Digitized by Google

ESEGESI BIBLICA
160
G
13.
BIB.NAZ.NAPOLI

BIBL. NAZ.
VITT. EMANUELE III
160
G
13
NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

CORNELII A LAPIDE

COMMENTARIA

IN

SACRAM SCRIPTURAM.

Digitized by Google

Digitized by Google

COMMENTARIA

IN

SACRAM SCRIPTURAM

AUCTORE R. P.

CORNELIO CORNELII A LAPIDE

E SOCIETATE IESU

SACRÆ SCRIPTURÆ OLIM LOVANII POSTEA ROMÆ PROFESSORE

EDITIO

XYSTO RIARIO SFORTIÆ

CARDINALI ARCHIEPISCOPO NEAPOLITANO

DICATA

TOMUS III.

COMPLECTENS COMMENTARIA IN PROVERBIA SALOMONIS.

NEAPOLI

APUD I. NAGAR EDITOREM

IN VIA TRINITA' DE' SPAGNOLI N.° 33.

M. D. CCC. LIV.

Digitized by Google

Digitized by Google

COMMENTARIA

IN

PROVERBIA SALOMONIS.

ARGUMENTUM.

A SIRACIDE, congruo tam materiæ quam disciplinæ ordine transeo ad Salomonem, hoc est a rivo ad fontem, a scintilla ad rogum, a radio ad solem. Uterque enim idem moralis sapientiæ de moribus et virtutibus tractat argumentum: sed Salomon uti prior, ita et sapientior longe fuit Siracide cæterisque mortalibus, adeoque sapientum omnium magister et princeps. Quocirca hic prolegomena nulla vel pauca præmittam: quæ enim præmisi Siracidi, serviunt et Salomoni. Rem ergo aggredior, quia opus vastum, et tempus breve; scilicet magnum hic æquor arandum; si prius tribus verbis libri argumentum, partitionem, methodum, inscriptionem, auctorem, usum, scopum, parallela et Commentatores indicaro. S. Hier. notat Auctorem tribus nominibus fuisse insignitum: vocatus enim fuit primo, *Salomon*, id est pacificus; secundo, *Cohelet*, id est Ecclesiastes; tertio *Iedidia*, id est amabilis Domino; atque iuxta hæc tria sui nomina, tria pariter edidisse volumina, scilicet Proverbia, in quibus fere instruit incipientes in sapientiæ et virtutis studio: Ecclesiasten, in quo proficientes; et Canticum Canticorum, in quo perfectos informat. Idem tradit B. Gregorius Nyssen. hom. 1. in Cantic. Audi ipsummet S. Hieron. epist. ad Paulinum de omnibus S. Script. libris: *Salomon pacificus, et amabilis Domino, mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam iungit et Christum, sanctarumque nuptiarum dulce canit epithalamium.* Plenius vero initio comment. in Ecclesiasten: *Tribus nominibus vocatum fuisse Salomonem Scripturæ manifestissime docent: Pacificum, id est* שלמה *Salomonem;* et ידידיה *Iedidia, hoc est, dilectum Domini: et quod nunc dicitur* קהלת *Cohelet, id est Ecclesiasten:* ἐκκλησιαστὴς *autem Græco sermone appellatur, qui cœtum, id est ecclesiam, congregat: quem nos nuncupare possumus concionatorem, eo quod loquatur ad populum, et sermo eius non specialiter ad unum, sed ad universos generaliter dirigatur. Porro pacificus et dilectus Domini, ab eo quod in regno eius pax fuerit, et eum Dominus dilexerit, appellatus est.* Et mox: *Is itaque iuxta numerum vocabulorum tria volumina edidit, Proverbia, Ecclesiasten et Canticum Canticorum. In Proverbiis parvulum docens, et quasi de officiis per sententias erudiens: unde et ad filium eius sermo crebro repetitur. In Ecclesiaste vero maturæ virum ætatis instituens, ne quidquam in mundi rebus putet esse perpetuum, sed caduca et brevia universa, quæ cernimus. Ad extremum, iam consummatum virum, et calcato sæculo præparatum, in Cantico Canticorum sponsi iungit amplexibus. Nisi enim prius reliquerimus vitia, et pompis sæculi renuntiantes, expeditos nos ad adventum Christi paraverimus, non possumus dicere: Osculetur me osculo oris sui. Haud procul ab hoc ordine doctrinarum et philosophi sectatores suos erudiunt, ut primum Ethicam doceant, deinde Physicam interpretentur: et quem in his profecisse perspexerunt, ad Theologiam usque perducant.* Subdit S. Hier. idipsum significare Salomonem titulis quos sibi diversos initio librorum indit. *In Proverbiis enim notatur; Proverbia Salomonis, filii David, regis Israel. In Ecclesiaste vero; Verba Ecclesiastæ, filii David, regis Ierusalem; superfluum quippe est hic Israel, quod male in Græcis et Latinis codicibus invenitur. In Cantico autem Canticorum, nec filius David, nec rex Israel, sive Ierusalem, præscribitur, sed tantum Canticum Canticorum Salomonis: sicut enim Proverbia quasi rudis institutio, ad duodecim tribus, et ad totum pertinent Israel: et quomodo contemptus mundi non nisi metropolitis convenit, hoc est habitatoribus Ierusalem: ita Canticum Canticorum ad eos proprie facit mentionem, qui tantum superna desiderant. Ad incipientes et proficientes, et paterna dignitas, et regni proprii merito indicatur auctoritas: ad perfectos vero, ubi non timore eruditur discipulus, sed amore filius, proprium nomen sufficit et æqualis magister est, et nescit esse se regem.* Denique addit allegoriam de Christo; *Cæterum*, ait, *secundum intelligentiam spiritualem, pacificus, et dilectus Dei Patris. et Ecclesiastes noster est Christus, qui medio pariete destructo, et inimicitias in carne evacuans, fecit utraque unum, dicens: Pacem meam do vobis, et pacem meam relinquo vobis. De quo Pater ad discipulos: Hic est, inquit, filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, hunc audite; qui est caput omnis Ecclesiæ: nequaquam ad Synagogam Iudæorum, sed ad Gentium multitudinem loquens, rex Ierusalem, vivis lapidibus extructæ.* Simili modo Paphnuntius Abbas apud Cassianum collat. 3. cap. 6. hosce tres Salomonis libros triplici abrenuntiationi gradatim accommodat.

Proverbiorum argumentum.

Salomon trinomius notat tres eius libros.

Præterit S. Hieron. librum Sapientiæ, quia de eius auctore æque ac auctoritate, an scilicet canonica sit Scriptura, dubitavit; de quo proinde suo loco accuratius agendum.

Porro tres libros iam citatos esse Salomonis dictatos illi a Spiritu sancto, ac consequenter eos continere veritatem divinam, atque obtinere canonicam S. Script. auctoritatem, apud omnes tam Hebræos, quam Græcos et Latinos ortodoxos, quin et cacodoxos ac hæreticos in confesso est. S. Hieronymo adstipulantur S. Basilius, Olympiodorus et alii. Audi S. Basilium in principium Proverbiorum: *Imprimis*, ait, *Proverbiorum liber instructio morum est quædam, nec non animi perturbationum correctio; denique vitæ in universum documentum frequentes*

Auctoritas Proverb. Canonica.

Digitized by Google

ac breves eorum, quæ sunt agenda, continens præceptiones. Ecclesiastes vero physiologiam attingit, nobisque in hac vita vanitatem palam ostendit, ut in iis, quæ cito prætereunt, minime sit homini invigilandum, neque item animi curas in rebus vanis collocandum. Cantica Canticorum animæ perfectionis modum demonstrant: sponsi namque ac sponsæ concordiam continent, hoc est, animæ cum Dei Verbo familiaritatem. Docet ibidem S. Basil. Salomonem in Proverbiis de singulis virtutibus, nulla prætermissa, exacte disserere; ideoque tradere non solum Ethicam proprie dictam, sed et OEconomicam ac Politicam, quæ sunt Ethices generice sumptæ tres partes et species. Instruit enim hic Salomon non tantum privatum, qua ratione seipsum, sed et patremfamilias, qua ratione familiam, ac principem qua ratione rempub. gerere regereque debeat. Aliæ enim virtutes decent privatum, aliæ patremfamilias, aliæ principem. Unus extitit *Theodorus Mopsuestenus* Episcopus (qui primo solitariæ ac monasticæ vitæ cum S. Chrys. cultor et collega, lapsus deinde in cœnum luxuriæ est, ex quo frustra eum extrahere sategit S. Chrysost. epist. ad Theodorum lapsum: hic enim fuit Mopsuestenus ut Baron. anno Christi 428. et alii tradunt; idque liquet ex Hesychio Hierosol. in Synodo v. act. 5. Unde ulterius in hæreses varias prolapsus, factus est Nestorii magister. Quare cum vitæ licentiori se dederet, non tulit graves hasce Salomonis sententias et correptiones, præsertim luxuriæ, quas cap. 6. 7. et deinceps sæpius interserit) qui dicere non est veritus, Salomonem, cum Proverbia et Ecclesiasten scriberet, prophetiæ gratiam non accepisse, sed tantum prudentia humana ea dictasse, uti refertur et damnatur in Synodo V. Constant. act. 4. Ex qua damnatione inferas Salomonem vere, cum hæc scriberet, prophetiæ gratiam accepisse, fuisseque Prophetam; idque liquebit, cap. 30. vers. 1.

Negat eam Theodor. Mopsuestenus.

Porro Hebræi nonnulli et Thalmudici censent Proverbia a Salomone viva voce fuisse dicta, eaque vulgi ore celebrata et trita, tandem ab Isaia post ducentos annos fuisse conscripta, et posteritati tradita: qua de re quid sentiendum sit dicam capite 25. vers. 1.

Collector.

Adhæc Lyran. Vatabl. et alii nonnulli censent has sententias a Salomone dictas et dictatas, sed vario et promiscuo ordine; quocirca eas ab alio quopiam in unum hac serie et ordine, quo iam in hoc libro extant, esse congestas et digestas. Cæterum verius est contrarium, scilicet hasce gnomas hoc ordine, quo nunc extant, ab ipso Salomone esse conscriptas. Id enim rerum et sententiarum inter se connexio, et quasi contesseratio exigere videtur, saltem ab initio libri usque ad cap. 10. Nam post. cap. 10. non cernitur ille nexus et ordo: unde constat quasdam illarum non a Salomone, sed a posteris huc esse traductas, suoque ordine dispositas. Id patet ex titulo c. 25. et seqq. ubi dicitur: *Hæ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt* (Vatabl. *huc retulerunt*) *viri Ezechiæ regis Iuda.* Ubi τὸ *quoque* innuit, alias Salomonis sententias quæ cap. 25. antecedunt, non a Salomone, sed ab aliis pariter esse collectas, et suo ordine digestas. Verum potius τὸ *quoque* referas ad ipsas parabolas, non ad earum ordinem, q. d. Hucusque fuere parabolæ Salomonis, quæ sequuntur, eiusdem sunt; at non ab ipso Salomone, sed a viris Ezechiæ huc ordine eo, quem cernis, traductæ et dispositæ.

Idem clare patet ex c. 24. iuxta editionem Sept. a Romanis correctam. Ibi enim valde diversus est ordo ab eo qui est in Vulgato interprete Latino. Nam initio capitis ponuntur ea quæ habet Vulgatus eodem c. 24. usque ad v. 23. uti annotavit quoque Scholiastes ibidem; deinde nonnullæ sententiæ adduntur, quæ in Vulgato non extant. Post eas subiunguntur ea quæ in Vulgato extant. c. 30. et initium cap. 31. usque ad v. 10. *Mulierem fortem quis inveniet?* Deinde c. 25. habentur eadem quæ apud Vulgatum eodem c. usque ad finem libri leguntur. Rursum τὸ *mulierem fortem quis inveniet?* aliqui codices Græci ponunt cap. 24. alii 31. Quamquam Vulgato interpreti quoad ordinem per omnia consentiunt Græci, Complut. Vatabl. et alii, quin et ipse textus originalis Hebræus.

Duæ sunt primariæ huius libri partes: prior a cap. 1. usque ad cap. 9. continet parænesin ad sapientiam. Ad eam enim omnes adhortatur Salomon proponendo eius dignitatem, naturam, et causas omnes, puta materialem, formalem, efficientem et finalem; ac effectus sive ingentes fructus et commoda, quæ sui studiosis plena manu confert sapientia. Partitio.

Posterior a cap. 9. ad finem libri continet ipsa dogmata et præcepta sapientiæ: nam cap. 9. sapientia instituit sacrificium, indeque sacrum epulum, quod recte convivium sapientiæ nuncuparis; ac mox inducit Salomonem sapientissimum velut in hoc convivio præsidem et modimperatorem, sapientiæ dogmata per varias, graves, acutas et elegantes gnomas edisserentem, et ritu convivali omnibus hominibus ad hoc convivium invitatis enuntiantem. Unde hoc sapientiæ et Salomonis convivium imitatus est Plato in Convivio, Plutarchus in Symposio, ubi septem Græciæ Sapientes super mensam sapienter interloquentes inducit; Athenæus in Cœnis sapientum, et alii passim. Quocirca Clemens Alex. lib. 1. Stromat. asseverat Platonem ex Proverbiis et Ecclesiaste Salomonis multa mutuatum, vel suffuratum esse. De hoc convivio plura dicam cap. 9.

Posterior autem hæc pars in binas vel ternas subdividi potest. Prima enim eius pars est a cap. 9. usque ad 25. ubi interrupte loquitur, suaque Proverbia quasi oracula promit Salomon. Secunda est a cap. 25. usque ad 30. ubi ponuntur parabolæ Salomonis congestæ et digestæ a viris Ezechiæ regis Iuda, uti dicitur c. 25. 1. Tertia, a cap. 30. ad finem, complectitur ænigmata et sententias *Congregantis filii Vomentis*, hoc est ut hebr. est, gnomas *Agur filii Iache*, ac *Lamuelis* regis. Quocirca noster Salazar censet Salomonem in hoc sapientiæ convivio tres inducere interlocutores, nimirum ipsum Salomonem, Agur et Lamuelem, ideoque in versione Septuag. verba Agur et Lamuelis statim poni post c. 2. 4. quasi hi interloquantur, eisque suas loquendi vices det Salomon = quibus absolutis ipse suas resumat, sermonemque prosequatur usque ad finem libri; qua de re suis locis disseram. Sic Salomonem imitati Plato, Plutarch. Athenæus et alii in suis Dialogis convivalibus, Socratem, Protagoram, Alcibiadem, Homerum, aliosque sapientes quasi interlocutores inducunt. Verum enimvero omnia quæ hoc libro continentur, etiam verba Lamuelis cap. 31. esse ipsius Salomonis omnes consentiunt; etsi Salomon ibidem, uti et alias subinde, matrem loquentem et se puerum docentem inducat. De solo cap. 30. dubitari posset an sit Agur, an Salomonis. Nec Agur ibidem ut interlocutor velut in dialogo, sed ut celebris illo ævo sapientiæ per ænigmata doctor introducitur. Denique in Aguri persona loquitur ipse Salomon, uti ostendam c. 30.

Hinc sequitur in proverbialibus hisce gnomis frustra quæri ordinem et connexionem earum inter se, cum sæpe nulla talis inveniri et assignari queat. Esto enim subinde de eodem argumento, et de eadem virtute duas vel tres coacervet sententias, tamen iis absolutis illico ad aliud prorsus thema digreditur. Veteres enim sapientes suam Ethicam tradebant per breves gnomas, easque diversas et disparatas, sine ullo connexionis ordinisve studio, uti ostendi proœmio in Ecclesiasticum; præsertim autem id faciebant in sermonibus mensalibus, puta in conviviis: in illis enim mens convivarum epulis intenta, non fert sermonem nimis serium et connexum, ut illi morose attendere et intendere debeat, sed sententiarum elegantium varietate gaudet, seque pascit et oblectat. Unde Plutarch. in Quæst. conviv. 1. *Oportet*, ait, *esse quæstiones faciliores, propositiones claras, succinctas interrogationes, ne rudiores absterreant et defatigent.* Ita censent huius libri commentatores ad unum omnes. Methodus.

Porro Salomon scripsit Proverbia stylo ethico et suasorio, non prophetico. Unde S. Cyrill. l. 7. contra Iulian. asserit *Salomonem non vocari Prophetam a Christianis:* hinc et Proverbia olim in synagoga decantabantur voce

Digitized by Google

ad suadendum composita. Audi Zamoram, l. 1. Gramat. cap. 4. *Pentateuchus*, ait, *et libri historici cantabantur modo plano et leni; libri Prophetales modo severo et satyrico: Psalterium modo contemplativo et gravi; Proverbia modo bono et consiliativo; Cantica modo alacri et iucundo: Ecclesiastes autem modo severo; sed ad hoc intelligendum opus esset experientia vivæ vocis illorum.* Salomon tamen veras aliquas hic miscet prophetias, ut patebit cap. 30. 1. et seq. Imo Cantica Canticorum continua sunt prophetia de Christo in Ecclesia, cap. 1. v. 1.

Salomon Propheta. Quare Salomon vocatur, et vere fuit Propheta, esto inferior Davide patre suo. Unde S. Gregor. Thaumaturgus in Ecclesiast. cap. 1. versu 1. *Salomon*, ait, *Davidis et Prophetæ filius, item mortalium omnium clarissimus, et Propheta sapientissimus.* Et S. Aug. lib. 17. de Civit. 20. *In Proverbiis*, ait, *Ecclesiaste et Canticis reperitur Salomon prophetasse de Christo et Ecclesia.* Idem in Psalm. 126. *Per Salomonem salubria monita, et divina Sacramenta Spiritum S. operatum* asserit. Neque Neocæsariensis solum, verum et Hilar. can. 5. in Matth. vocat *Prophetam magnum, et merito dilectæ sapientiæ Deo charum*; itemque Ambr. lib. de Salomone, sive in fragmento enarrationis cap. 30. Proverb. non solum communi aliorum Prophetarum appellatione, sed præ cæteris excellenti Salomonem dignatur: *Ante adventum*, ait, *Christi Prophetæ multi, concepto Spiritu sancto, futura nuntiarunt: inter quos et Salomon loco suo et ordine pro temporibus numeratur; sed inter alios et ipsum est aliqua distantia, ideoque cæteri solo Spiritu locuti sunt; Salomon autem Spiritu et adiuncta sapientia est locutus.* Isidorus etiam, lib. de vita et morte Sanctorum cap. 34. *Salomon*, ait, *Sacramenta Ecclesiæ revelavit.* Eodem honoris titulo condecorant Salomonem Prosper par. 2. de Prædiction. c. 27. et Rupert. prologo in librum Psalmorum, c. 1. S. Antoninus quoque in Histor. passim appellat Prophetam. Denique Franc. Georgius tom. 5. Problem. qui est de septem sapientum doctrina, sect. 4. problem. 2. asserit *ideo fuisse Salomonem unctum a Nathan Propheta, uti innueretur ipsum habiturum charisma prophetici spiritus, quo nonnulla futura prædiceret, et multa recondita quamvis ænigmatice patefaceret; ad quorum quodlibet exigitur spiritus propheticus.*

Inscriptio. Inscribitur hic liber hebraice מִשְׁלֵי *misle*, Græce a Septuag. παροιμίαι, latine *Proverbia*, vel *Parabolæ Salomonis*; quia continet sententias graves, et quasi ethica axiomata tantæ auctoritatis, veritatis et certitudinis, ut eis contradici nequeat, inquit S. Athanas. in Synopsi S. Script. cap. 14. quæ hominem quovis casu vel occursu ad sapienter agendum, vitamque prudenter instituendum erudiant et dirigant. Quare inter eas, aliæ sunt proverbia sive adagia, aliæ parabolæ sive comparationes et similitudines, aliæ apophthegmata, aliæ strophæ et ænigmata, de quibus plura dicam c. 1. v. 1. Ad hæc sententiæ aliæ sunt ethicæ, aliæ œconomicæ, aliæ politicæ, aliæ denique theologicæ. Insuper quædam sunt didascalicæ et doctrinales, quædam consolatoriæ, aliæ practicæ et adhortatoriæ. Audi S. Basilium in initium Prov. *Proverbiorum nomen*, ait, *de eo quod vulgariter dicitur, apud externos compositum est, et de illis plerumque quæ in triviis dicuntur. Oemos enim apud illos via dicitur. Unde paræmia definitur verbum iuxta viam, seu multorum tritum, et quod a paucis ad plura similia transferri potest. Apud nos vero proverbium est sermo utilis, sub umbra figuraque idonea expressus, multum et usus et gravitatis complectens, in recessu quoque multum altæ sententiæ contegens. Ex quo Dominus: Hæc*, inquit, *in paræmiis locutus sum vobis. Tempus venit, ut non iam in paræmiis, sed palam vobis loquar; quasi sermo proverbialis apertam ac liberam dicendi viam non habeat, sed operimento quodam et ænigmate, ac verbis aliis mentem atque sententiam narret.*

Proverbia notant quid sæpe fiat, non quid semper. Verum enimvero diligenter hic advertendum proverbiales hasce sententias non esse veras in hoc quod semper ita accidat: significant enim non quid semper, sed quid plerumque fiat, vel faciendum sit: subinde etiam notant dumtaxat eventum, licet rarum: significant enim quid ex tali vel tali facto boni vel mali sequi, ac sperari vel timeri possit, quidquid subinde accidat, ut: *Divinatio in labiis regis, in iudicio non errabit os eius*, Proverb. 16. 10. Similia sunt c. 10. 22. c. 18. 12. Idipsum pluribus exemplis ostendi canone 7. in Ecclesiasticum.

Porro versioni Latinæ Vulgatæ addam versionem Septuag. Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, Chaldæi, Syri, Arabici et aliorum. Ubi nota Septuag. hic, uti et alibi sæpe, dissidere ab Hebræo et Vulgato Latino; quia, ut solerter advertit S. Aug. l. 2. de Consensu Evang. c. 66. Septuag. Dei spiritu acti sæpe non tantum interpretes, sed et paraphrastæ sunt. Accedit quod Septuag. quædam aliter legerunt in Hebræo, quam Noster, præsertim cum affines sunt litteræ: tunc enim facile unam pro alia substituunt, indeque variant scriptores et codices. Sic pro littera ד subinde in suis codicibus habuerunt et legerunt litteram ר, pro ב legerunt כ, uti suis locis ostendam. Denique in versionem Septuag. per tot sæculorum intervalla multi irrepere potuerunt, et de facto non pauci irrepserunt errores.

Denique auctor libri est Salomon, filius Davidis, rex Israel, qui in Ethica, æque ac in omni sapientia et scientia, excelluit, fuitque Dei dono et iudicio mortalium omnium sapientissimus. Locutus est enim tria millia parabolarum, et quinque millia carminum, quorum nonnulla, eaque meliora, huic libro inserta sunt. 3. Reg 4 32.

Chronologia Salomonis. Quocirca Salomon, uti ætate et antiquitate, sic et sapientia longe superavit septem Græciæ sapientes, cæterosque omnes: Salomon enim regnare cœpit a creatione mundi anno 2929. a diluvio anno 1272. a nativitate Abrahæ anno 980. ab exitu Hebræorum ex Ægypto anno 475. post captam Troiam anno 144. ante Olympiades anno 239. ante Romam conditam anno 262. ante monarchiam Persarum, sive ante Cyrum, sub quo floruere septem Græciæ sapientes, anno 482. ante Alexandrum Magnum, sub quo floruere Socrates, Plato et Aristoteles, anno 679. ante Christi natalem anno 1013. Vide tabulam chronologicam, quam præfixi Pentateucho. Eodem tempore regnabat in Tyro Suron rex, in Ægypto Vaphres, cuius filiam in uxorem accepit Salomon, teste Eupolemo et Eusebio lib. 9. Præpar. Evang. Apud Lacedæmonios rex erat Stratis, apud Corinthios Ion, apud Athenienses Archippus, apud Latinos Alba Sylvius filius Æneæ Sylvii; in Asia dominabantur Amazones, in Æthiopia regina Saba. Sub idem tempus floruere Homerus et Hesiodus, teste Eusebio. Unde et Cyrill. lib. 7. contra Iulianum, Homerum facit coævum Salomoni, natus est enim Homerus anno regni Salomonis 20. vixitque 104. annos, uti multis probat noster Salianus tom. 3. et 4. Annal. Quare Homerus potuit audire sapientiam Salomonis, eamque discere.

Sapientia Salomonis divina. Sapientia vero Salomonis divina fuit, non humana, utpote ei indita non ab homine, sed a Deo: *Dedi tibi* (ait Deus Salomoni 3. Reg. 3. 12.) *cor sapiens et intelligens in tantum, ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te resurrecturus sit.* Et c. 4. 29. *Dedit quoque Deus sapientiam Salomoni, et prudentiam multam nimis, et latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris. Et præcedebat sapientia Salomonis sapientiam omnium Orientalium et Ægyptiorum, et erat sapientior cunctis hominibus; sapientior Ethan Ezrahita, et Heman, et Chalchol, et Dorda filiis Mahol; et erat nominatus in universis gentibus per circuitum. Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas, et fuerunt carmina eius quinque et mille.* S. Hieron. in Quæst. Hebr. in l. 3. Regum censet tria hæc millia parabolarum hoc Proverbiorum libro contineri: *In proverbiis enim, ait, versus nongenti quindecim continentur, in quibus etiam continentur tria millia parabolæ.* Intellige synecdochice, scilicet partem maiorem trium millium contineri, non tota tria millia: præsertim quia Iosephus lib. 8. Antiq. cap. 2. narrat a Salomone compositos parabolarum atque similitudinum libros ad tria millia. Adde, quæstiones illas in l. Reg. non videri esse S. Hier. nam stylo ab eo discrepant, nec S. Hier. eu-

rum meminit lib. de Script. Eccles. ubi tamen meminit Quæst. in Genesin, uti solerter advertit Bellarm. lib. de Script. Eccles. in S. Hier. Sed audi Iosephum: *Composuit etiam libros odarum et carminum quinque supra mille, ac parabolarum et similitudinum libros ter mille; cuilibet enim speciei plantarum suam adhibuit parabolam ab hyssopo usque ad cedrum; idem fecit de pecoribus et cæteris terrestribus animantibus, natatilibusque et quæ per aerem feruntur.*

Porro Orig. prologo in Cantic. *Proverbia Salomonis*, ait, *succinctis brevibusque sententiis ingentes et perfectos continent sensus.* Quin et ipse Salomon Sapient. 8. 2. *Hanc* (sapientiam) ait, *amavi et exquisivi a iuventute mea, et quæsivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius. Generositatem illius glorificat, contubernium habens Dei* (græce, *illi convictus cum Deo*) *sed et omnium Dominus dilexit illam. Doctrix* (græce μύστις id est, *mystis*, initiatrix, sacerdotissa; sicut enim sacerdos divina pro dignitate tractat, sic et sapiens per sapientiam digne Deum colit, et sancte tractat sancta) *enim est disciplina Dei et electrix* (græce, *sectatrix;* alii, *inventrix*; alii, *ponderatrix*) *operum illius.* Vide sequentia. Hac de causa Remigius in illud Coloss. 2. v. 9. *Inhabitat in ipso omnis plenitudo divinitatis corporaliter: Habitavit enim*, ait, *in Salomone per sapientiam, in Daniele per castitatem, in Prophetis per sanctitatem, in Moyse per mansuetudinem, in Christo vero per omnem virtutem et innocentiam.* Sic Trismegistus ad Tatium filium de heroibus et principibus, ait, quod *mentem consecuti immortales habentur, intelligentia cuncta complexi*, iuxta id quod paulo ante dixi e Script. Salomonem habuisse *latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris*, hoc est, ut explicat Vatabl. dedit illi Deus capacissimum animum, multa comprehendentem sua intelligentia, q. d. Dedit ei tam amplam mentem, quam amplum locum occupat arena quæ est iuxta mare. Hinc Nazianz. in carm. de Virginitate, Salomonem vocat *Sophiæ verticem.* Quin et Abulensis in 3. Reg. 3. q. 11. Salomonem in sapientia præfert Adamo, licet illum eidem postponant Pererius l. 3. in Genes. q. 3. Valentia tom. 1. disp. 7. q. 2. puncto 1. et Pineda l. 3. de Salom. cap. 11. n. 12.

Porro, quia in Proverbiis Salomon omnem suam sapientiam expromit, hinc Proverbia a Patribus vocantur Sapientia Salomonis. Audi Euseb. l. 4. Histor. 22. *Porro non hic solus* (Egesippus) *sed Irenæus, et tota veterum turba Proverbia Salomonis sapientiam* πανάρετον *id est, omni virtute refertam* (vel ut alii ad verbum vertunt, *cunctivirtuosam*, aut *omnistudiosam*) *affirmabant;* et cap. 10. ex Melitone: *Salomonis Proverbia*, ait, *sive sapientia.* Clemens Rom. l. 1. Constit. cap. 7. cum integrum fere c. 7. Proverb. de muliere prava recitat: *Audiamus*, inquit, *quid in Sapientia præcipiat sanctus sermo: Fili, serva sermones meos*, etc. *Dic sapientiam sororem tuam esse.* Et cap. 8. iterum citans locum Prov. 31. de muliere forti: *Maritum tuum de te Sapientia laudet, cum per Salomonem ait: Mulierem fortem quis inveniet?* et iterum c. 10. *Verbum quod in Sapientia Domini scriptum est: Melius est habitare in solitudine, quam cum loquace et pugnace muliere*, etc. quod est ex c. 21. Prov. Ac ne quis arbitretur fortuitum aliquem in Clemente memoriæ lapsum, sciat non solum librum Proverb. sed præterea omnes Salomonis libros eo *Sapientiæ* nomine indigitari; nam in ep. ad Iacobum fratrem Domini, Cantica item appellat *Sapientiam: Dei*, ait, *dilectio morti comparatur, dicente Sapientia: Valida est dilectio ut mors*, etc. De quo videndus omnino noster Turrianus in explanationibus Clementis cap. 7. Atque adeo etiam S. Cyprianus, lib. 3. Testim. ad Quirin. c. 16. quod est de bono martyrii: *In Sapientia*, ait, *Salomonis: Liberat de malis animam testis fidelis;* quæ verba petita sunt ex c. 14. Proverb. Et c. 56. affert locum Proverb. 15. *In Sapientia*, ait, *Salomonis: In omni loco speculantur oculi Dei bonos et malos.* Ubi videndus Pamelius super c. 16. n. 40. existimans certo omnes Salomonis libros, ac non solum Proverbia,

A titulo *sapientiæ* inscribi a Cypriano. Denique Ecclesia hosce libros vocat sapientiales, et sapientiam Salomonis. Unde cum in Missa vel officio Eccles. quidquam ex hisce libris recitat, ex libro Sapientiæ id se depromere affirmat.

Ex dictis liquet primo falli eos, qui censent Salomonem nonnulla sua dogmata hausisse a Gentilium philosophis et sapientibus; aut ad Gentilium ritus, dicta et facta alludere (unde et ex illis ipsum explicant:) tum quia omnium prior, æque ac sapientior fuit Salomon, adeo ut ipse nullius fuerit discipulus, sed omnium magister: tum quia Hebræi nullam cum Gentilibus voluerunt habere communionem, tamquam populus sanctus, a Gentilibus separatus, et uni Deo consecratus; quare potius Gentiles sua a Salomone et Hebræis hauserunt, quam Hebræi a Gentilibus, uti docent Euseb. passim de Præparat. Evang. S. August. de Civit. Dei, Theod. et alii, tum denique quia sapientia Salomonis fuit divina, et a Deo infusa; longe ergo omnia Gentilium dicta dogmataque transcendit. Unde et cum Gentilium dogmatibus, moribus et ritibus eam
B comparare indignum est, et Deo iniurium; perinde ac indignum et iniurium est heræ vel dominæ, eam cum ancilla componere: omnes enim scientiæ Gentilium sapientiæ divinæ velut ancillæ serviunt et ancillantur.

Liquet secundo, quanta sit parabolarum Salomonis antiquitas, dignitas, maiestas, utilitas. Quocirca S. Hieron. epist. 7. ad Lætam Albini coniugem, de Paulæ filiæ institutione, monet ut eam a teneris imbuant hisce parabolis: *Discat*, ait, *primo Psalterium, his se canticis avocet, et in Proverbiis Salomonis erudiatur ad vitam.* Pulcherrimæ enim hic traduntur sententiæ, quibus in omni loco, gressu (unde et vocantur Parœmiæ, quasi viatorum itinerariæ, quod viam et iter, id est, gressus et actiones omnes dirigant) sermone et operatione utamur ad recte gradiendum, loquendum, et operandum. Qua de causa separatim a cæteris S. Script. libris sententiæ Salomonis et Siracidis cusæ exstant, exiguoque libello continentur, ut per vias a quolibet deferri, legi et teri possint, accipique quasi assiduus viæ comes, imo dux, et, ut ille ait: *Vade*
C *mecum.* Ita Illustriss. et Reverendiss. Mathias Hovius piæ memoriæ, nuper cum in Belgio agerem, Archiepiscopus Mechliniensis, libellum hunc Salomonis et Siracidæ gnomas continentem, assidue secum etiam per vias et itinera deferebat, eumque in curru et hospitiis (instar magni illius Stanislai Hosii Cardinalis, qui concilio Tridentino præfuit) diligenter legebat et relegebat: unde eius sententias quæ particularem in rebus quibusque prudentiam, tam humanam, quam divinam docent et præscribunt, ad unguem callebat, atque ex earum præscripto et dictamine actus omnes suos, tum privatos, tum publicos moderabatur et dirigebat; ideoque Archiepiscopatum adeo probe et sancte gubernavit, ut præsentibus ingens sui desiderium, discipulis exemplum, posteris formam perfecti Pastoris et Episcopi, cum fama posthuma reliquerit et expresserit. Hac de causa inter elogia Salomonis illud imprimis celebrat Siracides dicens: *Et replesti in comparationibus ænigmata; ad insulas longe divulgatum est no-*
D *men tuum, et dilectus es in pace tua. In cantilenis, et proverbiis, et comparationibus, et interpretationibus miratæ sunt terræ.* Eccli. 47. 17. Vide ibi dicta et Iosephum 8. Antiq. c. 2. Denique S. Hier. in cap. 12. Eccles. ad illa v. 9. *Et investigans composuit* (Salomon) *parabolas multas: Aliud*, ait, *in medulla habentes, aliud in superficie pollicentes. Proverbia quippe non hoc sonare quod scriptum est, etiam in Evangeliis edocemur; quod Dominus populo in proverbiis et parabolis sit locutus: secreto autem Apostolis dissolverit ea*, Matth. 13. *Ex quo manifestum est, et Proverbiorum librum, non ut simplices arbitrantur, patentia habere præcepta; sed quasi in terra aurum, in nuce nucleus, in hirsutis castanearum operculis absconditus fructus inquiritur: ita in eis divinum sensum altius perscrutandum.*

Parabolarum dignitas et utilitas.

Scopus et finis horum Proverbiorum est, cuique ætati, sexui, statui et generi hominum, in quovis rerum occursu leges recte agendi, normamque honestæ vitæ præscri-

Scopus.

bere qua Deo placeant, ut ab illo post modicos brevis huius ævi labores æterna felicitate et felici æternitate donentur, ac ad eamdem sibi subditos, sive in domo et familia, sive in republ. et regno perducant. Hunc finem initio libri indicat Auctor dicens: *Parabolæ Salomonis, ad sciendam sapientiam et disciplinam; ad intelligenda verba prudentiæ, et suscipiendam eruditionem doctrinæ, iustitiam, et iudicium et æquitatem.* Quocirca vix alius inter S. Script. libros est hoc nostro ad dicendum, ad concionandum, ad persuadendum, ad mores hominum formandos, reformandosque aptior; qua de causa eius sententiis crebro utitur sanctus Gregorius qui optimus morum et virtutum est magister. Atque hac de causa sicut Ecclesiasticus, sic potiori iure hic liber vocetur πανάρετος, id est, omnium virtutum præceptor, ac πανάρετος, id est, præ omnibus eligendus et legendus. Quocirca Basil. Imp. ad imperium instruens Leonem filium, cognomento Philosophum, hoc ultimum ei dat præceptum: *Veterum sapientum sententias revolve, ut mores tuos omni ex parte excolas: multa enim in illis præcepta valde utilia reperies, præsertim in operibus Salomonis et scriptis Isocratis: adde etiam, si vis, Iesu Sirach documenta, e quibus multum civilis et regiæ prudentiæ haurire poteris.* Extat in fine tomi 5. Bibl. SS. Patrum. Hinc in Bibliis Arabicis huic libro hic datur titulus: *Proverbia Salomonis sapientis, id est conciones eius, qui regnavit in filiis Israel.* In Syriacis vero: *Liber Proverbiorum Salomonis, filii David, regis Israel.*

Dividunt Hebræi vetus Testamentum in tres partes scilicet in Legem sive Pentateuchum, Prophetas et Hagiographa. Hagiographis accensent Proverbia cæterosque libros Salomonis. S. Augustinus tamen libr. 2. de Doctr. Christ. c. 8. dividens Scripturam veterem in historialem et prophetalem, prophetali libros Salomonis annumerat: præsertim quia, uti ipse ostendit lib. 17. de Civit. 20. in hoc libro veræ et propriæ dictæ prophetiæ de Christo et Ecclesia continentur, quod verissimum esse suis locis ostendam. Autumant Rabbini Salomonem primo scripsisse Canticum Canticorum, cum adhuc esset iuvenis, Proverbia in virili ætate, Ecclesiasten in senio. Verum ordo gradusque materiarum contrarium indicat, scilicet eum primo scripsisse Proverbia, deinde Ecclesiasten, denique Canticum, atque hoc ordine in Bibliis hi libri ponuntur. In Proverbiis enim incipientes erudit; in Ecclesiaste, proficientes; in Cantico, perfectos, uti dixi initio ex S. Hier.

Vertit hunc librum ex Hebræo S. Hier. eiusque versio est ea quam habemus in Latina Vulgata. Verum, quia tunc usitata, et toto orbe recepta erat versio LXX. Interpretum, hinc ne eam prorsus mutare velle videretur S. Hieron. in eamdem, etsi ab Hebræo discrepantem, sæpe declinat: qua de causa nostra versio non per omnia exacte et ad amussim respondet Hebræo, sed ab eo subinde in Græcum deflectit, et, ut ita dicam, deviat. Ubi nota Septuag. subinde nonnulla addere, quæ modo non sunt in Hebræo, sive quia illorum ætate ea extabant in Hebræo, sive quod ipsi explicationis gratia nonnulla addiderint, uti addiderunt τὸ *ne attendas fallaciæ mulieris*, cap. 5. 2. hoc enim tacite in sequentibus intelligitur, sive quod ipsi non tantum interpretes fuerint, sed et scriptores hagiographi, uti docet S. August. l. 4. de Doctr. Christiana c. 7. et lib. 1. de Consensu Evang. c. 66. Afflati ergo Spiritu Sancto, potuerunt eius instinctu dictare sententias nonnullas, quæ in Hebræo non habentur, ideoque auctoritatem habent Canonicæ Scripturæ, atque ut tales eas recepit et probavit Ecclesia. Tum denique quod sententiæ nonnullæ ex uno loco in alium translatæ sint, sive ab ipsis Septuag. sive ab eorumdem collectoribus. Sic Proverb. 4. v. ult. addiderunt: *Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus, perversæ vero sunt quæ a sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet;* nihil enim horum est in Hebræo, nec in Chaldæo. Porro a capite 10. usque ad finem Proverb. facile est discernere in editione Vulgata quæ sententiæ exstent in Hebræo, quæ non: illæ enim quibus sigillatim numerus in margine, ad indicandum ordinem versus, præponitur, extant in Hebræo; illæ vero quibus numerus non præponitur, sed numero versus præcedentis adscribuntur, non exstant in Hebr. ut cap. 10. versus annexus versui 4. *Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos*, non extat in Hebræo, quia caret numero. Cap. 12 versus annexus versui 11. *Qui suavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam*, non extat in Hebræo. Cap. 14. versus annexus v. 15. *Filio doloso nihil erit boni*, etc. non extat in Hebræo, æque ac annexus v. 21. *Qui credit in Domino, misericordiam diligit.* Pari modo, ut cæteros omnes recenseam, non extat in Hebræo versus annexus v. 5. et 27. c. 15. Item annexus v. 5. c. 16. item annexi v. 16. c. 17. et v. 8. et 21. c. 18 et v. 9. c. 22. et v. 7. c. 23. et v. 10. et 20. (ubi duo sunt) c. 25. et v. 10. cap. 27. et v. 27. cap. 29. Igitur versum, cui proprius non præfigitur numerus, scito non extare in Hebræo. Nam Septuag. Interpretes sequitur Noster; ipse enim ea quæ non invenit in Hebræo, sed in Septuag. ex iis descripsit, ne quid minus iis haberemus. Unde colligas versionem Vulgatam S. Hieron. non esse puram puta ex Hebræo, sed nonnulla ex Græcis addita, sive ab ipso S. Hier. sive aliquo alio.

Porro versio Septuag. ubi pura est et sincera, olim Vulgata fuit; ideoque Canonica Script. ac proinde etiamnum talis est: at eamdem subinde minus puram et sinceram esse, ex varietate lectionum quæ in ea reperitur, liquet. Quare velle eam semper cum Hebræo et Vulgata moderna conciliare, supervacuum est, imo impossibile. Ubi conciliatio facilis erit et prona, indicabo; ubi difficilis et violenta, præteribo. Vulgatam enim modernam, velut genuinam S. Script. ab Ecclesia auctoratam, explicare destino. Sept. fere sequitur Syrus Interpres, Moses Bar-Cepha vetus auctor, et ipse Syrus lib. de Paradiso parte 1. pag. 307. *Sciendum est*, inquit, *vetus Testamentum pluribus translationibus, ex Hebræa lingua in Græcam esse transpositum; Syriace vero redditum esse, una quidem interpretatione ex ipso Hebræo, altera vero ex Græco.* Verum Syra versio, quæ modo extat, ex Græco traducta videtur: passim enim cum eo consentit, paucis exceptis.

Denique, ut ad oculum videatur quam Salomon hisce libris sit accuratus sapientiæ ethicæque magister, quamque eius dogmata secuti sint posteri sapientes, præsertim Siracides auctor Ecclesiastici, qui Salomone 540. annis fuit posterior; ponam hic ex ordine gnomas Siracidæ illustriores, quas ipse ex Salomone partim quoad rem et sensum, partim verbotenus deprompsit et mutuatus est, uti sequentia utriusque parallela ostendent: qua ex re mira pariter videbitur Siracidis cum Salomone in doctrina, harmonia et consonantia.

Digitized by Google

PARALLELA.

	IESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO.	ET SALOMONIS IN PROVERBIIS, ECCLESIASTE, SAPIENTIA.	
Cap. 1. v. 1.	1. Omnis sapientia a Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante ævum.	1. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio.	Prov. 8. v. 22.
v. 4.	2. Prior omnium creata est sapientia, et intellectus prudentiæ ab ævo.	2. Ab æterno ordinata sum, et ex antiquis, antequam terra fieret.	v. 23.
v. 10.	3. Et effudit illam super omnia opera sua, et super omnem carnem.	3. Quando præparabat cælos, aderam, *etc.* Cum eo eram cuncta componens, *etc.* et deliciæ meæ esse cum filiis hominum.	v. 27. v. 30.
v. 16.	4. Initium sapientiæ timor Domini.	4. Timor Domini, principium sapientiæ.	Cap. 17.
Cap. 2. 5.	5. In igne probatur aurum et argentum; homines vero receptibiles in camino humiliationis.	5. Tamquam aurum in fornace probavit eos, et quasi holocausti hostiam accepit illos. *Sap. cap.* 3. *v.* 6.	
Cap. 3. 22.	6. Altiora te ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris.	6. Qui scrutator est maiestatis, opprimetur a gloria.	Cap. 25. 27.
Cap. 5. 10.	7. Noli anxius esse in divitiis iniustis; non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ.	7. Qui confidit in divitiis suis, corruet: iusti autem quasi virens folium germinabunt.	Cap. 11. 28.
Cap. 8. 19	8. Cum iracundo non facies rixam, et cum audace non eas in desertum.	8. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso.	Cap. 22. 24.
Cap. 9. 9.	9. Ne des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te et hæreditatem tuam.	9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli: ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena.	Prover. Cap. 5. 9.
Cap. 10. 2.	10. Secundum iudicem populi, sic et ministri eius.	10. Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios.	Cap. 29. 12.
v. 28.	11. Servo sensato liberi servient.	11. Servus sapiens dominabitur filiis stultis, et inter fratres hæreditatem dividet.	Cap. 17, 2.
v. 30.	12. Melior est qui operatur et abundat in omnibus, quam qui gloriatur et eget pane.	12. Melior est pauper et sufficiens sibi, quam gloriosus et indigens pane.	Cap. 12. 9.
Cap. 11. 8.	13. Priusquam audias, ne respondeas verbum.	13. Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum.	Cap. 18. 13.
v. 18.	14. Est qui locupletatur parce agendo, *etc.* Et nescit quod tempus prætereat, et mors appropinquet, et relinquat omnia aliis, et morietur.	14. Unus est, et secundum non habet, non filium, non fratrem; et tamen laborare non cessat, *etc.* nec recogitat dicens: Cui laboro, et fraudo animam meam bonis? *Ecclesiaste c.* 4. 8.	
Cap. 12. 9.	15. In bonis viri, inimici illius in tristitia: et in malitia (*afflictione*) illius, amicus agnitus est.	15. Omni tempore diligit qui amicus est, et frater in angustiis comprobatur.	Cap. 17. 17.
v. 11.	16. Et si humiliatus vadat curvus, adiice animum tuum, et custodi te ab illo.	16. Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei: quoniam septem nequitiæ sunt in corde illius.	Cap. 26. 25.
Cap. 13. 4.	17. Dives iniuste egit, et fremet: pauper autem læsus tacebit.	17. Cum obsecrationibus loquetur pauper, et dives effabitur rigide.	Cap. 18. 23.
v. 25.	18. Dives commotus confirmatur ab amicis suis: humilis autem cum ceciderit, expelletur et a notis.	18. Divitiæ addunt amicos plurimos: a paupere autem et hi, quos habuit, separantur. Fratres hominis pauperis oderunt eum: insuper et amici procul recesserunt ab eo.	Cap 19. 4. et 7.
Cap. 14. 17.	19. Ante obitum tuum operare iustitiam: quoniam non est apud inferos invenire cibum.	19. Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas. *Eccl. c.* 9. 10.	
v. 22. et 24.	20. Beatus vir qui in sapientia morabitur, *etc.* qui respicit per fenestras illius, et in ianuis illius audiens.	20. Beatus homo qui audit me, et qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei.	Cap. 8. 34.
Cap. 15. 7.	21. Longe abest a superbia et dolo.	21. Arrogantiam, et superbiam et viam pravam, et os bilingue detestor.	v. 13.
v. 11.	22. Non dixeris: Per Deum abest; quæ enim odit, ne feceris.	22. Insipientia hominis violat, vel vastat vias eius: Deum autem causatur, *vel* accusat, in corde suo. *Quæ verba ex Proverb. iuxta Septuag. citat S. August. de Gratia et liber. arbitr. c.* 2. 19. *v.* 3.	Cap. 2. 19. 3.
v. 18.	23. Ante hominem vita et mors, bonum et malum, quod placuerit ei dabitur illi.	23. Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam et bonum, et e contrario mortem et malum. *Deuter.* 30. 15.	
Cap. 17. 26.	24. A mortuo quasi nihil, perit confessio. Confiteberis vivens, vivus et sanus confiteberis, et laudabis Deum.	24. Non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te, *etc.* Vivens vivens ipse confitebitur tibi. *Isaiæ* 38. 18.	
Cap. 19. 1.	25. Operarius ebriosus non locupletabitur; et qui spernit modica paulatim decidet.	25. Vacantes poculis, et dantes symbola consumentur, et vestietur pannis dormitatio.	Cap. 23. v. 21.

IESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO

Cap.20. v. 8. 26. Qui multis utitur verbis, lædet animam suam; et qui potestatem sibi sumit iniuste, odietur.

v. 22. 27. Ex ore fatui reprobabitur parabola: non enim dicit illam in tempore suo.

v. 31. 28. Xenia et dona excæcant oculos iudicum, et quasi mutus in ore avertit correptiones eorum.

Cap.21. 16. 29. Scientia sapientis tamquam inundatio abundabit, et consilium illius sicut fons vitæ permanet.

v. 23. 30. Fatuus in risu exaltat vocem suam: vir autem sapiens vix tacite ridebit.

Cap.22. 18. 31. Arenam, et salem, et massam ferri facilius est ferre, quam hominem imprudentem.

Cap.24. 5. 32. Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam.

v. 14. Ab initio et ante sæcula creata sum.

v.6.8.9. 33. Ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens: gyrum cœli circuivi sola, et profundum abyssi penetravi, et in fluctibus maris ambulavi, et in omni terra steti.

v. 26. 34. Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini: Spiritus enim meus super mel dulcis, et hæreditas mea super mel et favum.

Cap.26. 19. 35. Gratia super gratiam, mulier sancta et pudorata.

Cap.27. 17. 36. Qui denudat arcana amici, fidem perdit et non inveniet amicum ad animum suum.

v. 28. 37. Qui in altum mittit lapidem, super caput eius cadet.

v. 29. Qui foveam fodit, incidet in eam.

Cap.33. 13. 38. Quasi lutum figuli in manu ipsius, plasmare illud et disponere, etc. Sic homo in manu illius qui se fecit.

Cap.34. 19. 39. Qui timet Dominum, nihil trepidabit, et non pavebit: quoniam ipse est spes eius.

v. 23. 40. Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum.

Cap.35. 6. 41. Non apparebis ante conspectum Domini vacuus.

Cap.36. 28. 42. Quis credit ei, qui non habet nidum, et deflectens ubicumque obscuraverit?

Cap.40. v. 11. 43. Omnia quæ de terra sunt, in terram convertentur; et omnes aquæ in mare revertentur.

v. 13. 44. Substantiæ iniustorum sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt.

v. 15. 45. Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos, et radices immundæ super cacumen petræ sonant.

Cap.41. v. 15. 46. Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni.

ET SALOMONIS IN PROVERBIIS ETC.

26. In multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. Cap.10. 19.

27. Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias; sic indecens est in ore stultorum parabola. Cap.26. 7.

28. Nec accipies munera quæ etiam excæcant prudentes et subvertunt verba iustorum. *Exodi* 23. 8.

29. Torrens redundans fons sapientiæ. Cap.18. 4.
Fons vitæ eruditio possidentis.

30. Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti. *Eccles.* 7. 7. Cap.16. 22.

31. Grave est saxum, et onerosa arena; sed ira stulti utroque gravior. Cap. v. 3.

32. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. Ab æterno ordinata sum. Cap. 8. v. 22.

33. Quando præparabat cælos, aderam: quando certa lege et gyro vallabat abyssos, *etc.* quando appendebat fundamenta terræ. v. 27.

34. Nunc ergo, filii, audite me: Beati, qui custodiunt vias meas. Audite disciplinam, et estote sapientes. Beatus homo, qui audit me, *etc.* Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino. v. 32.

35. Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum. *Sept.* invenit χάριτας, *id est* gratias. Cap.18. 22.

36. Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana: qui autem fidelis est animi, amici celat commissum. Cap.11. 13.

37. Qui fodit foveam, incidet in eam: et qui volvit lapidem, revertetur ad eum. Cap.26. 27.

38. Sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea, domus Israel. *Ierem.* 18. 6.

39. Iustus quasi leo confidens, absque terrore erit. Cap.28. 1.

40. Victimæ impiorum abominabiles Domino: vota iustorum placabilia. Cap.15. 8.

41. Non apparebis in conspectu meo vacuus. *Exodi* 23. 15.

42. Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir, qui derelinquit locum suum. Prover. 27. 8.

43. Ad locum, unde exeunt, flumina revertuntur, ut iterum fluant. *Eccles.* 1. 7.

44. Quasi tempestas transiens non erit impius; iustus autem quasi fundamentum sempiternum. Cap.10. 25.

45. Spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt. Et si in ramis in tempore germinaverint, infirmiter posita, a vento commovebuntur, et a nimietate ventorum eradicabuntur. *Sap.* 4. 3.

46. Melius est nomen bonum, quam divitiæ multæ: super argentum et aurum, gratia bona, *ut scilicet sis in gratia et benevolentia aliorum.* Prov. 22. 1.

Cætera quæ a cap. 44. usque ad finem libri tradit Siracides, elogia sunt Salomonis, Davidis, Mosis, Patriarcharum et Prophetarum, quæ ex proprio cuiusque libro, historia vel prophetia petita esse, adeoque illorum esse compendia, cuivis ea inspicienti liquet.

Porro adeo Siracides Salomonis fuit assecla, discipulus et æmulus, ut Patres plerique, æque ac recentiores librum Ecclesiastici Salomoni adscribant; quasi Salomon sententiarum eius sit auctor; Siracides vero earumdem dumtaxat collector et descriptor. Quocirca S. Augustin. cæterique Patres Ecclesiasticum Salomonis nomine indigitant, citantque, uti multis ostendi Procemio in Ecclesiasticum.

A Quapropter uno hoc tomo, si fieri possit, totam sapientiam Salomonis, puta Proverbia, Ecclesiasten, Sapientiam, et forte Canticum Canticorum, complecti destino; perinde ac totam Siracidis sapientiam uno tomo complexus sum, præsertim quia multas Salomonis sententias iam in Siracide, qui eas a Salomone mutuatus est, exposui. Quare illas eodem remittam, ne iam dictum dicam, et actum agam.

Denique subinde similes Siracidis et aliorum sapientum, etiam Philosophorum, sententias citabo, quæ Salomonicis suis similibus vel lucem vel decus afferunt; tum ut rivos suo fonti restituam; a Salomone enim singuli sua hauserunt: tum ut ostendam quanta sapientiæ, id

Digitized by Google

est veritatis et virtutis, sit vis, utpote quam etiam infideles, puta idololatræ et hæretici subinde negare non sint ausi; esto in aliis multis cæcutierint, turpiterque errarint. Idipsum enim doctori orthodoxo faciendum esse præclare docet S. August. lib. 2. de Doctrina Christiana c. 40. « Philosophi autem, ait, qui vocantur, si qua forte vera et fidei nostræ accommoda dixerint, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tamquam iniustis possessoribus in usum nostrum vindicanda. Sicut enim Ægyptii non solum idola habebant, et onera gravia, quæ populus Israel detestaretur et fugeret, sed etiam vasa atque ornamenta de auro et argento, et vestem, quæ ille populus exiens de Ægypto sibi potius, tamquam ad usum meliorem clanculo vindicavit, non auctoritate propria, sed præcepto Dei, ipsis Ægyptiis nescienter commodantibus ea quibus non bene utebantur: sic doctrinæ omnes Gentilium non solum simulata et superstitiosa figmenta, gravesque sarcinas supervacanei laboris habent, quæ unusquisque nostrum duce Christo de societate Gentilium exiens debet abominari atque devitare, sed etiam liberales disciplinas usui veritatis aptiores, et quædam morum præcepta utilissima continent, deque ipso uno Deo colendo nonnulla vera inveniuntur apud eos: quod eorum tamquam aurum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis divinæ providentiæ, quæ ubique infusa est, eruerunt, et quo perverse atque iniuriose ad obsequia dæmonum abutuntur; cum ab eorum misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus ad usum iustum prædicandi Evangelii.» Actor. 7. Plura hac de re dixi proœmio in Ecclesiasticum. Porro in hac re cavenda est nimia licentia, qua nonnulli in Gentilium libris versati, S. Scripturam ad Gentilium historias, ritus et mores, quos mente præconceperunt, accommodant, imo explicant, cum potius hæc omnia S. Scripturam velut pedissequæ dominam, ut ait S. August. subsequi, illique subservire debeant. Idem olim vitio datum fuit Arnobio, qui grandior a gentilismo ad Christianismum conversus in scriptis subinde gentilizat, eo quod non aliis, quam Gentilium litteris imbutus, non aliud saperet, nec eloqui posset, quam quæ tot annis in Gentilibus legerat et didicerat. Sed venia ei danda, quod vix catechumenus pro Christianis dira persecutione vexatis, de Christiana religione, quam necdum plene noverat, apologiam scripserit. Quid enim mirum si Gentilis adhuc Gentilitios illi nævos insperserit. Qui ergo in S. Scripturam scribere destinant, maturius et citius, a politiori litteratura ad sacram se transferant, eaque plane mentem imbuant oportet.

COMMENTATORES.

Scripsit S. Ambros. librum de Salomone (extat tomo 2. operum eius) in quo non aliud tractat quam parabolam, vel ænigma illud Proverb. 30. 18. *Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro: viam aquilæ in cælo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia.* Subdit deinde explicationem totius capitis 31. Proverb. de Muliere forti.

Exstat tomo VIII. S. Hieron. Commentarius in Proverbia; sed certum est illum ex officina S. Hieron. non prodiisse, tum quia stylus plane discrepat ab eo, tum quia in c. 30. citatur nominatim S. Hieron. ac in c. 24. et 31. citatur S. Gregorius Papa qui ducentis pene annis S. Hieron. fuit posterior, tum quia idem Commentarius plane ad verbum exstat inter opera Bedæ. Bedæ ergo est, eiusque stylum redolet, uti Bellarm. et alii notarunt; quare Bedæ nomine eum citabo. Scripsit S. Basilius hom. 12. *in principium Proverbiorum* (unde subiungitur illa homiliis de Ira et Invidia) in qua primas sententias primi capitis Proverb. explicat. Sed nonnulli viri eruditi, qui acrem habent crisin, dubitant, imo negant hoc opus esse Basilii. S. Aug. in cap. 31. Proverb. de Muliere forti scripsit serm. 217. et 218. de Temp. In lib. Salomon. scripsit Honorius (excusus est Coloniæ anno Domini 1544.) Augustodunensis presbyter, qui claruit anno Domini 1220. teste Trithemio. Rursum in cap. 31. Proverb. de Muliere forti ingens volumen scripsit Albertus Magnus, in quo totum illud caput partim physice, partim ethice, partim mystice explicat.

Mystice quoque Proverbia et Ecclesiastica, sed breviter et punctim explicat Salonius Episcopus Viennensis (exstat tom. 5. Biblioth. sanctorum Patrum) cui Eucherius Lugdunensis dedicavit et inscripsit suos Commentarios in Genesin, et in lib. Regum, imo Salonium, hunc fuisse filium Eucherii, genitum ab eo ante Episcopatum, docet Baron. anno Christi 441. qui tam patrem quam filium a doctrina et sanctitate dilaudat.

Caput 8. Proverb. contra Arianos explicat Faustinus presbyter (vulgo Gregorius Bæticus Episcopus Elibertinus) lib. 6. de Fide contra Arianos ad Gallam Placidiam Augustam, tempore Theodosii Imper. Sed liber hic parvæ est auctoritatis, eo quod auctor fuerit schismaticus; fovit enim cum Marcellino presbytero schisma Ursicini contra B. Damasum Papam, tempore S. Hieronymi. Exstat tomo 4. Biblioth. sanctorum Patrum.

Exstat Romæ in Biblioth. Sfortiana et aliis, Catena in Proverbia Græcorum Patrum numero quindecim, nimirum Apollinaris, Basilii, Chrysost. Cyrilli Alexandrini, Didymi, Diodori, Epiphanii, Evagrii, Eusebii, Eustachii, Hippolyti, Iuliani, Origenis, Olympiodori, Polychronii; quam e Græco in Latinum convertit noster Theodorus Peltanus, editaque est Antuerpiæ anno Domini 1614. quam crebro citabo.

Posteriori ævo scripsit in Proverbia Robertus Holcot, sed miscellanea continet ex varia eruditione, quæ concionatores illius ævi ad conciones suas venabantur. Sunt tamen qui putent illud opus non esse Roberti Holcot, sed Thomæ Anglici Galensis, uti in fronte libri prænotatum legimus. Lectiones in Proverbia scripsit Guilielmus Parisiensis. Lyranus, Hugo, Dionys. Carthus scripsere in Proverbia, æque ac cæteros omnes S. Scripturæ libros.

Antonius Giggeius doctor collegii Ambrosiani Mediolan. edidit Catenam trium Hebræorum Rabbinorum, scilicet Salomonis, qui a patre cognominatur *Isacides*, quia Isaaci filius; a patria *Iarchi*, vel potius *Iarchi*, id est Lunæus vel Lunensis, ab oppido Aquitaniæ quod *Lunel* appellatur; nam a ירח *iareach*, id est *luna*, dictus videtur ירחי *iarchi*, id est Lunensis. Hic inter Rabbinos percelebris est, eumque sæpe citat et sequitur Lyranus. Hic ergo primus est in Catena; duo reliqui sunt R. Abraham Ben Esra et R. Levi Ben Gherson. Porro Giggeius Catenam ex Hebræo in Latinum convertit, addiditque versionem Chaldaicam et Syriacam, quas crebro citabo. Qui hactenus in Proverbia scripserunt, nec hanc Hebræorum, nec illam Græcorum Catenam, uti nec Syram, nec alios nonnullos iam citatos videntur vidisse. Veritas ubivis gentium reperiatur, colenda est, ac dicendum subinde cum Virgilio Ennium legente: *Gemmas e stercore colligo.*

E recentioribus, et nostro hoc sæculo scripsere Hier. Osorius, et e Societate nostra Theodorus Peltanus, quorum uterque Proverbia eleganti paraphrasi illustravit; Constantinus Fontius, Petrus Nannius, Sixtus Senensis in Sophias monotessaro, Michael Sidonius, Petrus Scarga e Societate nostra, Robertus Baynus, Ioannes Arboreus, Thomas de Vio Cardinal. Caietanus, Cornelius Iansenius more suo solide et profunde, ac plures alii; sed post omnes et præ omnibus fuse et erudite noster Ferdin. a Salazar, qui multam non solum sacram, sed et profanam

eruditionem continet, atque liberalius ad conceptus elegantes et morales, etiam a Gentilibus petitos, digreditur.

Paulo fusior hic ero, tum quia Salomonem quasi sapientiæ fontem hic explico, qui Ethicam tradit per gnomas breves et concisas, quæ singulæ sæpe virtutem integram explicant, quam Aristot. S. Augustinus, S. Thomas, cæterique Philosophi et Theologi pluribus fere capitibus et quæstionibus pertractant: tum quia liber hic totus moralis est: materia autem de moribus ampla est et perutilis tum legentibus, tum docentibus, tum concionantibus, tum cuique hominum generi. Quare singulorum Patrum et interpretum sensus et sententias, easque sæpe verbatim affero; sed brevitatis studio succisas, et in pauca contractas, ad rerum copiam, utque lector nihil iure desideret; sed unum hunc Commentarium legens, in eo omnes intueatur et legat, magno sui et temporis, et laboris, et expensarum compendio; multis enim non est otium, nec animus et vires ad tot tamque vastos et prolixos commentarios evolvendos. Id ego in eorum gratiam præstiti, qui iam a 37. annis sacram Scripturam publice docendo, omnes omnium sacrorum librorum Interpretes evolvi; quin et e Patribus omnibus, Græcis, Syris, Latinis atque Scholasticis, cæterisque classicis auctoribus loca S. Scripturæ sparsim ab iis pertractata studiose collegi. Aliorum expositiones et sententias, præsertim probabiles, ingeniosas et symbolicas, licet minus probem, non tamen improbo et reiicio; tum ne de viris doctis et eminentibus censoriam virgulam mihi arrogem, tum ut lectorum iudicio æque ac usui eos permittam et resignem, uti se fecisse profitetur S. Hieron. Quare varios sensus refero, sed magis genuinum indico semper et præfero. Hic enim est verus propriusque S. Scripturæ sensus, quem Spiritus sanctus earum auctor concepit, et hisce gnomis significare intendit. Ea de causa illum velut germanam Spiritus sancti mentem undequaque scrutor et venor, nec meo ingenio ingeniosisque conceptibus indulgeo. Hunc enim genuini sensus a Spiritu sancto concepti scopum mihi ita præfixi, ut irretortis mentis oculis in eum iugiter intendam, nec vel pilum ab eo me dimoveri patiar; esto alii magis ingeniosi et plausibiles occurrant. Hi enim sæpe non sunt litterales et germani; unde curiosorum aures titillant, at animum veritatis avidum non satiant, nec explent. Hic enim evenit idem quod videmus in intellectibus hominum: alii enim sunt subtiles, acutoque pollent ingenio, at parvo sunt iudicio: alii vicissim sunt prudentes, acrique pollent iudicio, at exiguo sunt ingenio: nimirum id accidit, tum ex Dei dono, qui ita charismata sua partitur, tum ex temperie diversa et contraria. Ingenium enim et inveniendi acuta subtilitas in calore, fervore et æstu: iudicium vero in frigore et quiete mentis sedatæ consistit: qua de causa senes ob frigidas sedatasque passiones, valere consilio et iudicio; iuvenes vero ob fervorem sanguinis præcellere ingenio et acumine, experimur. Ita pariter in scientiis, ac præsertim in expositione S. Script. nimis acuta sunt parum genuina; quæ plus habent subtilitatis, minus habent soliditatis, quæ multum habent ingenii, exiguum habent iudicii; quia S. Spiritus Scripturam non subtili et acuto, sed simplici, candido, planoque stylo, utpote ad omnium etiam rudium captum accommodato, et ad disciplinam moresque conformandos apposito dictavit; ita tamen ut illi, ne vilescat, sua insit obscuritas et difficultas, quæ lectorum studium æque ac reverentiam exacuat, uti cap. 1. pluribus ostendam. Scitum est illud Philosophi: *Chrysippi acumen in seipso refrangitur.* Nimia enim rerum acumina, dum in minimas earum subtilitates, velut in atomos indivisibiles, ideoque invisibiles dissecantur, sui tenuitate dissolvuntur, ut mentis aciem fugiant et evanescant.

Denique addam sæpius apologos et gnomas aliorum Sapientum Salomonicis antistrophas, quæ magnam eis venustatem æque ac lucem afferent, ac præsertim Cyrilli, quos nemo Interpretum hactenus vidit, excepto uno Dionysio Carthusiano, qui illos frequenter citat. Titulus libri est: *Apologi morales S. Cyrilli in quatuor libros distributi.* Reperti sunt in celebri illa Budensi Bibliotheca Mathiæ Corvini regis Hungariæ manuscripti; edidit eos noster P. Balthasar Corderius Viennæ Austriæ anno Domini 1630. In hisce Cyrillus multa Salomonis æque ac Ecclesiastici Proverbia luculenter, docte, pie, eleganter et sapienter explicat, uti intuenti patebit. Plura de iis dixi initio Ecclesiastici.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, proponit finem et scopum horum proverbiorum, sive parabolarum, qui est docere sapientiam practicam, quæ in recte operando consistit, cuius proinde initium est timor Domini. Inde secundo, v. 8. hortatur omnes ad studium sapientiæ, utque caveant ab illecebris et insidiis insipientium, puta impiorum. Tertio, v. 28. ipsam sapientiam prædicantem omnesque ad se invitantem inducit, venientibus ad se ingentia præmia promittendo, respuentibus ingentes pœnas comminando.

1. PARABOLÆ Salomonis, filii David, regis Israel. 2. Ad sciendam sapientiam, et disciplinam: 3. Ad intel-
ligenda verba prudentiæ, et suscipiendam eruditionem doctrinæ, iustitiam, et iudicium, et æquita-
tem: 4. Ut detur parvulis astutia, adolescenti scientia, et intellectus. 5. Audiens sapiens, sapientior
erit: et intelligens, gubernacula possidebit. 6. Animadvertet parabolam, et interpretationem, verba sapientum,
et ænigmata eorum. 7. Timor Domini, principium sapientiæ. Sapientiam, atque doctrinam stulti despiciunt.
8. Audi, fili mi, disciplinam patris tui, et ne dimittas legem matris tuæ: 9. Ut addatur gratia capiti tuo, et tor-
ques collo tuo. 10. Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. 11. Si dixerint: Veni nobiscum, insi-
diemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra: 12. Deglutiamus eum sicut infernus viventem,
et integrum quasi descendentem in lacum. 13. Omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos no-
stras spoliis. 14. Sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrum. 15. Fili mi, ne ambules cum
eis, prohibe pedem tuum a semitis eorum. 16. Pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant
sanguinem. 17. Frustra autem iacitur rete ante oculos pennatorum. 18. Ipsi quoque contra sanguinem suum in-
sidiantur, et moliuntur fraudes contra animas suas. 19. Sic semitæ omnis avari, animas possidentium rapiunt.
20. Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam: 21. In capite turbarum clamitat, in foribus portarum
urbis profert verba sua, dicens: 22. Usquequo parvuli diligitis infantiam, et stulti ea, quæ sibi sunt noxia, cupient,
et imprudentes odibunt scientiam? 23. Convertimini ad correptionem meam: en proferam vobis spiritum meum,

Digitized by Google

et ostendam vobis verba mea. 24. Quia vocavi, et renuistis: extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret. 25. Despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis. 26. Ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id, quod timebatis, advenerit. 27. Cum irruerit repentina calamitas, et interitus quasi tempestas ingruerit, quando venerit super vos tribulatio, et angustia: 28. Tunc invocabunt me, et non exaudiam: mane consurgent, et non invenient me: 29. Eo quod exosam habuerint disciplinam, et timorem Domini non susceperint, 30. Nec acquieverint consilio meo, et detraxerint universæ correptioni meæ. 31. Comedent igitur fructus viæ suæ, suisque consiliis saturabuntur. 32. Aversio parvulorum interficiet eos, et prosperitas stultorum perdet illos. 33. Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, et abundatia perfruetur, timore malorum sublato.

Vers. 1.

PARABOLÆ SALOMONIS, FILII DAVID, REGIS ISRAEL.) Est hic titulus, simul et initium libri, indicans eius argumentum, puta quod contineat parabolas, æque ac auctorem, scilicet quod auctor eius sit Salomon rex, Davidis filius. Unde omnino videtur hic titulus non a collectore parabolarum, ut vult Lyranus et alii, sed ab ipso Salomone suo huic libro præfixus: sequentia enim verba, quæ Salomonis esse constat, nimirum *ad sciendam sapientiam*, etc., ab hoc titulo pendent et reguntur; alioqui enim illa verba carerent supposito, æque ac sensu. Quis enim ita librum inchoaret: *Ad sciendam sapientiam*, nisi præmitteret, vel subderet: *Scriptus est hic liber a Salomone*, vel quid simile? Salomon ergo primus fuit, qui libro huic suo nomen suum præfixit; id enim non fecit Moses, Iosue, David, et auctores libb. Iudicum, Regum, Paral. etc. Salomonem secutus est Isaias, qui ita inchoat: *Visio Isaiæ*, cæterique prophetæ. Addit nomen patris scilicet quod Davidis sit filius; quia hoc cognomine a cæteris, qui nomen habebant Salomonis, secernitur, et magnam libro sibique dignitatem conciliat, quod scilicet sapientis regis sapiens sit filius et rex, ait S. Basilius, hoc enim fidem et auctoritatem magnam ipsi tribuit. Quare improbabiliter Scholia Vatablo adscripta censent non tantum titulum hunc, sed et sequentia, totumque proœmium non a Salomone, sed ab eo qui eius sententias collegit, esse additum, operique præfixum.

Pro *parabolæ* hebr. est מִשְׁלֵי *misle;* chald. מַתְלֵי *mitle*. Chaldæi enim Hebræum שׁ mutant in ת, puta *s* in *t*, ut pro *misle* dicunt *mitle;* sic pro *scelas*, id est tria, dicunt *telas;* sic pro *sekel*, id est siclus, dicunt *tekel*, etc. perinde ac Flandri Germanicum *s* mutant in *t*, ut pro *wasser*, dicunt *water*, id est aqua; pro *fass* dicunt *fatt*, id est vas; pro *lassen* dicunt *laten*, id est relinquere. Græce vocantur παροιμιαι, id est parœmiæ. Noster vertit, *parabolæ;* Tigurina vertit, *sententiæ;* Vatablus, *apophthegmata* et *gnomæ*. Hæc omnia ergo unum idemque significant. Igitur hæ sententiæ vocantur primo, hebr. מְשָׁלִים *mescialim*, et in regimine מִשְׁלֵי *misle* (a rad. מָשַׁל *mascial*, id est dominatus est, regnavit, præfuit, dominationem et potestatem habuit, præcelluit) id est illustres sententiæ, quasi prædominantes et excellentiores cæteris, axiomata, adagia, gnomæ; sive illæ Proverbia sint, sive parabolæ, sive ænigmata, sive quid aliud; quo factum est ut in Scriptura sæpe hæ voces parabola, proverbium, parœmia confundantur, et pro eodem sumantur, ut scilicet sententiam, sive ratiocinationem aliquam insignem et eminentem significent. *Misle* ergo significat sententias plenas sapientiæ, difficultatis, gravitatis, utilitatis, acuminis, auctoritatis, et quasi potestatis; hæ enim cæteris prædominantur et excellunt.

Parabolæ sunt misle id est illustres.

Rursum מָשַׁל *mascial* per translationem significat assimilare, axiomata dictare, parabolizare, parabolam, ænigma, proverbium, adagia, sententias et scite dicta eloqui. Hinc *misle* significat parabolas, similitudines, comparationes, adagia, ænigmata, scite dicta. Unde R. Levi מָשָׁל *mascial*, inquit, id est proverbium, vel parabola, est res quædam per similitudinem pronuntiata, ut animo exhibeatur forma rei, de qua loquimur, ut eam facilius imaginari, comprehendere et intelligere queat.

Vel misle, id est similitudines.

Secundo, græce vocantur παροιμιαι quasi sententiæ, quæ in via et trivio dicuntur (οιμος enim est via) puta sententiæ triviales, vulgoque usurpatæ, et tritæ, ut et per viam recitentur et decantentur. Adeo enim dignæ, utiles et necessariæ sunt ad mores formandos, et vitam hominis quaquaversum instruendam et dirigendam, ut ubilibet, etiam in viis et compitis, legi, cani, iterari, et continue corde oreque versari terique debeant. Ita Hesychius in Lexico, παροιμιαν dictam putat απο του οιμος id est οδος, hoc est via, quasi παρα οδον. Iulius Scaliger tamen lib. 3. Poetices, cap. 84. valde congrue censet παροιμιαν dici παρα τον οιμον quod non modo viam, sed et verbum significat, ut παροιμια, idem sit quod præter vel iuxta primum verbum, q. d. A primo verbo eiusque sensu alterum verbum et sensus alter. Est enim proprie parœmia oratio allegorica et metaphorica, vel alludens, aliudque innuens. Adde, etiamsi οιμος accipias pro via, parœmiam idem significare, nimirum sententiam, quæ præter viam, id est præter communem loquendi modum (hunc enim significat Hebr. דֶּרֶךְ *derech*, id est via) dicitur, sive quæ, licet vulgo trita sit, tamen vulgatam loquendi consuetudinem transcendit, quia scilicet figurata est, recondita, eminens et illustris. Parœmia igitur est sermo subobscurus, etsi interim per quædam manifesta vim suam non omnino dissimulet; vel certe est sermo eiusmodi, qui prima quidem fronte facilem sensum offerre videtur, at in recessu quiddam reconditum atque abstrusum continet.

Parœmia id est trivium.

Vel aliud innuens.

Usus est autem Salomon hoc obscuro orationis genere, ne hæc doctrina morum quasi facilis ab ignaris contemneretur, aut profanorum hominum insidiis et sannis temere exponeretur, atque ad acuendum in studiosis earum studium et investigationem. Ita Olympiod. in Catena Græcorum: *Scriptores profani, ait, parœmiam sermonem popularem et quasi trivialem definiunt; cuiusmodi is dici haberique potest, quem iter facientes inter se conferunt. Siquidem* οιμος *hominibus Græcis idem sonat, quod Latinis via. Apud eos autem, qui sacra tractant, parœmia vel proverbium est sermo, qui sub modica verborum obscuritate gravem aliquam sententiam complectitur, eaque ratione legentibus vel audientibus usum adfert non vulgarem. Atque illud Christus diserte confirmat: Hæc in proverbiis locutus sum vobis; venit hora, cum iam non in proverbiis loquar vobis, sed palam. Proverbialis itaque sermo non directe et perspicue, quo tendit, aperit, sed oblique et subobscure, ut cum dicitur: Dulce inexpertis bellum: Auxilium post conflictum: Stilla assiduo lapsu cavat lapidem.* Etymi causam dat Didymus in eadem Catena: *Proverbialis sermo alio nomine parœmia vocatur,* inquit: *nam cum initio viæ in milliaria, (ut Romani appellant) needum essent distinctæ, priscæ ætatis homines per certa itinerum intervalla signa defigebant, iisdemque aliquod problema vel apophthegmata, vel illustre aliquod dictum adscribi curabant. Faciebant id autem duplici de causa. Harum una erat, ut viator hinc intelligeret, quantum viæ spatium emensus esset; altera vero, ut eiusmodi sententiam animo versans, eiusdemque interpretationi inter proficiscendum insistens, melior doctiorque evaderet, simulque itineris molestiam falleret.* Additque: *Parœmia est oratio occulto modo veritatem ostendens.* Ac mox tertiam causam subdit: *Etenim,* inquit, *cum veritatis rationem non omnes curarent, ad illorum utilitatem vitæque institutionem, qui iter faciebant, gravem aliquam sententiam publicis viarum indicibus veteres sapientes adscribebant, quo vel obiter prætereuntes sensum illorum investigarent, investigandoque et hauriendo eruditiores et san-*

Ioan. 16.

ctores evaderent; οἶμος namque græce idem significat, quod latine via. Sunt qui parœmiam hunc in modum definiant: Parœmia est dictum triviale, quod ab una aliqua notione ad plura transferri potest. Sublimiorem causam dat Hippolytus ibidem: *Parœmiæ*, inquit, *sunt sermones exhortatorii ad omnem vitæ viam recte instituendam commodi; siquidem iis qui mentis affectum recta ad Deum tendunt, iter ostendunt. Habent se enim instar viarum indicum, qui itineris molestia et longitudine defatigatos recreant nonnihil et refocillant.* Verum, ut dixi, parœmia extenditur ad significandum quodvis proverbium, et quamvis gravem sententiam. Unde Donatus: *Parœmia*, inquit, *est accommodatum rebus temporibusque proverbium.* Et Diomedes: *Parœmia est proverbii vulgaris usurpatio, rebus temporibusque accommodata.*

Parabola quid? Tertio, a Latino nostro interprete Græca voce vocantur *parabolæ*, id est similitudines, a παραβάλλω, id est assimilo, comparo, quasi rerum dissimilium comparationes. Unde Donatus: *Parabola, inquit, est rerum genere dissimilium comparatio.* Inde extenditur parabola ad significandum exemplum, typum, figuram, fabulam, ænigma, omnemque sententiam illustrem, uti ostendi Hebr. 11. v. 19. ad illud: *Unde eum* (Isaac) *et in parabolam accepit.* Ita S. Chrysost. in Catena Græcorum: *Parabola, ait, est omnis sermo sapiens.* Ex *parabola* Itali et Galli per crasin formarunt suum *parola*. Nam Hispani, qui multa incorruptius servarunt, dicunt *palabra* per metathesin, pro *parabla*; ex quo fit *parlare* et *parler*. Quin etiam loquacem Itali vocant parabolanum, ait Angelus Caninius in Hellenismis p. 8.

Quinque earum species. Ex dictis colligitur varios proverbialium harum gnomarum esse modos et species. S. Athanasius in Synopsi S. Script. cap. 14. in l. Prov. eas ad quatuor redigit species: Primo enim inter eas sunt parœmiæ, id est senten-

Prima parœmiæ. tiæ faciles et triviales, quæ licet acutæ, tamen ita planæ sunt et claræ, ut etiam a plebeiis et rudibus intelligantur et usurpentur.

II. strophæ. Secundo, sunt strophæ quæ aliud in cortice litteræ sonant, sed per illud aliud significant, qualia sunt symbola Pythagoræ, Hori Apollinis, et Ægyptiorum. Exemplum dat S. Athanasius cap. 23. v. 1. *Quando sederis ut comedas cum principe*, etc. *statue cultrum in gutture tuo.* Et illud c. 27. 25. *Aperta sunt prata, et apparuerunt herbæ virides, et collecta sunt fœna de montibus. Agni ad vestimentum tuum, et hædi ad agri pretium.* Tale quoque est illud, cap. 5. v. 15. *Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui. Deriventur fontes tui foras.* Et c. 1. 17. *Frustra iacitur rete ante oculos pennatorum.* Prisci enim Hebræi sua dogmata involucris quibusdam, ut parabolis, ænigmatibus, strophis, involvebant, tum ad eorum dignitatem et venerationem, tum ad acuendum discipulorum ad ea perscrutanda studium. Ab Hebræis idem mos manavit ad Ægyptios, qui suam sapientiam celabant suis Hieroglyphicis; ab Ægyptiis transiit ad Græcos. Unde Pythagoras sua dogmata tradidit per symbola. A Græcis denique manavit ad Latinos.

III. parabolæ. Tertio, sunt parabolæ, id est sententiæ comparatæ, sive similitudines: et his crebro utitur Salomon more Hebræo. Unde vulgo vocantur et inscribuntur parabolæ; permultæ enim Salomonis gnomæ vel expressam vel tacitam continent unius rei ethicæ cum alia re ethica vel physica comparationem: qua de causa acumen æque ac elegantiam et difficultatem continent; difficile enim sæpe est pervidere in quo consistat unius rei cum alia comparatio et similitudo. His addi possunt antitheses; sæpe enim una sententia hic alteri componitur per antithesin, hoc est ei opponitur: in qua oppositione acumen æque ac lepos insignis elucet. Exemplum parabolarum dat S. Athanasius illud, cap. 25. v. 13. *Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei qui misit eum, animam ipsius requiescere facit.* Similes sunt eodem capite v. 14. 16. 18. 19. 20. 23. 25. etc.

IV. griphi. Quarto, sunt gryphi et ænigmata. Exemplum dat S. Athanas. illud, c. 30. 15. *Tria sunt insaturabilia, et quar-*

A *tum quod numquam dicit: Sufficit.* Tale est cap. 9. 1. *Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem immolavit victimas*, etc.

Symbola Pythagoræ. Ex hisce et similibus sua symbola et ænigmata deprompsit Pythagoras, quæ veteres adeo celebrarunt, ac imprimis S. Cyrill. l. 9. contra Iulianum cap. 2. *Pythagoras*, ait, *ænigmaticam manifestationem magni facit. Erat autem et aliud genus symbolorum tale: Stateram ne transeas, id est, ne avarus sis. Ne ignem gladio fodias, id est impudentem et iratum animum asperis verbis non moveas. Coronam ne vellicas, hoc est, leges ne offendas; nam civitatum coronæ scilicet erant. Ne cor edas, hoc est, ne conficias teipsum curis. Ne super chœnicem, vel modium, sedeas, hoc est, ne ignaviter vivas. Non suscipiendas hirundines in domum, hoc est, loquaces et impotentis linguæ homines non esse faciendos contubernales. Onus portantibus imponendum, non autem simul deponendum, hoc est, cooperare alteri ad laborem et virtutem, non ad vi-*

B *tium et ignaviam. Deorum imagines in annulis ne feras, hoc est, sententiam et sermonem de diis ne facile manifestes et divulges.*

V. apologi. Quinto, his addi possunt apologi, quibus animalia loquentia vel docentia in scenam vel scholam inducuntur, uti ea inducit Æsopus. Talis est cap. 6. v. 5. *Vade ad formicam, o piger, et considera vias eius, et disce sapientiam; quæ, cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe quod comedat.* Et c. 30. 15. *Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes: Affer, affer.* Et v. 18. *Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro: viam aquilæ in cælo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia.* Et v. 24. *Quatuor sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientibus: Formicæ, populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi; lepusculus, plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum; regem locusta non habet, et egreditur universa*

C *per turmas suas; stellio manibus nititur, et moratur in ædibus regis.* Et v. 29. *Tria sunt quæ bene gradiuntur, et quartum quod incedit feliciter: Leo fortissimus bestiarum ad nullius pavebit occursum; gallus succinctus lumbos; et aries: nec est rex qui resistat ei.*

Hæc omnia enim Hebr. vocant מִשְׁלֵי *misle*, id est sententias prædominantes, principes et regias; tum quia inter sententias sunt id, quod rex inter plebeios; sicut enim rex excellit plebeiis; sic hæ præcellunt cæteris; tum quia sicut rex regit subditos iisque dominatur, sic hæ sententiæ dominantur aliis, quæ ex iisdem velut conclusiones e suis principiis educuntur. Quomodo Aristot. Analyt. poster. l. 1. c. 9. principia scientiarum vocat ἀξιώματα, id est dignitates, quia reliquis digniora sunt, et in cæteras conclusiones, velut proles ex se genitas principantur, ac dominatum exercent; simili enim modo hæ gnomæ non tantum suis conclusionibus et particularibus gnomis, quæ a vulgo multæ ex eis educuntur; sed et moribus vitæque hominum quasi leges dominantur et imperant; tum de-

D nique quia reges, qualis erat Salomon, tales decent. Nam, ut ille ait: *Principis verba oportet esse pauca, digna, sublimia et plane regia.* Eadem de causa illæ ipsæ Græce vocantur παροιμίαι, quod παρ' οἶμον, id est præter viam hoc est morem loquendi communem, vel præter verbum commune efferantur, ac aliquid singulare et eximium contineant, ideoque omnium ore, etiam in viis et triviis celebrentur. Quocirca qui iuxta eas mores suos dirigit, vitamque instituit, is vere sapiens et probus, cæteris mortalibus longe supereminet. Nam, ut ait Plato in Protagora: *Probus vir et philosophus magis præstat inter alios homines quam rex inclytus inter plebeios.*

Proverbia unde dicta. Eadem de causa vocantur parabolæ, quia facilem, planum et vulgatum loquendi modum superant, ac sæpe aliquid parabolici, id est aliquam similitudinem, comparationem, allusionem, metaphoram, allegoriam, similemve figuram continent. Hinc et vocantur proverbia, quasi verba procul petita, puta ab antiquitate, vel re arcana, aut e cælo accepta. Quocirca Dion. Chrysost. proverbia

vocat *cana verba*. Sicut enim senectus homini, sic et proverbiis affert suam auctoritatem et pondus. Aut planius vocantur *proverbia*, quasi communia omnium verba, quæ præ foribus et in ore omnium versantur. Tantam enim fidem et auctoritatem continent, ut uno omnium sapientum ac insipientum ore velut verissima, certissima et prudentissima celebrentur. Vide Ovid. 5. Fastor.

Hac quoque de causa, si te proverbia tangunt,
Mense malas Maio nubere, vulgus ait.

Et Cicero de Senectute: *Pares enim cum paribus, veteri proverbio, facillime congregantur.* Idem de Amicitias: *Præposteris utimur consiliis, et acta agimus, quæ vetamur veteri proverbio.* Est igitur proverbium, commune et antiquum aliquod dictum omnium voce celebratum.

Adagia unde?

Denique vocantur adagia, vel prisce adagiones, quasi ad agendum apta, ait Festus. Et Donatus in Eunuchum: *Et dicta, ait, et proverbia, et adagiones, quod rem agant factis, hominibus adscribuntur.* Unde Plautus in Amphitr. *Vetus est adagium: Fames et mora bilem in nasum conciunt.* Et Ausonius in præfat. Monosyll. *Ut quod per adagionem cœpimus, proverbio finiamus.*

B

Idem ergo non tantum re et sensu, sed et connotato ac etymo sunt omnes hæ voces: Hebraice *misle*, Græce παροιμίαι et παραβολαί, Latine *proverbia* et *adagia*.

Porro hæc omnia et singula varii varie definiunt: Græci: *Parœmia*, inquiunt, id est *proverbium*, *est sermo ad vitæ rationem conducibilis, moderata quadam obscuritate multam in sese continens utilitatem.* Alii: *Proverbium est sermo rem manifestam obscuritate tegens.* Etsi enim non omnia sint obscura et figurata, pleraque tamen talia sunt, eaque censentur optima, quæ uti translationis pigmento delectant, ita sententiæ utilitate prosunt. Alii generalius: *Parœmia est celebre dictum, scita quapiam novitate insigne.* Hinc et *scita* vocantur eo quod rem scitu dignam contineant, quæ antiquitate, æque ac eruditione, gratia et elegantia commendetur, quæque e sapientum dictis sit deprompta. Nostra vero hæc Salomonis insuper sunt oracula, quia ore Spiritus sancti ipsi velut regi sapientissimo dictata. Unde amplam, arcanam, sublimem, imo divinam, de moribus et virtutibus, vitaque recte secundum Deum et felicitatem instituenda, sapientiam continent; idque cum variarum parabolarum, ænigmatum, schematum et figurarum sale, acumine et ornatu. Siquidem ut non mediocris est artificii gemmulam, puta adamantem, includere annulo, et aurum purpuræ intexere: ita non est cuiusvis parœmiam apte decenterque adinvenire, eamque orationi inserere; sed hoc est opus sapientum quorum parens, fons et origo est Spiritus sanctus. Omnia ergo hæc proverbia sunt lumina et oracula, non e tripode Apollinis, sed e mente Spiritus sancti deprompta, ideoque eius sunt axiomata et apophthegmata, ut proinde numquam ab ore fidelium, numquam a corde excidere debeant.

Scita quæ?

Proverbia Salomonis sunt oracula.

C

Denique sicut nervus pondusque parœmiæ sive proverbii consistit in certa eius fide, veritate et auctoritate: sic eiusdem venustas et gratia elucet in apta scitaque unius rei cum alia simili vel dissimili comparatione; comparatio enim fit nunc per similis synthesin et comparationem, nunc per dissimilis antithesin et oppositionem, sive ea realis sit, sive verbalis, sive potius realis et verbalis simul, quales sunt hæ: *Virgo non virgo extitit Dina. Elcana cum Anna et Phenenna nuptiæ fuere non nuptiæ. Impiorum infelix est felicitas, piorum felix est infelicitas. Hostium dona non dona. Sanctus dicit: Portans non porto, habens non habeo, videns non video, audiens non audio. Iniquorum non metuendus metus. Non bellum bellum. Ornatus inornatus. Ingrata gratia. Elinguis loquacitas. Inopes sunt opes. Humilis est* μωρόσοφος *id est stulte sapiens. Amicus est* γλυκύπικρος, *id est dulciter amarus.* Sic enim, teste Plutarcho, suum affectum vocant amantes ex voluptate et dolore mixtum, ita ut libenter contabescant.

Lepos proverb. est in comparatione.

D

Comparatio ab animalibus.

Comparatio autem petitur nunc ab animantibus, qualis est illa Luciani: *Iracundiores catellis, timidiores leporibus, adulantiores simiis, libidinosiores asinis, rapaciores felibus, contentiosiores gallis gallinaceis.* Item: *Cervo vivacior, graculo loquacior, luscinia vocalior, vipera virulentior, vulpe dolosior, echino asperior, anguilla magis lubricus, lepore timidior, limace tardior, delphino lascivior, phœnice rarior, vulture edacior, glire somniculosior, sue indoctior, asello stolidior, dama pavidior, hirundine bibacior.* Nunc a personis, ut David fuit Mose mitior, Salomone sapientior, Samsone fortior, Machabæis animosior. Item: Alter est hic Nabuchodonosor, novus Goliath, noster hic Iudas: Christianorum hæc Susanna, Sara, Rebecca. Nunc a rebus inanimis, ut: Castus est nive candidior, melle dulcior, oleo tranquillior, auro purior. Acedus est plumbo stupidior, stipite tardior. Ebriosus est spongia bibacior, Adria iracundior, pumice siccior. Beatus est stella lucidior, sole splendidior. Tales sunt illæ Tertulliani lib. 1. contra Marcionem, cap. 1. *Nihil tam barbarum ac triste apud Pontum, quam quod illic Marcion natus est, Scytha tetrior, Hamaxobio instabilior, Massageta inhumanior, Amazonia audacior, nubilo obscurior, hieme frigidior, gelu fragilior, Istro fallacior, Caucaso abruptior, etc. Quis enim tam castrator carnis castor, quam qui nuptias abstulit? Quis tam comesor mus Ponticus, quam qui Evangelia corrosit?*

A personis.

Ab inanimis.

Iuvat Proverbiorum elegantiam carmen vel rhythmus, qualis sæpe est in hisce Salomonis, præsertim in Hebræo, ubi multa sunt ὁμοιόπτωτα, id est similiter cadentia et desinentia.

Allegorice, Christi dogmata et sententiæ sunt מִשְׁלֵי *misle*, *parœmiæ*, et *parabolæ*: tum quia Christus more gentis suæ, puta more Syrorum, crebris utebatur parabolis et comparationibus, iuxta illud: *Sine parabolis non loquebatur eis, ut impleretur quod dictum est: Aperiam in parabolis os meum,* Matth. 13. vers. 35. tum quia sententiæ et dogmata Christi plane sublimia et regia sunt. Unde S. Chrysost. orat. 10. ex ultimis tom. 5. *Christus*, inquit, *Evangelium regni, ceu regium quiddam toti orbi promulgavit.* Christi enim dogmata omnia philosophorum placita tantum superant, quantum rex superat populum; tum quia ex Evangelio quasi ex principio principiante cætera fidei morumque dogmata derivantur; tum quia Evangelium dominatur mentibus hominum easque redigit in captivitatem et obsequium fidei, 2. Cor. cap. 10. vers. 5. tum denique τὸ *parabolæ* significat in hisce sententiis, sub litterali sensu multos latere mysticos et parabolicos, qui sublimius quiddam et spiritualius menti ingerant, spiritumque fidelium pascant et accendant.

Christi dicta sunt misle.

AD SCIENDAM SAPIENTIAM ET DISCIPLINAM, etc.] Subaudi conscriptæ sunt, q. d. Hæ sunt parabolæ Salomonis ab eo dictatæ, vel conscriptæ et editæ, ut eas legentes discant sciantque sapientiam, etc. Unde Vatablus vertit: *Sententiæ Salomonis, filii Davidis, regis Israel, unde disci potest sapientia et castigatio, ad intelligendum verba prudentiæ, et percipi eruditio prudenter agendi, iustitia denique, iudicium et æquitates.* Eaque sic explicat: *Discere sapientiam*, inquit, *est discere nosse Deum. Scire disciplinam, eruditionem, vel castigationem, est mortificare carnem. Ad capiendam disciplinam prudentiæ, id est ut intelligatur verbum Dei. Iustitia est fides iustificans. Iudicium est condemnatio sui. Æquitas est id quod æquum et rectum est, quando scilicet omnia tribuimus Deo.* Hæc ipse.

Vers. 2.

Quæres primo, quænam hic intelligatur *sapientia*, et quomodo distinguatur a *disciplina*? Primo nonnulli per *sapientiam* accipiunt philosophiam. Aristoteles enim habitus intellectus ait esse quinque, nimirum sapientiam, scientiam, intellectum, artem et prudentiam: *Sapientia autem*, ait, *est rerum altissimarum cognitio, sive est rerum divinarum humanarumque scientia.* Ita ipse l. 6. Ethicorum c. 3. Sic Olympiodor. in Catena Græcorum: *Sapientia, ait, ex divinis operibus hauritur, disciplina vero certis legibus et regulis descripta continetur. Rursum sapientia est corporum et corporis exortium, et providentiæ quæ in iis spectatur, cognitio. Doctrina vel disciplina est*

Sapientia quæ? Prima sententia.

Digitized by Google

animæ moderatio circa patibilem, rationisque expertem eiusdem animæ partem.

Accedit R. Levi Ben Gerson: *Sapientia,* ait, *est rei cognitio per proprias et intrinsecas causas.*

II Secundo, Hugo et Dionys. per *sapientiam* accipiunt fidem. Hæc enim altissima SS. Trinitatis, Incarnationis, Beatitudinis, Resurrectionis et cætera mysteria credit et comprehendit.

III Tertio, Lyran. et alii per *sapientiam* accipiunt contemplationem, per *disciplinam* actionem. Sic et Salonius hic: *Sapientia,* ait, *est divinarum rerum cognitio, sive fides. Disciplina est sanctæ et puræ vitæ conversatio.* Verum hos sensus non esse litterales, nec genuinos, patet ex dictis. Idem liquet ex decursu totius libri; in eo enim pauca, et vix ulla invenies dogmata sapientiæ philosophicæ, fidei vel contemplationis, præsertim SS. Trinitatis, Incarnationis, Resurrectionis, etc.

IV. et genuina, esse Ethicam. Quarto ergo et genuine, *sapientiam* hic non speculativam, sed practicam accipe, quæ est cognitio Dei et ultimi finis ac mediorum eo ducentium, puta legum divinarum earumdemque desiderium, pius affectus et amor. Unde eam ita definit Caiet. *Sapientia est ratio et norma humanarum actionum recta secundum altissimam causam, quæ est Deus.* Et S. Basilius hom. in principium Prov. *Ad dandam sapientiam illam*, ait, *scilicet dignam* (nobilem) *pretiosam* (cum Gentilium et Philosophorum sapientia sit vilis et triobolaris, ut ait S. Chrys. hom. 21. in ep. ad Ephes.) *et veram, quæ tota in moribus sita est.* Sic et Socrates ac Philosophi prisci philosophiæ nomen soli dabant Ethicæ, quæ in moribus formandis consistit. Plura de hac sapientia dixi Eccli. 1. sub initium. Quocirca Salomon in hisce proverbiis sæpe inculcat Dei attributa, puta providentiam, potentiam, gloriam, etc. quæ homines ad Dei cultum inducunt. Unde c. 15.3. ait: *In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos.* Et eius operationem energiamque in creando orbe per Verbum, puta Filium, qui est Sapientia Patris, ut c. 8. *Quando præparabat cœlos, aderam*, etc. Item acrem perspicaciam, directionem ac iudicium, ut cum ait cap. 15. 8. *Victimæ impiorum abominabiles Domino: vota iustorum placabilia. Abominatio est Domino vita impii: qui sequitur iustitiam, diligitur ab eo.*

Disciplina vero vocatur passionum vitiorumque correctio et castigatio. Hanc enim significat Hebr. מוסר *musar*, a rad. יסר *iasar*, id est corrigere, castigare. Septuag. vertunt παιδείαν quia παισί, id est pueris, qui sensu et concupiscentia aguntur, non ratione, proprie competit disciplina, ut lascivientes in eis sensualitatis motus refrænet et corrigat. Chald. vertit מרדותא *marduta*, id est *eruditionem; Syrus: correptionem;* Tigur. *castigationem;* Vatablus: *mortificationem carnis.*

Quocirca *disciplina* proprie competit incipientibus: horum enim est cupiditates suas domare et frangere, ut ad sapientiam et virtutem perveniant; *sapientia* vero competit provectis et perfectis, qui edomitis passionibus per sapientiam, velut facem legis divinæ, illico vident quid in qualibet re faciendum vel non faciendum sit. Sensus ergo est, q. d. Parabolæ hæ docent tam incipientes quam provectos, tam insipientes quam sapientes; illos enim docent *disciplinam*, id est passionum mortificationem; hos vero *sapientiam* plenamque virtutem. Sic Zeno Stoicorum princeps, ut ad suam scholam et sectam plures pelliceret, dictitabat *in Stoa* (ita vocabatur Schola a qua dicti sunt Stoici) *maturos iam fructus saporem novum accipere, immaturos vero præcoces fieri.* q. d. In Stoa et rudes discunt sapientiam, et docti in eadem proficiunt et perficiuntur, ideoque et iuvenes in ea senescunt, et senes in ea iuvenescunt.

Symbolice sapientia est contemplatio, disciplina est actio. Symbolice, Lyranus et alii passim (esto nonnulli putent id esse litterale) per *sapientiam* accipiunt vitam contemplativam, per *disciplinam* vitam activam; hæ enim sunt duæ partes et species adæquatæ virtutis vitæque honestæ, quam docet philosophia, id est Ethica Christiane, uti tradit S. Gregorius Nazianzenus, orat. 25. *Hæ enim*, ut idem ait orat. de fuga sua, *sunt duæ alæ quibus in altum ad Deum evolamus*, quas in S. Basil. effulsisse idem testatur orat. 20. quæ est de laudibus eiusdem, ubi et eos qui actionem iungunt contemplationi, vocat ambidextros. Sensus ergo est, q. d. Salomon: Ecce hæ sunt parabolæ sapientiæ, ad quas omnes cohortor et invito, quia illæ suos studiosos facient ambidextros, alatos et duplici oculo bene oculatos; duo enim oculi sunt actio et contemplatio, ait Nicetas in Tetrasticha Nazianz. Ita noster Salazar. In utroque consistit perfectio; perfectus enim est is, cuius contemplatio dirigit actionem, ac vicissim actio roborat et perficit contemplationem; otiosa enim et sterilis est contemplatio, quæ actionem non parit: vicissim actio languida est et inefficax, quæ contemplatione non animatur, dirigitur et roboratur. Ita Olympiod. in Catena Græc. *Sapientia*, inquit, *est quidam divinæ virtutis et sapientiæ afflatus, aut purus quidam divinæ gloriæ et maiestatis defluxus. Neque enim quidquam omnino obscurum aut caliginosum in illam cadit. Est namque splendor æternæ lucis, et impollutum divinæ virtutis speculum, expressaque divinæ bonitatis imago. Qui igitur vera sapientia imbutus est, hæc omnia explorate cognoscit. Isthæc autem comperta habere, haud aliud est quam divinæ dilectionis Filium, eamque sapientiam, quæ Christus est, nosse. Christus enim Dei virtus et Dei sapientia est. Illud vero mysterium non revelatur a carne et sanguine, sed a cœlesti Patre.*

AD INTELLIGENDA VERBA PRUDENTIÆ (Syrus: *intelligentiæ*, et Symmach. *ad percipienda eloquia intelligentiæ plena*) ET SUSCIPIENDAM ERUDITIONEM DOCTRINÆ.) Aquila: *scientiæ;* Symmach. *prudentiæ;* Syrus: *ad suscipiendam eruditionem et timorem;* Arabicum: *scito* (si scieris) *sapientiam et disciplinam, intelliges sermones; suscipe causas sermonum*, vel *festum* aut *celebritatem sermonum;* hanc enim significat Arabicum יחגג quod tam voce quam significato respondet חגג *chagag*, id est diem festum egit, solemnitatem celebravit, panegyrim habuit. Unde videtur Salomon diebus festis hæc concionatus ad populum, uti nunc in festis concionantur præcones verbi Dei, suasque ad populum turmatim in templum festi causa concurrentem habent panegyricas. Vers. 3.

Prudentia et doctrina qui differant? Respond. I. Quæritur hic secundo, quænam sint *verba prudentiæ*, quæ docentur hisce parabolis, et quomodo distinguantur ab *eruditione doctrinæ?* Primo Dionys. per *prudentiam* accipit discretionem spirituum, per *eruditionem* doctrinæ docilitatem, q. d. Parabolæ hæ valent ad discendam discretionem spirituum et ad acquirendam docilitatem, ut scilicet libenter alios audias, sinasque te doceri

Secundo, Lyranus per *verba prudentiæ* accipit verba Ethicæ, quæ dirigunt agenda; per *eruditionem* vero *doctrinæ* accipit Grammaticam, Rhetoricam, Logicam etc. Verum frigida est hæc expositio. Nam has scientias non tradit hic Salomon. II.

Tertio, R. Levi, Ben Gerson: Sapientia, inquit, est cognitio rei per proprias et intrinsecas causas: בינה *bina* vero (quod Noster vertit, *prudentia*) est cognitio rei per causas extrinsecas, ut cum dicimus solem calefacere, lunam refrigerare, cum hæc tum calore tum frigore careant. III

Quarto, Hugo: *Prudentia*, inquit, est quæ præcavet insidias; *doctrina* quæ alios docet et erudit. IV.

Quinto genuine, *verba prudentiæ* vocantur verba, quæ docent prudentiam, ut sciat quisque quid in quavis rerum peristasi et circumstantia prudenter, iuxta dictamen rectæ rationis, puta iuxta normam virtutis legemque Dei, agere vel non agere debeat: quam enim prius vocavit *sapientiam*, hic vocat *prudentiam*: et quam prius vocavit *disciplinam*, hic vocat *eruditionem doctrinæ:* hebr. enim utrobique idem est verbum מוסר *musar*. Explicat enim quod dixit, *ad sciendam sapientiam*, per τὸ *ad intelligenda verba prudentiæ*, et *ad sciendam disciplinam*, explicat per τὸ *ad suscipiendam eruditionem doctrinæ*, ut recte advertit Iansen. Unde pro *prudentiæ*, hebr. est בינה *bina*, id est discretionis, qua scilicet prudenter discernat V. genuine.

בין *ben* id est inter bonum et malum, inter licitum et illicitum, inter utile et noxium, inter verum et falsum, inter bonum, melius et optimum. Nam, ut ait S. Basilius in principium Proverbiorum. *Vera hominis consulti prudentia, discretio est rerum quæ faciendæ sunt et non faciendæ, et velut probus nummularius, quod probum est retinet, et ab omni mali specie cavet.* Sicut enim numularius partim visu, partim tactu, partim pondere, partim sono monetam probam a falsa examinat et secernit: sic pariter prudens actiones bonas a pravis iudicio rationis et legis divinæ diiudicat et discernit.

Eruditio vero *doctrinæ est* disciplina, quæ docet mores corrigere et formare iuxta legem Dei; unde hebr. est מוסר שכל *musar sechel*, id est *disciplina intelligendi*, id est *prudenter agendi*, ut vertit Vatablus, qua scilicet homo suas passiones castigat, recteque vivendi leges sibi præfigit; hæc enim est præclarissima et sanctissima disciplina. Septuag. pro *ad suscipiendam eruditionem doctrinæ* vertunt: *ad suscipiendas strophas* id est involucra, id est parœmias, ait Olympiod. S. Hieron. in cap. 16. Ezech. *strophas* vertit, *versutias sermonum et solutiones ænigmatum*, tum quia illæ docent *musar sechel*, id est, disciplinam intelligendi et prudenter agendi; tum quia Hebræi exercebant et acuebant suos discipulos, et quoslibet iuniores proponendo eis strophas et ænigmata, uti iis exercitati idonei accederent ad ipsam S. Scripturam. Unde hanc vocabant iuniorum logicam, sive rationalem doctrinam, siquidem, ut ait Basil. in Catena Græc. qui verborum stropha, id est flexu et inversione utitur, eos quibuscum agit decipit, atque, ut vulpes et leones eludere solent canes, eos eludit; siquidem hi alio tendunt et alio se tendere confingunt. Solertia ergo et solerti logica opus est ad eam retegendam, aut ut stropham convertat in anastropham, inquit Gregorius in Catena Græcorum. Audi Eusebium lib. 11. de Præparat. Evang. capite 3. Hebræorum in parabolis exercitationem describentem: *Hac rationali doctrina,* ait, *ab ineunte ætate, sacrarum rerum, et utilissimarum narratione historiarum, cantuum, epodorumque exercitio, compositione ænigmatum, et speculationis allegoricæ diserta elegantique oratione suos erudiebant. Itaque primariarum disciplinarum Deuterotas (sic enim litterarum suarum interpretes appellant) quosdam habuere, qui res ænigmatibus adumbratas, non vulgo quidem omnibus; sed iis tamen qui ad illarum intelligentiam idonei censerentur, illustriori explicatione reserrarent. Hoc plane secutus sapientissimus apud eos Salomon; inde quoque Proverbiorum sui operis fecit initium, hac fere de causa ad hoc scribendi genus se adductum esse declarans, cum disertis conceptisque verbis oportere ait, quemlibet hominem scire sapientiam et disciplinam.*

Allegorice, Epiphanius in Catena Græcorum: « Quæ circa Christum, ait, acciderunt, ea sermonum strophas aut inversiones hoc loco vocat. Nam et carnis expers incarnatur, et inspectabilis sub aspectum venit, et impatibilis carne patitur, et immortalis nostri causa moritur; nempe quo immortalitatem nobis largiretur. Eiusmodi autem rerum rationumque inversiones, omnes qui in Christum credunt, simpliciter citra ullam prorsus curiositatem aut hæsitationem admittant oportet: quo hinc edocti, Dei Filium veram hanc iustitiam administrasse, verumque iudicium exercuisse intelligant. »

Iustitiam et iudicium et æquitatem.) Repete *ad intelligendum*, vel potius, *ad suscipiendam iustitiam*, etc.

Iustitia iudicium, æquitas qui differant? Respond. I.

Quæres tertio, quid hæc tria significent, et qua ratione inter se differant.

Primo, R. Salomon per *iustitiam* accipit eleemosynam; sic enim accipitur Psal. 111. 9. *Dispersit dedit pauperibus, iustitia*, id est eleemosyna, *eius manet in sæculum sæculi*; et alibi: Per *iudicium* sinceritatem iudicandi, ut ad veritatis normam iudicet; per *æquitatem* æquam compositionem, ut dissidentes et litigantes ex æquo et bono componat et pacificet.

II. Secundo, Aben Ezra per *iustitiam* intelligit cultum Dei et omne opus bonum; per *iudicium*, ut recte iudicet inter verum et falsum, et recta in iudicio proloquatur.

III. Tertio, Caietanus *iustitiam*, proprie dictam accipit, quæ cuique tribuit ius suum, et quod ex iure ei debetur: per *iudicium* accipit eruditionem iudiciorum divinorum, quibus diversis modis homines affliguntur; hæc enim homines ad Dei metum cultumque impellunt: per *æquitates*, sive rectitudines, accipit virtutes, quæ hominem in seipso recte componunt; ut significentur hæc tria quæ hominem recte cum Deo, cum proximo et cum seipso ordinant. Nam iustitia ordinat et componit hominem cum proximo, iudicium cum Deo, æquitas, sive rectitudo cum seipso: quo fit *ut sobrie, iuste et pie vivamus in hoc sæculo*, ut monet Apostolus ad Titum 2. 12. *sobrie* quoad nos, *iuste* quoad proximos, *pie* quoad Deum; nobis enim debemus sobrietatem et continentiam, proximo iustitiam, Deo pietatem.

IV. Quarto, Vatabl. *Iustitia*, inquit, est fides iustificans. *Iudicium* est condemnatio sui. Hoc enim iudicium facit sibi anima in tribunali mentis suæ, quo sua errata et malefacta iudicat et condemnat, de quo Apostolus: *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus*, Rom. 2. 15. Vide ibi dicta et Michææ 6. 8. Per *æquitatem*, id quod æquum et rectum est, quando scilicet omnia tribuimus Deo.

V. Quinto, Beda, Hugo et Dionys. per *iustitiam* accipiunt bona opera, per *iudicium* discretionem, per *æquitatem*, vel, ut in Hebræo est, rectitudinem, rectam et sinceram intentionem.

VI. Sexto, S. Ambros. ad illud: *Feci iudicium et iustitiam*, serm. 16. in Psalm. 118. *Iudicii*, ait, *finis est iustitia; in iudicio est veritatis custodia, in iustitia fructus æquitatis.* Et S. Augustin. in Psalm. 105. super illud: *Beati qui custodiunt iudicium, et faciunt iustitiam in omni tempore. Amat*, ait, *Scriptura illa duo simul ponere. Et fortasse propter vicinitatem significationis etiam alterum pro altero poni potest, vel iudicium pro iustitia, vel iustitia pro iudicio, tamen si proprie dicantur, aliquid interesse non dubito, ut iudicium custodire dicatur, qui recte iudicat; iustitiam vero facere, qui agit.*

VII. genuine. Septimo, plane ad litteram et genuine: Hæc tria: *iustitia, iudicium, æquitas,* in re idem significant, nimirum officium virtutis, sive id quod iustum, æquum et rectum est, qui est fructus et finis eruditionis et doctrinæ, quam præmisit: sed accumulantur per exaggerationem, ut virtutis perfectio significetur, utpote quæ hæc tria in se includat et comprehendat. Sensus ergo est, q. d. Hæ parabolæ erudient vos, tradentque doctrinam, quæ doceat quid in omnibus iustitia, iudicium et æquitas dictent, sive quid in omnibus iustum, recto iudicio consonum et æquum sit, quid scilicet in qualibet re iuste et cum iudicio, hoc est, cum iusta ratione et discretione, atque cum æquitate fieri debeat. Quare iustitiam hic non particularem accipe, sed generalem, quæ est complexio omnium virtutum; hasce enim docet Salomon hisce Proverbiis. Idem ergo hæc tria significant, scilicet officium et præscriptum cuiuslibet virtutis, sed connotato et etymo differunt. Dicitur enim *iustitia* respectu rei et obiecti, quod in se iustum est. Dicitur *iudicium* respectu rectæ rationis et iudicii, quæ hoc iustum esse dictat et indicat, adeo ut Deus et quilibet æquus iudex id iustum esse definiat, et contrarium facientes iudicet et condemnet. Dicitur *æquitas*, vel, ut Hebr. est מישרים *mesciarim*, id est *rectitudines*, quia suæ normæ et regulæ, puta legi æternæ et divinæ, conforme, ideoque rectum est, non pravum, non obliquum et distortum. Unde Syrus pro *æquitatem*, vertit, *rectitudinem*; Chaldæus, *directionem*; Septuag. vero *mesciarim*, id est *rectitudines*, nectendo cum משפט *mispat*, id est iudicio; pro tribus iam dictis hæc duo tantum assignant: *Ad intelligendam iustitiam veram* (non falsam, non fictam et hypocriticam) *et iudicium dirigendum* vel *corrigendum*, uti vertit S. Hieron. in cap. 18 Ezech. ut scilicet

iudicium per omnia sit directum, correctum et rectum. Alludit enim Salomon ad morem Davidis patris sui, qui in psalmis identidem tam regi et iudici, quam privato cuique commendat hæc duo, iudicium scilicet et iustitiam, ut patet Psalm. 9. vers. 5. 8. 9. Psalm. 16. 2. Psalm. 47. 23. Psalm. 30. 6. Psalm. 71. 2. Psalm. 88. 15. ubi ait: *Iustitia et iudicium præparatio*, id est basis, columen et fulcrum, *sedis tuæ*, q. d. Iudicium, quo punis, o Domine, reos; iustitia, qua innocentes absolvis, protegis et vindicas, sunt bases regni tui; iudicii enim, quod exercet rex et iudex, duæ sunt partes; una, reum damnare; hanc significat *iudicium*: altera, insontem, absolvere et vindicare; hanc significat *iustitia*. Iam per catachresin, idem transfert ad privatum quemque: huius enim officium in qualibet re est duplex: unum, vitium damnare et declinare, quod significat *iudicium*: alterum, virtutem colere et exequi, quod significat *iustitia*, iuxta illud: *Declina a malo, et fac bonum*, psalm. 36. 27. Vitium enim in omni iudicio tam divino quam humano est reum, virtus vero est innocens, imo ipsa innocentia, iustitia et sanctitas. Hæ ergo sunt duæ Christianæ iustitiæ, sive officii et virtutis partes, puta timere et fugere malum, ac amare et prosequi bonum; hoc enim si facias, tam tibi quam ceteris omnibus eris officiosus, et nulli iniuriosus. Hoc igitur est facere iudicium et iustitiam. Ita noster Prado in Ezech. 18. 4. Addit Salomon tertium, scilicet *æquitatem*, hebr. *rectitudines*; ut significet iustitiam et iudicium esse æquissima et rectissima, adeoque esse ipsam æquitatem et rectitudinem moralem, quæ non est aliud quam ipsum virtutis præscriptum et officium, ut iam dixi: virtus enim est rectitudo et æquitas; vitium est obliquitas et iniquitas.

Huic accedit expositio nostri Salazar, qui per *iustitiam*, accipit probitatem et honestatem in genere; per *iudicium* prudentiam, quæ singulis virtutibus, in quibus probitas sita est, leges iuraque præscribit; per *æquitatem*, vel rectitudines, ipsas singulares virtutes, vel virtutum actiones, quas cum iudicio prudentiæ exequitur vir probus.

Accedit quoque expositio Iansenii: Omnis enim virtus, inquit, iustitia est, iudicium et æquitas; quæ nomina eodem recidunt: congeruntur autem pro Hebræorum more ad perfectionem indicandam. *Iustitia* enim est omne opus bonum, quia hoc iustum est fieri. Idem est *iudicium*, quia illud recta ratio et lex divina faciendum decernit. *Æquitas* est et rectitudo: quia rectæ rationi consonum. Coniunguntur frequenter in Scripturis duo illa, *iustitia et iudicium*; per quæ quid significetur, hic insinuatur, dum addunt, *æquitatem*, vel, ut habent Hebræa, pluraliter *rectitudines*, hoc est, ea quæ recta sunt. Cæterum illorum duorum alterum est mentis decernentis quod iustum est; alterum est voluntatis conformantis se in operatione cum recto iudicio mentis.

Itaque hæc duo coniuncta significant, nec satis esse recte iudicare, nec satis esse quod rectum est agere; sed necessum esse, ut et quod recte iudicamus, recte agamus; et quod rectum est, cum iudicio agamus. Idem non aliud voluere S. Ambr. et S. August. paulo ante citati.

Denique huc accedit Didymus in Catena Græcorum: *Iustitiæ, ait, primus gradus est, ut unicuique quod suum est integre tribuatur, maxime vero ut Deo, quod Dei est. Hinc illa: Dominum ex iustis laboribus honora. Legem observa. Parentibus quod æquum præsta, et cæteris denique omnibus quod æquitatis ratio postulat, impertiri cura. Secundus, ut anima eo studio se in omni moderatione et æquabilitate conservet, ut nulla sui parte ad iniquitatem, aut aliquam omnino inæqualitatem inflecti se sinat. Iudicium autem est, ut unusquisque seipsum iudicare sciat, omneque consilium et votum simul ad bonum honestum dirigat.*

Vers. 4. UT DETUR PARVULIS ASTUTIA, ADOLESCENTI SCIENTIA ET INTELLECTUS.) Septuag. *Ut det innocentibus astutiam, puero autem novo sensum et cogitationem*; Tigur. *quæ tradunt simplicibus solertiam, et imperitis scientiam et prospicientiam*; Vatabl. *quæ dant ductilibus calliditatem, et iuveni intelligentiam et consilium*. Pro *parvulis* hebr. est פתאים *petaim*, a rad. פתה *pata*: unde Græcum πείθω id est blandis verbis suadeo, pellicio, persuadeo; inde פתי *peti* (unde Gallicum *petit*) vocatur parvulus, simplex, persuasibilis, cui facile quidvis persuadeas, qui est sequaci credulitate, ac blanditiis cito inescatur et decipitur. Unde pro *petaim* Septuag. vertunt ἀκάκοις id est *malitia carentibus, innocentibus*; Symmachus, νηπίοις, id est *parvulis*; Aquila, θωπευομένοις, id est *iis qui se facile palpari et lactari sinunt*; Theodot. ἠπατημένοις, id est *deceptis*; Chaldæus et Syrus, *insipientibus*; Tigur. *simplicibus*. *Peti* ergo hic vocatur parvulus, tum ætate, tum sensu et prudentia, puta simplex, qui facile quidvis primo oblatum et abblandiens credit et amplectitur, itaque seducitur et in fraudem impellitur. Tales enim solent esse pueri et parvuli, tum quia ductiles et faciles, tum quia fraudum inexperti.

Pro astutia hebr. est ערמה *orma*, id est astutia, attentio, providentia, cautio, circumspectio. Unde ערום *arum* vocatur attentus, providus, astutus, callidus, cautus, vafer, solers. Rursum *arum*, id est congregatus, accumulatus, convolutus; hinc serpens Genes. 3. 1. decipiens Evam vocatur *arum*, id est suis dolis æque ac spiris et gyris circumplicatus et involutus: hæ enim spiræ indices erant internæ serpentis versutiæ, qua Evam implicavit et circumvenit. Tales quoque sunt strophæ et parabolæ hæ Salomonis, sed in bonum, quia arcana consilia, quibus res magnæ perficiuntur, tegunt, implicant et involvunt. Eo ergo alludit *orma*. Septuag. vertunt πανουργίαν, id est vafriciem, calliditatem; estque vox media, quæ tam in bonam partem pro solertia, quam in malam pro fraude, dolo, malitia accipi potest, ut πανουργίαν idem sit quod κακουργία, ait Didymus in Catena Græcorum. Unde πανοῦργος proprie significat eum, qui in omnibus rebus versatus est, a πᾶν et ἔργον, quasi ὁ πᾶσιν ἐπιβάλλων, qui scilicet omnibus rebus sese immiscet. Verum, quia talis solet esse callidus et vafer; hinc πανοῦργος vocatur prudens, solers, callidus: item fraudulentus, versipellis, ardelio, maleficus, impostor. Id fecit similitudo vitii et virtutis, ait S. Thom. 2. 2. q. 55. art. 3. ad 1. Hic in bonum capitur. Unde S. Basil. in initium Proverb. ait, πανουργίαν, aliam esse vituperio dignam, aliam vero laudabilem: *Est enim πανουργία*, inquit, *actio animi cum attentione quadam et arte et studio laudabili rerum omnium agendarum*. Dat exempla Hebræorum, qui astute petendo mutuo vasa aurea Ægyptiorum, spoliarunt Ægyptum, Exodi 12. 35. et obstetricum, quæ astute servarunt infantes Hebræorum, quos Pharao iusserat necari, Exodi 1. 19. et Rebeccæ, quæ astute fecit, ut Iacob benedictionem, et ius primogenituræ Esau fratri præriperet, Genes. 27. 15. Ac distinguens deinde πανουργίαν, sive astutiam, bonam a mala: *Astuti appellatio*, inquit, *duo significat: Improbus quidem sensu et arte in alienis utitur damnis; laudabilis vero cito et solerter bonum proprium vestigans, dolos et insidias alienas recte cognoscit, atque evitat*. Addit S. Basilius: *Vir astutus thronus est sensus*, q. d. In viro astuto quasi in throno sedet *astutia*, id est prudentia, ratio et solertia, quæ quasi regina omnibus sensibus, animique et corporis motibus prudenter et solerter imperat, ut a malo declinent, et ad bonum omne provehantur.

Astutia duplex, bona et mala.

Igitur Salomon ait se hæc Proverbia scribere ut per ea detur parvulis et simplicibus *astutia*, id est prudentia, cautio, circumspectio. Unde S. Greg. Nazianzen. orat. 44. Proverbia Salomonis indigitat *sapientiam pædagogicam*, id est pueros et rudes instituentem instar pædagogi; sicut Clemens Alexandr. suos libros de moribus componendis inscripsit *pædagogum*. *In pueris* enim, ait Arist. 3. Ethic. 1. *tacet ratio, et appetitus regit omnia*, iis ergo, utpote incautis, necessaria est cautio, quasi imperitis necessaria est peritia, quasi cupidis necessaria est prudens cupiditatum moderatio et refrænatio. Idque non tantum ut diaboli, mundi et carnis insidias illecebrasque effugiant, uti voluit Beda, Lyran. Hugo et Dionys. sed etiam ad prosequendum bonum virtutis, præsertim celsum et sublime, uti docet hic S. Basil. Qui enim solers est, parvo labore

magna sibi parat virtutum merita et incrementa; v. g. multi magnas subeunt pœnitentias, et parum in aliis virtutibus proficiunt; at qui mortificat passiones suas et qui in charitate assidue se exercet, omniaque sua facit ex amore Dei, hic brevi perfectus evadet.

Hac astutia usus videtur Apostolus dicens: *Cum essem astutus, dolo vos cepi*, 2. Corinth. 12. 16. Eamdem commendat Salomon. Proverb. 13. 16. *Astutus*, inquit, *omnia agit cum consilio*, et c. 14. 15. *Astutus considerat gressus suos*, et Eccles. cap. 1. 6. *Astutias illius quis agnovit?* Eamdem Christianis præcepit Christus Dominus: *Estote*, inquit, *prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ*, Matth. 10. vers. 16 q. d. Serpens est astutus et prudens: primo, quia pro capite totum corpus obiicit fustibus et gladiis; ita et tu o Christiane, pro animæ salute totum corpus, opes et famam obiice; secundo, serpens ne voces incantatorum audiat, iisque inescetur et incantetur, aurem unam terræ affigit, alteram cauda occludit; ita et tu, o Christiane, ne voces adulatorum, Sirenum, meretricum aliorumque tibi in tuam perniciem abblandientium audias, aures instar Ulyssis claude et obtura; tertio, serpens, inquit S. Basil. homil. 9. Hexamer. lippientibus oculis fœniculi succo medetur; ita et tu o fidelis, veræ prudentiæ et circumspectionis pharmaco discute omnes incogitantiæ et inconsiderationis, ex qua omne malum nascitur, nebulas et caligines: quarto, serpens per angustum foramen gliscendo pellem veterem sibi detrahit, ut novam inducat; ita et tu, o Philothee, mortificatione renova tuos mores et vitam: *Via enim in cœlum angusta est, et virtute semper innovanda;* ait S. August. lib. 2. de Doctr. Christiana, cap. 16; quinto, serpens hostem se fortiorem per insidias aggreditur, et occulte mordendo necat; ita et tu, o Christiane, diaboli vires supera consilio et provida solertia. Astutia hæc et solertia in bellis tum corporalibus tum spiritualibus est summi momenti; illa enim bellum conficit, et victoriam obtinet. Unde Vegetius de Re milit. *Dux belli*, ait, *callidior sit quam fortior.* Sic Gedeon cum trecentis militibus astute complodens lagenas, et tubis personans turbavit et cecidit tota castra Madian. Iudic. 7. 20. Similia stratagemata passim in historiis legimus, quibus pauci imbelles ingentes hostium fortissimorum copias prostraverunt. Quocirca Hannibal *norat astus adiungere ferro*, id est ex arte dimicare, ait Silius lib. 1. et Statius l. 1. Achilleid.

Esto astutus ut serpens. 1. 2. 3. 4. 5.

Tu tantum providus astu
Tende animum vigilem, fœcundumque erige pectus

Tales erant Athenienses, præsertim incolæ Astu oppidi eis subditi: unde ab ἄστυ hoc eorum oppido dictus est astus, astutus et astutia, aiunt Lexicographi. Hinc illud Lysandri: *Ubi quod vis non assequeris per leonis exuvium, ibi vulpinum applicandum est*, q. d. Quod robore et viribus nequis, consilio et astutia perfice.

Parva animalia astutiora. Symbol. cum parvulis congrue opponitur et componitur astutia; quia eam rebus parvis indidit Deus, iuxta illud: *ingenio pollet, cui vim natura negavit.* Hinc parva vulpes astutior est magno leone, parvus canis sagacior est magno asino, parva simia solertior est magno bove, parvæ viverræ magnos lepores ex antris suis abigunt, et in venatorum manus adigunt; parvæ aves astutiores sunt magnis, parvi homines acutiores sunt magnis. Denique quid prudentius formicis et apibus exiguis animalculis? *Vidimus*, inquit S. Nilus apud Antonium in Melissa, *serpentem exigui corporis magnum aliquod animal devorasse, quod quidem ita facit; ossa et nervos paulatim conterit, et contrita exsugit, sic etiam parva prudentia magnas sæpe devoravit difficultates, atque digessit paulatim mordendo;* carpendo enim unam, mox alteram, tandem totam capit et tollit.

Vera astutia est humilitas. Notum est emblema scarabæi apud Alciatum, qui abscondens se alis aquilæ, eius ova perforavit, atque pullos sustulit. Hoc symbolo tropologice monemur in parvitate, id est humilitate, summam consistere prudentiam et sapientiam; hæc enim vincit iras, offensas, lites, bella cæterasque difficultates alias invincibiles. Unde S. Antonius, teste S. Athanasio in eius Vita, in raptu videns totum mundum laqueis dæmonum plenum, rogansque: *Domine, quis hos laqueos effugere poterit?* audivit: *Humilis et humilitas.* Igitur vera prudentia et astutia est humilitas, quæ proinde omnia insuperabilia transcendit et superat. Huc faciunt Sapientum gnomæ: *Non est sapiens, qui se sapientem existimat. Maxime scias sapientem, qui talem se negat. Absque livore, absque pompa qui sapit, tuto sapit. Quo quis sapit minus, hoc magis se venditat; quo quis sapit magis, hoc minus se venditat.* Exemplo tibi sit noster Salomon, qui licet Dei iudicio esset omnium mortalium sapientissimus, tamen humiliter de se profitetur: *Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum*, Prov. 30. 2.

ADOLESCENTI SCIENTIA ET INTELLECTUS.) More Hebræo explicat quod dixit: *Ut detur parvulis astutia.* Hebræi enim in rhythmis et carminibus, uti videre est in Psalmis, posteriore hemistichio explicant prius. Astutia ergo est *scientia* et *intellectus*. Unde pro *intellectus* hebr. est מזמה *mezimma*, id est cogitatio tacita, vafricies, astutia, machinatio, stratagema, tamque in bonam quam in malam partem capitur. Radix enim זמם *zamam* significat tacite cogitare, excogitare, concipere, machinari, formare aliquid in animo. Hinc Theodotion vertit συλλογισμόν, id est *ratiocinationem;* Symmachus, αἴσθησιν, id est *sensum;* Septuag. ἔννοιαν, id est *cogitationem;* Syrus, *consilium;* R. Salomon, *cogitationem consilii;* Tigurina, *prospicientiam.* Omnia hæc eodem redeunt. Sensus ergo est, q. d. Parabolæ hæ dabunt parvulis astutiam, et adolescentibus *scientiam*, id est ut Septuag. *sensum* et *intellectum*, ut scilicet discant in rebus omnibus sensate et intelligenter, id est prudenter, caute et circumspecte agere, ne quid per imprudentiam, ignorantiam, vel inexperientiam peccent. Nam ut ait vir sapiens: *Quatuor reddunt adolescentiam omnium ætatum periculosissimam:* *Scientia et intellectus quid?*

1. *Quia facillima ad malum.*
2. *Quia sequentis totius vitæ fundamentum.*
3. *Quia difficillime corrigitur.*
4. *Quia inconstantissima in bono.*

Hinc pariter: *Quadruplex est adolescentum sapientia:*

1. *A pueritia statim pietati assuescere.*
2. *Statum vitæ præsentis diligenter perpendere.*
3. *Prompte Deo vocanti obedire.*
4. *Constanter in bonis cœptis perseverare.*

Quatuor adolescentum thesauri incomparabiles:

1. *Virginitas corporis, a nativitate accepta.*
2. *Innocentia mentis in baptismo data.*
3. *Ætas maxime virtuti opportuna.*
4. *Morum modestia et verecundia.*

Salomonem de more secutus Plato, et post eum Aristoteles, hæc de scientia et doctrina dedit partim dogmata, partim axiomata: *Tria dicebat pueris necessaria, ingenium, exercitationem, disciplinam. Aspectus a circumfuso aere lumen accipit, animus vero a liberalibus disciplinis. Studiorum radices amaræ, fructus autem suaves. Rogatus, quo differrent docti ab indoctis? Quo, inquit, viventes a mortuis. Eruditionem dicebat inter prospera esse ornamentum, inter adversa refugium: parentes qui liberos erudiendos curassent, longe honorabiliores esse his qui solum genuissent; eos enim vivendi tantum, illos etiam bene beateque vivendi auctores esse. Rogatus, quid ex Philosophia lucratus esset? Hoc, inquit, ut iniussus faciam ea quæ plerique per legum metum faciunt. Interroganti, quo pacto discipuli egregie proficerent? respondit: Si excellentiores prosequentes, tardiores non morentur.* Hæc omnia Aristoteli tribuit Laertius in eius Vita, l. 5.

Paulo aliter hæc alii explicant et distinguunt. Primo, S. Basil. in princ. Proverb. versionem Septuag. quæ habet: *Ut detur puero novus sensus et cogitatio*, sic explicat, q. d. Ut puero detur sensus, id est cognitio præsentium; et cogitatio, id est cognitio futurorum. Sic et Polychron. in Catena Græcorum: Aut sensus, inquit, hoc est, ut omnes corporis vires ad animæ vires transferantur, *Resp. 1. aliorum.*

servientque menti, prudentiæ, legi Dei et virtuti. Didymus vero in Catena Græcorum: Sensus, inquit, est cognitio historiarum, intellectus est cognitio allegoriarum.

II. Secundo, sagaciter noster Salazar; Aristot. inquit lib. 6. Ethicor. cap. 12. et magnorum Moral. lib. 2. cap. 54. tamquam prudentiæ partes enumerat industriam, et ingenium seu intellectum. Industria pertinet ad electionem et deliberationem, ingenium ad executionem. Industrius (inquit Aristoteles) est qui facultate consultandi est præditus et recte iudicare ac videre aliquid potest. Itaque industriæ munus est mediorum efficaciam omnino perspectam habere atque media ipsa ordinare, et bonum in seriem redigere, ut electio sit prudens. Ingenium vero sequitur electionem, spectatque ad executionem: *Est*, inquit Philosophus, *vis quædam, quam ingenium dicunt, quæ eiusmodi est, ut efficere possit, et adipisci ea quæ ad propositum finem pertinent*. Subdit Aristot. *Ingenium non est prudentia, sed est habitus prudentiæ, quasi oculo animi innatus;* dirigit enim prudentiam, quasi oculus ad executionem, ut quod illa prudenter concepit, hoc ipsa expedite et solerter exsequatur; unde sine ea prudentia est lusca vel monocula, quia executio est cæca; esto conceptio et electio fuerint oculata.

III. Tertio, Lyran. *intellectum* accipit more Philosophico pro cognitione principiorum, *scientiam* pro cognitione conclusionum non tam speculativarum quam practicarum, qualis est Ethica, de qua hic agitur.

IV. Quarto, Dionys. Hæc duo, inquit, sunt dona Spiritus sancti, nimirum donum sive spiritus scientiæ et intellectus, de quibus multa dixi Isaiæ 11. v. 1. et 2.

Nota: Salomon æque ac Siracides, suam hanc sapientiam sive Ethicam copiæ causa nunc vocat *scientiam*, nunc *intellectum*, nunc *prudentiam*, nunc *disciplinam*, nunc *eruditionem*, nunc *peritiam*, nunc *doctrinam*, nunc *astutiam*, nunc *calliditatem*, nunc *consilium*, nunc *iudicium*, nunc *veritatem*, nunc *æquitatem*, nunc *iustitiam*. Quæ omnia in re idem significant, nimirum sive Ethicam, sive cognitionem agendorum, etymo tamen et propria nominis significatione differunt, ut patet etymon cuiusque intuenti vel vestiganti. Adde Ethicam, sive prudentiam, multas in se complecti partes, multosque actus consultationis sive consilii, electionis, disciplinæ, scientiæ, intellectus, etc., qui aliquando proprie et speciatim hisce nominibus significantur, aliquando vero generatim per ea totum genus prudentiæ intelligitur per synecdochen.

Vers. 5. AUDIENS SAPIENS, SAPIENTIOR ERIT (hebr. *addet sapientiam*, id est ut R. Levi, *cumulabitur sapientia*) ET INTELLIGENS, GUBERNACULA POSSIDEBIT.) *Audiens*, scilicet has meas parabolas, easque ruminans, et in praxin deducens, per eas evadet sapientior. Unde Septuag. vertunt, *hæc enim audiens sapiens, sapientior erit:* Vatab. *quas* (parabolas sive sententias hasce) *qui audit sapiens cognitione promovebit*. q. d. Dixi hæc mea Proverbia valere, ut parvulos et simplices doceant prudentiam; nunc addo ea quoque profutura sapientibus, ut in sapientia proficiant. Proprie ergo Salomon loquitur de suis hisce Proverbiis, ut recte notat S. Basil. a pari tamen vel simili idem vult extendi ad dicta cuiuslibet sapientis, uti extendit Beda, Hugo et Lyran. Unde Noster indefinite vertit, *audiens sapiens;* q. d. Quicumque sapiens, etiam infidelis et Gentilis, qui vel hæc mea, vel cuiuslibet alterius sapientis dogmata audierit, iisque obedierit, evadet sapientior, ut se et familiam, quin et rempubl. prudenter gubernare valeat.

Via sapientiæ est aviditas audiendi.

Nota τὸ *audiens:* significat enim modum pertingendi ad sapientiam esse, avide et humiliter eam audire. Nam, ut ait Arist. *Auditus est sensus disciplinæ;* superbi enim, qui se sapere putant, nolunt alios audire, ab iisque discere, ideoque in sua superba remanent insipientia.

Significat hic primo Salomon, se huius suæ Ethicæ discipulum requirere attentum et audiendi avidum. Nam ut ait Isidor. Pelusiota, l. 3. epist. 343. *Auris auditoris desiderium est sapientis. Neque enim multos labores magistro exhibet; siquidem ad cultum et segetem ingenii sagacitas sufficit.* Nam ut ait Philosophus: *Animus in ipsis hospitatur auribus. Audire ac tacere rerum est omnium arduissimum.*

Gnome.

Secundo, sapientis esse libenter audire et discere, atque audire plus, minus loqui, nimirum ut ait Seneca, epist. 77. *Tamdiu audiendum et discendum est, quamdiu nescias, et si proverbio credimus, quamdiu vivas.* Et in Proverb. asserit, *eumdem finem esse discendi atque vivendi.* Et alius: *Nulla ætas videri sera ad discendum potest. Litteras Græcas senex didicit Cato. Nulli fuit pudori discere quidquam a Barbaris. Tamdiu cuique est discendum, quamdiu quid nesciat. Admitte in aures cuncta, et disce ab omnibus. Alios quod es docturus, ante discito. Discunt facillime qui libenter audiunt. Multa in dies addiscentes senescimus. Quotidie aliquid addiscens fit senex Solon.*

Exempla.

Alphonsus Aragonum rex audiens regem quemdam dixisse principi non convenire audire et discere, iratus exclamavit: *Bovis, non hominis, illa vox;* ita Lipsius Monit. polit. l. 2. cap. 7.

Carolus IV. imperator ad quatuor horas magistros in scholis Pragensibus audivit; cum id purpurati ægre ferrent, suggererentque horam cœnæ effluxisse: *Mihi*, inquit, *minime effluxit; nam cœna hæc mea est.* Ita Æneas Sylvius, l. 4. Gestorum Alphonsi. Hoc est quod David rex ait Psalm. 50. *Auditui meo dabis gaudium et lætitiam.*

Et S. August. in Psalm. 49. *Qui vis audiri, prior te audi et dic illud,* Psalm. 84. *Audiam quid loquatur in me Dominus. Qualis ergo ego, qui non audio quod in me loquitur, et volo ut alii audiant quod per me loquitur,* etc. *Admonet illum, ut audiat, non ut deponat prædicationem, sed ut assumat obedientiam.* Quinimo S. August. iam Episcopus a quolibet, ac præsertim a S. Hier. audire, edoceri et discere cupivit et postulavit, ut patet epist. ad eumdem 12. et 13. in qua ait: *Lædes me, si mihi tacueris errorem meum, quem forte inveneris in factis, vel in dictis meis.* Et epist. 28. *Quamquam te multo*, inquit, *quam ego sum, ætate maiorem, tamen ipse etiam iam senex consulo; sed ad discendum quod opus est, nulla mihi ætas sera videri potest; quia etsi senes magis decet docere quam discere, magis tamen discere quam quid doceant ignorare.* Beatus quoque Cyrill. Alexand. lib. 1. in Ioan. c. 2. *Canes*, ait, *venaticos imitatur sapiens huc illuc feram quærentes. Ipse enim non intellectam rem sæpe ac multum investigans, interrogansque tandem assequitur.* Denique S. Iacobus, c. 1. 19. *Sit*, ait, *omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum.* Vide ibi dicta.

Semper disce, Apologus.

Huius sententiæ elegans exstat vulpis et corvi apologus, nervosis scitisque gnomis interstinctus, apud Cyrillum, l. 1. Apol. moral. c. 1. cuius titulus est. *Semper disce, et in extremis horis sapientiæ magis stude.* Ubi sic ait: *Vulpes decrepita ardens cupidine plus sciendi quærebat magistrum. Huic senectutis quidem infirmitate prægravatæ, aviditate tamen sciendi peragili, cum corvus astutior occurrisset, peracto mutuo salutationis officio, satis læta subiunxit: Vere voluntas Dei fuit, ut cito mihi occurreret quod volebam. Te namque, qui cæli cardines perambulas, et multa consideras, ut me disciplinæ sitibundam instrueres perquirebam. Cui ille respondit: O antiqua calliditatis magistra, quid amplius quæris scire? Hoc certe tantum tibi restat, ut peccatum tuum finem habeat. Ad hæc discipula facta doctrix, ita dicitur respondisse: Numquid, frater mi, scriptum a Salomone est* (Prov. c. 1. 5.) *Audiens sapiens sapientiam, sapientior erit? et quare hoc dixit, nisi quod sapientiæ non est numerus?* Ex quibus deinde colligit alteram tituli gnomen: *Unde semper oportet addiscere, et in extremis horis studium sapientiæ desiderabilius indagare. Finis enim prudentis sapientia est, et ob hoc quanto huic fini viciniores sumus, tanto maiore impetu ad amplectendum eum avidiores, cum natura curramus. Virtutis enim motus naturalis in fine fortior est, et cum visus senio ingrossatur, aspectus ex parte rationis acuitur. Dignum ergo est, ut quando plus viget mentis iudicium, disciplinæ tunc plus operam impendamus.*

Nam dum hic vivimus, numquam in eodem statu manemus. Quare si non proficimus, mox deficimus. Sic enim perspicimus etiam accidere in mutabilibus rebus; quoniam sol, cum ultra non procedit, revertitur, et statim dies diminuitur, dum non crescit. Similiter cum non magis protenditur ætatis cursus, mox in senium inclinatur. Igitur donec in semita fueris, semper disce, nec umquam putaveris satis esse; quia si steteris, retrocedis. Nihil nimirum organorum nostrorum natura post, sed ante tantum composuit; ut in virtutis actibus non retrocedentes, imo semper procedentes crescamus. Plures enim sensuum nostrorum ante situati sunt, ubi etiam sunt manus et pedes. Quo dicto discessit.

Et intelligens gubernacula possidebit.) Pro *gubernacula* Septuag. vertunt κυβέρνησιν, quod Complut. vertunt ad verbum, *gubernationem*. Romani *rationem gubernandi*. Hebr. est תחבולות *tachbulot*, quod primo significat *consilia*, quibus scilicet se et alios gubernet. Unde Vatabl. vertit, *et qui iudicio pollet, industria consilia consequetur*; secundo, proprie significat gubernationem et gubernacula, ut vertit Noster et Septuag. Radix enim חבל *chabal* significat colligare et funibus constringere, חבל *chebel* enim est funis. Inde חבל *chibbel* vocatur malus sive arbor navis, a funibus dicta, quibus circumquaque in summitate colligatur, ut illis retineatur dirigaturque, per quos חובל *chobel*, id est nauclerus vel gubernator, navem gubernat. Inde תחבולה *tachbula* a navis gubernatione ad quamlibet aliam publicam gubernationem transfertur, quæ consilio, industria, experientia et prudentia regenda est. *Tachbula* ergo non significat funes, nec funambulos, sed gubernacula, et βουλάς, id est consilia, quibus gubernacula diriguntur, uti passim vertunt S. Hieron. Septuag. Chald. et Rabbini: esto a funibus sumpta sit translatio et metaphora, eo quod funibus velum mali, quo dirigitur navis, gubernetur. Quia ergo *tachbulot* duo significat, scilicet consilia et gubernacula, quæ utraque instar funium inter se connexa et implexa sunt; hinc duplex est hic versio, duplexque sensus. Prior R. Levi et Aben Ezra, quos sequitur Vatablus, q. d. Salomon: Qui hasce meas parabolas attente audierit, si sit sapiens, id est, sapientiæ studiosus et inchoate sapiens, evadet sapientior; qui vero eas penitus intellexerit et perspexerit, hic *tachbulot*, id est consilium, solerque ingenium acquiret. Secundo, et potius, *tachbulot*, significat gubernacula naucleri, indeque sapientis. Sicut enim nauclerus malo et clavo regit navem, sic sapiens prudentia et consilio regit rempub. illi per omnia bene consulens, eamque recte dirigens et promovens.

Sensus ergo est, q. d. Qui hæc mea aliave aliorum sapientum proverbia audit et intelligit, is addiscet magnam prudentiam, multaque consilia et praxes, quibus non tantum se, sed et domum, collegium, congregationem, civitatem et rempubl. sapienter regere queat; ideoque cum perspecta fuerit eius hæc prudentia et sapientia, facile gubernaculis collegii vel reipub. admovebitur, eique gubernator ad eam moderandam præficietur. Ita videmus in repub. ad magistratus et præfecturas promoveri eos, qui sapientia et prudentia regendi pollent, quique in Ethica et Politica versati sunt. Ita S. Basil. Beda, Hugo et alii.

Audi S. Basil. *Prudens navarchus*, ait, *est qui de recto ac firmo naturæ proposito iis utitur quæ accidunt, nec elatus in prosperis, nec rursus in calamitatibus demissus*, nimirum quia *tachbulot*, id est, prudentiam et sana consilia mentis suæ, quæ hoc libro traduntur, velut funes mali, quibus regenda est navis publica vel privata, constanter tenet, ut iis se et suos in hoc mari procelloso tueatur, et dirigat ad portum salutis.

Triplex mare mysticum.

Unde S. Basil. hoc loco, scilicet hom. 12. triplex assignat mare mysticum, in quo navis humanæ vitæ a prudentia regitur, et ad portum dirigitur; primum est hoc sæculum, in quo fortunæ lusus dominatur, dum hos extollit, illos deprimit; in hoc ergo mari navis est quilibet homo, et hominis sors prospera vel adversa. Secundum mare est cor, quod variis passionibus, cogitationibus et desideriis velut maris æstibus assidue agitatur et fluctuatur; in hoc mari navis est ipsa mens et voluntas. Tertium est vitæ cursus viaque, qua pergimus in cælum, quam obsident dæmones quasi piratæ, ut navim cum mercibus, id est animam cum bonis operibus, prædentur vel mergant. Idcirco ait in plurali, *intelligens*, id est prudens, lectitans hunc librum, vel legi audiens; *Tachbulot*, id est *gubernacula*, *possidebit*: quia multiplici prudentia quasi gubernaculo opus est, ut triplex hoc mare illæsi sulcemus, et ad portum, salva nave et mercibus, appellamus. Hinc rursum non ait: Habebit, nec tenebit, sed *possidebit*; quia continua prudentia opus est, ut numquam consiliorum funes e manu dimittere, sed eos firmiter et iugiter usurpare, ac quasi hæreditatem possidere debeamus.

Quartum mare est respubl.

Adde quartum mare, quod est provinciarum cœtuumque hominum in mundo varietas, quæ variis populorum nutibus et motibus agitatur et fluctuat quasi mare. In hoc mari navis est quælibet respubl. uti docet Plutarch. in Polit. Plato lib. 2. de Legib. S. Chrysost. homil. 6. ad pop. et alii; quare navarcho indiget, id est gubernatore solerti et prudenti, qui eam velut ingentem populorum navem apte moderetur et regat, ut scilicet inter cives pax et concordia constet, ut vicini vel amici sint vel subditi, ut schismata, seditiones, coniurationes, hæreses, pravi mores caveantur vel extirpentur. In hac autem navi anchora est religio, funes sunt leges, vela sunt sortes et opes civium, quæ vento secundo, id est fortunæ faventi, pandenda sunt, adverso constringenda.

Rector imitetur nauclerum.

Igitur docet hic Salomon gubernatorem reipublicæ debere imitari nauclerum. Primo, sicut nauclerus sedet ad gubernaculum, puta ad clavum navis ut eum possidere videatur; ita gubernator reipubl. sedeat et possideat iustitiam, ut eam tueatur et cuique administret; hæc enim est in republ. id quod clavus in navi. Sicut enim clavus recta in portum dirigit navem, ita rectitudo iustitiæ dirigit rempubl. ad pacem et prosperitatem. Unde Sigismundus Imper. *Velut is qui in puppi*, inquit, *sedens flectit gubernaculo, simul navem ipsam flectit reflectitque; ita ad reipubl. clavum constitutus eam regit dirigitque.* Cumque quispiam magistratibus præferret tribunos militum, excandescens: *Tace*, ait, *o Thraso; nulla nobis militia foret opus, si suas quisque civitates et imperia iuste recteque gubernaret.* Notum est illud: *Sat probe gubernatori, clavum rectum si tenet.* I.

Secundo, nauclerus sedens ad clavum circumspicit totam navim, omnibusque et singulis tam personis quam rebus prospicit providetque; ita gubernator reipubl. omnia et singula in republ. lustret et circumspiciat, tam bone quam mala et pericula, ne quid eum lateat; ut bona promoveat, mala avertat. Unde summa lex gubernatorum est, *posse somnum vincere.* II.

Tertio, nauclerus multos habet nautas administros sibique subordinatos et subservientes, ac maxime peritos sedulosque sibi seligit, quibus pro cuiusque talento iniungit et partitur navigandi officia. Unde illud: *Optimos gubernatores iuvant remigum manus.* Idem faciat gubernator reip. ut incorruptos, sapientes et fortes deligat officiales, quibuscum curas et officia gubernandi partiatur pro cuiusque aptitudine: *Navarchus*, inquit Plutarch. in Politicis, *optimos quærit nautas, ita princeps eos asciscat amicos, qui ad remp. administrandam sint idonei.* Atque hæc est potissima ratio et modus bene gubernandi. Cum enim princeps solus per se non possit obire omnia reip. munia et officia, necessum est ut ea obeat per alios: quare deligat oportet viros fidos, strenuos, magni iudicii et spiritus. Quod si iis neglectis consanguineos vel amicos minus aptos, aut adulatores officiis admoveat, illi vel expilabunt remp. vel sua superbia, imprudentia, libidine eam perdent. Ita faciebat Mediolani S. Carolus Borromæus Archiepiscopus, ac proinde optime tantam rexit Ecclesiam. Ita faciebat Romæ Gregor. XIII. qui quatuor viros integros spectatæ prudentiæ, virtutis et zeli totius III.

Ecclesiæ Romanæ regimini præfecit, inter eos operas et A officia pro cuiusque talento partitus, ac per eos tanta quanta legimus, imò conspicimus, effecit. Utinam omnes reges, principes, Pontifices et Prælati officiales gnavos fidosque, qui non sua, sed quæ boni sunt communis spectant, quærerent! sane invenirent; quos si adhiberent gubernaculis, et suæ conscientiæ, et Deo, et reip. satisfacerent, optimeque eam regerent. Ita fecit Moses secutus consilium Iethro iussu Dei, Exodi 18. 24. atque hac ratione tot miliones Iudæorum adeo durorum et præfractorum, tanta facilitate et felicitate gubernavit. Scitum est illud: *Imperare vis secure? Iudices status optimos.* Tales fere sunt qui magistratum detrectant. Quocirca Alexan. Severus imp. ambientes magistratu arcebat, dicens: *Inviti, non ambientes, in republ. collocandi sunt.* Ita Lamprid. in Alexandro. Nam *bene imperat, qui non libenter imperat.*

IV. Quarto, nauclerus maxime attendit navis clavo et velo; inde enim pendet tota navis directio et salus; clavum per se regit, velum per nautas, qui per nauticos funes B velum ad ventum quemlibet continua translatione obvertunt, nuncque illud plane explicant, nunc contrahunt et sinuant, nunc plane stringunt et complicant: ita gubernator reip. ad clavum sedens sua circumspectione et vigilantia omnia dirigat, ac officiales iubeat velum accommodare vento, id est consilia modumque regendi, et officia sua obeundi, accommodare occasioni et tempori. Alia enim gubernatio instituenda est tempore pacis, alia tempore belli; alia apud cives benevolos, alia apud malevolos etc. Hinc navis passis velis sulcans mare, est quasi avis passis alis sulcans aera, et qua facilitate id facit avis, eadem facit et navis, si vela rite pandantur. Unde poetæ vocant *remigium alarum.* Talis plane, tamque facilis et felix est prudens gubernatio reipub.

V. Quinto, nauclerus eminus providet et prospicit venientes tempestates, piratas et fluctus, atque prudenter nunc se eis opponit, ac vi superat, nunc cedit et declinat. Idem faciat gubernator reip. Tritum est illud: *Maxime ars gubernatoris tempestate cernitur;* et: *Regnare nescit, odia qui nimium timet. Peritus nauclerus, etiam scisso velo navigat.* C

VI Sexto, nauclerus non suum, sed vectorum spectat commodum, ideoque navi dirigendæ incumbit. Idem faciat rex, princeps, episcopus, etc. ut non suum, sed reip. spectet bonum, ideoque eius regimini totus invigilet, totumque se eius saluti devoveat. Nam ut ait Damascenus in Historia Barlaam et Iosaphat, c. 30. *Sicut in navigantibus quando nauta fallit, modicam vectoribus affert læsionem: quando vero gubernator, totius navis efficit ruinam; sic in republ. si quis privatus delinquit, non tam populo quam sibimet nocet; si vero rex, omnis operatur conversationis detrimentum.*

VII. Septimo, nauclerus licet non sequatur iussa, vel placita vectorum; scitum enim est illud: *Vectoribus, nauclere, si pares, peris;* cuique tamen pro sua capacitate respondet et satisfacit; sic rector non sequatur regendorum cupiditates, sed tamen quemque pro sua indole D et inclinatione gubernet, eique quoad potest se accommodet. Prudenter noster B. Franciscus Borgia: *Qui cæteris, ait, præesse volunt, non una omnes, qui parent, regula metiri oportet; sed bonos milites imitari, qui pro fistulæ captu machinam bellicam sulphureo pulvere implent.* Ita Ribadener. l. 4. Vitæ eius, c. 8.

Hinc illud Titinii apud Nonium: *Sapientia nauclerus navem torquet, non valentia.* Et illa vulgo celebrata: *Si diu imperare quæris, leniter impera amore, non metu. Quisquis imperat recenter, non bene imperat. Non regit navim magister vi mera, sed leni manu. Qui vult amari, languida regnet manu. Regendi inhabile est, quidquid excedit modum. Iuvenem facilius quam seniorem rexeris.* Hinc illud S. Pauli monitum ad Timoth. epist. 1. cap. 5. 1. *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem; iuvenes ut fratres; anus, ut matres; iuvenculas, ut sorores in omni castitate.*

Octavo, nauclerus optimus est qui alteri perito prius servivit, ab eoque navim regere didicit. Item qui navarcho totius classis prompte obtemperat, ac seipsum flectere et regere novit. Sic prorsus se res habet in gubernatore reipub. vel Ecclesiæ. Nam ut ait Gregor. in Pastor. *Ars artium est regimen animarum:* longo ergo usu et labore discatur oportet. Hinc illa regendi præcepta omnium ore vulgata: *Non potest bene imperare, qui male ante servivit. Nescit imperare, qui imperium alterius ferre nequit. Tam malum est regnare multos, quam regnare neminem. Alios regit feliciter, qui ipse se regit. Sibi imperare maximum imperium omnium est. Qui se rexerit, totum orbem rexerit. Regere potest nemo, nisi qui potest regi. Regi potest nemo, nisi regere qui potest. Nemo fert se regi ab ullo, qui seipsum regere nequit. Qui modeste paret, dignus est qui aliquando imperet. Expertus utrumque regi quam regere maoult. Promptius pauca et parva, quam multa et magna regas.* VIII

Nono, naucleros sæpe in tempestate, ventis et procellis ad cælum et stellas, præsertim polares, respicit, ut discat ubi terrarum sit, ac iuxta eas cursum dirigat. Ita qui gubernat rempub. vel Ecclesiam, crebro, præsertim in difficultatibus, Deum invocet, ab eoque consilium et auxilium ad bene regendum flagitet: *Nam omnium optime gubernat, cui gubernator est Deus.* Quin et Homerus censuit neminem recte gubernare nisi ex Deo; hinc et reges bonos vocat διοτρεφεῖς, id est *a Iove enutritos. Qui ergo optime gubernat? Qui vim habet numinis.* IX.

Quocirca Symbol. Origenes in Catena hoc loco per *gubernacula* accipit peculiarem Dei gubernationem: *Hanc enim, ait, si sapiens semel nactus fuerit, nihil amplius grave patietur. Talis enim homo recta navigat ad Deum tutoque ad voluntatis illius portum appellet. Qui autem ita comparatus non est, is utique naufragium patietur, aut circa spem, aut circa charitatem, aliamve virtutem, ut iure exclamet: Ad maris profunda deveni, tempestas demersit me.* Ps 68.

ANIMADVERTET PARABOLAM, ET INTERPRETATIONEM, VERBA SAPIENTUM ET ÆNIGMATA EORUM.) Explicat quod dixit versu præced. *Audiens sapiens, sapientior erit;* quia scilicet hasce meas sententias et dogmata audiendo, *animadvertet*, id est cognoscet, *parabolam, verba sapientum*, etc. Unde pro *animadvertet* hebr. est לחבין *lehabin*, id est ad intelligendum *parabolam*, hebr. *mascal*, id est gravem et sapientem quamlibet sententiam, uti dixi versu 1. unde *parabolam* explicans subdit: *Verba sapientum:* et *interpretationem*, ut scilicet parabolas et verba tam mea quam aliorum sapientum, ac præsertim *ænigmata*, scite et acute interpretari valeat. Nam sicut τὸ *parabolam* refert et explicat per *verba sapientum*, *sic* τὸ *interpretationem* refert et explicat maxime per *ænigmata:* hæc enim quia involuta et obscura, acrem requirunt interpretandi vim. Unde Septuag. pro *interpretationem* vertunt, σκοτεινὸν λόγον, id est obscurum sermonem; huius enim fit interpretatio: ea enim clarus sermo non indiget. Interpretatio ergo connotat et evolvit obscurum sermonem. Hinc pro *interpretationem* hebraice est מליצה *melitsa* quod a מלץ *malats* significante in niphal *dulcescere*, derivatur; quia sicut dulcis cibus, ut mel, ori suaviter sapit, sic menti sapit, dulcis et iucunda est *melitsa*, id est interpretatio ænigmatis et rei obscuræ. Alii derivant a לוץ *luts*, id est risit, derisit; unde aliqui vertunt *cavillos*, q. d. Sapiens adeo facile res obscuras interpretabitur, ut quasi ridens per lusum et iocum id faciat, utque proponentes ænigmata irrideat et deludat. *Melitsa* enim, id est *interpretationem*, ad ænigmata pertinere patet ex illo Habacuc. 2. 6. *Numquid non omnes isti super eum parabolam sument, et loquelam ænigmatum eius?* Nam pro *loquelam* hebr. est *melitsa. Melitsa* ergo tam obscuram loquelam, ut vertunt Septuag. et Noster ibidem: unde et Symmach. vertit, *problema;* quam interpretationem eius, uti Noster et Aquila vertunt hoc loco (unde Vatabl. vertit, *eloquentiam*) Vers. 6.

significat. Hinc Heraclitus vocatus est σκοτεινός, id est obscurus, tenebrosus, quod in dictis et scriptis suis affectaret obscuritatem.

Vere S. August. in Psalm. 105. concione 2. *Quod difficilius quæritur*, ait, *solet dulcius inveniri, nec putetis ista vobis obscuritate subtracta, sed difficultate condita.* Ab obscuritate sententiæ ergo nascitur dulcedo interpretationis, cum mentis dentibus volvitur teriturque. Dulcius enim sapit, quod labore ceu sale conditur; sub labore ergo et difficultate delitescunt deliciæ, sicut diffracta nuce gustatur nuclei suavitas. Unde S. Hieronym. epist. 13. ad Paulin. *Totum*, ait, *quod legimus in divinis libris, nitet quidem et fulget etiam in cortice, sed dulcius in medulla est.* Et S. Gregor. hom. 6. in Ezech. *Magnæ*, ait, *utilitatis est ipsa obscuritas eloquiorum Dei, quia exercet sensum, ut fatigatione dilatetur, et exercitatus capiat, quod capere non potest otiosus. Habet adhuc quoque aliud maius, quia S. Script. intelligentia, si in cunctis esset aperta, vilesceret. In quibusdam locis obscurioribus tanto maiore dulcedine inventa reficit, quanto maiore labore fatigat* B *animum quæsita.*

Obscuritas parit dulcedinem.

Porro prisci sapientes gaudebant ænigmatibus, tum ut iis arcanam sapientiam velarent, tum ut suum acumen ostenderent, tum ut suorum ingenium exercerent.

Ænigmata rara Ausonii.

Talia sunt illa Ausonii, pia æque ac gravia, et acuta præ cæteris.

Quænam summa boni? Mens quæ sibi conscia recti.
Id est, quid optimum? Animus bene sibi conscius.
Pernicies homini quæ maxima? Solus homo alter.
Id est homo homini lupus et dæmon.
Quis dives? Qui nil cupiat. Quis pauper? Avarus.
Dives est non qui multa habet, sed sorte sua contentus. Avarus omnis pauper, qui omnia quæ habet, non habet.
Quæ dos matronis pulcherrima? Vita pudica.
Mulier, indotata etiam, satis dotata est, si casta est.
Quæ casta est? De qua mentiri fama veretur.
Casta sæpe non est, de qua fama turpiter loquitur.
Quod prudentis opus? Cum possit, nolle nocere.
Proprium prudentis est, cum possit, nolle tamen ulcisci.
Quod stulti proprium? Non posse et velle nocere.
Malus, etiam cum non possit, optat tamen lædere.

Et Thaletis.

Et illa Thaletis. Thales enim, rogatus *quid esset omnium vetustissimum?* respondit: *Deus.* Cur ita? ὅτι ἀγέννητος, hoc est, quia ingenitus, numquam esse cœpit. *Quid esset pulcherrimum?* ait: *Mundus*; est enim opus Dei, quo nihil pulchrius: *Quid maximum? Locus*; capit enim omnia. *Quid velocissimum? Mens*; discurrit enim per universa hominis cogitatio. *Quid robustissimum? Necessitas*, sive fatum; superat enim omnia, cui ne Dii quidem resistunt. *Quid sapientissimum? Tempus*; nam invenit omnia, et in lucem profert.

Vers. 7.

TIMOR DOMINI (Arabicus, *Dei*) PRINCIPIUM SAPIENTIÆ. SAPIENTIAM ATQUE DOCTRINAM STULTI DESPICIUNT.) Procedit Salomon ordine disciplinæ, qui est, ut in tradendis scientiis incipiatur ab eius principiis; assignat hic ergo principia sapientiæ. Pro *principium* hebr. est ראשית *rescit*, quod tam principium, quam caput (radix enim ראש *ros* significat caput) et principatum significat. Unde vertas: *Principatus sapientiæ est timor Domini*, q. d. In sapientia primas et principatum obtinet timor Domini, qui cætera sapientiæ dogmata edocet et imperat. Sic *principium* sumitur pro principatu Psalm. 109. *Tecum principium*; id est principatus (hunc enim significat Hebr. נדבות *nedabot*) *in die virtutis tuæ.* Igitur aliqui *principium* hic proprie capiunt pro initio. Et hi per *timorem* accipiunt servilem vel initialem; timor enim Dei vindicis est principium sapientiæ, id est iustificationis. Ita S. Gregor. Nazianz. orat. 28. ubi et quædam addit, quæ in textu non habentur; sic enim habet: *Unam hanc sapientiam scio, quæ in timore Dei sita est. Nam et principium sapientiæ timor Domini, et finis sermonis: Omnia audi, Deum time. Hæc sapientissimi illius Salomonis verba sunt.* Et S. Augustin. in epist. S. Ioannis tract. 9. *Cœpit*, inquit, *aliquis credere diem iudicii; si cœpit credere, cœ-* A *pit et timere; sed quia adhuc nondum habet fiduciam in die iudicii, nondum est in illo perfecta charitas. Numquid tamen desperandum est? In quo vides initium, cur desperes finem? Quod initium? Audi Script. Initium sapientiæ, timor Domini. Cœpit ergo timere diem iudicii, time do corrigit se, vigilat adversus hostes suos, id est peccata sua, incœpit reviviscere interius, et mortificare membra sua, quæ sunt super terram.* Sic quoque hunc locum de timore servili S. Aug. de more secutus explicat S. Prosper lib. 1. de Vocat. Gentium cap. 27. et S. Gregor. l. 2. in Ezech. hom. 19. S. Bernard. hom. 23. in Cantic. Magister cum Scolasticis in 3. distinct. 34.

Timor Dei principium sapientiæ Quis? Primo servilis.

Alii *principium* capiunt pro principatu. Et hi *timorem* intelligunt filialem et perfectum, qui non est aliud quam charitas. Hæc enim quia summe amat Deum, hinc summe timet eum offendere. Charitas ergo obtinet principium, id est principatum, in regno sapientiæ, id est iustitiæ et virtutis. Septuag. explicationis gratia, ne quis putet hic agi de sapientia speculativa, ex Psalm. 110. 10. B addunt: *Intellectus bonus omnibus facientibus eum*, q. d. Illi vere intelligentes et sapientes sunt, qui sapientiam hanc non tantum mente concipiunt et intelligunt, sed et voluntate ac opere perficiunt et sequuntur. Deinde quis timor hic significetur, explicant addendo: *Pietas autem est principium sensus.* Pro *pietas* græce est εὐσέβεια, id est religio. Unde Clemens l. 2. Stromat. legit: *Sapientiæ ergo initium est religio.* Et S. Basil. hom. 1. Hexam. *Principium sapientiæ timor Domini; Est enim*, ait, *hic reverentiæ erga Deum timor ad perfectionem contendenti velut fundamentum.* Et Tertull. *Principium*, ait *sapientiæ metus in Deum.* Hinc et Vatablus sic explicat, q. d. Qui sapientes ac docti vere sunt, hi timent Dominum. Alii: Fundamentum et basis veræ scientiæ est timor Domini; aut: Prima et præcipua scientia est timor Domini. Hanc ergo sententiam: *Timor Domini, principium sapientiæ*, Sept. explicant per duas quas adiungunt. Prior est: *Intellectus bonus omnibus facientibus eum*; posterior: C *Pietas autem est principium sensus.* Cætera quæ ad explicationem huius sententiæ pertinent, recensui Eccl. 1. 16. Ubi pariter ostendi quod timor hic sit amor et charitas, ac proinde quod ipse sit principium, medium et culmen, sive perfectio sapientiæ, id est virtutis.

Secundo filialis, qui est charitas.

Porro Olympiodorus in Catena Græcorum: « Sicut timor Domini, inquit, initium est sapientiæ, sic pietas in Deum initium est sensus, id est iudicii secundum intellectum. Exercet ea enim sensuum organa ad discretionem; vel quia sensuum appetitioni dominatur eosdemque secundum spiritum vivere compellit.

Tropolog. et Anagog. Georgius in eadem Catena: *Agit hic*, ait, *de interioris hominis sensu, secundum quem et veram illam lucem cernimus, et abdita Dei eloquia audimus, et vitali esca pascimur, et fragrantiæ Christi participes efficimur, et verbum vitæ apprehendimus. Huiusce autem gustus vel sensus radix et causa est pietas in Deum.* Et Evagrius: *Quemadmodum*, ait, *mens per sensus fertur in sensibilia, ita per virtutes in eorum contem-* D *plationem, quæ soli intellectui sunt obvia, cuiusmodi sunt cœlestia et spiritualia; ea propter sapiens Salomon illorum quoque sensuum rationem habere nos voluit. Porro pietatem in Deum illius sensus causam vel initium asserit, qui est secundum intimum hominem, per quem omnia videmus quæ sub intelligentiam veniunt, et vitæ ad hæc verbum attingimus.*

SAPIENTIAM ATQUE DOCTRINAM STULTI DESPICIUNT.) Apte subiungit hoc præcedenti sententiæ. Eius enim est antithesis, q. d. Quia timor Dei est initium sapientiæ: hinc pii et timentes Deum reverentur sapientiam, eique se addicunt; stulti vero, id est impii, quia timore Dei destituti despiciunt sapientiam, cuius initium, imo essentia, est ipse Dei timor. Unde pro *doctrinam*, Syrus vertit, *correctionem*; Septuag. et Chald. *disciplinam*. Pro *stulti* Symmachus, Aquila et Theodor. vertunt ἄφρονες, id est *insipientes*, id est ut Septuag. vertunt, ἀσεβεῖς id est impii. Clemens Alexandr. legit ἄθεοι, id est, *athei*, sine Deo.

Atheismus enim est centrum impietatis et peccati; summa enim insipientia et stultitia est impietas ac peccatum. Ita Olympiod. *Pii homines*, ait, *disciplinam et sapientiam avide consectantur; qui autem Dei timore (qui interioris sensus radix et causa est) destituuntur, illi nullum disciplinæ aut sapientiæ gustum hauriunt, quin potius studio utraque aversantur.*

Pro *despiciunt* hebr. est בזו *bazu*, id est spernunt, contemnunt, aversantur. Et ita legunt Septuag. Noster, Chald. Syrus ac passim Græci et Latini: hoc enim significat radix בזה *baza*. Verum aliqui qui aliis punctis legunt בזזו *bazzu*, id est deprædantur, a rad. בזז *bazaz*, id est spoliavit, rapuit, prædatus est; hunc dant sensum, q. d. Stulti, id est impii et athei, non tantum spernunt, sed et spoliant ac deprædantur sapientiam, quia virtutem eiusque arma et iura et vires denudant, exarmant et inermes reddunt, iuxta illud Leonis Imper. *Iura exarmat impietas.* Verum legendum est בזו *bazu*, non בזזו *bazzu*, uti iam ostendi.

SECUNDA PARS CAPITIS.

Qua hortatur ad studium sapientiæ, et ad fugam insipientum, puta impiorum.

Vers. 8 AUDI, FILI MI, DISCIPLINAM PATRIS TUI, ET NE DIMITTAS LEGEM (Vatablus *directionem*) MATRIS TUÆ.] Pro *disciplinam*, Syrus, vertit *legem*; Chald. *eruditionem*. Pro *ne dimittas*, Syrus vertit, *ne obliviscaris*; Chald. *ne erres*; Septuag. *Ne repellas statuta matris tuæ*; aliqui vertunt: *Ne evellas legem matris tuæ* Verum Hebr. נטש *natas* non significat evellere (quod significat נתש *nathas* per ת) sed dimittere, non curare, relinquere, abiicere uti vertit S. Hieron. Sept. Vatablus et Hebræi.

Lex prima de honorandis parentibus, cur?

Postquam assignavit principium sapientiæ, puta timorem Dei, nunc utriusque dogmata et præcepta tradere incipit. Inter quæ primum sancit obedientiam, ut scilicet filius monita sana honesti patris et matris reverenter audiat, iisque humiliter obediat; idque primo, quia pietati in Deum proxima est pietas in parentes. Unde et in Decalogo post tria præcepta primæ tabulæ, quæ spectant pietatem in Deum, illico primum secundæ tabulæ præceptum subiungitur de pietate in parentes; quia parentes sunt viva imago Dei, qui est pater omnium: *Ex quo proinde omnis paternitas in cælis et in terra nominatur*, Ephes. 3. 15. Porro apte patri tribuit *disciplinam*, quia patris educatio est severior; matri *legem*, quia matris educatio est lenior et blandior; matres enim amant filios dulcius, sed patres fortius, ait Aristot. in Oeconom. Hinc Cicero tres Officiorum libros filio dicavit. Totidem Consiliorum libros Leo Imp. filio scripsit et inscripsit. Et S. August. de matre sua S. Monica loquens in Confession. *Præcepta*, ait, *vitæ quæ in animo plantaverat verbo, rigabat lacrymis, alebat exemplis.* Salomonem sequitur Siracides, qui ethica sua præcepta ita orditur: *Filii sapientiæ, ecclesia iustorum; et natio illorum, obedientia et dilectio. Iudicium patris audite filii, et sic facite ut salvi sitis.* Eccli. 1. 3) Vide ibi dicta.

Secundo, quia prima optimaque ratio bonis et honestis moribus seipsum imbuendi est, si a puero quis suscipiat disciplinam patris et matris, cum scilicet pater et mater fideles sunt, et probis moribus, aut certe satagunt filios ad omnem probitatem erudire, quales erant in Israel. Alludit Salomon ad Davidem patrem suum, qui cum esset sanctus et sapiens, sancte et sapienter educavit Salomonem, cæterosque suos filios. Idem fecit Betsabee mater Salomonis. Alludit quoque ad Roboam cæterosque filios suos, quos ipse in disciplina et Dei timore educavit. Verum sub nomine patris et matris symbolice Salomon hic intelligit seipsum, qui cum velit hic iuvenes erudire, eosque docere timorem Dei et sapientiam; nunc personam patris filium erudientis, nunc personam pædagogi, et doctoris filium docentis et dirigentis induit. Unde vers. 10. et seq. sæpe lectorem et discipulum blande nomine filii compellat, uti solent facere benigni præceptores discipulorum amantes.

Sensus ergo est, q. d. Me parœmiasten modo quidem fidi parentis et pædagogi personam sustinentem, modo rursus sedulum virtutis et sapientiæ doctorem agentem attente audite, præceptaque et documenta quæ trado, a sapientia mihi cælitus indita, quasi a matre profecta, avide haurite, uti filii solent haurire monita matris dilectissimæ: ita fiet ut gratia quasi corona addatur capiti vestro. Sic Paulus ait Galatis c. 4. 19. *Filioli mei, quos iterum parturio* (quasi mater dolore, quia amore vestri plena) *donec formetur Christus in vobis.* Et S. Ambros. l. 1. Offic. c. 7. *Dulcius*, ait, *ac vehementius simul vos diligo quos Evangelio genui, quam si coniugio suscepissem; nam vehementior ac dulcior est ad amorem gratia quam natura.* Ita Vatabl. Iansen. Baynus, Peltanus et alii. Porro S. Antiochus hom. de inobedientia, hanc gnomen sic legit: *Filius solers obedit patri suo, filius autem inobediens in perditione erit*; subditque: *Vitemus istius inobedientiæ perniciem. Quid enim ad te resilit emolumenti, si virginitatem quidem indelibatam conservasti corporis, at animam dæmoni per inobedientiam prostituisti?*

Mystice Didymus in Catena Græc. Beda, Hugo. Lyranus per patrem accipiunt Deum, qui pater est universorum; per matrem Ecclesiam, cuius sponsus est Christus; statuta vero et leges eius sunt Apostolicæ diatyposes et constitutiones: Ecclesia enim instar matris nos regeneravit, et nutricis lacte nos potat, cælestique doctrina et divinis præceptis pascit molliterque enutrit. Idem faciant Superiores Religionum, Pastores, Confessarii, Prædicatores, qui fidelium sunt patres et matres spiritales.

UT ADDATUR GRATIA CAPITI TUO, ET TORQUES COLLO TUO.] Vers. 9. Hebr. גרגרתיך *gargherotecha* id est gutturibus tuis; quia guttur multis annulis quasi ansulis constat, ait R. Salomon. Pro *gratia*, Syrus vertit, *decori enim sunt*; Chal. *decor gratiæ*; hebr. est לוית חן *liviat chen*, id est, *additio* vel *copulatio gratiæ*, q. d. Lex patris et matris, si eam audieris et feceris, comparabit et copulabit gratiam capiti tuo; quia lex instruit intellectum, ut concipiat ea quæ intelligere oportet, æque ac eloqui, ait R. Levi. Et Aben-Ezra: Ita, inquit, lex et disciplina apta erunt capitis tui ornamenta, ac si aliquid gratiam concilians copulatum esset capiti tuo. Optime Septuag. *liviat chen* vertunt, *coronam gratiarum*; quia in corona annulus annulo, flos flori nectitur, copulatur, intexitur et implectitur; sic enim habent: *Coronam enim charitum*, id est *gratiarum recipies capiti tuo, et torquem aureum circa collum tuum*: Aquila: *Quoniam accessio gratiæ sunt capiti tuo, et περιτραχήλια*, id est, *ornamenta colli tui*; Vatab: *Ea enim gratiam addent capiti tuo, et vice torquis erunt collo tuo.* q. d. Si hæce mea leges et monita susceperis, opereque exercueris, illa te condecorabunt et exornabunt, perinde ac corona solet caput, et torques

aureus collum exornare. Sicut enim corona ex nexu florum vel circulorum, torques ex nexu annulorum plectitur et contexitur: sic et obedientiæ ac virtutum coronis decor et perfectio ex varia et continua earumdem operatione et exercitatione plectitur et contexitur. Igitur extat sapienti gloriæ corona: extant rursum voluptatis et deliciarum serta; extat tandem iustitiæ diadema. Gratiarum corona nihil aliud est quam virtutum catena. Enimvero cum quis virtutem quampiam perfecte adeptus est, à reliquis immunis esse omnino non potest, adeoque ex omnibus quasi unam coronam texit; hoc autem serto interioris hominis vertex induitur. Ita Diodor. et Chrysost. virtutum orbem (quod hæ sibi mutuo cohærere soleant) gratiarum coronam appellat. Quin variis quoque donis et charismatibus ornati sint oportet, qui salute certe potiri volunt. Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Nota: Idem est *addere gratiam capiti*, quod addere torquem collo; est enim parœmia, significans gratiam obedientiæ ita ornare obedientem, perinde ac corona ornat caput et torques collum: posteriori enim hemistichio aliis verbis, et alia similitudine more Hebræo idem significatur, quod priori. Symbolice tamen Diodorus: *Per verticem et collum*, ait, *mentem designat, per torquem vero aureum notitiam spiritualemque animi ornatum. Aut certe torques aureus obedientiam, quam Deo debemus*, denotat, *aut illud præsidium quod ex sacris eloquiis peti consuevit.* Et Eusebius: *Quemadmodum mens per verticem et cervicem*, ait, *ita divinarum rerum notitia per coronam et torquem exprimi solet.*

Multiplex corona obedientiæ.

I. Porro multiplex gratia et corona gratiarum hoc loco obedientiæ, et obedienti promittitur. Prima est gratia Dei et hominum, q. d. Si hisce meis disciplinis obedieris, conciliabis tibi primo gratiam, id est magnum decorem et pulchritudinem: ob eamque gratiam et favorem Dei, angelorum et hominum tibi accerses.

II. Secunda est corona gratiarum, id est virtutum omnium: has enim vel imperat, vel suadet et consulit obedientia; illa enim imperat actum nunc religionis, nunc sobrietatis, nunc ieiunii, nunc pœnitentiæ, nunc modestiæ, nunc humilitatis, nunc eleemosynæ, nunc charitatis, nunc cæterarum virtutum. Quare qui obedientiæ studet, continuam ex omnium virtutum exercitio sibi plectit coronam et torquem intorquet. Torques enim est indeficiens virtutum operatio, et continua earum connexio, cum scilicet una alteri innectitur et intorquetur assidue. Ita Beda ex S. Greg. *Sola*, inquit, *virtus est obedientia, quæ cæteras virtutes menti inserit, insertasque custodit.* Ita Ioannes Abbas moriturus, rogatus a suis quænam esset compendiosa ad perfectionem via qua ipse ad illam pervenisset, respondit: *Numquam feci voluntatem propriam, nec aliquem docui quidquam, quod ego prius ipse non fecerim*, uti refert Cassian. lib. 5. Institut. cap. 28. Ita Paulus Simplex, discipulus S. Antonii, simplici obedientia ad culmen virtutum omnium evasit. Unde et plura ac potentiora per eum miracula operabatur Deus, quam per S. Antonium; ipse enim Deo erat in deliciis. Quocirca S. Antonius eum omnibus proponebat in exemplum, ut discerent voluntatem propriam abnegare et studerent alacri obedientiæ, si cito ad perfectionem pervenire satagerent. Ita Ruffinus in Vitis Patrum l. 2. c. 31. in Vita Pauli Simplicis.

III. Tertia corona est copia et plenitudo (corona enim significat complementum) gratiarum, quam Deus obedientiæ remunerator obedienti infundit: illum enim omnibus suis donis, gratiis et influxibus cumulare solet. Insuper filios parentibus obedientes donat longa vita, sanitate, opulentia, bona fama, omnique prosperitate, uti inferius docebit; et patet Eccli. 3. 9. *In omni*, ait, *opere et sermone honora patrem tuum, ut superveniat tibi benedictio ab eo.* Unde in Vitis Patrum lib. 5. libello 14. de obedientia Num. 11. Abbas Hyperichius ait: *Ministerium monachi est obedientia, quam qui possidet, quod poscit exaudietur, et cum fiducia crucifixo adstabit; etenim Dominus sic venit ad crucem, factus scilicet obediens usque ad mortem.* Ita hanc Salomonis coronam fuse explicat Ecclesiasticus c. 4. v. 11. et c. 3. v. 1. usque ad 19. Vide ibi dicta.

IV. Quarta est corona triumphi et regni cælestis, de qua dicitur: *Vir obediens loquetur victoriam*, Prov. 21. v. 28. et Sapient. 5. *Accipient regnum decoris, et diadema speciei de manu Domini.* Ita de P. Petro Fabro, qui primus fuit S. Ignatii de Loyola discipulus, ac deinde socius, narrat in Vita eius l. 2. c. 28. Orlandinus, quod post mortem cuidam religioso apparuerit redimitus corona obedientiæ; eo quod ipse tam in vita, quam in morte victima extitisset obedientiæ. Mortuus enim est, eo quod Romam vocatus in summis æstatis caloribus, illam iisdem ingressus sit, cum sciret se certum adire vitæ periculum, malens vitam perdere quam obedientiam, uti perdidit Christus suam. Quocirca in Vitis Pat. l. 5. libello 14. de obedientia n. 19. narratur quemdam vidisse quatuor ordines in cælo: Primum, infirmorum et gratias agentium Deo; secundum, hospitalitatem sectantium; tertium, in solitudine conversantium; quartum, obedientium: *Utebatur autem*, ait, *ordo obedientium torque aurea et corona, et maiorem quam alii gloriam habebat; quia alii faciunt sua, secundum propriam voluntatem; obediens autem omnes voluntates suas abiiciens pendet ad Deum, et ad iussionem patris spiritualis: propterea et maiorem gloriam aliis habet.* Unde adhortando concludit: *Obedientia salus est omnium fidelium. Obedientia est genitrix omnium virtutum. Obedientia regni cælorum inventrix est. Obedientia cælos aperit, et homines de terra elevat. Obedientia cohabitatrix angelorum est. Obedientia Sanctorum omnium cibus est. Ex hac enim ablactati sunt, et per hanc ad perfectionem venerunt.* Dignum sane est ut caput, quod obediens submisit obedientiæ, exaltetur, ac corona et torque condecoretur.

Quocirca Beda putat hic alludi ad coronas et torques, quæ victoribus in agone certantibus donabantur, q. d. Filius qui patri et matri per omnia obedit, tamquam pugil in certamine victor, corona et torque donabitur. Et noster Salazar fuse hic censet alludi ad agones et coronas pueris agonem obeuntibus propositas, de quibus Plinius l. 34. cap. 8. et Plutarch. in Eumene: *Ablata est*, ait, *pueris pentathlis corona proposita.* Quin et Clem. Alex. l. 7. Strom. *Sicut in certaminibus gymnicis*, ait, *sic et in Ecclesia sunt coronæ virorum ac puerorum.* Sane obediens magnam subit luctam, ut voluntatem et iudicium suum domet, ac Superiori substernat. *Hinc est enim*, ait, S. Gregor. *quod potenter dimicantibus in munere torques datur: ut quia signa virtutum gestant, maiora semper exerceant, et debilitatis crimen incurrere metuant, dum in semetipsis iam fortitudinis est præmium, quod ostentant. Unde recte in laude sapientiæ auditori cuilibet per Salomonem dicitur: Coronam gratiarum accipies capiti tuo, et torquem auream collo tuo.* Ita ipse 31. Moral. cap. 11.

Hinc nonnullis illustrioribus Martyribus, qui obedientia, disciplina, fortitudine et charitate præcelluerunt, hanc gratiam datam legimus, ut caput recisum a cervicibus manibus gestarent, aut illud ipsum pro sanguine lac funderet. Qua de causa? an ut caput testaretur se in vita obedientiæ et legis Dei fuisse studiosissimum? an ut caput velut martyrii victimam et holocaustum Deo offerrent? an ut velut caput post mortem, imo in ipsa morte redivivum, quasi victoriæ de hostibus deque ipsa morte trophæum, in signum triumphi gestarent? Ita S. Dionysius Areopagita, plexus capite, *se erexit*, ait Hilduinus in eius Vita, *sanctoque manu caput a corpore truncatum, angelico ductu gressum regente, et luce cælesti circumfulgente, pendulis cœpit brachiis vectitare. Et facta est comes multitudo cælestis exercitus exanimi eius corpori caput proprium ab ipso monte* (qui inde dictus est Mons Martyrum) *ubi fuerat decollatus, per duo fere milliaria deportanti usque in locum in quo nunc Dei dispositione, et sua electione requiescit humatum, sine cessatione hymnis dulcisonis Deum laudans. Sed et cælos petentia divinorum spirituum innumerabilia agmina sunt*

audita canere inaestimabilis suavitatis alternis choris modulantia: Gloria tibi, Domine: adiuncto frequentius Alleluia. Quod videntes et audientes innumeri populi, et multi etiam persecutorum, in Dominum crediderunt: non credentes autem nimio terrore perculsi, quique in suas partes fugerunt. An non fuit hic cælestis S. Dionysii triumphus? an non hic addita fuit gratia et gloria capiti eius?

S. Dionysii assecla B. Severinus Boetius senatus Romani princeps, eiusque ac fidei orthodoxæ acerrimus propugnator, a Theodorico rege Ariano capite mulctatus, caput suum abscissum utraque manu sustulit, rogatusque a quonam foret percussus, respondit: *Ab impiis;* cumque in vicinum templum venisset, et flexis genibus sacram synaxim sumpsisset, expiravit. Ita habet eius Vita, et ex ea Baronius ad annum Domini 526.

S. Ursicinus medicus, ad martyrium corroboratus a S. Vitali, caput præcisum suis manibus detulit ad locum sepulturæ. Ferunt nonnulli tres palmæ ramos ex eius collo exortos, sicque a S. Ursicino Episcopo cum capite in manibus, ac tribus ramis ex collo orientibus, prout viderat, depictum fuisse. Ita Hieron. Rubeus lib. 1. Histor. Ravennatis, qui hæc ex monumentis eiusdem Ecclesiæ accepit.

S. Damneo Bergomas nobilis, cum Maximiano Imper. crudelitatem in Christianos, et impietatem in Deum per literas gravissime exprobrasset, ab eodem capite plexus est. Ferunt Bergomates illum caput suum propriis manibus acceptum usque ad eum locum, iuxta quem Ecclesia S. Andreæ extructa est, gestasse: in qua Ecclesia corpus eius conditum asservatur. Ita ex Officio Eccles. Bergom. Philippus Ferrarius in Catal. Sanct. Italiæ ad diem 16. Iulii.

S. Donninus cubicularius eiusdem Maximiani Imp. ab eodem ob Christi fidem decollatus apud Iuliam in agro Parmensi (quod nunc burgum S. Donnini nominatur) caput suum manibus trans Sisteronem amnem ad iactum lapidis gestavit, post multum temporis aperto tumulo caput intra ulnas tenens, suavemque spirans odorem, repertus est per miraculum splendoris cælestis: ita Surius et Philippus Ferrarius ad diem 9. Octobris. Qui pariter ad diem 5. Febr. narrat S. Gemulum Martyrem apud Gannam in agro Mediolan. caput sibi amputatum sustulisse, eoque cervici aptato ad Episcopum (cuius nepos erat) pervenisse, ab eoque fuisse sepultum. Sic et caput suum sustulisse narrat S. Proculum Martyrem Bononiensem, et S. Regulum Episcopum et Martyrem Populoniæ sub Totila.

S. Emygdius, Episcopus Asculanus in Piceno creatus a S. Marcello Papa sub Diocletiano Imper. capite plexus quod multos ad Christum convertisset, caput suum manibus sublatum ad trecentos passus in proximum montem gestavit, ibique conditus est Nonis Augusti. Ita ex monum. Eccles. Asculanæ Philip. Ferrar. ad diem 5. Augusti.

Porro caput S. Pauli, a Nerone præcisum pro sanguine lac fudit, ac tres in terra dedit saltus, quibus tres fontes elicuit, qui etiamnum perennant et magno advenarum studio visuntur: qua de re plura dixi in Proœmio epist. S. Pauli c. 6.

S. Secundina virgo et martyr Anagniæ sub Decio Imp. cum acriter cæderetur, in symbolum innocentiæ et virginitatis pro sanguine lac fudit, et odorem suavissimum exhalavit. Quo viso, populus virginem rogavit ut pro ipsis apud Deum intercederet; cumque virgo oraret, tonitruo ingenti personante, spiritum Deo reddidit; cuius animam virgineam Angeli concinentes; *Veni, sponsa Christi, accipe coronam quam tibi Dominus præparavit in æternum,* cum triumpho deduxerunt in cælum. Ita ex monum. Eccles. Anagninæ Philip. Ferrar. ad diem 15. Ianuarii.

S. Æmilianus Episcopus Trebiæ et Martyr sub Diocletiano, post superatas ardentes faces, eculeum, feras, saxa et rotas, capite truncatus est. Ex cuius corpore lac pro sanguine fluxisse, arboresque flores et fructus emisisse ferunt. Ita ex monum. Ecclesiæ Spoletinæ et Trebiatis Philip. Ferrar. ad diem 29. Ian.

Denique S. Greg. l. 3. Dialog. cap. 13. narrat S. Herculanum Perusii Episcopum, a Totila capite truncatum, quadragesimo die a morte et sepultura inventum fuisse integrum et incorruptum: *Et quod,* inquit, *est magna admiratione venerandum, caput eius unitum erat corpori, ac si nequaquam fuisset abscissum; sic videlicet, ut nulla sectionis vestigia apparerent. Cumque et hoc in terga verterent, conquirentes si quod signum vel de alia monstrari incisione potuisset, ita sanum atque intemeratum omne corpus inventum est, ac si nulla hoc incisio ferri tetigisset.*

Claudant agmen SS. Ursus et Victor cum sociis e Thebæorum legione, qui capita sibi præcisa manibus gestarunt usque ad locum sepulturæ, ibique flexis genibus orantes ea deposuerunt, quasi reipsa dicerent: *Hæc requies nostra in sæculum sæculi.* Unde eodem in loco ecclesia in ipsorum honorem fabricata est; ita Surius tomo 7. ad diem 30. Septembris, qui et addit: *Venientesque surdi, cæci, claudi, paralytici, et quacumque infirmitate detenti, tangebant corpora Sanctorum, et subitam recipiebant sanitatem, æque ac energumeni. Et usque hodie, si fides petentium non titubat, per Dei gratiam curantur.*

Annon horum omnium capiti insignis addita fuit gratia et gloria?

Simplicius et congruentius alii censent hanc coronam et torquem præmium esse ingenuæ et probæ indolis, sapientiæ, virtutis, et obedientiæ filialis. De ea enim hic agitur, non de fortitudine agonistica athletarum; nam nihil magis probam indolem pueri ostendit et decorat, quam obedientia erga parentes. Unde Maximus serm. 23. ex Euripide: *Suos,* ait, *colens parentes est Deo gratus, vivus simul et mortuus. Nihil enim est quod magis decorum et ingenuum sit liberis, quam si a patre bono nati sint, et ipsi genitoribus dignam referant gratiam.*

Porro quod corona et torques olim fuerint præmium sapientiæ, liquet ex Daniel. 5. 16. ubi Balthasar expositionem manus in pariete scribentis: *Mane, tekel, phares,* a Daniele reposcens, hæc ei præmia promittit: *Purpura vestieris, et torquem auream circa collum tuum habebis, et tertius in regno meo princeps eris.* Et 3. Esdræ 3. v. 6. tres pueri disputantes de eo quod esset fortissimum: primus enim dicebat: *Forte est vinum;* secundus: *Fortior est rex;* tertius: *Fortiores sunt mulieres, super omnia autem vincit veritas;* vincenti hæc præmia statuunt: *Cuiuscumque,* inquiunt, *apparuerit sermo sapientior alterius, dabit illi Darius dona magna et purpura cooperiri, et in auro bibere, et super aurum dormire, et currum aureo fræno, et cidarim byssinam, et torquem circa collum; et secundo loco sedebit a Dario propter sapientiam suam, et cognatus Darii vocabitur.*

Coronantur Doctores cur?

Hinc etiamnum viris doctis, cum in academiis creantur Doctores, datur pileus caput coronans, et torques aureus collum ornans. Unde Lyran. Antiquitus, inquit, sapientes utebantur torque aurea, et bulla ad pectus demissa in sapientiæ symbolum, quæ in pectore claudi existimatur. Sic et sanctus Greg. Nyssen. hom. in Cantic. *Audi, fili, leges patris tui, etc. Ut infans,* inquit, *prompto et alacri animo attendat parentibus, pollicetur ex disciplinis ei ornamenta fore puerilia. Est enim ornamentum puerile torques aureus in collo resplendens, et quæ iucundis ex floribus corona nectitur.*

Significat ergo hic Salomon iuvenes ingenuos præsertim nobiles et regios, disciplina, obedientia et virtute eximios, corona et torque donari solitos. Idem sectati sunt Græci: hi enim pueros elegantes et optimis moribus præditos coronabant, uti de Lysi testis est Plato in Lysi. Sic et Pythagoram ob insignem sapientiam aurea corona redimiri solitum, eamque publico suffragio illi decretam narrat Ælianus lib. 12 Var. histor. cap. 32. Idem pluribus confirmat Carolus Paschalius lib. 5. de Coronis c. 9. et l. 6. c. 29 Cum enim sapienti et probo datur corona, ipsa sapientia et probitas coronatur. Unde Apoc. 4. senio-

res 24. ob sapientiam et virtutem coronis aureis coronentur.

Hinc secundo, apposite Lyran. Ut addatur, inquit, corona, scilicet pontificia, aut regalis aut ducalis capiti tuo, q. d. Ob sapientiam quam obediendo disces a me, mereberis creari pontifex, rex, dux, aut princeps: vox enim לִוְיַת *liviath*, id est additio, corona, alludit ad nomen *Levi*, id est additus vel auctus: sic enim eum vocavit mater Lia, eo quod iam tres filios peperisset, et marito addidisset, Gen. 29. 34. In tribu enim Levi fuit corona sapientiæ et pontificatus, q. d. Si parentum disciplinæ obedieris, vocaberis erisque Levi, id est additus auctusque corona doctori et pontifici debita. Sic Ioseph obediendo parentibus meruit donari sapientia et dono prophetiæ, ob quam creatus est a Pharaone princeps Ægypti: Pharao enim ob prævisam septem annorum sterilitatem et fertilitatem, coronam capiti eius imposuit, et torque aurea collum eius exornavit, Genes. 41. v. 42. Corona enim potestatis et principatus, torques sapientiæ est insigne. Cum ergo potestati copulatur sapientia, tunc iure ei datur corona cum torque.

Addunt aliqui coronam annorum et longævitatis hic accipi, qua pueri, apud Græcos, triennes et septennes coronabantur, quod iam discrimina mortis evasissent. Verum hæc corona Gentilium fuit, non Hebræorum; naturæ, non virtutis et gratiæ, ut patet ex Philostrato in Heroicis in Protesilao.

Denique pro *gratia* Sept. vertunt στέφανον χαρίτων, id est, *coronam charitum*, sive *gratiarum*, q. d. Omnes gratiæ et Charites Dei suis gratiis et donis te condecorabunt. Hinc finxerunt Gentiles tres esse Charites sive Gratias, Iovis et Veneris filias, puta Aglaiam, Thaliam et Euphrosynen, quæ gratiam gratiæ adderent, imo rependerent. Sic iidem, ait Tertull. lib. de Corona militis, finxerunt Pandoram (q. d. Omne donum) esse mulierem gratiosissimam ac deam cui cæteri dii et deæ dona dederint, nimirum Pallas sapientiam, Mars fortitudinem, Diana castitatem, Mercurius eloquentiam, Venus pulchritudinem. Ergo Charitum sive Gratiarum corona, est omnium virtutum et dotum puta iustitiæ, prudentiæ, fortitudinis, temperantiæ, pulchritudinis, eloquentiæ, etc. confluxus et conventus.

Porro Aristophanes Pandoram ait esse symbolum terræ, eo quod terra omnia ad vitam necessaria nobis suppeditet ac donet. Verius Pandoram dixeris esse B. Virginem; utpote cui Deus omnia Angelorum et hominum dona contulerit, adeoque in qua ornanda certarit SS. Trinitas: Deum enim Pater ei contulit suam paternitatem, ut unigenito suo esset tam vice patris quam matris. Filius eam acceptavit in matrem. Spiritus sanctus in sponsam, ac ut sponsam omnibus suis charismatibus eam honestavit. Ipsa enim sanctæ Trinitatis, æque ac parentum suorum, disciplinæ et legibus per omnia obedivit et obsecundavit.

B. Virgo et Pandora.

Vers. 10. FILI MI, SI TE LACTAVERINT (Caiet. vertit, *incitaverint;* Syrus, *adulando deceperint;* Chald. *blanditi fuerint*) PECCATORES NE ACQUIESCAS EIS.) Syrus, *ne obedias eis;* Septuag. *Fili, ne te seducant viri impii, neque velis;* Vatab. *Fili, si te decipere studeant peccatores, ne consentias*, ita ut eorum consilia ne quidem in mentem et voluntatem admittas, imo nec in aures, necdum in manus et opera. Congrue hoc monitum subnectit præcedenti de audienda disciplina patris et matris, q. d. Iussi te audire et obedire monitis patris et matris, eaque quasi lac maternum haurire, ut eo enutriaris ad omne robur virtutis: quocirca nunc te hortor ut caveas a blanditiis impiorum, quibus ipsi fraudulenter quasi lacte falluci te inescare, et ad omnem impietatem pellicere satagunt. Parentibus opponit non extraneos, sed peccatores: quia præsupponit parentes esse bonos, ac fungi officio parentum recte instituendi filium, ait Caiet. Pro *lactaverint*, hebr. est יְפַתּוּךָ *iaphettu*, id est allicere, pellicere, decipere, seducere. Unde פְּתִי *peti* vocatur parvulus, qui facile pellicitur, illicitur et decipitur, quem proinde hic præmonet Salomon ut blanditias hasce devitet. Noster apposite vertit *lactare*, quia alludit ad lac disciplinæ maternæ, et quia *lactare* per metaphoram idem est, quod blanditiis et promissis velut lacte aliquem inescare, allicere et decipere. Unde Comicus: *Nisi me lactasses amantem, et falsa spe produceres.* Et: *Imperitos rerum in fraudem illiciis sollicitando, et pollicitando eorum animos lactas.* Dicit ergo: Lactet te mater pia, non vero te lactent impii. Suscipe cum lacte physico lac morale doctrinæ maternæ, non adulterinæ prædonum: lac enim est sanguis concoctus, et primum infantis nutrimentum. Quocirca, *adunata sunt lac et genitura*, ait Aristot. libr. 3. Histor. animal. cap. 20. imo *lac quibusdam pro genitura est, ut piscibus: quæ vero lac habent, omnia mammis id continent. Mammæ autem datæ iis sunt, quæ animal et intra se concipiunt, et in lucem edunt*, etc. *At quæ ova pariunt, hæc et mammis carent et lacte, ut pisces et aves. Lac tenuissimum cameli est, mox equæ, tum asinæ: crassissimum bubulum est.* Idem lib. 4. cap. 10. *Leo minus lacte abundat: cibum enim quem raro assumit, quoniam carnivorus est, in corpus absumit.* Quale ergo lac puer haurit, talis et indole et moribus evadit. Hinc Tartari nonnulli suos infantes lactant lacte canino, ut evadant feri, pugnaces, rixosi instar canum.

Lac igitur maternum est symbolum puræ, sinceræ, utilis et commodæ doctrinæ: hæc enim nutrit animum sicut lac carnem. Lac tale est doctrina legis divinæ, quam olim docuit Moses, deinde Christus. Quocirca S. Aug. in Ps. 30. conc. 1. *Christus*, ait, *sapientiam suam ut lac nobis faceret, carne indutus venit ad nos.* Idem in Ps. 67. *Lac*, ait, *significat gratiam: manat quippe ex abundantia viscerum maternorum, et misericordia delectabili parvulis gratis infunditur.* Et in Ps. 130. *Dominus*, ait, *noster Iesus Christus panis, se fecit nobis lac incarnatus, et apparens mortalis, ut in eo finiretur mors, et non aberraremus a verbo, credentes in carnem, quod factum est Verbum. Hinc crescamus, ipso lacte nutriamur: antequam validi simus ad capiendum verbum, non recedamus a fide lactis nostri.* Et inferius: *Sic nos Deus vult nutrii lacte, ut non ibi remaneamus, sed crescendo per lac ad solidum cibum perveniamus.* Idem lib. de Quantitate animæ c. 33. tom. 1. ostendens quam utile sit lac Apostolicæ doctrinæ, quam Apostolus Paulus parvulis se potum dedisse prædicavit 1. Cor. 3. *Quod alimentum*, ait, *accipere cum quis a matre nutritur, utilissimum est; cum iam grandis est, pudendum; respuere, cum opus est miserandum: reprehendere aliquando aut odisse, sceleris et impietatis: tractare autem ac dispensare commode, laudis et charitatis plenissimum est.*

Lac symbolum doctrinæ.

Hoc ergo lac doctrinæ legalis et Evangelicæ, avide parvulo hauriendum a parentibus, tum corporalibus, tum spiritualibus. Ex adverso lac peccatorum illi contrarium, utpote veneno peccati infectum, omnino declinandum est ac cane peius et angue fugiendum. Sicut enim venenum lacti immistum perniciosissimum est planeque lethale, tum quia cum lacte facile citoque permeat per totum corpus; tum quia lac, utpote liquidum et molle, totam veneni vim imbibit, ipsumque fit venenum: sic prorsus, si blanditiis et lenociniis suis virus peccati occulte misceant impii, illudque propinent iuveni inexperto, et blanditiarum avido, virus hoc plane in totam iuvenis animam penetrat, illamque inficit et occidit: putat enim se lac quod videt, quodque ambit, haurire, non virus quod non videt. Quocirca S. Augustinus de verbis Dom. secundum Matth. hom. 49. in fine: *Maiorem prædam*, ait, *a viduabus blandimenta eliciunt quam tormenta:* fere enim omnes virgines et viduæ, quæ naufragium castitatis faciunt, id faciunt illectæ blanditiis, cum tormentis multæ usque ad mortem restiterint, et etiamnum resistant. Et S. Gregor. libr. 4. Moral. cap. 25. explicans illud Iobi: *Cur lactatus uberibus? Enervis animus*, ait, *ad quædam se solatia falsæ consolationis inclinat. Unde fit ut incessanter crescat culpa favoribus nutrita. Curari autem vulnus negligitur, quod dignum præmio laudis videtur. Unde bene per Salomonem dicitur: Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne*

acquiescas eis. Peccatores etenim lactant, cum vel perpetranda mala blandimentis inferunt, vel perpetrata favoribus extollunt. An non lactatur, de quo per Psalmistam dicitur : Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ: et qui iniqua gerit benedicitur? Difficile enim emendatur peccatum, quod linguis pravorum nutritur.

Unde S. Bernard. epist. 2. ad Fulconem : *Avunculus*, ait, *tuus quærit animam tuam, qui iam perdidit suam : verba oris eius iniquitas et dolus, etc. Blanditur, sed sub lingua eius labor et dolor. Lacrymatur, sed insidiatur. Sperne blandimenta, contemne promissiones. Promittit magna, sed ego maiora. Offert plura, sed ego plurima. Dimittes ergo pro terrenis cælestia, pro temporalibus æterna.* Et epist. 78. ad Suggerium : *Blanda, sed periculosa laus, cum laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et iniquus benedicitur.* Et inferius : *Veri isti sunt laudatores, qui ita bona laudare soleant, ut lactare in malis non noverint. Sunt enim ficti laudatores, veri autem detractores, quos Scriptura commemorat dicens: Vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Hi plane sunt devitandi, iuxta consilium Sapientis dicentis; Fili, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. Habent ergo et lac et oleum peccatores suave quidem, sed venenosum, sed mortiferum. Molliti sunt, inquit, sermones eius, hoc est adulatoria, super oleum et ipsi sunt iacula. Habet oleum et iustus, sed misericordiæ, sed sanctificationis, sed lætitiæ spiritualis.* Et post nonnulla: *Quærant sibi iam in parvulis Babylonis dulces, sed truces matres, quibus lac mortis emulgeant, quos blandis mulceant favoribus, ac flammis nutriant sempiternis. Nam Ecclesiæ alumnus ex uberibus sapientiæ lactis melioris expertus dulcedinem iam in eo cœpit crescere in salutem, iam et eo satiatus eructat dicens : Meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis. Et hoc ad matrem : Verum item gustato ac probato quam suavis est Dominus, ut vere patrem dulcissimum, ait ad ipsum : Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te!*

Porro duobus modis, ait Beda, lactant peccatores eos quos decipiunt, quia aut ad facienda scelera blandimentis alliciunt, aut facta iam favoribus quasi laudabiliter acta extollunt. Istæ sunt lamiæ, de quibus mystice dicitur Thren. 4. *Sed et lamiæ nudaverunt mammam, lactaverunt catulos suos*, uti ibidem exponit S. Hieronymus.

Vers. 11. SI DIXERINT : VENI NOBISCUM, INSIDIEMUR SANGUINI, ABSCONDAMUS TENDICULAS CONTRA INSONTEM FRUSTRA.] Sic et aquila. Symmachus et Theod. Verum Septuaginta: *Si advocaverint te dicentes: Veni nobiscum, particeps esto sanguinis, abscondamus autem in terram virum iustum iniuste;* Vatablus, *Si dixerint: Veni nobiscum, insidias struemus sanguini, absconditi latitabimus contra insontem absque causa;* Chald. *Abscondamur;* Pagnin. *Abscondamus nos contra innocentem gratis;* Syrus : *Abscondamus iusto contritionem et perniciem;* R. Levi : *In latebris abdamus et occultemus, quod virum*, inquit, *quantumvis insontem e medio tollant, licet in eos vel alios nullam intulerit noxam.*

Dat exemplum clarum et obvium prædonum, in quo ad oculum ostendit quibus artibus et lenociniis impii lacetent et decipiant simplices. Solent enim adolescentes, cum sua luxuriose abliguriverunt, fieri fures et prædones, ut more solito licenter et deliciose vivere queant, ita R. Levi Est mimesis, prædonum enim voces et gestus imitatur et repræsentat, quibus illi in suam societatem pellicere student adolescentes, proponendo eis multas prædandi illecebras. Prima est : *Veni nobiscum*, q. d. Non primus, non solus prædam invades, nos tibi duces erimus, tu nos dumtaxat sequeris, aut comitaberis, ideoque sub alis nostris latitabis; nos enim et viribus et armis et animis prævalidi, te contra omnes viatorum incursus tutabimur. Ita nobiscum ages vitam liberam et licentiosam, ages quidquid volueris, delicate vives, non ex labore duro, sed ex rapto et obvio. Nos enim vivimus vitam libertinam, omnis iugi legisque expertem, ideoque felicem.

Secunda est : *Insidiemur sanguini*, id est vitæ: hæc enim consistit in sanguine : vel *sanguini*, id est ad sanguinem effundendum, ait R. Salomon, q. d. Non aperto marte, indicto bello vel duello, viatores aggrediemur : hoc enim nobis durum et periculosum foret, nec sine nostrorum sanguine, et cæde præda potiremur : sed in silvis, vel antris angulisque latitantes ex insidiis incautos, imparatos et inermes adoriemur, itaque certo eos conficiemus sine ulla nostrorum clade, vel strage. Unde idipsum iterant et exaggerant, addentes : *Abscondamus tendiculas contra insontem frustra.* Vox *tendiculas* non est in Hebræo, sed subintelligitur in verbo *abscondamus*. Tendicula enim est laqueus, quem avibus et feris tendunt et abscondunt venatores, ut eas illaqueent et capiant. Simili modo hi prædones *tendiculas*, id est laqueos et insidias, struunt viatoribus. Sic Cicero pro Cæcinna ait : *Tum aucupia verborum et litterarum tendiculas in invidiam vocant.* Efficaciores erunt hæ prædonum illecebræ, si verba omnia ex Hebræo cum Vatablo vertas per futurum : *Insidiabimur sanguini, abscondemus tendiculas, deglutiemus vivum, etc.*

Magna ergo illecebra facinoris sunt insidiæ et latebræ, quæ scelus quasi velant et contegunt, ut videatur non esse. Quod enim secretum est populo, videtur non esse : *Vitia*, inquit Synesius, *lucem fugiunt, tenebras amant, et ut securius lateant, sub terras ire solent.* Hinc latro dicitur quod a latere adoriatur; vel a latendo, quod latenter insidietur, ait Festus. Sic et fur a furvo, id est ab atris tenebris quas sectatur nomen accepit.

Tertiam illecebram suggerit τὸ *frustra*, quod primo Vatablus, Iansenius et alii passim vertunt, *sine sua culpa*, scilicet sine insontis noxa et merito. Unde Septuag. vertunt ἀδίκως, id est *iniuste*. Verum hic sensus illecebram non ponit; sed elidit et infringit. Innocentia enim et innoxia vita viatoris arcet homines, etiam barbaros, a nocendo. Quocirca Emmanuel Sa respondet τὸ *frustra* non a prædonibus dici, sed a Salomone interloquente esse additum. Multo magis impertinens est aliorum expositio, q. d. Abscondemus illi tendiculas, sed frustra; Dei enim tutela et ope eas evadet is, qui insons est et innoxius.

Secundo, apposite Caiet. q. d. Invademus insontem *frustra*; hebr. *gratis*, id est absque ulla causa, absque ullo litigio vel irritatione; itaque eum occidemus improvidum, antequam se defendere queat, imo antequam sciat se suamque vitam peti.

Tertio, planior et nervosior erit illecebra, si τὸ *frustra* referas ad *innocentem*, cui cohæret, q. d. Ne dicas insidias has tendi *contra insontem*, Deumque esse innocentiæ vindicem; nos tibi asserimus ipsum esse insontem *frustra*, id est ipsum frustra studere innocentiæ: Deum enim non curare an quis nocens sit vel innocens; sed omnia permittere fortunæ et naturæ, qua fit ut qui fortior et sagacior est, uti nos sumus, infirmiorem et simpliciorem superet et devoret. Quare statuimus Deum non defensurum insontem, nec eius innocentiam remuneraturum, imo permissurum ut in manus nostras cadat et pereat. Nec ergo innocentia, nec Deus eum tutabitur a nostris viribus, adeo armatis et insidiosis.

Quarto, noster Salazar τὸ *frustra* exponit fraudulenter, dolose : sic enim dicimus frustrari hominem pro decipere et fallere, q. d. Abscondamus tendiculas frustra, id est fraudulenter et dolose. Verum hebr. est חנם *chinnam*, id est gratis, sine causa, quod procul abest a τῷ dolose.

Porro minus apte Caietanus censet hos latrones vere non intendere, sed simulare tantum cædem, utpote ingens scelus quod invenis statim exhorreret: igitur dicere se minaturos dumtaxat necem viatori ad hoc ut eum liberius spolient, ab eoque aurum extorqueant. Nam τὸ *insidiemur sanguini*, clare significat eos meditari effusionem sanguinis, id est necem, sed per insidias; volunt enim eum spoliare bonis, sed secreto, ut nemo factum resciscat, ideoque eum occidere destinant. Si enim vivum dimitterent, is dimissus scelus et scelestos proderet, imo reos apud iudices perageret; ut igitur hoc caveant prædones, cum primo

occidunt, deinde spoliant. Scelus ergo, quia secretum, nihil æstimant, et ludum iocumque lanistarum vocant, ac sanguinem quasi aquam effundere se dictitant, imo iactitant.

Vers. 12. DEGLUTIAMUS EUM SICUT INFERNUS VIVENTEM ET INTEGRUM (Chaldæus et Syrus, *immaculatum*; hunc enim significat quoque Hebr. תמימים *tamim*) QUASI DESCENDENTEM IN LACUM.) Syrus, *in foveam*; Vatablus, *in voraginem*. Hebr. est כיורדי בור *iorede bor*, tritum de plane pereuntibus, imo perditis. Aliqui pro *infernus* vertunt *sepulcrum*, q. d. Deglutiamus eum sicut sepulcrum deglutit corpus nuper viventis, iam mortui. Tigurina, Lyranus et alii vertunt *barathrum* eodem sensu. Verum Hebr. שאול *sceol* proprie *infernum* significat, itaque hic constanter vertunt Septuag. Chald. Noster, Vatablus, Pagninus et alii passim. Vide Delrio adagio 497. Et maior est energia in devoratione inferni quam sepulcri; nam *infernus insatiabiliter cæca guttura pandens*, innumeros homines absorbet, et tamen perinde semper hiat, ac si nullum absorpsisset.

Alludit ad Core, Dathan et Abiron, qui vivi descenderunt in infernum, Num. 16. Ad quos pariter David, quem sequitur hic Salomon, alludit Psal. 123. 3. dicens: *Forte vivos deglutissent nos*, q. d. Sicut hosce tres vivos absorpsit infernus, iique integri descenderunt in lacum infernalem, ita pariter nos hunc deglutiamus vivum et integrum, ut nostram sceleris gulam humano sanguine expleamus.

Nota: *Te deglutiamus* notat primo aviditatem et voracitatem, q. d. Esurimus et sitimus insontis sanguinem, vitam et opes adeo avide, ut optemus eum vivum et integrum glutire, sicut lupus integras vivasque gallinas deglutit. Unde S. Chrysost. hom. 9. in 1. ad Cor. ingluviem latronum describens; *Horum ora ferarum sunt*, inquit, *vel potius sæviora quam ferarum, avidius devorant, crudelius laniant, virulentius mordent.*

Secundo, notat facilitatem sceleris patrandi, q. d. Tam facile eum conficiemus, quam facile infernus conficit homines. Ita Iansen. Unde pro *deglutiamus* hebr. נבלעם *niblaem*, id est, *deglutiemus eos* subito et facillime.

Tertio, notat occultationem sceleris. Solet enim pudor iuvenes a scelere deterrere. Hunc ergo abstergunt dicendo scelus fore occultum: se enim insontem quoad corpus sepulturos in sepulcro, quoad animam eum transmissuros in infernum, ita ut nulla eius pars mentio aut memoria, quæ sceleris sit indicium, exstet. Unde Septuaginta vertunt: *Deglutiamus eum sicut infernus viventem, et tollamus eius memoriam de terra*. Ita Lyranus. Est hæc ergo quarta peccati illecebra, quam impii proponunt iuveni, ut eum ad sui societatem pertrahant.

Est catachresis: *deglutire* enim ponitur pro plane perdere et occidere. Occisor enim morali æstimatione usuque loquendi videtur ob aviditatem iræ, invidiæ vel avaritiæ, haurire et glutire sanguinem et vitam occisi sicut cetus glutivit Ionam vivum et integrum. Unde illæ phrases in Script. *Gladius devorabit carnes, percussit eos in ore gladii* (os enim gladii est os occidentis gladio) *de cruore occisorum bibet*. Ita Olympiod. in Catena Græc. Phrasi Scriptur. ait deglutire vel absorbere idem esse quod funditus abolere, prorsusque deiicere et superare. Qui et mystice sic exponit, q. d. Impii deglutiamus virum iustum, id est, eum deiectum debellatumque in nostros amores transferamus, ita ut perinde ac nos aliud nihil sapiat, aliud nihil sectetur, aliud nihil ambiat, nisi terrena et tartarea, idque vivus, id est sciens et volens. Sic possessionem eius, id est omnes quos Christo lucrifecerat, possumdabimus. Sic et Evagrius et Polychron. ibidem.

Est quoque metonymia; degluti enim dicuntur homines cum eorum opes, fruges et cibi, ex quibus pendebat eorum vita, deglutiuntur. Unde parabolice, inquit Iansenius, notantur hic præsides, monopolæ, usurarii et similes, qui suis artibus et fraudibus rempublicam et miseros cives expilant per monopolia, usuras, iniquos contractus, etc. qui quo sint fortiores, in suam societatem multos pertrahere student. Hinc illud Psal. 13. 4. *Qui devorant plebem meam, sicut escam panis.* Et Ierem. 2. 3. *Omnes qui devorant eum.* Et Marci 12. 40. *Qui devorant domos viduarum.*

Nota τὸ quod aiunt impii, *sicut infernus*; cum potuissent dicere, *Sicut lupus, sicut cetus*. Quid enim homines scelesti et infernales aliud quam scelus et infernum cogitent, loquantur, operentur? Iure ergo se inferno comparant, utpote quorum tanta est cum inferno vicinitas et cognatio, eoque tacite ominantur se in infernum ituros, utpote quem suis sceleribus deberi non ignorant. Tanta est vis conscientiæ, etiam impiæ.

Denique hæc maxime ad Iudæos occisores Christi qui insontium fuit innocentissimus (eius enim sanguinem vitamque sitierunt, et glutierunt quasi lupi et leones infernales) pertinere, de eisque prophetice esse dicta et prædicta, censet S. August. lib. 17. de Civit. c. 20. Hieron. Beda, Hugo, Iansen. et alii passim. Unde Septuag. et Noster vertunt in singulari, *deglutiamus eum*, esto in Hebræo sit plurale *eos*. Simile est Sapient. 2. 12. quod citat quoque et de Christo explicat S. Augustin. loco iam citato.

OMNEM PRETIOSAM SUBSTANTIAM (Symmachus πλοῦτον, id est, *divitias*; Septuag. κτῆσιν, id est *possessionem*) REPERIEMUS, IMPLEBIMUS DOMOS NOSTRAS SPOLIIS.) Est hæc quinta, eaque summa peccati illecebra, q. d. Occiso hero invademus eius armaria et sarcinas; in eis sine labore illico reperiemus aurum, argentum, gemmas et quaslibet res pretiosas, quibus quasi spoliis domos nostras replebimus. Hebr. enim מלא *male* significat implere dumtaxat, non evacuare vel evertere, uti norunt omnes hebraice periti. *Omnem*, id est omnis generis, ut vertit Vatabl. est enim distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum, quam vocant logici. Efficacius vertunt Septuag, *omnem possessionem pretiosam* καταλαβώμεθα id est *occupemus* vel *recipiamus: impleamus domos nostras spoliis*, q. d. In promptu est opima præda, qua nos nostrosque sine labore ditemus, tantum eam recipere et occupare oportet, ultro nobis offertur, sponte nobis in manum se dat, imo in sinum nostrum incurrit; aperiamus eum, ac tantas opes acceptemus. Singula verba habent pondus et emphasim, q. d. Non aliquam, sed omnem; non qualem qualem, sed pretiosam; non transeuntem, sed solidam substantiam; non magno labore vel pretio comparabimus, sed ultro oblatam reperiemus: eaque, tanta est, ut non solum nos, sed et liberos, uxores, domosque nostras illa simus non ornaturi, sed prorsus repleturi.

Similem illecebræ fucum peccatori obiicit dæmon, caro et mundus, cum eum ad superbiam, avaritiam, gulam, aliudve scelus sollicitat: quidquid enim in peccato speciosum est et sensibus gratum, homini obiicit; quidquid vero in eo deforme est, periculosum et noxium, ut periculum infamiæ, carceris, vitæ, gehennæ, etc., subticet et occultat.

SORTEM MITTE NOBISCUM, MARSUPIUM UNUM SIT OMNIUM NOSTRUM.) Hebr. *sortem tuam cadere fac in medio nostri: loculus unus erit omnibus nobis*; Tigur. *sortire nobiscum*; Vatabl. *consors noster sis*; Septuag. *sortem mitte in nobis, et marsupium unum sit nobis*. Ita Complut. Addunt Roman. *Communem crumenam possideamus omnes*. Verum, ut iidem notant, hæc verba videntur esse altera interpretatio sententiæ iam positæ: *Marsupium unum sit nobis*. Sic Iudas commune cum Iudæis marsupium habuit, Act. 1. 18. inquit Evagrius in Catena Græcor. Qui et mystice addit impios cum dæmonibus habere fœdus, et commune marsupium iniquitatis, ideoque et commune marsupium damnationis in gehenna cum eis habituros. Sic et Georgius ibidem: Sors, inquit, est recta voluntatis electio iustaque actio, q. d. Missa sancta et pia illa conversatione, qua usus es hactenus, conspira nobiscum ad liberam et licentiosam. Verum hæc mystica sunt. Vers. 14.

Ad litteram ergo primo sensus est, q. d. Subi nobiscum communem fortunæ aleam; sors tua sit sors nostra, ut et unum nobis omnibus sit marsupium, in quod inicia-

mus quidquid prædati fuerimus, q. d. Communis tibi nobiscum erit omnis præda; commune omne lucrum. Ita Iansenius. [illegible] aliqui sic vertunt: *sortem tuam deiicies*, vel *mittes*; inter nos, id est particeps eris omnium quæ nobis prædando comparabimus.

Secundo, q. d. *[illegible] sortem*, id est tuas opes communica cum nostris, ut communes sint omnium fortunæ et loculi. Hoc enim exigit lex societatis arctæ, qualis est inter prædones fœderatos. [illegible]

Est hæc sexta sceleris [illegible] communio prædæ et opum quas habent socii prædones. Ubi recte notat noster Salazar verba hæc videri [illegible], sed dolum continere. Sævi enim et dolosi isti latrones iuvenem simplicem satagentes bonis spoliare, suadent, [illegible] habet, in commune conferat, ut cum primum contulerit, ipsi abripiant. Rursum ex communione loculorum tacite inducunt ad communionem scelerum; ex illa enim hæc sequitur, imo illa ob hanc fit et initur. Quare hic verum est illud elegans Hebræorum proverbium בכיס בכוס בכעס *beckis beccos beccaas* id est in loculis, in poculis et in flammulis, sive in ira; supple, cognoscitur indoles et ingenium hominis: Hebræum enim כיס *kis* quo utitur hic Salomon, significat loculos, crumenam, marsupium, sacculum, in quem pecuniæ quælibet iniiciuntur ut asserventur et custodiantur. Igitur qui communem cum prædonibus habet bursam, is omnium prædationum et scelerum, quæ ipsi per hanc bursam communem committunt, fit reus et particeps: perinde ac primi Christiani olim, et Religiosi nunc, omnia sua in commune conferentes, participes fiunt omnium bonorum operum, quæ per hanc communionem opum, vitamque communem et socialem efficiuntur. Plus enim valet efficitque nummus, æque ac homo, sive pius, sive impius, in societate multorum sibi similium, quam si solus sit: perinde ac ciphra 0 sola nil valet, sed si eam subnectas unitati, facit decem; si denario, facit centum: si centenario, facit mille et ita consequenter, iuxta illud Eccl. 4. 9. *Melius est duos esse simul, quam unum: habent enim emolumentum societatis suæ*, etc. Vide nostrum Hieron. Platum, lib. 1. de Bono status Relig. c. 27.

Aliter Baynus, q. d. Capta præda sortes iaciemus, et quod sorte obtigerit tibi, id dabimus. Sin aliter mavis: *Marsupium unum sit omnibus nobis*, id est omnia in commune conferamus, ut communes sint loculi, communis mensa, communes expensæ, communis vita; ita ut altero alter nihil magis habeat, ait R. Levi. Sic et R. Salomon Isacidès, q. d. Si voles nobiscum spolia partieris: si etiam magis placebit, sociali communique marsupio nobiscum vives.

Apologus prædonum. Porro dementia eorum qui sociis armantur ad scelus, apposito piscium duorum apologo repræsentat Cyril. lib. 2. Apolog. moral. c. 17. cui titulus: *Contra superbientes ex amicorum multitudine, quibus etiam animantur in malum. Piscis quidam septem ordinibus dentium armatus, cum vidisset alium piscem gladiati oris armatura munitum, dixit: O utinam naturæ illius mirabilis ars, quæ tam disparibus formis, vena sapientiæ cuncta fudit, mihi satis intus dentibus armato hanc etiam deforis fortitudinem addidisset! Cui alius: Quid, inquit, ageres eo gladiolo? Mox ille: Illud quod cum meo dente facio. Quo audito, alter subiunxit: Postquam certe velles eo uti in superbiam et ad prædam, carere tibi eo est melius quam habere. Præstat enim privari bono, quam uti in malum bono. Malæ enim voluntati licentia iniquitas est. Complet enim huiusmodi habita tanto iniquitatem celerius, quanto hanc agere sperabat avidius. Et propter hoc sulphur rogo, et gladius fatuo et iniquo, quid expectatur inde, nisi ira, sævitia, violentia atque præda?* Deinde idipsum novo

Aliud. ursi et bovis apologo confirmat: *Dicam ergo (ne turberis charissime) illud quod olim bos urso dixit cornu appetenti: Amice, bona sunt cornua, sed non tibi. Quin imo longe melius esset tibi postquam naturalibus armis abuteris, ut omnino dentibus privareris. Cum enim tuum cor sæviret iracundia, vires deficerent: et cum sanguinem durus venter appeteret, dens nequitiæ deesset, et sic facultatis orbatio, aut iniquitatem [illegible] aliam [illegible] vide [illegible] verteret, et in virtutem [illegible] tamen corde pessimo debet [illegible]. Potestas enim superbiendi [illegible] mox quemlibet actum [illegible] test complet effectum male faciendi. [illegible] peccare licebit, quia ad facinus se armatis [illegible] qui [illegible] vitiam vel potentiam omnia vincentem trahit [illegible] biliam, aut prædam, aut violentiam! Hinc profecto [illegible] malum est, et amicitia fit inimicitia, lux tenebræ, potestas clementia, et dira calamitas fit fortuna. Quibus [illegible] cidulis [illegible].*

Vers. 15. FILI MI, NE AMBULES CUM EIS: PROHIBE PEDEM TUUM [illegible] EORUM.) R. Levi, ne vel una vice tantum, ait, [illegible] habeas; ne illorum scelerata exempla in animum [illegible] q. d. Adeo noxium et pestilens est prædonum [illegible] tantum cavenda sit societas cum eis, et [illegible] dem ambulandum sit cum eis, [illegible] cum eis habendum; idque primo, quia [illegible] ad latrocinia et rapinas: qui ergo iter cum eis [illegible], pergit cum eis ad latrocinia et rapinas: imo esto ipse [illegible] tamen data occasione facile prædationis vel rapinæ [illegible] fit particeps, qua inescatus discet furari et prædari, habitumque furandi et prædandi induet, quem postea dediscere et deponere nequibit: inhæret enim et serpit instar gangrenæ furandi consuetudo, uti docet B. Antiochus, hom. 41. Hanc rationem innuit Salomon cum subdit: *Pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.* Huius rei rarum est naturæ exemplum et symbolum in lupo, cuius rapiendi et nocendi tanta est vis et noxa, ut scribat Plinius lib. 28. c. 10. vestigia lupi ab equo calcata, illi afferre torporem et noxam: perinde ac torpedo pisciculus manum piscatoris torpidam efficit. Tanta est societatis vis et contagio.

Secundo, quia cum eis versari et ambulare, est infame et probrosum. Audit enim cum eis versans, socius furum, comes latronum, id est, fur et latro.

Tertio, quia cum prædonibus ambulans in perpetuo versatur metu et periculo, ne aut ab iis ipsis ob avaritiam, iram vel vindictam occidatur; aut certe a iudicibus, cæterisque, qui prædones insectantur, capiatur, et publico supplicio quasi fur et latro afficiatur, uti in Belgio subinde factum vidimus. Hinc sumpsit gnomen suam Ben Sira alphabeto 1. littera *phe*: *Averte faciem tuam a sociis malis, ne habeto cum eis iter. Cohibe pedem tuum ab eis, ne capiaris reti ipsorum.*

PEDES ENIM ILLORUM AD MALUM CURRUNT, ET FESTINANT UT EFFUNDANT SANGUINEM.) Syrus *festinant ad oppressionem. Malum* accipe, primo culpæ. Unde Septuag. vertunt, *malitiam*. q. d. Prædones currunt ad latrocinia et rapinas quasi ad opima spolia. Vers. 16.

Secundo, accipi potest malum pœnæ, q. d. Prædones prædando ruunt in suam perniciem, currunt ad malam crucem: hæc enim eos expectat. Ita R. Salomon Isacides: *Decurrunt illi, ait, ut sui exitii sint artifices, adeoque in rerum ignoratione versantur, ut id non animadvertant.* Prior sensus magis genuinus est; sequitur enim: *Et festinant ut effundant sanguinem*, scilicet *alienum*; esto Salazar explicet suum, q. d. Ipsi occasionem præbent, ut sanguis ipsorum effundatur per iudices, quorum est plectere fures et latrones. Hinc rursum sumpsit gnomen suam Ben Syra alph. 2. litt. *resch*: *Procul recede a vicinis malis, et ne annumeraris societati eorum. Nam pedes eorum ad malum currunt, et properant effundere sanguinem.*

FRUSTRA AUTEM IACITUR RETE ANTE OCULOS PENNATORUM.) Syrus, *ante aves*; Chald. *ante volucrem pennatam*; Arab. *retia non extenduntur alatis tyrannice*, vel *cum tyrannide*. Aves enim non advertunt ad quid retia sint expansa; unde nihil formidant, sed ad escam, quæ iuxta retia iacet, avide advolant, inquit R. Salomon Isa- Vers. 17.

vides: ita impii quod abripiunt, intuentur, cum inquiunt: Omnem substantiam pretiosam reperiemus: verum retia, quibus inambulant, non pervident, iuxta illud: *Immisit in rete pedes suos*, Iob 18. 8. Hinc dicitur frustra iaci, respectu avium et impiorum; quia ipsi licet videant rete sibi iaci, illud tamen non cavent, nec fugiunt: frustra ergo iacitur illis, cum nullum ex eius visu commodum, sed ingens damnum percipiant.

Frustra iacitur rete pennatis.

I. Porro hæc sententia a variis varie exponitur; primo, Caietanus et noster Mariana, q. d. Sicut rete videntibus avibus frustra expanditur, nam continuo avolant: sic plerumque artes nocendi, et insidiæ furandi prædandique deteguntur: tum quia divites eas indagant, ut se suaque tueantur; tum quia Deus pios protegit, ut evadant incolumes. Dei ergo protectio, æque ac iustorum virtus et iustitia, iustis pro pennis est.

II. Secundo, R. Levi: *Frustra*, inquit, id est sine culpa et noxa avium tenditur eis rete. q. d. Sicut aucupes innoxiis avibus tendunt retia: sic prædones illi innocentibus struunt insidias.

III. Tertio, noster Salazar tres ingeniosas affert expositiones. Prima est: *Frustra*, inquit, id est dolose tenditur avibus rete: sic prædones dolose insontibus tendunt insidias. Verum Hebræum *chinam* significat gratis, frustra, immerito, non dolose. Et latine, licet apud priscos nonnullos *frustra habere*, sit idem quod frustrari et decipere: tamen nullum scio classicum scriptorem, qui *frustra* nudum pro dolose usurpet. Secunda est, sententiam hanc legendam esse per interrogationem, hoc modo: Frustrane iacitur rete ante oculos pennatorum? q. d. Minime vero. Nam quantumvis libere per aera pennatæ aves ferantur, aliquando tamen sese ad terram demittunt, et cassibus implicantur. Cum igitur aves liberæ aucupum dolis captari soleant, haud sperent illi fures et prædones se evasuros, quantumvis liberi sibi videantur: tandem enim instar avium capientur et strangulabuntur. Verum Latini codices omnes, æque ac Græci et Hebræi, hanc sententiam legunt assertive sine nota interrogationis, idque exigit τὸ *autem*, quod habent Latini, et τὸ γὰρ, id est *enim*, quod habent Græci. Tertia, quam cæteris præfert, est opes quas prædones abripiunt, hic comparari avibus pennatis, q. d. Frustra prædones sperent se opibus furto raptis ditandos, aut se iis diu fruituros; quia opes male partæ sunt quasi aves alatæ, quæ ab iniusto possessore avolant, eumque eludunt, iuxta illud 23. 5. *Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere*, scilicet iuste: *quia facient sibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in cælum*. Hic sensus sane ingeniosus et subtilis est, ideoque magis symbolicus quam litteralis videtur, præsertim quia ad litteram videntur hic homines comparari avibus, non opes.

IV. Quarto, Beda, Lyran. Hugo, Dionys. Iansen. et alii passim hanc sententiam et parœmiam ad præcedentia referentes, sic plane et clare explicant, q. d. Fili, cave prædonum illecebras, imitare aves, quæ videntes rete sibi tendi, illico avolant, iuxta illud Ovidii: *Quæque nimis patent retia, vitat avis.* Ita ergo et tu hisce meis monitis instructus, statim eorum retibus te expedi et avola, præsertim alis cælestibus, scilicet timore et amore Dei, in cælum.

Pennati sunt Sancti.

Unde S. Greg. lib. 16. Moral. c. 10. in fine: *Frustra*, ait, *iacitur rete ante oculos pennatorum. Pennati quippe sunt bonorum spiritus, qui dum ad altiora per spem veritatis evolant, apposita pravorum hominum deceptionis retiacula declinant.* Et Salonius: *Frustra*, ait, *rete*, id est *laqueus diaboli, obiicitur sanctis et electis viris, quia facile superare possunt insidias diaboli, qui suam conversationem habent in cælis.* Audi et Lyranum: *Frustra*, ait, *laqueus persecutionis aut mortis tenditur electis qui pennas habent spei, charitatis et aliarum virtutum, quibus et cælestia, dum vivunt, desiderent et post mortem contingant. Habent et oculos mentis, quibus mala quæ patiuntur, transitura; et bona quæ merentur, mansura in æternum provideant: et reproborum superbiam finiendam, tormenta vero in æternum mansura.* Nimirum viri spiritales sunt mysticæ quædam aves oculos considerationis habentes, quibus retia dæmonum videant; et pennas auxiliorum cœlestium et cooperationis propriæ, quibus longius aufugiant. Quare frustra dæmon ante illas laqueos obtendit, quos resistentes suæ nequitiæ non potest ad se pertrahere. Unde S. Bern. serm. 52. in Cantic. per pennatos accipit contemplativos et ecstaticos. *Frustra*, ait, *iacitur rete ante oculos pennatorum. Quid enim formidatur luxuria, ubi nec vita sentitur? Excedente quippe anima* (in ecstasi) *etsi non vita, certe vitæ sensu, necesse est etiam ut nec vitæ tentatio sentiatur. Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam?* Hic sensus uti communis, ita planus et probabilis est. Tantum illi obstat quod pleræque aves non fugiant retia, imo retibus capiantur ab aucupe, ut passim fieri videmus.

Et contemplativi.

V *genuinus.* Quocirca quintus, et quarto fere contrarius sensus isque profundior et involutior, sed conformior Hebræo et Græco, est Hebræorum, qui hanc parœmiam non ad præcedentia, sed ad sequentia referunt: Hebræum enim כי *ki*, id est quoniam, autem, porro, verum, enim vero, significat hic novam incipere orationem, similitudinem et parabolam, quæ applicatur et explicatur versibus sequent. 18. et 19. Nam pro *ipsi quoque* Hebr. est והם *vehem*, id est *sic ipsi* (ו enim cum copulat similia, idem valet quod sic) ubi clarum est esse redditionem, sive explicationem similitudinis de reti et avibus, paulo ante propositæ. Rursum τὸ *sic semitæ*, etc. est postparabola, quæ parabolam retis et pennatorum clare ipsis prædonibus applicat et explicat: solet enim Scriptura et Christus in Evangeliis, parabolas et similitudines a se propositas mox applicare et explicare in postparabola, uti parabolam invitatorum applicat et explicat subnectendo: *Sic omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur*, Lucæ 14. 11. Et parabolam operariorum vocatorum ad vineam applicat dicens: *Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi; multi enim sunt vocati, pauci vero electi*, Matth. 20. 16. Idem videre est in parabola pastoris requirentis ovem perditam, Matth. 18. 14. et servi nolentis dimittere debitum conservo, ibidem v. 35. et seminantis ac seminis, Matth. 13. v. 19. et 37. Sensus igitur est, q. d. Fili mi, cave ab istis prædonibus, quia ipsi in suam et tuam perniciem scientes et volentes ruunt. Ipsi enim tendunt quidem aliis retia et insidias, sed Deus illa ipsa retia ipsismet tendit, eaque convertit in perniciem ipsorum, ut iis quasi aves rapaces (hisce enim, utpote noxiis maxime tendi solent retia, æque ac feris noxiis, ut apris, lupis, etc.) capiantur. Sicut enim frustra tenditur rete avibus, frustra, inquam, quoad aves, licet non frustra quoad aucupes, eo quod aves ita stolidæ sint, ut licet retia expansa videant, tamen non cogitent ea sibi tendi; ideoque ad escam iuxta rete sparsam advolent, itaque reti involvantur et capiantur: sic pariter prædones isti etsi videant sua furta, prædas et cædes passim detegi, ac periculum esse ne ob ea a iudice, vel a vicinis oppidanis, vel a viatoribus capiantur et plectantur; tamen ipsi ita insipientes et stolidi sunt, ut id non curent, sed continue furari et prædari pergant; quo fit ut scientes et volentes in sua prædarum retia ruant, atque ob illas capiantur et suspendantur. Sic explicat R. Salomon, Isacides initio citatus, et noster Emmanuel Sa. Sensus est, inquit, q. d. *Ut aves in rete cadunt ante ipsas expansum, sic isti videntes perniciem pereunt.* Sic dicimus vulgo: Frustra gladium vel furcam minaris latroni, quia ipse eam non curat, nec ob eam prædari cessat; rete enim hic est quasi furca avium. Hoc volunt Septuag. ideoque vertunt negative, ut explicent vim vocis Hebrææ *chinnam*, quæ ambigua est, et nunc privationem fructus vel effectus, nunc privationem culpæ significat, ideoque nunc idem est quod frustra, sine fructu vel effectu; nunc idem quod sine culpa, immerito, iniuste. Noster prius significatum secutus, vertit, *frustra*. Estque pulchra antithesis ad id quod dixit vers. 11. *Abscondamus tendicu-*

las contra insontem frustra, q. d. Prædones isti censent, dicuntque iustum frustra et sine spe mercedis colere iustitiam. At errant, quin vero ipsimet potius frustra sunt iniusti, ipsi frustra iniustas prædas et cædes exercent: quia nullum ex iis fructum capiunt, nisi rete, quo capiantur, et laqueum, quo suspendantur. Septuag. vero utrumque significatum complexi sunt. Utrumque enim significat ἀδίκως q. d. Sicut avibus rapacibus ἀδίκως, id est frustra, ostenditur rete, quia ipsæ illud non curant, nec cavent; at non ἀδίκως, id est non iniuste, non sine culpa, quia ipsæ suis furtis et rapinis meruerunt laqueum: sic pariter prædonibus istis ἀδίκως, hoc est frustra, ostenditur prædarum rete, id est supplicium et furca, quia ipsi eam non curant, nec cavent; at non ἀδίκως, id est non immerito, non iniuste, quia ipsi suis prædationibus eam meruerunt. Igitur quod ait: *Frustra iacitur rete ante oculos pennatorum*, est proverbium significans frustra impiis ostendi supplicium, frustra furibus comminari carcerem et patibulum. Sic enim illud explicat Salomon dum subdit:

Vers. 18. IPSI QUOQUE (Hebr. *et ipsi* id est *sic ipsi*) CONTRA SANGUINEM SUUM (minus recte Tigurina, Aben Ezra, et R. Levi pro *suum* vertunt, *illarum*, scilicet avium) INSIDIANTUR, quia insidiæ eorum ducunt eos ad necem et sanguinis vitæque effusionem, dum propter eas sæpe temporalem, semper æternam mortem incurrunt. Unde explicans addit: ET MOLIUNTUR FRAUDES CONTRA ANIMAS SUAS.) q. d. Fraudes, quas moliuntur aliis, recidunt in ipsorummet animas, dum eis periculum mortis præsentis et æternæ creant: τὸ enim *moliuntur* significat non intentionem prædonum: non enim intendunt procurare sibi crucem, sed effectum et consecutionem, puta supplicium, quod ex scelere eorum sequi natum est. Et mox:

Vers. 19. SIC SEMITÆ OMNIS AVARI ANIMAS POSSIDENTIUM RAPIUNT.) Est Epiphonema, et postparabola sive applicatio parabolæ, q. d. Sicut aves advolantes ad escam in reti propositam eo implicantur et capiuntur; sic *semitæ*, id est actiones, puta furta et prædæ, quas avari isti prædones committunt, animas eorumdem, qui illas possident, capiunt et rapiunt, dum propter illas rapiuntur ad carcerem, indeque ad patibulum. *Avaritia* ergo *occidit animam, et sæpe corpus avari*. Unde pulchre Aben Ezra: *Quæ rapina sublata sunt*, inquit, *raptorem ipsum rapiunt*. Hinc Syrus et Chald. vertunt, *sic sunt viæ operantium iniquitatem, et animas dominorum suorum capiunt*. Furta ergo sunt retia quæ ipsosmet fures illaqueant, et iudici capiendos offerunt. Ita Vatabl. « Sicut, inquit, aves tametsi sparsum rete ante se videant, non propterea avolant, et periculum effugiunt, escæ nimirum attentæ, illisque est exitio ea esca: sic pecunia ei solet esse auctor necis, qui furto aut rapto est eam consecutus. »

Confirmat hunc sensum experientia, qua videmus aucupes non frustra tendere retia avibus: nam eo plurimas capiunt; aves enim pleræque, exceptis passeribus, cum sint simplices et stolidæ, nesciunt rete sibi in laqueum parari, unde ad illud secure advolant. Itidem prædones advolant ad suas prædas, quibus capiuntur. Dices, Aves cum vident ante se iaci rete, avolant, esto cum iam iactum est, ad prædam revolent. Resp. Avolant non ob rete, sed ob motum et sonitum quem facit auceps iaciendo rete, quemque aves vident et audiunt, sicut avolant si quis alium quemvis strepitum motumve excitet. Rursum, quæ propinquæ sunt avolant, non quæ remotæ. Denique Hebr. non est præsens זרה *zara*, id est *iacitur*, sed præteritum מזרה *mezora*, id est *iactum* vel *expansum est* rete. Porro apte prædones comparat cum avibus pennatis, Hebr. בעל כנף *baal kanaph*, id est dominis alæ, vel pollentibus ala, hoc est egregie alatis, ac in volando velocibus et strenuis, quales sunt aves rapaces, quæ idcirco aduncos habent pedes æque ac rostrum, ad prædam comprehendendam. Hæ enim partim natura, partim continuo usu et exercitio velocissime et fortissime in prædam involant. Idem faciunt prædones.

Quocirca Auctor Catenæ Græc. cum Septuag. legens: *Haud enim frustra retia alatis tenduntur*, sic explicat, q. d. Non iniuria, inquit, sempiterni ignis supplicium præparatum est illis, sed æquissima ratione: utpote omnis generis malorum et flagitiorum magistris, et ducibus, pessimisque consultoribus. Retis nomine multiplex animarum pœna ad alarum, hoc est iustorum male enatorum, interitum et exustionem ordinata denotatur. Pennatorum autem voce insinuantur homines animi fastu, alisque superbiæ usque ad nubes volantes: vel certe homines, qui alis sublatis ab impiorum consortio, si velint, seiungere sese possunt. Hæc ipse.

Igitur deterret Salomon iuvenem a societate prædonum, eo quod eorum insidiæ diu latere nequeant, sed tandem prodantur, itaque eos illaqueent et perdant: quare stultos esse, qui hisce laqueis sese ingerunt. Et hoc significat adagium: *Frustra iacitur rete ante oculos pennatorum*, q. d. Frustra furaci et stolido prædoni minaris crucem si furetur, frustra ei ostentas patibulum: ipse enim ita prædæ est avidus et assuetus, ut impotenter et stolide in periculum crucis et patibuli sese coniiciat, inserat et inferat. Similes parœmiæ sunt hæ: *Turdus viscum sibi egerit;* ex excrementis enim turdi fit viscus, quo ipse capitur. *Captantes capti sunt. Sibi parat malum, qui alteri parat. Nemo læditur, nisi a seipso sibi malum reperit. Fæcem bibat, qui vinum. Qui in altum mittit lapidem, super caput eius cadet: et plaga dolosi dividet vulnera. Et qui foveam fodit, incidet in eam: et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo: et qui laqueum alii ponit, peribit in illo*, Eccles. cap. 27. vers. 28. vide ibi dicta.

Hanc gnomen iuxta communem plurium expositionem paulo ante recensitam, apologo corvi et vulpis festive illustrat, et quasi exhilarat, Cyrillus, l. 4. Apolog. moral. Apologus vigilantiæ.
cap. 5. cuius titulus est: *Dum mortalis es, time ubique et semper*. Corvum famelicum, inquit, circumcirca volitantem vulpes æque famelica in antro latitans contemplata, ut eum ad se rostro feriendum alliceret caperetque, pedibus extensis procubuit quasi mortua; at corvus dolum metuens, astute pectus vulpis aspiciens, ex eius respiratione et motu deprehendit in vulpe vitam et fraudem. Quare *ore sumpto lapillo, ipsum super aurem iacentis proiiciens, dixit: Scito non minus vidisse corvinum oculum, quam vulpinum. Nam si tuus subtiliter comperit famem meam et meus oculus rimatus est fraudem tuam; sed ut amplius dicam, pluries oculum fodi sic iacentis. Ad hæc vulpes respondens ait: Egoque sæpius læta collum tenui descendentis. Tunc corvus subiunxit: Ut quid hæc facere voluisti? an putabas minus me tolerare posse esuriem, cum et magis sobrietas me relevet? nam crapula gravat, sobrietas tollit mentem; et ut magis te arguam, nimis offuscat prudentiam fraus furibunda. At illa querulo dixit: Dudum hoc didici, sed plus novi, ut quandoque bonus dormitat Homerus, id est Philosophus. Nam non semper ingenium rutilat, nec pari modo mentis est validitas semper apta. Siquidem scientia præditi periere quam plurimi, et parum gnaris sæpe diligentia saluti fuit. Sic serpens callidus negligentia perit, et mus vigilantia ungulam murilegi astutioris effugit, ac frustra iacitur rete ante oculos pennatorum* (Prov. 1. 17.) *Sed si scire volueris quare tibi fraudis laqueos tetenderim, disce quoniam inter fures, cum possibilitas aderit, non est fides. Vade igitur, et donec mortalis es semper time, et ubique timens circumspectus attendas. Quo dicto, divisi sunt.*

TERTIA PARS CAPITIS.

Sapientia omnes ad se invitat, venientibus magna præmia, recusantibus ingentes pœnas intentando.

Vers. 20. SAPIENTIA FORIS (Septuag. *in exitibus*) PRÆDICAT, IN PLATEIS DAT (Syrus, *exaltat*) VOCEM SUAM.) Septuag. παῤῥησίαν ἄγει, quod Complut. vertunt, *audaciam sermonis habet:* Roman. *cum libertate agit,* liberam scilicet emittit vocem.

Vers. 21. IN CAPITE TURBARUM (Pagnin. *tumultuantium*) CLAMITAT, IN FORIBUS PORTARUM URBIS PROFERT VERBA SUA.) Pro *sapientia* Hebr. est חכמות *chachmot,* id est *sapientiæ* in plurali, quia licet sapientia complexe sit una, evoluta tamen est multiplex; multas enim continet partes, dogmata et præcepta. Ob amplitudinem ergo, æque ac maiestatem, sapientia usurpat nomen plurale, perinde ac Deus Hebr. in plurali vocatur *Adonai,* id est Domini; quia ipse est Rex regum et Dominus dominantium; et *Elhoim,* id est iudices, vel gubernatores, quia ipse est iudex iudicum et gubernator gubernatorum. Imo per *sapientiam* hic accipi potest ipse Deus sapientissimus, ut mox dicam. Sic Iob. 40. v. 10. et 20. elephas ob vastitatem corporis vocatur pluraliter *behemot*, id est bestiæ, quia instar multarum bestiarum est. Addit Vatabl. utitur, inquit, plurali eo quod sapientia a multis doceatur, scilicet a Mose et Prophetis.

Tò *foris* opponitur voci insipientium et impiorum, qui in angulis et domibus secreto sua venena spergunt, dicentes: *Veni nobiscum, insidiemur sanguini*, v. 11. insipientia enim et impietas male sibi consciæ fugiunt lucem, quærunt latebras; sapientia vero et sapientes de veritate confisi et audaces, libere et publice aperta fronte et clara voce in plateis prædicant. *Foris* ergo et *in plateis,* id est palam, ubique et apud omnes prædicat. Hebr. enim רחוב *rechob,* et Græcum et Latinum platea, a latitudine dicitur, idemque est quod lata. Unde mystice Salonius: Sapientia, inquit, id est Christus, prædicat in plateis, id est in latitudine orbis, gentiumque omnium. Arctius R. Salomon: Foris, inquit, id est in scholis.

Pro *prædicat* Hebr. est תרנה *taronna*, id est iubilat. Iubilus significat tum lætitiam, tum suavitatem, tum claritatem prædicationis sapientiæ. Unde Vatabl. vertit: *voce perstrepit;* R. Levi: *vocem suam extollit;* Aben Ezra: *clamat, et ut præco insonat;* alii: *elata sublimique voce vocat.* Radix enim רנן *ranan* significat exclamare ex lætitia, ovare, acclamare, gratulandi causa vociferari. Septuag. vertunt ὑμνεῖται, quod cum sit verbum medium, tam active vertas *hymnizat*, id est canit, laudat, quam passive *hymnizatur*, id est canitur, laudatur. Olim enim parœmiæ solebant a vulgo decantari in viis et plateis. Unde Syrus vertit: *sapientia in plateis laudatur.* Sic et S. Hilarius et Tertull. mox citandi. Melius vertas active: ipsa enim sapientia hic hymnizat, id est quasi cantillando suaviter prædicat et concionatur. Unde Chald. vertit: *sapientia vicatim cantat.*

Per *sapientiam* accipi potest primo increata, quæ est ipse Deus; hic enim per prædicatores, per angelos, perque omnes creaturas, quin et per inspirationes internas, puta per illuminationes intellectui inditas et impulsus voluntati immissos, potenter hominibus prædicat sui timorem et amorem. Unde Hebr. est חכמות *chacmot,* id est sapientiæ, in plurali; quia omnes scientiæ et sapientiæ inclusæ sunt in eminentissima et simplicissima Dei sapientia. Unde R. Levi: Hæc omnia, inquit, eo spectant, ut divina sapientia in rebus creatis pateflat mirabili quadam evidentia, cum animadvertetur incredibilis sapientiæ ratio, qua in rebus condendis est usus; hæc enim in omnium oculos et mentes statim incurrit.

Secundo, post Verbi incarnationem accipi potest sapientia incarnata, quæ est ipse Christus; Christus enim circuivit vicos, pagos et castella, prædicans ubique regnum Dei. Hanc enim sapientiam incarnandam tempore Salomonis prævidit Spiritus sanctus et per eum ipse Salomon. Vide dicta Eccles. 4. 4. Ita Beda. Et S. Hilar. in Psalm. 118. littera *daleth*, in fine, ad illud: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Via ad vitam,* ait, *est angusta et tribulata, quia per multas tribulationes aditur. Sed sapientia in exitibus canitur, in plateis cum libertate agit. Ergo sapientia, quæ Christus est, in via illa, in qua nobis ex multis egressus est, canitur; in latitudinibus autem cum libertate agit, in quibus non solum habitare, sed etiam deambulaturam se esse promisit. Ergo viam Domini Propheta libere currit, posteaquam dilatato corde esse cœpit. Non enim ante potuit viam Dei currere, quam ipse illa digna et ampla Deo efficeretur habitatio.* Et Tertull. in Scorpiaco, cap. 7. hæc explicans de Martyribus, intrepide Christum coram populis et iudicibus prædicantibus: *Sophia,* inquit, *in exitibus canitur hymnis. Cantatur enim et exitus Martyrum. Sophia in plateis constantiam agit, bene enim filios suos iugulat. Super summos autem muros confisa dicit, cum quis secundum Isaiam hic exclamat: Ego Dei sum. Et hic vociferatur: In nomine Iacob. Et alius: In nomine Israelis. O bonam matrem! Opto et ipse in filios eius redigi, ut ab ea occidar. Opto occidi, ut filius fiam.*

Porro Salvianus, libro 4. ad Eccles. Cathol. « Sapientia, ait, in exitu canitur, cur eam non dixit cani in pueritia, non in iuventute, non in statu rerum incolumium, non in prosperitatibus secundorum? scilicet, quia in his omnibus quidquid laudatur incertum est. Quamdiu enim quis subiacet mutationi, non potest cum securitate laudari, et ideo ait: Sapientia in exitu canitur. Exiens enim quis de incertis periculorum, certum merebitur evasa omni rerum varietate suffragium; quia tunc stabilis et firma laus est, quando meritum non poterit iam perire laudati. Sapientia, ait, in exitu canitur. Quid est, quæso, sapientia Christiani? Quid, nisi timor et amor Christi? initium enim, inquit, sapientiæ, timor Domini. » Et alibi: « Perfecta, inquit, dilectio foras mittit timorem. Ergo ut videmus, initium sapientiæ est in timore Christi, perfectio in amore. Itaque, si sapientia Christiani timor est atque amor Domini, ita demum vere sapientes sumus, si Deum semper ac super omnia diligamus; et hoc cum omni tempore, tum præcipue in exitu nostro, quia sapientia in exitu canitur.

Tertio, cum Lyrano, Iansen. Salazar et aliis plane accipi potest sapientia creata, puta ipsa prudentia, honestas et virtus, ut sit prosopopœia: Salomon enim hic inducit sapientiam quasi personam subsistentem, imo quasi doctricem et concionatricem toto mundo prædicantem. Simile est c. 9. v. 1.

Porro sapientia tempore Salomonis prædicabat in vicis et synagogis, ad quas conveniebant turbæ populorum, per Levitas, Sacerdotes, Pontifices, Scribas et legis doctores: uti Esdras scriba legit, et prædicavit Dei legem publice in platea, ante portam Aquarum per septem dies, 2. Esdræ, 8. v. 3. et 18. Tempore Christi vero ipse Christus et Apostoli virique Apostolici prædicarunt in compitis, vicis, foris, tribunalibus, uti prædicavit Paulus coram Felice Præside, Act. 24. et S. Malachias Archiepiscopus Hiberniæ, teste S. Bernardo in eius Vita. S. Dominicus, S. Franciscus, ac idipsum Patribus Dominicanis et Franciscanis indulsit Benedictus Undecimus Extrav. *Inter cunctas,* de privileg. et Sixtus IV. in Compend. privileg.

Hic ergo modus prædicandi in plateis et compitis est

priscus et Apostolicus, quem proinde hoc sæculo Romæ, in Hispania, Lusitania, India, etc. a viris religiosis renovatum et revocatum magno cum fructu cernimus. Vide Francisc. Suarez, tomo 4. de Religione, libro 9. de Societate Iesu, capite 4. num. 25.

IN CAPITE TURBARUM CLAMITAT.) Aquila, Symmach. et Theodotion. *Dabit vocem suam. Caput turbarum* vocat locum, quo *caput*, id est præcipuum et quasi summa populi et turbarum confluit, qui proinde turbarum est quasi caput. *Caput* ergo est locus capitalis, id est primus et præcipuus populi, qualis est forum, nundinæ, compita, synagoga, templum, palatia principum, etc. Est climax sive gradatio, q. d. Sapientia non tantum in plateis, sed et in foris, nundinis, populique cœtibus præconis voce et more proclamat sua dogmata.

Secundo et pressius, *caput turbarum* est locus altior uti caput membris eminet, ex quo præco vel orator ad turbam subiectam verba facit, uti Romæ erant rostra, apud Iudæos et Christianos sunt pulpita, cathedræ, suggesta. Unde e locis editis præconizant, ut ab omnibus exaudiantur. Hinc et præcones verbi Dei e pulpitis et cathedris concionantur. Ac S. Franciscus rogatus quis esset, respondit: *Præco sum magni Dei.* Sept. pro הוֹמִיּוֹת *homiot*, id est *turbarum* legentes חוֹמוֹת *chomot*, id est *murorum*, vertunt *super summos muros clamitat instar præconis*, hoc enim est κηρύττει. Hinc et Chaldæus vertit, *in capite arcium præconizat*; Syrus, *in vicorum principiis concionatur.*

IN FORIBUS PORTARUM URBIS PROFERT VERBA SUA.) Syrus, *in aditu portarum arcium*; Chald. *in introitu portarum per urbes*, quo scilicet confluit omnis turba rusticorum et viatorum, æque ac civium. Olim enim iudicia fiebant in portis, ut exteri et advenæ libere ad ea accederent. Iudices ergo sedebant in portis, quasi loco publico, libero, et omnibus tam advenis quam indigenis obvio. Ita S. Hieronymus in Amos, c. 5. qui et causam addit: *Ut nec agricola*, inquit, *ad causam veniens, frequentia civitatis, et novo terreretur aspectu; nec urbis habitator longe ab urbe properaret, et subvectionem quæreret iumentorum.* Unde Septuag. Complut. vertunt: *In portis civitatis considens dicit*; Septuag. vero Romæ correcti addunt: *Et in portis dynastarum assidet*; ut sit unius sententiæ Hebrææ duplex versio, quod et alibi subinde factum videmus. Mystice S. Hieronym. in Amos, c. 5. per *portas* accipit virtutes: hæ enim sunt portæ animæ credentis per quas ad credentes Christus ingreditur.

Tropol. Polychron. in Catena Græcor. « Hæc, ait, summatim indicant sapientiam ubique præstare, ubique vim suam exercere, nec non omne hominum genus ad sui communionem et societatem invitare. Significant ad hæc sapientiam in anima a malitia immuni percelebrem reddi; in ea porro anima sedem adeptam, quæ omni virtutum genere ornata et exculta est, admirabilia planeque stupenda operari, idque magna cum audacia et libertate. Tertio insinuatur sapientiam, dum apud sapientem abdita latet, iusta laude frustrari; exitum autem per orationem sapientis sortitam, mirifice commendari, magnaque operari; siquidem per exitus et plateas, illius splendor et nobilitas denotatur; per muros autem eiusdem utilitas, et ad omnem vitæ usum vis et energia; similiter per dynastas significantur doctores, verbo opereque potentes. »

Vers. 22 USQUEQUO, PARVULI, DILIGITIS INFANTIAM, ET STULTI EA, QUÆ SIBI SUNT NOXIA, CUPIENT, ET IMPRUDENTES ODIBUNT SCIENTIAM?) Chald. et Syrus, *usquequo, insipientes, diligitis insipientiam?* etc. R. Salomon, R. Levi et Aben Ezra, *usquequo, simplices, seducti ab impostoribus diligitis infantiam*, id est, *vos ab iis seduci placido animo fertis?* In Hebr. est elegans et efficax paranomasia; nam pro *parvuli* Hebr. est פְּתָאִים *petaim*, pro *infantiam* est פֶּתִי *peti*, q. d. Usquequo, parvuli, diligitis parvitatem? usquequo, parvuli, vultis esse et manere semper parvuli? usquequo, infantes, non vultis avelli ab infantia et nugis infantilibus? usquequo, simplices, non excutitis vestram simplicitatem, dum per fraudulentorum lactationes, adulationes et fraudes sinitis vos decipi, ac in fraudem et ruinam induci instar puerorum? Infantes enim et pueri prorsus nolunt avelli a matris uberibus et lacte cui assueverunt. Unde matres ubera oblinunt sinapi, ut pueri acorem sapientes, ubera fastidiant, discantque uti solidiore cibo; itaque viribus et animo corroborentur et crescant. Pari modo homines carnales et pueriles nolunt a sua vita carnali et puerili avelli, donec per tribulationes Deus eam ipsis faciat molestam et exosam. I.

Carnales sunt pueri.

II. Secundo, pueri amant suas nuces et crepundia, easque præponunt nummis aureis et argenteis; quia illas comedere possunt, sentiuntque suaves, nummos vero gustare nequeunt; omnis enim sapientia puerorum est in ore et sapore. Ita carnalis homo non sapit quæ spiritus sunt, sed quæ carnis, donec gustato spiritu desipiat illi caro. Certum et determinatum est tempus infantiæ, in quo infantibus nugas tractare et infantire permittitur, donec disciplinæ capaces sint, cum scilicet firmiore sunt corpore et cerebro, quo facto, pueriles nugæ eis adimuntur, et ad seria traducuntur. Ita pariter nonnulla tironibus in Ecclesia et monasteriis permittuntur, quæ maturioribus vetantur, uti docet Apostolus, Hebr. 5. 13.

III. Tertio, pueri amant libertatem et lusum: *Ludere par impar, equitare in arundine longa;* fabricare domos luteas, ex aqua et smegmate per fistulam sufflando bullas excitare, quæ mox tenues vanescant in auras. Unde impius Lysander apud Plutarch. in Apoph. dicit: *Iureiurando viros, talis pueros oportet fallere.* Ita maior pars hominum ludicras et pueriles nugas amat. Quid enim sunt opes, deliciæ, honores huius mundi, si cum cælestibus et æternis comparentur, nisi lusus et nugæ puerorum? Merito ergo Salomon patrem Davidem Psal. 4. secutus, admirans eorum simplicitatem et stoliditatem, commiserando exclamat: *Filii hominum, usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?* Diligis speciosas domos, fœminas, mensas? diligis vanitatem. Mentitur fœmina se esse speciosam, cum intus sit latrina stercorum et sordium. Mentitur honor se coli et esse in pretio, cum honoratus a paucis, a multis vilipendatur et probris afficiatur. Mentitur vinum se oblectare gulam, cum mox stomachum depravet, caput affligat, hominemque ad omnia, quæ hominis sunt ineptum faciat. Usquequo ergo, o pueri, diligitis infantiam, infantiles nugas, umbras, fraudes et mendacia?

IV. Quarto, pueri cupiunt sibi noxia, v. g. mel, saccharum, poma, quæ in cruditates et vermes vertuntur, ideoque eis stomachi dolores et morbos conciliant. Rursum pueri arsenicum, quia simile, pro saccharo comedunt, itaque eo, utpote veneno, se enecant: sic oleum hauriunt pro melle, vinum pro lacte, itaque illo stomachum, hoc caput inebriant et destruunt: simili modo carnales amant pueriles voluptates, quæ noxam corpori et animæ tum præsentem, tum æternam creant. Hinc illa trita: *Puer glaciem: puero gladium.*

V. Quinto, pueri oderunt scholas et scientiam, ne cogantur manum ferulæ, oculos libro, mentem disciplinæ subiicere et alligare. Nota est astutia pueri, qui iussus a magistro præeunte recitare alphabetum, ac dicere A,B,C, numquam magistrum subsequi voluit, nec dicere A,B,C. Rogatus causam cur rem tam facilem detrectaret, respondit: *Nolo dicere, ne cogar discere.* Ita carnales nolunt subiicere se severæ disciplinæ virtutis et legis divinæ, sed vivere libertine et ad libitum, in quos convenit illud: *Bis pueri senes.* Hinc et apud Gentiles vera Dei fide destitutos, sapientia semper fuit infans. Quocirca *per infantiam* Lyranus et Hugo accipiunt *bona delectabilia*; Iansenius, *bona fortunæ*; Salazar, *levitatem morum, studia ludicra, irrisiones et ludibria*, quæ pueris familiaria esse solent. Unde pro eo, quod nos habemus, *et stulti ea quæ sibi sunt noxia cupient*, Hebr. est, *et derisores derisionem desiderabunt sibi.* Insipientes enim, æque ac pueri, sunt ridiculi, amantque derisiones, id est, res ridiculas et nugaces, quæ ipsis sunt noxiæ; unde eas ipsimet in aliis derident. Quocirca Vatablus vertit: *Quousque, stolidi, stoli-*

ditatem diligitis, et illusores sibi illusione placent (gaudent illudi, imo sibi ipsis illudere) *et stulti scientiam odio habent?* Pagninus: *Usquequo, simplices, diligetis simplicitatem*, etc. Porro Septuag. τὸ *petaim* vertunt *simplices*, id est innocentes, ideoque iustos, ac *peti* vertunt *innocentiam*, id est iustitiam: sic enim habent, *quanto tempore innocentes inhæserint iustitiæ, non erubescent*. Τὸ *non erubescent* non est in Hebræo, sed Septuag. ad explendum sensum suum id subaudiri censuerunt. Hæc versio licet prima fronte alio abire videatur, tamen in fine eodem quo nostra Latina redit, q. d. Pueri, qui suis næniis puerilibus semper inhærent, confusionem et probrum subeunt; igitur fiant *petaim*, id est simplices; sed alio sensu, scilicet fiant innocentes et iusti: sic enim numquam probro et confusioni subiacebunt, sed omnis probri expertem vitam agent: innocentia enim et iustitia probro vacat, laude abundat.

Apologus quod cupiditas se perimat. Huius sententiæ veritatem festivo sanguisugæ et formicæ apologo pulchris exemplis corroborato demonstrat Cyrillus. lib. 3. Apol. Moral. cap. 16. *Membris infirmis corruptis humoribus aggravatis, sitibunda sanguinis apposita sanguisuga sibi gratulari cœpit, quod ad fontem venarum venisset a se diutius exoptatum. Cum igitur acumen oris per cutis poros, thesauri vivifici venam attigisset, et totis nisibus deliciosa aviditate id quod sitiverat, affatim biberet, arte mirabili nocivum ab utili sequestratum; natura diligenti sagacitate promanante, malis male cupida plena facta est. Cum autem lethalis haustus in ipsam totam perfusum virus inciperet ebullire, ac quantocyus pararet virus mortem venenatam cum ingenti dolore accersere; cœpit cum ingenti clamore disrumpens singultire. Ad cuius dolentis vocem mox accurrit formicula granum trahens, quæ dixit: Quid est quod accidit tibi? Cui illa: Amatum quippe sanguinis potavi alimentum, et exhausi venenum: cupidam enim decepit me propinator avarus, qui retinens sibi commodum, augentis in perniciem dedit virus. Tunc formica subiunxit: Bene video, quod stulti ea quæ sibi sunt noxia cupiunt* (Prov. 1. 22.) *Et adiungens ait: Nescivisti quod qui alienum sanguinem sugit, propriam perditionem sumit? Et dum male, quod cupiverat, rapit, hoc lethaliter postmodum evomit, et se sibi charissimum perdit?* Deinde idipsum exemplo draconis, crocodili et raptorum evincit: *Hac etiam draco callidus peste cupiditatis illuditur, qui, ut naturales tradunt, dum hostiliter concupitum elephantis sanguinem avidius sugit, eodem se perimit, et non tam iucunde bibit, quam dolorose se exstinguit. Totum enim quod rapitur, raptori virus est. An ignoras, quod avarus raptor, dum lupinis dentibus et crocodilico morsu alienam rem devorat, propriam alienat, totum se dissipat, et cor vastat? quoniam quod male congregat, raptoribus parat. Sic Chaldæus Assyrium, Persa Chaldæum, Græcus Persam ac prædonem Græcum prædo expoliavit Romanus. Gaudeo igitur quod nullius sanguinem sugo, sed res meas providentia curo, diligentia quæro, iustitia congrego, sapientia servo. Quo dicto sanguisuga simul cum vita cruorem raptum evomuit.*

Similia.

Vers. 23. Convertimini ad correptionem (Pagninus et Vatablus, *increpationem*) meam; en proferam vobis spiritum meum, et ostendam vobis verba mea.) Pro *proferam* Hebr. est אַבִּיעָה *abbia* id est *eructabo, emanabo, scaturire faciam*. Aquila et Theodot. ἀναβλύσω id est *effundam*; Septuag. προήσομαι, id est *præmittam vobis spiritus mei dictionem*; Tigurina, *en effo vobis spiritum meum*; Vatablus, *en depromo mentem meam*. Sensus ergo est, ait R. Levi et Aben Ezra, q. d. Filii hominum, relinquite nugas pueriles, sat infantiæ datum; convertite vos ad meam disciplinam et meliorem frugem, date vos severiori vitæ, abdicate carnales voluptates, sectemini spirituales. En vobis impendam cordis et influxus mei scaturiginem, præstabo ut spiritus meus in vos affluenter derivetur, ut vobis perennes sapientiæ et virtutis influxus inde dimanent, ad eum modum quo e fonte aquæ scaturiunt.

Igitur *proferam vobis spiritum meum*, id est, ut sequitur, *ostendam verba mea*, quæ mente concepi, nimirum eloquar spiritus, id est mentis meæ sensa, ita clare, sincere, copiose ac libere, perinde ac e fonte aqua clara, limpida, copiosa et libera emanat, ita ut nulla vi aut obturatione sisti vel inhiberi queat; imo quo magis obturatur, eo maiore vi et conatu erumpit. Talis enim debet esse doctor et præco sapientiæ: ut nullis blanditiis vel minis eius libertas docendi veritatem, arguendi vitia, monendi et exhortandi impediatur; sed contra omnia obstacula fortius eluctetur et erumpat.

Insuper Beda per *spiritum* accipit iram et vindictam: irati enim iras spirant et naribus efflant, q. d. Nisi convertamini, depromam in vos spiritum, id est indignationem et vindictam meam, atque *ostendam*, id est, re ipsa exhibebo, et opere complebo minas meas, quas verbis meis vobis sæpe comminatus sum. De vindicta enim proxime sermonem subnectit. *Spiritus* enim significat vim, impetum, æstusque animi nunc miserantis, nunc indignantis, nunc dolentis, nunc lætantis, quales fuere in Eliu dicente: *Plenus sum sermonibus, et coarctat me spiritus uteri mei. En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas disrumpit. Loquar et respirabo paululum: aperiam labia mea, et respondebo*, Iob. c. 32. v. 18. Hosce affectus hic induit sapientia, ideoque ingenti spiritu concionatur. Nunc enim miseretur hominum infantiam et stoliditatem, nunc indignatur, nunc blanditur, nunc comminatur, ut ostendat verba sua esse vera, salutaria, necessaria ad felicitatem. Eosdem induat concionator et sapientiæ præco, ut magno spiritu et efficacia concionetur, ac auditores in omnes partes quaquaversum exagitet, donec eorum corda contundat, molliat et flectat ad timorem et amorem Dei.

Quia vocavi, et renuistis; extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret.) Hebr. *qui attenderet*; Septuaginta, *quoniam vocabam, et non obedistis; et extendebam verba, et non attendistis*; Syrus et Chaldæus, *quia vocavi, et non credidistis; elevavi manus meas*; Syrus, *extuli vocem meam et non auscultastis*; Arabicus, *quia vocavi vos, et non obedistis mihi: garrivi* (visus sum garrire vobis) *multos sermones, et non auscultastis eis*. Alloquitur impœnitentes, qui in sua infantia et insipientia, puta concupiscentia et peccatis, persistere volunt. Hisce enim indignatur, quod suam vocationem, opem et consilium despiciant, ideoque eis minatur miserias præsentes et æternas. Vers. 24.

Porro vocat Deus, tum exterius per verba S. Script. per doctores et prædicatores, per præceptores et viros pios, etc. tum interius et præcipue per gratiam excitantem, puta obiiciendo intellectui statum periculosum, in quo peccator versatur, damna peccati, gehennæ tormenta impiis parata, ac gaudia cœli piis decreta. Igitur hinc liquet Deum peccatores vocatione et gratia sua excitante prævenire, ut resipiscant et convertantur; sed in peccatorum libero arbitrio situm esse, ut vocationi et gratiæ Dei consentiant vel dissentiant pro libito, uti ex S. August. docet Concil. Tridentin. sess. 6.

Iam vocare proprium est verbi et vocis: hinc appropriatur Verbo, id est filio Dei, qui ante incarnationem per verba mentibus hominum immissa, eos vocabat ad pœnitentiam et salutem; hæc enim verba creata manant a Verbo increato, eiusque formam gerunt, et ab eo vim suam accipiunt, uti docet S. Aug. tract. 1. in Ioan. Post incarnationem vero, per os et vocem humanam a se assumptam, prædicando omnes vocavit ad se et ad salutem, dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos*. Matth. 11. 28. Apostolos vero, virosque Apostolicos vocavit, et etiamnum vocat ad apostolatum, dicens: *Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum*, Matth. 4. 19. Mundus, inquit S. Bernard. vocat et lactat, ut inficiat; diabolus vero, ut etiam interficiat, ac tamquam lupus mactet et perdat; ego autem cur, nisi ut reficiam? Reficiam enim vos interno pastu, qui vestra satiet desideria, qui sitim extinguat, qui re-

quiescere vos faciat, ut non sit ultra quod cupiatis; in me enim sunt pascua vitæ, in me verissima et gratissima mentis refectio.

Deus extendit manus multis de causis.
I. Iam extensio manus multa hic subindicat: illa enim multis de causis fieri solet. Primo ergo Caietanus censet hic quatuor gratiæ Dei beneficia quatuor hisce membris denotari: in vocatione, beneficium excitandi; in extensione manus, oblationem auxilii; in consilio, instructionem ad eligendum bona; in increpatione, monitionem ad fugiendum mala: ut enim a mala vita convertamur, bene vivamus et salvemur, necesse est primo, ut a Deo ad veteris vitæ detestationem, et novæ desiderium excitemur; secundo, ut ab eodem ad id perficiendum, per crebras excitationes et gratias corroboremur et adiuvemur; tertio, ut conversi ad malum non recidamus; quarto, ut bona opera studiose exerceamus, in iisque perseveremus usque ad finem vitæ. Hinc verbum Dei in Scrip. vocatur *brachium*, quia ita vocat et suadet, ut simul et brachio manuque potenter iuvet ad id quod iussit exequendum, ut inexcusabilis sit homo, si Dei vocationem non acceptet et manum Dei ad opitulandum extensam non arripiat. Hoc est quod ait Isaias cap. 52. vers. 10. *Paravit Dominus brachium sanctum suum, in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.*

II. Secundo, Lyranus censet Deum manus extendere, ut peccatorem in barathro peccatorum demersum et sepultum potenter extrahat, et ad lucem gratiæ ac iustitiæ educat: sic enim ei, qui in foveam profundam lapsus est, manum porrigimus, ut eum ex illa extrahamus.

III. Tertio, R. Salomon et Baynus censent sapientiam extendere manus, ut hoc signo omnes ad se advocet ad hoc, ut in disciplinam suam, imo in sinum maternum se tradant. Sic enim mater exporrecta manu advocat et attrahit ad se filiolum, ut eum in sinum et ad ubera recondat. Unde Septuag. et Syrus vertunt, *extendi verba et vocem meam.*

IV. Quarto, Iansenius censet Deum manum extendere ut indicet viam salutis, quæ est lex Dei. Sic enim extenta manu et digito viatori ignaro viam demonstramus.

V. Quinto, Vatablus censet Deum manum extendere, ut hoc signo silentium indicet, ut scilicet omnes silenter sapientiam loquentem audiant.

VI. Sexto, Martinus de Roa l. 1. Singular. cap. 3. Manus, inquit, signum est quo Deus et sapientia suos ad militiam evocat, iuxta illud Isaiæ 49. 22. *Levabo ad Gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum* (vexillum militare) *meum.* Hinc et olim inter Romana signa erant quædam in formam crucis, et supra eam manus extensa: manus enim est symbolum amicitiæ, æque ac pugnæ et belli pro amico. Deus enim, cum adhuc in alienis castris sub hostili principe et signo stipendia faceremus, summa cum benignitate nos vocavit, venientes cum maiore recepit. Huc referri potest illud Proverb. capite 1. *Extendi manum, et non fuit qui aspiceret.* Queritur enim, quod, cum multos ad se veluti sublato signo evocasset, nemo nomen illi dederit: hæc Roa. Huc pertinet quod manus extendere sit pacisci et reconciliari volentis, q. d. Deus: Ego iniuriarum mihi a vobis illatarum oblitus, prior extendi dexteram invitans vos ad meam reconciliationem, utque vos vicissim in signum renovati fœderis dexteram vestram meæ consereretis: at vos me extendentem manum respuistis, vestramque retraxistis.

VII. Septimo, Beda: Extendere manum, inquit, est beneficia offerre et conferre, imo incogitanti ea ingerere et obtrudere. Iuxta hanc phrasin, ait Eccles. cap. 4. 36. *Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta.* Hinc Artaxerxes Longimanus, teste Plutarcho in Apoph. regum, dicebat sibi quasi principi (qui est Dei imago in terra) manum ad dandum, puta dexteram, esse longissimam, alteram vero ad detrahendum, puta sinistram, contractam esse et brevissimam: *Regalius enim esse addere, quam adimere.* Sic Deus ad dandum est longimanus, ad accipiendum vero brevimanus, imo nullimanus. Quocirca S. Paulus celebrat hanc Christi sententiam: *Beatius est magis dare quam accipere.* Actor. 20. 35. Vide ibi dicta.

VIII. Octavo, extensio manus signum est comminantis: sapientia enim minatur iis, qui se vocantem respuunt, pœnas gravissimas, uti mox audiemus.

IX. Denique extensio manus signum est summi amoris et desiderii, quo Deus et sapientia homines omnes expansis charitatis brachiis complecti, stringere, sibique agglutinare satagunt. Hac de causa Christus in cruce brachia extendit, ut iis totum mundum amantissime complecteretur, imo extendit manus quasi rogans et obsecrans, ut ad eum accedamus. Extendimus enim manus, cum Deum oramus et obsecramus, uti multis ostendi 1. Timotheum cap. 2. vers. 8. Hoc est quod queritur Christus Isaiæ cap. 65 vers. 2. et Roman. 10. 21. *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas.*

Nota. Hæc primo et proprie ad primam vocationem, qua peccator ex peccato evocatur ad sapientiam, id est iustitiam et virtutem, pertinent: quia enim hanc respuunt impii suis cupediis addicti, idcirco eis perditionem comminantur. Secundario tamen et consequenter possunt adaptari secundæ vocationi, qua quis ex minori iustitia vocatur ad maiorem, v. g. ad perfectionem, vel ad vitam religiosam. Hæc enim vocatio licet non sit præceptum, sed consilium, tamen quia a Deo manat, nullo modo respuenda est, ne eius sapientiam, bonitatem et maiestatem spernere et despicere videamur, quod sane Deo est iniurium. Spernitur enim eius sapientia, cum eius vocantis ad se consilio posthabito mundi consilium sequimur. Spernitur eius bonitas, cum eius gratiam, quam tam liberaliter vocato offert, bona sæculi caduca anteferimus. Spernitur maiestas cum ei parentes anteponimus. Quocirca Deus hanc sui iniuriam solet graviter punire et ulcisci, pœnis tam præsentibus quam æternis.

Memorabile et huic loco proprium est, quod narrat S. Antoninus, 3. p. tit. 24. c. 6. §. 7. Cum quidam aliquando Franciscani Ordinis votum suscepisset, postea vero mutato consilio factus esset Canonicus, post paucos menses incidit in morbum lethalem: quam ob causam admonitus a suis de anima per confessionem expianda, respondit nil esse opus, quoniam ostensum sibi esset se esse damnatum; quare ne amplius sibi molesti essent, quia non posset confiteri. Apparuit enim mihi, inquit, Dominus iratus, dicens: *Vocavi et renuisti, ideo vade ad pœnas inferni;* quo dicto expiravit. Simile est quod in Vita S. Bern. legimus de fratre eius Gerardo: hic enim cum Bernardi monita de sæculo deserendo, iuventutis, novæque militiæ fervore calidus obstinate respueret; Bernardus prophetico spiritu iam tum impulsus, digito in eius latus intento: *Veniet*, ait, *dies et cito veniet, cum lancea huic tuo lateri infixa pectus aperiet salutaribus consiliis, quibus nunc est clausum.* Quod ut dixit, ita evenit: paucos enim post dies eo ipso loco vulneratus in pugna, captus etiam ab hostibus, cum recordatus esset fraternæ prædictionis, clamare cœpit se monachum esse Cisterciensem. Plura recenset P. Platus, l. 3. de Bono status Relig. cap. ult. — Ultio neglectæ vocationis.

Denique Lucas Abbas S. Cornelii (extat tom. 1. Biblioth. sanctorum Patrum) in Summariolis ad Comment. Aponii in Cant. hanc gnomen sic legit: *Clamabam, et non exaudiebatis: extendebam verba mea, et non intendebatis. Itaque et ego vestram perditionem ridebo. Hac terribilis* (pergit Lucas) *locutio, quæ liquefaciet animam contemnentem Dei præcepta, lacrymabiliter demonstrat, qualia perpessa sit, eo quod pulsanti Christo aperire contempserit.*

DESPEXISTIS OMNE CONSILIUM MEUM, ET INCREPATIONES MEAS NEGLEXISTIS.) Vers. 25. Gravis est hæc querela sapientiæ et Dei, de sui despectu. Despicere enim plus est quam spernere vel contemnere: despicere enim est quasi infra se, et ad pedes suos proiectum aspicere et aspernari: ex adverso suspicere est sursum aspicere et venerari, quasi supra nos aspiciamus aliquem esse collocatum, quem revereamur. Unde pro *despexistis* hebr. est תפרעו *tiphreu,*

id est *evacuastis, otiosum et irritum fecistis.* Septuag. ἠκυροῦτε id est *exauctorata fecistis*, auctoritatem eis ademistis, irrita et cassa fecistis, ut scilicet apud vos nullum pondus, nullam vim obtinerent; Symmachus et Theodotion, *dissipastis*; R. Salomon, *abolevistis*; Pagninus, *cessare fecistis*; Tigur. *negligitis*; Chald. *commutastis*: pro *neglexistis*, hebr. est לא אביתם *lo habitem* id est, *non voluistis*; Septuag. *rebelles fuistis*: Complut. *non intendistis.* Omnia hæc eodem redeunt, q. d. Despexistis consilia sana, quæ ego vobis in vestrum bonum et salutem suggessi, et pro eis amplexi estis consilia noxia, quæ vos in ruinam agunt: ut rebus frivolis vacaretis, atque somno et desidiæ vestræ indulgeretis, ne in obtinenda sapientia aliquid laboris impenderetis, atque ut id videremini ratione et iure agere, commutastis nomina sapientiæ et insipientiæ, puta virtutum et vitiorum; ut virtutes quas ego suggessi vobis, diceretis esse vitia; ex adverso vitia, quæ amabatis, virtutum nomine palliaretis et decoraretis. Sic enim mundani *fortem*, inquit, Nazianz. orat. 20. B *appellant temerarium; prudentem et circumspectum, timidum; temperantem, agrestem et inhumanum; iustum asperum.* Sic humilem vocant pusillanimem et abiectum; prodigum vocant, liberalem; avarum, frugalem; iracundum, magnanimum; gulosum, iovialem; dicacem, eloquentem; superbum, excelsum. Ex adverso: *Quidam*, inquit S. Hieron. ad Demetriadem, *superbiam libertatis loco ducunt, adulationem pro humilitate suscipiunt, malitiam prudentiæ vice amplectuntur, et stultitiæ simplicitatis nomen imponunt, ac demum fallaci et pessima similitudine decepti vitiis pro virtutibus gloriantur. Nonne hi aureos nummos cum adulterinis commutant?*

Vers. 26. Ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo, cum vobis id, quod timebatis, advenerit.) Hebr. *cum venerit* פחדכם *pachdechem*, id est, *pavor, horror, stupor vester*, id est cum venerit terribilis clades quam pavebatis, horrebatis et cuius vehementiam obstupescitis. Pro *in interitu* hebr. est באידכם *beedechem*, id est *confractione*, vel *contritione vestra*; Aquila, *in inun*- C *datione*; Septuag. *in perditione*; Symm. *in collocatione*; Arabic. *propterea ridebo exitium ves.* Tigurina, *ego ad vestri perniciem ridebo*; Vatablus, *calamitate vestra*; S. Augustinus in tract. 33. in Ioan. legit *superridebo*, id est effuse ridebo: *Inter desperationem*, ait, *et spem fluctuat animus. Metuendum est ne te occidat spes, et cum multum speras de misericordia, incidas in iudicium. Metuendum est rursus, ne te occidat desperatio, et cum putas iam tibi non ignosci, quia gravia commisisti, non agas pœnitentiam, et incurras in iudicem sapientiam, quæ dicit: Et ego vestræ perditioni superridebo.* Sic quoque legit S. Cyprian. l. de Singularit. cleric. sub initium. Pro *subsannabo*. Septuag. vertunt, *gaudebo*, Lucifer Calar. Apolog. pro S. Athanasio et S. Cyprian. legunt, *gratulabor adversum vos*; B. Antiochus, hom. 38. de inobedientia, legit: *Quia vocavi, et non obedivistis, sed irrita fecistis consilia mea, igitur et ego vestræ perditioni insultabo*; Syrus: *Exultabo, cum venerit super vos vastitas et perditio repentina*; Hebr. est אלעג *elag*, id est *subsannabo*, D vel *balbutiendo et blæse loquendo vos irridebo*: לעג *laag* enim significat blæsitatem et balbutiem, indeque irrisionem, quæ per ea fieri solet. Vide dicta Isaiæ 28. 11. Porro *subsannare* est sannas, irrisiones et probra velut stulto irrogare. Unde Cælius Rhodigin. l. 8. Antiq. lect. cap. 43. *Apud Cratinum*, ait, *sanna fatuum significat; unde et sanno verbum Latinis frequens, puto defluxit, etiamsi a narium sonitu Grammatici opinentur dictum.* Sanna enim est solutus risus et derisus. Unde *sannio* vocatur, qui soluto risu et contortis corporis totius partibus, immoderatam quamdam alios deridendi formam effingit, et aliorum mores inepto quodam gestu per contemptum exprimit, ut stultus propemodum videatur ac ridiculus. Unde Cicero, l. 2. de Oratore: *Quid enim*, ait, *potest esse tam ridiculum quam sannio est? sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso.* Loquitur anthropopathos, sive humano more: nec enim risus, qui fit A deducto ore, nec sannæ, quæ fiunt contracto naso, nec ira ullave passio cadit in Deum qui incorporeus est et immutabilis. Tu enim *Domine potentissime et iustissime*, ait S. August. 1. Confess. c. 4. *stabilis, et immutabilis es: amas, nec æstuas; zelas, et securus es; pœnitet te, et non doles; irasceris, et tranquillus es.* Igitur hic risus et subsannatio significat Dei grave iustumque odium, quo aversatur et acriter plectit impios sui contemptores; non quod Deus delectetur tortura impiorum, sed quod delectetur iustitia, iustaque vindicta, qua iuste plectuntur scelerati. Ita S. Bern. serm. 9. in Psal. *Qui habitat*, citatis hisce Salomonis verbis: *Ego quoque in interitu vestro ridebo. Quid ergo*, ait, *in insipientium interitu sapientiæ credimus placiturum, nisi iustissimam suam dispositionem, et irreprehensibilem ordinem rerum? sane quod sapientiæ tunc placebit, sapientibus quoque placeat necesse est universis.* Unde Symmachus vertit: *Ridebo in collocatione vestra.* Deus enim, ait ibidem sanctus Bernardus, gaudet, cum res quæque suo loco collocatur, ut sit ordo congruus re- B rum in toto universo. Locus autem piorum est cælum, locus impiorum est infernus. Gaudet ergo, cum quisque piorum in cælo, et quisque impiorum in inferno, loco et gradu suo pro meritis vel demeritis collocatur: gaudet enim ordine rerum. Ordo enim est commune bonum totius universi, et consequenter singularum eius partium.

Sensus ergo est, q. d. Uti homo homini se offendenti offensus eum, dum in gravi miseria constitutus est, suam opem implorantem ridere dicitur, cum eius preces spernit, imo ridet, illique suam ingratitudinem et scelera exprobrat, ac in eius miseria gaudet; ita et ego gaudebo in iusta vestri punitione, et interitu tum præsenti tum æterno, ac vos in ea perpetuo deseram, et crimina vestra vobis in faciem per ipsammet vestram conscientiam perpetim vobis occlamantem, per parentes, socios, cæterosque vobiscum damnatos, perque ipsos dæmones insultantes obiectabo. Alludit Salomon ad illud Davidis patris sui: *Qui habitat in cælis, irridebit eos, et Dominus sub-* C *sannabit eos*, Psal. 2.

Est sarcasmus sive hostilis irrisio. Ridet enim Deus impios, qui sua monita riserant; congrua iustaque punitionis mensura, risus risui, subsannatio subsannationi respondet. Mitius minusque plene explicat S. Greg. 9. Moral. c. 20. in hunc modum: *Ridere Dei est humanæ nolle afflictionis misereri, quare ego quoque in interitu vestro ridebo, hoc est afflictioni vestræ nulla pietate compatiar.* Sed adhuc amplius innuitur hoc loco, nimirum quod Deus peccatoribus par pari referat, ut aperte significatur in illo *quoque*, ac si dicat: Idem quoque vobis reddam in morte, quod in vita mihi præstitistis, scilicet risum, subsannationem et æternum contemptum vestri. Audietis enim; *Amen dico vobis, nescio vos*, non vos estis ex ovibus meis. Porro Beda exponens hunc locum de Christo et Apostolis: *Tale*, inquit, *est Psal. 2. Qui habitat in cælis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos. Non quia buccis Dominus irrideat, aut naso subsannet; sed ea vis designata est tali verbo, quam dedit Apostolis, ut prævi-* D *derent nihil prorsus impios contra eum, supra quam ipse permitteret insidiis esse acturos, quin potius illorum cœpta omnia evacuanda, eius vero gloriam post passionem per orbem terrarum esse dilatandam prænoscerent, ideoque superbiam eorum, etiam cum maxime valere conspicerent, pro nihilo contemnerent.*

Igitur ridet et subsannat Deus sceleratos sui suæque vocationis contemptores, iocis risibusque vacantes. Primo, dum eos hostiliter, sed iuste pro meritis acriter punit, omnibusque irridendos et subsannandos obiicit; secundo, cum eis sua scelera exprobrat uti immisericordiam exprobrabit impiis a se in iudicii die damnandis: tertio, dum de eorum iusta pœna gaudet, facitque ut omnes Angeli et Sancti gaudeant; uti gavisuros de excidio Babylonis docet S. Ioan. Apocal. 18. 20. *Exulta*, ait, *super eam cælum, et sancti Apostoli, et Prophetæ: quoniam iudicavit Deus iudicium vestrum de illa*; quarto, dum eos hostibus, præsertim dæmonibus, tradit, qui

Deus ridet sui irrisores.
1
2.
3.
4.

eos necando et cruciando videant et subsannent.

Exempla sunt: Primum in Antiocho sacrilego, cuius [illegible]ritum Deus risit. *Orabat*, inquit Scriptura, *scelestus* [illegible]*um, a quo non esset misericordiam consecuturus*, [illegible] 9. 13. In Esau, qui *reprobatus non invenit* [illegible] *quam cum lacrymis inquisisset* [illegible] [illegible]ribus Christi, quibus hæc [illegible] [illegible]stantes illuserunt, et quasi [illegible] [illegible]runt. In excidio Babylonis et Balthasar regis, cui Deus ridens insultat per Isaiam toto c. 13. et 14. In excidio Tyri, cui Deus insultat per Ezechielem toto c. 28. In excidio Pharaonis et Ægypti, cui Deus insultat, Ezechiel. 29. 30. et seq.

Porro irrisiones et subsannationes dæmonum, quibus hominibus damnatis insultant, videre est in Vita Udonis Archiep. Marpurgensis, qui cum vocem Dei monentis: *Udo, Udo, cessa a ludo; lusum satis, Udo*, negligeret, ad tribunal Christi citatus, et capite plexus, missus fuit in tartara, uti narrat Nauclerus vol. 3. generat. 43. Fulgosius l. 9. c. 12. et noster Canisius l. 5. operis Mariani cap. 20.

Vers. 27. CUM IRRUERIT REPENTINA CALAMITAS, ET INTERITUS QUASI TEMPESTAS INGRUERIT; QUANDO VENERIT SUPER VOS TRIBULATIO ET ANGUSTIA.) Hebr. *cum venerit sicut desolatio pavor vester* (id quod timebatis et pavebatis, puta mors: hanc enim solam timent impii, qui futuræ vitæ bona et mala non credunt) *et exitium vestrum*; Pagnin. *contritio vestri sicut turbo*; Septuag. *cum venerit vobis subito tumultus et subversio similis procellæ* (Aquila συσσεισμῷ, id est concussioni, terræ motui) *affuerit et venerit vobis tribulatio et oppressio*; vel, ut Complut. *obsidio sive obsessio*; hanc enim proprie significat Græcum πολιορκία; Aquila ἐπίκλυσις, id est *superfusio*: *Theodor.* κατασπεύσει, id est, *conturbatio, præcipitatio*; S. Cyprianus de Singul. cleric. *pressura et expugnatio*. Pro *repentina calamitas* hebr. כְּשׁוֹאָה *kescioa*, quod R. Levi et R. Salomon vertunt: *sicut nubes, quæ repentino motu cietur, ac ingenti strepitu ac fragore detonat. Proprie scioa* est tumultus, impetus, tempestas, grassatio repentina cum fragore. Radix enim שׁוֹאָה *scioa* significat repente irruere, impressionem facere, irrumpere, præcipitanter ingruere, obruere cum magna vi, impetu et strepitu, uti fit cum hostes vi occupant urbem, cum domus terræ motu quassata magno fragore corruit, cum tempestas naves sorbet, cum grando segetes sternit, cum flumina exundant et agros obruunt. Simili enim modo Deus impios suæ vocationis contemptores subita, inexpectata, vehementi et horrida strage plectit et obruit, uti Sodomam sideravit igne cælesti, orbem universum tempore Noe perdidit diluvio, Pharaonem cum toto exercitu prostravit in mari Rubro, Madianitas sub Gedeone mutua cæde trucidavit, Iudic. 7. v. 20.

Simili plaga plectet Antichristum cum suis asseclis iuxta illud 1. Thessal. 5. *Cum dixerint: Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti, et non effugient.* Maxime vero ita plectet impios in die iudicii, inquit Beda: tunc enim ira et vindicta Dei eos invadet vehemens, horrida, efficax et ineffugibilis velut procella, turbo, tempestas et desolatio extrema: tunc invadet eos *tribulatio et angustia*, Hebr. צוּקָה *tzuka*, id est coarctatio et pressura, ut in arctis positi, et undique malis obsessi evadere nequeant, sed torculari iræ Dei, et gehennæ pressi et oppressi inconsolabiles effundant gemitus, complorationes et lamenta (unde Aquila vertit, *supereffusio*; erit enim diluvium malorum; Theod. *præcipitatio*, quia præcipitabuntur in gehennam) quibus Deus et Sancti irrideant et subsannent. Quocirca malis obruti desperabundi dicent *montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos*, Apocal. 6. Impii ergo hæc præcogitent, si sapiunt, ac Deo obsecundent, ut tantum malorum agmen evadant. Audiant et paveant Ioelem cap. 2. 1. detonantem: *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ; quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis, etc. Ante faciem eius ignis vorans, et post eum exurens flamma. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exilient: sicut sonitus flammæ ignis devorantis stipulam. A facie eius cruciabuntur populi, omnes vultus redigentur in ollam*, puta præ pavore et cruciatu pallescent et nigrescent instar ollæ.

Porro Caietanus hæc omnia explicat de morte, quam solam timent impii futurorum improvidi. Declarat, inquit, qualis est mors istorum, quæ appellata est timor et fractio eorum. Declarat autem tripliciter: Primo, quod venit sicut desolatio, deinde quod venit sicut turbo, et demum quod venit cum tribulatione et angustia. Oportuit autem a sapientia declarari istas conditiones mortis iniquorum, ad manifestandum quod mors non est huius vitæ privatio tantum, sed annexa habet multo peiora futuræ vitæ mala. Propterea enim describitur quod veniet sicut desolatio privans desolatum omni bono extrinseco; et similiter describitur veniens ut ventus vehemens, propellens ad extranea, ut intelligamus quod peccator moriens remanet vivus secundum spiritum. Propterea enim describitur miser tamquam desolatus, et tamquam propulsus a vento vehementi: nam et desolatus vivit, et propulsus a vehementi vento vivit. Unde et demum miseria eius describitur ex multiplicatis undique angustiis: vivit enim, qui undique angustiatur. In tali itaque miseria peccatorum, dicit sapientia quod ridebit et subsannabit, derisibiles et subsannabiles reddendo eos.

TUNC INVOCABUNT ME, ET NON EXAUDIAM (Hebr. *non respondebo*) MANE CONSURGENT (Septuag. *quærent me mali*) ET NON INVENIENT ME.) Nota τὸ *tunc*, magnam enim habet emphasim et antithesim, q. d. Nunc ipsi nolunt audire me vocantem, ideirco tunc, cum scilicet imminebit eis undique angustia, pari modo non audiam eos invocantes me; reddam par pari: surdis me surdum præbebo. Tunc ergo pœna aperiet oculos, quos nunc culpa et voluptas tenet clausos. Vers. 28.

Dices: Ergone in hora mortis sera est invocatio Dei et peccatoris pœnitentia? Resp. Numquam sera est in hac vita, si vera; sed raro vera, quæ sera. Hi enim impii invocant Deum, postulantque remissionem non culpæ, sed pœnæ, ut scilicet mortem evadant. Ideirco non exaudiuntur, nec dimittitur eis culpa, utpote cum id non petant, sintque impœnitentes: nec pœna, utpote quæ remanente culpa, certo et inexorabiliter a Deo eis impœnitentibus est decreta; sed, etsi pœniterent seria contritione, et vero emendandi se proposito obtinerent quidem remissionem culpæ, at non statim pœnæ, saltem totius. *Mane* ergo, id est illico ut se malis circumdatos viderint, surgent ut Deum pro liberatione a morte et interitu invocent: at non invenient, quia Deus in pœna inexorabilis est, auresque impœnitentibus claudet, quia ipsi suas Deo vocanti prius clausere.

Secundo, si τὸ *tunc* cum Beda et Lyran. accipias de die iudicii, clarum est tunc irritam fore pœnitentiam, utpote quæ fit post mortem omnium et singulorum. Post hanc enim sequetur mane illud ultimum iudicii extremi, quo Deus inexorabiliter piis præmia, impiis gehennam et supplicia decernet; iuxta illud quod canimus in hymno ad Laudes sabbati: *Et mane illud ultimum, quod præstolamur cernui, in lucem nobis effluat.* Multo magis impii non exaudientur in inferno, uti dives Epulo postulans ab Abraham mitti ad se et ad suos Lazarum, exauditus non est, Lucæ cap. 16. vers. 25.

EO QUOD EXOSAM HABUERINT DISCIPLINAM (Hebr. *scientiam*) ET TIMOREM DOMINI NON SUSCEPERINT.) Vers. 29. Hebr. *non elegerint*. Pro *timorem* Septuag. Complut. recte legunt φόβον, quod Scholiastes interpretatur θεοσέβειαν, id est pietatem, vel Dei cultum; Vaticani vero legunt λόγον, id est verbum vel sermonem. Unde S. Cyprianus l. 4. contra Iudæos legit, *Sermonem autem Domini non acceperunt.*

NEC ACQUIEVERINT CONSILIO MEO.) Hebræus, *noluerunt consilium meum*; Septuaginta, *neque volebant meis* Vers. 30.

attendere consiliis; Aquila, Symmachus et Theod. *non receperunt consilia mea.*

ET DETRAXERINT UNIVERSÆ CORREPTIONI MEÆ.) Hebr. *spreverunt;* Septuag. *subsannabant;* Symmach. et Theod. *irritaverunt;* Vatabl. *exsecrati sunt.*

Dat causam, cur impii Deum invocantes non exaudiantur, quia scilicet perseverarunt in quatuor hisce membris, quæ quatuor continent iniurias sapientiæ per gradationem, qua a minore gradatim ascenditur ad maiorem. Prima enim est, quod oderunt disciplinam et consequenter sapientiam: hæc enim disciplinam sancit et imperat. Secunda, quod timorem Domini non susceperunt. Est hæc maior iniuria, quia in Deum proxime redundat: qui enim spernit timorem Dei, spernit Deum terribilem et timendum. Unde Septuag. Romani legunt: *eo quod verbum Domini non assumpserunt,* id est, non ad se sumpserunt, non sibi, sed aliis applicarunt; sic enim solent impii cum conciones audiunt, ea quæ de vitiis dicuntur et carpuntur, non sibi, sed aliis applicare. Tertia, magis assurgit, quod noluerunt admittere consilium Dei, saluberrime illis consulentis: hæc enim maior est indignitas. Quarta et summa est, quod detraxerunt universæ correptioni meæ: peius enim est detrahere quam negligere. Septuag. *subsannabant meas redargutiones.* Græce ἐμυκτήριζον id est suspenso naso irridebant: μυκτὴρ enim est nasus; nasus autem olim subdolæ irrisioni dicatus erat, teste Plinio, lib. 11. c. 32. unde illud Horatii: *Naso suspendis adunco;* et Martial. *Nasutus sis usque licet, sis denique nasus.* Hinc mycterismus vocatur sanna, irrisio.

Vers. 31. COMEDENT IGITUR FRUCTUS VIÆ SUÆ, SUISQUE CONSILIIS SATURABUNTUR.) Septuag. *sua ipsorum impietate implebuntur;* Lucifer Calar. pro S. Athanas. *saturabunt animas suas;* S. Cyprian. de Singul. cleric. *sua impietate saturabuntur.* Est parœmia, significans impios, sive iuvenes sint, sive senes, recepturos pœnam et vindictam suis demeritis congruam et commensam, iuxta illud Galat. 6. 8. *Quæ seminaverit homo, hæc et metet.* Et: *Comede quod intrivisti.* Similes sunt Isaiæ 59. 4. *Conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. Ova aspidum ruperunt, et telas araneæ texuerunt; qui comederit de ovis eorum, morietur, et quod confotum est erumpet in regulum.*

Alludit ad illud Davidis: *Labores manuum tuarum quia manducabis,* Psalm. 127. 2. id facit Deus primo, cum efficit ut voluptates et dignitates, quas ambiverunt impii, vertantur illis in nauseam, luctum et tormentum; sicut concupiscentia coturnicum versa fuit Hebræis in nauseam, num. 11. 20. idque per saturitatem et plethoram, sive nimiam repletionem. Unde illud: *Omnis saturitas mala, panis autem pessima.* Sic iuvenes, qui vacarunt gulæ et libidini, Deus punit, dum facit ut in senectute laborent podagra, asthmate, calculo, morbo Gallico, etc.

Secundo, cum efficit ut studia et consilia impiorum infelices habeant successus, et in ipsorum perniciem recidant. Unde Vatablus sic exponit: *Usque ad saturitatem utentur consiliis suis; Deus enim deseret eos, ut suo se consilio regant.* Qui enim nolunt regi a prudentia Dei, necesse est ut regantur ab imprudentia sua, ac in multos labantur errores, pericula et damna.

Tertio, cum impietatem eorum secundum demerita castigat et punit; sicut punivit gulam Hebræorum immittendo in eos plagam mortis, unde locus vocatus est Sepulcra concupiscentiæ, Numer. 11. 33. Simili modo Deus iusta vindicta, cuilibet hominum concupiscentiæ suum destinat supplicium et sepulcrum. Peccator ergo per peccata sibi ipsi plectit virgas et flagella. Ac sicut sibi quisque suæ fortunæ est faber, ita ipse sibi suæ miseriæ et infelicitatis est figulus et faber, uti docet Isaias c. 50. v. ult.

Denique alii sic exponunt: Impii sua impietate, id est sua impia vivendi consuetudine, replebuntur, id est replebunt se continuis suis vitiis et sceleribus. Hæc enim magna est eorum stultitia, æque ac pœna, præsertim quia continuo magnis augmentis damnationem eorum auget et aggravat. Hoc est quod dicitur Iob. 20. 11. *Ossa eius implebuntur vitiis adolescentiæ eius, et cum eo in pulvere dormient.* Vitia enim iuventutis comitantur hominem usque ad senium, nec eum ante mortem deserunt.

AVERSIO PARVULORUM (rudium, simplicium, insipientium) INTERFICIET EOS, ET PROSPERITAS STULTORUM PERDET ILLOS.) Perperam aliqui pro [illegible] legunt *ad versio;* Arabicus: *Quoniam pro eo quod opprimebant pueros, occidentur.* Est conclusio et epiphonema, paucis complectens causam ruinæ impiorum. Quæres: quænam hæc *aversio?* Primo, Chaldæus, Pagninus, Vatablus, Baynus et noster Salazar censent esse quietem et prosperitatem: rebus enim secundis stulti solent perdi, ut τὸ *aversio parvulorum interficiet eos* explicetur per id quod subdit: *Et prosperitas stultorum perdet eos.* Sic enim Hebræi in carmine et rhythmo prius hemistichium explicant per posterius. Unde Syrus pro *aversio* vertit: *Conversio insipientium.*

Secundo et proprie *aversio,* vel ut Tigurina, *defectio,* intelligitur a ratione, a recto, a sapientia, a Deo. Igitur *aversionem* intelligit quadruplicem, quam descripsit v. 29. dicens: *Eo quod exosam habuerint disciplinam, et timorem Domini non susceperint, nec acquieverint consilio meo, et detraxerint universæ correptioni meæ.* Eo enim respicit, seseque refert. Quare *aversio* hæc est a disciplina, a timore Domini, a consilio, a correptione sapientiæ. Notat enim hoc versu duos terminos peccati, unum a quo, alterum ad quem. In omni enim peccato est aversio a Deo Deique lege, et conversio ad prosperitatem et commoda bonorum temporalium. Unde S. Thomas et Scholiast. peccatum sic definiunt: *Peccatum est aversio a bono summo et increato, ac conversio ad bonum caducum et creatum. Qui enim a Deo avertitur et prosperatur, tanto perditioni fit propinquior, quanto a zelo disciplinæ invenitur alienus.* Inquit hunc locum explicans S. Gregorius, lib. 1. in Ezechiel. homil. 12. Unde R. Levi משובה *mesciuba,* inquit, est recessus, quo peccator, eo quod minus propositi sit tenax, modo in hoc, modo in oppositum se convertit, prout mentis æstu abripitur. Hinc impii, licet grandævi, vocantur parvuli, quia instar parvulorum cupidinibus suis aguntur et rapiuntur, iuxta illud Senecæ ad Lucilium: *Auctoritatem habemus senum, sed vitia puerorum,* imo infantium.

Porro *aversio* hæc tum passive, qua scilicet impii avertuntur a Deo iuxta sensum iam datum; tum active, qua scilicet ipsi parvulos seducunt, et a Deo avertunt, accipi potest. Activam accipiunt Septuag. unde vertunt: *Pro eo quod iniuriam inferebant parvulis, occidentur;* et Lucifer pro S. Athanas. *nam quia decipiebant parvulos, occidentur.*

ET PROSPERITAS STULTORUM PERDET ILLOS.) Pro *prosperitas* hebr. est שלות *scialvat,* quod Aquila, Symmachus, Noster, Pagnin. et Vatabl. proprie vertunt *prosperitas;* Chald. *error;* Septuag. vero ἐξετασμὸς id est *inquisitio, examinatio;* hinc Arabicus vertit, *investigatio;* puta exquisitum iudicium, quo a Deo, Christo et Sanctis, præsertim quos afflixerunt, examinabuntur, iudicabuntur et damnabuntur in die iudicii. Aut potius examinatio est ipsa prosperitas; hæc enim hominis indolem, virtutem et vitium patefacit. Nam ut ait S. Anselm. in Sententiis: *Tribulatio probat unam patientiam, prosperitas vero omnes virtutes examinat.* Porro Aben Ezra de culpa sic explicat, q. d. Stulti, id est impii, sua quiete perduntur, interimunturque improvidi: cum enim alta pace perfruantur, sceleribus sese obstringunt. Consequenter pari modo de pœna explicat q. d. Impii sua prosperitate insolescentes provocant iram Dei et hominum, qua fit ut perdantur et opprimantur, uti periit Sodoma, iuxta illud Ezech. 16. 49. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium.* Ob hæc enim in tanta scelera prolapsa est, ut cælesti igne deflagrarit. Prosperitas ergo impiorum in magnam calamitatem desinit, ideoque est prospera adversitas, et felix infelicitas.

Præclare S. Bern. serm. 3. in Domin. Palm. notat dici,

Prosperitas non omnium, sed *stultorum perdet illos*, quia sapientes norunt prosperitate uti modeste ad suum commodum et profectum. Idem tamen lib. 2. de Consider. cap. 12. docet sapienti maius esse periculum a prosperis quam ab adversis. *Prosperitas enim incautis*, ait, *est hoc ad disciplinam, quod ignis ad ceram, quod Solis radius ad nivem vel glaciem. Sapiens David, sapiens Salomon fuit; sed blandientibus nimis secundis rebus alter ex parte, alter ex toto desipuit. Magnus, qui incidens in adversa, non excidit vel parum a sapientia; nec minor, cui præsens felicitas si arrisit, non irrisit. Quamquam facilius invenerim, qui sapientiam retinuerunt contraria sibi fortuna, quam qui propitia non perdiderunt.* Idem serm. 39. in Cant. *Luxuriæ currus quadriga volvitur*, quatuor rotis *vitiorum, ingluvie videlicet ventris, libidine coitus, mollitie vestium, otii soporisque resolutione. Trahitur equis æque duobus, prosperitate vitæ et rerum abundantia: et qui his præsident duo, ignaviæ torpor, et infida securitas: quia et copia in ignaviam solvit, et secundum Scripturam, Prosperitas stultorum perdet illos: non sane ob aliud, nisi quoniam male securos reddit. Cum autem dixerint: Pax et securitas, tunc subitaneus superveniet eis interitus*, 1. Thessalonicens. 5. 3.

Magis timenda prosperitas quam adversitas.

Moraliter ergo disce magis timenda esse prospera quam adversa, maiusque pectus requiri ad illa quam ad hæc moderanda. Sapienter Salvianus l. 6. de Gubernat. *Tanta*, ait, *rerum secundarum prosperitate corrumpimur, tanta morum insolentium pravitate vitiamur, ut et Dei penitus obliviscamur et nostri*, etc. *ad hoc tantum data a Deo quiete utimur, ut in ebrietate, ut in luxuria, ut in flagitiis, ut in rapinis, ut in omni scelere atque improbitate vivamus: quasi vero beneficium datæ pacis sit vacatio probrositatis, et ad hoc inducias tranquillitatis Deo donante capiamus, ut licentius securiusque peccemus. Indigni itaque cælestibus donis sumus.*

Quocirca sapienter monet Isidorus Pelusiota l. 3. epist. 255. *Da operam*, ait, *vir optime, ne te tamquam unum e vulgo mutet rerum secundarum aura. Verum firmum et constantem amicis servet philosophia, cum qua es educatus. Illud enim imperitis ac gregariis contingere solet; hoc autem iis qui insigni sapientia præditi sunt.* Nam ut ait Ausonius de Capua: *Freta secundis nescivit servare modum.* Et Plautus in Pseudolo:

Quasi solstitialis herba paulisper fui,
Repente exortus sum, repente occidi.

Et alius:

Fortunam reverenter habe, nam vitrea tota est;
Cumque nihil statuis firmius esse, ruit.
Res ut læta redit, mens ebria surgit in altum,
Optima sors homini pessima corda facit.

S. Ambros. dum ad domum divitis cuiusdam divertisset, qui sibi omnia ex voto toto vitæ tempore evenisse gloriabatur, e vestigio recessit: rogatus a comite cur fugeret tam liberalem hospitem: *Ne*, ait, *una cum eo perpetua prosperitate uso male peream.* Neque id vanum omen; vix enim domo recesserat, dum ea cum omnibus eam incolentibus terræ hiatu fuit absorpta. Ita Paulinus in Vita S. Ambr. Nam, ut ait ille: *Ira numinis procul dubio abesse a tam secundis rebus non potest.* Et: *Plerumque secundis rebus præter meritum uti, stolidis hominibus maiorum calamitatum initium præbet. Res enim prosperæ iudicium sæpe depravant.* Quocirca orat ille: *O numen, meis admisce prosperis quiddam mali. Fragilitatis enim humanæ nimia in prosperis est oblivio. Res secundas hinc superbia, inde ambit lascivia. Adversa frænant, prospera animos efferunt. Rarissima in re prospera prudentia est. Tumidus secundis, timidus est idem in malis.*

Vers 33. QUI AUTEM ME (sapientiam, quæ a vers. 20. hucusque loquitur et concionatur) AUDIERIT, ABSQUE TERRORE REQUIESCET, ET ABUNDANTIA PERFRUETUR, TIMORE MALORUM SUBLATO.) Vatabl. et Pagnin. *Qui autem mihi obtemperat, tutus* (hebr. *in spe* vel *fiducia* id est fiducialiter) *habitabit et securus erit a malorum metu;* Syrus: *securus erit a multitudine iniquitatum.* Nota τὸ *habitabit*: impii enim magnas spes concipiunt, sed in illis non habitant, quia iis excidunt, adeoque illæ sæpe vertuntur in desperationem: iusti autem in spe, quasi in domo propria, perpetuo, secure et fidenter habitant; quia certi sunt de Dei ope, et obedientiæ ac iustitiæ suæ remuneratione. Porro Iansenius, Baynus, et Salazar hæc accipiunt de bonis præsentis vitæ; hæc enim a Deo promissa erant Iudæis illius ævi, q. d. Qui meæ disciplinæ studuerit et obedierit bonis cunctis affluet; vel prospere aget, id est non variam, sed constantem experietur fortunam, adeo ut metu vacet, *timore malorum sublato*, id est infortuniorum, quæ solent felicitatem commutare, iuxta illud a Deo promissum: *Ierusalem habitabit confidenter*, Ierem. 33. 16. *Et comedetis panem vestrum in saturitate, et absque pavore habitabitis in terra vestra. Dabo pacem in finibus vestris: dormietis et non erit qui exterreat*, Levit. 26. 5. Unde Chald. hoc loco vertit: *Prosperitas qua stulti superbiunt, ad bonos vertitur.*

Verum sub bonis temporalibus, quæ Deus promisit Iudæis, mystice hic et alibi in Script. intelliguntur bona spiritualia promissa Christianis; illa enim, utpote caduca et exigua, erant veteris; hæc sunt novi Testamenti, quia cælestia, divina et æterna. Iustus ergo Christianus, qui pie vult vivere, etsi cruces expectet: *Omnes enim, qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur*, 2. Timot. 3. 12. tamen inter cruces, velut inter rosas et delicias stabit impavidus, imo lætus et alacer: quia abundantia cælestis fortitudinis, fiduciæ et consolationis, quam ei Spiritus sanctus suggeret, faciet eum omnibus superiorem, ut in cælo et Deo mente defixus omnia terrena bona et mala despiciat, imo in malis exultet et glorietur, quod ea pro Deo toleret, dicatque cum Paulo: *Gloriamur in tribulationibus*, etc. *quia Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis*, Roman. 5. 3. Summa ergo dictorum est solam sapientiam præstare tranquillitatem lætitiamque animæ et omnem mali metum excludere; ut sapientes, id est iusti, perpetuum agant sabbatum in timore Domini.

Anagog. hæc omnia perfectissime implebuntur in cælo. Ibi enim fugiet dolor et timor: ibi erit abundantia gaudiorum et bonorum omnium. Quærit D. Thomas 2. 2. q. 19. art. 11. an in cælo aberit omnis omnino timor? ac respondet: Primo, ibi nullius mali fore timorem; quia Beati erunt securi de sua felicitate, quod in æternum eis firma permanebit. Secundo, fore in cælo Dei timorem non servilem, sed filialem, qui idem est cum charitate: ita tamen ut primus et proprius timoris actus, qui est timere, trepidare, angi, sollicitum esse, cesset, sitque tantum secundarius eius actus, qui est Deum revereri, admirari et cavere omnem etiam minimam eius offensam. Erit ergo ibi timor securus. Ita S. Gregor. 17. Moral. cap. 15. exponens illud Iob. 26. *Columnæ cæli contremiscunt, et pavent ad nutum eius. Ipsæ*, ait, *virtutes cælestium, quæ hunc sine cessatione conspiciunt, in ipsa contemplatione contremiscunt; sed idem tremor, ne eis pœnalis sit, non timoris est, sed admirationis; quia scilicet admirantur Deum, ut supra se existentem, et eis incomprehensibilem.* Et S. Aug. 14. de Civ. c. 9. dubitans an in Beatis sit timor: *Timor*, ait, *ille castus permanens in sæculum sæculi; si erit in futuro sæculo, non erit timor exiens a malo, quod accidere potest, sed tenens in bono, quod amitti non potest; ubi enim boni adepti amor immutabilis est, profecto si dici potest; mali cavendi timor securus est. Timoris quippe casti nomine ea voluntas significata est, qua nos necesse erit nolle peccare et non sollicitudine infirmitatis, ne forte peccemus, sed tranquillitate charitatis cavere peccatum. Aut si nullius omnino generis timor ibi esse poterit, ita fortasse timor in sæculum sæculi dictus est permanens, quia id permanebit, quo timor ipse perducit.*

An timor sit in cælo, et qualis?

Moraliter disce hic sapientem, id est iustum, in omnibus etiam adversis esse securum et intrepidum, tum ob fiduciam bonæ conscientiæ, tum ob animi fortitudinem, tum quia scit se Deo esse curæ et cordi. Unde Salvianus

lib. 1. de Gubernat. *Nemo*, ait, *aliorum sensu miser est, sed suo; et ideo non possunt cuiusdam iudicio falso esse miseri, qui sunt vere sua conscientia beati. Nulli enim, ut opinor, beatiores sunt quam qui ex sententia sua atque voto agunt. Humiles sunt religiosi? hoc volunt; pauperes sunt? pauperie delectantur; sine ambitione sunt? ambitum respuunt; inhonori sunt? honorem respuunt; lugent? lugere gestiunt; infirmi sunt? infirmitate lætantur. Cum enim, inquit Apostolus, infirmor, tunc potens sum.* Et mox: *Labor itaque, et ieiunium, et paupertas, et humilitas, et infirmitas non omnibus sunt onerosa, sed tolerare nolentibus; sive enim gravia hæc, sive levia, animus tolerantis facit.* S. Aug. in Psalm. 31. *Quomodo mala conscientia tota in desperatione est, sic bona conscientia tota in spe.* S. Chrys. hom. 1. in epist. ad Rom. *Animi tranquillitatem et lætitiam*, ait, *non principatus magnitudo, non pecuniarum copia, non potentiæ tumor, non corporis fortitudo, nec quid aliud, sed sola parit conscientia bona; quam certe qui puram habet, ut pannosus sit, ut cum fame luctetur, tamen tranquillior beatiorque est iis qui inter delicias degunt; sicut et qui sibi male conscius est, ut omnium bona possideat, omnium est miserrimus.* Illius exemplum dat S. Paulum, huius Achab regem. Causam dat S Gregor. in Psal. 143. *Nulla*, ait, *est maior afflictio quam conscientia delictorum.* Cum enim exterius patitur homo, ad Deum confugit. Quod si malæ conscientiæ tribulationem perferens, *in arcano cordis Deum non invenit, quid facturus est homo? ubi consolationem inveniet? ubi requiem perquiret?* Iustus autem licet afflictus, in arcano tamen cordis inveniens Deum, in eo lætatur et conquiescit. Ita S. Tiburtius Martyr tyranno minanti dira: *Omnis*, ait, *nobis vilis est pœna, ubi pura comes est conscientia.* Ex adverso: *Perversi trepidant, et ad omnia fulgura pallent. Igitur negligit calumniam omnem recta conscientia. Vacat timore quieta conscientia. Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa*, etc. *hic murus aheneus esto.* Talis ergo quovis rerum eventu securus, atque medios inter hostes, pericula et terricula Deo, cui se curæ esse scit, nixus intrepidus ait cum Davide: *Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo*, Psal. 26. Idem viderunt philosophi, sed per umbram. Unde Horatius l. 3. ode 3.

Iustum, ait, *et tenacem propositi virum,*
Non civium ardor prava iubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida, neque Auster,
Nec fulminantis magna Iovis manus.
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Post acrem sapientiæ concionem sapiens ipse Salomon orationem resumit, docetque qua ratione sapientia acquiri possit, nimirum eius invocatione, studio et auditu; ac v. 10. quis eius acquisitæ sit fructus, nimirum Dei gratia, et custodia ab omni malo, præsertim ab homine impio, et ab adultera, quæ sapientiæ, id est castitati, sanctitati et felicitati insidiatur. Igitur docet cum sapientia omnia Dei dona venire, omniaque mala averti, et sine ea ubique errari.

1. Fili mi, si susceperis sermones meos, et mandata mea absconderis penes te, 2. Ut audiat sapientiam auris tua: inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam. 3. Si enim sapientiam invocaveris, et inclinaveris cor tuum prudentiæ: 4. Si quæsieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam: 5. Tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies: 6. Quia Dominus dat sapientiam: et ex ore eius prudentia, et scientia. 7. Custodiet rectorum salutem, et proteget gradientes simpliciter, 8. Servans semitas iustitiæ, et vias sanctorum custodiens. 9. Tunc intelliges iustitiam, et iudicium, et æquitatem, et omnem semitam bonam. 10. Si intraverit sapientia cor tuum, et scientia animæ tuæ placuerit: 11. Consilium custodiet te, et prudentia servabit te: 12. Ut eruaris a via mala, et ab homine, qui perversa loquitur: 13. Qui relinquunt iter rectum, et ambulant per vias tenebrosas: 14. Qui lætantur cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis: 15. Quorum viæ perversæ sunt, et infames gressus eorum. 16. Ut eruaris a muliere aliena, et ab extranea, quæ mollit sermones suos, 17. Et relinquit ducem pubertatis suæ, 18. Et pacti Dei sui oblita est: inclinata est enim ad mortem domus eius, et ad inferos semitæ ipsius: 19. Omnes, qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ. 20. Ut ambules in via bona, et calles iustorum custodias. 21. Qui enim recti sunt, habitabunt in terra, et simplices permanebunt in ea. 22. Impii vero de terra perdentur: et qui inique agunt, auferentur ex ea.

Caput hoc est facile et clarum. Idem argumentum tractavit Ecclesiasticus, cap. 4. v. 11. et seq. cap. 39. v. 1. et seq. cap. 51. v. 25 et seq. quocirca hic brevis ero. Videat lector quæ locis citatis annotavi.

Vers. 1. et 2. Fili mi, si susceperis sermones meos, et mandata mea absconderis penes te; Syrus *in corde tuo*; ut audiat sapientiam auris tua: inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam.) Arabicus: *Si audierit sapientiam auris tua, tradidisti cor tuum ad intelligendum.* To *fili* significat non esse verba sapientiæ, ut vult Baynus; sed ipsius sapientis, scilicet Salomonis, q. d. Filius meus eris, si sermonibus meis auscultaveris, ait R. Levi. Salomon enim passim hic discipulum instruit, eumque vocat filium. Id patet ex v. seq. ubi ait: *Si enim sapientiam invocaveris*, etc. Si enim sapientia loqueretur, diceret utique: *Si me invocaveris.*

Nostra versio difficultatem habet; quomodo enim cohærent: *Si susceperis sermones meos*; etc. cum τῷ *inclina cor tuum*? Qui enim suscepit sermones sapientiæ, utique iam ad eam inclinavit cor suum. Viderunt hoc Septuag. ideoque clare vertunt. *Fili, si suscipiens eloquium mandati mei absconderis penes te, obediet sapientiæ auris tua* (minus recte aliqui codices habent, *obediat sapientia auri tuæ*; Aquila, Symmach. et Theodot. vertunt, *ad attendendum sapientiæ*) *et adiicies cor tuum ad intellectum.* Adduntque insuper: *Adiicies autem ipsum in admonitionem filio tuo*, quod non est in Hebræo; unde videtur aliunde irrepsisse: ac congruum habere potest sensum,

Digitized by Google

q. d. Si me, o fili, te quasi patrem docentem monentemque audieris, promitto tibi fore ut et te filius tuus docentem arguentemque audiat et obediat: sin mea monita spreveris, tua quoque spernet filius tuus. Iusta enim est hæc lex talionis sancita a iusto iudice Deo, ut quod quis tribuit patri, hoc recipiat a filio suo. Aut ut explicat auctor Catenæ Græcorum, q. d. Si acer impigerque sapientiæ auditor fueris, eos propediem progressus in ea facies, ut alteri quoque quasi filio et discipulo tuo, doctrinam quam hausisti, impertiri valeas. Eumdem sensum habere potest nostra versio Latina, si pro *inclina* legas *inclinabis*, uti legit Baynus, Pagninus et alii.

Secundo, Vatablus censet sententiam horum duorum versuum pendere, ac post vers. 3. et 4. qui per parenthesin interseruntur, expleri demum v. 5. Unde sic vertit: *Fili mi, si acceperis verba mea, et præcepta mea penes te reposueris, ut sapientiæ aures tuas accommodes, et cor tuum inclines institutioni*, etc. *tunc intelliges timorem Domini*. Sic quoque hæc legit et nectit S. Hilarius in Psalm. 127. initio: *Si enim*, ait, *sapientiam invoces et intellectui des vocem tuam, et exquiras eam tamquam argentum, et tamquam thesauros investiges eam, tunc intelliges timorem Domini.*

Tertio, Noster obscurius, sed profundius et germanius vertit, *inclina*. Docet enim hic Salomon viam et modum acquirendi sapientiam, qui est inclinare cor suum ad sapientiam, eique totum cordis sinum magna attentione, humilitate et aviditate expandere. Id patebit ex seqq. Sensus ergo genuinus est, q. d. Si susceperis (hebr. *si susci-pies*) id est si suscipere volueris sermones meos, et si mandata mea absconderis (hebr. *si abscondes*) id est si abscondere volueris apud te in sinu mentis tuæ, si, inquam, hoc agere cupis et destinas, inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam, sic ut auris tua audiat sapientiam; quo enim propendet cor, eo ipsum inclinat et aurem; τὸ enim ut *audiat sapientiam*, referendum est ad id quod sequitur: *Inclina cor*. Unde Baynus ex Hebræo sic vertit: *Ut attentam præbeas sapientiæ aurem tuam, inclinabis cor tuum ad intelligentiam*. Idem enim, ut iam sæpius monui, hic sunt *prudentia, scientia, intelligentia*; hisce enim pluribusque aliis nominibus copiæ et amplitudinis causa, vocatur sapientia practica, sive ethica quæ mores ad honestatem conformat. Ratio est, quod verba Hebræorum sæpe significant actum non realem, sed mentalem, vel verbalem, ut *susceperis* sit idem quod si volueris suscipere, non autem si actu præterito iam susceperis. Sic Deus ait Ieremiæ cap. 1. 10. *Constitui te hodie super Gentes, ut evellas, et destruas, et disperdas*, id est, ut prophetas et prædices Gentes fore evellendas, destruendas et disperdendas. Nec enim actu reali, sed mentali, vel potius verbali et prophetico Ieremias Gentes evulsit, destruxit et disperdidit. Vide ibi dicta. Rursum verba Hebræorum significant sæpe actum inchoatum et mente destinatum, non completum et opere perfectum: sic hic *si susceperis*, id est, si suscipere destinaveris et inchoaveris.

Significatur ergo, ait Iansenius, necesse esse sapientiæ studioso, ut cor suum abstractum ab amore rerum terrenarum (ad quas ex natura sua corrupta semper inclinatur et propendet) inclinet, atque totum addicat prudentiæ cognoscendæ, serio hoc ipsum et ex animo desiderans, sic ut non dedignetur auribus suis sapientiam ex aliis percipere, sed aures suas accommodet attente sapientum dictis percipiendis. Nisi enim cordis ad sapientiam propensitas et desiderium præcesserit, frustra aure corporali sapientia ex ore auditur sapientum. Inclinabis ergo cor tuum prudentiæ, sic ut audiat auris tua sapientiam: vel inclinabis cor tuum prudentiæ ad hoc, ut cum fructu et attente auris tua audiat sapientiam. Serium enim desiderium requiri ad comparandam sapientiam docet in sequentibus. Vox enim *absconderis* significat sapientiam esse rem pretiosam et cimelium summe desiderandum, et in arca, non argenti, sed mentis, studiose recondendum, iuxta illud Psal. 118. *In corde meo abscondi eloquia tua*, ne scilicet volucres cæli, id est aereæ potestates, ea diripiant et devorent iuxta parabolam seminis, quam proponit Christus Matth. cap. 13. 19. Hinc pro *ut audiat*, hebr. est להקשיב *lehacscib*, id est, ut attendat, ut auscultet, ut attente intendat; verbum enim קשב *kasciab* significat magnam attentionem mentis, quæ fit cum gestu, puta cum aurium arrectione; unde in Scriptur. passim auribus tribuitur. In verbis ergo Hebraicis *ut audias* et *inclina*, est aliquid energiæ, inquit Baynus, quam Latinus sermo non assequitur, qua magnum studium et sedulitas in audiendo commendatur, et humilitas cordis, dum aurem inclinat. Si audieris, inquit, sic attendere facias aurem tuam sapientiæ. Hoc est quod Christus toties repetit: *Qui habet aures audiendi, audiat*. Valde difficile est iuvenibus oblectare sese rebus seriis, habere aurem attentam sapientiæ præceptis, habere cor inclinatum ad intelligentiam, scilicet eorum quæ sapientia docet. Vel potius, inclinare cor ad intelligentiam, est applicare animum ad res quæ mente et intelligentia percipiuntur, q. d. Remove cor et desiderium tuum a rebus quas vides, quas audis, et quæ reliquis sensibus hauriuntur, et attentum habe ad res cælestes, quæ cogitatione comprehenduntur et intelligentia, usque adeo id difficile est, ut humanas quodammodo superet vires; et proinde ad preces confugiendum est, iuxta id quod sequitur.

Igitur ut sapientiæ fias compos, aures et cor ipsi dede, cor totum ad illam inclina, aure tota illi ausculta. Cor enim est centrum animæ et pondus horologii nostri interni, iuxta illud S. August. *Pondus meum amor meus, eo feror quocumque feror*. Amor enim est actus et affectio cordis, quæ facit ut voluntas rem amatam toto affectu prosequatur, ut intellectus eius pulchritudinem iugiter consideret, ut memoria eius semper recordetur. Huc faciunt illa vulgo trita:

Si cupidus es discendi, disces plurima.
Doceri velle, summa est eruditio.
Ubi deest mens, disciplina nil iuvat.
Numquam discitur satis, numquam nimis quod discitur.
Amor, magister optimus discentium.

Denique cor est mens et voluntas cordata: hinc cor symbolum, et, iuxta Galenum, sedes est sapientiæ, iuxta illud:

Cor sapit, et pulmo loquitur, fel commovet iram,
Splen ridere facit, cogit amare iecur.

Vide quæ de corde fuse dixi Ezech. 36. vers. 6.

Si enim sapientiam invocaveris, et inclinaveris Vers. 3.
cor tuum prudentiæ.) Syrus: *Si ad intelligentiam vocem tuam extuleris*. Nonnulli codices Græci addunt: *Sensum autem quæsieris magna voce*. Sed cæteri ea delent: unde in Vaticano ad marginem sunt adscripta; in alio autem notata sunt asterisco; videntur ergo ex alia versione in textum irrepsisse. Dat causam cur dixerit: *Inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam*. Τὸ *invocaveris* tripliciter exponi potest: Primo, S. Hilarius in Ps. 127. *Ante enim*, ait, *invocanda est sapientia, id est omne legendi officium intellectui est deputandum*, q. d. Sapientiam invocare, est eam legendo inquirere; legenti enim lectio ipsa muta voce respondet, et sapientiam, quam liber continet, oculis mentique imprimit.

Secundo, Baynus: *Si invocaveris*, inquit, id est, si elegeris. Sic enim Israel vocatur מקורא *mecora*, id est *vocatus*, hoc est, electus Dei, Isaiæ 48. vers. 12. et 15. et S. Paulus hoc titulo gloriatur, quod sit *vocatus*, id est electus, *Apostolus*, Rom. 1. 1.

Tertio, simpliciter et plane: *Si invocaveris*: hebr. *si vocaveris*, vel clamaveris, scilicet ad sapientiam suspirando, et ardentibus precibus a Deo eam efflagitando, ita ut totum cordis tui sinum ad eam postulandam, æque ac acceptandam expandas. Chald. Si *matrem intelligentiam vocaveris*, significat ingenti desiderio et precibus, æque ac labore et studio parandam sapientiam. Sic Salomonem secutus Siracides explicat, dicens cap. 39. 1. *Sapientiam omnium antiquorum exquiret sapiens*, etc. *cor suum tradet ad vigilandum dilucnlo ad Dominum, qui fecit illum, et in conspectu Altissimi deprecabitur*. Vide ibi dicta.

Digitized by Google

Huc pertinet expositio Aben Ezræ, q. d. Si ita exclamaveris ad sapientiam accersendam, sicut quis amicum, cuius desiderio angitur, vocare solet. Porro Salonius: *Ille*, ait, *inclinat cor suum ad cognoscendum prudentiam, qui humiliat se et emundat animum a peccatis, ut dignus fiat ad percipienda mysteria divinitatis.*

Tunc ergo invocas sapientiam, cum cognitionem pulchritudinis et valoris veræ virtutis ad te oratione vocas, et eam a Deo instanter petis. Tunc inclinas cor tuum prudentiæ, cum in oratione positus non tantum Deum alloqueris, verum etiam eius vocem reverenter auscultas, ut ipse te prudentiam doceat, et de natura ac pretio virtutis erudiat. Si ita virtutis notionem postulaveris, dabitur tibi tam profunda et efficax, ut in corde tuo magnum desiderium virtutis exsuscitet, et ad sequelam eius instiget. Huc pertinet illud Senecæ in Proverbiis; *Oratorem te putes, si tibi ipsi quod oportet persuaseris.* Et illud Sapientis: *Prudentia non calliditate, sed consilio tuetur prudentem.*

Vers. 4. SI QUÆSIERIS EAM QUASI PECUNIAM (Hebr. *sicut argentum;* Syrus, *sicut thesaurum*) ET SICUT THESAUROS EFFODERIS ILLAM.) Hebr. תחפשנה *tachpesenna*, id est *scrutatus fueris;* Septuag. *investiges eam.* Pro *thesauros,* Symmachus et Theodot. vertunt, ἀπόκρυφα, id est abscondita, occulta, recondita; tales sunt thesauri; θησαυρὸς enim græce dicitur quasi τίθεται εἰς αὔριον, id est repositus in crastinum, puta reconditus in longum tempus. Et Hebr. מטמון *matmon*, (unde Chaldæum, Syrum, Græcum et Latinum *mammon* vel *mammona*) dicitur a טמן *tamon*, id est *recondere;* opes enim et thesauri arcte reconduntur.

Sapientia est thesaurus.

Comparat ergo sapientiam thesauro: Primo, quod sicut thesaurus arcanus et absconditus est, sic et sapientia.

I. Secundo, sicut thesaurus magna aviditate a cupidis

II. quæritur, sic et sapientia a sui studiosis. Unde S. Chrysost. in Catena Græcorum: *Sicut*, inquit, *avari quærunt argentum, ita tu sapientiam.* Quocirca huc allusit Christus in parabola thesauri, dicens: *Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro: quem qui invenit homo, abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum,* Matth. 13. 44.

III. Tertio, sicut thesaurus magno et invicto labore quæritur, magnaque voluptate invenitur et effoditur, sic et sapientia: labori enim respondet fructus; et quod quis assidue quærit, hoc tandem invenit, nimirum:

Omnia vincit labor.

Cælites sudore cuncta fænerant mortalibus:
Serva sunt, et obsequuntur cuncta diligentiæ;
Vincit naturam alta diligentia.

Clemens Alexand. lib. 4. Strom. ex Hesiodo asserit, quod sudor ante virtutem sit positus:

Via longa est, inquit, *atque acclivis ad ipsam:*
Ardua namque prius, sed cum ad fastigia ventum,
Fit facilis.

Et ex Simonide: « Fertur, inquit, virtus habitare in rupibus aditu difficilibus, nunc autem eam celerem castum locum tenere, et quæ nec aspici possit omnium mortalium ciliis, sed ab eo demum ad quem sudor venerit, qui medetur iracundiæ, et processerit ad summam animi magnitudinem. »

Hinc mysticæ philosophiæ interpretes, ait Pierius in hierogl. cordis et sagittæ, aiunt Plutonis cor ab Herculea sagitta vulneratum, eoque significari, nihil esse tam abditum in rerum natura, quo non pervenerit philosophiæ studium. Sic S. Gregor. Nazianz. orat. 20. ait S. Basilium suo studio philosophiæ latebras omnes penetrasse.

Quocirca mystice S. Gregor. libr. 5. Moral. cap. 5. per sapientiam et disciplinam intelligit mortificationem, explicans illud Iob. cap. 3. « Quasi effodientes thesaurum. Omnes namque, inquit, qui fodiendo thesaurum quærunt, cum fodere altius cœperint, ad laborem instantius inardescunt; quia quo se thesauro abscondito iam iamque appropinquare æstimant, eo in effodiendo enixius laborant. Qui igitur plene mortificationem suam appetunt, quasi effodientes thesaurum quærunt; quia quanto fiunt viciniores ad finem, tanto se exhibent ardentiores in opere. »

A

Et inferius aliter idipsum explicans: « Quia enim perfecte mori mundo non possumus, nisi intra mentis nostræ invisibilia a visibilibus abscondamur; recte hi qui mortificationem suam appetunt, thesaurum effodientibus comparantur. Mundo enim per invisibilem sapientiam morimur, de qua per Salomonem dicitur: Si quæsieris illam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis eam. Sapientia quippe in rerum superficie non iacet, quia in invisibilibus latet. Et nunc mortificationem nostram contingentes sapientiam apprehendimus, si relictis visibilibus in invisibilibus abscondamur: si sic hanc cor effodientes quærimus, ut omne quod terrenum mens cogitat, a semetipsa manu sanctæ discretionis eiiciat, et thesaurum virtutis, qui se latebat, agnoscat. Facile enim in se thesaurum quæsitum invenit, si eam, quæ se male presserat, molem a se terrenæ cogitationis repellat. »

Urget Beda τὸ *effoderis:* multi enim fodiunt, sed non effodiunt. « Qui thesauros effodit, inquit, eiicit terræ rudera,

B

efficit in altum foveam, et sedulus insistit labori, donec thesauros, quos inquirit, attingat. Et qui thesauros sapientiæ invenire desiderat, quidquid sibi terrenum inesse compererit, expurget, carnales illecebras abscindat, fossam humilitatis faciat, nec quiescat ab agendo prius quam se venam veritatis invenisse cognoverit. »

Rursum τὸ *effoderis* significat totum sapientiæ thesaurum, quoad licet, exhauriendum esse. Nam sicut ii qui invenere thesaurum, non contenti partem eius effodisse, assiduo labore pergunt effodere, donec totum exhauriant; sic pariter sapientiæ et virtutis avidus, non contentus partem eius acquisivisse, indefesse pergit, donec eam totam eiusque perfectionem et culmen possideat. Hic verum est illud: *Qui conatur, ivatur. Fatum adiuvat conatum, Tonans conantem.*

TUNC INTELLIGES TIMOREM DOMINI, ET SCIENTIAM Vers. 5.
DEI (Chald. *a facie Dei*) INVENIES.) Quæres, quis hic *timor Domini*, et quid faciat ad sapientiam, quæ hic eius

C

studioso a Sapiente promittitur? Primo, Caiet. *timorem* accipit metonymice pro obiecto timoris, puta pro retinendo respectu Dei, q. d. Tunc intelliges timendo a summo Deo, quæ coram eo vere sint timenda. Discernes enim metuenda a non metuendis relative ad fontem essendi (hunc enim significat Hebr. *Iehova*) nec timebis quæ mundani timent, nimirum timebis peccatum, iudicium et gehennam, quæ Deus minatur peccatori, ideoque vere sunt terribilia et summe metuenda; non autem timebis paupertatem, ignobilitatem, irrisiones; quæ mundani minantur et timent quasi res terribiles, cum sint ludicræ, caducæ et parvi momenti. *Et scientiam Dei invenies;* Hebr. *Elohim*, q. d. *Et invenies scire secundum Elohim*, id est iudicem universorum, ut scilicet scias summe eum esse metuendum, cavendaque peccata quæ ipse iudicaturus est, et igne æterno puniturus.

Verum alii passim proprie hic accipiunt *timorem Domini* pro eius metu, cultu, religione et amore. Iam cum duplex sit hic timor, scilicet servilis et filialis, dupliciter

D

pariter hunc locum exponas: Primo, de servili, q. d. Si quæsieris sapientiam eiusque præceptis cor inclinaveris, tunc intelliges timorem Domini, id est, tunc incipies timere Deum, quasi summum insipientiæ et peccati iudicem ac vindicem, et sic ad sapientiam et virtutem pervenies: huius enim initium est timor Domini, ut dixi c. 1. v. 7. Alludit ad scrutinium thesaurorum: hos enim periti scrutari solent per signa et indicia, quibus repertis recta via pergunt ad inveniendum thesaurum. Talia signa olim erant carbones et cineres: hos enim solebant terræ inspergere ii, qui thesaurum abscondebant, ut iis quasi indiciis nossent locum, quo requirendus esset, ne eius oblivíscerentur, itaque eum perderent. Porro carbones et cineres sunt reliquiæ ignis, ac consequenter symbolum incendii gehennæ, quod est obiectum timoris servilis.

Secundo, plenius exponas de timore filiali, q. d. Si toto corde quæsieris sapientiam, eiusque præcepta, utique consequeris timorem Domini, qui est ipsissima sapientia

Digitized by Google

ac scientia Dei, quam Sapient. 10. 10. vocat *scientiam sanctorum*, iuxta illud Iob. 28. 28. *Timor Domini, ipsa est sapientia; et recedere a malo, intelligentia.* Hic enim timor est Dei amor et charitas; amore enim stringit et complectitur Deum, quasi summum bonum, timore cavet ne tantum bonum perdat vel offendat. Sicut ergo veteres finxere aurifodinas et thesauros custodiri a gryphibus et draconibus: sic sapientiæ, virtutis et charitatis custos est timor castus et filialis. Ita S. Hilar. in Ps. 127. citato hoc loco: *Nobis, ait, timor Domini omnis in amore est, motumque eius dilectio perfecta consummat. Dilectionis autem nostræ in eum hoc proprium officium est, parere monitis, statutis obtemperare, pollicitis confidere.* Sic et Beda, Hugo et Iansen. qui et sapienter annotat: Non est autem, ait, illud sic intelligendum quasi prius non habeatur Dei timor, aut aliquid sapientiæ divinæ. Nam ex Dei timore et sapientia procedit, ut quis pro sapientia precetur, eamque ardenti desiderio quærat. Sed dicit tunc timorem Dei intelligendum, et scientiam Dei inveniendam: quia tunc in homine firmabitur, perficietur, eique placere et dulcescere incipiet, dabiturque, quo adhuc indigebat, iuxta illud Evangelicum: *Omni habenti dabitur.* Et Dion. (*Tunc intelliges timorem Domini*) id est, inquit, vere experimentaliterque cognosces, atque invenies filialem Dei timorem. Quanto namque intentius studueris desuper illustrari, et dono sapientiæ perfici, tanto amplius formidabis summi Dei Patris aspectum offendere, et coram eo intimorate te gerere: ipsaque infusa sapientia te docebit istum timorem castum et sanctum, ostendendo tibi quam infinite et incomparabiliter Deus altissimus sit sincere timendus, honorandus ac diligendus; sicque ingeret tibi sapientialem pudorem, ut ubique erubescas coram divini vultus præsentia inhoneste, negligenter aut turpiter te habere. Ad quod etiam Seneca admonens ait: Non aliter te habeas in secreto, aliter in publico. *Et scientiam Dei invenies*, id est sapientiam eiusque profectum et perfectionem obtinebis a Domino. De quo Psalmista Psal. 33. *Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ non confundentur.* De qua scientia dicit Dominus in Osee c. 6. *Scientiam Dei volo plus quam holocausta.* Apostolus quoque Philip. 3. 8. *Existimo*, inquit, *omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei.* Hæc Dionysius.

Similiter hunc locum explicat S. Ambros. in Psal. 118. octon. 5. ad illud: *Statue servo tuo eloquium tuum:* qui et causam assignat: *Etenim*, ait, *vera sapientia a timore Dei incipit, nec est sapientia spiritalis sine timore Dei; ita timor sine sapientia esse non debet. Basis quædam verbi est timor sanctus. Sicut enim simulacrum aliquod in basi statuitur, et tunc maiorem habet gratiam, cum in basi statua fuerit collocata, standique accipit firmitatem; ita verbum Dei in timore sancto melius statuitur, fortius radicatur in pectore timentis Dominum, ne labatur verbum de corde viri: ne veniant volucres, et auferant illud de incuriosi et dissimulantis affectu.* Et mox: *Timor ergo verbi est locutus, sit in pace locus eius. Timor quædam statio verbi, verbum timoris est disciplina. Plenus enim disciplinæ timor non nutat ad lapsum.* Et inferius: *Timor informatur per sapientiam, instruitur per intellectum, consilio dirigitur, virtute firmatur, cognitione regitur, pietate decoratur.*

Vers. 6. QUIA DOMINUS DAT SAPIENTIAM, ET EX ORE EIUS PRUDENTIA ET SCIENTIA.) Syrus, Septuag. et Chald. *et a facie eius cognitio et intelligentia.* To *quia* dat causam eius, quod dixit v. 3. *Si enim sapientiam invocaveris*, etc. *invenies.* q. d. Non solo auditu et studio, sed et oratione et invocatione comparanda est sapientia, quia ipsa est donum Dei: Dominus enim dat sapientiam hanc et scientiam sanctorum. Sapientiam enim humanam disces ex Aristot. Platone, etc. sed divinam hanc non nisi a Deo, iuxta illud Eccl. cap. 39. 8. *Si enim Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentiæ replebit illum.* Et Iacobi 1. 5. *Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter.* Hinc Thalassius Hecatontade 2. *Quod lux, ait, est videntibus et visis, hoc Deus est intelligentibus et intellectis. Solus Deus natura bonus est et sapiens: fit autem et mens participatione talis, modo studiosa sit.*

Quod sequitur: *Et ex ore eius prudentia, et scientia*, significat primo sapientiam hanc provenire ex Dei revelatione facta Prophetis et Apostolis in S. Scripturis, quas populo exponunt et prædicant doctores et prædicatores; secundo, hanc revelationem et prædicationem non sufficere ad percipiendam hanc sapientiam: sed insuper opus esse interna Dei illuminatione, qua Deus menti persuadeat illa quæ foris audit et legit, iuxta illud Christi Ioan. cap. 6. vers. 45. *Erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me. Cum igitur*, ait S. August. lib. 1. ad Simplician. q. 2. *prædicatur Evangelium, quidam credunt, quidam non credunt; sed qui credunt prædicatori forinsecus sonanti, intus a Patre audiunt et discunt; qui autem non credunt, forinsecus audiunt; intus autem non audiunt, neque discunt.*

Nota sapientiam ita esse donum Dei, ut tamen sit opus quoque hominis: homo enim illam sibi parare debet partim studio, partim oratione. Simili modo virtus, v.g. castitas, est donum Dei, et simul opus hominis eam libere amplectentis, ac pro ea contra vitia decertantis, uti fuse dixi 1. Corinthios capite 7. vers. 7. Sic opera gratiæ sunt opera tum gratiæ quasi causæ principalis, tum liberi arbitrii quasi cooperantis.

Porro idem est sapientia, scientia, prudentia, uti sæpius monui; etsi Lyran. et Baynus ea distinguant hoc modo, quod sapientia sit cognitio rerum cælestium, scientia sit rerum necessariarum in hac vita, prudentia sive intelligentia spectet ad mores et integritatem conversationis inter homines.

Symbolice Beda: Verbum, inquit, quod est Sapientia, processit ab ore Patris, cum a mente eius conceptum fuit, dictum et genitum ab æterno. Rursum ex ore eius fluit scientia et sapientia, quia os hominis, nisi ab eo sanctificatum et consecratum fuerit, sapientiam eloqui nequit.

CUSTODIET RECTORUM SALUTEM, ET PROTEGET GRA- Vers. 7.
DIENTES SIMPLICITER.) Hebraice, *abscondet rectis salutem, scutum* (clypeus est) *ambulantibus in perfectione;* Septuag. *thesaurizat recte agentibus* (sanctus Augustinus libr. 4. contra advers. Legis et Prophetar. capite 17 legit, *diligentibus se*) *salutem, proteget gressus eorum;* Tigurina. *reponit iustis essentiam* (id est, ait Vatablus, *is servat iustis doctrinam veram*) *protegit innocenter ambulantes;* Chaldæus, *abscondet iustis incolumitatem, et auxiliabitur his qui ambulant absque macula;* Syrus, *servat rectis spem, et adiuvabit ambulantes sine macula.*

Nota: Pro *custodiet*, hebr. est יִצְפֹּן *itspon*, id est abscondet, reponet, servabit quasi thesaurum. Thesaurus enim duo includit: Primo, rem esse pretiosam; secundo, esse arcanam et reconditam.

Pro *salutem*, hebr. est תּוּשִׁיָּה *tusciia*, quod Pagnin. Tuscia hebr. quid?
Tigurina et alii vertunt *ovoiav*, id est essentiam, existentiam, substantiam, a rad. יֵשׁ *ies*, id est *est.* Hebræum enim *ies* in omnes linguas transiit. Unde R. Levi, *reservabit rectis id quod est;* Chald. *incolumitatem;* Noster et Septuag. vertunt, *salutem*, quasi *tuscia* per allusionem et commutationem unius litteræ respiciat ad יֶשַׁע *iescia*, id est, salus, et תּוֹשִׁיעַ *toscia*, id est *salvabit;* R. Moses vertit, *legem;* alii, *formam, præscriptum, et quidquid stabile est ac solidum;* alii, *fortunam, successum;* alii melius vertunt, *sapientiam:* quia sapientia est nobilissima solidissimaque res et essentia, ut hunc locum explicat Isaias cap. 33. 6. ubi Septuag. sic vertunt, *in thesauris est salus nostra;* quam explicant subdentes: *Sapientia et scientia et pietas in Deum, isti sunt thesauri sapientiæ.* Omnes hæ versiones eodem recidunt: *tuscia* enim proprie significat *essentiam;* inde *sapientiam*, quia hæc est quasi anima et vita essentiæ hominis: inde *legem*, quia sapientia consistit in observatione legis, vel, ut R. David: Lex, inquit, dicitur *tuscia*, id est essentia, quia cum cætera sint caduca et vana, sola lex perpetuo durat: inde *salutem*, quia

hanc tribuit sapientia, et ita de cæteris. Unde Aben Esra: A *Sapientia*, ait, *essentiæ appellationem sortitur, quod sit, atque ad omnem æternitatem duret. Hæc porro a Deo iustis reservatur, ut eius ope servent iustitiæ tramitem, hoc est præcepta divina.*

Igitur primo, Lyran. sic exponit, q. d. Deus rectis et iustis pro præmio iustitiæ dabit salutem, id est sanitatem mentis et corporis. Secundo, Iansenius, q. d. Deus apud se recondit sapientiam et salutem quasi ingentem thesaurum, eumque non omnibus, nec semper, sed solis rectis et iustis erogabit tempore a se decreto. Tertio, Caiet. et Salazar hunc versum referunt ad id quod dixit vers. 4. « Si sicut thesauros effoderis eam, scilicet sapientiam, utique invenies eam; quasi hic eius dicti det rationem, quia scilicet Deus custodit, reponit, occultat, thesaurizat (omnia in idem recidunt) salutem, sapientiam, videlicet veram, quæ est iustitia ipsa et salus animi. Si enim Deus thesauri adinstar sapientiam abscondit, recte sequitur thesauri in modum effodiendam esse. Dicitur autem abscondere vel thesaurizare rectis, vel recte agentibus; hebraice, Iesarim, id est sedulis; August. diligentibus se; quia locuples iste thesaurus, quem sic latere Deus voluit, nisi a sedulis et accuratam diligentiam navantibus non eruitur. » Hæc ipsi. B

Hæ omnes expositiones veræ sunt et coincidunt: studiosis enim sapientiæ loco præmii promisit dandam ipsis a Deo sapientiam: nunc vero quantum id sit præmium, quantosque fructus, bona et commoda afferat, explicat, dicens quod Deus per sapientiam custodiat rectorum salutem, dum facit ut inter medias mundi tentationes, pericula et naufragia, quibus insipientes et impii cadunt et pereunt, sapienter incedant, ne ullam peccati gravioris labem contrahant, sed recta et feliciter ad portum salutis æternæ evadant. Congruum hoc est præmium, dum observantes Deum Deique legem, vicissim servantur et observantur a Deo.

Unde nonnulli sic exponunt: Deus custodiet *tusciia*, id est essentiam, hoc est, soliditatem et constantem in bono C perseverantiam iustorum, quæ ingens est thesaurus; recta enim ducit ad gloriam cælestem: perseverantia enim summum est Dei donum. Nam ut ait S. Bernard. (vel quisquis est Auctor) serm. de virtute obedientiæ: *Perseverantia est singularis filia summi regis*, quam qui duxerit, dotis nomine cælum accipit. Et subdit: *Finis virtutum est, earumque consummatio est, totiusque boni repositorium.* Ecce hoc est quod hic dicitur: *Reponit iustis essentiam.* Igitur magnum perseverantiæ donum in manu solius est Dei; quod iustus mereri de condigno nequit; sed tantum supplicibus precibus ab eo flagitare et impetrare. Quocirca saluberrima est hæc precatio: Domine, da mihi perseverantiam: da mihi assidue gratiam, quam prævides mihi fore congruam: dirige me per eas vias, officia, status, actiones, quæ peccati non habent scandalum, quibus prævides me certo et infallibiliter perseveraturum, ac perventurum ad felicitatem æternam.

Oratio saluberrima, quæ?

Anagogice ergo Pagninus in Thesauro linguæ Hebr. in voce *tusciia*, id est essentia: Deus, inquit, reservat et the- D saurizat iustis essentiam suam, ut scilicet eamdem illis clare videndam offerat in cælo; hanc ergo illis quasi thesaurum recondit: hinc Christus eamdem comparat thesauro, *quem qui invenit homo, præ gaudio illius vadit et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum*, Matth. 13. 44. Sic et ex Pagnino, Iansenius et Salazar.

Allegorice Rabbini nonnulli hæc referunt ad Christi incarnationem: Christus enim est Sapientia ex ore Patris procedens, quæ os nostrum carnemque assumpsit, ut nos veram sapientiam, viamque ad salutem Iudæis occultam edoceret. In *Midras* enim, id est in expositione lamentationum Ieremiæ, dicitur: *Deus sanctus erit sedens, et exponens coram iustis sensum legis per manus Messiæ, sicut dictum est Prov. 2. Revelat vel occultat rectis legem, clypeus ambulantibus simpliciter, vel perfecte. Dixit R. Abraham Aben Esra: Celat rectis legem, quia occultat ab eis verbum sapientiæ, donec veniat tempus et exponat eam ore suo coram magistris.* Ita Galatin. l. 3. c. 49. de Arcanis fidei.

Et proteget gradientes simpliciter.) Hebr. *clypeus est ambulantibus in simplicitate*, id est in innocentia et perfectione, q. d. Instar clypei defendet innocentes et perfectos. Hæc verba nectenda sunt sequentibus hoc modo: *Proteget gradientes simpliciter.*

Servans semitas iustitiæ, et viam sanctorum custodiens.) *Servans*, id est servare faciens: hebr. enim est לִנְצֹר *lintsor* id est, ad servandum, ut scilicet iusti servent, Deo eos servante, semitas iustitiæ. Vel est hypallage, q. d. Deus servat in iustis semitas iustitiæ, hoc est, Deus servat iustos in semitis iustitiæ, ut ab eis non declinent ad dexteram vel sinistram. Sensus est, q. d. Deus protegit iustos per sapientiam et gratiam suam, assidue servans mentem illorum, ut inter tot errandi et labendi præcipitia teneant firmiter semitas iustitiæ, ut per eas iugiter incedant; itaque viam sanctorum custodit, dirigit et perducit ad metam, puta ad cælestem felicitatem. Unde B Septuag. clare vertunt: *Protegit autem gressum eorum ad custodiendas vias iustificationum, et viam reverentium se custodit*; Syrus, *vias piorum suorum custodit.* Sic Deus promisit Abrahæ iustitiæ et obedientiæ præmium, dicens: *Noli timere, Abraham, ego protector tuus sum* (hebr. *ego scutum tuum sum*) *et merces tua magna nimis*, Genes. cap. 15. 1. vide ibi dicta. Hoc est, quod orat Psaltes: *Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea*, Psal. 16. 5. Alludit, imo citat illud Annæ matris Samuelis, 1. Reg. cap. 2. v. 9. *Pedes sanctorum suorum servabit, et impii in tenebris conticescent*, pro quo Salomon hic v. 13. habet: *Ambulant per vias tenebrosas.* Vers. 8.

Tunc intelliges iustitiam, et iudicium, et æquitatem, et omnem semitam bonam.) *Tunc* respicit præcedentia, q. d. Cum præstiteris ea quæ dixi de invocatione et investigatione sapientiæ; aut, cum dederit Deus sapientiam, *tunc intelliges iustitiam, iudicium, et æquitatem*, C hoc est, omnem semitam bonam: in hisce enim tribus sita est sapientia. An et quomodo hæc tria distinguantur dixi c. 1. v. 3. Præclare Thalassius Hecatontade 1. *Iesum amans*, inquit, *liberabitur a malitia, et ipsum sequendo veram videbit scientiam. Mens a perturbationibus libera videt subtilius. Menti in summum purificatæ angusta sunt omnia quæ sunt, semperque esse cupit extra omnia quæ sunt facta. Vis semel ab omnibus affectionibus liberari? assuefacito te charitati, continentiæ et precibus. Mens apud Deum moram faciens precando, affectivas animæ vires a passionibus liberat.* Vers. 9.

Nota viam sapientiæ et virtutis vocari *semitam.* Primo, quia arcta est, cum reliqua via per quam currus incedunt, sit lata et larga. Ita S. August. in Psal. 121. Secundo, quia compendiosa et brevis est ad perfectionem et felicitatem: sic enim semitæ sunt breviores viæ. Tertio, quia directa est, uti semita. Quarto, quia semitæ sunt viatoribus per montes et rupes, quos currus circumeunt: similiter enim via virtutis est ardua et excelsa. Ita Lyranus.

Via virtutis est semita ob quatuor analogias.

D Pro *semitam* hebr. est מַעְגָּל *magal* id est orbita, rotunda, per quam currus, puta rotunditas rotarum curulium incedit: עָגֹל *agol* enim est teres et rotundum: unde Aquila vertit, καμπτούς, id est *flexus*; Symmach. συνελιγμούς, id est *involutiones*, gyros, flexus; Septuag. vertunt, ἄξονας, id est *axes, orbitas, tramites*, semitas. Unde sic habent in Catena Græc. *Tunc iustitiam et iudicium intelliges, omnesque honestatis orbitas prospere absolves.* Orbitæ et axes rotarum, inquit auctor Catenæ, apposite ad animum transferuntur: ut enim axes, quibus rotæ inseruntur, in quadam æquabilitate perpetuo illas continent; ita iustitia animam eiusdemque vires præcipue inferiores (hæ enim per rotas hoc loco insinuantur) firmat, iugiterque in officio continet. Possunt quoque per rotas præcepta Dei, quæ ad Deum ducunt, animumque ad eiusdem cognitionem dirigunt, accipi. Hæc auctor. Orbitæ ergo primo significant æquabilitatem sapientiæ et virtutis; secundo, facilitatem quam parat ipsa exercita-

tio: licet enim virtus initio incipienti, ob contrarias concupiscentias, sit difficilis, exercitio tamen eas superanti fit facilis. Unde S. August. in illud Psal. 30. *Posuisti in loco spatioso pedes meos*, quærens quomodo spatiosum simul et angustum est virtutis iter, punctim rem acu tangens respondet: *Certe angusta via est, laboranti angusta est, amanti lata est.* Tertio, orbitæ significant iter virtutis esse apertum, publicum, tritum et regium: talis enim est orbita curruum. Quarto, esse perfectum: circularis enim figura, qualis est orbitarum, est completa et perfectissima.

Flexus vero et gyri, ut vertunt Aquila et Symmach. significant primo, virtutis iter esse arduum et præceps, quod proinde nunc flectendo declinare et gyrare, nunc generose superare et transcendere oporteat.

Secundo, sapientiam et virtutem esse flexilem, quia in omnibus sinit se flecti, gyrari et regyrari fræno rationis, legis et voluntatis divinæ. Sic hoc fræno regendam esse linguam docet S. Iacobus c. 3. v. 3. de quo ibidem multa dixi.

A Tertio, Beda censet hominem triplici motu cieri, nimirum per iustitiam Deo satisfacere, per æquitatem proximo, per iudicium sibi ipsi. Simili modo in Angelis, ut docet S. Dionys. c. 4. de Divin. nom. (et pari modo in animabus sanctis) sunt tres motus, nimirum reflexus, rectus et circularis. Reflexus est, cum angelus vel anima a creaturis reflectitur, et resilit ad Creatorem, eum in omnibus agnoscens, amans et laudans. Rectus est, cum recta ad proximos tendit, illisque præstat, quod ex rectitudine iustitiæ vel charitatis debet. *Recta linea*, ait Dionys. *movetur anima ad ea quæ circa se sunt prodiens.* Circularis est, cum anima se recolligit, et in se ipsam redit, suæ conscientiæ quieti et coniunctioni cum Deo consulens. Tunc enim ait S. Dionys. *circa identitatis auctorem pulchrum et bonum indesinenter choream ducunt.* Apte ergo ait Salomon: *Tunc intelliges iustitiam, et iudicium, et æquitatem*, Deo videlicet famulans, tibi consulens, proximo providens, videlicet omnem semitam bonam, omnes flexus bonos et omnes gyros bonos; sic omnes motus differentias spiritualiter exprimes. Ita Salazar. *(Triplex Angeli et animæ motus.)*

SECUNDA PARS CAPITIS.

Docet quis sit fructus sapientiæ, nimirum cum illa venire omnia bona, et mala omnia averti.

Vers. 10. SI INTRAVERIT SAPIENTIA COR TUUM (Septuag. *si venerit in tuam mentem*), ET SCIENTIA ANIMÆ TUÆ PLACUERIT (idem est *scientia* quod sapientia) CONSILIUM CUSTODIET TE, ET PRUDENTIA SERVABIT TE.) Septuag.
Vers. 11. *cogitatio sancta servabit te.* Pro *placuerit* hebr. est נָעֵם *inam* quod Septuag. vertunt, *pulchra esse videbitur*; Aquila, εὐπρεπώσει, id est *decora et venusta erit*; Pagnin. *si dulcuerit*; alii, *si amœna, iucunda, suavis fuerit*; alii ad verbum, *si scientia pulchrescet animæ tuæ*, ut videaris tibi pulcher ex pulchritudine scientiæ, quam suspicis et admiraris; Vatabl. *si sapientia cor tuum intraverit, et scientia animum tuum delectaverit, prospicientia custodiet te, et intelligentiæ institutio te servabit.* Idem aliis et aliis verbis repetit, exaggerat et inculcat, ut sapientiæ honestatem et decus discipulo commendet, illumque in eius velut sponsæ pulcherrimæ et castissimæ amorem accendat. Sensus est, q. d. Si sapientiam in animæ tuæ penetralia admiseris, eiusque decorem perspexeris et complexus fueris, consilium quod ipsa tibi suggeret, quoque res tuas omnes sapienter et decore moderabitur, custodiet te (hebr. *super te*, q. d. Super te excubabit circumquaque, sicut vigil excubat super castra) et prudentia quam te docebit, servabit te ab omni malo, necubi per imprudentiam labaris: nimirum ut eruaris primo a via mala, et ab homine qui perversa loquitur; secundo, ut eruaris a muliere extranea; tertio, ut ambules in via bona, uti sequitur: non enim sufficit declinare a malo, nisi et facias bonum. Huc facit quod sanctus Chrysostomus homil. 63. ad Popul. docet, tantam esse virtutis suavitatem, ut cætera omnia, quæ in mundo suavia sunt, illi comparata amara et fellea esse videantur, imo ut omnes labores, dolores, cruces sua suavitate condiat, dulcoret et suaves efficiat.

Sic sapientia, virtus et charitas dulces effecit ignes S. Laurentio, leones S. Ignatio, sagittas S. Sebastiano, equuleos S. Vincentio, carbones S. Tiburtio. Sic S. Lucia Virgo sapiens ad rogum, quasi ad epulas invitata, læta et exultans processit. Sic et S. Agnes, S. Cæcilia, cæteræque virgines et martyres. Hinc de S. Stephano canit Ecclesia: *Lapides torrentis illi dulces fuerunt: ipsum sequuntur omnes animæ iustæ.*

(Virtus est pulchra Noemi.) Igitur sapientia et virtus est pulchra Noemi (a *inam* enim et *naam*, id est *pulchra fuit*, dicta est *Noemi*) de qua dicitur Ruth c. 1. 20. *Hæc est illa Noemi* decora et speciosa, quæ omnium oculos in sui speciem et admirationem rapit. Nam ut ait S. August. ep. 222 ad Consentium: *Quid est aliud iustitia et virtus nobis, quam interioris hominis pulchritudo?* Et Philo l. de Vita Mosis ex

B Platone in Convivio: *Virtus*, ait, *non pulchra tantum, sed ipsius pulchri idea est*, nimirum pulchritudinis, quæ in creaturis est exemplar et speculum. Ratio est, quia sapientia et virtus est summa participatio Dei: Deus autem in se pulcher est, adeoque ipsa increata, essentialis et immensa pulchritudo, quam qui videt, non potest non summe adamare, ut patet in Beatis, qui toti in eamdem rapiuntur et absorbentur. Deus ergo sapientiæ et virtuti suam pulchritudinem præ cæteris rebus communicavit et indidit, atque in ea suam speciem et decorem ostendit; præsertim in Verbo incarnato, puta in Christo, qui omnis virtutis fuit speculum, de quo proinde dicitur Psal. 44. *Speciosus forma præ filiis hominum*; quin et in passione sanguine suo purpuratus speciosus incessit, ut eius speciem admirantes Angeli exclamarint: *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ*, Isaiæ 63. 1.

Unde S. August. in Psalm. 44. post initium: *Christus*, C ait, *pulcher in cælo, pulcher in terra, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher in ligno, pulcher in sepulcro.* Et causam subdit: *Summa et vera pulchritudo iustitia est. Si ubique iustus, ubique decorus.* Hinc et Martyres in sua fortitudine pulchrescunt, pulchramque putant per vulnera mortem: quocirca purpurati in cælis incedunt, palmis et laureis coronati, Apocal. 7. Id adeo verum est, ut Gentiles in sui admirationem rapuerit hæc sapientiæ et virtutis pulchritudo. Unde Lyricus in hymno de laudibus virtutis exclamat: *O virtus ardua laboriosaque hominibus, pulcherrima vitæ inventio. Tuam, o virgo, ob venustatem etiam mori, optabilis in Græcia habetur mors, atque labores vehementer et indefessos perpeti. Tua ergo gratia Hercules Iove satus, Ledæque filii suis factis quid possent declararunt.* Dictum est veterum: *Solus sapiens decorus, omnis nequam turpis.* Et:

Virtus repulsæ nescia sordidæ,
Intaminatis fulget honoribus,

D ait Horat. lib. 3. Carm.

UT ERUARIS A VIA MALA (ex Hebr. vertas, *mali* id est quæ ducit ad malum; Syrus, *liberabit te sapientia a via mala*) ET AB HOMINE, QUI PERVERSA LOQUITUR. Vers. 12.

QUI RELINQUUNT ITER RECTUM, ET AMBULANT PER VIAS TENEBROSAS.) Hebr. *qui relinquunt semitas rectitudinis, ut ambulent per vias caliginis.* Vers. 13.

QUI LÆTANTUR, CUM MALE FECERINT, ET EXULTANT IN REBUS PESSIMIS.) Chald. *exultant in perversione malitiæ.* Vers. 14.

Septuag. hæc pathetice efferunt, miscentque exclama-

tionem: sic enim habent: *Ut eruat* (sapientia et cogitatio sancta) *te a via mala, et a viro nihil loquente* ζισων id est fidele, vel nihil fide dignum, cui credi debeat, sed omnia fucata fallacia, perniciosa et venenata. *O qui dereliquistis vias rectas abeundo in vias tenebrarum, qui lætamini in malis, et gaudetis in eversione mala.* Pendent hæc a versu præced. *Consilium custodiet te*, etc. *ut eruaris a via mala.* q. d. Duæ sunt viæ, id est vivendi rationes et modi; una mala, altera bona; sapientia custodiet te a mala, et deducet ad bonam, ut scilicet omne peccatum ducens ad gehennam cane peius et angue fugias, ac omnem virtutem ducentem ad cælum toto pectore prosequaris. Pro *qui perversa loquitur*, alii vertunt efficacius, *qui pervertentia loquitur*; Caiet. *qui loquitur versutias*, id est strophas, flexus et versuras verborum, quibus versutus alios in errorem, fraudem et malum inducit. Hebr. enim תהפכות *tahapuchot*, significat perversitates, quibus quis alium a vero et virtute avertit, ac in fraudem vitiumque convertit, itaque in ruinam agit, evertit et subvertit: atque alludit ad פוך *puch*, id est, *fucus*; quia tales fucum aliis faciunt, et fucata sapientiæ virtutisque simulatione in errorem vitiaque adducunt.

Ait ergo Salomon sapientiam docere maxime cavendos esse pravos et perversos, qui non tantum prava agunt, sed et eadem alios docent vel suadent, idque callide per fraudes et illecebras: has enim detegit et patefacit sapientia. Porro, quia tales permulti sunt, hinc mutato per enallagen numero singulari in pluralem, eos describens ait primo: *Qui relinquunt iter rectum*; tale enim est iter sapientiæ et virtutis. Secundo: *Ambulant per vias tenebrarum et caliginis*, q. d. Vivunt in cæcitate et erroribus, saltem practicis, ac in operibus inhonestis, quæ quærunt tenebras, ac simillima sunt tenebris, atque ducunt in tenebras æternas. Quocirca Nazianz. Orat. ad 150. Episc. tales apte comparat sepiis: *Illi enim*, ait, *sermones, sicut et sepia atramentum, contra seipsos expuunt, quo effugiant venantes, et latitent indagantes.* Tertio, quod insuper lætentur, cum male fecerint, et exultent in rebus pessimis. Est climax, sive gradatio. Per gradus enim crescit oratio declarans malitiam crescentem impiorum. Eo enim crescit illa sensim, ut in peccatis rideant, gaudeant et exultent; sed risus hic est caninus et Sardonicus, qui dolorem et mortem conciliat: ridendo enim exterius, interna malorum conscientia cruciantur, ait sanctus Augustinus serm. 24. de Tempore, atque ridendo moriuntur, de quo Eusebius Emissen. hom. de S. Epiphoro et Alexand. *Exultant*, ait, *in rebus pessimis, et de sui perditione lætantur, similes illis, qui forte sumentes exitiales herbarum succos, cum risu perire dicuntur.*

Pro *exultant* hebr. est גילו *ghilu*, id est cantant, saltant, tripudiant: גול *gol* enim notat tripudium, exultationem et volutationem externam, qua quis internum cordis gaudium externis gestibus aperit et pandit, ut cum saltat, gyros facit, et volutat sese circuitionibus et circumrotationibus. Unde non multum dissonat a Græco ἀγαλλιάω. Sic S. Ioannes Baptista audita salutatione B. Virginis exultavit, id est præ gaudio exiliit, et subsiliit in utero matris, Lucæ capite 1. vers. 41.

Tales ergo similes sunt illis, quos in Apulia videmus morsos a tarantulis continuo saltare et tripudiare, ac saltand[illegible] tripudiendo emori. S. Ambr. lib. 1. ep. 6. eos comparat cicadis, quæ canendo, id est strependo moriuntur: *qui sub ardore*, ait, *ferventium cupiditatum se mulcent cantu sibi noxio, statimque occidunt.* Sic Turcæ in honorem sui Mahomet solent se in orbem gyrare et rotare (quod proprie notat Hebr. *gol*) donec deficiente spiritu et mente cadant et corruant; illumque vocant choream Angelorum, quibus recte aptes illud: *In circuitu impii ambulant*, Psal. 11. 9. Hi ergo ut *bibunt sicut aquam iniquitatem*, teste S. Iob c. 15. ita vicissim ridendo et exultando pergunt tamquam vituli ad macellum, tamquam ebrii ad furcam, tamquam phrenetici (ait S. Greg. citans hunc locum hom. 4. in Ezech.) ad exitium, de quibus Isaias c. 3. 9. *Peccatum suum quasi Sodoma prædicaverunt. Væ animæ eorum, quoniam reddita sunt eis mala*, ait S. Bern. serm 16. in Cant.

Vers. 15. QUORUM VIÆ PERVERSÆ SUNT, ET INFAMES GRESSUS EORUM.) Septuag. *quorum semitæ pravæ* (Symmach. σκαμβαὶ, id est *curvæ*, oblique incedentes more cancrorum; Theodotion, στρεβλαὶ, id est *tortuosæ*, intortæ instar strabonum, qui oculos distortos et intortos habent: item vafræ, callidæ, versutæ, sinuosæ instar serpentum) *et flexuosi cursus eorum*; Aquila, *et iactant se in flexuris suis, et subsannant in involutionibus*, vel *gyris suis*; Tigur. *qui vias suas depravant, et propudiosi sunt in orbitis suis*; Vatabl. *quorum semitæ sunt obliquæ, et qui perversi sunt in semitis suis*; vel, *quorum rationes vitæ a recto aberrant, et perversitates sunt in viis ipsorum.* Sic et Pagninus et alii, *et recedentes*, vel *retrogredientes in semitis suis*, ut cancri. Addunt Septuag. *ad longe faciendum te a via recta et alienum a sententia.*

Impii incedunt ut cancri.

Igitur impiorum gressus et actiones sunt obliquæ et sinuosæ instar cancrorum et serpentum. Cancri enim, teste Aristot. et Plinio, vel retrorsum incedunt vel oblique ad latus, præsertim sinistrum, quod symbolum est pravitatis, sicut dextrum est virtutis et bonitatis. *Cancri*, inquit Plinius l. 9. cap. 31. *in pavore etiam retrorsum pari velocitate red unt* Quocirca S Ambros. in Psal. 36. sic legit et explicat: *Flexuosus cursus eorum, sicut lubricus et flexuosus auctor eorum*, puta diabolus serpens antiquus. Unde S. Ephrem, agens de choreis et turpi saltatione, ait: *Choream non Petrus, non Ioannes, sed draco antiquus suis voluminibus docuit.* Huc quoque alludens Nazianz. in carmine de Virginit. Ita impios pingit:

At velut obliquo gradientes tramite cancri,
Aut velut oblongi sinuose membra trahentes
Anques, vivetis depressi pondere carnis.

Sic enim impii instar cancrorum, non qua oculi aspiciunt, id est non qua ratio et lex Dei dictat, sed retrorsum, quasi aversi a lege et Deo incedunt, ac sinistra dextris, falsa veris, caduca æternis præferunt; nam. ut ait S. Ambr. libr. de Abraham: *Bona huius sæculi instabilia sunt, et rotarum in morem cum ipso sæculo volvuntur.* Rursum instar serpentum in mille vitiorum orbes se sinuant et gyrant, dum ab uno scelere mox in aliud et aliud labuntur, donec universum scelerum circulum confecerint, quo confecto rursus a principio in orbem redeunt; quare merito infames sunt apud Deum, Angelos et homines.

Vers. 16. UT ERUARIS A MULIERE ALIENA, ET AB EXTRANEA QUÆ MOLLIT SERMONES SUOS.) Vatab. *quæ verbis suis blanditur*, vel blanditiis allicit; Symmach *cuius verba sunt lubrica*; Chald *cuius verba sunt lenia*; Baynus, *quæ verba sua polit*; *cuius cantu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem*, ait S. Cyprianus de singular. cleric. Mulier enim instar Sirenis mentem etiam sapientum incantat et excantat, uti patuit in ipsomet nostro Salomone, Samsone, Davide. Lege vitam S. Martiniani apud Surium 13. Februarii, et mira huius rei exempla invenies.

Alienam et extraneam vocat adulteram, quæ alterius viri uxor alios ambit amasios; licet alii per *extraneam* accipiant alienigenam, id est non Iudæam, sed Gentilem. Verum simpliciter Hebræi mulierem exteram vocant meretricem. Pendet hic v. a v. 11. sic enim cum eo hic nectendus est: *Consilium sapientiæ servabit te, ut eruaris a muliere*, etc. Unde Septuag. hoc loco paraphrastice vertunt: *Fili, ne te comprehendat malum consilium* (mulieris) *quæ dereliquit doctrinam adolescentiæ*, etc.

Libido maxime contraria sapientiæ Cur? Causa Theolog.

Monuit cavendum a consortio et colloquio improborum, nunc monet cavendum a muliere illice et impudica; nihil enim ita contrarium sapientiæ, ut mulier illex. Ita Beda. Cuius causa Theologica est, quod Spiritus sanctus auctor sapientiæ, cum sit purissimus spiritus, derelinquat et fugiat homines luxuriosos, utpote carni et ventri suo immersos.

Ethica.

Causa ethica est, quod inter concupiscentias vehementissima sit libido; concupiscentia autem rationi, ideoque sapientiæ e diametro adversatur. Unde libido dicta est ab

eo quod libeat, ait Cassianus collat. 12. cap. 2. Quocirca S. Wolstanus Episc. Wigorniensis appetitus ad libidinem a nobili matrona, facto signo crucis; *Fuge, ait, comes lasciviæ, mortis filia, vas Satanæ*; eique alapam summo nisu inflixit, et sic velut alter Ioseph mulieris lenocinia compressit. Ita Surius tom. 1. in eius Vita. Sic et S. Agnes ad Præfecti filium: *Discede a me, ait, pabulum mortis, fomes peccati.*

Nam ruit in vetitum damni secura libido.

Et:

Mulier blanda et bella etiam siliceum emollit virum.
Corporis robur viresque animi libido effæminat.

Physica. Causa physica est prima, quod libido sua vehementia omnes sensus, mentem totamque animam ad se rapiat, ut luxuriosi aliud præter ipsam sentire, sapere, cogitare nequeant, multo minus cogitare cælestia et divina, quæ suggerit sapientia. Secundo, quod in libidinis actu cum semine excernantur plurimi et nobilissimi spiritus, quibus mens indiget ad cogitandum et speculandum. Rursum semen est nobilissimus sanguis: exhausto ergo semine exhauritur et sanguis, in quo vitæ mentisque robur consistit. Unde videmus libidinosos robore corporis et vigore mentis destitui, ut ea, quæ sapientiæ et prudentiæ sunt, non capiant, imo subinde in delirium, amentiam, epilepsiam, apoplexiam incidere. Ita Galenus, lib. 14. part. c. 10. ait nimiam venerem spasmum inducere. Quocirca nonnulli (quod non recte Platoni, utpote Græco, tribuitur) Venus, inquiunt, dicta est a *ve*, id est sine, et νοῦς, id est *Veneris etyma varia.* mens, q. d. Sine mente, quod rationem et mentem homini eripiat. Sicut *vecors* idem est quod *ve*, id est sine corde. Verum hæc ingeniosa est allusio, non genuinum etymon: Venus enim est vox Latina, non Græca; Venus, inquit Gyraldus syntagm. 13. ex Cicerone lib. 2. de Natura deorum, dicta quod ad omnes res veniat, vel quod per eam omnia proveniant. Varro vero lib. 4. de Lingua Latina: *Venus dicitur*, ait, *non quod vincere velit, sed quod vincire, et vinciri ipsa. Viere est vincire, a quo est in Asoto Ennii: Ibant malam viere Veneriam corollam.* Et mox: *Poetæ, ait, de cælo quod semen igneum cecidisse dicunt in mare, ac natam e spumis Venerem coniunctione ignis et humoris, quam habuerunt, vim significantes Veneris, a qua vi natis dicta vita*, iuxta illud Lucilii: *Vis est vita, vides quæ nos facere omnia cogit* Venus ergo vel a veniendo vel a viendo, id est vinciendo, vel a vi dicta. Hoc ultimum secutus S. Isidor. lib. 8. Orig. sub finem: *Venerem, ait, exinde dicunt, quod sine vi fœmina esse virgo non desinat.* Græcis Venus dicta ἀφροδίτη ab ἀφρός, id est spuma, quod ex maris spuma dicatur enata, teste Hesiodo in Theogon. vel, ut Aristot. quod semen sit spumosum. Sunt qui παρὰ τὸ ἀφραίνειν, id est insanire, dictam putent. Unde Euripides: *Nam stulta proxima Venus mortalibus.* Hinc Venus pingitur ardentem facem pectore gestans cum gratiis et Pitho, id est, Suadela, quod ignitum amorem intuenti infigat, eique omnia quæ vult persuadeat. Euripides vero in Hecuba Venerem dictam censet Aphroditen quasi ἀφροσύνην, id est imprudentiam et insipientiam; hanc enim Venus inducit: unde ipsam vocat deam insipientiæ.

Porro sapientia, ut eruaris a muliere aliena, sita est non in fortitudine colluctationis, sed in prudentia fugiendi aspectum et consortium eiusdem. Ita S. Cyprianus de Singular. cleric. « Videte, ait, nunc prudentiam in isto bello, non fidem nobis datam esse victricem, quæ nos timiditatis remedio liberasset: et contemplamini quæ sunt modo arma sumenda, si vultis habere legis auxilia. Estote timidi, ut sitis intrepidi, et licet timor in certamine infirmitas esse videatur, tamen secundum verbum Apostoli, virtus in infirmitate perficitur. Separemini, deprecor, separemini a contagione pestifera. » De illecebra mulierum tractat Eccles. cap. 25. 29. et c. 42. 6. Vide ibi dicta.

Symbolice, meretrix est hæresis. Symbol. per mulierem hanc adulteram tam hic quam capite 7. vers. 19. capite 9. vers. 13. et alibi significatur hæresis vel falsa doctrina; hæc enim adulterat et corrumpit veram Dei fidem et sapientiam. Imo ad litteram hæresin hic significari censet Vatablus, cum R. Salomon. et Hebræis. Audi Bedam: « Potest per mulierem extraneam hæreticorum pravitas intelligi, a Christi et Ecclesiæ membris aliena, quæ mollitia disertitudinis, et blandimentis linguæ corda decipere innocentium solet. Unde Psalmista, Psalm. 45. Mollierunt sermones suos super oleum, et ipsi sunt iacula. »

Porro R. Levi et alii per mulierem hanc accipiunt concupiscentiam quamlibet, rationi et sapientiæ repugnantem *Et concupiscentia.* in homine. Hæc enim instar adulteræ vaga est, petulca, infida, instabilis, cupidinibus æstuans, omnium peccatorum et malorum mater. Unde Thalassius Hecatontade 2. *Sicut concupiscentia, ait, et ira multiplicant peccata, ita continentia et humilitas eadem exinaniunt. Animam purificari, est eam ab affectionibus liberari. Hæc autem libertas charitatem Dei nobis parit. Occasus spiritales sunt animæ perturbationibus inquietæ: sol enim iustitiæ illis occidit.* Et Hecatont. 3. *Mens, cui affectiones imperant, cogitat quæ non decent. Quales autem cogitationes sint, produnt sermones et opera. Malæ cogitationis dux est affectio, affectionis auctor sensus: quo ut male utamur, in causa est mens. Magna equidem mens, quæ ab affectionibus libera est, et sequestrata ab his quæ sunt, ac in Deo versatur.* Et Hecatont. 4. *Sicut absurdum est bonum dominum subesse improbo servo, ita et absurdum corruptibilis corporis mancipium esse rationalem mentem. Impera et tu Evæ, et a serpente cave, ne delusa tibi quoque de ligno præbeat. Monachum verum agit mens, quæ sensibus ita renuntiavit, ut ne videre quidem ferat cogitationem voluptatis. Mens affectionibus imperans, extra periculum et timorem est. Exspectatio futurorum bonorum mentem bonis exspectatis coniungit, quibus immorando præsentium obliviscitur.*

Quin et Architas Tarentinus, teste Cicerone lib. de Senectute, dictitabat, *nullam pestem in mundo capitaliorem esse, quam concupiscentiam et voluptatem.* Hinc enim patriæ proditiones, hinc rerumpubl. eversiones, hinc cum hostibus clandestina fœdera nasci: nullum denique scelus, nullum flagitium esse, ad quod suscipiendum libido voluptatis non impellat. Et Socrates apud Laertium, lib. 2. admonebat iuvenes, *ut voluptates fugerent quasi Sirenes*, si virtutem quasi patriam aspicere vellent instar Ulyssis, qui cera obturatis auribus prætemavigavit Sirenes, ut Ithacæ fumum subsilientem cerneret. Et Seneca: *Sapiens, ait, hoc unum concupiscit, nihil concupiscere.* Celebre est illud monachi Ægyptii apud Nicephor. lib. 11. c. 43. qui rogatus *cur toties voluptates sibi subtraheret?* respondit: *Ideo subtraho, ut iræ causam et occasionem præcidam. Scio enim illam semper de voluptatibus belligerari mentemque meam perturbare, et cognitionem ipsam fugare.* Et illud Marci Eremitæ tract. de Lege spiritali: *Cor voluptatis amans, carcer et catena est animæ in tempore egressionis* (mortis) *at idem laboris studiosum, ianua est aperta.*

ET RELINQUIT DUCEM PUBERTATIS SUÆ, ET PACTI *Vers. 17. et 15* (Syrus, *testamenti seu promissionis*) DEI SUI OBLITA EST.) Pro *ducem* Hebr. est אלוף *alluph*, quod Theodot. Pagnin et alii cum Nostro proprie vertunt, ἡγούμενον, id est *ducem, rectorem*, hoc est, ut Syrus, *nutritium*; Tigurina, *maritum pubertatis*, id est iuventutis vel *adolescentiæ suæ*, ut habent Hebr. tunc enim cœ[illegible] pubes et apta coniugio; Chald. *quæ reliquit ducatum* [illegible]. Sept. vero respicientes ad rad. אלף *alaph*, id est didicit, vertunt, διδασκαλίαν, id est *doctrinam*; et Symmach. μάθησιν id est *disciplinam*; alii, *assuefactionem vel manuductionem* (hanc enim proprie significat *alaph*) qua scilicet puella prius assuefacta disciplinæ patris vel mariti, sinebat se ab eo regi. Itaque hæ versiones omnes eodem recidunt.

Sensus est, q. d. Sapientia faciet ut eruaris sicut ab homine improbo, sic et a muliere adultera, quæ reliquit maritum, cui in adolescentia, cum pubescere cœpit, se despondit, eumque accepit quasi ducem et gubernatorem suæ iuventutis. Hoc sensu liquet esse sermonem de adul-

tere. Ita Beda, Baynus, Iansen. et alii. Posset tamen esse sensus de fornicaria: hæc enim relinquit ducem pubertatis suæ, id est patrem vel tutorem, qui est custos adolescentiæ et virginitatis suæ. In adolescentia enim virgines, cum pubescunt, maximas patiuntur tentationes, æque ac insidias castitatis; unde tunc maxime indigent custodia parentum et tutorum. Verum de adultera potius agi patet ex eo quod adiungit: ***Et pacti Dei sui oblita est***, q. d. Oblita est sacramenti et sponsionis nuptialis a Deo institutæ, violavit pacta et iura coniugii a Deo sancita. Genes. 2. 24. Addit Aben Ezra quid subtile: Sacrosanctum, inquit, nomen suum Deus inter virum uxoremque interposuit, illud si demas, nihil aliud relinquetur, nisi ignis, et incendium. Nam Hebr. אִישׁ *isch* est vir אִשָּׁה *iscia* est uxor: deme ex illis יָהּ *ia*, quod est nomen Dei, nil remanet nisi אֵשׁ וְאֵשׁ *es vaes* id est ignis et ignis.

Damna adulterii. Uxor ergo æque ac maritus horreant adulterium. Horrebunt, si eius turpitudinem, quot quantaque mala in se
1. contineat, pervideant. Nam primo, coniux adulterans fallit fidem coniugalem, quæ summa est, datam alteri con-
2. iugi. Secundo, violat matrimonium, quod unum cum una esse voluit natura, ipseque naturæ auctor Deus, Genes.
3. 2. 24. Tertio, violat Sacramentum: iam enim in lege nova matrimonium per Christum factum est ingens Sacra-
4. mentum, ideoque sancte colendum, Ephes. 5. 32. Quarto, iniuriam facit proli; tum natæ ex coniugio, utpote cui fratres et hæredes adulterinos iniuste adsciscit; tum nasciturae ex adulterio, utpote quam facit spuriam, adul-
5. terinam et hæreditatis incapacem. Quinto, iniuriam facit reip. quam lædit suo scandalo et iniustitia. Quocirca iniuria hæc in Deum redundat. Unde Septuag. vertunt, *testamenti divini oblita est*. Hac de causa Deus adulterii severus solet esse vindex et ultor, ut patet ex historiis tam sacris quam profanis.

Porro τὸ *pubertatis* notat tres causas, ob quas puella indiget duce et custode. Prima est, quod pubertas sit ætatis mediæ inter infantiam et iuventutem: in infantia est carentia rationis et iudicii, ac proinde securitas a peccato: in iuventute utriusque est maturitas: in pubertate et adolescentia utriusque est inchoatio. Quocirca si tunc puella rite dirigatur et instruatur, sapiens sanctaque evadet; sin sibi et procis insidiantibus permittatur, fiet impudica et meretrix: ergo tunc eget duce et custode, vel parente, vel tutore, vel sponso. Secunda, quod pubertas hæc sit in sexu fœmineo, id est molli, debili et lubrico, ac ob inexperientiam et imprudentiam incauto et flexili, qui proinde a viris facile seducetur, nisi a duce custodiatur. Tertia, quod pubertas cum maturitate generandi afferat stimulos carnis, et incentiva libidinis, quibus puellæ eorum hactenus inexpertæ resistere nesciunt. Unde ne eos sequantur, duce, monitore et custode indigent. Quocirca Eccl. cap. 42. 9. ***Filia patris***, ait, ***abscondita est, vigilia, et sollicitudo eius aufert somnum, ne forte in adolescentia sua adultera efficiatur***. Vide ibi dicta. Igitur auget puellæ crimen, iniuriam et stoliditatem, quod relicto duce adolescentiæ suæ, quem tam fidum, prudentem, cautum et amantem experta est, sequatur adulterum, infidum, inprudentem, incautum, inimicum.

Tropol. Anima Deo in baptismo vel iustificatione desponsa, concupiscentiis illecta, dum eis consentit, relinquit Deum sponsum et ducem pubertatis suæ, cuius amore et timore enutrita fuerat, cùm per hæresin, vel etiam aliud quodvis peccatum oblita pacti cum Deo initi, fidem in baptismo Deo datam infringit, novamque concipit opinionem, amorem et fœtum illicitæ delectationis. Unde Deus de hac sui iniuria et contemptu conquerens, animamque vagam ad se revocans, Ierem. 3. 1. ***Tu***, inquit, *fornicata es cum amatoribus multis: tamen revertere ad me*, etc. *Ergo saltem amodo voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ tu es*, uti ibidem exposui.

Vers. 18. INCLINATA EST AD MORTEM DOMUS EIUS, ET AD INFEROS SEMITÆ IPSIUS.) Septuag. *posuit* (Symmach. ὥρισεν id est *terminavit*) *enim iuxta mortem domum suam, et penes infernum cum terrigenis orbitas suas*; Aquila, *flexus suos*; Symmach. *gyros suos*, de quibus dixi v. 14. Chald. *quoniam in foveа mortis est domus eius, et ad gigantes itinera semiturum ipsius*; Syrus, *oblita est liminis domus suæ, et itinerum semitarum ipsius*. Huc respexit S. Ambros. lib. 1. de Cain c. 5. dicens: ***Via inferorum domus eius, deducentes in secessum mortis***, q. d. Domus adulteræ vel meretricis est quasi vallis quædam inclinata, ducens et propendens ad sibi vicinum barathrum mortis et gehennæ.

Pro *inclinata est*, Hebr. est שָׁחָה *sciacha*, id est *incurvata est*; estque pulchra paronomasia inter שָׁכֵחָה *sciachecha* id est *oblita est*, et *sciacha*, id est *incurvata est*, q. d. Oblivio, id est peccatum et adulterium eius, eam prius erectam inclinavit, incurvavit et depressit usque ad mortem, imo usque ad gehennam. Pro *inferos* Hebr. est רְפָאִים *rephaim*, id est gigantes, sic vocantur dæmones et damnati apud inferos, tum ob superbiam giganteam, tum quod mergantur abysso inferni, sicut gigantes mersi sunt abysso diluvii, Genes. 6. 2. et 7. Recte comparat domos et fornices meretricum domibus gigantum, quia utræque erant depressæ et quasi foveæ subterraneæ. Unde illud Virg. 3. Æneid.

Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro.

Et anterius, Enceladum gigantem ait sub Ætna degere, eamque concutere:

Fama est Enceladi semiustum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentemque insuper Ætnam
Impositam ruptis flammam expirare caminis;
Et fessum quoties mutat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, et cœlum subtexere fumo.

Frigidius R. Salomon Isarides *rephaim* interpretatur נִרְפִּים *nirpim*, id est debilitatos et imbecilles, qui nimirum a recto tramite aberrant et vacillant, ac tandem in gehennam misere decidunt. Et Aben Ezra: ***Rephaim***, inquit, significat mortuos quasi *nirpim*, id est debilitatos; quod eorum vires a mulieribus enervatæ sint, iuxta illud: *Homo nudabitur et debilitabitur*.

C Alludit ergo hic Salomon ad lupanaria, quæ fiebant in specubus, locis subterraneis et fornicibus; unde et *fornicari* dictum, q. d. Domus, puta fornix fornicariæ, depressa et subterranea, inclinat et vergit ad sepulcra et inferos, ut hoc suo situ testetur illam, eiusque amasios vergere in mortem et gehennam. Rursum lupæ hæ viliores solebant extra urbes degere in sepulcris et monumentis; unde Ierem. 2. 23. Septuag. dicunt de meretrice: ***Vide vias tuas in sepulcris multitudinis***. Hinc et illud Martial. l. 1.

Abscondunt spurcas et monumenta lupas.

Hinc et Venus cognominata est Libitina, eo quod præesset mortuorum feretris et sepulcris, in cuius proinde templo vendebantur et locabantur ea quæ ad sepulturam pertinent, teste Plutarcho in Problem. ***A libendo Libentina est dicta***, ait Varro, ita Giraldus in Syntagm. Denique S. Chrysost. hom. in Psal. 50 ***Quid est***, inquit, ***mulier speciosa? Est sepulcrum dealbatum***.

Sensus ergo est, q. d. Meretricum habitacula sunt in D fornicibus et monumentis atris, imis, spurcis, fœtidis, ut hoc ipso repræsentent mortem et gehennam, ad quam ipsæ cum suis procis recta vergunt et pergunt. Ob libidines enim multi incurrerunt mortem præsentem, adeoque pleræque gentes adulterium puniunt morte, uti ostendi Genes. 38. 24. Rursum, quot cædes fiunt ob amasias et adulteras? Porro omnes incurrunt reatum mortis æternæ et gehennæ, adeoque viri graves censent longe maiorem partem hominum damnari ob libidines. Infernus ergo est domus et eculeus libidinosorum. Hoc est quod de adulterio et libidine ait Iob c. 31. 12. ***Ignis est usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina***. Ubi S. Greg. ***Quid, ait, est libido, nisi ignis? Et quid de carne et mente exortæ virtutes, nisi flores? Quid item turpes cogitationes, nisi paleæ? Quis etiam nesciat, quia si in paleis ignis negligenter exstinguitur, ex parva scintilla omnes paleæ accenduntur? Qui ergo virtutum incrementa non vult exurere, ita debet libidinis ignem exstinguere, ut per***

tenuem scintillam numquam possit ardere. Quia ergo libido est ignis, idcirco punitur igne gehennæ, et ad eum ducit.

Quocirca S. Chrysost, hom. 21. ex variis in S. Matth. locis hisce coloribus et epithetis mulierem illicem pingit: *Quid est aliud mulier, ait, nisi amicitiæ inimica, et ineffugabilis pœna, necessarium malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni decore depicta?*

Denique posset quis suspicari alludi hic ad *Geben Ennom* (unde dicta est gehenna) id est ad vallem filii Ennom, in qua parentes filios vivos cremabant idolo Moloch. Verisimile enim est in eadem valle fuisse fornices et antra luparum: Gentiles enim suos deos, id est dæmones, colebant non tantum sacrificiis, sed et comessationibus ac libidinibus, præsertim Beelphegor, sive Priapum, quem Caietan. censet eumdem esse cum Moloch. Patent hæc Osee 4. 14. et 3. Reg. 15. v. 12. et 13. Sicut ergo in hac valle Ennom inclinatæ et depressæ erant domus meretricum, adeoque erant in ipsa gehenna Moloch; sic pariter eædem inclinatæ erant ad gehennam Luciferi; ex illa enim gehenna in hanc directum erat iter, certusque post mortem transitus. Unde S. August. libidinem vocat æterni ignis annulam.

Vers. 19. OMNES QUI INGREDIUNTUR AD EAM, NON REVERTENTUR, NEC APPREHENDENT SEMITAS VITÆ.) Septuag. has *semitas* dupliciter explicant; sic enim habent: *Omnes euntes in eam non revertentur, neque apprehendent semitas rectas; non enim apprehenduntur ab annis vitæ;* Chald. *omnes qui ingrediuntur, non revertuntur in pace, neque capient* (Syrus, *nec recordantur*) *semitas vitæ.* Vatab. *quotquot ad eam ingrediuntur, non redeunt, neque apprehendunt vias vitæ.* Te *ad eam,* Beda refert ad mortem, q. d. Cave a muliere extranea, quia illa te ducet ad mortem; quam si semel incurreris, numquam redibis ad vitam. Alii nervosius referunt ad mulierem, q. d. Cave a muliere extranea, noli ad eam ingredi, id est noli cum ea rem habere; quia si ad eam ingressus fueris, incurres mortem, incidesque in barathrum libidinis et gehennæ, ex quo redire et emergere non poteris, perinde ut a morte et inferno non datur regressus ad vitam. Id verum est: tum quia per se et viribus naturæ nemo potest a peccato mortali, quale est adulterium et fornicatio, resurgere ad vitam gratiæ: tum quia qui semel implicitus est amoribus adulterarum et meretricum, ita cum iis intricatur, ut difficillime se iis expedire possit, etsi communes habeat gratiæ mensuras, quas Deus peccatoribus ad resurgendum largiri solet.

Non reverti ergo, est raro difficulterque deserere ardentes insanasque mulierum illecebrosarum libidines, quæ excæcant corda fornicatorum, et quasi visco ea alligant mulieribus, ut non nisi magna et rara gratia resipiscant. Sic mystice ex hæresi vera et formata, pauci redeunt ad fidem orthodoxam.

Luxuriosi ægre fiunt casti, cur? Causæ.

Causæ sunt multæ. Prima est infirmitas lapsæ naturæ
contracta ex peccato Adæ: hæc enim ingens est in appe-
titu concupiscibili. In eo enim magna est proclivitas ad
res sensibiles et carnales, cui si indulgeas et servias, eam
1. tibi dominam, teque eius mancipium constituis, ut in ea
assidue te volutare gaudeas. Quare sicut ferrum ad se ra-
pit magnes, sic carnalem ad se sua trahit Agnes, uti do-
2. cet S. Basil. de Virginitate. Secunda, quod insatiabilis sit
cupiditas, atque inde insatiabilitas peccatorum, ait Ca-
3. ietan. Tertia, quod meretrices mille norint artes blan-
diendi et devinciendi sibi amasios, ut eorum opes emun-
4. gant. Quarta, quod diabolus lapso refricet species volu-
ptatis præteritæ, et ad eam iterato captandam assidue
impellat: per peccatum enim in peccatores ius et domi-
nium acquirit: unde eos ita exagitat, ut videantur ener-
gumeni et a dæmone possessi. Quocirca sanctus Chryso-
stomus libidinem vocat *dæmonem voluntarium;* et hom.
23. ad populum ait: Tam difficile est libidinosum castita-
5. ti, quam mortuum vitæ restituere. Quinta, quod libido
hominem dementet, faciatque animalem et brutum. Vide-re hoc est in meretricibus, quæ subinde per prædicatores Deique instinctus compunguntur et pœnitent, sed illico ut amasium vident, in pristinos amores relabuntur, ac quasi cerebro et mente carerent, ruunt in sceleratos amplexus. Hoc est quod ait Osee cap. 4. 11. *Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor.* Et c. 5. v. 4. *Non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum: quia spiritus fornicationum in medio eorum.* Vide utrobique dicta. Quocirca Clemens Alex. lib. 2. Pædag. c. ult. *Parvam,* ait, *epilepsiam dicebat sophista Abderitanus esse venerem, existimans morbum immedicabilem.* Sic et Alexander Magnus usum veneris comparabat morbo caduco, ex eoque sese esse hominem, non deorum aliquem, clare perspicere asserebat. Addit Clemens: *Voluptas carnis tripliciter luitur:* quia carnalem triplici vita per triplicem mortem privat, nimirum vita gratiæ per peccatum, vita naturæ per citam mortem, vita gloriæ per mortem gehennæ æternam. Et hoc voluere Septuag. vertentes, *non comprehendentur ab annis vitæ.* Sapiens ergo sollicitatus a Thaide quapiam, ingens poscente veneris pretium, dicat cum Demosthene: *Ego tanti pœnitere non emo:* Ego tam brevis et spurcæ voluptatis compendium, tanto trium vitarum, et æternitatis dispendio non mercor. Chald. vertit, *non revertentur in pace,* id est ad pacem et prosperitatem: quia scilicet implicabuntur mille conscientiæ angoribus, morbis, molestiis, curis, sollicitudinibus, etc. ut vivant inquieti, tristes, miseri, pauperes, ærumnosi. Exemplum illustre est in S. August. qui quam ægre et violento gratiæ motu sese concubinæ amoribus expedierit, fuse narrat lib. 8. Confess. cap. 7. et seq. Et in Salomone, qui mulieribus suis adhæsit in senio usque ad mortem, unde hoc nomine valde dubia redditur eius salus æterna.

UT AMBULES IN VIA BONA (Hebr. et Chald. *in viis bonorum*) ET CALLES IUSTORUM CUSTODIAS.) Pendet hæc sententia a v. 11. *Prudentia servabit te, ut erueris a via mala,* etc. atque *ut ambules in via bona.* Duos enim fructus et officia sapientiæ ac prudentiæ assignat, nimirum declinare a malo, et facere bonum: non enim sufficit ad iustitiam et salutem mala non agere, sed requiritur ut et bonis operibus insistatur. Te *calles* significat vitam iustorum esse angustam, arduam et excelsam. Nam *callis est iter pecudum inter montes angustum et tritum, a callo pecudis vocatum, quasi callo pecudum præduratum,* ait S. Isidor. lib. 15. Origin. cap. ult. Vers. 21.

Porro Septuag. sic vertunt, *nam si ambulassent semitas bonas* (Cassian. *rectas*) *invenissent utique semitas iustitiæ leves;* semitas enim virtutis ambulatione in ea, exercitio usuque fit levis. Sic quoque legit sanctus Hieronymus, vel potius sanctus Paulinus, epistol. ad Celantiam: *Asperam,* ait, *nobis et insuavem virtutum viam nimia fecit vitiorum consuetudo, quæ si in alteram partem transferatur, invenietur, sicut Scriptura dicit, semita iustitiæ levis.* Sic et legit Cassianus collat. 24. cap. 24 ubi docet legem Dei et virtutis esse in se levem, sed concupiscentia et vitio nostro fieri gravem: *Hos,* ait, *nos esse manifestum est, qui semitas Domini rectas ac leves pravis durisque desideriorum cautibus asperamus,* etc. *dum præsentium oblectationum illecebris excæcati, per obscuros impeditosque vitiorum sentibus calles, laceratis arubus et dirupta illa nuptiali veste reptamus, non modo acutissimis veprium aculeis configendi, sed etiam virulentorum serpentum vel scorpionum illic latitantium ictibus prosternendi.*

Via virtutis levis tribus de causis.

Sic et S. August. de natura et Grat. cap. 69. ubi docet
amantibus legem sapientiæ et charitatis esse levem, ti-
mentibus vero gravem. *Omnia quippe,* ait, *fiunt facilia*
charitati, cui Christi sarcina levis est; aut ea una est 1.
sarcina ipsa quæ levis est. Et inferius: *Secundum hoc et* 2.
illud dictum est: Si ambularent semitas bonas, invenissent utique semitas iustitiæ leves. Obiicit deinde: *Quomodo ergo dicitur* Psalm. 16. *Propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras, nisi quia utrumque verum est? Duræ sunt timori, leves amori: charitas ergo inchoata, inchoata iustitia est: charitas provecta, provecta iustitia est: charitas magna, magna iustitia est: chari-*

tas perfecta, perfecta iustitia est. Rursum, via iustitiæ levis est, quia expedita et libera ab amore rerum temporalium,
3 quarum cupiditate et onere impii degravantur. Tertio, levis, quia alis gratiæ Dei sustollitur et vehitur. Unde Christus, Matth. c. 11. v. 28. *Venite*, inquit, *ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde: et invenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suave est, et onus meum leve.*

Vers. 21. et 22. QUI ENIM RECTI SUNT, HABITABUNT IN TERRA, ET SIMPLICES PERMANEBUNT IN EA. IMPII VERO DE TERRA PERDENTUR: ET QUI INIQUE AGUNT, AUFERENTUR EX EA.) Pro *habitabunt*, Symmach. vertit, *hæreditabunt*; Arabicus, *et via impiorum peribit de terra, et qui transgrediuntur legem, eiicientur ab ea.* Pro *simplices* Hebr. est תמימים *temimim*, id est *perfecti*; Septuag. *sancti*; Pagn. *immaculati*; Vatabl. *integri.* Pro *perdentur*, Hebr. est יכרתו *icaretu*, id est *excindentur.* Pro *auferentur*, Hebr. est יסחו *isschu*, id est *everrentur, eradentur*; Chald. *direptores eradicabuntur ex ea*; Vatabl. *funditus evellentur*; Syrus, *radicibus extrahentur*,

Pro *terram* accipe terrenam opulentiam et felicitatem, puta longam, pacificam, prosperam et opulentam vitam in terra: hæc enim Iudæis illo ævo a Deo promissa erat, si pietatem colerent, Deuteronom. 11.

Anagogice et maxime sub terra præsenti intelligitur terra viventium, sanctis et electis a Deo promissa et parata in cælo: sic enim, ut nuper dixi, hæ promissiones felicitatis terrenæ ad litteram accipiendæ sunt, quatenus factæ sunt Iudæis; sed sub his spiritales adumbratæ sunt, quatenus diriguntur ad Christianos. Ita sanctus Augustinus, lib. 4. de Civit. cap. 33. *Hoc*, ait, *est sacramentum veteris testamenti, ubi occultum erat novum, quod illic promissa et dona terrena sunt intelligentibus*, etc. *et quæ illis temporalibus significaretur æternitas, et in quibus Dei donis esset vera felicitas.* Nam bona temporalia, ut idem ait in Ps. 106. *ideo nemini conferunt veram felicitatem, quia non extinguunt insatiabilem cupiditatem. Qui enim biberit*, ait, *ex hac aqua, sitiet iterum*, Ioan. 4. Unde Beda et Hugo per *terram* accipiunt Ecclesiam tum militantem, tum beatam et triumphantem. Porro novæ auctor Catenæ Græcor. per *terram* accipit ætherem, in quo quasi in terra post mortem mites et sancti habitant, ut inde in die iudicii transferantur in cælum ad videndum Deum: *In illa namque*, ait, *mansueti velut in tabernaculis ætatem agunt, in ipsum cælum deinde aliquando assumendi, ut appareant vultui Dei.* Videtur ergo auctor hic sentire animas iustorum post mortem quiescere in æthere, nec videre Deum ante diem iudicii, quo transferentur in cælum.

Verum hic est error accedens ad errorem Chiliastarum, qui censebant sanctos in hoc mundo regnaturos cum Christo per mille annos, ac deinde transferendos in cælum, de quo dixi Apocal. 20. 4. Peius Aben Ezra: Pii, inquit, terræ hæreditatem adipiscentur in futuro sæculo. Hæc enim est fides et spes Iudaizantium, qui sub suo Messia non nisi terræ bona expectant, cælestium ignari.

Nota τὸ *hæreditabunt* ex Symmacho; significat enim terram tum præsentem, tum futuram in cælis, solis iustis et sanctis deberi iure quasi hæreditario, utpote filiis Dei, cuius est terra et plenitudo eius. Unde illud: *Fideli totus mundus divitiarum est.* Impii ergo dum terram occupant iure non suo, etsi non iniuste, certe inique eam occupant: invadunt enim hæreditatem Dei et filiorum Dei, cuius ipsi sunt inimici et hostes: quocirca quasi iniqui possessores ipsi ex ea non tantum auferentur, sed stirpitus exscindentur, et eradicabuntur, ut nulla eorum supersit prosapia, fama vel memoria. Hoc apud Iudæos Deus faciebat communiter, apud Christianos vero permittit impios ad tempus terra frui, sed in fine vitæ eos omnino ab ea abradit, et in tartara deturbat. Rursum τὸ *abradentur* et *excindentur* significant impios invitos, et magno dolore ac cruciatu a terra auferri et evelli, utpote illi toto corde affixos, nec habentes cælestium spem; cum ex adverso sanctis terra sit exilium, cælum patria, ideoque e terra in cælum migrare desiderent. Alludit ad Iob 18. 17. *Memoria illius pereat de terra*, etc. *Expellet eum de luce in tenebras, et de orbe transferet eum. Non erit semen eius, neque progenies in populo suo, nec ullæ reliquiæ in regionibus eius.* Impii inique occupant terram.

Quod de iniusta vel inique impiorum possessione terræ dixi, intellige ethice et moraliter, non iuridice et civiliter. Iuridice enim impii æque et iuste sua possident. Quocirca merito in Concil. Constantiensi, sess. 8. inter alios errores Ioannis Wiclef damnatur iste ordine 15. *Nullus est dominus civilis, dum est in peccato mortali.* Deus enim impiis hoc ius et dominium concedit, esto ipsi id non mereantur. Unde ethice verum est istud: *Divitiæ et opes sunt patrimonium virtutis*, quia virtus idipsum meretur, et sæpe reipsa acquirit, ut rite illud administret et distribuat. Ratio a priori est quod dominii et iurisdictionis fundamentum sit, non gratia divina, quæ per peccatum mortale tollitur, sed ius naturæ et gentium, atque consensus hominum respiciens bonum reip. politicum, qui sæpe dominium, imo principatum hominibus impiis, etiam infidelibus attribuit. Si enim impii eius essent incapaces, magna sequeretur reip. confusio et perturbatio per bella et seditiones. Vide inter alios Greg. de Valentia, 2. 2. tractat. de Iustitia, disp. 5. quæst. 4. puncto 2.

C A P U T T E R T I U M.

S Y N O P S I S C A P I T I S.

Docet primo, quod sapientia vitam prolonget, gratiamque Dei et hominum conciliet. Secundo, v. 5. sperandum esse in Deo, eumque colendum, ac patienter ferendam eius castigationem. Tertio, v. 13. laudat sapientiam a pretio, pulchritudine, longævitate, opibus, potentia, efficientia, pace et securitate. Quarto, v. 27. æmulandos esse docet pios in beneficentia, non impios in pravitate; eo quod impios sequatur perditio, pios vero benedictio.

1. FILI mi, ne obliviscaris legis meæ, et præcepta mea cor tuum custodiat: 2. Longitudinem enim dierum, et annos vitæ, et pacem apponent tibi. 3. Misericordia et veritas te non deserant, circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui: 4. Et invenies gratiam, et disciplinam bonam, coram Deo et hominibus. 5. Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, et ne innitaris prudentiæ tuæ. 6. In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos. 7. Ne sis sapiens apud temetipsum: time Deum, et recede a malo: 8. Sanitas quippe erit umbilico tuo, et irrigatio ossium tuorum. 9. Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis omnium frugum tuarum da ei: 10. Et implebuntur horrea tua saturitate, et vino torcularia tua redundabunt. 11. Disciplinam Domini, fili mi, ne abiicias: nec deficias cum ab eo corriperis: 12. Quem enim diligit Dominus, corripit: et quasi pater in filio complacet sibi. 13. Beatus homo, qui invenit sapientiam, et qui affluit prudentia: 14. Melior est acquisitio eius negotiatione argenti, et auri primi et purissimi fructus eius: 15. Pretiosior est cunctis

opibus: et omnia, quæ desiderantur, huic non valent comparari. 16. Longitudo dierum in dextera eius, et in sinistra illius divitiæ, et gloria. 17. Viæ eius viæ pulchræ, et omnes semitæ illius pacificæ. 18. Lignum vitæ est his, qui apprehenderint eam: et qui tenuerit eam, beatus. 19. Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit cælos prudentia. 20. Sapientia illius eruperunt abyssi, et nubes rore concrescunt. 21. Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis: Custodi legem atque consilium: 22. Et erit vita animæ tuæ, et gratia faucibus tuis; 23. Tunc ambulabis fiducialiter in via tua, et pes tuus non impinget: 24. Si dormieris, non timebis: quiesces, et suavis erit somnus tuus; 25. Ne paveas repentino terrore, et irruentes tibi potentias impiorum. 26. Dominus enim erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum ne capiaris. 27. Noli prohibere benefacere eum, qui potest: si vales et ipse benefac. 28. Ne dicas amico tuo: Vade, et revertere: cras dabo tibi: cum statim possis dare. 29. Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam. 30. Ne contendas adversus hominem frustra, cum ipse tibi nihil mali fecerit. 31. Ne æmuleris hominem iniustum, nec imiteris vias eius: 32. Quia abominatio Domini est omnis illusor, et cum simplicibus sermocinatio eius. 33. Egestas a Domino in domo impii: habitacula autem iustorum benedicentur. 34. Ipse deludet illusores, et mansuetis dabit gratiam. 35. Gloriam sapientes possidebunt: stultorum exaltatio, ignominia.

MULTA rursum ex hoc capite mutuatus est Ecclesiasticus, cap. 1. cap. 3 cap. 15. quæ ibidem explicui. Quare hic brevis ero.

Vers. 1. FILI MI, NE OBLIVISCARIS LEGIS MEÆ, ET PRÆCEPTA MEA COR TUUM CUSTODIAT: LONGITUDINEM ENIM DIERUM (Septuag. *ætatis*) ET ANNOS VITÆ, ET PACEM AP-
Vers. 2. PONENT TIBI.) Sunt verba non Dei, ut vult Lyran. nec patris cuiuslibet, ut vult Caiet. sed ipsius Salomonis, qui discipulum instruit, eumque docet veram sapientiam et virtutem: Salomon enim sapientiæ et virtutis præcepta discipulo traditurus eum excitat ad eorum cupiditatem et studium, proponendo præmia, nimirum vitam longam, pacificam et prosperam.

Per *annos vitæ* primo, accipe longævitatem; secundo, sanitatem et rectam valetudinem; nam anni languoris sunt potius anni mortis, quam vitæ, ait *Lyran.* tertio, noster Salazar per *annos vitæ* accipit integram vitæ humanæ periodum, q. d. Vives 70. annos vitæ humanæ a Deo præscriptos, Psal. 89. *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni*; quarto, Iansen. et Baynus *longitudinem dierum* referunt ad præsentem vitam, *annos* vero *vitæ* ad futuram et æternam, ne per tautologiam idem repeti videatur. Unde ex Hebræo vertas, *annos vitarum*, puta annos vitæ tam naturalis quam supernaturalis, tam præsentis quam æternæ, tam gratiæ quam gloriæ. Perperam R. Levi sic explicat, q. d. Si legi obedieris, diutius vives quam tibi ab astris fuerat constitutum: nec enim longævitas ab astris, sed a Deo decernitur et tribuitur. Per *pacem* accipe primo, tranquillitatem; secundo, lætitiam; tertio, prospera omnia: hæc enim Hebræis significat *pax*; quarto, Iansen. et Baynus accipiunt pacem conscientiæ, quæ illam Deo amicam efficit, ideoque exuperat omnem sensum, itaque omnis pacis omnisque boni est causa. Hæc quarta, pax magis ad Christianos pertinet, tres primæ ad Iudæos: Iudæis enim bona temporalia promissa sunt, Christianis spiritalia et æterna.

Vers. 3. MISERICORDIA ET VERITAS TE NON DESERANT.) Chald. *benignitas et veritas ne dimittant te;* Vatabl. *beneficentia et fides ne destituant te;* Septuag. *eleemosynæ et fides ne deserant te.* S. Chrysost. argumento in epist. ad Philippenses, post hanc sententiam addit et istam: *Misericordia et fides sit tibi vera.*

Misericordia et veritas, quid sint p. Quæres, quænam virtutes sint *misericordia et veritas?* Primo, S. Chrysost. verbis iam citatis per *misericordiam* accipit eleemosynam, per *veritatem* veram fidem in Deum. Unde Arabicus vertit, *eleemosynæ et fidelitates non deficiant a conspectu tuo.*

II. Secundo, Beda: *Misericordia*, ait, *in operibus*, *veritas eluceat in verbis.*

III. Tertio, Lyran. *Misericordia*, inquit, est erga pauperes, *veritas* erga omnes.

IV. Quarto. Hugo: *Misericordia*, inquit, est erga proximos, *veritas* erga seipsum.

V. Quinto, noster Salazar: *Misericordia*, inquit, spectat proximum, *veritas* Deum, notatque verum eius cultum. Alii e converso חסד *chesed* id est pietas, quod Noster vertit *Misericordia*, referunt ad Deum: pietas enim proprie et primo respicit Deum; secundo, patriam et parentes; tertio, quoslibet pauperes et afflictos.

Sexto, auctor Catenæ Græcorum per *Misericordia* accipit charitatis officia, piaque opera, per fidem autem sanum de rebus sacris iudicium, veramque in cæteris omnibus prudentiam. VI.

Septimo, Dionys. *Veritas*, inquit, est triplex, scilicet vitæ, doctrinæ et iustitiæ: vitæ, qua vere, id est recte, vivimus; doctrinæ, qua vera docemus et loquimur; iustitiæ, qua cuique suum ius, quod ei vere debetur, tribuimus. Alii, veritas, inquiunt, est triplex, cordis, oris et operis: cordis, qua vere de agibilibus sentimus et iudicamus; oris, qua id quod vere sentimus, eloquimur; operis, qua vere id quod legi et virtuti conforme est, operamur. VII.

Octavo, et maxime genuine: *Misericordia* significat opera virtutis indebita, quæ gratis et liberaliter præstantur: *veritas* sive fides, fidelitas et iustitia, significat opera virtutis debita, quæ ex obligatione iustitiæ, fidelitatis, similisve virtutis facienda sunt. Hisce ergo duobus S. Scriptura complectitur omne officium virtutis (omne enim vel debitum est, vel indebitum, et liberale) quod proinde quasi primum et universale sapientiæ et virtutis præceptum, primo loco assignat hic Salomon, ex eo deinde particularia singularum virtutum officia eliciturus. Ita Iansen. Baynus, Dionys. et Caiet. qui ait: Misericordia, Hebr. *chesed*, est gratia, qua ex libero nostro animo benefacimus proximo, non ex debito; veritas est, qua exclusa omni fictione adæquamus facta dictis, verba cordi, cor debitis. VIII Genuine.

TE NON DESERANT.) Primo, per hypallagen sive conversionem sic exponas, q. d. Tu, o fili, ne deseras misericordiam et veritatem; sic enim nec ipsæ deserent te. Sicut enim Deus, sic et sapientia virtusque neminem deserit, nisi prius ab eo deseratur, ut ait Concilium Tridentinum ex sancto Augustino, sess. 6. Unde Vatabl. τό *te non deserant* exponit, *sint tibi familiarissimæ.* Nam ut ait Sapiens: *Fugax est natura boni.* Ita S. Chrysost. loco iam citato, explicans hæc verba de perseverantia, sic ait: *Eleemosynæ ac fides ne deserant te. Non ait: Semel facias, neque secundo, neque tertio, neque decies, neque centies, sed perpetuo non deserant te, inquit. Et non dicit: Ne deseras illas, sed: Ipsæ ne deserant te; ostendens nos illarum non illas nostro adiumento opus habere, docensque eo satagendum nobis esse, ut illas apud nos contineamus. Adapta, inquit, illas collo tuo.*

Præclare S. Laurent. Iustin. cap. 2. de perseverantia, hæc eidem dat elogia: « Perseverantia est singularis filia summi regis, finis virtutum, earumque consummatio, sine qua neque qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur. Nutrix est ad meritum, mediatrix est ad præmium, soror patientiæ, constantiæ filia, charitatis vinculum, sanctitatis propugnaculum. Tolle hanc, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Sola est, cui æternitas redditur, vel potius quæ æternitati hominem reddit, dicente Domino: Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, etc. Incassum enim bonum agitur, si ante vitæ terminum relinquatur. »

Et inferius pluribus interiectis; « Solum non perseverasse, est amisisse coronam. Attollite oculos ad cælum; intuemini ipsam certasse et vicisse, ac certantes fortiter adiuvare exhortationibus, exemplo, verbis, promissis et donis. Nulla debet esse trepidationis ignavia in tantis favoribus. Currite ad montem Dei, ad gloriam ipsius contemplandam, ad perfectionem virtutum, ad cacumen perseverantiæ. »

Virtutes quasi angeli e cælo missæ.

Secundo proprie, q. d. Misericordia et veritas tibi, o fili, non sunt a natura insitæ, nec connaturales, sed extrinsecæ et adventitiæ: sunt enim quasi angeli e cælo ad te demissi, ut te in cælum deducant. Vide ergo ut eos observes, eis obsequaris, eos detineas tua bonitate et obedientia: ne, si eos per inobedientiam aliudve peccatum offendas, illi a te aufugiant, ac te deserant, nudumque et miserum relinquant. Sic enim S. Basil. de Virgin ait: *Sicut apes fumo, ita angeli libidine et peccatis fugantur.* Est prosopopœia: Misericordia enim et veritas hic quasi personæ, imo quasi angeli ad sapientiæ discipulum accedentes et recedentes inducuntur, ac velut pædagogi eius qui studet sapientiæ et virtuti. Sic Gentiles finxerunt Gratias esse deas alatas, vel angelos, qui ad homines eucharites et gratiosos e cælo advolarent, acharites vero et ingratos refugerent, et revolarent in cælum: virtutes enim sunt gratiæ gratis a Deo homini immissæ.

Exempla.

Sic eleemosyna specie virginis pulcherrimæ, oleagina corona in capite redimitæ, apparuit sancto Ioanni Eleemosynario dormienti, teste Leontio in eius Vita, eumque a somno excitans, dixit: « Sum prima e filiabus magni regis; si tu me tibi amicam paraveris, potero te ei efficere familiarem. Nulli enim maior est apud eum, quam mihi fiducia: quoniam ei ut e cælo descenderet in terram, et carnem acciperet humanam, ego persuasi. » Quocirca S. Ioannes totum se eleemosynis dedens, post mortem visus est a Sabino eremita, ab eadem virgine deduci ad thronum summi regis. Porro ex hac visione adeo factus est beneficus, ut, cum quadam die nullus ab eo postulasset beneficium, mœstus gemensque dixerit: « Hodie miserandus Ioannes nullam ab aliquo accepit mercedem, nec ullum vel minimum potuit offerre piaculum Christo pro multis et magnis suis delictis. Quid hoc minus, nisi etiam maius dixeris illo Titi Imperatoris: Hodie non regnavimus, quoniam neminem affecimus beneficio. » Hæc Leontius.

Simili modo sapientia et castitas, quasi duæ speciosæ virgines et sorores, per visum apparuerunt sancto Gregorio Nazianzeno, uti superius dixi. Ex adverso virtutes fugiunt infames et sceleratos. Sic Astræa, id est iustitia, a Poetis dicitur, vitiis crescentibus indignata, evolasse in cælum, ibique in signum Libræ esse conversa. Unde Ovid. 1. Metam.

Et virgo cæde madentes
Ultima cælestum terras Astræa reliquit.

Et Seneca in Octav.

Neglecta terras fugit et mores feros
Hominum, et cruenta cæde pollutas manus.

Oportet ergo nos sapientiam et virtutes colere, venerari, diligere, eique studere et obsequi; sic illam nobis amicam et familiarem efficiemus: amantes enim et colentes se ipsa redamat, ex adverso negligentes et spernentes vicissim ipsa spernit, fugit et aversatur. Hoc est quod ait Isaias cap. 59. 14. *Conversum est retrorsum iudicium, et iustitia longe stetit: quia corruit in platea veritas, et æquitas non potuit ingredi.* Hinc Filius Dei de cælo descendit, ut ad misericordiam et iustitiam exulantes et profugas reduceret.

Tertio, Iansen. hæc accepit non ut officia hominis, sed ut præmia a Deo leges suas observanti danda, q. d. Si Dei præcepta custodieris, numquam te deseret Dei misericordia et veritas. Hebr. enim est אל יעזבך *al iaazbucha*, id est non *deserent te*, in futuro (licet futurum Hebræi sæpe capiant pro imperativo, vel optativo. Unde Noster et alii apte vertunt, *te non deserant.*) Hoc sensu vertit Syrus: *longitudo enim dierum et annorum vitæ addetur tibi; et pax, et benignitas, et veritas non relinquent te.* Et Aben Ezra sic explicat, q. d. Si cor tuum præcepta mea custodierit, Deus emittet veritatem et misericordiam, ut ab iis serveris, ita ut numquam a te divellantur: quam ob rem liga eas, etc., hoc est, ne umquam hæc oblivioni tradas. Et R. Levi: Verba, inquit, nihil aliud insinuant, quam veritatis pietatisque parentem et auctorem esse Deum.

Circumda eas gutturi tuo.) Septuag. et Aquila, *Alliga eas super collum tuum;* Syrus et Chald. *liga eas in collo tuo;* S. Chrysost. argumento in ep. ad Philip. *adapta eas collo tuo. Sicut*, ait, *divitum liberi circa collum bullam habent auream, illamque numquam deponunt, utpote quam tamquam nobilitatis suæ insigne gestant, ita et nos eleemosyna semper amiciendi sumus, ut ostendamus nos misericordis ac benigni patris esse filios, qui solem suum exoriri facit super bonos et malos.* Et inferius: *Circumdemus nobis istum ornatum. Torquem faciamus auream (eleemosynam dico) donec hic fuerimus. Quamprimum enim hæc ætas transierit, nullus amplius erit eius usus.* Vide quæ de torque dixi, cap. 1. v. 9.

Simili modo Plato in Cratylo, ἀρετή, inquit, id est virtus, dicitur, quasi αἱρετή, quia *eligenda* præ omnibus quasi bonum præstantissimum. Aut quasi ἀεὶ ῥέω, id est quod sine ullo impedimento æquabili quadam et consentanea *semper* ratione *fluat.*

Ita in Vitis Patr. lib. 7. cap. 44. in Meditationibus 12. Anachoritarum, ordine undecimus hunc sibi quotidie virtutis stimulum adhibebat: *Imaginor*, ait, *virtutes esse personatas, quæ me undique circumcingant et circumvallent, ut post mortem testentur coram Deo, quod requiem invenerint in me.*

Secundo Dionys. *Circumda eas gutturi tuo*, hoc est, inquit, aliis quoque eas prædica, ut et ipsi nequaquam misericordiam et veritatem relinquant, et quantum ad hoc *quasi tuba exalta vocem tuam*, ut ait Isaias c. 58. 1. et, ut Osee cap. 8. 1. *In gutture tuo sit tuba*, ut possis dicere cum S. Iob cap. 31. *Non dedi ad peccandum guttur meum.*

Tertio plane et genuine Iansen. *Circumda eas gutturi*, hoc est, inquit, firmiter et undique tibi adsint, semperque tibi sint præ oculis; velut id quod circumdatur collo, et a collo dependet, undique hominem cingit, semperque ob oculos versatur.

Accedit Caietan. *Liga eas super colla tua*, hoc est, iugiter habe ea præ oculis instar alligantis pendulum aliquid ex utraque parte colli, ut semper habeatur præ oculis. Sicut enim, inquit, collum iungit corpus capiti, ita humanum studium iungit corpus actionum humanarum capiti, quod est lumen rectæ rationis. Alligandæ virtutes præcipiuntur collis, hoc est humanis studiis, humanisque conatibus, ut non deserant hominem, ut non subterfugiant exercitationem. Circumda ergo illas collo tuo, id est, arctissime illas complectere, illis te cinge et orna, ut velut familiares tibi semper et ubique obversentur, teque honorent et ornent. Alludit ad Deuter. c. 6. v. 8. *Ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque et movebuntur inter oculos tuos.*

Torques notat [illegible] dotes [illegible].

Igitur torques primo significat misericordiam et veritatem nobis debere esse familiarissimas, et coniunctissimas instar vestis; secundo, iis nos ornari, sicut torque aureo ornatur collum; tertio, eas nos facere ingenuos, liberales et nobiles: torques enim symbolum est ingenuitatis et nobilitatis. I. II. III. Unde S. Greg. in Decretal. §. *Prudentes*, tit. 24. de donationibus: *Hanc sibi*, ait, *quodammodo nobilitas legem imponit, ut debere se, quod sponte tribuit, existimet, et nisi in beneficiis suis creverit, nihil se præstitisse putet.*

IV. Quarto, torqui olim inerant amuleta contra venena et fascinationem: ita misericordia dissipat omnes fascinationes et livorem odii et invidiæ: beneficentia enim amicat tam inimicos quam amicos.

V. Quinto, torques signum est principatus: ita beneficentia et iustitia decent faciuntque principes, iuxta illud Christi; *Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici* (evergetæ) *vocantur*,

Lucæ, cap. 22. v. 25. *Largitas*, inquit Lactantius, *liberalitas et magnificentia regiæ laudes sunt.* Et S. Hieron. lib. 1. super Matth. *Qui divitiarum*, inquit, *servus est, divitias custodit ut servus; qui autem servitutis discussit iugum, distribuit eas ut dominus.*

Sexto, torques signum est fortitudinis, militiæ, certa-
VI. minis et victoriæ, uti ex Beda et sancto Gregorio dixi cap. 1. v. 9. Significat ergo pro misericordiæ et veritatis officiis assidue fideli certandum esse pro viribus usque ad mortem, præsertim contra inimicitias et odia, ut ab iis se vinci non sinat, sed vincat in bono malum, adeoque inimicos beneficiis superet faciatque amicos.

Et describe in tabulis cordis tui.) Hebræis familiare est uni similitudini non insistere, sed illi aliam et aliam adiungere: ita hic misericordiam et veritatem assimilavit, primo, comitibus vel pædagogis, qui adolescentem nunc ducunt, nunc deserunt; secundo, torqui, qui circumdat et ornat guttur et collum; tertio, hic scripturæ inscriptæ cordi. Estque gradatio: magis enim adhæret homini torques quam comites, ac magis inscriptio cordis quam torques; ut significet misericordiam et veritatem debere homini esse familiarissimas et intimas, intimoque cordi insculptas. *Tabulam cordis* vocat ipsum cor planum et instar tabulæ expansum: olim enim ante usum chartæ scribebant in tabulis præsertim ceratis. Unde Symmach. vertit, *describe eam super pectus tuum.*

Porro *tabula* symbolum est latitudinis et expansionis, ac significat hasce virtutes debere toti latitudini cordis esse inscriptas, ut ipsum totum quantum quantum est, hasce virtutes imbibat, easque latissime in proximos expendat. Unde sicut cor capax est totius mundi, sic et cordis charitas et misericordia totum mundum amplectatur. Hinc pro πλακὸς, id est *tabula*, aliqui legentes πλάτος, id est *latitudinem*, vertunt, *describe eas super latitudinem cordis tui.* Ita sanctus Hieronymus in cap. 2. Habacuc (qui et sic explicat: *Scribere iubetur planius, ut possit lector currere, et nullo impedimento velocitas eius et legendi cupido teneatur.*) Quocirca S. Ioannes Eleemosynarius dictitabat: *Etiamsi totus mundus conflueret Alexandriam ad petendam eleemosynam, nec Deo vires deessent, nec mihi animus ad eam singulis et omnibus erogandam. Ipsa enim experientia quotidie disco eleemosynam non depauperare, sed ditare: quo enim plura erogo, eo plura eroganda Deo dante accipio.* Sic S. Paulus, S. Xaverius, similesque viri Apostolici cordis latitudine complectebantur totum mundum, eique evangelizare totumque ad Christum traducere optabant et satagebant.

Audi S. Chrysost. hom. ult. in epist. ad Roman. « Cor Pauli cælo celsius, terra latius, solari radio lætius, igne calentius, adamante firmius. Cor nova vivens vita potius quam hac nostra. Vivo ego, iam non ego, vivit vero in me Christus, inquit. Christi igitur cor erat cor Pauli, Spiritus sancti tabula, gratiæ lebes, » etc. Sensus ergo est, q. d. Inscribe misericordiam et veritatem in tabulis non lapideis, in quibus inscripta fuit lex Mosis, sed carneis, in quibus legem suam per gratiam inscribit Christus, uti docet Apost. 2. Corinth. 3. nimirum inscribe et imprime eas in corde tuo per totam eius tabulam, id est latitudinem, ut eas toto corde ames, de iis assidue cogites, ac ubique opere exequi destines. Vide quæ de eleemosyna dixi Deuteronom. cap. 26. vers. 12. ubi viginti insignes eius fructus recensui.

Posset quoque *tabula cordis* metonymice accipi monile vel bulla, quæ ex torque collum cingente dependebat supra cor, q. d. Hæ virtutes ita cingant et ornent os, vultum et collum tuum, ut simul bullæ cordis inscribantur: quo significatur omnem de eis cogitationem et sermonem qui fit ore et capite, debere habere connexionem cum corde, imo originem ex corde: nisi enim ex corde procedat virtus vel virtutis sermo, non verus, sed fictus et fucatus est. Rursum veteres bullæ cordis inscribebant nomen sui Dei vel amici, quem summe diligebant, ut eum semper in oculis, semper in corde haberent, uti ostendi Ierem. cap. 17. v. 1. ad illud: *Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo, exaratum super latitudinem cordis eorum.* Significat ergo misericordiam et veritatem adeo debere nobis esse amicas, ut bullæ cordis inscribantur, iuxta id quod dicit cap. 7. v. 3. *Liga eam in digitis tuis, scribe illam in tabulis cordis tui. Dic sapientiæ: Soror mea es, et prudentiam voca amicam tuam.* Quæ ultima de sorore et amica verba hoc pariter loco in nonnullis Bibliis inserta leguntur.

Simili modo sponsæ ait sponsus, Cant. 8. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.* Ubi sanctus Gregorius: *In corde*, inquit, *sunt cogitationes, in brachio operationes. Super cor ergo et super brachium sponsæ dilectus ut signaculum ponitur: quia in sancta anima, quantum ab ea diligatur, et voluntate et actione designatur.*

Et invenies gratiam et disciplinam bonam coram Vers. 4.
Deo et hominibus.) Syrus et Chald. *et invenies misericordiam* (Chaldæus, *gratiam*) *benignitatem et intellectum bonum. Per disciplinam* vel *intellectum bonum* accipe bonam morum compositionem, ex qua quis bene institutus, compositus, moratus, prudens, et intelligens esse dignoscitur. Sensus ergo est, q. d. Si monitis meis parueris, gratiosus eris in oculis tam Dei et Angelorum, quam hominum; insuper facies ut tua disciplina, tum mentis, tum actionis, puta morum compositio tum interna, tum externa placeat Deo æque ac hominibus. Unde Septuag. pro ושכל *vesechel*, id est et disciplinam vel intellectum, legentes aliis punctis ושכל *vaskel* per crasin, pro והשכל *vehaskel*, vertunt eodem sensu, *providemus bona coram Deo et hominibus;* Aquila, Symmachus et Theodot. προνοοῦ καλὰ, id est *circumspice bona*, quod secutus S. Paulus 2. Corinth. cap. 8. v. 21. ait: *Providemus bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus.* Sensus ergo est q. d. Si feceris ea quæ dixi, gratiosus eris, et provide, id est providebis, bona, id est bonam disciplinam, morum compositionem, ædificationem coram Deo et hominibus, ut coram iis moribus compositus, virtute et sapientia præditus, prudens et intelligens appareas, atque ut talis ab iis habearis, lauderis et celebreris. Nota τὸ *circumspice*: significat enim opus quodlibet a sapiente et prudente quoad omnes sui partes, circumstantias, modos, rationes, intentiones ita interius et exterius circumquaque lustrandum, moderandum et componendum esse, ut nihil in eo sit mancum, incongruum, indecens, immodicum, quod carpi aut reprehendi possit: ut instar imaginis perfectæ sit, quæ omnibus suis lineamentis ita quaquaversum adæquata, et exacte conformata est, ut nihil in ea desit vel supersit, ac proinde nil in ea notari aut vituperari queat. Sic ergo in quolibet opere omnia lustra, et instar Argi centum oculis circumlustra, ac singula ita concinne compone, ut cum Apelle dicere queas: *Pingo æternitati; vivo, operor æternitati.*

SECUNDA PARS CAPITIS,

De fiducia, honore et cultu Dei.

A thesi descendit ad hypothesin, nimirum post generale præceptum misericordiæ et iustitiæ transit ad particularia virtutum præcepta, quæ ex primo illo generali velut conclusiones e suo principio educuntur. Incipit autem a religione et cultu Dei, quia hæc est prima virtus, cæterarum fons et mater; et quia a Deo ubique est inchoandum, præsertim in Ethica, iuxta illud Nazianz. *A te principium, tibi desinet.* Et illud S. August. 1. Conf. 15. *Ecce tu, Domine rex meus et Deus meus, tibi serviat quidquid utile didici; tibi serviat quod loquor, et scribo, et numero.*

Digitized by Google

Vers. 5. Habe fiduciam (Syrus et Chald. *spera*) in Domino ex toto corde tuo, et ne innitaris prudentiæ tuæ.) Syrus, *sapientiæ animi tui*, sed Dei gratiæ; Septuag. *esto confidens in toto corde super Deo, in tua autem sapientia ne extollaris*; Rom. *ne exalteris*; Arabicus, *ne eleveris*; Symmachus, *ne sis confidens*, q. d. Innitere Deo, illique totus incumbe, non tuæ prudentiæ, ait Aben Ezra; ac Dei providentiæ, non tuæ, omnia assigna et accepta refer, ait R. Levi, Vatabl. et Pagnin. *Fide*, ait, *Domino ex toto corde tuo, et intelligentiæ tuæ ne innitaris*; alii, *ne prudentiæ tuæ velut baculo incumbas et innitaris* (hoc enim proprie significat Hebr. ישען *iscisen*) sicut pater Scipionis senescens filio quasi scipioni innitebatur; unde filius vocatus est Scipio, q. d. Scipio sit tibi non tuum ingenium, non tuum consilium, sed spes in Deum: si enim Deo velut scipioni incumbas, firmus in omni actione consistes: cætera enim sunt baculus arundineus, ut ait Isaias c. 36. v. 6. et Ezech. c. 29.

Est sententia generalis docens in qualibet re, actione, tribulatione, expectatione, periculo, metu, etc. ut felix sit successus vel exitus, spem omnem collocandam in Deo, idque ex toto corde, et non innitendum esse prudentiæ propriæ; ita scilicet ut putes illam solam tibi sufficere, aut præcipuas rei conficiendæ partes et momenta in ea colloces: hæc enim collocanda sunt in Deo. Itaque vetaris hic ita fidere tibi tuoque ingenio et consilio; ut diffidas vel minus fidas Deo. Alioqui prudentis est ita fidere Deo, ut tamen et mentem consilio, et manum operi admoveat; hoc enim iubet Deus et natura ac gratia.

Moral. de spe tota in Deum transferenda.

Prudentia enim est oculus et rector animæ, omniumque eius motuum et actionum. Unde *prudens* dicitur quasi *porro* vel *procul videns*, et *prudentia* quasi *procul videntia sive providentia*, ait ex Isidoro et Boetio S. Thomas, 2. 2. q. 47. art. 1. et q. 49. art. 6. Huc facit illud S. Gregorii Nazianzeni in Distichis: *Deo dante nihil potest livor, eodem abnuente nihil potest labor*. Et illud S. Basilii in Constit. monast. c. 16. *Ad perfectum virtutis cumulum coniuncta simul esse utraque hæc oportet, et humanum studium, et auxilium cæleste fidei opera ascitum et comparatum*. Et cap. 17. *Causas cur illa sic fiant, Domino assignare debet animus, neque omnino esse quidquam existimare, quod suarum virium facultate assequi possit*, etc. *Porro humilitas tutissimus est virtutum omnium thesaurus*. Maxime tamen hæc sententia locum habet in obtinenda sapientia et virtute. Hæc enim cum sit donum Dei, idque in fidelibus et sanctis supernaturale, utique vires et prudentiam hominis transcendit. Unde a Deo speranda et postulanda est, ita tamen ut Deo operanti cooepereris et collabores. Quocirca Salonius et Beda censent hæc dici a Salomone ad erigendam pusillanimitatem et diffidentiam discipuli, q. d. Ne existimes hæc mea sapientiæ et virtutis præcepta, quæ mox daturus sum, vires tuas superare, nec diffidas te sapientiam et virtutem, utpote arduam et cælestem, posse consequi: spera dumtaxat in Deo, ab eoque toto corde illam efflagita, ipse tibi eam elargietur; quare ne innitaris prudentiæ tuæ, quasi per eam tuis viribus et consiliis illam parare debeas: Deus illius est largitor, ipse eam poscentibus et sibi collaborantibus ultro illam donabit. Impia ergo et superba fuit philosophi vox de Deo:

Det vires, det opes, animum æquum mi ipse parabo.

Deus enim est qui mentem illuminat, voluntatem elevat, vires aspirat, ac perinde ut ventus navi aspirans feliciter eam in portum salutis impellit, uti pulchre docet S. Chrysost. hom. 34. in epist. ad Hebræos. Et S. Basil. hom. de Spiritu sancto: *Da mihi*, ait, *navim vacuam, gubernatorem, nautas, funes, anchoras, omnia disposita, et nusquam esse spiritum venti; nonne cessat omnis qualiscumque apparatus, si desit operatio spiritus? Ita licet sit ampla sermonis supellex, mens profunda et eloquentia, et intelligentia; si non adsit Spiritus sanctus qui vim suppeditat, otiosa sunt omnia*. Idem orat. 7. de virtute et vitio: *Beatus*, ait, *qui omni spe rerum huius mundi seipsum orbavit* (nam ut idem ait epist. 19. ad Gregor. Nazianz. *Spes mortalium sunt somnia vigilantium*) *ac in solo Deo omnem spem fixit atque locavit suam. Sicut enim execrabilis est, qui spem ponit in homine; ita omni laude dignus, qui ex Deo totus pendet. Spes enim, quæ in Deo collocatur, non sinit se in alio constituere, neque sibi auxilium ferri vult* etc. *sed oportet vere in Dei auxilio acquiescere*. Idem orat. 20. *Sicut nulli alii nos præterquam Deo soli cultum tribuere par est; sic etiam in nulla alia re spem nostram constituere debemus quam in Deo omnium rerum domino.*

Idem hom. 8. Hexam. Spei exemplum dat halcyonem, vel halcedinem avem, cui in media hieme ovis iuxta littus maris incubanti Deus tranquillat mare et ventos: *Silescunt*, ait, *et consopiuntur tum omnes venti, quiescunt undæ, tumida æquora placantur septem totis diebus, cum ovis incubat halcedo. Id omnes nautæ sciunt et halcyonides dies illos appellant. Quid ergo a Deo etiam præter omnium spem tui causa non fuerit exorabile, quem ad imaginem ipse suam creavit. cum alitis tam exiguæ gratia mare tam vastum, tam terribile sævumque tranquillum esse media bruma iussum detinetur atque quiescit?* Hoc est quod ait Ieremias cap. 17. v. 7. *Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia eius*, etc. Vide ibi dicta. Denique τὸ *ne innitaris prudentiæ tuæ*, sanctus Dorotheus serm. 5. attribuit Religiosis, docetque eos sinere debere se regi a Deo per suos Superiores in omnibus et per omnia.

In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos.) Pro *cogita* hebr. est דעהו *dachu*, id est *scito*, vel *cognosce illum*. Sic et Syrus, et Chald. Vatabl. *in omnibus negotiis agnoscito illum*, eius scilicet præsentiam, potentiam, maiestatem, providentiam, bonitatem, iustitiam, vindictam, etc. Est metalepsis: ex cogitatione enim intelligitur reverentia, obedientia, spes et amor: hæc enim parit attenta Dei, sive numinis, cogitatio et meditatio. *Cogita* igitur, id est cogitando spera, reverere, cole et dilige ut creatorem, gubernatorem, dominum, iudicem ubique præsentem, omnesque tuos actus intuentem. Cogita, inquam, Deum ubique et semper, vel actu, vel virtute, ita ut vi huius cogitationis arcearis a malo, et cogaris ad omne bonum, præsertim ad Dei metum, spem et amorem: de spe enim sermo præcessit. Ergo *cogita*, id est primo, frequenter (*cogito* enim est verbum frequentativum a *cogo*, ait Festus) menti tuæ obiice, spera et invoca Deum; hoc enim si feceris, ipse diriget gressus tuos. I.

Vers. 6. — Cogita quintupliciter.

Secundo, *cogita*, id est time et reverere Deum ubique præsentem, ne quid committas quod oculos tantæ maiestatis offendat; sed potius fac omnia quæ illos oblectant. Unde Boetius: *Magna nobis indicta est necessitas probitatis, cum omnia agamus in oculis Dei cuncta cernentis.* Cogito enim dicitur a cogo: *Cogendo enim animam reminisci, quod in ea repositum est, dicitur cogitatio*, ait Isidor. lib. 1. Sentent. c. 15. cogo autem dicitur quasi *coago*, id est in unum ago. Cogitatio enim numinis præsentis cogit nos ad eius metum et cultum; cogitatio enim est rei præsentis, memoria absentis. Ita S. Isidor. de Different. cogitat. mentis et memoriæ, c. 1. *Memoria*, ait, *præterita revocat, mens futura præsentit, cogitatio præsentia complectitur*. II.

Tertio, *cogita*, id est intende in omnibus actibus Deum, III.
ut ad illum quasi ad scopum et finem omnes referas, et in omnibus illi placere contendas. Ita Lyran. et Caiet. censent hic præcipi rectam in omnibus intentionem; hæc enim in rectum finem dirigit gressus nostros.

Quarto, *cogita* eum, id est eius operationem et gratiam, ut illi quasi omnium largitori omnia bona accepta referas, nil tibi arroges. Ita Hugo. Unde S. Hieron. dial. 3. contra Pelag. hinc probat necessitatem gratiæ. Unde Arabicus vertit, *agnosce sapientiam, ut dirigat vias tuas*. IV.

Quinto, *cogita*, id est repræsenta tibi Deum, Deique voluntatem, vitam et legem, quasi normam tuarum actionum, cui ad amussim omnes conformare debeas; atque sic Deus quasi norma et regula, rectissime diriget omnes V.

gressus actusque tuos. Ita cogitabat Deum ubique David dicens, Psal. 15. *Providebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam a dextris est mihi, ne commovear.* Idem præceptum Tobias moriturus dedit filio cap. 4. 6. *Omnibus,* ait, *diebus vitæ tuæ, in mente habeto Deum, et cave ne aliquando peccato consentias, et prætermittas præcepta Domini Dei nostri.* Sic et Elias ac Eliseus: *Vivit,* inquiunt, *Dominus in cuius conspectu sto,* 3. Reg. 17. 1. et 4. Reg. 3. 14. ac S. Iob. c. 31. *Nonne Deus considerat vias meas, et cunctos gressus meos dinumerat?* Assidua enim cogitatio divinæ præsentiæ maxime stabilit mentem in Deo.

Moral de iugi præsentia Dei.

Hoc fuit olim, et etiamnum est, præcipuum Ascetarum et Religiosorum officium et exercitium ut semper et ubique Deum cogitarent, cum eoque quasi præsente versarentur et colloquerentur. Unde Abbas Allois in Vitis Patr. lib. 5. libello 11. num. 5. *Nisi,* ait, *dixerit homo in corde suo: Ego solus et Deus sumus in hoc mundo, requiem non habebit.* Et rursum: *Si vult homo, in una die usque ad vesperam, pervenit ad mensuram divinitatis.* Ibidem Abbas Bessarion: *Monachus,* ait, *debet totus esse oculus, sicut Cherubim et Seraphim,* qui iugiter intuentur, amant et glorificant Deum. Et Abbas Daniel: *Quis enim aufert a nobis Deum? nam et foris Deus est modo, et iterum in cella Deus est.* Et Abbas Theonas, n. 12. *Quia impeditur mens nostra et revocatur a contemplatione Dei; propterea captivi ducimur in carnalibus passionibus.* Et Abbas Ioannes: *Sicut, dum pluit, arbores producunt ramos; sic quando Spiritus sanctus descendit in corda Sanctorum, virescunt quodammodo et innovantur, et proferunt folia in timore Dei.* Unde idem operans non intendebat operi, quia mens eius absorpta erat in contemplatione Dei. Ibidem n. 31. Abbas Serapion: *Sicut,* ait, *milites Imperatoris, cum ante ipsum stant, non debent dextera aut sinistra respicere; ita et monachus cum stat in conspectu Dei, et intentus est omni hora in timore eius, nihil est quod eum de adversarii malis terrere possit.* Ibidem n. 35. Abbas Hyperichius: *Cogitatio tua,* ait, *semper sit in regno cælorum, et cito in hæreditatem accipies illud.* Et: *Vita monachi iuxta imitationem Angelorum fiat, comburens atque consumens peccata.* Et alius, n. 42. *Sicut nemo potest lædere eum qui est ad latus Imperatoris; sic Satanas nequit nobis nocere, si anima nostra inhæserit Deo:* scriptum est enim Zachar. 1. *Appropinquate mihi, et appropinquabo vobis.* Plura de hac re dixi, Gen. 17. 1. et seq.

Et ipse diriget gressus tuos.) Τὸ *et* notat primo similitudinem et vicissitudinem, q. d. Cogita de Deo, et ipse vicissim similiter cogitabit de te, ut dirigat gressus tuos ad omnem prosperitatem, sanctitatem et felicitatem, iuxta illud quod Christus dixit sanctæ Catharinæ Senensi: *Filia, cogita semper de me, et ego cogitabo de te.* Tu, ut mihi obedias et servias: ego, ut te dirigam, protegam, et in omni gratia et gloria promoveam. Secundo, notat mercedem et præmium quasi ex promissione et pacto. Deus enim hic et alibi quasi pactum init nobiscum, quo promittit, seque quasi obligat ad dirigendum omnes actiones nostras, ut felicem et sanctum sortiantur effectum, si nos cogitemus de eo proponentes illi per omnia placere et obsequi, sequentes patrem fidei nostræ Abraham, cui Deus dixit: *Ambula coram me, et esto perfectus,* Gen. 17. 1. Idem filium monuit Tobias, cap. 4. v. 20. *Omni tempore,* ait, *benedic Deum; et pete ab eo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant.*

Ita Sancti in omnibus rogant impetrantque ut dirigantur a Deo, ut Deum habeant aurigam præsidentem animæ suæ, omnesque eius motus et actus aurigantem. Ita David, ad quem alludit hic filius Salomon, Ps. 118. *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum.* Idemque crebro eodem psalmo iterat. Et Ps. 22. *Dominus,* ait, *regit me,* sicut pastor ovem, unde hebr. est, *Deus pascit me;* vel, *Deus est pastor meus; hinc nihil mihi deerit: nam in loco pascuæ ibi me collocavit.* Quæ verba citans Philo l. de Agric. *Impossibile,* ait, *est deesse commodum aliquod, ubi Deus præsidet, solitus plena perfectaque bona largiri rebus omnibus.* Ita S. August. lib. 11. Confess. cap. 2. *Quando,* ait, *sufficio calami lingua enuntiare omnia hortamenta tua, et omnes terrores tuos, et consolationes et gubernationes quibus me perduxisti,* etc. Ita sanctus Antonius apud sanctum Athanasium: *Unica,* ait, *est ratio vincendi inimicum, lætitia spiritalis, et animæ Dominum semper cogitantis iugis recordatio, quæ dæmonum ludos quasi fumum expellit.* Et: *Securitas animæ, præsentis maiestatis indicium est.* Hinc docent Theologi ad bene agendum non sufficere iusto habitus gratiæ et virtutum infusos vel acquisitos, sed insuper eum egere actuali motione, influxu, auxilio et directione Dei, præsertim in actibus difficilibus et heroicis ac ad superandum graves tentationes. Imo censent iustum in omni actu meritorio egere actuali motione Spiritus sancti, eo quod in Concilio Palæstino, quod sæpe citat S. Augustin. contra Pelagium definitum sit, *gratiam ad singulos actus dari;* et Apostolus dicat: *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est, qui operatur in nobis velle et perficere,* 2. Cor. 3. Ita Dionysius.

Ne sis sapiens apud temetipsum.) Hebr. *in oculis tuis,* ut scilicet in iis et in vana opinione tua videaris tibi præ aliis sapere. Hæc enim est philautia, superba præsumptio et nimia sui æstimatio. Arab. *Ne sis apud animam tuam intelligens;* Septuag. *Ne sis prudens apud temetipsum,* quos secutus Apostolus Rom. 12. 16. *Nolite,* ait, *esse prudentes apud vosmetipsos.* Ubi quatuor expositiones recensui. Ita Iansen. Lyranus et Baynus exponunt, q. d. *Ne te sapientem esse, aut prudentem vana elatione persuasum habeas;* Hugo: *Ne novas opiniones invenias, easque alienis anteponas;* Caiet. *Ne tu ipse de tua sapientia iudicium feras;* Vatabl. *Ne reputes te sapientem.* Accedit R. Salomon Isacides: *Ne sis,* ait, *sapiens apud te, ut verba illorum a quibus reprehensus es, negligas;* Aben Ezra: *Ut iactabundus dicas: Sapientia mea duce, rectum iter capiam;* R. Levi: *Ut inertiæ te dedas, et sapientiæ studium omittas, quod tibi sat sapere videare.* Porro Beda: *Videtur hoc idem esse mandatum cum eo quod præmissum est: Ne innitaris prudentiæ tuæ; sed multum distat. Innititur enim prudentiæ suæ, qui ea quæ sibi agenda vel dicenda videntur, patrum decretis præponit. Sapiens vero apud semetipsum est is, qui in illis quæ ex patrum magisterio potuit recte cognoscere, sese præ cæteris quasi doctior extollit.* Caiet. vero: *Hoc,* ait, *ad iudicium, illud vero ad fiduciam spectat.* Vers. 7.

Hic est fons omnium errorum et hæresum, quod scilicet eorum auctores videantur sibi præ aliis sapere, ideoque nolint Ecclesiæ et Doctorum sententiæ cedere et credere, de quibus Isaias c. 5. 21. *Væ,* ait, *qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes!* Vere Climachus gradu 3. *In his,* ait, *qui sibi credunt, dæmon sæpe propheta fit.*

Quocirca vera sapientia, ait S. Iacobus cap. 3. 17. modesta et humilis est; ac seipsam ignorat, quia non aspicit, nec reflectit ad se, iuxta illud Pauli 1. Cor. 3. 18. *Si quis videtur inter vos sapiens esse, stultus fiat ut sit sapiens.* Quin et Plutarch. *Quo magis profeceris in philosophia, eo minus turgebis fastu.*

Time Deum, et recede a malo.) Pertinent hæc verba, primo ad τὸ *habe fiduciam in Domino,* quod præcessit vers. 5. Spei enim subnectendus est timor, ait Beda, ut, quantum spes animum elevat, tantum timor deprimat, itaque anima consistat in recto virtutis æquilibrio instar molæ, in qua lapis molaris superior inferiori incumbit, ab eoque fulcitur; lapis enim superior repræsentat spem, inferior timorem. Secundo, hæc verba pertinent ad id quod proxime antecessit: *Ne sis sapiens apud temetipsum;* quia superbiam et arrogantem sapientiæ præsumptionem nihil ita coercet et deprimit ac timor Dei, qui superbos humiliat, et humiles exaltat. Unde Apostolus Rom. capite 11. v. 20. *Noli altum sapere, sed time.* Et Eccl. cap. 25. 14. *Timor Dei super omnia se superposuit.* Vide ibi dicta.

Vers. 8. SANITAS QUIPPE ERIT UMBILICO TUO (Syrus, *carni tuæ*) ET IRRIGATIO OSSIUM TUORUM.) *Irrigatio*, id est medulla, ait R. Salomon, iuxta illud Iob. 21. 24. *Medullis ossa illius irrigantur.* Septuag. *Et erit sanitas corpori tuo, et curatio ossibus tuis.* Pro *irrigatio* Syrus et Symmachus vertit, πιότης, id est *pinguedo*, puta medulla; Theod. ἐπίχυσις, id est *perfusio*; Aquila ποτισμὸς id est *irrigatio* vel *potio*; et hoc proprie significat Hebr. שִׁקּוּי *sciccui*; Septuag. ἐπιμέλεια, id est curatio, item *corporis cura et exercitatio*; v. g. qua athletæ corpus ad robur et luctam exercebant. Unde ex τῷ ἐπιμέλεια nascitur ἐμμέλεια, id est concinnitas. Hinc apte, inquit S. Greg. Nazianz. orat. 20. mater S. Basilii vocata fuit Emmelia, quia moribus ita erat composita, ut ipsa concinnitas videretur, eamque filio S. Basilio cum lacte indidit. Sensus ergo est, q. d. Totum corpus tuum sanum erit. Corporis enim sanitas maxime pendet ex sanitate tum teneriorum partium osse carentium scilicet vitalium, puta cordis, hepatis, splenis, viscerum, quæ sunt iuxta umbilicum, et ipsius umbilici; tum duriorum, puta ossium, quæ sunt quasi bases et columnæ nostræ domus et microcosmi. Ossium autem sanitas medullæ pinguedine irrigatur, fovetur, alitur et roboratur; unde ea deficiente ossa arescunt, ex quo sequitur tabes et corruptio hominis. Quocirca Galenus ossa vocat fundamenta corporis, eaque in homine numerat plusquam trecenta: ossium vero nutrimentum proprium asserit esse medullam: hinc omnia animalia habere ossa concava pro medulla continenda, excepto leone qui ossa habet solida, ita ut nullam vel exiguam habeant medullam. Inter ossa asserit eminere spinam dorsi; medullæ autem spinalis, æque ac nervorum principium esse cerebrum; ex medulla enim spinali oriri triginta paria nervorum, indeque vires in inferioribus partibus. Umbilicus vero superiora membra cum inferioribus connectit. Rursum fœtus in utero matris per umbilicum nutrimentum attrahit et sugit, eoque alitur. Unde de umbilico hæc sunt Galeni pronuntiata: *Umbilicus ad amussim est in medio hominis. Umbilicus fœtus umbilico matris continuatur. In umbilico fœtus ligatur, et per eumdem nutritur. Ad umbilicum est quatuor vasorum coniugium; ad umbilicum enim iunguntur duæ venæ et duæ arteriæ primariæ. Per umbilicum fœtus in utero reddit lotium.* Hisce de causis umbilicus symbolum est totius corporis, illudque repræsentat, cuius bases et columnæ sunt ossa. Ad litteram ergo grammatice significatur totum corpus totumque hominem fore sanum, vegetum et robustum; sed per hoc symbolice repræsentatur, totam animam omnesque eius partes fore sanas vegetas et validas. Est enim parœmia, in qua timor Domini comparatur sanitati umbilici et medullæ ossium.

Umbilici usus.

Sensus ergo est, q. d. Sicut si sanus sit umbilicus, et sana medulla ossium, totum corpus sanum et forte erit cum omnibus suis membris; sic pariter, si in te sit sanus et integer timor Dei, efficiet ut tota anima tua sana et valida sit, omnesque eius partes, tam nobiles quam ignobiles, tam debiles quam fortes, ac præsertim appetitum tuum, qui est quasi umbilicus animæ; et rationem, mentem et spiritum, quæ sunt quasi ossa animæ eam sustentantia, sanabit, fovebit, roborabit, perficiet. Sicut enim per umbilicum fœtus coniungitur matri, ab eoque sugit alimentum; sic pariter anima per timorem Dei coniungitur Deo, ab eoque omnem gratiam, sanitatem et robur sugit et haurit. Ita R. Levi et Iansen. Unde illud de Behemoth, Iob. 40. 11. *Fortitudo eius in lumbis eius, et virtus illius in umbilico ventris eius.* Et irrigatione ossium per medullarum pinguedinem significatur in Iob bona hominis valetudo, Iob. 21. *Viscera*, inquit, *eius plena sunt adipe, et medullis ossa illius irrigantur.* Contra per ariditatem ossium mala valetudo designatur apud eumdem, Iob 30. *Cutis*, inquit, *mea denigrata est super me, et ossa mea aruerunt præ caumate.* Et Psalmista Ps. 101. *Ossa mea sicut cremium aruerunt.* Est enim medulla ossium fomentum et firmamentum. Metaphorice ergo hac sententia significatur eum, qui prædicta fecerit, bona fore constitutione, potissimum secundum animam et mentem, omnesque eius animæ vires firmas fore et sanas, ut quæ Dei gratia et sanabuntur et firmabuntur ac adipe et pinguedine cælestium charismatum irrigatæ recreabuntur, iuxta illud Psal. 62. *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Quidam non male sic explicant: Per timorem Dei est umbilico sanitas, quia per illum refrænantur pravæ cupiditates et libido, quæ in umbilico et circa illum viget, et est irrigatio ossium, quia per illum omnia corporis membra, omnesque animæ vires redduntur aptæ et agiles ad virtutum opera. Similis tropus, quod attinet ad irrigationem ossium, est Ecclesiastici 26. *Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit.* Et proverbiorum 15. *Fama bona impinguat ossa.* Ita Iansen. et Hugo. Umbilicus enim, sive lumbi, sicut origo sunt seminis, ita concupiscentiæ sunt symbolum, ait Pierius hierogl. 34. c. 34. Unde illud Ezech. 16. 4. *Non est præcisus umbilicus tuus.* Vide ibi dicta. Quare apposite per *umbilicum* intelligas vim animæ concupiscibilem, per *ossa* irascibilem, in qua est fortitudo, quam repræsentant ossa; utramque enim sanat, vegetat et dirigit timor Dei.

Umbilicus est conscientia.

Secundo, speciatim per umbilicum accipi potest stomachus: hic enim umbilico adiacet, vel subiacet; ac per stomachum conscientia. Sano enim stomacho bona fit cibi concoctio, qua rite alitur et roboratur totum corpus. Sic pariter, si per timorem Dei sana sit conscientia, ipsa verbum Dei, quod est cibus animæ, ruminando concoquet, ut in illo alat omnes suas vires et potentias. Rursum sicut catapotiis, sive pilulis acribus et mordacibus, expurgantur e stomacho et visceribus pituitosi, biliosi, cæterique noxii humores, quibus expulsis corpus sanum consistit; sic pariter per timorem gehennæ et vindictæ Dei, qui acer est et mordax, expelluntur e conscientia omnes noxiæ cupiditates, quibus eiectis anima restat sana et integra. Quocirca cuique orandum est cum Psalte: *Confige timore tuo carnes meas; a iudiciis enim tuis timui.* Hoc est quod ait Theod. l. 1. de curandis Græcorum affect. *Timor Dei medicamentum est optimum, quod ex malis conficitur, sicut in theriacis accidit*; theriaca enim conficitur ex veneno, puta ex vipera. Nam, ut ait Isaias cap. 26. 18. iuxta Septuag. *Per timorem tuum Domine, concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis.*

Umbilicus est mediocritas.

Tertio, umbilicus significat medium, eo quod umbilicus sit medium in homine. Unde umbilicus dictus est ab umbone, quæ est media pars clypei; umbilicus enim est ligamentum intestinorum, quod mediam fere planitiem ventris obtinet; ad hoc factum, ut per eum fœtus in utero matris nutriatur. Hinc Reate vocatur umbilicus, id est medium, Italiæ. Et Cicero Act. 6 in Verrem: *Et raptam*, ait, *esse Liberam, quam eamdem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore, qui locus, quod in media insula est situs, umbilicus Siciliæ nuncupatur.* Et Livius l. 5. Ætoliam vocat umbilicum Græciæ. Umbilicus ergo significat mediocritatem in actionibus omnibus servandam, ac medium, in quo consistit virtus, a quo si declines ad extrema, incides in vitium. Sensus ergo est, q. d. Si timeas Deum, et recedas a malo, puta a vitio, erit sanitas umbilico tuo, id est, erit sana et omnibus numeris absoluta actio virtusque tua, quæ fugiens extrema vitiorum in umbilico, id est in medio, consistit.

Et vis generandi.

Quarto, umbilicus ob vicinos lumbos, ventrem et genitalia, repræsentat *facultatem spiritualiter generandi*, inquit Hugo, *per verbi prædicationem, qua pollent doctores; quam sanam futuram esse dicit, quia sana erit eorum doctrina atque zelus ardens.* Unde de sponsa dicitur Cant. 7. *Umbilicus tuus crater tornatilis non indigens poculis, id est: alii, quibus alget stomachus et venter, opus habent vini potione ut calorem afferat; non sic tibi, cuius in corde tantopere exardet et æstuat charitas et zelus.*

Porro apte umbilicum componit et comparat ossibus; quia sicut reliquum corpus ossibus et nervis compingitur, ita venter umbilico quasi nodo et catena colligatur. Unde

ruptura illius lethalis est. Hinc et Hebr. vocatur שרריר *sciorar*, id est nodus concatenatus.

Mystice. Mystice primo, Lyran. sanitas umbilici, ait, est bona animi dispositio, puta moderatio in prosperis; medulla ossium est robur et constantia in adversis. Secundo, Beda: *Infirmitas*, ait, *operum adumbrata umbilico. ad statum perfectionis per timorem Dei convalescit. Per eumdem irrigantur ossa, id est animi vires et robur recreantur et firmantur*, ad superandos omnes labores, tentationes et difficultates sine lassitudine; lassis enim et nimio labore fractis medulla ossium minui, et sensim consumi solet. Hinc S. Gregor. Nazianz. orat. 20. S. Basilium comparat Achilli, quem fingunt Poetæ educatum a Chirone centauro, ab eoque enutritum medullis leonum et cervorum. Longe enim melius sanctiusque educatus fuit S. Basilius a timore Dei quasi pædagogo, ab eoque et sanctam audaciam leonum, et pium pavorem cervorum hausit et suxit. Ita Nicetas ibidem, et ex eo noster Saluzar. Tertio, auctor Catenæ Græcorum: Animæ ossa, ait, sunt robustiores firmioresque illius vires, quæ singulæ, ut suo munere probe fungantur, singulari cura et diligentia egent. Ad memoriam pertinet illud: *Memor fui Dei, et delectatus sum*. Ad mentem et contemplativam animæ partem illud: *Consideravi opera tua, Domine, et obstupui*. Ad appetentem vero eiusdem portionem illud: *Coram te, Domine, omne desiderium meum*. Ad ratiocinantem tandem illud: *Consideravi dies antiquos*, et quæ sequuntur. Porro autem per corpus, universam omnium animæ facultatum congeriem accipere licet: *Omnia ossa mea* (inquit Propheta) *dicent: Domine, Domine, quis similis tibi?* Cura proinde et studium virtutum integram sanamque vitæ tuæ conversationem conservabit; gratia autem et beni-

Anagogice. gnitas Dei corpori tuo sanitatem impertiet. Anagogice, corpora nostra in præsenti vita sunt infirma et ulcerosa; nam et caro concupiscit adversus spiritum, spiritus vicissim pugnat adversus carnem; at cum illud quod in corruptione satum fuerat, ex terræ pulvere semel surrexerit, integræ mox sanitati restituetur. Curatio autem perfecta tum demum humanis ossibus continget, quando os coibit ad os, et articulus ad articulum, et compago ad compagem. Tunc enim, iuxta Prophetæ prædictionem, ossa nostra florebunt sicut herbæ campi. Aliter: Tunc, inquit, corpus tuum perfectæ iustitiæ actionem sortietur, florente nimirum iam tum illo, lætoque virtutum colore et venustate admirabiliter splendente. Et cogitationibus tuis, quæ ossium more animam intus constringunt, plena a Deo curatio obveniet. Hæc ille.

Vers. 9. HONORA (Chald. *glorifica*) DOMINUM DE TUA SUBSTANTIA, ET DE PRIMITIIS OMNIUM FRUGUM (Syrus, *fructuum*) TUARUM DA EI.) Ita Rom. et Hebr. Verum Beda, Lyran. et alii legunt; *da pauperibus*; Septuag. *honora Dominum de iustis tuis laboribus* (Chald. *de tuo mammona*; Syrus, *de tua possessione*; Vatabl. *de tuis opibus*; Pagnin *divitiis tuis*) *et primitias da ei de tuis fructibus iustitiæ*; Aquila Symmach. et Theod. *de germine tuo*; Hebr. *de proventu tuo*; S. Augustinus serm. 1. de decimis: *Deliba ei de tuis laboribus.*

Primo, Beda, Lyran. Hugo, Dionys. hæc accipiunt de eleemosyna, q. d. Da eleemosynam, non tam ut subvenias pauperi, quam ut Deum per eam honores, scilicet faciendo eam pura intentione placendi uni Deo, eumque honorandi; ideoque fac eam animo hilari, largo et liberali, ac de primis et melioribus fructibus, uti præcepit Deus Num. 18. 19. *Da ei*, id est, da pauperibus propter amorem et honorem Dei; honor enim divinæ maiestatis exigit ut meliora et maiora ei dentur, non ex rapina, sed ex bonis iusto labore partis, idque animo læto et liberali. Denique Dei honor est, quod divites, quos ipse sui vicarios constituit, provideant pauperibus: Dei enim est omnibus providere de necessariis; sed partem suæ providentiæ transcripsit in divites, ideoque illis divitias dedit, ut ipsi per eas vice versa succurrant pauperibus. Quare cum id divites præstant, consulunt honori divinæ providentiæ, faciuntque ut pauperes eam agnoscant et glorificent. Hoc est quod ait Apostolus: *Ministerium huius officii* (eleemosynæ) *non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationem ministerii huius glorificantes Deum, etc. Gratias Deo super inenarrabili dono eius*, 2. Cor. 9. 12. Ita hunc locum explicat S. August. (si tamen is est auctor) lib. de Vita Christiana, cap. 12. *Melius est*, ait, *te non facere eleemosynam, quam unde paucos tegere inde plurimos denudare. Illam eleemosynam Deus comprobat, quæ de iustis laboribus ministratur, sicut scriptum est: Honora Deum de tuis iustis laboribus, et deliba ei de tuæ iustitiæ fructibus. Nam illam eleemosynam abominatur et reprobat, quæ de lacrymis præstatur alienis.*

Secundo, alii hæc accipiunt de oblationibus, victimis, decimis et primitiis iuxta legem Deo offerendis; dum enim hæc offerebant Iudæi Deo, hoc ipso protestabantur se hæc a Deo accepisse, ideoque illi accepta referre. Unde primitias dabant quasi primos et meliores fructus, decimas quasi frugum complementum; ut testarentur, tam prima quam media et ultima, adeoque omnia, se a Deo accepisse. Primitiæ inquit Vatabl. significant inchoationem a Deo, decimæ vero perfectionem: Deus enim dat incrementum et perficit. Hac ergo protestatione honorabant et glorificabant Deum. Ita S. Hieron. in cap. 45. Ezech. Cyrill. lib. 2. in Ioannem c. 91. S. Greg. l. 7. Registri epist. 111. *Quidquid*, inquit, *in Dei sacrificio ex scelere offertur, omnipotentis Dei non placat iracundiam sed irritat. Hinc scriptum est: Honora Dominum de tuis iustis laboribus.* Sic et Caietan. Baynus, Iansen. R. Salomon, R. Levi, et alii.

Hic sensus hoc loco magis proprius et genuinus est: tum quia per vota, sacrificia, decimas et primitias proprie honoratur Deus. Illorum enim oblatio est actus religionis; cuius actus elicitus est Deo debitum honorem et cultum tribuere; eleemosyna vero est actus elicitus a misericordia, qui subinde dumtaxat imperatur a charitate, vel religione; tum quia hæc omnia proprie spectant Deum, docentque actus quibus eum colere debeamus, nimirum sperando, reverendo, honorando illum per oblationes lege præscriptas.

Allegor. S. Cyrill. lib. 2. in Ioan. c. 92. Christiani, inquit, in lege nova offerunt Deo fructus iustitiæ, cum non corruptibili et exteriori materia, sicut Iudæi, sed ut veri adoratores adorant Deum in spiritu et veritate, uti sanxit Christus. Ioan. 4. 23. Sic et auctor Catenæ Græcorum, qui et addit: Allegorice autem is Deo primitias offert, qui omnem recte factorum causam et laudem illi, tamquam primario auctori humiliter submissoque animo tribuit; sibi vero ex omnibus nihil quidquam proprium adscribit, aut qui ex quovis studiosæ actionis genere aliquid illi tamquam primogenitum offert. Exempli causa, mane dum a somno exsurgit, primitiarum loco defert illi orationem et gratiarum actionem; ex verbis autem tamquam primitivam offert illi psalmodiam: idemque in reliquis omnibus operibus et actionibus, ex quibus iusta oblatio fieri potest, observare curat. Tum si omnem curam et cogitationem a primo exortu usque ad seram noctem ab omni vitio puram incontaminatumque retinere studet, omneque voluntatis suæ momentum Deo assignat. In summa, iubemur hic omnes bonorum operum fructus Deo fideliter offerre. Per horrea autem et torcularia sensilis appetitus vires insinuat; per frumentum vero morum præcepta divinæque sapientiæ decreta, nec non reconditos sacrarum Scripturarum sensus; per cellas tandem facultates animæ, quæ rationi obstinate repugnant; has enim omnes iis rebus impleri oportet, quas quisque ex mystica sua messe aut spiritali vindemia collegerit. Hæc ille.

ET IMPLEBUNTUR HORREA (Aquila *apothecæ*) TUA SATURITATE, ET VINO TORCULARIA TUA REDUNDABUNT.) Vers. 10.
Syrus, *vinum scaturient*, q. d. Si honores Deum dando eleemosynam pauperibus, vel potius dando oblationes, decimas et primitias lege præscriptas Deo; Deus vicissim dabit tibi copiosam messem frumenti, et uvarum vindemiam, ex quibus multa vini doliis exprimes ea copia, ut

vinum redundet et superfluat. Per *saturitatem* enim intelligitur abundantia frumenti et frugum, quæ heros cum familiis affatim exsaturent. Est metalepsis vel metonymia; ponitur enim effectus pro causa, puta saturitas pro frumento. Unde Septuag. vertunt, *ut impleantur cellaria tua saturitate frumenti, vino autem torcularia tua redundent, vel superfluant;* Vatabl. et Pagnin. *vino torcularia tua se rumpent.* Hoc enim proprie significat Hebr. יפרצו *iprotsu*, q. d. Tanta erit vini copia, ut torcularia ipsa disrumpantur. Ita Aben Ezra. S. Hieron. in cap. 45. Ezech. legit: *Implebuntur horrea tua frumento;* S. August. ser. 1. de decimis: *Replebuntur areæ frumento.* Additque: *Et non erunt in eis neque morbi, neque casus*, q. d. Erunt fruges tuæ uti multæ, ita sanæ et integræ, sine vitio, vel infortunio ullo. S. Isidorus legit: *Implebuntur horrea tua ubertate*, quæ vox ducta est ab uberibus lacte fœcundis. Sicut enim hæc quo plus lactis emanant, eo plus novi admittunt et recipiunt; sic opes quo magis in eleemosynas et oblationes Dei erogantur, eo magis affluunt. Unde Cle-

Eleemosyna ditat, cur? mens Alexand. lib. 2. Pædag. cap. 1. *Largitio*, ait, *bonus est finis benignitatis, et potum sitientibus communicans rursus augetur et repletur; sicut ad ubera, quæ suguntur vel mulgentur, solet lac copiosius accedere.*

Causa. I. Ratio est prima, quia idipsum hoc loco et aliis, quasi congruam pietatis mercedem et præmium Deus promisit. Unde Eccl. 35. 11. *Sanctifica*, ait, *decimas tuas. Da Altissimo secundum datum eius, etc. quoniam Dominus retribuens est, et septies tantum reddet tibi.* Vide ibi dicta.

II. Secunda, quia qui opes erogant in opera pia, hi recte eis utuntur; quare merentur earum esse dispensatores et domini. Quocirca illis eas credit et committit Deus, æque ac homines prudentes et pii, qui sua optime erogare et utilissime collocare cupiunt. Unde Hebræi eleganti, sed vera paronomasia dicunt: *asar ascar*, id est, *decima ditat;* nimirum si des decimas Deo, ipse te ditabit. Avaris vero qui opes recondunt; aut prodigis, qui eas inutiliter profundunt vel abliguriunt, tam Deus quam homines opes negant, imo subtrahunt. Unde S. August. Hom. 1. de decimis: *Hæc*, ait, *est Dei iusta consuetudo, ut si illi decimam non dederis, tu ad decimam revoceris, scilicet novem opum partibus detractis.* Ita Cain, qui avare pecora dabat Deo, Deus vicissim in os regerit: *Non dabit tibi terra fructus suos*, Genes. 4.

III. Tertia, quia hoc poscit natura frugum et opum, ut scilicet expendantur in id ad quod a Deo creatæ sunt, scilicet ad honorem Dei, et alimentum egentium; hic enim est finis, et quasi beatitudo earum. Unde Χρήματα, id est pecuniæ, græce dicuntur ἀπὸ τοῦ χρῆσθαι, id est ab utendo, quod scilicet eis bene uti, sancteque eas expendere oporteat. Quare fruges, si loqui possent, clamarent; vel, si alas haberent, utique avolarent ad viros pios, qui illis pie utuntur; easque in Dei honorem erogant.

IV. Quarta, quia id congruit Deo, nimirum Dei sapientiæ, iustitiæ et sanctitati, ut sua dona sapienter, iuste et sancte effundat in eos qui eisdem sapienter, iuste et sancte sunt usuri ad Dei gloriam et pauperum alimoniam. Unde ipse Malach. 3. 10. *Inferte*, ait, *omnem decimam in horreum meum, et sit cibus in domo mea, et probate me super hoc; si non aperuero cataractas cæli, et effudero vobis benedictionem usque ad abundantiam.* Qua de re ibidem plura dixi.

Mystice. Mystice, vir pius Deum sanctis operibus colens, omnesque suas dotes mentis et corporis, quas a Deo accepit, ad eiusdem honorem referens, ad eiusque laudem et gloriam expendens, implet horrea mentis suæ sapientia, gratia et virtute. Ita R. Levi. Quare in eo impletur spiritaliter, quod corporaliter præstitum est Iudæis sub Ezechia, quorum hæc est vox 2. Paral. 31. 10. *Ex quo cœperunt offerri primitiæ in domo Domini, comedimus, et saturati sumus, et remanserunt plurima, eo quod benedixerit Dominus populo suo.* Audi S. Cyrillum lib. 16. in Levit. Iustus manducans replet animam suam non cibo corporali (hic enim iustis sæpe defuit et deest) sed cibo cælesti, qui est verbum Dei et sapientia eius, quo semper pascuntur iusti.

DISCIPLINAM DOMINI, FILI MI, NE ABIICIAS: NEC DEFICIAS (Aquila, *ne reprobes;* Chald. *ne execreris;* Theodor. *ne reprehendas, neque fastidias;* Chald. *ne nausees;* Syrus, *ne tædio afficiaris*) CUM AB EO CORRIPERIS.) Septuag. *Fili, ne parvipendas disciplinam Domini, neque fatigeris* (græce ἐκλύου, id est ne disolvaris, ne enerveris, ne cadas animo) *ab eo correptus;* S. Hier. in c. 20. Ezech. legit: *Fili, ne contristeris ad disciplinam, neque deficias quando ab eo argueris;* S. Cyprian. l. de Habitu virg. *Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, nec defeceris ab eo correptus;* Pagnin. *Correctionem Domini, fili mi, ne abiicias, et ne tædio afficiaris propter increpationem eius;* Tigurina, *Castigationem Domini, fili, ne averseris, neque fastidias;* Vatabl. *Ne moleste feras ad increpationem eius.* Quocirca ait R. Salomon Isacides: Si Deus ærumnis, quibus corrigaris, angi te velit, eas imo rimis ut singulare Dei munus gratas habeto; sicut enim pater, qui filio unice dilecto benefacere studet, postquam illum flagello percusserit, mox eumdem blanditiis delinit, ita iucundiora tibi bona videbuntur, postquam vapularis. Vers. 11.

QUEM ENIM DILIGIT DOMINUS, CORRIPIT (Sept. *arguit*) Vers. 12.
ET QUASI PATER IN FILIO COMPLACET SIBI.) Hebr. *Et tamquam pater filium volet;* vel, *Et tamquam pater filium* (castigando) *delectatur;* Chald. *Et sicut pater qui corripit* (Syrus, *erudit*,) *filium suum;* Vatabl. *Quem enim Dominus amat, obiurgat* (Pagnin. *increpat*) *et tamquam pater filium* (corripit quem) *amat unice;* Sept. vero aliis punctis legentes vertunt: *Quem enim diligit Dominus, arguit; flagellat autem omnem filium quem recipit.*

Per *disciplinam* ergo accipe correptionem Dei, tum eam quæ fit per verba Dei vel vicariorum eius, puta rectorum, concionatorum, confessariorum, magistrorum, etc., tum eam quæ fit per flagella et tribulationes a Deo immissas vel permissas, sive ad culparum commissarum castigationem, sive ad committendarum præservationem, dum videlicet ad patientiæ et virtutis incrementum Deus innocentem et immeritum affligit, uti afflixit S. Iob. Error enim damnatus a Pontif. est hic: *Omnes iustorum tribulationes sunt pœnæ peccatorum.* De verbali castigatione hunc locum explicat Christus Apoc. 3. 19. dicens: *Ego quos amo, arguo et castigo.* De reali per verbera et flagella explicat S. Paulus ad Hebræos 12. 5. Ubi ex Sept. sic ait: *Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris, dum ab eo argueris; quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit.* Septuaginta enim, et ex iis S. Paulus, aliis punctis in Hebræo legerunt כאב *kieb* id est *affligit*, flagellat, cruciat, dolere facit; pro quo Noster et alii legunt כאב *keab* id est *sicut pater.* Esto noster Ribera in Hebr. 12. 5. censeat Septuag. legisse iisdem pene punctis, quibus Noster, scilicet כאב *kaab;* hoc enim primo significat *sicut pater;* secundo, *flagellat*, legendo כאב per *patach* sub aleph (et forte tempore Septuag. *camets* charactere non differebat a *patach*) ut *cal* ponatur pro *piel* vel *hiphil*, scilicet *kaab* pro *kieb* vel *hikiph.* Rursum Baynus subaudit τὸ *castigat;* unde iisdem punctis legens sic vertit: *Quem enim diliget Dominus, castigabit, et ut pater filium* (castigat) *cui bene vult.* Fuse hunc locum tractat S. Paulus Hebr. 12. 5. et seq. ac ego ibidem; quare hic plura non addam, ut ad ulteriora, quæ multa supersunt, pergam.

Summa est, per *disciplinam* significatur hic tum morum castigatio, tum severa educatio. Deus enim suos filios non educat blande ut mater, ne eos faciat molles et ignavos, iuxta illud: Deus castigat suos quatuor de causis.

Blanda patrum segnes facit indulgentia natos;

sed dure ut pater: idque primo, ut puerilem levitatem deponant, fiantque maturi et viri. Secundo, ut vitia pueritiæ et naturæ innata resecent. Cum corriperis ergo, ne *deficias*, id est, ne pusillanimis fias, ne ob id te abiicias, ut servi facere solent; sed potius gloriare, et excellentem te reputa; tunc enim, ut pulchre ait Nazianzenus de plaga grandinis: *Recepisti monile ingenuorum.* Unde rationem correptionis subdit, dicens: *Et quasi pater in filio complacet sibi*, q. d. Quia Deus pro singulari amore filiorum 1. 2.

in illis sibi complacet, idcirco nequit in eis aliquid tolerare, quod sibi displiceat; hinc illos castigat, ut illud tollat. Quare sicut medicus urens et secans non irascitur ægro, sed ægritudini, sic Deus castigans non irascitur filiis vitiosis, sed ipsis vitiis, adeoque pro filiis pugnat contra vitia. S. August. in Psalm. 21. *Intellige*, ait, *homo, medicum esse Deum, tribulationem esse medicamentum ad salutem, non pœnam ad damnationem.* Unde Apostolus hanc Dei disciplinam ait esse consolationis, non desolationis. Hebr. 12. 5.

3. Tertio ut evadant duri et fortes tam corpore quam animo, quasi athletæ ad subeundos quosvis labores et agones. Unde Seneca lib. de Providentia: *Deus*, inquit, *bonos, ut severi patres, durius educat, vultque eos doloribus ac damnis colligere robur.* Et Glossa: *Tanto minus*, ait, *de flagello, quo castigamur, murmurare debemus, quanto certius in eo pignus paternæ dilectionis tenemus.* Hoc est quod ait Eccl. c. 6. 21. *Quam aspera est nimium sapientia indoctis hominibus, quasi lapidis virtus probatio erit in illis.* Vide ibi dicta. Et Isidorus Pelusiota: *Vir patiens*, inquit, *laborum exploratio est, et quasi lapis βάσανος, id est probationis.* Sicut ergo lapide lydio probatur bonitas auri, sic labore et dolore probatur bonitas patientiæ et patientis. Nam ut ait Nazianz. in carm. de virtut. et vitiis: *Patientia molestiarum est decoctio.* Sicut ergo bonus stomachus concoquit cibus quantumvis duros, sic valida patientia decoquit adversitates quantumvis graves. Ex adverso sicut imbecillis stomachus carnem salsam concoquere non potest, sic infirma et debilis patientia acria verba et verbera digerere nequit. Unde S. Chrys. hom. 2. ad Popul. *Quod*, ait, *de voluptate dixi eam non in ciborum apparatu, sed in comedentium affectu sitam esse, idem de contumelia vel molestia dico, eam non a contumeliantium sententia, sed a patientium affectu construi vel destrui.* Hoc est quod ait sapiens: *Contumeliæ dolorem non in se, sed in sensu sentientis sentiri.*

4. Quarto, denique Sanctos crucibus exercet Deus, ut mereantur gloriam æternam, ad quam eos destinat et præparat. Ita S. August. in Psalm. 93. *Duos filios*, ait, *habet homo; alterum castigat, alterum dimittit; facit unus male, et non corripitur a patre; alter, mox ut se moverit, flagellatur. Unde ille dimittitur, et ille cæditur? nisi quia huic caso hæreditas servatur: ille autem dimissus exhæredatus est; videt eum non habere spem, et dimittit eum, ut faciat quod vult.* Plura hac de re dixi Iacobi 1. 2. Apoc. 3. 19. Eccl. 2. 1. et seq. Dum ergo, o athleta Christi, affligeris, vexaris, tribularis, cogita non ab homine, sed a Deo tibi hæc quasi disciplinam immitti, ideoque eo amore, quo Deus quasi pater tibi ea immittit, eodem quasi filius tanti patris ea suscipe, ac brachiis voluntatis extensis amplexare dicendo: Hæc crux, hæc ærumna mihi a te, o Pater, ab æterno destinata est; amplector eam ex toto corde, quia sic placitum ante te. Et cum S. Andrea: *O crux amabilis, diu desiderata, concupiscenti animo præparata. Gaudens ad te venio. Suscipiat me per te, qui pro me pependit in te, et per te me redemit.*

Nota. Hic finit Salomon præcepta de cultu Dei quæ numero sunt quinque. Primum est de spe, quod assignavit v. 5. *Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo*; secundum de reverentia vers. 6. *In omnibus viis tuis cogita illum*; tertium de timore, v. 7. *Time Deum, et recede a malo*; quartum de religione vers. 9. *Honora Dominum de tua substantia*; quintum de patientia vers. 11. *Disciplinam, Domini, ne abiicias.*

Moral. disce hic quantum bonum sit discip[illegible]n et castigatio Dei. *Disciplina*, ait S. August. tract. [illegible] Bono disciplinæ, tomo 9. *magistra est religionis, magistra veræ pietatis, quæ nec ideo increpat ut lædat, nec ideo castigat ut noceat. Denique mores hominum irata corrigit, inflammata custodit, ita Salomone dicente; Fili, ne deficias a disciplina Domini, neque fatigeris, cum ab eo increparis. Quem enim diligit Dominus, increpat; flagellat autem omnem filium quem recipit. Nihil profecto est quod non disciplina aut emendet, aut salvum faciat. Quam si quis sapiens apprehenderit, nec gratiam amicitiarum perdit, nec periculum damnationis incurrit.* Idem de Visitat. infirm. citat. hoc loco: *Vis scire quia infirmitas corporis salutem animæ parturit? audi Dominum Apostolo respondentem; Virtus in infirmitate perficitur; ac si dicat: Complectere quam pateris infirmitatem, quoniam ita proficies de virtute in virtutem, si in infirmitate virtus augmentatur. Virtus autem est salus animæ, infirmitas corporis; quandoquidem per virtutem animæ parit salutem, donum Dei est; non enim est aliunde nisi ex Deo salus animæ. Flagellum ergo Dei ne contemnas; sed flagellatus dic: Deo gratias. Dilige corripientem, dilige corrigentem, dilige arguentem. Non in furore, non in ira, sed in misericordia aperi pulsanti, devotus esto vocanti, gratias age miseranti, redi ad te, cogita parumper, cogita de Deo, pensa si potes, quoniam super omnia opera sua ipsius miserationes. Ipse Deus est, ipse iudex est, nec te vult damnari, nec vult te male iudicari, vult tui misereri, flagellat in te misericorditer, quæ in eum deliquisti pertinaciter.* Moral de bono castigationis.

Hinc S. August. lib. 1. de serm. Domini in monte (et habetur 23. quæst. 4. cap. 51. *ea vindicta*) docet Superiores debere imitari Deum, ut quasi patres castigent suos ex amore, non ex odio vel vindicta. Rursum Deus, inquit S. Cyprianus, l. de Habitu virginum, corripit ut emendet per disciplinam, ac consequenter docet singulos, etiam sacerdotes, debere amare, non odisse disciplinam, ac eos qui se de erratis admonent et corripiunt. *Disciplina*, inquit, *custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ad nutrimentum bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac iugiter in Deo vivere, ad promissa cælestia et divina præmia pervenire. Hanc et sectari salubre est, et aversari ac negligere lethale. Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, nec defeceris ab eo correptus, etc.* Causam subdit: *Considerantes quod templa Dei sint membra nostra, ab omni fæce contagionis antiqua lavacri vitalis sanctificatione purgata; nec violari illa aut pollui fas est, quando qui violat et ipse violatur. Eorum nos templorum cultores et antistites sumus; serviamus illi, cuius esse iam cœpimus.*

TERTIA PARS CAPITIS.

De dignitate, usu et pretio sapientiæ.

Idem argumentum tractat Ecclesiasticus c. 4. c. 15. c. 39. Vide ibi dicta.

Vers. 13 BEATUS HOMO QUI INVENIT SAPIENTIAM, ET QUI AFFLUIT PRUDENTIA.) Syrus, *qui invenit prudentiam*; Chald. *qui profert* vel *eructat intelligentiam*; Septuag. *et mortalis* (S. August. contra Adimantum c. 19. legit: *Immortalis*) *qui vidit* (Scholiast. *qui tenuit*) *prudentiam*; Tigurina: *O felicem hominem qui invenit sapientiam*, id est cognitionem Dei, quæ fit per disciplinam et tribulationem, ait Vatabl. *et qui haurit* vel *eruit prudentiam*; Pagnin. *beatus homo qui invenit sapientiam, et homo qui eduxerit eam in lucem.* Hebr. est יפיק *iaphic* quod Aben-Ezra exponit, q. d. Beatus homo, qui postquam sapientia imbutus fuerit, eam in vulgus prodit. Et R. Salomon: *iaphic*, inquit, id est educit, q. d. Beatus est qui alios sapientia imbuit, qui scilicet illam corde suo conclusam et latentem, ore suo depromit, et aliis communicat.

Beda, Aben Ezra, Dionys. Salazar et alii hæc nectunt præcedentibus: *Disciplinam Domini, fili mi, ne abiicias*, ut causam subdat dicens: *Beatus homo qui invenit sapientiam*, q. d. Disciplinam et castigationem Dei amplectere, imo beatum te æstima, quia per eam pervenies ad veram

sapientiam et virtutem, in qua vera beatitudo consistit, iuxta illud Iob. 5. 17. *Beatus homo qui corripitur a Deo; increpationem ergo Domini ne reprobes; quia ipse vulnerat, et medetur; percutit, et manus eius sanabunt.* Dei ergo παθήματα sunt μαθήματα, imo μακαριότητες, nimirum passiones et cruces a Deo immissæ sunt disciplinæ et doctrinæ, imo beatitudines, atque ut ait S. Pacianus Episc. Barcin. in Parænesi ad pœnitentiam: *Tribulatio est repertorium divinorum, et inventarium cognitionis Dei.* In cruce enim invenitur Deus, iuxta illud Psaltis: *Cum ipso sum in tribulatione.*

Verum generalis est hæc sententia, nec arctanda ad solas cruces; redit enim de more Salomon ad laudes sapientiæ. Plenus ergo sensus est, q. d. Beatus ille qui sive per orationem, sive per studium, sive per tribulationem, sive quo alio modo invenit et acquirit sapientiam; beatior est, qui in ea sensim crescit, ut tandem affluat et abundet sapientia, ita ut et in alios eam eructet et effundat. Unde S. Bernard. de Convers. ad Clericos: *Si corde,* inquit, *habueris sapientiam, ore afflues prudentia; sed affluere, non effluere cura;* nimirum esto concha, non canalis; concha enim prius se ipsam implet aqua, antequam quidquam emittat; canalis vero omnem emittit aquam quam recipit, nec quidquam in se retinet. Prius ergo te imple sapientia, deinde eam in alios effunde; insipientes enim, qui statim ut aliquid sciunt, volunt esse doctores, totam sapientiam effundunt, et nil eius in se retinent, uti idem ait serm. 18. in Cantic. *Quamobrem si sapis,* inquit, *concham te exhibebis, et non canalem* etc. *Verum canales multos habemus hodie in Ecclesia, conchas vero perpaucas.*

Huc facit illud S. Chrysostom. orat. 4. contra Iudæos: *Sicut,* inquit, *in pecuniis, qui duos lucratus est aureos proclivis est ad decem, et ad viginti colligendos et congregandos; sic usu venit in virtute. qui fecerit bonum opus, officiumve præstiterit, exstimulationem et exhortationem sumit, ut quoquo modo benefacta cumulet.* Nam ut aiebat S. Dominicus Loricatus, rogatus quomodo ad tantum vitæ austeritatem pervenisset: *Sicut somnus somnum advocat, sic vigiliæ vigilias pariunt, labor laborem, pœnitentia pœnitentiam allicit et invitat.* ut si unam feceris, secundam, tertiam, quartam, etc. facere gesties, itaque in ea crescas, adeo ut tandem nulla tibi dura vel difficilis videatur, ut videre est in priscis illis Ascetis et Anachoritis. Simili modo aiunt Hebræi: *Peccatum trahit peccatum, et præceptum trahit præceptum,* q. d. Sicut peccatum unum allicit ad alterum, ita observatio præcepti unius allicit ad observationem alterius, ut, si unum impleas, cupias implere et alterum.

Vers. 14. MELIOR EST ACQUISITIO EIUS NEGOTIATIONE ARGENTI, ET AURI PRIMI ET PURISSIMI FRUCTUS EIUS.) Iansenius et alii legunt, *et auro purissimo fructus eius;* Complut. *et auro primo fructus eius;* Syrus, *auro purgato vel probatissimo pretiosiores fructus eius.* Sic ergo Nostra versio nectenda et exponenda est, ut τὸ *melior est negotiatione* repetatur in posteriore membro, hoc modo: Melior est acquisitio sapientiæ negotiatione argenti, et fructus eius melior est negotiatione auri primi et purissimi. Hunc esse sensum patet ex Hebræo, qui sic habet: *Quia melior est negotiatio eius negotiatione argenti, et auro melior est proventus eius.* Ita Pagnin. Chald. et Septuag. *Melius est,* inquiunt, *illam mercari, quam auri et argenti thesauros;* Tigurina, *Quia potior est merx illius merce argenti, et proventus eius auro puro,* q. d. Studium sapientiæ longe antecellit studium divitiarum, ait Vatablus.

Mercatura virtutis præstantissima. Iam quia in negotiatione sunt duo, scilicet merx quæ emitur et pretium quo illa emitur; hinc duplex hic dari potest sensus. Prior, q. d. Sapientia est merx pretiosior omni auro et argento, ideoque præ omni auro comparanda. Posterior, q. d. Melius est sapientia quasi pretio mercari et emere salutem, omneque bonum, quam auro mercari et emere merces quaslibet etiam pretiosissimas; proventus ergo et fructus, quem profert paritque sapientia, melior et præstantior est quolibet auro et proventu auri. Ex quo inferendum

A relinquit beatum esse eum qui invenit et acquirit sapientiam; hoc enim præcessit, idque hic probat, scilicet beatum esse sapientem, eo quod sapientiæ pretium sit inæstimabile. Igitur significat duo: Primum mercaturam optimam esse spiritalem, qua mercamur sapientiam et virtutem: mercamur autem eam oratione, studio, rerum terrenarum contemptu, exercitio, et adversitatum patientia, quare mercaturam hanc longe meliorem, id est digniorem æque ac utiliorem esse mercatura qua comparatur aurum et argentum; quia iis longe præstat, longeque dignior et fructuosior est sapientia, quo tacite innuit præ sapientia cætera omnia parvi vel nullius esse momenti. Secundum, longe melius nos per sapientiam mercari et comparare Dei gratiam et gloriam, quam mercatores per aurum et argentum mercentur et emant merces corporales etiam præstantissimas; quare huic uni sapientiæ mercaturæ nobis esse incumbendum præ omni mercatura auri et argenti, tum ut eam comparemus, tum ut per eam acquiramus felicitatem æternam. Ipsa ergo pre-

B tiosior est omni pretio et re pretiosa, ait Eustachius in Catena Græcorum. Igitur sicut mercatores laborant assidue, ut accumulent aurum, sic sapiens laboret noctes et dies ut augeat et accumulet sapientiam et virtutem, puta opera bona et merita, quibus immensus gloriæ thesauros sibi in cœlis comparet. Addit R. Salomon meliorem esse negotiationem sapientiæ, quam sit auri et mercium; quia in hac qui illas vendit, easdem perdit et emptori resignat; in sapientia vero, qui eam aliis communicat, eamdem sibi reservat, imo adauget: perinde ac qui lumine candelæ suæ candelam alterius accendit, lumen suum non perdit, sed auget et multiplicat. Huc facit proverbium Arabicum alibi a me citatum: *Acquire tibi aurum cum mensura, et scientiam sine mensura,* q. d. Opibus quantum vitæ sat est, at sapientiæ et virtuti in infinitum stude.

PRETIOSIOR EST CUNCTIS OPIBUS; ET OMNIA QUÆ DESIDERANTUR, HUIC NON VALENT COMPARARI.) Pagnin. et Vatabl. *Gemmis hæc est pretiosior, et omnia quæ expe- Vers. 15.*

C *tere potes, ei æquari* vel *æquiparari non possunt.* Pro *opibus* Hebr. est פנינים *peninim;* quod Caiet. Pagninus, Tigurina et alii vertunt, *margaritis;* Noster cap. 20. 15. vertit, *gemmis;* Syrus: *Lapidibus pretiosis, et nihil est quod comparetur ei;* al qui, *adamantibus.* Unde Septuag. quos sequitur S. August. contra Adimantum c. 19. paraphrastice nonnulla addentes sic vertunt: *Nonne resistet illi ullum malum? bene nota est omnibus appropinquantibus ei; omne autem pretiosum non est illa dignum.* Significat sapientiam adeo esse pretiosam, ut dignitate et pretio superet omnes res pretiosissimas, uti gemmas, adamantes, margaritas, quæ olim cum magna earum erat raritas itinere in Indias nondum patefacto, summi erant pretii. *Principium culmenque omnium rerum pretii margaritæ tenent,* ait Plinius, libr. 9. cap. 35. Huc alludens Christus, ait S. Chrysost. in Catena, ait Matth. 13. 45. *Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas; inventa autem una pretiosa margarita, abiit, et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam.*

D Vide tredecim analogias inter margaritam et sapientiam sive virtutem, præsertim heroicam et Apostolicam, quas recensui Apoc. 21. 21. quare hic plura non addam.

Hic igitur verum est illud Tertull. in Scorpiaco, c. 4. *Si tanti vitrum, quanti verum margaritum?* id est si vitreæ et fugatæ opes et honores ita illiciunt animas mundanorum ut pro eis labores omnes, dolores et vitam insumant; quam fideles excitare debent opes et gloria cælestes, quas parit sapientia et virtus, ut pro eis ultro capessant labores omnes, ac probra, tormenta et martyria quælibet forti et alacri animo sustineant?

Secundo, significat sapientiam superare omne desiderabile, ideoque solam cordis nostri desiderium implere et exæquare; quia scilicet ipsa sapientia creata est divina, increata vero est ipse Deus, qui solus replet immensam animæ nostræ capacitatem et sitim; ut *plena sit voluptas, dum non stimulatur aviditas,* ait Ambrosiaster in 1. Corint. 1. 12. Deus enim immensum est bonum, quod ani-

mam ita implet, satiat et inebriat, ut nil ulterius desiderare vel capere queat. Unde Nazianz. in carm. de Beatitud.

Felix qui Christum fortunis omnibus emit.

Felix qui pectus tradidit omne Deo.

Tertio, docet sapientiam et virtutem pretiosiorem esse cunctis gemmis et adamantibus, qui ferro, malleis et igni
Virtus est adamas. resistunt, imo fiunt duriores; simili enim modo virtus solida superat omnia adversa. Unde Septuag. vertunt, *non*
1. *resistet illi ullum malum*; imo *crescit adversis agitata virtus*; est ergo fortior adamante. Audi S. Chrys. hom. 4. in Genes. *Adamantibus solidiores Dei gratia nos efficit, et, si volumus, omnino invictos. Itaque sicut qui adamantem tundit, nihil illi nocet, sed seipsum fatigat et robur suum imminuit; in hunc modum se habent res nostræ cum salutis nostræ adversario, si armis quæ nobis Spiritus sancti gratia exhibet, nos muniamus.* Addit Plinius, l. 37.
2. c. 4. et ex eo S. Hieron. in Amos c. 7. *Adamas*, ait, *venena irrita facit, lymphationes abigit, metusque vanos expellit a mente, et ob id quidam eum Anachitem vocavere.*
3. Idem multo magis facit sapientia et virtus. Tertio, S. Isidorus (cui consentit S. August. 21. Civit. c. 4.) l. 16. Origin. c. 13. *Adamas*, inquit, *dissidet cum magnete lapide in tantum, ut iuxta positus ferrum non patiatur abstrahi a magnete, aut si admotus magnes comprehenderit, rapiat atque auferat.* Ita Martyrum virtus minas, tormenta et terrores tyrannorum non tantum contempsit et irrisit, sed et ambivit, atque ad se attraxit. Audi S. Ambr. l. 7. epist. 53. qua narrat S. Paulum sibi apparuisse et revelasse corpora, æque ac Martyrium SS. Gervasii et Protasii: *Astasius*, ait, *iussit B. Gervasium* (eo quod idola muta irrisisset) *tamdiu plumbatis tundi, quamdiu exhalaret spiritum. Quo remoto iussit sibi adstare Protasium. Cui et dixit: Miser vel tu vivere stude, et noli* βιαιοθάνατος (violenta morte) *interire sicut et frater tuus Gervasius. Cui B. Protasius respondens ait: Quis est miser, ego, qui te non timeo, an tu, qui me timere probaris? Astasius dixit: Ego te, miser homo, quomodo timeo? B. Protasius dixit: In hoc probaris timere me et lædi, si non sacrificavero diis tuis* (Persuaserant enim idolorum sacerdotes Astasio, illum in bello non habiturum victoriam, nisi cogeret Gervasium et Protasium sacrificare diis iratis). *Si enim non timeres te lædi a me, ad sacrificium idolorum non me compelleres. Ego autem te non timens contemno minas tuas, et omnia idola tua ut stercora reputans; Deum solum, qui regnat in cælis, adoro, etc. Age ergo quod cœpisti* (in me excruciando) *ut mihi possit occurrere cum meo fratre Gervasio hodie benignitas Salvatoris nostri. Tunc Astasius iussit eum capite cædi.*

Plura de adamante ac virtute Christi et Martyrum quam repræsentat, dixi Amos 7. 7. Idem per umbram viderunt philosophi. Unde Stoicorum dogma erat, *nihil esse expetendum præter virtutem, nihil fugiendum præter vitium.* Antisthenes apud Laertium, l. 6. c. 1. asserit, *virtutem sibi sufficere ad felicitatem, nec ulla re opus habere nisi robore Socratico; virtutem esse armaturam, quæ detrahi non possit. Ensis enim et clypeus excutiuntur; sapiens autem ac virtute præditus nunquam non armatus est, eoque vinci non potest.* Phocion: *Unica virtus*, ait, *potens est, reliqua cuncta nugæ.*

Longitudo dierum in dextera eius, et in sinistra
Vers. 16. illius divitiæ et gloria.) Septuag. *longitudo enim ætatis et anni vitæ in dextera eius, etc.* Arabic. *quia in dextera eius longitudo ætatis, et in sinistra eius divitiæ, honor et nobilitas*; Tigur. *ad dexteram eius vitæ est diuturnitas, etc.* quod Vatabl. sic explicat, q. d. *In potestate sapientiæ est longa vita, opes et gloria.*

Est prosopopœia. Sapientia enim hic more poetico et comico describitur ut cælestis virgo, imo regina, dextera et sinistra præmia sui studiosis et asseclis ostentans. Dextera autem in Script. est dignior et potior sinistra, sicut dextra manus in homine potior et fortior est sinistra, dextræque partes animalis sunt potiores sinistris. Unde motus animalium incipit a dextera; ideoque baiuli onera imponunt sinistræ: *Cum enim dextera movere, sinistra moveri apta sit, ob eam rem onera non parti moventi sed mobili imponi debent*, ait Aristot. l. de Gressu animal. Hinc et dextera pugnant athletæ et milites, ideoque dextera est symbolum defensionis et tutelæ, esto apud profanos an dextera, an sinistra fuerit potior, dubitent nonnulli. Fuit enim variarum ætatum et gentium varius hac in re mos et consuetudo. Unde Cyrus apud Xenophontem lib. 8. Pædiæ convivas suos, quos honoratiore loco excipere volebat, ad sinistram collocare solebat, eamque partem velut cordi viciniorem digniorem dixit. Idem probat Bellarm. lib. 1. de Rom. Pontif. c. 27. ex Eusebio, lib. 1. de Vita Constantini, ideoque S. Paulum asserit in priscis imaginibus pingi ad dexteram S. Petri, non quasi ipso digniorem, sed quasi eius stipatorem et satellitem, ut scilicet gladio suo eum defendat: qui enim a dexteris alicuius est, eius quasi latero est et hyperaspistes. Ita Nebrissensis in Quinquag. c. 39. Plura vide apud Bellarm. Baron. Lipsium etc. Verum apud Iudæos dextera potior et honoratior erat sinistra. Nam in Script. boni et bona ponuntur ad dexteram, mali et mala ad sinistram, ut patet in electis et reprobis, Matth. 25. 33. Gaudet autem Salomon usu et comparatione dexteræ cum sinistra, ut patet c. 4. 27. *Vias, quæ a dextris sunt, novit Dominus; perversæ vero sunt, quæ a sinistris sunt.* Et c. 27. 16. *Oleum dexteræ suæ vocabit.* Et Eccl. 10. 2. *Cor sapientis in dextera eius, et cor stulti in sinistra illius.* Et Cantic. 2. 6. *Læva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.* Igitur longitudinem dierum ponit in dextera sapientiæ, quia in homine nil melius est vita vitæque conservatione et continuatione. Vita enim est basis et fundamentum opum, gloriæ, cæterorumque bonorum omnium. Hinc licet æternitas in rebus inanimis, ut cælis et elementis, sit duntaxat essentiæ æternitas; in animatis tamen, ut in Angelis et hominibus, est vitæ perpetuitas et æviternitas. Unde Isidor. Pelus. l. 3. epist. 149. ἀϊδιότης, inquit, οἷον ἀειδιότης, id est, æternitas est quasi æviternitas, vel æternævitas id est æternæ vitæ continuatio, indeque eam proprie soli Deo, utpote qui solus ortus expers ab æterno vixerit, et in æternum victurus sit, congruere asseverat.

Porro Antonius Nebrissensis in Quinquagena c. 16. citato hoc Salomonis loco: Quamvis, inquit, per *longitudinem dierum* intelligatur interminabilis vitæ iucunda possessio; respicit tamen ad illud quod qui pertingebat annum vitæ centesimum, incipiebat in *dextra* manu computare, cum in *sinistra* superiores numerasset: ut de Nestore, qui apud Ovidium dixerat:

Vixi

Annos bis centum, nunc tertia vivitur ætas.

Iuvenalis ait:

Felix nimirum qui per tot sæcula mortem

Distulit, atque suos iam dextera computat annos.

Et S. Hieron. l. 1. contra Iovin. *Centesimus numerus*, inquit, *de sinistra transfertur ad dexteram.* Modum computandi veterum per digitos dexteræ et sinistræ explicat ibidem Nebrissensis. Huc facit quod scribit Plinius lib. 34. cap. 7. *Ianus geminus a Numa rege dicatus, qui pacis bellique argumento colitur, digitis ita figuratis, ut* CCCLXV *dierum nota, per significationem anni, temporis et ævi se Deum indicaret.* Ianus enim est sol, cuius annuum cursum totidem dies conficiunt. Accedit quod in dextera sit religio. Unde Plin. l. 11. c. 45. *Inest*, ait, *et aliis partibus religio; sicut dextera, osculis aversa appetitur, in fide porrigitur.* Per dexteram enim datam fides datur sanciturque; quocirca ea porrecta salus denotatur. Hinc cum Marius in Romanos grassaretur, quos salvos volebat, sublata exporrectaque dextera, denotabat, teste Plutarcho et Appiano in eius Vita. Dextrum etiam dicitur quod charissimum, ut Genes. 35. 18. Beniamin dicitur filius dextræ, quia patri Iacobo in deliciis. Denique fœtus masculos in dextris gigni, fœminas in sinistris docet Plinius lib. 7. cap. 4. Hippoc. Aphor. 5. cap. 48. et Galenus. lib. 14. de Usu partium.

Ad litteram ergo ostentat in dextera promittitque sa-

Simbola dexteræ et sinistræ.

pientia suis discipulis longævitatem: quia Deus Iudæis (quibus, utpote popularibus sibi coævis, primo et proxime scribit hæc Salomon) per Mosen, Levit. 26. et alibi promiserat longam et felicem vitam in hoc sæculo, si sua, id est sapientiæ, præcepta servarent, ac deinde opes et gloriam, puta abundantiam vini, olei, frumenti, victoriam de hostibus, etc. Porro per hæc temporalia bona promisit Iudæis, promittit similia spiritualia Christianis æque ac Iudæis: qui non Iudaico et carnali sensu, sed spiritali et Christiano charitatis spiritu legem implebant, quales erant Moses et Prophetæ, aliique Sancti veteris Testamenti. Quocirca sapientia hic Christianis promittit vitam longam, id est æternam, in qua nostra beatitudo consistit; similiter gloriam et opes spiritales, quæ sunt virtutes, gratia et dotes gloriæ cœlestis. Sapientia ergo magis hæc dona a se promissa confert Christianis, quam Iudæis. Confert enim Christianis vitam æternam, inquit Iansenius. quæ hic in spiritu incipit, et in futura perficitur vita. Confert et veras divitias veramque gloriam, quia animam replet multis gratiarum charismatibus, et filios Dei efficit; eosque reges ac sacerdotes creat: et in futura vita omnis boni abundantiam et æternam gloriam præstat. Huc facit illud Catonis: *Magister artium est honor et gloria.* Honos enim alit artes.

Symbolice, multi per longitudinem dierum accipiunt æternam beatitudinem, per opes vero et gloriam temporalium bonorum copiam et felicitatem, q. d. Sapientia confert bona tam spiritalia et æterna, quam corporalia et temporalia; sed spiritalia in dextera, id est per se et primario, temporalia vero in sinistra, id est comitanter et accessorie. Recte enim ista per dexteram, quia omnibus commoda et felicia sunt; hæc vero per sinistram, quia multis sinistra et infelicia sunt, uti fuere ipsimet Salomoni, adumbrantur. Unde R. Levi et Lyran. per dexteram et sinistram accipiunt primariam et secundariam intentionem, q. d. Sapientia et Deus sui cultoribus primario promittit et confert bona spiritalia et æterna; secundario vero quasi mantissæ loco adiicit opes et gloriam, iuxta illud Christi: *Quærite primum regnum Dei et iustitiam eius, et hæc omnia adiicientur vobis.* Matth. 6. 33. Æterna enim sunt fida et certa (dextera enim fidelitatis est symbolum, ait Rhodiginus lib. 4. Antiq. cap. 3. Unde in pactis quibus unus alteri fidem suam obligat, dexteram dexteræ illius commiscet) temporalia vero infida, instabilia et mendacia, quia hominem sæpe deserunt.

Sinistra sunt præsentia bona, dextera futura in cœlis.

Sic et S. Greg. in Psalm. 5. Pœnitent. *Constat*, ait, *quia per multiplicitatem dierum perennis vita accipitur; per paucitatem vero cursus istius sæculi designatur; scriptum quippe est: Longitudo dierum in dextera eius. Quid enim per dexteram, nisi perpetua vita designatur? Quia ergo Sanctorum requies nullo clauditur termino, recte in dextera Dei dierum dicitur esse longitudo.* Idem 3. p. Pastor. c. 27. citans illud Cant. 2. *Læva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. Sinistram Dei*, ait, *prosperitatem videlicet vitæ præsentis quasi sub capite posuit, quam intentione summi amoris premit: dextera vero Dei eam amplectitur; quia sub æterna eius beatitudine tota devotione continetur. Hinc rursum per Salomonem dicitur: Longitudo dierum in dextera eius, in sinistra vero illius divitiæ et gloria. Divitiæ itaque et gloria qualiter sint habenda docuit, quæ posita in sinistra memoravit.* Sic et S. Ambros. in Psalm. 118. octon. 14. ad illud: *Anima mea in manibus tuis semper*, citato hoc loco: *Bonis*, ait, *manus utraque dotata est dotibus. In eo tamen habent varietatem sui muneris, quod et præsentia et futura tempora comprehendunt, ut læva præsentium remuneratrix, dextera futurorum sit.*

Præclarius vero S. August. in Psalm. 120. « Sponsa, ait, dicit de sponso, de Christo Ecclesia in amplexu pietatis et castitatis. Quid ait? Sinistra eius sub capite meo, et dextera eius complectetur me. Quid autem quia sursum erat dextera, deorsum sinistra; et sic complectebatur sponsus sponsam, supponens sinistram ad consolationem, imponens dexteram ad protectionem? sinistra, sit, eius sub capite meo. Deus illam dat, ideo sinistra eius, quia omnia ista temporalia Deus dat. » Et paulo post: » Ergo si est sinistra, sit sinistra, sed sub capite sit. Supra illam sit caput tuum, id est, supra illam sit fides tua, ubi habitat Christus. Noli temporalia præponere fidei tuæ, et non erit sinistra super caput tuum; sed omnia temporalia subde fidei tuæ, et fidem tuam præpone omnibus temporalibus, et erit sinistra sub capite tuo, et recte dextera eius complectetur te. Audi hoc ipsum exponi in Proverbiis, quid est sinistra ipsa, quid est dextera, cum de sapientia diceret: Longitudo, ait, dierum et anni vitæ tuæ in dextera eius, in sinistra autem eius divitiæ et gloria. Longitudo illa dierum æternitas est. Hoc enim proprio modo dicit Scriptura longum, quod æternum est. Nam quidquid finem habet, breve est. Alio loco: Longitudine, ait, dierum replebo eum. » Et mox: « Sed longævum pro æternitate illa positum est. Longa vita est in dextera eius. At vero divitiæ et gloria, id est, sufficientia vitæ huius, ea quæ bona existimantur ab hominibus, sinistra est. Nescio quis venit, et vult tibi percutere dexteram, id est, tollere tibi fidem tuam. Tu accepisti alapam in dexteram, præbe sinistram, id est, ut illud tollat, quod temporale est, et non ea quæ æterna habes. Audite Paulum Apostolum hoc facientem. Homines persequebantur in eo quod Christianus erat; percutitur illi dextera, ille sinistram opponebat: Civis Romanus sum, ait. Dexteram contemnebant illi, et ille de sinistra terrebat; quia illi dexteram eius timere non poterant; nondum enim Christo crediderant ».

Denique Alchymistæ, ex eo quod hic dicantur esse opes in sinistra sapientiæ, colligunt sapientiam invenisse alchymiam, id est artem ex ære aliove metallo vi lapidis philosophici faciendi aurum vel argentum, adeoque huius artis auctorem fuisse Salomonem. Verum hæc frivola sunt et nugæ. Vide Pinedam lib. 4. de Rebus Salom. cap. 21. num. 1. et seq. Melius Didymus in Catena Græcorum: *Per sapientiæ dexteram*, inquit, *perfectorum hominum virtus et energia significatur; per sinistram bonorum huius vitæ affluentia. Per dexteram divinarum rerum cognitio, ex qua immortalitatis vita oritur; per sinistram humanarum rerum notitia, ex qua gloria et opum abundantia nascitur.*

Aliter R. Salomon Isacides, q. d. Qui dextre in sapientia versantur, laboribusque rite funguntur, hi diuturnitatem vitæ, et comitanter opes gloriamque obtinebunt. Qui vero sinistro calle gradiuntur, cum labores obeant, haud tamen ad eiusdem nomen ac dignitatem pertingent, ab eadem nihilominus divitias gloriamque reportabunt.

Virtus prolongat vitam quintupliciter.

Porro causæ cur sapientia et virtus vitam prolonget, sunt quinque. Prima, quia sapientia sapienter providet tam commoda quam incommoda sanitati et vitæ; incommoda cavet, commoda accersit. I.

Secunda, quia sapientia moderatur iræ et tristitiæ cæ- II.
terisque animi passionibus, quæ vires, spiritus et vitam consumere solent, facitque hominem pacificum, lætum, hilarem, ideoque longævum; nam *animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis exsiccat ossa.*

Tertia, quia sapientia docet prudentiam et temperan- III.
tiam in cibo et potu, quæ est mater sanitatis et longævitatis. Hinc legimus in Vitis Patr. S. Paulum, S. Antonium, S. Macarium, S. Romualdum, etc. vixisse, imo superasse centesimum annum. Sic etiamnum in monasteriis videmus moniales, utpote curis vacuas, sobrias, contentas, hilares, vivere 90. vel centum annos.

Quarta, quia virtus non est aliud quam honestas et re- IV.
ctitudo vitæ, quæ longitudinem vitæ meretur et efficit: iustum enim est ut qui recte vitam exigit, eam longam et longævam sortiatur.

Quinta, quia lex Dei est: *Honora patrem tuum et ma-* V.
trem, etc.: ut longo vivas tempore, Deut. 5. 16. congruum enim præmium est ut ei vita servetur, qui vitæ cognoscit et honorat auctorem: Deus autem et sapientia est auctor et pater vitæ nostræ. Quare si eam honoremus, eique obediamus, ipsa vitam, quam dedit, conservabit, et prolongabit.

Porro Septuag. hoc loco subnectunt aliam sententiam, quæ nec in Hebræo, nec in Chaldæo, nec in Latino habetur, scilicet hanc: *Ex ore eius procedit iustitia, legem autem et misericordiam in lingua portat.* In quæ verba Olympiodorus in Catena Græc. *Ante*, ait, *annorum vitæ, dexteræ itidem et sinistræ sapientiæ meminerat Sapiens; hic vero eiusdem linguæ et oris mentionem facit, ideoque totius corporis effigiem, totamque illius compagem et symmetriam describit, et per quamdam prosopopœiam ob oculos nobis ponit.*

Sensus ergo est, q. d. Sapientia ore promit, docet et iubet ea quæ iusta et sancta sunt, nimirum quæ legi Dei æternæ, ac misericordiæ et pietati sunt conformia. Ita S. Aug. l. contra advers. Legis et Prophet. c. 14. *Qui* (Deus) ait, *nos æquo animo iniurias sustinere et donare præcepit, etc. Et hoc ideo, quia de sapientia Dei dictum est, quod legem et misericordiam in lingua portet. Nec per misericordiam debita debitoribus nostris scienter dimitteremus, nisi per legem ipsa debita discerneremus.*

Secundo, idem S. Aug. lib. de Gratia et lib. arbit. c. 18. tom. 7. *Cum dicitur*, inquit, *Diligamus invicem, lex est; cum dicitur: Quia dilectio ex Deo est; gratia est. Sapientia quippe Dei legem et misericordiam in lingua portat. Unde scriptum est in Psalm. 83. Etenim benedictionem dabit, qui legem dedit*, q. d. Sapientia ore edicit sancitque legem, sed eodem ore promittit misericordiam, id est gratiam, qua legem impleas, iuxta illud S. Leonis: *Iuste instat præcepto qui prævenit auxilio.*

Tertio, noster Salazar exponit, q. d. Sapientia præcepti duritiem mitigat dulcedine præmii. Nam eodem ore quo fert præceptum, affert et misericordiam, id est, præmium liberale et munificum, quod gravitatem præcepti edulcoret.

Sapientiæ quasi personæ dotes et membra.

Denique S. Gregor. Nyssen. notat per prosopopœiam induci hic sapientiam quasi sponsam regiam, quæ ab omni ornatu se ipsam lectori commendet: « Dicit enim, inquit, In sinistra eius divitiæ et gloria. Deinde oris quoque eius dicit redolentiam, spirantem bonum odorem iustitiæ, dicens: Ex ore egreditur iustitia. In eius autem labris pro rubore naturali legem florere dicit et misericordiam. Et ut huius sponsæ inveniatur omni ex parte perfecta pulchritudo, laudatur quoque eius incessus, dicit enim: In viis iustitiæ ambulat. Eius quoque pulchritudinis laudibus nec deest quidem magnitudo, cum eius incrementum excurrerit tamquam planta aliqua bene germinans. Ut autem intelligas cui plantæ assimiletur eius altitudo: Ipsa, ait, est lignum vitæ, quod est quidem nutrimentum iis qui eam apprehendunt; iis autem qui innituntur, columna firma ac stabilis, et quæ non potest labefieri. Per utrumque autem intelligo Dominum: ipse enim est vita et fulcrum ac firmamentum. Ita autem habet dictionis contextus. Lignum est vitæ omnibus qui apprehendunt eam. Comprehenditur autem cum cæteris eius quoque laudibus potentia, ut per omnia bona impleatur laus pulchritudinis sapientiæ. Deus enim, ait, sapientia fundavit terram. » Et paulo inferius: « Post hæc autem incipit tamquam paranymphus deducere iuvenem ad eiusmodi cohabitationem, ad divinum thalamum iam iubens intueri. Dicit enim; Ne dimittas eam, et retinebit te: dilige eam, et custodiet te; circumvalla eam, et te in altum evehet; honora eam, ut te amplectatur, ut det tuo capiti coronam gratiarum; corona autem deliciarum te proteget. Cum his nuptialibus coronis eam iam tamquam sponsam ornasset, iubet ab ea numquam separari, dicens: Quando ambulas, duc eam; et sic tecum, cum dormies te custodiat ut tecum experrecto colloquatur. »

Vers. 17. VIÆ EIUS VIÆ PULCHRÆ, ET OMNES SEMITÆ ILLIUS PACIFICÆ.) q. d. Viæ, per quas sapientia incedit et præcedit, quasque nobis calcandas et sequendas proponit, sunt elegantes, pacemque et prosperitatem rerum omnium afferunt, iuxta illud Cant. c. 7. v. 1. *Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis!* Pro *pulchri* hebr. est נעם *noam*, id est pulchritudo, decor, venustas, elegantia, q. d. Viæ sapientiæ et virtutis sunt viæ pulchritudinis, decoris et elegantiæ. Virtus enim est vera Noemi, vera scilicet pulchritudo, verus decor, vera venustas animæ et actionum totiusque hominis. Unde S. August. in bivio virtutis et vitii constitutus, cum hinc blanditiæ libidinis eum ad se pellicerent, inde decor castitatis; eo victus libidines omnes discussit: *Aperiebatur enim*, ait, *ea parte quo intenderam faciem, et quo transire trepidabam, casta dignitas continentiæ, serena et non dissolute hilaris, honeste blandiens ut venirem neque dubitarem, et extendens ad me suscipiendum et amplectendum pias manus, plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri et puellæ, ibi iuventus multa, et omnis ætas, et graves viduæ, et virgines anus: et in omnibus ipsa continentia nequaquam sterilis; sed fœcunda mater filiorum gaudiorum de marito te Domine. Et irridebat me irrisione exhortatoria, quasi diceret: Tu non poteris quod isti et istæ? An vero isti et istæ in semetipsis possunt, ac non in Domino Deo suo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te stas, et non stas? Proiice te in eum, noli metuere, non se subtrahet ut cadas. Proiice te, securus excipiet te, et salvabit te.* Ita S. August. lib. 8. Confess. c. 11.

Porro Hebræa ad verbum sic habent: *Et omnes viæ eius viæ pulchritudinis, et omnes semitæ eius pax*, id est plenæ pace: adeo ut ipsa pax vocari possint; Sept. *viæ eius viæ bonæ, et omnes semitæ eius in pace*; Syrus et Chald. *viæ eius viæ suavitatis, et omnia itinera eius pacifica*; Vatabl. *viæ eius sunt viæ amœnæ*; Pagnin. *delectabiles*; Aben Ezra, *quæ voluptate ambulantem in eis perfundunt, et omnes semitæ eius pacatæ*; Arabic. vero, *de ore eius procedit iustitia, et super linguam suam portat legem et misericordiam: viæ eius viæ bonitatis, et cursus eius in pace.*

Pro *viæ* Septuag. vertunt ἄξονες quod primo significat axes curruum; secundo, tabulas in quibus leges cum suis pœnis et præmiis descriptæ sunt; tertio, tabulas in quibus militum nomina exarata sunt; quarto, vias et semitas. Quæ omnia recte adaptari possunt sapientiæ. Verum hoc loco ἄξονες non nisi vias et semitas significare patet ex Hebræo נתיבות *netibot*, quod omnes ad unum vertunt *vias*, vel *semitas*. Sensus ergo est sapientiæ sive virtutis vias, id est modos et rationes agendi, esse pulchras et elegantes; itaque decore compositas; ut omnes in sui speciem et amorem rapiant (cum ex adverso vitiorum praxes sint turpes, infames, exosæ, execrabiles) ac simul adducere pacem, id est serenitatem et lætitiam conscientiæ: hæc enim consistit in victoria passionum, quam parit virtus. Item adducere pacem cum Deo, quin et cum hominibus, quantum est ex parte virtutis. Hæc enim cuique ius suum tribuit, imo et charitatem exhibet, quæ mater est pacis. Denique adducere pacem, id est, omnem prosperitatem omneque bonum. Verum sicut inter dissidentes sæpe lite vel bello pax paranda est, ita et virtus, quia e diametro a concupiscentia dissidet, iugi cum ea colluctatione et bello victoriam et pacem sibi paret oportet; quo facto dicit cum Psalte Psalm. 4. *In pace in idipsum dormiam et requiescam.* In Deo enim et Christo, qui est pax nostra secura lætaque dormit et conquiescit. Unde Beda, qui hæc omnia accepit de Sapientia incarnata, puta de Christo: *Viæ*, ait, *id est, actiones Christi et doctrinæ, quæ in Evangeliis continentur, pulchræ sunt, quia divinæ, ac puri hominis modum longe transgressæ, et omnia eius iussa ad pacem ducunt æternam: omnia quæ in carne gessit, ad reconciliandum Deo mortales, ad pacificandum cum Angelis genus humanum, ad demonstranda suis servandæ ad invicem pacis et dilectionis exempla pertinent.* Addit auctor Catenæ Græcor. vias Christi pacificas esse, *quia ipse nobis inhibuit ne percussi percuteremus, aut iniuria appetiti resisteremus, aut iniuste criminati recriminaremur, aut habiti ludibrio vicissim haberemus.* Ad hanc Salomonis gnomen pertinet illa S. Laurentii Iustiniani: *Vitanda sunt quæ multis obstaculis impediuntur; quia opera Spiritus S. facilia sunt et æquabilia, diaboli vero aspera et plena sentibus.* Ita habet Vita eius c. 9.

LIGNUM VITÆ EST HIS QUI APPREHENDERINT EAM: Vers. 18.

Et qui tenuerit eam beatus.) Septuag. *Lignum vitæ est omnibus qui complectuntur eam*; S. Aug. in Psal. 32. *omnibus possidentibus eam*; S. Hieron. in Isaiæ 65. *omnibus qui accedunt ad eam*; idem in Ezech. 47. *omnibus credentibus in eam*. Posset quoque proprie verti, *omnibus roborantibus eam*, id est, omnibus qui fortiter et robuste eam amplectuntur eamque tuentur, propagant et propugnant. Arabicus: *Ipsa est lignum vitæ custodiens omnes qui eam protegunt, et qui nituntur ei, tamquam ille qui nititur Domino*. Est catachresis, q. d. Sapientia affert sui studiosis immortalem et suavissimam vitam, uti faciebat fructus ligni vitæ in paradiso, imo præ illo multo magis. Unde noster Pineda in Eccles. c. 2. v. 5. num. 9. sic exponit, q. d. Non ideo erat beatus Adamus, quia edere poterat de ligno vitæ, cuius fructus nullo manuum illius labore constabat: sed ideo beatus homo, qui labore et nisu manuum ita apprehenderit sanctitatem et honestum virtutis laborem, ut videatur sanctitas in illius manibus atque laboribus radices figere, ex quibus pullulat velut arbor vitæ, cuius fructus est beatitudo.

Eleganti metaphora comparat sapientiam ligno vitæ, q. d. Qui ita firmiter sapientiam, id est virtutem, tenet, ut in manibus illius quasi radices egisse videatur, nihiloque facilius ex illis evelli possit quam antiqua arbor ex terra, in qua altissimas radices egit; fiet sane in illius manibus lignum vitæ, id est arbor, quæ vitalem fructum ferat illi, qui in paradiso proveniebat, similem itaque fructum manuum suarum comedet. Nam sicut paradisus tropologice significabat animam sanctam, perpetua lætitia virtutumque flore et fructu vernantem; sic arbor vitæ repræsentabat sapientiam, sive virtutem in genere; quatuor vero flumina, quæ iuxta eam e medio paradisi scaturiebant, repræsentabant quatuor virtutes cardinales, nimirum Ganges prudentiam, Nilus temperantiam, Tigris fortitudinem, Euphrates iustitiam. Ita S. Ambros. lib. de Paradiso cap. 1. S. Aug. 13. Civ. 21. Orig. in Genes. 2. Philo l. de Alleg. Vide dicta Genes. 2. v. 8. et 9.

Sapientia est lignum vitæ. Sapientia ergo dicitur *lignum vitæ*, vel ut ex Hebræo vertas, *vitarum*: Primo, quia vitam tam naturalem animæ, quam supernaturalem gratiæ procurat, conservat, prolongat.

I. II. Secundo, quia sicut lignum vitæ vigorem vitæ, puta humidum radicale et calorem naturalem per defectum senectutis labascentem restaurabat, et pristinæ integritati restituebat; sic pariter sapientia sive virtus vires animæ et gratiæ, vitio concupiscentiæ arrosas et senescentes pristino vigori restituit, imo roborat et adauget. Ita Caietanus iuxta illud Isaiæ 65. 22. *Secundum dies ligni erunt dies populi mei, et opera manuum eorum inveterabunt*. Respicit enim ad id quod dixit vers. 16. *Longitudo dierum in dextera eius*. Unde S. Hieron. citans hunc locum Isaiæ 65. *Iustus*, ait, *ut palma florebit quotidie triumphans de adversariis et insigne victoriæ præferens*.

III. Tertio, sicut fructus ligni vitæ erat suavissimus, eratque quasi nectar et ambrosia hominis innocentis et sancti, iam inchoantis felicitatem: sic pariter est et sapientia ac virtus, iuxta illud Psal. 35. *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos*. Ita Iansenius.

IV. Quarto, sicut lignum vitæ præservabat hominem a morte, faciebatque ut homo vivus ab hac vita transferretur ad cælestem et beatam: sic et sapientia transfert hominem a vita gratiæ ad vitam gloriæ, inquit Lyranus.

V. Quinto et maxime, lignum vitæ in paradiso repræsentabat visionem Dei, qua in cælo fruuntur Sancti, ideoque immortales et beati redduntur per omnem æternitatem; hanc enim assequuntur merito sapientiæ et virtutis; ita S. Hieron. in Ezech. 47. S. August. in Psalm. 32. et alii. Idque ita esse patet ex Apoc. 2. 7. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei*. Et cap. 22. 1. *Et ostendit mihi fluvium aquæ vitæ, splendidum tamquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni, et ex utraque parte fluminis lignum vitæ*. Vide quæ utrobique annotavi. Significat ergo Salomon usum et esum ligni vitæ, Adæ peccato deperditum, per sapientiam restitui, ac consequenter restitui et immortalitatem, quam hoc lignum afferebat. Ita S. Hier. in Isaiæ 65. Huc facit vulgatum illud, ait Aben Ezra: *A sapientia viro, qui est parvus quidam mundus, vitam afferri*.

Alleg. S. Hieron. in Isaiæ 65. per *lignum vitæ* accipit Christum, qui in medio paradisi, id est Ecclesiæ quasi arbor vitalis, vitam omnibus in se credentibus largiens, erigitur. Sic et S. Gregor. 12. Moral. c. 4. S. Aug. lib. 1. Contra advers. Legis et Proph. c. 15. et Beda, quem audi: Sicut lignum vitæ vivificabat Adamum; *ita per sapientiam Dei, id est Christum*, ait, *vivificatur Ecclesia: cuius et nunc Sacramentis ac sanguine pignus vitæ accipit, et in futuro præsenti beatificatur aspectu*. Lignum vitæ ergo inter alia repræsentabat Eucharistiam, quæ vitam gratiæ conservat, et cuius vi resurgemus ad vitam immortalem, uti docet Christus Ioan. 6. 55. Sic et Dionys. *Christus*, ait, *vocatur lignum vitæ, quia multiplici alimonia reficit ac sustentat fideles, quousque de vita gratiæ ad vitam gloriæ eleventur, videlicet pane lacrymarum, rigore operationum bonarum, donis gratiæ, virtutum consolatione, et spe futurorum, imo seipso, suique corporis ac sanguinis Sacramento*.

Porro Polychronius in Catena Græcorum per *lignum vitæ* accipit crucem, in qua Christus quasi fructus in arbore pependit, ut nos sua redemptione, sanguine et gratia cibaret et pasceret, ac immortalitati restitueret. *Per lignum vitæ*, ait, *crucem denotat: qui enim Christo sincere solideque adhæret, illi e ligno illo dimanat incorrupta vita. Qui vero basi illius sese adiungunt, iis fundamentum, cui inconcusse insistant, positum est prævalidum. Sunt enim perinde fere comparati atque illi qui pedem in tuto fixerunt. Sapientia omnibus est lignum vitæ, qui gnaviter illam sectantur; piis porro firmum est munimentum, qui secure illi innituntur. Nam et in Deo requiescit, et super dilectum suum, amore languida suaviter recumbit*.

Et qui tenuerit eam, beatus.) Qui scilicet constanter eam tenuerit, anxia cura etiam minima eius monita perpendens, ait R. Levi, et observans: quique in ea firmiter perseveraverit usque ad finem vitæ, hic utique beatus est; quia mox a morte, æterna beatitudine donabitur. Hebr. est תומכה *tomecha* id est *sustinentes eam*; תמך *tamach* enim est desuper sustinere, ne quid cadat aut pereat: virtus enim, quia in alto et arduo sita est, sursum est sustinenda assiduo labore et nisu, ne ex fragilitate et concupiscentia deorsum ad voluptates sensiles et carnales decidat et defluat. Unde Chald. vertit, *qui negotiantur* vel *occupantur in ea*; S. Aug *possidentibus eam*; S. Hier. *qui reclinantur super eam*, non quasi super mollem et delicatum lectum, sed quasi super fortem columnam et infrangibile fulcrum (hoc enim significat Hebr. תמך *tamach*: et tale erat lignum vitæ;) et alibi, *credentibus in eam*; Pagninus *qui fulciunt eam*; ita ut vicissim ab ea fulciantur et sustententur; Septuag. *qui incumbunt in eam sicut in Domino secura*, q. d. Sapientia iis, qui sibi innituntur et incumbunt, est ασφαλης, id est tuta, fida, secura, perinde ac si ipsi Domino incumberent et inniterentur, uti revera ipsi incumbunt et innituntur. Sapientia enim Deum adducit, imo Dei individua comes est, socia et filia: Hebr. enim מאשר *meusciar* tam significat securum, quam beatum; radix enim אשר *iscer* in *piel* significat tam recta incedere, recta firmare gressus, hoc est, secure incedere, quam beare et beatum facere. Unde S. Hilar. in Psalm. 1. omisso τῳ *secura* sic clare legit: *Lignum vitæ est omnibus qui complectuntur eam, et qui incumbunt in eam sicut in Domino*. S. Hieron. vero in Isaiæ 65. legit: *Et qui innituntur super illam, quasi super Dominum firmitas*, supple, erit, vel accedet eis. Et S. Aug. in Ps. 34. ex hoc loco docet Deum nobis esse securam possessionem. *Dicat*, ait, *anima omnino secura, dicat: Deus meus es tu, qui dicit animæ nostræ: Salus tua ego sum. Dicat secura, dicat: Non faciet iniuriam cum hoc dixerit, imo faciet si non dixerit. Arbores volebas habere, quibus bea-*

tus esses. Audi Scripturam dicentem de sapientia: Lignum vitæ est omnibus possidentibus eam; ecce possessionem nostram dixit esse sapientiam; sed ne putes ipsam sapientiam, quia possessionem tuam dixit Scriptura, aliquid esse quod sit te inferius, sequitur et adiungit: Et incumbentibus in eam velut in domo tuta. Ecce Dominus tuus est tibi quasi baculus: securus homo incumbit quia ille non succumbit. Dic ergo securus: Possessio tua est; possidentibus eam Scriptura dixit: Implevit fiduciam, removit dubitationem. Dic securus, ama securus, spera securus. Tua etiam illa verba sint in Psalmo: Dominus pars hæreditatis meæ. Ergo unde beati erimus? Deum possidendo.

Insuper auctor Catenæ Græc. sic legit: *Lignum vitæ est omnibus qui adhærent illi, quique firmiter illi tamquam ipsimet Domino innituntur*; quod explicans Didymus: *Si Dei sapientia*, ait, *est lignum vitæ, non iniuria Adamus ab illo abstinere iussus est. Siquidem in malevolam animam non introibit sapientia. Quia vero arbor vitæ oritur ex iustitiæ fructibus, non inveniens cui rei comparet illum, qui ad lignum illud vitæ anhelat, orationem in seipsum transferens, ait: Ita constitutus est qui in me fidit, ac si in Dominum ipsum spem suam reiiceret.* Denique Salomonem de more imitatus Siracides, c. 15. 3. *Cibabit*, ait, *illum* (sapientia discipulum) *pane sapientiæ et intellectus* (quasi ligno vitæ) *et aqua sapientiæ salutaris potabit illum; et firmabitur in illo, et non flectetur: et continebit illum, et non confundetur.* Quæ verba ibidem exposui.

Vers. 19. Dominus sapientia fundavit (Syrus, *posuit fundamenta*) terram, stabilivit (Syrus *ordinavit*) cælos prudentia) Terra enim in medio mundi sine ullo fulcro pendula hæret, et firma immobilisque consistit, nulli innixa nisi Deo Deique sapientiæ, quæ eam ita fundavit, et fundatam continet, uti dixi Genes. 1. 1. Similiter cælos, eorumque molem, numerum, ordines, motus, lucem, stellas, etc. in inani hoc et vacuo antea spatio ita stabilivit, ut perpetim eodem tenore subsistant; ipse ergo quasi Atlas eos sustinet et firmat. Septuag. pro *stabilivit* vertunt ἡτοίμασε, id est, *subito expedivit*, vel *citra laborem produxit*, inquit auctor Catenæ Græcorum: Hebræum enim כונן *conen*, id est, præparare, idem est quod creare, facere, firmare, stabilire. Hoc est quod ait Psaltes: *Etenim firmavit* (Hebr. *con* vel *conen*) *orbem terræ, qui non commovebitur*, Psalm. 92. 1. Fundavit enim terram quasi mundi centrum, basin et fulcrum, idque miratur Iob. cap. 38. 4. *Ubi eras*, ait, *quando ponebam fundamenta terræ? Quis posuit mensuras eius? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt?* Hæc dicit, ut ostendat quanta sit sapientiæ celsitudo, utpote qua Deus usus sit et utatur in summis operibus, puta in creatione et gubernatione totius universi.

Pro *sapientiam* accipe tum essentialem, quæ communis est toti SS. Trinitati, tum notionalem sive personalem, quæ est Verbum sive Filius Dei. Unde Didymus in Catena Græcor. *Et hæc quoque*, ait, *in Dei Patris Filium apte conveniunt, ut qui vera illa et sempiterna scientia et sapientia sit, per quem omnia facta sunt. Fundavit terram. Quin cuiusque fidelis anima terra quoque appellari potest, ut quæ centesimum fructum proferre nata est. Hæc enim ea est, quæ de divinæ sapientiæ pinguedine sapiens efficitur, Deo Patre ipsam in ea fundante et constituente.* Quod ergo R. Salomon et neoterici Rabbini per *sapientiam* accipiunt legem Mosi, asseruntque per eam condita esse universa, insulsum est et fabulosum.

Vers. 20. Sapientia illius eruperunt abyssi, et nubes rore concrescunt.) Hebr. *manant* vel *stillant rorem*, id est pluviam: vel *ex rore stillant*, supple pluviam: nubes enim concrescunt, et densantur, dum resolvuntur in rorem et pluviam, idque fit sapientia Dei, ut scilicet per pluviam nutriantur plantæ, germina et animalia. Hebræa sic habent ad verbum, *scientia* (Sept. *in sensu*) *eius abyssi scissæ* vel *ruptæ sunt* (Vatabl. *dehiscunt*) *et æthera rorem distillant*. Ita et Syrus. Per *abyssum* primo, accipi potest

Abyssus triplex. abyssus, id est immensa illa vorago aquarum creata initio mundi, ex qua cætera deinde formata sunt, Genes. 1. 2. Secundo, *abyssi* sunt fontes et fluvii, qui sub terra et e terra Dei sapientia variis in locis scaturiunt, inquit Vatab. Lyran. Iansen. et alii. Tertio, proprie ruptæ sunt abyssi et cataractæ cæli in diluvio, cum depluerunt in terram aquam, quæ totam terram obruit tempore Noe, Genes. 7. vers. 11. Ita Beda et Caiet. Secunda expositio maxime videtur genuina: comparat enim abyssos, id est fontes, cum nubibus et rore quasi res stabiles et perennantes; fontes autem et fluvii dicuntur findi vel dividi et dissecari, tum quia terram aridam dissecando quasi dividunt, tum quia diversis et velut dissectis locis erumpunt.

Quæres, quomodo hæc nectantur præcedentibus? quid enim facit sapientia physica, quæ creavit terram et cælos, ad ethicam de qua hoc cap. et toto libro agitur? Resp. Variæ sunt causæ, ob quas hanc illi subiungit Salomon: Primo, quod ipse hoc capite, uti et capite 8. et eum secutus Siracides Eccles. capite 24. et capite 42. et 43. laudet sapientiam generice sive in communi, prout complectitur tam creatam quam increatam, tam physicam quam ethicam.

Secundo, quod in Deo, utraque sit unum quid, quin et una ita connexa sit cum altera, ut una vicissim exigat alteram, et sit quasi origo alterius. Quia enim Deus sapientissimam habet providentiam et omnipotentiam physicam, qua creavit cælos et terram et omnia quæ in eis sunt: hinc pariter habet sapientissimam providentiam et omnipotentiam ethicam, qua creaturas rationales, quæ in cælo et terra sunt, quasi eius partes et membra, puta Angelos et homines, ethice gubernet, doceatque recte et sancte vivere, proponens ad hoc magna id facientibus præmia, et non facientibus supplicia. Vice versa Deus ac Dei sapientia et sanctitas, qua gubernat rationalia, quamque communicat et aspirat hominibus et Angelis, poscit omnipotentiam ad creandam terram, in qua degant homines quasi in loco certaminis et luctæ, ac cælos quasi locum Angelorum, et quasi præmium recti certaminis hominum sanctorum, ut scilicet eos cælo donet, et beet.

Tertio, quia Deus in creatione universi non tantum ostendit sapientiam physicam, sed et ethicam. Deus enim, ut ait Psaltes, *Sanctus est in omnibus operibus suis.* Nimirum inter alia Deus in creatione cæli, terræ, etc. ostendit suam bonitatem, qua se suaque bona dignatus est communicare creaturis, præsertim homini et angelo, propter quos et ad quorum usum creavit omnia. Quocirca S. Hieron. in Ezech. 1. *Unaquæque res*, inquit, *fulgurat Dei cognitionem*, et consequenter Dei reverentiam, cultum et amorem. Mundus enim, eiusque creatio, conservatio et gubernatio est opus divinitatis, Deoque proprium: quare in eo clare resplendet divinitas et consequenter Dei maiestas, sapientia, sanctitas etc. hæc enim omnia in se includit divinitas. Quocirca *stabilivit cælos prudentia*, quia magna Dei prudentia fuit tales, tot tantosque cælos creare, hominibusque et Angelis spectandos obiicere, ut ex eorum specie Dei maiestatem, sapientiam et sanctitatem agnoscerent, colerent, amarent: qua in re vera eorum sapientia, virtus et sanctitas consistit.

Quarto et proprie, hæc pertinent ad longitudinem dierum, opes, pacem, firmitatem, gloriam, etc. quæ paulo ante dixit sui studiosis afferre sapientiam. Estque argumentum a maiori ad minus, q. d. Ne mireris quod dixerim sapientiam hæc omnia præstare; ipsa enim multo maiora præstitit et præstat, dum creavit et etiamnum creat, id est conservat cælos, terram et omnia quæ in eis sunt; si enim hæc potest, quæ longe maiora sunt, utique et illa quæ minora sunt poterit. Addit noster Salazar hæc dici, ut doceat sapientiam non esse inertem et otiosam, sed operatricem et negotiosam, ideoque homines debere laborare assidue in exercitio sapientiæ et virtutum, sicut Deus et Dei sapientia assidue operatur, dum conservat, movet, gubernat cælos et terram, ac omnia quæ in eis sunt.

Mystice, Dionys. Cæli, inquit, repræsentant Ecclesiam triumphantem, terra militantem, nubes Prophetas et A-

postolos, ros eorum doctrinam et gratiam qua irrigarunt et fœcundarunt hominum mentes, ut sapientiam et virtutem eos docerent. Sic fere et Beda. Hinc sicut terra pendet a cælo, sic Ecclesia militans pendet a triumphante, utpote a qua nubes et rorem, id est viros Apostolicos, doctrinam et gratiam recipit.

Rursum auctor Catenæ Græcorum: Nubes, inquit, significant inexhaustam iudiciorum Dei profunditatem.

Vers. 21. Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis: custodi legem atque consilium.) *Oculos* non tam corporis quam mentis intellige, q. d. Cave ne hæc mea præcepta et monita a mente et memoria tua, per occursationem aliarum rerum et specierum, tibi excidant; sed aliis omnibus omissis, et eorum quasi oblitus his solis intende: hæc unica iugiter menti et memoriæ tuæ obversentur, ut ea opere expleas, itaque sapienter et sancte vivas, ut felicitatem æternam consequaris. Alludit ad pueros scholares, qui ob humidius cerebrum et ob mobilitatem ætatis, ut facile quid discunt, ita facile aliis speciebus occurrentibus effluere sinunt et obliviscuntur, cum senes qui siccius habent cerebrum, quod semel didicerunt hoc constanter retineant; quocirca magistri pueros identidem monent, ut quæ audiunt in mente conservent. Apposite S. Gregor. Nazianzen. orat. 19. *Quod*, ait, *in tranquillis undis evenire cernimus, ut cum iniectus lapillus centrum effecerit, alius super alium circulus excitetur, continenterque in superficiem agitatus extremum circulum semper dissolvat. Id mihi plane hic quoque accidit; aliud enim in mentem venit, aliud supervenit, aliud sese subduxit; atque in delectu laboro, dum id quod prius arripui, ei quod postea in animum influit, loco cedit et effluit.*

Septuaginta vertunt: *Fili, ne* παραρρυῇς, id est *effluas* vel *diffluas*; quo alludens S. Paulus, Hebr. 2. 1. *Propterea*, inquit, *abundantius oportet observare nos ea quæ audivimus, ne forte* παραρρυῶμεν, id est, *pereffluamus* vel *supereffluamus*. Ubi fuse hunc locum exposui: quare hic ea non repetam.

Custodi legem atque consilium.) Hebr. *Custodi essentiam meam et cogitationem*. Lex vocatur *essentia* vel subsistentia; tum quia est æterna, semperque subsistit; tum quia sui observatores facit æternos, immortales et beatos; tum denique quia legis et virtutis bonum solidum et stabile est, reliqua omnia caduca et evanida, nisi legi et virtuti serviant. Vide dicta cap. 2. 7. Unde Septuag. vertunt: *Custodi meum consilium et sententiam*; Tigurina: *Observa essentiam et prospicientiam*, id est, ut Vatablus: *sanam doctrinam et prudentiam*. Huc facit illud Isocratis apud Maximum, serm. 17. de Eruditione: *Diligentius verborum, quæ a sapientibus audire licuit, quam pecuniarum deposita servanda sunt.*

Vers. 22. Et erit vita animæ tuæ, et gratia faucibus tuis.) *Vita*, scilicet gratiæ et gloriæ. Unde ex Hebr. vertas *vitæ* in plurali; nam חיים *chaiim*, in hac significatione Hebræis dumtaxat est plurale, ideoque tam vitam quam vitas significat; nimirum sapientia est lignum vitæ, sive arbor vitalis, uti dixi v. 18. Septuag. *ut vivat anima tua, et gratia sit circa collum tuum*; Syrus, *sit collo tuo charitas*, seu *pietas*; Pagnin. *et erunt* (mea præcepta) *vita animæ tuæ, et gratia gutturi tuo*, q. d. Si mea hæc præcepta observes, consequeris vitam gratiæ in hoc sæculo, et gloriæ in futuro, iuxta illud Baruch. 4. 1. *Hic liber mandatorum Dei, et lex quæ est in æternum; omnes qui tenent eam, pervenient ad vitam; qui autem dereliquerunt eam, in mortem.* Insuper hæc mea præcepta erunt *gratia faucibus tuis*, id est gratiam Dei et hominum tibi conciliabunt, teque ornabunt, sicut torques aureus solet fauces et collum ornare, iuxta illud cap. 1. v. 9. *Ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo*; quod hic repetunt Septuag. Vide ibi dicta. Secundo, Beda, q. d. Hæc præcepta dabunt tibi gustum et saporem divinorum (gustus enim est in faucibus) ut dicas cum Psalte: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua!* et: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus*. Tertio, Basilius in Catena Græcorum et Dionys. q. d. Temperantiæ virtus donabitur gustui tuo ad comedendum moderate; hanc enim docet et confert sapientia, sive prudentia. Quarto, Lyranus, Caietanus et Hugo, q. d. Dabitur tibi gratia sermocinandi, docendi, prædicandi, persuadendi, ut scilicet ex faucibus, id est ex imo pectoris sensu, ardentia et efficacia verba depromas, quibus sapientiam et virtutem, qua plenus es, in alios effundas. Noster Salazar censet Salomonem alludere ad sapphirum, in quo legem Mosi datam a Deo inscriptam fuisse tradunt Hebræi, teste Lyrano et Abulensi, Exodi 24. 12. ac Suidas in verbo *Moyses*; S. Epiphan. lib. de 12. gemmis, et Anasthasius Nicæn. quæst. 38. in S. Script. Sapphirus enim pueris e collo pendere solebat, tum ornatus causa, tum ad amoliendum fascinum, inquit Plinius, lib. 37. cap. 9. q. d. Lex olim in sapphiro inscripta magis ornabit collum tuum, gratiamque Dei et hominum tibi conciliabit; ac amolietur omne fascinum carnis et mundi, quam tuus ille gemmeus sapphirus, quo de more collum redimire soles. Adde sapphirum, ob suum splendorem, præsentiæ et maiestatis Dei esse symbolum. Vide quæ de sapphiro notavi, Exodi 24. 10. et Apoc. 21. 19. ubi inter alia dixi olim Pontifices quasi antistites sapientiæ, e collo gestasse sapphirum, cui inscripta erat veritas.

Tunc ambulabis fiducialiter in via, et pes tuus Vers. 23.
non impinget.) Pagnin. *non percutiet*; Septuag. *ut ambules fidens in pace omnes vias tuas, et pes tuus non impingat*, iuxta illud cap. 15. 19. *Via iustorum absque offendiculo*; Chald. *tunc ambulabis in spe* (Syrus *cum spe*) *in viis tuis, et pes tuus non offendet*, q. d. Via sapientiæ et virtutis plana est, carens scandalis et offendiculis: quare si per eam incedas, securus incedes sine timore anxio, quia nusquam impinges, offendes, vel corrues, in nullam culpam vel pœnam incurres: si quæ tribulatio, accidat, prudenter eam declinabis, vel fortiter transcendes et superabis. *Ratiocinantis enim naturæ offensio, vel est immunda cogitatio, aut mendax falsave opinio*, ait Basil. Rursum *ambulabis*, id est proficies in via Dei et virtutis, et proficiendo confides in Domino, conscientiam, quoque bonam habendo eris vir bonæ spei, ait Dionys. Nam et Philosophus asserit quod hi, qui in divinis bene se habent, melioris sunt spei. *Et pes tuus non impinget*, id est affectus tuus seu operatio, qua tendis ad finem tuum non cespitabit recedendo a via virtutum ac medio rationis. Prudentia enim diriget te, ut cum Psalte, Ps. 25. dicas: *Pes meus stetit in directo*: et cum Iob cap. 23. *Vestigia eius secutus est pes meus*. Alludit ad illud Levit. 26. 3. *Si in præceptis meis ambulaveritis*, etc. *absque pavore habitabitis in terra vestra. Dabo pacem in finibus vestris; dormietis, et non erit qui exterreat.* Denique Beda pulchre et pie explicat: *Fiducialiter*, ait, *in via nostra incedimus, cum Dei gratia confisi, profectum in bona nostra conversatione suscipimus. Si ergo eius imperiis humiliter subdimur, et gustum superni amoris suavius faucibus mentis attingemus, et operationis bonæ augmentum semper obtinebimus; sed et in tentationibus, ne deficiamus, ipso iuvante defendemur.*

Si dormieris, non timebis: quiesces et suavis e- Vers. 24.
rit somnus tuus.) q. d. Sicut in ambulatione et motu promisi te fore securum, sic pariter te fore securum in quiete et somno promitto; tam ergo in motu quam in quiete; tam in vigilia quam in somno; tam per diem quam per noctem, semper et ubique securus eris, intrepidus, lætus et alacer vives. Unde Septuag. *Si enim sederis, sine timore eris; si vero dormieris, suaviter dormies*; Vatabl. *Cum quiesces, non pavebis: cum recumbes, iucundus erit somnus tuus*; tum quia suavis est somnus post laborem, tum quia virtus læta lætum parit somnum. Sicut enim tristitia occurrens vigilanti animo inordinato per diem, naturali quasi phantasiæ mentisque resonantia recurrit in somnis, facitque somnum tristem et molestum: sic vicissim lætitia quam ordinato animo parit operatio virtutis exercitæ per diem, naturali simpathia recurret phantasiæ per noctem, facietque somnum suavem et iucundum. Alludit ad Deut. 28. 66. *Dabit tibi Dominus cor pavidum*, etc. *et erit vita tua quasi pendens ante te. Timebis nocte et die, et non credes vitæ tuæ*; et ad Psalm.

90. *Non timebis a timore nocturno, a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu et dæmonio meridiano. Cadent a latere tuo mille,* etc.

Anagog. *suaviter dormies*, id est suaviter morieris; *suavis erit somnus tuus*, id est suavis erit mors tua, ut ait Poeta:

Stulte, quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago?

Imo mortis frater, ait Homerus; adeoque mors inchoata et dimidiata. Unde Hebr. ערבה *areba*, id est *suavis erit*, nonnulli vertunt, *oppignoratus erit somnus tuus*, q. d. Somnus tuus suavis, erit pignus suavis futuræ mortis, ob spem beatæ resurrectionis, qua e morte quasi e somno evigilabis ad vitam æternam. Unde ab Hebræo *araba* et *arabon* deducitur Græcum ἀρραβὼν, et Latinum *arrha* seu *arrhabo*, id est pignus quod dari solet creditori donec solvatur debitum. Hinc qualis est somnus, talis solet esse mors: si ille serenus, quietus, lætus, mors pariter serena, quieta, læta accidet ob fiduciam virtutis et bonæ conscientiæ: si ille turbidus, inquietus, tristis, mors quoque turbida, inquieta et tristis, obveniet, ob scelera et pavorem malæ conscientiæ.

Denique auctor Catenæ Græcorum sic explicat: « Lege cautum apud Iudæos exstabat, ut sive domi residerent, sive mane e strato surgerent, sive quid aliud agerent, divina eloquia animo semper pertractarent. Si nos ergo circa divinarum rerum meditationem sic occupati fuerimus, ab hostili metu immunes erimus, pacemque et animi a pravis cogitationibus tranquillitatem obtinebimus, et sententia denique incerta minime fluctuabimus. Si, inquam, sapientia probe muniti fuerimus, neque domi sedentes metu concutiemur, neque noctu dormientes phantasmatibus turbabimur, neque malarum cogitationum insidiis, quæ ab externo hoste inferuntur, perterrefiemus, neque impii tandem et scelerati homines (qui ut vim nostram frangant, bonisque naturæ nos spolient, non absque impetu hinc inde irruere nonnumquam solent) facili negotio nos deiicient. Siquidem Dominus ita nos defendet, gressusque nostros ad eum modum firmabit, ut ubique immoti persistamus. Vel ad hunc modum hæc accipe: Sive in terra ætatem egeris, timoris expers vives; sive per mortem hinc evoceris, cum gaudio e vita excedes; neque hostes, qui sub aspectum non veniunt, formidabis, sive illi opera tua ad examen adduxerint, sive sancti angeli. »

Idem per umbram videre Philosophi, qui docent iustum somniare honesta et tranquilla, sceleratum inhonesta et turbulenta, adeoque ex somno licere colligere profectum in virtute. Ita Aristot. 1. Ethic. *Meliora*, ait, *sunt somnia studiosi*; et Plutarchus: *Quomodo quis suos in virtute profectus sentire possit*, inter alia signa dat somnium, si quis scilicet non turpia, sed honesta somniet. *Siquidem, ut equi iugales*, ait, *recta currere instructi, non deserunt viam etiam dormiente auriga; ita bruti affectus domiti nec in somnis facile recalcitrant*. In carnalibus vero et impiis, *somnus est cogitationum mare, inquinationum fluctus, tertius ventris filius*, ait Nicetas in orat. 3. Nazianz.

Vers. 25. Ne paveas repentino terrore, et irruentes tibi potentias impiorum.) Primo, multi hoc nectunt præcedentibus, quasi partem præmii studiosi virtutis, q. d. Ambulabis fiducialiter et requiesces, ne paveas, id est ita ut non paveas, vel non pavebis; sic enim ex Hebræo vertas. Unde Septuaginta: *Non timebis pavorem supervenientem, neque impetus impiorum ingruentes*; Chaldæus: *Non timebis a repentino terrore, et repentino casu, et a desolatione, vel calamitate impiorum, cum venerit*; Syrus: *Non pavebis a timore repentino, et ab impetu peccatorum.*

Secundo, hæc accipi possunt ut præceptum vel monitum; unde Scholiastes vertit: *Si animo percellaris, ne timueris*, q. d. Si quod periculum, si quis terror te inopinato invaserit, ne cedas, ne timeas, quia Deum habes a latere tuo. Melius tamen hæc non ut præceptum, sed ut præmium accipias. Nam promittitur hic studioso sapientiæ et virtutis securitas ab omni terrore, tam dæmonum quam hominum, etiam qui subito et ex inopinato magna vi et potentia irruit, ideoque homines auxilii et consilii inopes percellere et consternare, imo obruere et opprimere solet, iuxta illud Psaltis, Psal. 26. *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum*. Pro *potentias*, Hebr. est שאה *scioa*, id est desolatio et calamitas impiorum, quæ dupliciter accipi potest. Primo, active, q. d. Calamitas quam impii infligunt aliis tibi vicinis, te non comprehendet, si vaces sapientiæ et Deo. Ita Noster. Secundo, passive, q. d. Si vivas ex virtute, calamitas publica, quæ alios impios obruit, te non involvet, quia Deus te ab illa proteget et eximet. Ita Chaldæus. Sic in fine mundi erunt horrendæ eclipses solis et lunæ, siderum casus, terræ motus, fremitus maris, et omnium rerum pavendæ mutationes, adeo ut homines arescant præ timore et exspectatione eorum quæ supervenient universo orbi. At sancti tunc non pavebunt, sed gaudebunt. *His autem fieri incipientibus*, ait Christus Lucæ 21. 28. *respicite et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Levate capita, id est exhilarate corda*, ait S. Gregor. hom. 1. in Evang. *quia dum finitur mundus, cuius amici non estis, prope fit redemptio, quam quæsistis.*

Vers. 26. Dominus enim erit in latere tuo.) Sicut satellites et stipatores sunt a latere principis, ut eum contra omnes insultus tueantur, ideoque laterani et latrones sunt dicti, teste Isidoro et Varrone, iuxta illud Davidis, Psal. 15. *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear*. Pro *latere* Hebr. est כסל *kesel*, quod proprie significat stultitiam, inconstantiam, mutabilitatem. Unde *kesilim* passim vocantur inconstantes et vertumni, id est stulti. Inde כסיל *kesil*, vocatur Orion, sidus ita dictum ab inconstantia, quod eo tempore quo oritur (quod fit circa Novembrem) in mari et terra tempestates concitet, iuxta illud Virgilii: *Fluctu nimbosus Orion*. Alii *kesil* stellas esse censent, quæ *Hyades* dicuntur ἀπὸ τοῦ ὕειν, id est a pluendo, quod pluvias adducant. Eædem dicuntur *Suculæ*, non a suibus, sed ab Hebræo *kesil* per metathesin inverso, uti nonnulli viri docti autumant. Hinc et *Casleu* vocatur mensis Novembris a cœli intemperie et inconstantia. Igitur sic proprie ex Hebræo vertas, *Quoniam Deus erit in inconstantia, mutabilitate et mobilitate tua*, scilicet te fulciens, confirmans, et sustentans, ne nutes, labaris et corruas. Unde explicans subdit: *Custodiet pedem tuum ne capiaris*. Hinc et R. Salomon sic vertit et explicat q. d. *Dominus erit tibi præsto in iis, in quibus desipere videbaris.*

Secundo, *kesel* per antiphrasin significat contrarium eius quod iam dixi, scilicet firmitudinem, immobilitatem animi, fiduciam, constantiam, qua quis sibi constat, ut patet Levit. 3. 4. et seq. Iob. 15. 27. Ps. 77. v. 7. *Ut ponant in Deo spem suam*; Hebr. כסלם *kislam*. Sic כסל *kesel* per metathesin est quasi idem, quod שכל *sechel*, id est intelligentia, prudentia, constantia. Iuxta hoc significatum vertas: *Dominus erit tibi in constantiam, fiduciam et immobilitatem*, ut scilicet te in lubrico, ancipiti et periculoso sustentet, ne cadas, faciatque constantem et immobilem. Unde Septuag. vertunt: *Dominus erit super vias tuas*, quasi earum præses, director et tutor; vel *in omnibus viis tuis*, quasi tecum ambulans, ducens et protegens, ut nec feræ, nec latrones; nec quis alius vel aliud tibi nocere valeat; Pagninus et Baynus, *quia Dominus erit fiducia tua*; R. Levi, *in iis quæ speraveris, aspirabit tibi Deus*, q. d. Aderit tibi Deus, tuebiturque in iis quibus eidem fisus et fretus fueris, quæque ab eodem speraveris, ac cavebit ne ullis calamitatibus implicearis.

Tertio, *kesel* significat ilia, lumbos, vertebram, spondylum. Unde vertas: *Deus erit in lumbis* vel *iliis tuis*, vel ad lumbos, ilia et spondylum tuum, id est ad latus tuum, ut vertit Noster. Causam dat Marinus in Lexico Hebr. quod illis attribuatur stultitia et inconstantia, sicut renibus doctrina. Hoc significato vertit Tigurina: *Dominus*, ait, *aderit lateri tuo*, ut scilicet lumbos et ilia, puta partes teneriores et vitales, ideoque transfossioni, vulneri et neci magis obnoxias, ac consequenter totum corpus, ipsamque vitam tueatur et confortet, ne ullo te-

lo, noxa aut malo lædatur; Chaldæus: *Dominus erit in adiutorium tuum*; Syrus *tecum*.

ET CUSTODIET PEDEM TUUM NE CAPIARIS.) Syrus, *ne venatione capiaris*, uti capiuntur feræ laqueo; Septuaginta *firmabit* (Scholiastes, *servabit*) *pedem tuum, ne commovearis*; Complut. *ne quatiaris* vel *concutiaris*, q. d. In insidiis, in via lubrica, in scopulis et scandalis Deus custodiet t[illegible]et pedes tuos, ne capiaris, ne vacilles, ne impingas et c[illegible]as, iuxta illud Psal. 65. *Qui posuit animam meam ad v[illegible]m, et non dedit in commotionem pedes meos.* Symbol. S. Gregor. 31. Moral. cap. 47. per *pedem* progressum in anteriora virtutis, per *latus* circumspectionem et cautelam insidiarum accipit; unum enim sine altero non sufficit. *Bene ergo dicitur*, inquit, *Dominus erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum, ne capiaris; quia miles Dei divinæ gratiæ clypeo protectus, et quæ ex latere possint prodire circumspiciendo considerat, et gressum ante faciem ferre proficiendo non cessat.* Rursum, *ne capiaris*, intellige vel a malo temporali, vel a tentatione; tentatio enim intellectum boni delectabilis ostensione allicit, et affectum vetiti amore devincit: Domini vero protectio hos duos animæ pedes a laqueo liberat, si eam suis iussis obsequentem inveniat. Illustrat ille intellectum iustorum, qui suam voluntatem explere contendunt. Scriptum est enim: *Intellectus bonus omnibus facientibus eum*, Ps. 110. 10.

Moral. virtus se-[illegible] et timorem.

Moral. Hinc disce fructum sapientiæ et virtutis esse securitatem et immunitatem a timore, qui sane homini valde molestus est, eumque affligit et cruciat. Unde Seneca: *Heu*, inquit, *quam miserum est metuendo fieri senem!* Hinc quo magis crescit virtus, eo magis crescit et securitas. Quocirca nonnulli ita perfecti evadunt, ut occurrente re terribili vel formidolosa, nec primos repentinæ formidinis motus sentiant, quod signum est magnæ virtutis, fidei et spei in Deum. Ita Psaltes, Ps. 26. 1. *Dominus*, inquit, *illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo?* Ita in Vitis Patrum legimus de Abbate Theod. quod cum a quodam rogaretur: *Si fiat strepitus aut sonitus magnus, ex improviso, timesne?* responderit: *Si cælum terræ adhæreat, Theodorus non formidat.* Etiamsi fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinæ; petierat enim a Domino ut auferret a se timorem, ac impetrarat. Et de S. Pachomio legimus, quod serpentes et scorpiones in via occurrentes calcabat illæsus, quin et flumina vectus crocodilo tranabat securus, quia perfecta spes et charitas foras mittit timorem, 1. Ioan. 4. 18. Et de Abbate Macario, quod cum casu in sepulcro Paganorum cubaret, ac cadaver mortui vice cervicalis capiti supposuisset, dæmones, ad eum terrendum, ex cadavere et circa cadaver voces edere et colloqui cœperint. Tumque Macarius nil metuens, sed capite cadaver tundens, diabolo fidenter dixerit: *Surge, vade quo potes.* Ex adverso nonnulli adeo imperfecti et pavidi sunt, ut dum soli sunt, præsertim noctu, omnes sibilos, strepitus et umbras formident, qui sane miseri sunt: vincant ergo timorem audacia, fiducia et oratione, recitentque Psalmum 90. *Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur*, etc. quem propterea ab Ecclesiasticis omnibus in Completorio sub noctem recitari iubet Ecclesia.

QUARTA PARS CAPITIS.

Æmulandos esse bonos in beneficentia, non malos in pravitate, eo quod Deus bonis bona, malis mala retribuat.

Vers. 27. NOLI PROHIBERE BENEFACERE EUM, QUI POTEST: SI VALES, ET IPSE BENEFAC.) Post sapientiæ encomium redit ad particularia eius præcepta. Igitur sicut v. 5. primum sapientiæ præceptum assignavit de cultu Dei; sic hic secundum assignat de beneficentia in proximum. Hebr. ad verbum habent: *Ne prohibeas bonum ab heris* vel *dominis suis; cum est robur manui tuæ ad faciendum*, id est cum potes facere. Quod varii varie explicant. Noster enim per heros vel dominos accipit divites et potentes, quibus suppetit facultas benefaciendi: deinde τὸ *noli prohibere* censuit repetendum in posteriore hemistichio, q. d. Ne prohibeas divites benefacere egentibus, sed et tu, cum potes idem facere, ne prohibeas teipsum tuamque manum ab opere bono. Salomoni suffragatur Ben Sira, dicens; *Esto bonus, et manum tuam a bono ne prohibeas. Vir bonus*, ait Cicero, *est qui prodest quibus potest, nocet autem nemini.*

Alii vero per dominos intelligunt egentes et pauperes; his enim non ex iustitia, sed ex charitate debetur beneficium et eleemosyna. Unde superflua divitum esse bona pauperum asserit S. Chrys. S. Aug. S. Bernard. et alii. *Quid ergo indignaris cum pauperes aliquid a te petunt? paterna requirunt, non tua*, ait S. Chrysost. apud Antonium in Melissa, cap. 7. Hinc et S. Ioan. Eleemosynarius pauperes vocabat dominos suos. Ita Vatab. *Ne arce*, ait, *beneficium a domino suo, id est ab eo qui tali beneficio est dignus*; alii *a domino*, id est a paupere, qui eo opus habet. Ita R. Levi et Aben Ezra: Dominus beneficii, inquit, est tum pauper tum ipse beneficus; hic enim pecuniæ suæ est dominus, cuius avarus est servus. Nam, ut ait Seneca: *Pecunia, si uti scias* (benefaciendo) *ancilla est*; *si nescias, domina* Unde Septuag. *Ne abstineas benefacere egeno, quandocumque habuerit manus tua auxiliari.*

Rursum Caietanus censet hic præcipi restitutionem, q. d. Redde bonum, quod iuste vel iniuste possides, heris et dominis suis. Verum alii passim censent hic agi de beneficentia. Unde Chald. *Ne desinas facere bonum, dum valet manus tua ad faciendum*; Syrus: *Ne te cohibeas a benefaciendo, dum id manus tua præstare potest.* Paulo aliter R. Salomon, q. d. Si amicum indigentibus beneficio prosequendis intentum videris, ne illum prohibeto, nec alio divertito, cum fuerit facultas tua ad faciendum, id est quando in potestate tua est ut illum prohibeas et removeas a benefaciendo. Summa. Noster optime vertit; vult enim Sapiens neminem prohibendum a beneficentia, quin et benefaciendum cuique si possit.

Causam dat P. Syrus in Sententiis: *Beneficium*, inquit, *dando accipit, qui digno dedit*; et: *Beneficium dignis ubi das, omnes obbligas. Nam beneficium qui accipit, libertatem vendit.* Ex adverso, ut ait Antonius in Melissa, c. 27. et 29. de Beneficentia ex Photio: *Qui multa dant indignis, tria committunt absurda; nam et ipsi iacturam faciunt eius, quod dant, et malos roborant materia vitiorum suppeditata, et in bonos contumeliosi sunt.* Quare charis, id est gratia, datur בעליו *bealau*, id est domino sive merito suo, cum datur digno; illi enim debet dari, ideoque illi quasi coniugio obligata est. Unde Homerus Pasithean, primam Charitum sive Gratiarum, dixit coniugio copulatam, quia scilicet dignos respicit, illisque velut uxor obstricta et debita est. Præclarius S. Chrysost. apud Anton. in Melissa c. 29. *Non benefacit*, inquit, *qui benefacit, sed beneficium ipse accipit potius quam dat. Maiora enim accipit quam largiatur; quoniam Deo mutuum dat, non hominibus; auget opes, non minuit; minuit autem si nihil demat, si nihil elargiatur.* Porro sicut primus beneficentiæ gradus est, benefacientes non impedire; secundus, eos ad benefaciendum hortari et adiuvare; *virtutibus enim multis abundat, qui alienas amat*, ait Sapiens; tertius, per se benefacere; sic ex adverso,

A primus maleficentiæ gradus est nolle benefacere; secundus, benefacientes dehortari et impedire; tertius, malefacientes adiuvare et incitare; quartus per se malefacere.

Vers. 28. NE DICAS AMICO TUO: VADE ET REVERTERE: CRAS DABO TIBI, CUM STATIM POSSIS DARE.) Chald. *si habes apud te*; Septuag. addunt: *Non enim scis quid pariat sequens dies*; vel, ut legit S. Cyprian. l. 3. ad Quirinum: *Non enim scis quid contingat sequenti die.*

Cito da donum, quinque de causis.

Hæc prima est
causa, cur statim dandum sit beneficium, ne, si differatur
in sequentem diem, impedimentum aliquod donationem
1. impediens superveniat. Ita Nazianz. orat. 46. cuius ver-
2. ba mox citabo. Secunda, quia qui cito dat, cito levat ne-
cessitatem proximi; qui tarde, sinit eum in illa affligi et
3. in cruciatu durare. Tertia, quia qui cito dat, cum dono
dat promptum et liberalem animum, qui potior est bene-
ficio. Ex adverso, *qui tarde fecit, diu noluit*, ait Seneca.
4. Quarta: *Bis dat qui cito dat,* ait S. Hieron. et alii; tum
quia cito succurrit indigentiæ et voto petentis; tum quia
celeritas sæpe sortem duplicat, tum quia qui cito dat potest secundo dare; una enim beneficentia invitat et provocat aliam. Præclare Seneca: *Omnis*, inquit, *benignitas properat, et proprium facientis, cito facere, si de die in diem trahens profuit, non ex animo fecit. Itaque duas*
5. *res maximas perdidit, et gratiam, et tempus.* Quinta, si
differs cogis petentem reverti sæpius, itaque facere iacturam temporis, negotiorum et lucri, quæ pluris subinde illi est quam tuum beneficium: quare non raro eum pœnitet petiisse beneficium; caro enim illi stat, quod tot precibus, itineribus, laboribus, damnis emit. Vere sapiens: *Fit duplex bonitas, si accesserit celeritas.* Et Ausonius:

Gratia quæ tarda est, ingrata est:
Quæ fieri properat, gratia grata magis.

Et Democritus apud Antonium in Melissa, c. 29. de benefic. *Si benefacturus es, statim facito; tarditas enim vitiosum reddit munus. Parva potius largire, quam magna promitte. Hoc enim periculo vacat, et qui accepit re, non verbis indiget.* Præclarius idem Antonius in Melissa, c. 27. ex S. Greg. Nazianz. *Gratitudinis specimen,* inquit, *Deo exhibeas quod te fecerit unum illorum; qui beneficia præstare possunt, non autem qui opus habent accipere; et quod non inspiciendæ tibi sint alienæ manus, sed aliis tuæ. Dives esto, non solum opibus, sed etiam pietate; non solum auri, sed insuper virtutis possessione, alios antecellas exhibendo te probiorem et benigniorem. Deus esto calamitosis, Dei misericordiam imitando; nihil enim beneficentia divinius in hominem cadit. Misericordiam tuam ne nox quidem intercipiat; ne dixeris: Alias redi, et in crastinum dabo, ne quid forte accidat inter propositum tuum et beneficium, unde impediatur.* Idipsum præstitit Iob, dicens c. 31. *Si negavi quod volebant, pauperibus, et oculos viduæ exspectare feci.* Huius præcepti formam et speculum exhibet Deus, cum amicissimos suos aliquid a se postulantes vacuos non dimittit, sed plenos bonorum quæ petunt, ac lætos et exsultantes apud se detinet. Ita Anna Samuelis mater sterilis ad templum oratura venit, et tanti filii futura mater abiit, 1. Reg. 1. Ita Sara a probro interfectricis maritorum per orationem illico Dei ope liberata est, Tobiæ 3. Ita Iudith oratione magis quam gladio armata, Deo duce Holofernem occidit, Assyriorum exercitum confudit et Israelem liberavit, Iudith. 13.

Vers. 29. NE MOLIARIS AMICO TUO MALUM, CUM ILLE IN TE HABEAT FIDUCIAM.) Hebr. *Ne ares, vel fabrices super socium tuum malum, et* (id est *cum*) *ipse sedens in fiducia tecum*; Chald. *Ne cogites contra proximum tuum malum, cum ipse habitet tecum in pace*; Syrus, *qui sedet tecum in quiete*; Septuag. *Ne fabrices in tuum amicum mala prope habitantem et confidentem in te.* Ita Complut. et auctor Catenæ Græcorum, licet Roman. pro *amicum* legant contrarie *inimicum*; Tigur. *Ne machineris proximo tuo malum, cum ille securus tecum habitet*; Vatabl. *cum ipse sibi a te nihil tale metuat.* Pro *moliaris* Hebr. est תחרש *tacharos* quod tam arare quam fabricare significat: sicut enim, qui arat, præparat terram sementi; sic qui machinatur malum, quærit, et parat modos artesque fallendi et supplantandi proximum. Ita R. Salomon. Idem fabricatur rem in specie bonam et amicam, sed interius inimicam et noxiam, sicut Græci fabricarunt equum Palladis, quæ est patrona misericordiæ; sed dolose ei imposuerunt milites, qui equo a Troianis in urbem inducto noctu egressi, urbem Græcis prodiderunt.

Sententia clara est; post beneficentiam ergo laudatam vituperat maleficentiam, præsertim in amicis. Hæc enim duplicem continet malitiam: primam, amicitiæ violationem, quod amicum lædat; secundam, perfidiam, quod eum specie amicitiæ dolose et perfide supplantet. Quare tales amici ficti peiores sunt inimicis publicis; ab his enim, utpote notis tibi, caves: illos, quia ignoras, imo amicos se simulant, cavere nequis. Illi ergo sunt pestes omnis coetus, societatis et convictus humani, qui fide et amore constringitur et compaginatur. Unde Seneca: *Peiora sunt tecta odia quam aperta; gravior est inimicus, qui latet sub pectore.* De quo plura c. 11.

NE CONTENDAS (Hebr. *ne litiges*) ADVERSUS HOMINEM Vers. 30.
B FRUSTRA, CUM IPSE TIBI NIHIL MALI FECERIT.) Sept. posteriorem partem aliter vertunt; habent enim: *Noli inimicitias exercere adversus hominem sine causa, ne quod tibi operetur* (Hebr. *retribuat*) *malum*; Vatablus: *Ne tibi malum rependat*; Tigurina: *Ne temere litem cum quoquam suscipias, si tibi nihil malefecit;* Syrus: *Ne litiges cum homine absque causa.* Omnis enim lis est noxia, sed maxime quæ insonti intentatur; insontis enim tutor et vindex est iudex, aut certe Deus. Hinc Seneca in Proverbiis: *Cum pari contendere anceps est; cum superiore, furiosum; cum inferiore sordidum.*

NE ÆMULERIS HOMINEM INIUSTUM (Heb. איש חמס Vers. 31.
is chamas, id est ut Vatablus, *virum iniustitiæ* vel *rapinæ*; Tigurina, *violentum*; Chaldæus, *raptorem*; Syrus, *iniquum*) NEC IMITERIS (Heb. *eligas*) VIAS EIUS.) Syrus, *nec placeant tibi omnes viæ eius.* Pro *æmuleris* Hebr. est תקנא *tekanne*, quod quando cum *lamed* construitur, significat zelare, zelo fervere, vehementer aliquid ambire:
C quando vero cum *beth* construitur, uti hic fit, significat irasci et invidere. Sensus ergo est, q. d. Ne irascaris quod videas iniustos vi et fraude alios opprimere, seque ditare et exaltare, neve eorum prosperitati indigneris et invideas, ut ad eam tibi accersendam velis imitari eorum vias, puta actiones et rapinas. Alludit ad Ps. 36. 1. *Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem.* Ubi pro *æmulari* Hebr. est תתחר *titchar*, id est ne irascaris, ne succenseas: pro *zelaveris* est idem verbum quod hic scilicet *tekanne*. Hinc secundo, aliqui τὸ *ne æmuleris*, exponunt *ne imiteris*. Ita Tigur. Unde et Septuag. vertunt: *Ne acquiras malorum virorum opprobria*, imitando scilicet eorum fraudes, rapinas et scelera, ut te instar illorum dites et locupletes. Est enim hæc et fuit olim communis piorum tentatio, quod videant impios prosperari, se vero deprimi et adversis exagitari. Hac enim de re queritur et quasi expostulat cum Deo Ieremias, c. 12. v. 1. et seq. Iob cap. 21. 7. Habacuc cap. 1. v. 13. et David Psalm. 72. toto. Verum viri in fide et virtute solidi
D hac re non turbantur, quia cælestia sperant, terrena parvipendunt. Unde sanctus Chrysost. homil. 8. in 2. ad Timotheum: *Ne æmuleris*, inquit, *virum iniustum: si nullus malus supplicio afficeretur, nemo putaret Deo humanarum rerum curam imminere: si omnes punirentur, nullus speraret resurrectionem futuram, quod quasi merces hic omnibus redderetur; idcirco hic punit quosdam, plerosque non punit.* Inferius vero aliam suggerit causam: *Sunt plerique boni, qui mali aliquid habent admixtum, quod hic deponunt (nimirum pœnis exsolutis) et mali item, qui bonorum aliquid operam habeant, quorum hic recipiunt vices, ut illic æterne puniantur. Si hæc omnia nobiscum reputaverimus, nihil nos lædere poterit aut perturbare, nihil ad æmulationem aut zelum provocare.* Tertiam causam dat S. August. ep. 70. *Hæc bona*, inquit, *ne putentur mala, dantur et bonis: ac rursus, ne putentur summa, dantur et malis. Itemque auferuntur ista bonis ut probentur; et malis, ut crucientur.*

Vers. 32. QUIA ABOMINATIO DOMINI EST OMNIS ILLUSOR, ET CUM SIMPLICIBUS SERMOCINATIO EIUS.) Pro *illusor* Noster videtur legisse נלוץ *nalots*, per *tsade*, jam legunt נלוז *naloz per zain*, id est *pravus, perversus*; R. Salomon, *qui per devia transversus agitur*; R. Levi, *qui a recta via deviat, et flexuosum iter ingreditur*, id est improbus. Improbus ergo vocatur *illusor*; tum quia seipsum et alios deludit specie illecebrosa voluptatis, qua sibi peccatum, indeque damnationem accersit; tum potius quia valde improbi, uti impii et athei non tantum monitores et monita contemnunt, sed et omnia humana et divina derident (qui est summus impietatis gradus) et hi proprie in Scriptura vocantur לצים *letsim*, id est, derisores vel illusores, ut patet Psalm. 1. 1. ubi primus peccatorum gradus statuitur: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum*; secundus: *et in via peccatorum non stetit*; tertius et summus, *et in cathedra pestilentiæ* (Hebr. *letsim*, id est derisorum) *non sedit*. Audi B. Antiochum, homil. de Obedientia et Inobedientia: *Quis est illusor? Illusor est qui verba Dei perverse intelligendo et docendo corrumpit. Illusor est qui suos proximos simplices et pauperes insultando contemnit. Illusor est qui magna Dei promissa quasi parva despicit, et pœnam æternæ damnationis quasi tolerabilem spernit.*

Quocirca illusori Salomon hic opponit simplices, Hebr. ישרים *iesciarim*, id est rectos, probos, iustos. Unde Septuag. vertunt: *Immundus enim coram Domino omnis iniquus; in iustis autem non facit consilium*: vel, *nec in iustorum cœtu sedem* (iudicialem ad vindicandum) *capit*, q. d. Deus iudicat et condemnat omnem iniquum, velut impurum et immundum; at cum iustis non agit in concilio, quasi pro tribunali et longo subsellio, sed amice et familiariter. Et, ut Hebr. habent *cum rectis* סודו *sodo*, id est, *secretum*, colloquium, familiaris sermocinatio Dei est; Chald. *quoniam amandatur a Deo omnis iniquitas, et cum rectis colloquium eius.* Hæc clara est antithesis, q. d. Deus a se elongat iniquitatem et iniquos; sibi vero approximat æquos et iustos. Syrus; *quia pollutus est iniquus coram Deo, et cum iustis confabulatio eius*; Pagninus, *quia abominatio Domini est omnis perversus, et cum rectis secretum eius.*

Sancti sunt secretarii Dei. Hebr. ergo *sodo* proprie significat secretum, arcanum, q. d. ait Aben Ezra: Deus probis arcana sua consiliaque patefacit, v. g. qua calamitate impium vexare statuerit. Porro τὸ *quia* dat causam cur iniusti, qui prosperantur, non sint æmulandi, nec imitandi; sed iusti et pii, qui vexantur et tribulantur; quia scilicet iniusti sunt abominabiles Deo; iusti vero amabiles, imo amici et secretarii, utpote quibus Deus sua arcana, iudicia et consilia pandit; tum quæ in Scriptura revelavit, præsertim de præmiis cælestibus, quæ Deus iustis qui hic vexantur, præparavit; tum quæ per internas inspirationes, consolationes, illustrationes illis suggerit, quibus eos ita roborat et exhilarat, ut et omnia mundi prospera generose calcent, ac nulla eius adversa formident, iuxta illud Psalm. 24. 14. *Firmamentum est Dominus omnibus timentibus eum, et testamentum ipsius ut manifestetur illis*; pro quo S. Hieron. vertit: *Secretum Domini omnibus timentibus eum, et pactum suum ostendit illis.*

Hebraice est idem nomen quod hic scilicet סוד *sod*, quod proprie significat secretum; sed Septuag. per aphæresim *sod* acceperunt pro יסוד *iesod*, id est firmamentum vel fundamentum. Quare ex iis simili modo hic vertas: *Et cum rectis* vel *simplicibus firmamentum eius*, q. d. Deus firmat rectos, eosque facit firmamentum cæterorum.

Exempla. Quam hæc sententia sit vera liquet ex vita Abrahæ, Isaac, Iacob, Mosis, Davidis, Isaiæ, cæterorumque Prophetarum et Apostolorum, quibus Deus sua secreta patefecit, iuxta illud Christi, Ioan. 15. 16. *Iam non dicam vos servos; quia servus nescit quid faciat Dominus eius. Vos autem dixi amicos; quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Idem liquet ex vita S. Antonii, S. Hilarionis, S. Pachomii, aliorumque Anachoritarum, quibus Deus multa occulta et futura revelavit. Unde Abbas Anuph. apud Palladium in Lausiaca, c. 58. ait: *Nullius rei cupiditas in cor meum descendit, præterquam solius Dei. Nihil ex rebus terrenis occultavit mihi Deus, quod non significarit et ostenderit meis oculis. Non interdiu somnum cepi, non noctu requievi Deum quærens: una mihi semper astitit angelus mundi ostendens potestates: omnem petitionem accepi a Deo protinus. Vidi Deo sæpe assistentes myriadas, vidi choros iustorum, vidi Martyrum congeriem, vidi monachorum vitæ institutionem.* Et cap. 43. Ioannes Abbas, qui Theodosio Imperatori prædixit victoriam: *Oportet*, inquit, *mentem eorum, qui Deum quærunt, otium agere ab aliis omnibus. Vacate enim et cognoscite*, inquit, *quod ego sum Deus*, Ps. 45. *Qui ergo Dei cognitionem ex parte est consecutus (universam enim nemo potest accipere) consequitur quoque aliorum omnium cognitionem, et videt mysteria Dei illa ostendentis, et prævidet futura, et contemplatur revelationes, quales Sancti, et efficit virtutes, et obtinet a Deo omnem petitionem.* Et c. 20. Abbas Macarius sibi dicit: *Habes Angelos, Archangelos, omnes supernas Potestates, Cherubim et Seraphim, Deum horum effectorem. Illic versare, ne sub cælos descenderis, ne incideris in mundanas cogitationes.* Idem patet ex Vita S. Mechtildis, S. Lydwinæ, S. Mariæ Oigniacensis, S. Catharinæ Senensis, cum qua Christus ita familiariter versabatur, ut eam doceret legere, psallere et Horas recitare etc.

Memorabiles est quod in Vita B. Hermanni Iosephi Ordinis Præmonstratensium legimus, eum a puero puerili simplicitate et candore solitum in Ecclesia visere imaginem B. Virginis cum puero Iesu, cum eaque familiariter colloqui, cibos et fructus offerre, ac dum ei semel obtulisset pomum, B. Virginem porrecta manu illud accepisse. Crevit cum ætate hæc Hermanni cum B. Virgine et Iesu familiaritas, adeo ut ipsa singulis subinde diebus eum visitaret, cum eo quasi cum fratre colloqueretur, pecunias ad victum et vestitum procuraret, morbos depelleret, tentationes et adversitates quaslibet discuteret; quin et eum in sponsum acciperet nomenque sponsi sui, scilicet Ioseph, ei imponeret. Cum enim quadam nocte de more in oratione pernoctaret, vidit in medio chori virginem inenarrabilis pulchritudinis, regali schemate insignitam; eique duo assistebant dextra lævaque angeli, specie formosissimorum iuvenum, quorum unus dixit: *Cuinam desponsabimus hanc virginem?* Respondit alter: *Cui tandem nisi fratri hic præsenti?* Tum alter: *Veniat ergo*, inquit. Vocatus accessit sane pudibundus. Postquam autem usque ad reginam pervenit, alter angelus ei locutus est: *Oportet hanc illustrissimam puellam tibi desponderi.* Ille humilis et pudicus tanta sponsa se indignum proclamavit. Cumque reluctando moras necteret, angelus dexteram eius apprehendit, et manui B. Virginis copulavit, hisque verbis eam illi despondit: *Hanc ego virginem tibi trado sponsam, sicut olim fuit desponsata Ioseph, ut nomen sponsi pariter cum sponsa accipias, et de cætero Ioseph vociteris.* Hinc perpetua ei cum B. Virgine, velut sponsa, familiaritas: a qua tandem in cælestem thalamum evocatus est anno Domini 1236. Hæc et plura habet Vita eius apud Surium die 7. Aprilis, quam eius familiaris vir gravis conscripsit. Cito ultimam Surii editionem Coloniensem, quæ valde adaucta est a Mosandro.

Huc facit quod ex Officio Ecclesiæ Placentinæ Romæ approbato, scribit Philippus Ferrarius ad diem 4. Febr. in Catalogo Sanctorum Italiæ: S. Gelasius, inquit, puer Placentinus, cum S. Opilium fraterculum suum in cubiculo orantem invenisset, Angelorum multitudinem cum eo colloquentem propriis oculis conspexit, vocemque audivit: *Sinite parvulos venire ad me; talium est enim regnum cælorum.* Vixit uterque sub annum Domini 420.

Unde Beda hoc loco: *Sermocinatio Domini*, ait, *cum simplicibus est, quia illos sapientiæ cælestis secretis illustrat, quos terreni fastus ac duplicitatis nihil habere considerat. Hinc etenim dicit: Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis*, Matthæi 11. Hau-

sit hoc Beda ex sancto Greg. 3. parte Pastor. admon. 12. ubi sic ait: *Cum simplicibus Deus sermocinari dicitur, quia de supernis mysteriis illorum mentes radio suæ visitationis illuminat, quos nulla umbra duplicitatis obscurat.* Igitur *simplices* hic vocantur recti, ut habent Hebræa, et iusti, quia hi simplices sunt in agendo et loquendo, cum pravi et peccatores sæpe sint duplices et ficti, aliud ore dicentes, aliud corde cogitantes, aliud opere agentes.

Alium sensum affert Lyranus et Dionys. ut *τό eius* referatur ad illusorem, q. d. Illusor solet sermocinari cum simplice, ut eum despiciat; non cum astuto, qui novit eius dolos. Nam, ut ait Nazianz. *parum cauta est simplicitas. Minime enim is suspicatur improbitatem, cuius animus ab improbitate liber est ac purus.* Et S. Amb. 3. Off. 10. loquens de Gabaonitis, qui fefellerunt Iosue: *Iosue*, ait, *cito credidit, adeo sancta erat illis temporibus fides, ut fallere aliquos posse non crederetur. Quis hoc reprehendat in Sanctis, qui cæteros de suo affectu æstimant? et quia ipsis amica est veritas, mentiri neminem putant; fallere quid sit ignorant; libenter credunt, quod ipsi sunt; nec possunt suspectum habere quod non sunt.* Verum prior expositio communis est et genuina, ut *τό eius* respiciat Deum, non illusorem.

Vers. 33. EGESTAS A DOMINO IN DOMO IMPII: HABITACULA AUTEM IUSTORUM BENEDICENTUR.) Id est, bonis affluent. Primo temporalibus; hæc enim, uti Iudæis promisit Deus, Levit. 26. Deuteron. 28. et alibi, sic et reipsa præstitit; impiis vero uti minatus est egestatem, sic et reipsa inflixit. Ita Lyranus, Caietanus, Iansenius et alii. Sic etiamnum meretrices, quantascumque a suis amatoribus opes emungant et corrogent, semper tamen sunt pauperes. Sic et mechanici, et mercatores qui per fraudes et iniustitias se ditare satagunt, depauperantur. Idem videre est in furibus, prædonibus, similisque farinæ hominibus.

Secundo, spiritalibus, puta dotibus gratiæ et virtutibus in hac vita, ac dotibus gloriæ in futura. Ita Beda et Hugo. Id semper verum: esto enim nunc sæpe pii egestate temporali premantur, spiritalibus tamen opibus abundant. Vice versa esto impii temporalibus abundent, in summa tamen spiritalium bonorum egestate degunt. Causam addit dicens: *a Domino*, q. d. Ideo pii sunt divites, impii pauperes, quia Deus piis, utpote amicis et filiis, benedicit, id est benefacit (Dei enim dicere est efficax, ideoque idem quod facere) impiis vero, utpote inimicis, maledicit et malefacit, eosque bonis privat, punit et castigat. Unde Hebr. habent: *Maledictio Dei in domibus impiorum; domui autem iustorum benedicet;* Septuag. *Execratio Dei in domibus impiorum; tuguria autem iustorum benedicuntur.*

Est hæc secunda ratio, qua probat id quod dixit v. 31. *Ne æmuleris hominem iniustum, nec imiteris vias eius.* Prima enim ratio fuit vers. 32. *Quia abominatio Domini est omnis illusor* (Hebr. *perversus*) *et cum simplicibus* (Hebr. *cum rectis*) *sermocinatio eius.* Secunda priori connexa est hic, quod Deus pios abundantia præmiet, impios egestate puniat. Porro Auctor Catenæ Græc. vertente nostro Peltano, sic habet: *In impiorum domibus moratur Domini maledictio, iustorum autem casæ benedictione cumulantur.* Quod Olympiod. ibid. sic explicat: *Res impiorum*, ait, *etsi splendidæ magnificæque hominibus videantur, apud Deum tamen sunt viles et exsecrabiles. Contra vero res iustorum licet abiectæ et tenues cernantur, divina tamen benedictione copiose locupletantur. Sublimiori autem sensu per domum intelligentes animæ facultates designantur, per casas vero vel stabula irascentes et concupiscentes eiusdem vires; in illis enim brutæ rationisque exortes perturbationes et animi passiones grassantur lateque dominantur.* Et Basil. ibidem: *Domus impii, quæ tugurio vel casæ, quasi hominum domicilium, anteponitur, præstantiorque habetur, sortitur maledictionem: iustorum autem stabulum, quod domui, veluti iumentorum receptaculum, postponitur, viliusque censetur, benedictione impletur. Mystice vero iustorum casæ vel stabula accipi possunt pro externis illorum actionibus; domus autem pro contemplatrice animæ virtute. Aut casæ vel stabula sunt rudes, qui ad iustos tamquam ad bonarum disciplinarum officinas adducuntur; domus vero, discipuli iam perfecti et eruditi. Quod si iustorum casæ benedicuntur, multo magis illorum domus divina benedictione locupletabuntur. Et hæc quidem apud eos, qui pietati et religioni dediti sunt, ita habent; apud impios autem contraria obtinent.* Et alius anonymus ibidem: *Immundorum spirituum diversæ sunt domus; una namque eorum domus sunt superbi, alia eorumdem domus sunt omnes invidi, alia itidem omnes fœdis voluptatibus mancipati, alia rursum omnes ambitiosi, alia tandem omnes hypocritæ; et in omnibus hisce domibus æterna sævit pernitio. Casæ autem iustorum sunt Sanctorum mansiones, quæ Dei benedictione affatim cumulantur.* Hæc Patres in Catena Græcorum.

IPSE DELUDET ILLUSORES (Hebr. *deridebit derisores*) ET MANSUETIS DABIT GRATIAM.) Tertia est hæc ratio, q. d. Noli imitari vias illusorum, id est impiorum, qui pios derident, eosque fraude et iniustitia quasi ludendo divexant; quia Deus eos vicissim deridebit, iuxta id quod dixit c. 1. v. 26. *Ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo;* ideoque eos hominibus et dæmonibus ridendos exhibebit. Hæc est enim iusta lex talionis, ut Deus illusoribus illudat. Derisisti alium, derideberis ab alio. Fraudasti proximum, fraudaberis a proximo. Repulisti terrena, vana et caduca, privaberis cœlestibus, veris et solidis, ac sæpe etiam terrenis. *Ius enim*, inquit Cassiodor. lib. 5. epist. *exigit sagittas fraudis redire in dolosum verticem sagittantis.* Quocirca apposite S. Augustin. in Ps. 122. *Ferto*, inquit, *insultantem, et ridebis postea gementem.* Simili modo animalia generosa non ferunt derisores. Plinius, et ex eo Pierius, Hierogl. lib. 1. c. 10. docet leonem febri correptum, etiamsi ad furorem exæstuet, simiæ pastione liberari: tanta enim indignatione simiam fert leo, ut nullum animal avidius perdere desideret. Causa est, animalis ridiculi petulantia, leonem indignissimis modis exagitantis. Nam simul ac vel ex arbore aliqua, vel ex tuto latentique loco nacta fuerit occasionem in leonem insiliendi, pro magno habet negotio caudæ eius se applicare, natibusque affigere, atque ita quibuscumque potest modis regi suo illudere: quod cum impatienter ferat leo, impotenter admodum in huiusmodi animal efferascit. Vers. 34.

Porro Septuaginta vertunt: *Dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Et recte: Quia illusores sunt superbi, et mansueti sunt humiles. Septuag. sequitur et citat S. Petrus, epist. 1. c. 5. v. 5. et S. Iacobus, c. 4. 6. ubi fuse hunc locum explicui, quare plura hic non addam, nec actum agam. Denique Syrus vertit: *Ipse illusores deturbabit et perdet* (Chald. *propellet*) *et in sapientes misericors erit.* R. Levi sic explicat, q. d. *Deus efficit ut, qui cæteros ludibrio habent ac sannis excipiunt, a cæteris derideantur, cum in exitium ruent; humilibus autem, qui cæteros honore prosequuntur et colunt, seipsosque demittunt, gratiam benevolentiamque apud mortales conciliabit.*

GLORIAM SAPIENTES POSSIDEBUNT: STULTORUM EXALTATIO (ita lege cum Roman. Græcis et Hebræis, non *exsultatio*, ut aliqui legunt) IGNOMINIA.) Est hæc quarta ratio, cur imitandæ sint viæ piorum, non impiorum, q. d. Sapientes et pii acquirunt gloriam præsentem et æternam, tum apud Deum et Angelos, tum apud homines; stultorum autem, id est impiorum, modica exaltatio et gloria vertetur in ignominiam præsentem et æternam in gehenna. Vers. 35.

Noster in Hebræo legisse videtur מרום *marom*, id est *exaltatio*, celsitudo: iam legunt מרים *merim*, id est *exaltans*, q. d. Stultorum quisque exaltat ignominiam, hoc est, impius quantumcumque nitatur ad alta, tamen altissimæ et maximæ ignominiæ se exponit. Quo enim altius ascendit, eo profundius cadet, iuxta illud Claudiani:

Tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant.

Unde Septuag. vertunt: *Gloriam sapientes hæreditabunt, ac impii exaltabunt ignominiam.* Sanctus Hieronymus, Apolog. contra Ruffin. legit: *Impii exaltant contumeliam;*

Chald. *Stulti suscipient tribulationem;* Syrus, *Hæreditabunt dolorem;* Pagnin. *At stultus exaltat quod est ignominiosum;* Tigurina, *Sapientes gloriam, stulti autem ignominiam, dum evehuntur, hæreditate acquirunt;* Vatablus, *Gloriam sapientes iure hæreditario assequentur, et unusquisque stultorum sustinet ignominiam.* id est, inquit, *stulti afficiuntur ignominia;* Aben Ezra, *Maledictio, id est egestas in domo impii a Deo, etc. Ipse derisores per interpretem allo[illegible]itur* (id est *deridebit*) *mansuetis* (id est *iis qui, quod [illegible] unis excepti derisique sint, abiecti videantur*) *dabit gratiam. Gloriam sapientes hæreditabunt, stulti elevant extolluntque ludibrium,* vel *stulti extollunt et honore prosequuntur virum ignominiosum;* R. Levi, *Probrum stultos suscipit et evehit.*

Pro *possidebunt* Hebr. est ינחלו *inchalu*, id est hæreditabunt, sive hæreditario quasi iure possidebunt, q. d. Ex adolescentiæ piis studiis atque laboribus devolvitur in viros sapientes et ætate provectos, tamquam prioris ætatis fructus et hæreditas, honor et gloria: sicut enim vitii individuus comes et assecla est probrum et dedecus; sic vicissim virtutis assiduus et fidus Achates est honor et decus. Ex adverso impiorum *exaltatio*, id est possessio separata, hæreditas, pars illis peculiariter attributa, est *ignominia.* Opponitur enim *exaltatio* possessioni; Hebr. enim רום *rum* in *hiphil*, id est exaltare, idem est quod exaltando vel levando separare sibi, et secernere aliquid peculiare quod in possessionem suam cadat. Sic de Davide dicit Deus, Psalm. 88. 20, *Exaltavi electum de plebe mea;* Chaldæus, *Secrevi iuvenem de populo.* Fuit enim David quasi peculium et cimelium Dei. Unde de eo ait Eccles. c. 47. 2. *Quasi adeps separatus a carne, sic David a filiis Israel. Exaltatio* ergo idem est quod gloria, q. d. Gloria est propria dos et laus piorum, si dicas: Etiam impii subinde exaltantur et adipiscuntur gloriam; respondet gloriam hanc non tam esse gloriam, quam ignominiam; tum quia impium non decet gloria, nec eum decorat sed dedecorat; impius enim in gloria, est idem quod simia in purpura; tum quia gloria hæc mox vertenda est in ignominiam. Et sic liquet antithesis posterioris hemistichii cum priore. Veritas huius sententiæ patet in Ioseph, Aman, Mardochæo, Saule, Davide, etc.

Secundo, R. Levi: Stulti, inquit, exaltabunt ignominiam, id est, alta et magna erit eorum ignominia, qua ob suam vecordiam notabuntur, ut propter eam amandentur, abiganturque ab illa sede in qua omnibus noti clarique erant. Tertio, impii exaltant, id est attollunt, et quasi ingens onus levant, ut capiti suo imponant gloriam mox vertendam in ignominiam, quod ipsorum elatas cervices gravabit et deprimet usque ad terram, imo usque ad abyssum et infernum. Igitur gloriam sapientes possidebunt, utpote quorum Deus pater est, quorum fratres Angeli sunt, quorum occupatio nobilissima est, scilicet sapere et servire Deo: quos Deus ut carissimos filios amat, B. Virgo ut natos pulcherrimos diligit, S. Ecclesia ut pretiosissimas gemmas, quibus illustris et splendida procedit, cordi habet.

Esto ergo quod pii in hac vita sæpe apud mundanos sint inglorii et inhonorati, impii vero gloriosi et honorati; tamen apud viros sapientes, qui norunt res iuxta suum cuiusque pretium æstimare, pii sunt gloriosi, impii inglorii, præsertim quia pii honores recusant et fugiunt. Nam, ut ait Aristot. *magna dignitas est non uti honoribus, sed efficere ut iis dignus sis.* Et S. Chrysostomus, homil. 4. in 1. ad Corinth. *Altus,* ait, *est qui nullis indiget, sed omnia despicit, et a seipso habet magnitudinem.* Quocirca talem donabit Deus gloria æterna, imo in illa extollet et cæteris altiorem faciet. Causam dat auctor Catenæ Græcor. *Deus,* ait, *quatenus est ipsamet iustitia per essentiam, obsistit iniustis; quatenus autem prima veritas, mendacibus et falsis; quatenus summe mansuetus et humilis est, obsistit superbis*, recipit vero et amplectitur humiles; quatenus sapientia est, stultos abominatur, sapientes honorat et glorificat.

Quocirca S. Gregor. lib. 4. epist. 5. loquens de se vitam monasticam ante Pontificatum agente: *Nihil,* ait, *in hoc mundo appetens, nil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me plene impletum crederem illud Isaiæ* 58. *Sustollam te super altitudinem terræ. Super enim altitudinem terræ sustollitur, qui et ipsa, quæ alta et gloriosa præsentis videntur sæculi, per mentis despectum calcat.* Et S. Cyprianus, de Orat. Dominic. *Qui renuntiavit iam sæculo, maior est honoribus eius et regno; et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cælestia regna desiderat.* Sic Moses gloriosior fuit Pharaone, cuius gloria mersa est in mari Rubro; Elias Achabo rege, Eliseus Ioramo, Ioannes Baptista Herode, S. Athanasius Constantio, S. Ambrosius Theodosio, et S. Basilius Iuliano.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit discipulum hortari et incitare ad studium sapientiæ et virtutis, tum suo exemplo, tum sapientiæ commoda recensendo. Secundo, v. 14. docet viam impiorum quasi tenebrosam declinandam, iustorum vero viam quasi splendentem capessendam. Tertio, v. 23. agit de custodia cordis, oris, oculorum et gressuum.

1. Audite filii disciplinam patris, et attendite ut sciatis prudentiam. 2. Donum bonum tribuam vobis, legem meam ne derelinquatis. 3. Nam et ego filius fui patris mei, tenellus, et unigenitus coram matre mea: 4. Et docebat me, atque dicebat: Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præcepta mea, et vives. 5. Posside sapientiam, posside prudentiam: ne obliviscaris, neque declines a verbis oris mei. 6. Ne dimittas eam, et custodiet te: dilige eam, et conservabit te. 7. Principium sapientiæ, posside sapientiam, et in omni possessione tua, acquire prudentiam: 8. Arripe illam, et exaltabit te: glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus: 9. Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inclyta proteget te. 10. Audi fili mi, et suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi anni vitæ. 11. Viam sapientiæ monstrabo tibi, ducam te per semitas æquitatis: 12. Quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum. 13. Tene disciplinam, ne dimittas eam: custodi illam, quia ipsa est vita tua. 14. Ne delecteris in semitis impiorum, nec tibi placeat malorum via. 15. Fuge ab ea, nec transeas per illam: declina, et desere eam. 16. Non enim dormiunt nisi malefecerint: et rapitur somnus ab eis nisi supplantaverint: 17. Comedunt panem impietatis, et vinum iniquitatis bibunt. 18. Iustorum autem semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem. 19. Via impiorum tenebrosa: nesciunt ubi corruant. 20. Fili mi, ausculta sermones meos, et ad eloquia

Digitized by Google

mea inclina aurem tuam ; 21. Ne recedant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui : 22. Vita enim sunt invenientibus ea, et universæ carni sanitas. 23. Omni custudia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit. 24. Remove a te os pravum, et detrahentia labia sint procul a te. 25. Oculi tui recta videant, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. 26. Dirige semitam pedibus tuis, et omnes viæ tuæ stabilientur. 27. Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram : averte pedem tuum a malo : vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus : perversæ vero sunt quæ a sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet.

Vers. 1. AUDITE FILII, DISCIPLINAM PATRIS (Vatablus *castigationem paternam*) ET ATTENDITE (attento et intento animo hæc mea dogmata excipite UT SCIATIS PRUDENTIAM) Hebr. *ut sciatis intelligentiam*; Sept. *ut sciatis cogitationem*; Aquila, *intellectum*; ut scilicet prudentiæ dictamina de virtute probisque moribus in opus conferatis et reipsa exequamini. *Disciplinam* Hebr. מוסר *musar* id est castigationem, eruditionem, disciplinam, qua puerorum levitas castigatur et coercetur. Unde Septuag. vertunt ἀκούσατε παῖδες παιδείαν, idest, *audite pueri, puerilem instructionem*. Quocirca quia hæc disciplina pueris et grandævis cupiditates suas more puerorum sequentibus (*Parvi enim refert an ætate an moribus puer sis*, ait Philosoph.) molesta est; hinc identidem illos ad eam amplectendam hortatur, proponendo eis fructus et commoda. *Patris*, id est mei ipsius, qui hic me gero, ut pater filios suos severe, sed vere et probe instituens. Salomonem hic loqui patet ex eo quod subdit: *Nam et ego filius fui patris mei.* Minus recte ergo Hugo, Beda et alii censent hæc esse verba Dei.

Sensus est, q. d. O filii, o discipuli, audite meam disciplinam de moribus castigandis, et ad virtutis normam efformandis, quæ carni quidem onerosa et ingrata accidit, sed spiritui utilis est et necessaria; ideoque a me quasi patre vestro paterno affectu et amore vobis traditur, ut vos non tam meos quam sapientiæ filios efficiam, ut scilicet faciatis prudentiam : prudentia enim non tam in audiendo, quam in agendo et audita faciendo consistit : *Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur*, Rom. 2. 13. Audite ergo me, qui, Deo iubente, hæc edico, et quasi os divinum Dei iusso proloquor.

Vers. 2 DONUM BONUM TRIBUAM VOBIS, LEGEM MEAM NE DERELINQUATIS.) Sic et Septuaginta. Verum Vatablus et Pagninus vertunt : *doctrinam enim bonam propono vobis, legem meam ne relinquite*; Galatinus, libr. 2. de Arcan. fidei cap. 5. *documentum bonum dedi vobis*, id est, legem, inquit, nam non est bonum nisi lex; R. Levi : *possessionem bonam dedi vobis.* Hebr. enim לקח *lechac*, a rad. לקח *lachac*, id est accepit, proprie est res accepta vel accipienda, puta donum quod accipitur ; et quia inter dona primas obtinent lex et doctrina, hinc passim pro ea sumitur. *Donum* ergo *bonum* est doctrina legis divinæ iam tradita, et deinceps tradenda, quæ tamquam eximium donum et bonum neutiquam est derelinquenda. Quocirca *diis, parentibus et præceptoribus reddi æquale nequit*, ait Aristot. quia scilicet parentes naturam, cæteri doctrinam contulerunt. Pro *tribuam* hebr. est נתתי *natatti*, id est dedi, tradidi ; sed Hebræi præteritum crebro sumunt pro quolibet tempore. *Natatti* ergo idem est quod dedi, do et dabo, q. d. Si leges et monita mea suscipiatis, ruminetis et opere perficiatis, sentietis quantum illa sint donum, quantum sapientiæ contineant, quantos fructus pariant.

Vers. 3 et 4. NAM ET EGO FILIUS FUI PATRIS MEI, TENELLUS, ET UNIGENITUS CORAM MATRE MEA : ET DOCEBAT ME, ATQUE DICEBAT.) Hebr. *tener et unicus ad faciem matris meæ*; Sept. *dilectus in facie matris meæ.* Hebræa ad לפני *liphne*, id est, in facie vel ad faciem, in margine habent לבני *libne*, id est in filiis, et ita legendum vult Galatin. l. 2. c. 5. q. d. Fui unicus in filiis, vel inter filios matris meæ. *Et docebat me*, non mater ; hebr. enim est verbum masculinum וירני *ioreni*, id est docebat me vir, puta pater meus; sed sub patre per syllepsin intellige et matrem. Unde Septuag. vertunt, *qui* (pater et mater) *docebant et docebant me*; Aquila, *illuminabant*

A *me*; Chald. *et docebant me; et dixit mihi Dominus.*

Moraliter, S. Ambros. in cap. 1. S. Lucæ docet proprium esse eorum qui nobili genere nati sunt, pietatem pariter cum sanguine ducere, ut appareat in eis *transmissa immaculatæ puritatis hæreditas. Sic Isaac a parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam posteris dereliquit.* In virtutibus et vitiis certa est hæreditas, ait Chrys. 1. serm. 111. *Parentis vitium filiorum exitium. Numquid non in semine tota arbor? vitium ergo seminis vitium est totius arboris.* E contra arguit sanctus Paulus : *Si delibatio sancta est, et massa; et si radix sancta, et rami*, *id est*, ut explicat Theoph. certa res est ut massa similis fermento evadat, rami radici, filii parentibus, Rom. 11.

Quæritur hic primo, quo sensu, et qua de causa Salomon vocetur רך *rach*, id est tener vel *tenellus?* Respondeo primo, eo quod ætatis esset parvæ et teneræ q. d. Pater meus David, rex sapiens et sanctus, me Salomonem a teneris instruxit, docuitque sapientiam, puta Deum timere et colere. Igitur et vos, o parentes, vestros filios a B puero instruite, eosque docete timorem Dei; ac vos, o filii, eumdem a puero imbibite et discite sapere. Ita Lyr. Caiet. et alii. Addit Caiet. et alii nonnulli Salomonem fuisse puerum moriente Davide patre, q. d. Patrem meum Davidem non nisi tener et iunior audivi et attigi : obiit enim antequam adolescerem, et tamen præcepta, quæ mihi puero instillavit, grandævus retineo. Hoc enim magnæ est virtutis : sæpe enim pueri, demortuo patre, cuius disciplina coercebantur, sapientiam abiiciunt, sequedunt suis cupidinibus. Favet S. Hieron. epist. ad Vitalem, ubi asserit Salomonem genuisse Roboam anno ætatis undecimo, et cœpisse regnare duodecimo. Ergo iam tunc vita functus erat David pater. Et S. Ignatius, ep. 8. ad Magnesian. ubi ait Salomonem peregisse iudicium meretricum cum adhuc esset puer. Verum contrarium longe verius est, scilicet Salomonem cœpisse regnare sub annum ætatis vigesimum, ac proinde viginti fere annis convixisse patri, ab eoque eruditum, uti ex Abulensi, Pineda, Saliano, imo ex ipsa S. Scriptura ostendi Eccles. 47. sub C initium. Porro Davidem non tantum in vita, sed et in morte acria dedisse Salomoni monita sapientiæ et salutis, patet 3. Reg. 1. 2. — Salomon vocatur tener, cur? Respond. I.

Secundo, alii Salomonem censent vocari *tenellum*, id est, tenere in deliciis enutritum. Unde Chaldæus vertit : *Filius fui patris mei delicatus.* q. d. Esto in deliciis regiis fuerim educatus, tamen sapientiæ et virtuti studui. Magna enim lis est virtuti cum voluptate, æque ac castitati cum pulchritudine, iuxta illud : II.

Lis est cum forma magna pudicitiæ.

Tertio, alii *tenellum* exponunt rudem, inexpertum, indoctum. *Nihil enim*, ait Beda, *magis ad spem percipiendæ sapientiæ mentes erigit, quam cum eos, quos in sapientia iam clarere miramur, aliquando parvulos et indoctos fuisse meminimus.* Hoc sensu ait David, 2. Reg. 3. 39. *Ego adhuc delicatus et unctus rex*, id est, tener, insuetus labori longioris gubernationis. Et Roboam vocatur *rudis et corde pavido*; Hebr. *Puer et tener corde.* D 2. Paral. 13. 7. III.

Quarto, Pineda per teneritudinem hanc accipit educationem teneram, plenam curæ ac sollicitudinis. Ita ipse lib. 3. de Rebus Salomon. cap. 4. Adde teneram et delicatam corporis complexionem. Fuit enim Salomon delicato et optimo corporis temperamento, indeque docilis et capax sapientiæ. Nam ut ait Aristot. l. 2. de Anima textu 49. *Duri carne secundum intellectum sunt inepti, molles vero*, id est teneri, *bene apti.* IV.

Quinto, recte *tenellum* interpreteris mollem, flexilem, V.

*

ductilem, docilem, sicut cera mollis, quæ cito potest informari, ait Hugo. Talis enim fuit Salomon, tum ob bonum animum et indolem, quam a Deo sortitum se dicit Sapient. c. 8. 19. tum ob formationem Davidis, tum ob exercitationem et studium sapientiæ, ideoque ad eius culmen cito pervenit. Sunt enim ex adverso quidam pueri ita naturæ duræ, refractariæ, hebetis, indocilis, ut nihil addiscere velint aut possint, ut parentes et magistri in iis docendis [illegible]eum et operam perdere videantur. Unde Septuag. vert[illegible]nt: *Filius enim ego fui patri obediens.* Huc facit illud Poetæ:

Dum tener est natus, generosos instrue mores.

Hinc et B. Antiochus hom. de Obedientia legit: *Filius fui et ego patri obediens, et* (ideoque) *dilectus in conspectu matris meæ*; matres enim diligunt filios obedientes.

A puero studendum virtuti.

Hinc S. Basilius in Regulis fusius explic. interrog. 15. sapienter docet parentes et magistros debere docere et formare pueros a teneris, cum instar ceræ molles sunt, formamque sibi impressam facillime recipiunt et retinent. Quocirca plerosque eximios Sanctos legimus a puero cœpisse operam dare sanctitati: plura eorum exempla recensui 2. Timoth. 3. 14. Idem censuere Gentiles, ut Plato l. 6. de Legibus, Aristot. apud Laertium, l. 5. cap. 1. ubi asserit pueros doctos ab indoctis differre, sicut vivi differunt a mortuis. Rursum, visum lumen accipere a circumfuso aere, animum autem a disciplinis. Cleanthes apud Laertium, l. 6. cap. 6. ait pueros et homines imperitos sola forma differre a bestiis. Demades apud Anton. in Melissa, p. 1. serm. 50. asserit doctos ab indoctis tantum differre, quantum deos ab hominibus. Præclare Seneca epist. 69. *Ut dii immortales,* ait, *nullam didicere virtutem, cum omni editi, et pars naturæ eorum est esse bonos; ita quidam iuvenes egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi solent, perveniunt sine longo magisterio, et honesta complectuntur cum primum audiunt.* Præclarius S. Bernard. tract de Ordine vitæ, sive de doctrina puerorum, post medium: *Pueri,* ait, *a puritate dicti sunt, et decet ut regnet in eis simplicitas, et innocentia, et puritas, hoc est virginitas, cum his crescant, et in his perseverent, ut mereantur sequi Agnum quocumque ierit.* Idem serm. 3. de Epiphan. *Pueris,* ait, *simplicitas naturalis, et cognata virginibus verecundia est.*

Salomon an unigenitus?

Quæritur secundo, quo sensu et qua de causa Salomon vocetur *unigenitus:* Scriptura enim contrarium videtur dicere. Nam 1. Paral. c. 3. 5. præter Salomonem numerat tres alios Davidis ex Bethsabee filios, scilicet Simmaa, Sobab et Nathan. Dicendum breviter, inquit Noster Salianus tomo 3. Annal. anno mundi 2989. n. 3. probabile videri Simmaa, et Sobab et Nathan filios fuisse Bethsabee ex Uria, priore marito. Ita censent Abulens. in cap. 3. 1. Paralipomen. Lyranus et Vatablus, Tornielius loco citato, Hugo Cardin. in capite 5. vers. 2. Regum, nec displicet Salmeroni tract. 28. in tom 3. Probatur autem; quia, si David multos ex Bethsabee liberos suscepisset, cum primus eorum, omisso parvulo innominato qui ex adulterio natus est, fuerit Salomon, tam naturæ ordine, ut constat ex 2. Reg. 12. vers. 24. quam regiæ successionis dignitate, primus utique nominatus fuisset in filiis Bethsabee, non postremus. Ordinem enim nativitatis a scriptura servari ex utroque loco 2. Reg. 3. 2. et 1. Paral. 3. 1. in quo numerantur filii Davidis, intelligi potest: utrobique enim Amnon tamquam primogenitus primus censetur, tum Daniel sive Cheleab, tertius Absalom, et ita deinceps. Cum ergo tres illi priore loco nominentur, priores nati fuerunt: non ex Davide, qui ex Bethsabee primum suscepit infantulum illum innominatum, tum Salomonem: ergo ex Uria, cuius filios propterea David adoptione fecit suos, quod sic reparabat iniuriam factam patri. Cum enim eius uxore corrupta filium ei affingere studuisset ignaro, ipse sciens prudensque eius filios sibi per adoptionem attribuit; reparavit et factam filiis iniuriam, quibus patrem sustulisset, dando illis pro privato homine parentem regem. Denique sic plurimum dilectæ Bethsabee gratificabatur, cuius Salomon dicitur *unigenitus.*

Respond. negative.

Probabilior nihilominus est sententia, tres illos, et insuper Salomonem, a Davide et Bethsabee genitos fuisse. Clarissima est enim Scripturæ id affirmantis ratio, 1. Paral. 3. 5. *Porro in Ierusalem,* ait, *nati sunt ei,* Davidi scilicet, *filii Simmaa, et Sobab, et Nathan, et Salomon, quatuor de Bethsabee filia Ammiel.* Quomodo nati sunt Davidi quatuor, si tres eorum nati sunt Uriæ? magna profecto vocum abusio admitteretur, si pro uno, qui natus esset revera Davidi, quatuor ei nati dicerentur. Retenta igitur simplici significatione verborum, nec violenta interpretatione obscurata, dicendi sunt omnes filii Davidis naturales, ab eoque geniti. Deinde si Nathan non fuit verus Davidis filius, sed adoptivus, verus autem Uriæ; non recte utique a D. Luca per ipsum Nathan generatio Christi ad Davidem duceretur, quippe qui Davidis non fuerit, sed Uriæ. Hanc sententiam probant quicumque volunt, Nathan fuisse fratrem naturalem Salomonis, quorum plurimos numerat Pineda, lib. 1. cap. 8. numer. 3. et l. 7. cap. 26. Eadem est enim cæterorum duorum ratio, et qui volunt natum Salomonem quadriennio post adulterium Davidis. Eiusdem sententiæ sectatores sunt Theodoretus et Procopius in 1. Paral. et ille idem Pineda, Salazar, Baynus, Arboreus, Iansenius, Caietanus hoc loco, ac Clictovæus in Damascenum, l. 4. cap. 15. Salmeron tract 28. t. 3. Barradius tom. 1. l. 5. c. 9. addunt et Annii Philonem biblicum, et si quos alios.

Dicitur tamen unigenitus. I. quia unice dilectus.

Igitur Salomon vocatur *unigenitus*, hebr. *unicus*, id est, unice a matre dilectus. Unde hebr. latine et græce non est unicus matris vel matri suæ, sed *unicus coram matre sua,* id est, ut Septuaginta vertunt, *dilectus in facie matris suæ*, id est unicus per singularem amorem, curam, sollicitudinem, perinde ac si esset solus et unigenitus. Significatur ergo Salomonem placidissimi et quietissimi fuisse ingenii, qui instar Iacob domi cum matre versaretur, quæ ei instillabat amorem et præcepta sapientiæ, non autem instar Esau in agris venaretur. Rursum eum matris, et vicissim matri fuisse amantissimum. *Unigenitus* ergo *coram matre sua,* id est tamquam unigenitus longe dilectissimus, non alieno, sed proprio matris lacte enutritus, semper in brachiis, in gremio, in oculis matris versatus. Unde ait ad eum mater, cap. 31. 2. *Quid, dilecte mi? quid, dilecte uteri mei? quid dilecte votorum meorum?* Sic Ps. 85. 11. dicitur: *Lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum.* Pro quo Hieron. et Chald. proprie legerunt: *Uni cor meum, ut timeat nomen tuum.* Quod alii ad effectum precandi et efflagitandi revocant: *Hoc unum tribue cordi meo ut te timeat;* alii ad timoris magnitudinem et perfectionem, *unice te timeat cor meum;* alii ad coniunctionem intimam cordis cum divino timore, *uni cor meum timore tuo.* Sed melius *uni*, id est collige omnes cordis mei vires, ut te diligam ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus, ut tuo timori ac dilectioni unice invigilem, nihil mihi extra te sit in cælo, et sine te nihil velim super terram, hæc una mea sit cura et sollicitudo. Sic Ps. 21. 21. dicitur: *De manu canis unicam meam*, q. d. Unius me vitæ amor et sollicitudo pungit, hoc mihi solum superest, scilicet vita: hanc tu etiam ablatis cæteris rebus tuere et conserva. Sic dicit Salomon se unicum coram matre, in quo uno et oculos et animum mater defigebat, unicum amabat atque curabat. Ita Pineda, lib. 1. de Rebus Salomon. cap. 8. Sic Cantic. 6. dicitur: *Una est matris suæ* (id est *dilecta, et*) *electa genitrici suæ.*

II. quia hæres regni.

Secundo, idem Pineda: *Unicus,* inquit, cum de filio regis dicitur, videtur respicere ad successionem regni, ut qui præ multis fratribus successione et hæreditate regni unicus sit. Sic Genes. 22. 2. *Tolle filium tuum unigenitum*, Septuag. perinde existimarunt ac si diceret: *Tolle filium tuum dilectum;* S. Ambros. *Tolle dilectum;* Symmachus, *unicum tuum.* Sed cum haberet præterea Ismaelem, non intelligit *unicum* genitum; sed successione et destinatione ad genus et principatum. Sicut et ipse David exponere videtur, dicens 1. Paralipom. cap. 29. v. 1. *Salomonem filium meum unum* (Septuaginta *unicum*) *elegit Deus, adhuc puerum et tenellum*, q. d. Quod ad

regni successionem attinet, non habeo alium, qui regnandi particeps esse debeat.

III. *quia primogenitus.* Tertio, noster Salazar et Franc. Suarez 3. p. tom. 2. q. 27. disp. 2. sect. 3. *unigenitum* interpretantur primogenitum q. d. Cum filii primogeniti amore et indulgentia parentum abuti ac protervire soleant; ego tamen ita disciplinæ me subdidi, ut starem quasi puer *coram matre mea*, ab eaque me doceri, regi, flecti et formari sinerem, illi per omnia me subiiciens et ab eius nutu pendens. Licet enim prior Salomone filius fuerit infans ex adulterio Davidis cum Bethsabee conceptus; tamen ille illico, ut lucem vidit, expiravit, ideoque quasi non natus in computum non venit, ait ex Glossa sanctus Thomas, 3. p. q. 27. art. 2. ad 3.

Si obiicias Salomonem non videri primogenitum Davidis ex Bethsabee, eo quod tres ante illum filii nominentur, ipseque sit quartus et ultimus, 1. Paral. 3. 5. Resp. sæpe in Script. in recensendis filiis non servari ordinem temporis et generationis. Sic Gen. 11. 27. dicitur: *Thare genuit Abram, Nachor et Aran*, et tamen Aran senior fuit Abramo; nam Abram filiam Aran in uxorem duxit.

Salomon dilectus, quia filius pœnitentiæ. Addunt nonnulli Salomonem fuisse filium pœnitentiæ, puta genitum a Davide et Bethsabee de adulterio pœnitentibus, ideoque præ cæteris dilectum, quasi pignus esset divinæ reconciliationis et fructus gratiæ a Deo accepti. Audi nostrum Lorinum in cap. 1. Eccles. vers. 1. Fuit ipse etiam Salomon, qui post mortem infantis ex adulterio geniti susceptus est per legitimum matrimonium, et secuta in utroque parente pœnitentia, ideo maxime dilectus est, atque vel a matre ipsa nutritus, vel coram ipsa, cum alii extra domum et a nutricibus; ac proinde David eumdem summopere dilexit, utpote recuperata iam gratia, ab se genitum, regni successorem, ac de quo prolixe tam multa Deus promiserat, et vicissim Salomon gloriabatur hoc nomine, quod David filius et esset et diceretur.

Allegor. de Christo. Mystice, sive allegorice, Salomon hic repræsentat Christum, qui fuit tener et unigenitus Patris æterni, ac virginis Mariæ Deiparæ, ei unice dilectus et subiectus, Lucæ 2. 51. Ita Galatinus, lib. 2. de Arcan. fid. cap. 5. et lib. 8. cap. 22. qui putat hunc esse sensum litteralem, sed ex dictis liquet esse mysticum. Porro Christus proprie fuit unicus Patri cœlesti, quia ex eo solo genitus, qua Deus et Verbum; atque unicus matri suæ, quia qua homo ex ea sola sine opera viri ex Spiritu sancto conceptus: unde sicut in cœlis est ἀμήτωρ, id est sine matre; sic in terris est ἀπάτωρ, id est sine patre. Atque hæc fuit causa unici et singularis amoris reciproci, tum Virginis in Christum, tum Christi in virginem matrem; amor enim filiorum solet dividi in patrem et matrem, ideoque in singulos minui: at in Christo fuit indivisus et collectus amor filialis; unicus enim et totus tetendit in solam matrem, quasi ipsa sibi pater esset et mater: fuit ergo ingens et ardens. Vicissim virgo Deipara amorem suum in filium, non divisit cum marito, utpote qui nihil ei contulit, sed totum sola possedit. Fuit ergo et ille magnus et eximius, quia amore materno et paterno quasi mater et pater dilexit eum: eum, inquam, quem sciebat Deum esse æque ac hominem, ideoque immenso amore redamandum. Christus ergo fuit tener corpore, quia molle optimumque habuit corporis temperamentum, indeque tenerum et flexilem animum, ideoque bene disciplinabilem, ait Galatinus, et omnis sapientiæ capacissimum. Rursum Christus dicitur tener, quia in eo fuit ineffabilis pietatis teneritudo, et in trunco humanitatis clementissimæ divinitatis insertio, ac fructuosa plantatio. Ipse denique legem dedit Iudæis per Mosen, Christianis per seipsum, de eaque dixit: *Hoc fac, et vives*, Lucæ 10.

Vers. 4. Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præcepta mea, et vives) Pagnin. ad verbum Hebræa vertit: *Fulciat vel sustentet eloquia mea cor tuum;* quod Baynus per hypallagen sic explicat, q. d. Eloquia mea fulciant cor tuum tenerum et fluctuans; Septuaginta: *Firmetur noster sermo in tuo corde*; Chaldæus: *Apprehendat* (Symmachus, *teneat*) *verba mea cor tuum*; Syrus: *Resideant verba mea in corde tuo.*

Sunt verba non Dei, ut vult Chald. et Beda, quasi alludat ad colloquium Dei cum Salomone habitum, 3. Reg. 3. 5. sed Davidis ad Salomonem, ut patet ex dictis, q. d. O fili, suscipe monita mea auribus non tantum corporis, sed et mentis, nec tantum suscipe, sed et firma, ut numquam excidant, nulla tentatione elidantur. Solent enim puerorum phantasiæ et mentes esse vagæ et fluidæ, ideoque quod audiunt, facile effluere et excidere sinunt: *Inquieta est ac mobilis iuvenum mens, et animus semper fluctuat*, ait Aristot. 2. Politic. Firmare ergo eam iubet anchora constantiæ, constantisque amoris et timoris Dei, ut hæc patris et sapientiæ documenta constanter retineat, eaque contra parasitos et seductores fulciat, id est, tueatur et propugnet, ne ab iis se seduci et in vitia abduci patiatur.

Custodi præcepta mea et vives.) q. d. Si custodieris mea præcepta, longævus eris tum vita naturæ, tum vita gratiæ, tum vita gloriæ in æternum. Unde Syrus vertit: *Custodi præcepta mea et vitam et legem, sicut pupillam oculi*, q. d. Quantum amas vitam tuam, tantum ama custodiam præceptorum meorum; quantum amas animam tuam, tantum ama disciplinam meam: quantum amas et custodis pupillam oculi tui, tantum ama et custodi legem meam: quia hæc est vita, anima et pupilla oculi tui.

Possidе sapientiam, possidе prudentiam; ne obliviscaris, neque declines a verbis oris mei.) Hebr. קנה *kane*, primo significat *eme*, *compara*, *acquire*; secundo, *posside*, quia emendo acquiritur rei possessio et quod emimus hoc possidemus. Unde Vatablus vertit: *Compara sapientiam, compara intelligentiam*; Pagninus: *Eme sapientiam, eme intelligentiam.* Sensus ergo est: Compara tibi sapientiam practicam, sive prudentiam et virtutem, omnium opum pretio et omnium rerum dispendio; ipsa enim omne pretium, omnemque iacturam longe superat. At cum comparaveris, firmiter eam retine et posside, ut nullis blanditiis, promissis, minis, terroribus sinas eam tibi eripi; iuxta illud cap. 23. 23. *Veritatem eme, et noli vendere sapientiam*; omnia enim hæc spectant ad perseverantiam et constantiam in sapientia et virtute, ideoque Noster optime vertit, *posside*; *posside* enim per metalepsin, primo, idem est quod eme, acquire, iuxta illud Evæ Genes. 4. 1. *Possedi*, id est acquisivi, *hominem* (Cain filium) *per Deum*. Secundo, *posside* proprie idem est quod emendo occupa, detine, posside, q. d. Omni studio cura ut acquiras et possideas sapientiam tamquam rem summi pretii, perinde ac mercator satagit emere et possidere merces pretiosas. Vers. 5.

Moral. hic disce parentes debere filiis magis providere de sapientia et virtute, quam de opibus et prædiis. Mundani faciunt contrarium, ideoque errant, et filiis pessime consulunt. Quid enim prosunt opes homini, qui nescit eis bene uti, imo cui sunt instrumenta superbiæ, gulæ, luxuriæ? Quid hoc est aliud quam dare gladium insipienti et furenti, quo in aliorum et suam ipsius necem ruat? Unde in præposteram hanc parentum curam graviter invehitur S. Basilius, Prosper et alii.

Ne dimittas eam, et custodiet te: dilige eam, et conservabit te.) Septuag. *et adhærebit tibi;* Chald. *et proteget te;* Syrus, *ut liberet te;* Sanctus Hieronymus, epist. 2. ad Nepotian. *et apprehendet te*; idem in c. 18. Ezech. sic legit: *Ama illam, et amplexabitur te, dilige illam, et custodiat te*; Arabicus: *Concupisce illam, et tutabitur te.* David quasi sollicitus pater idem identidem repetit, aliisque et aliis verbis inculcat filio, quasi rem summi momenti, in quo eius felicitas omneque bonum situm sit, q. d. Sapientiam quasi sponsam indissolubili matrimonii vinculo tibi, o fili, copula, nec des ei libellum repudii, ut eam dimittas; ita vicissim ipsa tibi fida erit, firmiterque adhærebit, imo ab omnibus malis culpæ, et pœnæ proteget, et in omni bono conservabit te. Secus faciunt sponsæ hominum, quæ sæpe sponsos deserunt et ad adulteros transeunt; aut si in fide persteut, sponsos non alunt nec custodiunt, sed ab iis aluntur et custodiuntur. Vers. 6.

Vers. 7. PRINCIPIUM SAPIENTIÆ, POSSIDE (Baynus, *possidere*, et sic verti potest ex Hebræo) SAPIENTIAM; ET IN OMNI POSSESSIONE TUA, ACQUIRE PRUDENTIAM.) Hæc verba in speciem videntur esse contraria et continere antithesin: possessio enim sapientiæ non est principium, sed finis et complementum sapientiæ. Quocirca Tigur. ex Hebræo sic vertit: *Ante omnem cognitionem compara sapientiam*; Vatabl. *Principium sapientiæ, compara sapientiam*; Syrus et Chaldæus: *Initio sapientiæ compara sapientiam*; Hebræa ad verbum habent: *Principium sapientiæ eme*, vel *posside intelligentiam*.

Igitur primo, τὸ *posside* potest accipi in actu inchoato, vel destinato, q. d. Principium sapientiæ est possidere, id est comparare sapientiam, puta illam emere, illi studere, illam audire, meditari, ut sic eam acquiras et possideas, iuxta illud Sapient. 6. v. 18. *Initium illius* (sapientiæ) *verissima est disciplinæ concupiscentia*, q. d. Tunc sapere incipies, cum eam amare et prosequi, illique vacare et studere cœperis. Sic enim se explicat subdens: *Et in omni possessione tua acquire* (hebr. est idem verbum קנה *kene*, quod paulo ante Noster vertit, *posside*) *prudentiam* q. d. Principium, via et modus acquirendi sapientiam et veritatem est, si omni studio, omni conatu, omni pretio, etiamsi omnes tuas opes impendere deberes, studeas eam tibi comparare. Sic ait Seneca: *Magna pars boni est velle fieri bonum.* Ita Dionys. Iansen. Hugo, Caietanus et alii. Sensus ergo est, q. d. Principium sapientiæ non est arida speculatio et contemplatio sapientiæ, sed sapida voluntas et studiosus conatus ad sapientiam, ut scilicet timore Domini, qui etiam principium est sapientiæ, commoti, omni via et modo enitamur ad sapientiam acquirendam.

Secundo, alii, q. d. David ad Salomonem: Principium sapientiæ est eam mente concipere, comprehendere et possidere; inde enim fiet ut suo tempore eam opere exerceat. Tu ergo, o fili, iam nunc a teneris eam menti imprime, ut grandior et rex factus eam exsequi, ac iuxta eam vivere et gubernare queas. Aut ut Baynus: Sensus, inquit, proverbii est: Sapientiæ primam curam habe; et non, ut inquit ille: *Quærenda pecunia primum, virtus post nummos. Et in omni possessione acquire prudentiam*, ut nihil vel possidere velis vel discere quod a prudentia fuerit alienum. Aut, ut idem, q. d. In principio sapientiæ posside et disce sapientiam ab aliis, iuxta illud Iacobi 1. 19. *Sit autem omnis homo velox ad audiendum.* Et postea eris magis idoneus ut res omnes cum intelligentia et prudenter tractes et tuopte ingenio intelligentiam augebis.

Tertio, noster Salazar sic exponit, *posside* vel eme *sapientiam*, hoc est, coniugio tibi copula sapientiam. Olim enim nuptiæ fiebant coemptione, quia sponsus sponsam cum parentibus certo pretio coemebat, uti Osee emit Gomer c. 3. 2: *Fodi*, inquit, id est emi, *eam mihi quindecim argenteis.* Iam coniugio copula, id est arctissime tibi adstringe sapientiam et virtutem, ut ab ea divelli te non sinas. Unde sanctus Augustinus hoc spiritale coniugium repræsentatum in connubio Adæ cum Eva censet libr. 2. de Genes. contra Manich. cap. 13. de illo enim dictum est Genes. 2. *Hoc nunc os de ossibus meis, et caro de carne mea. Os de ossibus*, ait, *fortasse propter fortitudinem, et caro de carne propter temperantiam. Hæ namque duæ virtutes ad inferiorem animi partem, quam prudentia rationalis regit, docentur pertinere.*

Quarto, pro *principium* hebraice est ראשית *rescit*, græce ἀρχή quod tam summam, caput, principatum, quam principium significat q. d. Principatus sapientiæ situs est in possessione sapientiæ; primas in sapientia tenebis, si cures ut eam possideas: summa perfectio et complementum sapientiæ consistit in eius possessione.

Quinto, q. d. Sapientia et virtus sita est non in eius lectione, auditione, speculatione, sed in eiusdem occupatione et possessione: si ergo eam cœperis possidere, habes principium sapientiæ: si in possessione eius progressus fueris, eamque dilataveris, quantum in possessione, tantum quoque in sapientia progredieris: si eam plene pos-
A sederis, habebis pariter plenam et perfectam sapientiam; porro, hæc possessio sita est in usu et praxi sapientiæ sive virtutis. Is enim habet et possidet virtutem, qui eam exercet, ac ea utitur; virtus enim sita est in eius usu, praxi et exercitio.

Summa sensus est, q. d. Virtus non consistit in eius cognitione vel speculatione, sed in eius exercitio et praxi: quantum enim eam exercueris, tantum eius possidebis. Simili phrasi quis dicat: Principium opulentiæ est possidere opes. Principium honoris est possidere honores. Sic ergo hæc sententia consentit, et in re eadem est cum illa cap. 1. 7. *Timor Domini principium sapientiæ*; quia timor Dei instigat ut compares et possideas sapientiam, id est virtutem. Quare initium timoris est initium sapientiæ et virtutis; profectus timoris est profectus sapientiæ et virtutis; complementum timoris est complementum sapientiæ et virtutis. Vide dicta cap. 1. vers. 7.

Denique Hebræa ad verbum sic habent: *Principium chochma*, id est *sapientiæ*, *eme*, vel *posside bina*, id est
B *intelligentiam* vel *prudentiam*; et sic legunt aliqui Codices Latinæ Vulgatæ editionis manuscripti, quod sic exponas: Si vis adipisci veram sapientiam non speculativam, sed practicam, compara tibi prudentiam agendorum; hæc enim est vera, imo ipsissima sapientia, quam hic deprædico. Hic sensus æque ac primus, quartus et quintus præ cæteris videntur litterales et genuini.

Tropolog. Baynus, q. d. Priusquam studio sapientiæ indulgeas et contemplationi, da operam ut sapientiam illam, quæ in moribus et integritate vitæ consistit, acquiras: Martha enim ducit ad Mariam, vita activa ad contemplativam. Qui enim illico inire volunt contemplativam, ante sedatas passiones per labores vitæ activæ, perinde faciunt ut qui Rhetoricam discere volunt non præmissa Grammatica; unde S. Sabbas: *Sicut*, inquit, *flos fructum antecedit, ita vita cœnobitica anachoreticam.* Ita refert Cyrillus in Vita S. Ioannis Silentiarii.

Anagog. Lyran. Principium, inquit, sapientiæ possi-
C dendæ in patria cœlesti est possessio sapientiæ in via, puta in hac vita.

Symbolice aliqui, q. d. Principium sapientiæ est possidere vel comparare sapientiam, id est doctorem sapientiæ et magistrum, qui te erudiat et doceat, sine quo numquam sapientiæ sive virtutis et perfectionis peritus evades; ars enim hæc sublimis et divina sine doctore non discitur.

ARRIPE ILLAM, ET EXALTABIT TE: GLORIFICABERIS AB EA, CUM EAM FUERIS AMPLEXATUS.) Id est cum eam intra ulnas tuas et gremium strictiore tenebis complexu, ait S. Hieronym. in Eccles. cap. 3. Pro *arripe illam*, Hebr. est סלסלה *salseleha*, quod proprie significat: Sterne illi viam, aggesto aggere sive terræ cumulo viam illi eleva et complana, eleva et exalta illam; inde enim סללה *solela* vocatur agger, vallum, terra aggesta in cumulum. Unde Psal. 67. v. 5. סלו לרכב בערבות *sollu larocheb baarabot*; quod Noster vertit: *Iter facite ei qui ascendit super occasum*; R. Abraham, Ma-
D rinus et alii vertunt, *Elevate* vel *sternite viam equitanti in cœlos.* Septuag. hoc loco vertunt: περιχαράκωσον αὐτήν, id est, *aggeribus circumda* vel *circumvalla illam*, id est firmissime illam retine et communi. Hinc Maximus Cent. 5. cap. Œconom. cap. 88. legit: *Obside eam, et exaltabit te.* Sicut enim milites, obsidendo urbem, eam capiunt, eiusque spoliis ditantur: sic pariter qui obsident sapientiam, eius opibus locupletantur et exaltantur. Symmachus: *Porta eam*; Aquila: [illegible], id est, *suscipe*, *arripe*, vel *retine eam*; Chaldæus: *Dilige eam*; Pagninus: *Exalta illam et exaltabit te*; alii: *Aggera et contumula illam*; Tigur. *Evehito ipsam, et evehet te*; R. Abraham: *Lauda illam*; alii: *Calca illam*, id est assidue illam tere, preme et versa: סלה *sala* enim significat *calcare*: a *sala* autem סלל *salal* (unde סלו *sallu*) subinde sua tempora mutuantur.

Hinc et R. Levi sic exponit: Si iter facias sapientiæ, et incedas assidue in lege, honorem tibi conciliabit. Et

Vers. 8.

R. Salomon: Perscrutare illam, inquit, diuturnoque studio in illa immorare, ut minutissima quæque pensites; sicut cum quis vindemiæ reliquias vestigans, hinc indeque discurrit ad racemos prætermissos asportandos. Apud Thalmudistas *salsel* significat crines discernere et examinare. Baynus vero explicat ut sint hæc verba Davidis ad Salomonem q. d. Sterne iter sapientiæ, et fac ei expeditam et sublimem viam, ut possit facile vagari per regnum tuum, et ipsa exaltabit te: Hebræum enim *salseleha* significat viam sapientiæ et virtutis esse arduam et excelsam, ac proinde sternendam illi cum labore, elevatione et contentione corporis et animi. Loquitur de sapientia quasi de sponsa nobili, imo regina, cui proinde via sit sternenda et complananda, ut per illam curru vehatur et deducatur in domum sponsi, puta eius qui eam amat et ambit.

Noster non ad verbum, sed ad sensum vertit: *Arripe*; ut primo, significet, magno desiderio et studio prosequendam esse sapientiam, ut non tam rogetur quam rapiatur. Secundo, ut significet eam arcte menti copulandam esse: arripere enim est ad se rapere. Tertio, ut significet eam firmiter tenendam et custodiendam: quod enim rapimus, hoc firmiter stringimus, ne quis æmulus vel hostis nobis eripiat. Itaque τὸ *arripe sapientiam* in re idem est cum eo quod præcessit, *posside sapientiam*: sed modum possidendi suggerit, scilicet raptum, sicut Romani Sabinas virgines rapuerunt in uxores. Unde quarto, τὸ *arripe* significat vim adhibendam ad consequendam sapientiam et virtutem ob concupiscentias nostras, quæ illi reluctantur, iuxta illud Christi: *Regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt illud*, Matth. 11. 12. Unde Hugo: Arripe illam, inquit, hoc est ad te rape instar rapacis avis, puta accipitris, quæ in prædam nobilissimam totis viribus involat, eamque invadit, ut comprehendat; aut tamquam prædo violenta manu illam capta. Quinto, τὸ *arripe* significat velocitatem, q. d. Festina ad illam, procurre ad illam, involа ad illam. Ita Lyran. Adeo amari et ambiri vult sapientia.

Porro versionem Septuag. sic explicat auctor Catenæ Græcorum: *Circumda illam aggeribus*, ait, *hoc est, iugi divinarum Scripturarum usu et meditatione illam confirma; nec enim ut sapiens sis, sat est sapientiam amare, aut obiter illam degustasse, sed magna præterea opus est custodia et cura, ne, quam comparasti, denuo amittas. Aggerem autem seu vallum, morales virtutes hoc loco vocat: illæ enim sunt quæ mentem ad Dei cognitionem sublevant, eamdemque ab omni adversitate propugnant.* Unde ex hoc loco S. Isidorus, l. 3. Sentent. cap. 9. docet sapientiæ studioso necessariam esse assiduam S. Script. lectionem: *Nemo, ait, potest sensum S. Script. cognoscere nisi legendi familiaritate;* idque toto capite variis rationibus et similitudinibus demonstrat.

Et exaltabit te.) Tum in præsenti vita, uti exaltavit Salomonem, tum in futura. Unde Glossa quædam Hebræorum paraphrastice sic explicat: *Et deducet te æquitatem in cælos.*

Glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus.) Septuag. *Honora eam, ut te amplexetur;* Chald. *Amplexare eam, ut glorificet te;* Syrus: *Ut te honore excolat.* Est enim reciproca sapientiæ et studiosi amplexatio, æque ac glorificatio; sponsus enim sua bona in connubio communicat sponsæ, et sponsa vicissim sua communicat sponso. Quare si amplexeris sapientiam, illa vicissim amplexabitur te; si eam glorifices, illa vicissim glorificabit te: *Cum eam fueris amplexatus duobus brachiis actionis et contemplationis*, ait Hugo. Idipsum sibi exoptat S. Hieronym. præfat. in 2. libr. Comment. in Amos ad Pammachium: *Pammachi*, ait, *cano iam mecum capite impetra mihi a Domino, ut comitem mihi habere merear sapientiam, de qua scriptum est: Ama illam, et servabit te; honora illam, et amplexabitur te, ut ipsa adiuvante et socia cæptum in Amos opus expleam.* Idem nos quoque optamus et oramus.

Vers. 9. Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inclyta proteget te.) Instar scuti vel potius galeæ. Hebr. *Dabit tibi copulam gratiæ* (Caiet. *societatem gratiæ*) *et diademate decoris cinget te;* Septuag. *Ut det capiti tuo coronam gratiarum, corona autem deliciarum* (Aquila, *gloriationis;* Symmach. *gloriæ;* Theodot. *decoris*) *proteget te;* Chald. *Ponet in capite tuo pulchritudinem gratiæ, corona decoris erit super te;* Syrus: *Ponet in capite tuo pulchritudinem charitatis, et in corona laudis saturabit te;* S. Hier. in cap. 44. Ezech. le[ge]: *Coronam gratiarum suscipiet vertex tuus;* per eamque intelligit cidarim sacerdotalem; Tigur. *Dabit capiti tuo additamentum* (Pagnin. *coniunctionem*) *gratiæ;* Vatabl. *Sertum elegans, et muniet te magnifice corona;* Salomonem secuti Arabes: *Scientia*, inquiunt, *est diadema puero, et intellectus torques aureus.* Per *coronam gratiarum*, inquit auctor Catenæ Græc. virtutum catenam divinorumque charismatum congeriem accipe; per voluptatis autem diadema divinæ cognitionis ornatum; licet alii hæc duo pro eodem accipiant, ut τὸ *et* significet, *id est* de quo mox.

Sensus est q. d. Si sapientiam amplexatus fueris, illa dabit tibi cumulos gratiarum, iisque quasi corona ornabit, æque ac proteget te contra omnes tentationes et hominum insultus; conciliabit enim tibi gratiam non tantum hominum, sed et Dei, ab eoque impetrabit omnem gratiam et virtutem, quibus quasi corona pulcherrima redimitus, gratiosus sis et speciosus, æque ac robustus et inclytus in conspectu Dei, Angelorum et hominum, tum per gratiam in hoc sæculo, tum per gloriam in futuro. Igitur לִוְיַת חֵן *liviat chen*, id est, copula gratiæ (quod Noster vertit, *augmenta gratiarum*) accipi potest, ut sit idem quod diadema decoris, sive *corona inclyta;* quia sicut in corona annulus annulo, flos flori, aurum auro copulatur et innectitur, sic et in sapientia ac virtute una lex alteri, una virtus alteri, una actio honesta alteri continua serie copulatur et innectitur, ut faciant coronam et catenam, imo coronidem omnium virtutum. Rursum faciet sapientia ut in virtutibus quotidie augearis et crescas, itaque coronam hanc tuam augeas, expolias, perplectas, eiusque orbem consummes.

Porro corona hæc erit multiplex; primo, enim dabitur tibi quasi sapientiæ doctori laurea doctoralis; secundo, quasi eximio in omni virtute dabitur tibi laurea virtutis; tertio, quasi victori passionum tuarum dabitur tibi corona triumphalis; quarto, quasi sponso, qui sapientiam quasi sponsam tibi despondisti, dabitur tibi corona nuptialis. Olim enim sponsi et sponsæ coronabantur (ut etiamnum fit) iuxta illud Isaiæ 61. 10. *Quasi sponsum decoratum corona.* Et Cantic. 3. 11. *Egredimini et videte, filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die lætitiæ cordis eius;* quinto, dabitur tibi corona regni, ut quasi rex per sapientiam non tantum te, sed et totum regnum pie et sapienter administres. Has omnes coronas per sapientiam adeptus est Salomon, ac adipiscitur quilibet sapientiæ et virtutis studiosus. Rex enim evadit, etiamsi privatus et pauper sit, tum quia regit regnum animæ suæ, tum quia alios dirigere novit, tum quia regnum æternum adipiscetur per illam. Ita mendicus ille sapiens apud Taulerum interrogatus; qui esset? respondit: *Rex sum;* ubi est regnum tuum? *In anima mea. Sic enim externos et internos sensus meos regere novi, ut cunctæ vires animæ meæ mihi subditæ sint. Quod profecto regnum cunctis mundi huius regnis præstantius esse nullus ambigit.* Pulchre hoc eius colloquium enarravi, Rom. capite 12. vers. 2. in fine. Plura de hac corona dixi capite 1. vers. 9. et Eccl. cap. 1. v. 11. 22. et cap. 6. vers. 32.

Moral. disce hic quanta sit sapientiæ et virtutis præstantia, quæ sui studiosis honorem plusquam regium et imperatorium pollicetur. Nam, ut ait noster Alvarez de Paz de dignit. perfect. lib. 4. p. 3. cap. 31. Mundana nobilitas hominem ad tempus, sanctitas in æternum exaltat. Nobilitas amicum regum; perfectio Dei amicum, et Angelis parem constituit. Illa se amplectentes curis et negotiis laboriosis onerat; hæc quia sine onere magnos

Quinque coronas dat sapientia.

facit, se complexantes glorificat. Illa capiti, id est menti, nobilium solet per occasionem addere augmentum vitiorum; nam ex nobilitate superbiunt, et in omnia illa vitia impingunt, quorum est superbia principium; hæc perfectorum mentibus addit quotidie augmentum donorum, ac spiritualium gratiarum, quia ex perfectione se deiiciunt, et illas virtutes assequuntur, quæ humilitati semper adhærent. Nobilitas denique corona insidiante circumdat; quia multi nobilibus invident, multi prosperitati eorum ac vitiis insidiantur; at perfectio cingit capita perfectorum corona protegente; omnes enim perfecto famulantur, et necessaria subministrant; et tantum abest ut eum lædant, quod ad ipsum ut ad asylum confugiunt, et sui ipsorum adiutorem profitentur. Idipsum præclare docet sanctus Basilius præfat. in Ascetica.

Vers. 10. AUDI, FILI MI, ET SUSCIPE (Chald. *suscipe a me*, qui sum rex et doctor sapientissimus) VERBA MEA, UT MULTIPLICENTUR TIBI ANNI VITÆ.) Hucusque fuerunt verba Davidis ad Salomonem, nunc Salomon eadem sapientiæ studioso suis verbis confirmat et inculcat. *Annos vitæ* intellige tum præsentis Iudæis promissæ, tum æternæ fidelibus sapientibus, id est Sanctis præparatæ. Vide dicta cap. 3. 16. Præclare S. August. serm. 90. de temp. tres assignat vias ad vitam et cælum, scilicet *bonum cogitare, bonum dicere, et bonum facere;* tres pariter ad mortem et gehennam, scilicet *malum cogitare, malum dicere et malum facere.* Et S. Ambros. serm. 74. de Natal. Mart. *Notas*, ait, *mihi fecit Dominus vias vitæ, cum me docuit fidem, misericordiam, iustitiam, castitatem; his enim itineribus pervenitur ad salutem.* Unde Septuag. hic addunt: *Ut fiant tibi multæ viæ vitæ*, id est, multæ honestæ actiones, quæ ad veram Dei cognitionem vitæque immortalitatem ducunt, inquit auctor Catenæ Græc. qui et addit: Vita, inquit, tria significat, nempe vitæ tempus, vitæ institutum, vitæ alimentum.

Vers. 11. VIAM SAPIENTIÆ MONSTRABO TIBI. (Sept. *doceo te;* Aquila, *deduxi te;* Tigurin. *dirigam te;* Vatabl. *docebo te per viam iustitiæ incedere*) DUCAM TE PER SEMITAS ÆQUITATIS.) Hebr. *incedere te faciam in orbitis rectitudinis;* Septuag. *rectis;* Aquila, *in tramitibus rectitudinis. Viæ*, sive semitæ et tramites, *sunt ad virtutem aditus, quorum principium sit sapientiæ acquisitio*, ait Nyssenus orat. 2. contra Eunonium. Chald. et Simmach. *in semita recta;* Pagnin. *calcare te feci semitas rectas. Semitæ* ergo *æquitatis* sunt semitæ æquabiles, planæ, rectæ, sine scopulis et lapidibus; ut scilicet nusquam impingas. Tales sunt semitæ sapientiæ et virtutis. Vide dicta Isaiæ 26.7.

Porro auctor Catenæ Græcor. Sapientiæ orbitæ, inquit, sunt viæ, quæ de uno bono honestoque opere deducunt ad aliud; unum enim opus viam sternit et invitat ad aliud, una virtus ad aliam, q. d. Ostendam tibi quomodo in via virtutis numquam consistere, sed continuos progressus facere debeas.

Vers. 12. QUAS CUM INGRESSUS FUERIS, NON ARCTABUNTUR (Syrus *non nutabunt;* Symmach. *non tribulabuntur;* alii, *non stringentur*) GRESSUS TUI, ET CURRENS NON HABEBIS OFFENDICULUM.) Septuag. *non concludentur tui gressus; si autem cucurreris, non laborabis*, vel non *fatigaberis;* Aquila, *non scandalizaberis;* Syrus, *non offendes;* alii, *non impinges, non corrues.* Explicat sapientiæ sive virtutis semitas æquitatis, id est, planas et æquabiles, q. d. Adeo plana et expansa est virtutis planities, ut in ea pedes et gressus tui arctari, vel in saxa impingere nequeant, sed per eam velut æquor porrectum totis viribus procurrere possis, sine ullo offendiculi metu vel periculo; qui enim gressus suos ob arctam aut scopulosam viam protendere nequit, parum abest quin cadat, ait R. Salomon. Licet enim incipienti sit arcta salutis et virtutis via, ut ait Christus Matth. 7. 14. si nimirum libertatem carnis et concupiscentiæ spectes: hanc enim virtus stringit et arctat; tamen si in ea progrediaris et constanter pergas, senties eam complanari et exporrigi, nec in ea arctabuntur gressus tui, ita ut arctando collidantur, impingant aut lædantur; sed ad maxima commoda, ac ad veram libertatem conscientiæ et gloriæ lætus alacerque recta et velociter decurres, dilatatus et corroboratus, tum per assiduum virtutis exercitium, et bonam bene agendi consuetudinem, quæ quasi in naturam vertitur; tum per suavitatem gratiæ, et flabra consolationum, quas tibi aspirabit Spiritus sanctus. Vide dicta cap. 2. v. 9. quare cum Psalte canes; *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum*, Psalm. 118. 32. Igitur exercitium virtutis vires spiritui maiores continuo addit, puta habitum et gratiam, indeque facilitatem maiorem, quibus fit ut is non delassetur, sed novum maiusque currendi in via Domini robur capiat; secus est in cursu corporali, quo nervi et arteriæ, quibus fit motus et cursus, luxantur, debilitantur, et delassantur, ideoque minor vis ad procurrendum restat. Idem fit in cursu vitiorum, de quo impii dicunt Sapient. cap. 5. 7. *Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, ambulavimus vias difficiles, et viam Domini ignoravimus;* cum ex adverso de virtutis studiosis, quibus fervor vires addit, sicut torpor minuit, clare pronuntiet, Isaias cap. 40. vers. 31. *Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ; current, et non laborabunt; ambulabunt, et non deficient.* Vide quæ ibidem annotavi.

Virtus non lassat, sed vires auget.

In virtute ergo verum est hoc paradoxum: *Labor non delassat, sed roborat; quies non roborat, sed delassat; labor vires auget, otium minuit. Labor laborem parit, quies quietem; somnus somnum adescat, languor languorem, torpor torporem; vigilias vero vigiliæ pariunt, virtus virtutem*, ut aiebat S. Dominicus Loricatus. Adde virtutem proprie in actu voluntatis consistere, quæ agendo et volendo non lassatur, sed intenditur et roboratur. *Ambulas*, inquit S. Augustinus (vel quisquis est auctor) de Cantico novo c. 3. *Si amas. Non enim ad Deum passibus, sed affectibus currimus. Via ergo ista nostra ambulantes quærit; tria sunt hominum genera, quæ odit remanentem, retro redeuntem, aberrantem.* Virtus enim continuum cursum mentis requirit, quia finem et terminum non habet, sed instar flammæ crescit in immensum. Quocirca Barlaam ad Iosaphat apud Damascen. in Histor. cap. 19. *Proclivis*, ait, *ac facilis via est in cælum; atque etiamsi ob corporis afflictionem arcta et angusta dicta est, tamen ob futurorum suorum spem iis recta et clara est, qui non stulte ambulant, verum Dei voluntatem exacte intelligunt, atque ad dimicandum adversus diaboli versutias ipsius armaturam induunt, et in oratione atque obsecratione cum patientia et spe in hoc ipsum invigilant.* Nam, ut ait Abb. ille in vitis Patr. lib. 5. libello 7. de patientia, n. 22. *A patiente Deus aufert bellum tentationis.* Unde ibidem n. 26.

Gnome.

Asceta ille: *Totus labor*, ait, *quem hic sustineo, nequit comparari cum una die tormentorum quæ peccatoribus in futuro sæculo præparantur.* Et n. 47. alteri graviter tentato, et cogitanti discessum nocte apparuit Gratia Dei specie virginis, dicens: *Nusquam vadas, sed sede hic mecum: nihil enim mali fiet ex iis quæ audisti. Qui credens verbis eius ibi sedit, et statim sanatum est cor eius.* Huc facit apophthegma R. Nechoniæ filii Akana in *Pirke avoth*, id est in Sententiis patrum cap. 3. *Quicumque legis iugo colla submittit, ille liberat se altero, sed duriori, humani imperii iugo; et qui excutit iugum legis a cervicibus suis, paret eas iugo mundi et imperii, utique difficiliori.*

TENE DISCIPLINAM, NE DIMITTAS EAM: CUSTODI ILLAM, QUIA IPSA EST VITA TUA.) Vers. 13 Tum formalis, quia actus virtutis est vita, id est, actus vitalis vel naturalis vel supernaturalis; tum causalis, quia virtus est causa vitæ longævæ, uti dixit cap. 3. 16. Eadem est causa vitæ sanctæ per gratiam, et vitæ beatæ per gloriam, quam confert. Unde Hebræa habent: *Apprehende eruditionem, ne languescas; custodi eam, quia ipsa est vita tua*, id est multas vitas tibi conferet; Septuag. *Custodi eam tibi ipsi in vitam tuam;* Syrus: *Constanter persevera in disciplina;* alii: *Robustus esto in disciplina*, vel *robora te, et invalesce in disciplina* retinenda, peragenda, tuenda et propaganda, sicut pugil in stadio, et miles in prælio se ro-

borat, omnesque vires colligit, ut hostem superet et victor evadat.

Libertas nosia. *Apologus.* Huius sententiæ veritatem eleganti ovis et cervi apologo speciosis exemplis instructo demonstrat Cyril. lib. 2. Apolog. mor. cap. 9. cuius titulus. « Contra appetitum superbæ libertatis. Ovis, ait, avida propriæ libertatis, sociali grege relicto, dominium sui pastoris effugit. Cumque per solitudinem errabundam cervus vagam et profugam invenisset, cœpit plus quærere ipsius solitudinis et erroris occasionem. Cui mox illa respondit: Dudum certe servile iugum durissimum passa, nunc frui volo sicut et vos libertate cunctis gratissima, atque patronum duriorem effugere, qui non solum me usque ad sanguinem emulgebat, verum etiam singulis annis ab opportuno vellere spoliabat. Tunc cervus illi compatiens: Satis, inquit, carissima, doleo de errabundo itinere tuo, sed multo magis de erroneo consilio. Nimirum libertas dulcis est, et thesaurus incomparabilis, sed non communiter universis. » *Exempla.* Mox idem exemplo populi, corporis, navis, formicæ planum facit: « Plura enim sunt, quibus pax, vita, securitasque salutis tantum ex debita subiectione contingit, et propter hoc non est aliud libertas eis, quam salutaris perditio libertatis. Nam libertas populi, quem regna non coercent, libertate perit. Sic corpus etiam animæ subiectum vivit, et mox cum ab ea liberatur, exstinguitur. Navis subiecta nautis, servatur a fluctibus a quibus si libera fuerit, statim naufragio dissolvetur. Formica quoque alis librata, cum de fovea sursum erigitur, finali miseria captivatur. His ergo libertas, certa est perditionis captivitas. Hoc modo, mea carissima, crede rem etiam tecum se habere. Nam attende quomodo et qualiter nunc incedas sine duce, pascualis itineris nescia, sine tutore nulla propria validitate armata, inter inimicos solivaga, atque in miseriis te circumvallantibus destituta. Nimirum via tibi error est, præcipitium ductor, esuries pascua, pernicies socius, et tui tandem crudelis interitu[illegible]unt extrema. Ego certe cornu, pede, magnitudine et ag[illegible]ate munitus, vix a feris huius solitudinis sum securus. » [illegible]inde idipsum hoc dilemmate evincit, et sole clarius ostendit: *Dilemma.* « Ex quo autem naturaliter te delectat libertas, dic, amabo, si ad bene vel ad male faciendum? quippe si intendis benefacere, hoc tantum est, quod a te exigit pastor tuus. Cur ergo refugis eum? si sine ratione agere cupis, ipsa erit tibi libertas, exitialis servitutis captivitas. Nam malæ voluntati libertas peccandi est causa, qua quidem iniquitas eius consummatur, sed mox captivitas sequitur. Sic mala voluntas quanto liberior est, tanto servilior; quanto potentior, tanto infirmior; et quanto sublimior, tanto humilior. Audi igitur consilium meum, et quantocius ad dominum tuum revertaris, ne libere pereas, et teipsam lupis devorandam impendas. Nam si dominus tuus te mulget aut tondet, ab eo sumis hæc ipsa quæ tribuis, quia te custodit et pascit; eligibilius quippe est lac dare et vellera, quam cum omnibus perdere vitam. Quibus auditis ovis gaudenter ad pastorem rediit.

SECUNDA PARS CAPITIS.

Viam impiorum, utpote tenebrosam, declinandam; piorum vero quasi splendidam capessendam esse docet.

Vers. 14. NE DELECTERIS IN SEMITIS IMPIORUM, NEC TIBI PLACEAT MALORUM VIA.) Pro *delecteris* Noster legit תיבא *tobe*, id est *velis acquiescas*, ut vertit c. 1. 10. *concupiscas, delecteris.* Iam aliis punctis legunt תבא *tabo*, id est *ingrediaris.* Unde Septuag. *Vias impiorum ne intres;* Chald. *In via impiorum ne ambules.* Iam sensus est, inquit Dionys. q. d. Ne delecteris impiorum actibus vitiosis, item spectaculis, torneamentis, hastiludiis, choreis et similibus vanitatibus, quæ vanæ sunt, et sæpe cum peccato coniunctæ, aut occasiones peccatorum.

Rursum pro *placeat* hebr. est תאשר *teascer*, quod proprie significat, *ne te bees*, vel *beatifices*, id est, ne te beatum reputes in via impiorum. Ita Aquila, Theodot. et Vatabl. Pagninus vero: *Ne beatifices malos in via sua.* Abusive tamen idem verbum significat *incedere, dirigere, ducere*, ut אשר *asciar* sit idem quod ישר *iasciar*; litteræ enim אהוי *ekevi* puta א et י inter se commutantur. Unde Pagninus vertit: *Ne gradiaris in via malorum;* Sept. *Ne æmuleris vias iniquorum;* alii: *Ne pedem vel gressum obfirmes in via impiorum*, scilicet ne firmiter in eorum via incedas, neu putes te firmo apud eos loco consistere, quia cito eos procella quæpiam sternet et deiiciet. Festive Hugo: *Ne tibi placeat via malorum; quia, ait, lutosa est in luxuriosis, tenebrosa in iracundis, spinosa in avaris, petrosa in detractoribus, cavernosa in simulatoribus, montosa in superbis.* Pulchrius et pientius sanctus Bernardus in Sentent. *Viæ, ait, quæ ducunt ad mortem, trifaria ratione dividuntur. Alia ærumnosa, alia laboriosa, alia deliciosa. Ærumnosa est in pauperibus superbis, laboriosa in cupidis et avaris, deliciosa in divitibus deliciosis. Via quoque, quæ ducit ad vitam, simili ratione distinguitur. Est enim alia sanguinea, alia purpurea, alia lactea. Sanguinea in Martyribus, qui in sanguine Agni suorum corporum indumenta laverunt, et per iter martyrii triumphalis altitudinis solium attigerunt. Purpurea est in Confessoribus, qui in sua carne vestigia Dominicæ passionis per abstinentiam expresserunt, et in suis corporibus vulnerum Christi stigmata portaverunt. Lactea in Virginibus, quæ in seipsis puritatis angelicæ candidatum* (candorem) *et virtutes sanctimoniæ consecraverunt, et per viam munditiæ ad amplexus et thalamos veri sponsi virtutum pennis feliciter evolarunt.*

FUGE AB EA, NEC TRANSEAS PER ILLAM: DECLINA, Vers. 15. ET DESERE EAM.) Pro *fuge ab ea* hebr. est פרעהו *perachu*, quod varii varie vertunt. Pagnin. *elongare* vel *cessa ab ea;* Vatabl. *desere eam;* Chald. *recede ne transeas cum eis;* Baynus, *abominare* vel *execrare eam;* Septuag. *in quocumque loco castrametati fuerint, ne supervenias illuc;* R. Salomon, *aversare, et flocci facito eam;* R. Levi, *abole et irritam fac eam*, q. d. Si vires sufficiant, eorum consiliis obviam ito, eaque dissipa, ne scelus, quod moliti sunt, expleant. Pro *nec transeas per illam*, Syrus vertit, *ne transeas per locum, quem illi habitarint;* Chald. *nec transeas cum eis.* Pro *declina et desere eam*, hebr. est, *recede ab ea et transi;* Chald. *declina et transi ab eis;* Septuag. *declina ab eis et abscede;* Lucifer in Apolog. *eos devita;* Aquila, Symmach. et Theodot. *transi.* Hæc omnia pene synonyma iungit Salomon, ut ostendat quam cavendum sit consortium cum impiis, adeo ut nec cum illis communem viam, multo minus vocem habere sustineamus: *Ne per contagium trahat*, ait S. August. in Psalm. 76. ne scilicet a communi via ad consortium, a consortio ad colloquium, a colloquio ad vitii communionem trahamur. Singula tamen ita distribuit et secernit Hugo: *Fuge ab ea, scilicet opere, et ne transeas per illam cogitationis delectatione, declina occasiones, desere locum;* quorum duo priora mystica sunt, duo posteriora litteralia. Sic et Caietan. censet hic præcipi fugiendam esse viam impiorum ob occasionem et periculum peccati. Scribit Plinius l. 28. c. 10. vestigia lupi obstupefacere equos: *Tanta vis est animalis* (lupi) ait, *ut vestigia eius calcata equis afferant torporem.* Maiorem torporem et noxam afferunt vestigia et consortia impio-

rum. Exemplum ad litteram formidabile exstat 3. Reg. 13. ubi Propheta a Deo iussus ire in Bethel, et arguere cultores vituli aurei, iussus est pariter nec cibum cum idololatris sumere, nec communi impiorum via, sed alia reverti, et quia deceptus ab alio Propheta cibum in Bethel sumpsit, idcirco rediens a leone occisus est.

Mystice, per vias impiorum et impietatis accipe cogitationes et suggestiones improbas et impuras; per has enim quasi vias impietas in animam ingreditur, eamque perdit et occidit; quare illas omnino fugere et fugare oportet: ipsæ enim sunt ignita diaboli iacula, quibus ille animæ passiones ad malum succendit. Ita auctor Catenæ Græcorum.

Vers. 16. NON ENIM DORMIUNT, NISI (Syrus, *donec*) MALEFECERINT: ET RAPITUR (perperam Complut. et Dionys. legunt, *capitur*) SOMNUS AB EIS, NISI SUPPLANTAVERINT) Septuag. *Non enim somnum capiunt, nisi malefecerint: ablatus est somnus eorum, et non dormiunt;* Chald. *Dividitur somnus eorum, donec ponant scandalum;* Syrus: *donec voluntatem suam expleant;* Tigurina: *Fugit somnus ab eis, ni ruinam aliquam dederint;* Vatablus: *nisi impingere fecerint*, q. d. Adeo avidi sunt scelerum, adeo iis invigilant et inhiant, ut somnum non capiant, nisi mala patrarint, ideoque sæpe in multam, imo totam noctem pervigilant, ut suas nequitias et insidias, quas machinantur, expleant, atque ex prædis cœnas instruant, in quibus laute comedant panem impietatis, et vinum iniquitatis bibant, ut sequitur. Hi similes sunt serpentibus illis, de quibus Plin. l. 8. c. 29. *Qui tota æstate insomnes sunt, quamdiu venenum viget; postea vero ex algore veneno orbati, dormiunt totam hiemem.* Rursum τὸ *non dormiunt*, notat eos noctu suas fraudes, dolos et scelera machinari et exsequi, utpote filios tenebrarum, qui oderunt lucem, iuxta illud Poetæ:

Nox, et amor, vinumque nihil moderabile suadent:
Illa pudore vacat, Liber amorque metu.

Ita R. Levi: Nec etiam nocte, inquit, quiete somno frui possunt, nisi scelus aliquod perpetrent aliquem supplantantes. Hi similes sunt hyænis et lupis vespertinis sive nocturnis, qui noctu prædantur et grassantur, de quibus dixi Habacuc c. 1. v. 8. Opponit enim hosce impios noctambulones piis, quorum *lux splendens procedit et crescit usque ad perfectam diem.*

Nota: Aliqui codices pro *rapitur* legunt contrarie, *non rapitur;* censent enim in Hebræo negationem, quæ in priori membro *non dormiunt* præcessit, in posteriori *et rapitur* esse repetendam, sicut repetenda est c. 30. 3. cum ait: *Non didici sapientiam, et novi* (id est *non novi*) *scientiam sanctorum.* Sensus vero istius (ait Franc. Lucas in Notis hic) *Et non rapitur somnus eorum*, seu *ab eis*, idem est, qui præcedentis partis, *et non dormiunt;* mutato enim dicendi genere idem dicitur iterum. Amplius tamen aliquid hac repetitione significatur, nimirum quod cum etiam prostraverint aut circumvenerint aliquem impii, somnum non tam capiant quam rapiant. Rapiunt vero somnum, quia aut interdiu dormiunt, noctu insontibus perniciem machinati, aut brevem, et quasi furtivum dormiunt somnum, ut quam primum ad sua negotia redire possint. Non enim sibi somno vacandum putant, quibus ea sunt assidua studia, quæ et dies facile desiderent et noctes; dies, ut consilia capiantur; noctes, ut capta consilia perficiantur. Porro quando sine negatione legitur: *Et rapitur somnus ab eis;* non tam significari videtur, quod ipsi somnum rapiant (nam id fortasse significari posset) quam quod somnus ipsis violenter abripiatur præ eo, quo fervent, male agendi desiderio. Etsi autem ista lectio: *Et non rapitur somnus ab eis*, commode possit et intelligi, et ex Hebræo transferri: non ideo tamen in Vulgatæ Editionis textum recipienda est, quippe quæ, quod fide digniores loquuntur codices, non Vulgati Interpretis scriptura sit.

Porro si tanta est impiorum aviditas ad malum, quanta debet esse piorum ad bonum, ut non dormiant, nisi insigniter benefecerint; et, si quando secus accidat, dicant cum Tito Imper. et cum S. Ioanne Eleemosynario: *Diem perdidi;* imo cum muliere illa forti Prov. 31, 15. quæ *de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis*, si id non præstiterint, dicant: *Noctem perdidi.* Tales erant olim monachi dicti Acœmetæ, id est non dormientes, sive insomnes et vigilantes, quod noctu æque ac die vigiles in Dei laudibus et bonis operibus persisterent. Essæi vero diem orationi, labori et studio dedicantes, noctu modicum cibi et somni sumebant, teste Eusebio, Philone et aliis.

Vers. 17. COMEDUNT PANEM IMPIETATIS, ET VINUM INIQUITATIS BIBUNT.) Chald. *Quoniam cibus eorum cibus est impiorum;* Lucifer Calar in Apol. *cibantur cibis impietatis.* Dat causam et finem, cur impii non dormiant nisi malefecerint; quia scilicet ex prædis et maleficiis suis cœnas instruunt; dormire autem nolunt, nisi laute cœnarint. Ita videmus prædones in silvis tota die latitare et insidiari viatoribus, ac noctu egredi ad hospitia semota, sibi nota, ibique splendide cœnare et perpotare, ac tum ebrios in somnum ruere. Vivunt enim ex rapto. Comedunt ergo *panem impietatis*, scilicet panem, id est cibum, impietate et scelere comparatum, ac bibunt *vinum iniquitatis*, hebr. חמסים *chamasim*, id est, rapinarum et violentiæ, id est raptum et *vi extortum.* Unde Vatabl. vertit: *Victitant enim cibo impie quæsito, et bibunt vinum vi extortum;* alii, *vinum oppressionum;* Symmach et Aquila, *iniustitiarum;* Chald. *Vinum raptorum bibunt.* R. Levi, Cibi, inquit, illorum et potus criminibus et rapina constent; quæ illis ita iucunda accidunt et deliciosa, ut nulla re alia, qua vescantur, indigeant. Verum parvo tempore hisce suis prædis fruuntur. Nam, ut dicitur Iob 20. 15. *Divitias, quas devoravit, evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus;* Septuag. *Divitiæ iniuste partæ evomentur.* Unde Nazianz. orat. 9. et ibi Nicetas: *Qui noxium, ait, cibum sumpsit, una cum eo probos etiam evomit; sic qui inique congerendis opibus studet, non solum ipsas, sed quas prius iure possidebat, plerumque amittit.*

Secundo, Beda, Hugo et Iansen. sic exponunt per hypallagen; comedunt avide impietatem quasi panem, et iniquitatem sicut vini poculum pleno ore exhauriunt: ita enim cupiunt et sitiunt malefacere, ut sitim hanc explere nequeant, sed malefaciendo magis acuant; una enim impietas excitat sitim et desiderium alterius, qua perpetrata nova siti sitiunt aliam et aliam, sicut bibones, quo plus potant, eo plus sitiunt et potare gestiunt, donec se plane inebrient. Unde Septuaginta vertunt: *Vino autem iniquo inebriabuntur.* Vide S. Chrysost. pulchre impios ebriis assimilantem hom. 64. in Genes. et hom. 13. in epist. ad Roman. Alludit ad Iob 15. 16. *Qui bibit quasi aquam iniquitatem.*

Mystice Hugo hæc adaptat indigne communicantibus; hi enim comedunt panem Eucharistiæ impie, et vinum sacrosanctum inique bibunt; iis ergo Eucharistia est panis impietatis et vinum iniquitatis, quia ipse impie et sacrilege ea abutuntur, eamque profanant et polluunt, ideoque iudicium sibi manducant et bibunt, non diiudicantes corpus Domini, 1. Corint. 1. 29.

Vers. 18. IUSTORUM AUTEM SEMITA, QUASI LUX SPLENDENS PROCEDIT, ET CRESCIT USQUE AD PERFECTAM DIEM.) τὸ *autem* notat antithesin inter viam piorum et impiorum, quod scilicet piorum via sit lucida et lux, impiorum vero tenebrosa et caligo, ut sequitur. Hebr. *Semita iustorum velut lux splendens vadit, et lucet* vel *illuminat usque ad formatum*, vel *roboratum et firmatum diem.* Est pulchra paronomasia inter ארח *orach*, id est semitam, et אור *or*, id est lucem, q. d. *Orach* iustorum est *or*, via et lex vitæ iustorum est lux. Tigur. *Via autem iustorum inclarescit, quæ subinde fit illustrior usque ad perfectum diem;* Vatablus: *Via iustorum promovet et splendescit usque ad perfectionem diei*, id est usque ad meridiem; Septuag. *Viæ iustorum similiter ut lux fulgent, procedunt et illuminant, donec dirigat* (Lucifer, *corrigat*) *se dies;* Theodot. *tamquam lux splendens, vadens et illuminans usque ad stabilitatem diei;* Aquila, *ad paratum*, id est formatum et firmatum, *diem;* Symmach. *ad stabilem diem;* A-

rab. ***Via autem iustorum hac forma*** (vel *imagine*) ***splendescunt lumine, et illucescunt donec dirigatur dies***, vel ***fiat dies perfectus***; Syrus: *Procedit lux, donec stabiliatur dies*; Auctor Catenæ Græcor. *Procedunt iusti et lucent donec dies hæc feliciter absolvatur.* Idque sic explicat: Præsens vita, inquit, erroribus, periculis et tentationibus plena nox potius est quam vita; quare in hisce eius tenebris Deus iustos posuit quasi lumina, qui eam illuminent, donec omnium tentationum nox penitus absolvatur, ut huc alludat S. Paulus Philipp. 2. 15. *Ut sitis sine querela, et simplices filii Dei sine reprehensione, in medio nationis pravæ et perversæ; inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* Sensus est, q. d. *Semita*, id est, vita et conversatio sancta iustorum est quasi aurora, vel Lucifer lucens mundumque illuminans; sicut enim lux auroræ sensim intenditur et crescit usque ad perfectum diem, id est usque ad meridiem, in qua discussis omnibus nebulis et tenebris aurea, clara, plenaque lux toto hemisphærio resplendet; sic pariter et iustorum iustitia et sanctitas sensim crescit, donec dissipatis omnibus ignorantiæ et concupiscentiæ nebulis, ipsa pura plenaque refulgeat: quod inchoate fit in hac vita, perfecte vero fiet in cælo, ubi amplius crescere non poterit, cum in hac vita semper crescat. Unde Beda sic explicat, q. d. *Iustorum opera in luce scientiæ peraguntur, et æternam ducunt ad vitam, quæ est perfecta dies.* Plenius Dionys. Semita iustorum, inquit, est conversatio bonorum et contemplatio virtuosorum, in qua lux gratiæ, splendor sapientiæ, puritas cordis relucent. Hæc crescit spiritali profectu usque ad perfectum diem, id est, usque ad summum gradum doni sapientiæ ac virtutum, et usque ad diem æternitatis, de quo Cant. 2. 17. *Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ*; et Psal. 83. *Quia melior est dies una in atriis tuis super millia*; hoc est, de fide transit ad spem, de spe ad comprehensionem, de charitate ad beatificam fruitionem. Et Isaias cap. 30. 21. *Hæc est via, ambulate in ea.* Sic et S. Gregor. hom. 5. in Ezech. et citatur de pœnitent. distinct. 2. c. 40. *Non revertebantur: Iustorum semita quasi lux splendens*, etc. *In eorum enim animis*, inquit, *bonum desiderium atque intellectus lucis intimæ iam pars diei est; sed cum usque ad finem vitæ in virtute proficiunt, ad perfectum diem tunc veniunt, quando ad cælestia regna perducti in eam lucem, quam desiderant, iam minus aliquid non habebunt.* Vide eumdem lib. 29. Moral. capite 2. ubi docet auroram Ecclesiæ Sanctorum esse in terra, meridiem fore in cælo.

Ex hoc loco refutatur error Ioviniani dicentis iustum unum alio non esse iustiorem, nec posse in iustitia crescere, eo quod virtutes omnes sint pares, æque ac vitia paria, uti censebant Stoici; et Lutheri, qui docet posse quidem iustum crescere in virtute, at non in iustitia; eo quod hæc non sit inhærens, sed extrinseca, puta imputatio iustitiæ Christi, quæ in omnibus iustis est par et æqualis. Verum utriusque error iugulatur hic a Salomone dicente, quod semita iustorum, quæ utique non est alia quam iustitia et actiones iustæ iustorum, crescat instar lucis et auroræ usque ad perfectum diem et meridiem: atqui lux crescit et intenditur, atque ex minore fit maior, donec sit maxima in meridie; ergo pari modo intenditur et crescit iustitia et sanctitas iustorum. Vide Bellarm. l. 3. de iustificat. c. 16.

Iusti sunt aurora.

I. Moral. Nota iustos recte comparari auroræ: Primo quia aurora lucem suam mutuatur a sole; sic iusti suam iustitiam hauriunt a Christo, qui proinde vocatur sol iustitiæ, Malach. 4. 2. Hinc Poetæ finxerunt auroram Titanis, id est Solis, et Terræ filiam. Nam ex sole procedit illa claritas cæli, quam auroram vocamus, eademque intuentibus videtur e terra prodire. Hoc est, quod ait Psaltes de Deo Psalm. 36. 6. *Educet quasi lumen iustitiam tuam, et iudicium tuum tamquam meridiem.*

II. Secundo, aurora sensim crescit, sed ita ut paucis horis evadat in meridiem; sic et iustus sensim crescit, ac per heroicos actus cito enititur ad perfectionem, ut illi applicari possit illud Christi: *Exultavit ut gigas ad currendam viam*, etc. *nec est qui se abscondat a calore eius*, Psal. 18. versu 6. Dum ergo mane auroram et solem nascentem et crescentem intuemur, cogitemus nos totidem passibus tamquam veloci motu ad apicem virtutis eniti et contendere debere. Sol enim oriens in aurora tacite nos salutans occlamat: Surgite, mortales, somnum excutite, nox transiit, dies illucescit; ite ad opus et labores honestos, actus virtutum exercete, crescite in sapientia et sanctitate. En ego vobis iter præeo, imo facem præfero, et præluceo, me sequimini, me imitamini. Et S. Furseus raptus in extasin audivit Angelos sibi occinentes: *Ibunt de virtute in virtutem, donec videatur Deus deorum in Sion*; uti refert Beda l. 3. Histor. Anglic. c. 19. Dicat ergo sibi virtutis studiosus: Ego sum sol decora facie et pulcher aspectu, qui silentii gravitate, conversationis modestia, verborum et actionum mearum rectitudine, ac zelo, monendo, docendo, prædicando, celebrando, confessiones audiendo, consulendo, neminem lædere, omnes autem ædificare, illuminare et accendere teneor. Vide nostrum Alvarez de Paz de natura perfect. lib. 3. c. 28.

Tertio, sol in aurora per nubes radios transmittens, III.
pulcherrimus apparet; unde a Poetis vocatur auricomus, et a Græcis ῥοδοδάκτυλον, id est roseos habens digitos, id est radios. Sic pariter mira est pulchritudo animæ iustæ et sanctæ, quæ charitate quasi aurea luce et igne resplendet. *Lux*, ait D. August. *regina oculorum est, dies imago vitæ, nox vero mortis.* Hinc de sole, et mystice de Christo, dicitur Psal. 18. 6. *Ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo.* Hinc Arabes luciferum vocant *azohora*, a splendore et pulchritudine; radix enim זהר *zahar*, Hebraice, Chaldaice et Arabice significat splendere, effulgere, clarescere. Et forte ab *azohora* Latini acceperunt nomen *aurora*.

Quarto, aurora nil est aliud nisi aer obscurus et tene- IV.
brosus, qui post noctem illucescentis solis lumine collustratus, et tenebras abiicit, et luce sensim effulget, licet exigua, simulque cum modica luce in solem resolvitur; ita anima iusti, dum e tenebris vitiorum se convertit ad virtutem, luce gratiæ collustratur; sed ita ut admistas habeat tenebras errorum et vitiorum, quæ sensim crescente luce gratiæ dispelluntur. Unde S. Gregor. 16. Moral. c. 25. *Mens iusti*, ait, *aurora dicitur, quæ peccati sui tenebras deserens, ad lucem iam erumpit æternitatis.*

Quinto, aurora vapores resolvens ex iis rorem omnibus V.
optatum et gratum, quo herbæ et plantæ fœcundantur, producit. Unde dicitur aurora, quasi auro rorans; aut quasi aurea hora, quod lux cum sit alba, in aurora mista vaporibus et nubibus atris, per easque transparens et velut commista, videatur aurea. Sic pariter pœnitentia et contritio, qua peccator fit iustus, quæque ei adducit iustitiam, adducit pariter rorem doloris, et lacrymarum; item rorem, id est fœcunditatem bonorum operum. Ita S. Gregor. Cant. 6. 9. *Ecclesia*, inquit, in incipientibus est aurora, quia e tenebris peccatorum luce sanctæ operationis splendere incipiunt. Rursum aurora est aurea hora, quia post longas noctis tenebras accidit optatissima et gratissima, utpote afferens lucem et diem, eamque sensim crescentem. Unde qui in aurora nascuntur peculiarem sortiuntur eius influxum, quia vegeti, vitales, robusti, ingeniosi, et ut nonnulli volunt, felices efficiuntur. Similem imo præstantiorem affluxum gratiæ sentit peccator, dum ad iustitiam traducitur, qua anima vitæ, vigori, saluti et felicitati restituitur, atque aurea charitate donatur.

Sexto, aurora pedetentim et graviter incedere videtur, VI.
ac primo sibi soli lucere, deinde crescente luce alia et alia sensim illustrare, suaque luce perfundere. Unde Caiet. legit: *Crescit usque ad directionem diei*, id est *usquequo perveniat ad hoc, ut dirigat omnia claritate luminis sui.* Nam quo magis progreditur magisque nobis approximat, eo pulchrior apparet et micantior, eoque plura, ac tandem omnia illuminat: ita iustus sensim sine sensu crescit in iustitia, ut et alios luce suæ doctrinæ, vitæ et spiritus illuminet, imo subinde integras urbes, provincias et re-

gna convertat. Porro sicut sol hanc lucem spargit, et intendit vehementi et continuo motu; sic et iustus, ut lucem sapientiæ et virtutum spargat, ingenti labore et contentione utatur oportet. Audi S. Gregor. lib. 7. Registri epist. 125. ad Claudium: *Iustorum semita quasi lux splendens procedit et crescit usque ad perfectum diem. Nunc enim cum lux nobis veritatis infulget, cum sese regni cælestis suavitas mentibus aperit, iam quidem dies est, sed adhuc perfectus non est. Tunc autem dies perfectus erit, quando iam quidquam de nocte peccati in mente nostra non erit. Vos autem usque ad perfectum diem crescite; ut, quousque patria æterna videatur, bonorum hic operum augmenta dilatentur; quatenus tanto post in retributione maior sit fructus muneris, quanto nunc studium creverit laboris.*

VII. Septimo, aurora vehit solem; unde a Poetis vocatur currus Solis. Rursum Lucifer, sive Venus, parens auroræ, iugis est comes et assecla Solis. Nam mane orientem solem præcedit, facitque auroram; vespere occidentem solem sequitur, et vocatur Hesperus. Sic iusti assidue ad Deum et Christum, per fidem, spem, charitatem, rectam intentionem et orationem respiciunt, atque cum eo instar Noe et Henoch ambulant iugiterque versantur; indeque ab eo suam lucem omneque lucis incrementum et complementum hauriunt, ut iam non in terris, sed in cælis cum Deo et Angelis conversentur. *Sol* enim *visibile est Dei hieroglyphicum*, ait Horus Apollo lib. 1. Hierogl. c. 6. et S. Gregor. Nazianz. orat. de S. Athanasio: *Quod sol est sensibus*, ait, *id intelligentibus est Deus.* Quocirca idem Nazianz. nomine Nicobuli scribens ad eius filium, triplicemque assignans viam, unam terrenam, tenebrosam et nocti similem, per quam incedunt mundani et impii; secundam mediam, partim terrenam, partim cælestem, per quam ambulant, qui a peccato ad iustitiam convertuntur; tertiam cælestem, puram et lucidam sine umbris, per quam ascendunt Sancti, donec ad præstantissimum lumen perveniant; hanc tertiam ita describit: *Hac præclara via*, ait, *ii omnes incedunt, quibus iam vita minime in terra est. Ter certe quaterque beati homines in terra sublimiorem terra vitam agentes, cælibes, mundi contemptores, cælipetæ, pauperes, tristes, humi cubantes.* Et post nonnulla: *Hos ego deorsum vergens pertimesco, ac velut Deum ipsum, cum ad homines accedit, perhorresco, ut qui longe supra mortales omnes assurrexerint.* Quin et Seneca epistol. 41. *Radii Solis*, ait, *contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur; sic animus magnus et sacer et in hoc demissus, ut propius divina noscamus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ.*

VIII. Octavo, aurora tandem in solem desinit, ac in eius perfectam lucem et meridiem transit et convertitur: ita et Sancti per plenam sapientiam, gratiam et gloriam in Christum et Deum quasi transformantur, ut videantur esse parelii, et dii quidam creati. Ita S. Dionys. lib. 4. Divin. nomin. docet Sanctos in dies maiori luce gratiæ a Deo perfundi, adeo ut tandem fiant toti lucidi et Deiformes. Et Christus ait: *Iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum*; Matth. 13. 43. Et Psaltes Psalm. 109. 3. *In splendoribus sanctorum, ex utero ante luciferum genui te*; pro quo Hebr. habent, *ex utero auroræ tibi* (o Christe) *ros pueritiæ tuæ* Quod ad litteram de personali Christi generatione, mystice de spirituali, qua ipse per gratiam in animis iustorum nascitur, et crescit ad plenam lucem, accipias. Splendores enim sanctorum personales Christo, qua Deus est, est splendidissima gloria sanctissimæ divinitatis, omniumque eius attributionum; qua vero homo est, sunt splendores gloriosæ Christi resurrectionis, ascensionis in cælum, sessionis ad dexteram Patris, missionis Spiritus sancti, et conversionis Gentium: qua vero Christus publica est persona, et pater iustorum splendores eius sunt gloriæ Apostolorum, Virginum, Martyrum cæterorumque Sanctorum, quibus decorabitur *in die virtutis*, id est in die iudicii, qua potentiam suam toti orbi ostendet. Ita sanctus August. et Theodor. ibidem. Sensus ergo est primo, de deitate Christi, q. d. Ante Luciferum, o Christe, eras in rore et flore adolescentiæ tuæ, id est ab æterno genitus es Deus et Verbum divinum, ideoque gloriosum; secundo, de humanitate Christi, q. d. Ex utero Virginis tibi, o Christe, erit ros pueritiæ tuæ, id est nasceris puer ex utero Virginis sine opera viri ex illapsu Spiritus sancti, sicut ros e cælo in terram descendit quasi ex utero auroræ. Vel ros, id est plenitudo gratiæ, erit tibi, o Christe, ab utero auroræ, id est, a primo instanti conceptionis tuæ, quo quasi divinus Lucifer terræ orieris ex alto. Ita S. August. in Psalm. 109. et Tertull. lib. 5. contra Marcion. cap. 9; tertio, Maldon. et alii de Christo patre fidelium et iustorum exponunt, q. d. Ex utero, id est in baptismo, tibi, o Christe, nascitur ros pueritiæ, id est multitudo sanctorum puerorum et iuvenum; ros enim est minutissima pluvia, et frequentissime ac creberrime cadit. Vel ros, id est gratia progeniei tuæ, id est filiorum tuorum Christianorum, q. d. Generatio tua et posteritas, o Christe, non carnalis erit, sed spiritalis, qualis est roris: qui in terra per gratiam, in cælo per gloriam fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates, Daniel. cap. 12. vers. 3. Quid autem sunt stellæ, nisi oculi, gemmæ, pyropi et faces cæli?

Huc respexit S. Petrus scribens epist. 2. c. 1. 19. *Habemus firmiorem propheticum sermonem; cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris.* Vide ibi dicta. Denique huc facit illud Cant. 6. 9 *Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol?* Ubi S. Gregor. docet Ecclesiam in incipientibus progredi ut auroram, in proficientibus pulchrescere ut lunam, in perfectis electam esse ut solem. *Anima*, inquit, *quæ prius erat in tenebris, nunc quasi aurora splendens apparet. Eadem, dum peccantibus bona exempla præbet, quasi luna in nocte lucet. Dum vero magis ac magis crescit, et de die in diem per consuetudinem operis lumen iustitiæ tam perfecte accipit, ut etiam bonis exempla imitationis præbeat; profecto iam luna sol efficitur, quia quæ in nocte errantibus nunc lucebat, modo in die ambulantibus lumen veritatis manifestat.*

Rupertus vero et Hugo de S. Victore in Institut. Monast. sermon. 34. idipsum applicantes B. Virgini, quæ primiceria, imo mater est iustorum: B. Virgo Maria, inquiunt, fuit aurora Ecclesiæ, quia præcedentis temporis, puta iudaismi et gentilismi, quod quasi nox fuerat, finis extitit; et veræ lucis, puta salutis et christianismi, initium: fuit enim ipsa Solis iustitiæ, puta Christi, qui ex ipsa genitus est, præventrix, sidusque antelucanum. Rupertus autem asserit B. Virginem extitisse auroram in nativitate, lunam in conceptione Filii, solem in assumptione ad cælum.

VIA IMPIORUM TENEBROSA: NESCIUNT UBI CORRUANT.) Vers. 19.
Hebr. nervosius habent: *Via impiorum caligo, nesciunt, in quod impingant*; Chald. *in quo offendant*; Septuag. *quomodo offendunt*; Complut. habent utrumque τῷ τίνι, id est, *in quo quomodo offendunt*; Symmach. *in quo infirmabuntur.* Opponit viam et vitam impiorum viæ et vitæ piorum, quod hæc sit lux, et ut aurora crescat ad perfectum diem; illa vero sit tenebræ et vesper, cuius caligo crescit usque ad perfectam noctem. Caligo hæc sita Caligo peccatorum.
est: Primo in errore practico, quo peccatores, dum peccant, iudicant hic et nunc peccatum præferendum esse 1.
virtuti. Gulosus enim sibi dicit in mensa delicata: Hic melius mihi est explere meam gulam, et ventrem cibis saburrare, quam iis temperare, geniumque fraudare. Iratus dicit: Satius est mihi et iucundius vindicare meam iniuriam, eumque, qui me læsit, ferire, quam parcere et
noxam condonare. Secundo, in imprudentia, quia qui pas- 2.
sionis æstu agitur, non considerat locum, tempus, personas, aliasque circumstantias, quæ eum metu et pudore
afficere, ac a peccato revocare possent. Tertio, in impro- 3.
videntia, quia non prospicit finem, ac pericula et damna ipsi ex peccato obventura, v. g. periculum sanitatis, vitæ et gehennæ, quod sibi accersit. Aviditas enim et passio gulæ, veneris, honoris eum excæcat et obtenebrat, ut ista non consideret, non videat, quo fit ut perinde ac

homo in nocte et tenebris ambulans; in lapides et scopulos tum culpæ, tum pœnarum impingat et corruat, et quandoque præceps in fossam et necem ruat: subinde anceps hæreat et nesciat quo pergere debeat, sed, ut ait S. Petrus, palpans et manu tentans viam perquirat. Porro hæ tenebræ per continuos peccatorum actus crescunt, donec hominem totum excæcent, ut ultro ruat in suam perniciem et gehennam. Unde S. August. in Psal. 138. *Cum peccant,* inquit, *tenebræ sunt; et cum insuper non confitentur peccata, sed ea defendunt, tenebrant tenebras suas.*

Has tenebras repræsentavit plaga tenebrarum Ægypti, quæ tantæ fuere, ut essent palpabiles, de quibus dixi Exodi 10. 22.

Denique analogias plures lucis et virtutis, ac tenebrarum et peccatorum recensui in epist. 1. S. Ioan. c. 2. v. 8. et seq.

Vers. 20. FILI MI, AUSCULTA SERMONES MEOS, ET AD ELOQUIA MEA INCLINA AUREM TUAM.) Septuag. *Appone aurem tuam.* Salomon instar magistri identidem auditorem, quasi puerum oscitantem, ad attentionem excitat, tum quia disciplina morum molesta est, tum quia pueri mente vagari solent: unde crebro excitandi sunt, ut eam ad dicta magistri revocent. Rursum τὸ *inclina* notat humilitatem discipulo utilem et necessariam, q. d. Sicut dum sonum, v. g. musicam audire concupiscis, aurem inclinas, ut sonus per aures demissas ascendat, perque sinuosos aurium meatus surrepat ad ipsum auditus organum, itaque suaviorem in auribus harmoniam excitet: sonus enim natura sua fertur sursum; sic pariter tu aures corporis et cordis humiliter inclina dictis meis, ita suaviora tibi accident. *Sinuatio interiorum aurium*, ait S. Amb. lib. 6. Hexam. c. 9. *modulandi quemdam numerum præstat et disciplinam. Siquidem per anfractus aurium quidam rhythmus efficitur, et modulis quibusdam ingressæ sonus vocis exprimitur.* Huc facit Lacedæmonum statua Apollinis: illi enim dabant quatuor aures totidemque manus, ut significarent sapientiam (hujus enim symbolum est Apollo) multarum rerum auditione et manuum operatione comparari, teste Pierio libr. 33. Hierogl. capite 25.

Vers. 21. NE RECEDANT (Vatabl. *excidant;* Baynus, *effluant*) AB OCULIS TUIS, CUSTODI EA IN MEDIO CORDIS TUI.) *Oculos* tum corporis accipe, q. d. Iugiter ea aspice et lege in hoc S. Scripturæ libro descripta: tum mentis, q. d. Iugiter ea menti tuæ obversentur, iugiter ea intuere et contemplare; tum voluntatis, q. d. Iugiter ea ama, volve et versa; oculi enim sunt indices amoris: *ubi* enim *oculus*, *ibi amor; ubi manus, ibi dolor.* Unde Theodor. vertit: *Ne subsannentur ab oculis tuis; custodi* (Vatab. *asserva*) *ea in medio,* id est, in intimo, imo in ipso centro *cordis tui*, quasi rem summe pretiosam summeque dilectam. Ita explicant S. Basil. et Theod. illud Psal. 39. 9. *Et legem tuam in medio cordis mei,* q. d. Legem Dei mei in intimo cordis asservo, amo, rumino, cætera vel extra cor, vel ad extima eius amando. Alludit ad fimbrias et frontalia, quibus Iudæi inscribebant legem Dei, ut iugiter oculis obversaretur, de quibus dixi Exodi 13. 16. Miraberis Septuag. pro *oculis* vertere *fontes;* sed scito Hebr. עין *en* et oculum et fontem significare: fons enim est quasi oculus terræ, et vicissim oculus hominis est fons lacrymarum. Vertunt itaque: *Ne derelinquant te fontes tui; custodi eos in corde.* Per fontes primo, accipias oculos, ut sic Septuag. concilies et adæques Nostro iuxta analogiam iam dictam. Secundo, auctor Catenæ Græcor. per fontes accipit virtutes: hæ enim sunt fontes e quibus fluunt bonæ actiones, atque ut fluxus non intercidatur, custodiendæ sunt in corde, ut ex eo iugiter manent. Tertio apposite noster Salazar per fontes accepit prima hæc documenta sapientiæ, quæ tradit Salomon, q. d. Hæc mea dogmata sunt quasi fontes et principia cæterorum quæ deinceps traditurus sum, quare ea iugiter oculis tuis propone, ideoque ea in cordis meditullio asserva. Alludit ad fontes, qui in medio urbis erigi solent, ut omnibus civibus circumcirca habitantibus ex æquo inserviant, tum ad potum, tum ad incendium, si quod oriatur, restinguendum. Sensus ergo est, q. d. Ut hæc prima documenta mea, ex quibus reliqua fluunt tamquam e fontibus, a te longius non abeant: *Custodi ea in medio cordis tui,* ut omnes animi et corporis facultates hosce fontes in promptu habeant, ex iisque sua hauriant officia et exercitia ad vulgarem usum bonorum operum; ac rursum ut quando ignis exarserit concupiscentiæ, iræ, vel alterius passionis, e proximo suppetat unda ad extinguendam flammam, id est, bona consilia ad temperandos animi ardores atque motus.

VITA ENIM SUNT INVENIENTIBUS EA, ET UNIVERSÆ CARNI SANITAS.) Hebr. *Medicina* vel *medela;* Septuag. ad fontes referunt, unde vertunt: *Vita enim est invenientibus eos.* Alludunt ad fontes medicos, uti sunt Spadani in Ardenna, qui inde bibentes a calculo aliisque morbis sanant et curant; simili enim modo animæ calculos et morbos curant hæc dogmata sapientiæ. Ipsa ergo sunt vita tam formalis, quia virtutes actuales sunt vitales actus voluntatis; quam causalis, quia vitam animæ tum naturalem, tum moralem, tum supernaturalem conferunt, curant, roborant, adaugent. Vide dicta c. 3. 8. Vers. 22.

Hinc eadem sunt *universæ carni,* id est toti homini, *sanitas,* q. d. Totum hominem persanant, et in sanitate conservant. Sic enim per synecdochen sæpe *caro* sumitur pro toto homine, ut *Verbum caro factum est: caro*, id est, homo. *Videbit omnis caro* (id est homo) *salutare Dei.*

Secundo, metonymice *caro* sumitur pro anima et concupiscentia, quæ residet in carne quasi in sua materia, officina et figulina: concupiscentiam enim sopit et sanat sapientia et virtus. Sic dicitur: *Caro et sanguis* (id est homo carnalis et concupiscens) *regnum Dei possidere non possunt,* 1. Corinth. 15. 50. Vide S. August. epist. 146. et S. Cyprianum in prologo de Cardin. operib. Christi.

Tertio, proprie *carni* sunt *sanitas*, quia virtutes ipsum corpus sanant, roborant et vegetant. Unde S. Ambros. in Psal. 45. legens iuxta Septuag. *Fons est,* ait, *ut aquæ superefluant requirentibus, quo et universæ carnis vel flagitia diluantur, vel incendia extinguantur.*

TERTIA PARS CAPITIS.

De custodia cordis, oris, oculorum et gressuum.

Vers. 23. OMNI CUSTODIA SERVA COR TUUM, QUIA EX IPSO VITA PROCEDIT.) Arabic. *quia ex ipso processus vitæ.* Hebr. est מכל משמר *miccol mismar;* quod primo, cum Aben Ezra, Bayno et aliis vertas: *Præ omni custodia serva* vel *custodi cor tuum*, q. d. Custodi cor tuum diligentius et fortius quam custodias tuam domum, tuos agros, tuos thesauros, tuam uxorem, tuos filios, tuas arces et urbes; quia nil tam tuum tibique tam carum et pretiosum quam cor, ex quo tua vita procedit et pendet, iuxta illud:

Omni custodia custodi cor. 1.

Omnia si perdas, animam servare memento.

Chald. vertit, *omni monitione;* Syrus: *Omni cautione serva cor tuum,* q. d. Non cesses omni cura cor tuum admonere, ut a vitiis caveat et virtuti studeat, ac cavere ne quod vitiosum semen in illud irrepat. Unde Vatabl. *Omni cura muni pectus tuum*; nam domus, arca, opes, etc., exteriori tantum egent custodia; at cor tam interiori eget quam exteriori. Nam ex ipso corde velut e terra udosa ebulliunt stirpes malarum cogitationum et desideriorum, quod ut non fiat, præmuniendum est cor sanctis co-

gitationibus et desideriis; aut si id factum est, illico malæ illæ cogitationes ex corde extirpandæ sunt.

II. Secundo, cum Symmacho, Aquila, Caietano et aliis vertas: *Ex omni custodia serva* vel *muni cor tuum*; Noster, *omni custodia*, etc., *omni* id est, maxima, vel proprie *omni*, q. d. Omnem omnino custodiam, quam aliis quibusvis rebus adhibes, adhibe cordi tuo. Sicut enim cor naturale a natura, inquit Plinius lib. 11. c. 37. *firmo opertum est membranæ involucro, munitum costarum et pectoris muro, ut pariat præcipuam vitæ causam et originem:* quem cordis murum luxatum esse, imo apertum per costam unam a Deo sublatam, ex qua formata est mulier Eva quæ symbolum est voluptatis, eleganter docet S. Cyril. l. de adoratione. Sic multo magis cor rationale, id est, mens et voluntas munienda et custodienda est omni munimine et custodia, quia ex ipsa vita virtutum, gratiæ et gloriæ procedit. Custodiis ergo, quibus custodis opes, famam, filios, uxorem, parentes tuos, iisdem, imo pluribus et maioribus, custodi cor tuum. Unde Beda: « Sunt, ait, qui recte vivere videntur hominibus; sed quia recta intentione non faciunt, a Deo, qui cor respicit pravum, vita eorum reprobatur, quæ credebatur bona: omni ergo diligentia cordis munditiem serva, quia ad eius examen modus æstimabitur vitæ. » Et Dionys. « Omni custodia custodi cor tuum, id est, cum summa et iugi diligentia præserva mentem tuam ab omni cogitatione immunda, ab omni affectione iniqua, ab omni omissione culpabili; et insuper exerce eam assidue in meditationibus et affectionibus sanctis, et verbis actibusque virtutum, quia ex ipso vita procedit, id est, ex cordis puritate vita gratiæ derivatur in actu omni exteriori: et nisi cor custodiatur, reliqua bona fiunt inaniter. Imo quemadmodum ex corporeo corde dependet et oritur vita naturæ; ita a corde spirituali, quod est mens, pendet ac pullulat vita gratiæ, ac profectus in ea. Ideo ait Salvator: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Et in Deuter. Custodi temetipsum et animam tuam sollicite. Invisibiles namque hostes ipsum cor tamquam pretiosissimum obsident castrum, idcirco intentissima custodia est necessaria homini evadere cupienti. » Hinc ait Eusebius Emissenus: « Quid est quod nos vigiliis laboribusque conficimus, et ea quæ Deus maxime in nobis esse desiderat, atque requirit (hoc est cor mundum a quotidianis culpis ac negligentiis istis: quas qui non vitat, paulatim deficit, et ad graviora perlabitur) non habemus? » Itemque: « Hæc est (ait) spiritualium bonorum ratio, ut cum ea summo labore constet acquiri, tam facile pereant, ut vix possit intelligi. Et inde est quod interdum nos sanctos putamus, quoniam lucra de laboribus æstimamus, et detrimenta subsequentia non pensamus. Itaque (iuxta doctrinam Climachi) ponamus in ianua cordis portarium et custodem, ipsum Dei timorem, qui nihil illicitum permittat intrare, aut intus manere, et sit cor nostrum semper in Domino. Nam quod amat, in eo se figere solet. Propter quod sanctus testatur Hieron. Gulosus cor habet in ventre, lascivus in lumbis, superbus in eminentia, avarus in pecunia » Et S. Aug. serm. 90. de Temp. « Faciamus illud quod scriptum est: Omni custodia serva cor tuum. Consideremus cum Dei adiutorio, et custodiamus corda simul et conscientias nostras; et si est quisquam in nobis, cui cogitationem malam inimicus eliciat, quantum potest laboret, vel ut in sermone non peccet, ut, si ei diabolus unum diem rapuit, et convertit in noctem; vel secundum diem in illo obtinere non possit. Si vero et hoc subtilitate callidissima potuerit obtinere, ut malum et corde cogitemus et ore loquamur, si iam duos dies perdidimus, vel unum diem cum Dei adiutorio conservemus, ne etiam nos usque ad opera mala possit nequitia inimici subvertere. Si vero et hoc factum est, non tamen de misericordia desperemus, sed cito per pœnitentiam de luto fæcis pedes animæ nostræ excutere festinemus; non enim vult Dominus mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat. »

Denique τὸ *omni custodia serva cor tuum,* intellige eodem modo quo illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto* vel *omni corde tuo,* quod fuse explicui Deut. 6. 5.

Tertio, Hebr. משמר *mismar* et *asmora* significat custodiam, id est vigiliam militarem: Romani enim diem æque ac noctem in quatuor vigilias distribuerant, ita ut quælibet contineret tres horas, atque in initio cuiuslibet vigiliæ mutabant excubitores. Unde sic exponas: Sicut milites omni custodia, id est, qualibet diei et noctis vigilia, custodiunt urbem et castra, sic tu qualibet hora, imo momento diei et noctis custodi cor tuum, iuxta illud Psal. 129. 6. *A custodia matutina usque ad noctem.* Ita Auctor Catenæ Græc. Hebræi vero noctem dividebant non in quatuor, sed in tres vigilias, ut colligitur Iudic. 7. 19. in Hebræo et Luc. 12. 38. *Et si in tertia vigilia venerit*, etc. Idem fecere prisci Græci. Unde Homerus, Iliade κ. *Præteriit,* ait, *nox plus duabus partibus, tertia autem adhuc pars reliqua est.* Ita S. Bern. serm. *de triplici custodia manus, linguæ et cordis*, primam vigiliam et custodiam debere esse docet manus, id est, operum: secundam linguæ, id est, verborum: tertiam, eamque summam, cordis; loquens enim de adventu Domini: « Si, ait, in tertia vigilia venerit, et ita invenerit, beati sunt servi illi. Quod nequaquam de prima, sed nec de secunda dictum quidem reperies. Est autem vigilia hæc super cor, cui sane omnem iam custodiam exhibere Sapiens monet: nimirum quia ex ipso vita procedit. Ego tamen etiam hanc constare arbitror specialiter in duobus: ut videlicet super affectionum pariter et cogitationum suarum greges mens sollicita vigilanter intendat. Et bene huic datur omnis custodia, a quo cæteras quoque duas procedere constat: nisi forte (quod absit) simulationis gerantur studio, et pietatis habeant speciem, non virtutem. Sicut enim fontis vena scaturiens, nisi fossas ante impleverit adiacentes, nec refluere, nec se dare, nec in altum sese tollere prævalebit, quod videlicet alias occupetur: sic humanus animus donec eas quas prædiximus manus et linguæ custodias solerter impleat, nec ad perfectam hanc sui ipsius poterit reflecti curam, nec iucunda devotionis tranquillitate frui, nec in sublimem divinæ contemplationis proficere gradum. » III.

IV. Quarto idem S. Bernard. serm. 46. inter parvos: *Omni custodia,* id est, ab omni parte, ab omni positionum differentia, puta ab ante et retro, a dextris et sinistris, a sursum et deorsum, custodi cor tuum, quia undique sunt hostes qui cor tuum obsident, eique insidiantur vel oppugnant. « Omni custodia, ait, serva cor tuum. Solent dicere homines huius sæculi: Bonum castellum custodit, qui corpus suum custodit: nos autem non sic: Sed sterquilinium vile custodit; qui custodit corpus suum, Apostolo teste: Quoniam qui seminat in carne, de carne metet corruptionem. Qui vero, inquit, in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Ac si dicat colendum et custodiendum magis animæ castrum, quoniam æterna ex ipso vita procedit. Sed castrum istud in terra inimicorum situm undique impugnatur: et idcirco omni custodia, id est, ex omni parte vigilanti sollicitudine est muniendum, inferius, superius, ante et retro, a dextris et a sinistris. Inferius impugnat concupiscentia carnis, quæ militat adversus animam, quia caro concupiscit adversus spiritum. Superius imminet iudicium Dei: Horrendum est enim incidere in manus Dei viventis, Hebr. 10. Sollicite satis hac parte cor suum custodierat qui dicebat: Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum, Iob. 31. Retro mortifera delectatio est, quæ oritur ex recordatione præteritorum peccatorum. Ante instantia tentationum. A sinistris vero arrogantium fratrum et murmurantium inquietudo. A dextris obedientium fratrum devotio. Possunt enim ii quoque (nisi caveatur) duobus nocere modis: aut bonis eorum actibus invidendo, aut singularem gratiam æmulando. » Deinde vigiles et custodes singulorum recensens subdit: « Vigilet ergo adversus carnem rigor disciplinæ; contra iudicium Dei iudicium propriæ confessionis, et hoc sit duplex; manifestum de manifestis, occultum de occultis. Unde ait Apostolus: Si nosmetipsos diiudicaremus,

non utique iudicaremur, 1. Corint. 11. Contra delectationem, quæ procedit de recordatione præteritorum peccatorum, frequentia lectionis. Contra instantiam tentationis, instantia supplicis orationis. Contra fratrum inquietudinem, patientia et compassio. Adversus obedientium fratrum fervorem, congratulatio et discretio; congratulatio enim expellit invidiam, discretio nimiam æmulationem.

V. Quinto; Hebr. משמר *mismar*, id est *custodia*, metonymice significat stationem et speculam, e qua vigiles et excubitores solent speculari et lustrare omnia circumcirca, ne qua hostis irrumpat. Sic ait Habacuc c. 2. 1. *Super custodiam meam stabo.* Et Isaias c. 21. 8. *Super speculam Domini ego sum, stans iugiter per diem; et super custodiam meam ego sum, stans totis noctibus.* Sic sensus erit, q. d. Ex omni mentis specula excuba, et custodi cor tuum, ne qua aliqua cogitatio, delectatio, suggestio hominis vel dæmonis irrepat, quæ cor tuum invadat, occupet et vincat. Porro mentis speculæ sunt prudentia, circumspectio, providentia, cuius variæ sunt species et modi. Ita S. Gregor. 31. Moral. cap. 20. Unde S. Bernard. serm. de tripl. B genere cogitationum nostrarum, docet cor custodiendum a triplici cogitatione. Primo, otiosa et vana; secundo, carnali de cibo et potu; tertio, obscœna et immunda. « Admonet, inquit, nos S. Benedictus (fratres) sollicitos esse circa cogitationes nostras. Sapientis utique consilium sequens, qui omni custodia cor custodire suadet; quoniam ex ipso vita procedit. Tria igitur occurrunt genera cogitationum, a quibus multa sollicitudine cavere necesse sit eos qui convertuntur ad cor, et dignum Deo in semetipsis templum exhibere festinant.» Ac deinde triplicem iam dictam cogitationem explicans concludit. « Oportet enim, si mundas conservare volumus animas nostras, adhuc longe agentibus cogitationibus huiuscemodi multa cum indignatione occurrere et exsufflare a nobis, ut nullus eis detur accessus. Et primum quidem genus cogitationum, otiosarum scilicet, ad rem non pertinentium, lutum est, sed lutum simplex, id est, non inhærens, nec fœtens, nisi forte diutius immoretur in nobis, et per incuriam ac negligentiam nostram in alterum genus cogitationum vertatur. Quod quotidie experimur; dum enim otiosa tamquam minima spernimus, ad turpia atque inhonesta dilabimur. Secundum vero cogitationum genus non lutum simplex, sed ut iam diximus, viscosum ac limosum est. Nam tertium quidem sic cavendum est non tamquam lutum, aut limus, sed tamquam immundissimum ac fœtidissimum cœnum. »

VI. Sexto, *mismar* hebr. significat carcerem vel locum similem, in quo custodiuntur rei vel periculosi, ut virgines et filii regum, iuvenesque protervi; idemque significat Latinum *custodia*. Cor ergo petulans et vagum carceri et custodiæ mentis mancipandum est, ne quod scelus admittat; custodiendum est ut virgo, ne a procis seducatur; servandum ut filii regum, ne quis eos tyrannus invadat et occidat. Quocirca Cassian. lib. 6. de instit. renun. cap. 2. singulare remedium contra tentationes fornicationis assignat cordis custodiam: *Principaliter*, ait, *vitii huius correctio de cordis perfectione descendit, ex* D *quo etiam huius morbi virus Domini voce prodire signatur. De corde*, ait, *exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia*, etc. Matth. 15. *Illud ergo est primitus expiandum, unde fons vitæ et mortis manare cognoscitur, dicente Salomone: Omni custodia serva cor tuum: ex his enim sunt exitus vitæ. Caro enim eius arbitrio atque imperio famulatur, et idcirco summo studio parsimonia ieiuniorum sectanda est, ne escarum abundantia referta caro, præceptis animæ salutaribus adversata, rectorem suum spiritum deiiciat insolescens. Cæterum si omnem summam in castigatione tantum corporis collocemus, anima non similiter a cæteris vitiis ieiunante, nec meditatione divina et spiritualibus studiis occupata; nequaquam ad illud sublimissimum vitæ integritatis fastigium poterimus ascendere, illo, quod in nobis est principale, puritatem corporis infestante. Oportet ergo nos mundare prius, iuxta sententiam Domi-* A *ni, id quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat et id, quod deforis est, mundum.*

In Vita S. Ægidii unius e primis S. Francisci sociis quæ extat apud Surium tomo 7. narratur quod cum quæreretur qua ratione malæ et immundæ cogitationes superandæ essent, variique varios modos suggererent, B. Iuniperus dixerit: « Ego cum procul adventantem hunc inimicum prospicio, portas animi bonis desideriis, sanctissimisque cogitationibus occludo, et in[illegible]ius sublata voce: Procul, procul, exclamo, occupatus est diversorii locus. Tunc Ægidius: Ego, inquit, arma Iuniperi mihi assumo. »

Porro S. August. lib. de Custodia mulier. cap. 5. notat, non dici: *Serva* corpus, sed *cor tuum*, quia esto corpore sis castus, tamen, si cor turpi cogitatione delecte- tur, impurus et adulter es, iuxta illud Christi: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo*, Matth. 5. 28. quare custodiendi sunt oculi, aures, cæterique sensus, ne cor inficiant. *Voluntas enim prona faciendi*, ait, *reputatur pro opere facti: ac si dum aliquis mulierem libidinoso oculo considerat, per fenestras corporis sui in secretum mentis venenum mortis instillat.*

Insuper S. Bern. in Meditat. cap. 9. pulchre explicans instabilitatem cordis humani, quod statim evagatur et volvitur instar molendini, dum ab amore cœlestium elongatur, et in amore terrestrium occupatur. Cumque elabitur, ait, illis et involvitur in istis, vanitas illud recipit, curiositas deducit, cupiditas allicit, voluptas seducit, luxuria polluit, torquet invidia, turbat iracundia, cruciat tristitia, sicque miseris casibus submergitur omnibus vitiis: quoniam unum Deum (qui ei sufficere poterat) dimisit. Per multa dispergitur, et huc illucque quærit ubi requiescere possit, et nihil invenit quod ei sufficiat, donec ad ipsum redeat. A cogitatione in cogitationem ducitur, et per varias occupationes et affectiones variatur, ut saltem varietate ipsarum rerum impleatur, quarum C qualitate satiari non potest. Sic labitur cordis miseria, subtracta divina gratia.

Singulare ergo remedium ad custodiendum cor est, si illud uniamus Deo, et occupemus divinis cogitationibus sanctisque desideriis; hæc enim excludent omnes motus pravos iræ, superbiæ, invidiæ, gulæ, acediæ, libidinis, etc. Unde S. Bern. in Meditat. c. 6. « Omne tempus, ait, in quo de Deo non cogitas, hoc computes te perdidisse. Quocumque loco consistis, cogitationes tuas iacta in Deum, et aliquid salutare in animo tuo versa: mens namque sapientis semper apud Deum est. Illum semper ante oculos habere debemus, per quem sumus, vivimus et sapimus. Templum enim sanctum est Deo mens pia, et altare optimum cor eius. » Idem (vel quisquis est auctor) lib. de Passione Domini, cap. 2. docet cor nostrum uniendum cordi Iesu Christi; ipse enim quasi Nazaræus נצר *natsar*, id est, servabit et custodiet cor nostrum. « O quam bonum, ait, et quam iucundum habitare in corde hoc! Bonus thesaurus, bona margarita, cor tuum, bone Iesu, quem fosso agro tui corporis inveniemus. Quis hanc margaritam abiiciat? quin potius dabo omnia, omnes cogitationes et affectus mentis commutabo, et comparabo illam mihi iactans omnem cogitationem meam in cor Domini Iesu, et sine fallacia illud me enutriet. » Idem remedium assignat S. Basil. in Reg. fusius disp. interrog. 5. « De cohibenda mentis ad futiles cogitationes evagatione. Omni custodia, ait, custodiendum fuerit cor nostrum, neque patiendum ut assidua de Deo cogitatio ex animis nostris elabatur, neve eorum, quæ mirabiliter ab eo facta sunt, memoria contaminetur per futiles et evanidas cogitationes: contraque illud agendum assidue, ut ex perpetua ac purissima recordatione impressam in animis nostris piam de Deo cogitationem, veluti indelebile aliquod signum circumferamus. Siquidem hæc est ratio, per quam erga Deum acquiri charitas consuevit, quæ simul cum ad conficienda ipsa Dei mandata nos excitat, tum vicissim quoque ab iisdem ipsa ad perpetuitatem sta-

bilis conservetur. Quod ita esse docet Dominus ipse, qui quidem modo dicit: Si diligitis me, mandata mea servate, modo vero: Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea. Et quod efficacius etiam possit commovere: Sicut ego mandata Patris mei servavi, et maneo in eius dilectione. »

Docet deinde S. Basil. animam cor suum custodituram, si omnia sua opera ex mente et voluntate Dei agere studeat; idque probat similitudine fabri: « Ut enim faber ferrarius, verbi gratia, quandocumque dolabram sive asciam cudit, si assidue illius memor sit, unde instrumentum illud faciendum ex pacto acceperit, et præscriptam sibi ab illo formam et magnitudinem animo versat, et ad voluntatem eius, qui condixit opus, dirigit quod facit: alioqui si eius memoriam menti sibi patiatur excidere, prorsus aut aliud quippiam omnino, aut longe dissimile efficiet ab eo quod facere instituerat: sic Christianus quoque, si actiones suas omnes, sive minores, sive maiores ad Dei voluntatem direxerit; is sine controversia et egregie opus illud perficit, et simul assiduam illius in animo sibi memoriam conservat, a quo id iussus est facere; vereque illud dicere poterit: Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commovear; itemque præcepto illi Pauli satisfaciet: Sive manducatis, sive bibitis, sive quid aliud facitis, omnia ad gloriam Dei facite. Quod si quis in eo, dum opus administrat, a perfecta illa præscripti mandati norma desciscat, hunc perspicuum est debilem Dei memoriam retinere. »

[Exempla custodiæ cordis.] Moral. hic disce quam Religiosus, sacerdos, imo fidelis, et homo quilibet debeat custodire suum cor, id est mentem a cogitatione vana, et voluntatem a delectatione illecebrosa. Fuit hoc olim studium singulare Ascetarum et Monachorum. Ita senex ille apud Ioan. Moscum in Prato spirit. cap. 110. *Esto*, ait, *ianitor cordis tui, ne intret peregrinus, dicens: Noster es, an adversariorum?* Magnus ille Ioannes Abbas apud Ruffin. in Vitis Patr. cap. 1. hoc suis dabat documentum: *Cordi nostro et cogitationibus præcipua adhibenda est cura; observandum namque est, ne qua cupiditas, ne qua voluntas prava, ne quod desiderium, et quod non est secundum Deum, radices in corde nostro defigat. Ex iis enim pullulant vanæ et inutiles cogitationes, et in tantum molestæ, ut nec orantibus nobis cessent, sed rapiant a nobis captivam mentem.* Et paulo inferius: *Quæ ergo hæc observat mens, Spiritui sancto aperit in se locum qui cum ingressus fuerit et illuminaverit eam, semper ibi gaudia, semper lætitia, semper charitas, patientia, longanimitas, bonitas et omnes fructus Spiritus oriuntur. Et hoc est quod dicebat Dominus, Matth. 7. Non potest arbor bona malos fructus facere.* Et post nonnulla: *Si ergo mundo corde astiterimus ante Deum, et liberi ab omnibus vitiis et passionibus, poterimus etiam, in quantum possibile est, videre Deum, et orantes oculum cordis nostri in ipsum dirigere, et videre invisibilem mente, non corpore. Maxime vero custodiendum est cor, mane cum e somno expergiscimur.* Nam ut [Dæmon præcursor matutinus, quis?] ait Climach. gradu 26. *Est e spiritibus* (dæmonibus) *unus, qui præcursor dicitur, qui nos e somno surgentes protinus excipit, primumque nostrum cogitatum protinus inquinare nititur. Da Domino primitias diei tuæ; erit enim tota eius qui prior occupaverit. Memorabile verbum operarius quidam optimus locutus est. Ab ipso*, ait, *matutino tempore cursum meum totius diei scio.* Idem Climach. gradu 29. docet hanc custodiam parere tranquillitatem cordis, quæ est paradisus huius vitæ: *Nihil enim aliud eiusmodi tranquillitatem esse reor*, ait, *nisi mentis intimum cælum versutias dæmonum ludibria iam æstimans. Ille igitur proprie tranquillus est, qui carnem quidem omni corruptionis labe purgavit, mentem vero supra creaturam omnem elevans, omnes illi subiicit sensus, atque vultui Domini animam sistens, supra virium suarum modum in illum se semper extendit.*

[Cor principium vitæ multiplicis.] QUIA EX ILLO VITA PROCEDIT.) Cor enim naturale est causa vitæ naturalis; et cor morale, puta mens et voluntas, est causa vitæ moralis, puta virtutis, gratiæ et gloriæ. Cor enim purificat sanguinem, et ex eo gignit spiritus vitales, eosque diffundit per totum corpus; hi autem spiritus sunt causa motus, sensationis omnisque operationis vitalis. Cor enim est animæ receptaculum, voluntatis fons, consilium et rerum agendarum radicem continens. Igitur cor, sive mens, est tamquam rex in mortalium corpore, ait Aben Ezra. Hinc cor in homine est primum vivens et ultimum moriens. *Os primum mori tradunt, cor novissime*, ait Plin. l. 11. cap. 37. Unde pro eo quod habemus: *Ex ipso vita procedit;* Hebr. habent: *Ex ipso exitus vitæ procedunt.* Quod aliqui explicant de morte, q. d. Conserva cor, quia si illud moriatur, exibit cum illo et anima vitaque tua. Verum genuine per *exitus vitæ* accipias emanationem vitæ, puta spirituum vitalium, qui a corde procedunt. Quocirca nullum animal vivens præditum sanguine est sine corde et iecore, atque cor in senium et mortem vergens sensim imminuitur. Hinc malum omen datum Iulio Cæsari, quod eo die, quo primum in sella aurea sedit, et cum purpurea veste processit, in victima bovis opimi cor inventum non fuerit. Unde consternatus Spurina aruspex aiebat vereri se, ne consilium et vita Cæsarem deficerent, quorum utrumque ex corde proficiscitur; itaque contigit, uti narrat Svetonius in Vita Iulii, c. 81. Sic et eo die, quo occisus est Helvius Pertinax Imp. in hostia non est inventum cor. In corde *mens habitat*, ait Plinius l. 11. c. 37. *Ex hoc fonte duæ grandes venæ in priora et terga discurrunt, sparsaque ramorum serie per alias minores omnibus membris vitalem sanguinem rigant. Solum hoc viscerum vitiis non maceratur, nec supplicia vitæ trahit, læsumque mortem illico affert. Cæteris corruptis, vitalitas in corde durat.*

Denique audi S. Bern. serm. 40. inter parvos: « Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit. Duobus autem modis vita a corde procedit. Aut quia corde creditur ad iustitiam, et iustus ex fide vivit et fide mundatur cor, et mundo corde Deus videtur, id est agnoscitur: et hæc est vita æterna, ut cognoscant te unum Deum, et quem misisti Iesum Christum; aut quia Christus vita nostra, qui nunc per fidem habitat in cordibus nostris, erit cum apparebit, et nos cum ipso apparebimus in gloria; et qui nunc latet in corde, tunc quasi de corde ad corpus procedet, quando reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Unde et alias Apostolus ait: Nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus, 1. Ioann. 3. » [Rom. 10. Matth. 5. Ioan. 17.]

Symbolice per cor accipe charitatem; quod enim est cor in corpore naturali, hoc est charitas in corpore spiritali, puta in complexione virtutum. Quare charitas omni custodia servanda et custodienda est; tanta enim est eius dignitas, utilitas et necessitas, ut omnem custodiam exposcat. Audi S. Laurent. Iustin. in Ligno vitæ de charitate cap. 13. « De ipsa charitate hoc sentiendum est, quod sit recta voluntas, et ab omnibus terrenis ac præsentibus prorsus aversa, iuncta Deo inseparabiliter, et [Encomia charitatis.] unita igne quodam Sancti Spiritus, a quo est et ad quem refertur incensa, inquinamenti omnis extranea, corruptionis nescia, nulli vitio mutabilitatis obnoxia, super omnia, quæ carnaliter diliguntur, excelsa; affectionum omnium potissima, divinæ contemplationis avida, in omnibus semper invicta; summa actionum bonarum, salus morum, finis cælestium præceptorum, mors criminum, virtus pugnantium, palma victorum, sanctarum mentium arma, causa meritorum bonorum, præmium perfectorum; sine qua nullus Deo placuit, cum qua (si inquam illa perseveret) nullus umquam graviter peccare poterit; fructuosa in pœnitentibus, læta in proficientibus, gloriosa in perseverantibus, victoriosa in Martyribus, operosa omnino in omnibus fidelibus, ex qua quidquid est boni operis vivit. » Plura vide apud nostrum Alvarez de Paz de natura perfectionis spirit. l. 3. parte 2. 17.

[Exemplum.] Ita cor et charitatem omni custodia custodiebat S. Maria Oigniacensis, de qua scribit Cardin. Vitriaco (apud Surium die 23. Iunii extat) l. 1. Vitæ eius c. 6. « quod ab exiguis et venialibus culpis ita sibi caveret ut crebro ad dies quin-

decim nec unam inordinatam cogitationem in suo posset pectore reperire. » Et mox: « Tanta puritate cor suum custodire nitebatur, semper illud præ oculis habens: Qui modica negligit, paulatim decidit, ut ne verbum quidem ullum, aut aspectum inordinatum, nec inhonestum corporis habitum, nec risum immoderatum, nec indecentem vel indecorum corporis gestum, in ea umquam, aut certe raro, advertere potuerimus. »

Vers. 24. REMOVE A TE OS PRAVUM (Aquila et Theodot. *oris obliquitatem* vel *perversitatem*) ET DETRAHENTIA (Septuag. *iniusta*; alii, *infamia*; sic enim vertit Noster c. 2. 15.) LABIA SINT PROCUL A TE.) Post cordis custodiam præcipit oris custodiam; nam hæc æque ac illa perdifficilis est: *Linguam enim nullus hominum domare potest*, ait S. Iacob cap. 3. 8.

Per *os pravum* Rabbini accipiunt irrisionem; irrisores enim os depravant et intorquent Unde R. Salomon sic explicat, q. d. Ne illud facias, cuius gratia mortales de te obloquantur, atque in te ora obtorqueant. Aben Ezra vero, q. d. Ea cave a quibus in falsas opiniones detrudaris, quæ mentem suis vinculis implicent.

Melius alii per *os pravum* accipiunt os detractoris, q.d. Procul fuge a detrahente famæ proximi, ne audias eius detractionem: illa enim velut pestis et lepra vicinis audientibus contagium suum affricat, eosque inficit et interficit, uti docet S. Bern. serm. 24. in Cant. Optime hæc accipias plane ut sonant, q. d. Noli os tuum depravare, eoque aliis detrahere; posterius enim hemistichium explicat prius, scilicet *os pravum* explicant *labia detrahentia*. Sicut enim cordis proprii custodiam præcepit, sic et oris proprii custodiam præcipit: magna enim est cordis et oris sympathia et connexio: unde sicut mors naturalis incipit ab ore, indeque sensim proserpit ad cor, ut dixi vers. præced. sic et mors moralis ab ore et verbis proserpit ad cor et voluntatem.

Quare per *os pravum* plene et plane accipias omnem sermonem pravum, sive is mendacium sit, sive blasphemia, sive irrisio, sive calumnia, sive detractio, sive quid aliud. Vere S. Bern. *Detractor*, ait, *et libens auditor, uterque diabolum in lingua portat*. Et Eccles. cap. 10. 11. *Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit*. Vide quæ de malo detractionis dixi Ecclesiast. 3. 16. et cap. 28. 15. et Iacobi 3. v. 5. et seq.

Vers. 25. OCULI TUI RECTA VIDEANT, ET PALPEBRÆ TUÆ PRÆCEDANT GRESSUS TUOS.) *Recta* potius est adverbium quam nomen, q. d. Directe antrorsum respice, non retrorsum, nec dextrorsum vel sinistrorsum. Nam Hebr. נכח *nochach* idem est quod coram, ante, e regione, puta recta sive in directum. Hebr. est ergo: *Oculi tui in directum aspiciant, et palpebræ tuæ dirigant* (Chald. *dirigantur*) *coram te*; Pagn. *Palpebræ tuæ dirigant viam coram te*; Septuag. *Palpebræ tuæ annuant iusta*, id est, nutu et nictu oculorum innuant honesta; nam ex adverso *impudicus oculus impudici cordis est nuntius*, ait S. August. epist. 109. Unde auctor Catenæ Græcor. vertit: *Et palpebræ tuæ spectent ad iusta*, id est, inquit, nutibus ad nequitiam ne utaris, sed quilibet sensus ad honesta tantum tibi obsequium præstet; Tigur. *oculi tui ad ea sint intenti, quæ coram te sunt, et palpebræ tuæ recta inspiciant in ea quæ ante te sunt*; ut iter tuum recta dirigant, ait Vatabl. Hebr. enim יישרו *iaisciru* tam rectum facere quam dirigere significat.

Post cordis et oris custodiam sancit custodiam oculorum; oculi enim in amore (virtutis aut vitii) sunt duces: atque ut custodias cor, opus est præ cæteris sensibus et membris custodire oculos, æque ac linguam. Sensus ergo est, q. d. Oculos coerce, nec sinas eos circumcirca oberrare et vagari, ne hauriant formas aut species illecebrosas, quæ pravas in corde cupiditates excitent: quare oculos tuos rege, ut tantum aspiciant recta, id est coram, sive ante se, ad hoc ut pedes et gressus hominis, necubi offendat vel erret, dirigant: ad hoc enim dati sunt oculi, ut viam prælustrent per eamque dirigant iter totius corporis, quare ulterius non sunt iaciendi. Unde explicans subdit: *Et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos*, q. d. *Palpebræ*, id est oculi tui, ita vibrentur, ut viam præcipiant, per eamque inoffense dirigant pedes tuos, ulterius non ferantur; idcirco enim Deus eis dedit palpebras, ut eis coerceantur, ne aliorsum iaciantur. Magna enim est vis oculorum ad cor et mentem vulnerandam; species enim visa per oculos transit ad cor et mentem, illique suam formam et consequenter amorem vel odium imprimit, quæ species hæret in corde, etiam po[illegible]quam res visa abierit. Ita explicat S. Basil. libr. de S. V[illegible]g. Unde ibidem docet virginem in neminem debere defigere oculos et obtutum: « Oculi tui, ait, recta videant, et palpebræ tuæ innuant iusta, neque te palpebræ rapiant, neque capiaris oculis tuis. Quod si iuxta naturæ rationem tactus quidam est oculorum ad corpora iactus: et sicuti, cum in eos, qui morbo tenentur, oculorum obtutus diutius figimus, morbi ipsius consortes efficimur: contraque cum his quæ aciem naturaliter iuvant (uti color viridis, speculum aquæ limpidæ, etc.) infigimus luminum radios, secretissima naturæ vi inde proficit noster intuitus; ita profecto et cum in voluptatis indicia iniicimus oculos, animus voluptatis morbo fit saucius: sicut etiam cum viris bonis intendimus, magna in anima per oculos emolumenta suscipimus. » Ac deinde: « Dux enim et prævius ac pronubus oculorum iactus est eius, cuius ministræ sunt manus, tactus. »

Mystice et analogice hæc passim accipiunt de oculis mentis, q. d. Sicut oculos corporis, sic multo magis oculos cordis, rationis et mentis coerce, ut recta dumtaxat aspiciant ad ea quæ recta ratio facienda vel omittenda dictat, non oblique ad ea quæ cupiditas suggerit. Ita Beda, Caiet. Baynus, Iansen. et alii. Unde R. Salomon exponit, q. d. Veritatem et rectitudinem oculi tui inspicere studeant. Et R. Levi: Oculi tui dispiciant quod rectum verumque sit. Quin et S. Gregor. 3. p. Pastor. admonit. 16. in fine: « Palpebræ, ait, gressus præcedunt, cum operationem nostram consilia recta præveniunt; qui enim negligit considerando prævidere quod facit, gressus tendit, oculos claudit, pergendo iter conficit, sed prævidendo sibimetipsi non antecedit; atque idcirco citius corruit, quia quo pedem operis ponere debeat, per palpebram consilii non attendit. »

Et S. Ambros. lib. de Bono mortis, cap. 9. *Oculi tui recta videant*, etc. *Quod non esset dictum*, ait, *nisi frequenter errarent. Vidisti meretricem, captus es vultu eius, et forma decoram putasti: erraverunt oculi tui, perversa viderunt, aliena nuntiaverunt. Nam si vere vidissent, vidissent deformem meretricis affectum, inhorrentem procaciam, indecentem impudicitiam, marcentes libidines, tetram colluvionem, animæ vulnera, conscientiæ cicatrices*. Causam erroris subdit dicens: *Errat igitur oculus, ubi errat affectus. Affectus ergo deceptio est, deceptio visus*. Denique Beda: *Palpebræ præcedant gressus tuos, id est*, inquit, *iter iustitiæ; quo ingredi debeas, diligenter edisce, et in cunctis, quæ agere disponis, sollicitus ad quem sint ventura finem prævide*.

DIRIGE SEMITAM PEDIBUS TUIS, ET OMNES VIÆ TUÆ STABILIENTUR.) Chald. *dirigentur*. *Dirige*, Hebr. פלס *palles* id est *libra*, et ad libellam rectæ rationis adæqua semitam pedibus tuis, ut scilicet recta rationis, legis, prudentiæ et virtutis orbita incedas, non deflectas ad dexteram vel sinistram. Unde Septuag. vertunt: *Rectas orbitas fac pedibus tuis* (Aquila: *Cura* vel *muni viam pedum tuorum*; Symmachus: *Observa* vel *cave pedibus tuis*) *et vias tuas dirige*; Aquila, Symmach. et Theodot. ἑτοίμαζε, id est, *para* vel *firma*. Ita se explicat Salomon subdens; *Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram*. Pagninus: *Pondera semitam pedum tuorum, et omnes viæ tuæ stabilientur*; alii: *Regula* vel *trutina et æquilibra semitas pedum tuorum*; S. August. epist. 47. *Rectos cursus fac pedibus tuis*. Citat hunc locum S. Paulus iuxta Sept. Hebr. 12. 13. *Gressus* (græce est τροχιὰς eadem vox quæ hic, id est orbitas, semitas, gressus,) *rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret*. Est metaphora a stra- Vers. 26.

toribus viarum; hi enim æque ut fabricatores domorum, ut vias recte sternant et complanent, illas ad libellam dimetiuntur, sternunt et fabricant; nullo enim pacto erigi possunt fabricæ vel viæ, nisi facierum angulorumque rectitudo per perpendiculorum indaginem exploretur: eaque præcipua est observatio in ædificiis, æque ac pavimentis moliendis, ut structuræ omnes perpendiculo respondeant, eque proclinationes, ut ait Vitruvius libr. 6. cap. 11. et . 7. cap. 3. in ullam partem habeant. Simili modo stru a virtutum in fabrica animæ debet fieri ad perpendiculum, puta ad rectitudinem rationis et prudentiæ, qua virtutes singulæ per se, et comparatæ cum aliis, rectum teneant ordinem et commensurationem, quam præscribit lex et recta ratio, nec in alterutram partem lateralem propendeant aut devergant. Sic enim opus erit appensum linea rationis libratumque.

R. Salomon Hebr. *palles* exponit, q. d. Pondera divini præcepti violationem cum mercede et præmio, pœnas item scelerum et præmia compara; tunc enim recte eliges honestum et spernes peccatum.

Porro S. August. epist. 47. cuius verba recitabo v. seq. censet hic alludi. imo probari liberum arbitrium, q. d. *Libra semitam pedibus tuis,* hoc est accipe libram vel libellam liberi arbitrii, in eaque gressus et actiones tuas trutina, ut in æquilibrio rectæ rationis consistant, nec in alterutram partem earum bilances devergant, q. d. Vide quomodo vivas: recta regiaque sapientiæ et virtutis via incedito. Quod si id feceris, viæ, id est actiones tuæ stabilientur. ut stabiles et firmæ in virtute perseverent, ac dirigentur a Domino, ut prosperos habeant successus; hi enim pendent a Deo; Deus enim est causa omnis sortis et fortunæ nostræ, adeoque ipse est fortuna fortunans, qui hosce fortunat, illos non, uti ostendi Genes. 31. 27. et seq.

Mystice pedes sunt affectus animi, hi per sapientiam regulandi sunt, ut ad bonum tendant. Ita auctor Catenæ Græcorum. Rectas semitas, inquit, appellat animæ vires, quibus nixa in virtutibus progreditur, deque uno opere bono ad aliud provehitur. At vero animæ pedes eiusdem sunt impetus, per quos de hoc in illud fertur.

Vers. 27. NE DECLINES AD DEXTERAM, NEQUE AD SINISTRAM: AVERTE PEDEM TUUM A MALO.) Chald. *transfer pedem tuum a malo.* Sensus litteralis est clarus, q. d. Dirige gressus tuos iuxta regulam rectæ rationis, legis et voluntatis divinæ, ut ab ea in neutram partem, puta nec ad dexteram, nec ad sinistram declines, iuxta illud Isaiæ c. 30. v. 21. *Hæc est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.*

Symbolice S. August. in Deuter. quæst. 48. et alii per *dexteram* accipiunt prospera, et per *sinistram,* adversa. Baynus per *dexteram* accipit amicos, et per *sinistram,* inimicos, q. d. Nec amore prosperorum et amicorum, nec timore adversorum et inimicorum deflectas a recta virtutis via. Olympiod. vero in Catena Græcorum per *dexteram* accipit honorem et gloriam, per *sinistram* crucem et ignominiam, q. d. Si propter vitæ integritatem honoreris, ne efferaris animo: si vilipendaris, ne animum despondeas, aut ab officio desistas. Rursum S. August. l. 2. de Peccat. mer. c. 35. *Non declines,* inquit, *in dexteram superba præsumptione iustitiæ, nec in sinistram secura delectatione peccati.*

Moraliter, ex hoc loco S. Gregor. Nazianz. orat. 26. docet nimium zelum æque cavendum ac torporem, temeritatem æque ac pigritiam: « Æque enim, ait, inutiles sunt iners ac supina segnities et imperitus fervor; ille ad bonum minime accedens; hic autem ulterius cadens ac dextro dexterius aliquid efficiens. Atque id probe cognitum et exploratum habens Salomon: Ne declines, inquit, ad dexteram, neque ad sinistram, ne per contraria in æquale malum, hoc est, in peccatum incidas. » Et Cassianus l. 11. de Instit. renunt. c. 4. « Ne divertaris ad dexteram, neque ad sinistram, id est, ne tibi de virtutibus blandiaris et dextris successibus ac spiritualibus extollaris, nec deflectens ad sinistrum tramitem vitiorum, secundum Apostolum, gloriam tibi ex eis in tua confusione conquiras. Nam cui sub specie succinctæ vestis ac nitidæ cenodoxiam non potuit diabolus generare, pro squalida et inculta ac viliore conatur inserere; quem potuit per honorem deiicere, humilitate supplantat; quem scientiæ et elocutionis ornatu nequivit extollere, gravitate taciturnitatis elidit. Si ieiunet palam, vanitatis gloria pulsatur: si illud contemnendæ gloriæ causa contexerit, eodem vitio elationis obtunditur. »

VIAS ENIM, QUÆ A DEXTRIS SUNT, NOVIT DOMINUS: PERVERSÆ VERO SUNT, QUÆ A SINISTRIS SUNT.) Hic versus non est in Hebræo, nec in Chaldæo, nec in Complutensi, vel Regia Latina, nec in Caietan. nec in manuscriptis nonnullis vetustis; est tamen in Sept. ex quibus eam Noster transcripsit. Unde colligas nostram Vulgatam versionem non per omnia puram putam esse S. Hier. quam scilicet ipse concinnavit ex Hebræo, cum nonnulla ex Septuag. sint addita, quæ non extant in Hebræo. Ex Septuag. eamdem legunt S. Gregorius Nazianzen. S. Hieronymus, S. Augustinus, S. Cyprianus, Beda locis mox citandis. Perperam ergo Lyranus et Caietanus censent eam ex glossa aliqua in textum vitio scriptorum irrepsisse.

Dextrum vocatur bonum et felix, cur? Ratio

Nota: *Dextrum* significat bonum et felix, *sinistrum* malum et infelix. Primo, quia Gentiles illas voces sic usurpabant, et vero ita censebant. Unde Græci dextra fulmina censebant boni et felicis ominis, sinistra vero mali et infelicis. Secundo, quia dextra pars animalis potior
1. et robustior est sinistra, quæ infirmior est, deficiens et
2. quasi manca. Unde quæ sinistra manu fiunt, minus recte
3. fiunt. Tertio, quia motus principium est a dextra parte. In homine enim et animalibus mutatio loci a dextra proficiscitur, eo quod ad impulsum expeditior sit ob calorem hepatis, et solidiorem eius partis ac firmiorem musculorum naturam, uti docet Aristot. l. 3. de Part. animal. c. 4. et Galenus, 7. Aphorism. 44. Hinc et Physici Orientem, a quo cælum moveri incipit, vocant dexteram cæli
4. partem. Quarto, quia veteres in iudicio de moribus virtutes et virtute præditos collocabant a dextris, vitia et vitiosos a sinistris. Quocirca Lactantius disputans de T littera Pithagoræ, indice virtutis et vitii l. 6. de vero Cultu c. 5. *Quid enim,* inquit, *opus est T littera in rebus contrariis atque diversis? sed altera illa melior conversa est in Solis ortum, altera illa deterior ad occasum; quoniam qui veritatem ac iustitiam sequitur, is accepto immortalitatis præmio, perenni luce potietur, qui autem ab illo malo duce illectus prætulerit vitia virtutibus, mendacium veritati, necesse est ad occasum et tenebras deferatur.* Accedit Aristot. l. 2. de Cælo c. 2. qui de Pythagoricis loquens, ait: Via virtutis propterea, inquiunt, dextera dicitur, quia ad orientem solem tendit, id est ad lucem atque splendorem; via vero vitii sinistra, quia occidentem versus, id est in noctem tenebrasque defertur. Hinc *dexter* idem est quod prosper et propitius, ut Quintil. lib. 4. *Adsit Domitianus dexter ac volens.* Et Virgil. 8. Æneid.

Et nos, et tua dexter adi pede sacra secundo.

Sensus ergo est, q. d. Vias, quæ a dextris sunt, id est actiones bonas et laudabiles, ideoque felices quæ nos constituent ad dexteram Christi in die iudicii inter electos et beatos, *novit,* id est approbat, amat, promovet, prosperat et beat Dominus: odit vero destruit et punit eas quæ a sinistris sunt, puta malas et probrosas, ideoque infelices, quæ impios constituent in die iudicii a sinistris Christi inter damnatos et reprobos. Accedit S. Aug. quæst. 48. in Deut. ubi per vias dextras accepit cælestia, per sinistras terrena.

Verum difficultas est in nexu contextus; videtur enim hic esse amphibolia, imo contradictio, ac posterior pars repugnare priori. Quomodo enim consentit τὸ *ne declines ad dexteram* cum eo quod subdit: *Vias quæ a dextris sunt novit,* id est probat, *Dominus?* si enim eas probat, ergo illæ non declinandæ, sed sequendæ et ambiendæ sunt.

Primo, S. August. epist. 47. ad Valentinum hinc pro-

bat necessitatem gratiæ æque ac liberi arbitrii: *Quia*, ait, *si non esset liberum arbitrium, non diceretur: Rectos cursus fac pedibus tuis, et vias tuas dirige: ne declines in dexteram, neque in sinistram. Et tamen sine Dei gratia, si posset hoc fieri, non postea diceretur: ipse autem rectos faciet cursus tuos, et itinera tua in pace producet.* Et mox: *Vias, quæ a dextris sunt, novit Dominus, quomodo intelligendum est, nisi quia ipse fecit vias dexteras, id est vias iustorum, quæ sunt opera bona, quæ utique præparavit Dominus* (*sicut dicit Apostolus*) *ut in illis ambulemus? vias autem sinistras, perversas, id est vias impiorum, non utique novit, quia non eas ipse fecit in homine, sed homo sibi.* Obiicit deinde sibi S. August. cur ergo dixit: *Ne declines in dexteram neque in sinistram, cum potius dicere debuisse videatur: Tene dexteram, et ne declines ad sinistram?* Ac respondet, *declinare in dexteram, qui bona ipsa opera quæ ad vias dexteras pertinent, sibi vult assignare, non Deo. In sinistram vero*, qui omnia gratiæ tribuens, et nihil libero arbitrio dicit: *Faciamus mala ut veniant bona* q. d. *Non sic defendatis liberum arbitrium, ut ei bona opera sine Dei gratia tribuatis; nec sic defendatis gratiam, ut quasi de illa securi mala opera diligatis.*

Secundo, S. Chrysostomus ex variis in S. Matthæum locis hom. 8 censet hic ludi in nomine dextrum et sinistrum, aliterque accipi quam paulo ante. Hic enim per dextras vias, vel, ut ipse legit, partes, accipit iustos; per sinistras, peccatores; quia Christus in die iudicii iustos et electos statuet a dextris, peccatores et reprobos a sinistris, Matth. 25. et sic explicat illud Matth. 6. vers. 3. *Te faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua*, q. d. Cum dextera das eleemosynam, noli te apud sinistram, id est apud avaros et peccatores, iactitare.

Tertio, S. August. lib. 2. de Peccat. merit. et remiss. cap. 35. « In dexteram declinare, inquit, est seipsum decipere, dicendo se esse sine peccato; in sinistram autem propter nescio quam perversam atque pravam securitatem, se tamquam impune dare peccatis. Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus (Christus) qui solus sine peccato est, et nostra potest delere peccata; perversæ autem sunt quæ a sinistris sunt amicitiæ cum peccatis. »

Verum hæc videntur mystica potius quam litteralia, nec dubium lectoris animum explent. Dico ergo hanc sententiam: *Vias, quæ a dextris sunt, novit Dominus*, etc. cohærere cum proxime præcedenti: *Averte pedem tuum a malo* (scilicet capessendo vias quæ a dextris, non autem illas quæ e sinistris sunt) non autem cum illa remotiore: *Ne declines ad dextram, neque ad sinistram.* In proverbiis enim, uti sæpius monui, sunt multæ sententiæ disparatæ, nec inter se connexæ; per tales enim gnomas prisci tradebant suam sapientiam. Forte etiam ex alio loco eam huc transtulerunt Septuag. nam hoc loco non exstant in fonte Hebræo. Sic enim aliæ sententiæ nonnullæ ex uno loco in alium traductæ sunt a collectoribus earumdem, uti ostendi Proœmio in Ecclesiasticum.

Porro una sententia alteri non est contraria, sed una cum altera recte consentit: nam cum ait vias a dextris nosci et probari a Domino, perversas vero esse sinistras; tunc dextrum et sinistrum inter se sola comparantur, ac per dextrum significatur via virtutis, quia hæc coram Deo est dextera, id est proba et felix; per sinistrum significatur via vitii, quia hæc coram Deo est sinistra, id est reproba et infelix. Cum vero ait: *Ne declines ad dexteram neque ad sinistram;* tunc dextrum et sinistrum non inter se, sed cum media virtutis via comparat, ideoque dextrum et sinistrum significant vitia utrimque virtuti, quæ in medio est, per excessum vel defectum opposita. Virtus enim est in medio, a quo declinat vitium oppositum in dextrum per excessum, in sinistrum per defectum. Via ergo virtutis media est dextera, a qua si declines ad dexteram vel sinistram, aberras et peccas. Itaque vis est in τῷ *ne declines*; hæc enim particula mutat phrasim et appellationem, ut loquuntur Logici. Nam via dextera est via virtutis; declinare vero ab hac dextera est vitium, sive declines dextrorsum sive sinistrorsum; omnis enim declinatio et recessus a medio, quod præscribit virtus, est vitium. *Non ergo dexteram viam ambulare, sed ad dexteram declinare prohibemur*, ait Beda.

Ita acute explicat S. Gregor. Nazianz. orat. 26. « Ne declines, inquit, ad dexteram, neque ad sinistram; ne per contraria in æquale malum, hoc est in peccatum incidas. Quamquam alioqui quod natura dextrum est, his verbis laudat: Vias dextras novit Deus; perversæ autem sunt sinistræ. Qui fit igitur ut qui dextrum laudat, idem rursum a dextro nos abducat? Intelligit profecto quod dextri speciem habet, cum revera tale non sit. Quod etiam spectans alio loco inquit: Ne magnopere iustus sis, nec supra modum sapiens, Eccl. 7. Par etenim iustitiæ atque sapientiæ detrimentum affert acris tam in actione, quam in sermone animi impetus, a bono nempe, et a virtute propter excessum excidens. Hanc enim defectus et excessus peræque labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio. Nemo igitur sapientior sit quam Rom. 12.
conveniat, nec lege exactior, nec luce splendidior, nec norma rectior, nec præcepto divino sublimior. Id vero qua tandem ratione consequemur? Nempe si modesti et compositi esse curemus, naturæ leges comprobemus, rationem ducem sequamur, ordinem et disciplinam non aspernemur. »

Et S. Hieron. in cap. 12. Zachar. *Devorabunt* (inquit) *duces Iudæ et tribuni ad dexteram et ad sinistram eos qui in medio itinere incedere noluerunt, nescierunt* [illegible]; *unde Dei populus pollicetur: Nec ad dexteram, nec ad sinistram declinabimus; via regia gradiemur*, *Num.* 20. *Via dextra parcitas est, quam Græci* [illegible] *vocant: sinistra, luxuries; media rectaque, frugalitas. Omnes igitur qui sunt in via dextra, quibus dicitur: Ne sis iustus nimis: et in sinistra qui audiunt: Viæ* Eccle. 7.
quæ ad sinistram sunt, perversæ sunt, devorans flamma consumet. Idem Ecclesiast. cap. 10. explicans illud: *Cor sapientis in dextera, etc. Et in Evangelio, ait, præcipitur ut nesciat sinistra quid faciat dextera sapientis*, Matth. 6. *Et quando percutimur in maxillam dexteram, non iubemur sinistram genam præbere percutienti, sed alteram dexteram; iustus enim sinistram in se non habet, sed totum in eo dextrum est. Et cum ad iudicandum Salvator venerit, agni a dextris, hædi vero a sinistris erunt*, Matth. 25. Et in Proverbiis scribitur: *Dextras vias novit Dominus; quæ autem perversæ sunt, a sinistris sunt. Qui ergo sapiens est, semper de futuro sæculo cogitat, quod ducit ad dexteram; qui vero insipiens est, de præsenti, quod positum est in sinistra. Quæ quidem secutus idem philosophus et Poeta ait:*

Dextera quæ magni Ditis sub mœnia ducit.
Hac iter Elysium nobis, at læva malorum
Exercet pœnas, et ad impia tartara mittit.

« Firmianus quoque noster, in præclaro institutionum suarum opere, Y litteræ meminit, et de dextris ac sinistris, hoc est de virtutibus et vitiis, plenissime disputavit. Nec putemus huic sententiolæ illud esse contrarium in quo dicitur: Ne declines in dexteram, neque in sinistram; hic enim pars dextera pro bono accipitur; ibi vero non tam dextera, quam declinatio dexteræ accusatur: ne plus sapiamus quam sapere nos necesse est: quia virtutes in medio sunt, et nimietas omnis in vitio est. »

Accedit et S. August. epist. 47. « Averte, ait, pedem tuum a via mala, hoc est a sinistra. Quod manifestat in consequentibus, dicens: Vias enim quæ a dextris sunt, novit Dominus Deus: perversæ vero sunt quæ a sinistris sunt. Eas utique vias ambulare debemus, quas novit Dominus Deus, de quibus in psalmo legitur: Novit Dominus viam iustorum, et via impiorum peribit; hanc enim non novit Dominus, quia sinistra est. Sicut dicturus est etiam illis ad sinistram constitutis: Non novi vos. Quid autem quod ille non novit, qui utique novit omnia, sive bona hominum, sive mala? Sed quid est? Non vos novi, nisi tales vos ego non feci? Quemadmodum illud quod

dictum est de ipso Domino Iesu Christo: Quia non noverat peccatum; quid est (Non noverat) nisi quia non fecerat? Ac hoc quod dictum est: Vias quæ a dextris sunt novit Dominus, quomodo intelligendum est, nisi quia ipse fecit vias dextras, id est vias iustorum, quæ sunt utique opera bona, quæ paravit Deus (sicut dicit Apostolus) ut in illis ambulemus? vias autem sinistras, perversas, id est vias impiorum, non utique novit, quia non eas ipse fecit in homine qui fecit hominem, sed homo sibi. Propter quod dicit: Odivi autem ego perversas vias malorum, ipsæ sunt a sinistris. »

IPSE AUTEM RECTOS FACIET CURSUS TUOS; ITINERA AUTEM TUA IN PACE PRODUCET.) q. d. Si ingressus fueris vias quæ a dextris sunt, id est vias probas et honestas, Deus, qui illas novit, id est probat et prosperat, rectos faciet, id est diriget, cursus vitæ tuæ, ut in illis feliciter et animose progrediaris per plures annos vitæ, quos tibi pacificos dabit, facietque ut tandem moriens in pace, expectans felicitatem æternam obdormias et conquiescas. Unde Polyeron. in Catena Græcorum: « Tu, ait, abstine ab omni malo et peccato: Ille interim viam tuam ad bona diriget, tuosque inimicos evertet. Indicat per hæc autem complurium rerum eventus in nostra potestate positos non esse, sed in Dei voluntate. Is enim est qui hominum studia in terris, cæteraque omnia quæ ad æterna illa bona, quæ in cælis reposita habemus, spectant, recte provideque administrat. » Præclare Seneca: « Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo deos, non subibit te veneratio eius? non dices: Ista res maior est altiorque quam ut credi similis huic in quo est corpusculo, possit? vis istuc divina descendit, animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem; cælestis potentia agitat. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque maiori sui parte illic est, unde descendit. »

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet fugiendam esse meretricem ut pestem. Remedium fugæ suggerit v. 15. dilectionem uxoris propriæ: sic enim vitabitur aliena; amor enim castus pellit incestum, uxor meretricem.

1. Fili mi, attende ad sapientiam meam, et prudentiæ meæ inclina aurem tuam, 2. Ut custodias cogitationes, et disciplinam labia tua conservent. Ne attendas fallaciæ mulieris: 3. Favus enim distillans labia meretricis, et nitidius oleo guttur eius: 4. Novissima autem illius amara quasi absynthium, et acuta quasi gladius biceps. 5. Pedes eius descendunt in mortem, et ad inferos gressus illius penetrant. 6. Per semitam vitæ non ambulant, vagi sunt gressus eius, et investigabiles. 7. Nunc ergo fili mi audi me, et ne recedas a verbis oris mei. 8. Longe fac ab ea viam tuam, et ne appropinques foribus domus eius. 9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli; 10. Ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena, 11. Et gemas in novissimis, quando consumpseris carnes tuas et corpus tuum, et dicas: 12. Cur detestatus sum disciplinam, et increpationibus non acquievit cor meum, 13. Nec audivi vocem docentium me, et magistris non inclinavi aurem meam? 14. Pene fui in omni malo, in medio ecclesiæ et synagogæ. 15. Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui: 16. Deriventur fontes tui foras, et in plateis aquas tuas divide. 17. Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui. 18. Sit vena tua benedicta, et lætare cum muliere adolescentiæ tuæ. 19. Cerva charissima, et gratissimus hinnulus; ubera eius inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter. 20. Quare seduceris fili mi ab aliena, et foveris in sinu alterius? 21. Respicit Dominus vias hominis, et omnes gressus eius considerat. 22. Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur. 23. Ipse morietur, quia non habuit disciplinam; et in multitudine stultitiæ suæ decipietur.

Vers. 1. FILI MI, ATTENDE AD SAPIENTIAM MEAM (Septuag. *Sermonibus meis appone aurem tuam*,) ET PRUDENTIÆ MEÆ INCLINA AUREM TUAM.) Salomon novum sapientiæ documentum de fuga meretricis daturus, more suo discipuli attentionem excitat, ut ille advertat et ponderet quanti illud sit momenti. Dicit ergo illi: Silens studiose attende et intende meis sermonibus. Nam silentium discipuli disciplinæ custodia est. Unde Pythagoras suis discipulis silentium quinquennale indicebat.

Vers. 2. UT CUSTODIAS COGITATIONES, ET DISCIPLINAM LABIA TUA CONSERVENT.) Septuag. *Ut custodias cogitationem bonam* (Aquila, Symmach. et Theod. *scientiam bonam*) *sensus autem labiorum meorum mandat tibi*, q. d. Labia mea enuntiant internam meæ sapientiæ cogitationem, eiusque sensum, ac mandant ut illum simpliciter, uti enuntiatur, accipias, menti imprimas et opere exsequaris. Alii legunt: *Sensum labiorum meorum mando tibi. Cogitationes* ergo hic non discipuli, sed sapientiæ et Salomonis accipe, q. d. Attende ut custodias meos conceptus, meas cautiones, mea consilia, ut vertit Vatablus. Unde Chald. vertit, *ut admonitus sis in consilio*; Syrus, *ut cautus sis in cogitatione*; R. Levi, *ut custodias cogitationes, quibus instituaris ad prudentiam*. Sic et Aben Ezra. Consequenter tamen cogitationes quoque discipuli accipe; qui enim custodit cogitationes sapientiæ, hic utique et suas custodit. Nam hanc suarum custodiam docent et præscribunt cogitationes et consilia sapientiæ. Unde S. Greg. 3. p. Pastor. admon. 15. *Ut custodias cogitationes tuas: Nihil quippe, ait, in nobis est corde fugacius, quod a nobis toties recedit, quoties per pravas cogitationes defluit. Cum ergo cogitatio per custodiam restringitur, cor, quod fugere consuevit, invenitur.*

NE ATTENDAS FALLACIÆ MULIERIS.) Hæc verba non sunt in Hebr. expresse, sed tacite subintelliguntur. Unde Septuag. et ex iis Noster ea expresserunt. Quocirca hæc verba pendent ab iis quæ sequuntur: *Favus enim distillans labia meretricis*, etc. ex iis enim hæc conclusio deducitur: *Ergo ne attendas fallaciæ mulieris.* Igitur per *fallaciam* intelligit blanditias, mollitiem et elegantiam verborum, pulchritudinem, ornatum vestium, faciei fucum, fictiones, artes et fraudes, quibus meretrices amasios ad se pellicere, inescare, et pervertere solent. Unde Septuag. habent: *Ne intendas* φαύλῃ, id est malæ, pravæ, perversæ, *fallaci mulieri*; S. Hieron. in c. 23. Isaiæ: *Ne attendas pessimam* (S. Cyril. l. 15. de Adorat. *improbam*) *mulierem*; quare mirum est Arabicum vertere: *Ne*

Digitized by Google

ausculies mulieri bonæ; S. Chrysost. hom. 14. ad Popul. legit: *Ne discas pulchritudinem alienam, et ne occurras mulieri fornicanti; mel enim*, etc., quasi hæc pertineant ad oculos, ac si dicat: Noli aspicere faciem pulchram meretricis fucatæ et comptæ, quia hæc pulchritudo *aliena* est, id est alienæ mulieris, quæ tua non est uxor. Rursum *aliena* quia pulchritudo hæc sæpe non est naturalis, sed fucata, et aliunde, puta a stibio, purpurisso et fuco, atque a vestibus et gemmis mutuata. Maxime enim mulier ferit et vulnerat aspicientem per pulchram faciem et oculos, instar serpentis et basilisci. Magis tamen hoc loco respicit ad verba blanda et fallacia meretricum, ut patet ex seq. Hisce enim multos decipiunt et dementant, præsertim accedente fuco faciei et oculorum. Unde de eis canit Codrus:

Sidera non tot habet cœlum, non flumina pisces,
Quot scelerata gerit fœmina mente dolos.

Cum enim mulier nec viribus, nec ingenio, nec consilio polleat; hinc ad dolos se convertit, ut quod illis non potest, hisce obtineat et perficiat: sicut animalia imbellia eadem de causa dolosa sunt, ut vulpes, simiæ, feles, etc., cum ex adverso leones, tigrides, lupi non dolosi, sed violenti sint: quia cum viribus et robore sua exsequantur, dolo non indigent. Adde mulierem quid serpentinum habere. Videtur serpens Evam seducens, illi totique sexui suam indolem et fraudes inhalasse. Adde et meretricum malitiam studiumque fallendi, imo continuum exercitium, quo novas in dies decipiendi artes excogitant, ut non aliud cogitare, non aliud somniare, ac totæ ex fraudibus consutæ videantur. Idem argumentum tractat Ecclesiast. cap. 25. v. 22. ubi plura hac de re dixi. Quare hic brevis ero.

Præclare S. Hier. lib. contra Iovin. sub finem: « Amor formæ rationis oblivio est, et insaniæ proximus, fœdum minimeque conveniens animo sospiti vitium; turbat consilia; altos et generosos spiritus frangit, a magnis cogitationibus ad humillimas detrahit; querulos, iracundos, temerarios, dure imperiosos, serviliter blandos, omnibus inutiles, ipsi novissime amori facit. Nam cum fruendi cupiditate insatiabilis flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit; odium sui facit, et ipsi novissime sibi odio est ». Et post nonnulla: « Doctissimi viri vox est, pudicitiam imprimis esse retinendam: qua amissa omnis virtus ruit. In hac muliebrium virtutum principatus est, hæc pauperem commendat, divitem extollit, deformem redimit, exornat pulchram: bene meretur de maioribus, quorum sanguinem furtiva sobole non vitiat ».

Mulieris descriptio.

Quocirca S. Aug. lib. de Honest. mulier. c. 2. « Inter alia, ait, certamina Christianorum sola dura sunt prælia castitatis, ubi quotidiana est pugna, et rara victoria. Gravem namque sortita est castitas inimicum, cui quotidie resistitur et semper timetur ». Et S. Ephrem. serm. adversus improbas mulieres: « Quid enim est mulier? ait: Laqueus comptus, et homines in voluptates illiciens quæ splendida quidem specie et excelso collo oculis annuit, et genis arridet, lingua vero dulciter canens voce alios decipit, et sermone pellicit, etc. Quid est mulier? naufragium super terram, fons nequitiæ, thesaurus immunditiæ et malitiæ, mortifera conversatio atque confabulatio, oculorum pernicies, animarum exitium, cordis spiculum, iuvenum perditio, sceptrum inferni, et concupiscentia præceps. Quid est mulier? causa diaboli, requies serpentis, diaboli consolatio, dolor inconsolabilis, caminus succensus, malitia incurabilis, diurna confabulatio, hospitium lascivorum et officina dæmonum etc. » Hac de causa S. Hier. ad Nepotianum de vita clericorum et sacerdotum: « Hospitiolum, ait, tuum aut raro aut numquam mulierum pedes terant. Omnes puellas et virgines Christi aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige. Ne sub eodem tecto mansites: nec in præterita castitate confidas. Nec sanctior Davide, nec Samsone fortior, nec Salomone potes esse sapientior. Memento semper quod paradisi colonum de possessione sua mulier eiecerit ».

Ars fallendi mulierum.

Porro inter alias meretricum fallacias est hæc una e præcipuis, quod ita fugiunt, ut velint videri; ita pugnant, ut velint vinci; ita odia exercent, ut tunc ament maxime. Ita de Cleopatra scribit Plutarch. in Antonio: *Dabat operam ut sæpe lacrymans videretur, statim autem lacrymas abstergebat, occultabatque, quasi vellet Antonium latere.* Audi S. Hier. ep. 47. *Palliolum interdum cadit, ut candidos nudet humeros, et quasi videri noluerit, celat festina, quod volens detexerat.* Quocirca adolescens rogatus a meretrice cur nolit se audire, nec attingere, apud Plautum in Bacch. respondet:

Quia isthæc lepida sunt memoratui,
Eadem in usu, atque ubi periculum facias, aculeata sunt:
Animum fodicant, bona destimulant, facta et famam sauciant.
Apage a me, apage.

S. Nilus in Sententiis c. de fornicatione: *Mulierum*, ait, *cœtus fuge; ut primum eas conveneris, depressa humi facie leniter ac sedate loquuntur, atque eiusmodi lacrymas edunt, quæ commiserationem redoleant: modesteque sese componunt, et frequenter ingemiscunt: de castitate percunctantur, et studiose ac diligenter audiunt. Si eas prospexeris, paulisper caput attollunt. Post etiam defixioribus oculis te intuentur, ac subrident, imo profusum et dissolutum risum edunt, ac denique omnes mortis hamos et præstigiarum illectamenta* (imo philtra et veneficia) *atque omnis generis casses, quibus anima obsidetur, expediunt.* Et mox: *Viret*, ait, *herba, quæ aquis propinqua est, et libidinis affectus in muliebri colloquio. Forma fucata intemperantium exitium, et naufragium est.* Quamobrem S. Greg. Nazianz. in præceptis ad virgines:

Virgo, ait, *sis oculis, virgo sis auribus, atque*
Lingua; nam tribus his facile est decedere recto.

Diogenes duas mulierculas inter se colloquentes conspicatus: *Aspis*, ait, *a vipera venenum mutuatur*; ita Antonius in Melissa, p. 2. c. 34. Secundus Philosophus, rogatus ab Adriano Imp. *quid esset mulier?* respondit: *Viri naufragium, domus tempestas, vitæ captivitas, leæna complectens, exornata Scylla, animal malitiosum, malum necessarium.* Ita Maximus serm. 39. Ubi et citat sanctum Basilium dicentem: *Insipientissimæ mulieres naturali pulchritudine carentes ad colores confugiunt, et sunt, ut ita dicam, ornatæ ad spectaculum, per ornatum inornatæ, et per dedecus ac turpitudinem turpiores.* Plura vide apud auctores iam citatos, et Tiraquellum in leg. IX. connubial.

Moralis de voluptate.

Mystice, omnia quæ hic de meretrice dicuntur, Olympiodorus et Polychron. in Catena Græc. ac S. Hieron. in cap. 6. Ezech. et alii adaptant hæresi; Lyran. idololatriæ; tu adapta voluptati et concupiscentiæ, de qua scite ait Damascen. lib 3 Parall. cap. 28. ex S. Chrysost. *Cani similis est voluptas, o homo; si eam propellas, fugit; si alas, remanet. Malorum omnium metropolis est voluptas.* S. Basil. exhort. ad baptismum: *Voluptas*, ait, *diaboli hamus est ad exitium trahens. Voluptas peccati mater est; voluptas sempiterni vermis nutrix, quæ eum, qui se fruitur, ad aliquod tempus delinit, post autem felle amarius digeritur.* Sanctus Gregorius Nazianz. in Tetrastichis: *Omnis vitii esca est voluptas obiecta, ad exitii hamum avidiores animos facile attrahens.* Quocirca voluptatem quasi meretricem ita pingit Claudian. l. 2. in Laudes Stiliconis:

Blanda quidem vultu, sed qua non tetrior ulla,
Interius fucata genas, et amicta dolosis
Illecebris, torvos auro circumligat hydros,

puta serpentes.

Igitur:

Sperne voluptatem, nocet empta dolore voluptas.

Quæcumque ergo de meretrice iam dicta, et deinceps dicenda sunt, mutato nomine concupiscentiæ attribue.

Rursum Beda, Cyril. Alexand. lib. 15. de Adorat. et Cyril. Hierosol. de decem dogmat. catechesi 4. et S. Hieron. in c. 65. Isaiæ per meretricem accipiunt sapientiam humanam, quæ instar meretricis fucata, et pigmentis e-

loquentiæ illita, melle dulciores; oleo nitidiores effundit sermones.

Ver. 3. FAVUS ENIM DISTILLANS LABIA MERETRICIS, ET NITIDIUS OLEO GUTTUR EIUS.) Hebr. *Quia favum distillant labia extraneæ, et lenius oleo palatum eius.* Ita Pagnin. et Vatablus: qui pro *lenius* vertit, *blandius*; alii, *lubricius*; alii, *levigatum præ oleo guttur eius*; Arabic. *Quoniam mel distillat ex duobus labiis mulieris meretricis, os tuum brevi tempore oblinet* mellitis et oleatis verbis; Sept. *Mel enim distillat a labiis fornicariæ, quæ ad tempus impinguat fauces tuas:* Hebr. enim חלק *chalac* idem est quod mollis, tener, levis, lenis, lubricus; talia autem solent esse pinguia. Forte etiam Sept. pro *chalac* legerunt חלב *cheleb* id est adeps, pinguedo. *Impinguat* ergo, id est pingui blanditiarum oleo delinit, mulcet, infarcit, inescat. Unde Syrus vertit: *Molliora oleo verba eius*; Chald. *Lenius oleo guttur eius.* Apposite Hugo Victorin. l. de Carnal. nuptiis vitandis. *In favo mellis*, ait, *duo sunt, scilicet mel et cera. In facie meretricis similiter duo sunt, scilicet decor et gratia, hoc est pulchritudo oris, et dulcedo sermonis. Cera succendit ignem, mel præbet dulcedinem; sic pulchritudo meretricis igne libidinis inflammat carnem, blandimento lenocinantis sermonis subvertit mentem, stillat mel ex cera, dum meretrix verba sua mollit et facit dulcia.*

Rursum amoris emblema est alveolus apum ex quo prodit absynthium, hoc est, *ex dulci amaritudo:*

Vidisti alveolis si forte absynthia nasci:
Sic specie dulci torquet amarus amor.

S. Chrysost. hom. 14. ad Populum *favum* labiorum refert ad oscula blanda meretricum, nitidum guttur præ oleo ad sermones blandos earumdem; Hugo vero Cardin. *oleum* refert ad earum unguenta, quibus se inungunt ut gratum odorem redoleant et spargant. « Meretrix enim, ait Chrysost. amare nescit, sed insidiatur tantum; venenum habet illius osculum, et toxicum os perniciosum. Si vero non statim apparet, propterea magis ipsam fugere oportet, quoniam obtegit perniciem, et mortem habet celatam, nec a primordiis manifestam apparere permittit. Itaque si quis voluptatem sectatur, et vitam lætitiæ plenam, fornicantium consortia mulierum fugiat: bellis enim innumeris et tumultibus amatorum animos implent, et continuas ipsis pugnas contentionesque concitant per verba, per opera omnia. » Et S. Basil. de Virgin. « Formosorum, ait, oscula cavere oportet, non secus ac venenatorum animalium morsus; diffunditur enim virus ex osculo in omne corpus. »

Melius alii passim utrumque referunt ad verba meretricum; hæc enim ipsæ ita edulcorant, ut mel stillare (unde Diogenes ea vocabat *mellitum laqueum*) ita emolliunt, ut oleo molliora videantur, ac efficacissima sint ad animos quantumlibet viriles deliniendos et emolliendos; instar olei enim lubricant et influunt in animos, eosque emolliunt, enervant et effœminant: sunt enim voces et cantus Sirenum. Unde Ulysses, id est vir sapiens, obturat aures, et fugit, ne iis dementetur et perdatur. Audi S. Fulgentium l. 2. Mythologiæ: « Sirenes, ait, græce tractoriæ dicuntur; tribus enim modis illecebra amoris trahitur, aut cantu, aut visu, aut consuetudine. Amantur enim quædam speciei venustate; quædam etiam lenocinante consuetudine. Quas Ulyssis socii obturatis auribus transeunt: ipse vero religatus transit: Ulysses enim græce quasi ο ολων ξενος, id est, omnium peregrinus dicitur. Et quia sapientia ab omnibus mundi rebus peregrina est, ideo astutior Ulysses dictus est. Denique Sirenes, id est, delectationum illecebras et audivit et vidit, id est, agnovit et iudicavit, et tamen transit nihilominus. Ideo quia auditæ sunt, mortuæ sunt; in sensu enim sapientis, omnis voluptatis affectus moritur. Ideo volatiles, quia mentes amantium permeant celeriter. Inde gallinaceos habent pedes, quia libidinis affectus omnia, quæ habet, aspergit. Denique et Sirenes dictæ sunt: συρω enim græce traho dicitur. »

Quocirca S. Cyprianus de Singular. cleric. *Nunc*, ait,

A *blanditias exhibet meretrix, nunc verba mollia; et quod venenosius est super cuncta, psallere delectatur, cuius cantu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem.* Quocirca S. Hier. ad Gaudentium: *Vocis dulcedines*, ait, *per aures animam vulnerantes fugiat.* Denique S. Ambros. l. 2. de Abraham c. 11. docet omnes sensus custodiendos esse castitatis studioso: *Quia et visus procacior*, ait, *habet crimen*; et iden scriptum est: *Noli intendere fallaci mulieri, neque capiaris oculis, neque abripiaris palpebris. Et in ipso auditu crimen est, si seducat meretrix, et multo blandimento sermonis, et laqueis labiorum suorum te alliget.*

Porro verba blanda et fallacia recte comparantur oleo: primo, ob similem lubricitatem; secundo, quia oleum vim maximam habet interius penetrandi, eamdem habent verba mellita; tertio, quia oleum, auctore Galeno l. 11. de Simplic. medicament. facult. cap. 7. mordendi pariter ac leniendi facultate præditum est; « Nam quod oculos, ait, mordicet, quod guttur exasperet, sive ad tussim pro- Tres a[illegible] log[illegible] et blanditiarum.
B vocet, quod ventrem radat, atque secessus sanguinolentos efficiat, abunde magna testimonia sunt, mordacem illi inesse facultatem. At quod ulcera dolore liberet, et ventris mordicationes, aut irrigatum, aut infusum omnino sanet, quæque morsu irritantur mitiget; cum et ipsa non parva sint contrariæ ipsius facultatis indicia, plane omissa sunt. » Hæc ille. Recte igitur verba lenia, sed quæ aculeos in animum defigant, cum oleo comparantur; quod (ut est apud Galenum) cutem lenit, interiora mordet. Inde os sublinire idem est, quod adulando et blandiendo decipere.

Mystice, S. Ephrem tr. de Abstinendo a cupiditatibus, hæc accipit de voluptate carnis sive concupiscentiæ: *Meminerimus*, ait, *illius quod ait Parœmiastes; Favus distillans labia meretricis, dulcedinem concupiscentiæ favo significans; quodque infert dicens: Quæ ad tempus nitidum guttur efficit, postea vero bile amarius invenies, et acutius ancipiti gladio.* Idem in illud: *Attende tibi*, c. 3.
C *Resiste*, ait, *urenti concupiscentiæ, ut flammam, quæ numquam extinguetur, effugere queas. Nam si nos perturbationes superarint, non recedent a nobis, quin et magis adversum nos insolescent. Audi eum, qui ait: Mel distillat a labiis mulieris fornicariæ, quæ ad tempus impinguat fauces suas, postea vero felle amariorem invenies, et acutam magis gladio ancipiti.* Præclare Boetius l. 3. de Consolat. ante medium:

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes;
Apiumque par volantum,
Ubi grata mella fudit
Fugit, et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Huic simile est emblema Sabini:

Cum puer alveolo furatur mella Cupido,
Furanti digitum cuspide fixit apis.
Sic etiam nobis brevis est et peritura voluptas,
Quam petimus; tristi mista dolore nocet.

D Quocirca recte ait Salomon *favus distillans*, quia voluptas tantum dat stillam mellis, mox datura mare fellis: ex adverso virtus dat stillam fellis, mox datura mare mellis.

Idipsum pulchre repræsentat Barlaam Iosaphat regi apud Damascen. in Histor. cap. 13. per parabolam hominis fugientis unicornem, ac apprehendentis arborem, ex qua stillabat mel, quo inescatus homo periit: nam duobus muribus rodentibus sensim arborem, illa tandem cum homine corruit in subiectum barathrum; unicornis enim est mors: arbor vita, mel voluptas; duo mures sunt dies et nox sibi continue succedentes vitamque consumentes; barathrum est gehenna.

NOVISSIMA AUTEM ILLIUS AMARA QUASI ABSYNTHIUM, Vers. 4
ET ACUTA QUASI GLADIUS BICEPS.) Syrus, *quasi gladius duplicis aciei*, qui scilicet utrimque acutus est habetque aciem, qua utrimque scindat et secet. Sept. *Postea vero amariorem felle invenies, et acutam plusquam ensem ancipitem*; Arabic. *Novissime autem amaritudo eius ama-*

rior absynthio, et acuet multo magis quam gladius habens duo ora, id est duas acies.

Pro *absynthium* hebr. est לַעֲנָה *laana* quod nonnulli vertunt *amaritudo, toxicum* vel *venenum*; communiter tamen vertunt *absynthium*. Significat ergo mel sermonum meretricis in fel dolorum converti; dolorum, inquam, qui tam acuti et lethiferi sunt, ac si gladio bicipiti inflicti fuissent; perinde ac mel omniaque dulcia a stomacho in fel et bilem amaram et dolorosam convertuntur, uti docent Galenus et medici. Sicut enim gladius biceps corpus dissecat, sic sermones cantusque meretricum per aures in animam penetrantia, eam suo acumine transverberant et dissecant. Amaritudo huius absynthii et acumen huius gladii sentitur a fornicariis; primo, in sordibus, nausea et morbis, præsertim in lue Neapolitana, quibus Deus fornicationem castigat; secundo, in damnis bonorum fortunæ, meretrices enim emungunt opes; tertio, in infamia; quarto, in litibus, rixis et pugnis cum meretrice, quæ impudentior cane, virus omne in amasium evomit; quinto, in reatu peccati et iræ Dei: ac denique in morte præsenti et æterna, quam adducit; sexto, quia hominem privat ingenio, iudicio, fortitudine tam mentis quam corporis, facitque hominem quasi irrationalem et brutum. Unde nonnulli nomen *Venus* derivant a *væ*, et *νοῦς*, quasi dicas: *sine mente, amens*, quia hominem dementat et quasi excerebrat. Vera est hæc allusio, at non verum etymon: nam venus a vinculo est dicta, puta a viere, id est ligare, ait Varro; quod amantem amasiæ colliget et constringat. Idem notavit Plautus in Truculento: *In melle*, ait, *sunt hæ linguæ vestræ* (meretrices alloquitur) *atque orationes lacteæ, corda in felle sunt sita atque acerbo aceto. E linguis dulcia dicta datis, corde amara facitis*. Verum sicut absynthii amaritudo tollitur per acetum, si scilicet illud aceto maceres, sic et noxa auditus vulnerati cantu meretricio tollitur compunctione et pœnitentia. Audi Bedam: *Novissima eius*, ait, *quasi absynthium. Cum ergo expertus est absynthii amaritudinem, adhibeat pœnitentiæ dolorem. Nam dolor ille hoc dolore corrigitur ac solvitur*. Porro nota est absynthii amaritudo vel ex ipso nomine: Græcis enim dicitur ἀψίνθιον ab ἅψασθαι, id est a tangendo, quod nullum animal ob eximiam amaritudinem hanc herbam attingat. Veteres Græci Comici *apinthion*, id est impotabile vocarunt, quod hanc vix ullus ob insignem amarorem possit ebibere. Tam amara est luxuria, utpote quæ vires corporis debilitat, templa Spiritus sancti, ut ait Paulus, profanat, et in lupanar convertit turpitudinis. Hæc prava cupiditas pulchritudinem tollit, salutem eripit, putidissimas ægritudines infert, celerem senectutem affert, famam eripit, et omnem corporis florem, ac optimam dispositionem diripit. Luxuria famam denigrat, ingenium hebetat, voluntatem captivat, appetitum illigat, sensum infatuat, et hominem rationis compotem quodammodo in brutum convertit. Eius initia blanda quidem sunt et quasi melle illita, sed novissima amara quasi absynthium, et acuta quasi gladius biceps; media autem tot periculis, tot molestiis, tot inquietudinibus plena, ut impudicus etiam in hac vita pro brevissima voluptate dolorem centuplicatum recipiat.

Sex damna fornicatorum.

Denique Iosaphat rex apud Damasc. in Histor. cap. 24. ad hunc locum alludens, imo eum citans et explicans de mundi pompis ac deliciis: « Quid ergo, ait, perdite » (patrem regem Abenner alloquitur) « atque insane gloriam eam retines et amplecteris, quæ instar recentium florum marcescit atque deletur, et exsecrandas ac fœtidas delicias, ventrisque et eorum quæ infra ventrem sunt affectiones, quæ quidem ad aliquod tempus stultorum sensus oblectant; cæterum amarius felle postea digeruntur, tum nimirum, cum umbræ istæ atque inanis huiusce vitæ insomnia præterierint, atque in perpetuo ignis numquam extinguendi ac tenebrosi cruciatu eorum amatores et qui iniquitati operam dant, provolventur, ubi insomnis vermis absque ullo fine ipsos corrodet, ac perpetuus ignis in infinita sæcula eos concremabit? »

Quocirca S. Ephrem, tractat. adversus improbas mulieres, hoc remedium contra mulierum speciem et illecebras suggerit: *Et non respicias in mulieris speciem, sed averte ab ea oculos, et non permaneas in loco eius. Quando enim videris mulierem formosam, atque illustrem fulgentibus oculis, præclara forma, genis nitentibus, aspectu suo eximiam quamdam speciem præ se ferentem, ut exardescat animus, libido augeatur; cogita terram esse quod miraris, cineremque quod incendit, et reprimetur insana tua cupiditas. Explica quoque facie[i]llem cogitatione, et cernes tunc omnem eius pulchri[tu]dinis vilitatem. Nihil enim nisi ossa, nervos, fœtoresque reperies. Cogita etiam tandem senescentem, commutatam, morientem, totumque illum evanescentem pulchritudinis florem. Cogita quid admireris et erubesce. Erubescens resipisce, et pœnitentiam age*. Id reipsa præstitit S. Ephrem. Quadam enim vice ingressurus civitatem rogavit Deum ut ei occurreret quippiam bonæ ædificationis. Et ecce occurrit ei meretrix quæ in eum intuens, ab eo increpata respondit: *Me decet te intueri, te vero terram; quia Eva ex Adamo facta est: Adam vero, puta vir, ex adama id est ex terra. Tu ergo inspice matrem tuam*. Ita habet Vita S. Ephrem. Plura vide apud Isidorum Pelusiotam lib. 4. epist. 119. ubi tractans illud 1. Cor. 6. *Qui fornicatur, in corpus suum peccat*, decem illius loci expositiones, et totidem damna scortationis recenset. Vide S. Chrysost. hom. 24. in epist. ad Rom. et homil. 5. in 1. Thessal.

Vers. 5. PEDES EIUS DESCENDUNT IN MORTEM, ET AD INFEROS GRESSUS ILLIUS PENETRANT.) Pro *penetrant* Hebr. est יִתְמֹכוּ *iitmochu* id est, sustentabunt, fulcient, fovebunt, roborabunt infernum, sicut sustentatur paries fulcro, ne cadat et pereat. Simili enim modo meretrices sustentant infernum, quia maior pars hominum damnatur propter libidinem, q. d. Vacuaretur, et quasi caderet infernus, nisi libidinosi eum implerent et sustentarent, ait Caiet. et R. Levi: *Gressus eius*, inquit, *mortem fovent et firmant, hoc est, summopere conferunt, ut mors admirabili prorsus ratione inferatur, velut si mortis manus fulcirent, eisque ad vitam auferendam robur suppeditarent*. Libido ergo est fulcrum et basis inferni. Tigur. *Incessus eius ad inferos trahit*; Pagnin. *Infernum gressus eius tenebunt*; Septuag. *Imprudentiæ* (vel insipientiæ) *enim pedes ducunt utentes ea cum morte* (Scholiastes, *cum dolore*) *in infernum. Imprudentiæ* id est, imprudentis et insolentis meretricis pedes ducunt eos qui illa impure utuntur ad mortem et infernum. Aut *imprudentiæ*, id est imprudentium hominum qui insipienter meretricem adeunt, pedes ducunt ipsosmet utentes ea ad mortem et infernum. Est prosopopœia significans summam fornicariorum imprudentiam, adeo ut videantur ab ipsa imprudentia et insipientia regi, agique in mortem et gehennam. *Mortem* intellige tum præsentem, tum æternam: libido enim spiritus et sanguinem exhaurit et inficit, itaque mortem advocat et accelerat, non unam, sed plures. Unde S. Cyprianus de Singular. cleric. in fine: *Per infinita dedecora*, inquit, *multiplices mortes invehit in perniciem perditorum*. Id veteres repræsentarunt per Scyllam et Charybdim, quas finxerunt fœminas in fretum Siculum præcipitatas, in scopulum et voraginem fuisse conversas, inter quas cum navigant nautæ aquarum arctarum vorticibus abrepti vel ad scopulum colliduntur, vel a voragine cum mercibus sorbentur. Unde Scylla dicta est a σκῦλμα, id est confusio, ait S. Fulgent. lib. 2. Mythol. vel, ut alii, a σκυλάω, id est a spoliando; aut a σκύλλειν, id est vexando: Charybdis vero a χαίρειν, id est ab blando, et ῥοιβδεῖν, id est sorbeo. Per Scyllam ergo et Charybdim repræsentarunt duos maxime periculosos humanæ vitæ scopulos, in quo maior pars hominum impingit et colliditur, scilicet iram et libidinem. Ira enim hominem facit amentem, in furorem agit, et in rixas, cædes et ignes protrudit; libido vero est quoddam animi delirium, quod hominis opes, nobilitatem, famam, sanitatem, vitam, animam, æternitatem haurit et absorbet. Facit enim amor ut turpia videantur honesta, ac deformia pulchra, damnosa utilia, tristia læta, funesta augusta stulte amanti appareant, ut

ob vilem meretricem opes, famam et vitam prodigat et præcipitet. Ita sanctus Fulgentius loco citato, et fusius Natalis Comes lib. 8. Mythol. capite. 23.

Vers. 6 PER SEMITAM VITÆ NON AMBULANT, VAGI SUNT GRESSUS EIUS, ET INVESTIGABILES.) Sept. *Vias vitæ non ingreditur; lubricæ autem orbitæ* (Aquila, *flexus*; Symmachus, *gyri*) *eius, et non bene vestigabiles.* Ita habent Roman. licet Complut. deleant, τὸ *vias vitæ non ingreditur.* Pro *lubricæ*, græce est σφαλεραι, id est fallaces, infidæ, dubiæ, periculosæ, perniciosæ, item lubricæ: σφαλερος enim vocatur, qui in lubrico non potest consistere, titubans, vacillans, fallente vestigio. Syrus: *Error sunt semitæ eius, et ignorat;* Chald. *Instabiles sunt semitæ eius, et ignorat.* Hebr. ad verbum habent, *viam vitæ forte libras* (hoc enim est Hebr. תפלס *tepalles*; male ergo vertit Caiet. *ne forte exponderes*, id est, inquit, ne minime ponderes viam vitæ) *et expendis? vagi*, vel *mobiles gressus eius, ut non cognoscas*, id est ut sint tibi incognoscibiles et impervestigabiles q. d. Si quæris viam vitæ, quæ ducit scilicet ad vitam, hic sanam et prosperam, in cælis vero beatam et æternam, noli sequi pedes et gressus meretricum; quia ipsæ per viam vitæ non ambulant, sed vagæ sunt, et æstibus libidinum ita varie iactantur, ut impervestigabiles sint viæ earum, desideria et actiones. Amor enim vagus facit cor vagum, cor vagum facit phantasiam vagam, phantasia vaga facit vagari pedes, manus, totumque corpus. Noster Salazar τὸ *non scies* vel *cognosces* exponit, q. d. Si forte te pœniteat ingressus in domum et antrum meretricis, ac referre pedem velis, non scies iter, qua reverti debeas; quia antra hæc sunt extra communem semitam, ideoque carent vestigiis hominum, ut videantur esse antra mortis et inferni, a quo non est reditus ad vitam: quo significat eos qui semel implicuerunt se amoribus meretriciis, ægre ac vix redire ad frugem et castitatem, quasi in fossa et inferno Cupidinis depressi et demersi essent, nec inde sursum ascendere valerent. Aliter R. Salomon: Non scies, ait, tibi cavere, nisi quando quatieris et corrues. Hoc versu et præced. alludit ad lupanaria, fornices et antra meretricum, quæ speciem mortis et inferni referunt: imo olim subinde erant in ipsis mortuorum sepulchris, iuxta illud Martial. lib. 1.

Abscondunt spurcas hæc monumenta lupas.

Alludit enim ad id quod dixit capite 2. vers. 18. et 19. *Inclinata est ad mortem domus eius, et ad inferos semitæ ipsius; omnes qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ.* Vide ibi dicta.

Porro stolida est Rabbinorum apud R. Salomonem expositio, qui sic explicant, q. d. Deus patere noluit iis qui singula præcepta observant, certa singulorum præmia ne mortales animadvertentes, cui mandato maior merces proposita esset, illud amplecterentur, cæteris neglectis. His ergo ait: Ne libres legis semitas, quænam amplectenda, quæve deserenda; nam vagi sunt gressus eius; amovit nempe Deus explicationem semitæ legis, nec eius cognitionem concessit. Stolida, inquam, imo impia; quid enim legi cum meretrice, de qua hic agitur?

Vers. 7. NUNC ERGO, FILI MI, AUDI ME, ET NE RECEDAS A VERBIS ORIS MEI.) Septuag. *ne* ακυρους, id est, *antiquatos et irritos facias sermones meos.* Solent enim iuvenes amoribus impliciti sapientum monita, quasi senum deliria spernere et irrita facere. Auctor Catenæ Græcorum notat τὸ *nunc* trifariam accipi. Vox hæc *nunc*, inquit, quandoque adverbii temporis notionem obtinet, ut: *Ex hoc nunc et usque in sæculum.* Nonnumquam temporis momentum denotat, ut: *Nunc turbata est anima mea.* Interdum vero rei statum et qualitatem indicat; atque hoc sensu hic usurpatur. Quia, inquit, ita comparatus es, ut ad impostricem et dolosam illam mulierculam divertere velle videaris: doctrinam meam exprime atque confirma opere, quod utique futurum est, si virtutem consectatus ab improbitate procul recesseris. Hæc ipse. Quarto et genuine, τὸ *nunc* more Hebræo post recensita damna meretricis apte subiungitur, quasi particula concludentis et adhortantis ad eius fugam, q. d. Dixi meretricem esse amariorem absynthio, acutiorem gladio ancipite, ducere ad mortem et infernum, etc. *Nunc ergo, fili mi*, etc. *longe fac ab ea viam tuam*; ne turpi et modica voluptate tanta damna insipienter tibi accersas. Simile *nunc* est Iosue 24. 14. ubi Iosue recensitis Dei in Israelem beneficiis, adhortans ad eiusdem cultum concludit, dicens: *Nunc ergo timete Dominum, et servite ei perfecto corde.* Et Deuter. 10. 12. ubi Moses, præmissis Dei præceptis et promissis, adhortans concludit: *Et nunc Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum?* Simile est *nunc* Samuelis 1. Reg. cap. 12. vers. 7.

LONGE FAC AB EA VIAM TUAM, ET NE APPROPINQUES FORIBUS DOMUS EIUS.) Totum enim remedium fornicationis, tota salus sita est in recessu, et fuga meretricum et occasionum, uti nervose et eleganter docet S. Cyprianus toto tract. de Singular. cleric. quem genuinum esse S. Cypriani partum docet Card. Baronius tom. 2. Annal. in Cypriano. Imo Apostolus 1. Corinth. 6. 18. *Fugite*, inquit, *fornicationem.* Nam meretricis fores attingere et vel leviter manu pulsare, potest et solet esse impuræ fornicationis exordium. Vers. 8

Mystice, levissima meretrix est levitas mentis, cuius fores, id est primos ingressus, vir religiosus vitare ac fugitare debet, nisi velit maioribus vitiis fœdari: levitas enim mentis, scurrilitates, detractiones et subsannationes generat, iras in his qui delusi sunt, atque indignationes exsuscitat, et in apertas contumelias ultro citroque iactatas non semel prorumpit. Hæc inimica est compunctionis, hostis devotionis, mater autem ineptæ lætitiæ, quæ solet sæpe in tristitiam ac dolorem desinere. Quia scriptum est: *Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat.*

NE DES ALIENIS HONOREM TUUM, ET ANNOS TUOS CRUDELI.) Pro *honorem* Hebraice. הוד *hod* id est, celebritas, dignitas, honor, gloria, maiestas; a qua aliquis celebratur, et quæ celebrem et gloriosum reddit. Vers. 9

Igitur hoc loco per *honorem* primo, accipe integritatis castitatisque decus et famam q. d. Ne honorem et decus castitatis perdas per dedecus fornicationis. Imo decus hoc prodigas tradasque alienis, scilicet infamibus meretricibus et lenonibus. Unde Chald. vertit, *ut non des aliis virtutem tuam.* Ita Iansenius.

Secundo, per *honorem* accipe honores publicos, ut magistratus, præfecturas, prælaturas, etc. q. d. Vide ne honorem et dignitatem officii tui, quod geris, commacules infamia libidinis. Rursum ne ad maiores dignitates, quas speras vel ambis, per dedecus fornicationis tibi aditum præcludas. Ita Baynus. Nam, ut divine ait Cassiodor. l. 4. Variar. epist. 12. *Magistratus esse debet innocentiæ templum, temperantiæ sacrarium, ara iustitiæ. Absit a iudiciariis mentibus aliquid profanum. Pio principi sub quodam sacerdotio serviatur.* Meretrices enim magistratibus tempus, vires, consilium, mentem eripiunt, eisque dominantur: ut una meretrix sæpe regat principem, princeps rempubl. itaque respubl. tota a meretrice regatur proterve, avare, turpiter, iniuste et tyrannice.

Tertio, per *honorem* accipe rerum præclare gestarum decus et gloriam: hæc enim obscuratur per conversationem cum meretricibus. Unde Symmach. vertit: *Ne forte des alteri gloriam tuam.* Sic Salomon dedit maculam in gloriam suam, eamque offuscavit per tot concubinas.

Quarto, per *honorem* accipe florem iuventutis eiusque decorem et robur: hoc enim est et vocatur honor iuventutis, iuxta illud Virgil. *Oculisque afflavit honorem*, q. d. Ne fornicando perdas decorem et robur iuventutis, tibique celerem senectam, imo mortem concilies; venus enim vires et sanguinem exhaurit, facitque hominem debilem, luridum, rugosum, canum, ut mortis simulacrum esse videatur. Unde Septuag. vertunt, ut non *proiiciat* (alii *prodat*) *aliis vitam tuam*; Vatabl. *Ne des aliis decus tuum.* Unde explicans subdit: *Et annos tuos crudeli.* Sæpe enim hic, æque ac in Psalmis, posterius hemistichium explicat prius, ut *Deus in adiutorium meum in-*

tende, explicatur per id quod subditur: *Domine, ad adiuvandum me festina*. Hæc enim est synonymia, et elegantia metri et rhythmi. Chald. *Ut non des aliis, virtutem tuam:* Chald. enim est חילך *chelach*, id est, tuum vigorem, strenuitatem, fortitudinem, et robur tam animi quam corporis.

Alludit ad Samsonem, qui honorem suum tradidit alienigenæ, puta suæ Dalilæ Philisthææ, cum illi revelavit suum fortitudinis secretum, scilicet suum robur, decus et honorem consistere in crinibus: illis enim ab ea detonsis quasi enervatus, captus a Philisthæis, cum robore portentoso perdidit decus et vitam, Iudic. 16. Huc allusit Eccles. cap. 9. 6. dicens: *Ne des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te et hæreditatem tuam.* Vide ibi dicta.

Et annos tuos crudeli.) Septuag. *ætatem tuam immitibus*; Syrus, *immisericordibus*. Per *crudelem* nonnulli accipiunt carnificem; Baynus maritum adulteræ, q. d. Cave ne ob adulterium perdas annos vitæ, et plectaris capite a iudice per carnificem, vel occidaris a marito adulteræ, cuius thorum violasti. Pleræque enim gentes, etiam hæreticæ et infideles, adulterium quasi reipubl. pestem puniunt morte, uti alibi ostendi.

Melius alii per *crudelem* accipiunt meretricem. Hæc enim crudelis est, quia opes, famam et vitam multorum crudeliter aufert: licet enim Hebr. אכזרי *achzari* sit masculinum, tamen comprehendit et fœmininum, ut Thren. 4. 3. *Filia populi mei crudelis.* Hebr. *achzar.* Ierem. 30. 14. *Percussi te castigatione crudeli;* Hebr. *achzari.* Unde Eccles. eam comparat serpenti c. 25. 22. *Non est caput nequius super caput colubri: et non est ira super iram mulieris. Commorari leoni et draconi placebit, quam habitare cum muliere nequam.* Vide ibi dicta. Et Apoc. capite 17. vers. 6. meretrix Babylonia crudelis perhibetur: *Et vidi*, ait, *mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, et de sanguine Martyrum Iesu.* Hic autem proprie dicitur *crudelis*, quod annos vitæ et sanitatis enervet, debilitet, abbreviet, succidat.

Aut, quod eodem redit, per *crudelem* accipe libidinem: hæc enim crudeliter sævit in totum corpus vitamque hominis, quin et in mentem et animam quam mille curis, zelotypiis, angoribus, remorsibus, peccatis, pœnis, ac tandem tormentis gehennæ excruciat. Vide S. Chrysostom. homil. de decollatione S. Ioannis Baptistæ, et hom. de muliere et pulchritudine, et sæpe alibi egregie hanc libidinis crudelitatem depingentem. Extat de meretricum crudelitate emblema hoc titulo.

Meretricis facies.

Sphingis, an hæc potius vera est meretricis imago,
Quæ fera crura leæ, virginis ora gerit?
Semper ut inducat blandos quæ callida vultus,
Sævitiæ præbet post monumenta suæ.

Peccator dat annos suos diabolo.

Tropol. mystice Lyran. *Ne des honorem tuum*, id est, Dei cultum (qui tuus dicitur, quia honor est in honorante) *alienis*, puta diis et idolis: *et annos tuos crudeli*, id est, dæmoni, qui in sui cultores crudelis est, sævitque ut tyrannus, ideoque eis sæpe sanitatem et annos vitæ extorquet. Hausit hoc Lyran. more suo ex R. Salomone, qui sic explicat: *Ne des alienis honorem tuum*, id est, inquit, ne forte ad deos alienos convertaris, ut eis gloriam, laudem decusque tuum impendas: *et annos tuos crudeli* principi gehennæ, id est, dæmoni: *Ne forte impleantur extranei viribus tuis*, id est, ne idolorum sacrificuli artibus suis et fraudibus pecunias tibi subducant; et *labores tui*, id est, opes labore tuo partæ, sint in idolio, vel in domo sacrificuli. Porro Midras per *crudelem*, accipit angelum mortis.

Rursum peccator quolibet peccato dat honorem suum, puta gratiam et adoptionem in filium et hæredem Dei, alienis, scilicet dæmonibus, et annos vitæ suæ crudeli, scilicet Lucifero, cui vitæ labores annosque impendit. Ita Salonius, qui sic explicat, q. d. *Spatia vitæ, quæ tibi dedit Deus, male vivendo ne tradas diabolo.* Et S. Greg. 3. p. Pastor. admon. 13. « Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli: Qui namque, ait, alieni a nobis sunt, nisi maligni spiritus, qui a cælestis sunt patriæ sorte separati? Quis vero honor noster est, nisi quia in luteis corporibus conditi, ad conditoris tamen nostri sumus imaginem et similitudinem creati? vel quis alius crudelis est, nisi ille Angelus apostata, qui et semetipsum pœna mortis superbiendo perculit, et inferre mortem humano generi etiam perditus non pepercit? Honorem itaque suum alienis dat, qui ad Dei imaginem et similitudinem conditus, vitæ suæ tempora malignorum spirituum voluntatibus administrat. Annos etiam suos crudeli tradit, qui ad voluntatem male dominantis adversarii accepta vivendi spatia expendit. »

Itaque peccatum, æque ac diabolus, est crudelissimus peccatoris hostis, tyrannus et carnifex. Audi S. Chrys. hom. unic. de Pœnitent. *Concepit dolorem*, ait, *peperit iniquitatem. Concipit peccator delicti dolorem, et, si non pænituerit, parit sibi mortem. Parvulus, antequam prodeat ex utero, dolor est matri: postquam vero editus fuerit, venit ei gaudium. Peccatum vero conceptum, coluber est in præcordiis hominis, parit mortem, nisi fuerit pænitudine expiatum. Peccati conceptio, serpens est in præcordiis latens. Consummatum, venenum spirat, et lethiferum generat morbum. Qui peccatum parit, in iudicium cadit: et si neglexerit, in ipso manebit. Natum suum mulier libenter perlactat, natum vero peccatum facit exitium nutrienti.* Idem, hom. 30. ad Pop. *Vides*, ait, *quod dæmone peius est peccatum?* Et hom. 40. *Gravis*, ait, *gravis paralysis est peccatum.* Idem, hom. 2. in Ps. 50. peccatum vocat feram immanem, quæ in Davidem insiliit, eumque allisit. Et in Ps. 139. sub initium. *Nihil*, ait, *est quod lædat hominem, nisi solum peccatum; eo autem sublato omnia sunt facilia, explicata ac tranquilla: sicut, si id adsit, sunt omnia scopuli, tempestates et naufragia.* Unde concludit, *vitiosum hominem esse fera improbiorem.* Idem hom. 33. in Matth. *Magnus*, ait, *Dæmon peccatum est: quod si abs te abieceris, maior tu eris, mihi crede, quam qui dæmonia eiiciunt.* Et hom. 5. de Pœnitentia: *Malorum omnium causam constat esse peccatum: ex peccato tristitia, ex peccato tumultus, ex peccato bella, morbi, atque omnes quotquot nos premunt passiones.*

Peccatum est carnifex.

Ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena.) Septuag. *et labores tui in domum alienam veniant*; Chald. *et laborem tuum introducas in domum alienam.* Iam τὸ *viribus* Iansenius et alii proprie accipiunt: has enim fornicando effundit fornicarius, ad explendam fornicariæ libidinem. Per effusionem enim crebram seminis, et subinde sanguinis, effunduntur pariter multi spiritus vitales, quibus effusis exhauritur corpus et debilitatur. Viribus ergo extranei implentur, cum per eas impudicarum mulierum satisfit desiderio, quas conservare oportuisset in procreationem prolium legitimarum ex legitimo et moderato uxoris usu. Unde medici docent, et experientia constat, eos, qui ante matrimonium luxuriose vixerunt, viresque suas effuderunt, postea inito matrimonio quasi enerves et eviratos, inhabiles et impotentes esse ad generandum, Deo simul castigante priorem libidinem per sequentem sterilitatem. Vers. 10.

Verum quia meretrices proprie non implentur viribus fornicariorum, imo potius æque ut fornicarii, fornicando vires suas debilitant, et enervant corpus suum; et quia Hebr. habent, *Ne forte saturentur alieni robore tuo;* hinc potius per robur et *vires* accipias opes: hisce enim saturantur meretrices. Unde et Chald. vertit חילך *chelach*: חיל *chail* autem Hebr. et Chald. significat primo, robur et vires; secundo facultates et opes; quia in his robur et potentia divitum consistit. Unde Vatabl. vertit. *Ne forte satientur alieni iis quæ viribus tuis paravisti, et labores tui sint in domo aliena.* Sensus ergo est, q. d. Ne meretrices emungant tuas erumenas et opes, itaque labores, id est, divitiæ labore tuo partæ, transeant in domum vilis et abominandæ meretricis. Posterius enim hemistichium more metri explicat prius: sic *vires*, *virtutes*, *robur*, vo-

cantur divitiæ Iob. 31. 24. *Si putavi aurum robur meum*, Psalm. 48. 7. *Qui confidunt in virtute sua, et* (id est), *in multitudine divitiarum suarum gloriantur*. Sic S. Paulus, Hebr. 6. 5. *virtutes venturi sæculi* vocat opes spiritales, puta gratias et charismata, quæ erunt in futuro sæculo. Prov. 10. 15. *Substantia divitis, urbs fortitudinis eius*. Ita Ioannes Alba Electorum c. 87. Caietan. et Salazar hic: Meretrices enim non iuvenes, sed iuvenum crumenas et opes ambiunt, ac numquam donis satiantur, donec omnia exhauriant, iuvenesque dispolient, itaque nudos et pauperes omnibus ridendos exponant. Quocirca S. Chrysost. hom. 63. ad Popul. *meretrices* vocat *patrimoniorum syrtes et scopulos*; alii, *Scyllas et Charybdes*, uti dixi v. 5. Sic filius prodigus totum patrimonium in meretrices exhausit, ut præ inopia coactus sit pascere porcos, Lucæ 15. 17.

Vers. 11. ET GEMAS IN NOVISSIMIS, QUANDO CONSUMPSERIS CARNES TUAS ET CORPUS TUUM.) Pro *gemas* Hebr. est נהמת *nahamta*, id est, rugies instar leonis famelici, aut vulnerati et cum morte luctantis: sic enim et rugit, id est, inconsolabiliter et miserabiliter luget et eiulat iuvenis, cum fornicando consumptis omnibus tam viribus, quam opibus *in novissimis*, id est, demum vel tandem, invenit se opibus exhaustum, viribus et carnibus consumptum, idque irrecuperabiliter. To enim *in novissimis* idem est, quod postea, sequenti tempore, tandem: hoc enim significat Hebr. אחרית *acharit*. Alii, *in novissimis*, id est, inquiunt, cum ad novissimam, id est, extremam paupertatem et miseriam fueris redactus. Septuag. pro נהמת *nahamt* legentes נחמת *nachmata* vertunt: *Et pœniteas in novissimis, quando contritæ fuerint carnes corporis tui.*

Emblemata cæci. Quam amor viscera amantis exedat docet emblema ollæ bullentis, in qua inclusus liquor vel caro subiecto igne consumitur, de qua carmen:

Exta velut clausis fervor consumit in ollis,
Sic mea consumit viscera cæcus amor.

Aliud emblema est tedæ, quæ igne quo ardet, consumitur:

Ut qua nutritur pinguedine teda tabescit,
Qua vivo, hac morior; quam pereo, hac pereo.

Rursum, sicut culices advolant ad flammam, qua comburuntur, sic amantes ad amicas.

Libido vires exhaurit, cur? Causa. 1. 2. Porro libido totum corpus emaciat, singulorumque membrorum vigorem et carnes exhaurit. Primo, quia sanguinem et spiritus vitales, quibus aluntur et vegetantur omnes corporis partes, effundit. Secundo, quia lædit partes vitales, puta cerebrum, cor, iecur et stomachum, quæ cæteris partibus nutrimentum dant et robur. Ex cerebro enim decidi semen docet Galenus in comment. l. 3. Epidemion. Unde libidinosi laborant cerebro, puta morbo comitiali, fiuntque epileptici, uti experientia constat. Quare *libidinem* non aliud esse quam *parvam epilepsiam*, dixit sophista Abderites apud Clementem Alexandr. l. 2. Pædag. 10. eo quod totus homo per exinanitionem concubitus abstrahatur. Et Alexander Magnus, cum Deus a multis prædicaretur, se, quod mortalis esset, deprehendere dicebat somno et concubitu. Somnus enim mortis imago, concubitus species est morbi comitialis. Ita Plutarch.

3. in Alexand. Tertio, quia semen a singulis corporis membris et partibus deciditur, ut singulas embryonis partes et membra membris parentis conformia efformare queat. Alia enim vis seminalis requiritur ad formandum caput, alia ad stomachum, alia ad cor, alia ad brachia, alia ad pedes embryonis efformandos. Igitur per semen crebro effusum singula membra vacuantur et attenuantur, imo singulorum membrorum melior et nobilior portio, ac radicalis vitæ substantia, et medulla effunditur. Hoc est quod ait S. August. de Vera relig. c. 40. *Aliud* (semen) *totius animalis latentes numeros accipit, et inchoatur in prolem, sive conniventia duorum corporum, sive tali aliquo phantasmate commotum, per genitales vias ab ipso vertice defluit in infima voluptate.* Plura vide apud Tiraquellum leg. 15. connubiali n. 45. et seq.

Mystice, omnia quæ hic dicuntur de fornicatione, accommodes cuilibet peccato et peccatori: hic enim vires bene operandi et merendi, ac opes spiritales, puta gratiam et virtutes, ac ius ad hæreditatem cælestem exhaurit, easque, quas dare debuerat Deo, tradit peccato et diabolo: quocirca hanc suam stultitiam incusabit sero ardens in gehenna, factus dæmonum domicilium et ludibrium. Ita Polychron. in Catena Græc. *Quod hic carnium, ait, detritionem vocat, hoc paulo ante virium consumptionem appellaverat; aut per corporis carnes concupiscendi vim accipe, per carnes autem spiritus virtutem et energiam.* Ibid. Basil. *Ne, ait, in novissimis tui te pœniteat, et doleas, quando nimirum exactor accedet, corpusque quod magno ante studio curaveras, in terræ pulverem vertendum deseres. In inferno enim quis confitebitur tibi?* Ibid. Georg. *Per carnium contritionem, ait, quamdam labem et corruptionem in carne infixam hic exprimit. Cæterum propter improba et scelerata opera permulti carnem Christi sacrilege conterunt, sanguinemque eiusdem pretiosum fœde consumunt, communem nimirum illum ducentes.* Clarius et præclarius S. Greg. 3. parte Pastor. adm. 13. *Ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena. Quisquis enim, ait, per acceptam valetudinem corporis, per tributam sibi sapientiam mentis, non exercendis virtutibus, sed perpetrandis vitiis elaborat, nequaquam suis viribus suam domum, sed extraneorum habitacula, id est, immundorum spirituum facta multiplicat, nimirum vel luxuriando vel superbiendo agens, ut etiam se addito perditorum numerus crescat. Bene autem subditur: Et gemas in novissimis, quando consumpseris carnem et corpus tuum. Plerumque enim accepta salus carnis per vitia expenditur; sed cum repente subtrahitur, cum molestiis caro atteritur, cum iam egredi anima urgetur diu male habita quasi ad bene vivendum salus amissa requiritur. Et tunc gemunt homines, quod Deo servire noluerunt, quando damna negligentiæ suæ recuperare serviendo nequaquam possunt.*

Harum luxuriæ noxarum veritatem pulchro viperæ et elephantis apologo, pulchris epithetis inperso repræsentat Cyril. l. 4. Apol. moral. c. 9. « Furibundæ viperæ, ait, ad coitum properanti, elephas obvius quæsivit ab ea, et Apologus luxuriæ. dixit: Quo sic effrænato passu, iam effuso desiderii impetu, cupiditatis abruptissimo cursu ardenter, mi carissima, properas et festinas? At illa vix percepto eloquio mox respondit: Nimirum, frater, anhelo venereæ suavitatis ad gaudium, accelero ad inconsummatæ deliciositatis solatium, festino gaudiosæ felicitatis ad actum. Quo audito castus et prudens elephas eius non minus deceptioni, quam lethiferæ furiositati compassus, illico sic locutus est dicens: Scio certe, quod furibunda luxuria oculos non habeat, ob hoc nequit videre quo ruat. Nimirum ad occasum amantissimæ vitæ tendis, ad basium mortis amarissimæ proficisceris, ad morsum cruentæ libidinis cæca animaris, duce furore. » Deinde eius damna ita conglomerat. Eius damna. « Quid enim est coitus, nisi deliciosa pernicies, mors latens, venenositas blandiens, dulcis effusio vitam perdens, amplexus destructionem moliens, et suavitas dire fallens? Te siquidem dilectione contenebrat, ac vita privat: canes ad morsus acutissimos instigat, equum infatuat, cattum furore tormentat, stultum passerem suaviter evacuat, oculos occæcat, fœtore commaculat, rationem obscurat, beatissimam virginitatem violat, et vitæ horam decurtat. » Causam deinde delectationis venereæ Causa. subiicit: « Ad hæc, ait, vipera dixit: Si hæc venus, ut asseris, incutit, ut quid in coitu natura tantam delectationem infudit? Natura enim æquitate dominica neminem decipit, neque umquam sapientia eam gubernante erravit. Cui ille: Fateor, inquit, quod dixisti; attamen excessivum venereorum solatium, læsionis eorum est evidens argumentum. Et nimium ipsa venere corporis valetudo contunditur, et nisi tanta veneris delectatio traheret, ad hoc natura ultra superfluum nullatenus moveretur. Venus enim per mille ululatus agitur, et ad scholæ ferulam ducit, qua puero suo mater blanditur. Quo dicto recessit. »

Vers. 12. et 13. ET DICAS: CUR DETESTATUS SUM DISCIPLINAM, ET INCREPATIONIBUS NON ACQUIEVIT COR MEUM, NEC AUDIVI VOCEM DOCENTIUM ME, ET MAGISTRIS NON INCLINAVI AUREM MEAM?) Verba sunt clara: significant enim ingentem, sed serum et inutilem dolorem et pœnitentiam vitæ in libidinibus consumptæ, quando luxuriosus nudus, miser et æger exclamabit, et miseris inutilibusque querelis cuncta pulsabit. Unde Chald. vertit: *Quomodo odi disciplinam, et eruditionem execratum est cor meum?* Syrus, *et correctionem abominatur cor meum?* Similis est, sed magis pathetica impiorum vox, Sapient. capite 5. v. 6. *Ergo erravimus a via veritatis, et iustitiæ lumen non luxit nobis. Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles; viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum iactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tamquam umbra*, etc.

Pro *non acquievit*, Septuag. vertunt, *deliquit*; hebr. est נאץ *naats*, id est *sprevit*; Theodot. *exacerbavit*. Sunt hi quatuor gradus contemnentium correptionem. Primo enim tales cupidinibus impliciti, si moneantur de earum turpitudine, periculis et damnis, victi a voluptate non acquiescunt monitioni et monenti. Secundo, eum declinant et fugiunt, ne molestam sibi cantilenam denuo audire cogantur. Tertio, eum spernunt. Quarto eumdem exacerbant, dum asperis verbis, risibus et probris eum afficiunt, eique pro beneficentia maledicta regerunt et rependunt.

Pro *docentium me* hebr. est מורי *morai*, quod Aquila, Symmach. et Theod. vertunt, *illuminantium me*; proprie ad verbum vertas, *impluentium mihi*. Doctor enim et monitor suam doctrinam et monitionem, velut pluviam distillat et impluit in aures et animum discipuli, ut restinguat ardores concupiscentiæ et libidinis, iuxta illud Mosis Deuter. 32. 2. *Concrescat ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum quasi imber super herbam, et quasi stillæ super gramina.*

Vers. 14. PENE FUI IN OMNI MALO, IN MEDIO ECCLESIÆ ET SYNAGOGÆ) Vatablus: *Parum abfuit quin lapsus sim in malum contubernium, et cœtum omnis mali*. Per *malum* ergo cum Vatablo primo, accipe malum culpæ: libido enim est origo et causa omnis mali, id est omnis culpæ et peccati, ait S. Chrysost. q. d. ait Aben Ezra: Pene totum me in criminibus volutavi, idque in medio Ecclesiæ et Synagogæ. Et Iansenius: *Propemodum*, ait, *incidi in omne malum in medio Ecclesiæ et Synagogæ*. Quod dupliciter accipi potest. Primo, ut sit sensus: Propemodum incidi in omne vitiorum genus, cum conversarer in cœtu impiorum et carnalium hominum; ut per *Ecclesiam et Synagogam* intelligatur cœtus malorum. Neque enim vocabula illa hic accipiuntur, ut distinguuntur aliquando, sed significant ex sua natura cœtum, qui *Ecclesia* dicitur, quasi convocatio; et *Synagoga*, quasi congregatio. Hoc enim ea nomina significant, et nonnumquam pro malorum cœtu accipiuntur, ut: *Odivi Ecclesiam malignantium*, Psal. 25. Et: *Exarsit ignis in Synagoga eorum*, Psal. 105. Itaque secundum hunc sensum verba hæc sunt pœnitentis, et sero agnoscentis vitia, in quæ prolapsus est exemplis et societate corruptæ multitudinis. Sic et Origenes in Catena Græc. qui tamen caute legendus est, dum ait, in damnatis in inferno manere semina virtutum, et sic misericordiam succurrendi fratribus mansisse in divite Epulone iam damnato.

Secundo, per *malum* accipe malum pœnæ, q. d. Pene omnia mala, hoc est calamitates omnes, me obruerunt, propemodum infelicissimus factus sum omnium hominum; idque in conspectu totius multitudinis: hoc enim aggravat infelicitatem hominis, quod ea conspicua sit multitudini, et pauperem, debilem et inglorium respublica videat, quem prius viderat divitem, sanum et boni nominis ac famæ.

Tertio, Polychronius in Catena Græcor. per *omne malum* accipit omnem infamiam, qua scilicet fornicarius infamis fit coram Ecclesia, id est, cœtu perfectorum; et coram Synagoga, id est cœtu infirmorum et imperfectorum. Præclare S. Cyprian. de Singular. cleric. *Respicite*, ait, *quanta mala conversatio pluralitatis huius acquirat, quæ non nisi corruptionem seminat, pullulat vitia, cupiditatem concipit, ignominiam parit, rabiem concitat, porrigit furiam, lasciviam pascit, petulantiam nutrit, casus exaltat, ruinas ædificat, rapinas eripit, præcipitia instruit, periculis navigat, naufragiis velificat, perditione gaudet, interitum fovet, confusionem mercatur, thesaurizat opprobrium, criminationes exaggerat, accusationes inflammat, et catervatim semel in fascem glomerans numerosas indagines captionum, per infinita dedecorum multiplices mortes invehit in perniciem perditorum.*

Quarto, alii per *malum* accipiunt dæmonem, iuxta illud: *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo*, id est a dæmone, uti exponit S. Chrys. et Tertull. ut sensus sit, q. d. Dum inter scorta et scortatores versarer, versabar quasi inter dæmones impuros et scelestos, qui non nisi tartareum ignem, cui similis est libido, exhalent: videbar mihi vivus inter dæmones agere, et in inferno defossus.

Quinto per *omne malum* accipe gehennam. Sicut enim in cælo est omne bonum, sic in inferno omne malum; in terra vero inter utrumque media participatio utriusque est, ac mixtio mali et boni, ut sensus sit, q. d. Per libidines pene prolapsus sum in gehennam; passus tantum inter me et gehennam interfuit, ait R. Salomon. Pœnitens ergo dicat cum S. Maria Ægyptiaca: *Misericordias Domini in æternum cantabo*: quia, nisi manus Domini tenuisset me, lapsus fuissem in gehennam, in quam libidine actus ultro ruebam, sed dextera Dei ruentem tenuit et stitit. Et cum Isaia c. 1. 9. *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, et quasi Gomorrha similes essemus.* Hoc est, quod ait S. August. in Psalm. 102. *Amores turpes quantas molestias habent! quantas sollicitudines hic in ista vita! omitto gehennam. Vide ne iam ipse tibi gehenna sis in hac vita.*

SECUNDA PARS CAPITIS.

Suffocandum esse amorem meretricis per amorem uxoris.

Vers. 15. BIBE AQUAM DE CISTERNA TUA, ET FLUENTA PUTEI TUI.) Hebr. *et fluenta de medio putei tui*; Syrus, *et fluenta ex fonte tuo*: in puteis enim est fons et scaturigo aquæ vivæ; Septuag. *Bibe aquas de tuis vasis, et de tuorum puteorum fonte*; S. Hier. in Ezech. 32. legit, *Bibe aquam de tuis aquis, et de puteorum tuorum fontibus*; Vatabl. *Aquam e puteis tuis bibe, et fluenta ex fontibus tuis*; Arabicus: *Bibe aquas de vasis tuis, et de puteis fontis tui.*

Notæ sunt cisternæ, in quas colliguntur aquæ, præsertim deciduæ et pluviæ. Per *cisternam* et *puteum* R. Salomon accipit legem Mosi, de qua et sequentes versus usque ad v. 20. intelligit; R. Levi accipit mentem sive intellectum et rationem; alii passim sapientiam, q. d. Hauri aquam, id est sanam doctrinam morum, ex lege Mosis, dictamine mentis et rationis, atque a sapientia quam tradit S. Scriptura. Verum hæc mystica sunt, de quo mox plura.

Igitur ad litteram primo, Caietan. per *cisternam* et *puteum* accipit fundos et facultates, q. d. Vive iucunde cum uxore tua e tuis facultatibus. *Deriventur fontes tui foras*, et ex facultatibus tuis largas disperge eleemosy-

Digitized by Google

nas. *Habeto eas solus cum uxore tua, ne sint alieni participes tui*, id est, ne eas profundas in meretrices et lenones, de quibus sermo præcessit. Sic et S. Basilius in Psal. 44. *Bibe igitur, miser*, ait, *de tuis vasis aquam, ut ait Salomon; hoc est, proprias considera facultates et subsidia vitæ: non ad alienos fontes propera, sed ex proprii fontis scaturigine tibi vitæ solatia collige.*

Favent Septuag. qui pro *habeto eas solus* vertunt: ἔστω σοι μόνῳ ὑπάρχοντα, id est, *sint tibi soli existentia*, id est facultates. Verum ὑπάρχοντα, id est *existentia*, accipe potius sic, q. d. Tibi soli existant aquæ cisternæ tuæ, ut exteri eas non occupent. Unde Romani vertunt: *Sint tibi soli possessæ.* Adde toto hoc loco non de facultatibus, sed de mulieribus esse sermonem; atque cum hactenus egerit de odio et fuga meretricum, iam ad idipsum remedium suggerit amorem uxoris propriæ. Sed quia carnalis et lubrica hæc materia castis auribus est exosa, hinc per parœmias et parabolas honesta quasi periphrasi eam circumscribit; quas deinde in postparabola explicat dicens, vers. 18. *Lætare cum muliere adolescentiæ tuæ*, q. d. Hæ omnes parabolæ cisternæ, putei, fontium a me hucusque allatæ, non aliud significant, nisi ut diligas uxorem, quam in adolescentia virginem tibi despondisti, cum eaque te exhilares: sic enim fiet ut non quæras illicitas voluptates et amores meretricum.

Secundo ergo et genuine, per *cisternam* et *puteum* accipe uxorem, ex qua marito hauritur aqua pura, id est casta voluptas matrimonii et procreationis liberorum. Alludit ad etymon Hebræum; Hebr. enim fœmina dicitur נקבה *nekeba*, quasi מקבת *mackebet*, id est cisterna. Unde Isaias, cap. 51. 1. *Attendite*, ait, *ad petram, unde excisi estis, et ad cavernam laci.* Hebr. *mackebet*, id est cisternam) *de qua præcisi estis:* quam parabolam explicat subdens: *Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quæ peperit vos.* Hæ ergo sententiæ: *Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui*, etc. sunt proverbia, sive parœmiæ et parabolæ quæ sensu parabolico ad litteram non aliud significant nec aliud castis auribus sonant quam: Dilige uxorem tuam, ea utere honeste in timore Dei; cum ea lætare, ut per illam restinguas sitim concupiscentiæ, et multos egregiosque liberos procrees. Ergo voluptatem coniugii castam, puram et fœcundam hauri de uxore tua, quæ tibi sit instar cisternæ puræ carentis luto fornicationis, morositatis, zelotypiæ, etc. talis enim quærenda vel formanda est uxor, scilicet casta, morigera, hilaris, non morosa, non zelotypa. Ita Beda, Hugo, Iansenius, Vatablus, Baynus, imo S. Hieron. in c. 3. Malachiæ et S. Chrysost. in cap. 1. Matth. Quocirca huic sententiæ Salomonis antistrophe respondet illa Ben Syra alphabeto 1. littera *mem. Aquæ mulieris quæ virgo iuvenis est, dulces sunt, et augent vires; sed aquæ mulieris vetulæ amaræ sunt ut absynthium, et debilitant vires, ut cisterna, quæ aquas habuit quas ventus hauriendo absorpsit.* Deus enim ad sedandum ignem et sitim libidinis instituit matrimonium, eique gratiam suam addixit, ut coniuges caste hoc suo statu et vocatione, ad quam a Deo vocati sunt, vivant, præsertim in novo Testamento, ubi Christus matrimonium effecit Sacramentum, quod coniugibus gratiam ad caste et socialiter vivendum ex opere operato confert. Hanc gratiam cælestem innuit vox *cisterna*, quæ aqua pluvia e cælis defluente impletur. Hinc fit ut usus uxoris restinguat cupiditatem libidinis, non vero usus meretricis, qui magis eam accendit: libido enim vaga et intemperans similis est hydropi, qui in hydropicis continuam excitat sitim, ut quo plus bibunt, eo plus sitiant, ut docet S. August. de Genes. ad litter. lib. 9. c. 10. et Eccles. c. 26. 15. *Sicut viator sitiens*, inquit, *ad fontem os aperiet, et ab omni aqua proxima bibet.*

Plura physica et medica dici possent de analogia cisternæ et putei cum fœmina, sed castis auribus parco, sequorque Apostolum monentem: *Non plus sapere quam oportet, sed sapere ad sobrietatem*, Rom. 12. 3. Sufficiat quod, sicut aqua e puteo et fonte hauritur, sic ab uxore iucunditas et numerositas filiorum fidelium et proborum. Hinc Iacob, Isaac, Abraham cum Rachele, Rebecca, Sara, fuere velut *fontes quidam generis humani*, ait S. Ambros. libro de Isaac cap. 4. *et specialiter devotionis ac fidei. Quid enim est puteus aquæ vivæ, nisi profundæ altitudo doctrinæ? Unde et Agar ad puteum Angelum vidit*, Genes. 16. *Et Iacob ad puteum Rachelem sibi invenit uxorem*, Genes. 29. *Moses quoque secus puteum futuri locavit merita prima coniugii*, Exodi 2. Hæc S. Ambros. Idem uxoris et coniugii remedium ad vitandam fornicationem suggerit Apostolus, Hebr. 13. 4. dicens: *Honorabile coniugium, et thorus immaculatus; fornicatores enim et adulteros iudicabit Deus.* Et 1. Corinth. 7. *Propter fornicationem unusquisque uxorem suam habeat, unaquæque virum suum.*

Fontes mystici. Primus SS. Trinitas.

Iam hanc sententiam Patres mystice, sed varie admodum exponunt, variisque accomodant. Primo, Origenes homilia 12. in Numer. ad illa verba. *De puteorum tuorum fonte: Unus*, ait, *puteus est scientia Patris, alius puteus cognitio Filii, tertius puteus cognitio Spiritus Sancti. Sed horum puteorum unus est fons: una enim substantia est et una Trinitas.* De hoc fonte ait Dominus. Ierem. 2. 13. *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.*

II. Spiritus sanctus.

Secundo, S. August. l. 2. contra Crescon. cap. 14. *per puteum* et *fontem* accipit Spiritum Sanctum, per aquam dona Spiritus Sancti, quæ participant soli fideles et sancti, non hæretici et impii. *Huius*, ait, *fontis largo atque invisibili flumine lætificat Deus civitatem suam, de qua Propheta prædixit: Fluminis impetus lætificat civitatem Dei. Ad hunc enim fontem nullus extraneus, quia nullus nisi vita æterna dignus accedit. Hic est proprius Ecclesiæ Christi, cui tanto ante prophetatum est: Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et nemo alienus communicet tibi. De hac enim Ecclesia, et de isto fonte dicitur et in Cantico Canticorum: Hortus conclusus, fons signatus, puteus aquæ vivæ.* Idem tract. 6. in Epist. S. Ioan. *Quid est*, ait, *de fonte alieno ne biberis? Spiritui alieno ne credideris.* Simili modo S. Ambros. l. 1. de Spiritu Sancto, cap. 20. per fontem accipit Filium Dei, puta Christum: *Quis dubitet*, ait, *flumen esse vitæ Dei filium, de quo æternæ vitæ flumina profluebant? Bona ergo aqua, spiritalis gratia. Quis hunc fontem dabit pectori meo? in me saliat, in me fluat vitæ largitor æternæ: supereffluat in nobis fons iste, non effluat. Dicit enim Sapientia; Bibe aquam de tuis vasis et de puteorum tuorum fontibus, inque plateis tuis supereffluant aquæ tuæ. Quomodo hanc tenebo aquam ne effluat, ne qua penetrans rima peccati æternæ vitæ distillet humorem? Doce nos, Domine Iesu, doce sicut docuisti tuos Apostolos, dicens: Nolite vobis thesaurizare thesauros in terra.*

III. ethica.

Tertio, S. Ambros. lib. de Isaac, c. 4. per *puteum et fontem* accipit sapientiam et moralem doctrinam quæ medetur libidini et concupiscentiæ: *Eo quod adversus tentamenta mundi*, ait, *remedium nobis vera sapientia sit, moralis quoque doctrina, quæ imaginem mundanæ voluptatis meretriciis quibusdam illitam fucis irriguo suo diluat, et fluento sui fontis abstergat.* Sic et Patres Græci in Catena, ut Olymp. *Bibe aquas*, inquit, *hoc est salutaria vitæ documenta ex sacris et divinis litteris hauri, et pietatis potum ex divinæ cognitionis puteis quæ iam inde ab initio familiariter nobis cohabitavit, fontisque nomen accepit. Ex quo fonte proscaturiunt procul aquæ, quæ mentem refocillant animumque recreant, ac sese in plateas, in quibus sapientia libere concionatur, copiose diffundunt. Non sinit tamen fontis nostri aquas ea ubertate diffundi, ut concedant ad alienos: siquidem veneranda fidei mysteria ab iis, qui suo more turpem vitam agunt, vult nos abscondere, et ob id paulo infra subiungit: Nullus externus tecum communicet; sed illi solum qui eiusdem tecum sunt doctrinæ et fidei. Uxor autem pubertatis, cuius paulo post fit mentio, mystice doctrinam, cui a puero familiariter assuevimus denotat. Oblectamentum autem ex illa capit coniux eius, quando secundum theoricam notitiam, quam nactus est, operatur.* Deinde Didymus: *Divinarum re-*

rum cognitio, ait, et puteus, et fons est: illis, qui ad virtutis studium primum accedunt, puteus est; fons vero iis qui ad illius fastigium iam pervenerunt. Atque ita Christus salvator noster super fontem sedisse scribitur; Samaritana vero fontem illum puteum nominabat; aiebat enim: Neque in quo haurias habes, et puteus altus est. Eadem divinorum mysteriorum intelligentia et mater quoque, et uxor, et soror nonnumquam appellatur. Mater quidem, quia a Christo doctore per illam geniti sumus; uxor vero, quia dum illa familiariter nobiscum degit, parit virtutes rectæque fidei dogmata; soror autem, quia hæc æque ac nos ex Deo Patre orta est. Et sapientiam, inquit, sororem meam dixi. Potest aliter quoque sententia hæc exponi; per hoc enim quod divinorum mysteriorum cognitionem fontem vocat, rerum quas continet, copiam ostendit: per id vero quod ipsi soli usum illius concedit, singularem voluptatem, quæ inde percipitur, exprimit. Mox Polychron. *Denuntiat uxor, ut illi uni adhæreat, cui primo ad nuptias tradita fuerat. Deinde ad maritum reversus, ait: Fons aquæ tuæ tibi sit proprius; hoc est, sana illa castaque doctrina, quam a puero hausisti, tecum in vita perseveret.*

IV. est gratia. Quarto S. Ambros. l. 3. Hexam. cap. 12. initio per *cisternam et puteum* accipit gratiam et sanctitatem internam: *In teipso*, ait, *suavitatis tuæ gratia est, ex te pullulat, in te manet; intus, id est in teipso, quærenda iucunditas tua est conscientia. Ideo ait: Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus.* Sic et Christus Ioan. 7. 37. clamabat: *Si quis sitit, veniat ad me et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.*

V. est mens bona. Quinto, alii physice per *cisternam* et *fontem* accipiunt mentem bonam, ex qua emanant et ebulliunt cogitationes sanctæ, quibus anima irrigatur et fœcundatur ad omne opus bonum. Ita S. Gregor. Nyssen. hom. 9. in Cant. ad illud: « Hortus conclusus, fons signatus: Fons, inquit, est cogitativa nostræ animæ facultas quæ omnis generis ratiocinationes in nobis facit scatere et emanare; sed tunc noster fit motus cogitationis quando omnis nostra movetur operatio ad ea quæ sunt nobis conducibilia, et bonorum exhibent procreationem. Quando autem quis converterit cogitationem ad excogitandum vitium, tunc in alienos consumitur fluentum: adeo ut bene alatur quidem spinosa vita irrigata ope malarum cogitationum, exsiccetur autem et marcescat melior planta, nullo humore bonarum cogitationum nutriente radicem. »

Huc pertinet expositio S. Hieron. in Malach. c. 3. qui per uxorem cisterna et puteo significatam, accipit legem naturalem, quam Deus mentibus omnium inseruit: *Uxorem adolescentiæ*, ait, *naturalem dicam intelligentiam, et legem in corde præscriptam, quæ omnibus hominibus insita est. Et de hac coniuge prædicatur a Deo: coniungitur uxor viro; et iubemur ut de nostris aquis potemus et fontibus*, etc. Huc quoque spectat explicatio S. Ambr. lib. 3. Offic. cap. 1. ubi per *cisternam* et *fontem* accipit cor proprium, ad quod post negotia redire, illudque consulere, et ab eo edoceri debemus. *David Propheta*, ait, *docuit nos tamquam in ampla domo, deambulare in corde nostro, et conversari cum eo tamquam cum bono contubernali, ut ipse sibi diceret, et loqueretur secum; ut est illud, Dixi: Custodiam vias meas. Salomon quoque filius eius ait: Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus, hoc est, tuo consilio utere. Aqua enim alta, consilium in corde viri. Nemo, inquit, alienus particeps sit tibi. Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et iucundare cum tua uxore quæ est tibi a iuventute. Cervus amicitiæ et pullus gratiarum confabulentur tecum. Non ergo primus Scipio scivit solus non esse, cum solus esset; nec minus otiosus, cum otiosus esset; scivit ante ipsum Moyses, qui, cum taceret, clamabat; cum otiosus staret, præliabatur: nec solum præliabatur, sed etiam de hostibus, quos non contigerat, triumphabat.*

VI. Sexto, Salonius hic et S. Hieron. in cap. 23. Ezech. et in c. 4. Amos, per *cisternam* et *fontem* accipiunt S. Script., est S. Script. cuius interpres et custos est S. Ecclesia, a qua haurire oportet sanam doctrinam, non autem a spurcis lacubus hæreticorum. « Cisternam, inquit Salonius, vocat catholicam, id est, veteris et novi Testamenti doctrinam; puteum vero profunditatem et altitudinem eiusdem; aquam, scientiam; fluenta, copiam et abundantiam scientiæ, id est, varios S. Script. appellat intellectus. Docet enim his verbis cavere a doctrina hæreticorum, et attendere lectionibus S. Script. Et est sensus: Bibe aquam de cisterna tua, id est, serva et opere imple doctrinam, quam aliis prædicas. Et fluenta putei tui, id est, abundantia sermonis tui, seu scientiæ, affluenter in te redundet in operibus bonis. »

DERIVENTUR FONTES TUI FORAS, ET IN PLATEIS AQUAS TUAS DIVIDE. Vers. 16. Hebr. *Divisiones* vel *rivuli aquarum in plateas promanent.* Ita Vatabl. Septuag. *Effundantur tibi aquæ ex fonte tuo; in tuas autem plateas transeant aquæ tuæ.* Ita legunt Complut. quibus consentit S. Ambr. superius citatus, qui legit: *In plateis superfluant aquæ tuæ;* licet Romani addentes negationem μὴ contrarie legant: *Non supereffundantur tibi aquæ extra tuum fontem.* Romanis consentit. Orig. hom. 12. in Num. et Clem. Alex. lib. 2. Strom. et Aquila qui vertit: *Ne dispergantur fontes tui extra;* Chald. consentit Hebrææ et Complut. ac Nostro, vertitque affirmative; *Redundent aquæ tuæ foras, et in plateis rivi aquarum;* Syrus: *Abundent aquæ in plateis tuis, et in plateis fluant. Pro deriventur,* Hebr. est יפצו *iaphutsu*, id est, *dispergantur*, longe lateque spargantur; græce ὑπερεκχυνέσθω, id est, *supereffundantur*, id est, ut habet versio Catenæ Græc. *Magna ubertate profundantur*, ut redundent et superefluant.

Sensus est, q. d. Ex te et uxore tua, velut e copiosis purisque fontibus procreentur et promanent multæ, legitimæ, pulchræ et bene moratæ proles, quæ discurrant per plateas, quasi rivi limpidissimi; quorum aquis, idest, sanctis moribus, cum vicinia tota, tum etiam reip. horti ac viridaria feliciter irrigentur, qui proinde tibi ac toti civitati sint ornamento, æque ac voluptati et utilitati. Ita Beda, Iansen. Baynus et alii. Significat finem et fructum coniugii esse bonum prolis et sobolis copiosæ et honoratæ, hocque debere spectare et quærere coniuges: cum ex adverso fornicarii et adulteri in fornicatione quærent dumtaxat voluptatem, non sobolem, imo eam non raro impediant ne concipiatur, aut conceptam præfocent et enecent, ne crimen in vulgus emanet, neve prolem alere teneantur. Quod si qui prolem quærant et alant, illa ut spuria et adulterina, ideoque male educata et morata, parentibus est dedecori et civitati noxia. Spurii enim non raro a matre meretrice levitatem, et mores meretricios hauriunt et induunt: qua de causa dignitatibus publicis arcentur, et ad beneficia Ecclesiastica inhabiles iure Canonico censentur.

Porro *fontes* vocat uxores, quia illo ævo Iudæis permissa erat polygamia, sive pluralitas uxorum; sicut Abraham habuit duas, Saram et Agar; Iacob quatuor, scilicet Rachelem, Liam, Balam, et Zelpham. Ut tamen ostendat monogamiam longe præferendam esse polygamiæ, ob pacem, et ob meliorem educationem filiorum; identidem uxorem in singulari vocat venam, cisternam, puteum, cervam, hinnulum.

Et IN PLATEIS AQUAS TUAS DIVIDE.) q. d. Sicut e puteo vel fonte aquæ per canales et aquæductus derivantur et dividuntur per plateas, fora et compita ad magnum civitatis ornamentum et commodum; sic pariter tu filios et filias, quas ex uxore suscepisti, divide per connubia in varias domos et familias. Rursum in varia officia vel opificia, gradus et status reipub. ad tuum æque ac civitatis decus, voluptatem et utilitatem. Notat affinitates, dignitates et honores, quos per filios et filias e legitimo thoro susceptas, sibi suæque familiæ conciliabit; præsertim quia filii et filiæ honeste a patre et matre in coniugio educati, non tantum dignos talibus muniis se præstabunt, sed et parentum consilium ductumque se-

quentur: nam bene educati et morigeri filii et filiæ sinunt se a parentibus regi, ducique ad illa connubia, gradus et status: sicut aquæ sinunt se duci flectique ad arbitrium artificis, qui eas per canales, quocumque vult, ducit et flectit.

Pudicitiæ elogia. Præclare S. Cyprianus de Bono pudicitiæ: *Pudicitia*, ait, *est honor corporum, ornamentum morum, sanctitas sexuum, vinculum pudoris, fons castitatis, pax domus, concordiæ caput.* Idem de Singul. cleric. *Castitas*, ait, *munimen invictum est sanctimoniæ, et expugnatio fortis infamiæ, fortitudinis firmitas et lasciviæ petulantis infirmitas, probitatis præsidium et improbitatis excidium, animæ victoria et corporis præda, ubertas gloriarum et sterilitas criminum, pronuba sanctitatis et repudium turpitudinis, sinceritatis iudicium et abolitio scandalorum.*

Mystice, sapientiæ et virtutis nostræ fontes foras derivamus, cum alios docemus, bene consulimus, monemus, et in omni sanctitate formamus et perficimus: aquas dividimus, cum congregationes cætusque pios variis in locis erigimus, iuxta illud Sapient. 7. 13. *Quam sine fictione didici, et sine invidia communico, et honestatem illius non abscondo.* Ita Patres paulo ante citati.

Porro sapientiam aliis communicare debemus large et liberaliter instar fontium, qui tantum aquæ emittunt, quantum recipiunt: tantum enim aquæ ex iis effluit, quantum affluit. Sic doctor, prædicator, monitor, etc., tantum sapientiæ in proximos effundat, quantum a Deo accepit, tantumdem rursus et continue a Deo recepturus. Quocirca ὑπερεκχείσθω id est, supereffluant aquæ sapientiæ ex ore doctorum, ut instar torrentium magno spiritu largissime et efficacissime eructent et egurgitent magnalia Dei et monita salutis, uti fecit S. Petrus et Apostoli, recepto Spiritu Sancto in Pentecoste, Actor. 2.

Vers. 17. HABETO EAS SOLUS, NEC SINT ALIENI PARTICIPES TUI.) Hebr. *Sint tibi soli tibi, et non alienis tecum.* Ita Vatablus, Septuag. *Sint tibi soli possessio, et nemo alienus particeps sit tibi.* Chald. *Erunt tibi soli, et alieni non participabunt tecum.* S. Chrysost. in Psalmo 9. exponit, q. d. Custodi aquas, id est, fontem, id est, uxorem tuam, ne cum aliis consuetudinem habeat; sed tu solus ea utaris, ne dubitare incipias an filii sint tui, an adulterorum. Verum melius hæc non tam de filiis, quam de uxore accipias cum Hugone, Iansenio, Bayno et aliis, q. d. *Habeto*, id est, habebis, has aquas, puta proles legitimas, *solus*, si e sola uxore eas suscipias; nec alieni, scilicet adulteri et fornicatores, partem earum sibi vindicabunt, sicut vindicare poterunt, si eas ex meretrice vel adultera suscipias: meretrix enim sicut vaga est et multis se prostituit, sic et sæpe non tuos, sed nothos et spurios, quos ex alio concepit, tibi supponet, aut certe communes procreabit filios, in quibus scilicet partem aliquam obtineas tu, partem aliam alii, qui cum eadem fornicati sunt. Rursum alieni erunt participes tui: quia spurii, quos tibi quasi tuos substituet meretrix, partem hæreditatis tuæ adibunt, eaque genuini tui filii fraudabuntur. Huic similis est illa gnome Ben Syra alphabeto 1. littera *samech: Scriba docens alios ducat virginem, et ne ducat eam quæ virum experta est; nam aquæ virginis tibi soli erunt, aquas vero eius quæ virum experta est antea, alius præter te hausit.*

Mystice S. Gregor. l. 1. in Ezech. hom. 12. et ex eo Beda ac Salonius hic, per *fontes* accipit sapientiam, quam pura et sincera intentione promovendi Dei gloriam et salutem animarum prædicare debemus; ne, si vanæ gloriæ, similisve cupiditatis causa, prædicemus, alieni, id est, dæmones, partem in nostro labore sibi vindicent. Obiicit enim sibi S. Gregor. quod posterior pars huius versus priori adversari videatur: « Quomodo enim, ait, aquam scientiæ solus habere poterit, si hanc in plateis dividit? » Ac resp. « Sed cum prædicamus populis, nimirum in plateis aquas dividimus, quia in auditorum multitudinem scientiæ verba dilatamus. Cum vero nos adiuvante divina gratia intrinsecus custodimus, et ne maligni spiritus, qui iure a nobis alieni sunt, quia sortem beatitudinis perdiderunt, nobis in elatione subripiant, sollicitudine cauta circumspicimus; soli habemus aquas, quas in plateis dividimus, ut a nobis alieni in eis participes non sint. Hi nimirum de quibus scriptum est: Alieni insurrexerunt in me, et fortes quæsierunt animam meam. Aquas ergo et in plateis dividit, et solus habet, qui per hoc, quod multis prædicat, se in cogitatione temporalis gloriæ non exaltat. Tunc enim possidet homo quod docet, quando se non gaudet innotescere, sed prodesse ».

Rursum S. Bern. l. 1. de Consider. cap. 5. ex hoc loco monet Eugenium Pontif. ut inter tot Pontificatus negotia subinde redeat ad fontem cordis sui, in eoque se recolligat: « Omnes, ait, pariter participant te, omnes de fonte publico bibunt pectore tuo, et seorsum sitiens stabis? si maledictus qui partem suam facit deteriorem, quid ille qui se penitus reddit expertem? Sane deriventur aquæ tuæ in plateas, homines et iumenta et pecora bibant ex eis, quin et camelis pueri Abrahæ potum tribuas; sed inter cæteros bibe tu de fonte putei tui. Alienus, inquit, non bibat ex eo. Numquid tu alienus? cui non alienus, tibi es? Denique qui sibi nequam, cui bonus? Memento proinde, non dico semper, non dico sæpe, sed vel interdum reddere teipsum tibi ».

SIT VENA TUA BENEDICTA, ET LÆTARE CUM MULIERE Vers. 18. (Hebr. *de uxore*, vel *cum uxore*) ADOLESCENTIÆ TUÆ.) Sept. *Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et iucundare cum uxore quæ a iuventute tua*, quam iuvenem iuvenis duxisti: Syrus: *Fons tuus sit benedictus.* Vatabl. *Sit vena tua benedicta, et gaudium quod de uxore capis, quæ tibi in iuventute desponsa est,* repete *sit benedictum.* Hoc enim gaudium honestum est et castum iuxta leges coniugii et timoris Dei, ideoque Deo placitum, ab eoque benedictum, ut iuge sit, cumulatum et fœcundum.

Iam primo, Caietanus et alii citati v. 15. per *venam* sive fontem accipiunt facultates, q. d. Fac ut opes tuæ velut fontes deriventur in pauperes; sic fiet ut ipsæ benedicantur tum a pauperibus, tum a Deo, qui, ut ait Paulus, 2. Corinth. capite 9. vers. 10. *Multiplicabit incrementa frugum* iis qui in egenos profusi sunt. Sic et Iansenius. Unde Septuaginta habent, ἔστω σοι μόνῳ ὑπάρχοντα, id est, *sint tibi soli existentia*; alii vertunt: *Sint tibi soli facultates.* Sed qua ratione in fontes foras corrivandi sunt; dividendi in pauperes, et tamen solus illos Dominus debet habere, nec alieni participes esse debent aquarum illarum? Adde quod S. Aug. legit l. 2. contra Crescon. 14. *Fons aquæ sit tibi proprius, et nemo alienus communicet tibi.* Contradicere enim sibi videtur, dum has aquas effundi vult et retineri. Nimirum, quia tunc bene retinemus, quando effundimus. Et ex eo quod effundimus, quasi perenni recursu divinarum benedictionum, nihil amisisse videmur; non secus ac si nihil effudissemus, nec alieni ex nostris opibus partem aliquam accepissent, sufficiente Deo semper eamdem, quam effundimus, materiam benigne satis, imo multo largiorem. Nam verba Septuag. *Sint tibi soli facultates*, interpretari possumus: Existima te solum divitem; tot enim tantaque Deus in te largitus est, ut solus facultates possidere possis opinari.

Verum quia sequentia et præcedentia ad uxorem et proles spectant, non ad opes; hinc secundo, melius Hugo per *venam* accipit filios, q. d. Si ex uxore sola caste liberos susceperis, faciet Deus ut illi vicissim felix et faustum sortiantur coniugium, ex quo pari modo filios procreent, quibus quasi aquis multiplicatis urbem irrigent et civibus locupletent.

Merito et optime, per *venam* accipias uxorem; hanc enim paulo ante vocavit *puteum*, id est, venam et fontem aquarum, id est, liberorum, q. d. Fac ut uxor tua fœcunda sit et benedicta a Deo, ac benedictionibus uteri felix. Id efficies, si eius amore et legitimo usu contentus, vires corporis non exhaurias vaga et aliena libidine; et per amorem Dei vitia declines. Sic enim uxor tua benedicetur a Deo, multosque insignes, validos æque ac probos filios tibi procreabit, iuxta illud Psal. 127. *Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ; filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic benedicetur*

homo qui timet Dominum. Idem promisit Deus Iudæis Deuteron. 28. 4. et alibi. Ita Vatablus, Baynus, Iansenius et alii, et patet ex eo quod explicans subdit:

ET LÆTARE CUM MULIERE ADOLESCENTIÆ TUÆ.) Hæc est postparabola, sive applicatio et explicatio parabolæ præcedentis de usu cisternæ, putei et venæ, q. d. Quod dixi: *Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui,* etc. *Sit vena tua benedicta,* nunc explico, dicens: *Lætare cum muliere adolescentiæ tuæ,* nimirum per hasce parabolas nihil aliud castis auribus ingero, quam ut caveant alienos amores meretricum, solaque uxore, quam virginem in adolescentia dilexerunt et duxerunt, contenti, ea quasi sibi a Deo data honeste utantur, ac cum ea lætentur et iucunde vivant; præsertim cum illa a Deo benedicta dabit marito egregios probosque liberos, indeque lætam et longævam senectam; cum ex adverso meretricum amor, uti inhonestus et adulterinus, ita infaustus sit, brevis et illiberis, ac in rixas, tristitias, odia et damna gravia desinat.

Ita lætabatur S. Ioachim cum S. Anna, præsertim quando oraculo Angeli post longam sterilitatem, miraculo Deiparam Virginem Mariam ex ea genuit. Unde B. Damascenus, orat. 2. de Nativ. B. Mariæ, eam sic lætantem inducit: *Merito igitur Anna, divino spiritu plena, læto hilarique animo personat: Congaudete mecum, quæ promissionis germen ex sterili ventre peperi, ac benedictionis fructum uberibus meis, ut optaveram, nutrio. Sterilitatis mæstitiam exui, ac lætam fœcunditatis vestem indui.* Et post pauca: *Dicant item matres omnes hac fœcunditate præditæ: Benedictus qui orantibus id, quod optabant, largitus est, et fœcunditatem sterili dedit, ac felicissimum illud Virginis germen concessit, quæ mater Dei secundum carnem fuit, cuius venter cœlum est, in qua habitavit is qui nullo loco capi potest.*

Vers. 19. CERVA CHARISSIMA, ET GRATISSIMUS HINNULUS. UBERA EIUS INEBRIENT TE IN OMNI TEMPORE, IN AMORE EIUS DELECTARE IUGITER. Hebr. *Cerva amorum, et hinnulus gratiæ* (gratiosus etc.) *in amore eius oberra semper;* Septuag. *Cerva* (vel *cervus*) *amicitiæ, et pullus gratiarum confabuletur,* vel *conversetur tecum; at propria* (Scholiast. pro ἰδία, id est, *propria*, legit φιλία, id est, *dilectio, amicitia:* sic quoque legit S. Ambros. l. de Iacob cap. 7.) *præeat te, et adsit tibi, in omni tempore; in huius enim amicitia conversatus diuturnus eris.* Græce πῶλος, id est, *pullus*, significat pullum equi; et ita vertunt Complut. et Sanctus Ambrosius lib. de Iacob cap. 7. extenditur tamen ad fœtus cervorum, et aliorum animalium. Unde Noster vertit: *hinnulus;* Symmachus et Theodot. repetunt nomen *cervus,* vertuntque *cervus gratiæ;* Pagnin. et Rabbin. *ibex gratiæ;* Vatabl. *Sit hæc velut amata cerva, et caprea gratiosa;* Syrus: *Cerva amoris et dama amoris;* Arabic. *Hinnula gratiæ tuæ;* alii vertunt, *Rupicapra gratiosa;* hæc enim, inquiunt, vocatur יעלה *iaala* ab עלה *ala*, id est, ascendit; quod montes et rupes ascendat. Unde Martial.

Pendentem summa capram de rupe videbis,
Casuram speres: decipit illa canes:

Repete ex vers. 18. verbum *sit*, q. d. Sit tibi uxor cara et grata, sicut heris grata et cara est cerva speciosa, mitis et placida, imo sicut hinnulus speciosus, gratiosus, obsequens et amabilis. Quare minus genuine Rabbini exponunt, q. d. Sicut cerva amorum invenit gratiam apud hinnulum, ita uxor maritum ex corde diligens vicissim a marito redamari debet: uxor enim hic tam comparatur hinnulo, quam cervæ. *Hinnulus* vocatur fœtus, sive pullus capreolarum, caprarum, damarum, cervarum, qui sua specie, parvitate, gratia, motu, celeritate, cornutatione, saltu, ludicris gestibus mire recreat intuentes, estque in deliciis. Unde Cantic. 2. v. 9. ait Sponsa: *Similis est dilectus meus capreæ, hinnuloque cervorum.* Hinc et cervæ hinnulique ab homine cicurantur hominemque se alentem quasi filii comitantur et sequuntur, imo subinde nutriunt, sicut cerva perpetua comes et assecla fuit S. Ægidii, eumque suo lacte per plures annos enutrivit, uti habet eius Vita apud Surium die 1. Septembris. Similia de cervis in Vitis aliorum Sanctorum legimus. S. Prisco Episcopo Nucerino cum sociis fame afflictis cervam accurrentem lac præbuisse eoque celebrante Angelos concinuisse, ac sorores sepultas ei defuncto medium in sepulcro locum cessisse scribit Paulus Regius Episcopus Equen. lib. de Sanctis Regni Neapolitan. part. 2. et ex eo Philip. Ferrar. in Catal. Sanctorum Italiæ, qui [illegible] S. Gerontio Episcopo Phicoclensi iubente, cervum comitibus siti laborantibus lac præbuisse; floruit sub Symmacho Papa. Item Simeonem Armenum monachum in eremo cum duobus discipulis degentem, dum ob nives cibus haberi non posset, ad orationem confugisse, atque illico cervum affuisse, qui se occidendum comedendumque præbuit.

Innocens, ait S. Ambr. *est natura cervorum. Cerva* ergo *amorum* significat uxorem, quam puellam et virginem duxit maritus, moribusque suis assuefecit, pudicam, obsequentem, domesticam, pulchram, gratiosam, amabilem esse marito, ac amorem tum mariti, tum domesticorum sibi conciliare, atque efficere, ut in familia sit pax, invicemque omnes ament, iuvent, tolerent. Hic tamen amor est coniugalis, id est, honestus et moderatus; non adulterinus, id est inhonestus et immodicus. Nam Sixtus Pythagoreus, et ex eo S. Hieron. ait l. 1. contra Iovin. *Adulter est in suam uxorem amator ardentior. In aliena quippe uxore omnis amor turpis, in sua nimius. Sapiens vir iudicio debet amare coniugem, non affectu.* Et inferius: *Nihil est fœdius quam uxorem amare quasi adulteram.*

UBERA EIUS INEBRIENT TE (*ubera* significant amores. Unde Vatabl. vertit: *Amores eius perpetuo te reficiant;* nam Hebr. דדים *dodim* significat amores, דדים *daddaim* ubera, quia ubera sunt illices amoris; et quia cor, quod amoris est sedes, uberibus quasi stipatur et continetur. Unde explicans subdit) IN AMORE EIUS DELECTARE IUGITER.) Sic et sponsa ait sponso Cantic. 1. v. 1. *Meliora sunt ubera tua vino.* Et: *Memores uberum tuorum: uberum*, id est, amorum, gratiarum et beneficiorum, quæ a te in nos distillant, sicut lac ex ubere distento; constat enim sponsum non habere ubera, sed sponsam. Sic *ubera* accipiuntur pro amore inferius c. 7. 18. Osee. 2. 2. Ezech. 23. 17. et alibi.

Sensus ergo est, q. d. Amor, gratia, officia et obsequia uxoris tuæ, quibus te pascit, vestit, recreat, diligit, et per omnia coniugii officia obsequitur, instar uberum tibi sit, o marite, dulcissimus; itaque te inebriet, id est, tuam cupiditatem expleat et satiet, ut alienæ meretricis amores et voluptates non requiras; sed in unius uxoris amore et officiis delecteris iugiter. Hic tamen amor moderatus sit oportet, ut rectæ rationis et honestatis dictamen metasque non excedat. Unde Chaldæus addit: *Rationem disce in omni tempore,* q. d. Tuus amor sit rationabilis, honestus, ratione et honestate definitus. Sic enim vicissim provocabis amorem uxoris erga te, ut tibi fida sit teque sui amantem redamet quasi cerva amorum, idque iugiter. Magnes enim amoris est amor, nimirum honestus et coniugalis, qui idcirco stabilis est; cum amor inhonestus et meretricius illico dilabatur, imo in odium et rixas convertatur. Et sic exponas τὸ *delectare* per futurum, ut significet fructum amoris, q. d. Hoc modo delectaberis in amore eius iugiter, iuges habebis coniugii tui delicias. Septuag. vertunt: *In huius enim amicitia conversatus* vel *circumductus,* πολλοστὸς ἔσῃ quod Complut. vertunt, *multiplicabilis eris;* Romani *diuturnus eris;* auctor Catenæ Græcor. *multesimus eris.* Sensus est, q. d. In casto amore uxoris tuæ vives vitam lætam, ideoque diuturnam, et accedes ad felicitatem primorum patrum ante diluvium, qui fere mille annos vixerunt: tu enim pro mille annis, mille commodis, et gaudiis multis annis perfrueris. Unde S. Ambros. mox citandus legit: *plurimus eris.*

Porro coniuges delectationem copulæ moderari debere, eaque non propter se, sed ad generationem prolis, uti pulchro passeris et turturis apologo docet Cyril. lib. 4. Apolog. moral. c. 10. « Libidinosum passerem immo- Apologus libidinis coniugum.
deratissime coitu sese effundentem turtur prospiciens,

mox ad eum venit et dixit: Ut quid, mi frater, in tanto libidinoso impetu, et libidinis impetuoso fervore consumeris, ac tui prodigus temetipsum effundis? an ignoras quod animalia multum coeuntia non diu vivant? Parce tibi, quiesce, et cuncta cum moderatione age. Cui ille respondit: Si nosti delectationem veneream, quid miraris? dulcis esca trahit ad hamum, et morsus unus gustatus suaviter ra[illegible] morsum alium. Ad hæc turtur intelligens ipsum sola [illegible]electatione adduci, adiunxit: Scio certe quod generationi[illegible]more non duceris, sed delectationis venereæ cupidine ventilaris. Attamen quid est quod effundis? nonne digestissimam medullam, nonne vitæ amabilis sementivam, et humanæ naturæ radicalis carnis substantiam, et divitiarum generativæ thesaurariam venam? » Deinde, quod hoc bono proprio, æque ac ordini naturæ repugnet, nervose edocet: « Attende igitur quid tui prodigus destruas, quid insanus dispergas, quid ingratus in nihilum proiicias, et iniquus depositarius naturæ charissimum thesaurum tibi commendatum, inimicæ vanitati impendas. Profecto subversor es ordinis mundialis, et naturalis legis transgressor. Mundi enim ordo et lex naturæ hæc est, ut tanta naturæ delectatio dirigatur in prolem. Tu autem perempta et neglecta prole, auctor perversitatis, in delectationem umbratilem et transitivam, prolificum semen fundis. Quid plura? stultissimus quippe est qui delectabiliter se destruit, et tanto dementius, quanto lethalius se perdit. Quibus dictis, quievit. »

Eius nota.

Quatuordecim analogiæ cervæ et uxoris.

Nota ex iis, quæ ante plures annos annotavi in c. 5. epist. S. Pauli ad Ephesios sub finem, amores et officia coniugum optime repræsentari per cervas et cervos. Nam, ut
docent Aristot. Ælianus, Plinius et Oppianus, Primo cervi
1. cervæque amor est singularis, Secundo, cerva amabilis
2. est, et in deliciis homini. Tertio, cervus et cerva carent
3. felle: pari modo in connubiis olim Iunoni pronubæ sacrificantes fel eximebant et abiiciebant, ad charitatem con-
4. iugum designandam, ait Plutarchus. Quarto, cervus et
5. cerva caste, nec nisi secreto congrediuntur. Quinto, ve-
6. locissimi sunt ad invicem opitulandum. Sexto, cervorum
in cervas amor uti ardentissimus, ita et fortissimus est.
Unde de iis canit Seneca:

Si coniugio timuere suo,
Poscunt timidi prælia cervi,
Et mugitu dant concepti
Signa furoris.

7. Septimo, cervæ mari suo fidæ sunt, donec is ab alio cer-
vo duellatore victus succumbat; unde Nemesianus: *Cerva*
8. *marem sequitur.* Octavo, cervus mox a congressu in sero-
bem se abdit quasi libidinis eum pudeat, donec pluvia ab-
9. lutus, et quasi purificatus in pascua redeat. Nono, cervus
et cerva post conceptum congressu abstinent, q. d. Sapiens: Tale sit tibi, o homo, coniugium, talis uxor qualem iam cervam descripsi, scilicet amabilis, unica, sincera, blanda, casta, collaborans, ardens, fortis, fida, verecunda. Ita Ven. Beda.

10. Quibus adde decimo, cervos et cervas invicem succollare, et mutua capitum onera ferre, ut doceant idem facere coniuges, ac implere illud Apostoli Galat. 6. *Alter alterius onera portate;* quod omnibus quidem hominibus, sed maxime coniugibus iugiter invicem conviventibus faciendum est. Ita S. Aug. q. 71. inter 83. « Cervi, ait, cum fretum ad insulam transeunt pasculorum gratia, sic se ordinant, ut onera capitum suorum, quæ gestant in cornibus, super invicem portent, ita ut posterior super anteriorem cervice proiecta caput collocet. Et quia necesse est unum esse qui cæteros præcedens, non ante se habeat cui caput inclinet, vicibus id agere dicuntur: ut lassatus sui capitis onere ille qui præcedit post omnes redeat, et ei succedat, cuius ferebat caput, cum ipse præiret. Ita invicem onera sua portantes fretum transeunt, donec veniant ad terræ stabilitatem. Istam fortasse cervorum naturam intenderat Salomon, cum ait: Cervus amicitiæ et pullus gratiarum tuarum colloquantur tecum. Nihil enim sic probat amicum quemadmodum oneris amici portatio. »

11. Undecimo, cervæ ob uterum arctiorem difficillime pariunt; hinc ad faciliorem partum seseli herba utuntur; teste Plinio l. 8. c. 32. Deus etiam eas adiuvat per tonitru, iuxta illud Psalmi 28. *Vox Domini præparantis cervos.* S. Hier. *obstetricans cervos;* Aquila et Symmach. *parturiens;* Chald. *parturire faciens cervas;* cervæ enim matricem habent angustam, quæ pavore tonitrui dilatatur, ut facilius pariant. Hinc fit ut cervæ ament intime suos fœtus, utpote quos tanto dolore et nisu enixæ sunt. Idem faciat uxor, cuius pariter difficillimus est partus, ut filios, quos per novem menses utero gestavit, tantoque dolore peperit, diligat, instruat, formet ad omne bonum prosequendum, et ad omne malum cavendum, ad quod opus est magna industria. Audi Aristot. l. 6. de Histor. animal. c. 29. *Cervæ parere iuxta vias solent metu belluarum. Incrementum hinnuli celere, etc. ducere suum hinnulum ad stabula consuevit, quem locum sibi habet refugium, petra abrupta est uno aditu, unde defendere se repugnareque solet iis qui invadunt.* Addit Plinius l. 8. c. 32. *Editos partus exercent cursu, et fugam meditari docent, et ad prærupta ducunt, saltumque demonstrant.* Simili modo probæ matres filios sollicite ac solerter educant et instruunt, monent, exercent in omni virtute et fuga vitiorum.

Duodecimo, cerva serpentes insequitur et devorat; sic 12.
uxor bona insectatur scortatores: *Et gratissimus hinnulus,* id est filius ex ea natus, ait Beda et Hugo, castitatis amator, ad bona agilis, et visu fidei perspicax, tibi iucundissimus erit. Hinc a Græcis cervus vocatur ἔλαφος quasi ἕλκω ὄφεις, id est, extrahens serpentes vel quasi ἐλαφρός, id est, levis, agilis. Cervos narium spiritu e cavernis extrahere serpentes, docet Lucretius lib. 6. Addit Plinius loco iam citato, cervos suo halitu urere serpentes. Hinc et singulare abigendis serpentibus remedium est cervini cornu suffitus, ait Nicander.

Decimotertio, cervæ, quia frigidæ, timidæ sunt. Un- 13.
de illud Chabriæ, et postea Philippi patris Alexandri Magni: *Melior est exercitus cervorum duce leone, quam leonum duce cervo.* Et illud Tertulliani: *In pace leones, in prælio cervi.* Sed contra insidias hostium Deus cervas dotavit acri auditu et circumspectione; cum enim aures arrigunt; audiunt acerrime et insidias præsentiunt, fugiendoque evadunt, ait Aristot. Sic uxores timidæ sunt: timor hic eas, uti et cætera animalia timida, docet circumspectionem et prudentiam, præsertim ut audiendo vocem mariti, eique obediendo, pericula cuncta et damna devitent. Rursum bifida ungula cervæ notat discretionem et examen agendorum, ut uxores sint discretæ, caveantque ea quæ maritum vel familiam turbare vel exacerbare valerent. Insuper prudentiam cervi (nam cerva cornibus caret) notat, quod cornua positurus secretum petit, ne inermis deprehendatur. Unde Proverbium: *Ubi cornua ponunt cervi;* id est, loco incognito et inaccesso. Denique Aristot. lib. 1. Histor. animal. cap. 1. *Cervi, ait, ingeniosi sunt et timidi.* Vide eumdem lib. 9. cap. 5.

Denique cervæ, quia carent felle, sunt vivaces ac diu- 14.
tissime vivunt. Ita Aristot. loco iam citato. Et Plinius l. 8. cap. 32. *Vita cervis, ait, in confesso longa est; post centum annos aliquibus captis cum torquibus aureis, quos Alexander Magnus addiderat. Febrium morbos non sentit hoc animal; quin et medetur huic timori.* Pari modo Salomon hic promittit coniugibus longævitatem, si castam, honestam, et concordem vitam agant in timore Dei. Sunt qui trecentos annos vitæ dent cervæ, alii plures, alii pauciores.

Mystice, sicut per venam, fontem, cisternam, adumbrantes uxorem pudicam; sic et per cervam et hinnulum accipe sapientiam et virtutem: hæc enim nobis omni hinnulo speciosior, carior et gratiosior esse debet, quasi sponsa optatissima. Cui proinde omnes cervæ dotes iam recensitas facile accommodes, ob quas illa summo amore et studio dignissima est. Unde Chald. vertit: *Cerva amorum et exultatio gratiæ. Rationem disce in omni tempore, in amorem eius incumbe semper;* Vatabl. *In dilectione eius perpetuo sis implicitus;* Syrus: *Vias eius disce*

omni tempore, et amorem eius cogita. Sapientia ergo et virtus est cerva amorum, quia amorem sui excitat; et quia homines amat, ac ab iis amari cupit, idque vehementer et ardenter.

Allegorice, cervus et cerva repræsentant connubium Dei cum anima sancta et religiosa, in quo omnia plena sunt amoris, voluptatis, gratiarum, laudum et iubilorum. Unde Hugo Victorinus, lib. 1. de Vanit. mundi, et ex eo noster Alvarez de Paz tract. de Incitamentis Relig. lib. 4. p. 3. c. 25. sub finem per *cervam et ubera* accipit animam Religiosam, Christo per tria Religionis vota desponsam. Est ergo, inquit, anima Religiosa sponsa Dei, et Deus sponsus est animæ sibi per hunc felicem statum consecratæ; siquidem hoc inter illos arctum vinculum intercedit. Quos sponsos dulcissimos præterire non possum, nisi prius lætissimo corde illis congratuler: O Domine Deus meus, o sponse carissime, sit vena tua benedicta et lætare cum muliere adolescentiæ tuæ, cerva carissima, et gratissimus hinnulus. Ubera eius inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter. Hæc sponsa tua, sicut aquarum vena effundit aquas, ita sanctorum affectuum filios tibi profundat. Tam pulchra et decora sit, ut gaudii ac lætitiæ occasiones singulis momentis sibi præbeat. Tam fidelis, ut, quemadmodum cervi maria tranantes se invicem iuvant, anteriore caput sequentis sustinente; sic tuæ domus curam et tuorum servorum sollicitudinem non invita sustineat. Tam amabilis, ut hinnuli, qui in deliciis habetur, gerat imaginem, eiusque convictu delecteris. Ubera eius, Domine, quæ servus tuus Bernardus congratulationem et compassionem vocat, ita tibi satisfaciant, ut gaudio eius de profectu bonorum, et compassione eius de casibus pusillorum, veluti inebrieris, eique vicem rependens in suis bonis gaudeas, et suas infirmitates dissimules. Amor denique eius erga te sic purus et ardens, sic a privato amore alienus inveniatur, ut ex eo tamquam ex amore sponsæ dulcissimæ capias voluptatem. Sic quoque S. Ambros. lib. de Iacob et vita beata cap. 7. totum hunc locum explicat de viro perfecto, qui uni Deo adhærens et serviens beatus est: « Quid enim requirat, ait, qui inferiora despicit? Præstantissimo autem inhæreat; sicut scriptum est: Cervus amicitiæ, et pullus equi gratiarum conversetur tecum. Amicitia autem præcedat te, et una sit tecum in omni tempore. Bona enim virtutum amicitia, et summi boni charitas. Nihil itaque aliud quærit perfectus ille, nisi solum et præclarum bonum; unde et dicit: Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, et videam delectationem Domini. Neque vero eum tamquam angustum inopemque fastidias, quia unius hominis velut solitaria societate contentus sit. Huius enim amicitia circumdatus, plurimus erit: Abundant enim huiusmodi viro ad beatitudinem et ad possessionem boni, et ideo nihil aliud desiderat. Nihil enim quasi novum expetit, qui omnia habet. Nihil est enim boni, quod non habeat; nec superfluis delectatur, sed necessariis, et eo ipso necessario, quod non sibi, sed carni adhærenti sibi necessarium sit; idque indulget, quod ab interioris hominis proposito non discrepet, quod faciat utraque unum, et reconciliet exteriorem hominem iuxta atque interiorem Deo, ut fiat in utroque unus spiritus. Huius igitur propositi vir nec dispendiis minuitur, nec adversis frangitur, nec repagulis inhibetur, nec suorum amissionibus mœstificatur. »

Accedit Pierius Hierogl. 7. cap. 46. ubi per *pullum gratiarum* (ut vertunt Septuag.) accipit pullum columbinum, per quem intelligit Spiritum sanctum, qui gratiarum est distributor. Itaque significari hic, ut semper Christi et Spiritus sancti solatia requiramus. Verum Hebr. יַעֲלָה *iaala* pullum equi vel cervi, non columbæ significat. Unde Noster vertit *hinnulus*.

Christus est cervus gratiarum. Symbol. S. Ambros. in Psal. 41. initio per *cervum amorum et pullum gratiarum* accipit Christum, qui est amor amorum et gratia gratiarum: « Cervus amicitiæ, ait, et pullus gratiarum confabuletur tibi; verus enim Dei filius in semetipso naturam, quam animantibus ipse donavit, expressit, qui in hunc mundum tamquam cervus advenit; et cum his se mira simplicitate iungebat, a quibus ei parabantur insidiæ. Fertur enim huiusmodi cervorum esse simplicitas, ut, cum se exagitari viderint, his sese equitibus adiungant, qui ministerio fraudis appositi, fugæ specie ac simulatione societatis inductos ad retia usque deducant. Ita ergo Dominus, tamquam ignarus periculi atque improvidus, Iudæis dolum sibi struentibus admiscebatur, et societatem Iudæ proditoris sui sibi adscivit, cuius simulatione funesta usque ad crucis laqueos et passionis retia pervenit. » Et post nonnulla: « Similis est, ait, consobrinus meus capreæ hinnuloque cervorum super montes Bethel. Bonus cervus, cuius mons est domus Dei, in quam tanta celeritate currebat, ut sponsæ vota et desideria præveniret. Denique quem de longinquo venientem viderat, repente sibi adesse cognovit. Unde et ait: Ecce hic stat post parietem nostrum prospiciens per fenestras, eminens per retia. » Et paulo post ordiens Psalm. 41. « Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum; ita desiderat anima mea ad te Deus. Cervi similitudinem suscipit etiam Christus, quia veniens in terras serpentem illum diabolum sine ulla sui offensione protrivit; cui calcaneum suum obtulit, sed eius venena non sensit. Unde dictum est ei: Super aspidem et basiliscum ambulabis. Simus ergo et nos cervi, ut super serpentes ambulare possimus. Erimus cervi, si vocem Christi sequamur, quæ nos et præparat cervos, et facit morsus serpentium non timere; ac si qui forte fuerint vulnerati, aufert eorum dolorem, solvendo delictum. De his cervis dicit Dominus ad Iob: Observasti partus cervarum, numerasti autem menses earum plenos partus? Dolores autem earum solvisti, enutristi filios earum ut non timeant? » Et mox: « Merito ergo cervus factus est Dominus, ut tales sibi cervos Domini vox præpararet, de quibus ait: In nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Tollebant enim serpentes, cum spiritu oris sui sancti Apostoli de latebris corporum eruerent nequitias spiritales, nec venena mortifera sentiebant. Denique cum exiliens de sarmentis Paulum vipera momordisset, videntes Barbari pendentem viperam de manu eius, putabant repente moriturum. At ille stabat intrepidus, nec vulnere movebatur, nec veneno infundebatur. Unde videntes eum non tamquam hominis conditione genitum, sed tamquam Dei gratia editum, supra hominem esse arbitrabantur. Vide cervum viperam de latebris eruentem spiritu divino qui erat in naribus eius, sicut dixit Dominus ad Iob. »

Tropol. S. Hier. in Isaiæ cap. 34. sub finem docet cervos et hinnulos gratiarum esse Apostolos et sanctos Doctores, qui quasi hinnuli celerrime discurrerunt et discurrunt per orbem, eumque magnis laboribus et doloribus converterunt et convertunt ad Christum; de quibus ait Iob cap. 39. *Numquid, etc. parturientes cervas considerasti? Incurvantur ad fœtum, et pariunt, et rugitus emittunt.* Vide rugitus S. Pauli et Apostolorum graphice describentem S. Gregor. eodem loco. Porro dotes tredecim cervæ paulo ante recensitas facile adaptabis Apostolis, doctoribus et prædicatoribus. — Hinnuli Apostoli et doctores.

Rursum Beda: « Cerva carissima, ait, sive gratissima, ut quidam codices legunt, est sancta Ecclesia, quæ serpentinam odio habere solet et conterere doctrinam. Gratissimus hinnulus populus est, eius virtutum varietate delectabilis, et eadem castæ semper fidei æmulatione succensus. Cuius uberibus inebriamur, cum utriusque testamenti paginis contra hæreticorum fraudes instruimur, cuius pace et amore iugiter delectari, magna est exercendarum occasio virtutum. »

Denique S. Aug. serm. 21. de Verbis Apostoli, per cervum accipit amicum, qui amici onera portat, sicut cervi alter alterius cornua dorso vicissim excipiunt, dum mare transfretant: *Cervus amicitiæ*, inquit, *et pullus gratiarum colloquatur tecum. Nihil enim sic probat amicum, quemadmodum oneris amici portatio*; iuxta illud: *Alter*

alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi, Galat. 6.

Vers. 20. QUARE SEDUCERIS, FILI MI, AB ALIENA, ET FOVERIS IN SINU ALTERIUS?) Est conclusio, q. d. Cum ex dictis, o fili, o discipule, clare perspicias quanta sint commoda honestæ uxoris et coniugii, ac quanta damna inhonestæ meretricis et fornicationis, erisne adhuc tam demens et vecors, ut ab aliena meretrice te seduci et foveri sinas in tuam perniciem et ruinam? Unde Hebr. habent: *Ut quid erras, fili mi, in aliena, et amplexaberis sinum extraneæ?* amor enim est error, et amantes sunt quasi amentes; Sept. *Ne multus sis ad alienam, neque contineaturis ulnis non propriæ*; ubi πολὺς, id est *multus* opponitur τῳ πολλοστος id est *multesimus*, quod præcessit, q. d. Cum deliciis uxoris tuæ abundes, sisque quasi multesimus in gaudiis solidis: cur iis relictis et eorum vice stolide fias multus et multesimus in sumptibus, curis et doloribus in meretricem exhauriendis? Cum enim illa multis assueverit, et a multis multa corroget, si tu ea potiri velis, oportet ut tu unus multorum vices subeas, fiasque ex uno multiplex, ut eius cupiditati, ornatui et avaritiæ inexplebili satisfacias; utque tu unus præstes ei quæcumque multi præstiterunt.

Vers. 21. RESPICIT DOMINUS VIAS HOMINIS, ET OMNES GRESSUS EIUS CONSIDERAT.) Hebr. *Coram oculis Domini viæ hominis, et omnes semitas eius ad amussim librat* vel *ponderat*; Syrus et Chald. *Quoniam in conspectu oculorum Dei viæ viri, et omnes semitæ manifestæ sunt coram Deo.* Est hæc nova et efficax ratio ad dissuadendam fornicationem et consuetudinem cum aliena, quod cum fornicatores quærant tenebras et fornices, in quibus lateant, quasi a nemine videantur; Deus tamen clarissime eorum turpitudinem et scelera intueatur, eaque sit publico iudicio ad lancem et trutinam expensurus, condemnaturus et puniturus. Ipse enim *omnes eius gressus*, id est actiones, ad libellam librat, examinat et ponderat an bonæ sint, an malæ; rursum, quam bonæ vel quam malæ sint, ac quantum præmium vel pœnam mereantur. Unde Septuag. addunt causale *enim*, ut ostendant hic novam rationem, et causam dari ad vitandam meretricem, sic enim habent: *Sunt enim coram oculis Dei viæ viri, et in omnes eius orbitas* (Aquila *flexus*: Symmach. *gyros*) *speculatur.* Expressius Vatablus hæc nectit versui præcedenti, prorogando hucusque notam interrogationis, hoc modo: *Cur enim, mi fili, alienæ esses implicitus? cur in gremio alienæ adhæresceres? quando viæ hominis oculis Domini sunt expositæ, et omnium itinera æqua lance expendat?* Eumdem lucidissimum Dei oculum fornicariis intorquet, et multis intentat Ecclesiasticus cap. 23. 25. *Omnis homo*, ait, *qui transgreditur lectum suum, contemnens in animam suam, et dicens: Quis me videt? tenebræ circumdant me, et parietes cooperiunt me, et nemo circumspicit me; quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus. Et non intelligit quoniam omnia videt oculus illius,* etc. *quoniam oculi Domini multo plus lucidiores super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditas partes.* Ubi plura de hac re dixi: quare ea hic non repetam.

Vers. 22. INIQUITATES SUÆ CAPIUNT IMPIUM, ET FUNIBUS (S. Iren. lib. 3. cap. 40. legit, *restibus*) PECCATORUM SUORUM CONSTRINGITUR). Symmachus, *comprehenditur*; Arabicus, *ligatur*; Vatabl. *irretitur*; Pagnin. *tenetur*; Hebr. יתמך *iittamech*, id est *fulcitur*, *tenetur in alto ne cadat.* Unde R. Salomon interpretatur, *suspenditur.* Suspensus enim, inquit ipse, funibus laqueisque fulcitur, a quibus pendet. Sic et R. Levi, qui pro *capiunt* vertens, *illaqueant*, et pro *constringitur* vertens, *fulcietur*; hoc est, inquit, retibus peccatorum funibusque fulcietur firmabiturque laqueus, quo perditus constringatur: quod plane multis flagitiosis accidisse constat, qui sibi ipsi fuere artifices exitii. Sept. *Iniquitates virum capiunt et catenis peccatorum suorum implicatur*, vel *ligatur*; Chald. *Peccata sua comprehendunt impium*, quasi lictores et tortores reum.

Quæritur primo, quorsum hoc dicat Salomon, et quid hoc faciat ad præcedentia et sequentia? Respondeo primo: Recte hic versus connectitur præcedenti, q. d. Deus iudex et vindex respicit fornicationes et peccata cuiusque, ut ea libret, iudicet et puniat, nec eius manus quisquam evadere poterit. Esto enim ad tempus peccata dissimulet, et peccatorem suæ libertati relinquat; tamen is iam funibus peccatorum suorum constrictus tenetur, ut quasi reus suo tempore sistatur iudici et plectatur.

Secundo, recte quoque cohæret cum v. seq. hoc sensu, ut sit occupatio, q. d. Fornicatores et peccatores fatentur se male agere, et coram Deo reos esse, sed sibi persuadent quod, in senio refrigescente ætate et concupiscentia, se amoribus meretriciis facile expedient, pœnitentiam agent, et saluti suæ consulent. Verum errant, quia vitia, præsertim libido consuetudine roborata, sunt quasi funes e multis actibus quasi filis implexi et contorti, qui ita valide ligant animam, ut ab iis etiam in senio se expedire non possint, iuxta illud Iob 20. 11. *Ossa eius implebuntur vitiis adolescentiæ eius, et cum eo in pulvere dormient.* Quare iuvenis, fornicari assuetus, etiam in senio fornicabitur vel realiter, vel mentaliter per memoriam et delectationes morosas præteritarum fornicationum: itaque in peccato suo morietur; nam, ut ait S. August. idipsum in se expertus, l. 6. Confess. c. 12. et seq. *Dum servitur libidini, facta est consuetudo; et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas.*

Quæres secundo, qui sint *funes peccatorum*, qui ligant impium? Respondeo primo: est culpa sive macula peccati, quæ post actum remanet. Funes peccatorum qui? Resp. I.

Secundo, est ipse reatus maculæ annexus, quo peccator reus tenetur et obnoxius iræ et vindictæ Dei; peccata enim transeunt actu, manent reatu. II.

Tertio, est ipsa servitus diaboli, a quo peccator quasi III.
mancipium captivus tenetur, iuxta illud S. Petri epist. 2. c. 2. 19. *Cum ipsi servi sint corruptionis; a quo enim quis superatus est, huius et servus est.* Unde S. Isidor. l. 2. de summo bono cap. 39. *Principaliter his duobus vitiis*, ait, *diabolus humano generi dominatur, id est superbia mentis et luxuria carnis.* Et S. Paulus 2. Timoth. 2. 26. *Resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.* Unde Dionys. Peccator, inquit, est equus diaboli: sicut enim eques agit equum quo libet, sic et diabolus agit peccatorem. Reatus ergo peccati est quasi funis lictorum, obligans animam Deo, peccato et dæmoni ut tortori; morti et inferno ut carceri, eculeo et suppliciis. Ita S. Hieron. in c. 4. Ezech. *Alia*, ait, *sunt Domini vincula quibus in salutem ligamur, alia diaboli quibus decem et octo annis ligaverat mulierem in Evangelio*, Lucæ 13. 16. *Unde et funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur.*

Quarto, *funes peccatorum* sunt peccandi habitus et con- IV.
suetudines, quæ ita peccantem ligant et quasi necessitant, ut iis se extricare nequeat, nisi per singulare robur et gratiam cœlitus a Deo immissam, quale habuit David, dicens Psalm. 115. *Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis.* Ita S. Hilar. in Psalm. 118. lit. *chet*: *Modo funis*, ait, *ex pluribus minimis crescentis in multum peccata tamquam longo fune tenduntur. Sunt etiam hæc delictorum vincula, de quibus in Proverbiis scriptum est: Fasciis peccatorum suorum unusquisque constringitur; stringit enim nos atque alligat, et his vitiorum funibus implicat diabolus, in omni vitæ nostræ cursu laqueos prætendens.*

Quinto, *funes peccatorum* sunt connexio et colligatio V.
peccatorum; unum enim peccatum trahit ad aliud, et hoc ad aliud, ut gula trahit ad libidinem, libido ad furtum, furtum ad homicidium, etc. ex quibus omnibus fit funis tam implexus et crassus, ut rudentibus nauticis vel carulibus æquari possit. *De luxuria*, ait S. Gregor. 31. Moral. 31. *cæcitas mentis, inconsideratio, inconstantia, præcipitatio, amor sui, odium Dei, affectus præsentis sæculi, horror autem vel desperatio futuri generantur,* iuxta illud Isaiæ 5. 18. *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis*

vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum. Ubi multa hac de re dixi. Ita Beda: *Impii, ait, funibus peccatorum suorum constringuntur, cum incessabili augmento suæ pravitatis intereunt. Qui enim funem facit, torquendo semper, et involvendo filis fila adauget. Talis est fortitudo malorum operum, tales libri hæreticorum. In quibus pravis prava nectentes, non aliud scribendo, quam quo se arctius obligent, agunt.*

Porro S. Isidorus pro *funibus* legit *crinibus*: per quos accipit intonsam comam et barbam, quæ olim erant pœnæ et symbola pœnitentium. Audi eum de Offic. Eccl. l. 2. 16. « Qui pœnitentiam agunt, et capillos et barbam nutriunt, ut demonstrent abundantiam crinium, quibus caput peccatoris gravatur, sicut scriptum est: Crinibus peccatorum suorum unusquisque constringitur. Vir quippe, si comam nutriat, ut ait Apost. 1. Cor. 11. ignominia est, illam ergo ignominiam suscipiunt pœnitentes pro merito peccatorum. »

Igitur per *funes* possunt accipi pœnæ et pœnitentiæ peccatorum: hæ enim peccatorem ligant, cruciant et affligunt. Unde S. August. in Sententiis, sent. 75. *Corpus*, ait, *carnis nostræ ornamentum fuit, peccavimus et compedes inde accepimus, ut vinculis mortalitatis omnis humanarum actionum cursus præpediretur.* Et S. Ephrem per *funes peccatorum* accipit pœnas gehennæ; sic enim ait tract. de Variis tormentis inferni: *Hisce suppliciorum locis distribuuntur miseri, quisque pro peccatorum suorum modo vehementius mitiusve, sicut scriptum est: Quia funibus peccatorum suorum constringitur unusquisque.* De iisdem dicitur Psal. 17. 6. *Dolores inferni circumdederunt me.* Ubi pro *dolores* hebr. est חבלי *cheble*, id est *funes*, ut vertit S. Hieron. quia dolores atroces, ceu funes hominem stringunt et coarctant, ut patet in parturientibus.

Vers. 23. Ipse morietur, quia non habuit disciplinam, et in multitudine stultitiæ suæ decipietur.) Hebr. *errabit*; Symmach. *et stultitia illius errabit*; Septuag. *Is moritur cum his qui non habent disciplinam, et de multitudine vitæ suæ deiectus est, et periit propter imprudentiam*, vel *insipientiam*. Pro *vitæ* græce est βιοτητος, quod Complut. vertunt, *violentiæ*; sed minus recte: nam βια est violentia, βιοτης vero est vita; Chald. *Ipse morietur absque disciplina.*

Ex dictis vers. præced. liquet quis sit sensus nimirum, q. d. Assiduitas fornicandi et peccandi, quæ quasi funis ligat iuvenem scortatorem, adiget eum ad mortem præsentem et æternam, quia disciplinam institutionemque non admisit, eique obedire noluit. Unde ob multam suam stultitiam decipietur; quia cum sperabit longam adhuc vitam, subita peste vel lue correptus, aut gladio, telo, similive casu ictus, morietur. Rursum, sperabit se in senio vitam mutaturum, et pœnitentiam acturum; sed decipietur: quia in senio vitia iuventutis sibi inhærentia et agglutinata imo inolita reperiet: quare iis adhærescens immorietur, peribit et damnabitur. *Iusto enim Dei iudicio fit ut peccator, qui in vita oblitus est Dei, in morte obliviscatur et sui*, ait S. August. Unde Vatablus vertit: *Ipse morietur absque disciplina, in multitudine stultitiæ suæ implicabitur.*

Nota sunt exempla Chrisaorii in morte clamantis: *Inducias vel usque mane*, easque non obtinentis, apud S. Gregorium 4. Dialog. cap. 38. et aliorum similium apud eumdem, et apud Ven. Bedam in Histor. Angl. Palladius in Lausiaca cap. 26. scribit S. Pachomium optasse ferarum dentibus laniari, eo quod 40. annorum solitudine, ieiuniorum, aliarumque rerum asperitate, non potuerit hunc hostem expugnare, licet numquam hosti succubuisset. Deinde et B. Mosen ex latrone eremitam, cujus vita quondam parum continens fuerat, nulla ieiunii severitate potuisse lasciviam carnis domare: imo cum post sexennium ieiunio vigilias diuturnas, longas preces, multasque lacrymas iunxisset; nihil tamen obtinuisset, donec tandem post exantlatos multos alios labores benedictione Patris sui spiritualis quietem aliquam, fremente licet Satana, meruisset. Quibus exemplis Deus videtur ostendere voluisse quam sit arduum initum semel cum luxuria fœdus dissolvere.

Quocirca ingens est stultitia, quod peccator semper longiorem vitam sibi promittat, nec peccandi finem faciat, cum tamen hic a Salomone præmonitus debeat citam mortem exspectare, imo subitam et inopinatam, iuxta illud Christi: *Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet*, Lucæ 12. 40. Stultitiam hanc promovet dæmon, dum quolibet anno suggerit homini: Tu adhuc validus es, hoc saltem anno non morieris; facile ad unum annum vitam prorogabis: hoc ergo anno licebit frui solitis voluptatibus, sequenti pœnitentiam ages. Hunc autem sensum et suggestionem quolibet anno renovat: quo fit ut, dum annus ipse mortis adest, sibi idem persuadeant quod aliis annis, nimirum: Facile hunc annum superabis: interim decipiuntur, quia illo anno moriuntur, et imparati moriuntur; quia putaverunt se illo anno non morituros. Hic est ergo paralogismus dæmonis, quo multos decipit et implicat ut male vivant et male moriantur. Tu singulis annis prudenter potes sperare adhuc annum vitæ. Atqui inter singulos annos est annus mortis, quo scilicet Deus decrevit ut moriaris. Ergo illo anno potes sperare, tibique persuadere te non moriturum, cui tamen Deus certo decreverit te illo moriturum. An non hæc manifesta est fraus et deceptio? Proinde audiant tales quod dictum est diviti illi promittenti sibi plures annos vitæ splendidæ: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te; quæ autem parasti, cuius erunt?* Luc. 12. 20. Et illud Iob 21. 13. *Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt* gaudentes, epulantes, dormientes. Audiant ergo peccatores sapiens S. Augustini consilium in sententiis sent. 71. *Remedia conversionis ad Deum nullis cunctationibus sunt differenda, ne tempus correctionis pereat tarditate. Qui enim pœnitenti promisit indulgentiam, dissimulanti diem crastinam non spopondit.* Et sent. 138. *Animus male sibi conscius, dum videtur sibi nullam pœnam pati, credit quia non iudicet Deus; cum abuti patientia Dei, et non intelligere parcentis benignitatem, iam sit magna damnatio.* Et sent. 235. *Nullus in Deo locus est, nec est quo fugiatur ab ipso nisi ad ipsum. Qui vult evadere offensum, confugiat ad placatum.*

Paralogismus dæmonis.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet sponsori satagendum esse ut illico sponsione se liberet. Mox vers. 6. pigrum formicæ exemplo ad laborem excitat. Ad hæc v. 12. describit apostatam, et septem vitia, quæ Deus odit. Deinde v. 20. exhortatur ad custodiam legis, reditque ad inculcandum fugam meretricis et adulteræ.

1. Fili mi, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam, 2. Illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus. 3. Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera: quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum: 4. Ne dederis somnum oculis

tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. 5. Eruere quasi damula de manu, et quasi avis de manu aucupis. 6. Vade ad formicam o piger, et considera vias eius, et disce sapientiam: 7. Quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, 8. Parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe quod comedat. 9. Usquequo piger dormies? quando consurges e somno tuo? 10. Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias: 11. Et veniet tibi quasi viator egestas, et pauperies quasi vir armatus. Si vero impiger fueris, veniet ut fons messis tua, et egestas longe fugiet a te. 12. Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, 13. Annuit oculis, terit pede, digito loquitur, 14. Pravo corde machinatur malum, et omni tempore iurgia seminat. 15. Huic extemplo veniet perditio sua, et subito conteretur, nec habebit ultra medicinam. 16. Sex sunt, quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima eius: 17. Oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, 18. Cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, 19. Proferentem mendacia testem fallacem, et eum qui seminat inter fratres discordias. 20. Conserva, fili mi, præcepta patris tui, et ne dimittas legem matris tuæ. 21. Liga ea in corde tuo iugiter, et circumda gutturi tuo. 22. Cum ambulaveris, gradiantur tecum: cum dormieris, custodiant te, et evigilans loquere cum eis; 23. Quia mandatum lucerna est, et lex lux, et via vitæ increpatio disciplinæ; 24. Ut custodiant te a muliere mala, et a blanda lingua extraneæ. 25. Non concupiscat pulchritudinem eius cor tuum, nec capiaris nutibus illius: 26. Pretium enim scorti vix est unius panis: mulier autem viri pretiosam animam capit. 27. Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? 28. Aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantæ eius? 29. Sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam. 30. Non grandis est culpa, cum quis furatus fuerit: furatur enim ut esurientem impleat animam: 31. Deprehensus quoque reddet septuplum, et omnem substantiam domus suæ tradet. 32. Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam: 33. Turpitudinem et ignominiam congregat sibi, et opprobrium illius non delebitur: 34 Quia zelus et furor viri non parcet in die vindictæ, 35. Nec acquiescet cuiusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima.

Vers. 1. et 2. FILI MI, SI SPOPONDERIS PRO AMICO TUO, DEFIXISTI APUD EXTRANEUM MANUM TUAM, ILLAQUEATUS ES VERBIS ORIS TUI, ET CAPTUS PROPRIIS SERMONIBUS.) Docuit iuvenem cavere a meretrice, ne cum ea opes suas dilapidet; nunc eumdem docet cavere a temeraria (nam rara et prudens, honesta est, opusque beneficentiæ et charitatis) fideiussione, quæ pari modo opes sæpe exhaurit. Sunt enim iuvenes improvidi, qui pro quolibet amico illico fideiubent, ideoque eo deficiente debitum præstare coguntur, quo fit ut se et familiam sæpe in magnas angustias coniiciant, et ad extremam pauperiem, quin et in carcerem redigant. Idem fideiussionis argumentum fusius tractavit Eccles. c. 29. 19 et seq. et ego ibidem: quare hic cum Salomone brevis ero.

Sensus est, q. d. Si pro crimine vel debito alterius fidem tuam et teipsum obligaris, scilicet te curaturum ut reus crimen purget, vel pro eo satisfaciat, adeoque pœnam statam luat, aut quasi debitor debitum exsolvat; *defixisti*: id est stipulatione et defixione manus tuæ in manum creditoris obligasti teipsum Unde Chald. vertit clare: *Promisisti solvere extraneo manu tua*; Syrus: *Porrexisti manum tuam extraneo*; Septuag. *Trades manum tuam inimico tuo*; Scholiastes: *Infixisti in catenam manum tuam*. Hine noster Martin. de Roa, l. 4. Singul. c. 4. sic exponit: *Defixisti manum tuam apud extraneum*, id est ius et potestatem extraneo fecisti, ut te manu prehendat et quasi debitorem suum apud iudicem vocet, ac quæ spopondisti repetat. Insuper, *illaqueatus es verbis oris tui*, quia ore tuo promisisti te soluturum debitum, vel luiturum crimen amici pro quo fideiussisti; et *captus es verbis oris tui*, id est sponsione tua te obligasti, et quasi captivum tradidisti te creditori vel iudici, ut te capere et in carcerem coniicere possit, si, deficiente debitore, debitum eius non exsolvas. Unde Septuag. vertunt: *Laqueus enim fortis viro propria labia, et capitur verbis oris sui.*

Idem suasere Philosophi. Celebre est illud Thaletis: *Sponde, noxa præsto est.* Unde addit Ausonius in dicto Thaletis:

Per mille possum currere exempla, ut probem
Prædes vadesque pœnitudinis reos.

Et illud Chilonis: *Sponsioni non deest iactura.* Unde Plinius l. 7. c. 32. *Mortales, ait, oraculorum societatem dedere Chiloni; tria eius præcepta Delphis consecrando aureis litteris quæ sunt hæc: Nosse se quemque; et nihil nimium cupere; comitemque æris alieni atque litis esse miseriam.* Chersias, apud Plutarchum in Convivio Pla-

A tonis, refert fabulam Homeri de Ate, quæ, quod adfuerit Iovis sponsioni de nativitate Herculis, ab eo præcipitata est in terram.

Symbolice, hæc aliqui adaptant Christo, qui pro debitis et peccatis nostris vadimonium subiit, seque vadem et prædem Deo Patri quasi creditori exhibuit, dum reipsa solvit debita luitque crimina nostra, quando manus suas in cruce defigi permisit. Christus sponsor noster.

Mystice hæc referas ad pastores, episcopos, principes et reges, qui se Deo obligant spondentque se subditorum salutem curaturos: quare si subditi ipsorum negligentia pereant, Deus sanguinem eorum de manu ipsorum requiret. Unde Sept. vertunt: *Fili, si spoponderis amicum tuum*; Aquila, *sodalem*; Symmach. et Theod. *proximum tuum*, scilicet stiturum te Deo salvumque exhibiturum. Ita Beda et S. Bern. *Deus, ait, amicus est in sponsione, sed extraneus in exigenda ratione.* Audi S. Greg. 3. parte Pastor. admon. 5. *Spondere pro amico est alienam animam in periculo suæ conversationis accipere. Unde et* Et Prælati.

B *apud extraneum manus defigitur, quia apud curam sollicitudinis, quæ ante deerat, mens ligatur. Verbis vero oris sui illaqueatus est, ac propriis sermonibus captus; quia dum commissis sibi cogitur bona dicere, ipsum prius necesse est, quæ dixerit custodire. Illaqueatur igitur verbis oris sui, dum ratione exigente constringitur, ne eius vita ad aliud, quam admonet, relaxetur. Unde apud districtum iudicem cogitur tanta in opere exolvere, quanta eum constat aliis voce præcepisse.* In die enim iudicii Christus iudex Episcopo, Pastori, Superiori dicet illud Ierem. 13 20. *Ubi est grex qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? Quid dices, cum visitaverit te? tu enim docuisti eos adversum te, et erudisti in caput tuum*, dando mala vitæ exempla, contraria iis quæ ore docebas. *Numquid non dolores apprehendent te, quasi mulierem parturientem?* Unde S. Thomas in c. 13 ad Hebr. lect. 3. τὸ *defixisti manum, et illaqueatus es verbis oris tui*, sic explicat, q. d. O pastor, obligasti te Deo, ut pro grege

C tuo impendas manum et os tuum, ut quidquid ore potes proloqui, et quidquid manu potes operari pro salute gregis tui, hoc ex sponsione tua tenearis præstare, nimirum pascere gregem tuum omnis virtutis exemplo, et perenni doctrinæ eloquio.

Rursum alii hæc accommodant ad vota præsertim religiosa, q. d. Si voveris Deo castitatem, paupertatem, obedientiam, pro amico, id est pro anima tua salvanda, votis tuis obstrictus teneris apud Deum. Discurre ergo, festina, ne des somnum oculis tuis, omnes curas inten-

de, ut Deo reddas vota, quæ distinxerunt labia tua. Discurris, si internis mentis oculis pericula, violandi vota perlustres. Discurris, si media ea adimplendi exquiras. Discurris, si in diversas partes curras, et omnia dona quæ habes in auxilium accersas. Discurris, si eas de virtute in virtutem, de castitate in castitatem, de paupertate in paupertatem, de obedientia in obedientiam. Verum hic sensus est accommodatitius; non enim agitur hic de voto, sed de fideiussione; hanc enim significat Hebr. ערב *arab*, nisi dicas vota esse fideiussionem pro triplici concupiscentiæ debito et reatu, quo anima cuiusque hominis rea et obligata tenetur; pro concupiscentia enim carnis fideiubet et spondet votum castitatis: pro concupiscentia oculorum sive avaritia spondet votum paupertatis; pro superbia vitæ spondet votum obedientiæ. Unde R. Levi per amicum mystice accipit concupiscentiam.

Denique Basilius in Catena Græcorum per *amicum* mystice accipit corpus, per *sponsionem* emendationis propositum. *Laqueus fortis*, ait, *est pœnitentiæ et continentiæ dilatio; qui enim nimium differt, ille pravis suis operibus quasi propriis laqueis misere tandem capitur.* Et mox: *Cave*, ait, *ignavus aut dissolutus sis; cave animo concidas, aut fortitudinis molestias subterfugias. Corpus quod Deo oppignorasti sloma, et ad præceptorum, quæ ille proposuit, observationem subinde excita. Ne fracto sis animo: amicum pro quo spopondisti exacue identidem et excita. Carnem tuam laboribus assuefacias*, inquit, *molestisque rebus eamdem exerce; iam enim corporis exercitationem, incitationem hoc loco appellat.* Et inferius: *Vult autem Sapiens eum qui virtutibus ex proposito incumbit, animi prosperitate valere supraque adversariorum laqueos fortiter sese efferre, virtutum nimirum alis in altum sublatum.*

Vers. 3. et 4. FAC ERGO QUOD DICO, FILI MI: ET TEMETIPSUM LIBERA; QUIA INCIDISTI IN MANUM PROXIMI TUI. DISCURRE, FESTINA, SUSCITA AMICUM TUUM: NE DEDERIS SOMNUM OCULIS TUIS, NEC DORMITENT PALPEBRÆ TUÆ.) *Temetipsum libera* ab obligatione sponsionis, qua te pro amici debito debitorem, pro crimine reum creditori vel iudici effecisti, ut ipse iam in te tuasque facultates, libertatem et vitam ius habeat, possitque te bonis privare, carceri mancipare, imo neci tradere. *Quia venisti in manum proximi tui*; tum creditoris vel iudicis apud quem fideiussisti. Ita Vatablus, q. d. Tametsi amicus et proximus sit creditor, in cuius manus incidisti propere tamen libera te ab ea obligatione: quanto magis tibi festinandum esset, si incidisses in manus alieni, quam tui amici pro quo fideiussisti; pendes enim ab eius manu ut, si ille fugiat, vel piger et incurius nolit laborare, ut pro debito creditori satisfaciat; sed illud in te reiiciat, ut illud præstare debeas; nam paulo ante amicum pro quo quis spopondit, vocavit proximum, creditorem vero vocavit extraneum. Sicut enim amicus fuit negligens ante sponsionem, sic post eam negligentior fiet ad solvendum debitum, confisus de tua ope et opibus. Unde Septuag. vertunt: *Quia venisti in manus malorum propter amicum tuum*; Syrus: *Quia propter amicum tuum incidisti manus inimici tui.* Quid ergo facto opus? Remedium suggerit dicens: *Discurre, festina, suscita amicum tuum*, tum eum pro quo spopondisti, ut ille creditori satisfaciat, itaque te fideiussione tua liberet. Unde S. Ambros. lib. de Tobia cap. 23. legit: *Stimula civem tuum quem spopondisti*; Syrus: *Suscita igitur amicum cuius causa fideiussisti*; Symmach. et Theodot. *Incita civem tuum*, tum alios amicos, ut curent debitum vel iudici exsolvi; aut ab eo remitti, aut te sponsione tua liberari. Unde Hebr. est *robora* (adhortatione tua) vel *suscita*; alii: *Multiplica amicos tuos* in plurali: hoc enim significat רעיך *reecha cum iod*: licet iod hic ut paragogicum et superfluum accipiant Noster, Septuag. Aquila, Symmach. et Theodot. qui vertunt in singulari: *Suscita amicum tuum*; Pagninus: *Vade, calcare fac te, et robora* (Tigurin. *evehe*) *amicum tuum*; Clarius: *Vade, prosterne*

A *te*, etc. Vatablus: *Abi, humilia te ante eum, cui promiseris, eique quasi calcandum te præbe*, ut te obligatione fideiussionis tuæ liberet; sic et R. Levi et Aben Ezra: Alii: *Vade, calca te*, id est quasi calcaribus stimula te, *roborare amicis tuis*; Septuag. *Esto non remissus, stimula autem amicum tuum quem spopondisti.* Pro *stimula* græce est παρόξυνε, id est *exacue et stimula*: Symmach. et Theod. παροξυνόν, id est *incita, impelle*. Summa, hæ omnes versiones significant sponsorem omni studio et sollicitudine esse laborandum, ut se obligatione fideiussionis liberet; unde addit: *Ne dederis somnum oculis tuis*; Symmachus et Theodot. *Ne des dormitationem oculis tuis, neque indormites palpebris tuis*, q. d. Ne sis somnolentus et tardus, sed vigil et acer, ut hoc onus excutias.

Magis vigiles et acres esse debent sponsores, sive susceptores, in Baptismo et Confirmatione, ut baptizatum et confirmatum, pro quo spoponderunt, instruant, moneant et dirigant in viam virtutis et perfectionis Christianæ. Maxime autem tales esse debent Pastores, qui curam animarum susceperunt, de quibus S. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 5. « Quisquis, ait, ad vivendum aliis in exemplum proponitur, non solum ut ipse vigilet, sed etiam ut amicum suscitet, admonetur. Ei namque vigilare bene vivendo non sufficit, si non et illum cui præest, a peccati torpore disiungit. Bene autem dicitur: Ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. Somnum quippe oculis dare, est intentione cessante subditorum curam omnino negligere. Palpebræ vero dormitant, cum cogitationes nostræ ea quæ in subditis arguenda cognoscunt, pigredine deprimente dissimulant. Plene enim dormire, est commissorum acta nec scire, nec corrigere. Non autem dormire, sed dormitare est, quæ quidem reprehendenda sunt cognoscere, sed tamen propter mentis tædium dignis ea increpationibus non emendare. »

C Dices: Quid ergo mihi facto opus? *Discurre, festina, suscita amicum tuum.* Plutarch. lib. de Sera numinis vindicta: Eryngium, inquit, herba est, quæ si in capræ vel capri præeuntis os immittatur, grex totus sistit; Sic, ait, si Superiores sistant, grex totus consistit: et quidquid ipsi præstiterint, subditi æmulabuntur. Ut igitur subditi non consistant, discurrat Superior, festinet, suscitet instigetque eos verbo et exemplo ad magnos virtutum progressus.

ERUERE QUASI DAMULA DE MANU, ET QUASI AVIS DE MANU AUCUPIS.) Septuag. *ut salveris tamquam damula e laqueis, et sicut avis de manu aucupis*; Syrus, *ut libereris velut dama a retibus, et velut avis a laqueo. Damæ* sunt capreæ, capreoli sunt capræ sylvestres, quæ, quia timidæ, cavent sibi a venatoribus et laqueis, et quia veloces, celerrime aufugiunt: de quibus Martial. l. 13. Vers. 5.

Dente timetur aper, defendunt cornua cervum,
Imbelles damæ quid nisi præda sumus?

D Sensus ergo est, q. d. Sicut damula timida et suspicax celerrime effugit eripitque se e manu venatoris eam capere conantis, ac sicut avis volatu liberat se ab insidiis aucupis; ita et tu satage, ut illico e manu et iure creditoris te liberes, ne te tuaque capiat et in suum ius transcribat. Unde Tigur. *Elabere velut caprea e manu, et ut avicula e manu aucupis.* Parvæ enim aves timidiores sunt, ideoque viso aucupe statim avolant. Rursum, capreæ cum timore acerrimæ sunt visu; unde græce vocantur δορκάδες a δέρκειν id est videndo: hinc eminus venatores et canes vident, statimque fuga se proripiunt.

VADE AD FORMICAM, O PIGER, ET CONSIDERA VIAS EIUS, ET DISCE SAPIENTIAM.) Syrus, *Disce hanc non habere messem*; Septuag. *Æmulare vias eius, et esto illa sapientior*; Chald. *Similis esto formicæ*, etc. Syrus, *Assimilare formicæ et considera vias eius*; Arabicus, *O impotens, vade ad formicam, et cum perspexeris eam, assimilare viis illius.* Vers. 6.

QUÆ CUM NON HABEAT DUCEM, NEC PRÆCEPTOREM, NEC PRINCIPEM.) Chald. *quæ non habet messem, nec du-* Vers. 7.

Digitized by Google

cem, neque dominatorem; Sept. *nam cum non sit ei agellus, nec habeat qui cogat* (Aquila et Theod. *qui extorqueat;* Chald. *eum a quo cogatur*) *nec sub domino sit;* Syrus, *Et disce quod non habeat messem, et non habeat supra se dominatorem, neque qui incurvet eam,* ut sibi subiiciat.

Vers. 8. PARAT IN ÆSTATE CIBUM SIBI, ET CONGREGAT IN MESSE QUOD COMEDAT.) Septuag. *Parat in messe alimentum* (Hebr. *panem*) *et multam in messe facit acervationem;* Scholiast. *Coacervat in messe escas suas;* Symmach. *necessaria sua;* Vatablus. *In messe alimentum suum comportat;* Syrus, *In horreum colligit;* Chald. *coacervat.* Huc facit proverbium Arabum cent. 1. n. 30. *Esto in diebus æstatis formica*, id est labora et congrega fruges in æstate, quibus vivas in hieme, operare in iuventute, ut lucreris ea quibus vivas in senectute, collige merita in terra, quæ te alant et beent in cælo.

A fideiussione temeraria cavendo, ne per eam familia et res familiaris patiatur, congrue transit ad fugam inertiæ, et studium laboris ac diligentiæ, ut per illa quisque sibi et suæ familiæ de victu, vestitu rebusque necessariis provideat. Adducit vero stimulum aptissimum, nimirum formicæ, quæ adeo est provida, operosa et laboriosa, ut studio a Deo creata videatur ad hoc, ut hominibus præbeat exemplum providentiæ, laboris et diligentiæ, de qua proinde Horatius lib. 1. Satyr. 1.

Parvula nam exemplo est magni formica laboris,
Ore trahit quodcumque potest, atque addit acervo.

Formicæ dotes homini imitandæ.

Porro providentia, solertia et diligentia formicarum multimoda est, multasque habet partes, et actus nobis imitandos. Primo enim formica faciendo frumentationem
I. providet sibi cibum in æstate, ut eodem vivat in hieme. Ita S. Basil. hom. 9. Hexam. « Non tute, ait, eamdem, o homo, diligentiam adhibebis? non hoc tempore præsenti fruges tibi recondes formicæ exemplo? formica temporis hiberni pabulum æstate sedulo sibi condit, et non quod hiemis incommoda nondum adsunt, otiosa tempus traducit; sed incessabili quodam intentoque studio legendi semina tantisper incumbit, dum sufficiens alimentum in cellulis sibi recondat. Neque id incuria facit, sed sapienti quadam providentia, ut quam plurimo tempore pabulum sibi persistere conservarique possit. Secat enim unguiculis fructus medios, arrososque condit, ne rursus in fruges exeant e terra, atque inutiles inde sibi ad alimoniam fiant. Cum senserit eos madefactos imbre, profert atque exsiccat. Nec omni tempore id agit, sed cum præsenserit aerem serena in statione teneri, serenumque cælum. Etenim numquam ex nubibus imbrem defluxisse conspexeris, quanto tempore a formicis expositum est frumentum. »

II. Secundo, formica frumentum defert in sua antra quasi in cellas et apothecas, ibique recondit et asservat. Unde formica dicitur quasi ferens, vel forans micas, id est, perforans, ait Isidorus et Aldrovandus lib. 5. de Insectis, in Formica. Idem nobis faciendum, nimirum labore iuventutis paranda sunt alimenta senectutis, ac sudore temporis præmia æternitatis. Ita Cyrill. Hierosol. catech. 6. *Videns, ait, formicam in æstate sibi thesaurizantem cibos imitare, et thesauriza tibi ipsi fructus bonorum operum in futura sæcula.* Porro Angelus Caninius in Hellenismis: A græco μύρμηξ, inquit, dicitur *formica;* m enim mutatur in litteram *b*, *b* vero in *f*. Sic ex ὕπνος fit somnus pro sopnus: ex Hebr. *baccar* et Punico *baccara* fit vacca: ex βίος fit vita. Iam a μύρμηξ est proverbium: *Bonorum myrmecia,* sive formicaria, significans summam opulentiam: hanc enim laborando parant formicæ. Myrmecia etiam sunt gymnasia, in quibus discipulorum frequentia sapientiæ dant operam.

III. Tertio, formica grana incidit, et arrodit oculos seminis exedens, ait R. Levi, ne germinent et putrescant. Unde hebr. vocatur נמלה *nemala* id est incidens, circumcidens, a מול *mol*, id est, circumcidit. Ita et nos bona opera circumcidere debemus a vanitate, ne in vanam gloriam erumpant et corrumpantur.

Quarto, formica grana meliora seligit: ita et tu, o Christiane, meliorum virtutum, quales sunt charitas et humilitas, actus exerce. Hinc Cicero de Natura deorum l. 3. *In formica, ait, non modo sensum, verum etiam mentem, rationem atque memoriam esse sustinemus.* Pythagorici quoque formicæ dabant mentem et rationem. IV.

Quinto, formica præsentit serenitatem, tumque grana aeri exponit; et pluviam, tumque grana in antra recondit. Ita et fidelis in pace publice suam doctrinam actusque virtutum exponat; in tentatione vero et persecutione eosdem abscondat. Audi B. Petrum Damiani l. 2. ep. 18. ad Cardin. « Quis, quæso, ait, formicam ad hoc triturandi genus instituit, ut segetum grana discernat, et ignobilia respuens elegantioris frugem generis eligat? Acervum quippe segetum diligenter explorat, et hordeum quidem, tamquam iumentorum pabula, quasi fastidiens aspernatur: ubi vero triticum reperit, granum libenter amplectitur. Hæc etiam venturæ serenitatis tempus quibusdam deprehendit indiciis, et cum cellaria sua aerio cernit humore madescere, propriis humeris repositas victui suo fruges exportat, et damna domestica præcavens torrentibus eas radiis solis exsiccat; et tamquam non sufficiat, eadem ore proprio grana præcidit, ne videlicet per hiemalis inclementiam imbris iterum turgeant et negata spe victus in herbas erumpant. » V.

Sexto, Plinius l. 11. cap. 30. « Formicæ, ait, ut apes communicant labores: sed apes utiles faciunt cibos, hæ condunt. Ac si quis comparet onera corporibus earum, fatentur nullis portione vires esse maiores: gerunt ea morsu; maiora aversæ postremis pedibus moliuntur humeris obnixæ. Est iis reipublicæ ratio, memoria, cura. Semina arrosa condunt, ne rursus in fruges exeant e terra, maiora ad introitum dividunt, madefacta imbre proferunt atque siccant. Operantur et nocte plena luna, eædem interlunio cessant. Iam in opere qui labor, quæ sedulitas? » VI.

Monasteria sunt formicaria.

Quocirca formicæ in commune assidue et fervide laborantes repræsentant agmina Religiosorum in commune ferventium et desudantium. Unde hoc formicarum studiose laborantium intuitu compunctus et permotus fuit S. Malchus, ut profugus cum vitæ periculo ad monasterium rediret. Audi eum in Vita quam scripsit S. Hier. « Aspicio, ait, formicarum gregem angusto calle fervere, ferre maiora onera quam corpora. Aliæ herbarum quædam semina forcipe oris trahebant: aliæ egerebant humum de foveis, et aquarum meatus aggeribus excludebant. Illæ venturæ hiemis memores, ne madefacta humus in herbam horrea verteret, illata semina præcidebant; hæ luctu funebri corpora defuncta deportabant: quodque magis mirum est, in tanto agmine egrediens non obstabat intranti; quin potius, si quam vidissent sub fasce et onere concidisse, suppositis humeris adiuvabant. Quid multa? pulchrum mihi spectaculum dies illa præbuit: unde recordatus Salomonis ad formicarum solertiam nos mittentis, et pigras mentes tali exemplo suscitantis, cœpi tædere captivitatis, monasterii cellulas quærere, ac formicarum illarum similitudinem desiderare, ubi laboratur in medium; cumque nihil cuiusquam proprium sit, omnium omnia sunt, etc. »

Porro tanta solertiæ causa est, quod formica temperamento sit sicca; mens autem sicca est sapientissima. Rursum, quod loco sanguinis habeat humorem tenuiorem; sapientiora enim sunt animalia, quæ habent sanguinem tenuem et mundum, probeque temperatum. Hanc causam dat Aristot. lib. 2. de Part. animal. cap. 4.

Septimo, formica quod viribus nequit, hoc consilio et continuatione perficit. Unde assidue laborando excavat semitas, saxa et rupes: eadem enim semita, eaque regia et secura semper incedit. Ita et tu, o Philothee, regia patrum via ingreditor; noli novos novantium calles dubios et periculosos ingredi; certoque tibi persuade nihil esse tam difficile, quod non continuato labore per Dei gratiam evinces. Audi Aristot. l. 9. Histor. animal. c. 38. « Insectorum officiosissimum præ cæteris omnibus ani- VII.

malibus genus formicarum et apum est, etc. Eadem semita semper ambulant, et cibaria recondunt, et cellas promptuarias faciunt; nec interdiu solum, sed etiam noctibus plena luna laborem exercent. » Præclarius S. Ambros. l. 6. Hexam. c. 4. « Est, ait, in natura quadrupedum, quod imitari nos sermo adhortatur propheticus, quo exemplo caveamus desidiam, exiguitate vel infirmitate corporis a virtutis studio non reflectamur, neque revocemur ab ullius propositi magnitudine. Exigua est enim formica, quæ maiora suis audet viribus, neque servitio ad operandum cogitur, sed spontaneæ proposito prospicientiæ futura alimentorum subsidia sibi præstruit. Cuius ut imiteris industriam, Scriptura commonet te, dicens: Confer te ad formicam, o piger, et æmulare vias eius, et esto illa sapientior. Illa enim nullam culturam possidet, neque eum, qui se cogat habens, neque sub domino existens, quemadmodum præparat escam, quæ de tuis laboribus sibi messem recondit: et cum tu plerumque egeas, illa non indiget. » Et inferius: « Nigro convectatur agmine præda per campos, fervent semitæ comitatu viantium, et quæ comprehendi angusto ore non possunt, humeris grandia frumenta truduntur. Spectat hæc dominus messis, et erubescit tam parca piæ industriæ negare compendia. »

VIII. Octavo, Plinius lib. 37. 10. et lib. 11. cap. 31. ait formicas grandes in India eruere aurum ex arena. Additque: *Erutum hoc ab eis tempore hiberno Indi furantur æstivo ardore, conditis propter vaporem in cuniculos formicis, quæ tamen odore sollicitatæ provolant, crebroque lacerant, quamvis pervelocibus camelis fugientes. Tanta pernicitas feritasque est cum amore auri.* Solinus aliud addit pene miraculum, dum formicis istis pedes tribuit leoninos: *Formicæ*, inquit, *ibi ad formam canis maximi arenas aureas pedibus eruunt, quos leoninos habent quas custodiunt ne quis auferat, captantesque ad necem prosequuntur.* Ælianus, lib. 3. cap. 4. easdem formicas auri custodes nuncupat. Sic labore et studio philomusorum, quasi formicarum rationalium, eruitur aurum sapientiæ et charitatis, cui tantum quisque sibi accumulat, quantum in eruendo laborat. Hinc in Isthmo Soli immolabatur formica: quia sicut sol omnia quotidie terrarum opera visitatione collustrat; ita pari diligentia formica omnia deprehendit: quæ quisquam accuratissime occultaverit. Formicæ ergo laborando immensas corrogant opes; unde proverbium: Ἀγαθῶν μυρμηκιὰ id est *Bonorum myrmycia*, pro thesauris maximis: μύρμηξ enim est formica.

In Polyhist. cap. 15.

IX. Nono, licet Cardanus lib. 9. de Subtil. scribat formicas carere oculis, ac pro eis uti cornibus ad prætentandam viam; tamen Albertus Magnus et ex eo Ulysses Aldrovandus libr. 5 de Insectis, asseverant contrarium; nec enim possent tanta itinera et opera peragere sine oculis. Formicæ ergo geminos habent oculos, qui corpus regunt, et iter dirigunt. Si quæ oculis orbetur, hæc formicam oculis pollentem fortissime amplectitur, nec dimittit nisi domum reducta: magnus enim inter eas est amor mutuus, pax, concordia, auxilium. Unde Plinius libr. 11. c. 30. *Et quoniam*, inquit, *ex diverso convehunt altera alterius ignara, certi dies ad recognitionem mutuam nundinis dantur. Quæ tunc earum concursatio? quam diligens cum obviis quædam collocutio atque percontatio? Silices itinere earum attritos videmus. Sepeliunt inter se viventium solæ, præter hominem.* Oculus nobis sit ratio et consideratio, ut nihil sine ratione et consilio umquam agamus; ita numquam facti nos pœnitebit. Quin et cum S. Iob oculus simus cæco, pes claudo, et inopes consilio dirigamus et adiuvemus.

X. Decimo, formicæ, quamvis vivant in grege, non tamen habent regem, ducem vel præceptorem. Rursum licet duce careant, tamen sibi mutuo benevole obsecundant et obtemperant. Domum sive civitatem simul construunt, quam habitaculis variis distinctam plantarum tegunt particulis. Unde Aristot. lib. 1. Histor. animal. cap. 1. *Civilis*, inquit, *generis est homo, apis, vespa, formica, grus; quarum aliæ sub duce degunt, ut grues et apes: aliæ nulli subditæ imperio sunt, ut formicæ. Habent tamen formicæ suos ductores*, non veros duces. Ita Ælianus lib. 2. cap. 25. *Seniores*, inquit, *formicas constituunt exploratores quæ ipsis præsint, et adducant in meliora pabula; non duces quorum imperio subdantur.* Hæc civilia et socialia vitæ communis officia imitentur quicumque in eadem repub. civitate, monasterio, domo, vitam agunt. Audi Bedam hic: *Si tantillum*, inquit, *animal principe carens et rationis expers natura duce sibi providet in posterum, multo magis tu ad imaginem Dei conditus, ad videndam eius gloriam vocatus, doctorum magisterio adiutus, ipsum conditorem habens ducem, debes in præsenti bonorum operum fructus congregare, quibus in æternum vivas in futuro. Hæc etenim vita in eo messi comparatur et æstati, quod nunc inter ardores tentationum tempus est colligendi futurorum merita præmiorum. At dies iudicii hiemis similatur rigoribus: quia tunc nimirum nulla relinquitur facultas pro vita laborandi, sed tantum cogitur quisque de horreo priscæ actionis, quod recondidit, proferre.*

Undecimo, formicæ res fœtidas, ut origanum, sulphur, XI.
cornu adustum adeo oderunt, ut, si eorum fumus aut cineres super earum domos spargantur, ex iis alio emigrent. Ita fidelis non tantum res fœdas, sed et fœdam famam, puta infamiam et malum nomen devitet.

Duodecimo, formicæ omnes circa ventrem strictæ, et XII.
quasi tinctæ sunt, in senio more avium assumptis alis volant. Nam, ut Cardanus loco citato, et ex eo Aldrovandus, consolatur illorum imbecillitatem natura volatu addito: sed ab editis alis parum supervivunt. Ita Philomusus ventrem stringat per temperantiam et abstinentiam: ac senescens vacationem a negotiis sibi indicat, otiumque quietis et contemplationis sectetur, quo se ad evolandum in cælum comparet.

Decimo tertio, philomelæ formicas et earum ova avide XIII.
quærunt et comedunt, quia ex his convalescunt ægrotæ, et sonoræ efficiuntur. Ita virgines quærunt prudentiam et operationem instar formicarum, quibus a morbo acediæ curantur, et sonoræ ad laudandum tum Deum, tum laborem et industriam efficiuntur. Unde in cælo cantabunt canticum novum, Apoc. 14.

Decimo quarto, myrmicoleon, sive formicaleo cibum XIV.
formicarum rapit, comeditque in hieme, quia in æstate improvidus sibi de cibo non providit. Ita otiosi et hypocritæ insidiantur opibus laborantium et strenuorum, easque per vim vel fraudem diripiunt. Unde S. Chrysost. in Psal. 48. *Sapiens*, inquit, *ostendit vel formicis esse deteriorem virum pigrum et desidem, et otio languentem, cum illuc mittit, ut discat esse laboriosus et industrius: Vade, dicens, ad formicam, o piger, et imitare vias eius.* Rursus myrmicoleon est dæmon, qui virtutes et virtute præditos devorare satagit: si eum timeas, sæviet ut leo; si contemnas, timidior et infirmior erit formica. Ita S. Gregor. explicans illud Iob 4. 11. *Tigris periit eo quod non haberet prædam;* ubi Septuag. et ex iis S. Gregor. pro *tigris* legit, *myrmicoleon*, id est formicarius leo. Sic de Modesto Valentis Imp. præfecto conante S. Basilium pertrahere ad arianismum canit Cyrus Theod. *Modeste Basilio Magno subes. Formica sane es, rugias licet ut leo.*

Decimo quinto, formicis proprium est, quod in maiori XV.
sua ætate, virtute crescunt. Auctor de natura rerum l. 4. de Temp. c. 9. et ex eo Aldrovandus, asserit solam formicam inter animalia senio fortificari et crescere. Ita sapientes et sancti eunt de virtute in virtutem, adeoque in senio maxime sapiunt.

Decimo sexto, formicæ arte multiplici onera reddunt XVI.
faciliora portatu, quia illa dividunt et in plures partiuntur, aut plures eidem oneri succollant, aut illud inflectunt apteque componunt, illudque nunc pedibus, nunc ore gerunt, aut protrudunt. Sic sapientes omnia, licet difficilia, facilia efficiunt consilio et solertia, præsertim cum alios rei peritos socios operi adhibent.

Decimo septimo, formicæ hieme quiescunt, et cibo XVII.
fruuntur æstate collecto. *Sic unusquisque Christianus in*

rerum tranquillitate, quam significat æstas, colligat verbum Dei, ut in adversitate et tribulationibus, quæ hiemis nomine notantur, habeat unde spiritaliter vivat, ait S. Aug. l. contra Adimnn. cap. 24.

XVIII. Decimo octavo, formicæ a vino cavent, quia si illud gustent subito inebriantur; ita sapientes cavent a vino, in quo est luxuria, quæ mentem homini eripit facitque amentem.

XIX. Decimo nono, formicæ sunt prænuntiæ mortis; ita eamdem prænuntiavere Cimoni, teste Plut. in eius Vita; et Neroni: cum enim is somniasset se pennatarum formicarum multitudine oppleri, concitata in se multitudine, mortem paulo post sibi conscivit, teste Svetonio in Nerone. Causam dat Aldrovandus: Formicas, inquit, esse mortis indicium asserunt, quo terræ filiæ sint, et in subterraneis caveis habitent, quo identidem mortuorum cadavera inferuntur. Ita sapiens semper prospicit imminentem mortem, sibique quotidie dicit: *Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.* Hinc Plato: *Philosophia,* (Ethica) ait, *non est aliud quam meditatio mortis.* Hinc et Ægyptiis formica erat hieroglyphicum trium illustrium dotum. Per eam enim primo, denotabant diligentissimam investigationem rerum quæ ad usum vitæ facerent; secundo, providentiam solertem; tertio, indefessam laboris perseverantiam. Affirmabat Pythagoras laborem omnem licet gravem, si paulatim a primordiis vitæ ei nos dedamus, uti formica facit, dulcem et facilem fieri toleratu: unde ipse suis aliud non inculcabat quam ut otium, utpote omnium malorum causam, fugerent, ac laborem indefessum quasi omnis virtutis et boni parentem amplecterentur.

Exstat apologus Aphthonii sophistæ, qui talis est: Cicadæ olim æstate assiduis cantibus indulgebant: formicæ vero hiemis memores laboribus fructibusque colligendis operam dabant. Verum cum hiems advenisset, formicæ iis, quæ collegerant, pascebantur: cicadas autem delectatio illa et canendi voluptas eo indigentiæ miseriæque perduxit, ut esurirent omnes et fame conficerentur. Sic iuventus laborem fugitans male habet in senectute. Legitur hic idem apologus inter fabulas Gabriæ Græci, et sic latine redditur:

Petebat a formica cicada cibum;
Sed formica ait: Quid æstate faciebas?
Quod acute æstate caneret, dixit:
Hieme salta, inquit, nec ama cibum.

XX. Vigesimo, formicis laboris et agilitatis stimulus est bilis. Nam et *formicis sua bilis inest*, qua eos, qui antra illarum ingrediuntur, turmatim invadunt, mordent et sæpe enecant. Ita hominibus natura dedit bilem, quasi cotem virtutis: illa ergo ut cote, non vindictæ, sed virtutis utantur. Irascere ergo tuæ pusillanimitati et acediæ, si vis fieri magnanimus. Irascere tuæ gulæ illique caput amputa, ut fias sobrius. Irascere tuæ iræ, et cum Nazianz. Iambico 21. adversus iram dicito: *Irascor iræ, dæmoni intus condito.*

XXI. Vigesimo primo, formicæ rectas sequuntur semitas: quærunt enim viarum compendia; sed tamen viam suam obliquant discursu implicito. Ita sapiens rectum virtutis iter capessat rectamque ad perfectionem viam, quæ est crux, optetque multa pati pro Christo; sed tamen odia et persecutiones obliquando devitet.

Denique fabulati sunt veteres Myrmidones (populi nomen est in Græcia) prognatos esse ex myrmecibus, id est formicis, vel ex Iove in formicam transmutato, uti refert et ridet Clemens Alexand. Adhortat. ad Gentes, pagina 41. sive folio 6. Verum acutius Ovidius, et ex eo Aldrovandus, censet Myrmidones ita vocatos, quod formicarum instar seduli essent, et indefessi in tolerando labore.

Myrmidonasque voco, nec origine nomina fraudo.
Corpora vidisti, mores quos ante gerebant,
Nunc quoque habent: parcum genus est patiensque laborum,
Quæsitique tenax, et quod quæsita reservet.

Myrmidones ergo sint Religiosi, Sacerdotes, omnesque fideles in studio virtutum et bonorum operum, ac præsertim in zelo animarum: quocirca instar formicarum non spectent præterita vel præsentia, sed futura, ut eorum habeant providentiam, sibique de annona prospiciant. Plura de formicis vide apud Ulyssem Aldrovandum lib. 5. de Insectis, in Formica; Pierium Hieroglyph. 8. Scripsit et in hanc Salomonis sententiam librum, cui titulus Formicarium, Ioannes Nider S. Theolog. Doctor ex ordine S. Dominici tempore Concilii Constantiensis, in quo ex Aristot. Plinio, Æliano, Alberto Magno et aliis sexaginta duas conditiones et dotes formicarum recenset, easque mystice et pie adaptat fidelibus, ut ex iis discant sapientiam, vitamque honeste et sancte instituant. **Myrmidones Religiosi.**

Mystice noster Alvarez de Paz l. 1. de extinct. vitior. p. 2. Formica, inquit, hominem providum et in negotiis gerendis strenuum Ægyptiis significat. Et apud Hieron. aut Bedam potius in Prov. diligentem operarium significat, qui in præsenti vita velut in æstate fructus iustitiæ, quos in æternum recipiat, sibi recondit. Iuxta quam interpretationem formica duce, præceptore ac principe carens virum mihi sæcularem indicat (et ego aliquos tales vidi) qui sine directione spiritualis magistri, et sine magnis adiumentis, quibus nos in vita Religiosa perfruimur, vitam spiritualis conversationis arripuit. Hic quia solerter vitiis exstirpandis et virtutibus inserendis intendit, cito proficit, et non semel viros Religiosos excedit. Si huiusmodi hominem apud te habes, et forte habes, et ei tamquam magister rationem procedendi præscribis: illius vitam attente considera, et videbis quam acriter tuam segnitiem reprehendat. Ipse quidem in corde suo omnium se minimum reputat, ore tibi omnia sua interiora pandit, et te velut præceptorem interrogat, signis ex corde profectis tibi vitam religiosam profitenti se submittit. At vita eius clamat, et te acriter increpat, et dicit: *Usquequo, piger, dormies? quando consurges de somno tuo? Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias; et veniet tibi quasi viator egestas, et pauperies quasi vir armatus.* **Formica est sanctus seculi.**

Post hunc versum de formicis, adiungitur similis de apibus apud Septuag. in editione Romana, estque hic: *Aut vade ad apem, et disce quomodo operaria est; operationem quoque quam venerabilem facit* (Scholiast. ἐμπορεύεται id est *mercatur,* uti legit S. Ambr. l. 5. Hexam. c. 21.) *cuius labores reges et idiotæ,* id est privati, *ad sanitatem afferunt. Appetibilis autem omnibus est et clara; etiam cum sit robore infirma, sapientiam honorans evecta est.* S. Hier. c. 3. Ezech. legit: *Vade ad apem, disce quomodo operatrix sit, et opus suum castum faciat; cuius laboribus reges et imperiti pro salute abutuntur,* id est utuntur. S. Ambros. loco iam citato legit, *cuius labores reges et mediocres ad salutem sumunt.* Noster Peltanus in Catena Græcor. clare vertit: *Aut vade ad apem et disce cuiusmodi sit, quamque admirandum opus conficiat. Cuius quidem labores cum reges, tum privati quique ad sanitatem depromunt. Et quamvis viribus invalida atque imbecilla est; apud omnes tamen inclyta apprimeque grata habetur: utpote ad sapientiam commendandam et excolendam in lucem edita.*

E Latinis eumdem versum citant S. Ambr. et Hieron. locis iam citatis: ac S. Paulinus epist. 21. ad Amandum. Commode enim formicæ annectitur apis, quia utraque laboriosa; sed formica sibi soli, apis sibi et aliis laborat. Unde docet homines facere eleemosynam et beneficentiam, uti docent S. Ambros. et S. Basil. iam citati. Igitur pro *quomodo operaria est,* græce est, ὡς ἐργάτις ἐστί; quod alii vertunt, *quam operatrix est;* S. Basil. *quomodo sapiens operatrix est;* alii *quam argumentosa est.* Unde illud in Officio Eccl. S. Cæciliæ: *Cæcilia tibi, Domine, quasi apis argumentosa,* id est gnava, industria, sedula, *deservit.*

Pro *operationem quoque venerabilem facit,* græce est σεμνήν, id est gravem, castam, pudicam, innocentem, splendidam, religiosam, augustam, seriam, colendam,

reverendam, venerandam; quia apes sunt castæ et virgines, nesciuntque concubitum, et tamen maximum examen filiorum producunt; et quia ex rore cælesti conficiunt mel et ceram, ex qua fiunt cerei, quos accendimus in honorem Dei et Sanctorum. *Digna*, ait S. Ambros. l. 4. de Virgin. *virginitas, quæ apibus comparetur, sic laboriosa, sic pudica, sic continens. Rore pascitur apis, nescit concubitus, mella componit,* unde repræsentat B. Virginem parientem Christum, castitatis fontem. *Est enim apis animal mundissimum,* ait Aristot. l. 9. Histor. anim. c. 4. Unde Columella lib. 9 c. 5. *Maxime cavendum est,* inquit, *curatori qui apes nutrit ut pridie castus sit a rebus venereis.* Et Ælian. lib. 5. c. 11. *A complexu venereo recentem agnoscunt, atque illum sicut hostem insequuntur.*

Pro *clara,* alii vertunt *illustris;* alii, *gloriosa.* Pro *Etiam cum sit robore infirma, sapientiam honorans evecta est,* S. Ambr. legit: *Itaque, cum ipsa sit infirma robore, valida est vigore sapientiæ et amore virtutis.* S. Chrisost. hom. 2. in Isaiam: *Est quædam,* ait, *apis super apes; et quomodo inter apes rex quidam est, qui nominatur esse rex; sic princeps apum Dominus meus est Iesus Christus, ad quem mittit me spiritus, ut comedam mel: bonum est enim, et favus eius, ut indulcentur fauces meæ. Et forte subtiliores litteræ favi erunt, mel vero est qui in his est intellectus. Atqui licet sit imbecilla viribus, ut quæ sapientiam honorarit, provecta est.*

Igitur Septuag. proponunt hic exemplum et stimulum laboris, apem: apis enim assidua est in opere, nec patitur quampiam otiari: unde inertes fucos expellit, iuxta illud: *Ignavum fucos pecus a præsepibus arcet.* Rursum modus operandi apum est mirabilis: operantur enim in communi, suumque habent regem et rempubl. quasi monarchicam. Unde repræsentant Religiosos, eorumque monasteria, ait S. Aldhelmus l. 2. de Laudibus virgin. c. 2. Quocirca Plutarch. civibus dans exemplum vitæ civicæ, apes: *Aliæ,* inquit, *ceras sternere, aliæ mel coquere, aliæ favos polire, aliæ flores libare, aliæ denique æquare ab initio discunt:* Quid mirabilius, quam videre favos apum tanta proportione et pulchritudine in sexangulas formas compositos, in iisque cellas, in quibus mel et ceram condant, tam affabre concinnatas? quid mirabilius, quam videre apes singulas tanto ordine laborare, quasi partitis inter se ex condicto operis: examina nova procreare, fovere, animare, educere? Quocirca hæc admirans Virgil. in Georg. lib. 4. ait:

Apes divinæ.

Esse apibus partem divinæ mentis, et haustus
Æthereos dixere.

Quin et Aristot. l. 3. de Gener. animal. c. 10. *Nihil,* inquit, *habent* (crabrones) *divinitatis ut habent apes.*

Porro opus apis, puta mel, usurpari ad sanitatem docent medici. Mel enim sobrie sumptum salubre est, conditque cibos omnes, quin et a corruptione corpora præservat, etc. Unde Plinius lib. 11. cap. 14. *Solis radiis,* inquit, *medicamenta, non mella, gignuntur, oculis, ulceribus, internisque visceribus dona cælestia.* q. d. Mella non tam sunt mella, quam medicamenta et dona cælestia. Igitur in apibus hæc præ cæteris nobis admiranda et imitanda a Deo proponuntur.

In actibus imitandæ.

Apibus omnibus communis est labor: nullus, cum per cælum licuerit, otio perit dies.

Communis est omnium cibus; neque enim separatim vescuntur, ne inæqualitas operis et cibi fiat, et temporis.

Pax inter eas præcipua.

Apes, quæ aculeum perdunt, mella de cætero facere non possunt.

Sunt et inter apes diversa officia. Aliæ struunt, aliæ poliunt, aliæ suggerunt, aliæ distribuunt ex eo quod allatum est. Videres omnes certare de munere. Videres alias invigilare quærendæ annonæ. Videres de castris alias esse sollicitas, eaque custodire. In apibus totius virtutis insigne reperies, et quæ in aliis animalibus sigillatim sparsæ videntur, in istis natura mater propensiori beneficio congregavit. Quibus est adolescentia ad opera exeunt, seniores intus operantur. Integritas est cunctis apibus corporis virginalis, et tamen maximum filiorum examen emittunt. Non solum ab odoriferis, quibus delectantur, sed etiam a fœtidis mel sugunt. Mira munditia in eis. Pariter aggregatæ suaviter cantant. Habent privatim consilia. Tempora prænoscunt: prædivinant enim imbres ventosque, et tunc se continent tectis. Si dies futurus est mitis, provolant universæ. Hilaritate et nitore sanitas apum æstimatur. Vita apum longissima septennis: numquam autem ultra decem annos perdurant. Hieme latent, et tunc vescuntur melle, quod æstate congregarunt. Vespæ persequuntur apes et impugnant. Iuniores disciplina quadam matribus subditæ sunt; nec agunt quidquam sine maiorum imperio. Denique ut ait Virgil.

Ingentes animos angusto in corpore versant.

Quocirca S. Hier. epist. ad Rusticum monachum, et habetur de consecr. dist. 5. can. 32. *Numquam non facito,* inquit, *aliquid operis, ut semper te diabolus inveniat occupatum,* etc. *vel fiscellam texe iunco, vel canistrum plecte viminibus, sarriatur humus, areolæ æquo limite dividantur,* etc. *Apum fabricare alvearia, ad quas te mittunt Salomonis Proverbia, et monasteriorum ordinem, ac regiam disciplinam in parvis disce corporibus.* Plura de apibus vide apud Aristot. Plinium, Ælianum, Aldrovandum, ac apud Thomam Cantiprat. qui Apiarium, sicut Ioannes Nider Formicarium conscripsit, puta libros duos apum: in quibus octoginta duas apum proprietates dotesque recenset, quas ingeniose et pie fidelibus et Religiosis adaptat.

Mystice, Didymus in Catena Græcor. *Versandum,* ait, *nobis est in S. Script. ut apes in campis floridis, ut ex illis opportuna libantes, mellis, id est sapientiæ, favos nobis conficiamus, eos denique dextre in mentis alveari recondamus.*

Alius ibidem per apem accipit S. Ecclesiam, quæ apum labores et studia imitatur. Unde lautam doctrinæ, Sacramentorum et exemplorum mensam familiæ suæ proponit, ut ex ea saginati fideles matrem suam imitentur, sintque strenui et assidui in opere virtutum.

Denique S. Chrysost. ibidem: « Apis, ait, diligens et operosa erat Paulus, utpote a legis floribus, eiusdem umbris et typis prædulces mellis favos colligens, sapientiæque studium præ cæteris omnibus in honore habens. Cuius quidem mellis dulcedine et reges et idiotæ, hoc est, illi qui ex Israel, et illi rursum qui ex Gentibus conversi erant, ad sanitatem usi sunt. Idem ille licet viribus parum firmus esset, ut ipse fatetur, in Christo tamen robustus erat. Ego, inquit, in infirmitate et tremore: sed omnia possum in eo qui me confortat. »

Post formicam apis, quid?

Porro S. Ephrem serm. ascetico ad Fratres, formicam cum ape combinat, indeque hoc efficit proverbium: *Post formicam apis,* hoc est, post laborem requies, post amaritiem dulcedo, post tribulationem consolatio, post certamina corona et gloria. *Acerbitatem laboris,* inquit, *dulcedo quietis excipit, et asperitatem vitæ gaudium.* Additque, sicut Salomon nos iubet imitari formicam et apem, sic Christus serpentem et columbam, dicens: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Serpens enim, inquit, analogus est formicæ, columba api. Unde subdit: *Nisi odio habiti fuerimus sicut serpentes, non reddemur amabiles quasi columbæ. Nisi viles et abiecti extiterimus instar formicarum, non erimus industrii ut apes.*

USQUEQUO, PIGER, DORMIES? QUANDO CONSURGES E SOMNO TUO?) Vers. 9. Pro *dormies* Hebr. est *iacebis:* solent enim dormituri iacere. Pro *consurges* Septuag. vertunt, *excitaberis.* Est acris increpatio acediæ et acedorum, quos paulo ante exstimulavit exemplo formicæ et apis. Per *somnum* intellige inertiam et pigritiam, item somnum proprie dictum: solent enim inertes et pigri esse somnolenti, et noctes diesque dormire, q. d. Usquequo inertiæ, otio et somno indulges, o ignave? Usquequo stertis, et Endymionis somnum dormis, ut non tam vivere quam lethargo laborare et mori videaris? quando soporem hunc,

Digitize

qui est viva mors, animo excuties? Expergiscere tandem; sat somno mortique datum: evigila, age, satage, vive, laborem cum alacritate capesse.

Vers. 10. PAULULUM DORMIES, PAULULUM DORMITABIS, PAULULUM CONSERES MANUS, UT DORMIAS.) Hebr. *parum somnorum, parum dormitationum, parum connexionis manuum ad dormiendum.* Heb. תנומות *tenumot* significat dormitationes, id est propensiones in somnum, cum homo dormiturit, et incipit nictare et dormire, q. d. Dices mihi, o piger: Sinas, quæso, o ergodiocta operumque exactor, me parum dormire; aut, si hoc nolis, saltem dormitare: ego enim dormiturio. Cui respondet: Non tantum ex profundo longoque somno, sed etiam ex crebra hac dormitatione, cui assuevit, secuturam egestatem: *Et veniet*, inquit, *tibi quasi viator egestas*, etc. Septuag. *paulum quidem dormis, paulum autem sedes, parum autem dormitas, paulum autem amplecteris manibus pectora.* Desides enim nunc iacent dormituri, nunc sedent otiaturi, et utrumlibet facturi inertes manus inerti applicant pectori. Unde Syrus vertit: *Pones manus super pectus tuum.*

Vers. 11. ET VENIET TIBI QUASI VIATOR EGESTAS, ET PAUPERIES QUASI VIR ARMATUS.) Hebr. *quasi vir clypei*, id est vir clypeo armatus. Ita Symmach. Theodot. *tamquam vir hastifer*; Syrus, *sicut vir scutatus*; Septuag. *deinde supervenit tibi tamquam malus viator paupertas, et egestas tamquam bonus cursor.*

Iam primo, R. Levi, Isidorus Clarius et Baynus sic exponunt, q. d. Si parum dormias, et irruerit egestas, illa non durabit, sed velut viator pertransibit, et ut vir armatus, qui non manet, sed semper procedit, donec perveniat ad belli aciem. Verum hic sensus frigidus est et enervat vim mentemque sententiæ, quæ suadet laborem, dissuadet inertiam, incommodo egestatis ante oculos posito.

Secundo ergo et genuine, q. d. Si somno inertiæ te dedas, imo si dormites dumtaxat, veniet tibi subita et inopinata egestas instar viatoris seu cursoris, ac paupertas adeo valida, ut illi resistere nequeas: insiliet enim illa ceu vir armatus in te inermem et desidem, teque profligabit et prosternet. Unde Aben Ezra; *Ad te*, ait, *divertet egestas tamquam peregrinus, cuius adventus, donec astet, ignoratur; et paupertas tamquam qui clypeo munitus ad alium expugnandum accedit.* Septuaginta per malum viatorem intelligunt insidiatorem et prædonem, q. d. Egestas instar prædonis invadet et prædabitur te, teque nudum et egenum efficiet. Per bonum cursorem accipiunt velocem, qui velociter currit ad prædam et spolia, uti faciunt milites, expugnata urbe vel castris hostium, q. d. Simili modo spoliabit te paupertas, et ob inertiam ad extrema te rediget. Ita passim Interpretes.

Tertio magis genuine et nervose noster Mart. de Roa l. 3. Sing. cap. 2. per *viatorem* accipit non eum qui iter agit, sed lictorem vel apparitorem. *Viatores enim*, ait, *olim ii dicebantur, qui magistratibus aderant, et cives, ut se sisterent, evocabant, aut etiam prehendebant, qui nunc alguaziles o porteros.* Unde Cicero de Senectute: *A villa*, ait, *in senatum arcessebantur Curius et cæteri senes; ex quo, qui eos arcessebant, viatores nominati sunt.* Idem in Vatin. *Miserisne viatorem, qui M. Bibulum vi domo extraheret.* Viatores etiam in ludis Circensibus dicebantur, qui huc illuc cursitabant, agitatorum iussu, si qua forte re egerent. In sacris autem Litteris cursores sive emissarii dicuntur regum iudicumque ministri, qui semper illis adsunt parati ad accipienda et præstanda mandata, 1. Reg. 22. Vide igitur quid miles in capta urbe, quid apparitor in oppignorata domo, aut nexa et obærata efficiat. Idem enim paupertas efficiet: ubi ingruerit, nec aurum, nec argentum factum infectumve relinquitur, pretiosa vasa et aulæa venduntur, nec in agro villa, nec in urbe ædes, nec in ædibus lectus, nec vestis in corpore remanet, cuncta vel pereunt, vel nectuntur, aut pignoribus opponuntur. Ea vero, quæ proxime sequuntur dicta confirmant. Hæc Roa.

A Moral. disce hic quam fugiendum sit otium et inertia tum corporalis, tum spiritalis: utraque enim causat egestatem, corporalis corporalem, spiritalis spiritalem. Quocirca Ausonius epigr. 110. — Moral. de fuga otii.

Sanus piger, ait, febriente multo est nequior.
Potat duplum, dapesque duplices devorat.

Et alius:

Assecla pigris semper indigentia est:
Se pigra virtus numquam astris extulit.

Isocrates in Areopagitico: *Prisci Athenienses*, ait, *tenuiores ad agriculturam et negotiationes deducebant, dictitantes inopiæ causam esse pigritiam, et ad rapinas cædesque inopia plerosque impelli. Quare fonte malorum sublato etiam cætera delicta, quæ inde velut ebullirent, auferri.* Unde Cato:

Plus vigila semper; nec somno deditus esto;
Nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat.

Porro paupertatem ex pigritia nasci docet Salomon cap. 10. v. 4. et 5. c. 24. 30. et seq. et Eccl. c. 4. 5. et c. 10.
B 18. Et Poeta:

Spinam qui timet, non carpet rosam.
Otium vivi est hominis sepultura
Ante mortem viva se sepulcro infert inertia.
Destruit rem, destruitque dignitatem inertia.
Vita pro sale ut sui (porco) sic et data est inertibus.

S. Isidor. Pelus. lib. 2. ep. 197. *Solertia*, ait, *oblectamento roborata, ipsius quoque naturæ oblivionem quasi affert, atque extra ipsius terminos iaculatur. Quod si quis socordiam extinxerit, rectas cogitationes quæ et ius et iudicium confirment, pullulantes conspiciet.*

S. Petrus Chrysol. serm. 106. « Infructuosa arbor intricat cespitem, necat spatia, exhaurit terræ vires, cultorem conficit damno, afficit tædio possidentem; ac si excidere istam lucrum est, est istam commodum non habere. Sic homo utique, qui naturæ donum, munus animæ, rationis beneficium, excellentiam sensus, iudicium mentis, artis industriam, culturæ bonum per steriles atque inopes actus evertit, occupat, mergit, auctori fructum, cul-
C tori gratiam negat: sicut arbor e terra, sic iste e vita meretur excidi. Et sicut infœcunda arbor, si fuerit in vinea, dum fundit mortiferam subiectis vitibus umbram, inimica non sibi soli, sed etiam palmitibus fit fœcundis: ita homo deses et ignavus, si præsit populis, non sibi soli fit noxius, sed multis, dum sequentes se suo vitiat et perdit exemplo. »

Denique S. Bernardus de Modo bene vivendi cap. 15. *Qui Deum*, ait, *tota mente diligit, propter Deum otium postponit. Regnum Dei non dabitur otiosis, sed in servitio Dei studiosis. Regnum Dei non dabitur vagantibus, sed pro servitio Dei digne laborantibus.* Cogita illud S. Francisci: *Modicus labor, gloria immensa. Modica voluptas, pœna æterna.*

Mystice S. Chrysost. in Catena Græc. Somnus animæ, inquit, est pravarum cogitationum nequitia, earumdemque ignoratio. Dormitatio est in easdem inclinatio consensu quodam imperfecto. Inde sequitur egestas et defe-
D ctus sanctarum cogitationum, desideriorum, illustrationum, gratiæ, virtutis omnisque boni.

SI VERO IMPIGER FUERIS, VENIET UT FONS MESSIS TUA, ET EGESTAS LONGE FUGIET A TE.) Sept. addunt: *Tamquam malus cursor.* Est antithesis impigri ad pigrum, q. d. Piger pigritia sibi parit egestatem, impiger vero et sedulus per laborem et diligentiam parat sibi copiosam messem bonorum, quæ ita exuberat, sicut fons exuberat aquis. Hic versus non est in Hebræo, Chaldæo, Syro, nec in Sept. Complut. sed extat in Sept. Romæ emendatis, atque ex iis in Latinum Vulgatum translatus est: apte enim apponitur et opponitur versui præcedenti, q. d. Si pigrescas, egestas velut miles armatus te inermem invadet et sternet, omniaque tua auferet; sin impigre labores, tu vice versa velut miles armatus egestatem inermem propelles, et longe fugabis a te, ac eius loco opes et divitiæ domum tuam instar fontis numquam sistentis, bonorum omnium abundantia complebunt. Nam, ut canit Poeta:

Digitized by Google

Impiger parat sudore, quod vir fortis sanguine.
Impiger invenit, ut post, si velit piger siet.
Optima homini industria, ut pessima est ignavia.
Fortuna lapsa est, subleves industria.
Natura præstat arti, utrique industria.
Præstantior violentia est industria.
Cuncta perficit tentando multiplex solertia.

Et alius:

Assiduus labor et solers industria quid non
Edomat? huic cedent omnia, dura licet.

Denique *bonorum laborum gloriosus est fructus*, Sapient. cap. 3. 15.

Moral. de fuga otii. Moraliter Dionys. Carthus. Ex his docemur, inquit, in Dei obsequio omnem pigritiam somnolentiamque vitare, atque viriliter aggredi opera bona. Et certe pigris valde est ponderandum ac formidandum, quod in Apoc c. 3. 16. ait Altissimus: *Utinam frigidus esses aut calidus; sed quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo* Denique pigri in divinis in præsenti et in futuro sustinent detrimentum, quia idipsum boni quod agunt, faciunt cum labore et tædio, sine consolatione et gusto, propter quod aut parum aut nihil merentur. Ferventes vero et agiles Deo serviunt cum gaudio, et delectabile est eis exercere divina. Ideoque in præmio crescunt præcipue, et sunt Deo chari et complacentes. Pigritia ex charitatis defectu, et inconsideratione divinæ maiestatis ac novissimorum procedit. Ideo ait S. Bernard. Pigri si diu in suo torpore permanserint, aut opprimuntur sub onere, et succumbunt, aut quodammodo in inferno sunt, ut numquam ad plenum respirent in lucem miserationum Domini, nec in libertatem spiritus, quæ sola facit iugum suave et onus leve. Inde autem tam perniciosa emanat tepiditas, quia voluntas eorum nondum purgata est, nec sic volunt ac diligunt bonum, sicut noverunt a propria concupiscentia abstracti et illecti: amant enim in carne sua terrenas consolatiunculas sive in verbo, sive in signo, sive in facto. Et si hæc aliquando interrumpunt, non tamen penitus rumpunt. Inde est quod raro dirigunt affectiones suas in Deum, et compunctio eorum non continua, sed horaria est.

Vers. 12. HOMO APOSTATA, VIR INUTILIS, GRADITUR ORE PERVERSO.) Arabicus: *Vir dives transgrediens legem, decurrit viam non rectam.*

Vers. 13. ANNUIT OCULIS, TERIT PEDE, DIGITO LOQUITUR.) Arabicus: *Hic enim oculis suis annuit, et indicat pedibus suis, et docet nutibus digitorum suorum.*

Vers. 14. PRAVO CORDE MACHINATUR MALUM, ET OMNI TEMPORE IURGIA SEMINAT.) Apte et congruo ordine ab otio et pigritia transit ad impietatem et scelera, quæ ex otio nascuntur: otiosi enim sunt garruli, rapaces, machinatores malorum, susurrones, etc. *Nam multam malitiam docuit otiositas.* Otiosus ergo, vel est vel fit apostata.

Belial quid? Pro *apostata* hebr. est בליעל *beliaal* quod aliqui derivant a בלי *beli* et עלה *ala* q. d. *Non ascendit*, sed descendit; sicut Lucifer, superbe volens ascendere in cælum, misere descendit in Tartara. Melius R. David derivat a *beli*, id est sine, et יעל *iaal*, id est utilitate, q. d. Inutilis. Eo hic alluditur; ait enim: *Homo apostata, vir inutilis.*

Tertio et optime, derives a *beli* et עול *ol* id est, *sine iugo*: ita enim vertere solet alibi S. Hieronym. et Aquila. Hinc *belial* significat primo, inobedientiam, rebellionem, impietatem; secundo, inobedientes, rebelles, impios; tertio, diabolum, qui princeps fuit omnis apostasiæ et inobedientiæ, quique primus apostata, legis, fidei et obedientiæ Dei iugum excussit. Hinc *viri* vel *filii Belial* vocantur apostatæ, q. d. filii diaboli, vel filii inobedientiæ, rebellionis, impietatis, hoc est, improbissimi et impiissimi. Ita Vatabl. Belial, inquit, est qui omni ratione, humanitate, religione, pietate et omni probitate, destitutus est, vel homo nihili, impius et inutilis, aut apostata, et sui instituti desertor qui nihil promovet. Chald. *belial* vertit, *calumniator*. Igitur per *apostatam* hic non tantum apostatam a fide vel religione, de quo hunc locum expli-

A cat S. Thomas 2. 2. q. 12. art. 1. ad 2. tales enim pauci erant ævo Salomonis, sed generatim impium qui a Deo Deique lege desciscit, accipe, iuxta illud Eccli. 10. v. 14. *Initium superbiæ hominis, apostatare a Deo; quoniam ab eo qui fecit eum, recessit cor eius.* Et Eccli. 19. 2. *Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes.* Unde Sept. et Syrus pro *homo apostata* vertunt, *vir insipiens et iniquus*; insipiens enim in hoc libro significat iniquum et impium: hic enim summe est insipiens. Isidorus Clarius vertit, *homo impius*: Hebr. enim *belial* significat hominem insigniter impium, puta superbum, contumacem, violentum, turbatorem pacis, factiosum, seditiosum. Quocirca S. Bern. loco mox citando per *apostatam* accipit superbum; R. Levi, mendacem; Chald. calumniatorem; S. Greg. vero eum qui seminat discordias: unde et in Hebræo reliqua apostatæ epitheta, ut *terit pede, annuit oculis, digito loquitur*, etc. efferuntur per participium; ultimum vero, scilicet *iurgia seminat*, effertur per verbum, quasi hoc sit proprium apostatæ vitium et officium. Et

B in seq. v. 16. *Sex sunt quæ odit Dominus*; ubi sex, imo septem, apostatæ vitia et officia recensentur, ultimum et pene præcipuum, quod proinde Deus detestatur, est: *Seminat inter fratres discordias.* Id magis patebit v. 16. ex versione Septuag. Hinc rursum *belial*, sive apostatæ, datur epithetum איש און *is aven*, id est, *vir iniquitatis*, id est, iniquus, sceleratus, de quo mox. Quocirca apostatæ vitium hic non unum est, sed multiplex; apostasia enim vocatur impietas, et apostata homo insigniter impius, cuius septem vitia hic et vers. 16. cap. 4. enumerat.

Apostatam ergo hisce moribus quasi coloribus pingit: Apostatæ qualitates. Primo, quod sit *vir inutilis*, id est, noxius. Est miosis: I. parum enim dicitur et plus significatur. Sic Ps. 13. dicitur: *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt.* Et Iob. 15. 16. *Abominabilis et inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem.* Unde hebr. est איש און *is aven*, id est, vir iniquitatis, vanitatis, cupiditatis, mendacii, doli, nihili, laboris, afflictionis; Septuag. *vir iniquus*; Tigur.

C *vir vanus.* Porro S. Thomas 2. 2. q. 12. a. 1. hæc explicans de apostata proprie dicto: Apostata, inquit, dicitur vir inutilis, quia nihil facere potest boni, quod placeat Deo, eo quod caret fide, sine qua impossibile est placere Deo. Hebr. 6. Sic peccator et reprobus est vir inutilis, quia frustra natus in mundo, frustra accumulat opes, honores, filios; frustra studet, negotiatur, laborat. Quid enim sunt reprobi, nisi folles et fomenta gehennæ?

Secundo, quod *graditur ore perverso*; Septuag. *ambulat in perversitate* (Symmach. *in perversitatibus*) *oris*: II.
quia e corde perverso perversum habet os, dum perversa, id est fraudulenta, loquitur, quibus alios decipiat et in fraudem deducat; dum ore amicitiam simulat, corde odium gerit. Rursum *os perversum*, est os procax, impudens, scurrile, mendax, etc. Syrus, *vir stultus, vir iniquus oblique graditur*; R. Salomon, *graditur labiis distortis*, id est, inquit, in alios ora diducit.

Tertio, quod *annuit oculo*; Septuag. *innuit oculo*; A- III.
quila et Theodot. *carpit oculo.*

D Quarto, quod *terit pede*; Septuag. *significat pede*; Sym- IV.
mach. *proterit pede*; Pagnin. *loquitur pedibus*; Vatabl. *indecore pedes suos succutit*, vel feriendo terram, vel premendo pedem socii. Unde R. Salomon, *pedibus calcat pedem.*

Quinto, quod *digito loquitur*; Septuag. *docet nutibus* V.
digitorum: Symmach. *digitis demonstrans*; Chald. *indicans*; Syrus, *annuit digitis.*

Quæres: Quidnam, et quosnam hi gestus denotant? Gestus hi
Primo, Vatablus hæc refert ad immodestos et incondi- I. notant immodestiam.
tos gestus et gesticulationes impii, quibus affectat gravitatem et auctoritatem, q. d. Homo vanus, superbus, impius componit oculos ad ea quæ dicit, et gesticulatione quadam manuum et pedum utitur, uti solent pseudoprophetæ, scilicet componit sese totum, fingit vultum, plodit pede, quasi auctoritatem habens etc. ut facilius imponat. Sic S. Hier. epist. ad Rusticum taxans Grunnium, id est Ruffinum, festus: « Cum mensa posita, ait, libro-

rum exposuisset struem, adducto supercilio, contractisque naribus, ac fronte rugata duobus digitulis concrepabat; hoc signo per summam ostentationem ad audiendum discipulos provocans. » Et S. Bernard. tract. de Gradib. humil. « Primus, inquit, superbiæ gradus est curiositas. Hanc autem talibus indiciis deprehendes; si videris monachum, de quo prius bene confidebas, ubicumque st[illegible], ambulat, sedet, oculis incipientem vagari, caput e[illegible]ctum, aures portare suspensas, e motibus exterioris [illegible]minis interiorem immutatum agnoscas. Vir quippe perversus annuit oculo, terit pede, digito loquitur, et ex insolenti corporis motu recens animæ morbus deprehenditur, quam dum a sui circumspectione torpescit, incuria sui curiosam in alios facit. »

II. hypocrisis. Secundo, alii hæc referunt ad simulationem et hypocrisin, q. d. Impius et hypocrita fraudulenter agit nutuque oculorum quasi annictando amicitiam simulat; solent enim amici amicis oculis annictare. Plodit pede, ut simulet se admirari dicta et facta amici. Digito loquitur, ut extento digito eamdem admirationem simulet, ac interim corde machinatur eidem malum.

III. irrisionem. Tertio, alii hæc referunt ad irrisionem, q. d. Impius, ut quempiam irrideat, aliis annictat oculo, quasi notans alterius dicta factaque esse ridicula risuque digna. Eadem de causa plodit pede, et digitum extendit; quasi alium pede proterendum, et digito subsannandum indicans. Huic simile est proverbium: *Medium ostendere digitum*. Medio enim digito porrecto summum contemptum significabant. Unde satyricus:

Mandaret laqueum, mediumque ostenderet unguem.

Sic Diogenes apud Laertium hospitibus quibusdam Demosthenem videre cupientibus, non indice digito, sed medio porrecto demonstravit, dicens: *Hic est vobis ille Atheniensium concionator.* Simul significans Demosthenem et gloriæ avidum et effœminatum.

IV. fraudem. Quarto, aptius alii hæc referunt ad fraudes et machinationem mali, q. d. Improbus, fraudulentus et veterator, dum ore blando amice cum quopiam colloquitur, qui corde machinatur malum, tunc simul per intervalla latenter, cum se ab amico videri non putat, sociis et complicibus suis annuit, et, ut Septuag. innuit oculis, significans quid facto sit opus, ut amicum fraudulenter impetant, eumque affligant. Eadem de causa plodit pede, et digito loquitur, significans sociis, qui gestus eius ex condicto intelligunt, qua arte et fraude amicum circumvenire debeant. Sic olim heri, crepitantibus digitis, indicabant servis quid fieri vellent. Unde illud Martial. l. 3. Epigram. 40.

Digiti crepitantis signa novit eunuchus.

Huc spectat illud Eccl. 27. 25 *Annuens oculo fabricat iniqua.* Nictatio enim oculorum, si sit naturalis, signum est timiditatis, ait Plinius libr. 11. c. 37. sin autem sponte sit assumpta, signum est amoris, vesaniæ, fraudis, adulationis, machinationis mali.

Denique S. Isidorus libr. 1. Orig. cap 25. « Sunt, ait, quædam et digitorum notæ, sunt et oculorum, quibus secum taciti proculque distantes colloquuntur. Sic mos est militaris, ut quoties consentiat exercitus, quia voce non potest, manu promittat: alii quia voce non possunt gladiorum motu salutant. Ennius de quadam impudica: Quasi in choro pila ludens dotatim (forte legendum datatim) dat sese, et communem facit. Alium tenet, alii adnutat, alibi manus est occupata, alii pervellit pedem, alii dat annulum spectandum, et a labris alium invocat, cum alio cantat, attamen aliis dat digito litteras. Et Salomon: Annuit oculo, terit pede, digito loquitur. »

VI. Sexta nota et vitium apostatæ, id est hominis improbi et belial, id est diabolici, est: *Pravo corde machinatur malum;* hebr. *fabricat malum;* S. Ephrem tract. contra impudicos legit, uti Noster, *machinatur malum: Sicut enim,* ait, *ex latebris multitudo venatorum bestiarum egreditur, sic ex corde similium hominum multitudo pessimarum cogitationum procedit.* Cor enim malitia depravatum quid cogitare, velle et eructare potest, nisi mala prava et perversa? sicut fons amarus non nisi amaram aquam fundere potens est. Unde Hebr. sic planius habent: *Perversitates in corde eius fabricatur malum;* Vatabl. *Concinnat malum omni tempore;* Septuag. *Perversum cor architectatur mala.*

Septima est: *Et omni tempore iurgia seminat;* Hebr. *contentiones spargit;* Chald. *iurgia iacit;* Syrus: *inter duos conturbat;* Septuag. *in omni tempore, qui talis est, turbationes affert civitati;* Vatabl. *immittit occasiones contentionum.* VII.

Hoc est ultimum et pessimum, summeque noxium apostatæ vitium, in quo excellunt apostatæ a fide vel Religione, in quos hæc omnia imprimis quadrant. Quantum sit hoc vitium quantaque reipub. pestis, ex hoc loco docet S. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 24. « Ecce, ait, quem seminantem iurgia dicere voluit, prius apostatam nominavit; quia nisi more superbientis Angeli, a conspectu conditoris prius intus aversione mentis caderet, foras postmodum usque ad seminanda iurgia non veniret. Qui recte describitur, quod annuit oculis, digito loquitur, terit
B pede. Interior namque est custodia, quæ ordinate servat exterius membra. Qui ergo statum mentis perdidit, subsequenter foras inconstantia motionis fluit, atque exteriori mobilitate indicat, quod nulla interius radice subsistat. Audiant iurgiorum seminatores, quod scriptum est: Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Atque e diverso colligant, quia si filii Dei vocantur qui pacem faciunt, procul dubio Satanæ sunt filii qui confundunt. »

HUIC EXTEMPLO (Syrus, *ideo extemplo*) VENIET PERDITIO SUA, ET SUBITO CONTERETUR (Hebr. *confringetur*;) NEC HABEBIT ULTRA MEDICINAM.) Vatablus: *Subitoque sic conteretur, ut mederi nemo queat*, q. d. Plaga eius erit insanabilis et immedicabilis, conteretur ut vas figuli, quod reparari nequit, sed in minutissimas partes dissilit, et in pulverem contunditur. Vers. 15.

Quam hoc verum sit, docet experientia: ita enim sæpe videmus homines improbos, machinatores malorum, et turbatores publicæ pacis, repentinis, inopinatis et inevi-
C tabilibus adversitatibus obrui, quæ non raro eis mortem afferunt præsentem et æternam: iusta enim et congrua est pœna, ut qui aliorum pacem et amicitiam (cuius læsio sæpe est irreparabilis) disciderunt et lacerarunt, ipsorum quoque sanitas et salus irreparabiliter discindatur et laceretur. Brevis ergo est impiorum vita et malitia: sin autem quandoque paulo prolixior sit, utique cedit eis ad pœnæ augmentum; Deus enim tarditatem supplicii gravitate compensat. Adde Hebr. פתאם *pitom*, proprie significare inopinatam, improvisam, subitaneam ruinam: ut, cum in flore et culmine sunt honorum et voluptatum, et exultant in rebus pessimis, tunc subito et improviso a Deo elidantur et confringantur, ut illico ab extremo ad extremum, puta a summo gaudio ad summum dolorem transeant: quæ res pœnam et doloris sensum valde adauget.

SEX SUNT QUÆ ODIT DOMINUS, ET SEPTIMUM DETESTATUR (Syrus, *exsecratur*) ANIMA EIUS (Hebr. *et septem abominatio animæ eius:*) OCULOS SUBLIMES, LIN- Vers. 16. 17. 18. et 19.
D GUAM MENDACEM, MANUS EFFUNDENTES INNOXIUM SANGUINEM: COR MACHINANS (Syrus, *excogitans*) COGITATIONES PESSIMAS, PEDES VELOCES AD CURRENDUM IN MALUM, PROFERENTEM MENDACIA TESTEM FALLACEM, ET EUM QUI SEMINAT INTER FRATRES DISCORDIAS.) Cum paulo ante descripserit belial, id est apostatam, eiusque mores et scelera, in quæ per otium et desidiam solent homines decidere; ideoque eum graves clades et exitium sibi accersere; nunc catalogum gravissimorum criminum subiicit, quæ Deo summe exosa sunt, in quæ desidia solet apostatas sive belial, id est homines improbos deducere. Porro hæc crimina similia et pene eadem sunt cum ante recensitis in apostata v. 12. Ad apostatam enim hæc omnia pertinere patet, tum quia illi mox hæc subiicit, tum ex Septuag. qui clare hæc cum eo connectunt, eique attribuunt, dum pro eo quod Noster et Hebræa habent: *Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima eius;* ipsi vertunt, *quoniam gaudet* (belial, id est a-

postata, qui præcessit) *omnibus quæ odit Deus; conteretur autem propter immunditiam animæ*, quam explicant per septem vitia quæ sequuntur.

Idem colligas ex eo quod septem hæc vitia, septem recensitis in apostata quasi ex æquo, imo nonnulla ad verbum respondeant. Nam primo, τὸ *oculos sublimes* respondet τὸ *annuit oculis*; secundo, τῷ *linguam mendacem* respondet τὸ *graditur ore perverso*; tertio, τῷ *manus effundentes innoxium sanguinem* respondet τὸ *vir inutilis*, Hebr. איש און *is aven*, id est vir iniquitatis; quarto, τῷ *cor machinans cogitationes pessimas* respondet τὸ *corde machinatur malum*; quinto, τῷ *pedes veloces ad currendum in malum* respondet τὸ *terit pede*, ut currat ad malum, proximumque pessumdet et proterat; sexto, τῷ *proferentem mendacia testem fallacem* respondet τὸ *digito loquitur*, dum digito indicat mendacia, fraudes, insidias; digito enim sociis insidiantibus signum dat, modumque innuit sceleris exsequendi: septimo τῷ *qui seminat inter fratres discordias* respondet τὸ *et omni tempore iurgia seminat*. Igitur recenset hic Salomon septem flagitia in quæ viri belial, sive apostatæ, id est, homines inertes et improbi, prolabi solent, non quidem simul in omnia, sed nunc in hoc, nunc in illud, et tandem in omnia.

Susurratio gravissimum scelus.

Quæritur, quomodo *seminare inter fratres discordias* hoc loco ponatur septimum et gravissimum peccatum, deque dicatur: ***Et septimum detestatur anima eius***, q. d. Septem iam recensenda sunt, quæ Deus abominatur; aut, q. d. Ubi ad sex priora accedat septimum, omnia reddet prorsus execranda. Ita R. Salomon. Unde Vatabl. vertit: *Sex sunt quæ odit Dominus; imo septem sunt quæ abominatur*; et Aquila, Symmach. Theod. *Septem sunt abominationes animæ eius.*

Verum hæc non satisfaciunt nostræ versioni Vulgatæ quæ habet: *Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur*, id est execratur, *anima eius*; plus enim est detestari vel execrari aliquid, quam simpliciter odisse. Cum ergo Deus execretur susurrationem, sive seminationem discordiarum, reliqua vero sex dicatur tantum odisse, sequitur susurrationem cæteris sex esse graviorem, esseque scelus gravissimum. Sic etiam vertit Tigur. *Hæc sex*, inquit, *odit Dominus; septimum autem ex animo detestatur.* Sæpe enim Hebræi numerum cardinalem accipiunt pro ordinali, puta *septem* pro *septimum*. Sic *una sabbatorum* vocatur prima sabbatorum, sive dierum. puta Dominica, prima dies septimanæ. Similia videbimus 30. v. 15. 18. 21. 29. et Amos 1. 3. Huc alludens S. Paulus Roman. 1. 29. vocat ***susurrones Deo odibiles.***

Gravior homicidio.

Dico ergo, licet homicidium per se sit gravius susurratione, quia hæc tollit amicitiam, illud vitam; tamen ex
I. adiunctis et effectis, quorum susurratio est causa vel occasio, ipsa homicidio et cæteris quinque vitiis hic recensitis est gravior, Deoque magis exosa et detestabilis. Ita docet D. Thomas 2. 2. q. 73. art. 3. ad 1. et 2. Ratio est prima, quia susurratio sæpe tollit fraternum amorem et charitatem, eamque quasi occidit et interimit inter fratres. Gravius est autem adimere et quasi occidere charitatem, quam vitam naturalem per homicidium: charitas enim longe præstantior est vita. Audi S. Gregor. 3 part. Pastor. admon. 24. « Omnes, inquit, qui per discordiam separantur, a viriditate dilectionis arescunt. Qui etsi boni operis fructus in suis actionibus proferunt, profecto nulli sunt; quia non ex unitate charitatis oriuntur. Hinc ergo perpendant seminantes iurgia quam multipliciter peccant, qui dum unam nequitiam perpetrant, ab humanis cordibus cunctas simul virtutes eradicant. In uno enim malo innumera peragunt; quia seminando discordiam, charitatem, quæ nimirum virtutum omnium mater est, exstinguunt. Quia autem nihil pretiosius est Deo virtute dilectionis, nil est delectabilius diabolo exstinctione charitatis. Quisquis ergo seminando iurgia dilectionem proximorum perimit, hosti Dei familiarius servit; quia qua ille amissa cecidit, hanc iste vulneratis cordibus subtrahens, eis iter ascensionis abscidit. »

II. Secundo, quia ex susurratione sequuntur sæpe cædes, non una, sed multæ. Quot prælia inter reges et principes amicos, cum multorum millium strage regnorum et rerumpubl. eversione, suscitarunt susurrones et etiamnum suscitant? Quocirca S. Clemens epist. 1. ad Iacobum fratrem Domini: *Homicidiorum*, inquit, *tria genera dicebat esse S. Petrus, et pœnam eorum parilem fore asserebat. Sicut enim homicidas interfectores fratrum, ita detractores quoque eorum, eosque odientes homicidas esse manifestabat.* Et S. August. ut habetur 11. [illegible] 3. c. *Nemo*: *Nemo*, inquit, *peritorum aut prudentium* [illegible] *et quod minus periculum sit in verbis lingua mentiendo, quam manibus sanguinem fundendo.* Qua de causa passim in Script. susurronum et detractorum lingua comparatur gladio, novaculæ acutæ, armis et sagittis. Denique S. Bernard. serm. 3. in Cant. *Proditores sunt*, inquit, *quia in hoc Domini castrum inimicos eius introducere moliuntur, quales sunt utique detractores Deo odibiles, qui discordias seminant, nutriunt scandala inter fratres.*

Tertia, quia ex susurratione oriuntur plurima peccata, III.
puta odia, calumniæ, lites, rixæ, cædes, rapinæ, incendia, vastationes urbium et regnorum, milleque alia scelera. Unde Eccles. cap. 28. 15. *Susurro*, inquit, *et bilinguis maledictus; multos enim turbabit pacem habentes. Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos de gente in gentem. Civitates muratas divitum destruxit, et domos magnatorum effodit; virtutes populorum concidit, et gentes fortes dissolvit*, etc. Vide ibi dicta.

Quarta, quia susurratio per se evertit civitatem, remp. IV.
collegium, monasterium, ordinem. Tollit enim unionem civium, Religiosorum, domesticorum, etc. ac civitatem ordinemque lacerat et discindit. Facit enim schisma, id est scissionem reip. Legimus schismata Ecclesiæ, ac vidimus quot quantasque clades pepererint; indeque didicimus nullam maiorem esse Ecclesiæ pestem quam schisma, quia ipsum solum totam Ecclesiam dilacerat, et quantum est in se, evertit. Facit enim ut una pars in aliam insurgat, cum eaque confligat, itaque mutuis odiis et gladiis sese invicem conficiant. Vide S. Cyprian. lib. 1. epist. 6. ad Magnum, perstringentem schisma Novatiani, et epist. 8. ad plebem. Vide ea quæ dixi in epist. S. Iudæ v. 19.

Denique S. Thom. 2. 2. q. 74. art. 2. in corp. *Susurratio*, inquit, *maius est peccatum quam detractio, etiam quam contumelia; quia amicus* (quem aufert susurro) *est melior quam honor, et amari quam honorari, uti 8. Ethic. cap. 8. Philosophus dicit.* Et in respons. ad 3. *Hoc peccatum* (susurrationis) inquit, *maxime contra Deum est, quia Deus dilectio est, ut dicitur 1. Ioan. 4. et propter hoc dicitur Proverb. 6. Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima eius; et hoc septimum ponit eum, qui seminat inter fratres discordias.* Sic et Hugo, Dionys. Iansen. et alii.

Apposite observat Iansen. quod in hisce septem vitiis priora quinque referuntur tamquam vitia particularium partium hominis, incipiendo ab oculis qui in suprema hominis parte collocantur, et deinde procedendo secundum ordinem quem habent partes in corpore humano usque ad pedes; duo vero reliqua vitia referuntur tamquam personarum vitia, non autem partium hominis. Et videri potest quinque illa vitia, quæ partibus corporis tribuit, considerasse tamquam per quæ a partibus suis vitietur et lædatur totus homo, duo vero reliqua, quæ personarum sunt, tamquam per quæ lædatur communitas et respublica cuius personæ illæ sunt partes. Multum enim communitatem lædunt testis fallax, qui iudicium corrumpit, iudicemque inique iudicare facit cum oppressione innocentum: et qui seminat discordias inter eos, quos maxime conveniebat esse concordes.

Iam primum inter septem scelera Deo præ cæteris exosa, recenset *oculos sublimes*; Vatabl. *elatos*; Syrus, *superbos*; per quos primo, aliqui accipiunt impudentiam et luxuriam. Nam, ut ait Ecclesiast. c. 26. 12. *Fornicatio mulieris in extollentia oculorum.* Unde R. Levi accipit eos, *qui perfricta fronte oculos superbe attollunt.* Adduntque: ***Recenset Salomon singula membra ex ordine; or-***

ditur a sublimiori, et desinit in infimum.

Secundo, alii passim accipiunt superbiam et fastum, indeque aliorum contemptum et despectum; superbus enim elatos habet oculos, iisque quasi ex alto despicit et vilipendit alios, quasi se longe inferiores, viles et abiectos. Unde Septuag. vertunt, *oculus contumeliosi*; vel ut Lucifer Calar. Apol. pro S. Athanas. legit, *oculus contumeliosus*. Despicere enim est ex alto deorsum aspicere, et quasi sub se posita spernere. Ita Beda, Hugo, Lyran. Iansen. Caiet. [illegible]n et S. Hier. in cap. 2. Nahum: *Ut autem sciamus*, inquit, *quomodo iniuria oculis fiat, Salomon testis est dicens: Oculus contumeliosus, lingua iniqua*. Fastus enim, æque ac contumelia, maxime se prodit in oculis elatis et despicientibus. Hinc orat Ecclesiast. cap. 23. 5. *Extollentiam oculorum*, inquit, *ne dederis mihi*. Et Iob cap. 41. 25. de diabolo sub figura Leviathan, id est ceti, ait: *Omne sublime videt, ipse est rex super universos filios superbiæ*. Et Isaias cap. 2. 11. *Oculi sublimes hominis humiliati sunt*. Et c. 5. 15. *Humiliabitur vir, et oculi sublimium deprimentur.*

Secundum vitium Deo exosum assignat *linguam mendacem*, id est *fallacem*, ut vertit Pagnin. Septuag. vertunt, *lingua iniusta*; S. Hieron. Apolog. 2. contra Ruffin. legit, *lingua iniqui*. Triplex enim est mendacium, scilicet otiosum, iocosum et perniciosum; tertium solum est peccatum mortiferum, Deoque exosum, reliqua duo venialia sunt. Loquitur ergo hic de mendacio pernicioso, ait R. Levi, quod Deo et hominibus valde est invisum; tum quia directe adversatur Dei veritati et fidelitati; tum quia iniurium est proximo, illique grave damnum iniuste infert; tum quia evertit omnia hominum commercia, contractus et societates, ideoque toti reipubl. est exitiale. Quis enim contractum ineat, negotietur, tractet cum eo qui mentitur et fallit: qui quod dicit, non præstat; qui promittit, nec facit? lingua enim homini data est tum ad Deum laudandum, tum ad vitam socialem, ut quisque quod corde concipit, hoc ore aliis enuntiet, itaque contractus, fœdera, connubia, etc. ineat. Quod si id non facit, sed fraudulenter aliud dicit ore, aliud servat in corde, hic lingua sua abutitur ad noxam proximi, et quantum in se est, omnem civilem conversationem evertit.

Sic *mendacium* in Script. sæpe sumitur pro fraude, fallacia, iniustitia, ut Osee 4. 2. *Maledictum et mendacium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit.* Et cap. 7. 1. *Revelata est iniquitas Ephraim, et malitia Samariæ, quia operati sunt mendacium; et fur ingressus est spolians, latrunculus foris.* Et Apoc. 22. 15. *Foris canes, et venefici, et impudici, et homicidæ, et idolis servientes, et omnis qui amat et facit mendacium.* Et c. 21. 27. *Non intrabit in eam* (Ierusalem cælestem) *aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens et mendacium.*

Tertium assignat *manus effundentes sanguinem innoxium*: Hebr. נקי *naki*, id est, *innocentis*; Septuag. *sanguinem iustum*. Homicidium enim summum est scelus secundæ tabulæ spectantis proximum; aufert enim vitam homini, quæ longe præstat fama, uxore, opibus cæterisque eius bonis. Unde in Script. *effusio sanguinis* per antonomasiam et catachresin significat quodlibet scelus enorme. Vide dicta Genes. 9. 6.

Mystice Basil. in Catena Græc. « Hominis flagitiosi oculus, ait, et lingua iniusta, et externæ hominis partes, quæ ordine hic exponuntur, significant vires animæ: hæ enim per corporis membra ad malum feruntur. Nam quod in corpore est oculus, et lingua et manus; hoc in anima sunt ratio, appetitus et iudicium. Inter cæteros autem illi effundunt sanguinem iustum, qui fœdis operibus contaminati sanguinem Domini bibunt. »

Quartum assignat *cor machinans cogitationes pessimas*; Hebr. *cor fabricans cogitationes iniquitatis*; tum cuiuslibet, tum præsertim eius quæ iniuria est proximo, qua scilicet quis machinatur proximo eripere fortunas, famam, dignitatem, vitam, etc. omnia enim hæc septem vitia spectant noxam proximi. Notat apposite Iansen. *cor machinans mala* medio loco poni, id est, quartum inter septem vitia: quia cor cæterorum est fons et scaturigo. Idem notat Polychr. in Catena Græcor. qui et addit dæmonem observare externos corporis motus, ut ex illis internos cordis affectus rimetur et deprehendat. Porro recte dicitur, *cor fabricans*; quia sicut faber fabricat domum, unum laterem alteri, unam trabem alteri, unum parietem alteri iungendo et superædificando, nunc recta, nunc oblique, nunc angulariter, nunc transversim, etc. sic pariter cor quod machinatur alteri malum, unam fraudem alteri, unam calumniam alteri, unam rationem alteri innectit et implectit, nunc directe, nunc indirecte, etc. ut suam mali fabricam extruat et perficiat.

Quintum assignat *pedes veloces ad currendum in malum*; Septuag. *pedes festinantes ad male faciendum*. Velocitas hæc notat inexplebilem sceleris aviditatem, et destinatum studium. Nam ex subita cholera, vel casu sanguinem fundere, non ita grave est; at destinato studio, et quasi siti sanguinis, eum tanta alacritate fundere grave est, et Deo abominabile; sceleratis enim pruriunt pedes ad currendum, et manus ad infligendum vulnera. Alludit ad illud Psal. 13. *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.*

Sextum assignat *proferentem mendacia testem fallacem*; Hebr. *efflabit, conflabit, inflabit mendacia testis falsitatis. Inflabit.* Sicut enim bullæ flatu puerorum inflantur, sic et mendacia flatu oris impiorum, qui plusquam pueri sunt; ac sicut bullæ, sic et mendacia vacua et inania sunt. Rursum sicut tubicen magno conatu et spiritu inflat tubam prælii; sic impii inflant tubam mendacii; vim enim ingentem sibi inferunt, ut contra conscientiam veritatem et famam mendax et falsum testimonium proferant. Unde Seneca: *Mendacia proferentes*, inquit, *strangulari solent, et per singula verba hæsitare.* Ita videmus testes mendaces, dum testimonium falsum coram iudice proferunt, expallescere, titubare, tremere, ut vix effari queant, ac ingenti oris, vultus, totiusque corporis confusione prodere internum cordis sui scelus, orisque fallaciam. *Conflabit*, quia sicut faber vitrarius ingenti oris flatu conflat vitrum: sic testis mendax eodem conflat calumniam et mendacium, quod fragile est ut vitrum, ac instar vitri elucescente veritate frangitur et rumpitur. *Efflabit*, quia sicut fornax accensa efflat scintillas, quæ sæpe segetes, imo domos succendunt; sic mendax efflat falsa testimonia, quæ instar ignis homines, familias, civitates et regna accendunt et perdunt. Hoc proprie significat Hebr. יפיח *iaphiach*. Unde פיח *piach* vocatur favilla, quæ facili flatu excitatur, et e fornace efflatur; et פחם *pecham* vocatur carbo, qui flatu accenditur et ignescit. Unde Septuag. vertunt, εκκαιει ψευδη μαρτυρ αδικος, quod Complut. vertunt, *exurit mendacem testis iniustus*; quia videlicet testis iniustus mendacem actorem suo mendaci testimonio roborans, excitat et accendit ad prosequendam causam et litem iniustam, qua comburat et perdat innocentem. Auctor Catenæ Græc. το ψευδη sumit passive, nempe pro eo qui mendaciis impetitur et oneratur, non pro mendace qui impetit et onerat. Mendax enim eum, quem impetit calumniis, exurit, id est affligit, cruciat et perdit. Melius το ψευδη accipias non ut masculinum, sed ut neutrum significans mendacia, non mendacem. Unde Romani et alii vertunt, *accendit falsa testis iniustus*, q. d. Testis falsus excitat mendacia, struitque falsa testimonia, quibus accendantur et perdantur innocentes. Falsum enim testimonium est quasi ignis suscitatus flagello linguæ testis mendacis, qui innocentes afflat et exurit, ut condemnentur a iudice, perdantque opes suas, quin et famam sæpe ac vitam. Imo testis fallax et mendax est quasi fornax, quæ iugiter exhalat favillas et scintillas mendaciorum, fraudum, calumniarum, etc.

Septimum assignat *eum qui seminat inter fratres discordias*; Septuag. κρισεις, id est, *iudicia immittit in medio fratrum*. Hebr. enim מדנים *medanim* derivatum a דין *dun*, id est, iudicare, litigare, contendere, significat iudicia, contentiones, lites, rixas. Unde Scholiast.

κρίσεις vertit, *ἀντιδικίας*, id est lites, iurgia, discordias. Idem Septuag. v. 14. *Medanim* derivantes a מדינה *medina*, id est regio, provincia, sive colonia iuri ac iudiciis alicuius regni vel reip. subiecta, vertunt: *Qui civitatibus affert dissidia*, vel *turbationes;* ut ponat בין *ben*, id est inter, vel interstitium et dissidium inter fratres.

Quantum sit hoc malum dixi v. 14. et 16. Sic et Amos c. 1. 9. excidium intentat Tyriis, quod *non sint recordati fœderis fratrum;* quod scilicet Idumæos ex Esau prognatos, ideoque fratres Iacobi et Iudæorum suscitarint ad bellum Iudæis inferendum, uti exponit Vatabl. Et A v. 11. idem intentat Idumæis eamdem ob causam. Vide ibi dicta.

Præclare S. Cyrillus Hieros. cathechesi 15. *Fraternum*, inquit, *odium locum dabit Antichristo. Præparat diabolus schismata populorum, ut tanto facilius hostis recipiatur.* Sicut enim fraterna charitas domum præparat toti SS. Trinitati, iuxta illud Ioann. 14. *Ad illum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*, ita diabolo et Antichristo nihil aptiorem præparat locum quam odium, lites, schismata, ac præsertim schismatores eorumdem.

SECUNDA PARS CAPITIS.

De custodia legis, et fuga meretricis.

Vers. 20. CONSERVA, FILI MI, PRÆCEPTA PATRIS TUI, ET NE DIMITTAS LEGEM MATRIS TUÆ.) Sept. *et ne expellas iura matris tuæ;* Syrus et Chald. *ne aberres a lege matris tuæ.* Redit de more ad inculcandam custodiam disciplinæ et legis divinæ, quam ipse quasi pater filiis inculcavit, singulique patres et matres probæ filiis inculcare debent et solent. Quare cum hæc sententia eadem sit cum illa c. 1. v. 8. ibique sit explicata, hic plura non addam.

Vis institutionis filiorum. Quantum vero valeat in filiis institutio parentum, liquet hodie in Iaponia, ubi parentes Christiani parvulos ita efformant ut ambiant martyrium: quare pueri læti et alacres carnificibus iugulandos ultro se offerunt, ac viros virtute superant. Patheticum est quod narrat Victor Uticens. l. 2. de Wandal. persec. de matre filiolum incitante et protrahente, ut Confessoribus damnatis ad exilium comitem passionis et martyrii se adderet; sic enim eum compellabat, imo compellebat: *Curre, domine mi, vides universos sanctos, quomodo pergunt et festinant hilares ad coronas? Quam nos cum increparemus, quod importuna videretur, aut viris pro sexu iungi, aut exercitui Christi sociari, respondit: Benedicite et orate pro me, et pro isto nepote parvulo meo; quia etsi peccatrix, filia sum quondam Zuritanæ civitatis Episcopi. Cui nos: Et quare ita abiecte ambulas, et qua ratione de tam longo itinere, huc pergere demonstraris? Quæ respondit: Cum hoc servo vestro parvulo ad exilium pergo, ne inveniat eum solum inimicus, et a via veritatis revocet ad mortem. Ad hæc verba repleti, nihil elicere valuimus, nisi ut voluntas fieret Dei.* Idem Victor lib. 3. narrat duodecim pueros, in fide orthodoxa et pietate probe a parentibus educatos, Arianis mira constantia restitisse: *Indignantur*, inquit, *ob hoc graviter Ariani, et se superatos a pueris erubescunt. Unde accensi subdi fustibus iubent, quos iam ante paucissimos dies variis verberibus dissipaverant. Imprimuntur vulneribus vulnera, et rursum pœna restaurata crudescit. Factum est, Domino confortante, ut nec ætas minor deficeret in dolore, et magis animus cresceret roboratus in fide. Quos nunc Carthago miro colit affectu, et quasi duodecim Apostolorum chorum conspicit puerorum. Una degunt, simul vescuntur, pariter psallunt, simul in Domino gloriantur.* Et sub finem libri Maximum puerum ita celebrat: *Unum tamen vehementi conatu, qui inter eos infantulus videbatur, nomine Maximum, cupiebant auctores malorum a Sanctorum consortio separare, dicentes: Infantule, quid festinas ad mortem? dimitte eos, insaniunt, et audi consilium nostrum, ut possis invenire vitæ remedium, et tanti regis adire palatium. Tunc ille ætate quidem puerili, senili tamen maturitate clamabat: Nemo me separat a sancto Patre meo Liberato Abbate, et fratribus meis qui me in monasterio nutrierunt. Cum ipsis sum in timore Dei conversatus, cum ipsis desidero passionem suscipere, cum quibus credo me et futuram gloriam invenire. Nolite putare quia potestis seducere pueritiam meam. Simul nos Dominus septem voluit congregare, dignabitur omnes uno martyrio coronare. Quomodo nemo perire potuit de se-* B *plenario illo numero felicium Machabæorum, ita etiam septenus nostræ congregationis numerus nullum inveniet detrimentum.* Denique sicut Salome, mater septem Machabæorum eos enutrivit et erudivit ad tantam in tormentis fortitudinem; sic pariter S. Symphorosa septem filios; ac S. Felicitas totidem suos educavit ad lauream martyrii, quorum triumphos quotannis celebrat Ecclesia.

LIGA (Syrus, *firmiter fige;* R. Salomon, *circumliga*) EA IN CORDE TUO IUGITER, ET CIRCUMDA GUTTURI TUO.) Septuag. *Liga ea super animam tuam semper, et quasi torquem circumda* (Symmach. *stringe*) *circa collum tuum:* Chald. *Alliga ea collo tuo.* Vatablus exponit, q. d. Sint semper in corde tuo et in ore tuo, quod per *guttur* intelligitur; scilicet semper corde ea rumina et ore ea proloquere, ut aliis æque ac tibi ea commendes et inculces. Alii, q. d. inscribe, vel notis brevibus insculpe ea in bulla appensa super cor tuum, ut ea iugiter cordi et oculis tuis obversentur. Similiter inscribe ea in fimbriis colli tui, vel in torque qui ex collo tuo dependet. Aut sint C tibi pro bulla cordis tui, et pro torque colli tui, hoc est, summe sint tibi cordi et curæ. Hæc sententia pari modo quo prior, eadem est cum illa cap. 3. *Circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui.* Vide ibi dicta. Vers. 21.

CUM AMBULAVERIS, GRADIANTUR TECUM: CUM DORMIERIS, CUSTODIANT TE, ET EVIGILANS LOQUERE CUM EIS.) Vers. 22. Tria hic tempora memorandæ disciplinæ et legis commendat, quæ cætera omnia complectuntur, nimirum primo, tempus ambulandi, quo totum diem complectitur; dies enim est tempus ambulandi et negotiandi: secundo, tempus dormitionis, puta noctem; tertio, tempus evigilandi, puta mane quo significat ea per diem ita iugiter esse mente volvenda, ut eadem noctu dormienti per somnium recurrant, de iisque somnietur, ac mane evigilanti primo sese obiiciant. De primo ait: *Cum ambulaveris, gradiantur tecum.* Hebr. est תנחה *tanche*, quod tam est secundæ, quam tertiæ personæ. Unde tam vertas, *deduc tecum* legem, quam, *ipsa*, (lex) *deducat te*, D uti vertunt Aquila, Symmach. Theodot. et Chald. Utrumque eodem redit, et utrumque significavit Noster vertens, *gradiantur tecum;* ita scilicet, ut tu ea tecum adducas, et ipsa vicissim deducant te recta virtutis via, necubi impingas vel cespites. Syrus: *Tibi ea adstare curato, tecumque sint.*

De secundo ait: *Cum dormieris, custodiant te;* Hebr. *Custodiant super te;* Vatabl. *ut super dormientem excubent;* Syrus: *Custodi ea, ut custodiant te;* q. d. Ale et fove per diem memoriam legis, ut ipsa noctu te dormientem custodiat ab omni illusione et insidiis dæmonum, æque ac hominum; si enim per diem illi studueris, ipsa vicissim noctu instar excubitoris excubabit et custodiet te; perinde ac famuli et milites, quos princeps alit per diem, noctu pro eodem vigilant et excubant, eumque securum reddunt, ut toto quiescere et dormire queat.

Moraliter hic disce, optimum remedium contra nocturnas illusiones esse sanctas cogitationes et orationes, ut quis iturus cubitum illas animo verset, illisque indor-

miat; illæ enim quasi vigiles sepiunt implentque mentem, ne sopita diabolicis illusionibus pateat. Hoc remedium suggerit S. Bernar. tract. de Vita solitaria.

De tertio ait: *Evigilans loquere cum eis*; Hebr. *Cum evigilaveris, ipsa* (lex) *te alloquatur*. Sic et Septuag. Syrus vero: *Et quando excitatus fueris, hæc tibi sint meditatio;* Chald. *Si evigilaveris, ipsa sint locutio tua.* Significat ita assidue mente revolvendam esse legem, ut ipsa et dormienti et evigilanti prima occurrat; ex primordiis enim cogitationum mane pendent et derivantur cogitationes totius diei. Unde diabolus id sciens evigilanti conatur obiicere primo cogitationes fœdas, mundanas et vanas, uti ex Climacho superius dixi; vide et dicta Deuter. 6. v. 8. Sensus ergo omnium est, q. d. Ambulans, sedens, cubans, surgens, aut aliud quidvis agens, semper legem Dei animo pertractes, assiduoque in illa meditare. Ita Polychron. in Catena Græc. *Sensus*, inquit, *est quandocumque aliquid meditaberis, aut loqueris, aut operaberis; omnia semper secundum legem a Christo præfinitam facito et operare. Ambulationis enim vox, horum omnium vim et rationem in se continet. Qui enim legis mysteria studiose rimatur, universam legem lumen quoddam esse deprehendit.* Est prosopopœia; nam sapientia, sive disciplina et lex, inducitur ut persona sui studiosum comitans, deducens, protegens, viam prælucens, deque omnibus admonens et præmonens.

Anagog. Beda et R. Salomon: Cum ambulaveris, inquit, id est cum vitam deges, lex tecum gradietur, id est tecum assuescet, teque deducet; cum dormieris, id est, cum in sepulchro reconditus fueris, custodiet te; cum expergefactus fueris, te alloquetur, id est, quando mortui ad vitam revocabuntur, ut iudicium subeant, sacra lex te alloquetur, id est patrocinium tuum suscipiet.

Denique huic sententiæ similis est illa cap. 3. 21. *Custodi legem*, etc. *tunc ambulabis fiducialiter in via tua, et pes tuus non impinget; si dormieris, non timebis.* Vide ibi dicta.

Vers. 23. QUIA MANDATUM LUCERNA EST, ET LEX LUX, ET VIA VITÆ INCREPATIO DISCIPLINÆ.) Septuag. *Quia lucerna mandatum legis, et lumen viæ vitæ, et correptio et disciplina;* Aquila, Symmach. et Theodot. *increpationes disciplinæ;* Syrus, *increpatio et eruditio.* Dat causam cur tam studiose amplectenda sit lex et disciplina, curque eam ita commendet et inculcet, nimirum, eo quod ipsa sit lucerna præiens, illuminans et dirigens omnes actus nostros ad virtutem et felicitatem. Quare eadem est lux pellens ignorantiæ tenebras, et demonstrans quid faciendum sit, sicut lux demonstrat qua sit eundum, iuxta illud Psalmi 18. 9. *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.* Nec tantum lux est, sed et *via vitæ*, id est via ad vitam. Nam *increpatio disciplinæ* vel *eruditionis*, est increpatio redarguens et castigans pravos hominum mores; quæ non est aliud quam lex nos increpans et castigans, aut humana patris et Superioris redargutio iuxta Dei legem, q. d. Si huic meæ disciplinæ et legi Dei parueris, per obedientiam hanc quasi viam, pervenies ad vitam longævam et felicem in hoc sæculo, ac ad æternam et felicissimam in futuro. Id innuit Hebræum תורה *thora*, id est lex, quæ vox deducitur a ירה *iara*, id est sagittare, emittere iaculum vel spiculum. Sic enim pater vel Superior, qui legis est custos sua increpatione et castigatione quasi spiculo et stimulo legem imprimit subditis, iuxta illud Ecclesiastæ 12. v. 11. *Verba sapientium sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt a pastore uno.*

Alludit, imo citat Salomon illud Davidis patris sui, Psalm. 118. v. 105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis.* Ubi S. Augustinus censet esse repetitionem: posteriori enim membro idem dici et repeti, quod dictum est priori; ut idem sit *lucerna*, quod *lumen;* et *semitæ*, quod *pedes*. Idem enim verbum id est mandatum Dei, dicitur esse *lucerna pedibus* et *lumen semitis*; lucerna enim dicitur a luce, quia lucem suam per lumen diffundit et spargit. Elegantiæ ergo rhythmi et variæ synonymiæ causa, mandatum, sive lex, dicitur *lucerna* et *lux*. Lucerna, quia, ut ait S. Ambros. in Psalm. 118. v. 105. *Nobis in hac mundi nocte prælucet, ne, sicut in tenebris ambulantes, incertis titubemus vestigiis, et viam veram invenire nequeamus.* Lux, quia per diem ambulantibus viam virtutis præmonstrat. Ita S. Hilar. in eumdem Psal. 118. v. 105. *Scit*, ait, *se nisi in verbo Dei illuminatum has corporum tenebras, et hanc sæculi noctem ferre non posse. Scit ubique adesse lapides offensionum, laqueos funium, scrobes fovearum: ut enim quis nocte egressus lucernam antefert, et quo pedem inferat contuetur, atque ad singulos gressus lumine præeunte sollicitus est; ita unusquisque nostrum manens in se, verbum Dei in omnes operum processus tamquam lucernam prætendit. Omnis etenim doctrina cælestis dux nobis ad iter vitæ est, quæ lucernæ modo in hac nocte sæculi præferenda est, cum aliquid aut agimus, aut cogitamus, aut loquimur.* Et inferius: *Ad omnem igitur animæ nostræ pedem utamur Dei verbo ut lucerna, sed lucerna semper ardente, semper in officium suum per nostram prudentiam præparata. Verbum autem, quod pedibus lucerna est, ipsum illud et semitis lumen est. Sensim enim et domestice ingredientibus lucerna opus est, peregrinum autem et publicum iter ingredientibus lumen potius necessarium est, ne latro insidietur, ne ambiguæ viæ error occurrat. Per incrementa enim a minori ad maius acceditur, ut ei cui verbum Dei primum lucerna sit pedibus, id ipsum verbum ei fiat lumen in semitis.*

Sic et S. Hieron. ibidem. Et Cassiodorus: *Idem verbum*, ait, *est lucerna pedibus in nocte diversis offensionibus irretita, et lumen semitis; per ipsum siquidem, dum ad vitæ bonæ cursum instruimur, clarificati corde directis gressibus ambulamus.* Quin et Baruch, c. 4. v. 2. loquens de lege data Iudæis, illi dat lumen et splendorem: *Convertere*, inquit, *Iacob, et apprehende eam; ambula per viam ad splendorem eius contra lumen eius.*

Huius lucernæ symbolum est gemma dicta lychnis vel lychnites, id est lucernula, vel lucernalis. *Lychnis*, inquit Isidorus lib. 16. Origin. capite 13. *ex genere ardentium lapillorum est appellata a lucernarum fragrantia: gignitur in multis locis, sed apud Indos probatissima. Est huius duplex facies, una quæ purpura radiat, altera quæ cocci rubore, sculpturis resistit.* Sic clara et ardens est sapientia et lex, tum cælesti purpura radians, tum cocci rubore accensa. Eadem omnibus fortunæ telis resistit, nusquam se deformari patiens. Ita noster Causinus, l. 11. Parabola historiar. capite quadragesimo tertio. Lychnis symbolum legis.

Mystice S. Ambros. in Psalm. 118. Lex, inquit, imperfectis est lucerna, eadem perfectis est lux et sol, quia imperfectis rudiora, perfectis sublimiora ostendit. *Mihi lucerna est*, ait S. Ambrosius, *Angelis lux est. Petro lux erat, quando astitit ei Angelus in carcere, et lumen refulsit ei. Paulo lux erat, quando euntem ad persequendum populum Christianum, circumfulsit eum lux de cælo, et audivit dicentem sibi: Saule, Saule quid me persequeris?* Et mox: *Oleum tuum humilitas est quo cervicis nostræ dura mollescunt. Oleum tuum misericordia tua est, quo etiam collisa scopulis peccatorum foventur corpora.* Et sub finem: *Pedibus*, ait, *lucerna satis ad ambulandum, sed semitis non satis est ad illuminandum; idem verbum tamen et pedibus lucerna est et semitis lux est; quia idem unigenitus Dei Filius et delinquentibus advocatus, et remunerator est fortibus; peccatorum remissor, præmiorum largitor. Itaque cui lucerna fuerit verbum Dei, huic quocumque pergit; lucent semitæ; sicut lucebat sancto David. et ideo quasi in lumine ambulans dicit: Iuravi et statui custodire iudicia iustitiæ tuæ.* Lex est lucerna et lux. I.

Secundo, S. Basilius et Theod. in eumdem vers. 105. Psalm. 118. Lex vetus, inquit, fuit lucerna, quia unam gentem illuminavit. Unde et Ioannes Baptista, qui fuit terminus legis, dictus est *lucerna ardens et lucens.* Evangelium vero est lumen, quia totum orbem illuminat; hinc Christus fuit sol iustitiæ, et Apostoli lux mundi. II.

Tertio, S. Augustinus in eumdem Psalm. Verbum in- III.

creatum, inquit, est lumen, imo lux, verbum creatum est lucerna.

IV. Quarto, alii: Lex, inquiunt, iustis postea casuris et reprobandis prælucet ut lucerna ad modicum tempus; nam mox exstinguitur: iustis vero perseveraturis et salvandis prælucet ut lux solis, quæ semper sui similis permanet. Alii aliter: quæ omnia strictim, sed exacte more suo complexus est noster Lorinus: Lucernæ munus, inquit, ad dispellendas noctis tenebras magis videtur pertinere, luminis ad ambulandum de die.

V. Quod per mysticum sensum referri potest ad res adversas et prosperas; ad præcepta et consilia; ad legem veterem, quæ præcessit solem novæ, et ad ipsam novam; ad Iudæorum sub modio lucernam, et ad Gentilium fidelium super candelabrum; ad exemplorum propositionem, et ad præcepta vivendi, quæ per illa comprobantur et illustrantur; ad inæquale in diversis gratiæ lumen, sicut est quoque gloriæ: ad exiguum et subobscurum lumen viæ, et ad clarius patriæ: ad lumen pedibus prædicatoris necessarium, et ad singulas eiusdem, vel aliorum privatorum actiones eodem dirigendas; ad Christi divinitatem velut in laterna inclusam, seu in testea Gedeonica lagena, Iudic. cap. 7. vers. 16. vel in candela sive teda, face, cereo, et ad eamdem secundum se, atque ut a Patre luminum procedentem.

Et lex lux.) Tum quia lex clara est et lucida intellectui, tum potius quia lex intellecta et cognita dirigit hominem in operando. Perperam ergo ex hoc loco hæretici colligere contendunt, quod S. Scriptura tota sit clara et legenti perspicua. Nec enim omnis S. Scriptura est lex, cum præter leges contineat historias, prophetias, multaque alia. Nec rursum omnis lex per se, nisi explicetur, est cuilibet clara et perspicua; unde non solum Christiani, sed et Iudæi suos habebant scribas et doctores, qui eam populo explanarent. Nota elegantem aptamque allusionem inter *lex* et *lux*. Similis paranomasia est in vocibus Hebraicis תורה *thora*, id est lex, et אור *or*, id est lux. Lex enim dicitur *thora* ab הורה *hora*, id est docuit: docet enim et illuminat subditos circa ea quæ agenda sunt. Sic lex græce dicitur νόμος a νέμειν, id est pascere et instruere, uti notat noster Azor. par. 1. lib. 5. cap. 1. quæsito 1. et Salas, p. 2. tract. 24. disp. 1. sect. 3. num. 8. Hinc et iuxta Isidorum, l. 2. Etym. c. 10. *lex* dicitur a *legendo* eo quod edatur et scribatur, ut legi possit, vel ut sæpius legatur ad instructionem et illustrationem mentium, iuxta illud Psal. 18. *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.* Cicero vero l. 1. de Legibus legem derivat a *deligendo*, eo quod lex doceat quænam deligenda et eligenda sint. Sic et Dom. Soto, libr. 1. de Iustit. q. 1. artic. 1. Cæterum D. Thomas 1. 2. quæst. 90. art. 1. legem derivat a *ligando*, quod homines liget et obliget ad aliquid præstandum vel omittendum. Unde et lex dicitur *iugum* vel *vinculum*, iuxta illud Ps. 2. *Dirumpamus vincula eorum, et proiiciamus a nobis iugum ipsorum.*

Lex ergo est lux, quia ipsa est radius lucis æternæ manans a sole increato, qui est ipse Deus. Lex enim creata est participatio legis æternæ et increatæ, quæ est in mente Dei, quam Deus hominibus indidit ad recte, sancte et feliciter vivendum, iuxta illud Ps. 4. *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Hominibus dico; sed præsertim principibus et magistratibus, tum sæcularibus, tum Ecclesiasticis. Horum enim officium est legem Dei populo proponere, tueri et vindicare, ac per pœnas et præmia populum cogere ad illam observandam; quin et leges humanas condere, quæ iuvent ad legis divinæ custodiam. Quare ipsi populo sunt animata et viva lex, præcipue cum ipsi primi legem observant, populoque viam obedientiæ et virtutis præeunt.

Imperatori et Patriarchis præferebatur lampas. Cur? Hac de causa olim quinque Patriarchis, qui ut dignitate, ita sapientia et sanctitate cæteris antecellere debent, puta Romano, Constantinopolitano, Alexandrino, Antiocheno, Hierosolymitano, ac ipsi Imperatori præferri solebat lampas, teste Theod. Balsamone in Melete, sive disceptatione de hoc ritu, et Curopalate de officiis Ecclesiæ et aulæ Constant. c. 6. n. 37. quem audi: *Imperator*, ait, *crucem in dextra semper portat, in sinistra vero involucrum codici simile, ligatum mantili, habetque intus cavitatem, et vocatur Acacia* (id est sine malitia, innocentia) *quasi dicat illud: Imperatorem humilem esse ut mortalem, neque propter imperii sublimitatem efferri, neque insolenter se iactare. Per mantile significatur inconstantia eiusdem imperii, et mos ab uno ad alium transeundi. Lampadem præferunt Imperatori propter ill[illegible] Christi dictum: Sic luceat lux vestra coram homini[illegible], ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est.* Porro lampadis huius supremæ partes, ut idem ait num. 7. sanctis crucibus coccineis, cinnabari et bractea erant ornatæ. Insuper Patriarcha in festo Epiphaniæ lampadem dabat Imperatori, ut idem ait cap. 8. num. 2. Ad hæc Imperator, inquit idem cap. 10. num. 3. *Palmarum festo nihil aliud fert, nisi stemma et saccum, dextra portans crucem, sinistra mantile cum acacia, ut moris est, et lampadem.* Idem eum facere feria quinta magnæ hebdomadæ et in Paschate narrat in seqq. Sic et olim regibus Chaldæorum et Persarum ignis præferebatur, ut dixi Ierem. 1. 13.

Ut custodiant te a muliere mala, et a blanda lingua (Hebræus et Chaldæus, *a levitate*; Syrus, *a criminatione*) extraneæ) Hæc verba pendent a præcedentibus, finemque et usum legis ac disciplinæ significant, q. d. Gradiantur tecum lex quæ est lux, ac increpatio disciplinæ, *ut custodiant te a muliere mala*, id est ut Symmach. *a meretrice*; Aquila, *a muliere sodalis tui.* Meretrix enim *mala*, imo pessima, est *mulier*, sive spectes malitiam fornicationis, sive impudentiæ, sive rixarum, sive consumptionis opum, sive damnorum omnium. Eadem vocatur *extranea*, quia non est uxor propria, sed vaga, et commune omnium prostibulum, imo non raro alterius viri uxor, ideoque adultera. Unde Septuag. vertunt: *Correptio et disciplina ad conservandum te a muliere nupta, et a calumnia linguæ alienæ.* Identidem redit et inculcat fugam fornicationis, meretricis et adulteræ; quia hic est laqueus, quem dæmon tendit omni hominum generi, præsertim iuventuti, eoque maiorem hominum partem capit, illaqueat, dementat et occidit. Nihil ergo ita contrarium sapientiæ et virtuti, uti Venus et meretrix. Vide dicta c. 2. v. 16. et c. 5. v. 3. Vers. 24.

Non concupiscat pulchritudinem eius cor tuum, nec capiaris nutibus illius.) Nota τὸ *concupiscat*; inde enim liquet contra Pharisæos et Rabbinos nonnullos, lege veteri non solum vetitum fuisse opus externum fornicationis, sed et internam eius concupiscentiam ab opere semotam; illa enim prohibita est nono et decimo Decalogi præcepto: *Non concupisces.* Ita enim contra eos hoc præceptum explicat Christus dicens: *Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam mæchatus est eam in corde suo*, Matth. 5. 28. Vide dicta Roman. 7. 7. Unde Septuag. vertunt. *Non te vincat formæ concupiscentia*; S. Hieron. in cap. 27. Ezech. *Non te decipiat pulchritudinis desiderium, ne capiaris oculis tuis*; Aquila, Symmachus et Theodot. clare: *Ne concupieris pulchritudinem eius in corde tuo.* Nam ut ait S. August. serm. 83. de Temp. *Prima adulterii oculorum tela sunt, secunda verborum*; nihil enim illecebrosius est formoso vultu comptoque habitu mulieris. Unde S. Ambr. l. 1. de Pœnitent. cap. 14. *Ne te vincat*, inquit, *concupiscentia formæ. Si non vis vinci, non congrediare, ne de te vitia coronentur.* Idem l. 1. de Abel. et Cain. cap. 5. *Ne vincat te formæ desiderium, adulterina est, fucis illita, nequaquam sincero fulgens decore.* S. Chrysostomus, homilia 3. de verbis Isaiæ, legit: *Ne cognoscas pulchritudinem alienam*; sicque exponit q. d. *Ne studio animadvertas, ne curiose intueare, ne vitiosæ contemplationi immoreris, quæ ab animo corrupto, et concupiscentia proficiscitur. Sed quid* (*inquiet aliquis*) *mali hinc possit oriri? ex hoc amor velut ignis excitatur. Ut enim ignis ubi fœnum aliquod arripuerit, nihil moratur, sed simul ut attigit materiam lucidam, accendit flammam. Itidem et ignis concupiscentiæ, quæ est in nobis, simul at-* Vers. 25.

que per oculorum intuitum elegantem ac venustam attigerit formam, protinus exurit animam. Unde concludit Chrysostomus: *Proinde ne species temporaneam illam, quæ ex aspectu proficiscitur, voluptatem: nam illa inflicto vulnere plerumque celeriter avolat, at vulnus non avolat, sed plerumque manet et interficit. Et quemadmodum cerva confixa iaculo in vitali corporis parte, etiamsi venatorum effugerit manus, nihil inde fert lucri: sic et anima accepto concupiscentiæ iaculo e lascivo curiosoque aspectu, etiamsi cum iaculo permittatur abire sine opere, tamen ipsa per se corrumpitur ac perit.*

Salomonem secutus Siracides cap. 25. 28. *Ne respicias*, ait, *in mulieris speciem, et non concupiscas mulierem in specie.* Ubi multa hac de re dixi æque ac hic cap. 5. vers. 3. et 4. quare hic plura non addam. Remedium est avertere oculos, ne videant vanitatem et vanam pulchritudinem mulieris, ac dicere cum S. Iob cap. 31. 1. *Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine.* Si inadvertenti illa obiiciatur, illico ad se mens oculos revocet, ac inter alia cogitet speciosam mulierem non esse aliud quam sepulcrum dealbatum, foris speciosum, intus sordibus deforme et abominatione plenum. Quocirca Religiosus ille in Vitis Patr. l. 5. libello 30. de fornicat. n. 24. cum memoria cuiusdam pulchræ mulieris illi recurreret, illumque affligeret, ivit ad sepulcrum eius (erat enim iam mortua) ac cruorem putredinis eius mire fœtentem admovens naribus: *Ecce*, inquit, *desiderium quod quærebas, satiare ex eo*; itaque ardorem concupiscentiæ fœtore graveolentiæ restinxit.

Nec capiaris nutibus illius.) Hebr. *et non capiat te pupillis suis*; Septuag. *neque capiaris oculis tuis, neque abripiaris ab eius palpebris*; Pagnin. *et non capiat te splendoribus suis*; Chald. *ne seducat te palpebris suis.* Hebr. vox עפעפים *aphappaim*, id est *palpebris*, geminata est a rad. עוף *oph*, id est volavit, vibravit, celerrime movit et iecit, sicut sol celerrime vibrat radios, et sicut nubes vibrant fulgura. Simili enim modo volant palpebræ, et oculi in palpebris, quasi aviculæ bellæ in alis expansis, quæ sui decore et specie rapiunt ad se intuentes. Sicut ergo lynx avicula, quæ a colli versura vertilla et torquilla dicitur, de qua Arist. lib. 2. de Histor. animal. cap. 12. fertur intuentes in sui amorem rapere, et quasi (Vis oculi feminei.) dementare, teste Pierio Hierogl. lib. 25. cap. 51. Rursum sicut sol vibrat radios, iisque homines ad se rapit: sic mulier vibrat radios oculorum, quibus quot iactus, tot sagittas amoris iaculatur in aspicientes. Denique nutus ictusque palpebrarum eius sunt totidem fulgetra, quibus perstringit oculos intuentium, et quasi obstupefacit, ut ab eorum intuitu avelli, alioque se convertere nequeant, uti docet S. Ambr. lib. 1. de Abel. cap. 4. His ergo mulier cepit sapientissimum Salomonem, sanctissimum Davidem, fortissimum Samsonem, ut nemo sibi persuadeat se eos sustinere et eludere posse.

Audivi in Belgio matronam sapientem et sanctam monentem confessarios, etiam Religiosos et sanctos, ut caverent sibi ab aspectu et colloquiis fœminarum pœnitentium. Quia, inquiebat illa, adeo illices sunt oculi earum, ut, si in virum quempiam illos defigant, illum sui amore plane illaqueent et irretiant. Addebat: Certa sum non esse virum adeo gravem et constantem, cui, si fixe eum reciproce per quadrantem intuita fuero, non persuaserim quidquid voluero.

Oculi ergo fœminarum fascinum quoddam continent, quo fascinant et quasi reti illaqueant intuentes. Unde S. Ambr. l. 4. de Pœnit. c. 14. legens iuxta Septuag. *Neque capiaris oculis tuis: Ipsi*, ait, *nobis oculi retia sunt, et ideo scriptum est: Neque capiaris oculis tuis. Ipsi ergo nobis tendimus retia quibus involvimur et implicamur; ipsi nobis vincula nectimus, sicut legimus: Quia vinculis peccatorum suorum unusquisque constringitur.* Et inferius: *Multa retia tenduntur a diabolo, multa retia sunt; oculus meretricis laqueus amatoris est.* Hinc Syrus vertit: *Ne sis præda venationis oculorum eius, et palpebris suis captivum te faciat.* Salomoni succenturiatur Ben Sira alphabeto 2 littera *he*: *Absconde*, ait, *oculos tuos a muliere gratiosa, ne capiaris reti eius*, id est forma et nutibus nictibusque eius: hoc enim est rete fœminarum, quo potentissimos et sapientissimos quosque capiunt. Et littera *vau*: *Væ ei qui vadit post oculos suos, quos novit esse filios scortationum*, id est scortationi addictos.

Hanc gnomen apposito et eleganti araneæ et muscæ (Apologus regendi oculi.) apologo, bellis dogmatibus decorato, illustrat Cyrill. lib. 1. Apolog. Moral. cap. 6. cui titulus: *Vide pedem cui tribuas, et in securioribus dubita.* Sic enim ait: *Texenti araneæ retiaculum artis suæ, musca volitans coram ea posita dixit: Ut quid concludis fallaci reti semitas liberioris naturæ? quonam iure usurpas publicum et densis retiaculis apertissimum claudis gradiendi modum? At illa respondit: Nimirum naturæ auctoritate hæc facio, quia doctrix effecta, scholas meas in semitis maxime apertis extendo. Tunc musca subiunxit: Si ita est, disciplinæ tuæ regulas pande. Cui illa libenter annuens: Scito, inquit, quod mortalium vita non minus pendet ab oculorum rectitudine; quam a corde. Quod ut panderet quidem sapientia natura repleta, multum sibi invicem cor et oculum conformavit; videlicet in agilitate motus, in copiositate spiritus, et in unitate conductus. Propter hoc maxima diligentia gubernandis adhibenda est oculis, ne, si erraveris, vitam perdas. Numquam pariter ambos claudes, sed quiescente uno vigilans alius te gubernet. Lucerna enim corporis tui est oculus tuus* (Matth. 6. 22.) *et idcirco ambos una si clauseris, statim ductus in tenebras offendiculis confunderis.* Ex hisce deinde tria insignia sa- (Tria dogmata.) pientiæ ad oculum æque ac pedem regendum dogmata, sive regulas colligit. Prima est: *Omni custodia serva cor tuum.* Prov. 4. 23. *et diligentia vigili oculum tuum. Secunda, vide ut non sis prodiga de pedibus tuis: numquam enim des alicui simul pedes tuos, ne forte porrectis in malum perditionis causa sis eorum. Pes enim sapientis est prudens, et fatuorum stolidus* Eccl. 21. 25 Prov. 4. 25 *Palpebræ igitur tuæ præcedant gressus tuos, nec pes umquam ducem oculum antecedat. Tertia autem finalis regula mea est, ut ibi semper plus timeas, ubi tibi plus arridet securitas: ac ibi minus speres, ubi spei plus apparet. Quod enim quæres in certo, aliquando reperies in incerto; et quia dubitabis in solidis, hinc nimirum in dubiis tutus eris. Sapiens enim timet et declinat: stultus autem transilit et confidit. Doceo igitur te quiescere, moneo te cum* (Exemplo) *cautela procedere, et pedem tuum ad prævisum passum tantum extendere.* Confirmat deinde dicta infausto stolidæ muscæ exemplo et casu: *His*, ait, *cum admiratione auditis musca sic inquit; Certe valde magna sunt quæ instruis. Mox illa respondit: Verum est, si hæc facis; nam intellectus bonus omnibus facientibus eum. Musca deinde regularum et monitionis oblita, quietis impatiens et incauta, cum in araneæ laqueum incidisset, rea cœpit lamentari de indice quod captum fraudulentia decepisset. Cui illa respondit: Arte capere pestilentem, puto non esse dolum fraudis, sed diligentiam æquitatis. Olim dixi tibi: Quiesce, aut caute perge, et non audisti. Discant ergo alii in malo tuo, quod neglexisti incauta bonum tuum. Et hoc dicto, damnavit eam.*

Pretium enim scorti vix est unius panis (S. Au- (Vers. 26.) gustin. mox citandus legit: *Vix est dimidium panis*:) mulier autem viri pretiosam animam capit.) Hebr. *Pro scorto usque ad frustum panis, mulier autem viri pretiosam animam venatur.* Quod primo Tigur. sic vertit et explicat: *Nam propter meretricem adigitur quispiam ad cibum panis*, q. d. Cave a meretrice, quia illa tibi loculos emunget, redigetque te ad inopiam, ut arido pane famem explere cogaris. Huc etiam trahi posset versio Vulgata, q. d. Pretium, quod domi habet meretrix, vix est unius panis. Sic et Caiet. et Vatabl. Meretrix, inquit, decoquet omnia usque ad buccellam panis: atque interim animam insuper capit, rapit et perdit. Sic et R. Levi et R. Salomon vertunt: *Propter scortum ad monetam panis, id est, ad egestatem rerumque inopiam redigeris, iuxta tritum illud: Qui pascit meretrices, facultates suas profligat.* Sic

Digitized by Google

et Aben Ezra: *Propter meretricem ad pretium panis*, id est inquit, *propter scorta tantum profunditur, ita ut cogatur ab aliis stipem unius panis emendicare.* Rursum Caietanus et Baynus per *scortum* accipiunt meretricem; per *mulierem viri*, adulteram, quæ inquit Caiet. *animam*, id est vitam, viro eripit, quia solent adulteri capite plecti. Aut, ut Baynus, *animam*, id est mentem et sapientiam viro adimit. Verum melius per *scortum* et *mulierem viri* accipias eamdem meretricem, sive ea innupta sit, sive nupta, ideoque adultera.

Secundo, Chald. vertit: *Quia sermo meretricis similis est placentæ panis, sed pretiosam viri animam venatur;* Syrus: *Similis est enim meretrix tortæ panis*, etc. q. d. Sicut aucupes et venatores per escam, puta per grana et frusta panis, venantur aves et feras: sic meretrix sermone blando et melleo, velut placenta mellita, inescat, venatur, capit et perdit animas virorum. Ita S. Cyprianus lib. de Singul. cleric. *Quanti*, ait, *et quales Episcopi, et Clerici simul et laici, post confessionum victoriarumque calcata certamina, post magnalia et signa noscuntur cum his omnibus naufragasse, cum volunt in navi fragili navigare! Quantos leones domuit una mulieris infirmitas delicata, quæ, cum sit vilis, et misera, de magnis efficit prædam! quod Salomon loquitur dicens: Pretium mulieris tantum est unius panis; mulier autem pretiosas animas capiat.*

Tertio et genuine, q. d. Res vilissima est scortum: pretium enim eius vix est unius panis: si eam pretio æstimes, invenies eam vix uno pane licitari et æstimari. Quod ergo hebr. est: *Pro scorto usque ad frustum vel tortam panis;* sic expone: *Pro scorto*, id est, pretium scorti, *usque*, id est summum est, *pretium panis*; ut, si pretium eius extendas et exaltes quoad potes, vix perventurum sit usque ad pretium panis. Hunc sensum poscit versio Vulgata et Septuag. qui sic habent: *Pretium enim mulieris meretricis quantum est unius panis; mulier autem virorum pretiosas animas capit. Panem* accipe non minutum convivii, qui singulis singulus apponitur, ideoque exigui est pretii, sed magnum familiæ, qui multis in locis plures pendit libras, ideoque maioris est pretii, ac sæpe æquat pretium scortationis.

Sensus ergo est, q. d. Scortum vilissimum capit rem pretiosissimam, puta *animam viri*, tum quia eam dementat, tum quia eam gehennæ ream facit. Satagit enim Salomon ostendere indignitatem scorti et scortationis ex eius vilitate, quæ tamen rem pretiosissimam perdit, atque eius obiectu adolescentem ab illa avocare. Ita S. Ambrosius in Apol. David, cap. 3. *Filis*, ait, *tibi videtur mulier ad pretium, sed fortis est ad vitium, quia virorum pretiosos animos capit;* quia nobiles virorum mentes ad æternam felicitatem a Deo creatas, Christi sanguine emptas, ad summæ SS. Trinitatis similitudinem effigiatas, donis gratiæ decoratas, imo Spiritus sancti domos et templa, diabolo, peccato et gehennæ mancipat. Anima viri dicitur *pretiosa*, inquit Aben Ezra, quod a divina luce sumpta est. Est enim divinæ particula auræ, ut ait Poeta, et quasi participatio divinitatis. Anima enim viri magis quam anima fœminæ participat nobilitatem, dominium, sapientiam et eminentiam Dei ac divinæ mentis.

Porro *pretium scorti* accipi potest, primo proprie, quia scorta scortatione sunt vilissima, fœtore et lue venerea putidissima, infamia famosissima, loquacitate dicacissima, inopia sordidissima. Quid enim est scortum nisi vilissimum veneris prostibulum, publicum impudentiæ propudium, iuventutis pestis, latrina sordium, totius reip. dedecus et probrum? Quare sapienter monet Martialis:

Subdola famosæ, moneo, fuge retia mœchæ;
Abscondunt spurcas hæc monumenta lupas.

Secundo, *pretium scorti* accipi potest metonymice pro pretio scortationis, sive congressus cum scorto; hoc enim parvum et vile esse solet, præsertim si meretrix sit publica et omnibus exposita, q. d. Disce ex vili libidinis pretio quam vilis sit ipsa libido: communi enim hominum iudicio vile ei statutum est pretium. Qua de causa meretrices videmus esse pauperrimas, et communiter vix habere panem domi, quem comedant. Hinc etiam olim panis dabatur meretrici pro mercede fornicationis, ut patet ex Athenæo libro 3. idque significat hic Salomon, dicens: *Pretium scorti vix unius panis.* Ita Dionysius, Salazar et alii. Sane meretrix non meretur panem quem comedit, satiusque foret eam veneno emori, quam pane vesci, eoque vitam tam turpem et noxiam prorogare.

Symbol. et moral. *Pretium meretricis v[illegible] est unius panis*, id est meretriciæ fornicationis turpit[illegible] exiguo brevis et modicæ voluptatis pretio emitur. It[illegible] Beda: *Recordare*, ait, *quia brevis voluptas est fornicationis, et perpetua pœna fornicatoris. Sicut enim unus panis diurnam solum effugat esuriem, et nihilominus postmodum esurit qui comesto pane satur abscesserat; sic qui intrat ad scortum, ad horam quidem evaporat libidinem, sed post paululum ardentior redit.* Sic et S. Augustin. hom. 250. de Tempore: *Pretium meretricis*, ait, *vix dimidium panis, mulier autem pretiosam viri animam capit. Et quanta iniquitas, et quam lugenda perversitas! ita ut animam, quam Christus sanguine suo redemit, luxurio us quisque propter unius momenti delectationem libidinis, diabolo vendat. Vere enim nimium plangenda et misera conditio est, ubi cito præterit quod delectat, et per diabolum in cruce manet sine fine quod cruciat: sub momento enim libidinis impetus transit, et opprobrium infelicis animæ permanet.*

Eadem habet tract. de Honest. mulier. cap. 3. Quocirca S. Chrysost. homilia 29. ad popul. *Quid*, ait, *luxuria correptus a dæmoniaco differt?* etc. *Quo fit ut numquam sit in se ipso, sed in sepulcris versetur. Sepulcra sunt meretricum diversoria, cum multo fœtore, multa putredine sunt repleta.*

Mystice hæc omnia quæ dicuntur de meretrice, mutato nomine applices hæresi et cuivis concupiscentiæ. Hæc enim res vilissima est, et interim æternis animas pretiosas pœnis addicit. Hæc ignis est, quo conflagrant opes, fama, sanitas, vita, felicitas, æternitas. Idem monui c. 5.

NUMQUID POTEST HOMO ABSCONDERE IGNEM IN SINU SUO, UT VESTIMENTA ILLIUS NON ARDEANT? Aquila, Symmach. et Theodot. *Numquid subagitabit homo ignem in sinu suo*, etc. AUT AMBULARE SUPER PRUNAS (Syrus: *Super prunas et ignem*,) UT NON COMBURANTUR PLANTÆ EIUS? SIC QUI INGREDITUR AD MULIEREM PROXIMI SUI (Septuag. *Ad mulierem nuptam*) NON ERIT MUNDUS CUM TETIGERIT EAM. *(Vers. 27. 28. et 29.)* Hinc sumpsit gnomen suam Ben Sira alphabeto I littera *daleth*: *Abstrahe carnem tuam a muliere gratiosa, tamquam a carne prunarum*, id est tamquam a corpore vel acervo et congerie prunarum. Aut potius caro mulieris vocatur *caro prunarum*, quia instar prunarum rivales eius accendit et adurit. Alludit ad nomen Hebræum mulieris, q. d. אִשָּׁה *iscia*, id est mulier, est אֵשׁ *esch*, id est ignis, quia caro eius non tam caro est, quam prunæ ardentes: ipsa ergo est ignis carneus et caro ignita. Hoc facit emblema Amoris, quo pingitur ipse quasi teda cerea, quæ admoto igne torretur, remoto liquatur, subiecto hoc carmine quasi lemmate:

Proxima fax igni flagrat, atque remota liquescit;
Me procul ipse liquat, me prope torret Amor.

Iam difficile est parabolam concinne adaptare postparabolæ. Quid enim habet ustio sinus, vestium et plantarum facta per ignem, cum immunditie facta per tactum et ingressum ad uxorem proximi? *(Ignis in sinu quid?)* Primo S. Ambros. per ignem in sinu accipit cogitationem ardentis libidinis in sinu mentis, quæ instar ignis exurit et exurendo denigrat totam animam et corpus. *(Resp. 1. est cogitatio turpis.)* Sic enim scribit in Psalm. 1. « Alligabit quis ignem in sinu, vestimenta autem eius non comburentur? Etenim qui semel in sinu mentis flagitii flammam ferventis adoleverit, cito corporis sui vestimenta comburet. Et in stipulam ignis exsiliens inhæret ac permanet, donec omne quod corripuit absumat: ita vel exigua scintilla peccati, si quo vitiorum fomite fuerit excitata, incendium grande excitat. Noli ergo stare in pec-

cato. » Idem lib. 1. de Pœnit. cap. 23. « Bonum, ait, est nubere quam uri; est enim flamma quæ interna urit. Unde hunc ignem non alligemus in sinu mentis et recessu pectoris, ne interioris nostri uramus exuvias, et forense hoc nostræ animæ vestimentum, velamenque carnale, edax libidinis flamma consumat; sed transeamus per ignem. Et si quis incidit in amoris incendium, transiliat, et non alliget adulterinam cupiditatem vinculis cogitationum, nullos sibi nodos assiduæ nexu meditationis adstringat, non intendat sæpius in formam mulieris meretricis, nec adolescentula ad vultum iuvenis oculos levet. Et si fortuito aspexit, et capta est; quanto magis capietur, si curiosa aspexerit? »

Et inferius remedium suggerens: *Verum esto,* ait, *inciderit oculus, sed non intendat affectus. Vidit carnalis oculus, sed premat cordis oculos mentis verecundia.* Et post nonnulla: *Et si viderit caro ignem, non alligemus in sinu, hoc est in secreto mentis animique arcano. Non implicemus ignem hunc ossibus, non ipsi nobis nodos iniiciamus, non misceamus sermonem aliquem cum huiusmodi, unde exæstuet ignis. Adulterinus sermo iuvenculæ nodus adolescentium est: verba adolescentis vincula sunt amoris. Vidit hunc ignem Ioseph, quando eum adulterii cupida mulier allocuta est: voluit eum capere sermone, misit laqueos labiorum suorum: sed pudicum virum ligare non potuit. Solvit enim vincula mulieris vox pudoris, sermo gravitatis, habena cautelæ, fidei custodia, castimoniæ disciplina Capere igitur eum retibus suis impudica non potuit; misit manum et apprehendit vestem eius, ut nodum stringeret. Verba petulantis mulieris cupiditatum retia sunt, manus eius amoris nodus est. Sed nec retibus capi potuit mens pudica, nec nodo: excussa veste, solutus est nodus; et ideo quia non alligavit ignem in sinu mentis suæ, non combussit corpus suum.* Et c. 14. docet viro mulieris speciem plane animo esse excutiendam. *Transiliamus ergo eam, ne nobis dicatur; Ambulate in igne flammæ vestræ, quam accendistis; quoniam sicut ille, qui alligat ignem in sinu, vestimenta comburet; sic qui ambulat per ignem, pedes comburat necesse est, quoniam scriptum est: Ambulabit quis super carbones ignis, pedes autem non comburet? Gravis ignis est, et ideo non demus illi alimenta luxuriæ. Pascitur libido conviviis, nutritur deliciis, vino accenditur, ebrietate flammatur. Graviora his sunt fomenta verborum, quæ vino quodam Sodomitanæ vitis mentem inebriant.* Idem in Psalm. 118. octon. 1. *Quomodo,* inquit, *te in lupanari non vidit Christus, quando te vidit, qui adulterando in corde tuo te ipsum lupanar effecisti?*

II. est forma mulieris. Secundo, S. Augustinus serm. 250. de Temp. per *ignem in sinu* accipit aspectum libidinosum; puta speciem pulchræ mulieris ardentem in oculis aspicientis eosque sui amore incendentem. De oculis enim hisce sermo præcessit: *Non concupiscat pulchritudinem eius cor tuum, nec capiaris nutibus illius.* Iisdem ergo oculis hæc annectit S. Aug. *Quomodo enim,* ait, *si aliquis carbones ignis apprehendat, si eos cito proiecerit, nihil nocebunt; si vero diutius tenere voluerit, sine vulnere eos iactare non poterit: ita et ille, qui ad concupiscendum oculos defixerit, et libidinis malum in corde suscipiens moras in suis cogitationibus habere permiserit, excutere a se sine animæ occisione vel plaga non poterit? Et ideo cum Propheta iugiter clamemus: Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos, etc.* Basilius vero, sive is Magnus sit, sive Seleuciensis, sive quis alius, in Catena Græcor, per ignem in sinu accipit sermonem obscœnum: *Fovet,* ait, *ignem ille in sinu, illigatque in eo, qui immundum sermonem avide haurit, aut fœdam cogitationem in corde suo immorari sinit. Ambulat autem super incensos carbones, qui per opus peccati, aut consensum in peccatum animam suam perdit.*

III. est adulterium. Tertio, Chald. Hugo, Caietan. Dionys. Iansen. Baynus et alii passim hæc accipiunt de ipso adulterio; hoc enim esse ignem in sinu, qui totum corpus cum veste exurat. Ingredi enim ad uxorem proximi phrasi Script. idem est

A quod eam cognoscere, et cum ea adulterium committere. Sed τὸ *non erit mundus,* applicant et explicant diversimode. Primo, Hugo et Caietanus explicant de immunditie peccati et culpæ, q. d. Sicut qui sinu gerit ignem, vestes adurit; et qui ambulat super carbones, plantas ustulat; sic qui uxorem proximi adulterio vitiat, igne libidinis conscientiam inurit, decolorat et maculat. Secundo, Iansen. et Baynus exponunt de immunditie famæ, puta de infamia, quam sibi consciscit adulter, q. d. Sicut ignis in sinu, et prunæ calcatæ pedibus tegi celarique nequeunt, quia fumus et nidor sinus et pedum ignem latentem et proserpentem produnt: sic pariter adulterium, licet secreto commissum, latere nequit, quin per colloquia, gestus aliaque indicia erumpat, itaque ingenti infamia, adulterium aspergat et maculet. Tertio, R. Levi et Ians. *To non erit mundus.* Hebr. נָקִי *naki,* id est insons, innocens, innoxius, explicant, *non erit impunitus.* Sic enim hæc phrasis accipitur Exodi 20. 7. *Nec enim habebit insontem,* (id est, non sinet impunitum) *Dominus eum qui as-*
B *sumpserit nomen Domini Dei sui frustra.* Et alibi sæpe. Unde S. Cyril. legit: *Non erit immunis;* Septuag. enim vertunt, οὐκ ἀθωωθήσεται, quod primo vertas, *non erit innocens;* secundo, *non erit indemnis et impunitus:* uterque enim vocatur ἀθῶος. Sic sensus erit, q. d. Sicut qui ignem gerit sinu, inde sentit noxam, dum vestis eius ignitur, atque qui pedibus premit prunas, iis aduritur: sic pariter, qui adulterium committit, sentiet noxam et pœnam, quia vel a marito adulteræ, vel a iudice vita mulctabitur et occidetur. Imo adulteri olim igne cremabantur. Unde Iudas Thamar quasi adulteram rogo adiudicavit, Genes. 38. 24. Scribit Lucianus in Apolog. *pro mercede conductis,* Salethum Crotoniensem principem legem tulisse, ut adulteri vivi cremarentur. Atque cum ipse fratris uxorem deinde commaculasset, deprehensus atque se excusans dum causam diceret, quod amore captus fecisset, *Voluntarius* (ut Lucianus ait) *et nihil reluctans in ignem animo magno insiluit.* Opilius etiam Macrinus Imp. adul-
C terii reos semper vivos simul incendit iunctis corporibus.

Quarto, Patres passim accipiunt hæc non de ipso adulterio, sed de familiaritate, colloquiis, tactu simplici, conversatione cum fœminis et uxoribus proximorum. Nam τὸ *ingredi ad uxorem proximi* hic non significat cum ea rem habere, sed cum ea colloqui, versari. Unde Syrus vertit. *Sic qui ingreditur ad uxorem proximi, et ad illam prope sit.* Sic Gabriel Archangelus ingressus dicitur ad B. Virginem, cum ei nuntium Incarnationis Christi detulit Lucæ 1. Salomon enim hic, postquam monuit claudendas esse aures sermonibus atque cantilenis, atque oculos formæ illecebrosæ mulierum; nunc generatim monet omnem cum eis familiaritatem esse cavendam, ac præsertim ne eas adeamus, manusque aut vestes earum tangamus; eo quod, sicut ignis in sinu adurit vestes, sic tactus et conversatio mulieris adurit, suique amore incendit corpus tangentis, ac per corpus quasi per vestem transit ad ipsam animam, illamque fœdo concupiscentiæ incendio et tartareo libidinis igne inflammat, denigrat,
D maculat. Et sicut is, qui pedibus nudis ambulat et calcat carbones accensos, plantas ustulat; sic qui conversatur cum muliere, etiamsi obiter quasi ambulando dumtaxat, igne concupiscentiæ afflabitur, ac ustulabit pedes, manus, oculos, aures, omnesque sensus suos; quin et proserpente hoc igne ustulabit phantasiam, memoriam, ipsamque mentem et voluntatem, ut aliud cogitare, memorare, amare, concupiscere nequeat quam amoris hunc ignem; quo accensus sensim totus concrematur et ardet. Igitur familiaritas mulierum, et leves vel aspectus vel contactus, vel confabulationes et risus, famam conversantis infamia, animam vero etiam nescientem et non advertentem, vanis et illecebrosis concupiscentiis inquinant, atque ad fornicationem vel adulterium incitant. IV. est familiaritas mulieris.

Ita hunc locum explicat S. Cypr. tract. de Singular. cleric. paulo post initium. Dissuadens enim clericis habitationem et consortia fœminarum: *Incerta,* inquit, *victoria est inter hostilia arma pugnare. Et impossibilis libe-*

ratio est flammis circumdari, nec ardere; quod Salomon non negat dicens: Quis alligabit in sinu suo ignem, vestimenta autem sua non comburet? Aut quis ambulabit super carbones ignis, pedes vero non comburet? Sic qui introierit ad uxorem proximi sui, non erit immunis: neque omnis qui tangit eam. Credite, quæso vos, credite divinæ fidei, quinimo plusquam nostræ: quia omne quidquid pollicetur, non potest fallere, dicente Domino: Facilius est, inquit, cælum et terram præterire, quam de lege unum apicem cadere. Unde pluribus interiectis concludit: *Amputanda sunt omnia nobis, quæcumque igniferi fomitis sulphurantibus flammis scatens fornax exæstuantis carnis exæstuat, ne vel tenuis quædam scintilla servata maiora conflet incendia.* Sic et S. Aug. serm. 250. *Non solum*, inquit, *ab extranearum familiaritate, sed etiam ancillarum nostrarum, vel quarumcumque vicinarum, aut filiæ, aut alumnæ, aut ancillæ unusquisque familiaritatem, vel secretam collocutionem vitare contendat; quia quanto earum vicinior conditio, tanto facilior ruina est. De familiaritate enim talium Salomon nos admonet dicens: Numquid alligabit quis ignem in sinu suo, et vestimenta eius non ardebunt? aut ambulabit quis super prunas, et non comburentur plantæ eius?*

S. Chrysost. epist. 7. ad Olympiam: *Salomon*, inquit, *qui valde bene noverat quam periculosum esset virum mulieri propinquare, dicebat: Alligabit quis in sinum ignem, et vestimenta non comburet?* etc. *Hoc est autem quod dicit: Sicut est impossibile coniunctum igni non incendi, ita qui accedit ad mulierem, non potest illud effugere.* S. Basil. tract. de Virgin. *Ac veluti stupa*, inquit, *si stupam contigerit, ignisque rursus ignem, fumum ex se minime excitant: stupa vero, si ignem odorata fuerit, protinus inflammata succenditur, ita et fæmineum corpus masculum tangens non multo labore, nec inflammatione ad concubitum opus habet, sed cum naturali ad se invicem rapiantur ardore, simul ac se contingunt, scintillam voluptatis fumantem intrinsecus sentiunt. Unde scriptum est: Alligabit quispiam ignem*, etc.

Quocirca S. Franc. Xaverius monebat confessarios ut caverent a fœminis: illas enim adiri minori fructu, maiori periculo vel famæ, vel continentiæ, vel utriusque: ex fumo enim flamma. Hinc S. Hieron. epist. ad Eustochium de custodia virg. hisce Salomonis verbis acriter perstringit agapetas, hoc est fœminas, quæ quasi spiritales spiritalibus viris cohabitabant, amorem castum foris præ se ferentes, sed intus ardentes cupiditate luxuriæ: *Unde*, inquit, *in Ecclesias agapetarum pestis introiit? unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? imo unde novum concubinarum genus? Plus inferam; unde meretrices univiræ? eadem domo, uno cubiculo, sæpe uno tenentur et lectulo; et suspiciosos nos vocant, si aliquid extimemus* (ita legunt veteres codices, ab extimeo; minus recte ergo Erasmus correxit *existimamus*.) *Frater sororem virginem deserit, cælibem spernit virgo germanum, fratrem quærit extraneum; et cum in eodem proposito esse se simulent, quærunt alienorum spiritale solatium, ut domi habeant carnale commercium. Istiusmodi homines Salomon in Proverbiis spernit dicens: Alligabit quis in sinu ignem, et vestimenta eius non comburentur?* Easdem agapetas pari acrimonia insectantur S. Basil. Nazianz. Chrysost. cæterique Patres. Agapetæ græce idem sunt quod latine caræ, dilectæ, uti etiamnum a nonnullis vocitantur, et pari loco, vel pari suspicione et periculo habentur.

Severa, sed vera est sententia S. Bernardi serm. 65. in Cant. *Cum fœmina semper esse, et non cognoscere fœminam, nonne plus est quam mortuum suscitare? Quod minus est non potes, et quod maius est, vis ut credam tibi?* Vere quoque Comicus: *Omnis amans, amens.*

Moral. hinc disce quam cavenda sit conversatio cum muliere: vox enim eius, oculi, vultus, totumque corpus fœminæ est quasi ignis, intuentem, colloquentem, conversantem tartareis libidinis flammis tacite et nescium succendens. Sensim enim hic ignis ab oculis et sensibus ad phantasiam prorepit, inde ad cor, mentem et voluntatem proserpit, nec cessat, donec totum hominem inflammet. Hoc est quod ait Iob 31. v. 12. *Ignis est* (libido) *usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina.* In quæ verba commentans S. Gregor. *Quid est*, inquit, *libido, nisi ignis? et quid de carne et mente exortæ virtutes, nisi flores? quid item turpes cogitationes, nisi paleæ? Quis etiam nesciat, quia si in paleis ignis negligenter extinguitur, ex parva scintilla omnis paleæ accenduntur? Qui ergo virtutum incrementa non vult exurere, ita debet libidinis ignem extinguere, ut per tenuem scintillam numquam possit ardere.*

Quocirca S. Chrysost. ep. 7. ad Olymp. agens de Ioseph sollicitato ab hera sua, asserit tentationem hanc fuisse peiorem fornace Babylonia, et lacu leonum, in quem coniectus fuit Daniel; et ventre ceti, quo sorptus fuit Ionas: *Et sicut*, ait, *Babyloniam fornacem manus illæ Persicæ cum multo studio succendebant, abundantiorem escam ignibus suggerentes, et porrigentes flammæ diversa fomenta; sic tunc misera hæc atque miseranda mulier accendit ignem illa fornace maiorem unguentis oblinita, fucamentis genarum, picturis oculorum, voce confracta, motibus et gressibus dissolutis, mollibus vestimentis, auri circulis et infinitis eiusmodi machinamentis, quasi per magica quædam turpitudinum volens illicere infantem.* Et post multa igneam tentationis huius vim repræsentans: *Sed tamen in tantis retibus constitutus, et tam urbanam feram videns ad semetipsum accedere, omni eum ex parte percutere requirentem per tactum, per vocem, per oculos, per colores, per stibium, per aurum, per unguenta, per vestimentum, per affectum, per verba, per circumpositum ornamentum, per secretum, per solitudinem, per hoc quod poterat latere, per divitias, per potentiam et quæ habebat in eo secum facientia, cum his omnibus quæ supra commemoravimus ætatem, servitutem, peregrinationem: vicit omne illud incendium.* S. Nilus orat. 20. adversus vitia: *Ad ignem potius ardentem*, ait, *quam ad mulierem appropinqua. Nam si ad ignem accesseris, dolore affectus resilies: at si fœminæ desiderio incensus fueris, haud ita facile recedes. Est enim mira huius ignis natura, qui, dum delectat, urit; sed abeunte delectatione, manet livor et plaga.* Hinc scortum, sive masculum, sive fœmineum, vocatur a Poetis ignis. Ita Virg. ecloga 3.

At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas.

Ovidius lib. 2. Amorum:

At meus ignis abest, verbo peccavimus uno.

Nemes. 4. eclog. *Lycidæ crinitus Iopas ignis erat.* Terent. Eunuch. *Accede ad ignem hunc* (ad meretricem) *iam calesces plus satis.* Apul. l. 2. *Discede, misello, quam procul a me, a foculo discede; nam si te vel modice meus ignis afflaverit, ureris intime.*

Dices: Quid remedii contra hunc ignem? Respondet Salomon: Noli ad eum appropinquare, et non afflabit te; fuge ab eo quantum potes, fuge omnem eius cogitationem, quia hæc illecebrosa est, ac placendo displicens et displicendo placens, assidue blandiendo ex sensu facit consensum, mentemque sibi subiugat. Quocirca Religiosus ille in Vitis Patr. l. 5. libello 4. de continentia num. 68. matrem senem per fluvium translaturus, prius illam pallio involvit, ne eam contingeret, sicque involutam transtulit. Rogatus ab ea causam dixit: *Quia corpus mulieris ignis est; et ex eo ipso, quo te contingebam, veniebat mihi in mente recordatio aliarum fœminarum.* Alius ibidem libello 5. de fornicatione num. 37. tentatus a meretrice, ut flammam tentationis restingueret, digitum unum, mox secundum et tertium, cæterosque ex ordine in lucernam ardentem immisit, itaque igne lucernæ exstinxit ignem concupiscentiæ.

Ignem libidinis igne corporeo restinxerunt Sancti. Exempla.

Memorabile est quod de S. Francisco scribit L. Waddingus in Annal. Minor. anno Domini 1222. Barii in Apulia, inquit, Fridericus II. Imp. meretricem submisit, quæ tentaret castitatem S. Francisci. At ille lectum igneum ei proposuit, in eoque decumbens meretricem ad secum decumbendum invitans, illam in fugam coniecit.

Idque per rimam spectans vidensque Imperator, exclamavit: *Surge vir Dei, quia Deus tecum est; nam, ut video, nec odor ignis est in te, nec vis incendii tibi molestiæ quidquam intulit. Tuum est Deo gratias agere, qui virtutem dedit ut non timeres a timore nocturno, nec Veneris aut ignis flammam sentires.* Idem alia vice eumdem tentationis ignem frigore nivis, eam in gelida hieme amplexando, restinxit, perinde ac in Vita S. Malachiæ, de rege Mumoniæ, eius discipulo, scribit S. Bernard. *Quotidiano*, inquit, *aquæ frigidæ balneo, male calentem extinguebat in carne libidinem.*

Similis fuit tentatio, similisque per ignis contactum victoria alterius, cui proinde dæmones victi quasi victori acclamarunt: *Vicisti, vicisti, quia in igne fuisti, et non arsisti,* uti alibi fusius enarravi. Sane qui ignem mulierum vicit, vincet ignem tortorum, dicetque cum S. Laurentio in craticula ustulato: *Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas.* Quod enim S. Laurentius ignem Valeriani vicerit, id heroicis eius virtutibus, ac præcipue angelicæ eius castitati, qua ignem concupiscentiæ vicerat, tribuendum est: perinde ac quod trium puerorum corpora in fornace Babylonia manserint illæsa, virginitati eorum attribuit Damasc. lib. 4. de Fide c. 25. Vide historiam Daniel. 3. 50. ubi plura hac de re dixi.

Mystice, mulier est hæresis et concupiscentia; quare si libros hæreticorum vel obscœnos videas et legas, sensim sine sensu ad hæresin et obscœnitatem incitaris. Quare merito Patres Concil. Trident. utrosque sub gravibus pœnis vetuerunt, et Vulcano mancipandos censuerunt. Igitur insipienter et perperam faciunt qui ob elegantiam styli et phrasis eos legunt: nam pro exili vanoque fructu longe maiora damna, ignesque præsentes et æternos sibi accersunt. Non desunt alii probi castique, qui elegantiam cum honestate, imo pietate, doceant; ut quid ergo eam a cœnosis et venenatis auctoribus, cum tanto conscientiæ periculo haurire malunt?

Rursum Auctor Catenæ Græcor. *Mulier nupta*, ait, *mystice est malitia, cui vir est diabolus, qui una cum illa generat iniquitatis filios. Quicumque tetigerit illam, inquinabitur: hoc est, quicumque colloquiis illius fretus, aut familiaritate eiusdem usus fuerit, esto quod pravum opus attinet, mundus evadat, intra se tamen inquinabitur.* Denique S. Cyrill catechesi 2 per ignem hic proprie accipit peccatum. *Urit enim*, inquit, *peccatum nervos animæ, et conterit ossa mentis spiritualia, et lumen cordis obtenebrat.* Porro ipse sic legit: *Involvat quis ignem in sinu, et vestes eius non urantur?*

Vers. 30. NON GRANDIS EST CULPA, CUM QUIS FURATUS FUERIT: FURATUR ENIM UT ESURIENTEM IMPLEAT ANIMAM.) Componit et anteponit adulterium furto in noxa et scelere. Dices: Furtum rei notabilis est peccatum mortiferum, et ut quidam ait, furtum est panis diaboli: quomodo ergo hic dicitur *non grandis esse culpa*? Respondet S. Chrysost. hom. 10. ad Popul. sensum Salomonis esse, q. d. *Gravis quidem res etiam fur, sed non tam gravis quam adulter. Ille enim, etsi frigidam causam habet, tamen ex paupertie necessitatem prætendere potest; hic vero, nulla ipsum cogente necessitate, præ dementia sola in peccati voraginem corruit. Hoc et de iurantibus dicere licet: nec enim isti ullum habent quem præmittant prætextum, sed contemptum solum.* Eadem fusius habet scribens in Ps. 49. ad illud: *Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas.* S. Thomas vero 2. 2. q. 66. art. 6. ad 1. *Furtum*, inquit, *dicitur non esse grandis culpa duplici ratione. Primo quidem, propter necessitatem inducentem ad furandum, quæ diminuit, vel totaliter tollit culpam, ut patebit art. 7. Furatur enim ut esurientem impleat animam. Secundo, per comparationem adulterii quod punitur morte. Unde subditur de fure, quod deprehensus reddet septuplum: qui autem adulter est, perdet animam suam.* Hebr. Symmach. et Aquila habent: *Non spernent furem cum furatus fuerit, ad implendam animam suam cum esurierit;* Chald. *non vitio vertitur furi,* etc. Vatabl. *non reputant probro furi;* Syrus, *non mirum est*, q. d. Minus probrum est furari quam adulterari. Noster causam probri et infamiæ assignavit, vertens, *non grandis est culpa*; ex culpa enim nascitur infamia et probrum.

DEPREHENSUS QUOQUE REDDET SEPTUPLUM, ET OMNEM SUBSTANTIAM DOMUS SUÆ TRADET.) Quia scilicet fur tenuis fortunæ et substantiæ esse solet. Quare si rem magni pretii furatus sit, cogaturque reddere septuplum, omnem substantiam suam restitutione impendet, imo si ea non sufficiat, impendet se ipsum, iuxta legem Exodi 22. 3. *Si non habuerit quod pro furto reddat, ipse venumdabitur.* Sed quo iure *reddit septuplum*? Nam iure divino Iudæis sancitur Exodi 22. 1 ut qui furatus est ovem, reddat quatuor, qui vero bovem, reddat quinque boves; non autem septem. Respondet Hugo forte apud alias nonnullas gentes furi indictam mulctam in septuplum. Verum hoc est coniectare: hucusque non legi ullas gentes id fecisse. Quare planius et certius Iansenius et alii sic explicant: *Reddet septuplum*, id est reddet *multuplum*, puta quadruplum, vel quintuplum, q. d. Cogetur abunde et copiose restituere, ac sarcire damnum quod furando intulit. Sic dicitur Iob cap. 5. vers. 19. *In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum.* Est Poeticus hebraismus, q. d. Licet septies, id est pluries et omnimode, in tribulationes incidas, semper Deus ex iis eruet te. Sic *septupla*, id est multiplex, *ultio datur de Cain*, Genes. 4. 24. Sic dicitur Eccli. 7. 3. *Non semines mala in sulcis iniustitiæ, et non metes ea in septuplum,* id est multipliciter. Similia sunt Levit. 26. 28. Ierem. 15. v. 9 Amos 1. 3 Proverb. 30. 15. et alibi.

Aliter respondent Aben Ezra et Vatabl. Sapientem loqui copulatim; copulasse enim duas taxas duobus casibus furi præscriptas. Nam Exodi 22. v. 1 et 4. præscribitur, ut si furtum inveniatur in manu furis, reddat duplum; sin vendiderit vel occiderit, reddat quintuplum: copula duplum et quintuplum, habebis septuplum.

Sensus est, q. d. Fur damnum quod domino intulit abunde resarcit; adulter autem non potest restituere marito iniuriam et noxam, quam illi uxorem eius violando intulit. Ergo adulterium gravius et nocentius est furto, cum huius damnum sit reparabile, illius irreparabile, nec nisi sanguine adulteri expiabile. Unde Septuag. vertunt: *Si autem deprehensus* (fur) *reddet septuplum, et omnem substantiam domus suæ dans liberabit seipsum.*

QUI AUTEM ADULTER EST, PROPTER CORDIS INOPIAM PERDET ANIMAM SUAM.) Hebr. *Adulter est deficiens corde, corrumpens animam suam, ipse facit illud;* Chald. *Qui quærit perdere animam suam, ipse facit illud;* Septuaginta. *Mœchus propter inopiam mentium perditionem animæ suæ acquirit;* Tigurina: *Qui adulterium committit cum muliere, excors est, et qui hoc facit, animam suam perdit.* Sensus est, q. d. Fur furando perdit opes suas: at adulter adulterando perdit mentem, item animam suam. Ergo adulterium deterius est furto. Per *animam*, primo intellige vitam: adulter enim iure gentium omnium morte mulctatur, ut ostendi Genes. 38. 24. secundo, salutem animæ: hanc enim prodigit adulter, animamque devovet diabolo et gehennæ. — Vers. 32

Quæres, quænam sit *inopia cordis* adulteri, qua perdit animam suam? Resp. primo: Aliqui per *inopiam mentis* accipiunt concupiscentiam libidinis; hæc enim mente et ratione destituitur, soloque irrationalis et brutæ voluptatis œstro agitur, agitque adulterum in scelus et exitium: sicut enim venter non habet aures, sic concupiscentia non habet mentem; imo mentem non audit, sed ea quæ suggerit libido. — Inopia mentis adulteri quæ? Resp. I

II Secundo, *inopia mentis* est inopia animi, puta mollities, imbecillitas et infirmitas roboris et virium mentis. Adulter enim constantia et robore animi destituitur; sinitque se molliter et effœminate capi ducique ab adultera quasi bos ad victimam. De quo plura cap. seq.

III Tertio, *inopia mentis* est inopia iudicii, quia libido iudicium evertit, hominemque dementat, ut videatur esse demens et insanus, imo delira et insana faciat pro amo-

re suæ pellicis et adulteræ, uti experientia sæpe fieri videmus. Amans ergo est amens. Unde Chald. vertit: *Indiget intellectu.*

IV. Quarto, *inopia mentis* est inopia rationis; adulterium enim ratione hominem privat, eumque efficit brutum, imo peiorem bruto. Multa enim bruta furantur alimenta sua, at alienam fœminam non invadunt, sed castum cum consorte colunt connubium, uti faciunt cervi, elephantes, leones, turtures, columbæ, etc. Hisce ergo peior est adulter violans iura et sanctitatem coniugii, quæ iam in lege nova longe maior est, utpote evecta ad dignitatem Sacramenti: coniugium enim est septimum legis novæ Sacramentum, ideoque prorsus insolubile, sanctum, et inviolabile.

Ex adverso venenata animalia cum alienis commiscentur, ut vipera, quæ exitialis est, cum muræna congreditur, sed ita ut prius venenum evomat, inquit S. Basil. hom. 7, Hexam. Adulteri ergo viperæ sunt, imo viperis peiores: quia venenum adulterii retinent. Audi S. Ambros. l. 5. Hexam. c. 7. « Iussit Deus ambos (Adam et B Evam) esse in uno corpore et in uno spiritu; quod unum separas corpus, unum dividis spiritum, naturæ adulterium est. Sed hoc docet murenæ et viperæ non iure generis, sed ardore libidinis, expetitus amplexus. Discite, o viri, qui alienam permolere quærit uxorem, cuius serpentis sibi adsciscere cupiat contubernium, cui etiam comparandus ipse serpenti sit. »

Propria adultero eaque insignis mentis inopia et insipientia est, quod cum possit eamdem, imo maiorem voluptatem haurire ex muliere soluta, v. g. ex meretricibus formosissimam sibi deligere, ubi minor est culpa, minor infamia, minus periculum, imo omnis apud homines impunitas; ipse amore cæcus malit coniugatam, ubi longe maior est culpa et infamia et certum periculum, ut vel a marito, vel a cognatis, vel a iudice deprehendatur et capite plectatur. Et hanc significat Salomon, dum subdit: *Quia zelus et furor viri non parcet in die vindictæ.* Quæ ergo tua, o adulter, est phrenesis et vesania, ut C sine necessitate, sine causa, ex mera libidine te in hæc discrimina coniicias? In perpetuo versaris metu, anxietate, suspicione, ne res emanet, ne maritus resciscat, ne ad iudicem deferaris. Hi metus et angores omnem tuam in adulterio voluptatem diluunt, imo suffocant et extinguunt.

Audi S. Chrys. hom. 3. de verbis Isaiæ hanc adulteri inopiam mentis citantem et explicantem: *Nam quæ potest esse voluptas, ubi metus, ubi discrimen, ubi periculum, ubi tantorum malorum exspectatio, ubi tribunalia, ubi accusationes, ubi iudicis ira, ubi ruina, ubi gladius et carnifex, ubi barathrum ac deportatio? Quin potius, si voles, tollantur hæc omnia. Ponamus nulli notum esse flagitium præterquam ipsi viro et mulieri quam adulteravit. Quomodo feret conscientiam redarguentem, acerbam et amarulentam accusationem ubique secum ferens? Quemadmodum enim seipsum nemo potest fugere; ita nec illam eius curiæ sententiam; hoc enim tribunal non pecunia corrumpitur, non adulationibus acquiescit, eo quod* D *divinum est, et a Deo nostris impositum mentibus. Vere adulter per inopiam sensus exitium suæ ipsius animæ conciliat.* Sed, ut ait vir sapiens: *Furibunda luxuria oculos non habet, idcirco casum et barathrum, in quod ruit, nequit intueri.* Hac de causa S. Basil. epist. 3. canonica ad Amphilochium, inter canones pœnitentiales, can. 58. adulteris duplam, fornicatoribus simplam pœnitentiam iniungit. *Qui adulteravit, ait, in quindecim annis Sacramentis non communicaverit. In his autem quindecim annis sic quoque dispensabitur. Quatuor annis erit deflens* (stans extra fores Ecclesiæ confitens scelus suum, et fideles ingredientes rogans ut pro se deprecentur, ut ait can. 56.) *quinque audiens* (lectiones sacras et conciones) *quatuor substratus, in duobus consistens sine communione. Fornicator septem annis non communicabit, duobus deflens, et in duobus audiens, et in uno solo consistens, octavo autem ad communionem admittetur.*

A TURPITUDINEM ET IGNOMINIAM CONGREGAT SIBI, ET OPPROBRIUM ILLIUS NON DELEBITUR.) Verba sunt clara. Vers. 33. Clarum enim est adulterum apud omnes gentes esse infamem, haberique quasi probrum et pestem reipublicæ. Unde aliæ adulteros mutilant auribus, aliæ naribus, aliæ verendis, aliæ publico ludibrio eos exponunt, ac tandem capite mulctant. Esto enim culpa adulterii per pœnitentiam adultero condonetur a Deo; manet tamen apud homines memoria et infamia perpetrati sceleris, ac quamdiu durat memoria, durat et infamia: quin et si quos ex adulterio liberos susceperit, illi ipsi etiam post mortem exstabunt ad ignominiam monumenta, ait S. Chrys. hom. de carnis concupiscentia.

Perperam ergo ex hoc loco Tertull. l. de Pudicitia c. 18. contendit probare, ex eo quod hic dicitur: *Opprobrium non delebitur*, culpam adulterii esse indelebilem et irremissibilem. Aliud enim est culpa, aliud opprobrium, uti iam dixi. Adde, non raro per pœnitentiam insignem deleta culpa deleri et infamiam, uti contigit Davidi. Sed et audi Tertull. *Nam et in Proverbiis Salomon specialiter de mœcho inexpiabili: Mœchus autem, ait, per indulgentiam sensuum perditionem animæ suæ acquirit, dolores et dehonestationes sustinet. Ignominia autem eius non abolebitur in ævum. Plena enim zeli indignatio viri non parcet in die iudicii.* Verum quod mœchia sit inexpiabilis, id est irremissibilis, iam est exploratus error. Nimirum Tertullianus, nimio pudicitiæ amore in hæresim lapsus, librum de Pudicitia contra Psychicos, id est animales Catholicos, scripsit pro hæresi Montani, de non recipiendis Pœnitentibus, saltem mœchis et fornicatoribus, maxime cum culmen criminum teneant mœchia et fornicatio, ut ipse initio libri profitetur. Unde et cap. 5. mœchiam idololatriæ et homicidio comparat, et quasi æquiparat. Sed, ut dixi, ipse uti nimius fuit castitatis amator, ita nimius fuit adulterii osor, nimisque illud elevat et aggravat.

Pro *turpitudinem* hebr. est נגע *nega*, id est *plagam*. Septuag. *Dolores et ignominias sustinet;* Chald. *Plaga et ignominia accedet ei;* Symmach. *Plagam et contumeliam inveniet;* Syrus: *Ipse facit ut ad eum accedat calamitas, et ipsum deprehendat, et ignominia non recedat.* Pro *plagam* ergo primo cum Nostro et Syro accipe sceleris publicationem, infamiam et ignominiam. Secundo, cum Septuag. accipe dolores, tum corporis quos parit luxuria, item verberationes, fustigationes, aliasque pœnas eidem a iudice infligendas; tum cruciatus et angores mentis et conscientiæ, quos graphice depingit S. Chrys. hom. 4. de Lazaro: « Etenim, ait, qui adulterium committit, etiamsi millies fuerit dives, etiamsi nullum habeat accusatorem, non desinit tamen seipsum accusare; et voluptas quidem temporaria est, dolor vero perpetuus, timor undique ac tremor, suspicio et anxietas: angulos metuit, umbras ipsas formidat, suos ipsius famulos conscios, inscios, illam ipsam quam corrupit, et virum quem affecit contumelia; obambulat amarum accusatorem circumferens conscientiam, cum sit suo ipsius iudicio condemnatus, nec vel ad breve tempus possit respirare. Nam et in lecto, et in mensa, et in foro, et in domo, et interdiu, et noctu, et in ipsis frequenter somniis hæc iniquitatis simulacra videt, ipsiusque Cain vitam agit gemens ac tremens super terram, cum nemo sciat, intus tamen habet ignem implicitum. »

Porro quanta fornicationis et mœchiæ sit turpitudo et ignominia, apta similitudine explicat Isidorus Clarius orat. 25. tomo 1. « Si quis virginem, ait, condemnasset, ut animalibus ratione carentibus permisceretur, deinde illa permixtione delectaretur; nonne ob hanc causam maxime lacrymis esset digna, quod ab hoc morbo liberari non posset, ex eo quod ne morbum quidem esse intelligeret? Hoc prorsus est manifestum. Quod si illud res molestissima est, hoc nihilo est inferius. Nam a domesticis contumelia affici miserabilius est, quam ab alienis. Hos homicidis ego deteriores iudico: nam mori præstat, quam ita ignominiose vivere. Homicida enim a corpore animam

Digitized by Google

divellit: hic vero animam simul cum corpore perdit, et quodcumque peccatum dixeris, nihil huic sceleri æquale reperies. Si enim de scortatione disserens Paulus dixit: Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem scortatur in proprium corpus peccat; quid de hac insania furoreque dicamus, qui tanto scortatione deterior est, quantum ne dici quidem potest? Neque enim solum dicendum est quod qui hæc patitur sit mulier, sed quod perd[illegible]tium esse virum, et neque in alteram mutatus est naturam, et quam habet non servavit; sed communis utriusque proditor effectus est, dignusque qui a viris et mulieribus expellatur, ut qui utrumque genus affecerit iniuria. Atque ut disces quantum hoc sit: si quis accedens polliceretur efficere, ut canis evaderes, nonne ut corruptorem illum caveres? Tu vero ipse te ex homine non canem fecisti, sed rem multo ignominiosiorem. Nam canis res usui apta est, hic vero nulli rei utilis. » Audi et Plinium l. 8. c. 27. « Panthera sic avida est excrementorum hominis, ut si in vase suspendantur altius quam ut possit attingere, enecet sese defatigati porrectu corporis: » Ita nonnullis quod est fœdissimum, id dulcissimum est. Cogita quam horridum sit tangere leprosos, putidos, moribundos, sanie et tabe fluentes: idemque attribue meretrici; ipsa enim sordibus et fœtoribus plenior est, quam sit leprosus et moribundus.

Igitur adulter, qui in fœdis libidinibus volutatur, similis est porco, qui luto et cœnosis aquis pascitur: porcus enim est spurcus, et ipsa quasi spurcities. Habet hac de re
Apologus spurcitiæ
insignem apologum porci et felis Cyrill. lib. 4. Apolog. moral. cap. 1. « Stabat, ait, felis in splendido prato lingua sua pellem lingens, ut adhærentem ei pulverem expiaret. E contra vero porcus in vicino cœno fœtido sese volutans, cutem turpissima iactatione huiusmodi sordidabat, dicens: O quam amœnissimus mihi lectus, et stratus dulcissimus hic est! o quam mihi delectabilissimus sensus! o quam suave balneum carni meæ! quam dulcis hæc aqua refrigerii! quam nobis hæc stilla roris transcendens Libani latices, Damasci fontes, et Panormitana balnea sospitate! » At cattus, hæc audiens, indignans dixit: « Quid est hoc ubi iaces? Tum ille respondit: Lutum et cœnum. Tunc cattus increpando, adiunxit: Merito es porcus, quia delectaris in fœtidis, impinguaris in sordidis, et lætaris in rebus pessimis. Cui porcus impatiens dixit: Vade, iudica mures tuos: quid mihi et tibi? At ille: Recte, ut video, Salomon dixit (Prov. 9. 8.) Noli arguere derisorem, ne oderit te. Attamen pestilenti muri iudex auctoritate naturæ sum constitutus, et tibi immundo, si percipis, ab eadem natura in moribus corrector sum præfectus. Te namque lingendo lingua, vitare sordes doceo, si attendis: atque illum iudico, cum in maleficiis eum
et castitatis.
iudicialis ungula comprehendit. » Deinde castitatem comparans cælo, animæ, floribus et gemmis, eius pulchritudinem ostendit: « Vide quam cara sit Deo grataque munditia, tam animæ quam naturæ. Ille enim cælum in sempiternum sibi paravit mundissimum, et replevit clarissima luce mundum: animam de candidato semine generat, et de puro sanguine membrum cibat. Mira quidem rutilantia flores germinant, ac splendenti pluma, squama et pellicula carnes ornat, natura quoque pretiosissimas gemmas gignit purissimas, et metalla puritate splendentia parit, et condit suo diverso modo digesta. Ut quid ergo in immunditiis delectaris? Nescis quod expulsiva virtute dissoluta, retentis fœditatibus, caro perit. Ideo si vitam tantum diligis, sordes fuge, et ad purgativum lavacrum mox ascende; quo dicto requievit. »

Vers. 34. QUIA ZELUS ET FUROR VIRI NON PARCET IN DIE VINDICTÆ.) Septuag. *Plenus enim zeli furor viri eius non parcet in die iudicii.* Apud Iudæos enim maritus per se adulterum occidere non poterat, sed debebat eum accusare apud iudicem, a quo condemnabatur ad lapidationem. Apud alias tamen gentes, quin et apud Romanos, iure Cæsareo permittitur marito impune occidere adulterum, in adulterio cum sua uxore deprehensum: hoc enim conceditur iusto eius dolori, qui tantus est, ut maritum agat in zelum et furorem, qui vix retineri possit, quin manus in verbera et cædem erumpant. Unde Chald. vertit: *Quia zelus est ira viri;* Vatabl. *Maritus enim zelotypiæ impatientia accensus, cum ei vindicandi occasio offertur, non parcit.* Impune dico apud homines, non apud Deum. Apud Deum enim occidens adulterum privata auctoritate, homicidii reus est.

NEC ACQUIESCET CUIUSQUAM PRECIBUS, NEC SUSCIPIET PRO REDEMPTIONE DONA PLURIMA.) Quia iniuria thori maxima est, nec ullis donis compensari potest, ideoque maritum, qui læsus est, facit implacabilem et inexorabilem. Loquitur de eo quod fit ut plurimum. Mariti enim quidam adeo viles sunt, ut ob pecuniam noxam adultero condonent; alii adeo modesti et pii, ut ei iniuriam remittant. Hinc colligendum relinquit: si maritus adeo ulciscitur adulterium, quomodo illud ulciscetur Deus, qui matrimonium sanxit et instituit? Quocirca ipsum nullis legis veteris hostiis poterat expiari; unde nec ullæ ad eius expiationem in Levitico fuere præscriptæ. Hebr. est: *Non suscipiet facies omnis* כופר *copher*, id est, *propitiationis*, vel expiationis aut satisfactionis; *et non volet cum multiplicaveris munus;* Septuag. *Non commutabit ulla redemptione inimicitiam, neque dissolvetur multis donis;* Aquila: *Munerum oblatione:* Theodot. *Non accipiet personam ullius satisfactionis:* Vatablus: *Ullius intercessoris:* Pagnin. *Non accipiet personam omnis pretii*, etc. Nam, ut ait S. Hieron. in c. 6. Amos: *Libentius audit maritus uxorem interfici, quam pollui.* Vers. 35.

Similis et reciprocus est zelus uxorum in maritos, fidem sibi datam per adulterium violantes. Illæ enim implacabiles rugiunt, et sæviunt sicut leænæ raptis catulis ac sæpe maritos obtruncant. Ita scribit Cicero, l. 2. Offic. Alexandrum Pheræum a Thebe uxore interfectum propter pellicatus suspicionem. Et Iustinus, lib. 26. narrat Demetrium Antonii regis filium iussu Arsinoes uxoris interemptum, quod cum Berenice socru stupri consuetudinem haberet. Alter Demetrius cognomento Nicator a Cleopatra uxore occisus est, ob zelum Rhodogunæ Phraatis regis sororis, ut tradit Appianus in Syriaco. Clytemnestra, audiens Agamemnonem maritum deperire Chryseidem, et se adulterio cum Ægistho polluit, et maritum ipsum morte mulctavit. Sed instar multorum sit, quod scribit Apollonius Rhodius, l. 1. Argonauticon Lemnias mulieres zelotypia incensas, quod mariti captivas quasdam fœminas adamarent, maritos suos omnes et præterea universum genus masculinum obtruncasse. Denique, Seneca in Medea ita canit;
Uxores occidentes maritos adulterantes.

Nulla vis flammæ, tumidique venti
Tanta, nec teli metuenda torti,
Quanta cum coniux viduata tedis
Ardet et odit

Plura congessit Tiraquellus in leg. 13. connubial. n. 28. et seq.

Mystice adulterium est hæresis, et quodvis peccatum mortiferum; per hoc enim anima Deo desponsa, eo spreto, adulteratur cum carne, mundo et dæmone; unde peccator dolores et ignominiam sibi congregat, et opprobrium illius non delebitur; quia zelus et furor viri, puta Dei, non parcet in die vindictæ, id est, in die mortis et iudicii. Ita Beda: « Dominus, ait, qui nunc parcit reprobis, non parcet in die mortis, nec acquiescet precibus sero clamantium ad se, nec dona, quorum non est ibi tempus vel facultas, suscipiet; zelatur enim si quis sponsam suam, id est Ecclesiam, sive animam quamque fidelem, corrumpere præsumit. » Et S. Hieron. (loquens de die iudicii) epist. ad Heliodorum: « Tunc, ait, ad vocem tubæ pavebit terra cum populis; tu gaudebis. Iudicaturo Domino lugubre mundus immugiet, et tribus ad tribum pectora ferient. Potentissimi quondam reges nudo latere palpitabunt. Adducetur cum suis stultus Plato discipulis: Aristotelis argumenta non proderunt. Tunc tu rusticanus et pauper exultabis, et dices: Ecce iudex, qui involutus pannis in præsepio vagit, etc. » Plura in hanc rem dixi, Ioelis 2. v. 31.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ut ea, quæ de meretrice et fornicatione dixit, magis confirmet et illustret, producit in scenam meretricem, sive mœcham, suis verborum et fucorum lenociniis iuvenem illicientem et seducentem: ac deinde v. [illegible]. eius insipientiam ostendit, quod ad victimam, laqueum, animæque exitium ducatur.

1. **Fili mi, custodi sermones meos, et præcepta mea reconde tibi. Fili, 2. Serva mandata mea, et vives: et legem meam quasi pupillam oculi tui: 3. Liga eam in digitis tuis, scribe illam in tabulis cordis tui. 4. Dic sapientiæ, Soror mea es: et prudentiam voca amicam tuam, 5. Ut custodiat te a muliere extranea, et ab aliena, quæ verba sua dulcia facit. 6. De fenestra enim domus meæ per cancellos prospexi, 7. Et video parvulos, considero vecordem iuvenem, 8. Qui transit per plateam iuxta angulum, et prope viam domus illius, graditur 9. In obscuro, advesperascente die, in noctis tenebris, et caligine. 10. Et ecce occurrit illi mulier ornatu meretricio, præparata ad capiendas animas: garrula et vaga, 11. Quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis, 12. Nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos insidians. 13. Apprehensumque deosculatur iuvenem, et procaci vultu blanditur, dicens: 14. Victimas pro salute vovi, hodie reddidi vota mea. 15. Idcirco egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre, et reperi. 16. Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex Ægypto; 17. Aspersi cubile meum myrrha, et aloe, et cinnamomo. 18. Veni, inebriemur uberibus, et fruamur cupitis amplexibus, donec illucescat dies; 19. Non est enim vir in domo sua, abiit via longissima; 20. Sacculum pecuniæ secum tulit: in die plenæ lunæ reversurus est in domum suam. 21. Irretivit eum multis sermonibus, et blanditiis labiorum protraxit illum. 22. Statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, et quasi agnus lasciviens, et ignorans quod ad vincula stultus trahatur, 23. Donec transfigat sagitta iecur eius: velut si avis festinet ad laqueum, et nescit quod de periculo animæ illius agitur. 24. Nunc ergo fili mi, audi me, et attende verbis oris mei. 25. Ne abstrahatur in viis illius mens tua; neque decipiaris semitis eius; 26. Multos enim vulneratos deiecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab ea. 27. Viæ inferi domus eius, penetrantes in interiora mortis.**

Multa ex his iam cap. præced. explicata sunt, alia castis auribus minus grata: quare omnia paucis expediam.

Vers. 1. Fili mi, custodi sermones meos, et præcepta mea reconde tibi.) Velut thesaurum pretiosum, qui vitam animamque tibi servabit; *reconde*, inquam, in arca mentis tuæ, ut ex ea tempore opportuno ad aliorum salutem illa liberaliter depromas. Unde Syrus vertit: *Abscondε in corde tuo.* De more novum orsurus sermonem excitat discipulum ad attentionem, proponendo dogmatum suorum præstantiam. Septuag. huic sententiæ subnectunt aliam, quæ nec in Hebræo, nec in Chaldæo, nec in Latino habetur, nec huic loco est opportuna: unde ex alio loco huc traducta et inserta videtur. Est autem hæc: *Fili mi, honora Dominum, et valebis; et præter eum ne timueris alium.* Eamque legunt Complut. Roman. Lucifer Calar. Apol. pro S. Athanasio, S. Ephrem. tract. contra impudicos, qui pro *alium* vertit, *alienum. Valebis*, id est, bona eris corporis mentisque, Deo dante, valetudine, inquiunt aliqui. Verum græce est ἰσχύσεις, id est, potens et validus eris ad quidvis aggrediendum et ad malis omnibus resistendum. Unde S. Hieron. in c 6. ad Ephes. legit: *Fili honora Dominum, et confortaberis*, q. d. Si Deum, ut decet, honores et colas, Deus te faciet omnibus malis et hostibus validiorem: quare præter eum neminem alium, nec dæmonem, nec hominem, nec deum fictitium timeas, id est, reverearis, metuas et colas, iuxta illud Isaiæ 8. 12. *Timorem eius ne timeatis, neque paveatis: Dominum exercituum ipsum sanctificate; ipse pavor vester, et ipse terror vester.* Et illud Christi: *Nolite timere eos qui occidunt corpus; sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam*, Matth. 10. 28.

Vers. 2. Fili, serva mandata mea, et vives (Hebr. Aquila, Symmachus et Theodot. *et vive*, id est certo vives, tum in hac vita vitam longævam et felicem, tum in futura æternam et beatam) et legem meam quasi pupillam oculi tui) Hebr. כְּאִישׁוֹן *keiscion*, id est, *sicut virunculum oculi:* ab אִישׁ *isch* enim, id est *vir*, derivatur diminutivum אִישׁוֹן *iscion* id est, *virunculus:* ita dicitur pupilla, quod in ea virunculi imago resplendeat. Sic Græci pupillas vocant κόρας, ut vertunt Septuag. q. d. Virgines et Nymphas, quod virginis imago appareat in pupilla. Unde Plutarch. scribit oratorem quemdam acute, sed false, dixisse de impudente quodam, quod in oculis haberet non κόρας, sed πόρνας, id est, non virgines, sed meretrices. Sic et Latini pupillam vel pupulam vocant quasi parvam pupam, id est parvam puellam. Unde Manil. lib. 4.

Pupilla etymon Latinum. Græcum et Hebræum.

Parvula sic totum pervasit pupula cœlum.

Mirum est quod scribit Plinius lib. 28. cap. 26. *Augurium ex homine ipso est non timendi mortem in ægritudine, quamdiu oculorum pupillæ imaginem reddant.* Inde etiam vox pupillus, quasi pupus et pupa. Alii censent pupillam dici *iscion*, id est caliginem vel nigredinem, quod ipsa tenebrosus et nigerrimus sit orbiculus oculorum: ex quo tamen elucet virtus visiva et scintilla luminis. Nam sicut Deus ex tenebris produxit lucem mundi, Genes. 1. v. 2. dicendo: *Fiat lux;* ita ex illa oculi caligine mire produxit lucem corporis. Quo alludens Apostolus, 2. Corinth. 4. 6. *Deus*, ait, *qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Iesu.*

Porro Aristot. l. 5. de Gener. animal. c. 1. docet vim visus in aqueo humore consistere: nigredinem autem signum esse copiæ humoris aquei. Idem lib. 1. de Histor. anim. c. 1. *Candidum oculi*, ait, *magna ex parte simile in omnibus est. At quod nigrum dicitur variat: aliis enim atrum; aliis admodum cæsium; aliis fulvum; aliis caprinum, quod morum optimorum indicium est, et ad cernendi claritatem primatum obtinet.* Nigredo enim necessaria est ad congregandos colores, qui videndi sunt; quia lux et color lucidus, puta albus, visum disgregat et dispergit.

Sensus ergo est, q. d. Tam tibi cordi et curæ sit mea lex et disciplina, quam est pupilla oculi, quam ut teneram pupulam et virgunculam summe diligis et custodis: quemque est ipse orbiculus niger pupillæ, in quo acumen visus consistit: esto enim in lege quædam sint atra, id

Digitized by Google

est, obscura et difficilia, tamen in iis vis mentis, rationis et virtutis consistit. Multo ergo magis ea custodi, quam tutor custodit pupillum et res pupilli: magis enim diligitur pupilla oculi, quam pupillus mortui.

Lex custodienda ut pupilla.

I. Igitur sicut pupilla, inquit S. Basilius hom. 11. Hexamer. a natura tribus quasi propugnaculis munitur et custoditur, nimirum: primo, quadruplici tunica, scilicet speculari, reticulata, crystallina et cornea; secundo, palpebris et ciliis contra muscas, arenas et pulveres; tertio, superciliis, sub quibus in cavo quasi antro delitescit, ne lædi queat; utque ipsa aciem visivæ potentiæ recta intendant ac moderentur. Supercilia ergo sunt quasi oculi domicilium et propugnaculum: ipsa enim sunt quasi tectum tegens oculos, ne capitis frontisque sudor in eos, sed potius in tempora genasque defluat. Vide S. Basilium loco citato.

II. Secundo, sicut pupilla est quasi fax, stella, et parvus sol totum hominem illuminans, prælucens, dirigens, ut omnes vias et actiones clare et recte obire possit: nam sine luce pupillæ homo cæcus esset, nihilque peragere posset, sed in mille lapides et scopulos impingeret; sic pariter lex est lux hominem dirigens ad honeste recteque operandum in quovis rerum occursu. Unde Christus: *Lucerna*, ait, *corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit*, Matth. cap. 6. vers. 22.

III. Tertio, sicut pupilla, licet parva, in se res omnes, quin et cælum mundumque continet et comprehendit; sic lex et disciplina, licet in rebus parvis sita videatur, tamen in se continet omnem honestatem, omnem virtutem, omne bonum, quin et cælum ac beatam æternitatem, perennemque felicitatem.

Hæc ergo verba sibi repræsentet Religiosus et fidelis quisque, eaque sibi occini putet a Spiritu sancto: Fili mi, custodi sermones meos, etc. sicut pupillam oculi, nimirum exactissime, summo studio, amore, conatu, perfectione. Fugata ergo procul socordia ad perfecta, magna, celsa enitere, quæ tibi status et vocatio tua suggerunt. Si hæc quotidie audis, nec obedis: si quotidie illis moneris, nec moveris; exciteris, et non assurgis, nihil perfectum, nihil tua vocatione dignum aggrederis, utique invisus es illi, cuius adhortationes spernis, et a cuius perfectione degeneras.

Porro si custodiverimus legem Dei ut pupillam oculi, ipse Deus vicissim custodiet et diliget nos ut pupillam oculi sui, iuxta illud Zachar. 2. 8. *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.* Quæ sane res est miræ consolationis et spei, gaudiique inæstimabilis. Quocirca pro ea instanter orat David Psal. 16. 8. *Custodi me ut pupillam oculi;* Hebr. *quasi pupillam filiam oculi;* Chald. *ut pupillam orbicularem, quæ est in medio oculi.* Pupilla enim videtur esse filia oculi, quia in eo, et quasi ex eo enata imaginem filiolæ sive virgunculæ, uti paulo ante dixi, repræsentat.

Ver. 3. LIGA EAM IN DIGITIS TUIS (Syrus *in collo tuo*) SCRIBE ILLAM IN TABULIS CORDIS TUI.) Septuag. *Circumpone eam digitis tuis, inscribe eam super latitudinem cordis tui*; ut scilicet eam iugiter in corde et pectore velut incisam et insculptam geras: *Ut semper animæ tuæ molitionibus astet*, ait R. Levi. De quo plura dixi cap. 3. v. 3. Alludit ad illud Mosis Deuter. 6. 8. Exodi cap. 13. v. 16. *Ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque et movebuntur inter oculos tuos*: quod Iudæi crasse ad litteram, ut sonat, accipientes, legem Decalogi membranulis inscriptam brachio, fronti et fimbriis affigebant et alligabant; eaque vocabant phylacteria, q. d. Conservatoria legis, ut patet Matth. 23. 5.

Melius noster Salazar hæc accipit de annulis digitorum, q. d. Legis a me tibi traditæ observationem perfectam vice annuli digitis insere, atque id tibi pro arrhabone et pignore ad nuptias sapientiæ erit; exinde enim licebit tibi sapientiam et prudentiam sororem tuam, id est, sponsam coniugemque pleno ore nuncupare. Solet enim in nuptiis a sponso digito sponsæ inseri annulus nuptiarum pignus et arrhabo: atque in annulo solebat olim incidi effigies sponsi, vel amici, reive adamatæ. Annulus hic *digito quarto inseritur, quia in eo vena quædam sanguinis ad cor usque pervenit*, ait Isidor. l. de Offic. c. 15. Igitur annulus hic symbolum est amoris coniugalis, quod scilicet sponsa sponsum non tantum in annulo et digito, sed et in corde gerat, omnemque amorem in illum defigat.

Verum, quia non dicitur hic: *Incide ea in annulo*, vel *per annulum insere ea digito*: sed *liga ea super digitos tuos*, ut habent Hebr. Aquila, Symmach. et Theodot. ac Noster; Septuag, *circumpone eam digitis tuis;* hinc simplicius et planius accipias hoc ut parœmiam, quæ non aliud significat, quam, q. d. Habeto legem iugiter præ oculis, habeto eam semper in mente, semper eius recordare, perinde ac si illa digitis tuis alligata foret: solemus enim, cum alicuius recordari volumus, illudque præ oculis habere, digito filum vel quid simile alligare, ut illud rei, cuius recordari volumus, memoriam et quasi præsentiam sui, oculis mentique obiiciat et sistat. Esse enim parœmiam et similitudinem patet ex nota similitudinis *quasi*, cum ait Moses: *Ligabis ea quasi signum in manu tua;* eo enim alludit hic Salomon. Quod si quis religiosior legis memoriam, filo, charta, similive re digitis alligare velit, oculisque obiicere, is plane ad litteram monitum Mosis et Salomonis servabit. Ita faciebant Iudæi per sua phylacteria, qui non ob ea carpuntur a Christo, sed quod in phylacteriis dumtaxat gestarent legem, non in corde, nec opere eam exequerentur. Omitto nugas et superstitiones, quas posteriores Iudæi phylacteriis addidere.

Secundo, Baynus apposite sic explicat, q. d. Lex oculis mentique tuæ semper obversetur, perinde ac eisdem digiti obversantur. Rursum decem sunt Decalogi præcepta, totidem tibi Deus dedit digitos. Cuique ergo digito per imaginationem et memoriam affige unum præceptum, primo primum, secundo secundum etc. ut, quoties digitos tuos intueris, toties in illis Dei præcepta quasi alligata intuearis, uti faciunt rhetores, et qui artem memoriæ docent. Hi enim partes orationis, vel rei recordandæ, digitis cogitationes affigunt, per eosque ordine distribuunt, ut ita eorum intuitu singulorum ex ordine recordentur, cum singula memoriæ referant, reddantque fideliter digiti quasi pignora sibi commissa et concredita.

Tropol. liga legem in manu et digitis, id est, iisdem illam exsequere et operare. Ita Beda: *In digitis*, ait, *in actibus dicit: In tabulis cordis, in latitudine cogitationis. Unde et alia translatio dicit: Describe eam in latitudine cordis tui.* Sic et Lyran. Addit Dion. per digitos notari discretionem; sunt enim digiti ab invicem discreti, q. d. *Liga legem in digitis, id est, operibus eam cum discretione associa. Sicut enim in manu vis operativa, ita in digitis vis discretiva mystice designatur. Unde Psalmista: Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium et digitos meos ad bellum*, Psalm. 143. 1. Denique Auctor. Catenæ Græc. *Per manum*, ait, *plena suisque numeris et partibus absoluta operatio designatur; per digitum autem simplex minusque perfecta. Ait ergo: Meis verbis, meæ doctrinæ obsecutus, cor ad virtutum susceptionem diffusum, capaxque et facile exhibeto.*

DIC SAPIENTIÆ: SOROR MEA ES (ita hebr. et Roman. male ergo aliqui legunt, *est*) ET PRUDENTIAM VOCA AMICAM TUAM.) Septuag. *Dic sapientiæ sororem tuam esse, et prudentiam notam* (Chald. *cognatam*) *redde tibi;* Aquila et Theodot. *et notam intelligentiam vocabis;* R. Salomon et Aben Ezra: *Sapientiam tamquam propinquam et affinem semper habeto.* Ver. 4.

Sensus est, q. d. Sapientiam dilige et adama intime ut sororem unicam, omni decore ornatam, illamque *sororia tibi dilectione coniunge*, ait Beda. Sic et R. Levi: *Dic*, ait, *sapientiæ: Soror mea es ob amorem, quo illam complecteris.* Et *prudentiam voca amicam tuam*, hebr. מודע *moda, id est bene notam et propinquam; ita ut semper cum prudentia et sapientia coniunctionem habeas.*

Sapientia est soror.

I. Sapientia recte vocatur *soror:* Primo ob puritatem amoris, qua nos diligit, et vicissim a nobis diligitur, cum

sponsa apud homines innuat carnalem complexum.

II. Secundo, quia sapientia nobis quasi congenita et connaturalis est: illius enim semina et quasi rudimenta inseVit nobis et ingeneravit Deus et natura. Ita Caiet. Rursum sapientia filia est primogenita Dei patris, cuius pariter filius est homo, æque ac angelus.

III. Tertio, quia sapientia soror est mentis et rationis: homo autem est animal mentis et rationis compos. Nam sapientia sive virtus non est aliud, quam perfectio rationis, sive amor boni rationalis, quod scilicet recta ratio amat, ac dictat, iudicatque ab omnibus esse amandum. Rursum sapientia naturalis est soror spiritus, sive hominis baptismo et spiritu Dei renati, ac evecti ad statum supernaturalem filiationis et hæreditatis Dei. Huc allusit Christus dicens: *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est, ipse meus frater, et soror, et mater est.* Matth. capite 12. vers. 50.

Rursum per *sororem* accipe sponsam et uxorem; ut enim iuvenem avocet a meretrice, offert illi sapientiam sponsam, q. d. Si sponsam ambis, ambi sapientiam, ambi virtutem: sive enim sapientiam quæras, illa sapientissima est: sive nobilitatem, illa nobilissima est; sive divitias, illa opulentissima est: sive speciem, illa speciosissima est. Illam ergo uti sponsam ama et complectere, cum eaque dissuaviare, ut eius amoribus occupatus implicitus, omnes spurcos meretricum, velut stultarum, infamium, pauperum, deformium amores fastidias et devites. Sic sponsa in Canticis vocatur a sponso *soror*. Primæ enim sponsæ et sponsi fuere sorores et fratres, utpote filiæ et filii eiusdem patris Adæ. Hoc est quod ait Salomon Sap. 8. *Hanc amavi a iuventute mea, et quæsivi sponsam mihi assumere, et amator factus sum formæ illius.*

Sapientia soror castitatis. Physice simul et ethice disce hic studium sapientiæ esse optimum remedium ad fugiendam libidinem et servandam castitatem: tum quia mens occupata studio non cogitat de venere: tum quia sapientia ex diametro opponitur veneri, perinde ac spiritus carni, cælum terræ, Angelus bruto plane adversatur. Audi nostrum Alvarum de Paz de castitate l. 5. c. 75. « Litterarum studia, præsertim sacrarum, optima sunt castitatis instrumenta, et iuvenibus valde accommodata; quibus et necessaria sibi, et aliis discunt, et sapientes evadunt, et impudicitiæ cogitationes avertunt. Quapropter Sapiens huius utilis laboris meminit, ut iuvenem ad castitatem incitaret: Dic sapientiæ: Soror mea es; et prudentiam voca amicam tuam, ut custodiat te a muliere extranea, et ab aliena, quæ verba sua dulcia facit. Si pulchritudinis, inquit, amator es, si verborum suavitate delectaris, ostendam tibi pulcherrimam sponsam, cuius amplexibus satieris, ostendam sororem fidelissimam et suavissimam, cuius alloquio miram percipias suavitatem. Sapientia tibi in sponsam data est. Nam quidam tui similis sum ego, qui et alio loco dixi: Quæsivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius. Erit, inquam, sponsa tua perpetuo vinculo tibi coniuncta, propter quam habebis claritatem ad turbas, et filios ex ea, scilicet verissimos rerum sensus accipies. Est etiam soror tua ex eodem Deo patre progenita. Hanc ergo sororem voca, et amicam appella, seu (ut clarius loquar) in locum sponsæ, sororis et amicæ habe. Si ita feceris, illa te a concupiscentia carnis liberabit, et eius dolos ac fallacias, quibus te illaqueare nititur, deteget et dispellet. »

Notum est exemplum S. Gregorii Nazianzeni, cui per visionem sese quasi amicas obtulerunt sapientia et castitas, specie duarum virginum sororum, eo quod ipse castitatis æque ac sapientiæ esset studiosus; quod superius recitavi. Sic hodie in monasteriis, ubi viget studium litterarum et sapientiæ, viget pariter castitas et disciplina Religiosa: ubi iacet illud, iacent et hæ.

Anagog. Polychronius in Catena Græcor. per sapientiam accipit contemplationem et vitam contemplativam, quam repræsentat Magdalena: huic enim dicit Martha, id est, vita activa: Soror mea es, quia duæ hæ vitæ quasi sorores, ab eodem Christo quasi patre procreatæ et institutæ, ad eamdem in cælis hæreditatem cernendam ducunt, atque utralibet ab altera quasi soror a sorore iuvetur et fulciatur oportet: actio enim eget directione contemplationis, contemplatio vicissim indiget labore et fructu actionis.

UT CUSTODIAT TE A MULIERE EXTRANEA (meretrice Vers. 5.
et mœcha) ET AB ALIENA, QUÆ VERBA SUA DULCIA FACIT.) Hebr. *quæ sermones suos lenificat;* Vatabl. *quæ verbis suis blanda est*; Symmach. et Theodot. *cuius verba lubrica et mollia;* Syrus, *cuius verba blandiendo decipiunt*; Septuag. *quæ te sermonibus adoritur gratiosis*, uti legit S. Ambros. l. 1. de Caino c. 4. Qui mystice hæc exponens: *Duæ enim mulieres*, inquit, *unicuique nostrum cohabitant, inimicitiis ac discordiis dissidentes velut quibusdam zelotypiæ contentionibus nostræ replentes animæ domum. Una earum nobis suavitati et amori est, blanda conciliatrix gratiæ, quæ vocatur voluptas. Hanc nobis opinamur sociam ac domesticam, illam alteram immitem, asperam, feram credimus, cui nomen virtus est. Illa igitur meretricio procax motu, infracto per delicias incessu, nutantibus oculis et ludentibus iaculans palpebris retia, quibus pretiosas iuvenum animas capit (oculus enim meretricis laqueus est peccatoris) quemcumque viderit sensu indigum prætereuntem in angulo, in transitu domus suæ, sermonibus adoritur gratiosis, faciens iuvenum volare corda, domi inquieta, in plateis vaga, osculis prodiga, pudore vilis, amictu dives, genas picta. Etenim quia verum decorem naturæ habere non potest, adulterinis fucis affectatæ pulchritudinis lenocinatur speciem, non veritatem.*

Mystice quoque R. Levi: Sapientia, inquit, custodiet te a muliere aliena, ne scilicet obsequaris animæ concupiscenti.

DE FENESTRA ENIM DOMUS MEÆ PER CANCELLOS PRO- Vers. 6.
SPEXI.) Quia exempla delectando magis movent, quam præcepta, hinc Salomon exemplo (sive vere id gestum sit, sive, ut volunt Vatabl. Iansen. et alii, arte compositum et comice confictum ad rem illustrandam) quod frequenter accidit, in medium adducit, quo ostendit quantum sit iuvenibus a meretrice periculum; ac simul graphice meretricis mores, modosque illiciendi et seducendi describit. Ait ergo: *Per cancellos prospexi.* Cancelli angusti et reticulati esse solent; quo fit ut qui per eos prospicit, alios videat, sed ab iis non videatur. Salomon ergo ut mores iuvenum specularetur, per cancellos prospexit, ut eos conspiciens ab iis non conspiceretur. Sic enim præceptor per cancellos in scholam et discipulos intuetur, ut ipsi nescientes se videri libere agant, indolemque et mores suos prodant, quos deinde ipse formet, corrigat vel dirigat. Idem faciant Superiores, ut subinde secreto advertant mores indolemque subditorum, cum ipsi se liberos et a nemine cerni putant. At sint memores istius dicti: *Ne quid nimis*, ne subditi advertentes omnia sua curiose notari ab eis alienentur, fiantque diffidentes et pusillanimes, aut ficti et hypocritæ, aut iracundi et effrontes. Idem facit Deus; ipse enim omnia videt, et tamen a nemine videtur, nisi a viris timoratis et perfectis, qui illuminato mentis oculo sciunt, cogitantque se ubique a Deo videri, ideoque omnia sua honeste sancteque agunt, ne qua in re oculos tantæ maiestatis offendant. Viri ergo illuminati cancellos hosce retegunt, ipsumque Deum cominus semper intuentur.

Stimulus virtutis præsentia Dei. Audi sanctum Bernardum in formula honestæ vitæ, inter decem profectus spiritalis documenta hoc nono loco assignantem: « Nonum, ait, est ut quisquis quibuscumque negotiis implicetur, Deum in corde memoriter studeat habere, et semper honorem Dei omnibus anteponat; sed ad hoc præcipue nitatur, ut sic semper Deum præsentem intelligat, ac si ipsum, qui præsens est in sua essentia, videret; sicque eum timeat et revereatur, et intenso amore in eum feratur, eoque prout potest in via fruatur, et in ipso non in alio requiescat. »

Septuag. pro prima persona substituunt tertiam, itaque prospectum hunc non Salomoni tribuunt, sed mere-

*

trici et mœchæ, de qua sermo præcessit. Sic enim habent: *De fenestra enim e domo sua in plateas propiciens, quemcumque viderit stultorum filiorum adolescentem inopem cordis* etc. Ubi cancellorum non fit mentio, et pro *prospiciens* græce est παρακύπτουσα, id est, prono totoque quasi corpore inclinata, per fenestram circumquaque prospectans; meretrices enim fugiunt cancellos, quia cupiunt videre, ut videantur et ipsæ. Prima enim illecebra earum est, prospiciendo per fenestras ostentare se, et quasi offerre transeuntibus. Unde S. Ambros. mystice per meretricem accipiens quamlibet voluptatem et concupiscentiam, quæ hominem ad peccatum illicit et sollicitat lib. 1. de Caino cap. 4. *Nam quid*, ait, *tam meretricium, quam sæcularis voluptas, quæ a fenestra domus suæ incipit, oculis prima tentamenta præludens, et penetrat cito sensim in plateas prospiciens, id est, in publicas transeuntium vias, non autem in legis interna mysteria obtutum mentis intendens.*

Vers. 7. ET VIDEO PARVULOS, CONSIDERO VECORDEM IUVENEM.) Pro *parvulos* hebr. est פתאים *pethaim* id est, ut Chald. *insipientes*; Septuag. *stultos*; Tigur. *stupidos*; Vatablus, *simplices*, imperitos, inexpertos.

Sensus est, q. d. Ego per cancellos prospiciens vidi multos per plateam inambulantes iuvenes, incautos, imprudentes, inexpertos: atque inter eos unum præ cæteris *vecordem*; Hebr. *carentem corde*; Chald. *deficientem intellectu*; Septuag. *inopem mentis*; S. Amb. *indigum* (ita Roman. male ergo alii legunt *indignum*) *sensu*. Hanc iuvenum vecordiam scite repræsentat vetus emblema. Nam veteres iuventutem pingebant quasi adolescentem nudum, velo quodam obductos oculos habentem, cuius dextra post tergum vincta erat, læva soluta: hunc insequebatur tempus multas occasiones subministrans, singulis vero diebus filum unum de velo, quo facies illius operiebatur, detrahebat. Cuius picturæ hæc est explicatio: Primo, nudus adolescens significabat quod ætas illa iudicio et ratione caret, et de malis quæ gessit, gloriatur, tantum abest ut erubescat. Secundo, velatos habet oculos, quia tamquam cæcus per singula sæpe momenta offendit, et in vitia præceps fertur, non habens alium ductorem quam pravos suos affectus. Tertio, dextram habet ligatam, et sinistram solutam; quia nihil dextre et considerate agit, sed omnia sinistre, inconsiderate, perturbate, prout pravo affectu ducitur. Quarto, hunc persequitur tempus ad mortem. Quinto, tempus filum unum de velo, quo eius clauduntur oculi, quotidie detrahit; quia eius vita sensim per singulos dies minuitur, et quo plura detrahuntur fila, eo clarius animadvertit, quam prave incedat, quotque pravis affectibus quasi tyrannis vinctus teneatur: et experientia discit maturescente sensim ætate, quo miser tendat, quamquam plurimi sint, qui nec affecta iam ætate a pravis adolescentiæ moribus recedant; sed in morte videntes suam vanitatem et stultitiam, ac pericula æternitatis, sapiunt, sed sero. Vide exemplum Chrysaorii clamantis: *Inducias usque mane*, apud S. Greg. 4. Dialog. cap. 38. Porro sagaces sunt meretrices, ut iuvenem vecordem dignoscant et adoriantur, non cordatum et castum; idque dignoscunt ex habitu et vultu, sed maxime ex oculis. Cum enim vident oculos vagos, lascivos, curiosos, agnoscunt vecordiam; cum vero vident oculos graves, modestos, constantes, agnoscunt illos esse sapientis, eumque fugiunt. Unde Palladius in Vita S. Chrysost. *Infelicia*, ait, *scorta ex ipso oculorum motu pudicos agnoscunt ac fugiunt viros; non secus atque infirmus oculus Solis iubar, et vultur unguentum*; scilicet *fur furem, lupa lupum, ac vicissim agnus agnum, leo leonem*, ut vulgo dicitur.

Vers. 8. QUI TRANSIT PER PLATEAM IUXTA ANGULUM, ET PROPE VIAM DOMUS ILLIUS.) Sic enim solent proci et rivales amicarum domus noctu obire et ambire, ac iuxta angulos inambulare, ut in iis vel abscondere se, vel per diverticula elabi queant, si quis eos insequatur.

Vers. 9. GRADITUR IN OBSCURO, ADVESPERASCENTE DIE, IN NOCTIS TENEBRIS ET CALIGINE.) Hebr. *In crepusculo, in vespera diei, in nigredine noctis et obscuritate.* Libido enim lucifuga est, et tenebras quærit, utpote male sibi conscia, pudenda et infamis.

ET ECCE OCCURRIT ILLI MULIER ORNATU MERETRICIO Vers. 10. (Hebr. *Habitu meretricis*; Septuag. *Speciem habens meretriciam.*) PRÆPARATA AD CAPIENDAS ANIMAS: GARRULA ET VAGA.) Pro: *Præparata ad capiendas animas*, hebr. est נצרת לב *netsurath leb*, id est *custodita, reservata corde*, id est vafra, callida, insidiosa, illecebrosa, ut capiat animas iuvenum. Aut *observata corde*, id est quæ cor habet quod observat iuvenes, eisque insidiatur, ut decipiat; Pagnin. *Anxia corde*; Vatablus: *Cauta corde*; Caietan. *Imminuta corde*; R. Salomon: *Munita corde*. Sicut enim civitas circumdatur munitionibus, ita meretricis cor calliditate et stultitia circum munitur. Alii per antiphrasin vertunt: *Incustodita corde*; quæ scilicet cor habet liberum, impudens, vagum, volaticum æque ac oculos et manus. Unde et tales facit oculos et corda iuvenum sese affectantium. Quocirca Syrus et Septuag. vertunt: *Quæ facit iuvenum volare corda*, ut volaticam volatici sequantur; forte Syrus et Septuag. pro נצרת *netsurath* legerunt נצצת *notsetsath*, id est *avolare faciens*: נוץ *nots* enim est avolare; inde נוצץ *notsets* in *poel* est avolare facere, idque cum impetu et rapacitate quasi ad prædam: inde enim a rapacitate accipiter dicitur נץ *nets*; unde aliqui nisum avem rapacem dictum putant. Sic enim meretrix iuvenes quasi nisus ad se velut prædam allicit, et avolare facit. Denique Baynus vertit: *Anxia corde*, vel *ligata corde*, hoc est anxietate cordis amorem simulans: ut *netsurath* sit a verbo צור *tsur*, id est coarctare non a נצר *natsar*, id est servare. Possunt hæc verba *netsurath leb*, id est corde ligata sive anxia, referri ad cordis secreta, et dissimulationem. Ego, ait Baynus, mallem referre ad habitum corporis et ornatum, quem laxum et lascivum gestabat, sed circa præcordia strictum et colligatum, ut corporis elegantiam ostentaret. Chaldæus alio sensu vocem Hebræam *netsurath* interpretatur, nempe pro fortitudine, ut sit sensus: Fuit habitu meretricio dissoluta et effœminata; sed corde robusto et virili, utpote inverecunda et impavida. Potest denique exponi *desolata* sive *destituta corde*, hoc est sine intellectu, iuxta illud Isaiæ 1. 8. *Sicut civitas quæ vastatur*; Hebr. *netsura*, id est *desolatur*; R. Levi Ben Gersom ad habitum sive ornatum meretricium refert, q. d. Erat nudo collo et pectore corde tenus, quod vestitum et tectum habebat. Et hunc sensum ex Chaldæo licet intelligere, cum vox Chaldæa utrumque significet, fortitudinem et absconsionem. David Kimki vertit: *Observata corde*, a verbo *natsar*, ut sit sensus. Erat cauta, quæ cum alios deciperet, ipsa decipi non potuit. Hæc Baynus.

Describit illecebras meretricis: Prima est, habitus et Illecebra meretricis.
ornatus meretricius; nam lege et usu Romanorum aliarumque gentium meretrices incedunt habitu ab honestis 1.
matronis diverso. Vide Alexandrum ab Alex. l. 5. Genial. c. 18. Rursum meretrices ornant se supra opes et statum: atque ornatus earum est levis, illecebrosus, spirans amorem. Qua de causa multæ rubra vel coccinea tunica incedunt: cum matronarum etiam nobilium et divitum ornatus sit gravis, castus, et sæpe pullus aterque. Esto enim sub noctem oberrare dicat meretricem, tamen sublustrem noctem notat; cum sat adhuc ornatus conspici potest. Adde eam per diem ornare se, ac ornatam se exhibere in ostiis et fenestris iuvenibus transeuntibus conspiciendam. Unde S. Cyprian. l. de Habitu virginum: *Ornamentorum*, ait, *ac vestium insignia, et lenocinia formarum non nisi prostitutis et impudicis fœminis congruunt; et nullarum fere pretiosior cultus est, quam quarum pudor vilis est. In Apocal. c. 17. describitur meretrix illa perdita, cum qua fornicati sunt reges terræ, amicta pallio purpureo et coccineo*, etc. Multa de hoc ornatu dixi Isaiæ 3. vers. 26. et 1. Petri 3. 3. Notat noster Pineda in Salomone prævio l. 7. cap. 8. Hebr. שית *scit*, id est ornatus, posse verti spinam aut vepres. Sic enim vertit Noster Isaiæ c. 5. v. 6. et c. 10. 17. et c. 27. 4. Et eadem

vox cum levi punctorum mutatione Psal. 72. 6. sumitur pro operimento, vel ornamento iniquorum: *Operti sunt iniquitate et impietate sua*, q. d. Etiam spinis ornantur, quæ alios pungant, et instar hami alicuius rapiant quidquid ipsis applicitum fuerit. Ubi Chald. legit: *Coronam imponent capiti suo de rapina sua*. Itaque ornatus meretricis est spina, est hamus pungens oculos libidinosorum. Cum enim videant quod concupiscunt, sed frequenter frui non possint, necessarium est frequentissime dolere, et, ut S. Petrus dicebat, habere oculos plenos adulterii et incessabilis delicti cum desiderio, quod excruciet animum. Sic Alexander Magnus dicebat, Darii filias esse dolores oculorum; erant enim speciosæ.

II. Secunda est, quod *præparata* sit *ad animas capiendas*, quod scilicet mille norit, milleque alias in dies cogitet artes et fucos, quibus incautos illiciat et seducat.

III. Tertia est, quod *garrula* sit et *vaga*: Pagnin. *tumultuosa et perversa*; alii, *clamosa et proterva*, vel ut Chald. *prævaricatrix*; Vatabl. *strepera et inconstans*; Syrus, *rebellis et comessatrix*; Sept. ἀνεπτερωμένη καὶ ἄσωτος; quod Complut. vertunt, *elevata est* (superba) *et luxuriosa*; Roman. *vaga est et luxuriosa*; alii proprie, *volatica sive alata et infrunita*; Aquila σχολάζουσα, id est, *vacans est otioque diffluens*; alius, *tumultuosa* est instar frementium fluctuum, *latratrix* instar canum, *personans* instar ursorum, *tumultuans* instar ebriorum vel populi furentis.

Porro mulier hæc dicitur *vaga* quasi *vacua*, quod sine negotio temere huc illucque discurrat. Ita Perottus; aut *vaga* quasi *vana agens*, vel *vadendo agens*. Ita Papias: *Vagus*, ait, *dicitur erraticus, discurrens, vadendo agens. Vagatur, discurrit, vagus et dissolutus: dispersus est, errat; vanus agit*, aut *vaga* quasi *vi acta*: agitur enim æstu cupiditatis, uti vaccæ aguntur œstro.

Ex adverso matrona honesta et virgo, primo, ornat se modeste. Secundo, præparat se, ut alias ad modestiam et verecundiam adducat. Tertio, pauciloqua est et οἰκουρός, id est domus custos, uti ait Apostolus Tit. c. 2. 5. ubi dixi eius symbolum esse testudinem, quæ semper est domi, quia domiporta domum suam secum deferi: quæ enim vagatur instar Dinæ, sæpe *Penelope venit, abit Helene*, ut ait Poeta. Ita de S. Bern. qui virginum fuit flos et decus, scribit auctor Vitæ eius l. 3. cap. 2. *Incessus eius, et habitus omnis modestus et disciplinatus, præferens humilitatem, redolens pietatem, exhibens gratiam, exigens reverentiam, solo visu lætificans et ædificans intuentes.*

Vers. 11. et 12. QUIETIS IMPATIENS, NEC VALENS IN DOMO CONSISTERE PEDIBUS SUIS) Hebr. *in domo non habitant* (Septuag. *non quiescunt*; Chald. *non morantur*) *pedes eius*. NUNC FORIS, NUNC IN PLATEIS, NUNC IUXTA ANGULOS INSIDIANS.) Chald. *et contra omnem angulum opportuna.*

IV. Quarta est hæc conditio et illecebra meretricis, quod, cum ardeat libidine et studio alliciendi amasios, sit instabilis et nequeat domi consistere; sed nunc ad ostium, nunc in plateis, nunc in angulis sese ostentet, et impudice insidietur pudicitiæ iuvenum, cui tam ardenter inhiat. Τὸ *nunc foris, nunc in plateis*, idem est, q. d. Nunc foras ante ædes, nunc longius in plateam progressa. Ita Baynus et Iansen. aut ut noster Salazar: Foris, inquit, id est in limine domus atque in vestibulo; is enim solet subesse sensus illi particulæ *foris*. Cantic. 8. *Ut inveniam te foris*, id est in limine. Et S. Matth. c. 26. v. 69. de Petro ait: *Sedebat foris*: Lucas vero locum expressius significans habet: *Sedebat ad ostium foris*, id est, in vestibulo domus. Ergo cum hæc mulier domi pedes coercere non posset suos, nunc foris erat, id est in limine domus sedebat, nunc in plateis (crescit oratio) iuxta angulos insidians.

Porro hæc mentis pedumque instabilitas, evagatio et discursatio evidens est signum meretricis. Unde Tiraquellus in legem 10. connubialem n. 34. ex hoc loco, et ex leg. 11. *qua illustris*, docet quod ea meretrix præsumitur, quæ alienas domos, nunc hanc, nunc aliam intrare consuevit. Hinc et meretrices vocabantur peregrinæ. Unde Comicus in Andria: *Adeone, ait, es demens in peregrina? id est in meretrice*, inquit ibidem Donatus; *Mulieres enim peregrinæ, inhonestæ et meretrices habebantur*. Et in Eunucho Parmeno, cum Thais dixisset matrem suam Samiam fuisse, et habitasse Rhodi, tacere se posse respondit, quoniam videlicet verisimile esset, posse meretricem nasci ex peregrina et ipsa meretrice: dixerat enim Parmeno taciturum se quæ vera a Thaide dicerentur.

APPREHENSUMQUE DEOSCULATUR IUVENEM, ET PROCACI VULTU BLANDITUR, DICENS.) Pro procaci hebr. est *forti facie*, id est ut Chald. Septuag. et Tigur. *impudenti facie*; Theodot. *impudenter egit in vultu suo*; Symmach. *audacia obduravit faciem suam*; Syrus, *fronte perfricata inquit illi*. Huc pertinet proverbium Arabicum: *Homo sine pœnitentia est tamquam fluvius sine aqua, et mulier sine verecundia est tamquam lampas sine lumine.* Vers. 13.

Quinta est hæc conditio et illecebra meretricis quæ manifeste prodit suam impudentiam et libidinem per impura oscula, blanditias et verba: sicut enim manus usu et exercitio callo obdurescunt; sic et frons usu scelerum perfricta impudentiæ callum induit. V.

Sapienter S. Basil. tract. de Virgin. docet cavenda esse oscula etiam fratrum et sororum: « Sufficit enim, ait, peccatum, et per tactum fraternæ manus, et per pacis ac dilectionis osculum, sensum carnis ad sua molienda opera latenter excitare, et concupiscentiæ oculos, sicuti Adæ, post voluptatis gustum amplius ad malum aperire. » Citat philosophum dicentem: « Oscula cavere oportet, non secus quam animalium venenatorum morsus; diffunditur enim venenum ex osculo per omne corpus, etc. Est enim gravis, ac vehemens insita masculinis corporibus adversus fœminas flagrantis concupiscentiæ vis, instar stuppæ, quæ si ignem odorata fuerit, protinus inflammata succenditur. »

Audi et auctorem Catenæ Græc. hic: Osculum, inquit, insani diabolicique amoris est argumentum; incensusque et libidinosus animi sensus ad obscœnum turpeque veneris commercium, data opera invitans hominemque provocans. Cum autem dicit: *Victima pacifica est mihi*, aperte mentitur; siquidem malitia nihil habet vere pacatum, eademque vultum nostrum rubore magis perfundere, quam sincera dilectione recreare satagit. Quare externa persona assumpta multa, quæ ad fraudem et imposturam faciant, comminiscitur. Hæc ille.

Memorabile est quod in vita Gregorii VII. Pontif. legimus, eum gratia compunctionis fuisse privatum, eo quod monile neptis suæ manu tractasset. Et in Vita S. Apollinaris scribit noster Raderus, eam virili vestitu inter monachos vitam egisse: cui ægrotanti cum infirmarius assisteret, identidem illum sensisse tentationes libidinis, idemque exclamasse: « Monachus hic, aut diabolus est, aut fœmina. » Denique S. Ephrem adversus improbas mulieres: « O malum, ait, malorum pessimum, mala mulier! laqueus comptus, naufragium super terram, fons nequitiæ, thesaurus immunditiæ, mortifera conversatio, oculorum pernicies, animarum exitium, cordis spiculum, sceptrum inferni, concupiscentia præceps, causa diaboli, requies serpentis, diaboli consolatio, dolor inconsolabilis, caminus incensus, eorum qui salvantur offensio, malitia incurabilis, officina dæmonum, amor flagitiosus, bestia impodens, incontinentissimus impetus, effrœnatum os rerum arcanarum, triumphus tenebrarum, dux delictorum, oblectamentorum magistra, insatiabilis concupiscentia nequitiæ, æterni supplicii conciliatrix, prudentia terrena, viri socordia, vipera vestita, pugna voluntaria, quotidiana calamitas, procella domus, viri naufragium, immanis bellua, adulterorum diversorium, arma diaboli, expetita rabies, exornata mors. « Unde contra eam hoc remedium suggerit: « Cogita terram esse quod miraris: cinerem, quo incendetur, et comprimetur insana tua cupiditas. Explica quoque faciei pellem cogitatione, et cernes tunc omnem eius pulchritudinem esse vilitatem: nihil enim nisi ossa, nervos fœtoresque reperies. Erubesce quid mireris. Erubescens resipisce, et pœnitentiam age. »

Mulieris epitheta.

VICTIMAS PRO SALUTE VOVI, HODIE REDDIDI VOTA Vers. 14 et 15.

MEA. Hebr. *Victimæ pacificorum super me.* Syrus: *Sacrificia pacifica sunt hæc;* Septuag. *Sacrificium mihi est hodie, reddo vota mea.* IDCIRCO EGRESSA SUM IN OCCURSUM TUUM DESIDERANS TE VIDERE ET REPERI.) Septuag. *Desiderans faciem tuam, te inveni;* Chald. *Propterea egressa sum in occursum tuum, quippe me vertens ad quærendam societatem; quod dixeram me te adducturam,* vel *te a me repertum iri.*

Primo, [illegible]nus ex Hebræo sic explicat, q. d. Nunc obligata sum [illegible]dere victimas pacificas in gratiarum actionem (quas homines solent reddere, dum votorum compotes fiunt) posteaquam te adeo desideratum et quæsitum invenerim. Iam dudum votum feceram de victimis pacificis solvendis, quam primum tui compos fierem; ecce iam compos facta, solvam quæ vovi; hodie mihi occurristi, hodie reddam et solvam vota. Verum Noster vertit, *Reddidi* in præterito, non *reddam* in futuro.

Secundo, alii q. d. Victimas pro salute vovi et obtuli; hac de causa egressa ut te reperirem, ecce illico te reperi. Hic enim est fructus votorum et victimarum mearum, quæ utique tantum bonum meruerunt et impetrarunt. Quo dicto meretrix impudenter se suaque Deo placere mentitur, ac Deum in partem sui sceleris trahit, quasi Deus faveat et cooperetur eius lenociniis, ideoque iuveni de scelere non esse erubescendum, utpote quod secundet et prosperet Deus. Quæ sane ingens est blasphemia in Deum; sed ad eam cæcos agit libido.

Tertio et genuine, q. d. *Ecce* vovi Deo victimas pacificas pro tua meaque salute; tanti enim mihi est salus tua, quanti mea; atque hodie eas obtuli, ex eisque de more convivium opiparum (hostia enim pacifica maiori ex parte cedebat offerenti, qui ex ea suis epulum apparabat, uti dixi Levit. 3.) tibi instruxi; idcirco egressa sum ut te ad illud invitem et deducam: et ecce, quæ bona est utriusque nostrum sors illico te reperi. Eamus ergo, epulemur, ut in bonis ducamus diem hunc, tam nobis faventem et fortunatum. Ita Hugo, Caietan. R. Salomon, R. Levi, Iansen. et alii.

VI. Illecebra. Sexta est hæc meretricis et mœchæ illecebra, scilicet sacrificium simul et epulum, ad quod iuvenem invitat, ut ad luxuriam perducat; venter enim cibo meroque æstuans despumat in libidines, ut ait S. Hier. Et S. Paulus 1. Timoth. 5. 6. loquens de vidua: *Quæ,* ait, *in deliciis est, vivens mortua est*, q. d. Corpus deliciosum est castitatis sepulcrum. Addit S. Chrysost. hom. 2. de Lazaro, ipsum esse mentis et animæ sepulcrum: *Mortuus est*, ait, *dives et sepultus est, nimirum anima illius in corpore tamquam in monumento defossa, ac sepulcrum circumferente nempe carnem. Non secus enim ille, quam si catena quadam temulentia ac ventris ingluvie, vinctus esset, sic otiosam illam ac mortuam reddiderat.* Alludit ad illud Platonis in Cratylo: σῶμα dicitur quasi σῆμα quod corpus sit quasi sepulcrum animæ.

Vers. 16. INTEXUI FUNIBUS LECTULUM MEUM, STRAVI TAPETIBUS PICTIS EX ÆGYPTO.) q. d. Ut mollius cubes, non tabulis ligneis, ideoque duris, sed funibus lineis vel laneis, ideoque mollibus, instravi et contexui lectum meum. Septuag. Roman. pro *funibus* habent *institis.* Instita erat tenuissima fasciola, quæ stolæ extremitatem ambibat eique subsuebatur, qua matronæ honestæ utebantur. Unde Aquila et Theodot. vertunt. *Peristromatis circumstravi.* Verum melius Complut. Græcum κειρίαις τέτακα τὴν κλίνην μου, vertunt: *funibus tetendi lectum meum;* quod plane consentit cum Nostro, ac cum Hebræo et Chaldæo qui habent, *stragulis*, puta funibus substratis, *stravi lectum meum.* Idem significant institæ, puta funes delicatiores, quibus quasi fasciis substratus erat lectus ad molliter cubandum. Syrus: *Stramentis lectum meum stravi, et ornamentis lecti Ægyptiis illum ornavi.* Porro stramenta vel stragula hæc pretiosa fuisse patet ex Hebræo *marbaddim*, quod Noster c. 31. 22. vertit, *stragulatam vestem.*

STRAVI TAPETIBUS PICTIS EX ÆGYPTO.) Sic et Sept. et Chald. atque Hebr. חטבות *chatuboth*, id est *incisa*, significat tapetes; quia hi variis florum, hominum, animalium figuris inciduntur et insculpuntur. Addit Aben Ezra; Tapetes hi erant *chatuboth*, id est, incisi in modum anguli ad similitudinem templi. Porro vox Hebr. *etbun* hic tantum reperitur, quam Chald. Vatablus et alii vertunt, *funem;* Septuag. et Noster (quibus, utpote antiquioribus et eruditioribus, magis credendum est) vertunt, *pictis.* Tapetes enim omnes varias continent picturas, atque in picturarum elegantia eorum ornatus consistit. Unde et Theodot. vertit: *Descripsi picturam Ægypti.* Aliqui per tapetes pictos accipiunt delicatissimas easdemque variegatas sindones; hæ enim fiebant ex lino præstantissimo Ægypti.

Quare longius abit Vatablus qui sic vertit et explicat: *Tapetibus adornavi lectum meum, qui constant chatuboth, id est lignis cælatis et funibus Ægyptiis. Cælata ligna*, ait, *vocat asseres incisos et elaboratos, qui intexti erant lino Ægyptio, quod est in summo pretio;* Et Baynus: *Ornamentis ornavi lectum meum, trabibus cælatis, funibus Ægypti;* et Pagninus: *Tapetibus adornavi lectum meum incisis fune Ægyptio;* et Caiet. *Pavimentis pavimentavi lectum meum elevatis funibus;* et R. Levi: *Lectulus,* ait, *confectus est ex incisione cedrorum; funes vero per eum extensi sunt reticulati ex cannabe Ægyptio, id est, confecti ex cannabe purissimo Ægyptio, cum ibidem sit sericum præstantissimum: sericum* id est byssus, puta linum, uti ostendi Exodi 25. 4. Ubi videas in quam varia quasi augurando abeant, qui a Vulgata et a Septuag. recedunt. Quare hisce invicem consentientibus, non illis, assentiendum esse æquus prudensque lector censebit.

Moral. disce hic lecti mollitiem esse pulvinar diaboli; incitat enim ad lasciviam et libidinem. Unde Amos c. 6. v. 4. illi væ æternæ maledictionis intentat: *Væ*, ait, *qui opulenti estis in Sion,* etc. *qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris,* etc. *bibentes vinum in phialis, et optimo unguento delibuti.* Talis fuit dives epulo, qui propterea sepultus fuit in inferno. Quocirca S. Chrysost. hom. 4. de Lazaro, docet fideli imitandum esse Davidem eiusque lectum regalem: *En*, ait, *ostendo tibi lectum B. David. Qualis igitur erat ille? non argento et auro, sed undique lacrymis et confessione erat exornatus. Hæc ipse fatetur, ita loquens Psal. 6. Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo. Itaque vice margaritarum undique lacrymis erat distinctus.* Et inferius: *Vis tibi alium commonstrem lectum Iacob? solum habebat substratum, et lapidem capiti suppositum, eoque vidit illum intelligibilem lapidem, easque scalas, per quas ascendebant et descendebant Angeli, Gen. 28. Huiusmodi lectos excogitemus, ut eiusmodi videamus insomnia.*

Mystice, meretrix est quævis cupiditas, ac speciatim hæresis, cui hæc omnia adaptant Beda ac Basilius, Gregor. et Olympiodor. in Catena Græcor. Hæresis enim est superba, tumultuosa, clamosa, instabilis, ac quod uno die asserit, sequenti negat, indiesque nova dogmata figit et refigit, imo fingit, et refingit. Notat autem Basil. voluptatem esse causam hæresis, uti hic innuitur; ut enim homines voluptati sine metu numinis indulgeant, negant fidem et numen, iuxta illud: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus*, Psal. 13. 1.

ASPERSI CUBILE (Hebr. משכבי *miscabi*, id est, lectum) MEUM MYRRHA, ET ALOE, ET CINNAMOMO.) Vatabl. *Cubile meum odoratum reddidi myrrha*, etc. Aliqui hæc accipiunt de liquore vel suffitu. Unde Pagnin. vertit, *suffivi;* alii, *perfudi.* Planius hæc accipias de ipsis aromatibus vel eorum floribus; iis enim meretrices solere suos lectos aspergere, patet 2. Paralip. 16. 14. ubi de Asa rege defuncto dicitur: *Posuerunt eum super lectum suum, plenum aromatibus et unguentis meretriciis, quæ erant pigmentariorum arte composita.* Unde Theodot. vertit: *Cubile meum myrrha* ἐκαλλώπισα, id est, *ornavi, compsi;* Sept. vero: *Aspersi cubile meum croco, et domum meam cinnamomo.* Vers. 17.

Myrrham odoratam esse eaque aspergi solere vestes et

lectos patet Psalm. 44. 9. De aloe vide Plinium lib. 27. cap. 4. et fusius Dioscoridem lib. 3. cap. 22. ubi tradit aloen florem album germinare, qui gratum odorem expiret. De cinnamomo quam odoratum sit, præsertim si distilletur, experientia constat, et docet Plinius lib. 15. cap. 7.

VII. Illecebra odorum.

Septima est hæc aromatum et odorum illecebra, quæ corpus mentemque sua suavitate emollit et effœminat: *Voluptas enim est esca malorum,* ait Plato, et ex eo Cicero in Catone Maiore. Quocirca Clem. Alexand. lib. 2. Pædag. cap. 8. docet Christiano fugiendos esse deliciosos odores et unguenta: primo, quia excitant mollitiem et libidinem; secundo, quod S. Magdalena pœnitens eos obtulerat Christo, ungens eius pedes: *Eo*, ait, *quod apud se pulcherrimum esse existimabat, nempe unguento, honoravit Dominum, atque etiam ornamento corporis, nempe capillis suis, abstersit unguentum quod redundabat, libans Domino lacrymas pœnitentiæ: propterea eius peccata remissa sunt;* tertio, quod Apostolorum et fidelium sit fragrare virtutibus, non aromatibus, ac cum sponsa dicere Christo sponso: *Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum*, Cant. 1. Unde Apostol. 2. Corinth. 2. 14. *Deo gratias*, inquit, *qui semper triumphat nos in Christo Iesu, et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco; quia Christi bonus odor sumus Deo,* etc. Unde concludit Clemens: *Oportet viros imprimis apud nos unguenta non olere, sed vitæ probitatem. Spiret autem fœmina Christum, qui est regalis unctio, non unguenta, et diapasmata; divina autem semper ungatur pudicitiæ unctione, sancto delectata unguento, nempe spiritu. Hanc suavis odoris unctionem hominibus notis suis Christus comparat, ex aromatibus cœlestibus hoc unguentum componens. Hoc autem unguento ipse quoque Dominus ungitur, sicut per David meminit Psalm. 44. Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. Myrrha, et stactæ, et casia a vestimentis tuis.* Et post nonnulla. *Suavis autem odoris studium est esca otii et mollitiei, quæ ad libidinosam et intemperantem cupiditatem paulatim attrahit. Et sicut boves* (et bubali per nares) *annulis et funibus, ita etiam intemperans suffitibus et unguentis et suave olentibus coronarum odoribus trahitur.* Et inferius. *Desipientes autem mulieres, quæ canos quidem tingunt, capillos autem ungunt, celerius canescunt propter aromata desiccatoria. Quocirca sunt etiam, qui unguntur, sicciores; facit autem siccitas caniores; sive enim canities est pilorum exsiccatio, sive calidi defectus; siccitate proprium pilorum nutrimentum ebibente humidum, et efficiente canos, quomodo unguenta adhuc amaverimus, propter quæ cani fiunt qui canos fugiunt? Quemadmodum autem, qui naribus sunt sagacibus canes, feras odore investigant; ita ex nimis curiosa unguentorum fragrantia, qui moderati sunt et temperantes, venantur intemperantes; ideoque male olentes et putidos agnoscunt.* Ideirco enim meretrices odorifera circumferunt, ut suum fœtorem contegant; quia ipsæ putent et pessime olent, iuxta illud Poetæ:

Unguentum pudicitiæ.

Unguenta creant etiam canitiem.

Posthume, non bene olet qui bene semper olet.

Odorata nocent.

Subdit Clemens valde odorata nocere corporibus: *Nux*, ait, *emittit spiritum, qui torporem et veternum immittit, ut vel ipsa ostendit nominis etymologia.* (Nux enim græce dicitur καρυα απο του καρου, hoc est a torpedine, aut gravedine) *narcissus vero flos est gravis odoris; id autem arguit nominis appellatio, ut qui nervis καρον, hoc est torporem afferat.* Clementi adstipulatur Plinius l. 15. cap. 23. *Caryon*, ait, *a capitis gravedine propter odoris gravitatem convenit dictum.* Sic et *nux* Latinis dicitur a nocendo, quasi noxa. Unde Ovidius epigram. de nuce:

Quoniam sata lædere dicor,
Imus in extremo margine fundus habet.

Nux enim generale est nomen fructuum omnium, qui duro clauduntur cortice, sicut *pomum* omnium qui molli sunt cortice. Unde sunt nuces myristicæ et odoratæ; quin et ex nucibus vulgaribus fit oleum et unguentum, multo magis ex nucibus pineis, cedrinis, cypressinis, etc.

Clementi consonat S. Ambros. libr. 1. de Caino cap. 4. « Spargit, ait, odores suos voluptas, quia Christi odorem non habet. » Et S. Chrysost. hom. 4. de Lazaro: « Miles es spiritualis, ait. Talis autem miles non dormit in lecto eburneo, sed humi, non oblinitur unguentis; nam ista cura est meretriciis amoribus implicatorum ac perditorum, scenicorum, mentisque deploratæ hominum. Te vero non oportet olere unguentum, sed spirare virtutem; nihil immundius anima, quoties corpus talem habet fragrantiam. Corporis enim ac vestium fragrantia arguit intus latere animum graveolentem et immundum. Quam enim diabolus aggressus deliciis eviraverit animam, omnique vitiorum genere compleverit, tum et in corpore suæ corruptionis lectum oblinit unguentis. Nec secus atque hi qui pituita nasi catharroque perpetuo laborant, et vestes et manus et faciem contaminant, eo quod subinde narium profluvium abstergunt; anima quoque istius pravi profluvii malitiam in corpus abstergit. Quis enim præclarum aliquid, aut bonæ frugis, opinabitur de eo qui spirat unguenta? »

Horribile hac de re narrat exemplum B. Petrus Damiani Cardinalis epist. ad Blancam Comitissam cap. 11. et ex eo Baron. tomo 10. anno Christi 998. n. 20. de uxore Ducis Venetiarum, quæ ita delicate vivebat, ut aquas communes dedignata, rore cæli a famulis undique collecto sese ablueret. Eius porro cubiculum tot thymiamatum aromatumque generibus redolebat, ut pudor sit referre. Hæc enim, ulciscente hanc mollitiem numine, toto corpore computruit, adeo ut nemo famulorum eius fœtorem ferre posset. Sensim ergo computrescens, doloribus putidis miserabiliter cruciata diem clausit extremum.

Sapientior fuit magnus Arsenius, de quo hæc legimus apud Surium die 19. Iunii: Aqua qua palmarum ramos madefaciebat, ut fierent molliores, numquam ab illo mutabatur; sed sic diu manebat, ut tandem corrumperetur maleque oleret et aspectu tetra esset; adeo ut quidam ex Patribus senem rogarent cur hoc faceret, et ei exprobrarent socordiam. Is vero: *Cum*, ait, *suaveolentia et aromatibus prius usus sim, odoratus damnum modo corrigo contrariis.*

VENI INEBRIEMUR UBERIBUS, ET FRUAMUR CUPITIS AMPLEXIBUS, DONEC ILLUCESCAT DIES.) Solent enim luxuriosi vario uberum contactu explere suas libidines. Unde Hebræa vox דודים *dodim*, tam *amores*, quam *ubera*, significat. Quocirca Septuaginta vertunt: *Veni, et fruamur amicitia* (Syrus: *fruamur amore*) *usque ad diluculum; veni et colluctemur cupidine;* Aquila, Symmachus et Theodot. *circumplicemur in amoribus;* Chald. *Veni, delectemur amoribus usque mane, et mutuo adhæreamus desideriis;* Tigur. *Ades, amori indulgebimus in crastinum usque; amore nos exhilarabimus.* Vers. 18.

Nota τὸ *inebriemur*, id est satiemur, expleamus ad satiem nostram libidinem. Sed et vere libido mentem inebriat, id est dementat, ut luxuriosus instar ebrii dicat et faciat infanda, quæ sobrius et sanæ mentis compos non auderet dicere vel facere, imo nec cogitare, uti docet S. Chrysost. homil. 5. contra Iudæos.

VIII. Illecebra amplexuum.

Octava est hæc illecebra uberum et amplexuum, eaque uti impudentissima et patentissima, sic et summe illecebrosa ac potentissima; amplexus enim luxuriosi sunt proxima dispositio ad concubitum, eiusque initium et inchoatio. Porro quam ignitus et venenatus sit amplexus, imo tactus mulieris, liquet ex eo quod scribit S. Gregor. l. 4. Dial. cap. 11. de Ursino presbytero, qui animam agens, cum mulier, olim eius uxor, naribus eius aurem admoveret, ut sentiret an adhuc ei vitale spiramen inesset, collecto spiritu et voce exclamavit: *Recede a me, mulier, adhuc igniculus vivit, paleam tolle.* Et ex eo quod scribit Iacobus de Vitriaco Cardin. in Vita S. Mariæ de Oignies l. 2. c. 5. nimirum cum quidam amicus eius, vir spiritualis, ex devotione manum eius stringeret, indeque sentiret primos carnis motus insurgere, audivit vocem quasi e cælo lapsam: *Noli me tangere.* Et ex eo quod scribit Chronicon Hirsaug. Ioan. Trithemii ad annum Domini 1091. nimirum brachium Gebhardi Abbatis miraculose

sanatum, cum is illud fœminæ devotæ osculandum præbuisset, rursum obriguisse; atque Wilhelmum Abbatem sanctum ei dixisse; *Hæc est pœna temeritatis tuæ, frater, qui manum Deo consecratam ipsiusque miseratione sanatam, fœminæ, gloria tactus inani, præbuisti osculandam.* Simile est quod narrat S. Gregor. de Andrea Fundano Episc. l. 3. Dialog. c. 7. Et aliud quod narrat Ioannes Moschus in Prato spirit. c. 49.

Denique quam potens sit hic amor docet emblema in quo Cupido pingitur insidere leoni, eumque domare et regere, cum hoc lemmate;

Vidi ego qui durum possit frænare leonem:
Vidi ego qui solus corda domaret amor.
Omnia vincit amor.

Hinc amoris hieroglyphicum est salamandra, quæ dicitur igne vivere et ali, quo cætera consumuntur:

Te nutriunt, salamandra, ignes qui cætera perdunt:
Alterius nobis vivere morte datum est.

Vers. 19. et 20. NON EST ENIM VIR IN DOMO SUA, ABIIT VIA LONGISSIMA. SACCULUM PECUNIÆ SECUM TULIT: IN DIE PLENÆ LUNÆ REVERSURUS EST IN DOMUM SUAM.) Non est hæc

IX. Illecebra securitatis.

mœchæ illecebra, qua iuveni omnem eximit metum. Dicit ergo impune eum secum posse comessari et luxuriari, eo quod maritus domo abeit. Ne vero iuvenis reditum eius metuat; asserit eum abiisse via longissima, ideoque sacculum pecuniæ pro viatico secum tulisse. Denique eum non reversurum ante plenilunium, puta ante medium mensis lunaris, quali utebantur Hebræi; quare usque ad illum diem impune eos posse agere quodlibet. Poterat diem scire mœcha, tum ex mariti dictis, tum ex eius negotiis. Unde Pagninus vertit, *in die statuti temporis*; Caietan. *supputato tempore*; Tigur. *certo die.*

Pro *in die plenæ lunæ*, Hebr. est ליום הכסא *leiom hackese*, id est ad diem obiectionis, scilicet lunæ, puta ad plenilunium, cum luna plane lumine solari tegitur et obducitur. Septuaginta vero accipiunt neomeniam sive novilunium; quia tunc luna lumine destituta obtegitur, agitque quasi in tenebris. Ita Aben Ezra, R. Levi, Baynus et Vatablus.

Symbolice S. Ambros. l. 4. de Caino c. 4. « Absentiam viri, ait, hoc est iniuriam legis, obtexit; lex enim absens peccantibus est: nam si adesset, non delinqueretur. Et ideo ait: Non adest vir meus; abiit autem viam longinquam involucro pecuniæ accepto in manu. Quid hoc esse dicam, nisi forte quia divites putent nihil esse quod non cedat suæ pecuniæ, et in gratiam sui legem velint esse venalem? »

Mystice, Hugo per virum sive maritum accipit Christum. *Non est vir*, id est Christus, inquit, *in domo sua*, id est in mundo visibili specie; *abiit via longinqua*, puta ascendit in cælum; *sacculum pecuniæ secum tulit*, id est corpus ex quo sanguis divinus redemptionis nostræ pretium fluxit: *in die plenæ lunæ reversurus est in domum suam*, hoc est, in die iudicii, cum plena erit Ecclesia sanctis virtutibus et meritis, redibit in mundum, ut bonos præmiet et beet, malos puniat et damnet. Hinc peccatores sibi licere putant impune peccare usque ad diem mortis et iudicii, quasi tunc pœnitentiam acturi, sancteque victuri. Atque interim repentina vel inopinata morte obruti, sceleribus pleni trahuntur ad igneum Christi tribunal. Quocirca præmonuit omnes Christus dicens: *Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit*, Matth. 24. 42.

Vers. 21. IRRETIVIT EUM MULTIS SERMONIBUS, ET BLANDITIIS LABIORUM PROTRAXIT ILLUM.) Pro *irretivit* Hebr. est הטתו *hittatu*, id est, *declinare fecit illum*: Septuag. *seduxit*; Tigur. *flexit.* Pro *multis sermonibus* Hebr. est ברב לקחה *berob liccha*, quod Theodot. vertit, *in multitudine donorum*; לקח *lechach* enim et sermonem qui accipitur a loquente, et donum, quod accipitur a donante, significat. Radix enim לקח *lachach* significat accipere in genere. Unde illud: *Accepisti dona in hominibus*, Psalm. 67. 19. *Accepisti*, id est dedisti, uti explicat Apostol. Ephes. 4. 8. Vide ibi dicta. Meretrices enim donа exigua solent dare vel promittere, ut maiora impetrent.

Pro *protraxit illum* Hebr. est תדיחנו *taddichennu*, quod Aquila, Symmach. et Theodot. vertunt, *pepulit illum*; Baynus, *impulit*; Tigur. *perpulit*; Pagnin. *expulit*; Syrus, *abripuit eum*; Septuag. *laqueis labiorum suorum alligans domum adusque attraxit.* Græce est ἐξώκειλε, quod Complut. vertunt, *impegit illum.* Romani et S. Ambros. *attraxit illum.* Significat blanda et captiosa meretricis verba ita inescare, ligare et dementare animum et concupiscentiam iuvenis, ut eum quasi funibus attrahant, et violenter propellant ad eius cupidines explendas. *Thesauros*, inquit S. Ambros. l. 4. de Caino c. 4. *demonstrat, regna promittit, amores spondet continuos, inexploratos concubitus pollicetur, sine pædagogo disciplinas, sine monitore sermones, vitam sine sollicitudine, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem. Seducens eum*, inquit, *multo blandimento sermonum, et laqueis labiorum suorum alligans domum adusque attraxit.* Formulam verborum schemaque meretricis (mysticæ voluptatis) subiicit S. Ambros. *Ipsa*, ait, *in medio stans: Bibite*, ait, *et inebriamini, ut cadat unusquisque, et non resurgat. Ille apud me primus, qui omnium perditissimus. Ille meus est, qui suus non est; ille mihi gratior, qui sibi nequior. Calix aureus Babylonis in manu mea inebrians omnem terram, a vino meo biberunt omnes gentes. Qui est ergo insipientior, divertat ad me; et indigentibus sapientia præcipio dicens: Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furti dulciorem bibite. Manducemus et bibamus; cras enim moriemur*, etc.

Quare iuvenes a meretricibus sollicitati illico animos colligant, eosque in castitate obfirment, ac imitentur S. Wolstanum Episcopum Wigorniensem in Anglia, qui a nobili pulchraque fœmina ad turpitudinem provocatus, facto signo crucis dixit: *Fuge, fomes lasciviæ, mortis filia, vas Satanæ*; et simul alapam mulierculæ tanto nisu impegit, ut crepitus illisæ palmæ tota domo audiretur; ita eam procul a se abegit. Ita habet eius Vita apud Surium die 29. Ianuarii. Simile fecisse legimus S. Edmundum Cantuariensem Episcopum, qui illectus a fœmina, illam ad facinus nudatam ita virgis cecidit, ut omnem ab ea tentationem dispulerit, utique per opem B. Virginis, cui ipse virginitatem voverat, ideoque in annulo insculptam gestabat Salutationem angelicam. Nullum enim remedium contra carnis tentationes præsentius cultu et invocatione Deiparæ. Illa enim est virgo virginum, castitatis asylum, puritatis antistes, acerrima virginitatis custos, et vindex, ut ex omnium sæculorum historia notum est.

Iuvenis sollicitatus a femina quid agat?

Apposite Plutarchus, tract. *quod amor non sit indicium*, docet amoris ænigma et symbolum esse sphingem. Sicut enim sphinx erat Thebanum monstrum ex variis animalibus commistum, imo confictum, sic et amor ex variis tum amati ideis, tum amantis imaginationibus conflatur et configitur. Sphinx enim vultu et manibus similis erat puellæ speciosæ, corpore cani, alis avi, unguibus leoni, cauda draconi, voce homini; quæ homines prætereuntes difficilibus et inextricabilibus quæstionibus remorari ferebatur. Ita Pierius Hierogl. 4. et 7. Unde Ausonius in Grypho ternario:

Meretrix est sphinx cur?

Illa etiam thalamos, ait, *per trina ænigmata quærens,*
Qui bipes, et quadrupes foret, et tripes, omnia solus,
Terruit Aoniam volucris, leo, virgo, triformis,
Sphinx volucris pennis, pedibus fera, fronte puella.

Sic mulier hæc illecebrosa habet vultum speciosum puellæ, sed corpore procax est, impudens et luxuriosa ut canis: alas habet avis, quia per fora et compita ad cœtus iuvenum non tam currit, quam volat; ungues leonis, quia amasios suos lacerat; caudam draconis, quia eosdem in fine implectit, perdit, occidit, devorat ut draco. Unde implexum ænigma huius sphingis, puta meretricis, proponit Plutarchus loco citato. « Sed quinam, ait, amoris ungues ac dentes sunt? suspicio, zelotypia. At habet quidpiam illex ac floridum? Sphinx etiam varietatem alarum

illecebrosam habuit, et ad solis radios conversæ aureus A erat bestiæ color; adversus nubes autem cæruleus, quale iubar iridis relucet. Sic etiam amor habet quiddam gratiosum, nec inelegans, sed blandum et iucundum. Rapit autem hominum vitas familiasque, et nuptias, et imperatores; non ænigmata proponens, sed ipsemet ænigma inventu solutuque difficile existens. Ut si quis huiusmodi ænigma componat: Quid sit quod oderit simul et amet, fugiat et persequatur, minetur et supplicet, irascatur et misereatur, desinere velit ac nolit, eadem re maxime tum gaudeat, tum tristetur. » Ac deinde illud sic exponit: « Amantium autem affectus veri sunt; amant, oderunt; eumdem absentem desiderant, præsentem metuunt; adulantur, convicia dicunt; pro amato moriuntur, occidunt: optant non amare, abstinere amore nolunt; emendant et obcæcant: docent, se perdunt; imperare volunt, et servitutem tolerant. Hæc est causa cur hic affectus maxime pro insania reputetur. Hinc amatorius vir Euripides inquit: Amabam; amor autem hominibus furor est. » Hinc sphinx dicta ab affectu, quod homines suis verbis et quæstionibus ita stringat, ut se expedire non possint. Nam σφίγγειν, est constringere, vel vincire. Unde Luctatius in l. 4. Thebaidos scribit sphinga monstrum fuisse alas et ungues habens in similitudinem Harpyiarum, quod insidens scopulo viæ imminenti insolubilia ænigmata transeuntibus proponebat; quæ cum solvere non possent, ex improviso veniens alis et unguibus ad se in [illegible]em trahebat. Ita amasios implicat meretrix atque ad se rapit, perdit et necat. Quid ergo implicatius sphinge? meretrix. Quid rapacius Harpya? meretrix. Sphinx filia erat Chimeræ et Orci canis. Quæ maior Chimera quam meretrix? quis canis tam impudens quam meretrix?

SECUNDA PARS CAPITIS.

Quæ ostendit iuvenis amore cæci insipientiam, quod a meretrice sinat se duci ad laqueum et exitium, quasi bos ad victimam.

Vers. 22. STATIM EAM SEQUITUR, QUASI BOS DUCTUS AD VICTIMAM, ET QUASI AGNUS LASCIVIENS, ET IGNORANS QUOD AD VINCULA STULTUS TRAHATUR.) Describitur hic iuvenis illecebris meretricis capti vesania; primo, cum ait: *Statim eam sequitur*; quia foris illecebra meretricis, intus concupiscentia eiusdem stimulatur. Externa ergo cupiditas internæ occurrens illam exosculatur, sibique illigat, ducitque quo vult. Qua ratione enim iuvenis amore æstuans amores meretricis oblatos, imo stimulantes et pene cogentes respuat? Sept. vertunt: *Ipse autem secutus est eam* κεπφωθεὶς, quod Complut. vertunt, *elatus*; Roman. *infatuatus*; S. Ambr. *circumventus*; alii, *deceptus*. Resp. enim hæc vox Hebr. פתאם *pitom*, quam Noster vertit, *statim*; Septuag. vero ex sua radice פתה *patha*, id est seductus est (unde *peti* vocatur parvulus, insipiens, qui facile credit et decipitur) vertunt, κεπφωθεὶς, quod est participium a κεπφόω; κέπφος autem est species avis marinæ levissimæ, quæ facile a quovis vento circumagitur quæque facile decipitur et capitur, inquit Hesych. Ideoque insipiens et stolida. Unde κέπφος proverbialiter sumi- C tur pro decepto et stolido. Hinc κέπφος παρὰ τοῦ κουφότητος, id est a levitate dicitur, inquit Oppianus; inde κεπφοῦσθαι idem est quod efferri, et leviter circumagi in modum τοῦ κέπφου. Unde κεπφωθεὶς a Suida interpretatur elatus, irritatus, celeriter actus, inescatus, deceptus, in fraudem impulsus. Addit Suidas: *Cepphus genus est avis, quæ larus vocatur. Est autem levis et innatans undis. O cepphe, id est, o vilissime et loquax. Cepphum enim talem esse dicunt. Dicitur autem hoc proverbium de viris inconsideratis. Cepphus enim spumam marinam comedit. Piscatorum vero filii primum eminus spumam proiiciunt, deinde proxime, denique manu tenent, itaque cepphum spumæ inhiantem decipiunt et capiunt.* Hæc Suidas. Idem docet Arist. Gaza cepphum putat esse fulicam, alii larum: Aldrovandus censet esse avem laro congenerem, cuius formam ipse depictam exhibet Ornitholog. tom 3. pag. 89. Cepphus ergo vocatur homo inconstans, levis, fatuus. Unde Pierius Hierogliph. 23. cepphum asserit esse hieroglyphicum fatui- D tatis et stuporis, quo avis hæc egregie laborat.

Adagiographus vero: *Cepphus larus*, inquit, est proverbium dici solitum in garrulum ac vecordem, præcipue qui cuiusvis rei cupiditate deceptus capitur: ab avis ingenio sumptum, quam spuma marina gaudere et capi tradunt. Apposite ergo noster hic iuvenis inescatus a meretrice, stolideque sequens spumam Veneris, a Septuag. vocatur κεπφωθεὶς, id est, vecors instar cepphi. Audi Polychronium et Didymum in Catena Græc. κέπφος, inquit Polychron. *larus vel fulica, avis est stolida et clamosa, spuma victitans, et ad libidinem admodum propensa. Ab hoc autem nomine deductum est verbum* κεπφόω, *quo hoc loco* B *usi sunt Septuaginta interpretes. Cum huius autem avis natura et qualitate nonnullam affinitatem habet hæreticorum sermo: videtur is enim propter apparentem compositionis splendorem et venustatem, utcumque candidus et virilis; verum reipsa est stolidus, viribusque destitutus, atque ideo captu perquam facilis.* Et Didymus: *Assignantur, ait, tres erodiorum seu fulicarum species, nimirum cepphus, leucus et asterias, hoc est, fulica seu larus, ardea vel ardeola, et stellaris. Præ cæteris autem ad coitum propensa est fulica vel larus; interim congressus sortitur admodum difficiles. Vociferatur namque et usque dum sanguinem per oculos mittat, conatur; iacetque nonnumquam quasi sensu destituta; ita ut laqueo, vel manu quoque facillime capiatur, et parit tandem magna cum difficultate. Tali itaque avi propter libidinis ardorem Sapiens hoc loco comparat illum, qui meretrices sectatur, iis denique obsequitur.*

Primo ergo iuvenis hic vecors comparatur ceppho; secundo, bovi. Unde ait: *Sequitur* (meretricem et mœcham) C *quasi bos ductus ad victimam*; Hebr. *ad lanienam*; Sept. *ad mactationem*; Chald. *sicut bos ad macellum*; Tertull. *sicut taurus ad victimam*. Cum enim laniones tauros feroces ducere volunt ad macellum præmittunt vaccas, quarum libidine actus taurus stolide sequitur, itaque decipitur, ligatur et mactatur. Simili prorsus modo iuvenis hic meretricem sequens ab ea decipitur, verbisque eius illecebrosis quasi funibus ligatur, et in exitium corporis simul et animæ ducitur. Notum est boves esse stolidos, adeoque symbolum stoliditatis. Extat emblema bovis arantis, qui fatigatus et senescens frustra detrectat iugum, quod ipse iuvenis subiit: Ergo

Ne iuvenilem actum doleas ætate senecta;
Quid facias, iuvenis, tu prior ipse vide.
Sero detrectat onus qui subiit.

Tertio, comparat iuvenem luxuriosum agno. *Et quasi agnus*, inquit, *lasciviens*. Primo, quia agni simplices sunt et stolidi; talis est et hic iuvenis. Sane Columella, libr. 7. D de Re rustica cap. 3. ait agnos tam esse stolidos, ut re- Agni stolidi.
cens editi matrem propriam non agnoscant, sed oves primo obvias, quin et subinde vulpes luposque, quasi matres, sequantur: ita iuvenis hic lupas, id est meretrices, quasi matres, imo sponsas sequitur, ut ab iis devoretur; secundo, agni cum lascivire et in agnas insilire incipiunt, ducuntur ad macellum et iugulantur: tunc enim habentur agni perfecti, ac caro eorum solida est aptaque ad esum, imo multis in locis ad delicias expetita: sic et iuvenis hic, lascivire incipiens cum meretrice, aptus est macello Satanæ et gehennæ. Porro Aristot. l. 5. de Histor. anim. c. 14. *Oves et capræ*, inquit, *anniculæ coeunt*; puta cum sunt agni unius anni. Tertio, agni grandiores, puta

arietes, valde in venerem propensi sunt ac lasciviunt, imo furunt. Addit Aristot. l 6. de Histor. anim. c. 19. *Coeunt,* inquit, *tam oves quam capræ, quamdiu vivunt.* Ita et iuvenis hic ad insaniem usque lascivit, ruens ad necem animæ et corporis; lascivit, inquam, per omnem vitam, quæ proinde ei brevis est, æque ac oculus. Nam, ut ibidem ait Aristot. *Vita capris ad octonos cum plurimum annos, ovibus ad denos, sed magna ex parte ad pauciores.*

Hæc comparatio agni lascivientis non est in Hebræo, sed hoc loco apposita. Forte noster Interpres pro עכס eches id est compes, legit כבש *kebes* id est *agnus*, sicut Septuag. pro eo videntur legisse כלב *keleb* id est, *canis.* Unde vertunt, *et sicut canis,* inquiunt, *ad vincula;* sic et Syrus ac Chald. Canis enim valde luxuriosus est et impudens. Unde Diogenes cognominatus est Cynicus, quod publice instar canum venerem exerceret. Unde et discipuli eius dicti sunt Cynici, quasi canini, ob impudentem mordacitatem et libidinem. Ita Laertius in Vita Diogenis, Lactant. l. 3. c. 15. 8. Chrysost. hom. 34. in Matth. et 8. August. 14. Civitat. 20. Sicut ergo canis mas petulans lascivit, omniaque miscet et turbat, præsertim dum œstro libidinis agitur, canesque fœminas insequitur: quare necesse est eum vinculis alligare, ac subinde suffocare, suspendere, vel in flumen demergere: sic prorsus lascivit hic iuvenis, ideoque a Deo vinculis malorum illigatur et astringitur. Hinc *canis* in proverbium abiit, notatque impudentem et luxuriosum; pluraque a cane sunt proverbia, ut illud Theocriti: *Periculosum est canem intestina gustasse.* q. d. Qui semel cum scorto peccavit, difficulter ab eo abstinet: illecebram eius velut auctoramentum libidinis degustavit. *Canis masculi infinita cubilia*, q. d. Luxuriosus una non contentus, passim per aliena cubilia volutatur. *Canis in vincula.* q. d. Luxuriosus seipsum dat in servitutem meretrici, sicut canes ultro seipsos heris præbent vinciendos cibi lenocinio.

Quarto, iuvenis hic *ignorans est, quod ad vincula stultus trahatur;* Symmach. *exultans super vinculis stultus;* Pagnin. *et sicut compes ad castigationem stulti;* Vatabl. *ceu dum compes stulto ad castigationem adhibetur,* q. d. Iuvenis sequitur meretricem, ut cum ea libere lasciviat; at nescit quod ab ea ad vincula trahatur: meretrix enim ei erit compes; suis enim lenociniis, dolis et fraudibus ita eum sibi illigabit, ut se ab ea avellere, expedire et extricare nequeat. Erit ergo semper eius quasi servus et mancipium, vinculis meretriciis adstrictus et compeditus. Pro *compes* hebr. est עכס *eches,* quod R. Salomon vertit, *venenum. Et sicut venenum,* ait, *ad castigationem stulti.* Melius alii vertunt, *tintinnabulum* vel *crepitaculum*, quod olim puellæ leviores, præsertim meretrices, calceis applicabant, ut eius sono iuvenes ad se intuendum excitarent, et in sui amorem provocarent, ut patet Isaiæ 3. 16. et 19. Dicit ergo: Iuvenis hic videt auditque hoc crepitaculum, capiturque incessu et forma meretricis: unde eam sequitur; sed ignorat quod hoc crepitaculum erit ei compes, qua pedes eius astringentur, ut quasi vinctus et captivus a meretrice teneatur, ac quidquid ei libuerit, agere et exsequi debeat. Igitur sicut stulti et insani vinciuntur compedibus, ne sibi aliisque noceant: sic et ipse similes sponte sibi compedes induit. Rursum tintinnabula solent gestare stulti, indeque stulti dignoscuntur. q. d. Iuvenis hic captus tintinnabulo calceorum meretricis stultescit: unde dignus est, ut quasi stultus tintinnabula gestet, iisque castigetur et notetur infamia. q. d. Iuvenis hic infamis est, omniumque risibus et sibilis exponitur, quasi stultus, qui in signum stultitiæ gestat tintinnabula. Sic videmus vere stultos subinde cum fœminis stultis et amentibus tintinnabulatos incedere.

Aliter alii: censent enim hic alludi ad tintinnabulum, quod olim gestabant rei capite mulctandi, ut eius sonitu populus ad supplicium concurreret, sive ne quis ad eos approximans contaminaretur: uti ex Zonara et aliis docet Turnebus l. 14. Adversar. c. 24. et l. 33. 11. Sic sensus foret, q. d. Iuvenis ille mœcham sequens similis est reo, qui ad necem ducitur, ideoque tintinnabulum gestat.

A Simili enim modo ipse quasi ad necem damnatus, ultro ad eam pergit et properat.

Verum prior explicatio videtur simplicior et planior, ideoque germanior, præsertim quia illa compedum similitudo priscis fuit usitata. Simili enim modo *aureas compedes* per proverbium vocarunt servitutem splendidam et amabilem, qualis est amantium et aulicorum vita. Unde Diogenes scripsit Aristippum in aula regia aureis teneri compedibus, ne posset avolare. Seneca in dialogo quodam affectus et rationis: *Stulti est*, ait, *compedes suas quamvis aureas amare.* Loquitur de uxore formosa. Sic et Horat. de amica speciosa; *Tenetque grata compede vinctum.* Igitur Salomon ut iuvenis luxuriosi vecordiam et amentiam repræsentet, comparat eum primo, ceppho sive laro; secundo, bovi ducto ad victimam; tertio, agno lascivienti; quarto, compedibus insani; quinto, cervo sagitta transfixo iecur; sexto, avi laqueo captæ, uti ex Septuag. audiemus v. seq.

B DONEC TRANSFIGAT SAGITTA IECUR EIUS; VELUT SI AVIS FESTINET AD LAQUEUM, ET NESCIT QUOD DE PERICULO ANIMÆ ILLIUS AGITUR.) Syrus, *et nescit se ad mortem suam pergere;* Septuag. addunt nomen *cervus: Et tamquam cervus*, inquiunt, *sagitta vulneratus in iecore* (Syrus, *sicut cervus, cuius hepar sagitta transfoderit*) *festinat autem tamquam avis in laqueum, nesciens quia pro anima currit.* Vers. 23.

Duplici sagitta iuvenis hic transfigitur, prima amoris meretricii, quæ iecur eius sauciat. Iecur enim sedes est amoris et concupiscentiæ, iuxta illud celebre:

Cor sapit, et pulmo loquitur, fel commovet iram,
Splen ridere facit, cogit amare iecur.

Secunda, doloris quem parit amor, q. d. Iuvenis hic sauciatur sagitta amoris, ideoque sauciabitur mox sagitta doloris. Alludit ad cervos, qui ardent amore cervarum, eoque capiuntur et sagittis transfiguntur. Nam, ut tradit Arist. l. 9. Hist. animal. c. 5. venatores ut cervos capiant, cervarum lascivientium vocem imitantur: ad illam C illico accurrunt cervi: mox illos, inter arbusta latentes venatores sagittis configunt. q. d. Simili modo iuvenis mœchæ blanditiis illectus eam sequitur, et ecce a marito mœchæ, qui scelus odoratus in insidiis latet, confoditur, aut a iudice, vel certe a Deo punitur et plectitur. Unde Isidor. Clarius sic exponit: *Non quiescit miser, nec abstinet a scorto, donec maritus scorti spiculo configat iecur eius.* Priorem sagittam amoris magis notasse videntur Septuag. dum vertunt, *et tamquam cervus vulneratus in iecore*, scilicet sagitta amoris, sequitur meretricem. Posteriorem sagittam doloris magis notat Noster, dum vertit *donec transfigat sagitta iecur eius;* et Chald. *sicut cervus in cuius hepar sagitta volat:* quamquam et prior sagitta amoris hisce verbis accipi queat, q. d. Iuvenis voce et specie meretricis illectus eam sequitur, donec sagitta amoris plane transfigat iecur eius, id est, donec meretrix irremediabiliter et immedicabiliter sauciet eius appetitum (cuius symbolum est iecur) concupiscentia sui. D Sicut ergo cervus sagitta ictus fugit, sed mortem non effugit, quin potius currendo vulnus auget et aggravat, mortemque sibi accelerat: sic qui sagitta amoris in corde ictus est, huc illuc discurrit, et vulnus amoris mortisque adauget. Nam ex vulnere amoris illico sequetur vulnus doloris; sine dolore enim non vivitur in amore. Doloris, inquam, tum remorsus et angoris conscientiæ, ut intelligit Iansen. tum morborum, litium, paupertatis, infamiæ, periculorum, milleque miseriarum, quæ libidines et adulteria sequi solent; tum mortis quæ illi vel a marito eiusque cognatis, vel a iudice paratur; tum gehennæ et damnationis æternæ, qua illum Deus configet.

Denique de cervo ita scribit Plin. l. 8. c. 32. *Animal simplex est, in tantum ut hominem iuxta venantem non cernat; aut si cernat, arcum ipsum sagittasque miretur.* Cervi stoliditas. Quo quid opportunius ad exponendum hominis stoliditatem, fœminæ speciem, id est arcum ipsum, et sagittas quibus transfigitur, demirantis? Addit Plinius *pastorali fistula et cantu mulceri.* Addit Aristot. lib. 5. de Histor.

animal. c. 5. ita sibilo et cantu venantium allici, ut altero venantium cantante, alteri liceat clam a tergo ferire. Quod ex Aristotele repetunt Xenophon, Varro, Ælianus, et ex Ægyptiorum disciplina Horus lib. 2. Hieroglyph. cap. 87. illi enim hominem adulatione deceptum significabant picto cervo cum tubicine. Quo quid similius ad exponendam tum vim muliebris cantus, tum stoliditatem cervinam adolescentis, quem petulans fœmina *protraxit, et irretivit multis sermonibus, donec transfigat sagitta cor eius*, et pereat in efficacia vocis?

Amantis iecur transfigitur.

Per *iecur* metonymice intelligit vitalia, puta cor, he-
par, cæterasque partes hominis vitales: dicit tamen trans-
figi *iecur* potius quam cor, pectus aut ventrem. Primo,
1. quia, ut dixi, iecur sedes est amoris: ubi ergo iuvenis
2. peccavit amore, ibi transfigitur et dolore; secundo, quia
iecur est fons sanguinis, et consequenter seminis; semen
enim non est aliud quam sanguis purissimus: quia ergo
iecore effudit semen, hinc eodem effundet sanguinem,
eritque plaga hæc immedicabilis et lethifera, quia in san-
3. guine consistit hominis vita; tertio, quia dum sagitta ie-
cur transfigitur, subinde fit, ait Aristot. l. 3. de Part. ani-
mal. c. 10. ut homo rideat, et ridendo moriatur: ita mœ-
chi et mœchæ sæpe ridendo, dum scilicet amori indul-
gent, imo subinde in ipso flagranti adulterio occiduntur,
vel a marito, vel a cognatis, vel a corrivalibus, vel ab
4 ipso Deo; quarto, quia iecur symbolum est voluptatis,
felicitatis et gloriæ, iuxta illud Thren. 2. 11. *Effusum est
in terra iecur meum.* Vide ibi dicta. Dum ergo iecur trans-
figi dicitur, hæc omnia transfigi et perimi significantur;
5. quinto, quia transfixo iecore illico homo concidit et mo-
ritur: ita mœchi et mœchæ sæpe subita morte plectun-
tur. Unde S. Ambros. mox citandus legit: *Et sicut cer-
vus sagittatus in iecore hæret saucius.* Cervus enim in ar-
mo aut capite saucius currere non cessat: at saucius in
6. iecore hæret, cadit et moritur; sexto, quia sæpe mors
mœcho infertur a mœcha, et vice versa. Ita amor occidit
amorem, amans amantem, cuius symbolum est iecur.
Horribile exemplum recenset Nauclerus col. 2. Chronol.
gen. 20. anno 574. de Rosimunda uxore Alboini regis
Longobardorum, quæ Helmechildum adulterum adama-
vit, eumque ad necem mariti impulit: sed postea Longi-
num adamans, cum Helmechildo venenum propinasset,
isque vim eius persentisceret, ab eo stricto gladio coacta
reliquum veneni ebibere, tam seipsam quam adulterum
veneno sustulit.

Denique ipse concubitus, soleque venus multos occidit. Galenus, lib. 4. de Spermate, scribit animales partes, non solum seminaria, humiditate destitui ex superfluo coitu, sed etiam vitali spiritu, qui ex arteriis evacuatur cum spermatica humiditate. Quocirca non mirandum, si imbecilliores efficiantur multum utentes venere, utpote re purissima, ab universo corpore exeunte, et accedente insuper delectatione, quæ per se potest vitale robur exolvere. Ex quo factum est, ut quidam immoderate delectati mortui sint; hæc fere Galenus. Et profecto plerique, aut quia nimium delectati sunt in opere venereo (ut ille dicit) sive etiam, quia immoderate commixti sunt, in ipso concubitu occubuisse leguntur. Nam, ut refert Plin. lib. 7. c. 53. Cornelius Balbus prætorius et Q. Heterius eques Romanus in venere obiere. Cuius etiam rei meminit Valerius l. 9. c. 12. Tradit etiam Petr. Damianus quemdam principem Tarentinum, dum cum meretrice congrederetur, animam emisisse. Iovianus quoque Pontanus, in libro de obedientia, scribit se compertum habere Beltrandum quemdam cognomento Ferrerium, in venere expirasse. Observatum quoque est in Græcorum monumentis idem Pindaro illi novem Lyricorum (ut Fabio placuit) principi accidisse: licet aliter sentiat Valerius Maximus lib. 9. cap. 12. Et id quoque contigisse Speusippo Platonico, prodit Tertull. in Apologetico. Hæc et plura Tiraquellus in leg. 15. connub. n. 27. Hinc Venus Libitina, quasi mortis et sepulturæ præses, colebatur in æde Libitinæ, teste Plutarcho in Numa. Eadem cognominata est ἀνδροφόνος id est homicida.

Mystice, cervus sagitta ictus, dictamum herbam comedens, sagittam excutit. Unde Plinius lib. 8. cap 27. *Dictamum herbam, ait, extrahendis sagittis cervi monstravere percussi eo telo, pastuque eius herbæ eiecto. Chelidoniam visui salubrem hirundines monstravere, vexatis pullorum oculis illa medentes.* Ita iuvenis sagitta amoris ictus illam excutiat per pœnitentiam et mortificationem; huius enim symbolum est dictamus. Dictamus enim, ait Dioscorides lib. 3 c. 34. est herba acris, mordax, pulegio similis, purgandi vim habens, serpentibus inimica, ac vulneribus corporum medetur. Talis prorsus animæ et conscientiæ est pœnitentia. Unde Tertull. lib. de Pœnitentia sub finem: *Cervus*, inquit, *sagitta transfixus, ut ferrum et irrevocabiles moras eius de vulnere expellat, scit sibi dictamo medendum. Hirundo, si excæcaverit pullos, novit illos rursus oculare de sua chelidonia. Peccator, restituendo sibi institutam a Domino exomologesin sciens, præteribit illam, quæ Babylonium regem in regna restituit?*

Huc facit S. Ambros. lib. 1. de Caino c. 5. qui per mœcham mystice accipiens voluptatem, eius remedium assignat virtutem. Inter virtutes enim sola pœnitentia et mortificatio proprie et ex diametro opponitur voluptati, eamque perimit. *His auditis*, ait Ambr. *velut cervus sagittatus in iecore hæret saucius: quem miserans virtus, et casurum cito videns, improvisa occurrit, verita ne inter moras illecebris demulcentibus, mens concidat humana.*

Noster Salazar per dictamum accipit virginitatem ac amorem et invocationem B. Virginis, quæ, ut superius dixi, singulare est remedium adversus tentationes carnis. Affert rationem, quia dictamus, inquit, græce παρθένιον, latine *virginale*, dicitur; vel quia nullo semine sato adolescit, vel quia comestum venerem enecat. Verum nihil tale habet Plinius, Theophrastus, Dioscorides, Ruellius ac similes, qui de plantis herbisque scripsere; quin potius Dioscor. lib. 3. cap. 34. æque ac cæteri plane dictamum a parthenio, quod et matricariam vocant, distinguunt.

Huic Salomonis gnomæ antistropha est illa Syrorum: *Ne pandas fenestras, ut excipias sagittas, quibus feriatur cor tuum*, hoc est, ne aperias oculos et aures, ut excipias species et cantilenas fœminarum, quibus saucietur cor tuum amore illecebroso, indeque dolore salebroso.

Velut si avis festinet ad laqueum.) Est hæc sexta et ultima comparatio, q. d. Sicut avis advolat ad escam, ibique capitur ab aucupe; sic iuvenis hic incaute sectans illecebram meretricis et mœchæ, eadem capitur, illaqueatur et perimitur.

Rursum, sicut avis fœmina ligata ab aucupe iuxta retia sua voce et cantu alias ad se advocat, præsertim mares sibi congeneres, quæ ad eam advolantes reti implicantur et capiuntur: ita mœcha hæc, illiciens iuvenem, ducit eum ad laqueum et necem. Vidi in Belgio anates paleutrias, sive illices et seductrices, ab aucupe cicuratas, quæ ad anates sylvestres advolantes eas turmatim post se ad retia ducebant, magna spectantium voluptate et aucupum lucro. Chald. vertit: *Et festinat sicut passeres ad laqueum.* Passeres enim salaces sunt: unde mas fœminæ amore in retia et laqueum se dat.

Et nescit quod de periculo animæ illius agitur.) *To nescit* Iansenius refert ad avem, bovem, agnum, cervum etc. magis genuine ex Hebræo referas ad iuvenem, cum allusione tamen ad avem, bovem, etc. ut sit epiphonema q. d. O insignem iuvenis stoliditatem, qui sequitur mœcham, et nescit quod sequendo eam conlicit se in certum animæ, id est vitæ, tum præsentis, tum æternæ periculum, quæ sane magna et miseranda est eius vecordia. Sicut enim bos sequitur vaccam, et nescit se sequendo eam a lanione duci ad macellum; et sicut canis inhiat escæ, et nescit se accedere ad laqueum, etc. sic prorsus iuvenis hic stolidus sequitur mœcham, et nescit, id est, non cogitat, non advertit quod sequendo eam in-

currat præsens et æternum vitæ discrimen. Unde Chald. vertit: *Et nescit quod tendat ad mortem animæ suæ.*

Vers. 24. et 25. NUNC ERGO, FILI MI, AUDI ME, ET ATTENDE VERBIS ORIS MEI.) Hebr. habent in plurali: *Nunc ergo, filii, obaudite mihi, et animum advertite verbis oris mei.* Ita Vatabl. NE ABSTRAHATUR IN VIIS ILLIUS MENS TUA: NEQUE DECIPIARIS SEMITIS EIUS. Hebr. *Ne declines ad vias eius cor tuum; neque erres in semitis eius*, ut scilicet a vera virtutis et castitatis via aberres, easque in devios vitii et libidinis labyrinthos, ac præsertim ne deserta castorum societate et contubernio deflectas et devies, ad oberrandum per vias quæ ducunt ad domum meretricis, a qua iuveni omnis mali originem fontemque extitisse audivimus.

Nominat *semitas*, quia meretrices, præsertim secretæ quæ publice honestæ haberi volunt, solent in secessibus, antris et lustris habitare. Unde a via regia turpitudinis pudore sese elongant, ideoque per semitas secretas ad eas tenditur; quin et quæ publice pudorem suum prostituunt, in semitis consident, ut transeuntes aucupentur; indeque *semitariæ* sunt dictæ.

Vers. 26. MULTOS ENIM VULNERATOS DEIECIT, ET FORTISSIMI QUIQUE INTERFECTI SUNT AB EA.) Septuag. *Multos enim vulnerans deiecit, et innumerabiles sunt quos trucidavit* (ita legit S. Ambr.) Hebr. *et fortes omnes* (qui scilicet eam secuti sunt) *interfecti eius*, id est, ab ea. Hoc dicit, ut nemo suis viribus, suæ præteritæ castitati præfidat: quia mulier fortes, annosos, castos per omnem vitam in senecta deiecit, corrupit, perdidit. Ita *filiæ hominum*, id est, filiæ Caini, sua specie illexerunt et corruperunt *filios Dei*, puta filios Seth, indeque orti sunt impii gigantes, ob quos Deus totum orbem perdidit diluvio, Genes. 6. Quis Hectorem, Troiam, totumque Asiæ regnum perdidit? una Helena. Quis fortissimum Samsonem Philisthæis tradidit? Dalila. Quis sanctissimum Davidem ad adulterium et homicidium impulit? species Bethsabeæ. Quis sapientissimum Salomonem dementavit? concubinæ.

Quanti et quales Episcopi, ait S. Cyprian. tract. de Singul. cleric. *clerici simul et laici, post confessionum victoriarumque calcata certamina, post magnalia et mirabilia et signa usquequaque monstrata, noscuntur cum his omnibus naufragasse! Quantos leones domuit una mulieris infirmitas delicata, quæ, cum sit vilis et misera de magnis efficit prædam!* Igitur Martyres, qui tormenta vicerant, a fœminis deinde victi sunt. Confessores, qui tentamenta quælibet superarunt, a muliere superati sunt. Quis ergo tam demens sit, ut tot tantorumque heroum exemplo non sapiat? ut se unicum cæteris omnibus fortiorem æstimet? ut in igne illæsum se fore confidat? *Ignis, mare, mulier, mala tria,* ait Menander, imo malum unicum. Mulier enim est ignis et mare, quod plurimos et validissimos haurit sorbetque.

Vers. 27. VIÆ INFERI DOMUS EIUS, PENETRANTES IN INTERIORA (manuscripti legunt, *inferiora*) MORTIS.) Syrus et Pagninus, *ad cubicula mortis;* alii, *ad penetralia mortis;* Septuag. *deducentes in promptuaria mortis.* More rhythmi Hebræi idem dicit posteriori hemistichio, quod dixit priori. Igitur idem est: *Viæ inferi Domus eius*, quod *penetrantes in interiora mortis.* In inferno enim mors suum intimum habet cubile, suum penetrale, suum thronum et regiam. Si ergo quæras: *Quid est infernus?* apte respondebo: *Infernus est penetrale et regia mortis;* quia in eo mors æterna pleno iure in omnes damnatos, tam dæmones quam homines dominatur, et in perpetuum dominabitur. Reprobi ergo in hac vita sunt quasi in atrio mortis; in inferno vero erunt in ipsis penetralibus et visceribus mortis. Sicut vice versa electi in hoc mundo sunt quasi in atrio vitæ: in cælo vero erunt in ipsis penetralibus vitæ, ubi vita dominatur et regnat perpetim. Sensus ergo est, q. d. Meretrix ornavit cubile suum, aspersitque aloe et myrrha: sed hæc non tam convivii et voluptatis, quam mortis et sepulturæ sunt indicia et prænuntia: iis enim inungi solent corpora defunctorum. Scias itaque certo, o iuvenis, cum adis domum meretricis, te ire ad domum mortis et gehennæ; quia fornicando et adulterando vitam abbrevias, incurrisque certa pericula vitæ, et illico post mortem detruderis in tartara. Quare domus meretricis, ait Aben Ezra, est infernus quidam, quia ipsa inferni est via et initium. Idem minatus est Salomon c. 2. v. 18. vide ibi dicta. Dicit *viæ* in plurali, ait Vatabl. non *via:* quod multis rationibus cadant, qui sequuntur eam.

Tropol. meretrix et mœcha est concupiscentia ac hæresis: hæc omnibus insidiatur, et omnes, qui illam sequuntur, occidit: hæc quoque recta ducit ad inferos. Ita Polychron. in Catena Græcor. *Innumeri*, ait, *hoc loco dicuntur, qui per latam viam incedunt, siquidem tales non sunt digni, qui aliquo numero aut loco habeantur: sunt itidem permultæ vitiorum et flagitiorum species, quæ flagitiosos ad inferos præcipites trahunt.*

Porro quam formidabilis sit infernus, et iudicium, graphice depingit S. Cyrill. Alexand. orat. de exitu animæ Inferni atroces pœnæ.
et de secundo adventu: « Metuo mortem, ait, quoniam acerba mihi est. Metuo gehennam, quia æterna est. Metuo tartarum, quia nihil habet coloris. Metuo tenebras, quia nihil habent lucis. Metuo vermem veneniferum, quoniam æternus est. Metuo genios iudicio præficiendos, quoniam sunt immisericordes. Metuo, cum cogito illius diei terribile et muneribus inexpugnabile concilium, tribunal horribile et iudicem incorruptum. Metuo flumen ignis ante tribunal illud fluens, vehementissimamque flammam, torrentem et acutos enses. Metuo severissimas pœnas. Metuo supplicium finem non habens. Metuo tetram illam caliginem. Metuo profundas tenebras. Metuo infracta vincula, stridorem dentium, fletum inconsolabilem. » Et S. Ephrem tract. de Variis inferni tormentis: « Hanc diem, ait, mente volventes sancti Dei martyres, non sunt miserati sua corpora, sed omne tormenti genus subierunt, spe coronarum gaudentes. Alii, in solitudinibus et montibus atque speluncis, in ieiunio et virginitate decertarunt; ac iam quidem contendunt non tantum viri, sed et mulieres, pars debilior: ac per angustam portam arctamque viam incedentes, regnum cæleste rapiunt. Quis ergo patiatur se illo rubore suffundi, ut, cum mulieres illa hora coronentur, multi autem viri condemnentur? non enim est ibi masculus et fœmina; sed unusquisque proprium mercedem recipiet secundum proprium laborem. »

by Google

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Capite præced. in scenam produxit mulierem meretricem suis lenociniis, fucis et fraudibus omnes ad se allicientem et perdentem. Iam ut ab ea omnes avocet, hoc cap. in scenam producit fœminam, imo reginam, et quasi deam castissimam et sapientissimam, puta ipsam sapientiam, quæ meretricis æmula et antagonista ab ea omnes ad se advocat, promittendo eis, Primo, se docturam veritatem, iustitiam, scientiam, timorem Dei, prudentiam et fortitudinem. Secundo, v. 15. promittendo regnum, opes et gloriam; quæ omnia asserit esse sua, et a se suis discipulis donari. Tertio v. 22. altius assurgens asserit se esse Deo coæternam, Deumque per se creasse et composuisse cælum et terram, omniaque quæ in eis sunt. Quarto, v. 32. concludendo hortatur omnes, ut sese audiant, itaque hauriant a Domino vitam et salutem; si enim se spernant, minatur æternam mortem et miseriam.

1. NUMQUID non sapientia clamitat, et prudentia dat vocem suam? 2. In summis excelsisque verticibus su-
pra viam, in mediis semitis stans, 3. Iuxta portas civitatis in ipsis foribus loquitur, dicens: 4. O viri,
ad vos clamito, et vox mea ad filios hominum. 5. Intelligite parvuli astutiam, et insipientes animadver-
tite. 6. Audite, quoniam de rebus magnis locutura sum: et aperientur labia mea, ut recta prædicent. 7. Verita-
tem meditabitur guttur meum, et labia mea detestabuntur impium. 8. Iusti sunt omnes sermones mei, non est
in eis pravum quid, neque perversum: 9. Recti sunt intelligentibus, et æqui invenientibus scientiam. 10. Acci-
pite disciplinam meam, et non pecuniam: doctrinam magis, quam aurum eligite. 11. Melior est enim sapientia
cunctis pretiosissimis: et omne desiderabile ei non potest comparari. 12. Ego sapientia habito in consilio, et eru-
ditis intersum cogitationibus. 13. Timor Domini odit malum: arrogantiam, et superbiam, et viam pravam, et os
bilingue detestor. 14. Meum est consilium, et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. 15. Per me reges
regnant, et legum conditores iusta decernunt: 16. Per me principes imperant, et potentes decernunt iustitiam.
17. Ego diligentes me diligo: et qui mane vigilant ad me, invenient me. 18. Mecum sunt divitiæ, et gloria, opes
superbæ, et iustitia. 19. Melior est enim fructus meus auro, et lapide pretioso, et genimina mea argento electo.
20. In viis iustitiæ ambulo, in medio semitarum iudicii, 21. Ut ditem diligentes me, et thesauros eorum repleam.
22. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. 23. Ab æterno ordi-
nata sum, et ex antiquis antequam terra fieret. 24. Nondum erant abyssi, et ego iam concepta eram: necdum fon-
tes aquarum eruperant: 25. Necdum montes gravi mole constiterant: ante colles ego parturiebar: 26. Adhuc ter-
ram non fecerat, et flumina, et cardines orbis terræ. 27. Quando præparabat cælos, aderam: quando certa lege,
et gyro vallabat abyssos: 28. Quando æthera firmabat sursum, et librabat fontes aquarum: 29. Quando circum-
dabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis, ne transirent fines suos: quando appendebat fundamenta ter-
ræ. 30. Cum eo eram cuncta componens: et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore; 31. Lu-
dens in orbe terrarum: et deliciæ meæ, esse cum filiis hominum. 32. Nunc ergo filii audite me: Beati, qui cu-
stodiunt vias meas. 33. Audite disciplinam, et estote sapientes, et nolite abiicere eam. 34. Beatus homo qui au-
dit me, et qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei. 35. Qui me invenerit, inveniet vi-
tam, et hauriet salutem a Domino: 36. Qui autem in me peccaverit, lædet animam suam. Omnes, qui me ode-
runt, diligunt mortem.

NOTA primo, sapientiam hic per prosopopœiam poeticam et comicam induci ut personam, quæ humani corporis organa, gestus, vocem, concionem usurpat. Idem factum est, c. 1. et Eccles. c. 24. et Sapient. c. 7. Sic enim elegantior æque ac efficacior est concio, cum ipsa sapientia, id est ipsa honestas et virtus, suam pulchritudinem, fructus et dona ostentans, omnesque ad se invitans, in scenam inducitur, ut singuli eam videntes, et loquentem audientes, divina eius specie et oratione illecti, protinus eam sequantur. Ita Nazianz. orat. 29.

Nota secundo, sapientiam, sive prudentiam et virtutem, hoc loco, uti et passim in libris sapientialibus sumi in genere, prout abstrahit, aut prout communis est increatæ et creatæ; sive sapientiam hic significare tam creatam, quam increatam, quæ reipsa idem est cum deitate et Deo, quatenus ipsa communicat se sapientiæ creatæ et creaturis. Unde quædam hic dicuntur quæ magis conveniunt creatæ, ut quod v. 22. dicitur iuxta Septuag. *Dominus creavit me in initio viarum suarum;* quædam magis competunt sapientiæ increatæ, ut quod ibidem dicitur: *Ab æterno ordinata sum ante omnem creaturam* Ita Nazianz. orat 39. Tertull. Scorpiaci cap. 7. Caietan. Iansen. et alii. Hinc rursum S. Athanas. Cyrill. Hilar. et alii passim disputantes contra Arianos, hæc litterali sensu accipiunt de sapientia incarnata, puta de Christo, indeque probant Christum esse Deum, de quo plura v. 22. Sapientia enim

A incarnata partim creata est, partim increata; Christus enim ut homo creatus est, ut Deus vero increatus.

Salomonem secutus Siracides, Eccles. toto c. 24. sapientiam similia, imo eadem de se prædicantem inducit: quare ibi pleraque quæ hoc cap. dicuntur explicui.

NUMQUID NON SAPIENTIA CLAMITAT, ET PRUDENTIA Vers. 1.
(Theodot. *intelligentia*) DAT (Chald. *elevat*) VOCEM SUAM?) Simile audivimus c. 1. 20. *Sapientia*, ait, *foris prædicat, in plateis dat vocem suam.* Vide ibi dicta. Syrus: *Ideo* (ut scilicet avocet te a meretrice, cuius æmula est) *sapientia prædicat, et prudentia respondebit tibi.*

Mirum est Septuag. aliter plane vertere; sic enim habent: *Tu sapientiam prædicabis* (græce κηρύξῃς, id est præconizabis, promulgabis eam ut præco) *ut prudentia tibi obediat.* Sapientia in re idem est quod prudentia; sapientia enim hic non speculativa, sed practica accipitur, quæ scilicet actiones et mores dirigit, quod est officium prudentiæ. Porro huius versionis Sept. varii varios dant sensus. Primus est, q. d. Si sapientiam præconizabis, id est
B magna voce (qualis solet esse vox præconis) evocabis et invocabis, illa votis tuis obediens advolabit ad te, tecumque habitabit, ac te sapientem efficiet, omnesque actiones tuas diriget sapienter, et ad beatum finem perducet. Sapientia enim submissas preces et exilia vota non audit, magnas poscit, contentis votis vult evocari.

Secundus, q. d. Si sapientiam eiusque præcepta tuæ a-

Digitized by Google

nimæ et menti magna voce instar præconis inclames, ut illa feriant, penetrent, et sibi subiugent omnes animæ tuæ vires: tunc sapientia sive prudentia obediet tibi, id est tunc tu obedies prudentiæ, ut sit hypallage, q. d. Sapientiæ et gratiæ Dei est efficere, ut eius dogmata audiamus et capiamus, eisque obediamus. Ita noster Salazar.

Tertius planior, q. d. Si sapientiam animæ tuæ prædices et persuadeas, ut illi obediat, seseque dedat vicissim ipsa sapientia obediet, seseque dedet tibi. Sapientia enim et Deus colentes se colit, honorantes se honorat, obedientibus sibi obedit, iuxta illud v. 17. *Ego diligentes me diligo.* Et illud Dei per Samuelem ad Heli: *Quicumque glorificaverit me, glorificabo eum*, 2. Reg. 2. 30. Et illud: *Voluntatem timentium se faciet.* Sic Iosue obediens Deo per miraculum stitit solem, *obediente Domino voci hominis, et pugnante pro Israel*, Iosue 10. 14. Hæc enim est lex amicitiæ, qualis est inter iustos et Deum, ut amicus faciat id, quod vult petitque amicus, eiusque desideriis obsequatur: hæc est dignitas iusti, hæc dignatio Dei nostri. Rursum si sapientiæ et virtuti obedias, utique illa quoque tibi obediet, facietque quod vis; quia quod ipsa vult, idipsum tu vis, nimirum bonum honestum amplecti, et voluntatem legemque Dei implere.

Quartus, q. d. Si sapientiam, id est fidem et virtutem, magno et Apostolico spiritu quasi præco Dei prædicabis, utique illa tuum præconium secundabit, illique obsequetur et obediet; faciet enim ut populi, quibus ita prædicas, tuæ prædicationi se subdant et obediant, q. d. Sapientia dabit prædicationi tuæ vocem virtutis, ut efficaciter auditoribus persuadeas quod prædicas, iuxta illud: *Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa*, Ps. 67. 12. Ita Christus, qui est Dei sapientia, duodecim Apostolis eum prædicantibus affuit, eisque subiecit et obedientem fecit totum quasi orbem. Idem hodie facit viris Apostolicis, qui Indos, Iapones, Sinas convertunt.

Ver. 2. IN SUMMIS EXCELSISQUE VERTICIBUS SUPRA VIAM (Syrus, *inter vias*) IN MEDIIS SEMITIS STANS.) Hebr. *In capite excelsorum supra viam in loco semitarum constituta*; Septuag. *Super excelsas summitates et inter medium semitarum stetit*; Chald. *In capite collium est sapientia*, etc.

Vers. 3. IUXTA PORTAS CIVITATIS IN IPSIS FORIBUS LOQUITUR, DICENS.) Hebr. *Ad os civitatis, ad ingressum ostiorum præconizabit* vel *iubilabit*, id est iubilando prædicabit; hoc enim significat Hebr. תרנה *taronna*; Septuag. *Apud portas enim potentium assidet, et in introitibus canitur:* de qua phrasi dixi c. 1. v. 20. et 21. Chald. *In foribus iuxta portas in introitu civitatis;* Syrus: *In aditu portarum laudat et dicit.*

Hæc omnia generatim significant sapientiam ubique tam in locis excelsis quam humilibus, tam in viis et triviis quam in portis et foris, ubi est hominum concursus, prædicare, nec formidare iudicum, qui in portis olim sedebant, iudicia; sed omnes tam nobiles quam plebeios, tam principes quam subditos, ad virtutem et Dei cultum adhortari, tum per homines probos et ferventes, quos quovis submittit, tum per Angelos et sanctas inspirationes, tum per ipsas creaturas, quæ singulæ sapientiam Dei repræsentant, et ad eius cultum et amorem nos invitant, ut sapientia, et virtus, ac via ad beatitudinem iure omnibus cognita esse debeat, cum omnes vocem eius audiant, nemoque se excusare possit dicendo se eam non audivisse.

Particulatim vero significat primo, Deum e summo cælorum vertice sapientiæ suæ leges et dogmata, puta sui timorem et amorem, dictare et prædicare toti mundo, tum per fabricam, gubernationem, ac pulchritudinem cælorum, iuxta illud Psal. 18. *Cæli enarrant gloriam Dei.* Unde S. August. l. 10. Confess. c. 6. *Cælum et terra*, ait, *et omnia quæ in eis sunt, ecce undique mihi dicunt ut amem te, nec cessant dicere omnibus ut sint inexcusabiles.* Et Marcianus Anachoreta apud Theodoret. in Historia SS. PP. c. 3. visitantibus eum Episcopis verbumque ædificationis postulantibus ingemiscens: « Deus, ait, universorum quotidie loquitur per creaturas, et per divinas Scripturas disserit, et monet ea quæ oportet, et inducit ea quæ sunt utilia, terretque minis, et adhortatur promissis; et ex his nullam capimus utilitatem. Quomodo ergo loquens profuerit Marcianus, qui tantam utilitatem amittit cum aliis, et commodum non vult ex eis capere? »

Secundo, sapientia, puta Deus, legem dedit Mosi et Hebræis in vertice montis Sina, Exodi 19. et 20. Sic et Christus in monte promulgavit legem novam, altissimeque perfectionis dogmata, ac præsertim octo beatitudines ibidem edidit, Matth. 5. 1. et seq. ut ostenderet fidelem in montem, id est ad excelsa, vocari, ac Christianos celsiorem terris debere agere vitam, puta cælestem et divinam.

Tertio, sapientia prædicavit assidue in templo, quod erat in monte Sion, per Sacerdotes et Scribas. Ibidem Christus et Apostoli promulgarunt et prædicarunt legem Evangelicam, iuxta illud Isaiæ 2. vers. 3. *De Sion exibit lex et verbum Domini de Ierusalem.* Et illud Psal. 2. v. 6. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum eius.* Iidem in viis et triviis, in portis et tribunalibus, publice et intrepide coram regibus et magistratibus, nihil veriti eorum minas, mortes et cruces, prædicabant fidem et sapientiam veri Dei incarnati.

Quarto, Prophetæ, qui legem Dei prædicabant, degebant in montibus, uti Elias et Eliseus cum filiis Prophetarum agebant in monte Carmelo. Unde Carmelitarum origo. Sic et in novo testamento viri sanctitate eximii in montibus, rupibus et columnis degentes, docuerunt mortales veram sapientiam esse terrena despicere, amare cælestia. Talis fuit S. Antonius, Macarius, Hilarion. Talis Simeon Stilites, qui in columna 36. cubitos alta stetit usque ad extremam senectam. Cuius hæc quotidie erat concio, teste Theodoreto in Histor. SS. Patrum, c. 26. « Iubet, inquit, in cælum suspicere, et evolare, et a terra discedere, et regnum, quod expectatur, visione apprehendere, et gehennæ minas timere, et terrena contemnere, et futura expectare. »

Quinto, quia in Ecclesiis ex locis editis, puta e pulpitis, prædicatores prædicant Dei verbum et sapientiam, ut procul a toto populo audiri possint; sicut præcones e loco edito in foro contenta voce, ut ab omnibus audiantur, solent promulgare leges et scita principis ac magistratus. Hoc est quod dixit c. 1. 21. *In capite turbarum clamitat.*

Symbolice, per verticem accipies lumen et dictamen rationis, quod in capite quasi in arce et vertice posuit Deus, ut toti corpori viam virtutis ostendat, et iter felicitatis præluceat. Unde noster Salazar sic explicat, q. d. *In summis excelsisque verticibus supra viam*, id est ad eum modum, quo evenire solet viatoribus itineris insolentibus, uti a pastore vel alio quolibet, quem eminus e montis vertice in viam spectantem aspexerint, statim exquirant, rectane in destinatum locum pergant, an deerrent et in avia ferantur: sic et de illis, qui viam honestatis aggressi sunt, decernere debemus. Semper enim illis præsto est in arce mentis, quasi e vertice montis in viam prospectans ipsa sapientia, id est honestatis cognitio sufficiens, a qua de rectitudine atque erroribus illius viæ optime edoceantur. Huius sententiæ auctor mihi fuit Hebræus Philo in libro de Plantatione Noe, ubi sic habet: *Ei sane, qui viam carpit vitiorum, semper adest vel tenuis aliqua cogitatio boni in mente, veluti ex scopulo in viam prospectans pastor, quæ illum a via mala revocat, et ad virtutis iter adhortatur.*

Hic sensus appositus est, ac nonnullis litteralis, mihi potius symbolicus videtur, si cum præcedentibus iam recensitis, quos litterales esse liquet, comparetur.

Mystice, per vertices Ecclesiæ et sapientiæ accipias Apostolos et viros Apostolicos, qui quasi homines cælestes et a Deo cælitus missi, eius sapientiam et sanctissima ius-

sa deprædicant. Unde S. August. in Psal. 96. « Annuntiaverunt cœli iustitiam eius, et viderunt omnes populi gloriam eius. Qui cœli, inquit, annuntiaverunt? Cœli enarrant gloriam Dei. Qui sunt cœli? qui facti sunt sedes ipsius. Quomodo enim in cœlis sedet Deus; sic sedet in Apostolis, sic sedet in prædicatoribus Evangelii. Et tu, si vis, cœlum eris. Si vis esse cœlum, purga de corde tuo terram. Si terrenas concupiscentias non habueris, et non frustra responderis sursum te habere cor, cœlum eris. Si resurrexistis cum Christo, fidelibus Apostolus loquitur, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, et non quæ super terram. Cœpisti sapere quæ sursum sunt, et non quæ super terram, et sub terra sunt, nonne factus es cœlum? Carnem portas, et corde iam tecum est, cœlum es. Conversatio enim tua in cœlis erit. »

Mystice rursum Ecclesia hæc proprie adaptat B. Virgini: unde hoc caput legit in lectionibus festi B. Virginis ad Nives die quinta Augusti. Idque tum quia B. Virgo fuit estque idea et exemplar sapientiæ, id est virtutis et sanctitatis, tum quia ipsa est mater æternæ Sapientiæ in ipsa incarnatæ, tum ob alia quæ recensui Ecclesiast. 24. initio capitis, tum denique quia Virgo Deipara illo ad Nives festo Romæ se suamque sapientiam ostendit et prædicavit in monte Esquilino, dum illum in summis æstatis caloribus nivibus cooperuit, locumque templo in eo ædificando Liberio Pontifici et Ioanni Patricio per visum apparens, designavit, in quo tum Deus, Christus et ipsa colerentur, tum martyres, qui in eo monte plurimi martyrii lauream consecuti sunt, honorarentur. Ideo enim montem eum sibi præ cæteris delegit, eiusque quasi hæres a Ioanne Patricio institui voluit, ut inter Martyres quasi Martyrum regina in martyrio, id est in templo habitaret. Olim enim non nisi super sepulcra Martyrum altaria et templa ædificabantur, quæ inde vocabantur martyria, uti ostendi Apocal. 6. 9. Quare Martyrum illorum sanguis et corpora partim in eadem B. Virginis basilica, partim in vicinis S. Praxedis, S. Pudentianæ, et S. Bibianæ ad Ursum Pileatum templis sepulta, a fidelibus religiose visuntur et coluntur. Igitur B. Virgo ex hoc monte et templo per se, perque concionatores prædicat, omnesque ad se vocat, commendans eis niveam suam puritatem, humilitatem, charitatem, Dei timorem et cultum, quæ vera est sapientia. Unde in hoc templo S. Greg. hom. octav. habuit ad populum in Natali Christi, et 21. in Paschate, et 22. infra octavam eiusdem, quæ non nisi cælestem et virginalem sapientiam spirant. Olim Mæcenas, amicus Augusti Cæsaris, in Esquiliis habuerat hortos amœnissimos: Nero deinde ibidem palatium exstruxit, quod ipse ab auri incastratura aureum indigitavit, atque ex eo ludibunde et exultans spectavit suum illud Romæ incendium. Verum cessere hi Esquiliarum montes Virgini Deiparæ, quæ est *hortus conclusus, fons signatus*, atque unica Mæcenas nostra, eaque beneficentissima, quæ pariter est domus aurea et nivea, restinguens Neronianos libidinis et crudelitatis ignes. In Esquiliis pariter fuit nemus et templum Lucinæ, sive Dianæ, quæ a Gentilibus colebatur quasi dea pudicitiæ, ac viis præesse credebatur. Unde eius simulacrum in biviis et triviis collocabant, ut iter agentibus viam demonstraret. Sed falsam Dianam exclusit Deipara vera virginitatis antistes, veraque stella maris, ac fida viæ dux in cælum tendentibus. Ita Andreas Fulvius, insignis antiquitatum Roman. investigator, l. 2. c. 6. cum dixisset in hoc monte fuisse lucum Dianæ, subdit: *Eodem loco Eccl. sanctæ Mariæ Maioris ad præsepe viget, quæ felicioribus quam Lucina auspiciis nostris temporibus lucem et vitam largitur iis qui nascuntur.* Hæc ergo basilica est omnium non solum quæ in Urbe, sed quæ in orbe universo sunt B. Virginis augustissima et sanctissima, in qua ipsa in Esquiliis quasi in excubiis, pro fidelibus Urbis et orbis excubat, eosque docet, illuminat, protegit, opitulatur, ditat opibus tam spiritalibus quam corporalibus; quare illi optime adaptes sequentia Salomonis elogia, ac præsertim illud v. 15. *Per me reges regnant, et legum conditores iusta decernunt, etc. Ego diligentes me diligo, et qui mane vigilant ad me, invenient me. Mecum sunt divitiæ et gloria, opes superbæ, et iustitia, etc.* Uti ex exemplis, quæ mox subiiciam, patebit. In hac basilica conditum est præsepe Domini, cunæ fœnum et panni, quibus involutum fuit Verbum infans, quæ S. Hier. S. Paulam et nobilitatem Romanam olim traxerunt in Bethlehem. Unde ipse epist. 17. ad Marcellam: *Illud præsepe*, inquit, *in quo infantulus vagiit, silentio magis quam infirmo sermone honorandum est.* Et mox: *Ecce in hoc parvo terræ foramine cælorum conditor natus est, hic involutus pannis, hic visus a pastoribus, hic demonstratus a stella, hic adoratus a Magis. Et hic, puto, locus est sanctior Tarpeia rupe.* Tarpeia ergo rupe, puta Capitolio sanctiores sunt Esquiliæ, quæ quasi posthuma Bethlehem Domini præsepe continent. Quocirca migrante e Bethlehem Romam præsepe Christi, eodem remigravit et S. Hieron. illius enim reliquiæ in basilica Virginis iuxta præsepe Domini conditæ sunt, ut apud quod vivens deliciatus est, etiam mortuus in pace conquiescat. In eadem basilica visuntur reliquiæ S. Matthiæ aliorumque Apostolorum, Martyrum et Confessorum multorum, qui omnes muta voce adeuntibus et orantibus inhalant et inclamant veram sapientiam: ut scilicet ipsorum heroicos virtutum actus et agones æmulemur. Sic præsepe Christi omnibus inclamat Christi amorem, humilitatem, paupertatem, mundique contemptum.

B. Virginis in Esquiliis elogium.

Vis plura, eaque admiranda? accipe. In hac Virginis basilica, uti narrant Carolus Sigonius lib. 1. de regno Italiæ, noster Canisius lib. 5. Marialis cap. 22. Pompeius Ugonius lib. 1. de Stationibus Roman. statione 8. et alii, grassante atroci illa peste, quæ Romam afflixit et Pelagium Pontificem sustulit, S. Greg. Magnus tempore Paschali supplicationem totius populi instituit, indeque cum litaniis processit versus basilicam S. Petri ad placandam Dei iram, in qua solemni pompa circumferebatur imago B. Virginis depicta a S. Luca: ac ubicumque imago hæc 1.
procedebat, illico pestilenti cæli gravitate et caligine dispulsa, succedebat optata auræ claritas et salubritas. Quin et iuxta eam audita fuit melodia Angelorum concinentium: *Regina cæli, lætare, alleluia. Quia quem meruisti portare, alleluia; resurrexit sicut dixit, alleluia.* Quibus succinuit S. Gregor. *Ora pro nobis Deum, alleluia.* Atque exinde hunc hymnum usurpavit Ecclesia, quasi Paschalis lætitiæ argumentum, ad congratulandum Beatæ Virgini gloriosam Filii resurrectionem. Porro Ordo Romanus, et ex eo Baron. tom. 8. anno Christi 590. tradunt imaginem B. V. delatam fuisse ab ipso S. Gregor. dumque ille cum eadem pervenisset ad molem Hadriani Tiberi adiacentem, in signum reconciliati Numinis visum fuisse angelum, qui nudatum gladium in vaginam reponeret, eoque symbolo luem cessasse significare voluisse; sicut prius eadem per sagittas cœlitus lapsas fuerat præmonstrata, uti refert S. Greg. l. 4. Dial. c. 36. Atque ob hanc angeli apparitionem, moles Hadriani deinde semper castellum S. Angeli nuncupata fuit.

Miracula B. Virginis Maioris.

Porro maiora beneficia B. Virginem in hac ecclesia quam in aliis, se colentibus et invocantibus, impertiri experientia constat.

2 Memorabile est quod scribit B. Petrus Venerabilis Abbas Cluniacensis, S. Bernard. coævus, l. 2. Mirac. cap. 30. nimirum Romanos solere in vigilia Assumptionis B. Virginis offerre eidem ingentes cereos, eosque sub vesperam accendere in hac eius basilica, qui cum totam noctem usque ad ipsius festi diei horam sextam vel nonam arserint, reperiuntur eiusdem esse ponderis, quod habuerunt antequam accenderentur. Idque miraculum continue per centum annos durasse, et etiamnum durare ipse testatur. Id facit incorrupta et æterna virginitas Deiparæ, cuius symbolum est cereus albus et ardens, qui ab ape virgine conficitur.

3. In hac basilica Missam celebrans S. Martinus I. Pont. per B. Virginem miraculose a morte servatus est. Cum enim Olympius Exarchus spatharium submisisset, qui

eum gladio transfoderet; spatharius ad altare accedens A a B. Virgine excæcatus fuit, ut refert Platina, Baronius et alii in Vita S. Martini.

4. In eadem ipso Assumptionis B. Virginis festo, publicas litanias peragens cum clero et populo Leo IV. Pontif. anno Domini 847. urbem a pestifero serpente eum necando liberavit, uti referunt Anastasius Bibliothecarius, Baronius et alii.

5. Illustre est quod scribit Ioannes Nauclerus vol. 2. generat. 34 de S. Henrico I. imperatore qui cum S. Cunegunde coniuge perpetuam servavit virginitatem: « Fertur, ait, de Henrico hoc, quod semper primam noctem ingrediens Urbem, solitus fuerit orando pernoctare in ecclesia S. Mariæ Maioris; contigit autem semel, quod, dum solitarius oraret, visus sit sibi Christus Pontificalibus indutus procedere Missam celebraturus, quem sequebatur S. Laurentius, et loco Subdiaconi Vincentius; post hos Virgo Dei genitrix cum multitudine Virginum et Angelorum; dehinc Ioannes Baptista cum Patriarchis et Prophetis; post hos Petrus et Ioannes cum cæteris Apostolis et Evangelistis, S. Stephanus cum Martyribus, S. Martinus cum Confessoribus, Angeli inceperunt introitum: *Suscepimus, Deus, misericordiam;* et dum cantaretur: *Dextera tua plena est iustitia*, omnes Christum et Beatam Virginem imitantes, extenderunt digitos in Henricum. Post Evangelium indicibili iubilo angelus librum deosculatum a Christo præsentavit B. Mariæ; et post eam omnibus per ordinem deosculandum, demum annuit B. Virgo angelo, ut porrigeret librum etiam Henrico ad osculandum, dicens: Præbe ei pacis osculum, cuius mihi virginitas placet. Et cum, præ nimio gaudio raptus, nesciret ad plenum intendere, angelus ipsum in nervo tangens, dicit: Hoc tibi erit signum dilectionis Dei propter tuam castitatem et iustitiam; et exinde usque ad mortem claudicabat: ex quo eventu vocatus est Henricus Claudus. »

Igitur B. Virgo, deligens sibi domum in vertice Esquiliarum inde clamitat, omnesque ad se advocat, ut ab ea sapientiam discant, eiusque beneficiis et gratiis potiantur.

Vers. 4. et 5. O VIRI, AD VOS CLAMITO, ET VOX MEA AD FILIOS HOMINUM. INTELLIGITE, PARVULI (id est, ut Septuag. *simplices*; Tigur. *incauti*) ASTUTIAM, ET INSIPIENTES ANIMADVERTITE.) Hebr. *insipientes corde, intelligite*; Septuag. *cor apponite*; Syrus, *stulti prudentes sint in cordibus suis*. Pro *astutiam*, Tigur. vertit, *solertiam*; Vatabl. *scientiam*. *Astutia* ergo hic est cautio, prudentia et providentia, uti dixi c. 1. v. 4.

Caietan. per *viros* homines virilis sexus, per *filios hominum* fœmines notari autumat, q. d. Omnes tam viros quam fœminas appello, et ad sapientiam *advoco*. Melius noster Salazar per *viros* accipit proceres et magnates, per *filios hominum* plebeios, qui cum nomine familiæ non commendentur, *filii Adam* in universum appellantur. Unde Aben Ezra: Compellat, inquit, *viros*, id est divites, et *filios hominum*, id est pauperes. Simplicissime cum Iansenio accipias eosdem; iidem enim sunt viri, qui *et filii hominum*, præsertim quia viros hos mox vocat parvulos; et quia solet Salomon, æque ac David, in suis hisce gno- D mis et quasi rhythmis posteriori hemistichio explicare prius. Unde Septuag. vertunt: *Vos, o homines, advoco, et profero vocem meam filiis hominum*. Sub viris et fœminas more communi intellige. Sensus ergo est q. d. O viri, o, inquam, filii hominum, id est, o homines universi, ad vos voce contenta ex corde ardenti clamito; clamosa enim vox procedit ex ardenti cordis desiderio; illam ergo audite, eique obedite: Quicumque inter vos parvuli sunt, non ætate, sed sensu et prudentia, quales per naturæ lapsæ infirmitatem, perque nativitatem omnes sunt, plerique etiam per inexperientiam et concupiscentiam, cuius instinctum sequuntur, tales evadunt; quicumque, inquam, parvuli sensu estis, intelligite et discite astutiam, id est, prudentiam et cautionem, ut caute et prudenter vitam instituatis. *Et insipientes animadvertite*, Hebr. *apponite cor* præceptis hisce monitisque meis; sic enim fiet, ut nihil per imprudentiam vel inconsiderationem peccetis.

Mystice Beda notat, sapientiam, id est virtutem, poscere viros, non fœminas, puta non effœminatos, sed viriles animos; quia a viro dicta est virtus, quasi virilitas; hæc enim requiritur ad resistendum concupiscentiis fœmineis, atque ad terrores et difficultates quaslibet fortiter superandum.

AUDITE, QUONIAM DE REBUS MAGNIS LOCUTURA SUM; Vers. 6. ET APERIENTUR LABIA MEA, UT RECTA PRÆDICENT.) Syrus: *Aperit os meum rectitudo*. Pro *magnis* Hebr. est נגידים *neghidim*, quod Septuag. vertunt, *præclaris*; Syrus, *principalibus*; Vatab. *nobilibus et eximiis*; Chald. *principe dignis*; Symmach. *ducalibus*, quæ scilicet principes et duces decent et ornant, quæque Deo summo omnium principe et duce digna et decora sunt. Unde R. Salomon: *Locutura sum verba principum et gravissima*.

Attentionem sibi conciliat sapientia promittendo quod dictura sit res magnas et rectas. Magnas, tum quia agit de virtutibus, quibus ad æternam salutem, quæ in Dei possessione consistit, tendendum est, ac gehennæ tormen- B ta vitanda sunt. Verum enim est illud: *Nullum bonum, nisi æternum; nullum malum, nisi æternum*, tum quia non solum Ethicam, sed et OEconomicam ac Politicam, qua magnæ resp. et regna administranda sunt, docebit; qua de causa Aristot. triplicem hanc suam Ethicam, Magna moralia inscripsit. Unde Aben Ezra vertit: *Locutura sum ac si essem princeps et dux*. Rectas, quia tradet disciplinam corrigendi mores pravos, eosque rectos et honestos efficiendi. Hæc et sequentia clara et perspicua sunt, nec magno commentario indigent. Antistropha Salomonis est Christi, veri Salomonis et Sapientiæ incarnatæ vox: *Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi*, Matth. 13. v. 35 Christus enim annuntiavit, imo fuit: *magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria*, 1. Timoth. 3. ult. Quocirca Christus ab Isaia, c. 9. 6. iuxta Septuag. vocatur *magni consilii Angelus*, id est nuntius et legatus.

C Mystice B. Virgo magna prædicavit, cum concepto Dei verbo cecinit: *Magnificat anima mea Dominum; et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia fecit mihi magna, qui potens est*, etc. Lucæ c. 1.

VERITATEM MEDITABITUR GUTTUR MEUM, ET LABIA Vers. 7. MEA DETESTABUNTUR IMPIUM.) *Meditabitur*, id est, meditata loquetur; hoc enim significat Hebr. יהגה *ieghe* iuxta illud: *Os iusti meditabitur* (id est meditatam eloquetur) *sapientiam*. Unde explicans subdit: *Et lingua eius loquetur iudicium*, Psalm. 36. 30. Est metonymia; ponitur enim causa pro effectu, antecedens pro consequente, puta, meditatio pro locutione, quæ ex meditatione manat.

Sensus est, q. d. Auscultate me attentissime: nam veritatem loquar, non speculativam et otiosam, sed practicam, quæ vos faciet beatos; loquar, inquam, illam, non extemporanee, quasi promens quidquid in buccam venit, sed diu meditatam, quam multo tempore, studio et meditatione, mente versavi, discussi, probavi, veramque et salutiferam per omnia iudicavi. Opponit se sapientia et anteponit philosophis, qui vera quædam docuerunt, sed veris falsa miscuerunt.

ET LABIA MEA DETESTABUNTUR IMPIUM.) Id est impietatem, ut habent Hebr. et Chald. *Impium* ergo hic est generis non masculini, sed neutri, significans id quod impium est sivè impietatem, q. d. Loquar vera, id est honesta, pia, sancta, ideoque redarguam labia falsa et *mendacia*, ut vertunt Septuag. et Syrus, puta inhonesta, impia, scelerata. Veritas enim practica est ipsa honestas, pietas, sanctitas, ideoque falsitas practica illi opposita est inhonestas, impietas, pravitas. Consequenter tamen sapientia detestatur quoque hominem impium, quatenus impius est; quia non naturam, sed impietatem eius detestatur; unde sæpe hoc libro redarguit insipientes et impios. Alter noster Salazar, q. d. *Labia mea detestabuntur impium*, id est, *impius detestabitur labia mea*, ut sit hypallage. Im-

pius enim odit veritatem iuxta illud: *Veritas odium parit*, quia veritas moribus impiorum adversatur, eosque culpat et reprehendit, de quo vide S. August. lib. 10. Confess. cap. 23.

Vers. 8. IUSTI SUNT OMNES SERMONES MEI, NON EST IN EIS PRAVUM QUID, NEQUE PERVERSUM) Hebr. *In iustitia* (Septuag. *cum iustitia*) *sunt omnia verba oris mei, nihil in eis implicatum et tortuosum.*

Probat sapientia se loqui veritatem, quia loquitur iustitiam: veritas enim practica non est aliud quam iustitia, et rectitudo actionum vitæ et morum.

Vers. 9. RECTI SUNT INTELLIGENTIBUS, ET ÆQUI INVENIENTIBUS SCIENTIAM.) q. d. Sermones mei *recti*, id est iusti et æqui in se sunt, talesque videntur iis qui vere sunt intelligentes, quique studio et usu inveniunt et acquirunt scientiam agibilium, hoc est, prudentiam. Vatablus vertit: *Rectos reddunt eos qui inveniunt scientiam*. Potest secundo rectitudo hic accipi pro candore et sinceritate, ut opponatur simulationi et hypocrisi, quæ verbis obliquis, implicatis, circumtortis suam nequitiam velat et obtegit, q. d. Loquar candide, sincere, aperte, sine fuco, quia nihil in me est pravum et perversum, id est simulatum, fucatum et fictum; tertio, Hebr. נְכֹחִים *nechochim* non tantum rectos, sed et ante oculos positos, claros et perspicuos significat. Unde Vatabl. vertit: *Obvii sunt intelligenti*; Septuag. *Præsentes sunt intelligentibus*; Chald. *Manifesti sunt viro intelligenti et comperti ei qui expetit scientiam*; Syrus: *Manifesti sunt ei qui hæc scire desiderat*, q. d. Sermones mei plani, faciles et evidentes sunt iis qui rationem et prudentiam, non vero erroneum concupiscentiæ iudicium sequuntur. Unde auctor Catenæ Græcor. duas ultimas expositiones iungens sic explicat, q. d. *Doctrina mea nihil continet sophisticum, nihil perplexum, nihil tortuosum; omnia quæ tradit sunt recta et plana: omnia sana et manifesta: nihil illa continet fucatum, nihil subdolum, nihil germana sinceritate destitutum.*

Solent oratores, in exordio orationis, conciliare sibi auditorum attentionem, docilitatem et benevolentiam, sive eos facere attentos, dociles et benevolos. Attentos, promittendo se dicturos de rebus magnis, raris, utilissimis, imo necessariis. Dociles, promittendo se dicturos clare, breviter et methodice, ut ab omnibus facile capi et intelligi possint. Benevolos, promittendo se dicturos pulchra, grata, iucunda. Ita Salomon hic sive sapientia, attentionem sibi conciliavit vers. 6. pollicendo se de rebus magnis locuturum. Docilitatem hic conciliat, pollicendo se clare et perspicue dicturum et docturum. Benevolentiam conciliat vers. 11. dicens: *Melior est enim sapientia cunctis pretiosissimis*. Et v. 18. *Mecum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ, et iustitia*, etc.

Vers. 10. ACCIPITE DISCIPLINAM (Hebr. מוּסָר *musar*, id est eruditionem et correptionem) MEAM, ET NON PECUNIAM: DOCTRINAM MAGIS QUAM AURUM (codices antiqui habent: *quam thesaurum*) ELIGITE) Hebr. *et scientiam præ auro electo*; Sept. *et scientiam super aurum probatum*; Chald. *conflatum*; Syrus, *purissimum*. Sensus est. q. d. Capessite mea hæc sacræ Ethices dogmata, eaque præferte omni pecuniæ. Non ergo vetat omnino studium pecuniæ congregandæ; hoc enim habent reges, mercatores Christiani et patresfamilias, quorum est thesaurizare filiis, ut ait Apostol. 2. Corinth. cap. 12. 14. sed confert tantum et præfert disciplinam pecuniæ. Unde comparationem hanc explicans subdit: *Doctrinam magis quam aurum eligite*, q. d. Studete magis colligendæ sapientiæ et virtuti, quam nummis et auro; virtus enim omne aurum superat. Hebræi enim, dum duas res inter se comparant, maiorem asserunt, minorem negant; quæ negatio comparative accipienda est, ut significet minorem rem postponendam maiori; ut cum Dominus ait, Osee 6. 6. *Misericordiam volui, et non sacrificium*; negatio hæc non significat Deum nolle vel odisse sacrificium, cum ipse illud sanxerit in Levitico; sed tantum notat Deum malle et pluris facere misericordiam, quam sacrificium. Negatio ergo hæc non negationem, sed comparationem et postpositionem significat. Cum ergo maior pars hominum inhiet divitiis, eisque primum, imo fere totum studium impendat, dicatque illud: *O cives, cives, quærenda pecunia primum est, virtus post nummos*; Sapiens et sapientia præposterum hoc hominum iudicium corrigit, dicitque: *Quærite primum regnum Dei, et iustitiam eius, et hæc omnia adiicientur vobis*, Matth. capite 6. vers. 33.

Secundo, aliqui negationem hic proprie accipiunt, quasi sapientia hic dehortetur a studio opum, et adhortetur ad studium virtutum, q. d. Nolite studere congerendis opibus, sed virtutibus; qui enim student opibus, facile propter illas festa, iustitiam, aliasque Dei leges violant. Hic sensus est verus, sed prior magis ex phrasi et mente Script. Unde sequitur: *Melior est enim sapientia cunctis opibus.*

Tertio, noster Pineda lib. 4. de Rebus Salomon. c. 18. acute notat *aurum* hoc loco Hebr. vocari חָרוּץ *charuts*, id est præcisum vel separatum, id est purgatissimum, quod Latini vocant *obryzum*, quasi ad obrussam examinatum et a scoria expurgatum; ut sensus sit q. d. Sicut aurum ex etymo sui nominis eligitur, secernitur et separatur ab omni alia inutili et viliori materia; sic multo maiori iure vos, o veritatis amatores, veram et salutarem sapientiam eligite, eamque secernite a doctrinis falsis et peregrinis, atque ab erroribus quos suggerit mundus, caro et diabolus.

MELIOR EST ENIM SAPIENTIA CUNCTIS PRETIOSISSIMIS Vers. 11. (Hebr. מִפְּנִינִים *mippeninim*, id est *præ margaritis*; Symmach. *intimis*; R. Salomon, *præ gemmis et lapidibus pretiosis*) ET OMNE DESIDERABILE EI NON POTEST COMPARARI.) Quia ipsa est ordinis cælestis et divini; ergo omne terræ etiam totius pretium longe superat. Unde Sept. *Omne autem pretiosum non est illa dignum*; perinde ac non est dignum, imo indignum, lutum comparari cum auro; Syrus: *Præstantior enim est sapientia auro purissimo, et melior gemmis, et nihil est illi æquale* Dicit ergo sapientia et virtus: Ego sum pretium, et quidem eximium, quo homines mortales ad immortalitatem perveniunt. Ego gemma pura et splendida, qua animæ sanctæ exornantur. Ego thesaurus, cuius possessione omnes Angeli et Sancti ditescunt. Ego altitudo, ex qua tum cælestia, tum terrestria conspiciunt: et quale unumquodque sit manifeste cognoscunt. Ego claritas e sole iustitiæ ad mortales delapsa, civitas Regis magni, et imago pulcherrima regni cælorum. Per me homines, antea inimici, se in Dei amicitiam ac familiaritatem insinuant; et animæ sanctæ ad filiarum et sponsarum Dei dignitatem ascendunt: et felicitatem omnem huic mortali vitæ cognatam acquirunt. Ego inter universa Dei opera evidenter emineo, cuius possessionem solis carissimis scio esse concessam, qua templum Dei fiant, et omnis fœditatis impuritatem abiiciant. Mecum sunt divitiæ et gloria, puræ deliciæ et iustitia.

EGO SAPIENTIA HABITO IN CONSILIO, ET ERUDITIS INTERSUM COGITATIONIBUS) Vers. 12. *Eruditis*, id est sapientibus et prudentibus, puta, honestis, piis, sanctis. Nam, ut initio dixi, sapientia, id est honestas et virtus, hoc libro nunc vocatur doctrina, nunc intellectus, nunc eruditio, nunc scientia, nunc disciplina, etc.

Commendavit hucusque se sapientia, suique desiderium auditoribus excitavit, nunc desiderantibus locum domumque suam ostendit, ut ad eam tendant, ibique eius compotes fiant. Ait ergo: *Ego sapientia habito in consilio*; hebr. עָרְמָה *orma*, id est *in astutia* vel *cum astutia*, vel *astutiam*, ut vertit Symmachus omnibus enim his modis verti potest. Per *astutiam* accipe cautionem, solertiam, consilium, circumspectionem, providentiam, uti dixi cap. 1. 4. Unde Septuaginta vertunt: *Ego sapientia habitavi consilium*; Pagn. *Ego habitavi cum astutia*; Tigurina: *Ego cohabito solertiæ*, q. d Numquam me deserit solertia, inquit Vatabl. et Aben Ezra: Sapientia, inquit, opus habet solertia, sine qua illa consistere nequit. Aut q. d. Ego sapientia calleo perspectamque habeo calliditatem, ac si in illius meditullio stationem haberem: ipsa etiam de-

scendo ad extremum cognitionis omnis solertis cogitationis. Sensus ergo est, q. d. Quicumque me concupiscitis, et quæritis locum habitationis meæ, adite domum prudentiæ, sive solertiæ, et consilii: ibi me docentem audietis: ibi enim est thronus meus: ibi sum præsens: imo sedeo regina et præses, ut omnia consulte, solerter, circumspecte et sapienter dirigam et moderer. Unde hoc suum officium explicans, subdit: *Et eruditis intersum cogitationib*[illegible] Intersum, quasi præses, id est, præsum. Sic Seneca [illegible] *Cum præesse nobis Deum, et interesse probaremus*, q. [illegible]. Ego sum quæ omnes sapientes, honestas et sanctas cogitationes, sermones et actiones dirigo: imo suggero, suadeo et impero. Hebr. est, *Ego scientiam cogitationum invenio*, id est, ut Vatabl. Ego sola invenio bonas et sanctas cogitationes. Ego enim sum omnis consilii, omnis honestatis, omnis virtutis præses, imo doctrix et dictatrix. Unde Septuag. *Scientiam et cogitationem ego invocavi*, id est evocavi, e mente mea elicui et produxi; et Syrus: *Ego creavi astutiam et cognitionem, et consilium ego acquiro.* Chald. *invenio*; R. Salomon, *Ego habito iuxta solertiam.* Cum enim, inquit, legis cognitione quis præditus fuerit, erga res omnes solertia et acumine imbuitur. Habitat ergo sapientia in consilio, quia habitat in corde sapientis et iusti, ubi sana et recta consilia excogitantur, ut ea excitet atque promoveat.

Porro auctor. Catenæ Græc. *Per consilium sanum*, ait, *voluntatis circa piacula electionem hoc loco insinuat; per cogitationem autem et cognitionem, accuratam circa cætera considerationem.* Et mox: *Siquidem hic, nempe in cælestium rerum meditatione, quasi in propria sede dego; ibique nimirum in rerum externarum consideratione, quasi in tabernaculis habito.* Antistropha Salomonis est Christi, qui est Sapientia incarnata, sententia: *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo*, ut tractent Christiana, honesta, eaque quæ Christi sunt, *ibi sum in medio eorum*, Matth. 18. 20. Et illa: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*, Ioan. 14. 23.

Antiqui Codices legunt: *Ego habito in concilio*, quod eodem redit; in concilio enim sapientum senatorum agitur vigetque consilium. Unde Cicero agens de senatu et senatusconsulto lib. 3. de Legibus: *Senatori*, ait, *tria iussa sunt: ut adsit, nam gravitatem res habet, cum frequens ordo est; ut loco dicat, id est rogatus; ut modo, ne sit infinitus.* R. Levi videtur hæc referre ad scholas et academias: sic enim explicat: *Ego sapientia ea loca inhabito in quibus reperitur solertia, studiorumque rationes, ordines nimirum, qui a logica præscribuntur.* Aptius referas ad Synodos, ad collationes Patrum, etc.

Mystice, hæc apte congruunt B. Virgini. Primo, quia ipsa præest in Conciliis et piis congregationibus ipsius nomine et honore erectis: ex quibus admirabilis in totam Ecclesiam redundat fructus, adeoque experientia docet, per hosce cœtus multis in locis fidem orthodoxam restitutam, pietatem avitam revocatam, accensum bonorum omnium studium et zelum. Id liquet ex sodalitate Rosarii, quam iussu B. Virginis S. Dominicus Ordinis Prædicatorum fundator instituit, per quam ipse mira in omni hominum genere ad Dei gloriam effecit, et etiamnum per sui Ordinis alumnos efficere pergit. Romæ in basilica S. Mariæ Maioris præclarissima sodalitas, vulgo dicta *Confalonis*, est erecta, quæ ad S. Bonaventuram suam refert institutionem, cuius industria urbe quorumdam studio divexata, suo splendori est restituta tempore Clementis VI. anno Iubilæi 1350. Plura de Sodalitatum B. Virginis erectione, usu, fructu, numero, splendore, vide apud nostrum P. Antonium Spinellum in Mariali c. 40.

Secundo, B. Virgo præest sanctis cogitationibus et consiliis de vita emendanda, de capessendo sancto vitæ statu, de amplectendis consiliis Evangelicis, de ineunda perfectionis via, de consectandis heroicis virtutum actibus.

Oculatus huius rei sum testis. Cum enim ante viginti annos agerem Confessarium in æde Beatæ Virginis Asperi collis iuxta Lovanium, ac confessiones peregrinorum eo quotidie turmatim per centenos, imo millenos confluentium exciperem, multi sua virtutis consilia et vota per B. Virginem transigenda mecum communicarunt. Hic enim dictitabat se hanc peregrinationem suscepisse, ut B. Virginem consuleret de statu vitæ capessendo. Ille, ut virginitatem ei offerret et dicaret. Iste ut Religionem ingrederetur. Alius, ut remedium scrupulorum, aliarumque tentationum a Beata Virgine posceret. Alius, ut e salebris amorum et peccatorum emergeret. Alius, ut opus aliquod heroicum conficeret. Alius, ut lites rixasque ope ductuque B. Virginis componeret, etc. se eam religiose adire, suaque ei vota offerre affirmabant. In Aspero colle ergo quasi e summo vertice, uti dixi v. 2. clamat Deipara, omnesque ad se advocat ut sana omnis honestatis consilia doceat et suggerat. Vide nostrum Hieron. Platum lib. 4. de Bono status Religiosi c. 24. ubi ostendit B. Virginem primam omnium vitam Religiosam in paupertate, castitate et obedientia egisse, eiusque exemplar posteris dedisse, atque ideo illam tum omnes Ordines tum Religiosos singulos, peculiari cura et amore complecti, imo ipsam omnes Ordines excitasse: idque nominatim de Carthusiensi, Carmelitano, Dominicano, Franciscano, Olivetano, Hieronymiano, ac Societate Iesu ex ipsorum chronicis demonstrat.

Tertio, B. Virgo præest eruditis et eruditioni cuilibet. S. Gregorius Thaumaturgus Neocæsar. Episcopus, qui S. Macrinam, et per eam S. Basilium, in fide et pietate instruxit, iussu B. Virginis edoctus fuit a S. Ioanne Apostolo, qui per visum apparens tradidit ei symbolum, cuius ope ipse cum populo ab omni Arii aliorumque hæreticorum errore permansit intactus, uti refert S. Gregorius Nyssenus in eius Vita. Ipsa S. Cyrillum contra Nestorium docentem B. Virginem esse Christiparam, non Deiparam, non tantum erudivit, sed et armavit, effecitque ut Nestorii blasphema lingua computresceret, ipseque misere infelicem animam exhalaret. Ipsa S. Ioannem Damascenum contra Copronymum, Leonem Isaurum cæterosque iconoclastas ad eos debellandos instruxit. Ipsa S. Dominicum contra Albigenses instituit, effecitque ut hæresin per se et suos aboleret. Denique celebre est illud Ecclesiæ in Officio Deiparæ elogium: *Gaude, Maria virgo, cunctas hæreses sola interemisti in universo mundo.* Taceo Rupertum Abbatem Tuitiensem, Albertum Magnum, Hermannum Contractum Comitem, pluresque alios, qui cum rudi essent ingenio, ope Virginis acumen mentis, quin et Philosophiæ, S. Script. Theologiæ, aliarumque scientiarum peritiam insignem sunt adepti. Denique S. Ambros. lib. de Institut. virg. c. 7. loquens de Deipara: *Eadem*, ait, *postea Ioanni Evangelistæ est tradita coniugium nescienti. Unde non mirum præ cæteris locutum mysteria divina, cui præsto erat aula cælestium sacramentorum.* Et Rupertus lib. 1. in Cantic. *Horum*, ait, *discernendorum utique magistram te esse oportebat, o B. Maria et magistra magistrorum, id est Apostolorum, iuxta illud: Fons hortorum, puteus aquarum viventium, quæ fluunt in perpetuum de Libano.*

Tropol. disce hic utilissimum esse erudita, id est, honesta sanctaque cogitare, legere, audire, loqui. Huic enim cogitationi, lectioni et collocutioni quasi rerum ad se pertinentium, inserit et immiscet se sapientia, puta Deus ipse, ideoque eam promovet, auget, perficit per lumina quæ intellectui immittit, et per pios impulsus quos voluntati afflat. Ita discipulis euntibus in Emmaus ac de Christi morte loquentibus Christus ipse se immiscuit, suamque resurrectionem et gloriam ostendit, Lucæ 24. Ita S. Antonius audiens legi in Ecclesia: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus;* illudque meditans mundo valedixit, Deoque totum se in vita monastica consecravit. Eadem sententia, eodem modo a sæculari conversatione ad vitæ perfectæ studium traductus est S. Franciscus. Ita vicissim S. Augustinus audiens a Potitiano vitam S. Antonii, eamque ruminans, sese ad continentiam, imo ad æmulationem S. Antonii convertit, uti ipse refert lib. 8. Confess. c. 6. et 7. Ita S. Simeon

Quam utile pia volvere.

Exempla

Stilites cogitans illud quod in Missa legi audiebat: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*; non tantum paupertatem Evangelicam amplexus est, sed et columnam quasi ad cælum conscensurus ascendit. Ita S. Ioannes Columbinus legens trutinansque vitam S. Mariæ Ægyptiacæ, non tantum vitæ perfectæ se dedit, sed et Ordinem Iesuatorum instituit. Ita S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, a sæculo ad Deum conversus est lectitans in lecto, cum e vulnere decumberet, animoque volvens vitas et gesta heroica Sanctorum.

Vers. 13. TIMOR DOMINI ODIT MALUM: ARROGANTIAM, ET SUPERBIAM, ET VIAM PRAVAM, ET OS BILINGUE (Syrus: *perversum*) DETESTOR.) Tigur. *Timor Domini odium mali est* (Vatabl. *odisse malum est*) *fastum et arrogantiam, et os perversum ego odi*; Baynus: *Superbiam et superbum, et viam mali, et os versutiarum detestor*; Pagnin. *Et os loquens perversitates odivi.* Probat sapientia se eruditis, id est sapientibus, honestis et bonis cogitationibus, ac consequenter locutionibus et actionibus, quæ ex cogitationibus manant, interesse, imo præesse a contrario: quia scilicet timor Dei, quem ipsa habet, quemque ipsa dixit c. 1. 7. esse principium sapientiæ, odit omne malum, id est omnem ineruditionem, sive omnem insipientiam, inhonestatem, malitiam. Quocirca ego imprimis, inquit, detestor *arrogantiam et superbiam*; hæc enim est origo omnis peccati, iuxta illud: *Initium omnis peccati est superbia*, Eccl. c. 10. v. 15.

Rursum detestor omnem *viam*, id est, actionem et consuetudinem, *pravam*: item *os bilingue*, id est fraudulentum, mendax, detractorium, quod ore simulat amicitiam, cum corde tegat inimicitiam. Dixit se odisse malum: id probat per ternas mali species, quas ipsa detestatur. Ait enim se detestari *arrogantiam*, quæ est in mente; pravitatem, quæ est in via, id est actione; et dolum, qui est in ore. Huic simile est illud Eccli. cap. 1. 27. *Timor Domini expellit peccatum* etc. *Iracundia enim animositatis illius, subversio illius est.* Et c. 15. 7. *Longe enim abest a superbia et dolo*, consule quæ illis locis dixi.

Apologus Satyri. Huc facit apologus hominis et satyri apud Æsopum. Homo quidam, inquit, cum Satyro inita societate, una cum eo comedebat. Hieme vero et frigus cum foret, homo manus suas admotas ori afflabat. Rogante autem Satyro quam ob causam hoc faceret, ait: Manus meas calefacio propter frigus. Sed paulo post edulio calido allato, homo admotum ori insufflabat in ipsum. Consulente rursus quare id faceret, ait: Ferculum frigefacio. Suscepto sermone Satyrus: *Sed ego*, ait, *ex nunc renuntio tuæ amicitiæ; quia ex eodem ore et calidum emittis et frigidum.* Affabulatio. Fabula significat fugere nos amicitias oportere, quarum anceps est affectio.

Antistropha Salomoni est illa Christi sententia: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris*, Matth. 11. et illa: *Nisi efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum*, Matth. 18. 3. et illa: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur*, Luc. 14. 11.

B. Virgo odit superbos cur? Mystice, B. Virgo timore et amore Dei plena odit malum, sed præsertim arrogantiam et superbiam detestatur, eo quod ipsa sit humillima, ac humilitatem et humiles summe amet. Sciebat enim humilitatem esse virtutem, quæ proprie divinæ debita est maiestati, ut ait S. Bern. Infinita enim illa Creatoris celsitudo et maiestas infinitam iure suo poscit sub se creaturæ inclinationem et humiliationem. Sciebat Evam per superbiam displicuisse Deo, ideoque per humilitatem sibi placendum esse Deo Unde S. August. tract. super *Magnificat*: *Eva*, ait, *propter superbiam abiecta, Maria propter humilitatem electa; superbam Deus despexit, et humilem aspexit, id quod superba perdidit, humilis recepit.* Et Ven. Beda homil. in 6. feria 4. tempor. Decemb. *Decebat*, inquit, *ut, sicut per superbiam Evæ mors intravit, ita per humilitatem Mariæ panderetur introitus vitæ.* Sciebat filium suum per humilitatem summam reparaturum mundum, ideoque deitatem suam inclinaturum usque ad carnem mortalem, imo usque ad flagella, crucem et mortem. Huic ergo ipsa se adaptare, et quasi præire viamque sternere debuit: præsertim quia sicut superbæ matres filiis ingenerant superbiam, altosque spiritus; sic humiles suis ingenerant spiritus placidos et submissos. Unde noster Canisius libr. 4. Marial. c. 8. *Mater*, ait, *a filio haudquaquam degeneravit, sed filius potius matris indolem ac naturam expressit.* Solent enim infantes magis matrissare quam patrissare, id est magis matrem referre et sequi [illegible]am patrem. Quocirca S. Ambros. *Humilem*, ait, *et m[illegible]a paritura, humilitatem debuit ipsa præferre.* Sciebat i[illegible]a diaboli caput, id est, superbiam conterendam esse sua humilitate, iuxta illud Genes. c. 3. 15. *Ipsa conteret caput tuum.* Unde S. Ildephonsus serm. 2. de Assumpt. *Ideo*, ait, *Christus humilis ad humilem Virginem venit, ut de tam profunda humilitate triumphum extolleret salutis.* Denique sciebat illud Ecclesiast. 3. 20. *Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam.* Unde S. Bern. serm. in illud Apoc. 12. *Signum magnum apparuit in cælo: Cum Maria*, ait, *quanto maior erat, humiliaret se in omnibus, certe humiliata est præ omnibus quia maior omnibus exstitit. Quapropter merito facta est novissima prima, quæ cum prima esset omnium, se novissimam efficiebat: merito facta est omnium domina, quæ se omnium exhibuit ancillam. Magna enim prorsus et rara virtus est humilitas honorata.* Ait idem S Bernard. serm. 4. super *missus est*; præsertim si illa summa sit in summo honore, ut scilicet mater Dei sentiat et dicat se ancillam, ut virgo stet inter corruptas, cum iisque quasi impura purificetur, uti B. Virgo fecit in festo Purificationis; ut omnium prima faciat se omnium ultimam, uti ipsa fecit in consessu fidelium in Pentecoste, Act. 1. v. 14. ut in tot donis et prærogativis nihil sibi tribuat, sed totum Deo eiusque gratiæ refundat, uti ipsa fecit, dicendo: *Magnificat anima mea Dominum*, etc. *quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen eius. Respexit humilitatem* (græce ταπείνωσιν id est abiectionem, vilitatem: vere enim humilis non vult humilis æstimari, sed vilis reputari) *ancillæ suæ*: unde hac humilitate meruit fieri mater Dei. Ipsa enim *humilitate concepit filium Dei, virginitate peperit*, ait S. Bernardus. Et S. Ildephonsus serm. 2. de Assumpt. *B. Virgo*, inquit, *humiliat se in cunctis, ut totam suscipiat in se gratiam conditoris; quia quod per partes aliis datum est, tota simul in eam venit gratiæ plenitudo, quia scilicet multum se humiliavit inter immensa dona, inter divinitatis commercia.*

Rursum S. Bernard. ser. 1. super *missus est*: *Nec mediocriter*, ait, *Deo placet illa anima, in qua et humilitas commendat virginitatem, et virginitas exornat humilitatem, sed quanta putas veneratione digna est, in qua humilitatem exaltat fœcunditas, et partus consecrat virginitatem?* Idem serm. 2. de Adventu: *O virgo*, ait, *virga sublimis, in quam sublime verticem sanctum erigis! usque ad sedentem in throno, usque ad Dominum maiestatis; neque enim id mirum, quoniam in altum mittis radices humilitatis.*

Denique S. Ambros. paucis perstringens humilis Virginis mores l. 2. de Virgin. « Virgo, ait, erat non sol. in *Mores B. Virginis.*
corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli ambitu sincerum adulteraret affectum; corde humilis, verbis gravis, animo prudens, loquendi parcior, legendi studiosior, non in incerto divitiarum, sed in prece pauperis spem reponens; intenta operi, verecunda sermone, arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum quærere, nullum lædere, bene velle omnibus, assurgere maioribus natu, æqualibus non invidere, fugere iactantiam, rationem sequi, amare virtutem. » Et mox: « Nihil torvum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum; non gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulantior; ut ipsa corporis species simulacrum fuerit mentis, figura probitatis. » Et S. August. serm. 35. de Sanctis post medium: « O vere beata humilitas, quæ Deum hominibus peperit, vitam mortalibus edidit, cælos innovavit, mundum purificavit, paradisum aperuit, et hominum animas ab inferis liberavit. O, inquam, vere gloriosa Mariæ hu-

*

militas, quæ porta paradisi efficitur, scala cœli constituitur. Facta est certe humilitas Mariæ scala cœlestis, per quam descendit Deus ad terras. Quia respexit, ait, humilitatem ancillæ suæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. »

Vers. 14. MEUM EST CONSILIUM, ET ÆQUITAS, MEA EST PRUDENTIA, MEA EST FORTITUDO.) Caiet. *potentia*; S. Prosper. *virtus*. Pro *æquitas*, hebr. est תּוּשִׁיָּה *tuscia*, quod Septuag. verterunt, *securitas*; S. Prosper l. 1. de Vocat. Gentium c. [illegible] *Tutela*; Aquila, εὐνομία, id est, *bona legum institutio*; Syrus, *doctrina*; Chald. *cogitatio*; Tigur. *essentia*; Pagnin. et Baynus, *lex*; Caietan. *statutum*; alii, *constantia*; alii, *sapientia*; alii, *fortuna*; alii, *efficacia*. Vide quæ de *tuscia* dixi, cap. 2, vers. 7. ubi dixi *tuscia*, significare essentiam, indequé legem et æquitatem conformem ipsi naturæ rerum, sive ipsi essentiæ et iustitiæ; hinc addit: *Mea est prudentia*; hebr. est אֲנִי בִינָה *ani bina*, id est *ego sum intelligentia* et sapientia, scilicet, quæ omnia cum ratione sapienter ordino, decerno, iubeo.

Redit sapientia ad id quod dixit v. 12. *Ego sapientia habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus*; quia scilicet mei iuris, mei dominii est consilium, ad me pertinet, imo ex me proficiscitur et manat, ac consequenter mea est æquitas, mea prudentia, mea fortitudo. Hæ enim consilii et sapientiæ sunt comites, imo partes. Vera enim sapientia et prudentia non est nisi sit æqua, et iustitiæ æquitatique coniuncta. Idem dicas de fortitudine.

A Sapientia enim non est temeritas, nec temere agit, sed consulto et prudenter, ideoque fortiter. Nihil enim agit, nisi cuius rationes et modos rite exequendi, remque perficiendi optime præviderit et perspexerit, indeque fortiter rem exequitur et perficit. Hinc de Romanis dicitur, quod obtinuerunt et *possederunt omnem locum consilio suo et patientia*, 1. Machabæorum capite 8. vers 3. Adde sapientiam adsciscere sibi comitem fortitudinem; hæc enim illi necessaria est instar brachii, ut cum acrimonia comprimat vitia, et subditos in officio legum suarum contineat.

Mystice, noster Canisius, et ex eo Salazar: *B. Virgini*, ait, *competunt tria, quæ stulti Græci in sua Minerva* (dea sapientiæ) *velut eximia prædicant; scilicet virginitas, prudentia et fortitudo*. Et mox eam comparat Penthesileæ Amazonum ducissæ: *Hæc Virgo*, ait, *Amazonum, id est, sine mammis mulierum, optimam se ducem præbet. Siquidem prima est quæ hanc virginitatis semitam ingressa fuit, quamque innumerabiles puellarum vere Amazonum copiæ sunt secutæ*.

B Rursum S. Bonavent. serm. 1. de B. Virgine: « Virgo, ait, fuit cælum, puta firmamentum, uniformiter semper motum per patientiæ firmitatem. Nam licet in ea aquæ inferiores, id est, vires sensitivæ et sensibiles, fortissime fuerint concussæ in filii passione; superiores tamen a sua non fuerunt pace commotæ. Et licet sentina navis, id est pars sensibilis, repleta fuerit aquis maris, pars tamen superior navis semper ventis prosperis navigavit. »

SECUNDA PARS CAPITIS.

Sapientia promittendo opes, gloriam, iustitiam, etc. omnes ad se invitat.

Vers. 15. PER ME (Hebr. *in me*) REGES REGNANT, ET LEGUM CONDITORES (Hebr. *principes*; Vatablus, *consiliarii*; alii, *gubernatores*) IUSTA DECERNUNT.) Septuag. *et dynastæ scribunt iustitiam*; Aquila, Symmach. et Theodot. *decernunt iustitiam*; Chald. *et potentes ungo iustitia*.

Vers. 16. PER ME PRINCIPES IMPERANT, ET POTENTES (Syrus, *iudices iusti*; Chald. *in rectitudine*) DECERNUNT IUSTITIAM.) Pro *potentes* hebr. est נְדִיבִים *nedibim* id est benefici; ita vocantur principes; quia eos decet clementia et beneficentia. Hinc illud Christi: *Reges Gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur*, Lucæ 22. Unde Aquila et Symmach. vertunt, ἑκουσιαζόμενοι, id est *magnifici, qui ultro dant*; Septuag. *Per me magnates magnificantur, et tyranni* (id est reges et principes) *per me tenent terram*; Pagninus. *Per me principes habebunt principatum, et principes omnes iudicant terram*; Tigur. *Per me domini dominantur, et omnes iudices terræ munifici sunt et liberales*; Vatabl. *Et nobiles et omnes iudices terræ*, repete, imperant et dominantur.

Sapientia hic sibi arrogat ius in regna et imperia, in reges, principes et magistratus omnes, atque hoc ius educit ex eo quod dixit versu 14. *Meum est consilium et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo*. Hæ enim sunt dotes principum et magistratuum; adeoque qui iis quatuor virtutibus præditi sunt, digni sunt magistratu et principatu, ac sæpe ad eum evehuntur.

Igitur per sapientiam regnant reges et principes. Primo, quia omnes a sapientia prima et increata, puta a Deo, suum regendi ius et regnum accipiunt, iuxta illud Apost. Roman. 13. 1. *Non est potestas nisi a Deo*. Deus enim summum et infinitum habet dominium, a quo homines et Angeli omne suum partiale ius, dominium et regnum accipiunt et participant, non tantum boni, sed et mali. Audi S. Aug. de Natura boni contra Manich. c. 32. *Item quia etiam nocentium potestas non est nisi a Deo, sicut scriptum est, loquente sapientia: Per me reges regnant, et tyranni per me tenent terram. Dicit et Apostolus: Non est potestas nisi data a Deo. Digne autem fieri in libro Iob scriptum est: Qui regnare facit*, inquit, *hy-*

C *pocritam hominem propter perversitatem populi. Et de populo Israel dicit Deus: Dedi eis regem in ira mea*. Osee c. 13. *Iniustum enim non est ut improbis accipientibus nocendi potestatem, et bonorum patientia probetur, et malorum iniquitas puniatur. Nam per potestatem diabolo datam et Iob probatus est, ut iustus appareret; et Petrus tentatus est, ut non de se præsumeret; et Paulus colaphizatus, ne se extolleret; et Iudas damnatus, ut se suspenderet*.

Sapienter quoque noster Suarez l. 3. de Legibus c. 4. n. 5. et 6. Hæc sententia, ait, *per me reges regnant*, duo significat: primo, hanc potestatem secundum se spectatam esse a Deo, et esse iustam et conformem divinæ voluntati; secundo, supposita translatione huius potestatis in regem, iam eum gerere vicem Dei, et ius naturale ac divinum obligare, ut pareant illi. Electio huius personæ in regem non est immediate a Deo, sed mediantibus hominibus, ad quos ius eligendi pertinet.

Secundo, quia sapientia reges illuminat et dirigit, ut

D regaliter, id est sapienter, iuste et sancte, non tyrannice, id est impotenter, iniuste, impie subditos regant. Unde hanc sapientiam a Deo postulavit et impetravit Salomon rex Israel, 3. Reg. 3. v. 6 Quocirca sapienter Aristides tomo 2. orat. Rhodiaca: *Reges*, ait, *optime res humanas administrant, cum se universi Domino Deo reddunt similes; civitates autem, si ad principum sententiam accedant proxime, reguntur optime*. Quocirca, ex hac Salomonis gnome S. Thom. 1. 2. q. 93. art. 3. docet omnem legem regum et principum derivari a lege æterna; hæc enim idem est cum sapientia æterna. Nam ut idem ait art. 1. Sicut Dei sapientia, quatenus per eam cuncta sunt creata, rationem habet exemplaris, vel artis, vel ideæ; ita eadem sapientia movens omnia ad debitum finem, habet rationem legis, quare lex æterna nil aliud est, quam Dei sapientia, secundum quod est directiva omnium actionum et motionum.

Tertio, quia viri sapientes solent eligi et evehi ad gubernacula reipubl. sapientia enim hic non tantum Ethicam, sed et OEconomicam ac politicam complectitur. Sicut enim Ethica sapientia regit privatum quemque, OE-

œconomica totam domum et familiam: sic Politica remp. et regnum.

Tropol. auctor Catenæ Græcor. Reges, inquit, sunt sancti, qui per sapientiam pravis animi affectionibus et perturbationibus dominantur. Reges rursum et magnates sunt, qui opere et sermone potentes sunt. Tyranni tandem, qui carnem lascivosque eiusdem sensus acriter opprimunt et edomant.

Alleg. per sapientiam incarnatam, puta per Christum, etiam qua homo est, reges et principes imperant. Primo, quia David, Salomon, cæterique reges Iuda propter Christum ex eis nasciturum, a Deo evecti sunt ad regnum, ac creati reges. Decebat enim Christum Regem regum e regia stirpe nasci, ac continua regum propagine honorari. Ita Rupert. in c. 2. Cantic.

Secundo, Christus Dominus, non solum qua Deus, sed et qua homo, habuit et habet absolutum et directum dominium, non tantum spirituale, sed et temporale; nimirum habuit potestatem super omnia regna mundi, per quam posset illa moderari, regere et mutare pro arbitrio. Ita docet D. Thom. libr. 4. de Regim. princ. cap 22. Turrecremat. lib. 2. Summæ Eccles. cap. 116. S. Antoninus, Almainus et Navarrus, quos citat et sequitur Suarez. 3. p. q. 22. art. 4. disp. 48. sect. 2. ubi docet Christum habuisse per se et directe excellens et transcendens dominium, ac potestatem in res omnes creatas, et super omnes omnium hominum et Angelorum actiones. Hoc enim illi a primo istanti conceptionis suæ debitum fuisse, tum ratione unionis hypostaticæ cum Verbo, tum ratione redemptionis et infiniti eius meriti, quo Christus meruit summam exaltationem nominis sui, ad quam pertinet: *ut in nomine Iesu omne genu flectatur,* Philip. 2. Quare hoc dominium et regnum Christi altioris erat ordinis, quam sit dominium regum et principum, adeoque inter illud et summum immensumque Dei in omnia imperium erat quasi medium. Probat id ex Script. Nam Apoc. 1. Christus vocatur *princeps regum terræ;* poterat ergo Augustum Cæsarem, Herodem, cæterosque reges de thronis suis ut summus eorum princeps deponere, aliosque eis surrogare; sed noluit in hac vita hoc suo iure uti, quia venerat daturus exemplum humilitatis, paupertatis et contemptus mundi, ac sua passione redempturus orbem. Apoc. 19. *Habet in femore* id est in humanitate, *scriptum: Rex regum, et Dominus dominantium.* Unde Apostolus Hebr. 2. attribuit Christo homini illud Psalmi 8. *Omnia subiecisti sub pedibus eius, constituisti eum super opera manuum tuarum.* Et 1. Corinth. 15. *Omnia, ait, subiecta sunt ei præter eum, qui subiecit ei omnia.* Matth. ult. ait Christus: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra.*

Christus ut homo præest Angelis totique mundo.

Probatur

Quocirca S. Cyrill. Alexand. initio lib. de Recta fide ad Theodos. Imp. « Tam pii, ait, et præclari vestri imperii summum præsidium est, Dominus noster Iesus Christus. Nam per illum reges regnant, et potentes scribunt iustitiam, sicut scriptum est. Estque illi potentissima voluntas, solus et nutus, boni omnis impletio. Distribuit autem prompte diligentibus se omnia quæ laudabilia, et admirabilia ac eximia. Ad hæc quæ dixi demonstranda sufficiunt, vel ea quæ vestræ maiestati donata sunt, et adhuc danda, ut credimus. Quod autem gloriosa in Deum pietas, regiis honoribus immobile sit fundamentum, etiam ex ipsa sancta divinaque Scriptura docere attentabo, idque quanta fieri potest brevitate. »

B. Virgo regina mundi. Car? Caus J.

A Christo hoc regnandi et imperandi ius participavit B. Virgo tamquam eius mater. Regis enim mater regina sit oportet, uti concludit S. Athanas. in serm. de Deipara. Idque primo, quia mater in filium regem ius habet maternum, quo ei quasi filio potest præcipere et imperare: quare hoc quoque ius habuit B. Virgo in Christum. Cum enim filius naturaliter parentibus subiectus sit, hinc fit ut quæcumque naturaliter habet filius, eadem quoque parentibus cedant et obveniant. Christus autem naturaliter, puta ex vi unionis hypostaticæ, habuit dominium in omnia; ergo idem obvenit quoque eius matri. Unde ipsa a S. Athanasio, Ruperto, Ildephonso, Anselmo, Bernardo et aliis, imo a tota Ecclesia salutatur *Regina cæli et terræ, regina hominum et Angelorum.* Audi Damascenum orat. 2. de Assumptione: *Oportebat Dei matrem ea quæ filii erant possidere, atque ab omnibus rebus conditis ut Dei matrem adorari. Quamquam etiam semper ita comparatum est, ut hæreditas a parentibus ad filios devolvatur; nunc autem (ut eruditi cuiusdam viri verbis utar) sursum sacrorum fluminum fontes fluunt. Etenim filius matri res omnes conditas in servitutem ad[illegible]it.* Audi et Rupert. in Cant. 4. *Hæc in cælis regina S[illegible]ctorum, et in terris regina regnorum est; quandoqui[illegible]m est mater Regis coronati, quem constituit Dominus super opera manuum suarum, ac proinde regina constituta totum in iure possidet filii regnum.*

II. Secundo, B. Virgo habet hoc omnium dominium, titulo Deiparæ. Tanta enim est dignitas et sublimitas esse matrem Dei, ut poscat dominium omnium quæ in Dei sunt potestate, et a Deo creata sunt. Unde S. Aug. serm. 35. de Sanctis: *Quid dicam,* ait, *pauper ingenio, cum de te quidquid dixero, minor laus est quam tua dignitas meretur? Si cælum te vocem, altior es. Si matrem gentium dicam, præcedis. Si formam Dei appellem, digna existis. Si dominam Angelorum vocitem, per omnia te esse probaris.* Et S. Methodius serm. de Purificatione: *Euge,* ait, *quæ debitorem habes eum, qui omnibus mutuatur; Deo enim universi debemus, tibi autem etiam ille debet.*

III. Tertio, quia Christus summe honorat matrem, ideoque hoc dominium ultro et liberaliter ei communicat. Ita Hippolytus orat. de sanctificatione: *Qui dixit,* ait, *Honora patrem et matrem, ut decretum a se promulgatum observaret, omnem gratiam matri et honorem impertit.* Et S. Bernard serm. 2. super *missus est: Deus,* ait, *cui subditi sunt Angeli, Principatus et Potestates, subditus erat Mariæ et Ioseph propter Mariam. Mirare ergo utrumlibet, et elige quid amplius mireris, sive filii Dei benignissimam dignationem, sive matris excellentissimam dignitatem. Utrimque stupor, utrimque miraculum; et quod Deus fœminæ obtemperet, humilitas absque exemplo; et quod Deo fœmina principetur, sublimitas sine socio.* Pluribus hæc confirmat Salazar.

IV. Quarto, quia fideles omnes hoc ius, hunc titulum deferunt ultro Deiparæ. Unde omnes gentes sua lingua eam vocant et invocant *Dominam,* idque significat nomen *Maria,* uti ostendi Exodi 15. 20.

Quocirca Constantinus Imp. ædificata urbe Byzantio, quæ deinde ab eo Constantinopolis est dicta, illam per Episcopos eo convocatos solemni ritu B. Virgini dedicavit. Ita Zonaras l. 3. Annal. et Nicephorus lib. 8. c. 26. *Encænia,* ait, *et consecrationis festam diem celebrant, incruento sacrificio operantur; precibus votisque urbem abunde prosequuntur et firmant, eamdemque Dei Genitrici dedicant, novam Romam, imperantemque Constantinopolim cognominantes, Alexandro tum Byzantii Ecclesiam regente.* Addit Gregor. Turon. de Gloria Mart. c. 9. in eius fabrica ope B. Virginis tres pueros in altum extulisse tres columnas, quæ præ magnitudine nulla vi, nullis machinis attolli poterant. Hinc et B. Virgo Constantinopolim quasi suam sæpe ab Hunnis, Avaribus, aliisque Barbaris defendit.

Constantinopolis B. Virgini dicata.

Narses Iustiniani Imp. dux militum inclytus, qui Gothos ferocissimos diuturnis victoriis insolentes penitus profligavit, Italiamque a periculo Arianismi, cui illi erant vehementer addicti, et ab eorum tyrannide in libertatem asseruit anno Domini 553. Deiparæ virginis adeo studiosus fuit, ut eius intercessione ac peculiari directione in præliis instructus, ingentes de hostibus retulerit victorias.

Ludovicus Pius, Caroli Magni filius, templa in Virginis honorem construxit; cui ita addictus fuit, ut ne venatum quidem proficisceretur, nisi sacram Deiparæ imaginem secum ferret, ut coram illa in media solitudine suas funderet preces, auctore Crantzio lib. 4. cap. 10.

Hungaria adeo B. Virgini fuit devota, ut ipsa *regnum Virginis* vocata sit. Nam S. Stephanus rex Hungariæ se i-

Hungaria regnum Virginis.

peum regnumque suum, per votum et oblationem, in Deiparæ tutelam assiduis precibus obtulit: Ecclesiam in honorem Virginis in Alba regali magnificentissimam extruxit, et regia munificentia exornavit: Assumptionis festum Hungaris celeberrimum esse, et diem Dominæ ab iisdem appellari voluit, quos Virgini devotissimos ex institutione S. Stephani, et S. Gerardi Martyris Episcopi Canadiensis, testatur Hungarorum capitis submissa inclinatio ad nomen Virginis. Ita Bonfinius de Rebus Hungariæ, et noster Canisius lib. 5. Marial. cap. 28.

Ioannes Comnenus Imp. Constantinop. victorias insignes, quas de Scythis aliisque hostibus retulit, Virgini Deiparæ acceptas tulit: unde eidem vota persolvit instituto festo quod Pazzinacarum vocant, in rei gestæ monumentum, et grati animi testimonium, quas victorias Deiparæ, ut unicæ victrici acceptas referens, eidem religiosum anno Domini 1123. paravit triumphum, qui a Niceta Choniate ita describitur: *Currus gemmis pretiosissimis ornatus a quatuor equis candidissimis trahebatur; habenas viris potentissimis moderandas, et cognatis suis currum curandum dedit. In curru Dei genitricis imaginem collocavit, ipse crucem manu gestans currum sequebatur, et sanctæ Sophiæ templum ingressus, atque in conspectu omnis populi ob successus gratiis Deo actis, in palatium abiit.* Hæc Nicetas.

Idem ante eum fecerat Ioannes cognomento Zamisces, Imp. Constantinopolitanus, anno Domini 971. propter ingentem victoriam de Barbaris Deiparæ præsidio partam.

Henricus I. Imperat. se suumque imperium B. Virgini subiecit.

India Virgini dicata.

Sic Lusitani repertum a Vasco Gama iter in Indiam, ipsamque Indiam B. Virgini obtulere. Audi nostrum Maffeium initio lib. 2. Histor. « Patefacta iam India, primum omnium Emmanuel toto regno supplicationes indixit: dein Mariæ Virgini eius navigationis præsidi extructam ab Henrico principe ædiculam, in ipso aditu portus Olisiponensis miram in amplitudinem extulit, auxitque. Ad eius templi custodiam et ceremonias, et navalis præsertim turbæ ducumque animos rite expiandos, eximia sanctitate monachi acciti e Hieronymiana familia: locus sumpto a Christi incunabulis nomine Bethlehem dictus, imprimis totius Hispaniæ tum structura, tum religione visendus. » Hæc Maffeius.

Vers. 17. EGO DILIGENTES ME DILIGO (hebr. *diligam*) ET QUI MANE VIGILANT AD ME, INVENIENT ME.) Roman. *et quærentes me invenient;* at Complut. *invenient gratiam;* S. Ignatius epist. ad Mariam Cassabolitem, *invenient pacem.*

Promisit sapientia suis multa et magna, imo regna et imperia, suique desiderium accendit; nunc modum, quo obtineri possit, suggerit, nimirum dilectionem. Qui enim diligit ex corde sapientiam et virtutem, ille omnem adhibet laborem et studium ad eam consequendam, ac difficultates omnes, quæ occurrunt in vincendis cupiditatibus, facile superat et transcendit. Nam *omnia vincit amor.* Et *amanti nihil difficile.*

Porro si de sapientia increata, vel incarnata, puta de Deo, vel de Christo, hæc accipias, clarum est illam diligentes se diligere: tum quia ipse vult a nobis diligi, ut nos vicissim magis diligat, ideoque dilectione et amore suo nos prævenit, ut cogat nos ad se redamandum, iuxta illud 1. Ioan. 4. *In hoc est charitas Dei; non quasi nos dilexerimus eum, sed quoniam ipse prior dilexit nos;* tum quia Deus per dilectionem et charitatem nos elevat ad sui amicitiam. Amicitiæ autem prima lex est ut amicus diligat amicum, et vicissim ab eo diligatur; *Magnes* enim *amoris est amor. Si vis amari, ama.*

Quocirca antistropha Salomoni est illa Christi sententia Ioan. 14. *Qui diligit me, diligetur a Patre meo; et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.* Unde S. Ignatius epist. ad Mariam Casabol. *Faxit Deus, Maria,* ait, *ut tui similis sim, quæ Iesum filium Dei amas; quare et ipse dicit tibi: Ego diligentes me diligo; et qui me quærunt, pacem invenient.*

Porro, hic notanda sunt amoris paradoxa et axiomata, quæ variis locis tradit S. August. « Amando, ait, non ambulando itur ad Deum. Amandus est Deus ea ratione, ut eius amore nostri obliviscamur. Amare Deum est diligere seipsum. Minus Deum amat, qui cum eo aliquid amat, quod non propter ipsum amat. Quisquis seipsum præ Deo amat, nec Deum, nec seipsum amat. Non amatur Deus nisi de Deo. Amans Deum facile quæ mundi sunt deserit. Amando bonum, boni et meliores efficimur. Amor meus pondus meum, illo feror quocumque feror. Amor bonus vel malus facit affectiones bonas vel malas. Amator Dei mulierum amore non vincitur. Fecerunt civitates duas amores duo, terrenam, scilicet amor sui usque ad contemptum Dei, cælestem vero amor Dei usque ad contemptum sui. » Ita ipse lib. 14. de Civit. cap. 28.

ET QUI MANE VIGILANT AD ME, INVENIENT ME.) *Mane* id est cito, mature, tempestive, puta a prima ætate, a pueritia, a teneris. Pueri enim, cum sint tabulæ rasæ, facile discunt, et quod didicerunt usque ad senium retinent, iuxta illud:

Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.

Rursum *mane*, id est diluculo: diluculo enim post somnum et quietem restauratis iam viribus et spiritibus, maxime viget mens hominis ad meditandum, studendum, orandum, et ea, quæ virtutis sunt, obeundum, uti pluribus ostendi Eccli. c. 39. v. 6. et Deuter. cap. 6. vers. 7.

Tertio, *mane*, id est sollicite, per catachresin; de quibus enim solliciti sumus, illa primo experrectis occurrunt, illa mane cogitamus, machinamur et molimur. Audi S. Bern. serm. 69. in Cant. « Et qui mane vigilaverint ad me, invenient me. Vides quomodo non solum de amore suo certum te reddat, sed etiam de sollicitudine sua, quam pro te gerit, si te senserit sollicitum sui. Vigilas tu, vigilat et ille; consurge in nocte, in principio vigiliarum, accelera quantum vis, etiam ipsas anticipa vigilias, invenies eum, non prævenies. Temere in tali negotio, vel prius aliquid tibi tribuis vel plus: nam ille te magis amat et ante. » Sic S. Magdalena amore Christi ebria, summe mane quærens Christum in sepulcro, prima meruit eum videre resurgentem, eiusque pedes sanctissimos deosculari, Ioan. 20. 1 et 16. Vide eius amores, affectus et gemitus graphice depingentem Origenem, hom. de Magdalena.

Notat R. Salomon, pro *invenient me*, hebr. scribi ימצאננני *imtsaunni*, per duplex nun, quorum prius est paragogicum, q. d. *nun*, id est quinquaginta prudentiæ fores illos reperire curabo, qui me requirunt. *Nun* enim index est numeri quinquagenarii quem Rabbini partem esse volunt rationum quibus prudentia obtinetur. Verum hoc frivolum olet rabbinismum, et cabalisticum videtur.

Mystice, B. Virgo diligentes se diligit, sed longe maiori dilectione, idque primo, quia ipsius charitas est ardentissima. Nam Spiritus sanctus, in eam superveniens, *velut ignis ferrum totam decoxit, incanduit et ignivit, ita ut in ea Spiritus sancti flamma tantum videatur, nec sentiatur nisi tantum ignis amoris Dei et hominis,* ait sanctus Ildephonsus sermone 1. de Assumptione. B. Virgo maxime amat. Cur? Causa I.

II. Secundo, quia ipsa est mater Christi; quare quos Christus summe dilexit, ut vitam pro eis daret, ipsa pariter summe diligit, quasi Christi sui filios, suosque nepotes. Unde Orig. tom. 1. in Ioan. in præfat. docet *Mariæ filium esse Dominum Iesum Christum, et præterea omnem eum, qui est perfecte Christianus; qui enim huiusmodi est, non amplius vivit ipse, sed in ipso vivit Christus; et ideo de eo dici potest Mariæ: Ecce filius tuus Christus.* B. Petrus Dam. serm. 1. de Nativ. Virg. *Scio,* ait, *domina, quia benignissima es, et amas nos amore invincibili, quos in te et per te filius tuus et Deus tuus summa dilectione dilexit. Quis scit quoties refrigeras iram iudicis, cum iustitiæ virtus a præsentia deitatis egreditur? In manibus tuis sunt thesauri miserationum Domini, et sola electa es cui tanta gratia conceditur.* Addit summum amorem Virginis iunctum esse summæ potentiæ et efficaciæ: *Fecit,* ait, *in te magna, qui potens est, et data est tibi omnis potestas in*

Digitized by Google

cælo et in terra. Causam subdit: *Quomodo illa potestas tuæ potentiæ poterit obviare, quæ de carne tua carnis suscepit originem? Accedit enim ante illud aureum humanæ reconciliationis altare, non solum rogans, sed imperans; Domina, non ancilla.*

III. Tertio, quia unus idemque est habitus charitatis, quo diligitur Deus et proximus, teste S. Thoma, 2. 2. q. 25. art. 1. Cum ergo habitus charitatis, quo diligit Deum, sit maximus in Deipara; sequitur et habitum (ac consequenter actum qui habitui adæquatur) quo diligit homines, in eadem esse maximum. Nos ergo diligimus eam habitu et actu intenso, v. g. ut octo: illa autem nos diligit habitu et actu intenso ut millio, sive ut millies millesies: quantum ergo millio superat octonarium, tantum dilectio Virginis superat nostram.

IV. Quarto, quia Christus Deiparam præfecit Ecclesiæ et fidelibus, ut eorum sit regina, patrona et mater. Sicut ergo Christus a S. Petro, dum eum præfecit Ecclesiæ, summum præ aliis Apostolis exegit amorem, ut oves suas eodem pasceret, dicens: *Simon Ioannis, diligis me plus his?* ac accepto Petri responso: *Domine tu scis, quia amo te;* subiungens: *Pasce agnos meos*, Ioan. 21. Sic pariter Deiparam præficiens Ecclesiæ, summum illi contulit amorem, ut omnes eodem regeret et pasceret quasi regina et mater. Quocirca moriens S. Ioannem, et in eo fideles omnes, Virgini commendavit, dicens: *Mulier, ecce filius tuus.* Unde S. Antoninus 4. p. tit. 15. c. 2. *Quia*, inquit, *Ioannes interpretatur in quo est gratia, cuilibet etiam, qui Ioannes dicitur, et existit, in quo scilicet est gratia gratum faciens datur Virgo Maria in matrem.*

V. Quinto, quia ipsa peperit Christum, qui est amor Dei et hominum, eumque quasi carnem suam Deo in cruce obtulit pro salute totius mundi. Unde S. Bern. serm. 1. de Assumpt. *Aut dubitare*, ait, *aliquis potest omnino in affectum charitatis transisse Mariæ viscera, in quibus ipsa, quæ ex Deo est charitas, novem mensibus corporaliter habitavit?* Et S. Antoninus affectum amoris Deiparæ erga genus humanum, quem ipsa in passione Christi præ se tulit, exprimens 4. p. tit. 15. c. 20. §. 11. *Quod*, ait, *dicitur Rom. 8. de Patre æterno Christi, id et de eius matre temporali dici potest: Proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, scilicet passum, voluntate et affectu: Et quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit pertinentia ad recreationem nostram?*

Denique magnitudinem amoris Virginis in homines testantur innumera et immensa eius beneficia, sæpe per miraculum hominibus præstita, quibus plenæ sunt historiæ et Vitæ Sanctorum. Unde S. Bern. serm. 4. de Assumpt. *Sileat*, ait, *misericordiam tuam, Virgo beata, si quis est qui invocatam te in necessitatibus suis sibi meminerit defuisse.* Et infra: *Quis ergo misericordiæ tuæ, o benedicta, longitudinem, latitudinem, sublimitatem et profundum valeat investigare?*

Porro omnes quidem diligentes se diligit Deipara, sed maxime eos qui mane ad eam vigilant, id est pueros, qui a teneris illi servire incipiunt. Sicut enim Christus parvulos præ cæteris amat, dicens: *Sinite parvulos venire ad me, talium est enim regnum cælorum*, Matth. 19. sic eosdem præ cæteris diligit Deipara: tum quia ipsa purissima est, ideoque pueros, id est puros diligit, ut eos in puritate conservet: tum quia ipsa Christum puerum tenerrime dilexit, fasciis involvit, lactavit, etc. ac in eo didicit amare et educare pueros: pueri enim ipsi Christum puerum repræsentant, tum denique quia maior est Dei gloria, maiorque fructus curare et instituere pueros, quam grandævos vel senes. Pueri enim sicut lanæ primam tincturam plane hauriunt, imbibunt et retinent: grandævi vero iam vitiis tincti difficile novam virtutis tincturam admittunt, aut receptam facile abiiciunt. Quocirca viri sapientes et religiosi maxime laborant in educanda iuventute, atque in ea sitam esse censent reformationem Ecclesiæ, ac bonum totius reip. Illius enim semen, radix et fundamentum est iuventus: iuvenes enim fiunt viri regentque Ecclesiam, vel remp. quisque pro suo talento et gradu, ac quæ a puero didicerunt aliis instillabunt verbo et exemplo, legibus, consiliis, concionibus et moribus; itaque instar fermenti timore et amore Dei fermentabunt et imbuent omnes sibi subditos, cognatos, amicos, vicinos. Id experimur in scholis Societatis nostræ ac Sodalitatibus B. Virginis, quas iis instituimus, per quas integras urbes et resp. ab hæresi purgamus, vitia inolita corrigimus, lapsos mores reformamus, et primitivam Apostolorum Ecclesiæ, quoad licet, restituere conamur, auspiciis B. Virginis, ideoque prospero ubique eventu feliciqque passim successu.

MECUM (Septuag. *mihi;* Symmach. *a me*) SUNT DIVITIÆ, ET GLORIA, OPES SUPERBÆ, ET IUSTITIA.) Vers. 18.
Pro *opes superbæ* perperam Complut. legunt, *opes supernæ. Superbæ*, id est amplæ, magnificæ, splendidæ: sic superba palatia et templa vocantur magnifica. Hebr. est הון עתק *hon atec*, id est *substantia antiqua*, ut vertit Theodot. antiqua enim habentur in pretio; Syrus, *opes antiquæ*; Aben Ezra, *opes sublimes et validæ;* Aquila, *substantia cum pace;* Symmach. *vita antiqua;* Septuag. *possessio multorum;* Vatablus et Isidorus Clarius, *opes duraturæ*; R. Levi, *opes stabiles.*

Dixit sapientia v. 16. sua esse regna, principatus et regimen orbis; nunc pariter dicit suas esse opes, gloriam et iustitiam: per iustitiam enim subsistit resp. et conservatur orbis. Nam per iniustas rapinas, fraudes, cædes, latrocinia, oppressiones et tyrannides evertuntur resp. regna et imperia. Unde Aben Ezra per *iustitiam* accipit felicitatem iuxta illud Psalm. 84. 12. *Iustitia*, id est felicitas, *de cælo prospexit.*

Porro sapientiam parare gloriam opesque stabiles et durabiles liquet experientia, qua videmus viros prudentes et solertes sua prudentia et solertia fieri divites, honoratos et gloriosos; cum opes insipientium, id est impiorum, quas ipsi parant per fraudes et scelera, illico data occasione ab iniustis possessoribus avolent, iuxta illud: *De male quæsitis non gaudet tertius hæres.*

Hæc sententia significat non quid semper fiat: videmus enim multos sapientes probosque viros esse inglorios et pauperes; sed quid sæpe fiat factumque sit, præsertim in veteri Testamento, ubi Deus Iudæis, si legi et virtuti studerent, promiserat opes temporales, felicitatem et gloriam terrenam; quidque ex sapientia natum sic fieri, nisi quid extrinsecus impediat. In novo vero Testamento sapientibus, id est probis qui student mundi contemptui, paupertati et humilitati, Christus promisit opes spiritales gloriamque æternam in cælis, esto non raro adiiciat quoque gloriam opesque terrenas, ut ipse pollicitus est, Matth. cap. 6. vers. 33.

Exemplum sit ipse auctor Salomon, qui per sapientiam factus est regum omnium maximus, opulentissimus, gloriosissimus, iustissimus. Unde sapientia in suo sapiente Salomone existens tam de ipso, quam de se loquens ait: *Meum est consilium et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. Per me reges regnant* (Salomoni enim quasi regi regum parebant, muneraque deferebant *omnes reges Arabiæ, ducesque et satrapæ terrarum* 3. Reg. 10. 15. *et omnia regna Philisthinorum*, 3. Reg. 4. 21.) *et legum conditores iusta decernunt*, etc. *Mecum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ, et iustitia.* Ita noster Pineda, l. 5. de Rebus Salom. cap. 4. hæc censet de ipso Salomone quasi sapientiæ præside dici.

Porro spiritales gratiæ et virtutum opes, quæ solæ veræ, stabiles et frugiferæ sunt divitiæ, semper secum affert sapientia: illæ sunt, quas perniciosis avarorum gazis opponens Apostolus recenset, 1. Timoth. 6. 11. *Tu autem*, ait, *o homo Dei, hæc fuge; sectare vero iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem.* Sunt ergo hæ sex: iustitia, quæ modum imponit habendi cupiditati, faciens ut his quæ vitæ sunt satis, contentus quis vivat, aliena ne concupiscat quidem: pietas, quæ dum Deum verum colit, abiicit avaritiæ idololatriam; vel dum benigne aliis facit, non sinit adhærescere cum crudelitate avaritiam: fides, quæ meliora obiiciens futura bona, præ- Opes sex.

sentium facile persuadet contemptum: charitas, quæ facit ut Deum diligens ipsius exequatur de dandis eleemosynis deque amore fraterno præcepta: patientia, qua vel cum gaudio nostra rapientes sustineamus, non inopiam dumtaxat rerum: mansuetudo, ut adversus aviditatis irrequietem, et cupiditati permistum furorem, domemus feros durosque cum aliis mores.

Nota: Gloria individua est sapientiæ, id est virtutis comes et ass[...]a. Gloria enim, ait Cicero l. 2. de Invent. *est frequens d[e] aliquo fama cum laude.* Et, ut ait S. Aug. (vel quisqu[i]s est auctor) l. 83. q. 31. *Gloria est clara cum laude notitia.* Unde *gloria* dicitur quasi *claria* et claritas: ac *gloriari* idem est quod *clarificari*, ait S. Aug. tr. 80. et 100. in Ioan. Hinc quanta est sapientia et virtus, tanta est et gloria. Quare divina sapientia et virtus, quæ est ipse Deus, cum sit immensa, immensam habet gloriam, scilicet in se et SS. Trinitate. Unde essentialiter Pater glorificat Filium et Spiritum sanctum, et hi vicissim Patrem infinita glorificatione. Notionaliter vero Verbum est gloria Patris, iuxta illud Hebr. 1. *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ eius.* Verbum enim clare repræsentat et celebrat omnes virtutes et perfectiones Patris. Homines vero et Angeli cum creatam et exilem habeant Dei notitiam, hinc create et exiliter laudant et glorificant Deum. Infinita enim restat in Deo dotum et perfectionum claritas et gloria, quam Angeli et homines adæquare, imo assequi nequeunt, cum omnem creatam mentem et vim etiam Beatorum in immensum transcendat. Iam sicut Deus homini communicat particulam suæ sapientiæ et virtutis, sic communicat et gloriæ. Primo, ergo eam communicat Beatis: unde hæc proprie a nobis vocatur gloria; et ad eam omnes aspirare debemus, non quomodolibet, sed ad eius culmen conniti. Fideli enim, præsertim Sacerdoti et Religioso, sufficere non debet, si salvet animam suam, et gloriam assequatur; hoc enim desidis est et pusillanimis; sed ad summos eius gradus, quos cum Dei gratia iuxta vocationem suam assequi potest, aspirare debet ac totis viribus contendere, ut ad Seraphinos, vel Cherubinos, vel Dominationes ascendat, ait S. Chrysost. Secundo, communicat eam Sanctis in hac vita, qui virtuti et sanctitati tum suæ, tum alienæ student, quique in omnibus Deum glorificare satagunt. Quare hoc singulis in qualibet actione propositum esse deberet, quod S. Ignatius fundator Soc. nostræ nobis verbo et exemplo commendavit, ac scripto quasi testamento reliquit: *Ad maiorem Dei gloriam.* Dicat ergo sibi quisque in quolibet opere: Volo hoc opus tam perfecte, tam intense, tam heroice perficere, ut ex eo quam maxime fieri potest glorificetur Deus. Dei enim gloria est principium et finis gloriæ nostræ: quare quo magis gloriam Dei propagamus, eo magis gloriam quoque nostram adaugemus, tum in terris ad tempus, tum in cælis per omnem æternitatem. Quare quod boni operis hic negligimus, eius gloria privamus non solum nos, sed et ipsum Deum per totam æternitatem. Quæ sane consideratio quemque stimulare debet, ut nihil boni operis, nihil virtutis et perfectionis, quod cum Dei gratia assequi potest, prætermittat. Quod enim hic per momentum negligis, perdis in perpetuum. Quanta gloria est eritque in omne ævum S. Pauli, S. Athanasii, S. Augustini, S. Cæciliæ, S. Sebastiani, S. Thomæ, S. Ignatii, S. Francisci Xaverii, cæterorumque Apostolorum, Martyrum, Confessorum, Virginum! Illam ambi, illam æmulare.

Gloria claria et claritas.

Gloria Beatorum.

et viatorum.

Mystice, gloria inter puras creaturas est quasi propria dos B. Virginis; tum quia ipsa uti gratia, ita et gloria est plenissima, omnemque omnium Apostolorum, Martyrum, Virginum, hominum et Angelorum gratiam et gloriam in se complectitur, ac multis parasangis transcendit; tum quia eam copiose fidelibus communicat: *Quia hæc est voluntas eius* (Dei) *qui totum nos habere voluit per Mariam,* inquit S. Bernard. serm. de Nativ. Unde Patres immensitatem gloriæ Virginis miris laudum præconiis celebrant. Andreas Cretensis orat. de dorm. Virgin. *O sancta*, inquit, *et sanctis sanctior, et omnis sanctitatis*

Deiparæ gloria quanta.

A *sanctissime thesaure.* Ad hunc gloriæ cumulum immensum respiciens dicebat Ildefonsus, serm. 2. de Assumpt. *Sicut incomparabile est, quod gessit, et ineffabile donum, quod percepit: ita inæstimabile atque incomprehensibile præmium et gloria, non dico inter cæteras sacras virgines, verum etiam ultra omnes Sanctos quod promeruit.* S. Chrysost. in Liturgia eam vocat, *incomparabiliter gloriosiorem quam Seraphim.* Petrus Damiani. ser. de Assumpt. ostendit rationem, cur Virgo dicatur *pulchra ut luna: Virgo*, ait, *inter animas Sanctorum et Angelorum choros supereminens et evecta merita singulorum et omnium titulos antecedit; et quantumlibet aliæ stellæ reluceant, luna tamen magnitudine præeminet et splendore: sic utramque naturam Virgo singularis exsuperat immensitate gratiæ, et fulgore virtutum.* Deinde affert rationem cur dicatur *electa ut sol: Quoniam sol*, inquit, *lucidius incandescens, ita sibi siderum et lunæ rapit positionem, ut sint quasi non sint, et videri non possint; similiter et virgo Iesse veri prævia luminis in illa inaccessibili luce prælucens, sic* B *utrimque spirituum hebetat dignitatem, ut sint quasi non sint, et comparatione illius nec possint, nec debeant apparere.* Hoc ipsum prius significavit S. Hieronymus in Prologo ad Sophoniam Prophetam, ubi in commendationem mulierum commemoratis aliquibus ex veteri Testamento; *Taceo*, ait, *de Anna et Elisabeth, et ceteris sanctis mulieribus, quarum velut siderum igniculos clarum Mariæ lumen abscondit.* Idem habet Basilius Seleuciæ Episcopus orat. de Annuntiat. *Virgo*, ait, *universos Martyres suo splendore tantum excedit, quantum sol reliqua astra.* S. Bern. Serm. *Signum magnum: Iure*, ait, *Maria sole perhibetur amicta, quæ profundissimam divinæ sapientiæ, ultra quam credi valeat, penetravit abyssum, ut, quantum sine personali unione creaturæ conditio patitur, luci illi inaccessibili videatur immersa. Illo nimirum igne Prophetæ labia purgantur, et illo igne Seraphim accenduntur; longe vero aliter Maria meruit, non velut summatim tangi, sed operiri magis undique et circumfundi, et tam*C *quam ipso igne concludi.* Bonavent. in Speculo B. Virg. cap. 6. *Ecce*, ait, *quam gloriosum gloriæ Mariæ privilegium est, quod ipsa in gloria gloriosissima est post Deum! gloriosum gloriæ Mariæ privilegium est, quod quidquid post Deum pulchrius, quidquid dulcius, quidquid iucundius in gloria est, hoc Maria, hoc in Maria, hoc per Mariam est. Gloriosum omnino gloriæ Mariæ privilegium est, quod quidquid post Deum maior gloria nostra, maius nostrum gaudium est, de Maria est. Unde sanctus Bernardus: Summa gloria est, o Maria, post Dominum te videre.*

Porro, ut alia taceam, bellicam victoriarum in præliis gloriam, ac triumphos, ducibus et regibus sibi devotis largita est B. Virgo. Narseti duci Iustiniani Imp. illustres contra Gothos numerosas et præpotentes victorias ipsa concessit anno Domini 552. quando trucidato toto Gothorum exercitu Italiam ab eorum tyrannide liberavit. Audi Evagrium illius ævi historicum, l. 4. c. 26. « Commemoratum est, ait, ab his qui una cum Narsete fuerunt, D dum precibus et aliis pietatis officiis divinum numen placaret, debitumque cultum ei tribueret, sanctam Virginem Deiparam ei apparuisse, planeque tempus præscripsisse quo bellum cum hostibus gereret, atque ut non prius ad prælium committendum se accingeret, quam cælitus signum acciperet. Multæ aliæ quoque res a Narsete valde memorabiles gestæ sunt.

Gloria bellica Deiparæ.

Heraclium Imperat. rebus imperii quasi desperatis spem omnem post Deum in B. Virgine posuisse, ac eius ope Cosrohem regem Persarum profligasse, atque crucem Domini recepisse anno Domini 626. narrat Paulus Diaconus libr. 18. Histor. et Theophanes in Annal. Græcorum in gestis Heraclii.

Pelagius I. Hispan. rex, Saracenos Hispaniam occupantes anno Domini 748. invocata Virginis ope cecidit, capto eorum duce Aleman, ac cæsis mersisque 80. hostium millibus. Testes sunt Lucas Tudensis, Mariana et alii Hispanorum Historici.

Basilius Imp. Constant. Saracenos Deiparæ et Christo insultantes, eius auspiciis ad internecionem pene cecidit anno Domini 867. teste Curopalate.

Christiani terram sanctam ductu Virginis infidelibus extorserunt, cum mandatum esset omnibus ut diebus singulis sabbati Officium B. Virginis recitarent. Nec irritæ fuere preces et vota: nam ipsi, duce Godefrido Bullonio post varia cum Saracenis prælia, Hierosolymam expugnarunt anno Domini 1099. Ita Tyrius in Bello sacro, Baron. et alii.

Anno Domini 1212. Alphonsus VIII. Castellæ rex cum paucis immensam Maurorum multitudinem præeunte signo crucis et regio vexillo, in quo erat imago B. Virginis cum filio, invasit, prostravit, perdidit cæsis Maurorum ducentis millibus, cum e Christianis vix 25. aut 30. occubuerint. Hæc victoria, qua nulla illustrior exstitit in Hispania, ab Hispanis annuo festo recolitur die 16. Iulii, sub titulo Triumphi crucis.

Anno 1571. sub Pio V. illustris de Turcis relata est Navalis victoria ope Virginis, quæ titulo S. Mariæ de victoria, die 7. Octob. annua gratulatione celebratur. Plura vide apud nostrum Spinellum in Mariali tract. de Miraculis B. Virg. pag. 654. et seqq.

Vers. 19. MELIOR EST ENIM FRUCTUS MEUS AURO, ET LAPIDE PRETIOSO, ET GENIMINA MEA ARGENTO ELECTO.) Pro *lapide pretioso*, Hebr. est פז *paz*, quod primo significat aurum præstans et purificatum, quasi iam soliditatem (radix enim פזז *pazaz*, significat *solidare, roborare*) adeptum, ut amplius diminui non possit. Aurum ergo *paz* est aurum *ophaz* per aphæresin litteræ *o*, sive aurum ophir, puta aurum obrizum et optimum. Unde Symmachus vertit: *Præ auro ophaz*; Aquila: *Præ auro obrizo*; Chald. *Præ conflato et auro obrizo*. Hinc et Arabes aurum vocant *fes*. Unde Ioannes Leo in Descript. Africæ lib. 3. Fessam Africæ urbem dictam putat ex eo quod, cum urbis fundamenta iacerentur, *fes*, id est auri cumulus inventus sit.

Secundo, *paz* significat lapidem pretiosum, uti melius vertunt Septuag. et Noster tam hic quam Psalm. 18. 11. quia aurum immediate præcessit. Unde Psal. 118. 127. Septuag. et S. Hieron. *paz* vertunt: *Topazium*, de quo multa dixi Apoc. 21. 20. Marinus Brixianus in Lexico censet *paz* esse *adamantem*, quia adamas pretiosissimus, æque ac fortissimus et solidissimus est.

Τὸ *enim* non est in Hebræo, nec in Septuag. illudque nonnulli Codices Latini omittunt; retinent tamen Romani et plures alii. Pro *fructus* hebr. est פרי *peri*, quod proprie significat fructum arborum, qui sponte sine labore et cultura hominis obvenit. Pro *genimina* vero est תבואה *tebua*, quod significat fructus agrorum, vinearum, hortorum, etc. qui ex cultura et industria hominis proveniunt. Unde priores repræsentant gratias prævenientes, quæ a solo Deo sine libera hominis cooperatione ipsi immittuntur: posteriores significant actus virtutum, quos homo gratiæ prævenienti consentiendo et cooperando producit. Sensus est, q. d. Ne, ex eo quod dixi; *Mecum sunt divitiæ et gloria*, censeas hæc dumtaxat mei esse iuris, ut cui velim ea distribuam, ac me nihil amplius vel excellentius habere, quo meos ditem; assero et pronuntio hæc tantum esse externos et accessorios mihi fructus; interni enim et mihi proprii fructus et proventus sunt pretiosiores omni auro, et argento, et lapide pretioso; sunt enim altioris ordinis; imo ipsi sunt fons et scaturigo bonorum omnium, ex quo proinde divitiæ, gloria, cæteraque huiusmodi velut rivuli dimanant et profluunt. Fructus et proventus hi sunt, cogitationes et actiones omnis honestatis et virtutis, præsertim eximiæ, heroicæ et divinæ. Hæ enim ex sapientia, id est ex virtute, velut fructus ex arbore, et seges ex messe, et uvæ e cultura vineæ, imo velut filiæ e matre prodeunt et gignuntur. Unde sapientiæ non tam officia, quam membra et partes esse videntur. Quocirca Septuag. vertunt: *Melius est me pro fructu percipere super aurum et lapidem pretiosum, et genimina mea argento electo*. Fructus enim a fruendo dicitur: quare qui fruitur sapientiæ officiis et actibus, hic eius fructus percipere, ipsaque sapientia et virtute frui dicitur. Sic *genimina* dicuntur a gignendo vel generando: quare qui virtutis actus quasi filias ex matre producit et gignit, hic eius genimina, quæ meliora sunt auro et argento, percipit et gustat.

Quocirca S. Cyrillus Alexand. l. de recta Fide ad Theodos. Imp. post initium: « Itaque, ait, Indicæ gemmæ reverenda vestra adornant capita; animæ vero et mentis spiritualis ornatus sit fides recta et inadulterata, quam servaturos vos confisus, offero librum, quam mentis fundamentum, et animæ splendorem, et cordis coronam. Scriptum est enim: Melior est sapientia lapidibus sumptuosis, et omne pretium non est illa dignum. »

Salomoni succinit gnome Syrorum et Arabum cent. 2. n. 23. *Non est gloriatio in operibus et stemmate, sed gloriatio in scientia et eruditione*. Et n. 29. *Acquire tibi aurum in mensura, et scientiam sine mensura*. q. d. Non opibus, sed scientiæ in infinitum studendum est. Et cent. 1. n. 86. *Ditissimus divitiarum intellectus est*, id est divitiarum omnium præstantissimæ sunt intellectus, seu eruditio.

Mystice fructus B. Virginis est Christus, pretiosior omni auro et lapide pretioso. Unde de eo dixit Elisabeth, imo dicit tota Ecclesia: *Benedictus fructus ventris tui*. In quæ verba scribens S. Bonav. *Melior*, ait, *est fructus meus, fructus ventris mei (quem ego tamquam meum hominibus et pro hominibus offero) auro et lapide pretioso*. Quocirca Hesychius Hierosolym. ait, uterum Virginis esse auri fodinam, ex qua Christus, hoc est, divinitatis aurum cum terra humanitatis nostræ permistum, effossum erutumque est. Eleganter vero Damasc. orat. 1. de Nativit. Christum margaritæ, B. Virginem conchæ comparans: *Lætetur*, ait, *mundi mare; in ipso enim concha gignitur, quæ cælitus ex divinitatis fulgetro in utero concipiet, et Christum ingentis pretii unionem pariet*. Porro virtutes topazii, quas recensui Apocal. 21. 20. facile est adaptare B. Virgini.

Hac de causa B. Virgo a Patribus vocatur mediatrix et auctrix redemptionis salutisque nostræ: non quod ipsa per se eius litrum et pretium solverit (hoc enim soli Christo competit) sed primo, quod ipsa e carne sua purissima conceperit et pepererit Christum, qui est pretium salutis nostræ. Secundo quod B. Virgo astans cruci, Christi filii sui vitam, dolores et mortem atrocissimam Deo obtulerit ardentissima charitate in holocaustum, et ut victimam pro peccatis totius mundi, sicut Abraham obtulit Isaac Deo in holocaustum, Genes. 22. Quocirca sanctus Epiphan. ser. de Laud. Virg. B. Virginem vocat sacerdotem et altare: *O Virginem*, ait, *stupendum Ecclesiæ thesaurum, qui adeptus est ingens mysterium! Virginem appello velut sacerdotem pariter et altare, quæ quidem mensam ferens dedit nobis cælestem panem, Christum, in remissionem peccatorum*. Sicut ergo Christus immolans se in cruce, pretium iustum pro nobis Patri persolvit; sic B. Virgo, eumdem ac seipsam cum eodem offerens Patri, quantum potuit, cooperata est Christi sacrificio, et consequenter redemptioni nostræ. Christus enim est res et peculium Virginis; Christus enim ad Virginem pertinebat quasi filius ad matrem, eratque pars matris, utpote caro de carne eius, et os de ossibus eius. Unde S. Bonaventura in illud Ioan. 3. *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret*, addit et ait: *Sic scilicet Maria dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret*. Fuse et erudite idipsum hic probat noster Salazar, qui totum hoc caput pie et luculenter in sensu mystico applicat B. Virgini.

B. Virgo sacerdos et altare.

Porro per Christum B. Virgo innumerabiles in Christianis toto orbe diffusis, tum gratiarum et virtutum, tum hominum sanctorum, puta Virginum, Martyrum, Apostolorum, Doctorum, Episcoporum, Anachoritarum, fructus et genimina edidit editque assidue. Quocirca B. Petrus Chrysolog. sermone 140. *Quantus*, ait, *sit Deus satis ignorat ille, qui huius Virginis mentem non stupet, animum non miratur; pavet cælum, tremunt Angeli, creatura non sustinet, natura non sufficit, et una puella sic Deum in sui*

pectoris capit, recipit, oblectat hospitio, ut pacem terris, cœlis gloriam, salutem perditis, vitam mortuis, terrenis cum cœlestibus parentelam, ipsius Dei cum carne commercium pro ipsa domus exigat pensione, pro ipsius uteri mercede conquirat, et impleat illud Prophetæ: Ecce hæreditas Domini, filii; merces fructus ventris. Ita Chrysologus. Plura in hanc rem attuli Eccli. 24. 16. ad illud: *Et in plenitudine sanctorum detentio mea.*

Vers. 20. IN VIIS IUSTITIÆ AMBULO, IN MEDIO SEMITARUM IUDICII.) Ne, medio tramite ad sinistram vel ad dextram deflectam, ait Aben Ezra et R. Levi; virtus enim est in medio, imo ipsa est medium vitiorum. Septuag. *In viis iustitiæ ambulo, inter semitas iustificationis versor*; Pagnin. *In via iustitiæ ambulare faciam*; Hebr. enim אהלך *ahallech*, cum sit futurum *piel* tam *ambulare faciam*, quam *ambulabo* significat.

Vers. 21. UT DITEM DILIGENTES ME, ET THESAUROS EORUM REPLEAM.) Syrus: *Magnifico diligentes, spem et horrea eorum impleo.* Quod enim spes sperat, hoc orat et orando impetrat: quare quantam habes spem, tantam habebis et rem; quantum enim speras, tantum impetrabis, ut alibi dixi ex sancto Bernardo.

Hebr. *ut hæreditare faciam diligentes me* יש *ies*, id est *esse*, sive *id quod est*, puta substantiam solidam et permanentem. Unde Aben Ezra: *Ies*, inquit, est substantia ad omnem æternitatem duratura, estque vox generica, quæ aurum, gemmas omnesque opes et thesauros complectitur. Hinc Pagnin. vertit: *ut hæreditare faciam diligentes me esse perpetuum*; hoc enim absolute est *ies* sive *ens*: quod scilicet semper est. Sapiens ergo amat *ies*, id est rem existentem et solidam, qualis est virtus: insipiens amat umbram rei, puta voluptates inanes et fugaces, quæ non habent esse solidum et stabile. Sapiens ambit Deum, qui est τὸ Ens: *Ego*, ait, *sum qui sum*, Exodi 3. Insipiens ambit mundi vanam speciem, quæ non est res vera, sed apparens dumtaxat et spectrum.

Unde Chald. *Ut hæreditare faciam diligentes me annos multos, et cellaria eorum repleam*, ut scilicet donem eos longævitate et rerum abundantia; Septuag. *Ut distribuam amantibus me substantiam et thesauros eorum impleam bonis.* Thesauri enim primo significant cellas et apothecas, in quibus conduntur opes et thesauri: has ergo spondet sapientia se bonis impleturam. Secundo, thesauri significant ipsasmet opes pretiosas, quæ reconduntur. Et sic quod Noster vertit: *Et thesauros eorum repleam*, accipi potest, q. d. Ut plenas opes, plenos et cumulatos thesauros eis conferam. Implere enim Hebræis sæpe idem est quod plene dare.

Porro posterius hemistichium de more explicat prius. Idem ergo est: *In viis iustitiæ ambulo*; quod *in medio semitarum iudicii*, repete, *ambulo*; *iudicium* enim idem est quod *iustitia*, quæ hic generalis est virtus, omniaque sua facit prudenter cum ratione æquoque iudicio. Sic, *ut ditem diligentes me*, explicat per id quod subdit: *Et thesauros eorum repleam.*

Sensus est, q. d. Ego sapientia versor in viis, id est actionibus iustis, puta honestis, probis et sanctis, quæ in medio vitiorum extremorum iuxta dictamen rectæ rationis et iudicii versantur; iis oblector, iis præsum et dominor, eas moderor et dirigo. Ne vero quis putet me inopem esse, meosque discipulos pauperes facere, aut relinquere, eo quod solis actibus iustitiæ intendam, cætera videar negligere; addo, quod superius dixi, meas quoque esse opes et gloriam; hæ enim sunt ancillæ et quasi pedissequæ sapientiæ; atque ideo ita actibus iustitiæ intendo oculo dextro, ut tamen sinistro respiciam quoque opes et gloriam; quare primario mei studiosos doceo formoque in moribus sanctis; secundario tamen curam quoque opum habeo: *ut ditem diligentes me*; tum quia ipsi opibus digni sunt, cum insipientes et improbi iis indigni sint. Unde opes, si haberent sensum et rationem, aufugerent ab improbis quasi indignis, et confugerent ad probos quasi dignos, utpote qui iis rite utuntur ad Dei, qui eas dedit, voluntatem et gloriam, puta ad suum et aliorum commodum; tum quia iusti opes suas colligunt iuste, ideoque illæ eis permanent et perdurant; iniusti vero eas contrahunt iniuste per fas et nefas, ideoque ipsi eis non diu gaudent, sed mox in suam inopiam relabuntur; tum denique quia iusti opibus suis, licet non ita magnis, contenti et securi vivunt, iisque læte utuntur in timore Dei; iniusti vero, quia avari, quo plus habent eo plus desiderant; unde semper remanent pauperes; pauper enim est qui semper appetit, et plura desiderat. Rursum iniusti, quia male sibi opes pepererunt, hinc male sibi conscii semper metuunt, ne illæ ipsos deserant, atque ab eis auferantur. Itaque ad litteram divitias hic temporales accipio, sub quibus mystice spiritales intelligo; sapientia enim maxime ditat suos gratiis et virtutibus.

Septuag. versui iam dicto hunc subnectunt: *Si annuntiavero vobis quæ in diem* (id est quotidie) *fiunt, memor ero quæ a sæculo numerare*; qui non exstat in Hebræo nec Latino. Apte tamen Septuag. eum hic inserunt paraphrastice, ut sequentia præcedentibus connectant, q. d. Hactenus annuntiavi et recensui ea quæ quotidie efficit præstatque sapientia, scilicet opes, gloriam, consilium, iustitiam, etc. nunc maiora recensebo, nimirum ea quæ ipsa a sæculo puta ab initio mundi, fecit, puta quod ipsa crearit cælos et terram totumque orbem. Unde sequitur:

TERTIA PARS CAPITIS.

Sapientia altius assurgens commendat se sui studiosis, asserendo se Deo coæternam, Deumque per se cœlos, totumque universum condidisse et composuisse.

Vers. 22. DOMINUS (hebr. *Iehova*, quod est nomen proprium Dei) POSSEDIT ME IN INITIO VIARUM SUARUM (hebr. *viæ suæ*) ANTEQUAM QUIDQUAM FACERET A PRINCIPIO.) Hebr. *ex tunc*, id est a principio; Syrus: *Dominus creavit me in initio creationis.* Sic et Chald. *Dominus*, inquit, בראני *beraani*, id est, *creavit me*; et Septuag. *Dominus* ἔκτισε, id est, *condidit* vel *creavit*, *me initium viarum suarum in opera sua*; Syrus: *Dominus creavit me in principio creaturarum suarum*; Arabicus: *Dominus creavit me in principio viarum suarum in operibus suis.*

Pro *possedit me*, hebr. est קנני *kanani*, id est, possedit vel acquisivit me; hic tamen melius vertas, *possedit me*; quia sapientia æterna est increata æque ac ipse Deus; ac proinde acquisita non fuit, sed semper extitit in Deo ipsi connaturalis et coæva. Laudavit enim hucusque sapientia seipsam ab operibus creatis, quæ operatur in hominibus, nunc laudat se ut divinam ab iis quæ divine operata est in Deo et cum Deo, dando illi ideam rerum fabricandarum, puta cæli, terræ et totius universi; per quam Deus omnia condidit et creavit. Laudat ergo hic se, quod ipsam possederit Deus, et per ipsam cætera omnia; ac proinde quod ipsa fuerit, et sit tota possessio propriumque peculium Dei, in qua eminenter continentur et possidentur cætera omnia, non tantum creata, sed et ipsa attributa Dei, quæ increata sunt. A mente enim et sapientia manat voluntas et amor, indeque rerum creatio et effectio, uti dixi Eccles. 1. 4. Unde Aquila vertit: *Dominus possedit me ab initio opificiorum suorum*; Symmach. *Dominus possedit me principium viarum suarum ante opificium suum*; Theod. *Ante opificium eius a tunc et ex tunc ante sæculum præparata sum.* Sensus est, q. d. Deus me sapientiam possedit in initio operum suorum; cum enim cœpit con-

dere cœlum et terram per me, tunc me uti cœpit, meamque vim et energiam, quæ antea in Deo solo inclusa latebat, eratque quasi otiosa, exerere et patefacere: unde tunc cœpit, quasi me possidere, id est, possessione mea uti, possessionis meæ vim et fructum ostendere; imo vero, *antequam quidquam faceret a principio,* puta ab æterno, *possedit me;* sed quasi thesaurum absconditum et incognitum, solique Deo notum. Ab æterno ergo possedit me per modum habitus, in tempore vero, quo per me creavit omnia, possedit me per modum usus. Unde Tertull. lib. contra Hermog. c. 18. legens ex Septuag. *creavit* vel *condidit me: Sophia ipsius,* ait, *exinde nata et condita est, ex quo in sensu Dei ad opera mundi disponenda cœpit agitari;* cum scilicet eam applicavit ad res creandas. Qui enim rem aliquam possidet otiose, nec ea utitur, videtur eam non possidere, nec habere, iuxta illud Christi: *Omnia habenti* (id est utenti talento suo, eiusque lucrum afferenti) *dabitur* (plus talentorum) *ei autem qui non habet* (id est, qui non utitur talento suo) *et quod videtur habere* (puta talentum, quod quia otiosum relinquebat, potius non habere, quam habere videbatur) *auferetur ab eo,* Matth. 25. 29. Usus ergo rei est eius viva possessio, ac habere et possidere rem est ea uti.

Porro Septuag. qui solent consentire Hebræo, nec dissentire ab Aquila, Symmacho et Theod. videntur pari modo vertisse: *Dominus* ἔκτησε, id est, *possedit me,* a κτάω, id est possideo, ut notat Bellar. libr. 4. de Christo cap. 18. Imo S. Hieron. libr. 8. in Isaiæ cap. 26. Unde levi mutatione unius litteræ η in ι manavit ἔκτισε, id est, *creavit me,* a κτίζω, id est condo, creo. Coniecturam hanc iuvat quod iidem Septuag. Gen. 4. 1. ubi idem est verbum: *Possedi hominem per Deum;* ipsi pro *possedi* vertunt ἐκτησάμην per η. Iam tamen ἔκτισε per ι legunt omnes codices Græc. et passim Patres; indeque tanta lis cum Arrianis, qui ex hoc loco contendebant probare Filium Dei (hic enim est Sapientia Patris) non esse Deum, sed esse creaturam. Aut certe Septuag. secuti sunt alterum significatum קנה *kana,* quod est *acquisivit me,* puta, cum *creavit et condidit me.* Imo pro eodem accipitur *possedit me* per metalepsin. Sic enim Eva gignens filium vocavit eum *Cain,* id est, *possessio,* dicens, קניתי *kaniti,* id est, possedi, id est, genui, et gignendo possedi *hominem per Deum;* est enim filius possessio et supellex parentum. Unde iure naturæ est parentum in filios potestas.

Rursum pro *in initio* Septug. et Symmachus vertunt, *initium.* Sic et Pagnin. *Dominus,* inquit, *possedit me principium viæ suæ,* id est operum suorum, inquit Vatablus; et hoc proprie significat Hebr. ראשית *rescit,* id est principium, sed *rescit* sæpe sumitur pro בראשית *berescit,* id est, in principio (præpositionem enim ב, id est *in,* Hebræi æque ac Græci et Latini sæpe subticent et subaudiunt) et ita accepit Noster, Aquila, Tigur. et alii. Insuper Hebr. *rescit,* Græcum ἀρχὴ, et Latinum *principium,* subinde significant id quod in aliqua re est præcipuum et princeps, iuxta illud de *behemot,* id est elephante: *Ipse est principium viarum Dei,* Iob. 40. 14. q. d. Elephas est præcipuus inter animalia, eorumque quasi princeps, sive magnitudinem, sive clementiam, sive robur spectes. Sic sapientia est princeps operum Dei, et præcipuum, quod Deus in animo habuit, inquit Aben Ezra.

Quæres: Quænam hic sapientia intelligitur? Ineptiunt Rabbini, qui per sapientiam accipiunt legem Mosis, quam ipsi bis mille annos ante mundum a Deo creatam fabulantur. Vide Galatinum lib. 7. de Arcanis fidei cap. 1. igitur.

Resp. primo cum Tertull. iam citato: intelligitur hic sapientia increata, eaque essentialis, quæ communis est toti SS. Trinitati, puta Patri, Filio et Spiritui sancto; hanc enim possedit, id est habuit, Deus ab æterno, per eamque concepit, dixit et fecit omnia; per illam enim velut ideam sapientissimam et perfectissimam architectatus est cælum, terram, totumque universum. Hanc quoque iuxta Septuag. creavit, id est elicuit, Deus antropopathos, sive nostro modo concipiendi. Cum enim in nobis et Angelis omnis sapientia sapiensque rerum faciendarum conceptio, idea, dispositio et ordo sit actus a mente et intellectu elicitus (est enim ipsa rei intellectio et conceptio, quæ verbum mentis dicitur) hinc et in Deo talem concipimus, quia ex nostris actibus metimur et concipimus divinos, sicut ex rebus creatis concipimus Creatorem. Esto enim hic actus in Deo proprie non sit elicitus, sed substantialis, quia deitati intrinsecus, adeoque cum ea re ipsa unum quid idemque; tamen nostro modo concipiendi (qui divina uti in se sunt concipere non possumus, sed tantum eo modo, quo videmus illa fieri in humanis) creatur elicitus, quasi manans ab ipsa substantia et perfectione deitatis, sicut lux manat a sole. Nam creandi verbum ab Hebræis amplissime sumitur pro facere, elicere, concipere; ut cum ait Isaias c. 45. 6. *Ego Dominus formans lucem, et creans tenebras, faciens pacem, et creans malum,* id est faciens, eliciens malum et tenebras; hæ enim, cum sint mera privatio, proprie creari nequeunt. Et Psal. 50. 12. *Cor mundum crea,* id est effice, elice, *in me Deus;* nec enim cor iam creatum proprie creari potest, nec eius mundities, cum sit merum accidens.

Secundo, accipi potest sapientia increata, sed notionalis, sive personalis, puta Filius Dei, qui est Sapientia genita et Verbum Patris, uti docet S. August. l. 7. de Trinit. c. 2. et Magister sent. in 1. dist. 28. lit. F. et ibid. Bonav. ac D. Thom. in 1. dist. 32 art. 2. Hanc enim possedit Pater ab æterno per generationem, tamquam prolem et imaginem suam. Unde sanctus Hier. epist. ad Cyprianum: *Possessio,* inquit, significat quod *semper Filius in Patre, et Pater in Filio fuerit.* Una enim persona alteri est intima, eam occupans et possidens per mutuam περιχώρησιν, id est circuminsessionem, ait Damascen. de qua plura dixi initio 1. epist. sancti Ioannis. Unde in ea consistit SS. Trinitatis immensa opulentia, felicitas et beatitudo. Hinc nonnulli censent, et innuit Beda S. Ioannem ex hoc loco accepisse initium Evangelii sui: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Hæc enim verba explicant τὸ *Dominus possedit me in initio viarum suarum.* Clarius S. Epiphan. hæresi 73. contra Semiarianos: Cum, inquit, *sapientia dixerit: Creavit me principium viarum suarum, principium exposuit* (S. Ioannes) *dum dixit: In principio erat Verbum; ut ne in prolatione, sed in substantia solida passionis exortem, ex Patre Deum Verbum intelligamus.* Ibidem S. Epiph. docet, S. Paulum verba Salomonis usurpasse, sed nonnihil transmutasse, dum de Christo dixit: *Primogenitus omnis creaturæ,* et, *in ipso creata sunt omnia.* Alludit Salomon ad Genes. 1. 1. *In principio creavit Deus cælum et terram.* Ubi mystice S. August. S. Ambros. S. Basil. *In principio,* inquiunt, id est, in Verbo et Filio, q. d. Per Verbum quasi ideam et sapientiam Pater creavit omnia. Hinc et a S. Paulo Christus vocatur *principium et primogenitus omnis creaturæ,* id est, prior genitus ante omnem creaturam, Coloss. 1. vers. 15. et 18. Hinc et Filius vocatur *brachium* Patris, quia Pater eo quasi brachio potenti creavit, et perdita recreavit omnia, Isaiæ cap. 53. v. 1.

Dices: Quomodo de Filio Dei dici potest: *Dominus creavit me?* Inde enim Ariani concludunt Filium Dei non esse Deum, sed creatum et creaturam; hicque est eorum Achilles. Filius dicitur creatus quo sensu?

Respondet primo S. Basilius l. 2. contra Eunom. S. Epiphan. hæresi 69. S. Hieron. epist. ad Cyprian. in Hebræo non esse *creavit,* sed *possedit;* creavit ergo idem est quod elicuit, genuit, et gignendo possedit. Resp. 1.

Resp. secundo, ἔκτισε non tantum significat *creavit,* sed et *condidit,* fecit, operatus est. Sic et Latinum *creavit* in Script. sæpe idem est quod *fecit;* fecit autem vel condidit Deus Pater filium suum, quia illum genuit. Sic in Script. hæc tria *creare, facere, gignere,* sæpe pro eodem sumuntur; verbum enim *creo* amplissime sumitur, uti paulo ante ostendi. Ita S. Athanas. serm. 3. contra Arian. et S. Cyrill. lib. 5. Thesauri c. 6 qui idipsum probant ex eo quod Filius Dei dicatur hic creatus, antequam Deus quidquam crearet et faceret, imo per ipsum creasse omnia. Filius ergo fuit ab æterno et increatus; quare cum dicitur crea- II.

tus, non aliud quam genitus significatur. Sic Latini dicunt creare et procreare liberos, pro gignere et generare. Vide nostrum Alph. Salmeronem in epist. S. Pauli disp. 21. p. 2. ubi varia verbi *creo* significata recenset.

III. Resp. tertio, cum Concilio Orientali apud S. Hilarium lib. de Synodis paulo post initium, anathematismo 5. Filii Dei productio nunc dicitur *generatio*, quia est productio in eadem substantia, puta in eadem numero deitate: nunc dicitur *creatio* tantum ad hoc, ut significetur productio sine mutatione creantis. Vox ergo *creavit* notat Patrem generasse Filium sine passione, decisione, immutatione gignentis; cum in humanis pater generet filium cum magna passione et decisione seminis. Audi S. Hilar. « Sapientia quæ se dixit creatam, eadem in consequenti se dixit et genitam, creationem referens ad parentis indemutabilem naturam, quæ extra humani partus speciem et consuetudinem, sine imminutione aliqua ac demutatione sui creavit ex seipsa quod genuit. Creantis enim opus non habet passionem aut permixtionis, aut partus. Esse enim aliquando incipit, quod creatur ex nihilo. Et qui creat, efficit pro potestate quod condit; et est opus virtutis creatio, non naturæ ex natura gignente nativitas. At vero nativitas legitimæ originis et genuinæ naturæ profectus est. Ex natura enim generante naturam sumpsit genita natura. Sed quia Dei filius non corporalis partitudinis est genitus exemplo, sed ex perfecto Deo perfectus Deus natus est, idcirco ait creatam se esse sapientiam, omnes in generatione sua corporales passiones excludens. »

Igitur cum nulla vox possit perfecte explicare quomodo procedat Filius a Patre, hinc pluribus utitur Script. ac nunc dicit genitum, ut notet eum recipere substantiam Patris gignentis, nunc dicit creatum, ut sine alteratione vel mutatione generantis eum gigni significet. Utrumque igitur dicitur, ut ex utroque sumatur quod est perfectionis, relinquatur vero quod est imperfectionis. Ita D. Thomas lib. 4. contra Gentes cap. 8.

Porro S. Epiphan. hæresi 69. pro *possedit* et *creavit* legit, *Dominus me ut pullum exclusit*; græce enim habet ἐκόσσευσε id est nidificavit, et pullum in nido exclusit: νεοσσὸς enim est pullus. Videtur ipse in Hebræo legisse קִנְּנַנִי *kinnenani*, id est in nido me exclusit; קֵן *ken* enim est nidus.

Filius est pullus Patris. Filius Dei dicitur pullus, sed patri coævus, et per omnia coæqualis, ut notetur sublimis, cælestis et divina eius generatio quod quasi aquila ab aquila sit genitus, puta Deus de Deo.

IV. Resp. quarto Hebr. רֵאשִׁית *rescit* non tantum principium, sed et principatum significare; significat enim quodlibet principium, sive temporis, sive dignitatis, quale est principatus: hinc Amos 6. 1. *rescit goim* vocantur capita, sive principes populorum; unde et Latina vox *principium* pro principatu sumitur Psalm. 109. cum ait: *Tecum principium*, id est principatus, *in die virtutis tuæ*. Itaque sic recte vertas et exponas: *Dominus creavit me; vel mihi principatum viarum suarum*, hoc est, Dominus ab æterno in seipso habuit et possedit me, sed in tempore, quo creavit mundum, dedit mihi principatum operum suorum, primas operum mihi detulit, constituit me principem operum suorum, præfecit me omnibus operibus suis; omnia enim per me creavit, conservat et gubernat. Sic dicuntur creari reges, præsides, magistratus, cum dignitas regalis, præfecturæ et magistratus eis confertur. Igitur Pater Verbum suum præfecit toti creaturæ, operique creationis, dum per illud omnia condidit. Rursum Pater gignendo Filium suam creandi potestatem, suum in creaturas ius et dominium omne eidem cum essentia communicavit. Unde S. Athanas. lib. de decretis Nicenæ Synodi, pro *creavit* legens *præfecit*, sic exponit: *Dominus præfecit me operibus suis incipiendis, rebusque inchoandis*, huncque maxime genuinum huius loci esse sensum censet noster Salazar. Sic et Olympiodor. in Catena Græcor. ac ibidem Didymus, S. Cyrillus et alii.

Unde solerter advertit S. Cyrill. S. Athanas. et alii, non dici absolute: *Dominus creavit me principium*, sed *principium ad opera sua*; vel, ut alii vertunt; *In opera sua*, aut *propter opera sua*, q. d. Deus constituit me principium et causam ad creandum et producendum opera sua. Sic et Nazianz. orat. 4. de Theolog. *Sapientia*, ait, *dicitur creari, non secundum se, sed secundum progressum, quem ad creandum facit*. Unde Eusebius Cæsar. lib. 3. ad Marcellum, ait ἔκτισε positum pro κατέταξε vel κατέστησε, id est ordinavit, sive constituit, ut refert Socrates lib. 2. Histor. cap. 47.

Audi et S. Ambros. l. de Filii divinitate, c. 2. « Hæc, ait, est illa sapientia ineffabilis, quæ initium viarum Dei apud Salomonem vel condita, vel genita, vel creata describitur, quam tamen sic conditam dicit, ut semper, eam cum Deo fuisse ostendat. Quid enim Deo dabis, ut initium possis sapientiæ ipsius consignare? Non enim ita Deus sapientiam suam condidit, quasi aliquando sine sapientia fuerit. Sed cum initium viarum suarum dicat, initium motus operis alicuius ostendit, ut hoc initium habeat sapientia Dei, quod de Deo processit ad creanda omnia, tam cælestia quam terrestria, non quo cœperit esse in Deo. Creata est ergo sapientia, imo genita, non sibi, quæ semper erat, sed his quæ ab ea fieri oportebat: ut, quia quanta et qualis esset scire non poterat, de effectu operum suorum virtus eius et potentia nosceretur: ut quod de conditis æstimamus, tunc magis timeremus cum facta miramur. »

Hinc et τὸ *creavit* accipi potest pro *creare me fecit*, potestatem creandi mihi dedit, ut sit hebraismus, quo *cal* ponitur pro *hiphil*, qui in Script. est creber. Unde S. Athan. serm. 3. contra Arrian. sic exponit, q.d. Sapientiam creari non in se, sed in suis exemplaribus, id est, in creaturis: hæ enim exemplar sapientiæ divinæ referunt, quia ad illud et ex illo sunt expressæ.

Resp. quinto: Multi Patres censent notari hic generationem Filii Dei, non divinam et æternam, sed humanam et temporalem, qua *Verbum caro factum est*. Humanitas enim et caro Christi fuit creata et creatura, uti est caro cæterorum hominum. Nam paulo post de eodem dicitur; *Ante omnes colles ego parturiebar*; quare hic notari geminam Christi naturam: divinam, cum dicitur, *parturiebar*; humanam, cum dicit, *creavit me*. Ita S. Athanas. Nazianzen. Cyrill. August. et alii mox citandi. V.

Audi S. Epiphan. hæresi 69. contra Arrianos; « Dominus, ait, creavit me, hoc est, ædificavit me in utero Mariæ, principium viarum suarum in opera sua. Principium enim viarum descensus Christi in mundum, est corpus ex Maria, quod est assumptum in opere iustitiæ et salutis ipsius. »

Tertio, sapientia potest hic accipi creata et participata: hanc enim ab æterno possedit Deus, quia scilicet ab æterno illam, ut derivatam a sua prima et increata sapientia, ac destinato a se tempore creationi applicandam, et creaturis communicandam intellexit, suoque intellectui cognoscendam et voluntati decernendam obiecit Deus. Hanc enim proprie in tempore ipse creavit; ab æterno vero creavit, id est, creare decrevit et prædestinavit. Sic enim Hebræi sæpe verba realia usurpant pro mentalibus aut verbalibus, ut cum Apostolus 2. Timoth. 1. 9. ait gratiam Christi ante tempora sæcularia nobis esse datam, id est, dari decretam et prædestinatam. Et Ieremias. cap. 1. 10. ait se constitutum super regna, ut ea evellat, destruat et disperdat, id est evellenda, destruenda et disperdenda prænuntiet, et quasi vice Dei decernat. Huic etiam sequentia satis apte conveniunt, quæ significant res omnes a Deo creatas esse iuxta sapientiæ normam, cuique propriam et convenientem. Denique ad creatam sapientiam capessendam proprie et primo hic invitamur: nam increatam, quæ Deo est propria, assequi nequimus. Ita D. Thom. 1. p. q. 41. art. 3. Unde noster Hier. Prado in c. 2. Ezech. sic exponit: *Dominus possedit*, vel *creavit*, *me in initio viarum suarum*; id est, Dominus operi a se creato me insculpsit, uti Phidias sculptor clypeo Minervæ a se sculptæ vultum suum insculpsit. Ex sapientia enim, quæ lucet in creaturis, cognoscitur sapientia Creatoris, quasi eis insculpta.

Quarto, accipi hoc loco potest sapientia incarnata, quæ est Christus homo. Hunc enim in tempore a se decreto creavit et possedit Deus, ab æterno vero creavit et possedit, id est, creare et possidere decrevit et prædestinavit: nam per unionem hypostaticam divinitas possedit humanitatem Christi, illamque effecit suam, ita ut Christus non tantum qua Deus, sed et qua homo sit et dicatur Filius Dei naturalis, utque omnes actiones et passiones Christi hominis sint actiones et passiones Dei. Unde a sancto Dionysio vocantur *theandricæ*, id est, *Deiviriles*. Atque inde infinita vis merendi, satisfaciendi et redimendi in Christo processit, puta a deitate infinita, cui humanitas hypostatice erat coniuncta.

Rursus S. Ambrosius et S. Chrysost. serm. de Trinitate, τὸ *creavit* exponunt per futurum *creabit*, q. d. Dominus in tempore incarnationis creabit me: prædicit enim futurum quasi iam esset factum. Christo enim qua homo proprie competit esse creatum in tempore (hinc et Deus hic non vocatur Pater, scilicet Filii Dei, sed Dominus, scilicet humanitatis eiusdem. *Caro Dominum agnoscit*, ait S. Ambros. l. 1. de Fide c. 7. *gloria Patrem significat; creatura nostra Dominum confitetur, charitas Patrem novit*), sicut eidem, qua Deus est, competit genitum esse ab æterno. Porro Christum hominem creavit et possedit Deus *in initio*, vel, ut Septuag. ἀρχήν, id est, principium et principatum, *viarum*, id est, operum suorum.

Christus princeps operum Dei.

1. Primo, dignitate; quia Christum fecit primum, principem, caput et ducem omnium sanctorum, imo omnium Angelorum et hominum totiusque universi.
2. Secundo, tempore et causalitate; quia nonnulli Theologi censent Christum per se primo a Deo prædestinatum fuisse, ante prævisionem Adæ et peccati originalis, eo quod Deus primo voluerit condere Christum, et in eo ostendere divitias gloriæ et magnificentiæ suæ, ac deinde propter Christum voluerit condere Angelos, Adamum, cæterosque homines et creaturas universas. Atque id plane significari volunt hoc loco: *Dominus creavit me initium*, vel ut alii legunt. *In initio viarum suarum*. Quare hanc sententiam suæ opinionis faciunt basin et fundamentum. Ita Alexander Alensis, Scotus, Albertus, Claudius Taurinensis, Catharinus, Pighius et alii, quos citat et sequitur noster Suarez 3. p. q. 1. art. 3. disp. 5. sect. 2. Verum non satis efficaciter idipsum ex hoc loco probant, uti multis ostendit hic Salazar.

Alii ergo cum D. Thom. 3. p. q. 1. art. 3. iique non minoris notæ et numeri, quos citat et sequitur Gabr. Vasquez 3. p. tom. 1. disp. 10. censent Christi incarnationem a Deo fuisse decretam et prædestinatam post lapsum Adæ, ad eius reparationem, et totius generis humani redemptionem. Hanc enim, non aliam, incarnationis Christi causam tradunt Script. et Patres passim. Et tunc decretum Dei de creatione mundi, Angelorum et hominum, ac de permittendo Adæ lapsu peccatoque originali, fuit prius decreto de incarnatione Christi in genere causæ materialis; eodem tamen fuit posterius in genere causæ finalis, et quasi formalis. Christi enim incarnatio fuit finis, decor, forma et complementum creationis Angelorum et hominum, ac totius universi. Quocirca inter creationem mundi et incarnationem Verbi fuit mutua quædam contradependentia. Nec enim Deus decreverat creare mundum, Angelos, Adamum, eiusque lapsum permittere, nisi simul decernendo Christi incarnationem ad restaurandum Adæ lapsum, et ad complementum decoremque totius fabricæ suæ: nec vicissim decreverat incarnationem Christi, nisi simul decernendo creare mundum, ac permittere Adæ lapsum, utpote in cuius remedium decernebat Christum incarnari. Unde fit ut decretum creationis mundi et permissionis lapsus Adæ sit quidem prius decreto incarnationis Verbi in genere causæ materialis; eo tamen sit posterius in genere causæ finalis, et quasi formalis. In eo ergo Christi incarnatio fuit prior, ac principium omnium viarum, id est operum, Dei, vel, ut Septuaginta vertunt *ad opera sua*, ut scilicet homines peccato Adæ perditos restauraret et revocaret ad vitam.

Verum quidquid sit de ordine et prioritate incarnationis Christi respectu naturæ, et status naturalis universi, certum est respectu gratiæ et status supernaturalis tum hominum, tum, ut multi volunt, Angelorum, Christum priorem fuisse; quia per Christum eiusque merita Deus decrevit hominem lapsum redimere, ac Sanctis quibuscumque, sive Martyribus, sive Virginibus, sive Apostolis, sive quibuslibet aliis, quin et, ut multi volunt, Angelis quoque omnibus suam dare gratiam et gloriam. Christus ergo fuit principium, id est, causa meritoria, exemplaris et finalis, omnium viarum, id est, omnium operum supernaturalium Dei, quia Deus eum fecit principem et institutorem ordinis huius supernaturalis, eiusque primatum et principatum ipsi addixit, fecitque ipsum caput omnium suarum prædefinitionum, et prædestinationum, prædestinatorum, effectorum, donorum, gratiarum, virtutum, dotum gratiæ et gloriæ, quas ab illo et per illum in cæteros Sanctos, quasi per influxum capitis in membra derivat.

Christus princeps supernaturalium.

Unde S. Ambrosius, lib. 1. de Interpellatione Iob: *Soli Christo*, ait, *servabatur magnarum prærogativa virtutum; quia ipse est virtutum principium, sicut dixit: Dominus creavit me principium viarum suarum.* Et sanctus Basilius, Apolog. ad Cæsarianos: *Christus*, inquit, *principium Evangelicarum viarum nominatur, quæ nos deducunt ad regnum*, ut per nos ruinæ Angelorum, æque ac hominum instaurentur et reparentur. Sic quoque de Christo incarnato hunc locum accipiunt S. Athanas. serm. 3. contra Arrian. Nazianz. orat. 4. de Theologia, Cyrill. l. 5. Thesauri cap. 4. S. August. l. 1. de Trinitate c. 12. Polychron. et Beda hic, S. Hieronymus in c. 4. Michææ, Hilar. l. 12. de Trinit. sub finem, S. Ignatius epist. ad Tarsenses, Epiphan. hæresi 69. S. Basil. l. 4. contra Eunom. Damasc. lib. 4. de Fide cap. 4. et alii plures quos fuse citat Gabr. Vasquez. 3. p. tom. 1. disp. 10. n. 10.

Christus principium omnis virtutis.

Audi S. Ambros. lib. 3. de Fide c. 4. hunc locum sic litteraliter, æque ac moraliter explicantem: « Principium, inquit, nostræ virtutis est Christus. Principium integritatis, qui docuit virgines non viriles exspectare concubitus, sed integritatem mentis et corporis Sancto magis dicare Spiritui, quam marito. Principium parsimoniæ Christus, qui pauper factus est, cum esset dives. Principium patientiæ Christus, qui cum malediceretur, non remaledixit, cum percuteretur, non repercussit. Principium humilitatis Christus, qui formam servi accepit, cum Patrem Deum maiestate virtutis æquaret. Ex illo enim accepit virtus unaquæque principium. Et ideo ut hæc virtutum genera disceremus, Filius datus est nobis, cuius principium super humeros eius. Principium illud crux Domini est, principium fortitudinis, quo via sanctis est reserata Martyribus ad sacri certaminis passionem. »

Ubi nota Hebr. *rescit* significare primo, initium, principium; secundo, primitias frugum et fructuum, quæ ex lege Deo offerebantur; tertio, principatum: quarto, originem, fontem et causam. Christus ergo est *rescit*, id est primo, principium operum Dei; quia primus sanctorum, electorum et prædestinatorum. Secundo, idem est primitiæ sanctitatis, quas genus humanum peccato infectum Deo obtulit. Tertio, idem est princeps omnium Sanctorum, Angelorum et hominum, quia ad triplex hoc *rescit*, id est, principium, creavit et destinavit eum Deus. Quarto, idem est causa, fons et origo omnis sanctitatis, omnis gratiæ et gloriæ omnium hominum, et, ut multi, omnium Angelorum. Ita Didymus in Catena Græcor. *Sapientia*, inquit, *quæ ab æterno fuit in Deo, facta est in tempore principium, id est causa et effectrix operum Dei.*

Porro S. Cyrillus l. 5. Thesauri c. 5. per *vias* accipit, leges et præcepta Dei; his enim quasi viis imus in cælum quorum principium ait fuisse Christum, tum quia Christus viam in cælum exemplo suo nobis præivit, atque eodem ingrediendi initium nobis donat præveniendo mentem per gratiam suam; tum quia lex vetus ultimos quasi limites legum Dei dedit; Christus vero earum principia, id est præcipua et excellentiora, edocuit, ut v. g. lex vetus dicit: *Diliges amicum tuum;* Christus addit: *Diligite*

inimicos vestros. Sic in pluribus aliis Christus legem evexit et perfecit, quæ recenset S. Matth. c. 5. Audi S. Cyrill. l. 5. Thesauri c. 4. *Dominus creavit me initium viarum: Vias* (inquit) *sanctos viros, Prophetas scilicet et legislatores appellarunt, quia possunt monendo ad eum ducere. Ergo creavit me, hoc est, fecit me super Legem et Prophetas initium, id est potestatem, ut non in illorum verbis sistere faciam, sed ad meliora documenta traducam.* Sic et S. Basil. in Apol. ad Cæsarianos: *Principium,* inquit, *Evangelicarum viarum nominatur, quæ nos deducunt ad regnum; factus est enim secundum dispensationem via nostra.* Et S. Fulgentius: *Quod autem,* inquit, *initium viarum Domini creatus est Filius, quid est aliud, nisi quod ipse via nobis est factus, ut eo duce et rectore per adoptionis, quam recepimus, gratiam ad virtutum nobis profectum pateret ingressus.*

Christus novi sæculi principium.

Denique Christus fuit novi mundi principium, tum quia novam Ecclesiam novumque Christianorum et Sanctorum populum instituit; tum quia resurgendo a mortuis novæ vitæ et beatæ suis dedit exordium, ac Beatorum cœtum inchoavit. Unde ab Isaia, cap. 9. versu 6. vocatur *pater futuri sæculi;* de quo Sybilla apud Virgilium ecloga 4.

Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, et toto surget gens aurea mundo,
Casta fave Lucina.

B. Virgo princeps operum Dei.

Mystice, Dominus creavit et possedit B. Virginem, utpote Christi matrem, quasi principium viarum, id est operum suorum; quia ut recte notat Suarez 3. p. tom. 2. q. 27. disp. 1. sect. 3. mater a filio non fuit disiuncta etiam in electione divina. Quod videtur insinuasse Andreas Cretensis serm. de Assumpt. dicens de B. Virgine: *Hæc est declaratio profundorum divinæ incomprehensibilitatis; hic est scopus, qui excogitatus est ante sæcula.* Pluribus congruis naturæ et gratiæ rationibus idipsum probat ibidem Suarez. Quocirca S. Epiphan. contra Ariomanitas hæresi 69. *Quandoquidem,* ait, *ipsa sapientia ædificavit sibi domum, fortassis a persona humanæ ipsius naturæ pie dici poterit, ut præsentia ipsius in carne de ipsius deitate dicat: Dominus creavit me, id est, ædificavit me in utero Mariæ, principium viarum suarum in opera sua. Principium enim viarum descensus Christi in mundum est corpus ex Maria, quod est assumptum in opere iustitiæ et salutis ipsius.* Insuper B. Virgo in ipso initio viarum, ipsoque momento conceptionis et vitæ, a Deo solo possessa fuit tamquam hæreditas amplissima, mater utique Dei dilectissima futura.

1. Igitur B. Virgo ab æterno prædestinata fuit, ut esset principium, id est prima, princeps et domina omnium o-
2. perum Dei, puta omnium purarum creaturarum. Secundo, ut esset idea sanctitatis, iuxta quam Sanctos Angelos, Apostolos, Martyres, Virgines, Confessores, Religiosos efformaret. Cum ergo Deus B. Virginem mente concepit et prædestinavit, hos omnes, adeoque fideles omnes prædestinavit. Tertio, principatum gratiæ et gloriæ ei decre-
3. vit, principatum sanctitatis æque ac dominii ei addixit: destinavit enim eam, ut esset omnium creaturarum prin-
4. ceps, regina et domina. Quarto, Deus eam fecit primitias operum suorum. Solebant Deo offerri primitiæ frugum, ut per eas cæteræ fruges censerentur Deo oblatæ et sanctificatæ: ita mundus obtulit Deo B. Virginem quasi primitias naturæ humanæ, per quam omnes homines totaque natura censeretur ei oblata, purificata et sanctificata. Qua de causa pulchre Rupert. in c. 2. Cant. B. Virginem ita de se loquentem inducit: « Priusquam nascerer, Deo præsens aderam; antequam fierem, bene illi cognita fueram. Elegit me ante mundi constitutionem, ut essem sancta et immaculata in conspectu eius in charitate. Et si deliciæ eius esse cum filiis hominum, quanto magis deliciabatur cum ista ancilla Domini, miraculo cunctorum filiorum hominum? »

Petrus Damian. ser. de Nativit. Virg. agens de Deipara super illud: *Non est factum simile opus in universis regnis: Nihil,* inquit, *verius, nihil sublimius, nihil dulcius miseræ mortalitati et mortali miseriæ. Nam etsi multa magna facta sunt in creaturis mundi, nihil tam excellens, tam magnificum fecerunt opera digitorum Dei. Virgo Dei genitrix, cuius pulchritudinem sol et luna mirantur.* Germanus patriarcha Constantinopolitanus orat. de Zona Virg. *Omnia,* inquit, *in Virgine sunt admirabilia, et naturæ vires excedentia, in qua Deus suam exeruit potentiam; fecit enim in me magna qui potens est.* S. Bernard. hom. 1. super missus est: *Et quid,* inquit, *mirum si Deus, qui mirabilis legitur et cernitur in sanctis suis, mirabilem se exhibuit in matre sua?* S. Bernardinus Senensis tom. 1. conc. 61. art. 6. cap. 4. agens de dignitate Dei genitricis: *Unde,* inquit, *Propheta: Elevata est magnificentia tua super cælos Deus; magnificentia enim Dei dicta est virgo Maria.* Idem tom. 3. serm. 11. art. 1. c. 2. eumdem Psalmi versiculum de Deipara explicans: *Singularis,* inquit, *magnificentia Dei fuit B. Virgo; quia in eius exaltatione plus magnificatur, et etiam in eius humiliatione, devotione, gratiarum actione, et omnium bonorum Dei fruitione plus ipsa magnificat Dominum, quam omnis creatura alia simul sumpta. Unde merito elevata dicitur super cælos, id est super Angelos.* Sane fecit in ea magna qui potens est; quin etiam maximum operum suorum, hoc est, Dominica incarnatio, in eius utero est perfectum; merito igitur *magnificentia Dei* dicitur. In Revel. S. Birgit. in ser. angel. c. 5. *Mundo,* inquit, *creato adhuc unus minor mundus, qui est Virgo Maria, coram Deo, cum omni venustate nondum creatus astabat, a quo maior gloria Deo, et Angelis maior lætitia atque omni homini eius bonitate frui volenti maior utilitas, quam de hoc maiori mundo provenire debebat.* Et infra sermonem ad Virg. dirigens: *Florigeris,* ait, *ac fructiferis arboribus comparari possent opera tua; nam charitate ea factura eras, quæ plus omnium florum pulchritudine, et fructuum suavitate Deum atque Angelos delectare debebant; Deusque in te ante suam creationem plures virtutes prævidit, quam in omnibus herbarum, florum, arborum, fructuum, lapidum, gemmarum seu metallorum generibus, quæ inveniri possent in totius orbis amplitudine; unde mirum non est, si Deus in te, o minor munde, qui adhuc creandus eras, magis delectabatur, quam de hoc maiori mundo;* hæc ibi. Et certe merito Virgo sanctissima microcosmos, seu minor mundus, in hac S. Birgittæ revelatione appellatur, tum quia Deum omnia continentem in se portavit, tum etiam, quia ut ait S. Bonav. in Speculo B. Virginis c. 6. *Quidquid post Deum pulchrius, quidquid dulcius, quidquid iucundius est in gloria, hoc Maria, hoc in Maria, hoc per Mariam est.* Quare Petrus Galatinus l. 7. de Arcanis Catholicæ veritatis cap. 18. reddens rationem cur B. Virgo Ierem. capit. 17. dicatur *solium gloriæ Dei: Quia,* inquit, *sicut sedes ornata ac regio more parata, sedentis magnificentiam ac maiestatem indicat, ita Deus in B. Virgine ostensurus erat gloriam suam et claritatem.*

B. Virgo microcosmus gratiarum.

Consonant veteres Rabbini, ut R. Haccados apud Galatin. l. 7. c. 1. *Ideo,* inquit, *mundum Deus creavit, quia viderat ex Israel excidendam petram sine manibus, puta B. Virginem, ex qua Messias proditurus erat, iuxta illud: Dominus possedit me in initio viarum suarum.* Et c. 2. citat R. Onkelos dicentem: *Propter sapientiam creavit Deus cælum et terram, hoc est amore intemeratæ Virginis, quæ est mundi sapientia, creavit Deus cælum et terram; vel amore Messiæ filii sui, cui in divinis sapientia attribuitur. Non solum amore Virginis conditus est mundus, sed etiam sustentatur. Ob scelera enim innumera, quæ mundani committunt, nullo pacto consistere posset; nisi ipsa gloriosa Virgo cum sua misericordia et clementia pro nobis orando sustineret.* Et c. 4. docet Rabbinos matrem Messiæ vocare *primum hominem;* cuius proinde cæteri homines filii nuncupari possint. Primum intellige non creatione et tempore: sed tum dignitate, tum fine et scopo; tum in prædestinatione et decretis Dei, uti iam explicui. Unde S. Bern. serm. 1. in *Salve Regina: De hac,* inquit, *et ob hanc, et propter hanc omnis Scriptura facta est; propter hanc totus mundus factus est; et hæc gratia*

B. Virgo primus homo.

Dei plena est; et per hanc homo redemptus est, Verbum Dei caro factum, Deus humilis, et homo sublimis. Idem ser. de B. Virgine, B. Virginem appellat mundum specialissimum: *Mariam*, inquit, *Deus tamquam mundum specialissimum sibi condidit, quem in iustitia et sanctitate fundavit.* Et S. Epiphan. serm. de Laudibus Virginis, eam *cœli terræque mysterium* nuncupat; quia scilicet per lapsum hominis lapsæ sunt pariter in deterius omnes creaturæ, propter hominem factæ et homini servientes; per B. Virginem vero Christum parientem homo pristinæ virtuti restitutus est, et per hominem cæteræ creaturæ. Ergo B. Virgo fuit quasi reparatrix totius mundi, uti docet Damasc. orat. 1. de Nativit. Virg. S. Ansel. l. de Excellentia Virginis cap 10. Et S. Bonav. in Psalterio Virgin. *Dispositione tua*, inquit, *Virgo sanctissima, perseverat mundus, quem et tu cum Deo ab initio fundasti*; quia scilicet propter B. Virginem et Christum Deus fundavit mundum; ipsa enim toto mundo longe est nobilior et præstantior, imo ipsa est mundi decus et pulchritudo. Rursum B. Virgo cælum dissidens a terra ob peccatum Adæ, eidem per Christum reconciliavit; atque sicut ipsa Christum e cælo in terram sua puritate et humilitate devocavit; sic pariter ipsa prima verbo et exemplo viam omnibus hominibus in cælum patefecit. Quocirca Christus eam electis omnibus præfecit, voluitque ut nemo salvetur cælumque conscendat, nisi ipsa consentiente, imo adiuvante et dirigente. Qui ergo salvus esse cupit, et salutem suam assecurare, cultor sit B. Virginis, ac in eius amore et devotione quotidie crescat et proficiat. Plura, si lubet, vide apud nostrum Salazar hic, cuius præcipua laus est in laudibus Virginis.

Denique sicut Christus, sic et B. Virgo novo Christianorum sæculo, ac novo aureoque Virginum, Martyrum et Sanctorum omnium mundo dedit exordium, de quo Sibylla apud Virgil. ecloga 4.

Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo,
Iam redit et virgo, redeunt Saturnia regna.
Iam nova progenies cælo demittitur alto.

Tropol. sapientiam, Christum et Deiparam imitantur, qui per Dei electionem et gratiam faciunt se auctores magnorum et heroicorum operum, ut qui instituunt novas Ecclesias, sanctos Ordines, Religiones, Congregationes, etc. quales fuere Apostoli, S. Antonius, S. Basilius, S. Augustinus, S. Benedictus, S. Romualdus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus. Hi enim recte dicant: *Dominus creavit* et constituit *me principium*; imo principem viarum et operum suorum, ut scilicet me faceret fundatorem novæ gentis et Ecclesiæ, aut sancti Ordinis, quo quasi via omnes mei asseclæ recto itinere contenderent ad culmen perfectionis, ad vitam Apostolicam, ad excelsam in cælis gloriæ lauream. Hi enim non tantum habent meritum et laudem propriæ vitæ, sed et omnium sui asseclarum etiam post mortem, quamdiu durabit Ordo sanctus ab ipsis fundatus, v. g. S. Dominico tribuitur laus sanctitatis et sapientiæ S. Thomæ Aquinatis, S. Vincentii Ferrerii, S. Catharinæ Senensis, cæterorumque omnium, qui ex eius institutione et disciplina religiose et sancte vixerunt, vivunt et vivent. Quare eius laus et laurea crescit et crescet usque ad diem iudicii; atque in cælis omnes Ss. Dominicani S. Dominicum ut parentem, ut magistrum, ut ducem, ut causam suæ sanctitatis et gloriæ colent, diligent, laudabunt et celebrabunt per omnem æternitatem. Quæ sane magna est laus et gloria Hi enim sunt novi Ordinis, quasi novæ Ecclesiæ, et novi mundi sancti conditores, hi sunt veræ sapientiæ doctores, præcones et fundatores. Hosce notavit Daniel cap. 12. dicens: *Qui docti fuerint, fulgebunt ut splendor firmamenti, et qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Ibi Petrus*, inquit S. Greg. hom. 17. in Evang. *cum Iudæa conversa, quam post se traxit, apparebit. Ibi Paulus conversum, uti ita dixerim, mundum ducens. Ibi Andreas post se Achaiam, ibi Ioannes Asiam, Thomas Indiam, in conspectum sui Iudicis conversam ducet. Ibi omnes Dominici gregis arietes cum animarum lucris apparebunt, qui sanctis suis prædicationibus Deo post se subditum gregem trahunt.*

A

Rursum hæc gnome monet initia actionum per sapientiam esse ordinanda; ex initiis enim pendent media et finis; qualia enim sunt initia, tales solent esse et fines actionum. Unde symbolum est Pythagoræ: *Egredienti introeuntique valvas esse exosculandas, hoc est initia, et fines actionum et institutorum sapienter esse disponenda et complectenda.*

AB ÆTERNO ORDINATA SUM, ET EX A[illegible]QUIS ANTEQUAM TERRA FIERET.) Vers. 23.
Hebr. *A capite, al[illegible]nte terram;* Tigurinus et Pagninus: *Ab initio ante terram*; Syrus: *Ab æterno ante omnia opera*; Arabicus: *Ante sæculum fundavit me in principio.* Pro *ordinata sum*, Hebr. est נִסַּכְתִּי *nissachti*, id est, *principatum habui*, princeps extiti, ita Pagnin. Baynus: *Coronata sum*; Vatabl. *Princeps facta sum*; nam sapientia, inquit, potestatem habet in omnia quæ facta sunt; Chaldæus: *Ante sæculum præparata sum*; Aben Ezra: *Electa fui*; R. Levi: *Donata sum fortitudine, potestate dominandi et præstanti sublimitate*;

B

Septuaginta: *Ante sæculum fundavit me* (vel *fundata sum*) *in principio antequam terram faceret.* Sic et Syrus: *Ante sæculum*, inquit, *stabilivit me, et a principio antequam formaret terram*; Marinus in Lexico: *Ego meipsam inauguravi.* Hebr. enim נָסַךְ *nasach*, proprie significat fundere, effundere, libare, sacrificare: in libatione enim effundebatur oleum vel vinum Deo. Hinc *nasach* significat regem vel principem, sive laicum, sive sacrum, ordinare, inaugurare, inauctorare: hoc enim fiebat fuso in principem oleo. Unde Psalm. 2. ubi Noster vertit: *Ego autem constitutus sum rex super Sion*; hebr. est *nissachti*, vel ut iam legunt: *Nasachti*; quod Chald vertit: *Ego autem inauctoravi* (alii *ordinavi*) *regem meum.* Quare Noster optime cum Tigur. et aliis vertit: *Ordinata sum.* Unde mirum est interpretem doctum id negare, ideoque pro *nissachti*: legere נִסַּסְתִּי *nasasti*, id est vexillavi, instar vexilli militum me ordinavi: nam omnes codices Hebræi

C

habent *nissachti* non *nasasti*.

Igitur τὸ *ordinata sum* significat primo, sapientiam a Deo ordinatam et constitutam esse principem rerum creandarum. Secundo, eamdem ordinatam esse sacerdotem (*nasach* enim significat libare et sacrificare, quod est sacerdotum) sapientia enim Dei sancta est sanctificans omnia, Deoque offerens, consecrans et quasi sacrificans res a se conditas. Quo pertinet illud Trismegisti: *Mundus hic est pulcherrimum Dei templum*, in quo scilicet sapientia est sacerdos, victimæ sunt res creatæ, quæ muta voce laudant Deum, eique se offerunt, obediunt et serviunt, atque homines et Angelos ad Dei creatoris sui laudem cultumque invitant et incitant. Tertio, τὸ *ordinata sum* significat sapientiam in se esse ordinatissimam, resque omnes creatas optimo ordine disponere, collocare et gubernare. Ordo enim est summum universi bonum; providentia enim et bonum universi consistit in congruo partium singularum ordine, mutuaque ad invicem coordinatione et dispositione. Hæc enim, si servetur, erit ubique

Sapientia est sacerdos Dei.

D

pax; sin turbetur, illico oriuntur dissidia et bella etiam inter cælos et elementa, ut patet in vacuo, in hiatibus, in terræ motibus, in fulminibus et tonitruis, in ventis et turbinibus, in procellis et tempestatibus. Vide Nazianz. orat. 26. Hinc discant principes regimen sapientiæ consistere in ordine, ut quamque rem et personam suo ordine, loco et gradu collocent, dicant, faciant. Sic enim regent ordinatissime, ideoque sapientissime et optime.

Igitur primo, sapientia increata essentialis ordinat in Deo omnia eius attributa, omnes personarum divinarum processiones, ut scilicet prius origine Pater generet Filium, deinde posterius origine cum Filio spiret Spiritum sanctum. Ad hæc ordinat omnia Dei decreta, omnes actiones, omnes rerum faciendarum ideas; ideæ enim in Deo sunt ordinatissimæ, ideoque cum iuxta eas res creat, conservat et gubernat, ordinatissime et sapientissime creat, conservat et gubernat. Hinc ex Hebræo vertas: *Ab æterno ordinans fui*, vel *ordinavi*, *omnia*; נִסַּכְתִּי *nissachti*

Ordo sapientiæ Dei

enim tam est coniugationis *piel* activæ, quam *niphal* passivæ. In *piel* ergo significat *ordinavi*; in *niphal*, *ordinata sum*. Sapientia enim ab æterno ordinavit omnes mundi ordines, omnes ætatum, legum, temporum, regnorum, regum, Ecclesiarum, Prælatorum, Pontificum, etc. vicissitudines et successiones.

Secundo, sapientia increata notionalis, quæ est Verbum sive Filius Dei, ordinatissima est: tum quia ab æterno ordinata est ut per omnia Patri genitori suo assimiletur, eiusque sit ipsa imago et character, tum quia in sancta Trinitate Filius secundum, ideoque medium, obtinet locum, qui locus est ei debitus, estque locus ordinis; medium enim est ordo extremorum; quia ea in se ordinat et unit. Quare Filius vocari potest ordo Patris et Spiritus sancti; quia cum ipse medius sit, et a Patre genitus, efficit ut Pater in sancta Trinitate sit primus, ipse vero sit secundus, ac Spiritus sanctus sit tertius, qui est congruus et debitus personarum sanctæ Trinitatis ordo. Rursum dum ipse cum Patre producit Spiritum sanctum, unit Spiritum sanctum tam sibi quam Patri.

Tertio, sapientia incarnata ordinata est, quia humanitas subordinata est divinitati: unio enim hypostatica fecit ut illa huic optimo et decentissimo ordine sit copulata et devincta. Rursum Christi potentiæ, cogitationes, verba et actiones omnes fuere ordinatissimæ. Denique Christus quasi princeps ordinatissime disposuit, regitque Ecclesiam et fideles singulos, dando cuique eum gratiarum ordinem, quem sapientia ei dictat. Christus ergo ordinatus est rex Ecclesiæ, iuxta illud: *Ego autem constitutus sum* (hebr. *nissachti*) *rex super Sion*, Psalm. 2. Idem ordinatus est Pontifex Ecclesiæ, iuxta illud: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, Psalmo 109.

Quarto, sapientia creata ordinata est, quia manat ab increata. Hæc enim ordinatissime creavit cælum sursum, terram quasi centrum deorsum, in medio cætera elementa, quodque in ordine et statione sua. Eadem cælis, stellis, soli et lunæ suum dedit ordinem, motumque ordinatissimum. Denique ipsa res omnes per sapientiam et ordinem cuique inditum sapientissime et ordinatissime disposuit, movet, regit et gubernat, iuxta illud: *Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti*, Sap. 11. 21. Quocirca omnes Angeli, homines et creaturæ quælibet in sua statione adeo apposite a sapientia sunt collocati, ut videantur esse castrorum acies ordinata, a qua Deus vocatur *Dominus sabaoth*, id est, exercituum: hi enim exercitus non sunt alii quam ordines et acies Angelorum, hominum et creaturarum omnium.

Multi τὸ *ordinata* accipiunt pro *præordinata sum*, illudque exponunt, q. d. *Prædestinata sum ab æterno*. Sed minus genuine; Hebræus enim *nissachti* non significat prædestinare, sed ordinare, et regere; sicut rex ordinat rempublicam, magister discipulos, pater filios, dux milites.

Septuaginta vertunt: *Fundata sum*; quæ enim ordinata sunt, hæc et fundata firmiterque solidata sunt. Ordo enim dat stabilitatem rebus, ut patet in fabricis domorum et templorum: in hisce enim si omnia debito ordine fundamento superædificentur, fabrica consurgit fortis et solida. Unde sanctus Fulgentius in Responsione ad obiect. Arrian. respons. 3. idipsum explicans de Christo docet, voce *fundata sum*, significari quod Verbum, quod est sapientia Patris, per assumptionem humanitatis non sit mutatum; quia firmiter retinet suam divinam naturam æque ac personam, quæ inde hypostasis, id est subsistentia, dicitur, quod in ea fundatum sit, firmiterque consistat et subsistat: *Ante sæcula*, inquit, *sapientia fundatam se dicit, ut nativitatem suam, qua de Patre nata est immutabilem esse monstraret. Quod enim fundatum dicitur, nulla ratione convellitur; quod autem convellitur, non mutatur.* Et Polycron. in Catena Græcor. *Significat*, inquit, *Verbum menti paternæ non ut reliqua, sed instar firmamenti firmissime adiunctum esse. Aut*, q. d. *Totius universi principium et fundamentum me constituit.*

Hinc consequenter Christus qua homo fundatus est, quia humanitas in hypostasi Verbi fundata est, et hypostatice subsistit. Unde S. Athan. serm. 3. contra Arrianos: *Quantum ad humanitatem*, inquit, *fundatur, ut nos super illum velut pretiosi lapides inædificemur, efficiamurque templum habitantis in nobis Spiritus sancti*, iuxta illud: *Superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu; in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino*, Ephes. 2. 20. Sensus ergo τὸ *fundata sum*, est, q. d. Deus ab æterno constituit ut ego Christus in carnem venturus essem fundamentum Ecclesiæ, cui omnes fideles inædificarentur. Architectus enim ante fabricam præconcipit fundamentum, idque solidum, ut, si machina rimam patiatur, possit ex soliditate fundamenti restaurari. Ita sanctus Cyrillus libr. 6. Thesauri cap. 8. *Præfundatur*, ait, *ante nos Christus, et in ipso nos omnes superædificamur, idque ante initium mundi in præscientia Dei*, etc. *ut, si prævaricatione caderemus, in ipso rursus renovaremur.*

Denique per sapientiam accipi possunt sapientiæ obiecta et dictamina, qualia sunt, Deum esse colendum, honorandos esse parentes, cuique suum ius esse tribuendum, proximo esse benefaciendum, etc. Hæc enim toto hoc libro tradit Salomon: atque hæc ab æterno in mente Dei ordinata et decreta sunt, ut in tempore crearentur, ac communicarentur Angelis et hominibus, cæterisque creaturis pro earum capacitate et modulo.

Mystice, hæc omnia adaptes B. Virgini. Ipsa enim ab æterno ordinata fuit; quia ipsa est opus magnificum, et fabrica divina, non unius horæ, mensis, anni aut sæculi, sed sæculorum omnium. Ab æterno eam ordinavit Deus, ab initio mundi eam in variis figuris, archetypis, exemplaribus per sæcula omnia delineavit; ita eius virginitatem delineavit et prælusit in Angelis, charitatem in Seraphinis, sapientiam in Cherubinis, integritatem in cælis, splendorem in stellis, in pratis gratiam, in arboribus fructum, in animalibus spirandi agendique virtutem: adeoque omnium iustorum virtutes non nisi umbratilia quædam præludia exstiterunt, in quibus Deus delineando prima tantæ fabricæ rudimenta præludebat. Quocirca ipsa a S. Bernardo apposite vocatur *negotium omnium sæculorum*. Et Ven. Beda: *O Virgo*, inquit, *beatissima, in te sola rex ille dives et prædives exinanitus est.* Igitur ipsa ab æterno in Dei prædestinatione fuit ordinata et constituta a Deo princeps et regina cæli et terræ, Angelorum et hominum, uti dixi versu præced.

Secundo, ipsa fuit ordinata et constituta sacerdos mystica, ut Christum suum in holocaustum et victimam pro peccato offerret Deo, ad redemptionem totius generis humani.

Tertio, ipsa fuit ordinatissima, ideoque sanctissima in omnibus suis cogitationibus, sermonibus et actionibus, quas particulatim describit S. Ambros. l. 1. Offic. cap. 18. et fusius l. 2. de Virgin. initio. Hinc pariter ipsa ordinat et disponit congregationes sibi addictas, Ordines, Religiones, item Virgines, Martyres, Confessores, Doctores, quos opportune Ecclesiæ submittit ad eius vel restaurationem vel incrementum; uti S. Dominicum et S. Franciscum Christo volenti mundum sceleratum perdere, ad eius renovationem suggessit et obtulit. Vide P. Platum, lib. 1. de Bono status Relig. cap. 34. Audi Damascenum, orat. de Nativ. Virg. quam miro virtutum ordine et concentu ordinata et ornata fuerit Deipara, particulatim et eleganter depingentem: « Cupiditatem omnem ad id, quod solum expetendum et amandum est, intentam habes; iram vero adversus peccatum dumtaxat, illiusque parentem. Appetitus tuus in hoc situs est, ut divinis sermonibus nutriaris, hisque sagineris: sanctam omnem et cum animæ utilitate coniunctam cogitationem habes; contra supervacaneam et animo exitiosam, antequam gustes, eiicis: oculi semper ad Dominum, perenne et inaccessum lumen intuentes; aures divinum sermonem audiunt; ac spiritus cithara oblectantur, per quos Verbum carnem assumpturum ingressum est; nares unguentorum sponsi odore deliniuntur. Quod quidem divinum unguentum est sponte exhaustum, atque humanitatem suam ungens;

Quam ordinati omnes sensus et actiones B. Virginis.

porro labia tibi sunt Dominum laudantia; ipsiusque labris adhærentia; lingua et fauces Dei verba discernentes: cor purum ac labis expers; venter, in quo habitavit is qui nullo loco capitur; lactis ubera, quæ puerum Iesum aluerunt; manus Deum gestantes; genua thronus Cherubinis sublimior; pedes Dei lege tamquam lucerna deducti; tota denique Spiritus thalamus es, gratiarum pelagus. »

Hinc ipsa vocatur *castrorum acies ordinata*, Cant. 6. 9. Quia ipsa Sanctorum aciem instruit ad debellandum diabolum, mundum, carnem, ad eradicandam libidinem, simoniam, cæteraque scelera.

Ipsa quoque ordinata fuit consanguinea SS. Trinitatis. Peperit enim Christum, qui non tantum qua Deus, sed et qua homo, est Filius Dei Patris naturalis. Christus ergo qua homo, est filius naturalis tam Deiparæ, quam Dei Patris. Quare Deo Patri consanguinea est Deipara; quia eumdem genuit Filium, quem et Deus Pater, eumque naturalem, non adoptivum. Rursum ipsa est sponsa Spiritus sancti, quia eius ope et opera sine viro virgo manens concepit et peperit Christum. Unde Poeta:

Salve, Virgo, Dei filia, sponsa, parens.

Fuit enim ipsa filia Dei Patris, sponsa Spiritus sancti, parens Dei Filii.

Ipsa denique ordinavit et coniunxit hominem Deo; tum quia genuit Christum Deum et hominem; tum quia per Christum Deum hominibus, et homines Deo reconciliavit. Unde omnes sæculorum ordines, successiones et status optarunt videre Virginem concipi et nasci; et, ut ait Damascen. serm. 1. de Nativit. Virg. « Certabant sæcula quodnam maxime ortu tuo gloriaretur. Verum eorum concertationem præfinitum Dei, a quo facta sunt sæcula, consilium superavit, et postrema prima facta sunt, dum ipsis felicissima nativitas tua obtigit. »

Deipara mater omnium quadrupliciter.

Quocirca Albertus Magnus super *missus est*, et ex eo S. Antoninus 4. p. tit. 15. c. 14. §. 3. docet Virginem esse matrem omnium quatuor de causis: « Primo, inquit, quia genuit omnes sanctos spiritualiter. Secundo, propter curam quam gerit omnium. Tertio, dignitate: quia est primogenita ante omnem creaturam, et est excellentissima creaturarum. Quarto, prioritate prædestinationis; ipsa enim ante sæcula prædestinata est, ut esset, ex quo recreandum fuit omne creatum. Et sic dicitur de ea Proverb. 8. *Dominus possedit me in initio viarum suarum*, id est in principio operum suorum, ut sim prima omnium quæ puræ creaturæ sunt. »

Ab æterno ergo ordinata es, o Virgo sanctissima, et antequam terra fieret, ut ad te oculos attolleret, quem culpa premeret, deprimeret afflictio, peccati reus, salutis incertus, et ab omnibus derelictus; ut in te et per te inveniret reus veniam, afflictus consolationem, derelictus asylum, insipiens sapientiam, peccator iustitiam, iustus perseverantiam. Urbs vere refugii, portus naufragantium, et solatium omnium in te sperantium. Tu stella maris, cuius radius universum orbem illuminat, cuius fulgor et præfulget in supernis et inferos penetrat; terras etiam perlustrans, et calefaciens magis mentes quam corpora, fovet virtutes, excoquit vitia. Tu, inquam, es præclara et eximia stella, super hoc mare magnum et spatiosum necessario sublevata, micans meritis, illustrans exemplis.

Moral. de ordinandis moribus.

Moral. sapientiæ, æque ac Deiparæ discipulus et filius est, qui motus omnes animæ ordinat, regit et componit, ut eius anima possit dicere: Ab æterno ordinata sum in mente Dei: in tempore vero ordinata sum in mente mea. Atque hic facile alios ordinabit et reget, iuxta illud: *Rex eris, si reges te ipsum. Qui se regit, alios rexerit.* Ex ordine enim oritur pax, unio, concordia et amor, non tantum hominis in seipso, sed et cum Deo, cum Angelis, cum cæteris hominibus et creaturis universis, uti patuit in Adamo in statu innocentiæ, cum corpus sensui, sensus rationi, ratio menti, mens Deo subordinata esset, ac subiecta obediret. Nam, ut ait S. Bernardus ex S. August. serm. 3. inter parvos: « Pax corporis est ordinata temperantia partium. Pax animæ irrationalis, ordinata requies appetitionum. Pax animæ rationalis, cogitationis actionisque consensio. Pax corporis et animæ, ordinata vita et salus animantis. Pax hominis ac Dei, ordinata in fide sub æterna lege obedientia. Pax hominum, ordinata concordia. Pax domus, ordinata imperandi atque obediendi concordia cohabitantium. Pax civitatis similis est. Pax cælestis civitatis, ordinatissima et concordissima societas fruendi Deo, et vivendi in eo. Pax omnium rerum tranquillitas ordinis. Ordo est partium disparium rerum sua cuique loca tribuens dispositio. »

Idem in Octo punctis vitæ spiritalis, hoc septimum assignat: « Discretum, moderatum et ordinatum te in omnibus exhibeas: quia Deo numquam placuit aliquid immoderatum, instabile, confusum, inordinatum; super humilem autem et quietum requiescit Spiritus Domini. » Hoc vero octavum: « Discas tibi ipsi præesse et teipsum regere, non alios; propriam vitam ordina, mores tuos compone, teipsum iudica, apud teipsum accusa et condemna, nec impunitum dimitte excessum. Tibi ipsi esto durus, numquam aliis. »

Idem l. 3. de Consider. sub finem agens de clericis, eorumque inordinato et indecenti vestitu: « Pellicula discolor, ait, suorum ordinem decolorat. Quid sibi vult quod clerici aliud esse, aliud videri volunt? Id quidem minus castum minusque sincerum. Nempe habitu milites, quæstu clericos, actu neutrum exhibent. Nam neque pugnant ut milites, neque ut clerici evangelizant. Cuius ordinis sunt? Cum utriusque esse cupiunt, utrumque deserunt, utrumque confundunt. Unusquisque in suo ordine resurget. Isti in quo? An qui sine ordine peccaverunt, sine ordine peribunt? Aut si summe sapiens Deus veraciter creditur, a summo usque deorsum nihil inordinatum relinquere; vereor istos non alibi ordinandos, quam ubi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. O miserandam sponsam talibus creditam paranymphis; qui adsignata cultui eius, proprio retinere quæstui non verentur. Non amici profecto sponsi, sed æmuli sunt. »

NONDUM ERANT ABYSSI, ET EGO IAM CONCEPTA (Pa- Vers. 24.
gnin. et Tigur. *formata*) ERAM; Septuag. et Arabicus: *Antequam abyssos faceret. Abyssos* intellige immensas voragines et profunditates aquarum creatas initio mundi, de quibus dixi Genes. 1. 2. NECDUM FONTES AQUARUM ERUPERANT.) Hebr. *In non fontes graves*, vel *gravidi aquis*; Pagnin. *Adhuc non erant fontes aggravati aquis*; fontes enim videntur quasi gravidi et prægnantes aquis, ut eas parturiant et effundant. Septuag. *Priusquam procederent* (Arabicus: *emitterentur*) *fontes aquarum*; Chaldæus: *Antequam essent fontes moles aquarum*; Vatablus: *Necdum fontes aquis redundabant.*

NECDUM MONTES GRAVI MOLE CONSTITERANT.) Hebr. Vers. 25.
Antequam montes essent immersi, demersi, infixi; Pagnin. *fundati;* Tigur. *Antequam montes mergerentur*, scilicet aquis primigeniæ abyssi, Genes. 1. 2. Aut potius *terræ immergerentur* et infigerentur, inquit Vatablus. Radices enim montium videntur terræ immersæ et infixæ, perinde ac fundamenta domorum et templorum terræ immerguntur, id est profunde eidem infiguntur, in eaque fundantur et solidantur.

ANTE COLLES EGO PARTURIEBAR.) Hebr. est חוללתי *cholalti*, quod Noster vertit: *Concepta eram;* Vatablus, *formata sum;* Aquila et Theod. ὠδινήθην, *per partum erupi;* Symmach. *Quasi obstetricis opera conformata sum;* Sept. *Ante omnes colles gignit me;* S. Cypr. *Genuit me.*

Sic et S. Aug. l. 1. de Trinit. 12. *Ante omnes, ait, colles genuit me;* id est *ante omnes altitudines creaturarum.*

Explicat τὸ quod dixit v. 22. *Dominus possedit me in initio viarum suarum*, etc. *Ab æterno ordinata sum*, dicendo quod ante abyssos, ante fontes, montes et colles, id est ante creationem mundi, ab æterno a Deo concepta et formata sit. Est miosis; minus enim dicit, sed plus significat; significat enim sapientiam ita fuisse in mente Dei ab æterno, ut illi ideam dederit abyssorum, fontium, montium, collium, omniumque rerum in tempore creandarum, atque in tempore creationem Dei direxerit ad illa

sapienter creando et efformando. Ideo enim dicit: *Necdum erant abyssi, fontes et montes*; quia scilicet hi per sapientiam creati sunt, et sine ea creari non poterant.

Sapientia hic intelligitur essentialis, communis toti SS. Trinitati. Hæc enim in mente Dei concepta fuit ab æterno, et per hanc in tempore Deus creavit omnia. Potest et accipi notionalis, puta Verbum sive Filius Dei; hic enim genitus est a Patre, ac per eum pariter facta sunt sæcula, Hebr. 1. Ita de æterna Filii generatione hunc locum accipiunt S. Cyrill. S. Hilar. S. Epiphan. S. Fulgent. et alii scribentes contra Arrianos, quos citavi v. 22. ut sensus sit, q. d. *Necdum erant abyssi, et ego iam concepta eram*, puta a Patre per intellectum, et quia conceptio illa perfectissima semper atque integra fuit, utpote indivisibilis, et tota simul, subiungit: *Ante omnes colles parturiebar*. Est enim conceptio in eadem natura divina, ideoque generatio et partus, ait D. Thomas. 1. p. q. 27. art. 1. ad 2. Unde Mercurius Trismegistus loquens de divina Verbi generatione: *Intelligentia illa Deus*, inquit, *cum maris ac fœminæ vim haberet, et vita et lumen esset, genuit Verbum alterum scilicet mentem opificem*, etc. Et Poetæ finxerunt Minervam deam sapientiæ ex cerebro Iovis natam, ut significarent sapientiam et Verbum genitum a solo Patre, esse ideam eius primariam, ad quam ipse omnia architectatus est. Denique posset hic accipi sapientia incarnata, puta Christus homo; sed tum τὸ *concepta eram et parturiebar* accipiendum est non realiter, sed mentaliter, sive in mente et prædestinatione Dei. Ita Hugo.

τὸ parturiebar quatuor significat. Verbum *parturiebar* significat primo, sapientiam quasi
1. ab æterno stimulasse Deum ad pariendum et creandum res in tempore. Sic enim mulier, cum parturit, stimulatur ad enitendum fœtum. Secundo, sapientiam eiusque opera esse res arduas et operosas, quæ in se requirant parturitionem, id est longam meditationem, molitionem et operationem; licet Deo sint plana et facilia ob infinitam eius potentiam, qua in momento, solo iussu nutuque creavit cælum et terram. Atque hac de causa Deus rerum creationem molitus est perfecitque per sex primos mundi dies, ut significaret quam molitio hæc in se esset ardua et difficilis, licet sibi utpote omnipotenti esset facillima. Tertio, τὸ *parturiebar* significat mentem Dei sapientia quasi gravidam et prægnantem ab æterno, in tempore eam peperisse; cum scilicet eius opera, puta cælum et terram creavit et quasi peperit. Quarto, τὸ *parturiebar* idem est quod pariebar et partu enixa eram, gignebar et genita eram. Utrumque enim significat Hebr. *cholalti*, quod est temporis præteriti. Significat ergo in Deo idem esse gignere et genuisse, gigni et genitum esse. Unde Filius in eodem instanti æternitatis semper et gignitur et genitus est, semper nascitur et natus est. In divinis enim et æternis idem est fieri et factum esse; æternitas enim est quasi punctum indivisibile, semper durans unum idemque, ac proinde sine ulla sui mutatione coexistit tempore præterito, præsenti et futuro. Quia enim hæc successive coexistunt eidem instanti æternitatis semper manenti et constanti; hinc iuxta illa dicitur, Pater genuisse, gignere et geniturus semper Filium, cum proprie dumtaxat semper gignat Filium, ac semper Filius ab eo sit genitus. Ita clare docet S. Hilar. l. 7. de Trinit. post medium, clarius S. August. in Psalm. 2. clarissime Origen. Hom. 6. in Ierem. *Filius, ait, continuo esse suum accipit et manat a Patre, sicut splendor a sole.* Unde tropol. addit: *Nos etiam, qui fratres sumus Christi, semper a Deo generari per singulos intellectus, per singula opera et verba sancta; si semen, id est gratiam, eius suscipiamus, eique cooperemur.* Hinc S. Thomas l. 4. contra Gentes c. 11. docet in partu corporali eo quod fiat cum motu et successione, primo esse conceptionem; secundo, parturitionem; tertio, partum; quarto, præsentiam rei partæ ipsi parienti: at in Deo qui caret motu et successione, partum ab æterno fuisse plenum atque perfectum, ideoque simul fuisse Verbi conceptionem, parturitionem, partum et præsentiam Patri parienti, hoc est gignenti; atque ut hoc significaret Salomon, cum dixisset: *Ante omnes colles parturiebar*, ne

(Margin: 2. 3. 4. — Filius semper gignitur et genitus est.)

quis parturitionem præcessisse partum existimaret, illico subiunxisse: *Quando præparabat cælos, aderam*, q. d. Ab æterno parturiebar, sed plene et perfecte, ut eodem instanti perfecte existerem essemque præsens Patri gignenti, cum eo moliens cælos totumque universum.

Mystice hæc adaptes B. Virgini. Unde Ecclesia hæc pro Epistola legit in sacrificio Missæ Conceptionis et Nativitatis eiusdem. Conceptio enim et Nativitas Deiparæ fuit principium operum Dei circa redemptionem hominum, in quo magnum pietatis Sacramentum, puta incarnatio Verbi mox peragenda et celebranda erat. Ipsa enim est thalamus et thronus veri Salomonis nostri, in quo Deus suam omnipotentiam et magnificentiam ostendere voluit: *Et magnum magni Numinis illud opus.* Quare fecit B. Virginem in sui conceptu et ortu nobiliorem et pulchriorem omnibus Angelis, etiam Seraphinis, imo fecit eam ideam perfectionis, virtutis et sanctitatis, ut ipsa esset exemplar decoris et gratiæ tam Angelorum quam hominum, quia et creaturarum omnium; imo fecit, ut ipsa esset imago divinitatis, in qua Deus præ cæteris puris creaturis suam sapientiam, amorem, virtutes et decus omne, quoad fas erat, exprimeret et mundo repræsentaret. Ipsa ergo est oceanus pulchritudinis, fons paradisi, templum et sacrarium Dei, *Abyssus humilitatis, gratiæ et sapientiæ*, uti eam vocant S. Ildephonsus et S. Bernard. imo *abyssus miraculorum*, ait Damascen. orat. 1. de Nativit. Ipsa pariter præ omnibus collibus fuit mons in vertice montium; quia *ut ad conceptionem Verbi pertingeret, meritorum verticem super omnes Angelorum choros usque ad solium deitatis erexit*, ait S. Greg. in lib. 1. Reg. c. 1. Idcirco ante colles et montes ab æterno concepta fuit in mente et prædestinatione Dei, quæ ex tunc illam parturiit quasi gestiens illam eniti et parere, ideoque tempore a se decreto illam quasi enixa est et peperit. B. Virgo enim ab æterno prædestinata fuit a Deo, non tantum ut esset sancta, sed et ut esset mater Sanctorum, imo idea sanctitatis, ut scilicet iuxta eam reliquos sanctos Apostolos, Martyres, Virgines, Confessores efformaret. Habet enim ipsa puriorem virginitatem quam habeant cæteræ Virgines: maiorem scientiam quam habeant Doctores; fortiorem patientiam quam Martyres; clarius lumen propheticum quam Prophetæ; ardentiorem zelum quam Apostoli; denique sanctitatem quamcumque maiorem quam habuerit ullus Sanctorum. *Tot tibi sunt dotes, Virgo, quot sidera cælo. Cæteris*, inquit S. Ildephonsus et S. Bernardus, *datur gratia per partes, Mariæ vero tota gratiarum plenitudo* Cum ergo Virginis conceptionem et nativitatem celebramus, nostram quoque celebramus: nam in ipsa quasi in matre filii nos concepti et nati sumus. Porro concepta est B. Virgo quindecim annis ante partum et nativitatem Christi; Christum enim peperit anno ætatis 15. Quare cum Christus natus sit anno Augusti Cæsaris 42. si retro 15. annos Virginis computes, incides in annum Augusti 27. illo ergo anno concepta fuit B. Virgo, quo et Augustus Cæsar, uti narrat Iosephus, l. 1. Belli c. 15. et 16. Dei instinctu, licet arcani nescius, præter morem in Syriam profectus, ut provinciam lustraret, Herodem regem Iudææ magnis honoribus affecit, et novis provinciis præficiens exaltavit. Herodes vero in gratiarum actionem urbem magnificam ædificavit, quam a Cæsare Cæsaream appellavit, quin et iuxta fontes Iordanis insigne templum ex marmore candido Cæsari extruxit. Nimirum quia in Syria et Iudæa tunc concipiebatur Virgo, quæ fonte purior et marmore candidior erat Dei templum ac viva possessio, cui proinde Augustus veniendo in Syriam, honorem detulit, et dominatum ac imperium quasi resignavit.

(Margin: Conceptio Virginis principium operum supernaturalium Dei. — B. Virgo abyssus miraculorum.)

ADHUC TERRAM NON FECERAT, ET FLUMINA, ET CARDINES ORBIS TERRÆ) Hebr. *Adhuc terram non fecerat et plateas* (vel *ea quæ extra sunt*, ita Tigurina) *et caput pulverum orbis.* Unde primo, Hebræi censent hic tria notari elementa, puta per *terram* globum terræ; per *ea quæ extra sunt*, aerem, qui extra terram arctam sursum spatiose lateque expanditur; per *caput pulverum terræ* no-

tari ignem, qui est caput et princeps terræ cæterorumque elementorum, q. d. Ego sapientia fui ante omnia elementa. Nam de quarto aquæ elemento mox subdit, dicens se fuisse ante abyssos.

Secundo. Septuaginta vertunt: *Dominus fecit regiones, et inhabitabiles et summitates habitatas eius quæ sub cælo est*; S. Hilar. l. 12. de Trinit. *et cacumina quæ habitantur sub cælo*, q. d. Deus fecit terram, eamque dispescuit in regiones habitabiles et inabitabiles. Inhabitabiles sunt, quæ teguntur mari; habitabiles, quæ e mari exstant et eminent; quæ vocantur *caput pulverum orbis*; quia sunt pulverulentæ et siccitate sua ubique pulverem creant.

Tertio, Noster optime per חוצות *chutsot*, id est *plateas*, vel *ea quæ extra sunt*, accipit *flumina*; quia flumina sunt quasi plana in terra, vel extra terram siccam plateæ, quæ eodem itinere placido semper tenore et æquore fluunt. Nec enim de plateis urbium hic sermo esse potest, cum initio mundi nullæ fuerint urbes. Unde Aquila et Symmachus vertunt: ἐξόδους, id est *exitus*, quales sunt effluxus fluminum.

Porro per *caput pulverum terræ*, licet Chald. accipiat *verticem terræ*, et Septuag. *Summitates habitatas terræ;* Noster tamen optime vertit: *Cardines orbis terræ*. Cardines enim continent pulverem terræ friabilem et solutum ne diffluat, itaque terra findatur et hiet. Porro per *cardines terræ*, Iansen. accipit quatuor mundi limites, scilicet Orientem, Occidentem, Meridiem et Septemtrionem, quibus quasi columnis sustinetur et consistit mundus. Sic et Aben Ezra τὸ *pulverum* interpretatur *plagarum*. Alii accipiunt polos mundi, circa quos cælum vertitur. Noster Pineda in Eccles. c. 3. v. 20. num. 3. censet alludi hic ad creationem hominis et animalium e pulvere terræ; igitur *caput pulverum terræ* vocari pulveres, qui sunt principium, et velut fundamentum hominis, et brutorum animalium, quæ terram calcant. Melius accipias cum nostro Salazar centrum terræ: ad hoc enim quasi ad caput revocantur omnes lineæ, a circumferentia terræ per medium eius ad alteram circumferentiam ductæ. Centrum enim proprie continet et coercet pulverem terræ, ut non dilabatur et diffluat, sed suo loco immobilis consistat. Unde centrum est quasi basis et fundamentum terræ, iuxta illud Iob 38. 4. *Ubi eras quando ponebam fundamenta terræ? Indica mihi, si habes intelligentiam.* Possent quoque per *caput*, id est, capita, *pulveris* accipi aggeres arenarum, qui in littoribus mare continent et coercent, ne exundet et terram obruat. Sic enim promontoria in mari eminent, eiusque impetus refringunt. Unde et *capita* vocantur; ut promontorium Bonæ Spei vocatur caput Bonæ Spei; sic et cætera in littore maris Arabici et Indici eminentia, vocantur capita. Atque sic τὸ *caput* acceperunt Septuag. et Chald. Quare sic Nostrum cum Septuag. conciliabis, si per *flumina* accipias tam fluvios quam æquora sive maria, quæ Septuag. vocarunt regiones inhabitabiles: ac tunc summitates habitatæ, uti vertunt Septuaginta erunt aggeres maris montesque, qui mare in suo alveo coercent, ne terram montibus subiectam et habitatam obruat. Unde Hebr. vocantur *capita*, a Nostro vocantur *cardines terræ*, quia terram fulciunt et muniunt contra mare, ne ab illo exundante mergatur. Meminit montium, collium, fluminum, abyssi et fontium; quia hi omnes stabiles sunt vel situ ut montes, vel fluxu ut fontes. Unde vocantur fontes perennes, quia suo perenni fluxu æternitatem repræsentant, q. d. Sapientia magis stabilis, magis antiqua et æterna est, quam sint montes, mare et fontes, quæ apud homines habentur maxime stabilia et perennantia. Eamdem mox cælis conferet et anteferet, dicendo: *Quando præparabat cælos, aderam*. Gradatim enim ab inferioribus ad superiora conscendit.

Vers. 27. QUANDO PRÆPARABAT CÆLOS, ADERAM (Syrus: *Cum eo fui*) QUANDO CERTA LEGE ET GYRO VALLABAT ABYSSOS.) Septuaginta: *Cum pararet cælos, aderam illi;* Hebræus: *In parando illum cælos, ibi ego, in describendo ipsum circulum super faciem abyssi;* Pagn. *Quando*

A *describebat circino faciem voraginis;* Tigurin. *Cum constitueret globum super faciem abyssi;* Syrus: *Quando fecit circulum super faciem abyssi;* Chaldæus: *Cum gyrum circumduxit in faciem abyssi.* Quod explicans Vatabl. Primo, per *abyssum* accipit centrum terræ, quia profundissimum, q. d. Ego sapientia aderam Deo, cum ipse globum et peripheriam terræ quasi circino circumscriberet circa centrum eiusdem, hoc est dum ipse collocaret centrum terræ in medio mundi, et circa illud terræ circulum, cælorumque orbes rotundos efformaret, ac quasi circino circumscriberet. Sic et Aben Ezra et R. Levi per *abyssos* accipiunt terram, quæ est centrum cælorum et sphærarum cælestium. Abyssus quid? Respond. I.

Secundo, Caietanus per *abyssos* accipit cælos sicque vertit: *Quando circino sculpebat super facies abyssi;* hoc est, inquit, quando cælum unum velut circino in rotunditate elaboratum alteri cælo supponebat; unde cælum dicitur quasi cælatum. II.

Tertio, alii per *abyssos* accipiunt maria, sed varie ex- III.
B plicant. Primo, aliqui sic: Gyro vallare abyssos est idem quod circumdare mari terminum suum, puta terram in circuitu maris elevare, eaque ratione quasi vallum mari opponere, ne transgrediatur. Ita Ludovicus Molina tract. de Opere sex dierum disp. 11. Accedit Lyran. R. Salomon. et Hugo, qui per *abyssos* accipiunt maria, quæ Deus certa lege et gyro metatus est, ut appareret arida. Secundo, alii, q. d. Gyro vallare abyssos, est facere globum aquæ rotundum. Unde Melchior Canus et alii censent aquam per se esse rotundam, ac facere globum separatum a globo terræ. Verum hoc recte refutat noster Clavius in Sphæra, et Ludovicus Molina loco iam citato. Tertio, alii, qui censent aquam et terram unum globum efficere, sic exponunt: Gyro vallare abyssos est efficere ut aquæ terræ commistæ unum cum ea globum efficiant, ac utramque uno gyro et circulo complecti.

Quarto, Iansenius per *abyssos* accipit aerem omniaque IV.
elementa, quæ subiacent sphæris cælestibus, q. d. Deus
C gyro, id est, circulo cælestium sphærarum, omnia elementaria corpora conclusit.

Quinto, alii melius per *abyssos* accipiunt aquas quæ sunt V.
super firmamentum, de quibus dixi Genes. 1. 2. et 6. Agit enim hic de cælis et abyssis cælestibus, postea acturus de mari et abyssis terrenis. Initio enim mundi, ut ostendi Genes. 1. 1. et seqq. Deus creavit tantum cælum empyreum sursum, et terram deorsum, ac totum spatium intermedium replevit abysso, id est immensa vi aquarum, ex quibus deinde cælos, aerem et cætera omnia efformavit. Quare primo die mundi superne vallavit abyssum hanc gyro cæli empyrei, ut illud non excederet, imo nec ingrederetur: inferius vero vallavit eamdem circulo terræ, ut ultra illum sese non extenderet. Rursum quando Deus ex hac abysso formavit firmamentum dividens aquas superas ab inferis, abyssum hanc supernam, puta aquas, quæ sunt supra cælos sidereos, superne vallavit eodem gyro cæli empyrei; inferne vero vallavit eas gyro primi cæli siderei sive primi mobilis, ut nec superne, nec inferne hos-
D ce gyri sui limites transgredi possent. Quocirca noster Salazar censet hasce aquas inter cælum empyreum et cælos sidereos, præter alias rationes hac etiam de causa ibidem positas esse, ne primum mobile suo motu secum raperet cælum empyreum. Hoc enim, utpote Dei et Beatorum sedem, voluit Deus esse immobile: quare Deus noluit illi cælos sidereos, qui moventur, esse contiguos, ne illi empyreum secum raperent, ideoque medias interiecit aquas, quæ vim impetumque primi mobilis eludant et hebetent, ne ad cælum empyreum perveniat. Hoc videntur voluisse Septuag. dum vertunt: *Cum secerneret sedem suam*; Aquila et Symmachus: *thronum suam* (Addunt Septuag. *super ventos*. Sed hoc ad sequentia pertinet) q. d. Cum Deus cælum empyreum velut sedem gloriæ suæ altiorem faceret aquis supercælestibus, illamque ab eis secerneret et elevaret, tum ut esset thronus Dei et Beatorum, tam ut aquas supercælestes suo circulo definiret, circumscriberet et quasi circino exornaret; ego sapientia

genuina

*

aderam Deo, omnia dirigens et moderans.

Hucusque æternitatem suam ostendit sapientia, dicens se ante montes et fontes ab æterno conditam et possessam a Deo; nunc ostendit quid in tempore per eam operatus sit Deus, nimirum cælos et abyssos cælestes per se produxisse, limitasse et quasi circulo eleganti circumscripsisse. Unde auctor Catenæ Græcorum sic explicat: *Quando præparabat, hoc est cælum stellis ornabat, una aderam; non dicit παρήμην, sed συμπαρήμην, nempe quo per hoc indicat in gloriæ et maiestatis solio se Patri assidere, eiusdemque virtutis, honoris et potestatis cum illo esse: quando ἀφώριζε seorsumque ab aliis sedem suam ponebat, aderam, operamque conferebam; egebat namque latio illa ad summa rerum fastigia, potestate virtuteque Deo digna.* Hebr. enim הכין *hachin*, significat præparare, parare, ornare, solidare et stabilire. Unde Aben Ezra vertit: *Quando firmabat cælos*; R. Levi: *Quando disponebat cælos ad illum numerum, constitutionem, latitudinem, magnitudinem qua constant; item sidera in eis defixa; tunc aderat sapientia hæc omnia disponens et ordinans.*

B. Virgo cælum animatum. Mystice, B. Virgo aderat Deo cælos et aquas cælestes formanti, quia quidquid in eis pulchre condebat Deus, id totum vel litteraliter, vel spiritualiter pulchrius destinabat indere B. Virgini, quia ipsa futura erat cælum animatum, in quo plenitudo divinitatis inhabitatura erat corporaliter. Unde Damascen. orat. 1. de Nativ. Virginis: *Hodie*, inquit, *ex terrena natura cælum in terra condidit ille, qui olim firmamentum ex aquis finxerat, atque in altum extulerat. Ac sane illo longe divinius est: nam qui in illo solem effecerat, in hoc iustitiæ sol ortus est.* **Idque quintuplex.** Porro non unum dumtaxat, sed quintuplex cælum fuit B. Virgo, inquit S. Bonav. serm. 1. de Laudibus Virg. tom. 3. *Domina nostra*, ait, *fuit cælum aereum per puritatem omnimodam: cælum igneum per ardentissimam charitatem; cælum sidereum per patientiæ firmitatem: cælum aqueum per frigidissimam castitatem; cælum empyreum per totius sapientiæ claritatem.* Iam abyssum aquarum spiritualium Virginis accipe ex S. Bernard. serm. de B. Maria: *Dominus altissimus eam quasi mundum specialissimum creavit, quam in iustitia et sanctitate coram ipso fundaret, et fluentis sapientiæ irrigaret, et cælestibus desideriis instar aeris sublimaret, et igne dilectionis accendendo illustraret. Hinc in eius mente tamquam in quodam firmamento solem posuit rationis, et lunam scientiæ, et virtutes tamquam stellas speciei omnimodæ, etc.*

B. Virgo est minor mundus. In Revelat. S. Birgittæ in serm. Angel. cap. 5. *Mundo*, ait, *creato adhuc unus minor mundus, Virgo Maria, coram Deo, cum omni venustate nondum creatus astabat, a quo maior gloria Deo et Angelis, maior lætitia, atque omni homini eius bonitate frui volenti maior utilitas, quam de hoc maiori mundo provenire debebat.* Et infra sermonem ad Virg. dirigens: *Florigeris*, ait, *ac fructiferis arboribus comparari possent opera tua; nam charitate ea factura eras, quæ plus omnium florum pulchritudine et fructuum suavitate, Deum atque Angelos delectare debebant.* Additque: *Scimus Deum in te ante tuam creationem plures virtutes prævidisse, quam in omnibus herbarum, florum, arborum, fructuum, lapidum, gemmarum seu metallorum generibus, quæ inveniri possent in totius orbis amplitudine; unde mirum non est, si Deus in te, o minor munde, qui adhuc creandus eras, magis delectabatur, quam de hoc maiori mundo.*

Vers. 28. QUANDO ÆTHERA FIRMABAT SURSUM, ET LIBRABAT FONTES AQUARUM.) Pro *æthera* hebr. est שחקים *scechakim*, id est cæli, æther, aer levissimus. Radix enim שחק *sciachac* significat contundere, molere, levificare. Unde שחק *sciachac* vocatur pulvis contusus et minutissimus, momentum, cælum, æther; quia leves et subtiles sunt: licet cabalistæ ita cælos dictos putent, eo quod iustis molant manna, uti fecere Hebræis in deserto. Unde Syrus et Chaldæus vertit, *nubes. Quando*, inquit, *roborabat* (Chald. *condensabat*) *nubes*; Septuag. *ventos et nubes. Cum validas*, inquiunt, *faceret super ventos nubes*; Aquila vertit: *momenta*; S. Athanas. in Synopsi c. 14 legit: *Quando segregabat thronum suum super ventos*; Vatabl. *cælos*: *Quando firmabat*, inquit, *cælus desuper.* Caietanus accipit cælum empyreum; R. Levi firmamentum quod Deus ex aquis fluidis formavit, densavit et firmavit. Verum de cælis iam egit sapientia. Quare Noster cum Symmach. Pagnino et Tigurino optime vertit, *æther.* **Æther quid?** Descendit enim Salomon a cælis et abysso ad æthera, et inde ad aquas, ab aquis ad terram, quæ ima est. Per *ætherem* accipe aerem, et cum Lyrano ignis elementum, si quod est super aerem. Adde etiam si vis orbes planetarum, præsertim Lunæ, Martis et Veneris, qui Soli subiacent, quos multi censent esse similes aeri purissimo, ideoque vocari *ætherem*. Igitur Deus ætherem firmavit, quia aerem (et cætera iam dicta) licet fluidum et secabilem, ita stabilivit, ut semper perduret, ac nubes aqua gravidas sustineat et suspendat, atque validos ventos in terram emittat.

Pro *librabat* Hebr. est יעזוז *iaazoz*, id est *fortificabat.* Unde Chald. et Syrus: *Cum roboraret fontes abyssi*; Septuag. *Cum confirmatos* (Tertull. *firmos*) *ponebat fontes eius, quæ sub cælo*; Tigurina: *Cum æthera superne figeret, fontesque abyssi firmaret*; Aquila et Theodot. *In statuendo gyrum super faciem abyssi.*

Per *fontes* Iansen. accipit nubes, quæ instar fontium aquam pluviam ex æthere effundunt. Hos enim ita librat Deus, ut in aere suspensi hæreant, iuxta illud Iob 26. 8. *Qui ligat aquas in nubibus.* Unde S. Athanas. in Synopsi cap. 14. legit: *Quando firmabat ea quæ super nubes sunt, eram cum eo cuncta componens.*

Melius accipias fontes qui in terra sunt. Hos enim, inquit Molina loco superius citato, Deus libravit, id est, **Librare aquas quid? Respond.** quasi libra et trutina per terram aptissimis spatiis divisit, distribuit et dimensus est. **I.** Rursum, ut noster Salazar, librare aquas dicuntur, qui illas per suos canales et **II.** aquæductus dirigunt, et altitudinem metiuntur, ad quam ascendere possunt; non enim altius deduci possunt, quam sit earum origo et scaturigo. Unde in iure libratores et libellatores vocantur. Deus ergo per sapientiam *libravit fontes aquarum*, id est per secretos terræ meatus direxit et dispersit fontes, ut opportunis locis erumpant, locorum altitudinem et depressionem quasi ad libellam examinans, ut per illas aquæ secundum nativam conditionem decurrant, et in novas scaturigines deducantur, ibique in fontes emanent. Hebr. est: *Cum roboraret fontes abyssi*; quia Deus initio mundi abyssum, id est aquarum vastitatem, quæ totam terram operiebat, a terra deduxit et separavit (ut terra posset habitari ab hominibus et animalibus) eamque partim in maria et flumina distribuit, partim per venas in singulas terræ regiones, ita æque ac apposite quasi ad libellam libramque iustitiæ dispertiit ut nulla queri possit se aquis destitui. Unde experientia docet quocumque fere loco, si fodiatur, reperiri aquam, ut patet in puteis, qui ubivis fere locorum effodiuntur. Sicut ergo ex hepate sanguis per venas distribuitur in totum corpus singulasque eius partes, ad illud humectandum, calefaciendum et alendum, miro naturæ artificio et beneficio; ita pariter mirabili arte et sapientia Deus aquas abyssi per venas in omnes terræ regiones libravit, id est æqualiter divisit, et quasi ad libellam distribuit, ut omnes possint producere gramina, herbas, plantas, arbores, etc. utque suis locis in fontes et flumina erumpant ad potandum homines et animalia, et ad alios quoslibet eorum usus. Quod sane magnum et mirabile est sapientiæ divinæ opus. Insuper librat Deus fontes abyssi, dum facit ut ex mari tantum aquarum effluat in flumina, in vapores et nubes, quantum aliunde ex fluminibus et pluviis influit, ut alludat ad illud Eccl. capite 1. vers. 7. *Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat; ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant.*

Tertio, potest τὸ *librabat* accipi pro librare, id est eiaculari faciebat. **III.** Sicut enim milites librant, id est eiaculantur, magnaque vi intorquent tela, saxa, balistas, tormenta; sic pariter Dei nutu fontes magna copia et impetu vibrant et eiaculantur aquas.

IV. Quarto, *librabat*, id est graves faciebat fontes, ut scilicet e montibus locisque editis in planitiem terræ decurrerent ad hominum et animalium usum. Sic Plinius, l. 11. cap. 10. *Apes*, inquit, *si cooriatur procella, apprehensi pondusculo lapilli librant se*, id est graves se faciunt, ne vi procellæ abripiantur. Et Cicero 5. Tuscul. *Unde terra, et quibus librata ponderibus, quibus cavernis maria sustineat.* Hinc pondera vocantur libramenta.

Et hoc significat Hebr. יעזוז *iaazoz* id est *roboraret.* Roboravit enim Deus fontes, dum eos perennes effecit, ut magno robore continuo aquam largiter effundant et eiaculentur. Rursum roborat et graves facit aquas, ut deorsum ad hominum usum decurrant, ne instar levis aeris et nubium, ventis et procellis hinc inde diffluantur et dispergantur.

Simili modo sapientia ab aquarum copia, fluxu et ordine sese dilaudat Eccli. 24. 40. *Ego sapientia effudi flumina. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio, ego quasi fluvii dioryx, et sicut aquæductus exivi de paradiso, etc.* Vide quæ ibidem annotavi.

Mystice, B. Virgo est æther, id est aer et aura cælestis æque ac fons et aquæductus gratiarum, uti ostendi Eccli. 24. 40. Unde illud viri sancti: *Quoties suspiro et respiro, toties ad te suspiro, Iesu, Maria.*

Tropol. Olympiod. in Catena Græcorum per *æthera*, id est ventos et nubes, accipit Angelos, qui homines cælesti doctrina perfundunt; per *fontes*, divinos doctores et magistros. Horum enim mater est sapientia, per quos homines erudit.

Vers. 29. QUANDO CIRCUMDABAT MARI TERMINUM SUUM, ET LEGEM PONEBAT AQUIS, NE TRANSIRENT FINES SUOS.) Hebr. *Quando ponebat mari statutum suum* (statum terminum) *ne transiret os suum.* id est ut Pagninus, oram et littus suum. Aliter Vatabl. *Ne transiret*, inquit, *os eius*, id est iussum Dei statuentis sibi littus in terminum. Sic et Syrus: *Mari*, inquit, *legem ponebat et aquæ non prætergrediuntur os eius.* Alludit ad Iob 38. 10. *Circumdedi illud terminis meis, et posui vectem et ostia, et dixi: Usque huc venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos.*

Termini maris sunt eminentiora terræ et moles arenarum, quæ sua siccitate mare æstuans sorbent, ac sua quantitate et densitate coercent, ne transgrediatur et terram obruat. Eosdem appellat *ostia*, quibus quasi repagulis clauditur mare, ne egrediatur; ac *vectes* propter firmitatem et soliditatem, præsertim rupium et montium mari adiacentium, illudque continentium et reverberantium ne exundet. Hic versus deest in Sept. Romanis; in Complut. tamen sic exstat: *In ponendo mari præscriptionem suam* (terminum a se præscriptum) *et aquæ non transibunt os suum*, id est littus suum.

Symbolice, Deus fluctibus maris, id est tentationibus et tribulationibus sæculi, limites ponit, cum ob Christi merita earum impetum imminuit et reprimit, ac fideles ita corroborat, ut illi resistendo sint; cumque facit ut non diu durent, ne sua longitudine tædio afficiant et deiiciant pugilem Christi, ac tandem post conflictum optatam animæ tranquillitatem pacemque impertitur.

Mystice, Deus initio mundi mare circumdans suo alveo quasi alvo, suisque littoribus quasi terminis respexit in hoc typo ad antitypum, puta ad B. Virginem, quam facturus erat Deiparam; ita ut illa simili modo suis visceribus conciperet et concluderet Dei Verbum, quod est mare et abyssus sapientiæ, potentiæ, virtutis omnisque entis et boni iuxta illud Iob 38. 8. *Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens; cum ponerem nubem vestimentum eius, et caligine illud quasi pannis infantiæ obvolverem?* Hinc nomen ei inditum *Maria*, quod Hebr. primo significat amaritudinem maris a מר *mar*, id est amaritudo, et ים *iam* id est maris: quia ipsa mare iam dictum ambiit, puta Christum, qui omnem amaritiem generis humani dulcoravit, imo in meram dulcedinem convertit. Ita S. Ambr. l. de Institut. virg. c. 5. *Speciale*, inquit, *Maria Domini* *hoc nomen invenit, quod significat Deus ex genere meo. Dictæ sunt et ante Mariæ multæ: nam et Maria soror Aaron dicta fuit; sed illa Maria amaritudo maris vocabatur. Venit ergo Dominus in amaritudinem humanæ fragilitatis, ut conditionis amaritudo dulcesceret verbi cælestis suavitate et gratia temperata. Hoc significavit fons Mara per lignum dulcoratus*, Exodi 15. *eo quod populus nationum amarus ante peccatis, vel caro nostra temperamento Dominicæ passionis in usus alteros migraretur. Egregia igitur Maria, quæ signum sacræ virginitatis extulit, et intemeratæ virginitatis pium Christo vexillum levavit.*

(Maria primo idem, quod amaritudo maris.)

Ubi nota S. Ambros. censere nomen *Maria*, vel ut Hebræi dicunt, *Mariam*, per crasin dici quasi מרחם יה *merechem ia*, id est *ex utero Deus*, quia scilicet ipsa ex utero concepit et genuit Deum.

Secundo, S. Epiph. nomen *Maria* autumat dici quasi מור ים *mor iam*, id est myrrha maris; quia scilicet ipsa myrrham maris passionum Christi assistens cruci, pectore suo sustinuit et conclusit, iuxta illud Cant. 1. 12. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur.* Itaque magnum fuit mare dolorum ipsius, maius fuit mare amoris eiusdem in Deum et homines. Quocirca mare amoris in se conclusit, et quasi absorpsit mare doloris. (Maria idem, quod myrrha maris.)

Tertio, alii *Mariam* derivant a ירה *iara*, quod in *hiphil* הורה *hora* idem est quod ostendere, docere, dirigere. Unde מורה *more* est doctor; hinc *Maria* est doctrix vel illuminatrix maris, quia ipsa omnes in hoc sæculo velut mari procelloso se invocantes docet, illuminat, et ad portum salutis æternæ dirigit. (et doctrix maris.)

Quarto, alii *Mariam* interpretantur *pluviam maris*: מורה *more* enim etiam pluviam significat; quia ipsa gratiarum copiam et quasi mare, e cælo a Deo suis precibus elicit, et in homines depluit. (et pluvia maris.)

Quinto, multi *Mariam* exponunt, ut idem sit quod Domina maris. *Mara* enim Syriace est domina (unde *maran ata* idem est quod *Dominus noster venit*, 1. Cor. 16. 22.) *iam* est mare; quia ipsa maris, terræ, totiusque mundi est princeps et domina. (et domina maris.)

Sexto, alii *Mariam* interpretantur per anagramma quasi רם ים *rum iam*, id est *celsitudo maris*, vel רמה מים *rama miam*, id est *excelsior mari*; quia ipsa omnes huius sæculi ærumnas, persecutiones, tribulationes, mortes, etc. longe superat et transcendit. Quare ipsa sicut puritate est virgo, et pietate mater omnium viventium verius quam Eva, sic pariter omnium dolores et afflictiones ipsa in se concipit, concludit, absorbet, dum eos ad se suspirantes solatur, curat, sanat, exhilarat, vivificat, corroborat. (et celsior maris.)

QUANDO APPENDEBAT FUNDAMENTA TERRÆ.) Pro *appendebat* hebr. est חוקו *chuko*, id est decernebat, delineabat, statuebat, constituebat. Chald. *ponebat*; Syrus, *faciebat*; Septuag. *fortia faciebat*; Pagnin. *describebat*; Caietan. et Marinus, *sculpebat*; S. Hieron. *aptabat* et *stabiliebat.*

Noster Salazar per *fundamenta* accipit iam dictos maris terminos, puta littorum aggeres, quibus quasi vallis se munit, fundat et stabilit terra contra æstus maris, ne ils obruatur. Verum de terminis maris iam egit Salomon, nec satis apte ii appendi dicuntur ut fundamenta. Quocirca Lyranus, Hugo, Baynus, Caietan. Iansen. et alii passim per *fundamenta terræ* accipiunt centrum terræ; hoc est enim quasi basis et fundamentum terræ. Aut simplicius per *fundamenta terræ* intelligunt ipsam terram cum suis partibus in imo fundatam, q. d. Ego sapientia aderam Deo, illique suggerebam ideam iuxta quam fundaret et locaret terram in ima parte mundi, ut ipsa esset centrum quasi sustinens totum universum. Deus enim singulis terræ partibus gravitatem indidit, qua fit ut omnes deorsum vergant ad infimum mundi locum, ibique constipatæ firmam terræ molem constituant; quo fit ut terra firma consistat, perinde ac si robustissimis saxorum fundamentis innixa foret. Est catachresis; terra e-

nim proprie nulla habet fundamenta, sed in seipsa suisque partibus conglobata et fundata consistit.

Alludit ad illud Iob 38. 4. *Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ?* etc. *Quis posuit mensuras eius, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis demisit lapidem angularem eius?* Magnum enim sapientiæ divinæ opus fuit quod terram sine fulcro sola sua potentia sustineat, itaque firmet, ut ipsa non modo firmissima consistat, sed et totam universi molem, velut Atlas humeris suis sustineat. Unde Noster Interpres vertit: *Quando appendebat;* primo, ut significet Dei nutu terram quasi pilam pendulam hærere in mundi medio, firmarique in vacuo. Centrum enim terræ natura sua non magis exigebat hunc situm et locum, in quo reipsa a Deo locatum est, quam alium quemlibet: poterat enim Deus illud locare in cælo vel supra cælos; et si ibidem locatum a Deo fuisset, tam firmiter ibi consisteret, et totus mundus circa illud, quam nunc suo loco sibi a Deo decreto consistit. Ipse ergo Deus per se centri mundique totius est centrum, qui scilicet sua vi centrum mundumque sustinet, firmat et stabilit. Vide dicta Genes. 1. 1. Hinc illud Poetæ, 1. Metamorph. de chao ante terræ mundique creationem:

Nec circumfuso pendebat in aere tellus
Ponderibus librata suis.

Secundo, τὸ *appendebat* iuxta nonnullos innuit terram quasi in libra suspensam, librari et motu librationis moveri, eo quod ipsa ob montes, maria et valles hinc inde sibi inserta, aliud habeat centrum magnitudinis, aliud gravitatis: ac proinde, cum terra una sui parte nova imposita mole urbium, templorum, palatiorum, navium, exercituum, tormentorum prægravatur, illam centrum gravitatis mutare, ideoque librare et trepidare; sed quia in tanta terræ vastitate hæ moles impositæ exiguæ sunt, hinc quoque motus librationis inde consequens exiguus et insensibilis est, eademque de causa centrum magnitudinis a centro gravitatis non multum distat, sed unum alteri vicinum est. Sed de hoc plura Eccles. 1. 4.

Mystice, idipsum recte adaptes B. Virgini, in qua Deus, qui est centrum magnitudinis, ideoque centrum creaturarum omnium, ut ait Trismegistus, sociavit se terræ et humanitati nostræ quasi centro gravitatis, dum ipsa deitatem Verbi corporavit, suaque carne induit et vestivit. Mirum enim hoc fuit sapientiæ opus, quæ ita deitatem cum humanitate temperavit ac libravit, ut humanitati accedat dignitas deitatis, et tamen deitati suus maneat honor et maiestas. Ipsa vicissim est centrum, ad quod confluunt omnes creaturarum perfectiones, omnes Angelorum et hominum prærogativæ ac dotes: item omnes hominum preces, ærumnæ, tentationes, afflictiones, ut ipsa eas sustentet, sublevet, curet et sanet.

Vers. 30. CUM EO ERAM CUNCTA COMPONENS.) Hebr. אמון *amon*, quod primo, Aquila et Chald. vertunt: *Eram in latere eius nutrita;* R. Salomon: *Apud eum nutriebar*, q. d. Ego sapientia quasi filia Dei alebar divinis eius opibus et operibus, earum pulchra compositione, specie et artificio me pascens et oblectans, ut sequitur.

Secundo, R. Levi: *Eram*, inquit, *apud Deum qui alit, amplificat et præparat quæ ad prudentiam pertinent;* et Vatabl. *Cum eo sum velut alumnus, velut is qui alit ista inferiora.*

Tertio, Pagnin vertit active: *Eram apud eum velut nutritius*, q. d. Sicut proceres, procreatis liberis, solent eos nutricibus et præceptoribus alendos formandosque tradere; ita Deus rebus a se creatis nutricem assignavit sapientiam, ut eas gubernet, alat et quamque ad suum finem dirig. Hinc Sap 16.25. sapientia Dei dicitur *nutrix*, id est altrix omnium tamquam mater indulgentissima. Sicut enim principes filiis lactatrices procurant, ita Deus suæ sapientiæ et providentiæ commisit homines et res alias, ut ab ea benigne alantur, foveantur et perficiantur.

Quarto, Tigurina vertit: *Fida illi aderam*, quasi fida œconoma res omnes Dei fideliter disponens, ordinans, dispensans.

Quinto, Symmach. et Theodot. *Eram apud illum firmata*, ut scilicet perpetuo Deo adessem, eiusque opera perpetim gubernarem et firmarem.

Sexto, alii vertunt: *Aderam illi quasi artifex*, vel *architectus*. Sic enim אמן *aman* artificem significat, Cant. 7. 1. q. d. Ego sapientia in opere creationis fui quasi architectus Dei, qui totam universi molem, quasi unam Dei fabricam et domum, architectonica arte optime et elegantissime disposui et composui.

Septimo, Septuag. vertunt: ἤμην παρ' αὐτῷ ἁρμόζουσα; quod Complut. vertunt: *Eram apud eum componens;* Romen. *disponens:* Tertull. *modulans;* alii, *compingens, compaginans, consocians, coaptans:* ἁρμόζω enim idem est quod compono, adapto, coniungo, conglutino, compagino; unde tribuitur coniugibus, de quibus ait Apost. *Despondi* (græce ἡρμοσάμην) *vos uni viro virginem castam exhibere Christo*, 2. Cor. 11. Simili enim modo sapientia omnes res aptissima ἁρμονίᾳ, idest coagmentatione, compositione, iunctura, concordia et quasi coniugio inter se copulavit, perinde ac si harmoniaco et musico concentu moderata et modulata forent. Unde illud: *Concentum* (Hebr. *nabla*) *cæli quis dormire faciet?* Iob. 38. 37. Quod Pithagorici, imo S. August. epist. 28. ad S. Hieron. et Leo Castrius in Isaiæ 40. v. 26. ac Georg. Venetus in sua harmonia, proprie de musica musicoque concentu accipiunt. Censent enim cælos tam apposite coordinatos esse, ut suo motu suavissimum efficiant sonum et concentum. Verum certum est hunc concentum non esse musicum, sed mysticum, nihilque aliud significare, quam ordinatissimam cælorum harmoniam, dispositionem, motum et circulationem, quæ contemplantium non auribus, sed mentibus iucundissimum ingerit concentum. Unde præmisit Iob loco citato: *Quis enarrabit cælorum rationem?* puta ordinem, dispositionem, circulationem. Quocirca Plato in Timæo asserit ideo maxime nobis a natura datos esse oculos, ut circuitus, qui in cælo ordinatissime peraguntur, intuentes, ad vitæ disciplinam traduceremus, et erraticos animi motus cælorum adinstar moderaremur et componeremus. Concentus cœli mysticus, non musicus.

Huc alludens, imo hæc citans S. Dionys. de Divin. nom. c. 7. *Hæc* (Dei sapientia) inquit, *ut scripta divina tradunt, omnium est artifex, et semper omnia componit, estque causa indissolubilis cohærentiæ et ordinis omnium; finesque priorum cum sequentium principiis semper connectit, et unam universi conspirationem concentumque pulcherrime efficit.*

Mystice, hæc omnia adaptes B. Virgini. Ipsa enim quasi peculiaris et propria filia Dei, apud illum in omni sapientia et sanctitate enutrita fuit; ipsa vicissim in iisdem omnes homines enutrit, componit, promovet efficitque ut tota Ecclesia, imo anima cuiuslibet fidelis et sancti, sit ἁρμόζουσα, id est harmonice et ordinatissime coaptata instar citharæ suavissime modulantis, ut ait Damasc. orat. de Nativit. Virg. adeoque instar cæli et mundi, qui a sui specie græce κόσμος, id est ornatus et pulchritudo, nuncupatur. Fuit enim ipsa cælum animatum, et mundus quidam supramundanus ac divinus. Multis idipsum hic ingeniose et pie prosequitur et confirmat noster Salazar. Ego actum non agam, et brevitati studens ad ulteriora pergo.

ET DELECTABAR PER SINGULOS DIES, LUDENS CORAM EO OMNI TEMPORE; LUDENS IN ORBE TERRARUM: ET DELICIÆ MEÆ ESSE CUM FILIIS HOMINUM.) Vers. 31. Sensus est q. d. Ego sapientia cum Deo omnia moliens, creans, conservans, propagans, gubernans, tum in ipsa rerum adeo pulchrarum creatione, tum post eam *orbe perfecto*, ut habent Septuag. considerans, scilicet iugiter omnium rerum per me conditarum perfectionem, decorem et ordinem; delectabar in hoc intuitu et contemplatione per singulos dies, id est perpetim; quia perpetim ea intuebar cum gaudio, et sine ulla satie aut fastidio, quod hominibus obvenire solet etiam in rerum pulcherrimarum continuo longoque aspectu. Unde etiam *ludens* coram Deo omni tempore: *ludens*, id est *gaudens*, inquit Beda et Sa-

lonius qui et causam addit: *Ludebat enim*, inquit, *per singulos dies Filius, id est gaudebat se esse unum, id est, unius substantiæ, cum Patre a principio ex diebus æternitatis.* Alludit ad pueros, quorum, mox ut nati sunt, proprium opus est ludere: unde παις, id est puer, dicitur a παίζω, id est ludo, uti dixi Eccli. c. 30. v. 9.

Rursum eram *ludens*, quia creationem, conservationem, propagationem et gubernationem tam facile et iucunde peregi et perago, ac si luderem, et ludendo id egissem et agerem. Porro, lusum hunc maxime perago *in orbe terrarum*, ubi continue produco nova animalia, novos pisces, novas aves, nova saxa, novas arbores, novos fœtus tam artis quam naturæ. Sed tamen deliciæ meæ esse cum filiis hominum, q. d. In aliis ludo, sed cum hominibus delicior, imo singulares habeo delicias, ideoque cum illis habito, præsertim in templo, ubi cum eis dissuavior. Unde Deus templum vocat suas delicias, suam voluptatem, iuxta illud Psal. 26. 4. *Unam petii a Domino, hanc requiram etc. ut videam voluptatem Domini, et visitem templum eius.* Hinc Deus Deut. 33. 12. dicitur in eo *moraturus tota die quasi in thalamo*, qui est sedes sponsalitii, amoris et amplexuum, q. d. Deus semper in templo celebrabit nuptias, et perpetua charitate complectetur accedentes ad se. Ibi ergo *deliciæ meæ esse cum filiis hominum*, q. d. In templo quasi in domo mea lætissime ago cum filiis meis, quibus stipatum me video, sicut Iob felicem se æstimabat dicens c. 29. 5. *In circuitu meo pueri mei.* Denique per Isaiam c. 56. 7. sancit et promittit: *Adducam eos in montem sanctum meum, et lætificabo eos in domo orationis meæ.*

Nota primo: Pro *delectabar*, Hebr. est שעשועים *sciaasciuim*, id est, *et deliciæ de die in diem*, quod tam active, quam passive accipi potest. Passive accipit Noster vertens, *delectabar*, q. d. Ego versabar in assiduis deliciis, adeo iis plena, ut viderer non aliud esse quam meræ deliciæ. Active, q. d. Ego eram Deo in deliciis, ego oblectabam Deum. Unde Septuag. vertunt: *Ego eram cui adgaudebat ipse*, q. d. Deus me oblectatus mihi adgaudebat, congratulabatur, arridebat et applaudebat de tam sapienti et pulchra rerum creatione, ordinatione, gubernatione. Deus enim magis adgaudet suis attributis, quæ in se habet (qualis est sapientia) utpote immensis et divinis, quam ipsis creaturis Unde Sept. utramque significationem iungentes, sic totum hunc locum reddunt: *Ego eram cui adgaudebat; quotidie autem iucundabar in facie eius, in omni tempore cum lætaretur orbe perfecto, et lætaretur in filiis hominum.* Interpres Catenæ Græcor. vertit: *Ego eram cui blande arridebat;* id est inquit, *cui abblandiebatur, vel cum quo iucunde lætabatur*, idque *orbe perfecto*. Cernens enim Adamum et Evam, simul videbat et cognoscebat omnes Sanctos, qui olim ex illis nasciturі erant, videndoque oblectabatur: hæc auctor Catenæ. S. Ignatius Epist. 7. ad Tharsenses intelligit de Christo Deo, legitque: *Quando faciebat cælos, una ipsi aderam, et ibi aderam illi coaptans singula et congratulabatur mihi quotidie congaudebatque.* Tertull. l. contra Hermog. c. 18. legit: *Ego eram ad quam gaudebat; quotidie autem oblectabar in persona eius. Quando oblectabatur cum perfecisset orbem, et inoblectabatur in filiis hominum.* S. Athanas. in Synopsi c. 44. *Ego eram in qua lætabatur, singulis diebus in conspectu eius deliciabar;* πρόσωπον enim et conspectum, sive faciem, et personam significat. S. Cyrill. lib. 2. contra Iulian. *Gaudere Deum*, inquit, in suis operibus, patet ex divina Script. *Ego eram cum qua lætabatur, in conspectu eius in omni tempore.*

Porro Hebr. שעשועים *sciaasciuim*, est nomen geminatum, cuius simplex est שעה *sciaa*, id est aspexit blande, cum voluptate intuitus est: unde *sciaasciuim* significat oblectationes ex rei pulchræ intuitu, iucunditates, delicias, ludos qui fiunt cum applausu et blando amplexu, qualia sunt blanda oscula, suaves complexus. Alludit ad illud Genes. c. 1. v. 31. *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona*, ideoque iis quasi bonis ad-A gaudebat, approbabat, oblectabatur, quod proinde per singulos creationis dies, ad quælibet Dei opera Genes. 1. repetitur.

Nota secundo: Pro *ludens* Hebr. est משחקת *mesacheket*: quod Vatablus vertit, *ludo ridens*; Baynus, *ridere faciens*. Sic et R. Levi: *Sapientia*, inquit, *per res a se conditas et subministratas lætitia voluptateque perfundit mortales.* Itaque ludus hic sapientiæ et Dei significat primo, eius oblectationem in rerum adeo pulchrarum tam sapienti creatione, conservatione, propagatione et gubernatione; secundo, facilitatem quod quasi ludens et iocans sine labore res creet, conservet, propaget, gubernet; tertio, rerum vicissitudinem, qualis est in ludo taxillorum, latrunculorum, alearum, etc. quarto, rerum ordinem, pacem, consonantiam, et quasi concentum musicum. Lusit ergo, et assidue ludit Deus in musica quasi harmonia, et gyratione orbium cælestium, atque in aptissima dispositione, motu, progressione tot stellarum et siderum. *Ludit Deus quadrupliciter.*

B Rursum ludit in cælis per eclipses, per hiatus, per maculas solis et lunæ, per astra innumera viæ lacteæ instar lactis candida et splendentia. Ludit in æthere per fulmina, tonitrua, halones, parelios, cometas, dracones, cæteraque phænomena, ac per ventos, procellas, turbines, nives, grandines, etc. Quid enim aliud videtur esse tonitruum, nisi vastorum Dei globorum collisio et ludus? Quid parelii, nisi radiorum intermicantium spectra? quid fulgetra, quid coruscationes, nisi ignium arte factorum ludicra et ioci? Ludit magis in terra et aquis per monstra marina et terrestria, per æstus et fluctus, qui sese videntur attollere usque ad sidera, per terræ motus, per ignes Ætnæ, Vesuvii, Heclæ, etc. per fossilia et mineralia, uti sunt aurum, argentum, æs, sulphur, vitriolum, etc. Ludit in plantis, arboribus, herbis tot ac tantis, quæ tam pulchros et varios pariunt fructus et effectus. Ludit in animalibus adeo speciosis et multiplicibus. Ludit in agnis, hœdis, catellis, capreolis; sed maxime ludit in ho-C minibus, tam varias eis indens indoles, voces et vultus, ut nullius alteri per omnia sit similis; per dotes naturæ et gratiæ tam magnas et diversas, per status tam difformes et uniformes.

Ludit in humanis divina potentia rebus.

Ludit hunc exaltando, illum deprimendo; hunc ditando, illum depauperando; hunc occidendo, illum vivificando. *Etenim nos quasi pilæ sumus in manu Dei*, ait Comicus. Hoc est, quod ait Philo in lib. quod Deus sit immutabilis, sub finem: *Verbum divinum choreas in orbem ducit, quod vulgus hominum fortunam nominat;* quia scilicet quasi ludendo facit ut res singulæ velut in chorea in orbem eant, ac numquam sint stabiles, sed semper mobiles, nuncque sursum quasi exsiliant, mox deorsum resiliant, iuxta illud Daniel. 2. 21. *Ipse mutat tempora et ætates, transfert regna atque constituit.* Unde S. Cyprian. tract. de Vanit. Idolorum: *Regna*, ait, *non merito accidunt, sed sorte variantur, et acceptum tempus certo fine custodiunt.*

D Nota tertio: Ludit Deus in cæteris creaturis, sed eius deliciæ singulares sunt cum filiis hominum. Primo, quia peculiarem omnium et singulorum curam gerit, utpote propter quos cætera omnia crearit. Hominem enim amat tamquam vivas sui imagines ad suum exemplar creatas et expressas. Secundo, quia sapientia solos homines cupit informare, ac docere sapientiam ethicam, qua ratione videlicet honeste et sancte Deo servire debeant, ut ab eo beentur. Tertio et maxime, quia Verbum sive Filius, qui est sapientia Patris, hominum amore homo fieri voluit, ut eos salvaret, ac veram sapientiam verbo et exemplo doceret. Quarto, *quia Christus summe desiderat*, ait Beda, *in animis nostris quiescere, in iisque quasi in templo et sacrario suo habitare*, ut in iis suas virtutes, merita, operaque bona inserat et producat, quibus nos ad se videndum fruendumque perducat. Idcirco dedit seipsum nobis quasi cibum vitalem in Eucharistia, in qua vere deliciamur cum Christo, et Christus nobiscum. Unde pro *de-*

Deliciatur Deus cum hominibus. 1. 2. 3. 4.

liciæ hebr. est שעשועים *sciaasciuim*, id est applausus, amplexus, oscula, basia, uti paulo ante dixi.

Deliciæ spirituales Christi cum S. Gertrude

Lege vitam S. Gertrudis, et miraberis delicias Christi cum ea. Inter alia lib. 3. cap. 5. cum quadam vice illa diceret: *Domine, offero me tibi, ac parata sum pati quidvis, quo tu lauderis*; audiit ab eo: *Meus amor adeo intrinsece tibi coniungitur, ut nolim sine te beate vivere; quia ex quo in te meum amorem collocavi, sustinere nequeo ut a te separer.* Et cap. 26. *Ego*, ait, *Deus qui sum purus et m[..]us amor, cum te mihi elegerim, ita desidero ut uniaris [m]ihi indissolubili unione, sicut homo desiderat retinere [h]alitum et spiritum suum, sine quo nequit vivere.* Lege illud caput, ubi narrat se unitam cordi Christi, ab eo suxisse omnem consolationem, gratiam et benedictionem. Et l. 4. c. 3. nocte Nativitatis Christi audiit ab eo: *Collocavi te in sinu paternæ meæ benignitatis, ut iugiter impetres a me quidquid desiderat anima tua.* Vidit tum pariter Christum infantem, unigenitum Patris, mira aviditate sugere et rapi ad cor Virginis matris: quo viso intellexit quod, sicut humanitas Christi pascebatur lacte Virginis, sic divinitas eiusdem mire deliciabatur frui corde illo innocentissimo et dilectissimo. Et lib. 4. cap. 4. ait Christus: *Ego totus sum illius* (Gertrudis) *quia toto affectu inter brachia eius velut in carcere me inclusi, ac tali amore divinitatis meæ illi sum inseparabiliter unitus, quali in eodem metallo conflata vi ignis uniuntur aurum et argentum.* Et inferius: *Ista est columba mea fellis expers; ista est lilium electum quo mire delector, illudque manibus gesto; ista est rosa mea, quam feci suavissimam.* Et post nonnulla: *Cum sceleribus hominum offendor, offensas irasque meas in ipsa conquiescens remitto, placor, et amore ipsius condono peccata innumera hominum multitudini.* Et lib. 4. cap. 55. narrat Christum delicias amoris sui erga S. Gertrudem ostendisse sanctis Angelis, eosque illis mire exhilaratos, vicissim sua Gertrudi obsequia detulisse. Similia leges in Vita S. Lutgardis apud Surium 16. Iunii, quam scripsit Thomas Cantiprat. Doctor illustris Ordinis S. Dominici, ubi inter cætera ait: *Quadam die audiente alia moniali eiusmodi vox super illam insonuit: Deliciæ meæ esse cum filiis hominum;* quam vocem rei eventus comprobavit.

Mystice, Sapientia incarnata lusit ab æterno apud Patrem, eum sua specie oblectans, iuxta illud Psalm. 109. *Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum; ex utero ante luciferum genui te;* Hebr. *ex utero ab aurora tibi ros adolescentiæ tuæ;* Aquila: *pueritiæ tuæ.* Filius enim ex vi æternæ productionis suæ appellatur adolescens, imo puer in ipso primævo ætatis rore et flore coram Patre ludens. Idem ante incarnationem ab origine mundi lusit in orbe terrarum: quia per creationem hominis et mundi, per tot sui figuras, oracula, ceremonias, sacrificia etc. prælusit suæ incarnationi, eamque quasi in ludo quodam mystico repræsentavit. Deliciæ vero eius fuere cum filiis hominum, quando humanam naturam induit, hominumque frater et filius effici voluit. Hæc est philanthropia Dei nostri, de qua Paulus ad Titum 3. vers. 4. itaque in Christo amoris magnitudo omne naturæ et miseriæ humanæ fel in mel, omnes dolores et cruces in delicias convertit. Hæc ergo sententia verissima est in Sapientia incarnata, quæ, ut ex immensa dilectione se communicaret hominibus, cum iisque deliciaretur, eorum ærumnas omnes, excepto peccato, in se suscepit, ut iis sua bona rependeret. Quocirca amor hic et deliciæ Christi erga nos effecerunt, ut pariter ipsi in deliciis foret nostra fames, sitis, labor, dolor, mors et cruces universæ. Nam, ut ait S. Bernard. hom. 2. super *Missus est: Videas si attendas* (in Christo) *tristari lætitiam, pavere fiduciam, salutem pati, vitam mori, fortitudinem infirmari. Sed, quod non minus mirandum est, ipsa ibi cernitur tristitia lætificans, pavor confortans, passio salvans, mors vivificans, infirmitas roborans.* Nostræ ergo miseriæ fuere deliciæ Christi, ut eius felicitates fierent deliciæ nostræ. Clarius S. Petrus Chrysol. serm. 150. *Christus*, ait, *venit suscipere infirmitates nostras, et suas nobis conferre virtutes; humana quærere, præstare divina, accipere iniurias, reddere dignitates, ferre tædia, referre suavitates: quia medicus, qui non fert infirmitates, curare nescit, et qui non fuerit cum infirmo infirmatus, infirmo non potest conferre sanitatem.* Unde iure obstupescens hunc Christi amorem exclamat S. Bernard. serm. 64. in Cant. *O suavitatem, o gratiam, o amoris vim! summus omnium factus est infimus omnium. Quis hoc fecit? amor dignitatis nescius, dignatione dives, affectu potens, suasu efficax. Quid violentius? triumphat de Deo amor?* ut et de nobis triumphet, cogatque nos par pari reddere, ut nos totos dedamus amori Christi, sicut ipse se totum dedit amori nostro.

Quare Christi deliciæ potius fuere cum hominibus quam cum Angelis: tum quia hominum, non Angelorum naturam assumpsit: tum quia homines, quibus ob naturæ corruptionem ardua et difficilis est virtus, suis consolationibus roborat, mulcet et detinet, ut virtus eis facilis et suavis videatur. Ita effecit ut in deliciis esset S. Petro crux, S. Laurentio craticula, S. Sebastiano sagittæ, S. Vincentio eculeus, S. Agneti rogus, S. Francisco sacra stigmata, etc. Porro cum Sanctis nonnullis eximiis, uti cum S. Paulo, cum S. Antonio, cum S. Catharina Senensi, cæterisque Virginibus et Martyribus quantæ fuere Christi deliciæ! Denique deliciæ hæ tantæ fuerunt in Christo, ut ipsum nectare amoris ebrium effecerint. An non amore ebrius fuit Christus, quando propter homines e cælo in uterum Virginis descendit, ex utero ad præsepium, e præsepio ad crucem? An non quasi ebrius cursitabat per villas et castella, per urbes et pagos, prædicans regnum Dei, patiens famem et sitim, æstus et frigora, probra et maledicta, irrisiones et blasphemias amore hominum? An non in cruce, non tam dolore quam amore ebrius, infamis, irrisus, nudus et quasi scurra, imo latro, pependit, et animam exhalavit? Quocirca Christus vicissim propinans Christianis eximiis hoc amoris sui nectar, eos pariter ebrios, imo amentes effecit. Amor enim eximius, teste S. Dion. parit exstasin et amentiam. An non amore Christi non tam amans quam amens erat Paulus, cum diceret: *Vivo ego iam non ego, vivit vero in me Christus.* Et: *sive mente excedimus* (alii vertunt *sive insanimus*) *Deo, sive sobrii sumus, vobis?* 2. Corinth. 5. 13. Et: *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo*, Gal. 6. Et: *Spectaculum facti sumus mundo et Angelis et hominibus: nos stulti propter Christum*, 1. Cor. 4. 9. An non amore ebria, imo quasi exanimis erat sponsa, quando a sponso ducta in cellam vinariam suspirans dicebat: *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo?* An non amore ebria erat S. Monica quando sumpta S. Synaxi exclamabat: *Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum; volemus in cælum!* An non amore ebrius, imo amens erat S. Franciscus, quando se fecit mundi ludibrium, dicens se esse *fatuellum Christi*? Extat eius amoris Canticum italice scriptum, sed latine redditum apud Lucam Waddingum in Opusc. S. Francisci l. 3. in quo inter cætera ita cum Christo dissuaviatur et deliciatur:

Christus amore ebrius.

Suos inebriat et quasi amentes facit.

Canticum Amoris S. Francisci.

Urit amor, me torquet amor, sum factus amori
Alter amor: nostri est victor amoris amor,
Hunc mihi non unda, non flamma, nec auferet ensis.

Et inferius alloquens Christum, ait eum sibi furatum esse cor et mentem per amorem, imo se esse *impazzito*, id est delirum et stultum effectum a Christo:

Cor mihi furatus, cogis habere modum?
In te mutato quid superesse potest?
Quid mens, quid faciat non potis ipsa sui?
Si te, Christe, refert mens mea, facta tua.
Culpa tua est, quidquid victus amore gero,
Desipio? per te sum rationis egens,
Mentis inops? amor est, qui facit esse inopem.

Et post nonnulla:

Tu vulneratus ipse
Amoris es sagittis.
Te devocavit æther,

Terrisque collocavit
Nudumque pauperemque,
Ardes amore vivens,
Et occidens amore.
Ibas amore victus
Ceu ebrius per orbem.

Et nonnullis interiectis :

Ergo si facit ebrium,
Si mentis facit impotem,
Si vires amor eripit,
Amor te quoque perdidit ;
Qui me desipere impulit,
Hic mentem eripuit tibi.

Summa : *Da , Domine, ut amore amoris tui moriar, qui* A *amore amoris mei dignatus es mori.*

Mystice quoque hæc attribuas Virgini Deiparæ : sapientia enim Dei simili modo lusit et prælusit in figuris, quibus adumbrata fuit B. Virgo, in Eva, in arca Noe, in arca testamenti, in rubo ardente et incombusto , in virga Aaron frondente, etc. Rursum Deiparæ deliciæ sunt esse cum Deo , utpote filio suo , et cum filiis hominum , quibus filium hunc genuit; unde Cantic. 8. dicitur : *Quæ est ista quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum?* In quæ verba B. Petrus Damiani serm. de annuntiat. *Non est locus voluptati*, ait, *nisi uterus Virginis*. Hinc ipsa a nobis et a tota Ecclesia quotidie salutatur et invocatur : *Salve, regina , mater misericordiæ, vita, dulcedo et spes nostra, salve.*

QUARTA PARS CAPITIS.

Est conclusio , qua sapientia post recensitas sui dotes et fructus , stimulat omnes ad sui studium et obsequium.

Vers. 32. et 33. NUNC ERGO, FILII AUDITE ME (mihi obedite) BEATI, B QUI CUSTODIUNT VIAS MEAS. AUDITE DISCIPLINAM , ET ESTOTE SAPIENTES , ET NOLITE ABIICERE EAM.) Pro *abiicere* Hebr. est תִּפְרָעוּ *tiphrau*, quod Septuaginta vertunt: μηαποφραχθητε, id est *ne obstruamini* vel *ne obturemini* ; Chald. *ne conculcetis eam* ; Syrus, *ne erretis* ; Vatabl. *ne sitis ignavi* ; Pagnin. *ne postponatis eam* ; alii, *ne feriamini*, id est, nolite ferias et otium agere, sed studete et laborate, ac labore et sudore parate vobis sapientiam, partamque conservate , augete et promovete. Quare τὸ *ne feriamini* , non significat, ne percutiamini , ne pœnas detis, a verbo ferio et ferire , sed a ferior feriari ; idem est quod *ne otiemini*, ne pigri et remissi sitis, ut ob laboris diutini tædium sapientiæ studium abiiciatis. Hoc enim significat Hebr. פָּרַע *para*, et Septuag. vertentes, *ne obstruamini* q. d. Ne pigritiæ et acediæ torpore ac sopore aures animumque obstruatis , ut nullum detis aditum audiendæ et percipiendæ sapientiæ. Sic enim indociles et incapaces omnis disciplinæ in vestra insipientia , et concupiscentiis, ac vitiis indormietis et immoriemini. Notat iuvenes effrænes, qui suis cupidinibus addicti obturant aures, ne audiant monita et correptiones parentum, magistrorum, concionatorum, ut suis voluptatibus libere et impune fruantur.

Vers. 34. BEATUS HOMO QUI AUDIT ME, ET QUI VIGILAT AD FORES MEAS QUOTIDIE , ET OBSERVAT AD POSTES OSTII MEI.) Hebr. *custodit postes ostiorum meorum* ; Septuag. *servans limina meorum introïtuum*. Est metalepsis , vel metaphora petita a discipulis diligentibus, ac summo mane advolantibus ad scholas magistri , qui ibi pervigiles præstolantur , dum ostia reserentur, ut in scholas ingrediantur , q. d. Beatus est , qui instar discipuli diligentis festinat ad scholas meas , id est , ad me. Ita R. Salomon : *Beatus*, ait, *qui vigilat ad fores meas , ut primus scholas synagogamque ingrediatur , et exeat postremus.* Vigilat ergo, id est, ardenter me amat,ideoque ad fores meas pervigilat. Nam ut habet gnome Arabum: *Amans dormire nequit; amor enim amanti somnum interdicit.*

Alii per *fores* domus accipiunt ostia Ecclesiæ. Beda accipit Sacram Scripturam et Doctores. Hi enim sunt quasi ianitores sapientiæ qui eius scholam et disciplinam auditoribus reserant. Salomoni succinit Siracides Ecclesiastici capite 6. vers. 36. *Si videris sensatum* , ait , *evigila ad eum, et gradus ostiorum illius exterat pes tuus.*

Vers. 35. QUI ME INVENERIT , INVENIET VITAM , tum naturæ , tum gratiæ , tum gloriæ (unde hebr. est חַיִּים *chaim* , id est, *vitas* in plurali) ET HAURIET SALUTEM A DOMINO) Pro *salutem* hebr. est רָצוֹן *ratson*, id est voluntatem , beneplacitum , benevolentiam. Unde Chald. vertit : *Habebit beneplacitum a facie Dei ;* Aben Ezra , *benevolentiam conditoris sui sibi comparabit ;* Pagnin. *educet* B *quod voluerit, a Domino;* Caiet. *quidquid voluerit, a Deo facile obtinebit;* Tigur. *proliciet favorem Domini;* Vatabl. *hauriet voluntatem a Domino,* id est, *assequetur quidquid volet, a Domino,* puta salutem animæ et corporis rerumque omnium. Unde Symmachus, Aquila, Theodot. vertunt, *salutem* æque ac Noster : salus enim omne bonum optabile complectitur. Τὸ *hauriet* significat tum facilitatem, tum copiam, q. d. Tam facile et copiose hauriet vitam, et omne bonum ad vitam spectans, a Deo, quam facile et copiose hauritur aqua e fonte vel fluvio.

Porro Septuag. vertunt: *Egressiones meæ egressiones vitæ , et præparatur voluntas a Domino.* Legerunt ipsi pro יָפֵק *iaphec* , id est educit, aliis punctis in *hophal* יֻפַק *iuphac* , id est educitur, excitatur, præparatur. Et Syrus: *Quoniam processiones meæ vitæ sunt processiones, et procedit complacentia a Deo.* Quod primo sic accipi potest, ut *voluntas* sit idem quod beneplacitum , favor, benevolentia, et, ut Syrus vertit *complacentia Dei* : hoc enim passim in Script. significat hebr. *ratson* , pro C quo Sept. alibi vertunt , εὐδοκία. Et sic sensus erit, quem alii iam recensiti assignarunt q. d. Qui me invenerint, invenient vitam, ac simul præparabitur eis favor ac benevolentia Dei , ex qua hauriant omne bonum. Unde aliqui vertunt : *Depromet benevolentiam a Deo* q. d. Deus erit ei velut penu et promptuarium dives , ex quo depromat quidquid ei placuerit.

Secundo , *voluntas* θέλησις , non Dei , sed hominis hic accipi potest , q. d. Sapientiæ studiosi ab ea hauriunt vitam, et omnia bona recensita: ne vero ea sibi, suoque studio arrogent, indeque superbiant, sciant voluntatem hanc suam studendi sapientiæ, et vacandi virtuti, originem habere non a seipsa, sed a Deo. Deus enim sua gratia præveniente præparat , allicit , impellit voluntatem nostram ad vacandum sapientiæ et virtuti. Unde R. Emmanuel sic vertit et explicat : *Educet voluntatem a Domino , id est , Deo illuminante cognoscit quid ei gratum sit et beneplacitum.*

D Sic hunc locum accipit S. August. scribens contra Pelagianos, ex eoque probat initium salutis et bonæ voluntatis esse a gratia præveniente, non a libero arbitrio. Ita ipse epist. 107. et passim alibi, ac ex eo Concil. Arausic. II. can. 4. S. Prosper et Fulgentius. Et sic quoque accipi potest versio nostra: *Hauriet salutem a Domino,* q. d. Hauriet a Domino gratiam bene operandi ; in quo salus nostra consistit. Porro τὸ *præparatur* universim, puta de omni præparatione utili ad salutem , explicat Concil. Arausic. can. 4. et S. August. Enchir. 32. et optime lib. 6. de Gratia et lib. arbitr. cap. 16. et 17. Unde sicut ex diversa præparatione tum seminis , tum terræ semen recipientis, varii et dispares generantur fructus: sic ex diversa præparatione, tum gratiæ, tum voluntatis varii et dis-

Digitized by Google

pares proveniunt virtutum actus, uti pulchre docet sanctus Prosper libr. 2. de Vocat. Gentium capite 3.

Huic sententiæ obiiciebant Pelagiani illud Zachar. 1. *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos*; et illud Proverb. 16. *Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam.* Resp. S. August. lib. 2. ad Bonifacium cap. 8. et lib. de Gratia et libero arbitr. cap. 5. commendari in his sententiis liberum arbitrium, sed non excludi gratiam prævenientem, quemadmodum in illis: *Converte nos, Deus salutaris noster*; et *Præparatur voluntas a Domino*, commendatur gratia præveniens, sed non excluditur arbitrii cooperatio. Si enim solus Deus ista faceret, frustra diceretur hominibus: *Convertimini*; et si homines soli ad hoc sufficerent, frustra diceretur Deo: *Converte nos*; et si Deus sine nobis nos præpararet, falsum esset hominem præparare animam, et si absque Deo nos corda nostra præpararemus, falsum esset præparari voluntatem a Domino. Unde concludit S. Aug. c. 8. iam citato: *Quapropter multa Deus facit in homine bona, quæ non facit homo; nulla vero facit homo, quæ non facit Deus ut faciat homo.* Primi enim impulsus voluntatis ad bonum amandum, et illuminationes intellectus ad bonum cognoscendum, sunt a solo Deo; sunt enim actus a Deo eliciti, ideoque necessarii, non liberi: voluntas enim impellitur et necessitatur (ut ita dicam) a Deo ut vitaliter eos eliciat, ideoque necessario, non libere: consensus vero et cooperatio libera voluntatis partim est ab arbitrio hominis, partim a gratia Dei, quæ prius erat præveniens et operans, iam est comitans et cooperans.

Mystice, qui quærit et invocat opem B. Virginis, illam illico invenit et assequitur, atque ex S. Maria quasi ex mari haurit copiam bonorum omnium: si eam ergo corde invoces, ore hauries, iuxta illud Psal. 118. *Os meum aperui, et attraxi spiritum.* Exemplum tibi sit S. Elisabeth, quæ salutans B. Virginem se visitantem, ac ab ea resalutata, illico cum prole S. Ioanne Baptista repleta est Spiritu sancto: *Ut facta est*, ait, *vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo*, Luc. 1. 44. Quæ verba expendens Guerric. ser. de Ioanne Baptista: *Vox*, ait, *Mariæ dum in auribus Elisabeth sonat, ad cor Ioannis penetrat, spiritum eius animat, gaudioque salutari vegetat.* Imo, ut ait Concil. Basileense instituens festum Visitationis Deiparæ: *Ipsa non solum supplicantes exaudiet, sed sicut ex sua clementia consuevit, etiam supplicare volentium preces præveniet.* Causam dat S. Ansel. l. de Excellentia Virginis: *Velocior est*, ait, *nonnumquam salus memorato nomine eius, quam invocato nomine Iesu unici filii sui. Et id quidem non ideo fit, quod ipsa maior et potentior eo sit (neque enim ille magnus est et potens per eam, sed illa per ipsum.) Dicam quod sentio: Filius eius Dominus est, et iudex omnium, discernens merita singulorum; dum igitur ipse a quovis suo nomine invocatus non exaudit, iuste quidem facit: invocato autem nomine matris, etsi merita invocantis non merentur, ut exaudiatur, merita tamen matris intercedunt ut exaudiatur.* Salomonem sequitur Siracides Eccli. cap. 24. vers. 26. *Transite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini: spiritus enim meus super mel dulcis*, etc. *Qui edunt me, adhuc esurient: et qui bibunt me, adhuc sitient.* Vide ibi dicta.

QUI AUTEM IN ME PECCAVERIT, LÆDET ANIMAM SUAM. Vers. 36.
OMNES QUI ME ODERUNT, DILIGUNT MORTEM.) Non formaliter, sed materialiter: quia scilicet oderunt virtutem, et amant cupiditates ac vitia, quæ ducunt ad mortem præsentem et æternam. Pro *lædet* hebr. est חמס *chomes*, id est iniurius est animæ suæ, illi violentus, tyrannus et raptor est; quia eam eripit sapientiæ, sibi ac Deo, traditque peccato, diabolo et gehennæ. Unde sibi ipsi est tortor et carnifex; spoliat se enim gratia, pace, gloria, omnique bono; et ultro accersit sibi peccati fœditatem, angores conscientiæ, iram Dei, ignem æternum, omneque malum, idque in æternum. Unde Chald. vertit: *Disperdet animam suam*; Septuag. *Impie agunt in suas ipsorum animas*; Aquila et Symmachus: ἀδικεῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, id est, iniuria afficit, offendit, inique opprimit animam suam; Pagnin. *Spoliat animam suam*; Cajet. *Torquet animam suam*; quia eam vi a bono distorquet ad malum, a cælo in infernum, a Deo ad diabolum. Salomoni succinit Tobias c. 12. 10. *Qui faciunt peccatum et iniquitatem, hostes sunt animæ suæ.* Porro τὸ *in me peccaverit* idem est quod *me spreverit*, audire noluerit, dereliquerit, et, ut ait Aben Ezra, *peccaverit*, id est, *in me contumax fuerit*, vel a me aversus: quia animum ad cupiditates quas ego veto, applicat et convertit; τὸ enim *peccaverit*, opponit τῷ *qui audit me, et qui vigilat ad fores meas*, v. 34. Sensus est, q. d. Terque quaterque beati illi, qui me audiunt, mihique obediunt: terque quaterque miseri, qui me audire, mihique obedire nolunt, vel per ignaviam, vel per concupiscentiam, vel per malitiam.

Mystice, sicut signum prædestinationis est cultus et devotio erga Deiparam, ita signum reprobationis, et causa damnationis est irreverentia et inobedientia erga eamdem, ut patet in Nestorio, Helvidio, Constantino Copronymo, Iuliano Apostata. Qui enim Deiparam colit, Christum Deum eius filium colit: qui in illam peccat, in Christum peccat. Quocirca sicut Christus in Ecclesia, quasi in familia sua, est tamquam paterfamilias; sic in eadem B. Virgo est quasi materfamilias, ex dono et voluntate Christi; Ecclesiam accipio tam triumphantem, quam militantem. Quocirca Germanus Constant. Patriarcha orat. de Deipara: *Sicut*, ait, *continua respiratio non solum est signum vitæ, sed etiam causa; sic sanctissimum Mariæ nomen, quod in Dei servorum ore assidue versatur, simul argumentum est, quod vera vita vivant: simul hanc ipsam vitam efficit et conservat, omnemque eis lætitiam et opem ad omnia impertitur.* Unde addit: *Nemo salvatur, nisi per te, o Virgo sanctissima.* Et S. Bonavent. in Psalterio Virginis: *Quem vis*, ait, *salvus erit; et a quo avertis faciem tuam, ibit in interitum.* Et rursum: *Qui digne coluerit illam, iustificabitur; et qui neglexerit illam, morietur in peccatis suis.* Quocirca exclamat Damascen. orat. de Nativit. Virg. *Donum omnium donorum præstantissimum est Maria Virgo, quæ sola Creatore digna erat; vivum cælum, cælis ipsis latius.*

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Parabolice describitur domus et convivium sapientiæ, ad quod ipsa simplices invitat. Nam derisores asserit esse incapaces correctionis et sapientiæ. Deinde sapientia vers. 13. inducit, depingitque sui æmulam mulierem stultam; quæ vecordes seducit, imo secum ad tartara ducit.

1. SAPIENTIA ædificavit sibi domum, excidit columnas septem. 2. Immolavit victimas suas, miscuit vinum, et proposuit mensam suam. 3. Misit ancillas suas ut vocarent ad arcem, et ad mœnia civitatis: 4. Si quis est parvulus, veniat ad me. Et insipientibus locuta est: 5. Venite, comedite panem meum, et bibite vi-

Digitized by Google

num quod miscui vobis. 6. Relinquite infantiam, et vivite, et ambulate per vias prudentiæ. 7. Qui erudit derisorem, ipse iniuriam sibi facit: et qui arguit impium, sibi maculam generat. 8. Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, et diliget te. 9. Da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia. Doce iustum, et festinabit accipere. 10. Principium sapientiæ, timor Domini: et scientia sanctorum, prudentia. 11. Per me enim multiplicabuntur dies tui, et addentur tibi anni vitæ. 12. Si sapiens fueris, tibimetipsi eris: si autem illusor, solus portabis malum. 13. Mulier stulta et clamosa, plenaque illecebris, et nihil omnino sciens, 14. Sedit in foribus domus suæ super sellam in excelso urbis loco, 15. Ut vocaret transeuntes per viam, et pergentes itinere suo: 16. Qui est parvulus, declinet ad me. Et vecordi locuta est: 17. Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior. 18. Et ignoravit quod ibi sint gigantes, et in profundis inferni convivæ eius.

Vers. 1. SAPIENTIA ÆDIFICAVIT SIBI DOMUM, EXCIDIT COLUMNAS SEPTEM.) Pro *sapientia* hebr. est חכמות *chocmot*, id est *sapientiæ* in plurali; ut significetur sapientiæ dignitas, maiestas et amplitudo, quod scilicet ipsa in se una sit instar multorum, pluraque comprehendat, adeoque ipsa sit omnium sapientiarum, consiliorum, intelligentiarum, prudentiarum, etc. complexio et mater. Pro *excidit*, Septuag. vertunt, *subdidit;* Syrus, *erexit;* S. Ambros. lib. 4. de Fide capite 7 *sustulit;* S. Athanas. in disput. contra Arrium, *stabilivit;* Chald. *Statuit in ea columnas*; Arabicus: *Fecit eam inniti septem columnis.* Hæ ergo columnæ sunt fulcra et bases, quibus sapientia domum superædificat, perinde ac Romæ basilicas S. Petri, S. Pauli, S. Laurentii, S. Ioannis Lateranensis, B. Virginis Maioris, S. Cæciliæ, etc. columnis e marmore excisis, iisque plurimis et magnificis insistentes et inædificatas videmus. *Excidit* ergo, id est e rupe succidit, dolavit, polivit, erexit, stabilivit quasi bases domus sapientiæ. Ita Galatin. l. 3 de Arcanis fidei c. 3. et Aben Ezra. Est catachresis et metalepsis.

Domus et convivium sapientiæ quod?

Quæres: Quænam hæc domus et fabrica sapientiæ? Nota hic esse quasi continuam allegoriam vel parabolam, ideoque Salomonem hic loqui parabolice et ænigmatice, uti et sæpius alibi in hisce Proverbiis. Hæc enim ipse contexuit ex gravibus, insignibus, elegantibus, obscuris, acutis, et præsertim parabolicis gnomis: unde omne genus sententiarum huic libro inseruit et immiscuit. Igitur quia cap. 7. 14. proposuit illecebras et domum convivii a meretrice apparati, ad quod ipsa iuvenem invitat, ut eum perdat et pervertat; idcirco hoc loco ei componit, opponit et anteponit domum convivii a sapientia exstructam, veris deliciis instructam, ad quam iuvenem invitat, ut eum a meretrice avellat, et ad sui studium animæque salutem traducat. Hic igitur proponit et exponit ei suas delicias, de quibus dixit c. præced. v. 31. *Deliciæ meæ esse cum filiis hominum.*

Grammatice ergo et in cortice litteræ, domus hic convivii a sapientia instructi, sive triclinium, accipitur, in quo ipsa sua, sapientiæ scilicet, fercula, dogmata, monitaque salutis proponit. Alludit ad primas sapientum cœnas, in quibus sapientes quasi symbola sapientiæ conferebant, ac promebant sententias acutas, graves, obscuras, parabolas, ænigmata. etc. ut patet ex Athenæo de Cœnis sapientum, Platone, Macrobio, Plutarcho, imo ex Siracide Eccl. 32. ut ibidem docui.

Huc facit quod de œconomica, sive de sapienti domus constitutione censuere septem Græciæ Sapientes apud Plutarch. in eorumdem convivio. Primus enim Solon: « Ea, inquit, mihi optima videtur domus, ubi res est neque iniuste parta, neque in ea vel conservanda dissidentiæ, vel in sumenda pœnitentiæ, est locus. Bias: in qua dominus sua sponte talem se gerit, qualem foris propter leges. Thales: in qua plurimum otii domino conceditur. Cleobulus: in qua plures sunt qui diligant, quam qui metuant dominum. Pittacus: ubi neque requiruntur supervacanea, neque desiderantur necessaria. Chilon: maxime oportet domum urbi, quæ sub rege est, similem esse; adiecitque Lycurgum cuidam, qui populare imperium Spartæ instituere ipsum iuberet, respondisse: Prius tu hoc domui tuæ facito. »

Et templum et Synagoga.

Parabolice vero sub hoc cortice grammatico per domum intelligit templum, templique Synagogam. Hoc A enim ædificavit Salomon sapientiæ præses et princeps quasi domum sapientiæ, id est Dei, 3. Reg. 6. 1. et cap. 7. 1. et hoc suffulciebatur et ornabatur septem, id est multis, columnis. In eo quoque erat mensa, id est altare, in quo victimæ Deo mactabantur, cum libamine, id est mistione et effusione vini, item mensa panum propositionis. Atque in eo docebatur sapientia, id est vera fides, lex, virtus, prudentia, religio et cultus Dei, a Sacerdotibus, Scribis et Pharisæis. Porro per templum accipe Synagogam et Ecclesiam, quæ congregabatur in templo ad audiendos cultores et doctores sapientiæ: tam enim Synagoga quam templum erant typus, ac typice repræsentabant Ecclesiam, quam sapientissimus Salomon, puta Christus, construxit et inhabitat, ibique velut in schola docet per suos magistros, sacerdotes et doctores Christianam sapientiam et virtutem, de quo mox plura. Sapientia ergo Dei, sive Deus per sapientiam, ædificavit templum et Synagogam, id est domum suam, in qua coleretur, ac per suos sacerdotes et doctores doceret Iudæos et proselytos sapien- B tiam, id est veram Dei cognitionem, amorem, cultum, omnemque honestatem et virtutem. Ita per domum et mensam hanc templum Salomonicum accipiunt Hebræi, et noster Hier. Prado in Ezech. c. 5. n. 7. eiusque assecla Vilalpando in Ezech. cap. 40. tom. 2. part. 2 l. 3. c. 20. Ubi docet præter plurimas columnas, quibus fulciebatur templum, præcise septem fuisse columnas porticuum templi, id est atrii. Atrium enim erat templum populi: nec enim populus, sed soli sacerdotes ingredi poterant Sanctum, et solus pontifex Sanctum sanctorum. Pro singulis ergo atrii porticibus docet septenas fuisse columnas hinc et hinc, hoc est, universim quatuordecim, iisque repræsentatas fuisse tres tesseradecades genealogiæ Christi, Matth. 1. 17. Sed audi Vilalpandum: *Bini sunt in porticibus singulis columnarum ordines: ordo septenis constat columnis: tres huiusmodi porticus domum Dei, Sanctumque sanctorum complectuntur medium. Quid, si hoc forte respexit S. Matthæus c. 1. 17. Universam Christi genea-* C *logiam in tres partitur tesseradecades, quot columnis extrinsecus Dei Domus cingebatur?* Tres enim erant porticus et quæque habebat tesseradecadem columnarum, puta septenas columnas in uno ordine, et septenas in altero illi opposito: tres ergo erant columnarum, æque ac genealogiarum Christi tesseradecades. Simili modo Siracides, post elogia sapientiæ, ait eam domum fixisse in Sion et Synagoga Hebræorum. *Et sic*, ait, *in Sion firmata sum, et in civitate sanctificata similiter requievi, et in Ierusalem potestas mea*, Eccli. 24. v. 15.

Rursum noster Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis c. 28. et Ioannes de Carthagena lib. 10. hom. 10. de B. Virgine inveniente Iesum in templo, per domum accipiunt academiam. Sapientia ergo ædificavit sibi domum, hoc est, inquiunt, Salomon sapientissimus sapientiæ nomine in monte Sion iuxta regiam et iuxta templum, imo in atrio D templi, ædificavit academiam, in qua doctores docerent sapientiam. Unde et Romæ academia et gymnasium, in quo docentur omnes facultates, vocatur *sapientia. Excidit columnas septem*, id est, septem artium liberalium suggesta, sive altas cathedras e marmore elaboratas, e quibus doctores docerent. Unde hebr. vocantur עמודים *ammudim*, a rad. עמד *amad*, id est stetit, q. d. status, stationes in quibus scilicet stabant doctores.

Et academia.

Septem ergo columnæ sunt septem gymnasia, in qui-

bus totidem erant cathedræ, e quibus doctores profitebantur omnes artes liberales, quisque suam. Qua de re audi Optatum Milevit. l. 3. contra Parmen ad illud Isaiæ 22. *Onus vallis visionis: Non ait, in Sion, sed in una eius valle; non in illo monte Sion, quem in Syria Palestinæ a muris Ierusalem parvus disterminat rivus, in cuius vertice est non magna planities: in qua fuerunt septem Synagogæ, ubi Iudæorum populus conveniens legem per Mosen datam discere potuisset, ubi nulla lex audita est, nec ab aliq[illegible] celebratum judicium, nec aliqua est illic ab aliquo iu[illegible]e lata sententia; quia locus erat doctrinæ, non controve[illegible]æ.* Post doctrinam si quid agendum erat intra muros Ierusalem, agebatur. Inde scriptum est in Isaia propheta, cap. 2. *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Ierusalem.* Hinc et Aben Ezra per septem columnas accipit septem artes liberales. Scientiæ enim, inquit R. Levi, sunt columnæ prudentiæ et sapientiæ.

Ancillæ a sapientia missæ ut vocarent ad arcem, id est ad academiam in arce Sionis erectam, diversæ sunt facultates, quæ in academia tradebantur. Hæ enim sui obiectu et specie, alliciebant et invitabant omnes Hierosolymitas et Iudæos, quin et proselytos exterosque, ad adeundam et audiendam hanc scholam sapientiæ. Unde Iustinus in dialogo contra Tryphonem asserit antiquos Mithræ, id est Solis, sacerdotes imitatos fuisse Hebræos in saxorum Sionis sublimitate docentes; quippe qui simili modo in saxea spelunca discipulos suos Mithræ sacris imbuerent. Idem affirmat Tertull. l. de Corona militis sub finem, et l. de Præscript. contra hæret. c. 40.

Porro sunt, qui in porta templi Orientali locum academiæ fuisse commemorent. Ita Arias Montanus in Apparatu, et S. Antoninus p. 4. tit. 5. c. 4 §. 5. Eumdem notavit Paulus dicens Actor. 24. 12. *Neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem*, puta in gymnasio, quod in atrio templi erat. Hanc academiam Christus præsentia sua et auctoritate honorare et auctorare voluit, cum, ut ait S. Lucas c. 2. parentes invenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum. Addit Pineda l. 3. de Rebus Salom. cap. 28. hanc Salomonis academiam fuisse matricem cæterarum, ex qua proinde prodierit Pythagoras, teste S. Ambr. lib. 1. epist. 6. Plato, Socrates, Aristoteles, etc. Hosce enim cæterosque Gentium Philosophos sua dogmata a Salomone et Hebræis hausisse, docet Euseb. l. 3. de Præpar. c. 13 Clemens Alex. lib. 1. Strom. et alii; quare in hac sua academia docuisse ipsummet Salomonem, utpote auctoratum a Deo sapientiæ doctorem, atque has aliasque parabolas dictasse, iuxta illud: *Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas; et fuerunt carmina eius quinque et mille. Et disputavit super lignis, etc.* 3. Reg. 4. 32. Hinc consequenter inferunt Salomonem hæc dictasse post ædificatum templum et domum suam, sub annum regni sui 26. Nam quarto anno regni sui cœpit ædificare templum, illudque post septem annos absolvit, ac deinde ædificavit domum suam per tredecim annos, 3. Reg. 7. 1. Quod si omnes hos annos in unum confles, invenies 25. post quos in gymnasio iuxta templum ædificato primus ipse docere cœpit, cum privatim domi suos docuisset. Unde ex variis eius sententiis, diversis temporibus ab eo pronuntiatis, vel etiam repetitis, collectus et concinnatus est hic Proverbiorum liber, ut patet ex c. 24. v. 23. et ex c. 25. v. 1.

Salomon docuit in sua academia.

Allegorice, domus sapientiæ, puta vetus Iudæorum templum, Academia et Synagoga, repræsentabat Ecclesiam Christi. Hanc enim Christus, qui est Sapientia increata et incarnata, ædificavit, id est erexit et inchoavit, in eodem Sionis templo docens et prædicans. Unde in eodem Apostoli in Pentecoste receperunt Spiritum sanctum, et linguis igneis ibidem promulgarunt legem novam. Ita S. Ambros. lib. 4. de Fide c. 7. Cæsarius Arelat. hom 7. de Pascha, Anastas. Nicen. q. 40. in Script. S. Athanas. orat. 5. contra Arrianos, S. Isidor. l. 8. Etymol. c. 1. S. Thomas 3. p. quæst. 32. art 1. ad 3. et auctor Quæst. veteris et novi Testam. apud S. Aug. tom. 4. q 52. *Domus Christi est Ecclesia*, ait, *quam ædificavit sibi sanguine suo.*

Allegor. domus est Ecclesia.

Audi S. Greg. 33. Moral. c. 15. « Domus sapientiæ, ait, Ecclesia vocatur: quæ septem sibi columnas excidit; quia amore præsentis sæculi disiunctas, ad portandam eiusdem Ecclesiæ fabricam, mentes prædicantium erexit. Quæ pro eo quod perfectionis virtute subnixæ sunt, septenario numero designantur. Immolavit victimas, quia vitam prædicantium mactari in persecutione permisit. Vinum miscuit, quia divinitatis et humanitatis suæ nobis pariter arcana prædicavit. Mensam quoque proposuit, quia Scripturæ sacræ nobis pabulo aperiendo præparavit. Ancillas etiam suas misit, quæ ad arcem nos atque civitatis mœnia vocarunt: quia prædicatores infirmos abiectosque habere studuit, qui fideles populos ad spiritalis patriæ ædificia superna colligerent. »

Septem columnæ quæ? Respond.

I. Quæres, quænam sunt septem Ecclesiæ columnæ? Respondet primo S. August. l. 7. Civit. cap. 4. et S. Gregor. 23. Moral. 4. esse singulas particulares Ecclesias, e quibus Ecclesia universalis conflatur et consistit. Septenarius enim est symbolum plenitudinis et universitatis: septem ergo columnæ sunt omnes Ecclesiæ particulares quæ conflant Ecclesiam universalem: *Per septenarium numerum*, ait S. August. *est universa Ecclesiæ significata perfectio.* Huius rei symbolo S. Ioannes Apocalypsin ita inscribit: *Ioannes septem Ecclesiis; quia*, ut ait S. Greg. *Ioannes septem Ecclesiis scribit, ut unam catholicam septiformis gratiæ spiritu plenam designaret.*

II. Secundo, auctor Catenæ Græcor. et Lyran per septem columnas accipiunt septem Sacramenta Ecclesiæ Christianæ, quibus quasi columnis illa fulcitur.

III. Tertio, auctor Imperfecti in S. Matth. apud S. Chrys. hom. 50 per septem columnas accipit septem dona Spiritus sancti, quibus ipse suffulsit Ecclesiam, Isaiæ 11. 2. Hi enim spiritus sunt robusti, imo robur Ecclesiæ: roborant enim tam Prælatos quam fideles singulos contra omnes inimicos, puta contra hæreticos, infideles, atheos, politicos, et quoslibet impios, imo contra dæmones, totamque inferni potentiam.

IV. Quarto, S. Ambros. (vel quisquis est auctor: nam idem Comment. inter opera Bedæ invenitur) in Apoc. c. 4. ante finem, per septem columnas accipit universitatem prædicatorum, quos Deus per septem, id est omnes, mundi ætates illi submisit: « Sapientia, ait, ædificavit sibi domum, quando Dominus noster Iesus Christus ab initio mundi usque ad finem eius, ex numerositate electorum Ecclesiam sibi construxit et constituit. Excidit columnas septem, quando iis septem temporibus prædicatores, qui singulis temporibus convenirent, in Ecclesia sua statuit, qui et monitis salutaribus et bonorum operum exemplis eam sustentarent. »

V. Quinto, Salonius per septem columnas accipit omnes Ecclesiæ doctores: hi enim velut columnæ eam suffulciunt. Unde Paulus Gal. 2. 9. Petrum, Iacobum et Ioannem vocat columnas Ecclesiæ. Audi Salonium: « Columnæ domus huius sunt sancti doctores: quæ columnæ bene septem esse dicuntur, quia sancti doctores repleti sunt septiformi gratia Spiritus sancti. Quomodo ergo excidit sapientia has columnas? quia mentes prædicatorum ab amore præsentis sæculi velut a sua lapidicina separavit, et ad portandam eiusdem ecclesiæ fabricam erexit. »

Symbolice humanitas est domus Verbi.

Symbolice, Sapientia increata, puta Filius Dei, ædificavit sibi domum, id est, corpus humanum in incarnatione, in qua inhabitavit plenitudo divinitatis corporaliter; columnæ septem sunt septem dona Spiritus sancti, quibus plena et suffulta fuit Christi humanitas, Isaiæ 11. 2. Mensa est mensa Eucharistiæ, in qua Christus nobis suam carnem comedendam, et suum sanguinem bibendum proponit, de qua mox. Ita S. Athan. in disp. contra Arrium in Concil. Niceno: *Sapientia*, ait, id est *Verbum sive Filius Dei, cum esset incorporeus, ob nostram salutem ædificavit sibi domum in utero Deiparæ Mariæ sine commercio virili, et homo factus est, et seipsum exhibuit exemplar omnis virtutis: ut qui illum sequi vellent, quasi in divino itinere haberent vestigia, ad quæ similes facti, divinæ naturæ participes redderentur.* Domus ergo Christi est cor-

pus, per quod Christus, ait S. Athanas. nobis σύσσωμος, id est concorpor, effectus est. Sic et S. Gregor. Nyssenus orat. 2. contra Eunomium: Sapientia ædificavit sibi domum, hoc est carnem, inquit, quam assumpsit q. d. *Verbum caro factum est.* Et S. August. l. 17. Civit. c. 20. ubi totum hunc locum sic explicat: *Hic certe agnoscimus Dei sapientiam, hoc est Verbum Patri coæternum, in utero virginali domum sibi ædificasse corpus humanum, et huic tamquam capiti membra Ecclesiam subiunxisse, Martyrum victimas immolasse, mensam in vino et panibus præparasse; ubi apparet etiam sacerdotium secundum ordinem Melchisedech; insipientes et inopes sensu vocasse, quia, sicut dicit Apostolus: Infirma huius mundi elegit Deus, ut confunderet fortia.* Sic et Anastas. Nicenus in Quæst. S. Script. q. 40. *Sapientia*, ait, *ædificavit sibi domum, cum Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Paravit mensam, scilicet divinæ carnis et sanguinis in Eucharistia: *Miscuit vinum suum, ut qui suam divinitatem carni univit tamquam vinum merum.* Sic et Cæsarius Arelat. hom. 4. de Pascha, S. Ambros. lib. 1. de Fide c. 7. et lib. 3. de Spiritu sancto c. 8. et S. Gregor. 33. Moral. c. 15. *Sapientia*, ait, *domum sibi condidit, cum unigenitus Dei Filius in semetipso, intra uterum Virginis mediante anima humanum sibi corpus creavit. Sic quippe corpus Unigeniti, domus Dei dicitur, sicut etiam templum vocatur; ita vero, ut unus idemque Dei atque hominis filius ipse sit qui inhabitat, ipse qui inhabitatur.* Quocirca graviter more suo S. Leo ep. 13. ad Pulcheriam Augustam: *Sacramentum*, ait, *reconciliationis nostræ ante tempora æterna dispositum mille implebant figuræ, etc. ut et intra intemerata viscera ædificante sibi sapientia domum, Verbum caro fieret, et forma Dei ac forma servi in unam convenientem personam, creator temporum nasceretur in tempore; et per quem facta sunt omnia, ipse inter omnia gigneretur.* Sic et S. Thomas 3. p. q. 32. art. 1. ad 3.

et Eucharistia.

Porro de triclinio et convivio Eucharistiæ hunc locum accipiunt S. Chrysost. in Psal. 22. S. Ambr. lib. 1. de Fide cap. 7. S. Cyprian. lib. 2. epist. 3. ad Cæcilium, Anastasius Nicen. q. 40. in Script. Beda, Hugo et alii hic; quin et Ecclesia in Officio Vener. Sacramenti, quod composuit S. Thomas, in quo prima Antiphona ad Laudes est hæc; *Sapientia ædificavit sibi domum, miscuit vinum et posuit mensam. Alleluia.*

Physice, domus Dei est mundus.

Physice, Hebræi in Sanedrim apud Galatinum l. 3. de Arcanis fidei c. 3. sic exponunt: *Sapientia ædificavit domum suam, id est, Deus per sapientiam creavit mundum. Dolavit columnas eius septem, id est, ordinavit septem dies primordiales creationis mundi, quibus omnia creavit, formavit, et suis locis ordinibusque quasi per columnas distinxit. Immolavit victimam suam, vel coxit victimam suam, vel decoctionem suam: per hoc intelliguntur maria, flumina, et omnia mundi necessaria. Misit puellas suas, ut vocarent: hi sunt Adam et Eva.* Hæc Hebræi in Sanedrim, et R. Salomon hic. Potho Prumiensis presbyter, sub annum Domini 1152. scripsit tract. de Magna domo sapientiæ, qui extat tom. 12. Biblioth. SS. Patrum editionis Coloniensis recentissimæ, parte 1. pag. 642. in quo per domum sapientiæ symbolice accipit hoc universum; per septem columnas, septem dies creationis mundi; item septem dona Spiritus sancti, quæ deinde per singulos dies prosequitur, et cuique diei suum donum adaptat, iuxta illud: *Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit cælos prudentia*, Prov. 3. 19. Allegorice vero domum sapientiæ interpretatur uterum B. Virginis, in quo Deus homo factus novem mensibus habitavit; unde ornatum et dedicationem templi Salomonis eidem mystice accommodat.

Tropol. domus Dei est anima sancta.

Tropolog. sapientia, id est Christus, per gratiam ædificat domum, id est templum in anima fideli, cum eam sanctificat. Tunc enim in ipsa erigitur templum virtutis et sanctitatis, in quo SS. Trinitas inhabitat, imo cœnat, iuxta illud Apocal. 3. 20. *Si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum, et cœnabo cum illo, et ipse mecum.* Et illud Ioan. 14 *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.* Ita S. Athanas. in orat. 5. contra Arrianos et in disp. contra Arrium in Concil. Niceno, et auctor Imperfecti hom 29. in Matth.

Audi S. Bern. serm. 3. de Adventu: *Beatus, apud quem mansionem facies, Domine Iesu. Beatus, in quo sapientia ædificat sibi domum, excidens columnas septem. Beata anima, quæ sedes est sapientiæ. Quænam est illa? Anima utique iusti. Merito plane; quia iustitia et iudicium præparatio sedis tuæ. Quis in vobis est, fratres, qui desiderat in anima sua sedem parare Christo? Ecce quænam illi serica, quæ tapetia, quod pulvinar oporteat præparari. Iustitia, inquit, et iudicium præparatio sedis tuæ. Iustitia virtus est, quod suum est unicuique tribuens. Tribue ergo, tribue quæ sua sunt. Redde superiori, redde inferiori, redde æquali, cuique quod debes, et digne celebras adventum Christi, parans ei in iustitia sedem suam. Redde, inquam, reverentiam Prælato, et obedientiam, quarum altera cordis, altera corporis est.* Ubi et septem domus huius spiritalis columnas assignat, nimirum sui sibique commissorum custodiam et disciplinam, erga Prælatos reverentiam et obedientiam, erga fratres consilium et auxilium; ac septimum assignat iudicium, quo nos coram Deo iudicemus et humiliemus. *Hæc plane*, ait, *est digna sedis præparatio Domino maiestatis, ut et iustitiæ mandata studeat observare, et semper indignum sese et inutilem arbitretur.*

Porro S. Bonav. tract. de septem donis Spiritus sancti, septem sapientiæ columnas assignat ex illo S. Iacobi c. 3. *Sapientia, quæ desursum est, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, iudicans sine simulatione.* Itaque septem columnas sic construit et erigit: *Prima columna est pudicitia in carne, secunda simplicitas in mente, tertia modestia in sermone, quarta suadibilitas in affectu, quinta liberalitas in effectu, sexta maturitas in iudicio, septima sanctitas in intentione.*

et digne communicans.

Præsertim vero domus sapientiæ est anima digne communicantis. Hæc enim cum Zachæo suscipit Christum in domum suam, ab eoque meretur benedici, et omni cœlesti benedictione cumulari. Ita ex S. Athanas. Salazar. Talis ergo anima est triclinium sapientiæ, quia tribus lectis, totidemque convivis ornatum et instratum, nimirum memoria, voluntate et intellectu. In memoria epulatur gratiarum actio, iuxta illud Psalm. 110. 4. *Memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus: escam dedit timentibus se.* In voluntate quasi conviva accumbit et epulatur charitas, iuxta illud eodem Psal. *Initium sapientiæ timor Domini*: hic enim timor est filialis, ait S. Aug. ideoque charitas. In intellectu conviva est et epulatur Dei cognitio et contemplatio, iuxta illud eodem Psal. *Intellectus bonus omnibus facientibus eum*, qui animum exstimulat ad omnem virtutem, operaque heroica iustitiæ, ac præsertim ad perennem Dei laudem et iubilum. Unde sequitur: *Laudatio eius manet in sæculum sæculi.* Rursum hoc triclinium, eiusque triplices delicias ita pingit S. Thomas, et ex eo Ecclesia in Officio Ven. Sacram. ad secundas Vesp. *O sacrum convivium, in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis eius, mens impletur gratia, et futuræ gloriæ nobis pignus datur!* Multo magis sapientia ædificat sibi domum, cum sanctum quempiam vitæ statum, v. g. Religionem, vel Ordinem, instituit, præsertim in quo docetur omnigena sapientia, qualis nunc est Societas Iesu, et olim fuere plerique alii Ordines. Vide quæ de hoc mystica virtutum ordinumque fabrica dixi in fine Aggæi Prophetæ.

Mystice domus Verbi est uterus Virginis.

Mystice, Sapientia, id est Filius Dei, ædificavit sibi, id est in proprium suum usum, domum se dignam, scilicet uterum Virginis Deiparæ, cum illum sibi in habitaculum elegit; ideoque ut esset divinum ac dignum Deo, præ Angelis, Cherubinis et Seraphinis, summis id gratiis adaptavit et adornavit, puta septem columnis, id est robustissimis virtutibus, puta tribus theologicis, robusta fide, spe

et charitate; ac quatuor cardinalibus, robusta prudentia, iustitia, fortitudine et temperantia. Audi Bernard. serm. 9. inter parvos; *Hæc itaque sapientia quæ Dei erat, et Deus erat, de sinu Patris ad nos veniens, ædificavit sibi domum, ipsam scilicet matrem suam Virginem Mariam, in qua septem columnas excidit. Quid est in ea septem columnas excidere, nisi ipsam dignum sibi habitaculum fide et operibus præparare? nimirum ternarius numerus ad fidem, propter sanctam Trinitatem; quaternarius pertinet ad mores, propter quatuor principales virtutes. Quod autem in Beata Maria sancta Trinitas fuerit (fuerit dico per præsentiam maiestatis) ubi solus Filius erat per susceptionem humanitatis, testatur nuntius cælestis, qui ei arcana mysteria reserans ait: Ave, gratia plena, Dominus tecum.* Et post pauca: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ecce habes Dominum, habes virtutem Altissimi, habes Spiritum sanctum, habes Patrem et Filium et Spiritum sanctum.* Et inferius: *Fuit igitur B. Virgo Maria fortis in proposito, temperans in silentio, prudens in interrogatione, iusta in confessione. His itaque quatuor morum columnis, et tribus fidei prædictis, extruxit in ea sibi domum sapientia cælestis; quæ adeo mentem eius replevit, ut de plenitudine mentis fœcundaretur et caro; ac Virgo singulari gratia eamdem ipsam sapientiam carne tectam pareret. quam prius mente pura conceperat. Nos quoque si eiusdem sapientiæ fieri domus volumus, necesse est ut eisdem septem columnis extruamur, id est, ut fide et moribus ei præparemur. Et in moribus quidem solam puto sufficere iustitiam, cæteris tamen virtutibus circumfultam. Itaque ne errore fallatur ignorantiæ, sit ei prævia prudentia. Sint hinc inde temperantia atque fortitudo, ne forte labatur, vel in dexteram vel in sinistram partem declinando.* Vide Franciscum Suarez. 3. p. q. 27. art. 3. disp. 4. sect. 2. ubi docet Deum B. Virgini in conceptione primaque eius sanctificatione indidisse omnes habitus virtutum, omniaque dona Spiritus sancti. Unde sanctus Athanasius serm. de sanctissima Deipara, illi applicans illud Psaltis: *Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus,* asserit in ipsam descendisse Spiritum sanctum cum omnibus suis virtutibus essentialibus. Et sanctus Bonavent. in Psalterio Virginis, loco *Te Deum laudamus: Tu,* ait, *sponsa et mater regis æterni; tu templum et sacrarium Spiritus sancti, totius beatissimæ Trinitatis nobile triclinium.* Audi beatum Petrum Chrysologum serm. 141. *Quantus sit Deus satis ignorat. qui huius Virginis mentem non stupet, animum non miratur: pavet cælum, tremunt Angeli, natura non sufficit, et una puella sic Deum in sui pectoris capit, recipit oblectat hospitio, ut pacem terris, cælis gloriam, salutem perditis, vitam mortuis, terrenis cum cælestibus parentelam, ipsius Dei cum carne commercium pro ipsa domus exigat pensione, ut impleatur illud Prophetæ: Ecce hæreditas Domini, filii merces, fructus ventris.*

Quocirca per domum sapientiæ accipiunt uterum B. Virginis S. Ignat. epist. ad Philippenses: *Sapientia,* ait, *ædificavit sibi domum, et factus est sicut homo Deus cum corpore, quod suscepit ex Virgine, non ex collocutione scilicet, aut semine viri: Virgo enim.* inquit Isaias cap. 7. *in utero concipiet et pariet filium.* Et S. Hier. in c. 7. Isaiæ ad illud: *Ecce virgo concipiet.* De Deipara quoque explicat S. Ildephonsus lib. de Virginitate Deiparæ, et serm. 3. de Assumpt. et Bernard. serm. 9. ex parvis: *Quid est,* ait, *in ea septem columnas excidere, nisi ipsam sibi dignum habitaculum fide et operibus præparare?* Petrus Damianus serm. de Nativit. similiter de Virgine exponit, quam dicit esse domum columnis septem suffultam, septem scilicet donis Spiritus sancti dotatam. S. Hier. in Isaiæ c. 8. et lib. contra Helvidium. uterum Deiparæ vocat *sacri ventris hospitium, cuius novem mensibus habitator fuit Iesus.* Andreas Cretensis orat. in Salut. Angel. *consecratum* vocat *regis palatium; unicum illius, qui nusquam capitur habitaculum.* Georgius Nicom. orat de oblat. *domum gloriosam* vocat. Similiter Bonavent. in Speculo cap. 8. de ea vult dici illud Psal. 92. *Domum tuam decet sanctitudo, Domine.* Et patriarcha Iacob, Genes. 28. de eadem mystice pronuntiavit: *Non est hic aliud, nisi domus Dei et porta cæli.* Denique S. Epiphan. hæresi 78. Pro *Verbum caro factum est*, inquit Salomon, *Sapientia ædificavit sibi domum.*

Anagogice, Sapientia ædificat sibi domum, cum suis discipulis et filiis, puta sapientibus, qui iuxta sapientiam et virtutem vixerunt, post mortem dat corpus gloriosum, iuxta illud Christi Ioan. 2. 19. *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud*, q. d. Crucifigite me, et corpus meum occidite, atque ego illud tertia die a morte ad vitam gloriosum suscitabo. Unde subdit S. Ioannes: *Ille autem dicebat de templo corporis sui.* Rursum cum eis dat domum et thronum in cælo. iuxta illud S. Pauli 2. Corint. 5. 1. *Scimus, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, æternam in cælis.* Anagog. domus Dei est corpus gloriosum.

IMMOLAVIT VICTIMAS SUAS (Arabicus, *holocausta sua*) MISCUIT VINUM, ET PROPOSUIT MENSAM SUAM.) Septuag. *mactavit*; S. Ambros. lib. 1. de Fide cap. 7. *interfecit hostias suas, miscuit in cratere vinum suum, et mensam suam paravit*; Chald. *ordinavit*; Syrus: *præparavit*; Aquila: *disposuit*; Arabicus: *posuit*; Symmach. *apposuit*; Theodot. *stipavit*; Vatabl. *instruxit mensam suam*; Caiet. *laniavit laniationem suam*; Tertullian. mox citandus, *sophia iugulavit filios suos.* Pro ..., id est, *victimas*, legit ..., id est *filios.* Pro *miscuit*, Caiet. vertit. *colavit*, id est, purgavit, defæcavit vinum, q. d. Purum et limpidum merum apposuit. Verum Hebr. מסך *masach* significat *miscuit* non *colavit.* Et solebant veteres, tum sanitatis, tum sobrietatis studio, vinum aqua miscere et diluere, ne caput feriret, hepar accenderet, et bilem acueret: itaque concitaret ardores et febres. Adde, dilutum facilius concoqui et ad cor deferri, quam merum. Ita Hippocrates et Galenus, ac ex iis Cornelius Celsus lib. 1. de Medic. c. 4. Unde Aben Ezra hic: Vinum, inquit, aqua temperatum ita prodest potanti, sicut concoctio vescenti. Vers. 2.

Mystice primo, Anastasius Nicenus quæst. 40. in Script. *Christus,* inquit, *suam divinitatem carni univit, tamquam vinum merum aqua diluens.* Et S. Hieron. in c. 9. Ecclesiastæ: *Sapientia*, inquit, *in cratere misto prætereuntes ad se convocat. Corpus Domini craterem magnum debemus accipere, in quo non meraca divinitas, ut in cælestibus, fuit, sed propter nos humanitate media temperata est, et per Apostolos in minora* ..., *scyphos parvulos et crateres, in toto orbe credentibus effusa sapientia est.* Secundo, τὸ *miscuit* significat mistionem aquæ cum vino in Eucaristia, de quo mox. Tertio, quod Christus præceptorum suorum poculum ex narratione historica, et intelligentia spiritali contemperarit, ait S. Gregor. mox citandus. Quarto, quod ex Iudæis quasi ex mero, et ex Gentibus quasi ex aqua unam Ecclesiam commiscuerit, ait Cæsarius Arelat. homil. 7. de Pascha. Quinto, aqua mista vino significat Deum adversa prosperis miscere suis fidelibus. Mystice vinum sapientiæ quod?

Quæres, Quænam hic mensa, quæ victimæ, quod vinum ad litteram intelligitur? Doctus Interpres censet hæc omnia nihil significare, sed tantum per ethopœiam ad ornatum parabolæ adhiberi: parabolam autem convivii sapientiæ non aliud significare, quam sermonem et doctrinam sapientiæ, eo quod olim sapientes in conviviis suam sapientiam depromere et docere solerent. Verum cum hæc omnia parabolæ, puta convivii sapientiæ, necessariæ sint partes, videntur necessario aliquid repræsentare, et parabolice significare, æque ac ipsa parabola. Unde cæteri interpretes singula hæc explicant et adaptant. Quocirca, Mensa et victimæ sapientiæ quæ?

Nota primo, Mensa tum in Script. tum apud profanos est symbolum alimoniæ, deliciarum, omniumque bonorum. Talis maxime fuit mensa Solis apud Egyptios, omnibus epulis quotidie instructissima, et cuivis accedere volenti semper parata, de qua Herodot. lib. 3. Similis, imo longe opimior et præclarior est hæc mensa sapientiæ.

Nota secundo, Veteres inter epulas sacrificabant, imo

Digitized by Google

sacrificium epulo sacro claudebant. De Iudæis, patet in Exod. 12. De Christo, et Christianis, patet in ultima Christi cœna, ubi post sacrificium et epulum agni instituit sacrificium et epulum Eucharistiæ, ac deinde ardentem illum de sapientia, id est charitate, habuit sermonem, Ioann. 13. et sequent. De Gentilibus liquet ex Macrobio, Virgilio, Homero, Athenæo, qui victimis subiungunt epulas, imo sacrificia vocant quasi sacras epulas.

Nota tertio, Alluditur hic ad mensam veterum, quæ non minus sapientia, et eruditis ac sapientibus colloquiis, disputationibus, lectionibus, quam dapibus et vino condiebantur, uti pulchre docet Plutarch. l. 1. Symphos. problem. 1. Macrob. l. 7. Saturn. c. 1. Gellius l. 6. c. 13. Athenæus l. 15. Dipnosophist. (id est cœnarum sapientum) cap. 21. Tales fuere mensæ et cœnæ Christi, Lucæ 11. 38. et cap. 22. 15. ac Christianorum primorum, teste Tertull. Apolog. cap. 39. adhibita etiam lectione Sacræ Scripturæ uti docet sanctus Augustinus lib. de Communi vita sacerdotum, et epist. 109. Simile hic instruitur convivium sapientiæ.

Respondeo ergo, Per mensam hanc et convivium accipitur sacrificium, et eo peracto agape sive convivium, quod offerentes et sacrificantes in atrio templi instruebant ex victimis Deo sacrificatis: harum enim pars magna in victima pacifica cedebat offerentibus, uti dixi Levit. 3. Sapientia ergo invitans suos ad hanc mensam, tacite invitat ad offerendum Deo sacrificium. Hic enim est primus actus religionis, summusque Dei cultus, quem præscribit sapientia: atque eum cum voluptate obeant, simul eos invitat ad epulum sacrum ex victimis Deo oblatis, quod ipsa per sacerdotes et Levitas, perque pios offerentes, et convivas condiebat sermonibus doctis et piis, præsertim sententiis ex Scrip. petitis, quæ omnia hic nomine mensæ et convivii significantur. Atque hæc mensa optime repræsentat allegorice mensam Eucharistiæ, eiusque agapes, de qua passim Patres hunc locum accipiunt, uti mox ostendam. Quocirca partialiter S. Gregor. citatus v. 1. et ex eo Beda per mensam accipit S. Scripturam: *Quæ fessos*, ait, *atque a sæculi oneribus venientes pane verbi reficit*. Et Anastasius Nicenus: *Paravit*, ait, *mensam suam, scilicet Trinitatis cognitionem*. In mensa enim exponebantur codices, v. g. Biblia, ut a quolibet legerentur, iuxta illud: *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum*; *mensa*, id est S. Script. inquit Origen. S. Hieron. Hilarius, Euthym. Anselm. Caietan. et alii, q. d. Quia Iudæi ex Script. nolunt agnoscere Christum, hinc fiat ut ex Script. mortem et excæcationem petant, ex qua vitam et lumen captabant. Unde sequitur: *Obscurentur oculi eorum*.

Igitur sapientia paravit mensam, victimas et vinum, cum in Levitico sanxit ritum colendi Deum per varia sacrificiorum, libaminum, rituum et ceremoniarum genera (in victimis enim quasi cibis adhibebatur vinum quasi potus qui libabatur, id est, effundebatur Deo) ut iis Iudæos pie semper ac iucunde in Dei cultu occupatos detineret, ne ad Gentium idola et vitia deflecterent: præsertim quia inter sacrificia Sacerdotes et Levitæ canebant Dei laudes et psalmos, tum voce, tum musicis instrumentis; legebant Mosen et Prophetas, eosque populo explicabant docendo et concionando, uti iam fit in templis Christianorum sub

Mensa est altare. Missarum solemnia. Mensa ergo hic est altare: altare enim est mensa Dei, in qua ipse cum hominibus convivatur. Unde in Scrip. altare vocatur mensa, uti dixi initio Levitici. Porro ut eo alliciat Iudæos, illecebram adhibet mensæ convivalis, quam post sacrificium fieri sanxit in atrio templi, quam simul sacris sermonibus condiri instituit. Huc ergo omnes invitat sapientia, ut ad Dei cultum omnemque virtutem traducat. Vetus est Comici dictum: *Numquam satis ornatur navis et mulier*, adde tertium, *nec mensa principis*. Quocirca hæc sapientiæ mensa, æque ac navis et sponsa, tot ferculorum, rerumque iam dictarum varietate ac elegantia ornata est, ut amplius ornari nequeat, perinde ac decet mensam Dei.

Rursum noster Pineda, l. 3. de Rebus Salom. cap. 28 sicut per domum sapientiæ accepit academiam a Salomo- Mensa academica.
ne erectam in monte Sion iuxta templum, sic per mensam accipit mensam academiæ, in qua doctores accumbebant cum discipulis, ut eos docerent temperantiam æque ac sapientiam. Sic mensa Minervæ consecrata celebris est, et mensa Ægyptia quæ in schola Ægyptia proponebatur. Athenæus quoque lib. 5. post initium, illas philosophorum Atheniensium convivales delicias celebrat, quibus pecuniam Theophrastus legavit, non ut in eo congressu lascive et impudenter protervirent, sed ut, quos haberent in convivio sermones, temperanter et docte persequerentur. Sed illud subiicit, philosophis etiam curæ fuisse cum iuvenibus ad se coactis stata quadam lege convivari, quam Xenocrates in Academia sua, itidemque Aristotel. in Lyceo moderandis conviviis tulerunt. Ac nihil notius quam cœna philosophica. Et discipulos illos Mithræ panis oblatione initiari docuit Iustinus in Apol. ad Antoninum Pium, et Tertullianus de Præscript. cap. 40. ubi videndus Pammel. num. 244. S. Hieron. super Amos prophetam; idemque epist. ad Paulinum scribit Apollonium de Tantali fonte potasse, id est, ut Philostratus lib. 3. de Vita Apollonii cap. 10. scribit, de illa potione, quæ non tam amicitiæ vulgaris, quam mutui consensus inter sapientes firmandi causa apud Indos inventa est. Erat autem (ut idem Philostratus c. 7. narrat) eo loco, ubi Iarchas cum Apollonio coram aliis sapientibus colloquebatur, statua Tantali subscriptione notata, similis propinanti phialam, quæ plena sitienti cuipiam abunde potum sufficeret: in qua humor distillabat incorruptibilis potionis, quæ phialam mensura numquam excedit. Existimare enim opus est Tantalum dicendi facultate non caruisse, cumque ipsam hominibus communicaret, increpitum a poetis fuisse, quod nectar hominibus bibendum dedisset. Hæc Pineda.

Allegor. hæc de mensa a Christo incarnato proposita Mensa
in Ecclesia tum in cruce, tum potius in Eucharistia, pas- crucis.
sim accipiunt Patres et Interpretes, indeque probant Eucharistiam esse sacrificium, simul et Sacramentum; victimæ enim notant sacrificium; mensa, id est altare, notat tam sacrificium quam Sacramentum. De mensa, id est altari crucis, explicat S. Greg. et ex eo Beda, Lyran. et alii, q. d. Sapientia immolavit victimas, id est, Christus immolavit seipsum in cruce. Audi S. Greg. lib. 17. Moral. c. 17. « Immolavit Dominus victimas, seipsum offerendo pro nobis. Miscuit vinum, præceptorum suorum poculum ex narratione historica, et intelligentia spiritali contemperans. Unde alias dictum est: Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto. Et posuit mensam, id est Scripturam sacram, quæ fessos ad se, atque a sæculi oneribus venientes pane verbi nos reficit, et contra adversarios sua refectione nos roborat. Unde et alias ab Ecclesia dicitur; Posuisti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Misit ancillas suas, Apostolorum videlicet animas in ipso suo initio infirmas, ut vocarent ad arcem et mœnia civitatis; quia dum æternam vitam denuntiant, ad alta nos mœnia supernæ civitatis levant, quæ profecto mœnia nisi humiles non ascendunt. Unde illic ab eadem sapientia subditur: Si quis est parvulus, veniat ad me; ac si aperte dicat: Quisquis se apud se magnum æstimat, aditum sibi mei accessus angustat; quia tanto ad me altius pertingitur, quanto uniuscuiusque mens apud se verius humiliatur. »

Dices, Christus unicam obtulit victimam, id est seipsum: hic autem sapientia dicitur obtulisse victimas in plurali. Resp. Christi victima omnes victimarum species complexa est: ipsa enim fuit holocaustum, sacrificium pro peccato, et victima pacifica; ita Lyran. imo S. Aug. 17. Civit. 20. Addit Beda Christum non unam, sed multas sustinuisse mortes, ac instar multarum fuisse victimarum; quia plurima tormenta sustinuit, quorum quodlibet sufficiebat ad eum occidendum. Denique in Hebræo non est *victimas, sed victimam* in singulari. Accedit auctor Catenæ Græcor. *Miscuit in cratere vinum*, inquit, *nam primo Christus Dominus seipsum Deo Patri in hostiam et*

sacrificium pro omnibus obtulit. Mox Apostolos, aliosque et alios mortis suæ imitatores fecit. Per craterem autem Ecclesiam accipere licet: hæc enim sanguinem, qui pro ea effusus est, in usum suscepit, sancteque custodit, atque distribuit. Quem etiam sanguinem arcaniori quadam ratione vinum hoc loco appellat, sicut mensam in ipsa instructam paratamque Dominici corporis escam. Possunt etiam per hæc vasa ad mysticam oblationem deputata, ut sunt altaria, calices, aliaque eiusmodi, accipi.

Mensa Eucharistiæ. De mensa Eucharistiæ accipiunt alii passim. Unde et hic utriusque speciei, scilicet panis et vini, fit mentio, ac victimæ carnis et sanguinis Christi: atque in celebratione Eucharistiæ canuntur Deo laudes, recitantur prophetiæ, Epistolæ, Evangelia, fiunt conciones et exhortationes. Denique post eam olim celebrabatur agape, id est convivium sacrum, in symbolum charitatis, uti dixi 1. Corinth. 11. v. 21. et 33. et c. 14. v. 26. Alludit ad mensam panum propositionis, quæ erat typus Eucharistiæ et eleemosynæ, de qua dixi Exodi 25. 23. Alludit quoque ad illud Psalm. 22. *Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me.* Ita S. Aug. 17. Civit. 20. et S. Athanas. in disput. contra Arrium in Concil. Niceno: *Sapientia*, ait, *posuit mensam sacri altaris, in quo panis, id est sacrosanctum Christi corpus et sanguis, edendus et bibendus proponitur* Et S. Cyprian. l. 2. epist. ad Cæcilium (quæ in alia editione ordine est 63.) *Per Salomonem*, ait, *Spiritus sanctus typum Dominici sacrificii ante præmonstrat immolatæ hostiæ et panis et vini, sed et altaris et Apostolorum faciens mentionem: Sapientia, inquit, ædificavit sibi domum, et subdidit columnas septem, mactavit suas hostias, miscuit in cratere vinum suum, et paravit mensam suam*, etc. Atque ex τῷ *miscuit* probat in calice Eucharistiæ vinum esse aqua miscendum: *Vinum mixtum*, ait, *declaratur, id est calicem Domini aqua et vino mixtum prophetica voce denuntiat, ut appareat in passione Dominica* (in ultima Christi ad passionem euntis cœna) *id esse gestum quod fuerat ante prænuntiatum.* Simili modo ex τῷ *miscuit*, aquam vino esse miscendam in Eucharistia colligit R. Samuel Marochianus lib. de Adventu Messiæ c. 20. qui extat tom. 5. Biblioth. SS. Patr. Sic et S. Isidor. de Vocat. Gentium, c. 26. *Dei*, ait, *sapientia constituit sibi domum S. Ecclesiam, in qua mactavit sui corporis hostias, in qua miscuit vinum sui sanguinis in calice Sacramenti divini, et præparavit mensam, id est altare Domini, cum mittens servos suos Apostolos atque doctores ad insipientes, id est ad omnes gentes verum Deum ignorantes, ait: Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis.*

Sic et S. Hier. in Isaiæ 55. v. 1. « Emite absque argento, etc. vinum et lac: Spreto, ait, illo argento, et pecuniis quibus aquas Domini emere non possumus, pergemus ad eum, qui calicem tenens Sacramenti, discipulis loquebatur: Accipite et bibite, hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum. Quod vinum miscuit et sapientia in cratere suo, omnes stultos sæculi, mundique sapientiam non habentes, provocans ad bibendum. » Denique ita hunc locum accipit Ecclesia in Officio Ven. Sacramenti. Vide Adrianum Finum in Flagello Iudæorum, l. 8. c. 11.

Quocirca ad hoc sapientiæ convivium allusit Christus in parabola invitatorum ad nuptias; mittens enim servos ait: *Dicite invitatis: Ecce prandium meum paravi, tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata; venite ad nuptias*, Matth. 22. 4. Nam primo, nuptiæ, id est nuptiale convivium, quod rex, id est Deus, fecit filio suo, est mensa Evangelicæ doctrinæ et Sacramentorum, maxime Eucharistiæ a Christo institutæ. Ita Orig. Euthymius et auctor Imperfecti ibidem; secundo, filius regis sponsus est Christus incarnatus, cuius sponsa est Ecclesia. Ita Origen. Hilar. S. Hier. S. Gregor. ibidem; huius nuptiæ quasi sponsalia inchoata sunt in Incarnatione, et consummabuntur in cælo; tertio, invitati sunt Iudæi, tum ante, tum post Incarnationem Christi, ut eam vel futuram, vel factam crederent. Ita iidem: invitati, inquam, per legem Mosi, deinde vocati per servos, id est Prophetas et Apostolos; quarto, tauri et altilia significant convivium opipare esse instructum. Ita S. Hieron. et Euthym. Itaque idem est: *Tauri mei et altilia occisa sunt*, cum eo quod de sapientia hic dicitur: *Immolavit victimas. Altilia* enim non sunt alites, id est volucres, sive aves; sed vituli, boves, oves, etc. ita dicti ab alendo. Hoc enim significat Græcum σιτιστὰ, id est altilia saginata, uti vituli saginantur ad splendidum convivium.

Mensa divinæ providentiæ. Physice et ethice, sicut per fabricam domus sapientiæ Hebræi in Sanedrin accipiunt creationem mundi, sic consequenter S. Dionys. Areopag. epist. 9. ad Titum Pontif. per mensam accipit mensam divinæ providentiæ qua mortalibus de omnibus affatim providet, duplicesque cibos, solidos scilicet et liquidos, proponit: *Calix autem*, inquit, *cum rotundus sit, et patente apertoque ore, patentem et omnia obeuntem omnium providentiam, quæ principio et fine caret, significat.* Accedit R. Salomon: Proposuit mensam suam, hoc est, inquit, rerum omnium naturam sicco et humido constare voluit. Vide Theodoretum et alios, lib. de Providentia et Numine.

Mensa doctrinæ et sanctorum exemplorum. Tropolog. mensa sanctorum dogmatum et exemplorum in Ecclesia proponitur, et ad eam quisque fidelis invitatur, iuxta illud Eccli. 15. *Cibabit illum pane vitæ et intellectus, et aqua sapientiæ salutaris potabit illum.* Unde auctor Catenæ Græc. *Per victimas*, ait, *divina mysteria, secretaque eorum sensa, nec non sanam sinceramque S. Litterarum interpretationem denotat.* Huc facit quod, ut notat Pineda, a sponso Christo dictum est Ecclesiæ Cant. 7. 2. *Umbilicus tuus crater tornatilis, numquam indigens poculis;* pertinet enim tum venter, qui est mentis symbolum, ubi cibus doctrinæ concoquitur, tum crater et poculum ad sapientiæ significationem, sic exponente S. Ambr. super Exod. 16. *est enim*, ait, *in omni doctrina tornatus, et potus spiritualis non deficiens plenitudine, et cælestium secretorum cognitione.* Et forte colludit cum hac ipsa ceremonia illud Isaiæ 28. 9. *Quem docebit scientiam? et quem intelligere faciet auditum? ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus*, id est, a poculis quæ uberum figuram habebant, in quibus, initiandis sapientiæ discipulis vase in modum fœmineæ mammæ lac propinabatur apud Ægyptios, uti Apuleius auctor est. Hoc est quod ait Christus Matth. 22. 4. *Ecce*, ait, *prandium meum paravi, tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata; venite ad nuptias.* Ubi auctor Imperfecti apud S. Chrys. hom. 41. per mensam accipiens S. Script. per tauros exempla Prophetarum, Sacerdotum et Martyrum in S. Script. nobis ad exemplum proposita: *Quidquid*, ait, *iam quæritur ad salutem, totum iam adimpletum est in Scripturis. Qui ignarus est, inveniet ibi quod discat. Qui contumax est et peccator, inveniet ibi futuri iudicii flagella, quæ timeat. Qui laborat, inveniet ibi glorias et promissiones vitæ perpetuæ, quæ manducando excitetur amplius ad opus. Qui pusillanimis est et infirmus, inveniet ibi mediocres iustitiæ cibos, qui, etsi pinguem animam non faciant, tamen mori non permittunt. Qui magnanimus est et fidelis, inveniet ibi spiritales escas continentioris vitæ, quæ perducant eum prope ad Angelorum naturam. Qui percussus a diabolo, et vulneratus est in peccatis, inveniet ibi medicinales cibos qui eum per pœnitentiam revocent ad salutem. Ut quid ibi scriptum est: Achar propter furtum laminæ aureæ lapidatus, nisi ut habeant fures quod timeant? ut quid ibi filii Israel, qui fornicati sunt cum filiabus Moabitarum, percussi refugerunt in Beelphegor, nisi ut habeant fornicatores, quod perhorrescant? ut quid concupitores carnis castigati sunt in deserto, nisi ut nemo delicias concupiscat? ut quid David arguit Nathan et suscepit, nisi ut adulteri et homicidæ pœnitentiæ remedium non desperent? Raab meretrix sanctificata est, ut meretricibus spes daretur. Nihil ergo minus est in hoc convivio, quam quod necessarium habet salus humana.*

Huc facit quod scribit B. Petrus Damiani in Vita S. Bonifacii Camaldulensis monachi, deinde Archiepiscopi ac Martyris, nimirum eum, cum Othonii III. Imp. esset con-

sanguineus itaque carus, ut ab eo non alio nomine vocaretur, nisi *anima mea*, ingressum in ecclesiam S. Bonifacio Martyri cognomini suo dicatam, imitationis illius et martyrii desiderio accensum dixisse: *Et ego Bonifacius vocor; cur ergo etiam ipse Martyr esse non debeo?* Quocirca ingressus Ordinem S. Romualdi, indeque creatus Archiepiscopus, et Apostolus Russiæ, eam cum suo rege tum prædicatione, tum miraculo, scilicet per medium ignem transeundo illæsus convertit, ideoque a regis fratre occisus Martyr occubuit. Sic et Cornelius Musius, teste Miræo, assidue a S. Cornelio Pontifice et Martyre sibi cognomine postulavit, ut ei tam sanguine, quam nomine assimilaretur, ac impetravit; nam anno Domini 1572. captus in Hollandia, sanguinem pro Christo dedit.

Stimulus S. Bonifacii.

Magis apposite et proprie S. Aug. 17. Civit. 20. et Anastasius Nicenus q. 40 in Script. victimas, quas sapientia immolavit, accipiunt Martyres, quos sibi ipsi Deus quasi victimavit. Sic et Tertul. lib. contra Gnosticos c. 7. *Sophia,* ait, *iugulavit filios suos; sapienter utique iugulavit, dum in vitam; rationaliter, dum in gloriam. O bonam matrem! Opto et ipse in filios eius redigi, ut ab ea occidar. Opto occidi, ut filius fiam.* Rursum victima est mortificatio, et quia crebro et quotidie oportet mortificare se Deo; hinc ait *victimas* in plurali, quæ tamen condiendæ sunt vino orationis et devotionis; sicut enim amari cibi melle condiuntur, ut gustui suaves dulcesque evadant; sic et mortificatio oratione condienda, ut Deo hominique dulcescat.

Mensa regni cælestis.

Anagog. Hugo mensam accipit æternæ refectionis et beatitudinis, de qua Christus Lucæ 22. v. 29. *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.*

Mensa B. Virginis.

Mystice B. Virgo mensam nobis instruxit et proposuit, cum Christum panem animarum verum nobis peperit et dedit. Ita S. Epiphan. serm. de laud. Virg. *Ipsa est,* ait, *fidei mensa intellectualis, quæ vitæ panem mundo suppeditavit.* Et post pauca: *Locuples est, carissima, et virtutibus plena, mensa virginea, optimis quibusque cibis abundans, quibus terra fruatur. O candelabrum virgineum,* etc. Et Andreas Cretensis hom. 2. de dormit. Virginis: *Ostendit,* ait, *suam sanctissimam mensam, utpote quæ ipsum totum vivificum panem Dominum nostrum Iesum, qui est vita æterna, qui creatam continet naturam, ex fermento Adamicæ conspersionis panem factum in utero gestavit œconomice; qui eos qui sancte ad eum accedunt, reducit ad vitam recentiorem, et reddit in Deo perfectos. Quo quidem modo eos quoque expurgat, et reddit immortales, qui participatione novæ illius et pulchræ eius communionis ei coniunguntur, fiuntque familiares.* Eadem miscet vinum aquæ, cum lites et schismata sopit, cum homines et gentes diversas, imo adversas, commiscet, vinculoque pacis et charitatis in unum consociat. Unde Synodus Constantinop. epist. ad Hormisdam Pontif. *Ecce,* ait, *intercessione sanctissimæ Virginis olim quæ fuerant membra divisa, per Spiritus sancti gratiam ad unitatem et charitatem perfectam sunt redacta.* Denique ipsa quasi sophia iugulavit filios suos, ut legit Tertull. puta Christum Dominum et Martyres, quos astans cruci Deo immolavit, et in dies immolat et offert. Unde S. Ephrem de Laudibus Virginis: *Virginem,* ait, *appello, velut sacerdotem pariter et altare, quæ quidem mensam ferens, dedit nobis cælestem panem in remissionem peccatorum.* Et B. Petrus Damiani serm. de Nativit. *Cibum,* inquit, *Eva tradidit* (alii legunt, *comedit*) *per quem nos æterni convivii fame mulctavit; cibum Maria dedit, qui nobis cælestis convivii aditum patefecit.* Porro noster Fernandez in Genes. c. 3. num. 7. recte expendit τὸ *miscuit vinum.* Quid quæso, ait, immiscuisti, o Dei mater, sanguini filii tui, quem potamus? Anne limpidissimam aquam lacrymarum, quas in circumcisione, et quas stans iuxta crucem Iesu mater eius, ex oculis istis virgineis copiosissime et dolentissime profudisti, visaque fuit ista commistio sanguinis filii et lacrymarum matris? o si mihi flueret torrens iste voluptatis, quo anima mea perfunderetur! Iure optimo D. Epiph. vocat Virginem Dei matrem, *mensam fidei.* Nimirum in Virgine sua matre dignissima proposuit Deus omnia, quæ divinus amor excogitavit epularum, ac ciborum, et condimentorum et liquorum genera, quibus animæ piorum et impiorum etiam pasci, nutriri confirmarique possent. Venite (inquit) bibite vinum quod miscui vobis. An istud verbum miscere usitatum in poculis amatoriis, a Virgine matre similiter usurpatur? Quod si ita est, significatur plane in divina Eucharis[illegible] vis quædam admirabilis, et velut amatoria, quam pior[illegible] animæ sentiunt, cum rite communicantes corpus et [illegible]nguinem Domini, solvuntur in lacrymas, ardent amoris ignibus, humana omnia fastidiunt, divinis inhiant, suique prorsus immemores, ac priore vita deposita sese in Deum suum transmutant. Hæc Fernandez.

MISIT ANCILLAS SUAS, UT VOCARENT AD ARCEM, ET AD MOENIA CIVITATIS.) Pro *ancillas* hebr. est נערות *naaroth,* id est puellas, iuvenculas, adolescentulas, ut vertit Theodot. Aquila et Symmach. Septuag. vero et Syrus vertunt, *servos suos.* Sic ergo habent Septuag. *Misit servos suos, convocans cum excelsa prædicatione ad craterem;* Syrus: *Misit servos suos ad vocandum super excelsa.* Sic et Arabicus: uterque enim solet sequi Septuag Vers. 3.

Quæres primo, quænam sint *ancillæ* sapientiæ ab ea missæ ad evocandum, et invitandum omnes ad ipsius convivium? Caiet. accipit virtutes omnes quæ sapientiæ ancillantur, hominesque ad virtutem et cælum invitant: alii accipiunt Angelos; omnes enim sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis, Hebr. 1 R. Salomon accipit Adamum et Evam, item Mosen et Aaronem.

Ancillæ sunt prædicatores.

Verum dico per *ancillas* accipi prædicatores, Doctores, Prophetas et Apostolos. Hi enim olim ante Christum omnes vocabant ad Synagogam et Dei cultum, post Christum vocant omnes ad Ecclesiam et Christianismum. Hi vocantur *ancillæ,* id est servi, ut vertit Syrus et Septuag. quia sapientia hic inducitur ut matrona et domina, quæ in sui obsequium poscit ancillas potius quam servos, puta fœminas potius quam viros. Hoc enim exigit decor et venustas parabolæ.

Tropol. addit Hugo Prophetas et Apostolos vocari *ancillas* ob vilitatem et humilitatem, et quia, inquit, molles erant et tractabiles ad infirmitatem proximi sublevandam. Sic enim ancillæ ad infima et durissima quæque sese demittunt, ut heræ suæ obsequantur. Quocirca sicut oculi ancillarum semper in heram respiciunt, sic oculi Apostolorum et Doctorum in Christum, ut eius nutus observent, ab eo gratiam postulent, illi se totos mancipent, iuxta illud: *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri,* Psalm. 122. 2 Ita S. Gregor. cuius locum et verba superius recitavi, atque ex eo Beda et Hugo. Sic et S. Athan. in disp. contra Arrium in Concilio Niceno: *Post igitur illius* (Christi) *passionem,* ait, *et resurrectionem emisit sapientia, virtus, Verbum, Deus Apostolos ad omnes stultos, brutos scilicet Gentiles, Deique ignaros, proposita mensa, nimirum sacro altari; et in eo panem cælestem, et incorruptibilem, et omnibus vitam donantem qui inde participarent, sanctum videlicet et sacrosanctum suum ipsius corpus, exhibuit; vinumque exhilarans mentem, quod sobrietatem facit in cuiusque animo qui inde degustant, quasi in cratere suum ipsius sanguinem miscet, advocans sibi prædestinatos atque electos per Apostolos suos. Atque ita omnis quidem stultitia amittitur; regni autem cælorum cives efficiuntur, qui illos audiunt.* Denique Honorius Augustodunensis presbyter Comment. brevem scripsit in Proverbia Salom. qui exstat tom. 12. Biblioth. SS. Patrum edit. Coloniensis, ubi per *ancillas* accipit Apostolos; hos enim vocari ait ancillas: *Propter insipientiam, infirmitatem et paupertatem; quia idiotas, infirmos, pauperes et despectos elegit Christus Apostolos, quos ad prædicandum misit in mundum, ut fideles populos vocarent ad arcem æternæ beatitudinis, et ad mœnia Ierusalem cælestis.* Hæc Honorius. Eadem ad verbum habet Sa-

lonius, qui longe anterior fuit Honorio.

Tropol. et mystice, per *ancillas* accipe eloquentiam, scientiam, miracula, virtutes sanctorum fidelium vere sapientum; per hæc enim quasi per ancillas sapientia et Deus homines ad se allicit et advocat, ut patet ex Actis Apostol. et vitis Sanctorum. Unde D. Thomas 1. p. q. 1. art. 5. Sapientia, inquit, est Theologia, ancillæ sunt aliæ scientiæ, quæ Theologiæ, sive scientiæ rerum divinarum, ancillantur et serviunt.

Quæres secundo, quænam sit *arx* et *mœnia civitatis*, *supra* quam, ut Hebræus, *et ad* quam, ut habet Noster, ancillæ sapientiæ omnes ad eius convivium evocant? Nota. Hebr. ad verbum est: *Vocavit super*, vel *ad pinnacula* (vel *fastigia*) *excelsorum urbis*. Nam גפי *gappe*, quod Noster vertit, *arx*, significat *pinnas*, *fastigia*, et *summitates* domorum et murorum: unde Pagninus vertit: *Vocavit ad summitates excelsorum civitatis*; R. Levi: *Vocavit super alas altiorum partium civitatis*; Chaldæus: *Vocavit in altitudine collium validorum*; Syrus: *Super excelsa*; Vatablus: *Misit puellas suas invitatum ad summam urbis arcem.* Hoc posito,

B Resp. quam vers. 1. vocavit *domum sapientiæ* propter amorem et unionem, hic propter munitionem et amplitudinem vocat *arcem* et *mœnia civitatis*, id est, arcem et civitatem mœnibus munitissimam, qualis erat arx Sion, quæ et civitas David dicta est, in qua erat Salomonis regia et templum. Simili de causa Ecclesia triumphans vocatur civitas Ierusalem, Apocal. c. 21. v. 2.

Arx est templum et Ecclesia.

Arx ergo est templum et synagoga in arce Sion ædificata; ac Ecclesia Christiana, quæ prædicante Christo et Apostolis in eodem loco inchoata est. Dicitur *arx*, quia erat loco edito, et muris circumdatis munitissima instar arcis, ut in omnium esset oculis et conspectu: utque inde vocum tubarumque sono longe lateque resonante omnes ad eam evocarentur. Ita noster Pineda, l. 3. de Rebus Salom. cap. 28 Porro, inquit, quod subditur: *Et ad mœnia civitatis*, procul dubio designatur civitas ipsa David, vel arx Iebusæi: hæc enim arcis nomine appellatur frequen- C ter in Scripturis, 1. Paral. 11. 4. 5. 7. 2. Regum 5. 7. 9. et Iosephus passim præsertim 7. Antiq. c. 3. Porro quod subditur: *Et ad mœnia civitatis*, indicat murum et mœnia munitissima, quibus suam civitatem, id est arcem Sion, cinxit David, 2. Reg. 5. quem arcis murum vetustissimum et fortissimum appellat Ioseph cap. 6. et videtur quidem peculiaris aliqua turris, eaque præcelsa et fortissima, in Sione a Davide exædificata, ut indicatur Cant. 4. 4. Quæ cum propter altitudinem opportunissima esset ad circumspiciendum et speculandum, opportunum etiam erat sapientiæ atque doctrinarum symbolum; quare sapientissime eo loci domum doctrinæ constituit Salomon, et ad hanc ipsam rem alludens dixit ad sponsam: *Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis; mille clypei pendent ex ea.* Quod Theodoreto exponente hunc habet sensum: Habet collum tuum, quod caput tuum et faciem sustinet, omnes aliorum doctrinas, quibus tamquam iaculis cunctos adversarios transfigis. Habet etiam clypeos multos, quibus protegeris et ignita hostis tela ex- D tinguis. Munita enim es spiritus armatura, et sic facile hostes vulneras, cum omnibus fortium sagittis abundes; eoque modo per Prophetas, modo per Apostolos redarguis, atque ipsorum retegis imbecillitatem.

Tropol. arx significat Ecclesiam esse munitam instar arcis, quia undique a dæmonibus, carne et mundo obsidetur et impugnatur: quare fideles ideo vocari ad convivium sapientiæ in arce, ut eius victimis et vino roborati, illique obstricti et devincti, acriter arcem hanc propugnent, ac decertent contra omnes concupiscentiæ motus, aliosque Ecclesiæ et fidelium hostes. Sciant ergo hoc esse convivium militare, quod ad prœliandum non ad quiescendum instruitur, iuxta illud: *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me.* Psal. 22. Solent enim duces milites prœliaturos convivio excipere, aut vinum potumque eis propinare, tum ut eos sibi devinciant, tum ut eos ad pugnam cibo vinoque corroborent. Tale est convi- A vium Eucharistiæ, quo quasi militari pascimur, ut contra omnes mundi dæmonumque phalanges quasi pugiles Christi generose decertemus, iuxta illud S. Chrysost. hom. 61. ad Popul. *Tamquam leones igitur ignem spirantes ab illa mensa recedamus, facti diabolo terribiles, et caput nostrum revolventes, et charitatem quam nobis exhibuit.* Unde notant nonnulli hanc mensam adumbratam fuisse per mensam panum propositionis, quam cingebat *corona interrasilis*, pro qua Septuaginta vertunt στεφάνην παλαιστοῦ, quod Complut. vertunt: *Corona pugilis*, sed perperam; vertendum enim est cum Romanis: *Corona palmi*; hunc enim significat Hebr. טפח *tophac*, quæ est mensura quatuor digitorum, sive palmus, ut vertit Noster et Chald. παλαιστής ergo, unde est genitivus παλαιστοῦ hoc loco non significat pugilem, uti putarunt Complutenses, sed palmum; Hebr. enim *tophach* palmum significat, non pugilem.

Secundo, *arx*, vel, ut Hebr. est, *summitates et pinnæ excelsorum urbis*, puta Sionis, notant Ecclesiæ altissima B et tutissima loca, uti est status perfectionis, qualis cernitur in Ordinibus et Religionibus, ubi viget disciplina. Sapientia enim omnes vocat non tantum ad Ecclesiam et Christianismum, sed etiam ad Christianismi perfectionem et apicem, præsertim omnes sacerdotes, religiosos, doctores, prædicatores, qui sunt sal terræ et lux mundi. Hi enim in arce, id est, in celsitudine sapientiæ et virtutum, consistere debent, ut alios eodem magis vita et exemplo quam verbo vocent. Unde Caietanus vertit: *Vocavit super humeros excelsorum urbis*; sicque explicat, q. d. Ancillæ, id est virtutes, a sapientia missæ ad invitandum omnes idipsum præstant, ac reipsa omnes invitant et advocant, si non ore, sed humeris portentur, id est, si non verbis, sed rebus et factis sustententur, et proponantur per *excelsos civitatis*, id est per eos qui excellunt statu, conditione et officio; horum enim est sicut statu et gradu, sic et virtute et meritis excellere, et reliquis antecellere. Sic enim erit excelsa eorum prædicatio, ut vertunt C Septuaginta. Talis fuit hoc sæculo sanctus Carolus Borromæus, qui in excelso virtutum omnium culmine consistens post se traxit Mediolanensem Ecclesiam, quam moribus adeo sanctis imbuit et decoravit, ut videretur esse paradisus terrestris.

Arx Ecclesiæ est status Religionis.

Igitur status perfectionis et Religio est arx Ecclesiæ, quæ est Sion civitas David, puta Christi. Primo, quia instar arcis munita est legibus, orationibus, pœnitentiis, exemplis, exhortationibus, etc. Unde S. Bernard. serm. 4. de Dedic. Eccles. Religionem vocat arcem Dei, et quidem I.
munitissimam: *Optimum*, inquit, *certe castrum tulisti Christo, si inimicis eius tradideris Claram vallem.* Et sanctus Hieronymus ad Hedibiam epist. 150. *Vis*, inquit, *esse perfecta, et in primo stare fastigio dignitatis? fac quod fecerunt Apostoli, vende quæ habes, et da pauperibus, et sequere Salvatorem, et nudam solamque crucem virtute nuda sequaris*: Et sanctus Cyprianus de Orat. Dom. *Qui renuntiavit iam sæculo, maior est honoribus eius et regno; et ideo, qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed* D *cælestia regna desiderat.* Nam quasi aquila in arduis posuit nidum suum Iob. c. 39. v. 27.

Secundo, quia instar arcis excelsa est. Unde Apoc. 21. II.
2. Ierusalem cælestis vocatur, quia scilicet e cælis a Deo vocata est, et ad cælum nos ducit. Quocirca S. Bernard. ad Fratres de monte Dei agens de Religiosis: *Quos*, inquit, *quo nomine dignius appellem nescio, homines cælestes, an Angelos terrestres, degentes in terris, sed conversationem habentes in cælis.* Et Climacus gradu 4. monasterium ait esse cælum quoddam terrenum; et ideo quo affectu ac reverentia credimus Angelos ministrare Deo, eodem nos etiam fratribus nostris ministrare debere.

Tertio, quia ipsa est Sion, id est specula; tum quia cæ- III.
lestia speculatur, tum quia omnia terrena respicit et despicit, tum quia ex alto omnes hostium insidias circumspicit et avertit, tum quia ipsa est specula, in quam omnium oculi conversi sunt. Quocirca præclare S. Gregor. Nazianzenus, orat. 4. in Iulian. Religiosos vitis hisce co-

loribus pingit: « Videmus, inquit, hos pauperes victu ac tecto carentes, hos humiles et terrenos, et supra terrena; qui inter homines versantur, et rebus humanis sunt superiores: qui vinculis pressi, et liberi sunt; retenti, et teneri non possunt; qui nihil in mundo habent, et omnia habent; qui mundo superiores sunt; hos, inquam, propter mortificationem immortales, propter solutionem Deo coniunctos; qui ab amore alieni, sed divino amore ardentes; quorum fons lucis, et quorum iam radii, splendorisque traiectiones; quorum angelici psalmorum cantus, et pernox statio, et mentis ad Deum excessio ante mortem in cælum se rapientis; quorum purgatio, et tamen purgantur; quippe nullum ascensus et deificationis modum sibi constituentes; quorum est coaeri et abiici, et quorum simul est super thronos sedere; qui et nudi sunt, et incorruptibili vestiuntur indumento; qui in solitudine huius sæculi, alterius sæculi frequentia ac celebritate fruuntur; qui voluptates abiiciunt, et tamen perpetuam atque inexplicabilem animorum oblectationem habent; quorum lacrymæ peccati diluvium sunt, et mundi expiamentum, quorum extensio manuum flammas exstinguit. » Sancti Gregorii comes sanctus Basilius, sermone de Monachi instit. Illum, ait, qui sæculo nuntium remisit, hoc imprimis cogitare, semperque animo versare debere, se iam ultra humanæ naturæ fines processisse, seque ipsum ei instituto tradidisse, quod se quam maxime a corpore seiunctum, ac propterea Angelorum conversationem imitandam suscepisse; siquidem hoc angelicæ naturæ proprium est, liberum esse a vinculis terrenis, nec omnino distrahi ad aliam ullam pulchritudinem contemplandam, sed oculos in Dei vultum assidue defixos habere. Id expertus alter S. Greg. cognomento et rerum gestarum gloria Magnus, mire luget suum e monasterio lapsum, vel potius raptum ad pontificatum, uti patet lib. 7. Registri ep. 126. ad Leandrum. Et lib. 5. epist. 5. ad Theoctisten sororem Imper. « Alta, inquit, quietis meæ gaudia perdidi, et intus corruens ascendisse exterius videor; unde me a conditoris mei facie longe expulsum deploro. Conabar namque quotidie extra mundum, extra carnem fieri, cuncta phantasmata corporis ab oculis mentis abigens, superna gaudia incorporaliter videre: et non solis vocibus, sed totis medullis cordis ad Dei speciem anhelans, dicebam: Tibi dixit cor meum: Quæsivi vultum tuum, et vultum tuum, Domine, requiram. Nil autem in hoc mundo appetens, nil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me pene crederem impletum, quod pollicente Domino ex Propheta didicissem: Sustollam te super altitudines terræ. »

Mystice, B. Virgo mittit ancillas, id est animas sibi devotas, ut alios advocent ad eius convivium, quod ipsa apparuit tum in generatione et educatione Christi, tum tota vita sua; splendidissimum omnium virtutum exemplar nobis ad imitandum proponens, idque in Sion, ubi ipsa post ascensionem Christi in cælum habitavit; invitat enim ipsa omnes ad arcem Sionis, id est ad vitam excelsam et contemplativam. Unde experientia docet omnes pene Religiones eius instinctu et ope institutas, atque in particulari, quicumque ad eas evocantur, ipsius fere auxilio et quasi voce evocari. Ita videmus viros B. Virgini devotos, ac præsertim congregationum eiusdem Sodales zelo animarum fervere, ideoque B. Virginem per eos in omnibus orbis provinciis mira et magna operari, nimirum infideles et hæreticos convertere, urbes antiquæ virtuti et pietati restituere, multos utriusque sexus ad vitam cælibem, imo angelicam traducere, sive domi, sive in variis Religiosorum Ordinibus. Vide nostrum Spicilegium de Deipara c. 40.

B. Virgo ergo vocat ad craterem cum excelsa prædicatione, quia ipsa fuit crater continens et propinans nobis carnem et sanguinem Christi, iuxta illud Cant. 7. *Umbilicus tuus crater tornatilis, numquam indigens poculis.* De quo S. Ambros. lib. de Instit. Virg. cap. 14. *Vere,* inquit, *alvus ille Mariæ crater tornatilis, in quo erat sapientia, quæ miscuit in cratere vinum suum, indeficientem cognitionis piæ gratiam divinitatis suæ plenitudine subministrans. In quo Virginis utero simul acervus tritici, et lilii floris gratia germinabat; quoniam et granum tritici germinabat et lilium.* Et sanctus Ildephonsus, serm. 1. de Assumpt. eadem mutuatus ex S. Ambrosio: *Vere,* inquit, *alvus Mariæ tornatilis fuit, quia in eo sapientia se influxit, quæ in cratere illo vinum miscuit.* Sic Ildephonsus, quem citat Vincentius Beluacensis in Speculo Historiali, lib. 7. cap. 121.

Si quis est parvulus, veniat ad me. Et insipientibus locuta est: Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis.) Vers. 4. et 5. Pro *parvulus* hebr. est פתי *peti,* id est parvulus, cui facile quidvis persuadetur; Septuag. Chald. et Syrus, *insipiens;* S. Cyprianus, lib. 2. Testimon. contra Iud. numer. 2. *insciens;* alii, *simplex,* de quo plura cap. 1. 4. Pro *insipientibus* Hebr. est חסר לב *chasar leb,* id est ei qui deficit corde, puta inopi cordis et cui deest cor; Septuag. *egenti sensu;* Chaldæus: *indigentibus intellectu;* alii, *carenti mente.* Idem ergo est *parvulus* quod *insipiens,* puta homo, qui sensu et carne tantum ducitur; posterior enim pars de more explicat priorem. S. Gregor. tamen symbolice per parvulum accipit humilem; humilis enim capax est sapientiæ: *Qui enim,* inquit, *necdum semetipsum despicit, humilem Dei sapientiam non apprehendit, iuxta illud Christi: Confiteor tibi Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis,* Matth 11.

Sunt hæc verba sapientiæ invitantis ad se suasque epulas. Unde subauditur τὸ *dicens,* quod proinde supplent Septuag. hoc modo, *dicens: Si quis parvulus, veniat ad me.* Per panem et vinum accipit agapen, sive convivium sacrum ex victimis Deo immolatis, quod sacris lectionibus et sermonibus condiebatur, uti dixi v. 2. Sub quo allegorice intellige epulum Eucharistiæ, quod comedendum est ore et stomacho tum corporali, tum spirituali, puta attenta meditatione, oratione, desiderio, amore, humilitate, animique unione cum Christo sumendum et ruminandum. Omnes ergo ad S. Synaxim hic invitat sapientia, id est Christus, uti hisce verbis Ecclesia omnes ad illud evocat in Festo Ven. Sacramenti; et S. Gaudentius, in serm. 19. ad Neophytos: *Contendite,* inquit, *pulli generosi, ad sacram offam, in qua est vita, et ex cælesti illo cibo mica non cadat.* Nam, ut ait S. Ambrosius libr. 4. de Sacram. cap. 2. *Bonæ aquilæ circa altare; ubi enim corpus, ibi et aquilæ. Forma corporis altare est, et corpus Christi est in altari; aquilæ vos estis.* Atque Zacharias, cap. 9. 17. *Quid enim,* inquit, *bonum eius est, et quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines?* Ubi multa de fructu sanctæ Communionis dixi, æque ac Exodi 16. v. 35. Ubi fuse egi de manna, quod erat panis cæli et panis Angelorum, omne delectamentum in se habens, omnemque saporis suavitatem: quo solo pasti Hebræi in deserto sani vegetique ad continuam peregrinationem, ac robusti ad bella contra Amalec, Og, et Basan conficienda evaserunt. Atque idcirco manna expressus erat typus Eucharistiæ, qui est panis cælestis sanitatem, delicias et immortalitatem tam animæ quam corpori conferens, iuxta illud Christi: *Hic est panis de cælo descendens; ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur, etc. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum, et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita,* Ioan. cap. 6. v. 51.

Ex hoc loco parvulos esse docendos et formandos ad virtutem, docet Ioannes Gerson, parte 2. tract. de Parvulis trahendis ad Christum, ubi laboris huius fructum et meritum exaggerat, ac seipsum in exemplum proponit. Ipse enim, cum esset Cancellarius Parisiensis, et summis Academiæ negotiis districtus, pueris tamen erudiendis eorumque confessionibus audiendis assidue vacabat, secutus exemplum Christi, qui ait: *Sinite parvulos venire ad me; talium est enim regnum cælorum,* Matthæi capite 19. vers. 14. Ideoque et parvulos iudicio maturos illico ad S. Synaxin hortabatur.

Vers. 6. RELINQUITE INFANTIAM, ET VIVITE, ET AMBULATE PER VIAS PRUDENTIÆ.) q. d. Relinquite pueriles et infantiles nugas, errores, desideria, concupiscentias, *et vivite*, id est, et sic vivetis vitam humanam et rationalem, sequentes ductum rationis et honestatis, cum antea more puerorum vixeritis vitam animalem, qualem agunt bestiæ rationis expertes, quæ sola phantasia et sensu aguntur; *et ambulate*, id est sic relinquendo infantiam ambulabitis, *per vias prudentiæ*; vel *et*, id est idcirco, *ambulate per vias prudentiæ*. Si enim per vias prudentiæ ambuletis, utique relinquetis infantiam et imprudentiam, ac vitam homine dignam capessetis, quæ vos ducet ad vitam beatam et æternam. Unde Chald. vertit: *Amandate a vobis insipientes vecordiam* (Syrus: *stultitiam*) *sive indigentiam intellectus vestri, et vivite;* Septuag. Complut. *Relinquite insipientiam, et vivetis; et quærite prudentiam, ut vivatis;* Romani vero: *Relinquite stultitiam, ut in sæculum regnetis et quærite prudentiam.*

Pro *ambulate per vias prudentiæ*, hebr. est *dirigite in via intelligentiæ*, vel *rectam facite viam prudentiæ*, hoc est per viam rectam prudentiæ incedite, ac iuxta eius dictamen opera vestra dirigite. Unde Aquila et Symmach. *Recte ite in via intelligentiæ;* Septuag. *Corrigite scientiam et intelligentiam;* S. Cyprian. l. 2. Testim. 2. legit: *Corrigite scientiam et intelligentiam*; Syrus: *vias rectas cogitate.*

Vers. 7. QUI ERUDIT DERISOREM, IPSE INIURIAM SIBI FACIT: ET QUI ARGUIT IMPIUM, SIBI MACULAM GENERAT.) Syrus: *Qui corripit flagitiosum, capiet sibi ignominiam.* Dat causam, cur parvulos et simplices, qui facile monenti cedunt et credunt, advocarit, non versutos, puta derisores et impios, in sua impietate obstinatos (hos enim opponit parvulis et insipientibus) quia scilicet derisor, utpote superbus et tumidus, deridet monita et monitores. Ita Beda, Caietan. Iansen. et alii. Quare qui eum monet, *iniuriam sibi facit* (Hebr. et Sept. *accipit ignominiam*) primo, quia exponit se suaque risui et ludibrio derisoris.

Secundo, quia imprudentiæ notam sibi accersit, quod sine fructu, imo cum damno, derisorem corripiat. Facit contra illud sapientis, Eccli. 32. 6. *Ubi auditus non est, non effundas sermonem.* Et contra illud Christi Matth. 7. 6. *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis.* Ubi nota primo, per *sanctum* et *margaritas* significari doctrinam Evangelii et veritatis, per *canes* et *porcos*, perversos et obstinatos, idque propter immunditiam et rebellem oblatrationem. Vetat incorrigibiles ergo docere et corripere, quia, ait, illi velut porci sermones suis appetitibus et immunditiis contrarios contemnunt et calcant; deinde vero acuuntur in sermonis auctorem, eumque vel verbis vel verberibus lacerant. Nota secundo, hoc intelligendum per se: nam per accidens Christus, S. Stephanus, Paulus et alii perversissimis Iudæis prædicarunt, eorumque incredulitatem acriter corripuerunt, tum ut publicum perhiberent testimonium veritati et gloriæ Dei, tum ad contestationem inexcusabilis impietatis improborum, tum propter aliorum adstantium utilitatem, et vitandum scandalum. Tunc enim sancta non dantur porcis, sed potius Deo et electis eius.

Tertio, quia causa vel occasio est, ut derisor gravius peccet, dum peccatum suum tueri satagit, in eoque se obfirmat, ac monenti detrahit, obmurmurat eumque deridet. Unde Plutarchus: *Pertinacem, inquit, in delicto monere perinde est, ac speculum cæco obiicere*, qui putans se suamque cæcitatem rideri, obiicienti indignatur, in eumque sævit et furit.

Quarto, quia irritat derisorem, ut reddat talionem, ut scilicet eadem vel similia vitia in corripientem retorqueat, et petulanti lingua probra in eum reciprocet, ut ita sua tegat vel propugnet. Unde S. Gregor. l. 8. Moral. cap. 24. « Scirpus in flore, inquit, est hypocrita in laude. In flore suo manum carpentis incidit, quia in laude hypocrita positus, ne hunc quisquam corripere audeat, asperitate sua protinus vitam corripientis secat. Sanctus namque esse non appetit, sed vocari; et cum fortasse corripitur, quasi in opinionis gloria detruncatur. Deprehensum se in pravitate irascitur, sibi loqui redarguentem prohibet, quia quasi in occulto vulnere tactus dolet. Qualis imperitis innotuit, talis vult ab omnibus æstimari, et paratior est mori quam corripi. »

Ex dictis liquet perperam Aben Ezra, pro *derisorem* vertere in nominativo *derisor*. Derisor, inquit, qui arguit alium, ipse sibi ignominiam accersit. Quando enim, qui alium arguit, deridet, ostentatque risum et cachinnum; tunc sibi conflat dedecus. Correptio enim facienda est gravi maturoque vultu, non irrisorio. Perperam, inquam: nam omnes alii vertunt, *derisorem* in accusativo æque ac *impium*, de quo sequitur.

Iisdem de causis, *qui arguit impium, sibi maculam generat*; præsertim quia impius in impietate obstinatus insuper conatur alios ipsumque arguentem ad suam impietatem pertrahere, eiusque culpa vel suspicione maculare. Hebr. est: *Et qui increpat impium, maculam eius*, scilicet sibi attrahit, vel adauget et multiplicat; Chald. *Et correptio impii macula est ipsi*, tum impio, tum corripienti; Septuag. *Arguens impium maculavit seipsum.* Nonnulli Codices addunt: *Correptiones enim impii livores sibi*, q. d. Si corripias impium quot verba, tot livores et dolores lividos vividosque ei infligis, qui proinde livorem indignationis, maledicentiæ et vindictæ stillare non cessant, ut monentem vel verbo, vel verbere reverberet, illique dolores et livores pariles, tum in corpore, tum in animo vicissim impingat.

NOLI ARGUERE DERISOREM (Septuag. *malos*; Syrus, Vers. 8.
scelestum) NE ODERIT TE. ARGUE SAPIENTEM, ET DILIGET TE.) Est antithesis correptionis derisoris et sapientis; quod illa creet odium, hæc dilectionem, ideoque hæc sit amplectenda, illa omittenda; utpote quæ tam corripienti quam correpto, quem ad odium aliaque peccata excitat, et quasi irritat, est damnosa. Per *sapientem* intellige sapientiæ, id est virtutis, studiosum; vel etiam in sapientia et virtute perfectum: nam perfectio huius vitæ mixta est cum imperfectione; nemo enim tam perfectus est, qui non habeat nonnulla vitia, quæ corrigat. Unde sanctus Gregor. loco iam citato: « Redargutione, inquit, deterior redditur, quia quasi diræ percussionis æstimat iaculum puritatis verbum. Unde exasperatus protinus in contumelias surgit, et quæ mala exaggeret, contra vitam correptoris inquirit. Demonstrare longe incomparabiliter reum reprehensorem suum desiderat, ut innocentem se non suis actibus, sed alienis criminibus ostendat; ita ut sæpe homo redargutionis aliquid se dixisse pœniteat, et quasi a carpentis manu, sic a corripientis animo quidam, ut ita dixerim, sanguis mœroris currat. Unde bene per Salomonem dicitur: Noli arguere derisorem, ne oderit te. Neque enim iusto timendum est, ne derisor, cum corripitur, contumelias inferat, sed ne tractus ad odium peior fiat. »

Sapientes vero et sancti diligunt corripientes et correptionem, quia per hanc diriguntur ad morum emendationem et vitæ perfectionem. Sapiens ergo diligit correctionem, quia diligit veritatem et virtutem; virtus enim est veritas. Quid enim aliud sunt dictamina virtutum, nisi lumina veritatis? Impii vero amant vitium, ideoque mendacium. Quid enim est vitium, nisi mendacium practicum, quo malum pro bono appetitur et laudatur? in illo ergo verum est illud Comici: *Obsequium amicos, veritas odium parit;* ideoque correctionis medicina ei vertitur in venenum. Igitur sicut sol ceram liquefacit, lutum indurat; sic correctio et veritas a sapiente blande, a stulto et impio dure accipitur; ac in illo amorem, in hoc odium parit. Audi Pacianum Parænesi ad pœnitentiam: *Ut cœnum solet tunc maxime fœtere, cum moves; et incendium tunc maxime ardere, si vertas; et rabies tunc maxime sævire, si provoces: ita illi obiurgationis necessariæ stimulos contrario calce fregerunt, non sine suo quidem malo et vulnere repugnantes. Nam a Domino dictum est: Argue stultum, et odio te habebit.* Rursum, sicut vinum

melli infusum mellescit, felli vero mixtum fellescit: et sicut aqua infusa vino vinescit, aceto vero mixta acescit, imo illa in vinum, hæc in acetum transit. Insuper sicut terra lapidosa et senticosa omnem humorem et pluviam in lapides, sentes et vepres commutat; terra vero mollis et pinguis pluviam in herbas et flores transfert. Denique sicut stomachus bonus cibum in bonum succum et sanguinem convertit; stomachus vero biliosus cibum in bilem vertit, non vitio cibi, qui bonus et suavis est, sed vitio stomachi, qui amarus et biliosus est; sic pariter sapiens correptionem in amorem, impius eamdem in bilem et odium traducit, non vitio correptionis, quæ bona est; sed vitio impii, qui cor habet superbia et ira infectum.

Moraliter hic nota, correptionem sapienti esse amandam et ambiendam, sicut amatur sal, licet salsum, ad condiendas carnes; et pilulæ, licet amaræ, ad expurgandos malos humores; et lixivium, licet acre et mordax, ad defricandum sordes capitis: ut pari modo per correptionem anima suo nitori restituatur, imo ad illustrem sanctimoniam et perfectionem assurgat. Quocirca parentes B liberorum, magistri discipulorum, Superiores subditorum, Prælati Religiosorum amantes, crebro eos monere et corrigere solent, ut ita nævos omnes deponant, ac obedientiæ et humilitati assuefacti, magnis continuæ mortificationis passibus ad perfectionem contendant. Iustis ergo necdum perfectis dicitur tamquam studiosis sapientiæ discipulis: *Audite, filii, disciplinam patris, et attendite, ut sciatis prudentiam*; iustis vero perfectis tamquam magistris illud etiam Salomonis iniungitur: *Argue sapientem, et diliget te; da sapienti*, id est discipulo, sapientiæ *occasionem, et addetur ei sapientia. Doce iustum et festinabit accipere.* Ad hos namque omnes pertinet imperfectiones arguere, occasionem proficiendi dare, et veram virtutem docere, non tam sermone quam opere, et purissimæ sanctitatis actione.

Vers. 9. Da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia. (Hebr. *et sapiens erit amplius.*) Doce iustum, et festinabit accipere.) Scilicet doctrinam, quam doces. C *Occasionem*, sapientiæ scilicet et discendi. Unde Chald. *Doce sapientem, et sapientior erit adhuc*; *ostende iusto, et addet scientiam.* Hebr. tantum est, *da sapienti*, scilicet *doctrinam et consilium*, inquit Caiet.

Significatur hac parœmia sapienti porrigendam esse occasionem sapientiæ et virtutis, eo quod sapiens illius avidus occasionem sibi datam illico arripiat, ut quod optat et quærit, in sapientia proficiat: nam in omnibus sui profectum vestigat. Unde hæc sententia variis aptari et varie explicari potest.

Primo, ut per *occasionem* cum Caiet. accipiamus doctrinam et consilium, q. d. Da sapienti sanam doctrinam et consilium, nam ipse illico illud amplectetur et exsequetur: itaque fiet sapientior, et ut ita dicam, virtuosior. Unde explicans subdit: *Doce iustum, et festinabit accipere.* Posterior enim pars rhythmi explicat priorem.

Secundo, per *occasionem* accipias correptionem, de qua sermo præcessit; correptio enim sapienti est occasio proficiendi, suosque defectus corrigendi. Unde S. August. e- D pist. 48. ad Vincentium, ex hoc loco docet Donatistas aliosque hæreticos, in hæresi sordescentes, non tantum verbo Dei instruendos, sed et vi pœnisque cogendos esse ad Orthodoxam fidem, eo quod pœnæ sint illis occasio sapiendi, idque probat experientia multorum, qui pœnis reducti sunt ad sanam fidem. Unde concludit: *His omnibus harum legum terror, quibus promulgandis reges serviunt Domino in timore, ita profuit, ut nunc alii dicant: Iam hoc volebamus, sed Deo gratias, qui nobis occasionem præbuit iam faciendi, et dilationum morulas amputavit.*

Tertio, significat sapienti dumtaxat suggerendam esse occasionem proficiendi: ex illa enim ille ulterius se provehet. Unde illud: *Sapiens nutu, stultus fuste monendus est.* Ita S. Antonius epist. 2. ad Fratres Arsenoitas: *Erant*, inquit, *et alia multa quæ velim docere, sed si dedero occasionem sapienti, sapientior erit*, q. d. Multa scripturiebam, sed ex paucis quæ scripsi, cætera colligetis. Sapiens A enim ex dictis non dicta, ac stulto expresse dicenda, per se rimatur et colligit. Vel si *dedero occasionem*, id est spatium et tempus cogitandi discendique. Unde

Quarto, Syrus per *occasionem* accipit tempus opportunum, q. d. Noli tempore importuno, sed opportuno docere, corrigere, exhortari et stimulare sapientem ad meliora. Sapiens enim si importuno tempore moneatur, v. g. cum est aliis occupatus, cum mœstitia deprimitur, cum mente obnubilatur, ex monitione affligetur, vel exacerbabitur: sin opportuno, cum v. g. serenus est, docilis, hilaris, optime accipiet monitionem. Sic ergo Syrus vertit: *Da tempus sapienti, ut iterum sapientia imbuatur.* Sensim enim discitur sapientia et virtus, atque qui hodie infirmi et invalidi sunt ad opus aliquod heroicum, cras vel perendie robustiores facti ad illud fortes erunt et validi. Infirmis ergo æque ac pueris danda sunt temporis spatia, quibus se suamque infirmitatem superent et vincant. Sic Christus ad tempus Apostolorum vitia et infirmitates toleravit, allegans inter cætera, *utres vetustos novum vinum facile ferre non posse*, Matth. 9. 17.

Quinto, significat Sapiens parentes, magistros et superiores debere subinde filiis, discipulis et subditis dare occasionem proficiendi in sapientia et virtute, eius exercendæ occasiones suggerendo et obiiciendo. Sic magistri obscuras quæstiones discipulis proponunt, ut earum solutionem investigent, sicque ingenium acuant. Sic B. Aloysius Gonzaga agens cum Patribus et Doctoribus, ut sermonem de rebus spiritualibus induceret, proponebat eis quæstiones de virtutum et vitiorum actibus, de sensu certarum sententiarum S. Scripturæ, de officiis Religiosi, etc. quasi cupiens ab eis edoceri. Sic senex ille in Vitis Patr. dicebat Superiores debere novitiis et subditis opportune suggerere occasiones exercendæ nunc patientiæ, nunc humilitatis, nunc obedientiæ, nunc resignationis, nunc charitatis, etc. ideoque verbis acrioribus, subinde eos pungere, stimulare et mortificare: atque eum, qui id facere negligat, esse in suos crudelem, et panem filiis debitum subtrahere: sicut enim pane alitur corpus, sic occasionibus et stimulis alitur virtus, et acuitur spiritus. Hac de causa Deus quasi peritus magister nobis obiicit nunc tribulationes, ut discamus patientiam; nunc contemptus, ut discamus humilitatem; nunc afflictos et pauperes, ut discamus beneficentiam, etc. iuxta illud Apostoli: *Creati in operibus bonis* (id est, ad opera bona) *quæ præparavit Deus ut in iis ambulemus*, Ephes. 2. 10.

Denique significat sapientem occasiones discendi non perdere, sed ex omnibus profectum capere, ac iustum, si ansam amplius se iustificandi nactus sit, eam non omittere, sed instar aucupis aves hasce cælestes aucupari et captare. Occasio enim instar avis prætervolat, ni statim ut se offert, prehendatur, iuxta illud:

Fronte capillata est, a tergo occasio calva,

ut, cum pertransiit, prehendi nequeat. E contrario, insipientes et impii infinitas bene agendi occasiones præterire sinunt, quas serio, sed sero quærent, ac occasiones male agendi obviis manibus amplectuntur; unde in æternum eos pœnitebit, iuxta illud Sapient. capite 5. vers. 6. *Erravimus a via veritatis* etc. *lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles*, etc. *et viritis quidem nullum signum valuimus ostendere, in malignitate autem nostra consumpti sumus.*

Principium sapientiæ, timor Domini: et scientia sanctorum (Syrus, *iustorum*) prudentia.) Quod Sapiens sapientiæ statuit principium, c. 1. 7. idem statuit hic ipsa sapientia, scilicet timorem Dei: in hoc enim sapientiæ basis, imo summa consistit. Pro *principium* hoc loco hebr. est תְּחִלַּת *techillat*, quod non nisi principium significat, cum cap. 1. 7. sit רֵאשִׁית *rescit*, quod etiam primas, primitias et principatum significat, ut ibidem dixi. Probat principium sapientiæ esse timorem Domini, ex eo, quod scientia sanctorum sit prudentia: prudentia enim idem est quod sapientia; cum ergo hæc sit scientia sanctorum, id est eorum quæ sancta, honesta, et pia sunt, quæque sui studiosos faciunt sanctos; sequitur eamdem Vers. 10.

esse timorem Dei, quia hic in se sanctus est, et sui studiosos facit sanctos. Significatur ergo, inquit Iansenius, de ea sapientia hic esse sermonem, quæ incipit in nobis esse et crescere ex concepto Dei timore; sicque parvulos et insipientes posse ad sapientiam pervenire, si Dei timorem concipiant: quem quia omnino abiecerunt impii et derisores, ob id sapientiam non posse percipere. Ad indicandam expressius differentiam inter hanc sapientiam et eam, a qua [illegible]xta mundum quidam dicuntur sapientes, subditur: *E[illegible]ientia sanctorum prudentia*, hoc est, scientia et cognit[illegible] rerum sanctarum, quales scilicet Scriptura docet, et scientia, quam habent sancti homines, illa sola est vera prudentia vel intelligentia. Potest enim τὸ *sanctorum* exponi, ut vel ad res, vel ad homines referatur; et potest in Hebræo repeti in secundo membro *principium*, ut sic vertatur, *et scientia sanctorum est principium prudentiæ.* Unde R. Salomon: *Radix prudentiæ est scientia sanctorum*; seu sacrorum, puta Dei et Angelorum, ait Aben Ezra; ac cæli et beatarum mentium, ait R. Levi. Aut vice versa cum Vatablo vertas: *Principium scientiæ est sanctorum intelligentia*; quæ utique non est alia quam timor Domini. Omnis enim prudentia, et intelligentia, et sapientia sanctorum, id est rerum sanctarum, quamque habent homines sancti, consistit in timore, id est cultu, reverentia, obedientia et amore Dei. Unde alius vertit: *Summum in prudentia est, nosse divina*; Septuag. vertunt: *Consilium sanctorum intelligentia.* Adduntque explicationis gratia: *Cognoscere enim legem mentis est bonæ*; q. d. Vera intelligentia et sapientia est consulere ea quæ sancta sunt, ipsosque Sanctos sancta operantes; quia hi, cum sint mentis bonæ, cognoscunt non speculative tantum, sed et practice, Dei timorem et cultum situm esse in observatione legis divinæ; illam enim opere explent, ideoque habent timorem Dei, ac consequenter veram sapientiam et prudentiam, quæ in Dei timore et sanctitate consistit. Idem ergo in re, vel quasi idem sunt timor Dei, scientia Sanctorum, sapientia, prudentia, intelligentia, sanctitas, scientia, et cognitio practica, id est, custodia legis divinæ. Timor enim Dei stimulat cogitque hominem, ut custodiat Dei legem, imo plene timere Deum est custodire Dei legem, quod est esse Sanctum. Hic ergo est Sorites, qui in orbem circulumque vadit: ubi est sapientia, ibi est timor Dei; ubi est timor Dei, ibi est scientia Sanctorum et sanctitas: ubi est sanctitas, ibi est prudentia; ubi est prudentia, ibi est cognitio, id est observatio legis divinæ. Ergo a primo ad ultimum, ubi est sapientia, ibi est observatio legis divinæ, in eaque omnis sapientia consistit, iuxta illud Eccles. 12. 13 *Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time et mandata eius observa: hoc est enim omnis homo.* Prudentia ergo est virtutum princeps, regina, oculus et lux, quæ ut ait Iamblicus epist. ad Amphalum, *singulorum vitam ad exemplar divinum referens, qua potest optima similitudine depingit, ideoque sui possessores Deo similes facit.*

Porro S. Chrysost. in Catena Græc. *Nihil aliud fere*, inquit, *est sanctorum consilium, quam prudens et sagax de rebus, quæ in praxim veniunt, iudicium. Sed et nihil quoque æque student et desiderant iidem illi prudentes et sancti, atque divinam cognoscere voluntatem*, practice scilicet, id est cognitam exequi. *Nam Spiritus sanctus est vita animæ.* Hucusque S. Chrysost.

Apologus prudentiæ. Huius gnomes appositus extat Apologus apud Cyrillum l. 4. Apolog. moral. c. 3. cuius titulus est: *Prudentia vera est quæ simplicitatis innocentia decoratur.* Animalia, inquit, inter se quæsierunt quodnam ex ipsis esset prudentius, ac volatilia proposuerunt corvum, terrestria vulpem; accessit simia, dixitque tam corvum, quam vulpem, esse astutos ac dolosos, at non prudentes; idque hac ratione evicit: « Astutia nocendi, coniuncta est cum ignorantia virtuose agendi; prudentia autem vera est ars præclarissima recte vivendi cum simplicitate, nescia quemquam lædendi. Quæ itaque minus provida sunt, arte quidem armata, calliditate et stimulis nocendi malitiosiora fore dicam, sed non prudentia. Nam is tantum prudens est, qui ratione recta in omnibus gubernatur. Verum recta ratio naturæ rationalis illa est, quæ suum finem ut optimum intendit, et omne, quod impedit ad hunc finem consequendum, effugit; et cuncta quæ expediunt ad illum finem, agit et quærit; et in his omnibus quousque ad illum finem perveniat, firma constantia permanet. Finis autem naturæ rationalis est, sine omni malo, gaudere omni vero bono, et cum perpetuitate securitatis, et securitate veritatis lætari. Ad hunc capessendum cuncta impeditiva sunt vitia, et omnes virtutes opportunæ. Quo definito, unusquisque sociorum secessit in sua. » Ratio a priori.

PER ME ENIM MULTIPLICABUNTUR DIES TUI, ET ADDENTUR TIBI ANNI VITÆ.) Septuag. *Hoc enim modo multo vives tempore, et adiicientur tibi anni vitæ*: τὸ *enim* dat causam non tantum versus præcedentis, sed et v. 5. et sequentium, puta dat causam totius orationis, et invitationis sapientiæ, q. d. Invitavi, et assidue omnes ad me, puta ad sapientiam, et ad timorem Dei, invito; nunc venientibus magna promitto præmia. Ego enim sum, quæ mei studiosis porrigo vitam sanam et felicem per multos annos in hoc sæculo, et per omnem æternitatem in futuro. Vide dicta c. 3. 8. Vers. 11.

SI SAPIENS FUERIS, TIBIMETIPSI ERIS: SI AUTEM ILLUSOR (Syrus *improbus*) SOLUS PORTABIS MALUM.) Est hic alter stimulus, quo sapientia pungit omnes ad sui sequelam, q. d. Si, o fili, meis sapientibus monitis parueris et sapienter vitam institueris, tibimetipsi, id est ad tuum, non ad meum vel alterius, commodum et præmium id feceris; si autem ea spreveris et derideris, tu solus pœnam lues, q. d. Tibi, non mihi, seritur et metitur, ne putes mea me lucra spectare, meque ad meum honorem discipulos aucupari: ego nec discipulis nec honore indigeo; sat mihi docta, sat honorata sum: tuam utilitatem, tuum honorem quæro; tibi consulo, et ut tute tibi ipsi consulas, suadeo: si enim mihi parueris, ut sapias, tibi ipsi gloriam, vitam et felicitatem promereberis; sin me deluseris, teipsum deludes, tibique mortem et gehennam accerses: *Unusquisque enim onus suum portabit*, Galat. capite 6. vers. 5. Septuaginta addunt, *tibi et proximis*; Syrus, *tibi et amicis tuis. Si*, inquiunt, *sapiens fueris, tibi eris et proximis: si autem malus evaseris, solus utique hauries* (Græce ἀντλήσεις, q. d. Exantlabis magno labore, dolore et angore) *mala;* Symmach. *Si autem pestilens fueris, portabis mala;* Septuag. secutus S. Ambros. in Psalm. 35. v. 4. hoc discrimen inter iustum et iniustum constituit, quod hic inutilis mundo sit, ille utilis et proficuus: *Iniustus*, inquit, *et aliis inutilis, et sibi noxius; iusti autem vita fructuosa aliis, sibi dulcis. Dicit enim Salomon: Fili, si sapiens eris, tibi sapiens eris et proximis; si autem malus evaseris, solus hauries mala. Advertimus ergo, quia iustitia aliis potius est nata, quam sibi: commune commodum, non suum spectat, et alienum bonum pro suo ducit emolumento. Beata est præclara iustitia, cuius bonum omnibus proficit. Ex uno plerumque proficiscitur, atque ad omnes provenit.* Vers. 12.

Quocirca idem S. Ambr. in Ps. 118. Octon. 10. ad illa: *Qui timent te, videbunt me, et lætabuntur*, docet iustum solo aspectu aliis prodesse, suamque afflare iustitiam. *Prophetat*, inquit, *totum orbem replendum esse timore divino, et ideo quasi timentes Deum Sanctorum dicit cognitione lætari. Qui enim videt iustum et gaudet, etiam ipse vult esse iustus. Pulchrum est enim ut eo in aliis delectetur, quod vult ipse in se servare, si possit. Est enim insitum bonis, ut castum pudicus, prudentem sapiens affectu pio diligat, misericors liberalem, et virtutes suas in aliis amet. Plerisque enim iusti aspectus admonitio correctionis est, perfectioribus vero lætitia est. Quam pulchrum ergo ut videaris et prosis! Bonum ergo vir iustus.* Probat id exemplo avis, quæ vocatur icterus, quod ictero, id est morbo regio, laborantes sanet; de qua Plin. lib. 30. c. 11. *Avis icterus*, inquit, *vocatur a colore; quæ si spectetur, sanari id malum tradunt.* Ad quæ verba alludens S. Ambr. *Nam si est tanta vis*, inquit, *in naturalibus, ut animal visum prosit ictericis, ita ut mortui quo-*

que eius animantis corpus prodesse dicatur, si fuerit demonstratum iis, qui in huiusmodi inciderint passionem; dubitare possumus quod iusti sanet aspectus? Nonne vel ipsi oculorum radii virtutem quamdam videntur infundere iis, qui fideliter eum videre desiderant? Subdit S. Ambros. contrarium evenire impiis: *Sed quemadmodum*, inquit, *iustus lætificat cor innocentium cum videtur, ita et improbi iustorum cognitione torquentur, quia vel tacitis sanctorum moribus arguuntur. Torquet castitas incontinentiam, avaritiam liberalitas, impietatem fides.*

Post hunc versum nonnulli codices Græci subiiciunt ista: A *Filius disciplinam nactus sapiens erit, imprudente autem ministro utetur.* Addunt Romani et S. Cypriano in Conc. Carthag. ac Syrus sequentia: *Qui fidens est in falsis, hic pascit ventos; idem autem ipse sequetur aves volantes: deseruit enim vias vineæ suæ, in semitis vero agelli sui erravit; ingreditur autem per avia loca atque arida, et terram destinatam in sitim: contrahit autem manibus infructuosa:* vel, ut clarius habet Syrus, *etiam ipse nihil congregavit.* Verum hæc omnia non sunt in Hebræo, nec in Latina Vulgata, nec in Græcis Complut. et pleraque habentur cap. seq. unde ex eo huc translata videntur.

SECUNDA PARS CAPITIS.

Producit schema mulieris stultæ, quæ iuvenes seducit, secumque ad tartara ducit.

Vers. 13. MULIER STULTA ET CLAMOSA (Syrus: *deceptrix blandiendo*) PLENAQUE ILLECEBRIS, ET NIHIL OMNINO SCIENS.) B Sapientiæ, quasi reginæ invitanti omnes ad regium virtutis epulum, opponit mulierem insipientem, quæ ad suas delicias cunctos pellicit: ut illius honestas et pulchritudo, huius inhonestas et turpitudo ex mutua collatione clarius appareat, utque invitati huius fraudes et illecebras exitiales agnoscant et caveant, illius vero honoratum veritatis probitatisque epulum sectentur et ambiant. Salomonem de more secutus Plato et philosophi similia narrant de Hercule. *Is enim*, ut ex iisdem narrat S. Basil. homil. 24. de legendis libris Gentilium, *cum quadam die an sequenda esset via voluptatis, an virtutis, ambigeret; astiterunt illi duæ fœminæ, quarum conditionem statim ex ipso habitu agnovit. Altera, inquit, forma conspicua, molliore facie, lascivis oculis, sermone blando, omnia fausta faciliaque et ad vitæ solatia tendentia per otium polliciendo, Herculem ad se trahere conabatur. Altera vero vultu rigido, squallenti mœstoque ore, magnam fiduciam atque constantiam præ se ferens, nihil iucundum, nihil amœnum ostendebat, laboresque immensos terra marique subeundos.*

Herculis bivium.

Quæres, Quænam est hæc mulier stulta? Resp. eamdem esse, quæ descripta est cap. 7. 10. quam enim ibi depinxit sapiens, eamdem hic depingit ipsa sapientia, quasi sibi æmulam, corrivalem et antagonistam. Grammatice ergo mulier hæc est meretrix: nihil enim ita contrarium sapientiæ, quæ pudica est, spiritalis, angelica et divina, ac meretrix et libido, quæ impudica est, carnalis, diabolica et tartarea. Ita S. Ambr. lib. 1. de Caino c. 4. et S. Hieron. in Osee c. 13. et Clemens lib. 3. Pædag. c. 12. Beda, Iansen. auctor Catenæ Græcor. et alii hic.

Parabolice vero per meretricem repræsentatur ipsa insipientia, puta cupiditas, sive concupiscentia, ac prava doctrina, præsertim hæresis. Unde S. Ambrosius censet per duas hasce mulieres describi virtutem et voluptatem sibi invicem adversantes, quarum quælibet omnes ad se invitat. D S. Aug. vero, S. Hier. Polychron. Evagr. et alii accipiunt hæresin; hæc enim est falsa sapientia, quæ veræ sapientiæ ex diametro opponitur. Audi Philonem (cuius verba recitat S. Ambr. lib. 1. de Caino et Abele cap. 4.) libr. de Merced. meretr. non accipienda in sacrarium, graphice hac Annæ et Phenennæ, vel potius Saræ et Oollæ, id est virtutis et voluptatis, litigium et illicium depingentem. *Duas*, inquit, *nostrum quisque uxores habet in suo contubernio, easque infensas sibi invicem, et animæ domum replentes contentionibus zelotypis. Harum alteram diligimus, quasi amicam blandam et familiarem, quæ voluptas dicitur; alteram odio prosequimur ut immitem ac tetricam, et nobis minime benevolam: hæc virtus nominatur.* Deinde antequam earum iurgia exponat, utriusque habitum depingit: *Illa*, inquit, *ad nos accedit ornatu meretricio, fracto incessu præ mollitie, obtutu lascivo inescans animas iuvenum, temeritatem et impudentiam præferens in oculis, elata cervice supra nativam staturam*

Idea voluptatis.

assurgens, ridens cachinnabundaque, calamistrata et cincinnatula, fucata facie, pictis superciliis, recens lota, purpurissata, pretioso floridoque amicta palliolo, aureis gemmatisque armillis superba et murenulis mundoque muliebri cætero, spirans unguenta fragrantissima; non tam domum suam quam fora compitaque diligens, petulans, suæ formæ prodiga, ascititiæ vero avida. Et cum ea pedissequæ domesticæ, vafritia, iniustitia, nequitia, quibus stipata more principis sic pertentat animum. Hic prolixum subnectit sermonem, quo voluptas in adversariam sibi virtutem invehitur, et suos ad se allicit amatores. Deinde ad virtutem similiter depingendam transit. *Altera*, inquit, *in abdito stans, verita ne forte illa mariti communis animum ad se solam pertraheret, corruptum donis, vel oblatis, vel ostentatis; neve pretioso aspectu emollitum deciperet: quando ascititio cultu et magicis eum allectari demulcerique animadvertebat præstigiis, repente supervenit, ingenuo, matronalique incessu gravis, vultu serena, genuino quodam pudoris colore suffusa, simplex* C *moribus, vitæ integra, mente semper sui similis, verbis haud blando, sanam mentem veraciter exprimentibus, decora nativo habitu, moderata gestu, vestitu modica, ornata non auro, sed longe pretiosioribus ornamentis. Comites eam sequebantur, pietas, sanctitas, veritas.* Hic deinde insignem subtexit orationem, qua virtus cum æmula sibi voluptate expostulat, et qua miseros homines voluptatis nexibus implicatos, ad beatam ipsius virtutis evocat libertatem.

Idea virtutis.

Igitur tam meretrix, quam concupiscentia et hæresis, primo, est *stulta*, Hebr. אשת כסילות *escet kesiluth*, id est, *mulier stultitiæ*, q. d. Est ipsa stultitia personata et habitu muliebri vestita: tum quia meretrix libidine et avaritia ebria mentem et rationem perdidit, ac quasi dementata et vesana non nisi sordes et luxurias cogitat: tum quia meretrix symbolum est stultitiæ, puta cupiditatis et hæresis, quæ ipsissima est stultitia. Quocirca S. Isidorus lib. 8. Origen. cap. 11. *Venus*, inquit, *vocatur Cupido propter amorem; est enim dæmon fornicationis. Qui ideo alatus pingitur, quia nihil amantibus levius, nihil mutabilius invenitur. Puer pingitur, quia stultus et irrationabilis amor. Sagittam et facem tenere fingitur: sagittam, quia amor cor vulnerat; facem, quia inflammat.* Hinc Poetæ Venerem Vulcano nupsisse ferunt, ut significent amorem ardore incendi. Rursus eam strabam pingunt, quia pravus est amor.

Meretrix, et mystice cupiditas ac hæresis, I. est stulta.

Secunda meretricis, et concupiscentiæ, ac hæresis conditio est, quod sit *clamosa*, Hebr. הומיה *homia*, id est *tumultuosa* vel *tumultuans*, ut vertit Origen. Vatabl. et Pagnin. *Mulier stulta*, inquit, *tumultuatur*; Septuag. *audax*. Quam sint clamosæ et tumultuosæ meretrices, liquet experientia, quæ docet plerasque lites, rixas et cædes, excitari per vel propter meretrices. Idem ex eadem liquet de cupiditate et hæresi, quæ tot tumultus, bella et incendia nostro hoc seculo excitavit in Gallia, Anglia, Scotia, Belgio, totaque Europa: ut per eam passim templa et mone-

II. clamosa.

steria concremata, urbes eversas, provincias vastatas, innumera hominum millia trucidata cernamus. Addit S. Ambros. lib. 1. de Caino cap. 4. *Illic comessantium tumultus, concertantium clamor, litigantium cædes, concentus canentium, saltantium strepitus, ridentium cachinnus, lascivientium plausus, confusa omnia.* Et c. 5. *Illa vini ebrietas, fomes libidinis, quo per carnes vaporantur interna viscera, animus ignescit, anima exuritur. Sævus criminum stim[...]'us libido est, quæ numquam manere quietum patitur aff[...]tum. Nocte fervet, die anhelat, de somno excitat, a ne[...]tio abducit, aufert consilium, amantes inquietat, lapsos inclinat, castis insidiatur, potiendo inflammat, usuque accenditur. Nullus peccandi modus, et inexplebilis scelerum sitis, nisi morte amantis exstingui non potest.* Similes tumultus ostendit in cupiditate avaritiæ, sive æris libidine. *Omnibus,* inquit, *invida, sibi vilis, in summis divitiis inops, affectu extenuat, quod censu abundat. Nullus rapiendi modus, ubi nulla mensura cupiendi. Sic inflammat, sic igne suo pascit animum ut hoc solo distet, quod illa formarum adultera sit, ista terrarum. Elementa concutit, mare sulcat, terram effodit, nec sereno grata nec nubilo, condemnat proventus annuos fœtusque terrarum arguit.*

III. plena illecebris. Tertia, quod sit *plena illecebris*, פְּתַיּוּת *petaiuth*: quod primo, Caiet. et Pagnin. vertunt, *simplicitatis*; Marinus: *stoliditatis*; q. d. *Mulier simplex*; Vatabl. *imperita*; Marinus: *stolida*; פְּתִי *peti* enim est parvulus simplex, rudis, imperitus. Secundo, Septuag. vertunt, *indiga panis*; unde auctor Catenæ Græc. legit: *Et ad frustuli panis inopiam redigitur*; ut *petaiuth* derivetur a פַּת *path*, id est frustum, buccella panis, q. d. *buccellaria*: quales sæpe sunt meretrices, quia omnia dilapidant, ideoque, ut ait S. Chrysost. hom. 63. ad Populum: Similes sunt dolio perforato. Tertio, optime Noster vertit, *plena illecebris*. Radix enim פָּתָה *patha* significat suadere, illicere, decipere, seducere. Unde Tigur. vertit, *persuasiones habet*, q. d. Pitho est, sive Suada, vel Suadela. Pitho enim Gentilibus fuit dea suasionis, persuadens quidquid volebat, de qua Horatius lib. 1. epist. 6.

Ac bene nummatum decorat suadela venusque.

Idea meretricis et hæresis. Et Cicero de Claris Orator. πειθὼ, inquit, *quam Græci vocant, cuius effector est orator, hanc Suadam appellavit Ennius: eius autem Cethegum medullam fuisse vult, ut quam deam in Periclis labiis scripsit Eupolis sessitavisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit.* Talis suada est meretrix, æque ac voluptas, de qua S. Ambr. l. 1. de Caino c. 4. *Illa,* inquit, *meretricio procax motu, infracto per delicias incessu, nutantibus oculis, et ludentibus iaculans palpebris retia, quibus pretiosas iuvenum animas capit (oculus enim meretricis laqueus est peccatoris) quemcumque viderit sensu indigum prætereuntem in angulo, in transitu domus suæ, sermonibus adoritur gratiosis, faciens iuvenum volare corda: domi inquieta, in plateis vaga, osculis prodiga, pudore vilis, amictu dives, genas picta. Etenim quia verum decorem naturæ habere non potest, adulterinis fucis affectatæ pulchritudinis lenocinatur speciem, non veritatem. Vitiorum succincta comitatu, et quodam nequitiarum choro circumfusa, dux criminum, talibus verborum machinis murum mentis aggreditur humanæ.* Et inferius: *Thesauros demonstrat, regna promittit, amores spondet continuos, inexploratos concubitus pollicetur, sine pædagogo disciplinas, sine monitore sermones, vitam sine sollicitudine, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem.*

Has illiciendi artes egregie callebat Anna Bolena, quæ cum esset meretrix, et a Gallis vocaretur Equa Anglicana, Henrico VIII. Angliæ regi eius congressum expetenti, asseruit se esse virginem, neminique se virginitatis florem, nisi viro suo dedicaturam. Colloqui, colludere, simul etiam cum rege saltare, numquam a sua modestia alienum iudicavit, tantum a concubitu abhorrere se finxit. Quibus artibus ita regem inescavit, ut iam ei fixum esset, repudiata Catharina, tam sanctam virginem in uxorem ducere. Duxit, periit, Angliamque perdidit usque in præsentem diem. Ita Sanderus libro 1. de Schism. Anglic.

Quarta est, *nihil omnino sciens* præter suos amores et IV. nihil sciens. libidines, ac illiciendi nummosque emungendi artes: hisce enim totam mentem intendit, et expendit, ut nihil aliud scire vel cogitare posse videatur. Unde Septuag. sensum reddentes vertunt, *quæ non novit pudorem*, quia tota impudens est, ut ad impudicitiam suam iuvenes pelliciat. Sicut enim virginitatis et castitatis paranymphus est pudor, sic impudicitiæ pronuba est impudentia. Vide S. Ambros. libr. 1. de Virgin. Chald. vertit, *nescit bonum*; Syrus, *nescit utilia*.

Sedet in foribus domus suæ super sellam in excelso urbis loco. Vers. 14.) Syrus: *Sedet super thronum excelsum*; tum quia superba est, ait Aben Ezra, tum ut suam pulchritudinem ostentet, omnesque ad suos amores invitet. Hic enim est mos meretricum: imo nonnullæ curant se gestari per urbem sellis undique patulis, quasi veneres quasdam, ut suam formam venditent et nundinentur, ideoque post se trahunt greges iuvenum, uti faciebat S. Pelagia, primo peccatrix, deinde conversa a B. Nonno, pœnitens et sancta cuius Vita extat apud Surium die 8. Octobr. Hinc illud Ierem. 3. 3. *Frons meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.* Magnum sane illicium est in oculis fœminarum. Quocirca S. Lucia (non celebris illa heroina Syracusana, sed alia, quæ proinde quasi patrona invocatur ab iis qui oculis laborant, et a nonnullis vocatur Lucilla) sentiens ob oculorum pulchritudinem se expeti a tyranno, oculos sibi eruit, eosque ad tyrannum misit, hoc dicto: *Scito nihil amplius in me superesse, quo a te mihi timeam iniuriam*; vere implens illud Evangelii: *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et proiice abs te.* Ita Sabell. lib. 4. exempl. c. 8. Simile exemplum recenset Isidor. Pelus. lib. 2. ep. 53. vide eum. Simile habet Ioannes Moschus in Prato spirit. cap. 60.

Ut vocaret transeuntes per viam, et pergentes itinere suo. Vers. 15.) Hebr. *qui dirigunt semitas suas*; Septuag. *qui recta pergunt in viis suis*; Syrus et Chald. *quorum viæ rectæ sunt.*

Qui est parvulus, declinet ad me. Et vecordi Vers. 16. (Hebr. *carenti corde*) locuta est.) Eadem in Hebræo sunt verba quæ v. 4. sapientiæ attribuit. Unde Septuag. vertunt: *Qui est vestrum insipientissimus, divertat ad me, et indigentibus sapientia præcipio, dicens.* Clemens Alexandr. lib. 3. Pædagog. c. 12. *Quisquis est vestrum stultissimus, ad me declinet; ei autem qui eget prudentia præcepit, dicens.* Solent enim meretrices insidiari viatoribus, eosque incautos aggredi, et ad se pellicere. Unde in semitis desident, qua eis transeundum est, indeque *semitariæ* sunt appellatæ. Porro Septuag. vertunt, *insipientissimus*; Chald. *mente captus*; quia summa insipientia est sequi stultam et clamosam meretricem. Unde anonymus Rabbinus in Glossa magna Hebr. sic paraphrastice vertit: *Et columbæ seductæ non habenti cor verba hæc fecit.* Columbæ enim amant aquas, cumque ex eis bibunt, colla non resupinant, teste Plin. lib. 10. c. 30. uti resupinant, aliæ aves, eo quod fauces habeant arctiores, et quia timent insidias et laqueos, quos eis iuxta aquas tendere solent aucupes: columbæ vero stolidæ pronæ bibunt, et pleno se proluunt ore, ideoque insidias aucupum non circumspicientes iis facile capiuntur. Tales sunt adolescentes stolidi, qui blanditiis meretricum seduci se sinunt, et aquis earum furtivis, id est meretriciis voluptatibus, totos se immergunt et submergunt. S. Ambros. l. 1. de Caino c. 4. hæc ita paraphrastice exponit: *Ipsa in medio stans: Bibite,* inquit, *et inebriamini, ut cadat unusquisque, et non resurgat. Ille apud me primus, qui omnium perditissimus. Ille meus est, qui suus non est: ille mihi gratior, qui sibi nequior. Calix aureus Babylonis in manu mea inebrians omnem terram, a vino meo biberunt omnes gentes. Qui est ergo insipientior, divertat ad me, et indigentibus sapientia præcipio, dicens; Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furti dulciorem bibite. Manducemus et bibamus, cras enim moriemur.*

Vers. 17. AQUÆ FURTIVÆ DULCIORES SUNT, ET PANIS ABSCONDITUS (Hebr. *panis absconditorum* vel *absconsionum*) SUAVIOR.) Septuag. *Panes occultos libenter attingite, et aquam furti dulcem;* S. Ambros. lib. 1. de Caino c. 4. *Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furti dulciorem bibite;* S. Hieron. in Osee 13. *Et aquæ furtivam dulcedinem;* Pagnin. *Aquæ furatæ dulciores sunt, et panis in abscondito comestus magis sapit.* Pro *furtivæ*, Hebr. est גנובים *ghenubim*, id est furto subductæ (unde גנב *gannab* est fur, et גנבה *gheneba* furtum) ideoque clandestinæ, secretæ et absconditæ, ac proinde quæ secretam, nec passim notam continent, aut continere putantur, suavitatem. Idem enim sunt aquæ furtivæ, quod panis absconditus: fures enim clanculum furantur, furtumque abscondunt.

Nota: Meretrix hæc stulta imitatur sapientiam invitando omnes, æque ac ipsa fecit, ad suum convivium; sed longe impar et dispar. Sapientia enim ad vinum vocat, inquit Iansenius, meretrix ad aquas: quia aqueum, id est insipidum, exsuccum et frigidum est, quidquid mundus aut caro ostentat. Illa mensam suam bene instructam palam proponit, hæc suam mensam occultam esse insinuat. Illa ad suum panem vocat, dicens: *Venite, comedite panem meum:* hæc ad aquas furtivas, dicens: *Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus*, hoc est, qui in abscondito editur, quia scilicet furtivus, *suavior* est. Videtur autem ab hac muliere desumpta hæc sententia ex vulgatis proverbiis, ut vulgatum proverbium suo accommodarit proposito. Et sic esse, ut proverbium significat, res ipsa docet.

Igitur *aquæ furtivæ*, et *panis absconditus* sunt clandestina et furtiva scortationis et adulterii voluptas, quam velut cibum et mensam suam meretrix hæc proponit et opponit convivio sapientiæ, v. 5. Sicut enim famuli ex dolio aquæ aut vini, quod herus recondit, sibique soli servat, ardent furtim aliquid haurire, et, si epistomium desit, terebrato dolio per fistulam vinum sorbillando exugunt, qua in re miram sentiunt delectationem, esto vinum in se vulgare sit minusque sapidum. Sic pariter mœchi et scortatores ardent furtiva libidine alienæ uxoris vel meretricis, esto illa minus pulchra et compta sit. Unde noster Salazar per *panem absconditum*, sive furtivum, accipit furfureum, qui fit ex furfuribus, qui datur porcis et canibus, item hominibus vilibus, quales sunt mancipia et scorta. Hos enim, qui porcos et canes fœditate et impudenti libidine imitantur, porcinis et caninis siliquis cum filio prodigo, Lucæ 15. v. 16. ali par est. Nam furfures a furando dicti videntur, quod eos cribrum, vel excerniculum, transmissa farina subtiliori in se retineat atque effuretur, uti et pauperes qui divitum panes pinsunt, eosdem sibi non raro servant et furantur. Unde Terentius in Eunucho asserit meretrices *panem atrum* (qualis est furfureus) *vorare iure hesterno madefactum.*

Porro in omnibus quidem rebus furtivæ delectationes sunt maiores, sed maxime in venere. Unde passim Poetæ, qui tractant de amoribus, celebrant amorem furtivum, id est clandestinum, et quasi furto acceptum, et scortatores et lenones maxime quærunt puellas furtivas, id est aliunde abductas, vel raptas, iuxta illud Plauti in Curcul. *Qui suas mercari furtivas atque ingenuas virgines.* Et in Persa:

Adduxit simul
Forma expetendam mulierem
Furtivam, abductam ex Arabia penitissima.

Imo ipsum adulterium vocatur *furtum*, quia est furtum uxoris alienæ, quod utique maius est, quam furtum bovis vel equi. Unde Tibullus:

Celari vult sua furta Venus,

id est adulteria. Et Ovidius 2. Metamorph.

Hoc certe furtum coniux mea nesciet, inquit.

Et puer conceptus furto vocatur conceptus ex adulterio. Ita Clemens Alex. 3. Pædag. 12. *Dulcem furti aquam*, ait, *furtivam dicit venerem. Hinc adiutus* Bœotius Pindarus: *Dulce quid*, ait, *furtiva cura veneris.*

Porro cur furtiva sint suaviora petentibus, causa est, quod furtivorum maius sit desiderium et concupiscentia, idque ob multas rationes. Prima est, quam dat S. Hieron. in c. 13. Osee: *Quidquid enim non licet, magis desideratur. Nam nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.* Vetatio ergo acuit rei vetitæ concupiscentiam, sicut frigus circumstans calorem exacuit per antiperistasin. Cur furtiva suaviora? Causa I.

II. Secundam addit idem, quia *quod raritate dulce est, assiduitate in amaritudinem vertitur.* Obvia enim, velut quæ habemus in manibus, parvi facimus: at secrete, reclusa et abscondita, velut nova, rara et curiosa ambimus. Ita S. August. cuius verba mox recitabo. Curiosa enim præ cæteris est venus et libido: unde novas semper quærit pellices, novos amores, novos libidinis modos et artes. Quocirca Plutarch. lib. de Curiositate, adulterium ait non esse aliud quam curiositatem alienæ voluptatis. Libido enim, quia insatiabilis, una satiari nequit; unde alias et alias assidue quærit, ut se exsatiet, nec satiem invenit, quia, ut dixi, insatiabilis est, perinde ut hydropicus aliam et aliam appetit aquam, quia eius sitis insatiabilis est.

III. Tertio, quia puellæ furtivæ, v. g. bello captæ, aut vi raptæ, aut fraude abductæ, vel seductæ, sæpe sunt pudicæ et virgines, quæ magis a scortatoribus expetuntur. Hi enim meretrices velut viles et sordidas fastidiunt, atque virgines velut honestas et nobiles ambiunt. Vicissim virgines, quia inexpertæ, putant in libidine arcanam et miram latere voluptatem, hinc acrius ea tentantur. Ita S. Hieron. epist. de vitando suspecto contubernio: « Inter illecebras voluptatum, inquit, etiam ferreas mentes domat libido, quæ maiorem in virginibus patitur famem; dum dulcius putat omne quod nescit. Libidinosa mens, quod non licet, dulcius suspicatur. »

IV. Quarto, quia furtiva adipisci difficilius est: difficultas autem rei cupitæ desiderium adauget. Ita Quintil. declamat. 14. *Ut in furorem*, inquit, *charitas aliqua convalescat, opus est difficultatibus; brevis de concessis, et statim satietati vicinus affectus est.*

V. Quinto, quia in furtivis delectat ipsa ars fallendi et furandi, quæ sæpe valde ingeniosa est, magnamque continet solertiam: ideoque valde delectat tum illa, tum quod per illam quis adipiscitur. Unde Poetæ Mercurium faciunt Deum, quod ipse artis et fallaciarum, ac doli fraudisque inventor et concinnator sit, ideoque illi dant cognomentum κλέπτης, id est fur: quo alludens Horat. l. 1. ode 10.

Callidum, inquit, *quidquid placuit iocoso*
Condere furto.

Ita S. August. l. 2. Confess. 4. et seq. narrat se cum sociis furatum pira non ob pira, sed ob artem et fallaciam, quæ est in furto: *Et ego*, inquit, *furtum facere volui, et feci nulla compulsus egestate, nec penuria, sed fastidio iustitiæ et sagina iniquitatis*, etc. *non ad nostras epulas, sed ut fieret a nobis, quod eo liberet quo non liceret.* Et in fine c. 6. *An libuit facere contra legem saltem fallacia; quia potentatu non poteram, ut mancam libertatem captivus imitarer faciendo impune quod non liceret, tenebrosa omnipotentiæ similitudine?* Et cap. 9. *Risus erat, quasi titillato corde quod fallebamus eos, qui hæc a nobis fieri non putabant, et vehementer nolebant*, etc. *cum dicitur: Eamus, faciamus, et pudet non esse impudentem.* Simile exemplum monachi furantis panem, quo non indigebat, recenset Cassian. collat. lib. 2. c. 11. Similia plura audiunt Confessarii, qui excipiunt confessiones furunculorum.

Denique dæmon, ut homines ad furta et furtivas libidines pertrahat, eis persuadet illas voluptatibus coniugii, aliisque licitis esse suaviores. Quare in eorum imaginatione pingit et fingit chimeram voluptatis illicitæ tamquam suavissimæ, ut imaginentur, sibique persuadeant nihil esse suavius meretrice, cum a parte rei sæpe nihil ea sit deformius, sordidius, putidius. Unde pro *suavior*, hebr. est ינעם *inam*, id est *pulchrescit*, id est pulcher videtur, suavis apparet.

Mystice, *aquæ furtivæ* sunt pravæ artes et scientiæ,

Mystice aquæ furtivæ sunt artes vetitæ.

quæ clanculum docentur, uti est ars magica, sortilega, divinatoria, astrologia iudiciaria, ac præsertim hæresis. Ita S. August. tract. 97. in Ioannem: « Cavete, inquit, timendo et orando, ne irruatis in illud ænigma Salomonis, ubi mulier insipiens et audax, inops panis effecta, convocat prætereuntes, dicens: Panes occultos libenter attingite, et aquæ furtivæ dulcedinem. Hæc enim mulier vanitas est impiorum, cum sint insipientissimi, aliquid se scire opinantium, sicut de ista muliere dictum est: Inops panis efficitur. Quæ cum sit inops panis, promittit panes, id est cum sit ignara veritatis, promittit scientiam veritatis; occultos tamen panes promittit, quos tamen dicit libenter attingi, et aquæ furtivæ dulcedinem: ut ea scilicet libentius et dulcius audiantur et agantur, quæ palam in Ecclesia dici credique prohibentur. » Causam subdit, quam paulo ante secundo loco assignavi: « Ipsa quippe occultatione condiunt quodammodo nefarii doctores sua venena curiosis, ut ideo se existiment aliquid discere magnum, quia merentur habere secretum; et suavius hauriant insipientiam, quam putant scientiam, cuius prohibitam quodammodo furantur audaciam. Hinc et nefarios ritus suis hominibus sacrilega curiositate deceptis, vel decipiendis, magicarum artium doctrina commendat. Hinc illæ illicitæ divinationes, inspectis pecudum visceribus occisarum, aut vocibus et volatibus avium, aut signis multiformibus dæmoniorum, insusurrant auribus hominum periturorum (alias imperitorum) per colloquia perditorum. Propter hæc illicita atque punienda secreta mulier illa non solum insipiens, verum audax etiam nuncupatur. Sed hæc non solum reipsa, verum et a nomine nostræ religionis aliena sunt. Quid? quod mulier hæc insipiens et audax, sub Christiano vocabulo tot scelestas hæreses condidit, tot nefandas fabulas finxit. »

Audi et S. Gregor. 23. Moral. c. 26. *Sunt*, inquit, *nonnullæ hæreses, quæ aperte metuunt prædicare quod sentiunt, et apud infirmorum mentes verba sua tanto magis condiunt, quanto quasi amplius reverenter abscondunt: miseris enim cordibus occulta hæreticorum verba eo magis sapiunt, quo cum reliquis communiter non habentur.* Idem cap. seq. 27. istam aquam furtivam et panem absconditum præsentis vitæ delectationem vocat. Tantum vero solet esse irritamentum in voluptate, bonoque alio huiusmodi terreno, ubi primum non conceditur, sed negatur, aut saltem difficulter habetur, ut eo artificio sæpius utatur diabolus: quod in Pharaone paleas negante, et nihilominus Hebræos ad opera luti cogente mirabiliter expressum est. Exodi 5. dicitur: *Nequaquam ultra dabitis paleas populo ad conficiendos lateres.* Ubi egregie Procopius ita disserit: *In hunc modum sollicitat diabolus eos qui Deo operam dare student, difficilem præbet malitiam, ne eius satietas fastidium pariat suo cultori; nitimur enim in vetitum semper, cupimusque negata; et quo magis inhibemur, eo magis cupidine ardemus.* Hæc Procopius.

Sic viris Religiosis dæmon sæpe immittit tædium continuæ obedientiæ, ac immittit desiderium vitæ separatæ, qua quis sibi et Deo quasi beatus vivat. Quod Abbati Carnotensi contigit, qui Prælati vitam onusque fastidiens cogitabat Hierosolymam, ut ibi privatam et beatam ageret vitam. Ad quem S. Bernardus epist. 82. « Sed dices, ait, Unde ergo mihi tantum desiderium, si ex Deo non est? pace tua dixerim, quod sentio. Aquæ furtivæ dulciores sunt, et huiuscemodi (ut ita loquar) absinthio amariorem dulcedinem ab angelo Satanæ sub prætextu angeli lucis, sitienti cordi tuo infundi non dubitat; quisquis eius astutias non ignorat. Siquidem is, cuius invidia mors intravit in orbem terrarum, etiam nunc bonis, quæ te facere videt, invidet; et cum sit mendax ab initio, mentitur et nunc meliora pollicens, quæ non videt; falsum mel cum vero felle permiscens, dum promittit dubia pro certis, immittit etiam vera pro falsis, non ut conferat, quod frustra speras, sed ut auferat quod fructuose tenes. Sed confido quod nullis maligni versutiis abduci vel seduci poteris, spe incerti boni certum inire malum, et æque certum deserere bonum. » Hæc Bern. sparsim illa epistola.

Denique aquæ furtivæ sunt cupiditates, quæ, quia fœdæ et turpes, latibula quærunt, et furtim explentur; cum virtus, utpote honesta, lucem ambiat, nulliusque oculos vereatur. Huic præest Deus, qui fons est omnis boni; illi diabolus, qui umbras dumtaxat boni promittit et præstat. Unde iure quæritur Deus Ierem. 2. 13. dicens: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.*

Et ignoravit quod ibi sint gigantes, et in profundis inferni convivæ eius.) *Ignoravit*, non meretrix, sed iuvenis ab ea illectus. Nam Hebr. est verbum masculinum לא ידע *lo iada*, id est *non scivit*, scilicet parvulus, et vecors iuvenis invitatus et seductus a meretrice, q. d. Rudis et vecors adolescens nescit in domo meretricis dominari gigantes, eiusque convivas cum ipsa ad infernum descendere. Unde improvidus et sine metu gigantum ac inferni, quasi bos ductus ad victimas sequitur meretricem, ibique incidit in manus gigantum, a quibus ducitur ad tartara: hæc enim supplenda esse patet ex capite 7. vers. 22. Pro *gigantes* hebr. est רפאים *rephaim*, Septuaginta γηγενεῖς, id est *terrigenæ*, sive geniti e terra ac terræ filii. Sic enim vocati gigantes, utpote terrenorum avidi, cælestium inanes. Scholiastes vertit θεομάχοι, id est *pugnantes cum Deo*; Tigur. et R. Levi, *mortui*; alii vertunt, *manes, inferi*. Per *gigantes* significantur dæmones et damnati: hi enim gigantibus uti scelere, ita et damnatione sunt similes, ac cum Deo bella et odia æterna gerunt. Alludit ad gigantes, qui ex luxuria nati sunt, Gen. 6. 2. Iob. 26. 5. *Ecce gigantes gemunt sub aquis, et qui habitant cum eis.* Sicut enim gigantes mersi sunt diluvio tempore Noe, et inde in tartara deturbati: sic et dæmones ac damnati. Abyssus enim inferni subiacet abysso aquæ. Unde S. Scriptura gigantes passim quasi damnatos ob insignem superbiam et impietatem collocat in inferno, atque infernum vocat domum gigantum, Proverb. 2. 18. et c. 21. 16. Sapient. 14. 6. Isaiæ 26. 14. Imo Gentiles, teste Macrobio lib. 1. Saturn. c. 20. gigantes Poetarum aiebant significare impiam gentem deos contemnentem et negantem; ideoque draconum pedes eis affinxerunt, ut repræsentarent nihil eos rectum cogitasse, totius vitæ eorum gressu atque processu in inferna tendente. Igitur significat gigantes, id est dæmones, dominari in domo meretricis, ut tam ipsam quam amasios eius ad libidinem, omneque nefas incitent. Unde S. Chrysost. Homil. 2. in Matth. cubiculum meretricis vocat officinam diaboli. Idem in Psal. 41. *Sicut*, inquit, *ubi est cænum, eo porci concurrunt; ita ubi sunt meretrices et meretricia cantica, illic congregantur dæmones.* Et S. Ephrem in tract. contra improbas mulieres: *Quid*, inquit, *est meretrix? Causa diaboli, diaboli consolatio, arma diaboli, triumphus tenebrarum, dux delictorum.* Aliter vertunt Septuag. *Ipse*, inquiunt, *nescivit quod gigantes apud eam pereunt*; Chald. *Et non novit quod ibi deiiciuntur gigantes*; Tigur. *Et non novit quod mortui illic sunt*; Syrus. *Nescit fortes apud eam perire*, q. d. Iuvenis audax, præfisus suis viribus animi et corporis, nihil sibi mali a quoquam timet in domo meretricis; sed nescit in eadem deiectos periisse gigantes, id est homines viribus, sapientia, imo et sanctitate potentes et præstantes, uti fuere Samsones, Davides, Salomones; quare multo magis ipse in eadem deiicietur et peribit, tum corpore per luxum et libidinem mortem sibi accelerando; tum anima obligando eam dæmoni et gehennæ. *Fortissimos viros libido domuit, et violentos unius feminæ congressus impulit in ruinam*, ait S. Basil. de S. Virgin. *Etenim via*, inquit, *quæ ad domum eius ducit, recta ad infernum, mortisque barathrum tendit: at ille interim luxu obcæcatus, carnique et gulæ deditus, haud considerat non modo pygmæos, sed gigantes quoque apud illam perire. Siquidem qui illius moribus atque consiliis obsequuntur, prorsus terreni atque carnales efficiuntur, totique in carnem versi ad sempiternum tandem interitum abducuntur.* Clemens Alexandr. lib. 3. Pædag. cap. 12. pro *gigantes* vertit *serpentes*: *Miser autem nescit*, inquit, *quod serpentes apud ipsam habitent*; sed per serpen-

Vers. 18.

Gigantes sunt dæmones et damnati.

Digitized by Google

tes accipit gigantes: quia, teste Macrobio 1. Saturn. 20. et S. Gregor. Nazianz. orat. 2. contra Iulianum, veteres pingebant gigantes superne homines, inferne serpentes, sive cum spiris serpentum, ut significarent eos potentiam miscuisse calliditati et falleciæ, ut quod viribus non poterant, id fraudibus perficerent. Tam ergo serpentes quam gigantes repræsentant dæmones: sed serpentes notant eorum vafritiem et dolos, gigantes robur et ferociam. Alludit ad diabolum, qui specie serpentis decepit Evam, et per Evam Adamum, Gen. 3. Simili enim modo in dies per mulieres et meretrices seducit et perdit maiorem hominum numerum. Hinc consequenter per *serpentes* accipi potest ipsa meretrix, eiusque sociæ et lenæ. Hæ enim serpentis halitu quasi afflatæ serpentinos hausere mores, dolos et fraudes, quibus mille lenociniis et artibus, quasi spiris, ita amasios involvunt et implicant, ut sese expedire nequeant, iuxta illud Eccl. 25. vers. 22. *Non est caput nequius super caput colubri, et non est ira super iram mulieris etc.* Vide ibi dicta.

Exstat inter apologos Gabriæ ultimus de serpente et agricola. *Agricola,* inquit, *serpentem frigore pene congelatum sinu suo condidit; at serpens calore sinus incalescens agricolam momordit et occidit.* Sic mali tractant benefactores; sic scilicet meretrices tractant suos amasios; nonne ergo serpentes sunt? Quid igitur est meretrix? Respondet S. Ephrem tract. Contra improbas mulieres: *Est expetita rabies, vipera vestita*; et Anast. Nicenus, q. 63. in Script. *Est quies serpentis, diaboli solatium, officina dæmonum.* Idem dicas de cupiditate quavis, hæc enim mystica est meretrix. Porro gigantes hi, puta dæmones, a Scholiaste vocantur θεομάχοι, id est pugnantes contra Deum, quia dæmones, cum in Deum, utpote gehennæ ignibus se cruciantem, ardeant ira et vindicta, nec ipsimet Deo nocere possint, sæviunt in homines, tamquam in vivas Dei imagines, in eosque iras suas effundunt; quare sollicitant eos ad libidines et scortationes, ut ii in se imaginem Dei deturpent, profanent et perdant. Nam ut ait S. Ambr. epist. 82. *Virginitas fons est, in quo maxime imago Dei lucet ac splendet.* Adde dæmonem ex libidine ad alia scelera gradum facere, imo per illam ad hæc viam sternere; cum enim castitatem hominis expugnavit, facile eum ad quælibet crimina, ipsamque hæresim pertrahit. Unde Balaam hoc consilium impium dedit Balac regi Moab ad perdendum Mosen et Hebræos: Submitte, inquit, in castra Hebræorum speciosas puellas Moabitides, quæ illos ad sui amorem illiciant, nec tamen sui copiam faciant, prius quam Hebræi adorarint suum idolum Beelphegor. Et consilio respondit eventus. Vide Historiam Num. 25. ubi eam pertractavi. Sic hodie Luthero, Calvino, cæterisque apostatis libido fuit et est origo causaque apostasiæ et hæresis.

Et in profundis inferni convivæ eius.) Hebr. Aquila, Symmach. et Theodot. *Invitati eius,* q. d. Meretrix hæc suos convivas et amasios interficit, mittitque ad orcum et tartara, ut sicut hic convivæ eius fuerunt in scelere et ardore libidinis, ita ibidem eius convivæ sint in ardore gehennæ. Dicat ergo ipsa suis amasiis illud Leonidæ: *Prandete hic mecum, commilitones, apud inferos cœnaturi.* Unde Septuag. vertunt: *Et in profunditatem inferni occurrit;* S. Hieron. in c. 13. Osee: *Terrigenæ apud eam pereunt, et in profundum inferni occurrunt;* auctor Catenæ Græc. πέταυρον id est *profundum,* vertit quoque *rete* vel *laqueum;* meretrix enim est rete diaboli, et laqueus inferni; qui ergo illum effugere cupit, fugiat a meretrice, sicut aves avolant a reti.

Quare Salonius hic: *Qui verba meretricis libenter audit,* inquit, *et oscula eius delectabiliter suscipit, quasi ianuam pulsat inferni.* Nam, ut ait S. Greg. *Ex quo luxuria mentem alicuius occupavit, vix eum bona cogitare permittit. Sunt enim desideria viscosa; ex consensu oritur operatio, ex operatione consuetudo, ex consuetudine desperatio.* Vide dicta cap. 2. vers. 18. et cap. 5. 5. Fornicatoribus ergo inculcetur illud Isaiæ c. 33. 14. *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Vide ibi dicta. Porro S. Ephrem tract. de Variis tormentis inferni: *Illud,* inquit, *in profundo inferni, declarat quosdam quidem esse apud inferos, sed non in profundo, seu ima parte inferni, qui longe mitius puniuntur.* Luxuriosi ergo, qui in profundo inferni sunt, cæteris damnatis gravius puniuntur.

Audi S. Cyrillum Alex. orat. de exitu animi et de secundo adventu, tom. 4. pœnas inferni recensentem et graphice oculis subiicientem: « Væ sontibus, inquit, cum ex aula nuptiarum exigentur! heu quæ tum pœnitentia, quæ afflictatio, quis angor, quæ iactatio futura est? Grave est a Sanctis separari; durius a Deo separari. ignominiosum est pedibus manibusque colligari et in ignem coniici: molestum est in imas detrudi tenebras; tetrum dentibus stridere atque tabescere; odiosum nullo fine cruciari; malum linguam inflammari funestam, aquæ guttam petere, neque obtinere; acerbum in igne esse, et clamare, neque subveniri; insuperabiles fauces, immensus gurges, ubi inclusus quis et detentus evadere aut aufugere nequeat; insuperabilis custodiæ murus; immites custodes, tenebricosus carcer, infracta vincula, inconvulsæ catenæ, diri ferique flammæ illius ministri, graves illæ quæ ad supplicium adhibentur scuticæ, firmi ungues et infracti, duri nervi, turbida pix atque torrens, fœtens sulphur, ignea illa cubicula, inextincta pyra, putidus virosusque vermis, inexorabile concilium, invictus gratia iudex, inexcusabilis defensio, notis compuncti magnatum vultus, exoleti optimates, mendici reges, imperiti sapientes, fatui et reiectitii oratores, dementes divites, non auditæ false scribentium assentationes, manifestæ malitiosorum versutiæ, perspicuæ fraudatorum calliditates, virosus avarorum odor, aperta personarum simulatio, verberones, impostores, omnia apud illos nuda atque patefacta. Væ improbis! profani, scelerati et impuri sunt in Dei conspectu. »

Adiiciunt Septuag. Romani hanc gnomen: *Sed resili; ne moreris in loco, neque iniicias oculum tuum ad eam, ita enim transibis aquam alienam.* Quod ita explicat Clemens Alexand. 3. Pædag. cap. 2. *Ne ad alienum fluvium accedamus, nobis suadet pædagogus, per alienum fluvium alienam uxorem libidini deditam* (et instar fluvii secum rapientem, et absorbentem amasios) *allegorice significans; ut quæ ad omnes dimanet, et per meretriciam intemperantiam omnium voluptati effundatur.* Sicut ergo ne a torrente rapido abripiaris, procul ab eo fugis; sic ne torrente libidinis abripiaris, procul fuge a meretrice. Mystice, idem Clemens lib. 1. Strom. hisce verbis significari ait, cavendum esse ab hæreticorum baptismo.

Insuper addunt Septuag. Rom. *Ab aqua autem aliena abstine te, et de fonte alieno ne biberis, ut longum vivas tempus, adiiciantur etiam tibi anni vitæ.* Hæc etiam legit Syrus, et Concil. Carthagin. apud S. Cyprian. ubi Nemesianus ex iis probare contendit, cavendum esse hæreticorum baptisma, ideoque illud esse invalidum et irritum, qui fuit error S. Cypriani et totius illius Concil. Clemens vero lib. 3. Pædag. c. 2. ad litteram de meretrice exponit: *Ab aliena,* inquit, *aqua abstine, et ex fonte alieno ne biberis, titillantis sensum delectationis fluentum nos vitare admonens, ut vivamus longo tempore; adaugeantur autem nobis anni vitæ, sive alienam voluptatem non venantibus, sive etiam hæreses declinantibus.* Hinc notat auctor Catenæ Græcor. Sicut, inquit, apud Deum est fons vitæ, ita apud diabolum est vena vel fons mortis. Rursum, ut fons Dei est virtutis et agnitionis, ita fons diaboli est nequitiæ et inscitiæ. Verum hæc omnia absunt ab Hebræo, Latina vulgata, et Græca Complut. Quare certam S. Scripturæ fidem non obtinent.

SECUNDA PARS LIBRI.

Hucusque porrigit se encomium et parænesis, sive exhortatio ad sapientiam, quo Salomon laudes, dotes et fructus sapientiæ recensendo, inculcando et exaggerando, omnes ad eam invitavit et incitavit. Posito ergo hoc quasi Prooemio, tunc ipsas Parabolas, id est, gnomas et dogmata sapientiæ, sive Ethicæ, tradere aggreditur. Igitur hæc secunda pars inscribitur hebr. משלי *misle*, id est *Parabolæ*, id est gnomæ, et sententiæ practicæ Salomonis, quæ in Hebræo velut carmina et rhythmi perelegantes sunt, tum antithetis, tum paronomasiis, tum homioptotis, sive similiter cadentibus, aliisque schematibus, ac sæpe posterius hemistichium oppositio est prioris; licet subinde tacite dumtaxat et obscure per metonymiam, quæ ex causa effectum; et metalepsin, quæ ex antecedente consequens oppositum, aut vice versa ex consequente antecedens, vel comitans, oppositum subintelligendum lectori relinquit. Exempla dabo cap. 10. v. 6. 8. 9. 13. 14. et seq. Crebro enim opponit sapientem stulto, iustum im- A pio, strenuum pigro, divitem pauperi, ac generatim virtutem vitio, virtuti sua præmia, vitio suas pœnas annectens. Sunt tamen nonnullæ gnomæ meræ parabolæ, id est similitudines, quibus unam rem, v. g. virtutem, alteri comparat et assimilat; quædam etiam sunt non tam de moribus quam de eventis huius vitæ, quæ scilicet certos status, officia, actiones in hac vita comitari, vel subsequi solent, sive frequenter, sive nonnunquam. Insuper nonnullæ sunt comminatoriæ, aliæ promissoriæ, quædam ethicæ, aliæ œconomicæ, aliæ politicæ, ut dixi in Prologo. Denique gnomæ hæ mistim et disparatæ sine ordine proponuntur et commiscentur, uti fit in distichis Catonis, P. Syri, aliorumque veterum Gnomologorum. Unde Hugo ad capite 10. *Hoc caput*, inquit, *æque ac sequentia usque ad cap. 25. tot habet partes quot parabolas*; quare hic connexio non est quærenda, nec capita in certas sectiones dividi queunt.

PARABOLÆ SALOMONIS.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Alternat sermonem de filio sapiente et stulto, id est probo et improbo, operante et otioso, simplici et pravo, de charitate et odio, ac præsertim de linguæ bono, eiusque malo, eorumque pœnis et præmiis.

1. Filius sapiens lætificat patrem: filius vero stultus mœstitia est matris suæ. 2. Nil proderunt thesauri impietatis: iustitia vero liberabit a morte. 3. Non affliget Dominus fame animam iusti, et insidias impiorum subvertet. 4. Egestatem operata est manus remissa: manus autem fortium divitias parat. Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos: idem autem ipse sequitur aves volantes. 5. Qui congregat in messe, filius sapiens est: qui autem stertit æstate, filius confusionis. 6. Benedictio Domini super caput iusti: os autem impiorum operit iniquitas. 7. Memoria iusti cum laudibus: et nomen impiorum putrescet. 8. Sapiens corde præcepta suscipit: stultus cæditur labiis. 9. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter: qui autem depravat vias suas, manifestus erit. 10. Qui annuit oculo, dabit dolorem: et stultus labiis verberabitur. 11. Vena vitæ, os iusti: et os impiorum operit iniquitatem. 12. Odium suscitat rixas; et universa delicta operit charitas. 13. In labiis sapientis invenitur sapientia: et virga in dorso eius qui indiget corde. 14. Sapientes abscondunt scientiam: os autem stulti confusioni proximum est. 15. Substantia divitis, urbs fortitudinis eius: pavor pauperum, egestas eorum. 16. Opus iusti ad vitam: fructus autem impii ad peccatum. 17. Via vitæ, custodienti disciplinam: qui autem increpationes relinquit, errat. 18. Abscondunt odium labia mendacia: qui profert contumeliam, insipiens est. 19. In multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. 29. Argentum electum, lingua iusti: cor autem impiorum pro nihilo. 21. Labia iusti erudiunt plurimos: qui autem indocti sunt, in cordis egestate morientur. 22. Benedictio Domini divites facit, nec sociabitur eis afflictio. 23. Quasi per risum stultus operatur scelus: sapientia autem est viro prudentia. 24. Quod timet impius, veniet super eum: desiderium suum iustis dabitur. 25. Quasi tempestas transiens non erit impius; iustus autem quasi fundamentum sempiternum. 26. Sicut acetum dentibus, et fumus oculis, sic piger his qui miserunt eum. 27. Timor Domini apponet dies: et anni impiorum breviabuntur. 28. Expectatio iustorum lætitia: spes autem impiorum peribit. 29. Fortitudo simplicis via Domini: et pavor his, qui operantur malum. 30. Iustus in æternum non commovebitur: impii autem non habitabunt super terram. 31. Os iusti parturiet sapientiam: lingua pravorum peribit. 32, Labia iusti considerant placita: et os impiorum perversa.

Vers. 1. Filius sapiens lætificat patrem; filius vero stultus mœstitia (Syrus, *confusio*) est matris suæ.) Arabicus, *contristat*, vel *mœstam facit matrem suam*. *Filius sapiens* est probus, modestus, obediens; *stultus* est improbus, petulans, contumax. Ita passim hoc libro sapiens vocatur probus; stultus vero improbus; quia vero sapientia est ipsa virtus et probitas, ac vicissim summa insipientia est vitium et improbitas. B Dicit ergo quod filii probitas patri sit gaudio, improbitas vero matri sit mœrori; quia filius est pars, caro et sanguis parentum: filii ergo virtus et vitium in parentes proxime redundat; eisque vel lætitiam, vel tristitiam conciliat. Sub patre intellige et matrem, ac vicissim sub matre intellige et patrem. Tribuit tamen lætitiam patri, mœstitiam matri: primo, copiæ causa: secundo, quod patres, utpote sanguinei, proniores sint ad lætitiam, matres ve-

ro, utpote phlegmaticæ et melancholicæ, ad tristitiam; tertio, quia patres severius educant castigantque filios; quo fit ut filii bonos induant mores, quibus patrem lætificent; matres vero blandius et conniventius tractant filios; quo fit ut filii evadant vitiosi, petulantes, contumaces; itaque mœrorem matri afferant, eo magis, quo ipsa per nimiam indulgentiæ causa vel occasio fuit ut tales evaderent filii. Mœret ergo, quia ipsa mœrori ansam dedit. Ita Baynus. Vere Quintilianus: *Mollis*, inquit, *illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes et mentis et corporis frangit*; quarto, quia filius sapiens ad publicos evehitur honores, officia et cathedras, quæ spectat pater, ideoque lætatur; stultus vero privatim cum matre vivit vitam ignavam et voluptuariam, matrique gravis est et rebellis: quare ipsa occulta hæc dedecora et probra filii spectans, assidue luget et mœret. Ita R. Salomon, R. Levi et Aben Ezra. Denique matres tenerius amant filios quam patres, tum quia fœminæ sunt, tum quia certiores sunt illos suos esse filios, quam patres; tum quia plus filiis conferunt quam patres; nam, ut alia taceam, novem mensibus in utero alunt gestantque eos cum magnis doloribus, fastidiis et angoribus; deinde pariunt eos cum ingenti cruciatu et periculo vitæ; denique iam natos lacte suo alunt nutriuntque per plures annos. Hinc fit, ut magis anxiæ sint de filiorum vita et moribus, magisque doleant et mœreant, si pravi evadant, quos tantis impendiis, laboribus et doloribus genuerunt et educarunt. Accedit quod filii ob rationes iam dictas magis imitentur indolem matris, quam patris; quare matri culpæ et probro datur magis quam patri, si filius evadat insolens et improbus. Igitur mœret ipsa probrum et culpam tum filii, tum suam. Huc facit illud Menandri: *Lætitia patris filius sapiens.* Vice versa Valerius Maximus libr. 1. capite 2. hanc dat rationem, cur Dionysius tyrannus scelerum pœnas vivens non dederit: *Dedecore*, inquit, *filii mortuus pœnas rependit, quas vivus effugerat.*

Porro, hanc gnomen primo loco collocat Salomon, ut moneat tum parentes honeste filios educare, eorumque vitia castigare, ut illis sint gaudio, non mœrori; tum filios, ut probe se gerant, parentibusque sint obsequentes; sic enim fore ut eos exhilarent, non contristent. Solent enim filii amore et reverentia parentum tangi, adeoque hic summus est eis ad virtutem stimulus, quem proinde eis hic adhibet Salomon. Ita S. Augustinus sua hæresi et scortatione mœrori fuit S. Monicæ matri suæ, cuius dolores et lacrymas, quibus eum secundo quasi parturiit, fuse ipse recenset in libris Confess. Ita Blanca, regina sancta, magna sollicitudine educavit S. Ludovicum regem Francorum filium suum, ac causa fuit sanctitatis eiusdem. Identidem enim ei occinebat illud: *Fili, mallem te aspicere mortuum, quam committentem aliquod peccatum mortale, quo Dei offensam odiumque incurreres.* Ita non raro filii improbi sua improbitate matres ingenti mœrore afficiunt, imo conficiunt et enecant: quare veri sunt parricidæ et matricidæ.

Mystice, *Filius sapiens* est fidelis probus, præsertim peccator pœnitens; hic *lætificat patrem*, id est Christum, qui eum sanguine suo genuit, et matrem, id est Ecclesiam, quæ eum utero baptismi peperit; improbus vero eosdem contristat. Typus huius mœroris extat in matre vidua urbis Naim, lugente filium unicum iam mortuum, quem Christus matris lacrymis commotus ad vitam revocavit, Lucæ 7. v. 11. ut ibidem explicant S. Ambr. S. Greg. S. August. Beda et alii.

Rursum filii sapientes sunt discipuli, subditi, pœnitentes; hi enim, si bene se gerant, lætificant suos magistros, Superiores, Confessarios, etc. sin male, eos magno mœrore afficiunt; quia, ut ait Sixtus philos in Sentent. num. 164. *Peccata discentium, opprobria sunt doctorum.* Nam iidem erga subditos affectum habent tam matris, quam patris. Unde ille dicebat Prælato:

Verbera patris habes, ubera matris habe.

Dicant ergo cum Ieremia cap. 9. 1. *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? et plorabo* A *die ac nocte interfectos filiæ populi mei.*

NIL PRODERUNT THESAURI IMPIETATIS: IUSTITIA VERO LIBERABIT A MORTE.) Vers. 2. Primo, aliqui cum Hugone hæc accipiunt generatim de quibusvis thesauris et opibus, etiam iuste liciteque partis; omnes enim opes dicuntur *impietatis*, id est impiæ, eo sensu quo a Christo vocatur *mammona iniquitatis*, Luc. 16. 9. scilicet primo, quia opes sæpe per iniustitias conquiruntur. Unde illud: *Dives aut iniquus, aut iniqui hæres*; secundo, *iniquitatis*, quia divitiæ sunt occasio, materia et stimulus omnis peccati, præsertim iniustitiæ; tertio, *iniquitatis*, id est iniquæ, id est infidæ, fallaces, caducæ, vanæ et mendaces, non veræ, non fideles et stabiles, uti explicat Christus ibidem versu 11. eodem cap. quarto, addit S. August. serm. 15. de Verbis Domini, *iniquitatis*, quia iniqui solas eas putant esse divitias; non enim norunt spiritales, cælestes et æternas, quæ a nemine eripi possunt. Unde pro *thesauri impietatis* hoc loco aliqui vertunt: *Thesauri inquietudinis, turbationis, motus, seditionis*; hæc enim omnia significat Hebr. B רשע *rescia*. Sic ergo sensus erit, q. d. Thesauri quantumvis magni non prosunt, sed potius obsunt, quia animo afferunt perpetuam inquietudinem, turbationem et quasi seditionem passionum, ut nunc metus eas amittendi confligat cum cupiditate eas retinendi, nunc spes eas augendi confligat cum timore eas minuendi, nunc anxietas eas conservandi confligat cum obligatione et dolore eas restituendi, vel erogandi in amicos aut egenos. Hac de causa Christus opes vocat spinas, quæ tangentem pungunt et lacerant, Matth. 13. 22. Unde sanctus Gregorius et S. Bernard. docent eas non esse amandas; utpote *quæ amatæ inquinant, possessæ onerant, amissæ cruciant.* Quocirca Clemens Alex. lib. 3. Pædag. cap. 6. *Divitiæ*, inquit, *serpenti similes, quem si quis nescit inoffense eminus accipere, bestiam sine periculo summa cauda apprehendens, ea manui circumplicabitur et mordebit. Ita et divitiæ, si ab imperito viro apprehenduntur, inhærent, et mordent. Sed si quis, se magnificum præbens, recte et scienter eis* C *utatur, illæsus permanebit.* Vide S. Chrysost. hom. 82. in Matth. ubi avarum dæmoniaco, et illum æque ac hunc mille æstibus agitari, furere et insanire multis demonstrat.

Secundo, proprie et genuine *thesauri impietatis* vocantur opes *impietate acquisitæ*, ut vertit Pagninus sive per impietatem partæ, vel conservatæ, v. g. per usuras, rapinas, iniustos contractus, per immisericordiam, per violationem festorum, aliarumque legum divinarum, vel humanarum. Hi enim, licet ad modicum tempus prodesse videantur, quo eis fruitur dives impius, tamen tandem non prosunt ei, sed obsunt; tum quia, *male parta, male dilabuntur*; tum quia, etsi apud homines subinde prosint, apud Deum tamen non prosunt: Deus enim impietatem eius puniet sæpe in hac vita, et semper in futura. Deus enim auro corrumpi nequit, ut corrumpuntur iudices et principes; tum denique quia in hora mortis non liberabunt divitem impium a morte tam præsenti, quam æterna: illius enim reus est impius, iuxta illud Christi D Matth. 16. *Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur?* At contra *iustitia liberabit a morte*, quia etsi nonnumquam apud homines, inquit Iansen. ob iustitiam iusti occidantur; apud Deum tamen iustitia hominis frequenter efficit, ut communem aliquam evadat ultionem divinam, atque humanam persecutionem, ut patuit in Daniele et tribus pueris: semper autem efficit, ut a perpetua morte (quæ sola vera mors est) liberetur homo, pro qua evadenda nihil proderunt thesauri impii. In hac autem parte satis insinuatur thesauros iuste partos et distributos prodesse, iuxta illud: *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in sæculum sæculi.* Cæterum ut prior sententia adhortatoria est ad sapientiam, ut per quam parentes exhilarantur: ita hæc ad iustitiam, ut qua certius quis assequitur, quod impii per divitias suas assequi conantur.

Significat ergo Salomon studendum esse potius iustitiæ, quam opibus corrogandis: quod illa prosit, hæ obsint:

estque antithesis inter impietatem impiosque thesauros, A et iustitiam iustosque thesauros: quod hi liberent a morte, illi nequaquam, imo causa sint mortis. Hoc est quod ait Eccles. cap. 40. *Substantiæ iniustorum sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt.* Et Christus: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te, quæ autem parasti, cuius erunt?* Luc. 12. 20. Et Abraham ad divitem Epulonem in inferno positum: *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala; nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris,* Lucæ 16. 25. Ita divites in inferno sero sapientes gemunt eiulantque: *Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum iactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tamquam umbra,* Sapient. 5. 8.

Porro Septuag. vertunt: *Non proderunt thesauri* ἀνόμους, id est *exlegibus*, legem prævaricantibus. Alludunt ad νόμισμα, id est numisma, quod a νόμου id est a *lege*, dicitur, q. d. Νόμισμα non proderit ἀνόμους, numus non proderit exlegibus; quia cum numus a lege dicatur, non nisi legis studiosis convenit et prodest: exlegibus autem non B convenit et obest. Numisma enim dicitur a νόμου, et numus quasi νόμος, addito υ, ut fiat νοῦμος, primo producta, eo quod deposita veteri rem cum re permutandi consuetudine lege signatus sit numus, eique pretium impositum. Unde numus dictus moneta, quod signo numismatis monerentur homines, cuius pretii esset. Ita Festus Pompeius, Ambros. Calepinus et Nicolaus Perottus in epigramma 4. 40. Martialis, licet Isidorus, l. 16. Etymolog. c. 17. *Numi*, inquit, *a Numa Pompilio secundo rege Romano vocati sunt, qui eos primum apud Latinos imaginibus notavit, et titulo nominis sui præscripsit. Hinc et numisma dicitur, quod nominibus principum effigiebusque signabatur.* Addit Petrus Gregor. de Republ. et ex eo noster Salazar, numos a νόμῳ, id est lege, dici: quod iuxta leges et iustitiæ canones parandi et expendendi sunt. Quare cum impii eos illegitime contra ius et fas conflent, vel asservent, hinc quasi iniqui possessores a Deo iis spoliabuntur, quin et vita mulctabuntur, sicut vita mulctantur, qui illegitimos et adulterinos numos cudunt. Unde S. Ephrem tract. contra divites: *Si*, inquit, *adulterantes pecunias contra leges lex punit, Deus etiam eos, qui contra iura sua adulterinas opes sibi parant, merito spoliat.* Quin et Plutarch. in Moral. *Qui*, inquit, *malo viro addit opes et gloriam, is febricitanti ministrat vinum, bilioso mel, cœliacis obsonia, quæ morbum animi, hoc est stultitiam, augeant.*

Numus dictus quasi νόμος; id est, lex.

Mystice, auctor Catenæ Græcor. Thesauri impietatis, inquit, sunt artes, eloquentia et scientiæ, quas magno studio sibi comparant tum hæretici, tum homines vani et ambitiosi. Verum hæ omnes nihil eis proderunt, nec liberabunt eos a morte præsenti et æterna. Præclare noster Thomas Theodidactos de imitat. Christi, l. 1. cap. 3. *Adveniente*, inquit, *die iudicii non quæretur a nobis quid legimus, sed quid fecimus; nec quam bene diximus, sed quam religiose viximus.* Et lib. 3. cap. 48. *Veniet tempus quando apparebit Magister magistrorum, Christus Dominus Angelorum, cunctorum auditurus lectiones, hoc est, singulorum examinaturus conscientias; et tunc scrutabitur Ierusalem in lucernis, et manifesta erunt abscondita tenebrarum, tacebuntque argumenta linguarum.*

Iustitia quintuplex.

IUSTITIA VERO LIBERABIT A MORTE.) Quænam hæc *iustitia?* Primo, Vatabl. intelligit sapientiam: Sapientia,
1. inquit quæ gignit iustitiam, liberat a morte. Secundo, R.
2. Salomon et R. Levi intelligunt eleemosynam, iuxta illud Ps. 111. 9. *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia* (id est eleemosyna) *eius manet in sæculum sæculi.* Et illud Tobiæ ad filium, c. 4. 11. *Eleemosyna ab omni peccato et a morte liberat, et non patitur animam ire in tenebras.* Ter-
3. tio, Lyranus accipit iustitiam proprie dictam, quæ est virtus ius suum cuique tribuens; hæc enim opponitur iniu-
4. stitiæ, et opibus iniuste partis. Quarto, auctor Catenæ Græc. per *iustitiam* accipit pœnitentiam; hæc enim pœnitens iuste puniens peccatum liberat se a morte animæ.
5. Quinto, et optime *iustitiam* hic accipias universaliter, prout generalis est virtus, sive complexio omnium virtutum A faciens hominem iustum, pium et sanctum: opponitur enim impietati et opibus impie, id est improbe, partis. Hæc iustum sæpe liberat a morte præsenti (ut liberavit Noe a diluvio, Lot ab incendio Sodomæ, tres pueros e camino ignis ardentis, Danielem a leonibus, Ionam e ventre ceti) semper ab æterna.

NON AFFLIGET DOMINUS FAME (Chaldæus: *Non facit* Vers. 3.
esurire) ANIMAM IUSTI, ET INSIDIAS IMPIORUM SUBVERTET.) Iussit Deus Iudæos affligere animas suas per ieiunia, sed ieiunium est sanitas animæ et corporis. *Non affliget fame* ergo, scilicet coacta et noxia, ut eos invitos fame conficiat. Unde Septuaginta vertunt: *Non occidet Dominus fame animam iustam;* S. Hieronymus, in Isaiæ 65. *Non interficiet;* Symmach. et Theodot. οὐ λιμαγχονήσει, id est, *non suffocabit fame quasi angina iustum;* fames enim instar anginæ fauces constringit, itaque suffocat famentem. Sensus ergo est, q. d. Deus non sinet affligi fame iustum, ita ut anima, id est vita, illi eripiatur, et quasi stranguletur; sed potius cibos illi submittet mira B novaque providentia, sicut Danielem aluit in lacu leonum per Angelum rapientem Habacuc, Eliam aluit per corvos, Hebræorum tres milliones in deserto aluit manna per quadraginta annos. Ex adverso Deus impiis Iudæis comminatus est et immisit famem, ut cum tempore Eliæ clausit cælum, ne plueret per tres annos. Rursum cum Iudæos, qui Christianos bonis spoliarant, teste Apostolo Hebr. 10. 14. ad tantam famem redegit, ut matres comederent suos filios, ac multa eorum millia fame quasi angina strangulavit. Audi Hegesippum, l. 5. de Excidio Ierusalem, c. 24. *Interclusis iam faucium meatibus strangulabantur, obriguerant interiora viscerum, obstructi erant ductus ciborum, aruerant iecoris venæ, quæ cibos attrahunt; perierat usus, et aviditas cumulabatur; virtus defecerat, et appetentia manebat.*

Igitur hæc sententia coercet avaritiam et errorem mundanorum, qui ne egestatem et famem patiantur, per fas et nefas opes corrogant. Decipiuntur enim, et per hoc ad C famem rediguntur.

Dices: Numquid subinde videmus iustos affligi fame? nonne legimus plures Martyres in carceribus cruciatos, imo enectos fame? Resp. Hæ sententiæ significant non quid semper, sed quid sæpe eveniat. In veteri autem Testamento ordinarie Deus non permittebat Iudæos iustos fame affligi, quia promiserat eis opum frugumque abundantiam, si legem suam observarent. In novo autem Testamento Christianis iustis opum non tam temporalium, quam spiritualium copiam promisit. Quare cum Deus iustos famere sinit, copiam alimoniæ spiritalis, puta gratiæ et consolationum cælestium, eis subministrat, eaque animum pascit, roborat, lætificat, impinguat. Promissis enim stat, qui pro re parva, v. g. denario quem promisit, dat maiorem, v. g. aureum. Igitur Deus promittens temporalia, si pro eis substituat spiritalia, quæ longe maioris sunt momenti, utique promissis stetisse dicendus est. Porro Deus etiam in lege nova raro iustos (excipio Martyres; in his enim fames est para Martyrii et triumphi) D permittit fame confici; imo sæpe per miraculum eos alit, uti aluit sanctam Magdalenam in Balma raptu cantuque angelico; ac sanctum Paulum, primum Eremitam in deserto per corvum, qui per 60. annos quotidie dimidium ei panem afferebat; adveniente vero sancto Antonio duplicavit annonam, integrumque panem attulit. Sic plures Martyres in carceribus aluit per Angelos. Sic in dies alit tot millia monacharum, et monachorum pauperum præsertim mendicantium, ut miraculi sit instar, quod in uno sancti Francisci Ordine Deus assidue eleemosynis piorum alat plusquam millionem, hoc est decies centena millia Religiosorum (hunc enim numerum adæquant, imo superant, si numerentur omnes viri et fœminæ, paupertatis S. Francisci et S. Claræ asseclæ) qui nullum habent censum, nullos reditus, sed sola paupertate sunt divites, soloque benedictione S. Francisci, qui hoc suis dabat pro viatico: *Iacta cogitatum tuum in Domino, et ipse te enutriet.* Hic ergo impletur illud Apost. 2. Corinth. 6. *Nihil*

habentes, et omnia possidentes. Hoc est centuplum pauperibus spiritum promissum a Christo, Matth. c. 19. vers. 29. Hæc est paupertatis Evangelicæ maiestas, quæ scilicet totius mundi possessionem sibi vindicat. *Fideli enim totus mundus divitiarum est,* ait S. Bern. serm. 21. in Cant.

Porro iustum hic quemlibet, sed maxime eleemosynarium accipe, iuxta illud Christi promissum: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Unde S. Cyprian. de Opere et eleemosyna: *Metuis, inquit, ne patrimonium tuum deficiat, si operari largiter cœperis? Quando factum est ut iusto deessent subsidia vitæ, cum scriptum sit: Non occidet Dominus fame animam iusti?* q. d. Impossibile est ut Deus fame perire sinat eum qui famentes alit; ut Deus fame eripiat vitam illi qui famelicorum vitam fame pereuntium sustentat.

Mystice S. Basil. in cap. 1. Isaiæ, Beda et Hugo hæc accipiunt de fame spiritali, hoc est, de defectu verbi Dei, gratiæ et Sacramentorum. Unde notat S. Basil. hic dici: *Non affliget Dominus animam iusti fame: non enim loquitur,* ait, *hic de fame corporis (utique enim dixisset de corporibus iustorum) sed de inedia animarum.* Hugo vero accipit famem vitiorum. Quid est, inquit, luxuria nisi fames insatiabilis voluptatis? quid superbia nisi fames insatiabilis dignitatum? quid avaritia, nisi fames insatiabilis facultatum? Quæ quidem concinunt cum his quæ Ioannes dixit: *Quidquid est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ.* Hinc S. Thomas, opusc. de Eucharistia, ad eius frequentationem allicit hac sententia: *Non affliget Dominus fame animam iusti:* quia Eucharistia famem vitiorum iam dictam sedat: rursum sedat famem animæ ad eam anhelantis, cæteraque eius vota et desideria; quin et non raro famem corporis. Sic Ioannes Abbas apud Palladium in Lausiaca, capite 61. per plures annos sine cibo vixit, sola se pascens Eucharistia in Dominica. Sancta Catharina Senensis diu sola Eucharistia vixit, imo ea sumpta fastidiebat omnem cibum corporeum: cumque eum iussu confessarii accipere cogeretur, illico illum stomacho reluctante reiiciebat.

Et insidias impiorum subvertet.) Pro *insidias* hebraice est הות *havat*, pro quo Septuag. legentes חות *chavat*, verterunt vitam: *Vitam autem,* inquiunt, *impiorum evertet.* Verum cæteri legunt *havat*, id est vanitatem, pravitatem, insidias, fractiones, contritiones. Unde Tigur. vertit, *astutiam* (Vatablus, *calamitatem, damnum, perniciem*) *vero impiorum propellet.* Sicque est antithesis cum hemistichio præcedenti inter iustitiam iustorum et insidias impiorum; illam enim tutatur alitque Deus, has evertit, q. d. Non sinet Deus iustos probosque spoliari bonis, et fame affligi: improbos vero, qui per fraudes et insidias eos bonis spoliare et ad famem redigere conantur, impellet in eamdem perniciem, quam ipsi probis machinati sunt; ut suis dolis capiantur, suisque artibus quasi retibus illaqueentur; itaque eos subvertet. Unde Pagnin. *Et propter pravitatem impios Deus expellet.* Duplici ergo beneficio Deus iustum afficit, et quasi duplici telo pro ipso depugnat. Primo, quod famem ab eo depellat; secundo quod insidias impiorum eum ad famem redigere conantium dissipet et evertat, iuxta illud Psal. 33. 11. *Divites eguerunt et esurierunt: inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono.* Porro David insidias impiorum comparat insidiis leonum prædæ insidiantium, et in eam involantium. *Insidiatur,* inquit, *in abscondito quasi leo in spelunca sua: insidiatur ut rapiat pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum,* Psalm. 9. 9. sed Deus has insidias leonum conterit. Unde subdit vers. 15. *Contere brachium peccatoris et maligni; quæretur peccatum illius, et non invenietur.*

Denique *havat* Chald. vertit קנינא *kiniana*, id est *possessiones*, R. Saadia et Baynus, *substantiam et opes.* Unde Syrus: *Facultates impiorum perdet;* Chaldæus: *Possessiones impiorum expellet,* q. d. Deus opes piorum tuebitur, ne fame affligantur, impiorum vero opes evertet, ut fame crucientur. Hebr. enim *havat* derivatur ab הוה *hava*, id est esse, subsistere; unde substantiam, id

A est facultates, significat et alludit ad הון *hon*, id est opes. Rursum *havat* vertas *esse*, hoc sensu, q. d. Deus evertet impiorum esse et vivere, id est vitam eis adimet, uti vertunt Septuaginta.

Egestatem operata est manus remissa; manus autem fortium divitias parat.) Sensus est clarus, q. d. Vers. 4.
Labor parit opes, otium inopiam; diligentia ditat, negligentia depauperat; fervor est parens opulentiæ, torpor egestatis.

Pro *egestatem* hebr. est ראש *ras;* quod si alio puncto legas ראש *ros* significat toxicum, venenum, q. d. Pigritia est quasi lentum venenum, quod sensim proserpens totum hominem inficit, eumque torpore æque ac fame conficit et enecat. Verum legendum est *ras*, id est egestatem, non *ros*, id est venenum; *ras* enim legunt Septuaginta, Noster, Chaldæus et cæteri. Egestatem accipe ad litteram pro inopia opum. Allegorice, Beda accipit egestatem bonorum in cælo, q. d. Quicumque in vita remisse et pigre vixit, hic bonis omnibus in futuro sæculo carebit.

B Pro *remissa* hebr. est רמיה *remia*, quod tam fraudulentam, quam proiectam, id est remissam, inertem et pigram significat. Pigri enim solent ex inertia manus torpidas exporrigere, imo proiicere; iidem quia nolunt laborare, fraudulenti evadunt et fures, ut victum sibi comparent, ut videmus in pigris mendicis. Rursum, qui fraudi innititur, remissus fit et iners; quia fraudem sibi ad victum parandum sufficere putat: sed decipiuntur utrique; quia tam fraus quam pigritia causa est egestatis: Deus enim fraudulentos punit redigitque ad paupertatem, uti experientia constat. Unde vertit Chald. *Paupertas attenuat virum dolosum, et manus recti ditat;* Syrus: *Manus autem iustorum ditabitur;* Pagn. *Pauperem facit manus fraudulenta;* Tigurina: *Qui operatur fraudulenta manu egenus est;* Vatabl. pro *fraudulenta* vertit, ut Noster, *remissa*, et utrumque connectens sic explicat, q. d. Qui malis artibus optat augere rem suam, ut faciunt otiosi, qui decipiunt alios ut vivant, ad egestatem redigetur. R. Sa-

C lomon, R. Levi et Aben Ezra כף רמיה *caph remia* (quod Noster vertit, *manus remissa*; alii, *fraudulenta*) vertunt: *Bilances fraudulentiæ.* Unde sic transferunt: *Egenus erit, quisquis bilances habet fraudulentas,* ut iustum non det mercium pondus, cum eas vendit; et plus iusto ponderet eas, cum emit. Septuag. vertunt: *Paupertas virum humiliat,* id est, facit ut manu sit proiectu et abiecta, uti solent esse viles et humiles; Septuag. de more secutus Arabicus vertit: *Paupertas deprimit hominem; manus audacium ditabuntur.*

Aliqui per *manum remissam*, scilicet ad dandum, accipiunt manum avaram, q. d. כף *caph*, id est curva et clausa manus avara, et bonorum tenax egestatem et penuriam adducet; contra vero *manus fortium*, id est adaperta, id est liberalis, etiam eleemosynas effusa, divitias et fortunas cumulat. Unde Eccles. c. 4. 36. *Non sit,* ait, *porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta.* Nam ut ille ait: *Plures opum condi, promi paucissimi.* Verum hic sensus arctior est; atque *manus remissa* pro-

D prie non est avara, sed socda et pigra; sicut *manus fortium* non est liberalis, sed laboriosa, sedula, industria.

Pro *fortium* Hebraice est חרוצים *charutsim*, quod Syrus vertit *iustorum;* Chaldæus, *rectorum;* Septuag. *ἀνδρείων*, id est, *virilium*, qui viriliter agunt. Tigurinus, *sedulorum;* Baynus, *sollicitorum*, quales solent esse mercatores ad rem attenti; unde Pagninus vertit: *Et manus mercatorum sollicitorum ditabit illos.* Proprie *charutsim* significat viros acres, qui quod cogitant et inchoant, strenue prosequuntur, nec desistunt, donec ad destinatum finem perducant. Radix enim חרץ *charats* significat acuere, exacuere, exertare vim et virtutem suam, acriter et alacriter agere, urgere, ad finem rem perducere. Alii *charutsim* vertunt, *incisos, concisos, præcisos*, quales sunt attenti ad rem, qui præcise ad obolum vel momentum sua exigunt, vel disponunt. Unde mercatores hoc habent axioma: Si vis ditescere, attentus esto ad omnia etiam minima, nihil negligas, nullam occasionem lucri etiam exigui

prætermittas: quia ex multis exiguis quid fit magnum et eximium. Noster vertit, *fortium*, id est sedulorum, strenuorum. Qui enim fortis est, rem strenue urget et ad finem usque perurget. Pro *divitias parat* Hebraice est תַּעֲשִׁיר *taascir;* quod si alio puncto sinistro legas תַּעְשִׂיר *tasir*, id est *decimat*, sensus erit, q. d. Labor strenuus sedulorum ex uno lucratur decem sortemque decuplat; sicut terra fœcunda ex uno grano seminato producit decem, imo triginta, sexaginta et centum.

Porro hæc sententia in opibus tam spiritualibus, puta sapientia et virtute, quam temporalibus locum habet. Virtutum enim studiosus magnos earum cumulos et thesauros congregabit, negligens vero et piger earum inops manebit; nimirum ut ait Comicus:

Cælites sudore cuncta fænerant mortalibus.
Quidquid est in orbe servit omne diligentiæ,
Labore virtus crescit ac pecunia.

Moral. de vitanda socordia. Sicut ergo mercatores intenti opibus quotidie lucrum adiiciunt lucro, denarium denario, aureum aureo: sic multo magis mercator meritorum quotidie virtutem virtuti, actum actui, gradum gradui adiiciat, ac diem sibi periisse putet, quo nihil in virtute promovit, quo nulli eleemosynam corporalem aut spiritalem contulit, quo in re quapiam se ipsum non vicit, quocirca desidiam et otium ut pestem fugiat. De sancto Antonio scribit Sozomenus, l. 1. histor. cap. 13. *Neque ipse otiari aliquando in animum induxit, et qui præclare vitam esset acturus ad laborandum hortatus est.* Et S. Athanas. ait eum instar apis collegisse mel virtutum ex sanctorum conversatione: ab uno enim qui in humilitate excellebat, didicisse humilitatem, ab alio patientiam, a tertio charitatem, a quarto aliam virtutem in qua eminebat. Sanctus Ephrem in Cant. spirit. *Qui amat otium,* inquit, *numquam prosperabitur.* S. Ambros. l. 1. de Caino cap. 4. *Non dormientibus,* inquit, *non otiantibus, sed vigilantibus pollicentur præmia, et labori merces parata est.* S. Leo: *Non dormientibus provenit regnum cælorum, nec otio et desidia torpentibus beatitudo æterna ingeritur.* Sanctus Hieronymus, vel quisquis est auctor, epist. ad Demetriadem: *Excitandus est,* inquit, *spiritualibus stimulis semper animus, et maiore quotidie ardore renovandus. Orationis instantia, illuminatio, lectio, sollicitudo vigiliarum, diurna et nocturna eius incitamenta sunt. Nihil enim in hoc proposito otio deterius est, quod non solummodo non acquirit nova, sed etiam parata consumit; sanctæ vitæ ratio processu gaudet et crescit, cessatione torpescit et deficit.* S. Bern. l. 2. de Consid. ad Eugen. cap. 13. *Si recte,* ait, *Sapiens hortatur sapientiam in otio scribi, cavendum et in otio otium est. Fugienda proinde otiositas, mater nugarum, noverca virtutum.* S. Basil. in Constit. Monast. cap. 5. *Quid Apostoli, nonne ipsi quoque Dominum sunt imitati? nonne assidui in laboribus erant? Animadverte Paulum indiculse laborantem.* De B. Alcuino, qui tempore Caroli Magni in Gallia laude doctrinæ floruit, scribit auctor Vitæ ejus: *Fugiebat modis omnibus otiositatem. Nam aut legebat, aut scribebat, aut discipulos erudiebat, aut orationi vacabat, aut psalmorum decantationi, inevitabilibus tantummodo corporis indulgens necessitatibus.* S. Bonavent. in Regula Novit. c. 8. *Per tria ista tota vita tua decurrat, ut semper ores, aut legas, aut servias, et potissimum senibus, forensibus et infirmis; et factis servitiis non stes cum fratribus otiosus, sed statim vade ad cellam, et ibi ores aut legas.*

Hoc olim fuit unicum studium Religiosorum et Anachoritarum, qui inde Ascetæ, id est exercitatores, sunt dicti, quod in continua vitiorum lucta et victoria, ac in perpetuo virtutum contrariarum usu sese exercerent. Talis fuit Barlaam, qui Iosaphat discipulum ad eamdem ascesin exhortans, inter alia ait, *virtutes esse scalas cæli;* quare sicut cælum ingenti altitudinis spatio a nobis elongatum distat; ita multis magnisque per virtutum scalas passibus eo contendendum et conscendendum est. Vide Damasc. in Histor. cap. 11. et seq. Quod si quotidie in charitate, humilitate et patientia cresceremus; si quotidie tres eis gradus adiiceremus; totidem quasi passibus in cælum ascenderemus, ac post annum, imo post decem vel viginti annos, quam alte nos ascendisse, quantos virtutum meritorumque cumulos coacervasse cerneremus et gauderemus? Æternitatem cogita. Brevis est vita, vive, patere, labora, mercare æternitati. Abbas Athanasius, ait Ioannes Moschus in Prato spirit. cap. 130. raptus in exstasin vidit choros laudantium Deum, cumque averet ad eos ingredi, audivit: *Nemo huc ingreditur negligens; abite, certate, contemnite vanitates sæculi.* Sic itur ad astra. Et cap. 105. Angelus ait ad Christophorum: *Ora ut accendamus candelam tuam.* Tum ille ad se: *Christophore,* inquit, *maiori labore opus est.*

QUI NITITUR MENDACIIS, HIC PASCIT VENTOS; IDEM AUTEM IPSE SEQUITUR AVES VOLANTES.) Hæc sententia iam deest in Hebræo, Chaldæo, nonnullis Latinis ac Septuag. Complut. licet in Roman. eadem habeatur, non hoc loco, sed capite præced. post vers. 12. Habent tamen eam Latini Romani, illamque legit S. August. l. 3. contra Crescon. cap. 9. Clemens Alexand. lib. 1. Strom. Antonius in Melissa serm. 22. et alii. Quare videtur olim exstitisse in Hebræo, et habere auctoritatem canonicam S. Script. Huic affine est proverbium Arabum: *Mendacium infirmitas est, et veritas sanitas. Mendacium vilitas est, et veritas magnificentia, sive nobilitas.*

Per *mendacia* primo, accipe opes, per fraudes et mendacia comparatas, ut pertineat hæc gnome ad eam quæ præcessit: *Egestatem operata est manus remissa,* pro quo alii vertunt, *fraudulenta,* q. d. Qui per mendacia et fraudes satagit ditescere, hic pascit ventos, id est vane et frustra laborat, perinde ac si pasceret ventos; vel ut vulgo dicitur, reti venaretur ventos; mox enim per illud erumpunt venti: simili enim modo divitiæ, quas per fraudes avarus quærit, instar venti et avium volantium avolabunt ab eo, sequetur eas, nec assequetur. Unde præclare S. Gregor. Nazianz. *Quid,* inquit, *opus est multas opes reponere temporum mutationibus, quæ alias in alios ventilant instabilem opulentiam?* Idem ad cives timore perculsos: *Magis,* inquit, *ventis aut litteris in aqua descriptis fidendum est, quam divitiis.* Et in orat. ad Iulianum tributorum exæquatorem: *Ut pulvis,* inquit, *a turbine, sic opes ab aliis ad alios subinde ventilantur atque iactantur, et sicut fumus dilabuntur, et insomnii more homines deludunt, umbræque instar manibus teneri nequaquam possunt, nec desperatæ carentibus, nec satis certa possidentibus.* Idem ad Seleucum Iambico 3. opes asserit mentes avaras ludere, ac imitari.

Meretricis astus, quæ procos fallax suos,
Hunc hoc, et illum dispari ludit modo.

Rursum eas

Similes esse fluctibus, motu levi
Quos ferri in altum cernimus, labi et cito.

Unde Septuag. Romani cap. 9. 12. post *Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos,* hasce duas gnomas subiungunt: *Deseruit enim vias vineæ suæ; in semitis vero agelli sui erravit; ingreditur per loca avia atque arida, et terram destinatam ad sitim, contrahit autem manibus infructuosa.* Quibus verbis nitentem mendaciis, sicut primo, comparavit pascenti ventos; secundo, sequenti aves volantes; ita tertio, comparat stolido agricolæ, qui deserit vineam suam, et per agrum suum (ex quo æque ac ex vinea, si utrumque coleret, magnos vini ac frumenti fructus perciperet) oberrans transit ad loca avia, arida et siccitate siticulosa, ex quibus nullum potest sperare fructum: unde *congregat manibus infructuosa;* vel, ut vertit interpres Clementis Alexand. l. 2. Strom. *Colligens manibus sterilitatem fructuum,* q. d. Vice fructus et messis nil reportat nisi ἀκαρπίαν, et sterilitatem. Unde Clemens hæc omnia adaptans mendaci hæresi et hæreticis, l. 2. Strom. *Qui,* inquit, *falsis innititur, is pascit ventos, et insequitur aves pennatas. Non intelligit verbum hic philosophiam, cum hæc in multis probabiliter argumentetur et probabiliter loquatur: sed hæreses insectatur. Infert itaque: Reliquit enim vias vineæ suæ, in semitis autem propriæ agriculturæ suæ erravit. Hæ autem sunt, quæ Ecclesiam relin-

quunt ab initio. Iam vero qui cecidit in hæresim, transit per solitudinem sine aqua inhabitabilem, sitibundam terram pervadens, colligens manibus sterilitatem fructuum.

Secundo, per *mendacia* accipe mendaces et fallaces spes, quas relicto Deo homines reponunt in amicis, cognatis, principibus; item in suis opibus, viribus, ingenio, sapientia, ut beneficium, dignitatem, opes, prælaturam, gloriam, etc. assequantur. Hic enim pascit ventos, id est inaniter laborat; quia vel id quod ambit non assequitur, vel, si assequatur, non inveniet in eo quietem et gaudium quod quærebat: sed molestias, tædia, angores, invidias, milleque similes ærumnas, ut eum facti pœniteat, optetque et dicat; Utinam numquam hanc dignitatem ambivissem! utinam numquam eam assecutus fuissem?

Tertio, per *mendacia* accipe falsas rationes, errores, paralogismos, fallacias, quibus hæretici, sophistæ et doctores superbi sua dogmata tueri et fulcire nituntur. Hi enim pascunt ventos, quia patefacta rationum falsitate ruunt eorum dogmata, honor et auctoritas, quæ ab eis B fugiunt instar avium volantium. Ita S. August. l. 3. contra Crescon. c. 9. qui hanc gnomen applicat Cresconio et Donatistis, ac per ventos accipit dæmones, qui sunt spiritus inflati et inflantes ut venti: *Qui fidit in falsis,* inquit, *hic pascit ventos, id est, fit esca spiritibus malis.* Verum hoc mysticum est, non litterale.

Quarto, per *mendacia* accipe quælibet mendaciter dicta et facta quibus mendaces sua vitia excusare et tegere, aut quippiam obtinere nituntur. Qui enim iis nititur, pascit ventos: nam detecto mendacio et fraude nihil consequetur, nisi nomen mendacis et fraudulenti.

Pascere ventos, quid? — Quid sit *pascere ventos* explicui Osee 12. 1. ubi de Israele ponente spes suas in Assyriis et Ægyptiis, sed fallaces, eo quod per ipsos a manu Nabuchodonosoris Chaldæi non fuerit liberatus, ait: *Ephraim pascit ventum, et sequitur æstum.* Ubi dixi τὸ *pascit* posse primo accipi passive, q. d. Ephraim pascit, id est comedit ventos; vivit et pascitur vento. Sic superbi pascentur honore, et tumida C sui opinione quasi vento quo inflati et turgidi incedunt, sicut chamæleontes pascuntur vento; sed sicut chamæleon vento vivens exsuccus est et exanguis, ideoque colores mutat, et rei cui applicatur colorem induit: sic et ambitiosus ambitione exsuccus, et metu honoris perdendi exsanguis, nunc rubicundus est et lætus, nunc pallidus et mœstus, nunc felix, nunc miser; quare beatus esse nequit. Ita Aristot. l. 1. Magnor. moral. c. 3.

Secundo, τὸ *pascit* posse accipi active, ut *pascit ventos* idem sit quod cibat ventos, puta seipsum dat in cibum ventis; ut venti, puta Assyrii, in quibus confidit, eum devorent. Aut *pascit,* id est regit, et ad pascua ducit ventos, sicut pastor regit et pabulatum ducit boves, oves, capreas, etc. Hoc enim proprie significat Hebr. רעה *raa,* iuxta illud Psalm 22. 1. *Dominus regit* (Hebr. *raa* id est pascit quasi pastor oves) *me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit.* Stultum enim et impossibile est ventos quasi oves regere, et ducere ad pascua: esto per D magiam magi subinde videantur pascere ventos. Nam Methonenses, ait Pausanias in Corinth. vento sævienti offerunt gallum gallinaceum, eoque lacerato et sub vitibus defosso sedant noxios Africi flatus. Eunapius et Suidas, atque ex eis Sigonius l. 4. Imperii Occident. narrant Constantinum Magnum capite mulctasse Sopatrum philosophum, quod incantationibus suis ventos retinuisset, ne naves frumenta deveherent Constantinopolim fame afflictam. Finni et Lapones Septentrionales populi mercatoribus ventos venales exhibebant, tres nodos magica arte sacratos a loro pendentes eis offerentes; quorum primo soluto placidos, secundo vehementiores, tertio vehementissimos essent habituri. Ita Olaus, l. 3. c. 16. ex Saxone grammatico. Ea arte utuntur in navigantes ex arbitrio, ita ut his favere vel minus visum fuerit; sic sistunt et movent flamina et flumina, inquit Zieglerus in Scandia. Plura vide apud Alexandrum ab Alex. lib. 3. Genial. cap. 12. Verum hæc superstitiosa sunt et magica, ac proinde sum-

Magi pascunt ventos.

A me noxia. Magi enim suas seque consulentium animas et corpora diabolo pro vento oppignorant. Omissis magicis accipe physicum. Cum aliquando Etesiæ ita vehementer flarent, ut fruges læderent, Empedocles iussit asinos excoriari et utres fieri eosque in promontoriis extendi, ut ventum exciperent; quo sopito appellatus fuit κωλυσανέμας, id est prohibitor ventorum, ait Suidas, penes quem sit fides. Nam et hoc difficile est creditu; et esto verum sit, hoc non est pascere, id est ad libitum regere ventos, nec pabulum eis præbere. Solus enim Deus est, qui ventos uti creat, ita pascit et regit, atque in eo suam magnificentiam et omnipotentiam ostendit. Hinc dicitur ambulare, imo volare super pennas ventorum, Psal. 17. 11. ac venti sunt Angeli, id est nuntii Dei, iuxta illud: *Qui facis Angelos tuos spiritus,* id est ventos, Psalm. 103. 4. Et Iob cap. 28. 25. *Qui fecit,* inquit, *ventis pondus, et aquas appendit in mensura.* Et Amos 4. 13. vocatur Deus *formans montes, et creans ventum,* ubi plura hac de re dixi. Hinc Theodosio Imper. pugnante pro Deo, venti Dei B pugnarunt pro Theodosio contra Eugenium, cum tela hostium in ipsosmet hostes retorserunt, ita ut Theodosius ventos pavisse et vicissim venti Theodosium dici possint; de quo Claudian. in Panegyr.

O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
Et coniurati veniunt ad classica venti.

Mendacium simile vento. — I. Nota: recte mendacium comparatur vento et pastori ventorum. Primo, quia, uti ventus fluidus est, levis et evanidus, statimque tenues vanescit in auras; sic et mendacium instar venti et fumi dissipatur et evanescit. *Quæ decipiunt,* inquit Seneca epist. 8. *nihil habent solidi; tenue est mendacium, si diligenter inspexeris.*

II. Secundo, sicut ventus non hæret, sed celerrime pertransit, sic et mendacium. Unde eleganter Petrarcha l. 2. de Vita solitar. mendacium cum urinatore, qui sub aquis degit, conferens: « Simulata, inquit, illico patescunt, fucus sudore diluitur, et argutum etiam mendacium vero C cedit, coramque pressius intuente diaphanum est. Nemo sub aqua diu vivit, erumpat necesse est, ac frontem quam celabat, aperiat, ut ventis ac molli aura pascatur. »

III. Tertio, sicut ex uno vento plures generantur, iique contrarii, qui inter se confligunt et colluctantur: sic ex uno mendacio plura nascuntur, eaque sibi invicem contraria et colluctantia.

IV. Quarto, ventus, licet sit tenuis et inanis, utres tamen distendit: et mendaces turgent vento vanitatis et superbiæ. Rursum ventus canoras facit aves; nam cycni favonio afflati canunt suavius. Erigitur enim alarum densitas, fidium nervos temperatos referens, et plectrum statim zephyrus suggerit. Insuper, sicut organa sunt hydraulica, quæ aqua aguntur: sic sunt anemaulica quæ vento arte excepto harmonice personant. Talia vidi Tusculi, in quibus philomelæ aliæque aves arte factæ instar vivarum philomelarum et avium, miro venti artificio canebant et modulabantur. Simili modo, ventus vanitatis et ostentationis agit mendaces, ut artificiose et eleganter sua mendacia concinnent atque decantent; sed sicut D in illis præter sonum nullus est fructus, sic et in his. Mendaces enim sunt velut æs sonans et cymbalum tinniens.

V. Quinto, S. Basil. hom. 6. Hexam. Voltures, inquit, et galli in aerias subvecti plagas solo ventorum flatu haustuque concipiunt ova, quæ, quia ex vento sunt, ideo irrita et inania ac subventanea vocantur. Sic mendaces ex vento, id est ex diabolo, qui est pater mendacii, concipiunt mendacia, fraudes et dolos, quæ exterius speciosa, intus inania sunt et in fumum evanescunt; quæ nullum pascunt nisi diabolum, cuius sunt ova et fœtus. Unde S. August. l. 3. contra Crescon. c. 9. *Porro,* inquit *si maledictus, qui spem suam posuit in homine, quanto magis qui spem suam ponit in falsitate opinionis humanæ? ut in illud aliud incidat quod scriptum est: Qui fidit in falsis, hic pascit ventos, id est fit esca spiritibus malignis.* De talibus ait Osee cap. 10. 13. *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii; quia confisus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum.*

VI. Sexto, ventus, licet subtilis, subinde ita validus est, ut arbores, turres, domos sternat et evertat: sic mendacium, licet in se inane, tamen subinde fucis et fraudibus ita palliatur et armatur, ut inter reges et populos bella internecina concitet, ac urbes, regna et imperia evertat.

Tropol. ventosi sunt et ventos pascunt, qui vulgi opiniones et rumores consectantur; et qui adulationibus propriis ac detractionibus aliorum gaudent; hisce enim multa permiscentur mendacia. Nam, ut ait Ierem. c. 9. 3. *Extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii.* Quare tales pascunt ventos, et instar canum stolidorum sequuntur aves volantes, donec suam stoliditatem advertentes sero pœniteant, eamque rideant et damnent. Ita Hugo. Denique, qui creaturis potius fidunt quam Creatori; omnes enim creaturæ ventus et umbra sunt, si cum Creatore conferantur. Unde Psaltes, Psal. 4. 3. commiserans exclamat: *Filii hominum, usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?* Et Isaias c. 28. 15 *Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus, etc. Subvertet grando spem mendacii.* Et Ierem. c. 13. 25 *Hæc sors tua, parsque mensuræ tuæ a me, dicit Dominus, quia oblita es mei, et confisa es in mendacio.* Et c. 16. 19. *Vere mendacium possederunt patres nostri, vanitatem, quæ eis non profuit.* Post gnomen iam explicatam Septuag. hoc loco subnectunt aliam, quæ nec in Hebræo, nec in Latina Vulgata exstat, estque hæc: *Filius eruditus sapiens erit, imprudente autem utetur ministro*: eamque legit S. August. l. 16. de Civit. cap. 2. et sic explicat: *Solent impii pacem perturbare Sanctorum; sed hæc in usum cedunt proficientium, iuxta illud Apostoli: Oportet hæreses esse, ut probati manifesti fiant in vobis. Unde etiam scriptum est: Filius eruditus sapiens erit; imprudente autem ministro utetur*, q. d. Dei providentia fit ut impii, v. g. hæretici, exagitent fideles et pios, ad eorum probationem, ut scilicet crescant in fide et virtute: quocirca imprudentes, id est impii, esto videantur dominari piis, revera tamen ministrant et serviunt; quia Deus eis quasi ministris utitur ad acuendam piorum virtutem et gloriam. Rursum, q. d. Filius in disciplina eruditus, et moribus compositus, est sapiens; sæpe tamen, Deo disponente, fit ut ministrum habeat imprudentem, ut is exerceat tum eius patientiam, tum prudentiam, utque imprudens minister a prudente hero prudenter regatur, discatque prudentiam. Ad hæc servi, quia servili sunt ingenio; hinc si herum sapientem, id est modestum piumque, nacti sint, insolescunt eique molesti sunt; sin durum et imperiosum, cervices submittunt. Sapiens ergo servilia ingenia serviliter tractet, usurpetque illud Melaniæ apud Palladium in Lausiaca c. 117. *Contra stolidos animi elatione, velut cane et accipitre utendum est.*

Tertio, et valde apposite sic exponas, ut significetur hic sapientiæ vis, potestas, dignitas et maiestas, quæ tanta est, ut etiam insipientibus imperet et dominetur, q. d. Filius eruditus et prudens non tantum sibi sapiens erit, sed et alios regere poterit, imo imprudentibus et insipientibus tamquam ministris uti noverit: sua enim sapientia sciet quomodo domandi et regendi sint, quibusque ministeriis applicandi, ut sibi sapere, aliis prodesse discant. Hoc est quod Salomonem secutus Ecclesiasticus ait cap. 10. 28. *Servo sensato liberi servient.* Vide ibi dicta.

Vers. 5. Qui congregat in messe (Chald. *Qui operatur in æstate*) FILIUS SAPIENS EST; QUI AUTEM STERTIT ÆSTATE (Chald. *in messe*) FILIUS CONFUSIONIS.) Hebr. *Filius confundens*, tam se, quam suos parentes, domum et familiam. Est hoc præceptum vel monitum prudentiæ œconomicæ. Igitur grammatice ad litteram significat in messe æstate laborandum esse agricolæ (quales fuere prisci patres, et plerique hominum primis mundi sæculis) ex præcepto Dei, Genes. 2. 15. et c. 3. 17. ut paret sibi suisque alimenta in hiemem: nam si otietur et stertat, sinatque præterire messem, in hieme famebit et mendicare cogetur vel fame conficietur; quod ipsi ingens erit damnum, æque ac confusio et probrum. Huic gnomæ parallela est illa Ben Siræ Alphabeto 2. littera *lamed: Ne dormias in iuventute tua; et in senectute tua ne ducas vetulam.* Nam quatuor sunt ætates secundum totidem partes anni. Pueritia est ver, æstas iuventus, autumnus ætas provectior, hiems senectus. Atque sicut æstas apta est colligendis frugibus in hiemem, sic iuventus idonea est comparando viatico in reliquam vitam; quod non potest facere qui dormit et stertit, qui otiosus est et deses: quo sensu dicimus, *Ius vigilantibus scriptum esse, non dormientibus.*

Symbolice ergo sub cortice litteræ et parabolæ significatur: primo laborandum esse in adolescentia, ut parentur alimenta senectuti. Rursum in adolescentia studendum sapientiæ et virtuti, ut ea fruamur in senectute. Adolescentia enim recte vocatur æstas et messis, quia vegeta, animosa, fervida, studio et laboribus apta, docilis, ingeniosa; sicut enim formatur et assuescit animus corpusque sive virtuti vel vitio, sive labori vel otio in adolescentia: sic durat et perseverat fere per reliquum vitæ. Unde Septuag. vertunt, *incolumis* (legerunt ipsi pro אגר *ogher*, id est congregans, aliis punctis אגר *agur*, id est collectus, servatus, incolumis) *evasit ab æstu filius intelligens: correptus autem a vento fit in messe filius iniquus*, q. d. Iuvenis sapiens in adolescentia, quando ebullire solet ardor sanguinis et concupiscentiæ, ab eo immunis evadit; quia ardorem hunc restinguit domando et mortificando suas passiones: insipiens vero, qui a vento ardente sive uredine concupiscentiæ, in adolescentia abripi se sinit, *fit filius iniquus in messe*, id est in senectute, in qua homines metere solent id quod seminarunt et didicerunt in iuventute. Virtutes enim et vitia adolescentiæ adhærent homini usque ad senium et mortem. Uredo est ventus urens, qui siccat frumenta, puta spicas, ut inanes sint, nec dent farinam: ita concupiscentia siccat omnem virorem et medullam virtutis, facitque hominem inanem, omnique bono et virtute vacuum. Auctor vero Catenæ Græcor. versionem Septuag. sic explicat, q. d. Cruces et calamitates patienti animo acceptæ vitam, impatienti autem mortem adferunt: *Vir intelligens, ait, qui per cruces et calamitates non secus excoctus et probatus est, atque aurum per incensam fornacem probari solet, lætos iustitiæ fructus edit; contrario, vir iniquus ab iis etiam rebus, per quas melior alioqui evadere debebat, sæpe corrumpitur et depravatur, et omnino etiam perditur.* Didym. ibidem: *Qui naturali*, inquit, *sapientia et intelligentia valet, illum neque sol exurit per diem, neque luna per noctem. Per ardorem, vitæ huius curas et molestias designat. Illos vero qui propter istiusmodi res deiiciuntur et quasi deficiunt, fœnum vocat. Christus servator noster afflictiones et persecutiones illas, quæ propter Dei verbum interdum eveniunt, in Evangelica parabola æstum appellat.*

Æstas symbolum iuventutis

Secundo, *æstas* et *messis* est symbolum occasionis, sive temporis idonei ad rem bene gerendam, q. d. Qui arripit occasionem rei conficiendæ, dum illa sese offert, ille sapit: qui negligit, desipit: nam *fronte capillata est, a tergo occasio calva.*

et occasionis rem bene gerendi:

Tertio, *æstas* symbolum est præsentis vitæ; hiems mortis et status futuri sæculi, ubi nullum est laborandi et metendi tempus, q. d. Qui laborando congregat sibi in hac vita merita bonorum operum, ut ex iis colligat præmia æternitatis, ille demum sapiens est: qui vero in hac vita ea negligit, ac corpori, gulæ et luxuriæ inhiat et indormit, ille insipiens est, et confundetur in die iudicii: quia tunc videbit se ob neglectum hoc tempus damnari, et cruciari in gehennæ flammis æternis. Unde sapienter monet Ecclesiast. cap. 9. 10. *Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas.* Quocirca S. Greg. Nazianz. in Tetrastichis vitam præsentem ait esse nundinas, in quibus omnia mercari liceat, post eas nihil:

et præsentis vitæ.

Hanc esse vitam nundinas credas velim;
Negotiari si scias, lucrum feres,
Caduca mutans commodis perennibus.
Post tempus istud alterum non suppetet.

Hæc Nazianzenus.

Mystice æstus sunt tribulationes.

Mystice Hugo: Tribulationes, inquit, et labores, quibus assidue homines affliguntur in hac vita, sunt æstus et æstas, in qua magnam humilitatis, patientiæ, charitatis, cæterarumque virtutum messem colligere licet: qui ergo sapit, tempus hoc captat: qui autem desipit, impatientia, inertia et acedia sua præterfluere sinit et perdit. Huc facit exemplum formicæ propositum a Salomone cap. 6. 6. *Quæ parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe, quod comedat.* Ubi multas formicæ et diligentiæ analogias recensui.

Vers. 6. BENEDICTIO DOMINI SUPER CAPUT IUSTI: OS AUTEM IMPIORUM OPERIT INIQUITAS.) Complut. et alii nonnulli legunt *iniquitatem:* Hebr. *benedictiones super caput* (vel *capiti*) *iustorum; os autem impiorum operit iniquitas*, vel *iniquitatem*, ut vertit Symmachus et Aquila; Theodot. *rapinam;* Vatabl. *iniuriam.*

Iam primo, Vatablus hunc dat sensum, q. d. Solet iustus benedici: impius autem semper cogitat malum, ut scilicet aliis inferat iniuriam, calumniam, rapinam. Verum hic nulla apparet antithesis inter iustum et impium.

Secundo, Cajet. q. d. Iusti indoles et ingenium est aliis benedicere, id est bene precari et benefacere, si possit: at *os impiorum operit iniquitas*; vel, ut ipse vertit, *operitur iniquitate;* quia plenum est maledictionibus, calumniis, probris, etc. Hic clara est antithesis inter benedictionem pii, et maledictionem impii.

Tertio, aliqui τὸ *super caput*, exponunt, *aperto capite, et ore iactitat. Benedictio Domini super caput iusti*, id est, inquiunt, iustus, quæ iuste peperit, et honesta industria quæsivit, ostentat venditatque palam. Sic enim infra dicitur: *Bonorum laborum gloriosus est fructus.* Et Actor. c. 20. vers. 34. S. Paulus gloriabundus dicebat: *Ipsi scitis quoniam mihi, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ.* Contra vero: *Os impiorum operit iniquitatem*, vel rapinam, vel iniustitiam (omnia in idem recidunt) id est celat absconditque lucra, nec audet palam exponere artes et fraudes, quibus ditatus est; fraudes enim et scelera, quia pudenda, lucem fugiunt, tenebras amant.

Quarto, q. d. *Benedictio*, id est gratia Dei, operit caput iusti; at iniquitas et scelus operit os et caput impii, q. d. Gratia et peccatum secernunt iustum ab impio; iusto enim propria est gratia, impio peccatum. Quocirca opera iusti sunt opera gratiæ et virtutum: opera vero impii sunt rapinæ, fraudes et scelera. Unde Chald. vertit: « In ore impiorum operitur rapina. » Et R. Levi: « In iusti, inquit, caput benedictiones defluunt, nimirum ut sit cordatus; iugiter enim versabitur in cogitatione bonorum, vel etiam vox capitis innuit rei primordia: in exordio enim iustus patefacit benedictiones, quibus cumulatus incedit: impius vero iniquitatem, quam machinatur, occultat; ne, si detegat, explere vetetur. Significat ergo iustum, cum aliquid aggreditur, semper benedictione se auctum experiri; tum etiam cumulari se bonis auxiliumque præberi, ut optato fine fruatur; cum nihil præter honesta, utque aliis benefaciat, in votis habeat. Quare in negotii exordio sperandum est ei benedictiones impensum iri; si enim cæteri conscii sint cogitationis illius, libentissime suppetias ferent. Impiis autem secus contingit. Verentur enim semper, ne potiantur iis, quæ vehementer appetunt, si alii id perspectum habeant; quamobrem occultum aliis esse crimen volunt, quod præstare nefarie moliuntur. Qua in re par pari illis refertur, cum memoria iusti sit in benedictione, etc. »

Quinto, et genuine, q. d. *Benedictio*, id est affluentia bonorum omnium, defluet, et quasi e cælo depluet in caput iusti; os autem et caput impiorum operiet iniquitas, id est pœna iniquitatis, quæ quia iusta, ita os eorum obturabit, ut ne mutire quidem, vel hiscere, contra Deum vel homines audeant, iuxta illud Psal. 106. 42. *Videbunt recti, et lætabuntur; et omnis iniquitas oppilabit os suum.* Impios ergo operiet confusio, condemnatio et supplicium fraudum, mendaciorum, iniuriarum, aliarumque iniquitatum, quas ore et capite (ibi enim est ratio et voluntas) commiserunt.

Ubi nota primo, per *os* accipi caput et vultum synecdochice; sed dicit *os*, quia impii pleraque fraudes, iniustitias et scelera ore perpetrant; secundo, *iniquitas* metonymice sumitur pro pœna iniquitatis tam hic quam alibi sæpe. Unde Septuag. vertunt: *Os autem impiorum operiet luctum intempestivum;* græce πένθος ἄωρον, quod interpres Catenæ Græc. vertit in nominativo: *Planctus et luctus intempestivus.* Unde Origen. ibidem hoc explicat. *Iusto prudenti et ornato res quoque difficiles et afflictæ faciles evadunt; sed aliter affecto etiam levia et consolationem quamdam habentia, difficiles videntur.* Sensus ergo Septuag. est, q. d. Cito impii, et ante tempus ab ipsis præcogitatum punientur, ideoque lugebunt; esto subinde per confusionem luctum suum celare, et vultum lætum præ se ferendo operire tegereque conentur. Rursum erit hic planctus intempestivus, id est ante tempus iudicii extremi et gehennæ, ut hic luctus sit præludium planctus æterni; tertio, per *iustum* accipe quemlibet, sed maxime misericordem et eleemosynarium; hic enim peculiariter in Script. vocatur iustus; et hic utpote beneficus, solet benedici a Deo et hominibus. Unde huic apte opponitur חמס *chamas*, id est violentia, iniuria et iniquitas, quam aliis inferre solet impius, ideoque in pœnam et supplicium incurrere, iuxta illud Psal. 108. 17. *Persecutus est hominem inopem, et compunctum corde mortificare; dilexit maledictionem, et veniet ei.* Quocirca noster Salazar sic exponit, q. d. *Benedictio Domini super caput iusti*, id est, affluentia bonorum omnium misericordi continget; *os autem impiorum operit iniquitas*, hoc est, iniquitatis pœna, puta Dei maledictio, inopia et egestas, incumbet immisericordi et avaro, præsertim cum in die iudicii, cum sui similibus immisericordibus audiet a Christo iudice: *Ite maledicti, in ignem æternum. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare*; cum ex adverso misericordes audient: *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare*, Matth. 25. Unde S. Chrys. hom. *quod eleemosyna sit ars omnium quæstuosissima: Eleemosyna*, inquit, *vestis est, quæ cum homine resurget: his vestibus fulgebunt, qui tunc audient: Esurientem me vidistis, etc.*

Exemplum huius sententiæ illustre extat in Ioseph, Genes. 49. 25. quo hic alludit Salomon: Iacob enim pater moriturus benedixit filio suo Ioseph, iusto et sancto, dicens: *Omnipotens benedicet tibi benedictionibus uberum et vulvæ, etc.* Vide ibi dicta.

MEMORIA IUSTI CUM LAUDIBUS: ET NOMEN IMPIORUM PUTRESCET.) Vers. 7. Hebr. *memoria iusti in* (vel *ad*) *benedictionem*; Septuag. *memoria iusti cum encomio, nomen vero iniusti extinguitur;* Chald. *memoria iusti benedictio;* Syrus, *in benedictione;* Tigurin. *memoria iusti laudem habet* (Vatabl. *celebris est et plausibilis*) *impiorum vero nomen sordet;* Vatabl. *exolescet, putrescet.* Sensus est q. d. Iusti memoria grata, suavis et honorata est, ut tam Deus quam homines cordati cum eius mentionem faciunt, eum benedicant, laudent, celebrent; impiorum vero nomen, fama, existimatio, laus, gloria sensim corrumpitur, sordet, abiicitur et aboletur. Sic Abraham, Noe, Mosen, Aaronem, Davidem, aliosque iustos veteris testamenti laudat Ecclesiast. c. 44. et seq. ac Apostolus, Hebr. 11. Rursum Aben Ezra sic vertit et explicat: *Memoria iusti cum benedictione*, hoc est, recordabitur iusti Deus ob benedictionem, qua illum cumulabit, iuxta illud Psal. 113. 12. *Dominus memor fuit nostri, et benedixit nobis.* Iusti ergo recordabitur, eumdemque benedictione prosequetur; nomen autem improborum putrescet, id est, oblivioni tradetur tamquam arbor putrefacta, quæ non succrescit. Et Baynus: Fieri, potest, inquit, ut improbus dum scelus occultat, iusti et probi viri fama aliquamdiu fruatur: sed ut flos marcescit paulatim, et caro putrescit, quæ sale non conditur; sic fama impii carens fructu virtutis, et divinæ sapientiæ sale, marcescit et corrumpitur.

Est metalepsis, *putrescet*, id est, uti res putrida putebit et fœtebit, q. d. Impii erunt in fames, iuxta illud Exod. 5. 21. *Fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone*,

id est invisos et abominabiles nos fecistis Pharaoni: *Habent enim mores suos colores, habent et odores; colorem in conscientia, odorem in fama*, ait S. Bern. ser. 71. in Cant. Itaque ex putredine intelligitur corruptio, ex corruptione fœtor, ex fœtore abominatio, et infamia infamisque execratio. Fama ergo et gloria temporanea impiorum sensim atteritur, corrumpitur et putrescit, ut omnes cordati, cum eorum meminerunt eos vituperent, lacerent et abominentur, iuxta illud Mathatiæ de Antiocho: *A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius stercus et vermis est*, 1. Machab. 2. 62.

Infamia est putredo.

I. Apte infamia impiorum comparatur putredini. Primo, quia putrefactio fit, cum in toto pars aliqua corrumpitur, quæ sensim alias inficit et corrumpit. Sic unum vitium serpit ad aliud, et consequenter una infamia ad aliam, quæ sensim totum hominem inficit et maculat.

II. Secundo, putrefactio fit, cum partes putrescentes separantur a sanis et integris; sic infamia oritur cum vitia a virtutibus separantur, cumque quis a consortio proborum se separat, et improbis sociatur; hi enim ipsi suam improbitatem affricant, et infamiam afflant.

III. Tertio, putrescunt primo humida, deinde sicca, cum scilicet partes quæ corrumpuntur, segregant se a natura, ac a naturali sua temperie caloris et frigidi, humidi et sicci: *Quapropter et putrescunt alia omnia excepto igne; etenim terra, et aqua, et aer putrescunt* (quin et ligna, et lapides ac metalla) *omnia enim hæc sunt materia igni*, ait Aristot. lib. 4. Meteorol. c. 2. Sic cum quis a suo officio descivit, puta ab ea moderatione quam requirit eius status et gradus, tunc vitium contrahit et infamiam.

IV. Quarto, Aristot. ibidem putredinem ex suis principiis et causis ita definit: « Putrefactio, inquit, est corruptio eius, quæ in unoquoque humido proprie, et secundum naturam, caliditatis, ab aliena caliditate; hæc autem est, quæ ambientis. Quare, quoniam secundum indigentiam patitur calidi, quæ autem indigens tali virtute frigidum omne, ambæ utique causæ erunt, et putrefactio communis passio, et frigiditatis propriæ, et caliditatis alienæ. Propter hoc enim et sicciora fiunt, quæ putrescunt omnia, et tandem terra et fimus. Exeunte enim proprio calido, evaporat quod secundum naturam humidum, et inducens humiditatem non est amplius; inducit enim trahens proprie caliditas. » Pari modo putrescit anima ex frigore interno et calore externo, cum scilicet in ea refrigescit amor Dei et accenditur amor mundi, puta opum, honorum, voluptatum; per illum enim sensim evaporat omnis vitalis charitatis et virtutum succus, eiusque loco succedet concupiscentiæ tabes et corruptio.

V. Quinto, Aristot. ex dictis colligit res putrefieri facilius in æstate quam in hieme, in tepore quam in fervore, in quiete quam in motu. « Et in frigoribus, inquit, minus putrescunt quam in æstu; in hieme enim paucum est in ambiente aere et aqua calidum; quare nihil potest; in æstate autem amplius. Et neque quod congelatum: magis enim frigidum quam aer calidus, non igitur vincitur; movens autem dominatur. Neque fervens aut calidum; minor enim quæ in aere caliditas ea quæ in re; quare non dominatur, neque facit transmutationem ullam. Similiter autem et quod movetur et fluit, minus putrescit, quam quod non movetur; debilior enim fit motus, qui ab ea quæ in aere caliditate, quam qui in re præexistit; quare nihil facit permutari. Eadem autem causa, et quare multum minus quam paucum putrescat; in maiori enim amplior est ignis proprius, et frigidum, quam ut dominentur, quæ in circumstante, virtutes. Quapropter et mare secundum partem quidem divisum cito putrescit, totum autem non. Et aliæ aquæ eodem modo. » Simili modo in æstate, id est in prosperitate, facilius putrescit virtus et fama per vitia quam in hieme, id est in adversitate: similiter in tepore potius quam in fervore, atque in quiete potius quam in motu, quo fertur ad bona opera. Hic enim motus calorem virtutis et charitatis acuit, qui omnem putredinem vitiorum excludit: æque ac societas iustorum, quæ est quasi mare sanctitatis, a quo si quis sese sepa-

A rat, facile corrumpitur et putrescit, uti videre est in apostatis Religionum.

Sexto, ex putredine nascuntur vermes et serpentes, VI.
Unde illud Ovidii 15. Metamorph.

> *Sunt qui, cum clauso putrefacta est spina sepulchro,*
> *Mutari credant humanas angue medullas.*

Porro putidiora, magisque fœda et horrida esse cadavera et vermes eorum qui vacarunt deliciis, ventri et veneri, quam sobriorum et castorum, docet ratio et experientia. Simili modo infames ob vitia generant serpentes, puta filios, nepotes, amicos, socios serpentinis moribus; hos enim verbo et exemplo ipsi docuerunt. Sic fama posthuma et putida Arrii, Lutheri, Calvini, Machiavelli etiamnum parit Arrianos, Lutheranos, Calvinistas, Machiavellistas, præsertim quia eorum discipuli et libri supersunt, qui eorum sectam assidue proseminant. Nihil enim virulentius et pestilentius libris hæreticis, magicis, amatoriis; ex hisce enim multi hæresin, magiam, amores condiscunt et imbibunt.

B Septimo, Plinius remedium putredinis assignat mel. Sic VII.
enim ait lib. 32. cap. 24. *mellis talis natura est, ut putrescere corpora non sinat iucundo sapore atque non aspero, alia quam salis natura.* Sicut ergo sal sua salsedine, sic mel sua dulcedine corpora a putredine præservat. Mel symbolum est bonitatis, benignitatis, affabilitatis, beneficentiæ; hæc enim homini optimam famam conciliat, omnemque infamiam dulcorat et emendat. Hinc de Iosia dicitur Eccl. c. 49. 1. *Memoria Iosiæ in compositionem odoris facta opus pigmentarii. In omni ore quasi mel indulcabitur eius memoria.* Vide ibi dicta. Rursum, cedrus medetur putredini; nam, ut ait Plinius l. 24. 5. *defuncta corpora incorrupta ævis servat, viventia corrumpit; mira differentia cum vitam auferat spirantibus, defunctis pro vita sit.* Hinc cedro digna, vocantur digna æternitate; cedrus enim quia incorruptibilis, immortalitatis et æternitatis est symbolum. Cedrus autem symbolum est sapientiæ, integritatis et roboris, uti fuse ostendi Eccl. 24. 17.
C Insuper, balsamum medetur putredini, quia succum odoratum fortemque suggerit, quo corpora quasi alantur et serventur. Balsamum symbolum est odoratarum et sanctarum actionum, quibus alitur fama et gloria ne putrescat. Unde Plutarch. in Moral. *Delicatum*, inquit, *navigium dum subinde sarcitur et reconcinnatur, perpetuum in multa secula redditur: sic famæ semper aliquid addendum est, ne putrescat.*

SAPIENS CORDE PRÆCEPTA SUSCIPIT: STULTUS CÆDITUR LABIIS.) *To corde* cohæret cum *sapiens*, non cum *præcepta*, ut patet ex regimine Hebræo. Pro *cæditur* Hebr. est ילבט *illabet*, quod Septuag. vertunt: *Supplantabitur*; Chald. *Capietur*; Theodot. φυρηθήσεται, id est *fermentabitur*, instar fermenti subigetur et macerabitur; Aquila: *Vapulabit*; Symmachus: *Torquebitur*; Baynus: *Corruet*; R. Iosephus: *Claudicabit*; R. Salomon: *Fatigabitur*; Tigurina: *In varia incurrit*; Marinus, Vatablus et alii passim: *Impingit, offendit.* Omnes hæ versiones eodem redeunt. Vers. 8.

D Primo, ergo sensus planus est, q. d. Is qui *corde*, id est vere sapit, admittit Superiorum et magistrorum præcepta libenter, patitur se ab eis doceri et moneri, at stultus cæditur labiis docentis et corripientis, quia molestum est ei audire docentem, suosque defectus redarguentem: quare quot verbis corripitur, tot quasi flagellis cæditur et castigatur. Ita Beda, Lyran. Iansen. Baynus et alii, atque hoc sensu clara est antithesis sapientis et stulti.

Secundo, *stultus cæditur labiis* propriis, et, ut Chald. vertit. *labiis suis capitur*, quia scilicet temere multa effutiens, Superiori obmurmurans, detrahens, minans, facile a circumstantibus mendacii, vel seditionis fraudis, calumniæ, maledicentiæ, etc. arguitur: imo non raro pœnas dat; itaque labiis suis petulantibus cæditur, id est sibi ictus, plagas et verbera accersit. Unde Pagninus vertit: *Propter labia punietur*: Opponit ergo sapientem stulto, quod ille doctrinam, monita, leges, edicta Superiorum, tacens, patiens libensque excipiat; hic vero garrulus et tumul-

tuosus iis obstrepat, obmurmuret, multaque in prælatos et Superiores deblateret (uti videmus fieri, cum novæ leges conduntur et promulgantur) ob quæ punitur, graviaque sibi damna accersit. Horum enim stultitiam perstringit hic Sapiens. Hic sensus valde est appositus.

Tertio τὸ *labiis* ex Hebræo necti potest cum *stultus*, non cum *cæditur*, ut sit antithesis inter sapientem corde et stultum labiis, vel, ut Caietanus vertit, *stultum labiorum*. Unde Septuag. vertunt: *Qui non est tectus* (male aliqui legunt *rectus* pro *tectus*: hoc enim est ἄστεγος) *labiis obliquans supplantabitur. Stultus labiis* vel *labiorum* dicitur, qui temere loquitur, et quidquid in buccam venit, effutit; qui nil celare, nil dissimulare potest; sed iram, odium æstusque animi verbis prodit; qui præceps est ad loquendum, ut prius velit docere quam discere, ut sensus sit, q. d. Qui corde sapit, non temere ore loquetur, quod corde sentit, non subito ad docendum prosiliet; sed potius malet alios audire, et ab eis præcepta vitæ suscipere. At qui stultus est, tam corde quam ore et labiis, temere prosiliens ad eloquendum quidlibet, ad docendum potius quam ad discendum, hic impinget et offendet, tum ad culpam praviloquii, tum ad eius pœnam: nam nunc offendet veritatem per mendacium, nunc charitatem per detractionem, nunc reverentiam per nimiam libertatem, nunc pacem per lites et dissidia, etc. ac consequenter offendet, id est pœnas dabit harum culparum, ut nunc mendacii redarguatur, nunc ut calumniator puniatur, nunc ut seditiosus capite plectatur. Unde Arabum est proverbium: *Cave ne feriat lingua tua collum tuum.* Non raro enim homines ob linguæ incontinentiam capite mulctantur. Quocirca monet S. Iacobus c. 1. *Sit autem omnis homo velox ad audiendum; tardus autem ad loquendum.*

Porro, quod Theodot. vertit: *Stultus labiis fermentabitur,* notat qualitates fermenti competere stulto; scilicet stultum dum labiis monitorum corripitur, instar massæ fermentatæ vi fermenti, id est correptionis, primo, ira inflammari et superbia intumescere; secundo, in acorem et amaritudinem verti, ut in corripientem insurgat eumque litibus et probris laceret; tertio, hanc suam amaritudinem per totam massam, id est totum populi cœtum spargere; quarto et genuine, τὸ *fermentabitur* notat eum instar massæ fermentatæ pinsentium manibus subigi, id est verbis et verberibus cædi, confundi, macerari, cruciari, uti vertit Noster et cæteri omnes. Addunt aliqui fermentum hic accipi pro malitia, q. d. Sapiens præcepta virtutis avide excipit et haurit: at stultus gaudet labiis, quæ fermentum, id est malitiam, puta amores, impudicitiam, obscœnitatem, rixas, rebelliones suggerunt. Unde iis illico fermentatur, id est inficitur, polluitur, corrumpitur, iuxta illud: *Quia inflammatum*, aut, ut alii vertunt: *Fermentatum est cor meum, et ego ad nihilum redactus sum, et nescivi*, Psalm. 72. 21. Quæ verba S. August. et alii accipiunt de ardore libidinis, qui renes urit.

Rursum, quod R. Iosephus vertit: *Stultus labiis claudicabit,* significat primo, stulti sermones claudicare, id est deficere ac defectibus scatere, essoque mancos et mutilos, scilicet veris falsa miscere, honestis turpia, prudentibus imprudentia, aptis inepta. Secundo, eos opere non exsequi, quod ore docent. Claudicat enim oratio, cum ei ex æquo non respondet operatio; oratio enim et operatio sunt velut duo pedes doctoris et concionatoris, uti docet S. Chrysost. hom. 20. ad Populum.

Denique, Septuag. vertunt ὁ δὲ ἄστεγος χείλεσι σκολιάζων ὑποσκελισθήσεται, id est *qui autem non tectus est labiis obliquans* (Roman. *Perverse agens,*) *supplantabitur,* στέγος enim est tectum; nam στέγω idem est quod tego, celo, sufferο, patior, tolero. Unde ἄστεγος idem est quod carens tecto, peregrinus, impatiens, qui nil licet secretum celare, nil sufferre valet, intolerabilis. Garrulus ergo est ἄστεγος, quia est instar domus habentis ostium (os enim est ostium) sed carentis tecto, ideoque omnibus aeris iniuriis obnoxiæ; sic enim garrulus omnium risibus, probris et sannis exponitur. Unde Plutarch. in Moral. *Sicut ædium,* inquit, *ostio carentium nulla est utilitas, ita multo magis oris claustro carentis nullus est usus.* Sensus ergo est, q. d. Loquax similis est peregrino, qui carens tecto et domo per vias et regiones incognitas oberrat, sæpiusque a via aberrat et obliquas carpit semitas, quibus in avia fertur, ac subinde in lapides impingit, in fossas, rupes et præcipitia rapitur. Simili enim modo loquax de rebus incognitis, in quibus hospes et peregrinus est, sermocinatur linguaque oberrat. Unde necesse est eum sæpe a vero, recto, honesto et prudenti aberrare, ac in falsa, torta, turpia, insulsa et inepta impingere, ob quæ verbis et verberibus vapulabit. Ut verbo ergo rem omnem complectar: *Qui temere quidvis effundit, semper fere impingit.* Nam lingua alios flagellans, sibi ipsi maximum est flagellum. Vide quæ de damnis linguæ dixi Iacobi 3. 5 et Eccl. 28. vers. 10.

Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter: Vers. 9.
qui autem depravat vias suas, manifestus erit.) Septuag. *Qui ambulat simpliciter* (Aquila et Symmach. *in simplicitate*) *ambulat fidens; qui autem distorquet vias suas, cognoscetur.* Aliqui pro *cognoscetur* vertunt, *conteretur*, quasi ידע *iada* id est *cognovit*, per commutationem litteræ ד cum affini ר a ut potius per catachresin, sit idem quod ירע *iara* id est *contrivit*; sic enim Iudic. 8. 16. cognoscere aliquem in spinis, hebraismo significat aliquem spinis flagellare et conterere. Ita R. Salomon, Aben Ezra, Pagnin. et Caiet. Verum cæteri omnes vertunt, *cognoscetur*, non *conteretur*; *iada* enim proprie significat cognoscere. Hugo τὸ *simpliciter* exponit *humiliter*, q. d. Qui ambulat in humilitate suique contemptu, hic fidenter ambulat: quia cum se imo collocet loco, non habet quo ulterius cadat et descendat; quare non timet depressionem et honoris iacturam, quam superbi summe metuunt. Aut, ait *simpliciter ambulat*, qui una tantum via quæ est Christus, ambulat, scilicet qui Christi vitam et virtutes sequitur. Verum dico, *qui ambulat*, id est vivit, agit, conversatur, *simpliciter*, id est innocenter, candide, sine fictione et dolo, integre, perfecte; hic *ambulat confidenter*, id est intrepide, tuto, secure, animose, fidenter. Unde Hebr. est *ambulans in integritate* (Chald. *Qui ambulat in perfectione*; Pagnin. *perfecte*) *ambulat in spe.* Ratio est, quia innocentia, candor et integritas nihil timet, nullius oculos veretur; sed aperta fronte, vultuque sereno et intrepido, utpote bene sibi conscia, palam, coram Deo, Angelis et hominibus incedit: optat enim sua omnibus patere, quia laude digna sunt; nec quidquam agit, cuius eum pudere aut pœnitere debeat. Nec ergo puniri, nec confundi, nec in fictione et fraude deprehendi metuit. Ita S. Greg. 3. p. Pastor. c. 12. *Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter. Fiducia quippe*, inquit, *magnæ securitatis, est simplicitas actionis.* Incedit igitur confidenter, id est primo, intrepide; secundo, aperta fronte, et palam, coram omnibus; tertio, fidenter, et ut vertit Syrus, *in spe*; quia fidit de Dei ope et protectione, quod scilicet Deus eius innocentiam tutabitur contra omnes hostium calumnias et insidias; dicitque cum Psalte, Psalm. 26. 1. *Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo?* quodque Deus omnia adversa ei in bonum et salutem convertet, iuxta illud: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*, Rom. 8. 28. Et: *Quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis?* 1. Petri 3. 13. Unde Beda: *Facile*, inquit, *spernit adversa, qui se per isthæc ad gaudia æterna venturum sperat, dicens cum Propheta: Dominus defensor vitæ meæ, a quo trepidabo?* Ex adverso, *qui depravat vias suas*, id est, qui prave agit, ac præsertim qui fraudulenter et ficte operatur, *hic manifestus erit*; fictio enim et pravitas diu latere nequeunt, quin se indicio aliquo prodant et deprehendantur, quare tunc homini pudorem et pavorem, insuper et noxam pœnamque afferunt. Est hic, uti et in aliis proverbiis, antithesis, sed tecta metalepsi, qua consequens ex antecedente et metonymia, qua effectus ex causa, et vice versa intelligitur. Igitur τὸ *manifestus erit* opponitur τῷ *confidenter ambulat*; quia prave ambulans, cum metuat suæ pravitatis et fraudis manifestationem, semper incedit pavidus; postquam vero illa manifestata fuerit, incedit confusus et anxius; cum iustus

incedat confidens, id est impavidus, liber, interritus. *Semper enim præsumit sæva perturbata conscientia*, Sapient. 17. Et, ut ait Iob c. 15. *Sonitus terroris semper in auribus eius, et cum pax sit, ille semper insidias suspicatur. Non credit quod reverti possit de tenebris.* Quocirca vere S. Cyprianus, epist. 3. l. 1. ad S. Cornelium Pontif. de Fraudibus Fortunati: *Hæc est*, ait, *frater*, *vera dementia, non cognoscere et nescire, quod fallaciæ non diu fallunt. Nox est tamdiu, quamdiu elucescit dies; clarificato autem die et sole oborto, luci tenebras et caliginem cedere, et quæ grassabantur latrocinia, cessare necesse est.*

Iustus est intrepidus. Moral. disce hic quanta sit vis et robur simplicitatis, candoris et innocentiæ, utpote quæ faciat hominem metus expertem, in periculis lætum, in adversitate fidentem, denique casibus omnibus, ipsaque morte superiorem et celsiorem. Unde auctor Operis imperfecti apud S. Chrysost. hom. 25. in Matth. *Sicut*, ait, *si brevem scintillam in magnum deieceris profundum, statim exstinxeris; itidem et omnis tristitiæ superabundantia in bonam missa conscientiam, exstinguitur facile.* Et Plutarch. in Moral. *Ut nepenthes herba*, ait, *ab Homero prædicata, addita poculis omnem tristitiam discutit* (unde Græce dicitur *nepenthes*, quasi νηπενθὲς, id est *sine dolore*) *ita bona mens insita nobis omnem vitæ sollicitudinem abolet.* Denique S. Gregor. lib. 12. Moral. *Nihil est*, ait, *quod pati ab aliis simplex formidet; habet enim quasi artem quamdam suam simplicitatem, nec suspectus est pati, quod se fecisse non meminit. At contra mens prava semper in laboribus est, quia aut molitur mala, quæ inferat; aut metuit, ne sibi hæc ab aliis inferantur.*

Exempla. Exempla sunt in Vitis Patr. Abbas Theodorus dicebat: *Si cælum terræ adhæreat, Theodorus non formidat.* Poposcerat enim precibus a Deo, ut auferret ab eo formidinem. Abbas Sisois orans pro discipulo a dæmone correpto: *Deus*, ait, *vis, non vis, non dimitto nisi curaveris eum*; et curatus est. Alius senior ingressus speluncam leonis frementis: *Quid angustiaris*, ait, *o leo? est locus qui capiat te et me; si vero non vis, egredere hinc.* Leo autem non ferens, egressus est inde foras. Sic S. Antonius confidens in Deum, elsit omnia dæmonum spectra; et S. Athanasius omnes Arrianorum persecutiones. S. Pachomius fiducia in Deum serpentes calcabat, et crocodilos domabat. Æneas Sylvius narrat Alphonsum regem rogatum quisnam foret liber? respondisse:

Sapiens, sibique imperiosus,
Quem neque pauperies, neque mors, neque vincula terrent.

Celebre est illud P. Syri: *Nocens precatur, innocens irascitur.* Hinc innocentiæ symbolum est salamandra in ignibus illæsa, de quo Poeta:

Ambulat en medios salamandra illæsa per ignes;
Nempe illæsa manet semper et integritas.

Et echinus in pilam convolutus contra canes, de quo Poeta:

Integritas virtusque suo munimine tuta,
Non patet adversæ morsibus invidiæ.

Unde pingitur ipsa innocentia intrepida hoc lemmate: *Nil fulgura terrent*:

Fulgura non metuo, pellunt ea germina lauri;
Fortunæ insultus despicit integritas.

Sic S. Petrus innocens, postero die capite plectendus, securus dormiebat in carcere, Actor. cap. 12. et Daniel in lacu leonum: *Invicta vis semper sua innocentia est.* Memorabile est quod scribit Osorius lib. 8. de Gestis Emmanuelis, Albuquercium Proregem Indiæ rerum gestarum gloria inclytum, in gravi tempestate arrepto puero dixisse: *Huius innocentia fretus, confido me Christi benignitate e fluctibus emersurum.* Audiit Christus, adfuit et emersit. Tanta est aliena apud Deum innocentia, quanti ergo propria? nimirum *securitatis mater innocentia est. Nam vera innocentia ne quidem inimico nocet.*

Vers. 10. QUI ANNUIT OCULO, DABIT DOLOREM: ET STULTUS LABIIS VERBERABITUR.) Id est punietur, cruciabitur tum in hac vita, tum in futura. Unde Salonius: *Verberabitur*, inquit, id est *condemnabitur, propter verba iniqua quæ locutus est.* Difficile est videre connexionem prioris partis cum posteriore. Dico breviter, ea nectenda esse partim per antithesin hoc modo, q. d. Qui petulanter annuit oculo, dat aliis dolorem; at stultus, qui petulanter loquitur, labiis dat sibi ipsi dolorem, quia ab iis, quos verbis læsit, verberabitur. Comparat enim linguam effrænem et petulantem cum oculo effræni et petulanti; quod hic aliis, ille sibi dolores et plagas conciliet. Partim per similitudinem hoc modo, q. d. Qui annuit oculo similis est stulto labiis. Sicut enim annuens oculo, sibi æque ac aliis affert dolorem et plagas, dum ob suos nutus et nictationes plectitur et verberatur; sic pariter et stultus labiis tam sibi quam aliis parit dolores et plagas. Nam sicut alios lingua verberat, sic vicissim ab eis et verbis et plagis castigatur ac verberatur. Igitur sicut v. 8. stultum labiis opposuit sapienti corde, sic nunc eumdem componit et comparat cum annuente oculis; pluribus enim sententiis hic vitium et petulantiam linguæ insectatur. Porro, apte comparat stultum labiis annuenti oculis; quia stulti, id est impii, scelus, quod palam eloqui non audent, innuunt oculorum nictu: unde ut idipsum labiis inter suos, sic nutibus oculorum apud alios eloquuntur; tam ergo oculis quam labiis sermocinantur.

Porro, annuere oculis solent homines variis de causis. Primo, ex lascivia et libidine; sic enim iuvenes puellas ad se pelliciunt nictatione oculorum. Primi enim amoris indices et illices sunt iactus oculorum. Hi dant dolorem tum marito uxoris, cui annuunt, quia movent ei zelotypiam: tum ipsi uxori, quæ idcirco marito vapulat: tum sibi ipsi, quia exponit se periculo, ne a marito velut adulter occidatur. Ita exponit Clemens Alexandr. lib. 3. Pedag. « Lascivi, ait, aspectus et versatilibus, et tamquam conniventibus oculis intueri, nihil est aliud quam oculis mœchari, cum per oculos cupiditas ineat prima pugnæ præludia. Annuens enim oculo cum dolo, viris congregat mœrores. Talem utique effeminatum Sardanapalum regem Assyriorum in lecto pedibus sursum sublatis purpuram carpentem, et albugineam oculorum versantem pingunt. Quæ hæc exercent mulieres, suo intuitu sui ipsarum lenæ sunt. »

Secundo, annuunt oculis adulatores, iidem sunt stulti labiis: quia iisdem cæduntur. Ita noster Salazar q. d. Adulator annuendo oculis, et probando vitia aliorum, iis, quibus adulatur, dolorem infert: quia causa est, ut ipsi vitia vitiis adiiciant, ob quæ deinde in graves dolores et pœnas incurrunt: unde idem quasi stultus labiis verberabitur: quia ab eo cui adulatus est, cuique causa fuit dolorum, tandem reportabit plagas et vulnera. Quocirca Plutarchus in Moral. *Ut pictura*, ait, *est tacita poesis, ita silentio sæpe laudat adulator, scilicet vultu, nutu et obsequiis.* Et Maximus serm. 11. *Ut corvi*, ait, *involantes cadaverum oculos effodiunt, sic adulatores suis adulationibus oculos, rationem scilicet et mentem corrumpunt*, κόραξ ergo est, κόραξ, id est, *adulator est corvus.* Unde illud, κρεῖττον εἰς κόρακας ἢ εἰς κόλακας ἐμπεσεῖν, id est, *satius est in corvos quam in adulatores incidere.* Hos cavendos monet Ecclesiastes cap. 7. 6 *Melius est*, ait, *a sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi.* Nam ut ait S. August. in Psalm. 69. *plus persequitur lingua adulatoris, quam gladius persecutoris.* Adulator ergo est similis polypo, ait S. Basil. hom. de legend. lib. Gentil. *Nam quod iustum est*, ait, *apud eos qui iusti rationem habent, laudat apud iniquos, statim vituperat more polypi, qui colorem terræ, quem attigerit, reddit.* Vide Plutarch. in Compar. adulatoris et amici.

Tertio, annuunt oculis irrisores. Hi enim dolorem dant irriso, et sæpe sibi ipsis. Qui enim irrident alios vicissim irridentur ab ipsis, et irrisiones suas simili irrisione, aut etiam plagis et verberibus luunt; irrisor ergo annuens oculis dat dolorem aliis, ideoque vicissim ipse quasi stultus labiis suis verberatur, dum ob labia sua irrisoria verbis et verberibus mulctatur. Ita Aben Ezra, Beda et Caietan. Unde Hebr. קרץ *carats* proprie significat excidere, incidere, indeque per metaphoram annuere oculis; qui nictans, ocu-

los quasi incidit et palpebras in illa crebra et sæpius repetita nictatione, eoque signo videtur pariter incidere honorem illius, quem nictando irridet. Ita Marinus in Lexico.

Quarto, fures, proditores, latrones, aliique facinorosi, oculis annuunt sociis, ut iis secreto innuant modum et tempus perficiendi furti, proditionis, cædis, similisve sceleris, in quod ante occulta fœderatione conspirarunt. Ita R. Salomon, R. Levi et Baynus.

Quinto, et maxime apposite, annuunt oculis ficti, simulati, dolosi, hypocritæ, qui simulant se amicos, et data occasione inimicitiam, quam corde fovent, exerunt, alicumque incautum supplantant. Unde Septuag. vertunt: *Qui annuit oculo cum dolo* (Syrus *cum fraude*) *congregat viris tristitias.* Sic enim in Script. præsertim apud Salomonem annuere oculis dicuntur dolosi et fraudulenti, ut cap. 6. 12. *Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, annuit oculis,* etc. *pravo corde machinatur malum.* Alludit ad illud Davidis patris sui, Psalm. 34. 19. *Non supergaudeant mihi, qui adversantur mihi inique, qui oderunt me gratis, et annuunt oculis*; quod explicans subdit: *Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur, et in iracundia terræ loquentes, dolos cogitabant.* Accedit Tigur. quæ sic vertit: *Qui annuit oculis, negotium facesset; stultus autem labiis suis in varia incurrit,* id est inquit Vatabl. *qui fucatus est, multumque fingit, graviter lædet; qui autem stulte loquitur, parum lædit, quia statim deprehenditur.*

Denique sic Salomonem interpretatur eius de more asecla Ecclesiastic. cap. 27. 25. dicens: *Annuens oculo fabricat iniqua, et nemo eum abiiciet; in conspectu oculorum tuorum condulcabit os suum, et super sermones tuos admirabitur; novissime autem pervertet os suum, et in verbis tuis dabit scandalum*; et consequenter *dolorem,* ut ait hic Salomon.

Porro Septuag. pro ילבט *illabet,* id est *verberabitur,* legentes ישלים *iesciallem,* id est *pacificabit,* vertunt: *Qui annuit oculo, cum dolo congregat viris tristitias; qui autem arguit cum libertate, pacificat;* Septuag. de more sequitur Syrus: *Qui, ait, annuit oculo cum fraude, colligit mœrores; qui manifeste reprehendit, pacem conciliat,* q. d. Qui occulte annuens oculo, dolose vitia alterius subsannat, aut ei malum machinatur, hic illum mœrore afficit, tum quia illum irridet, aut malum molitur: tum quia occulte et dolose id facit; at qui vitia alterius manifeste redarguit, hic pacem conciliat, quia redargutione sua facit, ut correptus corrigat vitia, quæ erant causa odiorum et litium, itaque redeat pax pristina inter amicos, socios et cives. Aut, ut auctor Catenæ Græc. q. d. Sapiens per liberam vitiorum increpationem sæpe peccatorem ad pœnitentiam et frugem adducet; at fraudulentus nihil aerit, nisi dolorem et inimicitiam.

Vers. 11. VENA VITÆ OS IUSTI: ET OS IMPIORUM OPERIT INIQUITATEM.) Aliqui legunt, *iniquitas.* Unde Syrus: *Et os impiorum tegit iniquitas;* Arabicus: *fons vitæ in manu iusti, et os impii obturat pernicies. Venam vitæ,* nonnulli accipiunt venam sanguinis; in sanguine enim consistit anima et vita, q. d. Sicut vena iugiter continet sanguinem vitalem, eumque per corpus dispergens illi dat vitam; sic pariter os iusti manat verba sanguinea, id est vitalia, quæ vitam animabus audientium afferant. Verum *vena vitæ,* hic vocatur *fons vitæ,* ut vertunt Septuag. Chald. Aquila, Symmach. et sic vertit Noster, Psalm. 35. 10. *Quoniam apud te est fons vitæ:* iam *fons vitæ* dicitur, qui iugiter aquas vivas, id est fluidas, limpidas, dulces et salutiferas effundit: aquæ enim mortuæ vivis oppositæ vocantur aquæ quietæ, quæ non fluunt, ideoque putent, amaræ sunt et salsæ, ac noxam afferunt; quales sunt in stagnis et paludibus. Unde et mare Mortuum vocatur lacus Asphaltites, tum quia stagnat, tum quia nec piscem, nec ullum vivens alit. Sensus ergo est, q. d. Os iusti est vena et fons vitæ; quia iugiter eructat verba vitalia, quæ scilicet audientibus aspirant vitam gratiæ; docet enim eos recte vivere, ut a Deo vitam beatam et æternam consequantur. E contrario *os impiorum* in *se operit* et concludit *iniquitatem,* ita ut sit quasi vena et fons iniquitatis, quæ iugiter ebullit verba iniqua, luxuriosa, detractoria, blasphema, fraudulenta, iniusta, impia, quæ audientibus perniciem et mortem afferunt. Unde Hebr. est *os impiorum operiet rapinam;* Tigur. *violentiam;* Chald. *iniuriam.* Ita Aben Ezra: *Os iusti, ait, est tamquam fons vitam afferens iis, qui ab illius ore disciplinam hauserint. Igitur ab eo vita emanat, cum alios morum institutione conformat.*

Os ergo impiorum est quasi stagnum aquis mortuis, id est rebus verbisque putidis, inhonestis, noxiis et pestiferis, quæ in alios effundit, restagnans; hinc os impii est quasi mare Mortuum omnia mortificans, et iugiter sulphureos vapores, id est, infernales concupiscentias et passiones, exhalans. Illud ergo *operit iniquitatem,* vel *iniquitas;* primo, quia ita plenum est iniquitate, ut ipsa iniquitas quasi exundans restagnet et operiat os eius; secundo, quia operit et celat ore iniquitatem, quam machinatur et premit corde; tertio, quia iniquitas, id est iniquitatis pœna, in eius velut auctoris os redit, ipsumque confusione et dolore cooperit. Nota, sub ore intelligi et cor. Cor enim proprie est vena et fons vitæ et mortis, id est, sermonum vitalium et lethalium; sed cor ita annexum est ori, et vicissim os cordi, ut unum idemque in homine esse videantur. Accedit Hugo, qui sic exponit, q. d. Os iusti est quasi purus fons aquæ, quia candide sui cordis sensa promit, nihil fingit, nihil celat; at os impiorum operit et celat iniquitatem, quam corde machinatur, ut suo tempore eam operetur in aliorum perniciem.

Rursum Lyran. hæc adaptat confessioni peccatorum, q. d. Os iusti vere pœnitentis emanat vitales aquas puræ et sinceræ confessionis peccatorum, per quam veniam vitamque gratiæ consequitur; at os impœnitentis et impii operit sua scelera; itaque manet in morte et peccato mortali. Fuse et eleganter hæc confessioni accommodat noster Salazar. Verum hæc arctior est explicatio. Sapiens enim generatim loquitur, magisque agit de verbis salutiferis doctorum, monitorum, confessariorum, concionatorum, quibus audientes ad virtutem vitamque gratiæ excitent; hi ergo sunt venæ et elices vitalia verba in omnes emanantes. Adde, confessionem sacramentalem tempore Salomonis needum fuisse institutam; ac peccatorem confitentem needum posse vocari *os iusti,* sed pœnitentis.

Mystice Hugo: Vena vitæ est os iusti, id est Christi, inquit, qui est iustus antonomastice, quia Sanctus sanctorum; nam Christi verbo multæ animæ a morte peccati ad vitam gratiæ, ac multa corpora a morte naturæ ad vitam humanam revocata sunt.

Porro Septuag. vertunt: *Fons vitæ in manu iusti; os autem impii operiet perditio;* quod noster Salazar fuse et eleganter more suo explicat de eleemosyna, q. d. Eleemosyna in manu iusti est quasi *fons vitæ,* id est, fons vitalis et perennis, qui iugiter fundit, imo eructat aquas beneficentiæ et largitionum; os autem impiorum, id est orificium fontis, puta liberalitatis impiorum, operit perditio, puta perdita cupiditas et avaritia, quæ omnia corradere, nil elargiri volunt. Et sic S. Basil. hom. in ditescentes avaros, et S. Chrisostom. hom. 55. ad Populum, docent beneficentiam esse quasi fontem, ex quo iugiter bona et dona omnia scaturiant; quia quantum superne exhauriunt dando, tantum inferne scaturit recipiendo: uti fit in puteis et fontibus. Verum priorem sensum exigunt Hebræa, Chald. Syrus, Aquila, Symmach. et Noster; agitur enim hic de ore et verbis, non de manu et eleemosyna. Quare Septuag. ne a textu originali cæterisque interpretibus dissentiant, sic exponendi sunt, q. d. Fons vitæ est in manu, id est in potestate, puta in ore iusti, quo ad libitum promit verba vitalia. Unde per antithesin ei opponunt: *Os autem impiorum operiet perditio,* q. d. Ora autem impiorum iugiter promunt verba perdita, noxia, pestifera: hæc enim, non alia, in se continent, operiunt et contegunt. Unde auctor Catenæ Græcor. sic exponit Septuag. q. d. Actiones iusti pariunt salutem et vitam æternam; impiorum autem sermones aliud nihil progignunt et promerentur, quam supplicium et pœnam; quia enim

pleræque actiones fiunt manu, hinc manus significat actiones quaslibet, etiam locutiones, quæ ore fiunt. Ita Salonius.

Vers. 12. ODIUM SUSCITAT RIXAS : ET UNIVERSA DELICTA OPERIT CHARITAS) Arabicus, *eleemosyna*; Sept. *odium suscitabit contentionem* (Symmach. et Theodot. *pugnas*) *super omnes autem non contendentes operiet amicitia*; Scholiastes, *omnes autem iniuriam facientes operit amor;* S. Athanas. in Synopsi S. Script. cap. 44. pro νεῖκος, id est *contentionem* legit νῖκος, id est *victoria;* unde sic habet : *Odium excitat victoria* (victoria enim excitat æmulationem, invidiam et odium. Unde et Arabicus vertit, *odium elevat dominium*, vel *superioritas*, vel *victoria*) *omnes vero qui contentiosi non sunt, contegit amicitia.* Sed vera lectio Septuag. est νεῖκος, ut patet ex Hebræo, Symmach. Theodot. et Latina vulgata. Syrus alio abit: *Odium*, ait, *excitat iudicium, et super omnes iniquos operiet confusio;* Tigur. *odium excitat occasiones contentionum, sed dilectio omnes prævaricationes obtegit*; Vatabl. *charitas condonat aliis omnia delicta.*

Sensus est, q. d. Odium facit ut eo laborans captet occasionem carpendi eum quem odio prosequitur, cum eoque contendendi et rixandi, etiam ubi nulla est culpa vel delictum. At amor et charitas adeo fugit lites et rixas, ut etiam culpas et delicta, quæ rixarum possent esse causa, operiat, celet et abscondat. Unde auctor Catenæ Græc. exponens versionem Sept. *Odium*, ait, *et simultas movent pugnas et contentiones; pacis autem studium generat gratiam et amicitiam.*

Lyranus hæc arctat ad correptionem: *Sicut*, ait, *odium per rixam manifestat defectus aliorum; sic charitas celat, nisi quantum correctio fraterna requirit;* imo et correctio hæc primo secreto facienda est, iuxta præceptum Christi, Matth. 18. 15 *Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum.* In quæ verba scribens S. August. causam dat: *Nam si solus*, ait, *nosti, et vis coram omnibus arguere, non es corrector, sed proditor.*

Verum generalis est hæc sententia, nec ad solam correctionem arctanda. Unde S. Petrus eam citans epist. 1. cap. 4. 8. ad omnia charitatis officia eam extendit: *Ante omnia*, inquit, *mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes; quia charitas operit multitudinem peccatorum.* Et S. Iacobus cap. 5. 20. *Qui converti*, inquit, *fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam eius a morte, et operiet multitudinem peccatorum.* Vide utrobique dicta. Nam 1. Petr. 4. ample hæc explicui, ostendique charitatem operire peccata tam propria quam aliena, tam præterita quam præsentia et futura. Quare hic verbum non addam, nec actum agam.

Vers. 13. IN LABIIS SAPIENTIS INVENITUR SAPIENTIA: ET VIRGA IN DORSO EIUS QUI INDIGET CORDE.) Id est insipientis. Hebr. *virga super cor eius qui minutus est corde.* Primo, Septuag. sic vertunt et explicant: *Qui ex labiis profert sapientiam, virga percutit virum vecordem*, q. d. Sapientia invenitur in labiis sapientis; at stultus, quia per eamdem videt detegi corrigique suam stultitiam et vitia, hinc eam horret ut virgam qua flagellatur. Unde aliqui sic vertunt: *In labiis sapientis reperitur sapientia, et eadem virga est in corpore eius qui indiget corde.*

Secundo, Baynus, q. d. Si quis quærit sapientiam, inveniet eam in labiis sapientis; verum quia insipiens eam sibi non quærit, idcirco tandem invenietur in dorso eius virga, et dabit vexatio intellectum ei qui doceri noluit.

Tertio, Caiet. q. d. Sapiens sponte ultroque sapientiam proloquitur; at stultus non nisi virga compulsus, ut, nisi flagro eum adegeris, nec micam sapientiæ ab eius ore sis eliciturus.

Quarto, aptius alii, q. d. Sapiens sponte libensque sapientiam eructat; at stultus, qui quasi asinus virga impelli debet ad sapientiam, ut scilicet eam non tam doceat, quam discat et agat, ad idipsum adigi debet correptione acrique stimulo sapientis, q. d. Sapiens abundat sapientia; at stultus caret sapientia et abundat insipientia, ideoque indiget virga, ut ea compulsus discat sapere.

Quinto, apposite noster Salazar: In labiis sapientis invenitur sapientia, id est, sapientis sapientiam testantur verba quibus utitur; insipientis vero et excordis stultitiam et fatuitatem, verbera, et flagra, quibus tunditur; verberum, inquam, vibices, atque plagarum livores, qui impressi remanent. Id sibi volunt illa verba : *Et virga in dorso eius qui indiget corde;* supple, invenitur, id est virgæ vestigia. Compendio dixerint : Sapientiam intelligentis verba; fatui vero stultitiam verbera testantur.

Sexto, planius et plenius Iansenius : Indicat, inquit, quod per sapientiam fit, ut in labiis sapientis inveniatur sapientia, quæ sapienter eum loqui multa facit, quod ad ipsius sapientis facit decorem et gloriam. At per insipientiam fit ut in dorso stulti invenietur virga, hoc est, ut propter multa quæ insipienter et agit et dicit, graviter ipsum castigari et puniri contingat cum multo ipsius dedecore. Significat ergo sapientiam suum possessorem apud homines decorare, insipientiam dedecorare: et quod, sicut in labiis sapientis invenitur decus eius, ita in dorso stulti dedecus eius. Hæ tres ultimæ expositiones genuinæ sunt, et eodem fere redeunt. Igitur clara est antithesis; quod sapiens decus sapientiæ gerat in ore, stultus dedecus insipientiæ portet in dorso, puta vibices flagrorum, quibus adactus est, ut aliquid bene et sapienter agat, discat et dicat. Eamdem notat allusio et antithesis vocum Hebr. שִׂפְתֵי *siphte*, id est *labia*, et שֵׁבֶט *scebet*, id est virga, q. d. Sapiens decus suum gerit in *siphte*, id est labiis sapientiæ: stultus vero suum dedecus et probrum portat in *scebet*, id est in virga, id est, in vibicibus virgæ in dorso eius.

Moraliter notat Hugo et Salazar sapientiam inveniri in labiis sapientis, quasi thesaurum absconditum in agro. Igitur sicut olim thesaurus quæri solebat indicio carbonum, vel fragmentorum vitri, aut urticarum (hisce enim signis olim notabant locum thesauri, quem defodiebant) sic pariter, qui quærit sapientiam et sapientem, labia quædam diligenter vestiget, quæ verba incorrupta præ se ferant instar carbonum denigrantia, instar vitri fragminum vulnerantia et sanguinem effundentia, urticarum in morem pungentia et lancinantia. Labia, inquam, vestiget, quæ vitia carpant, scelera incusent, peccata redarguant, et quæ nullis adulationibus emollescant.

Mystice Beda: « Virga in dorso, ait, est vindicta in posterioribus, id est in sequenti vita. Qui ergo non vult virgam portare in dorso, portet in labiis sapientiam, loquatur laudes Christi, et præcepta deprædicet. »

SAPIENTES ABSCONDUNT SCIENTIAM : OS AUTEM STULTI CONFUSIONI PROXIMUM EST.) Septuag. *Sapientes occultabunt sensum, os autem temerarii;* Græce προπετοῦς, id est præcipitis, procacis; *appropinquat contritioni.* Pro *confusioni* Hebr. est מְחִתָּה *mechitta*, id est contritio, fractura, sive corporis, sive animi, qualis est animi consternatio, confusio. Unde Syrus vertit, *Os festinum proximum effractioni;* Chald. *ori stultorum consumptio proxima*; Tigur. *Sapientes dissimulant scientiam ; os vero stulti terrorem accersit* ; Pagnin. *os stulti est contritio propinqua*; alii, *os stulti est prostratio sibi ipsi;* Baynus: *os stulti fractura vicinum*; Vatablus: *ori stulti est pernicies (clades) propinqua.* Aliqui cum R. Levi accipiunt contritionem et perniciem activam, q. d. Stultus sua garrulitate, petulantia, dicacitate et mendaciis omnia turbat, rixas concitat, multisque contritionem et perniciem affert. Melius alii accipiunt contritionem passivam; unde Noster vertit, *confusioni proximum est.* Sensus ergo est, q. d. Sapiens arroganter non ostentat sapientiam, sed eam sapienter et modeste abscondit et celat, ut tempore opportuno eam depromat et eloquatur : quare nihil dicit nisi bene expensum et mente ruminatum; at stultus nescit celare id quod scit, vel scire se putat; sed instar musti ebullientis, quidquid habet in mente, temere ore eructat: quo fit ut multa dicat insulsa, arrogantia, seditiosa, maledica, ob quæ redarguitur, ideoque confunditur, et pudore ac ignominia afficitur; imo conteritur, ac plagis et Vers. 14.

verberibus afficitur, ac subinde lingua aliove membro, quin et vita mulctatur. Hinc R. Salomon: Sapientes, inquit, sapientiam abscondunt, id est, imo corde reponunt, ne ullo umquam tempore aboleatur, iuxta illud: *Abscondi in corde meo eloquia tua.* Sic et R. Levi et Aben Ezra.

Quod si aliquando os stulti non confundatur, causa est vel eius improbitas et impudentia, vel quod inter eius verba et irrisionem audientium interiacet cortina simulationis. Coram enim eo risum dissimulant, vel etiam adulando eum laudant; sed in corde, eo præsente, eoque absente inter se palam insulsa eius dicta subsannant. Parallelæ huic sententiæ sunt Philosophorum gnomæ. (Gnome de pauciloquio.) Zenonis: *Ob id binas aures habemus, et os unicum, ut plurima audiamus, loquamur autem paucissima. Quare loquacibus aures in linguam defluxere.* Ita refert Laertius lib. 7. c. 1. Euripidis: *Infrænis oris et illegitimæ stultitiæ finis, est infortunium et dentifragium.* Apollonii: *Loquacitas multos habet errores, silentium autem tutum est.* Catonis:

Nam numquam tacuisse nocet, nocet esse locutum.

Demosthenis: *Si tam multa sapuisses, numquam tam multa locutus fuisses.* Democratis: *Avaritia est omnia velle dicere, et nihil audire.* Theocriti in Anaximenem verbosum: *Incipit verborum flumen, mentis gutta;* indicans eum multum habere verborum, parum mentis et sapientiæ. Theophrasti: *Magis fidendum est equo effræni, quam verbo incomposito.* Denique Arabum est proverbium: *Os linguæ carcer est.*

Moral. disce sapientes celare suam sapientiam et virtutem, quia uni Deo eam probare satagunt: quare hominum oculos laudesque non aucupantur, dicuntque cum Apostolo: *Modo enim hominibus suadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem,* Galat. 1. 10. Tales fuere primi Christiani, de quibus idem Apostol. Coloss. 3. 3. *Mortui estis, et vita vestra est abscondita cum Christo in Deo;* ubi multa in hanc rem dixi. Horum primiceria fuit B. Virgo, quæ secreti amans abscondit se in templo usque ad Angeli de Verbo pariendo nuntium, *intenta operi, verecunda sermone, arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum quærere,* ait S. Ambros. initio lib. 2. de Virgin. Eam imitati Essæi, ac deinde tot examina Ascetarum, ut S. Antonius, S. Hilarion, qui ut ait S. Hieron. in eius vita, *crebro locum mutabat, honorem fugiens et importunitatem: semper enim silentium et vitam ignobilem desiderabat;* S. Paulus, S. Macarius, S. Pacomius, S. Romualdus, aliique innumeri. Et quot hodie sunt in Religionibus viri et fœminæ sapientia et virtute præstantes, qui ut mundi gloriam calcent, solique Deo et animarum saluti vacent, dicunt cum Psalte: *Elegi abiectus esse in domo Dei mei magis, quam habitare in tabernaculis peccatorum.* Hi Deo cogniti, mundo incogniti, calentes Deo pro orbe universo offerunt lacrymas: unde horum meritis precibusque stat mundus. Horum hoc est axioma: *Vive tibi, imo vive Deo, et longe nomina magna fuge. Bene vixit, qui bene latuit;* λάθε βιώσας, λάθε ἀποβιώσας, *latenter vive, latenter morere;* ut in magno illo et decretorio sæculi die, qui erit horizon temporis et æternitatis, pro spreta mundi pompa cælitum choris, gloriaque Sanctorum sempiterna, a Christo iudice donari bearique merearis.

(Apologus gloriosi pavonis.) Hanc gnomen illustri pavonis et erinacii apologo festivis rerum parabolis insignito, oculis quasi spectandam exhibet Cyrill. lib. 2. Apolog. moral. cap. 21. cui titulus: « Contra vane gloriosos et volentes apparere. Pavo, ait, erinaceo occurrens, ut coram eo propriam gloriam ostentaret, ipsumque de spinosa cute confunderet, mox sublimata cauda, et quasi purpurea varietate, mirabili stellari specie pennis aureis ordine situatis, effuse volitans hinc inde offerebat se luminibus intuentis. Verum ille nutu prudentiæ pavonem vana gloria efferri comprehendens, ipsam ut perderet, sub globo collecti corpusculi et recondita facie, spinas undique tantum præbuit. Quo quidem facto, cum pavo se illusum cerneret, statim ira correptus, lamentativis eloquiis illum aggressus, dixit: Quamquam homo pulchras res mirabili admiratione semper cernere delectetur, tu tamen occultatis oculis non solum eam pulchritudinem videre sprevisti, imo te ipsum mihi horrendum spinarum globum, deformemque formulam tribuisti. Cui ille respondit: Nemini certe facit iniuriam, qui utitur re sua. Attamen, quæso, ut pacifice dicas mihi quid pluris tibi sit, videri, an esse? nimirum si dicis esse, quid tibi cum oculis meis? nam sine his non minus existis. Sed si videri plus appetis, iam pompa factus es umbratilis, et pupillare speculum quæris. Memento quod basilisc[illegible]ulus occidit. Quin etiam pace tua recte dixero tibi, qu[illegible] olim simiæ sibi ante speculum gratulanti vulpes dixit[illegible] Gaude soror, magis quod es, et nequaquam quod in luce similitudinis specularis appares. Nempe quia es, habes substantiam veritatis: sed in quantum in similitudine speculi appares, tantum umbra efficeris vanitatis. » Deinde idipsum variis (Simili.) parabolis tigridis, fumi, seminis, lepræ, aromatum, castaneæ demonstrat: « Non audisti quod tigris velocissima raptos catulos perdidit, quia fixo per viam in speculum oculo mentitam sui similitudinem admirata, iam eos se invenisse putavit, et sic ob vanam apparentiam amatam filiorum substantiam amisit? Quid ergo ventilabro pompositatis effunderis, et tantum in superficie id, quod foris est, quæris? Recordare quod fumus evanescit cum spargitur; et tellus non pullulat, nisi immissum semen visceribus suis recondat. Albedo extrinseca nubilat oculum, et lepra per cutem respersa contaminat membrum. Occultata vero forma micat lucidius, et res aromatica cum est abscondita plus delectat olfactum. Sic etiam castanea sub spinoso cortice reconditur, ut spreta vana apparentia, sub vera existentia medullaris dulcedo requiratur. Hoc modo igitur ego spinis vallor exterius, ut in substantia sim tutus. Sic (Exod. 34. v. 33.) Moysi facies luminoso velamine conditur, et (Exod. 26. 14. 19.) Sanctuarium Dei multiplici undique operimento velatur. » Denique apologo formicæ et chamæleontis concludens hoc (Apologus chamæleontis.) epimythium assignat: « Si audisti formicæ consilium, datum chamæleonti de colore aureo glorianti et lætanti, hoc ipsum tibi dictum puta, scilicet claude oculum, et eris in vera gloria stabilitus. Nam duobus superciliis, ut clausura firmiori servetur, oculus clauditur, et uno tantum, ut raro sit suspensa palpebra, aperitur. Quo dicto pavoni se admirabiliorem reddens, ipsum reliquit. »

SUBSTANTIA DIVITIS, URBS FORTITUDINIS EIUS: PAVOR PAUPERUM, EGESTAS EORUM. (Vers. 15.) Chald. *possessio divitis civitas est divitiarum eius* (Syrus: *civitates munitæ*) *et pavor pauperum, necessitas eorum;* R. Salomon: *egestas pauperum est summa calamitas eorum;* Aben Ezra: *pauperes,* id est excordes, *a suamet egestate profligabuntur.* Sensus est, q. d. Divitiæ divitem muniunt, vallant et roborant contra paupertatem, persecutiones, calumnias, ceterasque huius vitæ calamitates, perinde ac urbs fortis munit et defendit cives contra omnes hostium incursus, rapinas, cædes, etc. Quare dives in divitiis, quasi in urbe munita confidens, animosus habitat: at pauper ob egestatem omnium iniuriis patet, quia non habet opes quibus se redimat et defendat: ideoque incedit timidus et pavidus, perinde ac frigidi et ægri, quibus deest sanguis et calor, incedunt pallidi et pavidi: nam *opes homini pro sanguine sunt,* inquit Sapiens. Unde Tigur. vertit, *opibus velut urbe fortissima fidit locuples: pauperes vero sua ipsorum pauperies timidos reddit:* Vatabl. *consternatio inopum est egestas eorum, id est, diffidunt pauperes propter inopiam suam.* Ita videmus divites incedere erectos, fidentes, animosos, impavidos: pauperes vero contractos, abiectos, pusillanimes, pavidos.

Pro *pavor* Hebr. est מחתת *mechitta,* id est consternatio, *contritio,* ut vertit Pagnin. *fractura* vel *fractio,* ut Syrus. Ita Beda: *Divites,* ait, *confidunt in divitiis, quasi in civitate munita. Pauperes ideo pavent, ne deficiant, quia se norunt egenos.* Hinc dicitur pauper a parvo ære vel lare, (Pauper a parvo [illegible]) ac πτωχὸς, græce a πτώξ, id est pavidus, formidolosus. Unde πτωχεύειν, id est inopem degere et mendicare, est πτωχάζειν, id est formidare, pavere, metu percelli. Et Lyran. *Dives,* ait, *confidit in magnitudine divitiarum, sua-*

rum, sicut obsessus in fortitudine murorum : pavor pauperum, egestas eorum : quia homines mali non formidant pauperibus iniuriari. Nam, ut ait Eccl. c. 7. 13. *sicut protegit sapientia, sic protegit pecunia.* Significat ergo Salomon magna esse divitiarum commoda, si quis eis recte utatur : paupertatem autem ex se esse incommodam, nisi altiore spiritu, puta Evangelico, fulciatur, et quasi animetur. Unde et Aristot. 1. Ethic. cap. 10. docet opes esse instrumentum ad acquirendam felicitatem aptissimum, easdemque materiam præbere virtuti.

Porro hæc sententia, cum sit parœmia, indefinita et generalis, variis rebus et finibus aptari potest. Ergo, Caietan. et noster Salazar putant eam dici contra divites et divitias, quod hæ superbiam et audaciam pariant; ac contra pauperes et paupertatem, quod hæc hominem abiiciat, ideoque tacite commendari auream mediocritatem; hanc enim expetiit Salomon cap. 30. dicens: *Divitias et paupertatem ne dederis mihi, tribue tantum victui meo necessaria.* Nam ut ait Poeta:

Auream quisquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret invidenda
Sobrius aula.

Sic et noster Fernandez in Genes. c. 47. sub finem: *Substantia divitis urbs fortitudinis eius*, q. d. Clausum, inquit, circumseptum, egregie communitum, denique fortem et invictum, imo et victorem se tenet dives intra suas opes, vel adversus ipsam legum et iudicum iustitiam et potestatem. Enimvero inexpugnabilis solet esse pecuniosi aut illustris viri causa, licet execrandis nobilitata flagitiis. Quid plura? Tam vere, quam eleganter scripsit S. Cyprianus epist. ad Donatum: *Nullus de legibus metus est; de quæsitore, de iudice pavor nullus: quod potest redimi, non timetur. Esse iam inter nocentes innoxium* (adde tu et pauperem et ignobilem) *crimen est.* Sic ille. Quem videris absolvi, time ne dives sit: quem damnari videris, pauperculum scias. Iste hodie mundus est : hæc Fernandez.

Huc faciunt Senarii Menandri apud Stobæum serm. 89. quibus non alios se deos agnoscere canit, quam argentum et aurum, qui omnia possunt:

Ego utiles deos vero esse arbitror
Nostros, et argentum, et aurum maxime:
Istos quidem, si dedices tua in domo,
Quidquid voles, roges, tibi omnia aderunt,
Ager, domus, servique et argyromata (argentea vasa)
Testes, amici, iudices: tandem dato,
Ipsos habebis, vel ministrantes deos.

Melius Baynus, Iansen. et alii referunt ad laborem et fugam otii, de qua dixit v. 4. et 5. *Egestatem operata est manus remissa; manus autem fortium divitias parat.* Sensus ergo est, q. d. Esto sedulus in opere et labore, ut tibi pares opes sufficientes ad commodam vitam: hæ enim te munient instar urbis fortissimæ; si enim ex pigritia vaces otio, incides in egestatem, quæ te faciet pavidum, utpote omnium iniuriis obnoxium. Favent Septuag. dum vertunt: *Possessio divitum civitas munita, contritio impiorum paupertas.* Ubi cum divites opponant impiis, videntur per *divites* accipere impigros et sedulos; per *impios* vero pigros desidesque, ideoque fraudulentos et fures, q. d. Impigri suo labore parant sibi possessiones, quæ ipsis sunt præsidio, quasi civitas munita; at pigri et impii suo torpore creant sibi paupertatem, quæ ipsos conterit redigitque ad angustias famis, inediæ et mortis.

Hinc tropolog. significatur labore parandas esse opes virtutum: hæ enim sunt quasi urbs inexpugnabilis, quæ hominem contra omnia adversa protegunt et communiunt. Unde Hugo: *Hæc affluentia est urbs electorum*, ait, *cuius vallum est contemptus terrenorum, murus spes, antemurale patientia, turris humilitas, fons turrim muniens luctus, rivulus huius fontis aqua lacrymarum, speculator prudentia, ianitor obedientia, rex charitas, custodes milites iustitia, temperantia et fortitudo.* Vere Lyricus: *Sunt veræ opes quæ serviunt virtutibus. Summas opes, summam virtutem existimes.*

Anagog. significatur, laborandum hic esse, ut per bona opera magnas gloriæ opes comparemus in cælesti Ierusalem, quæ erit nobis urbs invicta et fortissima. Unde auctor Catenæ Græc. sic explicat, q. d. *Homines virtutibus dediti, qui bonis operibus abundant, cælestem Ierusalem, quæ est civitas præ cæteris munita, per virtutem sibi comparant; impii vero, qui nullum bonum opus possident, sempiterni supplicii reatu sese obligant. Nam per contritionis nomen hoc designavit, sicut per bonorum operum penuriam mortem ipsam.* Et Beda: *Qui in Deum*, ait, *dives est per bona opera, confidit in illo quasi in urbe inexpugnabili, quia a nullo hoste possit superari. At qui virtutum inopia coangustantur, ideo cælestibus egent divitiis, quia noxio pavore timent duros pro domino tolerare labores.* Ubi adverte Bedam τὸ *pavor* accipere active, q. d. Pavor pigrorum, puta pavor horrorque laboris est causa egestatis eorum; sicut ex adverso fortitudo, id est, labor fortis et strenuus est causa substantiæ divitis. Esto magis genuine ad litteram *pavor* hic accipi debeat passive ut effectus, sicut patet ex τῷ *urbs fortitudinis* quæ pavori opponitur: ut sensus sit, q. d. Sicut substantia divitis causat urbem fortitudinis, id est, confidentiam et securitatem, qualem habent cives in urbe forti; sic ex adverso egestas pauperum causat in eis pavorem.

Sed redeo ad sensum Bedæ. Cælestis Ierusalem vocatur *urbs fortitudinis;* primo, quia per fortitudinem aditus in illam parandus est, nemoque nisi fortis in illam ingreditur. Unde in Vitis Patr. in Vita Epicteti et Astionis Martyrum legimus, Vigilantium ab Astione missum ad parentes, ut eos de sua morte solaretur, eis rogantibus quænam esset illa regio paradisi, in qua filium degere et vivere asseruerat. Vigilantius respondit: *Regio est robustorum seu virorum fortium; civitas Christicolis nuncupatur Ierusalem cælestis, cuius murus ex auro purissimo est constructus, habens portas duodecim; et in singulis dependent margaritæ.* Hæc civitas, et aula fortium Christi, adumbrata fuit per triginta fortissimos milites aulæ Davidis, 2. Reg. 23. (Cælum est urbs fortitudinis. I.)

Secundo, quia in se fortissima est. Unde de ea canit Isaias 26. 1. *Urbs fortitudinis nostræ Sion; Salvator in ea ponetur murus et antemurale.* Alii vertunt ex Hebræo: *Urbs fortitudinis in nobis est Sion; Deus salutem ponet ei in muros et propugnaculum*, q. d. Vis nosse quam fortis sit illa Beatorum urbs? Audi: ipsa salus suis muris et propugnaculis eam cinxit; Deus posuit salutem ei pro muris et propugnaculis: ipsa ergo salus urbem undique cingit et propugnat. Nemo autem est qui ipsi saluti et incolumitati nocere queat. II.

Porro sanctus Ambros. hæc accommodat eleemosynæ, quæ non tam robore quam liberalitate emit cælum. Martyres enim emunt cælum caro, quia sanguine; eleemosynarii autem vili pretio, puta argento et auro, id est alba et rubra terra. Sic enim, ait sanctus Ambrosius libro 3. epist. 25. ad Vercellensem Ecclesiam longiuscule ante finem: « Est ergo, ait, et his materialibus divitiis virtuti locus. Quasi gubernatores estis in magno mari. Si quis bene gubernat suum navigium, cito transit fretum, ut perveniat ad portum; qui autem nescit regere suum censum, onere suo mergitur. Ideo scriptum est: Possessio divitum civitas firma. Quæ est ista, nisi Ierusalem quæ in cælo est, in qua regnum Dei? Bona hæc possessio, quæ fructus perpetuos facit. Bona possessio, quæ non hic relinquitur, sed illic possidetur. In hac possessione qui fuerit, dicit: Portio mea Dominus. Non dicit: Portio mea ab illis usque ad illos porrecta et diffusa terminos. »

OPUS IUSTI AD VITAM: FRUCTUS AUTEM IMPII AD PECCATUM.) Pro *fructus* hebr. est תְּבוּאַת *tebua* id est, *proventus*: qualis est seges agrorum et vindemia vinearum. Unde Aquila, Symmach. et Theodot. vertunt, *genimina impiorum;* Septuag. *Opera iustorum vitam faciunt; proventus autem impiorum* ἁμαρτίας, id est *peccata*, scilicet sunt; vel ut Complut. legunt, ἁμαρτίαις id est *peccatis*, supple serviunt vel abundant. Vers. 16

Primo, R. Salomon sic explicat, q. d. Salomon opus templi perfecit ad vitam Israelitarum, ut scilicet ibidem sua crimina expiarent: fructus autem Manassis fuit ad peccatum, eo quod in templum induxerit idolum. Verum hæc expositio vel mystica est, vel per exemplum dumtaxat.

Secundo, alii per *opus* accipiunt opus hominis, per proventus fructus terræ, ut *opus* sit lucrum labore partum, *fructus* sit census et reditus illaboratus, qui terræ fœcunditate otioso diviti provenit: ut Salomon hic vitam laboriosam tenuium præferat otiosæ, et inerti divitum, q. d. Opus et labor, quo iustus tenuis fortunæ victum quærit, melior, sanctior et felicior est otio inerti divitum, quibus sponte terra vel census annui opes subministrant. Labor enim vitam corporis sustentat, vitam gratiæ consequitur, et vitam gloriæ promeretur. At vero otium iners, quo dives impius opibus luxuque diffluit, multorum peccatorum, ut superbiæ, gulæ, luxuriæ, etc., illi est causa. Hic sensus valde est accommodus. Huic consentit illud Lyrici. *Opum voluptas atque luxus assecla.*

Tertio, Caiet. exponit, q. d. Iustus opera et labores suos refert ad tuendam vitam tam corporis quam animæ: at impius non tantum labores, sed et proventus terræ refert ad peccatum: tam prava siquidem est eius intentio, ut bonis etiam, quæ natura sponte profert, abutatur ad peccandum.

Quarto, simpliciter et plane Iansen. Iustus, inquit, operatur et laborat, non ut habeat unde luxurietur, et desideriis pravis satisfaciat, sed ut vivat; at fructus, vel, ut habent Hebræa, proventus qui impio provenit ex laboribus ipsius, aut etiam citra eius operam, usurpatur ab eo ad peccatum. Hoc est ergo differentiæ inter iustum et impium, quod iustus quærit opus, impius fructus et proventus operum sive suorum, sive alienorum. Iustus quærit ex opere suo vitam, impius utitur suis bonis ad peccatum. Quocirca huic sententiæ antistrophæ sunt illæ sapientum: *Vitam ad tuendam, non ad regendam, opes datæ. Opes oculatas efficit prudentia. Opes sapienti serviunt, stulto imperant. Opes sapientis sunt, insipiens opum.*

Mystice, sub vita corporali intellige spiritualem gratiæ, q. d. Iustus omnia sua facit, ut vitam gratiæ et gloriæ adaugeat, ut scilicet per magna bonorum operum merita magnam in cælo gloriam consequatur; at impius omni suo labore et proventu abutitur ad peccatum, ut concupiscentias suas expleat; itaque sibi maiora in dies tormenta in gehenna parat. Est clara antithesis: nam iusti opera ad vitam tendunt; impii vero ad peccatum, et consequenter ad mortem præsentem et æternam. Ita Lyran. Hugo, Iansen. et alii. Porro Dion. Fructus, inquit, impii, id est delectatio eius, seu actio interior tendit ad peccatum; quia concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum, Iacobi 4. Cogitationes ergo, intentiones et molitiones iusti feruntur ad bonum, puta ad virtutes, quæ homini conciliant vitam gratiæ et gloriæ: impii vero feruntur ad malum, puta ad peccata, quibus sibi conciliant mortem et gehennam; gulosus enim non fertur, nisi ad delicias, avarus ad opes, iratus ad rixas, superbus ad fastum, etc.

Ver. 17. VIA VITÆ, CUSTODIENTI DISCIPLINAM: QUI AUTEM INCREPATIONES RELINQUIT (Syrus, *odit*) ERRAT.) Hebr. מתעה *mathe*, id est, *faciens errare*; quia non tantum ipse errat, sed et in suum errorem alios adducit. Iam quia Hebræi carent casibus, hinc vario casu hæc varie vertunt. Septuag. *Vias vitæ custodit disciplina: disciplina autem carens increpatione* (græce ἀνέλεγκτος, quod auctor Caten. Græc. vertit, *quæ examinata et probata non est*) *errat*; Scholiastes; *via vitæ custodit innocentes;* Symmach. *semita ad vitam custodientium disciplinam;* Pagnin. *semita ad vitam custodiens correctionem;* Syrus et Chald. *via vita custodit disciplinam.*

Pro *disciplinam* hebr. est מוסר *musar*, id est castigatio, correctio, increpatio, disciplina, sive quæ ab homine datur, sive quæ a Deo, qualis est cum morbos, famem, bella, aliasque tribulationes immittit. Sensus ergo est, q.

A d. Via vitæ est custodia disciplinæ; sive, qui custodit disciplinam vel increpationem, hic recta regiaque via graditur ad vitam sanctam, felicem et æternam: qui vero increpationem respuit, hic aberrat a via vitæ, rectaque graditur ad mortem æternam. Ducet ergo Salomon sapientem libenter se subiicere disciplinæ et correctioni, tum hominum, tum Dei, cum scilicet Deus nos corripit, vel per S. Scripturam, vel per internas inspirationes, vel per externa flagella et tribulationes, ut vitam mutemus et vitia recenseamus; vel ad maiorem humilitatem [illegible] patientiam, mundi contemptum, cæterasque virtutes as[illegible]damus. Causam a priori dat S. Chrysost. in Psal. 7. [illegible] *Infer*, ait, *supplicium, et cessare facies a vitio; quemadmodum enim putrefactiones cedunt usturis et sectionibus, ita et supplicio arcetur improbitas. Qui scinditur et uritur, iter ad sanitatem ingreditur.* Unde Clem. Alexandr. l. 1. Pædag. c. 8. *Est*, ait, *reprehensio veluti quædam chirurgia affectionum animæ; medicamentum autem est probri insimulatio, quæ resolvit affectiones quæ iam occalluerunt, impudicæque ac libidinosæ vitæ sordes expurgat, fastusque ac superbiæ carnes quæ excreverunt exæquat. Iam vero admonitio est veluti quædam diæta ægrotantis animæ; quæ sunt sumenda, consulit; et quæ non sunt, prohibet.* Et paulo post: *Benevolentiæ*, ait, *non odii signum est reprehendere; ambo enim probrum obiiciunt et amicus et inimicus, sed inimicus quidem irridens, amicus vero benevolens*, ut scilicet ad virtutem et salutem eum quem corripit, deducat. Igitur labores, correptiones et tribulationes sunt *regia ad cælum via*, ait Nazianz. orat. de plaga grandinis: qui autem eas reiicit, hic a cælo aberrat, et devius abit ad tartara. Hac scilicet via incessit Christus rex noster, ideoque ait: *Nonne oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?* Lucæ 24. Si ergo molestiam sentis in disciplina, in correptione et tribulatione, respice finem: illa enim te ducet ad cælum, ducet ad gloriam. *Non ergo aspicias*, inquit S. Chrysost. *quod via est aspera, sed quo ducit; neque aliam, quod lata est, sed ubi desinat:* via enim arcta ducit ad cælum, lata ad infernum, ut ait Christus, Matth. 7. 13. Idem Chrysost. hom. de eruditione disciplinæ tom. 5. *Eruditio*, ait, *disciplinæ custos est spei, et dux viæ ad vitam ferentis, et spiritualium magistra virtutum; ad cælestes repromissiones perducit, et ad divina præmia facit pervenire: hancque nos sectari oportet ad vitam, et averti ab omni malitia; dicit enim Psalm. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via iusta.*

Porro cur Deus statuerit, ut disciplina, correctio et tribulatio, sit via ad vitam, eius vero repudium sit via ad mortem et gehennam, causa est innata nobis concupiscentia: hæc enim, ne sibi relicta, luxuriet et exundet in vitia, disciplina coercenda est; sicut virga coercemus petulantiam puerorum. B. Ægidius socius S. Francisci, rogatus cur S. Ioannes Baptista, cum esset a peccato purus et innocens, in deserto tam asperam vitam egisset? apte respondit: *Cur caro sale perfricatur? utique ne putrescat, sic et caro innocens sale pœnitentiæ et asperitatis perfricanda est, ne voluptate corrumpatur.* Hoc est paradoxum, quod quasi principium suæ doctrinæ statuit S. Iacobus, initio epistolæ, dicens: *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis; scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habet;* ubi multis hac de re egi. Huc facit illud Poetæ:

Quamlibet et mediis consurgunt lilia spinis;
Sic virtus ipsis crescit ovatque malis.

Virtus enim, æque ac farina, cribrata evadit purissima.

Denique notanda est versio Septuag. *Disciplina vero, carens increpatione, errat:* quia carens norma limaque increpationis temere vagatur et aberrat, nec finem suum, qui est morum correctio, assequitur. Notent hoc Superiores et concionatores; qui nimis suaves sunt et dulces: indeque discant dulcedini miscere increpationes et obiurgationes, cum opus est: sine iis enim vitia inolita non resecantur; sicut sordes inolitæ scutellis stanneis non elu-

untur, nisi lixivio acriore perfricentur: atque morbi graviores non curantur, nisi ferri sectione, vel ustione cauterii. Audiant et discant tam ipsi, quam audientes et subditi, illud Apostoli: *Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes; ergo adulteri, et non filii estis*, etc. *Omnis autem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ*, Hebr. 12. 8. Talis concionator fuit Christus Dominus, qui ita exorsus est prædicare: *Pœnitentiam agite; appropinquavit enim regnum cælorum*, Matth. 4. 17. Idem identidem væ maledictionis et damnationis æternæ Scribis et Pharisæis intentavit, ut patet toto cap. 23. Matth. Talis fuit Ioannes Baptista in Iudæos detonans: *Progenies*, inquit, *viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira? facite ergo fructum dignum pœnitentiæ*, Matth. 3. 7. Talis S. Petrus: *Pœnitemini*, inquit, *et convertimini, ut deleantur peccata vestra, ut, cum venerint tempora refrigerii a conspectu Domini*, etc. Act. 2. 19. Talis S. Paulus in Areopago: *Et*, inquit, *tempora quidem huius ignorantiæ despiciens nunc Deus, annuntiat hominibus, ut omnes ubique pœnitentiam agant, eo quod statuit diem in quo iudicaturus est orbem in æquitate*, Act. 17. 30. Idem Elymam magum ita redarguit: *O plene omni dolo et omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis iustitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas. Et nunc ecce manus Domini super te, et eris cæcus*, Actor. capite 13. vers. 10. et Galatas capite 3. vers. 1. *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati?* Tales fuere cæteri Apostoli, quorum ex præcepto et exemplo Christi hæc erat perpetua concio: *Pœnitentiam agite*. Tales fuere omnes Prophetæ, ut liquet ex eorum libris et oraculis.

Denique huc spectat paradoxum Climaci gradu 4. quod est apex perfectionis Christianæ, imo Religiosæ: *Bibe*, inquit, *summa alacritate obiurgationes et irrisiones a quovis homine tibi propinatas, non aliter quam aquam vitæ.* Cur? quia hac ratione, primo summe honoras Deum, offersque ei uniones mysticos. Secundo, simillimus es Christo dicenti: *Ego autem sum vermis, et non homo, opprobrium hominum, et abiectio plebis.* Tertio, summe humilias te, pateris, vincis teipsum. Quarto, impetras magnam Dei gratiam. Quinto, assecuras tibi salutem. Sexto, in eo consistit vere sanctitas et apex perfectionis. Septimo, redimis pœnas inferni. Octavo, das aliis exemplum et speculum heroicæ virtutis. In illis ergo exulta et iubila, uti faciebat Iuniperus socius sancti Francisci, qui probra in se iacientibus respondebat: *Amice, proiice uniones hos in sinum meum; hasce enim margaritas ambio.*

Vers. 18. Abscondunt odium (Syrus, *inimicitiam*) labia mendacia: qui profert contumeliam, insipiens est.) Hebr. *proferens infamiam ipse stultus*; Septuag. contrarie vertunt: *Operiunt inimicitiam labia iniusta; qui autem proferunt contumelias, insipientissimi sunt.* Verum pro *labia δικαια*, id est *iusta*, videtur legendum *ἀδικα*, id est *iniusta*, uti vertit Theodotion. Hebr. enim habent, *labia mendacii*; Aquila et Symmach. *labia mendacis*. Pro *contumelias* Hebr. est דבה *dibba*, quod significat rem infamem, scelus, probrum, contumeliam. Unde Aquila et Symmach. vertunt, *vituperationes*, sive eæ in absentem fiant per detractionem, sive in præsentem per contumeliam. Iam primo, ex Hebræo, Tigur. sic vertit, et explicat per modum unius sententiæ bimembris: *Qui celat odium labiis mendacibus, et qui infamiam prodit, æque stultus est.*

Hoc secutus Iansenius Vulgatam versionem carpit; ea enim recitata sic ait: Ad hunc vel similem modum omnes fere vertunt, cum nec sensus recte constet, nec Hebræa sic habeant. Non est enim verbum pluralis numeri, sed singularis *abscondens*, vel *operiens*; ut ad hunc modum vertendum videatur. *Abscondens odium labiis mendacibus, et proferens infamiam, ipse stultus*, hoc est, uterque horum est stultus. Itaque duo linguæ vitia inter sese contraria hic describuntur, quorum alterum est tegere odium verbis falsis et sermonibus amicitiam simulantibus ad decipiendum; alterum est ex odio proferre alicuius infamiam et contumeliam. Ambo hæc, quantumvis sint diversa et contraria, insipientis sunt et stulti: quia imprudenter fiunt et impie. Nostra littera, ut ad hunc sensum accedat, sic est accipienda: Labia mendacia nonnunquam maligne abscondunt latens in corde odium, et tamen simul cum eo qui hoc agit, etiam est insipiens, qui odium non abscondit, sed ex odio alterius profert infamiam; hæc Iansen. Verum Vulgatæ versioni consentiunt Sept. Syrus, Pagnin. et Chald. *Insidiatur*, inquit, *inimicus labiis mendaciis, et qui profert detractionem, stultus est.* Licet enim מכסה *mecasse* id est abscondit, operit, tegit, sit singularis numeri: tamen per enallagen Hebræis frequenter sumitur pro plurali מכסים *mecassim* id est abscondunt; præsertim, quia sequitur nomen singulare שנאה *sina* id est odium, esto cum eo non cohæreat; et שפתי *siphte*, id est labia, cum quo cohæret, licet sit duale, usurpatur tamen tam pro plurali, quam pro duali et singulari: imo omnia nomina dualia et pluralia apud Hebræos, quæ carent singulari, vel potius usitata sunt in duali vel plurali, quam singulari, quale est *siphte*, id est duo labia, tam singulare quam plurale vel duale significant, puta tam unum labium quam duo, vel plura labia. Unde verbum vel participium cum iis cohærens, tam in singulari, quam in plurali ponere æque ac vertere licet; ut hoc loco tam vertas, *abscondit labium*, quam *abscondunt labia*. Aut certe Noster pro מכסה *mecasse* in singulari legit מכסות *meccassot* in plurali fœminino: *siphte* enim, id est labia, hebr. sæpe est fœminini generis, subinde tamen est masculini. Estque elegans antithesis inter mendacem abscondentem odium et stultum proferentem contumeliam, q. d. Qui callide abscondit et celat odium, præferens labiis amicitiam, hic tectus et fictus, puta hypocrita, mendax et fraudulentus est: at qui contumeliam et probrum alterius, quod secreto novit, non celat et abscondit, sed in lucem profert et prodit, hic insipiens est. Insipiens, id est nequam, iniquus et impius: quia crimen et probrum proximi secretum, in lucem profert, ideoque mortifere peccat contra charitatem et iustitiam, ut docet D. Thom. 2. 2. q. 72. a 2. et q. 73. a 2. et ibidem cæteri Theologi.

Rursum insipiens est proprie: Primo, quia prodit suam garrulitatem, imprudentiam, maledicentiam. Secundo, quia per eamdem provocat eum cuius crimen prodit, ut ipse vicissim par pari referat, suaque occulta scelera pandat; itaque seipsum exponit periculo infamiæ. Tertio, quia creat sibi inimicitiam, iras, lites graviaque mala, ac subinde mortem. Quarto, quia puerile et fœmineum est conviciari. Insipientes enim et imbelles pueri ac fœminæ, cum manibus non possint se ulcisci, ulciscuntur ore, iaciendo probra et plaustra maledictorum in adversarium. Plura mala, proferens contumeliam, insipienter sibi creat, si crimen, quod alteri vel occulte per detractionem, vel publice et palam per contumeliam obiicit non sit verum, sed falsum. Tunc enim ille, cui detrahit vel conviciatur, iuste potest eum arguere mendacii et falsitatis, eumque calumniæ in iudicio reum peragere, ac pœnam talionis ab eo deposcere. Quod si id ipse, eo quod probus et patiens sit, non faciat, eo maior eius resultat laus, ac vicissim maius calumniatoris probrum et dedecus. Nam, ut sapienter ait S. August. ser. 15. de Resurrect. *Maledictum patientia repercussum in suum redit auctorem, illæso eo qui petebatur.* Unde et Seneca epist. 77. *Æquo animo, ait, audienda sunt imperitorum convicia, et ad honesta vadenti contemnendus est ipse contemptus.*

Carpit ergo Salomon hic duo vitia in speciem opposita, sed reipsa sæpe connexa, et ex eadem odii radice prodeuntia. Prius est, abscondere odium: satius enim est odium patefacere quam abscondere: patefactum enim exhalat et minuitur, vel evanescit; absconditum vero sese intendit, densat et gliscit: sicut ignis absconditus serpit, crescit et gliscit: in flammam vero erumpens, vel a seipso consumitur, vel ab hominibus aqua iniecta restinguitur. Unde Moses, imo Deus Levit. 19. 17. sancit: *Non oderis fra-*

trem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas super illo peccatum. Quin et Seneca in Prov. *Gravior est, ait, inimicus, qui latet in pectore: gravius malum est omne quod sub aspectu latet. Nam eum qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis. Troianus equus ideo fefellit, quia formam misericordiæ mentitus est.* Idem alibi: *Amari, ait, et agnosci amat, qui odium ostendit.* Accedit quod hic sit duplex nequitia, scilicet prima, odium; secunda, hypocrisis, puta absconsio odii, et simulatio amicitiæ. Atqui, ut ait Cassiod. in Psal. 54. *Gravissimum inimicitiæ genus est esse corde adversarium, et lingua se simulare devotum.* Et Boetius, l. 3. de Consol. *Nulla, ait, pestis est efficacior ad nocendum, quam familiaris inimicus.* Quocirca Aristot. in Ethicis docet sapientem et magnanimum esse apertum tam in amore quam in odio, ac utrumque palam libereque edicere et profiteri. Sic enim ait lib. 4. Ethic. cap. 3. *Necesse est etiam, ut aperte tam odium, quam amorem præ se ferat magnanimus; latere enim velle timentis hominis est: maioremque veritatis curam, quam opinionis habeat: dicatque et agat omnia aperte.*

Posterius est contumeliam proferre, quod ex priori oritur, puta ex odio: ideo enim odium ad tempus celatur, ut opportuno tempore in contumeliam et iniuriam erumpat. Quocirca remedium utriusque vitii est succidere radicem, puta deponere odium: sic enim nec ut mendaces abscondamus odium, nec ut stulti proferamus contumeliam. Hoc forte voluere Septuag. dum vertunt: *Labia iusta operiunt inimicitias*, id est eas abolent, delent, extinguunt (*charitas enim operit multitudinem peccatorum*) ne in contumeliam erumpant, fiantque irreconciliabiles. Nam ut sapienter ait Plutarch. in Moral. *Amicitiæ post convicia mutua et famæ lacerationes invicem datas, aut non coeunt, aut cicatricosæ coeunt.* Unde infert Beda: *Si ergo, ait verax et sapiens esse desideras, odium neque in abscondito cordis contege, nec per oris contumeliam profer, sed tuum et cor dilectione et os veritate repleatur.*

Vers. 19. IN MULTILOQUIO NON DEERIT PECCATUM, QUI AUTEM MODERATUR LABIA SUA, PRUDENTISSIMUS EST.) Hebr. *In multitudine verborum non cessabit prævaricatio*, vel *transgressio*; *et qui cohibet*, vel *prohibet, labia sua, intelligens* vel *prudens est*; Septuag. *Ex multiloquio*, vel ut legit S. Cyprian. *ex multiloquentia, non effugies peccatum* (Symmach. *vitium*) *parcens autem labiis sensatus erit*; S. Isidor. in Soliloquio: *Multiloquium non effugiet culpam.*

Multiloquium vitium quod? Resp. I. Quæres, quodnam vocetur hic *multiloquium*? Nam et Christus et Sancti multa sancte locuti sunt et scripserunt, ut patet ex Evangeliis et Patrum libris, in quibus proinde defuit peccatum. Primo, Clemens Alexand. l. 2. Pædagog. c. 6. per *multiloquium* accipit verba inepta, otiosa et nugosa: *Ineptæ etiam nugæ, ait, sunt silentio prætereundæ. Nam Scriptura ait: Ex multiloquio non effugies peccatum.* Hæc vera est, at non adæquata expositio. Huc accedit S. Bern. qui per *multiloquium* accipit verba otiosa. Sic enim scribit serm. de triplici custodia, manus, linguæ et cordis: *Quam vera, ait, sententia, fratres, in multiloquio non effugiendum peccatum! Ut enim prætereram cætera, si propterea est otiosum verbum, quod nullam rationabilem causam habeat; quam rationem de eo reddere poterimus, quod est præter rationem? Nemo nostrum, fratres, parvi æstimet tempus, quod in verbis consumitur otiosis: siquidem tempus acceptabile est, et dies salutis. Volat verbum irrevocabile, volat tempus irrevocabile, nec advertit insipiens quid amittat. Libet confabulari, aiunt, donec hora prætereat. O donec prætereat hora, o donec pertranseat tempus. Donec hora prætereat, quam tibi ad agendam pœnitentiam, ad obtinendam veniam, ad acquirendam gratiam, ad gloriam promerendam miseratio conditoris indulget. Donec transeat tempus, quo divinam tibi repropitiare debueras pietatem, properare ad angelicam societatem, suspirare ad amissam hæreditatem, aspirare ad promissam felicitatem, excitare remissam voluntatem, flere commissam iniquitatem.*

II. Secundo: Cresconius Grammaticus per *multiloquium* accipit eloquentiam, quasi ars oratoria, sive Rhetorica hic notetur et damnetur. Unde ipse sic legit: *Ex multa eloquentia non effugies peccatum.* Quem redarguens sanctus Augustinus, lib. 1. contra Cresconium cap. 1. *multiloquium* ita definit: *Dictum, ait, non est: Ex multa eloquentia, sed ex multiloquio. Multiloquium autem est superflua locutio, vitium scilicet amore loquendi contractum. Plerumque autem loqui amant etiam qui nesciunt quid loquantur, etc. Eloquentia vero facultas dicendi est congruenter explicans quæ sentimus: qua tunc utendum est, cum recta sentimus. Hoc modo ea non usi sunt hæretici.* Unde idem l. 1. Retract. in Prologo causam scribendi libros Retractationum hanc assignat: *Illud etiam quod scriptum est: Ex multiloquio non effugies peccatum; terret me plurimum, non quia multa scripsi, vel quia multa etiam, quæ dicta non sunt, tamen a me dicta, conscripta sunt. Absit enim multiloquium deputem, quando necessaria dicuntur, quantalibet sermonum multitudine ac prolixitate dicantur. Sed istam sententiam Scripturæ sanctæ propterea timeo, quia de tam multis disputationibus meis sine dubio multa colligi possunt, quæ si non falsa, at certe videantur, sive etiam convincantur, non necessaria. Quem vero Christus fidelium suorum non terruit, ubi ait: Omne verbum otiosum, quodcumque dixerit homo, reddet pro eo rationem in die iudicii?* Matth. 12. Idem libros suos de Trinitate hac prece ad Deum concludit: *Coram te est firmitas et infirmitas mea; illam serva, istam sana. Coram te est scientia et ignorantia mea. Ubi mihi aperuisti, suscipe intrantem: ubi clausisti, aperi pulsanti. Meminerim tui, intelligam te, diligam te. Scio scriptum esse: In multiloquio non effugietur peccatum. Sed utinam prædicando verbum tuum, et laudando te tantummodo loquerer! non solum fugerem peccatum, sed meritum bonum acquirerem, quamlibet multum sic loquerer.*

Igitur *multiloquium* est vitium, quo nimis gestit homo loqui, ideoque locuturiens plura quam oportet proloquitur, ac verborum est prodigus, uti faciunt qui incontinentis et intemperantis sunt linguæ, ac semper loqui avent, deque rebus omnibus miscent sermones, ac temere suum de singulis proferunt iudicium et censuram. Hi enim facile incidunt in peccata: quia labente lingua, et fallente memoria, ac rapiente prurigine loquendi, facile veris immiscent falsa, utilibus noxia, necessariis vana et otiosa; ac difficile, imo impossibile est, ut cautelam et circumspectionem, quæ requiritur, omnibus suis dictis adhibeant. Quocirca imprudenter multa effutiunt, multosque offendunt, ac in detractiones, irrisiones, scommata, convicia, desultoria linguæ levitate dilabuntur. Ita S. Ambros. l. 1. de Cain et Abel c. 9. « Nos autem, ait, claudamus ostium, ne culpa intret, ne lapsus aliquis sermonis exeat: intrat culpa, si lapsus exierit. Audi quomodo intret culpa. Ex multiloquio, inquit, non effugies peccatum: exivit multiloquium, peccatum intravit; quia in multiloquio nequaquam, qui exit sermo, trutinatur, imprudenter labitur, licet ipsum ultra mensuram loqui, grande peccatum non sit. » Et S. Gregor. admonit. 15. 3. p. Pastoral. « Admonendi (inquit) sunt multiloquio vacantes, ut vigilanter aspiciant, a quanto rectitudinis statu depereant, dum per multiplicia verba dilabuntur. Humana etenim mens aquæ more circumclusa ad superiora colligitur: quia illud repetit, unde descendit, et relaxata deperit: quia se per infima inutiliter spargit. Quot enim supervacuis verbis a silentii sui censura dissipatur, quasi tot rivis extra se ducitur: unde et redire interius ad sui cognitionem non sufficit; quia per multiloquium sparsa, a secreto se intimæ considerationis excludit. » Hæc et plura S. Gregor.

Aliam causam cur multiloquium sit causa peccatorum, dat S. Antioc. hom. 102. de silentio: *Immoderata, ait, et effrænis verborum prolatio, qua periclitatur mentis tranquillitas, non solum circa operationem spiritualem lentescere facit eam, ac desidere; sed et molestissimo dæmoni acediæ mancipat illam ac dedit. Et quemadmodum exæstuantis balnei fores continenter apertæ si sint, intimum calorem ocius efflant, et expellunt in ea quæ sunt extrinsecus: ita etiam anima, etc.* Consentit S. Dorotheus

doctrina 24. de compunctione: *A multiloquio,* ait, *abstine; hoc enim exstinguit cordi advenientes cogitationes rationales et cælestes*, datque similitudinem furni (simile est in hypocaustis) calentis qui calorem servat, quamdiu ostium clauditur; at si illud reseretur, calor exhalat. Simili enim modo cor devotionis calorem et spiritum conservat, quamdiu ostium oris claudit: at si illud reseret, per verba exhalat ille calor et spiritus.

III. Tertio, cum S. Chrysost. in Psalm. 140. præcise et rigide: In quavis multiloquio, etiam pio, sancto et necessario, non deest peccatum; quia impossibile est homini debili et caduco, singulis suis dictis adeo multis, illam circumspectionem et moderationem adhibere, quæ requiritur, perinde ac impossibile est per plures dies aliquid agere et vivere sine vitio et peccato, uti docet Francisc. Suarez, imo Salomon c. 24. 16. *Septies*, ait, *in die cadit iustus.* Simile est in sagittario, qui etsi peritissimus sit sagittandi, et scopum sagitta certo configit, quoties ei libuerit, tamen si centies in scopum continuo iaculetur, impossibile est ut semper eum configat et numquam aberret: quia humanæ mentis attentio et contentio finita est ac caduca, postque plures actus elicitos mollescit, flaccescit ac labitur. Quare præstat breves facere conciones et sermones ac crebros, uti fecit S. Leo, S. Ambros. S. August. S. Bernardus, et alii, quam prolixos et raros. Peccant hac in re concionatores, qui horam in concionando excedunt, itaque sua prolixitate auditoribus tædium, sibi fatigationem et periculum male loquendi creant. Mens enim, velut arcus intentus, tanto tempore in hac attentione et intentione durare nequit, quin fatigetur et labatur: ad breves autem sermones attentionem congruam præstare valet, et in eodem mentis vigore ad modicum tempus durare sufficit: *Alliga,* inquit S. Ambros. l. 1. de Offic. cap. 3. *sermonem tuum, ne luxuriet, et multiloquio peccata sibi colligat; sit restrictior, et ripis suis coerceatur: cito lutum colligit omnis exundans.*

Remedium ergo hic suggerit Salomon: *Qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est.* Hebr. משכיל *maskil,* id est *prudens* est, scilicet antonomastice per excellentiam, hoc est *prudentissimus est.* Pro *moderatur* hebr חושך *coscech,* id est, prohibet, inhibet: tum per silentium, quod est *tutum animi asylum,* ait S. Ambros. 1. Offic. tum consequenter per moderatum et circumspectum eloquium: utrumque enim opponitur multiloquio, illudque corrigit. Porro silentium docet præmeditari quid et quomodo dicas, itaque circumspecte et prudenter loqui. Tacens ergo et parce loquens prudentissimus est; primo, quia cavet damna linguæ exuberantis, quæ plurima et maxima sunt. Rursum quia regit linguam, quæ ob sui lubricitatem difficillima est gubernatu. Itaque qui eam gubernare novit, mire prudens et perfectus est, uti docet S. Iacob. 3. 2.

Pauciloquus prudens : cur? Caus. 1.

II. Secundo, quia silentium est index et effectus animi maturi, collecti, divini: qui enim tacet, secum et cum Deo loquitur. Unde Solon dicebat: *Stultus tacere nequit: quare si tacuerit, sapiens reputabitur.* Et Seneca: *Taciturnitas stulto homini pro sapientia est.* Quocirca S. Benedictus Religiosorum in Occidente Patriarcha in Regula cap. 6. de taciturnitate ita sancit: *Faciamus,* ait, *quod ait Propheta Psal. 38. Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis. Hic ostendit Propheta, si a bonis colloquiis interdum propter taciturnitatem debet taceri, quanto magis a malis verbis, propter pœnam peccati debet cessari. Ergo, quamvis de bonis et sanctis ad ædificationem colloquiis, perfectis discipulis propter taciturnitatis gravitatem, rara loquendi concedatur licentia; quia scriptum est: In multiloquio non effugies peccatum.* Et Diadochus in asceticis de Perfectione, c. 70. *Silentium,* ait, *mater est sapientissimarum cogitationum. Ut si balnei ostium nimis frequenter aperias, calor abit: sic nimis os loquendo aperiens, devotionem amittit.* Et S. Isidorus: *Linguosus homo imperitus est, sapiens paucis utitur verbis. Brevem sermonem scientia facit.* (Hinc angeli, quia pollent ampla scientia, uno verbo tantum dicunt, quantum homines mille verbis, et Deus omniscius unico verbo omnia dicit.) *Loqui multum stultitia est. Vox enim insipientis in multiplicatione sermonis. Maneat igitur in verbo mensura, in sermone statera.*

Tertio, quia prudens, loquela cum tota dirigatur ad alios, præ cæteris actionibus hominis magnam requirit circumspectionem; ideoque qui illam habet, prudentissimus sit oportet. Qui enim orat, sibi et Deo orat: qui ieiunat, sibi ieiunat: qui dat eleemosynam, dat quod lubet: at qui loquitur debet prævidere quid, ubi, quomodo, quando, coram his illisve loquatur, ut omnes ædificet, neminem lædat vel offendat. Aliter enim coram Prælatis, aliter coram subditis, aliter coram doctis, aliter cum rusticis, aliter cum iustis, aliter cum peccatoribus, aliter cum Hispanis, aliter cum Italis, etc. loquendum: quod enim phlegmatico, v. g. prodest, hoc cholerico obest. Vide S. Gregor. 3. p. Pastor. ubi fuse docet quomodo admonendi sint elati, pusillanimes, gulosi, iracundi, fervidi, torpidi, etc. quisque pro sua conditione accommodate ad suam indolem. Hinc moderationis linguæ symbolum est elephas, qui cum mole animalium sit maximus, idemque prudentissimus, linguam tamen habet perexiguam atque interius positam, ut pene oculos fugiat, teste Arist. l. 2. de Animal. c. 6. Ita generosissimi quique et prudentissimi verbis sunt parci, sed factis efficaces: *Non credo auguribus, qui aures verbis ditant,* ait Accius in Astyanacte. Salomonem secutus Siracides Ecclesiast. c. 28. 29. graviter monet de cura et custodia linguæ adhibenda: *Aurum tuum,* ait, *et argentum tuum confla, et verbis tuis facito stateram, et frænos ori tuo rectos; et attende, ne forte labaris in lingua, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, et sit casus tuus insanabilis in mortem.* Ubi plura hac de re dixi. III.

Exemplum memorabile est in libr. Sentent. sive Apophtheg. Patrum c. 45. Anachoreta, inquit, celebris vidit, cum fratres de S. Scriptura rebusque piis loquerentur, angelos se eis miscentes, hilari vultu exultantes. Cum vero ad vana colloquia deflecterent, vidit angelos recedentes cum indignatione, dæmones vero specie porcorum inter colloquentes se volutantes. Quare circumiens monasteria monebat, dicens: *Cohibete fratres, a multiloquio, et ab otiosis verbis linguam, quia malus interitus animæ generatur, et non intelligimus, quoniam per hæc et Domino Deo, et sanctis angelis odibiles sumus. Dicit enim Script. divina: Quia in multiloquio non effugies peccatum; hæc enim infirmam et vacuam efficiunt mentem atque animam nostram.*

ARGENTUM ELECTUM, LINGUA IUSTI: COR AUTEM IMPIORUM PRO NIHILO.) Pro *electum* Septuaginta vertunt: πεπυρωμένον, id est, ignitum, igne examinatum, igne defæcatum et purgatum tum a terra et scoria, tum a stanno, plumbo, aliisque metallis. Nam, ut ait Plinius l. 34. c. 46. in eadem vena nascitur stannum, argentum et plumbum. Materia enim igne liquata primo fundit stannum, deinde argentum et plumbum: *Eius,* ait Plinius, *qui primus fluit in fornacibus liquor, stannum appellatur; qui secundus, argentum: quod remansit in fornacibus, galena, quæ portio est tertia addita venæ. Hæc rursus conflata dat nigrum plumbum.* Magna enim est metallorum inter se vicinitas, ideoque argentum accedit ad aurum. Unde ut idem ait libr. 33. 4. *Omni auro inest argentum vario pondere, alibi dena, alibi nona, alibi octava parte, etc. Ubicumque quinta argenti portio est, electrum vocatur;* quod priscis in pretio fuisse testatur. Vers. 20

Modum vero eruendi purgandique argenti idem describit lib. 33. c. 6. « Non nisi in puteis, ait, reperitur nullaque sui spe nascitur, nullis ut in auro lucentibus scintillis. Terra est alia rufa, alia cineracea. Excoqui non potest, nisi cum plumbo nigro, aut cum vena plumbi, galenam vocant, quæ iuxta argenti venas plerumque reperitur; et eodem opere ignium descendit pars in plumbum; argentum autem superne innatat ut oleum aquis. Reperitur in omnibus pene provinciis, sed in Hispania lauda-

tis simum. » Addit deinde originem argenti vivi: « Est et lapis in his venis, cuius vomica liquoris æterni argentum vivum appellatur, venenum rerum omnium. Exest (exedit) ac perrumpit vasa permanans tabe dira. Omnia ei innatant præter aurum; id unum ad se trahit. Ideo et optime purgat, ceteras eius sordes expuens crebro iactatu fictilibus in vasis, ita vitiis abiectis, ut et ipsum ab auro discedat. »

Hinc argentum ob sui puritatem in Script. significat sapientiam, legem, doctrinam et eloquia Dei, ait S. August. l. 17. Civit. 5. et S. Gregor. 4. Moraliter cap. 28. Et patet Psalm. 11. *Eloquia Domini casta* (sicut) *argentum igne examinatum, probatum septuplum*; *casta* id est, pura, sancta, irreprehensibilia, et, ut ait ibidem S. August. *Eloquia Domini casta, sine corruptione simulationis, probata peccatoribus per tribulationes. Purgatum septuplum per timorem Dei, per pietatem, per sanctimoniam, per fortitudinem, per consilium, per intellectum, per sapientiam*, puta per septem dona Spiritus sancti. Ambrosiaster vero in Apoc. 3. v. 18. *Septuplum*, ait, *propter septuplam purgationem, quæ fit per septem virtutes vitiis capitalibus contrarias.* Nam superbia purgatur per humilitatem, ira per mansuetudinem, luxuria per castitatem, gula per abstinentiam, invidia per amorem, acedia per fervorem, avaritia per liberalitatem.

Sensus ergo est, q. d. Lingua iusti proloquitur sapientia et sancta, puta eloquia Dei, quæ pura et pretiosa sunt instar argenti, quia manant ex sapienti et sancto corde. At cor impiorum, et consequenter eius lingua et verba, quia insipientia et impura, idcirco nihili æstimantur, et pro nihilo habentur. Ostendit quod dixit v. præced. *Qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est.* Quia scilicet lingua eius est quasi argentum electum, q. d. Ait Aben Ezra: Iusti lingua est tamquam argentum probatissimum; illa enim effatur verba cum delectu et moderatione, quæ tamquam argentum purum, putum et probatum, magno sint in æstimatione. R. Salomon vero: Lingua iusti, illius scilicet, ait, qui ea ad alios corrigendos scit uti, est quasi argentum electum: cor autem impiorum pro nihilo, quod nimirum iusti reprehensiones non admittat.

Lingua iusti instar argenti.

Nota quinque analogias argenti et linguæ sermonisque sapientum et iustorum. Argenti enim dotes sunt quinque: Prima, est candor et nitor; secunda, pretium; tertia, soliditas; quarta, puritas; quinta, sonus. Eædem sunt in lingua iusti.

I. Igitur primo, sicut argentum præ auro ceterisque metallis candet, nitet et splendet; sic candent, nitent et splendent verba sapientum, suntque instar fontis limpidissimi, de quo Poeta:

Fons erat illimis, nitidis argenteus undis.

Verba ergo æque ac cor sapientis argentea sunt, id est instar argenti nitentia et grata: verba vero æque ac corde impiorum sunt plumbea, ænea et ferrea, id est atra, tetra, gravia, dura, molesta. Ita de S. Mechtilde legimus in eius Vita: *Silentium exacte servabat; cum vero loqueretur, loquebatur ut Angelus; ita ut, si cum ea colloquereris, putares te loqui cum Angelo.*

II. Secundo, sicut argentum post aurum inter metalla est pretiosissimum, sic et pretiosa sunt verba sapientum, et a cordatis auscultantur, æstimantur, magnoque habentur in pretio. Hinc pretium commune rerum est argentum et moneta argentea, quæ successit priscæ, rudi et æneæ: ita pretium virtuti ponit sapiens, ut quod ille dixerit et fecerit, id omnes honestum, ipsamque virtutem æstiment: maius enim pondus et pretium addit virtuti vita et factis, quam ore et verbis. Audi Plinium l. 33. c. 3. *Servius rex primus signavit æs. Antea rudi usos Romæ Remæus tradit. Signatum est nota pecudum. Unde et pecunia appellata. Argentum signatum est anno Urbis* DLXXXV. (corrigendum videtur CCCCLXXXV. primum enim bellum Punicum cœpit anno Urbis CCCCXC.) *Q. Fabio Consule, quinque annis ante primum bellum Punicum. Et placuit denarius pro decem libris æris.* Et mox: *Aureus nummus post annum* LXII. *percussus est quam argenteus.* Hinc Æsculanum fecere deum, quasi præsidem æris: et Argentinum, quasi præsidem argenti. Quod irridens S. August. l. 4. de Civit. c. 21. *Romani*, inquit, *commendabant se Marti et Bellonæ, ut bene belligerarent; deæ Victoriæ, ut vincerent; deo Honorino, ut honorarentur; deæ pecuniæ, ut pecuniosi essent; deo Æsculano et filio eius Argentino, ut haberent æream argenteamque pecuniam. Nam ideo patrem Argentini Æsculanum posuerunt, quia prius ærea pecunia in usu esse cœpit, post argentea. Miror autem quod Argentinus non genuit Aurinum; quia et aurea subsecuta est. Quem Deum isti si haberent sicut Saturno Iovem, sic et patri Argentino, et avo Æsculano Aurinum præponerent.* Verius, vir sapiens et sanctus est Argentinus; quia argentea, id est cælestia (nitor enim candorque, æque ac valor argenti repræsentat cælum sublime, præstans, nitidum et candidum) et divina argentine loquitur.

Tertio, argentum est solidæ naturæ, nec facile labefactatur, ait R. Levi: ita solida sunt dicta iustorum, tum quia bene expensa et præmeditata, ideoque veracia et circumspecta; tum quia manant ex dictamine iustitiæ et prudentiæ, æque ac constantiæ; quia impavide et constanter veritatem proloquuntur, pro eaque stant fortes usque ad mortem: sicut argentum purum constans est, ignique resistit. Ex soliditate enim probant argentarii argenti puritatem: cum enim argentum igne extractum nihil amisisse, sed in bilance appensum idem habere pondus, quod ante ignis examen habebat, cernunt, tunc purum putum esse iudicant. III.

Quarto, argentum electum proprie est id quod a fæcibus, scoriis, aliisque metallis, expurgatum est et selectum. Unde Septuag. vertunt πεπυρωμένον, id est ignitum et igne defæcatum. Similis est lingua iustorum: hæc enim ea quæ dicere cogitat, prius expurgat ab omni mistione falsitatis, vanitatis, adulationis, ostentationis, obscœnitatis, hypocrisis, fraudis, imo non nisi pauca cum magno delectu, ideoque rara et selecta loquitur. IV.

Quæres: In qua fornace et igne ignitur et purgatur sermo linguæ? Resp. primo, in igne considerationis, discretionis et iudicii: hoc enim quia acre et exactum in Script. vocatur ignis, ut Daniel c. 7. 9. ubi describens iudicium Dei: *Thronus eius*, ait, *flammæ ignis; rotæ eius ignis accensus. Fluvius igneus* (ignea iudicii sententia) *rapidusque egrediebatur a facie eius.* Igitur sapiens in fornace discretionis examinat et expurgat ea quæ dicturus est, iuxta illud sancti Bernardi: *Verba prius bis ad limam veniant, quam semel ad linguam.*

Secundo, ignis hic est gratia Christi ac charitas, eiusque auctor Spiritus sanctus, qui corda iustorum purgat, regit, ignitque; ut non nisi recta, vera, sancta et charitate ardentia loquantur. Hoc est quod de Christo prædixit Malachias cap. 3. 2. *Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum: et sedebit conflans et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum.* Vide ibi dicta. Hinc S. Augustinus paulo ante citatus, ignem purgantem linguam assignat septem dona Spiritus sancti.

Mystice: hic ignis est tribulatio et persecutio, quæ excoquit mentes et linguas Confessorum et Martyrum, easque ab omni levitate, timore, concupiscentia purgat, ac constantiam, Deique ardentem amorem eis inspirat, ut coram tyrannis et impiis fidem legemque Dei intrepide profiteantur, doceant et prædicent, dicantque cum S. Laurentio: *Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas*, Psal. 16. 3. Pro quo S. Hieron. vertit: *Probasti cor meum, visitasti nocte; conflasti me, et invenisti cogitationes meas non transire os meum*; ut ex æquo veritas et professio oris respondeant cogitationi et confessioni cordis: nec alia proloquatur os, quam cogitet cor. Igitur sicut argentum ab igne non tantum non consumitur, sed etiam purius et splendidius efficitur, inquit Baynus; sic iusti et sapientis viri lingua, tantum abest ut vel osoris mendaciis, vel stulti detractionibus inficiatur, aut maledictum rependat maledicto, convicium convicio, ut etiam

iuxta Paulum bene precetur maledicentibus: a litibus seminandis inter fratres usque adeo aliena, ut multos ad concordiam reducat, et esurientes pascat verbo vitæ, quo vivit homo, non in solo pane. O pretiosam et electam linguam, cui nulla persecutionis flamma silentium imponere potest, quo minus fidem Christi resonet, odium a corde, et mendacium a lingua dulcissimo sono expellat. Talis erat Christi Iesu lingua, in cuius ore non est inventus dolus: qui cum maledicceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur: cui Dominus dedit linguam eruditam, ut sciret sustentare eum qui lapsus est verbo. Quæ tamen lingua, quamvis electa, cor improborum Iudæorum non penetravit; nam valde parum cordis et intelligentiæ habent improbi, et ob defectum cordis verbo vitæ, et pabulo huius linguæ non sunt pasti, sed ut stulti fame mortui sunt.

V. Quinto, argentum præ auro, stanno, ære, aliisque metallis, argenteo, id est iucundo gratoque sono resonat: unde nummularii sono solent explorare bonitatem et puritatem argenti. Hinc et Deus iusserat Mosi facere tubas ex argento, ut iis tot millia, imo milliones populi convocaret, Num. 10. 2. tubæ enim argenteæ præ corneis et æneis sunt sonoræ et iucundæ. Unde et nolis et campanis, dum eas ex ære fundunt et conflant, solent miscere argentum, et quo plus argenti miscetur, eo plenius et suavius resonant. Simili modo plene et suaviter resonant argenteæ igneæque voces, dictaque sapientum et iustorum; quales fuere Apostoli, de quibus dicitur Psal. 18. 5. *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* Et Elias, de quo Eccl. 48. 1. *Surrexit Elias quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat.* Ubi plura dixi de hisce linguis. Quocirca earum symbolum est piscis appellatus lucerna, de quo noster Causinus l. 8. Histor. parabol. cap. 48. Subit, inquit, in summa maria piscis ex argumento appellatus lucerna, linguaque ignea per os exerta tranquillis noctibus relucet, ait Plinius l. 9. c. 27. Ita sapientes, quales erant Apostoli, sunt lucernæ mundi, qui orbem sua luce collustrant, et linguis igneis amore divino accendunt, *solemque novum nova sidera portant.*

Denique lingua sapientis est instar hydrargyri, sive argenti vivi, quod in omnem partem sese librat et agitat, quodque efficaciter aurum expurgat: sic enim lingua iusti sapientia fulgentis, et charitate ardentis, sese agitat in omnem partem, ut quidquid vitiosum est etiam in viris Religiosis, eradat et expurget. Memorabile est quod in Vita S. Antonii Patavini legimus, ipsum argentea et ignea lingua concionando, instar hydrargyri ubivis gentium hæreses, odia, libidines, usuras, aleas, aliaque scelera sustulisse, ideoque hoc præmium tulisse, ut post mortem reliqua eius carne sensim consumpta, lingua dumtaxat integra et illæsa perduraret, quam proinde 32. post mortem eius anno S. Bonaventura religiose visitans, et cum lacrymis exosculans: *O lingua benedicta*, ait, *quæ semper laudasti Deum, multisque eumdem laudandi causa exstitisti! nunc clare liquet quanti apud eum sis meriti et pretii, qui te ad tam sublime præconis sui officium efformavit.*

Cor autem impiorum pro nihilo.) Hebr. *cor impiorum sicut modicum*; Aquila et Theodot. *sicut parum*; Symmach. εὐτελής id est *vile* et *nullius pretii*; Chald. *contritio*; Syrus: *rebellio.*

Iam primo, Tigurin. sic vertit et explicat: *Lingua iusti electum est argentum, quod cor impiorum parvi pendit*; Hebr. *æstimat ut parum,* ut rem modicam, q. d. Impii parvi pendunt sapientiam, quam lingua iustus proloquitur.

Secundo, Vatablus: *Cor*, inquit, *impiorum est velut pauxillum*, supple, argenti, q. d. Parvi est pretii parvo ære et argento æstimandum. Accedit Pagnin. qui vertit, *Cor vero impiorum parum est electum.*

Tertio, Baynus vertit: *Cor impiorum ut exiguum*; quod referri potest, ait, ad qualitatem, vel ad tempus, q. d. Parvo tempore durat intellectus improbi; vel parum boni sensus et cordis habent improbi.

Quarto, Aben Ezra: q. d. Perexiguum est quod discas ab impio. Aut cor, id est scientia, impiorum non multum probatur.

Quinto, R. Salomon: Cor impiorum pro nihilo, inquit, quia iustorum reprehensiones non admittit.

Sexto, R. Levi: q. d. Impiorum animus et cor non nisi brevissimi temporis usuram in corpore habebit.

Septimo, Septuag. vertunt: *Cor autem impiorum deficiet,* q. d. Cor et lingua iusti instar argenti electi solida sunt, ideoque durant et constantia sunt; at cor et lingua impii, puta eius sensa et eloquia, fragilia et caduca sunt, ideoque cito deficient. Porro naturale cordis augmentum, æque ac decrementum ita describit Plinius lib. 11. c. 37. *Augeri id* (cor) *per singulos annos in homine, ac binas drachmas ponderis ad quinquagesimum annum accedere; ab eo detrahi tantumdem, et ideo non vivere hominem ultra centum annos defectu cordis, Ægyptii existimant*; ut scilicet post quinquagesimum annum cor quotannis deficiat et decrescat ad duas drachmas, sicut ante quinquagesimum quotannis ad duas drachmas accrevit. Longe maius et velocius est decrementum cordis moralis, puta sensus et sapientiæ insipientis et impii: quia rapiente semper cupiditate, ad stultas illico ineptias, nugasque suas transit et abit. Hinc *stultus sicut luna mutatur*, Eccli. 27. 12. Unde Origen. in Catena Græc. totum hunc versum sic explicat: *Iustorum sermo probatur* (ut argentum electum) *eo quod rebus ipsis fidem faciat. Deficit autem cor stultorum, quia perpetuo mutatur et fluctuat.*

Octavo, ad verbum plane et plene vertit Noster: *Cor impiorum pro nihilo*, id est mens et sensus, ac consequenter sermo inde manans, impii, parvi vel nullius est pretii et momenti: cum ex adverso cor, id est, mens et sensus, ac sermo iusti sit pretiosus instar argenti.

Quæres, cur Salomon linguæ iusti opponat non linguam, sed cor impii. Resp. Sub corde intelligit os et linguam: quod enim sentit cor, hoc os eloquitur; præsertim quia insipientes et impii quidquid habent in corde, hoc ore effutiunt, iuxta illud Eccli. 21. 29. *In ore fatuorum cor illorum; et in corde sapientium os illorum.* Igitur insipientes et impii sicut res viles et nullius momenti, imo impuras, malas et noxias, corde ruminant; sic easdem ore eructant. Sapientes vero et pii sicut res sublimes, sanctas, cælestes et divinas corde volvunt; sic easdem ore profantur: horum ergo cor et os argentum est, illorum plumbeum, terreum et sordidum.

Labia iusti erudiunt plurimos: qui autem indocti sunt (Hebr. אֱוִילִים *evilim*, id est insipientes, stulti, ita Chald. et Syrus) in cordis egestate morientur.) Pro *erudiunt*, Hebr. est יִרְעוּ *irhu*, id est pascent, utique docendo, id est erudient: nec enim labia aliter pascere possunt, iuxta illud Ierem. 3. *Et pascent vos scientia et doctrina.* Iam ergo clara est sententia, eiusque antithesis, q. d. Iusti adeo abundant sapientia, ut non tantum se, sed et plures alios erudiant, doceantque honestos et sanctos mores, quibus ad vitam beatam pervenitur: at indocti et insipientes, id est impii, adeo inopes sunt sapientiæ, ut seipsos (multo minus alios) erudire et dirigere non sciant: quare in cordis egestate, id est in sua inopia mentis et sapientiæ, scilicet in sua insipientia, id est concupiscentia et impietate, sicut vivunt, sic et morientur: ideoque iusti erunt felices, tendentque ad vitam æternam; impii vero ob suam insipientiam et impietatem erunt miserrimi, ibuntque ad tartara, ubi perpetua esurie mentis et sapientiæ, ac morte æterna cruciabuntur. Nam in insipientia hebraismo idem est quod propter insipientiam: eius enim demerito morte plectuntur, q. d. Impii ob suam imprudentiam et improbitatem perniciem mortemque sibi accersunt. Ita R. Levi. Vers. 21.

Rursum cum Iansenio sic explices, ut non significetur differentia inter effectus et conditiones iustorum et stultorum, sed tantum describatur efficacia eloquiorum iusti, quæ tamen non perveniat ad stultos, ut sit sensus: Labia iusti pascant quidem multos; at stulti, quoniam a iusto

pasci recusant, propter defectum sapientiæ morientur. Atque hunc sensum secutus videtur noster Interpres, et sic recte constat nostra versio. Est enim sensus: Labia iusti erudiunt multos: at qui ab eis se doceri non patiuntur, sed indocti manent, morientur per cordis egestatem.

Hinc et vulgo dicitur, ait Lyran. *Multum est pauper, qui est fatuus vel indoctus.* Septuag. pro littera ר legentes affinem ד aliaque puncta substituentes, pro ירעו רבים *irhu rabbim*, id est, *erudiunt multos*, legerunt ידעו רמים *iadeu ramim*, id est, *sciunt excelsa*: unde vertunt: *Labia iustorum sciunt excelsa*, scilicet speculantur cælestia et divina, quorum inops est mens et cor insipientum et impiorum, ideoque moritur morte peccati et gehennæ. Ita auctor Catenæ Græcor. *Iusti*, ait, *rationem sublimium rerum norunt; insipientes autem nihil sublime sapiunt aut quærunt.* Chald. vero cum Syro ירעו *irhu* accepit in significatione Chaldaica et Syriaca, qua radix רעה *raa*, quæ Hebræis significat pascere, Chaldæis et Syris significat cogitare, velle, amare, et amorem conciliare. Unde Chald. vertit: *Labia iusti multos placant*; Syrus, *multum amant*, vel *amare faciunt.* Iustus enim possidet pacem et charitatem, iisque plenus eadem aliis aspirat et afflat etiam solo aspectu. Unde facile sedat lites, et pacem inter dissidentes conciliat, secutus illam Christi beatitudinem: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur*, Matth. 5. Unde S. Bernardus serm. 23. in Cant. *Tranquillus Deus*, inquit, *tranquillat omnia; et quietum aspicere quiescere est.* Hanc Dei tranquillitatem participant Sancti, qui sunt sedes et thronus Dei, in quibus, ut idem ibidem ait, *non est sensus egens, nec cura pungens, nec culpa mordens.* Idem l. 5. de Consider. c. 5. in fine: *Deus*, inquit, *amat ut charitas, novit ut veritas, sedet ut æquitas, dominatur ut maiestas, regit ut principium, tuetur ut salus, operatur ut virtus, revelat ut lux, assistit ut pietas. Quæ omnia faciunt et Angeli, facimus et nos: sed longe inferiori modo, non utique bono quod sumus, sed quod participamus.* Quocirca S. Chrys. hom. de mansuetudine tom. 5. *Si capitales*, inquit, *inter se inimici sint, mansueti viri correptione placantur et mansuescunt, etiamsi natura in iram et furorem propensi sint. Qui vero per hunc conciliari nequeunt, intractabiles plane sunt, nulloque honore digni.* Addit deinde: *Mox ut viderit, mitigat furibundos, neque enim multis ei verbis vel admonitionibus opus est; sed pacem, priusquam loquitur, persuadet. Quemadmodum Solis iubar, ut primum apparet, fugat tenebras: ita benignus et iustus sua præsentia res turbulentas componit, quietasque ac tranquillas reddit. Est autem et hoc dignum recenseri, quod Christus solum pacificos filios Dei vocat. Et quare suum vocabulum pacificis communicat? Quia solus hic Filium Dei pro viribus imitatur, qui pacis et amicitiæ auctor aliis fit.* Et mox pacifico hæc dat similia et analoga: *Porro quod in corporibus nostris nervi, hoc pacificus in domo, in Ecclesia, in civitate; Paulus enim more suo fratres vocat corpus et membra invicem. Unde verum est illud, quod pacificator eamdem habet virtutem in domo, Ecclesia et urbe, quam habent in corporibus nervi dispersa et separata coniungentes et connectentes.*

Vers. 22. BENEDICTIO DOMINI DIVITES FACIT (Hebr. *ipsa ditat*) NEC SOCIABITUR EIS AFFLICTIO.) Septuag. *Benedictio Domini super caput iusti hæc ditat; et non adiicietur ei afflictio*, vel, *nec ullam adiunctam habet cordis tristitiam*; Vatabl. *Benedictio Domini locupletat, nec quidquam molestiæ secum affert.* Quare minus recte Caiet. per *afflictionem* vel dolorem accipit pœnitentiam, non hominis, sed Dei, q. d. Non pœnitet Deum, quod iustos ditarit; unde divitias eis semel datas non revocat, nec aufert: *sine pœnitentia enim sunt dona Dei.* Roman. 11. v. 29. Pro *eis* hebr. est *ei*, scilicet benedictioni, q. d. Benedictio Dei mere est benedictio: quare ei sociari nequit ullus dolor vel maledictio. Sed cum hæc Dei benedictio reperiatur in divitibus, puta iustis, quos Deus ditat, hinc recte vertit Noster *eis*. Sensus ergo est, q. d. Non casus, non fortuna, non fraus, non usura, non rapina, quibus ditescere satagunt impii, non etiam industria vel labor proprius, sed Dei favor et benedictio, id est beneficentia, est propria et præcipua causa ditans homines iustos, quæ pariter facit ut eis non societur afflictio, vel in acquirendo, vel in conservando, vel in expendendo opes sibi a Deo datas: quia iusti spem in Dei providentia et benedictione collocantes, illique magis quam suo labori et industriæ (etsi eum non negligant) confidentes, in ea securi, conquiescunt, scientes se Deo esse curæ: quare laborant sine anxietate, et fructum lucrumque laboris sui Deo committunt, contenti illa lucri opumque mensura, quam Deus dederit: cum ex adverso impii mille curis et angoribus crucientur, ut opes parent, augeant et conservent, nec umquam eis sint contenti, sed plura semper desiderent.

Per divitias accipe temporales: hæ enim Salomoni et Iudæis promissæ fuere a Deo, sub quibus mystice intellige opes spiritales, puta sapientiam, gratiam, virtutes, etc. promissas Christianis, iuxta illud Sapient. 7. 9. *Omne aurum in comparatione illius arena est exigua, et tamquam lutum æstimabitur in conspectu eius.* Et rursum: *Non habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus illius*, sed charitatem et gaudium.

Significat ergo primo Dei esse ditare, ac proinde volentis ditescere Dei favorem et benedictionem esse ambiendam, tum per iustam sanctamque vitam, tum per orationem, et invocationem.

Secundo, maledictionem Dei esse causam egestatis: ideoque videmus pauperes, qui per fraudes, furta, iniquos contractus satagunt ditescere, Deo eis maledicente depauperari, ac omnes eorum labores et curas inanes reddi, et in fumum abire.

Tertio, opes a Deo datas iustis secum afferre animi quietem, moderationem, lætitiam, gaudium; cum opes a mundo datæ mille advehant sollicitudines, turbationes, lites, mœrores; quæ omnem opum voluptatem obruunt et exstinguunt; hoc enim mœrorum additamentum vice auctarii et fœnoris, donis suis omnibus miscet adiicitque mundus.

Sic Deus benedicendo Abrahæ, Isaac, Iacob, Davidi, Salomoni, etc. eos ditavit; idque ipsimet agnoverunt, et cum gratiarum actione confessi sunt, ut patet Genes. 12. 2. et c. 18. 18. et c. 22. 17. et c. 24. 1. et seq. Sic de viris Religiosis et Apostolicis ait Apost. *Nihil habentes, et omnia possidentes. Providentia enim Dei est census pauperum*, ait S. Chrysost. isque certus, perennis et inexhaustus. Unde S. Franciscus suis non aliud dabat viaticum quam hoc: *Iacta cogitatum tuum in Domino, et ipse te enutriet.* Videmus quot quantosque fundos et census Dei benedictio dederit monasteriis Ordinis S. Benedicti. Sane ii tanti fuere, ut scribat Trithemius, si omnes in unum colligerentur, facile tertiam Europæ partem æquaturos. Vulgatum est illud regis Franciæ de S. Mauro; *Monachus hic plus acquisivit suo breviario, quam maiores mei gladio.* Causam dat S. Hieron. scilicet quod Religiosus pro Deo relinquens omnia possideat Deum: Dei autem sunt omnes opes. Sic enim ait epist. ad Pammach. *Religioso Christus est omnia, ut, qui omnia propter Christum dimiserit, unum inveniat pro omnibus, et libera possit voce proclamare: Pars mea Dominus*, qui dives est in misericordia, æque ac opulentia.

Vers. 23. QUASI PER RISUM STULTUS OPERATUR SCELUS: SAPIENTIA AUTEM EST VIRO PRUDENTIA.) Noster Salazar τὸ *quasi* accipit non proprie, ut notam similitudinis, sed per catachresin ut notam veritatis, sicut accipitur Ioan. 1. 14. *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre.* Unde Sept. pro litera כ, legentes affinem ב puta pro כשחוק *kischoc* legentes בשחוק *bischoc*, vertunt: *In risu insipiens agit male*; Chald. *Quando ridet stultus, operatur scelus.* Sensum ergo esse primo q. d. Stultus, id est improbus dum ridet et arridet, dum se hilarem et iucundum ostendit, machinatur scelus et noxam. *Sapientia autem viro est prudentia*, id est prudenti sapientia est cautio, ne ab improbo deludi aut circumscribi se patiatur;

prudens enim ex modo risus indagat animum et machinationes insipientis. Est enim, ut ait Seneca, *risus, cachinni, arrisio, irrisio et subrisio. Rident sinceri, cachinnos edunt stulti, arrident adulatores, irrident scurræ, subrident callidi et dolosi. Hæc prudentes viri perspicue discernunt.*

Secundo, q. d. In risu, seu quando ridet, stultus operatur malum, id est risus et ioci opportunitatem sceleribus magnis præbent. Rationem dat Aristoteles l. 4. Ethicor. cap. 8. Illa risus licentiam et liberiorem quamdam facultatem administrat, et inter risus et iocos abit pudor, verecundia discedit. Et pseudo-Augustinus ser. 39. de Diversis, qui numeratur 97. de Tempore: Risus frequens, ait, corrumpit mores, relaxat enim nervos rigoris adstrictos: severus autem vultus custos est disciplinæ. S. Chrysostomus hom. 62. ad Populum, recenset quædam loca ubi risus liberior est, et in his maxima quæque delicta evenire docet, scilicet in theatris, in conviviis, atque eiusmodi aliis. Sensum ergo esse, q. d. Risus et ioci solventes animi rigorem causa sunt, ut animus diffluat in gulam, venerem, convicia, aliaque scelera. At *sapientia est viro prudentia*, id est ipsamet sapientia, qua pollet vir prudens, iocis ac risui modum imponit, leges præscribit, ne forte excessus peccandi licentiam et libertatem adducat; hæc apposite Salazar.

Verum planius et simplicius alii passim τὸ *quasi* accipiunt proprie ut notam similitudinis; Hebræa enim ad verbum habent, *quasi ridere est stulto facere scelus.* Et hoc voluere Septuag. vertentes, *in risu*, id est instar risus, per modum risus, *insipiens agit malum;* Vatabl. *iocus est stulto scelus designasse.* Sensus ergo planus clarusque est, q. d. Stultus, id est impius, quasi ludendo et ridendo scelera etiam ingentia designat et perpetrat; at *sapientia est viro prudentia*, id est, at sapientia docet virum prudenter et serio agere, ideoque sceleri impii resistere, omniaque agere ex præscripto sapientiæ, rationis et legis divinæ.

Porro τὸ *quasi per risum* multa innuit: primo, facilitatem et pronitatem stulti ad scelera, q. d. Stultus tam facilis est ad scelus, quam ad risum. Unde Iansen. et Caiet. sic exponunt, q. d. Quasi risus est stulto operari scelus, hoc est, putat rem esse ridiculam et iucundam; non magni facit peccare, sed parvi pendit, imo lætatur operando scelus, et ridet: *Sapientia autem est viro prudentia*, vel ut hebr. est, *intelligentia*, hoc est, adfert ei prudentiam et intelligentiam, qua scilicet cognoscat quam sit res gravis et execrabilis operari scelus.

Secundo, recreationem; quod scelere se oblectet, q. d. Stultus sicut risu, sic et scelere se recreat et pascit; unde studio et ex proposito illud committit, imo captat, quærit et ambit, uti quærimus iocos et ludos. Si tamen inde pœna vel infamia ipsi immineat, sese excusat dicens: Iocatus sum, ludens dixi, ridens feci: ita Hugo. Quocirca hanc gnomen spectaculis obscœnis et crudelibus adaptans S. Salvianus lib. 6. de Providentia: *Ludi publici*, ait, *ludibria vitæ nostræ. In theatris et circis deperimus, iuxta illud: Stultus per risum operatur scelus.*

Tertio, levitatem, q. d. ait R. Salomon: Sicut stultus leviter et quasi per risum operatur scelus: sic sapientia prudenti est levis, dum quasi per risum præstat illa quæ sapientia præcipit. Et Aben Ezra: Sicut, inquit, leve est stulto scelus designare; sic sapienti viro prudentia, supple, levis est, aut facilis propter assuetudinem.

Quarto, inconstantiam, q. d. ait R. Levi: Stultus sicut per mentis inconstantiam fortuito et temere ad quidvis sine causa, sine deliberatione ridet et arridet: sic et idem simili modo scelus admittit; nunc enim hoc patrat, nunc aliud et aliud, prout eum rapit occasio et libido. At sapiens agit omnia prudenter cum ratione et destinato consilio; ideoque omnia, quæ molitur, felicem consequuntur effectum.

Quinto, pro *scelus*, hebr. est זמה zimma, quod verti potest *cogitationem*, q. d. Stultus nil facit graviter et mature, sed omnia quæ cogitat, hæc ridicule et iocose operatur: at *sapientia est viro prudentia*, id est, at sapientia docet virum ea quæ cogitat prudenter, id est mature, serio et prævia deliberatione, tractare et exsequi. Tales sunt in aulis principum assentatores, qui ut principum cupidinibus indulgeant, omnia eorum scelera per iocum et cachinnum excusant, vel eludunt. Talis in aula Henrici VIII. regis Angliæ fuit Franc. Brianus, Eques auratus. Cum enim rex, amoribus Annæ Bolenæ captus, cogitaret eam in uxorem ducere, quam dictitabant esse ipsiusmet regis filiam, eo quod mater Annæ regis concubina exstitisset, a Briano quæsivit, inquit Sanderus lib. 1. de Schismate Anglic. *quale peccatum videretur matrem primum, deinde filiam, cognoscere?* Cui Brianus: *Omnino*, inquit, *tale, o rex, quale gallinam primum, deinde pullum eius gallinaceum comedere.* Quod verbum cum rex magno risu accepisset, ad Brianum dixisse fertur: *Næ tu merito meus es inferni vicarius.* Brianus enim iam prius ob impietatem notissimam vocabatur inferni vicarius. Rex igitur cum et matrem prius, et postea filiam Mariam Bolenam pro concubina tenuisset, demum ad alteram quoque filiam Annam Bolenam animum adiicere cœpit.

Sapientia est viro prudentia.) Hebr. *intelligentia*, primo, Septuag. sic genuine vertunt et explicant: *Sapientia viro parit prudentiam;* unde Lyran. Sapientia, inquit, est cognitio de divinis. Hæc virtuoso parit prudentiam; quia per notitiam de divinis procedit ad dirigendum humanos actus, circa quos proprie versatur prudentia. Et S. Thom. 1. p. q. 1. art. 6. *Prudens*, ait, *vocatur sapiens, in quantum ordinat humanos actus ad debitum finem. Unde Proverb. 10. dicitur: Sapientia est viro prudentia;* secundo, Chald. vertit: *Sapientia est viro prudenti*, ut per sapientiam scelus, quod stultus per risum operatur, devitet, et contra illud se tueatur; tertio, Tigurin. *Iocus*, ait, *est stulto scelus designasse; id vero si quis animadvertit, sapientia est;* quarto Vatabl. *sapientia est viro intelligentia*, id est sapientia pollet viro intelligens; quinto, Iansenius verba transponens: Prudentia, inquit, est viro sapientia, id est prudenter animadvertere et intelligere, quam seria res sit operari scelus, et ad quantum malum perducat hominem, est viro magna sapientia. Porro iam sæpius monui sapientiam et prudentiam hoc libro in re idem significare, scilicet ethicam, sive scientiam practicam. Unde signanter dicitur: *Sapientia est viro prudentia*, q. d. In rebus humanis sapientia est prudentia, et sapiens est vir prudens, quia prudenter ordinat actiones vitæ humanæ ad ultimum finem; nam alioqui sapientia simpliciter sumpta toto genere distat a prudentia, estque contemplatio rerum altissimarum, puta Dei, Angelorum, rerumque cœlestium. Ita D. Thom. 2. 2. q. 47. art. 2. ad 1.

Quod timet impius, veniet super eum; desiderium suum iustis dabitur.) Hebr. *Formido impii ipsa* Vers. 24.
eveniet ei; Syrus: *Impius ad perditionem trahetur, et iusto quod sperabat, dabitur;* Vatabl. *Impiis accedunt, quæ metuunt; iustis vero datur, quod cupiunt;* Septuag. *In perditione impius circumfertur; desiderium autem iusti acceptabile.* Vel clarius, ut vertit interpres Catenæ Græcor. *In perditionis fovea volutatur impius; iusti autem desiderium Deo est gratum*, seu *acceptum;* idque sic explicat, q. d. In perditione impius volutatur; siquidem tentatione aliqua ingruente absque omni timore statim peccato sese dedit; cum e diverso per patientiam et tolerantiam tentationi, quæ advenerat, debuisset resistere.

Hæc sententia connexa est præcedenti, eamque limitat et temperat per occupationem. Dicet enim quis: Si stultus per risum operatur suas cogitationes et scelera; ergo semper lætus est et alacer, agens vitam iucundam et beatam. Respondet risum hunc magno timori permixtum esse, adeoque exterius impium ridere, interius vero timere et trepidare. Dum enim scelus machinatur, patravit aut patrat, illico conscientia suggerit ei agmen pœnarum et malorum sceleri et scelesto impendentium, quæ ipsum ingenti metu et angore concutiant. Nec enim timor hic ina-

nis est et vanus, sed realis et serius; quæ enim timet ab irato Deo, advenient ei. Mala hæc sunt tum futura in gehenna, tum præsentia, puta infamia, si scelus prodatur; iactura bonorum; metus ne quod machinatur, infelicem habeat exitum, ut votis et spebus suis per scelus non potiatur; offensa amicorum, vicinorum, omniumque civium; carcer denique ac mors ipsa, hæc enim omnia ipsum scelus meretur. Ex adverso iusti, qui gravi et severo vultu prætendunt prudentiam, hi in corde celant suas spes et gaudia; quia certo sperant se desideriis suis fruituros. Deus enim id eis hic et alibi promisit, ut Psalm. 144. 19. *Voluntatem timentium se faciet, et deprecationem eorum exaudiet, et salvos faciet eos*; atque huius rei arrham et pignus dat ipsum desiderium. Cum enim Deus donum aliquod cuipiam vult elargiri, prius eidem ingens illius desiderium immittit; tum ut per hoc fiat capax, oretque pro dono; tum ut eo gratius sit donum, quo magis et diutius fuit desideratum: qua de causa solet Deus pariter differre rem desideratam, ut dilatio augeat desiderium et orationem, desiderium cumulet gaudium, cum re ipsa potietur. Igitur est hic una, sed virtute duplex antithesis, q. d. Impio adveniet non id quod sperat, sed id quod timet: at e contrario iusto accedet non quod timet, sed quod sperat. Ita videmus et experimur Deum implere in bonis desideria servorum suorum, etiam in rebus domesticis et parvis: imo ea prævenire et superare, iuxta id quod profitetur Ecclesia: *Deus qui merita supplicum excedis et vota*, etc

Legimus in Vita S. Hildegardis multos se eius precibus commendare solitos ac compotes voti factos ei gratias egisse; cumque illa miraretur, eo quod ipsorum oblita pro eis non orasset, accepit a Deo responsum: Deum id eis præstitisse non quod actu pro eis orasset, sed quod orare destinasset: ipsum enim exaudire tacita et virtualia suorum vota, etsi in actum non exeant.

Porro maxime implet Deus in servis suis desiderium maioris virtutis et perfectionis. Hoc enim desiderium efficax est medium ad perfectionem oratione postulandam, et operatione procurandam. Quocirca ut sapienter monet B. Laurent. Iustin. libr. 1. de Discipl. et perfect. monast. cap. ult. « Quicumque illius supernæ vitæ deliciis, divitiis, honoribusque abundare desiderat, donec in carne vivit, quamdiu operari licet; virtutum semina spargere non desistat; ut meritorum manipulos in horreis cælestibus valeat aggregare, semper proficere studeat; qualiter in via Dei crescere possit, assidue meditetur. Et numquam eradicari de se permittat perfectionis desiderium; quin potius quantumcumque profecerit, quamvis plurimis virtutibus locupletatus exstiterit, continue cum Apostolo dicat: Ego me non arbitror comprehendisse. Atque ex his æstuantis amoris provocatus stimulis, semper maiora appetat dona, et meliora spiritus charismata concupiscat. » Desideria itaque magni momenti sunt ad perfectionem assequendam, præsertim ardentia et efficacia: ea igitur augenda et acuenda sunt.

Cum ergo, o homo Dei, tibi sentis immitti a Deo desiderium alicuius gratiæ, virtutis, conversionis animarum, etc., scito Deum rem desideratam tibi efflagitanti reipsa daturum: ideo enim eius desiderium tibi immittit, et quasi prænuntium præmittit. Sicut enim, ut ait Alcuinus in Responsis ad Carolum Magnum Imp. timor, quo Deus impiorum mentes ante supplicium percellit, est *iræ et vindictæ divinæ fecialis*; sic desiderium, quo Deus lactat animas piorum ante donum, est *beneficentiæ divinæ fecialis*. Sicut enim fecialis apud Romanos erat sacerdos denuntians bellum hostibus: sic timor prænuntiat supplicium impiis, ac desiderium rem desideratam prænuntiat piis mox offore.

Vers. 25 QUASI TEMPESTAS TRANSIENS NON ERIT IMPIUS: IUSTUS AUTEM QUASI FUNDAMENTUM SEMPITERNUM.) Hebr. *Sicut transit turbo, sic non erit impius; iustus vero ut fundamentum mundi* vel *sæculi*; hoc est ait Vatab. *Quam cito præterit turbo, tam cito desinet esse impius; iustus vero permanebit in vita, sicut fundamentum mundi perseverat*; Chald. *Sicut transit turbo, sic transibit impius*; Syrus: *Velut turbo repente transit, ita profligabitur impius, et non reperietur; iustorum autem fundamenta in æternum ponentur*; Arabicus: *In transitu turbinis perit impius; iustus autem, cum declinaverit mala, servabit se in æternum*. Septuag. rursum pro כ legentes ב puta pro כסופה *kesupha*, id est *quasi tempestas*, legentes בסופה *besupha*, id est in *tempestate*, vertunt: *Prætereunte*; vel *ingruente procella deletur* (vel *evanescit*) *impius; iustus autem inde declinans servatur in sæculum*, vel *in æternum*. Pro *tempestas*, hebr. est סופה *supha*, id est turbo, tempestas, procella quasi vastans, obruens et finem aliisæque ac sibi afferens. Radix enim סוף *suph* significat cessare, desinere, finire; et סוף *soph* est finis, terminus.

Iam in genere sensus adæquatus est, q. d. Sicut tempestas cito transit et desinit, sic et impius; iustus vero perdurat tum in hac vita, tum magis in futura et æterna. In specie vero, sive in particulari magis hæc sigillatim applicando, quia tempestas dupliciter accipi potest, scilicet passive et active; hinc duplex hic est sensus. Prior accipiendo passive, q. d. Cum quæ ingruit publica clades et calamitas, tentatio et tribulatio, illa corripitur et abripitur impius; at iustus in ea manet firmus et inconcussus; vel quia prudenter eam declinat, vel quia a Deo protegitur, vel, si in eum ingruat, fortiter eam tolerat et superat. Ita Iansenius.

Huic expositioni favent Septuaginta, quorum verba iam recitavi, et Tigur. dum vertit: *Ubi tempestas præterit, impius nuspiam est; at iusti fundamentum perpetuum est*. Unde Christus iustum comparat domui fundatæ super petram, quæ omni tempestati et procellæ resistit; impium vero domui ædificatæ in arena, quæ procella sternitur, Matth. 7. 24. Simili modo Ieremias cap. 23. 19. *Ecce turbo*, ait, *Dominicæ indignationis egredietur, et tempestas erumpens super caput impiorum veniet*. Et Nahum capite 1. v. 3. *Dominus in tempestate et turbine viæ eius*.

Posterior accipiendo active, q. d. Impius est similis procellæ et turbini transeunti; quia etsi ad tempus instar tempestatis terribilis sit hominibus, non diu tamen subsistit, sed ritu procellæ prætereuntis subito e vita tollitur: quæ quantumvis videatur longa hic esse, tamen ad æternitatem sequentem, in qua æternam moritur mortem, brevis est; iustus autem fundamento sempiterno, hoc est diu duranti, comparatur; quia iuxta promissiones veteris Testamenti diu in hac vita persistit, aut etiamsi hic non diu vivere detur, non tamen vivere desinit; ut qui per mortem corporalem veram æternamque adipiscatur vitam. Hunc sensum exigunt Hebræa, Chald. Syrus et Noster. Salomonem de more secutus Eccl. cap. 40. 13. *Substantiæ impiorum*, ait, *sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt*. Vide ibi dicta.

Nota, impium recte comparari procellæ et turbini. Primo, quia impii instar turbinis irruunt in iustos, eosque affligunt et vexant; at iustus afflictiones hasce forti animo sustinet, quasi fundamentum firmum et inconcussum. Impius est procella. I.

Secundo, quia sicut tempestas, sic et grassatio impiorum, sæva est, violenta, confragosa et horribilis, cum reboant tonitrua, coruscant fulgura, perstrepunt venti, cadunt fulgetra, torrentes imbrium depluunt, etc. iuxta illud Virg. Æneid. 5. II.

Tempestas sine more furit tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum et campi, ruit æthere toto
Turbidus imber aquis, densisque nigerrimus Austris.

Tertio, utraque subita est, et inopinata: subito enim oritur, at subito pertransit et occidit. Quocirca forti animo sustinenda est, utpote certa spe, quod illico transibit et evanescet. Ita Iulianus Apostata quasi tempestas pertransiit sæviendo in Christianos: nam vix biennium regnavit. Unde cum S. Athanasium Alexandria eiiceret, idcirco Christiani illacrymarentur: *Bono animo*, inquit Athanasius, *estote; nebula enim est, et brevi evanescet*. Verus fuit vates: nam eodem anno in Perside Iulianus occubuit. Ita Sozomenus lib. 5. cap. 14. III.

IV. Quarto, quia utraque ingentia sæpe dat damna. Lege historiam decem persecutionum primitivæ Ecclesiæ, puta primæ, Neronis; secundæ, Domitiani; tertiæ, Traiani; quartæ, Antonini; quintæ, Severi; sextæ, Maximini; septimæ, Decii; octavæ, Valeriani; nonæ, Aureliani; decimæ, Diocletiani; et videbis quantas Christianorum ediderint strages.

V. Quinto, quia utraque semetipsam interimit, ac in semetipsa desinit; stragemque et interitum, quem aliis affert, eumdem sibi conciliat; ac sicut bombyx glomo suo se involvit et emoritur. Impius ergo tempestate sua mergitur: at iustus eam superat, vel per eam transit et enavigat ad portum felicitatis et stabilitatis æternæ. Sic Nabuchodonosor comparatur turbini et tempestati, Ierem. 4. 13. *Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas currus eius; velociores aquilis equi illius: væ nobis, quia vastati sumus.* Et de Antiocho invadente Ptolemæum Philometorem ait Daniel cap. 11. 40. *Quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis, in curribus, et in equitibus, et in classe magna.* Et de Cyro invadente Babylonem ait Isaias, c. 21. *Sicut turbines ab Africo veniunt, de deserto venit, de terra horribili.* Similia sunt, c. 28. 2. c. 29. 6. c. 66. 15. et alibi.

Porro R. Levi sic exponit: *Quasi tempestas*, etc. q. d. *Quando procella et tempestas ingruet, non nisi ad impium abolendum urgebit, perinde ac si finis tempestatis esset ad iniquum exitio mulctandum.* Sic Aristot. in Meteor. ait Deum tonare, ut hoc fragore homines impios metu numinis percellat. Unde et fulminibus non raro tanguntur peccatores, v. g. adulteri, scortatores, pederastæ, cùm sunt in flagranti delicto; indignatur enim fremitque aer tonando et fulminando in impios, qui aere ad scelus abutuntur, ac Creatori æque ac creaturis sunt iniurii, iuxta illud Sap. 5. 21. *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directe emissiones fulgurum, et tamquam a bene curvato arcu nubium exterminabuntur, et ad certum locum insilient.*

Denique eleganter hunc locum explicat noster Fernandez in Genes. 31. sect. 8. numer. 8. *Quasi tempestas non erit impius.* Cælum, inquit, aliquando tenebris obducitur; dein maligno fulgore intermicant fulgura, reboat æther, immugiunt tonitrua, furit tempestas. Quid ergo? pavor horrorque in terris. Bene, sed soluta demum in pluvias nube tempestas silet, cælo redit serenitas, terras lux alma revisit. Quievit tandem fragor, qui gentes terruerat; sola in terris visenda restant lutum sordesque. Sic habent filii huius mundi, dum vivunt, honorum dignitatumque nominibus ac titulis, pomparum vanissimarum strepitu, auri argentique facti et infecti tinnitu reboant, audiuntur, sciuntur, celebrantur, mortalibus sunt admirationi ac terrori; tempestas est. Cæterum, mortis interventu sepultis illorum cadaveribus, pariter illorum superbia et memoria sepelitur. Optime vero adiungit Sapiens: *Iustus autem quasi fundamentum sempiternum.* Impius quidem in oculis et in ore hominum est; iustus vero sub humo latet infossus, ut parietis cæmenta: contemnitur, opprimitur. At quam dispar utriusque finis! illius anima sempiternis deputatur incendiis, evanescit gloria, et in perpetuam oblivionem memoria tumulatur. At iusto dicitur: Leva caput tuum, attolle sursum oculos, quia appropinquat redemptio tua: surge ab humo, et intra in gaudium Domini tui.

Moral. de iusti constantia. Moraliter, iustus est fundamentum æternum; quia in Deo et cælo fixus, immotus inter adversa et prospera consistit, dicitque:

Etiamsi fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.

Hinc Aristoteles in Ethicis docet virum virtute præditum esse similem quadrato lapidi, qui in quodcumque latus volvatur, quadrate et firme consistit omnemque fortunæ aleam quadrato mentis vultusque situ excipit. Et Seneca definit virtutem esse æqualitatem et tenorem vitæ per omnia sibi consonantem. Atque in Cebetis tabulis vera disciplina pingitur insistens quadrato lapidi; fortuna vero globo volubili. Adde iustos esse fundamentum mundi: quia propter eos mundus est stabilis, qui alioqui ob scelera impiorum sæpe a Deo everteretur. Unde illud Ruffini præfat. in Vitasp. *Quis dubitet mundum precibus stare Sanctorum?*

Eleganter S. August. in Psal. 86. 4. « Fundamenta eius in montibus sanctis. Non frustra, ait, de lignis quadratis ædificata est arca Noe, quæ nihilominus figuram gestabat Ecclesiæ. Quid est enim quadrari? Attendite similitudinem quadrati lapidis. Similis debet esse Christianus in omni tentatione sua. Christianus non cadit, et si impellitur, et si qua vertitur, non cadit: nam quadratum lapidem quacumque verteris, stat. Cadere visi sunt Martyres, cum percuterentur; sed quid dixit quædam vox Cantici? Cum ceciderit iustus, non conturbabitur; quoniam Dominus confirmat manus eius. Sic ergo conquadramini ad omnes tentationes parati; quidquid impulerit, non vos evertat: stantem te inveniat omnis casus. »

Præclare S. Gregor. Nazianz. orat. 28. « Est quædam in fabulis arbor, ait, quæ cum cæditur viret, et adversus ferrum certat, morte vivit, et sectione pullulat, atque cum absumitur, crescit. Talis plane esse vir philosophus (*sapiens*) videtur. Floret enim inter cruciatus, ac vitæ molestias virtutis segetem existimat, atque in adversis gestit et gloriatur. » Unde post plura subiicit: « Duo hæc arripi et superari nequeunt, Deus et Angelus; tertium est philosophus, in materia expers materiæ, in corpore incircumscriptus, in terra cælestis, in passionibus impatibilis, omnibus rebus se vinci facile ferens, præterquam animi magnitudine, eo ipso quod vinci se patitur, eos qui superiores sibi videntur, devincens. »

SICUT ACETUM DENTIBUS, ET FUMUS OCULIS, SIC PIGER (Chald. *nuntius piger*) HIS QUI MISERUNT EUM.) Vers. 26 Acetum purgat quidem firmatque dentes, sed tamen suo acore eis dolorem et stuporem affert, ut cibos mandere nequeant; aceto enim hebetantur et obstupescunt dentes, fiuntque acidi, ait Lyran. Quare perperam Caietanus pro *acetum* contendit vertendum esse *acre*: acria enim, inquit, nocent dentibus, cum acetum prosit iisdem. Fumus vero oculos limpidos sua caligine offuscat, cruciat, elicitque lacrymas. Unde exstat ænigma fumi apud Symposium:

Sunt mihi sunt lacrymæ, sed non est causa doloris.
Est iter ad cælum, sed me gravis impedit aer;
Et qui me genuit, sine me non nascitur ipse.

Iam sensus in genere adæquatus est, q. d. Sicut acetum molestiam noxamque affert dentibus, et fumus oculis: sic pariter piger molestiam noxamque creat iis qui miserunt eum; quia pigre, remisse, imperfecte, negligenter peragit ea, ob quæ missus est, tardeque redit et renuntiat mittenti ea quæ gessit.

In specie vero primo, Iansen. sic explicat: Monet, inquit, hæc sententia despicere diligenter quibus quis negotia sua gerenda et curanda committat. Sicut, inquit, acetum est dentibus noxium, quos ob acredinem stupefacit, inidoneosque reddit ad bene masticandum: et sicut fumus est noxius oculis, quos hebetat et pungit; sic piger his qui miserunt illum est noxius et molestus; quia dum causam eorum sibi commissam male curat per suam pigritiam, nocumentum simul et dolorem eis affert, facitque ut causam suam bene disponere nequeant. Sic et R. Levi et Aben Ezra. His adde illud Ausonii epigram. 110.

Sanus piger febriente multo est nequior,
Potat duplum, dapesque duplices devorat.

Secundo, alii, q. d. Sicut fumus ante oculos abit in aerem et evanescit; sic piger missus ab hero abit nec redit; itaque eum suspensum tenet. Rursum sicut aceto stupefacti dentes cibum mandere, et oculi fumo offuscati rem præsentem cernere nequeunt: sic herus avidus sciendi quid piger a se missus in re, quam cordi habet, gesserit, dum ille tardat, nec cibum avet sumere, nec quid iucundi videre, quia pigri reditus et responsum eum sollicitum tenet.

Tertio, sicut acetum acidos et acedos pigrosque ad

manducandum efficit dentes, ac fumus tardos pigrosque ad cernendum facit oculos; sic piger pigritiam suam afflat hero, ut ob eius tarditatem cogatur tarde, lente et imperfecte rem acrem, quam mente destinarat, exsequi.

Quarto, pressius et nervosius noster Salazar censet hic significari quod piger hero sua pigritia concitet iram, bilemque moveat, q. d. Sicut ex aceto dentium stupor, ex stupore stridor et collisio accidit; item ex fumo oculi obtenebrescunt et perstringuntur; sic etiam ob pigrum ministrum tarde et cunctanter res sibi demandatas præstantem, eos qui miserunt aut demandarunt, tam vehemens et acerba ira nonnumquam corripit, ut illorum dentes bile excitata stupefacti strideant et collidantur, et oculi caligantes hebetescant præ furore; conceptam vero iram atque furorem omnem in socordem illum ministrum tandem effundant. Hinc Arist. apud Stobæum serm. 18. *Ut fumus*, ait, *mordicans oculos non videre permittit quæ pedibus adiacent; sic iracundia oboriens rationem offuscat, et quod bonum habitura mens fuerat a ratione, eo non sinit ipsam iracundia sine labore potiri ac molestia.* Huc facit illud Comici: *Nuntiorum plurimos sua interemit tarditas.* Et tamen subinde ea uti prudentia suadet iuxta illud eiusdem: *Festinare noli tristi destinatus nuntio.*

Symbolice, piger et pigritia symbolum est iniquitatis et pravitatis, quæ animæ magis nocet quam acetum dentibus et fumus oculis; tum quia pigritia, sive acedia, est unum e septem vitiis capitalibus, tum quia ipsa est fons et origo malorum omnium: *Multam enim malitiam docuit otiositas*, Eccles. 33. 29. Unde Septuag. hic vertunt: *Sicut uva acerba dentibus noxia est, et fumus oculis, sic iniquitas his qui ea utuntur;* et Syrus de more sequens Septuag. *Sicut uvæ acerbæ*, ait, *dentes lædunt, sic nocet iniquitas illam perpetranti*; hoc est, ut explicat auctor Catenæ Græcorum: *Iniquitas noxia est suis auctoribus; nam et sensum adimit et mentem graviter offendit, nec semel exorsa finem facile facit.* Alludit ad illud Mosis, Deut. 32. 32. *De vinea Sodomorum, vinea eorum, et de suburbanis Gomorrhæ: uva eorum, uva fellis, et botri amarissimi.* Huc vicissim alludit Ezech. c. 18. 2. *Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt.*

Porro citant hanc versionem Septuag. S. Hieron. in Ezech. 18. 2. S. Ambros. in Psal. 35. et S. August. in Ps. 48. ubi sic eam legit et explicat: « Sicut uva acerba dentibus vexatio est, et fumus oculis; ita iniquitas utentibus ea. Qui manducaverit enim iniquitatem, id est, qui libenter eam habuerit, non poterit manducare iustitiam. Panis enim iustitia est. Quis est panis? Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi: ipse est panis cordis nostri. Quomodo ergo qui manducat ore uvas acerbas, obrigescunt et obstupescunt dentes eius, et minus idoneus fit ad manducandum panem, et remanet illi laudare quod videt, et manducare non posse. Sic is qui iniquitate usus est, et pastus peccatis, incipit non posse manducare panem, laudat verbum Dei, et non facit. Unde non facit? Quia cum cœperit facere, laborat; quomodo sentimus laborare dentes post uvas acerbas, cum cœperimus manducare. Sed quid faciunt illi quibus obstupuerunt dentes? Temperant se aliquantulum ab uvis acerbis, et incumbunt pani: sic et nos, si volumus manducare iustitiam, temperemus nobis ab iniquitatibus, et incumbamus iustitiæ, et nascetur in corde non solum delectatio laudandi iustitiam, sed etiam facilitas manducandi, hoc est operandi. »

Iniquitas similis aceto et uvæ acerbæ;

Porro *iniquitas* recte comparatur aceto et uvæ acerbæ; quia sicut hæc acerba est dentibus, sic iniquitas acerba est mentibus; illis enim creat stuporem et dolores tam præsentes quam æternos. Rursum, sicut uva acerba est immatura, quæ ante tempus maturitatis decerpitur et gustatur: sic iniquitas et iniquus voluptatem ambit gustare ante tempus; ideoque ex eius acerbitate dentes ipsius obstupescunt; voluptatis enim tempus est in futura vita; laboris vero et crucis tempus est in præsenti. Insuper, iniquitas recte assimilatur fumo. Primo, quia instar

et fumo.

1. fumi *sæculari caligine aciem mentis obducit*, ait S. Ambros. lib. 2. de Cain et Abel cap. 4. Peccatum enim excæcat iudicium rationis, ut malum iudicet esse bonum, ac
concupiscentiam censeat esse prudentiam. Secundo, sicut 2.
fumus ciet lacrymas, sic et iniquitas multos dolores, indeque lacrymas concitat. Tertio, sicut fumus mox evane- 3.
scit, sic et voluptas peccato illico transit; sed infixum
menti relinquit aculeum et reatum. Quarto, S. Macar. 4.
hom. 16. *Velut domus*, ait, *fumo repleta effundit illum in
aera, ita peccatum abundans in anima redundat exterius.*
Quinto, sicut flamma fumo proxima est; fumus enim ori- 5.
tur ex igne, et rursum vertitur in ignem et flammam:
sic iniquitas oritur ex igne concupiscentiæ, et vicissim
magis eum accendit et inflammat. Sexto: *Sicut fumus a-* 6.
*pes fugat, sic custodem vitæ nostræ angelum lacrymabile
peccatum expellit*, ait S. Basil. hom de invidia et livore.
Septimo, idem S. Basil. in Isaiæ 14. *Natura fumi*, ait, *ne-* 7.
que substantialiter in se subsistit, neque corpore ullo constat. Sic peccatum non est substantia, imo non est ens:
omne enim ens est bonum. Peccatum ergo est tantum privatio entis et boni; et ut ait S. August. *Peccatum est non
ens, peccatum est nihil.* Octavo, S. Basil. ibidem fumum 8.
ita definit. *Vapor est peracri sapore sollicitans gustum,
sursum versus a latione ignis e suffumigante materia remissus.* Sic acris est sapor peccati illudque ab igne concupiscentiæ exhalans tendit sursum per superbiam, omnes transcendere ambiens et satagens. Nono, sicut in fu- 9.
mo lux tenebris miscetur: fumus enim vapores crassos cum tenuibus et pellucidis convolvit: sic in peccato vera falsis, bona malis miscentur. Ita S. Basil. ibidem: *Fumum hunc*, inquit, *nonnulli vocant dextrum, qui corruptum habent mentis iudicium, deque rebus pronuntiant opiniones secum pugnantes ac permutatas, asserentes quod amarum est dulce, et quod dulce est amarum, ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem. Hi in fraudem et errores pellecti ab eo qui se transfigurat in Angelum lucis, Aquilonem asserunt esse dextrum, cum qui sinister sit ac vitandus.* Denique sicut fumus in ignem desinit, sic peccatum desinit in ignem æternum gehennæ.

Mystice et tropologice, Lyranus: « Acetum, ait, quod a vino degenerat; et fumus, qui ab igne ascendens evanescit; hi sunt qui ab Ecclesiastica sua vita et charitate per superbiam vel socordiam recedunt, et etiam verbis impugnant, de quibus dicitur 1. Ioan. 2. A nobis exierunt, sed ex nobis non erant. » Et Salonius: « Piger, ait, est male vivens Catholicus, qui non laborat, nec operatur ut ad æternam beatitudinem pervenire mereatur. Per acetum et fumum hæreticorum designatur perfidia; per oculos et dentes prædicatores sanctæ Ecclesiæ, qui bene oculi dicuntur, quia recta itinera prævident; pulchre etiam dentes, quoniam spiritualia alimenta fidelibus ministrare solent. Ergo sicut acetum dentibus, et fumus oculis, id est sicut perfidia hæreticorum est contraria bonis doctoribus; quia contristat eos, et molestiam illis gignit et lacrymas; sic piger, id est Catholicus malus, gravis est eisdem bonis doctoribus, qui miserunt eum, hoc est, qui iusserunt ut fidem suam operibus impleret. Ideo gravis est, quia fidem suam pravis operibus destruit. »

Vers. 27. TIMOR DOMINI APPONET DIES, ET ANNI IMPIORUM BREVIABUNTUR.) Septuag. *minuentur*; Vatabl. *succiduntur*, iuxta illud: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos*, Psal. 54. 24. q. d. Impietas facit impios brevis ævi, at timor Dei pios facit longævos. Vide dicta cap. 3. 2. et Eccli. 1. 12. Hæ sententiæ significant non quid semper, sed quid sæpe accidat, præsertim illo ævo Iudaismi. Porro R. Levi sic explicat: *Hic*, ait, *viro diuturnius vitæ spatium concedit; nam cum is in divinæ providentiæ gremio iaceat, calamitates evadit, quibus pressus ad mortem adigeretur ante naturæ senescentis ætatem: verum impiorum anni decidentur, neque ad constitutum tempus devenient; immatura enim eos morte prava illorum mulctabit deliberatio*, puta intemperantia vel imprudentia, qua se in mortis periculum temere coniiciunt, aut certe demerita, ob quæ Deus eos morte cita punit. Denique S. Augustinus in Quæst. novi et vet. Testam. q. 33. per impios ac-

cipit idololatras. *Cum Salomon, ait, dicat: Anni impiorum minuentur, quomodo ergo est quod videamus impios aliquando longævos? Dignum erat quidem omnes impios non solum citius hac luce carere, verum etiam nec unius momenti temporis vita frui, qui conditoris sui immemores, vitæ totius auctoritatem imputant creaturæ. Sed Scriptura hos impios alloquitur, qui cum sub Dei lege agerent, propensiores in idolis erant. Peiores enim sunt cæteris impiis; scientes enim Deum, et contemnentes eum, obtemperant servis. Et quod de his dictum sit probat Apostolus, dicens: Scimus autem quoniam quæcumque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur: Gentiles autem non habentur in numero vivorum.*

Vers. 28. EXSPECTATIO IUSTORUM LÆTITIA: SPES AUTEM IMPIORUM PERIBIT.) Pro *expectatio* hebr. est תוחלת *tochelet*, id est spes, exspectatio; Symmach. ὑπομονή id est patientia, tolerantia, perseverantia in re molesta cum exspectatione melioris sortis; puta patiens exspectatio, qua spe præmii duramus in malis, et nos rebus melioribus servamus. Theodot. vertit: προσδοκία, eodem sensu: Aquila, παραδοχή, id est præstolatio, qua caput, finis et summa rei alicuius spectatur et exspectatur, de qua ait Apostolus, Roman. 8. 19. *Exspectatio* (græce ἀποκαραδοκία) *creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat*; Septuag. *immoratur iustis lætitia*. Exspectatio, sive spes, primo proprie sumi potest q. d. Spes iustorum est læta, et gaudet etiam in tribulationibus, quia certa est ex promissione Dei se re sperata, v. g. beatitudine æterna, potituram. Unde Syrus vertit: *Spes iustorum in gaudio*. At spes impiorum non est læta, sed anxia et crucians; quia dubia timet, vel diffidit se rem speratam adepturam; nam si sperat bona temporalia, illa sæpe non consequitur: si æterna, illis certo privabitur. Hoc est quod ait Apostolus Roman. 12. 12. *Spe gaudentes*; ideoque ob hanc spem *in tribulatione patientes*. Et Hebr. 11. 1. fidem spei coniunctam ita definit: *Fides est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium*. Vide ibi dicta. Hac de causa dicebat S. Franciscus: *Tanta est gloria quam exspecto, ut omnis me pœna delectet*. Hinc illa eiusdem brevis, sed efficax concio, assidue meditanda: *Brevis voluptas, pœna æterna. Modicus labor, gloria immensa. Multorum vocatio, paucorum electio, omnium retributio.*

Secundo, *exspectatio* et spes sumi potest metonymice pro adeptione rei speratæ, cum scilicet spes vertitur in rem, q. d. Felicitas, quam sperant et exspectant iusti, certo eis obveniens, magnam eis afferet lætitiam: cum enim cernant se re adeo læta et tamdiu sperata potiri, votique compotes factos, ac bonis omnibus circumfluere, lætabuntur mirifice. At impii spebus suis excidunt, ideoque affliguntur et cruciantur; tum quia spes eorum tota fixa est in rebus præsentibus, quæ utpote fluxæ et evanidæ, cito transeunt et pereunt, ait auctor Catenæ Græcorum; tum quia bona æterna; quæ primarium sunt spei obiectum, non assequuntur.

Addit Hugo tertio: *Exspectatio iustorum lætitia*, hoc est, inquit, ipsamet lætitia iustos exspectat in cælo, eo quod ab ipsis cælum honestandum et decorandum sit, ipsaque beatitudo quasi nobilitanda; ipsius enim dignitas est, quod non tribuatur impiis, sed iustis, quorum virtus tantum præmium meretur, itaque iusti sicut beatitudine decorantur et glorificantur; sic ipsi vicissim beatitudini et cælo decorem ac splendorem afferunt. Tanta est iustorum dignitas, tantus iustitiæ decor, tantus gratiæ et sanctitatis splendor. Præclare S. Bernardus in Psal. 90. serm. 4. *Si exspectatio, ait, iustorum lætitia, et tanta lætitia, ut omne quod desideratur in sæculo, non valeat ei comparari, ipsum quod exspectatur quid erit? Oculus non vidit. Deus absque te, quæ præparasti diligentibus te*, Isaiæ 64. Idem serm. 67. in Cant. exspectationem comparans odorationi, possessionem gustationi: *Denique, ait, exspectatio iustorum lætitia; nam peccator nihil exspectat. Et inde peccator, quod bonis præsentibus non modo detentus, sed et contentus nihil in futurum exspectat, surdus ad vocem illam: Exspecta me* (*dicit Dominus*) *in die resurrectionis meæ in futurum. Et ideo iustus erat Simeon, quia* Sophon. 3.
exspectabat et odorabat iam Christum in spiritu, quem
necdum in carne odorabat. Et beatus in exspectatione Luc. 2.
sua; quia per odorem exspectationis pervenit ad gustum
contemplationis. Denique ait: Et viderunt oculi mei sa- Ioan. 8.
lutare tuum. Luc. 2. *Iustus quoque Abraham, qui et ipse*
exspectavit, ut videret diem Domini, et non est confusus
ab exspectatione sua; nam vidit et gavisus est. Iusti Apo- Luc. 12.
stoli cum audiebant: Et vos similes hominibus exspectan-
tibus dominum suum. Quid ni iustus et David, quando
aiebat; Exspectans exspectavi Dominum? Psal. 39.

FORTITUDO SIMPLICIS VIA DOMINI: ET PAVOR HIS QUI OPERANTUR MALUM.) Pro *simplicis* hebr. est לתמים *lattom*, id est *integri*; Septuag. *sancti*; vel in dativo, *integro, innocenti, perfecto*. Pro *pavor* hebr. est מחתה *mechitta*, id est contritio, confractio sive corporis, sive animi, puta consternatio et pavor. Vers. 29.

Primo, Syrus sic vertit et explicat: *Roborat perfectos via Domini, et frangit operantes malum*; Chald. *Et absumptio his qui faciunt iniquitatem*; Septuag. *Munitio uti firmamentum, et robur viri sancti est timor Domini: contritio autem operantibus mala*. Hebr. enim מעוז *maoz*, et fortitudinem et locum fortem, puta munitionem et arcem significat. Unde Arx Antichristi a munitione vocabitur *Maozim*, Daniel. 11. 39. Tigur. *Via Domini integro robur est, facinorosis autem pavor*; Vatabl. *Animi consternatio*, supple, *est via*, sive *mandatum Dei*: *quia solet frangere eius animum, qui operatur iniquitatem*. Huic enim lex minatur iram Dei et exitium; sicut eam observanti promittit Dei gratiam et gloriam. Lex ergo pium roborat, impium consternat.

Sensus ergo est, q. d. *Via Domini*, id est lex legisque custodia, puta virtus, iustitia, probitas, sanctitas, qua iusti sciunt se placere Deo, seque illi esse curæ quasi amicos et filios, a quo exspectant hæreditatem æternam: hæc, inquam, sanctitas ita roborat illos, ut nil adversi timeant, omnesque tribulationes et persecutiones fortiter superent: at eadem lex et sanctitas percellit, consternat, pavidosque efficit eos qui operantur malum; quia ea destituti sciunt se Deo invisos et exosos; ideoque ab eo non nisi iram, supplicia et vindictam exspectant; iure ergo pavent. Hic sensus connexus et profundus est, ideoque genuinus. Similem gnomen audiemus cap. 21. 15.

Secundo planius, q. d. Sicut *via Domini*, id est probitas roborat, et animosum facit simplicem, id est integrum et perfectum, sic ex adverso via impiorum, qui operantur malum, id est eorum malitia et improbitas eis tremorem et pavorem affert; male enim sibi conscii non nisi mala et pœnas exspectant. Causa est, quod via Domini ducit ad Dominum: ideoque ab eo dirigitur, protegitur, munitur, roboratur. Igitur *fortitudo simplicis via Domini* in re idem est, quod fortitudo simplicis est ipse Deus, iuxta illud Psal. 43. 2. *Quia tu es Deus fortitudo mea*; hebr. *maozi*, 2. Reg. 22. 23. *Deus qui accinxit me fortitudine*, hebr. *maoz*. Proverb. 18. 10. *Turris fortissima* (hebr. *oz*, idem quod *maoz*) *nomen Domini; ad ipsum currit iustus, et exaltabitur*. Psal. 36. 39. *Salus autem iustorum a Domino et protector* (hebr. *maoz*, id est fortitudo, fortis, defensor) *eorum in tempore tribulationis*. Iam *si Deus pro nobis, quis contra nos?* Rom. 8. Et S. August. *Quid, ait, times, o homo, in sinu Dei positus?* Quocirca inferius c. 28. 1. ait Salomon: *Iustus quasi leo confidens absque terrore erit*. Quin et Cicero pro Milone: *Magna, ait, est vis conscientiæ in utramque partem, ut neque timeant, qui nihil commiserunt, et pœnam semper ante oculos versari putent qui peccarunt*. Et Poeta:

Hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Innocens ergo securus agit inter tot vitæ pericula, nec ullus est tantus terror, qui illum commoveat. Est enim mente defixus in Deo, illique fidit uni, ac se ei novit peculiari esse curæ, cui scit parere universa. Ex adverso nocens et peccator ubique pavidus est et trepidat. *Sicut enim umbræ corpora, sic peccata sequuntur animas, et*

manifestas facinorum repræsentant imagines, ait S. Basil. apud Anton. in Melissa parte 1. serm. 16. Et S. Chrysost. apud Maximum serm. 26. *Sicut, ait, qui noctu ambulant, tremunt, etiamsi nemo sit qui terreat; sic et qui peccant non possunt confidente animo esse, etiamsi nemo sit qui redarguat.* Sequitur enim eos terribile spectrum et larva peccati. Idem, hom. 22. de nequitia depulsa: *Sicut*, inquit, *qui carcerem habitant capitis damnati, damnationem operientes et mortem; vel si deliciis abunde fruantur, vitam longe agunt molestiorem et anxiam; sic et qui improba conscientia molestantur.* Idem serm. de Iob, et Abraham: *Tuta*, inquit, *armatura est timor Dei, inexpugnabile scutum.*

Vers. 30. IUSTUS IN ÆTERNUM NON COMMOVEBITUR: IMPII AUTEM NON HABITABUNT SUPER TERRAM.) Pro *non commovebitur* hebr. est לא ימוט *lo immot*, id est *non nutabit*; Aquila, μὴ σφαλῇ, id est *non offendet*, vel *non succumbet*; Vatabl. *non movebitur loco*. Alludit Salomon ad illa Davidis patris sui: *Qui facit hæc non movebitur in æternum*, Psal. 14. *Qui confidit in Domino, sicut mons Sion, non commovebitur in æternum*, Psal. 124. *Iusti autem hæreditabunt terram, et inhabitabunt in sæculum sæculi super eam*, Psal. 36. Pro *in æternum* hebr. est לעולם *leolam*, id est in sæculum, id est longo tempore, multis annis et sæculis. Sensus ergo ad litteram est, q. d. Iustus iustique familia, puta filii et nepotes, Deo protegente in urbibus domibusque suis tuti firmique degent multis annis et sæculis, agentque vitam tranquillam et felicem: at impii diu non habitabunt in terra; sed ex ea Deo vindice cito expellentur vel ab hoste vel a morte (sic lex Iudæorum dicitur æterna, id est multis sæculis usque ad Christum duratura.) Id enim Deus promiserat Iudæis iustis, et iniustis comminatus erat, Levit 26. et alibi. Quod si quando id reipsa non præstabat, brevitatem et ærumnas huius vitæ æternitate et felicitate alterius in cælo pensabat. Unde Caietanus censet hic promitti Iudæis firmam possessionem terræ sanctæ, si in Dei cultu et iustitia persisterent: expulsionem vero ab ea, si iustitia desciscerent. R. Levi vero: Iustus, ait, stabilis in sua sede permanet; at impii non nisi brevissimo tempore certum aliquem locum incolent; cum enim sceleratis actionibus assueverint complurimis invisi erunt.

Anagogice, Christianis iustis promissa est terra viventium in cælis, a cuius possessione in æternum non dimovebuntur; impii autem eam non hæreditabunt, sed sub cælo et sub terra detrudentur in tartara, ait Hugo.

Tropologice, iustus non commovebitur, esto gravi tribulatione vel tentatione pulsetur; sed constans fortisque stabit, nec a Deo, lege et iustitia dimoveri se sinet. Unde Aquila vertit: *Non offendet, non succumbet*; Hebr. *non nutabit*; et R. Levi: *Iustus*, inquit, *in sæculum*, id est intra præscriptum illi vivendi spatium *non commovebitur*, iuxta illud Exodi 23. 26. *Et numerum dierum tuorum implebo.* Et auctor Catenæ Græc. *Iustus ad eum modum in gratia Dei firmatus est, ut per viam vitæ incedens turbari, aut de bono in malum transmutari nequeat.*

Vers. 31. OS IUSTI PARTURIET SAPIENTIAM; LINGUA PRAVORUM PERIBIT.) Pro *parturiet* Hebr. est ינוב *ianub*, id est *fructificabit*; Tigur. *propagabit*; Chald. *notum facit*; Syrus *loquitur*, q. d. Sicut terra profert et parturit fructus suos, ut triticum, uvas, poma, nuces, etc. sic os iusti velut terra fœcunda profert et parturit sapientiam, quæ stabile quiddam æternumque est, ait R. Levi, eamque in alios propagat et disseminat; ideoque dignum est, ut os hoc maneat et perduret instar agri vel arboris fructiferæ: at lingua impiorum, quia profert insania, stulta, prava, impia, instar arboris sterilis et noxiæ, meretur perire et excindi, ac de facto sæpe perit et exscinditur. Unde hebr. est *lingua pravitatum, vel perversitatum, excidetur*; Syrus, *amputabitur*.

Τὸ *parturiet* notat primo, iustum nil loqui nisi mente præconceptum, examinatum et præmeditatum, ideoque probum et perfectum instar fructus et fœtus bene efformati; *sermo* enim *est fructus cogitationum*, ait Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. c. 5. Secundo, sermones iusti esse quasi eius proles et fœtus, quos ipse magno nisu, labore et molimine parit, sicut mulier magno nisu et dolore prolem parturit. Tertio iustum opportuno tempore loqui, sicut terra stato tempore maturatos fructus producit. Tales sunt sermones concionatorum, confessariorum et similium, qui animas magno labore, dolore et gemitu Christo pariunt instar cervarum, uti fuse docet S. Gregor. in illud Iob. 39. 1. *Numquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes cervas considerasti?* etc. *Incurvantur ad fœtum, et pariunt, et rugitus emittunt.* Quarto, *parturiet* æque ac Hebræum *ianub* notat uberem sermonum iusti fructum; a *ianub* enim fit תנובה *tenuba*, id est proventus et copia fructuum, inquit Aben Ezra; labori enim respondet merces fructus: atque sicut terra, sic et mens linguaque iusti pretiosos copiososque sui fœtus et fructus magno temporis et laboris molimine enititur et parturit.

Septuag. vertunt, *os iusti* ἀποστάζει, id est *distillat sapientiam*. Τὸ *distillat* significat primo pretium verborum iusti. Sicut enim myrrha distillat stacten, quæ myrrha est pretiosissima; sic os iusti distillat eloquia sancta, præsertim hortando peccatores ad pœnitentiam et mutationem vitæ, iuxta illud Cantic. 5. 13. *Labia eius lilia distillantia myrrham primam.* Secundo, paucos et parcos esse sermones iusti, sicut stilla et resina guttatim distillat. Tertio, eosdem esse bene expensos et eliquatos, sicut eliquatæ sunt aquæ, quæ e rosis et herbis ab aromatariis distillantur. Quarto, iustum se accommodare ruditati et infantiæ discipulorum. Sicut enim præceptor pueris sensim instillat modum legendi et scribendi, cæteraque Grammatices præcepta, ne, si simul omnia eis tradat, eorum memoriam confundat et obruat; itidem facit sapiens et iustus; rudes enim et pueri similes sunt vasis angusti oris, in quæ proinde stillare, id est guttatim oportet liquorem infundere; si enim totum infundas, supereffluet et perdetur. Quinto, iustum multo plura in corde servare quam ore proferat. Unde S. Chrysost. hom. 43. in Matth. *Ex verbis*, inquit, *velut e rivis multo maiorem fontem esse conüce. Quod enim extra profertur ex illo profluit, eiusque superfluum est quod intus est.* Et mox: *Pari etiam ratione proba verba multo probatiorem virtutem intus esse significant.*

LABIA IUSTI CONSIDERANT PLACITA: ET OS IMPIORUM PERVERSA.) Vers. 32. *Considerant*, id est considerato proferunt. Est metalepsis, qualis est illa: *Os iusti meditabitur*, id est meditato loquetur *sapientiam*. Pro *considerant* hebr. est ידעון *iedeun*, id est *sciunt*; Aquila et Theodot. *cognoscent*; Pagnin. *Labia iusti sciunt quod placitum est Deo, et os impiorum loquitur perversa*; Vatabl. *Labia iusti cognoscunt beneplacitum* (Tigur. *grata*) hoc est inquit, *scite et apposite loquuntur ea, quæ placent Deo et hominibus.*

Sensus est, q. d. Iustus considerat quæ Deo ac hominibus sunt placita, eaque cum gratia, decore et venuste proloquitur; ideoque omnibus placet omnesque ei applaudunt: at os impii loquitur perversa, quæ Deo et hominibus displicent; ideoque ab omnibus exploditur. Unde Septuag. pro ידעון *iedeun*, id est *sciunt*, litteris vicinis, sed aliis punctis legentes יעריף *iariph*, id est *distillant*; aut potius ידעון *ideun* in *piel*, id est cognoscere faciunt, erudiunt; vertunt, *Labia virorum iustorum distillant gratias* (quasi gemmas) *os autem impiorum* καταστρέφεται, quod Complut. vertunt, *avertitur*; alii, *pervertitur, subvertitur*; melius Roman. *pervertit.* Quot ergo verba loquitur iustus, tot gratiæ, tot rosæ, tot margaritæ ex ore eius distillant, iuxta illud sponsæ, Psalm. 44. *Diffusa est gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in æternum.* In Belgio celebris est Ioscio Religiosus S. Bertini, qui ante 500. fere annos quotidie salutans Deiparam quinque psalmis, incipientibus a totidem litteris nominis *Maria*, post mortem inventus est quinque rosas vultu et ore gestare cum inscriptione nominis *Maria*. Rosas ergo psalmorum offerens Deiparæ in vita, post mortem ab eadem meruit to-

tidem rosis cœlestibus decorari; ita habent archivia monasterii S. Bertini, S. Antoninus et alii. Quoties ergo salutationem Angelicam Deiparæ devote recitas, totidem et rosas ore tuo depromis; quam si iteres ad numerum psalmorum, rosarium in modum psalterii corona rosea, imo gemmea, præstantius illi offeres.

Porro frigide Caietanus sic vertit et explicat: *Labia iusti faciunt scire voluntatem*, id est iustus voluntatem suam verbis explicat sine fuco et fraude: *At os impiorum loquitur revolutiones*, id est consilia sua fraudulentia verbis involvit. Melius R. Salomon: *Labia iusti sciunt* רצון *ratson, id est benevolentiam sui conditoris sibi comparare, eumdemque delinire; rationem etiam perspectam habent, qua mortales sibi devinciant, amicitiaque inter eos*dem conservetur. Et R. Levi: *Lingua iusti ratson, id est propensionem mortalium sibi demereri scit, cum eius verba consentanea iucundaque accidant.* Et interpres Catenæ Græcor. sic ex Septuag. vertit et explicat: *Iustorum virorum labia gratam fundunt orationem; os autem impiorum velut perversum, fastidium movet*, q. d. Iustorum sermones ita sunt apti et concinni, ut gratiis referti videantur; ita rursum firmi, ut solvi nequeant; impiorum autem oratio parit tædium et abominationem. Hoc est quod monet Apostol. Ephes. 4. 29. *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat; sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus.* Et Coloss. 4. 6. *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere.*

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Varias habet gnomas de iustitia, æquitate, divitiis, consilio, secreto, beneficentia etc. sed plurimas antitheses de iustis et iniustis, quibus iustorum fructus et felicitatem post hanc vitam, iniustorum damna et infelicitatem repræsentat.

1. STATERA dolosa, abominatio est apud Dominum: et pondus æquum, voluntas eius. 2. Ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia: ubi autem est humilitas, ibi et sapientia. 3. Simplicitas iustorum diriget eos: et supplantatio perversorum vastabit illos. 4. Non proderunt divitiæ in die ultionis: iustitia autem liberabit a morte. 5. Iustitia simplicis diriget viam eius: et in impietate sua corruet impius. 6. Iustitia rectorum liberabit eos: et in insidiis suis capientur iniqui. 7. Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes: et expectatio sollicitorum peribit. 8. Iustus de angustia liberatus est: et tradetur impius pro eo. 9. Simulator ore decipit amicum suum: iusti autem liberabuntur scientia. 10. In bonis iustorum exultabit civitas: et in perditione impiorum erit laudatio. 11. Benedictione iustorum exaltabitur civitas: et ore impiorum subvertetur. 12. Qui despicit amicum suum, indigens corde est: vir autem prudens tacebit. 13. Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana: qui autem fidelis est animi, celat amici commissum. 14. Ubi non est gubernator, populus corruet: salus autem, ubi multa consilia. 15. Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo: qui autem cavet laqueos, securus erit. 16. Mulier gratiosa inveniet gloriam: et robusti habebunt divitias. 17. Benefacit animæ suæ vir misericors: qui autem crudelis est, etiam propinquos abiicit. 18. Impius facit opus instabile: seminanti autem iustitiam merces fidelis. 19. Clementia præparat vitam: et sectatio malorum mortem. 20. Abominabile Domino cor pravum: et voluntas eius in iis, qui simpliciter ambulant. 21. Manus in manu non erit innocens malus: semen autem iustorum salvabitur. 22. Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua. 23. Desiderium iustorum omne bonum est: præstolatio impiorum furor. 24. Alii dividunt propria, et ditiores fiunt: alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt. 25. Anima, quæ benedicit, impinguabitur: et qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. 26. Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis: benedictio autem super caput vendentium. 27. Bene consurgit diluculo qui quærit bona: qui autem investigator malorum est, opprimetur ab eis. 28. Qui confidit in divitiis suis, corruet: iusti autem quasi virens folium germinabunt. 29. Qui conturbat domum suam, possidebit ventos: et qui stultus est serviet sapienti. 30. Fructus iusti lignum vitæ: et qui suscipit animas, sapiens est. 31. Si iustus in terra recipit, quanto magis impius et peccator?

Vers. 1. STATERA DOLOSA (S. Ambr. lib. 3. de Officiis cap. 9. legit *adultera*) ABOMINATIO EST APUD DOMINUM: ET PONDUS ÆQUUM, VOLUNTAS EIUS.) *Voluntas*, id est volitum, beneplacitum, gratum Deo. Est metonymia; ponitur enim abstractum pro concreto, potentia pro obiecto. Hebr. Aquila et Symmachus: *Bilances doli abominatio Domini; et lapis perfectus*, vel integer, *voluntas*, vel beneplacitum, *eius; lapis, id est pondus perfectum*, ut vertit Aquila, et *plenum*, ut Symmach. Olim enim lapidibus utebantur pro ponderibus, uti etiamnum nonnullis in locis faciunt. Exstat Valentis Imp. lex, qua iubet ut publicæ mensuræ et pondera sint ænea vel lapidea, ne facile deterantur et minuantur; unde iam passim sunt ferrea vel ænea. Quocirca Septuag. clare vertunt; *Statera dolosæ abominatio Domini; et pondus iustum acceptum est ei;* Syrus, *pondera iusta amat.*

Ad litteram sensus est manifestus. Iubet enim ut in emendo, vendendo, omnique rerum permutatione, distributione, contractu, iusta adhibeatur mensura; nec ei emptor aliquid addat, vel venditor demat. Ratio est, quia iustitia consistit in æqualitate arithmetica et præcisa: quare medium iustitiæ consistit in indivisibili, ut scilicet tantum præcise des quantum ex iustitia debes, cum in cæteris virtutibus medium suam habeat latitudinem; ut v. g. temperantia dictat ut cibi libram plus minus comedas; esto ergo paulo amplius, vel paulo minus sumas, e medio virtutis temperantiæ non deflectis. Unde Aristot. lib. 5. Ethic. 7. ait omnis iuris et iustitiæ essentiam in æquilibrio consistere, ideoque ius et iustitiam apud omnes gentes esse eamdem; esto leges et statuta diversa sint; sicut apud omnes eadem est mensurandi et ponderandi ratio, esto mensuræ (quibus leges assimilantur) sint diversæ.

Porro Deus identidem Iudæis præcepit ponderum et mensurarum æquitatem, gravibusque pœnis vetuit earum per fraudem imminutionem et immutationem: ut per Mosen Deuter. 25. 14. per Amos cap. 8. 5. per Osee cap. 12. 7. per Michæam cap. 6. 11. per Ezechielem cap. 45. 10 quia fraus in mensuris et ponderibus turbat con-

Digitized by Google

tractus et commercia hominum eorumque societatem, vitam civilem et remp. evertit; hæc enim tota nititur iustitia, quæ proinde est basis et columen reip. Cum ergo iustitiam aufers e rep. solem aufers e mundo, eumque excæcas, confundis et perdis. Tolle iustitiam, et omne honestum, omne sanctum sustuleris. Hac de causa Romæ in Capitolio amphoræ, pedis, cæterarumque mensurarum et ponderum idea extat, ne quo dolo vitiari et imminui queant. Quocirca S. Aug. serm. 246. de Temp. *Ille vero*, ait, *non solum Christianus est, sed et ipse Christus in illo habitat, qui stateras dolosas et mensuras duplices velut gladium diaboli pertimescit.* Et Concil. Moguntinum sancit: *Ut quicumque iusta pondera et mensuras lucri causa mutare ausus fuerit, per triginta solidos dies in pane et aqua tantum pœniteat.*

Symbolice, statera symbolum est iustitiæ. Idem ergo sancit hic Salomon, quod Pythagoras suo hieroglyphico: *Stateram ne transilias*, ait Clemens Alexandr. l. 2. Strom. nimirum ut in omnibus servemus iustitiam, æquitatem et æqualitatem, ne in iudicio, distributione bonorum vel onerum, aliave re simili amico causam adiudicemus, et inimicum suo iure privemus; ne divitem præferamus pauperi, nobilem ignobili, cognatum vel popularem extraneo, etc. Sic et Beda hunc sensum quasi litteralem affert. *Statera dolosa*, ait, *non tantum in mensuratione pecuniæ, sed in iudiciaria discretione tenetur. Qui enim aliter causam pauperis, aliter potentis, aliter sodalis, aliter audit ignoti, statera utique librat iniqua.* Imo in Iure Canon. 45. cap. 10. *Omnis*, ex S. Isidoro lib. 3. Sentent. cap. 52. ita sancitur: *Omnis qui iuste iudicat, stateram in manu gestat. In utroque penso* (in utraque lance, puta in
Iustitiæ decus. absolvendo et condemnando) *iustitiam et misericordiam portat; sed per iustitiam reddit peccati sententiam, per misericordiam peccati temperat pœnam, ut iusto libramine quædam per æquitatem corrigat, quædam vero per miserationem indulgeat.* Hinc et Iustitia pingitur quasi virgo velatis oculis stateram manu gestans, et pensa utriusque bilancis æquilibrans. Quocirca Pompeius Phraati Parthorum regi postulanti, ut Euphratem Romanæ ditionis limitem esse vellet: *Imo*, inquit, *illud magis postulandum, ut Romanorum fines a Parthorum regno iustitia dirimat*, teste Plutarcho in Apopht. Rom. Et Traianus Imp. præfecto Urbis strictum ensem in conspectu omnium dedit, dicens: *Cape ferrum hoc; et si quidem recte imperium gessero, pro me; sin aliter, contra me hoc utere.* Ita Niceph. lib. 3. Hist. cap. 23. Alphonsus vero Aragon. rex principes negligentes iustitiam assimilabat cadentibus morbo comitiali: *Nam cum animæ*, inquit, *materia sit sola iustitia qua tenditur ad vitam, quid restat principibus, sublata iustitia, quæ est vitæ quasi nutrimentum et cibus?* Ita Panorm. de dictis Alphonsi.

Tropol. Beda: « Sed et is, inquit, qui sua bene gesta meliora quam proximorum, suaque errata iudicat leviora, trutina ponderat dolosa. Nec non et ille, qui onera importabilia imponit in humeros hominum; ipse autem uno digito suo non vult ea tangere. Ille etiam qui in publico bona, et mala agit in occulto, pro iniquitate dolosæ libræ abominatur a Domino. At qui sinceriter agit in omnibus, qui causam et causam æqua lance discernit; is nimirum iusti iudicis voluntati et actioni congruit. »

Stateræ mysticæ I. Hugo vero per stateram primo, accipit iudicium rationis, quod rectum et sincerum est, cum in eo vera falsis, honesta turpibus, sancta profanis præponderant, iuxta illud Eccl. 21. *Verba prudentium statera ponderabuntur;* dolosum vero et pravum, cum pluris æstimat profana quam sancta, turpia quam honesta, falsa quam vera. Sic et auctor Catenæ Græcor. *Statera*, ait, *subliminori sensu vis discernendi et iudicandi, quæ cum a natura in nobis existat, ab omni prava affectione, et animi perturbatione libera esse debet.*

II. Secundo, inquit Hugo, est statera amoris, in qua, si recta sit et sincera bilanx amoris Dei, præponderat amori mundi; sin dolosa et corrupta, amor mundi superat amorem Dei.

Tertio, statera est cor hominis, cuius una bilance appenditur præsens felicitas et pœna æterna; in altera præsens tribulatio et æterna felicitas, iuxta illud Eccl. 15. *Apposuit tibi aquam et ignem: ad quod volueris, porrige manum tuam. Ante hominem vita et mors, bonum et malum; quod placuerit ei, dabitur illi.* III.

Quarto, est statera S. Script. quæ recta est et fidem orthodoxam parit, si eam iuxta unanimem Ecclesiæ sanctorumque Patrum sensum accipias; dolosa vero, si eam ad hæreticorum vel philosophorum errores detorqueas. Ita sanctus August. lib. 2. cap. 6. contra Donat. Et habetur 24. q. 1. cap. « Non afferamus, inquit, stateras dolosas, ubi appendamus quod volumus, et quomodo volumus pro arbitrio nostro dicentes: Hoc grave est, illud leve; sed afferamus divinam stateram de Scripturis sanctis, et in illa quid sit gravius appendamus; imo non appendamus, sed appensa a Domino cognoscamus. « Et infra: » Video, ait, quid homines detestentur, quid horreant; verumtamen recurrens ad illam stateram, ubi non ex humano sensu, sed ex auctoritate divina omnia pensantur, etc. » IV.

Quinto, statera est conscientia, quæ recta est, cum Dei legem et rationes æternas sequitur; dolosa vero, cum fucatas carnis rationes, prætextus et fraudes assectatur. Unde Apostolus ad hoc rectæ conscientiæ tribunal Gentes, quæ lege carent, vocat et citat Rom. 2. 15. *Qui ostendunt*, inquit, *opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die, cum iudicabit Deus occulta hominum;* tum enim recta conscientia in lucem prodibit et dolosam damnabit. Unde S. Isidor. in Deuter. cap. 12. *Vetatur*, inquit, *ne in conscientiæ nostræ domo mensuras duplices habeamus; id est, ne ipsi quæ districtionis regulam molliunt remissiore indulgentia præsumentes, eos quibus verbum Dei prædicamus, districtioribus præceptis et gravioribus, quam ipsi perferre possimus, gravemus ponderibus.* V.

Sexto, S. Ambr. lib. 3. epist. 19. ad Constantium: « Ponderet, inquit, unusquisque sermones suos non cum fraude et dolo Statera fallax improbabilis apud Deum; non illam stateram dico, quæ mercem appendit alienam et in vilibus quidem rebus raro constat fallacia; sed statera verborum ipsa apud Deum est execrabilis, quæ prætendit pondus gravitatis sobriæ, et subnectit versutias fraudulentiæ. Hoc maxime condemnat Deus, si decipiat aliquis proximum suum promissorum benignitate, et subdola iniquitate defœneratum opprimat, nihil sibi profuturus astutiæ suæ artibus. » VI.

Septimo, statera est animus hominis, in quo bilances sunt ratio et sensus, voluntas et concupiscentia. Item ipse homo, in quo bilances sunt anima et corpus. Ita S. Basil. in illud: *Attende tibi ipsi: Nam sicut*, ait, *in stateris contingit, ut, si unam depresseris lancem, alteram illi oppositam elevaris; simili modo assolet in animo et corpore contingere; unius exuberans copia necesse est ut alterum imminuat.* Huc facit illud Psalm. 61. 10. *Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum*, id est, ut S. Hieron. vertit: *Verumtamen vanitas filii Adam, mendacium filii viri, in stateris dolosis fraudulenter agunt simul.* Et Theodot. *Vapores sunt filii hominum, mendacium filii viri, ut momentum stateræ, quod mox sursum, mox deorsum fertur.* In quæ verba S. Basil. *Mendaces*, inquit, *homines corrupta habentes animæ iudicia, quos et Propheta miseros prædicat, dicens: Vah dicentibus tenebras lucem et lucem tenebras, amarum dulce et dulce amarum. Mihi, inquis, præsentia dentur, quis novit futura? Male libram expendis, mala pro bonis eligens, vana veris anteponens, momentanea perpetuis potiora ducens, transitoriam denique voluptatem pro lætitia numquam desitura ac perpeti præeligens. Mendaces ergo homines in stateris iniquitatis.* Et mox: *Nec enim in die illo iudicii tibi licuerit dicere: Quia nescivi quid esset bonum. Tibi* VII.

namque propria datur libra, quæ sufficiens discrimen boni ac mali demonstrat. Corporea namque pondera in libræ lancibus probamus, quæ vero ad instituendam vitam eligenda veniunt, per liberum arbitrium discernimus; quod et stateram nominavit, quod momentum æquale ad utramlibet (lancem) *possit capere.*

Et in eumdem Psalm. Ruffinus: « Sunt, ait, mendaces filii hominum in stateris, id est in libra iustitiæ, in boni malique deliberatione, dum bonum malo præponderant. Dictum est hoc a simili eorum, qui in stateris in quibus videtur esse iustitia, emptores decipiunt. Et S. Hilar. Mendaces, ait, quia impietatis suæ sensu aut falluntur, aut fallunt; et in eo mendaces, ut decipiant in stateris, sub iustitiæ scilicet nomine iniusta peragentes. Et Theod. Vanæ quidem, ait, omnes res humanæ sunt: verumtamen plurimi confidunt rebus fluxis tamquam perennibus, qui æquitatem despiciunt; iniquæ autem mentis trutinam tenent, et iustitiam quidem contemnunt, iniustitia vero gaudent. Et Cassiodorus: Mendaces filii hominum in stateris; sive illos tangit, ait, qui ponderibus iniquis ementium decipiunt simplicitatem, sive quod homines sibi placentes, iusti atque immobiles videri volunt, cum sint deceptrici mutabilitate fallaces. In stateris enim hoc significat, quasi in libra iustitiæ collocati, non creduntur amare fallaciam. Et S. Ambr. in eumdem Psal. 61. Mendaces filii hominum in stateris: Nam filii hominum, inquit, videntur sibi ponderare æquitatem, et gravitate severioris iudicii examinare iustitiam, duri aliis, remissi operibus iniquis, sermone censores. Unde Salomon ait Proverb. 20. Execrabile Domino duplex pondus, et statera fallax non bona. In quo significat eos qui rapinam inexplebili corde meditantur, et sobrietatem fronte prætendunt. Tales Scribæ Iudæorum sunt, qui onera gravia aliis observantiæ durioris imponunt, non habentes rectum iugum animæ suæ, sed propensa iniquitate curvati. »

Anagog. S. Ambros. lib. 3. ep. 19. ad Constantium: « Pendet, ait, per singulos nostrorum statera meritorum, atque exiguis vel boni operis, vel degeneris flagitii momentis huc atque illuc sæpe inclinatur; si mala vergant, heu me! si bona, præsto est venia. Nemo enim a peccato immunis, sed ubi propendunt bona, elevantur peccata, obumbrantur, teguntur. Ergo in die iudicii aut nostra opitulabuntur nobis opera, aut ipsa nos in profundum tamquam molari depressos lapide mergent. Gravis est enim, utpote talento plumbeo suffulta, iniquitas, intolerabilis avaritia, atque omnis superbia, tetra fraudulentia. »

Vers. 2. UBI FUERIT SUPERBIA, IBI ERIT ET CONTUMELIA; UBI AUTEM EST HUMILITAS, IBI ET SAPIENTIA.) Hebr. *Venit superbia, et venit ignominia*, q. d. Quocumque ingressa fuerit superbia, illico eodem ingreditur et ignominia. Sic dicimus: Venit fur, et venit carnifex: præcedit enim fur, sequitur carnifex qui eum suspendet. *Raro enim antecedentem scelestum deseruit pede pœna claudo*; raro superbum deserit ignominia. Chald. *Ingrediente superbia, adest ignominia.* Septuag. pro *superbia* vertunt ὕβρις, id est *iniuria*; Syrus, *contemptus*. Sed ὕβρις hic verius superbiam et arrogantiam designat, ait auctor Catenæ Græcor. Sic ergo habent Septuag. *In quemcumque invadit superbia, illum occupat et ignominia; os autem humilium meditatur sapientiam*; Hebr. et Syrus: *Cum modestis vel humilibus sapientia.* Pro *humilibus* hebr. est צנועים *tsenuim*, quod Noster Micheæ 6. 8. vertit, *sollicitum*: *Sollicitum*, ait, *ambulare cum Deo tuo.* Ubi multa de hac voce dixi. Hinc Symmach. vertit: *Apud accuratos sapientia*; Arabicus: *Quo intrat fastus, ibi erit contemptio; et os humilium meditatur* (meditato loquitur) *sapientiam.*

Porro ignominia hæc duplex est, passiva et activa. Passiva, q. d. Superbia Deo et hominibus est exosa; ideoque superbi ab omnibus despiciuntur, vituperantur, deprimuntur, ignominia et probris afficiuntur: ex adverso humilitas Deo et hominibus est grata et honorata, ideoque humilis vere sapit: et ubi est humilitas, ibi est et sapientia; quia vera sapientia est Deo et hominibus per humilitatem placere. Rursum, q. d. Superbus læditur et affligitur sui contemptu; ignominia et contumelia, quia cum ambiat honorari, valde dolet cum contemnitur, irridetur, conviciis afficitur; at vero humilis humiliter et sapienter tolerat, vel dissimulat sui contemptum, irrisiones et probra; imo iis gaudet; gaudet enim sui humiliatione, gaudet et tranquillitate paceque animi, quæ nusquam nisi in humilitate reperitur. Superbi ergo per superbiam contumeliam sibi accersunt; humiles vero per sapientem contumeliæ tolerantiam, honorem et gloriam sibi conciliant. Sicut ergo humilitas est vera sapientia, et humilis est vere sapiens, ideoque honoratus: sic ex adverso superbia est mera insipientia, et superbus est vere insipiens, ideoque despectus. Est metalepsis, catachresis et metonymia, in hisce antithesibus frequens: ex antecedente enim et causa intelligitur consequens et effectus, ac vice versa ex effectu causa; puta ex superbia insipientia, ex insipientia despectus; atque vice versa ex humilitate sapientia, ex sapientia decus et honor. Unde S. August. in Psalm. 30. *Esto*, ait, *humilis in humili Deo tuo, ut sis excelsus in glorificato Domino Deo tuo.* Et inferius: *Nostis quia excelsus est; si te excelsum feceris, longinquabit a te; si te humiliaveris, propinquabit ad te.* Idem tr. 104. in Ioann. *Humilitas*, ait, *claritatis est meritum, claritas humilitatis est præmium.* Activa est superbi ignominia, q. d. Ubi est superbia, ibi est et superbus aliorum despectus, irrisio et contumelia. Superbi enim ex fastu, quo præ se cæteros despiciunt, eosdem contemnunt, irrident, probris afficiunt; perinde ac nubes vaporibus tumentes et gravidæ in grandines, tonitrua et fulmina dissiliunt. Superbia ergo parit contemptum et contumeliam; at vero humiles nemini se anteponunt, sed omnibus postponunt: ideoque vere sapientes, id est humiles et virtute præditi, censentur, atque ob hanc humilitatem et sapientiam ab omnibus honorantur et amantur. Ita Aben Ezra. Hic sensus cohæret priori, eiusque est causa.

Plenus ergo sensus erit, si activam ignominiam passivæ iungas hoc modo, q. d. Superbus ob fastum ab aliis despicitur, et contumeliis afficitur, ideoque vicissim eos despicit, et contumeliis afficit, cum eisque iurgatur et conviciis certat, ut superet; ita auctor Catenæ Græc. At vero humilis cum despicitur, et probris vexatur, humiliter tacet, sapienter dissimulat, ac pro probris regerit verba sapientiæ, quibus suam patientiam et charitatem patefacit, ac iratos et probra iacientes lenire, sedare et in sui amorem rapere, ac ad Dei timorem traducere satagit; quare nunc modeste monendo, nunc blande compellando, nunc leniter consolando, mitigat eorum iras, avertit contumelias, impetrat amorem et benevolentiam.

Nota, hic superbiam congrue puniri ignominia, humilitatem vero coronari gloria; quia par est ut qui se exaltant, humilientur, et qui se humiliant, exaltentur, ut ait Christus. Quocirca Deus punire solet superbos, aut errore in consiliis, aut infelicitate eventuum, ait Iansenius: Humil[illegible] est Deus.
humiles vero donare sapientia qua prudenter se gerant, indeque sapientiæ nomen et gloriam ab omnibus consequantur, cum ex adverso superbus mirabilia supra captum suum imprudenter aggrediatur, ideoque dum eis non valet satisfacere, ab aliis temeritatis stultitiæque damnatur. Incipit enim turrim, id est rem magnam, efficere sumptibus necessariis minime computatis, et cum eam perficere nequeat, omnes qui vident illudunt ei dicentes; *Quia hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare.* Sic de regibus superbe volentibus prælio decernere cum Nabuchodonosor, ait Habacuc, cap. 1. 10. *Tyranni ridiculi eius erunt*, id est, superbos principes audentes secum congredi risu et sibilo explodet. Unde sanctus Augustinus, in illud Psal. 37. *Computruerunt livores mei* (sic enim ipse legit, pro quo nos legimus: *cicatrices meæ*) *a facie insipientiæ meæ. Si fueris humilis*, ait, *erigeris; si fueris elatus, curvaberis; non enim deerit Deo pondus, unde te curvet. Illud erit pondus, fascis peccatorum tuorum; hoc replicabitur in caput tuum, et curvaberis.* Idem, initio l. 1. de Civit. Dei, docet superbiam constituere ci-

vitatem diaboli, humilitatem vero civitatem Dei, ideoque eam omnium principum transcendere dignitates. *Nam scio*, ait, *quibus viribus opus sit ut persuadeatur superbis, quanta sit virtus humilitatis, qua fit ut omnia terrena cacumina temporali mobilitate nutantia, non humano usurpata fastu, sed divina gratia donata celsitudo transcendat.* Idque probat ex illo: *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*, Iacobi 4. 6. et 1. Petri 5. 5. Vide ibi dicta. Idem S. August. in Evang. secundum Matthæum serm. 10. explicans illud Christi: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde. Magnus esse vis*, ait, *a minimo incipe. Cogitas magnam fabricam constituere celsitudinis? de fundamento prius cogita humilitatis.* Altitudinis ergo et gloriæ fundamentum est humilitas. Causam dat hom. ult. inter 50. *In rebus quippe visibilibus*, ait, *ut excelsa quisque contingat, in excelsum erigitur; Deus autem cum omnium sit excellentissimus, non elatione, sed humilitate contingitur. Unde per Prophetam dicitur: Prope est Dominus his qui attriverunt cor. Et iterum: Excelsus est Dominus, et humilia respicit, et excelsa a longe cognoscit. Excelsa ipsa posuit pro superbis. Illa ergo respicit, ut attollat: ista cognoscit, ut deprimat et deiiciat.* Idem, serm. 49. de Tempore: *Melior est*, ait, *peccator humilis, quam iustus superbus.* Et sermone 213. *Humilitatis*, ait, *passibus ad cœli culmina conscenditur; quia Deus excelsus non superbia, sed humilitate attingitur*, etc. *Discamus humilitatem, per quam Deo propinquare poterimus; sicut ipse in Evangelio ait: Discite a me, quia mitis sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris.* Matth. 11. *Per superbiam mirabilis*
Prov. 11. *Angelorum creatura cecidit de cœlo, per humilitatem Dei fragilitas humanæ naturæ ascendit ad cœlum. Honesta est enim inter homines humilitatis consuetudo, sicut Salomon ait: Ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia; ubi autem humilitas, ibi et sapientia. Item alius sapiens:*
Eccli. 3. *Quanto, inquit, maior es, tanto humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam. Item Deus per Prophetam ait: Ad quem autem respiciam, nisi ad humilem et quietum, et trementem verba mea? Quicumque humilis et quietus*
Isaiæ 66. *non fuerit, non potest in eo habitare gratia Spiritus sancti. Deus humilis factus est nostræ salutis causa: erubescat homo superbus esse. Quantum humilitate inclinatur cor ad ima, tantum proficit in excelso. Qui enim humilis erit, exaltabitur in gloria.*

Vers. 3. SIMPLICITAS IUSTORUM DIRIGET EOS; ET SUPPLANTATIO (id est fraus, qua alios circumveniunt et supplantant, ait Aben Ezra) PERVERSORUM VASTABIT EOS.) *Simplicitas*, id est integritas, innocentia, perfectio; Septuag. *Perfectio rectorum* (interpres Catenæ Græcor. vertit, *rectarum*, scilicet *virtutum*, inquit) *deducet eos; et supplantatio contemnentium* (Dei legem, ait auctor Catenæ Græcor.) *deprædabitur eos.* Ita passim videmus milites similesque, qui prædas exercent, tandem aliis prædam fieri; sicut pisces, qui minores prædantur, maioribus præda fiunt, ab eisque devorantur. *O piscis, prædam vis de parvo, præda efficieris maiori*, ait sanctus Augustinus in Psalm. 64. Chald. *Simplicitas rectorum diriget eos, et pervertent direptores, tunc conteres eos.* Giggeius in Catena Hebr. suspicatur interpretem in Bibliis Regiis errasse, et pro *direptores* vertendum *derisores*. Verum eum non errasse patet ex Chaldæo, qui habet בזוזי *bozaze* id est *direptores*, non בוזי *bose*, id est contemptores et irrisores. Syrus: *Spes iustorum ædificabitur, et superbia iniquorum profligabitur.* Sensus est planus, q. d. Integritas iustorum diriget eos, ut in suis conatibus prosperum habeant successum, ac impiorum fraudes, dolos et laqueos inoffensi pertranseant. At vero impiorum pravitas, qua alios supplantare conantur, ipsosmet vastabit; quia incident in laqueum quem aliis tetenderunt, suisque dolis et fraudibus capientur; perversitas, quam aliis machinati sunt, in ipsorum caput recidet; ac in eamdem, vel similem perniciem Deo ulciscente incurrent. Hoc est quod ait sanctus Hieronymus, epist. ad Pammach. *Simplices tuti sunt inter dolones.* Dolones sunt flagella intra quorum virgas latet pugio, ait Servius in 7. Æneid. Dolones dicti a fallendo, quod decipiant ferro, cum ligni speciem præferant. Et sanctus Ambrosius, l. 3. ep. 19. *Bona*, inquit, *puri sermonis sinceritas, et locuples apud Deum, etiamsi inter laqueos ambulet.* Et S. Macar. hom. 40. *Anguis quidem lubricus inter ipsas elabitur manus, columba supernè volans retia despicit: simplex vero dolos et fraudes facile defugit*, q. d. Quam facile anguis sua lubricitate e manibus elabitur, ac columba supervolans retia prætervolat, tam facile iustus dolos et fraudes s[…]structas evadet; tum quia a Deo dirigitur, tum quia c[…]cit et in praxim redegit illud Christi: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ*, Matth. 10. Denique Eccl. cap. 27. 28. *Plaga dolosa*, ait, *dolosi dividit vulnera, et qui foveam fodit, incidet in eam; et qui statuit lapidem proximo suo, offendet in eo: et qui laqueum alii ponit, peribit in illo*; uti Aman suspensus est in cruce quam parabat Mardochæo. Vide ibi dicta. Præclare S. Aug. in Ps. 123. *Ideo*, inquit, *quærit te maior raptor, quia invenit minorem raptorem; ideo te quærit maior aquila, quia prior cepisti leporem; præda tibi fuit minor, præda eris maiori.* Ita R. Salomon, R. Levi et Aben Ezra.

Denique videmus Deum simplices et sinceros dirigere et tutari, ac fraudulentos sæpe in laqueos, quos sinceris posuerunt, impingere. Causa est, quod sinceri proxime accedunt ad Deum, qui simplicissimus et sincerissimus est; hinc et *rerum simplicitas vestigium est Dei*, uti docet S. Augustin. l. de Vera Religione. Idem l. 11. de Civitate cap. 10. *Est itaque*, ait, *bonum solum simplex, et ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. Ab hoc bono creata sunt omnia, sed non simplicia, et ob hoc mutabilia. Creata sane, inquam, id est facta, non genita. Quod enim de simplici bono genitum est, pariter simplex est.* Et mox: *Pater qui genuit simplex est, et Filius qui genitus est, pariter simplex est; sed ideo simplex dicitur, quoniam quod habet hoc est, excepto quod relative quæque persona ad alteram dicitur.* Et S. Bernard. serm. 80. in Cantic. simplicitatem Dei ita describit: *In ea et multa in unum et diversa in idem rediguntur, ut nec numerositate rerum sumat pluralitatem, nec alterationem de varietate sentiat. Loca omnia continet, et quæque suis ordinat locis, nusquam contenta locorum. Tempora sub ea transeunt, non ei. Futura non exspectat, præterita non recogitat, præsentia non experitur.* Et serm. 81. *Qui tribuit in simplicitate*, inquit, *diligitur a Deo, et simplicitas candor est; nam nævus duplicitas: quid duplicitas nisi dolus?* Et mox: *Sponsus itaque et cum sit virtus, in virtutibus complacet sibi, et cum sit lilium, inter lilia commoratur; et cum sit candor, delectatur candidis.* Et ser. 82. *Manet in fundamento prorsus inconcussa simplicitas, sed minime apparet duplicitate operta humanæ dolositatis.*

Mystice, supplantatio perversorum, qua videlicet mentem et rationem perverse supplantant et subdunt concupiscentiæ, perdet eos; quia rationem, quæ domina est, faciunt servam; et concupiscentiam, quæ serva est, faciunt dominam. Caput ergo habeat in pedibus, et pedes in capite.

Hue facit apologus aucupis et viperæ apud Æsopum: Apologus aucupis.
« Auceps, inquit, visco accepto et arundinibus, aucupatum egressus est; viso autem turdo super alta arbore sedente, et arundinibus inter se in longitudinem coniunctis, sursum eum comprehensurus suspiciebat. Cæterum ignarus viperam dormientem conculcavit. Hæc vero irata momordit ipsum. Ille iam agens animam dicebat: Me miserum, alium enim capturus, ipse ab alio captus sum ad mortem. Affabulatio. Fabula significat eos, qui proximis insidiantur, ignaros sæpe ab aliis idipsum pati. »

NON PRODERUNT DIVITIÆ IN DIE ULTIONIS (Hebr. *iræ*, Vers. 4.
vel *indignationis*, supple, *Domini*) IUSTITIA AUTEM LIBERABIT A MORTE.) Sensus est clarus, q. d. Cum Deus ulciscetur peccata, vel in hac vita, vel in die iudicii, ultionem hanc peccator redimere non poterit divitiis; quia Deus iis non flectitur, nec indiget, cum sit earum dominus; sed iustitia est, quæ ultionem hanc redimit, et a morte per eam intenta liberat, iuxta illud Danielis ad

Nabuchodonosor, c. 4. *Peccata tua eleemosynis redime.* Sic iustitia liberavit Noe a diluvio universali, Loth ab incendio Sodomæ, Iosue et Caleb a morte, qua cæteri omnes Hebræi ob murmur perierunt in deserto, numer. 14. Susannam ab infamia et lapidatione, Daniel. 13. Danielem a devoratione leonum, Daniel. 6. Maxime autem in die iudicii divitiæ non proderunt, sed sola iustitia liberabit nos a sententia damnationis et a morte gehennæ: Iustitia, inquam, tum proprie dicta, puta probitas et sanctitas; tum improprie accepta, puta beneficentia, ait auctor Catenæ Græcor. et eleemosyna; ob hanc enim præstitam Christus electos adiudicabit cælo, et reprobos inferno ob eamdem neglectam, Matth. 25. Unde Chaldæus vertit: *Non prodest mendacium* (mendaces et fallaces divitiæ, in eisque repositæ spes divitum) *in die iræ; iustitia vero liberat a morte mala.*

Iustitia ergo *liberabit a morte*, quam iustus venientem æquo animo exspectat, accedentem sustinet, et ut initium vitæ melioris admittit. Vivit ergo cum moritur, et secundum exteriorem speciem victus a morte, mortem ipsam vincit ac proterit, eamque conculcans, ac velut scabellum pedum suorum efficiens, immortalem vitam apprehendit; nec tantum se, sed et alios liberat a morte. Sic enim corpus Elisæi tangens mortuum, eum a morte ad vitam revocavit, 4. Reg. 13. Tam viva, tam efficax est iustitia. Huic sententiæ similis est gnome, c. 10. 2. *Nil proderunt thesauri impietatis.* Et illa Eccli. c. 5. 10. *Noli anxius esse in divitiis iniustis; non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ.* Vide ibi dicta. Et illud Tobiæ cap. 12. 9. *Eleemosyna a morte liberat, et ipsa est quæ purgat peccata, et facit invenire misericordiam et vitam æternam.*

Græci codices hic interserunt aliam gnomen, quæ non est in Hebræo, nec in Latino, nimirum hanc: *Moriens iustus reliquit pœnitentiam* (male Complut. legunt. *pœnitentem*) *facilis autem fit et iucundus impiorum interitus.* Quod sic exponas, q. d. Iusti in hac vita agunt pœnitentiam, at in morte ei valedicunt, quia propter eam transeunt ad gloriam; aut, ut Dydimus in Catena Græcorum: Iustus moriens mœrorem et luctum aliis relinquit, quia alii de interitu eius lugent ac dolent; at impii qui in bonis ducunt dies suos, pœnitentiam seram inchoant in morte, ideoque eam continuabunt per omnem æternitatem; quare eorum pœnitentia et interitus iucundus accidit iustis, quos afflixerunt, iuxta illud: *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam peccatoris.*

Vers. 5. IUSTITIA SIMPLICIS DIRIGET VIAM EIUS: ET IN IMPIETATE SUA CORRUET IMPIUS.) *Simplicis*, Hebr. תמימם *tamim*, id est *integri*, *immaculati*, *perfecti*. Unde Septuag. *Iustitia immaculata* (Complut. legunt: ἄμωμοι, id est *immaculati*) *dirigit vias; impietas autem incidit in iniustitiam.* Quocirca primo, sic explices, q. d. Iustitia dirigit, id est, ut Chald. *facit rectam*, iustam et probam viam, vitamque immaculatorum; ex adverso impietas impiorum detorquet viam impiorum, eamque facit curvam, pravam, improbam, iniustam. Rursum impii in Deum facile labuntur in iniustitiam, fiuntque iniusti in proximum. Qui enim fidem Deo datam non servat, multo minus servabit fidem datam vel debitam homini.

Secundo et genuine, q. d. Iustitia vias, id est actiones, iustorum dirigit, id est fortunat et prosperat, ut inoffensi per omnia pericula incedant, ac felices rerum suarum Deo secundante sortiantur successus; at vero impius ob impietatem suam in multa impinget adversa et damna; corruetque in multa infortunia, ut videantur omnia in tibias eius, ut vulgo dicitur, resilire. Sic *dirigere* pro fortunare et prosperare sumitur Psalm. 139. 12. *Vir linguosus non dirigetur*, id est non prosperabitur, *in terra*. Et alibi sæpe, præsertim in Psalmis. Ita R. Levi, Hugo, Iansen. et alii.

Porro, *iustitiam* hic rursus proprie et ample accipio, quia ei opponitur impietas; Baynus tamen et noster Salazar per *iustitiam* accipiunt solam eleemosynam, q. d. Eleemosyna eleemosynarium prosperat, rectaque via dirigit in cælum; at impietas, id est avaritia, qua quis impius est in pauperes, facit ut impius corruat in mala ipsamque gehennam. Unde S. Chrysostomus homilia 9. de pœnitentia, rectam regiamque viam in cælum docet esse eleemosynam: « Eleemosyna, ait, regia via, quæ homines celerrime in cælorum axes adducit. Magna res est eleemosyna (vide quam recta in cælum pergat) præcedit aerem, transit lunam, solis radios excedit, ad ipsum venit cælorum culmen, ipsos pertransiens cælos et Angelorum populos decurrens, Archangelorumque choros et omnes superiores potestates, ipsi assistit regali throno. » Et S. Augustinus serm. 25. de verbis Domini: « Via cæli, ait, est pauper, per quam venitur ad Patrem. Incipe ergo erogare, si non vis errare. Patrimonii tui, quo es ligatus, compedem solve, ut liber ad cælum possis ascendere. »

IUSTITIA RECTORUM LIBERABIT EOS; ET IN INSIDIIS Vers. 6.
SUIS CAPIENTUR INIQUI.) Similis est hæc sententia præcedentibus; sed ibi dixit iustitiam conciliare bona, hic vero eamdem liberare a malis. Pro *insidiis*, Hebr. est הות *havat*, quod Pagnin. vertit, *in pravitate*; Vatablus: *ob improbitatem*, vel *ob oppressionem* qua alios solent opprimere; Syrus: *in iniquitatibus suis*; Septuag. Rom. ἐν ἀπωλείᾳ, id est *in perditione*; Complut. vero, ἐν ἀβουλίᾳ, id est *in inopia consilii*, vel *in temeritate sua*; Procopius: ἐν ἀσεβείᾳ, id est *in impietate sua*; Aquila, Symmach. et Theodot. *In iniustitia iniuste agentes capientur. Iustitiam* rursus generatim accipe pro probitate: licet Baynus et noster Salazar more suo speciatim accipiant eleemosynam. Utraque liberat a malis tum præsentis vitæ, tum futuræ. Unde Caiet. accipit liberationem a carcere et vinculis, iuxta illud S. Chrysost. hom. 7. de pœnitentia: *Eleemosyna vincula disrumpit, tenebras solvit, exstinguit ignem, carcerem aperit.* Idem hom. de divitiis et paupert. docet eleemosynam liberare ab amore divitiarum, quo quasi vinculo alligantur avari, ut divitiis suis quasi mancipia adstricti et concatenati videantur. Unde noster Salazar, τὸ *et in insidiis suis capientur iniqui*, sic exponit, q. d. Avari et iniusti pecuniarum asservatores in insidiis suis, hoc est suismet ipsorum opibus iniuste et inique partis, captivabuntur: quæ sane pecuniarum servitus et captivitas maior est, quam sit vinculorum ferreorum. Unde sanctus Chrysostomus homil. 13. in 1. ad Corinth. *Quando divitiis, ait, fuerimus alligati, quomodo adversarios vincemus? sunt enim vinculum grave his qui uti nesciunt, sævus tyrannus et inhumanus, omnia imperans in perniciem illorum, qui illi serviunt; sed si voluerimus, hæc vincula, et acerbam hanc tyrannidem de sede deturbabimus. Quomodo autem id fiet? si divitias omnibus distribuerimus: quando enim Plutus fuerit solus adversus solos, sicut latro quidam in solitudine omnia facit mala, cum autem in medium eum adduxerimus non amplius nos superabit, omnibus eum undique alligantibus.* Hic sensus subtilis est et pius, sed arctior, et symbolicus potius quam litteralis: nam ad litteram sicut quamvis iustitiam rectorum, sic et quasvis insidias impiorum accipe.

MORTUO HOMINE IMPIO, NULLA ERIT ULTRA SPES; Vers. 7.
ET EXSPECTATIO SOLLICITORUM PERIBIT.) Pro *sollicitorum*, hebr. est אונים *onim*, quod Vatablus vertit, *violentorum*; R. Salomon: *fortitudinum*; Chald. et Syrus: *iniquorum*; Septuag. *impiorum*; Pagnin. *divitiarum*; alii, *mendaciorum*; alii, *vanitatum*; alii, *cupiditatum*, vel *cupidorum*; alii, *dolentium*; alii *raptorum*; Noster optime vertit *sollicitorum* sive anxiorum, qui scilicet sollicite, anxie et cum dolore cupiditati opum, voluptatum et honorum huius mundi se dedunt, imo inhiant. Hi enim, ut cupiditatem per fas et nefas expleant, laborant, satagunt, solliciti sunt et anguntur. Hæc est mala cupiditatis sollicitudo: nam est et bona sollicitudo, de qua S. Bern. l. 2. de Consid. ad Eugenium: *Sollicitudo, ait, officium Prælati est, non celsitudo. Nec locus est otio, ubi sedula urget sollicitudo omnium ecclesiarum.* Et serm. 4. ad Fratres: *Esto magis sollicitus, ait, ut scias quid desit tibi; utinam sic essemus cupidi gratiæ spiritualis, quemadmodum sæculares homines pecuniæ temporalis!* Et ser. 90. in Cant. *Dilectus meus mihi, et ego illi. Nec dubitat se a-*

Digitized by Google

mari qui amat. Ita est. Amor Dei amorem animæ parit, et illius præcurrens intentio intentam facit, sollicitudoque sollicitam, quæ efficit ut sollicite ambulet cum Deo suo, Micheæ 6.

Copula *et* vel est nota similitudinis copulans similia idem valens quod *sic:* vel est exegetica et explicativa, idem valens quod *hoc est*. Priori acceptione sensus est, q. d. Sicut in morte perit omnis impii spes vitæ tum præsentis, ad quam redire nequit: tum æternæ, a qua excluditur; sic pariter omnis spes et exspectatio hominum sollicitorum, id est anxie et sollicite cupiditati opum et honorum inhiantium, in morte, imo sæpe ante mortem, interibit.

Posteriori modo sensus est, q. d. Cum moritur aut cum mortuus est homo impius, nulla restat ei spes, *et id est hoc est* exspectatio sollicitorum, qui avare et cupide bonis mundi contra vel præter Dei legem inhiarunt, peribit. In morte enim perit vita, et cum vita omnis spes impiorum, qui in hac vita solliciti sunt ad accumulandas opes, quasi in æternum hic victuri. Significatur ergo, inquit Iansenius, impio per mortem intercipi et auferri irreparabiliter, quod sperare et desiderare solitus fuit, divitias scilicet, gloriam, et omnem vitæ huius felicitatem, ut idem hic significetur quod per Prophetam: *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis.* Et: *Non descendet cum eo gloria eius.* Et alibi: *Sunt reliquiæ homini pacifico. Iniusti autem disperibunt simul: reliquiæ impiorum interibunt;* quia post mortem nihil est ei reliquum. Secundum spiritualem intelligentiam significari etiam hic recte intelligitur, impio post mortem nullam esse spem veniæ, quia in inferno nulla est redemptio. R. Salomon vero: *Exspectatio sollicitorum*, hebr. אונים *onim, id est filiorum spes*, inquit, *qui sunt illorum robur et divitiæ peribit et irrita fiet; nam ob parentum demerita haud bonis illis gaudebunt. Cum autem iustus vita functus fuerit, illius soboles habebit quod speret, ob parentum iustitiam.* Aben Ezra: *Exspectatio iniquorum*, inquit, *qua se sperabant iniqua gesturos, irrita fiet;* R. Levi, q. d. *Impius pene totus moritur; spes etiam quam in insigni suo robore et vi collocabat, evanescet. Aut q. d. Mortuo impio cessabit spes, qua illius amici ab eius viribus et facultatibus certum munimen sibi despondebant. Exspectatio etiam, qua eidem fidebant futurum, ut opem præsentem afferre posset, irrita corruet; eodem enim vita functo, vis omnis et robur disperibit.*

Alludit ad Beniamin quem mater Rachel, in partu cupide enixa, dolore emoriens vocavit *Benoni*, id est filium doloris mei; pater vero Iacob vocavit eum *Beniamin*, id est filium dexteræ, q. d. Sicut Rachel filiorum cupidissima, hanc suam cupiditatem luit morte: nam partu Beniamin interiit, indeque vocavit eum *Benoni*; sic pariter exspectatio *onim*, id est sollicitorum, id est cupiditatibus inhiantium, ideoque dolentium et suspirantium, peribit, imo ipsosmet enecabit: quod enim appetitur sollicite ex amore, hoc acquiritur cum dolore, et amittitur cum mœrore, qui sæpe hominem ita affligit et cruciat, ut vitam ei adimat.

Porro Septuag. si tamen in codices eorum non irrepsit error, contrarie vertunt, ut latentem hic antithesin exprimant; sic enim habent: *Ubi iustus mortuus fuerit, spem non amittet: impiorum vero iactantia et gloriatio post mortem interit*, q. d. Iustus moriens spem melioris vitæ non amittit, sed præmittit per bona opera, quæ in vita fecit; hæc enim eum post mortem in cælo excipient ac beabunt; at impii spes omnes, quas in opibus, amicis et dignitate sua repositas habebat, ac de quibus se iactabat et gloriabatur, in morte cum ipsa vita, in qua fundatæ erant, evanescent. Unde auctor Catenæ Græcor. per exempla sic exponit: « Sperabat iustus venustam ex legitima uxore prolem se suscepturum, et ecce suscipit; sperabat susceptam magnis honoribus, multisque opibus potituram, et ecce potitur. Idem statuam de cæteris similibus. Quin ad futuram quoque vitam et resurrectionem sermo hic transferri potest; subindicat enim iustum bonis omnibus hic usum, futurorum quoque bonorum spe neutiquam frustratum iri; aut post mortem non modo in se, sed in suis quoque liberis gloriosam et celebrem futurum. At impiorum gloriam, qua inaniter sæpe gloriati fuerant, et in qua finem suum tantum non collocaverant, vanam et momentaneam fore. »

IUSTUS DE ANGUSTIA LIBERATUS EST: ET TRADETUR Vers. 8.
(perperam aliqui legunt, *trudetur*) IMPIUS PRO EO.) Hebr. *Et veniet impius pro eo*, quod Hugo exponit, *propter eum*, q. d. Impius propter iustum a se afflictum veniet et subibit in eius angustias. Planius alii *et pro eo* exponunt *in locum eius*, puta *in angustiam eius*. Unde Vatablus: *Iustus*, inquit, *ex adversitate eripitur, sed impius succedit illi;* Syrus: *Subibit impius pro eo.*

Dupliciter hæc sententia exponi potest. Primo, presse, q. d. Deus iustum liberat sæpe a malo, quod illi impius struit, facitque, ut impius pœnam talionis luat, ac in malum, quod iusto struxit, incurrat. Uti Aman incurrit in furcam, quam struxerat Mardochæo; inimici Danielis incurrerunt in fauces leonum, quos Danieli appararant; senes adulteri inciderunt in lapidationem, quam machinati erant Susannæ, Daniel. 13.

Secundo, ample, q. d. Iustus ad tempus modicum in hac vita affligitur et angustiatur; at mox Deus afflictioni finem imponit, eumque liberat: impios vero ad modicum tempus gaudere et dominari permittit: at mox gaudio eorum finem imponit, facitque ut in angustias iusti succedant. Hæ enim proprie competunt et debentur impio, ut cum eo quasi reo sibi subdito, proprioque subiecto semper perdurent. Id sæpe fit in vita, semper in morte, cum iusti angustiis huius vitæ liberati evolant in paradisum: impii vero in eas subintrant, perpetuo cruciandi in gehenna.

Septuag. vertunt: *Iustus* ἀπὸ θήρας id est, *a venatione* vel *captura, liberatus est; pro eo autem tradetur iniquus;* q. d. Dives venatur pauperem iustum; at iustus ab eius laqueis insidiisque a Deo eripitur, et in easdem recidit dives, dum alius potentior eum venatur et devorat, iuxta illud Eccli. 13. 23. *Venatio leonis, onager in eremo; sic et pascua divitum sunt pauperes.* Unde auctor Catenæ Græc. legit: *Iustus, ne prædatorum præda fiat, liberatur; pro eo autem in captionem tradetur impius.* Ubi Didymus: Iustus, inquit, divinam legem animo semper versans, seseque in illa oblectans, et a mortis laqueis eripitur, et a venatoribus dæmonumque insidiis liberatur, et ab omni tandem seditioso et turbulento sermone custoditur. Traditur autem et coniicitur in illa incommoda impius. Quod si vir iustus ut homo quandoque conciderit, statim rursus consurgit atque emergit. Et inferius: Aut ideo hoc dicitur, quia iustus ut homo subiacebat quibusvis noxiis, quas impius per vexationem iniuste illatam in illo punit, et quasi extinguit; adeoque iustum a pœna, quam in altero sæculo subiturus erat, liberat; seipsum vero propter iniquam vexationem certæ pœnæ reatu obstringit: obiicitur autem hinc pœnæ impius non ab alio quam a seipso, suaque propria malitia, ut qui iam ante in reprobum sensum sponte seipsum coniecisset.

SIMULATOR ORE DECIPIT AMICUM (Hebr. רעהו *reehu*, Vers. 9.
id est, *proximum*) SUUM: IUSTI AUTEM LIBERABUNTUR SCIENTIA.) Pro *decipit* hebr. est ישחית *iaschit*, id est *corrumpit*. Unde Aquila, Symmach. et Theodot. *in ore hypocritarum corrumpet amicum suum*, supple, impius qui præcessit; Chald. *ore dolosus nocet amico suo. Simulator* est tum adulator, tum quivis hypocrita deceptor et impostor, q. d. Fallax adulator et hypocrita decipit, id est, decipere et perdere conatur (et actu incautos sæpe decipit) proximum suum; at iusti sua scientia hasce eius fraudes dignoscent, evitabunt et discutient. Itaque *scientia iusti* opponitur ori simulatoris; illius enim hypocrisim et dolos deprehendit et devitat. *Scientiam* accipe tum cognitionem sanctæ Scripturæ, rerumque divinarum, tum prudentiam et cautionem. Hæc sententia clara est in hæreticis, qui simulant se doctores veritatis, cum sint præcones falsitatis, quorum imposturas detegit scientia, id est, vera fides et Theologia. Ita Beda, Hugo Iansen. et alii.

Sept. vertunt: *In ore impiorum laqueus est avibus, sensus autem iustorum prospere procedens*; vel *iustorum autem sensus felix faustusque existit.* Idem reipsa dicunt quod Vulgata; laqueus enim oris impiorum non est alius quam simulatio, hypocrisis et adulatio; sed laqueos hosce iusti sensu et sapientia præditi prospere et feliciter vel evadunt, vel dissipant.

Vers. 10. IN BONIS IUSTORUM EXULTABIT (male aliqui legunt *exaltabitur*) CIVITAS: ET IN PERDITIONE IMPIORUM ERIT LAUDATIO.) Hebr. *in bonitate*, vel *in bono*, id est, in prosperitate et felicitate, q. d. Cum prospere iustis omnia succedunt, cum bonis vel temporalibus vel spiritalibus affluunt, tunc exultat civitas: tum quia iustitia et virtus omnibus est amabilis et veneranda, tum quia ipsa in totius urbis exemplum et commodum redundat. Si enim iusti abundent, ipsi bona sua cum aliis totaque civitate communicant; at *in perditione impiorum erit laudatio*, hebr. רנה *rinna*, id est iubilatio, ovatio, communis lætitia et exultatio: tum quia omnes laudabunt Dei iustitiam, quæ impios perdidit, morteque merita mulctavit; tum quia exultabunt omnes, quod ab impiorum vexatione, rapinis, scandalis, etc. sint liberati. Porro non parva est hæc virtutis commendatio, et vitii vituperium, quod virtuti omnes applaudant, vitio omnes insultent; vox enim populi est vox Dei. Unde Aristot. lib. 5. Moral. cap. 4. docet vocem populi firmam continere veritatem, similem illi quam habent oracula.

Pro *exultat* Symmach. vertit, ἀγαλλιάσονται πόλεις, id est, *exultabunt civitates;* Theodot. εὐφρανθήσονται, id est *lætabuntur;* Syrus, *roborabitur civitas;* Septuag. κατώρθωσε, quod Complut. vertunt, *recta gessit civitas;* quia scilicet exemplum virtutis iustorum imitata est: Roman. *bene se gessit;* auctor Catenæ Græc. clare: *In prospero iustorum successu civitas promovet et floret; in impiorum autem interitu exultatio et plausus exoritur.* Sic et Complut. ac Chaldæus: Tigur. *Cum bene est iustis, exultat civitas; et cum pereunt impii, ovat.* Est ergo antithesis obiecti lætitiæ et exultationis, quod scilicet civitas exultet de bonis piorum, et de malis eorum doleat: at de bonis impiorum doleat, et de malis eorum exultet. Caiet. pro *erit laudatio* vertit, *erit cantus;* nimirum vita iustorum est quasi cantus, qui omnes recreat, atque ad simile virtutis studium festivo plausu excitat: at improbus dum vivit, omnes offendit: ideoque dum moritur, sic omnes eius luctus et funebria iusta recreant, ut illa cantibus, et sæpe compositis ad publica gaudia carminibus concelebrent.

Vers. 11. BENEDICTIONE IUSTORUM (Hebr. *rectorum*) EXALTABITUR (Vatabl. *evehitur et floret*) CIVITAS: ET ORE IMPIORUM SUBVERTETUR.) Aquila, Symmach. et Theodot. *deiicietur*. Pro *civitas* Chald. vertit *provincia.*

Hic versus dat causam præcedentis: cur scilicet in bonis iusti exultet civitas, et in perditione impiorum iubilet; quia nimirum per benedictionem iustorum exaltatur, et per os impiorum subvertitur.

Quæres, quænam sit *benedictio iustorum?* Resp. primo: *Benedictio* hic uti et alibi sæpe accipi potest pro rerum affluentia et opulentia: iusti enim, cum sint opulenti, in cives sunt benefici, et civitatem collegiis, monasteriis, templis, aliisque fabricis magnificis ornant et exaltant; ut *benedictio* sit idem quod bona iustorum, in quibus exultare civitatem dixit v. præced. Ita auctor Catenæ Græcor. q. d. Opulentia iustorum cives et civitatem exaltat, facitque splendidam et magnificam; at vero verba impiorum eamdem subvertunt. Opponit *os* opulentiæ; quia tam perversum est os impiorum, ut æquipolleat, imo præpolleat, opulentiæ iustorum; plus enim illud destruit quam hæc ædificet. Adde opulentos fere eligi in magistratum, ac civitati præesse, eamque regere; quare cum iusti sunt opulenti, eliguntur in magistratum, tumque iustis suis sanisque consiliis et legibus exaltant civitatem; at vero *os*, id est imperium, impiorum eam subvertit; quia dum in ea imperant impii, impiis suis decretis, exactionibus, rapinis eam subvertunt. *Os* enim sæpe significat iussum et imperium; ut cum Prophetæ toties ingeminant: *Os Domini locutum est*, id est, Dominus hoc quod dicimus imperavit.

Secundo, *benedictio* idem est quod beneficentia; dicere enim Dei et Sanctorum est efficax, ideoque idem quod facere; quod enim dicunt, hoc faciunt. Sic sensus erit, q. d. Iusti sua beneficentia et eleemosynis sustentant et magnificant civitatem; at impii suo ore, id est sua maledicentia æque ac maleficentia eam evertunt.

Tertio, magis proprie et genuine *benedictio* est boni precatio, et benedicere est bene precari, q. d. Cum iusti bene precantur civitati, Deus preces eorum exaudit, ac civitati bene facit, eamque exaltat; at impii ore suo maledicentes tam Deum quam cives, merentur ut Deus eam subvertat. Sic impii cives Sodomæ meruerunt eam incendio subverti: at Lot fugiens e Sodomis in Segor, eamdem ab incendio, cui pariter destinata erat, sua oratione et benedictione liberavit, Genes. 19. 21. Sic Iacob Genes. 49. et Moses Deuter. 33. morituri benedicentes Israeli, eum bonis cumularunt. Sic Deus servavit Ierusalem ab excidio Sennacherib, ob preces Isaiæ et Ezechiæ, Isaiæ cap. 37. ac Salomoni et Iudæis benedixit propter Davidem, iuxta illud: *Propter David servum tuum non avertas faciem Christi tui*, Psalm. 131. 10. Sic S. Gregor. litaniis suis urbem gravi peste liberavit. Hoc est quod ait Sapiens cap. 6. 26. *Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum.*

Quarto plenius, *benedictio iustorum* sunt bona eorum consilia, monita, eloquia, exempla, quibus ignorantes docent, mœstos consolantur, errantes corrigunt, omnesque ad virtutem et ad Deum traducere satagunt. Hisce enim exaltatur civitas: cum *impiorum ore*, id est malis consiliis, litibus, rixis, seditionibus, dolis, etc. evertatur, iuxta illud Plutarchi in Moral. *Unius linguæ dolo et proditione urbes conciderunt, regna, respublicæ.* Hoc est quod ait Ecclesiast. cap. 28. 16. *Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos de gente in gentem, civitates muratas divitum destruxit.* Vide ibi dicta.

Addit Hugo, per *benedictionem* accipi eloquentiam et efficaciam dicendi, quam habent Sancti, per quam subinde urbes et regna ab exitio liberant. Sic S. Leo sua dicendi facundia et gravitate Attilam compescuit, ne Romam vastaret: et Genserico iam Romam occupanti persuasit, ut ab eiusdem incendio, ignominiis et cædibus temperaret. Ita S. Gregorius sua modesta humilique suaviloquentia Mauritium Imp. aliosque principes sibi et Urbi offensos reconciliavit. Ita S. Bernardus in schismate Petri Leonis, sua dicendi agendique gratia regem Angliæ aliosque magnates Innocentio II. legitimo Pontifici, eiusque Ecclesiæ astrinxit, ac schisma sustulit. Simili modo suos Ordines et monasteria celebrarunt et exaltarunt Religiosi sapientia et eloquentia præstantes; uti Ordinem S. Benedicti celebrarunt Gregor. VII. Leo IX. Victor II. Urbanus II. aliique permulti, qui ex eo ob sapientiam et virtutem evecti sunt ad Pontificatum; Ordinem Cisterciensium celebravit S. Bernardus; Dominicanum S. Thomas Aquinas, S. Vincentius Fererius, Petrus Tarantasius, qui creatus Pontifex dictus est Benedictus XI. et alii; Franciscanum S. Bonaventura, Alexander Alensis, Ioannes Duns, Scotus et alii.

Vers. 12. QUI DESPICIT AMICUM SUUM, INDIGENS CORDE EST; VIR AUTEM PRUDENS TACEBIT.) Pro *despicit* hebr. est בז *bas*, id est *spoliat*, scilicet suo honore et æstimatione per contemptum et despectum. Unde *bas* per apocopen idem est quod בזה *baza*, id est contempsit, despexit ex alto, alto supercilio dedignatus est. Septuag. *Subsannat cives indigens corde. Despicit* ergo non tantum corde, sed et ore; opponitur enim τὸ *tacebit.* Itaque *despicit*, id est despecte et contemptim, uti sentit, sic et loquitur de amico suo.

Sensus ergo est, q. d. *Qui corde despicit amicum*, id est, ut Hebr. proximum suum, eo quod in eo aliquod vitium aut defectum notet, ideoque ore despicatius de eo loquitur, vilipendit, deprimit, ridet; hic *indiget corde*,

id est intellectu, iudicio et sapientia, hoc est, insipiens et *vecors* est, ut vertit Vatabl. tum quia proximum irritat et provocat, ut vicissim eum despiciat, et contemptim de eo loquatur; tum quia sapientia dictat vitia esse celanda, virtutes autem propalandas; tum quia iusto Dei iudicio fit, ut qua mensura mensi fuerimus, remetiatur nobis, iuxta illud Isaiæ 33. 1. *Væ qui spernis, nonne et ipse sperneris?* tum quia hic despectus oritur ex superbia, qua se sapientem, alium dementem æstimat, ait R. Levi; superbia autem est insipientia. Addit Hugo eum indigere corde, id est cordis commiseratione, compassione et lenitate, quæ aliorum vitia celanda, et secreta suavique correctione curanda esse docet, Galat. 6. 1.

VIR AUTEM PRUDENS TACEBIT.) Hebr. *Vir intelligentiarum* vel *prudentiarum*, id est, valde intelligens et prudens, *tacebit*; Septuag. *Vir autem prudens silentium ducit*; Syrus, *in silentio habitat*, quasi in cella cordis, pacis et tranquillitatis suæ, q. d. Vecors propalat vitia proximi, eum despicit, ridet, probris lacessit; at vir prudens vitia proximi dissimulat, imo cum a vecordi despicitur et probris lacessitur, probra non regerit, sed suffert et tacet. Qui hoc facit, is sane *vir prudentiarum*, id est multæ prudentiæ, et quasi sapientiæ miraculum est; tum quia animi pacem, modestiam et magnitudinem, quæ probra omnia despicit, ostendit: tum quia sua modestia despicientem redarguit, confundit, compescit. Nam qui exprobranti probra regerit, is ea magis accendit, ut plura audiat: qui ad ea tacet, suo silentio ea sopit; perinde ac qui latranti cani oblatrat, eum irritat ut magis latret; at qui tacitus transit, latratum inhibet. Unde S. Basil. hom. de ira, eos comparat echo. Sicut enim si vocem emittas, respondebit eadem voce echo, et quo magis vociferaris, eo magis vociferabitur echo; sic pariter qui voce probra iacit, similia sibi ab alio, quasi ab echo, responderi iacique audiet. Quocirca concludens sanum hoc suggerit consilium: *Noli ergo*, ait, *malam ferre gratiam, neque mali mutui restitutor esse. Contumeliam intulit iratus, vince amoveque silentio malam. Tu vero contra facis, qui velut undam fluentem illius iram in cordis penetralia suscipiens, ventos imitaris contra flatibus adversis resistentes. Noli tuo adversario pro magistro uti, nec quem odio persequeris, hunc æmulari, nec fieri veluti speculum irati velis, illius formam in te ipso repræsentans. Rubicundus est ille ob iram? Tu minime ruborem præferas; illi sanguinei oculi? tui quiete et cum gravitate aspiciant; vox illi aspera? tibi mitis et blanda, imo potius nulla.* Audi et Bedam in Collectaneis tom. 3. *Cum vero*, ait, *linguæ derogantium corrigi nequeunt, æquanimiter sunt per omnia tolerandi. Sæpe vero cum de vita proximorum conquerimur, mutare locum conamur, secretum vitæ remotioris eligere; videlicet ignorantes, quia si desiit spiritus, non adiuvat locus. Tolerandi sunt ergo ubique proximi; quia Abel fieri non valet, quem Cain malitia non exercet.* Sic Saul initio regni sapienter se suosque regens, ad contumelias suorum obticuit. Audi Script. 1. Reg. 10. 27. *Filii vero Belial dixerunt: Num salvare nos poterit iste? et despexerunt eum, et non attulerunt ei munera; ille vero dissimulabat se audire.* Verum est enim illud: *Qui nescit dissimulare, nescit regnare.* Porro R. Levi generalius hæc accipit: Prudens, inquit, socium suum non deludit et contemnit, sed silet dum alter loquitur attenteque illius sermones audit: licet autem is in medium proferat ea, quæ ipse perspecta habet, auscultat tamen eius dignitati favens, licet nihil inde percipiat emolumenti.

Salomonem secutus Rabbi Simeon in Pirke avoth: *Per omnem vitam*, ait, *educatus fui inter sapientes, nec inveni quidquam corpori salubrius silentio.* Et Ben Sira in Sentent. *Vidisti asinum nigrum? neque nigrum, neque album*, hoc est, ut eius Scholiastes exponit: *Doce linguam tuam, ut semper dicat: Nescio, ne quando in responso capiaris.* Sic cæteri Hebræorum Rabbini negationem in respondendo vel silentium commendant. Unde Anonymus: *Doce linguam tuam dicere: Nescio, quod æquilibre est auro et argento.* Huc facit gnome Arabum cent. 2. n. 52. *Sæpenumero silentium est responsum, ut quis respondeat omittendo responsum.* Nimirum multorum accusationes, querelæ et calumniæ manifestam sæpe habent falsitatem, nec responsum aut apologiam merentur: unde ad eorum criminationes silere, sufficienter respondere et se purgare est. Et cent. 1. n. 98. *Taciturnitas conciliat suis amorem. Pœnitentia super silentio melior est pœnitentia super sermone*; hoc est, præstat pœnitere taciturnitatis, quam silentii: *Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum*, ait Cato. Pergunt Arabes: *Taciturnitas sapientia est, sed rarus est agens eam.* Huc pertinet distichon Catonis:

Demissos animo, ac tacitos vitare memento:
Qua flumen placidum est, forsan latet altius unda.

Ita S. Maurilius Episcopus Andegav. *erat sermone silens, et silentio loquens*, ait Fortunatus in eius Vita.

QUI AMBULAT FRAUDULENTER, REVELAT ARCANA; QUI Vers. 13.
AUTEM FIDELIS EST ANIMI, CELAT AMICI COMMISSUM.) Hebr. *Ambulans delator revelat secretum; fidelis spiritu aperiens verbum*; Chald. *Qui accusator* (Syrus: *calumniator*) *est, aperit secretum: et qui fidelis est in spiritu, celat secretum*; Septuag. *Vir bilinguis revelat consilia in consessu: fidelis autem spiritu abscondit res*; Symmach. *custodit verba.*

Pro *qui ambulat fraudulenter*, hebr. est, רכיל *rachil* id est *negotiator*, indeque delator, detractor, calumniator. Est pulchra metaphora. Detractor enim vocatur *rachil* id est mercator, sive negotiator; quia sicut hic merces comparat non pro se, sed ut eas distrahat et divendat; sic delator verba et gesta aliorum vestigat et conquirit, ut illa ad alios deferat, et per circulos quasi venum circumferat, ut inde lucrum aliquod reportet. Unde *rachil* uti litteris, ita et significatione alludit ad רגל *ragal*, id est ire, ambulare, deferre. Ita Pagninus in Lexico: Ut negotiator, inquit, multas habet species mercium quas ab aliquibus emit et aliis vendit: itidem detractor verba hinc et inde collecta et audita aliis refert. Consonat R. Abraham, qui ita scribit: Sicut mercator quod ab uno emit, alteri vendit; ita detractor, quod ab aliquo audivit, alteri revelat. *Rachil* ergo est, qui explorat aliorum secreta, vel vitia, vel consilia, eaque deinde aliis enuntiat. Unde Caiet. vertit: *Explorator revelat secretum, et fidelis spiritus tegit*; S. Hieron. in Isaiæ cap. 39. *Qui fidelis est spiritus, abscondit negotia.*

Sensus ergo est, q. d. Explorator, qui ficte et fraudulenter cum amico simulans se amicum conversatur; itaque expiscatur amici mentem, eiusque arcana consilia et secreta, hic eadem mox revelat aliis: qui autem fidelis est animi et spiritus, hic celat amici *commissum*, id est secretum, quod sibi commisit et concredidit. Rursum *commissum*, id est admissum sive perpetratum aliquod delictum. Ita Dalila expiscans Samsonis viri sui secretum, fortitudinem scilicet eius consistere in capillis, illud prodidit Philisthæis, et Samsonem perdidit, Iudic. 16. v. 17. Huc facit Proverbium Arabum centur. 2. n. 54. *Arcanum tuum de sanguine tuo est: sæpe aperuisti illud, et est causa mortis tuæ.* Et cent. 2. n. 61. *Secretum est fides*, hoc est, Quomodo celando secreto.
commendatum fidei alterius, q. d. Qui servat secretum, pro fideli habetur: qui divulgat, pro infideli. Ibid. n. 63. *Arcanum tuum est captivus tuus, si custodieris illud; tu autem captivus es, si manifestetur.* Et n. 59. *Pectus tuum dilata secreto tuo*, hoc est, *ne detege illud illi. Possidet homo animam suam* (vel *seipsum*) *qui occultat secretum suum ab amico suo.* Et n. 36. *Ne aperi secretum tuum simiis, id est, ne detege arcanum tuum derisoribus.* Simiæ enim omnia quæ vident imitantur et iterant, itaque agentes deridere videntur. Et cent. 4. n. 74. *Os linguæ carcer est. Cave ut feriat lingua tua collum tuum.* Huc facit gnome Hebræorum: *Intrat vinum, exit arcanum.* Quod enim latet in animo sobrii, hoc natat in lingua ebrii. Similis est gnome Poetæ:

Eximia est virtus, præstare silentia rebus:
At contra gravis est culpa, tacenda loqui.

Et illa Thaletis: *Vide ne te in ius vocet sermo contra con-*

A *iunctos tibi ac socios dictus*, q. d. Ne fidas amicis, ut eis committas arcana, ut inde illa effutiant, magna tua infamia et ignominia. Ita Laert. l. 1. c. 1. Et illa Aristionis: *Venti nobis molestissimi sunt, qui abstrahunt pallia: nam his contra ventos munimur: ita gravissime lædunt amici, qui expiscantur arcana.* Et illa Tiberii Imperat. apud Dionem: *Principis animum, aut nemini aut paucis cognitum esse oportet.* Et illa Metelli Macedonici, qui rogatus quidnam acturus esset post subactos Arbachos, resp. *Tunicam meam exuerem, si eam consilium meum scire existimarem.* Et illa Bedæ in Collect. *Imperiti sicut loqui nesciunt, sic tacere non possunt. Amicum secreto admone, sed palam lauda.* Plura de revelatione secretorum dixi Ecclesiast. 27. 17.

Pro *fidelis animi* Aquila et Theodot. vertunt, *πιστὸς πνεύματι*, quod cum Roman. vertas *fidelis spiritu*, ut *πνεύματι* respondeat Latino ablativo, quo Græci carent; noster tamen Salazar proprie accipiens in dativo vertit, *fidelis spiritui*, sicque exponit: *Fidelis spiritui*, id est animo suo, dicitur qui arcana servat; quia ea quæ in animo tuto latent, palam dicere, et in vulgus spargere, quoddam est proditionis genus adversus animum; animus enim non secus ore aperto proditur, quam urbs aliqua ostio reserato. Vel aliter: Qui secreta non violat, fidelis spiritui dicitur, id est Spiritui sancto; quasi vero e contra is, qui arcana amicorum palam facit, Spiritui sancto infidelis sit.

B Causas duas subdit: Prior est, quia Spiritui sancto, qui primus et notionalis est amor, tribuitur omnis honesta benevolentia, omnisque amicitia eius opera copulatur. Nihil autem æque amicorum concordiam distrahit, sicut arcanorum et secretorum revelatio. Posterior, quod secretorum revelatio ex amore proficiscatur; iure ergo optimo eidem revelatio secretorum tribuitur, cui dilectio etiam accommodatur, puta Spiritui sancto, qui est amor formalis et causalis: ubique enim amorem et amicitiam astringit et copulat. Verum hæc mystica, vel accommodatitia sunt; vera enim versio est, *fidelis spiritu*, ut habent Septuag. Chald. Noster, et alii passim. Ita tacitum apud se servabat secretum amicorum S. Ambrosius, ut ne quidem fratri dilectissimo Satyro illud communicaret. Unde de Obitu Satyri: *Cum omnia*, inquit, *nobis essent nostra communia, individuus spiritus, individuus affectus; solum tamen commune non erat secretum amicorum; non quod conferendi periculum vereremur, sed tenendi servaremus fidem, etc. Erat enim fidele indicium extraneo non esse proditum, quod non esset cum fratre collatum.*

Vers 14. UBI NON EST GUBERNATOR, POPULUS CORRUET; SALUS (Syrus, *liberatio*) AUTEM, UBI MULTA CONSILIA.) Pro *gubernator* Hebraice est תחבלות *tachbuloth*, de qua voce fuse dixi c. 1. 5. docuique significare gubernacula navis, indeque reipubl. ac consequenter consilia, industriam, solertiam, quibus gubernatur navis, æque ac resp. Unde Hebræa ad verbum habent: *Ubi non sunt consilia et consulta gubernacula* (*Caiet. ingenia*) *corruet populus; et salus in multitudine consiliarii*, id est consiliariorum; Theodot. *In incogitantia corruit populus: salus autem in homine multi consilii*; Septuag. *Quibus non est gubernatio, cadent tamquam folia* (legerunt) עלים *alim*, id est folia, pro עם *am*, id est populus) *salus autem in multo consilio*; Chald. *in multitudine consilii*. Recte populus comparatur foliis arborum, tum ob copiam, tum ob vicissitudinem, qua aliis cadentibus alia subnascuntur; tum ob decorem: sicut enim folia decorant arborem, sic populus rite compositus rempubl. Vatabl. *Ubi non consilia, cadit populus; ubi autem satis consiliariorum est, conservatur.* Ita et Cassianus collat. 2. de discretione, cap. 4. legit: *Quibus non est gubernatio, id est consilium et discretio*, inquit, *cadunt ut folia*. Est metalepsis: ex consiliis enim intelligitur gubernatio bona, consulta et prudens: ex gubernatione ipse gubernator, ut vertit Noster. Sensus est, q. d. Ubi non est gubernator sapientia et prudentia gubernandi præditus, ibi in multa pericula et damna corruet populus; at ubi is adest, et consilio vel proprio pollet, vel alieno utitur, ibi populus salvus, et a malis omnibus immunis, securusque consistit.

Vox ergo תחבלות *tachbuloth* pluralis significat primo, multis magnisque consiliis modisque regendi opus esse rectori reip. utpote qui ad varias variorum hominum et populorum conditiones, indoles, appetitus sese attemperare debeat, ut quemque conformiter ad suum ingenium regat. Huius apologum vel exemplum Poetæ dant Proteum, qui in mille formas sese vertebat, ut cuique sese assimilaret, eiusque indoli et moribus sese conformaret. Accedit quod ait Sallust. in Iugurth. *Vulgus ingenio seditiosum atque discordiosum, cupidum novarum rerum, quieti et otio adversum.* Et ut idem ait in orat. Marcii: *Impigræ linguæ, ignavi animi.* Et Livius lib. 23. *Hæc*, ait, *est natura multitudini; aut servit humiliter, aut superbe dominatur. Libertatem, quæ media est, nec spernere modice, nec habere sciunt.* Philo lib. de Ioseph: *Sicut*, ait, *gubernator pro ratione ventorum mutat navigationis subsidia, non uno modo navem dirigens: sic reipublicæ moderator debet esse multiformis ac multiplex, alius in pace, alius in bello; aliter se paucis, aliter multis opponens adversariis*, etc. Astipulatur sanctus Gregorius Nazianzenus in orat. lib. Apol. *Nam profecto*, inquit, *ars quædam artium et scientiarum mihi esse videtur, hominem regere, animal maxime varium et multiplex; id est ars una est plures artes coercens.* Et post pauca: *Quemadmodum*, inquit, *si quis belluam variam et multiplicem, ex multis belluis magnis iuxta parvisque feris militibusque compactam, cicurare ac ducere aggrediatur; huic in natura adeo varia et prodigiosa gubernanda, maximus utique labor subeundus sit, magnumque certamen: quippe nec vocibus eisdem, nec alimentis, nec manus attrectationibus ac sibilis, nec reliquis delectetur; sed alii aliis pro sua quique natura et consuetudine vel gaudeant, vel offendantur; ut qui eiusmodi belluæ curam susceperit, cum varia omnino et multiplici scientia ornatum esse oporteat. Haud dissimili modo communi huic Ecclesiæ corpori, instar compositæ cuiusdam et inæqualis belluæ, ex pluribus variisque moribus et sermonibus coagmentato, summopere quoque necesse est, Antistitem scilicet simul et simplicem esse, quantum ad eam quam ad res omnes adhibere debet, animi integritatem; et quam maxime varium et multiplicem, quantum ad id attinet, ut uniuscuiusque benevolentiam sibi conciliet.*

Hebr. tachbuloth quid significet. I.

Secundo, *tachbuloth* significat gubernatorem reip. debere imitari gubernatorem navis, de quo multa Plato in dialogo de Regno, et l. 8. de Repub. et Plutarch. in Moral. ubi inter cætera ait: *Ut in magnis tempestatibus validissimo clavo, optimo gubernatore, et pluribus fulturis opus est; sic magnas et turbulentas res administranti summa sapientia opus est: quam cum gubernator non habeat ex se, a probis consiliariis mutuetur et discat oportet.* Unde Veget. l. 3. *Fieri*, ait, *quid debeat cum multis tracta: quid facturus sis, cum paucissimis, vel potius ipse tecum.* Vide dicta c. 1. 5. II.

D Quocirca Pius II. sapiens et generosus Pontifex lib. 1. epist. 387. ad Ludovic. Galliæ regem; *Scriptura*, inquit, *quæ ait: Ubi multa consilia, ibi salus, consiliorum multitudinem non requirit, sed maturitatem et digestionem: quæ res in paucis quam in multis facilius reperitur: neque enim honestas aut iustitia multitudini facile suadetur, quæ variis affectionibus agitata ad prona frequenter inclinat confusioni; subita est consulentium multitudo, neque bene res se habet ubi suffragia numerantur, non ponderantur; sæpe enim fit, ut maior pars meliorem vincat.* Iustinianus edixit quoque hoc modo: *Sed neque ex multitudine auctorum quod melius et æquius est iudicatote, cum possit unius forsan et deterioris sententia multos et maiores aliqua in parte superare.* Testis Cicero *Q. Scævolam iuris peritissimum, cum de iure prædiorum consuleretur, suos interdum consultores, ad Furium et Casellium prædicatores reiecisse.* Et constat Bartolum ad iudicium mercatorum et opificum pleraque sua elucubrasse.

Consilia non numero, sed maturitate æstimanda.

C. de vet. iur. enucl. lib. 1, in Cons. [illegible]

Nam ut idem tradit M. Tullius; *Assiduus usus uni rei deditus et ingenium et artem sæpe vincit.*

Ita Severus Imp. nil statuit umquam absque plurimorum Iurisconsultorum, aliorumque peritorum corona. Augustus ad consilium etiam privatum adhibebat Mæcenatem et Agrippam, sicut Iulius Cæsar Q. Pedium et Cornelium Balbum. Et Augustus post mortem illorum, si quid, cuius eum pœniteret, accidisset, exclamabat: *Horum nihil mihi accidisset, si aut Agrippa aut Mæcenas vixisset.*

III. Tertio, *tachbuloth* notat salutem reip. consistere tum in sapientia gubernatorum, tum in obedientia civium; sicut salus navis pendet a nauclero, chori a chorago, orbis a sole. Quod enim est sol in mundo, choragus in choro, nauclerus in navi, hoc est sapiens rex vel princeps in republ. Hinc rursum Hebræi consilium vocant סוד *sod* a יסד *iasad*, id est fundavit; quod enim fundamentum est in domo, hoc consilium est in re agenda, ut eo stante stet, ruente ruat. Audi S. Chrysost. hom. 34. in epist. ad Hebr. *Magistratum ducemque et rectorem non habere malum est, et est argumentum multarum calamitatum, et principium defectus ordinis, et perturbationis et confusionis. Nam sicut si coryphæum a choro et ducem sustuleris, non erit amplius chorus modo congruus et ordinatus; et si a phalange exercitus amoveris imperatorem, non erit amplius numerosa et ordinata acies, et si a navigio dempseris gubernatorem, navem demerges: ita etiam, si a populo rectorem abstuleris, omnia evertisti et delevisti.* Deinde his qui principem habent, non tamen illi parent, hæc annectit: *Atque malum quidem est magistratus et rectoris defectus, occasio scilicet eversionis; non minus autem malum est inobedientia subditorum. Populus enim non parens rectori nec magistratui, est similis ei qui non habet, et forte etiam deterior: nam his qui rectore carent datur venia, si ordo atque moderatio non servetur; his autem non ita, sed pœna digni sunt.*

Gnome de consilio.

Idem fuit sensus Philosophorum. Aristot. Rhetor. ad Alexandr. *Consiliari*, ait, *eorum, quæ inter homines divinissimum.* Platonis: *Quiddam sacrum profecto consultatio est*; nam consilio stant regna, urbes, domus. Sallustius ad Cæsar. *Ego*, ait, *ita comperi, omnia regna, civitates, nationes usque eo prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt. Ubicumque gratia, timor, voluptas ea corrupere, paulo post imminutæ opes, deinde ademptum imperium, postremo servitus imposita est.* Omnium suffragio damnatur ipse Iulius Cæsar, nec in dictatura, nec in consulatu consilio senatus usus, ait Sveton. unde et se et rempubl. perdidit. Idem fecit Nero, qui senatum capitaliter oderat, ait Sveton. Similis fuit Hieronymus Siciliæ rex, qui nulla de re convocavit vel consuluit publicum consilium, teste Livio l. 4. belli Punici secundi. Fuse hoc argumentum tract. Cardin. Palæotus l. de Sacri Consistorii consultationibus, et Martinus Laudensis tract. de Consiliariis, et Boetius de Auctoritate magni consilii. Huc facit quod omnes reges et principes suos habeant consiliarios, senatores, parlamentum, etc. Porro, *consiliorum gubernaculum lex divina sit*, ait S. Cyprian.

Tropol. S. Dorothæus ex hoc loco docet fidelem virtutis studiosum egere ductore et gubernatore. « Cavere, ait, nos admonet, ne nosmetipsos informemus, ne nos sciolos habeamus, ne persuadeamur esse nos satis nobis ad regimen nostrum. Opus enim nobis est auxilio præter Deum, opus coadiutoribus. Nihil est miserabilius, nihil quod citius expugnari queat his, qui nullos duces, nullos auctores habent ad viam Dei. Ait enim: Quibus non est gubernatio, decidunt ut folia. Folium a principio semper virens, semper germinans, semper delectabile est: non multo post arescit et languet, et cadens conteritur et conculcatur. Talis homo est, qui a nemine regitur. A principio ferventissimus ad ieiunia, ad vigilias, ad quietem, ad obedientiam, et ad quæcumque cætera bona. Paulo post extincto eo fervore, si nullum habuerit suum gubernatorem, aut fotorem, qui extinctum ignem suscitet et accendat, desiccatur et cadit, ac demum destitutus ab hostibus suis captivus trahitur, qui ut voluerint in ipsum grassantur. » Hæc ille et optime.

Hanc gnomen illustri apologo vulpis et formicæ festivis parabolis, ceu filis sericis phrygionice acupicto exornat Cyrill. libr. 1. Apolog. moral. cap. 10. cuius titulus: « Ubi multa consilia sunt, ibi salus. Vulpeculæ, ait, ut super terram sibi domum construeret, materiam congreganti formica obviavit, et salute dicta, quid esset quod faceret, exquisivit. At illa respondit: In obscuris terræ latibulis hactenus habitavi, modo fert animus in luce cunctis gratissima mihi nidum construere. Cui formica mox dixit: Fuitne tibi forte umquam molestum primum illud habitaculum? Cui illa: Numquam certe, sed tutissimum et quietum; attamen ad voluntatem hanc dulcedine lucis inclinor. Tum formica subiunxit: Nimirum dulce est lumen, et delectabile oculis videre solem, sed longe magis sapit vita, et delectabilior est secura quies. Quamobrem, soror, licet non sim tanti, ut consiliaria sim prudentiæ tuæ, hoc tamen tibi in memoriam revoco, et in hac novitate verum est, quod gallinariis et pellionibus non es modicum odiosa: illis quidem propter zelum gallinarum: istis vero, pellium cupiditate tuarum. Suadeo itaque ut in novo negotio consilium antiquorum requiras: nam consilium custodiet te, et prudentia te servabit. Ad hæc vulpes inconsulte respondit: Minimum quidem, soror, hoc attendo; nam egere tuo consilio me minime puto. Cui formica prudenter respondit: Principia quidem rerum mole minima, virtute sunt maxima. Nam ex parvo semine ingens palma nascitur. Quare in minimis exordiis maxima sunt consilia agenda. Quoniam parvus error in principio, maximus est in fine. Sic modica radicis corruptio in totum arboris corpus effunditur, eo quod in suo principio totius realitas continetur. Adde, quod, si minima negligas, paulatim defluas in maiora, Eccl. 19. 1. Propter quod Salomon in Proverbio dixit: Audi consilium, et suscipe doctrinam, ut sis sapiens in novissimis tuis, Proverb. 19. 20. Nam et cogitationes consiliis roborantur. Ad hæc vulpes, victa ratione, respondit: Etsi in hoc ipso, quod paro, consilio uti sit opus; tamen satis mihi a natura consilii est domi. Cui prudenter formica: Conscriptum est, inquit, Prov. 3. 7. ne sis sapiens apud temetipsum, et ne innitaris prudentiæ tuæ, quia dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. » Idipsum deinde similitudine oculorum, radiorum et nautarum confirmans, subdit: « Nonne plura vident quatuor oculi quam duo? et multiplicati radii plus illustrant? maior certe facultas est plurium, et ratis pluribus nautis securius gubernatur. Verumtamen cuius est consilium? nonne est sapientiæ? nimirum hæc quæ abscondit uni, revelat alteri; et humilitatis amatrix ut plurimum, rectum de agendis consilium docet per alienum. Quod si bene iudicasti, teste consiliario addito, certior eris, et recte in melius dirigeris. Quanto igitur consilium est ex pluribus, tanto salubrius existit. Quoniam ubi multa consilia, ibi salus. Sic audiens sapiens, sapientior erit, et intelligens gubernacula possidebit, Proverb. 1. 5. Ad hæc vulpecula dixit: Scio quod provida es; doce quæso, cuius sit consilium audiendum. Tunc illa: Sapientis, inquit, prudentis, scientis, experti, amici fidelis, magnanimi. Deumque timentis. Quibus dictis, provida callidam a se eruditam vale dicto dimisit. »

Apologus consilii.

Similia.

Vers. 15. AFFLIGETUR MALO, QUI FIDEM FACIT PRO EXTRANEO: QUI AUTEM CAVET LAQUEOS, SECURUS ERIT.) q. d. Qui fideiubet pro alio, affligetur multis molestiis, et subinde damnis: cogetur enim debitum debitoris, si is solvendo non sit, aut solvere nolit, ex suo ære dependere et præstare; qui autem cavet laqueos obligationum, qui in sponsione et fideiussione latent, ab hisce molestiis, et damnis immunis et securus erit. Vide dicta cap. 6. v. 1. et sequ. et Eccl. 29. 4. et seq. Hic sensus patet ex Hebræo, qui sic habet: *Contritione conteretur homo, cum fideiusserit pro extraneo; et qui odit defigentes* (stipulantes et fideiubentes defigendo et conserendo manum manui creditoris) *confidit*; Symmach. *Qui autem odit captiones* (laqueos cautionum et sponsionum) *confidit*; Theodot. *odio habens*

laqueis implicari confidet; id est, confidenter et secure aget, non timens lites et damna quæ ex fideiussione sequuntur. Septuag. vero sic vertunt: *Malus male facit, cum commistus* (Hebr. enim ערב *arab* proprie miscere, indeque stipulari et spondere significat) *fuerit iusto: odit autem sonum securitatis.* Hebr. enim תקע *taka* et defigere, et sonare tubaque clangere significat. Potest hæc Sept. versio ad Vulgatam adaptari, q. d. Malus, id est avarus creditor, affligit iustum, qui ex charitate pro debitore spopondit. Hinc iustus odit sonum, quem in stipulatione fideiussionis vel assecurationis manu conserta edere solet. q. d. Odit complosionem manus suæ cum manu creditoris, hoc est odit fideiussionem. Si tamen ea ample ut sonant accipias, significant iusto periculosum esse omne cum malo sive impio commercium: periculum enim est ne ab eo fraudetur, intricetur aut seducatur. Unde auctor Catenæ Grec. sic Septuag. clare vertit et explicat: *Improbi inter iustos immisti faciunt improbe, sermonemque de salute et securitate* (doctrinam salutis) *institutum aspernantur.* Et Syrus de more assectans Septuag. *Improbus,* ait, *male facit, cum occurrerit iusto, quod oderit spei compotes;* Chald. vero: *Malus,* ait, *male agit contra iustum, eo quod fideiussor stetit pro extraneo, et odit eos qui spem suam collocant in Deo.* Cassianus denique collat. 4. c. 20. *Malignus,* inquit, *nocet cum se commiscuerit iusto; id est diabolus decipit, cum fuerit colore sanctitatis obtectus: odit autem sonum tutelæ, id est discretionis vim, quæ de seniorum verbis ac monitione procedit.*

Vers. 16 MULIER GRATIOSA INVENIET GLORIAM, ET ROBUSTI HABEBUNT DIVITIAS.) Pro *robusti* Hebr. est עריצים *aritsim,* id est fortes, prævalidi, valentiores, potentiores, qui aliis prævalent, puta qui animo sunt infracto, omnisque laboris patientes. Unde sæpe in malum sumitur, significatque tyrannos et prædones, qui vi et armis alios subiugant, spoliant, confringunt. Unde Theodot. vertit: *Et irrumpentes apprehendent divitias;* quidam Hebræi vertunt: *Formidabiles ditantur;* quia talibus cæteri ex metu munera deferunt, ait Aben Ezra. Hinc R. Salomon mystice, sed iudaice, sic exponit: *Mulier gratiosa, id est Israelitica Synagoga, ad divinam gloriam proxime accedet et ad eius legem; robusti autem, id est filii Esau, divitias per furtum rapinamque auferenti se addicent.*

Mulier gratiosa, vel, ut hebr. est, *gratiæ*: primo est mulier pulchra et venusta; secundo, gratiosa in verbis et factis; tertio, honesta, pudica, obsequens marito, sedula, omnique virtute prædita. Unde aliqui vertunt: *Mulier virtuosa sustentat honorem, et prævalidi divitias;* Chald. *Mulier benigna dividit gloriam, et robusti current post divitias;* Symmach. *Mulier bona assequetur gloriam;* Vatab. *Mulier modesta assequetur gloriam,* id est, mulier quæ obsequens erit marito, commendabitur; severi autem vel rigidi assequentur divitias.

Iam primo, Baynus sic exponit, q. d. Mulier gratiæ, id est uxor pulchra, gloriam suæ pulchritudinis viro in dotem affert: unde et fœminæ valde pulchræ sine dote nubunt, quia dos earum est forma et pulchritudo. At עריצים *aritsim,* id est viri robusti, solliciti, et ad rem attenti pulchritudini anteferunt opes, et cum coniuge opulentam dotem quærunt, plus gloriæ ex opibus quam ex pulchritudine sperantes. Verum hæc expositio multa addit, ac alienior videtur, alioque detorta.

Secundo, melius noster Salazar, q. d. Sicut decor mulieri parit gloriam, id est dives et nobile matrimonium, puta splendidum et copiosum maritum; sic labor viro parit opulentiam, q. d. Fœminæ quidem opes et magnam dotem pulchritudo et forma; viro autem fortunas et facultates sua tantummodo industria parit: atque adeo fœminæ sedentariam, socordem et mollem vitam agere fortasse licet; viro autem non item, sed labore et sollicitudine impigra opus est. Sic *gloria* pro opibus sumitur, Genes. c. 31. v. 1. in Hebræo. Ita Aben Ezra.

Tertio, Caietan. q. d. Sicut viri fortes et strenui fulciunt suas opes et familias sua fortitudine et strenuitate, sic uxor gratiosa, id est casta et bene morata, sustentat

A portatque honorem et gloriam tam suam, quam mariti: nam viri honor et gloria consistit in uxoris castitate et probitate. Accedit R. Levi: Gratia, inquit, fœminæ dignitatem fulcit et conservat, perinde ac si columna fulcrumque esset, cui gloria inniteretur: sicut robusti conservant divitias, et sunt tamquam columnæ quædam, quæ illas a prædonibus vastatoribusque tuentur. Hebr. enim תמך *tamach,* quod Noster vertit, *inveniet* et *habebunt,* proprie significat fulcire, sustentare, uti domum fulciunt columnæ.

Quarto, simpliciter et genuine Iansenius: Hebraice, inquit, ad verbum habetur: *Mulier gratiæ apprehendet gloriam, et fortes apprehendent divitias.* Est autem mulier gratiæ, mulier gratæ venustatis et probitatis. Unde Noster vertit, *mulier gratiosa;* alii, *mulier venusta;* significaturque quod, quemadmodum mulier sua pulchritudine et gratia morumque probitate obtinet gloriam apud homines; ita viri sua fortitudine consequi debent divitias; ut intelligamus quod, quemadmodum gloria viri est mulier
B venusta, ita familiæ opes pendent ex fortitudine et sedulitate viri. Docet ergo in mulieribus maxime requiri formam et morum gratiam, in viris industriam et laborem.

Porro quantam decor (animæ magis quam corporis) fœminæ gloriam conciliet, pulchre docet S. Basil. tr. de Virgin. *Talem se,* ait, *habitu, incessu et toto corporis gestu fœmina exhibebit, ut, qui illi forte obvii fuerint, quasi vivum Dei simulacrum aspicientes, faciem ad reverentiam atque admirationem sanctitatis inclinent; venerentur, inquam, aspectum illius, atque ut dixi, tamquam divinæ imagini reverenter de via decedant.* Talis fuit Iudith, cuius gloria fuit forma, sed magis pudicitia, virtus et fortitudo, qua Holofernem occidit, et Israelem liberavit. Unde ei victrici populus acclamavit: *Tu gloria Ierusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri,* Iudith 15. 10. Talis fuit Esther, quæ sua forma et gratia gloriam regni, thorumque Assueri assecuta, Aman suspendit, Hebræos servavit.

C Porro Septuag. interiiciendo unam sententiam, hanc gnomen aliter efferunt per bimembrem antithesin: *Mulier gratiosa,* inquiunt, *suscitat viro gloriam; thronus autem ignominiæ mulier odio habens iusta,* id est, improbæ, impudenti, perversæ mulieri ignominia insidet quasi throno suo: nusquam enim magis dedecus et ignominia cernitur, quam in fœmina improba, lasciva et perversa. Pergunt Septuag. *Divitiarum indigentes sunt pigri, fortes vero nituntur divitiis.* Septuag. more suo sequitur Syrus: *Mulier pia,* ait, *viro adipiscitur laudem; sedes autem ignominiæ mulier quæ veritatem odit. Inertes etiam in divitiis sunt indigentes, fortes autem obtinent scientiam.*

Symbolice et mystice, auctor Catenæ Græcor. *Mulier benigna et gratiosa,* ait, sublimiori sensu est sententia mitis grataque auribus, cuius vir est mens, vel animus: thronus autem ignominiæ est vis vel potestas infamiæ. Nam ut homo, in quo peccatum regnat, et veluti rex in solio suo sedet, vocatur sedes iniquitatis: ita homo probro et ignominia coopertus appellatur *sedes ignominiæ.*
D Ignominia autem nascitur ex malitia, hæc autem ex peccato. Quod autem ex aliquo natum est, hoc pars illius est, ut lapis ex saxo, et cespes ex terra, aliaque similia, atque ideo ignominia est species vel proles peccati. *Pigri opum inopes evadunt, robusti autem et impigri divitiis cumulantur.* Vir fortis et animosus edomat et subiugat corpus suum, lascivus autem et intemperans una cum anima ipsum quoque corpus corrumpit et perdit. Aliter: Vir bonus et fortis corporis illecebras fortiter contemnit; totus autem in eo est ut animæ suæ bene sit: qui vero alio modo affectus est, is præterquam quod animæ suæ non parcit, suum quoque corpus corrumpit et interimit. Hæc ille.

BENEFACIT ANIMÆ SUÆ VIR MISERICORS: QUI AUTEM CRUDELIS EST, ETIAM PROPINQUOS ABIICIT.) Hebr. est Vers. 17.
עכר *ocher,* id est turbat, conturbat. Pro *propinquos,* hebr. est שארו *sceero,* id est carnem suam; sed quia propinqui sunt consanguinei et concarnei, ut ita dicam,

utpote ex eadem carne parentum progeniti, hinc caro in Scriptura significat propinquos, ut Genes. 37. 27. Iudas ait de Ioseph: *Frater et caro nostra est.* Pro *benefacit* hebr. est גומל *gomel,* quod primo significat ablactare; secundo, retribuere et benefacere.

Primo ergo Vatablus sic vertit et explicat: *Ablactat animam suam*, id est, defraudat suum genium et desiderium vir pius, ut in alios sit misericors: immisericors autem omnia abligurit et devorat, ideoque etiam in propinquos crudelis est. Alii, q. d. Misericordia misericordem ablactat a pravis desideriis, et a nimio suorum amore, ut in vere pauperes sit misericors, opesque suas effundat.

Secundo, Septuag. vertunt: *Vir misericors animæ suæ benigne facit; ast immisericors quoque corpus suum perdit.* Quod Iansen. sic explicat, q. d. Vir misericors animæ suæ, id est sibi ipsi, benefacit: at crudelis non modo alios, sed etiam carnem suam, id est seipsum, lædit. Alii, q. d. Vir beneficus utitur bonis suis, sibique ex iis benefacit: at avarus semetipsum defraudat et inedia conficit. Sic enim iuste punit Deus avaros, ut, quia opes suas in alios non erogant, sibi ipsis quoque vitæ alimenta ex avaritia derogent et negent. Auctor vero Catenæ Græcor. sic q. d. Vir benignus et liberalis ex instituto deditus est animæ; avarus autem et tenax nec animæ, nec corpori parcit; quippe quod non nutrit, nec tractat ut oportebat, aut certe immodice crudelis et parcus est: se enim immodice saturans, in adversam valetudinem et paupertatem deflectit, et tandem omnino perit. Hæc ille.

Tertio, melius Noster per *carnem* accipit propinquos, uti Vatabl. et alii. Unde sic explicant Lyr. Hugo et Dionys. q. d. Vir misericors, dum aliis benefacit, animæ suæ benefacit: at crudelis etiam in propinquos, et consequenter in carnem et animam suam, immisericors est. Ratio est primo, quia misericors in alios, tot sibi patronos ante Deum numerat, quot suis subsidiis sublevat. Secundo, quia Deum sibi debitorem facit; Deus enim promisit: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur,* Matth. 5. Tertio, quia sola misericordia post mortem defunctos comitatur, ut agat eorum causam in tribunali Christi, inquit ex S. Aug. Lyr. Unde pro *benefacit*, Aquila et Theodot. vertunt, *retribuit animæ suæ*; Syrus: *Vir pius,* inquit, *iacit sibi pignora bona.* Huc accedit expositio Caietani: Vir misericors, inquit, non modo aliis, sed et animæ suæ benefacit; quia rependit illi quod debet, scilicet actum virtutis: virtus enim animo debetur, ex eo quod animus suopte instinctu ad virtutem impellitur, eamque postulat et desiderat.

Quarto, noster Salazar sic antithesim profundius concinnat, q. d. Qui vere et ex animo misericors est, is quidem benefacit animæ suæ, id est non ex affectu carnis beneficia et eleemosynas collocat suas; sed ita expendit ut animæ suæ prosint, id est non proximis solum et consanguineis, quos plerumque ex affectu humano fovere solemus; sed etiam alienis distribuit bona sua. Contra vero, *qui crudelis est, etiam propinquos abiicit:* ille scilicet, qui propter avaritiam misericordiam exuit et sævitiam induit, non solum alienis non succurrit; sed etiam in consanguineos et carnis cognatione coniunctos impius existit.

Quinto, plane et simpliciter, q. d. Vir misericors liberaliter sua expendit, ideoque imprimis animæ suæ, id est sibi ipsi, benefacit; deinde superflua in alios egentes benefaciendo dispertit; at crudelis, id est avarus et immisericors, primo externos, deinde propinquos, tertio seipsum tandem vitæ necessariis defraudat. Multa enim per aposiopesin subticet Salomon, quæ lectori subaudienda relinquit. Gnomæ enim hæ brevitate sua elegantes et acutæ lectoris ingenium exercent et acuunt. Aut clarius, q. d. Vir misericors benefacit animæ suæ, id est sibi ipsi, suæque familiæ et propinquis: immisericors autem non tantum in extraneos, sed et in propinquos suamque familiam, et consequenter in seipsum et animam suam crudelis est. Unde Symmachus vertit: *Turbat suas ipsius domos;* Chald. *Retribuit bonum vir benignus; qui perdit corpus suum, crudelis est.* R. Salomon: Misericors, inquit, et pius animæ suæ, id est propinquis (quos amat ut animam suam) beneficia impendit; crudelis autem propinquos suos conturbat et abiicit. Per homœosin enim simile ex simili, vicinum ex vicino, coniunctum ex eo cui iungitur, v. g. amicus ex amico, propinquus ex anima propinqui intelligitur.

Mystice, significatur viri pii primum et proprium opus esse, ut consulat animæ suæ, eiusque saluti æternæ per studium virtutum et bonorum operum: sciens enim nihil sibi vicinius et charius esse anima, quam si perdat, omnia perdit: unicam enim tantum habet, non duas, non tres. Si unicam ergo perdit, omnes et omnia perdit, idque irreparabiliter per omnem æternitatem. Unde monet Sapiens: *Omnia si perdas, animam servare memento.* Hoc est quod inculcat Ecclesiast. c. 30. 24. *Miserere animæ tuæ placens Deo.* Vide ibi dicta.

Denique notat S. Thomas 2. 2. q. 159. art. 1. ad 3. crudelitatem hic sumi pro immisericordia, quæ propinquis beneficia subtrahit: nam alioqui crudelitas, inquit, proprie opponitur clementiæ, estque atrocitas animi in exigendis pœnis, sicut clementia est lenitas animi ad facile eas remittendum et condonandum. Dicitur enim crudelitas a cruditate; nam sicut ea quæ sunt cocta et digesta, suavem habent saporem; ita ex adverso illa quæ sunt cruda et indigesta, asperum crudumque habent saporem. Simili modo clementia est lenitas et suavitas, crudelitas vero asperitas in exigendis pœnis: illa suavis et sapida, hæc austera et aspera. Ita D. Thomas.

Hanc gnomen pulchro bombycis et araneæ apologo, *Apologus beneficentiæ.* bellis gnomarum rosis florido, illustrat Cyrill. l. 3. Apolog. moral. c. 18. cuius titulus: « Quæ differentia sit inter avarum et liberalem. Bombyci, ait, dixit aranea: Ut quid, frater mi, sic temetipsum torquens eviscerás te pro non tuo? At ille; Tu autem te, ut quid? Tum illa: Ego, inquit, laboro pro meo. Mox ille: Quid est tuum? cui aranea dixit: Bonum meum est præda, quam capio in hoc retiaculum incidentem. Ad hæc ille: Quænam est præda? tum illa; Præda mea est musca. Quibus auditis vermis locutus est dicens: Certe, soror, detestanda mihi videtur ars fraudulentiæ, cassus labor dementiæ, ac repudianda præda miseriæ. Nondum nosti, ut video, quid sit verum proprium bonum, hoc est intrinsecum, non extrinsecum. Tantum nempe illud est verum proprium bonum, quod nisi possessor eius sponte ipsum reliquerit est invictus; is namque veraciter vincitur, qui a bono proprio spoliatur. Bonum autem extrinsecum est, quod nolente etiam possessore abripitur. Sic enim bonum proprium virtus sola dignoscitur, quæ nimirum te, nisi eam reliqueris, non relinquet. » Idipsum sibi bombyx applicans subiungit: *Exempla.* « Igitur bonum meum est verissima liberalitatis virtus, qua cum communico propria, mihi hæc ipsa magis approprio, quam cum aliena possideo; et cum distribuero, colligo; et dum expendo, recondo. Propterea nimirum, ut cunctis proficiat cælum cursu rapidissimo volvitur, et sidera lumen diffundunt, aer roridus concrescit in pluviam, et ubique tam commoda germinat terra. Sic etiam non sibi, sed aliis natura gemmificat, et liberalis metalla progenerat; scaturiunt fontes, fructificant arbores, mellificant apes, et cara vellera gerunt oves. Tota igitur naturæ ars, labor et studium, ad beneficium exhibendum ex virtute liberalitatis concurrunt. Hoc igitur agendo sequor eam, et ex medullis carioribus beneficia impendere conor. Quibus auditis, illiberalis aranea a doctore liberalitatis confusa obmutuit. »

IMPIUS FACIT OPUS INSTABILE: SEMINANTI AUTEM IUSTITIAM MERCES FIDELIS.) *Vers. 18.* Perperam aliqui vertunt, *seminanti in iustitia*, huncque dant sensum, q. d. Impii opus, v. g. agricultura, est instabile: Hebr. *est mendacium;* quia scilicet messem copiosam, quam labor exigebat et promittebat, non præstat: at iustus qui seminat in et cum iustitia, laboris et agriculturæ suæ, Deo illi benedicente, copiosam mercedem messemque percipit. Perperam, inquam: nam Hebr. ad verbum habent: *Impius fa-*

cit opus mendacii, id est mendax, instabile et fallax; *seminanti autem iustitiam merces veritatis*, id est, *vera, fidelis, stabilis*; Septuag. *Impius facit opera iniusta; semen autem iustorum merces veritatis*; Chald. *Impius facit opus iniquitatis* (Syrus, *oppressionis*) *et qui seminat in iustitia, veritas merces eius erit. Veritas*, id est stabilitas, soliditas, q. d. Merces eius erit stabilis et solida: sic enim Hebræi id quod certum, solidum et firmum est, vocant verum et veritatem; quod vero fallax est, instabile et evanidum, vocant mendax et mendacium. Rursum *veritas*; quia vere messis et merces respondebit suo semini, puta gloria gratiæ, quies labori, beata æternitas passioni temporariæ: veritas enim messis in eo sita est, ut suum semen referat et reddat, sed novum et multiplicatum.

Est antithesis inter impium facientem impia, et pium, sive iustum, facientem pia et iusta; quod pii opus, id est merces et fructus operis sit verus, id est certus, stabilis, fidelis: impii vero merces et fructus operis sit mendax, id est evanidus; quia non perdurabit, nec fructum et mercedem quam sperabat, assequetur. Similis ergo est impius araneæ, quæ se eviscerat, ut telam texat, cuius nullus est usus vel fructus, nisi ut capiat muscas. Quid enim aliud sunt opes, honores, deliciæ, pro quibus laborat et sudat impius, nisi titillantes molestæque muscæ? iuxta illud Isaiæ 59. 5. *Telas araneæ texuerunt.* Et Osee 8. 6. *In aranearum telas erit vitulus Samariæ.* Iustus vero similis est api, quæ ceram et mel quasi nectar cæleste conficit. Hoc est quod ait S. Paulus Galat. 6. 7. *Qui seminat in carne, de carne et metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.* Et David: *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos*, Psal. 125. 6.

Iustitiam hic, uti et superius, generatim accipio pro quovis opere iusto, et impietatem pro quovis opere impio et iniusto: R. Salomon tamen et noster Salazar iustitiam arctant ad eleemosynam, et impietatem ad avaritiam, q. d. Impius id est avarus, facit opus instabile, id est colligit ac comparat opes instabiles ac mendaces; quæ nimirum numquam diu apud aliquem durant, sed ocius deserentes ad alium demigrant, quæ fallaces sunt et inanes: *Seminanti autem iustitiam merces fidelis.* Nomine *iustitiæ* eleemosynam aliquando intelligi alias animadverti. Itaque ait: Qui facultates atque opes suas seminis instar spargit in pauperes, fidelem, constantem et minime fallacem mercedem auferet. Eleemosynam vero semini conferri solitam nemo ignorat. Hic sensus est accommodus, sed arctior: prior ergo plenus est et adæquatus. Unde Vatabl. clare vertit: *Impius facit opus fallax* (irritum, mendax) *qui vero serit iustitiam, solidam mercedem recipiet.*

Vers. 19. CLEMENTIA PRÆPARAT VITAM, ET SECTATIO MALORUM MORTEM.) Hic versus explicat præcedentem, eiusque dat causam, q. d. Opus iusti est stabile, impii vero instabile: quia iustitia ducet ad vitam, impietas vero quam male sectatur, sæpe præsentem, semper æternam affert mortem. *Pro clementia* enim Hebr. est *iustitia.* Unde Hebr. ad verbum sic habent: *Sicut iustitia ad vitam, sic persequens malum ad mortem suam*; Sept. *Vir iustus progignitur in vitam; persecutio autem impii tendit ad mortem*; Aquila et Symmachus: *Et sectatur mali ad mortem suam*; Chald. *Sicut qui facit iustitiam servatur ad vitam; sic qui sequitur malum, servatur ad mortem*; Syrus: *Filius iustitiæ ad vitam, qui facit malum ad mortem*; Vatablus: *Firmum quid est iustitia ad vitam: qui autem malitiam sectatur, mortem sibi accersit.* Ex his patet iustitium hic ample sumi, opponique cuivis malitiæ et sceleri. Noster tamen pro *iustitia* vertit *clementia*; tum quia ponit speciem pro genere, et exemplum pro regula generali; tum quia inter opera iustitiæ excellit clementia et eleemosyna: unde in Script. per *iustitiam* sæpe significatur eleemosyna; ut Psalm. 111. 9. *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia* (id est eleemosyna) *eius manet in sæculum sæculi.*

Quocirca noster Salazar hoc loco pariter *iustitiam*, uti est in Hebræo, accipit pro eleemosyna, ideoque censet Nostrum vertisse *clementia.* Unde sic exponit, q. d. *Clementia præparat vitam et beatitudinem*, et *sectatio malorum*, id est avara divitiarum disquisitio et sordida asservatio *mortem*, supple, præparat. Forte etiam Noster in Hebræo pro צדקה *tsedaka*, id est iustitia legit חסד *chesed*, id est pietas, clementia: unde חסידה *chasida* est ciconia, avis pia in parentes. Ut ut est, verius videtur quod ait Iansenius, per *clementiam* synecdochice intelligi quamlibet iustitiam (opponitur enim *sectationi malorum*, id est iniquitati et iniustitiæ) quia ex clementia omnis bonitas, iustitia et sanctitas, velut rivus e fonte promanat. Nam ut ait S. Ambros. de Obitu Satyri fratris: *Si libido atque iracundia reliquorum vitiorum educatrices sunt, iure castitatem atque clementiam dixerim quasdam virtutes parentes; quamquam pietas quoque ut omnium principium bonorum, ita etiam virtutum seminarium est cæterarum.* Hinc clemens dicitur qui non irascitur, quasi colens mentem, nec irascendo vexans aut turbans, ait Donatus. Mens enim clemens, lenis, quieta, placida et benigna, uti passionum turbationes excludit, ita virtutum omnium capacem se reddit. Unde Poeta:

Quo quisque est maior, magis est placabilis iræ,
Atque animos faciles mens generosa capit.

Et Comicus:

Proxime Deo propinquat, qui utitur clementia.
A bestiis nos separat clementia.
Clementia omnes, sed magis reges decet.
Clementia una homines pares facit diis.

Denique Christus apicem iustitiæ et virtutis Christianæ posuit in clementia et mansuetudine: *Discite*, inquit, *a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris*, Matth. 11. Et Dei prima dos, nomenque proprium, quod sibi indidit, est *clemens et misericors*, ut patet Exod. 33. 19. et cap. 34. 6. Ionæ 4. 2.

ABOMINABILE DOMINO COR PRAVUM; ET VOLUNTAS EIUS IN IIS QUI SIMPLICITER AMBULANT.) Hebr. *Abominatio Domini perversi cordis* (ita Aquila et Symmach.) *et beneplacitum eius perfecti*, vel *integri viæ*; Septuag. *Abominatio Domini viæ perversæ: accepti autem ei omnes immaculati in viis suis*, hoc est ut clare vertit Vatabl. *Abominatur Dominus pravos corde; integris vero conversatione delectatur*; et Syrus: *Amat* (Chald. *vult*) *qui sine macula sunt in via eius.* Ratio est clara quia Deus est ipsa bonitas, integritas, sinceritas, sanctitas, cui proinde extreme contraria et exosa est omnis malitia, pravitas, duplicitas, iniquitas. Peculiariter autem ei exosa est fraus, fictio et simulatio, quia monstri simile est, ait noster Salazar, duplex in uno homine homo; ut alius homo se ostendat in ore, alius lateat in corde; ut aliud proloquatur, aliud cogitet et sentiat. Sapientia enim æterna, puta Deus, est ipsa veritas, sinceritas, *candor lucis æternæ, et speculum sine macula*, Sapient. 7. Vers. 20.

Talis fuit Satyrus frater S. Ambrosii, de quo ipse scribit in orat. funebri de Obitu eius: *Quam plaudebam mihi quod tali me Dominus fratre donaverat, tam pudico, tam efficaci, tam innocenti, tam simplici? ut cum tuam innocentiam cogitarem, efficaciam desperarem; cum efficaciam, innocentiam. Sed utrumque mira quadam virtute iungebas.* Et inferius: *Tantæ simplicitatis erat, ut conversus in puerum, simplicitate illius ætatis innoxia, perfectæ virtutis effigie, et quodam innocentium morum speculo relucerat. Intravit igitur in regnum cælorum, quoniam credidit Dei verbo, quoniam sicut puer artem repulit adulandi, iniuriæ dolorem clementer absorbuit, quam clementius vindicavit, querelæ quam dolo promptior, satisfactioni facilis, difficilis ambitioni, sanctus pudori, ut frequenter in eo superfluam magis verecundiam prædicares, quam necessariam quæreres.* Et post pauca: *Etenim intemerata sacri baptismatis dona servavit, mundus corpore, purior corde; non minus adulterini sermonis opprobrium quam corporis perhorrescens, non minorem ratus pudicitiæ reverentiam deferendam integritate verborum, quam corporis castitate.*

Vers. 21. MANUS IN MANU NON ERIT INNOCENS MALUS; SEMEN AUTEM IUSTORUM SALVABITUR.) Syrus et Chaldæus hæc accipiunt de violenta iniectione manuum in alios deque pugnis et verberibus: sic enim vertunt: *Qui extendit manum suam contra socium, non erit immunis a malo.* Accedunt Sept. *Manui manus iniiciens iniuste, non erit impunitus; qui autem seminat iustitiam, accipiet mercedem fidelem;* Symmach. *Manus manui conserens;* S. Hier. contra Ruffinum, *manus inferens;* Hebr. *Manus ad manum non erit insons impius;* Arabicus: *Qui iniicit manum in oppressione, non erit sine supplicio; et qui seminat iustitiam, præmium fidele,* scilicet recipiet.

Proverbium hoc videtur ænigma; quare obscuritas eius varias et perplures peperit expositiones. Eas ad novem redegit Ioannes Baptista Navaretus in Thren. 3. Prima est: in Hebræo est *manus ad manum,* id est plaga super plagam, et adhuc impius non est innocens, sed in sua perseverat malitia, uti fecit Pharao. Quæ verba etiam repetuntur, cap. 16. *Abominatio Domini est omnis arrogans; etiamsi manus ad manum fuerit, non est innocens.* Sumpta metaphora a linteaminibus sordidis, quæ semel atque iterum sapone lavantur et non dealbantur.

Novem expositiones. I.

II. Secundus sensus huius loci est: Quidquid conetur malus, licet ambas congerat manus, abundet opibus et favore, non expiabit peccatum suum, nisi pœnitentiæ pharmacum sumpserit.

III. Tertius: Licet peccator suum dissimulet peccatum, quemadmodum una manu posita super aliam pecuniam tegimus; sic licet sua velit occultare crimina, non effugiet supplicium Dei.

IV. Quartus sensus est: In Hebræo est *manus ad manum.* Loquitur Salomon de homine fraudulento; et ideo dixerat: *Abominabile est Domino cor pravum, et voluntas eius in iis qui ambulant simpliciter;* et statim subiungit: *Manus in manu,* hoc est, licet fraudulentus tribuat propria manu tibi munera, atque ea in manu tua reponat; ne te illi committas, neque ei fidas; quia non intendit benefacere, sed decipere. *Semen autem iustorum salvabitur,* id est a fraude, et dolo, quem impii machinantur, liberabit Deus iustum.

V. Quintus sensus est Ioannis Arborei: Septuag. legunt: *Manui manum iniiciens,* seu conserens, *non erit innocens impius,* id est, licet impius manum manui iungat, et ad horam a pravo opere manum retrahat, nilque mali exterius operetur, non retinet cordis innocentiam; malum enim corde machinatur, interius alit monstrum, et sic exponit D. Gregor. lib. 25. Moral. cap. 8. et Beda.

VI. Sextus sensus: *Manus in manu,* hoc est, citissime et repente superveniet ultio impio. Itali solent dicere, *a mano a mano* pro statim, et cum res aliqua est iuxta aliquem, solemus dicere, *res est ad manum. Non erit innocens,* est Hebraic. tropus; pro eo quod est, non erit impunitus. Ita 1. Reg. 26. *Quis extendet manum in Christum Domini, et innocens erit?* hoc est, erit impunitus. Vel *manus ad manum,* id est subito, celeriter, facillime; nil enim facilius aut celerius facimus, quam unam manum alteri iungere, q. d. Subito iniquitas impii manifestabitur. Ita exponit Caietan. et legit *manus ad manum;* asseritque esse aliquorum Hebræorum sensum.

VII. Septimus sensus: Etiamsi conspirent impii in unum et mutuo sibi præstent auxilio, et in signum huius conspirationis manus sibi dent, non evadent supplicia, licet multi sint in scelere participes. Tali enim malorum factioni opponitur congregatio iustorum, de qua dicit Salomon: *Semen autem iustorum salvabitur.* Ita exponit Iansen. Et sic Psalm. 16. de impiis dicitur: *Adipem suum concluserunt,* id est omnes vires suas sociavere ad perpetrandum mala, et sic addit David: *Os eorum locutum est superbiam.*

VIII. Octavus sensus, qui est Bayni: Ubi manus filii ad manum patris additur ad malum, cum filius et posteri peccata maiorum sequuntur, non erunt impuniti, et sic sequitur: *Semen autem iustorum salvabitur.* Ad mercedem iustorum multum valet parentum pietas, quam sequuntur.

IX. Nonus sensus: Si manus Dei ad manum hominis accedat, hoc est, si Dei præcepta conferantur cum operibus quæ malus facit, cognoscetur manifeste supplicii reus, nec poterit supplicium evadere. Chaldæus paraphrastes supplet quædam dicens: *Qui extendit,* vel *mittit manum contra socium suum, non est innocens a malo.*

Duas alias expositiones de avaritia et eleemosyna affert cæterisque præfert noster Salazar. Prior est: *Manus ad manum,* scilicet addita, significat plures manus; sicut dies ad diem, annus ad annum, scilicet additus, significat plures dies et annos. Sensus ergo est, q. d. Avarus qui plures habet manus ad deprædandum aliena, estque instar Briarei gigantis centimanus, non erit innocens, id est impunitus; sed suorum scelerum et rapinarum pœnas exsolvet: *Semen autem iustorum salvabitur,* id est filii autem misericordium, qui aliena non rapiunt, sed sua in pauperes liberaliter elargiuntur, omnia evadent supplicia.

Posterior: Olim, inquit, apud Romanos mos erat manus manui iniicere, aut conserere, cum lis alicui super fortunis aut re familiari intendebatur. Unde illud Tullii epist. ad Trebatium:

Non ex iure manus consertum, sed mage ferro
Rem repetunt.

Quare iuxta Septuag. sic exponit: *Manus manui iniiciens,* aut conserens iniuste, non erit impunitus, id est qui iniustas pauperibus lites intendit, et manu consertos in ius vocat, ut bonis suis per iniuriam eos spoliet, meritas sui sceleris pœnas dabit. Qui autem seminat iustitiam, accipiet mercedem fidelem; *iustitia* sumitur pro eleemosyna, q. d. Qui e converso non spoliat pauperes, sed liberalibus largitionibus illis succurrit, et inopiam eorum sublevat, fidelem, hoc est certam et constantem mercedem auferet. Verum hic ritus conserendi manuum in lite fuit Romanorum, non Hebræorum.

Igitur hoc proverbio: *Manus ad manum,* Septuag. Syrus, Arabic. et Chald. censent significari violentiam; alii otium et pigritiam, ut Salonius; alii cognationem; alii multitudinem; alii secretum; alii fraudem; alii conatum; alii celeritatem. Unde Pagnin. vertit: *Mox mox non erit impunis vir malus; semen autem piorum evasit.* Et R. Levi sic exponit: *Manus in manu,* id est quando acerbissimæ calamitates quasi de manu ad manum inopinato ingruent, universique ob illas periclitabuntur, periculum dumtaxat ad iustos pertinebit, noxa vero ad impios; impii enim iis punientur, iusti vero commune periculum sine noxa evadent. Rursum Evagrius in Catena Græc. *Per iniustam,* inquit, *manuum in manus iniectionem, munerum venationem, iure prohibitam hoc loco significat. Qui igitur aliter affecti, hoc est a vitio illo alieni, seminant iustitiam, illi accipient mercedem fidelem, veram et certam, ut qui avaritiæ non attendant, ut illi. Quia vero qui iustitiam operatur, ex Deo natus est; Deus autem vita est; fit ut ille iustitiam seminare recte dicatur, qui de Dei cognitione virtutumque studio alios instruit.*

Verisimilius est hoc proverbium: *Manus ad manum* significare conspirationem, societatem, propaginem, posteritatem, q. d. Licet malus sive impius multos habeat sceleris socios, successores et posteros quasi manus auxiliares, non tamen erit innocens, id est impunitus. Esto manum filiorum et nepotum, amicorum et sodalium quasi exercitum in aciem educat; tamen hic eum tutari, ut potentiorem Dei vindicis manum evadat, non poterit. Ita Iansen. Sensus, inquit, est q. d. Etiamsi inter sese conspirarint impii, non erunt tamen impuniti; at iusti eorumque posteri impiorum conspirationem, æque ac punitionem evadent. Sic apte constat antithesis: opponitur enim semen iustorum semini et posteritati impiorum, quasi congregatio congregationi, societas societati, successio successioni, posteritas posteritati. Iusti enim in se et in posteris præmiantur, suntque felices; impii vero in se æque ac in posteris puniuntur, suntque infelices. Hunc sensum arguit repetitio huius sententiæ, 16. 5. Ubi de superbo, qui filiis sociisque stipatus gloriosus incedit, dicitur: *Abominatio Domini est omnis arrogans, etiamsi manus ad manum fuerit, non erit innocens.* Rursus eumdem ar-

guit, quod manus sit symbolum societatis, indeque potentiæ et roboris, iuxta illud:

An nescis longas regibus esse manus?

Et illud: *Multæ manus onus levius reddunt.* Nam ut ait Heraclides: *Invalida pugna est unicæ tantum manus, quia unus vir nullus vir.* Et illud Virg. *Iuvenum manus emicat ardens*; est enim hæc militum manus copiosa, ideoque valida.

Moral. S. Gregor. 25. Moral. c. 3 « Ad Deum, inquit, quasi tot gressibus mens accedit, quot bonis motibus proficit. Et rursus tot gressibus longe fit, quot malis cogitationibus decrescit. Unde plerumque contingit, ut necdum procedat in opere motus mentis, et tamen perfecta iam culpa sit ex ipso reatu cogitationis, sicut scriptum est: Manus in manu non erit innocens malus. Manus enim manui iungi solet, quando quiescit in otio, et nullus eam usus laboris exercet. Manus ergo in manu non erit innocens malus, ac si diceret: Et cum manus cessat ab iniquo opere, malus tamen non est innocens per cogitationem. »

Vers. 22. CIRCULUS (Syrus: *sicut circulus*) AUREUS IN NARIBUS SUIS, MULIER PULCHRA ET FATUA.) Septuag. *Inauris aurea in nare porcæ, sic mulieri* κακόφρονι, id est *male prudenti* (Complut. *stultæ*; S. Hier. in 16. Ezech. *male moratæ*) *pulchritudo*; Hebr. *Quod inauris est in naribus suis, hoc est mulier pulchra, et recedens a sapore et sensu*, id est deficiens consilio et sapientia, insulsa, vecors, stulta. Hebr. נזם *nezem*, proprie significat inaurem, id est ornamentum aurium, sive monile ex aure pendulum: pari modo tamen significat monile ex fronte vel naribus dependens, qualis est circulus aureus. Unde Chald. vertit: *Sicut monile aureum in naribus suis, sic mulier pulchra et fœtido sensu*: Syrus et Arabicus: *Tamquam inauris auri in naribus porcæ, sic pulchritudo in muliere fœtida gustu*, id est quæ ore fœtet, sive cui fœtet anhelitus; aut potius quæ fœtet insipientia; gustus enim cibos discernens, symbolum est sapientiæ virtutes a vitiis discernentis, q. d. Quæ corruptum habet palatum et iudicium mentis, id est insipiens et imprudens.

Primo, Iansenius sic exponit, q. d. Sicut aureus circulus non convenit in naribus suis, nec suem ornat; ita nec pulchritudo, quæ per se res est præclara, non convenit mulieri stultæ, sed male ibi videtur a natura collocata, sicut postea dicitur: *Non decent stultum verba composita.* Et: *Non decent stultum deliciæ.* Sicut enim sus circulo aureo naribus infixo non novit bene uti, ita nec mulier stulta sua pulchritudine. Deinde quia sicut sus circulo aureo non cohibetur a suffodienda terra, sed nihilominus se cœno immergit circulumque fœdat: ita et mulier vecors, cum pulchritudine sua gloriam sibi comparare deberet, non ea tamen retrahitur a voluptatum illecebris, sed voluptatum cœno se immergit, sicque pulchritudinem sua insipientia fœdat et obscurat. Quocirca viro uxorem pulchram et fatuam habenti faciendum est quod monet gnome Syrorum et Arabum: *Si habueris rete, trahe illud, ne forte traharis ab ipso, id est, si habueris uxorem, subiice illam tibi, ne ipsa te sibi subiiciat, ac te secum perdat.*

Secundo et nervosius, comparat mulierem pulchram, sed stultam et impudicam immundæ sui, sive porco; pulchritudinem vero eius circulo aureo in naribus, q. d. Sicut sus naribus cœnum sursum deorsum versans, aureum illum circuli ornatum corrumpit, planeque deformat; sic mulier pulchra et impudica inquinat et deturpat pulchritudinem sua immunditia, imo, ea abutitur ad libidinem, iuxta illud Poetæ:

Lis est cum forma magna pudicitiæ.

Ita applicat auctor Catenæ Græcor. Beda, Lyranus, Baynus, imo Clemens Alexandr. 3. Pædag. cap. 11. *Quemadmodum*, inquit, *aurum polluitur immunditia suis cœnum rostro suo conturbantis; ita quæ sunt paulo magis luxui deditæ mulieres, si nimiis copiis invitentur ad libidinem et impudicitiam, probro ac dedecore afficiunt veram pulchritudinem, eam inquinamentis Veneris polluentes.* Sic et S. Chrys. quem citat ibidem Scholiast. Clement. *Sicut*

A *porca*, inquit, *ea maxime parte corporis sui* (*id est nare*) *lutum ac cœnum vertens, aurum mundum vitiat atque inquinat; sic et mulier suam ipsius commaculat bonam formam.*

Tertio, noster Salazar, q. d. Sicut aureo circulo naribus adacto sus trahitur a quolibet quocumque lubet: sic mulier auro et donis trahitur a quolibet ad explendam eius libidinem. Similis est phrasis Iob 40. 21. *Numquid pones circulum in naribus eius?* Septuag. *Numquid circumpones capistrum circa nasum eius?* Verum quia donorum hic non fit mentio, sed tantum fatuitatis et pulchritudinis, quæ comparentur circulo aureo, ut vertunt Septuag. Hinc

Quarto, aptissime et nervosissime mulier impudica comparatur *sui*, fatuitas *circulo* narium, pulchritudo *auro*; fœminæ enim fatuitas, id est facilitas, qua viris arridet, confabulatur, consentit, puta vecors lascivia et impudicitia est instar circuli, quo eam viri lascivi apprehendunt, et circumagunt ad suas quisque libidines; pulchritudo ve-
B ro est instar auri splendentis quod virorum oculos ferit rapitque, ut circulum hunc aureum, id est lascivam pulchritudinem apprehendant, per eamque mulierem suæ concupiscentiæ subiiciant. Alludit notatque inaures et monilia, quibus se ornant fœminæ, ut viros alliciant. Pulchritudo enim hic tam naturalis quam adscititia qua se fœminæ stibio fucant, et monilibus ornant, intelligitur. Hebr. enim נזם *nezem* significat ornamentum seu monile, quod publice vel in fronte, vel in naribus, vel in auribus prostituitur causa merendi gratiam; unde aliqui lexicographi *nezem* per duarum priorum litterarum metathesin, adiecta littera *mem*, derivant a זנה *zana*, id est fornicari, mereri, prostituere se.

Dicit ergo quod pulchritudo hæc fœminarum tam naturalis, quam adscititia ex fuco et monilibus, sit similis circulo aureo suum, sive porcorum. Primo, quia, sicut hic ornatus sues non decet, nec decorat, sed potius dedecorat; sic et pulchritudo ista mulieres fatuas et lascivas 1. (Quod circulus, hoc forma est lascivæ.)
C non condecorat, sed deturpat et infamat. Secundo, quia 2.
sicut sues circulum aureum narium, dum naribus vertunt cœnum, luto commaculant: sic fœminæ lascivæ suam formam fœdant, dum eam libidine inquinant. Tertio, sicut 3.
circulo aureo sues trahuntur et circumaguntur a subulcis: sic fœminæ sua forma ab impudicis trahuntur et rapiuntur ad scelus. Quarto, naribus suis gratius et suavius 4
olet cœnum quam unguentum, ait Lucret. l. 6. Ita meretrici suavius olent sordes fornicationis, quam aromata et lilia castitatis.

Porro fœminæ vecordes et impuræ recte adæquantur sui. Primo, quia sus est animal plane stolidum; unde S. August. libr. 6. contra Faust. c. 7. *Quod in rerum figuris porcus*, inquit, *hoc in rerum genere stultus.* Et Horus Apollo in Hieroglyphicis docet Ægyptios sapientem repræsentare per elephantem, stultum et stolidum per suem. Quod ergo est gladius in manu phrenetici, hoc est pulchritudo in fœmina fatua et lasciva; sicut enim ille gladio impotenter utitur, multosque ferit, sic et lasciva sua for-
D ma verberat, feritque multorum oculos et animos. (Lasciva similis porco. I.)

Secundo, sues totos dies in cœno se volutant eoque gaudent: sic et fœminæ lascivæ nonnisi lascivia et impudicitia delectantur. *Porci*, ait auctor Imperfecti in Matth. hom. 17. *proprium est in cœno se volutare, numquam in cælum aspicere, nec quærere dominum suum*; sic et impudicæ in cœnum voluptatum proiectæ numquam in cælum aspiciunt, numquam Deum Dominum vindicemque cogitant. II.

Tertio, sues sunt pronæ admodum in venerem, teste Aristot. lib. 6. Histor. animal. c. 18. sic et fœminæ lascivæ. Rursus, sus est animal fœdum, gulosum et immundum. Unde Cicero l. 2. de Natura Deorum: *Sus*, inquit, *quid habet præter escam? cui quidem ne putresceret, animam pro sale datam esse dicit Chrysippus.* Hac de causa suillæ carnis esus vetitus fuit Iudæis, Levit. 11. v. 7. Vide ibi dicta. III.

Quarto, sus est animal impudens æque ac indocile: ta- IV.

lis est et fœmina impudica sive meretrix. Unde Aristophanes Hyppocratis filios suem resipere dixit, quod inscii essent et moribus non admodum comptis. Et Pierius Hierogl. 9. cap. 11. Sus, inquit, est hieroglyphicum indocilitatis; nam apud Physiognomos suilla frons, brevis quippe et hyspida capillis sursum versus erectis, indocilitatis indicium est manifestissimum. Est enim animal maxime brutum sus, nullumque animalium magis indocile, cum reliquæ omnes pecudes aliquid habeant, in quo, dum vivunt, usus, vel industria, vel frugalitas prosit. Hinc proverbium: *Sus Bœotica*, pro valde tardo et stupido. Hinc et porcus priscis erat delirii piaculum, ut ibidem ostendit Pierius cap. 19.

Denique S. Chrysost. in Catena Græcorum proponit quæstionem: « Cur Deus, naturæ auctor, mulierem mente destitutam specie effingit venusta? Aut cur, cum venusta condita esset, effecta est stulta? Ac respondet: Deus mulieribus natura stolidis formæ pulchritudinem nonnumquam indulget, ne prudentes sagacique ingenio præditæ liberalis formæ gratiam plus æquo mirentur; verum prudentiam et intellectum formæ venustati anteponant, illudque consectentur quod vere bonum et pulchrum: sic fatuis quoque hominibus magnas quandoque opes concedit et facultates; quo prudentes intellectus donum, quod stultis deest, considerantes et admirantes, propter opum penuriam animo non concidant, sed illud, quod vere bonum est, studiose prosequantur. »

Quocirca auctor Imperfecti, homilia 45. in Matth. sanum hoc iuvenibus dat consilium: « Tu itaque, iuvenis, ait, quando uxorem ducere vis, noli quærere divitem, sed bene morigeratam; quia mores boni divitias frequenter acquirunt, divitiæ autem mores numquam fecerunt. Et gloriosior est paupertas fidelium, quam divitiæ peccatorum. Noli quærere speciem, quia scriptum est: Sicut inaures aureæ in naribus porci, ita mulieris male morigeratæ species. Quia in specie meretrices placent, in moribus autem matronæ. »

Hanc gnomen eleganti pavonis et corvi apologo explicat S. Cyril. l. 2. Apolog. Moral. c. 25. cui titulus: « Contra eos qui gloriantur in carnis specie. Pavo, inquit, aureis pennis deauratus, ac plumea luce pomposus, coram corvo vanam sese effundebat in gloriam, atque illum de pennæ nigredine confundebat. Cuius mox corvus dementiam deridens; Bene video, inquit, quod in te regula physionomiæ non fallat. Nam quia parvum tanto corpori habes caput, ideo minoris es sensus. Unde non miror si in penna volatili, quæ a vento rapitur et defertur, tuam ut levis leviter gloriam posuisti; omnis enim caro fœnum (Isaiæ 40. 6.) et omnis gloria eius quasi flos agri; decor namque floris pulchritudo est carnis. Formositate quippe materiæ rutilat, soliditate non durat, et levitate quantocius evolat. Amens ergo gloriaris in umbra; sed sicut aureus circulus est in naribus sordidæ suis, sic et carnis luciditas cum ignavia mentis. Quod si igitur ex venustate corporis gloriaris, iam te tua luciditas denigrabit, tuaque te species deformabit. Nam forma carnis mentis pulchritudinem abstulit, et lumen corporis splendorem animæ fugavit. » Ostendit deinde hanc maiori deformitate obscurari et obrui. « Te laudarem, si deformitatem in tuæ formæ substantia non viderem. Nam caput habes serpentinum, sonum pectoris ululosum, cor malevolum, pedem fœdum. Numquid carnis vanæ laudanda species est, cum substantialis formæ defectu mens ipsa deformis sit? Absit: nam anima quanto caro fit pulchrior, tanto fit ipsa deformior. Vera igitur species est, virtus mentis, et gloriosa formositas, claritas rationis. Quibus dictis, ex sua specie confutatum pavonem dimisit tristem. »

Tropol. Abbas Nesteros apud Cassian. Collat. 14. cap. 16. Hæc accipit de viris doctis, sed turpiter viventibus: « De istis ergo, inquit, qui imaginem quamdam scientiæ videntur acquirere, vel de his, qui cum sacrorum voluminum lectioni, ac memoriæ Scripturarum diligenter insistunt, carnalia tamen vitia non relinquunt, in Proverbiis eleganter exprimitur: Sicut inauris aurea in naribus suis; ita mulieri male moratæ species. Quid enim prodest quempiam ornamentum eloquiorum cælestium, et illam pretiosissimam Scripturarum speciem consequi, si eam lutulentis operibus vel sensibus inhærendo, quasi immundissimam terram subigendo confringat, aut cœnosis libidinum suarum polluat volutabris? » Sic et S. Hieron. in Ezech. c. 16. ad illa: « Et dedi inaurem super nares tuas. Quando vivimus, inquit, et de nobis dici potest: Non mortui laudabunt te, Domine, sed nos, qui vivimus; tunc odoratur Deus odorem sacrificii nostri bonæ fragrantiæ, et aureum circulum sensuum ac dogmatum divinorum habemus in naribus. Quando vero mortui sumus, et versamur in cœno atque in sordibus turpitudinum, habemus illam inaurem in naribus, de qua scripsit Salomon: Sicut inauris aurea in naribus porcæ, sic mulieri male moratæ pulchritudo. Sic et Salonius: Circulus aureus, inquit, est scientiæ ornamentum, quod instar suis cœno immergit, qui illud immunda actione sordidat. Huius enim anima pulchra est per scientiam, sed fatua per actionem. »

Rursum, mulier fatua et pulchra est anima fidelis in baptismo vel pœnitentia a peccatis abluta et dealbata, quæ deinde pristinis cupiditatibus illecta ad eas redit, cum eisque quasi amasiis scortatur, sicut sues lotæ redeunt ad lutum, iuxta illud S. Petri, epist. 2. cap. 2. 22. *Contigit enim eis illud veri Proverbii: Canis reversus ad suum vomitum; et: Sus lota in volutabro luti.* Ubi multa hac de re dixi. In his enim circulus aureus, quo eos diabolus apprehendit, circumagit, et ad solita scelera reducit, est veterum amorum recordatio, viva voluptatum præteritarum repræsentatio, ac dulcedinis illecebrosæ memoria. Hanc enim excitat acuitque dæmon, præsertim in agone mortis; quo fit ut multi tunc per delectationes morosas peccent et damnentur. Qui sapit ergo, dum vivit et viget, has species et illecebras e mente aboleat per contrarias imaginationes, orationes, meditationes virtutum et rerum divinarum, præsertim Passionis Christi, qua nihil est efficacius.

Huc facit apophtegma R. Iosue In *Pirke avoth*, id est in Capitulis Patrum: *Quotidie vox quædam de monte Horeb exibat, non obscure intentans væ hominibus illis per quos legi damnum infertur, aut iniuria; quia vere quicumque negligenter incumbit in studium legis, is prorsus reprobus est et infelix, sicut dicit Script. Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua.*

Denique Salvian. initio l. 4. de Gubern. Dei: *Quid est aliud,* inquit, *principatus sine meritorum sublimitate, nisi honoris titulus sine homine? aut quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto? quid est aliud vocabulum sanctum sine merito, nisi ornamentum in luto? Circulus aureus*, ait Sapiens, *in naribus suis, mulier pulchra et fatua. Et in nobis itaque Christianum vocabulum, quasi aureum decus est, quo si indigne utimur, fit ut sues cum ornamento esse videamur.*

DESIDERIUM IUSTORUM OMNE BONUM EST: PRÆSTOLATIO IMPIORUM FUROR.) Vers. 23. Chald. *Desiderium iustorum ad bonum est, expectatio impiorum ad furorem*; Hebr. *Iustorum desiderium tantummodo bonum est; expectatio autem impiorum furor*, sive *ira penetrans*. Septuag. pro עֶבְרָה *hebra*, id est furor, aliis punctis legentes עָבְרָה *abera*, id est transivit, vertunt: *Spes autem impiorum transibit*, id est *peribit*; Scholiastes *abscedet*. Est metonymia: *desiderium* enim vocatur res desiderata, sive id quod desiderant iusti: *Præstolatio impiorum* est id quod præstolantur et expectant impii.

Sensus est, q. d. Desiderium iustorum fertur ad *omne bonum*, id est ad omne honestum, ad omnem virtutem: Iusti non desiderant aliud quam operari bonum. Ita Polychron. in Catena Græc. Impii vero præstolantur et exspectant, ut furiose se gerere possint, ut iram et furorem suum in alios evomant; ira enim qua quis modum excedit, vocatur עֶבְרָה *hebra*, id est furor; quia limites rationis עָבַר *abar*, id est, transgreditur, ait Aben Ezra. Aut, ut alii, quia omnia pervadit, inflammat et vastat instar ignis. Unde Baynus, et ex eo noster Salazar ver-

tunt: *Cupiditas iustorum omnis bona est*, sicque explicant: Iusti nil concupiscunt nisi benefacere, ac ubi potestas deest, cupiditas benefaciendi adest et acuitur; e contrario *impiorum præstolatio*, id est exspectatio et desiderium, est *furor*, id est impiorum vota, longe diversum est studium: nam præstolatio eorum furor. *Præstolatio* hic sumitur etiam pro desiderio, nimirum impiorum vota ex furore et ira profecta aliorum perniciem avidissime exoptant. Itaque quemadmodum pii ac iusti homines plura bona conferre desiderant quam impendunt, et quod deest facultati, votis compensant; sic etiam impii plura mala inferre cupiunt quam inferunt, et malefaciendi facultatem desiderio nocendi longe superant; atque ideo maioribus pœnis se subiiciunt, quam illa sunt, quæ damnis illatis respondent. Hinc illud: *Tota vita iusti est boni desiderium;* quia non nisi bona agere desiderant, non nisi bonum esuriunt et sitiunt, iuxta illud: *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam.* Matth. 5. Talis fuit Daniel, qui proinde vocatur *vir desideriorum*; ideoque meruit intelligere 70. hebdomades adventus Christi, Daniel c. 9. 23. et c. 10. 19. Vide S. Bern. ep. 10. ubi inter cætera ait: *Desiderium peregrinationis in plenitudinem commutabitur dilectionis, etc. sicut autem fides ducit ad plenam cognitionem, sic desiderium ad perfectam dilectionem.*

Praxis crescendi in omni virtute per eius desideria.

Tropol. ex hac gnome disce praxim facilem crescendi in omni virtute et merito esse, si crebra et ardentia earum desideria concipias. Per hæc enim virtutem quamlibet, etiam quam exterius ob paupertatem, infirmitatem, aliumve defectum exercere non possumus, interius in animo concipimus, firmamus, augemus. Verbi gratia, pauper habens efficax ingensque desiderium faciendi eleemosynam, si opes haberet, acquirit virtutem eleemosynæ, ac per illud tantum vel plus meretur, quantum dives, qui ex consuetudine dat eleemosynam. Infirmus, qui ieiunare vel cilicia ferre nequit, desideret hoc facere. Religiosus certo officio ab obedientia alligatus, desideret cætera omnia quæ alii obeunt, obire; desideret efficaciter concionari, docere, audire confessiones, visitare infirmos, Indis prædicare, etc. si liceret, illaque Deo offerat: nam Deus hæc desideria ita grata habebit ac si ea opere compleret. Id ita esse docet S. Paulus 2. Cor. 8. 12. *Si enim*, inquit, *voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet*; his verbis nobis significans Deum magis promptam voluntatem, quam donum ipsum spectare. Huius ratio est; quia eleemosynæ et alterius cuiusvis virtutis perfectio et meritum in voluntatis promptitudine, non item in multitudine operumque magnitudine consistit. Unde S. August. in Psal. 105. *Bonam*, inquit, *Deus voluntatem coronat, quando non invenit facultatem.* Et S. Bernard. epist. 77. Deus, ait, indubitanter tribuit bonæ voluntati, quod defuit facultati. Causam a priori dat S. Thomas 1. 2. quæst. 20. art. 2. *Quia*, ait, *tota formalis bonitas operis exterioris pendet a bonitate actus interioris, quia a voluntate elicitur.* Unde sequitur, si Deo placere appetimus multumque promereri, frequenter pia desideria concipiamus bona præstandi opera, nec non bonas intentiones applicandi, non solum operibus quæ facere intendimus, verum etiam illis quæ facturi non sumus, non quidem bonæ voluntatis, sed facultatis defectu. Quo hæc bona voluntas promptior fuerit, eo uberiorem producet spiritualium proventuum segetem, teste D. Bernardo. Tantum mereris quantum vis; et bona crescente voluntate, crescit pariter et meritum.

Sancti sitiunt Deum.

Symbolice Lyranus: Iustorum desiderium est omne bonum, hoc est ipse Deus, in quo eminenter est omne bonum, quique est bonus et bonum per essentiam. Unde Christus interpellatus a quodam dicente: *Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam æternam?* Respondit: *Quid me interrogas de bono? unus est bonus Deus.* Et David: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum; ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum; quando veniam, et apparebo ante faciem Dei?* Psal. 41. 2. S. Bern. serm. 84. explicans illud Cantic. 3. *In lectulo meo per noctes quæsivi, quem diligit anima mea. Magnum bonum*, inquit, *quærere Deum. Ego hoc nulli in bonis animæ secundum existimo. Primum in donis, ultimum in profectibus est; virtutum nulli accedit, cedit nulli. Cui accedat? quam nulla præcedit. Cui præcedat? quæ omnium magis consummatio est; quæ enim virtus adscribi possit non quærenti Deum, aut quis terminus quærenti Deum? Quærite, inquit, faciem eius semper. Existimo quia nec cum inventus fuerit, cessabitur a quærendo. Non pedum passibus, sed desideriis quæritur Deus. Et utique non extundit desiderium sanctum felix inventio, sed extendit. Numquid consummatio gaudii, desiderii consumptio est? oleum magis est illi: nam ipsum flamma. Sic est. Adimplebitur lætitia, sed desiderii non erit finis, ac per hoc nec quærendi.* Idem tract. de Diligendo Deo, agens de complexu sponsi et sponsæ, puta Christi et animæ sanctæ: *Hinc*, inquit, *illa satietas sine fastidio. Hinc insatiabilis illa sine inquietudine curiositas. Hinc æternum illud atque inexplicabile desiderium nesciens egestatem. Hinc denique sobria illa ebrietas, vero, non mero ingurgitans; non madens vino, sed ardens Deo.*

Anagog. desiderium iustorum tendit ad bonum, puta ad beatitudinem cælestem, quæ est complexio omnis boni: *Præstolatio impiorum furor*, id est, id quod præstolantur impii, sors quæ illis obventura et exspectanda, est furor, id est Dei ira et vindicta in gehenna, usque ad intima non tantum corporis, sed et animæ penetrans, comburens et crucians. Ita R. Salomon, Hugo, Dionys. et alii.

Unde S. Bern. serm. 5. in vigilia Nativit. Domini: *Desideria nostra*, inquit, *in tribus maxime constituta videntur, quod decet, quod expedit, quod delectat*, puta triplex desiderium est, boni honesti, boni utilis, boni delectabilis. Atque hoc docet in cælo dumtaxat implendum; ibi enim est *summum bonum*, inquit, *summa utilitas, summa gloria, summa voluptas. Atque hæc quidem interim exspectatio nobis nostra est, et promissa nobis visio maiestatis, ut sit Deus omnia in omnibus, omne iucundum, omne utile, omne honestum.* Idem in Sententiis: *Triforme*, inquit, *est desiderium electorum. Unanimiter habitare in domo. Unde est: Unam petii a Domino, victoriam obtinere de mundo. Unde est: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Præsentialiter frui Deo. Unde est et illud: Cupio dissolvi, et esse cum Christo.*

ALII DIVIDUNT PROPRIA, ET DITIORES FIUNT: ALII RAPIUNT NON SUA, ET SEMPER IN EGESTATE SUNT.) Vers. 24. Hebr. *Est sparsor et addetur adhuc; est prohibens a rectitudine, verumtamen ad defectum*; Vatabl. *Est qui dispergit rem, et augetur res eius magis; et qui parcit rei suæ plus æquo, sed ad inopiam*, id est, sed penuria et egestate opprimitur. Noster. τὸ *prohibens a rectitudine*, accipit pro eo qui *recedit a iustitia*, facitque iniusta, ut opes accumulet; unde vertit: *Alii rapiunt non sua*; Septuag. *Sunt qui propria seminantes* (Aquila, Symmach. et Theodot. *dispergentes*) *plura faciunt; sunt autem qui congregantes* (*aliena*, addit Auctor Catenæ Græc.) *minuuntur*; Chald. *Est qui dispergit, et rursus addetur ei: indigentia erit ei qui recedit a rectitudine*; Syrus: *Est qui seminat sua, et multum introducet; est qui non sua congregat, et modicum est illi.* Syrus ergo Nostro consentit.

Sensus est clarus. Opponit enim liberalem avaro; quod liberalis sua distribuat, in omnes sit beneficus, multasque faciat eleemosynas, et tamen inde non fiat pauperior, sed ditior; avarus vero recondens suas opes, easque augens et accumulans per fas et nefas, per fraudes, usuras et iniustos contractus, quibus rapit aliena, inde tamen non evadat ditior, sed pauperior. Rationem dat τὸ *seminantes*, ut vertunt Septuag. Eleemosyna enim et beneficentia est quasi seminatio. Sicut enim agricola, qui iacit semen, pro uno grano vel modio recipit viginti, triginta, imo subinde sexaginta et centum, dum copiosam colligit messem; sic pariter beneficus spargens suas opes in egenos, iacit quasi semina, ex quibus multiplicatis magnam cum ingenti fœnore a Deo percipit bonorum tum temporalium, tum spiritualium abundantiam. Avarus vero similis est hero, qui frumentum in granario recondit, ubi

illud situ contrahitur, corrumpitur, a muribus corroditur, itaque sensim minuitur, nullumque dat fructum; sic enim et avari opes reconditæ Deo maledicente sensim pereunt, minuuntur et consumuntur. Hoc est quod docet S. Paulus, 2. Cor. 9. 6. *Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet,* etc. Ubi plura hac de re dixi. Unde et S. Chrys. hom. *quod eleemosyna sit ars omnium quæstuosissima.* Exempla plura huius rei reperies apud Leontium in Vita S. Ioannis Eleemosynarii Patriarchæ Alexandrini. Igitur hoc est fidelium paradoxum, sed divinum et verissimum: *Eleemosyna ditat, tenacitas depauperat; quod das, acquiris; quod retines, perdis: erogando opes accumulas, condendo imminuis.* Hæc sententia, uti et aliæ, significat, non quid semper, sed quid sæpe fiat; nam subinde videmus contrarium fieri, scilicet avaros ditari, liberales depauperari: sed tunc Deus pauperiem temporalium ubertate spiritualium donorum compensat. Ita Basil. in Catena Græcorum.

Apologus laboris et rapinæ. Hanc raptorum vesanam infelicitatem graphice hoc lupi et bovis apologo repræsentat Cyrill. l. 3. Apolog. mor. cap. 15. « Vagabundus otio lupus rapax, cum cerneret bovem post iugum laboris ac incommodi, in cibum falce linguæ herbas demetentem, mox ad eum veniens, dixit: Quid est hoc, quod tam validum animal acutisque cornibus armatum, non solum ab homine iugum toleras gravissimæ servitutis, sed, quod deterius est, post tam gravis laboris onus, vivis edulio vilitatis? Certe si supra artem doli, vigoremque dentis, mihi tantam natura validitatem dedisset; etiam sine labore, ita bonis carnibus vescerer, ut aselli etiam esum dedignarer. Ad hæc bos ruminata sententia, dicitur respondisse: O si innocentiæ bonum, mansuetudinis fructum, æquitatis commodum, pacisque decus libra rationis appenderes, et hostilis rapacitatis reatum diligentiori circumspectione librares; videres utique, quantæ calamitatis sit sævire hostiliter, ac rapaciter vivere, cum nequissima vita miseræ iuventutis sit lues. Nam cum male vivitur, virtutis nobilior vita vera perimitur; et ea quæ relinquitur vita, cum in ea vivat vitiabilis calamitas, nequior mors efficitur, et sic vera vita per semetipsam damnatur. Quid igitur gloriaris, quod otiosæ

Rapinæ damna. rapacitatis vivis malitia? » Unde concludens subiicit: « Omnis namque furis est mens immundissima, discordiæ amica, fellita voluntas, civilitas æmula, ferocissima vita. Ferre ergo iugum suavissimum onus virtutis est mihi, et tempestuosa libertas in præiudicium aliorum, ac servitus vitiositatis sit tibi. Sic nempe carius est mihi comedere fœnum de labore iustitiæ, quam hœdum de scelere avaritiæ violentum. Quo audito, lupus confutatus discessit. »

Vers. 25. Anima, quæ benedicit, impinguabitur; et qui inebriat, ipse quoque inebriabitur.) Hebr. *Anima benedictionis impinguabitur; et irrigans etiam ipse* יורה *iore,* id est, *pluvia est*, id est, ipse aliis benefaciendo pluviam frugibus suis, ut lætissimæ et copiosissimæ evadant, inducit. Sua enim beneficentia meretur, ut Deus pluviam suis frugibus impluat, omniaque eius bona fortunet, prosperet et multiplicet. Ratio est, quod Deus det opes dignis; opibus autem dignus est qui iis uti novit; iis autem bene uti norunt, qui benefici sunt, easque in egenos dispensant. Noster, æque ac alii apud Pagninum in Lexico, יורה *iore* per metathesin accipiunt pro ירוה *iroe,* id est irrigabitur et inebriabitur; hoc enim ex æquo respondet τω מרוה *marve,* id est, qui irrigat et inebriat; *inebriat,* id est, affluenter largitur eleemosynam; sic ebrietas sumitur pro satietate, copia et affluentia, Psalm. 35. v. 9. Cant. 5. 1. Proverb. 5. 19. Est metonymia; ponitur enim effectus pro causa; ex copia enim rerum sequitur ebrietas. Unde vertit: *Et qui satiat pauperes, ipse satiabitur;* quia ut dicitur, cap. 19. vers. 17. *Fœneratur Deo qui miseretur pauperis, et vicissitudinem suam reddet ei.*

Aliqui τὸ *benedicit* proprie accipiunt pro *bene precatur,* q. d. Qui aliis bona apprecatur, huic vicissim alii bene precantur, ac Deus ipse benedicet. Verum hoc arctius est: *Benedicit* ergo, id est benefacit, sive bene precando, sive sua erogando, sive consilia suggerendo, sive docendo, sive quo alio modo. Dat causam eius quod dixit v. præced. *Alii dividunt propria, et ditiores fiunt,* nimirum quia qui aliis benedicit, id est benefacit, hic a Deo impinguatur et ditatur bonis, tam spiritualibus quam temporalibus; et qui alios suis opibus satiat et quasi inebriat, hic vicissim a Deo inebriabitur, id est abunde locupletabitur. Alludit ad fontes et flumina; quantum enim aquarum e fontibus inferne defluit, tantum superne in eos influit; ac quantum apertis cataractis flumina depluunt, tantum superne in eadem impluit. Beneficus enim et eleemosynarius est instar fontis et putei, qui iugiter beneficia scaturit, ebullit et effundit, uti docet S. Basil. in illud Lucæ 12. *Destruam horrea mea.* Unde Chrysost. Homil. 23. in Acta: *Fontes,* inquit, *ex quibus irrigua ducitur aqua, in summis locis debent oriri. Igitur simus et nos animo sublimes, et statim misericordia diffluet. Non enim potest fieri summam animam et divitias contemnentem non etiam misericordem esse,* iuxta illud: *Sursum divinorum fluminum fontes.* Aliam similitudinem uberem adhibet Clemens Alexand. lib. 3. Pædag. cap. 7. Sicut, inquit, ad ubera, quæ suguntur vel mulgentur, lac solet confluere, sic et opes confluunt ad eos qui erogant illas. Quocirca B. Petrus Chrysol. serm. 104. *Esto,* inquit, *dives in misericordia, si semper esse vis dives. Et tunc erunt horrea tua maiora, tunc plena, si non fuerint largitate vacua, cupiditate inclusa.*

Porro hæc gnome magis in spiritalibus quam in temporalibus bonis locum habet, ut experientia docet. Unde Chald. pro *Qui inebriat, ipse inebriabitur,* vertit: *Qui docet, etiam ipse addiscet.* Ita videmus doctores, concionatores, confessarios, etc. qui sua Spiritus sancti charismata in alios liberaliter effundunt, copiosius iisdem a Spiritu sancto rigari et inebriari; ac quo ipsi in proximum Dei amore liberaliores sunt, eo vicissim Deum in se liberaliorem experiuntur. Unde S. Gregor. 3. Pastor. cap. 26. Τὸ *anima quæ benedicit, ipsa impinguabitur,* sic explicat: *Qui enim prædicando exterius benedicit, interius augmenti pinguedinem percipit; et dum vino eloquii auditorum mentem debriare non desinit, potus multiplicati muneris debriatus excrescit.* Huc facit Beda in Collectaneis, qui inter tria ænigmata hoc primum proponit: *Quæ est illa mulier quæ innumeris filiis ubera porrigit, quæ quantum sucta fuerit, tantum inundat?* ac respondet: *Mulier ista est sapientia.* Secundum: *Ubi est anima hominis cum dormiunt homines? In tribus locis, aut in corde, aut in sanguine, aut in cerebro.* Tertium: *Qui sunt tres amici et inimici, sine quibus nemo vivere potest? Ignis, aqua et ferrum.*

Mystice τὸ *benedicit* innuit eleemosynarium esse Sacerdotem mysticum, qui egenis benedicat ore, et magis manu. Sic Paulus docet 2. Corint. 9. 12. eleemosynam esse sacrificium, cuius victima sint opes erogatæ, altare sint pauperes, sacerdos sit eleemosynarius, immolatio sit erogatio, distribuens eas, v. g. Paulus, sit Diaconus. Fusius idem docet S. Chrys. hom. 20. in ep. 2. ad Corinthios.

Porro Septuag. prorsus alio abeunt, planeque dissident ab Hebræo, Chaldæo et Latino; sic enim habent: *Benedicta omnis anima simplex: vir autem animosus non est formosus;* vel ut Auctor Catenæ Græcor. *Vir autem iracundus est incompositus;* alii, *indecorus* vel *inhonestus;* hoc enim est Græcum ουκ ευσχημων, quod S. Chrysost. hom 17. in Ioan. sic exponit, q. d. Anima sincera, doli et simulationis expers, æque ac modesta et mitis, est benedicta caraque Deo; at vir animosus, sive iracundus, non est formosus, nec decorus: quia indecorum et turpem vultum, indecoros clamores, indecoras iræ actiones et gestus induit. Turpitudinem hanc vultus in ira pulchre repræsentat S. Basil. hom. de ira. Denique Syrus per antithesin vertit: *Anima, quæ benedicit, benedicetur: quæ maledicit, maledicetur.*

Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis; benedictio autem super caput vendentium.) Hebr. *Prohibenti frumentum maledicet ei populus;* S. Ambros. lib. 3. Offic. cap. 6. *Captans pretia frumenti;* S. Cypr. *captans annonam, maledictus in plebe est;* Aquila: *Male-* Vers. 26

dicent eum populi; Symmachus et Theodot. *Maledictus a populo*; S. Chrysost. hom. 39. in epist. 1. ad Cor. *Qui frumenti auget pretium, est populo execrandus*; Septuag. vero: *Qui continet frumentum, relinquat illud nationibus;* et Chald. *Qui prohibet frumentum in necessitate, illud hostibus suis relinquet.* Solent avari tempore famis frumentum abscondere, vel etiam coemere, ut crescente fame carius illud vendant: quo fit ut crescat frumenti pretium, ac pauperes famem patiantur, et subinde fame enecentur. Quod sane est inhumanum, ac peccatum grave contra caritatem et iustitiam legalem. Illud ergo hic insectatur Salomon. Qui id faciunt, flagellatores annonæ, et Dardanarii vocantur, a Dardano quodam qui annonam supprimebat, ut carius venderet, contra quos Ulpian. in l. *Annonam*, de Extraord. criminibus. Et S. Gregor. Nazianz. orat. 15. *Quid ad hæc*, inquit, *dicemus, qui frumentum emimus et vendimus, ac temporum difficultates observamus, ut opes nobis comparemus, et in alienis calamitatibus delicias capiamus, atque non ut Ioseph Ægyptiorum facultates maioris dispensationis causa (utrumque enim norat, nimirum et recte colligere, et recte annonam tribuere; quemadmodum etiam et famem prospicere, et eminus ei obsistere) sed ut iniqui et conscelerati popularium nostrorum opes acquiramus?*

Et Isidorus Pelus. lib. 3. epist. 81. « Inexplebilem, inquit, quemdam ac sævum et crudelem dardanarium, hoc est frumenti cauponem, te esse nonnulli aiunt; ut qui tempora observes, ac de egestatibus occasionem lucrandi arripias, et de calamitatibus messem colligas. Quamobrem hoc tecum reputans, alios non tam tua, quam te Dei ope indigere, fac te cognatio moveat. » Et Apollonius frumentariis epist. 85. « Terra, inquit, mater est omnium; iusta enim est. At vos, cum iniusti sitis, vestram dumtaxat matrem eam effecistis, et nisi destiteritis, perficiam ut vobis in ea consistere non liceat. »

Uberius et nervosius sanctus Ambrosius lib. 3. Offic. cap. 6. vitii huius enormitatem exaggerat: « Cur, inquit, ad fraudem convertis naturæ indulgentiam? cur invides usibus hominum publicos partus? cur populis minuis abundantiam? cur affectas inopiam? cur optari facis a pauperibus sterilitatem? Cum enim non sentiant beneficia fœcunditatis, te auctionante pretium, te condente frumentum, optant potius nihil nasci, quam te de fame publica negotiari. Ambis frumentorum indigentiam, alimentorum penuriam, uberes soli partus ingemiscis, fles publicam fertilitatem, horrea frugum plena deploras, exploras quando sterilior proventus sit, quando exilior partus; votis tuis gaudes arrisisse maledictum, ut nihil usquam nasceretur. Tunc messem tuam venisse lætaris, tunc tibi de omnium miseria congeris opes; et hanc tu industriam vocas, hanc diligentiam nominas, quæ calliditatis versutia, quæ astutia fraudis est? et hoc tu remedium vocas, quod est commentum nequitiæ? latrocinium hoc, an fœnus appellem? Captantur tamquam latrocinii tempora, quibus in viscera hominum durus insidiator obrepas ». Et inferius: « Recte igitur Salomon: Qui continet, inquit, frumentum, relinquet illud nationibus, non hæredibus; quoniam avaritiæ emolumentum ad successorum iura non pervenit. Quod non legitime acquiritur, quasi ventis quibusdam ita extraneis diripientibus dissipatur. Et addidit: Captans annonam maledictus in plebe est: benedictio autem in capite eius qui participat. Vides ergo quod largitorem frumenti esse deceat, non pretii captatorem. Non est igitur ista utilitas, in qua plus honestati detrahitur, quam utilitati adiungitur. »

Memorabile est quod tradunt Trithemius, Cochlæus, Genebrardus, Munsterus, Demochares et alii quos citat noster Serarius, l. 4. Moguntiac. rerum c. 1. de Hattone Archiepiscopo Moguntiac. sub ann. Domini 970. eum scilicet avare condidisse frumenta, ac pauperes vocitasse mures, eosque quasi mures fame perire permisisse; ideoque iusta Dei vindicta a muribus invasum, ad turrim, quæ etiamnum in medio Rheni visitur, et turris murium appellatur a multis, confugisse, ibique a muribus insequentibus peremptum esse et devoratum. Esto Serarius ibidem contendat historiam hanc esse fabulam. A dardanariis Stratensibus occisus est anno Christi 1127. B. Carolus Comes Flandriæ, filius S. Canuti regis Daniæ et Martyris, eo quod eorum avaritiæ obsisteret, eosque cogeret tempore famis frumenta divendere: locus necis mihi ostensus est Brugis Flandrorum, ubi quasi Martyr colitur; sanctitatem enim eius Deus miraculis pluribus declaravit, et cæsores eius gravi ultione mulctavit. Ita Molanus in Natalibus Sanctorum Belgii die 2. Martii, et Aimonius, l. 5. de Gestis Francor. c. 5. Extat Vita eius recens, impressa Parisiis, anno Domini 1615.

Porro dardanarios, quia communem victum occupando famem conciliant, velut civium pestes populus execratur, et diris devovet, ac non raro tumultu facto deprædatur, imo occidit et discerpit. Notanda versio Septuaginta et Chald. *Qui continet frumentum, relinquat* (Chaldæus et auctor Catenæ Græcor. *relinquet* in futuro) *illud nationibus.* Quibus verbis Salomon optat, vel prædicit frumentum avare servatum ab avaro distributum iri in populos: hoc enim meretur avari avaritia, hoc pariter poscit frumenti conditio: ad hoc enim illud condidit Deus, ut eo alantur populi et pauperes. Auctor Catenæ Græcor. legit: *Qui frumentum detinet gentibus et infidelibus illud relinquere compellitur*; ac per gentes accipit dæmones, qui avarorum sunt hæredes, eorumque bona invadunt et dissipant. Atque mystice sic exponit: *Frumentum est verbum Dei, quod, dum Iudæi abdere contendunt, datum est Gentibus facientibus iustitiam eius.* Ita revera sæpe accidit iusta Dei vindicta, ut docet sanctus Chrysost. hom. 39. in 1. ad Corinth. *Multi*, inquit, *etiam integra dolia exinanierunt, et nec acetum quidem dederunt gentibus; acetum autem ex vino factum totum humi iecerunt, et dolia sua simul cum vino corruperunt. Alii autem rursus, cum ne offa quidem esurientem impertierint, integras frumenti capsas in fluvium proiecerunt; et quia Deum non audierunt iubentem dare egenis, iubente curculione vel inviti quidquid erat intus, effuderunt ad exitium et extremum interitum: multum quidem risum, et multas execrationes simul cum hoc damno in caput suum attrahentes. Ipsi autem nequaquam impunes abeunt.* Addit enim Chrysost. *Sicut enim isti a curculione exesum, et inutile redditum frumentum in fluvios iaciunt; ita eos qui hoc fecerunt, propter hoc ipsum factos inutiles proiiciet Deus in fluvium ignis. Sicut enim frumentum curculio et vermis, ita iustorum animas exedit crudelitas et inhumanitas.* Curculio est animal parvum frumentum corrodens, eiusque medullam exedens: dictum curculio quasi gurgulio, eo quod in eo nihil pene aliud videtur quam guttur, inquit Varro.

Benedictio autem super caput vendentium.) Septuag. *In capite eius qui communicat;* S. Cyprian. *In capite eius qui participat*, id est in caput eius qui alios suarum opum participes efficit; Auctor Catenæ Græcorum: *Favor autem et benedictio super caput distribuentis*, q. d. Tempore famis distribuens frumentum, Dei et hominum gratiam, favorem et benedictionem nanciscitur, omnes enim ei benedicunt et applaudunt, omnes eum laudant et celebrant.

Mystice S. Greg. 3. parte Pastor. c. 26. « Frumenta abscondere, inquit, est prædicationis sanctæ apud se verba retinere; in populis autem talis quisque maledicitur, quia in solius culpa silentii pro multorum, quos corrigere poterat, pœna damnabitur. » Ipsissima S. Greg. verba transcribit Salonius, et adnectit: « Illi vendunt frumenta qui verba vitæ suis auditoribus annuntiant. Quod pretium accipiunt ab eis? Pretium fidei et confessionis sanctæ. Quomodo veniet benedictio super eorum capita? Quia singulis eorum dicturus est Dominus: Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, intra in gaudium Domini tui. » Hæc Salonius. Eadem ad verbum habet Beda; unde ex Beda hæc et alia nonnulla descripsisse videtur Salonius. Beda enim fusior est, et Bedæ stylum hæc redolent. Quocirca Salonius hic non videtur esse ille pri-

Digitized by Google

secus discipulus Salviani, et filius S. Eucherii, qui postmodum creatus est Episcopus Lugdunensis sub annum Domini 440. nam Beda sancto Eucherio fuit longe posterior; floruit enim sub annum Domini 730. Alius ergo hic Salonius sit oportet.

Vers. 27. BENE CONSURGIT DILUCULO, QUI QUÆRIT BONA; QUI AUTEM INVESTIGATOR MALORUM EST, OPPRIMETUR AB EIS.) Pro *consurgit diluculo*, Hebr. est שׁוֹחֵר *sciocher*, id est aurorans, diluculans, manicans, id est mane consurgens, mane quærens, mane aliquid faciens; mane enim solent homines res suas requirere, ac negotia sua peragere. Pro *bene* Hebr. est טוֹב *tob*, id est *bonum* neutre, vel *bonus* masculine, ut vertit Aquila, Aben Ezra, R. Salomon et R. Levi. Sed Noster adverbialiter accepit *tob* pro לְטוֹב *latob*, id est *ad bonum*, id est *bene*; vel simplicius *tob* accepit masculine, q. d. *Bonus aurorans est*, id est *bene consurgit diluculo, qui quærit bona.* Sensus ergo est, q. d. Qui mane, dum surgit, concipit, vestigat, quærit et destinat opera bona quæ per decursum totius diei peraget; hic utique bene consurgit; quia sibi parit et parat magna merita, quibus Dei hominumque gratiam sibi conciliat; unde Hebr. habent: *Quærens mane bonum, quærit beneplacitum*, vel *bonam gratiam*, ut vertit Aquila et Septuag. *Qui autem investigator est malorum*, id est qui mane cogitat, machinatur, vestigat mala, quæ per diem operetur; hic utique male consurgit, quia ad malum suum: nam mala, quæ machinatur, in caput eius recident, eumque oppriment: sicut Saul quærens pythonissam, ab ea nuntium cladis et mortis accepit, ait Lyranus. Unde Aquila clare vertit: *Matutina consurrectio boni quærit gratiam bonam*, q. d. Cum vir bonus mane consurgit, quærit operari bona, quibus gratiam Dei et hominum demereatur; et Chald. *Qui consurgit diluculo ad bonum, quærit beneplacitum, qui quærit malum, veniet super eum*; Syrus: *Qui quærit bonum, quærit beneplacitum*; Septuaginta: *Fabricans bona quærit bonam gratiam*, Dei et hominum; *exquirentem mala, comprehendent eum.* Quod explicans auctor Catenæ Græcorum: *Per eos*, inquit, *qui bona in corde fabricant, illos designat, qui ea suggerunt quæ ad bonum inducunt*; *et illos rursum, qui disciplina indigentes incitant, ut eam capessant*; *tales enim accipiunt gratiam a Domino.*

Porro noster Salazar hæc, uti et plura alia hoc capite, arctat ad eleemosynam et beneficentiam. Unde sic explicat: *Bene consurgit diluculo, qui quærit gratiam*; ille scilicet, qui beneficiis ac donis liberalibus gratiam aliorum inire contendit; *bene*, id est non frustra, non in vanum, non gratis, aut sine mercede, diluculo consurgit ad beneficia collocanda. Mane autem surgere ad donandum, ad opportunitatem referendum est. Nam opportunitas beneficia atque munera auget plurimum; donum quippe cito ac tempestive collatum duplex quodammodo est (ut alibi diximus). Contra vero: *Qui investigator est malorum, opprimetur ab eis.* Hæc pars cum superiori sic consuenda est; illi scilicet, qui non beneficia, sed mala aliis inferre parat, secus accidet; nam mala, quæ aliis intendit, in ipsum cumulatius redibunt.

Hæc expositio est apposita, sed arctior, nec adæquans mentem Salomonis; Salomon enim loquitur de quolibet bono et de qualibet virtute. Multi enim sunt pauperes, qui eleemosynam facere nequeunt, et tamen hi bonum aliud mane destinare, ac per diem operari possunt et debent. Rursum sapientis est mane vacare non tam eleemosynæ, quam sapientiæ et Deo per orationem, meditationem et studium, uti monuit Salomon cap. 8. 34. et Moses Deuter. 6. 7. ac David dicens: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*; Psalm. 62. 2. Unde doctores mane docent, et discipuli discunt artes et scientias; mane enim maxime viget mens et ingenium. Quocirca Pagnin. vertit: *Qui quærit bonum, quærit quod placitum est Deo; et qui quærit malum, veniet ei.* Sic et Vatablus. Hinc et R. Salomon sic vertit et explicat: *Vigilator bonus, qui in rectum iter mortales deducere studet, eosque arguit et instituit, hic quærit bona, id est benevolentiam divinam sibi demereri expetit*; Tigurina sic vertit; *Qui mature consectatur bonum, invenit quod desiderat; qui autem malum quærit, eveniet ei.* R. Levi hoc modo explicat: *Bene consurgit, etc.* hoc est: *Qui bonus est, bonumque studiose sectatur, Deo acceptus est, ut bono fruatur; cum enim a Deo ita homo sit constitutus, ut bona anxie appetat, ideo dubio procul optati finis compos erit; qui autem investigator malorum, etc. hoc est, malo opprimetur, qui mala appetit. Secus enim quam decreverat res male succedent; quæ enim in alios machinabatur, in ipsum recident, atque implicabitur retibus, quæ in alios occulte parara.*

Huc accedit Iansenius, qui pro *quærit bonum*, legens ex Hebræo, *quærit beneplacitum*, idipsum cum Tigurina accipit de eo quod placitum, gratum et iucundum est operanti, q. d. Quicumque mane consurgit ad bonum sectandum, is sane illud inquirit, quod cum obtinuerit, ipsimet pergratum erit ac volupe, secus ille, qui ex aviditate malefaciendi novas scelerum rationes vestigat; hic enim ob malum, quod tam avide sectatur, tunc cum evenerit, dolebit maxime.

Vir ergo bonus et probus ex bonis propositis quæ mane concipit, semper quietus et iucundus est; quia bonum et sanctum, ideoque iucundum et lætum in sanctis operibus transigit diem; impius vero ex malis machinationibus malum et improbum, ideoque tristem et anxium totum agit diem. Significat ergo Salomon, diluculo cum surgimus, mentem illico elevandam ad Deum, ut ille suggerat et inspiret, quæ ipsi placita sunt, ac mentem ex iis efformare debere bona proposita virtutum, ait Lyran. v. g. beneficentiæ, humilitatis, mortificationis, patientiæ, etc. quæ per diem obeat; ac quærere modos et rationes, quibus magis placeat Deo, ideoque destinare aliqua heroica victoriæ sui et perfectionis opera, quæ ad Dei gloriam illo die exerceat, quibus Deum valde honoret et oblectet, seipsum sanctificet, ac proximos ædificet. A propositis enim matutinis, si efficacia et ardentia sint, pendet felix sanctusque totius diei decursus. Unde solent sapientes et virtutis studiosi mane disponere opera totius diei, quid scilicet singulis horis facturi sint, modumque faciendi sibi præscribere, atque omnia deinde Deo offerre, ut illi sint grata, ipseque ea dirigat et prosperet. Ex adverso impii, instigante diabolo, mane machinantur et destinant fraudes et scelera, quæ per diem operaturi sunt, quibus diabolus pascatur, ipsi fiant sceleratiores, ac alios in eadem scelera verbo et exemplo pertrahant; sed horum finis est gehenna, illorum beatitudo.

Mane destinanda bona, per diem exsequenda.

Unde Glossa anagog. sic exponit: « Bene consurgit diluculo, qui quærit bona, etc. id est, ad vitam consurgit in tempore resurrectionis, quia nunc bona agit in tempore operationis; qui autem mala quæ dicat vel agat inquirit, eorum pondere ab altioribus retardatur. » Quocirca Abb. Silvanus in Vitis Patr. libr. 7. cap. 48. (sequor editionem nostri Heriberti Rosweydi) docebat mane de omni virtute esse cogitandum: « Surgens mane, inquit, sume initium sapientiæ in omni virtute, et in omni mandato Dei, in magna patientia et longanimitate et charitate Dei, cum humilitate animæ et corporis, in oratione et deprecatione, cum gemitu, cum puritate cordis et oculorum, et custodia linguæ, etc. Cogita omni die mortem vicinam esse, et quasi iam clausus in monumento nihil de hoc sæculo cures. Inedia escarum, humilitas et luctus non recedant a te. Timor Domini omni hora permaneat in te. Hæc ergo, et si qua alia virtus est in his, prospice. » Et libr. 5. libello 1. num. 8. Abb. Ioannes: « Per singulos dies, inquit, surgens mane de omni virtute sume principium, et mandatum Dei custodi in magna patientia, cum timore et longanimitate, in tribulatione cordis et observationis, in oratione multa et supplicationibus cum gemitibus, in puritate et munditia linguæ, et custodia oculorum, iniuriam patiens et non irascens, pacificus et non reddens malum pro malo; non attendens ad vitia aliorum, neque te ipsum exaltans; sed esto subditus et humilior omni creaturæ; renuntiando omni materiæ corporali, et his quæ secundum carnem sunt, in cruciatu, in certamine, in humilita-

Gesta Patrum.

te spiritus, in ieiunio, in fletu, in laboribus, includens te sepulcro tamquam iam mortuus, ut videatur tibi esse proxima mors omni die. »

Vers. 28. QUI CONFIDIT IN DIVITIIS SUIS, CORRUET: IUSTI AUTEM QUASI VIRENS FOLIUM GERMINABUNT.) τό *virens* non est in Hebræo, sed id Noster subintelligit. Septuag. vertunt: *Qui autem inhæret iustis*, ἀντιλήψεται; quod Complut. vertunt *orietur*; Roman. *germinabit*; Vatablus: *Iusti velut arbor frondibus ornata florebunt.* Sensus est clarus, q. d. Qui spes suas fidenter et arroganter collocat in suis divitiis potius quam in Deo, ob easque securus et superbus omnia præsumit, hic *corruet*; Hebr. *cadet*, scilicet ut folium aridum decidit ex arbore; tum quia divitiæ instabiles sunt, cadunt et pereunt, ut qui hodie est dives, cras sit pauper; qui hodie est Cyrus, cras sit Irus, Iroque pauperior; tum quia divitiæ multis ærumnis et tribulationibus, ac præsertim iræ et vindictæ Dei, resistere nequeunt, iuxta illud Eccl. 5. v. 10. *Noli anxius esse in divitiis iniustis; non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ.*

IUSTI AUTEM QUASI VIRENS FOLIUM GERMINABUNT.) Quia spes suas in Deo reponunt, qui facit ut opera eorum instar virentis folii germinent, producantque fructus gratiæ et gloriæ, qui perennent in omne ævum: folium enim semper virens, quale est cedri, lauri, palmæ, refert speciem vitæ immortalis et æternæ, ait sanctus Ambros. in Psalm. 1. Unde Lyran. Iusti, ait, sicut folium virens germinabunt, id est proficient de bono in melius, sicut ex caudice folii germinat calyculus, ex calyculo flos, ex flore fructus, v. g. pomum, nux, pyrum. Unde R. Levi: *Sicut*, inquit, *sub folio germen enascitur, ita iusti in germen se induent, ut proferant fructus, quos a Deo speraverant.* Et Caiet. Iustus, inquit, imitabitur arborem folia proferentem: quia sicut arbor folia virentia, sic ipse innumerabiles filios suæ iustitiæ imitatores et asseclas progignit. Iustum accipio in genere, pro quolibet iusto et sancto; licet noster Salazar more suo iustum arctet ad eleemosynarium, cuius folium virens est spes beatæ immortalitatis; ut sensus sit, q. d. Sicut arbor veris, calore confota, folia virentia progerminat: sic liberalis et misericors (hic enim nomine iusti notatur, ut sæpe alias animadverti) charitatis calore et misericordiæ æstu tepefactus, spem pullulabit virentibus foliis quasi vernantem. S. Chrysost. in illud Apostoli: *Oportet semper hæreses esse. Sicut radix*, inquit, *in pingui plantata solo singulis annis tempestivos affert fructus et folia, sic et pecunia in manibus pauperum plantata, non solum in singulos annos, sed etiam in singulos dies spirituales nobis fructus foliaque producit; fidentiam scilicet in Deum, peccatorum abscessum, conscientiam bonam, lætitiam spiritualem, spem iucundam, et bona quæ præparavit Deus diligentibus se.* Hoc est quod ait Paulus 1. Timoth. c. 6. 17. *Divitibus huius sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum) bene agere, divites fieri in bonis operibus, etc. thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant vitam æternam.* Vide quæ ibidem annotavi.

Alludit Salomon ad illud Davidis patris sui: *Iustus ut palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur*, Psal. 91. 13. Et illud de iusto: *Et erit tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo; et folium eius non defluet, et omnia quæcumque faciet prosperabuntur*, Psalm. 1. 3. Huc vicissim allusit Isaias, cap. 35. 1. *Lætabitur deserta, etc. et florebit quasi lilium. Germinans germinabit, et exultabit lætabunda, et laudans: Gloria Libani data est ei, decor Carmeli et Saron.*

Arbor virtutum qualis. Ubi nota primo: Homo est quasi arbor inversa, cuius radix, id est caput, vergit sursum versus cælum, a quo rationem et mentem accepit: rami, id est pedes sunt in terra: secundo, impii sunt arbores steriles sine fronde, flore, fructu; iusti vero sunt arbores fructiferæ, et semper virentes instar palmæ et oleæ; tertio folia sunt verbum Dei, ait S. August. in Psal. 1. aut, ut S. Ambros. ibidem, sunt virtutes morales Gentilium; fructus sunt virtutes christianæ et divinæ. Aut, ut Orig. fructus sunt iustitia et amor sapientiæ; folia vero sunt opes et cætera quæ ad usum vitæ pertinent. Aut, ut Theodor. in Psal. 1. flores et folia sunt spes beatitudinis; fructus vero est ipsa beatitudo. Simplicius, fructus sunt opera bona charitatis et virtutum in hac vita; ac laudis, gloriæ et confessionis Deo in altera, puta in cælo. Iusti ergo velut palmæ semper virent foliis et frondibus, id est virore et vigore animi et operationis, atque modestia, gratia et decore externæ conversationis, quæ quasi folia fructus, id est virtutes internas ornant, tegunt, fovent, tuentur, in diesque novas eliciunt et progignunt; quarto, hæc omnia habet iustus, quia velut arbor plantatus est iuxta aquas et fluenta gratiæ, legis et verbi Dei, a quibus rigatur, et perennem succum vitalem sugit. Ita Theodor. et S. Athanas. ibidem. Hinc quinto, prospere semper agit; quia a Deo regitur et gubernatur. Ita Euseb. ibidem.

Symbolice, arbor vitæ est Christus in cruce erectus, cuius rami sunt Apostoli virique Apostolici, quin et fideles omnes; agricola est Deus pater; radix est fides et sapientia; folia sunt spes et oratio multiplex; fructus sunt electi qui salvi fiunt, vel fructus est sanguis et aqua ex latere Christi profluens, ut sanguine martyrium, aqua baptismum a se institutum repræsentaret. Fructus crucis floruit in Patriarchis, germinavit in Prophetis, dedit odorem in incarnationem, maturuit in passione, comeditur post resurrectionem. Ita S. Chrysost. in Psalm. 1. *Funus enim Christi versum est in fænus immortalitatis.* Quocirca Beda hunc Salomonis versum sic explicat, q. d. *Qui confidit in divitiis, etc.* hoc est, *qui præsentibus bonis inhians futura non cogitat, utrisque in novissimo carebit; qui autem spe futurorum præmiorum bona faciunt in præsenti, iuste quod sperant accipiunt. Virens quippe in arbore folium fructus, quos nondum ostendere habet, signat affuturos; et iusti quasi virens folium germinant; quia spe salvi facti, in fidei ac virtutum gratia proficere non cessant.*

QUI CONTURBAT DOMUM SUAM, POSSIDEBIT (Hebr. *hæreditabit*) VENTOS: ET QUI STULTUS EST, SERVIET SAPIENTI.) Hebr. *et servus stultus sapienti corde*; Septuag. *Qui non conversatur domi, hæreditabit ventum; et serviet imprudens prudenti*; græce, μὴ συμπεριφερόμενος, quod alii aptius ad rem præsentem vertunt: *Qui domi se facilem et comem non exhibet*; de quo mox. Nam συμπεριφέρεσθαι et conversari et facilem se præbere significat. Posterius significatum hoc loco exigit Hebr. עוכר *ocher*, id est *perturbans domum suam*. Vers. 29.

Iam primo, Syrus sic vertit et explicat: *Qui ædificat domum suam in oppressione, relinquit filiis suis suspiria; qui non congregat in domo sua, dividit ventos filiis suis*, q. d. Pater qui opes per usuras, fraudes et rapinas colligit, aut eas dilapidat, huius patrimonium abibit in ventum, nec filiis aliam hæreditatem relinquet quam ventum, id est nihilum. Varii sensus. I.

Secundo, Tigurin. vertit, *Qui perturbat domum suam ventum hæreditate accipiet: et servus stulti ad sapientem corde transit*, q. d. Herus qui servos et ancillas vexat, obiurgat, verberat, fame conficit; hic faciet eos fugaces, ut instar venti ab eo aufugiant, et transeant ad herum prudentem, qui eos clementer et humaniter tractet. II.

Tertio, Vatabl. q. d. *Qui perturbat domum*, id est qui dilapidat rem familiarem tandem nihil est habiturus; *et stultus erit servus sapienti corde*, id est, quidquid stultus possidet habiturus est sapiens: bona stulti quasi ab indigno possessore avolabunt ad sapientem, quasi iustum sui herum et dominum. Accedit R. Levi: Vox servi, inquit, fortuitos casus significat, q. d. Opera laborque vecordis in sapientis utilitatem cedet, iuxta illud: *Iniustus præparat, iustus autem induetur.* III.

Quarto, Caietan. q. d. Pater crudelis, sæviens in filios, privat se potestate patria in filios, vel quia filii ab eo aufugiunt, vel quia princeps eos potestate tyrannica patris IV.

eximit: vice versa, pater sapiens filium insipientem et protervum humanitate sua in suam redigit potestatem.

V. Quinto, auctor Catenæ Græcor. ex Septuag. sic vertit: *Qui domui suæ se facilem commodumque et comem non exhibet, ille possidebit ventos; qui autem mente caret, serviet prudenti*, idque sic explicat: *Qui de quolibet domestico incommodo incenditur* (ira excandescit, litigat, vociferatur, etc.) *extorris tandem a patria fiet, et ab auræ intemperie humiliabitur; debet autem commodus frugique paterfamilias omnibus, quoad eius fieri potest, sese accommodare; debet, exempli causa, uxori tamquam vasi infirmiori nonnulla indulgere, illique in quibus licite valet, gratificari: debet, ne levi de causa filios in iram, aut animi tristitiam coniiciat, summopere cavere: debet fratres egestate pressos ope et auxilio sublevare; debet servis iustitiam et æqualitatem administrare: debet denique omnibus quod æquum et iustum est præstare, enixeque ut omnia hæc faciat, contendere. Per ventum autem accipere licet animi ægritudinem ex intempestiva ira natum. Stultus autem serviet prudenti: nam prudentia valens dat operam, ut insipientes ad se attrahat, et in suum usum convertat.*

VI. genuinum. Sexto et genuine, q. d. Insipiens et stultus, qui domum, id est familiam, suam perturbat, sive litigiis et rixis malaque administratione eam vexando et dissipando, sive gula et luxuria dilapidando rem familiarem, hic hæreditabit ventum, id est, ad nihilum extremamque inopiam redigetur, ideoque ipse quasi stultus cogetur servire sapienti, qui res suas ac redditus fundosque administret, ut eos in integrum vel ex toto, vel ex parte, restituat, iuxta illud Eccl. 10. 28. *Servo sensato liberi servient.*

Simili modo Aristot. 1. Polit. c. 3. et 4. asserit sapientum esse regere, insipientum vero regi a sapientibus. Et Philo lib. Quod deterius poster. insid. *Sapiens*, inquit, *dicitur Deus insipientis*, iuxta illud Dei ad Mosen: *Constitui te Deum Pharaonis*, Exod. 7. 1. Et S. Gregor. Nazianz. de sapiente et fideli Episcopo: *Pronubus*, inquit, *animarum, et, ut ita dicam, Deus est, aliosque deos efficit.*

Mystice Glossa: Stultus servit sapienti, id est, inquit, impius vivit pio: ille damnatur, iste accipit bravium, pro quo certabat.

Tropol. Tropol. S. Gregor. 20. Moral. c. 19. « Dum iniusti sæviunt, inquit, iusti purgantur, et utilitati innocentium militat vita pravorum, dum hanc et premendo humiliat, et humiliando semper ad melius format. Unde recte quoque per Salomonem dicitur: Qui stultus est serviet sapienti. Et tamen sæpe conspicimus sapientes subesse, stultos vero arcem dominii tenere: sapientes serviliter obsequi, stultos tyrannyca elatione dominari. Quomodo igitur definitione divinæ sententiæ sapienti stultus servit, dum plerumque hunc iure temporalis dominii comprimit? Sed sciendum est quia contra sapientis vitam, dum stultus præeminens terrorem potestatis exercet, dum hunc laboribus fatigat, contumeliis lacerat, profecto hunc ab omni vitiorum rubigine urendo purgat. Stultus ergo sapienti etiam dominando servit, quem ad meliorem statum premendo provehit. Sic nonnumquam pupillis dominis ad disciplinæ magisterium servi præsunt, terrent, premunt, feriunt: et tamen esse servi nullo modo desistunt; quia ad hoc ipsum ordinati sunt, ut proficientibus dominis etiam feriendo famulentur. Quia igitur mala reproborum bonos dum cruciant, purgant, utilitati iustorum militat etiam potestas iniquorum. » Sic et Beda, qui et insuper addit, eum, qui perturbat domum animæ suæ, pascere ventos, id est oblectare dæmones. « Stultus, inquit, est peccator quilibet, qui dum vitam sapientis, hoc est iusti, invidet, atque invidendo persequitur, ad probationem eius velut ignis auro deservit. Qui mentem suam tumultibus cogitatuum noxiorum conturbare non metuit, hanc utique malignorum spirituum fluctibus, quibus obruatur, aperit. Et qui stultus est, sapientem persequitur. Per hoc ei etiam dominando serviet, quia patientiam eius premendo probatiorem reddit, ut, se videlicet damnato, ille bravium pro quo certabat, accipiat. »

FRUCTUS IUSTI LIGNUM VITÆ: ET QUI SUSCIPIT ANIMAS, SAPIENS EST.) Vers. 30. Chald. *et susceptrix animarum est sapientia*; Caietan. *et capiens animas est sapientia. Lignum vitæ* est arbor vitæ, sive vitalis, qualis creata fuit in paradiso ad prorogandam homini vitam, Genes. 2. 9. Iam *lignum* sive arbor *vitæ* ponitur pro fructu arboris vitæ. Sic enim verba apte ordinanda sunt. q. d. Fructus iusti est instar fructus ligni vitæ, quem scilicet proferebat arbor vitæ. Arbor enim vitæ mystice est ipsa sapientia et iustitia, et consequenter ipse sapiens et iustus; fructus vero eius sunt opera iusta et sancta. Sensus ergo est, q. d. Iustus est similis arbori vitæ; sicut enim hæc sita in medio paradisi suaves et gratos proferebat fructus, qui homini prorogassent vitam, et conciliassent immortalitatem, ex quibus cuilibet accipere licebat quantum volebat; ipsa enim arbor omnibus erat exposita, ac copia et suavitate fructuum omnes ad se invitabat et alliciebat. Sic pariter iustus sua sapientia et virtute suaves et gratos edit iustitiæ fructus, quibus tam sibi quam aliis, quos verbo et exemplo iustitiam docet, conciliat vitam æternam et beatam immortalitatem, atque eos omnibus offert, eisque omnes ad se allicit et invitat. Quare iustus, qui *animas suscipit*, Hebr. לוקח *lokeach*, id est *capit*, id est, ut Vatabl. *inescat*, allicit ac trahit ad se, et ad Deum, hic utique sapiens est: sapit enim non tantum sibi, sed et aliis, quos erudit, iustificat, et recta semita ducit ad beatam æternitatem. Unde Pagninus vertit: *Qui docet animas sapiens est;* לקח *lacach* enim subinde significat docere: unde לקח *lecach* vocatur doctrina, quia eam discipulus ab ore doctoris excipit et suscipit. Hoc est quod ait Daniel cap. 12. *Qui ad iustitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Rursum *suscipere* in Scrip. est opitulari, dirigere, fovere, protegere, uti patet passim in Psalmis. Suscipere ergo animas est eis auxiliari, easque omni ope et opera dirigere ad virtutem et salutem.

Porro quod Septuag. addita de more impiorum antithesi, vertunt: *De fructu iustitiæ nascitur arbor vitæ; auferentur autem intempestive animæ iniquorum*; et Syrus: *Exterminabuntur animæ impiorum;* et Arabicus: *Ex fructibus iustitiæ modificabitur arbor vitæ, et animæ declinantium a lege removebuntur ante terminum suum;* similem habet sensum, q. d. Ex iustitia quasi ex semine pullulat arbor vitæ, id est vitæ præsentis longævitas et felicitas, ac futuræ beata æternitas, similis illi quam conferebat esus pomi arboris vitæ: vice versa, iniqui cito et immature ante senectam, imo ante ætatem virilem ex hac vita auferentur. Cum enim vita a Deo detur et prorogetur ad faciendam iustitiam, qui eam non facit, sed inique vivit, hic utique vita meretur a Deo privari. Similis fuit gnome cap. 3. 18. ubi de sapientia, id est iustitia, dicitur: *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam; et qui tenuerit eam, beatus.* Vide ibi dicta.

Noster Salazar rursum hæc arctat ad eleemosynam, q. d. Iustus, id est misericors, mercedis loco capiet arborem vitæ, id est, vitam non secus producet quam si fructu ligni vitæ vesceretur, ætatis in dies labantis iacturas quotidie redimens. *Et qui suscipit animas sapiens est*, q. d. Quapropter qui suscipit animas, id est qui multos pauperes sublevat, qui peregrinos excipit et necessariis emolumentis donat, etc. hic vere et ex animo sapit. Hæc expositio apposita est, sed arctior, nec adæquata, ut patet ex dictis.

Mystice, auctor Catenæ Græc. per *lignum vitæ* accipit perfectam Dei notitiam quæ ex iustitia nascitur: *De proventu iustitiæ nascitur arbor vitæ*, hoc est inquit, *finis virtutum est iustitiæ fructus; harum autem perfectio est notitia Dei, quæ lignum vitæ interdum appellatur.* Vide quæ de ligno vitæ dixi c. 3. vers. 18 Geneseos cap. 2. vers. 9. Apocalypsis cap. 2. vers. 7. et cap. 22. 2.

Moral. disce hic sapientis et sancti esse suscipere animas etiam peccatis oneratas, ærumnis afflictas, tentationibus oppressas, ignorantia cæcas, angoribus et scrupulis implicatas, etc. easque sublevare, consolari, roborare, illuminare, expedire, Deoque saluti et cælo restituere. A- Sancti est suscipere animas.

nima enim etiam unica vilissimi rustici, indi, vel barbari, pluris est, maiorisque pretii quam sit cælum et terra, totumque universum. Ipsa enim est viva imago Dei et SS. Trinitatis, creata ad eius gloriam, ut ipsum in æternum laudet et celebret: cum anima, quæ peccato perditur, perpetim Deum et Sanctos execretur et blasphemet in gehenna. Ita animas quaslibet suscipiebat Christus, quasi verus earum pastor. Unde ipse ait Ioan. 18. 10. *Ego sum Pastor bonus. Bonus Pastor animam suam dat pro ovibus suis.* Et S. Paulus Rom. 15. 7. *Propter quod suscipite invicem,* inquit, *sicut et Christus suscepit vos in honorem Dei.* Ita omnes suscipiebat S. Ambr. uti habet eius

Exemplum S. Ambr.

Vita: *Facillimi,* inquit, *ad eum aditus, etiam infimis: palam omnibus eum alloqui cupientibus sanctus vir propositus erat, nullus ingredi a ianitoribus vetabatur, imo nec adventum alicuius sibi voluit nuntiari: omnes ad se venientes benigne excipere; uniuscuiusque audire negotia, commodis et opportunitatibus omnium inservire, singulorum levare molestias, et perferre miserias et infirmitates consuevit.* Et inferius: *Quotiescumque illi aliquis ad promerendam pœnitentiam lapsus suos confitebatur, ita afficiebatur commiseratione, ut flens aliena sicut sua peccata, ad fletum pœnitentem etiam commoveret, et causas criminum, quas illi confitebatur, nulli nisi Domino apud quem intercedebat, loquebatur.* Hæc Paulinus in Vita S. Ambr. Ita ipse suscepit S. Augustinum tunc iuvenem Manichæum et concubinarium, dum eum ad fidem et castitatem convertit. Ita suscepit Theodosium Imper. post cædem Thessalonicensium, dicens: *Qui secutus es errantem* (Davidem) *sequere pœnitentem.*

Mirus in hac re fuit Vitalius, qui quotidie laborando manibus pretium laboris impendebat in meretrices, ut eo fornicationem illarum redimeret, uti refert Leontius Neapolis in Cypro Episcopus in Vita S. Ioannis Eleemosyn. « Ingrediens, inquit, civitatem, scribit omnes quæ notæ erant meretrices, et cœpit laborare opuscula, et accipere per singulos dies siliquam unam. Cum ergo occumberet sol, manducabat unius ærei lupinos. Et intrabat ad unam meretricum, et dabat ei æreos nummos, et dicebat: Dona mihi noctem istam, et noli fornicari. Et manebat iuxta eam nocte illa observans eam ne fornicaretur. Stabat ergo a vespere in uno angulo cellulæ, ubi dormiebat mulier, psallens et orans pro ea, et mittens genuflexiones usque ad auroram, et exiens accipiebat verbum ab ea, quod nulli diceret actionem eius. » Sic et S. Simeon cognomento *Salus,* scortationem meretricum dato eis pretio redimebat, uti refert idem Leontius in eius Vita, qui et addit eum a Deo donum castitatis accepisse adeo eximium, ut etiam cum meretricibus conversans, omni prorsus libidinis sensu careret.

SI IUSTUS IN TERRA RECIPIT, QUANTO MAGIS IMPIUS ET PECCATOR?) Aliqui hanc sententiam exponunt de iusti præmiis, quasi ea opponantur iniusti suppliciis, q. d. Si Deus iustos non tantum in futura vita præmiat, sed et in præsenti multis cumulat donis; quanto magis impios non tantum in gehenna puniet, sed et in præsenti vita multis cruciabit afflictionibus? Unde aliqui Hebræi sic vertunt: *Iustus pacem habebit in terra.* Hebr. enim שלם *scialam* et pacare et retribuere significat; Chald. *Ecce iustus in terra roboratur: impii autem et peccatores de terra perdentur.* Vers. 31.

Melius alii passim hæc accipiunt de tribulationibus iustorum; q. d. Si iusti ob leves et veniales culpas in hac vita tot castigantur ærumnis, quomodo castigabuntur impii ob gravissima scelera non tam in hac vita quam in gehenna? Unde Septuag. quos sequitur S. Petrus epist. 1. cap. 4. 18. vertunt: *Si iustus quidem vix salvatur, impius et peccator ubi parebunt?* Arabicus, *Peccator ubi apparebit;* Caietan. *Ecce iustus in terra emendabitur;* Syrus: *Si iustus vix vivit, impius et peccator ubi reperietur?* q. d. Si iustus magno cum labore per multas tribulationes ad salutem eluctando ægre pertingit, quanta pro tot enormibus sceleribus supplicia luent impii in gehenna? Hinc illa S. Hilarionis tremebundi in morte ad animam vox: *Septuaginta prope annis servisti Christo, et mortem times?* Ita S. Ambros. lib. 2. Apologiæ David. cap. 3. *Si iusti,* inquit, *pœnæ atrocioris receperunt sententiam, tu quemadmodum tibi spem impunitatis proponis, cum Scriptura dicat: Si iustus vix salvus fit, peccator et impius ubi parebunt?* Et S. August. lib. 20. contra Faustum: *Quid enim iustius unico* (Dei filio) *cui tamen Deus non pepercit? Et quid evidentius quod nec iustis parcat, emendans eos varietate tribulationum? cum de hac re aperte sit dictum; Et si iustus vix salvus erit.* Et S. Greg. 26. Moral. c. 17. *Peccata,* inquit, *nequaquam divina severitas inulta remanere permittet, sed iram iudicii a nostra* (iustorum) *hic correptione incipit, ut in reprobatione damnatorum tamquam in fine motus conquiescat:* sicut lapis movetur per aerem, sed in terra quasi in centro conquiescit. Fuse et exacte hanc sententiam explicui 1. Petr. 4. 18. quare hic ea non repetam, nec actum agam. Porro Lyran. per exempla sic eam explicat: *Si Martyres,* inquit, *tanta patiuntur iniuste, quanta tormenta manent eorum tortores? Si Iob, Tobias, et alii Dei electi tanta in hac vita passi sunt, quid miramur si nos longe inferiores aliqua afflictio tangat? etsi enim impii non sumus, certe si nos peccatores negamus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est;* 1. Ioan. 1. Huc facit illud Catonis

Quod merito pateris, patienter ferre memento:
Cumque reus tibi sis, ipsum te iudice damna.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

More suo proponit antitheses diligentis disciplinam et eam odientis, impii et iusti, operantis et otiosi, stulti et sapientis, veracis et mendacis, fidelis et fraudulenti: sæpius vero inculcat bona et mala linguæ, puta a v. 15. usque ad 20. et a v. 22. usque ad 24.

1. Qui diligit disciplinam, diligit scientiam: qui autem odit increpationes, insipiens est. 2. Qui bonus est, hauriet gratiam a Domino: qui autem confidit in cogitationibus suis, impie agit. 3. Non roborabitur homo ex impietate: et radix iustorum non commovebitur. 4. Mulier diligens, corona est viro suo: et putredo in ossibus eius, quæ confusione res dignas gerit. 5. Cogitationes iustorum iudicia: et consilia impiorum fraudulenta. 6. Verba impiorum insidiantur sanguini: os iustorum liberabit eos. 7. Verte impios, et non erunt: domus autem iustorum permanebit. 8. Doctrina sua noscetur vir: qui autem vanus et excors est, patebit contemptui. 9. Melior est pauper et sufficiens sibi, quam gloriosus et indigens pane. 10. Novit iustus iumentorum suorum animas: viscera autem impiorum crudelia. 11. Qui operatur terram suam, satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, stultissimus est. Qui suavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam. 12. De-

siderium impii munimentum est pessimorum: radix autem iustorum proficiet. 13. Propter peccata labiorum ruina proximat malo: effugiet autem iustus de angustia. 14. De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis, et iuxta opera manuum suarum retribuetur ei. 15. Via stulti recta in oculis eius: qui autem sapiens est, audit consilia. 16. Fatuus statim indicat iram suam: qui autem dissimulat iniuriam, callidus est. 17. Qui quod novit loquitur, index iustitiæ est: qui autem mentitur, testis est fraudulentus. 18. Est qui promittit, et quasi gladio pungitur conscientiæ: lingua autem sapientium sanitas est. 19. Labium veritatis firmum erit in perpetuum: qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacii. 20. Dolus in corde cogitantium mala: qui autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium. 21. Non contristabit iustum quidquid ei acciderit: impii autem replebuntur malo. 22. Abominatio est Domino labia mendacia: qui autem fideliter agunt, placent ei. 23. Homo [illegible]sutus celat scientiam: et cor insipientium provocat stultitiam. 24. Manus fortium dominabitur: quæ autem r[illegible]ssa est, tributis serviet. 25. Mœror in corde viri humiliabit illum, et sermone bono lætificabitur. 26. Qui negligit damnum propter amicum, iustus est: iter autem impiorum decipiet eos. 27. Non inveniet fraudulentus lucrum: et substantia hominis erit auri pretium. 28. In semita iustitiæ, vita: iter autem devium ducit ad mortem.

Vers. 1. QUI DILIGIT DISCIPLINAM, DILIGIT SCIENTIAM (Septuag. *sensum:*) QUI AUTEM ODIT INCREPATIONES, INSIPIENS EST.) Arabicus: *Qui amat disciplinam, amat bonitatem*, vel *beneficium*. Pro *disciplinam*, hebr. est מוסר *musar*, id est castigationem, correptionem, increpationem. Unde Tigurin. *Qui diligit castigationem, diligit scientiam; qui vero castigationem odit, obbrutescit*, id est fit bardus et brutus: hoc enim est Hebr. בער *baar*. Per *scientiam* intellige practicam, puta morum conformationem, honestatem et virtutem.

Sensus ergo est: Qui amans est disciplinæ, ac cum ab officio et a recto aberrat, sinit se corrigi, libentique animo correptionem excipit; hic utique amat scientiam morum, puta honestatem et virtutem, ac proinde vere sapit, vere philosophus, id est amator sapientiæ est: qui autem
Odiens disciplinam est insipiens odit increpationem, nec, cum male agit, patitur se corripi; hic utique insipiens est, idque primo, quia ostendit suam superbiam et arrogantiam, qua putat se plus cæte-
1. ris sapere, ideoque sua vitia et defectus stolide et superbe
2. defendit. Secundo, quia in errore et vitiis pertinaciter persistit, nec instrui et corrigi vult; ideoque incorrigi-
3. bilis et inemendabilis est. Tertiam causam mox subiiciam ex Antiocho. Quare sicut æger desipit, qui ægritudinem non agnoscit, nec ei cauterium aut pharmacum acrius admoveri patitur, itaque in ægritudine manet et moritur: et sicut a via aberrans desipit, si nolit in rectam viam reduci; et sicut discipulus a veritate declinans desipit, si nolit a magistro emendari et instrui; sic prorsus desipit, qui a virtute et via salutis aberrans non vult corrigi, instrui, dirigi, et in viam virtutis et salutis reponi. Ita S. Chrys. tom. 3. hom. de ferendis reprehens. *Qui*, ait, *odit reprehensiones, ait Salomon, insipiens est. Non dixit sic vel sic redargui, sed tantum redargui: nam si quidem iuste arguit amicus, agit ut peccatum corrigat: sin absque ratione et immerito, iam laudanda est voluntas eius, et probanda intentio mentis, agnoscendumque et testandum amicitiæ beneficium. Non enim reprehenderet, nisi multum diligeret. Proinde ne stomachemur, nec succenseamus cum arguimur.* Causam subdit: *In peccatis*, ait, *id efficiunt reprehensiones, quod in vulneribus remedia. Idcirco sicut insipiens est qui pharmaca reiicit, ita et stultus est, qui non grato animo suscipit reprehensiones.* Addit simile ex sole: *Quid lucidius sole? Et tamen lux eius deficit. Et profecto sicut lucidam illam lucem sæpenumero supervenientes tenebræ obtegunt, ita et intellectum nostrum quasi in meridie fulgentem et perspicuum inconsideratia obrepens tenebrosum reddit: et nonnunquam evenit ut sapiens non videat quod oportet, et minor et hebetior clare et acute illud perspiciat.* Unde concludit S. Chrys. *Correptionem bene ferre, non vulgaris, sed summæ philosophiæ præconium et laus est.* Sic quoque explicat Antiochus hom. 68. *Homo, ait, si quidem de se quam modestissime sentit, seque pro abiecto habet et vili, multa cum animi voluptate et benevolentia exoptat quæ in se recidunt correptiones, aut quamlibet asperam obiurgationem. Beatus monachus, qui se aliud esse censet nihil quam omnium peripsema.* Péripsema, inquit Scholiastes, est ramentum et limatura, qua scilicet monachus omnium iudiciis et censuris quasi limis se corrigendum, radendum in humilitate omnique virtute expoliendum subiicit. Probat id Antiochus: *Qui odit increpationes insipiens est, quia ei impendet non simplex tribulatio; qui autem diligit eas, liquet hunc iam nulla percelli animi perturbatione, sed sedato esse animo. Quam igitur profuerit benigne eos excipere, qui nos suis exercent sannis et scommatibus, quamlibet amarulentis, præ illis qui nos adornant suis commentitiis laudibus, qui iuxta Script. non differunt ab eo qui maledicit!*

Insuper S. August. scripsit librum de correptione et gratia, in quo obiicientibus Pelagianis neminem debere corripi, quod corrigere vitia sit opus gratiæ Dei, non liberi arbitrii et humanarum virium, uti faciebat S. Aug. et Orthodoxi, resp. c. 5. « Quicumque corripi non vis, ex eo sane corripiendus es, quia corripi non vis. Non vis enim tua tibi vitia demonstrari: non vis ut feriantur; fiatque tibi utilis dolor quo medicum quæras: non vis tibi tu ipse ostendi, ut, cum deformem te vides, reformatorem desideres, eique supplices ne in illa remaneas fœditate. » Et post pauca: « Dolor quippe ille quo sibi displicet, quando sentit correptionis aculeum, excitat eum in maioris orationis affectum, ut Deo miserante, incremento charitatis adiutus, desinat agere pudenda et dolenda, et agat laudanda et gratanda. »

His adde apophthegmata S. Aug. lib. de Correptione: *Melius est a iusto misericorditer corripi quam fallaciter laudari.* Ita ipse in Psal. 140. *Nemo corripitur et instruitur sine labore et dolore; quia virtus in infirmitate perficitur.* In Psal. 89. *Correptio ad emendationem pertinet, redargutio furoris, id est accusatio ad damnationem.* In Psal. 6. *Quem non corrigunt verba, corrigent experimenta.* Serm. 50. de Temp. *Non corrigimur nisi dono Dei.* Homil 2. inter 50. *Veritas etiam per iniquos corripit peccatores.* Ibid hom. 5. Huc facit proverbium Sixti Philosophi n. 237. *Qui sapienti non obtemperat, nec Deo obtemperabit.*

QUI BONUS EST, HAURIET GRATIAM (Hebr. רצון *ratson*, id est benevolentiam, favorem, gratiam) A DOMINO: QUI AUTEM CONFIDIT IN COGITATIONIBUS SUIS, IMPIE AGIT.) Hebr. est ירשיע *iarsia*, quod cum sit in *hiphil*, significat primo, valde impie agere, ut patet Daniel. 9. v. 5. et c. 12. v. 10. Secundo significat impietatis reum agere et condemnare. Unde Pagninus vertit: *Et malas habentem cogitationes condemnabit;* et Tigur. *Scelestus impietatis condemnabitur.* Vers. 2.

Igitur sensus generalis et adæquatus est, q. d. Vir bonus, qui bonitati et bonis actionibus, quibus Deo placeat, assidue intendit, hic hauriet a Deo gratiam, ut de bono in melius proficiat, iuxta illud: *Ibunt de virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in Sion.* Ps. 83. 8. *Qui autem confidit in cogitationibus;* Hebr. *vir cogitationum*, vel machinationum et imaginationum, qui scilicet suas imaginationes sequitur: iisque totus innititur, non Deo Deique voluntati et legi; hic assidue impie aget, ac quotidie de una impietate progredietur ad aliam, de minore ad maiorem; donec culmen impietatis conscendat, fiatque totus impius, indeque cum Lucifero a Deo præcipitetur in tartara. Un-

de Chald. vertit. *Bonus est qui suscipit voluntatem Dei; viri impii consilium infringetur*; Syrus: *Benefiet viro qui custodit voluntatem Domini: impius condemnabitur*; Aquila: *Bonus* ὑπερεκχέει, id est, *supereffundit*, vel potius *abunde et affluenter haurit beneplacitum et gratiam a Domino*. Unde Beda apposite et clare sic explicat: *Qui bonus est non confidit in cogitationibus suis, sed Domini gratiam quærit, et quæsitam invenit: per illam vero accipit, ut pie vivere possit. Qui autem in cogitationibus suis fidit, bonus esse nequit; nam quia gratiam superni adiutoris petere non curat, merito in impia actione perdurat.*

Porro, *bonus* hic quilibet *iustus* intelligitur, sed præsertim *humilis*, inquit Beda et Hugo, qui humiliter disciplinam et correptionem, de qua præcessit, excipit: hic enim directe opponitur superbo, qui in suis cogitationibus confidens disciplinam respuit. Humilis enim sua humili submissione, qua se instruenti et corripienti subiicit, meretur insignem a Deo gratiam, qua tum vitium de quo corripitur, efficaciter corrigat, tum se in virtute opposita cæterisque valde promoveat. Unde Antiochus hom. 68. iam citata: *Vir humilis*, ait, *incredibili lætitia perfunditur tacitus super correptione privata et contemptu, magis quam pro exhibito honore, et proprii celebritate nominis; unde et talis a Deo prædicatur beatus, iuxta Isaiæ testimonium: Sanctificate eum qui extenuat animam suam; qui autem odit correptiones, imprudens.* Sicut enim hauriens aquam, eo puriorem et copiosiorem haurit, quo maior est putei profunditas, ex quo haurit; sic et iustus eo maiorem et copiosiorem Dei gratiam prolicit, quo maior est animi eius humilitas et demissio; ex hac enim velut e puteo haurienda est aqua vitæ, puta Dei gratia.

Denique Septuag. habent: *Melior* (minus recte Complut. legunt, *melius*) *qui invenit gratiam a Domino; vir autem iniquus tacebitur.* Quæ sententia obscura est et hiulca; unde eam plenius et clarius sic effert Catena Græcor. *Melior*, vel *præstantior est, qui gratiam invenit apud Dominum, quam qui honoratur apud homines; vir autem iniquus legisque prævaricator silentio obruetur. Etenim*, ut ibidem ait Didymus, *comperiuntur quidam boni, bonisque actionibus intenti, soli Deo noti. Hos autem illis præfert, qui apud homines honorantur, magnique fiunt. Qui enim apud homines commendantur, sæpenumero eiusmodi laudem et commendationem in superbiam vertunt; at qui soli Deo cogniti probatique sunt, illi virtutem usque ad finem incontaminatam conservant; nec iniuria. Verum apud homines iniquos et improbos nihil eiusmodi locum habet: quandoquidem apud illos omnia sunt perversa et distorta.*

Gnomæ Philosophorum. Huic sententiæ Salomonis parallela est illa Platonis in Theæteto: *Deo nihil est similius, quam cum ex hominibus aliquis iustissimus est. In hoc nimirum et vera hominis præstantia et facultas versatur, et quantum inde homo abscedit*, οὐδένεια et ἀνανδρία, *id est nullitas, et huiusmodi quædam ignavia sive imbecillitas, ut hominis nomen amittat, sane existit.* Et rursum: *Philosophia et vera sapientia est animi reditus e tenebrosa ista vita, quæ potius nox quam dies appellanda est, ad veram illam mentis lucem.* Et illa Pindari in Isthmiis ode 6. *Si quis delectatus labore exercet a Deo structas virtutes, simul Deus illi amabilem gloriam serit, iam ad ultimos felicitatis fines appellens anchoram iecit, divinitus honoratus existens.* Et illud Sixti non Pontificis, ut voluit Ruffinus, sed Philosophi Pythagorici n. 4. *Fidelis homo, electus homo est; electus homo, homo Dei est; homo Dei est, qui Deo dignus est; Deo dignus est, qui nihil indigne agit.*

Moral. de amanda correptione. Moral. ex hoc versu et præced. disce quam fideles virtutis studiosi, præsertim Religiosi, debeant faciles esse in admittenda disciplina, correptione, obiurgatione et castigatione, imo eam amare, desiderare et ambire. Hæc enim est scala ad vitæ emendationem, ad humilitatem, ad patientiam, omnemque virtutem et perfectionem. Quocirca Antiochus Abbas Lauræ S. Sabæ, qui ante mille annos floruit eo tempore, quo Heraclius Imp. sanctam crucem reportavit Hierosolymam sub annum Domini 614. Antiochus, inquam, hom. 68. iam citata: « Sane, ait, quam eum par est magnum censeri et admirabilem, qui, cum increpatur acrius et ignominia non levi aspergitur, perfert tamen; quemadmodum honesta illa Chananitis magnique meriti, quæ quidem simul atque a Domino audisset: Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere catellis; non modo indignata non est, sed ex diverso seipsam extenuans respondit: Imo, Domine; etenim catelli edunt de buccellis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Hoc responso in admirationem tantæ istius et humilitatis et fidei se sarrigens Dominus, dixit: O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. » B. Isaias Abb. orat. 8. inter alia apophthegmata hoc habet: « Si quis reprehendit te propter rem aliquam quam fecisti, vel non fecisti, si taces, Iesu te similem præbes: sin respondes: Quid, inquiens, feci? non amplius ei similis es. At si par pari refers, es omnino dissimilis. » B. Doroth. doctrina 24. docet efficax remedium adversus quælibet peccata esse patientiam correptionis.

Verum præ aliis sublimiter et divine hoc argumentum tractat Ioannes Climachus gradu 4. de obedientia. Accipe pauca e multis: « Sicut crudele est, ait, ex ore famelici infantis manibus panem rapere, ita et seipsum et operarium lædit, qui animas suscipit regendas, nisi illi coronas quantas illum sustinere posse novit, horis singulis providere satagat sive per contumelias, sive per ignominias, sive per abiectiones, sive per ludibria. Tria enim maxime cavenda committit: Primum, quod ipse increpationis mercede privatur; secundum, quod aliis ex alterius virtute prodesse posset, id agere omisit; tertium vero est, quod est gravissimum, quod ii nonnumquam qui videntur esse probatissimi, et laboris patientissimi, si ad tempus negligantur, atque iam ut virtutibus prælati non corripiantur, sive probris atque iniuriis non afficiantur, ea quam in eis inerant modestia et tolerantia destituentur. Nam etsi bona et frugifera pinguisque terra est, consuevit tamen aquæ, id est ignominiæ, defectus illam infructuosam ac sylvestrem efficere, spinasque fornicationis et noxiæ securitatis in ea germinare. »

Affert deinde inter alia exemplum Abbacyri, quem quotidie ab omnibus corripi et probris exagitari videns, interrogavit: « Quid est, ait, frater Abbacyre, quod te quotidie a mensa expelli video, ac nonnumquam dormire incœnatum? Qui ad hæc respondit: Crede mihi pater, probant me patres mei, utrum monachus esse cupiam; non autem vere id faciunt; quam ego patris aliorumque intentionem non ignorans, levissime ac sine ulla molestia omnia tolero. Et ecce 15. iam annum ego istud cogitans, sicut et ipsi quando monasterium intravi, dixerunt mihi, quod usque ad 30. annum renuntiantes probare solerent. Et recte quidem, pater Ioannes, sine probatione enim aurum non perficitur. Hic igitur egregius Abbacyrus, secundo anno postquam adveneram, migravit ad Dominum in monasterio hoc, patribus cum deficeret, dicens: Gratias ago Domino et vobis, patres, quod me ad salutem meam tentastis iugiter, hac enim ex causa immunis a tentatione dæmonum hactenus mansi. » Unde hortando concludit: « Affige in animæ ligno (quam crucem dicimus) incudem, videlicet mentem, ut per alternos malleorum ictus et crepitus percussa ludibriis et maledictis irrisionibusque lacessita, iniuriis affecta, infracta et in nullo læsa seu dissoluta perseverans, tota lenis et plana, immobilisque persistat. Exue te voluntatibus tuis, ut confusionis amictu: atque his nudus stadium pietatis ingredere; irrisiones horis singulis ut aquam vivam bibe. » Et pluribus interiectis subdit aureo hoc apophthegmate rem obsignans: « Is qui ad placidissima animi quietem atque ad Deum currit, die omni qua maledicta non sustinet, ingens detrimentum se sustinuisse arbitratur.

Non roborabitur homo ex impietate: et radix iustorum non commovebitur.) Pro *non roborabitur*, hebr. est. לא יכון *lo iccon*, id est *non dirigetur*, ut habent Septuag. Complut. et Chald. item, *non firmabitur* Vers. 3.

non stabilietur. Ita Aquila et Symmach. Septuag. Roman. *non prosperabitur homo ex iniquo; radices autem iustorum non auferentur;* Tigur. *nemo cum impietate firmus erit: radix autem iustorum non movebitur;* Vatabl. *homo impius non perdurabit, sed cito peribit.*

Sensus generalis et adæquatus est, q. d. Impietas non prosperat, nec stabilem facit impium, sed potius efficit, ut in adversa multa incidat, evertatur et evellatur: at vero iustitia et probitas iustos prosperat, stabilit et firmat; ut videantur esse instar arboris, quæ firmas in terra egit radices, ideoque nulla ventorum vi evelli, aut loco moveri potest.

Iam sub hoc generali sensu ad particulares descendere licet. Unde Primo, Baynus hæc adaptat ad hæredes et filios, q. d. Impius paucos, vel nullos relinquit hæredes et posteros, eosque miseros et infelices, qui proinde eius domum et familiam propagare et exaltare nequeant: at vero iustus instar arboris bene radicatæ, ideoque multos ex se ramos spargentis, numerosam, felicem et splendidam progignet sobolem, per quam suam familiam propagabit, copiosamque et splendidam efficiet. Sic et Aben Ezra: *Radix*, ait, *est symbolum posteritatis, quam iusti, cum vita defunguntur, post se relinquunt.*

Secundo, noster Salazar hæc more suo arctat ad divitias, q. d. Ex impietate, id est ex opibus iniuste partis, nemo roboratur, hoc est, nemo robustam, firmam et stabilem fortunam inde adipiscitur. Nam cum male parta male dilabantur, cum his pariter fortuna hominis labitur et ruit: *Radix autem iustorum proficiet*, q. d. Facultates iustorum, id est iuste partæ tamquam arbor quæ altiores egit radices, nulla vi evellentur, vel auferentur, stabiles erunt et immotæ. Audi sanctum Chrysostomum homil. 2. in epist. ad Ephes. *Si vis filiis tradere divitias, posside iustas, si ullæ sint tales; hæ enim manent, stantque firmæ et stabiles: quæ autem non sunt eiusmodi, cito pereunt et intereunt.*

Tertio, Lyran. Radix iustorum, inquit, est eorum stabilitas in virtute et honore: unde David fuit stabilitas in regno pro se et pro sua posteritate.

Quarto, alii hæc referunt ad actiones: has enim in iustis prosperat Deus; in impiis vero infaustas reddit. Ita auctor Catenæ Græcor. « Quamquam, ait, iustus e medio abeat, et moriatur, attamen radix eius manet firma. Nec ea tantum, sed bonæ quoque laudabilesque actiones sanaque consilia, quæ inde prodierant, etc. Siquidem præter alia hoc iustis adhuc residuum est, quod denuo ad vitam aliquando redituri sunt. »

Tropol. Radix iusti est iustitia, gratia et charitas, quæ numquam excidet, cum cætera omnia, etiam scientia et prophetia, peritura sint, 1. Corinth. 13. 8. Gratia enim est radix et semen gloriæ; sicut enim ex radice pullulat arbor; sic ex gratia et charitate progignitur gloria æterna. Unde Apostolus Ephes. 3. 17. *In charitate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum.*

Allegor. radix iustorum est Deus et Christus: quia enim iusti in Deo et cruce Christi, quasi arbore vitali et immobili radicati sunt, hinc nulla tentatione vel tribulatione concutiuntur aut commoventur, dicuntque cum S. Paulo: *Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, etc. Certus sum quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque altitudo, neque fortitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.* Hinc Christus vocatur *radix David*, Apoc. 5. 5. et c. 22. 16. ac *radix Iesse*, Isaiæ 11. 1.

Anag. radix iustorum est æternitas: sectantur enim bona æterna, in iisque mentem spesque omnes defigunt; quocirca nullis temporalibus bonis vel malis, utpote caducis et evanidis, commoventur. Impii vero qui sectantur bona præsentia, cum iis transeunt et evanescunt: quare firmi et stabiles esse nequeunt. Unde S. Chrys. hom. 2. in Genes. « Tale quiddam, ait, sunt divitiæ, tale quiddam universa huius vitæ prosperitas, nihil firmum habens, nihil subsistens, nihil fixum, nihil radicatum; sed magis quam fluminum fluenta prætercurrit. Atqui spiritualia non sunt talia; sunt enim firma, immobilia, vicissitudinem non accipientia, sed ad omne sæculum se extendentia. Quantæ ergo sit inscitiæ mutantia cum immobilibus commutare? »

Vers. 4. MULIER DILIGENS CORONA EST VIRO SUO: ET PUTREDO IN OSSIBUS EIUS, QUÆ CONFUSIONE RES DIGNAS GERIT.) Hebr. *Quæ pudefacit;* Tigur. *Mulier pudefaciens* (Vatabl. *dedecorosa*) *est ceu tabes in ossibus eius.* Huic simile est illud Sixti non Pontificis, uti voluit Ruffinus, sed Philosophi in Proverbiis sive Sententiis, quæ habentur in Biblioth. SS. Patrum, n. 228. *Mulier pudica est viri gloria; reverentiam habens uxori, habebis eam reverentem.*

Aliqui, τὸ *diligens* accipiunt ut participium verbi *diligo*, ac interpretantur *amans maritum;* sed perperam: nam hebr. est אשת חיל *escet chail*, id est *mulier virtutis*, id est strenua, sedula, virilis: quæ strenue filios et familiam regit, continet, promovet; ideoque marito non tantum est fida, pudica et casta, sed et laborum dolorumque eius omnium socia, solamen et remedium; cuius proinde dotes heroicas describit toto c. 31. Unde Theod. vertit: *Mulier fortitudinis;* Simmach. *abundantiæ;* Septuag. *Mulier fortis;* Chald. *honesta;* Syrus: *virilis;* Tigur. *Virtutibus prædita;* Aben Ezra: *Mulier, quæ divitias congerit, est mariti corona; quia illius opera in pretio habetur et honoratur; sicut diadema regium caput cæteris verendum reddit.*

Hæc viro suo est *corona*, id est instar coronæ eum ornat, lætificat, tegit, roborat, sanctitate, vigore, gaudio, omnique bono afficit et replet. Corona enim symbolum est Corona symbola perfectionis et cumuli, nihilque notat nisi perfectum et suis numeris absolutum, uti alibi dixi. 1. Rursum corona dicitur id quod decorum et gloriosum est. Alludit ad coronam nuptialem, qua sponsus et sponsa coronari solent in signum amoris et concordiæ, gratulationis et gaudii nuptialis, uti docet Carolus Paschalius l. 2 de Coronis, c. 16. et 17. et Alexand. ab Alex. lib. 2. Genial. cap. 5. Unde Claudianus in nuptiis Honorii Imp. ita canit:

Tu festas Hymenææ faces, tu gratia flores
Elige, tu geminas concordia necte coronas.

2. Rursum corona hæc symbolum erat victoriæ, quod scilicet coniuges coniugio vicissent scortationem, adulterium, procos et mœchos, omnemque vagam et pudendam libidinem. Ita sanctus Chrysostomus hom. 9. in 1. ad Corinth. in morali: *Idcirco*, ait, *coronæ imponuntur capiti, ut victoriæ signa sint, quod scilicet antea libidini fuerint impenetrabiles. Ita demum cubiculum ingrediuntur, quia scilicet a voluptate superati non sunt. Quod si libidine superatus quispiam seipsum scortis addixerit, cuius iam rei gratia coronatus incedat, qui tam fœde libidini colla subdiderit.* 3. Tertio, eadem signum erat laboris et strenuitatis. Unde moris fuit olim, ut nova nupta ianuam viri lana coronaret, quasi quæ sedula in lanificio futura, lineis laneisque pannis virum et filios esset amictura, iuxta illud cap. 31. 13. *Quæsivit lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum.* Et v. 21. *Non timebit domui suæ a frigoribus nivis; omnes enim domestici eius vestiti sunt duplicibus.* 4. Quarto, corona hæc symbolum est regni: maritus enim est quasi rex, cuius regnum est uxor et familia. Unde S. Chrysost. hom. in Psal. 4. *Quoniam*, inquit, *David mulierem* (Bethsabee uxorem Uriæ) *quæ in viri potestate erat, tamquam alienum regnum occupaverat* (*cuilibet enim viro regnum est propria coniux; et non sic rex purpuram et diadema, ut vir uxorem suam diligit*) *propterea qui ex uxore ei natus erat filius, insurrexit tyrannus volens abripere regnum patris: vi rapuit ipse regnum alienum, et vim passus est circa proprium; et qui clanculum peccaverat, de eo triumphus palam actus est.* 5. Quinto, corona hæc symbolum est integritatis, virtutis et perfectionis, iuxta illud Isaiæ 61. 10. *Induit me*

vestimentis salutis, et indumento iustitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam monilibus suis. Sexto, corona hæc symbolum est 6. filiorum multorum et insignium, quæ uxor virilis parit et educat marito. Hi enim sunt corona, id est decus et gloria parentum, qui eos et in mensa et foris stipant, et circumdant instar coronæ. Unde Apostolus 1. ad Thessal. cap. 2. vers. 19. *Quæ est enim*, inquit, *nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? nonne vos, etc.* Et illud Psal. 127. 3. *Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ*, q. d. Deo tibi benedicente, teque Deo cooperante, ex uxore multos insignes procreabis, et in omni virtute educabis filios, qui proinde quasi corona te cingent et ornabunt.

Mystice, mulier diligens et strenua est Ecclesia, et quælibet anima sancta, quæ Christum sponsum decorat et delectat quasi corona, iuxta illud Cantic. 3. 11. *Egredimini, et videte, filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die lætitiæ cordis eius*, puta in die incarnationis, quo Christus carnem nostram sibi despondit, et in ea cæteros homines fideles et sanctos, uti explicant S. Athanas. S. Ambros. S. Gregor. S. Bernard. Cassiodor. Philo Carpathius et alii ibidem. Et Isaias cap. 26. 2. *Eris*, ait, *corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui.* Porro in Incarnatione corona Christi fuit caro et humanitas assumpta: hæc enim Verbum cinxit et coronavit; in passione vero corona Christi fuit spinea, per quam meruit adipisci in cælis roseam et gemmeam. Atque spineam in hac vita communicat suis electis, uti communicavit realiter S. Catharinæ Senensi. Spinea enim corona Christus se exhibet regem patientium, afflictorum et tribulatorum, eosque præcedit quasi antesignanus, ut per spinas, dolores et cruces suos deducat ad immarcescibilem gloriæ coronam. *Pudeat*, inquit S. Bern. ser. 5. in festo omnium sanctorum, *sub spinato capite membrum fieri delicatum.* Turpe censebant primi Christiani coronari floribus ritu Gentilium, quod Christus spinis coronatus fuisset, ne Christo illudere et insultare viderentur. Unde Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. c. 8. *A ratione*, ait, *alienum est ut qui audierimus Dominum fuisse spinis coronatum, ipsi venerabili Domini passioni per ludum insultantes, habeamus capita redimita floribus.* Idem docet Tertull. lib. de Corona militis. Addit S. Athanas. Christum coronatum fuisse spinis, ut omnes nostrarum sollicitudinum et angorum spinas in se suscipiens, nos sua securitate et lætitia donaret, suoque patrocinio protegeret et coronaret. Unde tract. de Passione et cruce sic ait: *Christus spineam coronam gestavit, ut vitæ nostræ curas* (quasi spinas in se suscipiens) *aboleret.*

Corona Christi carnea et spinea.

Mystice, S. Thomas serm. de S. Cæcilia hoc thema sermonis proponit: *Mulier diligens corona est viro suo.* Fuit enim, inquit, S. Cæcilia diligens quintupliciter: Primo, in carnis maceratione; secundo, in Dei dilectione; tertio, in devota oratione; quarto, in eleemosynarum largitione; quinto, in aliorum conversione. Eadem fuit corona viro suo, quia eumdem ad Christum et ad castitatem convertit: unde cum eo meruit ab angelo corona liliorum donari. Eadem corona gemmea est viro suo in vita æterna. Idem S. Thom. in 1. Corinth. 7. lect. 2. hisce novem coronis S. Cæciliam condecorat. Primo, sapientia in parte rationali; secundo, munditia in parte concupiscibili; tertio, constantia in parte irascibili; quarto, modestia contra multiloquium; quinto, veritate contra mendacium; sexto, discretione contra stultiloquium; septimo, sanctimonia in facto; octavo, verecundia in signo; nono, gratia in conversando.

Porro auctor Catenæ Græcor. per *mulierem virtutis*, mystice accipit virtutem; per *rem confusione dignam* vitium et malitiam: *Sensus est*, ait, *sicut virtus mentem exornat, ita malitia eamdem profanat et perdit, pravamque et insolentem conviciatricem reddit. Rursum mulier virilis est anima iusti: hæc enim viriliter contra vitia et animi perturbationes decertat; et ut quavis adversitate superior evadat, strenue laborat.*

A

Et putredo in ossibus eius, quæ confusione res dignas gerit.) Salonius, Beda, Lyranus et Hugo τὸ *eius* referunt ad mulierem, q. d. Mulier impudica sua libidine conciliat sibi morbos et putredines, uti patet in lue venerea, quibus et caro et ossa eius putrescunt et tabescunt, uti experientia docet meretrices et mœchas computrescere. Verum ex antithesi, et ex Hebræo pronomine masculino, liquet τὸ *eius* referri ad virum, q. d. Sicut mulier pudica et strenua instar coronæ virum ornat, lætificat, corroborat, vivificat: ita ex adverso mulier impudica, desidiosa et pigra (huic enim opponitur *diligens* et sedula. Ita R. Levi) rixosa, ebriosa, prodiga, aliisque vitiis pudendis dedita, virum dedecorat, affligit, infamat, mœrore et molestiis conficit, adeo ut medulla ossium ex tristitia diffluat et consumatur, itaque omne eius robur (quod est in ossibus) et vigor intereat, ipseque etiam senectam contrahat et emoriatur. Alludit ad illud Adæ de Eva: *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea*, Genes. 2. 23. Ubi Anastasius Sinaita: Os, ait, ad robur, caro ad voluptatem pertinet; quia uxor bona marito non tantum voluptatem, sed et robur ad superandos omnes labores et familiæ difficultates, affert. Additque: Vice versa uxor mala os, id est robur, mariti exedit et consumit. Unde Septuag. vertunt: *Sicut autem in ligno vermis, sic virum disperdit mulier malefica:* et Syrus more suo legens vestigia Sept. *Sicut fungus et vermis in ligno, ita virum profligat mulier malum faciens*, q. d. Sicut teredo et tinea sensim lignum exedunt, erodunt et consumunt: sic mulier mala et perversa vires viri erodit et absumit. *Malefica* est maligna, item incesta et mœcha, indeque proprie malefica et venefica. Solent enim mœchæ, ut amasiis mœchis fruantur, maritis secreto propinare venena, vel naturalia vel magica, quibus eos vel cito, vel sensim conficiant et enecent, iuxta illud Ausonii:

B

Toxica zelotypo dedit uxor mœcha marito.

Et illud de maleficiato ad veneficam apud Athenæum lib. 6. *Tu illum venenis tuis putrefecisti, et velut lignum carie corruptum vitiasti.* Cum enim mulieres sint timidæ et imbecilles, quod vi et robore nequeunt, hoc fraude et veneficiis peragunt, ut non aperto marte, sed ex insidiis inimicos appetant et perdant. Refert Diodorus lib. 5. Hecaten fœminam omnium primam aconitum invenisse, et ad venena mortifera conficienda summum studium impendisse. Nota est Medea, Circe, et Thessala mulier, id est venefica. Hinc tot sagæ et veneficæ, cum pauciores viri sint sagi et magi. Denique leges civiles mulieres adulteras et veneficas iungunt, velut quadam affinitate coniunctas: sunt enim adulterium et veneficium proxima et cognata, ut mulier quæ impudica est, non raro sit venefica. Leges hasce citat Tiraquell. leg. 8. connub. n. 22. et seq. Huc facit Hebræorum initio Gemaræ adagium: *Quod eruca sesamis, id meretrix est in domo.* Sicut enim eruca sesama et olera, in quibus degit, depascitur et vastat: sic meretrix domum in qua habitat consumit, et miserum maritum devorat. Hinc a Comico vocatur *limax*: limaces enim olera exedunt.

C

D

Cogitationes iustorum iudicia: et consilia impiorum fraudulenta.) Hebr. *consilia impiorum dolus;* Septuag. *gubernant impii dolos.* Hebr. enim תחבלות *tachbuloth* et consilia et gubernacula significat. Unde cum Septuag. sic ad verbum vertas, *gubernacula impiorum dolus*, q. d. Gubernacula, quibus impii se suaque gubernant et promovent, sunt fraudes et doli. Est metaphora a gubernaculo navis: sicut enim illo naucleru regit navem, illudque intra navim absconditur: sic fraudulenti per dolos sua peragunt, eosque in corde celant et abscondunt. Chald. *Solertia* (Syrus *molitiones* vel *conversatio*) *impiorum fraus est*; Pagnin. *Cogitationes iustorum ad faciendum iudicium, consilia impiorum ad faciendum dolum.* Vers. 5.

Quæres, quænam sint *iudicia* quæ cogitant menteque versant iusti? Primo, auctor Catenæ Græcor. respondet esse Dei iudicia, eiusdemque præcepta: hæc enim iusti

Iudicia iustorum quæ? Resp. 1.

meditatione cordeque et animo iugiter pertractant, iisque Numinis metum et cultum sibi inducunt.

II. Secundo, idem: « Iudicia, ait exercent, qui secundum rationis dictamen assidue operantur. » Sic et S. Gregor. 19. Moral. 13. explicans illud Iob. 29. « Et diademate, iudicio meo: Iustorum iudicia, inquit, recte diademati comparantur; quia per magni operis gloriam ad retributionis ducunt coronam. Quæ nimirum iudicia secum quotidie introrsus agunt: quid Deo, quid proximo debeant solerter aspiciunt, atque ad agenda bona se vehementer accendunt, et de perpetratis malis districte redarguunt. Unde bene quoque per Salomonem dicitur: Cogitationes iustorum iudicia. Iusti quippe ab omni strepitu sæculari ad corda sua redeunt, ibique ascendunt tribunal mentis, atque ante oculos se et proximum statuunt, et deducunt ad mediam regulam testamenti, qua dicitur: Quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos eadem facite illis. Transferunt in se personam proximi, et sollicite attendunt quid sibi, si ita essent, fieri, vel non fieri iuste voluissent: sicque districto iure atque iudicio causam suam et proximi, iuxta tabulas divinæ legis in foro cordis examinant. Bene ergo dicitur: Cogitationes iustorum iudicia; quia ipse eorum intimus motus cordis, quasi quædam libra est iudiciariæ potestatis.

Huius conscientiæ tribunalis personas omnes apte repræsentat S. Bern. l. de Inter. domo cap. 44. « In domo propria, ait, et in propria familia habeo accusatores, testes, iudices et tortores. Accusat me conscientia, testis est memoria, ratio iudex, voluptas carcer, timor tortor, oblectamentum tormentum: quotquot enim fuerunt oblectamenta mala, tot erunt tormenta dura in pœna. Nam inde punimur, unde delectamur ». Accedit Beda: « Iusti, ait, sua facta si Domino placeant, sedula meditatione diiudicant; ne forte ipsis minus sollicitis supernus arbiter contra eos invisibiliter adversa disponat, iuxta illud Apostoli: Si nosmetipsos diiudicaremus, non utique diiudicaremur, 1. Corinth. 11. At reprobi, divini timoris obliti, de fraude, quam faciunt, sua consilia cogunt.

III. Tertio, S. Hieron. in cap. 5. Amos per *iudicium* accipit mentis constantiam, q. d. Iusti mature deliberant; at ubi deliberarunt, in proposito constantes sunt: impii vero in horas mutant sua consilia et decreta. *Volvetur*, ait, *quasi aqua iudicium pessimorum; quia non stat in una sententia, sed circumfertur omni vento doctrinæ. Quod probaverant improbant, et quod prius laudaverunt putant esse pro nihilo.*

IV. Quarto, et genuine, Vatabl. Iansens. Lyran. et alii per *iudicium* accipiunt ius et iustitiam, q. d. Cogitationes iustorum sunt *iudicia*, id est sunt iustitiæ, hoc est, sunt iustæ et æquæ, ut nulli faciant iniuriam, sed cuique ius suum tribuant (est metonymia: ponitur enim abstractum pro concreto, *iustitia*, pro *iusta*). At vero cogitationes, machinationes et *consilia impiorum* sunt de dolis et fraudibus. Non enim aliud cogitant, quam qua ratione aliis fucum facere, eosque decipere ac rebus suis fraudare queant, ut per fraudes et dolos res suas augeant et promoveant.

Moraliter: Cogitationes iustorum debent esse iudicia, ut, quemadmodum iudicium non inconsiderate agitur, sed a iudice magna mentis attentione exercetur: ita mens iusti, et ad perfectionem anhelantis cogitationes rationis iudicio selectas recipiat, et non indifferenter ex otiositate aut curiositate insurgentes admittat. Comprimat eas timor Domini sanctus, qui occulta etiam cordis nostri et secreta rimatur: liget eas spes donorum cœlestium, quæ non inania cogitantibus, sed pura et sancta considerantibus frequenter offertur.

Porro tangit hic Sapiens radicem omnis boni vel mali; hæc enim est bona vel mala cogitatio. Unde Beda in Collectaneis: *Istis fomitibus*, ait, *quasi gradibus coalescit omne peccatum. Cogitatio namque pravi delectationem parit, delectatio consensionem, consensio actionem, actio consuetudinem, consuetudo necessitatem*. Vice versa, cogitatio sancta rei sanctæ delectationem parit, delectatio consensionem, consensio actionem, etc.

Verba impiorum insidiantur sanguini: os iustorum liberabit eos.) Cohæret hæc sententia præcedenti; estque gradatio, q. d. Impii non solum student pios fraudare bonis, sed et spoliare vita: tum ut facilius bona eorum occupent, tum quia oderunt eos, eorumque pietatem et virtutem, quæ quasi sudes in oculis ipsorum impietatem assidue pungit, cruciat et flagellat. Sic Iezabel per falsos testes sustulit Naboth, ut eius vineam occuparet. 3. Reg. 21. Vers. 6.

At os iustorum liberabit eos.) Quos? eos scilicet quorum sanguini insidiantur impii: sicut Daniel liberavit Susannam, cuius vitæ insidiabantur senes incesti, Daniel. 13. ita Lyran. Baynus et Caiet. Porro Iansen. extendit etiam ad impios q. d. Impii cupiunt alios perdere; at iusti omnes tam pios quam impios satagunt salvare. Noster Salazar ad solos impios refert, q. d. Iusti non referunt par pari, sed eos ipsos a quibus fraudulentis accusationibus damnantur, eos, inquam, ipsi testimonio suo absolvunt. Virtus enim non modo seipsam, sed et alios quoslibet tuetur et salvat: *Enimvero virtus eorum est virium, ut non modo seipsam adiuvet atque defendat, sed alios propugnet, opemque ope destitutis ferat*, inquit auctor Catenæ Græc. Tanta et tam ampla est iustorum charitas, ut omnes etiam inimicos brachiis amoris complectatur ac vincat in bono malum, ex inimicis faciat amicos, iuxta illud: *Inimicos æque ac amicos amicat amor.*

Denique Decretum 5. q. 5. c. fin. per os *iustorum* accipit os iudicis impios castigantis, itaque eos ab impietate liberantis: « Aliud est, ait, ex charitate illorum crimina deferre, ut quos secreta admonitione corrigere non possumus, convictos iudicis sententia corripiat: atque aliud insidiando falsa obiicere, vel insultando vera facile exprobrare. Illud vero charitatis, hoc autem impietatis est officium. Unde in Proverbiis dicitur: Verba impiorum insidiantur sanguini; os iustorum liberabit eos. »

Verte impios, et non erunt: domus autem iustorum permanebit.) Pro *verte* hebr. est הפוך *haphoc* quod tam est infinitivi modi quam imperativi; unde tam *vertere* quam *verte* significat. Infinitivus autem apud Hebræos pro omni tempore, modo, numero et persona accipitur. Unde Pagnin. vertit: *Vertet Deus impios, et non erunt*; et Vatabl. *Evertentur impii, ut nusquam sint*; et Chald. *Subvertuntur impii, et non inveniuntur*. Hebræi enim, cum careant verbis compositis, simplex usurpant pro composito; unde הפך *haphac* significat tam convertere, evertere, subvertere, quam vertere. Vers. 7.

Verum Noster proprie et nervose vertit in imperativo *verte*, sed sensu difficili. Primo, Beda exponit, q. d. Converte, o Deus, impios, præsertim hæreticos et infideles, ad bonam frugem, et sic desinent esse impii, eruntque pii; desinet hæresis et infidelitas, ac triumphabit ubique fides et pietas. Verte ergo illos, ut quod fuerant non sint amplius impii, neque inimici, sed evadant pii et amici. Sic et S. Gregor. hom. 32. in Evang. « Relinquamus, ait, nosmetipsos quales peccando nos fecimus, et maneamus nosmetipsi, quales per gratiam facti sumus. Ecce etenim, qui superbus fuit, si conversus ad Christum humilis factus est, semetipsum reliquit. Si luxuriosus quisque ad continentiam vitam mutavit, abnegavit utique quod fuit. Si avarus quisque ambire iam desiit, et largiri didicit propria, qui prius aliena rapiebat, procul dubio semetipsum reliquit; ipse quidem est per naturam, sed non est per malitiam. Hinc enim scriptum est: Verte impios, et non erunt. Conversi namque impii non erunt, non quia non erunt omnino in essentia, sed scilicet non erunt in impietatis culpa. Tunc ergo nosmetipsos relinquimus, tunc nos ipsos abnegamus cum mutamus quod per vetustatem fuimus, et ad hoc nitimur, quod per novitatem vocamur. Pensemus quomodo se Paulus abnegaverat qui dicebat: Vivo autem iam non ego. Exstinctus quippe fuerat sævus ille persecutor, et vivere cœperat pius prædicator. » Hic sensus moralis est, non litteralis, ut patet ex antithesi quæ sequitur: « Domus autem iustorum permanebit. »

Secundo, Iansen. exponit, *verte*, id est everte, o Deus,

ut amplius non sint, nec pios opprimant.

Tertio, alii, q. d. Averte, o homo, paulisper te, vultumque tuum ab impiis; cumque te rursus ad eos converteris et respexeris, videbis eos non esse et periisse, iuxta illud Psal. 36. *Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani. Transivi, et ecce non erat: quæsivi eum, et non est inventus locus eius.* Verum sic dicendum esset: *Verte te ab impiis;* iam autem dicitur: *Verte impios, et non erunt.*

Quarto, noster Salazar: *Verte*, ait, id est circumage impium, aut in orbem gyra, ut sensus sit: tam cito impius perit atque esse desinit, quam cito volvitur in gyrum, id est, non longiori spatio permanebit quam est id quo gyrus absolvitur. Verte igitur in gyrum, et interim non erit. Ad id spectat illius Philosophi facinus, qui rogatus ut suam de vitæ humanæ brevitate enuntiaret sententiam, vertit semetipsum in orbem; innuens scilicet se vitæ spatium unius gyri duratione metiri. Huc alludit adagium Græcorum: κύκλος τὰ ἀνθρώπινα, id est circulus aut orbis res humanæ; quod ego non ad vicissitudinem, sed potius ad durationem refero, id est, res humanæ ea velocitate abeunt et deficiunt, qua circulus vel orbis conficitur a saltatore vel ab alio quovis. Hæc ipse.

Quinto, simpliciter et germane, *verte*, id est, si vel modicum verteris impios, videbis eos everti et non esse, q. d. Impii tenuissimam habent subsistentiam, quæ minima conversione, et, ut ita dicam, flatu uno, instar bullæ difflatur, dissipatur et evanescit, perinde ac in ludo scachiorum, alearum, taxillorum, verte scachium vel aleam unam, et totum lusum, totam ludentis vincentisque sortem et fortunam everteris. Quid enim est vita et sors impii, nisi lusus fortunæ, nisi ludus aleæ? Unde Septuag. *Quocumque se verterit impius, deletur;* et Caietanus: *Verte impios*, id est converte, ait, rotam fortunæ impiorum, ut conversa rota impii, qui in culmine consistebant, deorsum devolvantur in imum, et videbis eos iam non esse, utpote depressos, ac fortunis, honore, statu et gradu, tandemque ipsa vita privatos et eversos. Rursum, *verte impios*, id est, volve impiorum ætatem et sæculum, volve paucos annos vitæ ipsorum, et videbis eos morte consumptos, iuxta illud Eccles. 1. *Generatio præterit, generatio advenit.* Omnia enim hæc notant citum transitum, finem et interitum impiorum cum sua sobole, q.d. Verte nonnihil rotam temporum et sæculorum iugiter rotantium sibique succedentium; videbis post paucos annos defecisse impios. Sicut enim in libro, si vertas folium unum, succedit aliud quod prius operit et sepelit; et sicut si intuearis verti volvique aquam fluminis, cernes aquam, quæ coram te est, illico labi et defluere, aliamque succedere et affluere, quæ præcedentem extrudat: ita prorsus se habent impii, eorumque domus et familiæ parva conversione temporum: si post paucos annos eos requiras, videbis plane interiisse, nec reliquisse hæredes, sed e terra abrasos et æterna oblivione sepultos: videbis alios ac sæpe externos in eorum locum, domum, gradum, opes et prædia successisse, imo illos ipsos exclusisse, et deturbasse impios: at vero domus et familiæ iustorum, quia fundatæ in iustitia, et in Dei patrocinio, permanent et perdurant per multa sæcula.

Denique auctor Catenæ Græcorum sic Septuag. vertit et explicat: « Quocumque impius cogitatione se vertit, omnis illius conatus et cogitatus, omneque studium atque consilium frustraneum est. Per domus autem iustorum bonas cogitationes hoc loco exprimit; quandoquidem bonæ sententiæ, bonaque et salutaria cogitata, haud secus ex illorum animo prodeunt; atque ex divite quodam penu. Sunt hi enim, ut illorum quoque domus supra petram ædificatæ. »

Vers. 8. DOCTRINA SUA NOSCETUR VIR; QUI AUTEM VANUS ET EXCORS EST, PATEBIT CONTEMPTUI.) *Noscetur*, id est publice cognoscetur, laudabitur et celebrabitur; hoc enim significat hebr. יְהֻלַּל *ichullal*, hocque exigit antithesis. Hebr. *ad os* (id est iuxta quantitatem et mensuram) *intellectus laudabitur vir; et perversus corde erit in contemptum;* Septuag. *Os intelligentis laudatur a viro: socors autem subsannatur*, vel ut vertit et explicat auctor Catenæ Græcor. *Viri prudentis os vulgo laudatur: qui autem hebetis ignavique cordis est, ab omnibus subsannatur; vir operosus bonisque actionibus ex instituto deditus, tametsi rudis et idiota sit, melior honoratiorque est ignavo diserta comptaque oratione utente;* Syrus: *Os prudens laudant mortales, excors autem despicietur velut stultus;* Chald. *Vir laudatur iuxta intellectum;* Symmach. *Secundum prudentiam suam laudabitur vir; qui autem corde divaricat, pudefiet.* Nonnulli doctrinam hic speculativam accipiunt, q. d. Ex doctrina sua noscetur vir, an scilicet sit philosophus, an grammaticus, an medicus, an iurisperitus, etc. Qui enim docet aut docte disserit de rebus philosophicis, is noscitur esse philosophus; qui de medicis, medicus; qui de iuridicis, iurisperitus; etc. verum hic sensus hoc loco est impertinens.

Alii per *doctrinam* accipiunt veritatem, q. d. Qui veritatem loquitur, is noscetur esse verax et cordatus: at vanus et excors, qui mendacia proloquitur, noscetur esse mendax; ideoque patebit contemptui.

Verum dico: *Doctrina* hic, uti et toto hoc libro, non speculativa, sed practica intelligitur, idemque est quod *prudentia* tam in loquendo quam in agendo. Sensus ergo est, q. d. Per doctrinam, id est prudentiam, *noscetur;* Hebr. *laudabitur vir;* quia quantum in dicendo et operando ostenderit prudentiam, tantum pariter famam et laudem consequetur: ex adverso qui vanus et excors est, Hebr. *qui curvus* vel *obliquus*, id est pravus et perversus est *corde*, qui scilicet prava loquitur vel agit; hic erit contemptui, quia habebitur imprudens, insipiens, pravus et perversus.

Porro prudentia hæc requirit, ut quod dicimus et agimus, primo, sit verum et alienum ab omni falsitate et mendacio; secundo, ut sit sincerum et alienum a simulatione et hypocrisi; tertio, ut sit grave, seriumque et alienum a levitate, et ludicro iocorum et nugarum; quarto, ut sit iustum, et alienum ab iniuria aliorum; quinto, ut sit utile et alienum a damno et noxa; sexto, ut sit maturum et opportunum, nimirum personis, loco et tempori congruum: quæ enim importuno loco vel tempore dicuntur vel aguntur, hæc imprudentiam sapiunt, ideoque dicentem et agentem velut imprudentem contemptui et ludibrio exponunt.

Exemplum sit Ioseph, qui et in carcere et in domo Putipharis, ita prudenter se gessit, ut omnium ore celebratus, a Pharaone præfectus fuerit Ægypto, ac sua prudentia fami, quæ Ægyptum et vicinas provincias occupaverat, succurrerit, iuxta illud Ps. 104. 21. *Constituit eum dominum domus suæ, et principem omnis possessionis suæ, ut erudiret principes eius sicut semetipsum, et senes eius prudentiam doceret.* Et David de quo dicitur 1. Reg. 18. 5. *Egrediebatur quoque David ad omnia quæcumque miserat eum Saul, et prudenter se agebat.* Et v. ult. *Prudentius se gerebat David quam omnes servi Saul, et celebre factum est nomen eius nimis.* Et Daniel, qui a Nabuchodonosore ob eximiam prudentiam præpositus fuit toti monarchiæ Babyloniorum, Daniel. 2. 48. et c. 5. v. 29.

Porro in sermone illico cernitur prudentia vel imprudentia. Unde Socrates aiebat: *Loquere, adolescens ut te videam;* in sermone enim velut in speculo videtur indoles pectoris et mentis. Idem dictitabat: *Qualis homo est, talis etiam eius erit oratio; orationi autem facta simillima, factis vita.* Testis est Cicero Tusc. 5. et de Scipione cauto in verbis et factis dicebat Cato:

Sermo est speculum mentis. Gnome.

Ille sapit solus, volitant alii velut umbræ.

Maximus serm. 15. citat Romulum dicentem, *vasa fictilia sono et percussu, hominem vero sermone explorandum esse;* et Demonactem asserentem, *in speculis vultus figuram, in colloquiis autem animi naturam et imaginem cerni posse; sermonem enim quasi figulum animi formam effingere et proferre;* et Solonem dictitantem *orationem esse operum simulacrum:* ea quippe, quæ in opus proruunt, prius animo concepta verbis indicantur. Democri-

ti apud Stobæum hæc est vox: *In speculo faciei figura; in verbis autem animi qualitas cuiusque hominis deprehenditur.*

Mystice Beda: *Doctrina sua*, ait, *quisque vir esse noscitur; quia si recta docet, et hæc operibus implet, sanctus esse colligitur.*

Vers. 9. MELIOR EST PAUPER ET SUFFICIENS SIBI, QUAM GLORIOSUS, ET INDIGENS PANE.) Hebr. *Melior est vilis* vel *ignobilis et servus sibi; quam se glorificans et deficiens pane.* Pro *et servus sibi*, alii vertunt: *et servus ipsi.* Unde Chald. *Melior est abiectus qui habet servos;* Pagn. *Melior est qui flocci pendit se, et servus est ei, quam qui glorificat se, et caret pane*; et Vatabl. *Præstat abiectus qui servos habet, id est dives est*, etc. q. d. Pluris fit, et a pluribus colitur, qui abiectus plebeio vestitu sine pompa famulorum et equorum incedit, ac interim domi habet famulos, qui agros et vineas colant, aut merces comparent, quibus rem ipsius augeant, quam gloriosus qui vestibus sericis aureisque amictus, multis stipatus famulis pompose incedit, et tamen domi non habet alimenta, quibus se suosque alat. Sunt enim nonnulli, qui exterius suum splendorem ostentant, omniaque sua in externa ornamenta impendunt, quo fit ut domi egeant; malunt enim domi esurire, et foris splendere, quam domi abundare, et foris sordere, in quos fuse invehitur S. Chrys. hom. 22. in Matthæum.

Verum Noster melius vertit: *Melior est pauper et serviens*, id est *sufficiens sibi*; qui enim sibi laborando servit, nec servilia opera detrectat, hic facile sibi sufficientem victum et vestitum comparat. Hic *melior* est, id est præstantior et sapientior iudicatur, plurisque fit, et a pluribus colitur, quam gloriosus, qui quasi nobilis magnifice incedit, ideoque non vult laborare, sed gloriatur nobilitate avorum et atavorum, ac splendore vestium et famulorum, atque interim domi vix panem habet quem comedat. Unde Symmachus vertit: *Melior est vir in utilitate serviens sibi*; Syrus: *Qui sibi usui est et servit*; et Tigur. *Obscurus homo, qui sibi laborat, præstat glorioso qui pane indiget.* Sic et R. Salomon, Aben Ezra et R. Levi: *Præstantior*, ait, *est qui abiectus sibi servit, agrosque colit, itaque ditatur, quam qui honore excolitur, sibique vult a cæteris servitium exhiberi, cum panis egestate laboret.* Clarissime vero Septuag. in Catena Græcor. sic habent sicque explicantur a Basilio et Chrysost. « Vir, qui honore contempto commodis suis servit, præstat homini gloriam aucupanti, neque panem tamen, quo vescatur, habenti. » Basil. « Satius, ait, est suis commodis operam dare, etiamsi ea de causa contemptui apud nonnullos habeatur, quam reipsa egere, et velle nihilominus inter divites censeri. » Chrysost. « Quandoquidem multi laborem detrectant, non solum tamquam molestum, verum etiam tamquam parum honestum, primum quidem per exemplum a formicæ industria et labore petitum eximere studuit (ad has enim pigros omnes supra amandabat) hic vero alteram istam suspicionem e medio submovere contendit, qua quis imbutus dicere forte poterit: Heus tu, quid de labore concionaris? laborare res vilis et probrosa est, utpote mancipiorum propria. Ad hæc autem ille: Et quando satius est hoc qualecumque probrum sufferre, et laute vivere, quam fame tabescere? Qua, quæso, de causa laborare dedecorosum ducis? nec enim alteri servis ut probrum devites, sed tibi ipsi, et id quidem sponte. Nisi enim teipsum ab inediæ incommodo liberare velles, nullam penitus aliorum rationem haberes, ea propter tute ipse es, qui ex tali servitute fructum capis, adeoque non tam alteri quam tibi ipsi servis. Adverte milites, nonne unusquislibet illorum sibi ipsi servit? Nonne qui manuum opera vitam tolerant, pari modo sibi ipsi serviunt? Ne igitur ob laborem succenseas: tu tui namque ipsius dominus es, et non alius quispiam. Nonne cernis egenos qui victum ostiatim quæritant, nulli servire? Ergo illi quoque sibi serviunt. Qualis, obsecro, honor est illis, pane quo pascantur egere? » Hucusque S. Chrysost.

Porro Septuaginta eleganter opponunt ἀτιμίαν sufficientis sibi τιμῇ egentis pane, q. d. Præstat sufficiens sibi inglorius, quam gloriosus egens pane; præstat ignobilis satur nobili famelico.

Hinc disce, divitias præstantiores esse nobilitate iuxta illud:

Et genus et formam regina pecunia donat.

Indeque laborem otio, ac pauperem sibi laborantem suisque licet paucis contentum, præstare glorioso, cui nihil sufficit ad iactantiam, cum omnia desint ad vitam. Unde Apostolus: *Est*, ait, *quæstus magnus pietas cum sufficientia*, græce αὐτάρκεια; id est animo suis contento, 1. Timoth. 6. 6. Salomoni succinit Siracides: *Melior est*, ait, *qui operatur, et abundat in omnibus, quam qui gloriatur, et eget pane*, Eccli. 10. 30. Vide ibi dicta. Succinunt et gnomæ Philosophorum. Antonius in Melissa c. 37. citat Socratem dicentem, *satius esse se in paucis facultatibus continentem hilariter agere, quam in magnis infeliciter. Quare ditissimum esse, qui paucissimis contentus est.* Epictetus, rogatus, *quis esset dives?* respondit: *Cui satis est quod habet.* Maximus serm. 12. citat Democritum, qui rogatus, *quomodo quis dives fieri posset?* resp. *Si cupiditatum pauper erit, si inopi erit desiderio. Quare eos qui naturalibus divitiis contenti sunt, ditiores esse iis, qui cum multa possideant, plus tamen concupiscunt: illis enim nihil deest, his plura quam possident.* Plato interrogatus, *quantas opes habere conveniret?* dixit: *Quantæ possidenti neque insidias pariunt, neque rerum necessariarum inopiam.* Cleanthes suam vitam laboriosam præferens otiosæ nobilium: *Dum illi*, ait, *pila ludunt, ego fodiens duram humum exerceo.* Sensit vir sapiens hominem non ad otium, sed ad laborem a Deo conditum esse ut eo victum sibi paret. Maximus serm. 32 citat Democritum qui rogatus, *quomodo laboriosi et industrii differrent a desidiosis? Quo*, ait, *impii a piis, spe nimirum bona. Sperant quippe qui corpus laboribus exercent, opima laborum præmia: desides autem præsentem intuentur egestatem.* Probus Imp. non patiebatur militem esse otiosum, sed multa opera manu militari perfecit, dicens, *annonam gratuitam militem comedere non debere.* Ita Flavius Vopiscus in Vita Probi. Alphonsus Aragonum rex reprehensus a quodam quod propriis manibus laborasset: *Numquid*, ait, *Deus et natura frustra regibus manus dederunt?* Rursum: *Regum cibus est honos*, ait, *quem dii immortales non otio aut luxu, sed improbis laboribus multisque sudoribus hominibus vendunt.* Ita Panorm. de Gestis Alphonsi.

Suis contentus felix.

Gnomæ.

Vera ergo nobilitas sita est in labore, non in otio: non in pompa, sed in virtute; in factis et stemmatis non avorum, sed cuique propriis: labore enim sustentamur et vivimus, virtute gloriamur, factis celebramur. Præclare Cicero orat. contra Sallustium sibi obiicientem generis ignobilitatem: *Satius est*, ait, *meis gestis florere quam maiorum opinione uti; et ita vivere, ut sim posteris meis nobilitatis initium, et virtutis exemplum.* Et Poeta:

Et genus et proavos, et quæ non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco.

Labor et virtus propria nobilitant, non avorum.

Gnomæ.

Et Cassianus collat. 2. c. 10, *Nihil*, ait, *nostrum est nisi hoc tantum, quod corde possessum, atque animæ nostræ cohærens, a nemine prorsus potest auferri.* Igitur, *Nobilitas sola est atque unica virtus. Nobilissimus Deo est, clarissimus virtutibus. Aliena laudat, qui genus laudat suum.* Et Solon, apud Ausonium: *Pulchrius multo paratur quam creatur nobilis.* Urbanus III. Pontifex obiicienti sibi generis humilitatem: *Magni viri*, ait, *non nascuntur, sed virtute fiunt.* Maximilianus Imp. cuidam, oblato auro, nobilitatem emere volenti: *Ditare quidem te possum*, ait, *at nobilitare non nisi te propria virtus potest.* Nimirum: *Simia haud leæna fiat regio diplomate.* S. Greg. Nazianz. orat. 19. de Gregorio patre suo: *Unam nobilitatem*, ait, *in pietate sitam esse censebat, atque in eo, ut unde ortum habuimus, et quo tandem perventuri simus, intelligamus.* Aureæ vero apud Prudentium Peristephanon, sive de coronis, Romanus Martyr, genere nobilis, sed fide et effuso sanguine nobilior:

Postquam inter ictus hymnum dixit plumbeos,
Erectus infit: Absit ut me nobilem
Sanguis parentum præstet, aut lex Curia:
Generosa Christi secta nobilitat viros.

Et S. Agatha apud Quintianum Præsidem: ***Multo præstantior, ait, est Christiana humilitas et servitus regum opibus ac superbia.***

Mystice Salonius: « Vere, ait, melior est frater idiota et simplex, qui operatur bona quæ novit, unde vitam æternam mereatur habere in cælis, quam gloriosus, id est clarus eruditione, vel comptus doctoris officio, qui indiget pane dilectionis, quia neque Dominum diligit, neque proximum. Vel certe ideo pane indiget, quia non operatur quæ intelligit aut docet » v. g. Melior est S. Franciscus Aristotele et quovis philosopho ac inani Theologo.

Hanc gnomen pulchro simiæ et vulpis apologo venustat Cyril. l. 3. Apol. moral. cap. 10. cuius titulus: *Quod melius sit minus egere, quam plus habere.* Cum simia, inquit, iocosa veste induta et vana catenula irretita, iubilans exultaret, suamque opulentiam et felicitatem iactaret, retudit eam vulpes, dicens hæc non tam esse copiam, quam inopiam, quod vestis indigentiæ, catenula captivitatis sit signum. « Nam paupertas est, ait, indigere; fortunæ vero habere, hanc unde suppleas indigentiam, avaritiæ vero semper plus cupere. Si amplius habes, aut eo indiges, aut non indiges: et si habes, aut his uteris, aut non uteris. Si uteris luxuriando, fatua: si non uteris, es retinendo avara. Si vero egens habes, quam artificialiter dives, natura tam pauper es. Vide igitur quod plus habere, aut sine vitiositate, aut sine aliqua paupertate nemo possit: vane igitur, quia plus habes, gloriaris. Ego certe me minùs egere nunc glorior, et arte nudam esse; quia nec egeo, nec cupio vestimentum, ditiorem me puto. Nimirum, qui minus eget, is natura dives est, cum sit ipse sufficiens. Solam namque hanc, ni fallor, æstimaverim esse veram opulentiam non aliunde mendicatam, sed cupiditate abdicatam, natam habere sufficientiam. Cupiditatis victor Diogenes, hoc se ditiorem putavit, quo minus indigeret. Hinc cum virum quemdam naturali vase manuum haustum sumere vidisset, iam seipso dives eius exemplo factus, potationis vasculum confregit. Quare huiusmodi divitiæ, aut naturalis paupertatis opitulativum solatium, aut cupiditatis anxiæ iugum sunt onerosum. Disce igitur quod melius sit non egere, quam indigentem habere ».

Vers 10. NOVIT IUSTUS IUMENTORUM SUORUM ANIMAS: VISCERA AUTEM IMPIORUM CRUDELIA.) Syrus: *Impii autem claudunt viscera sua*; Chald. ***miserationes impiorum crudelitas.*** Hebr. enim רחמים *rachamim* et miserationes, et viscera, quæ sedes sunt misericordiæ, et miseratione commoventur, significat. Sensus ergo Chaldæi est, q. d. Miserationes impiorum sunt crudeles, adeoque non sunt miseratio, sed crudelitas. Si quando enim misericordiam aliquam præstant, tot modis miserum trahunt, ac tanta verborum asperitate et supercilio beneficia in odium adducunt; denique tot conditionum et usurarum onere ea aggravant et vendunt, ut non tam misereri quam feritatem et crudelitatem exercere videantur.

Sensus vulgatæ versionis est, q. d. Novit iustus quantos labores et dolores animæ iumentorum suorum patiantur: ideoque eos moderatur, mitigat, solatur et medetur. Rursum novit quid iumenti anima appetat, illudque ei exhibet. Unde Pagnin. vertit: ***Cognovit iustus appetitum** iumenti sui.* Anima enim sedes et symbolum est appetitus. *Novit* ergo non speculative tantum, sed et practice: *novit*, id est, attendit et curam gerit suorum iumentorum. Sic dicitur 2. Tim. 2. 19. ***Cognovit Dominus qui sunt eius***, id est amat, curat, protegit, promovet Deus suos electos. Et Psal. 1 6 *Novit Dominus viam iustorum: novit*, id est, diligit, dirigit, secundat et prosperat. Unde Septuag. vertunt: ***Iustus miseratur animas iumentorum suorum; viscera autem impiorum immisericordia.***

Iam per *iumenta* primo, Lyran. accipit servos et ancillas: *iumenta* enim dicuntur quasi *iuvamenta*: servi autem iuvant herum.

A Secundo, Beda per *iumenta* accipit proximos rudes et hebetes instar iumentorum: hos enim iuvare, et vicissim ab iis iuvari debemus lege naturæ et charitatis. *Iustus*, ait, *compatitur, et miseretur hebetudini et fragilitati proximorum sibi commissorum.* Quam enim curam gerit bubulcus suorum boum et iumentorum, ac pastor suarum ovium, eamdem gerere debet rector subditorum.

Tertio, proprie et genuine Aben Ezra: Novit, ait, iustus qua re indigeant sua pecora, illamque misericorditer eis præstat; quia iustus non tantum hominum, sed et brutorum miseretur; præsertim quia hæc misericordia in suum commodum redundat. Qui enim alit et impinguat bovem suum, seipsum alit et impinguat; bos enim arabit hero terram, segetesque producet, ac deinde cedet ei in cibum. Itaque esto amicitia et charitas proprie non sit inter nos et bruta, ut docet S. Thomas et Aristot. tamen ad illa quasi per mantissam et auxesin quamdam sese extendit: estque hic amor non tam amicitiæ, quam concupiscentiæ; quia herus amat bovem non ob bonum B bovis, sed quia bos est iumentum, peculium et bonum suum. Ita S. Chrysos. hom. 29. in ep. ad Rom. « Sunt enim, ait, Sanctorum animæ vehementer mites et hominum amantes, non solum erga suos, sed etiam alienos: ita ut hanc suam mansuetudinem etiam ad animantia bruta extendant. Propterea et sapiens quidam dixit: Iustus miseretur animarum iumentorum suorum. Si ergo iumentorum, multo magis hominum. » Idem Chrysost. plenius in Catena Græcor. hunc locum sic explicat; « Quid, ait, audio? Numquid iustus iumentorum suorum animas miseratur? Utique erga illa quoque magnam humanitatem et clementiam ostendamus oportet, idque cum ob alia, tum ob id maxime, quod ea ratione et occasione illis compati et condolere discamus, qui eiusdem nobiscum sunt generis. Nec enim Deus citra causam in lege præcipit, ut iumentum prolapsum erigamus, et errabundam ovem ad viam reducamus; neque bovis triturantis os obligemus. Vult itaque ut magnam in bruta quoque animantia C misericordiam exerceamus. Primo quidem propter nos ipsos, deinde vero ut quoad necessaria ministeria obeunda magis sint idonea: postremo autem ut curam et humanitatem in illa exercere assueti, quæ sua nobis ministeria præstant, erga proximos paulatim benigni et misericordes evadamus. Qui enim exterorum miseretur, multo magis familiarium et domesticorum miserebitur, et qui misericordiam exercet in iumentum, magis exercebit illam in fratrem consanguineum. Sed dices forsan: Iumentum ministerii usum affert, frater autem nullum omnino. Imo vero magnum: conciliat enim tibi æternam apud Deum mercedem. Ecce qualem curam et servitutem iumentis impendimus, ut bene sit illis: neque turpe aut ignominiosum hoc ducimus, et hominibus servire turpe ducemus? Tropice autem per iumenta indociles, et rationis luce pene destitutos discipulos hoc loco significat. »

Idcirco ergo Deus Iudæis præceperat misereri iumentorum, ut discerent misereri proximorum, ne, si in iumenta essent crudeles, discerent efferari in homines. Ita D sanxit: *Non arabis in bove simul et asino*, Deut. 22. 10. quia asinus impar est bovi: quare si idem cum bove iugum traheret, plus æquo gravaretur. Et: *Non coques hædum in lacte matris suæ*, Exod. 23. 19. quia crudele est ut lac matris, quod hædo est alimentum vitæ, fiat eidem tormentum mortis. Et: *Si ambulans per viam, in arbore vel in terra nidum avis inveneris, et matrem pullis vel ovis desuper incubantem, non tenebis eam cum filiis, sed abire patieris*, Deut. 26 6 Ita sanxit diem Sabbati, ut in eo quies daretur tam iumentis, quam hominibus, ab omni opere et labore, quo per septimanam desudant, Deut. 5. 14. Hanc misericordiam Deus sanxit non tantum suo verbo, sed et exemplo. Ipse enim iumentorum curam gerit. Unde illud Psalm. 35. 7. *Homines et iumenta salvabis. Domine* Et Christus, ait S. Bern. in præsepio positus fuit inter bovem et asinum, ut salvaret homines et iumenta. Et Psal. 103. 14. *Producens fœnum iumentis.* Et Psal. 146. 9. *Qui dat iumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocan-*

Pietas in iumenta.

tibus eum. Deum ergo Deique pietatem imitantur, qui in bestias misericordes sunt.

Exempla. Sic S. Anselmus, ut habet eius Vita, affectu commiserationis movebatur erga bestias, easque deflebat, cum laqueis venatorum irretitas cerneret. Gordianus senior Imper. teste Capitolino, tantæ bonitatis erat, ut in scholis, si quis puerorum vapularet, lacrymas non teneret.

Præ reliquis sensum hunc pietatis in bestias ostendit S. Franciscus, de quo ita scribit S. Bonav. l. 1. Vitæ eius c. 8. « Consideratione primæ originis omnium, abundantiori pietate repletus, creaturas quantumlibet parvas fratris vel sororis appellabat nominibus, pro eo quod sciebat eas unum secum habere principium. Illas tamen viscerosius amplectebatur et dulcius, quæ Christi mansuetudinem piam similitudine naturali prætendunt, et Script. significatione figurant. Redemit frequenter agnos, qui ducebantur ad mortem: illius memor agni mitissimi, qui ad occisionem duci voluit pro peccatoribus redimendis. » Narrat deinde eum sui, sive porcæ, quæ agnum occiderat, maledixisse, ac suem mox infirmari cœpisse, et intra triduum mortuam: similiter eum aves et pisces captos libertate donasse: quocirca eas illi applausisse, ac ab eo invitatas cantu suo Deum laudasse. Mira sunt quæ addit de cicada, phasiano, falcone, et lupis a viro sancto dilectis et protectis, atque ad Dei laudem invitatis.

Mystice R. Levi: Iustus, inquit, novit animam iumenti sui, id est vitam corporis sui (corpus enim est quasi iumentum animæ) tuetur et curat, ideoque cavet ne corpus nimium labore affligat, ne nimia austeritate vigiliarum, inediæ, ciliciorum, disciplinarum illud conficiat. *Viscera autem impiorum crudelia*, quia dum gulæ, libidini et vitiis intemperanter indulgent, crudeliter in seipsos sæviunt: nam et sanitatem et robur lædunt, quin et vitam non raro sibi auferunt, aut certe decurtant.

Denique notanda hic collectio et dogma arcanum Cassiani collat. 11. c. 10. « Iustus, ait, miseretur animas iumentorum suorum; viscera autem impiorum sine misericordia. Ideoque iisdem vitiis subiacere monachum certissimum est, quæ in alio inclementi atque inhumana severitate condemnat. Rex enim rigidus incurret in mala, » Prov. 13. iuxta Septuaginta.

Vers. 11. QUI OPERATUR TERRAM SUAM, SATIABITUR PANIBUS: QUI AUTEM SECTATUR OTIUM, STULTISSIMUS EST.) Hebr. *indiget corde.* Pro *otium* hebr. est רקים *rekim*, quod Aquila, Theod. et Septuag. vertunt: *mataia*, id est *vana*; Syrus: *Qui festinat post vanitatem*; Chald. *vacua*; Pagninus: *vacuos*; Baynus: *inania*; Tigurinus: *perditos. Rekim* enim significat homines ignavos, otiosos, inanes, perditos, quales sunt scurræ et mendici validi; item res inanes, vanas, perditas. Qui enim cum scurris ignavis et otiosis versatur, sectatur ignavum, vanum, turpe et sceleratum otium, fitque scurra, maledicus, fur, etc. Huc facit proverb. Syrorum et Arabum, cent. 3. n. 27. *Acquire diligentiam; ea enim est thesaurus magnus*; et n. 28. *Recede a pigritia, quia ipsa est plena damno.*

S. Chrysostomus, in Catena Græcorum, hæc ita præced. v. 9. et 10. connectit, q. d. *Non quia operandum et laborandum dixi, iniuste quoque ditescendum dixi. Bona sane et honesta est operatio, sed ea quæ cum iustitia est coniuncta, cuiusmodi est agricultura. Ignavia enim malitiam parit et fovet, non etiam rem familiarem auget.* Accedit S. Hieronymus qui per *vana* accipit mercaturam, utpote periculosam et incertam, quasi ab ea Sapiens avocet homines ad agriculturam. Explicans enim illud Isaiæ 23. de Tyro: *Operare terram tuam; etenim naves nequaquam veniunt de Carthagine. Profuit enim Tyro*, inquit Hieronym. *naves interire peregrinas, ut cogatur operari terram suam, de qua in Proverbiis dicitur: Qui operatur terram suam, satiabitur panibus, etc. ut nequaquam de incerto fluctuum naufragiorumque discrimine, sed operis sui vivat frugibus.*

Verum sub agricultura hic quodlibet opus honestum, et quamlibet artem honeste ditescendi accipit: hæc enim opponitur inerti otio: proponit tamen agriculturam, tum

A quia ea est maxime necessaria, tum quia ipsa est *ars innocentissima* (ait S. Augustin. scribens contra Faustum Manichæum, eam damnantem homicidii, quod plantas evellendo eis animam vitamque adimat) ideoque præcepta Adæ in paradiso, et rursum post expulsionem e paradiso, quam proinde primi Patriarchæ, ac deinde reges etiam et principes, uti Iob, Abraham, Moses, Esau, etc. exercuere. Quin et Diocletianus, teste Eutropio, relicto imperio in rusticatione consenuit, atque Herculeo et Galerio eum ad imperium resumendum invitantibus: *Utinam, ait, Salonæ possetis visere olera nostris manibus instituta, profecto istud tentandum numquam iudicaretis.* Faraotes Indorum rex Apollonio de eius victu sciscitanti: *Ego, ait, palmarum fructibus, aut oleribus pascor, aut quæ præbent mihi arbores, quas ego his manibus colo.* Lysander Lacedæmonius cum ad Cyrum minorem Persarum regem venisset, in hortum ductus, admiratus et proceritates arborum, et directos in quincuncem ordines, et humum subactam, Cyrum interrogavit a quo essent

B arbores plantatæ, et cuius solertia tam apte dimensæ? Cui respondens Cyrus ait: *Atqui ego ipse sum ista dimensus, mei sunt ordines, mea descriptio; mea enim manu sunt satæ.* Tum Lysander purpuram ornatumque Persicum multo auro splendentem intuens dixisse fertur: *Recte, Cyre, te beatum ferunt homines, quoniam virtuti tuæ fortuna coniuncta est.* Ita Cicero in Catone.

Quæres, cur sectans otium vocetur *stultissimus?* Resp. primo, quia otium inducit pauperiem et hominem ad famem necemque redigit. Quid autem stultius quam inerti otio sibi famem mortemque consciscere, et quid aliud est otium, *quam vivi hominis sepultura?* ut ait Philosophus. — Otiosus stultissimus. I.

Secundo, quia otium facit mentem ignavam hebescere et brutescere, sicut hebescit et rubigine obducitur ferrum otiosum, ut gladius et culter quo nemo utitur. Unde Cassiodorus: *Natura humana, ait, sicut duris laboribus instruitur; ita per otia torpentia infatuatur.* Consonat Plutarchus in Moralibus: *Ingenium, ait, hominis ceu ca-* II.

C *riem et senium in otio contrahit, propter obscuritatem, et quies vitaque sedentaria non modo corporibus, verum etiam animis marcorem affert.* Et S. Chrysost. hom. 5. in 1. ad Corinth. *Eorum* (qui laborant) *sunt animæ puriores*, ait, *eorum sunt mentes robustiores ac firmiores. Nam qui est otiosus, et multa temere loquitur, et multa agit temere, et toto die nihil operatur, torpore et veterno mentem repletam habet.*

Tertio, quia otium parit detractiones, calumnias, irrisiones, furta, estque causa omnis mali; otiosi enim fiunt aleatores, compotatores, scortatores, prædones, etc. Quocirca Diogenes, teste Laertio libr. 6. otiosorum negotium dicebat esse amorem; quod hic affectus potissimum occupet otio deditos. Ita enim fit, ut, dum otio vacant, in rem negotiosissimam incidant. Et Appius Claudius, teste Valerio Maximo, dictitabat populo Romano longe melius committi negotium quam otium; quod populus bellis excitetur ad virtutem, in pace defluat ad voluptates ac lu- III.

D xum, ex quibus nascitur rerumpublicarum ac regnorum exitium.

Mystice, Polychron. in Catena Græcor. « Terram, ait, hic vocat animam, in qua bonæ et malæ cogitationes generantur; bonæ, si eam sanctis cogitationibus et operationibus exerceas; malæ, si eam otiari sinas. Panes vocat divini verbi pabulum; stultos autem eos dicit qui circa vanam doctrinam occupantur. » Sic et Beda: « Ille, ait, terram suam strenue operatur, qui arcana cordis sui per quotidiana exercitia, per legis meditationem, per vigilantiam mentis, quasi qui exerceat agriculturam, instanter erudit, atque spiritualibus cibis velut panibus, ne fame ignorantiæ periclitetur, interioris hominis sui sensum reficere non desistit. Qui exercet animam suam spiritualibus studiis et nunc virtutibus, et tunc dapibus saturabitur præmiorum; qui autem pro salute animæ suæ nunc laborare detrectat, tunc inter stultos reprobabitur: tametsi nunc vel divina, vel mundana sapientia gloriosus videtur. » — Mystice anima ut terra colenda.

y Google

Rursum B. Petrus Damiani per terram accipit corpus, quod laboribus et pœnitentiis subigendum est, ut continentiæ et beneficentiæ fructus proferat. Sic enim ait in epist. ad Fratres mandatorum transgressores: « Quisquis desiderat spiritualium segetum ubertate ditescere, desudet nunc agrum sui corporis disciplinæ ac continentiæ vomere continuo labore sulcare, et tamquam novalium suorum glebas sarculo sapiente confringat; dum quidquid durum, quidquid infœcundum in se deprehenderit, iugis pœnitentiæ contusionibus terat. Nec desinat gulæ prurientes urticas, atque inhorrescentes carnalium desideriorum vepres radicitus exstirpare, quo uberes proventus spiritalium segetum valeant sui corporis rura proferre. Unde Salomon ait: Qui operatur terram suam, satiabitur panibus. » Vide quæ de agricultura litterali et mystica dixi Genesis 2. 25.

QUI SUAVIS EST IN VINI DEMORATIONIBUS (perperam Beda et Lyran. legunt; *In vini moderationibus*) IN SUIS MUNITIONIBUS RELINQUIT CONTUMELIAM.) Hic versus deest in Hebræo: sed eum habent Rom. et Græca, quæ sic habent: *Qui iucundus in vini conversationibus* (symposiis) *immoratur, in munitionibus suis ignominiam relinquit*. Sensus est, q. d. Qui delectatur immorari symposiis, et vini compotationibus, hic *in suis munitionibus*, id est domibus, arcibus, urbibus, locisque aliis, quantumvis munitis, relinquit infamiam et ignominiam; quia ebrietas multa secum affert probra, dedecora et damna, inter quæ primum est, quod ebrius mente captus effutiat quidquid in animo habet, omniaque sua secreta prodat, ob quæ odia sibi concitat, insidias accersit, fortunis et sæpe vita privatur. Rursum ebrius præ æstu meri nudat corpus, eiusque partes, quas honestas contegit. Sic Noe ebrius nudavit verenda sua, quæ sane magna est ignominia, ideoque irrisus fuit a Cham filio suo, Gen. cap. 9. v. 22.

Probra crapulæ

I.

II. Secundum, quod, ubi mero incaluit, multa dicat agatque ridicula, insulsa, delira. Unde sanctus Basilius, orat. de ebrietate: « Cum multum, ait, meri infusum fuerit, quasi tyrannus quidam arcem petit, et a summo vertice ingentes tumultus animæ præbet, nulli rei ne principali quidem parcens; sed ipsam primum rationem in servitutem captam adducit; deinde eam dispositionem, ac ornatum, qui doctrinæ partus est, confundit ac perturbat risu indecoro, voce horrenda, ira præcipiti, libidine effrænata, æstro ac furore in omnem inhonestam voluptatem. »

III. Tertium, quod cœnaculum et cubiculum repleat vomitu, crapula, sordibus, iuxta illud Isaiæ cap 28. 8. *Mensæ repletæ sunt vomitu*. Et Ierem. 48. 26. *Allidet manum Moab in vomitu suo, et erit in derisum etiam ipse*. Et illud Habacuc 2. 16. *Repletus es ignominia: bibe tu quoque, et consopire; circumdabit te calix dexteræ Domini, et vomitus ignominiæ super gloriam tuam*.

IV. Quartum, quod potando decoquat patrimonium, itaque se, filios et uxorem redigat ad inopiam et paupertatem. Nam, ut ait S. Ambr. l. de Elia et ieiunio c. 12. *Ebrii uno die bibunt multorum dierum labores*.

V. Quintum, quod civium et militum ebrietas det occasionem hosti invadendi, capiendi et vastandi arces et urbes; ita auctor Catenæ Græcorum. Sic Balthassar sua compotatione perdidit vitam, Babylonem et monarchiam Babyloniorum, Daniel. 5. 30. Sic Holofernes ebrietate sua perdidit se totaque Assyriorum castra, Iudith 13. 10. Quocirca ut ait S. Ambros. l. de Elia et ieiunio, cap. 9. *Unius mulieris* (Iudith) *ieiunium innumeros stravit exercitus ebriorum*. Sic Troia indulgens genio a Græcis capta est, iuxta illud Virg. 2. Æneid.

Invadunt urbem vino somnoque sepultam.

Vere Plato apud Stobæum, serm. 18. *Gubernator ebriosus, ait, et quivis cuicumque rei præpositus omnia subvertit, sive navigium, sive currum, sive exercitum, sive urbem, sive quamcumque rem fidei suæ commissam*. Quocirca idem Plato dial. 8. de Republica ita sancit: *Non conceditur custodi, ut ebrietate gravatus, ubi terrarum sit, nesciat, nempe ridiculum esset custode indigere custodem*.

A Denique probra et damna ebrietatis describit S. Ambros. lib. de Elia et ieiunio, capite 16. « Ebrietas, inquit, fomentum libidinis, ebrietas incentivum insaniæ, ebrietas venenum sapientiæ. Hæc sensus hominum mutat et formas, per hanc fiunt ex hominibus equi adhinnientes. Siquidem naturali vapore corporis calidi, et præter naturam vini calore flammati cohibere se non queunt, et in bestiales libidines excitantur, ut nullum tempus præscriptum habeant, quod doceat indulgere concubitui; vocem amittunt, colore variantur, oculis ignescunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furore ardescunt, sensu excidunt. Hinc phrenesis periculosa, hinc calculi gravis pœna, hinc exitialis cruditas, hinc vomitus frequens semesas epulas cum internorum viscerum cruore fundentium. » Et nonnullis interiectis: « Hinc etiam vanæ imagines, incerti visus, instabilis gressus; umbras sæpe transiliunt sicut foveas. Nutat his cum facie terra, subito erigi et inclinari videtur, et quasi vertatur, timentes in faciem ruunt et solum manibus apprehendunt, aut concurrentibus monB tibus sibi videntur includi. Murmur in auribus tamquam maris fluctuantis fragor et resonantia fluctu littora. Canes si viderint, leones arbitrantur et fugiunt. Alii risu solvuntur incondito, alii inconsolabili mœrore deplorant, alii cernunt irrationabiles pavores. Vigilantes somniant, dormientes litigant. Vita his somnium est, somnus his mors est; excitari nullis vocibus possunt quantolibet stimulando impulsu petiti; nisi resipuerint, evigilare non possunt. Unde bene Ieremias huiusmodi hominem tamquam superfluam creaturam deflendum putat. Quid est homo ebrius, nisi superflua creatura? »

DESIDERIUM IMPII MUNIMENTUM EST PESSIMORUM: RADIX AUTEM IUSTORUM PROFICIET.) Perperam Beda, Lyranus et Complut. pro *munimentum* legunt *monumentum*, sicque exponunt. q. d. Desiderant impii, gaudentque dum impii sibi similes vigent in hominum memoria, dumque eis splendida, sepulcra et monumenta eriguntur. Perperam inquam: nam Hebr. מצוד *metsod* significat arcem C et munimentum, non monumentum; significat quoque rete et venationem. Unde R. Salomon vertens, *venatio* sic explicat. q. d. *Impii hoc maxime optant, ut iis vescantur, vitamque sustentent, quæ scelerati per fraudem et rapinam venati fuerint*. Melius Chaldæus vertit: *Desiderat impius retia mali*; Syrus: *Ad malum præstandum*; Caiet. *Desiderium impii laqueus malorum*, q. d. Impius optat et quærit modos, artes et dolos, quibus quasi retibus iustos illaqueet et perdat; at vero iusti, Deo protegente, illos evadent: *Radix enim iustorum proficiet*; Syrus, *germinabit*; Chaldæus, *permanebit*; Tigurin. vertit: *Qui impietatem desiderat, malum venatur; at radix iustorum ferax est*; Vatablus: *Optat impius rete malorum, id est, optat sibi dari artes malorum, vel munitionem et præsidium malorum, quo scilicet possit tuto alios lædere*. Hæc versio plana est et facilis, ad eamque Vulgata accommodari potest. Planior tamen Vulgatæ versionis sensus est, q. d. Desiderant impii muniri et roborari pessimos, ut eorum societate et robore se suamque impietatem commuD niant et stabiliant contra viros principesque pios et probos. Sic hæretici unius urbis vel regni desiderant hæreticos aliarum urbium et regnorum roborari, ac potiri victoriis contra principes orthodoxos, ut per eos se suamque hæresim stabiliant, ac fidem orthodoxam cum principibus eam propugnantibus pessumdent et evertant. At incassum laborant. Nam Deo impietatis vindice fidem fidelesque suos protegente: *Radix iustorum proficiet*; ut scilicet iustitia et iusti firmiores agant radices, id est magis confirmentur, roborentur ac magis magisque crescant et proficiant: ex adverso impietas cum impiis sensim infirmetur, decrescat et evanescat, uti nunc hæresim decrescere cernimus et gratulamur. Quocirca auctor Catenæ Græcor. ex Septuaginta sic vertit et explicat: *Desideria impiorum sunt improba, at piorum radices quasi vallo cinctæ sunt firmæ*. Et Paulus quoque Apostolus pietatem et charitatem radicem et fundamentum appellat: *In charitate, scribit, fundati et radicati*. Sunt autem eiusmodi

Vers. 12

in tuto collocati; siquidem pietas ab omni adversitate liberat. Aut ob id certe istud dicitur; quia illorum sententiæ et cogitatus supra petram, quæ Christus est, fundati sunt: hactenus auctor.

Rursum noster Salazar, ex Septuag. Complut. et Rom. sic ad verbum vertit: *Cupiditates impiorum malæ; radix autem iustorum in munitionibus.* Idque tripliciter explicat: Primo, q. d. Impiorum cupiditates et studia rebus malis, id est, caducis et terrenis, affixa sunt, nihil sublime et cæleste cogitant; contra vero radices iustorum, id est, eorum affectiones et studia in munitionibus, q. d. Iusti altiora et sublimiora affectant, cælestia meditantur, in hisque figunt desideria sua. Vel aliter: Impii quidem voluntas et mens exarmata est atque imbellis, atque adeo illam innumeræ cupiditates et pravæ affectiones invadunt. At vero *radix iustorum*, id est, eorumdem voluntas animusque, *in munitionibus*, id est, septus undique ac munitus est, ne scilicet pravæ cupiditates illum adoriantur et debellent. Aut denique, quod satius reor, nomen *radicis* ex familiari Scripturæ loquendi modo divitias et fortunas sonat. Atque adeo sensus est: Cupiditates impiorum malæ, id est, ad malum inferendum pronæ; iustos enim et probos circumvenire, et bonis suis spoliare cupidissime desiderant. Radix vero piorum, id est eorum facultates, in munitionibus, hoc est tutæ atque securæ sunt ab eorum insidiis, quasi muris septæ ac præcinctæ forent. Hæc ipse more suo eleganter et ingeniose.

Vers. 13. PROPTER PECCATA LABIORUM RUINA PROXIMAT MALO: EFFUGIET AUTEM IUSTUS DE ANGUSTIA.) *To malo* est generis masculini, non neutri, q. d. Homini malo, non rei malæ, vel ad rem malam. Pro *ruina* hebr. est מוקש *mokes*, id est laqueus, qui homines et aves ducit in ruinam et mortem. Unde ex Hebræo vertas, *in prævaricatione labiorum laqueus malo*, id est homini impio, supple, approximat. Alii vertunt, *laqueus malus*, q. d. Impius fraude, quam labiis concinnat, malum aliis struit laqueum. Verum prior versio est aptior. Unde Sept. vertunt: *Propter labiorum lapsum peccator incidit in laqueos* (Chald. *corruit malus*; Syrus, *capietur*) *iustus autem eiusmodi laqueos facile declinat*; Vatabl. *Sermone suo irretitur malus; iustus autem ex angustiis evadit.*

Sensus est, q. d. Impius intemperantis est linguæ suaque garrulitate et dicacitate imprudenter parat sibi laqueum et ruinam; quia propter eam in multas incidit lites et calamitates. At iustus effugiet de angustia; tum quia cavet a garrulitate, quæ parit laqueos et angustias; tum quia iustus ita sapiens est et cautus, ut, si quando in aliquam angustiam incidat, sua loquendi agendique prudentia et sagacitate, norit se ex ea expedire, et laqueum effugere. Ita David accusatus apud Achis regem Palæstinæ, quod esset proditor a Saule ad eum perdendum submissus, calumniam hanc effugit, prudenter simulando se stultum et delirum, 1. Reg. 21. 13. Sic Abigail excidium domui suæ ob duritiem Nabal mariti sui imminens a Davide, prudenti et humili sermone iras Davidis sedando, discussit et effugit, 1. Reg. cap. 25. v. 23. et seq.

Mystice, S. Thom. serm. de decollat. S. Ioannis Baptistæ, hanc sententiam eidem adaptat, eamque quasi thema sermonis proponit: Baptista, inquit, hodie decollatus ab Herode liberatus fuit a triplici angustia, scilicet carceris, corporis et sæculi, etc. quia scilicet transiit in libertatem gloriæ filiorum Dei; ivit enim ad limbum patrum, nuntians eis Christum advenisse. Unde et Christus sequenti anno crucifixus et mortuus, ad limbum descendens, eidem cum cæteris patribus gloriam beatitudinis contulit, eumque gloriosum in cælum ascendens secum cum triumpho deduxit.

Post hunc versum Septuag. in editione Romana hanc gnomen, quæ nec in Hebræo, nec in Græco, nec in Vulgata Latina extat, interserunt: *Qui videt levia, misericordia dignus habebitur; qui autem occurrit in portis, vexabit animas*; hoc est, inquit Scholiastes: *Qui videt levia*; id est probus, modestus et non curiosus, misericordia dignus est: *At qui occurrit in portis,* id est curiosus, et qui se intrudit in negotia, vexabit multos. Auctor vero Catenæ Græcor. hunc versum sic enuntiat, sicque explicat: *Qui placido misericordique oculo intuetur, et ipse misericordiam consequetur, qui autem in portis se obviam fert, animas exterit. Placide cernentem eum vocare videtur, qui nulla neque invidia, neque avaritia laborat, neque quid discretio exigat, ignorat; per eum autem, qui in portis occurrit, avarum designat aut illum sane, qui proximo insidias parat, eidemve adversatur; aut hominem eiusmodi, qui illis qui controversiarum causa in tribunal ingrediuntur, in ipso statim introitu sese obiectat; aut eum denique qui a viis, quæ ad vitam ducunt, ad malas semitas eos abducere conatur, quibus mala machinatur.* Et Olympiod. *Qui non videt aspere, hoc est, qui recta placidaque mente ornatus est, is (utpote nihil asperitatis ex peccato reliquum habens) Deum videbit. Qui autem in portis occurrit, est avarus; siquidem quærens quem exterat et consumat, quasi in portis, ubi olim ius dicebatur, occurrere et insidiari dicitur.*

DE FRUCTU ORIS SUI UNUSQUISQUE REPLEBITUR (Hebr. *saturabitur*) BONIS, ET IUXTA OPERA MANUUM SUARUM RETRIBUETUR EI.) Ita Hebr. Aquila, Chald. et Symmach. licet Septuag. pro *manuum*, habeant, *labiorum. Et retributio labiorum eius*, inquiunt, *dabitur illi.* Perperam Caietan. a citatis Interpretibus recedens, vertit: *De fructu oris viri saturabitur bono*, scilicet auditor, *et iuxta opera manuum suarum retribuetur ei;* sicque explicat, quasi hic ponatur discrimen fructus sermonum et operum; quod scilicet fructum sermonum percipiat, non loquens, sed audiens; fructum vero, id est, mercedem operum percipiat ipse operans. Contrarium enim hic dicit Salomon, scilicet tam oris quam operis fructum ad suum pertinere ac redire auctorem. Unde Vatablus sic explicat, q. d. Verba et opera accipient a Deo retributionem. Sic et S. Chrysost. in Catena Græcor. *Ne arbitreris*, inquit, *in operibus tantum virtutem consistere; nam persæpe quoque consistit in verbis. Quare subdit: Retributio labiorum eius tribuetur illi. Atque huc quoque spectat illud Domini: Ex ore tuo iudico te, serve nequam.* Alius ibidem: *Virilis animæ sermo ad virtutem tendit; et quidem bonus bonos generat fructus, sicut e diverso malus malos. Dominus autem tamquam benignus et liberalis dator liberalem mercedem persolvit bonis, supplicia autem ex instituto non irrogat, verum mali sibi ipsis illa adsciscunt.* Vers. 14.

Maxime vero significat hic sapiens eos, qui blandis verbis æque ac eleemosynis mœstos, ægros et afflictos solantur, lætificant et exhilarant; simili modo, ac pari imo maiori mensura (ut innuunt Septuag.) a Deo et ab aliis lætificandos fore et exhilarandos, iuxta illud S. Greg. *Et gaudia tribuens, unde es lætificandus, accipies.* Et illud: *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Et illud Christi: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur,* Matth. 5.

VIA STULTI RECTA IN OCULIS EIUS: QUI AUTEM SAPIENS EST, AUDIT CONSILIA.) Pagnin. *Obtemperat consilio*; Symmach. invertit: *Qui vero audit consilia*, ait, *sapiens erit*: quia ex consilio quod suscepit, proficiet in sapientia. Sensus est, q. d. Stultus, id est insipiens et imprudens, id quod concepit et iudicat, vel concupiscit et amat, oculis mentis suæ censet esse æquum et rectum; unde sibi præfidens alios consulere negligit: at sapiens suo iudicio diffidens alios consulit, eorumque consilia libens amplectitur et sequitur. Ratio est prima, quod stulti sunt superbi, putantque se plus aliis, imo se solos sapere. Rursum: *Dum docti et sapientes magis putari quam esse concupiscunt, ideo alios audire detrectant*, ait S. August. epist. 174. At sapientes sunt humiles, sciuntque in propriis facile quemlibet falli, nec ambiunt haberi, sed esse sapientes; idcirco libenter alios audiunt, imo consulunt. Alii enim sincerius de nobis rebusque nostris iudicant, quam nos ipsi. Nos enim in nostris excæcat amor proprius. Vers. 15.

Cur stulti sibi præfidant? Ratio. I.

Secunda, quia stulti amant suas cupiditates, iisque ita II.

effixi sunt, ut ab eis avelli nolint; quare cavent alios consulere, ne prava eorum desideria et iudicia arguantur, eademque relinquere et mutare vi veritatis cogantur. Sapientes vero sequuntur iudicium rationis, virtutis et legis divinæ, quæ suadet ut in propriis alios consulamus, ne latens amor cupiditatis alicuius iudicium offuscet, ac cupiditatem pro ratione substituat.

III. Tertia, quod stulti duri sint cerebri, pertinaces et obstinati in eo quod semel sibi persuaserunt; at sapientes sinant se duci et flecti quocumque eos ratio et veritas consiliorum, quæ ab aliis suggeruntur, ducit. Sic Moses, licet assidue cum Deo colloquens, Iethro tamen soceri sui consilium de partiendo in alios regiminis onere libens admisit, magno sui et totius populi commodo, Exodi 18. Sic S. Petrus, licet caput Ecclesiæ, Pauli licet inferioris, consilium, imo correptionem, de non iudaizando humiliter audivit et suscepit, Galat. 2.

S. Aug. sua subiicit censuræ Hier. Eminuit hac in re S. August. qui cum ingenio esset acutissimo, et doctrina eminenti, tamen alios, ac imprimis S. Hier. de dubiis S. Scripturæ consulere solitus fuit, ut patet ex epist. eius 8. ad S. Hieron. in cuius fine ait: « Sane idem frater aliqua scripta nostra fert secum, quibus legendis si dignationem adhibueris, etiam sinceram atque fraternam severitatem adhibeas quæso. Non enim aliter intelligo quod scriptum est: Emendabit me iustus in misericordia, et arguet me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum; nisi quia magis amat obiurgator satanas, quam adulator ungens caput. Ego autem difficillime bonus iudex lego quod scripserim, sed aut timidior recto, aut cupidior. Video etiam interdum vitia mea, sed hæc malo audire a melioribus, ne cum me recte fortasse reprehendero, rursus mihi blandiar, et meticulosam potius mihi videor in me, quam iustam tulisse sententiam. » Item S. Ambr. qui scribens ad Sabinum, illius, licet se eruditione inferioris, censuræ scripta sua subiicit, causamque addit: « Nescio enim quomodo præter imprudentiæ caliginem, quæ me circumfundit, unumquemque fallunt sua scripta, atque ut filii etiam deformes delectant, sic etiam scriptorem indecores etiam sermones sui palpant. » — et S. Ambr. Sabini.

Denique parallela Salomoni est illa Siracidis gnome: *Fili, sine consilio nihil facias, et post factum non pœnitebis*, Eccl. 32. 24. Et illa Tobiæ ad filium cap. 4. 19. *Consilium semper a sapiente perquire.*

Vers. 16. FATUUS STATIM INDICAT IRAM SUAM). Hebr. *Stulti in die cognoscetur ira eius*, id est, ut Septuag. et Syrus: *Imprudens eadem die enuntiat iram suam*; S. Cyprianus: *Patefacit furorem suum*; Chald. *Stultus importune iram suam ostendit.*

QUI AUTEM DISSIMULAT INIURIAM, CALLIDUS EST.) Hebr. *Tegens ignominiam, callidus est*; Vatabl. *cautus est*; Septuag. *abscondit* (Beda, *occultat*) *autem ignominiam vir astutus. Callidus* ergo hic idem est quod prudens et astutus: ita auctor Catenæ Græcor. significat in offensa et ira maxime dignosci sapientem a stulto; quod stultus illico iram prodat, sapiens eam tegat, celet et dissimulet. Hinc illud elegans Hebræorum proverbium בכיס בכוס בכעס *backis backos backaas*, id est *in crumena, in calice, in ira* maxime cognoscitur indoles et ingenium hominis; in crumena enim cognoscitur eius avaritia, vel liberalitas; in calice eius sobrietas, vel ebrietas; in ira eius prudentia dissimulandi, vel imprudentia indignandi vel ulciscendi.

Triplex discrimen stulti et sapientis in ira. Triplex ergo hic innuitur discrimen, quo in ira sapiens a stulto secernitur. Primum est: Stultus si verbo asperiore, multo magis si verbere pungatur, illico ira corripitur et excandescit; quia passione, non ratione agitur.

I. At sapiens licet scommate, aliove verbo, aut facto duriore appetatur, mentem cohibet ne irascatur; quia illam habet placidam, eo quod iram mortificarit, iræque potens sit et dominus. Quocirca in sapiente *ira rationi sicut canis pastori obedit*, ut ait S. Basil. hom. de ira, ut scilicet instar canis nunc immittatur in gregem, nunc revocetur a ratione ad eius libitum.

II. Secundum: Stultus ira correptus illi interius in animo indulget. Dum enim iniuriam sibi factam iugiter recogitat et exaggerat, animum ira gravidum magis accendit et inflammat; non enim studuit mortificationi, sed instar bruti iras et appetitus suos sequitur, illisque indulget; quo fit ut ex ira incidat in indignationem et furorem. At vero sapiens, esto aliquando ira subita corripiatur, tamen illam statim in animo refrænat et compescit. Illico enim iudicium mentis advocat, quod multas illi rationes iræ reprimendæ suggerit. Rursum sapiens novit illud Sixti philosophi, num. 275. *Magnam scito esse sapientiam, per quam ferre potes ineruditorum insipientiam.* Et n. 283. *Domesticorum indignationes ferre sapientis est.* Præclare S. Ambr. in cap. 6. S. Lucæ ad illud: *Beati pauperes: Mitiga*, ait, *affectum tuum, ut non irascaris, aut certe iratus ne peccaveris, iuxta quod scriptum est: Irascimini, et nolite peccare. Præclarum est enim motum temperare consilio, nec minoris virtutis ducitur cohibere iracundiam, quam omnino non irasci, cum plerumque illud lentius, hoc fortius æstimetur.*

Tertium: Stultus iram animo conceptam exterius prodit per vultum iracundum, per verba indignationis plena, per gestus minaces, etc. Clamat enim, vociferatur, minatur, complodit manus, pedibus pulsat terram, convicia iactat, etc. Sicut enim scintilla ignis iniecta in stipulas, nisi restinguatur, serpit, gliscitque, nec desinit donec interius totam domum pervaserit; quo facto foras per fenestras et tecta erumpit, sic prorsus res se habet in ira, cui stultus non resistit, sed eam sequitur, fovet et auget. III.
At vero sapiens iram etiam iuste animo conceptam premit et tegit, ne foras erumpat. Sapienter enim cogitat, si eam prodat, se tam alios, quam seipsum, magis ira accensurum, lites et rixas concitaturum, nilque boni, sed multum mali effecturum, iuxta illud Apostoli. *Irascimini, et nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram*, Ephes. 4. 26. vide ibi dicta. *Iniurias enim qui ulciscitur, exaggerat*, ait Aristot. Prudenter ergo iram quasi feram animo cohibet, ne, si leo hic furens foras exsiliat, in noxam et cædem multorum ruat; quare expectat dum, sedata ira, ratione rem suam agat, ac iniuriam sibi illatam vel corripiendo offendentem, vel iuridice causam suam agendo, vel potius eam condonando deleat et obliteret. Ita Cassianus collat. 16. cap. 27. *Stultus eadem ipsa hora pronuntiat iram suam; occultat autem ignominiam suam astutus. Non enim*, ait, *ignominiosam iracundiæ passionem ita a sapientibus occultari debere decernit, ut iracundiæ velocitatem culpans, non prohibeat tarditatem, quam utique si per necessitatem humanæ infirmitatis irruerit, ideo censuit occultandam, ut, dum ad præsens sapienter obtegitur, in perpetuum deleatur. Hæc enim natura est iræ, ut dilata languescat et pereat, prolata vero magis magisque conflagret. Dilatanda ergo atque amplianda sunt pectora, ne angustiis pusillanimitatis arctata, ita iracundiæ turbulentis æstibus oppleantur, ut recipere secundum Prophetam illud nimis latum mandatum Dei angusto corde nequeamus, nec dicere cum Propheta: Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatares cor meum.*

Igitur sapiens iudicat satius esse ignominiam sibi illatam occultare et condonare, quam commemorando renovare et augere; scit enim hac ratione plus virtutis et gloriæ sibi accessurum, quam si iram minando vel vindicando proderet. Nam, ut ait S. Basil. hom. de ira: *Si nihil moveris, integer es animo et sanus; si vero aliquid animo pateris, saltem in te conde tristitiam. In me turbatum est cor meum (ait Propheta) id est, non extra perturbationem animi ostendi, sed veluti quamdam intra littus abruptam undam retinui.* Et mox: *Sedabis igitur mentem latrantem et exacerbatam.* Modum suggerit: *Tecum in tui cordis recessu rationis tribunal erebere, sicut pueri immodestum aliquid agentes viri venerabilis præsentiam vereri solent.* Ita Saul iam rex creatus dissimulabat suorum scommata et obloquia, iramque et vindictam continebat, 1. Reg. 10. 27. *Qui enim nescit dissimulare, nescit regnare.*

Varios iræ sedandæ modos recensui Ephes. 4. v. 26. et 31. sed nullus fere efficacior est consideratione Christi crucifixi, si eius passiones æque ac patientiam intuearis et rumines. Nam ut ait S. Ambros. tr. de Conflictu virtutum et vitiorum: *Si passio Redemptoris ad memoriam reducatur, nihil tam durum, quod non æquo animo toleretur.* Ita S. Elzearius Comes Arriani iram domuit meditatione passionis Christi, adeo ut iam iræ expers et ἀόργητος videretur. Quoties enim aliquid iniurium sibi dici vel fieri sentiebat, illico confugiebat ad Christi passionem, nec ab eius consideratione cessabat, donec tantæ patientiæ exemplo, motus iræ subsideret rediretque pristina animi placidi tranquillitas.

Huc faciunt prudentiæ axiomata, sive doctrina S. Severini episcopi in Biblioth. SS. Patrum, tom. 15. sive in Supplemento recenter a Theologis Coloniensibus edito: « Nemini opprobrium dixeris; nullum contemnas; de nullo malum loquaris; simultates odio habe; inimicos noli exasperare; utilius est enim eos amicos facere, quam inimicos habere; cum nullo litiges; inimicitias dissolve; sectare silentium, quia absque pœnitentia est; tumultum pœnitentia subsequitur; concupiscentias animi tui vince. Iustitiæ opera sunt, semper Deo gratias agere, Dei cultores amare, nemini nocere, nec contristare quemquam, pudice vivere, misericordem esse, proximum sicut teipsum diligere, esurientes saturare, etc. Sicut lucerna ardens ita esto, et Angelus Dei vocaberis. Absentem noli condemnare, præsentem iuste accipe. Ex argumentis noli condemnare, ne et tu condemneris. Misero noli exprobrare, ne et tu exprobrabilis efficiaris; circa omnes enim iudicium Dei est, et ut iustum est iudicat. Facies seniorum semper inquire, ut instruaris verbis eorum. Sapientum enim sensus pleni sunt fructibus vitæ. Ducem vitæ tuæ ut Deum habe; a Deo enim tibi missus est ut salveris. » Qui hæc servat, facile iram cohibet, et offensam dissimulat ac condonat.

Talis sit sacerdos oportet, ait S. Ambr. l. 3. ep. 25. ad Vercellensem Ecclesiam: « Ut sit promptus ad misericordiam, promissum non remordeat, lapsum revocet, compatiatur dolori, mansuetudinem teneat, pietatem diligat, iram repellat vel decoquat; sit quidam lituus plebis excitandæ ad devotionem, mitificandæ ad tranquillitatem. Vetus dictum est: Assuesce unus esse, ut vita tua quamdam picturam exprimat; eamdem servans semper imaginem quam acceperit. Quomodo potest unus esse, qui nunc iracundia inflammatur, nunc indignatione gravi exæstuat, nunc vultu excandescit, nunc pallore immutatur per momenta varius et discolor? Sed esto sit naturæ irasci, aut plerumque causæ; hominis est tamen temperare iracundiam, non leonino raptari furore; non norit assuescere clamori, non serere, nec acerbare familiare iurgium. Scriptum est enim: Vir iracundus effodit peccatum. » Prov. 15.

Vers. 17. QUI QUOD NOVIT LOQUITUR, INDEX (perperam Complut. Hugo et alii legunt, *iudex*) IUSTITIÆ EST: QUI AUTEM MENTITUR, TESTIS EST FRAUDULENTUS) Hebr. *Efflans veritatem annuntiabit iustitiam: testis falsitatum dolum*, repete, annuntiabit vel efflabit; Septuag. *Plenam fidem annuntiabit iustus; testis autem iniustorum dolosus*; Symmach. *Qui patefacit fidem* (id est rem veram et certam) *annuntiat iustitiam; testis falsi dolus*; Chald. *Loquetur fidelitas et annuntiabit iustitiam: testimonium falsum dolosum:* vel, *qui attestatur veritatem, narrat iustitiam*, etc. Syrus: *Veritatem eorum quæ videntur iustus eloquitur; testis fallax fraudulentus est;* Vatabl. *Qui loquitur veritatem, nuntiat iustitiam, et testis mendaciorum est fraudulentus*; hoc est, inquit ipse: *Qui verax est, loquitur quæ iusta sunt; mendax vero est fraudulentus.*

Sensus planus et genuinus Vulgatæ versionis est, q. d. Qui id quod certo cognovit, utpote quia vidit, vel a viris fide dignis audivit, eloquitur, sive in iudicio, sive extra illud: hic indicat id quod æquum et iustum est; quod enim verum est et bona fide dictum, hoc pariter æquum et iustum est; veritas enim est iusta, imo veritas est iustitia: *Qui autem mentitur, testis est fraudulentus*, tam in iudicio quam extra; quia fraudem facit, et in fraudem iudices aliosque inducit, persuadendo eis mendacium; ideoque iniustitiam facit, tum quia mentiendo fallit, tum quia mendacium falsumque crimen alteri affingendo causa est, ut alter iniuste de crimine, quod non fecit, condemnetur. Huc accedit R. Salomon, qui sic explicat: In iudicio verax vera deponit, ut iustum demonstret insontem. Et Aben Ezra: Qui, ait, sermone suo iusta veraque profert, ac rite assuevit, cum in testem advocatur, procul dubio veritatis integer erit assertor, neque ab æquitatis norma recedet; fraudator autem mentiendo assuetus, quando ad testimonium ferendum deposcitur, iniquitatis et mendacii amore inflammatus falsa testabitur. Accedit et Baynus, qui sic explicat, q. d. Qui solet loqui quod novit, id est qui solet loqui veritatem, hic *index est iustitiæ*, id est solet adsciscí in testem veritatis, ut in iudicio testetur id quod verum et iustum est: *Qui autem mentitur*, idest qui solet mentiri, hic ut mendax et fraudulentus a testimonio ferendo in iudicio repellitur. Iure enim præsumit vel metuit iudex eum, qui extra iudicium solet mentiri, etiam mentiturum in iudicio.

Porro Hebræum: *Efflans veritatem annuntiabit iustitiam*; et Septuag. *Plenam fidem annuntiabit iustus*; sic apposite explicat noster Salazar: *Efflans veritatem*, id est qui confidenter, qui pleno spiritu rem enuntiat, qui, cum dicit testimonium, non promit vocem tremulam, et veluti suffurato spiritu strangulatam (ut mos est mendacibus) is quidem *index iustitiæ est*; ipso enim dicendi se proferendi modo satis innuit se vera et sibi constantia loqui: *Qui autem mentitur, testis est fraudulentus*, id est qui hæsitat, titubat, ut hi solent qui mendacia proferunt, hic falsidicum testem se esse prodit. Hoc sibi vult Hebr. lectio: *Testis falsitatum dolum*, supple, dictione ipsa præ se fert. S. Chrys. tamen in Catena Græcor. sic Septuag. explicat, ut sensus sit: *Quidquid vir iustus et fidelis asserit, id statim tamquam verum recipitur; et iustus ea tantum narrat, quæ certo explorata habet; at homo dolosus, qui mendacium texere, aut iniustitiam persuadere nititur, fidem haud temere invenit: iniustorum autem nomine designat hoc loco hæreticos: nam licet hi contra veritatem armati insurgant, et falsitatem urgeant, fidem tamen apud sapientes nullam obtinent. Dolosi quoque dicuntur iidem, quia nihil recti aut sani in pectore gerunt.* Hæc S. Chrysostomus.

Vers. 18. EST QUI PROMITTIT, ET QUASI GLADIO PUNGITUR CONSCIENTIÆ; LINGUA AUTEM SAPIENTIUM SANITAS EST.) Syrus: *sanat*; pro *est qui promittit*, Hebr. est בוטה *bote*, id est qui temere aliquid effutit aut iurat, promittit et vovet. Unde ex Hebræo sic vertas: *Est effutiens velut transfossiones* vel *compunctiones gladii*. Minus recte Theodot. et Symmach. pro בוטה *bote* legentes בוטח *botech* vel *boteach*, id est sperans, confidens, vertunt: *est fidens in punctione gladii*. Symmach. *ut punctio gladii*.

Igitur Hebræa, primo, sic apte reddunt Septuag. *Sunt qui loquentes vulnerant ut enses*, vel ut habet auctor Catenæ Græcorum: *Sunt qui oratione sua non secus vulnerant quam enses; linguæ autem sapientum sanitatem afferunt*, idque sic explicat, q. d. Imprudentes dum aliquem carpunt, ita acerbe, imprudenter et barbare id faciunt, ut verba eorum videantur esse enses transfodientes animam; at vero prudentium reprehensio sanat potius quam vulnerat; licet enim gladio acutius ferire videatur, attamen mystica illa sectio vitam verius quam mortem affert. Huc accedit versio Tigurina: *Temere effutire perinde est atque gladio perfodere; at sapientum lingua salubris est.*

Secundo, Aben Ezra hæc refert ad periurium, q. d. Periurus temere peierans suo falso testimonio ita lædit proximum, ac si ense eum transverberaret: at linguæ sapientum qui ad amussim hæc testimonia examinant, eorumque falsitatem deprehendunt et coarguunt, medentur huic vulneri, quod testis periurus inflixerat.

Tertio, R. Levi, Caietanus et Iansenius hæc referunt ad falsas criminationes et calumnias, q. d. Calumniator

quocirca in ea iam comperta constans est et firmus: at levis et mendax impræmeditate loquitur, quod ei in buccam venit; indeque multa falsa effutit, quæ proinde infirma et instabilia sunt, ac instar fumi dissipantur et evanescunt. Igitur *testis repentinus*, id est impræmeditatus, temerarius, concitatus, facile mendacium aliquod suæ loquacitati qua prurit, suoque testimonio quod effutit immiscet: quod deinde pluribus aliis a se confictis mendaciis tueri cogitur; nimirum ut concinne et consequenter loquatur, fucum, dolos et simulationes dictis suis immiscet, nam veritas, quæ simplex est et solida, fucum omnem ascititiumque ornatum reiicit, et simplici oratione assertioneque se tuetur. Huc facit proverbium Hebr. אמת *emeth*, id est *veritas, quadratos et stabiles habet pedes, at* שקר *seeker*, id est *mendacium, acutos et debiles*.

Vers. 20. DOLUS IN CORDE COGITANTIUM MALA: QUI AUTEM PACIS INEUNT CONSILIA, SEQUITUR EOS GAUDIUM.) Pro *cogitantium* hebr. est חורשי *choresce*, id est fabricantium, ut vertunt Septuag. ac, ut Aquila, Symmachus et Theodotion: *Machinantium mala*. Sicut enim faber cudendo fabricat gladium, sic impius cogitando fabricat dolos et fraudes. Rursum, pro *qui pacis ineunt consilia*, hebr. est ליועצי *leioatse*, id est *consiliarios pacis*, vel eos qui consulunt pacem, *sequitur gaudium*.

Iam primo, R. Levi censet proprie et præcise hic dolum impiorum opponi gaudio piorum. Est, inquit, calliditas qua quis versutus fiat, ut aliis astute perniciem inferre possit: sed enim fraus, quam is molitur in pacis consilia ineuntes, hoc est probos, quorum studia et consilia ad pacem, recteque agendum spectant, in eorumdem gaudium et voluptatem redundabit; nec enim detrimentum ullum accipient ex nefariis machinationibus impiorum, in quorum caput huiusmodi scelus recidet, Deo iustos in eorum potestatem venire prohibente: qua de causa iustis gaudium continget, gaudium, inquam, ad æternitatem duraturum; ex quo fiet ut profligati exitium subeant. Ea etiam erit horum sententia, mentem nefaria machinantium assidue cum fraude doloque detineri ad malum inferendum; in animo autem consulentium pacem semper gaudium residere; quamobrem in scelesti animo fraus; in iusti autem mente lætitia stationem semper habet. Ita ipse.

Secundo, aptius alii censent per metalepsin gaudium pacificorum opponi dolo, id est dolori quem parit dolus machinantium mala; cum enim cogitationes fraudis plenas assidue versent, nulla lætitia voluptateque perfunduntur, ait R. Salomon, ut e contra pacis consilia ineuntes gaudio perfruuntur. Sicut enim parturientes fœtum ingenti dolore exagitantur, sic et parturientes dolum mille timoribus, curis et angoribus excruciantur, iuxta illud Iob. 15. v. 35. *Concepit dolorem, et peperit iniquitatem, et uterus eius præparat dolos*. Et illud Psalm. 7. 15. *Ecce parturiit iniustitiam, concepit dolorem, et peperit iniquitatem*. Et illud Isaiæ 59. 4. *Conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. Ova aspidum ruperunt, et telas araneæ texuerunt; qui comederit de ovis eorum, morietur; et quod confotum est, erumpet in regulum*. Vide ibi dicta. Hinc און *aven*, id est iniquitas, contractum in און *on* idem est quod dolor; quia ex iniquitate nascitur et contrahitur dolor, sicut ex ovo nascitur pullus: quare si pullum doloris averseris tolle ovum iniquitatis; ex illo enim non alius quam doloris pullus progignitur.

Porro omnes probos, sed maxime pacificos, qui pacem consulunt et conficiunt, sequetur gaudium; quia pax præ cæteris ingens et divinum est donum, Deo gratum, Angelis iucundum, hominibus exoptatum, ut alibi sæpius ostendi.

Vers. 21. NON CONTRISTABIT IUSTUM QUIDQUID EI ACCIDERIT: IMPII AUTEM REPLEBUNTUR MALO) Pro *contristabit*, hebr. est יאנה *ieunne*, quod primo significat *occurret*; secundo *contristabit*; radix enim אנה *ana* significat occurrere et lugere. Rursum, pro *quidquid ei acciderit*, hebr. est כל און *kol aven* quod primo vertas: *omnis iniquitas*; secundo, *omnis dolor*. Prius significatum secuti Sept. vertunt: *Non placebit iusto quidquam iniustum; impii autem replebuntur malis*; et Syrus: *Non est bonum iusto aliquid iniustum*; et Chald. *Non decet iustum aliquid iniquum*; Pagn. *Non causabitur a iusto omnis iniquitas*; Tigur. *Iusto nulla impendet iniquitas*, quod Vatab. sic explicat, q. d. *Nulla iniquitas hominis iniusti poterit lædere virum iustum: at impii pleni sunt malitia*, q. d. *Impii non solum læduntur a malitia quæ exterius advenit, sed etiam a sua, qua pleni sunt nequitia*.

S. Chrys. vero in Catena Græcor. sic Septuag. explicat: « Quemadmodum quod iniustum est, iusto non placet; ita nec iniusto quoque iustum. Non provenit hoc autem ex rerum natura: aut inde certe non tantum, verum a diversa eorum opinione et iudicio, qui de iisdem aliter et aliter statuunt et sentiunt. Quamobrem ne dixeris mihi: Iste vel ille veritate offenditur; iste rursum, vel ille veritati non credit. Ab ipsis enim iudicibus vitium hoc nascitur, non a rebus quæ iudicantur. Ut enim sol hic corporeus nullam radiis suis utilitatem aut suavitatem illis adfert, qui oculorum infirmitate laborant, sed damnum potius et pœnam; ita manifesta quoque veritas nullum perversæ animæ commodum aut gaudium parit. » Alius in Catena Græcorum: « Dat, ait, causam cur iusto nulla placeat iniquitas; quia, inquit, virtutes omnes sunt connexæ, omnesque sibi cohærent, et in unum scopum tendunt. » Adde bonum oriri ex integra causa, et e complemento totius; malum vero ex singularibus defectibus. Quare, ut quis iustus sit, requiritur ut omni iustitia et virtute polleat; ut quis vero sit iniustus, sufficit si unum scelus admittat, v. g. ut sit raptor, vel adulter, vel homicida.

Secundo, melius Noster vertit, *Non contristabit iustum, quidquid ei acciderit*, id est nullus dolor, puta nulla res tristis, quæ ei dolorem concitet; *impii autem replebuntur malo*, puta multiplici ærumna et dolore. Sic et R. Levi: *Non continget iusto*, inquit, *res ulla perniciosa, Deo illum subducente a calamitate, quam illi inferre scelerati cogitabant, ne scilicet ratione aliqua lædatur. Eosdem etiam illæsos servabit Deus a morum pravitate, et opinionum ob peculiarem providentiam*; cum impios permittat, imo curet, multis affici plectique afflictionibus. Notat Hugo τὸ *acciderit*. *Accidens*, inquit, *adest et abest præter subiecti corruptionem; ita præsens prosperitas et tribulatio viro iusto adest et abest præter eius contristationem et conturbationem*.

Huc facit apologus piscatorum apud Æsopum: « Piscatores, inquit, trahebant verriculum, quod cum grave foret gaudebant et exultabant multum inesse prædæ existimantes; sed cum in littus ipsum traxissent, piscesque paucos quidem, sed lapidem in eo permagnum invenissent, tristari et mœrere cœperunt, non tam piscium paucitate, quam quod contraria ante animo præsumpserant; quidam autem inter eos natu grandior dixit: Ne tristemur, o socii; nam voluptati, ut videtur, soror est tristitia: et nos igitur oportebat tantum ante lætatos omnino aliqua in re etiam tristari. Affabulatio. Fabula significat non oportere tristari, frustrata spe. » Apologus piscatorum.

Porro non dicit: *Iusto nil accidet mali*; contrarium enim sæpe videmus, scilicet Tobiam affici affligique cæcitate, Iobum morbis variis, Lazarum ulceribus, Davidem persecutionibus, Danielem leonibus, Susannam calumnia, etc. Sed dicit: *Non contristabit iustum quidquid ei acciderit*; quia iustus tribulationes quaslibet sive a Deo, sive a dæmone, sive ab homine, sive a natura obvenientes, patienti, forti hilarique animo patitur et sustinet: quo fit ut nulla ærumna turbetur, nulla afflictione concidat, animumque despondeat, sed placidus fidensque et imperturbatus in omni adversitate consistat. Nam, ut ait *P. Syrus*: *Medicina calamitatis est æquanimitas*. Et Sixtus philosophus in Sentent. *Præpara et apta animam tuam ad tribulationes, et beatus eris. Tyrannus beatitudinem non aufert*. Quocirca S. Thom. 3. p. q. 15. a. 6. docet in Christo et iustis fuisse tristitiam, quæ apprehenderet et sentiret mala, non quæ perturbaret rationem.

Iustus imperturbabilis, cur? Causæ

Causæ, cur iustus nulla re contristetur et turbetur sunt variæ: Prima, quod res omnes huius mundi, quæ turbationem afferre possunt, parvi æstimet, ideoque eas non amet; quare, si illæ ipsi auferantur, non dolet, quia illas
I. non curat. Unde Sixtus philosophus in Sententiis c. 14. *Omnia, inquit, auferenti a te cede præter libertatem. Sapiens vir et pecuniæ contemptor similis est Deo.* Et Isocrates ad Demonicum: *Existima*, ait, *nihil humanum esse stabile; sic enim neque fortunatus eris præter modum lætus, neque infortunatus præter modum tristis.*

II. Secunda, quia iustus refrænat suas cupiditates, quæ sunt causa peccatorum, et consequenter perturbationum ac tumultuum, iuxta illud Thren. 1. 8. « Peccatum peccavit Ierusalem, propterea instabilis facta est; » ubi multa hac de re dixi. Quocirca Tertull. lib. de Patientia. c. 7. « Quod nostrum, inquit, videtur, alienum est: nihil enim nostrum, quoniam Dei omnia, cuius ipsi quoque nos. Ita si damno affecti impatienter senserimus, non de nostro amissum dolentes, affines cupiditatis deprehendemur. Alienum quærimus, cum alienum amissum dolentes ægre sustinemus. Qui damni impatientia concitatur, terrena cœlestibus anteponendo, de proximo in Deum peccat; spiritum enim quem a Domino sumpsit, sæcularis rei gratia concutit. Libentes ergo terrena amittamus; cœlestia tueamur, totum licet sæculum pereat, dum patientiam lucrifaciam. »

III. Tertia, quia iustus pacem et quietem animi rebus omnibus anteponit, ideoque eam quarumvis rerum dispendio emit aut redimit, iuxta illud S. Pauli ad Coloss. 3. 15. *Pax Christi exultet in cordibus vestris.* Et illud Philip. 4. 7. *Pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, et intelligentias vestras, in Christo Iesu.*

IV. Quarta, quia iustus scit se suaque Deo esse curæ: quare in paterna vigilique eius providentia suaviter conquiescit, dicitque cum Psalte Psal. 22. 1. *Dominus regit me, et* (idcirco) *nihil mihi deerit.* Auditque illud Apostoli Philip. 4. 6, *Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione, etc. petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Et illud Rom. 8. 28. *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Huc facit illud Pindari in Isthmiis ode 3. *Tempus, dum volvuntur dies, alias aliam affert rerum vicissitudinem; sed tamen invulnerabiles filii deorum.*

V. Quinta, quia mentem habet in Deo fixam, cum eoque ita se unit, ut unus cum eo spiritus efficiatur. Quare Deus cum sit immutabilis, et consequenter imperturbabilis, iustos quoque qui sibi agglutinati sunt, facit quasi immutabiles et imperturbabiles. Unde Sixtus, non pontifex, sed philosophus, in Proverbiis sive Sententiis, cap. 136. *Semper apud Deum*, inquit, *est mens sapientis. Sapientis mentem Deus inhabitat. Sapiens semper similis est sibi.* Et c. 36. *Deum honora, ut ipse dominetur tui. Si autem dominatum tui gerit Deus, ita demum tu dominaberis omnibus.* Et c. 40. *Templum sanctum est Deo mens pii, et altare optimum est ei cor mundum et sine peccato.* Denique S. Chrysost. hom. 1. in 2. ad Corinth. *Nihil aliud*, inquit, *tam molestum est quam Deum habere offensum. Id si absit, non afflictio, non insidiæ, non alia res ulla molestiam afferre potest recte sapienti; sed quemadmodum exiguam scintillam, si in profundam aquam immergas, extinxeris; ita quamvis magna animi deiectio, si in bonam incidit conscientiam, perit facileque evanescit.* Idem alibi sæpe hoc argumentum præclare tractat, ut orat. *Quod nemo læditur nisi a seipso*, et in epistolis ad Olympiadem.

Moraliter hic disce iustitiæ fructum esse animi imperturbati quietem et tranquillitatem, quæ summum pene huius vitæ est bonum, etiam philosophorum communi voce testimonio. Unde Synesius Episcopus Ptolemaidis, qui sanctitate et doctrina admirandus floruit sub annum Domini 420. coævus S. Ambrosio, Augustino, et Hieronymo, hymno primo, qui extat tomo 8. Biblioth. SS. Patrum, sic canit;

Alius equos scite agitet,
Alius arcum bene tendat,
Alius acervos opum custodiat,
Celebris admodum alius sit:
At mihi tranquillam liceat
Vitam cæteris ignotam, sed Deo notam ducere.

Et Pentadius:

Non est, falleris, hæc beata vita,
Fulgentes manibus videre gemmas,
Aut auro bibere, et cubare cocco,
Regales dapibus gravare mensas;
Sed nullos trepidum timere casus,
Nec vano populi favore tangi.

Et Comicus:

Continentis ac patientis vita tranquillissima est:
Beata vita perpes est tranquillitas:
Gymnasium sapientiæ est tranquillitas:
Vis dolere, vis gaudere parcius? vive tibi.

Et Lyricus:

Est mihi rus parvum, fœnus sine crimine parvum;
Sed facit hæc nobis utraque magna, quies.
Castra alios operosa vocent sellæque curules,
Et quidquid vana gaudia mente movet.
Pars ego sim plebis nullo conspectus honore,
Dum vivam dominus temporis ipse mei.

Et Epigrammatographus:

Ut qui præcelsæ rupis stat vertice tutus,
Irati ridet vimque minasque maris;
Sic animus se pace tenens, rerum undique circum
Latrantes fluctus despicit impavidus.

Hæc imperturbati animi quies maxime cernitur in Vita religiosa et monastica, de qua inter alios Simon Iunior egregie in Capp. moralibus cap. ult. « Quies monastica, inquit, est imperturbatus animi status, liberæ et exultantis animæ serenitas, basis quædam cordis, nullis agitata turbis, nullis inundata fluctibus, contemplatio luminis, mystica Dei cognitio, sermo sapientiæ, abyssus consiliorum Dei, raptus mentis, pura cum Deo conversatio, oculus pervigil, intellectualis adoratio, unio et copulatio cum Deo, terminus, deificatio, et in magnis asceticæ vitæ laboribus sine labore requies. » Causam dat cap. 52. « Qui in uno (Deo) per unum videt, et seipsum et omnia videt: et in eo absconditus, nihil omnium videt » q. d. Religiosus unum Deum videt et amat, ac per eum cætera omnia: at præter Deum nihil videt, nihil curat, nihil amat: in Deo ergo fixus, immotus et imperturbatus consistit.

ABOMINATIO EST DOMINO LABIA MENDACIA; QUI AU- Vers. 22
TEM FIDELITER AGUNT, PLACENT EI.) Hebr. *factores veritatis* vel *fidelitatis* רצונו *retsono*, id est *beneplacitum eius* Ita Aquila, Symmach. et Theodot. At Septuag. *Qui facit fide* (id est *qui bona fide agit*, ut vertit auctor Catenæ Græcor. qui scilicet ubique fidelis fidem datam præstat) *acceptus est ei*; Pagnin. *et in facientibus veritatem est voluntas eius*; Tigur. *Labia mendacia abominatur Dominus; qui autem veritati studet, favorem habet eius.*

Per *labia mendacia*, intellige fraudulenta, quæ alios decipiunt, aut per mendacia noxam inferunt, qualia sunt falsi testis, qui per calumniam falsum crimen alteri impingit: itaque causa est ut innocens in iudicio condemnetur. Ita Aben Ezra. Hæc enim execratur Deus; unde eis opponit factores fidelitatis vel veritatis, qui scilicet veritatem enuntiant, quique fidem aliis datam nec verbo, nec facto fallunt, sed re ipsa præstant. Item qui testes in iudicio sincerum veritati testimonium perhibent, ut innocens absolvatur, nocens condemnetur. Hi enim patroni et defensores sunt fidei, æque ac iustitiæ et innocentiæ, ideoque Deo pergrati.

HOMO VERSUTUS CELAT SCIENTIAM: ET COR INSIPIEN- Vers. 23
TIUM PROVOCAT STULTITIAM.) Pro *versutus*, hebr. est ערום *arum*, id est astutus, cautus, prudens, ut vertunt Septuag. opponitur enim insipienti, id est imprudenti. Pro *provocat*, hebr. est יקרא *icra*, id est vocat, provocat, evocat, scilicet e corde ad os et linguam, hoc est profert, eloquitur, prædicat, iactat, ostentat. Rursum *provocat*, id est ambit et quærit occasiones evulgandi

suam stultitiam, prodendo arcana sibi commissa. Unde Chald. *stultus autem repetit scientiam*, hoc est iterum iterumque secretum quod novit, aliis et aliis data occasione enuntiat et prodit: quia mente et ore prurit, ut secretum in mente reconditum pandat et velut fœtum parturiat, ac in lucem producat. Addit Dionys. Stultus, inquit, suo stultiloquio provocat audientes ad ineptam lætitiam, risus, chachinnos, quin et ad libidines aliaque scelera. Quocirca clare Vatabl. vertit: *Vir cautus dissimulat scientiam; at cor stultorum deprædicat stultitiam.* Sensus ergo est, q. d. Vir cautus et prudens non iactat, sed celat scientiam, id est arcanum quod scit et novit, quodque corde et mente clausum gerit, idque primo, studio secreti, prudentiæ, humilitatis et modestiæ; secundo, studio quietis, ne cogatur arcanum quod scit, palam enuntiare; tertio, ad vitandam æmulorum et imperitorum invidiam, contentiones, lites et rixas; quarto, ut sua scientia, eiusque fructu et lucro maiore fruatur. Sic cauti artifices dum in arte sua novam aliquam rem, aut arcanam praxin valde utilem inveniunt, eam celant, ex eaque ingentes opes sibi comparant, cum soli eam norint et exerceant. Sic versuti lusores aleæ, scachiorum, pilæ, etc. dissimulant se illius lusus peritos, ut alios ad ludendum provocent, superent, lucrentur et ditentur. Ex adverso insipientes, cum quid excogitarunt, didicerunt, audierunt, aliove modo sciunt, scientiam hanc sive arcanum quod norunt, celare nequeunt; sed instar gallinarum, dum ova ponunt, vociferantur, eamque plenis buccis iactant et deprædicant; quo fit ut non tam scientiam quam stultitiam suam iactent, omnibusque pandant. Idque primo, ex superbia, ut suam scientiam ostentent; secundo, quia garruli sunt et clamosi, ac secreti et quietis impatientes; tertio, quia gaudent contentione, litibus et rixis; quarto, quia imprudentes sunt, nec vident ex hac scientiæ ostentatione eius fructum et lucrum sibi imminutum iri. Quare imitantur corvum, qui invento cadavere quasi epulo crocitat: itaque alios advocat, qui epuli partem ipsi eripiant, de quo Poeta:

Nam tacitus pasci si posset corvus, haberet
Plus dapis, et rixæ multo minus invidiæque.

Denique prudens, ait R. Levi, celat id quod scit, id est, quod audivit, vel aliunde didicit, donec plane certus sit id esse verum, ne, si dubium sit aut falsum, ignominiam sibi consciscat: at stultus illico quod audivit aut scit, etiamsi dubium, eloquitur; unde, si id falsum deprehendatur, omnium risibus exponitur.

Porro Sept. pro כסה *chose*, id est tegit, operit, *celat*, aliis punctis legentes כסה *kisse*, id est sedes, thronus, solium, vertunt: « Vir prudens sensus, sive intelligentiæ, thronus exsistit; cor autem insipientis execrationibus obnoxium erit. » Quod Olympiod. et S. Chrys. in Catena Græcor. sic exponunt. Olympiod. « Universus enim illius sensus, propter prudentiam qua pollet, in eo conquiescit. Aut ob id virum prudentem sensus, iudicii, vel intelligentiæ thronum vocat, quia sensuum omnium regina et quasi caput est prudentia. Denique ut is qui plenus est malitia aut inscitia, sedes malitiæ vel inscitiæ appellari solet: ita qui omnia novit, recte sensuum vel scientiæ sedes vocatur. Vocatur quoque prudentia principium sensus, quia imperium obtinet in illo. » S. Chrysost. « Vir prudens thronus vel sedes ob id dicitur sensus, quia est sapientiæ cathedra, sensusque atque iudicium ad eum modum in illo quiescunt, ut numquam inde recedant. Cor autem insipientibus execrationibus, etc. Unde hoc? quia ut quidam ex sapientibus dixit, viam persequitur quæ maledictioni et execrationi subiacet; sed et omnis quoque iniquus apud Dominum execrabilis est: sicut omnis etiam insipiens propter iniquitatem suam detestabilis est. »

Huc facit proverbium Sixti Pythagorei in Sentent. n. 54. *Bona mens chorus est Dei, mala mens chorus est dæmonum.* Et n. 40. *Mens pii templum est sanctum Deo.* Huc quoque facit emblema serpentis: serpens enim hebr. vocatur ערום *arum*, id est astutus, versutus, cautus, quia se suaque celat, ne voce et sibilo suo prodatur, et ab hominibus necetur: quare silet nec sibilat nisi in pugna, aut magna tempestate iam iam ingruente. Idem facit vir prudens: ne enim vox sibi exitio sit, silet, nisi quas necessitas loqui cogat. Unde Isocrates ad Demonicum, tempus loquendi et tacendi hisce cancellis definit et circumscribit: *Duas fac occasiones loquendi vel de quibus scis clare, vel de quibus necesse est loqui: in his enim solis sermo silentio est melior, in aliis autem melius est tacere quam loqui.* Et Thales Milesius apud Laertium l. 1. c. 1. *Sapiens*, inquit, *non nisi cum res postulaverit, loquetur, et paucis suam absolvet sententiam; stultus autem non habita ratione loci, temporis, personarum, etc. sua loquacitate omnia effutiet.* Nam ut aiebat Solon: *Stultus silere nequit.*

Vers. 24. MANUS FORTIUM DOMINABITUR: QUÆ AUTEM REMISSA EST, TRIBUTIS SERVIET.) Pro *fortium* Hebr. est חרוצים *charutsim*, id est præcisorum, acrium, strenuorum, sedulorum, sollicitorum; Theodot. ἀνδρείων, id est *virilium*; Aquila, συντεμνόντων, id est *abbreviantium*, qui brevi, id est celeriter et cito, negotia sua expediunt; Septuag. ἐκλεκτῶν, id est *electorum*; Pagnin. *Manus mercatorum sollicitorum dominabitur;* Tigur. *Sedulorum manus primas obtinet;* Vatab. *Qui strenue obeunt munia sua solent esse domini aliorum, contra cessatores erunt tributarii iustorum, id est servient iustis.* Porro ne quis difficultatem strenuitati obtendat, Septuag. eam tollunt addendo *facile; Electorum manus*, inquiunt, *facile*, vel *citra difficultatem, rerum potietur.* Pro *remissa* Hebr. est רמיה *remia*, id est remissa, tarda, pigra: hæc enim directe opponitur *manui fortium*, id est, forti et strenuæ.

Sensus est clarus, q. d. Fortes, diligentes et strenui sua virtute et strenuitate parant sibi opes, dominium et imperium: at vero ignavi, remissi et pigri a fortibus et strenuis sub iugum mittuntur, fiuntque eis tributarii, quo fit ut strenui post laborem in opibus sibi partis conquiescant, vivantque quiete ex aliorum, quos sibi subiecerunt, laboribus et tributis; pigri vero per desidiam a strenuis subacti, post otium et inertiam laborem, quem fugerant, amplecti cogantur, ut census et tributa strenuis persolvant. Nimirum hæc est iusta merces laboris, hæc pariter congrua pœna otii et inertiæ; ut scilicet strenui donentur quiete, otiosi damnentur ad labores. Sic Romani sua fortitudine acquisierunt imperium, maiorique orbis parti dominati sunt. Sic et Græci, Assyrii, Persæ et Germani, qui deinde degenerantes in delicias, luxum et segnitiem, ab aliis spoliati sunt dominatu, ac sub iugum et tributum missi, uti Sardanapalus ob luxum et ignaviam spoliatus fuit imperio Assyriorum, quod fortitudine sua obtinuerat Ninus. Balthassar compotatione sua perdidit monarchiam Babyloniorum, quam strenuitate sua erexerat Nabuchodonosor. Darius ignavo luxu perdidit monarchiam Persarum, quam virtute sua fundarat Cyrus. Chilpericus desidia sua perdidit regnum Francorum, quod vigore suo inchoarat Pharamundus.

Secundo, tamen רמיה *remia* idem est quod dolosa, fraudulenta; ita Syrus. Unde Sept. *dolosi autem erunt in direptionem;* Aquila et Symmach. *in tributum;* hoc est, ut Vulgata, *tributis serviet;* Pagnin. *manus dolosa erit tributaria. Manus* enim *dolosa* indirecte opponitur manui forti, quia manus fortis est laboriosa, dolosa vero est otiosa: quod enim laboriosa obtinet per laborem, hoc dolosa obtinere satagit per dolos et fraudes. Sed fallitur et spe sua frustratur: quia Deus benedicit laboriosis, maledicit dolosis, facitque ut patefactis dolis, bonis, quæ per dolos corraserunt, spolientur vel per iudices, vel per milites et prædones. Unde Caietanus vertit, *et dolus erit ad liquefactionem;* quia sicut nives astu liquantur et evanescunt, sic opes fraude partæ ea detecta auferuntur et pereunt. Denique hæc gnome affinis est illi c. 10. 4. *Egestatem operata est manus remissa; manus autem fortium divitias parat.*

Mystice hæc sententia verior est in dominio et servitu-

te spiritali, q. d. ait Dionys. Qui fortes sunt in operatione virtutum, hi solent præfici fratribus ac præesse sensitivo quoque appetitui, eiusque passionibus imperare. Unde Seneca: *Vis, inquit, habere honorem? dabo tibi magnum imperium: impera tibi.* Qui vero ad opera virtutum pigri sunt et remissi, hi implentur peccatis, et principi tenebrarum, puta dæmoni, serviunt, cuius exactioni seu tentationi dant assidue pro tributo consensum in malo: quocirca cum illo tandem mittentur in carcerem infernalem, ubi ei perenne laborum et dolorum omnium tributum pendent.

Igitur manus remissa egestatem sibi parit et servitutem; quia sua operandi negligentia vitia ex tepiditate manantia fovendo, bonos mores prius acquisitos attenuat; et quæ antea virtutibus fulta dominabatur, nunc vinculis socordiæ ligata virtute, hostibus suis, scilicet vitiis, subiicitur. Unde sapienter de rege voluptatibus corrupto canit Prosper epigramm. 53.

Licet amplo
Utatur regno, sat miser est famulus.
Cum mens, carnali nimium dominante tyranno,
Tot servit sceptris subdita, quot vitiis.

Opera ergo tepide et remisse facta hæc damna creant. Primo, Deum non placant; secundo, Angelis et Sanctis stomachum movent; tertio, dæmones ad risum et contemptum provocant; quarto, operantem non perficiunt; quinto, maiorem in dies difficultatem bene operandi inducunt; sexto, tempus sine fructu consumunt. Ita Alvarez de Paz libr. 5. p. 3. de documentis perfect. cap. 31.

Vers. 25. MOEROR IN CORDE VIRI HUMILIABIT ILLUM, ET SERMONE BONO LÆTIFICABITUR.) Pro *mœror* Hebr. est דאגה *draga*, id est sollicitudo, sollicitus metus et pavor, cuius comes, imo filius est mœror. Pro *humiliabit illum* Hebr. est ישחנה *iaschenna*, id est incurvabit illum, et quasi in שחת *sciachat*, id est foveam, deiiciet. Sensus ergo planus est, q. d. Sollicitudo, indeque angor et mœror, viri, quantumvis fortis et magnanimi, cor animumque deiicit, sternit et quasi in foveam pusillanimitatis, diffidentiæ et desperationis præcipitat: at sermo bonus, id est suavis, iucundus, hilaris, illud in spem melioris fortunæ erigit, animat, lætificat, vivificat.

Porro quia hic mœror sæpe oritur ex tristiore nuntio, aut ex acriori increpatione vel comminatione, quæ directe opponitur sermoni bono, id est suavi, læto et blando, eoque curatur et sanatur; hinc Sept. vertunt: *Terribilis sermo turbat cor viri; nuntiatio autem bona lætificat eum*; et Chald. *Verbum timoris in corde viri terrorem gignit*; Syrus: *Formidolosi sermo cor viri perturbat*, q. d. Sicut formidolosi sermo audienti formidinem inficit, sic eam disiicit sermo animosi, qui audienti animos, fiduciam et lætitiam ingerit. Rursum sermo terribilis est verbum acre, mordax, minax, præsertim Superioris, Principis, Prælati, quod turbat sternitque cor viri, præsertim subditi, adeo ut aliquando ei mentem eripiat, eumque faciat amentem et delirum, uti experientia constat: at remedium est, si idem vel quis alius, verbis formidolosis vel acribus turbato suggerat verba animosa, lenia, blanda, iucunda, quæ formidinem vel acrimoniam priorum obliterent, superent et extundant, perinde ac canis vulnus quod mordendo inflixit, lingendo sanat; atque viperæ morsus eiusdem carne, puta theriaca (hæc enim fit ex carne viperæ) curatur. Unde Theodor. de Curand. Græcor. affect. *Verborum affectus, ait, ut accidit in theriacis, verbis curantur; et quæ sermo attulit damna, sermo redimit.* Contraria enim contrariis curantur, puta iracundus et mordax sermo curatur sermone miti et leni.

Denique auctor Catenæ Grecor. per sermonem terribilem metonymia in Scriptura usitata accipit rem terribilem, qualis est labor, q. d. Labor hominem deiicit, mœrores excitat. Unde sic et Sept. vertit sicque explicat: « Sermo terribilis conturbat cor hominis; sat fama vel sponsio bona lætificat illud. Qui vitam circa actionem occupatam primo aggrediuntur, illos molestiæ quæ passim occurrunt earumdemque commemoratio non nihil conturbant: A interim promissorum bonorum merces eorum animos denuo solatur et excitat. Siquidem perfecte iustus non timebit ab auditione mala: munitus est enim timore Domini, qui superat hæc omnia. »

QUI NEGLIGIT DAMNUM PROPTER AMICUM, IUSTUS EST: ITER AUTEM IMPIORUM DECIPIET EOS.) Hebr. *errare faciet eos.* Pro *qui negligit damnum*, Hebr. est יתר *iather* id est reliquus, superstes, excellens, præstans, abundans. Unde primo, Aquila vertit: *Abundans pro proximo suo iustus*, id est, ut Pagnin. *Abundantior est amico suo iustus*, q. d. Iustus qui non nisi per iustos contractus, modos et praxes rem suam adauget, fit ditior socio qui non est iustus, ait Vatablus, ideoque per fas et nefas, puta, per fraudes, usuras et iniquos contractus se locupletare satagit: opes enim iure partæ Dei benedictione augentur et stabiliuntur; opes vero per iniuriam acquisitæ, Deo maledicente, imminuuntur et dispereunt. Ita Aben Ezra: Sensus, inquit, est, q. d. *Maior est iusto opum copia, quam sit eius socio.* Vers. 26.

B Secundo, Chald. vertit: *Melior est iustus socio suo*; *melior*, tum ethice, hoc est iustior: unde Syrus vertit; *Iustus dat bonum consilium amico suo*, tum physice *melior*, id est excellentior, unde Tigur. *Præstantior erit iustus proximo suo* q. d. Iustus honore et gloria antecellit cæteris sociis suis, esto divitibus, honoratis et nobilibus, quia iustitiæ decus et splendor omnem opum et honorum splendorem transcendit et superat. Summa enim est iustitiæ gloria et maiestas, adeo ut omnis externa gloria illi comparata ingloria, omneque decus dedecus esse videatur, ait S. Chrys. in Ps. 34.

Tertio, R. Levi: Iustus, ait, יתר *iather*, id est, proficit ex amico suo, hoc est, iustus arripit ab amico præstantiam, cum ab eo præstantissima addiscat, quibus in omni virtute perficiatur: secus accidit in scelestis qui a sociis nonnisi vitia et scelera, quæ intuentur, et audiunt, addiscunt.

Quarto, R. Salomon: Iustus, ait, יתר *iather*, id est condonat proximo, q. d. Vir probus pravis amici moribus C parcit, erroresque condonat.

Quinto, Sept. Compl. vertunt: *Sapiens iustus sui ipsius amicus erit*; Roman. *Cognitor iustus sui ipsius amicus erit; eos autem qui peccant, persequentur, mala et via impiorum seducet eos.* In nonnullis libris additur: *Sententiæ autem eorum immites.* Verum auctor Catenæ Græc. plenius Sept. sic vertit, sicque explicat: *Iustus cordatus et sui ipsius et proximi quoque amicus est; at impiorum via in errorem deducunt illos. Observa hic, quod iustus ad utramque fortunam commodum et benevolum se præbeat. Etenim si quid boni de proximo audit, non dolet, nec invidet, sed ex animo gaudet; contra vero si quid mali illi accidisse intellexerit, animo conturbatur et contristatur. Verumtamen tam dolor quam gaudium illius sunt moderata. Apud impios autem diversa affectio obtinet: nam ubi eos ob terrificas comminationes merito formidare et conterreri oportebat, ibi lætantur et aspernantur. Contra ubi propter bona, quæ alicui obvenerunt, gaudere debe-* D *bant, ibi propter invidiam tabescunt, opposita nimirum affectione ducti et incitati.* Alius anonymus in eadem Catena: *Qui, ait, secundum Dei imaginem sese conditum agnoscit, ille secum habitat modesteque de se ipso sentit; nec non, ne aliquid quod ad inimicitiam vel malitiam faciat, designet, diligenter cavet, neque bonorum tandem cogitationes perturbat, aut pia studia infestat.* Alius: *Vir, ait, prudentia et iustitia excultus amici commoda perpetuo spectat et curat, observatque quonam modo singula rite administret. Et si quod erratum amicum committere contigerit, illud dissimulat et ignoscit; impii autem, contrarium plane iter ingressi, omnia in deteriorem partem rapiunt.*

Sexto, noster Latinus interpres profunde et germane. Hebr. יתר *iather*, vertit: *qui relinquit*, vel *negligit damnum suum*; radix enim יתר *iathar* significat superesse, restare, relinquere, q. d. Qui relinquit, scilicet sua lucra, hoc est qui negligit damnum suum. Sensus ergo est, q.

d. Qui non tantum alios non defraudat, sed et damna sua negligit, ut proximorum commodis consulat, hic demum antonomastice et per excellentiam iustus. id est æquus, honestus, probus est, ac charitate præditus, ideoque Deo charus, et hominibus honoratus: qui proinde damnum quod Dei et virtutis amore subiit, abunde rependent, facientque ut cæteris ditior evadat; cum ex adverso impii, qui per fraudes ditescere satagunt, et sua commoda aliorum damnis redimunt, inde non ditentur, sed depauperentur; quare *iter eorum seducet eos: iter*, id est via, ratio et modus agendi, puta ditescendi per fraudes et damna aliorum, decipiet eos; quia ab opibus speratis deducet eos ad inopiam. Unde sequitur: *non inveniet fraudulentus lucrum suum.*

Sic Abraham cessit meliorem regionem Pentapolis nepoti suo Lot; sed Deus vicem illi rependit in Chananæa, ubi eum bonis omnibus ditavit. Vice versa, Lot præripiens Abrahæ Pentapolim, opes omnes, quas in ea congesserat, eius incendio conflagrantes perdidit, Gen. 13. c. 9. et seq. et c. 19. Sic Isaac puteos a se effossos invadentibus Geraritis ultro concessit; sed Deus ei vicem rependit, dum opes ingentes ac nominatim alium puteum, quem ob copiam aquarum, vocavit *Abundantiam* (unde urbs quæ iuxta eum deinde ædificata est, dicta est Bersabee, id est puteus abundantiæ) illi attribuit, Genes. 26. 21. et 33. Sic Iacob, cedens Laban socero suo meliorem ovium fœturam, maiorem a Deo accepit, Genes. 31. 7. et seq.

Rerum charitatis exemplum. Memorabile est quod in Annalibus Societatis Iesu legimus, P. Ioannem Baptistam Romanum in naufragio arreptam tabulam Iudæo cuidam cessisse ea lege, ut si enataret, Christianus fieret; enatavit uterque, Iudæus tabulæ incubans, Baptista mari, aut potius Deo: itaque sibi temporalem magna meriti lætitia cumulatam, Iudæo tam temporalem quam spiritalem vitam impertit: Iudæus enim tantæ charitatis exemplo victus manus nomenque Christo dedit, ac baptismo regeneratus Christiano deinceps ritu vixit.

Denique S. Thom. 2. 2. q. 26. art. 4. ad 2. docet ex hac Salomonis sententia, ex charitate negligi posse bona temporalia ob maius bonum amicitiæ, non vero spiritalia: magis enim debeo vitare peccatum meum quam proximi, magisque curare salutem meam quam alienam.

Amici moriendum pro amico. Hinc consequenter inferunt Theologi per charitatem licere amico vitam pro tuenda amici vita periculo obiicere, uti apud Gentiles fecerunt Pylades et Orestes, Nisus et Euryalus, Damon et Pythias, aliique quos recenset Valer. Maxim. lib. 4. c. 7. quos a tam generoso amicitiæ actu laudant Patres, ut S. Ambros. lib. 3. Offic. cap. 12. asseritque Dionysium tyrannum visa Damonis et Pythiæ amicitia, qua alter pro altero vadem se morti offerebat, optasse eos sibi in amicitiam asciscere. Eosdem laudat S. August. 4. Confess. cap. 6. et S. Hieron. in c. 7. Michææ. Quin et Aristot. 9 Ethic. cap. 8. *Qui*, ait, *pro aliis mortem oppetere consueverunt, eligunt magnum quoddam honestum sibi ipsis.* Generosus enim et perfectus amicitiæ et magnanimitatis actus est mori pro amicitia et amico. Denique Christus, Ioan. 15. *Maiorem*, inquit, *dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Pluribus rationibus idipsum confirmat Suarez 2. 2. q. 26. art. 4. contra Palud. et Durand. Si licet vitam ponere pro vita amici, multo magis licet pro eius pudicitia, aliave virtute defendenda. Sic S. Didymus vitam exposuit pro vita et castitate S. Theodoræ, dum mutatis cum ea vestibus pro ea in lupanari remansit: unde postea cum eadem martyrio laureatus est. Celebratur eorum natalis dies in Martyrol. die 28. Aprilis. Eosdem dilaudat S. Ambros. l. 2. de Virgin. Sic S. Alexander S. Antoninam, mutatis cum ea vestibus, e prostibulo liberavit, ac deinde simul cum ea martyrium igne consummavit, ut habent Martyrol. die 3. Maii; extat eorum Vita apud Surium. Idem præstitisse quemdam virgini Corinthiæ narrat Palladius in Lausiac. cap. 54. Sic matronæ Lacænæ maritos carceri mancipatos, mutato cum eis habitu, et carcere et morte liberarunt, uti refert

et pro castitate amici.

Valer. Maxim. lib. 4. de amore coniug. cap. 6.

NON INVENIET FRAUDULENTUS LUCRUM: ET SUBSTANTIA HOMINIS ERIT AURI PRETIUM.) Hebr. לא יחרוך *lo iacharoc*, id est *non aduret*, vel *non assabit dolosus venationem suam*, id est, non comedet feram vel prædam, quam venatur per dolos et fraudes; ita R. Salomon, R. Levi, Aben Ezra, R. David, Pagnin. Vatabl. et alii passim. Alius: *Non perforabit aucupium suum*, id est, perforando non capiet, non assabit, non comedet id quod aucupatur; alius, *Non obsepiet prædam suam*, ut scilicet diu illa fruatur; nam illa cito illi eripietur vel elabetur; inde enim חרכים *charakim* vocantur *cancelli*, quia rem obsepiunt, vel quia perforati sunt. Vers. 27.

Idem omnium est sensus. Est enim proverbium Hebræis, imo et aliis gentibus usitatum: *Fraudulentus non assabit prædam suam*, id est, non potietur, non vescetur et fruetur præda sua; quia eam quam per fraudes aucupatur, vel non assequetur; unde Chald. vertit: *Non fiet obviam venatio viro doloso*, vel, si assequatur, illa ei eripietur, ut eam assare, eaque vesci et frui nequeant. Unde Noster clare vim proverbii expressit vertendo: *Non inveniet fraudulentus lucrum suum*, quod fraude et dolo venatur; et Septuag. οὐκ ἐπιτεύξεται, id est, ut Rom. *Non consequetur*: Complut. *Non fabricabit venationes suas.* Nimirum: *Male parta, male dilabuntur.* Et

De male quæsitis non gaudet tertius hæres.

Est metalepsis. Ex assatione enim prædæ intelligitur tam præcedens eius vestigatio et comprehensio, quam consequens comestio et epulatio.

ET SUBSTANTIA HOMINIS ERIT AURI PRETIUM.) Legit יקר *iekar*, id est *pretium*; iam aliis punctis legunt יקר *iakar*; id est pretiosus. Rursum חרוץ *charuts*, id est præcisum, significat tam hominem strenuum, sedulum, acrem, quam aurum. Unde primo, Pagnin. vertit: *Et divitiæ hominis pretiosæ, sollicitudo*, vel strenuitas et sedulitas; quia per strenuitatem parantur opes et imperia, tam temporalia quam spiritalia, ut dixit versu præced. et R. Salomon: *Substantia viri solliciti* (et negotiationi incumbentis, ait Aben Ezra) *est pretiosa et honorificat*; et Vatabl. *Substantia hominis seduli pretiosa est; alii: substantia hominis pretiosa est sedulitas*, q. d. Pretiosissimum quod in opibus hominis est diligentia et sedulitas. Ita R. David.

Secundo, Chald. vertit: *Substantia hominis erit aurum pretiosum*; quæ versio eumdem cum vulgata reddit sensum.

Tertio, R. Levi: *Substantia viri pretiosi* et gloriosi, puta iusti, *erit aurum*, quod omnium facultatum est præstantissimum.

Quarto, Hebræum apud Pagninum in Lexico: *Substantia quæ per sollicitudinem paratur, pretiosa*, id est rara est et chara; et Baynus: *Divitiæ pretiosæ hominis solliciti*, q. d. Opes hæreditate relictæ sunt charæ, at chariores sunt, quæ proprio labore et sollicitudine parantur; quare esto illas subinde quis prodigat, has tamen, quasi laboris sui fructus et præmium, studiose tuetur et servat.

Quinto, Sept. vertunt: *Possessio autem pretiosa vir mundus*; qui scilicet ab omni scoria peccati, avaritiæ et fraudum instar auri igne defæcati expurgatus est; hoc enim significat Hebr. חרוץ *charuts*. Unde auctor Catenæ Græc. vertit: *Vir autem sincerus scelerisque purus pretiosum est peculium.* Sic et Syrus more suo legens vestigia Septuag. *Substantia pretiosa*, ait, *homo electus.* Quid enim pretiosius sinceritate, puritate, iustitia, sanctitate? Audi S. Ambr. lib. 1. Offic. cap. 3. *Denique pretiosa possessio homo mundus. Sepi ergo hanc possessionem et circumvallato cogitationibus, munito piis sollicitudinibus, ne in eam irruant et captivam ducant irrationales corporis passiones, ne incursent motus graves, ne diripiant vindemiam eius transeuntes viam. Custodi interiorem hominem tuum. Noli eum quasi vilem negligere ac fastidire, quia pretiosa possessio est. Et merito pretiosa, cuius fructus non caducus et temporalis, sed stabilis, atque æternæ salutis est. Cole ergo possessionem, ut sint tibi agri.*

Sexto, Noster legens יקר *iekar*, id est pretium, opti-

me vertit: *Substantia hominis erit auri pretium. Hominis*, scilicet veracis, serii et strenui; hic enim solus dignus est nomine hominis, vereque est homo; et hunc intelligi suadet, imo cogit antithesis. Sensus ergo est, q. d. Opes, quas fraudulentus per fraudes congerit, illum non pascent, nec ditabunt, sed ab eo velut a prædone ad alios avolabunt; at vero opes iusti et sinceri, quas ipse suo labore et sedulitate sibi parat, erunt *auri pretium*, id est erunt stabiles et pretiosæ, ac auri pretio æstimabuntur, hoc est, magnæ multæque erunt; quod enim auro admetimur, hoc magnum et pretiosum est.

Anagog. Beda: « Non inveniet fraudulentus lucrum, etc. fraude namque acquisita pecunia plus in anima damni, quam lucri addit in arca: et qui propriam pro Domino substantiam novit dispensare, remunerante ipso pro terrenis-cælestia dona recipiet. Aliter: Non inveniet fraudulentus lucrum, et substantia hominis erit auri pretium, q. d. Qui fraudulenta mente simulat se esse bonum nequiter vivens in occulto, non inveniet bona vitæ sequentis. Qui autem substantiam virtutum spiritualium veraciter acquirit, mercabitur ex ea claritatem regni perennis, quod verbis sequentibus apertius dicit: In semita iustitiæ vita, etc. In semita enim iustitiæ substantiam acquirit virtutum, virtutibus æternæ vitæ claritas auro pretiosior emitur. Iter autem pravum, quo fraudulentus incedit, perdito lucro temporali quod appetit, ad mortem, quam prævidere noluit, tendit sempiternam. »

Vers. 28. IN SEMITA IUSTITIÆ, VITA: ITER AUTEM DEVIUM DUCIT AD MORTEM.) Pro *iter devium*, Hebr. est *iter semitæ eius*, hoc est, iter per aliam novamque semitam, devians a regia via et communi semita iustitiæ, q. d. Iustitia est quasi via regia, quæ ducit ad vitam, et in vitam desinit:

A *iter* autem *devium*, puta actio et conversatio a iustitiæ norma deflectens et devians, ducit ad mortem præsentem et æternam.

Porro Septuag. *iter semitæ* referunt et arctant ad iniuriarum memoriam; quia per eam quasi semitam assidue it reditque iracundus, et vindictæ appetens: *In viis*, inquiunt, *iustitiæ vita; viæ autem eorum, qui memores sunt iniuriarum, in mortem*; nam ex iniuriarum memoria accenditur vindictæ cupido, quæ in necem aliorum et sui ipsius ruit: Chald. *iter semitæ* interpretatur *iter patrum nostrorum*, puta impietatem tritam a patribus impiis.

Recentiores pro אל מות *el mavet*, id est *ad mortem*, legentes alio puncto אל מות *al mavet*, id est *non mors*, plane aliter vertunt: *In semita iustitiæ vita est, et hæc ipsa nequaquam ad mortem ducit;* ita Tigur. Pagnin. R. Levi, R. Salomon, et alii. Verum hæc lectio obscurius et exilius repetit id quod clare et sublimiter iam asseruit; atque caret sua antithesi, quam vulgata et Sept. exhibent. Illorum ergo lectio vera et germana est.

B Hæc gnome est stimulus acer ad sectandam iustitiam virtutemque, ac fugiendam iniustitiam et vitium. Quid enim optabilius homini quam vita, eaque beata et æterna? Quid execrabilius quam mors, eaque cumulata æternis gehennæ incendiis? Quocirca eamdem usurpavere Philosophi, ac imprimis Plato sæpius eadem stimulat suos ad omnem honestatem. Et Sixtus Philos. in Sentent. num. 11. hoc quasi vitæ honestæ principium constituit: *Immortales crede te manere in iudicio honores et pœnas*, nimirum: In gehenna *æternum quod cruciat, momentaneum quod hic delectat; in cælo æternum quod delectat, momentaneum quod hic cruciat. Elige.*

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Gnomæ de filio sapiente, de oris custodia et inconsiderato ad loquendum: de paupere divite, et divite paupere: de lucerna impiorum, substantia festinata, dilatione spei: de nuncio impio et fideli, de novalibus patrum: omnia cum consilio agenda: et cum sapientibus conversandum: de parcente virgæ, et ventre impiorum insaturabili.

1. FILIUS sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, non audit cum arguitur. 2. De fructu oris sui homo satiabitur bonis: anima autem prævaricatorum iniqua. 3. Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala. 4. Vult et non vult piger: anima autem operantium impinguabitur. 5. Verbum mendax iustus detestabitur: impius autem confundit, et confundetur. 6. Iustitia custodit innocentis viam; impietas autem peccatorem supplantat. 7. Est quasi dives, cum nihil habeat: et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit. 8. Redemptio animæ viri, divitiæ suæ: qui autem pauper est, increpationem non sustinet. 9. Lux iustorum lætificat: lucerna autem impiorum extinguetur. 10. Inter superbos semper iurgia sunt: qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia. 11. Substantia festinata minuetur: quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur. 12. Spes, quæ differtur, affligit animam: lignum vitæ desiderium veniens. 13. Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat: qui autem timet præceptum, in pace versabitur. Animæ dolosæ errant in peccatis: iusti autem misericordes sunt, et miserantur. 14. Lex sapientis fons vitæ, ut declinet a ruina mortis. 15. Doctrina bona dabit gratiam: in itinere contemptorum vorago. 16. Astutus omnia agit cum consilio: qui autem fatuus est, aperit stultitiam. 17. Nuntius impii cadet in malum: legatus autem fidelis sanitas. 18. Egestas, et ignominia ei, qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur. 19. Desiderium si compleatur, delectat animam: detestantur stulti eos, qui fugiunt mala. 20. Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur. 21. Peccatores persequitur malum: et iustis retribuentur bona. 22. Bonus relinquit heredes filios, et nepotes: et custoditur iusto substantia peccatoris. 23. Multi cibi in novalibus patrum: et aliis congregantur absque iudicio. 24. Qui parcit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit. 25. Iustus comedit, et replet animam suam: venter autem impiorum insaturabilis.

Vers. 1. FILIUS SAPIENS, DOCTRINA PATRIS: QUI AUTEM ILLUSOR EST, NON AUDIT CUM ARGUITUR.) Pro *doctrina* Hebr. est מוסר *musar*, id est disciplina, institutio, eruditio. Hæc gnome acrem dat stimulum tum

C parentibus, ut filios in omni virtutis disciplina instituant, tum filiis, ut eamdem tota mente capessant. Sensus ergo est, q. d. Filius sapiens audit doctrinam patris, eique obedit: *Qui autem illusor* et derisor *est*, id est insipiens,

qui monita patris ridet et spernit, hic non audit eum increpantem, cum ab eo de vitiis suis arguitur. Ita Chald. *Filius sapiens*, inquit, *suscipit doctrinam patris*; Syrus: *Filius sapiens patri suo auscultat: at improbus, qui non recipit obiurgationem, peribit*; Septuag. *Filius astutus* (cautus, prudens, *sapiens*, uti vertit Aquila, Symmach. et Theodot.) *obedit patri, filius autem inobediens in perditione.*

Nota: Noster ex Hebræo nervosius vertit, *doctrina*, quam cæteri *doctrinam*, scilicet audit. Primo, quia filii proprium est erudiri doctrina patris, perinde ac lac sugere a matre; patris enim doctrina in animum filii paterne, naturaliter et suaviter influit, eumque flectit quocumque libet, ac sibi similem efficit. Unde Tigur. *Sapiens filius est disciplina patris*, id est, ait Vatabl. *Ex disciplina patris evadit filius sapiens.* Est metonymia; ostenditur enim effectus paternæ disciplinæ, scilicet quod causet et producat in filio sapientiam. Decus autem patris est filius sapiens, sicut dedecus est insipiens. Huc facit gnome Sixti philosophi in Sent. n. 245. *Excrucient te liberi male viventes, magis quam morientes.* Et num. 464. *Peccata discentium, opprobria sunt doctorum.*

Secundo, pressius et significantius: *Filius sapiens est doctrina patris*; quia non tantum eam suscipit, sed et refert ac repræsentat, sicut imago repræsentat suum exemplar. Sicut ergo forma et figura, v. g. Alexandri, in eius imagine repræsentatur, et cernitur, ut visa imagine dicamus: Hic est Alexander; sic pariter pater, et doctrina patris, in filio sapiente et obediente, quasi in viva sui imagine repræsentatur et resplendet, ut viso filio dicere possis: Hic est pater, hic est doctrina patris; quia scilicet filius visum est speculum paternæ virtutis et sapientiæ. *Doctrina* ergo hic potius et nervosius accipitur ut nominativi casus quam ablativi; quamquam et in ablativo accipi possit, q. d. Filius sapiens fit, vel evadit, doctrina patris, id est, per doctrinam patris; significantius tamen in nominativo, filius sapiens dicitur *doctrina patris* metonymice, id est, effectus doctrinæ patris; vivum simulacrum, in quo intuearis doctrinam et virtutem patris; vivus liber, in quo expressam legas sapientiam patris, ut de eo dicas: En hic est sapientia patris. Hinc filius Hebr. vocatur, בן *ben* quasi fabrica ad patris effigiem exsculpta; radix enim בנה *bana* significat ædificare et fabricare, et græce τεκνον, quasi genitura patris; et latine natus, a nascendo; ac filius quasi φιλος, id est amor patris, inquit Sipontinus. Unde Cicero lib. 2. de Finibus: *Effigies probitatis paternæ, filius.* Idem Cæcinnæ: *Imago animi et corporis, filius.* Hinc Filius Dei Patris vocatur Patris imago, character, sapientia: *Splendor gloriæ et figura substantiæ*, Hebr. 1. 3. Hunc Dei filium filii hominum imitentur, ut patris, et præsertim Dei, qui summus omnium est parens, sapientiam et virtutem referant et repræsentent.

Porro filius, suscipiens doctrinam patris, vocatur etque sapiens; quia per susceptionem doctrinæ paternæ nanciscitur primo, sapientiam; secundo, nomen et famam sapientiæ; tertio, hereditatem patris ampliorem. Pater enim filio obedienti et sapienti plus bonorum relinquet, quam inobedienti et insipienti.

Tertio, proprie et præcise Beda: Filius sapiens est doctrina patris, id est docet patrem: *Tantum*, inquit, *inter sapientem distat et stultum, ut hic aliquando profectu eruditionis ad eum, qui se docuerat, docendum perveniat; ille nec cum arguerit, noverit audire.* Sic filii, id est famuli, Naaman docuerunt ipsum obedire Eliseo, scilicet lavari in Iordane; quo facto a lepra curatus est, 4. Reg. 5. 13. Sic S. Franciscus Xaverius per filios Indorum a se instructos, instruebat et convertebat eorum parentes. Idem crebro est videre in scholis nostris, in quibus discipuli ea, quæ didicerunt, docent suos parentes.

Vers. 2. DE FRUCTU ORIS SUI HOMO SATIABITUR BONIS: ANIMA AUTEM PRÆVARICATORUM INIQUA.) Pro *bonis* Hebr. est טוב *tob*, id est bonum neutre, et bonus masculine. Iam quia Hebræi carent casibus, hinc pro *oris* alii vertunt, *os boni*, vel iusti. Insuper quia hæ sententiæ parabolicæ sunt, hinc acutæ pariter sunt et concisæ, ac multa lectori vestiganda et supplenda relinquunt. Unde primo, Septuag. subaudientes τὸ *iustitiæ* (fructus enim boni et iusti non est alius, quam fructus iustitiæ et operum iustorum) vertunt: *De fructibus iustitiæ comedet bonus*, puta *os boni*; *animæ autem iniquorum peribunt immaturæ*, q. d. Iustus ob opera iusta fruetur longævitate sancta et iucunda, ac fructus iuventutis iuste transactæ percipiet in bona senecta, nimirum sapientiam, gaudium, consilium, honorem, auctoritatem, spem vitæ futuræ et beatæ, filios et nepotes prudentes, graves et honoratos; et impii per crapulas, libidines aliaque scelera abbreviant sibi vitam, aut a Deo celeri morte puniuntur, ut præmature moriantur, nec ad senectam pertingant, vel eam infelicem et ærumnosam sortiantur; sicut ergo fructus immaturi acerbi sunt, sic eis acerba est vita et senecta; vice versa sicut fructus maturi suaves et sapidi sunt, sic iustis suavis et sapida accidit ætas et senecta. Unde S. Hier. ad Nepotian. *Senectus*, ait, *eorum qui adolescentiam suam honestis artibus instruxerunt, et in lege Domini meditati sunt die ac nocte, ætate fit doctior, usu certior, processu temporis sapientior et veterum studiorum dulces atque maturos fructus metit.*

Secundo, Pagnin. repetens τὸ *de fructu* sic vertit: *De fructu oris viri comedet vir, et de fructu animæ prævaricatorum comedet vir iniquus.*

Tertio, Caiet. vertit: *De fructu oris viri* (boni) *comedet bonum, et anima mentientium iniquum*, sicque explicat. In genere, inquit, hic dicitur quod Paulus in specie dixit: *Christi bonus odor sumus, aliis odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem.* Ex uno siquidem eodemque fructu legis, fidei, iustitiæ et doctrinæ diversos, imo contrarios cibos comedunt homines diversimode dispositi. Nam os (id est mens) viri nulla prava affectione infectum comedet bonum, et anima mentientium iniquitatibus suis Deo, comedet iniquum, interpretando fructum sive fidei, sive iustitiæ, sive doctrinæ, in malam partem.

Quarto, Hebræa sic plane vertas: *De fructu oris sui quisque bonum comedit; anima autem peccatorum, violentiam*, quod Vatab. explicat, q. d. *Prævaricatores afficientur iniuria.* Sicut enim ipsi in alios fuerunt violenti et iniurii, sic pariter lege talionis Deoque iuste disponente, ipsi alios in se violentos experientur, et iniurios sentient; et Chald. *Unusquisque de fructu oris sui satiabitur bono: animæ autem prædonum deiectione*, repete, saturabuntur; Syrus, *disperdentur.* Idem voluit Noster vertens; *De fructu oris homo satiabitur bonis: anima autem prævaricatorum iniqua*; Hebr. *iniquitate*, repete, *saturabitur*, q. d. Sicut anima bona satiatur fructu boni sui eloquii, quo alios docuit bona, dum propter illud gaudebit se id boni præstitisse eoque alios profecisse, atque idcirco vel ab hominibus, vel certe a Deo, magnis præmiis afficietur; sic ex adverso anima prævaricatorum, qui scilicet Dei legem et iustitiam prævaricantur, ac alios prævaricari docent iniqua est, id est aliis iniuria et violenta, ideoque iniquitas hæc, sive vis et violentia, in caput eorum recidet, ut ob eam violenter multa dura pati et devorare cogantur. Sicut ergo anima eorum iniqua fuit in vi et culpa, sic pariter iniqua erit in violenta pœna; qua iniquitas eorum et violentia iuste castigabitur, quamque ipsi subire compellentur; pœna enim alias (puta ante peccatum) iniqua, post peccatum fit æqua et iusta, adeoque iniquitas pœnæ iniquitati culpæ directe respondet, proprieque congruit et debetur. Anima enim, quæ inique tractavit Deum Deique legem, meretur inique, indigne et tyrannice tractari a tortoribus et carnificibus, præsertim dæmonibus, iuxta illud Osee 10. 13. *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacii.* Et illud Psaltis de Deo Psal. 17. 26. *Cum sancto sanctus eris, etc. et cum perverso perverteris*, q. d. Tu, o Deus, sanctis te sanctum, innocentem, bonum et benignum exhibebis; at cum vafris et perversis non benigne, sed prave et perverse, id est severe et vafre ages, ac morem tibi proprium, qui est misereri et benefa-

cere, invertes; quia ipsi ab iis qui esse deberent, inversi et perversi sunt. Ita S. Hier. ibidem. Unde Chald. vertit, *Cum Abraham, Isaac, Iacob piis multiplicasti pietatem; cum Pharaone et Ægyptiis, qui cogitaverunt cogitationes malas adversus populum tuum, conturbatos reddidisti eos in cogitationibus suis.*

Vers. 3. QUI CUSTODIT OS SUUM, CUSTODIT ANIMAM SUAM: QUI AUTEM INCONSIDERATUS EST AD LOQUENDUM, SENTIET MALA.) Chald. *Qui tegit os suum, cavet animæ suæ; et qui aperit labia sua, terror imminet ei;* Arab. *et audax in labiis trepidare faciet animam suam;* Syrus: *facit contritionem animæ suæ, custodit animam suam;* primo, ab omni angore et mœrore; secundo, a multis peccatis, quæ ore committuntur; tertio, a periculis, hostibus et insidiis. Unde Vatabl. *Custodit animam*, hoc est inquit, *vitam suam.* Nam ut ait Plinius: *Sæpe vox temere emissa redit per iugulum.* Crebro inculcat custodiam oris et linguæ, quod illa tam vel magis custodienda sit, quam urbs hostibus cincta: unde sicut urbs munitur muris, portis et seris; sic natura et Deus munivit et sepsit linguam palato, dentibus et labiis. Rursum, sicut in portis urbium excubat vigil, ne qua hostis irrumpat vel irrepat; sic supra portas oris excubat mens et ratio, ne quid ex ore exeat, vel introeat, quod homini malum creet. Quocirca Eccles. cap. 28. 29. *Aurum,* ait, *et argentum tuum confla, et verbis tuis facito stateram, et frænos ori tuo rectos; et attende ne forte labaris in lingua, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, et sit casus tuus insanabilis in mortem.* Vide ibi dicta.

Pro *sentiet mala*, Hebr. est מחתה לו *mechitta lo,* quod primo vertas cum Pagnino et Vatablo: *Aperienti labia contritio est illi;* Syrus, *Confractionem efficit sibi*, q. d. Qui inconsiderate loquitur, conteretur, confringetur et perdetur, imo sua inconsideratione loquendi conteret, confringet et perdet seipsum. Secundo, *terror est illi;* Chald. *terror imminet ei;* Theod. *confusio;* Sept. *et qui temerariis est labiis terrebit seipsum,* q. d. Accerset sibi multos angores et terrores; terribilibus enim malis et molestiis seipsum exponit. Hac de causa instanter orat Psaltes: *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis,* Ps. 140. 3.

Vers. 4. VULT ET NON VULT PIGER: ANIMA AUTEM OPERANTIUM IMPINGUABITUR.) Hebr. concise habent: *Concupiscit, et non, anima,* vel *animæ pigri.* Quod primo sic explet et exponit Chaldæus: *Desiderat anima pigri aliquid, et non obvenit ei;* Syrus: *Omni tempore in concupiscentiis iacet homo qui non operatur;* sic et Arabicus et Pagnin. *Concupiscit anima pigri, et non est ei quod optat; anima autem sollicitorum impinguabitur;* Tigur. *Animas ignavorum avet, et nil habet: anima autem sedulorum impinguabitur;* Vatabl. *Desiderat, et non fit voti compos anima pigri,* q. d. Multa concupiscit piger, sed ea non obtinet, quia non vult laborare, nec labore sibi parare ea quæ concupiscit. Otium enim facit eum multa desiderare, sed inertia prohibet eum illa consequi; quia hæret semper in otiosis desideriis, nec ultra progreditur, ut manum adhibeat operi et labori, quo ea quæ desiderat adipiscatur. Huic expositioni apte respondet sequens antithesis: *Anima autem operantium impinguabitur;* quia scilicet opus et laborem non refugit, sed eo parat sibi ea quæ concupiscit. Piger ergo est *nevolus* (nolens) *ideoque multivolus;* nam nil vult habere laborando, sed omnia vult habere otiando; hinc eius voluntati et cupiditati nihil sufficit; plenus enim est desideriis, iisque æstuat, cum nil aliud agat quam concupiscere: quare ipse non aliud esse videtur quam cupiditas, ipsaque cupido; ubi enim non est labor opulentiæ, ibi omnia implet ventus iners concupiscentiæ.

Secundo, Noster Hebr. sic explet et explicat: *Concupiscit,* vel *vult, et non,* supple et repete, *vult anima pigri.* Idque nervosius est: prior enim expositio iam data tetigit finem et effectum mali; hæc vero eius radicem tangit, et causam assignat, q. d. Causa acediæ et pigritiæ, omnisque mali quod ex ea sequitur, est, quod acedi et pigri voluntas sit languida et torpida, adeo ut nescias, imo ipsemet nesciat, an velit, an nolit; quia enim languida est, hinc vix sentitur, ac minimo motu et suggestu evariat, ut quod nunc vult, mox nolit. Hinc fit ut sit irresoluta et pendula, nec quidquam aggrediatur, sed in perpetua consultatione et deliberatione versetur, nec quidquam concludat; atque instar bilancium in libra nunc assurgat volendo, nunc deprimatur nolendo. Rursum piger vult, id est, optat inefficaciter opes, sapientiam, virtutes; at non vult absolute et efficaciter, quare in eo est velleitas dumtaxat, non absoluta voluntas; vult enim, id est vellet finem; at non vult absolute adhibere media, puta laborem ad finem assequendum necessarium. Unde aliqui ex Hebræo ad verbum sic vertunt. *Vult et non est animus pigro;* quod Itali significanter dicunt: *Non gli basta l' animo,* id est, non sufficit ei animus; quod Noster clare reddit: *Vult et non vult piger.* q. d. Piger vult remisse, et non vult efficaciter; hinc secum luctatur nunc volendo, nunc nolendo; atque in hac inani voluntatis libratione et lucta tempus omne consumit, nec ultra ad rei volitæ prosecutionem progreditur; quocirca eam non adipiscitur; at vero anima operantium operando rem desideratam prosequitur et assequitur, itaque ea fruitur et impinguatur. Ratio est, quod sit resoluta, et efficaciter velit id quod vult, ideoque laborem omnem ad rem consequendam opportunum adhibet, præsertim quia sapientia et virtus quam concupiscit proprie sita est in voluntate efficaci. Virtus enim non aliud est quam amor et cupido boni honesti. Qui ergo vult resolute esse humilis, patiens, fortis, temperans, etc. hoc ipso saltem inchoate fit humilis, patiens, fortis, temperans, etc. talisque coram Deo censetur.

Tertio, Sept. sic explent: *Concupiscit, et non,* supple, *aliud facit anima pigri,* q. d. Nil facit nisi concupiscere. Unde vertunt: *In desideriis est* (vel, ut auctor Catenæ Græc. *Agitatur, iactatur, et fluctuat* instar fluctus et æstus marini) *omnis otiosus: omnis* proprie, et *omnis*, id est totus, q. d. Otiosus et piger omne suum otium impendit in nuda aridaque desideria, in iis suas vires, suum tempus insumit et consumit: quare nil ei restat, quod operi et labori ad rem desideratam consequendam necessario impendat. Sic et Syrus: *In omni tempore,* ait, *in desideriis iacet, qui opera non facit;* et S. Hier. in Ezech. cap. 16. 49. ad illa: *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium. In desideriis,* ait, *est omnis anima otiosi, quod videlicet semper aliquid agendum sit, ne ager pectoris nostri, cessante manu, malarum cogitationum sensibus oppleatur.*

Denique pro *vult* hebr. est מתאוה *mitauve,* a rad. אוה *ava,* id est concupiscere, velle, desiderare. *Mitauve* autem est participium coniugationis *hitpael* quæ significat actionem reflexam, cum scilicet idem est agens et patiens, sive cum agens agit in seipsum suamque actionem in se reflectit. *Mitauve* ergo idem est quod concupiscens, in seipso excitans desiderium et concupiscentiam in seipso volens: qui scilicet nil agit exterius, sed totam concupiscendi et volendi actionem interius in seipsum reflectit, nihilque aliud agit quam velle et concupiscere, puta velleitatum et concupiscentiarum æstus fluctusque in seipso ciere et fovere. Acedi enim et pigri pleni sunt desideriis et concupiscentiis, sicut folles pleni sunt vento: unde operis alteriusve rei solidæ non sunt capaces.

ANIMA AUTEM OPERANTIUM (hebr. חרוצים *charutsim,* id est sollicitorum, sedulorum, strenuorum, uti dixi c. 12. 14. Unde Chald. vertit, *anima fortium;* Syrus: *validorum;* Septuag. *manus autem fortium in sedulitate*) IMPINGUABITUR.) q. d. Strenui et seduli, cum opes, sapientiam et virtutes volunt et concupiscunt, non diu deliberant quid facto sit opus, sed illico manum operi admovent, ac strenue laborando parant sibi opes et virtutes concupitas, quare iis impinguantur, id est implentur, saturantur et abundant. Aliter Arabicus: *Et manus audacium,* ait, *in sollicitudine est.*

Audi Bedam, et ex eo Glossam: *Recte pigri vocabulo denotatur, qui vult regnare cum Domino, et non pati pro eo; delectant præmia, cum pollicentur: deterrent certa-*

mina, cum iubentur; de quo Iacobus ait: Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis, Iacob. 1. *Et filius Sirach: Væ peccatori terram ingredienti duabus viis!* Eccles. 2. *Qui autem iussa operantur Domini, ideo faciunt, quia anima illorum perfecta supernorum dulcedine reficitur, iuxta eum qui Dominum obsecrat, dicens: Sicut adipe pinguedinis repleatur anima mea,* Psal. 62. *Vel certe anima operantium impinguabitur; quia qui piis pro Domino laboribus insudant, cœlesti et immarcescibili post labores corona donabuntur.* Præclare Angelus, in Vitis Patr. contra laboris tædium iucundam occupationis alternationem suggerit, quam Poeta sic carmine reddidit:

Nunc lege, nunc ora, nunc cum fervore labora:
Sic erit hora brevis, et labor ipse levis.

Quocirca S. Hieron. epist. ad Rusticum, eum monet ut otium quasi pestem fugiat: *Facito,* ait, *aliquid operis, ut semper te diabolus inveniat occupatum.* Et inferius: *Scribantur et libri, ut et manus operetur cibum, et anima saturetur lectione. In desideriis enim est omnis otiosus. Ægyptiorum monasteria hunc morem tenent; ut nullum absque opere et labore suscipiant, non tam propter victus necessitatem, quam propter animæ salutem, ne vagetur perniciosis cogitationibus mens, et ad instar fornicantis Ierusalem omni transeunti divaricet pedes suos.* Unde Abbas Abraham apud Cassian. collat. 14. cap. 2. quibusdam ei suam tentationem de revisendis specie pietatis parentibus, pandentibus respondit: *Desidiam cordis vestri desideriorum vestrorum pervagatio protestatur, etc. ideoque vos illa otii ægritudine sentio laborare, quæ in Proverbiis ita notatur: In desideriis est omnis otiosus.* Vide eumdem, l. 10. de spiritu acediæ, cap. 21. Quin et Pharao desiderium Hebræorum exeundi ex Ægypto adscripsit eorum otio et desidiæ: *Vacant,* ait, *et idcirco vociferantur, dicentes: Eamus, etc.* Unde causam succidens: *Opprimantur,* ait, *operibus et expleant ea,* Exodi 5. 8.

Vers. 5. VERBUM MENDAX IUSTUS DETESTABITUR; IMPIUS AUTEM CONFUNDIT, ET CONFUNDETUR.) Hebr. *Impius autem fœtere faciet, et pudore afficiet;* Chald. *Impius faciet putrescere et vituperare.* Noster Hebr. יחפיר pro *iachpir* in *hiphil*, id est pudore et rubore afficiet, legit in *cal* יחפר *iachpor*, id est erubescet, confundetur, pudefiet: vel certe *hiphil* accepit quasi positum pro *cal*, uti subinde fit apud Hebræos. Sic et Septuag. qui proinde vertunt: *Impius autem confundetur, et non habebit libertatem loquendi;* et Syrus: *Confundetur et erubescet;* Pagninus: *Verbum mendax odio habebit iustus: impius autem putrescere faciet opera sua, et pudore afficiet animum suum;* Arabicus denique: *Verbum oppressionis odit iustus, et impius relaxabitur, et non habebit fiduciam.*

Pro *verbum mendax,* Sept. vertunt: *Verbum iniustum odit iustus,* quod primo, per metonymiam in Script. usitatam accipias pro re sive opere iniusto, q. d. Iustus opus iniquum, quod videt, vel audit, ab alio patrari, odit, illudque reprehendit et coarguit; at impius dissimulat et connivet: itaque facit ut malum putrescat, id est iterando in deterius vergat, ac tamquam res putris infamiam ex se spargat, quæ vituperium, pudorem et confusionem creet.

Secundo, proprie *verbum mendax* accipias mendacem calumniam, vel detractionem, qua falsum crimen alteri impingitur. Hanc enim execratur iustus: impius vero eam concinnat, vel fovet et laudat, ideoque alios confundit et fœtere facit, id est pudore quasi pedore famæ afficit; sed tandem, veritate comperta, ipsemet velut mendax et calumniator confundetur, pudore afficietur et explodetur. Hinc S. Chrysost. hom. 32. ad Pop. detractionem comparat cœno porcorum: *Non cernitis,* ait, *porcos cœnum edentes ac volventes? sic et isti detractores. Quid enim fœtidius verbis, quæ contumeliosi loquuntur?* Imo eam comparat stercori hom. 5. *Si quis,* ait, *te prætereunte stercus commoveat, nonne hoc facientem contumelia et convicio afficias? Hoc fac et circa detractorem; non enim sic commotum stercus, illum fœtorem suscipientem cartilaginem* (narium) *percellit: sicut aliena peccata excussa et commota, atque vita aliorum impura prodita audientium animos contristare et perturbare solet.*

Tertio, per *verbum mendax* accipias mendacem laudem et adulationem, qua falsa virtus, vel dos, alicui assentando tribuitur. Hæc enim confundit et pudore afficit eum qui laudatur, cum ei tribuitur falso quod non habet: ac proinde, adulatione comperta, ipse adulator pudefiet et confundetur.

Denique per *verbum mendax* quodvis mendacium, dolum, falsitatem accipias, præsertim quæ Deo iniuria est, aut proximo noxia. Hæc enim est peccatum mortiferum, ideoque eam execratur iustus, utpote amator et filius veritatis et virtutis: quapropter magnum honorem et laudem apud Deum et homines meretur et obtinet: impius vero amat mendacia, dolos et fallacias, quia osor est veritatis et iustitiæ, ideoque pudorem et probrum meretur, sibique consciscit.

Salomoni astipulantur Philosophi, Sixti, sive Sexti Pythagorei in Proverbiis, sive Sententiis n. 155. hæc est vox veridica: *Melius est vinci vera dicentem, quam vincere mentientem.* Et n. 158. *Nihil tam vernaculum sapientiæ quam veritas.* Et n. 20. *Optimam purificationem putato, nocere nemini.* Et n. 33. *Revereatur vitam tuam mundus; nihil admittas quod tibi invehat notam.* Aristot. rogatus: *Quid lucrifacerent mendaces? Ut vera loquentibus,* ait, *non credatur.* Ita refert Laertius l. 5. cap. 1. Cyri gnome fuit: *Omnino non est mentiendum. Apertum enim mendacium maxime impedimento est ad veniam consequendam.* Ita refert Xenophon l. 2. Pædiæ. Epænetus, teste Plutarcho in Lacon. dictitabat mendaces omnium scelerum et iniuriarum auctores esse. Denique passim sapientes et Philosophi et Christiani explodunt illud Platonis paradoxum: *Mendacio quandoque utendum est tamquam elleboro. Mendacium concedendum est mendicis, aliis vero minime minime.* Tritum est illud: *Ostende mihi mendacem, ostendam tibi furem.* Gnomæ de mendacio.

Vers. 6. IUSTITIA CUSTODIT INNOCENTIS VIAM: IMPIETAS AUTEM PECCATORUM SUPPLANTAT.) Hebr. *Iustitia custodit integrum via, impietas autem deflectit,* vel *detorquet,* vel *obliquum facit,* vel *pervertit,* (hæc omnia enim significat סלף *salaph*) *peccatum;* Tigur. *Iustitia observat viam integram: impietas autem deflectit ad peccatum;* Vatabl. *Impietas autem evertit peccatorem* hoc est inquit, *eum voto suo frustratur;* Pagnin. *Iustitia custodit perfectum via; impietas autem pervertet viam peccantis;* Septuag. *Iustitia custodit innocentes via: at impios, malos* (pravos, perversos) *facit peccatum;* Symmachus nervose: *Iniustitia vero attrahit peccatum;* Chald. *Iniustus autem instabilis erit propter peccatum;* Syrus: *Iustitia custodit eum qui innocens est in via: peccator autem a suis criminibus perditur.* Omnia hæc eodem redeunt, sed rem sensumque exaggerant. Sensus ergo est, q. d. Iustitia custodit iustum, ut recta semper iustitiæ semita incedat, ideoque eum ab omni malo tum culpæ, tum pœnæ, tutatur et custodit: at impietas, errans et vaga, a rationis et iustitiæ semita obliquat et deflectit, ideoque impius eam sequens ex una labitur in aliam et aliam, ut in dies fiat deterior, maiorique culpæ et pœnæ obnoxius: quare *impietas peccatorum,* quæ scilicet facit ut impius ex uno peccato continue labatur in aliud, nec nisi peccata sibi accumulet (τὸ enim *peccatorum* genitivus est a nominativo *peccatum,* ut patet ex Hebr. חטאת *chattat* non *peccator*) impium *supplantat,* id est pedibus calcat et premit quasi omnis culpæ malique reum. Rursum R. Salomon: Peccator, inquit, vocatur *chattat,* id est peccatum, ob ingentem impietatem, sicut insigniter scelestum vocamus *scelus.* Impietas ergo peccatorem *supplantat,* id est reum susque deque vertit, deturbat, transversum agit, ut undique impingat, ac instar suis in cœno turpitudinum volutetur. Et Aben Ezra: Impietas, inquit, peccatum, id est peccato obstrictum supplantat, eumque in obliquum trahit. Et R. Levi: Consuetudo, ait, cui vir probus iuste vivendo assuevit, ei conservabit vitæ rectitudinem, quam in singulis rebus exposcit; ille enim integritatis semitam terit propter iustitiæ morem, cuius est tenacissimus. Se-

cus vero se habet qui impietati assuevit; ab illa enim supplantatur, et transversum agitur ab iis ad quæ tendebat; ita ut animo destinata præstare nequeat. Sic videmus peccatores, auditis concionibus, vel monitionibus, subinde compungi, vitæque emendationem proponere, sed ab insolita peccandi consuetudine, mox ut illecebræ offeruntur, illico ad eas rapi velut equi ad pabulum. Est enim catena virtutum, æque ac vitiorum: sicut enim in catena annulus prior trahit sequentem, sic et virtus trahit virtutem, et impietas trahit aliam impietatem. Hoc est quod ait Origen. hom. 23. in Num. *Ex iustitia generatur iustitia, et ex castitate castitas. Si quis enim primo tenuiter castus esse cœperit, accepto castitatis fermento quotidie castior efficitur.* Unde S. Dominicus cognomento Loricatus a lorica ferrea, quam ad nudam carnem gestabat, rogatus qua ratione tantas pœnitentias disciplinarum (quas per integra psalteria quotidie faciebat) ciliciorum, ieiuniorum peragere posset? respondit se sensim a minoribus ad maiores gradum fecisse, ac proinde eas iam sibi faciles effectas: *Somnus enim somnum adescat*, ait, *vigiliæ vigilias pariunt, et in quo corpus humanum sensim enutritur, in eo per incrementa postmodum roboratur.*

S. Basil. in cap. 9. Isaiæ affert similitudinem graminis. Sicut enim gramen demessum, vel comesum ab equis recrescit, aliudque et aliud subnascitur: « Sic unum peccatum, ait, aliud velut congenitum per gradus excipit, ceu fornicatio fornicationem, et ipsa assuefactio mendacii mater fit mendacii; et qui mentem diu exercuit ad furandum, nullo iam negotio aggreditur iniquitatem. Quod enim prævertit illum occupare peccatum, hoc illi fit occasio alterius peccati. »

Aliud simile magnetis affert Beda serm. de Nativ. *Sicut magnes ferrum*, ait, *sic peccatum ad se trahit peccatum.* Item ut ferri annulus magneti adhærens alium levat, et hic rursus alium, donec catena fit, sic peccata alia ex aliis pendent.

Tertium simile est lini, fili et funis. Sicut enim linum trahit linum, una pars fili et funis trahit et implectit aliam; sic pariter una virtus innectit trahitque aliam, atque unum vitium implectit aliud, illudque ad se *attrahit*, ut vertit Symmachus iuxta illud Isaiæ 5. 18. *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis.* Ubi plura hac de re dixi.

Vers. 7. EST QUASI DIVES, CUM NIHIL HABEAT: ET EST QUASI PAUPER, CUM IN MULTIS DIVITIIS SIT.) Hebr. *Est ditans se, et nihil ei; est depauperans se, et substantia multa*; Septuag. *Sunt qui ditant se nihil habentes, et sunt qui se humiliant in multis divitiis*; Symmachus: *mendicantes*; Theodot. πτωχίζων, id est, *qui apparet mendicus, qui mendici speciem præbet*; Chald. *Est qui divitem facit semetipsum, et nihil habet; est qui pauperem facit animam suam, et multam habet substantiam*; Syrus: *Sunt qui seipsos ditant, et nihil habent: sunt qui se pauperes faciunt, et multum possident.*

Primo, R. Salomon, Aben Ezra et Caietanus sic exponunt, q. d. Est qui sua industria, vel fortuna, evadat dives, cum prius nihil haberet; et est qui sua inertia, imprudentia, vel infortunio in pauperiem incidat, cum multas habeat possessiones et divitias.

Secundo, idem R. Salomon, q. d. Est qui ditescat furto a pauperibus bona subducens, qui tandem divitiis omnibus spoliatus in pristinam pauperiem recidet.

Tertio, Hugo et alii, q. d. Opulentus suis opibus non contentus, sed plura insatiabiliter appetens, est quasi dives, id est videtur dives; sed revera dives non est, cum nihil habeat, id est, nihil vel parum habere se putet; aut nihil habeat, quia non habet animi quietem, ut sit sua sorte contentus; qui enim eam non habet, nihil habet: vice versa, pauper sua tenui sorte contentus, est in multis divitiis: divitem enim non opes faciunt, sed animus, cui sua sufficiunt, suaque sorte quietus et lætus, iuxta illud Poetæ:

Quis dives? qui nil cupit. Et quis pauper? avarus.

Unde S. Ambros. l. 3. ep. 25. ad Ecclesiam Vercell. « Sed vultis, ait, divites esse? estote pauperes. Tunc eritis per omnia divites, si fueritis pauperes spiritu. Non census divitem, sed animus facit. Sunt qui se humiliant in multis divitiis, et recte ac prudenter. Satis enim dives omnibus naturæ lex est, cui cito invenias quod abundet. Cupiditatibus autem omnis divitiarum abundantia, inopia est. Denique nemo pauper nascitur, sed fit. Non ergo naturæ paupertas, sed opinionis est; ideoque cito invenitur dives naturæ, difficile cupiditati; etenim quo plus unusquisque acquisierit, plus sitit, et quasi quadam inardescit ebrietate cupiditatum suarum. » Idipsum deinde fuse prosequitur ac ostendit, vere divitem dumtaxat esse iustum et sanctum, qui dicere potest: *Portio mea Dominus.*

Hanc gnomen apposito crocodili et aviculæ apologo, bellis similitudinibus variegato, venustat Cyrill. lib. 3. Apol. mor. cap. 3. cui titulus: *Quod cupidi quantumcumque habeant, sint pauperes.* Avicula quædam, ait, per os crocodili ingressa eius viscera laniavit, eumque lethaliter sauciavit; egressa deinde avolansque crocodilo, de iniuria eam accusanti, respondit: « Si communis est omnibus amica iustitia, iuste certe reus est cunctis, qui aliquibus nocuit. Tu autem insatiabilis cupiditatis depravatum exemplar, totum te voragini tribuisti, dum non obstructo ore, sed aperto, quasi numquam satiatus dormis; et latiore rictu, stipante te tuorum dentium serie, et unguium immanitate armaris, cum tamen vorabilia tibi non deficiant; quia dummodo repleatur tua voracitas, qualia rapueris non discernis. Ideo propter cupiditatem iuste vitalia tua perdis, ut quemadmodum pravæ actionis formam dedisti, ita et portes eam. Sic nimirum cupidus magis evomit, quam exhaurit. Nullus enim plus perdit, quam qui seipsum amittit. Quid enim est quod possides, quando avaritia te absorbet? Ignis numquam dicit, Sufficit: neque cupiditati satis fuit umquam. Quare destructio cordis est avaritia, et omnes devorat possessiones. Stomachus exinanitus appetit, et incendio naturali membrum arefactum famescit. Locus evacuatus attrahit, et ardore pectus febricitantis magis sitit. » Unde concludens hoc epimythium subiicit: « Igitur cupiditas mentis est egestas, ac tanto maior, quanto fuit avidior eius flamma. Diogenes, nihil extra seipsum cupiens, mundum sprevit: Alexander vero, omnia possidens, amplius concupiscit; quis ergo ditior? nonne qui sprevit? nimis enim plenus venter eructat, et tunc flumen extra diffunditur, cum exundat. Vides igitur quod plus cupere infelix paupertas sit, nihil vero desiderare opulentia summa sit? Quo dicto, cum crocodili vita finiverunt verba. » *Apologus quod cupidus sit pauper.*

Rursum dives, qui nihil habet, est opulentus, qui amplum habet dominium, sed nullum vel parvum eius usum et fructum, vel quia est minorennis et pupillus, vel quia prodigus, vel quia obærata sunt eius prædia, similive de causa; pauper vero multas habens divitias est, qui parum habet dominii, sed multorum usum, uti sunt Religiosi *nihil habentes, et omnia possidentes.* Sic expositum hoc proverbium habet speciem ænigmatis.

Quarto, alii, teste Vatablo, vertunt: Sunt qui in penuria rerum omnium divites esse sciunt; sunt qui, cum immensis opibus abundent, sciunt esse frugales et pauperes. Et ad hunc sensum, qui valde appositus est, exponi potest versio Vulgata. Magnæ enim prudentiæ est suo tempore ostendere suas opes et liberalitatem; ac vicissim, cum tempus exigit, sumptibus parcere suamque ostendere parsimoniam. Talis erat Paulus qui ait: *Scio et humiliari, scio et abundare (ubique et in omnibus institutus sum) et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati*, Philipp. 4. 12. Sapiens ergo scit ubi se gerat ut pauperem, ubi ut divitem.

Quinto et genuine, q. d. Sunt qui divites se simulant, cum nihil habeant; sunt, vice versa, qui simulant se pauperes, cum divitiis abundent. Hunc esse sensum liquet primo, ex τῷ *quasi*, quod simulationem et apparentiam externam significat. Secundo, quia hebraice est מתעשר *mitascer*, id est, qui facit, fingit, simulat se divitem, et מתרושש *mitroscer*, id est, qui facit, fingit, simulat se

esse pauperem, cum revera talis non sit, sed dives. Utrumque enim est coniugationis *hitpael*, quæ sæpe significat fingere, simulare, præ se ferre. Tertio, quia ita vertunt Septuag. Chald. Syrus, Theodot. paulo ante citati, et Vatablus, Pagninus, R. Levi et alii.

Significat hæc gnome non facile hominem iudicandum ex specie externa, eo quod illa sæpe fallat, cum divites appareant foris, qui domi sunt pauperes, et vice versa. Divites enim subinde se gerunt ut pauperes, et pauperes, ut divites, idque vel ex superbia, vel ex avaritia, vel ex prudentia, vel ex humilitate et modestia, aliave virtute.

Porro hæc gnome universalis est, et variis particularibus casibus aptari potest: Primo, nobilibus et avaris, q. d. Sunt nobiles qui, ut nobilitatis suæ dignitatem tueantur, simulant se divites, ideoque splendidis vestibus famulisque stipati forinsecus incedunt, cum domi vix habeant panem quem comedant; vice versa, sunt divites qui opibus abundant, sed quia avari, pauperes se simulant, ne cogantur splendide vivere, eleemosynas erogare, magna tributa pendere, etc.

Secundo, principibus et plebeiis, q. d. Sunt reges et principes, qui videntur divites; cum nihil habeant, imo sint in gravi ære alieno, eo quod opes ingentes quas habent in opera reip. ac præsertim in milites et exercitus impendant; vice versa, sunt plebeii, qui videntur pauperes, cum opibus abundent. Ita hodie videmus reges et principes ærarium in bellis exhaurire, ut revera pauperes sint; vice versa, plebeios opibus abundare, ac proportionaliter in statu et gradu suo melius habere regibus, ipsque esse commodiores et opulentiores.

Tertio, superbis et humilibus, et hos maxime videtur notare hic Salomon, q. d. Sunt superbi qui se suaque splendide iactant et ostentant, quasi divites sint, cum revera nihil vel parum habeant; vice versa sunt humiles et modesti, qui cum opibus abundent, eas tamen modeste tegunt, ut videantur esse pauperes. Pari ratione idem tribuas prudentibus et imprudentibus; prudentes enim celant suas opes, imprudentes eas ostentant. Unde

Tropol. hoc proverbium intorqueas in arrogantes, qui scientiam vel virtutem quam non habent, sibi arrogant. Aut in eos qui gloriantur quasi divites sint, eo quod polleant opibus, non virtutibus. Unde auctor, l. de 12. abusionibus tom. 9. Sancti Augustini: « Prima, ait, abusio est, sapiens sine operibus; secunda, senex sine religione; tertia, adolescens sine obedientia; quarta, dives sine eleemosyna; quinta, fœmina sine pudicitia; sexta, dominus sine virtute; septima, Christianus contentiosus; octava, pauper superbus; nona, rex iniquus; decima, Episcopus negligens; undecima, plebs sine disciplina; duodecima, populus sine lege. » Octavo autem, puta pauperi superbo, adaptat hanc gnomen Salomonis: « Est quasi dives, cum nihil habeat, et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit. Quasi pauper ergo, inquit, in multis divitiis, est dives humilis spiritu; et nihil habens quasi dives est pauper superbus mentis affectu. Nobilis ergo inopia est mentis humilitas, et ineptæ divitiæ sunt animorum enormitas. »

Abusiones duodecim.

Rursum Beda mystice hanc gnomen adaptat iis qui sunt divites opibus, sed pauperes bonis operibus, qualis fuit dives Epulo; ac iis qui sunt pauperes opibus, sed divites virtutibus, qualis fuit Lazarus. *Dives*, ait, *ille sibi videbatur, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide; sed quia Deum non habuit, comperit in fine nihil fuisse quod habuit. Unde dictum est de talibus: Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. Pauper e contra videbatur Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius ulceribus plenus; sed in multis erat divitiis, quia virtutem habuit humilitatis, quia conditorem omnium divitiarum, videlicet Deum, corde gestabat.* Mutuatus est hæc Beda ex sancto Augustino, serm. 212. de Tempore, ubi fuse hanc sententiam et sequentem pertractat, ac inter cetera ait: *Sunt qui se divites affectant, cum sint pauperes, id est iusti videntur, cum sint impii, etc. iustos se volunt videri, cum in cella conscientiæ non habeant aurum iustitiæ. Et*

A *sunt pleni tanto humiliores, quanto ditiores, de quibus dictum est: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Lucet aurum, sed plus lucet fides.* Et de his paulo ante dixit: *Sunt divites in corde, divites pleni fortitudine, opimi pietate, abundantes charitate; secum sunt divites, interiores sunt divites.* Atque toto sermone docet veras opes consistere in copia non auri, sed fidei et virtutum. Unde post initium ait: *Morbus autem divitiarum est superbia magna. Nam grandis animus est, qui inter divitias isto morbo non tentatur. Maior animus divitiis suis, qui eas vincit non concupiscendo, sed contemnendo. Magnus est ergo dives, qui non se ideo magnum putat, quia dives est. Qui autem ideo se magnum putat, superbus et egenus est. In carne crepat, in corde mendicat, inflatus est, non plenus.* Et inferius: *Omnes ergo divites boni fideles. Nemo se contemnat, pauper in cella, dives in conscientia. Dives quippe in conscientia securior dormit in terra, quam dives in purpura. Ibi non excitat sollicitudo maligno compuncto corde. Serva divitias in* B *corde tuo, quas tibi contulit paupertas Domini tui. Imo ipsum adhibe tibi custodem: ne pereat de corde quod dedit, servet ipse qui dedit. Omnes ergo divites boni fideles, sed non divites huius mundi. Denique divitias suas nec ipsi sentiunt, sentient postea.*

Redemptio animæ viri, divitiæ suæ; qui autem pauper est, increpationem non sustinet.) Pro *redemptio* hebraice est כפר *copher*, quod Caiet. vertit, *pretium*, sensumque dat, q. d. Divitiæ hominis sunt pretium eius; tanti appretiamur hominem, quantum est opulentus; vulgus enim omnem dignitatem ponit in opibus, et iuxta opes quemque æstimat; vice versa, pauper adeo abiectus est vilisque pretii, ut ne quidem admittatur ad audiendam increpationem, sed ab oculis et alloquio hominum velut peripsema repellatur. Verum *copher* proprie non significat pretium, sed redemptionem, expiationem, satisfactionem. Unde Symmachus et Theodotion vertunt, *propitiatio*; Septuaginta, *redemptio*; Syrus, *Salus viri divitiæ eius.* C Notat sanctus Hieronymus in Ezech. caput 18. significanter dici *divitiæ suæ*; *Ne*, inquit, *de rapinis et usuris, et alieno malo quæsitum panem vertamus in misericordiam.*

Vers. 8.

Igitur primo, S. August. serm. 212. de Temp. sic exponit, q. d. Divitiæ viro addunt animos et robur, ut obluctetur quibusvis adversitatibus in se incurrentibus; ab iis enim suis opibus se potest liberare et redimere; at pauper pusilli est animi, et quavis seriore increpatione percellitur; quare minanti cedit, etiam ut sceleri eius cooperetur: *Quando illi*, ait, *dictum fuerit ab aliquo potente: Dic hoc verbum contra inimicum meum, dic falsum testimonium, ut eum quem colo, opprimam; et donum dat. Forte negat dicens: Non facio, non mihi adduco peccatum. Sed tantum negatur, donec dives minari incipiat; nam pauper non suffert minas:* sed iis cedit et succumbit. Huc accedit expositio sancti Hieronymi in cap. 22. Ezech. *Pauper*, ait, *non sustinet increpationem, id est* D *iniuriam vel malum sibi intentatum*, q. d. Pauper facile iniuriis opprimitur, et damnis intentatis prosternitur, et, ut vulgo dicitur: *Qui non habet in ære, luit in pelle.*

Secundo, alii sic exponunt, quasi hæc dicantur in laudem divitiarum, q. d. Divitiæ divitem a quolibet malo incurrente liberant et redimunt; at pauper non sustinet increpationem; quia ante correptionem illico ut accusatur, damnatur, iuxta illud Poetæ:

Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

Tertio, Rabbini in *Midras agada:* Pertinent hæc, inquiunt, ad dimidium siclum, qui in lege pro redemptione animæ præceptus erat, Exodi 30. 12. qui quidem pauperi æque ac diviti pari erat debito solvendus, ne scilicet pauper convicium increpationemque audiret a divite, maiorem se partem in communi omnium sacrificio habere, iactante.

Quarto et genuine, assignat hic Salomon commodum divitiarum et commodum paupertatis; hocque illi præfert, q. d. Divitiæ hoc commodi afferunt diviti, quod, si forte

in periculum animæ, id est capitis et vitæ incidat, facile illud excutiat, seque redimat auro, iuxta illud Eccles. 7. *Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia.* At pauper sæpe ob hoc dumtaxat increpationes, accusationes et lites evadit, quod pauper sit, quod scilicet non habeat opes, quibus accusatores inhiant, ut eas sua criminatione emungant. Reddit causam cur sint, qui velint videri divites, et vicissim qui velint videri pauperes, uti dixit v. præced. nimirum divites videri volunt, ut periculum auro rediment; pauperes ut periculum sua paupertate declinent et effugiant. Ita Aben Ezra, Iansenius, Vatablus et alii. Hunc sensum exigunt Hebræa quæ habent: *Et pauper non audit*; Syrus: *Non recipit increpationem.*

Audi sanctum Chrysostomum in Catena Græcorum: « Quid dicis? quid facis? cur pecunias usque adeo extollis? Non quasvis pecunias, vel opes, eam vim habere dixit; sed proprias, hoc est, iustis laboribus partas, non vi aut fraude raptas; hæ enim non sunt propriæ. Mendicus autem non sustinet minas. Numquid res mala est paupertas? an hoc forsan, quod mox sequitur, dicere voluit? B Ecce egestas res usque adeo secura et tuta est, ut ne minari quidem spoliationem quis pauperi valeat, nedum spoliare; illum enim qui nihil omnino habet, quomodo quis exterrere queat? Huiusmodi enim vita, quod ad curas attinet, est prorsus secura et otiosa. Possunt hæc ad suppliciorum quoque metum referri; qui enim adversa fortuna premuntur, suppliciorum interminationem non formidant. » Huc facit illud Theodor. or. 7. de Provid. « Pauper non metuit strepitum fori, nec præconis vocem reformidat, nec iudicis torvo vultu et oculis ignem spirantibus terretur. » Et illud Poetæ:

Sic reus ille fere est, de quo victoria lucro
Esse potest; inopis vindice facta carent.

Et illud:

Cantabit vacuus coram latrone viator.

Ita S. Hilarion, teste S. Hieronymo in eius Vita, circumventus a latronibus, ab eisque rogatus: *Quid*, inquiunt, *faceres, si latrones ad te venirent?* resp. *Nudus* C *latrones non timet.* Et illi: *Certe*, aiunt, *occidi potes. Possum*, ait, *possum, et ideo latrones non timeo, quia mori paratus sum.* Et S. Franciscus, a similibus interrogatus quis esset? intrepide respondit: *Præco sum magni Dei.* Et S. Martinus captus a prædonibus, asseruit se nihil omnino metuere. *Scio enim*, ait, *Deum in maioribus periculis magis esse præsto, magisque opitulari confidentibus in se.* Ita Severus in eius Vita.

Mystice: *Redemptio animæ viri sunt divitiæ eius*, id est divitiæ propriæ, ideoque non temporales; hæ enim sunt alienæ et peregrinæ; non propriæ et domesticæ, sed spirituales, puta virtutes, de quibus ait S. Paulus: *Quod in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo et scientia*, 1. Cor. 1. 5. Ita S. Hieron. epist. ad Lucinum: *Possumus quidem divitias*, ait, *intelligere quæ non de alieno, non de rapinis sunt, iuxta illud: Honora Deum de tuis laboribus; sed melior est intelligentia, ut proprias divitias cognoscamus thesauros* (virtutum et bonorum operum) *in cœlo repositos quos nec fur possit suffodere, nec* D *latro violentus eripere.* Et Beda: *Quid autem veræ divitiæ valeant, quid vera paupertas agat, subdendo manifestat: Redemptio animæ viri divitiæ suæ: qui autem pauper est, increpationem non sustinet. Qui ergo animam suam vult redimi a futura ira, congreget divitias operum bonorum. Qui enim eget huiusmodi divitiis, increpationem districti iudicis sustinere non valet, de qua Psalmista postulat, dicens: Domine, ne in ira tua arguas me; neque in furore tuo corripias me. Alioquin pauperes non ibi increpantur a Domino, sed benedictionem æternæ hæreditatis percipiunt.*

Porro præ cæteris operibus, eleemosynæ sunt animæ redemptio. Unde S. Chrysostomus: *Dives*, ait, *in periculum animæ suæ recipit opes: quapropter cum illas recondit, animæ suæ iacturam facit: cum autem largitur egenis, animam suam liberat. Quia redemptio animæ propriæ divitiæ.* Denique S. Hieronymus in c. 2. ad Galatas: A *Pauper*, ait, *non sustinet comminationem. Non enim potest futurarum pœnarum audire terrorem pauper in fide, pauper in gratia, non habens divitias spirituales*; et S. Ambros. in Annotationes Exodi, c. 30. ad Iustum: *Est*, ait, *redemptio animæ misericordia. Redemptio enim animæ hominis divitiæ eius sunt, quibus utique fit misericordia, quæ sumptu pauperes iuvat. Fides igitur gratia, gratia misericordia, misericordia redemptio est animæ, quæ drachma, hoc est integro pretio summæ plenioris expenditur.* Hinc et illud Danielis consilium datum Nabuchodonosori, c. 4. *Peccata tua eleemosynis redime.* Idem S. Ambros. lib. 3. epist. 26. ad Ecclesiam Vercellensem: *Redemptio animæ viri*, ait, *divitiæ eius, quoniam qui pauperi donat, redimit animam suam.*

Lux iustorum lætificat: lucerna autem impiorum exstinguetur.) Septuag. *Lux iustis semper; lux autem impiorum exstinguetur*; Chald. *Lux iustorum exsultabit*, id est exultare faciet tam ipsos quam alios. Hebr. est ישמח *ismach* in *cal*, id est *lætabitur*, id est lætari faciet. Ponitur enim *ismach*, pro ישמח *iesammach* in *piel*; et sic forte legit Noster; eædem enim utrobique sunt litteræ, mutatis dumtaxat punctis. Vers. 9.

Quæres: quænam hæc *lux*? primo, Aben Ezra et Pagninus accipiunt animam iusti, quæ lux dicitur; quia sapientia lucet et prælucet aliis. Unde Pagnin. vertit: *Anima iustorum, quæ est veluti lux, lætabitur; anima impiorum, quæ est velut lucerna, exstinguetur.* Nam anima iusti similis est luci solis exorientis, quæ permanet, imo crescit; impii vero lucerna, quæ lucis firmitate caret et absumitur, ait Aben Ezra. Lux iusti quæ? I.

Secundo, Vatabl. *Lux*, inquit, est intelligentia, de qua Christus Ioan. 8. *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ*; intelligentia autem impii extinguetur, iuxta illud Lucæ 8. *Quicumque non habet, etiam, quod putat se habere, auferetur ab illo.* Iusti enim lumen rationis et fidei, illud excolendo ac iuste vivendo, adaugent: at impii illud iniuste vivendo sensim imminuunt et extinguunt, iuxta illud S. Ambros. libr. 1. de Abraham: *Lumen illud quod homini a Deo cum mente inditum fuit, superbiæ flatus et voluptatis humor sopit.* II.

Tertio, *lux* symbolum est lætitiæ; sol enim sua luce exhilarat universos. Sic sensus erit: Ut sol exortus suo lumine mundum exhilarat, sic iustorum animi vultusque hilares tristitias huius mundi et molestias facile discutiunt, q. d. Mens serena lætaque iustorum alios lætos efficiet, aut in suo lumine et pura conscientia unusquisque iustorum lætus erit; improborum vero lucerna, id est lætitia et gaudium vanum est et fallax, ideoque cito occidit et evanescit. Ita auctor Catenæ Græcorum. III.

Quarto, *lux* symbolum est prosperitatis et felicitatis, sicut tenebræ adversitatis et infelicitatis, q. d. Felicitas iustorum solida est et perdurat, quia fundata in iustitia, ideoque solidam liquidamque tam sibi quam aliis affert lætitiam: at lucernæ, id est modica et brevis impiorum felicitas, ocius extinguitur et deperit, præsertim dum more suo eam ostentant, itaque invidiam et æmulationem sibi concitant; invidi enim et æmuli eam sæpe extinguunt. Ita Lyranus, Baynus, Salazar et alii. Hic sensus valde appositus est. IV.

Quinto, *lux* symbolum est famæ, claritatis et gloriæ, q. d. Fama et gloria piorum similis est amplæ luci, quæ omnes illustrat, exhilarat, lætificat: at lucerna, id est brevis et exigua fama, impiorum illico extinguitur, ideoque solidam claritatem et lætitiam afferre nequit. V.

Sexto et sublimius, *lux* symbolum est doctrinæ, iustitiæ, virtutis, gratiæ, quæ est lux cœlestis et divina, de qua Christus Matthæi 5. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est*, q. d. Iusti sua splendida doctrina et gloriosa vita, ac præsertim sua beneficentia et eleemosynis tam spiritalibus, quam corporalibus illuminant et lætificant cunctos. Unde a Christo vocantur *lux mundi*, Matth. 5. At lucerna, id est modica doctrina, virtus et gloria impiorum, quæ in nocte huius vitæ et sæculi fulgere videtur, sæpe in ea, VI.

semper post eam, sive ea transacta, extinguetur, ac oriente die æternitatis gloriæque cœlesti, velut stellæ oriente sole, occidet et evanescet. Alludit ad Iob 18. 5. *Nonne lux impii extinguetur, nec splendebit flamma ignis eius? lux obtenebrescet in tabernaculo eius, et lucerna, quæ super eum est extinguetur.* Hunc sensum innuunt Septuaginta dum post hunc versum explicationis gratia subiiciunt hunc qui non est in Hebræo: *Animæ dolosæ errant in peccatis: iusti autem miserantur et miserentur:* quem Noster ponit inferius et annectit versui 13. Ita anonymus in Catena Græcorum.

Nota. Sapientia, virtus, dignitas, lætitia et felicitas iustorum comparatur אור *or*, id est luci amplæ, qualis est solaris; quia solida est, ingens, iugis, stabilis et per omnes orbis partes sese diffundit, iuxta illud Proverbiorum 4. 18. *Iustorum autem semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem.* Vide ibi dicta. Talis fuit Christi, qui fuit sol universi, de quo Psalm. 18. 7. *Exultavit ut gigas ad currendam viam; a summo cœlo egressio eius, et occursus eius usque ad summum eius, nec est qui se abscondat a calore eius.* Unde Aben Ezra: *Lux iustorum*, ait, *similis est lumini venturi sæculi* (imo illud inchoat, et in illud desinit, iuxta illud Psal. 35. 10. *Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo*, puta in lumine gloriæ, *videbimus lumen*) aut salutis splendori, iuxta illud Isaiæ 9. 2. *Habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.* Denique *or* iustorum est אוּר *ur*, id est ignis, puta claritas et zelus, quo alios amore Dei inflammant. At vero sapientia, virtus, lætitia et prosperitas impiorum comparatur lucernæ, quia instabilis est, modica, brevis, frigida, evanida, ac minimo adversitatis reflante vento extinguitur.

Nota secundo antithesin: nam τὸ *lætificat* per metalepsin opponitur τῷ *extinguitur:* lux enim iustorum, quia solide perdurat, crescit et augescit; hinc lætificat ipsos et cæteros: lucerna vero impiorum, quia illico minuitur et extinguitur, hinc solidam lætitiam afferre nequit, sed umbraticam et fucatam, quæ evanescens in maiorem deinde luctum et mœrorem desinit et terminatur. Talis est lux, id est doctrina et splendor hæreticorum, hypocritarum, fraudulentorum, mendacium, etc. quæ detecta hæresi, hypocrisi, fraude, mendacio, illico evanescit. Rursum, lux iustorum *lætificat*, vel, ut Hebr. est *lætatur*, id est læta est, ampla, clara; quia in dies intenditur et magis clarescit: lucerna vero impiorum quasi mœsta languescit; et instar lucernæ deficiente oleo emoritur et extinguitur. Unde Noster Salazar: *Lux*, ait, *iustorum lætificat*, id est augetur; lucerna vero impiorum decrescit et extinguitur: sic *læta* seges vocatur magna, aucta et ampla. Sic Hebræi palmum magnum vocant palmum שוחק *sochec*, id est ridentem et lætum; palmum vero parvum vocant palmum עצב *atseb*, id est tristem et mœstum. Sic cap. 10. vers. 1. dicitur: *Filius sapiens lætificat patrem: lætificat*, id est magnificat et magnum reddit. Lætitia enim rebus dat incrementum et vitam: mœstitia vero decrementum et interitum.

Moraliter, noster Alvarez de Paz, l. 3. de Perfect. par. 2. c. 14. Lux, id est vita, inquit, et conversatio iustorum lætificat Deum, Angelos et homines: Deum, cui illi purissimum honorem exhibent; Angelos, quorum se discipulos et imitatores ostendunt: homines, quos vitæ sanctitatem
Nota ad praxim.
et bonorum operum perfectionem docent. Si viri perfecti orent, tanto spiritus fervore, tanta reverentia et timore, tanta fiducia et amore orant, ut non tam homines fragiles, quam terrestres quidam angeli videantur. Si cogente necessitate aut charitate loquantur, tanta circumspectione et modestia loquuntur, ut nihil otiosum, nihil mœstum, nihil durum audientibus ex ore suo prodire permittant. Si corpus cibo et potu sustentent tantam abstinentiam et sobrietatem retinent, tanta districtione appetitum cohibent, ut scientes ne in modico quidem excedant temperantiæ mensuram. Si quid aliud agant, sic agunt, ut bonæ ac perfectæ actionis circumstantias non deserant; sunt enim veluti artifices virtutis peritissimi, et pictores sapientissimi, qui ex suis manibus nullum opus impolitum aut minus decorum abire concedunt. Thomas enim Aquinas, explicans qua ratione Deus omnia bene faciat, his pene verbis nos ad eius imitationem exhortatur: Similiter et nos diligentiam apponere debemus, ut singula opera nostra, quantum umquam melius possumus, faciamus ex omni virtute Domini Iesu Christi, et cum omni desiderio triumphantis et militantis Ecclesiæ, et sub nomine Creatoris, quasi tota salus nostra, et omnis laus Dei, et universitatis utilitas ex uno opere dependeat quasi numquam ad id opus reversuri, neque opus aliud postmodum incepturi. Hæc ille.

INTER SUPERBOS SEMPER IURGIA SUNT: QUI AUTEM AGUNT OMNIA CUM CONSILIO, REGUNTUR SAPIENTIA.) Vers. 10. Hebr. *Tantum in superbia dabit* (superbus) *litem, et cum consultis sapientia;* Septuag. *Malus cum contumelia agit mala; qui autem sui ipsorum cognitores* (videntur legisse יודעים *iodeim*, id est cognitores, cum Noster et alii legant, נועצים *noatsim*, id est consulti vel consiliarii) *sapientes.* Septuag. de more sequitur Syrus: *Vir improbus*, ait, *cum contumelia malum operatur*; Aquila, Symmachus et Theodot. quos sequitur Lucifer Calar. Apolog. pro S. Athanasio, et sanctus Hieronymus contra Ruffinum: *Malus in superbia dabit pugnam*: pergit Theodot. *Et in iis qui consilium adhibent, sapientia*; Chaldæus: *Attamen in superbia venit contentio, et hi qui consilium ineunt sapientes sunt;* Tigurinus: *Arrogans temeritas nihil quam rixas excitat; at cum consultis sapientia*, id est ut Vatablus, *peculiare est superbo excitare litem*, etc.

Sensus est, q. d. Superbia facit ut superbi iugiter litigent et rixentur; facit enim ut quisque alium anteire, et præ eo sapere ac honorari velit; quare in consilio superbus vult suam sententiam cæterorum omnium iudicio præferri, nec ulli etiam sapientiori cedere sustinet; hinc lites et iurgia. At vero *qui sui ipsius cognitor*, ut vertunt Septuaginta, id est suæ infirmitatis et ignorantiæ conscius est, libenter audit aliorum consilia, eaque suis anteponit, et iis acquiescit; quare nulla habet iurgia, nullas discordias, sed pacem cum omnibus, ac prudenter et feliciter res gerit, ideoque sapiens est. Hinc videmus inter hæreticos tot esse iurgia, tot sectas quot capita. Audi S. Augustinum de Pastoribus in c. 34. Ezech. c. 10. *Alia secta*, ait, *in Africa, alia hæresis in Oriente, alia in Ægypto, alia in Mesopotamia, verbi gratia: diversis locis sunt diversæ; sed una mater superbia omnes genuit; nec mirum, si superbia parit dissensionem: hæc enim eius germana soboles est.* Idem epist. 120. ad Honoratum, explicans illud Psal. 21. *Et a cornibus unicornium humilitatem meam: In unicornibus*, ait, *superbi intelliguntur; quia superbia odit omne consortium.*

Antithesis rursum hic est obscura; clara esset si dixisset: *Inter superbos semper sunt iurgia; inter humiles autem semper viget concordia et pax;* sed more suo per metalepsin et metonymiam docere voluit, humilitatis comitem et effectum esse auditum et sequelam consilii, atque ac concordiæ et pacis sapientiam. Ideo enim inter superbos sunt iurgia, quia nolunt audire et sequi sana aliorum consilia, ac utraque de causa insipientes sunt; insipientium enim est iurgari, æque ac sequi superbum et insipiens cerebrum proprium. E contrario inter humiles constat pax, quia hi libenter aliorum audiunt et sequuntur iudicia, ac utraque de causa sapientes sunt. Vera enim sapientia est humilitas, suique cognitio et demissio. Unde illud sapientissimum Apollinis Delphici oraculum: Γνῶθι σεαυτόν, id est nosce teipsum. Hinc rursum vera sapientia est, non niti suo iudicio, sed agere omnia cum sapientum consilio. Superbia ergo causa est iurgiorum, dissensionum, schismatum, hæresum, litium, bellorum: humilitas vero causa est et mater concordiæ, pacis, unionis, charitatis. Hoc significant Hebræa, quæ habent: *Vere*, vel *tantum in superbia* (superbus) *dabit litem*: in *superbia*, id est propter superbiam: nam ob solam superbiam et fastum dissensio et rixa oritur, ait R. Salomon; cum iis autem qui consulto agunt, sapientia est; quia

hæc in consilio habitare se profitetur, Proverb. 8. 12. *Ego sapientia*, inquit, *habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus.* Sic et Aben Ezra: *Significat*, inquit, *a fastu lites oriri; qui autem consilium ineunt, ne superbe se gerant, cum iis sapientiam esse.* Exempla sunt in bellis civilibus Romanorum et Græcorum, quæ ab ambitione ortum duxerunt; qualia fuere Syllæ et Marii, Cæsaris et Pompeii, Augusti et Antonii, Antiochorum et Seleucorum in posteros continua serie propagata per 150. et amplius annos.

Vers. 11. SUBSTANTIA FESTINATA MINUETUR: QUÆ AUTEM PAULATIM COLLIGITUR MANU, MULTIPLICABITUR.) Hebr. *Divitiæ ex vanitate minuentur, sed colligens per manum augebit*; supple, divitias suas. Unde primo R. Levi sic exponit: Divitiæ, quæ ex rebus vanis congeruntur, valde minuentur; quia scilicet res vanæ et fragiles facile franguntur et evanescunt. Vidi Lovanii quemdam, qui opes suas expendebat in scyphis vasisque vitreis conflandis, ut ea alibi caro divenderet, cumque iis currum onerasset, is in itinere allisus ad scopulum eversusque, omnia vitra ad saxa allisit et confregit: ita ex divite repente factus est pauper.

Secundo, Caiet. τὸ *ex vanitate* refert ad *minuetur*, non ad *substantia*, q. d. Substantia, quæ in res vanas expenditur, ex hac vanitate minuetur: quia scilicet herus vacat symposiis, conviviis, splendidis vestibus, equis, famulis, rhedis, cæterisque vanitatibus; at colligens per manum, id est qui opes suas asservat, et manu laborando multiplicat, is augebit eas.

Tertio, alii, q. d. Substantia ex vanitate, id est quæ obiter et perfunctorie colligitur, minuetur. Ita R. Salomon: Qui studia sua, inquit, congestim et desultorie agit, minuetur, hoc est ea paulatim oblivioni tradet.

Quarto, idem Caietan. et ex eo noster Salazar: *Substantia*, inquit, *ex vanitate minuetur*; Symmachus, *ex vacuitate*, id est, quæ nullo labore aut industria constitit possessori suo: quia illam vel a maioribus accepit, vel subita aliqua fortuna nactus est. Et quidem hanc (ex mea sententia) noster Interpres vocavit *festinatam*, acceleratam, vel subitam *substantiam*, quam sine industria sua aut labore quis subito percepit. Hæc igitur imminuetur; quia opes illas quas quis sine labore obtinuit, minoris æstimat, atque adeo temere profundit. Quæ autem paulatim manu colligitur, multiplicabitur: illa videlicet substantia, quæ longo tempore manu, id est, labore et propria industria, conquiritur, haud temere expenditur; quin potius in dies amplificabitur. Nam qui illam eo modo acquisivit, maximi quidem habet, atque adeo parce insumit, et cumulatius quotidie augere curat. Huc facit illud Threviri: *Aer*, inquit, *qui summo mane præcociter elevat nebulam et nubes, fere affatim a prandio pluviam mittit: sic non solent retinere filii quod congesserunt patres avare*; nimirum decoquunt et profundunt patrimonia avare a patribus congesta.

Quinto, et genuine, *substantia ex vanitate*, id est vanis pravisque modis artibusque, ut per magiam, usuram, rapinam, fraudes, etc. acquisita, minuetur; quia Deo vindice, ab iniusto et violento possessore avolabit ad alium, vel iustum, vel minus iniustum; quæ autem *per manum*, id est iusto, strenuo et continuo manuum labore colligitur, multiplicabitur. Noster vertit *festinata*, id est festinanter acquisita: quia quæ sic acquiritur, fere illicitis modis per fas et nefas corraditur. Adde, videtur Noster pro מהבל *mehebel*, id est *ex vanitate*, legisse מבהל *mebohal*, id est *festinata*, per metathesin. Sic et Septuaginta qui tamen utrumque legisse videntur, nimirum eleganti paronomasia hoc modo: הון מהבל מבהל *hon mehebel mebohal*, id est, ut ipsi vertunt: *Substantia* ἐπισπουδαζομένη μετὰ ἀνομίας, id est *festinata cum iniquitate, minor fit; congregans autem cum pietate implebitur.* Addunt Septuag. *Iustus miseretur et commodat*; Et Chaldæus, *Opulentia iniquitate* (Syrus, *ex iniquitate*) *possessoris acquisita minuetur, et qui congregat et dat pauperi* (Syrus, *quæ autem iuste congeritur*) *multiplicabitur.* Accedit quod τὸ *mebohal* non *mehebel* habeatur cap. 20. 21. ubi pene eadem est sententia: *Hæreditas*, ait, *ad quam festinatur* (hebr. *mebohelet*) *in principio, in novissimo benedictione carebit.* Ita explicat Aben Ezra, Auctor Catenæ Græc. Lyran. Iansen et alii. Astipulantur Philosophi. Menander:

Numquam vir æquus dives evasit cito.

Huc respexit ille qui Syllæ iactanti sese dixit: *Quomodo vir bonus esse potes qui tantas possideas opes, cum a patre nihil tibi sit relictum?* Ita Plutarch. in vita Syllæ. Gnome est Quintiliani, l. 10. c. 3. *Nihil rerum ipsam naturam voluisse magnum cito effici, præposuisseque pulcherrimo cuique operi difficultatem; quæ nascendi hanc quoque fecerit legem, ut maiora animalia diutius visceribus parentum continerentur.*

Porro causa cur opes, cito collectæ, cito diffluant; sensim autem congregatæ, perdurent, prima est ea quam iam dixi, scilicet quod opes cito collectæ sæpe partæ sint per usuram, rapinam, fraudem, aliave scelera. Male autem parta male dilabuntur. Cur opes cito partæ cito diffluant? Causa I.

Secunda, quod opes, quæ cito colliguntur, colliguntur præcipitanter et temerarie sine consideratione et prudentia. Unde Hebr. *mebohal* significat festinationem cum præcipitantia et temeritate; quæ autem temere et imprudenter corraduntur, facile alicui vectigali, tributo, hypothecæ, obligationi, alterive oneri aut vitio sunt obnoxia, quod postea cum deprehenditur, opes ipsas imminuit vel aufert. Rursum præcipitantia hæc facit, ut opes collectæ non satis prudenter firmentur et conserventur; quocirca facile vel ab homine, vel a casu aliquo eripiuntur aut subvertuntur. Qui autem sensim opes congregat, is prudenter id facit, ideoque eas sibi firmas stabilesque efficit. II.

Tertia, quod opes cito facileque collectæ large et liberaliter expendantur, imo prodigantur; qui vero opes sensim cum labore parat, is eas parce expendit, ac quotidie eis aliquid adiicere et accumulare satagit. Denique tritum est illud: *Quod cito fit, cito perit.* III.

Porro hæc gnome locum habet in opibus non tantum temporalibus, sed et spiritualibus. Sic enim videmus eos qui festinato satagunt evadere docti, ideoque simul student Grammaticæ, Rhetoricæ et Philosophiæ (quod S. P. N. Ignatio, initio conversionis suæ, contigit) nihil vel parum proficere, tempusque perdere. Rursum videmus eos qui cito in virtute perfecti evadere volunt per immodicum fervorem, eam non assequi: quia fervor ille cito defervescit: unde tales quod subito amplexi sunt, subito derelinquunt. E contrario virtus et scientia, quæ moderato et continuato studio, per humilitatem et exercitia scholastica sensim acquiritur, crescit et perdurat. Unde Græcum ἐπισπουδαζομένη, aliqui vertunt: *Substantia effervescens minuetur.* Nam ut apte ait Plutarch. in Moral. præpropera et tumultuaria ista opum, scientiarum et virtutum augmenta similia sunt lacti vel aquæ per ignem effervescenti et ebullienti, cuius maior pars in spumas et vapores abit, ac per cacabi labra dilabitur: reliquum mox, ut ab igne deponitur, subsidit, ac imminutum consumptumque apparet: sicut ergo lac præ cæteris liquoribus fervore attollitur, et eodem fervore consumitur deprimiturque: sic prorsus intempestivi Novitiorum fervores ipsos extollunt, sed et debilitant ac consumunt vires tam animi, quam capitis et corporis, itaque in maiorem animi deiectionem deprimunt et prosternunt: quo fit ut subito tam fiant languidi et torpidi, quam paulo ante fuerant vegeti et fervidi.

Huius fervoris intempestivi typus et symbolum est asinus Maurusius, cui, ut scribit Ælianus lib. 14. de Animal. c. 10. Initio cursus est velocissimus: volare eum, non currere diceres: sed hic fervor illico intepescit, et in maximam tarditatem degenerat celeritas. Simili modo in ardentibus principia sæpe fervent, tepent media, ultima frigent: quo fit ut qui ita se gerunt, numquam ad solidam sapientiam et virtutem perveniant, cui perseverantia opus est vel maxime. Causam dat Lucretius lib. 4. Rerum naturalium dicens:

Nam leviter quamvis quod crebro tunditur ictu,
Vincitur in longo spatio tamen atque labascit.
Nonne vides etiam guttas in saxa cadentes
Humoris, longo in spatio pertundere saxa?

Hinc illud tritum: *Festina lente*, cuius symbolum est delphinus anchoræ implicatus, quod Augusto et Tito Impp. pro insigni fuit. Huc facit illud Accii in Chrysippo:

Minus pigrasse quam properasse est nefas.

Rursum præmaturi incrementi symbolum est salix arbor, ita dicta, quod ea celeritate in ramos et frondes accrescat, ut salire videatur, ait Verrius (esto Festus Pompeius aliud salici det etymon) sed mox eadem celeritate salix in autumno defrondescit, et rami amputantur. Ita Pierius, hierog. 52 c. 29.

Eiusdem symbolum est cucurbita pinum complexa cum hoc lemmate: *Cito nata, cito pereunt.* Et aquila insistens testudini, de qua Poeta:

Et tardus nimis, et præceps nimis esse caveto,
Ille sapit, medium qui inter utrumque tenet.

Audi Thucydidem: *Duo sunt adversissima rectæ menti, ira et celeritas.* Audi et Comicum:

Clarius quo fulsit ignis, citius hoc extinguitur.
Esse non potest celebre, quod celeriter nascitur.
Fructus esse idem diuturnus ac præcox nequit.
Non ferunt ætatem, adepta quæ statim sunt exitum.
Aliud celeritas, aliud est maturitas,
Natura magnum nil voluit fieri cito.
Cæcos parit catellos festinans canis.
Factum satis cito est, quod factum est bene.
Fortuna quem raptim effert, raptim destruit.
Obliviosa, nec sat sui compos est festinatio.
Quo magis es festinus, hoc rem tardius perficis.

Præclare Tacitus, lib. 3. Annal. c. 66. *Festinatio multos bonos pessumdedit, qui, spretis quæ tarda cum securitate, præmatura vel cum exitio properant.* Huc facit apologus cucurbitæ cito, et oleæ tarde crescentis. Olea enim mirabatur iuxta se natam brevi tantum crevisse, ut se esset longe altior, quæ annos plures in eodem fuerat loco. Sed cum, adventante hieme, cucurbita exaruisset: *Minime, inquit olea, cito crescentibus est invidendum, quibus tam cito paratus est interitus.* Apologus hic significat nimis festinata non esse diuturna.

Apologus citarum opum. Similis cucurbitæ et palmæ apologus exstat apud Cyrillum, libr. 3. Apologor. moral. capite 14. « Orta, inquit, cucurbita iuxta palmam, radicem habens minime firmam, paucis diebus in altum elata, et antiquissimæ palmæ velocioribus incrementis adæquata, proposuit dicens: Palma soror, quantum temporis habes? cui illa: Centum vitæ annos. Tunc cucurbita, magis mature se crevisse gaudens, grata naturæ dixit: Gratias tibi ago, quia pro anno mihi diem dedisti; nam quod palmæ annus, hoc mihi dies dedit. Mox ei palma, ut superbiam eius deiiceret, ita fertur dixisse: Recte es cucurbita, cum curvatum iudicium habeas. Nam si sane sentires, attenderes quod regularitate mirabili natura cuncta disponens, iuxta modos augmentationis mensuret periodos durationis. » Probat id ratione a priori, quam exemplo piscis hemerobii, elephanti et torrentis confirmat: « Etenim quod mature crescit, cito decrescit, et paulatim auctum, in longum est durativum. Hemerobius piscis repentinis augumentis excrescens, eo die, quo oritur, moritur; et elephas trecentenarium pertingit ad terminum, quia festinum non habuit incrementum. Torrens rapidus cito consumitur, sed tardus passu moderaminis amplius antiquatur. Melius est ergo paulatim crescere et diutissime vivere, quam celerius supercrescere, et quantocius ariditate finiri. » Unde seram cucurbitæ pœnitentiam subiicit, dicens: « Quibus non sine tribulatione auditis, suspirans cucurbita dixit: Quis te hoc docuit? cui illa: Tarditatis certe meæ antiquitas; nam in antiquis est sapientia. Tunc illa mœstitia abdita suboriente, eidem scientialibus in præiudicium suum, et commodum aliorum, erudita cucurbita cum lacrymis exclamavit, et dixit: O nimium infelicem rapacitatem cupidinis, ac violentæ radicis! O felicissimam moderationem æquitatis! Quæ enim cito vorat violenta rapacitas, post modicum effunduntur, sed quæ paulatim acquirit æquitas, numquam deficiunt; quia in sempiternum manet iustitiæ fundamentum. Quibus dictis, conticuit. »

Exempla.

SPES, QUÆ DIFFERTUR, AFFLIGIT ANIMAM (Hebr. Vers. 12.
Spes protracta est languor, infirmitas, vel *ægritudo cordis*) LIGNUM VITÆ, DESIDERIUM VENIENS) Primo, Baynus censet hic spem bonorum temporalium componi et opponi spei bonorum spiritalium et æternorum, quod prior caduca ac vana semper differatur, et numquam veniat, itaque sperantes deludat et cruciet. Posterior vero stabilis et vera illico veniat: tum quia bona æterna, quæ speramus, per certam spem quasi manu tenentur; tum quia per rem brevi manu tenenda et possidenda obvenient: quare hæc spes instar ligni vitæ animam pascit et oblectat. Unde S. Greg. *Spes*, ait, *in æternitatem animum erigit, idcirco nulla mala exterius, quæ tolerat, sentit.* Et Orig. hom. 9. in Exod. *Futurorum spes laborantibus requiem et solatium parit, sicut in agone positis dolorem vulnerum mitigat spes coronæ.* Id multis exemplis ostendit Apostolus ad Hebræos toto cap. 11. uti ibidem ostendi. Dei ergo promissa, æque ac dona, sunt aurea et gemmea, ex adverso mundi promissa sunt aurea, spes vero et res vitreæ; gemmam enim pollicetur mundus cum vix præstet crystallum.

Secundo, Septuag. Complut. hunc versum sic efferunt: *Iustus miseretur, et commodat; bonum autem*, vel *honestum desiderium, est arbor vitæ*; quia sicut ex arbore vitæ nascebantur fructus optimi, qui vitam longævam homini prorogabant; sic ex bono desiderio nascuntur opera bona, quibus iustus miserendo et commodando aliis vitam impertit. Verum Septuag. Romani sic habent: *Melior est qui incipit auxiliari corde, illo qui promittit et in spem adducit: arbor vitæ desiderium bonum;* et Syrus, *Melior est qui iuvare incipit, quam qui spem suspendit*; et Chaldæus, *Melior est qui proiicit sarculum suum, illo qui pendet in spe.* Sed arbitror, inquit Giggeius, esse errorem, ac pro דמשדי *demisde*, id est qui proiicit, legendum esse דמשרי *demisre*, id est qui incipit. Unde sic vertas: *Melior est incipiens* (auxiliari, ut vertunt Sept. et Syrus) *illo qui pendet in spe.* Quare ex illis versionem Vulgatam sic explicat noster Salazar: *Melior est qui incipit auxiliari corde,* id est, longe gratior accidet ille, qui illico et actutum ex corde incipit benefacere, et auxilia proximo impendere, quam ille qui magna promittens longa spe torquet animum accipientis. Addit autem: *Arbor vitæ desiderium veniens*; id est, res optata, non quidem dilata, sed in manus optantis cito veniens, arbori vitæ assimilis est. Huc facit illud: *Qui cito dat, bis dat.* Et, *Beneficium inopi duplicat, qui confert celeriter.* Auctor vero Catenæ Græcor. sic clare Septuag. vertit et explicat: *Melior est qui ex corde et re ipsa iuvat, iuvareque incipit, quam qui se adiuturum promittit, et in auxilii spem erigit. Pulchrum est mature virtutem auspicari, neque de die in diem exspectando spe vana Deum hominesque lactare. Qui enim sperat cras se exordium facturum, quid crastina lux adductura sit prorsus ignorat. Hoc enim significat dum ait: Qui incipit corde iuvare.* Hic sensus verus et appositus est, sed arctior: nam non adæquat, nec explet totam sententiæ vim. Unde

Tertio, plene et adæquate: *Spes* ponitur metonymice pro re qualibet sperata, et *desiderium* pro re qualibet desiderata, uti et alibi sæpe. Sic dicitur Rom. c. 8. vers. 24. *Spes* (id est res sperata) *quæ videtur, non est spes.* Unde explicans subdit Apostol. *Nam quod videt quis, quid sperat?* Itaque sensus est, ait Iansenius: cum res quælibet quæ speratur sive ab homine, sive ab angelo, sive ab aere, sive ab alia creatura, sive a Deo, differtur, hæc dilatio angit cruciatque mentem; cum vero res diu, vel multum, desiderata advenit desideranti, tunc illum pascit, oblectat, exhilarat, roborat instar ligni vitæ. Sicut enim fructus arboris vitæ cor roburque hominis ætate senescens, debilitatum et languescens, recreasset, restaurasset et pristino vigori restituisset; sic prorsus cum quis

potitur et fruitur re multum desiderata, cuius desiderio languescit, ex ea recreatur, exhilaratur, convalescit et corroboratur. Unde in Hebræo clarior est antithesis; habet enim: *Spes protracta est languor et ægritudo cordis.* Infirmitati enim cordis apposite opponitur lignum vitæ, inquit Iansen. cuius est, vivificare et sanare eius infirmitatem. Significatur ergo spem protractam languidum facere cor animumque hominis, ita ut impediatur a plerisque suis functionibus, nec lubeat vivere; vice versa, ex rerum quæ desiderantur præsentia cor animumque vivificari, confortari et exhilarari, non secus quam si ex pomo ligni vitæ, quod erat in paradiso, quis comedisset. Unde clare vertit Vatablus: *Expectatio dilata cruciat cor; cum vero venit id quod desideratur, ceu lignum vitæ est;* Chaldæus, *Lignum vitæ* (qui) *desiderium adducit*, q. d. Quam gratum erat lignum vitæ, tam gratus est qui rem desideratam adducit et exhibet.

Gnomæ de spe dilata et cruciante.

Huic sententiæ parallelæ sunt gnomæ Philosophorum. P. Syri: *Etiam celeritas in desiderio est mora.* Epicteti: *Quid est longissimum? Spes. Quid est spes? Vigilanti somnus, exspectanti dubius eventus.* Senecæ: *Cum expectatio longior est, consenescit animus, et debilitatur mens.* Comici: *Desideranti invisa est quævis mora. Desiderium acuit absentis vicinitas. Post spem omne desiderium impatientissimum est.* Nazarii orat. in Constantinum imper. *Flagrantia sunt animorum desideria, cum oculorum solatia perdiderunt.* Symmachi lib. 3. ep. 46. *Gravis est sitis bonarum rerum, cui sola fruendi assiduitas medicinam facit.* Sic Iacob languebat præ desiderio Rachelis, servitque pro ea Laban socero septem annis: *Et videbantur illi pauci dies præ amoris magnitudine*, Genes. 29. 20. Sic sponsa sponsi amore et desiderio languens: *Fulcite*, ait, *me floribus, stipate me malis; quia amore langueo.*

Id experiuntur viri sancti, qui anhelant ad cælum, ut Deo et Christo fruantur; de quibus Apostolus, Rom. 8. 22. *Scimus*, ait, *quod omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc. Non solum autem illa, sed et nos ipsi primitias spiritus habentes, et ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei exspectantes, redemptionem corporis nostri.* Et c. 7. 24. *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Et Phil. cap. 1. 23. *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Ubi multa in hanc rem dixi.

Unde Beda hunc locum de desiderio cælestis gloriæ sic explicat: « Spes quæ differtur affligit animam; lignum vitæ desiderium veniens. Quia nimirum, inquit, quamdiu differtur spes æternorum, affligitur anima fidelium; vel pro dilatione videlicet bonorum quæ amat, vel pro illatione malorum quæ tolerat. At ubi venerit quod desiderat, facile obliviscitur quod sustinuerat; quia in æternum vivere incipit cum suo redemptore, quem tota intentione quærebat; ipse est enim lignum vitæ amplectentibus se. »

Sic B. Virgo insatiabiliter desiderabat migrare ex hac vita, ut Christo suo frueretur, atque hoc desiderium eam languentem efficiebat, sensimque conficiebat; ideoque illam non morbo, sed hoc desiderio mortuam esse censent Franc. Suarez, Ribadeneira, aliique Theologi.

Sic animæ patrum in limbo, ac præsertim Adæ, Evæ, Seth, Enos, etc. quæ per tria annorum millia in limbo inferni exspectabant adventum Christi, qui eos inde liberaret, hac longa exspectatione affligebantur. Unde clamabant assidue: *Rorate, cæli, desuper, et nubes pluant iustum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem*, Isaiæ 45. 8. Sic animæ in purgatorio, præter ignem et pœnam sensus, mire torquentur pœna damni, puta desiderio speratæ, sed dilatæ beatitudinis visionisque Dei; adeoque inter illas, sunt nonnullæ quæ purgatorium habent non ignis, nec alterius pœnæ sensibilis, sed solius desiderii et exspectationis, quo languent et cruciantur; quia clare cernunt quantum quamque desiderabile sit bonum, quod exspectant, a quo ob culpam suam retardantur. Unde ex apparitionibus animarum constat, hoc purgatorio exspectationis inter alias torqueri animas illas, quæ amantiores fuere vitæ præsentis, quæ ægrius mortem exceperunt, quæ non satis desiderarunt, nec anhelarunt ad transitum in cælum, etc.

Denique S. Thomas 1. 2. quæst. 32. art. 3. docet spem causare delectationem ex apprehensione boni sperati, et fiducia illud obtinendi. Obiicit deinde sibi secundo loco hanc sententiam: *Spes, quæ differtur, affligit animam; ergo spes causat afflictionem, non delectationem.* Respondit, *Nihil prohibet idem secundum diversa esse causam contrariorum. Sic igitur spes in quantum habet præsentem æstimationem boni futuri, delectationem causat; in quantum autem caret præsentia eius, causat afflictionem.*

QUI DETRAHIT ALICUI REI, IPSE SE IN FUTURUM OBLIGAT; QUI AUTEM TIMET PRÆCEPTUM, IN PACE VERSABITUR.) Vers. 11. Hebr. *Qui contemnit verbum* יחבל לו *iecabel lo*, id est *obligat* vel *oppignorat se;* Baynus, *perdit se;* Vatablus, *damnum patietur;* alii, *corrumpetur: Qui contemnit verbum*, inquiunt, *corrumpetur*, vel *corruptioni est sibi.* Rursum pro *in pace versabitur.* Hebr. est ישלם *iescialam*, quod secundo verti potest, *retribuetur.* Unde Vatablus vertit: *Qui rem contemnit, damnum capiet, qui præceptum timet, huic rependetur.* Pagninus vero, *Contemnens aliquod, corrumpetur propter contemptum ipsum; et timenti præceptum reddetur merces.*

Iam primo, Aben Ezra sic explicat, q. d. Qui contemnit verbum, id est correptionem et institutionem, eius consilia infelicem habebunt successum et ruent; qui autem timet præceptum, id est qui Deum veretur, ideoque eius præcepta reveretur, hic sedebit in pace et tranquillitate fruetur.

Secundo, Hebræi cæteri, q. d. Qui contemnit verbum, id est decretum vel edictum principis, hic ab eo punietur, et capite plectetur.

Tertio, melius R. Salomon, et alii passim per *verbum* accipiunt legem Dei; sicque constat antithesis, claraque est sententia, q. d. Qui spernit legem Dei, se obligat, id est, reum et obnoxium facit iudicio, id est condemnationi et pœnæ transgressoribus statutæ; qui autem timet, ideoque observat Dei præcepta, hic liber a pœna in pace, utpote Deo carus, versabitur. Unde Chaldæus vertit: *Qui contemnit verbum, detrimentum patietur ab eo* (Syrus, *destruetur ab eo*) *qui autem timet præceptum, bonis compensabitur;* Syrus, *liberabitur.*

Verum Hebræi sæpe per *verbum* metonymice accipiunt rem verbo significatam, ut cum dicitur Lucæ 1. *Non erit impossibile apud Deum omne verbum*, id est ulla res. Sic *verbum* pro re accepit hic Noster, R. Levi, Vatablus et alii.

Iam per *rem*, R. Levi accipit malum impendens, q. d. Qui malum sibi proxime impendens contemnit, neque consilium de illo arcendo inire studet, idcirco exitium subibit, extremaque patietur; qui autem timet et observat præcepta Dei, pace fruetur, impendentia sibi mala contemnens, quod in Deum spem suam coniecerit.

Secundo, Baynus per *rem* accipit rem familiarem, q. d. Qui negligit curam rei familiaris, hic eius iacturam patietur.

Tertio et genuine, per *rem* accipias rem bonam et honestam lege Dei præceptam vel probatam, puta opus honestum vel actum cuiuslibet virtutis. Hoc enim exigit antithesis, q. d. Qui contemnit vel detrahit rei bonæ a lege probatæ, puta virtuti, hic obligat se iudicio, id est condemnationi, iræ et vindictæ divinæ; qui autem timet præceptum, resque in eo præceptas observat, in pace versabitur. Et sic hic sensus coincidit cum Hebræo, iuxta tertium sensum paulo ante assignatum. Ita Baynus. Sensus, ait, est, q. d. Qui rebus sacris detrahit culpando quæ a Deo sunt ordinata, vel qui detrahit et obloquitur bonis hominibus, mandatum Dei transgressus, et pacem dissolvens inter homines, hic obnoxius et obligatus erit ad pœnam a lege, vel a Deo transgressoribus statutam: e contrario qui servans mandatum Dei amat proximum omneque honestum, hic pacem habet cum Deo, et cum hominibus, iuxta illud Psalm. 118. *Pax multa diligentibus legem tuam.*

Huc facit auctor Catenæ Græcor. qui in Septuag. pro πρᾶγμα, id est res, legens τάγμα, id est ordo, ordinatio, præceptum, sic vertit: *Qui despicit mandatum, despicietur vicissim ex eo; qui autem præceptum reveretur, hic mente præditus est sana;* sicque explicat, q. d. *Qui virtutem contemnit, ac malitiæ patrocinatur, paria referet; quia vicissim ab illa contemnetur; in ea autem intricabitur; nec iniuria; rei enim natura hoc exigit,* q. d. Virtus se contemnentem contemnit; vice versa, eadem se honorantem et observantem honorat et observat: ac pace, id est prosperitate, rerum abundantia, omnique bono cumulat et beat.

Potest tamen hæc sententia extendi quoque ad rem malam, et intorqueri in detractores, qui vitia proximorum carpunt. Ita Lyranus: *Qui*, ait, *detrahit alicui rei eam vituperando, ipse se in futurum obligat ad non commendandum eam; quia sic inhoneste veniret contra verbum suum. Qui autem timet præceptum, id est transgressionem præcepti divini, in pace versabitur, nimirum in pace triplici: Primo, in pace interna quoad conscientiam; secundo, in pace fraterna, quia cum proximo facit iustitiam: tertio, in pace superna, quia finaliter venit ad gloriam.* Hæc Lyranus. Et Iansenius: Qui de re quapiam, inquit, male loquitur, sive bona sit, sive mala, is se in futurum obligat; quia si male loquitur de re bona, obnoxium se facit pœnæ et condemnationi; si autem de re mala, magis se obligat ad eius mali vitationem, ne quod in alio culpavit, postea ob id ipsum merito reprehendatur, iuxta illud: *Qui prædicas non furandum, furaris*, Rom. 2. Ita fere Beda exponit. At simplicius fuerit, et magis conveniens posteriori parti, ut intelligatur solum de detractione rei bonæ, cui proprie dicitur detrahi; qui enim ei detrahit, ipse se in futurum obligat ad pœnam, reprehensionem aut defensionem, qua obligatione se inicit in magnam perplexitatem ac animi perturbationem. Contra, qui timet præceptum divinum, quo et detractio prohibetur, et quid cuique faciendum sit decernitur, is et hic in pace conscientiæ, animique tranquillitate versabitur, et cum hominibus quoque pacem habebit, et in futuro sæculo pacem aget æternam et inconcussam. Qui enim alienæ vitæ curiosi sunt scrutatores et detractores, pacem mentis habere non possunt; at qui opus suum iuxta Apostoli præceptum probat, et ad Domini præcepta expendit, hic in semetipso habet gloriam et pacem. Huc allusit sanctus Iacobus capite 4. vers. 11. dicens: *Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum, detrahit legi. Si autem iudicas legem, non es factor legis, sed iudex*, etc. Ubi varias illius loci explicationes recensui.

Animæ dolosæ errant in peccatis; iusti autem misericordes sunt, et miserantur.) Hic versus non est in Hebræo, sed Noster eum transcripsit ex Sept. qui eum habent v. 9. ubi eum explicui, in Septuag. Roman. ponitur, cap. 14. 15. Septuag. de more secutus Syrus: *Viro fraudulento, ait, non erit bonum; et viri sapientis, cuius opera recta sunt, etiam via eius ponetur in capite*, id est, ut clare ex Septuag. vertit auctor Catenæ Græcor. *Filio doloso nullum obtinget bonum; prudenti autem famulo prosperæ succedent actiones, ac viæ eius feliciter dirigentur*; idque sic explicat: *Filium dolosum, ait, appellat hoc loco Israelem; sapientem autem servum, illos, qui ex gentibus conversi in Christum crediderunt. quorum ille viam tamquam fidelium sospitat, riteque dirigit.* Verum hic sensus symbolicus potius est et mysticus; nam litteralis est clarus, quem verba præ se ferunt.

Obiter hic adverte versus illos, qui non sunt in Hebr. in Vulgata Latina editione non habere numerum proprium, sed iungi versui præcedenti; eiusque numero assignari, idque ut sciatur qui versus extent in Hebræo, qui non. Talis est hic.

Vers. 14. Lex sapientis fons vitæ, ut declinet a ruina mortis.) Hebr. *Lex sapientis vena vitarum ad reducendum a laqueis mortis*; Septuag. *Lex sapientis fons vitæ; demens autem sub laqueo morietur.* Minus recte aliqui pro *sapientis* legunt *sapienti* in dativo, huncque dant sensum, q. d. Lex Dei ipsimet sapienti est fons et origo vitæ recte agendæ, ac moderandæ, ad vitanda et evadenda omnia mortis discrimina. Id videlicet interest sapientem inter atque stultum, probum atque improbum; quod sapienti et probo lex vitæ agendæ initium est, a malo quidem avertens et ad bonum dirigens, stulto autem atque improbo eadem ruinarum causa existit. Nam lex præcipitia et lapsuum occasiones offert, quas stultus declinare aut nescit, aut non vult. Unde fit ut ille, quem fortasse ante cognitionem legis ignoratio excusaret a crimine, iam inde cognita lege sciens ac volens peccet.

Verum Hebr. Græca et Latina habent: *Lex sapientis* (non *sapienti*) in genitivo, puta lex quæ manat a mente et ore sapientis, sive quam docet ipse sapiens. Sensus ergo est, q. d. Lex quam docet et dictat sapiens affert vitam, ut tam ipse quam quivis eius discipulus legem eius sequens declinet evadatque laqueos et pericula mortis. Unde Syrus vertit: *Lex sapientis fons vitæ iis qui declinant a laqueis mortis. Vitam* accipe tum temporalem, tum spiritualem gratiæ, tum gloriæ æternam. Unde Hebr. est *fons vitarum* in plurali. Ita R. Levi: *Lex sapientis*, ait, *est fons vitæ, quod ex illa vitæ immortalitas dimanet, mortisque ruina vitetur, præter quam quod Deo sapiens ob illam peculiari est curæ.* Causa est, quod sapiens doceat prudentiam et virtutem, puta prudenter, iuste sancteque vivere: prudentia autem, virtus et sanctitas causa sunt vitæ præsentis et æternæ; quia prudenter declinant pericula mortis, sibique accersunt vitæ adminicula, atque a Deo præmium vitæ longioris in hoc sæculo, et æternæ in futuro emerentur et accipiunt. Ita lex vetus a Mose sapiente dictata Iudæis promisit et præstitit vitam longævam et felicem, Levit. cap. 18. vers. 5. Lex vero nova a Christo dictata Christianis affert vitam gratiæ et gloriæ æternam, Ioan. capite 5. v. 24.

Sic leges et regulæ Asceti et Religiosis dictatæ a S. Antonio, Pachomio, Basilio, Augustino, Benedicto, Dominico, Francisco, asseclis suis conferunt vitam sanctam, religiosam et gloriosam. Ex adverso leges et dogmata insipientium, puta hæreticorum, politicorum, Saracenorum, Philosophorum, afferunt mortem præsentem et æternam. Talia sunt dogmata Epicuri: omne bonum et felicitatem hominis situm esse in voluptate: non esse Numen et providentiam Dei: animam post mortem non sentire, sed cum corpore interire. Et Stoicorum: omnia fieri fato et necessitate; misericordiam esse animi imbecillitatem, ac proinde non esse miserendum: sapientem posse, imo debere, se occidere, ne misere vivat: omnes Deos mortales esse, excepto, Iove; non esse ignoscendum reo qui offendit: pluraque similia, quæ recensui Actor. 17. v. 17.

Doctrina bona dabit gratiam: in itinere contemptorum vorago.) Hebr. *Intellectus bonus dabit gratiam, sed via transgressorum dura;* Septuag. *Intellectus bonus dat gratiam, noscere autem legem, mentis est bonæ: viæ autem contemnentium in perditione;* Chald. *Via fortis direptorum peribit;* Syrus, *Iter impiorum ad perditionem;* Tigur. *Intellectus bonus conciliat gratiam* (Vatabl. *facit hominem gratum*) *at via prævaricatorum dura est.* Pro *vorago* hebr. est איתן *ethan:* quod primo R. Salomon vertit, *difficultas;* q. d. Contemptorum via, id est conversatio, difficilis et gravis est, tum illis ipsis, tum cæteris. Secundo, Aben Ezra, Vatab. Pagninus vertunt, *dura*, q. d. Ita obstinati sunt contemptores, ut, licet sapiens omnes artes sapientiæ adhibeat, eos tamen a criminosa via revocare nequeat. Tertio, R. Levi vertit *aspera*, q. d. Via et doctrina prævaricatorum est aspera, perinde ac si sentibus lapidibusque esset obsita. Quarto, alii vertunt, *pertinax et instabilis.* Quinto, Marinus in Lexico vertit, *via prævaricantium fortitudo*, vel, *vis et vehementia*, q. d. Robustæ, vehementes et violentæ sunt actiones et mores prævaricantium. Sexto, optime Noster vertit, *vorago*, scilicet exitii et perditionis, ut vertunt Septuag. Chald. et Syrus. Vers. 15.

Sensus est, q. d. *Doctrina bona*, id est sapiens et prudens institutio et disciplina, init Dei hominumque gra-

tiam, facitque tam docentem quam discipulum Deo et hominibus acceptum, ut consuetudinis eius suavitate illecti eius vitam doctrinamque capessant, imitentur, et moribus exprimant, ait R. Levi; itaque instar magistri, Dei et hominum gratiam sibi concilient: at *iter*, id est vita et doctrina, *contemptorum*, id est qui sanam doctrinam contemnunt, legemque Dei prævaricantur, est *vorago* perditionis et gehennæ, in quam ipsi se suosque discipulos præcipitant. Unde Barlaam, apud Damascenum in Historia cap. 12. Iosaphat regis vanitatem et stultitiam peccatorum repræsentat per parabolam hominis ab arbore pendentis, qui ex ea modicum mellis degustat, sed mox cum ea in subiectam voraginem dilabitur, ubi a serpentibus, draconibus et scorpionibus devoratur. Similem peccatorum voraginem, per visionem spectavit S. Carpus, teste S. Dionysio Areopag. ep. 8. ad Demophilum. Via ergo impiorum est *ethan*, id est dura, inhumana, sæva, alios devorans, horrore concutiens, et instar voraginis absorbens et perdens, ac in voraginem exitii et gehennæ pertrahens. Sic Psal. 73. 15. dicitur: *Tu siccasti fluvios ethan*, id est fluvios fortes, puta profundos, voraginosos et rapaces, qui in suam voraginem et abyssum omnia abripiunt et demergunt. Et Amos, 5. 24. *Torrens fortis*, Hebr. *ethan*, vocatur rapidus, qui omnia in suam voraginem abripit et mergit.

Porro alii aliter hæc explicant. Primo Iansenius ex mente Rabbinorum: Sensus, inquit, est, q. d. Bona institutio dat hominibus gratiam, hoc est, efficit ut sint gratiosi, quia facit clementes et humanos; via autem contemnentium bonam institutionem efficit inhumanos, asperos et intractabiles, ac ob id invisos et exosos.

Secundo, Baynus qui *ethan* vertit, *dura*, vel *roborata per consuetudinem:* Vita transgressorum, inquit, qui tenebris errorem habentes obscuratum oculum mentis, ut male decernunt, sic male agunt, fortis est et dura, difficillime corrigitur; ut qui in utroque errant, intellectu videlicet speculativo, qui male discernit, et practico, actionibus scilicet ex errore manantibus, dum non intelligit cælestium et terrenarum rerum quam latum sit discrimen. Aliter: Intellectus bonus, vel qui bonus est suo intellectu et prudentia, dabit magnam gratiam aliis, et ut ipsi concipiant rectam fidem, et gratiam inveniant in oculis multorum; sed contra viam et consuetudinem vivendi transgressorum, non prævalebit intellectus, quantumvis bonus, quantumvis magna doctrina: ubi obduratum fuerit cor eorum, sive vivendi modus consuetudine induruerit ad modum semitæ sæpius frequentatæ. Proverbium docet intellectum et fidem integram in primis necessariam ad sapientiam, hoc est ad probitatem vitæ: hæc Baynus.

Tertio, Caiet. vertit: *Intellectus bonus dabit gratiam, et via mentientium dura;* sicque explicat, q. d. Qui bono intellectu docilique ingenio pollet, hic gratiosus est, id est, benevolus et beneficus in alios: qui vero duro et hebeti est ingenio (quales hinc mentientes vocantur) ipsius via, id est vita et mores sunt duri et asperi.

Quarto, noster Salazar: Bonus intellectus dabit gratiam, id est, inquit, facilitas ingenii ac morum mititas gratiam ac benevolentiam omnium conciliat; at via, id est conversatio contemnentium, id est hominum protervorum et pervicacium, quorum mores difficiles et acerbi sunt, est vorago, id est, in eorum conversatione subest magna et præceps labendi occasio: qui enim cum aspero et difficili homine conversantur, sicut hi qui per asperam viam iter agunt, sæpius offendunt et concidunt. Porro lenis et mitis appellatur vir boni intellectus vel ingenii: nam sicut irasci et furere in belluarum et ferarum naturam degenerat: sic etiam mitescere et mansuetum esse homines imprimis decet. Audi S. Chrysost. hom. 34. in Genesim, ubi sic ait: « Hoc enim certissimum signum, quo internoscitur vir ratione et ingenio præditus, si mansuetus fuerit, si lenis, si mitis, si modestus et quietus, si non quasi servus ducatur et trahatur ab ira, aut ab aliis affectionibus; sed ratione vincat internos illos incompositos motus, nobilemque suam generositatem servet, ne in brutorum ferociam negligentia degeneret. »

Quinto, idem Salazar, q. d. Sana et vera doctrina per semetipsam, absque lenociniis et pigmentis placet et grata est; at vero doctrina contemptorum, qui scilicet veritatem contemnunt, et fallacia dogmata tradunt, suspecta est, nemoque ei fidit: semper enim subest suspicio foveæ aut voraginis, id est, erroris alicuius latentis in quem mens deduci vel prolabi possit. Verum sensum initio datum exposcit versio Vulgata, Septuag. Chald. et Syrus.

ASTUTUS OMNIA AGIT CUM CONSILIO: QUI AUTEM FA- Vers. 16.
TUUS EST APERIT STULTITIAM.) Hebr. *Omnis callidus res suas faciet cum scientia; stultus autem manifestabit*, vel *expandet*, *stultitiam;* Septuag. *Expandet suam nequitiam;* Aquila, Symmach. et Theodot. ἀφροσύνην, id est *insipientiam*. *Astutus*, Hebr. ערום *arum*, id est prudens, cautus, discretus, callidus. Unde Tigur. *Cautus omnia scite* (Vatabl. *cum scientia, id est, discretione*, puta discrete) *facit; stultus autem stultitiam prodit:* hoc est, ait Vatabl. *Ineptus est is qui quid deceat non animadvertit, velut si quis apud imperitam plebeculam disputet de obscuris quæstionibus, omissa interim timoris Dei ac fidei doctrina;* Chald. *Omnis astuti opus est scientia: stultus autem sibi expandit stultitiam suam;* Syrus: *Cum scientia omnia callidus agit; insipiens autem vaniloque sermocinatur.*

Sensus est clarus, q. d. Astutus, id est cautus et prudens, omnia agit cum scientia, id est, cum ratione, cum consilio, cum deliberatione, cum providentia. Antequam enim quid aggrediatur, et per se et per alios, quos in consilium adhibet, cogitat et providet difficultates, successus et exitus rei: item media quibus difficultates superari, et res confici possit; quare actiones suas prudenter et feliciter instituit, ac in omnibus suam sapientiam ostendit; at fatuus sine consilio et consiliariis temere aggreditur res vel impossibiles, vel importunas et intempestivas; vel opportunas quidem, sed per media incongrua et importuna; hic prodit, imo expandit, coram omnibus stultitiam suam: quia vel ex opere quod agit, vel ex mediis, per quæ opus agit, apparet et ab omnibus agnoscitur stultus, stulteque agere. Hanc gnomen superius inculcavit Salomon, c. 12. 15. *Via stulti*, ait, *recta in oculis eius; qui autem sapiens est, audit consilia.* Et c. 2. 10. *Si intraverit sapientia cor tuum*, etc. *consilium custodiet te.*

NUNTIUS IMPII CADET IN MALUM: LEGATUS AUTEM FI- Vers. 17.
DELIS, SANITAS.) Pro *nuntius impii* ex Hebræo cum Aquila et Theodot. vertas, *nuntius impius;* et sane nuntius impii, qui scilicet impia eius consilia defert et annuntiat, impius sit oportet; cooperatur enim eius impietati, eamque exsequitur. Rursum pro *legatus fidelis*, Hebr. habent, *legatus veritatum*, vel *fidelitatum, est sanitas* vel *medicina* Septuag. pro מלאך *malach*, id est *nuntius*, legentes מלך *melech*, id est, *rex*, vertunt: *Rex audax incidet in mala; nuntius autem sapiens liberabit eum;* Aquila autem et Symmachus, *obses fidei sanitas;* Theodotion, *custos fidei*. Sensus est, q. d. Rex temerarius sæpe lacessit alios bello, itaque ab eis capitur; sed legatus vel obses missus a republ. aliove principe, sua prudentia mitigans iras eorum quos lacessivit, liberabit eum. Verum Hebr. constanter legunt, *malach*, id est nuntius, non *melech*, id est rex.

Igitur ex Hebræo primo, aliqui hunc dant sensum, q. d. Nuntius impius, id est infidelis, qui infideliter et fraudulenter res a principe aliove quolibet sibi commissas annuntiat, aut secreta eius prodit, hic quasi perfidus et proditor a principe vel iudice, aut eo qui misit eum, punietur et plectetur; legatus autem fidelis, qui scilicet fideliter principis dominive sui iussa vel commissa annuntiat, hic sibi conciliabit sanitatem, id est incolumitatem: legatus enim fideliter sancteque legationem suam obiens, iure gentium ubique etiam apud hostes est salvus et inviolabilis. Rursum legatus fidelis annuntians consilia domini sui fidelia, id est æqua, iusta et sancta, multis, et quandoque

toti reip. salutem affert. Sic nuntius impius fuit Balaam, inquit R. Salomon, qui a Balac rege missus ad maledicendum Israeli, impium consilium perdendi Hebræos per puellas speciosas dedit regi, ideoque ense Hebræorum periit Num. 25. et 31. legatus vero fidelis fuit Moses, qui salvavit Israelem. Legatus ergo est sanitas, id est salutaris tam sibi et domino, a quo mittitur, quam iis ad quos mittitur.

Secundo, q. d. Nuntius principis hominisve impii, qui scilicet impios eius dolos et fraudes, quibus aliis malum machinatur, annuntiat; hic iis detectis pœnas dabit, quod dolis et fraudibus impii sit cooperatus, q. d. Improbi legati fraus tandem deprehenditur, et deprehensa plectitur: at vero legatus fidelis, qui scilicet vera, fidelia et iusta sui principis vel heri mandata annuntiat, hic tum sibi, tum principi, tum reipubl. salutem afferet. Hic sensus genuinus est Vulgatæ versionis.

Tertio, noster Salazar τό *fidelis* accipiens, ut genitivum oppositum genitivo *impii*, sic explicat: *Nuntius impii cadet in malum*, id est, legatus ab impio rege aut principe missus, suo ipsius principi perfidus erit: illius enim consilia et rationes hostibus prodet. Id sibi vult illud: *Cadet in malum*, id est, malitiose ac perfide aget; quod perinde est ac si dicat: Princeps impius ac tyrannus ob suam impietatem et tyrannidem perfido ac proditore legato utetur. Ex adverso autem, *legatus fidelis sanitas;* nimirum principis iusti et non tyranni, qui legitime et ex fide belli atque pacis res administrat, legatus mandata sibi commissa fideliter peraget, et salutem principi, publicis autem rebus incolumitatem afferet. Itaque secundum hanc expositionem principis iusti ac tyranni dissimilitudinem proponit Salomon, ex eo quod iustus fidelibus ministris utitur, tyrannus autem perfidis ac perduellibus.

Verum τὸ *fidelis* potius est nominativi casus. Hebr. enim *nuntius fidelitatum* idem est quod nuntius valde fidus et fidelis: atque hic opponitur nuntio impii oblique et indirecte (crebræ enim hic sunt antitheses non directæ, sed obliquæ) quia ordinarie qualis est nuntius, talis est et herus qui eum mittit: quare nuntius impii pariter est impius, ac vicissim nuntius fidelis non nisi ab hero fideli mitti solet, iuxta id quod subdit Salomon: *Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit; amicus stultorum similis efficietur.*

Moral. Beda: *Legatus fidelis sanitas,* hoc est, inquit, *Catholicus quisque prædicator sanitatem sibi suisque auditoribus acquirit æternam.* Sic Gabriel missus a Deo ad Danielem c. 9. nuntians ei liberationem Israelis e Babylone, et adventum Messiæ post septuaginta hebdomadas, Danieli languenti robur et sanitatem, totique populo lætitiam et salutem attulit. Sic idem Gabriel missus a Deo, et annuntians B. Virgini Deiparæ conceptionem Verbi æterni, illi totique orbi salutem apportavit. Idem fecere Angeli pastoribus annuntiantes Christi nativitatem, ideoque concinentes: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis,* Luc. 2. v. 14. Idem præstant cæteri Angeli, qui ex officio sunt angeli, id est nuntii fideles Dei ad homines, iuxta illud: *Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium, missi propter eos qui hæreditatem capient salutis,* Hebr. 1. 14.

Sic legati fideles Dei ad homines salvandos fuere omnes Prophetæ et Apostoli: Apostolus enim græce idem est quod latine legatus, missus a Deo in mundum, uti de Isaia patet cap. 6. de Ieremia, Ezechiele, et cæteris patet ex initio prophetiæ eorumdem. Horum dux et princeps fuit Christus a Patre missus ad redemptionem generis humani, qui proinde ait Isaiæ 61. 1. *Spiritus Domini super me, eo quod Dominus unxerit me: ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem.* Vide ibi dicta.

Vers. 18. EGESTAS ET IGNOMINIA EI QUI DESERIT DISCIPLINAM; QUI AUTEM ACQUIESCIT ARGUENTI, GLORIFICABITUR.) *Pro disciplinam* hebr. est מוסר *musar*, id est instructionem, correptionem, castigationem, qualis est puerorum, quorum appetitus et levitates ab instructore corrigendi et castigandi sunt.

Sensus est clarus, q. d. Qui deserit disciplinam et correptionem, quia vult suæ libertati et concupiscentiis indulgere, hic incidet in egestatem et ignominiam: tum quia indulgendo ventri et veneri, etc. exhaurit suas opes, et sibi probrum accersit: tum quia probrum est esse pervicacem, et nolle acquiescere bene monenti et consulenti: quare qui ob pudorem non vult corripi, in maius incidet dedecus, ob quod magis pudefiet; pudorem ergo minorem fugiens incurrit in maiorem. At qui humiliter et modeste acquiescit arguenti, et iuxta eius monita sua vitia resecat, moresque corrigit, hic utique glorificabitur; quia gloriosum est parere bene consulenti, æque ac mores suos recte componere. Denique Deus honorantes se honorat, et dedecorantes dedecorat; quare servantibus suam legem et disciplinam opes et gloriam impertitur; spernentibus vero eam egestatem et ignominiam immittit. Ita explicat S. Augustinus in Quæst. novi et veteris Testam. c. 34. quamquam hic liber non sit S. August. sed in fide suspecti auctoris; forte Hilarii Diaconi Romani, qui Luciferi schisma propagavit, uti solerter conicit Bellarm. de Script. Eccles. in Ambrosio et Augustino.

Pro *qui deserit* hebr. est פורע *porea*, id est qui dissolvit, evacuat, enervat. Rursum τὸ *ei* non est in Hebræo; ac pro *egestas et ignominia* verti potest, *egestatem et ignominiam.* Hebræa enim nomina, quia carent casibus, quolibet casu verti possunt. Unde Septuag. sic vertunt: *Paupertatem et ignominiam aufert disciplina.* Vice versa Chald. sic: *Pauper, et qui ignominiosus est, deserit disciplinam*; et Syrus, *Paupertas et tribulatio disciplinam irritam reddunt*; et Symmachus: *Egestas et ignominia dissolvit correptionem.* Utrumque verum, utrumque congruum. Disciplina enim, puta virtutis et honestæ vitæ, individui comites et asseclæ sunt opes, pudor et honor, qui fugant egestatem et ignominiam quasi individuos comites vitii, vitæque inhonestæ, sibi e diametro oppositos. Sicut enim virtus gignit pudorem, ita vitium gignit impudentiam, quæ causa est ut pudor et virtus deseratur. Cum enim quis perfricat frontem, induitque impudentiam, uti faciunt pauperes, mendici et infames, tunc abiicit pudorem, eiusque comitem disciplinam et virtutem. Vice versa, qui abiicit pudorem et virtutem, fitque impudens et vitiosus, hic statim adsciscit sibi vitii comites paupertatem et ignominiam. Summa, sicut egestas et ignominia dissolvit et fugat disciplinam, sic vicissim disciplina et virtus dissolvit fugatque egestatem et ignominiam. Hinc virtute præditus fit dives et honoratus, vitiosus vero fit pauper et vilis; ac vice versa, sicut honorati et opulenti induunt honestatem et virtutem, sic pauperes mendici et viles induunt vitium, tractantque res indecoras, probrosas et infames; quia pudorem, qui a scelere retrahit, perdiderunt.

Comes virtutis pudor.

Parallelæ Salomoni sunt hæ sapientum gnomæ. S. Chrysost. serm. de disciplina: *Correptio pudorem immittit; pudor autem a crimine deterret.* Arist. Probl. 6. *Pauperes et infames non pudefiunt*; S. Ambros. lib. 1. de Officiis cap. 18. *Est verecundia pudicitiæ comes, cuius societate castitas ipsa tutior est. Bonus enim regendæ castitatis pudor est comes; qui si prætendat ad ea quæ prima pericula sunt, pudicitiam temerari non sinat.* S. Bernardus in Declamat. *Impudentia et frontositas, cum obduruerit, ut non paveat, non hæreat, non contremiscat, ea iam demum desperatio est.* S. Gregor. Nazianz. in Parænet. ad Olympiadem: *Protinus extincto subeunt mala cuncta pudore.* Quocirca illa impii C. Caligulæ Imp. vox: *Ego nihil in natura mea magis probo quam inverecundiam*, carnifice potius quam Cæsare digna habita fuit. Diogenes pudorem aiebat esse *virtutis tincturam*, teste Laertio in eius Vita. Demetrius Phalereus admonebat adolescentes: *Ut domi parentes, in via obvios, in solitudine revererentur seipsos.* Pudor enim iuvenes optime deterret a peccando, qui nusquam non adest, si quis revereatur seipsum, ita Laert. l. 5. c. 5.

Gnomæ.

Vers. 19. DESIDERIUM, SI COMPLEATUR, DELECTAT ANIMAM; DETESTANTUR STULTI EOS QUI FUGIUNT MALA) Hebr. *Desiderium factum*, vel *existens dulcescit animæ; et abominatio stultorum recedere a malo*; sicut abominantur sues recedere a cœno, in quo gaudent volutari. Pro *si compleatur* hebr. est נִהְיָה *niia*, quod R. Levi, Caiet. Pagnin. et alii vertunt, *fractum, contritum*, a nomine הוה *hoca*, id est fractio, contritio, unde vertunt: *Desiderium fractum*, vel *cupiditas debilitata dulcescet animæ*; huncque dant sensum, cum cupiditas debilitatur et edomatur, mens et spiritus delectatione perfunditur, eo quod imperium suum in illam exerceat, eamque sibi subesse cogat; hoc autem stultis est invisum: ægre enim ferunt quod cupiditatibus obsequi vereantur, et se a male agendo contineri detestentur. Verum *niia* idem est quod *factum*, completum, non *fractum* et eversum; est enim participium passivum a rad. היה *haia*, id est *fuit, extitit*. Per *desiderium* ergo accipe bonum dumtaxat et honestum; hoc enim exigit antithesis stultorum, qui detestantur eos qui fugiunt mala. Unde Chald. vertit: *Desiderium honestum suave est animæ*; et Septuag. *Desideria piorum* (ita Roman. legentes, εὐσεβῶν; male ergo Complut. contrarie legunt, ἀσεβῶν, id est *impiorum*) *delectant animam; opera autem impiorum longe a scientia*; Syrus, *Inquinatio iniquorum divulsa a scientia*.

Sensus ergo est, q. d. Desiderant iusti honesta, puta facere bonum et recedere a malo, idque optant tam aliis quam sibi; quare cum hoc desiderium completur, cumque audiunt quippiam ab aliis honeste et sancte gestum, hoc ipso mire delectantur et recreantur: vice versa, impii desiderant inhonesta, puta facere malum, et recedere a bono: quare detestantur pios, qui fugiunt mala; et amant impios, qui mala sectantur. Timent enim, si crescat piorum numerus et robur, ne regnum impietatis, quod ipsi amant, debilitetur et evertatur; quare cum crescente impiorum numero et robore illud crescit, gaudent et delectantur. Eadem ergo res quæ delectat impios, contristat pios; nimirum virtus crescens delectat pios, contristat impios; crescens vero vitium delectat impios, contristat pios. Sic videmus hæreticos contristari Catholicorum augmentis et victoriis, gaudere vero cum hæretici sibi similes dominantur et triumphant; vice versa, Catholici de Catholicorum prosperitate et incremento gaudent, dolent vero de hæreticorum felicitate.

Causa est, quod desiderium est quasi fames et sitis animæ, quæ esurit et sitit rem desideratam. Sicut ergo si famelicus comedat mel, et sitibundus bibat nectar, illo plane reficitur, restauratur et recreatur; sic pariter, si fames et sitis desiderii satietur præsentia et gustu rei desideratæ, mens mira dulcedine afficitur et delectatur, iuxta illud Christi Matth. 5. *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur*. Et illud Psal. 41. 1. *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sitivit anima mea ad Deum fortem* (ita Hebr. licet Latini multi legant *fontem*) *vivum; quando veniam et apparebo ante faciem Dei*, etc. Iam sicut eo maior est satietas et voluptas comedentis et bibentis, quo maior fuit eius fames et sitis, sic pariter quo maius est desiderium, eo maior est delectatio complementi illius, puta dum illud completur et perficitur. Hinc Beati, qui summe desiderarunt in hac vita frui Deo, eo viso et possesso summe delectantur. Mensura ergo desiderii præeuntis est mensura delectationis rem adeptam subsequentis.

Porro Septuag. qui vertunt: *Desideria piorum delectant animam; opera autem impiorum longe a scientia*, hunc dant sensum, q. d. Pii non tantum exterius opera bona exercent, sed et interius mentem ornant piis sanctisque cogitationibus et desideriis, quibus mire pascuntur et delectantur; at impii quia non tantum interius mala cogitant et desiderant, sed et exterius opere ea perpetrant, hinc longissime absunt a scientia, scilicet practica, hoc est a prudentia et virtute.

Vers. 20. QUI CUM SAPIENTIBUS GRADITUR (Hebr. *ambulat*;
A Septuag. Roman. συμπορευόμενος, id est *simul ambulans*; Complut. συμπεριφερόμενος, id est, *qui circumfertur*) SAPIENS ERIT: AMICUS STULTORUM SIMILIS EFFICIETUR.) Hebr. est elegans paronomasia ורועה כסילים ירוע *veroe kesilim ieroa*, quod primo, Chald. vertit: *Qui societatem habet cum stultis, malum erit ei*; Syrus: *lædetur*; R. Salomon: *effringetur* vel *collidetur*; secundo, Vatabl. *Qui cum stultis amicitiam iungit, malo afficietur*; tertio, Pagnin. *Qui amicus est stultis, conteretur*; R. Levi: *exscindetur*: quarto, Baynus: *Socius stultorum male* vel *infeliciter aget*; quinto, Caiet. *Comes stultorum frangetur*; sexto, alii: *Pascens stultos*, vel *qui pascitur et convivatur cum stultis, confringetur*. Hebr. enim ירוע *ieroa* significat et male agere et malo affici; רע *ra* enim malum tam culpæ quam pœnæ significat. Sept. pro ר legentes ד puta pro ירוע *ieroa* legentes ירדע *ieadea*, id est *cognoscetur*, vertunt συμπορευόμενος (Complut. legunt, συμπεριφερόμενος, id est *qui una circumvertitur*; Scholiast. συμπλανώμενος, id est *qui simul errat*) id est, *ambulans cum insi-*
B *pientibus agnoscetur*. Sed legendum est, *ieroa*, id est, *malo afficietur*, ut vertunt Aquila, Symmach. et Theodot. Denique Noster solerter *ieroa* vertit, *similis erit*; quia *ieroa* derivat partim a רוע *roa*, id est malus fuit, vel malo affectus fuit, partim a רעה *raa*, id est amicus socius extitit, id est similis fuit; amicus enim amico est similis, socius socio. Sæpe enim ordines verborum imperfectorum affinium, qualia sunt *roa* et *raa*, apud Hebræos commiscentur, unumque ab altero inflexionem aut significationem mutuatur. Et hoc exigit antithesis, æque ac paronomasia, *roe*, *ieroa*, q. d. Amicus mali amicus et similis erit ei in malo et stultitia.

Sensus ergo est manifestus, q. d. Qui familiaris est sapientibus, id est viris prudentibus et probis, cum eisque conversatur, hic prudens probusque evadet; qui autem conversatur cum stultis, id est imprudentibus et improbis, hic pariter fiet imprudens et improbus. Fere enim tales evadimus, quales sunt illi quorum consuetudine oble-
C ctamur. Collocutio enim et conversatio crebra et frequens sua sensa, suos affectus et mores ei, cum quo versatur, etiam nescienti sensim instillat, ingerit et imprimit, præsertim si unus alterum amet et redamet, eiusque dictis et factis delectetur et gaudeat; perinde ac qui ambulant in sole, eius radiis etiam nescii afflantur et incalescunt; sic qui in aere frigido versantur, eius frigus tacite excipiunt; aer enim ubique nos comitatur, et per respirationem attractus intima hominis viscera penetrat, eisque suum calorem vel frigus impertit.

Porro τὸ *circumfertur* vel *circumvertitur* significat eum, qui versatur cum socio quo oblectatur, ad omnes nutus eius, affectus, motus, actiones se flectere, accommodare, et circumvertere, ut, si probus sit, omnes eius probos mores; sin improbus, omnes eius improbitates imbibat. Maius enim est contagium mali quam boni; facilius enim affricatur et addiscitur vitium quam virtus. Unde videmus unam ovem scabiosam inficere cæteras; ac unum gulosum, superbum, luxuriosum, maledicum, impium cæte-
D ros quibuscum versatur, efficere gulosos, superbos, luxuriosos, maledicos, impios; cum ex adverso multi casti vix unum incestum efficere queant castum, ac multi humiles vix unum superbum efficere queant humilem, et ita de reliquis. Sic modicum fellis, myrrhæ vel absinthii, totum lactis vel vini, quin et mellis, poculum amarum efficit: cum ex adverso integrum poculum mellis vix vitrum myrrhæ vel absinthii edulcoret. Vitium enim est fel, virtus est mel. Significat ergo Sapiens societatem et conversationem esse rem maximi momenti in alterutram partem, utpote ex qua pendeat probitas vel improbitas, et consequenter æterna hominis salus vel damnatio. Quocirca parentes filiis, præceptores discipulis, confessarii pœnitentibus ante omnia inculcent, ut si animam salvare velint, fugiant consortium improborum velut basiliscum; captent vero societatem proborum velut unicum salutis asylum. Nam ut ait ex Isidoro Beda in Locis communibus, cap. 62. *Sicut multa bona habet communis vita sanctorum, sic plura*

mala affert societas malorum. Melius ergo est habere malorum odium, quam consortium; sicut enim optandum est ut boni pacem habeant ad invicem, sic optandum est ut mali sint ad invicem discordes. Quocirca præclare monet S. Gregor. Nazianz. carm. 50. Nicobuli ad filium:

Ne tibi qui vitiis scateat coniunge sodalem:
Namque etiam firmos pestis gravis occupat artus.
Non tu virtutem tribues, sed dedecus ipse
Accipies, vitiis atque inficiere profanis.

Et Comicus:

Talis quis esse putatur, qualis ei est sodalitas.
Sed non morantur una nox, dies; bonus, malus.
Vix diurnant discrepantium morum contubernia:
Vix una domo moratur cum potatore sobrius.
Vis fieri sapiens? sapientis contubernio utere.
Numquam coeunt vitia ipsa cum virtutibus.
Periculose cum serpente lusites.

Et alius:

Claudicare disces, uni si vel claudo assueveris.
Conversatio bonorum de malo facit bonum:
Fermentumque item farinæ vim suam communicat.
Nil nisi sordidum e servili contubernio trahas.
Pestilentius malorum contubernio nihil.
Consortio redderis improbi improbus.
Mores trahuntur cuique a conversantibus.
Vis nosse regem? familiares noscito.

Patet in Roboam, 3. Reg. 12.

Denique Crates, epist. 12. ad Origenem: « Non rus, ait, bonos reddit, neque urbs malos, sed bonorum et malorum commercia. Quare si vis tibi bonos et non malos evadere liberos, mitte non in agrum, sed ad Philosophi domum, quo et ipsi commeantes honestatem didicimus. Constat enim exercitatione virtus, neque ultro se in animos hominum ingerit quemadmodum malitia. »

Vers. 21. PECCATORES PERSEQUITUR MALUM: ET IUSTIS RETRIBUENTUR BONA.) Septuag. *Eos qui peccant persequentur mala; et iustos apprehendent bona. Malum* accipe tum culpæ, tum potius pœnæ, supplicii et vindictæ. Culpa enim admissa persequitur eum, qui illam admisit, iugiterque eius conscientiam stimulat, pungit, angit, cruciat, ut ubique criminis sibi conscius paveat, trepidet, et carnificem vel vindictam Dei meticulosus expectet. Unde S. Basilius apud Antonium in Melissa parte 1. serm. 16. *Sicut*, ait, *umbræ corpora, sic peccata sequuntur animas, et manifestas facinorum repræsentant imagines.* Sic in Vitis Patr. legimus umbram pueri ab homicida occisi iugiter homicidam, etiam iam monachum effectum, fuisse persecutam, ac eius imaginationi perpetim se stitisse dixisseque: *Cur me occidisti?* ita ut monachus angore et tædio victus, monasterio egressus, ultro se iudici plectendum tradiderit. Hoc conscientiæ flagellum nemo impius evadit. Unde Poeta:

Gnome de pavore malæ conscientiæ.

Evasisse putes quos diri conscia facti.
Mens habet attonitos, et surdo verbere cædit.
Occultum quatiente animo tortore flagellum.

Et alius:

Hi sunt qui trepidant, et ad omnia fulgura pallent.

E contra, *iustus confidit ut leo.* Præclare Pacatus in Panegyr. Theodosii Imp. cap. 43. *Habet vires*, ait, *habet nescio quos internos mens scelerata carnifices, aut ipsa sibi carnifex conscientia est.* Et Quintilian. declam. 12. §. 18. *O tristis*, ait, *recordatio! O tormentis omnibus conscientia gravior!* Et Chrysol. serm. 15. *Ruit, destruitur, stare non potest, quem conscientia destituit, impellit reatus.* Philostratus lib. 7. de Vita Apollonii, cap. 7. *Conscientia est quæ homines punit, cum se male operatos fuisse recogitant. Eadem enim Furiarum pœnas apposuit Oresti, quando adversus matrem insaniit.* S. August in Psal. 36. *Quisquis malus est, male secum est. Torqueatur necesse est; sibi ipsi tormentum est. Ipse enim est pœna sua, quem torquet conscientia sua; fugit ab inimico quo potuerit; a se quo fugiet?* S. Gregor. in Psal. 143. *Nulla est maior afflictio quam conscientia delictorum. Cum enim exterius patitur homo, ad Deum confugit. Quod si mala conscientia tribulationem perferens, in arcano cordis non invenit Deum, ubi consolationem inveniet? ubi requiem perquiret?* Vice versa, magnum iustorum bonum et præmium est testimonium bonæ conscientiæ, tempus fructuose expendere, sanctæ puritati operam dare, Deo in tranquillitate ac sinceritate vacare, ait Euseb. Emissenus, et ex eo Dionys. hic.

Pœna vero et vindicta Dei, æque ac iudicum hominumque, persequitur peccatorem, ut merita ab eo supplicia exigat. Iustitia enim Dei nullum scelus sinit abire impunitum, ac vice versa nullum bonum sinit irremuneratum. Unde Beda in Proverbiis: *Ante Dei vultum nil pravi constat inultum.* Et Poeta: *Raro antecedentem scelestum deseruit pede pœna claudo; noxa caput sequitur.* Igitur sicut prætor persequitur fures ut suspendat, sic vindicta persequitur peccatorem ut plectat. Notum est emblema Rhinocerotis de vindicta:

Rhinoceros stimulis ut vix pungentibus iras
Colligit, accensas sed satiare nequit:
Sic tandem in sontes Nemesis divina redundans,
Maiori in pœnam fœnore tarda venit.

Præclare Orosius, l. 7. adversus Paganos, c. 22. *Provocat*, ait, *pœnam suam obliviosa malitia. Impietas enim flagella quidem excruciata sentit; sed a quo flagellatur obdurata non sentit. Sic et sentit nocens prius carnificem quam videt.* Et: *Nemo iniquus est, a tergo cui non est pœna sua.*

BONUS RELINQUIT HÆREDES FILIOS, ET NEPOTES: ET CUSTODITUR IUSTO SUBSTANTIA PECCATORIS.) Hebr. *Bonus hæreditare faciet filios filiorum, et reconditæ iusto facultates peccantis;* Septuag. *Et thesaurizantur iusto divitiæ impiorum;* Syrus: *Peccantium divitiæ quas non vidit orbis.* Hæc sententia clara est, et significat non quid semper, sed quid crebro vel subinde fiat, præsertim in veteri Testamento, cui promissa erant a Deo bona temporalia. Quare tunc communiter vir bonus et probus bonorum suorum hæredes relinquebat filios et nepotes, præsertim si illi patris bonitatem sequerentur, ac tam paternæ probitatis quam substantiæ essent hæredes. Idem nunc quoque sæpe fit. Mali vero et improbi sæpe bona sua non transcribunt in posteros et nepotes, præsertim si iniuste parta sint, iuxta illud: Vers. 22.

De male quæsitis non gaudet tertius hæres.

Imo non raro Deus custodit, id est, recondit et transcribit iusto substantiam peccatoris, ut quidquid ab eo relictum est, in usus iusti transferatur, iuxta illud: *Improbus præparabit, et iustus induet.* Dico non semper id fieri, sed crebro, vel subinde; quia crebro contrarium quoque fieri videmus, scilicet, bonos a malis rebus suis spoliari, iuxta illud Hebr. 10. 34. *Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.* Exempla huius sententiæ sunt in Iacob fideli, cui Deus dedit pecudes et opes Laban infidelis soceri sui, Genes. 31. 9. in Hebræis qui egredientes Ægypto iussu Dei mutuo accipientes ab Ægyptiis vasa aurea et argentea, etc. ea deinde retinuerunt, Exodi 12. 35. de quibus proinde dicitur Sap. 10. 19. *Ideo iusti tulerunt spolia impiorum.* Iidem, duce Iosue, expugnantes terram Chanaan, opes et bona Chananæorum occupaverunt. Sic hodie hæretici non raro iuxta Iura Civilia et Canonica privantur bonis suis, illaque dantur Catholicis. In Cod. Theodosiano, lib. 16. tit. 5. sunt leges Honorii et Theodosii 43 52. et 54. in quibus præcipitur ædificia, prædia, et loca quæ ad conventicula Donatistarum vel aliorum hæreticorum antea pertinuerant, ab Ecclesiis Catholicis vindicari, vel eisdem sociari debere; quas cum velut iniustas Catholicis obiiceret Petilianus Donatista, sic eidem ex hoc Salomonis loco resp. S. Augustin. libr. 2. contra Petilianum cap. 43. *Si autem*, ait, *de rebus vel locis Ecclesiasticis, quos tenebatis et non tenetis, querimini, possunt et Iudæi se iustos dicere, et iniquitatem nobis obiicere; quia locum in quo impie regnaverunt, modo Christiani possident. Quid ergo indignum, si ea quæ tenebant hæretici, secundum parem Domini voluntatem Catholici tenent? ad omnes enim similes, id est ad omnes impios et iniquos, illa*

vox Domini valet: Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti iustitiam. An frustra scriptum est: Labores impiorum iusti edent? Quapropter magis mirari debetis quod adhuc tenetis aliquid, quam quod aliquid amisistis. Et cap. 59. cum obiiceret Petilianus: *Dictum est: Non concupisces rem proximi tui. Vos nostra diripitis, ut pro vestris habeatis;* resp. S. August. *Et si quæ iam præcisi possidere cœpistis, quia nobis oblata nobis Dominus dedit, non ideo concupiscimus aliena, quia illius imperio cuius sunt omnia, facta sunt nostra, et iuste nostra sunt; vos enim his utebamini ad præcisionem, nos ad unitatem. Alioquin et primo populo Dei possent illi obiicere alienæ rei concupiscentiam, qui divina potestate ab eorum facie, quia ea terra male utebantur, expulsi sunt; et ipsi Iudæi, a quibus ablatum est regnum, secundum verba Domini: Et datum est genti facienti iustitiam, possunt obiicere alienæ rei concupiscentiam; quia Ecclesia Christi possidet, ubi persecutores Christi regnabant.* Quæ omnia ex S. August. translata sunt in Ius Canonicum, et habentur 23. q. 7. cap. 2.

Huic gnomæ antistropha est illa, cap. 28. 8. *Qui coacervat divitias usuris et fœnore liberali in pauperes congregat eas.* Ubi plura hac de re dicam.

Mystice Beda et Baynus: Vinea et substantia cælestis, id est Dei lex, gratia et Ecclesia cum cæteris bonis olim Iudæis reposita, ab eis tamquam malis agricolis ablata, Gentibus locantur in sanguine Christi iustificatis, Matth. cap. 21. v. 33. et seq. Sic in gratiam et apostolatum traditoris Iudæ successit iustus Mathias. Hinc dicitur Apocalypsis c. 3. v. 11. *Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam.* Vide ibi dicta.

Vers. 23. MULTI CIBI IN NOVALIBUS PATRUM: ET ALIIS CONGREGANTUR ABSQUE IUDICIO.) Hebr. *Multus cibus in sulcis*, vel *in aratione capitum; et est congregatus* vel *consumptus absque iudicio.* Quæ verba varii varie explent et explicent. Hebr. enim ראשים *rascim* tam capita, id est patres et primores, quam pauperes significat. Rursum נספה *nispe* tam congregari, quam absumi et perdi significat.

Primo ergo Caiet. sic vertit: *Multus cibus sulcus capitum, et est consumptus in non iudicio;* sicque explicat, q. d. Aliquis ager profert fruges multas, et aliquis invenitur consumptus *absque iudicio*, id est absque ratione, cur hic sit consumptus, non ille, intellige de iudicio et ratione humana: Deus enim non sine iudicio hanc disparitatem facit, quam sæpe videmus accidere.

Secundo, Aben Ezra, R. Salomon et Vatabl. vertunt: *Plurimum cibi est in novali pauperum; ubi vero non agitur cum iudicio, inopia est.* Aut sic: *Et est qui pereat ob non ius:* id est, eo quod non rite colit agrum suum; quia non servat leges consuetas colendi agrum: Hebr. enim משפט *mispat*, id est iudicium, significat rationem, ritum, legem, ius, consuetudinem. Chald. τὸ *perit* non ad agrum, sed ad hominem, puta agricolam, refert, qui perit et ad egestatem pervenit, eo quod bono iudicio in colendo agro sese non exerceat. Unde vertit, *Multus cibus evenit pauperi, et est qui præter ius mortem oppetit.* Baynus vero optime τὸ *perit* ad cibum refert, sive annonam; hæc enim frequenter agricolis perit, dum non legitimo tempore dispensatur; vel dum hæredibus parum frugi relinquitur. Sic sensus erit, q. d. Multus cibus erit pauperibus, quando terræ semina credent, eamdemque diligenter colent cum iudicio, puta iuxta leges agriculturæ; nam ut dixit c. 12. 11. *Qui operatur terram suam, satiabitur panibus.* Sin sine iudicio perperam et negligenter terram colant, perdentur fruges ipsius, ipsique fame peribunt. Unde Isidorus Clarius sic clare vertit: *Multi cibi in novalibus pauperum; ille autem qui perditur, est absque iudicio;* hoc est, inquit, qui in agro suo in tempore omittit debita exercere officia arandi, occandi, sarriendi, metendi, etc. illius novale nihil proferet.

Apologus. Huc facit apologus agricolæ et filiorum apud Æsopum. « Agricola quidam, ait, vita excessurus, ac volens suos filios periculum facere de agricultura, vocatis ipsis, ait: Filii mei, ego iam e vita discedo, vos autem si quæ in vinea a me occultata sunt, quæsieritis, invenietis omnia. Illi igitur rati thesaurum illic defossum esse, omnem vineæ terram post interitum patris defoderunt, et thesaurum quidem non invenerunt, sed vinea pulchre fossa multiplicem fructum reddidit. Affabulatio. Fabula significat laborem thesaurum esse hominibus.

Mystice. Mystice, noster Salazar et alii hæc ad eleemosynam referunt, q. d. Pauperes utique arva sunt arata, iterata et novata, quæ, cum eleemosynarum semen exceperunt, uberrimos fructus afferunt. Quapropter *aliis congregantur absque iudicio*, nimirum cibi, q. d. Illi prorsus iudicio ac mente carent, qui cum possint divitias suas in pauperes spargere, et se cum ipsis in cælum transferre, eas aliis congerunt et asservant. Unde S. Ambros. l. de Nabutha Iezraelita. c. 7. ad illa verba: *Seminate vobis ad iustitiam*, Osee cap. 10. *Esto*, ait, *spiritualis agricola: sere quod tibi prosit: bona satio in corde viduarum. Si terra tibi reddit fructus uberiores quam acceperit, quanto magis misericordiæ remuneratio reddet multiplicatiora quæ dederis? Tibi proficit, quidquid inopi contuleris; tibi crescit, quidquid in pauperes erogaveris: seminatur in terra, germinat in cælo: plantatur in pauperes, apud Deum pullulat.* Et S. Basil. hom. in ditescentes avaros: *Sicut*, ait, *frumentum in terram cadens lucrum proiicienti parit, sic et panis in esurientem proiectus.* Similia plura habet S. Chrysost. homil. 42. et 55. in Genesim et homil. 5. in Matth.

Tertio, Septuag. et Syrus per *novalia* intelligunt annos; eo quod singulis annis agri arentur et noventur; ut sit metalepsis similis illi Virgilii:

Post aliquot mea regna videns mirabor aristas.

Insuper per *rascim*, id est, capita, accipiunt iustos, qui apud Deum hominum sunt capita et primores. Denique per *cibos* accipiunt opes; unde vertunt: *Iusti faciunt in divitiis annos multos cum voluptate* (ut habent Septuag. in Catena Græc.) *iniusti autem peribunt brevi;* Syrus vero, *Multi anni divitias profligant, et homines penitus perierunt.* Iuxta Septuag. ergo hic versus cohæret præcedenti, eumque explicat, et per auxesin amplificat, q. d. Iusti non tantum bonorum suorum heredes relinquent filios et nepotes, sed et ipsi longævi per multos annos bonis suis fruentur; iniusti vero adeo non relinquent bona sua heredibus, ut et ipsimet brevis futuri sint ævi, brevique tam vita quam bonis sint spoliandi.

Quarto, alii vertunt, *Multus cibus in novalibus principum est consumptus absque iudicio.* Sensus est clarus q. d. Principes multa habeat prædia, ex quibus magnas quidem fruges et opes colligunt; sed quia eas sine iudicio, id est sine discretione, temere, in famulos, asseclas, parasitos profundunt et consumunt, hinc pauperes remanent et nudi, perinde ac si prædia tanta non haberent.

Quinto, Noster optime vertit, *Multi cibi in novalibus patrum; et aliis congregantur absque iudicio.* Ubi imprimis nota. *Novale* est novus ager, idque tripliciter; primo enim *novale* dicitur arvum tunc primum ad sementem proscissum, ait Servius. Unde Virgil. ecloga 1.

Impius hæc tam culta novalia miles habebit?

Novale ergo est pratum vel sylva, cum excisis arboribus sentibusque ager fit, arandoque subigitur. Secundo, novale est quod alternis annis seritur. Unde Varro: *Qui intermittitur, a novando novalis ager dicitur.* Tertio, quilibet ager, dum arando quasi innovatur, novale dicitur. Unde Festus, *Novale, ait, est ager novæ relictus sementi.* Et Servius: *Novale, ait, est nova terra, quæ per singulos annos renovatur per semina.*

Rursum pro *aliis* tredecim codices legunt, *alii;* cui lectioni favent Hebræa et Chald. Hebr. enim est *et est* נספה *nispe*, id est congregatus (cibus) absque iudicio. Si ergo legas *alii*, antithesis est clara. Sensus enim, ait Iansenius, est, q. d. Multos cibos parant sibi filii ex novalibus patrum suorum, hoc est, si insistant laboribus patrum et eorum diligentiam æmulentur, quia cibi sic quæsiti divina benedictione multiplicantur. At sunt alii cibi, id est aliqui cibi sunt, qui a plerisque congregantur iniuste, non cum debito iudicio, quia scilicet non discernunt, et quo-

modo debite cibi parandi sint, iuxta habentes sive per fas, sive per nefas, sive honeste, sive inhoneste congregent; et quomodo iniuste parta mox dilabentur. Docet ergo hæc sententia iuxta hunc intellectum, quosdam sibi colligere prudenter et honeste, alios imprudenter et inhoneste.

Verum, quia codices Romæ emendati cæterique passim habent, *aliis*, non *alii*, quæ lectio etiam consentit Hebræo; *nispe* enim significat contraria, scilicet congregare, et auferre sive adimere. Unde congregare subinde in Script. sumitur pro auferre et perdere, et congregatio vocatur mors et perditio, ut Osee 4. 3. *Et pisces maris congregabuntur*, id est, auferentur, deficient, morientur, ut vertunt Septuag. et Chald. Causas huius phrasis et significationis ibidem assignavi. Igitur cibi, qui aliis congregantur, Hebr. vocantur *nispim*, id est ablati, adempti, perditi; quia quæ aliis congregantur, hæc ab hero auferuntur et adimuntur, itaque congreganti pereunt. Et sic hic sensus eodem recidit, quo secundus paulo ante datus, qui est plurium Hebræorum: *Et est qui perit defectu iudicii*; vel ut Tigur. *Ubi vero non agitur cum iudicio, inopia est.* Sensus ergo est, q. d. Sunt qui, cum multos cibos habeant ex patrum suorum novalibus, id est arvis et agris arando innovatis et excultis, hoc est, cum victus eis abundet ex prædiis opibusque paternæ hereditatis; tamen hæc omnia ab eis absque iudicio, id est stulte et imprudenter aliis congregantur, q. d. Tam stulti sunt plerique, ut quod eis a patribus relictum est, eo non utantur sibi, sed idipsum aliis stulte congregent; quia scilicet prodigi sunt, et sua in alios profundunt, vel negligentes et improvidi sinunt sua perire, et ab aliis occupari. Significat ergo hæc parœmia, prædia opima parentum sæpe a filiis profundi et dissipari; eo quod careant iudicio et prudentia ea excolendi, conservandi, et frugaliter dispensandi. Sic videmus ampla patrimonia everti, cum heredibus parum frugi, vel improvidis, aut incuriis relinquuntur, cum scilicet illa quæ parentes industrii magno labore congregarunt, filii prodigi dilapidant, et vecordes dissipant; unde illud tritum: *O quam magnum vectigal est parsimonia!* Hinc patet hanc gnomen: *Multi cibi in novalibus patrum, et aliis congregantur absque iudicio*, parallelam esse illi quæ antecessit: *Bonus relinquit heredes filios et nepotes; et custoditur iusto substantia peccatoris.* Peccator enim est, qui absque iudicio aliis, præsertim iustis, sua congregat.

Mystice Beda, et ex eo Dionys. *In novalibus*, inquiunt, *id est in libris, doctrinis, exemplis patrum sunt multa alimonia spiritales, quæ aliis sine iudicio congregantur, dum quis talia prædicat proximis, nec tamen ipse proficit inde, neque reficitur mente.* Sic S. Gregor. initio Moral. c. 1. et initio Dial. fatetur se exemplis et alloquiis Sanctorum mire ad virtutem excitari, ideoque se eorumdem vitam in Dialogis scribere. Idem de se testatur S. Bernard. serm. 14 in Cant. Vide nostrum Alvarez de Paz, lib. 5. de Perfect. p. 2. cap. 23.

Pari modo hanc parœmiam applices sacerdotibus, pastoribus, prædicatoribus, qui in novalibus, puta in doctrina, scriptis et gestis S. Petri, S. Pauli, S. Augustini, S. Leonis, S. Gregorii, etc. magna spiritus et doctrinæ alimenta et fomenta habent; sed nonnulli quibus magis sapit caro et mundus quam spiritus, hæc laicis legenda, ruminanda, et exercenda relinquunt. Simili modo Religiosi copiosa et delicata spiritus alimenta sibi reposita habent in novalibus patrum suorum, puta in regulis scriptis et exemplis fundatorum, patrum, antecessorumque suorum, v. g. S. Antonii, S. Basilii, S. Benedicti, S. Bernardi, S. Francisci, S. Dominici, S. Ignatii, S. Xaverii, etc. sed qui tepidi vel torpidi sunt, hæc aliis, etiam sæcularibus, imitanda relinquunt, qui proinde præcedent illos in regno Dei cum magno ipsorum probro et confusione, iuxta illud Christi, Matth. 12. 41. *Viri Ninivitæ surgent in iudicio cum generatione ista, et condemnabunt eam; quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. Et ecce plusquam Ionas hic*, etc. Et cap. 11. v. 21. *Væ tibi, Corozain! væ tibi, Bethsaida! quia si in Tyro et Sydone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis: Tyro et Sydoni remissius erit in die iudicii, quam vobis*, etc.

Aliter hanc parœmiam explicat Lyran. « Multi cibi in novalibus patrum; quia patres antiqui, ait, suis laboribus coluerunt terras prius incultas, quæ dicuntur novales; et sic multiplicati fuerunt cibi in sustentatione sequentium. Et aliis congregantur absque iudicio, id est, absque labore, id est, quia non sequuntur talia quasi mercedem laboris sui, in quo est quædam executio iustitiæ, quæ proprie est iudicium. Mystice exponas de cibis mentis: quia antiqui patres et philosophi multum laboraverunt in inventione scientiarum et artium, quibus posteri reficiuntur, absque tali labore. » Hucusque Lyran. quem sequitur Hugo.

Aliter et noster Salazar, qui putat agriculturam, velut artium innocentissimam et utilissimam, conferri et præferri mercaturæ, q. d. Optima et iustissima parandarum copiarum industria est in agris colendis qua parentes ad filios locupletandos uti debent: qui bene admodum cum liberis suis agunt, si illis amplos fundos et prædia ad culturam hereditario iure relinquant: *Et aliis congregantur absque iudicio*; nimirum aliis rationibus aut artibus cibi, id est facultates congeruntur liberis sine iudicio, hoc est iniuste, et contra fas, fraude et iniuria. Nam mercatura et negotiatio fraudibus atque iniuriis plurimum subiacet; agricultura vero innocentissima ars est.

Symbolice idem (licet ipse putet esse sensum litteralem) per *novalia patrum* accipit filios, q. d. Arva et agri parentum sunt filiorum mentes, quas parentes bonis præceptis et disciplinis arare et seminare debent, ut eos dignos facultatum suarum heredes relinquant. *Et aliis congregantur absque iudicio*, id est si quis pater aliis quam his rite cultis et institutis filiis congerit congregatque, is equidem imprudens est et vecors. Facit id pater qui magis intendit congerendis opibus et prædiis, quæ filio relinquat ut eum ditet, quam invigilet eius institutioni, disciplinæ et virtuti. Talis enim filius carens disciplina nescit opibus sibi relictis uti, sed eas prodiget, et in meretrices ac parasitos consumet, quibus proinde ea pater congregavit, non filio. Sic Plutarch. tr. de Liberis educandis: *Sicut in agrorum, ait, cultura bonam esse imprimis terram oportet, tum seminandi peritum agricolam, denique bona semina; pari modo terræ filium, agricolæ præceptorem, seminibus studiorum institutiones et præcepta assimilabis.* Et S. Chrysost. in epist. 1. ad Timoth. hom. 9. *Vis, ait, filium relinquere divitem, bonum illum ac benignum esse doce; ita enim rem familiarem, etiam auctiorem facere poteris. Quod si malus ille fuerit, etiam si infinitam substantiam relinquas, non illi custodem reliquisti. Rursus filiis non recte institutis præstat quidem pauperes esse quam divites; paupertas enim vel invitos coercet, atque intra virtutis limites continet. Opes vero ne volentes quidem pudice ac temperanter vivere sinunt, verum exorbitare faciunt atque pervertunt, malisque innumeris subiugant.*

QUI PARCIT VIRGÆ (Septuag. *baculo*) ODIT FILIUM Vers. 24.
SUUM: QUI AUTEM DILIGIT ILLUM, INSTANTER ERUDIT.) Hebr. *Qui prohibet* vel *abstinet virgam suam, odit filium suum; et qui amat illum, manicat*, id est mane quærit illi castigationem, mane illum castigat; Septuag. *Diligenter erudit*; Scholiastes: *Diluculo adhibet ei castigationem*; S. Hier. *Qui autem diligenter corripit, diligit.* Sensus est clarus, q. d. Qui non castigat filium peccantem, ne eum affligat, videtur id ex nimio eius amore omittere; at revera hic non est amor sed odium; quia causa est ut filius fiat ignavus, rebellis, improbus, talisque quem pene necessario pater aversari et odio habere debeat. Unde illud:

Blanda patrum segnes facit indulgentia natos.

At qui vere et cordate diligit filium, hic assidue eum *erudit*; hebr. יסר *iasar*, græce παιδεύει, id est instituit, format, corripit, et cum opus est flagellat, ut vitia resecet, virtutes inserat.

Hinc præclare Hugo Victor. Institut. monast. ad novitios cap. 40. ait, « Disciplinam malorum desideriorum esse carcerem, frænum lasciviæ, elationis iugum, domare intemperantiam, levitatem constringere, incompositos animi motus suffocare. »

Sed cur Hebræa addunt τὸ *mane* vel *diluculo?* Resp. primo, quia matutinum tempus maxime opportunum est institutioni, doctrinæ et disciplinæ; mane enim viget mens, animus, ingenium. Ita R. Salomon et Aben Ezra.

Secundo, quia quod mane discit filius, illius memor est, illudque retinet et facit per totum deinceps diem; quare matutina disciplina est illi monitor et cautio usque ad vesperam, ne quid mali committat.

Tertio, *mane,* id est a pueritia, a prima ætate: hæc enim est velut aurora totius vitæ. Ita R. Levi.

Quarto, quia mane animus est sedatior et tranquillior, inquit Iansenius, ut non ex ira quæ iam deferbuit, sed ex ratione delicta præcedentis diei corrigat et castiget. Simili modo Deus quos amat, castigat, iuxta illud cap. 3. 12. *Quem diligit Dominus, corripit; et quasi pater in filio complacet sibi.* Quare sicut maximum signum est odii et indignationis Dei, cum non corrigit peccatores, sic maximum amoris indicium est, cum eos castigat, iuxta illud Psalm. 98. 8. *Deus tu propitius fuisti eis, et ulciscens, in omnes adinventiones eorum.* Et 2. Machab. 6. 13. *Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium.*

Salomonem de more secutus Ben Sira in Sententiis sic pronuntiat: *Aurum indiget percussionis, et puer verberationis*, hoc est, *aurum tundi debet, et puer verberari.* Quod si ferulæ parcas, fit nequam et inutilis, perinde ut aurum minus utile existit, nisi malleo in certam formam cudatur; Scholiastes explicat hoc modo: Ut aurum, si illud tundas, magis fulget; sic puer, si eum verberes, evadit melior. Nam, ut argilla, ita rudis ætas, in quamcumque ducas partem sequitur; at ubi obduruit ingenium, haud facile in aliam refingitur formam. Quocirca sapienter præcipit Salomon, ne puerum castigatione, cum opus est, privemus, Proverb. 23. 13. Quoniam annexam habet cordi stultitiam, quam virga castigatrix propellit, ait c. 22. 15. Proinde, qui filium amat, castigationem maturat, inquit c. 13. 24. quæ ei sapientiam conciliat, ait c. 29. 15. et sibi animi voluptates, ibid. v. 17. Postremo quod maximum est, filii animam ab inferno defendit, ait c. 23. 14.

Singulares in liberorum institutione fuere Lacones sive Spartani, de quibus Plutarchus in Laconicis: Apud Lacedæmonios, inquit, puer abs quopiam castigatus, si querelam ad patrem detulisset, turpe erat patri, si hoc audito non iterum filium emendasset; siquidem ex institutione maiorum habebant hanc de se mutuo fiduciam, ut crederent neminem esse, qui cuiusquam liberis, quos quisque pro suis habebat, quidquam imperaret inhonestum. Prima ætas, quoniam nondum sentit quid turpe, quid honestum sit, verberibus eget. Solent autem pueri a præceptoribus cæsi apud parentes queri de crudelitate eorum a quibus castigati sunt. Ea res, quoniam minuebat aliorum seniorum auctoritatem, hanc fenestram occluserunt liberis suis, ut omnium seniorum eadem esset in pueros auctoritas quæ patribus. Themistocles quoniam adolescens feroci mutabilique ingenio videbatur, mirantibus mutatos mores dicere solebat, *Asperos et indomitos pullos in optimos equos evadere, si quis illis adhibeat disciplinam rectamque institutionem.* Ita Plutarchus in eius Vita. Idem ei pædagogus dicere solebat: *Nihil mediocre futurus es, o puer; nam, aut magnum bonum eris Reipublicæ aut magnum malum.* Generosa enim indoles, si accedat recta institutio, magno bono est patriæ; sin ad vitia degeneret, ingens affert malum. Ita Plutarchus in Themistocle. Demetrius Phalereus, adolescentium fastuosorum sublimitatem dicebat in educatione amputandam esse, sed relinquendam sobrietatem. Docuit vir sapientissimus hæc ingenia non esse desperanda, sed quod redundat in institutione recidendum esse. Ita Laertius l. 5. 5.

Vers 23. IUSTUS COMEDIT, ET REPLET ANIMAM SUAM; VENTER AUTEM IMPIORUM INSATURABILIS.) Hebr. *Iustus comedit ad saturitatem animæ suæ:* (id est, desiderii sui, ait Vatablus, hoc est, desiderium suum explet) *venter autem impiorum deficiet,* vel *egebit;* Septuag. *Animæ autem impiorum egenæ.* Baynus τὸ *deficiet* sic exponit, q. d. Iustus temperantiam servans in cibo robur stomachi conservat, ut ad satietatem comedere possit; at impius gulæ et crapulæ indulgendo stomachum ita debilitat, ut cibos aspernetur, nec cibum vitæ sustentandæ necessarium sumere et digerere valeat.

Alii, *deficiet:* Quia, inquiunt, avari ex avaritia, ut opes augeant, non audent vesci ad saturitatem, sed fame ventrem latrantem conficiunt.

Verum alium sensum poscit versio Vulgata, q. d. Iustus comedit usque ad satietatem, satiatque animam, id est animæ suæ famem et desiderium: tum quia prudens est et liberalis, suisque frugaliter et temperanter utitur ad iustam sui suorumque sustentationem; tum quia suo labore victum, quo se saturet, sibi parat; tum denique, quia ex Dei benedictione fit, ut iustus alimenta ad saturitatem necessaria sibi conquirat, utque hæc eum sufficienter alant, saturent, roborent, exhilarent ad melius sua munia obeundum, Deoque serviendum. *Impiorum* autem *venter insaturabilis est*; quia eorum fames et gula non satiatur: sive quia nova semper pluraque et magis delicata appetit, ideoque est inexplebilis; sive ob penuriam et egestatem, in quam vel ob socordiam, vel ob Dei maledictionem incurrit. Unde hebr. est *deficiet* vel *egebit.* Hinc et *insaturabilis* sumi posset pro *insaturatus*, q. d. Venter impiorum non saturatur, sed egestate et fame conficitur. Sic *incredibilis* sumitur pro *incredulo*, ad Titum 1. 16. Baruch. 1. 19. Eccli. 1. 36. et alibi. Sic et Ierem. c. 15. 18. ait: *Plaga mea desperabilis* id est desperata, *renuit curari.*

Tres ergo causæ sunt, cur iustus saturetur: prima, quod labore sibi paret victum quo satietur; secunda, quod moderetur suæ gulæ per temperantiam; tertia, quod Deus eius laboribus et frugibus benedicat, eisque virtutem satiandi et nutriendi tribuat. Totidem causæ sunt cur impius non saturetur; prima est desidia qua torpet, nec vult laborare, ut alimenta comparet; secunda, quod gulæ suæ indulgeat: gula autem est insatiabilis. *Initium vitæ hominis aqua et panis*, ait Ecclesiast. cap. 29. 28. gulosis autem non sufficiunt tot genera fructuum, leguminum, herbarum: quæruntur novi in mari pisces, novæ in terra feræ, novæ volucres in aere, saginantur altilia, atque his nova miscentur aromata, nova condimenta, et gulæ irritamenta infarciuntur; tertia, quod Deus frugibus et alimentis impiorum maledicat, vimque nutriendi et satiandi adimat et quasi exsufflet, iuxta id quod minatur Osee c. 4. v. 10. *Et comedent et non saturabuntur*; Et Aggæus cap. 1. v. 6. *Seminastis multum, et intulistis parum; comedistis, et non estis satiati; bibistis, et non estis inebriati; operuistis vos, et non estis calefacti; et qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum.* Vide ibi dicta.

Sic manna satiabat iustos, imo dabat eis omnem saporis suavitatem, Sapient. 16. 20. Impiis vero movebat nauseam, Num. 11. 14.

Hæc sententia sæpe vera est in bonis corporalibus, sed semper in spiritalibus.

Unde allegorice S. Hieronymus hæc accipit de cibo verbi Dei, quo pascitur Ecclesia. Audi eum in Amos c. 8. sub finem: « Ex quo intelligimus, ait, quando doctrina non fuerit in Ecclesiis, perire pudicitiam, castitatem mori, omnes abire virtutes; quia non comederunt verbum Domini, quod qui comederit, saginatus eius cibo audiet per Salomonem: Iustus comedens saturat animam suam; animæ autem impiorum esurient. Et David cantabat: Iuvenis fui, et senui: et non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem. Quanti Martyres in persecutionibus perierunt fame, et indiguerunt frumento alimentisque istis corporum? Ergo de eo dicit pane, qui de cælo descendit; quem qui comederit, nec esurire poterit, nec sitire. »

Tropologice Dionysius: Iustus, inquit, spiritalibus se reficit alimentis, et animam suam replet piis affectibus. Venter autem impiorum insaturabilis, id est cor eorum terrenis rebus non satiatur, imo instar hydropicorum quo plura acquirunt, eo plura desiderant; ac sicut hydropicis crescit ex potu sitis, sic ipsis ex adeptione crescit affectio. Unde Seneca: *Inopi*, ait, *pauca desunt, avaro omnia*. Restringendus est igitur venter, id est cordis desiderium et aviditas. Et Hugo Cardin. Iustus comedit, inquit, ubique, et replet animam suam, venter autem impiorum insaturabilis. Et mox: Venter impiorum est cupiditas; quæ insatiabilis est, sicut dicitur Eccles. 5. *Avarus non implebitur pecunia.* Et multis de causis est insatiabilis; prima est, quia non habet fundum; est enim quasi saccus pertusus; secunda, quia semper crescit, etiam ex solo aspectu cibi, id est divitiarum; tertia, quia nihil eorum quæ cupit, mittitur in hunc ventrem. Cupiditas enim in corde est, ubi pecunia intrare non potest, quomodo ergo extinguere potest famem cordis pecunia in arcam missa? quarta est, quia huiusmodi cupita non sunt impletiva cordis humani, ubi est fames cupiditatis. Sicut enim deliraret, qui conaretur arcam implere sapientia, quæ illius omnino capax non est; sic certe multi delirant, qui cor humanum conantur implere pecunia; quinta est, quia omnia huiusmodi concupita vana sunt, et potius faciunt vacuitatem quam repletionem, iuxta illud Gen. 1. *Terra autem erat inanis et vacua.* Hæc Hugo.

Cupiditas insatiabilis ob quinque causas.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Gnomæ de variis sapientiæ et stultitiæ proprietatibus: prudentiam quoslibet status rite ordinare: eamdem commovere ad misericordiam, et affectiones moderari: imprudentiam autem et vitia perdere filios Adæ.

1. Sapiens mulier ædificat domum suam: insipiens extructam quoque manibus destruet. 2. Ambulans recto itinere, et timens Deum, despicitur ab eo, qui infami graditur via. 3. In ore stulti virga superbiæ: labia autem sapientium custodiunt eos. 4. Ubi non sunt boves, præsepe vacuum est: ubi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis. 5. Testis fidelis non mentitur: profert autem mendacium dolosus testis. 6. Quærit derisor sapientiam, et non invenit: doctrina prudentium facilis. 7. Vade contra virum stultum, et nescit labia prudentiæ. 8. Sapientia callidi est intelligere viam suam: et imprudentia stultorum errans. 9. Stultus illudet peccatum, et inter iustos morabitur gratia. 10. Cor quod novit amaritudinem animæ suæ, in gaudio eius non miscebitur extraneus. 11. Domus impiorum delebitur: tabernacula vero iustorum germinabunt. 12. Est via, quæ videtur homini iusta: novissima autem eius deducunt ad mortem. 13. Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat. 14. Viis suis replebitur stultus, et super eum erit vir bonus. 15. Innocens credit omni verbo: astutus considerat gressus suos. Filio doloso nihil erit boni: servo autem sapienti prosperi erunt actus, et dirigetur via eius. 16. Sapiens timet et declinat a malo: stultus transilit, et confidit. 17. Impatiens operabitur stultitiam, et vir versutus odiosus est. 18. Possidebunt parvuli stultitiam, et expectabunt astuti scientiam. 19. Iacebunt mali ante bonos: et impii ante portas iustorum. 20. Etiam proximo suo pauper odiosus erit; amici vero divitum multi. 21. Qui despicit proximum suum, peccat: qui autem miseretur pauperis, beatus erit. Qui credit in Domino, misericordiam diligit. 22. Errant qui operantur malum; misericordia et veritas præparant bona. 23. In omni opere erit abundantia: ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas. 24. Corona sapientium, divitiæ eorum: fatuitas stultorum, imprudentia. 25. Liberat animas testis fidelis: et profert mendacia versipellis. 26. In timore Domini fiducia fortitudinis, et filiis eius erit spes. 27. Timor Domini fons vitæ, ut declinent a ruina mortis. 28. In multitudine populi dignitas regis: et in paucitate plebis, ignominia principis. 29. Qui patiens est, multa gubernatur prudentia: qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam. 30. Vita carnium, sanitas cordis: putredo ossium, invidia. 31. Qui calumniatur egentem, exprobrat factori eius: honorat autem eum, qui miseretur pauperis. 32. In malitia sua expelletur impius: sperat autem iustus in morte sua. 33. In corde prudentis requiescit sapientia, et indoctos quosque erudiet. 34. Iustitia elevat gentem: miseros autem facit populos peccatum. 35. Acceptus est regi minister intelligens: iracundiam eius inutilis sustinebit.

Vers. 1. SAPIENS MULIER ÆDIFICAT DOMUM SUAM: INSIPIENS EXTRUCTAM QUOQUE DESTRUIT.) Hebr. *Sapientes mulierum*, id est unaquæque sapiens mulier, ait Vatabl. *ædificavit domum suam: et stultitia* (id est stulta, per stultitiam suam) *destruit illam*. Unde Chald. *Quæ sapiens est inter mulieres*, etc. Septuag. *Sapientes mulieres ædificarunt domos, imprudens autem demolita est suis manibus.*

Per *domum* accipe familiam et rem familiarem, puta filios, filias, ancillas, servos, eorumque pacem, concordiam, virtutem ac strenuitatem, qua fit ut annona, vestibus, cæterisque rebus abundent, ac opes et prædia adaugeant. Hæc enim præstat sapiens materfamilias, ut patebit c. 31. huius enim est domum regere, sicut viri est curare res externas et forenses. Unde Apostolus iubet Titum cap. 2. 5. erudire *adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos diligant, prudentes, sobrias, castas, domus curam habentes.* Hinc et Glossa Interl Genes. 2. ad illa: *Et ædificavit Dominus costam quam tulerat in mulierem: Costa*, ait, *ædificata in mulierem, ut mulier ipsa domus gubernandæ exemplar esset.* Et Aristot. in Œconom. lib. 2. c. 1. *Probam mulierem*, ait, *omnibus quæ sunt intus dominari oportet, curamque habere omnium secundum scriptas leges.* Et inferius: *Matrisfamilias vita totius domus est regula.* Sic Ruth ædificavit domum Booz: *Rachel et Lia ædificarunt domum Israel*, Ruth 4. 11. Sara domum Tobiæ, Abigail domum Nabal, etc. Sic etiamnum in Calabria, ubi vigent mori et bombyces nentes sericum, quibus præsunt fœminæ, videmus per domos fœminam unicam huius artis peritam alere totam domum et familiam. Itaque sensus est, ait Iansen. q. d. Uxor sapiens sua diligentia ac prudenti administratione et gubernatione familiam suam etiam exiguam, et nullius imprimis pretii, egregie instruit, amplificat, et auget, prospiciens domui de omnibus neces-

sariis, recteque educans suos filios ac domesticos. Contra insipiens etiam ab alio bene instructam non tantum perire sinet, sed suis ipsa manibus per suam insipientiam destruet ac perdet, domesticas opes dilapidando, ac domesticos quosque suis sermonibus, factis et exemplis evertendo. Simonides laudat uxorem, quæ similis est apiculæ, casta, frugalis, intenta operi, non vagabunda, fovens sobolem. Mystice hæc sententia impleta est in Ecclesia Gentium et Synagoga Iudæorum.

Symbolice, mulier sapiens est regina, quæ sua sapientia tam domum et familiam stirpemque mariti, quam totum regnum ædificat, cumulatque omni bono temporali et spirituali. Sic Clotildis ædificavit domum Clodovæi et regnum Franciæ, præsertim dum maritum cum regno ad Christum convertit. Sic S. Cunegundis ædificavit domum Henrici I. Imper. totumque Imperium; S. Blanca ædificavit domum S. Ludovici regnumque Galliæ; S. Hedwigis regnum Poloniæ; S. Elisabetha regina Lusitaniæ, nuper a S. D. N. Urbano VIII. Sanctorum catalogo adscripta, ædificavit regnum Lusitaniæ; unde ab ea deinceps omnes reges Hispaniæ et Lusitaniæ usque ad modernum Philippum IV. recta serie descendunt.

Tropol. mulier sapiens est mens, quæ domum animæ suæ, ait Hugo, ædificat omni virtute et sapientia.

Porro Beda in Locis communibus cap. 72. de simplicitate, fabricam spiritualem animæ, sive domum virtutum, apposite ita ex S. Hieron. per partes sigillatim construit et describit: « Fabrica spiritalis est fides firma in corde, galea salutis in capite, verbum veritatis in ore, bona in mente voluntas, dilectio Dei in pectore, præcincta castitas in ardore, honestas in actione, sobrietas in consuetudine, stabilitas in bonitate, patientia in tribulatione, spes in Creatore, amor vitæ æternæ, perseverantia usque in finem. » Plura de mystica hac Ecclesiæ et animæ fabrica dixi in fine Aggæi Prophetæ.

Allegor. mulier sapiens est B. Virgo quæ per Christum ædificavit, et in dies ædificat Ecclesiam numero et virtute fidelium, puta Apostolorum, Martyrum, Virginum, Confessorum, etc. uti pluribus dixi cap. 8. 22. et cap. 9. 1.

Vers. 2. AMBULANS RECTO ITINERE, ET TIMENS DEUM, DESPICITUR AB EO QUI INFAMI GRADITUR VIA.) Hebr. *Ambulans in rectitudine sua timens* (vel *timet*) *Dominum: et perversus viis suis despiciens* (vel *despicit*) *eum*. Ubi τὸ *eum* tam referre potest *Dominum*, quam ambulantem in rectitudine sua. Ad *Dominum* referunt R. Salomon, R. Levi, Iansen. et alii, idque duplici sensu. Prior est causalis, q. d. Causa cur quis ambulet recta virtutis via, est timor Domini, sive quod timeat Dominum. Hic enim timor eum assidue stimulat, ut recta incedat via Deo placita, ne sicubi exorbitet Deum offendat. Vice versa, causa cur quis pravus et perversus sit in viis, id est actionibus suis, est, quod despiciat Deum Deique timorem. Qui enim excussit Dei metum, hic effrænis sensim in omnia scelera ruit, uti ruunt athei et politici. Ita auctor Catenæ Græcor. Rursum sic exponas, q. d. Qui ambulat recta virtutis via, hic manifestum dat indicium quod timeat Deum: qui vero perversa vitii via incedit, hoc ipso significat, se Deum despicere. Vita enim exterior testatur internum Dei timorem vel contemptum, iuxta illud S. Gregorii: *Probatio dilectionis exhibitio est operis.*

Posterior est, q. d. Qui recta legis divinæ norma ambulat, hic timet, id est reveretur et religiose colit Deum; qui autem a norma hac exorbitat, hic paulatim Deum, Deique reverentiam et cultum despicit. Sicut enim virtus parit timorem cultumque Dei, sic vitium et vitiosa vita parit Dei, religionis et pietatis contemptum, iuxta illud Psalm. 13. 1. *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus.* Et illud Prov. 18. *Impius, cum in profundum venerit, contemnit.*

Verum Noster, Aben Ezra, Baynus et alii τὸ *eum* referunt ad ambulantem recto itinere, q. d. Impius et perversus despicit pium, qui recta secundum legem ambulat, Deumque timet et veneratur. Eodem tamen tandem redit sensus hic quo priores: nam qui despicit timentem Deum, ipsum Deum indirecte despicit; sicut qui despicit servum, despicit quoque herum servi, ac tandem crescente despectu directe despicit ipsum herum, puta Deum. Hoc est quod ait Christus Ioan. 15. *Si de mundo fuissetis, mundus utique quod suum erat diligeret; quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.* Et Iob c. 12. 4. *Deridetur iusti simplicitas.* Ubi vide S. Greg. Tanta enim est impiorum hominum perversitas, ut, nisi omnes tales efficiant quales ipsi sunt, non conquiescant; unde pios et probos rident, vocantque Collatortos, hypocritas, Iesuitas, etc. Causa est morum dissimilitudo: vident enim suam vitam et vitia contrariis piorum virtutibus moribusque reipsa culpari et redargui; quare perpetuos hos vitæ suæ censores, velut sudes in oculis non ferentes, eos rident, vexant, persequuntur, ut sibi similes efficiant. Hanc causam dat S. Prosper in Sentent. et epigramm. cap. 32. de odiis mundi in Christianos: *Omnes*, ait, *qui in Christo volunt pie vivere, necesse est ut ab impiis et dissimilibus patiantur opprobria, et despiciantur tamquam stulti et insani, qui præsentia bona perdant, et invisibilia sibi ac futura promittant. Sed hæc despectio et hæc irrisio in ipsos retorquebitur, cum et abundantia eorum in egestatem, et superbia transierit in confusionem.*

Impia pars mundi parti est infesta piorum,
Nec tolerare potest dissimiles animos.
Ridens nolentes opibus præsentibus uti,
Sperantesque sibi credita posse dari.
Sed spernenda hæc sunt populis opprobria sanctis,
Quæ stulte iaciunt corda aliena Deo.
Nam spes nostra ex hoc visu fit certior omni,
Quod spondens, quidquid credimus, hoc Deus est.

Et Salvianus lib. 8. de Gubernatione Dei: *Maxima causa discordiarum*, ait, *est diversitas voluntatum; quia fieri aut omnino non potest, aut vix potest, ut eam rem in alio quisquam diligat, a qua ipse dissentit; itaque eos non sine causa oderunt, in quibus omnia sibi æmula atque inimica decernunt.* Quin et Plinius in Panegyr. Traiani c. 53. *Hoc*, ait, *primum erga optimum imperatorem piorum civium officium est, insequi dissimiles; neque enim satis amarint bonos principes, qui malos satis non oderint.* Et Comicus:

Semper bonos odit malorum factio.

Porro Septuag. τὸ בוזהו *bozehu*, id est, *despicit eum*, accipiunt reciproce pro *despicit seipsum*. Idem enim Hebræis est pronomen reciprocum, quod absolutum. Unde vertunt: ὁ δὲ σκολιάζων ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ ἀτιμασθήσεται, id est, *qui tortuose incedit viis suis, inhonorabitur*, vel *ignominia afficietur*. Sicut enim virtus parit laudem, sic vitium parit probrum et ignominiam, ob quam vitiosus ab omnibus despicitur et contemnitur. Ipse ergo suo vitio despectum sibi conciliat, eiusque sibi ipsi faber est et causa.

IN ORE STULTI VIRGA SUPERBIÆ: LABIA AUTEM SAPIENTIUM CUSTODIUNT EOS.) Septuag. *Ex ore imprudentium baculi contumeliæ* (Theodot. *virgula iniuriæ*) *labia autem sapientum custodiunt* (Scholiastes *sanant*, scilicet animi dolores et vulnera, quos vel ipsis vel aliis lingua superba et contumeliosa infixit) *ipsos*; Chald. *In ore stulti virga et tribulatio*; Syrus, *stimulus et contumelia*. Superbia enim parit iniuriam et contumeliam; superbi enim, ut se præ cæteris attollant, eos despiciunt, eisque iniurii sunt et contumeliosi. Noster Salazar per *virgam* accipit sceptrum, sive virgam, quæ sit imperii et potestatis insigne, ut sensus sit: *In ore stulti virga superbiæ*, id est stultus ac vecors peccator præ fastu et superbia, perinde ac si virgam et sceptrum imperii ore suo gereret, putat sibi in omnium famam licere, atque adeo omnes probris appetit, conviciis onerat, detractionibus denigrat. Verum hebr. non est שבט *scebet*, id est sceptrum, sed חוטר *choter*, id est virga, seu baculus ad feriendum, puta ad infligendum probra, iniurias et contumelias, uti vertunt Septuag. Theodot. Chald. Syrus, Noster et Hebræi. Unde Vatabl. *Baculus*, inquit, sive *virga superbiæ est lingua, qua cædimus homines, ut virga equos.* Vers. 3.

Sensus ergo solidus et clarus est, q. d. Stultus, quia

superbus, ore suo et lingua quasi virga superba flagellat cæteros, hunc ridendo, illum despiciendo, istum conviciando, etc. sed flagellando alios flagellat quoque seipsum: quia quos flagellat, ab eis vicissim lege talionis flagellatur. Superba ergo eius verba quæ ore profert, erunt ei virga, id est causa et instrumentum et ferula, qua vapulet, confundatur et plectatur. *Labia autem sapientium custodiunt eos:* tum quia cavent ne instar stulti suis maledictis flagellent alios, eorumque flagella tum verborum tum verberum vicissim sibi accersant: tum quia si a stulto flagellis maledicentiæ appetantur, contra ea se tuentur scuto prudentiæ, modestiæ et mansuetudinis. Ita enim prudenter, modeste et mansuete agunt et respondent, ut suam innocentiam probent, et stultum maledicentem confundant, cogantque silere, iuxta illud S. Aug. serm. 15. de resurrect. *Maledictum patientia repercussum in suum redit auctorem, illæso eo qui petebatur.* Et Beda sic exponit: *In ore stulti*, ait, *virga superbiæ, et labia sapientium custodiunt eos; quia stulti per vaniloquium humiles quos despiciunt, affligunt; sed iidem humiles spiritu per doctrinam se sapientia, ne decipiantur, muniunt.* Unde S. Ambr. l. 3. de Offic cap. 4. docens alienis incommodis non esse nostra lucra quærenda, ostendit quam grave sit peccatum detractionis et contumeliæ. *Quæ enim pœna gravior*, ait, *quam interioris vulnus conscientiæ? quod severius iudicium quam domesticum, quo unusquisque sibi est reus, seque ipse arguit quod iniuriam fratri indigne fecerit? Quod non mediocriter Scriptura condemnat, dicens: Ex ore stultorum baculus contumeliæ. Stultitia ergo condemnatur, qui contumeliam facit. Nonne hoc magis fugiendum quam mors, quam dispendium, quam inopia, quam exilium, quam debilitatis dolor? quis enim vitium corporis, aut patrimonii damnum non levius ducat vitio animi, et existimationis dispendio?*

Symbolice, S. Gregor. 24. Moral. c. 9. hanc gnomen adaptat superbis prælatis et prædicatoribus: « Sed hæc, ait, esse propria arrogantium prædicatorum solent, ut etiam afflictos auditores suos magis districte corripere appetant, quam blande refovere: plus enim student, ut mala obiurgando increpent, quam bona laudando confirment Superiores quippe videri desiderant, atque adeo magis gaudent, cum eorum animos ira elevat, quam cum charitas exæquat; semper invenire appetunt, quæ increpando rigide feriant; unde scriptum est: In ore stulti virga superbiæ; quia percutere rigide scit, sed compati humiliter nescit. »

S. Gregorium de more sequitur S. Isidor. 1. Origin. c. 41. *Superbi doctores*, ait, *vulnerare potius quam emendare norunt, Salomone attestante: In ore stulti virga superbiæ; quia increpando rigide feriunt, et compati humiliter nesciunt.* Quia, ut ait Polychron. in Catena Græcor. *quos reprehendunt, non tam emendare, quam confundere student.* Sic et sanctus Chrysostomus ibidem. Sic et Hugo: *In ore stulti virga superbiæ*, id est, inquit, imperiosa correctio est in ore stulti, et e converso in ore iusti virga mansuetudinis et dulcedinis. Propterea in arca manna simul cum virga fuit. Et de virga Aaron legitur, quod fronduit: et amygdala protulit; quæ sunt cibus infirmorum.

Denique S. Hieron. initio Apologiæ 3. contra Ruffinum, eius in se invectivam in ipsummet retorquens: *Intellexi*, ait, *illud Salomonis in te esse completum: In ore stulti baculus contumeliæ.*

Vers. 4. Ubi non sunt boves, præsepe vacuum (hebr. *mundum*) est: ubi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis.) Perperam Theodot. pro באין *been*, id est *ubi non*, legens באון *beon*, id est *in labore* vel *robore*, vertit: ἐν ἰσχύι, id est, *in fortitudine boum in præsepe cogetur genimen, et multitudo geniminum in potentia tauri.* Sic enim nulla est anthitesis, sed tautologia inanis, legendum ergo *been* id est *ubi non sunt boves.* Est liptote et metonymia: ubi enim desunt boves, qui arando fruges producant, non solum præsepe vacuum est, sed et *horreum*: nam ubi palea non est, nec frumentum esse potest, q. d. Ubi bos deest, ibi ager coli non potest; agro autem inculto et inarato, nulli ex eo proventus sperandi sunt. Unde Hebr. אבוס *ebus*, id est *præsepe*, Marinus et alii vertunt, *apotheca, horreum, granarium*, item *area* in qua segetes excutiuntur et triturantur. Igitur ex præsepi per metonymiam et metalepsin intellige tum apothecas et cellaria, tum mensas (præsepe enim est quasi mensa boum et iumentorum) tum cibum et annonam; hanc enim continet præsepe, et iumentis comedendam offert. Ex iumentis autem intellige homines; nam ubi deest annona iumentis, ibi consequenter deest et hominibus. Unde ex Hebræo sic vertas: *Ubi non sunt boves, apothecæ mundæ, id est vacuæ sunt; et copia proventuum est a fortitudine boum*, hoc est, ait Vatabl. *Qui laborat, habet quod manducet; qui autem otium sectatur, egestatem habet in domo.* Aut: *Ubi est labor et laborantes, ibi est copia rerum; ubi vero otium et otiantes, ibi egestas.* Eodem redit versio Symmachi, *eo quod non sint boves genimen præsepis*, id est fœnum quod in præsepi iumentis apponitur, supple, succrescit loco tritici: *et multitudo geniminum in potentia tauri*; Chald. *multitudo frugum in fortitudine bovis*; et Aquila: *Ubi non sunt boves, fit fœnum; genimen electum, et multitudo fructuum in fortitudine iuvenci*, q. d. Ubi non sunt boves arantes terram, ibi terra non fruges, sed sterile fœnum sponte ebullit et generat: at ubi boves fortiter arant, ibi copia non fœni, sed frugum producitur. Parœmia ergo hæc grammatice et physice docet, ait Iansen. agricolis dandam esse operam ut sibi de bobus iisque validis prospiciant, per quos terram recte excolere possint, si ex ea copiosum fructum referre velint. Deinde ethice sub hoc exemplo significatur omnibus laborandum esse, qui manducare et ditescere velint, otiumque sectantibus egestatem obventuram. Politice vero reipubl. prospiciendum esse de strenuis prudentibusque moderatoribus, qui si desint, resp. omnibus sit modis destituenda: si adsint, omnium bonorum copiam indefesso suo labore et prudentia illi sint allaturi. Meminit boum potius quam equorum: tum quia in Palæstina et Ægypto, æque ac in Italia, aliisque locis, bobus arant potius quam equis; tum quia boves lente quidem, sed magis profunde et nervose arando sulcant proscinduntque terræ glebas; quo fit ut sementis maiores agat radices, et copiosius germinet, pluresque det fruges: tum denique quia boves parci sunt, ac herba et fœno vivunt, equi vero avena, hordeo, frumento: unde magnam partem frugum quam producunt, ipsimet absumunt, cum boves palea et fœno contenti frumentum omne hero relinquant, itaque eum ditent. Hinc bos priscis arationis, indeque messis et fertilitatis erat symbolum, ut patet in bobus fortibus, quos vidit Pharao, Genes. cap. 41. vers. 2. Vide dicta Isaiæ 32. v. ultimo.

Mystice et tropol. S. Hieron. in Habacuc cap. 3. *Boves*, inquit, *non erunt in præsepibus; quia ubi plena sunt præsepia, manifesta est fortitudo bovis. Bos operarius est bos Domini sustentans iugum, bos, in cuius vestigium qui steverit, beatus est.* Et S Gregor. l. 3. Registri ep. 30. ad Eulogium: *Quod*, inquit, *crescit Ecclesiæ populus, quod ad cœleste horreum spiritales segetes multiplicantur, hoc de omnipotentis Dei gratia, quæ in beatissimis vobis large influit numquam habuimus incertum. Gratias itaque omnipotenti Deo solvimus, quia impletum videmus in vobis esse quod scriptum est: Ubi plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo boum. Si enim bos fortis aratrum linguæ in terra cordis audientium non transfixisset, tanta fidelium seges minime surrexisset.*

Particulatim vero Beda singula singulis sic adaptat: « Boves, inquit, doctores catholicos, præsepe cœtum auditorum, segetes dicit fructus operum bonorum. Incassum ergo tumet superbus et indocta eloquentia verberat aures ac corda subiectorum; quia ubi non sunt docti prædicatores, frustra ad audiendum confluit turba plebium; ubi autem plurimæ operationes apparent virtutum, ibi apertissime claret; quia non hæreticus in vanum garrivit, sed pro verbi fruge laboravit ille, qui et ipsum verbum casto ore ruminare, et viam veritatis recto discretionis pede

noscet incedere. Nec mirandum cur in præsepi auditores significari diximus; cum bos alatur de præsepi, doctor autem verbo audientes soleat nutrire; sed intuendum, quia et de labore bovis præsepe impletur, et ipse bos suo fructu de præsepi reficitur. Quia nimirum prædicator fidelis et audientes verbo reficit, et eadem refectione apud Deum ipse proficit; quod in opere figuratur Eliæ, qui Sareptanam viduam pascit, a qua et ipse pascitur. »

Bos notat dotes prædicatoris.

Porro bovis dotes apposite congruunt doctori et prædicatori Evangelico, adeo ut si illas inspiciat et æmuletur, abunde omnes sui muneris numeros sit expleturus. Nam
I. primo, bos est laboriosissimus adeoque symbolum laboris. Unde veteres, teste Pierio in Hierogl. volentes laborem pingere, pingebant caput bovis; simili modo doctor et prædicator ut fructum faciat, valde in prædicando et docendo laboret oportet; qua de re plura dixi Ezechiel. 40. 44.

II. Secundo, bos est animal innocens, simplex, sincerum. Talis quoque sit prædicator, ut omnibus bene, nulli malefaciat. Unde Ovidius 15. Metamorph.

Quid meruere boves, animal sine fraude doloque,
Innocuum, simplex, natum tolerare labores?

III. Tertio, bos aliis laborat, non sibi, iuxta illud: *Sic vos non vobis fertis aratra boves.* Itidem prædicator Evangelicus non sibi, sed aliis laborat et prædicat, adeoque instar sancti Pauli totum se aliorum saluti impendit et superimpendit. Hinc bos symbolum est beneficentiæ.

IV. Quarto, sunt validi et fortes: fortis sit et prædicator, ut neminem vereatur. Ita sanctus Dionysius de Cælesti hierarch. cap. 15. *Bovis imago,* ait, *fortitudinis ac roboris præfert speciem, et qua spirituales sulcos suscipiendos cælestibus fœcundisque imbribus scindunt.* Hinc boves cum celeritate fortiter figunt pedem in cursu; hinc et cornibus armantur, iisque hostes impetunt, fugantque vel prosternunt.

V. Quinto, bos frugalis est cibi, tantumque paleas, herbas et fœnum comedit: *Taurus*, inquit Horus Apollo in Hierogl. cap. 54. *integris viribus, fortis ac temperans.* Ita sobrius et frugalis cibi sit prædicator. Certe sanctus Petrus, teste S. Nazianzeno, lupinis dumtaxat vescebatur. Sicut tamen par est bovem ali ex messe in qua laboravit; sic et prædicatorem ali a fidelibus quibus prædicat convenit, iuxta id quod sanxit Deus per Mosen et per Paulum: *Non alligabis os bovi trituranti*, Deuter. cap. 25. v. 4. et 1. Corinth. cap. 9. vers. 9.

VI. Sexto, bos erat victima quæ Deo mactabatur. Unde religionis erat symbolum, æque ac mortificationis et martyrii, ac repræsentat Martyres: quales fuere Apostoli et prædicatores Apostolici.

VII. Septimo, in quatuor mysticis Ezechielis cap. 1. 10. animalibus, quæ currum gloriæ Dei et Evangelii quaquaversum per orbem agebant, erat planta pedis vituli, adeoque tertium animal erat bos. Quod explicans S. Gregor. homil. 3. in Ezechiel. « Quia, inquit, prædicatores sancti boum nomine designantur, docet Paulus Apostolus legis testimonium exponens: Non obturabis os bovi trituranti. In sanctis ergo prædicatoribus planta pedis est vituli, scilicet mature incedens, et fortis, et divisa; quia unusquisque prædicator et venerationem habet in maturitate, et fortitudinem in opere, et divisionem ungulæ in discretione. Non enim facile prædicatio eius accipitur, si levis in moribus esse videatur. Et nulla erit maturitatis ostensio, si contra adversa omnia non adfuerit operis fortitudo. »

VIII. Octavo, bos in incessu et aratione lentus est, sed exactus et perfectus; ita doctor lentus sit, ut populo rudi tardoque se accommodet, nec eum tædeat idem crebro et minutim explicare et inculcare.

IX. Nono, terra quæ a bobus aratro non subigitur, germinat fœnum, spinas et tribulos: quæ vero ab iis subigitur, producit lætam frumenti messem: sic animæ, quæ a prædicatoribus aratro verbi Dei non excoluntur, sylvescunt, nec nisi lolium et tribulos vitiorum proferunt: at quæ eodem sulcantur, sarriuntur, seminantur, lætam virtutum frugem progenerant.

Decimo, apposite Caietan. et ex eo Salazar præsentem X.
boum parabolam sic explicant: Sicut qui caret bobus, habet præsepe, id est stabulum, mundum: qui autem boves habet, etsi stabulum immundius illi sit, gaudet tamen multitudine proventuum atque fructuum: sic etiam qui curas animarum non suscipit, nec in agro Domini excolendo laborat, sed sibimetipsi totus vacat, maiori fortasse munditia et puritate conscientiæ fruitur: qui autem boves iungit suos, id est operas suas proximis navat, et activam vitam contemplationi adnectit, hic sane mentis ac conscientiæ suæ præsepe aut stabulum immundius habet: nam ex hominum consuetudine et negotiosa vita semper aliquid sordium saltem levium accedit, tamen uberiores, ac copiosiores fructus metit.

Huius sententiæ veritatem cernimus felici hoc nostri ævi sæculo, quando viros Religiosos zelo Dei ardentes, boum instar strenue in agro Domini laborantes, in Gallia et Germania multa hæreticorum millia ad orthodoxam fidem convertisse, atque Imperatorem Æthiopiæ cum toto eius imperio Romanæ Ecclesiæ subiecisse videmus, gratulamur et miramur: quando B. Franciscum Xaverium eiusque asseclas Indos, Iapones, Sinas ad Christum traducere conspicimus, Deoque gratias agimus. Sane in una Iaponiæ insula ad septingenta Christianorum millia numerantur, e quibus multi pro Christo sanguinem vitamque libentes alacresque profundunt. Equidem, ut alia taceam, unico anno Domini 1624. centum sexaginta quinque Christiani in Iapone constanter mortem pro fide oppetiverunt. Ex iis quinquaginta et plures lento igne cremati assatique, alii gelu enecti, alii in mare mersi, alii crucifixi, alii gladio percussi. Duces eorum fuere tres e Societate Iesu Patres. Hos quasi pastores suos secuti nobiles, plebeii, virgines, coniuges, quin et senes decrepiti, ac pueri infantesque perplures, qui ludibundi, ad mortem quasi ad epulas processere. Non defuere, sive causam, sive ætatem, sive sexum, sive gradum, sive genus mortis spectes, novi Laurentii, novæ Agnetes, novæ Symphorosæ, novi Machabæi, et Machabææ, novi Adriani, novi Getulii, novæ Nataliæ, novi Pancratii, novi Viti, novi Innocentes; quia non defuit novus Herodes; quibus proinde pariter accinas illud quod priscis occinit Ecclesia:

Salvete, flores Martyrum,
Cæloque nascentes rosæ,
Aram ante ipsam simplices
Palma et coronis luditis.

Horum sanguine Iaponiæ rigata longe felicius succrescet Ecclesia; nimirum ut canit Prudentius περὶ στεφάνων id est, de coronis:

Martyrum semper numerus sub omni
Grandine crevit.

Recentibus iam e Macao litteris affertur novissime quingentos e Christianis in Iapone, pro fide Christi variis tormentorum generibus trucidatos fortiter occubuisse, adeo ut iam plura cæsorum pro Christo millia in Iapone numerentur.

Ite iam fortes, ubi celsa magni
Ducit exempli via. Cur inertes
Terga vertatis? superata tellus
Sidera donat.

TESTIS FIDELIS NON MENTITUR: PROFERT AUTEM MEN- Vers. 5.
DACIUM DOLOSUS TESTIS.) Hebr. *testis veritatum*, aut *fidelitatum, non mentietur: efflabit autem mendacia testis falsitatis;* Septuag. *accendet autem falsa* (Complut. et Regia, *mentientem*,) *testis iniustus;* Aquila, Symmach. et Theodot. *enunciat falsa testis mendax*; Chald. *qui loquitur mendacium, testis detractor est;* Vatabl. *testis verax non mentitur; falsus testis evomit mendacia.* Sensus videtur planus, sed tamen plura continet, quæ varii sic varie efferunt.

Primo, R. Levi, R. Salomon, Iansenius et Baynus, q. d. Testis qui non solet in familiaribus colloquiis mentiri, ac mendacia aversatur, hic pariter fidelis veraxque testis erit, cum vocabitur ad iudicium, ut aliquid iuridice testetur; qui vero mendacia inter suos effutire solet et assidue

mentiri, hic si rogetur a iudice, facile mendax erit, falsumque de more promet testimonium. Consuetudo enim vertitur in habitum, habitus in naturam, estque quasi altera natura; quare qui assuevit semper verum dicere, difficile flectet se, ut casu aliquo falsum proferat; et vice versa, qui solet mentiri, difficile se a mendacio cohibet, præsertim cum ad id spes lucri, vel alterius commodi eum alliciet et invitabit.

Secundo, R. David, q. d. Qui vult haberi testis fidelis, abstinet a mendacio: si enim vel semel in mendacio deprehendatur, perdet fidem, etiam cum verum dicet, nemoque ei credet: qui ergo vel semel profert mendacium, hic deinceps perdet fidem, atque passim habebitur testis dolosus et mendax, aut certe de mendacio suspectus.

Tertio, Hugo, q. d. Testis fidelis esto subinde fallatur, et ex errore falsum dicat, tamen numquam ex proposito mentitur, id est contra mentem loquetur, ut quod scit esse verum, dicat esse falsum, vel e contra: testis autem dolosus ex proposito mentitur, asseritque esse vera, quæ scit esse falsa: et contra.

Quarto, nervosius Lyranus et ex eo Salazar: *Testis fidelis non mentitur*, id est nulla prece vel pretio, nullis minis vel pœnis, adduci potest ut mentiatur; at testis mendax sine pretio et minis sponte sua profert et efflat mendacia, sicut caminus efflat et exhalat favillas et scintillas. Hebr. enim יפיח *iaphiach*, id est efflat, significat primo facilitatem et pronitatem ad mentiendum; secundo, copiam mendaciorum, quanta est favillarum in igne; unde Vatablus vertit: *Evomit mendacia*; tertio, cor eius plenum esse fraude et falsitate, ideoque eamdem ore exhalare, sicut fumus igne plenus ignis scintillas iugiter per caminum exhalat; quarto, vim et impetum, q. d. Mendax magna vi et impetu efflat sua mendacia, ut ea auditoribus persuadeat; sicut rogus magna vi et impetu suas eiaculatur scintillas; quinto, vanitatem, nimirum mendacia esse evanida; veritatem autem esse firmam et stabilem. Mendacia enim sunt sicut bullæ, quæ a pueris per fistulam e smigmate facile efflantur, sed eadem facilitate difflantur; cum enim in aerem ascendit bulla tenuis et fragilis, minimo aeris motu rumpitur, et tenues subito evanescit in auras; simili enim modo mendacium cito fingitur et conflatur, idemque cito dissipatur et difflatur. Rursum Hebr. כזב *cazab*, id est *mendacium*, sicut litteris sic et significato alludit ad כשף *casciaph*, id est præstigium, fascinum, maleficium; tale enim est mendacium; unde mendax est quasi præstigiator et maleficus, qui mendacio quasi fascino aures audientium præstringit, fascinat, obnubilat et seducit. Hinc rursum mendacium vocatur כחש *cachas*, id est tenuitas, macies, macilentia; quia nil habet veritatis et substantiæ, ut, si mendacium pingere velis, pingas mulierem strigosam et macie confectam. Porro *cachas* alludit ad שכח *scachach*, id est *oblitus est*; et ad חשך *chasach*, id est *obtenebratus est*, per metathesin. In mendacio enim mera vanitas, memoriæ confusio et mentis obscuritas concurrunt.

Denique *fidelis non mentietur*, quia quam cara est ei fides, tam cara est ei veritas, tamque exosum mendacium; quare sicut fides, sic et veritas ei sancta est, et instar iuramenti. Quocirca Christus fidelibus vetuit iurare, Matth. 5.34. *Ego autem dico vobis non iurare omnino*, etc. *Sit autem sermo vester: est, est; non, non; quod autem his abundantius est, a malo est*, puta a vitio incredulitatis et diffidentiæ innato homini ex peccato originali: quo fit, ut sæpe simpliciter asserenti non credatur, iuranti credatur. Iurare ergo non licet, nisi cogat hoc malum, puta incredula hominis diffidentia. Unde in paradiso, ubi hoc malum non erat, iurare non licebat, sicut nec licet Beatis in cælo: Beati enim ita veraces sunt, itaque reverentes nominis divini, ut iurare non audeant. Quin et Isocrates ad Demonicum, licet Gentilis: *Boni viri*, inquit, *fideliores se exhibent iuramento*. Et Plutarch. in Problem. *Iuramentum*, *inquit, homini libero pro tormento est.* Romani enim a servis veritatem extorquebant per tormenta, a cive iuramento, a sacerdote solo verbo. Ita Chromatius Aquileiensis

Beati in cælo non iurant.

Episcopus, quem S. Hieron. sui ævi vocat doctissimum et sanctissimum, scribens in citata Christi apud Matth. verba, ait Christum vetuisse fidelibus iuramentum, quia ipsorum verba *ita semper debent esse vera, ita fidelissima, ut pro iuramento habeantur*. Ac subdit: *Iuramenti causa est, quia omnis qui iurat, ad hoc iurat, ut quod verum est loquatur. Et ideo Dominus inter iuramentum et loquelam nostram nullam voluit esse distantiam; quia sicut in iuramento nullam convenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nostris nullum debet esse mendacium; quia utrumque et periurium et mendacium divini officii*, (alii verius legunt: *iudicii*) *pœna damnatur, dicente Scriptura: Os quod mentitur occidit animam. Quisquis ergo verum loquitur, iurat, quia scriptum est: Testis fidelis non mentietur. Iurat* non expresse et formaliter; sed tacite et finaliter: quia scilicet verum loquitur, ob quod omnis iuramenti usus introductus est; iuramenti enim finis est veritas, et veritatis cognitio, quam fidelis sine iuramento simpliciter, rem uti se habet enuntians, assequitur; interpretative ergo iurat, id est facit et assequitur id simplici assertione, quod alius qui iurat, assequitur suo iuramento. Hæc Chromatii (male in priscis codicibus Iuris Canonici legitur Chrysostomi) verba translata sunt in ius Canonicum, et habentur 22. q. 5. c. 12. *Iuramenti*, ubi recte Glossa notat, τὸ *Dominus inter iuramentum et loquelam nostram nullam voluit esse distantiam*, limitandum esse ad generalitatem præcepti, quod, sicut Deus vetuit omne periurium, sic et vetuit omne mendacium, ne quis putaret extra periurium licitum esse mentiri, uti explicat Chromatius, alioqui in gravitate sceleris magna est distantia; longe enim gravius peccat periurus pelerando, quam mendax mentiendo. Concludit Chromatius: *Sic a Deo qui verax est et mentiri nescit, quidquid dicitur pro iuramento perhibetur: quia verum est omne quod loquitur.* Tam sancta est Deo veritas, quam fideles imitari decet.

Mystice, auctor Catenæ Græcor. *Testis*, inquit, *iniustus et infidelis* est diabolus; hic enim cum temporariæ voluptatis usum insipientibus promittat, aliud nihil quam sempiterni ignis supplicium præstat. *Testis* autem *fidelis* est Dominus; quippe qui in omnibus dictis et promissis suis sit fidelissimus, neque umquam mentiatur aut fallat. *Incendit* porro testis iniustus mendacium, quia quod extinctum iacebat, vel nova accusatione, vel falsa testificatione denuo exsuscitat. Hæc auctor Caten. iuxta Septuag.

Rursum testis fidelis est Martyr, qui fidei veritatem suamque in Deum fidelitatem morte sua testatur, et sanguine suo obsignat. Rursum qui recte et sancte vivit ac in sanctitate fideliter perseverat resistendo quibusvis difficultatibus et tentationibus. Unde B. Theodor. Studita inter homilias Catecheticas, quas edidit Ioannes Livineius Canonicus Antuerpiensis, decimæ hunc titulum præfixit: *Martyres esse non solum qui sanguinem profundant, sed etiam qui vitam obeant divinam*; idque probat tum auctoritate S. Pauli, tum ratione. Ait enim Apostolus, inquit, Hebr. 11. *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, et speluncis, et in cavernis terræ.* Et paulo post: *Tantam habentes nubem Martyrum deponentes omne pondus, et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Iesum.* Viden' ut universe Martyres vocavit omnes pietatis amantes, afflictamque vitam tolerantia trahentes? Quare et nos, fratres, numerati in hoc martyrio sumus: nam qui tolerantes vitæ ærumnas crucigeræ amplectamur, qui virginale votum tueamur, nec morigeratione detrectanda, in qua inest quiddam instar certaminis, Iesum testamur et Christum esse et Dei Filium, testamur iudicium ac remunerationem futuram, testamur vitæ exactæ rationem reddituros ad terribile Christi tribunal, obsistentes diabolo Christi inimico torquenti, et assidua cogitationum ac lethalium voluptatum oblectatione, velut flagris urgenti negare nos esse Deum. Hactenus Studita.

Martyres, sunt qui vitam divinam agunt.

Vers. 6 QUÆRIT DERISOR SAPIENTIAM, ET NON INVENIT; DOCTRINA PRUDENTIUM FACILIS.) Hebræus: *Quærit irrisor sapientiam, et non*, supple, *invenit*; (vel ut Caiet. *adest*) *et scientia intelligenti levis*; Symmachus: *Quæsivit pestilens sapientiam, et non est.* Pro *facilis*, Chaldæus vertit: *Et scientia prudenti vilescit*, id est parvo et vili pretio comparatur. Te *doctrina prudentium facilis* dupliciter accipi potest: primo, passive, q. d. Doctrina prudentium facilis est, ut discatur ab ipsis prudentibus; sive prudentes facile capiunt et addiscunt doctrinam. Unde Hebræa habent: *Scientia intelligenti*, vel intelligentis, *levis* vel *facilis*; sicque clara et directa est antithesis inter derisorem et intelligentem, sive prudentem in discenda sapientia, quod derisori difficilis, imo impossibilis, sit sapientia; quia omni suo labore quo eam quærit, non invenit; intelligenti vero, sive prudenti, eadem sit facilis, quia scilicet derisor suis voluptatibus addictus non quærit eam serio, sed quasi per iocum et risum, imo eam ridet et deridet: tales sunt hypocritæ, hæretici et Iudæi; prudens vero cordate, serio et resolute eam vestigat, ideoque, facile eam invenit; quia taliter quærenti occurrit, et ultro se offert sapientia, puta honestas et virtus. Unde Vatablus vertit: *Qui autem iudicio pollet, huic obvia est sapientia.* Ita Beda et Iansenius; nam ut ait sanctus Cyrillus in Ioannem, lib. 1. cap. 12. *Canes venaticos imitatur sapiens huc illuc feras quærentes. Ipse enim non intellectam rem sæpe ac multum vestigans, interrogansque tandem assequitur.*

Secundo, active, q. d. *Doctrina prudentium est facilis*, non tantum ut ab eis discatur, sed et ut ab eis doceatur; quia prudentes facile docent doctrinam sive prudentiam, utpote quam ipsi longo studio usuque didicerunt et apprime callent; ac proinde rudes et imperiti facile ab eis eamdem discent, si eorum doctrinæ se subiiciant. Unde Septuaginta vertunt: *Quæres sapientiam apud malos, et non invenies; sensus autem apud prudentes facilis est*; vel, ut auctor Catenæ Græcorum vertit: *Apud prudentes sensus et intelligentia inventu sunt facilia.* Quia licet mali subinde speculative bona virtutum dent monita et præcepta; tamen, quia opere contrarium faciunt, hinc auditoribus, qui magis operibus credunt quam sermonibus, eadem non persuadent: at prudentes et probi, quia quæ docent verbo, eadem monstrant exemplo, hinc facile eadem aliis ingerunt et imprimunt.

Huc reducuntur variæ variorum probabiles et congruæ huius versus expositiones. Nam primo R. Salomon exponit, q. d. Derisor, quando sapientia opus habet, eamque quærit, animum suum ea spoliatum experitur. Id maxime fiet in die iudicii iuxta parabolam virginum fatuarum, quibus veniente sponso defecit oleum, Matth. 25.

Secundo, Baynus per derisores accipit pueros, qui iocis et ludis addicti non capiunt præcepta sapientiæ, sed ad ea quasi stupent et rident: moxque ea fastidientes ad suas nugas et ludicra revolvuntur, q. d. Ioculatores, iocisque et ludis addicti, non capiunt sapientiam, sed prudentes, cordati et severi; hisce enim virtus, quæ in maturitate et severa passionum castigatione consistit, est facilis.

Tertio, nervose et particulatim Iansenius, q. d. Derisor, id est qui longo tempore non tantum per infirmitatem non acquievit sapientum salutaribus monitis, sed etiam inveterata malitia obstitit veritati et sapientiæ, eamque deseruit: iusto Dei iudicio incidens in tribulationes et angustias, atque ob id quærens sapiens consilium, quo evadat urgentia mala, frequenter non invenit sapientiam sibi assistentem et bene consulentem, sed suis consiliis sinitur semper in peiora prolabi. Rursum, qui veritatis doctrinam irrident, ut faciunt hæretici et Iudæi, quantumvis summis studiis sapientiam veram quærant, non tamen inveniunt: tum quia male quærunt; et extra Ecclesiam ubi non est: tum quia traditi in reprobum sensum, stulti facti sunt, et quasi cæci palpantes in meridie. Item qui a iuventute se totos nugis vanisque rebus addixerunt, sapientiæ recusantes morem gerere, fere cum ad adultam provecti ætatem sese sapientiæ tradere volunt, eamque percipere desiderant, deprehenduntur difficulter eam percipere posse, et ægre in ea proficere. Contra, *doctrina prudentium facilis*, pro quo hebraice est *scientia prudenti* (vel intelligenti) *est facilis*, hoc est, homo prudens, qui prudentiam semper dilexit, et intelligentiæ se a iuventute semper accommodavit, is facile percipiet scientias quasque: et quidquid sapienter dicitur. Huic expositioni favet Syrus, dum vertit: *Quærit improbus sapientiam, et non invenitur.*

Quarto, Lyranus et ex eo noster Salazar explicant q. d. Derisor, id est superbus, qui præ fastu et tumore aliorum, licet doctorum et sapientum, doctrinam aspernatur, ac sapientiam suo ingenio, cui præfidit, vestigare, iudicare et metiri præsumit; hic utique eam non assequetur: quia sapientia non a proprio, rudi et superbo ingenio, sed a sapientibus et modestis discenda est: sicut enim ventus ferarum vestigia difflat, easque indagandi vim et odoratum in canibus hebetat: sic etiam fastus et superbia, qua suo quis ingenio plurimum tribuit, aliosque spernit et deridet, sapientiæ indagandæ vim adimit. At *doctrina prudentium facilis*, id est, quicumque alios humiliter auscultant, et ab ipsis edoceri volunt, hi facile brevique tempore magnam sapientiam sibi parant.

VADE CONTRA VIRUM STULTUM, ET NESCIT LABIA PRU- Vers. 7.
DENTIÆ.) Pro *nescit* Iansenius et alii nonnulli legunt *nescito.* Sic enim habent Hebræa, huncque dant sensum, q. d. Si iveris contra virum stultum, hoc est si eidem te disputando opposueris, nescies, hoc est, non deprehendes in illo labia prudentiæ, nec ab illo disces docte prudenterque loqui. Imperativi enim hic non præceptum significant, sed permissionem, aut potius sequelam unius ex alio, sive quid uno posito secuturum sit. Simile fuit cap. 12. *Verte impios, et non erunt*, q. d. Si impios vertas, inde consequetur ut amplius non sint. Alii pro *prudentiæ* contrarie legunt: *Nescito labia imprudentiæ*, q. d. Cave ne ex consortio stultorum discas stulte et imprudenter loqui.

Verum codices Romani, Beda et alii legunt: *Nescit labia prudentiæ.* Unde Beda primo sic exponit, q. d. Si aperte contra stultitiam stulti disputando incedas, ille nescit intelligere quæ prudenter dicis. Sic et Lyranus ac Dionysius, q. d. Si in stultum incurras illum arguendo, vel cum illo disputando, is quidem te audiet; at nesciet, id est, non capiet tuos sermones quantumvis scite et prudenter prolatos.

Secundo et germanius, pro *contra* Hebr. est מנגד *minneghed*, id est e regione, a coram, hoc est eminus, longe, procul; מן *min* enim remotionem et elongationem significat. *Minneghed* ergo idem est quod *longe, procul*; opponiturque *leneghed*, id est *coram*. Sensus ergo est q. d. *Vade contra*, id est e contrario viri stulti, ut, si ille est ad Orientem, tu ab eo recedens vadas in Occidentem: hoc est fuge, secede, elonga te a stulto, *et*, id est, quia *nescit labia prudentiæ*, hoc est, quia nescit prudentiam audire aut loqui, sed quæcumque in buccam veniunt, temere et imprudenter effutit. Ita Aben Ezra. Cum, inquit, hæc dictio נגד *neghed* adiunctum habet מן *min*, significat longe recedere: quod si eidem adscribatur *lamed*, significat rei propinquitatem, seu ad rem accessum, q. d. Abscede a stulti conspectu, ac procul esto a stulido atque scientiæ experte: nam labia prudentiæ scientiam significant. Sic et R. Levi: Longe, inquit, remove te a vecorde, ne cum illo societatem contrahas. Sic et Chald. Pagninus, Tigurinus et alii.

Dices: Qua fide Noster vertit, *et nescit* in tertia persona, cum in Hebræo sit, *et nescivisti* in secunda, hoc est, *nescito*, vel *nescies*? Resp. Noster videtur censuisse esse hic commutationem personæ, quæ crebra est in Scriptura, ut scilicet Salomon a sapiente se convertens ad stultum dicat: Tu, o sapiens, vade contra virum stultum, id est contraria via te a stulto elonga: at tu, o stulte, nescito verba prudentiæ, id est tibi soli serva tuam nescien-

tiam et ignorantiam prudentiæ, noli eam sapienti pandere, nec simplicibus inhalare: quod Noster clare vertit, mutans secundam personam in tertiam, *et*, id est quia, stultus *nescit labia prudentiæ;* Hebræis enim usitata est, sed Latinis inusitata et insolens, hæc subita personæ commutatio. Similes tacitæ et repentinæ personarum commutationes crebræ sunt in Prophetis et Canticis; Prophetæ enim subito a Cyro, Davide, Salomone, etc. avolant ad Christum, ut patet Isaiæ 45. 8. et c. 46 1. Aut certe si ad eamdem sapientis personam hæc referas, dicendum est esse antiphrasin, ut τὸ *prudentiæ* ponatur pro *imprudentiæ*, uti legunt nonnulli codices Latini et Pagninus qui vertit: *Vade a longe cum viro stulto, et nescies labia mendacia.* Stultus enim videtur sibi sapiens ac prudentissime loqui; sed hæc eius sapientia et prudentia apud sapientes vera est imprudentia et stultitia.

Porro alii varie hæc ex Hebræo vertunt et exponunt. Primo, R. Salomon: *Vade*, ait, *coram viro stulto, et nescies labia prudentiæ*, hoc est, si cum stulto converseris, non disces ab eo prudentiam.

Secundo, Tigurina: *Vade a facie hominis stulti, in quo non animadvertis labia scientiæ.*

Tertio, Vatablus: *Vade a facie insipientis, cum non noveris sermones scientiæ*, hoc est, nihil sit tibi commercii cum stulto, si inexpertus fueris et ignorans; quia a stulto non disces scientiam, sed stultitiam.

Quarto, Chaldæus: *Vade per viam aliam a viro stulto; quia in labiis eius non est scientia;* et huc Vulgatam versionem revocat Caietanus et Baynus, subaudiendo pronomen *eum*. Vade, inquiunt, *contra virum stultum, et eum qui nescit labia scientiæ*, id est, procul discede a stulto, et ab eo qui imperite et imprudenter loquitur.

Quinto, Iansenius q. d. *Vade contra virum stultum*, id est elonga te a stulto, *et nescito labia scientiæ*, id est tace, imo, si opus sit, simula te nihil scire, ac loquendi imperitum et prudentiæ expertem esse, potius quam ut cum stulto sermocineris vel disputes.

Sexto, Septuag. prorsus alio abeunt: *Omnia*, inquiunt, *contraria viro imprudenti; arma autem sensus* (græce αἰσθήσεως, id est sensus, iudicii, scientiæ, doctrinæ, id est prudentis et sensati animi, αἴσθησις, enim est νόησις) *labia sapientiæ*, vel, ut vertit auctor Catenæ Græcorum: *Viro stulto omnia cadunt adversa; labia autem sapientis organa sunt iudicii, et sensus*, hoc est, inquit, *sapientum labia sunt idonea iudicii et sensus organa, ut quæ insipientiam evertunt, et malitiam data opera insectantur; malitia enim cum vera sapientia nihil commune habere potest.* Sicut enim in organis exacto aurium iudicio, fistulæ minores gradatim cum maioribus magna sonorum proportione harmonice coaptantur et contemperantur, indeque suavem edunt melodiam et concentum: sic pariter sapiens sermones suos magno prudentiæ sensu disponit et contemperat, indeque mirum audientium tam illis quam sibi concillat decorem et gratiam, adeo ut, cum eum loquentem audiunt, organorum concentum se audire existiment. Græcum enim ὅπλα non tantum arma, sed et organa et instrumenta quælibet significat. Sin *arma* hoc loco vertas cum Complut. et Roman. sensus erit, q. d. Viro imprudenti ob imprudentia eius verba, quibus sibi omnium odia accersit, omnia accidunt contraria et adversa; omnes enim in eum insurgunt, eumque lacessunt: *arma autem sensus labia sapientia*, id est arma hominis sensati, quibus se contra adversa omnia communit, imo inimicos quoque sibi amicat, sunt verba prudenter et gratiose labiis eius prolata. Aut, ut noster Salazar, q. d. Omnes et omnia imprudenti crudele movent bellum; sed tamen nulla adversus illum arma sæviora sunt, quam labia sapientia hominis sensati. His enim crudelius quam sagittis et iaculis configitur, his sævius quam gladiis hastisque confoditur eius stoliditas et stultitia. Porro stultus hic, et in cæteris proverbiis, idem est quod imprudens, vitiosus, pravus, improbus; sapiens vero est prudens, virtute præditus, rectus, probus; hæc est enim sapientia vera et practica, uti sæpius monui. Ita S. Ambr. l. 3. epist. 19. post initium: *Eloquia tua*, inquit, *plena intellectus sint. Unde et Salomon ait: Arma intellectus labia sapientia. Et alibi* (Proverb. 15.) *Labia tua alligata sint sensu, id est fulgeat sermonum tuorum manifestatio, intellectus coruscet, et eloquium tuum atque tractatus aliena non indigeat assertione, sed sermo tuus velut armis suis sese ipse tueatur.*

Denique Theodorus Abbas apud Cassianum, collat. 6. cap. 9. sic Septuag. explicat: « Ut, inquit, de perfectis ac sapientibus dicitur: Diligentibus Deum omnia cooperantur ad bonum, ita de infirmis pronuntiatur ac stultis: Omnia adversa viro insipienti; nec prosperis enim rebus proficit, nec emendatur adversis. Eiusdem namque virtutis est tristia fortiter tolerare, cuius etiam secunda moderari, et eum qui in uno eorum superatur, neutrum sufferre certissimum est. Facilius tamen quis elidi potest prosperis, quam adversis. Hæc enim interdum etiam invitos retinent atque humiliant, et compunctione saluberrima vel minus peccare faciunt, vel emendant, illa vero mollibus mente ac perniciosis extollentia blandimentis, securos felicitatis suæ proventu ruina maiore prosternunt. »

Sapientia callidi est intelligere viam suam: et imprudentia stultorum errans. Vers. 8. Chaldæus, *Sapientia callidi est intelligentia viæ suæ; stultitia vecordium fraudulenta;* Syrus, *Solers in sapientia sua intelligit viam suam; at via stulti in errore. Callidus*, hebr. ערום *arum*, in hisce Proverbiis in bonam partem sumitur pro cauto et prudenti. Sensus est, q. d. Vir cautus et prudens intelligit suas vias, id est actiones: quia antequam eas obeat, prævidet et prospicit modum, quo prudenter, recte et honeste iuxta Dei legem et voluntatem eas operetur, ut per eas ad vitam honestam, ac tandem beatam recta contendat ac perveniat. Et in hoc sita est vera ipsius sapientia. At vero imprudentia et insipientia stultorum in eo consistit, quod ipsi non intelligant, non prospiciant, ut viæ eorum sint rectæ; sed a rectitudine aberrant in avios et devios voluptatum errores, ad quos eos abripit sensus et concupiscentia; unde ab una voluptate aberrant et vagantur in aliam et aliam, donec assidue aberrando magis et magis, tandem in ruinam et gehennam corruant, qui summus et irrevocabilis est error.

Pro *errans* hebr. est מרמה *mirma*, id est dolus, fraus, deceptio, ut vertunt Aquila, Symmachus, Theodot. ac Septuag. *Dementia*, inquiunt, *imprudentium* ἐν ἀπάτῃ, id est in deceptione vel in errore; quia scilicet error eorum decipit eos, ducitque in exitium et tartarum. Et sic in re idem est dolus et deceptio, quod error, ut vertit Noster. Ita auctor Catenæ Græcorum: *Sapientia prudentium vias illorum intelligit: stultorum autem amentia in errorem inducit; Quia prudentes*, inquit, *omnes actiones suas prudenter instituunt; amentes autem ne tum quidem, dum errant, errorem suum agnoscunt, sed in obscuris ignorationis et inscitiæ tenebris numquam non versantur.* Potest secundo dolus hic proprie accipi. Unde Vatablus, repetens τὸ *intelligere*, sic vertit: *Sapientia cauti est intelligere viam suam; stultitia autem stultorum est intelligere dolum*, hoc est stulti nihil aliud cogitant, quam quomodo aliis imponere possint. Sicque pulchra est antithesis, q. d. Sapientia vere prudentis et cauti est non cognoscere fraudes et dolos, quibus opes vel honores comparet, aut proximum suum callide opprimat; sed cognoscere viam suam, quid scilicet sibi agendum sit et qua eundum, ut ad cælum vitamque beatam perveniat. Ex adverso sapientia stultorum est machinari dolos et fraudes, quibus se ditent et magnificent; putant enim se sapientes et callidos, cum eo per dolos pertingere valent: at hæc eorum sapientia summa est insipientia et imprudentia; quia negligunt scrutari et cognoscere vias suas, quibus scilicet ad felicitatem tendant, ac toti sunt ut scrutentur vias alienas, id est actiones proximorum, ut eas per dolos et fraudes evertant; qua ratione non tam proximos quam se ipsos evertunt, ac in ruinam et gehennam præcipitant. Quo quid stultius? nam, ut ait Psaltes, Psalm. 7. Stultus et impius *lacum operuit, et effodit eum, et incidit in foveam*

quam fecit; doli enim in caput dolosi, fraudes in caput fraudulenti recidunt et evolvuntur.

Alludit ad prudentiam serpentis, qui hebr. vocatur ערום *arum*, id est callidus, Genes. 3. v. 1. de quo Christus: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Inter cætera autem prudentiæ serpentis argumenta unum est, ait Salazar, quod, cum pedibus careat, ideoque reptare debeat, fugit prærupta, et fere per plana et æquabilia vias suas dirigit, teste Plinio, l. 6. c. 15. in planis vero tam velociter fertur, ut levissimorum equorum cursum adæquet, q. d. Salomon: Imitare, o homo, calliditatem serpentis; sicut enim hic diligit vias planas et sibi convenientes, sic et tu dilige *vias*, id est actiones, studia et occupationes naturæ et ingenio tuo commodas: hæ enim homini planæ, imo proclives sunt, reliquæ difficiles et acclives. Unde

Tertio, et magis proprie: *Sapientia callidi est intelligere viam suam*, id est sibi convenientem et congruam. q. d. Sapiens intelligit quæ via, id est quis status, quis gradus, quod officium, quæ occupatio, quod studium, quæ ars, quæ actio sit sua, id est sibi conveniens, quæ scilicet suæ complexioni, indoli, propensioni, viribus, talentis congruat. Et in eo consistit eius sapientia. *At imprudentia stultorum est deceptio, dolus et error*; quia non cogitant quid sibi suæque indoli, æque ac saluti conveniat; sed id amplectuntur quo eos rapit ambitio, levitas, avaritia aut libido; quo fit ut in graves difficultates præsentes et æternas incidant, ex quibus se expedire nequeunt: quæ magna est imprudentia. Sic quotidie videmus plerosque errare in statu vitæ deligendo, in officiis amplectendis ex eo quod non considerent, an is status vel officium sit sibi congruum et salutiferum; sed an sit opulentum, splendidum, honorificum, v. g. offertur pastoratus, abbatia, episcopatus pinguis et splendidus, illico arripitur, nec prius discutitur, an is arripientis naturæ, gratiæ, viribus, humeris sit commensus: quo fit ut multi oneri sint impares, nec tantum se, sed et subditos, quorum curam acceptant, in perditionem præcipitent. An non hæc est imprudentia, eaque summa, utpote in re gravissima? talis enim est salus æterna, quæ est ultimus finis, summumque hominis bonum. Quid enim magis præposterum, quam media fini, puta episcopatum saluti, anteponere, ac deinde finem ad media a se præelecta, puta salutem ad episcopatum, accommodare, imo cogere velle? *O curas hominum! o quantum est in rebus inane*, imo insipiens, stultum et perniciosum! Alius amplectitur matrimonium, quia offertur sponsa dives, pulchra, nobilis; nec considerat an eius mores moribus suis congruant: quo fit ut postea mores eius moribus suis dissimiles, imo adversos deprehendens, in perpetua vivat afflictione, litigiis, mœroribus. Alius se applicat studio, ut præbendam vel dignitatem consequatur, cum sit hebeti ingenio, et natus ad mechanica: hic perdit tempus, perdit indolem, perdit talentum sibi a Deo datum, et aliud sibi non datum vi invadere satagit, et ita de cæteris. Hinc animæ perditio, et salutis naufragium. Quam multi in sæculo damnantur, qui in statu ecclesiastico, vel Religioso salvarentur et vice versa. Igitur docet Salomon in eo veram sapientiam consistere, ut quisque sapienter secundum Deum ex rectæ rationis iudicio, sepositis privatis affectibus, ac mundi carnisque illecebris, diiudicet, quæ via, id est quæ occupatio, quis status, quod officium, quæ actio, sibi, id est suæ indoli et inclinationi, ac suis tam naturæ quam gratiæ viribus proportionata sit, commensurata et congrua, ut recte et honeste vivat, itaque ad æternam felicitatem, ad quam a Deo creatus est, et ad quam hæc vita, non nisi via, peregrinatio et cursus est, perveniat, qui secus faxit, hunc imprudentem esse, nec tam alios quam seipsum ludere et decipere.

Radix huius disparitatis est, quod sapiens ex dictamine sapientiæ omnia examinet, et libret secundum rationes divinas et æternas; insipiens vero secundum rationes humanas, temporales et caducas, quas divinis et æternis anteponit, quæ summa est insipientia. Notat hoc noster B. [illegible] Gonzaga, qui [illegible] pingitur cum bilance, in cuius una lance appendit rationes temporales, in altera æternas, quæ longe prioribus præponderantes ipsum incitant, ut omnia sua agat et mensuret iuxta dictamen rationum divinarum et æternarum, non vero humanarum et caducarum. Hoc est quod ait sapiens:

Quidquid agas, prudenter agas, et respice finem.

Et S. Bernard. serm. 20. inter parvos: *Attende homo, unde venis, et erubesce ubi es, et ingemisce quo vadis, et contremisce.* Et Psaltes: *Cogitavi dies antiquos*, inquit, *et annos æternos in mente habui.* Si sapis ergo in singulis actionibus hoc elige, hoc age, quod in hora mortis, quod in die iudicii, quod per omnem æternitatem voles te elegisse, te egisse: *Semel dictum, cogitatum, factum, æternum est. Vive, stude, labora æternitati.* Hæc est sapientia Sanctorum.

STULTUS ILLUDET PECCATUM; ET INTER IUSTOS MO- Ver. 9
RABITUR GRATIA.) Pro *stultus* Compl. et codex Montis Amiati ac Longobardus legunt *stultis* in dativo plurali, et sic verti potest ex Hebræo. Pro *illudet*, Hebr. est יליץ *ialilis*, quod varii varie vertunt; primo illudere; secundo, cavillari, hoc est, factum vel dictum alicuius in malam partem interpretari; tertio, palliare sive excusare; quarto, loqui præsertim sophistice; quinto, intercedere. Unde primo Chaldæus vertit: *Stulti comparationes ponunt in peccato; et inter rectos est beneplacitum*, q. d. Stulti scelera sua imminuunt comparando ea cum sceleratioribus, ac sibi blandiuntur, quod præ illis boni et honesti videantur; secundo, Pagnin. *Stultus loquitur verba delicti; et inter rectos erunt verba dilectionis*, id est, ut Vatabl. Si stultus quid malefecerit, id palam eloquitur; et inter rectos semper fit mentio charitatis; tertio, Tigurina: *Stulti excusant delictum, sed inter rectos est beneplacitum* vel *benevolentia*; quarto, R. Emmanuel: *Quilibet ex stultis palliabit delictum, et inter rectos voluntas bona*, aut, *stultus interpres* vel *mediator delicti erit, et inter rectos benevolentia*; quinto, Baynus: *Stultus loquitur delictum, et inter rectos gratia*, id est, inquit, stultus loquitur turpia quæ nec nominari debent; at iustorum sermones gratia et venustate conditi sunt; sexto, R. Salomon vertit: *Pro stultis mulcta intercedit.* Cum enim, inquit, in Deum et homines peccarint, necesse est ut utrisque pro offensa per mulctam satisfaciant, sicut Philisthæi pro delicto in arcam Dei commisso solverunt quinque anos aureos 1. Reg. 6. 5. septimo, R. Levi vertit: *Peccatum loqui faciet stultos.* Cum enim, inquit, per peccatum se finem quem optabant, non consecutos, imo pœnas et ærumnas incurrisse viderint, loquentur et conquerentur de misera et infelici sua sorte; octavo, Aben Esra, יליץ *ialits*, inquit, est interpretari mentem aliorum, eique se accommodare; מליץ *melits* enim est interpres, q. d. Stultus, id est impius, loquitur ad mentem eorum, quibuscum peccatum perpetrare satagit, iuxta illud Isaiæ 3. 9. *Peccatum suum quasi Sodoma prædicaverunt, nec absconderunt.*

Verum Noster optime et maxime proprie יליץ *ialits* vertit, *illudet*, et Symmach. *irridet*, quod multa complectitur; primo, q. d. Stultus cum risu et ioco quasi ludens perpetrat peccatum, perinde ac cum peccato luderet, illique illuderet, iuxta id quod dixit cap. 10. *Quasi per risum stultus operatur scelus.* Et c. 2. *Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.* Ubi plura hac de re dixi. Rursum cum de peccato arguitur stultus, id est impius, illudit, id est tergiversando, excusando, ridendo eludit arguentem, eiusque correptionem; at vicissim stultus illudetur a peccato: unde Compl. et codices iam citati ac Dion. Carthus. legunt: *Stultus illudet peccatum*, sicut esca in hamo decipit pisces, ait Dionys. Et Aquila: *Stultus illudet peccatum: inter iustos autem erit gratia*, q. d. Voluptati et culpæ impiorum illudet pœna, quam culpa ex improviso eis inducet; sed apud iustos erit Dei gratia, quæ eos prosperabit, et tandem beabit. Stultus ergo qui effrænis ruit in scelera, videtur illudere peccato; at magis illudit ipsi peccatum, peccatique præses diabolus; nam ob peccatum cruciabit eum acerrime tum in hac vita, tum in

Digitized by Google

gehenna, ubi illum deridebit, illudet et subsannabit, quod tam demens fuerit, ut sibi hosti suo iurato ad peccatum tentanti cesserit, imo crediderit; quod tam insensatus fuerit, ut non cogitarit incendia gehennæ; sed pro modica voluptate iis animam suam tradiderit. At *inter iustos morabitur gratia*; quia honesta agendo gratiam Dei et hominum sibi conciliabunt. Unde Syrus vertit: *Stulti faciunt peccatum et recti beneplacita.*

Secundo, stultus illudit peccatum, non suum, sed alienum, id est deridet peccantes, eorumque peccata per risum et iocum commemorat, aliisque ridenda proponit: sub peccato enim metonymice ipsos peccantes intelligit. Huic sensui valde congruit sequens antithesis: *Et inter iustos morabitur gratia.* Hebr. רצון *ratson,* id est beneplacitum vel benevolentia, q. d. Stultus, cum videt quem peccantem, eius peccatum propalat, ridet, subsannat, eumque omnium risibus obiicit, quo fit ut eius aliorumque iram et odia in se concitet; at iustus, si quem peccantem videt, eius peccatum benevole tegit, excusat, et secreto benigne corripit ut emendet; quocirca inter iustos moratur gratia, id est benevolentia, pax, concordia, amicitia. Ita Iansenius.

Tertio, peccatum sæpe metonymice sumitur pro hostia quæ offertur pro expiatione peccati, ut Levit. 6. 17. et cap. 5. 6. Sic Christus dicitur pro nobis factus maledictum et peccatum, id est hostia pro peccato et maledicto, 2. Corinth. 5. v. 21. Rursum רצון *ratson,* id est gratia, beneplacitum, subinde sumitur pro victima gratiosa voluntarie oblata, ut Isaiæ 60. 7. *Offerentur super placabili altari meo,* Hebr. *super altare ad gratiam,* id est tamquam gratiosa et voluntaria victima.

Sensus ergo est, q. d. Impius admisso peccato, si moneatur offerre hostiam lege Levitici, cap. 4. pro peccati expiatione præscriptam, nolet illam præstare, sed illudet, id est eludet vel deridebit monentem. At *inter iustos morabitur gratia,* qua se a peccato illibatos conservent, ut hostia pro peccato non egeant: quare si quam offerunt, non pro peccato, sed ad gratiam, id est tamquam gratiosam et spontaneam Deo sistunt. Huc facit versio Sept. *Domus iniquorum debebunt mundationem: domus autem iustorum acceptabiles,* q. d. Iniqui nolent solvere hostiam pro peccato debitam, sed in hoc debito permanebunt quasi illudentes, et irridentes tam peccatum quam hostiam pro peccato; at vero iusti sunt acceptabiles, id est, Deo grati ac accepti, unde non indigent hostia pro peccato, sed si quam offerant, non pro peccato, sed spontaneam ad Dei gratiam magis sibi conciliandam offerunt. Ita Salazar. Unde Syrus more suo assectans Sept. vertit: *Domus iniquorum quærunt recte munditiem, et domus iustorum eam recipiunt.* Hic sensus obscurior et profundior est, secundus vero clarior et planior.

Vers. 10. COR QUOD NOVIT AMARITUDINEM ANIMÆ SUÆ, IN GAUDIO EIUS NON MISCEBITUR EXTRANEUS.) Syrus: *Cor cognoscens,* vel *intelligens, mæstitia est animæ suæ*; Arabicus: *Cor viri sensitivum* (quod facile tangitur, et sentit) *anima eius tristis est; et in gaudio eius non miscebitur magnificentia*; primo, Iansenius et Baynus sic exponunt, q. d. Cor, quod angitur et conscium est sibi secreti mœroris, non capietur facile solatiis, quæ extrinsecus adhibentur. Verus enim dolor, qui cor penetrat et pervadit, non facile tollitur blandimentis externis. Atque hoc est, quod dicitur: *Extraneus,* vel extraneum quid, *non miscebitur in gaudio eius*; quia scilicet non adfert ei gaudium, nec temperabit gaudio cordis mœrorem: nullus enim externus dilectionis affectus poterit ei esse in gaudio, id est, ad gaudium, ut scilicet gaudio se det, eoque velut solatio tristitiam temperet. Id experiuntur peccati gravioris sibi conscii. Unde Symmach. vertit: *Et in gaudio eius non miscebitur extraneis,* scilicet deliciis et gaudiis. Nam ut ait S. Augustin. contra litteras Petiliani lib. 3. *Si conscientiam mordet veritas criminis, quid mihi prodest, si me continuis laudibus mundus extollat? hoc enim mere externum est, illud intimum.* Quocirca S. Ephrem tract. de Oratione: *Omnis,* inquit, *mundana et profana voluptas in amaram conscientiam coniecta, quasi parva mellis stilla est in absinthii dolium refusa.*

Secundo, Caiet. q. d. Vir cordatus dolores et angores animæ suæ celat et corde premit, iuxta illud:

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

Idem pariter, cum lætatur et gaudet, celat lætitiam, solusque gaudii sui conscius est: *Imprudentium vero ut gaudia, sic dolores exundare solent,* ait Seneca epist. 100.

Tertio, noster Salazar duas affert expositiones: prior est addendo τὸ *solum* hac ratione: *Cor quod novit solum,* inquit, *amaritudinem animæ suæ,* id est cor quod in adversa fortuna solum novit sentitque suos angores, nec ullum habet sui doloris conscium vel consortem, hoc ipsum cum secunda deinde utetur fortuna, neminem in suæ lætitiæ et gaudii consortium accerset, sed secum silens solum pariter gaudiis suis potietur et fruetur.

Posterior, quam ipse priori præfert, ut τὸ *novit* sumatur pro *amat,* q. d. *Cor quod novit amaritudinem animæ suæ,* id est, cor nimirum, quod eo doloris et angoris pervenit, ut suam ipsius amaritudinem et acerbitatem adamet, et tristitia illi voluptati sit: *In gaudio eius non miscebitur extraneus,* q. d. Pape, aut apage: Profecto in partem et societatem talis gaudii et voluptatis nemo vocari volet. Itaque proverbium illos incusat, qui tristitiæ habenas laxantes eo deveniunt, ut huic iam libenter incumbant, utque suos mœrores et dolores adament, et deosculentur. His succenset Seneca in l. de Consolatione ad Martiam: *Quemadmodum omnia vitia penitus insident, nisi dum surgunt, oppressa sint: ita etiam hæc tristia, et misera, et in se sævientia, ipsa novissima acerbitate pascuntur; et fit infelicis animi prava voluptas et dolor.*

Verum hæ expositiones ingeniosæ quidem sunt, at planam Salomonis sententiam obscurant vel intricant. Igitur Hebræa habent: *Cor cognoscit amaritudinem animæ suæ, et in gaudio eius non miscebitur alienus,* id est ait Vatabl. Mens ipsa cognoscit amaritudinem et lætitiam conscientiæ suæ, et non alius; nullus enim satis explicare potest alteri latentem in animo mœrorem, vel gaudium; neque quantumvis explicet, alter ea percipere potest, uti ipse ea in animo sentit. Aliud enim est ea audire, vel videre, aliud ea sentire. Tigurina vertit in genere neutro: *Et in gaudio eius nihil alienum se immiscet,* q. d. Merum ac purum putum est eius gaudium, nec ullo dolore aliave passione mixtum.

Interpres noster nervosius hanc sententiam stringit, subaudiendo more Hebræorum relativum *quod;* unde sensus eius est, q. d. Cor, id est mens et conscientia, quæ sola perfecte conscia est suæ amaritudinis et tristitiæ, hæc pariter sola perfecte gaudii sui erit conscia et compos, cum e tristitia emerget in gaudium: sicut qui e periculo et angore naufragii evasit et enatavit ad littus, hic solus uti suos angores in naufragio sensit; ita solus evasionis et liberationis suæ gaudium gaudiique pondus sentit, æstimat et gustat. Sic Iacob lugens Ioseph quasi mortuum, cum audiit eum superesse ac vivere, *revixit spiritus eius, et ait: Sufficit mihi, si adhuc Ioseph filius meus vivit; vadam, et videbo illum antequam moriar,* Genes. 45. 28. Sic nonnullæ matres putantes filios in bello occubuisse, ideoque lugentes, cum illi ex insperato apparerent, vivosque se matribus sisterent, præ subito nimioque gaudio resolutis spiritibus vitalibus animam exhalarunt. Sic Hebræi afflicti a Pharaone in Ægypto amare lugebant; at liberati a Mose mire gavisi sunt, nec eorum gaudiis se miscuit Ægyptius, aut quis exterus.

Porro hæc sententia cuilibet cordis tristitiæ et lætitiæ aptari potest; maxime tamen vera est in tristitia et lætitia supernaturali, præsertim in compunctione animi, qua pœnitens amare dolet de peccatis suis vel alienis, cæterisque spiritus periculis vel ærumnis; huic enim compunctioni miscetur gaudium inenarrabile, quod nec pœnitens explicare, nec alius compunctione carens capere potest; adeoque compunctio in se suoque dolore mirum et cœleste continet gaudium, idque primo, quia compunctio sancta est, animamque Deo conciliat, quæ mate- Compunctionis gaudium. I.

ria et causa est ingentis gaudii. Unde S. Ephrem, magnus compunctionis amator et præco, serm. 3. de compunctione exclamat: « O lacrymarum vis, quousque pertingis, quæ multa cum fiducia, nullis impedita retinaculis, ipsum cœlum penetras! O vis lacrymarum, quæ si velis ante sanctum atque excelsum immaculati Domini thronum cum gaudio adsistere potes! O vis lacrymarum, in cuius præsentia atque confidentia Angelorum ordines cœlestesque omnes virtutes semper exultant! O lacrymarum potentia, quomodo in ictu oculi quasi præpetibus sublata pennis in cœlum revehis atque ascendis, et postulata a Deo sancto obtines; occurritque tibi hilariter indulgentiam ac remissionem peccatorum deferens! Largire igitur mihi indigno famulo tuo, Domine, lacrymas, illuminationem cordis atque fortitudinem, ut fontes lacrymarum iugiter cum dulcedine fundens, cor meum illustretur in oratione munda, ut magnum illud delictorum meorum chirographum modicis lacrymis deleatur, ignisque ardens ibi exiguo fletu extinguatur. » Et ser. 4. loquens de Davide: « Una, ait, nocte peccavit, et per singulas noctes flevit ac vigilavit, lectum rigavit, et vulnus eluit, lacrymarumque virtute effectus est beatus. » Et mox: « O lacrymarum virtutem, quæ ab inferis ad cælos usque reducis desiderantes te! O virtutem lacrymarum, quæ medicinalis officina es peccatorum! per te peccatores efficiuntur beati: unde et Dominus noster beatos tales prædicat dicens: Beati qui nunc fletis; quoniam ridebitis, in futurum scilicet. Non quidem dixit beatos illos, qui deflent mortuum, aut damnum domus, aut necessitatem, aut quid aliud sæculi huius: sed beati, inquit, illi qui lugent de peccatis suis. Nunc enim ad modicum tempus plorant; illic autem in sempiterna consolabuntur sæcula. O quantum gaudium est in cælis, simul ac peccator in terra lacrymas profuderit! »

II. Secundo, quia compunctio procedit ex amore Dei: ideo enim pœnitens dolet se offendisse Deum, quia videt quantum bonum sit Deus quem offendit, quamque sibi et omnibus sit amabilis: amor autem causat gaudium. Unde S. Basil. hom. 4. de gratiarum actione obiiciens sibi: Si gaudium perenne præcipis, o Paule, Philip. 4. 4. cur lacrymas interponis? *Ad hæc*, inquit, *dicere possumus Sanctorum lamenta lacrymasque provenire a fervore charitatis: oculis enim cordis in eum coniectis quem diligunt, lætitiam sibi illinc accumulant.* Et Paulo post: *Apostolus*, inquit, *ut cum flentibus fleamus permittit; quod huiusmodi lacrymæ sint seminium quoddam ac fœnus, quibus æternum illud gaudium increscit quotidie et cumulatur.* Itaque lacrymæ spiritualem lætitiam non impediunt, sed accumulant, et tamquam oleum ignem nutriunt et accendunt.

III. Tertio, quia pœnitens cupit et gaudet compungi, ipsaque compunctione et lacrymis quasi epulis delicatissimis pascitur. Unde τὸ *cor quod novit*, exponas, *cor quod amat amaritudinem*, id est compunctionem, *animæ suæ*. Sic dicit Christus reprobis: *Numquam novi vos*, id est non amo vos, odi vos, Matth. 7. 23. Quocirca B. Antiochus homil. 107. de compunctione: *Rorulentæ*, inquit, *aspergines lacrymarum, ut dulcor mellis sunt cordi, aut suave fragrans thymiama apud Deum.* Recte D. Petrus Cellensis l. de Panibus, c. 12. *Panis*, inquit, *lugentium abundantia est lacrymarum. Sicut enim panis esurientem, sic lacryma reficit animam dolentem: deficit esuriens sine pane, lacerata languet anima sine lacrymarum effusione, panis mitigat famem, lacryma lenit dolorem.* Ulterius progressus D. Ephrem, tom. 1. orat. de extremo iudicio et compunctione: *Certe*, inquit, *scitote, fratres, non fore in terra quid dulcius gratia lacrymarum, si quis vestrum expertus lacrymarum dulcedinem mediante oratione desideraverit elevari e terris: totus hic extra corpus in cælum fertur. Et quid dico extra corpus? imo extra sæculum universum totus est, nec amplius conversatio eius invenitur in terris.* Hoc compunctionis gaudium gustabat Psaltes dicens: *Cibabis nos pane lacrymarum, et potum dabis nobis in lacrymis in mensura*, Psalm. 79. 6. Sic S. Magdalena pascebatur suis lacrymis, quibus rigabat pedes Christi, magis quam Simon suis epulis. Unde secessit in Balmam, ibique triginta annos sola soli Christo vacavit in compunctione et lacrymis suavissimis: quare quotidie in cælum subvecta, meruit Angelorum concentum audire, eoque velut cibo tam corpore quam mente pasci.

IV. Quarto, quia compunctio certam affert spem beatitudinis, cælestisque gaudii est quasi arrha et prægustus. Unde bene senior Macarius homil. 15. *Habent*, inquit, *Christiani consolationem spiritus lacrymas, luctum et planctum; suntque illis et lacrymæ deliciarum loco.* Imo D. Chrysost. hom. 24. in epist. ad Ephes. *Nulla*, inquit, *res est æque iucunda atque luctus qui est ex Deo.* Hanc lacrymarum suavitatem expertus S. August. in Psal. 127. *Si spes*, inquit, *tam dulcis est, quanto res dulcior erit?* Et nonnullis interiectis: *Dulciores sunt lacrymæ orantium quam gaudia theatrorum.* Hoc est quod Christus promittit Matth. 5. 5. *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Ubi D. Chrysost. hom. 15. *Ubi vero*, inquit, *dic mihi, consolabuntur? et hic profecto, et quod est amplius, in futuro. Itaque si vis consolari, luge. Neque putes ænigma esse quod dixi. Quando enim consolatur Deus, etiamsi millia mœrorum irruant, cunctis superior existis.*

V. Quinto, quia compunctio recreat Deum, Angelos et Sanctos universos; quidni ergo gaudeat pœnitens, quod per eam Deum et Angelos oblectet? Audi Christum: *Gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem iustis*, Lucæ 15. 7. Quo alludens D. Bernardus serm. 68. in Cantic. *Gaudent*, ait, *Angeli ad pœnitentiam peccatoris. Quod si deliciæ Angelorum lacrymæ meæ, quid ipsæ deliciæ?* Ergo lacrymæ peccatorum vinum sunt Angelorum. Et Psaltes Ps. 55. 9. *Posuisti*, inquit, *lacrymas meas in conspectu tuo*; ubi Symmachus vertit: *Posuisti lacrymas meas intra te.* Lacrymæ ergo sunt gemmæ plusquam crystallinæ, quas Deus ita caras habet, ut eas in sinu suo recondat. Quocirca Deus eos qui se dant compunctioni miris consolationibus mulcet, iuxta illud: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam*, Psal. 93. 19.

Compunctionis materia.

Porro compunctionis materia et causa sunt primo, peccata propria; secundo, aliena: qui enim zelat honorem Dei et salutem animarum, mire compungitur et cruciatur, 1.
quoties videt vel audit aliorum peccata, quibus divina bo- 2.
nitas et maiestas offenditur. Ita Psaltes: *Vidi*, inquit, *prævaricantes, et tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt* Ps. 118. 158. Et: *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.*

3. Tertio, ærumnæ, tentationes et pericula plurima ac maxima huius vitæ, e quibus vir sanctus eripi et alios eripere cupit; unde compunctus ingemiscit cum S. Paulo: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?*

4. Quarto, desiderium cælestis patriæ, ex quo suspirans dicit: *Cupio dissolvi, et esse cum Christo. Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini.*

5. Quinto, desiderium Dei; anima enim sancta insatiabiliter desiderat sititque Deum, puta ardenter desiderat intentissime illum amare, illique placere, rursum illum videre, eoque frui; quocirca dum videt se hoc corpore degravari, nec tantum Deum suum amare, semperque illum in mente præsentem habere, sicuti vellet, compungitur et ingemiscit. Ita Psaltes Ps. 41. 4. *Fuerunt*, inquit, *mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus? Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam: quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei.* Et sponsa sponsi desiderio compuncta: *Quæsivi*, inquit, *quem diligit anima mea; quæsivi illum, et non inveni. Surgam, et circuibo civitatem per vicos et plateas, quæram quem diligit anima mea.*

Exempla et gaudium.

Ita, ut habetur in Vitis Patrum, l. 5. libello 3. de Compunctione, S. Arsenius toto tempore vitæ suæ lacrymabatur, ideoque sudarium gestabat in sinu, ut continuas has lacrymas abstergeret. Abbas Pastor: *Monachus*, inquit, *debet semper habere luctum in semetipso.* S. Syncletica;

Labor, inquit, *est et magnum certamen impiorum, qui convertuntur ad Deum, et postea inenarrabile gaudium. Etenim scriptum est quia Deus noster ignis consumens est; ita oportet et nos divinum hunc ignem cum lacrymis et laboribus in nobis accendere.* Abbas Hyperichius: *Nocte et die*, ait, *laborat monachus vigilans, in orationibus permanens; pungens autem cor suum producit lacrymas, et celerius provocat Dei misericordiam.* Alius ibidem: *Si improperium*, ait, *matris meæ sustinere non potui, quomodo Christi et sanctorum Angelorum eius adversum me confusionem potero in die iudicii sustinere?* Alius videns quemdam ridentem: *Coram cœli et terræ Domino*, ait, *rationem totius vitæ nostræ reddituri sumus, et tu rides?* Alius: *Sicut umbram corporum nostrorum ubique nobiscum circumferimus, sic debemus fletum et compunctionem habere nobiscum, ubicumque simus.* Alius: *Flere debemus semper ac dicere: Væ mihi, væ mihi!* Alius: *Lacrymæ sunt sicut terra repromissionis, ad quas si perveneris, iam non timebis bellum. Ita enim vult Deus affligi animam, ut semper desideret ingredi in terram illam.* Plura eaque mira vide apud Climachum, gradu 5. de accurata pœnitentia, et S. Chrysostomum libris duobus quos scripsit de Compunctione cordis. Vide et Thomam nostrum Theodidactum de Imit. Christi, l. 1. c. 16. et seq. ubi hoc axioma sancit: *Da te ad cordis compunctionem, et invenies devotionem.* Devotionis enim devotique gaudii mater est compunctio. Quocirca ad eam acriter adhortatur omnes S. Chrysost. hom. 65. ad Popul. causamque addit, quod ipsa pariat sinceram cordis lætitiam, cum mundi gaudia pariant tristitiam, in eamque desinant.

Anagog. Anagog. Beda, Lyran. Dionys. et alii hæc accipiunt de gaudio cœlesti, q. d. Pœnitentes et patientes, qui in hac vita dura patiuntur et amare lugent, hi per luctum pervenient ad gaudia cœlestia, quibus non se miscebit extraneus, puta impœnitens, impatiens ideoque reprobus. Hauserunt hoc ex S. Gregor. qui lib. 6. Moral. c. 10. *Cor*, ait, *quod novit amaritudinem animæ suæ*, etc. *Humana enim mens animæ suæ amaritudinem scit, cum æternæ patriæ desideriis accensa, peregrinationis suæ pœnam flendo cognoscit. Sed in eius gaudio extraneus non miscebitur, quia qui nunc a mœrore cordis alienus est, tunc particeps ad lætitiam consolationis non est*; quæ verba alibi etiam repetit. Hoc est quod Apostolis ait Christus: *Amen, amen dico vobis, quia plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit; vos vero contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.* Causam et magnitudinem huius gaudii explicat, dum subiicit: *Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.*

Imo sic explicant et Rabbini, qui uti et auctores iam citati hunc sensum afferunt quasi litteralem. R. Salomon: *Iustus*, ait, *laboris et doloris sui conscius est, quem ob legis studium exantlavit. Quamobrem quando in futuro ævo præmia reportabit, gaudio eius non miscebitur extraneus.* Aben Esra: *Consentaneum est*, ait, *ut mens corpus suum mœrore ac molestia afficere, ieiuniis castigare, et ab huius sæculi deliciis retrahere studeat; gaudio autem quo perfundetur, non miscebitur extraneus, hoc est, imbecillitas et labor voluptati eius non miscebitur: voluptas autem hæc pertinet ad futurum sæculum, quam nullus dolor perturbabit: vel intelligitur salutis voluptas, iuxta illud: Lætatus sum in salutari tuo.* Hæc ille.

Porro Septuag. vertunt: *Cor viri sensitivum, tristis est anima eius; quando autem lætabitur, non miscetur contumelia*; et ex iis Syrus: *Cor intelligens omni tempore mœstum sibimet mœstum est*; quod noster Saluzar sic explicat: *Cor viri sensitivum*, id est quod imbecille est ad sentiendum, et facile mœrore tangitur, atque levioribus de causis dolet: *tristis est anima eius*; nimirum semper tristis est, quia leves dolendi causæ et rationes semper hinc inde suppetunt. *Quando autem lætabitur, non miscebitur contumelia*, id est, si quando lætitiam conceperit, non dissolute id faciet, non miscebitur his qui diffluunt gaudio, effunduntur in risus, solvuntur in cachinnos: id enim probrosum et contumeliosum est. Vel aliter et potius, nomine *contumeliæ* intelligit *irrisionem et ludibrium*, q. d. Non erit dissoluta eius lætitia, non scurrilis; non enim miscebitur irrisioni aut ludibrio, etc.

Sublimius et pientius auctor Catenæ Græcor. sic Sept. vertit et explicat: *Cor viri peccati vim sentientis mœstam illius reddit animam; cum autem lætitia perfunditur, cum superbia non miscetur.* Mens peccati, sensum capiens, contristat animum; qui enim boni viri nomen obtinere, eiusdemque rationem tueri desiderat, peccata quæ admisit recolens, non potest non intra se commoveri admissaque ex corde detestari. Ad lætitiam porro quod attinet, de ea hoc loco sermo est, quæ secundum virtutem suscepta est. Pari modo non de quavis iniuria vel insolentia hic agitur, sed de ea quæ cum malitia coniuncta est; nec enim contraria simul in unum coire possunt. Hæc auctor Catenæ Græcor. Atque si hoc modo legas et explices Sept. consentiunt cum Vulgata eritque sensus idem cum eo quem paulo ante assignavi.

DOMUS IMPIORUM DELEBITUR: TABERNACULA VERO IUSTORUM GERMINABUNT. Vers. 11.) Hebr. *tentorium rectorum florebit*; Tigurina: *florere faciet*; Septuag. *tabernacula rectorum stabunt*, vel *immota consistent.* Sensus litteralis clarus est, q. d. Domus, id est habitacula et palatia, quæ divites impii magnifice ædificant, ut in omne ævum perennent, æque ac familia et propago eorum, cito Deo vindice delebuntur: at vero domus, familia et soboles iustorum efflorescet, ac stabilis et firma per multa tempora consistet. Ita videmus Romæ magnifica illa palatia, columnas, statuas, trophæa Iulii Cæsaris, Pompeii, Augusti, Neronis, Decii, etc. funditus interiisse, adeo ut nec ruinæ supersint, imo vix sciatur locus in quo erecta fuerunt. At vero Basilicæ Lateranensis, S. Petri, S. Pauli, S. Laurentii, erectæ a Constantino Magno, ac S. Mariæ Maioris erecta a Ioanne Patritio, cæteræque similes usque hodie perdurant, frequentantur, celebrantur. Quin et Thermæ Diocletiani, quia a Christianis Martyribus ædificatæ, usque hodie perdurant, versæque sunt in templum S. Mariæ Angelorum, ne labor Martyrum periret, sed B. Virgini serviret: huius enim ope lauream martyrii adepti sunt. Fuere hi S. Cyriacus, S. Largus, S. Smaragdus, S. Zeno, cum decem millibus militum, quos, utpote Christianos, metuens Diocletianus damnavit, ad fabricam thermarum; qua finita iussit ad unum omnes trucidari ad aquas Salvias, ubi a Nerone capite plexus fuerat S. Paulus. Eorum natalem diem anniversaria memoria recolit Ecclesia die 9. Iulii.

Anagog. impii ædificant domos, quasi in iis semper habitaturi, ideoque illæ cito a Deo delentur. At iusti scientes se hic hospites et peregrinos, non domos ædificant, sed tabernacula, quæ eis germinant arbores virtutum, ex quibus construant sibi domos æternas, e quibus ædificatur Ierusalem cœlestis. Ita Beda: *Domus quidem in mansione*, inquit, *tabernaculum haberi solet in itinere. Domus ergo impiorum delebitur: quia habitaculum vitæ præsentis, in quo manere desiderabant, perdent in morte improbi. Tabernacula autem iustorum germinabunt: quia ex tabernaculis vitæ præsentis in quibus modo peregrini sunt et hospites, in patriam cœlestem transferentur.* Sic et Auctor Catenæ Græcor. qui et Tropologiam addit: *Tabernaculum*, inquit, *minus quiddam est quam domus; domus enim fixe manentium sedes est; tabernaculum vero transeuntium, vel in motu existentium. Quamobrem per hoc cogitatus adhuc vagus et instabilis designatur: per illam autem habitus firmatus, si ergo impiorum domus destruuntur, multo magis eorumdem tabernacula evertentur. Apud iustos autem contrarium est receptum. Aut certe per iniquorum domos significantur pravæ usuque firmatæ illorum actiones: per tabernacula autem rectorum, liberæ eorumdem electiones.* Igitur *tabernacula iustorum germinabunt*, id est, florebunt semper et vernabunt meritis et gloria, donec germinent et producant ipsos fructus gloriæ cœlestis.

EST VIA QUÆ VIDETUR HOMINI IUSTA: NOVISSIMA AUTEM EIUS DEDUCUNT AD MORTEM. Vers. 12.) Hebr. *novissimum autem eius itinera mortis*; Chald. *Est via quam putant filii*

hominis esse rectam, et finis eius est via mortis; Syrus: *viæ eius mortis semita*; Aquila, Symmach. et Theodot. *vadunt in viam mortis*; Septuag. *Est via quæ apud homines recta videtur, interim novissima eius ad inferorum fundum deducunt.* Via hæc est cupiditas, affectus inordinatus, voluptas, ambitio, quæ, licet prava, tamen cupido, voluptuario, ambitioso sua cupiditate, voluptate, et ambitione excæcato videtur honesta, æqua et recta; at via hæc revera devia est a recto, salute, cælo et Deo: quare quo magis eam sequuntur, eo magis a recto et cælo aberrant, ac tandem recta in mortem tum culpæ, excæcationis et obstinationis, tum gehennæ descendunt, idque non una, sed multis viis et itineribus: quot enim sunt eius cupiditates et scelera, tot sunt viæ ad mortem et gehennam. Ita auctor Catenæ Græcor. *Via*, inquit, *hoc loco est mens aut voluntas, humana libidine occæcata, quæ bonis veris apparentia, stabilibus fluxa, temporalia sempiternis et immortalibus anteponit.* Nam ut ait S. August. serm. 12. de Tempore: *Voluntatis propensio anctoritatem vitiis quærit; et quod malum est, bonum, aut bono proximum esse suadet.*

Nota *το novissima*. Cupiditas enim non statim ducit homines ad peccatum mortale et gehennam, sed initio venialis est: at sensim a minoribus ad maiora progrediens, tandem in peccatum mortale prolabitur, cui continuo assuescens in eo obduratur et moritur, itaque descendit ad tartara. Quocirca monet hic Sapiens initiis cupiditatis esse obsistendum; parvus enim error in principio magnus fit in fine. Unde illud:

Principiis obsta; sero medicina paratur;
Cum mala per longas invaluere moras.

Quare hæc sententia competit cuilibet vitio, cui si indulgeas, ex uno in aliud et aliud, ac tandem in exitium prolaberis. Igitur via virtutis arcta et aspera est, sed ducit ad cælum: via voluptatis lata est et amœna, sed ducit ad tartarum, Matth. 7. 13. Elige, sed respice finem. Huic sensui congruit parœmia sequens: *Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat.*

Secundo, Baynus et Salazar per *viam* hanc accipiunt felicitatem terrenam, cui, quia omnia prospera et ex voto cadunt, multi applaudunt, putantque esse viam rectam ad plenam beatitudinem, sed errant: nam finis eius desinit in ruinam et interitum, idque per varias vias, modos et rationes. Unde Eusebius Emissenus homil. de S. Epiphoro et Alexandro: « An tu hunc, ait, felicem vocas, qui in mortem suam fortis est? cui proventuum fallax umbra præsentium, æternorum congregat causas malorum? quis probabiliter laudet velocem ad ardua præcipitia festinantem? quis eius miretur ascensum, quem de summo prospicit esse casurum? »

Tertio *via* hæc accipi potest error, vel in fide vel in moribus. Error in fide est atheismus, paganismus, saracenismus, hæresis. Atheo enim atheismus, Pagano paganismus, Saraceno saracenismus, hæretico hæresis videtur recta fides, rectaque via ad salutem; at novissima eius ducunt ad mortem et gehennam. Error in moribus est, quo quis licitum putat et honestum, legique Dei conforme, quod difforme est, inhonestum et illicitum. Id autem crebro accidit, cum quis nimis indulget et credit iudicio vel suo, vel imperitorum aut pravorum consiliariorum, magistrorum, confessariorum, etc. Quare tacite monet hic Salomon, ne quis confidat suo iudicio, vel aliorum, nisi noverit eos peritos esse et probos. Imprudens enim et infelix est, qui sequens ductum malorum consiliariorum vel confessariorum, rogatus: *Quo vadis?* respondet: *Quo isti me ducunt*: isti enim se suosque asseclas ducunt ad mortem. Huc facit apologus vulpis apud Æsopum. Cum enim animalia omnia a leone ad antrum suum invitata certatim illud ingrederentur, sola vulpes restitit. Rogata causam dixit: *Quia cerno vestigia animalium aversa omnia, nullum adversum; nimirum omnia ingredi video, nulla regredi*; scilicet omnia a leone in antro discerpebantur. Hic erat finis, hic terminus ingredientium, quem spectans vulpes sapienter vitabat ingressum. Vulpem imitetur vir prudens, qui a carne vel dæmone invitatur ad voluptates illicitas, ducentes in gehennam.

[Margin: Apologus vulpis.]

[Margin: Vers. 13.] RISUS DOLORE MISCEBITUR, ET EXTREMA GAUDII LUCTUS OCCUPAT.) Hebr. *In ridendo dolebit cor*; Symmach. *laborabit cor*; Chald. *Etiam in risu dolet cor, et finis lætitiæ mæror.* Sic et Syrus.

Hæc sententia proprie pertinet ad risum et gaudium impiorum, sicque cohæret cum versu præced. eumque confirmat et explicat, q. d. Impiis suæ illecebræ et voluptates perplacent, rectæque et iustæ videntur: at errant, tum quia eorum risus et voluptas magnis doloribus permixta est, tum quia gaudium eorum novissime desinet in luctum. Causa est, tum quia comes ipsorum est mala conscientia, quæ semper eos terret et cruciat, ut numquam puram solidamque habeant lætitiam; tum quia voluptatibus immodice utuntur, in easque se effundunt: omne autem quod immodicum est, noxium est et affligit: tum quia sæpe eorum voluptates sunt in gula, crapula, libidine, quæ nauseas, vomitus, febres, sordes et morbos creant: tum denique, quia Deus hanc impiis impietatis pœnam doloris statuit. Sic mel a stomachis biliosis in fel et bilem vertitur, teste Galeno l. de Euchymia et Cacochymia: sic omnes aquæ fluviorum dulces desinunt in mare, ibique amarescunt.

Rursum noster Alvarez de Paz l. 5. de Documentis ad assequendam perfectionem, q. 3. cap. 41. apte hanc sententiam refert ad levitatem mentis, quæ in risum et cachinnos se effundit, et maioribus vitiis aditum aperit. Levitas enim mentis et risus effrænis scurrilitates, detractiones et subsannationes generat: iras in his qui delusi sunt, atque indignationes exsuscitat, et in apertas contumelias ultro citroque iactatas non semel prorumpit. Hæc inimica est compunctionis, hostis devotionis, mater autem ineptæ lætitiæ, quæ solet sæpe in tristitiam ac dolorem desinere; quia scriptum est: *Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat.* Inanis profecto risus dolore miscetur, dum verbo, quo ridens fratrem punxisti, amarus sermo resistit: et extremum gaudii luctus occupat, cum ignominioso vocabulo, quo illum contristasti, manifesta in te prolata contumelia respondit. Hæc Alvarez.

[Margin: Mundi gaudia mixta doloribus. Symbola.]

Huius mixturæ gaudii cum mœrore apud impios symbolum est asilus piscis, araneæ magnitudine, qui cæteros pisces vexat, præsertim thynnos. Sicut ergo thynnus asilos in tranquillo, sic omnis voluptas et felicitas humana suas experitur spinas. *Splendet sæpe, at eadem nimbis interdum nigret,* ait Accius in Bacchis.

Rursum huius risus symbolum sunt phalangia animalia lethifera, quæ cum risu necant, teste Strabone lib. 11. sic enim mundi risus sæpe in tragœdias et gemitus solvitur, in quo Laponum choreas imitari videtur. Lapones enim sub rigido Septemtrione algentes, ut se recreent, convivia instruunt accitis citharœdis, in quibus in saltus et choreas effunduntur; sed mox in gemitus et alta suspiria revoluti, in terram ruunt. Hæc mala mentis gaudia. Vide Olaum l. 4. c. 8. Item Fenellæ pomum gemmeum, quod quicumque tetigisset, statim multis iaculis confodiebatur, ut iis confossus fuit Kemethus rex Scotorum, teste Cardano libr. 12. cap. 56. Sic voluptas iaculis dolorum suos asseclas configit. Insuper ursi Russiæ, qui melli apum inhiantes caput, quod debilissimum habent, in clavam ferreis cuspidibus armatam, quam melli venatores apponunt, impingentes illud obterunt seseque enecant, teste Olao lib. 18. c. 14. nimirum *nocet empta dolore voluptas.*

Potest tamen secundo hæc sententia generatim accipi de quovis risu et gaudio ob huius vitæ commoda, etiam honesta vel indifferentia. Omne enim hoc gaudium dolore miscetur, et sæpe in luctum desinit.

[Margin: Causa.] Causa est quod hæc sit natura voluptatis et bonorum temporalium, ut multis malis sint permixta, quæ dolores creant; sicut enim omnia mixta constant quatuor elementis sibi invicem contrariis, sic omnes res constant mixtura contrariarum rerum et qualitatum, quæ tristitiam et lætitiam pariunt, idque fecit Deus, ut ab iis nos avocaret ad solida bona et gaudia virtutum et gloriæ cælestis; unde voluit ut in cælo mera et pura essent gaudia;

in inferno meri et puri dolores et angores: in terra vero, quæ inter cælum et infernum media est, gaudiis permiscuit dolores, ut ad pura cœli gaudia homo aspiraret, et meros inferni dolores devitaret. Sicut ergo pomo innascitur vermis, et vino immixtæ sunt fæces: sic voluptati innatus et immixtus est dolor; unde in eum voluptas despumat, in eumque velut in fæces desinit. Omnia igitur mundana gaudia brevia sunt et felle mixta, iuxta illud vulgo tritum: *Ubi uber, ibi tuber; ubi mel, ibi fel.* Unde Philosophi dixere Deum duplex habere dolium, unum mellis, et alterum fellis, et ex utroque cuique suum craterem propinare. Et Psaltes: *Calix in manu Domini vini meri plenus mixto; et inclinavit ex hoc in hoc*, Psal. 74. 9. Et Comicus: *Ita diis placitum est; ab eodem culmine voluptas, et ei mæror comes sequitur.* Apuleius l. 2. Floridorum. *Verbum verum est profecto quod aiunt: Nihil quidquam homini tam lætum divinitus datum est, quin ei admixtum sit aliquid difficultatis, ut etiam in amplissima quaque lætitia subsit quæpiam vel parva querimonia, coniugatione quadam mellis et fellis, ut, si quid illud sol-* Apologus. *vit, hoc adstringat.* Audi apologum Platonis in Phædone: Voluptas et dolor apud Iovem se vicissim accusabant, conviciisque lacessebant. Ille cum pacem et amicitiam inter eos conciliare vehementer niteretur, nihil efficiebat. Tandem adamantina catena eos colligavit, ut quantumcumque odiis dissiderent, semper tamen simul essent, seseque mutuo sequerentur. Quid sub hoc figmento credemus mysterii? In turbidis adversisque rebus de fortuna secundiore non est desperandum omnino. Rursum in secundis et optatis non est vacandum prorsus a metu: nam in vita humana perpetuo læta tristibus, et tristia lætis succedunt, et voluptas dolore, dolor voluptate temperatur. Hoc est ergo voluptatis Γλυκύπικρον, id est dulciter amarum, vel suavamarum. Athenæus l. 11. pag. 43. et Herodotus l. 4. scribunt Hypanim fluvium e fontibus quinque dierum via exilem profluere ac dulcem; deinde post aliorum quatuor dierum iter perquam amarum: ita voluptas initio mellea ad extremum acescit, et fit fellea. Nam ut ait Cicero orat. pro Cælio et l. 2. de Orat. *Amores et deliciæ celeriter deflorescunt, et in omnibus rebus voluptatibus maximis fastidium finitimum est.*

Præclarius noster Romanus Consul, Philosophus et Martyr Severinus Boetius l. 3. metro 7. ita canit:

Habet omnis hoc voluptas:
Stimulis agit furentes;
Apiumque par volantum
Ubi grata mella fudit,
Fugit et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Quocirca Epictetus art. 20. *Dignus est*, ait, *deorum conviva, qui rebus creatis moderate utitur; qui vero licitas etiam voluptates contemnit, non iam conviva Dei est, sed consors.*

Alludit Salomon ad risum effusum et nimium, qui spiritus vitales cordis dissolvit, itaque cor cruciat atque in tristitiam desinit. Id videre est in melancholicis, qui aliquando lætissimi sunt, et in risum sese effundunt, sed mox fiunt tristissimi et mœstissimi. Unde signum melancholiæ est effusio animi in risum et lætitiam; hanc enim excitat natura, ut contra melancholiam sese obarmet; sed ea mox subeunte vincitur eique succumbit, q. d. Salomon: *In ridendo dolebit cor, et finis lætitiæ tristitia.*

Exemplum illustre et primipilum dat Christum Dominum S. Bern. serm. 1. in Dominica Palmarum: in illa enim Christus cum triumpho inductus fuit a populo in Ierusalem quasi rex et Messias: at quinto deinde die ab eodem vociferante: Crucifige, crucifige, postulatus fuit ad crucem. « Videat, inquit, sæcularis anima, videat, et intelligat, quoniam extrema gaudii luctus occupat, etc. Unde et processionis gloria voluit sublimari, qui paulo post sibi noverat imminere diem ignominiosissimæ passionis. *Quis ergo sperare iam debeat in incerto gloriæ temporalis*, cum videat in ipso quoque, qui peccatum non fecit, creatore temporum, et conditore universitatis, post exaltationem tantam, tantam nihilominus humiliationem sequi? In eadem enim civitate, a plebe eadem, et eodem tempore nunc quidem processionis gloria, et divinis est laudibus honoratus: postmodum vero interrogatus contumeliis et tormento, et cum sceleratis reputatus. Hic est transitoriæ finis lætitiæ, hic fructus gloriæ temporalis. Propterea prudenter orat Propheta: Ut cantet Domino gloria eius, et non compungatur, id est processionem habeat, quam passio non sequatur. »

Omnia ergo mundi gaudia antecedit dolor, comitatur dolor, terminat dolor. Sane Carolus V. præpotens et felix Imperator, cum Bruxellæ suas ditiones et regna in Philippum II. filium suum transferret, coram toto Senatu cum lacrymis professus est, se toto regni tempore nec ad unum quidem horæ quadrantem puram habuisse meramque lætitiam; sed omnem illam multis curis, angoribus, doloribus permixtam, et velut felle copioso inspersam fuisse. Sicut ergo in musica soni graves acutis miscentur et temperantur, itaque moderatum et suavem edunt concentum; sic Deus prospera adversis, læta tristibus miscet et temperat, ut homo suavem temperantiæ, patientiæ, spei et orationis edat concentum. Unde S. Ambr. lib. 1. de Cain et Abel cap. 4. *Deus*, ait, *deliciis et gaudiis nostris ponit modum, ne supra alveum effusa rationem obruant.* Hæc prima est causa. Secundam dat S. August serm. 29. in Matth. *Ideo*, ait, *Deus felicitatibus terrenis amaritudines miscet, ut illa quæratur felicitas, cuius dulcedo non est fallax.* S. Chrysost. vero hom. in Psalm. 123. *Ideo*, ait, *Deus nec homines semper dimittit in tristitiis, ne deficiant; nec in quiete et prosperitate sinit, ne fiant socordiores; sed mutationibus ac vicissitudinibus eorum salutem evariat.* Denique sicut mel senescens instar fellis amarescit, sic et voluptas: *Mel omne vetustum redditur coctione amarum, neque id mirum, cum vel citra cocturam tempore amarius ex dulciori reddatur*, ait Galenus de Antidotis post initium.

Conclusio ergo sit: Vita humana est continua tragœdia, cuius catastrophe et finis in luctum desinit, præsertim in morte. Porro sicut tragœdiæ triplex est argumentum, scilicet terribile, mirabile, et miserabile, idque ob triplicem finem et affectum, quem in auditore excitare satagit, nimirum per terribile terrorem, per mirabile admirationem et venerationem, per miserabile compassionem, uti docet Aristot. in Poetica; sic pariter triplex hoc obiectum spectat tragœdia vitæ humanæ, ad eumdem triplicem finem et affectum a Deo ordinata, uti patet intuenti; tragici enim aliorum, imo nostri, casus primo, nos deterrent a voluptate, quæ eorum est parens; secundo, venerationem Numinis iniiciunt ac iudiciorum eius admirationem; tertio, compassionem, ut mortalium tragicæ vitæ compatiamur consolando et medendo quoad possumus. Huius ergo Salomonis sententiæ exempla et viva specula sunt tragici eventus, et neces potentum et felicium huius sæculi, ut Cyri, Alexandri, Darii, Pompeii, Iulii Cæsaris, Neronis, Vitellii, Galbæ, Iuliani, Valentis, etc. ac divitis Epulonis, Lucæ 16. 22.

Porro Septuag. vertunt: *In lætitiis non admiscebitur tristitia: novissime autem in luctum vadit*; Scholiastes, *et extrema eius lætitia mala.* Quæ lectio directe adversatur Hebræo, Chaldæo, Vulgatæ Latinæ, cæterisque omnibus; quare videtur in ea irrepsisse negatio *non:* illa enim sublata eumdem reddit sensum, quem Hebræa et Vulgata; si tamen eam cum τῷ *non* tueri velis, ut cæteris congruat, sic explica, q. d. Licet subinde, quantumvis raro, lætitia sit pura, ut ei non misceatur tristitia, tamen illi non præfidendum, nec incumbendum quasi semper duraturæ; quia mox ei succedet tristitia. Aut ut auctor Catenæ Græc. qui sic legit: *Plenæ lætitiæ nullus admiscetur mæror: extrema autem gaudii luctus excipit*; sicque explicat: Sapiens, ait, agit de ea lætitia quæ in futuro sæculo iustis obtingit; illa enim plena est, et omnis tristitiæ exors. Gaudii autem extrema præsentis vitæ iucunditatem appellat, q. d. In cælo dumtaxat est plena meraque lætitia, in terra au-

tem omne gaudium desinit in luctum, ideoque in cælis est felicitas per omnia felix; in terra autem felicitas infelix ac misera, ac felix miseria, et infelicitas.

Vers. 14. VIIS SUIS REPLEBITUR STULTUS (Hebr. *Aversus corde*; Vatabl. *Perversum cor*; alii, *retrocessio cordis*) ET SUPER EUM ERIT VIR BONUS.) q. d. Stultus, id est impius, ad tempus pascitur suis opibus et voluptatibus; at eum superat vir bonus, quia pascitur bonis solidis et æternis, quæ certa fide et spe apprehendit. Unde Chald. vertit: *Viis suis saturabitur qui est evanidus corde suo, et vir bonus satiabitur timore suo.* Timor enim annexam habet fidem et spem quibus pascitur et satiatur iustus. Septuag. *Viis suis satiabitur audax corde* (S. Hier. contra Ruffinum legit, *temerarius*) *a cogitationibus autem suis vir bonus.* Iustus enim gaudet sua fide et spe ex eaque expectat satietatem æternam: stultus vero suis voluptatibus se opplet et inebriat; at iis non pure nec solide saturatur, præsertim quia mox post eas expectat famem æternam. Noster Salazar per *stultum*, vel, ut Chald. *evanidum corde*, accipit superbum; per *virum bonum* vero humilem, q. d. Superbus sua superbia replebitur, id est, plenas superbiæ suæ pœnas dabit; at humilis humilitatis suæ præmium feret, ac præferetur superbo, illumque sibi subiiciet.

Porro Caiet. sic vertit: *Viis suis saturabitur egressus a corde, et de foliis suis vir bonus* (Hebr. enim עָלַי ale et *folia*, et *super*, ut vertit Noster, significat) sicque explicat: Qui extra se ad externas delicias egreditur, satiabitur suo egressu, id est, eius pœnas luet, quia deliciis saturabitur usque ad nauseam; mox enim illæ ipsi vertentur in tædium, ut pulchre docet sanctus Gregorius hom. 36. in Evangel. *Et de foliis suis vir bonus*, repete, *saturabitur*, id est, ait Caietanus: *Vir bonus habitans se ipsum non solum fructibus, sed etiam frondibus saturatur: quia iustis omnia cooperantur in bonum iuxta illud*, Ps. 1. *Et folium eius non defluet.* Ubi Theod. *Folia et flores, ait, sunt spes beatitudinis, fructus est ipsa beatitudo*; quia sicut folia et flores prænuntii sunt fructuum, imo eos pariunt et causant; sic pariter spes prænuntia est beatitudinis, eamque efficit et causat. Rursum folia significant modestiam et decorem conversationis externæ, ait Orig. in Psalm. 1. hic enim instar foliorum tegit, ornat, servat et auget decorem fructuum, id est, virtutum menti internarum. Iam sicuti vermes omnes, qui foliis vescuntur, nendo fila conficiunt, ut erucæ, bombyces, etc. teste Plinio et Aristotel. imo bombyces ex foliis mori fila serici nent, quibus tandem sese involventes emoriuntur, ac calore veris reviviscentes fiunt papiliones, evolantque in cælum; sic pariter ex modestia, decore conversationis, ac gratia sermonis et ædificationis iustus sibi net fila spei cælestis gloriæ, quibus immoriens ac in resurrectione reviviscens evolabit in cælum. Unde S. Basil. homil. 8. Hexamer. docet transformationem bombycis expressum esse typum resurrectionis nostræ. Porro spes recte comparatur filo, et ab Hebr. vocatur תִּקְוָה ticva, id est extensio, sive filum extensum; quia sicut fila et funiculos inde contortos extendimus longissime, nosque rebus remotissimis alligamus et astringimus: sic pariter per spem, quam ad Deum et ad cælum extendimus, Deo et cælo nos alligamus et astringimus. Spes ergo est *ticva*, id est filum, et linea longæ expectationis, qua se animus sperantis ad rem speratam extendit et prolongat, dum ad eam sperando anhelat, itaque quasi eam sibi copulat, uti dixi Osee 2. 15.

Vers. 15. INNOCENS CREDIT OMNI VERBO: ASTUTUS CONSIDERAT GRESSUS SUOS.) S. Ambr. lib. 3. de Officiis cap. 10. cuius verba translata sunt in Ius Canonicum, et habentur 22. q. 4. cap. finali, per innocentem accipit iustum, simplicem et candidum, qui ex candore suo alios metiens, facile cuivis fidem adhibet, nec mali est suspicax, qualis fuit Iosue, qui Gabaonitis mentientibus se longe dissitos esse credidit, cum eisque fœdus præter Dei voluntatem iniit, Iosue 9. « Et quia, ait, adhuc erat ignarus locorum atque incolarum inscius, non cognovit fraudes eorum, neque Deum interrogavit, sed cito credidit. Adeo sancta erat illis temporibus fides, ut fallere aliquis posse non crederetur. Quis hoc reprehendat in Sanctis, qui cæteros de suo affectu æstimant? Et quia ipsis amica est veritas, mentiri neminem putant, fallere quid sit ignorant; libenter credunt quod ipsi sunt, nec possunt suspectum habere quod non sunt. Hinc Salomon ait: Innocens credit omni verbo. Non vituperanda facilitas, sed laudanda bonitas. Hoc est innocentem esse, ignorare quod noceat; et si circumscribitur ab aliquo, de omnibus tamen bene iudicat, qui fidem esse in omnibus arbitratur. »

Subdit S. Ambr. Iosue, deprehensa Gabaonitarum fraude, pacem, quam eis dederat non revocasse: *Ne, dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solveret.*

Verum pro *innocens* Hebr. est פֶּתִי *peti*, id est parvulus, inexpertus, imperitus, insipiens; cui quidvis facile persuadetur, cuius hic nimia facilitas et levitas ad credendum quidlibet taxatur. Unde Aquila vertit: θελγόμενος, id est *delinitus*, *palpatus credit omni verbo*, *astutus intelligentia utitur*; Symmach. *parvulus*, aut *puer*; Chald. et Tigur. *insipiens*. Unde Beda: *Hanc innocentiam vetuit, ait, et hanc habere docuit astutiam Ioannes epist. 1. cap. 4. cum ait: Carissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sunt*

Sensus ergo clarus et planus est, q. d. Rudis, inexpertus et insipiens facile credit omni verbo, ac proinde credit cuilibet suggestioni, impulsui et consilio, quod ei detur a quolibet, etiam fraudulento et inimico, quo fit ut sinat se duci in suam perniciem et ruinam; at vero astutus id est, cautus et prudens, non credit omni verbo et consilio, sed considerat gressus suos, ubi scilicet prudenter et secure actionis suæ pedem figat, necubi in scrobem aut fossam temeritatis et perditionis corruat; quare caute bonum consilium a malo diiudicat et secernit. Unde Syrus vertit: *Astutus discernit bonum a malo*; Chald. *Attendit ad bonum suum.* Hebr. enim אֲשֻׁרוֹ *ascior*, id est gressus, alludit, imo quoad thema, idem est cum אֶשֶׁר *oscer*, id est beatitudo, felicitas, successus rectus, bonum hominis. Hoc videntur voluisse Septuaginta dum vertunt: *Simplex credit omni verbo; astutus autem vadit in pœnitentiam*, q. d. Astutus prævidet pœnitenda, id est, mala ex verbo et consilio, quod ei perperam suggeritur, secutura, quorum eum, si id sequeretur, pœniteret; quare eorum præscius dicit: Ego tanti pœnitere non emo, non credo, non sequor illud consilium; quia ducet me ad seram pœnitentiam; damno nimiam credulitatem, quia eius comes est pœnitentia. Hoc significat Hebr. יָבִין iabin, id est, considerat, intelligit, prævidet, quid scilicet בֵּין ben, id est, inter bonum et malum consilium vel iter intersit. Opponit ergo פֶּתִי *peti*, id est, mollem et flexilem ad credendum עָרוּם *arum*, id est cauto et cordato, qui nil credit nisi bene examinatum; nam ut ait Adagiographus: *Cupresso non innascuntur vermes propter amaritudinem, nec buxo propter duritiem; ita pestis adulationis fugit severa et tristia, ingenia mollia captat et facilia.* Et Seneca: *Et omnibus*, ait, *et nulli credere vitium est; alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius.* Tam enim nimia tarditas ad credendum, quam nimia levitas in vitio est. Illa est hæreticorum, qui nihil credunt, nisi quod vel oculis vident, vel mente comprehendunt, de quibus exstat liber de Arte nihil credendi; hæc puerorum est et leviculorum.

Paulo aliter Septuag. vertit et explicat auctor Caten. Græc. *Simplex*, ait, *credit omni verbo*; *quia astutus quoque qui citius credidit quam oportuit, pœnitudine ducitur*; sicque explicat: Ergo omni verbo credere amentia est? est omnino. Qui, ait, consilio et ratione omnia agit, is detrimenta illa, quæ incautis et præcipitibus accidere solent, facile evadit. At vir simplex (cuiusmodi est, qui post primam imaginationem statim concludit, aut quæ superficie tantum tenus audivit, e vestigio credit) levis et imprudens est. Imo vero prudens quoque, si primæ impressioni fidem mox habuerit, non raro decipitur, adeoque pœnitentia ducitur.

Denique hæc sententia generalis est, unde variis appli-

cari potest: primo iis qui credunt adulatoribus, ideoque pluris sese æstimant quam revera sint; secundo, iis qui credunt suggerentibus mala consilia; tertio, iis qui credunt detractoribus; quarto, iis qui credunt temerariis suis imaginationibus et suspicionibus, uti faciunt melancholici, cum iis resistere deberent, sibique dicere: Hoc suggerit melancholia, non veritas; ergo triste et falsum est, non lætum et verum. Ita suadet Seneca lib. 2. de Ira: *Nihil*, inquit, *nisi quod in oculos incurret manifestumque erit, credamus* (de alienis vitiis) *et quoties suspicio nostra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc castigatio consuetudinem efficiet non facile credendi.*

Salomonem sequitur Siracides Eccli. 19. 4. *Qui cito credit, levis est corde, et minorabitur;* vide ibi dicta. Porro quam adulatores sint mendaces et fallaces, ut eis credere

Adulatores ... non liceat, docet Alanus lib. de Complanctu naturæ: *Hi*, ait, *sunt principum laterales, palatini canes, adulationis artifices, fabri laudis, figuli falsitatis: hi sunt qui magniloqua commendationis tuba in divitum auribus insonant, qui ut emungant munera, caput divitis oleo adulationis inungunt.*

Hanc gnomen pulchro bovis et porci apologo illustrat

Apologus ruminationis. Cyrill. lib. 4. Apolog. moral cap. 11. cuius titulus: « Diligentiore ruminatione omnia digeras priusquam agas. » Apologus sic habet: « Post aliquantulum sumpti cibi digestionem, denuo bos ipsum ad fauces revocans, cum recumbens ruminaret, porcus hoc aspiciens ad eum accessit, et dixit: Quid est hoc quod agis, cornute? cui ille: Rumino, ait. Tunc porcus: Paulo ante tam onerosum iugum deposuisti, cur modo non quiescis? Nonne semel satis est masticasse? Ad hoc bos ita fertur dixisse: Utique, mi frater, si ruminares, nequaquam ita sentires. Ubi, quæso, situs est alimenti sensus? nonne in faucibus? Propterea quanto diligentius edulium masticamus, tanto amplius eiusdem saporem percipimus, et per iudicialem gustum vehementius delectamur. Certe molares dentes duplices natura provida fabricavit, ut masticatio maior adsit; et gustandi sensus providenter est collocatus in ore, ut delectatione cibum diutius sub fauce teneamus. Quin et quando rumino, melius digero, et alimentum magis depuratum assumo. Tunc porcus his auditis adiunxit: Quis ruminare te docuit? Cui ille: Nimirum ars illa me hoc agere erudivit in corpore, quæ sapientem edocuit ruminare in mente. Prudens enim subtili meditatione ruminat quæcumque dicit, aut facit. Quapropter digesta quidem loquitur, et probata similiter operatur. Ad quid enim communicatum est homini clarum rationis consilium, et carissimum illi concessum est meditationis bonum? nonne ut his salubriter in rebus agendis utatur? Unde præmeditationis masticatio semper præponenda est in cunctis actibus humanis. Qui scilicet sapientia gubernantur, ut plurimum magis digesta, et puriora studiu sectantur. » Addit deinde sæpius idem esse expendendum, idque probat ex quatuor cibi digestionibus: « Nec semel satis est, ait, rem agendam videre, sed necesse est subtiliter eam pluries ruminare; sicut quatuor digestionibus cibus præcoquitur, ut inde membris purior tribuatur. Omnis enim cibus, antequam animæ uniatur, quatuor digestionibus præpurgatur. Primum vadit ad stomachum, et ibi digeritur, et purum ab impuro sequestratur, et quod impurum est, per secessum emittitur. Deinde purum derelictum ad hepar transmittitur, ubi digeritur, et fit sanguis: et purum iterum ab impuro sequestratur, atque impurum per urinam emittitur. Deinde purum derelictum a renibus attrahitur, ubi tertio digeritur, et iterum sequestratur purum ab impuro, impurumque per sudorem et sputum emittitur. Deinde purum derelictum per membra spargitur, et in membris quarto digeritur; et rursum purum ab impuro sequestratur, et illud impurum, quod quasi purum est, in vasis spermaticis asservatur, et in generatione emittitur: purissimum autem derelictum in membrorum substantiam conversum, demum animæ copulatur, factum vivum et substantia vitæ. Unde nulla cibi impuritas ad animam accedit, nisi cum quater cibus ab omnibus impuritatibus sit expurgatus. Tu ergo, carissime, quia non ruminas, hu[m]orius suscipis alimentum; et propter hoc divina lege animal iudicaris immundum. Quibus auditis, erubescens porcus discessit. »

FILIO DOLOSO NIHIL ERIT BONI: SERVO AUTEM SAPIENTI PROSPERI ERUNT ACTUS, ET DIRIGETUR VIA EIUS.) Hæc gnome non est in Hebræo, ideoque in versibus numerum non habet, sed copulatur numero versus præcedentis. Transcripsit eam Noster ex Septuag. qui eam collocarunt in capite præcedenti, ubi eam explicui.

SAPIENS TIMET, ET DECLINAT A MALO: STULTUS TRAN- Vers. 16.
SILIT, ET CONFIDIT.) Pro *transilit* hebr. est מתעבר *mitabber*, quod tam irasci quam transire et transilire significat: unde Tigur. vertit: *Stultus, cum est transgressus, confidens est*; Vatab. vero: *Stultus irascitur et confidit*, q. d. ait: Stultus stomachatur contra legem Dei, et confidit quando perperam agit: et Chald. *Stultus fervet in stultitia, et confidit in ea.* Septuag. autem in suo codice pro מתעבר *mitabber* per metathesin habuerunt מתערב *mitareb*; unde vertunt: *μιγήσεται ἀνόμῳ*, id est *miscebitur iniquo: Sapiens*, inquiunt, *timens declinabit a malo; imprudens autem sibi fidens miscebitur iniquo*; et Syrus: *commiscetur in eo confidenter*; Auctor Catenæ Græcor. *Qui sibi confidit iniquitate polluitur.* Accedit S. Hieronymus contra Ruffinum: *Sapiens*, ait, *timendo declinat in malum; stultus confidens miscetur ei*; et Lucifer Calaritanus in Apol. pro S. Athanasio: *Stultus timendo declinabit in malo; insipiens autem miscetur confidens iniquo.* Verum pro *in malo* legendum videtur *a malo*, ut habent cæteri codices Græci et Latini. Eodem redit terna hæc versio, q. d. Sapiens timet pœnas et supplicia, ideoque declinat a malo, et calamitati se subtrahit: at stultus ira excandescens transilit leges et iura, miscetque se iniquis hominibus et actibus temerariis, confidens nihil inde sibi mali eventurum, imo se dominaturum tam legibus quam hominibus, quocirca in graves litium tricas, aliasque calamitates et pœnas seipsum coniicit. Unde R. Salomon hebr. בוטח *boteach*, id est *confidit* vertit: *Labitur et in terram decidit*; sed perperam, ut patet hebraice peritis. Sic Remus, frater Romuli, primos Romæ muros temere transiliit; sed temeritatem hanc luit morte, a fratre Romulo capite plexus. Unde Hugo: *Stultus*, ait, *est velut equus effrænis et exoculatus, qui nihil timet, quia nihil videt; unde vulgo dicitur nihil esse audacius equo cæco. Timor* enim *est frænum animi exultantis*, ait S. Basil. quia oculatus prospicit futuras calamitates sibi ex malo obventuras; quocirca eas timens, a malo abstinet. Sic videmus eos qui natura sunt frigidi, ideoque timidi, cavere sibi a periculis, in quæ improvide se coniiciunt præfervidi, audaces et præcipites. Multo magis id facit timor Dei, qui longe maiora gehennæ damna sibi ex peccato obventura prævidens, omni studio peccatum fugit, ne in tanta incendia ultro se coniiciat. Sic et Beda: *Sicut stulti*, ait, *est de sua alacritate confidere, torrentem rapidum vel voraginem latiorem saltu velle transire; sapientis autem ad planum, vel pontem divertere: ita qui peccatum, quantum valet, declinat, timens ne involvatur malis, sapiens est; stultus autem ille, qui contemptim peccat, blandiens sibi; quia aut posteriori tempore pœnitentiam aget commissorum, aut si repente moriatur, fortiter pœnas inferni sufferet.* Denique Glossa interlinealis sic explicat: *Sapiens pœnas timet, stultus de impunitate confidit.*

IMPATIENS OPERABITUR STULTITIAM: ET VIR VERSU- Vers. 17.
TUS ODIOSUS EST.) Hebr. *Brevis*, vel *arctus naribus faciet stultitiam: et vir cogitationum odietur. Brevis naribus* est *ὀξύθυμος*, id est velox ad iram; sicut longus, vel latus naribus vocatur *μακρόθυμος*, id est longanimis et tardus ad iram; hoc enim signum est lenitatis, illud choleræ, imo et causa; quia in eo qui latas habet nares, facilius spiritus et cholera expirat; cum in eo qui arctas habet nares, stringatur et comprimatur, itaque eum faciat cholericum, uti dixi Exodi 34. 6.

Pro *vir versutus* hebr. est איש מזמות *is mezimmot*,

id est vir cogitationum, molitionum, machinationum, id est vir cogitabundus, multa machinans et moliens. Sed quia id varie fieri potest, hinc varie hic vertitur. Primo, Chald. accipit lentum et tardum: *Qui præceps,* ait, *est in spiritu suo, reputatur stultus, et odio prosequitur differentem consilium suum,* scilicet lentum et morosum, præsertim qui dilata ira furorem compescit; iracundi enim oderunt frigidos, tardos et moderatos, quasi sui dissimiles, suæque iræ et præcipitationi obsistentes. Rursum *vir cogitationum,* ait Vatablus, est vir qui semper cogitat et nihil agitat puta otiosus, quem quasi pigrum, inertem, et inutile terræ pondus, omnes oderunt.

Secundo, Septuag. per virum cogitationum, sive cogitabundum, accipiunt virum prudentem, unde vertunt: *Impatiens agit cum temeritate; vir autem prudens multa suffert;* Auctor Catenæ Græcorum: *Multa dissimulat et sustinet.* Videntur ipsi in suo codice legisse: ישא *issà*, id est sufferet, tolerabit, pro quo Noster et cæteri, inserta littera *nun*, legunt ישנא *issane*, id est odietur. Tigurina accipiens א pro ה (has enim litteras inter se commutant Hebræi) et pro ש *sin* legendo ש *scin*, puta pro ישנא *issane* legendo ישנה *isciane*, vel *iisne*, id est *mutabitur*, vertit: *Iracundus designat stultitiam; qui autem circumspectus est, aliter agit.* Porro, Septuag. sic explicat, sicque eis Vulgatam Latinam adaptat noster Salazar: Differentiam, inquit, inter imprudentem virum, et eum qui prudentia pollet describit Salomon. Ille enim ex ira multa committit temeraria et absurda, hic vero multa patitur; ille infert damna, hic sustinet; ille ictus et plagas aliis infligit, hic excipit; ille irrogat iniurias, hic ab aliis illatas non detrectat. Ad hunc sensum revocanda est translatio vulgata: *Impatiens operatur stultitiam,* id est stultissime irascitur ac sævit: *et vir versutus odiosus est;* is nimirum qui ex versutia et calliditate laudabiliter iram cohibet, et illatas sibi iniurias et contumelias æquo animo perfert, invisus est eidem stulto etc. Verum hic sensus videtur coactior. Ergo

Tertio, plane et genuine Noster per virum cogitationum accipit versutum, qui scilicet mente versat artes et fraudes, ac per dolos machinatur aliis mala, ut odium, vel malitiam suam in eos data occasione expromat; versutus enim vocatur, qui mentem ad malitiam convertit, vel qui inconstanti quodam animi motu huc atque illuc varie et simulate fertur. Unde Festus: *Versuti,* ait, *dicuntur, quorum mentes crebro ad malitiam vertuntur.* Et Cicero lib. 3. de Natura Deorum: *Versutos eos appello, quorum celeriter mens versatur.* Versuto affinis est versipellis, qui scilicet facile vertit pellem, hoc est vultum, et quomodolibet faciem mutat, puta callidus, simulator, veterator. Opponit enim Salomon iracundum, qui statim iram suam prodit per signa et verba impatientiæ, versuto, qui iram callide premit, et ad tempus dissimulat, quæritque nocendi et ulciscendi se opportunitatem et modum. Impatiens enim illico bilem evomit, tantumque in eo peccat, quod iram stulte promit et prodit per clamores gestusque inconditos; unde ab eo parum, vel nihil, ubi iam ira deferbuit, tibi metuendum est: tantum furenti ad momentum cede et sile. Iracundos enim, ait S. Gregor. 3. parte Pastor. admonit. 47. *melius corrigimus, si in ipsa iræ suæ commotione declinamus: perturbati quippe quid audiant ignorant, sed ad se reducti tanto libentius exhortationis verba recipiunt, quanto se tranquillius toleratos erubescunt.* At versutus dissimulat iram, simulat amicitiam, coquit versatque animo dolos, quibus te incautum, cum minime putabis, opprimet: hic ergo tibi metuendus est. Ira enim et excandescentia impatientis similis est flammæ, quæ accensa ardore suo illico seipsam consumit: odium vero versuti simile est carbonibus ignitis, sed cinere obtectis, quos cum imprudens tetigeris, ab igne latente adureris.

Rursum, impatiens similis est cani latranti, sed non mordenti; versutus vero similis est serpenti non latranti, sed secreto mordenti. Proverbium ergo hoc monet, nihil agendum per iram, multo minus per odium et dolum. *Ira enim est momentanea insania,* ait S. Basil. hom. de Ira. Et S. Chrysost. hom. de Mansuetudine: *Ecquis,* inquit, *videns hominem ira furere, dubitaret vel dæmonio agitari miserum, vel voluntarie in tantam insaniam prosilire? Ira voluntarius dæmon, optata insania, mentis est defectio. Dolus vero et odium obstinata est insania, obstinatus dæmon. Non ergo,* ait, auctor serm. ad Fratres in eremo apud S. Augustinum, tomo 10. serm. 28. *Habeamus cor intinctum odio, ne filii Iudæ proditoris simus, ne cum eo suspendamur, et a diabolo pariter cum eo trahamur ad tartara. Qui odium in corde portat, secundus diabolus est; et qui pacem impedit, Antichristus est, et qui pacem ordinat inter fratres, revera filius Dei est.*

POSSIDEBUNT PARVULI STULTITIAM, ET EXSPECTABUNT Vers. 18.
ASTUTI SCIENTIAM.) Pro *possidebunt* hebr. est נחלו *nachalu*, id est *hæreditabunt*, ut vertunt Aquila, Symmachus, Theodot. et Syrus. Quæ vox significat primo parvulos, id est insipientes, quasi innatam habere stultitiam, ait Vatablus, ut eis propria quasi dos hæreditas et peculium esse videatur; secundo, eos non sinere se avelli a stultitia, sicut hæres non patitur se divelli a sua hæreditate; tertio, illos stultitia gaudere, pasci et frui, velut opimo suo prædio; quarto, illos stultitiam suam aliis communicare, sicut dives bona agri aliis communicat. Unde Septuag. vertunt: *Divident imprudentes malum; astuti autem tenebunt sensum.* Stultitia enim hic practica accipitur, puta malum et malitia, sicut ex adverso *scientia* vel *sapientia* accipitur pro bono, ipsaque bonitate et virtute. Porro τὸ *divident* auctor Catenæ Græcorum tripliciter explicat: *Opponit,* inquit, *malitiæ sensum; malitia autem opponitur virtuti: sensus itaque hoc loco significat virtutem. Malitiam, inquit, quasi quoddam delicatum obsonium inter se dividunt stulti; nec non in partes et sortes discindunt, vel dividunt inter se nequitiam stulti. Nam qui temerarius vel plus iusto audax est, is formidolosus non est, neque qui palpo vel adulator est, is quoque superbus est.* Alius ibidem sic explicat: *Idem statuatur de cæteris similibus oppositis vitiis. Insipientes dividunt inter se malitiam quasi communem thesaurum: quandoquidem et sese mutuo odio habent, et se invicem mordent, et iniuria afficiunt, et sibi mutuo invident: et ita malitia ex æquo quodammodo inter se partita contra se invicem insurgunt. Iusti autem sensum obtinent, quia omnibus sensibus imperant, eosdemque in officio accurate continent, ne videlicet per visum, vel auditum, aut olfactum, aut gustum, aut tactum, aut per verba, aut facta, aut cogitata aliquid committant quod Deum offendat, adeoque cælesti regno indignos sese reddant.*

Mystice. Hugo: « Sapientes, ait, huius mundi ideo parvuli appellantur a Sanctis; quia quasi parvuli pueri abecedarii seu elementarii, in libro universi pulchritudinem creaturarum, quæ sunt litteræ huius libri, admirantur et stupent: sensum autem earum, scilicet Dei potentiam, sapientiam, bonitatem et alia attributa, omnino non capiunt. »

Porro *exspectabunt astuti scientiam*, hoc est, prudentes studebunt scientiæ et virtuti, patienter exspectantes studii et laboris sui fructum, ut scilicet scientiæ et virtutis perfectionem assequantur, possideant et teneant, ut vertunt Septuag. adeo ut eam in alios effundant. Unde Syrus vertit: *Prudentes divident scientiam*, sicut divites pauperibus, et parentes filiis dividunt panem et escam.

Pro *expectabunt*. Hebr. est יכתירו *iachtiru*, quod proprie significat cingere et coronare. Unde Chald. vertit, *Corona astutorum est scientia;* R. Salomon, *Astuti capiti suo scientiæ coronam nectent;* Aben Ezra, *Sapientes scientiæ diadema acquirent, et ad honores evehentur;* Vatabl. *Solertes coronabunt se scientia;* Pagnin. *Coronabuntur scientia;* alii, *Coronabunt scientiam;* alii, *Coronabunt alios scientia.* Ternas hasce versiones apposite et sapide explicat Bayn. Vatab. Iansen. Caiet. et ex iis noster Salazar. Prima est, ait, *Astuti imponent sibi coronam scientiam,* id est sola virtutis et honestatis cognitione gloriabuntur et efferentur, et quasi corona redimiti regibus a-

illis imperabunt. Vel aliter: Eam cognitionem veluti coronam quamdam excipient, qua sui ipsorum reges et imperatores constituentur ad moderandas animi vires. Secunda est: *Astuti coronabunt scientiam*, q. d. Plurimos quidem ad veræ sapientiæ studium adducent, ut iam non destituta, sed plurimorum discipulorum turba cincta et coronata videatur. Vel, *coronabunt scientiam*, hoc est nobilitabunt illam, gloria et splendore donabunt. Nam cum sapientes ob sapientiæ suæ vim coronam, honores atque imperium forte adepti sunt, non tam ipsi quam eorum sapientia redimitur et coronatur. Sic enim vulgo litterarum et sapientiæ præmia et ornamenta dicimus ea quæ litteratis et sapientibus conferuntur. Tertia est: *Et astuti coronabunt alios scientia*, id est, non modo sibi ipsis sapient, sed etiam aliis, quos simili sapientia condecorabunt et honestabunt.

Vers. 19 IACEBUNT MALI ANTE BONOS: ET IMPII ANTE PORTAS IUSTORUM.) Pro *iacebunt*, Hebraice est שחו *sciachu*, id est *incurvabuntur*; Sept. *labentur*; Syrus, *cadent;* Chaldæus, *Corruunt mali coram bonis, et impii obstupescunt in portis iustorum*. Id ita fore in futuro ævo censent R. Salomon, Beda et Hugo; tunc enim dives Epulo, ante cuius mensam iacuit pauper Lazarus, iacebit ante pedes Lazari; Nero confusus iacebit ante pedes S. Petri et Pauli; Traianus infelix procumbet ante pedes S. Ignatii; Decius ante pedes S. Laurentii; Dacianus ante pedes S. Vincentii, etc. Verum esto universim et maxime id futurum sit in venturo sæculo, tamen in hoc quoque non raro fit ut Deus pios exaltet, impios humiliet, cogatque eos supplices fieri piis, eorumque opem implorare. Sic de impiis et de idololatris Gentibus Ecclesiæ subiiciendis vaticinatur Isaias, c. 49. 23. *Erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ; vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent*. Sic Diocletianus et Maximianus iacuerunt ante pedes Constantini Magni; Eugenius, Maximus, cæterique tyranni ante pedes Theodosii; Saxones et Saraceni ante pedes Caroli Magni. Sic hodie Calvinistæ et hæretici Germaniæ iacent ante pedes Ferdinandi II. clementissimi et piissimi, ideoque a Deo benedicti, et felicissimi Imperatoris.

Porro malos subiici bonis ingens bonum est non tantum bonorum, sed et malorum. Boni enim malos sibi subditos cogunt ad fidem, pietatem et salutem, qui alioqui ob suam impietatem ituri erant in gehennam. Hic ergo effectus est amoris, benevolentiæ et prædestinationis Dei; sicut ex adverso signum et effectus odii, maledictionis et reprobationis divinæ est, cum sinit malos dominari bonis. Unde Septuaginta vertunt: *Impii observabunt*, vel *colent, portas iustorum;* quia pœnitentia tandem ducti iustorum doctrinæ se subiiciunt, ait auctor Catenæ Græc. Sic Romæ videmus Gentes olim idololatras, imo peccatores quoslibet, qui pœnitentiæ causa ad urbem ventitant, magna demissione et devotione procumbere ad limina Apostolorum, illaque venerari, deosculari et profusis irrigare lacrymis; ut a S. Petro Christi cælique clavigero noxarum veniam, Deique gratiam, qua eis cælum pandatur, emereantur. Ideoque et Summo Pontifici, quasi Christi Vicario, et S. Petri successori, cervices inclinant, et ad eius pedes se prosternunt, ut absolutionem et benedictionem impetrent.

Vers. 20. ETIAM PROXIMO (Hebræus et Chaldæus, *socio*) SUO PAUPER ODIOSUS ERIT; AMICI AUTEM DIVITUM MULTI.) Septuaginta. *Amici odio habebunt amicos mendicos*. Loquitur de amicis non veris; hi enim, licet pauperes, amant ob honestatem amicitiæ; sed ollaribus, qui amicitiam utilitate metiuntur more vulgi, iuxta illud:

Vulgus amicitias utilitate probat.

Hi enim cum amicitiam non nisi ob commoda, quæ ex ea sperant, colant, amicos pauperes, utpote sibi incommodos, imo onerosos aspernantur; divites vero ambiunt. Odium hic non positivum, sed negativum accipe, ut sit idem quod minor amor, despectus, fastidium; nec enim proprie et positive dives odit cognatos pauperes. *Odiosus* ergo, id est minus dilectus, neglectus, contemptus. Sic dicitur Gen. 29. 31. Lia odio habita, id est minus dilecta et neglecta præ Rachele a Iacob. et Malach. 1. 2. *Esau odio habui*, id est neglexi; et Ioan. 12. 25. iubemur odio habere, id est minus diligere animam, eamque postponere legi divinæ et amori Christi. Sic Iob et Tobias, ad paupertatem redacti, odiosi fuere suis, etiam uxoribus. Tritum est illud:

Si fueris felix, multos numerabis amicos;
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Et Maximus serm. 11. ex Socione: *Delphini*, ait, *quousque unda subest, navigia comitantur natantes, in littus vero numquam egrediuntur. Sic adulatores in secunda fortuna manent, in adversa deserunt*. Hos Cicero l. 4. ad Herenn. comparat hirundinibus, quæ æstate advolant, hieme avolant: *Ut hirundines*, inquit, *æstivo tempore præsto sunt; frigore pulsæ recedunt; ita falsi amici sereno vitæ tempore præsto sunt; simul atque fortunæ hiemem viderint, evolant omnes*. Unde Epictetus in Altercatione cum Adriano Imper. *Quid*, ait, *est homo pauper? quem ut puteum desertum omnes aspiciunt, et suo loco illum relinquunt*. Et Martialis:

Semper eris pauper, si pauper es, Æmiliane;
Dantur opes nullis nunc nisi divitibus.

Hoc est quod in fidelibus taxat S. Iacobus, cap. 2. 2. « Si introierit, ait, in conventum vestrum vir aureum annulum habens in veste candida; introierit autem et pauper in sordido habitu, et intendatis in eum qui indutus est veste præclara, et dixeritis ei: Tu sede hic bene; pauperi autem dicatis: Tu sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum, nonne iudicatis apud vosmetipsos, et facti estis iudices cogitationum iniquarum? » Vide ibi dicta.

Mystice, R. Levi et auctor Catenæ Græc. divitem et pauperem accipiunt non tantum opibus, sed et scientia ac eloquentia. Docti enim et eloquentes multos habent asseclas, ut ab eis scientiam et eloquentiam addiscant, rudes vero et indiserti ab omnibus negliguntur et vilipenduntur.

QUI DESPICIT PROXIMUM SUUM, PECCAT; QUI AUTEM Vers. 21.
MISERETUR PAUPERIS, BEATUS ERIT.) Noster Interpres in Hebræo pro *pauperis* legit, עניים *aniim*, id est pauperum, iam legunt, ענוים *anavim*, id est mansuetorum. Hebræa ergo et Chald. sic habent: *Spernit socium suum peccator; miserescens autem mansuetorum*, vel *afflictorum, beatitudines illi*, id est, terque quaterque beatus est. Septuag. *Qui inhonorat pauperes peccat; qui autem miseretur mendicorum, beatissimus*, iuxta illud Davidis: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem*, Ps. 40. 1. Sensus est clarus, q. d. Qui spernit proximum suum egentem, peccat primo, superbia, quia superbe eum despicit; secundo, immisericordia et inhumanitate, quia indigentem deserit, nec ei in necessitate succurrit; et quia peccat, hinc miser est, et miserias tum præsentes, tum æternas sibi accersit. Ex adverso, qui miseretur pauperis, opus eleemosynæ præclarum, et quasi divinum facit, ideoque in spe nunc beatus est, reipsa post mortem futurus beatus in cælo. Unde pro *peccat* Hebr. est חוטא *chote*, id est aberrat, deviat, deflectit a via, scopo, lege, puta a virtute misericordiæ, a Deo, a cælo et beatitudine, ad quam recta misericordiæ via tendit misericors, alioqui Peccare
peccare latine dicitur quasi *pellicare*, id est cum pellice quasi
congredi, vel adulterium committere, ait Sipontinus: in- Pellicare.
de tamen peccare extenditur ad quodvis crimen, et significat legem quamlibet transgredi: uti hic notat eum, qui violat iura charitatis et eleemosynæ. Hic tamen mystice quoque pellicatum vel adulterium committit: quia opes suas quasi pellices ita amat, ut malit legem Dei transgredi quam eas pauperibus, ut lex charitatis iubet, erogare.

Quæres: Cur qui miseretur pauperis est beatissimus? Misericors est
Resp. primo, quia pauperes sunt beati, iuxta illud Chri- beatissimus.
sti paradoxum: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*; hoc regnum ergo utpote 1.
suum pauperes dabunt iis quos in hac vita experti sunt beneficos. Beati enim beneficis suis suam beatitudinem communicabunt, eosque pariter beabunt. Quocirca Chri-

etus, Lucæ 16. 9. *Facite*, ait, *vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Unde S. Augustinus homilia 39. inter 50. « In tali causa, ait, operarius felix venit, et securus iam moritur, cum quo ambulat patrimonium in immortale horreum, in quo debitorem fecit Dominum, dum alterum pavit dando. Nullam poterit incurrere perniciem, qui comparaverit eleemosynis pietatem, cui Propheta tale exhibet testimonium: Salva eum, et vivifica eum Domine. O duplex Prophetæ beneficium! Salvat pariter, et commendat pariter ut salvetur, quia et ipse salvavit ut vivificaretur, et ipse vitam poscenti donavit in terra. » Et S. Chrysos. hom. 36. ad Populum: « Tanta, ait, vis est eleemosynæ, cum multa fiducia suos introducit alumnos: est enim cæli nota ianitoribus, sponsalis thalami fores observantibus, quin et venerabilis, et quos sui cultores agnoverit, cum multa introducet libertate, et contradicet nemo, sed omnes cedent. »

II. Secundo, quia *beatius est magis dare quam accipere*, ut ex Christi disciplina ait S. Paulus Act. 20. 35. ubi multa de hac re dixi.

III. Tertio, quia Christi promissio est: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur* Unde S. August. homilia 29. inter 50. *Ante fores gehennæ*, ait, *stat misericordia, et neminem permittit in carcerem mitti.* Et S. Chrysost. hom. 33. ad Populum: *Melius est*, ait, *hanc artem dandi eleemosynam scire, quam esse regem, et diademate coronari, etc. Hæc namque te docet quomodo possis Deo similis fieri, quod est omnium summa bonorum.* Et homil. 36. *Ait Script. Magna res homo, et pretiosa vir misericors. Hæc maior est gratia quam mortuos resuscitare. Multo namque maius est, quam in nomine Iesu mortuos resuscitare, esurientem pascere Christum: nam hic quidem tu de Christo bene mereris, illic autem ipse de te. Ac merces est in bene gerendo, non in bene patiendo. Hic enim in signis, inquam, ipse Deo debes, in eleemosyna vero Deum habes debitorem.* Et hom. 9. de Pœnitentia: *Eleemosyna regina illa virtutum homines in ipsorum cælorum arces celerrime adducet, advocati optimi loco fungens. Magna res est eleemosyna, præcidit aerem, transit lunam, solis radios cædit, ad ipsum venit cælorum culmen, ipsos pertransiens cælos, et Angelorum populos decurrens, Archangelorumque choros, et omnes superiores potestates, ipsi assistit regali throno.* S. Hieronymus ep. 150. ad Hedibiam: *Vis esse perfecta, et in primo stare fastigio dignitatis? fac quod fecerunt Apostoli, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et sequere Salvatorem. Nam vis esse perfecta, sed secundum vis tenere gradum virtutis? dimitte omnia quæcumque habes, da filiis, da propinquis.*

IV. Quarto, eleemosyna nos facit homines divinos, et quasi deos quosdam terrestres; ergo beat facitque beatos. Ita S. Gregor. Nyssen. l. de Beatitudinibus: *Si misericordis, ait, appellatio Deum decet, ad quid aliud te sermo Christi hortatur, nisi ut Deus fias, tamquam insignitus propria nota deitatis?* S. Gregor. Nazian. in orat. de pauperum amore: *Nihil tam divinum homo habet, quam de aliis bene mereri, tametsi ille maiora, hic minora beneficia conferat, uterque nimirum pro suis viribus. Fac calamitoso sis Deus, Dei misericordiam imitando:* Vide dicta Deut. cap. 15. 10. et cap. 26. 12. ubi viginti et unum fructus et quasi beatitudines eleemosynæ recensui. Vide et Iulium Fulcum, l. de Bono eleemosynæ.

QUI CREDIT IN DOMINO, MISERICORDIAM DILIGIT.) Hic versus deest in Hebræis et Septuag. exstat tamen in Bibliis Romæ correctis, ideoque retinendus est, non abolendus, ut volunt Caiet. et Iansen. Iam

Primo, Lyran. et Dionys. sic exponunt, q. d. *Qui credit in Domino* fide charitate formata, hic *misericordiam diligit*; qui enim per charitatem diligit Deum, eadem diligit et proximum, in eumque misericordiam exercet. Charitate enim diligimus Deum propter se, et proximum propter Deum.

Secundo, Hugo, q. d. Qui credit oraculis Dei, quibus in sacra Scriptura ampla misericordibus promisit præmia, hic utique diligit misericordiam, ut per eam præmia iam dicta consequatur. Inter quæ nonnulli, ac inter eos noster Salazar, constituunt illud; Deum firmissimo apud se decreto statuisse, ut nullus in eleemosynis erogandis liberalior in peccato mortali impœnitens decedat. Cuius rei plura suppetunt exempla.

Tertio, planius et nervosius, q. d. Qui credit in Domino, vel, qui confidit in Dei bonitate, qui fiduciam suam in Deo collocavit, qui spes suas in Deum transtulit, certo sperans Deum in se liberalem fore, si ipse se in pauperes liberalem præstet, ac proinde nihil sibi ad vitam necessarium defuturum, quin potius rebus omnibus abundaturum, hic utique misericordiam diligit, et diligendo exercet, confidens, imo sciens per eam opes ingentes se acquisiturum. Tota enim causa, cur timidi et avari sua non erogent in pauperes, est timor inopiæ, et diffidentia in Deum: hanc ergo amolitur hic Salomon. Hoc est quod ait Apostolus adhortans Corinthios ad eleemosynam, ep. 2. cap. 9. 10. *Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstabit, et multiplicabit semen vestrum, et augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ.* Ubi docui eleemosynam similem esse semini, quod iactum in terram, puta in sinum pauperum, centuplicatum regerminat; et citavi verba sancti Basilii, quibus eleemosynam comparat puteo, qui quo plus exhauritur, eo plus aquæ purioris scaturit et ebullit.

ERRANT QUI OPERANTUR MALUM; MISERICORDIA ET VERITAS PRÆPARANT BONA.) Syrus: *Misericordes et iusti faciunt omnia bona.* Pro *errant* Hebr. est יתעו *hitu*, id est deviant, aberrant, scilicet a via virtutis et salutis, instar erronum, vel ovium errantium, iuxta illud Isaiæ 53. 6. *Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit.* Hinc Christus quasi pastor bonus peccatores velut oves errantes in humero accepit, et in viam salutis reduxit. Aut instar ebriorum, qui cerebro fumis oppleto nesciunt gressus suos regere, sed pedibus vacillant, et a semitis deviando in avia aberrant, iuxta illud Isaiæ 19. 14. *Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis, et errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius et vomens.* Peccator enim velut ebrius suis concupiscentiis vacillat et errat, ac ubique in scopulos impingit. Septuag. vertunt πλανώμενοι, id est errantes, vel errones, ac quasi planetæ, seu stellæ erraticæ, quæ recta non incedunt, uti stellæ fixæ, sed lateraliter per gyros oberrant; unde S. Iudas in sua epist. v. 13. hæreticos vocat *sidera errantia, quibus procella tenebrarum servata est in æternum.*

Pro *operantur* Hebr. est חרשי *choresce*, id est, qui arant, vel qui fabricant malum, quod Caietanus exponit, q. d. Errant non tantum illi qui manibus operantur malum, sed etiam mente illud concipiunt, et machinantur. Noster plenius vertit: *Qui operantur*; arare enim et fabricare est operari, adeoque præcipua mechanicorum opera sunt aratio et fabricatio, ac machinari est operari: tam enim mens machinando quam manus operando operatur.

Igitur Hebræa ad verbum sic habent: *Numquid errant fabricantes*, vel *arantes, malum? misericordia et veritas fabricant*, vel *arant, bonum.* Est metaphora ab agricultura, vel ab arte fabrili. Ab agricultura, q. d. Qui operantur malum, male arant, et aberrant a via recta rectisque liris et sulcis virtutis, ac delirant, ut ita dicam; quocirca non respondebit eorum arationi et sementi messis, hoc est, non referent præmium, sed pœnam et supplicium. Ita Aben Ezra et R. Levi. Ait ergo: Numquid errant qui lapidosum vel spinosum arantes agrum, in eo seminant semina noxia et venenata? quid enim exinde metent nisi spinas, lolium, colocynthidas, cæterasque herbas malas et venenatas? q. d. Utique errant, et quidem gravissime. Pari modo gravissime errant, qui in agro pravi cordis sui seminant pravas cogitationes, et desideria superbiæ, iræ, gulæ, libidinis, etc. inde enim non metent nisi fastum, lites, rixas, crapulam, fornicationes, adulteria, etc. qui-

bus sibi creabunt malum, puta mortem et perniciem tam præsentem quam æternam. Ex adverso, qui in pingui agro boni cordis seminant bonas cogitationes, hi ferent fructum bonorum operum, et per ea præmium beatitudinis æternæ. Ab arte fabrili, q. d. Sicut errat peccatque faber fabricans arma nova et noxia, quia iisdem sæpe ipse perit et occiditur; sic errant qui fabricant peccatum, quod est quasi gladius occidens animam peccantis. Peccator ergo sibi ipsi mortis et gehennæ est faber; sicut Cyclopes sui interitus sibi fuere fabri, et sicut Perillus inventor et faber bovis ænei primus a Phalaride tyranno eidem inclusus et concrematus est; de quo Ovidius in Arte amandi:

Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
Torruit; infelix imbuit auctor opus.

Errant igitur impii toto cælo, quia fabricando malum culpæ fabricant sibi malum pœnæ et gehennæ; ex adverso pii fabricando sibi bonum virtutis, fabricant sibi bonum præmii et gloriæ cælestis; hoc autem bonum virtutis est vel misericordia vel veritas, id est iustitia; omne enim officium virtutis vel est debitum, et vocatur *iustitia*; vel indebitum, liberale et gratuitum, ac vocatur *misericordia*, uti iam sæpius monui. Hoc vult Noster, dum vertit: *Misericordia et veritas præparant bonum*, scilicet mercedis et gloriæ tam præsentis quam æternæ; quia fabricant domos, imo palatia cælestia, iuxta illud S. Chrysost. homil. 8. de pœnitentia: *Æterna sunt tabernacula in cælis, quæ non tempore cadunt, nec possessores mutant. Hanc in structuram pecuniam impendamus, non architectorum sane, aut operariorum magna nobis fuerit cura. Pauperum manus eiusmodi domos construunt; claudi et esurientes illas ædificant; et ipsa eleemosyna artifex est.*

Hinc Septuag. vertunt: *Errant qui fabricant mala: misericordiam et veritatem fabricant boni.* Quod explicant dum subdunt: *Non sciunt misericordiam et fidem fabricatores malorum; eleemosyna autem et fides apud fabricatores bonos.* Sic et Syrus, q. d. Errant qui fabricant mala; quia dum non sciunt, id est, non cogitant, non æstimant, non ponderant quantum sit bonum misericordiæ et fidei, id est, iustitiæ; eo neglecto fabricant opera immisericordiæ, vel avaritiæ et iniustitiæ, quibus sibi fabricant eculeum in gehenna; at vero probi, quia æstimant et ponderant quantum sit bonum misericordiæ et iustitiæ, hinc illud exercent, et fabricant, caventque ab omni immisericordia et iniustitia; atque hoc ipso fabricant sibi domos et coronas æternas in cælis.

Porro, quia Hebræi carent casibus, ideoque nomina eorum quovis casu reddi possunt, hinc pro *fabricant*, vel *præparant*, alii vertunt, *fabricantibus*, vel *præparantibus*. Ita Chald. *Perversi, ait, errant, qui cogitant malum; misericordia et veritas his qui cogitant bonum*, q. d. Dei misericordia et veritas, id est fidelitas, misericorditer et fideliter reddet præmium bonis quod promisit, ut, sicut ipsi se misericordes et fideles Deo exhibuerunt, sic vicissim Deum in se misericordem et fidelem sentiant. Misericordia enim nostra in proximos allicit et provocat Dei misericordiam in nos, ac fidelitas fidelitatem. Ita Iansen. Baynus et Tigurin. quæ vertit: *An non errant* (Vatabl. *frustrabuntur*) *qui malum machinantur? at benigne et fideliter agetur cum his, qui bonum moliuntur*; et Pagninus: *Misericordia et veritas erit operantibus bonum.* Hic sensus esto grammatice et vocaliter diversus, quoad sensum tamen eodem tandem redit quo prior iam assignatus, ut intuenti patet.

Posset quoque per *veritatem* accipi lumen, quo Deus intellectum bene operantis illustrat, ut magis cognoscat dignitatem virtutis, bonaque ei a Deo promissa, ut ardentius eamdem exerceat, iuxta illud Ps. 118. *Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis.*

Nota: Error hic, quo errant qui operantur malum, non est speculativus, sed practicus, puta est erronea et perversa electio, et operatio mali culpæ, quod secum defert malum pœnæ. Quare hic error proprie est imprudentia, et imprudens electio, qua malum præfertur bono. Electio autem est actus voluntatis et liberi arbitrii; quare in eo

A proprie est hic error. Hic tamen error voluntatis ordinarie comitem, imo antecessorem, habet errorem in intellectu peccantis. Subinde enim intellectus errat speculative putans esse licitum, quod est vetitum et illicitum, ut patet in iis qui peccant ex ignorantia: sæpe tamen non est speculativus, sed practicus, puta est dictamen et iudicium practicæ rationis dictantis, v. g. furi: Hic et nunc tibi furandum est, ut vitæ et voluptati tuæ consulas; vel certe est inconsideratio plurium rationum et motivorum, quæ possent voluntatem continere et cohibere a peccato. Sæpe enim peccator non habet iudicium explicitum, v. g. Hic et nunc oportet te hoc furti peccatum committere, sed tantum defectum considerationis, quo ita considerat pulchritudinem et commoda pecuniæ, quam furari intendit, ut parum vel nihil consideret turpitudinem et damna peccati, quæ huic furto annexa sunt. Unde fit ut pulchritudine et commodis pecuniæ ab intellectu ea considerante propositis, voluntas abrepta eligat furari, non æstimans damna inde sibi obventura. Hic tamen defectus conside-
B rationis ordinarie affert secum iudicium partim explicitum, partim implicitum peccandi. Fur enim, v. g. antequam decernat furari, habet hoc iudicium explicitum; hic et nunc bonum est tibi accipere hanc pecuniam; in quo interpretative continetur hoc iudicium implicitum: Bonum est tibi hic et nunc peccare et furari; quia hic et nunc accipere pecuniam alienam non est aliud, quam furari et peccare. Hoc igitur iudicium practicum de agendis vel appetendis absolute ab intellectu et ratione prolatum cum tali inconsideratione, est actus imprudens, et difformis tam iudicio, quam appetitui recto; quare practice est erroneum, quod proinde sequens et amplectens voluntatis electio pariter errat, fitque erronea. Ita D. Thomas et Scholastici 1. 2. q. 78. art. 1. ad 1. Sic peccavit Adam, Lucifer et Angeli, in quibus nullus erat error, sed clarissima rerum legisque Dei cognitio, per merum defectum considerationis; ita enim considerarunt suam pulchritudinem, non considerando eam se habere a Deo, ut sibi
C plus æquo placuerint, superbiverint, ac tandem Deo rebellarint. Simili modo peccant, qui peccant ex certa scientia et malitia. Vere S. August. in Conf. *Iussisti, Domine, et ita est, ut pœna sibi sit omnis inordinatus animus, etc. Spargis pœnales cæcitates super illicitas cupiditates.*

IN OMNI OPERE ERIT ABUNDANTIA; UBI AUTEM VERBA Vers. 23.
SUNT PLURIMA, IBI FREQUENTER EGESTAS.) Pro *opere* Hebr. est עצב *etseb*, id est, labor, dolor, cura, sollicitudo, fatigatio, afflictio; radix enim עצב *atsab* significat laborare, dolere, excruciari animo. Pro *abundantia* Hebraice est מותר *mothar*, id est augmentum, abundantia, superabundantia, excellentia, dignitas, prærogativa. Pro *egestas* Hebr. est מחסור *machsor*, id est defectus, penuria, egestas.

Primo, Pagnin. ex Hebræo sic vertit: *In omnibus, quibus homo laborat, est dignitas; sed verbum labiorum superfluorum vere imputatur ad defectum*, q. d. Labor homini est dignitas, loquacitas vero est indignitas et egestas. *Homo* enim *nascitur ad laborem, et avis ad volatum*, Iob.
D 5. 7. Hinc Adam parens omnium nobilium, regum et principum, non tantum post lapsum, sed et ante eum in paradiso positus fuit, ad eum labore suo excolendum, Genes. 2. 15.

Secundo, Baynus ex Hebræo sic vertit, sicque explicat: « In omni dolore et tristitia, quam secum retinet homo, erit abundantia; et quotidie crescit secreta mœstitia; verum per verba labiorum diminuitur, hoc est detectus dolor, et in sinum fidelis amici transfusus mitigatur. Et iuxta hunc sensum potest ad confessionem accommodari versiculus; nam revera nihil magis mitigat tristitiam, quam quis concipit de peccatis suis, quam sincera et libera confessio facta in auricula pii sacerdotis. Illa enim verba labiorum confitentis videlicet et absolventis, luctum de peccatis conceptum vehementer mitigant et consolationem adferunt. »

Tertio, Caiet. vertit: *In omni labore erit abundantia; et verbum labiorum tantum ad defectum.* Et est sensus

parabolæ, ait, quod omnis labor suapte natura parit aliquod lucrum, præter laborem in locutione. Quanto enim magis laborat aliquis ad multiplicanda verba, eo magis tendit ad defectum. Ita quod multiloquium suapte natura non tendit ad lucrum, sed dumtaxat ad defectum, et vere sic est. Quoniam auditori fastidium, sermoni peccatum, et sibi ipsi indignitatem multiloquio parit. Hucusque Caiet.

Quarto, Noster optime vertit: *in omni opere erit abundantia*, etc. q. d. Ex quolibet opere et labore provenit emolumentum, rerumque abundantia; at nullus fructus provenit ex inani sermone. Quacumque in arte quis laboret, insignis laboris fructus constabit; at vero verbositas nil nisi inanitatem et egestatem parit. Ita R. Salomon, R. Levi et Aben Ezra. Significatur ergo, ait Iansenius, labore ac diligentia opes parari, non garrulitate, quæ ad egestatem et defectum frequenter conducit, quod garruli otio fere tempus transigi sinant. Dicit autem: *In omni opere et labore*, hoc est, per quemvis laborem, aut cuiuscumque generis opus, proveniet homini abundantia; quia per varia operationis genera divitiæ parantur, per agriculturam, per negotiationem, per artificia, etc. Honestus ergo labor commendatur ut aliis multis huius libri sententiis, ita et hoc versiculo, garrulitas otiosa condemnatur. Porro quod ad litteram intelligitur de laboribus corporis et corporali commoditate, mystice de operatione virtutum accipi debet. Nam qui iuxta parabolam Evangelii acceptis quinque talentis operatus fuerit in eis, lucrabitur et alia quinque, omnique habenti dabitur, et abundabit. Qui autem verbis tantum delectantur, et de virtute tantum loquuntur non ex animo, sed ore tenus; aut Deum tantum invocant verborum multitudine, steriles interim in bonis operibus, ad frugem non pervenient, defectum virtutum et gratiæ Dei patientur, et tandem egestatem sempiternam. *Non* enim, inquit Dominus, *omnis qui dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cælis est*, Matth. 7. 21.

Huc facit versio Chaldæi: *In omni*, ait, *quod sollicitum te facit, erit tibi commodum; et labia superflua in egestate erunt*. Sollicitudo enim acuit industriam quærendi modos omnes, et vestigandi rationes quaslibet, ut res, quæ nos angit et sollicitos tenet, dextre et feliciter conficiatur. Et Syrus: *In quacumque re sollicitus fueris erit gaudium voluntatis; qui autem in domo sua egenus est, quietus erit et iucundus. Omnem dolorem sanat Dominus. Sermo labiorum iniqui ei egestatem parit.* Dignum enim est ut verbis suis pascantur, non panibus, qui non nisi verba fundere, nec laborare noverunt. Et Septuag. *In omni sollicito erit abundantia; dulcis autem et carens dolore in egestate erit.* Noster Salazar per dulcem carentem dolore accipit parasitum et adulatorem; hic enim præ ceteris verbosus est, et adulando mensam sibi quærit; sicut canis capite caudaque blandiendo ab heris mendicat escam. q. d. Ubi est labor, ibi est rerum copia; ubi adulatio, nugæ, scurrilitas, ibi egestas; qui enim turpi verborum lenocinio divitias aucupantur, semper egeni et inopes sunt. Auctor vero Caten. Græcor. sic Septuag. vertit et explicat: *Omni sedulo atque sollicito adest abundantia; qui autem suaviter, curaque et doloris expers vivit, conflictabitur cum egestate. Qui virtutum studio serio incumbit, is cum in actione, tum in cognitione quoque excellat necessum est. Fieri enim vix potest ut ille qui circa earum rerum considerationem, quæ sub actionem veniunt, perpetuo occupatur, in utraque non abundet. Verum qui diverso modo affectus est, virtutis labores et molestias aversatur, omnino consentaneum est.*

Igitur *in omni opere erit abundantia*, etc. q. d. Non in loquendo, sed in agendo virtus sita est; nec iustus est qui bona dicit, sed qui bona strenua actione complet.

Porro, Abbas Abraham apud Cassian. collat. 24. cap. ult. sic Septuag. explicat: *Qui suavis et sine dolore est, in egestate erit. Regnum enim cælorum non desides, non remissi, non delicati, non teneri, sed violenti diripiunt. Qui ergo hi violenti sunt? Nempe illi qui non aliis, sed voluntatibus suis præclaram inferunt violentiam, qui direptione laudabili omni se præsentium rerum voluptate fraudantes, voce Dominica egregii direptores pronuntiantur, et per huiuscemodi rapinam regnum cælorum violenter invadunt. Regnum enim cælorum secundum sententiam Domini vim patitur, et violenti diripiunt illud. Isti profecto sunt laudabiles violenti, qui vim faciunt perditioni suæ.*

Denique huic parœmiæ similis est illa v. 4. *Ubi non sunt boves, præsepe vacuum est; ubi autem plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis.* Consule quæ ibidem annotavi.

Vers. 24. CORONA SAPIENTIUM, DIVITIÆ EORUM: FATUITAS STULTORUM, IMPRUDENTIA.) Primo, planus sensus est, q. d. Divitiæ sapienti sunt ornamento, eumque instar coronæ quasi regio diademate cingunt et decorant. At *fatuitas stultorum imprudentia;* hebr. *Stultitia stultorum est stultitia,* id est omne decus stultorum est stultitia, stulti non habent coronam ullam, qua se ornent, nisi stultitiam; quia esto sint divites, tamen divitiæ, utpote quibus recte uti nesciunt, eis non sunt honori et utilitati, sed damno et dedecori. Unde Chald. vertit: *Et decus stultorum stultitia eorum*, q. d. Stulti nil habent in bonis nisi stultitiam, omnis res, omnis spes illorum est mera stultitia; totum prædium eorum est stultitia; omnes opes eorum, omniaque bona abeunt in stultitiam, iuxta illud: *Simia manet simia, etiamsi aurea gestet insignia.* Significat Salomon divitias sapientiæ addere auxesin quamdam et dignitatem, sicuti Salomoni addiderunt. Unde ipse ait: *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa*, etc. *quoniam horum omnium mater est*, Sapient. 7. 11. Et: *Utilior est sapientia cum divitiis, et magis prodest videntibus solem*, Eccl. 7. 12. Sic Lysander Cyro gratulatus est: *Recte te beatum ferunt*, ait, *quoniam sapientiæ tuæ fortuna iuncta est*, teste Cicerone lib. de Senectute.

Opes ornant pium, non impium.

Igitur divitiæ instar coronæ ornant sapientem, eique splendorem addunt: primo, quia sapientia meretur iis coronari, iisque splendescit, non stultitia; puta virtute præditi opibus decorantur, non vitiosi. Secundo, quia divitiæ in manu sapientis sunt bene collocatæ, et quasi beatæ; 1.
quia per sapientem finem suum ad quem a Deo conditæ 2.
sunt, assequuntur, qui est, ut rite expendantur in eleemosynas ceteraque virtutis opera. Divitiæ enim sapienti magnorum operum sunt instrumenta. Unde Bion dicebat, *opes esse nervos actionum*, quod sine his nihil agatur, teste Laertio lib. 4. cap. 7. Alius dixit, *opes esse belli nervos*. Pythagoras asseruit, *neque equum sine fræno, neque divitias sine prudentia quemquam gubernare posse.* Democritus pecuniarum usum cum prudentia utilem esse dicebat ad exercendam liberalitatem, et ad iuvandum alios; cum stultitia vero communem largitionem esse, teste Stobæo serm. 92. Quare, si divitiæ sensu, ratione, voce et aliis præditæ forent, a stultis, impiis et avaris avolarent ad sapientes, pios et liberales, clamarentque: Nolumus habitare cum impiis, sed cum sanctis; nolumus recondi in arca avarorum, sed in ventre pauperum; fit nobis iniuria, vis infertur, cum ineptis et indignis donamur, eorumque avaritiæ, superbiæ, ventri et veneri servire cogimur duram servitutem: venite, sancti; venite, misericordes: vindicate nos ab hac dura servitute, rapite nos ut vobiscum sanctificemur, et misericordiam exerceamus: hic enim est finis, hæc beatitudo nostra, ad quam a Deo conditæ sumus. Tertio, quia sapientes dispertiunt opes in eleemosy- 3.
nam: eleemosyna autem est regina virtutum, ait S. Chrysost. hom. 7. de pœnitentia, ac proinde coronam suam regiam capiti sapientum imponit. Et hom. 9. *Eleemosyna regina illa virtutum homines clarissime in ipsorum cælorum axes deducet, advocatæ optimæ loco fungens.* Et hom. 8. sic addit: *Huic multa cum facultate aperiuntur cælorum portæ, ac velut earum regina ingrediente, nullus custodum in ipsis portis positorum audet interrogare quæ sit, aut unde iter agat; magis vero suscipiunt omnes. Eleemosyna enim regina omnino est.* Quarto, quia sapiens 4.
utitur divitiis quasi dominus et rex earum, stultus vero

et avarus iis mancipatur quasi servus: ille possidet aurum, hic possidetur ab auro: ita S. Chrysost. hom. 16. in Matth. Aurum ergo sapienti quasi regi servit ut corona
5. regia, stultum ligat et vincit ut compedes et vincula; quinto, sapientes, quia norunt recte uti divitiis, iis decorantur, fiuntque sapientiores et sanctiores, ac magis misericordes: at stulti divitias nacti iis magis infatuantur, fiuntque stultiores, et quasi amentes et insani, ut ait S. Chrysost. hom. 7. in epist. ad Coloss. Denique divitiæ sapienti sunt corona, quia ab illo in opera pietatis expensæ, illi pariunt coronas immarcescibiles in cælis, quas solis eleemosynariis decernet et adiudicabit Christus in die iudicii, Matth. 25.

Secundo, Lyran. Corona sapientum, inquit, est sapientia, quæ eos ornat et ditat veluti ingentes divitiæ, q. d. Sapientem coronat decoratque sapientia magis quam ullæ divites, aureæ et gemmatæ coronæ: quia ditissima est corona sapientiæ. Unde Aristot. lib. 12. Rhet. *Et quia*, inquit, *regnare res suavissima est, etiam sapientem videri suave; præditum enim esse sapientia regium est.* Calanus Gymnosophista ad Alexandrum Magnum: *Rex*, inquit, *eris, si te rexeris; Rex eris, si te ratio rexerit.* Et Blas capta civitate fugiens, cum moneretur ut more cæterorum opes suas secum efferret, respondit: *Omnia mea mecum porto.* Ita quoque explicat auctor Catenæ Græc. Opes, ait, vel gloria sapientum est prudentia. De hac corona sapientiæ et virtutum plura dixi cap. 4. versu 9. et Eccli. c. 1. v. 11. et 12.

Tertio, Septuag. in suo codice pro עָשְׁרָם osram, id est divitiæ eorum, expuncta littera שׁ legentes עָרֹם arum, id est, *astutus*, vertunt: *Corona sapientum astutus; conversatio autem imprudentium mala.* Sic et Syrus suo more assectans Septuag. Sensus est, q. d. Vir unus astutia, id est, solertia et sapientia, eminens, instar coronæ decorat et ornat cæteros sapientes, totumque eorum collegium et cœtum; at vero unus imprudens et stultus sua stultitia dedecorat totum cœtum tam sapientum quam insipientum; quia eis suæ stultitiæ et vitiorum virus, vel certe dedecus et infamiam aspirat et afflat. Sic corona Ecclesiæ Alexandrinæ fuit S. Athanasius, Africanæ S. Augustinus, Græcanicæ S. Basilius, Romanæ S. Gregorius, qui, ut ait S. Ildefonsus lib. de Viris illustribus: *vicit sanctitate Antonium, eloquentia Cyprianum, sapientia Augustinum.* Sic corona Cisterciensium fuit sanctus Bernardus, Camaldulensium B. Petrus Damiani, Dominicanorum S. Thomas Aquinas, Franciscanorum S. Bonaventura, etc.

Mystice Beda: *Stultorum*, ait, *fatuitas maxima hæc est, quod improvidi æternorum de præsentibus tantum commodis gaudent. Imprudentia enim dicitur quasi improvidentia.*

Vers. 25. LIBERAT ANIMAS TESTIS FIDELIS: ET PROFERT MENDACIA VERSIPELLIS.) Hebr. *Eruit animas testis veritatis, et efflat mendacia dolus*, id est dolosus, vel repetendo τo *testis*; *et efflat mendacia testis doli*, id est dolosus; Septuag. *Liberabit de malis animam testis fidelis* (S. Cypr. lib. 3. Test. legit; *Martyr fidelis*) *accendit autem mendacia* (Roman. et Complut. *mendacem*, utrumque significat Græcum ψευδῆ) *dolosus*; Chald. *Qui loquitur mendacia dolosus est. Mendacia* accipe plena et perfecta, puta non otiosa et iocosa dumtaxat, sed damnosa et perniciosa; hæc enim in Script. antonomastice vocantur *mendacia*, quæ mendax quasi ignes pestiferos ore efflat et eiaculatur in insontes; sicque constat antithesis, q. d. Qui vel publice, vel privatim, ait Iansen. de factis dictisque alicuius testatur, et rem ut se habet indicat, frequenter liberat animas, hoc est homines qui iniuste opprimuntur. Liberat autem ab imminente morte, ab intentata calumnia et iniuria, ab infamia et quavis iniusta oppressione, a quibus dum unum aliquem liberat, non unam tantum animam liberat, sed multorum, ut totius familiæ eius, et amicorum, qui cum illo ignominia aspergerentur, ut benedictum sit: *Liberat animas testis fidelis.* Contra, qui falsum perhibet de re testimonium, animas opprimit, quasi vel hæreditate et facultatibus, vel vita, vel honesta denique fama privat.

Secundo, profundius noster Salazar censet hic dari indicium, quo verax testis dignoscatur a falso. Verax quippe, inquit, sontibus liberandis maxime studet excusans, et quoad fieri potest, elevans delicta; ex adverso autem fallax damnare, et opprimere mendaciis suis admititur, parva delicta exaggerans, et culpas leviores amplificans. Quocirca inter alia Bartoli iurisconsulti documenta, quibus iudices ad testes dignoscendos informat, illud falsi nobile indicium esse docet: *Si delicta exaggerat, reique condemnationes plurimum se optare verbis innuit. Nam veritas*, inquit, *benevola est; mendacium vero crudele et sævum.*

Denique hic versus coincidit cum v. 5. et cum v. 17. c. 12. quare hic plura non addam.

Mystice, testis verax est Christus, ait Hugo, et quivis prædicator doctorque doctrinæ veræ et salutiferæ: hic enim liberat animas a peccato, diabolo, morte et gehenna. Testis falsus est hæreticus, impostor et hypocrita, qui adulando, et voluptatum illecebras carnisque libertatem proponendo, animas in hæresim, luxuriam et fastum impellit, itaque perdit, et in gehennam præcipitat.

IN TIMORE DOMINI FIDUCIA FORTITUDINIS, ET FILIIS EIUS ERIT SPES.) Vers. 26. *Timor Domini*, hic maxime filialis intelligitur, qui non est aliud quam reverentia, cultus et amor Dei. *Fiducia fortitudinis* est fiducia fortis et robusta. Unde Syrus: *Timor Domini est spes valida et fortis*; aut per hypallagen *fortitudo fiducialis*, quæ scilicet fidenter, libere et intrepide omnia agit et sustinet, imo ardua quæque aggreditur et superat. Igitur significat timorem Domini parere tam fortitudinem quam fiduciam; dicit tamen coniunctim *fiducia fortitudinis*, ut innuat fiduciam esse causam fortitudinis. Ideo enim timentes Deum, sunt fortes et robusti; quia omnem suam fiduciam collocarunt in Deo omnipotente; quare cum se Deo sciant esse curæ et cordi, nihil trepidant, sed omnes tentationes, persecutiones, tribulationes, hostes generose superant; timor enim Dei superat timores rerum omnium, quæ Deo inferiores sunt; sicut lux Solis superat et offuscat lucem quamlibet. Dicunt ergo cum S. Paulo: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Et cum Davide, Psalm. 26. 1. *Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo*; q. d. Qui me vincere volet, Deum prius vincat oportet; Deus enim est meus protector et hyperaspistes. Ita S. Greg. 5. Moral. cap. 12. *In via Dei*, ait, *a timore incipitur, ut ad fortitudinem veniatur. Nam sicut in via sæculi audacia fortitudinem, ita in via Dei audacia debilitatem parit. Et sicut in via sæculi timor debilitatem, ita et in via Dei timor fortitudinem gignit, Salomone attestante: In timore Domini fiducia fortitudinis dicitur: quia nimirum mens nostra tanto valentius terrores rerum temporalium despicit, quanto se auctori earumdem veracius per formidinem subdit, quæ in timore Domini constituta non invenit extra, quod metuat, quia dum recto metu conditori omnium coniungitur, potestate quadam supra omnia sublevatur.*

Hoc est quod Salomonem de more secutus Siracides crebro inculcat, ut Eccl. 25. 14. *Timor Domini super omnia se superposuit.* Et cap. 34. 19. *Oculi Domini super timentes eum, protector potentiæ, firmamentum virtutis, tegimen ardoris, et umbraculum meridiani, deprecatio offensionis, et adiutorium casus, exaltans animam et illuminans oculos, dans sanitatem, et vitam, et benedictionem.* Vide ibi dicta.

Hoc Dei timore armatus S. Laurentius superavit craticulam, S. Sebastianus intrepide suscepit omnium sagittas, S. Vincentius risit eculeos Daciani, S. Agnes, S. Cæcilia, S. Agatha, S. Lucia, etc. vicerunt ignes, catastas, leones, omniaque tyrannorum tormenta. Hoc timore loricatus S. Athanasius contempsit omnes Arrianorum persecutiones, S. Antonius omnes dæmonum illusiones quasi telas aranearum discussit, S. Hilarion, S. Macarius, cæterique Ascetæ transcenderunt omnia carnis blandimenta, omniaque mundi tentamenta. S. Ignatius noster

Societatis fundator, cum res arduas crebro supra vires naturæ aggrederetur, mirantibus respondere solebat: *Nescitis quantas vires habeat spes in Deum.* Scivit ipse quia assidue eas experiebatur. Fiducia ergo in Deum est fiducia fortitudinis; fiducia in reges et principes est fiducia fragilitatis. Unde Psaltes: *Nolite*, ait, *confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus.* Psalm. 145. 2.

Et filiis eius erit spes.) Pro *spes* hebraice est מחסה *machse*, id est ut Chald. protectio, tutela, perfugium, indeque spes: nam, ut ait R. Levi, spes instar clypei tuetur et protegit sperantem; Septuag. *firmamentum*; R. Salomon, *confugium*: confident enim, ait, et sub umbra meritorum parentis filii tuti latebunt.

Baynus pronomen *eius* refert ad Dominum qui præcessit, q. d. Filiis Domini Dei erit spes; ut sensus sit: In timore Domini est fiducia fortitudinis, quia timor Domini facit timentes filios Dei; filiis autem Dei summa est spes; quid enim non sperent filii Dei a Deo patre suo?

Melius Beda, Auctor Catenæ Græc. et alii pronomen *eius* referunt ad timorem Domini, q. d. Filiis timoris Domini, id est, iis qui summe timent Deum, adeo ut ex timore Domini veluti e matrice nati, concepti et geniti videantur, erit spes, tutela et protectio. Sic enim valde sapientes vocantur filii sapientiæ, valde obedientes vocantur filii obedientiæ, valde diligentes vocantur filii dilectionis, ut ex dilectione velut e matris utero prognati videantur. Sic Romani dicebant Catonem adeo esse continentem, ut ex continentiæ utero genitus appareret. Simili ergo modo filii timoris Dei vocentur, qui valde Deum timent et reverentur, ideoque sollicite ambulant in conspectu eius; satagendo ut per omnia ipsi placeant, nec eum vel in minimo offendant.

Rursum τὸ *eius* referas ad timorem Domini non in abstracto, sed in concreto; *eius* ergo, hoc est timentis Dominum: concretum enim *timens* latet, et includitur in abstracto *timor*. Et hæc phrasis ac relatio ad concretum in abstracto conclusum frequens est Hebræis. Planus ergo sensus est, q. d. Timor Domini parit fiduciam fortitudinis, non solum ipsi timenti, sed et filiis eius; hos enim Deus fortificat, roborat, omnique sua benedictione cumulat ob timorem et merita patris. Huius filii ergo spes ingentes alunt, indeque animos excelsos gerunt; sicut filii regum et principum, quia spes sublimes alunt, hinc sublimes pariter fovent spiritus.

Denique quanta sit hæc spes, quantaque eius fortitudo, nervose describit S. Leo serm. 2. de Ascens. « Hanc fidem (et spem; fides enim est substantia rerum sperandarum, Hebr. 11. 1.) ascensione Domini auctam et Spiritus sancti munere roboratam, non vincula, non carceres, non exilia, non fames, non ignis, non laniatus ferarum, nec exquisita persequentium crudelitatibus supplicia terruerunt. Pro hac fide per universum mundum non solum viri, sed etiam fœminæ; nec tantum impubes pueri, sed etiam teneræ virgines usque ad effusionem sui sanguinis decertarunt. Hæc fides dæmonia eiecit, ægritudines depulit, mortuos suscitavit. Unde et ipsi beati Apostoli, qui tot miraculis confirmati, tot sermonibus eruditi, atrocitatem tamen Dominicæ passionis expaverant, et veritatem resurrectionis eius non sine hæsitatione susceperant; tantum de ascensione Domini profecerunt, ut quidquid illis prius intulerat metum, verteretur in gaudium. »

Pluribus exemplis idipsum confirmat S. Paulus toto c. 11. ad Hebr. ubi ostendit quanta prisci patres passi sint, quamque heroica virtutum opera peregerint per fidem et spem eximiam qua pollebant, ac tandem concludens vers. 33. ait: « Sancti per fidem (et spem) vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, etc. Lapidati sunt, secti sunt, in occisione gladii mortui sunt: circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus. »

Vers. 27. Timor Domini fons vitæ, ut declinent (Syrus *iis qui declinant*) a ruina mortis.) Sept. *Præceptum Domini fons vitæ: facit autem declinare de laqueo mortis*; Symmach. et Theodot. *a scandalis mortis*. Timor Domini enim consistit in observatione præceptorum divinorum, quæ est via ad vitam, iuxta illud Christi; *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, Matth. 19. 17. Sensus planus et clarus est, q. d. Timor Domini est quasi fons perennis scaturiens vitam gratiæ et virtutum in hoc sæculo, ac immortalitatis et gloriæ in futuro: quo fit ut declinet *a laqueis mortis*, puta *laqueis diaboli*, ut vertit Vatabl. quibus ille captos mulctat morte peccati, ac deinde morte secunda et æterna in gehenna. Vide S. Aug. in Psalm. 48. et serm. 214. de Tempore. Hic versus coincidit cum v. 15. c. 13. et v. 11. c. 10. quare hic plura non addam.

Secundo, noster Salazar acute et apposite sic exponit: *Timor Domini fons vitæ*, id est timor Domini adinstar fontis iugis esse debet, ut nullo tempore intermittatur aut deficiat, sed semper instinctus suos immittat et influat in animam viri fidelis *ad declinandum a laqueis*, vel *a scandalis mortis*: quia si quando fluxus hic timoris intermittitur, illico diabolus et caro suggerent ipsi tentationes, quibus inducetur ad peccatum mortale, nisi lorica timoris Dei obarmatus iis resistat. Unde orat Psaltes Ps. 118. *Confige timore tuo carnes meas; a iudiciis enim tuis timui.* Addit idem ex S. Greg. 5. Moral. c. 12. fideles imitari columbas, quæ iuxta aquas et fontes degere solent, ut in iis umbram accipitris vel milvi videntes, illico avolent: ne in eorum ungues et necem incurrant. Simili enim modo fideles in timore et lege Dei velut in fonte intuentes non modo peccata, gehennam et diabolum, sed etiam eorum umbras, illico aufugiant, ac timori Dei, ipsique Deo se arctius astringunt.

Vers. 28. In multitudine populi dignitas regis: et in paucitate plebis ignominia principis.) Hebr. *In consumptione populi contritio principis*; Vatabl. *attritio imperii*; Sept. *In defectu* (Symmach. *in raritate*) *populi contritio principis*; Tigurin. *In multitudine populi magnificentia regis est: ubi vero nullus est populus, formidat princeps.* Hebr. enim הדרת *hadrat* est dignitas, decor, ornatus, magnificentia.

Sensus ergo clarus est, q. d. *In multitudine populi*, vel ut ex Hebræo vertas: *In multiplicari populum*, hoc est, cum populus multiplicatur tum numero, tum probitate, virtute, obsequio, tum opibus et censu, tum sapientia, industria, robore et fortitudine, multiplicatur pariter, augescit, et crescit rex, tum numero subditorum, tum opinione virtutis; ex populo enim æstimant regem; qualis enim rex, talis populus est; et

Regis ad exemplum totus componitur orbis:

tum divitiis: populus enim dives suis tributis et donis ditat regem: tum sapientia et robore, populi enim sapientia, industria et politia manat a sapientia principis, iuxta illud c. 11. 14. *Ubi non est gubernator, populus corruet; salus autem, ubi multa consilia.* Rursum populus robustum facit principem: quia in bellis eum tuetur et propugnat etiam cum vitæ periculo. Quare vere Symmachus epist. 34. l. 10. *Amari, ait, coli, diligi maius imperio est.* Et Poeta:

Non cives tantum princeps, sed nutrit et hostes:
Alterius fœtum ceu lupa cana feræ.

Ex adverso cum deficit populus tum numero, tum virtute, tum censu, tum sapientia et robore, deficit iisdem pariter et princeps: opes enim et bona principis sita sunt in opibus et bonis populi. Quare signum est principem vel esse imprudentem, vel avarum, vel improbum, cum populus deficit. Princeps enim bonus sua sapientia, clementia, politia, industria allicit ad se suumque regnum advenas et exteros undequeque: malus autem et tyrannus, suos tributis et oneribus gravans, eos dispergit et fugat, ut alias quærant terras, ubi meliorem nacti principem, melius tractentur. Princeps enim bonus non suum, sed populi commodum quærit: imo populi commodum suum æstimat, uti revera est; tyrannus autem suum, non populi commodum spectat, unde populum expilat, aggravat,

opprimit, qui proinde odit tyrannum, et vel eum declinat, vel fraudat et suffuratur quidquid potest; vel etiam rebellat, eique perniciem machinatur. Unde Sept. vertunt: *In defectu populi contritio*, vel *aversio principis.* Nam ut recte ait B. Petrus Chrysol. ser. 173. *Sicut honor capitis ad membra pertendit, ita membrorum pœna ad dolorem capitis, ad capitis pertendit iniuriam.*

Hinc Deus, utpote Rex regum et Dominus dominantium, suam magnificentiam ostendit in multitudine innumerabili SS. Angelorum, Beatorum, stellarum et creaturarum omnium sibi servientium. Unde Daniel eam conspicatus c. 7. *Millia*, ait, *millium ministrabant ei; et decies millies centena millia assistebant ei.* Et Christi regnum magnificum ita describit Psaltes Ps. 2. *Postula a me, et dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.* Et Psal. 71. 8. *Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum.*

Hinc Salomon typus Christi mire fuit magnificus in numero, opibus et fortitudine militum et famulorum, adeo ut ex solo eorum visu obstupuerit regina Saba, 3. Reg. 10. Sic de Cyro scribit Xenophon lib. 8. Cyripædiæ c. 49. « Erat ea hominum erga ipsum affectio, ut natio quævis detrimentum se accipere duceret, si non Cyro mitteret quidquid ipsis egregium in regione sua vel nasceretur, vel aleretur, vel arte perficeretur. Itidem quævis urbs, quivis homo privatus opulentum se arbitrabatur, si rem Cyro gratam præstitisset. Nam et accipiebat a singulis Cyrus ea, quorum copiam illi qui dabant, haberent; et vicissim eis largiebatur, quibus eos destitui animadverteret. »

Ex adverso tyranni efficiunt, imo affectant subditorum inopiam, impotentiam, paucitatem, ne contra se exurgere et rebellare audeant: uti legimus de Dionysio cæterisque Siciliæ tyrannis. Idem videre est hodie in Turca, de quo hoc vulgo tritum est: Quocumque pedem infert Turca, eodem mox sequitur desolatio et vastitas terrarum et incolarum. Causam dat Aristotel. l. 5. Polit. c. 10. « Custodia, ait, regi a civibus suis est; tyranno autem a peregrinis: populo suo in nulla parte confidit. Itaque arma civibus suis adimere, ac multitudinem populi conculcare, ac ex urbe pellere, et vacuam habitatoribus civitatem reddere, proprium tyrannidis est: vexare item nobilitatem, clam evertere et palam, et in exilium mittere, tamquam adversarios et machinatores contra potentiam suam. Unde Periandri consilium Thrasybulo datum supereminentes spicas decerpere tamquam opportunum fuerit eminentiores civium de medio tollere. Hæc omnia principia sunt mutationum. » Vide eumdem, c. 11. ubi docet tyrannum, ut tyrannidem suam confirmet, primo, subditis adimere animum; secundo, cives inter se discordes efficere; tertio, omnem potentiam, opes, vires eis accidere.

Symbolum huius rei est physeter pisciculus qui balenam præit, ducit et regit: prætentat enim vada et pericula. Sicut enim physeteris decus est magnitudo balenæ, sic regis decus est magnitudo populi, de quo Poeta:

Hoc balena suo tuta est ductore per undas,
Principe et est felix plebe vigilante suo.

Nam, ut ait Comicus:

Civium labore fit res gloriosa principum:
Dedecus pastoris est, si non habet pecus bene:
Membro principe ægrotante, corpus omne habet male:
Nemo amicus, nemo fidus est ingrato principi:
Pauper est sibi, divesque publico princeps bonus:
Omnium securitati providens spernit suam.

Denique Deus pios humilesque reges donat multitudine populi, impios et superbos mulctat paucitate eiusdem, ut patet in Davide. Unde in iure Canonico 1. q. 4. c. 11. *Ecclesia*, ex S. Gregorio, vel, ut prisci codices habent, S. Augustino dicitur: *Aliquando pro meritis Prælatorum depravatur et damnatur vita subditorum, ut Prælatis suis subditi faventes ad malum cum eis simul corruant, sicut filii Israel diu portantes* (tolerantes) *peccata sacerdotum, tandem cum eis ceciderunt in manus hostium. Item David populum numeravit. 2. Reg. ult. quo peccato gladius Domini desævit in populum. Sed in lata* (ampla, multa) *gente gloria regis est, in diminutione plebis contritio principis. Qui ergo de numerositate suæ gentis superbicit, iure in eius diminutione punitus est.*

Intellige hæc de multitudine rite instructa, composita et ordinata: hæc enim decus et robur affert regi: si enim incomposita sit et inordinata, potius regem dedecorabit et infirmabit, adeo ut a paucis strenuis in acie recte dispositis sternatur et profligatur. Exemplum sit Xerxes, qui mare classibus sternens, terram copiis, imo Hellesponto iuncto, Athoque monte perfosso, maria pedibus peragrans, et classibus montes, ait Cicero lib. 2. de Finibus, ducensque in aciem vicies mille Persas, ad Thermopylas a trecentis Lacedæmoniis duce Leonida fusus cæsusque est, idque futurum Demaratus ipsi prædixerat, quem sic ad Xerxem sapienter loquentem inducit Seneca lib. 6. de Benefic. c. 31. « Demaratus solus dixit ipsam illam qua sibi placeret, multitudinem indigestam et gravem, metuendam esse ducenti; non enim vires, sed pondus habere, immodica numquam regi posse, nec diu durare quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones obiecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in vestigio fixi, et commissas sibi angustias tuebuntur, et corporibus obruent. Tota illos Asia non movebit loco. Tantas minas belli et pene totius generis humani ruentis impetum paucissimi sustinebunt. » Et inferius: « Verum est quod dicitur, maiorem belli apparatum esse, quam qui recipi ab iis regionibus possit, quas oppugnare constituis, sed hæc res contra nos est. Ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia non capit. Uti toto te non potes. Præterea quæ una rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, et inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labentia. Multo ante vinceris, quam victum esse te sentias. Cæterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est quod perire non possit, cui nascitur in perniciem, ut alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua, causa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat, divina atque humana impellentem, et mutantem quidquid obstiterat, trecenti stare iusserunt: stratusque per totam Græciam passim Xerxes intellexit quantum ab exercitu turba distaret. »

Turba noxia principi.

Exemplum Xerxis.

QUI PATIENS EST, MULTA GUBERNATUR PRUDENTIA; QUI AUTEM IMPATIENS EST, EXALTAT STULTITIAM SUAM.) Vers. 29.

Id est stultitiam prodit et exerit altis vocibus, clamoribus, iactatione manuum et brachiorum. Hebr. *Longus naribus* (id est longanimis et tardus ad iram, ut superius dixi) *multus intelligentia; at brevis spiritu exaltans stultitiam suam*; Chaldæus: *Qui longanimis est, multæ prudentiæ est; et qui præceps est in spiritu suo, multiplicat stultitiam*; Sept. μακρόθυμος, id est *longanimis vir, multus in prudentia;* ὀλιγόψυχος, id est *impatiens*, vel *pusillanimis, valde imprudens*; Complut. *At impatiens fortis* (legunt enim ἰσχυρός, id fortis pro ἰσχυρῶς, id est fortiter, valide, valde) *stultus*; Syrus: *Tristis autem valde est stultus*; quia sua pusillanimitate et tristitia malum suum non lenit, sed auget, duplicat et triplicat. Beatus Antiochus homilia 24. legit: *Longanimis vir multæ est prudentiæ; pusillanimis autem fortis est stultitia*; S. Hieronym. in c. 5. ad Galat. *Pusillanimis vehementer insipiens; qui vero patiens est et universa sustentat, vir sapiens.* Longanimes enim sunt magnanimi, ideoque prudentes, patientes et tardi ad iram; pusillanimes autem sunt parvi animi, ideoque imprudentes, impatientes et celeres ad choleram, ut patet in pueris et fœminis. Hinc Hebr. vocantur *breves spiritu*, id est animo exili, arcto et angusto, qui nihil ferre potest, sed statim exilit prosilitque in iram. Qua de re pulchre Aristot. lib. 7. Ethic. cap. 6. *Ira*, ait, *aliqua ex parte, sed non perfecte rationem audire videtur, perinde ac veloces ministri, qui quidem antea quam totum id audierint quod dicitur, excurrunt; proinde in agendo oberrant. Canes etiam antequam considerant si*

sit amicus, si tantum pulsaverit ostium, latrant; sic et ira propter caliditatem celeritatemque naturæ, audita quidem ratione, non præcepto autem audito, ad ipsam properat ultionem. Quocirca B. Hugo Lincolniensis Episcop. *In omnibus,* ait, *exhibeamus nos sicut Dei ministros, uti monet S. Paulus* 2. Corinth. 6. 4. *Multa vero patientia in eo lucet, si multa contraria sive adversa, in multa lenitate perferat longanimitas multa. Patientia enim sine longanimitate, non multa, sed curta erit; absque lenitate vero prorsus nulla erit.* Ita habet eius Vita. Vide Cassianum collat. 16. c. 27 et collat. 18. c. 13.

Audi sanctum Ephrem tract. de vitiis et virtutibus: « Vir longanimis multa prudentia gubernatur. Quid vero eo præstantius? Longanimis enim semper in gaudio, atque lætitia et exultatione versatur: spem in Domino defixam habet, et ab omni iracundia alienus. Omnia enim longanimis sustinet, non facile ad iram concitatur, neque ad contumelias convertitur, non facile verbis movetur inanibus. Si afficiatur iniuria, non moleste fert. Sibi adversantibus non resistit. In re quacumque firmus constansque permanet. Nullis imposturis fallitur. Non facile ad iracundiam provocatur. In adversis gaudet. Delectatur omni opere bono. Invidos æquo ac lubenti animo perfert. Iussus non repugnat, obiurgatus non dolet. In longanimitate seipsum semper exercet. »

Patiens ab impatiente differt.

I. Porro, prudentia patientis, et imprudentia impatientis, primo, ostendunt sese in eo, quod patiens ostendat se dominum iræ, impatiens eiusdem servum: patiens ergo dominatur sibi suisque affectibus, ideoque in iugi pace et tranquillitate consistit: impatiens vero passionibus agitur continuis, ideoque in perpetuo animi tumultu et perturbatione degit. Unde Abbas Beniamin apud Palladium in Lausiaca, hydrope gravi cruciatus, condolentibus sociis placide ait: *Orate ne interior meus homo sit hydropicus. Hoc enim corpus neque cum bene se habuit, mihi profuit; neque cum male, me læsit.* Præclare S. Gregorius libr. 5. Moral. cap 30. *Si ergo ira,* ait, *quietem mentis subtrahit, suam sancto Spiritui habitationem claudit, cuius recessione animus vacuus ad apertam mox insaniam ducitur, et usque ad superficiem ab intimo cogitationum fundamento dissipatur.* Et post pauca: *In quo itaque iste ab arreptitiis longe est, qui actionis suæ conscius non est? Unde plerumque fit ut usque ad manus ira prosiliat, et quo ratio longius recedit, audacior exsurgat, seque ipsum animus retinere non valeat, quia factus est potestatis alienæ, et eo furor membra foris in ictibus exercet, quo intus ipsam membrorum dominam mentem captivam tenet.*

II. Secundo, patiens tacendo et patiendo dominatur non tantum iræ suæ, sed et alienæ; impatiens utrique servit et mancipatur. Sic S. Vincentius in eculeo Daciano tyranno insultans: *Insurge,* ait, *in me, et toto malignitatis spiritu debacchare; videbis me Dei virtute plus posse quam possis ipse qui torques.* Dixit et fecit, adeo ut Dacianus furens exclamarit: *Victi sumus.* Sic et S. Laurentius insultans Valeriano: *Infelix,* ait, *has epulas ego semper optavi; ista flamma mihi refrigerium præstat.*

III. Tertio, patiens patiendo sæpe convertit impatientem, eumque sua patientia facit patientem; impatiens vero sua impatientia alios patientem facit impatientem. Impatiens ergo est quasi febricitans, patiens est quasi medicus qui febrim impatientiæ sanat, et impatientem patientiæ mentique restituit. Audi B. Petrum Chrysol. serm. 38. « Nonne quoties miserum hominem choleræ inflammaverit incendium, et dominante febre vesanum reddiderit ægrotantem, turbatur sensus, mens deperit, feritas accedit, recedit humanitas, et, ne multis, moriente homine, furor vivit? Hinc est quod frendet dentibus, parentes laniat, scindit proximos, cædit pugno, morsu agit atque afficit obsequentes: tunc medicus ad virtutis laudem, ad artis gloriam, ad famæ cumulum armatur: patientia tolerantiam sumit, iniurias despicit, morsus sustinet, fert labores, et non leves pœnas patitur, ut a pœna liberet laborantem: fovet oleo, insistit curis, erogat medicinam; certus quod mercedem honoris obsequiis repenset ægrotus, dum receperit sanitatem. Rogo quæ maior phrenesis, quæ gravior vis furoris, quæ par dementia sancti hominis percutere maxillam mansueti fratris, faciem verberare, placidi vultus gratiam tristi livore perfundere? nudare hominem solo quo tegitur vestimento? et ob vilem prædam nil Deo, nil homini, nil naturæ relinquere, nil pudori? angariare hominem suis actibus occupatum? et alienam pœnam suum solatium computare? Ergo fratres, si talia perpetrantes gravissima phrenesi laborare cognovimus, obediamus Christo, et furentum fratrum morsus, verbera, onera tota pietatis virtute portemus, ut et fratres nostros liberemus a pœna, et nos æternum patientiæ præmium consequamur. » Vide quæ de patiente et patientia fuse dixi Exodi 4.

Ita sanctus Gregorius Magnus Mauritio Imper. eiusque filiis se persequentibus dicebat: *Quoniam ego peccator sum, vos tanto magis* (*ut opinor*) *Deum vobis conciliatis, quanto magis me illi ignaviter servientem affligitis.* Sic tandem quem armis non poterat, patientia vicit; ita habet eius Vita libro 4. cap. 17. Nimirum:

Nobile vincendi genus est patientia: vincit,
Qui patitur; si vis vincere, disce pati.

Quarto, quia patiens patiendo acquirit perfectam patientiam. *Patientia autem opus perfectum habet,* Iacob. 1. 4. Vide ibi dicta. Unde S. Ignatius, fundator Societatis Iesu, rogatus quænam esset compendiosa ad perfectionem via? resp. *Si multa Christi nomine patiare.* Quocirca nobilis illa matrona Alexand. apud Cassianum a S. Athanasio petiit ægrotam permolestam, ut illi serviendo, et probra ab ea recipiendo, disceret patientiam: *Ut,* ait, *bonum pro malo, pro iniuria beneficium reddere assuescam. Igitur agere fortia Romanum est, pati fortia Christianum est; quia regina rerum omnium patientia,* quæ omnia superat, sicut *rupes ferendo vincit assultus maris.* IV.

VITA CARNIUM, SANITAS CORDIS; PUTREDO OSSIUM, INVIDIA.) Hebr. קנאה *kina,* id est zelus, æmulatio, invidia est, q. d. Cor sanum, id est animus sanus a passionibus, præsertim a livore et ira (unde Septuaginta vertunt, *cor mansuetum*) facit etiam corpus et carnem vivida et sana; at passiones animæ, et maxime invidia adeo corpus afficit et exedit, ut etiam ossa, quæ durissima et solidissima sunt, conficiat et tabefaciat. Ex bona enim et læta habitudine animi per naturalem sympathiam consequitur bona habitudo corporis, et contra, ut docent Physici et experientia. Animus enim suam sanitatem, quietem, lætitiam, æque ac ægritudinem, turbationem, mœstitiam afflat et communicat corpori, utpote cui intime unitur. Ita R. Levi, et R. Salomon, Aben Ezra, Iansenius et alii. Audi S. Basilium, homil. de invidia: *Ipso fatentur ore hoc vitium invidi; aspectus est illis aridus, gena subtristis et cava, supercilium demissum.* Inde invidia vocatur livor, id est dolor cordis, et quia lividos, id est subnigros, pallidos ac tristes facit oculos, nasum, os, etc. Invidi enim exedentes se dolore lividum colorem contrahunt, iuxta illud Virgilii epigramm. de Livore: Vers. 30.

Livor tabificum malis venenum,
Intactis vorat ossibus medullas,
Et totum bibit artubus cruorem.

Hunc esse sensum patet ex Septuag. *Mansuetus vir cordis est medicus; tinea autem ossium cor sensitivum.* Auctor Catenæ Græcorum vertit: *Cor mœroris sensu saucium,* quod scilicet invidia, atra bile vel ira ægrum facile adversa sentit, et passionibus agitatur, ac vel verbulo uno minus apposite dicto, velut acu tactum pungitur et feritur. Graphice cor sensitivum depingit Seneca l. 3. de ira, cap. 10. *Nam, ut ulcera,* ait, *ad levem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt; ita animus affectus minimis offenditur; adeo ut quosdam salutatio, epistola, oratio et interrogatio ad litem evocent: nam sine querela ægra tanguntur.* Et c. 29. l. 3. sic ait: *Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in hominibus stolidis deprehendes; frivolis turbantur et inanibus. Taurum color rubicundus excitat, ad umbram aspis exsurgit, ursos leonesque mappa proritat; omnia quæ natura fera et rabida sunt, consternantur ad minima. Idem stolidis inge-*

aliis evenit, rerum suspicione feriuntur, adeo ut iniurias nocent modica beneficia.

Hunc sensum innuit quoque Chaldæus: *Qui dividit iram cordis sui, medicina est carni eius; et sicut putredo in ligno fortis, sic et in ossibus invidia*; et Syrus: *Qui sedat iram suam est sibi medicus: tinea ossium invidia*; et Vatabl. ac Pagninus: *Vita corporis est animus lenis*; *et putredo ossium est invidia*, q. d. Salubritas corporis est abdicare sese ab ira et lenem esse; invidia vero corrumpit corpus. Ubi nota: Hebr. מרפה *marpe* idem est quod sanitas et lenitas: medici enim morbos pharmacis leniendo sanant. Cor sanum ergo est cor lene, non leve, uti perperam vertunt nonnulli.

Sanitas cordis I. est lenitas. Igitur *sanitas cordis*, primo, est ipsa lenitas et mansuetudo: hæc enim directe opponitur iræ et invidiæ, quæ summa est cordis ægritudo, tabes et mors; et hæc carni et corpori sanitatem et longævitatem affert, quam imminuit et incidit ira et invidia. Unde tritum: τα αχολα μακροβια, id est, animalia quæ carent bile et felle sunt longæva, ut cervi.

II. charitas. Secundo, *sanitas cordis* est amor et charitas. Unde S. Augustinus, vel quisquis est auctor, serm. 17. de diversis: « Cognoscant, ait, omnes invidi, qui de aliorum tribulationibus gaudent, quia membra sunt putrefacta et abscissa et mortua, et ideo non habent sensum, et cum discedunt ab aliis membris, non sentiunt, quia sine sensu sunt. Sensus noster, fratres, una fides est, et una charitas, una sanitas est; teneamus fidem tamquam sensum, teneamus charitatem tamquam sanitatem; et quamvis diversa membra diversa munera habeant, tamen unitate charitatis teneantur, ut mereantur ire post caput. »

III. sanitas rationis. Tertio, *sanitas cordis* est sanitas rationis, mentis et iudicii; hæc enim iram et invidiam sopit, proponendo rationes iram et invidiam lenientes, v. g. quod res huius mundi sint viles et leves, et indignæ, ob quas homo cælo natus irascatur, vel cuipiam invideat; quod maius sit bonum charitatis, gratiæ, pacis animi, quam omne illud, ob quod quis alteri invidet: quod invidia magis noceat invido, quam ei cui invidet; summum enim invidi tormentum est invidia, iuxta illud:

Invidia Siculi non invenere tyranni
Tormentum maius.

Quocirca sanctus Gregorius l. 5. Moral. cap. 34. « Qui, ait, livoris peste plene carere desiderat, illam hæreditatem diligat, quam cohæredum numerus non angustat, quæ et omnibus una est et singulis tota; quæ tanto largior esse ostenditur, quanto ad hanc percipientium multitudo dilatatur. Imminutio ergo livoris est affectus surgens internæ dulcedinis, et plena mors eius est perfectus amor æternitatis. Nam cum mens ab eius rei appetitu retrahitur, quæ accipientium numero partitur, tanto magis proximum diligit, quanto minus ex profectu illius sua damna pertimescit. »

IV. sanitas activa. Quarto, R. Salomon, Baynus et Tigurin. pro *sanitas cordis* vertunt, *cor sanans*: hoc enim proprie significat Hebr. מרפא *marpe*; unde *sanitas cordis* hic non tantum passiva, quæ est in ipso corde in se sano, sed et activa, quæ alios ægros afflictosque sanat, accipi potest, q. d. Cor mansuetum, prudens, et charitate plenum sanat aliorum dolores et passiones, eos prudentibus dulcibusque rationibus instruendo, consolando, animando, itaque vitam quoque et lætitiam carni et corpori eorum restituit. Contrarium plane facit cor livore tabidum; hoc enim tam animos quam carnes et ossa, tam sua quam aliena, inficit et consumit. Unde Septuag. vertunt: *Mansuetus vir cordis est medicus*; quia iram et invidiam, quæ gravis est morbus, ab animo tam suo quam aliorum discutit; et quia livorem et tabem carnium et ossium, ab invidia manantem, dispellit. Mansuetus ergo est *marpe*, sive Raphael, id est medicus Dei, vel medicans et sanans Deus; quia sicut Raphael sanavit et liberavit Tobiam seniorem a cæcitate, iuniorem ab Asmodæo, Saram a viduitate et angore; sic pariter mansuetus curat omnes animi ægritudines.

Alludit ad sanitatem cordis naturalem; sicut enim hæc parit vitam et sanitatem carnium, cæterorumque membrorum; cor enim est officina generans spiritus vitales, quos in singula membra immittit; unde, si sanum sit et vegetum, vivos et vegetos creabit spiritus, quos per membra dispertiens, ea pariter viva et vegeta efficiet; sin ægrum maleque affectum sit, spiritus vitiosos gignet, quos per membra dispergendo, eis suam ægritudinem vitiumque afflabit; adeo ut ossa putrescere ac tabescere efficiat. Sic pariter sanitas cordis, id est mentis, generat spiritus, id est cogitationes et affectiones sanas, id est vivas et vegetas, quibus omnes sensus tum interiores, tum exteriores, ipsaque caro et totum corpus vegetatur et efflorescit, imo aliis eamdem vegetationem et florem aspirat; sin mens ira, invidia aliave passione ægra sit, creabit cogitationes iracundas, invidas, tristes etc. quibus eosdem affectus et ægritudines sensibus omnibus, totique corpori imprimet, uti docet Isaias, c. 1. v. 5. et 6. Unde S. Chrysost. hom. 6. in Acta: *Non ita statim*, inquit, *medicus febricitantem hominem a febribus liberavit sua curatione, ut longanimis vir alium iracundum, et præ ira flagrantem, apprehensum refrigeravit per spiritum propriorum sermonum.* Et inferius: *Mansueti quidem*, inquit, *invidiam pessimam omnium affectionum curant; imo potius gravem illum morbum in suam animam numquam admittit vir mansuetus: sed si viderit fratres honoratos, congaudet et gratulatur, aliorum gloriam suam putans, et amicorum omnia communia censens, in bonis quidem congaudet, in tristibus autem condolet.* Hac de causa tam instanter monuit cap. 4. 23. dicens: *Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit*; ideoque assidue cum Psalte Psal. 50. orandum: *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis.* Deus enim est qui ait: *Dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri*, Ezechielis 36. 26. Ubi multa de hoc corde dixi.

Mystice, S. Gregor. lib. 5. Moral. cap. ult. et 3. p. Pastor. admonit. 6. per carnes et ossa accipit virtutes debiles et fortes: *Vita carnium*, inquit, *sanitas cordis*; *quia, si mentis innocentia custoditur, etiam quæ foris infirma sunt, roborantur. Et putredo ossium invidia; quia per livoris vitium ante Dei oculos pereunt etiam fortia facta virtutum. Ossa quippe per invidiam putrescere, est quædam etiam robusta deperire.*

Moraliter disce hic quam noxia et pestifera sit invidia, non tantum aliis, quibus invidetur, sed ipsi invido. Unde S. Basil. hom de Invidia: *Sicut*, inquit, *viperam dicunt abrupto ventre matris nasci, sic invidia concipientem se animam corrodit et tabefacit.* S. Basilii frater S. Gregor. Nyssen. in Vita Mosis: *Invidia*, inquit, *malorum princeps, mortis mater, prima peccati ianua, vitiorum radix, doloris initium, calamitatis parens, inobedientiæ causa, ignominiæ principium, mortifer stimulus, mucro reconditus, naturæ morbus, bilis venenosa, tabes sponte adhibita, telum amarum, figens animam clavus, flamma cordis, intestinorum ignis. Hanc qui habet, non suis malis, sed alienis bonis infelix est. Milvis similis, quos cadaveribus pasci, et pretioso unguento emori aiunt.* S. Hieronymus in cap. 5. ad Galat. *Invidia aliena felicitate torquetur, et in duplicem scinditur passionem; cum aut ipse est aliquid in eo, in quo alium esse non vult, aut alium esse videns meliorem, dolet se ei non esse consimilem. Pulchre quidam de invidia lusit, dicens:* — Mor. de malo invidiæ.

Iustius invidia nihil est, quæ protinus ipsum
Auctorem rodit, discruciatque animum.

S. Chrysost. hom. 40. ad Populum: « Invidi peiores sunt feris, dæmonibus autem pares, et forte deteriores: nam feræ escæ indigentes, vel a nobis irritatæ adversus nos armantur; invidi vero, etiam beneficiis allecti, bene meritos maleficiis prosecuti sunt. Dæmones quoque, licet contra nos bellum exerceant impacatum, consortibus tamen generis non insidiantur; unde Iudæis Christus os occlusit, cum eum in Beelzebub eiicere dæmonia calumniarentur. Matth. 12. v. 26.
Invidi vero neque naturæ communionem reveriti sunt, neque sibi pepercerunt. » Et paulo post: « Omni venia

caret hoc peccatum. Nam fornicator quidem concupiscentiam prætendere potest, fur paupertatem, homicida furorem. Tu vero quam dices causam? rogo: nullam penitus nisi tantum intensam nequitiam, etc. Hoc vitium et fornicatione peius est et adulterio. Hoc enim in operato tantum sistit; invidiæ vero vis totam subvertit Ecclesiam, et toti nocet terrarum orbi. Hæc homicidii mater est: ita fratrem Cain occidit, ita Iacob Esau, ita Ioseph fratres, ita cunctos homines diabolus. »

Quocirca invidi symbolum et imago est basiliscus. Sicut enim basiliscus, teste Solino, Æliano et aliis, serpens est exitialis ad funera terrarum natus, solo aspectu auras inficit, plantas urit, necat animalia, saxa ipsa dissolvit; atque hic idem, si se intueatur in speculo, repercusso in se halitu propriis telis necatur: sic invidus et calumniator, qui maledicta in puram animam eiaculatur, suis ipse sagittis conficitur, et proprio se iugulat gladio.

Symbolice Hugo: *Vita carnium sanctitas cordis. Cordis nomine*, ait, *Prælatus denotatur; quia ab ipso spiritus vitæ in alios velut in cognata membra effluit tunc, cum sanus et incolumis est*; sin male sanus sit, et vitiis laboret, sua vitia subditis sibi membris instillabit, adeo ut et ossa, id est in virtute fortes et validi, sensim vitiis marcescant et tabescant; ac præsertim si vitio invidiæ laboret, doleatque subditos sibi sapientia et gratia æquari vel antecellere; hæc enim invidia subditorum aversionem, iram, invidiam vicissim provocabit, quæ ossa, id est intima et validissima Reipubblicæ, collegii, monasterii, etc. erodet, exedet et consumet.

Præclare Seneca lib. de Clementia: *Principibus quidem*, inquit, *invideri et invidere cognita mala sunt; sed invidere maius malum est; invideri enim virtutis est, invidere infirmitatis et insaniæ.* Igitur *putredo ossium invidia;* quia, sicut ossium medulla a capite et cerebro per spinam dorsi fovetur et irrigatur; ideoque deficiente et vacuato cerebro deficit et evacuatur; sic et deficiente principe, qui est caput, per invidiam, ossa Reipublicæ, puta proceres, tabescunt; inde enim generantur simultates, suspiciones, odia, bella, seditiones, quibus tam rex quam proceres conficiuntur.

Huc facit quod legimus in Vita S. Mechtildis, ipsi graviter capite laboranti, adeo ut nullam caperet requiem, apparuisse Christum, ac ostenso cordis sui vulnere dixisse: *Huc intra, ut quiescas*; illico illa intravit cum gaudio, ac visum est illi tot cervicalibus sericeis caput refocillari, quot dolorum ictibus tundebatur. Unde Christum dicentem audivit: *Bombyces sericum gerunt, et de me scriptum est: Ego sum vermis, et non homo.* Quocirca illa in omni tribulatione et necessitate ad cor Christi confugiebat, ex eoque mirum leninen et gaudium sugebat.

Denique ex hoc loco et similibus Chæremon Abbas apud Cassianum, collat. 12. cap. 6. docet mansuetudinem et patientiam efficacissimum esse remedium contra tentationem carnis, cæteraque vitia omnia, eo quod patientia pacem animæ membrisque omnibus impetret et afferat. « Per quod, inquit, evidenter ostenditur, ita efficacissimam medicinam cordis esse patientiam, secundum illud Salomonis: Mansuetus vir cordis est medicus, ut non solum iræ, tristitiæ, acediæ, cenodoxiæ, superbiæ, verum etiam libidinis omniumque pariter extirpet fomitem vitiorum; in longanimitate enim (ut ait Salomon) prosperitas regis. Nam, qui mitis semper atque tranquillus est, nec iracundiæ perturbatione succenditur, nec acediæ atque tristitiæ angore consumitur, nec cenodoxiæ vanitate distenditur, nec superbiæ tumore sustollitur. Pax enim multa diligentibus nomen Domini, et non est illis scandalum, » Psal. 118.

Anagogice, S. Hieronymus in fine Comment. in Isaiam ad illa: *Vermis eorum non morietur. Hic vermis*, inquit, *a plerisque conscientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in suppliciis constitutos, iuxta illud quod dicitur Ps. 31. Versatus sum in miseria, dum configitur spina. Et in Proverb. c. 14. Tinea ossium cor intelligens* (græce αἰσθητικῆς, id est sensitivum) *Et iterum Proverb. 25. Sicut tinea vestimentum, et vermis lignum; sic mæror excruciat cor viri.* Damnati enim in inferno instar canum summa torquentur invidia, ira, tristitia, angore et remorsu conscientiæ, quod intelligant et sentiant, quam gravia ob levem peccati voluptatem cogantur ferre supplicia; hæ enim passiones instar tineæ eos mordent et rodunt; sed ita ut numquam exedant et consumant, sed in æternum mordendo et rodendo perdurent. Unde ait Isaias: *Vermis eorum non morietur.*

QUI CALUMNIATUR EGENTEM, EXPROBRAT FACTORI E- Vers. 31.
IUS: HONORAT AUTEM EUM QUI MISERETUR PAUPERIS.) Pro *calumniatur*, hebr. עשק *oscec*, id est vim facit, defraudat, opprimit. *Calumniatur* ergo, id est calumniam et probrum iacit, irridet, subsannat. Rursum *calumniatur*, id est per calumniam, sycophantiam (Septuag. enim vertunt συκοφαντῶν de qua voce plura dicam cap. 28. v. 16.) fraudulentiam defraudat vel iure suo, vel eleemosyna sibi debita; opponitur enim τῷ *qui miseretur.* Unde Pagnin. vertit: *Qui aufert quid a paupere*; Tigurin. *Vim faciens tenui;* alii, *Qui defraudat inopem.* Pro *exprobrat*, Septuag. vertunt: παροξύνει, id est *irritat*, vel *exacerbat;* Theodotion, *blasphemat*; S. Hieronymus adversus Ruffinum, *lacessit;* Chald. *Qui opprimit pauperem, opprobrium facit animæ suæ: et qui miseretur iniuriam patientis, honorat se*; quia omnes fratres sumus ex eodem Deo patre, imo ex eodem Adamo, et eadem terra, Evaque prognati. Sicut ergo qui opprimit vel iuvat fratrem, opprimit vel iuvat quasi patrem sui et se ipsum: sic et qui opprimit vel sublevat pauperem, opprimit vel sublevat fratrem suum et seipsum; frater enim est quasi alter ego. Syrus: *Qui mala pauperi loquitur, iram ciet Creatori; qui honorat Dominum, miseretur pauperis.*

Quæres, cur? Causa prima est generalis, quam iam dedi, quod scilicet pauper communi iure creationis sit opus et creatura Dei; qui autem creaturam laudat, vel vituperat, tacite Creatorem quasi opificem, qui illam creavit et fabricavit, laudat vel vituperat. Ita S. Paulinus epist. 83. *Qui spernit*, ait, *pauperem, exacerbat eum qui fecit illum, id est communem omnium Creatorem, qui sicut refectione inopum gaudet, ita defectione tristatur.* (Pauperes sibi arrogat Deus, cur? Causa I.)

II. Secunda est propria, quod scilicet paupertas æque ac opulentia creata sit a Deo. Voluit enim Deus maiorem partem hominum esse pauperem, tum ad meritum patientiæ et paupertatis; tum ut paupertate cogerentur laborare, agros colere, omnesque artes mechanicas exercere, sine quibus vita humana et ordo universi non constaret, nec subsisteret. Nam ut ait S. Chrysostomus homilia, *contra eos qui tantum in festis conveniunt*, quæ est antepenultima tomi V. *Paupertate sublata vitæ totius constitutio tolleretur, et omnis vivendi ratio perturbaretur; quia neque nauta erit, neque gubernator, neque agricola, non textor, non sutor, non pictor, nec alius ullus opifex; quibus si nobis carendum sit, omnia pessum ibunt; nunc enim quasi magistra quædam optima necessitas paupertatis, singulos ad opera vel invitos perurget. Quod si omnes essent divites, omnes etiam in otio viverent; atque ita omnia corrumperentur, et nihil non periret.* Atque ex hac re S. Chrysostomus ibidem ostendit esse Numen, eiusque providentiam circa res humanas demonstrat. Hoc est quod ait Ecclesiast. cap. 11. 14. *Paupertas et honestas* (id est divitiæ) *a Deo sunt.* Vide ibi dicta. Qui ergo pauperem carpit vel ridet, tacite carpit et ridet Deum, Deique providentiam, quæ pauperum ordinem et seriem constituit. Multo magis id facit qui opprimit pauperem. Arbitratur enim violentus oppressor, quod Deus pauperem a sua potestate et vi subtrahere nequeat, ait R. Levi et Aben Ezra.

III. Tertia magis propria et peculiaris est, quod Deus ineffabili sua providentia et dispositione res omnes ita ordinarit, ut in particulari hic et ille essent pauperes, iste vero et alii divites, iuxta illud Proverb. 22. v. 2. *Dives et pauper obviaverunt sibi: utriusque operator est Dominus.* Audi S. Chrysostomum in Catena Græcorum: « Duo peccata hoc loco assignat, nempe pauperum calumniam, et Dei offensionem. At quomodo conviciator pauperum irri-

tat Deum, qui fecerat illum? quia Deus non modo secundum animam et corpus condidit illum, verum etiam condidit talem, nempe pauperem et miserum, eoque modo comparatum, qui lingua maledica facile capi carpique posset. Dices rursum: Si Deus quosdam creat inopes, inopemque et miseram vitam ducere illos pro sua sapientia ordinat, quorsum nos eorum misereamur? etenim audivi non paucos, qui ita dicerent: Quo iure obligamur nos in pauperes liberales et misericordes esse? si Deus illos amasset, pauperes non fecisset. Quousque contra salutem nostram ludimus? quousque de his ridemus, propter quæ merito nos tremere, formidare et horrere oportebat? sordidumque ac mille malis repletum ludibrio habemus? utrum Deus magis amabat Lazarum mendicum et ulcerosum, an vero divitem Epulonem? Nimirum hoc nos perdit quod divina quoque eloquia in facetias et dicteria vertamus. »

IV. Quarta, quia Deus pauperes velut a mundo derelictos, et sæpe oppressos, sibi arrogat, ac peculiarem eorum curam, providentiam et protectionem gerit, sicut mater peculiarem gerit curam filiorum parvulorum, ægrorum, afflictorum, iuxta illud: *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor*, Psalm. 9. 34. Pauperes ergo œconomum et procuratorem sui victus et vitæ habent Deum, qui Angelis in cœlo præsidet, et sub quo curvantur qui portant orbem. Hinc et Christus: *Quod uni*, ait, *ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*; unde et in die iudicii liberales in pauperes, quasi in semet beneficos, cœlo adiudicabit, avaros vero in pauperes, quasi in semet maleficos, tartaro addicet, Matth. 25.

V. Quinta, quia Christus in mundum veniens paupertatem honoravit, consecravit et quasi deificavit; quia eam sibi, hoc est Deo, hypostatice cum humanitate univit: *Nam pauperam matrem, pauperem censum, et omnia denique paupera elegit*, ait Concilium Ephesinum. Pauper ergo est viva imago pauperis Christi, ut aiebat S. Franciscus.

VI. Sexta, quia Christus paupertatem voluntariam velut consilium Evangelicum sanxit, ac inter beatos sui regni primo loco collocavit, dicens: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum*, Matth. 5. 3. Hæc enim paupertas divina est: Deique perfectiones imitatur et refert. Sicut enim Deus sibi sufficiens eminet supra omnes res creatas, sic et pauper spiritu contemnens terrena, et anhelans ad cœlestia in Deo defixus despicit omne quod sub Deo est.

Pauper spiritu similis est Deo. 1. Rursum sicut Deus dominus est mundi totius, sic et suo modo pauper spiritu, iuxta illud S. Pauli 2. Corinth. 6 *Nihil habentes et omnia possidentes.* Unde Climachus gradu 27. asseverat pauperem monachum dominum esse mundi, et quia iactavit in Deum curam suam, possidere per fidem omnes gentes in servos. Idem addit pauperem Dei famulum nullam rem amare vitiose: omnia enim quæ habet, aut habere potest, reputat quasi non sint; et, si recedere contingat, æstimat ut stercora. Quo eodem sensu egregie S. Bernardus serm. 21. in Cant. quod ab Unigenito, ut ipse loquitur, dictum est: *Si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum*; idem quoque omnibus eius fratribus ait esse commune, quibus omnia non solum adiiciuntur, sed etiam subiiciuntur, si modo terrenis rebus spoliati, eo super illas altius elati fuerint. Quod si ita est, inquit, « Non potent divites huius sæculi, fratres Christi sola possidere cœlestia, quia audiunt dicentem: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Non eos, inquam, æstiment sola cœlestia possidere, quia ea sola audiunt in promissione. Possident et terrena, et quidem tamquam nihil habentes, et omnia possidentes, eo pro certo magis domini quo minus cupidi. Denique fideli homini totus mundus divitiarum est. Totus plane, quia tam adversa quam prospera ipsius æque omnia serviunt ei, et cooperantur in bonum. Ergo avarus terrena esurit ut mendicus, fidelis contemnit ut dominus. Ille possidendo mendicat, iste contemnendo servat. »

2 Insuper sicut Deus dives est gratia et virtutibus, sic et pauper spiritu; quem, ut ait S. Amb. l. 3. epist. 1. « Solum Deus divitem novit, utpote qui sit dives æternitate, qui non opum, sed virtutum fructus recondat. Nonne tibi videtur dives, qui habet pacem animi, tranquillitatem, quietem, ut nihil concupiscat, nullis exagitetur cupiditatum procellis, nec vetera fastidiat, nec nova quærat, et semper desiderando fiat in summis divitiis inops? »

Ad hæc, sicut Deus supra terrena omnia elevatus degit in cœlo, sic et pauper spiritu, iuxta illud S. Cypriani 3.
tract. de orat. Dominic. *Qui renuntiavit iam sæculo, maior est honoribus eius et mundo; et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cœlestia regna desiderat.* Et S. Gregor. lib. 1. Registri epist. 5. describens statum mentis suæ, cum esset religiosus: *Nihil*, ait, *in hoc mundo expetens, nihil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me pene impletum crederem, quod pollicente Domino ex Propheta* (Isaia c. 58.) *didicissem: Sustollam te super altitudinem terræ. Super enim altitudinem terræ sustollitur, qui et ipsa quæ alta et gloriosa præsentis videntur sæculi, per mentis despectum calcat.* Pauper ergo spiritu, ideoque mundi contemptor agit,

Innocuos sine nube dies, sine crimine noctes;
Occupat in terra cœlum, nec sidera desunt.

Denique pauper spiritu æmulatur, quoad fas est, Dei et 4.
Christi puritatem, sanctitatem, perfectionem, satagitque suam in divinam plane transfundere voluntatem, ut idem per omnia velit quod vult Deus, ac sic unus cum eo spiritus efficiatur, ideoque Dei stabilitatem et æternitatem ambit et imitatur. Audi S. Bern. serm. 21. in Cant. « Eris, ait, inter adversa et prospera mutabilium temporum tenens quamdam æternitatis imaginem, utique hanc inviolabilem et inconcussam constantis animi æqualitatem, benedicens Dominum in omni tempore, proindeque vindicans tibi etiam in huius mutabundi sæculi dubiis eventibus cæterisque defectibus, perennis quodammodo incommutabilitatis statum, dum te cœperis renovare et reformare in insigne illud antiquam similitudinis æterni Dei, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Quippe sicut ipse est, ita et tu eris in hoc mundo, nec in adversis timidus, nec in prosperis dissolutus. »

Quocirca Salvianus Massiliens. Episc. qui floruit anno Domini 460. « De illis, ait, qui expediti ab omnibus, vel pene ab omnibus sarcinis Salvatoris viam sequuntur, et Dominum Iesum Christum non sanctitate solum, sed etiam paupertate imitantur, nihil est quod dici possit, nisi illud tantum quod etiam Propheta dixit: Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus; hos enim non aliter quam imitatores Christi honoro, non aliter quam Dei imagines colo, non aliter quam membra Christi suscipio. » Idem lib. 3. Contra avaritiam, pauperes vocat numularios Salvatoris, et lib. 4. nervose: « Sunt, ait, quibus etsi desint multa, non desunt omnia. Christus tantummodo solus est, cui nihil est quod in omni humano genere non desit. Nullus servorum suorum exulat, nullus frigore ac nuditate torquetur, cum quo ille non algeat. Solus cum esurientibus esurit; solus cum sitientibus sitit. Et ideo quantum ad pietatem illius pertinet, plus quam cæteri eget. Omnis enim egestuosus pro se tantum in se eget; solus tantummodo Christus est, qui in omnium pauperum universitate mendicet. Et cum hæc ita sint, quid ais, o homo, qui Christianum te esse dicis, cum Christum egere videas, ut facultates tuas in quibuscumque non indigentibus derelinquas? Christus pauper est, et tu opes divitum cumulas. Christus esurit, et tu delicias affluentibus paras. Christus etiam aquam sibi deesse queritur, et a te apothecæ ebriosorum vino replentur. Christus rerum omnium egestate conficitur, et a te luxuriosis copiæ congregantur. Christus tibi pro muneribus a te datis præmia sempiterna promittit, et tu nil præstituris cuncta largiris. »

Huc pertinet historia B. Martini Ambiani Christum in paupere vestientis, quando Christus sequenti nocte eidem Angelorum choro stipatus apparuit, vestem pauperi ab eo datam ostentans, dicensque: *Martinus adhuc cate-*

chumenus hac me veste contexit. Ita Severus in Vita S. Martini.

Præclare S. Chrysost. paupertatem ait esse quamdam personam seu larvam, sub qua latitet et occultetur ipse Deus: et, dum mendicus manum extendit, Deum ipsum accipere eleemosynam.

Vers. 32. In malitia sua expelletur (ita Rom. alii legunt, *repelletur*) impius; sperat autem iustus in morte sua.) Variæ variorum sunt hic versiones, et consequenter expositiones; primo, Baynus pro *sua* vertens *eius* sic exponit: Impius in ipsa machinatione malitiæ suæ, dum scilicet eam orditur et molitur, sæpe et vita et molitione sua expellitur: hinc iustus sperat in morte eius, quod scilicet, eo morte sublato, liberabitur ab eius vexatione et iniuria.

Secundo, Septuag. vertunt: *In malitia sua repellitur impius, qui autem fidit sanctitati suæ iustus;* vel ut legit auctor Catenæ Græc. *Impius propter malitiam suam expelletur et proscribetur; qui autem iustitia et sanctitate sperat in Dominum, iustus censebitur;* idque sic exponit: *Impius,* inquit, *ob suam malitiam expelletur, et eradicabitur e terra, expulsusque in angustum locum demergetur, atque ibidem perpetuo custodietur et observabitur. Qui autem confidit in Dominum, etc. Pulchrum sane et tutum est confidere in Dominum; si quis tamen bonis operibus instructus fuerit, si quidem talis iusti sanctique viri nomen apud illum promerebitur. Frustranea enim et temeraria est spes, quæ bonis operibus prorsus destituitur.*

Quæres: Cur Sept. pro *morte* substituunt *sanctitatem?* Respondeo, quia vitam sanctam iusti mors sancta consequitur: mors ergo iusti sancta est, imo sanctitas: quia iustum in sanctitate confirmat, beat et glorificat. Atque hæc est causa cur iustus speret in morte sua: quia nimirum mors eius sancta est et consummatio sanctitatis. Si enim mors eius esset impia et scelerata, utique eam non speraret, sed horreret. Forte etiam Septuag. Græcum ὁσιότης id est *sanctitas,* innovant, novumque ei significatum tribuunt (ut aliis nonnullis vocibus Græcis fecere) ut significet idem quod ὅσια, id est mortuorum exequiæ, funerum iusta, parentalia, animarum expiatio. Unde ὁσιόω est expio, iusta persolvo, item sanctifico, consecro. Sanctitatem ergo non tam vitæ quam funeris hic intelligunt, qua scilicet defunctus more fidelium precibus et sacrificiis vivorum expiatus, e pœnis Purgatorii liberetur, et transeat in requiem æternam. Hanc enim moribundi exoptant, suisque commendant, ac in ea spes suas post mortem reponunt.

Tertio, Chaldæus: *In malitia sua repellitur* (Syrus: *destruitur*) *impius, et qui confidit se moriturum, iustus est;* Syrus: *Qui confidit se peccatis carere, iustus est.* Qui enim peccatis caret, non timet, sed exspectat mortem veluti ianuam et transitum ad vitam meliorem. Unde Climachus gradu 6. *Probatus ille est,* ait, *qui mortem singulis diebus exspectat; sed ille sane sanctus, qui hanc horis singulis desiderat.*

Quarto, Iansenius: « Pro repelletur, inquit, dictio Hebraica magis significat, impelletur aut propelletur, secundum quam significationem convenientissime significabitur impium per suam malitiam impellendum, ita ut numquam sit securus aut stabilis, sed animo semper sit intranquillo, exagitante illum conscientiæ remorsu; ut ad quævis vitia rapiatur, impellente eum passionum ipsius ac malorum suggestionum flatu; ac divinæ iustitiæ dispositione ex uno infortunio impellatur in aliud. Hoc enim est quod psalmus primus comparat impium pulveri quem proiicit ventus a facie terræ. » Et alio loco: « Fiant, inquit, sicut pulvis ante faciem venti, et angelus Domini coarctans eos, Psal. 34. vel, ut habent Hebræa: Impellens eos. Ideo et Isaias impios dicit esse quasi mare fervens, quod quiescere non potest, nec esse impiis pacem, Isaiæ 57. Huic sensui bene convenit quod opponitur; sperat autem iustus in morte sua, hoc est, cum impius per suam malitiam semper impellatur, ut numquam usquam sit securus; contra iustus etiam in morte sua, cum maxime metuere soleant homines, bene confidit et securus est. »

Quinto, nervosius Noster Hebr. יִדָּחֶה *iiddache* vertit, *expelletur,* q. d. *In malitia,* id est a malitia, per malitiam, propter malitiam, ac sæpe in ipsa malitia, ipsoque flagranti delicto, impius expellitur e vita, spe, machinatione, felicitate, omnibusque bonis suis, ac truditur in gehennam mancipandus æternis vinculis, ignibus et tormentis: quare invite, trepide, anxie moritur, imo per vim expellitur e vita; at iustus sperat in morte sua, scilicet se per mortem transiturum ad vitam beatam, a terra in cælum, ab hominibus ad Angelos et Deum, a tempore ad felicem æternitatem; quare libenter, lætus et alacer moritur. Sperat ergo et confidit in morte sua, id est confidenter moritur, imo mortem optat et desiderat quasi finem laborum, dolorum et ærumnarum huius vitæ, et principium gaudiorum ac felicitatis æternæ. Hinc philosophus, interrogatus, *qua re pii differrent ab impiis?* respondit: *Bona spe.* Pii enim sperant sortem et vitam meliorem, impii desperant, imo exspectant sortem et vitam miserrimam in inferno. Igitur impius sperat in vita opes, voluptates, honores; sed iis expulsus, spe sua excidit; iustus autem nihil sperat in hac vita, nihil in ea exspectat nisi tribulationes; sed sperat in morte, quod scilicet per illam finientur eius afflictiones, et incipient delectationes. Dicit ergo: *Mihi vita est in tædio, mors in desiderio.* Ita violenter, pavide et anxie expulsi sunt e vita Antiochus, 2. Machabæorum capite 9. Herodes infanticida, Diocletianus, Valerianus, Maximianus, Valens, etc.

Ex adverso piorum in morte confidentium hæ fuere voces S. Nicolai: *In manus tuas Domine commendo spiritum meum;* S. Martini: *Sinite me cælum potius quam terram aspicere, ut suo iam itinere iturus ad Dominum spiritus dirigatur;* S. Ambrosii: *Non ita vixi ut pudeat me vivere. Nec mortem timeo, quia bonum habemus Dominum:* S. Hieronymi: *Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est! Quemadmodum desiderat cervus ad fontem aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus:* S. Mariæ Ægyptiacæ: *Nunc dimittis servam tuam, Domine, secundum verbum tuum in pace;* Ven. Bedæ: *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto;* S. Gorgoniæ: *In pace in idipsum dormiam et requiescam;* S. Francisci: *Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo, me exspectant iusti donec retribuas mihi;* B. Petri Alcantaræ: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus;* S. Mariæ Oigniacensis: *Quam pulcher es, rex noster Domine! Alleluia;* S. Nicolai Tolentinatis: *Dominus meus Iesus Christus sanctissimæ matri suæ et Augustino Patri nostro innixus, dicit mihi: Euge, serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui.* Plura vide apud S. Greg. l. 4. Dialog. et Ioannem Severanum, qui anno elapso ingens volumen edidit de pretiosa morte Sanctorum.

Piorum in morte spes et iubili. Exempla.

Maxime autem sperant in morte sua Martyres; quia per martyrium transeunt ad coronas et palmas Martyrum. Unde noster Edmundus Campianus, nobilis fidei pugil in Anglia, ad crucem damnatus præ gaudio cecinit: *Te Deum laudamus;* quod ante eum ibidem fecerat Ioannes Fischerus Episcopus Roffensis. Rudolphus vero Sherwinus Campiani in morte socius: *Hæc dies,* ait, *quam fecit Dominus, exultemus et lætemur in ea.* Cæterorum Martyrum similes fuere voces, similes exultationes et iubili: mors enim eis est semen æternæ gloriæ summæque coronæ. Quocirca Psaltes iis gratulans occinit: *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum eius,* Psal. 115. quam scilicet pretiosam facit in Confessoribus vita, in Martyribus causa, quorum anteacta vita tingitur morte purpurea. Hinc Prudentius περὶ στεφάνων.

Pulchra res, ait, *ictum sub ense persecutoris pati,*
Nobilis per vulnus amplum porta iustis panditur.

Ita *S. Genesius Arelatensis,* ait Eucherius, *Christo immolatur, et triumphanti cruore perfunditur, undaque pretiosi sanguinis baptismi Sacramenta complentur. At vera pretiosa sunt Martyrum vulnera, quæ brevem vitam sub æternitatis commercio Deo fœnerantur.* De quibus merito dicas:

Ibat purpureus niveo de pectore sanguis.

Et illud Claudiani in Honorio:

Gaudensque sacris vulneribus leo,
Admittit hastam morte superbior.

Quot enim in Martyre sunt vulnera, tot sunt decora. Hinc Tertull. l. de Anima c. ult. ait de ipsis cicatricibus corporis gloriari et gaudere eos,

Qui vulnere ferri,
Munere martyrii, gemma superba nitent.

Et Fortunatus de Machabæis:

Pectora belligero poterant quæ vincere ferro,
Invitant iugulis vulnera cara suis.

S. Leo serm. de S. Laurentio: *Omnia tormenta*, ait, *ad gloriam Martyrum reperta, quando in honorem triumphi transierunt instrumenta supplicii.* S. Cyprian. l. 2. ep. 6. *Fluebat sanguis*, ait, *qui incendium persecutionis exstingueret, qui flammas et ignes gehennæ glorioso cruore superaret*; et in Exhortatione ad Martyres: *Pretiosa mors hæc est quæ emit immortalitatem pretio sui sanguinis, quæ accepit coronam in consummationem virtutis.* Sic apud Eucherium: *Filios Machabæos mater gloriosis luctibus honorabilis, in gremium divinæ adoptionis invidenda morte transfudit.* Et Arnulphus Lexov. serm. in Concilio Turonen. *Felices*, ait, *qui impretiabilem sanguinem Christo suo indigno et corruptibili sanguine compensarunt! Pulchrum est nobis* (ait Tertullian. c. 39. Apologetici) *quod provocamur ad tribunalia, vincimus cum cædimur; hæc palmata vestis; hoc curru triumphamus: sanguis Martyrum semen Christianorum; nam tale damnum lux rependit largiter, hoc genus mortis decorum est.* Prudentius: *Triumphus Domini passio est Martyrum, et pro Christi nomine cruoris effusio et inter tormenta lætitia.*

Vers. 23. IN CORDE PRUDENTIS REQUIESCIT SAPIENTIA, ET INDOCTOS QUOSQUE ERUDIET.) Hebr. *In corde intelligentis quiescit sapientia, et in medio stultorum cognoscitur;* dum scilicet prudens et intelligens sapientiam suam promit inter stultos, id est improbos, ut eorum stultitiam et impietatem compescat, eosque doceat prudentiam et probitatem, q. d. Sapientia in corde sapienti, id est prudenti et probo, velut in thalamo et throno suo considens, conquiescit, illumque omni suo splendore, decore et gloria ornat, illustrat et condecorat, adeo ut et stultos et impios illuminet et immutet, eosque faciat sapientes et pios. Tanta est vis sapientiæ et virtutis. Tantus vicissim zelus et ardor sapientis et sancti, qui sciens sapientiam et sanctitatem sibi datam non pro se dumtaxat, sed veluti bonum universale aliis omnibus, præsertim insipientibus eamdem impertit et communicat: quare adeo de sapientia sua nihil deperdit, ut eam magnis graduum incrementis adaugeat: perinde ut ignis vicinis stipulis se insinuans, ardorem suum non minuit, sed amplificat, et sol radios suos diffundens, lucem suam non evacuat, sed multiplicat, et Deus creans Angelos, homines, mundum, iisque suas dotes communicans, eas non imminuit, sed longe lateque dilatat: divinitatis enim proprium est se suaque creaturis communicare sine ullo sui damno, imo cum magno gloriæ suæ incremento. Deum ergo imitetur sapiens et sanctus, ut quasi sol inter stultos incedat, omnibusque radios suæ sapientiæ aspiret,

Velut ambulans in terra Deus,
Et sanctus in carne Angelus.

Porro Septuag. Aquila et Theodot. vertunt contrarie: *In corde bono viri requiescit sapientia: in corde autem imprudentium non dignoscitur*, q. d. Sapientia et virtus habitant in corde sapienti et sancto; in corde autem insipienti et pravo habitat, non sapientia sed insipientia et malitia, iuxta illud Sapient. 1. 4. *In malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis*

Videntur ergo olim variasse codices Hebræi: nam ii quibus usi sunt Septuag. Aquila et Theodot. habuerunt negationem *non*; ea vero caruerunt codices, quibus usus est Noster et Chald. uti eadem carent hodie omnes passim codices Hebræi et Latini: et utrique lectioni suus verus congruusque constat sensus, uti patet ex dictis.

IUSTITIA ELEVAT GENTEM; MISEROS AUTEM FACIT POPULOS PECCATUM.) Vers. 24.
Iustitiam hic tum generalem accipe pro qualibet virtute, tum specialem quæ est virtus cuique ius suum tribuens: hæc enim maxime exaltat et elevat reges, regna et resp. sicut ex adverso rapinæ, tyrannides omnesque reliquæ iniustitiæ et impietates, regum et regnorum sunt ruinæ et pernicies. Pro *miseros facit*, Hebræis est duplex lectio. Aliqui enim codices legunt חסר *cheser*, id est defectus, imminutio, egestas, miseria. Ita legerunt Septuag. Unde vertunt: *Peccata autem tribus et familias diminuunt.* Sic quoque videtur legisse Noster.

Iam pro חסר *cheser* legunt חסד *chesed*, id est pietas; affines enim et vicinæ sunt litteræ ר et ד; τὸ autem *chesed* varii varie vertunt et explicant. Primo aliqui, q. d. *At pietas populorum est peccatum*, hoc est, religio et pietas gentium, est peccatum idololatriæ: ipsorum enim religio est cultus idolorum, non Dei veri. Alii, q. d. Quidquid Gentes idololatriæ sine fide faciunt, est peccatum. Verum hic est error, qui pugnat cum dictis S. Pauli Rom. 2. 14. Matth. 5. 47. Daniel. c. 4. 24. Vide dicta Roman. 14. 23. ad illa: *Omne quod non est ex fide, peccatum est.*

Secundo, alii, q. d. *chesed*, id est pietas seu misericordia, populis est peccatum, id est sacrificium pro peccato, quo scilicet populus peccata sua expiet, iuxta illud Daniel. 4. *Peccata tua eleemosynis redime. Peccatum* enim in Scriptura non raro per metonymiam significat hostiam pro peccato. Unde Vatablus vertit: *Beneficentia autem populis est expiatorium Sacrificium.*

Tertio, et magis apposite, *chesed* hic ut et Levit. 20. v. 17. et 25. accipi potest pro probro, q. d. Iustitia gentem gloriosam facit: at peccatum eamdem facit probrosam et miseram, ut vertit Noster. Unde et Chald. *Opprobrium populi peccatum*; Syrus: *Viles facit peccatum.*

Quarto, apposite etiam noster Salazar *chesed*, id est misericordiam metonymice sumit pro miseria, quæ est obiectum misericordiæ, q. d. *Misericordia populorum est peccatum*, id est peccatum populos miseratione et misericordia dignos reddit, scilicet propter miseriam eorum; cum vice versa iustitia populos laude et gloria afficiat, ac proinde eos non miseratione, sed æmulatione usque ad invidiam dignos efficiat.

Porro iustitia exaltat reges et populos, tum opibus celebritate et gloria, tum dilatando eorum regna, fines et terminos; tum per omnia eos secundando; tum denique ornando eos omni virtute et gratia in hac vita, ac gloria in futura, qui est finis omnis reipub. nimirum ut populos per virtutes dirigat ad felicitatem et gloriam cælestem. Vice versa, miseria quam populis invehit peccatum, est multiplex, puta fames, pestis, bellum, seditiones, rapinæ, doli, fraudes, ignominia, crimina, ac denique gehenna. Exempla sunt in tribu Beniamin, quæ ob stuprum commissum in uxorem Levitæ plane accisa, et pene excisa est, Iudic. 20. 47. Item in familiis Ieroboam, Iehu et omnium regum Israel, quæ vicissim a successoribus funditus deletæ sunt: cum ex adverso sub Davide, Salomone, Ezechia et Iosia, quando iustitia et pietas floruit, tam eorum familia, quam populus eis subditus fuerit potens, dives, felix et gloriosus. Idem hodie videre est in regibus et regnis iustis et piis. Sane Ferdinandum II. Imperatorem tot victoriis, terris et regnis exaltat ditatque Deus, ut a multis centenis annis nullus Imperatorum eo fuerit potentior, felicior, gloriosior, ipseque videatur esse suorum temporum, imo plurium sæculorum iusta felicitas, ac felix iustitia: iustitia enim parit exaltationem, exaltatio felicitatem. Equidem hisce diebus quibus hæc scribo, iustitiam et pietatem suam ostendit insigni et regio apophthegmate. Cum enim princeps quidam hæreticus posceret ab eo libertatem religionis, prudenter æque ac iuste, imo religiose respondit, *libertatem hanc non esse sui iuris et fori, illamque non a Cæsare, sed a Pontifice postulandam.* Vide Thomam Bozium de Signis Ecclesiæ, ubi fidelium et piorum in omni genere rerum fe-

licitatem, infidelium vero et impiorum infelicitatem enarrat et demonstrat.

Vers. 33. ACCEPTUS EST REGI MINISTER INTELLIGENS : IRACUNDIAM EIUS INUTILIS SUSTINEBIT.) *Inutilis* hic vocatur insipiens et imprudens, ideoque damnosus et noxius, utpote regem pudefaciens. Hic enim opponitur intelligenti.

Intelligens ergo regis minister est ; qui in consiliis est prudens, in inveniendo solers, in conversando versatilis, in tractando dexter, in exsequendo efficax, in maturando celer, denique in omni actione sapiens et fortis, æque ac fidus et probus, itaque utilis est regi: ad omnia eius negotia sapienter et feliciter conficienda. Hic ergo acceptus est regi, imo est quasi os, manus et anima regis. Quocirca Sixtus non Pontifex, sed Philosophus in Sententiis num. 180. *Cole*, inquit, *virum sapientem, tanquam imaginem Dei viventis.* Et num. 137. *Sapientis mentem Deus inhabitat.*

Hebr. Symmach. Aquila et Theodot. habent : *Beneplacitum* vel *gratia regis erga servum intelligentem, et ira* vel *furor eius erit confundens*, id est pudore afficiens ; Chald. *In ira vel offensa eius erit pudefaciens ;* Syrus : *In sapientia sua aboletur iniquus;* Pagn. *Amor regis est ad servum intelligentem: et ira eius erit contra eum qui pudore eum afficit*; Tigur. *At ignominiosus iram eius accendit.* Regimen reip. et populorum res est summe difficilis et ardua: unde summam poscit prudentiam et sapientiam. Quocirca reges et principes seligunt sibi consiliarios et administros sapientia pollentes, eosque valde caros, imo quasi magistros et gubernatores habent, amant et colunt ; ex adverso oderunt imprudentes et insipientes, qui vel imprudentia suggerunt consilia, vel prudenter a se constituta imprudenter exsequuntur, quales sunt temerarii, imperiti, inexperti, præcipites, indiscreti, iracundi, et similes. Hi enim tam se quam regem, cuius sunt administri, pudore et probro afficiunt, eique dedecus et ignominiam conflant. Eorum enim imprudentia et fatuitas regi, qui eos destinavit, adscribitur et imputatur: sicut vice versa, prudentia et sapientia legati vel ministri regi tribuitur, talis enim æstimatur rex qualis est eius legatus, consiliarius, administer. Ille ergo decus, vel dedecus sui regis, in ore et manu sua portat : sic sapiens minister Saulis fuit David, eique in deliciis, donec cæso ab eo Goliath, audiens Saul illum sibi anteferri a populo occinente : *Percussit Saul mille, et David decem millia* ; Invidia motus eum persecutus est. Sic sapiens Arcadio minister, imo magister fuit Arsenius, postea Anachoreta: Iustiniano Belisarius, Theodorico Cassiodorus, Henrico VIII. Angliæ regi Thomas Morus, non μωρος, sed sapiens: cui quamdiu se credidit Henricus, tamdiu sapuit: ast ubi libidine abreptus eius sana consilia respuit, desipuit, ideoque Thomam occidit; in cuius nece non tam Thomæ quam sibi, totique Angliæ caput amputavit. Insipientes ministri fuere Eusebius Constantino, Valens et Ursatius Arriani Constantio, Eutropius Arcadio, Maximus Iuliano, Wolsæus Henrico VIII Angliæ regi, qui proinde iram regum incurrerunt, misereque perierunt. Memorabilis est sententia Homulii Senatoris Romani dicentis, *optare se potius malum principem qui bonos haberet consiliarios ac amicos, quam bonum, qui malos haberet, quibus administrationem committeret.* Hæc enim magis ab iis quasi administris pendet quam ab ipso principe: hi quoque, si boni sunt, principem bonum efficient. Ita Fulgos. l. 7. c. 2. Alphonsus Aragonum rex dictitabat, *Regum consiliarios aut reges esse, aut regum animos habere oportere.* Idem suadentibus Cathalanis, ut Alphonso filio adolescentulo septem daret gubernatores sapientes, iustos et integros, respondit; *Si horum non dico septem, sed unum tantum dederitis, continuo illi et regimen et regnum ipse facile concesserim.* Ita Æneas Sylvius et Panormitan. lib. 2. de Gestis Alphonsi. *Pyrrhus* Epiri rex, ait Plutarch.

A in eius Vita, *profitebatur urbes plures per Cineam oratione, quam armis a se subactas. Habebat eum in honore, eiusque utebatur maximis in rebus opera*, iuxta illud Euripidis : *Omne id expugnare verba compta, ferrum quod minax possit.* Hic est ille Cineas, qui præmissus a Pyrrho, sermone suo sapienti et diserto populos quoslibet Pyrrho devinciebat et subiiciebat, qui tandem Pyrrhi dominandi libidinem sapienter et modeste redarguens: *Quid*, ait, *faciemus, o Pyrrhe, capta Italia? Siciliam invademus*, ait Pyrrhus. *Quid, post captam Siciliam?* infert Cineas : *Africam et Charthaginem tentabimus*, ait Pyrrhus. *Quid, post Africam?* regerit Cineas. *Ubi rerum potiti erimus, quid tum?* Subridens Pyrrhus : *In otio*, inquit, *vivemus, bone vir, compotabimus quotidie, et mutuis inter nos sermonibus oblectabimur.* Tum opportune Cineas: *Et nunc*, inquit, *quid obstat quominus compotemus, et otium inter nos traducamus cum iam teneamus hæc, et citra negotium ad manum sint, quæ per sanguinem, per multos sudores, per discrimina petituri sumus, multasque*
B *calamitates allaturi aliis et accepturi?* Annon hoc sapiens consilium? felix fuisset Pyrrhus, si illi obsecundasset ; sed libido regnandi eum transversum egit et perdidit, ut Romanis præda factus sit.

Porro Septuag. explicant quis sit intelligens minister, dum addunt: *Acceptus est regi minister intelligens : sua autem agilitate aufert ignominiam*, q. d. Intelligens minister ideo gratus est regi, quia sua agilitate, id est sedulitate, solertia, gratia, celeritate illico expedit, quod ei a rege demandatum est. Unde auctor Catenæ Græcor. legit : *Sua namque versutia et agilitate e medio tollit ignominiam.* Græce enim est εὐστροφία, id est versutia, agilitas, qua se quis in omnes partes vertit et versat, ut rem conficiat. Unde εὔστροφος est bene retortus, tortilis, volubilis, agilis, versatilis, itaque errorem illico corrigens; qualis fuit Ulysses, qui se in omnes hominum formas et mores transformabat. Unde ab Homero vocatur πολύτροπος, id est multiformis, multimodus, multivarius; et tales debent esse legati et ministri principum, ut pro re nata sciant se vertere in omnes formas et rationes, pro
C loco, personis et tempore opportunas, quibus negotia sibi commissa transigant, et errores commissos corrigant.

Porro Auctor Catenæ Græcor. εὐστροφίαν hanc mystice refert ad pœnitentiam, qua pœnitens et resipiscens a peccato convertitur ad Deum, eiusque exempla dat SS. Petrum et Paulum. *Talis* εὐστροφίας, inquit, *hoc est facilis felicisque conversionis, minister erat Paulus ; siquidem zelum quo flagrabat, sed non secundum scientiam, cœlesti numine tactus repente permutavit in eum qui erat secundum scientiam. Talis etiam minister erat Petrus ; nam Dominum ter inficiatus, toto animo rursum ad pœnitentiam conversus, a fœda illa negationis labe non modo sese expedivit, verum etiam illustrior, Deoque quam antea erat, carior evasit*

Pro posteriore autem versus parte sive antithesi Sept. vertunt : *Ira perdit etiam prudentes*, quasi ad verbum ex Hebræo vertant: *Ira est pudefaciens*, id est perdens, sa-
D pientes ; nec enim stulti pudefiunt, utpote qui probris rebusque pudendis pleni, frontem perfricuerunt ac pudere dedidicerunt, imo in pudoris sensu deduluerunt.

Tropol. si rex quærit ministros intelligentes, et odit insipientes, quanto magis Deus qui est Rex regum? Unde S. Ambrosius in Psalm. 118. octon. 6. *Plurimarum*, inquit, *operationum solertes ministros habet. Iidem piscatores, iidem etiam venatores sunt atque messores.* Hi sunt Apostoli Apostolicique doctores et prædicatores, qui omnem solertiam adhibere debent in captandis animis, quam piscatores adhibent in capiendis piscibus, venatores in capiendis avibus et feris, messores in messe colligenda, uti pulchre docet S. Basil. homil. in illud : *Attende tibi.*

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Responsio mollis et lingua sapientis grata: victimæ impiorum ingratæ: omnia Deo nota: cor gaudens floridum: dies pauperis mali: secura mens bona: vocari ad olera cum charitate: vir iracundus rixosus: laus patientis: iter pigrorum; domus superborum: fide et misericordia purgantur peccata: de abiiciente disciplinam: laus timoris Domini et humilitatis.

1. RESPONSIO mollis frangit iram: sermo durus suscitat furorem. 2. Lingua sapientium ornat scientiam: os fatuorum ebullit stultitiam. 3. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. 4. Lingua placabilis, lignum vitæ: quæ autem immoderata est, conteret spiritum. 5. Stultus irridet disciplinam patris sui: qui autem custodit increpationes, astutior fiet. In abundanti iustitia virtus maxima est: cogitationes autem impiorum eradicabuntur. 6. Domus iusti plurima fortitudo: et in fructibus impii conturbatio. 7. Labia sapientium disseminabunt scientiam: cor stultorum dissimile erit. 8. Victimæ impiorum abominabiles Domino: vota iustorum placabilia 9. Abominatio est Domino via impii: qui sequitur iustitiam, diligitur ab eo. 10. Doctrina mala deserenti viam vitæ: qui increpationes odit, morietur. 11. Infernus, et perditio coram Domino: quanto magis corda filiorum hominum? 12. Non amat pestilens eum, qui se corripit: nec ad sapientes graditur. 13. Cor gaudens exhilarat faciem: in mœrore animi deiicitur spiritus. 14. Cor sapientis quærit doctrinam: et os stultorum pascitur imperitia. 15. Omnes dies pauperis, mali: secura mens quasi iuge convivium. 16. Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles. 17. Melius est vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio. 18. Vir iracundus provocat rixas: qui patiens est, mitigat suscitatas. 19. Iter pigrorum quasi sepes spinarum: via iustorum absque offendiculo. 20. Filius sapiens lætificat patrem: et stultus homo despicit matrem suam. 21. Stultitia gaudium stulto: et vir prudens dirigit gressus suos. 22. Dissipantur cogitationes ubi non est consilium: ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur. 23. Lætatur homo in sententia oris sui; et sermo opportunus est optimus. 24. Semita vitæ super eruditum, ut declinet de inferno novissimo. 25. Domum superborum demolietur Dominus: et firmos faciet terminos viduæ. 26. Abominatio Domini cogitationes malæ: et purus sermo pulcherrimus firmabitur ab eo. 27. Conturbat domum suam qui sectatur avaritiam: qui autem odit munera, vivet. Per misericordiam et fidem purgantur peccata: per timorem autem Domini declinat omnis a malo. 28. Mens iusti meditatur obedientiam: os impiorum redundat malis. 29. Longe est Dominus ab impiis: et orationes iustorum exaudiet. 30. Lux oculorum lætificat animam: fama bona impinguat ossa. 31. Auris, quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientium commorabitur. 32. Qui abiicit disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis. 33. Timor Domini, disciplina sapientiæ: et gloriam præcedit humilitas.

Ver. 1. RESPONSIO MOLLIS FRANGIT IRAM: SERMO DURUS SUSCITAT FUROREM) Hebr. *Responsio tenera reverti facit* (reducit, retrahit) *iram: verbum doloris* (id est pungens, dolore afficiens) *ascendere facit furorem*; ira enim quasi flamma ex corde et felle, per inflammationem spirituum et sanguinis ascendit in caput et nares, easque accendit; unde Hebr. אף *aph* faciem et nares ac iram, quæ in naribus et facie emicat, significat. Ita Aben Ezra. Septuag. *Responsio submissa avertit furorem, sermo autem tristis suscitat iras.*

Pro *mollis* hebr. est רך *rach* id est *tenera*; Septuag. *submissa*; Theodot. *delicata*; Tigur. *mitis*.

Pro *sermo durus*, Hebr. est *verbum doloris*; Septuag. *sermo tristis*; Aquila, σκληρος, id est *durus*; Symmach. θρασυς, id est *audax*; Theodot. κοπωδης, id est *molestus*; Pagnin. *dolore afficiens*; Tigur. *asper*; Vatabl. *atrox*; Syrus: *Verbum molle avertit iram; et verbum asperum suscitat furorem*; Arabicus: *Ira perdit sapientes, et responsio bene morata repellit iram; et verbum scindens extollit ambitiones iræ.*

Sensus est, ait R. Levi, q. d. Molli responso sedabit quis indignationem, qua alter in eum effervescebat; e contrario aspero sermone quis placido bilem movebit, eiusque furorem contra se suscitabit, et accendet. Simile est in natura. Sicut enim vis tormenti, puta glandis plumbeæ, quam pulvis accensus e sclopo eiaculatur, refringitur, dum molli lana excipitur; ibi enim suam vim ponit, impetumque sedat per mollitiem lanæ. Et sicut fulmen re molli, uti stipula, exceptum solvitur et evanescit, sin incidat in rem duram, ut in ossa, ferrum, æs, acuitur eaque diffringit: sic pariter ira alterius infringitur responsione leni; dura vero exacerbatur et sævit. Insignis sententia est, ait Iansenius, artem docens qua indomita alioqui fera cicuretur et mansuescat. Si quis, inquit, irato suaviter et benigne respondeat, comiter et honorifice eum compellans, et placidis utens verbis, huiusmodi mollis responsio frangit accensam aut commotam iram. Exemplum habemus in Abigail. Contra, sermo durus, hoc est, 1. Reg. 25.
acerbus, etiam iacentem et sopitam iram sic suscitat, ut furor fiat. Mollis enim responsio minuit iræ materiam, e contra sermo durus auget; cuius exemplum habemus in Roboam. Ira enim nascitur ex superbia alterius, aut in- 3. Reg. 12.
iuria vera vel reputata.

Superbia irati frangitur humilitate humilique responso; iniuria pariter submissione mitique responso, qua quis se irato quasi subiicit et substernit, domatur et vincitur. Tunc enim iratus et iniuria affectus videtur ultionem peregisse, et honorem suum recuperasse, cum reum vel æmulum sibi subiectum et quasi supplicem aspicit. Rursum ira habet quid magnanimi et leonini; leones autem, cum vident quem supplicem, iras ponunt eique parcunt, iuxta illud:

Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni;
Et faciles animos mens generosa capit.

Insuper ira excandescens est quasi ignis effervescens, qui exstinguitur iniecta leni aqua, hoc est miti mollique responso; et sicut vermis tener sensim erodit lignum, sic et mansuetudo iram.

Convicii ergo vindicta imo victoria sit, aut culpæ modesta confessio; aut si culpæ non est sibi conscius, humilis et mansueta responsio. Sic Gedeon fortissimus appetitus verbis asperis a viris Ephraim indignantibus, quod

Digitized by Google

ab eo non fuissent evocati ad prælium, post victos Madianitas, modesta responsione vicit seipsum, vicit et viros Ephraim: *Melior est*, inquit, *racemus Ephraim vindemiis Abiezer. In manus vestras tradidit Dominus principes Madian, Oreb et Zeb. Quid tale facere potui, quale vos fecistis?* Unde effectum subdens Scriptura subiungit: *Quod cum locutus esset, requievit spiritus eorum, quo tumebant contra eum*, Iudic. cap. 8. v. 2.

Præclare S. Gregor. Nazianz. in carmine adversus iram, eam vocat dæmonem: sic enim orditur:

Irascor iræ, dæmoni intus condito.

Iræ quinque remedia ex Nazianz. Ac versus finem iræ remedia suggerit: primum, orationem; secundum, signum crucis; tertium, humilitatem; quartum, præsentia nihili ducere; quintum, probrum, inquit, quod iratus in te conilcit, vel verum est, vel falsum; si verum, agnosce; si falsum, nihili æstima. Obiectiones deinde diluens subdit:

At læsit hic me? tu cave hunc lædas item.
At reprimetur? forsan hinc crescet furor.
At carpit ille? protinus verbis tuis
Frangatur, atque moribus blandissimis,
Solutus instar fluctuum ad terram illico;
Aut ut procella, cum nihil renititur.

q. d. Sicut maris insani fluctus ad littoris arenas impacti dissolvuntur, et sorbentur, aut resiliunt; sic irati furor et minæ in mitem animam linguamque incurrens, eius mollitie sorbetur, dissolvitur, infringitur. Et inferius:

An non furentes pateris hos qui dæmone
Agitantur, ac vi perciti horrendum latrant?
Quid? mente captos non feres? vel ebrios?
Quid? rabidus ad te forte si currat canis?
Quid? si camelus quispiam ferox tonet
Stabisne pugnax? nonne qui sapit, fugit?

Et post nonnulla:

—Ira torridum iocis petas:
Adversus iram nam ioco nil fortius,
Quid rebus cunctis exstat mitius? Deus.
Quis fervet ira? carnifex mortalium.
O ira, fervor, dæmonis domus horridi,
Manifesta vultus macula, turbo mentium,
Crapula, et asile, tartari ad lacus ferens,
Horrenda legio, multiplex labes mali.

Simile pulchrum dat S. Chrysost. hom. 3. de Davide et Saule: *Sicut*, ait, *si insuffles in scintillam ignis, excitas incendium; si inspuis, exstinguis; idem fit in inimicitia proximi; si inflatos ac vecordes ingeras sermones, excitas ignem, sin mites ac moderatos, iram omnino exstinxeris*; uti iisdem exstinxit iram Heli pontificis Anna mater Samuelis, 1. Reg. 1. 17. et David iram Saulis, 1. Reg. 24 9.

Illustre exemplum est apud Sophronium, vel potius Ioannem Moschum in Prato spirit. cap. penult. de Abbate Sergio, qui agricolam iniuriantem et furentem humili lenique responso, quo probra in se coniecta agnoscebat, eorumque se reum fatebatur, non tantum pacavit, sed et sibi supplicem, imo monachum effecit. Idem fecisse Abbatem Pœmenem cum Diacono suo a dæmone ira percito narrat cap. ultim.

Porro iram hoc modo vincere, eiusque damna præcludere ingentis est tam virtutis quam gloriæ. Nam, ut ait Beda in Proverbiis: *Gloriosius est iniuriam tacendo tolerare, quam respondendo vindicare. Melius est bene vinci, quam male vincere.* Hic enim, dum tacet, respondet; ac suo quieto lenique silentio docet mansuetudinem; ideoque dum vincitur, vincit, atque iratum quieti restituit, eumque sibi devincit et subiugat.

Mystice hanc gnomen adaptes Deo, q. d. Responsio mollis, id est, confessio humilis redarguenti reddita frangit iram Dei, ut patet in Davide, qui Nathan Prophetæ redarguenti respondens: *peccavi Domino*, mox audire meruit: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum*, 2. Reg. 12. 13. Contra sermo durus eorum qui arguenti resistunt, maiorem iram districti iudicis provocat, ut patet in Saule, qui Samueli se corripienti duriter respondens: *Imo audivi vocem Domini*, etc. audivit se abiectum a regno Israel, 1. Reg. 15. 20. Ita Beda: *Responsio mollis frangit iram*, q. d. inquit, *Qui verba increpantis humiliter recipit, iam propinquat veniæ reatus quem gessit; at qui superbus arguenti resultat, maiorem contra se iram districti iudicis provocat.* Unde Galatinus, l. 8. de Arcanis fidei, cap. 12. To *verbum durum suscitat furorem*, applicat Iudæis qui Christum accusantes apud Pilatum dureque conclamantes: *crucifige, crucifige*, provocarunt in se furorem Dei, qui proinde per Titum et Vespasianum Hierosolymam cum tota Iudæorum gente, funditus vastavit.

LINGUA SAPIENTIUM ORNAT SCIENTIAM: OS FATUORUM EBULLIT STULTITIAM.) Pro *ornat* Hebr. est תיטיב *tetib*, id est *bonam pulchramque facit*, id est ornat; Pagninus, *condecorat;* Septuag. vero, *bona novit;* Tigur. *Bene utitur scientia*; R. Levi: *Bonam facit audientium mentem.* Vers. 2.
Pro *ebullit* Hebr. est יביע *iabbia*, id est ut Chaldæus, *eructat;* Aquila et Symmach. ἀναβλύσει, id est *effundit;* Septuag. ἀναγγέλλει id est *pronuntiat*, nuntiat, enuntiat; Syrus, *evomit;* alii, *scaturit*, redundat, manat quasi fons. Igitur primo, lingua sapientum ornat scientiam; quia ipsa ostendit se sapientia præditam, ac per eam sese sapientis nomen et decus possidere. Unde Septuag. vertunt. *Lingua sapientum bona novit;* vel ut vertit auctor Catenæ Græcor. *Lingua sapientum callet honesta; os autem amentium annuntiat mala.* Lingua sapientis ornat scientiam. I.

II. Secundo et proprie, quia lingua sapientis apte, ordinate et sapienter suo tempore et loco sapientiam eloquitur; hoc enim magnum est sapientiæ decus, dum isto discretionis et prudentiæ ornamento decoratur; at vero os fatuorum sine discretione loci et temporis, non considerans an hic et nunc opportunum sit loqui talia, vel importunum, instar fontis aqua pleni eructat et ebullit sua stultiloquia. Unde Syrus vertit: *Evomit maledictionem;* Tigurina: *Lingua sapientum apte et commode utitur scientia; os vero stultorum ebullit stultitiam;* Aben Ezra: *Lingua sapientum opportune utitur scientia; os vero stultorum est quasi torrens scaturiens et redundans, q. d. Stultitia ab illorum ore numquam cessat, sed perenniter ab eo fluit.*

III. Tertio, quia, ut Vatabl. vertit: *Sermo sapientum est plenus scientia et eruditione;* nam, ut ait Christus Matth. 12. 34. *Ex abundantia cordis os loquitur.*

IV. Quarto, quia, ut R. Levi, sermo sapientum bonam rectamque facit audientium mentem; sermones vero stultorum in causa sunt ut dementia iudicetur, ac videatur emanare a scaturigine cordium eorum, ut scilicet stultitiam suam promant, eaque alios aspergant; itaque eos sibi similes, id est stultos, vitiosos et impios efficiant.

V. Quinto, lingua sapientis ornat, id est commendat et honorat scientiam, scilicet practicam, id est, honestatem et virtutem; *ornare* enim Latinis sæpe idem est quod laudare: unde Cicero de Aruspic. respons. *Testimoniis*, ait, *clarissimorum Imperatorum ornatissimus Deiotarus.*

VI. Sexto, lingua sapientis est condita gratia, facundia et eloquentia: hoc autem ornat scientiam, q. d. Eloquentia sapientis ornat eius sapientiam. Sic videmus nonnullos sapientes pollere mira gratia dicendi vel scribendi, ut etiamsi idem dicant quod alii, tamen illorum dicta vel scripta longe magis sapiant, placeant et influant in auditorum mentes, quam aliorum doctorum, qui hac gratia carent. Igitur lingua sapientis ornat. Hebræus, *bonam*, id est ornatam, gratam, iucundam *efficit* scientiam, q. d. Sapientis est ornate, eleganter, concinne loqui; et parem animi sensui et scientiæ sermonem afferre: e contrario *os fatuorum ebullit stultitiam*, id est stultorum uti sensus depravatus est, sic et sermo quoque inornatus et indecorus. Quocirca Tullius lib. 3. de Oratore: *Eloquentia*, ait, *nihil aliud est quam copiose loquens sapientia.* Et inferius: *Hanc cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi veteres Græci sapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones; atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, etc.* Absurdum præterea existimat, in-

utile et reprehendendum dissidium linguæ atque cordis, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Quippe cum ipsum benedicere, sapere sit; nulla vero sapientia perfecta, quæ oratione illustri insignique verborum luce destituatur. Atque ut alibi testatus est: *Eloqui copiose, modo prudenter melius est, quam vel acutissime sine eloquentia cogitare.* Tandemque inutilem *sapientiæ thesaurum absconditum,* et qui videri atque lucere in oculis mortalium non possit, neque copiosa ratione, aut luculenta inscriptione exornari, his verbis describere visus est, 4. Tuscul. q. paulo ab initio: *Mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas neque disponere, neque illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter otio abutentis et litteris.* Porro hæc eloquentiæ gratia varia est et multiplex, quam proinde in varios Deus varie partitur. Unde Cicero l. 3. de Orat. eius principes nominans, ostendit pariter in qua eius dote quisque excelluerit: nimirum suavitas fuit Socratis, subtilitas Lysiæ, acumen Hyperidis, sonitus Æschinis, vis Demosthenis, gravitas Africani, lenitas Lælii, asperitas Galbæ, profluentia canora Carbonis, iucunditas Catulli, varietas ac temperatio Cæsaris, limata Sulpitii subtilitas, animi impetus et summa contentio Cottæ, vehementia, commotio, acrimonia Antonii: constans denique fuit semperque sui similis Ciceronis dictio, in eaque diligens verborum et sententiarum eligendarum cura.

Eloquentia cuique patri Græco propria

Multo magis lingua et eloquentia varia Doctorum Ecclesiæ tam Græcorum, quam Latinorum ornat sapientiam Christianam. Nam, ut solerter advertit noster Hieron. Platus lib. 3. de Bono status Religionis cap. 11. S. Basilii stylus doctrinam redolet, ac præceptis sanctitatis mirifice abundat. Profundior ubique Nazianzenus, atque in altissima mysteria sese ultro inferens cum magno verborum ac rerum pondere. Athanasius lenior, sed tamen plenus, ac sermone temperato sibi semper similis, multaque cum auctoritate docens. Epiphanius contra hæreses acer. Theodoretus in Scriptura interpretanda diligens et planus. Damascenus doctissimus, atque in difficillimis fidei dogmatibus enodandis aptissimus. Chrysostomus vero, ut suo nomine præ se fert, disertus ac popularis et in audientium animos influens, atque eleganti verborum copia quasi pleno eloquentiæ flumine in omnem partem impellens.

Eloquentia Latinorum.

Inter Latinos Cypriani oratio pura et copiosa, nihil tamen redundans, plena dignitatis et ponderis; denique ut de ipso testatur S. Hieronymus, instar fontis purissimi dulcis et placide incedens, ut merito Augustinus quoque eum doctorem suavissimum appellet. Ambrosius autem suum ipse quoque habet dicendi genus sententiarum ubertate refertum, verbis fluens lectissimis, ac præterea numeris suis aptissime astrictum, ut plane vel Theologum oratorie, vel oratorem theologice dicentem audire videaris: de cuius dulcedine quid maius dici potest, quam quod ab ipso Deo grandi prodigio præsignificata sit iam tum ut accepimus cum infantis in ore apum examen consedit? Hieronymi quoque sermo doctus et antiquitatis exemplis abundans multoque acumine; deinde quod caput est, ad omnia exprimenda apprime factus, sive Scriptura ad verbum interpretanda, sive præcepta omni vitæ præscribenda, sive quidpiam laudandum, aut vituperandum sit, sive denique aliquis ad virtutem cohortandus; in quibus omnibus ita valet, ut plane illa cælestis eloquentia videatur. Augustinus autem uberrimus, copiosissimus, lenissimus; idem ad arduas quasvis quæstiones, idem ad populares conciones aptissimus; in quibus multa cum gratia et mentem instruit, et movet voluntatem. Leone vero quis gravior, numerosior, atque, ut sic loquar, rotundior? cuius oratio maiestate plena et quibusdam quasi verborum fulminibus instructa? Gregorius totus ubique moralis, quo in genere mirifice excellit, idemque suavissima quadam exemplorum ac similitudinum copia lectorem retinens, eumque tum ad virtutem doctrina erudiens, tum etiam styli lenitate ac varietate demulcens. Quid de Bernardo dicamus, quem vere appellare possumus plane mellitum, qui spiritualibus documentis scatens, iisque optimis ac perfectissimis, id etiam præcipuum habet, ut ita Scripturas sacras in suum stylum immisceat et contexat, ut vel ipse Scripturæ verbis loqui, vel Scriptura ipsius ore sonare videatur? quæ res una cum lepore gravitatem quoque ac vim habet mirabilem.

Denique lingua sapientum, id est piorum, ornat scientiam, id est virtutem et probitatem; quia scilicet eorum lingua vitæ probæ comes est, ac proinde eam ornat, et vicissim ab ea ornatur; quod enim dicunt ore, hoc docent opere: opus ergo ori, et facta verbis ornatum conciliant. Audi Nazianz. orat. de plaga grandinis: *Ille quidem sapiens est vere, qui pauca quidem de virtute verba facit, cæterum per ea quæ agit, multa demonstrat, ac fidem et auctoritatem sermoni suo per vitam conciliat. Venustior enim meo iudicio est pulchritudo ea quæ oculis cernitur, quam quæ sermone solum pingitur, et divitiæ quas manus tenent, quam quas somnia effingunt; et sapientia quæ per opera demonstratur, quam quæ sermone nitet et splendescit.* Et D. August. lib. 4. de Doctrina Christiana: *Talis doctor qui non contemptibiliter vivit, non solum submisse ac temperate, verum etiam ornate et granditer dicit.* Itaque ex vita in orationem ornatus, magnitudo et maiestas redundat. Subdit vero: *Si autem hoc quidem potest, ita conversetur, ut non solum præmium comparet, sed etiam præbeat aliis exemplum, et sit eius quasi copia dicendi forma vivendi: quid pulchrius?* VII.

Nota, τὸ *ebullit*, vel ut Chaldæus, *eructat;* stulti enim os velut cacabus ebullit, et velut stomachus plenus stultitia eam eructat. Nam ut ait S. Basil. in Psalm. 44. sub initium ad illud: *Eructavit cor meum verbum bonum: Ructus est occultus quidam flatus, qui ex fervore alimenti erumpentibus bullis exhalat.* Et ut S. Hieronymus: *Est digestio cibi, et concoctarum escarum in ventum efflatio.* Additque: *Iuxta qualitatem ciborum e stomacho ructus erumpit, et boni vel mali odoris flatus indicium est: ita interioris hominis cogitationes verba proferunt; et ex abundantia cordis os loquitur.* Hinc verba ipsa experimenta hominum vocari possunt, dicente Apostolo 2. Cor. 13. 3. *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus?* iuxta id quod scriptum est, Prov. c. 15. 2. *Os stultorum ebulliet* (eructabit et scaturiet tamquam ex fonte) *stultitiam.* Nam prodit quod intus latet: *Effigies animi,* inquit Seneca, *sermo est.* Ita Pineda de Rebus Salomon. l. 5. c. 4. et l. 3. c. 12.

Tales sunt hæretici, cæterique infideles, et impii: *Ut Porphyrius et Iulianus, qui contra Ecclesiæ doctores stultitiæ suæ fluenta fundebant,* ait Beda.

In omni loco oculi Domini contemplantur bonos Vers. 3.
et malos) Pro *contemplantur,* hebraice est צופות *tsophot,* id est ut Septuaginta σκοπεύουσι, id est *speculantur;* inde enim צפית *tsaphit* vocantur specula, et צופה *tsophe* speculator, qualis est Deus, qui ex alta cæli, imo æternitatis suæ specula speculatur omnia quæ fiunt in cælo, terra et abysso; omnia præterita, præsentia et futura; omnia, tam patientia, quam secreta et cordis arcana; quem proinde ubique oculis mentis et memoriæ vicissim speculari, revereri et colere debemus, iuxta illud quod canit Ecclesia in hymno ad Laudes Feria V. ex Prudentio:

Nec lingua mendax, nec manus,
Oculi nec peccent lubrici,
Nec noxa corpus inquinet:
Speculator astat desuper,
Qui nos diebus omnibus,
Actusque nostros prospicit
A luce prima in vesperum.

Porro finem et fructum huius speculationis oculorum Dei assignat Psaltes, dicens, Psal 33. 16. *Oculi Domini super iustos, et aures eius in preces eorum. Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum.*

Idem fuit sensus omnium veterum, etiam Poetarum et Philosophorum. Unde Victorinus lib. 4. adversus Arrium (exstat tomo 5. Biblioth. SS. Patrum) docet Deum olim

Digitized by Google

non tantum creditum mundi oculum, sed etiam in mundi vertice constitutum, ut aspectu minime versatili omnia intueretur. Deus ergo bonos speculatur oculis placidis et benevolis, malos oculis iratis et malevolis; bonos, ut salvet et beet; malos, ut perdat et damnet; utrosque, ut iudicet singulorum cogitata, dicta, facta. Vide dicta c. 5. v. 6. et Eccli. 23. 28.

Mystice, oculi Dei sunt providentia, favor, gratia, ac vicissim ira, indignatio, vindicta; horum enim indices, ideoque symbola sunt oculi.

Porro in Hebræo, ut liquet ex accentu *ethnach*, hæc sententia, æque ac cæteræ, est bimembris, sicque sonat: *In omni loco oculi Domini sunt speculantes bonos et malos.* Prius hemystichium dat rationem et quasi causam posterioris, q. d. Ideo oculi Domini ubique speculantur bonos et malos, quia ubique et in omni loco sunt per essentiam, præsentiam et potentiam. Oculi enim hic non corporis intelliguntur, sed mentis, puta ipsa mens et intuitus Dei, quæ non est aliud quam ipsa deitas. *Deus enim totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui*, ait Plin. l. 2. 7.

Hunc versum iure sibi attribuit S. Franciscus; cum enim a F. Masseo ad explorandam eius humilitatem rogaretur: *Unde fit quod totus mundus abeat post te, cum tu non sis nobilis, non dives, non doctus*, etc.? Respondit S. Franciscus: *Vis scire unde mihi quod totus mundus abeat post me? hoc mihi est ab illis oculis altissimi Dei sanctissimis, qui in omni loco contemplantur bonos et malos. Hi enim oculi non vident inter malos maiorem peccatorem, aut viliorem vel ineptiorem quam me. Et quia ad efficiendum hoc mirabile opus quod intendit facere in terra, creaturam minus idoneam non vidit, propterea me elegit; quia stulta mundi eligit Deus, ut confundat sapientes, et ignobilia et contemptibilia et infirma mundi eligit Deus, ut confundat fortia* (nobiles et magnates et fortes) *ut sublimitas virtutis sit ex Deo, et non ex creatura, ut non glorietur omnis caro in conspectu eius: sed qui gloriatur, in Domino glorietur.*

Denique, versum hunc sanctus Thomas in festo S. Michaelis pro themate concionis proponit, eumque explicat varios intuitus Dei causas, modos, effectus et fructus recensendo.

Tropolog. si oculi Dei in omni loco contemplantur nos, par est ut nos vicissim in omni loco eum contemplemur, nunc orando, nunc psallendo, nunc laudando ac dicendo cum Psalte, Psal. 102. *In omni loco dominationis eius, benedic, anima mea, Domino*; nunc invocando et dona poscendo: quis enim pauper, cum a divite benigne respicitur, oculos ad illum non efferat, ut subsidium suæ paupertatis accipiat? Si semper a Domino oculis misericordiæ aspiceris, tu, qui pauper et mendicus es, fac ut assidua mentis elevatione in ipsum accipias semper ea quibus a miseriis eripiaris.

Vers. 4. LINGUA PLACABILIS, LIGNUM VITÆ: QUÆ AUTEM IMMODERATA EST, CONTERET SPIRITUM.) *Placabilis*, id est placans, placida, leniens iram aut dolorem, ut Hebr. מרפא *marpe* derivetur a רפה *rapha* per ה id est lenire; litteræ enim א et ה sæpe apud Hebræos inter se commutantur. Alioquin si in *marpe* retineamus ultimum א, vertendum est sanitas vel medicina linguæ, id est sanans et medicans lingua, puta iram aut dolorem, est lignum vitæ, id est suavis, grata et accepta instar ligni vitalis paradisi Unde ex Hebræo sic ad verbum vertas: *Medicina linguæ lignum vitæ est: perversitas* (id est perversa lingua, qualis est immoderata et temeraria) *in ea confractio spiritus.* Mirum est Septuaginta pro *perversitas* et *confractio* vertere contrarie: *Sanitas linguæ*, inquiunt, *arbor vitæ: qui autem conservat eam, implebitur spiritu*; et Syrus: *Sanitas linguæ lignum vitæ: et qui de fructibus eius vescitur, satiabitur ab ea:* et Chald. *Medicina linguæ arbor vitæ: et qui comedit ex ea, de fructibus eius satiabitur;* R. Salomon vero posteriorem partem sic vertit: *Cum quis nefarie lingua utitur, est profligatio in vento, hoc est, perniciem accerset gravissimam, quæ vento Orientali comparatur: hic enim constitutus est ad puniendos sceleratos*, iuxta illud Ierem. 18. 17. *Sicut ventus urens* (Hebr. *Orientalis*) *dispergam vos*, Psalm. 47. 8. *In spiritu vehementi* (Hebr. *Orientalis*) *conteres naves Tharsis.* Simile est Exodi 14. 21. Et R. Levi. *Quies linguæ*, ait, *est lignum vitæ, hoc est, cum quis sermonibus parcit, silet et quiescit, sibi vitam pariet; cum enim quis ad damnum ei inferendum insurgit, huius sermonibus delinietur: qui autem in lingua sua pravitatem vastitatemque collocat, sibimet gravissima inopinataque discrimina gignet, sicut arbor quæ venti vehementia confringitur: iram enim adversarii irritabit.* Verum melius Noster, Septuag. Chald. Syrus et alii per רוח *ruach* accipiunt spiritum, non ventum. Unde Noster vertit: *Conteret spiritum*; Septuag. vero *Satiabitur spiritu*; quia Hebr. שבר *sceber* et contritionem et escam qua satiamur significat.

Igitur *lingua placabilis*, primo, est lingua placida, ac linguæ sanitas est lingua in se sana: quæ scilicet nullis iræ, invidiæ, impatientiæ morbis laborat; hæc proinde instar fructus arboris vitæ; primo, ipsummet hominem cuius est, in iugi pace, serenitate, lætitia conservat; secundo, vitam eius, tum corporis, tum animæ conservat et prorogat: mors enim animæ, et sæpe corpori, irrogatur per detractiones, calumnias, lites, rixas, aliaque linguæ intemperantis crimina, a quibus cavet lingua mitis et placida; tertio, omnes animæ potentias, motus, sensus, affectus, totumque hominem temperat et componit, sublatis iræ et concupiscentiæ cum ratione dissidiis: qua in re sanitas animæ, et consequenter corporis, consistit. Vide quæ de ligno vitæ dixi cap. 3. 18. et c. 11. 30. et Genesis 2. v. 9.

Secundo, *lingua placabilis* et sanans est lingua mitis et placida, quæ sua lenitate et gratia dolores et ægritudines animi in aliis curat et sanat; sicut lignum vitæ curabat omnes corporis alterationes; nimirum iratos sedat, dissidentes conciliat, invidos amicat, superbos facit humiles, pusillanimes erigit, etc. Quæ autem *immoderata*, Hebr. *perversa est*, puta immitis, iracunda, aliove vitio infecta et depravata, *conteret spiritum;* quia menti alterius infigit aculeos iræ, doloris, vindictæ, pusillanimitatis, mœroris, angoris, aut imprudentiæ et stoliditatis, quibus animi spiritusque pax, sanitas, vigor et robur frangitur et conteritur. Magna hæc linguæ est dos et gratia, quam S. Bernardus in Prælatis requirit, ser. 25. in Cant. Explicans enim illud: *Nigra sum, sed formosa, filiæ Ierusalem*, ait hæc verba esse sponsæ, quæ, ut æmulas stimulis invidiæ contra se agitatas leniret, eas amice vocat *filias Ierusalem.* Additque: *Omnibus quidem optanda est ista perfectio, proprie autem optimorum forma est Prælatorum. Sciunt quippe boni fidelesque Præpositi, languentium sibi creditam animarum curam, non pompam. Cumque internum murmur cuiuspiam illarum querulæ vocis indicio deprehendunt, et si in ipsos usque in convicia et contumelias prorumpentis, medicos se et non dominos agnoscentes, parant confestim adversus phrenesim animæ non vindictam, sed medicinam. Hæc igitur ratio cur sponsa filias Ierusalem dicat eas ipsas, quas malevolas sustinet atque maledicas, videlicet ut in blando sermone deliniat murmurantes, commotionem sedet, sanet livorem. Scriptum est enim: Lingua pacifica compescit lites.* Sic enim legit, imo explicat S. Bernardus quod nos legimus: *Lingua placabilis lignum vitæ.*

Huc facit discrimen iracundi et patientis, quod dat B. Antiochus in Pandectis: « Ramus, inquit, cum viret ac lentus est, difficile frangitur, quia cedit manui; qui autem aridus est, facile confringitur, quia non cedit. Sic item mitis sane vir difficile convellitur, quia cedit et leniter flectitur: at iracundus, flecti nescius, uno tantummodo verbo frangitur.

Porro Septuag. vertunt: *Sana lingua est arbor vitæ; quisquis eam custodierit, implebitur spiritu*, scilicet lenitatis, pacis, charitatis, sicut furnus calefactus, si clausus custodiatur, impletur spiritu caloris. Auctor vero Catenæ Græcorum sic Septuaginta explicat: Est, inquit, duplex linguæ sanitas: una quæ sanat, altera quæ sanatur. Ea

lingua merito vocatur sana, quæ verbo non peccat; morbus enim linguæ est peccatum per illam admissum. Impletur autem spiritu, qui lingua non peccat, non quovis, sed sancto. Exhortatur infra quoque sapiens ad cautam linguæ custodiam. Ait enim: *Favus mellis sunt boni sermones; dulcedo autem illius sanitas est animæ.* Doctrina de rebus utilibus et salutaribus germinat scientiam; hæc autem est lignum vitæ.

Denique S. Chrysostomus in Psalmum 140. v. 3. ad illa: *Pone, Domine, custodiam ori meo,* docet Adamum et Evam pulsos paradiso, quia linguam non custodierunt, sed cum serpente colloquia miscuerunt; iis enim persuasi pomum vetitum comederunt: quare custodiam linguæ esse necessariam, ut felicitatem paradisi, quam loquendo perdidit Adam, quoad licet recuperemus. Hinc per Cherubim gladio igneo custodientem paradisum, mystice accipit custodiam linguæ ex cogitatione et terrore iudicii divini. *Quænam autem*, inquit, *fuerit hæc custodia, nisi ratio et cogitatio, quæ urget, terribiliter habens præ manibus ignem eos usturum, qui ore suo temere usi fuerint?*

Vers. 5. STULTUS IRRIDET DISCIPLINAM PATRIS SUI: QUI AUTEM CUSTODIT INCREPATIONES, ASTUTIOR FIET.) Syrus: *Prudens autem custodit increpationes patris;* Chaldæus: *Et qui sibi cavet ab eius increpatione, callidus est.* Pro *irridet* Hebr. est ינאץ *inats*, id est aspernatur; Chald. *reprobat;* Sept. *subsannat.* Sententia clara est; q. d. Stultus, id est insipiens et impius suo iudicio suisque concupiscentiis addictus, cum de iis corripitur a patre, correctionem aspernatur, qua in re stultitiam suam ostendit; quia cum correctio hæc proficiscatur ex amore paterno, quo pater summe cupit bonum filii, ut scilicet eum doceat sapientiam et virtutem, ipse stulte et bonum hocce suum et amorem paternum spernit, ultroque in vitia, quæ eum in ruinam et gehennam ducent, ruit; in dies enim fit stultior, et in stultitia, id est vitiis et iniquitate obstinatior.

At vero *qui custodit increpationes, astutus;* Septuag. *astutior,* id est prudentior et sapientior fiet; quia proficiet in omni honestate et virtute, quæ ei decus et felicitatem præsentem et æternam conciliabit. Hebr. est יערים *iarim*, id est astutus, callidus fiet instar serpentis; serpens enim oculos catulorum debiles et palpitantes solet acuere succo feniculi; atque inde tam acer visus in serpente, uti tradit Albertus Magnus, quin et Plinius l. 20. c. 23. *Fœniculum,* ait, *nobilitavere serpentes gustatu senectam exuendo, oculorumque aciem succo eius reficiendo.* Idem vero l. 8. c. 27. *Anguis,* ait, *hyberna latebra visu obscurato marathro herbæ sese affricans, oculos inungit ac refovet; si vero squamæ obtorpuere, spinis iuniperi se scabit.* Simili modo parentes correptione sua acuunt prudentiam et virtutem filiorum. Hæc sententia sæpius inculcatur a Salomone, quia principium est et causa omnis boni filiorum, ut cap. 3. 1. cap. 4. 1. c. 7. 1. et nominatim cap. 12. 1. cap. 13. 1. Vide ibi dicta.

IN ABUNDANTI IUSTITIA VIRTUS MAXIMA EST: COGITATIONES AUTEM IMPIORUM ERADICABUNTUR.) Hic versus non est in Hebræo, sed in Septuag. e quibus eum Noster transcripsit. Pro *virtus* græce est ἰσχύς, id est robur, fortitudo, q. d. Iustus, dum quotidie in iustitia proficit, quotidie robur eius augendo, corroborat pariter seipsum in bonis tam corporis quam animi; quo fit ut omnes tentationes, persecutiones, afflictiones in dies fortius superet, omniaque huius mundi adversa æque ac prospera generose transcendat, nec ullis promissis aut minis a iustitia et virtute se vel latum unguem abduci sinat; quia in Deo et cælo cor defigens omnia terrena despicit; at cogitationes et desideria impiorum, quia in terrenis opibus, amicis, honoribus collocentur; hinc debiles sunt, caducæ et evanidæ; ideoque cito radicitus succidentur et interibunt. Videntur Septuag. hanc sententiam addidisse sequenti, quæ extat in Hebræo explicationis gratia; illius enim videtur esse paraphrasis et interpretatio, ut patet utramque conferenti.

Denique nonnulli *iustitiam* hic accipiunt particularem, quæ est virtus, ius suum cuique reddens, sicque explicant, q. d. Iustitia est maxima virtutum moralium, ut docet Aristot. l. 5. Ethic. cap. 1 et 3. Thomas 1. 2. q. 66. art. 4. qui et causam dat, quod iustitia sit propinquior rationi, quodque eius subiectum sit voluntas, obiectum vero sint operationes, quibus homo recte et iuste ordinatur ad alterum; cum fortitudo sit in appetitu irascibili, temperantia in concupiscibili, eiusque obiectum sint cibus, potus et res venereæ. Verum pro *virtus* græce non est ἀρετὴ sed ἰσχύς, id est robur, fortitudo, uti dixi.

DOMUS IUSTI PLURIMA FORTITUDO: ET IN FRUCTIBUS (Hebr. *proventibus*) IMPII CONTURBATIO.) Sept. *Domibus iustorum fortitudo multa: fructus autem impiorum peribunt.* Pro *fortitudo* hebr. est חוסן *chosen* id est robur, fortitudo; item opes et thesaurus reconditus et protectus. Vers. 6.

Primo ergo R. Levi sic explicat: Domus iusti munita est et firma duplici ratione, tum proprio robore, tum peculiari Dei providentia, qua iustum complectitur. Verum, cum illam impius subibit, eadem conturbabitur, et excidium non evadet, aufereturque ab illa tum munimen, tum meritum. Accedit R. Salomon: Domus iusti, inquit, est templum a Davide, vel potius a Salomone ædificatum, quod Israelitis tutissimum fuit munimentum et turris fortitudinis. Sed cum in illud Manasses idolum induxit, tunc conturbatum, profanatum, et dissipatum fuit.

Secundo. Baynus, q. d. Non opes, sed iustitia dat vires ad tolerandas adversitates: quibus proinde domus iusti resistit, non impii.

Tertio et genuine, *fortitudo* hic non tam robur, quam opes et thesaurum significat: hic enim directe opponitur *fructibus*, Hebr. *proventibus*, impii; et hunc significat Hebr. חוסן *chosen;* quia fortitudo divitum sunt eorum divitiæ, iuxta illud cap. 10. 15. *Substantia divitis, urbs fortitudinis eius.*

Unde Pagnin. Vatab. Caietan. Marinus, Aben Ezra et alii passim vertunt; *Domus* (vel *domui,* aut *in domo*) *iusti thesaurus multus,* id est *magnus*, q. d. In domo iusti multæ congregantur et conservantur opes, eæque manent et durant: quia sunt *chosen*, id est conditi et protecti a sapientia iustitiaque, et a Deo: at fruges et proventus impii conturbantur, id est disturbantur et dissipantur vel grandine et procellis, vel a prædonibus et militibus eas diripientibus, vel ab ipsis domesticis, qui in domo impii solent pariter esse iniqui et rapaces, ut quisque sibi rapiat quod potest; itaque proventus domus et heri dissipantur et pereunt. Cum ex adverso proventus opesque iusti Deus tutetur a procellis, a prædonibus, ab omni adversitate: ac domestici iusti pariter sint fideles et iusti, qui proinde in bonum et opes domus et heri collaborant et conspirant. Rursum iustus conservat opes, riteque expendit in suos usus et in eleemosynas, ob quas Deus vicissim ei maiores proventus attribuit. At impius bona sua in symposia, ludos, aleas, meretrices effundit et dilapidat: quo enim maior ei proventus et annona obvenit, eo liberius peccat, et in luxum diffluit. Unde Baynus: Proverbium hoc docet, inquit, opes iustis fore materiam virtutis, impiis vero vitiorum fomenta. Aben Ezra vero: Iusti domus, inquit, est instar munitionis, id est apothecæ iusti annona plenæ sunt, q. d. In domo iusti ampla horrea frugibus referta sunt.

Insuper *chosen*, id est fortitudo, fortisque thesaurus, significat opes iusti iusto labore partas recondi, et diu servari in familia iusti, et a patre ad filios et nepotes solere transfundi; cum ex adverso opes impii utpote per rapinam, usuram et iniquos contractus partæ adeo non durent, ut domum conturbent, dum de earum possessione et hæreditate litigant hæredes, vel inter se, vel cum iis, a quibus iniuste ablatæ sunt. Denique videmus in domibus piorum vigere pacem, amorem, concordiam; domos vero impiorum assiduis odiis, litibus, rixis conturbari. Unde Tigur. vertit: *In domo iusti thesauri multi sunt; at in proventibus impii, perturbatio;* Vatabl. *Per fructum impii labefactatur,* scilicet *domus ipsius,* puta *per opera prava; hæc enim sunt fructus impii.*

Mystice, hæc accipias de thesauris virtutum et bonorum operum, præsertim eleemosynarum, quæ cum iusto perdurant, imo eum perducunt ad regnum cæleste, iuxta illud Christi: *Thesaurizate vobis thesauros in cœlo, ubi neque ærugo, neque tinea demolitur*, Matth. 6. Cum ex adverso opera impiorum non perdurent, vel quia prava; vel si bona non sunt stabilia; illico enim impius ad impia relabitur.

Allegorice, auctor Catenæ Græcor. « Per domos iustorum, inquit, accipe Ecclesias, in quibus Dei fortitudo per Spiritus sancti præsentiam existit; per fructum autem impiorum prava illorum opera, propter quæ certo interituri sunt. « Et Beda: » Domus iusti, ait, est Ecclesia Christi, quæ plurimam habet fortitudinem, ita ut pluvia, ventis fluminibusque tentationum frequentium nequaquam possit dirui; et in operibus diaboli conturbatio fervet assidua, quæ eamdem Christi domum vel per falsos fratres, vel per apertos adversarios deiicere tentat. »

Vers. 7. LABIA SAPIENTIUM DISSEMINABUNT (Hebr. *spargunt*; Tigur. *serunt*; Symmach. *custodiunt*) SCIENTIAM: COR STULTORUM DISSIMILE ERIT.) Hebr. *Cor stultorum non sic*; Syrus et Pagnin. *Non est rectum*; Tigur. *Non est solidum*; R. Salomon: *Non est verum*; Chald. *Labia sapientum notam faciunt* (Syrus, *loquuntur*) *scientiam, et stultorum non ita*; Septuag. *Labia sapientum alligata sunt sensu; corda autem imprudentium non secura*; vel ut auctor Catenæ Græc. *Sapientum labia iudicio et sensu alligantur; stultorum autem corda sunt lubrica et instabilia*. Pro *dissimile* enim Hebr. est כן *ken*, quod est adverbium significans *sic, ita*; idem est nomen significans *rectum, verum*; item *firmum, solidum*.

Pro *disseminabunt* Hebr. est יזרו *iesaru*, quod primo significat, ventilatione spargent, seminabunt, ut vertit Noster, Vatabl. Pagnin. et cæteri. Secundo, constringent, cingent, complectentur, alligabunt sibi scientiam, ut vertunt Septuag. verbum enim זרה *zara* est contrariæ significationis (qualia plura habent Hebræi) ut non solum spargere, sed et constringere, sive ea quæ sparsa et soluta erant, complicare et accingere significet; ut tam litteris (licet transpositis) quam significatione alludat ad אזר *azar*, id est cinxit, accinxit. Unde R. Salomon vertit: *Sapientes scientia coronabuntur*: זר *zer* enim coronam significat. Utrumque significatum huic loco congruit, et eodem redit.

Sensus ergo planus est, q. d. Sapientes ita sapientiam et virtutem (hæc enim est scientia Sanctorum) cordi suo, et vicissim cor sapientiæ alligant, ut ea plene cor imbuant et impleant, quo fit ut cor mentemque habeant fixam et stabilem, utque sapientia pleni eamdem deinde eructent, et in alios disseminent; at vero cor stultorum dissimile est: nam alligatum est non sapientiæ, sed stultitiæ; quo fit ut mentem habeant instabilem, vagam et lubricam, qua ab una concupiscentia in aliam volvantur et dilabantur, utque stultitiam, qua pleni sunt, eructent et in alios disseminent. Unde S. Gregor. 3. p. Pastor admonit. 19. « De istis, inquit, scribitur: Cor stultorum dissimile erit. Cor quippe sapientum sibimetipsis semper est simile; quia dum veris persuasionibus acquiescit, constanter se in bono opere dirigit; cor vero stultorum dissimile est: quia dum mutabilitate se varium exhibet, numquam idem quod fuerat manet. » Quare, ut ait Sixtus philos. Sapiens semper similis est sibi, insipiens semper dissimilis. Id videre est in hæreticis, qui semper alia et alia, imo prioribus contraria docent. Videatur Lutherus septiceps apud Cochlæum.

Doctor imitetur seminantem. Igitur Hebr. *iesaru* significat sapientes in docenda sapientia, id est virtute, id facere debere, quod faciunt agricolæ in seminando semine, iuxta parabolam seminantis
1. propositam a Christo, Matth. 13. 3. nimirum primo, quod, sicut agricolæ *iesaru*, id est ventilant semen seminandum, ut illud sit purum et a paleis secretum: sic pariter sapiens scientiam et sapientiam quam docet, eventilet purgetque
2. ab omni errore, æque ac mentem a cupiditate. Secundo, quod sicut agricolæ *iesaru*, id est sibi alligant et astringunt

A saccum seminis seminandi: sic pariter sapiens astringat sibi scientiam docendam, ut scilicet cordi suo eam penitus imprimat, ut, dum docet, non ex ore, sed ex intimo cordis sensu, affectu et spiritu eam promere et expirare videatur. Hoc est quod ait Christus: *Exiit qui seminat seminare semen suum*; qui scilicet semen, id est verbum Dei, iam facit suum, id est suo cordi intime illud indidit et impressit. Peccant hac in re multi doctores et concionatores, qui conciones a se conscriptas ex memoria ad verbum recitant, perinde ac si recitarent orationem Ciceronis quam didicerunt: quare eorum concio est arida et frigida declamatio; at sapientes magis ex corde quam ex memoria dicta sua promunt, ideoque illa viva sunt, efficacia et ardentia, quibus mentes auditorum accendunt et impellunt quocumque volunt. Tertio, sicut agricolæ *iesaru*, id est seminant semen liberaliter spe copiosæ messis, 3.
sic et sapiens sapientiam suam large spargit et disseminat, sciens eam esse semen, et ad seminandum eam sibi a Deo esse datam, qui huius seminationis exactam ab eo exi-
B get rationem in die iudicii, præsertim quia pariter scit suæ seminationi amplam a Deo promissam esse mercedem, nimirum lauream doctorum in cælis, et conversionem auditorum in terris. Esto enim auditores illico non convertantur, suo tamen tempore concionis auditæ memores, fructum vel in se vel in aliis non pœnitendum producent. Unde S. Chrysost. hom 41. in Gen. *Agricola quidem*, inquit, *non pari alacritate seminat, cogitans fructus hactenus fuisse inutiles; nos autem ab hac cura liberi sumus. Nam licet iacto æquali semine ob auditorum ignaviam fructum non capiamus, perfecta tamen nobis futura est messis ac merces*. Hinc monet Sapiens Ecclesiastæ 11. v. 1. *Mitte panem tuum super transeuntes aquas; quia post tempora multa invenies eum*. Et v. 4. *Qui observat ventum, non seminat; et qui considerat nubes, numquam metet*. Et Isaias c. 32. 20. *Beati qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis et asini*. Igitur sicut agricola totum agrum suum serit, nec partem fertiliorem a
C minus fertili secernit: sic et prædicator non consideret, an multi sint auditores vel pauci, an nobiles vel ignobiles, an docti vel rudes; sed dicat cum Apostolo: *Sapientibus et insipientibus debitor sum*; omnique data occasione strenue doceat et prædicet. Sic S. Franciscus, teste S. Bonaventura, eadem mentis alacritate, eodem spiritus fervore concionabatur paucis et multis, divitibus et pauperibus, civibus et rusticis. Tales fuere Apostoli, virique Apostolici, de quibus dicitur Psal. 125. *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos*.

Quarto, S. Ambr. in Ps. 36. « Labia sapientum, ait, alligata sunt sensu eo quod omnia quæ loquuntur vero sensui congruere videantur, et sensus etiam sui prudentia intelligant quæ loqui debeant vel tacere, ut quæ silenda sint cohibeant claustro quodam nexuque labiorum; in his autem quæ oporteat dici, labiorum vincula resolvant. »

Idem in Ps. 38. « Labia sapientis alligata sunt intellectu. Quando ergo vides illudentibus protervis sapientem
D tacere, dic; Ligavit iste intellectu labia sua; hoc est prudenter tacet, ne labiorum suorum vinculis alligetur. Posuit ori suo custodiam, sepsit aures suas spinis, vectem adhibuit foribus oris sui; servat thesaurum cordis et argentum eloquii sui, ut examinatum et purgatum, quando oportet, proferat, ne quisquam prius fur in cor eius aut perturbator irrumpat, et ad eos captivum trahat, quibus flagitia sua vendat. » Idem l. 3. epist. ad Constantium: « Labia tua alligata sint sensu, id est, ait, fulgeat sermonum tuorum manifestatio, intellectus coruscet et alloquium tuum, atque tractatus aliena non indigeat assertione, sed sermo tuus velut armis suis sese ipse tueatur, nec ullum verbum tuum in vanum exeat, et sine sensu prodeat. Est enim alligatura, quæ constringere solet animorum vulnera; quam si quis reiicit, desperatam sui prodit salutem. Et ideo circa eos, qui gravi ulcere vexantur, utere oleo sermonis, quo foveas mentis duritiam. Appone malagma, adiunge alligaturam salutaris præcepti, ut va-

gos et fluctuantes circa fidem vel disciplinæ observantiam nequaquam soluto animo et remisso vigore patiaris perire. » Plura vide apud S. Chrysost. S. Ambros. Barradium, Salmeronem, et alios Interpretes explicantes parabolam seminantis, Matth. c. 13. v. 3.

Vers. 8. VICTIMÆ IMPIORUM ABOMINABILES DOMINO: VOTA IUSTORUM PLACABILIA.) Id est grata et accepta sunt Deo, aptaque ad Deum conciliandum et placandum. *Vota* hic significant non promissa Deo facta, sed preces: hebr. enim est תפלה *tephilla*, id est oratio, preces, supplicationes. Hebræa ergo sic habent: *Sacrificium impiorum abominatio Domini; et oratio rectorum, beneplacitum eius;* Chald. *et in oratione iustorum placabitur;* Syrus: *gratas habet iustorum preces*; Septuag. in Catena Græc. *Dominus impiorum victimas execratur; ast illorum preces, qui rationem vitæ recte instituunt, acceptæ sunt apud eum.* Sententia est clara. Ratio est, quod olim ante Christum omnia sacrificia Iudæorum et Gentilium totam suam vim merendi, satisfaciendi et impetrandi habebant ex opere operantis, hoc est ex sanctitate et dignitate offerentis. At in lege nova Christus instituit sacrificium Eucharistiæ, quod valet non tantum ex opere operantis, sed longe magis ex opere operato, id est per se et vi sua; quia tam offerens, quam victima eius, est ipse Christus, qui Deo gratissimus est; quare etiamsi offerens, puta sacerdos, sit impius, tamen sacrificium Eucharistiæ ab eo oblatum vim suam, quam habet ex opere operato, retinet et conservat, uti docent omnes Theologi. Et S. August. l. 2. contra Parmen. c. 6. ipsi cæterisque Donatistis hunc locum Salomonis obiicientibus, ex eoque contendentibus baptismum ab hæreticis, utpote impiis, collatum esse Deo ingratum, ideoque invalidum et reiterandum, respondet negando consequentiam. Obiiciunt, inquit: *Sacrificia impiorum execratio est Domino. Etenim*, inquiunt, *inique offerunt illa.*

Respondet ad hoc S. August. *Iam supra responsum est, quia non est iniquus Christus, qui pro nobis seipsum obtulit, et noster in cœlo mediator est; quo suam Ecclesiam gubernante bonis mali non obsunt, qui vel ignorantur, vel pro pace tolerantur, donec ipse veniat, ac separet præmissis messoribus a messe zizania, et ventilabro paleas a frumentis.* Et inferius: *Sacrificia ergo impiorum eis ipsis oberunt, qui offerunt impie. Nam unum atque idem sacrificium propter nomen Domini quod invocatur, et semper sanctum est, et tale cuique fit, quali corde ad accipiendum accesserit. Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat. Non ait, aliis, sed sibi.* Orationes tamen et oblationes Christianorum, æque ac Iudæorum, vim suam habent, non ex opere operato, sed operantis; quare si operans sit in statu peccati mortalis, ideoque Deo ingratus et exosus, parvam vim et pondus apud Deum habet eius oratio, nisi eum peccati pœniteat, vel pœnitere incipiat. Nam ut ait S. August. serm. 19. de Verbis Domini: *Deus cor interrogat, non manum*, id est corda appendit, non oblationes: sanctitatem æstimat, non munus; intentiones ponderat, non orationes. Huic sententiæ parallela est illa Eccli. 34. 23. *Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis.* Vide ibi dicta. Ita hunc locum explicat S. Gregor. lib. 7. Registri ep. 127. ad Recaredum regem Visigothorum, laudans eum ob munera S. Petro transmissa. Eius verba translata sunt in Ius Canonicum, et habentur 3. q. 7. c. 5. *In gravibus*, ubi sic dicitur: *In gravibus peccatis quis positus, dum suis premitur, aliena non diluit. Cuncti enim liquido novimus, quia cum is displicet, qui ad intercedendum mittitur, irati animus procul dubio ad deteriora provocatur. Scriptum quippe est: Victimæ impiorum abominabiles Deo sunt, vota iustorum placabilia. Neque enim in omnipotentis Dei iudicio, quid, sed a quo datur, inspicitur. Hinc est enim quod scriptum est: Respexit Dominus ad Abel, et ad munera eius; ad Cain autem et ad munera eius non respexit. Dicturus quippe quia Dominus respexit ad munera: præmisit sollicite, quia respexit ad Abel. Ex qua re patenter ostenditur quia non offerens a muneribus, sed munera ab offerente placuerunt. Dona quippe iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes eorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. Item: Longe est Dominus ab impiis, et orationes iustorum exaudiet.*

Porro Calvinistæ ex hisce Salomonis sententiis inferunt sine fide non posse fieri ullum opus bonum, etiam morale dumtaxat, ideoque omnia opera infidelium et impiorum esse peccata. Quibus egregie respondet Bellarm. lib. 5. de Grat. et libero arbit. cap. 10. Multum interest, inquit, inter sacrificia et opera moralia: nam ut fiat bene opus morale, non requiritur ut fiat cum detestatione peccatorum, vel cum conscientia pura, quod tamen requiritur ad sacrificium rite offerendum. Cuius differentiæ ratio est: quia sacrificium habet pro fine placare et reconciliare Deum, vel ab illo beneficia aliqua impetrare, aut pro acceptis gratias agere: qui autem Deum sibi reconciliare nititur, et tamen peccata non detestatur, nec relinquit, is pugnat cum ipsa sua actione, nec tam Deum placat, quam ad iracundiam provocat. Sic etiam qui vult a Deo beneficia impetrare, vel ei pro acceptis gratias agere, et tamen cum eo inimicitiam gerit, eumque offendere legem ipsius prævaricando non cessat; is Deum non tam honorat quam irridet. Quare nihil est mirum, si sacrificium eius Deo non placeat, quippe quod non rite offertur. At opus morale, ut eleemosyna in pauperem, non habet pro fine nisi egenti opem ferre, ad quem finem consequendum nihil pertinet puritas, vel impuritas vitæ et conscientiæ eius qui eleemosynam facit.

ABOMINATIO EST DOMINO VIA IMPII: QUI SEQUITUR IUSTITIAM, DILIGITUR AB EO.) Chald. *Sequentes autem iustitiam diligit.* Sententia hæc est clara, datque causam præcedentis, q. d. Ideo Deus execratur victimas impiorum, quia execratur eorum viam, id est vivendi agendique rationem: ideo vero preces iustorum acceptat, quia eorum via, id est modus vivendi, puta iusta eorum opera ipsi placent. Pro *qui sequitur* hebr. est מרדף *meraddeph* id est, *qui persequitur iustitiam*, quo significatur iustitiam velut cælestem virginem fugere homines terrenis cupiditatibus plenos, iuxta illud Poetæ: Vers. 9.

Ultima virtutum terras Astræa reliquit.

Quare virtutis studiosos debere eam fugientem insequi: idque ingenti contentione, conatu et studio, ut eam velociter præcurrentem velociori cursu assequi et apprehendere valeant. Igitur quo conatu canis veneticus persequitur leporem, præ illo gressus accelerando et multiplicando, donec leporem assequatur et comprehendat; eodem nos virtutem persequi debemus, nec a cursu continuo cessare, sed eum intendere, donec illam consequamur.

DOCTRINA MALA DESERENTI VIAM VITÆ: QUI INCREPATIONES ODIT, MORIETUR.) To *vitæ* non est in Hebræo, sed subintelligitur: *Via* enim *vitæ* est lex Dei, quæ ducit ad vitam longævam hic, et deinde ad æternam in cælis. Pro *doctrina* hebr. est מוסר *musar*, id est castigatio, disciplina, correctio. Sensus ergo est q. d. Disciplina, et correctio impio, qui suas cupedias sequens deserit viam vitæ, id est legem Dei, est *mala;* tum quia ei ingrata est, insuavis et molesta; sic enim *bonum* sæpe sumitur pro iocundo et læto, *malum* vero pro tristi et molesto, ut cum ait Christus Matth. 6. *Sufficit diei malitia sua;* id est sua molestia, sua crux, sua afflictio: tum quia lex Dei impio comminatur pœnas pessimas tam in hoc sæculo, quam in futuro, illisque, si spernatur, ipsum addicit. *Qui* autem non tantum deserit viam vitæ, sed etiam *increpationes odit, morietur;* tum morte intempestiva, qua sæpe Deus improbos punit; tum morte æterna in gehenna; unde Septuag. vertunt: *Qui autem oderunt increpationes, moriuntur turpiter;* tales enim sunt incorrigibiles et quasi desperati, similes phreneticis et lethargicis, qui dormire volunt in suis peccatis, et dormiendo mori. Ita S. August. serm. 50 de Verbis Domini: *Prorsus*, inquit, *tales sunt homines lethargicis similes, qui in lucem oculos intendere pigrescunt, et his qui eos excitare volunt, molesti sunt. Recedite a me, ait lethargicus. Quare? Dormire volo. Sed* Vers. 10.

ille: Morieris. Inde ille amore somni: Mori volo, respondet. *Sed charitas desuper: Nolo*. Vide dicta v. 5. et locis ibidem citatis.

Hunc esse sensum liquet ex Hebræo, qui sic habet: *Correptio mala relinquenti semitam*; et ex Chaldæo: *Disciplina mali, homini*, inquit, *errare facit viam suam*; et Tigur. *Desertorem semitæ gravis castigatio manet*; et Vatabl. *Disciplina est gravis et ingrata homini, qui viam rectam deserit*; et Pagnin. *Flagellum malum est relinquenti semitam Domini*; et R. Salomon: *Supplicia gravia*, inquit, *pœnæque constitutæ et paratæ sunt divinum tramitem transilienti*. Sic et Aben Ezra, R. Levi, Iansen. Salazar et alii. Porro Septuag. contrarie vertunt: *Disciplina innocentis cognoscitur a prætereuntibus*; et Syrus: *Correptio eorum qui mala nesciunt manifesta est*. Verum in Septuag. pro ακακου, id est *innocentis*, videtur corrigendum κακου, id est, *mali, nocentis*; sic enim habent Hebr. Chald. et cæteri iam citati, quin et Scholiastes Septuag. *Disciplina*, inquit, *est malum derelinquenti viam*; quod plane consentit cum cæteris iam citatis.

Aliter explicat Baynus, q. d. Patris vel doctoris, qui deserit viam vitæ, id est legem Dei, doctrina mala est; quia sicut ipse vitiosus est, sic eadem vitia verbis et factis docet, imprimitque filiis et discipulis.

Aliter quoque Hugo, q. d. Male docet qui sola verbi doctrina, id est solo ore, docet, cum opere deserat viam vitæ, id est legem Dei; quia, ut ait Beda in Proverb. *Male vivere et bene docere, nihil est aliud, quam se sua voce damnare*; et, ut ait Chrysost. hom. 17. in Matth. *Doctrinæ ipsius magnis vocibus ipsa facta reclamant.* Vide auctorem Imperfecti apud S. Chrys. homil 9. et 10. in Matth. ubi inter alia ait: *Talis non alterum instruit, sed se ipsum castigat. Nemo enim potest in valle stare, et de monte loqui; sed aut ubi stas, inde loquere; aut unde loqueris, ibi sta. Si in terra est animus tuus, ut quid de cœlo loqueris?* Et inferius: *Melius est facere et non docere, quam docere et non facere; quia qui facit, aliquos corrigit suo exemplo; qui autem docet et non facit, non solum neminem corrigit, sed insuper multos scandalizat. Quis enim non movetur ad peccandum, cum viderit ipsos doctores iustitiæ peccantes?*

Vers. 11. INFERNUS ET PERDITIO CORAM DOMINO: QUANTO MAGIS CORDA FILIORUM HOMINUM?) Sept. *Infernus et perditio manifesta coram Domino, quomodo non et corda hominum?* Hebr. est אף כי *aph ki*, quod in comparatione, qualis hic est, significat *quanto magis*, vel *multo magis*. Ita Pagnin. Vatabl. Marinus, Baynus, Iansen. et alii. Quare frigide et parum apte nonnulli vertunt: *Infernus et perditio coram Domino, etiam et corda filiorum hominum.* Alludit ad illud Iob. 26. 6. *Nudus est infernus coram illo, et nullum est operimentum perditioni.*

INFERNUS ET PERDITIO.) Hoc est, infernus omnia perdens, ut sit hendiadys; infernus enim dicitur *perditio*, hebr. אבדון *abaddon*, id est interitus, consumptio, locus omnino nobis occultus et multa caligine obvolutus, barathrum et præcipitium, in quod cum aliquid descendit, periisse videtur tenebris et oblivionis caligine immersum et obrutum, iuxta illud Ps. 87. 13. *Numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, et iustitia tua in terra oblivionis?* Aut simplicius, *infernus* est locus imus terræ et totius mundi, ac carcer damnatorum; *perditio* est ipsa mors, gehenna et damnatio æterna eorumdem. Rursum *perditio* sunt ipsi perditi, puta damnati tam homines quam dæmones in inferno. Unde Apoc. 9. 11. angelus præses abyssi vocatur hebr. *abaddon*, græce απολλυων, latine *exterminans*, vel perdens. Quare minus probabiliter per infernum Caietan. et Iansenius accipiunt statum mortuorum; Mercerus, sepulcrum; alii, mortem, q. d. Deus novit statum mortuorum (scilicet ubi sint mortui, quid patiantur) qui hominibus in hac vita videtur abstrusissimus. Ergo multo magis novit corda hominum hic viventium; hæc enim hominibus non ita videntur abstrusa; licet a parte rei magis abstrusa, secreta et arcana sint. Verum Hebr. שאול *sceol* proprie infernum significat, non mortem,

A nec sepulcrum, præsertim cum ei additur אבדון *abaddon*, id est perditio. Unde Ecclesia damnat Calvinum, qui negat Christum descendisse ad inferos; et per inferos accepit sepulcrum, quasi idem in Symbolo ait: *Descendit ad inferos*, quod *et sepultus est*.

Aben Ezra et R. Levi hunc versum connectunt cum præcedenti hoc modo; Dominus, in cuius conspectu est infernus et perditio, hoc est, cui nihil est absconditum, probat cogitationes et corda filiorum hominum, qui relinquunt viam disciplinæ, et odio habent castigationem, ac dabit illis mercedem, ut moriantur ante diem suum, atque descendant ad infernum et perditionem. Timorem ergo hic Salomon incutit iis qui deserunt vias rectas, quasi possint latere et fallere oculos Dei, qui etiam secretissima clare perspiciunt. Idem facit pater Salomonis David Psalm. 138. 7. *Quo ibo*, ait, *a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? si ascendero in cœlum, tu illic es; si descendero in infernum, ades*, etc.

Est argumentum a minus difficili ad magis difficile, q. *Facilius est scire secreta cordium quam inferni.*
B d. Deus cognoscit infernum et damnationem ac damnatos; ergo multo magis cognoscit corda, id est cogitationes et volitiones cordium eorum, qui in terra hac vivunt; illud enim difficilius est, hoc facilius.

Difficultas est quomodo hæc sententia sit vera. Ratio *Quo sensu.* dubitandi est, quod infernus et damnatio sint res physicæ, ideoque determinatæ ac certæ, quæ facile sciri possunt; at vero cogitationes et intentiones hominum sunt res liberæ, ideoque indeterminatæ, secretæ et arcanæ, ideoque soli Deo cognitæ. Unde Angeli, dæmones et damnati cognoscunt infernum et pœnas damnatorum; non vero cognoscunt secreta cordium.

Respondet primo Iansenius et Caiet. Salomonem loqui *Resp. I.* de difficultate, quæ est non a parte rei, sed in opinione hominum; homines enim putant difficilius esse, imo vere eis difficilius est cognoscere secreta inferni quam secreta cordium; quia illorum nulla habent indicia, horum vero habent per verba, vultum, gestus, facta, etc.

C Hæc responsio est facilis et probabilis. Scriptura enim subinde loquitur ex mente et sensu hominum, ac phrasibus et moribus hominum sese accommodat.

Secundo, R. Levi sic argumentum concinnat; infernus II.
est locus imus, et a Deo remotissimus; cor autem sive mens hominis est Deo vicina, quia ad Dei imaginem creata. Si ergo oculi Dei penetrant usque ad imum inferni a se remotissimum, multo magis penetrabunt corda hominum sibi vicina.

Tertio, Hugo corda hominum limitat ad homines bo- III.
nos, q. d. Si Deus respicit infernum et damnatos in eo, ut illos pro mensura malorum ab ipsis commissorum puniat; quanto magis respiciet corda bonorum, ut ea pro bonis mente destinatis et opere perfectis præmietur?

Quarto, magis genuine et profunde per infernum et IV. *Genuine.*
perditionem accipe damnationem et damnatos, præsertim dæmones, q. d. Deus cognoscit secreta inferni et damnatorum, præsertim dæmonum; ergo multo magis cognoscit secreta hominum viventium. Dæmones enim uti na-
D turæ subtilitate, sic et mentis profunditate ac celandis secretis superant homines; unde magis versuti, fraudulenti et dolosi sunt quam homines, ut patet ex eorum tentationibus, quibus viros etiam sanctos sæpe implicant, seducunt et prosternunt. Rursum Deus novit omnes actus etiam internos et secretos cordium, tam dæmonum quam hominum damnatorum, quos habuerunt in via; ideoque cuique inflixit eam pœnarum in gehenna mensuram, quam quisque suis actibus meritus est. Insuper Deus novit omnes cogitationes et volitiones dæmonum et damnatorum, quas nunc habent, et quas habituri sunt per omnem æternitatem; ergo multo magis cognoscit cogitationes et volitiones hominum, qui in terra misere et modice vivunt.

Denique τό *coram Domino* non tantum significat Deo nota esse corda hominum, æque ac dæmonum, et damnatorum, sed etiam illa esse in manu, potestate et dominio Dei, ut de illis faciat quod lubet, ut cogitationes et volitiones eis immittat quascumque voluerit, ut pœnas

vel præmia et gaudia eis indat, prout ei placuerit. Corda enim omnium Angelorum, dæmonum et damnatorum ita sunt in manu Dei, sicut lutum est in manu figuli, ut ait Ierem. c. 18. 6. et sicut cera est in manu cerarii. Ergo pari, imo potiori ratione eodem modo in manu Dei sunt corda hominum, iuxta illud S. Pauli: *Cuius vult miseretur, et quem vult indurat*; Rom. 9. 18. et 20. Hinc Deus a S. August. et aliis vocatur *Rex mentium*; quia totus eas penetrat, possidet, occupat, ut eis intime illabi, cogitationesque et volitiones quascumque voluerit, vitaliter indere queat, quod nequit dæmon vel angelus. Recte ergo argumento a magis difficili ad minus difficile argumentatur Salomon. Si Deus sua sapientia penetrat, et sua potentia possidet mentes dæmonum et damnatorum in inferno, adeo ut eas igne cruciet et urat; ergo multo magis penetrat et possidet corda hominum adhuc viventium, qui cum dæmonibus in versutia et robore comparari nequeunt.

Simili phrasi ait Abraham ad Lot Genes. 13. 9. *Ecce universa terra coram te est*, id est, in tua potestate et arbitrio est, ut eligas in ea regionem, quæ tibi magis arridet. Et David Deo Psal. 37. 10. *Domine, ante te omne desiderium meum*, q. d. In tua manu est ut illud expleas. Isaiæ 40. 10. *Opus illius coram illo*, id est in illius manu et arbitrio est. Cant. 8. 12. *Vinea mea coram me est*; mei iuris est et potestatis.

Vers. 12. NON AMAT PESTILENS (Septuag. *indisciplinatus*, qui disciplinam et correptionem aversatur et excutit) EUM QUI SE CORRIPIT: NEC AD SAPIENTES GRADITUR.) Vatabl. *accedit*; Septuag. *cum sapientibus non conversabitur*; Syrus: *non ambulat*; quia enim futurum putat ut ab iis arguatur, idcirco eos fugit, ait Aben Ezra. Pro *pestilens* Hebr. est לץ *lets*, id est irrisor, illusor, qui omnia monita irridet et cachinno exsibilat, quales suo contemptu, sannis, iocis et dicteriis pestilentissimi et summe noxii sunt: quia omnia iura tam divina quam humana in iocum vertunt et risu eludunt; qui proinde ut pestes fidelibus vitandi, et ab eorum cœtu velut membra putida eiiciendi et resecandi sunt: quia suo malitiæ contagio multos inficiunt, animasque eorum interimunt. Tales sunt hæretici, de quibus proinde ita sancit Apostolus ad Titum 3. 10. *Hæreticum hominem post unam et secundam correptionem devita, sciens quia subversus est, etc. cum sit proprio iudicio condemnatus.* Nam ut idem ait 2. Timoth. 2. 17. *Sermo eorum ut cancer serpit.*

Vers. 13. COR GAUDENS EXHILARAT (Pagnin. *decorat*) FACIEM: IN MOERORE ANIMI DEIICITUR SPIRITUS.) Septuag. *Cordis læti facies floret* (Complut. *viret*; Origen. hom. 4. in Cant. *florida est*) *in tristitiis autem posita mœsta est*; Syrus: *Cor hilare pulchrum reddit corpus, cor triste spiritum dolore afficit*; Tigur. *In mœrore cordis languescit spiritus*; Vatabl. *Frangitur, obscuratur, aut perit et obsolescit spiritus.*

Primo, R. Salomon sic exponit, q. d. Si cordi Dei gaudium afferas, eius semitam amplectendo, Deus vicissim erga te vultum benevolum et hilarem præ se feret, votis tuis satisfaciens. Sin vero eidem dolendi ansam præbeas, ille vicissim spiritu perturbato erga te se monstrabit, sicut legimus tempore Noe ob scelera hominum Deum tactum dolore cordis intrinsecus dixisse: *Delebo hominem quem creavi*, Genes. 6. Hic sensus hoc loco est impertinens: agitur enim hic de gaudio cordis humani, non divini.

Secundo, R. Levi: Cor gaudens, inquit, ad contemplationem mirifice confert. Hac de causa Eliseus Psaltem adduci iussit, ut musica exhilaratus eius animus assurgeret ad divina, spiritumque propheticum acciperet, 4. Reg. 3. 15. Vice versa, tradunt Rabbini Iacobum patriarcham ob amissum Ioseph filium suum mœrentem, spoliatum fuisse Spiritu sancto, nimirum spiritu lætitiæ et hilaritatis, quo gaudet et per quem magna operatur Spiritus sanctus. Sic et Hugo per *spiritum* hic accipit Spiritum sanctum, quem affligit et ex animo tristi pellit tristitiam. Quin et B. Antiochus hom. 25. de Tristitia: *Averte*, inquit, *a te tristitiam hanc, et ne contristes Spiritum sanctum qui in te habitat, ne forte interpellet Deum, et recedat a te; Spiritus enim Dei, qui in hanc etiam carnem se effudit, tristitiam non fert, neque animi angustiam.* Et iterum: *Tristitia Spiritum sanctum mœstificat, qui homini datus est hilaris. Ut enim acetum vino si immisceatur, nihil affert iucundi gustus; sic etiam tristitia Spiritui sancto immixta paraclesim eius reddit inamœnam.* Mutuatus est hæc B. Antiochus ex lib. Pastoris, sive Hermæ, discipuli S. Pauli, qui lib. 2. mandato 10. sic ait: *Tristitia omnium spirituum nequissimus est, et pessima servis Dei, et omnium spiritus exterminat, et cruciat Spiritum sanctum.* Ac Paulo post subdit: *Aufer ergo tristitiam a te, et noli offendere Spiritum sanctum, qui in te habitat, ne roget Dominum, et recedat a te. Spiritus enim Domini qui datus est in carnem, tristitiam non sustinet.* Et tandem: *Cum ergo mixta fuerit oratio cum tristitia, non patietur orationem mundam ascendere ad altare Dei. Sicut enim vinum aceto mixtum eamdem suavitatem non habet: sic enim tristitia Spiritui sancto mixta eamdem orationem mundam non habet.*

Tertio et genuine, q. d. Cor gaudens non tantum in seipso gaudet, sed et suum gaudium per naturalem sympathiam in corpus, ac præsertim in faciem transfundit: hanc enim facit hilarem, roseam, decoram, florentem, ut spiritum hilaritatis efflare videatur: vice versa cor, sive animus tristis et mœstus tristem mœstumque deiicit spiritum, et consequenter faciem et vultum consternat, eumque nubilum, luridum et atrum efficit: spiritus enim in vultu maxime affectus suos patefacere solet. Unde auctor Caten. Græc. ex Sept. sic vertit: *Quando cor gaudet, facies viret; cum autem in mœrore iacet, spiritus tristis ac tetrus incedit*; spiritus enim est qui agitat corpus, et in illo se suosque affectus lætitiæ vel tristitiæ exerit per spiritus vitales et animales, quos corpori, præsertim faciei suggerit: hinc spiritus lætus spiritosum et lætum roseumque facit vultum, collum erectum, genas vividas, oculos alacres, corpus agile, pedes veloces, vocem argenteam: vice versa, spiritus tristis tetricum luridumque facit vultum, collum demissum, genas depressas, oculos lividos, corpus grave, pedes plumbeos, vocem tremulam. Porro vera lætitiæ causa est iustitia et virtutum studium, ait auctor Catenæ Græc. sicut vera tristitiæ causa est mala vita et conscientia. Tacite ergo monet Salomon studendum virtuti, ut semper gaudeamus, ac cavendum a peccato, ut evitemus tristitiam. Unde S. Chrysost. hom. *Quod non datur pariter secundum Deum et secundum mundum gaudere*, sic ait: *Iustorum lætitia vera est animæ pariter ac corporis recreatio, et sempiternæ fruitionis præsagium et flos.* Quocirca fideles hortatur Apostol. dicens: *Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete*, Philipp. 4. 4. Vide ibi dicta.

Nota: Pro *deiicitur* Hebr. est נכאה *nechea*, id est, *perturbatur, conturbatur, obscuratur* spiritus, utpote cui lux gaudii adempta est; Marinus, *est mœstus*, Pagnin. *est tristis*; Tigur. *languescit*; Vatabl. *frangitur, perit, obsolescit.* Nam ut ait S. August. epist. 20. ad Honoratum cap. 14. explicans illud Psalmi 21. *Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei: Tristitia quasi solvit cor. Unde dicitur etiam græce* λύει, *quod hinc appellata sit* λύπη, id est tristitia, eo quod λύει, id est, solvat et tabescere faciat cor. Et B. Antiochus hom. 25. *Tristitia*, ait, *os leonis est, quod nullo negotio mœrore confectum absorbet.* Et S. Nilus orat. 5. de Tristitia, pulchris et appositis similitudinibus ignis, fumi, aquarum, febris et parturientis idipsum declarat: *Ignis*, ait, *assiduus plumbum imminuit, et mundi tristitia mentem atterit. Oculorum aciem hebetat fumus, et contemplatricem animi vim obtundit tristitia. Aquæ profunditas non admittit solis splendorem, et cor triste non exhilarat lucis contemplatio. Ut gustus vim adimit febris, sic animi sensus aufert tristitia.* Et iterum: *Doloribus*, inquit, *afficitur mater, dum filium parit; sed posteaquam peperit, non dolet amplius. Tristitia vero et in ipso partu do-* Moral. de malo tristitiæ.

lorem affert, et posteaquam nata est, vehementer excruciat. S. Greg. Nazianz. Iambico 15. paucis ita lætitiam et tristitiam definit :

Lætitia quidnam? mentis est diffusio;
Tristitia? cordis morsus et turbatio.

S. Chrysost. epist. 3. ad Olympiad. *Tristitia*, ait, *tinea est non ossium tantum, verum etiam mentis, et perpetuus carnifex non latus fodiens, sed animi vires labefactans.* Quocirca S. Basilius hom. de Gratiarum actione, docet fidelem debere generoso animo violentas impressiones et assultus tristitiæ a sese depellere. *Ingenerosæ prorsus*, inquit, *nec virilis animæ, et quæ parum constanti spe innitatur Deo, est ad eum modum adversis frangi, rebusque parum lætis succumbere. Ut enim vermes plurimum innasci solent tenerioribus lignis; haud secus angor iste deiectioris animi in eos hominum se insinuat, qui molliore sunt nec constanti ingenio.*

A

Et inferius remedium tristitiæ assignat spem et cogitationem retributionis æternæ: « Affecit, inquit, te aliquis ignominia? Quin tu ad eam suspice gloriam, quæ reposita in cælis est tibi paranda merito patientiæ. Iacturam rerum tuarum adiisti? Imo oculos imprime fixius illis cælestibus divitiis, et thesauro incomparabili, quem tibi ipsi pretio bonorum operum seposuisti. Patrione solo exclusus es? At patriam habes cælestem illam Ierusalem. Periit tibi filius? Sed Angelos habes quibuscum in circuitu divini illius throni tripudies, lætitia sempiterna exhilarandus. »

B

Idem orat. 12. de Mœrore: « Nam res adversæ, inquit, animum, sicuti ignis aurum, probant; ac sane illis qui recte sunt instituti, calamitates veluti alimenta quædam athletica atque exercitationes sunt, quæ luctatorem ad paternam gloriam deducunt. Nimia autem tristitia auctor peccati esse solet, cum mœror mentem submergat, consilii inopia vertiginem afferat, penuria cogitationis animum ingratum generet. Turpe enim est benedicere vos ob res secundas, silere vero ob adversas; imo tunc vel maxime gratiæ nobis agendæ essent, cum exploratum habeamus, quod, quem diligit Dominus castigat; flagellat autem omnem filium, quem recipit. Eripit quidem ex miseriis sanctos suos Deus, non tamen absque probatione, sed tolerantiam ipsis tribuit. »

C

Denique Salomonem secutus Siracides: *A tristitia*, inquit, *festinat mors, et cooperit virtutem, et tristitia cordis flectit cervicem.* Eccli. 38. 19. Vide ibi dicta.

Vers. 14. COR SAPIENTIS QUÆRIT DOCTRINAM (Hebr. *scientiam*) ET OS STULTORUM PASCITUR IMPERITIA.) Hebr. *stultitia*; Symmach. *pascit iniquitatem*; Sept. *cor rectum quærit sensum; os autem indisciplinatorum cognoscit mala*; Chald. clare: *Cor intelligens quærit scientiam, et os stultorum stultitiam. Sapiens* hic est prudens et iustus; *hic quærit doctrinam* et scientiam, scilicet practicam, puta prudentiam, honestatem et virtutem, ut quotidie in iis crescat et proficiat; stultus autem, id est peccator, vitiis addictus, pascitur stultis concupiscentiæ suæ cupediis, et gulæ vitiorumque illecebris, quibus quotidie magis se implicat et inebriat; unde Syrus vertit: *Cor iustorum quærit scientiam, os stultorum improba eloquitur*; et R. Levi: *Ore*, inquit, *stultorum fovetur cordis stultitia, quod a corde ad os sermo progreditur.* Melius Iansenius, q. d. Sapiens avet audire et discere prudentia sapientum dogmata: at stultus ore hiante et patulo avide excipit insulsas et carnales insipientium fabulas, nugas, spurcitias, perinde ac si iis quasi epulis pasceretur. Verum hæ epulæ non sunt hominum, sed pascua brutorum. Hæc enim significat Hebr. ירעה *ire* id est *pascitur*, quod de brutis dicitur. Optime utrumque iunges, q. d. Cor sapientis quærit doctrinam audire et discere, ac ubi didicerit, eamdem alios docere; at os stulti pascitur imperitia, quia avet eam audire æque ac proferre, atque de ea iugiter colloqui et sermocinari, ut eam alios doceat, eosque insipientes, id est, carnales et vitiosos, efficiat. Unde Septuag. vertunt: *Os indisciplinatorum cognoscit mala*, id est, mala audiet et eloquetur; et Symmach. *pascit iniustitiam*, vel *stultitiam*, id est, alit, fovet et nutrit improbitatem, tum in animo suo, tum in mentibus aliorum, eam probando, laudando, extollendo, docendo.

D

Symbolice, Hugo: *Os stultorum*, inquit, *pascitur imperitia*, id est, vanitate et falsitate. Quatuor autem sunt animalia, quæ totidem elementis victitant, salamandra igne, chamæleon aere, halec aqua, talpa terra; sic etiam quatuor occurrunt stultorum genera, qui eiusmodi rebus pascuntur et vivunt. Invidi et iracundi igne furoris pascuntur; superbi et ambitiosi aere vanæ laudis; luxuriosi aqua voluptatis; cupidi et avari terra caducæ prosperitatis; hæc ille.

OMNES DIES PAUPERIS, MALI: SECURA MENS QUASI IUGE CONVIVIUM.) Hebr. *Omnes dies pauperis mali, et bonus corde* (vel *bonum cor*) *iuge convivium*; Chald. *et cuius hilaris est animus, continuum est convivium*; Syrus: *et iucundi omni tempore sunt quieti.* Nota: *Bonum cor* Hebræis idem est primo, quod bona, pura et sancta conscientia; secundo, quod quieta, læta et iucunda mens ac conscientia; hæc enim duo sunt connexa: puritas enim conscientiæ parit quietem, quies lætitiam conscientiæ. Utrumque significavit Noster vertendo, *secura mens.* Vers. 15.

Porro varii varie hunc versum vertunt, et explicant; omnes probabiliter et apposite.

Primo, Tigur. vertit: *Omnes dies afflicti hominis mali sunt; cor autem lætum iuge convivium est.* Hebr. enim עני *ani* est pauper, miser, afflictus. Et sic clara est antithesis; opponitur enim afflictus et tristis læto, quod afflicti dies mali, id est miseri, sint; læti autem sint felices, perinde ac si in iugi versaretur convivio. Sic et Aben Ezra: עני *ani*, inquit, id est pauper et afflictus, hic vocatur, qui mœrore se vinci patitur; hic enim opponitur bono corde, id est læto et iucundo.

Secundo, R. Levi et ex eo Vatabl. per *pauperem* accipit insipientem; hic enim pauper et inops est non census, sed sensus et mentis, q. d. Tota vita insipientium, puta impiorum, qui malam habent conscientiam, misera est; at sapientum, id est iustorum, vita festa et iucunda est instar perennis convivii. Simili modo conscientiam puram opiparo convivio comparat S. Chrysost. hom. 45. in Matth. *Cum nullis stimulis*, inquit, *conscientiæ animus pungitur, magno semper fruitur gaudio, adeo ut nemo id oratione possit exponere. Quid enim tibi videtur in præsenti vita iucundum atque suave? mensane deliciosa? Sed hæc illi voluptati, quæ virtutem consequitur, collata, amara et tristitiæ plena videtur.* Porro Hugo: *Convivæ*, ait, *huius convivii sunt virtutes, quæ omnes propriis ferculis reficiuntur.*

Tertio, R. Salomon censet hic opponi et præponi divitem pauperi, q. d. Pauper dies agit malos, id est miseros: at dives semper habet bonum, id est lætum cor: quia in perpetuis agit conviviis et deliciis. Verum hic sensus crassus est et Iudaicus.

Quarto, alii *pauperem* proprie accipiunt, eiusque paupertatis bonum, puta securitatem, censent hic commendari, q. d. Vulgus pauperes æstimat malos, id est miseros, et paupertatem esse miseriarum maximam; at ego Salomon aliter sentio, nimirum securam mentem, quam suggerit paupertas, esse quasi iuge convivium. Nam ut ait S. Chrysost. homil. 80. in Matth. *Pauper semper securus est, et omni metu vacat: summa autem potestas sine timore periculi numquam est.* Idem homil. de recipiendo Severiano: *Paupertas, ait, est tutum asylum, perpetua securitas, portus tranquillus, deliciæ periculorum expertes, voluptas sincera.* Et Seneca ep. 4. ad Lucilium: *Honesta res est*, ait, *læta paupertas. Imo iam non est paupertas, sed opulentia cordis, si læta est. Denique non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert quantum illi in arca, quantum illi in horreis iaceat, quantum pascat aut fœneretur, si immineat alieno, si non acquisita, sed acquirenda computet? Quis sit divitiarum modus quæris? primus, habere quæ necesse est; secundus quod satis est.* Huc accedit Budæus in Annotationibus reliquis in Pandectas, p. 48. *Qui* τὸ *mali* non refert ad τὸ *dies pauperis*, sed ad *secura mens*, q. d. Omnes dies pauperis sunt, Budæi nova expositio.

mens secura mali, id est, secura a malo. Sic enim ait : *Ab simili Latini sermonis ignoratione, nisi fallor, corruptum est pulcherrimum apophthegma Sapientis, c. 15. Proverb. Omnes dies pauperis mali: secura mens quasi iuge convivium, neque enim mali epithetum est pauperis, ut scholiastæ et glossularii intellexerunt; sed est substantivum nomen, hoc sensu: Omnis vita pauperis, animi est constitutio securitate mali prædita. Sic Lucanus ait in 5. Pharsal.* Secura pro securum.

O vitæ tuta facultas
Pauperis angustique laris! o munera nondum
Intellecta deum! quibus hoc contingere templis,
Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu
Cæsarea pulsante manu?

Securus enim genitivo iungitur, ut apud Quintilianum in VIII. qui de tautologia loquens: Hæc enim, inquit, *quamquam non magnopere summis auctoribus vitiata, interim vitium videri potest; in quod sæpe incidit Cicero securus tam parvæ observationis. Et apud Virgilium: Securus amorum.* Et Lucanus lib. Pharsal. de leone:

Per ferrum tanti securus vulneris exit.

Securus, id est negligens et contemptor. Verum hæc expositio non convenit textui Hebræo, in quo liquet τὸ *mali* referri ad *dies pauperis*, non *ad secura*, vel ut Hebr. est *bona mens*.

Quinto, noster Salazar censet hic pauperes necessitate opponi pauperibus spiritu, q. d. Pauper qui paupertatem odit, vitam agit miseriis obrutam : at *secura mens*, Hebr. *bonus corde*, qui scilicet æquo animo paupertatem acceptat, suaque sorte tenui contentus vivit, hic vivit iucunde, agitque quasi *iuge convivium*. Unde Seneca libr. 1. de Remediis fortunæ: *Paupertas*, ait, *mihi gravis est, imo tu gravior paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere illa expedita est, hilaris, tuta; tu illam opinione gravem reddis.* Et epist. 2. *Cui cum paupertate bene convenit, dives est. Non est in paupertate vitium, sed in animo: illud quod paupertatem nobis gravem facit, divitias quoque graves facere potest. Quemadmodum enim nihil differt utrum ægrum in lecto ligneo an in aureo colloces: quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert utrum ægri animus in divitiis, an in paupertate ponatur: malum enim suum sequitur.* Hic sensus appositus est, sed arctior: arctat enim securam mentem, quæ omnium est piorum et sanctorum, ad pauperes spiritu.

Sexto, ergo, adæquate et genuine, opponit Salomon paupertatis malo, quod vulgus summum æstimat, bonum securæ mentis, quod revera summum est huius vitæ, q. d. Sicut homines summum malum æstimant paupertatem, ita ego ex adverso summum huius vitæ bonum iudico securam mentem et conscientiam. Quare hoc remedium pauperibus suggero, ut malum paupertatis depellant, q.d. Omnes dies pauperis mali, id est, laboriosi, molesti, miseri sunt; si tamen curent ut in paupertate adsit eis secura mens; hæc omnes paupertatis miserias leniet, imo absorbebit. Secura enim mens facit mentem lætam et hilarem, perinde ac si in iugi versaretur convivio. Unde Pagnin. vertit: *Omnes dies pauperis mali sunt; sed mundus corde est ac si esset in iugi convivio.* Nam ut ait S. Chrys. hom. 2. in epist. ad Romanos: *Qui conscientiam puram habet, licet pannosus sit, et cum fame assidua luctetur; tamen beatior et tranquillior est illis qui inter delicias magnopere degunt.*

Nota: *Secura mens* hebr. vocatur *bonum cor*; *bonum*, tum ethice, id est purum et sanctum; tum physice, id est lætum, hilare, iucundum; tale enim est purum et sanctum; puritatis enim individua comes est lætitia. Hinc *securus* dicitur quasi *seorsim a curis*, puta qui vacat perturbationibus animi, ait Budæus loco iam citato; securitas enim opponitur curæ et anxietati, estque animi recta placidaque constitutio, malorum impendentium cura vacans. His ergo Salomonis verbis beata illa securitas significatur, quam Democritus Euthymiam appellavit, id est *animi* rectam placidamque constitutionem malorum impendentium cura vacantem, de qua ait Cicero, l. 5. de Finibus: *Democriti autem securitas, quæ est animi tamquam tranquillitas quam appellant Euthymiam, eo separanda fuit ab hac disputatione; quia ista animi tranquillitas est ipsa beata vita.* Id. in 5. Tusc. *Qui autem illam maxime optatam securitatem (securitatem autem nunc appello vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam possit, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum?* Enimvero securitatis huius causa est Dei gratia. Quid enim timeat iustus, qui scit se Deo curæ esse et cordi? Secura ergo est mens iusti, hoc est quieta, serena, tranquilla, confidens, hilaris, magnanima, quia Deo nixa.

Porro Sept. pro עני *ani*, id est *pauperis*, legentes עיני *ene*, id est *oculi* sic vertunt, ut habet auctor Catenæ Græcæ. *Oculi improborum omni tempore hauriunt mala; boni autem semper versantur in pace, et animi tranquillitate.* Idem auctor hunc versum connectit præcedenti: *Cor rectum quærit sensum et intelligentiam: ineruditorum autem os experietur mala*; ac deinde utrumque sic nectit et explicat: *Convenienter*, inquit, *hoc loco cor cum ore et oculis coniungitur: homines autem mali et indocti subeunt mala, nempe pœnam factis suis dignam. At boni, qui a vitiis et peccatis ferias agunt, ab adversis liberi sunt, ideoque quod secundum cordis sui sensum bonum videtur, pacate operantur.*

Moraliter, disce hic quantum bonum sit securitas bonæ Moral. de lætitia bonæ conscientiæ.
conscientiæ, nimirum quod sit quasi iuge convivium, præsertim in lege nova, ubi quotidie in convivio Eucharistiæ cum Christo epulatur, iuxta illud Ecclesiæ ex S. Thoma Aquin. in Festo Ven. Sacram. *O sacrum convivium, in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis eius, mens impletur gratia, et futuræ gloriæ nobis pignus datur!* Ut iam in Christianis impleatur illud Isaiæ c. 66. 23. *Et erit mensis ex mense, sabbatum ex sabbato*, id est, festum festo continue succedet, agitabunt Christiani continua festa et convivia: *mensis* enim hic significat festum Neomeniæ, sive novilunii. Adde quod Christiani ex hoc convivio in terris exspectant convivium perenne in cælis, promissum a Christo, Luc. 22. 29. *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.* Quocirca recte S. Ambros. in Psalm. 45. *Quis*, inquit, *puritate et simplicitate pectoris dulcior fructus? quis cibus suavior, quam is quem animus bene sibi conscii et mens innocentis epulatur?* Hugo Victor. l. 3. de anima c. 11. *Conscientia bona*, inquit, *titulus est religionis, templum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium Angelorum, arca fœderis, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus sancti, liber signatus et clausus, et in die iudicii aperiendus.* S. Bern. l. de Conscientia: *Nihil*, ait, *est iucundius, nihil tutius, nihil ditius bona conscientia; premat corpus, trahat mundus, terreat diabolus, illa erit secura. Bona conscientia secura erit cum corpus morietur; secura, cum anima coram Deo præsentabitur; secura, cum utrumque in die iudicii ante tribunal terrificum iusti iudicis statuetur. Futuræ benedictionis non est utilius remedium, nec certius testimonium bona conscientia. Cum mundus omni volubilitate circumrotatur, ploret, rideat, pereat, transeat, numquam marcescit bona conscientia. Subiiciatur corpus in pœna, in iniuriis maceretur, verberibus lanietur, eculeo distendatur, gladio trucidetur, crucis patibulo affigatur, secura erit conscientia.* S. Aug. breviter sed nervose in Sententiis, n. 90. *Non potest*, ait, *quisquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Æterna enim exultatio est, quæ bono lætatur æterno.* Clemens Alexand. lib. 7. Stromatum: *Universa*, ait, *vita iusti est quidam celebris ac sanctus dies festus.* Et S. Ambr. lib. 2. Offic. cap. 1. *Vitam beatam*, ait, *efficiunt tranquillitas conscientiæ et securitas innocentiæ.* Quin et Plutarch. in Moral. *Ut nepenthes*, inquit, *herba ab Homero prædicata, addita poculis omnem convivii tristitiam discutit: ita bona mens indita nobis omnem vitæ sollicitudinem abolet.*

Præclare S. Cyprianus de Orat. Dominica: *Quis*, ait,

si de sæculo metus est, cui in sæculo Deus tutor est? Idem de Exhort. Martyr. asserit, *timendas non esse iniurias et pœnas persecutionum; quia maior est Dominus ad protegendum, quam diabolus ad impugnandum.* Quin et Cicero ad Torquat. *Conscientia*, ait, *rectæ voluntatis, maxima rerum incommodarum est consolatio.* Quocirca sapienter S. Basil. homil. de gratiarum actione: *Nulla*, inquit, *quamlibet splendida ac luculenta humanarum rerum conditio animæ tuæ ingerat gaudium, quod immoderatum sit; nullæ res afflictivæ aut tristes illam deiiciant de gradu suæ celsitudinis, et maturæ gravitatis, mœrore aut calamitate contractam.* Plura vide apud S. Gregor. lib. 8. epist. 45. et lib. 9. epist. 49. et apud S. Chrys. homil. 14. 15. 16. 17. 18. et 19. in epist. ad Roman. Euge ergo, o anima sancta et in sanctitate de Deo tuo secura: *Sufficis tu Deo tuo, sufficiat tibi Deus tuus*; non est quod præter eum requiras, et requirendo doleas, perdasque beata mentis tuæ gaudia. Illi soli coniunge te, illo fruere, cum illo epulare; ille iugis tibi erit conviva, ille et iuge convivium. Hic ergo: *Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, et inclinentur umbræ*, Cant. 2. 16.

Vers. 16. MELIUS EST PARUM CUM TIMORE DOMINI, QUAM THESAURI MAGNI ET INSATIABILES.) Hebr. *Præ thesauro multo et tumultus in eo;* Chald. *quam thesauri multiplicationis in quibus est turbatio*; Vatab. *contritio, id est in quibus sit afflictio et tribulatio quædam*; Syrus: *quam thesauri iniquorum*; Sept. *quam thesauri magni sine timore*; Noster solerter vertit: *insatiabiles;* ideo enim thesauri sunt insatiabiles, id est non satiant appetitum divitis et avari, quia eum turbant, affligunt, molestant cura et anxietate sui, tum augendi, tum conservandi: quot enim molestiis, laboribus, angoribus, curis lancinatur animus divitis, ut opes suas tueatur et adaugeat? Dicuntur ergo thesauri *insatiabiles* active, id est insatiativi, ait Dionysius, quia appetitum non satiant, sed irritant.

Timor Dei præstat opibus.

Igitur huius sententiæ ratio est; prima, quod timor Dei
I. maius sit bonum quam omnes thesauri; quare qui eum habet, opulentior est omnibus divitibus qui thesauris abundant. Unde S. Chrysost. homil. 26. in epist. ad Hebr. *Adsit*, inquit, *timor Dei et nihil erit molestum, sive dixeris paupertatem, sive morbum, sive captivitatem, sive servitutem, sive quidvis aliud molestum; sed et ipsa nobis opem afferent ad contraria. Scilicet paupertas divitiis honestior, morbus sanitate firmior, captivitas denique et servitus libertate gloriosior ac potior erit.* Unde tanta timoris Dei vis ad commutandas malorum vices? Paulo post addit; *Timor Dei concupiscentias extirpat.* Sane cupiditas malorum omnium radix est; hanc vero radicem timor Dei stirpitus eruit: qua eruta, mala omnia in bonum permutantur; paupertas transit in divitias, morbi in valetudinem, captivitas in libertatem.

II. Secunda, quod timor Dei faciat mentem quietam, et sua sorte a Deo sibi admensa contentam, lætam et hilarem, iuxta id quod præcessit: *Secura mens quasi iuge convivium:* hæc autem mentis quies et lætitia potior est omnibus opibus.

III. Tertia, quod timor Dei expleat satietque mentem; quia eam unit Deo; qui autem Deum habet, quid amplius desideret? Cui Deus non sufficit, quid sufficiet? Thesauri autem cupiditatem non satiant, sed acuunt; cupiditas enim est quasi hydrops, qui semper sitiens quo plus bibit, eo plus bibere gestit, iuxta illud,

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

IV. Quarta, quod thesauri multas afferant turbationes, puta curas, labores, angores, lites, rixas, tristitias, etc. quæ omne opum commodum et gaudium siccant et exsorbent.

V. Quinta, quod parva substantia iusti sit secura et utilior quam magna iniusti. Unde S. Gregor. Nazianz. orat. 26. legit, *Melior est exigua pars cum securitate, quam magna cum infirmitate et incertitudine.* Huc facit illud Pindari in Nemæis ode 8. *A Deo sata divitiæ hominibus durabiliores.*

VI. Sexta, quod modicæ opes faciant modestos, humiles, sobrios: immodicæ faciant audaces, superbos, delicioses: unde Auctor Catenæ Græcorum vertit: *Melior est exigua portio cum timore Domini, quam thesauri magni cum præfracta audacia*; ἀφοβία enim significat securitatem, audaciam, animum timoris nescium, et, ut Complut. vertunt, *intrepiditatem.* Idem auctor citat similem Hesiodi sententiam: *Humana amicitia facit subinde ut parva suavius sapiant, animumque magis oblectent quam magna, præsertim male parta. Neque enim gloria genuina, aut voluptas, in magno censu aut sumptu consistit, sed contra in genuina voluptate et gratia magnus census et sumptus sese ostendit.* Denique R. Levi: Longe præstant, inquit, tenues facultates cum Dei timore et iuste comparatæ thesauris maximis, congestis strepitu et clamore ob eorum lacrymas, qui vi fraudeque circumventi sunt: nam tenues divitiæ ad felicitatem et diuturnitatem spectant; ingentes vero perniciem damnaque extrema afferunt.

Mystice, idem auctor Catenæ Græcorum sic explicat, q. d. *Melior est exigua scientia cum iusta operatione, quam tota, vel cumulata scientia cum iniqua actione.*

MELIUS EST VOCARI AD OLERA CUM CHARITATE, QUAM AD VITULUM SAGINATUM CUM ODIO.) Hebræus: *Bona est esca oleris et delectatio illic, præ bove præsepii* (id est in præsepio saginato) *et odium illic*; Chaldæus: *Melius est prandium oleris ubi est charitas, quam boves pingues ubi est odium*; Septuag. *Melior est hospitalitas cum oleribus ad amicitiam et gratiam, quam appositio vitulorum cum inimicitia;* Theodotion: *Super bovem saginatum.* Vers. 17.

Primo, noster Salazar charitatem et odium hic accipit Dei, non hominum, quasi hic causa detur vers. præced. q. d. Melius est parum cum timore Dei; quam thesauri magni sine timore Dei; quia Deus optimus maximus plerumque ex charitate et amore amicis suis immittit paupertatem, nec nisi oleribus eos pascit: divitias vero ex odio tribuit suis inimicis, ut vitulis saginentur: quia divitiæ omnium peccatorum, litium et malorum sunt occasio, fomentum et causa.

Secundo, S. Chrysost. homil. 1. in epist. ad Coloss. odiosas esse docet divitum mensas, licet opiparas: pauperum vero licet tenues, amabiles et optabiles, ut has amare et ambire, illas odisse et fugere conveniat; eo quod mensæ pauperum in tribus, scilicet in honore, voluptate et libertate superent mensas divitum, ac proinde amicæ sint, benevolæ et charitatis plenæ; cum divitum sæpe sint superbæ, superciliosæ, malevolæ, ideoque magis odio quam amore dignæ: « In tribus, inquit, illos superamus, scilicet voluptate, honore, libertate et gratia. Nam ego malim quidem solum panem sumere cum gratia, quam innumerabiles cibos cum servitute; et melius reor esse vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio. »

Tertio, plane et genuine, R. Salomon: « Melius est, inquit, convivium oleris indigenti exhibitum cum benevolentiæ significatione, cum scilicet hilari benevoloque vultu excipitur, quam cum eidem edendæ præbentur carnes pingues cum iurgio et ira. » Et Aben Ezra: « Melius est, inquit, amicitiæ donum vitulo saginato; præstat esui bovis altilis ut quis ab altero ametur, quam ut saginato bove vescatur, et tamen alter alterum odio prosequatur.

Sensus ergo genuinus est, q. d. Satius est maiorisque voluptatis et utilitatis excipi oleribus cum charitate, amicitia et benevolentia, quam magno apparatu vitulorum et epularum cum odio, inimicitia aut malevolentia: quare illa potius quam hæc sunt adeunda, præsertim cum quis ad illa invitatur. Rursum Hugo, q. d. « Gratius est modicum quod datur cum hilaritate, quæ est signum amoris, quam multum quod datur cum tristitia, quæ est signum odii. Unde Ecclesiast. c. 35. In omni dato, ait, hilarem fac vultum tuum, et cum exultatione sanctifica decimas tuas. »

Significatur ergo hic primo, ei, qui quærit hospitium vel prandium, quærendum esse potius hospitem qui sit hospitalis, id est animo hospitali præditus. Commendatur igitur hic virtus hospitalitatis, quam docet Salomon non tam in epulis, quam in animo benevolo et officioso consistere. Sunt enim multi qui ob avaritiam nolunt esse ho-

spitales; hosce hic docet Salomon, ut si magno sumptu nolint aut non possint, saltem animo et frugali mensa sint hospitales. Ita S. Ambrosius lib. 2. Offic. cap. 21. « Inde, inquit, se immersit avaritia, velut quædam bonorum ariditas officiorum, ut hominis damnum putent, quidquid præter morem impenditur. Sed etiam in hoc adversus avaritiam, ne quod afferri possit impedimentum, prospexit Script. venerabilis dicens: Quia melior est hospitalitas cum oleribus; et infra: Melior panis in suavitate cum pace. Non enim prodigos nos docet esse Script. sed liberales. »

Secundo, docetur is qui convivium instruit, ut illud magis amore quam epulis instruat: nam si illud livore et rancore condiat, non tam convivium faciet quam convicium, ut ait Ausonius in Ephemeride. Finis enim, imo forma et anima convivii est amor, charitas, benevolentia, ut patet in convivio Eucharistiæ quod Christus instituit, ut fideles omnes tam sibi quam inter se per charitatem uniret. Atque hac de causa post illud olim Christiani instruebant convivium escarum vulgarium, ad quod invitabant omnes fideles etiam pauperes in symbolum charitatis, ideoque illud vocabant Agapen, id est charitatem, uti dixi 1. Corinth. 11. Quare maligni sunt, qui in convivio discordias, lites, rixas exercent, imo perfidi et proditores, qui hostes ad epulas invitant ut occidant, uti inter eas occisus est Simon Machabæus cum filiis a Ptolemæo, 1. Machab. 16. 16. et Amnon invitatus ad convivium ab Absalomo, ab eodem in eo trucidatus est, 2. Regum 13. 28. Et Christus in ultima cœna proditus, et ad necem Iudæis traditus fuit a Iuda: quod proinde ingenti doloris stimulo Christum pupugit, adeo ut Psal. 54. 13. graviter de eo queratur: *Quoniam*, inquit, *si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique, etc. Tu vero homo unanimis, dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu*, q. d. Tu, o Iuda, qui eras mihi conviva, factus es mihi proditor; hoc me pungit, hoc cruciat.

Mystice primo, Auctor Catenæ Græcor. sic explicat q. d. Satius est pauca scire cum charitate, quam magnam scientiam vindicare et cum pace pugnare. Secundo, satius est exigua beneficia conferre ex magna charitate, quam magna ex parva vel ægra: beneficium enim maxime æstimatur ex animo conferentis. Tertio, satius est parva virtutum officia exercere ex magno amore Dei, quam magna sine eo. Unde vidua Evangelica offerens duo minuta in gazophylacium, plus cæteris omnibus obtulisse iudicatur a Christo, Lucæ 21. 3. Hoc autem maxime locum habet in convivio Eucharistiæ; qui enim in eo oleribus pœnitentiæ et compunctionis vescitur ex charitate, longe præstat illo qui in eodem vitulo saginato superbæ sapientiæ et contemplationis pascitur sine amore, existens in peccato mortali. Talis enim *iudicium sibi manducat et bibit, non diiudicans corpus Domini*, 1. Corinth. 11. Aut simpliciter, ait Hugo: *Melius est cum charitate comedere olera, quam cum odio accedere ad Eucharistiam: Christus enim in Eucharistia est vitulus saginatus; de cuius plenitudine omnes accepimus*, Ioan. 1. Quarto, Glossa: *Multo utilius est*, inquit, *simplicis vitæ innocentiam cum charitate servare, quam virtutum exterius fulgere miraculis, et interiora mentis ab odiorum sordibus non purgare*. Quinto, Hugo per *olera* accipit mandata, per *vitulum saginatum* consilia Evangelica, q. d. *Melius est cum charitate servare mandata, quam cum odio implere consilia.*

Vers. 18. VIR IRACUNDUS (Hebræus, *vir excandescentiæ*) PROVOCAT RIXAS; QUI PATIENS EST, MITIGAT (Syrus, *extinguit*) SUSCITATAS.) Septuaginta: *Vir animosus parat* (male aliqui legunt, *parit*) *rixas: longanimis autem et eam quæ futura erat mitigat.* Iidem replicando subdunt: *Longanimis vir extinguet iudicia* (lites, quæ in iudiciis et tribunalibus agitantur) *impius autem suscitat magis*; Vatab. *Vir iracundus excitat contentionem: at longanimis sedat litem.*

Pro *provocat* hebr. est יגרה *ghera*, id est trahit, attrahit: unde מגרה *meghera*, vocatur serra, quasi traha, a trahendo. Sicut ergo serra assidui tractus reciprocatione secat saxa, etiam durissima; sic qui lingua repetit et reciprocat iniurias, secat amores etiam maximos, ac inter amicissimos concitat rixas. Rursus *ghera*, id est gutture trahit, gargarizat, ruminat et ruminando provocat. Unde גרון *garon* vocantur guttur, quo cibum trahimus et ruminamus. Significat ergo, quod sicut guttur in animalibus attrahit rumen, id est cibum e stomacho, eumque rursus masticat et ruminat: sic quoque iracundus, id est propensus in iram, alterius dicta vel facta in sui contemptum, assidue in memoriam revocat, indeque lingua ea volvit, crebro de iis loquendo eaque exaggerando, quo fit ut iras et rixas tam in se quam in aliis suscitet. Sicut ergo gargarizatione provocantur phlegmata; sic ruminatione iniuriarum provocantur rixæ. Patiens autem, quia iniurias non ruminat, nec in mentem aut linguam vocat, sed potius eas oblivione sopit et sepelit, aut certe extenuat, mitigat et sedat quoad potest: hinc pariter mitigat et sedat rixas. Patiens igitur validum habet mentis stomachum, qui omnia dura illico concoquit; iracundus vero stomachum mentis habet bile infectum, quæ assidue iniurias sibi factas ruminat et eructat, itaque lites suscitat. Ita Cassianus, lib. 8. de Instit. renunt. c. 1. ubi ex hoc et aliis Proverb. locis docet iram homini eripere tria decora: primum, gravitatem; secundum, consilium; tertium, pacem: « Quia, inquit, ira viri iustitiam Dei non operatur. Ipsam quoque honestatis gravitatem, quæ etiam viris sæculi huius solet familiaris existere, nullo modo possidere poterimus, licet nobiles et honesti natalium prærogativa putemur; quia vir iracundus inhonestus est. Consilii etiam maturitatem nullatenus valebimus obtinere, quamvis graves et summa scientia præditi videamur; quia vir iracundus agit sine consilio. Sed nec quieti esse a perturbationibus noxiis, nec poterimus carere peccatis, tametsi nequaquam nobis inquietudines ab aliis inferantur; quia vir animosus parat rixas, vir autem iracundus effodit peccata. »

Ira tria bona homini eripit. — *Prov. 11. iuxta Sept. Prov. 14.*

Sapienter Seneca in Proverb. *Semper dissensio ab alio incipiat, a te reconciliatio.* Et Thucydides: *Duo sunt adversissima rectæ menti, celeritas et ira.* Huic Salomonis sententiæ subalterna est illa eiusdem vers. 1. *Responsio mollis frangit iram; sermo durus suscitat furorem.* Praeclare S. Gregor. Nazianz. orat. 19. *Nihil*, ait, *persecutorem ita superat, ut patiens alacritas.* Et sanctus Chrysostomus hom. 6. in Acta: *Neque ferrum ignitum*, inquit, *aqua intinctum illico calorem amittit; sicut si incidat in animam longanimem vir iracundus.* Idem hom. 19. in epist. ad Hebr. *Arbores*, ait, *quo magis ventilantur et agitantur a ventis, eo fiunt fortiores et densiores. Et nos quoque, si simus lenes et patientes, erimus etiam fortes ac validi.* Et homilia 22. *Adeo excelsus est lenis et patiens, ut ne plagam quidem a plaga accipiat.* Sanctus Valerianus homilia 12. *Infinita virtus est*, inquit, *odia vicisse beneficiis; nam ille inter cæteros palmam perfectæ virtutis obtinet, qui ad vicem veneni pocula dulci melle componit.* Huc spectat versus Comici:

Moral. de mansueto responso.

Multa trophæa vis eripit, plura sed patientia.
Impeccabilis esse quæris? sis patiens, sis continens.
Nil sic contumeliosos urit ut patientia.
Quidquid emendare non est, lenias patientia.
Adamanta quisquis verberat, se verberat.
Rupes ferendo vincit assultus maris.
Regina rerum omnium patientia.

Denique S. Bern. ep. 87. ad Ogerium: *Humiliatio*, ait, *via est ad humilitatem, sicut patientia ad pacem, sicut lectio ad scientiam.* Idem in Sententiis sub initium: *Patientes*, ait, *possident animam suam, quibus dicitur: In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Matth. 5. *Pacifici possident non solum suam, sed etiam aliorum, in quibus faciunt pacem, unde merito filii Dei vocantur, etc. Sed etiam volentes pacem auferre diligunt, sicut scriptum est Psal. 119. Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. Ecce isti sunt in quibus requiescit et mansionem Deus facit.* Unde idem alibi hortatur dicens: *Et tu tamquam Angelus pacis sollicitus esto auferre scandala, turbationes*

sedare, dissidentes et litigantes pacificare. Angeli enim affectu benigni, religione pii, castimonia integri, unanimitate sunt individui, pace securi, a Deo conditi, divinis laudibus et obsequiis dediti, ait idem l. 5. de considerat. c. 4.

Vers. 19 ITER PIGRORUM QUASI SEPES SPINARUM; VIA IUSTORUM ABSQUE OFFENDICULO.) Hebræus: *Via pigri velut senticetum spinarum, et semita rectorum strata* vel *complanata*; Chaldæus: *Via pigrorum tribuli et spinæ: et via rectorum munda et pura*; Septuaginta: *Viæ otiosorum stratæ spinis, fortium vero tritæ.* Alludit ad hortos et paradisos sepibus spinarum obseptos et circumdatos; sicut enim viator, qui vult fructibus hortorum gaudere, necesse est ut sepes illorum spinosas penetret; sic qui vult fructibus virtutum frui, oportet ut sepes tentationum et difficultatum prævias perrumpat. Unde pro *sepes* hebr. est משכה *messucha*, id est senticetum, vepretum, dumetum, spinetum. Igitur sicut in spineto vel dumeto, primo est spinarum multitudo; secundo, densitas; tertio, aculeus; quarto, implexio; una enim alteri continue innectitur et implectitur; sic et difficultates, quæ virtutem obsident et circumdant, primo, sunt multæ; secundo, densæ; tertio, aculeatæ et pungentes; quarto, implexæ, ut, si unam evellas vel superes, mox in aliam et aliam incurras, quæ res facit pigros et pusillanimes desperare; sed iusti fortes et strenui sensim et patienter unam post aliam carpunt et superant, itaque tandem omnes evellunt et vincunt, uti suadebat Abbas ille in Vitis Patrum.

Iam primo, Tigur. vertit: *Via pigri velut sentibus obsita squalet; via autem rectorum complanata est.* Unde noster Salazar sic exponit: Salomon, ait, illos pungit his verbis, qui ex incuria et inertia prædia sua et fundos nec visunt, nec excolunt. Itaque ait: *Iter pigrorum, quasi sepes spinarum*; id est via eorum in prædia et in fundos spinis ac tribulis horret, perinde ac sepes hirsutis vepribus implicata, nimirum quia inertia domi iacentes illam non exterunt, non calcant: nam quæ non calcantur viæ enatis vepribus citius silvescunt, horridæ atque immeabiles sunt. *Via iustorum absque offendiculo*; Chald. *Via iustorum trita.* Nomine iustorum impigros et strenuos intelligo, quia pigris opponuntur. Unde Septuag. vertunt: *Viæ fortium*, seu *strenuorum*, *tritæ*; viæ nimirum ad prædia et fundos eorum sunt tritissimæ: quia dum ad illa invisenda et excolenda eunt redeuntque, semitam proterunt atque calcant. Et Vulgata: *Via iustorum absque offendiculo,* id est, semita eorum expedita est ac purgata: quia cum sæpius per illam pergant, omnia impedimenta atque obices inde pellunt. Hac autem paraphrasi Salomon significat pigrorum et inertium agros ac prædia inculta silvescere, at sollicitorum fundos accuratissime coli et tractari.

Secundo, Auctor Catenæ Græc. ex Sept. sic vertit: *Ignavorum hominum viæ quasi spinis obsitæ sunt asperæ; fortium vero semitæ sunt planæ atque protritæ.* Quod sic explicat, q. d. Ut ignavi sibi et aliis obsunt, ita contra studiosi sibi et aliis prosunt.

Tertio, alii hunc versum nectentes præcedenti per *pigros* intelligunt insipientes, puta iracundos, quos v. præced. Salomon dixit suscitare rixas, cuius rei causam hic assignat, quod sint spinosi et aculeati; aculeis enim et spinis suæ dicacitatis ita pungunt alios, ut rixas suscitent. Huc facit R. Agadæ adagium, quod citat hic R. Salomon: *Via Esau est tamquam spina floccis lanæ implicita, quam si inde removeas, aliunde emerget.* q. d. Improborum manus nemo evadit nisi pecuniarum ope: quia si hac parte contra illorum insultus te munias, alia te pungent et affligent.

Quarto et genuine, q. d. Iter ad honestas virtutum actiones pigris, ob cupiditatem et pigritiam torpentibus, videtur durum nimis, arduum, implexum et impervium, perinde ac si spinis obsitum et obseptum foret: via autem iustorum qui impigre et strenue progrediuntur in via iustitiæ, iustis ipsis ob assuetudinem studiumque et desiderium virtutis videtur, ut revera est, *absque offendiculo*, id est complanata, facilis et trita: esto enim in ea tentationes et difficultates occurrant, tamen iusti generose eas superant et transcendunt, cum pigri et impii eis territi animum despondeant, cedant et succumbant, iuxta illud c. 24. 13. *Dicit piger: Leo est foris, in medio platearum occidendus sum.* Ita Beda, Hugo, R. Salomon, R. Levi, Caiet. Baynus, Arboreus et alii. Unde Vatablus sic vertit et explicat: *Via pigri est quasi sepes spinosa; et via rectorum est elevata*: hoc est, *insipiens, id est impius, est piger, quasi esset septus spinis; sapiens vero est diligens, quasi incederet per viam stratam lapidibus.* Sic et Aben Ezra ac Pagnin. Quin et S. Gregor. lib. 30. Moral. capite 13. *Multos*, inquit, *sæpe videmus vitam quidem sanctæ conversationis appetere, sed ne hanc assequi valeant; modo irruentes casus, modo futura adversa formidare: qui incerta mala, dum quasi cauti prospiciunt, in peccatorum suorum vinculis detinentur. Multa enim ante oculos ponunt, quæ si eis in conversatione eveniant, subsistere se non posse formidant, de quibus bene Salomon ait: Iter pigrorum quasi sepes spinarum. Nam cum viam Dei appetunt, eos velut spinæ obstantium sepium; sic formidinum suarum oppositæ suspiciones pungunt: quod quia electos præpedire non solet, bene illic secutus adiungit: Via iustorum absque offendiculo.*

Et Cassianus Collat. 24. c. 24. « Viæ, ait, secundum sententiam Salomonis nihil operantium stratæ sunt spinis, fortium vero tritæ sunt: et ita ab itinere regio deviantes ad illam metropolim, ubi noster cursus indeclinabiliter semper debet esse directus, non potuerunt pervenire. Quod etiam Ecclesiastes satis significanter expressit: Labor, inquiens, stultorum affliget eos qui non noverunt ire in civitatem; illam scilicet Ierusalem cælestem, quæ est mater omnium nostrum. » Eccl. 10. iuxta Sept.

Vide proprietates et discrimina pigri et seduli sive ferventis, quas ex S. Bern. serm. 6. de Ascensione Domini recensui Rom. 12. 11. ad illud: *Spiritu ferventes.* Idem S. Bern. serm. de triplici custodia manus, linguæ et cordis, pigris acrem dat stimulum ad spinas omnes in via virtutis occurrentes animose disiiciendas: *Nemo, ait, nostrum, fratres, parvi æstimet tempus quod in verbis consumitur otiosis. Siquidem tempus acceptabile est, et dies salutis. Volat verbum irrevocabile, volat tempus irremeabile, nec advertit insipiens quid amittat. Libet confabulari, aiunt, donec hora prætereat. O donec pertranseat hora, o donec pertranseat tempus! Donec hora prætereat quam tibi ad agendam pœnitentiam, ad obtinendam veniam, ad acquirendam gratiam, ad gloriam promerendam miseratio Conditoris indulget. Donec transeat tempus, quo divinam tibi repropitiare debueras pietatem, properare ad angelicam societatem, suspirare ad amissam hæreditatem, aspirare ad promissam felicitatem, excitare remissam voluntatem, flere commissam iniquitatem.* Vide sequentia. Idem sermone de multiplici utilitate verbi Dei, pigritiæ remedium assignat audire vel legere et ruminare verbum Dei. *Sermo enim quem loquitur*, ait, *spiritus et vita est. Si cor tuum induratum est, memento Scripturæ dicentis: Emittet verbum suum, et liquefaciet ea*, Ps. 147. et item: *Anima mea liquefacta est ut dilectus locutus est.* Cant. 5. *Si tepidus es, et evomi iam formidas, non discedas ab eloquio Domini; et inflammabit te, quia eloquium eius ignitum valde.* Proprium enim acediæ et pigritiæ remedium est amor Dei; ubi enim est amor, ibi non est labor, nec tepor aut torpor; sed ardor et fervor, iuxta illud:

Non ita disruptis flammas vomit Ætna caminis,
Æstuat ut quis amans ictus amore Dei.

Mystice Hugo: Iter pigrorum, inquit, est vita præsentis voluptatis, quæ sui amore implicatos detinet, pigrosque facit ad omne bonum. Sepes spinarum sunt spinosa et pungentia desideria pigrorum. Unde sicut sepes spinarum non transitur absque læsione pedum, sic nec præsens voluptas absque punctione affectuum. Quod autem deliciæ præsentis vitæ spinæ sint, dicit Iob. c. 30. *Esse sub sentibus delicias computant.* Unde rusticus in luna fasce spinarum onustus quid aliud est, quam homo in mutabilitate præsentis vitæ sub onere præsentium voluptatum? Unde Nahum 1. 10. dicitur: *Sicut spinæ se invicem comple-*

by Google

cluntur, *sic convivium eorum pariter potantium*, *consumentur quasi stipula ariditate plena. Via iustorum absque offendiculo*, quia recta, quia plena, quia lucida, quia secura: nam quidquid adversitatis vel difficultatis acciderit, æquo ferunt animo, iuxta illud c. 12. *Non contristabit iustum quidquid ei acciderit.* Ideo semper procurrunt iusti in via sua, quousque perveniant ad patriam, iuxta illud Isaiæ c. 40. *Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient.* E converso via impiorum plena est spinis avaritiæ, quæ suffocant semen, Matth. 13 et gladiis detractionis, iuxta illud c. 22. *Arma et gladii in via superbi.* Item laqueis adulationis, iuxta illud Eccl. 9. *Communionem mortis scito, quoniam in medio laqueorum ingredieris, et super arma dolentium ambulabis.* Item lapidibus contentionis et obiurgationis, iuxta illud Eccl. 21. *Via peccantium complanata lapidibus.*

Denique S. Ephrem serm. Ascet. ad imit. Prov. *Propria proditio*, ait, *est negligentia; negligentia autem gravis ac dira est captivitas; at vigilantia captivam etiam ducentes captivitatem capit et apprehendit.*

Vers. 20. FILIUS SAPIENS LÆTIFICAT PATREM: ET STULTUS HOMO DESPICIT MATREM SUAM.) Hebr. *spernit;* Symmachus, *vilipendit;* Septuag. *subsannat*, vel *deridet matrem suam;* Syrus vero, *confusio est matris suæ;* ut τὸ despicit idem sit quod despici facit, et ut R. Salomon explicat, *in causa est ut a cæteris illa despiciatur.* Sub patre matrem, et sub matre patrem intellige. Sed lætitiam tribuit patri, despectum matri; quia patres, utpote maioris animi et ingenii, pluris æstimant sapientiam, indeque lætitiam maiorem de filiis sapientibus, id est probis, concipiunt: matres vero, quia minoris animi, et sexu ac natura sunt infirmiores, facilius a filiis protervis despiciuntur, indeque tristantur et dolent; quia tenerius diligunt filios quam patres, eo quod plus tribuerint filiis: filius enim a matre in utero totam pene materiam et substantiam accipit, eamque mater format, organizat, et quasi animat; ac deinde iam natum lactat, fasciat, educat, instituit, etc. quare hac parte plus debet filius matri quam patri, ac consequenter si eam despiciat, graviorem ei facit iniuriam. Antithesis exigebat ut diceret: *Contristat matrem suam.* Sed more suo Salomon causam contristandi assignat, nimirum despectum. Sicuti ergo filius sapiens sua obedientia, probitate et virtute lætificat parentes: sic insipiens sua proterva improbitate, gula, libidine et vitiis contristat eosdem, præsertim matrem; qua in re ille suam sapientiam, hic suam insipientiam ostendit: tum quia sicut sapientiæ est colere virtutes, ita insipientiæ est mancipare se vitiis, ut eorum se faciat vile mancipium: tum quia sicut sapientiæ est colere et exhilarare parentes, sic insipientiæ est eosdem despicere et contristare. Quid enim charius, quid vicinius, quid coniunctius filio quam parentes? quare qui eos colit vel despicit, colit vel despicit seipsum, imo Deum ipsum; parentes enim sunt vicarii Dei, eiusque viva quasi imago et simulacrum. Unde Plato eos quasi deos quosdam terrestres, ac deorum simulacra a filiis colendos esse docet lib. 11. de Legibus: *Censendum est*, ait, *nullum apud deos magis venerandum simulacrum nos habere debere, quam patres senio confectos matresque simul, quibus honorandis Deus gaudet.* Hinc Deus filiis honorantibus parentes promisit vitam longævam suamque benedictionem; inhonorantibus vero comminatur mortem et maledictionem. Vide dicta cap. 10. 1. et Eccl. 3. 1. et seq. ubi fuse egi de honore parentum.

Tropol. Auctor Catenæ Græc. *Filius sapiens*, inquit, *est honestum cogitatum, quod parentem suum, nempe mentem, lætificat; stultus autem quod proprio sensu recte uti nesciat, et seipsum et alios quoque confundit.*

Vers. 21. STULTITIA GAUDIUM STULTO; ET VIR PRUDENS DIRIGIT GRESSUS SUOS.) Hebr. *Stultitia gaudium est ei qui deficit corde* (vecordi, excordi) *et vir intelligentiæ rectum facit seipsum in eundo;* Chald. *et vir prudens recte graditur;* Sept. *Dementis semitæ indigentes mente; vir autem prudens recta tendens vadit*, vel *dirigens ambulat;* Syrus: *Demens excors est; prudens recta ambulat;* Aben Esra; *Prudens rectum iter quærit, quod ineat.*

Sensus planus et clarus est, q. d. Stultus gaudet de sua stultitia, id est de suis stultis cogitationibus, sermonibus, operibus: at vero prudens gaudet de sua prudentia, quod scilicet prudenter dirigat et rectos faciat gressus, id est actiones suas. Stultus instar vituli petulantis gaudet vitulari, lascivire, huc illuc incondite et insulse saltare: at prudens recto et composito gressu incedit. Ita R. Salom. *Ipsamet vecordia*, ait, *apud vecordes gaudii loco ducitur;* sic et R. Levi. Accedit Auctor Catenæ Græcor. qui ex Septuag. sic vertit: *Amentis semitæ iudicio et mente carent; vir autem prudens non absque cautione per viam incedit:* sicque explicat: *Amentis semitæ recte vocantur fatuæ; nam cum eiusmodi homines mentis iudicio sint destituti, nihil faciunt cum ratione, sed temere et inconsulte omnia.*

Potest secundo per anastrophen sic exponi: *Gaudium est stultitia stulto*, q. d. Stultitia stulti est suum gaudium, scilicet quod nesciat moderari et dirigere sua gaudia: stulti enim effundunt sese in ineptam lætitiam, risus et cachinnos.

Unde ex Hebræo sic vertas cum Caietano et aliis: *Stultitia gaudii carenti corde;* quod primo, Caietanus sic explicat, q. d. Gaudium nimium et effusum testatur stultitiam et vecordiam: stultus enim nescit temperare sua gaudia, uti, nec suos mœrores. Secundo, Vatabl. q. d. Gaudet stultus rebus secundis; at iustus recte ambulat, quia moderatus est et constans in adversis æque ac secundis. Tertio, Salazar, q. d. *Stultitia gaudii carenti corde;* nimirum lætitia effusior et intemperans hominem, qui cor suum moderari nescit, ad pleraque stulta fatuaque facienda compellit: nam vecors animus lætitia laxatus inordinatissime se gerit. *Vir autem prudens dirigit gressus suos;* videlicet in lætitia et gaudio non desipit et immoderate agit: sed actiones suas prudenter cauteque disponit. Itaque verba illa Vulgatæ: *Stultitia gaudium stulto,* non ita capienda sunt, q. d. fatuum ex stultitia gaudere, sed potius stultum ex gaudio prorsus desipere et stultius agere; ut sensus sit: Gaudium stultitia est stulto, non vicissim stultitia gaudium vel gaudio est stulto.

DISSIPANTUR COGITATIONES, UBI NON EST CONSILIUM: UBI VERO SUNT PLURES CONSILIARII, CONFIRMANTUR.) Vers. 22.
Pro *dissipantur*, hebr. est הפר *hapher*, id est irrita, frange, dissipa, vel irritare, frangere, dissipare, hoc est, irritat, frangit, dissipat cogitationes defectus consilii: Hebræi enim infinitivo utuntur pro indicativo et alio quolibet modo, vel infinitivus sumitur pro nomine, q. d. Dissipare, id est dissipatio cogitationum est, ubi non est consilium. Rursum pro *consilium* hebr. est סוד *sod*, id est secretum indeque consilium: hoc enim solet esse arcanum et secretum. Igitur

Primo, Chald. sic vertit: *Franguntur* vel *dissipantur cogitationes, ubi non est secretum; et in multitudine consiliariorum consilium confirmatur*, q. d. Ad res magnas perficiendas duobus opus est, scilicet secreto et consilio. Secreto, ne, si res in vulgus emanet, multi se ei opponant, eamque vel clam vel palam impediant. Consilio, ne imprudenter quid fiat; consilium autem petendum a multis consiliariis: iam, si multis secretum communices, periculum est ne secretum non maneat, sed ab aliquo eorum propaletur. Quare prudentis est hæc duo ita associare, ut nec secretum careat consilio, nec consilium propalet secretum. Id fiet, si fidi consiliarii deligantur, iique dumtaxat necessarii, qui consilium sibi communicatum, vel a se datum, secretum servent. Quin vero, si res sit manifesta, nec consultatione egeat, quisque secretum sibi soli servet, nec cum consiliariis, vel certe non nisi cum paucis communicet. Sæpe enim totus nervus rei consistit in secreto. Memini, cum in Belgio agerem, Alexandrum Farnesium ducem Parmensem, inclytum Belgii gubernatorem, communicasse duobus consiliariis secretum ingens de recuperanda urbe maximi momenti, cumque illud deinde proditum rem evertisset, se vocasse utrumque ac dixisse: Aut

ego, aut alteruter vestrum proditor est. Ego scio me non prodidisse: ergo alteruter vestrum proditor sit oportet: uterque id pernegavit; unde uter prodidisset sciri non potuit.

Secundo, Septuag. vertunt: *Differunt cogitationes, qui non honorant consessus vel consilia; in cordibus autem consultantium manet consilium.* Vel clarius, ut vertit Auctor Catenæ Græcorum: *Qui prudentium consensum pro nihilo ducunt, cogitatus suos de die in diem transferunt; in corde autem deliberantium salutare existit consilium*, q. d. Principes et quivis alii, qui suo iudicio præfidentes nolunt alios consulere, hi cogitationes suas de die in diem differunt, dum novas menti suæ difficultates obiici sentiunt, quas per se expedire et resolvere nequeunt: quo fit ut occasiones opportunas rei conficiendæ e manibus elabi sinant, et rem vel numquam vel tempore importuno, ideoque incassum et frustra aggrediantur: qui autem alios consulunt, cum iisque deliberant, hi illico sanum accipiunt consilium: quo fit ut opportuno tempore rem exsequantur, ac prudenter et sæpe feliciter eam conficiant. B Idem credo voluisse Syrum, qui sequi solet Septuag. quare mendose in eo legi: *Irritas reddunt cogitationes, qui honorem deferunt consessui*; deest enim negatio *non*, quam habent Septuaginta, Hebr. Chald. et cæteri omnes. Unde sic in eo videtur legendum: *Irritas reddunt cogitationes, qui honorem consessui non deferunt*, id est qui consiliarios non consulunt, uti iam explicui.

Tertio, nonnulli sic vertunt: *Dissipa cogitationes, quando non est consilium; et in multitudine consiliariorum confirmaberis*, sicque explicant, q. d. Dissipa, id est sparge in vulgus, id quod agere destinas, cum consiliarios sufficientes non habes quos consulas; sic enim audies multorum etiam sapientum iudicia et consilia, quæ te docebunt quid facto sit opus. Nam, vel confirmabunt id quod destinas, vel certe quid melius suggerent. Ita facere solent principes astuti et solertes, idque faciendum suadet Aristot. l. 5. Polit. Nam, si res facienda spargatur, vulgus vel probabit id quod princeps destinat, et tunc secure idipsum exsequi poterit; vel si non probet, causam cur non C probet indicabit; quam cognitam princeps vel sequi debebit, vel certe amoliri. Durum enim et periculosum est principi, si quid contra populi sensum tentare vel aggredi velit; hoc enim est omnes irritare, omnium odia in se concitare, et quasi contra stimulum calcitrare. Verum Hebr. הפר *hapher*, id est *dissipa*, non significat, sparge in vulgus, sed frange, rumpe, irrita et cassum redde.

Quarto, optime Noster vertit: *Dissipantur cogitationes ubi non est consilium; ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur;* Hebr. *et in multitudine consiliariorum stabit;* Aquila, Symmachus et Theodot. *confirmabitur*, scilicet consilium; Vatablus: *Frustrantur cogitationes*, etc. Sensus est, q. d. Ubi consultatio non intercedit, cogitata optatum exitum non sortientur; cum autem multos mature consulentes in consilium adhibemus, qua ratione id quod optamus perfici possit, res ipsa respondet cogitationi de re efficienda susceptæ. Multi enim multa sana congruaque D suggerunt consilia, quibus res rite conficitur, et ad optatum finem perducitur. Ita R. Salomon, R. Levi et Aben Ezra. Tunc ergo cogitata *confirmantur*, id est, a multorum consiliis robur et firmitatem accipiunt. Rursum, *dissipantur cogitationes* initæ sine consilio; quia qui diu eas mente versat, in eis invenit plures difficultates et pericula, ob quæ eas refutat, aliasque meliores sese offerentes capessit; quæ vero a pluribus consiliariis difficultates omnes proponentibus et discutientibus mature suggeruntur, hæ *confirmantur*, id est firmæ sunt, solidæ et secur[æ].

Docet hæc sententia neminem suo iudicio præfidere debere, præsertim in rebus propriis, in quibus amor proprius, cupiditas et philautia quemlibet excæcant, sed alios consulere oportere, eorumque consiliis acquiescere. Quocirca inter tria documenta quæ S. Bernardus moriens suis testamento reliquit, hoc fuit secundum: *In primis*, ait, *nemini in vita mea scandalum dare volui, et si aliquando* A *incidit, sedavi ut potui. Secundo, minus semper sensui meo credidi quam alterius. Tertio, læsus numquam vindictam expetivi. Ecce hominis charitatem, humilitatem et patientiam.* Ita habet Vita ipsius.

LÆTATUR HOMO IN SENTENTIA ORIS SUI: ET SERMO OPPORTUNUS EST OPTIMUS.) Hebr. *Lætitia est viro in responsione oris sui; et verbum in tempore suo quam bonum!* Chald. *Gaudium est viro in verbo oris sui; et verbum in tempore suo dictum quam bonum!* Syrus: *Qui loquitur in tempore, bonum est ei.* Igitur *sermo opportunus* est qui profertur tempore opportuno, id est, congruo, commodo, utili et apposito. Opportunus enim dicitur ab *ob* et *portus;* quia sicut navigantibus portus maxime utilis est et appositus, sic res opportuna vel sermo opportunus audientibus maxime est utilis et commodus. Sensus ergo est, q. d. Lætatur quisque in sua sententia, quam rogatus ore profert; quisque enim gaudet suo iudicio et sensu, eumque aliorum iudicio præfert; cuique enim suum videtur pulchrum, cuique suum perplacet, attamen non omnis sententia, sed opportuna dumtaxat, quæ scilicet suo tempore et loco profertur, est optima, id est gratissima, commodissima et utilissima. Docet ergo hoc proverbium prudentiam in dicenda sententia, sive in consilio, sive extra illud, servandam, nimirum ut sententiam accommodemus tempori. Sæpe enim quod in se est bonum et utile, hoc tempore non est bonum, sed malum et noxium. Quare prudens vitat sententiam importunam, captatque opportunam, id est tempori congruam. Prudentia enim dicendi et agendi consistit in particulari, imo in individua rerum peristasi et circumstantia; prudens enim actio vel sermo est, qui utilis et appositus est huic loco et tempori, et hisce personis; imprudens, qui esto in se sit prudens, huic tamen loco vel tempori, aut hisce personis est incongrous et inutilis, vel etiam noxius. Unde illud c. 25. v. 11. *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.*

Aliter paulo noster Salazar: Sermo opportunus, ait, non est sermo opportune et tempestive dictus, sed qui opportuna et accommodata enuntiat et consulit, q. d. Non est fides adhibenda cuivis consulenti et consilio; quia quisque consulens suam sententiam et consilium aliis præfert, censetque esse optimam; sed fides adhibenda est sermoni et consilio opportuno, quod scilicet accommodatum est ad rem de qua agitur, conficiendam. Monet ergo Salomon eum qui consilio opus habet, q. d. Consilia non quæ tibi iucundissima visa fuerint, quia tua; sed quæ optima et maxime apposita ad rem conficiendam, etiamsi aliorum sint, præferto ac sequitor, iuxta illud Solonis: *Consule non quæ iucundissima, sed quæ sunt optima.* Aut certe, ait Salazar, sermo opportunus est, qui id quod animus sentit, accommodatis et appositis verbis enuntiat, iuxta illud S. August. lib. 2. de Doctrina Christ. *Sententiam animi verbis assequi mire delectat oratorem; at, cum propria verba fugiunt dicentem, et aliena occurrunt; sic cruciatur, quasi legato sapienti et erudito malus eveniat interpres.*

Mystice, Galatinus, l. 8. de Arcanis fidei c. 29. per sermonem vel verbum opportunum accipit Verbum congruo tempore a Deo destinato incarnatum, ut hominibus eructaret Dei arcana abscondita a constitutione mundi. Unde ait Apost. Galat. 4. 4. *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.*

Denique, Septuag. hæc versui præcedenti nectentes alio abeunt. Cum enim versu præcedenti dixissent: *In manibus consultantium manet consilium*, hoc versu subiungunt, uti vertit auctor Catenæ Græcorum: *Verum mali ita comparati sunt; ut neque facile illi obtemperent, neque aliquid quod opportunum aut e re communi sit, in medium afferant.* Quo significant, ei qui captat consilium, cavendum esse a malis et improbis; hi enim bona bonorum consilia refutant, ac pro eis mala et improba, quæ eis mens improba suggerit, substituunt.

Digitized by Google

Vers. 24. SEMITA VITÆ SUPER ERUDITUM, UT DECLINET DE INFERNO NOVISSIMO.) Hebr. *Via vitæ super intelligentem ut declinet ab inferno infimo*; Chald. *Via vitæ sursum est intelligenti ut declinet ab inferno inferiori*: Syrus: *Via vitæ est ascensus intelligenti.* Pro *super* hebr. est למעלה *lemaala*, id est superna, sursum, superior, supra.

Significat ergo primo viam virtutis, quæ ducit ad vitam beatam, quam eruditus, id est prudens, init et capessit, esse ipso longe superiorem, utpote altam, elevatam, cœlestem, ut semper sursum in cœlum scandendum sit; ac proinde secundo, viam hanc esse arduam et difficilem, ac vires naturæ hominis superantem, quia ex diametro recedere debet ab inferno, imo in cœlorum summum conscendere, cum impiorum via voluptatis sit prona et facilis, sed quæ descendat in infernum. Hoc est quod canit Virgilius 6. Æneid.

Facilis descensus Averni,
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est; pauci quos æquus amavit
Iupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti potuere.

Sapiens ergo semper sursum habet cor, os et manus, dicitque cum Apostolo: *Nostra conversatio in cœlis est*, Philipp. 3. 20. Et illud: *Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens.* Huc spectat ingens elevatio et distantia cœli a terra, quæ facit ut homo contendens in cœlum magnis passibus sursum assidue tendere debeat, si in cœlum pervenire velit. Mathematici enim docent concavum firmamenti sive cœli stellati, octoginta millionibus milliarium distare et elevatum esse super terram. Quare, si quis bis mille annis viveret, et quotidie directe in altum ascenderet ad centum milliaria, idque continuo, post bis mille annos necdum perveniret ad concavum firmamenti. Rursum, post alios bis mille annos tantumdem quotidie ascendens, non perveniret a concavo ad convexum firmamenti: quando ergo a convexo firmamenti ad cœlum empyreum, quod longe magis distat et elevatum est, perveniret? Vide dicta Genesis 1. v. 14. Hinc Deus sanxit ut passibus non corporis, sed mentis tanta spatia transmittamus; ut nimirum eamus de virtute in virtutem, donec videamus Deum deorum in Sion. Hunc sensum exigit antithesis, qua τὸ *lemaala*, id est, *super*, opponitur *inferno novissimo*; Hebr. *Qui est infra* vel *deorsum*, id est qui est imus vel ima pars mundi.

Ubi nota ex hoc loco et similibus liquere quod Iudæis in veteri Testamento non tantum fuerint promissa bona terræ, sed promissum fuerit et cœlum eiusque gloria et felicitas, ac vicissim comminata eis fuerit gehenna inferni, si Dei leges violarent. Hinc et Septuag. ut habet auctor Catenæ Græcorum, vertunt, *Viri prudentis cogitata sunt via vitæ; præstant namque ut salvus evadat ab inferno.* Prudentes enim non aliud cogitant, quam quomodo fugiant infernum, et conscendant in cœlum; et Aben Ezra: *Semita vitæ*, ait, למעלה *lemaala*, id est, *superna, est intelligenti*, q. d. *Sapiens laborat ut conditoris sui voluntati obtemperet, quo iter capere possit vitæ quæ superna est, hoc est animæ, quæ desiderio flagrat redeundi ad Deum, inferni sedibus devitatis in ima sede constitutis*; et R. Levi: *Via vitæ*, inquit, *longe superior est erudito. Quamobrem in suis contemplationibus ad sublimiora et nobiliora provehetur.* Ista ergo vocantur a Salomone למעלה *lemaala*, id est sublimiora, quæ dignitate præstant. Quanto enim quidque in hac mundi machina est sublimius, tanto est nobilius et præstantius. Unde cœlum præstantius est elementis: et inter elementa quanto quodque est altius, tanto est præstantius; unde ignis præstat aeri, aer aquæ, aqua terræ. Cor igitur iusti est præstantissimum; quia altissimum, utpote fixum in cœlo empyreo, ipsoque Deo. Conemur itaque semper sursum ascendere per cœlestes cogitationes; quia quo magis ascenderimus, eo magis recedemus ab inferno, et accedemus ad Deum, et ad securitatem salutis æternæ. Sic Simeon Stylites gradatim columnam ascendit, altius sensim et altius, ut pedetentim remotior a terra, vicinior fieret cœlo. *Primum enim*, inquit Theodoretus in Historia SS. Patrum, *iussit ædificari columnam sex cubitorum, deinde duodecim, postea viginti duorum: nunc autem sex et triginta. Cupit enim in cœlum evolare, et ab hac terrena liberari conversatione.* Quocirca idem bis quotidie ad populum, turmatim eius visendi causa confluentem concionabatur, *iubens in cœlum suspicere et evolare, et a terra discedere, et regnum quod expectatur visione apprehendere, et gehennæ pœnas timere et terrena contemnere, et futura exspectare.* Quin et in columna stans mortuus est; *corpus autem ne sic quidem cadere sustinuit, sed rectum stetit in loco certaminum* (cœlum suspiciens) *tamquam invictus Christi athleta, nulla parte membrorum volens terram tangere.* Hucusque Theodoretus. Sic et S. Franciscus et vita et voce non aliud prædicabat quam: *Sursum corda, ad cœlum, ad cœlum.* Unde hoc eius erat apophthegma: *Militaturis Deo nihil mundanorum esse reservandum, sed eos sese omnibus debere exuere*, et ut ipse aiebat, *expropriare.* Plura citabo v. 26. sub finem. Age ergo, o fidelis, o Christiane, o Sacerdos, o Religiose, qui a Deo ante tempora sæcularia conscriptus es civis domus Dei, et hæres cœli, cohæres Christi, mundana despice, superna respice, altiorem terris vitam age, cum Angelis conversare, eorum vitam æmulare, brevi in beata æternitate eorum consors futurus.

Hinc tertio, Beda: Via vitæ, inquit, est super eruditum, id est, via vitæ trascendit vires naturæ hominis; quare cœlesti eget lumine et gratia a Deo aspirata, ut iter virtutis, quod ad cœlum ducit, ineat. Fides enim, spes, charitas, cæteræque virtutes Christianæ sunt supernaturales, ac proinde cœlitus infusæ, quibus ad gloriam cœlestem, inferni periculis devitatis, tendimus et pervenimus.

Aliter Dionys. et Arboreus, q. d. Semita vitæ est lex Dei, quæ est super hominem iustum; illi enim iustus se subdere et obedire debet, si velit declinare ab inferno, et viam ad vitam beatam inire; lex ergo superior est iusto, illi mandans et imperans, cui proinde iustus sponte se subiicit et obtemperat.

Denique infernus vocatur *novissimus*; quia ultima est et infima mundi pars, ac proinde cœlo, quod primum et summum est, opposita. Galatinus lib. 6. de Arcanis fidei c. 9. docet Hebræos priscos credidisse duo post mortem animarum receptacula, unum bonorum, alterum malorum, utrumque tamen infernus vocatur; sed prius vocatur infernus superior, sive limbus Patrum; alterum infernus inferior, sive gehenna damnatorum.

DOMUM SUPERBORUM DEMOLIETUR DOMINUS: ET FIRMOS FACIET (Hebr. *statuet*, vel stabiliet) TERMINOS VIDUÆ.) Pro *superborum*, Septuag. vertunt ὑβριστῶν, id est *iniuriosorum, contumeliosorum*; Syrus, *stultorum.* Vers. 25.
Pro *demolietur*, hebr. est יסח *issach* id est, *everret*, sicut scopis everrimus sordes domus; superbi enim sunt sordes mundi, idcirco Deus eos everrit; Sept. *diruit*; Syrus, *eradicabit*; alii, *extirpabit*, id est stirpitus evellet et evertet; R. Levi, *solo æquabit.*

Sensus planus est, q. d. Deus superborum hostis et antagonista eorum domos, id est familias, æque ac opes et prædia, sternet et evertet; eriget vero et stabiliet domos, id est, familias et prædia humilium et afflictorum, quales imprimis sunt viduæ. Viduæ enim quasi desolatæ, et ab omnibus derelictæ, specialiter Deo sunt curæ, iuxta illud Ps. 145. *Pupillum et viduam suscipiet.* Celebre est illud Æsopi Mythologi, qui rogatus *quid Deus faceret*, respondit, *Superbos humiliat, humiles exaltat.* Addit S. Ambros. lib. de Viduis, alias duas huius curæ divinæ causas. Prior est, ut coniugatæ sint univiræ, ut scilicet contentæ uno matrimonio, mortuo marito, aliam non quærant; scientes se, si viduæ maneant, in Dei curam et patrocinium transire. Unde addit: *In divinis iudiciis nullo peccato Iudæi Dominum læsisse produntur, quam quod viduæ gratiam minorumque iura violarunt: hæc propheticis causa vocibus conclamatur; hæc sola causa delicti invidiam mitigatura memoratur, si honoretur vidua in honoribus, eique iustitia deferatur. Sic enim habes Isaiæ 1.*

Viduæ Deo curæ, cur?

Ratio 1.

Iudicate pupillo, et iustificate viduam, et venite disputemus, dicit Dominus. Posterior est, quod vidua repræ-
2. sentet Ecclesiam, cuius sponsus Christus mortuus abiit in cælum; ipsa ergo remanet vidua. Ait ergo S. Ambros. Deum curare viduas, quia ipsæ *Ecclesiæ referunt viduitatem quæ Christum virum suum amisit secundum corporis passionem, de qua dictum est illud apud Isaiam: Quoniam multi filii desertæ magis quam eius quæ habet virum.*

Unde mystice Beda per superbos accipit hæreticos, quos quasi sordes Ecclesiæ ex ea everrere solet Deus: per viduam vero accipit Ecclesiam, cuius terminos firmare et propagare idem solet. Auctor autem Catenæ Græcor. per superbos accipit Synagogam superborum Iudæorum, qui Christum occiderunt, ideoque excisi sunt; per viduam vero Ecclesiam Gentium, quam Deus Synagogæ prætulit et stabilivit.

3. Tertiam causam addit idem S. Ambr. Adhort. ad virgines, quod viduæ exemplum castitatis illustre præbeant non solum coniugatis, sed etiam virginibus: facilius enim est virgini non expertæ carnales illecebras servare virginitatem, quam viduæ eas expertæ, servare viduitatem: *Exemplum viduitatis*, inquit, *et virginitatis magisterium est.* Dum enim videt virgo viduam intactam servare viduitatem, incitatur et ipsa ut illibatam servet virginitatem.

Vers. 26. ABOMINATIO DOMINI COGITATIONES MALÆ: ET PURUS SERMO PULCHERRIMUS FIRMABITUR AB EO.) To *firmabitur ab eo*, non est in Hebræo, Græco et Chald. nec in Latinis Complut. sed intelligitur ex antithesi: Hebræa enim ad verbum sic habent: *Cogitationes mali*, id est, rei malæ (Vatabl. *mali*, scilicet *viri*) *abominatio sunt Domini: et pura eloquia pulchritudinis*, id est pura eloquia pulchrescunt, repete *Domino*, q. d. Sicut Deus abominatur cogitationes malas, sic puros sermones, gratos pulchrosque habet, iisque quasi decoratur et pulchrescit: quare eos suo assensu et cooperatione firmat, id est, affirmat et confirmat. Ita Vatabl. Sept. *Abominatio Domino cogitatio iniusta; castorum autem locutiones* σεμναί, id est *graves, puræ, honestæ*; Symmach. ἁγναί, id est *castæ*; Theodot. καθαραί id est *mundæ*; Chald. *et puri sermones suaves sunt;* Vatabl. *iucundi sunt;* alii, *puri sunt sermones decoris* vel *pulchritudinis;* Syrus, *pura verba delectabilia sunt;* Aben Ezra: *Puri sincerique sermones reputantur ut argentum ab omni scoria segregatum, quibus delectatur Deus.* Cogitationibus malis opponit purum sermonem, hoc est puram cogitationem: ex hac enim sequitur purus sermo: ex abundantia enim cordis os loquitur. Est metalepsis crebra Salomoni. Sensus ergo est, q. d. Deus abominatur cogitationes malas, indeque prodeuntes malos sermones: vice versa, amat puras cogitationes, indeque prodeuntes puros sermones, qui in oculis Dei æque ac hominum pulcherrimi sunt, ideoque ei perplacent, ab eoque diriguntur et confirmantur. Unde R. Levi ex Hebræo sic vertit et explicat: detestatur Deus improbi cogitationes, quod semper in improbitate volutentur; quæ vero animo versant puri et mundi, nihil aliud sunt quam sermones qui Deo iucundi accidunt.

Tangit hic radicem omnis mali et boni, nimirum cogitationes malas et bonas. Ex mala cogitatione enim mentis naturaliter oritur delectatio in voluntate, ex delectatione appetitus, ex appetitu consensus, ex consensu opus, ex opere consuetudo, ex consuetudine obstinatio, ex obstinatione gehenna. Vice versa ex cogitatione bona hæc eadem, sed bona oriuntur, ac tandem cælestis gloria et felicitas. Vide hic prosapiam cogitationis bonæ et malæ, eiusque filios, nepotes et pronepotes. Quare summa homini cura adhibenda est circa cogitationes, ut non nisi bonas animo verset, et malas vel a dæmone, vel a concupiscentia, vel ab hominibus immissas statim excludat, et velut ova aspidum exterminet. Qui enim semper bonas cogitationes mente versat, non nisi bonum appetere potest; voluntas enim sequitur intellectum et cogitationem. Hoc est quod ait Christus. Matth. 15. 19. *De corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ; hæc sunt quæ coinquinant hominem.* Vide ut Evangelium legi, Christus verus Salomon prisco Salomoni astipuletur. Huc facit illud Sixti philosophi: *Bona mens* (quæ bona cogitat) *chorus est Dei; mala mens* (quæ mala cogitat) *chorus est dæmonum. Templum sanctum est Deo mens pii, et altare optimum est ei cor mundum.*

Rursum cogitationes bonas, vel malas, amplectitur vel abominatur Deus; quia ipsæ sunt indices et affectus amoris boni vel mali, quem Deus amplectitur vel abominatur, iuxta illud S. August. *Amor meus pondus meum; eo feror quocumque feror.* Voluntas enim quasi domina movet intellectum, ut cogitet de re sibi cara, eiusque pulchritudinem sibi repræsentet, ut ea se oblectet. Vis scire quid ames? vide quid sæpe cogites; hoc enim amas. Igitur ex cogitatione Deus metitur amorem, in quo tota hominis bonitas vel malitia moralis consistit. Denique docet hic Salomon cogitationes morosas, quibus voluntas plene vel semiplene consentit esse peccata, etiamsi in opus non exeant, iuxta illud Christi: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.* Prohibitæ enim sunt nono Decalogi præcepto: *Non concupisces*, ut ostendi Deuter. 5. 21. et Roman. 7. vers. 7.

Audi S. Gregor. 21. Mor. c. 2. « Per Moysen, ait, luxuria perpetrata; per auctorem vero munditiæ luxuria cogitata damnatur. Hinc enim est quod discipulis primus Ecclesiæ pastor dicit: Propter quod succincti lumbos mentis vestræ, sobrii, perfecti, etc. Lumbos enim carnis succingere, est luxuriam ab effectu refrænare; lumbos vero mentis succingere, est hanc etiam a cogitatione restringere. Callidus namque adversarius noster est, et dum exterius ab effectu operis expellitur, secreto polluere cogitationem molitur. Unde serpenti a Domino dicitur: Pectore et ventre repes. Serpens nimirum ventre repit, quando hostis lubricus per humana membra sibi subacta usque ad expletionem operis pervenit; serpens autem repit pectore, quando eos quos in opere luxuriæ non valet, polluit in cogitatione. Sed quia per cogitationem ad explenda opera pervenitur, recte serpens prius pectore, et deinde serpere ventre describitur. »

Porro cogitationes malæ, primo, sunt machinationes malæ, quibus quis alii malum molitur; secundo, simulationes, doli et fraudes, de quibus hunc locum sic explicat noster Salazar: *Abominatio Domini cogitationes malæ;* id est, Deus vehementi odio prosequitur dolos et insidias, quas impii ad proximorum perniciem assumunt: *Purus autem sermo pulcherrimus firmatur ab eo;* sermo videlicet sincerus et doli expers ab ipso pulcherrimus asseritur, et existimatur; hic scilicet ipsi probatur et arridet. Homines enim ea verba pulchra magis, lepida et salsa esse existimant, quæ technas aliquas aut dolos aut simulationes continent; Deo autem nullus vel pulchrior vel lepidus magis ac salsus videtur sermo, quam sincerus et candidus, cui nihil doli aut deceptionis subest, nihil falsitatis aut simulationis.

Tertio, cogitationes malæ sunt obscœnæ et luxuriosæ; his enim directe opponitur cogitatio et *sermo purus;* Symmach. *castus;* Theodot. *mundus.* Præ cæteris enim cogitationibus malæ sunt, Deoque displicent cogitationes venereæ; tum quia summe contrariantur divinæ puritati et sanctitati; tum quia illecebrosæ sunt, facileque voluntatem illiciunt trahuntque ad consensum, saltem imperfectum vel tacitum et implicitum, idque ob concupiscentiam nobis innatam quæ in rebus venereis est vehementissima; sicut ergo qui tangit picem, inquinatur ab ea, et qui luctatur cum sordibus et stercore, ab eo sordidatur, iuxta illud: *Vinco vel vincor, semper ego maculor;* sic pariter qui disputat et luctatur cum cogitationibus impudicis, iisdem inquinatur. Quare cæterorum vitiorum cogitationes resistendo, luxuriæ vero fugiendo vincuntur, iuxta illud Apostoli: *Fugite fornicationem.* Ita Cassianus, Climachus Dorotheus, et S. Augustin. serm. 250. de Tempore: *Inter omnia*, ait, *Christianorum certamina sola duriora sunt*

prælia castitatis, *ubi quotidiana est pugna, et rara victoria. Gravem castitas sortita est inimicum, qui quotidie vincitur et timetur. Et ideo nemo se falsa securitate decipiat, nemo de suis viribus periculose præsumat, sed audiat Apostolum dicentem: Fugite fornicationem*, 1. Cor. 6. Probat id exemplo Ioseph qui fugiendo heram se tentantem vicit; et Davidis, qui non fugiendo tentationi succubuit, et adulterium commisit.

Quarto, per cogitationes malas accipe vitiosas quaslibet, uti superbiæ, iræ, invidiæ, gulæ, acediæ, etc. Omnes enim has abominatur Dominus; atque anima, ut Deo placeat, ab omnibus sese expurget oportet, ut in conspectu eius pura et nitida sit instar tersi speculi, imo angeli.

Mand. de cogitationibus bonis. Antistrophæ huic Salomonis sententiæ sunt apophthegmata priscorum Patrum, Hyperichii dicentis: *Cogitatio tua semper sit in regno cælorum, et cito in hæreditatem accipies illud.* Ita habetur in vitis Patr. l. 5. libello 11. n. 35. ibidem in meditationibus duodecim Anachoretarum ordine quartus: *Ego sic sum*, ait, *ac si in monte Olivarum sedens cum Domino et discipulis eius. Et dixit mihi: Nullum agnoscas secundum carnem, sed esto semper cælestis conversationis imitator, sicut bona Maria Magdalena ad pedes Iesu sedens, et verba eius audiens. Efficiamini sancti et perfecti, sicut et Pater vester qui in cælis est. Et: Discite a me quia mitis sum et humilis corde.* Ordine vero nonus ait: *Ego quotidie Ecclesiam intellectualium virtutum exspecto, Dominum gloriæ in medio eorum video super omnes splendentem; quando autem abscedo ab eo, ascendo in cælum expectans admirandas pulchritudines Angelorum, et quos emittunt hymnos incessabiliter Deo et dulces eorum cantilenas audiam, differorque sonis et vocibus et suavitate, ut libeat reminisci quod scriptum est: Cæli enarrant gloriam Dei, etc. Et omnia quæ super terram sunt, sicut cinerem et stercora opinor.* Ecce hæ sunt cogitationes bonæ et sermones puri, qui Deum et Angelos oblectant, sicut impuri delectant Luciferum et dæmones. Quocirca Barlaam ad Iosaphat apud Damasc. in Hist. c. 40. instanter adhortatur eum ad cogitationum puritatem et curam: *Non enim*, ait, *actiones dumtaxat, verum etiam cogitationes nostræ apud Deum in numerato sunt, coronasque aut supplicia nobis conciliant. Siquidem Christum simul cum Patre ac Spiritu sancto, in puris cordibus habitare perspectum habemus. Ac rursum illud non ignoramus, quemadmodum fumus apes, eodem modo pravæ cogitationes divini Spiritus gratiam a nobis propellunt. Quamobrem summo studio in hoc enitere, ut omni vitiosa cogitatione ex animo tuo extincta et deleta, optimas quasque cogitationes in eo inseras, templumque Spiritus sancti teipsum efficias. Siquidem per cogitationes ad actiones ipsas venimus; atque omne opus a cogitatione animique agitatione progrediens parvum primo initium arripit, ac deinde tacitis incrementis augescens ingens ad extremum efficitur.*

Abbas Ioannes in Vitis Patr. libr. 3. apud Ruffinum n. 208. et 209. docet cogitationes pravas oratione superandas: *Quandocumque*, ait, *cogitatio turpis succensa fuerit ab inimico, tunc aquam orationis effundat, et extinguat illam.* Syncletica ibidem libr. 5. libello 4. de continentia, n. 42. *Sicut*, inquit, *venenosa animalia acriora medicamenta a se expellunt; ita sordidam cogitationem ieiunium cum oratione expellit ab anima.* Ibidem lib. 6. sub finem n. 15. senior quidam ait: *Qui in anima sua memoriam malitiæ ligat, similis est ignem inter paleas occultanti.* Ibid. libr. 5. libello 11. n. 53. alius senior ait; *Timor Dei velut ignis comburit arundinetum cogitationum.* Et libello 10. n. 88. cuidam roganti: *Quid faciam, quia cogitationes sollicitant me, et nescio quomodo repugnem eis?* hoc remedium suggerit senior: *Non repugnes contra omnes, sed contra unam; omnes enim cogitationes monachorum unum habent caput; necessarium ergo est considerare quæ et qualis sit* (capitalis) *et adversus illam reniti; ita enim et residuæ cogitationes humiliantur.* Victa enim cogitatione radicali et capitali reliquæ omnes, quæ quasi fibræ ex ea pullulant, vincuntur et succiduntur. Radix ergo cogitationum cuique solerter examinanda et vestiganda, qua cognita securis mortificationum illi adhibenda; illa enim amputata reliquæ ex ea manantes amputantur, uti docent rerum spiritualium magistri. Abbas Macarius ibid. lib. 5. libello 18. n. 9. Theoctisto tentato: *Si tibi*, ait, *ascenderit cogitatio mala, numquam deorsum aspicias, sed semper sursum, et statim te Dominus adiuvabit* Ioannes Moschus in Prato spirit. c. 69. refert illud Palladii Abbatis apophthegma; *Cogitationum observatio est medicamentum salutis.* Ibidem Abbas Pastor cuidam variis cogitationibus æstuanti iussit apprehendere ventum; cumque ille diceret se id facere non posse, subintulit: *Sic nec potes cogitationes prohibere ne introeant, sed tuum est eis resistere.* Denique vetus ille in Religionibus mos est ut novitii cogitationes et tentationes suas pandant Superiori; quo fit ut tum merito humilitatis, tum Superioris prudentia et consilio cito eis liberentur.

CONTURBAT DOMUM SUAM QUI SECTATUR AVARITIAM: QUI AUTEM ODIT MUNERA, VIVET.) Vers. 27. Chald. *Perdit domum suam, qui congregat mammonam iniquitatis; et qui odit munus gratis* (datum) *vivet.* Avarus conturbat domum suam: primo, quia ut avaritiæ suæ satisfaciat, cogit domesticos, servos et ancillas plus æquo laborare etiam diebus festis et vetitis, ac honesto victu et vestitu eos defraudat, misereque, dure et acerbe eos tractat: quo fit ut illi contra eum murmurent, litigent, et inter se rixentur, dum quisque onus et laborem a se excutere, et in alium reiicere satagit: secundo, avarus per fraudes, usuras et iniustos contractus solet se ditare, ob quos lites vel illi vel hæredibus eius intentantur, quæ magna ipsis damna afferunt, et subinde bonis spoliant: tertio, quia Deus avaros solet punire privatione opum avare et perperam congestarum, ut in quo peccaverunt, in eo et puniantur. Pro *conturbat* Hebr. est עוכר *ocher*, qua voce alludit ad Achan, qui avare suffurans pallium ex spoliis Iericho contra præceptum Dei, conturbavit domum suam, imo totum Israelem, qui propterea cæsus fuit a Chananæis. Unde Achan lapidatus a Iosue in valle, quæ inde dicta est Achor, id est turbationis, audivit: *Quia turbasti nos, exturbet te Dominus in die hac*, Iosue 7. 25. Sic et Giezi avare et simoniace accipiens munera a Naaman, quem Eliseus herus eius curaverat a lepra, eamdem sibi et domui suæ, id est toti suæ posteritati, accersivit, 4. Reg. 5. 27.

QUI AUTEM ODIT MUNERA, VIVET.) Antithesis æque exigebat ut diceret: *Qui autem odit avaritiam, vivet.* Verum Salomon more suo ponit speciem magis usitatam pro toto genere avaritiæ, atque ex specie totum genus per synecdochen intelligit, q. d. Iudex, consiliarius, et quivis officialis qui in ferenda sententia, vel dando consilio, in distribuendis beneficiis, vel officiis pubblicis, etc. non sinit se corrumpi muneribus, sed ab iis abstinet, ut æquam pro iustitia ferat sententiam, ut sanum sincerumque det consilium, ut officium vel beneficium magis dignis aptisque conferat; hic utique Deo dante *vivet*, id est, aget vitam quietam, felicem, longævam in hoc sæculo, et æternam in futuro. Quod autem dico de odiente munera, idem a pari vel simile intelligo de odiente usuram, simoniam, et quamlibet avaritiam. Nam ex una specie acceptionis munerum totum genus avaritiæ intelligo.

Hinc et Septuag. ut priorem partem posteriori per antithesin adæquarent pro genere avaritiæ speciem eamdem ponentes, sic vertunt: *Disperdet seipsum acceptor munerum; qui autem odit munerum acceptiones, salvatur.* Sic et Syrus.

Noster Salazar per odientem munera accipit odientem usuras; usura enim, cum non sit debita, utique est donum et munus, quod usurarius a petente mutuum iniuste deposcit et exigit. Verum ut hoc sit verum, usura est species dumtaxat avaritiæ; unde totum eius genus non adæquat: quare non æqua, sed manca remanet antithesis.

Porro Iansenius recte advertit, hanc sententiam maxime competere Ecclesiasticis, qui avare se et suos ditare satagunt; hi enim primo peccant, animamque suam inquinant avaritia, puta pluralitate beneficiorum et pensionum Munerum avaritia.

(taceo de simonia, usuris, etc.) quæ in eis gravior est quam in laicis: Ipsorum enim professio est vacare Deo et cœlestibus, ac fastidire temporalia. Unde dum fiunt clerici, dicunt cum Levitis: *Dominus pars hæreditatis meæ, et calicis mei.* Si Dominus eis est pars, cur partes terræ ambiunt? Secundo, conturbant domos et familias suas multis curis, laboribus, litibus, quas secum vehit cupiditas, imo domos suas et suorum, quas per avaritiam ditare volunt, hoc ipso depauperant et evertunt. Experientia enim docet bona Ecclesiastica, cum ad laicorum domos transferuntur, eas earumque opes consumere et devorare, perinde ac pennæ aquilarum aliarum avium pennis immistæ eas consumere perhibentur. Tertio, scandalizant Ecclesiam Dei; dicit enim populus fidelis: Si clerici illiberes Deoque sacrati inhiant bonis terrenis, multo magis nos, qui liberos habemus, ea accumulare debemus. Unde ex Climaco Dionys. *Avarus*, ait, *est Evangelii subsannator; quoniam terrenorum contemptum Christus exemplo et verbo præcipue commendavit.* E contrario Pastores et Ecclesiastici, qui bona terrena contemnunt, eaque largiter in pauperes dispensant, vivent per gloriam in cœlis ac per memoriam, famam et gloriam in terris, uti vivit S. Gregorius Magnus, qui sibi pauper, aliis dives, egenos omnes non solum Romæ, sed et per totam Italiam, imo et per Hispaniam, Galliam, Palæstinam totumque orbem aluit; ac nostro sæculo sanctus Carolus Borromæus, cuius paupertatem opumque contemptum ac liberalitatem utinam legant et imitentur omnes Prælati et Clerici! Vide dicta Ezechiel. cap. 34. vers. 3.

Apologus. Hanc gnomen apologo simiæ et histrionis exornat Cyrill. lib. 3. Apolog. moral. c. 12. Simia, ait, ab histrione favum mellis pro munere accipiens, illi se in famulam ad ioculares ludos populo exhibendos obtulit; quare ab eo, ne fugeret, catenula alligata, ac in ludibrium populo exposita, sero captivitatis ac miseriæ, duræque sortis pœnitere cœpit; unde munus acceptum damnans exclamavit: « O subornatum deceptivæ cupiditatis hamum, lethiferum munus, munerum naturalium adoptivum, gravissimum obligationis pignus, stulti et sapientis commercium minimum, maximum emptionis pretium, servitutis iugum, iniquitatis fermentum, captivitatis indicium, fomentum discordiarum, subversio civilitatum, omnium seminarium malorum, amarum venenum! » **Exempla.** Profert deinde exempla philosophorum, qui quod munera regum spreverint, regibus fuere superiores: « Quantis enim gloriæ titulis effertur ille Diogenes, quod calcatis regiis opibus per medias Alexandri Macedonis gazas, corporis cultu pauper, sed virtute opulentus incessit? Siquidem hoc locupletior maiorque splenduit, quo plus fuit hoc ipsum, quod accipere noluit, quam id quod ille dare disposuit. Quantis laudationibus morum cultor Socrates attollitur, cum Archelai regis satis magnis petebatur muneribus honorandus? et respondit nolle se ad eum venire, a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Liber quippe esse voluit, dum ante reddere, quam suscipere cogitavit. Quantis similiter præconiis exornatur Fabricius virtute ditissimus, dum munus sibi viro pauperi a Pyrrho oblatum renuit, magis eligens honestate civis liberi, quam muneribus empti regis gloriositate potiri? Qua profecto in re multo magis eminuit, dum rex admiratus spectabilem virum super solem erexit, dicens: Ille est Fabricius, qui difficilius ab honestate, quam sol a rectitudine cursus sui averti potest. »

PER MISERICORDIAM ET FIDEM PURGANTUR PECCATA; PER TIMOREM AUTEM DOMINI DECLINAT OMNIS A MALO.) Hic versus transcriptus est ex Septuag. Nam in Hebræo non exstat hoc loco, sed c. seq. v. 6. ubi pro *fidem* Hebr. est אמת *emeth*, id est veritas. Veritas autem cum opponitur misericordiæ, idem est quod iustitia, et significat opus debitum, sicut misericordia significat opus indebitum, gratuitum et liberale. Sensus ergo est, q. d. Per o-
-a virtutis eleemosynæ gratuita, et per opera virtutis
-e quoquo modo debita purgantur peccata; quia per
-a facta in gratia Dei satisfacimus pro pœna pec-
quin et si in culpa ac peccato simus, illud per illa abolemus, si adsit vera mentis contritio; si nimirum ex corde contrito per expiationem culpæ illa Deo offeremus. *Per timorem Domini* vero quis *declinat a malo*, q. d. Eleemosyna expiat peccatum iam commissum; timor Dei vero præservat a committendo. Fac ergo eleemosynam, ut expies præterita, ac indue timorem Dei, ut caveas futura; sic purum te a peccato servabis, tuamque salutem in securo constitues. Unde S. Cyprianus, vel quisquis est auctor, tract. de Opere et eleemosyna, docet Deum statuisse duo peccati lavacra, scilicet baptismum ad eluenda crimina ante illum perpetrata, et eleemosynam ad expianda peccata post illum commissa: *Coarctati*, ait, *eramus, et in angustum innocentiæ præscriptione conclusi. Nec habere quid fragilitatis humanæ infirmitas atque imbecillitas faceret, nisi iterum pietas divina subveniens iustitiæ et misericordiæ operibus ostensis, viam quamdam tuendæ salutis aperiret, ut sordes postmodum quascumque contrahimus, eleemosynis abluamus. Loquitur in Scripturis Spiritus sanctus et dicit: Eleemosynis et fide delicta purgantur; non utique illa delicta, quæ fuerant ante contracta; nam illa Christi sanguine et sanctificatione purgantur. Item denuo dicit: Sicut aqua extinguit ignem, sic eleemosyna extinguit peccatum. Hic quoque ostenditur et probatur, quia sicut lavacro aquæ salutaris gehennæ ignis extinguitur, ita eleemosynis atque operibus iustis delictorum flamma sopitur. Et quia semel in baptismo remissio peccatorum datur, assidua et iugis operatio, baptismi instar imitata Dei rursus indulgentiam largitur.* Salomoni adstipulatur Christus Luc. 11. 41. *Quod superest*, ait, *date eleemosynam; et ecce omnia munda sunt vobis.* Eleemosyna ergo remittit peccata venialia et pœnam mortalium: ad hæc disponit ad remissionem culpæ mortalis, eamque de facto abolet, si fiat ex contritione. Vide Orig. sanctum Ambrosium, Bedam, Toletum et alios in Luca c. 11. v. 41. Vide et quæ dixi Daniel. cap. 4. v. 24. ad illa: *Peccata tua eleemosynis redime.*

MENS IUSTI MEDITATUR OBEDIENTIAM; OS IMPIORUM REDUNDAT MALIS.) **Vers. 28.** Glossa et alii pro *obedientiam* legunt *sapientiam*. Unde discas veram sapientiam esse obedientiam, si scilicet quis obediat Deo et Superioribus quasi vicariis Dei, præsertim quia obedientia, debet condiri sapientia ut sapiat Deo, ait S. Bernard. Hebr. est לענות *laanoth*; quod duo significat: primo, *respondere*; secundo, *humiliari.* Addit tertio R. Levi et R. David significare *negotiari.*

Unde primo Pagnin. Tigurin. Clarius, R. Salomon et alii vertunt: *Cor iusti meditatur quod respondeat; os vero impiorum eructat* vel *effutit mala*, q. d. Iustus interrogatus non illico respondet, ne præcipiti responso quid dicat quod impium sit in Deum, aut iniurium proximo, sed meditatur quid sapienter respondeat, iuxta illud S. Bernardi: *Verba bis ad limam, antequam semel ad linguam;* at vero impius sine præmeditatione mala quæ corde gerit, ore effutit, et quidquid in buccam venit, eructat instar fontis omnem aquam, tam puram quam sordidam a se receptam ebullientis. Unde aliqui vertunt, *evomit mala.* Sicut enim vomitu elicitur crapula, phlegmata et sordes stomachi: sic impius maledicentiam, calumniam, petulantiam, fastum, iram, etc. quæ corde gerit, ore evomit. Aben Ezra hæc refert ad v. 27. qui in Hebræo immediate præcedit, q. d. Iudex incorruptus, qui odit munera, vivet; ideoque mens eius, auditis partibus inter se litigantibus meditatur quid respondeat, ut ad iustitiæ normam ius dicat. Verum alii ad iudicem hæc non arctant, sed generatim ut sonant accipiunt. Huc facit illud Demosthenis, cui, cum obiiceretur quod elaborata pronuntiaret, respondit, *se non modo scripta, sed etiam sculpta dicturum esse, si possit.* Addiditque: *Ego civem improbum duco, qui sine meditatione audet reipublicæ consilium dare.*

Secundo, R. Levi, Vatabl. et R. David hebr. *laanoth* censent idem esse quod לענין *leinian*, id est *negotium.* Unde vertunt: *Cor iusti meditabitur negotium* aut *negotiari*, q. d. Iusti mens semper intenta est cogitationi rei et negotii ex quo emolumentum capiat. Aut, q. d. Cor iu-

pe.
iustit.
hæc oper.
eatis debita;

sti meditatur loqui cum negotio et rerum pondere, cum decore et amœnitate rerum, ac cum fructu: e contrario os impii leviter, indecore, temere et sine fructu omnia quæ cogitat, effutit. Notatur ergo loquacitas insipientis, et commendatur gravitas loquendi sapientis.

Tertio, Noster optime vertit: *Mens iusti meditatur obedientiam*, puta humilitatem, subiectionem, mansuetudinem, q. d. Cum iusto quid præcipitur, quantumvis durum et arduum, a lege, a Deo aut Superiore, imo cum ipse ab eodem, vel alio æquali, aut inferiori, de vitiis et defectibus suis admonetur; illico mentem humiliter et mansuete instar agni subiicit præcepto et obedientiæ, vel admonitioni et admonenti; at vero impius cum quid displicens præcipitur, aut cum de vitiis arguitur, recalcitrat, obmurmurat, et mille impatientiæ verba eructat, estque instar fluminis exundantis, quod omnia vicina aquarum copia opplet; sic enim et ipse ex abundantia cordis maledicentiæ profluvium continue ebullit, eoque omnes onerat et obruit.

B Hoc videntur voluisse Septuag. dum vertunt: *Corda iustorum meditantur fidem, et os impiorum respondet mala*; et Chald. *Cor iusti meditatur in fide, et os impiorum eructat mala*. Per *fidem* enim intelligunt *fidelitatem*, ut explicat Syrus, quam inferior debet suo Superiori, puta *obedientiam*.

Porro iustus meditatur obedientiam, primo, meditando obedientiæ præstantiam, utilitatem, fructum et necessitatem, præsertim præcepti vel voti, si illam voverit. Nam ut ait Climacus Gradu 4. *Obedientia est perfecta abnegatio propriæ animæ et corporis, mors voluntaria, vita sine sollicitudine, navigatio sine damno, sepultura voluntatis; est iter facere dormiendo sub onere aliis imposito, et super aliorum ulnas ne mergaris natare*. Secundo, meditando rationes, quæ eum flectant ad obediendum, ac præcepti rigorem temperent mitigentque, ut cum Superior vocat, vel quid arduum iubet, illico cum Samuele dicat: *Ecce ego*: et cum S. Paulo: *Domine, quid me vis facere?* ac præsertim meditando obedientiam Christi, qui factus est pro nobis obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, ut nos per inobedientiam Adæ perditos suæ obe-C dientiæ exemplo restauraret, doceretque obedire, q. d. Inspice, et fac, obedique secundum exemplar, quod tibi in monte Calvariæ ostendi. Tertio, meditando gradus obedientiæ, ut eos sensim ascendat. Hi gradus sunt tres: primus et infimus est facere opus præceptum; secundus, velle opus præceptum, illudque amare, ac libenter, prompte et alacriter capessere; tertius, non tantum velle, sed et iudicare opus præceptum melius esse quam quodvis aliud, ita ut non tantum voluntatem, sed et iudicium suum Superiori submittat, credatque melius esse id quod Superior præcipit, quam quod ipsi mens propria vel quivis alius suggerit. Quarto, meditando modos dextere exsequendi id quod præceptum est. Unde S. Bern. serm. de virtute obedientiæ: *Fidelis obediens, ait, nescit moras, fugit crastinum, ignorat tarditatem, præripit præcipientem, parat oculos visui, aures auditui, linguam voci, manus operi, itineri pedes, totum se colligit ut imperantis colligat voluntatem*. Et S. Hieron. epist. ad Rusticum: *Credas salutare quidquid monasterii Præpositus præceperit, nec de maiorum sententia iudices, cuius officii est obedire et implere quæ iussa sunt, dicente Moyse; Audi, Israel, et tace*. Cassianus lib. 4. Institutionum: *Ægyptii monachi universa complere quæcumque fuerint a Præposito suo præcepta, tamquam si a Deo cœlitus sint edita, sine ulla discussione festinant*. Et S. Greg. l. 2. in 1. Regum: *Nescit iudicare, quisquis perfecte didicit obedire*. S. Basil. in Constit. Monast. c. 23. *Apostoli*, inquit, *submissa mentis cervice obedientiæ iugum subierunt, alacrique animo in fora, in contumelias, in lapidationes, in ignominias, in cruces, in varias neces processere. Hanc obedientiam is qui secundum Deum vere est monachus, Antistiti suo præstet oportet*. Rursum S. Bernard. in serm. de virtute obedientiæ: *Tertius*, ait, *gradus obedientiæ est hilariter obedire. Non ex tristitia, inquit Apost. aut ex necessitate. Se-*

A *renitas in vultu, dulcedo in sermonibus multum colorant obedientiam obsequentis*. Unde et Gentilis ille Poeta ait sic:

——Super omnia vultus
Accessere boni.

Quis enim locus obedientiæ, ubi tristitiæ cernitur ægritudo? Ostendunt plerumque voluntatem animi signa exteriora, et difficile est ut vultum non mutent qui mutant voluntatem.

Talis fuit obedientia Abrahæ, qui proinde fuit pater fidelium, et patriarcha obedientium, de quo Apost. hebr. 11. 8. *Fide*, inquit, *qui vocatur Abraham obedivit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem; et exiit, nesciens quo iret*. Maior fuit eiusdem obedientia in immolatione filii Isaac; ex quo iam ante Deus illi promiserat posteritatem plurimam instar stellarum cæli: quare tunc *in spe contra spem credidit* etc. *plenissime sciens, quia quæcumque promisit Deus, potens est et facere*; nimirum credidit Abraham, quod si immolando occideret filium, Deus illum a morte suscitaret, ut promissam sibi ex eo posteritatem præstaret. Idem S. Bernardus tract. de Dispensat. et præcepto: *Perfecta obedientia, ait, legem nescit, terminis non arctatur, neque contenta angustiis professionis largiori fertur voluntate in latitudinem charitatis, et ad omne quod iniungitur spontaneo vigore liberalis alacrisque animi, modum non considerans in infinitatem extenditur*.

Post hunc versum et sententiam hanc subiungunt Septuag. *Acceptabiles apud Dominum sunt viæ iustorum: per eos autem et inimici amici redduntur*; quæ non exstat in Hebræo nec in Latino: posterior tamen pars exstat in utroque cap. seq. v. 7. ubi eam explicabo. Causam dat Auctor Catenæ Græcorum hic. Cum enim, inquit, iusti Dei voluntatem indefesse expleant, fit ut ex inimicis quoque amicos facere queant. Nam cum Deo semel se dedicaverint et consecraverint, pro aliis quoque intercedunt, eosdemque, si inimici erant, Deo conciliant, amicosque reddunt.

Simili modo Septuaginta transponunt versus proxime sequentes, eosque alio loco et ordine collocant, quam sint in Hebræo et Latino.

LONGE EST DOMINUS AB IMPIIS: ET ORATIONES IU- Vers. 29.
STORUM EXAUDIET.) Deus ubique et in omnibus est realiter et personaliter per essentiam, præsentiam et potentiam; longe tamen abest ab impiis per favorem et opem: quia eos odit, eosque suam opem implorantes non exaudit; sic vero vicinus est iustis, scilicet per amorem et beneficentiam, utpote quos protegit, dirigit, et se invocantes exaudit. Est solita metalepsis et metonymia: ex elongatione enim Dei intelligitur eius non exauditio; quia apud homines elongatio, et magna intercapedo ac distantia, causa est cur quis clamantem non audiat. Hanc intercapedinem et distantiam mystice et spiritaliter inter Deum et peccatorem facit superbia, libido, cæteraque peccata. Ab impiis ergo longe abest Deus per odium: odit enim eos et detestatur, eo quod ipsi elongent se a Deo per scelera quæ Deo summe exosa sunt et adversantur.
D Rursum Deus exaudit iustos orantes; quia ipsi audiunt Deum præcipientem, eique obediunt: quia ergo ipsi faciunt voluntatem Dei, hinc vicissim Deus facit voluntatem eorum, eisque talionem reddit. Vice versa, impii non faciunt voluntatem Dei, sed diaboli; hinc pariter Deus non facit voluntatem eorum.

Tertiam causam dat Psaltes, quod impii non invocent Deum in veritate, id est vero et sincero corde et amore, uti faciunt iusti. Sic enim ait Psal. 144. v. 18. *Prope est Dominus omnibus invocantibus eum: omnibus invocantibus eum in veritate. Voluntatem timentium se faciet, et orationes eorum exaudiet, et salvos faciet eos*. Vis ergo ut Deus te exaudiat? tu prior exaudi Deum pulsantem et vocantem. Vis ut Deus faciat voluntatem tuam? tu prior fac voluntatem Dei. Vis ut Deus sincero corde amet te, benevelit et benefaciat tibi? tu prior sincero corde ama Deum. Ita Auctor Catenæ Græcor. Non abest, inquit, Deus loco ab impiis, sed animo, hoc est favore, et gra-

tia, aut more certe et vitæ instituto, iuxta illud: *Quantum distat cœlum a terra, tantum distant viæ meæ a viis vestris, ait Dominus.* Et Polychron. ibidem: *Non spatii intercapedine abest Deus*, inquit, *sed sententiæ diversitate; siquidem contraria plurimum a se invicem dissidere solent. Ut autem iusti Deo sunt vicini (certum est autem id ad locum non referri) ita facili quoque momento ab illo audiuntur.*

Hoc est quod ait Psaltes Psal. 36. *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui.* Quocirca S. Chrysost. homil. 41. in Genes. docet homines iustos et sanctos non tantum sibi, sed et sæpe toti civitati ac reipubl. salutem precibus suis afferre. *Cum igitur videris*, inquit, *virum externo habitu amictum vili, virtute vero intrinsecus vestitum; noli id quod apparet despicere, sed contemplare animæ divitias, internamque gloriam. Talis erat B. Elias, qui melotem tantum habebat: at purpuratus Achab illius melote indigebat. Vide Achab inopiam, Eliæ autem divitias.*

Vers. 30. Lux oculorum lætificat animam (Hebr. *cor*) fama bona impinguat ossa.) Hebr. *os*; Septuag. *Oculus contemplans pulchra lætificat cor: fama autem bona impinguat ossa.* Pro *fama* Hebr. est שְׁמוּעָה *scemua*, id est auditio, nuntius, rumor, fama.

Unde primo Aben Ezra hæc referens ad tres versus seqq. per *scemua*, id est auditionem, accipit correptionem quam quis audit, de qua versu sequent. q. d. Lux, quæ oculis hauritur, cordi voluptatem affert: cum vero obiurgationem quis auscultarit, in quo vita sita est, et inter sapientes commoratus fuerit, tunc increpationes maius incrementum afferent, quam si bonum quodpiam nuntium audivisset. Pari modo per *scemua*, accipias auditiones S. Script. legis, doctrinæ sacræ, librorum piorum, etc. horum enim lectio, vel auditio, mire impinguat ossa, id est animæ intima, eaque implet medulla sanctarum cogitationum et desideriorum, quibus totus hominis spiritus in Dei amore incalescit et corroboratur.

Secundo, alii per *scemua*, id est auditionem, accipiunt famam virtutum, operum et exemplorum sanctorum: qua quis apud alios bene audit, q. d. Sicut lux mire recreat oculos, indeque cor et animam intuentis: ita fama virtutum et exemplorum recreat auditum, indeque mentem audientis, eiusque ossa et robur ad similia audenda corroborat: *ossa* enim sæpe significant vires et robur animæ, ait S. Hier. in cap. 45. Isaiæ, iuxta illud Psalm. 34. 10. *Omnia ossa mea dicent: Domine, quis similis tibi?* Unde Christus Matth. 5. *Sic*, ait, *luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* Ubi S. Chrysost. *Nihil*, inquit, *est quod hominem sic efficiat insignem, atque conspicuum, etiamsi magno ambitu optet latere, ut splendor iste virtutis; sicut enim ipso sole circumdatus, ita utique homo iustus clarius refulget; nec in terram solummodo lucis radios emittit, sed supra ipsum etiam cœlum proprio fulgore radiat.*

Porro fama virtutum impinguat ossa animæ non solum audientium, qui incitantur ut eas æmulentur, ut iam dixi ex S. Chrysost. et Origene, sed etiam ipsius virtute præditi, de quo est fama. Hic enim advertens hanc bonam de se opinionem parere admirationem et imitationem in animis audientium, exhilaratur, incitatur et corroboratur, ut opera virtutum, quæ tanto aliis sunt splendori et exemplo, multiplicet et adaugeat. Unde sic exponas, q. d. Sicut qui intuetur lucem vel res *pulchras*, ut vertunt Septuag. puta imagines elaboratas, mire hoc intuitu exhilaratur; sic pariter qui suæ virtutis imagines, in animis audientium per famam et existimationem ad vivum exsculptas et expictas contemplatur; hic utique hac contemplatione gaudet et corroboratur, ut plura suæ virtutis edat exempla, quæ audientes pari modo audiendo, admirando et imitando in corde suo depingant et exculpant.

Tertio et magis genuine, per *scemua* accipias famam, rumorem et nuntium bonum, q. d. Sicut lux solis post longas noctis vel hiemis tenebras, mane vel in vere exoriens, orbique irradians mire intuentium oculos, indeque cor et animum illuminat, lætificat, vegetat, roborat et vivificat; sic pariter nuntium bonum, cum scilicet quid læti nuntiatur, non tantum aures mulcet, sed et per aures penetrat usque ad cor et mentem, eiusque ossa, id est intimas eius medullas pervadit, exhilarat, vivificat et corroborat; quia et ipsa corporis ossa recreat, irrigat et vegetat. Comparat enim hic duos primarios sensus, scilicet visum et auditum, quod sicut res visæ, præsertim lux, animum oblectant, ita pariter res auditæ, puta nuntii rerum lætarum oblectant animum, et consequenter corpus et ossa per naturalem sympathiam, qua affectus, v. g. lætitia vel tristitia animi, derivatur et transit in corpus animæ cohærens; lætitia enim vehemens adeo afficit animum, ut redundet et exuberet in corpus. Ossa ergo tum metaphorice pro intimis animæ, tum proprie pro ossibus corporis accipias; sicut enim nuntium triste contrahit, deiicit et timore ac mœrore consternat animum et corpus; sic e contrario nuntium lætum præsertim valde desideratum, lætitiam, vitam et vigorem instillat et inspirat tum animæ, tum corpori audientium; uti iam læta nuntia de fide toto terrarum orbe, præsertim in Germania, Gallia, Æthiopia, Tartaria triumphante mire Catholicos recreant, animant, roborant. Quocirca apud veteres, nuntii bonorum significati fuere per milvos, qui veris vernæque hilaritatis sunt nuntii, quos proinde prisci adorabant; mos enim fuit apud nonnullos populos milvos adorare, quod illi post rigentis hiemis inclementiam vernæ tempestatis fideles nuntii apparerent. Unde adagium: *Provolvitur ad milvum.*

Talis fuit S. Ioannes Baptista, nuntius Evangelii, paranymphus, imo index Christi; hic enim lucem et cœlestis veris clementiam prænuntiavit, nimirum adesse iam Salvatorem et salutem. Unde vox eius mirifica lætitiæ iucunditate aures omnium perfudit: *Appropinquavit*, ait, *regnum cœlorum. Parate viam Domini.* Ita noster Causinus l. 6. Parab. hist. c. 75. Tales nuntii læti fuere Apostoli cæterique præcones Evangelii. Evangelium enim græce, idem est quod latine bonum lætumque nuntium, iuxta id quod Angelus nuntians pastoribus Christi ortum, dixit: *Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo; quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus*, Lucæ 2. 10. Tales nuntii fuere Prophetæ, ac præsertim Isaias, qui de Christo eiusque passione et redemptione non tam prophetiam quam historiam texuit, nec tam Propheta quam Evangelista fuit, teste sancto Hieronymo. Unde de Apostolis ait, cap. 52. vers. 7. *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem; annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion: Regnavit Deus tuus!* Et cap. 53. 1. *Quis credidit auditui* (hebr. שְׁמוּעָה *scemua*, eadem vox quæ hic) *nostro, et brachium Domini cui revelatum est?* etc.

Denique Basilius in Catena Græcor. partim mystice, partim litteraliter, hunc versum sic exponit: « Oculus, ait, tum demum contemplatur bona, quando earum rerum, quæ sub aspectum veniunt, contemplatione et comprehensione non læditur, sed perficitur. Si quidem rerum conditarum contemplatio animæ vires corroborare nata est. Fama autem bona aut ea est, quam quis de alio audit; aut ea certe, quam aliquis per virtutem et eruditionem sibi comparavit; aut oculum bona contemplantem omnem omnino iustum, qui mentem in mandatorum Christi observationem semper intentam habet, appellat. Talis enim lætificat Deum. Fama denique et vox ea apprime grata oppidoque iucunda erit, quam olim audituri sunt iusti, nempe illa Christi: Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum. Hæc enim iustos, quos ob fidei firmitatem ossa vocat, mirifice recreabit et impinguabit. »

Sane qui nuntium accipit suæ prædestinationis, electionis et felicitatis æternæ, est quod gaudeat, est quod totis animæ ossiumque medullis exultet; quia nuntius

hic affert ei beatitudinis omnisque boni securitatem. Quocirca S. Franciscus, cum in ecstasi de sua prædestinatione certior factus esset, ut sibi redditus est, exclamavit statim: *Laudetur Dominus meus, ipsi gloria et honor sine fine*; quin etiam proximos octo dies sic transegit, ut nec ulla de re loqui, ac ne Horas quidem canonicas recitare posset, sed hoc solum in ore haberet, idque semper repeteret: *Laudetur Dominus*, tanta eius animus lætitia atque exultatione, et quidem iure ac merito gestiebat. Sancta Maria Oigniacensis, accepto simili prædestinationis suæ nuntio, extra se quasi rapta, iubilando ingeminabat: *Ibimus in Sancta sanctorum. Et quid sunt Sancta sanctorum*? Ita refert Cardin. Iacob. de Vitriaco in eius Vita. B. Petrus Alcantara, nuper data certa spe salutis, in morte cum Psalte cecinit: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus.*

Vers. 31. AURIS QUÆ AUDIT INCREPATIONES VITÆ, IN MEDIO SAPIENTIUM COMMORABITUR.) *Increpationes vitæ*, ait Ionsenius, Hebraica phrasi vocat increpationes vitales, hoc est salutares et vivificatrices, quæ et doceant hic recte vivere, et ad æternam vitam perducant. Huiusmodi increpationes qui libenter audit, dicitur commoraturus in medio sapientium, hoc est inter sapientes, sive quia inter illos gaudebit adesse, quærens illorum consortium, a quibus possit moneri et corripi; sive quia dignus efficietur, qui et ipse inter sapientes honoretur, sapientisque nomen et locum obtineat. Ita Beda: *Discipulus*, ait, *qui increpationibus docentium obedienter annuit, plerumque proficiendo ad cathedram usque doctoris ascendit. Denique Paulus, qui increpationi sui conditoris sese humiliter substravit, ad sedem postmodum Apostolicæ dignitatis sublimiter pervenit.* Huc facit illud Climaci: *Omni die obiurgationes quasi aquam vitæ bibe.*

Vers. 32. QUI ABIICIT DISCIPLINAM, DESPICIT ANIMAM SUAM; QUI AUTEM ACQUIESCIT INCREPATIONIBUS, POSSESSOR EST CORDIS.) Septuag. *Qui expellit* (Chaldæus, *deserit*) *disciplinam, odit seipsum; qui autem servat correptionem, diligit animam suam.* Sententia est clara. Eius ratio est, quod disciplina, id est institutio, correctio et castigatio vitiorum, sit summum animæ bonum; illa enim illuminat, purgat, ornat, omnique virtute decorat et perficit. Quare qui disciplinam despicit et odit, animam suam despicit et odit, perinde ac æger, qui odit medicinam et medicum, odit sanitatem suam; ad hanc enim medicina dirigitur. Sic qui negligit aratro proscindere et sarculo sarrire agrum suum, eum eiusque bonum despicit; quia impedit fruges quas ager produceret, quibusque seipsum ornaret, ac herum suum ditaret. Quod enim est aratrum agro, sarculus horto, lima ferro, lixivium panno, fornax auro, pecten capiti, carminatio lino, tritura tritico, frænum equo, cauterium vulneri, pharmacum febri, virga puero, hoc est disciplina homini carnali et vitiis addicto.

QUI AUTEM ACQUIESCIT INCREPATIONIBUS, POSSESSOR EST CORDIS.) Hebr. קוֹנֶה *kone*, id est *acquisitor, emptor, possessor* est cordis, q. d. Qui acquiescit correptioni, acquirit dominium cordis, eiusque fit possessor; tum quia non sinit illud pro libito vagari, et sese dedere suæ libertati et concupiscentiæ; tum quia eius superbiæ, iræ, impatientiæ cæterisque affectibus et passionibus dominatur, easque frænat et sub iugum rationis et correptionis mittit, tum denique quia illud flectit et regit ad libitum. Ex adverso, qui non acquiescit increpationibus, non possidet cor, sed possidetur a cordis superbia, ira, impatientia, inobedientia, suarum passionum est servus et mancipium. Igitur qui acquiescit increpationibus, possessor est cordis, et sui ipsius est dominus. Talis ergo

Sapiens correptionem possidet cor.

1. primo, cor possidet per humilitatem qua illud sibi, puta
2. rationi et disciplinæ, humiliat et subiugat. Secundo, per mansuetudinem, quia mansuetudine excipit nitrum correptionis, iuxta illud Christi: *Beati mites; quoniam ipsi*
3 *possidebunt terram*, Matth. 5. Tertio, per patientiam, qua patienter tolerat increpationes aliorum, sinitque se de vitiis admoneri et castigari, iuxta illud Christi: *In*
patientia vestra possidebitis animas vestras. Quarto, per 4.
obedientiam, qua cor obedire facit corripienti, sive is Su-
perior sit, sive quis alius. Quinto, per sapientiam et pru- 5.
dentiam; quia sapienter et prudenter defectus, de quibus arguitur, emendat, et virtutes contrarias capessit. Unde Chaldæus vertit: *Et qui audit increpationem, possidet* (Syrus, *comparat*) *sapientiam*, aut *mentem. Talis enim*, ait Dionysius, *rite advertit quod increpatio sit opus misericordiæ, eleemosyna spiritualis, medela salubris, charitatis indicium, dilectionis internæ ac iustitiæ sanctæ effectus.* Igitur sicut herus emens mancipium, vel bovem, illius dominium acquirit, illumque omni iure possidet, ut de eo quodlibet agere ei liceat; sic pariter qui cor subiicit correctioni et disciplinæ, illud sibi mancipat servumque efficit, ut illud quasi mancipium possideat, ac quocumque voluerit flectere et vertere possit. Verum hæc servitus cordis veram ei dat libertatem: quia facit ut regatur a sapientia, disciplina, lege et a Deo ipso: servire autem Deo regnare est. Sicut ergo cœli, ait Philo, cum careant mente et prudentia, sinunt se regi et moveri ab assistente intelligentia, hocque eorum et totius universi bonum est; sic pariter iuniores cæterique quibus parum est experientiæ et prudentiæ, si sapiunt, sinant se regi, doceri, gubernari a viro sapiente: sic enim sapientiam, quam ex se non habent, ab eo discent,
omniaque sua sapienter peragent. Hinc sexto, talis cor 6.
possidet per amorem: quia cogit illud amare Deum, ac amore Dei subdere se legi et correctioni. Unde Septuag. vertunt: *Qui autem servat correctiones, diligit animam suam*, q. d. Qui odit correptionem et corripientem, non tam ipsum quam seipsum suumque bonum (tale enim est vitiorum correptio) odit; at vero qui correptiones et corripientem amat et observat, non tam illum quam se suumque bonum amat et servat; quia per illas discit odio prosequi vitia, amare virtutes, Deum colere et revereri.

Vers. 33. TIMOR DOMINI DISCIPLINA SAPIENTIÆ; ET GLORIAM PRÆCEDIT HUMILITAS.) Hebr. *Ante gloriam* vel *coram gloria humilitas*; Syrus: *Timor Domini fons vitæ, et laus humilis graditur ante ipsum*, q. d. Timor Dei per disciplinam castigando vitia docet veram sapientiam, id est honestatem et virtutem, quæ est summa hominis dignitas et gloria; quare ut quis hanc gloriam nanciscatur, necesse est ut præeat humilitas, qua ex timore Dei humiliter se disciplinæ et correptioni subiiciat. Quocirca hoc est iter ad gloriam, nimirum: timor Dei ducit ad disciplinam, disciplina ad sapientiam, sapientia ad gloriam; tum præsentem, tum æternam. Unde Septuaginta: *Principium*, vel potius *principatus* (utrumque enim est ἀρχή) *gloriæ respondebit ei*, q. d. Timor Dei et disciplina initio dura, molesta, humilia et abiecta videntur; at ne terrearis, o fidelis timens Deum: quia tandem pro fructu, mercede et præmio afferent tibi gloriæ principatum. Hinc et tales ad gubernacula, ad dignitates et prælaturas, tam sæculares quam Ecclesiasticas, seligi et promoveri videmus. Addunt Complut. *Præcedit autem humiles gloria.* Quæ verba, ut notant Romani, videntur esse altera interpretatio prædictæ sententiæ; unde ipsi cum Procopio ea delent. Porro Auctor Catenæ Græcor. sic Septuag. vertit: *Timor Domini parit disciplinam et sapientiam; utraque autem principium est gloriæ quam humilitas antegreditur*, q. d. Nulla res mentem hominis, quæ libera est et sui iuris, posset legibus disciplinæ quasi vinculis constringere, nisi timor Dei. Hic ergo parit disciplinam, et per eam sapientiam ac gloriam, quam proinde humilitas disciplinæ antegreditur. Hinc et Arab. Septuag. de more secutus, vertit: *Principium nobilitatis est responsio eius, et gloria deambulat*, vel *decurrit ante humiles.*

Pro *humilitas* hebr. est עֲנָוָה *anava*, id est humilitas, mititas, modestia; item humiliatio, oppressio, afflictio. Unde primo Symmachus et Theodotion vertunt: *Ante gloriam modestia*, aut *mansuetudo*; et Caiet. *In facie honoris* (vel coram honore et gloria) *mansuetudo*, q. d. *Per mansuetudinem homines elevantur ad statum honorabilem. Amantur enim mansueti, et idonei censen-*

tur ad gubernandum, tamquam alieni a passionibus animi. Aut coram honore, id est coram viro honoris floret mansuetudo; quoniam talis delectatur in mansuetudine tam sua quam aliorum. Hucusque Caietanus.

Secundo, alii vertunt: *Timor Domini castigatio sapientiæ, et ante gloriam afflictio;* quod S. Petrus ep. 1. capite 1. vers. 11. παθήματα reddit, id est afflictiones, passiones, cum ait: *Prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones et posteriores glorias.* Vide ibi dicta.

Tertio, Vatablus vertit: *Ante gloriam est deiectio*, q. d. Deus, antequam quem glorificet, prius eum deiicit, sternit et humiliat; quod Noster optime vertit, *Gloriam præcedit humilitas*, iuxta sensum initio assignatum. Nimirum æterna lege sancitum est ut per humilitatis viam tendatur et ascendatur ad gloriam. Hæc est via, et non est alia. Hoc est quod ait Christus: *Omnis qui se humiliat exaltabitur.* Et de Christo ait Paulus: *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium et infernorum*, Philipp. 2. 9. Vice versa, de superbis ait Salomon cap. sequenti, vers. 18. *Contritionem præcedit superbia.*

Quarto, ex eo quod ad verbum Hebr. habent: *Coram gloria humilitas*; Septuag. Complut. contrarie vertunt: *Præcedit autem humiles gloria*; quod secutus Syrus vertit: *Laus humilis graditur ante eum*; Chald. *Qui gloriosus est sit humilis.* Utrumque ergo verum est, et quod gloriam præcedat humilitas; et vice versa, quod humilitatem præcedat gloria: nimirum humilitas præcedit gloriam, quasi gloriæ meritum; vicissim gloria præcedit humilitatem, quasi humilitatis spes, corona et præmium; sicut ergo meritum in ratione meriti præcedit præmium in genere causæ meritoriæ, sic pariter humilitas præcedit gloriam; et sicut præmium in ratione præmii præcedit meritum in genere causæ finalis (unde laboranti et certanti ante laborem et certamen proponi solet præmium) sic pariter gloria præcedit humilitatem. Hæc ergo duo sunt connexa, et unum ex altero sequitur: nimirum ex eo quod humilitas præcedat gloriam in ratione meriti; necessario sequitur quod gloria præcedat humilitatem in ratione præmii. Sic Christus, ait Apostolus Hebr. 12. 2. *proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusione contempta.* Unde sanctus Gregorius Nazianzenus orat. 3. *Gloriam præcedit humilitas*, hoc est, ait, *sicut calamitas insolentiam, ita splendor et gloria humilitatem comitatur. Dominus enim superbis resistit; humilibus autem dat gratiam: atque contraria contrariis vicissim inducit, qui omnia iuste admetitur.*

Axiomata S. Aug. de humilitate.
Huc faciunt axiomata et paradoxa S. August. de Hu-
militate; primum: *Deus, cum omnium sit excellentissi-
mus, non elatione, sed humilitate contingitur*; ita ipse
1. homilia ultima inter 50. Secundum: *Excelsus est Domi-
2. nus, et humilia respicit, et excelsa a longe cognoscit*,
Ps. 137. *Excelsa posuit pro superbis: illa ergo respicit
ut attollat, ista cognoscit ut deprimat et deiiciat*; ibid.
3. Tertium: *Scit serpens nos non posse redire (ad Deum)
nisi per humilitatem, qui per superbiam lapsi sumus.
Dux nobis ipse fuit ad superbiam, modo ad humilitatem
ducem Christum sequamur*; ibidem hom. 12. Quartum: 4.
*Humilitatis passibus ad cœli culmina conscenditur: quia
Deus excelsus non superbia, sed humilitate attingitur,
discamus humilitatem, per quam Deo propinquare pote-
rimus*: ita ipse serm. 243. de Temp. Quintum: *Per su-* 5.
*perbiam mirabilis Angelorum creatura cecidit de cælo:
per humilitatem Dei fragilitas humanæ naturæ ascendit
in cælum*; ibidem. Sextum: *Quantum cor humilitate in-* 6.
*clinatur ad ima, tantum proficit in excelso: qui enim
humilis erit, exaltabitur in gloria*; ibidem. Septimum: 7.
*Quanto quis humilior erit de seipso, tanto maior erit in
conspectu Dei. Superbus vero quanto gloriosior apparet
inter homines, tanto deiectior erit ante Deum: qui enim
sine humilitate bona opera agit, in ventum pulverem por-
tat*; ibidem. Octavum: *Descende ut ascendas, humiliare* 8.
*ut exalteris, ne exaltatus humilieris: qui enim sibi vilis
videtur esse, ante Deum pulcher est; qui sibi displicent,
Deo placent: esto igitur parvus in oculis tuis, ut sis ma-
gnus in oculis Dei*; ibidem. Nonum: *In summo honore* 9.
*summa tibi sit humilitas. Honoris laus est humilitatis
virtus*; ibidem. Decimum: *Superbia ex Angelis dæmones* 10.
fecit, humilitas homines similes Angelis constituit. Ita
Auctor serm. ad Fratres in eremo apud S. Augustinum,
hom. 10. serm. 12.

Huc quoque spectant gnomæ S. Cyril. et S. Ambrosii, S. Cyrill. quas citat hic Dionys. Carthus. Cyrilli. « Crede mihi, quia maxime se vilefacit qui magnum se reputat. Sicut qui se iudicat sapientem fit amens. Lux quidem luce confunditur, et altitudo altitudine incurvatur. Ubi ergo profunda humilitas, ibi excelsa est dignitas, et ubi ex te ipso deiectio magna, ibi ex virtute dignificatio maxima: dumque mundanis cardinibus nos iudicamus indignos, sempiternis atque cælestibus mansionibus reddit humilitas mox nos dignos. S. Ambr. Quisquis cupit divinitatis S. Ambr. tenere fastigia, humilitatis ima sectetur: quicumque vult fratrem suum prævenire regnando in cælis, prius illum præveniat obsequendo in terris, sicut ait Apostolus: Honore invicem prævenientes: vincat eum officiis, ut possit vincere sanctitate. »

Gradus ergo ad gloriam est humilitas et humiliatio. Vice versa, gradus ad ruinam est superbia ac superba sui exaltatio. Quocirca sapienter S. Bernardus sermone 34. in Cantica: *Oportet*, ait, *humiliter sentire de se nitentem ad altiora: ne, dum supra se attollitur, cadat a se.* Et paulo post: *Nisi humilitatis merito maxima minime obtinentur.* Et S. Augustinus in Sent. n. 88. *Non acceditur*, ait, *ad altitudinem Dei, nisi per humilitatem; cui propinquat subditus, longe ab eo recedit elatus.* Porro, ut idem ibidem ait, n. 83. *Vera fidelium humilitas est, in nullo superbire, in nullo murmurare, nec ingratum esse, nec querulum; sed in omnibus Dei iudiciis gratias Deo agere, Deumque laudare, cuius omnia opera, aut iusta sunt, aut benigna.* Salomonem more suo secutus Eccl. 11. 1. *Sapientia*, ait, *humiliati exaltabit caput illius, et in medio magnatorum consedere illum faciet.* Vide ibi dicta.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Homo animam præparat, Deus linguam gubernat, et spiritus ponderat, ac vias hominum dirigit, omnia propter se ipsum operans, cui abominatio est omnis arrogans; misericordia redimuntur peccata; pondus et statera Dei iudicia: indignatio et clementia regis: laus sapientiæ, prudentiæ, eruditi, ac dulcis in verbo, et patientis: vituperatur insipiens et perversus: fortes a Domino temperantur.

1. Hominis est animam præparare: et Domini gubernare linguam. 2. Omnes viæ hominis patent oculis eius: spirituum ponderator est Dominus. 3. Revela Domino opera tua, et dirigentur cogitationes tuæ. 4. Universa propter semetipsum operatus est Dominus; impium quoque ad diem malum. 5. Abominatio

Domini est omnis arrogans: etiam si manus ad manum fuerit, non est innocens. 5. Initium viæ bonæ, facere iustitiam: accepta est autem apud Deum magis, quam immolare hostias. 6. Misericordia et veritate redimitur iniquitas: et in timore Domini declinatur a malo. 7. Cum placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque eius convertet ad pacem. 8. Melius est parum cum iustitia, quam multi fructus cum iniquitate. 9. Cor hominis disponit viam suam: sed Domini est dirigere gressus eius. 10. Divinatio in labiis regis, in iudicio non errabit os eius. 11. Pondus et statera iudicia Domini sunt: et opera eius omnes lapides sacculi. 12. Abominabiles regi qui agunt impie: quoniam iustitia firmatur solium. 13. Voluntas regum labia iusta: qui recta loquitur, diligetur. 14. Indignatio regis, nuntii mortis: et vir sapiens placabit eam. 15. In hilaritate vultus regis, vita: et clementia eius quasi imber serotinus. 16. Posside sapientiam, quia auro melior est: et acquire prudentiam, quia pretiosior est argento. 17. Semita iustorum declinat mala: custos animæ suæ servat viam suam. 18. Contritionem præcedit superbia: et ante ruinam exaltatur spiritus. 19. Melius est humiliari cum mitibus, quam dividere spolia cum superbis. 20. Eruditus in verbo reperiet bona: et qui sperat in Domino, beatus est. 21. Qui sapiens est corde, appellabitur prudens: et qui dulcis eloquio, maiora percipiet. 22. Fons vitæ eruditio possidentis: doctrina stultorum, fatuitas. 23. Cor sapientis erudiet os eius: et labiis eius addet gratiam. 24. Favus mellis, composita verba: dulcedo animæ, sanitas ossium. 25. Est via quæ videtur homini recta: et novissima eius ducunt ad mortem. 26. Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum. 27. Vir impius fodit malum, et in labiis eius ignis ardescit. 28. Homo perversus suscitat lites: et verbosus separat principes. 29. Vir iniquus lactat amicum suum: et ducit eum per viam non bonam. 30. Qui attonitis oculis cogitat prava, mordens labia sua perficit malum. 31. Corona dignitatis senectus, quæ in viis iustitiæ reperietur. 32. Melior est patiens viro forti: et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. 33. Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur.

Vers. 1. HOMINIS EST ANIMAM PRÆPARARE, ET DOMINI GUBERNARE LINGUAM.) Hebr. *Homini dispositiones vel ordinationes cordis, et a Domino responsio linguæ.* Hic versus deest in Septuag. Complut. et Roman. nonnulli tamen alii codices eum sic efferunt: *Homini applicationes cordis, et a Domino responsio linguæ.* Unde et Syrus de more sequens Septuag. sic vertit: *Ab homine est consilium cordis, a Domino sermo linguæ.* Sic et Chaldæus.

Iam ex Hebræo sic recte exponit Aben Ezra, q. d. Homo in animo suo recte cogitationes ordinat et disponit, sicut dux disponit et ordinat in acie milites: sic enim mente ordinat homo ea quæ dicturus est, sibique dicit: Hoc dicam primo loco, hoc secundo, hoc tertio, etc. (hoc enim significat Hebr. ערך *arach* cui per metathesin opponitur עכר *achar*, id est turbare, confundere) at Dei est ordinare et disponere sermones, ut quod mente concepisti et ordinasti, hoc ordinate, apposite et efficaciter ore proloquaris. Sicut ergo ducis est ordinare milites in acie, sed Dei est dare eis pugnandi animos, robur et victoriam: sic pariter hominis est ordinare ea quæ dicturus est, sed Dei est dictionem dirigere, ut id quod intendit, persuadeat audienti. Et R. Levi: *Licet,* ait, *ad virum spectet res et verba mente disponere, indiget nihilominus divino auxilio, ut verba sua rite pronuntiare possit; quot enim sunt verba, quæ licet scite mente concepta et ordinata essent, in pronuntiatione tamen confusa sunt et perturbata.* Huc facit illud S. August. l. 2. de doctrina Christ. *Sententiam animi verbis assequi mire delectat oratorem; ac cum propria verba fugiunt dicentem, et aliena occurrunt, sic cruciatur, quasi legato sapienti et erudito malus eveniat interpres.* Et Vatablus: Sensus, ait, est, q. d. id quod vulgo dicitur: *Homo proponit, Deus disponit.* Istud in Balaam factum videmus, cuius maledictionem Deus vertit in benedictionem. Cum enim ipse animo destinasset maledicere Israeli, Deus eius linguam ita flexit, ut eidem benediceret, Num. 23.

Minus plene Caietanus hanc sententiam ex Hebræo arctat ad responsa, q. d. Cum quis interrogatur, præmeditetur quid respondeat: sed tamen præmeditationi suæ non confidat, seseque Deo commendet, quia Dei est linguam dirigere, ut eo modo respondeat quo menti interrogantis satisfaciat. Verum hæc arctior est interpretatio: nam hebr. *respondere* vocant loqui, etiamsi nulla præcesserit interrogatio. Unde Noster generatim vertit: *Domini est gubernare linguam.*

Pelagiani hoc loco abutebantur ad suam hæresim ut probarent initium salutis esse a libero arbitrio; hoc enim bene operando et orando prævenire est præparare se ad gratiam Dei excipiendam. Hominis ergo esse *præparare*

A *cor,* id est inchoare bonum, sed Dei esse illud complere et perficere. Quem sensum redarguit divus Augustinus, l. 2. contra duas epistolas Pelagii c. 8. ex illo Christi, Ioannis 15. 5. *Sine me nihil potestis facere;* et ex illo Pauli 2. Cor. 3. 5. *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* Igitur S. Augustinus per responsionem linguæ accipiens responsum linguæ divinæ, non humanæ, sic explicat, q. d. Hominis, non solius, sed Dei gratia adiuti est præparare cor suum ad excipiendam Dei loquelam, ut audiat quid in se loquatur Dominus; sed Dei solius est huic hominis præparationi respondere, eique sermones suos sanctosque divinos inserere. Sed audi S. Augustinum: *Ideo quippe scriptum est: Hominis est præparare cor, et a Domino responsio linguæ, quia homo præparat cor, non tamen sine adiutorio Dei, qui tangit cor. Homo præparat cor; in responsione autem linguæ, id est, in eo quod præparato corde*
B *lingua divina respondet, nihil operis habet homo, sed totum est a Domino Deo. Nam sicut dictum est: Hominis est præparare cor, et a Domino responsio linguæ; ita etiam dictum est: Aperi os et implebo illud.* Psal. 80. *Quamvis enim nisi adiuvante illo, sine quo nihil possumus facere, os non possumus aperire, tamen os aperimus illius adiumento ex opere nostro. Nam quid est præparare cor et os aperire, nisi voluntatem parare? Et tamen in eisdem litteris legitur: Præparatur voluntas a Domino.* Unde aurea hac sent. concludit: *Quapropter multa facit Deus in homine bona, quæ non facit homo; nulla vero facit homo quæ non facit Deus ut faciat homo.*

Verum hæc expositio potius mystica videtur quam litteralis. Nam ad litteram intelligitur hic lingua hominis, non Dei. Unde Noster pro: *A Domino est responsio linguæ,* clare vertit: *Domini est gubernare linguam,* utique
C non suam, sed hominis. Quocirca sensus planus et simplex est, ait Iansenius, ut Salomon significare velit hominem quidem apud se posse cogitare, et frequenter disponere, quid sit locuturus et responsurus; at citra Dei auxilium, quod disposuit, non bene elocuturum, nec quod concepit ad effectum perducere posse, non quod cor se disponere, et parare possit ad loquendum sine gratia Dei; sed quod etiam id quod cum Dei gratia loqui disposuit, eloqui bene non valeat, sine nova et singulari Dei gratia quæ linguam moderetur et gubernet, ut intelligamus doctam utilemque orationem non tribuendam soli meditationi præcedenti, nec sufficere ad bene salubriterque loquendum, ut quis apud se diligenter cogitet quid loquendum sit, sed post omnem nostram industriam pendendum nobis ab adiutorio Dei, qui non tantum memoriæ suggerere debet quod præcogitatum est, sed etiam dicentis linguam moderari, ut bene utiliter et cum gratia auditorum dicantur, quæ con-

cepta sunt. Simile est in scriptione; idem enim est sive ore, sive manu et calamo loquaris. Unde Psaltes: *Lingua mea*, ait, *calamus scribæ velociter scribentis*, Psalm. 44. 2.

Ubi nota contra Pelagianos de fide esse cordis præparationem ad bonum pertinens ad salutem esse a gratia Dei. Sed Sapiens hic generatim loquitur, etiam de cogitatione et locutione rerum indifferentium, quæ ad salutem non pertinent, ac loquitur iuxta hominum morem et experientiam. Videmus enim difficilius esse sensa animi apte exprimere, quam eadem cogitare et concipere. Non ergo excludit gratiam prævenientem et excitantem ad cogitationes salutiferas, sed maiorem cum minore comparat, q. d. In rebus salutiferis homo, excitatus communi Dei gratia, potest corde concipere bona: et maiori gratia eget, ut eadem apposite eloquatur; præsertim quia inter loquendum surrepit superbia, ira, invidia, item defectus memoriæ, pudor, metus, aliaque plura impedimenta recte loquendi; quæ omnia non nisi per Dei gratiam amovere et superare possumus. Quare tantum significat magis in nostra potestate esse cogitationem et voluntatem, sive propositum, quam executionem operis, q. d. Non sufficit in naturalibus cum concursu Dei generali, in supernaturalibus etiam cum gratia Dei præmeditari quod dicturus es, nisi Deus postea in ipsa locutione speciali gratia dirigat linguam; ita D. Thom. 1. 2. q. 112. art. 2. in corp. Quod hic dicit Salomon de verbis; idem v. 9. et c. 20. 24. asserit de factis et operibus: facile enim est cum communi gratia Dei ea mente destinare, sed nova et speciali opus est, ut quæ destinasti, opere exequaris. Inter operandum enim multæ occurrunt difficultates, quæ sine singulari Dei ope vinci nequeunt.

Ratio a priori, cur Dei sit regere linguam.

Atque hæc est prima ratio a priori, cur hominis sit disponere cor, Dei autem gubernare linguam; et utrumque scilicet tam disponere quam gubernare, magis sit opus Dei quam hominis. Secunda est, quod in elocutione
1. multæ occurrunt circumstantiæ a loquente improvisæ.
2. Cum ergo eas non præviderit homo, ut illis lingua eius
attemperetur, necesse est ut gubernetur a Deo. Adde
multas esse secretas conditiones in audiente, æque ac loquente, soli Deo cognitas, quibus ut sermo loquentis con-
3. grue aptetur, necesse est ut dirigatur a Deo. Tertia et
præcipua est, quod hominis quidem sit exterius loqui et formare verba; sed Dei solius est eis interius dare vim et vigorem ad persuadendum id quod sonant, audienti; alioqui loquens est tantum æs sonans et cymbalum tinniens, ut ait Apost. 1. Cor. 13. Sicut enim agricola serit semen, sed Deus solus sementi internam indit vim germinandi, seque multiplicandi; sic prorsus fit in verbo, quod velut semen serit loquens, sed Deus ei indit spiritum et efficaciam ad convertendum audientem. Deus enim inspirat menti audientis id quod proponit loquens, eamque suæ gratiæ luce et impulsu illuminat et inflammat, ut idipsum intelligat, amet et prosequatur. Hoc est quod ait Apost. *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit*, 1. Cor. 3. 6. et Christus: *Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me*, Ioan. 6. 45. et 44. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*. Idem passim contra Pelag. docet S. Aug. præsertim l. de Corrept. et gratia.

Hæc gnome ubique locum habet, sed maxime in professione fidei et Martyribus tempore persecutionis, de quibus proprie eam explicat Beda, ut idem hic dicat Salomon quod Christus Matth. 10. 19. *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*. Ita Esther pro salute Iudæorum, iam per Aman damnatorum ad mortem intercessura apud Assuerum maritum suum, orat Deum: *Tribue*, ait, *sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis, et transfer cor illius in odium hostis nostri*. Esther 14. 13. Multæ enim causæ concurrere debent, ut loquens persuadeat audienti quod intendit, ac præsertim cor audientis debet mulceri et flecti, ut iis, quæ audit, afficiatur, ac contrarias affectiones exuat; hoc autem solus potest facere Deus. Quocirca concionatori, confessario, et cuivis animas salvare satagenti orandus est Deus ut linguam suam ita dirigat, ut feriat mentem audientis, eique persuadeat quod dicitur. Oret ergo cum Psalte: *Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam*. Ita S. August. apud Possidon. in Vita eius, narrat se in concione quadam prorsus alia dixisse quam prius mente conceperat, ac postea advertisse id factum a Deo ad convertendum quemdam Manichæum, qui concioni intererat. Causam dat S. Iacobus, c. 3. 8. *Linguam autem nullus hominum domare potest*. Ubi multa in hanc rem dixi. Ergo necesse est ut eam frænet et domet Deus. Unde S. Chrys. hom. 60. in Matth. *Regius*, ait, *equus est lingua; si ei frænum iniicias doctrina tua, gradarium effeceris; ascendet in eum rex, et quiescet in eo*. Sicut ergo Bucephalum nemo regere poterat, nisi Alexander Magnus; nec ille ullum alium patiebatur sessorem, nisi Alexandrum; sic pariter linguam nemo regere potest, nisi Deus; nec illa alium sessorem patitur, nisi Deum. Quare Hugo de S. Victore l. de Anima: *Lingua*, ait, *labilis est, et teneri non potest, sed labitur, et fallit. Labitur ut anguilla, penetrat ut sagitta*.

Deus solus est auriga linguæ: cur?

Denique ex hac gnome, *Domini est gubernare linguam*, solerter et caute colligit Franc. Suarez. tom. 1. de Gratia proleg. 3. c. 5. n. 7. gratias gratis datas, quas recenset S. Paulus 1. Cor. 12. inter quas prima est sermonem sapientiæ, non dari per habitus, sed per actualem Spiritus sancti motionem, qua ipse directe excitat mentem, facitque ut illi verba apta occurrant, modique loquendi congrui, atque aufert impedimenta quæ mentem distrahere aut perturbare possunt. Id maxime verum est in concionatore, ut dixi, confessario et similibus, qui animas convertunt. Hi ergo crebro orent ut Deus gubernet eorum linguam ad aliorum salutem, scilicet ut faciat eos ita apposite loqui, ut audientes feriant et convertant.

OMNES VIÆ HOMINIS PATENT OCULIS EIUS; SPIRITUUM PONDERATOR EST DOMINUS.) Pro *patent* Hebr. est זך *zach*, id est mundus fuit, purus ab omni labe et vitio, sincerus, clarus, irreprehensibilis. Unde זכוכית *zecuchit*, vocatur vitrum et crystallus, propter munditiem et transparentiam. Pro *ponderator* Hebr. est תוכן *tochen*, quod tria significat: primo, dirigens, disponens; secundo, mensurans; tertio, ponderans. Proprie *tochen* est pensitans, penitus perpendens, certo metiens, numerans, diiudicans spiritus, an suæ mensuræ et regulæ, puta legi divinæ, rationi et præscripto virtutis adæquentur, et ad amussim respondeant. Noster vertit, *ponderans*, id est appendens et examinans an verum virtutis habeant pondus. Unde Chald. vertit: *Omnes viæ viri mundæ in oculis eius, et Deus dirigit vias eius*; Syrus: *Omnes viæ hominis puræ sunt in oculis sui ipsius*; Sept. *Omnia opera humilis manifesta sunt apud eum; impii autem in die mala peribunt*. Notant Romani in uno codice Sept. sub asterisco hæc haberi: *Homini applicationes cordis, et a Domino responsa linguæ. Quanto maior es, humilia teipsum, et coram Domino invenies gratiam. Omnia opera humilis manifesta apud Deum; et firmans ipsos spiritus Dominus. Devolve super Dominum opera tua, et firmabuntur cogitationes tuæ. Omnia opera operatus est Dominus propter semetipsum, impii autem in die mala peribunt*. Vers. 2.

Iam primo, Caiet. Hebr. *zach*, quia masculinum et singularis numeri, sic vertit: *Omnes viæ viri mundi in oculis eius*, hoc est, ait, omnes actiones externæ viri iusti et sinceri patent oculis eius, cum ipse eas examinat et diiudicat; at vero spiritus et internos instinctus, quibus ad hasce actiones impulsus fuit, non pervidet; hosce enim solus Deus ponderat, id est appendit, penetrat et mensurat. Verum omnes τo *zach*, vertunt, *mundæ* vel *patentes* et *claræ*. Apud Hebræos enim crebra est enallage et permutatio generum et personarum. Rursum τo *zach* accipi potest ut abstractum, q. d. Omnes viæ hominis in oculis eius videntur munditiæ, id est omnino mundæ. Huc accedunt Septuag. qui hæc arctant ad humilem: *Omnia opera humilis*, inquiunt, *manifesta apud Deum*. Quocirca no-

ster Salazar versionem Vulgatam accommodans ad Sept. hæc de solo humili accipit, sicque explicat, q. d. Omnia opera humilis in conspectu eius sunt vitrea, id est clara et perspicua; quare minimos etiam nævos et defectus suos in iis notat, iuxta illud Isidori Pelusiotæ l. 2. ep. 24. *Hypocrita vitrum ponit loco veri margariti*, id est, sua opera vana et nullius meriti pro magnis venditat, et quasi pretiosa ostentat: *Humilis vero margaritas æstimat vitrum*, id est, sua heroica opera parvi vel nihil facit, eaque æstimat fragilia instar vitri. At *spirituum ponderator est Dominus; spirituum*, id est superborum qui altos gestiunt spiritus; sic enim *spiritus* sæpe superbiam et fastum significat. Iam τὸ *ponderat* tripliciter explicat: primo, q. d. *Deus ponderat*, id est ponderando librat, complanat et adæquat superborum spiritus, dum eos deiicit, cæterisque hominibus abiectis et demissis quasi perpendiculo adæquat; secundo, *ponderat*, id est ponderibus degravat, q. d. Deus fastum sublimium imposito aliquo onere tribulationis deponit et deprimit: tertio, proprie *ponderat*, id est in statera iusti iudicii sui appendit et superborum levitatem; humilium vero pondus et momentum probe cognoscit. Hæc Salaz. Auctor vero Cat. Græc. *Per hoc*, ait, *quod humilium opera Deo asseruntur manifesta, insinuatur Deum nolle superborum opera aspicere, multo vero minus approbare. Vel manifesta dicuntur, quia sunt velut lux quædam.*

Verum τὸ *humilis* non est in Hebr. Chald. Syro et Latino, multo minus τὸ *superborum*, quod ne quidem habent ipsi Septuag. Quare generatim hanc sententiam ut sonat, accipiendo de homine quolibet, notandum est cum dicitur: *Omnes viæ hominis patent oculis eius*, pronomen *eius* posse vel ad Deum, qui v. 4. præcessit, vel ad hominem referri. Ad Deum referunt Beda, Lyran. Aben Ezra, Hugo et Dionys. huncque dant sensum: *Vias, id est actiones, omnium, bonorum videlicet et malorum, Dominus videt, ut etiam spiritus singulorum, quid in occulto cogitent, certa lance discernat*, ait Beda, q. d. Deo omnes actiones hominis sunt vitreæ et crystallinæ, id est claræ et perspicuæ instar vitri et crystalli: quia Deus earum radicem et fundum, scilicet cor, mentem et spiritum cuiusque intime pervidet, illumque appendit et ponderat, an scilicet æquum iustumque bonitatis habeat pondus, an vero diminutum, mancum et iniquum. Unde infert Boetius l. 5. de Consol. prosa 6. sub finem: *Aversamini igitur vitia; colite virtutem: magno vobis indicta est necessitas probitatis, cum ante oculos agitis iudicis cuncta cernentis.*

Secundo, simplicius Syrus, Chald. Vatabl. Pagnin. R. Levi, Iansen. et alii pronomen *eius* referunt ad hominem, qui immediate præcessit, q. d. Homini patent suæ actiones externæ, ipseque sæpe ex philautia et amore proprio eas probat, censetque esse puras et sanctas, at non raro errat; quia spiritum internum ex quo manant, non pervidet; huius enim ponderator, id est librator, examinator, introspector est Deus.

I. Spiritus est cogitatio.

Ubi nota per *spiritum* hic primo, accipi mentis cogitationem et voluntatem, quam Deus solus ponderat, an sit bona an mala, q. d. Homo videt actionem externam eamque probat quasi in se bonam et honestam. At Deus videt volitionem internam, quæ sæpe vitiosa est, ideoque maculat et vitiat totam actionem externam: quare esto illa homini pura videatur, a Deo tamen impura iudicatur. Hunc sensum clarius exprimit Salomon cap. 21. 2. dicens: *Omnis via viri sibi recta videtur; appendit autem corda Dominus*, q. d. Nolite vobis blandiri, quod opera vestra vobis placeant, probaque et iusta esse videantur; quia Deus ea ad divini sui iudicii trutinam vocabit, in qua subtilissimi spiritus, et abditissimæ cogitationes expenduntur; unde in ea sæpe ut malum reprobatur et damnatur, quod ab homine ut bonum probabatur et laudabatur.

II. intentio.

Secundo, *spiritus* significat intentionem et fundum cordis, q. d. Homo cernit actiones suas, at intentionem et fundum cordis sui non pervidet; sed eum pervidet, imo ponderat et librat Deus; ideoque sæpe condemnat actionem, quæ hominibus recta et iusta videtur. Opus enim bonum factum mala intentione malum est, et non bonum; verbi gratia, cum quis dat eleemosynam pauperi, ut eum pertrahat ad luxuriam vel hæresim. Opus vero ex se indifferens, id est, nec bonum, nec malum, bonum fit, si fiat bono fine bonaque intentione. Opus autem in se pravum nequit fieri bonum, etsi ex optima manet intentione. Ecce harum intentionum omnium ponderator est Dominus. Nemo ergo sui sit censor, nemo de suo iudicio superbiat, sed de divino contremiscat. Huc pertinet explicatio nostri Vilalpando, p. 2. de Temp. lib. 3. cap. 9. quæ talis est: *Omnes viæ hominis patent oculis eius, spirituum ponderator est Dominus*, q. d. Opera sunt via, quæ cuique recta videtur ac plana; sed eius asperitas et exitus homini sibi ipsi plurimum fidenti, et cæco, occulta sunt et invisa, Deo autem patent. Ipse enim spiritus diiudicat, et discernit quo quisque in qualibet suarum ducatur actione.

III. affectus

Tertio, per *spiritum* accipias affectum, amorem, intentionem, fervorem, zelum, vim, efficaciam, q. d. Homo videt opus externum, illudque magni æstimat, censetque esse valde pium et sanctum; at Deus ponderat spiritum, id est quantitatem affectus, intentionis, amoris et zeli, ex quo opus promanat, iuxta illud: *Deus considerat non quantum, sed ex quanto.* Opus enim magnum factum parvo spiritu, affectu et amore, coram Deo iusto virtutum æstimatore parvi est ponderis et meriti; opus vero parvum factum ex magno spiritu et amore, magni apud Deum est ponderis et pretii. Unde S. Thom. 1. p. q. 21. art. 4. ad 3. ait temerarium esse definire uter sanctior fuerit S. Petrus, an S. Ioannes: nam *spirituum ponderator est Dominus.*

IV. gratia et charitas.

Quarto, per *spiritum* accipias quantitatem gratiæ et charitatis, quæ pondus dat operi. Idem enim opus bonum factum ab homine qui magnam habet gratiam et charitatem, ideoque eminenter est sanctus, Deique amicus, longe maioris est ponderis, pretii et meriti apud Deum, quam idem opus æque intense factum ab alio, qui parvum habet gratiæ et charitatis habitum, ideoque parum est Deo gratus et amicus, uti docet Franc. Suar. tract. de Gratia, part. 3. l. 12. c. 23. num. 2. et alii passim. Hanc autem gratiæ et charitatis quantitatem solus Deus ponderat et mensurat. Unde dicebat S. Franciscus: *Tantus quisque est, quantus est apud Deum, et non amplius.* Dei ergo est ponderare opera, an gravia sint an levia, ex spiritu gravi vel levi qui illa producit. Rursum Deus, ait Lyran. spiritus appendit, ad retribuendum merita et demerita. Unde Hebr. *tochen* Tigurina vertit, *disponens. Dominus*, ait, *disponit spiritus*, hoc est, ait Vatablus, *operatur in nobis quæ bona sunt;* R. Levi vertit *dirigens*, q. d. Deus dirigit, inquit, actiones iustorum, ut e curvis rectæ fiant; aut, si rectæ sunt, rectæ perdurent, ac ipsi continuo recto virtutis et salutis itinere insistant, itaque ad præmia æterna perveniant; impiorum vero opera prava dirigit ad merita gehennæ supplicia.

Alludit ad Iob 28. 25. *Qui fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura;* ubi pro *appendit* hebr. est *tichen;* unde *tochen*, quod Noster hic vertit, *ponderator*. Sicut enim Deus ventis, licet levissimis, dat suum pondus, hoc est mensuram, puta a se dimensam et definitam quantitatem, vim et efficaciam; atque aquas, v. g. mare, appendit in mensura, ut, licet intumescat, tamen limites a Deo statutos, sibique commensos, non excedat; sic pariter Deus dat spiritibus iam dictis iustum suum pondus et mensuram, atque iuxta illam singulos æquat et mensurat.

Amor est pondus animæ.

Porro pondus spiritus et animæ est amor, iuxta illud sancti Augustin. *Pondus meum, amor meus; eo feror, quocumque feror.* Quantus ergo est amor in anima, quanta charitas, tantum eius pondus; charitas enim dat pondus, id est dignitatem, valorem et pretium operi et operanti. To ergo *ponderator* dupliciter capi potest: primo, q. d. *ponderis dator;* secundo, q. d. *ponderis mensurator*. Deus enim omnium actionum tam malarum quam bonarum pondus mensurat; bonarum vero etiam pondus dat, quod scilicet ipse ab æterno per suam prædestinationem æquavit et commensus est tum bono, saluti et gloriæ i-

psius operantis; tum bono publico, puta statui et officio quod operanti commisit, ad bonum Ecclesiæ, vel reipubl. Homo igitur est corporum ponderator, sed Deus spirituum, adeoque Angelorum, Cherubinorum et Seraphinorum omnium.

Moral. de bona intentione.

Hic sensus apte cohæret versui præcedenti et sequenti, q. d. sicut Deus in loquendo est gubernator linguæ, sic in operando est ponderator spirituum et intentionum; atque in volendo est cogitationum director, ut sequitur. Ipse ergo est auriga cordis, oris et operis. Unde v. seq. pro *dirigentur* hebr. est יכונו *iconu*, quod alludit ad *tohen*. Vere ergo Beda in Prov. *Sicut*, ait, *fistula absque inspiratione nullum reddit sonum, sic cor hominis absque inspiratione divina nullum recipit bonum.* Hinc S. Michael, quasi vicarius Dei, pingitur libripens, id est in libra appendens animas morientium, earumque merita et demerita æstimans et ponderans. Sic Deus ponderavit spiritum et opera Baltasar regis Babyloniorum, cum in pariete scripsit: *Mane, tekel* (quæ vox alludit ad *token*, quod hic est in Hebræo) *phares; tekel, appensus es in statera, et inventus es minus habens*, Daniel. 5. 27. ubi plura de hac Dei statera et ponderatione dixi.

Antistropha Salomoni est illa sancti Pauli gnome Hebr. 4. 12. *Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ, ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis.* Vide quæ ibidem annotavi. Sic vides ubique Salomonem antistrophe respondere Christo et Apostolis. Hic nimirum est consensus legis et Evangelii, hæc harmonia novi et veteris Testamenti.

Moraliter hic disce quanti faciendus sit spiritus, puta mens et intentio, in qualibet actione nostra. Intentio enim bona operi etiam indifferenti dat bonitatem; ac quo illa est melior, eo melius, maiorisque meriti est opus. Bona est intentio, si fugias peccatum et facias bonum ad cavendum pœnas gehennæ. Melior, si id facias spe mercedis cœlestis. Optima, si id facias amore virtutis, v. g. ex obedientia, ut impleas legem; ex gratitudine, ut Deo gratias agas; ex pœnitentia, ut pro peccatis satisfacias; ex iustitia, ut proximo ius suum tribuas; ex religione, ut Deum colas; et maxime ex charitate, ut Deo magis placeas, illique rem gratam præstes. Charitas enim nobilissima est virtutum, earumque princeps et regina; quare actus quos ipsa elicit, vel per intentionem imperat, facit divinos et nobilissimos, summique apud Deum meriti. Quocirca Apost. 1. Cor. 10. 31. *Sive*, ait, *manducatis sive bibitis, sive aliud quid facitis; omnia in gloriam Dei facite.* Quod explicans S. Basil. in Regul. brevior. reg. 196. *Is nimirum*, ait, *manducat et bibit ad gloriam Dei, quando divinorum beneficiorum erga se memoriam conservat, et eiuscemodi animi affectionem retinet, quæ ex compositione etiam corporis declaretur, ut non tamquam securus omnino manducet, sed ut qui inspectorem habeat Deum, et quando in sumendo cibo illud sibi propositum habet, ut non tamquam ventris mancipium propter voluptatem manducet, sed tamquam operarius Dei, ut in operibus iis, quæ sunt ex mandato Christi, exsequendis firmior esse possit.* Et B. Lauren. Iustin. lib. de Discipl. c. 10 *Omnes Christi servi*, ait, *Deo placere cupientes, primordia diei et actionum conentur consecrare Altissimo, quatenus cætera secutura opera, a suo non declinent principio; quapropter mox ut somno evigilant, semper cor suum erigere contendant, prima vox, prima cogitatio, primus affectus divinam resonet laudem, ignitam ad Deum dirigat supplicationem, et illi se sincero corde permittat, qui valet potenter de imminentibus periculis liberare.* S. Doroth. doct. 13. *Si timore gehennæ*, ait, *benefaciamus, in servili statu sumus; si ut mercedem recipiamus, in mercenario; si bonum ipsius gratia faciamus, ad filiorum statum transimus.*

Mirum exemplum.

Memorabile est quod Ionvillius gallice scribit in Vita S. Ludovici regis Galliæ, Ivonem (ex præclara S. Dominici familia) cum ab hoc Ludovico ad magnum Damasci Sultanum legatus esset, mulieri cuidam ætatis admodum provectæ fuisse obvium, quæ una manu lebetem ardentibus carbonibus, altera amphoram aqua plenam gestabat. Hoc spectaculo attonitus, eam rogat quem in finem duo hæc secum deferret. Ista hunc in modum respondit: *Paradisum igne hoc exurere, et aqua ac inferni flammas extinguere animo meo sedet.* Inopinato hoc responso amplius quam prius stupefactus, denuo eam rogat cur id aggredi tentaret? Illa: *Ne in posterum*, ait, *quispiam virtuti et bonorum operum praxi se dedat spe mercedis, et ne a malo se temperet gehennæ timore, verum pure ob honorem Dei, et quem ei debemus singularem amorem.* Ubi hoc intellexit, totus admirabundus hæsit; tanto ingens mulieris huius pietas et perfectio, magnusque erga Dei honorem zelus, animum eius stupore concusserat.

Regul. 1 Summar. constit.

S. P. Ignatius, cupidus excitandi suæ professionis alumnos ad hanc perfectionem, loquitur in hunc modum: « Omnes rectam habere intentionem studeant, non solum circa vitæ suæ statum, verum etiam circa res omnes particulares; id semper in eis sincere spectantes, ut serviant et placeant divinæ bonitati propter seipsam, et propter charitatem, et eximia beneficia, quibus prævenit nos, potius quam ob timorem pœnarum; vel spem præmiorum (quamvis hinc etiam iuvari debeant) et in omnibus quærant Deum, exuentes se, quantum fieri potest, amore omnium creaturarum, ut affectum universum in ipsarum creatorem conferant, cum in omnibus creaturis amando, et omnes in eo, iuxta sanctissimam ac divinam ipsius voluntatem. »

Quatuor illa animalia, quæ Ezechieli Prophetæ c. 1. ostensa fuere, extensas suas pennas, et capita sursum erecta habebant, Deo hac visione significante, virtute præditos oportere intentiones suas in sublime extollere, eas nimirum ob Dei honorem exsequendo. Evidenter rex David pure se Dei honorem investigare præ se tulit, cum dicebat: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Psalm. 113. Hoc est quod vulgo dicitur:

Quidquid agant homines, intentio iudicat omnes;

quia ut ait S. Ambr. l. 2. Offic. *Affectus tuus operi tuo nomen imponit.* Nam uti rami et fructus succum ex ima radice trahunt, ita bonæ actiones præcipuam bonitatem, et meritum a bona intentione hauriunt. S. Greg. l. 26. Moral. c. 13. tanti eam æstimat, ut totius spiritualis ædificii basim eam appellet.

REVELA DOMINO OPERA TUA, ET DIRIGENTUR COGITATIONES TUÆ.) Vers. 3.
Pro *revela*, Noster legit גל *gal* a radice גלה *gala* id est revelavit. Iam alio puncto legunt גל *gol* id est volve, devolve, a radice גלל *galal* id est volvit. Unde *gilgal* vocatur sphæra, rota, cælum a volubilitate et rotunditate. Igitur sic vertunt Paguinus, Vatablus, Caietanus et alii: *Volve* vel *devolve*, aut *verte ad Dominum opera tua, et dirigentur*, vel *firmabuntur cogitationes tuæ*, idque varie exponunt. Primo Caiet. refert ad intentionem et finem, q. d. Opera quæ facere destinas, verte et refer in Deum quasi ad ultimum tuum finem; ita fiet, ut ad suum finem et scopum recta dirigantur cogitationes tuæ. Et Vatablus: *Perfice*, ait, *quidquid agis in honorem Dei, et non frustraberis cogitationibus tuis*; et R. Levi: *Universa*, ait, *quæ agis ad divinam servitutem referto; et cogitata tua recte succedent, Deo opem ferente, ut desideriorum tuorum metam attingas.*

Secundo, Baynus et Salazar hæc referunt ad gratiarum actionem, q. d. Omnia quæ agis, revolve per gratiarum actionem ad Deum illorum auctorem; quidquid boni feceris id totum in Deum reflecte, illique quasi omnis boni fonti acceptum referto; ita *dirigentur cogitationes tuæ*, nimirum rectissime ferentur, nec aberrabunt. Si enim ex his, quæ bene agis, quidquam tibi ipsi arroges, aberras prorsus; unde Hebr. *gol* verti potest, *instar pilæ reciproca et restitue* Deo opera sancta, quæ ipse in te coniecit. Nam ut ait S. Chrysost. hom. 8. tom. 5. *Opera nostra bona in Deum referre debemus, quemadmodum in sphæræ ludo iacit unus, alter vero refert pilam, tam diuque eleganter ludus producitur, quam diu inter utriusque manus iacta et reciprocata sphæra non excidit.* Ergo

quidquid beneficii Deo quasi iaciente, acceperis, ne excidat (ait Salomon) sed id continuo in illius manus revoca, ut inde veluti repercussum iterum ad te redeat, idque non tantum in prosperis, sed et in adversis, q. d. Quidquid boni feceris, aut mali toleraveris, id quidem Deo acceptum refer, et per gratiarum actionem revoca. Tunc autem peritior eris, cum adversa et infausta ab illo in te iacta, ne dicam excussa prompte atque expedite remiseris. Subdit: *Et dirigentur cogitationes tuæ*; hebr. *ordinabuntur*, aut *stabilientur*, q. d. Hoc humili iudicio præiacto, *cogitationes*, id est, consilia tua et rationes, minime nutabunt. Pulchre S. Chrys. hom. 3. de Lazaro docet quomodo omnia tam adversa, quam prospera, in Deum per gratiarum actionem reflectere debeamus.

Tertio, plenius et aptius ad Vulgatam versionem hæc referas, tam ad spem et invocationem, quam ad laudem et gratiarum actionem. Explicat enim id quod dixit v. præced. *Spirituum ponderator est Dominus;* et v. 1. *Hominis est animam præparare*, nimirum revelando et exponendo Deo sua negotia, ac postulando ut ipse ea dirigat, confirmet et prosperet. Sensus ergo est, q. d. Devolve in Deum opera tua, id est illi ea revela, annuntia, offer, commenda, illique plane committe; certo confidens quod ipse ea optime diriget firmabitque ad suam gloriam, tuamque et aliorum salutem. Volvimus enim, ait Iansen. ad Dominum nostra opera, cum Domino acceptum ferimus, si quid a nobis recte fiat, et cum ad honorem eius omnia nostra opera referimus, et cum ea quæ nobis incumbunt facienda, illi commendamus et committimus, orantes ut ipse ea dirigat, atque ad salutarem effectum perducat.

Tertium horum consulit Sapiens, dum hic dicit: *Volve ad Dominum opera tua.* Illi enim convenit quod sequitur: *Et dirigentur*, vel, ut alii vertunt: *Stabilientur cogitationes tuæ*; hoc est, Deo prosperante, quæ cogitasti, feliciter procedent et adimplebuntur. Idem ergo hic monet quod Tob. cap. 4. 20. dicens: *Pete ab eo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant.* Et quod David Ps. 36. 5. *Revela Domino viam tuam, et spera in eo, et ipse faciet.* Monemur ergo Domino revelare opera nostra, non ut manifestemus ei quasi ea ignoraret; sed ut in precibus nostris ea illi proponamus, auxilium eius et favorem implorantes. Unde Beda: *Domino*, ait, *opera nostra revelamus, quando eum, quem nihil latere novimus, in cunctis quæ agimus, in memoriam reducimus, atque illius in omnibus flagitamus auxilium.* Sic et Paulus ad Philippenses capite 4. *Nihil*, ait, *solliciti sitis; sed in omni oratione et obsecratione petitiones vestræ innotescant apud Deum.*

Igitur sicut infans revelat matri suæ desideria, illaque in eius sinum et curam devolvit et resignat, ibique recumbit, indormit, et quiescit; sic pariter fidelis omnia sua revelet, resignet et committat Deo, in eiusque paterna providentiæ cura indormiat et conquiescat, iuxta illud cap. 3. 6. *In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos*, ubi plura in hanc rem dixi. Ita R. Salomon: גל *gol* ait, id est devolve, proiice, q. d. *In Deum devolve omnia quibus opus habes, et quæ cogitas feliciter succedent. Vel etiam: Preces ad Deum funde ob universa quibus indigebis.* Et Aben Ezra: *Cum*, ait, *Deus omnia effecerit propter virum labe carentem, votis eiusdem annuit: et quando aliquid postulaverit, liberaliter id concedit. Quod si ei tua consilia, aperias, quæ expetieris, benevole præbebit.* Sic et Lyran Hugo, Dionys. et alii. To *volve* significat sollicitudinem esse ingens pondus, quod animam solliciti degravet; ipse ergo illud ab anima sua devolvat in sinum Dei, ita liber erit, et securus de felici rei successu.

Denique S. Chrysost. hom. 44. ad Popul. hæc refert ad confessionem, q. d. Revela, id est confitere Deo tua peccata et mala opera, sic ipse te diriget ad eorum veniam suamque gratiam, atque ad humilitatem ceterasque virtutes. « Non tibi dico, ait, ostenta teipsum, nec apud alios accusa, sed obedi Prophetæ dicenti: Revela Domino viam tuam, et coram Deo confitere, coram Iudice confitere, peccata tua deprecans; et si non lingua, saltem memoria, et ita pete tibi misericordiam exhiberi: si peccata iugiter habes in memoria, numquam in proximum iræ memoriam servabis, non dico, si tibi persuaseris te peccatorem esse. Non ita potest hoc animam humiliare, sicut ipsa per se peccata et per species ruminata. Non eris mali memor, hæc semper memoria gerens; non irasceris, non conviciaberis, non altum sapies, non rursum in eadem cades, sed eris ad bona fortior. Vides quot ex peccatorum memoria nascantur bona? »

Simili ratione pulchre noster Alvarez de Paz lib. 4. p. 4. de effectibus humilitatis, c. 5. hæc adaptat manifestationi conscientiæ; præsertim illi quam religiosi plerique statis temporibus faciunt suo Superiori quasi vicario et interpreti Dei: per hanc enim optime a Superiore, imo a Deo diriguntur ad suam aliorumque salutem.

UNIVERSA PROPTER SEMETIPSUM OPERATUS EST DO- Vers. 4.
MINUS, IMPIUM QUOQUE AD DIEM MALUM.) Pro *propter semetipsum* hebr. est למענהו *lemaanehu* quod primo verti potest, *propter ipsum*, scilicet opus, ait Pagninus: Deus enim nulla re indigebat, aut potius, *propter ipsum*, scilicet hominem qui præcessit, vers. 2. et 1. Unde Chald. vertit: *Omnia opera Dei sunt pro his qui obediunt illi, et impius servatur in diem malum:* sicque clara est antithesis inter obedientes et malos, sive inobedientes, quod Deus omnia opera sua, ac præsertim cælum præparavit obedientibus sibi; inobedientibus vero præparavit malum, id est exitium et gehennam.

Secundo, R. Salomon *lemaanehu* vertit, *ad suam laudem;* ענה *ana* enim significat canere et laudare, iuxta illud Ps. 146. 7. *Præcinite* (hebr. ענו *enu*, id est canite) *Domino in confessione.*

Tertio, idem R. Salomon *lemaanehu* exponit *ad testimonium sui*, hoc est, ut de ipso Deo omnia testimonium perhiberent, quod opera divina testentur Dei fortitudinem et maiestatem.

Quarto, optime Noster, Pagnin. Vatabl. et alii *lemaanehu* vertunt *propter semetipsum*, quod R. Iona exponit, q. d. secundum voluntatem et beneplacitum suum. Longe melius alii, q. d. propter suam gloriam ut sensus sit: Deus mundum et omnia, quæ in eo sunt, creavit non coacte aliorum serviens utilitati, sed sponte suæ ipsius obsequens gloriæ propter semetipsum, tamquam propter finem ultimum rerum omnium. Ipse enim sicut est prima causa efficiens omnium, sic et omnium est finis et scopus; omnia enim tendunt ad Dei laudem, ut Creatoris sui potentiam, misericordiam, iustitiam, sapientiam toto orbe promulgent et celebrent. Hinc Deus in omnibus idem est, ubique per omnia similis. *Deus*, ait S. August. *nec maior est in maximis, nec minor in minimis.*

Ubi nota, Deum non ex cupiditate gloriæ operatum esse omnia propter se, sed quia rerum natura et ordo id poscit. Creatura enim ex intima totaque essentia sua refertur, respicitque Creatorem, quasi suum finem summumque bonum. Vicissim Creatoris natura et divinitas tantæ est dignitatis et maiestatis, ut poscat omnia ad se referri, imo hoc una divinitatis propria et essentialis est; quod illa sit ultimus rerum omnium finis. Monet ergo hæc gnome ut omnia nostra opera ad Deum referamus, eaque propter illum operemur, sicut ipse omnia operatus est, ac illa ipsa opera operatur nobiscum propter semetipsum. Cum ergo Deus omnia propter semetipsum operetur, par est ut nos quoque illi cooperantes in eamdem cum ipso intentionem conspiremus, atque omnia nostra operemur ad eius laudem et gloriam, dicamusque illud S. Ignatii fundatoris Societatis Iesu: *Omnia ad maiorem Dei gloriam.*

Ad hoc novum stimulum dat versio Chaldæi, quæ sic habet: *Omnia opera Dei sunt pro his qui obediunt ei; et impius servatur in diem malum*, q. d. Deus, etsi ultimate omnia creaverit propter se, proxime tamen et mediate omnia creavit propter iustos obedientes sibi eorumque obsequio solem, lunam, ignem, arbores, fructus, omniaque creata addixit; ut ipsi vicissim eadem suaque omnia Dei

servitio mancipent. Si enim Deus propter hominem omnia facit, ergo par est ut homo vicissim omnia propter Deum faciat. Si obiicias malos quoque et impios uti rebus a Deo creatis, hasque illis servire; resp. modicum et breve esse hoc servitium. Nam impius servatur ad diem damnationis et gehennæ, quo cælum, terra, gehenna, omnesque creaturæ in eius supplicium et tormentum conspirabunt, et quasi coniurabunt. Unde S. Bern. serm. 3. de Pentec. *Omnia,* ait, *facit propter semetipsum, gratuita videlicet bonitate; omnia propter electos suos; pro eorum scilicet utilitate, ut illa quidem efficiens causa sit, hæc finis.* Vide S. Th. 1. p. q. 44. art. 4. ubi docet Deum esse primam causam efficientem, exemplarem, et finalem rerum omnium: quia Deus in earum productione intendit illis communicare suam bonitatem, et illæ intendunt eamdem participare. Finis enim est id quod intenditur ab agente. Verum Deus eas non est operatus propter se ut finem sui ipsius (Deus enim non habet finem sui ipsius, sed ipse omnium est finis) sed ob finem et bonum creaturarum. In Deo enim sapientia, bonitas et operatio sunt unum idemque cum Deo, ac proinde ipse earum finis esse nequit; Deus ergo omnia *operatus est propter se,* hoc est, operatus est omnia ad hoc, ut suam bonitatem, sapientiam, potentiam, magnificentiam, gloriam, etc. creaturis ostenderet et communicaret, quod est bonum creaturarum, non Dei. Deus enim ex hac sui communicatione nihil acquisivit, cum nihil ei addi possit (unde et gloria qua eum glorificant homines, Angeli et creaturæ omnes, nihil ei addit, cum ipse in se habeat gloriam increatam et infinitam) sed creaturæ suam essentiam, proprietates, dotes omneque bonum hauserunt a Deo. Vide S. Thom. et Scholast. q. citata, et qu. 65. art. 2. Hoc est quod ait S. Dionys. *Divinus Dei amor non reliquit eum sine germine esse.* Et Christus: *Ego sum α et ω, principium et finis,* Apoc. 1. 8. Quin et Plato in Timæo, inquirens cur Deus fabricarit mundum, respondet: *Optimus erat; ab optimo porro invidia longe relegata est. Itaque consequenter sui similia cuncta, prout cuiusque natura capax beatitudinis esse poterat, effici voluit.*

Contemplatio Dei quasi ultimus finis omnium.

Hanc sententiam luculenter docta, profunda et sapida contemplatione explicat noster Alvarez de Paz lib. 3. parte 3. decad. 9. contemplat. 80. *Quod Deus est ultimus finis.* Eam hic attexam, quia profunde gnomen hanc explicat, ac pauci auctorem hunc habent et legunt. Primum punctum, inquit: O Domine Deus sanctissime, tu es ultimus finis omnium rerum et universa creata nihil quærunt, ut finem ultimum, præter te. Nam omnia tua potentia creasti, non propter aliquam indigentiam tuam, sed ut ipsa tuam infinitam perfectionem pro suo modulo participarent. Eorum ergo finis est ad te tendere, aliqua ratione tui similitudinem induere, tibique Creatori appropinquare. Et quidem creaturæ rationis expertes ipsa natura impellente ad te tamquam ad finem tendunt, quatenus suum proprium bonum quærunt, quod participatio est tuæ bonitatis. Solus miser homo non semel a te peccando separatur, et ad vilitatem creaturæ convertitur. Sed tu qui non finis utcumque, sed quasi magnes cordis nostri es, nos ad te trahe, et viam rectitudinis intrare compelle.

Secundum: Res universæ in suo fine quiescunt, et ab illo seiunctæ moveri non cessant, quousque ad illum suo modo pertingant. Tu, ergo, Domine, quies nostra es. Tua sola maiestas cor nostrum potest implere, tua bonitas et dulcedo satiare. Hanc capacitatem nostram nec dignitates, nec divitiæ, nec voluptates, neque universa bona creata replent; sed unum tantum bonum infinitum et increatum, quod tu ipse es, replere potest et felicem efficere. Tu, Domine, es civitas in quam tendimus; portus, in quem navigamus, lectus, in quo quiescimus; baculus, quo sustentamur. Hedera arborem, qua sustentatur, et in altum erigitur, mille ramis quasi brachiis adstringit, quia suam ab illa perfectionem et erectionem accipit. Ego igitur omni amore, quo possum, te amplecti volo, quoniam sine te nec ad momentum subsisto.

Tertium: Cum igitur te meum ultimum finem possedero, tunc beatus ero. Repatriasse erit hoc, exisse de exilio corporum in regionem spirituum. Ipse gratia tu es Deus noster, maximus spiritus, maxima mansio spirituum beatorum. Ubi totum veritas est, sapientia est, virtus, æternitas, summum bonum est. Dum a te absumus, et hic sumus, vallis est lacrymarum, in qua sensualitas regnat, et consideratio exultat. In qua libere quidem se exerit sensus corporeus, sed intricatus caligat oculus spiritualis. Enitamur igitur, o Deus, ab hoc exilio egredi saltem desideriis et sanctis affectibus, et in te summo bono nostro commorari. Amen.

Deus operatur propter suam gloriam increatam.

Ex dictis liquet quod, cum dicitur Deum creasse et operari omnia *propter se,* hoc est propter gloriam suam, *gloria* accipi debeat non creata, quam Deus accipit a creaturis; sed increata et infinita, quam Deus ab æterno habuit habetque a seipso et in seipso, quæ est ipse Deus, q. d. Deus creavit et operatur omnia hoc fine, ut immensam suæ essentiæ, bonitatis, potentiæ et sapientiæ gloriam creaturis suis patefaceret, eamque illis quoad fas est communicaret, ut illæ eius participes fierent. Ex hac tamen increata gloria naturaliter et necessario resultat gloria creata, qua Creatorem suum laudant homines, Angeli, omnesque creaturæ: hæc enim gloria ab illis Deo omni iure debetur. Estque hæc gloria vel patens et clara, uti in hominibus et Angelis, vel tacita et muta, uti in creaturis irrationalibus: hæ enim muta voce glorificant Deum, sicut opus glorificat suum opificem, v. g. domus suum architectum, pictura suum celebrat pictorem.

Non propter creatam, Cur?

Non potuit tamen hæc gloria creata proprie esse finis Dei, quem scilicet Deus sibi appetierit, ut propter eam assequendam crearit universum, et operetur omnia; tum, quia hæc gloria est extra Deum, estque creatum quid et exile: tum, quia hæc nihil addit gloriæ increatæ et infinitæ, quam Deus in se habuit habetque ab æterno; tum quia hæc gloria, sive glorificatio, potius est bonum creaturarum, quam Dei. Creaturæ enim felicitas est, quod suum agnoscat, amet, colat et glorificet Creatorem, iuxta illud: *Fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te,* ut ait sanctus Augustinus 1. Confes. 1.

IMPIUM QUOQUE AD DIEM MALUM.) Scilicet operatus est Deus, ait Calvinus et Beza: Quia, inquiunt, ante omnem culpæ et peccati prævisionem, Deus tamquam absolutus omnium dominus impios prædestinat et creat ad supplicia, ut in iis gloriam iustitiæ suæ ostendat; sicut electos ante omnem meritorum prævisionem prædestinat ad præmia, ut in iis clementiam suam demonstret. Verum hic est error. Sic enim pariter Deus prædestinare deberet media ad hæc supplicia, scilicet peccata homini immittere, et facere homines impios (pœna enim essentialiter respicit culpam, eiusque est correlativum: unde nemo punitur nisi culpæ reus.) Quæ est horrenda blasphemia: tollit enim liberum arbitrium, ac pro eo inducit fatum peccati, atque in Deum, qui per essentiam est ipsa sanctitas, et bonitas, omnem peccati culpam transcribit, ut iam non peccator, sed Deus ipse culpandus et puniendus veniat Calvino. Quæ sunt blasphemiæ portenta sæculis omnibus inaudita. Vide quæ dixi de obduratione Pharaonis, Exodi 7. 3. Dico ergo: Deus ex se nullius supplicium, sed omnium salutem, et consequenter beatitudinem vult, cupit et præcipit, ut patet ex 1. Timot. 2. 4. et Ezech. 33. 11. et ex continuis omnium aliorum Prophetarum adhortationibus et comminationibus.

Quare pro responsione et intelligentia huius loci et similium nota Hebræos sæpe, ac præsertim in carmine et versu, concise loqui, et multa subintelligere, quæ lectori supplenda relinquunt. Igitur cum ait Salomon, *impium quoque* (supple *iturum*, vel, ut Chald. et alii vertunt, *qui servatur et ordinatur*) *ad diem malum,* repete ex præcedenti hemistichio, *propter semetipsum operatus est Dominus.* Hanc enim repetitionem exigit coniunctio *quoque,* q. d. Omnes res creatæ, adeoque ipsi mali et impii, qui non videbantur facti propter Deum nec gloriæ eius subesse et servire; illi tamen revera subsunt et serviunt. Nam Deus qui produxit omnia ad gloriam suam, etiam

eos quos prævidit fore impios, si a se crearentur, sibique et gloriæ suæ reluctaturos, creavit tamen et permisit male agere, ut reddita eis pro culpis admissis pœna quam merentur, in eis iustitiæ suæ gloriam patefaciat. Unde Vatabl. sic vertit et explicat: *Et etiam impius decidet in diem afflictionis, id est, perditionis, ut scilicet cognoscatur ira Dei.* Hoc est quod ait Paulus Rom. 9. 22. *Deus volens ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ, apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam.* Tantum autem abest, ut recte colligit Bellarm. l. 2. de Amiss. gratiæ c. 12. ut Salomon dixerit quod vult Calvinus, Deum ante peccati prævisionem decrevisse aliquos damnare, ut potius contrarium significasse videatur, cum ait Deum omnia operari *propter semetipsum*, id est, ut gloriam misericordiæ iustitiæve suæ demonstret. Hanc damnationem decernere ob prævisa peccata, iustitiæ est: sine prævisione autem peccatorum damnationem decernere, iniustitiæ esse videtur. Sic enim loquitur S. Aug. l. 3. in Iulian. c. 28. *Bonus est Deus, iustus est Deus, potest aliquos sine bonis meritis liberare, quia bonus est; non potest quemquam sine malis meritis damnare, quia iustus est.* Et in epist. 106. ad Paulinum: *Quemquam immeritum et nulli peccato obnoxium, si Deus damnare creditur, alienus ab iniquitate non creditur.* Non potuit igitur Deus ante prævisionem peccati decernere damnationem alicuius, ut iustitiam suam ea damnatione monstraret. Iustitia enim iustæ vindictæ et pœnæ præexigit et præsupponit reatum culpæ.

Vers. 5. ABOMINATIO DOMINI EST OMNIS ARROGANS: ETIAM SI MANUS AD MANUM FUERIT, NON EST INNOCENS.) Pro *arrogans* hebr. est גבה לב *gheba leb*, id est, *elatus corde*; Septuag. significanter ὑψηλοκάρδιος, id est, *sublimis corde.* Secundam partem ita explicant Septuaginta: *Manui autem manus inferens iniuste, non erit innocens*; et Syrus: *Qui extendit manum suam in proximum suum, non prohibetur a malo*; Chaldæus: *a malo non mundabitur*; Scholiastes: *et manus manui miscens*, etc.

Arrogans Deo exosus. Sensus est, q. d. Deus abominatur omnia peccata et peccatores, sed maxime arrogantiam et arrogantes: quare etiamsi ipsi multos habeant socios, quibus se tueantur, et per quos iunctim manus violentas in alios iniiciant, ut peccata peccatis assidue attexant, non tamen erunt innocentes, id est impuniti; sed cito ira Dei in eos desæviet, eorumque fastum sternet. Causa est quod arrogans sit æmulus et antagonista Dei, ut velut alter Lucifer velit se Deo æquare, et cum eo de honore et primatu contendere; illum ergo ut sui honoris æmulum Deus insectatur, siderat et sternit, uti alibi ostendi. Unde S. Gregor. p. 3. Pastor. admon. 25. hanc gnomen applicans vanis et superbis prædicatoribus: « Audiant, ait, quod scriptum est: Abominatio Domini est omnis arrogans; quia videlicet dum in verbo Dei gloriam propriam quærit, ius dantis invadit, eumque laudi suæ postponere nequaquam metuit, a quo hoc ipsum quod laudatur, accepit. »

Aliter Pagnin. qui vertit, *mox non erit impunitus*; et Vatabl. *mox non habebitur pro insonte*, id est statim punietur, *quasi* τὸ *manus ad manum*, idem sit quod *cito, illico.* Aliter et Caietan. q. d. Etiamsi arrogans manu manum fricet, tergat, et abluat; nulla tamen aqua, nulla lustratione absterget suum arrogantiæ scelus: nec erit innocens, id est impunis, sed acriter a Deo punietur. Aliter et R. Levi: *Manus ad manum*, id est assiduis malis implicabitur; et R. Salomon: Pœna, inquit, illi per manus infligetur. Aben Ezra vero vertit, *manus Domini propter manum impii*, q. d. Manus Domini hunc exterminat, eo quod fraudulenta manu utatur. Vide quæ de hac parœmia dixi cap. 11. v. 21.

INITIUM VIÆ BONÆ, FACERE IUSTITIAM: ACCEPTA EST AUTEM APUD DEUM MAGIS QUAM IMMOLARE VICTIMAS.) Hic versus non est in Hebræo et Chald. transcriptus est ex Sept. qui sic habent: *Initium bonæ viæ facere iusta; accepta autem sunt apud Deum magis quam immolare hostiam.* Noster Salazar per *iustitiam* accipit misericordiam, q. d. Inter reliquas bene vivendi partes principem locum obtinet misericordia erga pauperes et egenos, atque hanc Deo ipsi gratiorem accidere quam hostias et victimas ingentes, habes Osee cap. 6. 6. *Misericordiam volo, et non sacrificium.* Audi S. Chrys. homil. 5. in Matth. *Vis, ait, corpus Christi honorare? non despicias ipsum nudum; neque hic quidem in Ecclesia sericis pannis induas; foris autem frigore ac nuditate confici negligas. Qui enim dixit: Hoc est corpus meum, et rem simul cum verbo confecit, idem dixit: Esurientem me vidistis, et non cibastis; et in quantum non fecistis uni eorum minimorum, nec mihi fecistis. Hoc certe corpus Christi non amictu, sed anima munda indiget; illud autem multa cura et magna diligentia eget. Utique ad hoc non est opus vasis, sed animis aureis: hoc dico, non quia vitare velim talium vasorum oblationem; sed quia dignum putem ante omnia misericordiæ et benignitati esse incumbendum.* Ex quibus constat Deum tantum pauperibus deferre, vel potius sibi ipsi in illis, ut quod attinet ad externa, honestius, liberalius et decentius secum in his agi velit, quam in Eucharistiæ Sacramento. Et quidem hæc una ratio antiquos Ecclesiæ proceres promovit, ut in magnis pauperum angustiis sacros calices comminuerint, et pretia eorum pauperibus impenderint. Addit autem Salomon, misericordiam et eleemosynam non solum Deo gratiora esse quam sacrificia et victimas, sed etiam homini utiliora; nam si hostiæ ad mundanda et eluenda peccata potissimum institutæ sunt, *misericordia* quidem *et veritate redimitur iniquitas*, etc.

Hic sensus appositus est, sed arctior. Quare alii passim *iustitiam* generatim accipiunt, prout sese extendit ad quamlibet virtutem, q. d. Initium ad *viam bonam*, id est ad virtutem, et vitam honestam, est *facere iustitiam*, id est exercere opera virtutum, q. d. Via ad virtutem est, non speculatio, sed actio et exercitium virtutis: sic enim *humiliatio est via ad humilitatem*, ait S. Bern. *sicut lectio ad scientiam, passio ad patientiam.* Dicit autem *initium*, quia potissima difficultas virtutis est in eius initio, ut quis eam inchoet, q. d. Inchoa opera virtutis, incipe operari honesta et sancta, ac experieris virtutem non adeo esse arduam, uti eminus tibi, instigante diabolo et mundo, apparebat; imo reipsa disces illam, eiusque apicem continuo sui exercitio facilem esse adeptu. Hic verum est illud Horatii:

Dimidium facti, qui bene cœpit, habet.

Et illud Ausonii epig. 83.

Incipe, dimidium facti est cœpisse; superest
Dimidium, rursum hoc incipe, et efficies.

Et alius:

Incipe quidquid agas, pro toto est prima operis pars.

Hinc prudentes, cum quid ardui occurrit, illico illud aggrediuntur; et clausis quasi oculis mentis, ne eius difficultate aspecta terreantur, manum operi admovent, itaque primam difficultatis apprehensionem, quæ vehementissima est, superant; qua superata reliqua deinde facile evincunt, sensimque rem omnem conficiunt: perinde ac ægri pillulas aliasque medicinas amaras clausis oculis hauriunt, illicoque transglutiunt, itaque sanitatem sensim recuperant. Rursum, pro *initium* græce est ἀρχὴ quod tum principium, tum præcipuum, principatum et summum significat, q. d. Præcipuum et summa viæ bonæ, id est virtutis vitæque honestæ consistit non in speculando, sed in faciendo iustitiam, id est opera iusta et sancta. Quare idem docet hic Salomon, quod Christus Matth. 19. 17. *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, inquit auctor Catenæ Græcor. imo idem quod dixit Salomon cap. 1. 7. *Timor Domini principium sapientiæ.* Timet enim Dominum, qui Dei mandata servat. *Accepta est autem apud Deum*, tum ipsa iustitia, tum ipsa via, id est vita bona quam efficit iustitia, *magis quam immolare victimas*, iuxta illud: *Misericordiam volo et non sacrificium*, Osee 6. 6. Quod enim de misericordia dixit Deus, idem de charitate, iustitia, patientia, aliave virtute dixerit: Charitatem, iustitiam, patientiam, etc. volo et non sacrificium, eo sensu quo explicui Osee 6. Actus enim interni charitatis, iustitiæ, patientiæ, etc. magis

placet Deo quam externum sacrificium, sive victima boum et ovium, cum ille animatus sit et rationalis, hæc bruta et irrationalis. Unde dignitas externi sacrificii nascitur et mensuratur dignitate interni actus religionis et devotionis, ex qua manat et offertur: quantus enim est actus hic internus, tantus est et externus; quantumque ille, tantum hic placet Deo. Loquor de sacrificiis in genere, qualia erant vetera, quæ omnem vim et dignitatem accipiebant ex opere interno, puta ex devotione operantis. Secus est de sacrificio Eucharistiæ, quod vim habet ex opere operato sive ex se ipso.

Vers. 6. MISERICORDIA ET VERITATE REDIMITUR INIQUITAS: ET IN TIMORE DOMINI DECLINATUR A MALO.) Pro *redimitur* Hebr. יְכֻפַּר *iecuppar*, id est expiatur, propitiatur; Chald. *Benignitate et veritate expiatur peccatum, et timor Dei avertit a malo.* Hic versus repetitur: positus enim fuit quoque cap. præced. v. 27. ubi cum Noster transcripsit ex Septuag. hic vero ex Hebræo. Ibidem eum explicui: quare hic plura non addam. Iam *si misericordia et veritate redimitur*, et ut Hebr. habent, *expiatur* iniquitas: ergo per earum opera satisfacimus pro pœna peccato quoad culpam remisso, adhuc reliqua et debita, ait Bellarm. l. 4. de Pœnit. cap. 8. Nam non minus ad iustitiam pertinet redemptio quam satisfactio. Et si absurdum esset dicere nostris operibus satisfieri pro peccatis, multo esset absurdius dicere nostris operibus redimi peccata: sicut etiam ipsi hæretici gravius ferunt, si dici velimus aliqua ex parte redemptores quam satisfactores.

Vers. 7. CUM PLACUERINT DOMINO VIÆ HOMINIS, INIMICOS QUOQUE EIUS CONVERTET AD PACEM.) Hebr. *In volendo Dominum vias viri, etiam inimicos eius pacificabit cum illo;* Vatabl. *hostes quoque eius conciliat ei;* Chald. *pacificos reddit ei;* Syrus vero: *In voluntate Domini sunt viæ hominis; etiam eius inimico pœnas retribuet.* Hebr. enim שִׁלֵּם *scialam* et retribuere et pacificare significat. Sept. (qui hic passim multas sententias transponunt, imo diversas addunt) c. præc. v. 27. sic habent: *Acceptæ apud Dominum viæ hominum iustorum; per ipsos autem et inimici fiunt amici.*

Primo, Baynus sic exponit: Inimicitias et odia inter sese exercent homines, quod Dei non quærant amorem, q. d. Fieri non potest ut fideles inter sese sint amici, qui Deum ut oportet non amant. Sin Deum amamus, inter nos amicitia facile coibit. Charitas enim qua amamus Deum extendit se ad proximum: facit enim ut propter Deum amemus et proximum quasi Dei imaginem. Igitur si in utraque dissidentium parte excitetur charitas et amor Dei, idem flectet utrosque, ut propter Deum ament sese invicem, pacemque ineant. Sin autem una pars amet Deum, altera obstinate in odio perseveret, prior saltem quæret pacem, satagetque adversam partem pacificare et sibi conciliare quoad poterit, ut sit hypallage, q. d. *Inimicos quoque eius convertet ad pacem*, id est, iustus amans Deum pacem suam et amorem convertet quoque ad inimicos, hoc est, diliget inimicos propter Deum, satagetque eos sibi pacificare, ut pacem cum eis ineat et colat. Quocirca Demosthenes homines iustos, æquos et placidos vocabat *coagulum civitatis;* quia sicut coagulum stringit et unit lac ex se liquidum et fluidum: sic iustus omnium tam amicorum quam inimicorum animos pace et concordia stringere atque tam sibi quam inter se unire studet.

Deus iustis amicat inimicos. Cur? Causæ

Secundo, simplicius et germanius, q. d. Cum quis studet per omnia placere Deo, fit sæpe ut Deus vicissim inimicos eius placet, et ad pacem convertat, ut cupiant ipsi placere, sicut ipse placet Deo: idque triplici de causa. Prima est, quod inimici videant se non posse prævalere con-
1. tra eos qui Deum amant, et quos vicissim Deus amat,
2. protegit et propugnat. Secunda, quod virtus et pietas ubique sint amabiles, omnesque etiam hostes rapiant in sui amorem et admirationem: quo fit ut, cum inimici vident suum adversarium virtute præditum, sincerum, sanctum, cogantur eum amare, pacemque cum eo redintegrare. Unde Beda sic explicat: « Tanta est sanctitas, inquit, divinæ religionis, ut eam plerumque etiam qui foris sunt

A veneratione habeant; et quos perfecte Deo servire perspexerint, cum his pacem habere quantumvis religione discrepantes incipiant. » Tertia, quod Deus in manu sua 3.
habeat corda inimicorum, ut ea ad amorem vel odium flectere possit prout vult. Cum ergo iustis amicis suis optime velit, flectit corda inimicorum, ut cum amicis suis pacem cupiant et colant. Denique Deus est centrum amoris et amicitiæ: quare sicut in centro coeunt et uniuntur omnes lineæ circulum in duas æquales partes secantes; sic in Deo uniuntur omnes amici æque ac inimici: sicut enim centrum in se unit omnes lineas, licet sibi adversas, sic Deus amicat et conglutinat homines quoslibet, etiam sibi invicem inimicos. Dico sæpe id fieri, non semper: nam videmus iustos sæpe ab æmulis continuas persecutiones pati, uti passi sunt fideles et Martyres primis trecentis Ecclesiæ annis a Nerone usque ad Constantinum.

Exemplum huius sententiæ clarum est in Salomone, cui Deus omnes vicinos reges et populos, etiam hostiles, vel subiecit, vel fœdere sociavit: unde ipse vocatus est *Sa-* B *lomon*, id est pacificus: quia plenam cum omnibus tam inimicis quam amicis pacem habuit, 3. Reg. 10. 23. Rursum patet istud in Davide, cui Saul aliquoties reconciliatus est, Deo cor illius ob merita Davidis commovente. In Tobia item, qui, quoniam memor fuit Domini in toto corde suo, dedit illi gratiam Deus in conspectu Salmanasar regis, ut patet Tobiæ 1. Patet idem in Assuero, coram quo Esther et Mardochæus, et per eos populus Iudaicus, invenit gratiam. In Ioseph, item Daniele, et in tribus pueris. Item in Alexandro Magno et Iaddo sacerdote, cuius historiam videre est apud Iosephum lib. 11. de Antiq. Iudaic. cap. ult. Sed omnium maxime in populo Christiano, cuius inimicos reges et principes post multas persecutiones Deus tandem pacificavit cum eo, ita ut non tantum a persecutione cessaverint, sed etiam iugo fidei sese submiserint.

Docet ergo, hæc gnome, primo et ante omnia fideli quærendum esse amorem et cultum Dei, ut ei per omnia placeat, etiamsi propterea hominibus displiceat, dicatque cum C Apostolo: *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem;* tum quia placere Deo longe melius est quam placere hominibus: ac displicere Deo longe deterius et perniciosius est quam displicere hominibus, tum quia Deus facile potest, et sæpe solet amicis suis inimicos convertere ad pacem, uti gentes Christo et Apostolis inimicas convertit ad pacem, fidem et obedientiam. Ac parentes qui initio obsistunt filiis Religionem ingredientibus, sæpe convertit ut visa deinde filiorum pietate, profectu et fructu, eosdem præ cæteris liberis ament.

Docet secundo efficax et optimum medium ad conciliandos hostes esse, si prius nobis conciliemus Deum: Deus enim in manu sua habet corda hostium: quare si eius benevolentiam nobis conciliemus, facile ipse hostes nobis conciliabit, præsertim si id instanter ab eo flagitemus: Deus enim facit voluntatem timentium se, et obedientibus sibi quasi obedit, cæteraque omnia, quin et hostes ipsos, facit obedire. Adde Deum in lege veteri peculiari- D ter promisisse Iudæis, si legi suæ obedirent, victoriam de inimicis et pacem stabilem. Exod. 23. 27. et Levit. 26. 6. et seq.

Amice obedienti Deo obediunt potentes omnes.

Huc spectat axioma R. Simeon in *Pirche avoth*, id est in Apophth. Patrum c. 2. *Ita voluntati Dei morem gere sicut tuæ, imo relicta voluntate tua, illius arbitrio te submitte: sic enim et alios protinus tuis facies desideriis et voluntatibus inservire.* Deus enim, in cuius manu sunt omnium voluntates, eas flectet, tibique faciet obsequentes.

Mystice, q. d. Si per obedientiam subieceris te plane Deo, eiusque legi et voluntati, ut ei per omnia placeas, fiet ut sensus quoque tui appetitus, omnesque vires animæ et corporis, ac præsertim cogitationes et tentationes, subdant se menti et voluntati tuæ, ut eas facile supprimas, compescas, eisque domineris, uti dominatus est eis Adam in paradiso, quamdiu obedivit Deo: at ubi Deo rebellavit, mox rebellem sensit carnem et concupiscentiam. Hæc est enim iusta lex talionis, ut si te subdas tuo su-

periori, subdantur tibi pariter inferiores tui: sin superiori rebelles, sentias pariter rebelles subditos tuos. Unde sanctus Augustinus lib. 1. de Nuptiis et concupis. cap. 6. *Iniustum enim erat, ait, ut obtemperaretur a servo suo, id est a corpore suo, ei qui non obtemperaverat Domino suo.* Et lib. 2. Contra duas ep. Pelag. capite 22. *Faciebat quippe hoc ordo iustitiæ, ut quia eorum anima famulum corpus a Domino acceperat, sicut ipsa eidem Domino suo, ita illi corpus eius obediret, atque exhiberet vitæ illi congruum sine ulla resistentia famulatum.* Et mox: *Nondum quippe anima rationalis domina carnis, inobediens extiterat Domino suo, ut pœna reciproca inobedientem experiretur carnem famulam suam, cum sensu quodam confusionis et molestiæ suæ.* Et l. 14. de Civit. c. 15. *In illius peccati pœna, quid inobedientiæ nisi inobedientia retributa est? Nam quæ hominis est alia miseria, nisi adversus eum ipsum obedientia eius ipsius, ut quoniam voluit quod potuit, quod non potest velit?* Imo Deus magnis Sanctis et amicis suis subiicit summos inimicos, tam suos quam nostros, puta dæmones, iuxta illud Christi ad Discipulos: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici; et nihil vobis nocebit.* Luc. 10. 19. Sic S. Antonius, S. Hilar. S. Macarius, S. Franciscus dominabantur dæmonibus, eosque ab energumenis expellebant, sibique subdebant.

Vers. 8. MELIUS EST PARUM CUM IUSTITIA, QUAM MULTI FRUCTUS CUM INIQUITATE.) Hebr. *Quam multi proventus absque iudicio.* Sed *iudicium* Hebræis sæpe significat æquitatem: unde Noster secutus Sept. recte vertit: *cum iniquitate* Sic enim habent Sept. et ex iis S. Hier. in c. 4. Eccl. legit: *Melior est acceptio parva cum iustitia, quam multa genimina cum iniquitate.* Pro *acceptio* græce est λῆψις, id est captura, occupatio, possessio.

Primo, Baynus per *iustitiam* accipit eleemosynam, q. d. Melius est modicum *cum iustitia*, id est cum piis operibus et eleemosynis, quam multitudo fructuum *absque iudicio*, hoc est inique et ex rapina collectorum. Non enim proderunt divitiæ in die iræ, nisi ex illis fiat iustitia, id est opera misericordiæ, quibus iniquitas redimitur, uti dixit v. 6.

Secundo, simplicius et plenius, *iustitiam* generatim accipies pro complexione virtutum, q. d. Satius est habere parvos fructus et opes cum virtute et sanctitate, quam multos cum iniquitate; quod dupliciter exponas: primo, q. d. Satius est parvas opes ex labore iusto colligere, quam multas ex iniusto, v. g. per usuras, fraudes et illicitos contractus. Unde Vatabl. vertit: *Pusillum quod cum iustitia possidet, præstat proventibus immensis inique partis.* Secundo, q. d. Satius est modicum cum iusta vita, quam multum cum iniusta et iniqua. Causa est prima,

(Margin: Melius opes iuste præstant multis inique, cur? Causa.)

1. quod iustitia et sanctitas maius sit bonum quam omnes opes mundi: sanctitas enim est bonum cæleste et divinum, adeoque ipsa est summa participatio Dei et divini-
2. tatis. Secunda, quod qui modicum possidet cum iustitia, gaudet animi pace, tranquillitate, lætitia, quæ omnibus mundi bonis antecellit, iuxta illud Eccl. 4. 6. *Melior est pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore et afflictione animi.* Unde S. Hier. *Eleganter*, ait, *iustitia requiem habet, iniquitas laborem.* Ex adverso, qui multa possidet iniuste et inique, perpetuis agitur conscientiæ remorsibus et angoribus, item forensibus litibus et molestiis, quæ omnem opum voluptatem exhauriunt et
3. absorbent. Tertia, quod Deus efficiat ut iustus ex modico commodius, felicius et sæpe lautius vivat quam iniquus ex multo, iuxta illud c. præced. v. 16. *Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles.* Vide ibi dicta. Et illud Ps. 36. 16. *Melius est modicum iusto super divitias peccatorum multas*, quo alludit hic Salomon. *Melius* ergo *est parum cum iustitia; melius*, id est felicius, quietius, lætius, ditius, copiosius, uberius est. Hoc est quod ait Christus Matth. 6. 33. *Quærite primum regnum Dei, et iustitiam eius; et hæc omnia adiicientur vobis.* Ubi S. Chrys. notat Deum vetuisse nimiam curam temporalium, ut certius eadem a Deo Deique providentia obtineamus: nimia enim sollicitudo nos iis facit indignos; spes vero in Dei providentia reposita efficit dignos. *Iubeo*, ait, *ista non quæri et non curari, non quidem ne accipias, sed ut abundantius accipias. Nam sollicitudine afflictus, et curarum morsibus sæpe discerptus, hisce bonis te facit indignum.*

Mystice Beda: « Beati, ait Dominus, pauperes; quia vestrum est regnum cælorum. » Et iterum: « Væ vobis divitibus! quia habetis consolationem vestram. Potest et sic accipi: Quia melius sit in simplici conversatione Deo devote servire, quam multis abundare virtutibus, verbi gratia, eleemosynis, orationibus, ieiuniis, doctrina, castitate, ac proximorum facta despicere, et de sua quasi sublimitate gloriari.

COR HOMINIS DISPONIT VIAM SUAM: SED DOMINI EST Vers. 9. DIRIGERE GRESSUS EIUS) Hebr. *Cor hominis cogitabit viam suam, et Dominus diriget* vel *firmabit gressum eius.* Pro *diriget* aliqui vertunt, *librabit*, sed minus recte: nil enim tale significat. Hebr. יָכִין *iachin.* Unde Sept. *Cor viri cogitat iusta ut a Deo dirigatur gressus eius*; S. Cyprian. tract. de Zelo sub finem: *et a Deo dirigentur gressus eius.* Sed quæ et qualia iusta cogitabit iustus, ut disponat viam suam? Audi ea tradentem S. Cyprian. ibid. *Habes*, ait, *multa quæ cogites, paradisum cogita, quo Cain non redit, qui zelo fratrem peremit. Cogita cæleste regnum, ad quod non nisi concordes atque unanimes Dominus admittit. Cogita quod filii Dei hi soli possint vocari, qui sint pacifici, qui nativitate cælesti et lege divina ad similitudinem Dei patris et Christi respondeant adunati. Cogita sub oculis nos Dei stare, spectante, ac iudicante ipso conversationis ac vitæ nostræ curricula decurrere: pervenire nos tunc demum posse, ut eum videre contingat, si ipsum nunc videntem delectemus actibus nostris, si nos dignos gratia eius et indulgentia præbeamus, si placituri semper in regno, in hoc mundo ante placeamus.*

Sensus Vulgatæ lectionis est, q. d. Homo cum generali Dei concursu cogitat et disponit opera naturalia, cum concursu vero eiusdem supernaturali cogitat et disponit opera virtutum supernaturalia, quæ illi agenda incumbunt; at vero neuter concursus Dei sufficit, ut id quod cogitavit homo opere exsequatur, sed ad hoc opus est nova et singulari Dei gratia, quæ difficultates omnes in executione occurrentes submoveat, vel complanet, vel superet. Significatur ergo hic quod concursus et gratia subsequens maior sit, magisque necessaria quam præveniens, iuxta illud Apostoli: *Deus est qui operatur in vobis velle et perficere pro bona voluntate.* Phil. 2.

Secundo, Tigurina vertit: *Cor hominis deliberat de via sua*; Vatabl. *Diligenter excogitat viam suam*, q. d. Hominis officium est diligenter, prudenter et sollicite præmeditari, quid ei agere conveniat, illudque Deo commendare: quod si id, ut par est, fecerit eo modo, quem paulo ante exposui, sane Deus diriget, id est rite disponet, ac fortunabit et prosperabit actiones eius: scilicet efficiet primo ut illæ rectæ, prudentes et sanctæ sint; secundo, ut felicem sortiantur effectum. Simile est quod de lingua dixit v. 1. *Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam.* Hinc aliqui Theologi sic exponunt, q. d. Constitutus in gratia Dei potest per liberum arbitrium gratia imbutum proponere, Deum numquam lethaliter, imo nec venialiter deliberate, offendere, castitatem servare, tentationes omnes superare; sed Domini est dirigere gressus eius, hoc est, sed id sine novo et quotidiano Dei auxilio præstare non potest. Simile est in lingua: iustus enim proponit Deum numquam verbo otioso aut noxio offendere; sed indiget peculiari Dei auxilio, ut id reipsa præstet, ut scilicet non labatur in lingua, Deumque ullo sermone offendat. Significat ergo Salomon gubernationem linguæ et gressuum directionem post propositum cordis esse a solo Deo: quia solius Dei est auferre omnia interna et externa impedimenta, quæ gubernationem linguæ et directionem gressuum impedire solent. Hæc ergo optimo iure dicitur gratia subsequens,

Gratia subsequens maior antecedente.

qua homo opere ipso confirmatur, et perficitur in bono proposito, et ablatis impedimentis in eo usque ad opus consummatum perseverat. Ita ex S. Aug. Gabriel Vasquez 1.2. tom. 2. dis. 185. n. 50. Quocirca ita contra Pelagianos orare fideles docet Concil. Arausic. c. 2. *Largire*, ait, *supplicibus tuis, ut cogitemus te inspirante quæ recta sunt, et te gubernante eadem faciamus.* Et Ecclesia in Secreta pro iter agentibus orat: *Et viam illorum præcedente gratia tua dirigas et subsequente comitari digneris.* Et S. Hier. Dialogo 3. contra Pelag. *Iam*, ait, *in Domini potestate est ut id quod cupimus, quod laboramus, quod nitimur, illius ope et auxilio implere valeamus.* Probat idipsum exemplo regis Assueri, qui variis cogitationibus distractus post epulas, quando somnus facilius obrepere solet, dormire tamen non potuit, ita disponente Deo propter redemptionem populi sui. Ubi novam agnoscit gratiam, quoties opere exsequimur id quod desideramus, aut periculis imminentibus liberamur.

Vers. 10 DIVINATIO IN LABIIS REGIS: IN IUDICIO NON ERRABIT OS EIUS.) Pro *errabit* Hebr. est יִמְעַל *imal*, id est, ut vertit Aquila et Theodot. *non prævaricabitur os eius;* Chald. *non mentietur;* Symm. *non faciet iniuriam.* Primo, aliqui hæc exponunt imperative, q. d. Labia regis sint veracia, ita ut in iudicio non errent, nec illud in gratiam cuiuspiam pervertant; sed responsa sententiæ eius ita sint vera et certa, ut videantur esse oracula, ac rex ipse ita sit verax et fidelis neminem fallendo, omnibusque fidem datam præstando, ut videatur ipse esse fatidicus et fata decernens, inquit Aben Ezra, Isidorus Clarius, et alii. Unde Vatabl. sic vertit et explicat: *Velut divinatio est super labia regis, id est divina quædam loqui debet.* Et Lyran. Divinatio, inquit, id est divinarum rerum lectio, sit in oculis et labiis regis. Hoc etymon divinationis ridiculum et alienum est. Res tamen olim fuit vera; sic enim de rege sancit Deus Deut. 17. 18. *Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine*, etc. *Legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum.*

Secundo, alii priorem partem accipiunt assertive, posteriorem imperative. Unde Tigurina vertit: *Oracula sunt quæ de labiis regis procedunt dum pronuntiat; ne ergo prævaricetur os eius.*

Tertio, Vatablus rursum sic exponit, q. d. *Quando prophetia est in labiis regis, tunc in iudicio non solet mentiri os eius.*

Quarto, melius alii passim utramque partem accipiunt assertive et absolute: hoc enim exigit versio Vulgata, Septuag. Hebr. Chald. et cæteri Interpretes. Verum, qua ratione id verum est? Scimus enim Achab, Ieroboam, Manassem, aliosque reges impios erroneas et impias dictasse sententias. Respondeo: Salomon loquitur non de tyrannis, nec de regibus infidelibus et impiis, quales fuere iam recensiti, sed de regibus fidelibus, piis, probis et iustis, qui æque et sapienter regio munere funguntur, et regnum digne administrant, uti veros reges decet, qui probe regis officium exercent, omnesque regiæ obligationis numeros explent. Hi enim sunt vicarii Dei, et veluti dii quidam terrestres, iuxta illud: *Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes*, Psal. 81. 6. Quibus proinde Deus peculiari ope assistit et cooperatur, ut subditos iuste et sapienter regant iustas leges sanciendo et veris sententiis lites dirimendo. Sensus ergo est, q. d. Edicta, placita et sententiæ iusti probique regis accipienda sunt ut oracula Dei, cuius loco præest populo, quique ei in Deum et iustitiam intento et defixo, velut vicario suo assistit, ne in mandando vel iudicando erret. Si enim rex edicta et sententias ferat iuxta leges et iura, ac si sapientes consiliarios in consilium adhibeat, eorumque iudicium sequatur, utique non errabit; quia semper et ubique conformabit se dictamini legum et sapientum; hoc autem dictamen est prudens, et practice verum certumque. Porro hæc sententia maxime locum habet in rebus et sententiis obscuris, dubiis et perplexis, sive eæ sint facti, sive iuris: quædam enim iuris decreta adeo obscura sunt, ut videantur esse ænigmata, quæ quasi divinando resolvere et interpretari debet rex vel imperator. In iis ergo si rex sapientum consilio utatur, Deumque invocet; utique is eum diriget, ut veram iustamque sententiam proferat: uti astitit Salomoni in iudicio meretricum, qui infantem vivum veræ matri assignavit, eo quod solerter in illa viscera amoris materni perspiceret, 3. Reg. 3. 26. Tunc enim sententia regis quamdam divinationis speciem habet. Unde et prisci Romani iudicium rei obscuræ et incertæ, v. g. uter accusatorum esset deligendus, vocabant divinationem. Causam dat Gellius l. 2. c. 4. « Divinatio, inquit, iudicium appellatur; quoniam divinare quodammodo iudicem oporteat, quam sententiam sese ferre par sit, etc. quod in aliis quidem causis iudex ea quæ dicit, quæque argumentis vel testibus demonstrata sunt, sequi solet. In hac autem re cum deligendus accusator est, parva admodum et exilia sunt, quibus moveri iudex possit, et propterea quinam magis ad accusandum idoneus sit, quasi divinandum est. » Hinc actio Ciceronis in Verrem vocatur divinatio. Simili modo de doctore quis dicere posset: Divinatio in ore doctoris; in doctrina non errabit os eius. Et de confessario: Divinatio in ore confessarii; in iudicio conscientiæ non errabit os eius. Idem dicas de consiliariis, iurisconsultis, medicis, ac quarumvis artium professoribus. Si enim quisque artis suæ præscripta et dictamina sequatur, uti debet, in artis suæ exercitio non errabit. Huc spectat illud: *Sacerdotes vivant ut numina, loquantur ut oracula*; et ut ait Malachias c. 2. 7. *Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est.*

Tacite ergo Salomon hac sententia monet reges suæ dignitatis et officii, ut meminerint se Dei esse quasi internuntios et Prophetas, ac proinde summa prudentia, diligentia, moderatione et maturitate in iudicando et præcipiendo utantur, ut divinæ videantur esse eorum sententiæ ac sanctiones. Vicissim monet subditos, ut decretis suorum regum et principum non secus quam oraculis divinis obtemperent; candide ea interpretando et benigne amplexando, ac animose ea defendendo et propugnando. Veritas huius sententiæ liquet ex codice Iuris civilis, in quo exstant leges Theodosii, Constantini, Valentiniani, Iustiniani, etc. adeo iustæ, prudentes et veræ, ut quot sunt decreta, totidem videantur esse oracula. Similia sunt dicta Cyri apud Xenophontem, et Alphonsi regis Aragonum apud Eneam Sylvium et Panormitanum. Denique talia sunt apophthegmata regum apud Plutarchum.

Regis sententia oraculum.

Regis ergo vox et sententia vocatur *divinatio*: primo,
quia apud omnes rata et firma est, tantæque auctorita-
tis, ac si esset quasi oraculum, cui refragari est nefas.
Secundo, quia os regis est quasi os Dei; Deus enim per 1.
regem loquitur, leges fert, regitque populum. Rursum 2.
omnis lex regum derivatur a lege æterna, quæ est in
mente Dei. Deus ergo est primus summusque legislator,
qui per reges et principes leges et decreta sancit; hinc
vocantur sanctiones quasi sancitæ a sancto Deo. Tertio, 3.
quia rex iubet et ordinat de rebus futuris, sicut divini
divinant futura. Quarto, quia reges in ferendis legibus 4.
et sententiis prævident futura commoda vel incommoda,
et iuxta ea dicta et decreta sua moderantur. Quinto, quia 5.
subinde res adeo obscuras et implexas decidunt, ut di-
vinare videantur. Unde lib. 10. Cod. de Legib. ait Impe-
rat. *Quis legum ænigmata solvere, et omnibus aperire*
idoneus esse videbitur, nisi is cui soli legislatorem esse
concessum est? Sexto, quia reges et principes sancti sub- 6.
inde fuerunt veri Prophetæ, uti fuit Moses, Iosue, Sa-
muel, David, Salomon, quorum proinde oracula extant
in Pentateucho, libro Iosue, Iudicum, Regum. Septimo, 7.
quia reges Iudæorum, uti paulo ante dixi, debebant ex
lege Dei et Deuteronomio iudicare et regere populum. Eo-
rum ergo decreta erant oracula Dei, utpote petita ex
Deuteronomio. Denique *cor regis in manu Domini, quo-*
cumque voluerit, inclinabit illud, Proverb. 21. 1.

Sciant ergo reges et principes se, ut bene regant, Deo

nii, ab eoque regi debere, iuxta illud Proverb. 8. 15. *Per me reges regnant, et legum conditores iusta decernunt;* ac proinde cum Deo per orationes crebras conversari, illique esse familiares assuescant, ut eius in regendo regno digna sese faciant organa et instrumenta. Orent ergo cum Salomone Sapient. 9. 4. *Da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam,* etc. *ut mecum sit, et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te; et erunt accepta opera mea, et disponam populum tuum iuste, et ero dignus sedium patris mei.* Quocirca Agapetus Diaconus in Admonitor. Iustinianum Imp. ita admonet num. 9. *Sollicitam Imperatoris animam speculi in modum abstergi oportet, ut divinis splendoribus semper coruscet, rerumque distincta iudicia inde condiscat. Nihil enim adeo facit quæ peragenda sunt conspicere, atque custodire eam perpetuo sinceram.* Hinc Moses in dubiis omnibus consulebat Deum, eumque ex tabernaculo sibi respondentem audiebat. Eumdem consulebat et audiebat David cæterique reges Israel per pontificem, *Urim* et *Tummim* indutum, 1. Reg. 14. 17. cap. 23. 2. et cap. 28. 15. Hinc et gentium legislatores, ut legibus suis pondus darent, finxere se cum diis colloqui, ut Lycurgus Spartanorum cum Apolline, Numa Pompilius Romanorum cum dea Egeria, Minos Cretensium cum Iove, Zoroastres cum Numine, Zamolxis cum Vesta, Menes cum Mercurio, Mahomet cum Angelo. Quare leges et edicta sua asserebant esse divinationes et deorum oracula.

Allegorice hæc sententia verissima est in Christo, qui est Rex regum, et Dominus dominantium, ac prima veritas, ut in iudicio errare nequeat; sed omnia eius dicta sint divinationes et oracula. Ita Beda: *Illum,* ait, *significat regem, de quo dictum est Psalm. 71. 1. Deus, iudicium tuum regi da. Quis est enim regum temporalium, qui numquam erret in iudicio? in cuius labiis est divinatio; quia non suorum solummodo sermones et facta dirigit, sed et Gentilium vates qui vulgo divini appellantur, quid sciscitantibus respondeant, illo intus indicante disponitur.* Rursum Christus hanc dotem communicavit Pontificibus. Nam de Pontifice veteris Testamenti ita sancitum est Deuteronom. cap. 17. vers. 8. *Si difficile et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris,* etc. *venies ad sacerdotes Levitici generis, et ad iudicem qui fuerit illo tempore, quæresque ab eis, qui indicabunt tibi iudicii veritatem,* etc. *Qui autem superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio,* etc. *morietur homo ille.* Unde Caiphas licet impius, tamen quia pontifex, oraculum protulit, quod expedit unum hominem mori pro populo, ut non tota gens pereat, Ioan. 11. Multo magis assistit Christus Pontificibus novi Testamenti, ut in decretis fidei et morum non errent, uti docent Orthodoxi. Vide Bellarm. tract. de Pontifice.

Mystice auctor libri de Essentia divinitatis qui exstat tom. 4. S. August. *Labia Domini,* inquit, *utriusque testamenti consonantia intelliguntur, de quibus duobus testamentis in Proverbiis scriptum est: Divinatio in labiis eius: in iudicio non errabit os eius,* q. d. Iudicium de rebus fidei et morum petitur ex utroque testamento, novo scilicet et veteri, quæ sunt quasi duo labia Dei; ideoque illud certum est, et instar divinationis atque oraculi. Utrumque enim testamentum est Dei, qui est Rex regum, oraculum.

Vers. 11. PONDUS ET STATERA IUDICIA DOMINI SUNT: ET OPERA EIUS OMNES LAPIDES SACCULI.) Ita legendum cum Roman. et Hebr. non *sæculi*, uti perperam legunt Beda et alii. Antiqui enim, ait Vatablus, designabant pondera lapillis, ideo *lapides* pro pondere accipiuntur; solebant autem asservari in sacculis. Hebr. *Statera et bilances iudicii Domino: et opus eius omnes lapides crumenæ.* Pro *pondus* enim Hebr. est פלס *peles*, id est, æquilibratio stateræ lingula, amussis, regula in bilance, vel id quod libripens manu tenet, dum libra rem ponderat. Radix enim פלס *palas* significat æquilibrare, trutinare, rectificare, regulare. Unde aliqui vertunt: *Regula, vel æquilibrium et bilances iudicium Domini.* Iam primo, Tigurina sic vertit et explicat: *Statera, bilanx, iudicium Domini sunt; omnia pondera opus eius sunt,* q. d. ait Vatablus. Omnia quæ inventa sunt ad servandam iustitiam inter homines, qualia sunt statera, bilanx et pondera iusta, non tam hominum inventa sunt quam *iudicia Domini*, id est iusto Dei iudicio constituta et sancita, ideoque sancte sancteque custodienda, ut qui ea violat non tam humana quam divina statuta sacrilege violasse videatur. *Ius ponderum a Deo.* Deus enim iustissimus, ad iustitiam indeque societatem et pacem, conservandam inter homines, voluit et sanxit ut pondera cæteraque iustitiæ instrumenta sint æqua et iusta. Favet Chald. qui vertit: *Pondus et statera iusta a facie Domini sunt; et opera eius omnia pondera veritatis,* id est vera et æqua; et Aben Ezra: *Statera,* inquit, *et bilances iudicii Domino sunt, id est propter Dominum sunt; ille enim præcepit ut æquo pondere et trutina iustum unicuique tribuatur. Rursum Domino, vel Domini sunt; hoc est Dominus eorum æquitate et rectitudine delectatur.* Sic et Caiet. Iansen. et Baynus. Hic sensus ex Hebræo valde appositus et genuinus videtur.

Secundo, Septuag. vertunt: *Momenta stateræ iustitia apud Deum, opera autem eius pondera iusta.* Symmach. *Pondus et stateræ iustæ apud Deum,* etc. Theodot. *Opera eius omnia pondera marsupii.* Quod Auctor Catenæ Græc. sic explicat: *Non quovis modo iustus est Deus, sed ita iustus et æquus, ut omnia eius opera ad amussim, et quasi ad libellam sint reducta. Ut illa enim, quæ ad bilancem expenduntur, ad eam rediguntur æqualitatem, ut nullum prorsus excessum aut defectum admittant: ita omnia opera Dei ad iustum pondus exactissime sunt facta.*

Tertio, Syrus vertit: *Bilances stateræ iudicium Domino, omnia opera eius pondera veritatis;* et Noster: *Pondus et statera iudicia Domini sunt.* Licet enim in Hebræo sit in genitivo; *Statera* vel *bilances iudicii Domini sunt;* tamen in re hoc idem est quod, *pondus et statera iudicia Domini sunt.* Nam *bilances iudicii* vocantur *iudicia* Dei in statera et bilancibus iustitiæ ad amussim librata et examinata, hoc est iustissima et æquissima. Ergo *bilances iudicii*, id est *iustæ*, ut vertit Symmach. sunt ipsa iudicia Dei iustissima; aut per hypallagen, *statera et bilances iudicii* vocatur iudicium stateræ, id est, in statera et bilancibus appensum et libratum; tale enim est omne Dei iudicium et opus quod undequaque iusta sua habet libramenta. Denique Hebræi subinde per antiptosin sumunt regimen genitivi pro nominativo absoluto, puta *statera iudicii*, pro *statera iudicium Domini est.*

Iam R. Salomon sic exponit, q. d. Iudicia Domini sunt pondus, id est iustitia mortalium, et crimina a Deo velut pondere et statera, iusta librantur. R. Levi vero hæc refert ad v. præced. *Divinatio in ore regis, in iudicio non errabit os eius.* Mens enim, inquit ipse, est instar regis in homine. Mens ergo erit veluti divina et divinans, ut in iudicio non erret, si pondus et statera eius sint iudicia Domini, id est, si recto rationis pondere et libratione examinet et iudicet quid coram Deo iustum sit, quid scilicet bonum sit, quid malum; quid Deo gratum, quid ingratum; quid temporaneum et vanum, quid æternum et solidum, ut caduca spernat, et æterna sectetur. Verum hoc symbolicum est et mysticum.

Igitur ad litteram sensus est, q. d. Dei iudicia, sive proprie dicta, sive quæ metonymice vocantur *iudicia et iustificationes;* quia æqua et iusta, puta ipsa Dei mandata et præcepta, sunt pondus et statera, id est exactissima et iustissima, perinde ac si ad amussim et æquilibrium in statera appensa forent; sic enim revera appensa et librata sunt in statera iudicii, mentis et censuræ divinæ. *Et opera eius omnes lapides sacculi;* id est, opera Dei paria et similia sunt omnibus lapidibus sacculi, id est, quibusvis ponderibus etiam ad amussim exactis et iustis, quæ pondera olim erant lapides qui ad ponderandum servabantur in sacculis; quia scilicet omnia Dei opera ita perfecta et exacta sunt, ut nihil eis addi vel detrahi possit; ita Beda, Lyranus, Hugo, Dionysius, et alii passim.

Porro *iudicia* Dei proprie dicta sunt varia: Primo, sunt

Iudicia Dei multa. supplicia, quæ iuste Deus peccatoribus ad mensuram scelerum admetitur et infligit. Unde Mauricius Imp. ob sce-
I. lera a Phoca cum filiis occisus, moriens pœnitensque exclamabat: *Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum.*

II. Secundo, sunt præmia quæ iustis tum in hac vita, tum in futura pro mensura meritorum Deus rependit.

III. Tertio, sunt variæ conditiones, status et sortes hominum, v.g. quod hic sit pauper, ille dives; quod hic sit æger, ille sanus; quod hic sit felix, ille infelix; quod hic sit rex, ille plebeius; quod hic sit doctor, ille idiota; quod hic ad imum, ille ad medium, iste ad summum gratiæ gradum provehatur, fiatque Apostolus et Martyr, etc. Hæc omnia, si homines spectes, videntur fortuita, sortes et casus; at, si Deum earum auctorem respicias, sunt iudicia, id est iusto iudicio librata et distributa. Unde mystice Beda legens sæculi pro sacculi: « Lapides sæculi, inquit, iustos et fide fortes appellat; quales esse desiderabat Apostolus Petrus eos, quibus admonens dicit: Et vos tamquam lapides vivi superædificamini in domos spirituales. Nullus igitur ab initio sæculi sua virtute electus, et cælesti ædificio aptus est; sed eius potius opere, qui omnia in pondere et mensura et numero constituens, unicuique, sicut voluit, mensuram fidei et gratiarum distribuit. »

IV. Quarto, sunt tentationes et tribulationes; has enim iusto iudicio ita librat Deus, ut viribus hominis tum naturæ, tum gratiæ congruant et commensæ sint, ut ferendo sint iuxta illud 1. Cor. 10. 13. *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis; sed faciet cum tentatione proventum.* Rursum, sicut in libra si in una bilance pondus imponas, altera prius depressa attollitur; sic Deus onus tribulationis corpori et portioni animæ inferiori imponit, ut pars superior et mens prius in terram et terrena depressa, sese elevet et attollat ad Deum et amorem cælestium. Insuper sicut aurum igne excoctum in libra appenditur; si enim in ea æquale dat pondus, quod habuit ante ignis examen, signum est fuisse purum, nec quidquam habuisse scoriæ; hæc enim igne consumitur; itaque consumpta auri pondus imminuit: sin inæquale et minus reddit pondus, signum est fuisse impurum et scoria mixtum; ignis enim scoriam excoquens quantum scoriæ, tantum et ponderis auro ademit. Sic pariter Deus tentatione et tribulatione explorat iustorum robur et constantiam; si enim nihil de ea in tentatione iustus deperdat, signum est illam fuisse puram et solidam; sin aliquid illi tentatio detrahat, signum est illam fuisse mixtam et infirmam; quantum enim sui roboris deperdidit, tantum infirmitatis et mixturæ amoris carnalis habuit. Unde Iob c. 31. 6. *Appendat me,* ait, *in statera iusta, et sciat Deus simplicitatem meam;* Hebr. *et videat perfectionem* vel *integritatem meam.*

Vers. 12. ABOMINABILES REGI QUI AGUNT IMPIE: QUONIAM IUSTITIA FIRMATUR SOLIUM.) Hebr. *Abominatio regum facere impietatem, quia in iustitia firmatur* (Chald. *dirigitur*) *solium;* Septuag. *Abominatio regis is qui facit mala; cum iustitia paratur solium principatus.* A Deo descendit ad regem, qui est viva Dei in terris imago, q.d. Rex, qui veri regis munus et decus implet, imitatur Deum; sicut enim Deus in suis iudiciis et operibus est iustissimus, ita vicissim rex sapiens et probus abominatur omnem iniustitiam et impietatem cum iis qui eam operantur; ac proinde in eos iustam exercet vindictam, bonis et vita eos mulctando; ut probos ab eorum iniuriis et scandalis defendat et tueatur. Rationem a priori subdit, dicens: *Quoniam iustitia firmatur solium; iustitia,* id est iusta vindicta impiorum, et iustis præmiis piorum, quo fit ut omnis iniustitia et impietas e regno exulet, ac iustitia pietasque dominetur et triumphet. Sic enim et regna et reges in regnis firmantur et prosperantur; tum quia iustitia est causa pacis, concordiæ, commerciorum, opum et bonorum omnium; tum quia Deus reges et regna, in quibus viget iustitia, roborat, ditat et prosperat. Hinc solium Salomonis gradatim a duodecim leonibus ex auro elaboratis sustentabatur, 3. Reg. 10. Leones enim sunt symbolum for-
A titudinis, ac robustæ iustitiæ et vindictæ in impios. Significabant ergo Salomonem fortitudine iustitiæ, perque robustas vindictas impiorum quasi per gradus ascendisse ad regni solium, in eoque confirmari et roborari. Salomon enim initio regni occidit Ioab, Semei, Adoniam aliosque quorum scelera punire nequiverat David, sed eorum vindictam moriens commiserat Salomoni, 3. Reg. 2. iuxta illud Proverb. 20. 26. *Dissipat impios rex sapiens, et incurvat super eos fornicem.* De quo ibidem plura. Ex adverso reges, qui non tam regis quam tyranni vitam agentes, amant foventque impios, et sese et regna evertunt, ut patet in omnibus regibus Israel schismaticis a primo rege Ieroboam usque ad ultimum Osee; lege librum 4. Regum.

VOLUNTAS REGUM LABIA IUSTA: QUI RECTA LOQUITUR, DILIGETUR.) Vers. 13. Ita legendum cum Roman. Hebr. Græcis, non *dirigetur,* ut legit Beda et alii, q. d. *Qui recta loquitur, rectis passibus dirigetur in vitam æternam,* ait Beda; Hebr. *Beneplacitum* (ita Aquila et Theodot.) vel
B *benevolentia regum labia iustitiæ, et loquens recta diligetur;* vel ut Vatablus: *Placent regibus labia iusta, et recta loquentem amant;* Septuag. *Accepta regi labia iusta, et sermones rectos diliget;* Chald. *Et verbum rectorum diligitur;* Syrus: *diligit.* A factis descendit ad verba, q. d. Sicut rex sapiens et probus odit iniusta opera, amat iusta: ita pariter odit iniustos sermones, iustos amat et recta loquentes diligit, colit et exaltat. Describit ideam veri regis; significat enim non quales reges sint, sed quales esse debeant. Multi enim reges et principes in aulis habent adulatores, parasitos et hypocritas, qui cum improbi sint, simulant se probos, ut palpando et adulando principibus, ab eis ad opes et dignitates evehantur. Hi non iusta nec recta, sed blanda, et ea quæ principum concupiscentiæ et ambitioni iucunda accidere sciunt, loquuntur: quare eos secum trahunt in scelus et ruinam. Unde Alphonsus Aragonum rex, teste Panorm. lib. 3. de eius gestis, adulatores comparabat lupis; nam sicut lupi titillan-
C do et scalpendo asinos vorare solent, sic adulatores blanditiis suis ac mendaciis perniciem principibus intendunt. Constantinus vero Imperator assentatores et parasitos vocabat tineas et sorices palatii, teste Nicephoro eiusque Scholiaste, lib. 8. c. 54. Audi Senecam epistola 21. *Monstrabo tibi cuius rei inopia laborant magna fastigia, et quid omnia possidentibus desit: Unum scilicet qui verum dicat: dum nemo ex animi sententia dicit aut suadet, sed adulandi certamen est unum amicorum omnium officium.*

Monet ergo Salomon hic reges, ut adulatores qui blanda, sed noxia suggerunt, quasi pestes devitent; accersant vero sibi viros iustos, graves, probos, qui vera, iusta, recta consilia suggerant, etiamsi principibus subinde iniucunda, severa et molesta accidant. Vicissim subiungens: *Quia recta loquitur, diligetur,* monet consiliarios et aulicos, ut recta et sana, licet austera, principibus dent consilia; esto enim initio eos experturi sint minus benevolos et faventes; tamen comperta tandem eorum sinceritate, fide et veritate principum amorem sibi conciliabunt, ac
D prior austeritas in benevolentiam, aversio in gratiam, horror in dilectionem convertetur. Ex adverso, si eis adulando blanda pro salutiferis, ficta pro veris suggerant, cum hæc fictio, ut fit, deprehendetur, eorum indignationem indeque mortem incurrent. Nam, ut sequitur: *Indignatio regis, nuntii mortis.* Unde Auctor Catenæ Græcorum sic explicat: *Et Christo Domino, et regi cuicumque fideli et probo labia iusta sunt accepta. Nam et veritatem fidei habere, et iustitiæ incumbere, res sunt quæ ad regis regnique promotionem plurimum faciunt. Si ergo rex es, regem Christum imitare; quod si illum imitari non conaris, utique veri regis nomine non es dignus, neque iustum illius iudicium evades. Neque enim privatorum tantum hominum iudex est Christus, verum etiam regum et principum.*

Mystice Beda: « Reges, inquit, dicit sanctos, qui vitiis principaliter imperare, et virtutibus animæ quasi obsequentium comitum cuneis stipari consueverunt, de quibus

Dominus: Multi, inquit, prophetæ et reges cupierunt videre quæ vos videtis, et non viderunt, Lucæ 10. Alioquin reges terreni multum sæpe labia iusta detestantur, ut Herodes Ioannis: propter quod eum et capite punivit. »

Vers. 14 INDIGNATIO REGIS, NUNTII MORTIS: ET VIR SAPIENS PLACABIT EAM.) Hebr. *Ira regis legati mortis, et vir sapiens expiabit illam*; Septuag. *Furor regis nuntius mortis, et vir sapiens placabit eum*; Chald. *Indignatio regis angeli mortis sunt, et vir sapiens extinguet eam*; R. Salomon: *Regis indignatio est velut nuntius necem nuntians; vel est velut qui ad mortem inferendam a rege mittitur*; Aben Ezra: *Regis ira est velut Angelorum mortis indignatio, qui impios internecioni dedunt.* R. Levi hanc sententiam nectit præcedenti, q. d. Rex cum videt se ab adulatore vel hypocrita blanda, sed iniusta et noxia suggerente deceptum, eumque falsa pro veris, damnosa pro utilibus suasisse, ob eiusmodi fallaciam vehementer irascitur et indignatur, adeo ut hæc ira sit velut destinatio ad mortem, imo mortis index et nuntius. Iam

Primo, noster Salazar mortem regis ipsius indignantis accipit, quasi Salomon reges absterreat ab indignatione, quod illa sibi ipsi mortem præsagiant et accersant, q. d. *Indignatio regis nuntii mortis*, id est rex ille, qui ob leves causas indignari et in suos sævire solet, manifestissimam suæ mortis præsensionem habet; nam subditi sævitiam et difficiles principis mores ægre ferentes illum sæpius aut veneno, aut proditione, aut seditione oborta de medio tollunt.

ET VIR SAPIENS PLACABIT EAM.) Id est, cum regem tanto discrimini ira obiiciat, utique vir qui ad regnum sapientiam affert, iram suam temperat, atque mitem et facilem et clementem se subditis præbere studet; clementia enim atque facilitas morum ante alia principem tuentur, adeo ut nullum vel copiosius vel fortius satellitium principibus adesse possit, quam humanitas et clementia, ut docet Plato in 4. dialogo de Regno circa medium. Alii passim communi consensu mortem non regis irati, sed eius cui rex irascitur, intelligunt. Unde

Secundo, Hugo censet moneri hic reges, ne indignationem suam in quempiam conceptam exterius ostendant, eo quod hæc ostensio ministris regis illi gratificari volentibus sit occasio et stimulus, ut necem ei, cui rex est iratus, denuntient, imo reipsa inferant; ut deinde eam regi annuntient, itaque gratiam eius sibi concilient. Exempla dat Hugo: Primo quidem illius qui Davidi Saulis regis mortem denuntiavit; et alterius qui necem Isboseth eidem detulit; neuter quidem impune. Eorum tamen animus erat regis indignationi obsequi; neque enim mitissimos illius mores noverat. Accedit etiam facinus illud a ministris Henrici II. Anglorum regis in D. Thomam Cantuariensem admissum, qui ut regis sui furori obsecundarent, sanctissimum Pontificem crudeliter peremerunt.

Tertio, plane et simpliciter, q. d. *Indignatio regis est nuntii*, id est nuntius (est enallage numeri) *mortis*, ei qui regem offendit, eique indignationem concivit: sicut e contrario hilaritas regis est nuntius et index vitæ lætæ et honoratæ, ut dicitur vers. seq. Salomon enim sicut v. præced. ostendit quid regi placeat vel displiceat, sic hoc versu congrue subnectit quanti æstimandum sit regi placere vel displicere, puta quanti æstimanda sit regis indignatio vel benevolentia, nimirum quod hæc vitæ, illa mortis sit causa et prænuntia, ut subditi discant regem timere, colere et observare, ait Auctor Catenæ Græcorum. Regum enim ira gravis et acerba est; tum quia censent maiestatem regiam summe esse colendam; unde, si quis eam vel in minimo lædat, graviter indignantur, et quasi proculcatæ maiestatis suæ acrem vindictam parant; tum quia iræ iuncta est potestas; habet enim summam potestatem in vitam et necem omnium; potestas ergo acuit iram. Unde Chald. et Septuag. vertunt: *Ira regis est angelus mortis.* Angelus autem mortis in Script. dæmonem significat, qui solet mortis esse nuntius, imo carnifex, q. d. *Ira regis angelus mortis*, id est ira in rege dæmon quidam est voluntarius, illum ad sævitiam et crudelitatem impellens. Et sane multi locum illum, 1. Reg. 19. *Et factus est spiritus Domini malus in Saul*, de iracundia interpretantur, quæ Saulem tam vehementer concitabat ut similis arreptitio cuipiam fureret.

Rursum, D. Basilius in homil. de Ira: *Neque enim*, inquit, *ensis acies, neque ignis, neque horrendum aliquid animum ira intumescentem satis compescere valebit; non magis quam a dæmonibus detenti, a quibus irati nihil nec forma, nec animi affectu differunt.* Et rursus iram, *voluntarium dæmonem* appellat.

Sensus ergo, q. d. Indignatio vel furor regis est velut nuntii mortis; quia, ut illi terrorem magnum incutit, instantemque mortem aut gravem aliquam ultionem portendit, ut Esther cap. 7. patet in ira Assueri regis adversus Aman. Sic et postea hic c. 19. 12. comparatur rugitui leonis: *Sicut fremitus*, ait, *leonis, ita et regis ira*; ubi et subditur per antithesin, quod cum sequenti consentit parabola: *Et sicut ros super herbam, ita et hilaritas eius.* Quamvis autem gravis sit et periculosa ira regis, sapientia tamen vinci potest et placari. Unde sequitur: *Et vir sapiens placabit eum*; quia scilicet sapienti suo eloquio, aut solerti aliqua adinventione iram regis contra se, vel alios, conceptam avertit et sedat, ut patet de Ioab, 2. Reg. 14. qui per solertiam mulieris Thecuitæ sedavit iram David contra Absalom. Ita Iansenius. Huc facit gnome Bedæ in Proverbiis: *Tempestas grandis est indignatio regis.* Et illa Senecæ: *Ubi ira cum potentia habitat, fulmen est.*

Apologus elegans capreæ et leonis furentis in hanc rem exstat apud Gabriam:

Leonem, inquit, *caprea ut vidit furentem:*
O fatum ferarum, ait, *miserrimum!*
Si compos mentis intolerabilis es leo,
Quomodo nunc furens non plena facies lacrymarum?

Affabulatio: *quod non oporteat eum, qui potestatem habet, excandescere*; nec prudentis sit eum ad iram provocare, sed illam omnino declinare.

Exemplum est in Domitiano Imperatore, quem ita pingit Plinius in Panegyr. Traiani: *In occursu visuque terribilis, superbia in fronte, ira in oculis, fœmineus pallor in corpore, in ore impudentia multo rubore suffusa; non adire quisquam, non alloqui audebat, tenebras semper secretumque captantem, nec umquam ex solitudine sua prodeuntem, nisi ut solitudinem faceret*; quibus de causis omnibus invisus, a suis tandem domesticis ob nimiam crudelitatem interfectus est. Quocirca Plinius Domitiano opponens Traianum, ita eius humanitatem et benevolentiam dilaudat: *Cui*, inquit, *ex convictu civium multa voluptas, provocando reddendoque sermones; et cuius non solum datur videre cubiculum, sed ipsum principem cernere in publico.* Quibus officiis ita populum sibi devinxit ut Optimi titulum ab eo adeptus sit, ac novo Imperatori deinceps quasi fausti ominis gratulatione ab omnibus acclamaretur: *Augusto felicior, Traiano melior.*

Mystice, Beda per regem accipit Christum, cuius in die iudicii ira in reprobos erit tanta, ut ipsi dicturi sint *montibus et petris: Cadite super nos, et abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira Agni, quoniam venit dies magnus iræ ipsorum, et quis poterit stare?* Apoc. 6. 16. Hæc ergo ira Christi erit reprobis nuntius mortis, cum in eos detonabit sententiam et tonitruum æternæ damnationis, dicens: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis eius*, Matth. 25. 41. Sed vir sapiens, qui scilicet sapienter prævenit iram et iudicium Christi, satagitque ut in hac vita crimina caveat, vel, si quæ commisit, ea per pœnitentiam deleat, ac studet per omnia placere Christo, hic utique placabit eius iram, eumque placidum et hilarem experietur in tremendo illo iudicii die, ac audiet optatam illam vitæ sententiam: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi*, Matth. 25. 34.

IN HILARITATE VULTUS REGIS, VITA: ET CLEMENTIA EIUS QUASI IMBER SEROTINUS.) Hebr. *In luce facierum regis vita, et benevolentia eius ut nubes serotinæ pluviæ*; Chaldæus: *In luce vultus regis vita, et voluntas eius qua-* Vers. 15.

si nubes in serenitate; Syrus: *ut nubes serotina;* Pagninus clare: *Cum illuxere facies regis est vita, et benevolentia eius erit velut nubes serotinæ pluviæ;* Vatablus: *Serenus vultus regis vita est, et gratia illius velut nubes imbris serotini.* Septuag. alio abeunt, uti inferius ostendam. Lux faciei est serenitas, lætitia, hilaritas faciei; horum enim index et symbolum est lux. Pro *imber serotinus*, Hebr. est עב מלקוש *ab malcos*, id est nubes (in pluviam resolvenda vel resoluta) *serotina.*

Pluvia matutina et serotina, quæ?

Ubi nota in Palæstina duplicem esse pluviam, unam in octobri, cum iaciuntur semina, ut illa humore pluviæ resolvantur, et germinare incipiant; ac proinde hæc pluvia vocatur temporanea vel matutina; alteram in vere, cum maturescunt fruges, ut grana humore pluviæ alantur, grandescant et crassescant; quæ proinde serotina dicitur, estque gratissima, iucundissima et utilissima, qualis est clementia regis. De duplici hac pluvia sæpe dixi in Prophetis minoribus, et Iacobi 5. 7. Denique, sicut versu præcedenti mors, sic et hic vita vel regis ipsius, vel aliorum, cui rex hilarem vultum ostendit, accipi potest.

Unde primo, aliqui uti mortem, sic et vitam regis accipientes sic exponunt, q. d. Sicut rex iratum et truculentum vultum subditis ostendens, eorum vicissim iras in se provocat, ut ei necem machinentur: sic vicissim, si ipse placidum, lætum et benevolum vultum suis exhibeat, omnes sibi conciliat, omnium amorem ad se rapit, ut eius vitam servare, protegere et propugnare etiam cum vitæ propriæ periculo satagant. Quare regis benevoli vita est in securo; irati vero et sævi vita magno obiicitur discrimini. Secundo et magis genuine, vitam subditorum accipias; hoc enim exigit altera pars hemistichii: *Et clementia eius quasi imber serotinus*, subditos irrigans et exhilarans.

Rex regat suos affectus.

Sensus ergo est, q. d. Lucidus, id est serenus, lætus hilarisque vultus regis subditos allicit, recreat, exhilarat, adeo ut eis vitam, id est florem lætitiamque vitalem afflare videatur: sicut vice versa vultus iratus vel mœstus regis subditorum animos consternat, pavidos mœstosque efficit, ac velut mortem quamdam mœstitiæ et mœroris eis aspirat. Ratio est; tum quia rex est in populo id quod caput in homine: sicut ergo sanitas et hilaritas, æque ac infirmitas et molestia capitis redundat in membra sibi subiecta, eisque suam qualitatem imprimit; sic pariter hilaritas vel ira et austeritas regis subditos afficit, similemque eis affectum imprimit. Quocirca docet Plutarchus in politicis principi regendos esse animi affectus, præsertim iras, metus et mœrores, ne subditis eosdem imprimat. Ita fecit Æneas in naufragii periculo, de quo Virgil. 1. Æneid.

Cur?

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

Secunda, quod a regis amore, vel ira, vel odio pendeat subditorum vita vel mors; reges enim sua potestate possunt et sua voluntate cupiunt iis quos amant, vitam prorogare; iis vero quos oderunt, mortem inferre. Baynus censet esse metaphoram a luce auroræ, q. d. Sicut auroræ iamiam apparentis lux noctis tenebras discutit; sic etiam iucunda regum facies mœrorem ac metum ex animis pellit, et simile puro atque sereno cælo imperium efficit. Audi Senecam lib. de Clementia: *Utrum*, inquit, *mundi status gratior oculis, pulchriorque sit sereno et puro die; an, cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, et ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est clementis ac moderati imperii, quam sereni cæli atque nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est inter trementes et ad repentinum sonitum expavescentes, nec eo quidem qui omnia conturbat inconcusso.* Hinc de Christo Rege regum dicitur Psal. 109. *Tecum principium* (Hebr. *nedaboth*, græce ἀρχὴ, id est *principatus*) *in die virtutis tuæ: ex utero ante luciferum genui te;* Hebr. *Ex utero, ab aurora tibi est ros adolescentiæ tuæ;* Aquila: *A vulva, ab aurora oriente, sive apparente tibi ros pueritiæ tuæ;* ubi ros, æque ac aurora, mentis vultusque Christi suavitatem, hilaritatem et dulcedinem significat, ait R. Salomon.

Noster Salazar censet potius metaphoram peti a luce solis; nam ut sol est oculorum, sic cordis lumen est sapientia. Rursum, rex in terra est id quod sol in cælo et mundo. Rex enim est sol beneficentiæ, hilaritatis et vitæ toti regno, q. d. *In luce vultus regis vita,* id est regis facies serena et benevola solem imitatur, cum candidissime lucet. Sicut enim sol radiis suis cuncta fovet, et rebus omnibus vitam, risum et lætitiam inspirat: sic etiam benevolentia et gratia principis subditos erigit, et iucundam quamdam amœnitatem, amœnamque lætitiam illis affert, quos benevole intuetur; contra severus regis vultus est veluti sol deficiens, qui hominibus rebusque omnibus mœrorem, languorem, morbos ipsamque mortem affert. Audi Agapetum Diaconum ad Iustinianum imperatorem de Officio principis: *Solis profecto partes sunt illustrare radiis orbem; principis vero virtus est egenorum misereri. Porro sole ipso clarior est Imperator qui pius est: ille namque cedit succedenti nocti; hic autem rapacitati pravorum non concedit indulgere quidquam; sed lumine veritatis iniquitatis occulta coarguit.* Et Plutarch. in Moral. *Ut Deus in cælo pulcherrimum ac iucundissimum sui simulacrum constituit solem; sic in Republica principem, qui prudentia, iustitia, benignitate se erga omnes repræsentet.* Hinc Cyrus totius Persidis fuit sol: Cyrus enim persice solem significat. Vide multas analogias regis et solis, quas recensui Isaiæ 45. 1.

Et clementia eius quasi imber serotinus.) Comparavit regis hilaritatem auroræ, et soli omnia illuminanti et vivificanti: nunc clementiam eius, et, ut Hebr. est, benevolentiam comparat pluviæ vernæ, quæ terram et fruges hiemis rigore squalentes, mœrentes et pene emortuas resuscitat, exhilarat, vivificat, facitque ut terra in germina, frondes et flores erumpat, ac fructus omnis generis suavissimos et plurimos producat. Simili enim modo regis clementia, benevolentia et beneficentia, omnes, tam divites quam pauperes refovet, recreat, promovet, ac bonis omnibus locupletat, uti fecisse Traianum, Antoninum, Constantinum, Theodosium, etc. legimus in eorum Panegyricis et vita. Vide Senecam l. de Clementia ubi l. 1. c. 8. celebrat Augusti Cæsaris clementiam, qui L. Cinnam vitæ suæ insidiantem in gratiam recepit: *Vitam tibi,* inquit, *Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat. Contendamus utrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas? Post hæc detulit ultro consulatum, questus quod non auderet petere. Amicissimum fidelissimumque habuit, hæres solus fuit illi. Nullis amplius insidiis ab ullo petitus est.* Porro Septuag. pro פני *pene* id est vultus, in suo codice legentes בני *bene,* id est filii, sic vertunt: *In lumine vitæ regis, filius; qui autem valde accepti sunt ei, quasi nubilum serotinum;* sic enim legunt Complut. et Romani, quod Auctor Catenæ Græcorum sic clarius reddit, sicque tropologice exponit: *Filius regis versatur in luce vitæ; quos autem ille recipit, sunt instar nubis serotinæ. Qui in veritatis scientia secundum Christum perfecte edoctus est, regis aut Dei verius filius appellari potest. Qui autem post Christi adventum ad fidem accesserunt, sunt veluti nubes serotinæ, utpote circa sæculi consummationem ad Deum tandem adiuncti.* Alius: *Filius regis est discipulus Iesu; assimilatur hic autem nubi serotinæ, quia multis bonis operibus cumulatus est.*

Potius mystice accipias hæc de Christo, q. d. Christus Filius regis æterni, puta Dei Patris, ab eo accepit lucem vitæ: primo, divinæ, cum ab eo genitus est ab æterno; secundo, humanæ, cum Verbum caro factum est; tertio, omnis gratiæ in eadem incarnatione; quarto, omnis gloriæ in resurrectione. Hanc vero utramque vitam suis communicat; nam eis *qui valde accepti sunt ei,* ipse est *quasi nubilum serotinum*, id est quasi nubes verna, quæ copiosum gratiæ, ac deinde gloriæ imbrem suis fidelibus et electis irrorat et impluit.

Quadruplex vita Christi.

Verum vera et genuina lectio Septuag. videtur esse ea quam habet Scholiastes, qui sic legit: *In luce filii regis vita*, etc. Hæc enim lectio respondet Hebræis et Latinis

mutato tantum nomine *pene*, id est *vultus*, in nomen *bene*, id est *filius*. Sic sensus eodem redibit quo Hebr. et Vulgata, si per filium regis accipias ipsum regem, ex phrasi Scripturæ, quæ *filios hominum* vocat homines, *filios regum* reges. Sin autem proprie filium regis accipias pro regis nato et futuro hærede, sensus erit quem dat noster Salazar: *In luce filii regis vita*, id est bona felixque gentis fortuna ex bona indole et moribus, quibus filius et hæres regis fulget, omnino pendet: quapropter una omnes illius ingenium et mores observant. *Et qui accepti sunt ei quasi imber serotinus*, id est fortuna quidem et felicitas eorum, qui apud ipsum gratiam nacti sunt, similis est imbri serotino, qui, licet tardius decidat, tamen uberius terram fœcundat. Nam post moras temporis, et diuturnam expectationem, cum tandem aliquando hæres regno potitur, amicos et familiares suos ingentibus fortunis et honoribus amplificat. Sicut enim vere primo vehementiores et longiores imbres defluere solent, ut observat Philosophus problem. sect. 2. sic etiam regis beneficentia in primo regni aditu uberior et copiosior esse solet. Aut, si sic dispungas: *In luce filii regis vita*, sensus erit, q. d. Sicut ex face fax, ex lucerna una alia accenditur, sic filii vita est quasi lucerna accensa a patre; unde Salomon vocatur *lucerna* Davidis 3. Reg. 15. 4. Sicut ergo cursores olim, decurso stadii demenso sibi assignato, successori tradebant lampada: sic et parentes, emenso vitæ curriculo filio quasi successori dant lampada suæ vitæ, virtutis, opum et gloriæ, ut in eo quasi vivere pergant, et perennent, iuxta illud Lucretii:

Et quasi cursores vitai (vitae) *lampada tradunt.*

In luce ergo *filii regis vita*, id est rex suam vitam, sapientiam, mores et virtutes in filium transferre debet, ut, sicut una lucerna accenditur ex alia; ita filii vita, indoles et mores accendantur ex institutione et exemplo patris, ac pater moriens vivat nihilominus et resplendeat in filio, quem hæredem sibi similem et quasi alterum se relinquat, quasi lucem ex luce, vel quasi lucernam ex cursu traditam: *qui autem valde accepti sunt ei, quasi nubilum serotinum* q. d. Qui gratiam inibunt filii regis, his ipse erit quasi nubes verna, quæ sero quidem post longam regni expectationem, sed copiose in eos opes, dignitates, bonaque omnia impluet et communicabit.

Allegorice, idipsum optime competit Verbo incarnato, puta Christo; Christus enim qua Verbum, est vita Patris, æque ac Spiritus sancti, consequenter et creaturarum omnium, præsertim plantarum, animalium, hominum et Angelorum; per Verbum enim omnes sunt creatæ, ac per Verbum Deus omnibus rebus dat vigere, durare, crescere et propagare se: qua homo, est vita Angelorum et hominum; hi enim omnes vitam gratiæ et gloriæ Christi quasi capitis sui hauriunt et participant. Unde huc alludens S. Ioan. c. 1. 4. *In ipso*, ait, *vita erat, et vita erat lux hominum.* Et v. 9. *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Et v. 16. *Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia; quia lex per Mosen data est, gratia et veritas per Iesum Christum facta est.* In Christo ergo velut in fonte est omnis omnium vita. Unde S. Augustin. ibidem sic explicat, q. d. Ipsa Verbi substantia est vita; hæc enim est omnium creaturarum idea; idea autem est ipsa essentia et vita Dei. S. Chrysost. vero, Cyrill. Theoph. et Ammon. ibid. *In ipso*, inquiunt, *erat vita*, id est vigor rerum omnium, duratio et conservatio; erat autem non formaliter, sed causaliter, quia a Verbo et per Verbum causatur et producitur. Unde S. Ioannes sæpe Christum vocat lucem, et vitam æternam. Vide dicta epist. 1. S. Ioannis c. 1. v. 2. et seq.

Vers. 16. POSSIDE SAPIENTIAM, QUIA AURO MELIOR EST: ET ACQUIRE PRUDENTIAM, QUIA PRETIOSIOR EST ARGENTO.) Pro *posside* Hebr. est קְנֵה *keno*, id est acquire, eme, compara, posside in imperativo; vel acquirere, emere, possidere in infinitivo; unde Pagninus vertit: *Acquirere sapientiam multo melius est, quam acquirere aurum pretiosum; et acquirere intelligentiam multo melius est, quam acquirere argentum electum*; Chald. *Qui possidet sapientiam, melior est ei auro conflato; et qui possidet prudentiam, melior est argento electo.* Hæc sententia habetur similibus verbis expressa cap. 8. 10. et c. 4. 5. ubi eam explicui.

Porro Septuag. pro קְנֵה *keno* aliis punctis legentes קֵן *ken*, et per ה paragogicum *kinne*, id est nidus, aut certe litteram ה per diastolen referentes ad vocem sequentem חָכְמָה *chachma*, quasi sit ה articulus sive ה demonstrativum *chochma*, id est *sapientiæ*, aut brevius et verius pro קנה legentes קנת *kinnot* (ה enim et ת sunt charactere affines) id est *nidi* vertunt: *Nidi sapientiæ magis eligendi auro, et nidi prudentiæ magis eligendi sunt super argentum.* Quod primo, S. Chrysostomus in Catena Græcorum sic exponit, q. d. « Divinæ sapientiæ sensa et theoremata multis partibus mundanam sapientiam excedunt. Quemadmodum autem aurum præstantius est argento, ita sapientia quoque nobilior est prudentia. Hæc enim in rerum cognitione præcipue occupatur; illa vero in cognitarum dilucidatione et interpretatione. » Alius ibidem: « Nidus duo significat, nempe locum ubi avium pulli conservantur, et ipsos rursum pullos, qui in nido continentur. Per nidum itaque sapiens divina theoremata designat; in his enim sapientia habitat; quæ etiam præstantior dicitur mundana falsive nominis sapientia. Quod si prudentiam sapientiæ affinem alibi docuerit, dicendum est sermonis sapientiam mundi sapientiæ prætulisse. Nam, ut aurum præstantius est argento; ita hæc illi quoque præstat. Aut sapientiæ nidos appellat Christi Ecclesias, aut Sanctorum mansiones: sapientiam autem Christum ipsum. »

Secundo, S. Ambrosius, l. 5. Hexam. cap. 17. magis ad litteram per *nidum* sapientiæ accipit nidum a sapiente fabricatum, qualem hirundo pro ovis et pullis construit, q. d. Sapientia docet hirundines cæterasque aves nidos construere, in iisque pullos procreare et educare, ut per illas typum et exemplar det omnibus sapienter procreandi et educandi filios, ac discipulos in omni virtute et disciplina. Nam v. præced. dixerant Septuag. in filio quasi vivere patrem etiam post mortem, nunc apte subiungunt, ut gloriose pater vivat in filio, non probrose, debere filium educare in nidis sapientiæ, ut in iis sapiens et generosus quasique aquilinus pullus, nimirum dignus patre filius ac patri sapienti similis, imo sapientior evadat; hos enim nidos sapientiæ præstat filios congerere quam thesauros auri et argenti; hisce enim longe pretiosior est sapientia.

Hirundinis in nidificando sapientia.

Sed audi sanctum Ambrosium de sapientia nidi hirundinis physice philosophantem: « Habemus aviariæ sobolis erga cultus patrios pietatis exemplum; accipiamus nunc maternæ sedulitatis in filios grande documentum. Hirundo minuscula corpore, sed egregie pio sublimis affectu quæ indiga rerum omnium, pretiosiores auro nidos struit,
quia sapienter nidificat. Nidus enim sapientiæ pretiosior 1.
est auro. Quid enim sapientius, quam ut et volandi vaga
libertate potiatur, et hominum domiciliis parvulos suos
et tecta commendet, ubi sobolem nullus incurset? Nam et 2.
illud est pulchrum, ut a primo ortu pullos suos humanæ
usui conversationis assuescat et præstet ab inimicarum a-
vium insidiis tutiores. Tum illud præclarum, qua gratia 3.
domos sibi sine ullo adiutore tamquam artis perita componat. Legit enim festucas ore easque luto illinit, ut conglutinare possit. Sed quia lutum pedibus non potest deferre, summitatem pennarum aqua infundit, ut facile his pulvis adhæreat, et fiat limus, quo paulatim festucas vel minutos surculos sibi colligat, atque adhærere faciat; eo genere nidi totius fabricam struit, ut quasi pavimenti solo pulli eius intra ædes suas sine offensione versentur, nec pedem aliquis interserat per rimulas texturarum, aut te-
neris frigus irrepat. Sed hoc industriæ officium prope com- 4.
mune multis avibus; illud vero singulare in quo est præclara cura pietatis et prudentis intellectus et cognitionis insigne, tum quædam medicæ artis peritia; quod si qua pulli eius fuerint cæcitate suffusi oculis, sive compuncti, habet quoddam medendi genus, quo possit eorum lumina intercepto usui reformare, nimirum hirundo, si excæcaverit

pullos, novit illos oculare rursus de sua chelidonia, » ait Tertull. l. de Pœnit. sub finem. Eadem habet S. Basil. homil. 8. Hexam. ex quo illa transcripsit S. Ambros. sed eleganti pariter Latini sermonis stylo donavit.

Igitur nidi sapientiæ filio sunt honesta domi educatio; deinde scholæ, academiæ, seminaria, collegia, monasteria, in quibus iuventus instruitur et educatur in sapientia æque ac virtute, ut ibidem efformata instar pullorum fortiter et sapienter avolet ad prædam, possit et alios sapientia et virtute quam didicit imbuere, imo et nidos sapientiæ suis similes alibi construere et erigere. In animis enim eriguntur nidi sapientiæ, cum animi scientia et disciplina ita componuntur et efformantur, ut se ipsos, quin et alios per omnia sapienter dirigere ac contra cuncta vitiorum scandala tutari sciant et valeant.

Vers. 17. SEMITA IUSTORUM (Hebr. *rectorum*) DECLINAT MALA; CUSTOS ANIMÆ SUÆ SERVAT VIAM SUAM.) Chaldæus: *Semita iustorum est declinare a malo; qui cavet animæ suæ servat viam suam*; Tigur. *Et qui custodit viam suam* (mandatorum Dei, ait Vatablus) *custodit animam suam*; Sept. vero: *Semitæ vitæ declinant a malis; longitudo autem vitæ viæ iustitiæ*; nimirum censuere Sept. quod *custos animæ*, idem sit quod *prolongans vitam* q. d. Iustitia sui asseclas facit longævos hic, et in futuro æternos; qui ergo servat vias iustitiæ, huic obtinget fausta longitudo vitæ præsentis, et beata æternitas futuræ. Vox *semita* significat viam et vitam iustorum esse rectam, occultam et arctam, ut declinet curva et prava lataque vitiorum diverticula, quæ undique eam circumstant et ambiunt, per quæ impii quasi per vias curules, amplas et liberas spatiantur. Dicitur enim semita latine quasi semi iter, sive via dimidia et arcta. Unde Virgil. 9. Æneid.

Rara per occultos ducebat semita calles.

Pro *semita* Hebraice est מסלה *mesilla*, id est via trita, agger, semita strata et elevata lapidibus, ne viatores per lutum incedere cogantur; unde סלם *sullam* vocatur scala. Via ergo et vita iustorum est *mesilla*, tum quia elevata et terris altior, utpote cœlestis et divina; nam per virtutes quasi per scalas contendunt et ascendunt in cœlum; tum quia continuo longoque bonorum operum virtutumque exercitio calcata est, complanata et trita, ideoque facilis et secura.

Porro Septuag. sententiam hanc duabus aliis explicant et illustrant, quæ non habentur in Hebræo, nec in Latino. Sunt autem hæ: *Qui recipit disciplinam, bonis omnibus affluet; sic qui observat increpationes, in sapientia progressus faciet. Qui custodit vias suas, custodit animam suam; qui autem vitam suam diligit, ori suo parcat oportet.*

Vers. 18. CONTRITIONEM PRÆCEDIT SUPERBIA; ET ANTE RUINAM EXALTATUR SPIRITUS.) Hebr. *Ante confractionem superbia; et ante impactionem* (qua quis in lapidem vel scandalum impingit) *elatio spiritus*; Syrus: *Ante morbum exaltatio spiritus*; Aquila: *Ad faciem contritionis superbia*; Tigur. *Præit comminutionem fastus, et anteit ruinam superbia animi*, hoc est, *calamitas est comes superbiæ*, ait Vatablus; Chaldæus: *Ante interitum venit superbia, et ante ruinam elevatur spiritus*; Septuag. *Ante contritionem præcedit* ὕβρις, id est *contumelia*, vel *iniuria* (Syrus *opprobrium*) *et ante ruinam* κακοφροσύνη, id est *mala cogitatio*; Complut. et Roman. *immodestia*; alii: *temeritas, stultitia*; κακόφρων, enim est insanus, impatiens, mala cogitans, quasi κακὰ καὶ δεινὰ φρονῶν. Sensus ergo est, q. d. Antequam quis grave malum subeat, quo conteratur, confringatur et evertatur, solet præire illius superbia, qua superbe sese extollat, ut aliis dominari velit; hanc enim Deus sternere et confringere solet. Similiter antequam quis in levius quodpiam malum impingat et ruat, solet præire in eo elatio spiritus, sive fastus aliquis et tumor animi, qui hoc malum mereatur. Porro malum accipe tum pœnæ, uti sunt morbi, paupertas, ignominia, persecutiones, exilia, ipsaque mors; tum culpæ: Deus enim culpam minorem et occultam alia maiore et aperta castigat. Sic Deus occultam superbiam Adæ, qua intumuit audiens ab Eva promissum serpentis: *Eritis sicut dii*, punivit permittendo lapsum ipsius in apertam et claram inobedientiam, qua pomum vetitum comedens se totumque genus humanum perdidit; uti pulchre ex hoc loco docet S. August. l. 14. de Civit. cap. 13. « Illud, inquit, malum (superbiæ) præcesserat in abdito, ut sequeretur hoc malum, quod perpetratum est in aperto. Verum est enim quod scriptum est: Ante ruinam exaltatur cor, et ante gloriam humiliatur. Illa prorsus ruina, quæ fit in occulto præcedit ruinam quæ fit in manifesto, dum illa ruina esse non putatur. Quis enim exaltationem ruinam putat, cum iam sit ibi defectus, quo est relictus excelsus? Quis autem ruinam esse non videat, quando fit mandati evidens atque indubitata transgressio? Propter hoc Deus illud prohibuit, quod cum esset admissum, nulla defendi posset imaginatione iustitiæ. Et ideo audeo dicere superbis esse utile cadere in aliquod apertum manifestumque peccatum, unde sibi displiceant qui iam sibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus sibi displicuit, quando flevit, quam sibi placuit, quando præsumpsit. Hoc dicit et sacer Psal. 82. Imple facies eorum ignominia, et quærent nomen tuum, Domine, id est, ut tu eis placeas quærentibus nomen tuum, qui sibi placuerant quærendo suum. »

Igitur contritionem præcedit superbia. Quam contritionem? omnem. Numquam enim in peccatum cadimus, nisi per superbiam saltem tacitam, vel interpretativam adversus Deum erigamur. Superbia Deo ipsi adversatur; proximis intolerabilis, et ipsi superbo supra modum nociva reperitur; quia nisi homo reverentiam et subiectionem Deo debitam desereret, et erecto collo adversus eum eiusque mandata superbiret; numquam in gratiæ dissipationem et peccatorum ruinam incideret.

Versio Septuag. habet: *Ante contritionem præcedit iniuria, et ante ruinam mala cogitatio.* Nota hic quam emphatice superbia per antonomasiam dicatur iniuria, scilicet Deo inflicta. Tam grave malum est superbia, ut Deum ipsum quasi conviciis et irrisionibus illudat, colaphos in faciem Dei impingat, eam sputis illiniat, et velut nolentem ac renuentem in certamen provocet Deum. Quam etiam invenies in illo Apostoli Iacobi 4. *Deus superbis resistit.* Non ait, *obsistit*, it obviam, quietos impugnat; sed *resistit*, quasi impugnantibus et lacessentibus Deum superbis, ipse, ut suo consulat honori, pro laribus et focis repugnat, propulsans a se potius iniuriam, quam subinferens; defendens se potius quam alios offendens. Quod aliquando S. August. expertus sic dolebat: *Sed ego, Domine, conabar ad te, et repellebar abs te, ut saperem mortem; resistebas ventosæ cervici meæ, etc* et cap. 4. Confess. 15. En ventosum caput superbi: tamen stultus sibi de vento blanditur suo.

At cur superbia, sive magna, sive modica, præit et causat pene omnes omnium, etiam Sanctorum, casus, ruinas et contritiones? Primam causam dat Cassianus collat. 6. cap. 17. quod ex minoribus soleat fieri gradus ad maiora. « Lapsus vero quispiam, inquit, nequaquam subitanea ruina corruisse credendus est; sed aut pravæ institutionis deceptus exordio, aut per longam mentis incuriam paulatim virtute animi decidente, et per hoc sensim vitiis increscentibus casu miserabili concidisse. Ante contritionem enim præcedit iniuria, et ante ruinam mala cogitatio; quemadmodum domus numquam subitaneo ad ruinam procumbit impulsu, nisi aut antiquo vitio fundamenti, aut longa inhabitantium desidia, stillicidiis primum paucissimis penetrantibus corrupta sensim fuerint munimenta tectorum, quibus per vetustam negligentiam in maiorem modum patefactis atque collapsis, rivatim post hæc influit pluviarum imbriumque tempestas. » Superbia causa maiorum malorum, cur? Causa I.

Secundam causam dat S. Chrys. l. 5. de Incompreh. Dei natura, nimirum superbiæ gravitatem et pondus, quæ tanta est, ut superbum in ima deprimat. II.

Tertia et potissima causa est Dei vindicta. Deus enim extremo odio prosequitur superbiam et superbos, ideoque eos fulminat et sternit usque ad tartara. Unde Æsopus rogatus a Chilone quid Iupiter faceret, et in quo occupare- III.

tur, respondit: *Ut excelsa deprimat, extollat humilia.* Ita Laertius lib. 1. in Chilone. Et Septuag. interpretes, interrogati a Ptolemæo Philadelpho quo pacto vitare quis posset superbiam, responderunt: *Si cogitet quod Deus superbos deprimit, mites autem et humiles exaltat.* Hoc est quod superbis minatur Deus per Abdiam v. 4. *Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum, inde detraham te.* Et de Nabuchodonosore Baltasari eius filio ait Daniel c. 5. 20. *Quando elevatum est cor eius, etc. depositus est de solio regni sui, et a filiis hominum eiectus, sed et cor eius cum bestiis positum est.* Est enim hic magnus stimulus ad humilitatem, si cogites per eam te exaltandum; sin superbias, certo certius te deprimendum, et forte usque ad tartara cum superbo Lucifero. Sicut enim signum prædestinationis est humilitas, sic signum reprobationis est superbia. Cum ergo senseris in mente elationem quampiam, tumorem et fastum, scito hoc esse signum instare tibi casum et ruinam; sicut enim fumus signum est proximi incendii, sic elatio signum est proximæ ruinæ. Quare sicut, dum vides attolli fumum, illico accurris, ut aqua iniecta illum, et sub eo latentem ignem suffoces et opprimas; ita prorsus dum sentis in animo tumorem, illico eum contunde et confringe, itaque lapsum tibi imminentem discute et averte. Lapsus enim et ruina est individuus comes superbiæ; neminem enim Deus punit ante peccatum, neque peccat aliquis, nisi ex superbia quadam, nempe quod coram Deo humiliari nolit. Numquam enim contemptim et mortaliter transgredimur Dei præcepta, nisi pluris facientes nostram vel voluntatem vel voluptatem quam Dei imperium. Unde bene dicitur Eccl. 10. 15. *Initium omnis peccati est superbia.*

Nota. Humiles et sancti subinde nutu Dei affliguntur et deprimuntur, at non ut ruant et conterantur, sed potius ut exaltentur, uti patet in Ioseph, Iob, Davide, etc. Eædem ergo calamitates iustis sunt merita et coronæ: superbis vero sunt demerita et supplicia, quia illis ad virtutis et gloriæ augmentum, his ad tormentum a Deo irrogantur. Denique quanta est superbia, tanta eam sequitur ruina et contritio; mensura enim pœnæ respondet mensuræ culpæ. Sicut ergo qui ex alto ruit, profunde cadit, planeque conteritur: sic quo maior est elatio, eo maius est præcipitium, iuxta illud Claudiani:

Tolluntur in altum,
Ut lapsu graviore ruant.

Exempla. Sic Deus contrivit superbiam Pharaonis per Mosen, Goliæ per Davidem, Pharisæi per Publicanum, Absalomi per Ioab, Adoniæ per Salomonem, gigantum per diluvium; quin et præsumptionem Petri asserentis se moriturum cum Christo, per ancillam, quæ eum perculit et impulit ad negandum Christum.

Recentius exemplum valde appositum recenset B. Petr. Damian. epist. 14. cap. 6. de clerico superbo, qui, dum in Missa legeretur illud Christi: *Qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur,* Lucæ 14. 11. irrisit, fastuque plenus et nimia bellicæ facultatis fiducia in prælium, quasi victor futurus prosiliens, in ipso conflictu misere cæsus occubuit. Simile est quod narrat S. Antoninus 2. p. tit. 3. cap. 2. de quodam tyranno, qui radi de libris imperavit ex Deiparæ Cantico: *Dispersit superbos mente cordis sui; deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles;* quod se de sua sede deponi negaret posse. Cum semel post balneum vestes illius Angelus, ipsum referens, induisset, ad domum cum aulicis venisset; ille vero laceras vilesque sumere coactus, illuc reversus in aulicos diras et minas iactaret, pro stolido habitus ad Angelum deductus est, qui verus princeps habebatur, a quo, postquam cum aulici effuse risissent, in penetrale admissus, deque modestia monitus, proprias vestes induit, deinceps in honore tamquam legitimus herus habitus est.

Vers. 19. MELIUS EST HUMILIARI CUM MITIBUS, QUAM DIVIDERE SPOLIA CUM SUPERBIS.) Chald. *Melior est humilis spiritu et mansuetus;* Syrus: *Melior est humilis spiritu et oculis demissis, quam qui dividit prædam cum fortibus;* Septuag. *Melior mansuetus cum humiliatione, quam qui dividit spolia cum contumeliosis* vel *iniuriantibus;* quia hæc spolia sunt iniusta: quare qui spoliorum partem accipit, iniuriæ consentit et cooperatur, ac proinde idem cum iniuriantibus exitium subibit, ait Aben Ezra. Superbi enim solent ex fastu esse aliis iniurii, eosque bonis suis spoliare, socios que et amicos in partem rixæ vel belli ac spoliorum vocare; sed utrosque eadem manet Dei vindicta, idem interitus. Hæc gnome quasi conclusio educitur ex præcedenti: si enim superbia parit contritionem et exaltatio ruinam, uti iam dixit; ergo melius est humiliari spiritu, ut habent Hebr. hoc est demittere sese cum humilibus et mitibus (qui enim humiles sunt, sunt et mites) quam cum superbis se supra alios attollere, eosque spoliare ac spoliis eorum se ditare. Alludit Salomon ad illud Davidis patris sui: *Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum,* Psal. 83. 11.

Unde secundo sic exponi potest, q. d. Melius est humiliari, id est affligi spiritu, puta animo et mente, cum mitibus, ac patienter ferre iniurias et spoliationem superborum, quam cum eis iniuriam aliis facere, eorumque spolia iniuste dividere. Unde Caietanus et Baynus sic exponunt, q. d. Superbi homines humilibus nonnumquam inferunt iniuriam, bona diripiunt, spolia dividunt; tamen virtus animi est melior quam bona externa, quamlibet bene comparata. Si cum humilibus et mansuetis ambulaveris, si fueris etiam ipse humilis, cælestem quamdam vitam in terris agis, in pace et tranquillitate animæ. Inter superbos vero semper sunt iurgia: noli igitur vulgi iudicio, sed sapientum res æstimare; virtutem vitio, animæ quietem externis bonis præpone.

Tertio, sic exponas: Melius est humiliari, id est depauperari cum mitibus, quam dividere spolia, id est ditari cum superbis, præsertim si quis fiat pauper spiritu, iuxta illud Christi: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum,* Matth. 5. Ita Vatablus et Auctor Catenæ Græcorum.

Quarto, plenius et profundius, per catachresin ex τῷ *mitibus,* intelligas pacem et tranquillam vitam quam parit conversatio cum mitibus: ex τῷ vero *dividere spolia* intelligas odia et rixas quas parit superbia. Nam ut ait S. Chrysost. homil. 8. in Matth. *Nutrix dilectionis* (et consequenter pacis ac concordiæ) *humilitas est; mater autem omnis mali superbia.* Sensus ergo est, ait noster Salazar: *Melius est humiliari cum mitibus,* hoc est, præstat quidem ex animo deiici et humilem esse: sic enim inter humiles licebit agere, qui mitissimi plerumque sunt, et nulla eos distrahit indignatio aut dissidium; sed mutua potius benevolentia cohærentes tranquillam valde vitam degunt. Præstat, inquam, cum his agere, quam superbia intumescentem cum superbis versari, qui assidue inter se confligentes spolia partiuntur; id est, qui in semetipsos invicem incurrunt, ac se mutuo honoribus atque fortunis spoliant; qui vitam denique innumeris fluctibus et tumultibus plenam transigunt. Itaque sapiens humilitatem superbiæ ideo præfert in hoc loco; quia humiles cum humilibus valde tranquille et benevole conversantur: superbi autem inter se confligunt, ac se invicem direptis fortunis spoliant.

Mystice, Auctor Catenæ Græc. q. d. Melior est exigua cognitio cum humilitate, quam magna scientia cum superbia.

ERUDITUS IN VERBO REPERIET BONA: ET QUI SPERAT IN DOMINO, BEATUS EST.) Vers. 20. Hebr. *Intelligens super verbo inveniet bonum: et qui confidit in Domino, beatitudines illi,* scilicet sunt, vel erunt. Chald. *Qui contemplatur in verbo;* Syrus: *Intelligens verbum;* Septuag. clare: *Intelligens in negotiis inventor bonorum: et qui fidit in Deo, beatissimus. Verbum enim* metonymice significat rem verbo significatam, puta negotium.

Primo, Aben Ezra hanc gnomen refert ad præcedentem, q. d. Qui humilitatis studio cum mitibus eruditur, ut alta de se non sentiat, bona reperiet: a Deo enim beneficiis cumulabitur; et qui spem in Deo collocat, nequaquam voluptatem capiet spoliis cum superbo partiendis, sed a Deo locupletatus bonis omnibus circumfluens beatus erit.

Secundo, alii sic, q. d. *Eruditus in verbo,* id est potens in sermone, in iudicio quidem rem litemque suam peraget, ac obtinebit bona quæ prætendit; sed tamen beatior est, qui fugit lites, et tacens res suas Deo commendat.

Tertio, magis genuine R. Levi exponit, q. d. Intelligens supra rem, id est qui alicui negotio intelligenter incumbit, diligenterque attendit quomodo in unaquaque re se gerere debeat, nec festinanter aut temere sua agit: hic cogitando bona consilia inveniet, quibus feliciter negotium conficiat, ac bona destinata quæ optat, assequatur. Qui autem hisce industria sua peractis, sibi tamen, suo consilio ac causis et rationibus solertia sua apte comparatis non fidit, sed spem omnem rei conficiendæ in Deo collocat, hic beatus erit; quia Deus spem eius non fallet, sed voti compotem faciet, ac rem ad optatam metam deducet, etiamsi in adminiculorum apparatu forte erraverit. Hæc enim est prudentia Christiana, quam suis verbo et exemplo commendabat S. Ignatius fundator Societatis Iesu, nimirum ut qui rem arduam ad Dei gloriam molitur, omnia humana consilia et media ad rem conficiendam opportuna prudenter et diligenter adhibeat, perinde ac si illis ipsis tota res conficienda foret. Deinde spem omnem collocet in Deo, quasi ab ipso solo res peragenda foret, ut sibi diffidens, fidensque Deo illum toto corde invocet, illique media rei conficiendæ a se inventa offerat, ut ea probet vel improbet, et meliora suggerat, eaque dirigat ac prosperet, atque ab illo uno felicem rei transactionem exspectet. Unde Baynus sic explicat, q. d. Præstat in Domino collocare fiduciam quam in propria prudentia. Aut, Beatus est qui præter hoc quod cum multa prudentia res singulas administrat, nihilominus omnem fiduciam rei peragendæ in Domino collocat, iuxta illud Ps. 145. 5. *Beatus cuius Deus Iacob adiutor eius; spes eius in Domino Deo ipsius, qui fecit cœlum et terram.* Docet ergo nos hæc gnome ita prudenter, instanter et sollicite res nostras agere, quasi illæ a Deo Deique speciali cura non penderent: ac vice versa ita spem omnem in Deum reponere, ac si nostra omnis prudentia et sollicitudo inanis foret, enervis et irrita. Ita Caietanus, Iansenius, Salazar et alii.

Prudens ita operatur, ut fructum expectet a Deo solo

Vers. 21. QUI SAPIENS EST CORDE, APPELLABITUR PRUDENS: ET QUI DULCIS ELOQUIO, MAIORA PERCIPIET.) Hebr. *et dulcedo labiorum addet acceptionem,* quod Noster vertit, *maiora percipiet*; alii per לקח *lecach,* id est acceptionem, accipiunt doctrinam; hanc enim discipulus a magistro haurit et accipit. Unde Chald. *et qui dulcis est labiis suis, addet disciplinam*; Syrus: *addet scientiam*; Septuag. *Sapientes et intelligentes vocant malos; dulces autem in sermone plura audient.*

Primo, Beda sic exponit: « Qui sapientiam Catholicæ fidei, quam didicit, illibatam in corde suo custodit, merito prudentis nomen accipit. At qui eamdem etiam docte prædicare et contra hæreticos defendere novit, maiora laboris amplioris præmia percipiet. » Addit Hugo: maius etiam nomen, puta doctoris, accipiet.

Secundo et melius, q. d. Qui in corde suo sibi sapit, hic *appellabitur,* id est revera erit, ut iure vereque appellari possit, prudens, et, ut Hebr. est, intelligens: atqui non sibi soli sapit, sed et aliis ac sapientiam ex corde in os ad aliorum salutem derivat; ut quæ mente sapienter concepit, sapienti et suavi eloquio proximis instillet; hic utique maiora percipiet; quia maiorem eorum, quæ alios docet, cognitionem accipiet: docendo enim illuminatur et dilatatur intellectus docentis, ut clarius videat ea quæ docet, quam ante ea cognoverit, imo novos conceptus, novas rationes, novas veritates, novas subtilitates mens docendo excitata docenti suggerit, quæ alias numquam ipsi in animum venissent.

Qui ergo docet alios, docet se ipsum: unde experientia ostendit eos qui profitentur Poesim, Rhetoricam, Philosophiam, Theologiam, Ethicam docendo, insignes et perfectos evadere Poetas, Rhetores, Philosophos, Theologos, Ethicos.

Tertio, genuine et plene, hac gnome docet Salomon veræ prudentiæ et sapientiæ, ac sapientis duo esse munia, duo officia: prius, ut corde sapientiam contineat: posterius, ut eamdem sapienter et suaviter depromat et eloquatur. Itaque sapientiam poscere eloquentiam, ut quæ sibi sapit, eadem aliis cum gratia et fructu proferat. Ideoque sapientiam non esse perfectam, nisi ea quæ intelligit, sciat aliis communicare et persuadere, iuxta illud Eccl. 41. 17. *Scientia abscondita et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque?* Et S. Aug. lib. 4. de Doctrina Christi: *Omnis,* inquit, *res quæ dando non deficit, dum habetur et non datur, non habetur quomodo habenda est.* Hunc esse sensum liquet ex duobus versibus seq. ac præsertim ex vers. 23. ubi hanc gnomen alia clariori explicans ait: *Cor sapientis erudiet os eius, et labiis eius addet gratiam.*

Sensus ergo est, ait Iansenius, q. d. Qui sapiens est corde, is quoniam per sapientiam in animo reconditam, erudite et prudenter loquitur ore suo (cor enim sapientis erudiet os eius) ideo appellabitur prudens; idemque dulcis existens per sapientiam in eloquio, addet et in aliis et in se ipso doctrinam; doctior quotidie et eloquentior evadet, aliisque semper magis ac magis sapientiam ingeret. Itaque unicam clausulam continet versus, docens sapientem prudentis nomen obtinere, quoniam eloquentia sua scientiam auget docendo.

Idem videntur voluisse Septuag. dum vertunt: *Sapientes et intelligentes vocant malos, dulces autem in sermone plura audient;* id est, plura discent audiendo: auditus enim est sensus disciplinæ, ait Aristot. unde auditores vocantur discipuli. Porro sapientes vocantur *mali,* græce φαῦλοι id est primo, viles, inutiles, ignavi; quia scilicet sibi soli sapiunt, et detrectant laborem docendi alios; secundo, pravi, invidiosi, maligni; quia invident aliis sapientiam, atque ut ea alios omnes superent, avare eam celant, nec aliis eam communicare volunt; tertio, Auctor Catenæ Græcor. sic legit: *Viros sapientes et prudentes pravi appellant pravos et sceleratos; qui autem blanda utuntur oratione, plura discunt et hauriunt.* Sicque explicant, q. d. *Adulatores dulcesque eorumdem sermones vulgo maiori in pretio habentur, quam viri prudentes vereque sapientes.*

Porro, ut dulcis sit sermo sapientis, multa requiruntur: primo, ut sermo sit refertus sapientia et prudentia; 1. sapientes enim maiorem delectationem in sensu quam in sono sermonis percipiunt, ait Dionys. Secundo, ut sermo sit ordinatus, concinnus, perspicuus, facilis intellectu: 2. sunt enim nonnulli viri alias eruditi, qui suos conceptus altos et profundos concinne et clare eloqui nequeunt, eo quod in ipsa elocutione sint inordinati et confusi, vel barbari, vel obscuri et involuti. His manca est sapientia: deest enim eis os, puta eloquentia. Tertio, ut sermo sit gratiosus, comis, suavis, hilaris, habens suos sales et lepores, 3. iuxta illud Apostoli: *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus.* Coloss. 4. 6. Sunt enim nonnulli viri alias docti, sed in loquendo agrestes, rustici, duri, tetrici, ut non verba, sed spinas et saxa loqui videantur, qui proinde ad docendum, monendum et exhortandum parum sunt idonei. Quarto et maxime, ut sermo procedat ex corde 4. mansueto, benevolo et amore pleno. Hoc enim verbis suum amorem et dulcorem inspirat, ut quidquid dicat, amorosum et dulce sit, et ut tale ab omnibus avide arripiatur, etiamsi in se terribile vel asperum sit et mordax. Unde S. Aug. in epist. ad Galat. c. 6. v. 1. hanc dotem requirit in eo qui corripit proximum: *Dilige,* ait, *et dic quod voles;* qui enim amat, esto acria correptionis verba, iaciat hæc a correpto non ut tela, sed ut pharmaca libenter excipiuntur; vice versa, si blanda quis proloquatur, sed corde non blando, hæc ut amara respuuntur. Anima enim quæ amat amorem suum, imo se ipsam, influit in sua eloquia, ac per ea in corda audientium; quæ proinde ferit, mollit, ignit ac flectit quocumque vult. Exempla sunt in Confessionibus S. Augustini, ac in S. Bernardo, qui ubique melleus et igneus melleam et igneam lectori aspirat sapientiam.

Dulcis sermo requirit quatuor.

FONS VITÆ ERUDITIO POSSIDENTIS: DOCTRINA STUL- Vers. 22

Digitized by Google

TORUM FATUITAS.) Hebr. *Vena vitarum intelligentia habenti illam* (vel hero et domino eius) *et eruditio stultorum stultitia*; Septuag. *Fons vitæ cogitatio possidentibus; disciplina autem imprudentium mala.* Ita Complut. et Romani. Pro *cogitatio* græce est ἔννοια, id est intelligentia, notitia, notio, sensus, sententia, prudentia, cognitio. Unde Aquila vertit, ἐπίγνωσις, id est *scientia*. Symmach. φρόνησις, id est *prudentia*.

Explicat quod dixit: *Dulcis eloquio maiora percipiet*; quia nimirum ipse est quasi fons sapientiæ; quare sicut fons quo plus dulcis aquæ effluit et effundit, eo plus illi continuo succedit et affluit; sic pariter sapiens quo plus sapientiæ suaviter eloquitur, eo plus ei a Deo suggeritur, perinde ac ubera quo magis mulgentur, eo plus lactis recipiunt.

Iansenius contendit legendum: *Fons vitæ eruditio possidentibus*, uti habent Septuaginta. Sic enim sensus clarus est, q. d. Sapientia sapientibus illam possidentibus est velut fons vitæ, qui quo plus vitalis sapientiæ emanat, eo plus a Deo haurit et recipit. Verum Romani et cæteri codices legunt *possidentis*; idque significantius est: significat enim primo, quod sapientia in corde sapientis meditando, studendo et orando quasi fons oriatur et ebulliat velut in propria possessione et fundo, ac proinde continue et iugiter scaturiat copiosas sapientiæ aquas quibus non tantum domesticos, sed et vicinos circumquaque irriget, vivificet et fœcundet, ut bonorum operum sint feraces et fertiles. Secundo, τὸ *possidentis*, vel, ut ex Hebr. vertas, *heri* aut *domini*, significat neminem debere docere sapientiam, antequam eam plene didicerit, ut eam quasi herus possideat: *Doctor* ergo *sit concha, non canalis*, ait S. Bernardus, sit possessor sapientiæ; ita fiet possessor pulpiti, ex quo eam doceat. Tertio, τὸ *possidentis* significat sapientiam esse fontem vitæ proprium possidentis, id est illius qui eam exercet, eaque utitur docendo et informando alios. Plena enim firmaque rei possessio præter dominium exigit rei possessæ usum et exercitium, ut scilicet facile et expedite re possessa utatur, eamque exerceat. Significat ergo sapientem prius debere cor suum plane imbuere sapientia, ut eam firmiter solideque possideat ac deinde eam exerceat et eructet docendo tum verbo, tum opere et exemplo. Qui enim sapientiam in se habet, sed eam non exercet, nec alios docet; huic sapientia non est fons vitæ, sed quasi lacus vel aqua stagnans, ideoque putrescens et mortua, iuxta illud Christi: *Omni habenti dabitur: ei autem qui non habet* (id est non utitur talento quod habet) *et quod habet auferetur ab eo*, Matth. 25. 29.

Sensus ergo, ait Iansenius, est, q. d. *Eruditio*, id est sapientia et intelligentia, est illis qui habent eam fons vitæ, quia velut scaturigo semper profluens nec umquam deficiens, subministrat eis assidue, unde et ipsi in anima vivant, et alii per eorum doctrinam. At contra doctrina stultorum, qua et se ipsos et alios de agendis rebus aut credendis docent, nihil aliud est quam fatuitas, hoc est stulta sunt quæcumque quatenus stulti et ex suo corde docent: *Ex abundantia* enim *cordis os loquitur*.

De stultorum ergo ventre exeunt flumina aquæ mortuæ; de ventre vero sapientum secundum Deum exeunt flumina aquæ vivæ, ait auctor Imperfect. homil. 20. in Matth.

Ænigmata septem Ven. Bedæ. Huc quoque faciunt septem gryphi sive ænigmata Ven. Bedæ in Collectaneis: *Tres infelices in lege leguntur, qui scit et non docet, qui docet et non facit, qui nescit et non interrogat.*

Qui sunt qui sani ægrotant? qui aliena negotia curant.
Qua ratione homo lassus non fit? lucrum faciendo.
Quid est longissimum? spes vel cogitatio.
Quid est regi et misero commune? nasci et mori.
Quid est optimum et pessimum? verbum.
Quid est quod aliis placet, aliis displicet? vita.

Vers. 23. COR SAPIENTIS ERUDIET OS EIUS: ET LABIIS EIUS ADDET GRATIAM.) Hebr. *addet acceptionem*, id est *doctrinam*, ut vertit Chald. et Syrus, puta gratiam docendi, quod Noster v. 21. vertit, *maiora percipiet*, puta maiorem doctrinam et docendi gratiam nanciscetur. Pro *erudiet* Hebr. est ישכיל *iaskil*, id est ut Pagnin. intelligit, intelligens et prudens faciet, prudenter diriget, instruet, erudiet.

Cor est symbolum trium. I. mentis. Cor trium rerum est symbolum triaque significat; unde triplex hic emergit sensus: primo, *cor* vocatur mens et intellectus; sicut enim a corde vita et spiritus vitales totius corporis procedunt: sic a mente procedit vita et spiritus totius animæ, omniumque eius potentiarum. Sensus ergo est, q. d. Mens sapientis est, quæ dirigit os eius, illudque docet nil temere effutire, sed præmeditata loqui, ac labiis eius indit additque gratiam docendi, ut gratum suavemque promant sermonem, qui in animos audientium leniter influat et sapientiam instillet. Mens enim sapientis prius cogitat et meditatur, quid et quomodo debeat loqui, ut auditoribus prosit et persuadeat sapientiam: mens vero stulti nil præmeditatur, sed quidquid in buccam venit, illico eloquitur. Unde Ecclesiast. c. 21. 29. *In ore fatuorum*, inquit, *cor illorum; et in corde sapientium, os illorum.* Vide ibi dicta. Unde et Sept. vertunt: *Cor sapientis cogitabit quæ ab ore proprio, et in labiis suis portabit doctrinam*; Syrus: *Cor sapientis cognoscit sermonem oris sui*, etc. R. Salomon: *Sapientis os a mente habet, ut recte et eloquenter loquatur*; Vatabl. *Pectus sapientis os illius prudenter moderatur, et labiis eius addit doctrinam.*

II. sapientiæ. Secundo, *cor* sapientis est ipsa sapientia, sicut cor animalis est ipsa anima; unde cordatus vocatur prudens et sapiens; et Osee 7. 11. dicitur: *Factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor*, id est, insipiens et imprudens. Sensus ergo est, q. d. Sapientia dirigit os sapientis, ut sapienter loquatur: *Labiis eius addet gratiam*, ut cum gratia sapientiam depromat et proferat; os enim ex se est insipiens, ac non intelligit quid dicat: quare necesse est ut sapientiam hauriat a sapientia cordis. Cor ergo sit doctor oris, ac doceat os sapientiam, puta modum sapienter et prudenter loquendi. Nam verbum mentis sapiens fundit sibi simile verbum oris sapiens. Ita Aben Ezra: *Sapiens*, inquit, *sermone suo sapientiam, qua excultus est, prodet, atque ut doctrinam cæteris patefaciat, maiorem addet mentis solertiam.* Sapientia enim solers est, multosque modos sapienter loquendi excogitat, ac multas rationes adinvenit, quibus id quod intendit, gratiose eloquatur et auditori persuadeat. Unde explicans subdit: *Favus mellis composita verba*, etc. Vide dicta v. 21. ille enim versus cum hoc uti verbis, sic et sensu consentit.

III. amoris. Tertio, *cor* significat affectum, benevolentiam, amorem, q. d. Cor, id est amor, erudit et docet os sapientis, ut omnia tædia, fastidia, molestias, quæ in docendo rudes vel morosos et difficiles occurrunt, generose superet, atque modos dicendi et agendi adinveniat, quibus sapientiam, fidem et virtutem auditoribus persuadeat, uti faciebat Apostolus Galatis dicens cap. 4. 19. *Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam.* Unde sanctus Augustinus lib. de Catechizandis rudibus cap. 10. docet catechistam debere imitari matrem quæ ex amore materno rudem infantem sensim docet balbutire et loqui, imo eidem cibum præmandit. Amor enim omnem ruditatem, omne tædium et fastidium superat: *Num*, inquit, *delectat, nisi amor invitet, decurtata, et mutila verba immurmurare? Et tamen optant homines infantes, quibus id exhibeant.* Et inferius: *Suavius est matri minuta mansa inspuere parvulo filio, quam ipsam mandere et devorare grandiora.* Addit deinde novam gallinæ similitudinem: *Non recedat de pectore etiam cogitatio gallinæ illius, quæ languidulis plumis teneros fœtus operit, et susurrantes pullos confracta voce advocat, cuius blandas voces refugientes superbi, præda statim alitibus fiunt.* *Praxis loquendi et docendi.* Sicut ergo calor omnes fructus, omnesque cibos concoquendo sapidos dulcesque efficit; sic et amor omnes sermones suaves gratosque reddit tam dicenti quam audienti. Cum ergo quid dicturus es, vel aliquem docturus aut correpturus, dicta tua præeat et promat amor; ita modum recte loquendi et per-

suadendi docebit te amor. Amor enim e corde ebulliens in
os, sermonem sibi similem eructabit et pariet, iuxta illud
Psalm. 44. 1. *Eructavit cor meum verbum bonum.* Vide
S. Bernardum serm. 67. in Cant.

Vers. 24. FAVUS MELLIS COMPOSITA VERBA: DULCEDO ANIMÆ
SANITAS OSSIUM.) Hebr. *Favus mellis eloquia pulchritu-
dinis vel elegantiæ, dulcis animæ et medela ossi*; Pagnin.
et sanitas corpori; Sept. *Favi mellis sermones boni; dul-
cedo autem eorum sanitas animæ*; Chald. *Favus mellis
verbum suave*; Syrus: *verbum sapientis*; Vatablus: *Fa-
vus mellis est amœnus sermo, animi dulcor et ossium me-
dela.* Nam mel, inquit ipse, sanat languores corporis. Pro
verba composita, Hebr. est אמרי נעם *imre noam*, id est
verba pulchritudinis, decoris, amœnitatis, elegantiæ. Un-
de *Noemi*, socrus Ruth, ita dicta est a specie et decore,
Ruth 1. 20. Sicut enim species vultus rapit oculos intuen-
tium, sic species et decor sermonis rapit aures audientium.
Hæc sententia cohæret præcedenti; multis enim exagge-
rat Salomon commoda sermonis prudentis et suavis. Sen-
sus clarus est, q. d. Sicut favus mellis delectat palatum,
simulque reficit, nutrit et roborat corpus; sic pariter ver-
ba prudenter et suaviter composita et concinnata dele-
ctant aures, dulcorant animum, et sanant ossa. Per *ossa*
accipe metaphorice cum Sept. intima animæ, aut proprie
ossa corporis, q. d. Dulcis sermo non solum animum pa-
scit, sed et corpus, eiusque ossa, in quibus situm est eius
robur, reficit, recreat et firmat.

Dulcis sermo est favus mellis. Apte pulcher dulcisque sermo comparatur favo mellis:
Primo, quia sicut favus stillat mellis dulcedinem: sic ora-
tor stillat sermonis facundiam. Unde de Nestore ait Ho-
1. merus: *Cuius ab ore melle dulcior fluebat oratio.* Secun-
2. do, mel est opus et nectar apum, quæ prudentiæ et casti-
tatis sunt exemplar et symbolum. Simili modo dulcedo
sermonis manat a mente prudente et casta. Unde in ore
S. Ambrosii adhuc pueri lusit examen apum, portendens
eius castitatem et sermonis suavitatem. Idem accidit S. I-
sidoro Archiepiscopo Hispalensi, S. Dominico fundatori
Ordinis Prædicatorum; ac ex Gentilibus Platoni et Pin-
3. daro. Tertio, apes legunt mel ex floribus et herbis odo-
ratis: sic sapientes legunt mel sermonis ex florilegio S.
4. Script. Quarto, oratoris tria sunt officia, docere, delectare
et movere, quæ repræsentantur per mel: mel enim reficit,
dulcorat et sanat; refectio repræsentat doctrinam, dul-
cedo delectationem, salubritas motum et persuasionem.
Unde S. August. lib. 4. de Doctrina Christ. *Dixit*, inquit,
*quidam eloquens, et verum dixit, ita dicere debere eloquen-
tem, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Docere necessitatis
5. est, delectare suavitatis, flectere victoriæ.* Quinto, R. Le-
vi: Mel, inquit, medicina est leniendis membrorum cru-
ciatibus, cum contusa fuerint, si iis imponatur, atque et-
iam aliis morbis maxime prodest: sic et suavis sermo con-
fert ad aptam corporis constitutionem conservandam, et
ad improborum morum ægritudines depellendas: præser-
tim vero lenit et discutit animi mœrores, angores, iras,
amaritudines, invidias, quæ illam discruciant, exedunt et
consumunt. Unde Clem. Alexand. lib. 1. Pædag. c. 2. *Me-
dicina*, ait, *medetur morbis corporis, sapientia animi per-
6. turbationibus.* Sexto, mel est sanitas, id est medulla os-
sium: mel enim optimam medullam ossibus suggerit, ita-
que ea languentia sanat et vegetat. Rursum medulla est
quasi mel ossium ea nutriens, sanans, oblectans et robo-
rans; simili modo sermo sapiens et suavis nutrit, sanat et
firmat ossa, id est robur animæ et corporis ad agendum
et tolerandum fortia. Sic S. Marcus et Marcellianus a suis
graviter tentati ad abnegandam in persecutione Christi
fidem, cum nutarent, sermone prudenti et suavi S. Seba-
stiani in eadem confirmati fuere, ac pro illa gloriosum ob-
iere martyrium. Idem fecit Ursicinus medicus, qui in mor-
te cespitans, confirmatus oratione S. Vitalis, alacer cervi-
ces carnifici pro Christo præbuit. Idem fecit legio Thebæo-
rum, roborata concione S. Mauritii et S. Exuperii, ac se-
ptem fratres Machabæi sub Antiocho corroborati a matre
vera viragine, ac septem filii S. Felicitatis, et totidem S.
Symphorosæ a matribus accensi ad martyrium. Sic ad-
hortatione egregia Iudæ Machabæi milites *convaluerunt
animis, non solum homines, sed et bestias ferocissimas,
et muros ferreos parati penetrare*, 2. Machab. 11. 9. Septi- 7.
mo, sicut favi mellis mira arte et concinnitate construun-
tur ab apibus, sic vir sapiens magna prudentia, ordine,
methodo, elegantia componit et disponit sermones suos,
indeque eis tam efficax suavitas et tam suavis efficacia.
Exempla Platonis, Ennii, Virgilii, Varronis et Ciceronis
recenset Plinius lib. 7. 30. Hinc apes mella favis condunt
et cera incrustant, ne diffluant; favos porro tanta ar-
te struunt, ut domus et palatia affabrefacta videantur.
Struunt, ait Plinius libr. 11. cap. 10. *orsæ a concameratio-
ne alvei, textumque vel usque ad summa tecta deducunt,
limitibus binis circa singulos actus, ut aliis intrent, aliis
exeant. Favi superiore parte affixi, et paululum etiam la-
teribus simul hærent et pendent una. Alveum non contin-
gunt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter poposcit alveus*;
et cap. 11. *Sexangulæ omnes cellæ, singulorum eæ pe-
dum opere.* Similiter sermones suos construit et componit
sapiens. Unde Esther orat Deum c. 14. 13. docens: *Tri-
bue sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis,
et transfer cor illius in odium hostis nostri.*

Denique audi S. Ambros. l. de Bono mortis c. 5. « Mor-
tua, inquit, peccata sunt, quæ vitæ suavitatem habere non
possunt. Perfunduntur autem divini sermonis unguentis,
et fortiore cibo verbis velut pane, et suaviori sermone vel-
ut melle curantur quædam vulnera delictorum. Sermones
autem cibos esse docet et alibi Salomon, dicens: Favi mel-
lis sermones boni. In illo ergo horto sermones boni sunt,
alius qui culpam coerceat, alius qui iniquitatem corripiat,
alius qui mori faciat insolentiam, et velut sepeliat eam,
quando correptus aliquis erroribus suis renuntiat. » De-
inde plures utilium sermonum species recenset, dicens:
« Est etiam sermo fortior, qui confirmat cor hominis va-
lidioribus Scripturæ cœlestis alimentis. Est etiam sermo
suasorius dulcis ut mel, et tamen peccatoris conscientiam
in ipsa suavitate compungens. Est etiam ferventioris spi-
ritus sermo, qui inebriat sicut vinum, et cor hominis læ-
tificat. Est etiam lacteus sermo purus et candidus. Hos
cibos dulcium utiliumque sermonum epulandos sponsus
proximis suis dicit: Edite, proximi mei, et bibite, et in-
ebriamini fratres mei. » Plura de melle et apibus dixi c.
6. 8. et Eccl. c. 11. v. 3.

EST VIA QUÆ VIDETUR HOMINI RECTA: ET NOVISSIMA Vers 25.
EIUS DUCUNT AD MORTEM.) Hebr. *et novissimum eius viæ
mortis*; Chald. *et finis eius sunt viæ mortis*; Sept. *atta-
men novissima eorum spectant in fundum inferni*; Syrus:
viæ eius mortis semitæ. Repetit et inculcat hanc gnomen
Salomon: quia maior hominum pars, ait Iansen. laborat
philautia, nimisque sibi in suis iudiciis et sensibus placet;
quare ab ea avocat omnes Salomon, dicendo quod multis
plus æquo placeant sua sensa et consilia, ac licet revera
prava tortaque sint, tamen eis amore sui excæcatis vi-
deantur esse recta, ideoque cæci et dormientes tendant ad
mortem et gehennam. Iam enim hanc gnomen audivimus
cap. 14. v. 12. ubi eam explicui.

ANIMA LABORANTIS LABORAT SIBI, QUIA COMPULIT EUM Vers. 26.
OS SUUM.) Id est, oris sui fames et necessitas. Hebr. *Ani-
ma laborans laborabit sibi, quia incurvavit se super eum
os eius*, q. d. Homo laborat, quia os et fames oris ipsius
innititur labori et laboranti, illique incumbit, et ab eo pa-
nem quo vescatur, quasi curvus et supplex postulat. Al-
ludit ad Gen. 3. 19. *In sudore vultus tui vesceris pane tuo.*
Imo Beda eo arctat hanc gnomen, exponitque de Adamo,
q. d. Adam peccans damnatus fuit ad laborandum, ut la-
bore manuum sibi victum compararet; inde ad laborem
compulit eum os suum, quando scilicet cum serpente lo-
cutus est, et ore suo vetitum pomum comedit; quia enim
homo contra præceptum Dei intemperanter comedit po-
mum vetitum, hinc iuste hac pœna mulctatus est, ut de-
inceps non comedat cibum, nisi quem magno labore et
sudore compararit, ait S. August. Verum alii passim hanc
gnomen ample pronuntiatam ample sumunt, et omnibus
hominibus adaptant.

Sensus ergo planus et genuinus est, q. d. Homo *laborat sibi*, id est ad suum commodum, ut scilicet vitam sustentet, quia ad laborem compellit eum *os suum*, ut scilicet laborando quærat victum, quo os fame hians et latrans satiet. Per *animam* enim synecdochice intelligit totum hominem; dicit tamen potius *anima* quam homo; quia in laborando magis laborat anima quam corpus. Anima enim est quæ in labore corpus movet, agitat, impellit, omnemque laborandi vim et robur corpori suggerit. Hinc in labore magis patitur et fatigatur anima quam corpus, præsertim quia animæ est per omnia prudenter dirigere labores, ut sint utiles et fructuosi. Rursum anima est quæ sentit mille angores, curas, sollicitudines in laborando, uti videmus mercatores, opifices, agricolas, cæterosque laborantes mille curis, quas parit labor, distendi et cruciari.

Significat ergo hæc gnome, hominis post peccatum sortem et statum esse, ut laboret, ac labore sibi victum paret: *Homo enim nascitur ad laborem, et avis ad volatum*, Iob 5. 7. Provida enim Dei sapientia hominem ob peccatum ad laborem continuum damnavit; tum in pœnam peccati, ut illius pœna et pœnitentiæ sit labor; tum in concupiscentiæ remedium; ne enim otio diffluens concupiscentiis suis ageretur, Deus eum labori addixit, ut illi intentus de concupiscentiis suis cogitare non posset, aut, si posset, ei non liberet, utpote laboribus fatigato et fracto. Rursum significat Deum ad laborem homini stimulum dedisse, egestatem et famem; hæc enim cogit eum laborare, ut labore sibi alimenta comparet. Si enim non esset hæc necessitas et fames, nemo vellet laborare. Quocirca lex naturæ et Dei sanxit ut qui recusat laborare, cibo privetur, iuxta illud S. Pauli: *Si quis non vult operari, nec manducet*: 2. Thess. 3. 10. Ante triginta annos cum in Belgio Lovanii degerem, dux Arschotanus Heveriæ iuxta arcem suam curabat vastos circa illam montes exaggerari et transferri. Rogantibus cur in rem parum utilem tantas opes expenderet? respondit: Ut centenos et amplius pauperes hoc opere distineam alamque, ne otientur et furentur, sed ut labore victum parent; qua ratione eleemosynam et spiritualem animæ, et temporalem corpori eorum confero. Denique significat moderandos esse labores, ut non nimios capessamus, qui corpus et animam deiiciant, ad congerendas opes; sed moderatos, tantos scilicet, quanti ad victum lucrandum sufficiant, iuxta illud Apostoli: *Est autem magnus quæstus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quod nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus*, 1. Timoth. cap. 6. ver. 8.

Salomon sibi succinit in Ecclesiaste dicens: *Omnis labor hominis in ore eius*, c. 6. unde R. Levi hanc Salomonis gnomen sic explicat, q. d. *Cum quis assidue desudat ob alimenta comparanda, sibi tantum desudat, cum ab ore suo tantum ad id incurvatus et abiectus fuerit. Est ergo hæc quædam institutio, ut mortalis a supervacanea ciborum copia abstineat, partemque tantum sibi necessariam desumat.*

Secundo, Hebr. עמל *amal*, et Latinum *laborare*, subinde idem est quod affligi; ac labor vocatur molestia et afflictio. Sic sensus erit, q. d. Homo afflictus, sibi, id est sua culpa, affligitur: quia os suum ad talem afflictionem eum compulit, et causa illi fuit miseriarum. Multi enim sunt intemperantis linguæ, ac multa effutiunt, quæ alios lædunt, offendunt, cruciant: quare ab eisdem vicissim læduntur et cruciantur. Tales sunt qui alios rident, vexant, subsannant, calumniantur, detrahunt, fraudant, decipiunt, expilant, etc. Huic sensui favet Chald. qui sic vertit: *Anima laborantis laborem sustinebit; quia ex ore suo veniet ei humiliatio* vel *incurvatio*. Tertio, Aben Ezra Hebr. אכף *achaph*, id est curvavit, compulit, vertit, *in causa fuit*, q. d. *Quod quis perpetuus sit in laboribus, efficitur ab eius ore, eo quod sermonum suavitatem non didicerit, ut e contra sapientia excultis eamdem vitam afferi; qui enim os et aures claudunt sapientiæ, manibus laborent oportet, ut victum sibi parent.* Quarto, Septuag. vertunt: *Vir in laboribus laborat sibi, et vim facit in interitum suum.* Ita Romani Græce ἐκβιάζεται αὐτοῦ τὴν ἀπώλειαν, quod primo Complut. vertunt: *Vim facit suæ perditioni*; et Auctor Catenæ Græcorum sic vertit: *Vir honesto labori insistens sibi insistit, suamque perditionem vi propellit*; sicque explicat, q. d. Qui virtutis viam serio aggreditur, sibi, non alteri laborat; profligat autem interitum, servatque seipsum per pœnitentiam. Unde per antithesin subdunt Septuag. *At perversus in ore suo fert perditionem.*

Egregie hanc lectionem explicat Cassian. collat. 24. c. ult. « Regnum cœlorum, ait, secundum sententiam Domini vim patitur, et violenti diripiunt illud, » Matth. 11. « Isti profecto sunt laudabiles violenti, qui vim faciunt perditioni sui. Homo enim, ut scriptum est, in laboribus laborat sibi, et vim facit perditioni suæ. Perditio nostra est oblectatio vitæ præsentis, et (ut expressius dicam) executio desideriorum voluntatumque nostrarum: quas si quis ab anima sua subtraxerit ac mortificaverit, gloriosam profecto et utilem perditioni suæ vim facit, abnegans dumtaxat ei iucundissimas voluntates, quas per Prophetam sermo divinus sæpe incusat, dicens: Quia in diebus ieiunii vestri invenitur voluntas vestra. » Isaiæ 58.

Secundo, alii τὸ ἐκβιάζεται, contrarie vertunt: *Vim facit in interitum.* Ita Rom. Unde Theodot. vertit. *Qui in laboribus laborat immodice, attrahit mortem sibi*, q. d. Avari qui laboribus nimiis se vexant, ut opes concervent, hi sæpe iisdem se conficiunt et enecant. Et Syrus, *Anima doloribus vexata sibi excruciatur, et ab ore eiusdem perditio eidem adducitur.*

Sic et Beda hæc accipit de impiis, præsertim hæreticis, de quibus dicitur Ierem. 9. *Ut inique agerent laboraverunt*, ut scilicet depravarent S. Scripturas, iisque suas hæreses stabilirent.

Mystice, S. Greg. hanc gnomen applicat doctoribus qui coguntur facere quod docent, ne pudefiant. Sic enim ait l. 2. hom. 18. Ezech. « Sed cum bonorum auditorum vitam considerant, eamque profecisse suis exhortationibus pensant, erubescunt tales non esse, quales auctore Deo per se conspiciunt alios factos esse; et tanto se in mente stabiliunt, quanto pene in culpam labebantur. Nam cum ipsa sua doctoribus verba ad memoriam redeunt, erubescunt non servare quod dicunt. Unde per Salomonem quoque dicitur: Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum. Os enim nostrum nos compellit ad laborem, quando per hoc quod dicimus a vitiis refrænamur; quia turpe nimis est ibi nos negligendo cadere, unde prædicando conati sumus alios levare. »

Rursus R. Levi sic explicat: « Anima laborantis sibi laborabit, quia labores subit, cum os incurvarit, et demiserit, id est, cum ab edendi cupiditate potusque iucunditate os coercuerit, ita ut a sapientiæ studio, laboribusque ob eamdem ferendis ab eiusmodi cupiditatibus non avocetur. »

Denique Dionys. Carthus. moraliter sic explicat: « Anima laborantis laborat sibi, id est, anima exercentis opera corporalia aut spiritualia bona, facit ea ad suum profectum aut commodum, et pro necessariis corpori aut animæ. Ideo monet Apostolus: Labora sicut bonus miles Christi. Et rursus: Labor vester non erit inanis in Domino. Itemque: Unusquisque accipiet secundum suum laborem, quia compulit eum ad laborandum os suum, id est sermo quo se astrinxit ad bene agendum in fonte baptismi, in susceptione Ordinis sacri, aut in professione monastica, vel in foro confessionis, sive in actu prædicationis, quia quod alios docet facere obligatur. »

VIR IMPIUS FODIT MALUM, ET IN LABIIS ILLIUS IGNIS Vers. 27.
ARDESCIT.) Hebr. est: *Vir Belial* (id est ut Aquila, *vir apostasiæ et rebellionis*, hoc est apostata et rebellis; Symmach. *vir intolerabilis.* De *Belial* fuse dixi cap. 6. 12.) *fodit malum, et super labiis suis velut ignis ardens*; Septuag. *Vir imprudens fodit sibi mala, et in labiis suis ignem condit*; S. Cyprianus: *Ignem thesaurisat* (græce enim est, θησαυρίζει) Theodotion: *Tamquam ignis arde-*

scens; Syrus: *Vir impius machinatur malum, et ab ore eius accenditur ignis;* Chald. *Vir calumniator fodit malum, et in labiis eius ignis dat scintillas;* R. Salomon: *Labia testis falsi et periuri sunt velut ignis comburens, et consumens proximum.* Generalius et plenius R. Levi sic exponit: *Vir Belial animo suo nefanda molitur; quod autem ab animo ad labia derivatur, argumentum est, quo malum corde latens cognoscitur, quod quidem tamquam ignis exurens perniciem affert, atque id perinde est, ac si dixisset graviora damna illius ore inferri, quam animo destinasset: sermones enim suos ita diserte promit, ut ex illis acerbissima damna consequantur.*

Vox *fodit* dupliciter accipi potest: Primo, *fodit* mente, id est animo vestigat malum, et scrutatur modos et rationes, quibus noceat proximo. Sicut enim fossor fodiendo scrutatur mineralia sub terra latentia, ut sulphur, carbones, metalla; sic impius scrutatur, versat et excogitat calumnias, fraudes artesque nocendi. Secundo, *fodit* lingua et manu foveam, in quam alii cadant, id est malum, quod mente fodit et excogitavit, hoc reipsa effodit, et infert lingua calumniando, detrahendo, susurrando, decipiendo, etc. Rursum directe *fodit* malum aliis, sed indirecte sibi ipsi, ut vertunt Septuag. quia malum in suum redit reciditque auctorem, iuxta illud Eccl. 27. 29. *Qui foveam fodit, incidet in eam; et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo; et qui laqueum alii ponit, peribit in illo.* Tertio, Rabbini nonnulli in Glossa magna vertunt: *Vir belial per malitiam suam egraminans*, id est graminna effodiens; terra enim gramine vestita difficilius effoditur: quia graminum stirpibus et radicibus implicatur, constringitur, et quasi compingitur, ut in unam glebam continuam coalescat; sic susurro qui amicitias, quasi gramina quædam implexa, inter se connexas et longo tempore coalitas effodere, scindere et dissociare satagit, sane valde laboret oportet, multasque prisci temporis iniurias oblivione sepultas effodiat necesse est. Quarto, nonnulli censent alludi ad milites, qui castrum vel urbem suffodiunt, ac subvecto pulvere tormentario accensoque disrumpunt, in altum deiiciunt et evertunt; ad eumdem enim modum calumniator et susurro mente quidem fodit malum, id est cuniculos et fossam profundam agit simultatione et secreto, ubi vero amicorum fœdera alte suffodit, lingua quidem sua ignem supponit; nimirum ea dicit, quibus amicos inflammandos et concitandos esse novit; atque hoc dolo firmissimas paces et amicitias disturbat, domos et urbes, nonnumquam etiam regna et imperia funditus evertit. Ergo Salomon apposite ait: *Vir impius fodit malum.*

Et in labiis illius ignis ardescit.) Nam, ut ait S. Iacob. c. 3. 6. *Lingua ignis est, universitas iniquitatis, etc. quæ inflammat rotam nativitatis nostræ inflammata a gehenna.* Ubi multa de hoc linguæ incendio dixi. Quocirca S. Greg. Nazianz. orat. 3 contra Iulianum Apost. linguam maledicam, qualis fuit Iuliani, comparat Ætnæ, quæ primo ignes tegit et colligit, ac deinde collectos conglobatosque velut infernus evomit et eiaculatur, quibus agros, oppida et provincias etiam longe dissitas exedit et vastat.

Lingua maledica est Ætna.

Vers. 28. Homo perversus suscitat lites: et verbosus separat principes.) Hebræus: *Vir versionum*, vel *inversionum, vel perversitatum* (id est versutus et perversus, qui omnia vertit, invertit, pervertit) *mittit contentionem: et susurrator dividet principem;* Symmachus: *Et qui calumniatur, diffamat ducem;* Chaldæus: *Et susurro divellit a se amicum suum;* Syrus: *Vanus insectatur amicos suos;* Septuaginta: *Vir perversus trasmittit mala: et facem doli accendit malis, et disiungit amicos;* Vatablus: *Vir perversus occasiones contentionis iniicit, et delator sæpe inter magnates dissidia concitat.*

Sententia clara est, q. d. Homo perversus, qui scilicet omnia pervertit, atque in malam partem rapit, aliterque rem atque verba refert, quam se habent; item qui alterius rebus benefactis vel certe indifferentibus malam intentionem affingit, eaque quasi subdolo et hostili animo in contemptum alterius facta depravat; hic suscitat lites et rixas; *et verbosus*, id est ut Hebr. *delator*, circulator et susurro, seminat discordias, separatque non tantum privatos, sed et principes, atque inter eos facem doli, ut vertunt Septuaginta, ac belli succendit. Faces doli sunt suspiciones, diffidentiæ, ambitiones, invidiæ, quas inter principes suscitant susurrones cum magno subditorum dispendio et clade, uti faciunt politici et hæretici, qui proinde sunt seditionum folles, ac titiones gehennæ, ut ait S. Iacobus c. 3. 6. imo quasi dæmones incarnati.

Vir iniquus lactat amicum suum, et ducit eum per viam non bonam.) Hebr. *vir violentiæ;* Chald. *vir raptor;* Vatabl. *Vir violentus seducit amicum vel proximum suum, et facit eum ambulare in via non bona.* Pro *lactat*, Hebr. est יפתה *iephatte*, id est *illicit, lactat, seducit;* Aquila et Symmach. *decipit;* Sept. ἀποπειρᾶται, id est, ut Complut. *tentat;* Roman. *palpat.* Hæc sententia clara est, ac primo aptari potest prædonibus et latronibus, qui viatores et quoslibet alios adoriuntur quasi amici blandis sermonibus, ac sensim deducunt eos in avias silvas vel speluncas, ubi eos spoliant et subinde occidunt; secundo, fraudatoribus qui speciosis promissis proximos inducunt in contractus, fœdera, obligationes, etc. quæ sibi commoda, proximis noxia fore sciunt; tertio, lenonibus et scortatoribus, qui pueros et puellas simplices donis inescant et seducunt, ut suæ vel aliorum libidini serviant; quarto, hæreticis et prava dogmata seminantibus, qui, ut ait Apost. Rom. 12. *per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium*, itaque eos pertrahunt in hæresim, errorem et exitium. Vers. 29.

Qui attonitis oculis cogitat prava, mordens labia sua perficit malum.) Ita Roman. sed Iansen et alii legunt, *perficiet mala.* Legendo *perficit*, ait Iansen. sensus est, q. d. Non is tantum perficit malum coram Deo, qui opera perpetrat, sed et qui attonitis oculis, hoc est, fixo animo cogitat prava: item qui ex indignatione mordet labia. Si autem legatur *perficiet*, tum significatur malum aliquod metuendum ab eo qui cogitat intento animo prava; item ab eo qui mordet labia sua præ ira et vindictæ cupiditate. Indicat enim hæc parabola conditiones quasdam et signa exteriora hominis, qui alteri machinatur malum, ut ex his illum observantes, nobis ab illo caveamus. Vers. 30.

Sed eodem redit sensus, sive legas *perficit*, sive *perficiet;* sæpe enim præsens ponitur pro futuro, præsertim ubi significatur rei mos sive consuetudo: *perficit* ergo, id est *perficiet*, hoc est perficere solet.

Pro *qui attonitis oculis*, Hebr. est עצה *otse*, quod Septuag. vertunt, *qui obfirmat oculos;* alii, *qui obstinatos habet oculos;* Noster, *attonitos.* Attoniti enim dicuntur, qui quasi stupefacti ita sæpe rem aliquam intuentur vel cogitant, ut præsentes et præsentia non advertant, iuxta illud Iob 15. 12. *Quid te elevat cor tuum, et quasi magna cogitans, attonitos habes oculos?* Attonitus enim derivatur a verbo prisco *attono:* attonare autem est tonando stupefacere; inde *attonitus* est quasi ad tonitru perculsus et stupefactus. Unde Ovidius epist. 4.

Attonitus quis?

Aut quas semideæ Dryades, Faunique bicornes
Numine contactas attonuere suo.

Et Celsus l. 3. c. 26. *Attonitos quoque raro videmus, quorum et corpus et mens stupet. Fit interdum ictu fulminis, interdum morbo:* ἀποπληξίαν *hunc Græci appellant.* Denique Virgil. 3. Æneid.

Talibus attonitus visis, ac voce deorum.

Ubi Servius: *Hoc est talibus deorum vultibus; unde sequitur: ac voce deorum. Nam et voce se dicit attonitum et visis. Attonitus vero est stupefactus: nam proprie attonitus dicitur, cui casus vicini fulminis, et sonitus tonitruum dant stuporem.* Verum, quia quis attonitis oculis potest cogitare et contemplari sancta et cælestia; hinc Noster attonitos oculos nectit cum cogitatione prava. Unde Chald. vertit: *Qui annuit oculis suis, et cogitat perversa, annuens labiis suis perficit malum;* et Syrus: *Innuit oculis suis, et prava cogitat, et labiis suis machinatur et perficit ma-*

lum; Aben Ezra vertit: *Qui claudit oculos, ut nefaria machinetur; obturat enim oculos ne mens post oculos distrahatur, quo libere scelera meditari et machinari queat.* Sic et R. Levi, Pagnin. Vatabl. et Buxt. *Qui claudit oculos,* ait, *ad cogitandum perversitates;* Marinus in Lexico: *Agitans oculos cogitando perversa.* Dantur ergo hic duo signa perversitatis perfectæque malitiæ. Prius est, si attonitis, firmis vel clausis oculis quis cogitet prava. Hoc enim est signum illum ita intentum esse cogitationi pravæ, ut in ea mentem et voluntatem absorberi sinat, nec de re alia bona cogitare possit; imo ab ea animum avocare et distrahere nequeat. Quare talis similis est diabolo, ait Auctor Catenæ Græc. qui sæpe considerat quo quisque vitio laboret, ut per illud eum præcipitet. Secundum, si post cogitationem pravam et attonitos oculos, mordeat labia. Hebr. קרץ *coretz*, quod Noster vertit *mordens;* Vatabl. *agitans;* Tigur. *contrahens;* R. Levi, *patefaciens;* melius Marinus et alii in Lexico, *incidens* vel *nictans.* Incidere enim oculis, est oculis nictare: incidere vero labiis, est labiis nictare, vel potius mordere, qui gestus est malum alteri machinantis, quasi eodem modo eum incidere et discerpere velit, sicut incidit et mordet sua labia. Unde Horat. l. 1. Carm.

Impressit memorem dente labris notam.

Ex imaginatione enim perficiendi malum quod cogitat, aut ex indignatione moventur dentes ad huiusmodi morsum labiorum, quasi gestientes nocere ei, cui male volunt. Maxime autem hæc spectant ad iratos: hi enim mordent labia, quasi minitantes aliis similem morsum. Unde Aristophanes in Vespis: *Comedens labra,* ait, *præ iracundia.* Et Homer. Iliad. υ:

Ast hi labra suis presserunt dentibus omnes.

Sic pulli equini indomiti ferocientes mordent frænum. Sic Itali mordendo pollicem dextræ malum minitantur. Sic Georgius Castriotus Turcarum terror et fulmen, adeo ut ab eis nuncupatus sit *Scanderbeg*, id est Alexander Magnus, ubi labia momorderat, imo mordendo quasi diffiderat, præceps in prælium ruebat. Estque hic gestus naturæ consonus; fere enim animalia omnia, ac præsertim serpentes, morsu pugnant et necant. Unde Lucan. Pharsal. 9.

Morsu virus habent, et fatum in dente minantur.

Denique Septuag. luculenter sic uno spiritu totam sententiam efferunt: *Qui obfirmat oculos suos, cogitat perversa, et statuit* vel *definit, et decidit omnia mala labiis suis, hic fornax est malitiæ;* qui enim hæc omnia, quæ signa sunt ingentis malitiæ, iunctim habet, instar fornacis ira et malitia æstuantis, maledictorum, rixarum, pugnarum, etc. globos et incendia assidue eiaculatur, nec ullis blandimentis, promissis vel minis restingui potest, sed his omnibus potius magis accenditur et exæstuat. Nam ut ait S. Chrysost. hom. 46. in Matth. *Sicut incendium aqua iniecta magis succenditur, ita accidere solet in magna ira: quidquid aliquis dixerit, continuo pabulum huius efficitur incendii.*

Vers. 21. Corona dignitatis senectus, quæ in viis iustitiæ reperietur.) Hebr. *Corona gloriæ canities, in via iustitiæ invenietur.* Quod primo Iansenius sic exponit, q. d. Per iustitiam pervenitur ad extremam senectutem, cum impii fere ante diem suum moriantur, iuxta illud Ps. 54. *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos.* Ita R. Salomon; secundo, q. d. In via iustitiæ constituta est senectus, iuxta illud Sap. 4. *Cani sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata;* tertio, q. d. Esto iuvenes aliquando libere et impure vivant; tamen cum ad senectutem veniunt, sæpe sapiunt et pœnitent. Verum Noster optime vertit subaudiendo more Hebræo pronomen *quæ.* Unde et Sept. *Corona gloriationis* (Compl. *exultationis;* Chald. *pulchritudinis*) *senectus: in viis autem iustitiæ reperitur;* Syrus: *Diadema laudationis senectus, et in via iustitiæ laudatur;* Vatablus: *Senectus, si eam in via iustitiæ reperias, corona ornatissima est.* Pro *dignitatis* enim Hebr. est תפארת *tipheret*, id est, *decoris*, pulchritudinis, gloriæ, magnificentiæ.

Sententia est clara, q. d. Senectus seni est quasi corona speciosa et magnifica, si tamen iuste et inculpate vivat, ac iustitiæ, id est virtutum quarumlibet, actibus ornetur: quocirca talis senectus omnibus est venerabilis et laudabilis. Porro multiplex est corona senum et senectutis: prima est corona canitiei; cana enim coma instar albentis coronæ ornat caput senum. Unde Phocylides: *Venerare,* ait, *canis redimita, seu coronata tempora habentes, cedendo senibus in sedendo et in officiis omnibus.* Et Philo Legat. ad Caium: *Ætas ipsa senem quasi defunctum laboribus, et emeritum militem canis coronat. Quid enim aliud canities, nisi populeum aut floridum sertum?* Sic Plinius in Panegyr. Traiani, capillum Traiani albescentem vocat non quidem coronatum, sed, quod tantidem est, ornatum. Corona senum septuplex. I.

II. Secunda est corona ætatis et antiquitatis. Unde Aben Ezra sic explicat, q. d. Senectus est quasi gloriosum diadema viri capiti impositum. Senes enim multis annis, v. g. 70. 80. 90. quibus vixere, quasi totidem floribus coronantur. Unde Philo apud Antonium in Melissa part. 1. serm. 17. *Iuvenili vitæ,* ait, *succedit senilis ætas præstantissima et sacratissima, cui quasi summo gubernatori Deus gubernacula in manus tradidit tamquam idoneo, qui possit rerum terrenarum gubernacula tenere.* Audi Carolum Paschasium lib. 1. de Coronis cap. 5. Apud Anacreontem, inquit, cani coronant caput, id est honestant: quin et proprie senes et canos olim coronis decorabant, ut patet ex illo Euripidis: *Canam coronis caput canum coronatum.* Quomodo lex, inquit Plutarch. loco mox citando, diadema et coronam, sic canitiem natura honoratum præcipuæ dignitatis symbolum imponit.

III. Tertia est corona propaginis et filiorum. Corona enim senum sunt nepotes, id est filii filiorum, iuxta illud: *Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ,* Psalm. 127. 3. Item corona senum sunt iuvenes: hi enim instar coronæ senem sapientem cingunt, auscultant, honorant, venerantur. Hoc est quod dicitur Proverb. 17. 6. *Corona senum filii filiorum, et gloria filiorum patres eorum.* Sic fideles sunt corona Christi, et vicissim Christus est corona et gloria totius Ecclesiæ.

IV. Quarta est corona sapientiæ, puta experientiæ et prudentiæ; in senibus enim viget mens, ratio, consilium, iudicium, prudentia. Ita S. Greg. Nazianz. orat. de plaga grandinis, citans hæc Salomonis verba, per coronam accipit sapientiæ præstantiam, quæ senibus ad docendum et consulendum dignitatem conciliat. Sic et R. Levi, et S. Ambros. l. 4. Hexam. c. 8. *Senectus ipsa,* ait, *in bonis moribus dulcior, in consiliis utilior, ad constantiam subeundæ mortis paratior, ad reprimendas libidines firmior; infirmitas quoque corporis, sobrietas mentis est. Unde Apostolus: Cum infirmor, tunc potens sum,* 2. Corinth. 12.

V. Quinta est corona gradus et status. Seniores enim solent reip. præfici, eamque gubernare. Hinc a senio dictus est senatus, quasi concilium senum, ait Festus. Audi Plutarch. tract. An seni sit gerenda resp. *Nam ad parendum,* ait, *iuvenilis, ad imperandum senilis ætas accommodata est: ac maxime salva est civitas, ubi consilium senum et iuvenum arma obtinent; laudaturque maiorem in modum istud* Iliad.

Primum ætate graves, et forti pectore claros,
Nestoream ad navim conductos dicere iussit,
Consiliumque dare,

atque ideo optimatum magistratum Spartanæ civitatis regibus adiunctum Apollo presbygenas, id est magno natu præditos: Lycurgus diserte Gerontes, id est senes, nominavit. Et Romanorum senatus in hunc usque diem a senio nomen gerit. Atque ut lex coronam ac diadema, ita canos natura venerabiles dignitatis et principatus signum fecit. Et γερας, *quod eximium honorem, et* γεραιρειν, *quod venerari significat, a senectute eiusque præstantia Græcis retinentur.* Quare sub finem addit: *Lycurgus assuefecit adolescentes ut cuivis seni tamquam legislatori constanter obtemperarent. Unde Spartæ senes non remp. modo inspectant, sed singula etiam singulorum adolescentum facta, idque non obiter, sed ita ut et peccantibus sint terrori, et probi eos revereantur ac desiderent:* eo quod senes doceant iuvenes, eorumque indolem exacuant. Sic u-

bivis terrarum seniores filii, puta primogeniti patri principi vel regi in principatu vel regno succedunt. Hinc *senior* idem est quod dominus: sicut nunc Hispani dicunt, *senor*: Itali, *signore*: Galli, *seigneur*; licet Ioachimus Perionius, tract. de Linguæ Gallicæ cum Græca cognatione, malit dici a κυριο. Unde *Sire* et *Sieur*, vel potius *Cyre* et *Cyeur*, ac non ita vetere proferendi ratione *Cyour*, denique per nonnullam mutationem *Seigneur*: *Nec enim*, ait, *nisi ridicule Deum appellantes* Seigneur, *cum nos profiteremur ut senem venerari*. Verumtamen et antiquum dierum Daniel veneratus est Deum, et essent ridendi Latini, quos certum est multis retro sæculis usurpasse seniorem pro principe dominoque. Porro Chilon dicebat honorem a iunioribus habendum senectuti; ut ipsi facti senes ab aliis habeantur in pretio. Ea res geminam habebat utilitatem. Siquidem ut senum auctoritas ac reverentia temperabat ætatem lascivam a peccando; ita senes cavebant, ne quid committerent, quo iuvenibus vel ob ineptiam ludibrio possent esse, vel ob turpitudinem perniciosi; sed inter omnes iuvenes omnesque senes ea esset reverentia, quæ inter parentes ac liberos. Ita Laert. lib. 1. c. 4.

VI. Sexta est corona vitæ quasi militiæ iam emeritæ, quod scilicet senex omnes huius vitæ casus et labores superaverit, et ad ultimam vitæ metam superstes, quasi victor pervenerit. Unde Elias Creten. in orat. 19. Nazianz. *Sicut*, ait, *in certaminibus, qui coronam accepit, iam in tuto est; sic etiam senex tuto gloriatur, ut qui mutationem iam non pertimescat*. Et S. Ambros. l. 2. de Iacobo, cap. 8. *Beatus quidem est iuvenis*, ait, *qui bene vivit; sed magis beatus est senex qui bene vixit. Quod enim iuvenis sperat; adeptus est senior; quod senex fuit, optat hoc esse qui iuvenis est Certe hic inquieti maris longiore sibi adhuc cursu manente, iactatur fluctibus; senex vero sicut in portu, ita in statione est senectutis*. Et cap. 10. *Senectus portus debet esse, non vitæ superioris naufragium*.

VII. Septima et præstantissima corona, qua senes hic donat Salomon, est iustitiæ et virtutis. Si enim Hercules devictis domitisque monstris, scilicet Leone, Caco, Lernæa Hydra, Cerbero et Gerione tricorpore populeam sibi imposuit coronam, multo magis eamdem merebitur senex, qui velut athleta iustitiæ cupiditatum suarum monstra perdomuit, scilicet Leonem iræ, Cacum avaritiæ, Lernam luxuriæ, Cerberum gulæ, Gerionem superbiæ. Unde S. August. in Psalm. 112. *Sit*, ait, *senectus vestra puerilis, et sit pueritia senilis, hoc est, ut nec sapientia vestra sit cum superbia, nec humilitas sine sapientia, ut laudetis Dominum ex hoc et usque in sæculum*. Hoc est quod ait Sapiens, c. 4. 8. *Senectus venerabilis est non diuturna, neque annorum numero computata; cani autem sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata*. Ita viginti quatuor seniores (qui fuere iusti primarii tam novi quam veteris Testamenti) coronatos, coronasque suas Agno offerentes vidit S. Ioan. Apoc. 4. 10 ubi multa de iisdem dixi.

Ita nuper hic Romæ Gregorius XV. Pontifex, cum inviseret Card. Bellarminum pene octogenarium, ultima infirmitate decumbentem, et ab eo multos annos, imo omnes suos, sibi apprecari audiret, sapienter respondit: *Ego*, ait, *opto tuis non annis, sed annorum meritis cumulari et coronari*. Nam, ut ait S. Ambr. lib. 1. de Cain et Abel, c. 3. *Senectus venerabilis est, non annis cana, sed moribus*. Et l. 3. epist. 21. ad Anisium: *Vere*, ait, *senectus illa venerabilis, quæ non canis, sed meritis albescit. Ea est enim reverenda canities, quæ est canities animæ, in sanctis cogitationibus et operibus effulgens. Quæ est enim vere ætas senectutis, nisi vita immaculata, quæ non diebus aut mensibus, sed sæculis propagatur? cuius sine fine est diuturnitas, sine debilitate longævitas? Quo enim diuturnior, eo fortior; et quo diutius eam vitam vixerit, eo fortius in virum perfectum excrescit*. Denique Synesius tract. de Laude calvitii, caput calvum vocat *prudentiæ domicilium, divinitatis templum*.

Mystice S. Hieron. in cap. 16. Ezech. « Corona gloriæ senectus. Eorum videlicet, ait, qui destruxerunt ea quæ parvulorum sunt, et post ætatem perfecti viri venerunt ad senectutem et ad patrum nomina, quibus scribit Ioan. epist. 1. c. 2. v. 13. post pueros et iuvenes, qui possunt dicere: Quando eram parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus; quando factus sum vir destruxi ea quæ parvuli sunt, 1. Corinth. 13.»

MELIOR EST PATIENS VIRO FORTI; ET QUI DOMINATUR ANIMO SUO, EXPUGNATORE URBIUM.) Hebr. *Bonus longus naribus præ forti, et dominans in spiritum suum præ capiente urbem*; Chald. *Melior est lentus ira animi quam fortis, et qui dominatur sibi ipsi magis quam ille qui capit provinciam*; Septuag. *Melior est vir longanimis forti; et qui continet iracundiam, melior quam qui urbem capit*. Complut. addunt: *Et vir prudentiam habens agro*, vel *agricola*, vel potius *agricolatione* (hanc enim significat Græcum γεωργίου) *magna*. Sed hæc verba cum non exstent in Hebræo, Chaldæo, Syro et Latino, transcripta videntur ex cap. 24. ut notant Romani. S. Cyprianus l. 3. Testim. num. 8. legit: *Melior est patiens forti; qui enim iracundiam continet, melior est quam qui urbem capit*, quasi posterius hemistichium causam det prioris. Huc fecit problema quadruplex R. Barzoma in *Pirke avoth*, id est in Sententiis Patrum, c. 4. *Quis potens? ille qui fortiter tentationi resistit. Ait enim Script. Melior est patiens viro forti; et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. Quis sapiens? ille qui se semper et ab omnibus doceri desiderat. Quis dives? qui suis contentus est, nec aliena appetit. Quis honoratus et in pretio? qui alios honorat, observat, et colit debita reverentia, iuxta regulam in Script. fixam: Quicumque glorificaverit me, glorificabo eum; qui autem contemnunt me erunt ignobiles*, 1. Reg. 2. 30. Syrus: *Melior est patiens gigante; et qui conculcat* (subiicit) *animam suam, illo qui tenet civitatem*.

Quæritur hic quo sensu vera sit hæc sententia? Nam D. Thom. 2. 2. q. 36. art. 2. in corpore, videtur contrarium docere. Dicit enim fortitudinem maiorem esse virtutem quam sit patientia. *Quia plus*, ait, *retrahunt a bono pericula mortis, circa quæ est fortitudo, quam quævis adversa, circa quæ est patientia*.

Resp. primo, non agi hic de fortitudine, quæ est virtus animi, sed de fortitudine quæ est robur corporis; Hebr. enim גבור *ghibbor* significat robustum, fortem, validum viribus, qui suis copiis et robore urbes expugnat, ut sequitur, q. d. Ex omnibus virtutibus corporis fortitudo maximam habet laudem apud homines. Nulli enim magis celebrantur quam in bello præclari duces, qui hostes vicerunt, urbes et provincias subiugarunt; et tamen præstantior est qui unicam ex concupiscentiis suis nempe iram, vincit, et impetum spiritus sui ratione moderatur, quam qui urbes aut provincias superat. Præstantior, inquam, non solum quia magis laudandus, sed etiam quia revera fortior illo, iuxta illud Poetæ:

Fortior est qui se, quam qui fortissima vincit
Oppida, nec virtus altius ire potest.

Et idem:

Ardua res, vicisse alios: victoria maior
Est animi fluctus composuisse sui.

Et Philosophus: *Rex eris*, inquit, *si te tuosque affectus rexeris. Rex eris, si te ratio regat non passio*.

Respond. secundo: S. Thomas loco citato stricte sumit patientiam, uti est virtus quæ moderatur tristitias manantes ex adversis communibus, quæ quotidie occurrunt; hæc inferior est virtute fortitudinis. Nam patientia generatim accepta, quæ firmat animum adversus timores et dolores mortis et malorum mortem inferentium, qualis enituit maxime in Martyribus, est pars fortitudinis integralis, eaque præcipua, vel est ipsa virtus fortitudinis inadæquate concepta. Duæ enim sunt partes fortitudinis, una in aggrediendo fortia, altera in sustinendo, quæ est patientia, eaque priori prævalet, quia difficilius est dura sustinere patiendo, quam eadem aggrediendo aliis inferre, uti docet S. Ambros. l. 1. Offic. c. 41. et S. Chrysost. homilia 85. in Matth. ubi inter cætera ait: *In bellis ostensio belli est, si miles occiderit; illa fulgentissima victoria est, quo inferentem iniurias patiendo superasti, etc. Deus eas tibi*

vires concessit, non ut consertione manuum, sed ut patientia vincas. Sic B. Ioseph, qui magno animo iniurias tulit, ubique victor prædicatur. Nam et fratres et Ægyptiam illam mulierem insidiantes, æquo animo ferendo superavit. Sic et S. Thomas, q. citata art. 4. qui et citat S. Gregorium et Ciceronem idem asserentes. Igitur sic exponas: Melior est patiens viro forti, hoc est, fortior est patiens, qui fortiter patitur adversa, quam fortis qui fortiter aggreditur ardua, v. g. qui oppugnat et expugnat urbes. Sic Iob patientia sua superans omnes dæmones, Ismaelitarum, uxoris, amicorum, morborum, paupertatis, ærumnarum insultus, fortior fuit Samsone Philisthæos expugnante. Sic Ioseph fortiter sustinens fratrum odia, exilium, calumniam, carcerem, fortior fuit se ipso, cum Pharaonem sua sapientia animique vigore sibi subiugavit, totique dominatus est Ægypto. Sic David sua mansuetudine vincens invidiam Saulis fortior fuit se ipso, dum duellum cum Goliath iniit, eumque obtruncavit, uti communis habet sapientum et recte iudicantium sensus.

3. Resp. tertio: Pro *patiens* hebr. est ארך אפים *erech appaim*, id est longus naribus, id est tardus ad iram, placidus, iræ potens; hic autem melior, id est præstantior, illustrior, fortior, potentior, laudabilior, est viro forti, qui expugnat urbes. [Ratio a priori.] Ratio est, quod ira in homine sit passio vehementissima quæ omnia miscet et turbat. Eam ergo domare per mentis placiditatem, mansuetudinem et patientiam, eximiæ est virtutis et fortitudinis. Quare explicans subdit: *Et qui dominatur animo suo*, id est animositati suæ, unde Septuag. vertunt: *Et qui dominatur iræ, melior* (id est potior et fortior est) *expugnatore urbium.* Omnium enim passionum ira est vehementissima et superatu difficillima, a qua fortissimi quique secundum corpus frequenter aliis citius superantur. Civitates plurimas, totam pene Asiam et Africam vicit Alexander ille Magnus; et tamen iræ et furoris belluam in se suffocare non potuit; sed iracundia victus charissimos amicos, Parmenionem, Philotam, Clitum et Callisthenem trucidavit, ut alii taceantur urbium domitores, qui suos non potuerunt domare affectus.

Porro pro animo hebr. est רוח *ruach*, id est *spiritus*, q. d. Qui dominatur spiritui suo, hoc est suis affectibus et passionibus, uti timori, tristitiæ, pusillanimitati, audaciæ, superbiæ, ac præsertim iræ: hic melior, id est maior, potentior et laudabilior, ait R. Levi, est principe qui armis urbes expugnat. Quomodo enim ratione alteri imperabit, qui in animum suum imperium exercere non potest? Significat ergo eum, qui dominatur iræ et passionibus, fortiorem esse et magis dominari, maiusque habere dominium et imperium, quam habeat rex, qui armis urbes et regna sibi subiugat: quia scilicet dominatur omnibus animi affectibus, cogitationibus, sensibus, potentiis et viribus, item toti vitiorum et peccatorum regno, cui utique amplius est dominatus, ac imperium quovis regno maius et præstantius. [Conam.] Quocirca Horatius l. 2. ode 2. sic canit:

Latius regnes, avidum domando
Spiritum, quam si Libyam remotis
Gadibus iungas, et uterque Pœnus
Serviat uni.

Et Boetius l. 3. de Consol. metro 5.

Qui se volet esse potentem,
Animos domet ille feroces.

Et Claudian. in Paneg. Theodosii:

Tu licet extremos late dominere per Indos,
Te Medus, te mollis Arabs, te Seres adorent,
Si metuis, si prava cupis, si duceris ira,
Servitii patiere iugum, tolerabis iniquas
Interius leges; tunc omnia iure tenebis,
Cum poteris rex esse tui.

Ita hunc locum explicat S. Gregor. p. 3. Pastor. admon. 10. « Audiant, inquit, impatientes quod scriptum est: Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo expugnatore urbium. Minor enim est victoria urbium, quia extra sunt quæ subiguntur; valde autem maius est quod per patientiam vincitur; quia ipse a se animus superatur, et semetipsum sibimetipsi subiicit, quando eum patientia intra se frænari compellit. Audiant impatientes quod electis suis Veritas dicit: In patientia vestra possidebitis animas vestras, Luc. 21. Sic enim conditi mirabiliter sumus, ut ratio animam, et anima possideat corpus. Ius vero animæ a corporis possessione repellitur, si non prius anima a ratione possidetur.»

Et S. Ambros. ad illa verba Psal. 118. « Anima mea in manibus meis semper, sic ait: Quicumque proprium corpus subegerit, nec ab ira et aliis passionibus turbari animam suam rector sui congrua vi permiserit, is bene regia quadam potestate se cohibens, rex dicitur, quod regere se noverit, et arbiter sui iuris sit, nec captivus trahatur in culpam. »

Maioris enim fortitudinis opus esse dura pati, quam fortia agere, triplici ratione a priori docet D. Thom. 2. 2. quæst. 123. art. 6. ad 1. [Fortius est dura pati, quam agere. Rationes tres a priori.] « Ad primum, inquit, dicendum quod sustinere est difficilius quam aggredi, triplici ratione: Primo, quidem, quia sustinere videtur aliquis ab aliquo fortiori invadente; qui autem aggreditur, invadit per modum fortioris. Difficilius autem est pugnare cum fortiori quam cum debiliori. 1.
Secundo, quia ille qui sustinet, iam sentit pericula: ille autem qui aggreditur, habet ea ut futura. Difficilius autem est non moveri a præsentibus quam a futuris. 2.
Tertio, quia sustinere importat diuturnitatem temporis: sed aggredi potest aliquis ex subito motu. Difficilius autem est diu manere immobilem, quam subito motu moveri ad aliquod arduum. Unde Philosoph. dicit in 3. Ethic. quod quidam sunt prævolantes ante pericula, in ipsis autem discedunt; fortes autem e contrario se habent. » Et ibidem c. 9. ait, quod in sustinendo tristia maxime quis dicitur fortis. Rursum D. Thom. 2. 2. q. 123. art. 9. « Fortitudo, ait, maxime est circa repentina, quia secundum Philosophum 3. Ethic. c. 8. in repentinis periculis maxime manifestatur habitus fortitudinis. Habitus enim agit per modum naturæ. Unde quod aliquis absque præmeditatione faciat ea quæ sunt virtutis, cum necessitas imminet propter repentina pericula; hoc maxime manifestat quod sit fortitudo habitualis in anima confirmata. » 3.

Porro Abbas Chæremon apud Cassianum collat. 12. c. 6. hunc locum, et hoc patientia per mansuetudinem non tantum iræ, sed et luxuriæ cæterisque vitiis omnibus dominantis imperium, ita particulatim describit: « Per quod evidenter ostenditur, ita efficacissimam medicinam cordis esse patientiam, secundum illud Salomonis: Mansuetus vir cordis est medicus: ut non solum iræ, tristitiæ, acediæ, cenodoxiæ, superbiæ; verum etiam libidinis omniumque pariter exstirpet fomitem vitiorum. In longanimitate enim (ut ait Salomon) prosperitas regis. Nam qui mitis semper atque tranquillus est, nec iracundiæ perturbatione succenditur, nec acediæ atque tristitiæ angore consumitur, nec cenodoxiæ vanitate distenditur, nec superbiæ tumore sustollitur; pax enim multa diligentibus nomen Domini, et non est illis scandalum, Psal. 118. Et ideo non immerito pronuntiatur melior vir patiens forti, et qui continet iram, capiente urbem. »

Rursum Abbas Piamon collat. 18. c. 13. docet amplum hoc patientiæ dominium per humilitatem, quæ omnibus se substernens, omnia placide tolerat, acquiri: « Non enim, ait, esset laudabilis, nec admiranda patientia, si nullis inimicorum iaculis impetita tranquillitatis propositum retentaret; sed in eo est præclara atque gloriosa, quod irruentibus in se tentationum procellis immobilis perseverat. Nam in quo vexari frangique adversitatibus creditur, in eo potius roboratur, et in eo magis acuitur, in quo putatur obtundi. A passionibus enim et sustentatione patientiam dici nullus ignorat; ideoque constat patientem pronuntiari neminem posse, nisi eum qui universa quæ sibi fuerint irrogata, absque indignatione toleraverit. Et ideo non immerito ita a Salomone laudatur: Melior vir patiens forti, et qui continet iram, capiente urbem. »

Insuper sicut urbes, licet munitæ, facile expugnantur consilio et celeritate (quibus duobus proinde omnia sua tam feliciter confecit Iulius Cæsar) si videlicet præoccu-

pentur antequam se milite, consilio, commeatu, cæterisque rebus ad obsidionem sustinendam necessariis, instruere possint; sic pariter ira maxime vincitur consilio et celeritate, si nimirum mox ut oritur, imo antequam oriatur, mens præoccupetur prudenti consideratione rerum, quæ iram avertere vel lenire et sopire possint. Ita Plutarchus in Moral. « Sicut, ait, qui urbem aliquam expugnare parat, priusquam cives hostis adventum præsentiant, securos et inopinantes invadit, adeo ut capiendi arma copiam non faciat; ad eumdem modum ira præoccupanda est, et prius superanda, quam arma ceperit. » Hinc S. Hilar. cap. 4. in S. Matth. ait, quod Christus per mansuetudinem habitat in mentibus nostris; Christus autem est Rex regum, qui omnes iræ motus prospicit et præoccupat, efficitque ut mens in mansuetudine persistens, omnibus passionum flatibus inconcusse resistat, iugique animi pace, serenitate, celsitudine et gaudio perfruatur. Et anonymus in Catena Græcor. hanc Salomonis gnomen sic explicat: « Nihil æque forte est atque patientia. Patiens enim nihil grave, nihil molestum a quoquam pati potest; est enim secundum animam impatibilis. Sunt qui in bellis ira opus esse putant; verum si usquam alibi, hic passionum compressione vel maxime opus est; quippe cum hæc res multo felicius conficiatur per prudentiam et sapientiam, quam manibus aut corporis viribus. Sine patientia autem nulla est prudentia »

Denique Lactantius patientem Herculi componit et anteponit. Sic enim ex Cicerone orat. pro Marcello scribit lib. 4. Divinar. institut. cap. 9. « Nulla enim est (ut ait Orator) tanta vis, quæ non ferro, ac viribus debilitari frangique possit: at animum vincere, iracundiam cohibere, fortissimi est; quæ ille nec fecit umquam, nec potuit. Hæc qui faciat, non modo ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico. Vellem, adiecisset de libidine, luxuria, cupiditate, insolentia, ut virtutem eius impleret, quem similem Deo iudicabat. Non enim fortior iudicandus est, qui leonem quam qui violentem in seipso inclusam feram superat iracundiam; aut qui rapacissimas volucres deiicit, quam qui cupiditates avidissimas coercet; aut qui Amazonem bellatricem, quam qui libidinem vincit pudoris ac famæ debellatricem; aut qui fimum de stabulo, quam qui vitia de corde suo egerit; quæ magis sunt perniciosa quia domestica, et propria mala sunt, quam illa quæ et vitari poterant et caveri. Ex quo fit ut ille solus vir fortis debeat iudicari, qui temperans est, et moderatus, et iustus. »

Patientia vincit dæmones.

Porro patientia vincit dæmones, utpote superbos et impatientes. Patientia enim est filia humilitatis; per hanc enim patiens humiliter se submittit persecutori, calumniatori, infirmitati, cæterisque adversis. Ita legimus apud Cassian. collat. 18. cap. 15. adolescentem, qui Abbatem Paphnutium de furto diffamaverat, sed falso, a dæmone possessum, nec ab eo liberari potuisse, esto varios Anachoretas, qui dæmones expellendi vi et gratia pollebant, ad id adhiberet; sed a solo Paphnutio, qui calumniam hanc patienter tulerat, liberatum fuisse. Nimirum Christus hanc gloriam patienti Paphnutio reservabat, ut adolescens energumenus illius tantum, cui insidiatus fuerat, orationibus purgaretur; et cuius laudi invidus aliquid decerpere se posse crediderat, eius nomen proclamans delicti sui veniam, et finem supplicii præsentis acciperet. Sic Isaac ille patientia sua obsessum a dæmone liberavit, et omnem populum in sui venerationem excitavit, uti narrat S. Gregor. lib. 3. Dialog. cap. 14. Sic humilis monachus ab energumeno alapa percussus, cum ex præcepto Christi alterum ei maxillam præberet, ab eo dæmonem expulit, dicentem et clamantem: *O violentia mandatorum Christi expellit me.* Unde Patres eo audito dixerunt: *Consuetudo est diabolicæ superbiæ, humilitate mandatorum Dei ruere.* Ita refertur in Doctrin. Patr. lib. de Humilit. num. 5. Ibidem num. 4 simile exemplum refertur, cuius hæc est clausula: *Humilitas solvit omnem virtutem inimici, sicut eos ego audivi loquentes dicendo: Quando perturbamus monachos, convertitur unus ex eis,*

A *et agens pœnitentiam, destruit omnem virtutem nostram,* qua inter eos lites et iurgia seminare conamur. Sic puella falso diffamans S. Marinam de stupro sibi illato (Marina enim vestem virilem induerat, ut inter viros et monachos habitans videretur esse vir et monachus) a dæmone correpta et diu torta, non nisi Marina defuncta, cum eius sexus et innocentia omnibus ad oculum pateret, ad eius funus occurrens, ac calumniæ veniam poscens, a dæmone liberata est. Ita habet Vita S. Marinæ.

Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur. Vers. 33.) *Sortes* hic vocantur calculi, quibus fit sors, sive chartulæ, quibus sortes variæ inscribuntur, similesve sortium indices et notæ. Hæ enim olim iaciebantur in sinum vel urnam, ac a militibus in galeam, ex qua deinde quisque sortito calculum vel chartulam, etc. educebat, et quod illa continebatur, educenti cedebat in sortem. Sic iudices calculis dabant sententiarum sortes, cum enim reum condemnabant, in urnam mittebant calculum atrum; cum vero absolvebant, calculum candidum. Jam

B Primo, Aben Ezra et R. Levi hanc gnomen connectunt præcedenti: *Melior est patiens viro forti.* Aben Ezra hoc modo, q. d. Quando sortes in sinum mittuntur, qua ratione casuræ sint, ad divinum spectat iudicium, atque eadem ratione a Deo quis habet, ut animi impetus temperare possit. Breviter, q. d. Sicut Dei est moderari sortes, sic eiusdem est moderari iræ impetus; hi enim sine ratione, quasi sorte et casu nunc huc, nunc illuc erumpunt, nec viribus naturæ, sed gratiæ Dei domandi sunt. R. Levi vero censet hac gnome probari præcedentem, qua dixit: *Melior est patiens viro forti*, etc. q. d. Expugnatio urbium, quæ est opus viri fortis, sæpe sortis est et fortunæ. Alii enim in bellis sunt felices, et omnia expugnant; alii infelices qui nihil expugnant, sed potius expugnantur. Quod autem hi sint felices, illi infelices, sortes sunt cuique a Deo admensæ: quod vero quis sit patiens, et dominetur animo suo, non est sortis, quæ incerta est, varia et instabilis, sed virtutis quæ fit ex cer-
C ta electione, ideoque constans est et stabilis. Ergo melior est conditio patientis quam fortis; illius enim conditio pendet a virtute, huius a sorte.

Secundo Septuag. Complut. vertunt: *In sinus veniunt omnia iustis; a Domino autem omnia iusta*, q. d. Iusto Dei iudicio fit ut omnia prospere succedant iustis, et quasi in sinum sponte veniant, ultroque in manus incurrant. Id enim iustitia sua merentur iusti, Domini autem, qui iudex est iustissimus, est iustos iusto prosperitatis præmio remunerari. Prosperitas enim temporalis promissa fuit iustis in Veteri testamento, spiritualis vero in Novo. Ita auctor Catenæ Græcor. Verum Septuag. Romani pro *iustis* habent *iniustis: Iniustis*, inquiunt, *omnia veniunt in sinus: a Domino autem omnia iusta.* Et Syrus: *In sinum impii cadit sors, et a Deo egreditur iudicium eius;* et Arabicus: *Ad oppressorum sinus veniunt omnes res, et a Deo omnes res iustæ*, q. d. Iniustis sæpe omnia ex animi sententia cadunt acciduntque prospere; iustis vero adversæ; quocirca simplices et plebeii subinde turbantur, et
D murmurant incusando Numinis providentiam, quod iniustos fortunet, iustos adversis premat. Verum sciant hi a Numine iustissimo nihil nisi æquum et iustum procedere. Deus ergo iniustos prosperat, ut pauca bona quæ fecerunt, prosperitate temporali remunerando, iniusta eorum facta et scelera plectat deinde maledictione et supplicio gehennæ æternæ. Iustos vero affligit, ut mala quæ perpetrarunt, temporali adversitate castigando, iusta deinde eorum facta et merita præmiet benedictione et gloria in cælis æterna, iuxta illud Luc. 6. *Mensuram bonam dabunt in sinum vestrum.* Aliter quoque sic exponas, q. d. Iniustis omnia eorum scelera redeunt in sinum, dum ob ea puniuntur a Deo; tunc enim scelera, id est scelerum pœnæ, in caput noxium redeunt, uti poscit iustitia, cuius arbiter est Deus; a Domino enim omnia iusta. Verum quia ita variant vel contrariantur sibi invicem codices Græci, verisimile est τὸ *iustis et iniustis* in versionem Septuag. irrepsisse, ut notant Romani; neutrum enim est

in Hebræo, Chaldæo et Latino; ac utroque dempto Septuag. plane Hebræo et Latino consentiunt.

Deus temperat sortes tripliciter.

Tertio ergo et genuine Noster vertit, *Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur*; Hebr. *a Domino omne iudicium eius*, q. d. Sortes videntur sortito et casu iaci vel educi et cadere; attamen Deus occulta sua æquitate eas disponit et temperat, ac cuique suam attribuit. Temperare enim a tempore deductum, primo, significat habere rationem temporis, moderari, tempori accommodare, rem suo ordine ac mensura administrare. Secundo, temperare significat regere. Sic Cicero 4. Academ. ait Lucullum summa æquitate temperasse, id est rexisse, civitates Asiæ. Et Horatius l. 1. Carm. ode 12. de Iove.

Variisque mundum
Temperat horis.

Sic Deus temperat, id est regit sortes. Tertio, temperat Deus sortes, cum facit ne sint nimis felices vel infelices; sed felices infelicibus miscet et temperat, sicut vinum aqua diluitur et temperatur. Docet hæc gnome, nihil in humanis rebus geri sine nutu et dispensatione divina, ut ne sortes quidem quæ cææ fortunæ tribui solent ab hominibus, et sine ratione putantur cadere, aliter eveniant quam pro moderatione divina. Unde dicitur Psalm. 30. *In manibus tuis sortes meæ.* Apparet autem olim morem fuisse, ut sortes in sinum alicuius colligerentur, unde postea cuique sua educeretur, sicut apud nos colliguntur in ollam aut vas quodlibet. Vel certe *sinus* vocatur urna, aut vas cavum et sinuatum in quod sortes iaciebantur. Hoc enim significat Hebr. חיק *chec.* Unde Chald. vertit: *In sinum consilii cadit sors, et a Deo egreditur iudicium eius.* Sensus ergo est, q. d. Omnia, etiam fortuita, a Deo reguntur; omnia enim subiacent Dei curæ et providentiæ. Quare ab eo quemque pendere convenit, ut si in sortitione pars nobis optima aut secus obvenerit, id non casui vel fortunæ cum vulgo, sed Deo acceptum feramus. Vulgus enim pleraque tribuit fortunæ: unde eam veteres fecere deam, quæ fortuitos eventus felices vel infelices cuique tribueret. Quocirca quisque ut felices a fortuna obtineret, multis eam precibus, votis et victimis fatigabat, uti dixi Isaiæ 65. 11.

Refellit ergo hoc Salomon, docetque fortunam nihil esse, nec fortuito quidquam accidere, sed omnia fieri provido Dei iudicio et consilio. Esto enim respectu causarum secundarum, quæ contingentes sunt, liberæ et incertæ, multa fiant casu et fortuito; tamen respectu causæ primæ, puta divinæ providentiæ, nihil est fortuitum; quia omnia etiam fortuita ab ea sunt, prævisa et decreta vel permissa, et in rectum finem ordinata. Unde S. August. quæst. 91. in Genes. *Fortuna*, ait, *intelligenda est pro his rebus quæ fortuito videntur accidere, non quia numen aliquod sit, cum hæc ipsa tamen, quæ fortuita videntur causis occultis divinitus dentur.* Idem lib. 1. Retract. taxat pessimam, ut ipse ait, hominum consuetudinem, qui pro eo ut dicant, *Hoc Deus voluit*, dicunt *hoc voluit fortuna.* Nam ut idem ait in Ps. 31. *Si casibus reguntur homines, nulla providentia aliquid geritur*, q. d. Fortunam et casum tollit providentia. Si ergo fortunam astruis, tollis providentiam. Idem l. 5. de Civit. c. 9. *Nos eas causas quæ dicuntur fortuitæ, unde etiam fortuna nomen accepit, non esse dicimus nullas, sed latentes, easque tribuimus vel Dei veri vel quorumlibet spirituum voluntati.* Deus ergo est moderator sortium, arbiter casuum, auriga fortunæ, imo fortunans fortunam. Nam fortuna Gentium dea sæpe inventa est adversam habuisse fortunam, ut loquitur S. August. lib. 5. de Civit. cap. 3. Hoc est quod ait Boetius: *In regno providentiæ nihil licet casui, nihil temeritati.*

Sortes peculiari cura regit Deus. Ratio a priori.

Ulterius significat hic Salomon sortes præ reliquis rebus naturalibus certis et definitis subiacere peculiari curæ Dei, Deumque sortes peculiari providentia regere et disponere, intra terminos tamen providentiæ ordinariæ. Ratio est, quia causa prima debet supplere defectum secundarum. Cum ergo causæ secundæ, nequeant certo dirigere eventus contingentes et fortuitos, necesse est ut defectum hunc suppleat Deus, ac fortuitos certo dirigat, ne quid temere fiat in mundo, fiatque magna rerum confusio et perturbatio. Sic reges et prælati peculiari cura advigilant in rebus lubricis; dubiis periculosis, ne regimen vel disciplina laxetur; pari modo maxime advigilat Dei providentia in fortuitis, ac in iis maxime elucet et resplendet. Quis enim tot tantosque hominum rerumque omnium eventus dubios, et ancipites sortes tam fixo statoque ordine regit, nisi summe provida Numinis summi mens et pervigil oculus? Fortuiti ergo successus et sortium casus peculiariter Deo, eiusque providentiæ ascribendu sunt. Id maxime videre est in contingentibus liberis. Deus enim actus liberos sanctosque iustorum sua gratia peculiari prævenit, et dirigit ad iustitiam, perfectionem, indeque ad præmia gloriæ cælestis; actus vero liberos, sed pravos, impiorum peculiari cura dirigit, ne nimis exorbitent, et in multorum damna grassentur, sed limitibus a Deo definitis constringantur; dirigit deinde eos vel ad pœnitentiam, vel ad iustam vindictam, sive in hac vita, sive in gehenna. Unde S. August. l. 5. de Civit. cap. 9. *In eius* (Dei) *voluntate summa potestas est*, ait, *qui creatorum spirituum voluntates bonas adiuvat, malas iudicat, omnes ordinat.* Sic Deus peculiarem habet curam, teste Scriptura, pauperum, pupillorum, viduarum, orphanorum, puerorum, stultorum, cæcorum, afflictorum; quia cum ipsi sese regere nequeant, et hominum ope consilioque sæpe destituantur, necesse est ut Deus illorum curam sibi arroget, iuxta illud: *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.*

Quare significat hic Salomon in rebus fortuitis recurrendum esse ad Deum, illiusque opem assidue implorandam, ut ipse eas regat et dirigat ad suam gloriam nostrumque bonum. Multæ enim res sunt quæ non nisi sorte transigi queunt, uti sunt divisiones hæreditatum, præmiorum, officiorum, beneficiorum, cum æque digni illa ambiunt. Sic S. August. epist. 180. ait sorte eligendum sacerdotem qui tempore pestis vel persecutionis in urbe maneat, et fidelibus res sacras et Sacramenta conferat. Idem lib. 8. Confessionum, cap. 12. Dei instinctu sorte aperiens librum, cum in eo primo occurrisset illud Apost. *Non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitiis, sed induite Dominum Iesum Christum*, hoc ipsum quasi regulam vitæ suæ accepit. Denique, summe specialem et singularissimam habet Deus providentiam sortium, quæ ab ipso imperantur vel consuluntur. Subinde enim Deus voluntatem suam patefacit per sortes, tuncque eas sigillatim dirigit, ut cadant in eum quem Deus vult et eligit. Sic sorte Matthiam elegit et designavit Apostolum, Actor. 1. 26 Sic Iosue, c. 7. sorte a Deo præcepta deprehendit furtum Achan. Idem terram Chanaan duodecim tribubus sorte distribuit. Sic Saul sorte divina electus fuit in regem, 1. Reg. 10. 20. Idem sorte deprehendit violatum ieiunium a Ionatha filio, 1. Reg. 14.

Mystice Beda: *Sicut sortes*, ait, *palam in sinum mittuntur, at clausæ in sinu continentur; divini autem est iudicii, cuius sors elata palmam teneat: sic hominum facta, in præsenti quidem vita latent; sed cuius sint meriti patescet in futuro, prolato videlicet tunc et manifesto iudicio singulorum, quasi de sinu examinis divini.* Sic et Hugo ac Dionysius, q. d. Sicut sortes quamdiu in sinu vel urna sunt, incertæ sunt et ancipites quoad extrahuntur et electionem perficiunt; ita etiam cuiuscumque hominis sors et electio ad felicitatem æternam in hac vita obscura est, ambigua et anceps, donec mors sortes educit, et prædestinatorum electiones aperit. Plura de sortibus dixi Ionæ 1. 7. et Actorum 1. 26. Hoc est quod ait Psaltes Psalm. 30. 16. *In manibus tuis sortes meæ*, q. d. Casus, eventus, status rerum mearum, ut divitiæ et paupertas, servitus et principatus, pax et bellum, ait Theodor. non a fortuna, sed a certa Dei providentia et gubernatione regitur. Sic Apostolus ait quod Deus vocavit et *dignos nos fecit in partem sortis sanctorum*, Coloss. 1. 12. Quia electio ad hunc gratiæ ordinem, ad quem prævidebat Deus venturum S. Petrum, non venturum Iudam, non est ex merito

S. Petri, sed est sors, id est Petro et fortuita et gratuita; at Deo est propositum et destinatum consilium. *Non video*, ait S. August. *ullum meritum, quo de universa impietate generis humani me potissimum elegisti ad salutem: ad tunicam Domini sorte perveni.* Idem in Psal. 30. 16. *In manibus tuis sortes meæ. Sors, ait, non est aliquid mali, sed res est in dubitatione humana divinam indicans voluntatem.* Et mox: *Quid igitur est: In manibus tuis sortes meæ? Sortes dixit, quantum ego existimo, gratiam qua salvati sumus. Quare sortis nomine appellat gratiam Dei? Quia in sorte non est electio, sed voluntas Dei. Nam ubi dicitur,* A *iste facit, iste non facit, merita considerantur: et ubi merita considerantur, electio est, non sors. Quando autem Deus nulla merita nostra invenit, sorte voluntatis suæ nos salvos fecit, quia voluit, non quia digni fuimus. Hæc est sors. Merito tunica illa Domini desuper texta, quæ significabat charitatis æternitatem, cum dividi a persecutoribus non posset, sors super eam missa est; ad quos pervenit, eos significavit, qui videntur ad sortem pervenire sanctorum. Gratia salvi facti estis per fidem,* ait Apostolus, *et hoc non ex vobis,* Ephes. 2. *vide sortem; et hoc non ex vobis, sed Dei donum est.*

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Buccella sicca cum gaudio melior victimis cum iurgio: servus sapiens reget filios stultos. Dominus corda probat: despiciens pauperem despicit Deum: corona senum nepotes: celans delictum comparat amicos: fatuus in stultitia confidit: stulto inutiles divitiæ: altam faciens domum quærit ruinam: omni tempore diligit amicus: animus gaudens floridum facit corpus, tristis exsiccat: in facie sapientis lucet sapientia: stultus tacens reputabitur sapiens.

1. MELIOR est buccella sicca cum gaudio, quam domus plena victimis cum iurgio. 2. Servus sapiens dominabitur filiis stultis, et inter fratres hereditatem dividet. 3. Sicut igne probatur argentum, et aurum camino: ita corda probat Dominus. 4. Malus obedit linguæ iniquæ, et fallax obtemperat labiis mendacibus. 5. Qui despicit pauperem, exprobrat factori eius: et qui ruina lætatur alterius, non erit impunitus. 6. Corona senum filii filiorum: et gloria filiorum, patres eorum. 7. Non decent stultum verba composita: nec principem labium mentiens. 8. Gemma gratissima, expectatio præstolantis: quocumque se vertit, prudenter intelligit. 9. Qui celat delictum, quærit amicitias: qui altero sermone repetit, separat fœderatos. 10. Plus proficit correptio apud prudentem, quam centum plagæ apud stultum. 11. Semper iurgia quærit malus: angelus autem crudelis mittetur contra eum. 12. Expedit magis ursæ occurrere raptis fœtibus, quam fatuo confidenti in stultitia sua. 13. Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum de domo eius. 14. Qui dimittit aquam, caput est iurgiorum: et antequam patiatur contumeliam, iudicium deserit. 15. Qui iustificat impium, et qui condemnat iustum, abominabilis est uterque apud Deum. 16. Quid prodest stulto habere divitias, cum sapientiam emere non possit? Qui altam facit domum suam, quærit ruinam: et qui evitat discere, incidet in mala. 17. Omni tempore diligit qui amicus est: et frater in angustiis comprobatur. 18. Stultus homo plaudet manibus, cum spoponderit pro amico suo. 19. Qui meditatur discordias, diligit rixas: et qui exaltat ostium, quærit ruinam. 20. Qui perversi cordis est, non inveniet bonum: et qui vertit linguam, incidet in malum. 21. Natus est stultus in ignominiam suam: sed nec pater in fatuo lætabitur. 22. Animus gaudens ætatem floridam facit: spiritus tristis exsiccat ossa. 23. Munera de sinu impius accipit, ut pervertat semitas iudicii. 24. In facie prudentis lucet sapientia: oculi stultorum in finibus terræ. 25. Ira patris, filius stultus: et dolor matris quæ genuit eum. 26. Non est bonum, damnum inferre iusto: nec percutere principem, qui recte iudicat. 27. Qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est: et pretiosi spiritus vir eruditus. 28. Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur: et si compresserit labia sua, intelligens.

Vers. 1. MELIOR EST BUCCELLA SICCA (Theodot. *buccella per se*, scilicet sola sine obsonio) CUM GAUDIO, QUAM DOMUS PLENA VICTIMIS CUM IURGIO.) Hebr. *Melior est buccella sicca et pax in ea, quam domus plena victimis iurgii*; Septuag. *Melior est buccella cum voluptate in pace, quam domus multorum bonorum, et iniustarum victimarum cum iurgio;* Syrus: *Melior est panis siccus cum tranquillitate, quam domus plena victimis iudicii*, id est victimis lite per iudicem in iudicio extortis; S. Ambros. lib. 2. Offic. cap. 21. *Melior est panis in suavitate cum pace.* Pro *gaudio* hebr. est שלוה *scialva*, id est pax, tranquillitas, salus, felicitas, prosperitas (unde Latinum *salve*, quo salutando apprecamur aliis salutem, prosperitatem et pacem) indeque gaudium; nusquam enim est gaudium, nisi in tranquillitate et salute: sicut ex adverso nusquam est tristitia, nisi ubi est adversitas, dissidium et iurgium hominis, vel cum proximo, vel cum Deo, vel secum in mente. Unde clare Vatablus: *Melius est frustum siccum panis cum tranquillitate, quam domus plena mactatis pecoribus cum contentione.*

Primo, R. Salomon sic exponit, q. d. Melius egit Deus, B cum domum suam, id est Ierusalem et templum, delevit per Chaldæos et Romanos, ac Iudæos redegit ad inopiam, ut sicco pane ventrem satient, quam cum permisit, ut in urbe et templo Iudæi victimas iurgiis plenas sibi offerrent: nam, excisa Ierusalem et templo, finem sceleribus Iudæorum imposuit. Verum hoc non tantum mysticum, sed et alienum ac violentum est. Excisa enim urbe, Iudæis non fuit *scialva*, id est pax, salus et prosperitas, sed summa tribulatio et adversitas.

Secundo, Aben Ezra hunc versum connectit duobus præcedentibus: *Melior est patiens viro forti*, etc. q. d. Melior est ei, qui animum suum ab ira per patientiam coercet, buccella arida cum mentis tranquillitate, quam domus plena iurgii et dissidii, quibus assidue ad iram concitetur fiatque impatiens. Rursus, solent fortes urbium expugnatores spoliis et deliciis affluere: quare beatiores videntur pauperibus multa patientibus. Verum refutat id Salomon, dicens: Melius est frustum cum pace, quam mensa opipara cum lite. Sic et R. Levi: Persequitur, inquit, pacis laudes, dissidiaque et rixas improbat, cum inquit satius esse ut quis sicco pane vescatur absque ullo

Digitized by Google

obsonio, tranquillitate gaudens, quam si iurgiis litibusque obvolutus, victimas carnesque ad satietatem comederet.

Tertio, alii passim hanc gnomen ut independentem a præcedentibus, absolute et generatim accipiunt, q. d. Satius est pane arido vesci et frui pace, quam opipare convivari cum lite et iurgio. Victimæ enim lautiores et opiparas dapes et carnes significant; tales enim solebant Deo pro victima offerri, ac post oblationem et immolationem ab offerentibus comedi. Sacrificium enim concludebant epulo sacro et lauto, ut dixi Levit. 1. Ratio a priori est, quia pax et lætitia maius sunt bonum et præstantius omnibus deliciis: sicut ex adverso discordia et iurgia maius malum sunt, et peiora paupertate, et quavis cibi vilitate.

Audi S. Ephrem tractatu de Patientia et consummatione sæculi: « Melior est buccella panis in sale cum quiete et tranquillitate, quam mensa sumptuosis instructa dapibus cum distractionibus et curis. Audi dicentem Dominum: Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego vos reficiam. Reficere te cupit Dominus a curis, ab ira, a tribulationibus atque distractionibus huius sæculi. Vult te liberum esse a gravi opere atque labore laterum Ægypti. Vult te in solitudinem adducere, hoc est ad sanctam quietem, ut vias tuas illuminet columna nubis, ut cibet te manna, pane scilicet tranquillitatis atque quietis; ut hæreditate percipias terram bonam, supernam nempe Ierusalem ». Et paulo ante vitæ quietæ commoda admirans, exclamat: « O quies, monachorum profectus! O quies, scala cælestis! O quies, via regni cælorum! O quies, compunctionis mater! O quies, pœnitentiæ conciliatrix! O quies, peccatorum speculum, quæ homini sua scelera atque delicta ostendis! O quies, quæ lacrymas nequaquam impedis! O quies, mansuetudinis procreatrix! O quies, humilitatis contubernalis ac socia! O quies, quæ ad pacificum statum hominem perducis! » Et nonnullis interiectis: « O quies, animæ securitas! O quies iugum suave, et onus leve, reficiens, portansque portantem te! O quies, animæ ac cordis lætitia! O quies, oculorum et aurium, linguæque frœnum! O quies, procacitatis interemptrix, et impudentiæ inimica! O quies, pietatis ac religionis mater! O quies, passionum carcer! O quies, omnis virtutis cooperatrix! O quies, voluntariæ paupertatis hospita et amica! O quies, Christi ager, fructus optimos proferens! O quies, divino timori coniuncta, murus ac propugnaculum decertare cupientium propter regnum cælorum! »

Elogia solitudinis.

Porro, quia triplex est pax et triplex lis, uti iam insinuavi, scilicet cum Deo, cum hominibus et secum, sive cum animo suo: hinc tripliciter hæc gnome exponi potest. Primo de pace et lite cum hominibus, quam proprie et genuine hic iudicetur intendere Salomon, q. d. Melior est mensa frugalis cum pace, quam opipara cum iurgio, ubi scilicet convivæ sint æmuli vel rixosi, qui tecum et cum aliis iurgentur et rixentur. Sic gnome hæc quasi parallela respondet illi cap. 15. *Melior est vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio;* pax enim superat omnes delicias, quarum sensum sopit extinguitque lis et contentio. Secundo, de pace et gaudio, quam secum habet mens sibi bene conscia, cui opponitur mens quæ secum ob remorsum assidue iurgatur et contendit; et sic erit hæc sententia similis ei, quæ præit prædicto loco: *Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles.* Melius est enim cum lætitia mentis sibi bene consciæ pane sicco vesci, quam habere domum refertam delicatissimis cibis; sed ob quos male partos mens inquieta est, et rixatur intra se. Veritatem huius sententiæ experiuntur scrupulosi et anxii, quibus ob scrupulos ita mens laceratur et cruciatur, ut nullus eis cibus sapiat. Ita Hugo: Melior est, inquit, buccella sicca, id est modica substantia cum pace mentis, quam multæ divitiæ cum cura et sollicitudine, quæ est iurgium mentis. Tertio, Polychron. in Catena Græcorum exponit de pace et lite, quam mens per gratiam vel peccatum habet cum Deo, q. d. Præstat pauperem vitam agere in Dei gratia, quam lautam in peccato Deique offensa: iuxta illud Tobiæ ad filium, c. 4. 23. *Pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus si timuerimus Deum.* Aut, ut Polychron. Præstabilior est exigua cælestis sapientiæ quæ pacem cum Deo affert, portio, quam universa illorum sapientia, qui Deo adversantur. Porro hæc sententia, cum sit generalis, variis particularibus casibus aptari potest, ut litibus forensibus, domesticis, privatis et publicis.

Mystice Beda: q. d. *Melius est parva bona cum charitate facere sine scientia prædicandi* (*hoc est enim siccam esse buccellam*) *quam magis effulgere virtutibus cum admistione discordiæ.*

Secundo, Baynus: Secretior erit « sensus, ait, si ad animæ dotes referatur, ut per buccellam siccam intelligamus Dei sapientiam in sacris litteris reconditam, de qua Paulus: loquimur sapientiam inter perfectos. Et quamvis sapientia huius mundi sæculari eloquentia suffarcinata, plenior et delicatior appareat hominibus; tamen qui varietate scientiarum sunt inflati, superbire et litigare solent. Nam inter superbos semper sunt iurgia. Melior est igitur buccella sacræ paginæ cum tranquillitate animi. »

Allegor. R. Samuel Marochianus, libr. de Adventu Messiæ, et S. Thomas, opusc. de Sacramento altaris hanc gnomen exponunt de Eucharistia, q. d. Melior est buccella sicca, id est buccella Eucharistiæ sola, quam omnes legis veteris victimæ: vel buccella sicca, id est incruenta hostia Eucharistiæ, quæ cum mentis gaudio sumitur, melior, id est sapidior et præstantior est, quam omnes regum epulæ. Unde aliqui vertunt: *Melior est buccella desiccans.* Eucharistia enim desiccat omnes libidinis et concupiscentiæ humores, motus et æstus. Hugo vero: Melior est, ait, buccella Eucharistiæ sicca sine potu lacrymarum, sine pulmento devotionis, sine condimento contritionis, cum gaudio spei et mundæ conscientiæ, quam domus plena victimis, id est quam opera prudentiæ et mortificationis, quibus multa vitiorum animalia Deo mactantur cum iurgio, id est cum inimicitia Dei, vel cum iurgio, id est cum carnis rebellione; licet enim hoc bonum sit, prius tamen est melius.

Tropol. Idem Hugo: *Melior est buccella sicca cum gaudio,* id est, inquit, melior est eleemosyna modica cum hilaritate, quam multa et magna cum obiurgatione et tristitia. Secundo, q. d. Melior est modica pœnitentia cum mentis hilaritate, quam magna corporis afflictio cum murmuratione. Unde S. Hieronymus: Melius est, inquit, paucos psalmos cum hilaritate animi canere, quam totum Psalterium cum tristitia transcurrere. Hæc Hugo.

SERVUS SAPIENS DOMINABITUR (Arabicus: *dominatum tenet, obtinet*) FILIIS STULTIS, ET INTER FRATRES HÆREDITATEM (Arabicus: *partes*) DIVIDET.) Septuag. *Servus intelligens dominabitur dominorum stultorum* (Romani et S. Ambrosius loco mox citando: *reget dominos stultos*) *in fratribus autem dividet partes;* Syrus: *dividet lucrum.* Pro *filiis stultis*, Hebr. est מֵבִישׁ *mebis*, id est *filio pudefacienti*, scilicet patrem; Vatablus: *filio dedecoroso;* Syrus: *filio confusione afficienti;* Chaldæus: *filio impudenti,* aut potius *probrum concilianti;* Symmachus et Theodot. *filio confundenti*, q. d. Servus sapiens ob sapientiam reget filios stultos sui heri, et ab eo institutus moderator et curator filiorum, vel etiam ut hæres ab eodem cum filiis affectus inter eos dividet hæreditatem. Quo colligendum relinquit, quod sapientia, id est prudentia et probitas, nobilior et præstantior sit libertate, utpote quæ afferat dominium, hæreditatem et libertatem. Salomonem secutus Siracides: *Servo sensato*, ait, *liberi servient*, Eccli. c. 10. 28. ubi hunc versum explicui: quare hic iota non addam. Vers. 2.

Vide S. Ambrosium in Psalm. 104. ubi fuse docet solum sapientem esse liberum, ac proinde omnem insipientem esse servum; quia servit suæ insipientiæ ac concupiscentiæ, ac proinde par esse ut insipiens serviat sapienti et ab eo regatur, sicut Ioseph, cum esset servus, ob sapientiam a Pharaone præpositus fuit toti Ægypto, Genesis. 41.

Solus sapiens est liber.

« Contractus, ait, non mutat genus, nec sapientiæ libertatem adimit. Denique famulo sapienti multi (ut scriptum est) serviunt liberi : et est servus intelligens qui regat dominos stultos. Quem ergo magis liberum censes? sola est sapientia libera, quæ divitibus pauperes præficit, et quæ servos propriis fœnerare dominis facit, fœnerare, non pecuniam, sed intellectum, fœnerare talentum illius Dominici æternique thesauri qui numquam corrumpitur. » Et inferius : « Sapiens enim semper liber est, semper honoratus, semper is qui præsit legibus. Sapiens ergo liber : quoniam qui ea facit quæ vult, liber est. Sed non omnis bonæ voluntatis, sed tantum sapientis est omnia quæ bona sunt, velle. » Et mox : « Sapiens nihil insipienter facit, sed sapienter omnia; qui autem sapienter facit, nihil habet quod metuat. Metus enim in peccato est; ubi autem nulla formido, ibi libertas; ubi libertas, ibi potestas faciendi quod vult. Solus ergo sapiens liber est. » Et post nonnulla : « Est ergo sapienti et servire libertas. Unde colligitur; quia stulto et imperare servitus est; et (quod pejus est) cum paucioribus præsit, pluribus dominis et gravioribus servit. Servit enim propriis passionibus, servit cupiditatibus suis, quarum dominatum nec nocte potest fugere, nec die, quia intra se dominos habet, intra se servitium patitur intolerabile. » Et rursum : « Servit igitur peccator formidini, servit etiam cupiditati, servit avaritiæ, servit libidini, servit malitiæ, servit iracundiæ, et videtur sibi liber; sed magis servit, quam si sub tyrannis positus. Illi autem liberi sunt, qui legibus vivunt, imo ipsi sibi lex sunt. » Citat deinde laudatque epist. Calani Gymnosophistæ ad Alexandrum Magnum. « Amici, ait, persuadent tibi manus et necessitatem inferre Indorum philosophis, nec in somnis quidem videntes nostra opera. Corpora transferes de loco ad locum, animos non magis coges facere quod nolunt, quam saxa et ligna vocem emittere. Maximum ignis viventibus corporibus dolorem gignit et corruptionem, super hunc nos sumus; vivi enim exurimur. Non est rex, neque princeps, qui extorqueat a nobis facere quod non proposuimus : nec similes sumus Græciæ philosophorum, qui verba pro rebus meditati sunt ad opinionis celebritatem. Nobis res sociæ verbis et verba rebus; res celeres, et sermones breves, in virtute nobis libertas beata est. » Deinde et Calano et philosophis præferens sapientes fideles, virgines et martyres, subdit : « Apud nos autem et puellæ de mortis appetentia sublimes usque ad cælum erexere virtutum gradus. Quid Theclam, quid Agnetem, quid Pelagiam loquar; quæ tamquam nobilia vitulamina pullulantes, ad mortem quasi ad immortalitatem festinaverunt? Inter leones virgo exultavit, et rudentes bestias expectavit intrepida. Et, ut nostra cum Indorum Gymnosophistis conferamus, quod ille verbis gloriatus est, S. Laurentius factis probavit, ut vivus exureretur, et flammis superstes diceret : Versa, manduca. Haud degener Abrahamitarum et Machabæorum concertatus puerorum, quorum alii super flammas canebant; alii, cum exurerentur, non rogabant ut parceretur; sed invehebantur, ut amplius persecutor inflammaretur. Liber igitur sapiens. Quid autem sublimius sancta Pelagia, quæ valluta persecutoribus, priusquam tamen in eorum conspectum veniret, aiebat : Volens morior, nemo continget manu, nemo oculo protervo violabit virginem. Mecum feram pudorem, et mecum incolumem verecundiam, nullum prædones lucrum suæ capient insolentiæ. Pelagia Christum sequetur, libertatem nemo auferet, nemo captivam videbit liberam fidem, insignemque pudicitiam, et prosapiam prudentiæ. » Dixit, et fecit. Nam, ut lenonum manus effugeret, cum matre et sororibus in fluvium præcipitem se dedit, virginitatis æque ac martyrii victima, uti narrat idem S. Ambrosius lib. 3. de Virgin. ubi asserit eam quindecim dumtaxat fuisse annorum. Si sapiens dominatur ignibus, leonibus, eculeis, gladiis, aquis ipsique morti, quidni dominetur insipientibus, eosque sapienter regat et dirigat?

Mystice, S. Chrysostomus et Polychron. in Catena Græcorum : Servus, inquiunt, est populus Gentium, qui per Christi fidem sapiens effectus, dominatus est Iudæis, ac hæreditatem Ecclesiæ cum eis ad Christum conversis divisit, imo eis divinorum mysteriorum et charismatum dispensator evasit; Beda vero : « Servit, ait, quilibet peccator, delictis suis subditus olim, qui post conversionem vitæ suæ sapiens effectus, atque flagrantissimo amore et dilectione Dei fervens, filiis stultis, hoc est quibusdam fidelibus, a charitate Dei post acceptam fidem tepescentibus, actu vel prædicatione sua eis prælatus dominatur; atque inde inter fratres perfectos scilicet sanctos, supernæ patriæ hæreditatem dividet.

Sicut igne probatur argentum, et aurum camino : ita corda probat Dominus.) Hebr. *Conflans* (aurifex) *vel conflatorium argento, et fornax auro, et probat corda Dominus;* vel clarius, ut Pagninus : *Sicut inflatorium* (probat) *argentum, et caminus aurum, sic corda probat Dominus;* et Tigur. *Ut excoctor argentum, et fornax aurum, ita explorat corda Dominus*; Septuag. *Sicut probatur in camino argentum et aurum, sic electa corda apud Dominum*; Cassianus collatione 7. capite 25. *Ita elegit corda Dominus*; Syrus : *Sicut conflatorio probatur argentum, sic corda scrutatur Dominus.* Ratio est : quia hæc cordium scrutatio pertinet ad plenam Dei scientiam et providentiam, qui exinde vocatur Cardiognostes. Salomon comparat Deum aurifici; sicut enim aurifex solus arte sua in camino, sive foculo conflatorio, per ignem probat aurum et argentum, sic Deus solus probat corda hominum. Sed quo foculo, qua fornace, quo camino conflatorio? Vers. 3.

Nota : *Probare* per metalepsin multa significat, scilicet primo, scrutari; secundo perspicere; tertio, discernere; quarto, purgare, et separare purum ab impuro; quinto, iudicare; sexto, eligere et præmiare, vel reprobare et punire. Sicut enim aurifex auri puritatem, vel impuritatem et mistionem, igne camini sui distillatorii scrutatur, perspicit et discernit, separando et purgando aurum a scoria, ac aurum eligendo, scoriam reprobando et reiiciendo : sic prorsus corda hominum probat Deus.

Ignis, quo Deus probat corda. I. Igitur primo et genuine, caminus et ignis quo Deus probat corda omnium hominum tam bonorum quam malorum, est acre examen mentis et intellectus divini, quo quasi igni efficacissimo probat, id est scrutatur, examinat, perspicit intimas cordium, id est mentium cogitationes, volitiones, intellectiones, atque discernit cuiuslibet qualitatem, pondus et pretium; quam scilicet quælibet sit pura vel impura, quam magni vel parvi valoris et meriti. Sicut enim aurum magni est pretii apud aurificem, sic corda hominum magni æstimantur apud Deum, utpote qui ea præ cæteris rebus creatis curet, probet, appendat, discernat, purget, iudicet, præmiet vel puniat. Sic acre mentis divinæ examen igni et camino aurificis comparat Malach. cap. 3. 2. *Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum; et sedebit conflans, et emundans argentum.* Hæc gnome ergo parallela est illi cap. 16. 2. *Omnes viæ hominis patent oculis eius; spirituum ponderator est Dominus.* Hoc enim idem est, q. d. Spirituum probator est Dominus; sed τό *ponderator* metaphoram petit a libra; τό vero *probator* vel *conflator* a fornace aurificis. Sic David recte factorum sibi conscius petit probari a Deo, ut ostendatur eius conscientia : *Proba*, ait, *me Domine, et tenta me, ure* (Hebr. *confla*, instar argentarii) *renes meos et cor meum,* Psalm. 25. 2. et Iob c. 23. v. 10. *Ipse,* ait, *scit viam meam, et probavit me quasi aurum, quod per ignem transit.* II.

Secundo, Deus probat corda hominum per suam legem et præcepta, perque suos doctores et prædicatores quasi per caminum ignis. Corda enim eorum, qui hisce pœnitendo et bene vivendo obediunt, sunt instar auri purgati; qui vero non obediunt, sed in suis manent vitiorum fæcibus, instar scoriæ a Deo abiiciuntur et reprobantur. Hoc est quod ait Deus Ieremiæ, c. 6. 27. *Probatorem dedi te in populo meo robustum; et scies, et probabis viam eorum;* etc. *Defecit sufflatorium, igne consumptum est plumbum, frustra conflavit conflator; malitiæ eorum non sunt*

consumptæ. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit illos. Sic Deus probavit cor et obedientiam Adæ, iubens ut non comederet pomum scientiæ boni et mali; et Abrahami, iubens ut immolaret sibi filium Isaac, Gen. 22. Sicut enim vi plumbi igne liquati secernitur aurum a fæce et scoria, sic vi præcepti secernitur obediens ab inobediente.

III. Tertio, caminus quo Deus probat corda hominum, est tribulatio; hac enim boni per patientiam purgantur et accepti fiunt Deo; mali vero per impatientiam sordescunt et displicent Deo. Hoc est quod dicitur Sap. 3. 6. *Tamquam aurum in fornace probavit illos.* Et Eccl. 2. 5. *In igne probatur aurum et argentum, homines vero receptibiles* (accepti, grati Deo) *in camino humiliationis.* Ubi multa de hoc camino dixi. Et Malach 3. 3. *Purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia.* Unde Sept. hoc loco vertunt: *Sic electa corda apud Dominum*, vel, ut clare legit Auctor Cat. Græc. *Sicut argentum et aurum probatur in fornace, ita Dominus electorum corda explorat tribulationis igne*, q. d. Sicut aurifex in camino seligit aurum, et reiicit scoriam vi ignis liquatam et separatam ab auro; sic Deus eligit corda Sanctorum, quæ in igne tribulationis solida et constantia persliterunt; impiorum vero, qui in ea instar scoriæ liquati defecerunt, respuit. Ita de tribulatione pulchre hanc gnomen explicat Cassian. collat. 7. cap. 25. *Cæterum*, ait, *corporaliter traditos Satanæ, vel infirmitatibus magnis etiam viros sanctos novimus pro levissimis quibusque delictis, cum in illis ne tenuissimum quidem nævum aut maculam, in illo iudicii die patiatur invenire divina clementia, omnem cordis eorum scoriam, secundum Prophetæ, imo Dei, sententiam excoquens in præsenti, ut eos tamquam aurum vel argentum ignitum. ad illam perpetuitatem nulla indigentes pœnali purgatione transmittat: Et excoquam, inquit, ad purum scoriam tuam, et auferam omne stannum tuum; post hæc vocaberis civitas iusti, urbs fidelis*, Isaiæ 1. Et iterum: *Sicut probatur argentum et aurum in camino, ita eligit corda Dominus.*

IV. Quarto, caminus quo Deus probat corda est tentatio, iuxta illud Psalm. 16. *Probasti cor meum; igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas.* Sic per hæreses et hæreticos probat fidem orthodoxorum, iuxta illud Deut. 13. v. 1. *Si surrexerit in medio tui Propheles*, etc. *et dixerit tibi: Eamus et sequamur deos alienos; non audies verba Prophetæ illius; quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis Deum, an non, in toto corde*, etc.

V. Quinto, caminus, quo Deus omnium corda probat, id est examinat, diiudicat, eligit, et præmiat, vel reprobat et punit, est acre iudicium, tum particulare, tum universale, quo Christus Iudex scrutabitur omnium conscientias, ac sanctas adiudicabit cælo, sceleratas gehennæ. Sic Daniel c. 7. v. 9. describens iudicium Dei: *Thronus eius*, ait, *flammæ ignis; rotæ eius ignis accensus. Fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie eius.* Hinc multi veterum, ut Origen. S. Basil. Lactant. S. Ambros. et Rupert. opinati sunt ignem verum a Deo positum esse ante cælum, ut per illum omnes animæ sanctæ in cælum ituræ transire cogantur, eaque probentur, et, si impuræ sint, purgentur, ut dixi 1. Corinth. 3. v. 12.

Vers 6. Malus obedit linguæ iniquæ, et fallax obtemperat labiis mendacibus) Hebr. *auscultat ad linguam pravitatis.* Nam מזין *mezin* ponitur pro מאזין *mazin*, ait Aben Ezra. Sept. *Malus morem gerit linguæ iniquæ, iniustus itidem labiis mendacibus attendit.* Ita Auctor Catenæ Græc. Sed Romani et S. Cypr. l. 4. epist. 3. contrarie legunt posteriorem partem hoc modo: *Iustus autem non intendit labiis mendacibus*; Syrus: *Iustus non audit linguam scelestorum.* Sed prior lectio consonat Hebræo, qui pro *fallax* habet שקר *seker*, id est mendacium, fallacia; unde Chald. vertit: *Falsitas et accusatio in lingua perversa* Verum Noster, Pagninus et alii accipiunt abstractum pro concreto: *Mendacium*, id est, mendax et fallax, qui scilicet assidue fallit et mentitur, qui mendaciis et fraudibus pascitur, iisque se oblectat et opplet. Unde Vatablus vertit: *Mendax obsequitur perniciosæ linguæ.* Sententia est clara, q. d. Malus obedit linguæ mala et iniqua proferenti, vel consulenti; quia hæc suo genio et ingenio, puta suæ malitiæ, conveniunt. Similiter mendax et fallax auscultat et obtemperat mendacia et fraudes suggerenti; quia mendax est, et mendaciis pascitur. Significat linguam superbam et fallacem captare animos sibi similes, perversos et fallaces; illis enim facile sua persuadet; cum ex adverso fideles et veraces, qui student veritati, mendaces et fallaces cum suis mendaciis et fraudibus abominentur. Ita S. Cypr. l. 4. ep. 9. ad Flor. *Incidisti*, ait, *sed tua credulitate irreligiosa; incidisti, sed tua mente et voluntate sacrilega, dum incesta, dum impia, dum nefanda contra fratrem, contra sacerdotem facile audis, libenter credis, et aliena mendacia quasi propria et privata defendis; nec recorderis scriptum esse: Malus obaudit linguæ iniquorum, iustus autem non intendit labiis mendacibus.*

Ad hanc sententiam pertinet id quod dicit S. Gregor. Nazianz. orat. 14. de pace: *Comœdia*, ait, *est hostibus mea tragædia*, q. d. Adversos meos casus ita grate et iucunde accipiunt hostes mei, quasi mimicam, amœnam et iucundam histrionis comœdiam spectent. Sic B. Antiochus homil. 26 verba detractorum comparat cum manna, quod sicut manna cuique sapiebat id quod appetebat, sic et detractio audientibus sapit pro cuiusque affectu, bene scilicet, si male sit affectus ei cui detrahitur; male autem, si eidem sit addictus et benevolus.

Docet hæc sententia valde custodiendas esse aures. Quare iustus, ut iustitiam servet, et iniquus non fiat, aures custodiat, ne audiat ea, quorum auditione ad obedientiam iniquitatis se præparat. Merito igitur S. Bern. ut ad aurium custodiam nos incitet, ait: « Facile lingua labitur, nec minus facile illabitur cordi, ita ut multis inter loquendum minus profuerit, quod propriam cohibuerint, dum non caverint alienam. Utilis est frater, qui tibi loquitur, sapiens est Religiosus, ac timens Deum: plus dico: angelus est, et angelus lucis; etiam sic cave tibi, ne audias unde lædaris. Nec personam tibi velim suspectam esse, sed linguam, præsertim in sermocinatione communi. » Hæc S. Bernard. serm. de triplici custod. manus, linguæ et cordis.

Secundo, noster Salazar hanc gnomen explicat quasi intentantem pœnam iniquis et fallacibus, ostendit Salomon, ait, qua ratione Deus in malos atque fallaces animadvertere solent. Nam quo par pari referat, sic statuit, ut malus, qui in alios iniurius est, malæ linguæ subdatur, et fallax item qui aliis imposturam facit, fallaci adiudicetur linguæ, ut ab illa decipiatur. Id sibi volunt illa verba, *obedit, obtemperat*, id est subditur, vel subiicitur; et eadem ratio est de verbis *audit et auscultat.* Unde S. Basil. hom. de Ira, verba contumeliosa et fallacia comparat cum echo, quæ sonum acceptum repercutit et reverberat in auctorem: *Non enim*, ait, *sic echo in ipsos clamantes intempestive infringitur, sicut in hominem iniustum et contumeliosum contumelia revertitur.*

Huic sententiæ Septuag. aliam subnectunt, quæ non est in Hebræo, Chald. Syro et Latino; estque hæc: *Eius qui fidelis est, totus mundus divitiarum est; illius autem qui infidelis est neque obolus*, repete et supple, *est totus mundus*, q. d. Infideli totus mundus non valet obolum: infidelis pauper est, nec habet obolum, esto totum mundum possideret. Pro *mundus* græce est κόσμος, quod Compl. vertunt, *ornatus.* Unde Auctor Catenæ Græc. sic vertit: *Homo fidelis quidquid in pecuniis ornamenti est, id totum possidet; perfido autem ne obolus quidem suppetit.* Hanc gnomen explicat Cassian. collat. 24. c. 26. de centuplo, omnia propter Deum relinquentibus promisso: *Pro lætitia quoque illa, quam in unius agri ac domus possessione quis habuit, centuplo maiore divitiarum gaudio perfruetur, qui in adoptionem transiens filiorum Dei universa quæ æterni sunt Patris, ut propria, possidebit, et affe-*

ctu atque virtute ad imitationem veri illius filii proclamabit: Omnia quæ habet Pater, mea sunt, Ioan. 16. *Hæc iam cum illa pœnali distentionis ac sollicitudinis cura, sed securus ac lætus velut in propriis ubique succedet; audiens quotidie sibimet ab Apostolo prædicari: Omnia enim vestra sunt, sive mundus, sive præsentia, sive futura*, 1. Cor. 3. *Et a Salomone: Fidelis viri totus mundus divitiarum.* Sic et Didymus in Catena Græc. S. August. vero epist. 54. ad Macedonium sub finem, hanc gnomen citans, posteriorem eius partem applicat usurariis. Additque: *Pecunia a malis male habetur, et a bonis tanto melius habetur, quanto minus amatur.* Locus hic S. Aug. translatus est in Ius Canon. et habetur 14. q. 4. cap. *Quid dicam*, quod est penultimum. Idem S. August. l. 5. Confess. c. 4. Deum alloquens: *Infelix homo*, ait, *qui scit illa omnia, te autem nescit; beatus autem qui te scit, etiamsi illa nesciat*, etc. *Sic fidelis homo, cuius totus mundus divitiarum est, et quasi nihil habens omnia possidet, inhærendo tibi cui serviunt omnia, quamvis nec saltem Septentrionum gyros noverit; dubitare stultum est, quin utique melior sit quam mensor cœli et numerator siderum, et pensor elementorum, et negligens tui, qui omnia in mensura et numero et pondere disposuisti.*

S. Hieron. autem ep. 103. ad Paul. exhortans eum ad contemptum opum et mundi, sub finem sic ait: *Antiquum dictum est: Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet. Credenti totus mundus divitiarum est; infidelis etiam obolo indiget. Sic vivamus tamquam nihil habentes, et omnia possidentes. Victus et vestitus divitiæ Christianorum sunt. Si habes in potestate rem tuam, vende; si non habes, proiice. Totum Deo dedit, qui seipsum obtulit. Facile contemnit omnia, qui semper cogitat se esse moriturum.* Porro credens sive fidelis est, qui omnem suam fidem et spem collocavit in Deo, credens et sperans, quod Deus omnibus suis necessitatibus abunde providebit. Rursum fidelis est, qui fideliter Deo servit, eiusque iussis obedit, ac præsertim qui fideliter opes sibi a Deo datas in pauperes erogat, iuxta legem et voluntatem Dei. Denique S. Ambr. l. 3. epist. 25. ad Ecclesiam Vercellensem longiuscule ante finem: *Ille*, ait, *est dives in Ecclesia, qui pauperi, non sibi, dives est. In Ecclesia quidem fidelis dives est. Fideli enim totus mundus divitiarum est. Quid mirum si mundum fidelis possidet, qui possidet Christi hæreditatem, quæ pretiosior est mundo?* Et inferius: *Ille ergo dives est, qui fuerit hæres Dei, Christi cohæres*, etc. *Vultis divites esse? Estote pauperes. Tunc eritis per omnia divites, si fueritis pauperes spiritu. Non census divitem, sed animus facit. Pauper enim spiritu dicit: Portio mea Dominus* etc. Psalm. 118. Exemplum dat S. Malachiam S. Bern. in eius Vita, utpote qui re pauper, sed spe in Deum dives ampla ædificabat monasteria. Audi S. Bernardum: *Invenit Dei famulus in Dei marsupio, quod defuit suo. Merito quidem. Quid enim iustius, quam ut cui pro Deo non erat proprium, cum Deo iniret consortium, et marsupium unum esset amborum? fideli denique homini totus mundus divitiarum est. Et quid est ille, nisi quoddam marsupium Dei? Denique ait: Meus est orbis terræ, et plenitudo eius. Inde est quod Malachias repertos argenteos multos non reposuit, sed exposuit. Nam totum munus Dei, in Dei opus iubet expendi. Non suas, non suorum considerat necessitates, sed iactat cogitatum suum in Domino; ad quem utique recurrendum non dubitat, quoties necessitas postularit.* Interpres S. Ephrem tract. de Timore Dei clare vertit: *Fidelis viri* (sunt) *omnes mundi divitiæ; at infidelis viri ne obolus quidem.*

Exemplum S. Malach.

Fideli servit mundus.

Igitur fidelis totus mundus divitiarum est. Primo, quia
totus mundus creatus est a Deo ad usum fidelium, non in-
1. fidelium; fideli ergo omnia debentur, infideli nihil. Secun-
2. do, quia fidelis utitur toto mundo non ad luxuriam, sed
ad necessitatem, et ad Dei obsequium. Fideli ergo omnia
fideliter serviunt, infideli nihil: sol enim fideli ministrat et
servit; dum ei facem præfert ad Deo serviendum: ignis,
dum eum calefacit: aqua, dum eum refrigerat: aer, dum
per eum respirat: terra, dum eum sustentat: cibus, dum
eum pascit: vestis, dum eum tegit; et ita de cæteris. De-
nique fidelis, sua sorte licet tenui contentus, ita tranquil-
lus, lætus et alacer vivit, ac si totum mundum possideret:
e contra infidelis et avarus quo plus habet, eo plus desi-
derat. Tertio, Didymus in Catena Græcor. Omnia possidet, 3.
inquit, qui propter Christum omnia aspernatur; fidelis e-
nim celsior est mundo, ac mente in cælo fixus omnia ter-
rena velut sub pedibus posita premit et calcat. Vide S.
Chrysost. homil. 12. in ep. 2. ad Corinth. Quarto, quia fi- 4.
delis in singulis rebus creatis agnoscit, amat, gratias agit
et laudat Creatorem, a quo et ad cuius honorem conditæ
sunt. Hæc autem Dei cognitio, amor, cultus, et laus sunt
veræ opes mundi. Ita Didymus in Catena Græc. Quinto, 5.
quia fidelis toto mundo recte sancteque utitur ad suam
salutem et Dei gloriam; infidelis vero et impius eo abuti-
tur ad suas concupiscentias. Dives autem est, qui opibus
uti scit; pauper qui nescit. Sexto, quia fidelis possidet 6.
Deum, cuius est totus mundus; possidendo ergo Deum
possidet omnia quæ Dei sunt, puta omnia quæ sunt in
mundo. Septimo, quia fideli a Deo paratur beatitudo et 7.
gloriæ cælestis; hæc autem inter alias dotes continet do-
minium mundi. Beatus enim quilibet est dominus et rex
mundi, imo Adam in paradiso fuit velut rex mundi. Hoc
est quod ait Sapiens c. 3. v. 7. *Fulgebunt iusti et tamquam
scintillæ in arundineto discurrent. Iudicabunt nationes et
dominabuntur populis.*

Quocirca S. Ambros. lib. 2. de Abraham c. 7. exemplum huius sententiæ statuit Abraham, cui Deus promisit dominium totius Chananææ. Ubi inter cætera docet Platonem et Stoicos ex hac gnome Salomonis accepisse suum illud axioma: *Sapientis sunt omnia. Quanto*, ait, *prior Salomon quam Zeno Stoicorum magister, atque auctor sectæ ipsius? quanto prior quam ipse philosophiæ pater Plato? quis autem sapiens nisi fidelis? sed forte dicas: Quomodo sapientis totus mundus est divitiarum? Respondeo: Quoniam ipsa natura dat illi sortem omnium, etiamsi ipse nihil possideat.* Addit vero sortem istam, quæ omnia ditione sua complectitur, ipsissimam esse sapientiam; sic enim ait: *Domina est et possessor omnium sapientia, quæ sua putat naturæ munera, quoniam in usum hominum data sunt, nec ullis indiget, etiamsi desint ei ad victum omnia. Nam si musicus organa, et medicus medicamenta necessaria, et nauclerus quæ ad navis instrumentum necessaria sunt, aliquando non habeat, habet tamen eo ipso quo possit his uti, etiamsi ad tempus usus eorum non suppetat, quanto magis sapiens suum indicat quidquid naturæ est, qui vivit secundum naturam?* Igitur docet hic S. Ambrosius sapientes, id est Sanctos, esto usum rerum opumque mundi sæpe non habeant, habere tamen dominium eorum quoddam quasi proprium et naturale ex institutione Dei, cum impii qui eorum usum habent, habeant dominium tantum civile, et, ut ita dicam, improprium, quia præter naturam et institutionem Dei id sibi vindicant. Et paulo ante: *Hinc tamquam ex fonte hauserunt Stoici philosophi illius dogmatis sententiam, omnia sapientis esse. Oriens enim et Occidens, Septemtrio et Meridies portiones sunt universitatis; his enim totus mundus includitur: hæc, cum promisit Deus se daturum Abraham, quid aliud declarat nisi sapienti ac fideli præsto omnia, deesse nihil? Unde et Salomon in Proverbiis ait: Eius, qui fidelis est, totus mundus.* Et post nonnulla subnectit: *Denique Abraham, quando adhærebat ei Lot* (*hoc est deflexio morum*) *sortem tantam et tam amplam non acceperat. Ubi vero deflexionis ambiguo atque anfractu absoluto rectas virtutum semitas animæ suæ gressibus cœpit carpere, in omnem terram possessor mittitur.* At rursus: *Ergo qui sapientiam meruerit, et non fuerit ancillæ filius, non peccati servus, sed Saræ illius minime servientis, sed principantis, filius bonæ stirpis, bonæ indolis, perfectæ titulo virtutis, hæreditatem acquiret totius universitatis*, etc.

QUI DESPICIT PAUPEREM, EXPROBRAT FACTORI EIUS: Vers. 5
ET QUI RUINA LÆTATUR ALTERIUS, NON ERIT IMPUNITUS.) Hebr. *Qui subsannat pauperem* (Vatablus, *qui illudit pauperi*) *probro afficit factorem eius; qui lætatur in con-*

tritionem, **non erit innocens**, id est impunitus: Chaldæus: *Qui spernit pauperem, provocat iram Creatoris; et qui gaudet in interitu alterius, non erit innocens;* Syrus: *Qui ridet pauperem, iram ciet eius Conditori; qui in ruina alterius gaudet, non reportabit misericordiam;* Septuaginta: *Qui irridet inopem, irritat* (Aquila, Symmachus et Theodot. *exprobrat*) *eum qui fecit illum; qui autem lætatur pereunte, non erit innocens; ille autem cuius viscera commoventur, misericordiam consequitur.* Quam ultimam partem Septuaginta addunt de suo; quia per antithesin tacite continetur in hemistichio præcedente. Auctor Catenæ Græcorum legit: *Qui deridet pauperem, irritat Deum, qui fecit illum; at qui afflicto lætus insultat, non erit impunitus.* Causamque subdit. Quia deridet sapientem Dei gubernationem, quæ fecit hunc pauperem et afflictum, ut tu illi condoleres, in illumque misericordiam exerceres. Quis ergo ita immanis, omnisque humanitatis ita oblitus fuerit, ut eum ludibrio habeat cui compati omni iure debebat? hæc Auctor ille.

Prior pars huius sententiæ exposita est c. 14. v. 31. Posterior clara est, eiusque ratio est lex talionis; qui enim in ruina alterius lætatur, meretur parem, ut in eumdem vel similem incidat, ut pariter alii de eius clade lætentur eique insultent, sicut ipse in aliorum ruina lætatus est, eisque insultavit. Exemplum est in Semei, qui Davidi Absalomum fugienti et profugo exprobravit et maledixit, ideoque a Salomone probrose occisus est, 3. Reg. 2. 44. Unde B. Antiochus homil. 68. legens: *Et qui insultat patienti, non erit innocens*, sic ait: *Ne igitur, dilectissimi, committamus ut aliquando insultemus proximorum malis, ne nos in easdem sinat Dei providentia semel et iterum devolvi calamitates.* Ac deinde alia ratione idipsum confirmat: *Etenim si pes*, ait, *forte illisit, aut labatur, num insultabit manus? sane res hæc in diversum abit; nam olei confusione aut emplastro pedi medetur. Siquidem unum corpus sumus, nihil minus consentaneum rationi sit, quam unum aliquod corporis membrum, quod nonnihil affligetur habere derisui, ac proinde eidem insultare. Potius enim conveniebat misereri afflicto, et pio compassionis affectu condolescere et congemiscere.*

Vers. 6. Corona senum, filii filiorum: et gloria filiorum, patres eorum.) Septuag. pro *gloria* vertunt *καύχημα*, id est *gloriatio*, q. d. Gloriantur filii quod sapientes et probos habuerint patres, sicut vicissim gloriantur patres, quod filios post se probos et virtutis suæ hæredes relinquant. Unde Tigur. vertit: *Decus liberorum sunt patres ipsorum;* Vatablus: *Nepotes sunt ornamento senibus.* Pro *corona*, Syrus vertit: *laus;* Chaldæus: *pulchritudo;* R. Salomon et Aben Ezra exponunt, q. d. Avorum et senum diadema sunt nepotes, quos recto virtutis tramiti insistentes aspiciunt: parentes probi vicissim probis filiis gloriam conciliant. Addit R. Levi potius avos coronari nepotibus quam patres filiis; quia avi brevi morituri magis amant suam similitudinem, quæ in nepotibus perdurat; patrum vero amor non ita redundat in avos, sed gloria filiorum sunt ipsimet parentes. Monet ergo hæc gnome parentes ut studiose curent educari filios et nepotes; ac vicissim hos monet ut parentes et avos debito prosequantur honore. In laudem enim senum insignem cedit, quod filios et nepotes ita educarint, ut ab iis constipentur et honestentur. Unde S. Ambros. in c. 1. S. Lucæ: *Divinum*, ait, *munus, fœcunditas est parentis. Agant itaque patres gratias, quia generaverunt; filii, quia generati sunt; matres, quia coniugii præmiis honorantur; stipendia enim militiæ suæ filii sunt.* Porro *corona* datur parenti; filiis vero *gloria;* quia parentes sunt quasi principes filiorum, et quasi reges familiarum suarum. Unde Aristot. 8. Ethic. c. 10. *Societas*, ait, *patris ad filios regni præ se fert effigiem; nati namque patri sunt curæ. Hinc et Homerus Iovem patrem appellat.* Et cap. 11. docet ius paternum in filios esse regium. *Senum* ergo *corona*, hoc est ornamentum, est, quod non tantum filios, sed et filios filiorum habeant, per quos securiores fiunt de posteritate, per quam immortales quodammodo sunt futuri, qui iam mortem vicinam agnoscunt, de qua immortalitate posteritatis nonnihil dubitant senes, cum filios absque liberis vident. Unde Iudæorum benedictio erat videre filios filiorum, iuxta illud Ps. 127. *Videas filios filiorum tuorum, pacem super Israel.* Vicissim patres sunt gloria et decus filiorum, quia eorum virtus et nobilitas ornat filios, et honorem conciliat. Accedit quod mores et actiones filiorum tribuuntur parentibus, utpote eorum generatoribus, educatoribus et magistris. Quare, sicut pravi mores filiorum redundant in dedecus parentum, ita vice versa, eorum virtutes ad parentes, quasi primos ipsorum auctores, referuntur.

Secundo, hac gnome significat Salomon præmium, et quasi coronam bene actæ sanctæque vitæ parentum, esse senium, si videlicet ad tantam ætatem perveniant, ut videant filios filiorum, id est nepotes, in tertiam et quartam generationem se instar coronæ circumdantes: unde vicissim præmium filiorum et nepotum bonorum esse, si patres et avos diu habeant superstites. *Gloriam* ergo *filiorum patres eorum*, hoc est, hoc præmium, hanc gloriam solet Deus retribuere filiis probis et morigeris, quod videant patres diu superstites, quod summe fortunatum censet Plato l. 3. de legibus. Hoc enim signum est patres a filiis benigne et commode haberi; reverentia enim filiorum, qua parentes fovent, colunt, alunt, parentibus lætitiam indeque longævitatem conciliat. Vice versa durities et impietas filiorum, qui patres spernunt, deserunt, dureque tractant, eis mœstitiam citamque mortem affert. Hoc autem ingens est filiorum dedecus et probrum, sicut prius ingens est eorum decus et gloria. Quare tacite hic monet patres Salomon, ut filios bene educent; ac vicissim filios, ut ipsi bene educati talionem reddant parentibus, eosque senescentes colant et alant; sic enim utrisque accedet dignitas, honor et gloria instar coronæ.

Tertio, Salomon dat stimulum parentibus, æque ac filiis ad omnem probitatem, eo quod probitatis decus et honos utrorumque non sistat in ipsis, sed ad alterutros promanet. Probus ergo esto, o pater, non tibi soli, sed et filiis; quia probitatis tuæ decus non in te sistit, nec te tantum, sed et filios tuos honoratos efficiet. Vicissim probi estote, o filii, quia probitatis vestræ fama non ad vos solos sed et ad parentes pertinet; quos, si secus feceritis, insigni infamia afflabitis. Fama enim et infamia parentum est fama vel infamia filiorum: et vice versa; pater enim et filius civiliter unum quid censentur, et quasi una persona œconomica.

Allegorice Beda: *Senes*, ait, *dicit Patriarchas et Prophetas, qui a filiis filiorum, hoc est, a successoribus Apostolorum digna laude celebrantur; et gloria est prædicatorum novi Testamenti, quod filii veterum patrum esse meruerunt.*

Tropol. per *parentes* accipe Prælatos, Pastores, Doctores, Prædicatores; per *filios*, subditos, plebeios, discipulos, etc. Ita Auctor Catenæ Græc. *Senum*, ait, *hoc est doctorum sapientumque virorum, corona et ornamentum sunt auditores dicto obsequentes, orthodoxæque Ecclesiæ alumni.* Sic sanctus Paulus Philippenses a se conversos, c. 4. 1. et Thessalonicenses, epist. 1. c. 2. v. 19. vocat suum gaudium, suam coronam, suam gloriam. Vide ibi dicta.

Vers. 7. Non decent stultum verba composita, nec principem labium mentiens.) *Pro stultum* Hebr. est נבל *nabal*, quo nomine appellatus fuit maritus Abigail, stultus simul et avarus. Unde Hebræi nonnulli apud Baynum vertunt: *Avaro non convenit labium excessivum, nec liberali labium mentiens*, q. d. Avarus, quia sordidus, in dando non excedit, sed pauca promittit et donat; at liberalis, uti liberalis est in promittendo, sic et non mentitur, sed fideliter et liberaliter præstat ea quæ promisit. Pro *composita* Hebr. est יתר *iether*, quod significat excellentiam, dignitatem, residuum, superfluum, superabundantiam, expansionem, extensionem, qualis est in chorda et fune. Unde *iether* chordam quoque et funem significat. Hinc Noster vertit; *composita*, scilicet apte complicata et contorta instar funis vel chordæ, quæ in citha-

ra apte composita compositum et modulatum edit concentum. Unde primo R. Salomon vertit : *Non decent stultum verba gloriosa et superba , quanto minus principem labia mendacii?* Secundo, Chaldæus : *Non decet insipientem labium excessivum , neque principem labium mendacii.* Tertio, Pagninus: *Non est decora stulto lingua excellentiæ ;* Tigurin. *Magnificus sermo ;* alii : *Sermo dignitatis* vel *auctoritatis.* Quarto , Caietanus: *Non decet stultum labium superfluitatis.* Quinto, Septuag. *Non congruunt stulto labia fidelia, neque iusto labia mendacia.* Sic et Syrus. Iam

Primo noster Salazar sic explicat , q. d. *Stultum* , id est hominem vilem et abiectum, non decent *verba composita* , id est ficta et fallacia , imo hæc illi probro et contumeliæ verti solent, quanto magis eadem non decent principem ? q. d. Si probro vertitur homini vili mentiri et fallere , quanto magis idipsum probrosum erit principi ? *Componere* enim subinde idem est quod fingere, ut Daniel. 2. *Quod interpretationem fallacem et deceptione plenam composueritis* ; inde *composita verba* vocantur ficta et fraudulenta. Verum Hebr. *iether* non significat ficta vel fallacia.

Secundo R. Salomon , Caietanus et alii explicant , q. d. Non decent stultum verba excellentiæ , superfluitatis vel superabundantiæ, hoc est iactantiæ, quod scilicet sibi plus arroget quam par est , ac videatur sibi præ aliis sapere , velitque præ omnibus audiri, probari et laudari. Vice versa , non decent principem verba mendacii ; quia hæc illo indigna sunt , eumque vilem ac scurris similem efficiunt. Igitur , sicut non decet quod vilis et stultus se iactet et exaltet per verba tumida et superba : sic vice versa, non decet principem , qui summus est , ut per verba vilia et vana , præsertim mendacia, se in vulgus, imo infra vulgus , deprimat et abiiciat.

Tertio , optime Noster vertit *verba composita* : hæc enim sunt verba dignitatis et excellentiæ, q. d. Sicut stultum non decent sermones graves , compositi , magnifici , cum animum habeat levem , incompositum , abiectum et fatuum: ita vicissim principem non decent verba incomposita , præsertim mendacia. Sicut enim cor principis debet esse verax, fidele, grave , moderatum, prudens , compositum : sic pariter decet ut verba eius sint veracia , fidelia , gravia , moderata , prudentia et concinna. *Verba* enim *composita* sunt, quæ habent dignitatem , auctoritatem et pondus, quæ proinde non a stulto , sed a sapiente vel doctore vel principe proferri par est. Unde capite 26. versu 7. dicitur : *Quomodo pulchras habet frustra claudus tibias ; sic indecens est in ore stultorum parabola.* Et capite 25. versu 11. *Mala aurea in lectis argenteis , qui loquitur verbum in tempore suo.* Hinc Lyran. per *verba composita* intelligit legationem, ut sit metalepsis, q. d. Non est decens ut stulto imponatur aliqua legatio ad viros graves vel principes , in qua oportet habere verba composita. Huic expositioni affinis est versio Septuag. et Syri : *Non congruunt stulto labia fidelia , neque iusto labia mendacia.* Nam , ut ait Polychron. in Catena Græc. *Uterque cogitationibus suis dissentanea loquitur.* Ubi clara est antithesis , q. d. Sicut stulti, id est impii , solent in verbis esse infidi , multaque mentiri et fallere: sic vicissim iusti abominantur mendacia, studentque in verbis esse veraces et fideles : illi enim cum improbitate perdiderunt conscientiam et famam, hi cum probitate utramque firmiter tuentur et servant.

Mendacium est probrosum principi. I. Porro mendacium probrosum est omni homini, sed maxime principi. Primo, quia maiestatem principis decet veritas , fidelitas et veracitas; maiestatem ergo suam ac seipsum lædit , si mentiatur. Nam ut sapienter ait S. Cyprian. l. 4. ep. 3. *Hæc est vera dementia non cogitare , nec scire quod mendacia non diu fallant : noctem tamdiu esse , quamdiu illucescat dies ; clarificato autem die, et sole oborto , luci tenebras et caliginem cedere , et quæ grassabantur per noctem latrocinia , cessare.*

II Secundo, quia populus et resp. nititur et regitur verbo principis : quod si illud mendax et fallax deprehendat , omnem ei fidem et fiduciam, æque ac auctoritatem et obedientiam derogabit.

Tertio , quia princeps quod semel dixit, sanxit , promisit , dedit , hoc honeste et iuste retractare nequit : imo , si mentiatur et fallat , sæpe iniuriam et damnum grave subditis irrogabit. Hinc Græcorum Imperatores in inauguratione solemniter iurabant , se , remota fallacia , dicturos veritatem , uti testatur Curopalata de Officio palat. Debet enim princeps veritatis non tantum esse assecla, sed et tutor ac patronus. Recte Aspar Leonem Imp. quod promissis non stetisset, veste prehensum obiurgavit , dicens quod nefas esset purpura amictum mentiri. Ita Zonaras tomo 3. III.

Quarto , quia *mendacium vitium est servorum,* ait Aristot. Ergo dedecet ingenuos, præsertim principes , qui sunt vicarii Dei, ac Deum , qui est prima veritas ipsaque fidelitas , in terra repræsentant. Quocirca S. Thomas , opusc. de Principum eruditione , multis probat principi amandam esse veritatem , itemque abominandum mendacium ut venenum. Idem censuere Philosophi. Thucydides l. 4. *Iis* , ait, *qui in dignitate sunt turpius fraude honesta circumvenire aut lædere , quam vi aperta.* Et Silius l. 14. IV.

Optimus ille
Militiæ , cui postremum est primumque tueri
Inter bella fidem.

Idem lib. 2.

Nec rumpite fœdera pacis ,
Nec regnis postferte fidem.

Hinc Agesilaus rex Spartæ adeo horrebat mendacium, ut rogatus audire quemdam qui philomelæ melodiam mentiebatur , noluerit , ne mendaci etiam cantioni assentiri videretur.

Impia ergo est illa politicorum vox apud Euripidem : *Ius , regnandi gratia, violandum est, aliis rebus pietatem colas.* Sicut enim fides stabilit remp. ita perfidia evertit. Rursum si tollis fidem inter homines , tolles et fidem ac religionem in Deum , faciesque atheos.

Aristoteles Rhetor. ad Alexandr. cap. 48. monet principes *non peierare , timentes et divinam ultionem et humanam infamiam.* Cicero l. 3. Offic. *Nec ulla res* , ait , *vehementius rempublicam continet quam fides.* Idem orat. pro Roscio Com. *Perfidiosum et nefarium est fidem frangere , quæ continet vitam.* Nam ut ait Aristot. Rhet. ad Theod. l. 1. c. 15. *Infirmatis violatisque pactis tollitur inter homines commerciorum usus.* Quocirca Romani in Capitolio vicinam Iovi aram Fidei posuere , ait Cato Censorius. *Fides enim,* inquit Seneca ep. 89. *sanctissimum humani pectoris bonum est.* Divinius vero Silius ad fidem , eam lisce elogiis celebrat : Gemmæ sapientum de fidelitate.

Ante Iovem generata, decus divumque hominumque,
Qua sine non tellus pacem , non æquora norunt :
Iustitiæ consors , tacitumque in pectore numen.

Denique Alphonsus Aragon. rex , teste Panormit. l. 4. de Gestis eius , probabat illum principem, *cuius simplex verbum tantum ad fidem valeret , quantum privatorum hominum iusiurandum.* Idem dictitabat *tanto privatis hominibus reges meliores esse debere, quanto hominibus et dignitate antecellerent.*

Gemma gratissima , expectatio præstolantis : quocumque se vertit , prudenter intelligit.) Pro *exspectatio præstulantis,* Hebr. est שוחד *sciochad* , id est munus sive donum. Ergo Hebr. sic habent : *Lapis gratiæ munus in oculis heri eius* (habentis illud) *ad omne quod respexerit prudenter aget* ; Chald. *Lapis muneris gratia est in oculis eius ; qui tollit eum ad omnem locum quo se vertit , prudenter agit* ; Symmach. *Pondus gratiarum* ; Septuag. *Merces gratiarum* , inquiunt, *disciplina his qui utuntur : quocumque se verterit , prosperabitur.* Hebr. enim שכל *sachal* significat , primo , intelligere. Secundo , *prosperari.* Tertio , accipiendo ש pro ס (quia hæ duæ litteræ eiusdem soni sunt et potestatis) *infatuari.* Unde aliqui vertunt : *Lapis gratiæ munus in oculis habentis (accipientis) illud ; quocumque se verterit , infatuabitur.* Munera enim excæcant et infatuant ac- Vers. 8.

Digitized by Google

cipientes, iuxta illud: *Munera excæcant oculos sapientum, et mutant verba iustorum*, Deut. 16. 19. Vatabl. *Grata gemma est munus in oculis eorum qui ipsum possident; quoquo se verterit, prosperabitur*, id est, *in quamcumque volet partem, corda iudicum vertet et inclinabit munus illud.* Sic et Pagn. Baynus et alii.

Igitur ex Hebræo clarus est sensus, q. d. Munus vel donum est instar gemmæ gratiosæ, quæ rapit ad se oculos et corda accipientium, eoque flectit, quo dator muneris vult, ut litem vel causam etiam parum æquam obtineat, iuxta illud:

Munera, crede mihi, placant hominesque deosque.

Unde R. Levi: *Munera, ait, velut gemmæ gratissimæ accepta sunt iis quibus donantur, perinde ac si essent lapilli pretiosi ei, qui illis exornatus est, gratiam conciliantes. Quare cuicumque rei se liberalis adiungat, felicissime illi succedit.* Aben Ezra vero per herum vel dominum accipiens non accipientem, sed dantem munera: *Sicut lapis pretiosus, ait, eorum animos rapit, a quibus conspectus fuerit, ita munera dominis suis, a quibus nimirum missa fuerint, gratiam conciliant: cum enim munus excipere nefas sit, qui illud accipit, muneris dominus dici nequit.* Pressius Caietan. Munus, inquit, iudici vel principi donatum eiusdem gratiam conciliat, atque idipsum intelligere et sentire eum cogit, quod intelligit et sentit is qui donavit, sive iustum illud sit, sive iniustum. Atque sic explicari potest versio Vulgata, ut *exspectatio præstolantis* vocetur munus, quod accepturus exspectat et præstolatur. Unde Baynus: *Pendet, ait, hæc gnome ex præcedenti: non decet principem labium mendax; sed miram gratiam conciliat, præstare beneficia quæ pollicetur, imo munera omnibus favorem et gratiam pariunt. Nam gemma vel lapis pretiosus est gratus omnibus spectantibus, sic est munus in oculis præstolantis, sive (ut est in Hebræo) domini sui, hoc est illius qui recipit illud. Et quocumque se verterit, sive ad quemcumque locum respexerit ille qui munera largitur, prospere aget, et quod molitur assequetur.*

Noster Salazar ingeniose per gemmam gratissimam accipit gemmas pellucidas, per quas intuens omnia occurrentia iucunde spectat. Sic D. Isidor. lib. 16. Etymol. c. 7. tradit, Neronem gladiatorum pugnas, interposito virenti smaragdo, spectare solitum: ex quo fiebat ut cuncta eodem colore imbuta eius oculis sese offerrent, et iucundius spectaculum redderetur. Ait ergo Salomon: *Lapis gratiæ munus oculis domini eius*, q. d. Donum iudici aut principi collatum, adinstar est lapidis pretiosi, pulchri, et perlucentis oculis obiecti: quia sicut hic suo colore cuncta inficit, et iucunda reddit, sic etiam donum ob oculos positum, suo item colore causam donantis imbuit efficitque ut iustior et cum æquitate conformior inspicienti appareat.

Item per gemmam gratissimam accipit gemmam, quæ gratiam et amorem conciliat, quidem esse sapphirum asserit S. Epiphan. l. de Gemmis, et iaspidem S. Isidorus. Talem quoque esse hyacinthum veteres opinati sunt. Unde de quinta hyacinthorum specie quæ ad crystallum accedit, sic scribit Plinius l. 37. c. 9. *Tales aliqui malunt pæderotas vocari, alii anterotas, multi Veneris gemmam, quod maxime videtur decere et specie et colore extremo gemmæ.* Addit Magos credere prodesse reges adituris. Sic adamas perhibetur iram comprimere, et coniugum amorem fovere, ideoque reconciliationis gemma vocatur, ait Anselmus Boetius l. 2. de Gemmis c. 4. Idem c. 177. asserit umbilicum Veneris (nomen est gemmæ instar conchylii) a Venere nomen habere, quod gratiam et amorem conciliare credatur. Dico credatur, quia multæ gemmarum vires vulgo creditæ, sunt fabulosæ et falsæ.

Sensus ergo est, q. d. *Lapis gratiæ* (seu *benevolentiæ*) *munus in oculis domini*, id est, perinde munus principi oblatum gratiam illius allicit, sicut gemma aliqua pretiosa ex his quæ excitandi amorem et benevolentiam secretam conciliandi vim habent, q. d. Princeps donum alicuius manu accipiens, quasi annulum manui suæ inserit, inclusa

A gemma aliqua ex his quæ benevolentiam et amorem cordi inspirant.

Ad hæc *lapis gratiæ* appellari potest *magnes* lapis, qui, ob vim quam habet ferrum ad se trahendi, amori atque gratiæ tribui solet; unde apud veteres id nomen sortitus est, ut vocetur *lapis amoris*, atque Græcos magnetem ἔρωτα id est amorem, appellare solitos, auctor est Pollux. q. d. Munus, utique principi collatum, non aliter eius gratiam et benevolentiam trahit, quam magnes ferrum. Mira sane, arcana et pene inscrutabilis est vis magnetis in trahendo ferro, adeo ut *magnes* nonnullis dici videatur Magnetis etymon.
quasi *magnus*; licet Plin. 36. 17. ab inventore ita dictum censeat. Lucretius vero a loco puta a Magnesia in qua oritur. Sic enim canit:

Quem magneta vocant patrio de nomine Graii,
Magnetum quoniam patriis in finibus ortus.

Similis vis trahendi et conciliandi animos est in donis et muneribus, ut videantur ipsa esse viva et animata, perinde ac Thales, eumque secutus Cardanus, censuit magnetem
B esse vivum et animatum: vis enim movendi se, inquit, animam ostendere videtur, licet hoc recte confutet Scaliger, et noster Nicolaus Cabeus lib. 2. de Magnete, c. 2. Rursum sicut vis magneti augetur mole: quo enim maior est magnes, eo maiora trahit; sic et dona quo maiora sunt, eo magis animos vinciunt. Insuper sicut vis magnetis frangitur, et quasi marcescit frigore, glacie, imbre, ac præsertim si diu exstat sub aquis, vel in loco humenti, uti docet Cabeus l. 4. c. 26. ac rationem assignat; negat vero hanc vim infringendi magnetem allio, cui multi eamdem attribuerunt, sed falso: ita donorum vis infringitur, si ab animo frigido, tepido, et quasi aqueo promanet: donum enim ab animo donantis æstimationem, vim et pondus accipit; animus ergo amore et benevolentia donum æquet, imo superet, idque vultu et verbis hilaribus significetur: hæc enim animi sunt indices. Denique Symmach. pro *gemma*, vel, ut Hebr. est *lapis*, vertit *pondus* (olim enim lapidibus utebantur pro ponderibus) *gratiæ munus*, q. d.
C Sicut pondus libræ lancem cui imponitur degravat, facitque eam lancem oppositæ præponderare, sic munus datum iudici, lancem voluntatis eius, indeque iustitiæ, degravat, et ad se trahit, facitque ut parti adversæ præponderet, eaque videatur æquior et iustior.

Denique R. Salomon per *munus* accipit orationes, quæ quasi munus Deo offeruntur, q. d. Quando homo Deo offert munus precum, id Deo velut gemma pretiosa gratum est: quare omnium, quæ postulat, felicem successum ei concedet. Verum hoc mysticum est munus.

Versio vero Vulgata, quæ pro *munus* vertit, *expectatio præstolantis*, esto eodem modo exponi possit, uti iam dixi, proprie tamen significat rem quæ expectatur, q. d. Cum res (v. g. donum, beneficium, dignitas, victoria, prosper successus, etc.) quam quis avide expectavit, diuque præstolatus est, impletur et advenit, ita recreat et satiat eius animum, ac si gemmam gratissimam et pretiosissimam adeptus esset: quare antequam illam adipiscatur, dum adhuc illam exspectat, quocumque se vertat, prudenter
D intelligit, id est prudenter et intelligenter se gerit, ut illam quam tam avide expectat, assequatur. Aut, ut Iansen. q. d. Res exspectata a præstolante, magni fit ab illo, estque in oculis eius velut gemma gratissima: itaque quocumque se talis exspectans vertit, et quidquid aggreditur, aut quocumque divertit, prudenter se gerere studet, ut re desideratissima non fraudetur, sed eam aliquando assequatur, iuxta illud c. 13. 12. *Spes quæ differtur, affligit animam; lignum vitæ desiderium veniens.* Hinc patet radix, et quasi ratio a priori, huius sententiæ, nimirum quod desiderium sit in anima id quod fames est in stomacho. Sicut ergo famelico gratissimus est cibus, quo famem exsatiat: sic desideranti gratissimum est potiri re desiderata: quia illa desiderium et famem animæ explet. Addit Iansen. videri nostrum interpretem pro שחד *sciochad*, id est munus, legisse שחר *sciochar*, id est, res mane quæsita: hæc enim est *expectatio præstolantis*; quod enim quis præstolatur, hoc summo mane quærit et procurat:

Digitized by Google

nam radix שחר *sciachar* significat manicare, mane surgere, mane quærere. Verum non est necesse huc confugere, præsertim quia *sciachar* Hebr. non est in usu. Igitur Hebr. ad verbum habent: *Lapis gratiæ munus in oculis dominorum eius*, hoc est, munus quod domini semper in oculis et amore habent, quod præstolantur et exspectant avide. Nam quod quis amat et desiderat, hoc iugiter oculis intuetur, hoc ergo est *exspectatio præstolantis*.

Nota Hebr. השכיל *haskel*, id est intelligere, sæpe in Scriptura significare prudenter agere, uti hoc loco vertit Chaldæus studiose operari, sedulo et vigilanter alicui rei incumbere; ut Psal. 40. 1. *Beatus vir qui intelligit super egenum et pauperem*; id est, beatus est, qui cogitat, ut vertit Chald. seduloque intendit ut ægroto et pauperi prospiciat. Ps. 13. 2. *Ut videat si est intelligens* (intelligenter et sapienter agens) *aut requirens Deum*. Ps. 35. *Noluit intelligere ut bene ageret*, id est noluit serio intendere et incumbere bonis actionibus; et alibi sæpe. Denique שוחד *sciochad*, id est munus, in Scriptura subinde significat mercedem, uti hic vertunt Septuag. Merces enim est quasi munus et præmium labori congruum et debitum, ut sensus sit, q. d. Merces in oculis laborantis est, quasi speciosissima gemma quæ eum ad strenue laborandum incitat; quare quorumque se vertit, id est quidquid ex pacto et conventione laborando agit prudenter et exacte obit, ut mercedem adeo optatam consequatur: quam proinde illi conductor illico peracto labore præstet oportet, si eius merito, voto et expectationi satisfacere velit.

Hinc anagog. Beda per gemmam gratissimam accipit præmia cœlestia: sic enim ait: « Qui præmia futura fideliter exspectat, quasi gemmæ splendidissimæ possessione lætatur. Nam et in Evangelio negotiator sapiens pro acquisitione pretiosæ margaritæ, id est, desiderio cœlesti, omnia quæ habuit vendidit; talisque exactor sive adversa, sive prospera, contigerint, a sua intentione non flectitur, prudenter intelligens, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. »

Porro Septuag. pro *gemma* vertunt, *disciplina*; quia hæc est gemma cœlestis et præstantissima, imo margarita Evangelica de qua Christus Matth. 13. 46 nisi quis dicat Septuag. pro אבן *eben*, id est lapis, gemma, legisse הבין *haben*, id est intelligere, et intelligentia, sive doctrina et disciplina. Sic ergo Septuag. vertunt: *Merces gratiarum disciplina his qui utuntur; quocumque se verterit, prosperabitur*, vel, ut clarius Auctor Catenæ Græcorum: *Gratiarum virtutumque merces iis præsertim qui recte ea utuntur, est morum doctrina. Quocumque autem eiusmodi doctrina instructus sese verterit, prospere semper incedet.* Quod Polych. ibidem sic exponit: *Disciplina moralis est virtutum merces, quas gratiarum nomine hic appellat. Qui igitur virtutum curriculum confecerit, ille moralem sapientiam quasi laborum insumptorum mercedem consequetur.* Alii vero sic explicant: *Disciplina est merces gratiarum*, id est, disciplina mercedem gratissimam, vel amplam gratiarum virtutumque mercedem, affert iis qui ea utuntur, eamque opere exercent. Denique noster Alvarez de Paz tract. de Perfectione, per gemmam gratissimam accipit perfectionem virtutum, quam fideles et Sancti avidissime præstolantur, et ad eam totis animi viribus contendunt, ideoque in omnibus cogitatis, dictis et factis prudenter se gerunt, caventque ne vel in minimo a via virtutis deflectant.

Vers. 9. QUI CELAT DELICTUM, QUÆRIT AMICITIAS: QUI ALTERO SERMONE REPETIT, SEPARAT FŒDERATOS,) Hebr. *Qui tegit prævaricationem, quærit amorem; et qui iterat, vel mutat, vel variat verbum, separat ducem.* Ita Theodot. Pro *fœderatos* hebraice est אלוף *allaph*, id est ducem, per quem R. Salomon accipit Deum, q. d. Qui alteri vitia obiectat, separat a se Deum, qui dixit et sanxit: *Non quæras ultionem, nec memor eris iniuriæ civium tuorum*, Levit. 19. 18. Melius alii passim per *ducem* accipiunt duces per enallagen numeri. Noster vertit, *fœderatos*, quia duces et principes solent fœderari, ac inter se fœdera sancire. Potest etiam *allaph* significare fœderatum allusione ad אלף *eleph*, id est mille, et ad *alluph*, id est bos; boves enim gregatim quasi fœderati incedunt et pascuntur. Unde Chaldæus vertit: *Qui repetit sermonem, dividit animum*; Septuaginta. *Qui celat iniuste facta, quærit amicitiam: qui autem odit* (legerunt שנא *sone*, id est *odit*, pro שנה *scione*, id est *repetit*) *celare, dividit amicos et domesticos.* Ita Romani et cæteri. Perperam ergo in Complut. pro *dividit* legitur contrarie [illegible], id est *statuit, erigit*. Syrus: *Qui negat occultare, amicos et domesticos separat*; Symmachus: *Qui iterat et repetit sermonem, separat consuetudinem*, id est consuetam amicorum familiaritatem; Vatablus: *Qui celat peccatum, quærit amicitiam: qui autem revelat rem, dissidere facit principem a principe, id est qui peccatum non improperat alteri, declarat charitatem: qui autem improperat, etiam principes amicos a se avertit.* Hoc est quod dixit Salomon cap. 10. versu 12. *Odium suscitat rixas, et universa delicta operit charitas.* Iam

Primo, S. Chrysost. in Catena Græcor. per *delictum* accipiens proprium, non alienum, sic exponit, q. d. *Qui per virtutes vitia sua abscondit, Dei amicus efficitur. Igitur per iustitiam celamus et abolemus iniustitiam; per temperantiam et castitatem, lasciviam et intemperantiam; per dilectionem et charitatem, odium et simultatem.* Verum alii passim *delictum* hoc loco alienum, non proprium accipiunt. Unde

Secundo, B. Antiochus serm. 64. de Arcano tegendo sic exponit: Qui celat alterius delictum secreto sibi commissum, illudque in mente sepelit, hic studet amicitiæ; qui vero illud revelat, domesticos a se dividit, omnesque contra se concitat. Sic et S. Chrysostomus in Catena Græcor. qui hunc quoque sensum priori annectit.

Tertio, Tigurinus vertit: *Qui variat verba, magnates dissociat*, q. d. Qui delictum celat, id est excusat, imminuit et, quantum potest, obtegit; hic inter dissidentes facile pacem et amicitiam conciliat: at vero qui *variat verba*, id est, qui delictum per iniuriam alterius exaggerat, amplificat, aliterque narrat quam gestum sit, hic etiam fœderatos *magnates* dissociat, ac inter eos suspiciones, odia, lites et bella suscitat.

Quarto, plene et genuine, q. d. Qui delictum alterius vel contra se, vel contra alios admissum non divulgat, nec obiectat; sed celat, et oblivione sepelit, nec iratum præsefert; hic mirum sibi amorem conciliat illius a quo læsus vel offensus fuit; rursum hic alios inter se consociat et amicitia iungit. Qui vero delictum alterius iam sopitum vel sepultum identidem repetit et refricat; hic separat tum a semetipso, tum a sese invicem fœderatos et amicos. Sicut enim vulnus quod crustam obduxit, vel malagmate tectum est, si rursum aperiatur et fricetur, recrudescit; sic offensæ et odia oblivione sepulta, si novis sermonibus refricentur, recrudescunt, acuuntur, et subinde insanabiles evadunt, uti quotidiana docet experientia. Docet ergo Salomon modum quo offensæ sedantur, et modum quo renovantur, ut illum amplectamur, hunc refugiamus.

Sic faciebat S. Monica mater S. Aug. de qua ipse in hæc verba scribit l. 9. Confess. c. 9. « Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cuius utero me creasti, Deus meus, misericordia mea, munus grande donaveras, quod inter dissidentes atque discordes quaslibet animas, ubi poterat, tam se præbebat pacificam, ut cum ab utraque multa de invicem audiret amarissima, qualia solet eructare turgens atque indigesta discordia, quando præsenti amicæ de absente inimica per acida colloquia crudelitas (vel ut alii legunt, cruditas) exhalatur odiorum; nihil tamen alteri de altera proderet, nisi quod ad eas reconciliandas valeret. Parvum hoc bonum mihi videretur, nisi turbas innumerabiles tristis experirer, nescio qua horrenda pestilentia peccatorum latissime pervagante, non solum iratorum inimicorum iratis inimicis dicta prodere, sed etiam quæ non dicta sunt addere; cum contra animo humano parum esse debeat inimicitias hominum nec exagitare, nec augere male loquendo, nisi eas etiam exstinguere bene loquendo studuerit; qualis illa erat, docente te magistro intimo

in schola pectoris. Denique etiam virum suum iam in extrema vita temporali eius lucrata est tibi, nec in eo iam fideli planxit, quod in nondum fideli toleraverat. » Ex dictis liquet radicem, et quasi rationem a priori huius sententiæ esse charitatem. Ideo enim celans delictum delinquentem sibi suisque amicat, quia insignem illi charitatem ostendit, qua celando eius delictum celat eius infamiam, eiusque honorem et famam integram illibatamque servat. Cordati enim famam maximi faciunt; quare illum qui eam tuetur, mire diligunt; magnes enim et illex amoris est amor. E contrario qui delictum refricat et propalat, hic famam delinquentis lædit et vulnerat, ideoque eum sibi suisque infensum reddit, utique ex defectu charitatis et prudentiæ.

Vers. 10. PLUS PROFICIT CORREPTIO APUD PRUDENTEM, QUAM CENTUM PLAGÆ APUD STULTUM.) Hebræus: *Frangit increpatio intelligentem magis quam percutere stultum centies*; Septuag. *Conterunt minæ cor prudentis, stultus autem flagellatus non sentit;* Theodot. *Veniet correptio in intelligentem, plus quam percussio in imprudentem;* Chal-
B dæus: *Penetrat increpatio intelligentem magis, quam percutere stultum centies virgis*; Syrus: *Minæ cor sapientis opprimunt; et pro increpatione torquetur stultus, et non sentit.* Pro *proficit*, hebr. est תחת *techath* quod aliqui derivant a radice, נחה *nacha* id est deduxit. Unde Vatabl. et Caiet. vertunt: *Descendit in cordatum increpatio*; R. Levi, *decidit;* Theodot. *venit.* Sed longe verius alii *techath* derivant a חתת *chathath*, id est fregit, contrivit.

Prudens corrigitur verbo, stultus virgis cur? Sensus ergo clarus est, q. d. Prudens, sicubi labatur vel erret, magis movetur, si corripiatur verbo, ad corrigendum erratum, quam stultus, id est imprudens et improbus, moveatur verbere etiam centuplicato. Correptionem intellige sive eam quæ fit ab homine, sive quæ fit a Deo, de qua Auctor Catenæ Græcorum sic exponit, q. d. *Vir prudens*, ait, *ob divinas comminationes corde conteritur et resipiscit; stultus autem ne fame quidem, aut alia clade aut tentatione pulsatus, sentit, aut ad frugem se convertit, sed in malitia obstinate persistit, adeoque diversis malis, vindictæque incommodis ultro sese involvit.*

Ratio I. Ratio huius sententiæ est prima, quod prudens sequatur ductum rectæ rationis. Itaque si vera ratione ostendas eum errasse, veritati et rationi cedet, erratum agnoscet, delictum corriget. Stultus vero non sequitur ductum rationis, sed phantasiæ et concupiscentiæ; cui quia mordicus adhæret, hinc ab ea non nisi multis verberibus avelli potest. Igitur stultus est quasi animal brutum, v. g. canis, equus, asinus. Sicut enim canis os rodens, ab eo non nisi multis plagis avelli se sinit, imo subinde sinit se laniari et enecari potius quam os dimittat; sic et stultus a suis cupediis non nisi multis flagellis abstrahi se patitur. Ita S. Hieron. quem citat Dionys. hic: *Nihil necesse est*, ait, *bis pungere non recalcitrantem, cui sua ratio est magistra, cui propria conscientia est virga.* At recalcitrantem stultum et impium multoties pungere est opus, ut per viam rectam incedat; quia eius magistra est phantasia, nutrix concupiscentia.

II. Secunda est, quod prudens ex ignorantia vel infirmitate, quæ verbo correptionis tollitur, labatur et erret; stultus vero ex malitia et obstinatione, quæ non nisi longa duraque verberum malleatione contundi et rumpi potest. Rursum prudens est generosus honestus et verecundus, cui verbum sufficit ad corrigendum erratum; stultus vero est ignavus, protervus et impudens, qui multis plagis cogendus est ad officium, iuxta illud Q. Curtii: *Nobilis equus umbra virgæ regitur, ignavus ne calcari quidem potest.* Et illud: *Sapientem nutu, insipientem fuste regas et flectas.* Unde sanctus Gregorius 3. p. Pastor. cap 8. *Aliter*, ait, *admonendi sunt impudentes, atque aliter verecundi. Illos namque ab impudentiæ vitio non nisi increpatio dura compescit; istos autem plerumque ad melius exhortatio modesta componit. Illi se delinquere nesciunt, nisi etiam a pluribus increpentur: istis plerumque ad conversionem sufficit, quod eis doctor mala sua saltem leviter ad memoriam reducit. Illos melius corrigit qui invehendo repreh-*
A *endit; istis autem maior profectus adducitur, si hoc quod in eis reprehenditur, quasi ex latere tangatur. Impudentem quippe Iudæorum plebem Dominus aperte increpans ait: Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere*, Ierem. 3. *Et rursum verecundantem refovet, dicens: Confusionis adolescentiæ tuæ oblivisceris, et opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis, quia dominabitur tui qui fecit te*, Isaiæ capite 54.

Tertia est, quod prudens prudenter verbis credit et cedit, ne verberibus cogatur; stultus autem stulte verbis non movetur, sed verbera exspectat; quibus crebro ictus tandem callum obducit, fitque insensibilis, uti videmus protervos iuvenes virgis non moveri, sed potius obdurari, ac mancipia flagellis herorum iam assueta, illa nihili facere. Unde est illud apud Comicum admonentis ne servum, qui iam plagas obduruerat occallueratque, pulset, utpote manui suæ potius quam illi nociturus: *Noli*, ait, *amabo verberare lapidem, ne lædas manum*, q. d. Lapidem verberat qui verberat incastigabilem, aut docet indocilem. Talis est vinosus et ebrius, qui dicit Prov. 23. 35. *Verberaverunt me, et non dolui, traxerunt me, et ego non sensi; quando evigilabo, et rursus vina reperiam?* Et impii de quibus queritur Ierem c. 5. 3. *Percussisti eos, et non doluerunt; attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam; induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti.* Ab assuetis enim non fit passio, et assuetudo sensum mali adimit, et in plagis qui semel doluere, induunt indolentiam, nec verbera sentiunt, perinde ac si saxeum haberent dorsum. III.

SEMPER IURGIA QUÆRIT MALUS: ANGELUS AUTEM DOMINI CRUDELIS MITTETUR CONTRA EUM.) Hebr. *Sane rebellionem quærit malus, et nuntius crudelis mittetur in eum*; Septuag. *Contradictiones* (Symmach. *contentiones*; Theodot. *exacerbationem*) *suscitat omnis malus: Dominus autem angelum immisericordem:* (Symmach. ἀσπλάγχνον, id est, *sine visceribus*, vel *evisceratum*) *immittet ei*; vel, ut Auctor Catenæ Græc. *Improbi et nequam ad u-*
C *num omnes suscitant controversias et contradictiones; Dominus autem crudelem angelum adversus eiusmodi emittet*; Chald. *verum vir amarus quærit malum*, etc. R. Salomon: *Cuius verba virulenta sunt et procacia, semper malum quærit.* Iam Vers. 11.

Primo, Caietanus: Prima, inquit, particula anceps est; nam verti potest: *Tantum rebellis quærit malum*, vel *tantum rebellionem quæret malus.* Priorem versionem sequitur Vatablus qui habet: *Rebellis dumtaxat malum quærit.* Quod dupliciter exponi potest. Primo, q. d. Alii facinorosi admittunt mala, dum datur occasio lucri, honoris vel alterius rei illecebrosæ; at rebellis studio quærit mala, ut rebellionem foveat; secundo, q. d. Rebellis nihil boni, sed malum dumtaxat quærit; quia mala dumtaxat ei utilia sunt ad sustinendam *rebellionem*. Id in publicis rebellionibus experientia manifestum est: in privatis idem fieri non raro videmus. Sic hoc tempore multis in locis a rebellibus inducta est hæresis, et scelera eam consequentia: quia hæc serviebat rebellioni: nec enim Catholicorum
D fides et conscientia rebellionem moliri sustinet. Posterioris versionis sensus est, q. d. Solus malus, id est pravus et perversus, quærit rebellionem, et quia rebellio ingens est scelus, hinc a Deo vindice angelus crudelis mittetur contra eum. Per angelum hunc, id est nuntium, intellige vel dæmonem, vel carnificem, qui rebelles plectit, vel similem a Deo destinatum ad rebellium castigationem.

Secundo, Pagnin. vertit: *Profecto vir rebellis quæret malum suum, et nuntius crudelis mittetur contra eum.* q. d. Rebellis rebellando suo principi vel superiori, non tam ipsi quam sibi malum accersit et creat, perinde ac qui contra stimulum calcitrat: quia a principe, qui potentior est, opprimetur et evertetur. Princeps enim nuntium crudelem, puta lictorem vel milites, qui eum capiant et perdant, in eum immittet. Exemplum clarum est in Pharaone, qui rebellans Deo et Mosi, cum iisque disceptans et litigans, gravissimas Dei plagas per Angelos malos (ut dicit Psal. 77. 49.) immissas excepit, adeoque tan-

dem cum toto exercitu mersus est in mari rubro. Exodi 14 Pharao ergo est exemplum, imo exemplar, vindictæ rebellium. Sic Core, Dathan et Abiron rebellantes Mosi, vivi absorpti sunt a terra, ac a dæmonibus abrepti in tartara. Num. 16.

Tertio, nonnulli hæc explicant de subdito, qui obstrepit et rebellat Superiori humaniter eum corripienti: hic enim incidet in manus Superioris severi, qui instar angeli crudelis eius pervicaciam duris verberibus contundet et franget. Imo idem Superior qui prius benigne cum eo egerat ut ovis, visa eius pervicacia, induet personam leonis, et in eum desæviet ut leo. Sic S. Greg. Naz. orat. 1. Apolog. de fuga, docet superiorem imitari debere Proteum, ac varias formas induere, ut nunc in formam agni cum morigeris, nunc in formam leonis cum rebellibus se transformet.

Hæc explicatio vera est, sed arctior. Gnome enim generalis est; quare *angelus crudelis*, non tantum Superior severus, sed quivis alius in rebellem iussu Dei desæviens, accipiendus est. Solet enim Deus iusto iudicio efficere ut qui in fortitudine sua præfidentes rebellant Superioribus, incidant in alium quempiam fortiorem se a Deo destinatum, qui cum eis quasi duellum ineat, eosque debellet, sternat, contundat et proterat. Hic ergo crudelis adeo, ut nulla misericordia moveatur, mittetur contra eum, ut eum morti dedat, ait Aben Ezra, et eum gravissima clade afficiat, ait R. Levi, nec ulla pietate moveatur, propterea quod rebellis a Deo defecerit. Rursus idem R. Levi sic explicat, q. d. Rebelli non satis est ex obiurgatione nihil prorsus profecisse, nisi etiam defectioni assidue inhiet; et licet sævus angelus in eum immittatur, a quo horrenda flagella sustineat, criminibus tamen suis coronidem impietatis addit.

Vers. 12. EXPEDIT MAGIS URSÆ OCCURRERE RAPTIS FOETIBUS, QUAM FATUO CONFIDENTI IN STULTITIA SUA.] Hebr. *Occurrere ursum orbatum in virum, et non stultum in stultitia sua*. Supple, expedit, q. d. Satius est incurrere in ursum quam in stultum, quia stultus perniciosior est urso, ait Aben Ezra: ursus enim corpus; stultus, id est impius, et corpus et animam perdit. Rursus ursi, utpote bruti, furorem ratione et consilio declines; at stultum qui ratione utitur et abutitur, imo ea armatur, qua arte declines? Denique sævior est stultus urso, cum eum a suis catulis, id est concupiscentiis, abducis, corripis et castigas. Symmach. *Occurrere ursæ orbatæ virum, et non stulto in stultitia sua*, supple, melius est. Chald. vero: *Occurrit*, ait, *ursus terror viro sapienti, et non commovetur; et stultus in stultitia sua cadit;* Sept. *Incidet sollicitudo viro intelligenti, imprudentes autem excogitabunt mala;* Syrus: *Incidit cogitatio et timor viro sapienti, et stulto stultitia sua.*

Hæc sententia pendet a præcedentibus; per stultum ergo non quemvis hominem vitiosum, sed plane pravum, impium et rebellem, qui in monitores sævit, accipe, de

Stultus similis ursæ.

quo dixit v. præced. *Semper iurgia quærit malus*. Hunc ergo componit et anteponit in ferocia ursæ, potius quam urso, q. d. Satius est occurrere ursæ quam fatuo, qui præ ursa furibundus te invadit, ut tibi famam, opes, vel etiam vitam, imo conscientiam et animam adimat. Ursa enim sævior est urso. Audi Arist. l. 9. Hist. anim. c. 4. *Ursorum in genere præter morem aliorum animantium fæmina animosior est ac ferocior,* præsertim si quis ei catulos abripiat et suffuretur: tunc enim mire sævit et fu-
1. rit. Ursa enim præ cæteris animalibus amat suos catulos; quia eos parit informes, ac deinde lambendo format, perinde ac stultus, sive impius, perversas suas molitiones cogitando, quasi mente lambendo format, ut eas in aliorum perniciem dextre exsequatur. *Ursa*, ait Aristot. l. 6. Histor. animal. c. 30 *parit complurimum quinque; minorem cato, maiorem mure parere solet: nudum idem et cæcum, et cruribus propemodum membrisque aliis plurimis indiscretum et rudem*. Ideoque *inarticulatum*, ut idem ait l. 4. de Gener. animal. c. 6. Sic et Ælianus lib. 2. de Animal. c. 19. Audi Plinium l. 8. cap. 36. *Hi* (catuli ursæ) *sunt candida informisque caro, paulo muribus maiores, sine oculis, sine pilo, ungues tantum prominent: hanc lambendo paulatim figurant.* Et S. Ambr. l. 6. Hexam. c. 4. ubi ursam exemplum studiosæ educationis liberorum statuit: *Ursam quidem*, ait, *fertur informes utero partus edere, sed natos lingua fingere, atque in speciem sui similitudinemque formare. Non miraris in fera tam pii oris officia, cuius naturam pietas exprimit? Ursa igitur partus suos ad sui effingit similitudinem, tu filios tuos instituere similes tui non potes?*

Addit Plinius amoris ursæ in catulos argumentum: *Fœ-* 2.
tus rigentes apprimendo pectori fovent, non alio incubitu quam ad ova volucres. Et mox: *Oculi eorum hebetantur crebro. Invalidissimum urso caput, quod leoni fortissimum: ideo urgente vi præcipitaturi se ex aliqua rupe, manibus eo operto iaciuntur; ac sæpe in arena colapho infracto exanimantur. Cerebro veneficium inesse Hispani credunt, occisorumque in spectaculis capita cremant, testato quoniam potum in ursinam rabiem agat. Nec alteri animalium in maleficio stultitia* (legendum videtur *astutia*) *solertior.* Quæ omnia apprime competunt stulto: huic enim oculi mentis hebetantur: caput est infirmissimum, omnique consilio, ratione et sapientia destitutum: cerebrum malitia, dolis, fraudibus et insania refertum, quod illos aliosque in ursinam rabiem et impietatem agit. Hinc ursus doli æque ac ferociæ est symbolum. Ita S. Basil. hom. 3.
40. Hexam. *Dolus*, ait, *quoties in anima doli fraudisque concinnatrice sibi delegit domicilium, urso quovis in suo specu collatebrante implacabilior est.* Unde malitia Antichristi dolis armata et roborata comparatur pedibus ursi, Apocal. 13. 2. Ursa autem dolosior est urso. Nam in omni genere animalium, ut ait Arist. l. 9. Histor. animal. *malitiosiores, astutiores, insidiosiores fœminæ sunt, et in enutrienda prole sollicitiores; mares contra simpliciores minusque insidiosi.* Insuper ursus dum furit, lapides a ter- 4
go iacit in quemlibet qui occurrit, vel sequitur, sine delectu: sic stultus si arguatur, probra et maledicta iacit in arguentem, imo in quoslibet astantes sine discretione. Adhæc ursus iniuriæ est memor: nam post plures men- 5
ses, imo annos eum, a quo læsus est, in magna venatorum turba agnoscit, invadit et perimit; sic et stultus iras per menses et annos alit. Præterea ursus nulla miseri- 6
cordia flectitur, sed ad necem usque hostem prosequitur. Unde Ovidius l. 3. Tristium elegia 5.

Quo quisque est maior, magis est placabilis iræ,
Et faciles motus mens generosa capit.
Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni,
Pugna suum finem, cum iacet hostis, habet.
At lupus, et tristes instant morientibus ursi,
Et quæcumque minor nobilitate fera est.

Sic Sapiens et magnanimus parcit hosti se humilianti: at stultus instar ursi inflexibilis et immisericors hostem prosequi non cessat, donec eum proterat et disperdat.

Stultus, id est impius sævior ursa.

Iam sæviorem esse stultum furentem ursa raptis catulis sæviente, liquet ex eo quod ursa specie virginis et infantis mansuescat: quod non facit stultus. Refert Ælianus lib. 13. Variæ histor. c. 1. Atalantam virginem celebratissimam, recens natam a patre Iasone expositam, nutritam fuisse ab ursa, quæ catulis a venatoribus spoliata, uberibus lacte turgentibus virginem aluit; itaque et suum dolorem ob catulos raptos mitigavit, et virgini vitam contulit. Adde ursum multum habere phlegmatis, quo iram et sævitiam suam diluat. Phlegmatis indicium certum est, quod ursus in hieme, quando generat, per 40. dies lateat quasi sopitus et semidormiens, tamque sine cibo vivat, et tamen pinguescat, teste Aristot. lib. 8. Hist. anim. c. 17. et Plinio l. 8. c. 36. qui sic de ursis scribit: « Mares quadragenis diebus latent, feminæ quaternis mensibus. Primis diebus bis septenis tam gravi somno premuntur, ut ne vulneribus quidem excitari queant. Tunc mirum in modum veterno pinguescunt. Ab iis diebus resident, ac priorum pedum suctu vivunt. » Stultus autem dum furit, totus in bilem abit, omneque phlegma in choleram et furorem vertit.

Ratio a priori. Ratio ergo a priori huius sententiæ est, quod feritate quæ urso est naturalis, peior sit stultitia, id est improbitas, libera voluntate et destinata malitia assumpta a stulto, id est improbo; et sicut peior, sic et acutior et ingeniosior est ad nocendum. Exemplum huius sententiæ exstat in Simeon et Levi filiis Iacob, qui stuprum Dinæ sororis ulturi, sæviores ursis furibundi irruerunt in Sichimitas, omnesque ad unum perfide trucidarunt, Genes. 34. 25. Similia videmus crebro in iis qui furore vindictæ aguntur in perniciem multorum.

Porro Septuag. Chald. et Syrus pro *urso* vertunt sollicitudo, timor et terror: quia ursus de catulis sollicitus, ac terrorem obviis incutiens, sollicitudinis et terroris est symbolum. Unde Auctor Catenæ Græcor. ex Septuag. sic vertit: *Virum intelligentem variæ exercent curæ, et sollicitudines; at stulti commentantur et excogitant mala;* Chald. vero: *Occurrit ursus et terror viro sapienti, non commovetur; et stultus in sua stultitia cadit,* q. d. Terrores non raro occurrunt sapienti et stulto; sed sapiens iis non commovetur, quia consilio et generositate sua iis resistit, eosque discutit: at stultus stulte iis cedit et succumbit. Ursus enim terrificus terroris est simulacrum. Nam ut ait Horat. Epod. 16.

Et vespertinus circumgemit ursus ovile.

Et Oppianus graphice ursum, eiusque feritatem et terrorem ita pingit:

Immanes ursi, crudelis gens, fera membra,
Viles hirsuto densoque teguntur amictu,
Deformes specie, facies inhonesta, cruenta,
Tetrica, serrati dentes, et magnus hiatus,
Atraque ferventes exhalant ora vapores.

Sic sæpe dæmon terrificas imaginationes, spectra, timores immittit homini, ut eum percellat, et in pusillanimitatem, desperationem, aliudve scelus præcipitet. Sed sapiens non movetur, imo ridet hæc ut inania spectra. Sic S. Antonio apparuit specie ursorum, leonum, luporum, gigantum, ut eum turbaret; sed Antonius expertus eius fraudes ea ridebat, ac signo crucis et oratione omnes has larvas dissipabat, ut illico in fumum abirent. Vere Seneca: *Rerum imagines et phantasmata nos terrent, non res ipsæ.*

Remedium timoris. Quocirca opus est vincere suam phantasiam, ac eam increpare, sibique dicere: Noli ei credere et cedere; phantasma est vanum quod te terret, sperne illud, et tenues vanescet in auras. Qui laborant capitis vertigine, putant omnia gyrari et verti, timentque se in abyssum ruituros. At sani illos roborant, dicuntque: Nihil est quod metuas, solide consiste: non res gyrantur; sed tuum cerebrum gyris agitur. Ita dicit sapiens, dum timores occurrunt: Nihil mihi Deo nixo terrorem incutere poterit; imaginationes istæ sunt cerebro immissæ: phantasmata terrifica sunt, non vero res ipsæ terribiles. Quare iis non moveor, securus consisto in sinu providentiæ divinæ, cantoque cum Psalte: *Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur*, etc. *Scuto circumdabit te veritas eius, non timebis a timore nocturno.*

Vers. 13. QUI REDDIT MALA PRO BONIS, NON RECEDET (Syrus, *non morietur*) MALUM DE DOMO EIUS.) Septuag. *Non movebuntur mala a domo eius.* Sententia est clara, q. d. auctor Catenæ Græcorum: Iniquus et ingratus et perfidus, *qui beneficium acceptum maleficio compensat, a Deo vindice continuis involvetur malis. Et merito; nam si is pœnam meretur, qui malum pro malo reddit, quanto magis ille pœnæ malum experietur, qui malum pro bono reddit?* Est enim hæc insignis non solum ingratitudo, sed et perfidia, quæ ipsa naturæ iura violat, quam proinde Deus naturæ et scelerum vindex gravibus suppliciis, sive infamiæ, sive paupertatis, sive morborum, sive persecutionum, sive exilio et carcere, sive ipsa morte, quin et post mortem in filiis et familia punire et plectere solet. Hoc est quod magno doloris sensu de Iudæis queritur Christus per Davidem: *Retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ*, Psal. 34. 12. Et: *Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi, quoniam sequebar bonitatem*, Psal. 37. 21. Quocirca Deus Iudæos in Christum tam ingratos, dum ipsi pro doctrina, laboribus, miraculis probra, maledicta et crucem reddiderunt, totius gentis excidio et exitio mulctavit, et mulctat in hodiernum diem. Quod enim ipsi Christum crucifigendo acclamarunt Pilato volenti eum liberare: *Sanguis eius super nos et super filios nostros*, usque hodie videmus compleri, dum sanguinis Christi ultio Iudæos toto orbe profugos ubique terrarum persequitur. Ita Lyranus, Dionysius, Iansenius, Baynus, Arbor. et alii.

Mystice, Hugo hanc gnomen adaptat iis qui indignantur suis persecutoribus aliisque se vexantibus; persecutio enim ingens est bonum, cui proinde bonum, non malum respondere oportet. « Omnis, ait, qui malefacienti sibi irascitur, reddit malum pro bono; nam omnis molestia et tribulatio bona et salutaris est homini, vel ad satisfactionem, vel ad approbationem et incrementum virtutis: qui igitur tribulanti se irascitur, quasi puer scabiosus est, qui matri lavanti caput eius irascitur et conviciatur. Item eiusmodi tribulatio aqua est ad exstinguendum ignem concupiscentiæ: qui igitur tribulanti irascitur, similis est illi cuius domus ardet, et afferenti sibi aquam ad exstinguendum conviciatur. Item tribulatio panis est animi, Thren. 3. Saturabitur opprobriis: qui igitur tribulanti irascitur, similis est cani, qui manum porrigenti sibi panem mordet. » Et paulo post obiectioni occurrit: « Sed dicet quispiam: Et si bona faciant tribulantes, non tamen benefaciunt, quia non hoc intendunt, et ideo non sunt sustinendi. Amice, spinæ quæ vineam tuam claudunt et custodiunt, hoc non intendunt facere; sed si ideo reiicis, stultus es. » Porro huius sententiæ radix et ratio a priori, est lex talionis, quæ iubet ut malum malo reddatur, ut, quod iniuste quis fecit alteri, idem iuste subeat et patiatur. Qui ergo reddit mala pro bonis, meretur ut pro malo hoc enormi mala paria recipiat.

QUI DIMITTIT AQUAM, CAPUT EST IURGIORUM: ET ANTEQUAM PATIATUR CONTUMELIAM, IUDICIUM DESERIT.) Vers. 14.
Salonius per *aquam* accipit linguam, quæ levis est et fluxa instar aquæ, sed hoc mysticum est; Hebr. *Aperiens aquas principium contentionis: et antequam commisceatur lis, dimitte*; Chaldæus: *Qui effundit sanguinem sicut aquam, suscitat iurgia: et antequam exardescat lis, dimittenda est,* q. d. Sicut accensa fornax vel pyra, iniecta modica aqua, non restinguitur, sed per antiperistasin magis accenditur et exardescit; sic etiam, si in rixa effundatur sanguis, eo non restinguitur rixa, sed magis exardescit, ut maiores pugnæ cædesque committantur; Syrus: *Qui effundit sanguinem, iudicium excitat ante principem*; Septuag. alio abeunt: *Potestatem*, inquiunt, *dat sermonibus principium iustitiæ: præcedit autem egestatem contentio et iurgium*; alii: *Principium iurgiorum est sicut aqua erumpens*, etc.

In nostra Latina versione, æque ac in Hebræo, more Hebraico subintelligenda est nota comparationis *sicut*, q. d. Sicut qui aquis in vase vel alveo conclusis rimam vel foramen aperit, facit ut primo quidem parum, sensim vero crescente foramine ac fluxu multum aquæ inde defluat quod agros integros obruit et vastat: facile enim aperitur foramen, et semel apertum difficile clauditur: ita pariter qui initium dat litibus et iurgiis, dat occasionem et viam aperit magnis iurgiis, rixis, seditionibus et bellis, quæ deinde difficillimum est sopire, quo fit ut aliquando totæ civitates, provinciæ et regna in schismata abeant, et in bella diuturna concitentur. Lis enim litem serit, non unam, sed multas, sicut ab uno frago seruntur plurima.

ET ANTEQUAM PATIATUR CONTUMELIAM, IUDICIUM DESERIT.) Est antithesis hemistichii præcedentis, quales hic passim occurrunt, q. d. E contrario, qui iurgia vitat, ille statim litem et iudicium forense, antequam patiatur contumeliam, deserit. Aut potius est illatio et conclusio ex priori hemistichio educta, q. d. Qui dat initium liti, aperit ianuam magnis iurgiis; ergo qui sapit, initio litem et iudicium forense deserit, antequam patiatur contumeliam, et antequam liti per sæcula duraturæ sese implicet. Hunc

esse sensum patet ex Hebræo, qui habet: *Antequam lis commisceatur, dimitte.* Ita R. Salomon, Aben Ezra, Iansenius, et alii; unde Tigur. vertit: *Ut qui aquis aperit* (exitum et fluxum) *sic qui primum occasionem litigandi dat; antequam lis commisceatur, abiicienda est*; et Vatablus: *Velut is qui aperit ripam fluvii*, etc. *nam a principio aquæ exitus parvus est, sed postea fit magnus: ita et in lite.* Docet ergo Salomon prudenti fugiendas esse lites, ideoque prima eius initia succidenda; quia, dato initio, lites sensim sine sensu increscunt, fiuntque inextricabiles et insuperabiles, ut homini quietem, opes, famam, vitam et subinde conscientiam adimant. Unde Baynus sic breviter et clare explicat, q. d. Sicut ille qui aperit aquas et fossam scindit, magnæ inundationis causam præstat, quam postea non potest cohibere, neque revocare: sic contentioni et iurgio facile est dare principium; litem vero componere difficillimum. Vel sensus est, q. d. Qui principium dat contentioni, totius litis est habendus auctor; sicut ille qui aperit et dimittit aquas inundare super terram, quæ prius suo alveo defluebant, inundationis est auctor. Et proinde, ut in cæteris affectibus moderandis, principiis obstandum est; ita quoque in litibus et contentionibus: nam, ut aqua rupta fossa non potest revocari, ita nec ira, et contentio, ubi semel cœperit, vires acquirit.

Proverbium hæresiarchas et sectarum magistros maxime condemnat, iuxta sensum allegoricum. Antistrophum huic sententiæ est illud Arabum adagium, centur. 4. n. 13. *Esto onager cui superveniunt venatores,* id est celerrime fuge, cum ex inopinato tibi superveniunt rixæ; onagri enim in fuga et cursu sunt celerrimi. Et illud paradoxum Platonis, quod citat Cicero in Tuscul. *Dimidium plus toto.* Sæpe enim avari in lite cupiunt totum, et parti adversæ dimidium offerenti non acquiescunt; sed lite totum repetunt: quo fit ut sæpe causa cadant, et qui totum avare ambiebant, totum perdant; illis ergo *dimidium est plus toto.* Sic S. Gregorius Nazianzenus ultro cessit Archiepiscopatu Constantinopolitano ut lites Episcoporum sedaret, usurpans illud Ionæ: *Si propter me orta est tempestas, proiicite me in mare, ut vos iactari desinatis:* qui proinde in distichis iambicis ita n. 53. consulit:

Lites pavorem queis movent, iras fugant.
Lites furorem nam sæpe gignunt gravem.

Idem consilium dedit Christus Matth. c. 5. 25 *Esto consentiens adversario tuo cito, dum es in via cum eo; ne forte tradat te adversarius iudici, et iudex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Amen dico tibi: Non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.* Et v. 40. *Si quis vult tecum iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium.* Et S. Augustinus in Regula c. 37. ita sancit: *Lites aut nullas habeatis, aut quam celerrime finiatis, ne ira crescat in odium, et trabem faciat de festuca, et animam faciat homicidam. Sic enim legitis: Qui odit fratrem suum homicida est,* 1. Ioan. 3. Quia, ut idem ait epist. 87. *Sicut acetum corrumpit vas, si diutius ibi fuerit; sic ira corrumpit cor, si in alium diem duraverit.* Huc accedit S. Gregorius qui altius litium exordium arcessens, illud tribuit rupturæ silentii. Sic enim scribit part. 3. Pastor. admonit. 15. *Hinc* (ex multiloquio) *seminantur stimuli, oriuntur rixæ, accenduntur faces odiorum, pax exstinguitur cordium. Unde bene per Salomonem dicitur: Qui dimittit aquam, caput est iurgiorum. Aquam quippe dimittere, est linguam in fluxum eloquii relaxare. Quo contra in bona etiam parte iterum dicitur: Aqua profunda, verba ex ore viri. Qui ergo dimittit aquam, caput* Prov. 18. *est iurgiorum; quia, qui linguam non refrænat, concordiam dissipat.* Eadem habet l. 7. Mor. 17.

S. Gregor. de more secutus Beda sic breviter explicat: *Qui dimittit aquam, caput est iurgiorum; quia, qui linguam non refrænat, concordiam dissipat. Unde e diverso scriptum est,* Prov. 26. *Qui imponit stulto silentium, iras dissipat.* Sic et Salonius, qui per aquam metaphorice accipit linguam, quæ instar aquæ mobilis est et fluxa. *Figurate,* ait, *hoc dictum est; nam per aquam designatur lingua levis et fluxa; et qui immodice linguam suam relaxat, caput est iurgiorum; quia, qui linguam suam non refrænat, iurgia et lites concitat, et concordiam dissipat.* Maxime id verum est in eo qui revelat secretum amici, sive vitium, sive consilium, sive propositum; hic enim causa est inimicitiæ, odiorum, rixarum et litium. Minus recte Lyranus per *aquam* accipit *vinum*, quod, ut ille aiebat, est *aqua vitis*, sive in vite per solem decocta. q. d. Qui dimittit aquam bibens vinum nimis forte, caput est iurgiorum quæ oriuntur ex ebrietate, *et antequam patiatur contumeliam, iudicium* (discretionis) *deserit*, lædendo proximum sine causa.

Secundo, apposite sic exponas, q. d. *Qui dimittit*, vel ut Hebr. est, *aperit aquam* fluminis, vel fontis aut stagni, ut scilicet eam quæ iuris est communis in suos usus derivet, sibique quasi approprïet; hic est origo et causa iurgiorum. Sic videmus molitores, dum aquam publicam ad suum molendinum derivant, incidere in lites cum nautis, qui queruntur aquam fluminis ab illis imminui, ut per illud iam navigare nequeant; et cum agricolis, qui queruntur agris suis subductam et suffuratam fluminis irrigationem, et cum quibusvis aliis, qui eiusdem adaquationem sibi ademtam sentiunt, eamque iure repetunt. Parœmia ergo hæc significat causam litium frequentem esse, cum quis bona communia, qualis est aqua, sibi facit propria: tunc enim cæteri, quibus commune erat bonum, in illum insurgunt, illique litem intentant. Quare, qui sapit, *antequam patiatur contumeliam, iudicium deserit*, malens cedere rem quam in suos usus converterat, illamque publico bono restituere, quam in lites incidere quibus sibi ignominiam et mulctam accersat, dum quasi boni publici depeculator condemnatur, infamatur et mulctatur. Hinc illa sapientum vox: *Qui in communi singularia ambit, auctor est litium.* Et illud Isocratis ad Demonicum: *Ex communibus procurationibus discede non ditior, sed gloriosior; multis enim pecuniis melior est profecta a multitudine laus.* Sic videmus in monasteriis eos, qui singularia quærunt, omnium in se odia concitare. *Singularis enim ad omnia sua strenuus, ad communia est piger*, ait S. Bernardus tract. de Gradibus superbiæ gradu 5.

Redeo ad dimittentem aquas. Sane cernimus Romæ crebras oriri lites de aquis fontium, v. g. de aqua Virgine, ex qua plerique bibunt, de canalibus fontium, quos Sixtus V. et Paulus V. Pontif. in Urbem induxerunt. Cum enim hæ aquæ per uncias et semuncias in minores tubos et canales derivatæ variis sint divenditæ, ac sæpe fontes tantum aquæ non suggerant, quantum cuilibet divenditum est, aut, si suggerant, id alio divertatur, quod facile factu est, si quis tubum maiorem aut demissiorem tubis aliorum communi conchæ, in quam fons influit, inserat; hic enim maiorem et puriorem aquam hauriet cum cæterorum damno; tunc sane damnum passi litem illi vel heris, qui aquam divendiderant, movent, coguntque tubos omnes ad æquilibrium communi conchæ inseri, et ad quantitatem unciæ vel semunciæ, qua aquam emerunt præcise redigi, ne si maiores maneant, plus aquæ sugant quam par est, quod proinde sortem aliis debitam imminuat.

Tertio, aliqui sic exponunt, q. d. *Qui dimittit aquam*, id est qui dimittit memoriam beneficiorum (quam Plutarch. l. de Amicitia vocat, *gratiarum dolium*) ab amico acceptorum, eorumque obliviscitur, hic *caput est iurgiorum*; quia beneficia vinculum sunt amicitiæ, quæ, si per ingratitudinem obliviosam abolentur, mox veteres iniuriæ refricantur, et novæ succedunt, quæ iurgiorum sunt semina. Verum huic expositioni non cohæret altera pars hemistichii: *Et antequam patiatur contumeliam, iudicium deserit.*

Quarto, alii censent alludi ad aquam, quæ agit rotam molendini; hæc enim per aquam influentem circumacta, si non habet frumentum quod molat, lapides ipsos molares rotatu suo ita allidit, ut ex iis velut e silice ignem eliciat, qui continua lapidum collisione increscens, ingens excitat incendium, quo totum molendinum exuritur; simili enim modo lingua in familiaribus colloquiis, cum non subest aliqua utilis materia, quam, ut ita dicam, molat, subie-

ctum sibi lapidem atterit, id est ad proximorum detractiones, probra et contumelias se vertit, quibus rixarum ignem suscitat, adeo ut illius scintillis non una tantum domus, sed urbes magnæ non raro deflagrent. Rota ergo molaris discordiarum incendium excitans, est lingua effrœnis, de qua S. Iacobus c. 3. 6. *Lingua*, ait, *constituitur in membris, quæ maculat totum corpus, et inflammat rotam nativitatis inflammata a gehenna.* Ubi Vatablus: *Lingua est*, inquit, *quæ adducit in discrimen totum hominem, cum inconsulte movetur, ut more molendinorum totum molendinum incendant, ubi nimio motu ignem conceperint. Et antequam patiatur contumeliam, deserit iudicium*, scilicet vir sapiens contentionem dimittit, priusquam adversarius convicia in illum iaciat, et dedecus aliquod ipsi afflet. Hic sensus profundus est et appositus, sed multa supplet, ipsique sententiæ adiicit.

Quinto, Septuag. Hebr. מדון *madon*, quod Noster vertit *iurgiorum*, vertunt *iustitiam: madon* enim significat litem, rixam, contentionem et iudicium; lites enim in iudicio apud iudicem peraguntur, ut iudex eas ex iustitia decidat et definiat. Rursum pro *dimittit*, vel, ut Hebr. est *aperit aquam*, Septuag. vertunt: *Potestatem vel licentiam dat sermonibus*. Videntur enim alludere ad clepsydram, quæ olim fiebat ex aquæ (uti nunc fit ex arenæ) fluxu: olim enim actores et accusatores in iudicio perorabant ad clepsydram, ut cum illa effluxisset, cessarent et darent locum reis ad se defendendum. Unde Apuleius de Asino aureo: *Rursum*, ait, *præconis amplo boatu citatus accusator quidam senior exsurgit, et ad dicendi spatium vasculo quodam in vicem colli gracilitate fistulato, ac per hoc guttatim deflua, infusa aqua, ad populum sic orat.* Hinc ab aqua græce dicta est clepsydra, quasi κλέπτουσα ὕδωρ id est, sufferans aquam. Et Philostratus in Adriano Sophista, appellat sophistas clepsydræ, qui ad fluxum aquæ exercebantur. Et Cicero lib. 3. de Oratore de Pericle loquens: *At hunc*, ait, *non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat.* Quare dimittere aquam in clepsydra, est dare licentiam et initium perorandi. Igitur Septuag. sic vertunt: *Potestatem dat sermonibus principium iustitiæ; præcedit autem egestatem contentio et iurgium;* vel ut clarius vertit Auctor Catenæ Græc. *Principatus* (Græcum enim ἀρχὴ et principatum et principium significat) *iustus orationi libertatem et potestatem impertit; dissidium autem et pugna ad egestatem viam sternit*, q. d. Iudex vel princeps iustus dat litigantibus, puta tam actori accusandi, quam reo se defendendi iustum ad perorandum spatium; qui vero cautus et prudens est, lites et litigia fugit; quia hæ litigantes depauperant, et ad egestatem redigunt. Plurimæ enim et continuæ litigantium sunt expensæ in advocatos, procuratores, testes, iudicem, etc. qui litigantium opes emungunt. Sic ergo explicata versio Septuag. eodem redit quo Vulgata Latina.

Symbolice noster Alvarez de Paz tract. de Mortificat. inter. per aquas accipit cogitationes mentis, quas omnes Sancti in Deo cœloque colligunt et defigunt; ideoque sanctam, quietam et lætam agunt vitam. Quod si per incuriam eas dimittant, et deorsum fluere sinant, ut scilicet cogitent de pompis et vanitatibus mundi, illico oritur in eis mentis distractio, inquietudo, lis et iurgium; dum concupiscentia trahit mentem deorsum, charitas vero sursum. Quod animæ iurgium fuse describit Apostolus Roman. 7. Quocirca Christus Marthæ circa multa sollicitæ ait: *Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima. Porro unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea;* Lucæ 10. 41. Et S. Greg. Nazianz. in Carm. de Beatitudine:

Felix, ait, *a mundo abstractus, qui vivit eremo*
In rigida, et mentem tollit ad astra suam.
Felix, qui multis iunctus, non plurima versans
Distrahitur, pectus sed dedit omne Deo.
Felix, qui Christum fortunis omnibus emit, etc.
Non homo iam, sed quis de grege cœlicolum.

Ver. 15. QUI IUSTIFICAT (id est, iustum pronuntiat) IMPIUM, ET QUI CONDEMNAT IUSTUM, ABOMINABILIS EST UTERQUE APUD DOMINUM. (Hebr. est elegans paronomasia: מצדיק רשע ומרשיע צדיק *matsdic rascia umarscia tsaddic*, id est, ut Pagnin. *Iustificans impium, et impium faciens iustum, abominatio Domini sunt etiam ambo;* Septuaginta: *Qui iustum iudicat eum qui iniustus, iniustum autem eum qui iustus, immundus et abominabilis apud Deum;* Vatablus: *Ex æquo* (quasi parem iniustitiam et parem iniquitatem) *abominatur Dominus tam eum qui scelestum absolvit, quam qui insontem damnat;* par enim Deo fit iniuria, et par est perversio iustitiæ, sive eam iusto, cuius est, deroges; sive eam iniusto, a quo abhorret, arroges. Ratio a priori.
Ratio quasi a priori est, quod Deus per essentiam sit ipsa iustitia increata, immensa et fontalis; ab ea ergo velut a fonte manat omnis iustitia creata Angelorum et hominum, quam proinde ut suam amat; ac vice versa odit et abominatur omnem iniustitiam, quasi sibi essentialiter contrariam, et a dæmone profectam.

Tripliciter id fieri solet, per tres impietatis et impii iudicii gradus, gradatim increscentes. Primo enim Auctor Catenæ Græcor. exponit hæc de iudicio privato. *Iudicare*, inquit, hoc loco non refertur ad forum civile, sed ad iudicium et sensum animæ. Idem est hic enim *iudicare*, quod *reputare* vel *æstimare*. Colligitur hoc ex eo quod apud Deum immundum et execrabilem illum esse prædicat, qui iustum iniustum iudicat, et contra iniustum iustum. Monet autem per hoc Sapiens ne quid umquam iusto aut vero anteponamus. Qui enim iustum condemnat, et absolvit iniustum, gravem facit iniuriam iusto, utpote insonti et innocenti, ac ipsi iustitiæ et virtuti. Denique occasio et causa est ut alii mores iniusti imitentur, iusti vero aspernentur. Id sæpe faciunt homines ex privato amore vel odio; quem enim amant, eius actus licet vitiosos excusant et laudant; quem vero oderunt, eius actus licet honestos culpant et sinistre interpretantur. Hoc est quod queritur Psaltes Psalm. 9. *Laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et iniquus benedicitur.* Sic multi laudant actus omnes, etiam vitiosos, divitum, nobilium, potentum, adulando, quia ab iis officium vel beneficium sperant. Ita explicat S. Hieron. in epist. ad Philemon. cuius verba translata sunt in Ius Canonicum, et habentur 11. q. 3. can. 54. *Si quis dixerit*, et can. 55. *Si quis hominem. Si quis*, ait, *hominem, qui sanctus non est, sanctum esse crediderit, et Dei eum iunxerit societati, Christum violat, cuius corporis omnes membra sumus. Qui dicit*, ait, *iustum iniustum, et iniustum iustum, abominabilis uterque apud Deum est. Similiter qui sanctum dicit esse non sanctum, et rursum non sanctum asserit sanctum, abominabilis apud Deum est.*

Secundo, Baynes, Vatablus, Iansenius et alii hæc exponunt de iudicio forensi, quo iudex vel amore, vel odio, vel metu, vel munere corruptus, condemnat innocentem et absolvit nocentem, iuxta illud Isaiæ 5. 23. *Qui iustificatis impium pro muneribus, et iustitiam iusti aufertis ab eo.* Hæc est insignis iniustitia proprie dicta, evertens iustitiam commutativam, ac proinde obligans ad restitutionem. Iudex enim a Deo constitutus est, ut quasi vicarius nomine Dei iustitiam administret, et ius suum cuique tribuat; quod si non facit, Deo et iustitiæ et innocenti gravem iniuriam irrogat, atque ad restitutionem damni tenetur.

Tertio, hæc sententia accipi potest de ipsa iustitia et iniustitia, q. d. *Qui iustificat impium*, id est, impietatem impii, *et qui condemnat iustum*, id est, iustitiam iusti, abominabilis est Deo. Id faciunt homines perversi, qui vitia virtutum nomine palliant, et virtutes vitiorum specie dehonestant; verbi gratia, qui pietatem vocant hypocrisim, parsimoniam vocant avaritiam, prodigalitatem vocant liberalitatem, obscœnitatem vocant urbanitatem. Rursum superbum vocant magnanimum, humilem vero pusillanimem, temerarium vocant audacem, modestum simplicem; gulosum vocant iovialem, abstemium autem scrupulosum: et ita de cæteris.

Hic tertius et summus est impii iudicii et impietatis gradus. Hi enim totam virtutum et vitiorum formam naturamque invertunt et pervertunt, perinde ac si quis humanitatem homini adimeret, eamque bestiæ cuipiam transcri-

beret, ac feritatem a bestia in hominem transferret; itaque faciunt ut homines vitium pro virtute capessant, virtutem vero quasi vitium abominentur. Quocirca abominabiles sunt Deo, qui proinde eis væ æternæ maledictionis intentat, dicens Isaiæ 5. 20. *Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum!* Ubi illustres hac de re sententias S. Gregorii et S. Maximi recitavi. Huic Salomonis sententiæ parallela est illa Arabum cent. 1. num. 11. *Esto unicuique libra*, id est, esto unicuique æquus et iustus.

Vers. 16. QUID PRODEST STULTO HABERE DIVITIAS, CUM SAPIENTIAM EMERE NON POSSIT.) Hebr. *Ut quid pretium in manu stulti, ut emat sapientiam, et cor non est ei?* Ita Pagninus et Aben Ezra: *Ut quid*, ait, *opes stulto, cum corde careat?* id est, cum nulla sapientiæ cupiditate teneatur, ideoque indocilis sit et sapientiæ incapax? Sensus ergo est, q. d. Frustra stultus, id est vitiosus, habet divitias, cum iis sapientia per se emi nequeat, nec ipse habeat cor, id est, animum et prudentiam, ad eam comparandam, ut scilicet suis opibus comparet sibi libros et viros sapientes, qui eum sapientiam doceant; imo cum ipse sit vecors et excors; hinc divitiis ad sua vitia, puta gulam, libidinem et fastum, abutitur. Divitiæ ergo in manu stulti sunt id quod gladius in manu furentis, qui scilicet ex furore eo uti nescit, sed ad suam et aliorum læsionem abutitur. Est miosis; parum enim dicitur, sed plus significatur; dicitur enim opes non prodesse, sed significatur eas obesse, et nocere plurimum stulto, utpote quem faciunt superbum, gulosum, luxuriosum, etc. Significat Salomon divitias sine sapientia esse inutiles et vanas, imo noxias, eo quod a sapiente per sapientiam in opera utilia pietatis et misericordiæ sapienter expendi debeant. Unde Septuag. et ex iis S. Ambros. l. 1. Offic. cap. 27. vertunt: *Ut quid abundant pecuniæ imprudenti? acquirere enim sapientiam excors non poterit.* Unde infert S. Ambros. *Primus igitur officii fons prudentia est.*

Secundo, Chald. vertit: *Ad quid prodest negotiatio vel mercatura stulto, qui non habet cor neque scientiam?* q. d. Mercator qui totus intendit mercaturæ et lucro, ut augeat opes, nec habet cor, id est animum et prudentiam ad comparandam sapientiam, id est virtutem qua honeste vivat, et ad felicitatem opesque cælestes perveniat, hic utique stultus est, ac frustra merces opesque conquirit. Unde Aristot. l. 2. Rhetor. cap. 16. *Divitiæ*, ait, *nihil fere aliud sunt quam felix amentia*. Et S. Chrysost. homil. 7. in ep. ad Colossenses ait, cupiditatem ditescendi esse belluam et monstrum monstruosius Scylla, Chimæra et Hippocentauro, ac proinde cupidum *habere omnes simul belluas.* Idem sanctus Chrysost. hic in Catena Græc. *Sensus*, ait, *mysticus est: Quorsum paganis aut hæreticis datur sapientia; cum ad damnationem suam illa abutantur? Quorsum ditescere festinas; cum ante omnia illud parare te oporteat, quod omnibus pecuniis præstantius, et ad salutem animarum magis necessarium est nempe sapientiam?*

Ex dictis patet radicem et quasi rationem a priori huius sententiæ esse præstantiam sapientiæ et utilitatem opum, ex qua fit, ut opes sapientiæ velut instrumenta subservire, ab eaque regi recteque et sapienter expendi debeant, ut suum finem, ad quem a natura et a Deo creatæ sunt, assequantur; quo fit ut stulto qui sapientia caret, opes sint inutiles et noxiæ.

Symbolice, Beda, Dionys. Caietan. Iansen. et alii: Divitiæ spirituales, inquiunt, sunt S. Scriptura, ingenium, scientia, eloquentia, quin et fides; sed hæc non prosunt homini, etiam Christiano, si stultus, id est vitiosus sit; quia per hæc veram sapientiam, id est gratiam et gloriam, comparare nequit, eo quod vitiis suis addictus sit: *Quid prodest*, ait Beda, *Iudæo vel hæretico habere divitias Script. cum in his Christum intelligere non possit? Quid malo Catholico expedit divitias habere veræ fidei, cum sapientiam piæ actionis habere neglexerit?* Unde Cyrill. in suis Proverbiis (uti citat hic Dionys.) *Avaritia*, ait, *habet oculum, sed non visum; nam bonum diligit, sed summum bonum* (propter quod cætera appetenda sunt) *non agnoscit.* Hinc Abbas Nesteros apud Cassian. Collat. 14. cap. 16. ex hac Salomonis sententia docet malos veram scientiam habere non posse. Esto enim mali subinde sint philosophi, et calleant omnes humanas disciplinas; tamen veram scientiam, quæ in Dei cognitione, amore et cultu consistit, obtinere nequeunt.

QUI ALTAM FACIT DOMUM SUAM, QUÆRIT RUINAM; ET QUI EVITAT DISCERE, INCIDET IN MALA.) Hic versus deest in Hebræo, nisi quod in eo vers. 19. habeatur. *Et qui exaltat ostium, quærit ruinam;* unde hanc sententiam manasse censet Iansenius: sed Noster eam transcripsit ex Septuag. qui sic habent. *Qui excelsam facit domum suam, quærit contritionem; qui autem tortuose accedit ad discendum, incidet in mala.* Græce est ὁ δὲ σκολιάζων τοῦ μαθεῖν, quod Complut. vertunt: *Renuens discere incidet in mala;* Auctor vero Catenæ Græc. *Qui ea quæ scire debet discere detrectat, incidet in mala*; Roman. autem: *Qui tortuose accedit;* σκολιὸν enim græce vocatur obliquum, tortuosum, flexuosum, incurvum, distortum, confragosum, malignum, pravum; inde σκολιάζω idem est quod obliquo, intorqueo, incurvo.

Grammatice, sive per corticem litteræ, significat eos, qui altum ædificant domum, ruinam sibi accersere; nam

Summa petunt validi sternuntque cacumina venti.

Rursum altæ domus sua mole et pondere dehiscunt et ruunt, nisi magnis fundamentis crassisque parietibus sint subnixæ; hosce autem sæpe negligunt avari sed superbi, qui alta spectant domorum fastigia, nec attendunt ad fundamentorum et parietum soliditatem. Qui ergo altam facit domum, quærit ruinam et contritionem, ut scilicet ruens repente nimis alta domus conterat ædificatorem cum habitatoribus suis.

Iam sub hoc cortice litteræ et sensu quasi grammatico parabolice, et quasi medullitus significatur primo, eos qui suas fortunas et familias impendio ditare et exaltare volunt, accersere sibi ruinam; tum quia cito maleque parta cito dilabuntur, iuxta illud c. 13. v. 11. *Substantia festinata minuetur;* tum quia res omnes huius mundi caducæ sunt, cumque ad summum et ad culmen pervenerunt, deficere et prolabi incipiunt.

Secundo, significat eos qui modum excedunt et nimis magna moliuntur, prolabi et sua se ruina involvere. Ita sanctus Chrysostomus in Catena Græcor. « Qui modicum excedit, inquit, in penuriam tandem dilapsus, deterior evadit; ut domus, dum in altitudinem iusto celsiorem erigitur, ruinæ periculo exponitur (fundamenta namque impositam molem sustinere non valent) ita in amentia quoque res habet. Cum enim rationis nostræ basi onus imponimus, quod ferre nequit, deorsum ruit. »

Tertio, significat eos qui superbe magnos ambiunt honores, dignitates et prælaturas, atque officia capessunt sublimia, quæ suas vires et dotes superant, inde cum dedecore deiici, cum eorum ineptitudo vel ambitio vel aliud scelus patefit. Hinc disce insipientes esse, qui cum gaudio officium regendi alios suscipiunt, pro quibus exactam Deo reddituri sunt rationem. Quare verum est illud vulgo tritum: *Vita privata, vita beata.*

Quarto, significat eos qui iactant suam doctrinam plus æquo, quique docere volunt quod non didicerunt, ut habeantur doctores, trahantque post se greges discipulorum, cum probro deseri vel deponi, dum eorum ignorantia et vanitas patescit. Ita parœmiam hanc interpretatur ipse Salomon, dum eam explicans subdit: *Et qui evitat discere, incidet in mala,* puta in probrum, infamiam, privationem cathedræ, etc. Ratio a priori est, quod mala evitari nequeant, nisi illa per prudentiam prævideantur, et prævisa amoveantur; prudentiam autem discere negligit stultus, quo fit ut per imprudentiam in mala corruat. Pro *evitat* græce est σκολιάζων, id est obliquans, detorquens fabricam disciplinæ et doctrinæ; qui enim erigere molitur sine magistro, qui est instar periti architecti, hic eam obliquat et detorquet, ac proinde ruinæ obnoxiam efficit. Sensus ergo est, q. d. Sicut is qui ædes altius attollit sine perpendiculi ac regulæ examine ædificium statim ruiturum exstruit; sic pariter sapientia quæ sine præceptore

ac doctore construitur, velut indirectus et incurvus paries, ubi altius erecta est, multis erroribus depressa labascit. Nam præceptoris institutio similis est perpendiculi ac regulæ, quo sapientiæ structura regitur, ne ullis erroribus incurvata hiscat vel fatiscat. Accedit Auctor Catenæ Græcor. qui sic explicat, q. d. *Qui cognitionem qua pollet, nimium effert, ille ab ea tandem deorsum deturbabitur.* Et Hugo Victorin. l. 4. Didascal. *Principium disciplinæ*, inquit, *humilitas est, et nihil addiscit inflata superbia, qua quis vult sine alterius hominis adiutorio ad virtutis fastigium evolare. Qui altam facit domum suam, quærit ruinam; et qui evitat discere, incidet in mala. Non omnes qui altas ædificant domos, ruinam quærunt, sed illi qui sine firmo fundamento, et sine debita coniunctione lapidum, magnam molem conantur exstruere. Sic qui sine humilitate, qua se magistro spirituali docenti subiiciant, volunt altissimam perfectionem adipisci, solent non minimos casus experiri.*

Tropolog. monet hic Salomon fugere excelsa, utpote ruinæ vicina: humilia sectari, utpote stabilia et secura, nimirum:

Alta petit livor, perflant altissima venti.

Et:

Procul a Iove, procul a fulmine.

Et:

Vive tibi, et longe nomina magna fuge.

Rursum, mundus, quia superbus, spectat excelsa dumtaxat, hinc imprudenter negligit fundamenta, utpote ima: quo fit ut excelsa debilibus subnixa fundamentis ruant. Sic statua illa aurea Nabuchodonosoris, quæ mundi mentem et vanitatem repræsentabat, erat alta sexaginta cubitos; sed quia iustam non habuit latitudinem, hinc corruit; lata enim erat dumtaxat sex cubitos, cum debuisset in latitudine esse decem cubitorum; latitudo enim hominis est sexta pars altitudinis eiusdem. Statua ergo hominis, alta sexaginta cubitos requirit decem cubitos latitudinis, ut docet Vitruvius, Cardanus et alii.

Denique monet hic Salomon, altitudinis et celsitudinis fundamentum et firmamentum esse humilitatem; quo ergo altius vis scandere, vel in terra, vel in cælo, eo profundius te humilia. Trita sunt verba Augustini in sermone 40. de Verbis Domini: *Magnus esse vis? a minimo incipe; cogitas magnam fabricam construere celsitudinis? de fundamento prius cogita humilitatis.*

Vers. 17. OMNI TEMPORE DILIGIT QUI AMICUS (Chald. *socius*) EST; ET FRATER IN ANGUSTIIS COMPROBATUR.) Hebræus: *Et frater ad angustiam* (vel *in angustia*) *nascetur*; Syrus: *Frater ad tribulationem nascitur*; Chaldæus: *Frater ad tempus angustiæ natus est. Frater* hic dupliciter accipi potest: primo, pro fratre proprie dicto; secundo, pro amico. Priore acceptione sensus erit, q. d. Amicus et frater similes sunt, parisque sortis et conditionis. Sicut enim amicus verus, non adulterinus, omni tempore tam adverso quam prospero amicus fidus est; sic pariter frater maxime in adversitate se fidum et vere fratrem ostendit. Ad hoc enim Deus et natura producit fratres, ut fratri in angustiis adsint et opitulentur. Sic Ioseph fratres in angustiis famis aluit, ac Iudas Machabæus fratres et cognatos, totumque Israelem in angustiis persecutionis ab Antiocho protexit et vindicavit. *Frater* enim dicitur quasi *fere alter*; atque, ut ait Petrarcha: *Decet eos quos eiusdem alvi angustiæ continuerunt, numquam sibi in quibuslibet calamitatum et ærumnarum angustiis deesse.* Id volunt Septuag. dum vertunt: *In omne tempus amicus sit tibi; fratres autem in necessitatibus utiles sint; huius enim rei gratia nascuntur*, q.d. Fac ut amicitiam colas cum amico et fratre quovis tempore, etiam adverso, ut semper ille sit tibi amicus, et te amicum sentiat; ac vicissim quære amicum, qui omni tempore tibi sit amicus. Ita auctor Catenæ Græc. *Sensus est*, inquit, *neque in lætis, neque in tristibus amicum deseras: aut si quos tibi amicos parare volueris, tales parato, qui quovis tempore tibi adsint.*

Posteriori acceptione, quæ hoc loco congruentior est, sensus est, q. d. Amicus omni tempore diligit, adeoque in angustiis se vere amicum, id est fratrem ostendit. Amicus enim amici est quasi frater, imo sæpe plusquam frater, iuxta illud c. 18. 24. *Vir amabilis ad societatem magis amicus erit, quam frater.* Contra hoc præceptum peccant amici delicati, qui ab amico levi verbo icti, aut exili iniuria affecti, amicitiæ tesseram rumpunt. An iustum est unius iniuriolæ prætextu aboleri tot tantorumque beneficiorum ius et memoriam? O quam verum est illud Plauti in Pœnulo! *Si quid benefacias, levior pluma est gratia: si quid peccatum sit, plumbeas gerunt iras*

Fundamentum huius sententiæ et quasi ratio a priori est quod amicitia naturalis, qualis fuit Philosophorum et Ethnicorum, ut sit virtus, non utilitatis, sed honestatis causa ineatur. Bonum autem honestum præstat utili, eoque est altioris ordinis. Quare ut hoc bonum honestum, sive honestatem amicitiæ tuearis, necesse est eius causa bona utilia postponas, iisque cedas, et si opus sit, prodigas et perdas in gratiam amici et amicitiæ, utque illi adsis in angustiis, cum periculum est, ne opes, libertatem et dignitatem amittas. Hisce enim omnibus maius bonum est amicitia. Adde quod amicitia hoc nomine et fine maxime ineatur, ut homo in huius vitæ adversis et angustiis habeat amicum, qui eas levet, soletur, amoveat et dispellat consilio, auxilio et societate sua, ut scilicet ad amicum quasi ad asylum ultimumque refugium confugiat. Hoc significat τὸ *et frater ad angustiam nascitur*, ut habent Hebr. q. d. Sicut frater fratri adnascitur, ut eum in angustia adiuvet; sic pariter amicus amico comparatur, et civiliter quasi adnascitur, hoc fine et usu, ut eum in angustia adiuvet. Hic enim est scopus amicitiæ: quem si tollis, tollis amicitiam, eiusque usum. Rursum: *Frater in angustia nascitur*; ut vertunt aliqui; quia sicut mater magno dolore et angustia ex utero fœtum fratremque enititur; sic vera solidaque amicitia, verusque et solidus amicus, pariter et nascitur in adversitate, si in ea se amico fidum constantemque præstet; perinde ac patientia nascitur constanti passione adversitatum, ac martyrium nascitur constanti toleratione tormentorum et mortis pro Christo.

Quocirca virtus amicitiæ quasi concipitur in prosperis, puta in suavi benevolaque conversatione cum amico; eadem vero eiusque soliditas et decus proprie generatur in adversis. Fidelitas enim in adversis parit amicitiam solidam et stabilem. Unde Nazian. in Iambic. 45.

Fidis, ait, *amicis nil puta præstantius,*
Quos casus asper parturit, non pocula,
Qui pro futura consulant, non quæ placent.

Frater ergo non tam necessitudinis iure ostenditur, quam necessitatis occasione. Igitur sicut angustia uteri enititur fœtum et fratrem, sic angustia tribulationis quasi uterus enititur paritque veram solidamque amicitiam et amicum.

Porro R. Levi sic explicat τὸ *nascitur*, q. d. Frater a fratre, dum prospere agit, sæpe negligitur; at si in calamitatem incidat, illico ad ei succurrendum excitatur, natura ad id impellente, cum eadem compagine corporis ossiumque constet.

Amicitia vero supernaturalis est amor et charitas, quæ Deo nititur, unitur et conciliatur; propter Deum enim quem diligis, diligis et amicum. Quare sicut amorem Dei præponis amori cuiuslibet rei terrenæ, sic et amorem amici; et sicut in angustiis non deseris Deum, sic nec amicum. Idem enim est amor quo ames Deum, et amicum propter Deum. Unde Beda, per amicum accipiens Deum, sic explicat: *Qui Dominum vere amat, omni tempore eius custodit amorem; neque in angustia passionis deserit, quem in pacis tranquillitate confessus est*, uti fecit S. Stephanus, S. Laurentius, S. Vincentius, cæterique Martyres. Ita S. Aug. (vel quisquis est auctor) l. de amicitia c. 40. *Fundamentum amicitiæ*, ait, *Dei amor est, ad quem omnia quæ vel amor suggerit, vel affectus: omnia quæ vel occulte aliquis spiritus, vel palam quislibet suadet amicus, referenda sunt, diligenter inspicienda: ut quidquid astruitur fundamento conveniat: et quidquid illud excedere deprehenditur, ad eius formam revocandum, et se-*

cundum eius qualitatem omnimodam convertendum non dubites. Idem capite 15. citans hanc gnomen Salomonis: *Dissuendæ*, ait, *sunt amicitiæ, non rumpendæ omnino. Amicitia æterna est: unde omni tempore diligit, qui amicus est. Si te læserit ille quem diligis, tu tamen dilige. Si talis fuerit, ut amicitia retrahatur, numquam tamen subtrahatur dilectio. Consule quantum potes saluti, prospice famæ: nec umquam amicitiæ eius prodas secreta, quamvis ipse tua prodiderit.* Et cap. 19. *Nil*, inquit, *in amicitia fide præstantius, quæ ipsius nutrix videtur et custos. Ipsa se in omnibus adversis et prosperis, lætis et tristibus, iucundis et amaris, præbet æqualem: eodem intuens oculo humilem et sublimem, pauperem et divitem, fortem et debilem. Ipsa tamen fides in prosperis latet, eminet in adversis. Omni enim tempore diligit qui amicus est.* Et cap. 20. *Forma amicitiæ*, ait, *est quam sermo divinus præscripsit: Diliges*, inquit, *proximum tuum sicut teipsum. Tunc erit ipse quem diligis alter tu, si tuam in ipsum transfuderis charitatem Non enim, ut ait Ambrosius, vectigalis est amicitia, sed plena decoris; gratia virtus est, non quæstus; quia pecunia non potitur, sed gratia; nec licitatione pretiorum, sed concertatione benevolentiæ. Non debet esse mercenaria, sed gratuita. Certiores sunt amicitiæ inopum, quam divitum, cum spem lucri sic tollit paupertas, ut augeat charitatem.*

Denique Salomonem more suo secutus Siracides Eccl. 6. 7. *Si possides amicum*, ait, *in tentatione posside eum, et ne facile credas ei. Est enim amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis.* Similia habet cap. 37. versu 4. ubi veterum hac de re gnomas recitavi. Huc facit illud Senecæ: *Amicos secundæ res optime parant, adversæ certissime probant.* Plura de amicitia dixi Ecclesiast. 6. 17.

Mystice R. Haleusi apud Galatin. lib. 8. de Arcanis fidei cap. 28. *In omni tempore est amans amicus, et frater ad angustiam vel ad tribulationem nascitur. Hic, ait, est Deus sanctus et benedictus, qui dixit: Frater ego ero Israeli in hora tribulationis, vel angustiæ eius. Sicut dictum est* Psalm. 121 *Propter fratres meos et amicos vel propinquos vel socios meos, loquar nunc pacem in te.* Subdit Galatinus: *Hactenus traditio. Ex qua clare habetur Deum amicum et fratrem Israelis dici, eo quod fuerat secundum humanitatem ad angustiam nasciturus.* Christus enim in incarnatione maxime se amicum et fratrem nobis exhibuit, nos liberans ab angustiis peccati, mortis et gehennæ, imo hac una de causa incarnari et nasci voluit.

Vers. 18. STULTUS HOMO PLAUDET MANIBUS SUIS, CUM SPOPONDERIT PRO AMICO SUO.) Hebr. *Homo deficiens corde percutit manum, spondens sponsionem coram amico suo.* Ita Pagninus; Septuaginta vero: *Vir imprudens plaudit et congaudet sibi, cum etiam spondens spoponderit suos ipsius amicos.* Aliqui codices habent, *suum ipsius amicum*; adduntque: *Et in suis labiis condit ignem*; sed hæc desunt in Roman. Complut. et Reg. Chaldæus: *Filius hominis indigens intellectu pangit manum suam, et spondet fideiussionem pro amico suo*; Syrus: *præbet manus suas*; Vatablus: *Mente captus defigit manum, sponderque sponsionem in conspectu proximi.* Additque: *Defigere manum est fideiubere; qui enim pro aliis fideiubent, solent dare dexteram*; Tigurina: *Qui stipulata manu pro proximo fideiussor spondet, imprudens est.* Auctor Catenæ Græcorum ex Septuag. sic vertit, sicque explicat: *Vir stultus manibus plaudit, stolideque sibi blanditur, sicut et ille quoque, qui certa sponsione pro amico suo fidem suam obligavit, cum tamen ardentem ignem suis sibi labiis acciverit. Qui alteri iniuste gratificatur*, inquit, *indicem contra se incendit, sibique certum detrimentum asciscit.* Alius: *Qui propter adulationem, aut exiguum aliquod munusculum pro amico spondet, neque excitat illum ut debitum solvat, ignem consumentem adversus seipsum thesaurizat, damnumque propter sponsionem minime vulgare sibi accersit. Adverte, non simpliciter amicum dicere, sed amicum suum. Cur non etiam inimico beneficium hoc præstandum admonet? quia doctrinæ illius, quæ inimicos quoque diligendos tradit, necdum idonei auditores erant. Ergo ne oratio prævaricationem conciliaret, intra amicitiæ limites rem definit.* Hæc anonymus in Catena Græc.

Nota. Pro *plaudit* Hebr. est תוקע *tokea*, quod significat figit, defigit, percutit manum, stipulatur. Item clangit, plaudit: unde תקע *teka* vocatur clangor, et תקוע *takoa* buccina, lituus, tuba. Noster, Septuaginta et Theodot. vertunt, *plaudit manibus.* Plaudere enim est manuum, plodere pedum. Plaudere enim est manibus pulsare, et strepitum facere in signum lætitiæ, quasi congratulando et exultando pro re bene gesta, v. g. quod sua sponsione amicum e creditoris manibus et carcere liberarit. *Sic pennis plaudit perdix et ciconia sibi plaudit crepitante rostro*, ait Ovid. 6. Metamorph. Sic, finita comœdia, aiebant: *Plaudite*, q. d. Applaudite comœdiæ belle peractæ.

Ratio a priori huius sententiæ est, quod spondens pro alio ingens onus in se suscipit, nimirum obligationem ad solvendum alterius debitum: quare sapiens id considerans metuit, et tarde ad sponsionem accedit. Stultus vero quia onus hoc non considerat, sed tantum præsentem amici liberationem, hinc temere plaudit et exultat. Quocirca sæpe meritas stultitiæ suæ stultæque sponsionis pœnas luit, dum æs alienum pro quo spopondit, si debitor solvendo non sit, vel solvere nolit, ipse dependere cogitur. Hæc sententia assignata et explicata fuit c. 6. 1. quare hic verbum non addam.

Mystice Beda: *Stultus est*, inquit, *qui, cum animam fratris suscipit regendam de suis gloriatur actibus, et non potius ei humili compassione quidquid potest auxilii salutaris impendit.* Sic hodie lætantur multi cum opimos pastoratus, vel episcopatus, aut abbatias obtinent, cum potius gemere deberent sub tanto onere, quod tot animarum curam in se suscipiant, pro iisque animam suam et æternam salutem Deo oppignorent. Quocirca *episcopatus est onus angelicis humeris formidabile*, ait Concil. Trident.

QUI MEDITATUR DISCORDIAS, DILIGIT RIXAS: ET QUI EXALTAT OSTIUM (perperam aliqui legunt *os*) SUUM, QUÆRIT RUINAM.) Hebr. *Diligens prævaricationem, diligens litem: et qui extollit ostium suum, quærit fracturam* vel *rupturam* vel *contritionem.* Prius hemistichium duobus modis efferas. Priori, q. d. Qui diligit prævaricationem, hic diligit litem. Ita Noster. *Prævaricatio* enim Hebræis sæpe idem est quod discordia, rebellio, schisma, apostasia. Sic Moab dicitur *prævaricatus fœdus*, id est rebellasse regi Israel, 4. Reg. 3. 5. Posteriori, q. d. Diligit prævaricationem is qui diligit litem. Ita Pagnin. Baynus et alii. Lites enim multa iurgia, convicia, blasphemias, aliaque peccata generant. Unde Septuag. *Amans peccatum gaudet rixis, et durus corde non occurrit bonis*; Chaldæus: *Qui diligit peccatum, diligit rixam*; Syrus: *Qui diligit iniquitatem, diligit iniquitatem et oppressionem; qui extollit portam, sibi ruinam quærit.* S. Thom. 2. 2. quæst. 41. art. 2. ad 5. discordias et rixas alienas intelligit, q. d. *Qui meditatur discordias, diligit rixas; hoc est*, inquit: *Qui intendit seminare inter aliquos discordias, procurat quod ad invicem rixentur.* Alii discordias proprias accipiunt. Iam Vers. 19.

Primo, R. Salomon sic exponit: Qui in amicum machinatur nefaria (Hebr. פשע *pescia* id est scelus) hic diligit rixas: contentiones enim et iurgia sectatur. *Qui exaltat ostium*, id est, qui superbe et arroganter loquitur, *quærit ruinam.* Os ergo et ostium sunt idem, iuxta illud Michea 7. 5. *Custodi ostia* (Noster vertit, *claustra*) *oris tui.* Sicut enim ostium claudit, vel aperit domum; ita os silendo claudit, loquendo pandit secreta mentis. Sic et Aben Ezra: Qui, inquit, vocem extollit, quæ est ostium sermonis, hic sibi extremam perniciem inferri curat: os enim est ostium ad mentem. Accedit Lyran. Qui exaltat ostium, hoc est, inquit, qui os suum elevat semetipsum iactando, et alios præ se contemnendo, quærit ruinam; quia multos contra se concitat, qui eum agant in ruinam.

Secundo, R. Levi, q. d. « Qui meditatur discordias,

Hebr. *pescia*, id est malum, hoc est: Qui optat vitium deprehendere in iis quæ dicuntur vel fiunt, eaque nimis anxie et acute perpendit, dissidia litesque amat, cum inde rixæ gignantur. Qui attollit ostium suum, ut in rebus eam prospiciat rationem, qua se in sublimioris dignitatis sede collocet, ex quo fiat ut in rebus crimen reperiat, seipsum magnæ æstimationis dignitatisque virum, summisque honoribus dignum reputans, hic, inquam, suam quærit perniciem; nam ita gravissima mala in se accersit. Quod quidem eleganter hac metaphora ostium attollentis adumbratum est: contingere enim non potest ut qui in sublimi ostium suum ædificat, inde corruat, et confringatur. » Minus recte R. David Kimchi sic explicat, q. d. Omnis qui vacat ædificiis, puta fabricandis domibus excelsis, depauperabitur.

Tertio, Cajet. vertit: *Amans rebellionem, amat contentionem; elevans ostium suum quærit fractionem*, sicque explicat: Qui elevat ostium suum non tam corporea elatione, quam usurpata auctoritate, volens servari impunes ingredientes ostium domus suæ: multi enim nobiles et principes sic exaltant ostium domus suæ arrogantes sibi ius impunitatis et asyli; sed hi quærunt fractionem; quia a rege vel magistratu, cuius est capere sontes, ostium eius effringitur, ipseque subinde velut rebellis ab eodem male mulctatur.

Quarto, Baynus hæc nectens versui præced. de stulti fideiussione, sic explicat, q. d. Non est satis tutum fideiubere pro amico: nam sunt quos iuvat lites sectari; quod inde constat, quia amant ruinam, sive (ut est in Hebræo) prævaricationem, hoc est, amant non stare promissis. Et sicut qui ædificando elevat portam suam, hoc est ædes suas (totum a parte) confractionem et rupturam ædium quærit, dum altitudini robur ædificii non respondet (quamvis hoc non animadvertat ille) sic qui exaltat et elevat ostium oris sui, maiora pollicendo quam præstare poterit, et pro suis promissis, amicum vult fideiubere; hic contritionem et ruinam quærit amici, quocum litigare amat, posteaquam prævaricatus est, promissa non præstans. Iuxta sensum mysticum, proverbium est contra eos qui manum mittunt ad aratrum, et retro respiciunt: qui cum plura pollicentur quam præstant, exaltatione oris propriam ruinam quærunt. Hæc Baynus.

Quinto, noster Salazar sic exponit: Qui exaltat ostium suum, id est, qui difficiles ad se aditus facit, sentiet odia, indeque ruinam. Qui enim exaltat limen ostii sui, facit ut difficilis sit per ostium ad se ingressus.

Sexto, et genuine, q. d. Qui cupit introducere discordias, hic quærit lites: ex litibus enim oriuntur et crescunt discordiæ. Aut q. d. Qui per superbiam et fastum, sic est animo affectus, ut semper ab aliis sensu discordet, et contrarium sentiat, ac defendere velit contrarium sententiæ aliorum; hic reipsa ostendit se amare rixas, quæ hoc dissensu et discordia oriri notæ sunt, ac communem pacem turbant. Unde causam discordiarum subdit dicens: *Qui exaltat ostium quærit ruinam*, q. d. Qui exaltat, ostium, et consequenter domum suam, hic est causa discordiarum. Causa enim est cur vicini non ferentes eius domum præ sua attolli et eminere, illique imminere, ut eius luminibus, aeri et perspirationi officiat, utque in eam eiusque hortos et aulas prospectum habeat, illisque quasi dominetur, indignantes illi litem moveant, cogantque ut eam deiiciat, et cæteris adæquet, quæ sane ingens est eius infamia et ruina. Hinc in urbibus, ubi viget politia, magistratus non sinunt ut quis domum altiorem cæteris ædificet, sed ad altitudinem vicinarum fabricet, uti Antuerpiæ omnes ad æquam altitudinem fabricatas vidi. Facit enim hæc domorum æqualis celsitudo ad urbis elegantiam, et ad vicinorum commoditatem et pacem. Hic sensus est parœmiæ quoad corticem litteræ, sub quo parœmiastice, sive proverbialiter, significatur causam discordiarum esse eum qui domum suam præ cæteris attollit, id est, qui cæteris in re qualibet eminere et antecellere satagit, ut cæteros præ se despiciat, eisque imperare et dominari velit. Quocirca contra hunc omnes insurgere, illique lites movere, donec eius fastum et fastigium sternant, eumque sibi æqualem, imo subinde inferiorem efficiant, ac pedibus calcent. Quare qui ostium suum præ vicinis attollit, id est qui cæteros superare, eisque antecellere nititur, hic sibi accersit ruinam. Vide dicta v. 16. Æternæ enim veritatis certa lex est, et ordo congruus, ut omnis qui se exaltat, humilietur. Omnibus enim exosa est superbia, et superba sui præ cæteris exaltatio, cum in communitate omnia debeant esse communia et æqualia. Radix ergo discordiarum et litium est cupido excellentiæ. Ita docet D. Thomas 2. 2. q. 38. art. 2. ubi quærens, *an discordia sit filia inanis gloriæ?* respondet: *Dicendum quod discordia habet affinitatem cum invidia, quantum ad recessum eius, a quo aliquis discordat, vel ex quo contendit, sed quantum ad id, in quo sistit ille qui contendit, habet convenientiam cum superbia et inani gloria, in quantum scilicet in proprio sensu statur.*

Et paulo ante: *Discordia est filia inanis gloriæ, eo quod discordantium uterque in proprio sensu stat, et unus alteri non acquiescit. Proprium autem est superbiæ et inanis gloriæ, propriam excellentiam quærere.* Condemnat ergo hæc sententia vitium ambitionis et præcellentiæ, ut quod sit discordiarum, litium, ruinæ et contritionis causa. Sicut enim in domum altiorem cæteris insurgunt flabra ventorum, sic in ambitiosum insurgunt flabra verborum, imo flabra verberum. Id videre est in civitatibus, collegiis, monasteriis, ubi eos qui cæteris se præferunt, aut a communi obedientia, onere, lege se subtrahunt, cæteris invisos et exosos fieri cernimus. Sane Romæ medicus insignis mihi asseruit, se per 28. annos variis in monasteriis medicum egisse, ac continua experientia deprehendisse in illis miserrimos esse, ac tum corpore, tum animo assidue affligi illos, qui valetudinis aliove prætextu a communi vita se subducunt, ac in victu, vestitu, aliisque rebus singularia appetunt. Unde concludebat: *Optima morborum omnium, tum corporis, tum animi, tum privatorum, tum communium medicina est humilitas*, qua se homo nemini præponit, sed cæteris adæquat et componit, imo omnibus subiicit et postponit.

Nota hic stylum et profunditatem Proverbiorum Salomonis: stylum, quo annexa, puta antecedentia et consequentia eorum, quæ dixit priori hemistichio, posteriori attexit; profunditatem, qua eodem dictorum causas et effectus assignat. Priori enim dixit discordias parere rixas; posteriori, eorum antecedentia et consequentia, puta causas et effectus, indicat, q. d. Discordiæ pariunt rixas. At vis nosse discordiarum originem et radicem? en illam digito ad fontem intento tibi indico, dicoque radicem esse appetitum præcellentiæ. Vis pariter nosse effectum et finem, in quem illæ desinunt? en tibi assigno ruinam et exitium. Igitur vide catenam huius vitii: appetitus excellentiæ parit discordias, discordiæ pariunt rixas, rixæ rixantes agunt in mutuas cædes, in ruinam et perniciem. Ita alta desinunt in ima, superbia in deiectionem, celsitudo in ruinam.

Qui perversi cordis est, non inveniet bonum: et qui vertit linguam, incidet in malum.) Pro *qui vertit linguam*, Hebr. est *versus, conversus* vel *perversus in lingua sua;* Hebræi enim carent verbis compositis, unde simplici utuntur pro quolibet composito. Hinc Chald. vertit: *Et qui perversus est in lingua sua, incidet in malum.* Sicque posterior pars priori quasi effectus causæ respondet. Perversum enim cor gignit perversam linguam, q. d. Qui perversum habet cor et mentem, hic non inveniet bonum: at qui adeo perversus est mente, ut et perversa in aliorum perniciem lingua effutiat, hic utique in mala cladesque graves incidet. Ita Vatabl. qui vertit: *Qui perversus est corde, non inveniet bonum; perversus autem lingua sua cadet in malum.* Vers. 20.

Iam *perversus lingua:* Primo est mendax; hic enim veritatem in mendacium vertit et pervertit. Quare Plato in Sophista mendaces comparat figulis, qui lutum vertunt et subigunt, ut vasa figulina effingant. *Figuli*, inquit, *sunt mendaces: hi enim fabulas, illi vasa fingunt.* Secundo, Perversus lingua tripliciter.

sunt detractores: hi enim famam proximi in infamiam, ac non raro veritatem in mendacium vertunt et pervertunt. Tertio, et valde apposite sunt, qui dolosis et fraudulentis verbis alios circumveniunt et in damna vel fortunarum, vel carceris, vel infamiæ, vel peccati, vel fidei, puta in hæresim, inducunt.

Sensus ergo est, q. d. Qui perverso corde aliis machinatur malum, hic indignus est bona sorte et fortuna, ac proinde illa sæpe a Deo privatur. At qui dolos et malum, quod aliis machinatur, reipsa exsequitur et lingua fraudulenta loquendo struit; hic utique agente vel iudice, vel Deo vindice, incidet in malum, ac sæpe in illud ipsum quod aliis struxit, ait Aben Ezra, iuxta illud: *Malum consilium consultori pessimum;* uti contigit Aman qui Mardochæo, Sauli et Achitopheli qui Davidi, consiliariis Darii qui Danieli cap. 6. struxere insidias. Huic sensui favet, quod ei *qui vertit linguam* componitur, et quasi ex æquo opponitur, *is qui perversi cordis est.* Pro quo hebr. est עקש *ickes*, id est perversus, versutus, fallax, falsus, qui simulat et dissimulat, ac specie recti et veritatis fallit; sicut pro *qui vertit linguam* hebr. est נהפך *nepach*, id est, inversus lingua, hoc est, qui vertit, invertit, subvertit, obvertit, pervertit linguam. Unde Exod. 7. tribuitur virgæ, quæ a Mose versa fuit in serpentem, uti perversi linguas suas, quæ sunt humanæ, vertunt in serpentinas: inde תהפכת *tapuchot* vocantur perversa et perversitates: ac פוך *puch* vocatur fucus, quo fucatur facies, eiusque color mutatur et vertitur.

Secundo, Pagnin. vertit: *Perversus corde non inveniet bonum, et qui verterit se in lingua sua, cadet in malum;* quod Septuag. sic clare exponunt: *Durus corde non occurrit bonis; vir facile mutabilis in lingua incidet in mala.* Quod Rudolphus primo attribuit infidis, qui fidem datam non præstant, sed fallunt: hi enim ob perfidiam in lites et pœnas graves incurrunt: secundo, Hugo et alii attribuunt adulatoribus: hi enim instar rotæ mutant et convertunt vultus et verba sua ad nutum principis vel amici, cui adulantur. Unde sanctus Basilius eos comparat polypo, qui omnem saxi, cui se coniungit, colorem in se suscipit. Alii comparant eos lunæ et planetis, quæ lumen ad Solis intuitum, et motum ad cælorum superiorum ductum commutant.

Nuper Catholicus vir gravis in Anglia, rogatus a primario reginæ Elisabethæ consiliario, qui secreto catholicus haberi volebat, quid de se sentirent Catholici transmarini, argute respondit: *Censent te esse planetam, ac moveri gyrarique motu primi mobilis.* Qualem ergo planetæ motus, talem sensus et sermonis vertiginem subeunt adulatores, ut principum gratiam ineant; ideoque sæpe corruunt instar eorum qui vertigine circumacti ruunt in terram, uti videre est in monachis Turcicis, qui Deum colunt saltando in orbem, et sese in gyrum identidem rotando, quo fit ut ex vertigine in terram corruant quam ipsi vocant Choream Angelorum: idque faciunt exemplo sui pseudoprophetæ Mahometis, qui, cum laboraret capitis vertigine et epilepsia, ex eaque in terram spumans corrueret, fingebat se enthusiasmo agi, et cum Angelis colloqui; uti Romæ mihi narrarunt Græci viri graves oculati testes. Simili modo corruunt adulatores, dum eorum assentatio et vertigo, id est fraudes et imposturæ deteguntur: tunc enim principes eos odio prosequuntur, et pro meritis mulctant et plectunt.

Vers. 21. Natus est stultus in ignominiam suam (Hebr. est *ad laborem* vel *dolorem*; ita R. Levi) sed nec pater in fatuo lætabitur.) Legit Noster passive ילד *iullad*, id est natus est; tum aliis punctis legunt active יולד *ioled* unde vertunt cum Pagnino: *Generans stultum ad tristitiam suam generabit illum;* Vatablus: *mœrorem sibi generat;* Chald. *Qui generat stultum mœstitia erit ei;* Syrus: *Qui gignit stultum ad confusionem suam, non lætabitur pater insipientis;* Septuag. pro יוליד *iolid*, legentes ולב *veleb*, id est *et cor*, vertunt: *Cor autem imprudentis, dolor possidenti illud; non lætabitur pater super filio indisciplinato* (Aquila, *diffluente;* Symmach. *fatuo;* Theodot. *insensato;* hebr. est נבל *nabal*, id est *nebulone*) *filius autem prudens lætificat matrem suam*, quæ verba supplent Septuaginta ut expleant antithesin inter filium sapientem et stultum, quæque habentur in Hebræo, c. 10. 1. ubi ea explicui.

Sensus ergo est, q. d. Qui generat stultum, id est imprudentem et vitiosum, hic creat sibi laborem in eo corrigendo et recte instituendo, ac dolorem et mœrorem, dum eum experitur incorrigibilem, et disciplinæ incapacem, ideoque eum tam parentibus quam sibi ipsi esse ignominiæ et probro. Ratio a priori est quod prudentia, fama, honestas et virtus sint bona præstantiora quam sit ipsa vita: quare parentes, cum semper vivere nequeant, generant filios, ut in illis quasi perduret et perennet eorum sapientia, honor et virtus: ergo mire gaudent, cum se vident voti compotes factos, cum scilicet filii parentum probitatem imitantes eorum decus et famam prorogant et in nepotes propagant: vice versa valde dolent, cum se voto frustrari vident, cum scilicet filios vident improbos, qui sibi probrum concilient, et dedecus inurant. Satius enim esset illiberes et sine filiis esse defunctos, ac virtutem cum eis emortuam, quam liberos relinquere, qui eos infament et dehonestent, ac remp. scandalizent. Ratio a priori.

Nota: τὸ *in dolorem et ignominiam*, non significat intentionem, sive finem a patre intentum: nullus enim pater intendit suam ignominiam, puta generare stultum, qui ei sit ignominiæ et mœrori; sed significat consecutionem sive eventum, qui præter intentionem patris ipsi nolenti et invito accidit, q. d. Si pater generet filium, qui deinde fiat insipiens, id est improbus, hic utique cedit et vergit in patris ignominiam, ac patri probrum et mœrorem, indeque subinde mortem conciliat. Sic Iacob ait filiis suis Genes. 43. 6. *In meam hoc fecistis miseriam, ut indicaretis ei et alium vos habere fratrem.* Beniamin scilicet, quem unice amabat Iacob, ideoque nolebat eum a se abduci, ac proinde culpat filios quod Iosepho indicarint se Beniaminum domi reliquisse: inde enim Ioseph accepit ansam eum accersendi, quod Iacobo patri peperit miseriam et mœstitiam.

Animus gaudens ætatem floridam facit: spiritus tristis exsiccat ossa.) Hebr. *Cor lætum bonam facit* גהה *gheha*, quod Noster vertit, *ætatem;* Syrus, *corpus;* alii, *sanitatem* vel *valetudinem;* alii, *medicinam;* alii, *splendorem vultus* vel *aspectus*, quasi גהה *gheha*, derivetur a נגה *naga*, id est luxit, splenduit; alii, *elevationem* vel *relevamen*, quasi גהה *geha* conveniat uti litteris, ita et significatione cum גאה *gaa*, id est elevavit, exaltavit. Vers. 22.

Primo ergo Pagninus, Caietanus et Aben Ezra subaudiendo more Hebræo *caph* similitudinis, id est *sicut* vertunt: *Cor lætum benefaciet ut medicina*, q. d. Cor lætum secum affert bonam affectionem, habitudinem et valetudinem instar medicinæ. Optima morborum omnium medicina est lætitia. Unde Galenus docet multos per solam lætitiam morbos evasisse, et Avicenna l. 4. docet lætitiam ægrotis valde prodesse. Causam dat Seneca: *Quidquid enim animum erexit, etiam prodest corpori;* Baynus vero vertit: *Cor lætum bonam facit medicinam*, hoc est, lætitia cordis commendat, et efficacem facit medicinam, q. d. Medicina non proderit, nisi animo sit læto qui eam recipit: tum quia, ut docet Cornelius Celsus l. 4. ipsa sollicitudo et tristitia quædam ægritudo est, quæ, si ad priorem qua laborat æger accedat, eam asperabit et augebit: tum quia tristitia frigus adducit, quod concoctionem et operationem medicinæ impedit. Idem fit in spiritu: animus enim tristis nullum admonitionis vel correptionis pharmacum concoquere potest; quocirca eius ægritudo spiritualis, puta vitium quo laborat, est pene incurabile.

Secundo. R. Salomon: *Animus hilaris vultum nitentem florentemque efficit;* Baynus: *Cor lætum bonam facit aciem oculorum, quæ in senibus deficere solet maxime; et spiritus tristis exsiccat ossa, in quibus vires corporis maxime consistunt;* Marinus in Lexico: *Cor lætum bonum facit splendorem vultus, sive prodest aspectui.* Cor lætum

enim suam lætitiam diffundit in vultum, eumque roseum, floridum, vivacem, ridentem et splendentem efficit. Unde S. Antonius inter multa millia monachorum a peregrinis agnoscebatur ex solo splendore vultus, quem illi suggerebat lætitia mentis. Nam ut ait Pacatus in Panegyrico Theodosii Imp. *Intimos mentis affectus proditor vultus enuntiat, ut in speculo frontium imago exstet animorum.* Tristitia ergo hebetat oculos uti mentis ita et corporis, utrosque exacuit lætitia. Ita Basilius Seleuciæ Episcopus orat. 2. de Lazaro: *An non*, inquit, *tristitia intenta mortem generat, an non animi perspicuitatem et aciem obscurat, ita ut nihil eorum fere quæ conveniunt, innotescere valeat? Ergo tandem aliquando mentis oculum ad cælum sublevemus, et missa tristitia, quod spirituale est, animo versemus.*

Speculum frontium est imago animorum.

Tertio, Syrus vertit: *Animus hilaris pulchrum facit corpus.* Nam ut explicat R. Levi: *Ex animi hilaritate corporis iucunda forma redditur; cum sanguis calorque a natura ingenitus late per illius partes effundatur: animus vero deiectus, mæroreque involutus, secus quam lætitia præstat, membra exsiccat et arefacit, recipiente se sanguine et calore ad intimas corporis sedes. Ex quo aperte intelligimus hilaritatem laudabilem, e contra vero mærorem vitio non carere.*

Quarto, Septuag. vertunt: *Cor lætum facit bene habere, viri autem tristis* (Aquila, *spiritus percussus*; Symmach. *humiliatus*; Theodot. *compunctus arefacit ossa*) *siccantur ossa.*

Quinto, Noster apposite vertit: *Animus gaudens floridam facit ætatem*; Vatablus: *Vegetius facit corpus*; alii, *iuventam facit vernare.* Hebr. enim ייטיב ietib, id est *bonam facit*, idem est quod lætam, iucundam, floridam, vernantem efficit; Tigur. *Cor lætum bonam facit valetudinem; mens autem tristis exhaurit ossa*; B. Antiochus hom. 25. *Cor gaudens et hilare bonam parit valetudinem: tristis autem viri exsiccantur ossa.*

Lætitia floridam facit corpus.

Ratio a priori.

Ratio a priori est, quod lætitia sit flos, decor, exsultatio, et quasi vita animæ: anima autem est vita corporis; quare cum lætitia florem vitæ det animæ, eamdem per animam transfundit in corpus. Accedit quod lætitia cæteræque passiones non tantum sint in animo, sed et in corpore; oriuntur enim ex corde, uti docet Aristot. lib. 3. de Partibus animal. cap. 4. *Cor enim*, inquit, *omnium partium primum consistens, sanguinolentum est; motus etiam lætitiæ ac tristitiæ, denique omnium sensuum hinc oriri, eodemque desinere videntur.* Animæ ergo lætitia per sympathiam similem affectum efficit in corpore: lætitia enim facit ut spiritus vitales acuantur et incalescant, ac sese diffundant per corpus, præsertim per faciem. Hi autem spiritus faciunt vultum corpusque vividum, floridum, sanum, vegetum, latum et lætum: contrarium facit tristitia; per hanc enim cor contrahitur, spiritus deprimuntur, frigus inducitur: quæ tria corpus faciunt languidum, debile et quasi emortuum. Quocirca Galenus l. 3. de Causis pulsuum: *Lætitiæ*, ait, *magnus, rarus et tardus est pulsus; lætis enim diffunditur per universum corpus calor, ac plus foras motus eius effertur, ut tristibus intro. Unde maior fit merito pulsus eorum, non tamen vehementior. Tristitiæ parvus, languidus, tardus et rarus est; nam cum tristitia ipsa refrigeret, caloremque intro concitet, merito contrarios superioribus efficit, qui lætitiam sequuntur.* Idem Galen. lib. de dignoscendis curandisque animi morbis cap. 8. ait se a patre suo hæc tria documenta accepisse, eaque observando ad sanam longævitatem pervenisse. *Primum: Imperterritus*, ait, *et immotus ad ea omnia quæ quotidie in vita accidunt maneo, sicut patrem manere tunc intuebar; ita neque iactura, neque interitus rei cuiuspiam perturbatione me ulla afficit. Secundum: Assuefecit me pater gloriam et honorem contemnere, ut unam nudamque veritatem haberem in pretio. Video enim quosdam, cum se ab aliquo sperni arbitrantur, aut cum pecunias aliquas amiserunt, magno dolore confici. Tertium: Non esurire, non algere, non sitim pati.* Avicenna lib. 2. *Lætitia frequenti*, ait *fortior fit virtus naturalis et rarefiunt spiritus.* Franc. Vales. de Sacra philosophia c. 72. *Per gaudium*, inquit, *affatim effunditur calidum.* Idem docet Hippocrates, Cornelius Celsus, Fernel. Cardanus lib. de Sanitate tuenda, et passim cæteri medici. Unde Seneca lib. de Vita beata c. 5. *Ægritudo*, ait, *in sapientem virum non cadit; serena enim eius mens est, nec incidere potest quod illam obducat. Nihil æque hominem quam magnus animus decet; non potest autem magnus esse idem, si metus et mæror obducit et contrahit.*

Tria longævitatis pharmaca Galeni.

Et spiritus tristis exsiccat ossa.) Ratio est, quia tristitia medullas ossium exedit: nam contrahit et retrahit spiritus vitales, ideoque frigus inducit; quo fit ut humor vitalis, qui ossa per medullas cæteraque membra irrigat et vegetat, deficiat et siccetur. Humor enim hic est calidus: in calore enim consistit hominis vita. Ita Galenus lib. de Sanitate tuenda c. 16. *Ex tristitia*, ait, *homines magis graciles, et magis aridi, ac minus dicto audientes plane cernuntur.* Et Hippocrates l. 2. de Morbis: *Cura in visceribus velut spina esse videtur, atque illa pungere.* Unde Theodot. vertit: *Spiritus compunctus* (id est tristis, qui instar spinæ pungit) *exsiccat ossa.*

Quo spectat illud Davidis, Psal. 31. 4. *Conversus sum in ærumna mea, dum configitur spina* in me, ut addunt Græca, hoc est conversus sum ad Deum, dum sentio ab eo me configi spina tribulationis et tristitiæ. Nam, ut ait ibidem Theodot. *Peccati dulcedo longam post se amaritudinis spinam infigit.* Et S. Hieronymus: Spina, ait, est stimulus et conscientia peccati, quæ semper mentem pungit. Et S. Gregor. *Omne peccatum*, ait, *dum confert delectationem, quasi pungendo lancinat mentem.* Addit Hippocrates: *Ubi hæc anxietas animum corripit, lucem atque homines fugit, et tenebras amat, et timor invadit, aridus est, et ad contactum dolet, et expavescit et terricula menta et somnia horrenda videt.* Idem l. 3. docet tristitiam eos qui hydrope laborant, occidere. Idem: *Cura*, ait, *gravis est morbus.* Et Lucretius:

Tristitiæ noxa.

Gnome.

Et dolor et morbus, lethi fabricator uterque.

Idem docet Franc. Vales. Sacræ philosophiæ c. 72. cuius verba recitavi Eccl. 30. 25. Idem docent Patres æque ac philosophi et poetæ. S. Gregor. Nazianz. Carm. 5. de calamit. suis: *Cura*, ait, *homini crux, ac lethale venenum est.* S. Chrysost. hom. 10 in epist. ad Philipp. *Mærores*, ait, *et sollicitudines, cum præter modum animam distrahunt, suo robore illam privant.* B. Antiochus hom. 25. *Neutiquam*, ait, *admittenda est tristitia, nec eiusmodi accipienda importuna ægritudo animi.* Et infra: *Monachus mærore intabescens assimilis est ei qui æstuanti febre laborat; nullo hic pacto mentem ad contemplationis surriget studium, neque ad orationem sinceram, non adhortationem, non consilium accipiet.* Sic et D. Thomas 1. 2. q. 37. a. 4. et q. 33. a. 1. ubi docet delectationem, sive gaudium, delectare cor et mentem hominis: *Quæ*, ait, *assentit rei delectabili, et in ea quiescit quodammodo se præbens ei, et ad eam interius capiendam; et sic dilatatur affectus hominis per delectationem, quasi se tradens ad continendum interius rem delectantem.* Quocirca Comicus sapientiæ hæc de lætitia et tristitia dat partim dogmata, partim monita:

Arctissimum mæstitia cordis vinculum est.
Metus futuri gaudium omne strangulat.
Nihil sic perinde animam ut cura exedit.
Permitte fato curas ingenio impares.
Ut mærore contrahimur, sic et gestimus gaudio.
Sapiens tacito sinu coercet gaudia.
Summi doloris causa summum gaudium est.
Vita mors est viva, cuncto destituta gaudio.
Animi ægritudo, morbus potentissimus.
Animi dolor corporis languorem parit.
Animo generoso corpus ægrum non nocet.

Denique S. Gregorius Nazianzenus in Distichis: *Mærores*, inquit, *præcocem mortalibus senectutem pariunt. Mens sollicita tineæ instar ossa corrodit; corpus autem, curas omnes valere iubens, eximie floret.*

Summa omnium est, q. d. Una lætitia omnibus animi

et corporis morbis medicinam facit, corpusque vegetum et floridum efficit; tristitia vero vitalem succum et sanguinem exhaurit et absumit, adeoque consumit medullas ossium, itaque ea desiccat: quo fit ut homo contabescat, et tabe sensim intereat. Vide dicta c. 15. 13. et plura Eccl. 30. 22. et seq. ubi fuse agitur de bonis lætitiæ ac malis tristitiæ. Denique Caiet. hic: *Tristitia*, ait, *valde inimica est sanitati corporis et vitæ; quoniam consistit in motu contrario motui vitali. Vivificatio enim corporis a corde proficiscitur per modum pulsus. Tristitia autem in retractione spirituum consistit.*

Mystice Beda: *Qui*, ait, *interna Spiritus sancti consolatione lætatur, etiam bonæ actionis flore decoratur, et fructus præmiorum præstolatur cælestium. Qui vero tristitia sæculi, quæ mortem operatur, angitur, pinguedinem divinæ charitatis in robore virtutum quas exercere videtur, habere nullatenus valet; sed quasi exsiccatis ossibus marcescit; quia in bonis actibus quæ facit, gratiam dilectionis amisit.* Sic ex bona conscientia sereni semper et læti SS. Anachoretæ diu vixere, ut S. Paulus primus Eremita vixit annos centum et tredecim, S. Antonius centum et quinque, sanctus Romualdus centum viginti, Elias centum et decem, Ioannes de Tampes (quem per errorem *de temporibus* vocitant) trecentis sexaginta, licet verius sit eum centum et sexaginta tantum vixisse; vide Theatrum vitæ humanæ in longævis. Septem Sancti dormientes a temporibus Decii usque ad Theodosium per 160. annos vixisse et dormivisse feruntur. Quin etiam nunc in monasteriis permultæ virgines, Deo dicatæ, curis liberæ et sobriæ, serenæ et hilares ad nonagesimum et centesimum annum perdurant, uti notat Cardanus l. 1. de Sanitate tuenda c. 18. et experientia constat. Sic eadem de causa Essenos olim perplures ad centum annos pertigisse narrat Iosephus lib. 2. belli c. 7. Hoc est quod ait Eccles. c. 30. 23. *Iucunditas cordis hæc est vita hominis, et thesaurus sine defectione sanctitatis: et exultatio viri est longævitas.*

Vers. 23. MUNERA DE SINU IMPIUS ACCIPIT, UT PERVERTAT SEMITAS IUDICII.) Chald. *ut declinet a via iudicii*: Syrus: *Qui munera accipit iniquus est: declinat enim viam iudicii*; Septuag. *Accipientis munera iniuste in sinibus non prosperantur viæ: impius autem declinat vias iustitiæ.* Quare, perperam R. Salomon sic vertit et explicat: *Munera verborum et precum de sinu impii accipit Deus clanculum inter se et illum, ut iudicium cui impius obnoxius erat, a malo ad bonum traducat.* Clarum enim est hic agi non de Deo, sed de impio; qui accipit munera, ut in gratiam ea dantis proferat sententiam, ac adversam partem quæ iustam fovet causam, iniuste condemnet. To *de sinu*, vel, ut Septuag. *de sinibus*, significat munus occulte et clanculum datum. Solent enim qui causas iniquas fovent clam dare munera iudici; tum quia pudet eos auro emere iniquam sententiam; tum quia verentur, ne, si res patefiat, ad altius principis tribunal in ius vocentur, ibique acceptorum munerum et violatæ iustitiæ pœnas luant. Ita Aben Ezra et R. Levi.

Porro hæc gnome accipi potest tam de dante, quam de accipiente munera De dante, q. d. Impius de sinu suo accipit, id est depromit munera, ut ea clam iudici in manus det, iisque eum in sui amorem inflectat, ut sibi causam inique contra, vel præter leges iustitiæ adiudicet. Dicit hoc Salomon, ut iudices et magistratus hanc quasi notam iniustitiæ accipiant, sciantque iniustam vel minus æquam causam fovere eos, qui, quod iure non possunt, muneribus obtinere et expugnare satagunt. De accipiente accipiunt passim interpretes, q. d. Consiliarius vel iudex, qui de sinu dantis clam accipit munera, hic impius est; quia ea accipit cum pacto, vel certe cum periculo pervertendi semitas iudicii, id est leges, iuxta quas iudicandum est. Ætius iurisconsultus apud Alciatum leges *vias* appellat *regias et imperatorias*; ac illico subiicit: *Ab his quidem iudices vi aut pretio declinantes alias vias, vel potius diverticula extriverunt.* Hæ sunt, inquit Alciatus, corruptæ et adulteratæ legum interpretationes, quas dum alii, atque alii deinceps secuti sunt, pro viis tritis, hoc est pro legibus, haberi cœperunt. Sic videmus hodie avaros, sed subtiles Advocatos tot subtilitatibus iura dividere, ac leges interpretari, imo distorquere et evertere, ut nihil pene sit tam iniquum et contra leges, quod non æquum et legibus conforme in speciem efficiant.

Docet hic Salomon magnam esse vim munerum, sed occultam, quæ fallat etiam homines æquos et recte alias tenaces; tacite enim affectum illa accipientis eliciunt, eumque danti devinciunt. Quis enim amantem se, imo munera dantem, non redamet? Quis vero tam duræ frontis, ut danti se adversarium ostendat, imo eum condemnet? Quod os sustineat allatrare pascentem se? Quocirca, ut ait B. Gregorius Nazianzenus in Distichis: *Auro loquente, iners est omnis oratio; persuadet enim illud, etiamsi nullam vocem edat. Auro capiuntur homines ut laqueis aves. Aurum permovet mentes, mutumque ad loquendum excitat.* Idem orat. 24. *Aurum*, ait, *est occultus tyrannus* (quia auri cupidis vim affert, eosque quasi tyrannide opprimit, ait ibidem Elias Cretensis) *per quem nunc multa sursum deorsumque velut in talorum ludo iactantur.* Idem in Carm. de vita sua, citans disputationem Zorobabelis et sociorum de fortissimo: *Forte vinum, fortis rex, fortes mulieres, sed fortissima veritas*, 3. Esdræ 3. hisce omnibus fortius ait esse aurum. Sic enim canit:

Vinum asserebat quispiam omnia vincere;
At fœminam alter: tertius palmam dabat viro;
Dedissem ast ego robur quam maximum
Auro, arbitratu cuncta quod vertit suo.

Præclare B. Petrus Damiani l. 2. epist. 2. quæ ordine est 23. « Filii, ait, Samuelis nullum aliud crimen habuisse leguntur, nisi quia munera dilexerunt; et quia paternæ munditiæ non sequebantur exemplum, irrecuperabiliter amiserunt plebis Israeliticæ principatum. Et notandum, quia cum de illis Scriptura dicit: Declinaverunt post avaritiam, acceperunt munera; protinus intulit: Perverterunt iudicium. Vicinum quippe est, atque contiguum, ut post munus acceptum pervertatur etiam corrupto censore iudicium. » Et nonnullis interiectis: « Acceptis, inquit, muneribus, si contra datorem quid agere volumus, mox in ore nostro verba mollescunt, locutionis acumen obtunditur, lingua quadam pudoris erubescentia præpeditur. Mens quippe percepti muneris conscia debilitat iudicialis censuræ vigorem, reprimit eloquentiæ libertatem. Nam etsi iudicii rectitudo funditus non adimitur, iudicandi tamen auctoritas enervatur. »

Quocirca Romani lege 12. tabularum, iudicem suscipientem munera morte mulctabant. Hebræis vero Moses, imo Deus per Mosen severe munerum acceptionem interdixit, Exod. 23. 8. *Nec accipies*, ait, *munera, quæ etiam excæcant prudentes, et subvertunt verba iustorum*, Deut. 27. 25. ultima, ideoque gravissima maledictio hæc extat: *Maledictus qui accipit munera, ut percutiat animam sanguinis innocentis. Et dixit omnis populus: Amen.* Quocirca Isaias graviter Iudæos incusans c. 1. 23. *Principes tui*, inquit, *infideles, socii furum; omnes diligunt munera, sequuntur retributiones.* Ex adverso mire extollit refutantem munera cap. 33. 15. *Qui ambulat*, ait, *in iustitiis, et loquitur veritatem, qui proiicit avaritiam ex calumnia, et excutit manus suas ab omni munere*, etc. *iste in excelsis habitabit: munimenta saxorum sublimitas eius.* Et Psaltes Psalm. 14. 1. quærens: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?* respondet inter alia: *Qui iurat proximo suo, et non decipit: qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super innocentem non accepit.* Quocirca gloriatur Samuel se omnia munera refutasse, 1. Regum capite 12. vers. 3. et Paulus Actor. cap. 20. vers. 33.

Quin et Cicero l. 1. epist. ad Q. Fratrem qui magistratum in Asia gerebat, ei hoc insigne dat monitum: *Hæc opinio sit, non modo iis qui aliquid acceperint, sed etiam iis qui dederint, te inimicum, si id cognoveris, futurum: neque vero quisquam dabit, cum erit hoc perspectum, nihil per eos, qui simulant se apud te multum posse, abs te solere impetrari.* Porro addunt Septuag. dicentes: *Ac-*

cipientis munera, iniuste in sinibus, non prosperantur viæ, quia, ut ait Iob cap. 15. 34. *Ignis devorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt*; ignis scilicet iræ et vindictæ Dei, qui non raro igne corporali consumit opes ex muneribus, aliisque modis inique partas.

Vers. 24. I. expositio. IN FACIE PRUDENTIS LUCET SAPIENTIA: OCULI STULTORUM IN FINIBUS TERRÆ.) Primo, sensus planus et genuinus est hic, q. d. In facie prudentis ac præsertim in eius oculis gravibus, modestis, claris, et ad omnem honestatem virtutemque compositis, elucet interior mentis eius sapientia et virtus, vice versa in facie et oculis stultorum emicat cordis eorum stultitia et vecordia; quia illorum oculi sunt leves, vagi, mobiles, instabiles, ut instar rotæ gyrent usque ad fines terræ circumspiciendum. Unde Vatablus vertit: *Ipse vultus prudentis præ se fert sapientiam; oculi autem stultorum fines terræ pervagantur.*

Ratio est, quia prudentum cor et mens est gravis, stabilis et composita, quæ proinde vultum et oculos ad honestatem et gravitatem componit; mens vero stultorum est levis et vaga, ac proinde leves et vagos efficit oculos, iuxta illud: *Præcordia fatui quasi rota carri; et quasi axis versatilis cogitatus illius*, Eccl. 33. 5. Mens enim per corpus et faciem pellucet, sicut fax per laternam, et sol per vitrum emicat et tralucet, iuxta illud Pacati citatum v. 22. *In speculo frontium imago extat animorum.* Et illud sancti Bernardi de Modo bene vivendi, c. 65. *Facies hominis speculum est cordis.* Et Cicero l. 3. de Orat. *Omnis motus animi, ait, suum quemdam a natura habet vultum, et sonum, et gestum; animi imago vultus est.* Et S. Augustinus: *Vultus severus custos est disciplinæ atque probitatis, hic, si absit, veluti fax levitatis vento exposita, restinguitur.* Animæ enim officina est corpus, ac præsertim vultus. Igitur sicut artifex in officina, v. g. figulus in sua figulina et luto, pingit et efformat suæ mentis conceptus et formas: sic et mens suam sapientiam vel insipientiam virtutem vel vitium pingit et efformat in corpore, ac præsertim in vultu eiusque gestibus et motibus. Adde ingenii acumen et iudicii maturitatem sæpe ex physiognomia vultus et oculorum agnosci. Unde Septuag. vertunt: *Vultus intelligens viri sapientis: oculi autem imprudentis ad extrema terræ.* Hinc Aristot. in Physiognomicis, c. 6. *Ingeniosi signa sunt, ait, caro humidior et mollior, non boni habitus, neque valde pinguis: quæ circa humeros et collum macriora, et quæ circa faciem, etc. corpus album mixto rubore, et purum; cutis tenuis, pili non valde duri, nec valde nigri; oculus charopus, humidus: charopus*, id est cæruleus, qualis est color maris et cæli, aut fulvus, qualis est aquilarum et leonum: Latini ravum vocant. Vide dicta Eccl. 40. 27. Ita Beda, Lyranus, Caietanus, Baynus, Iansenius et alii passim. Audi Lyran. causam dantem: *In facie prudentis lucet sapientia, ait, per maturitatem et honestatem: quia dispositio cordis magis apparet in facie, in qua sunt omnes sensus, quam in partibus aliis.* Unde Beda exemplum, imo exemplar omnium dans Christum: *In facie, ait, Domini salvatoris lucebat sapientia divinitatis: quam in carne apparens, virtutum et doctrinæ testimoniis demonstrabat. Verum oculi Iudæorum non credentium, terrenis potius desideriis perficiendis, quam salutaribus eius monitis intendebant.*

(Margin: Vultus speculum animi. Gnome. — Ingeniosi signa.)

II. Secundo, Chald. vertit: *Vultus prudentis hilaris in sapientia; et oculi stultorum in profundis terræ.* q. d. Facies et oculi prudentum, iustorum et Sanctorum sunt sereni, læti et hilares, ut cælum serenum, ad quod contendunt, imitari et intueri videantur: quia lætitia interior, quam affert sanctitas mentis, tralucet et effundit sese in faciem et oculos: at vero facies et oculi stultorum, id est imprudentium et impiorum, ex pavore malæ conscientiæ abiecti sunt, tristes et depressi in terram, ut ipsa profunda imaque terræ penetrare et perspicere velle videantur, ac quasi aspicere locum in profundo gehennæ sibi paratum. Effigies ergo vultus sapientis est, ut præ se ferat comitatem cum gravitate, et hilaritatem cum severitate mixtam, ut scilicet sit severe hilaris, et hilariter severus. Talis fuit vultus Essenorum, Ascetarum, S. Antonii, S. Athanasii, S. Basilii, cuius insuper hæc fuit imago, æque ac vox: *Pallor et macies decent monachum.* Vere Plutarch. in Moral. *Sicut fonti, ait, non deest humor semper ex eo scatens; sic probo viro semper adest gaudium, etiamsi res externæ mutentur.*

Tertio, Hebræa habent: *Cum facie, vel coram facie, intelligentis sapientia*, q. d. Sapiens semper præ oculis habet sapientiam, illam iugiter intuetur, iuxta illius dictamen et nutum omnia agit et operatur. Unde Syrus vertit: *Facies prudentis intuetur sapientiam; at vero oculi stulti in extremo terræ*, q. d. Sapiens et sanctus spectat bona et præmia cælestia, quæ sapientia illi proponit; at vero stultus et impius spectat bona terrena, puta opes, honores, delicias, quæ stultitia concupiscentiæ illi suggerit et repræsentat. Spectat ergo fines terræ, scilicet limites agrorum et fundorum suorum, ut eos propaget et dilatet, imo subinde totius terræ fines totiusque orbis dominium spectat et ambit, uti fecere Alexander, Cyrus, Pompeius, Iulius Cæsar, aliique Romani. III.

Quarto, R. Salomon, Clarius et alii, q. d. Sapiens amicus, vicinus et familiaris est sapientiæ: at vero stultus tam longe abest a sapientia, ac si oculos haberet in finibus terræ, longissime scilicet positos et dissitos a sapientia. Huc accedit Aben Ezra: *Sapientia, ait, coram prudente est; stultus oculis discurrit, ut sapientiam in extremis orbis finibus investiget, cum alios regionum suarum dementes sibi similes arbitretur, ideoque mærorem matri infert, cum in longinquas regiones transferre se velit.* Et R. Levi: *Prudens, ait, facile sibi obvias sapientiæ rationes reperit, cum ex universis quæ existunt, excitetur ad sapientiam admirabilem comparandam: cum etiam ob eam qua pollet sapientiam, superiora intelligat. E contra demens cum sapientiæ studio vacabit, oculos in finibus terræ intentos habebit, ratus illam ibidem solum reperiri; quamobrem totum se inertiæ dedit.* Et Vatabl. *Prudenti, ait, semper præsto est sapientia; at stultus eam toto corde quærit, nec invenit.* Huic affinis est gnome Ecclesiastæ 2. 14. *Sapientis oculi in capite eius; stultus in tenebris ambulat*, q. d. Sapiens oculis in capite erectis omnia prudenter circumspicit et clare lustrat, unde in luce ambulat: at stultus imprudens cæco errore rapitur, quo eum pedes, id est, affectus et concupiscentiæ, ducunt. Quare oculos non in capite, sed in talis habere videtur. Unde IV.

Mystice S. Greg. 17. Moral. c. 5. docet iustum considerare vias, id est, leges Dei, quas in suo capite, puta Christo, intuetur; impium vero spectare vias suas, id est ductus suæ concupiscentiæ. « Via namque elati, ait, superbia; via raptoris, avaritia; via est lubrici, concupiscentia carnalis. In viis ergo suis iniquus quisque oculos deprimit; quia solis vitiis, ut per hæc animo satisfaciat, intendit. Unde per Salomonem dicitur: Oculi stultorum in finibus terræ: quia hoc solum tota cordis intentione conspiciunt, per quod ad finem terreni desiderii perducantur. Nequaquam vero suæ considerationis obtutum in terram peccator figeret, si ad sancta sui Redemptoris itinera mentis oculos levaret. Unde per Salomonem rursum dicitur: Oculi sapientis in capite eius: quia videlicet sapiens quisque illum tota intentione considerat, cuius se membrum esse per fidem pensat. » Mystice.

Rursum mystica facies sapientis est, mira mentis eius species et decor, in qua resplendet sapientiæ et virtutis fulgor ac maiestas, ut si eam liceret intueri, radios quosdam divinitatis in ea cerneremus, adeo ut Seneca qui sapientiam et virtutem naturalem dumtaxat, non supernaturalem gratiæ agnovit, scribat epist. 115. » Si nobis boni viri animum liceret inspicere; o quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus! hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus. Præter has frugalitas, et continentia, et tolerantia, et libertas comitasque, et (quis credat?) in homine rarum humanitatis bonum, splendorem illi suum affunderent, tum providentia, tum elegantia, et ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni, decoris illi, quantum ponderis gravitatisque

(Margin: Facies mentis quam decora.)

*

adderent? quanta esset cum gratia auctoritas! Nemo illam amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occursu obstupefactus resistat, et ut fas sit vidisse, tacitus precetur? » Atque mox ita subiicit: « Tum advocante ipsum vultus benignitate productus, adoret ac supplicet, et diu contemplatus multum exstantem, supraque mensuram solitorum inter nos aspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus vivido igni flagrantibus. Tunc demum illam Virgilii nostri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam te memorem virgo! namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat o Dea certe:
An Phœbi soror? an nympharum sanguinis una?
Sis felix nostrumque leves quæcumque laborem.

Aderit levabitque, si eam colere voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia et recta voluntate. Nemo, inquam, non amore eius arderet, si nobis illam videre contingeret. »

Denique huic gnomæ affinis est illa Ecclesiastæ c. 8. 1. *Sapientia hominis lucet in vultu eius, et potentissimus faciem illius commutabit.* Ubi rursus hac de re dicam.

Vers. 25. IRA PATRIS FILIUS STULTUS (Septuag. ἄφρων, id est imprudens) ET DOLOR MATRIS QUÆ GENUIT EUM.) Hebr. *et amaritudo genitrici suæ;* Theodotion, πικρασμός, id est, *exacerbatio;* Aquila et Symmach. πικραίνων, id est, *exacerbans matrem suam;* Chald. *Filius stultus exasperat patrem suum, et exacerbat matrem suam.* Sensus est, q. d. Filius insipiens, dissolutus, inobediens, perversus provocat patrem ad iram, matrem ad amaritudinem et dolorem; tum quia illorum monita et institutionem respuit: tum quia eis sua prava et infami vita dedecus et probrum conciliat; tum quia eorum labores et opes comessando et luxuriando abligurit; tum quia rebellis eis minas verborum, et subinde verberum, adeoque necis, intentat et molitur. An non ergo irascatur illi, in eumque non ut filium, sed ut hostem sæviat pater, indoleat et ingemiscat imo ex corde mater? Patres enim, quia viriles, ob noxam filiorum magis corripit ira quam mœror: matres vero, quia fœminas, molles et tenere amantes filios, magis corripit mœror, quam ira. Qui enim irascentur filio uteri sui, quem tantis doloribus pepererunt, tot molestiis aluerunt, tot laboribus in ætatem pubescentem evexerunt? Dicit hoc Salomon, tum ut filios absterreat a pravitate, ne patri iram, matri dolorem inferant; tum ut parentes adhortetur ad severam filiorum a teneris institutionem et castigationem; ne, si indulgentius eis fræna laxent, postea pravos et rebelles cum suo damno, ira et dolore sentiant. Quocirca solet Deus hanc parentum indulgentiam filiorum rebellione castigare, et castigando purgare, ut in quo peccaverunt, in eodem puniantur iuxta legem talionis. Vide dicta c. 10. v. 1. ubi eadem gnome inculcatur. Sic Cham, nudans virilia Noe patris sui, eius iram et maledictionem sibi accivit: *Maledictus,* ait, *Chanaan* (filius Cham) *servus servorum erit fratribus suis,* Genes. 9. 25. Sic Esau, ducendo uxores alienigenas, offendit Isaac et Rebeccam parentes suos, Gen. 26. 35. Sic Simon et Levi, occidendo Sichimitas in ultionem stupri Dinæ sorori suæ illati, audierunt a patre Iacob: *Maledictus furor eorum; dividam eos in Iacob, et dispergam eos in Israel.* Sic Absalom, occidendo Amnon fratrem suum, incurrit indignationem Davidis patris sui, factusque est exul et profugus. Sic S. August. sua hæresi et concubinatu fuit mœror Monicæ matris suæ, sicut ipse narrat lib. 5. Confess.

Symbolice R. Salomon: Filius stultus, ait, fuit Ieroboam qui Deo infensus, eius iram in se totumque Israelem excivit: idem matri suæ, puta Synagogæ, doloris acerbitatem intulit, quam in idololatriam vitulorum aureorum, indeque in omnia mala protraxit.

Vers. 26. NON EST BONUM DAMNUM INFERRE IUSTO; NEC PERCUTERE PRINCIPEM (Symmachus: *magnificum*) QUI RECTA IUDICAT.) Hebr. *Nec percutere principes ob rectitudinem vel æquitatem;* Septuag. *Neque sanctum insidiari principibus iustis;* Chald. et Syrus: *Mulctare iustum non est bonum, neque percutere iustos qui dicunt recta;* Aquila: *super,* id est propter, *rectitudinem.*

Primo, Caiet. sic exponit, q. d. Quamvis non sit bonum, damnum inferre iusto et innocenti; tamen peius est percutere lingua vel manu, id est carpere vel verberare principem vel iudicem, qui iustum et innocentem in se, sed per allegata et testes probatum nocentem et reum, condemnavit; ut significet privatis non esse fas iudicum sententias iudicare et calumniari, iuxta illud Maximi serm. 5. ex Epicteto: *Ut iusta bilanx nec a vera bilance corrigitur, nec a falsa examinatur, sic etiam iudex iustus nec a iustis examinari nec ab iniustis argui debet.*

Secundo, Baynus hebr. גם *gam,* id est *etiam,* referens ad accipientem munera v. 23. sic exponit: Munus accipere a sinu, ad iudicium pervertendum, malum est; etiam iustum condemnare sine munere malum est, q. d. Bis peccant iudices, qui munera accipiunt: primo, quod munera accipiunt; secundo, quod innocentem condemnant.

Tertio, gravius et concinnius Iansen. Significat, inquit, hæc sententia duo mala plerosque contra iustitiam admittere, dum et primum iusto iniuste nocent, damnum ei in bonis aut corpore inferentes, et deinde principibus et iudicibus, qui contra eos in defensionem iusti sententiam protulerunt, molesti sunt, lingua eos aut etiam manu insectantes et percutientes. Dicit hoc Salomon, ait R. Levi; quia impiis omnis iustus, qui recte agit, improbus videtur: impii enim se solos sibique similes probos æstimant, dissimiles vero sibi censent improbos; quare eos ut improbos sibique adversos affligunt et persequuntur.

Quarto, profundius noster Salazar per *iustum* accipiens iudicem sic exponit, q. d. Qui iudicem æquissimum a principe nuncupatum ac præfectum violat, perinde facit, ac si principem ipsum, cuius ille personam sustinet, læderet ac violaret: sic enim fert communis hominum consensus, iniurias inferioribus magistratibus illatas ad principem quodammodo spectare. Qua de causa magistratus occidere aut percutere per legem 1. ad legem Iuliam in ff. crimen est maiestatis læsæ; atque pari pœna illud quod in personam principis admittitur, puniendum censuerunt Cæsares.

Quinto, hebr. est una sententia, quæ sic ad verbum sonat: *Non est bonum mulctare vel affligere iustum, ad affligendum principes super rectitudine.* Ubi τὸ *etiam* nectit hanc sententiam præcedenti, uti docet Aben Ezra, q.d. Sicut non est bonum offendere parentes, sic etiam non est bonum, sed perversum offendere viros iustos: hi enim sunt instar parentum, quia verbo et exemplo iustitiam propagant, et multos iustos sibi similes in spiritu progenerant; nec principes: hi enim sunt parentes reipubl. et patres patriæ, ac ut tales a civibus honorandi sunt. Quocirca Deus iniurias iustorum et principum æque vindicat ac parentum. In hac expositione repetendum est in posteriore hemistichio ex priore τὸ *non est bonum,* ut sit bimembris sententia. Unde Pagninus vertit: *Etiam condemnare iustum non est bonum, percutere principem propter rectitudinem non est bonum.*

Porro si quis τὸ *non est bonum* repetere nolit, sed simpliciter ex Hebræo accipiat sententiam ut unam, sicuti sonat; dicat quod prior pars vel subservit posteriori, vel per eam explicatur, ut iustus antonomastice vocetur princeps, qui est præses, tutor, custos et vindex iustitiæ, q.d. Non est bonum, id est res mala, imo pessima (est enim miosis; quia parum dicitur, et plus significatur) ideoque gravem Dei iram ultionemque provocans, est affligere iustum antonomastice, hoc est percutere principem vel magistratum qui iustitiæ est tutor et vindex, ac persona sua illam in republica repræsentat; unde et a vulgo vocatur iustitia. Aut certe per *iustum* accipiat regem vel summum magistratum, qui summus est iustitiæ præses; per *principes* accipiat iudices et rectores regi subiectos et subordinatos, q. d. Qui affligit regem, vel eius principes percutit, hic pessime facit; quia affligit et percutit totam rempublicam: hæc enim a rege et principibus, veluti a suis basibus et columnis, pendet et sustentatur. Hisce enim iu-

stitiæ præsidibus sublatis, aufertur iustitia ex republica, ac subintrat vis, rapina, seditio, cædes, omnisque iniustitia, quibus tota respublica confunditur, pessumdatur, evertitur.

Quocirca hæc sententia optime congruit Christo et Apostolis, q. d. Pessime facit, qui Christum iustum et Sanctum sanctorum affligit; Christum autem affligit, qui eius principes, puta Apostolos et rectores Ecclesiæ, qui pro vera fide et iustitia propaganda laborant, affligit, percutit, occidit, uti fecere Iudæi et Gentiles. Ita Beda: « Hæc gnome, inquit, et de ipso principe ac iudice sæculorum, qui pro nostra salute percuti voluit, accipi potest; et de omnibus generaliter Ecclesiæ rectoribus, qui vel facultatibus nudati ab impiis, vel ipsa æterna sunt morte consumpti. »

Accedit anonymus in Catena Græcorum: « Qui æquum et iustum iusto adimit, inquit, ac iusti discipulos, cum recte alioqui incederent, a plana et recta virtutum semita abducit, opus facit minime bonum. Nam cum iustus illos veluti peculium obtineret, iacturam eorum facere compellitur; qui autem principibus, tametsi iustis, insidias struit, rem tentat minime tutam, imo vero magnis periculis expositam. Principes autem eos hic vocat, qui in Christo et per Christum regnant. »

Omnes hi sensus probabiles et appositi sunt, tertius est cæteris simplicior, quartus profundior, quintus Hebræo conformior.

Vers. 27. Qui moderatur sermones suos, doctus, et (*et* hic significat, *id est*, ut patet ex Hebræo) prudens est: et pretiosi spiritus vir eruditus.) Hebr. *Prohibet* vel continet *eloquia sua, qui scit scientiam; pretiosus spiritu vir intelligentiæ*. Pro *pretiosus* hebr. est יקר *iekar*, pro quo Vatablus et alii legunt וקר *vekar*, id est *et frigidus spiritu vir intelligentiæ*; frigidus spiritu est, qui non calet ira vel fervore loquendi, sed moderatus et tacitus novit cohibere suos affectus et pruritum loquendi, atque, ut ait R. Salomon, parcus est sermonis. Unde Chald. vertit: *Et qui humilis est spiritu* (humilis enim parce spirat, et parva sperat, cum superbus tumide spiret et ad magna aspiret) *vir intelligens est*; Septuag. *Qui parcit verbum promere durum* ἐπιστήμων id est *peritus* vel *prudens est* (Aquila, *sciens*) μακρόθυμος, id est *longanimis*, sive *patiens autem vir prudens*; Syrus: *Qui prohibet verba sua noscit scientiam: longanimis et patiens sapiens est* Doctus, sciens, eruditus a Salomone vocatur *sapiens* et *prudens*; ac doctrina, scientia, eruditio vocatur *ipsa prudentia* et *virtus*; hæc enim est practica scientia Sanctorum, uti iam sæpius monui.

Identidem Salomon commendat moderationem linguæ et parcitatem sermonum; hæc enim difficilis est, nec nisi a magna prudentia et virtute efficitur. Sapiens ergo est, qui novit moderari sermones suos, ita ut nec plus, nec minus loquatur quam deceat, nec quovis tempore aut loco id, quod scit vel cogitat, effutiat; sed ut habent Hebræa, contineat apud se eloquia sua, tacenda reticens, et tempori opportuno quæ dicenda sunt servans, eaque debito cum moderamine proferens.

[illegible] Quæritur, quis hic vocetur *pretiosi spiritus*, vel, ut Hebr. est, *pretiositas spiritus*, id est *pretiosus spiritus*; Tigurina, *nobili spiritu?*

Primo, Aben Ezra per *spiritum* accipit doctrinam, per *pretiosum* rarum, q. d. Taciturni doctrina pretiosa est et rara; at e contra vecors universa quæ scit, effundit.

II. Secundo, R. Levi per *spiritum* accipit sermonem, q. d. Prudens suos sermones pretiosos, id est raros, esse vult, non ex fastu, sed ex prudentia. Sermo enim spiritu isto formatur, quem crebro respirando ducimus.

III. Tertio, Baynus; *Pretiosus spiritu*, inquit, hoc est, præditus rara quadam mentis intelligentia, contemplatione et meditatione solitaria magis gaudet, quam cum aliis sermones conserere.

IV. Quarto, alii per *spiritum* accipiunt impetum loquendi, iuxta illud Eliu tumentis ad loquendum: *Coarctat me spiritus uteri mei. En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas disrumpit*, Iob 32. 18. *Pretiosus spiritu* ergo est, qui impetum loquendi cohibet, qui verba sua rara et cara habet; quæ enim rara sunt hæc et pretiosa sunt. Porro hæc raritas et parcitas sermonum requirit primo, ut non nisi necessitate vel magna utilitate adactus loquatur; secundo, ut, dum loquitur, paucis verbis rem totam enuntiet et comprehendat; tertio, ut ea prius mente exacte libret, præmeditetur et ponderet.

Quinto, Lyran. Vir, inquit, pretiosi spiritus, id est animæ, qui scilicet animam suam in pretio habet, est eruditus in scientia et moribus; quia in his pretiositas animæ consistit. Rursum spiritus sæpe amorem, fervorem, zelum significat, uti dixi c. 16. 2. sic *pretiosi spiritus* est, qui insigni pollet charitate et zelo. V.

Sexto, alii per *spiritum* accipiunt secretum, sive intentionem et fundum cordis; spiritus enim est intimum animæ penetrale et secretum, q. d. Qui pretiosus, id est, rarus et parcus est, ut secreta et fundum cordis pandat, hic est prudens. VI.

Septimo, Caietanus sic ex Hebræo explicat totum hunc versum: Quanto quis maiori præ reliquis viget scientia, tanto magis ponderat eloquia sua, et multa considerando retinet apud se dicta sua, aspirans ad meliora: *Et pretiosus spiritu vir intelligentiæ*; hoc est vir quoque vigens intellectus acumine in magno habetur pretio, non pecuniæ, sed spiritus; pretio, inquam spirituali, cui incomparabiles sunt divitiæ omnes. VII.

Octavo, physice et plane duplex in homine est spiritus; uterque necessarius ad loquendum, imo opifex vocis et sermonis. Prior spiritualis, qui est ipse animus eiusque conceptus, sensa et desideria, quæ ipsum extimulant, ut ea voce proloquatur, q. d. Qui animi sui sensa et desideria in pretio habet, ut ea non temere loquendo effundat, sed sibi secreta quasi pretiosa, id est, rara et cara servet, hic est vir eruditus, idest, prudens et sapiens. Posterior spiritus est corporalis, puta ipse halitus sive anhelitus quo respiramus; hic enim allisus ad dentes, palatum, linguam et guttur, efficit vocem et sermonem, q. d. Qui pretiosum habet spiritum et halitum, quo suas efformat voces et sermones, ut illi dominari, illum regere, illum velut rem pretiosam sibi servare, et raro per sermonem foras emittere queat, hic est *vir eruditus*, id est sapiens; quo significat vocem et sermonem nobis tanto pretio, et tantæ curæ esse debere, quanti est ipse anhelitus, quo efformatur, et ex quo pendet vita hominis. Respiratio enim vitam causat: *Sic et vita et mors in manu linguæ*, c. 18. 21. VIII.

Hunc esse sensum patet ex hemistichio præcedenti. Nam τὸ *qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est*, explicat id quod parabolice et eleganter subnectitur: *Et pretiosi spiritus vir eruditus*. Igitur *pretiosi spiritus* est is, *qui moderatur sermones suos*. Secundo, quia simili phrasi et sensu dicitur cap. 29. 11. *Totum spiritum suum profert stultus: sapiens differt et servat in posterum*. Et cap. 1. 23. *En proferam vobis spiritum meum, et ostendam vobis verba mea*. Igitur *pretiosi spiritus* est, qui novit spiritum cohibere, ut initio versus dixi, ne in verba temerarius erumpat, quibus se et sua sensa ostendat, ac quidquid in animo habet, depromat evulgetque, sed ori et verbis pretium et pondus ponit, puta cuius pretiosi, id est rari et maturi sunt sermones, quique verborum est parcus.

Huius ergo spiritus vocatur pretiosus, primo quia magni est valoris et pretii; secundo, quia nobilis, ut vertit Vatablus; tertio, quia rarus; quarto, quia carus; quinto, quia æstimationem et pondus dat verbis et actibus. Sic Proverb. 25. 17. pro eo quod Noster vertit: *Subtrahe pedem tuum de domo proximi, ne quando satiatus oderit te*; Hebr. est: *Pretiosum fac pedem tuum a domo proximi tui*; hoc est, rarius adeas proximum, ne ei vilescas et desinas esse in pretio. Et Isaiæ 13. 12 *Pretiosior*, id est rarior, *erit vir auro*; quia pene omnes occidentur. Pretiosus ergo sæpe in Scriptura idem est quod rarus: omne scilicet rarum, carum et pretiosum est. Hinc 1. Reg. 3. v. 1. dicitur: *Sermo Domini erat pretiosus in diebus illis*, id

est, nulla aut certe rara Deus tunc oracula edebat. Psal. 115. v. 5. *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum eius*, id est, difficillime ac perraro evenit ut servos suos Deus hostium immanitate necari permittat, iuxta illud Psalm. 71. v. 14. *Honorabile nomen eorum coram illo.* Ubi S. Hieron. vertit ex Hebræo: *Pretiosus sanguis illorum coram oculis eius*, id est, non facile illorum sanguinem profundi patietur.

Vir igitur eruditus, id est sapiens, est pretiosus, id est parcissimus, in verbis. Contra vero dicitur de stulto Prov. 25. v. 28. *Sicut urbs patens, et absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum.* Mora itaque et tarditate verba pensanda sunt, excutienda, atque ad rationis obrussam examinanda, clave scilicet rationis dumtaxat aperiendum est os. Sapienter enim ait S. Chrysost. in Psal. 50. *Os nostrum perpetuo custodiamus, rationem ei tamquam clavem adhibentes.* Vide dicta Iacobi 1. 19.

Huc facit dictum Anacharsis qui interrogatus quid in homine esset optimum, et quid pessimum? respondit; Lingua; sentiens linguam summi esse momenti et pretii: si enim recte gubernetur, summæ est utilitatis: si secus, est pestilentissima. Ita Laertius lib. 1. c. 9. Hinc et Bias Amasidi Ægyptiorum regi iubenti ut sibi quod in victima, quam ad illum miserat, erat optimum et pessimum remitteret; linguam resectam remisit, innuens linguam esse rem uti optimam et pretiosissimam, si illa moderate utaris, sic pessimam, si illa abutaris. Ita Plutarch. tract. de Loquacitate.

Porro eumdem sensum habet, quod alii legentes in Hebr. יקר *vekar* vertunt: *Et frigidus spiritu est vir prudentiæ. Frigidus* enim *spiritu* est, qui non prurit ad loquendum, sed ad hoc remissus, lentus et moderatus est, quales aptissimi sunt ad gubernandum: qui enim fervent et pruriunt ad loquendum, omniaque quæ præter leges fiunt culpare, carpere et ad vivum resecare volunt: hi multos offendunt, et parum proficiunt; qui vero prudenter multa dissimulant, ac frigidi sunt in mandando, reprehendendo, monendo, hi sua modestia et moderatione subditorum animos sibi conciliant, ac ab eis impetrant quod volunt; sed hi pretiosi sunt, id est pauci et rari. Scitum est illud: *Princeps omnia videat, multa dissimulet, pauca castiget.* Frigidus spiritu erat Philippus II. Hispaniarum rex qui proinde prudentis in regendo principis nomen obtinuit. Ad hoc ut quis perveniat, oportet ut mortificet passiones, domet iram, frænet superbiam, affectibus omnibus dominetur, itaque animi moderationem, lenitatem et patientiam induat, ut videatur phlegmaticus, non cholericus. Hinc Chald. *frigidum spiritu* interpretatur humilem et modestum spiritu; humiles enim modeste in loquendo spirant, verbaque submissa expirant; superbi vero buccas inflant, verbaque inflata tumido ore effluunt. Unde S. Chrysost. hom. 14. in Genes. humiles comparat urinatoribus, qui continentes anhelitum in profundum maris se demittunt, ut ibi margaritas et thesauros colligant. Simili enim modo humilis, continens suum spiritum, in profunda Dei se demergit, ibique pretiosos gratiarum thesauros colligit.

Denique noster Salazar Hebr. יקר *iekar* vertit: *Contignatus spiritus*; derivat enim a קרה *kara*, id est tignum, et קרה *kara*, id est contignare; unde קרת *Keret* est civitas quæ multis domorum contignationibus constat et coalescit. Vertit ergo: *Contignati autem spiritus vir prudens*, id est ut Septuag. *patiens et longanimis*, qui scilicet ad probra, dicteria, calumnias et iniurias tacet, nec dure, sed leniter respondet, *Est vir prudens.* Is enim vere longanimis atque patientis nomen usurpare poterit, cuius spiritus animusque contignatus, et quasi immissis trabibus compactus est. Hinc S. Chrysost. homilia de patientia: *Patientiam validissimam totius ædificii trabem appellat, cui reliqua tecti moles incumbit.* Ad hæc spiritus contignati virum appellare licebit eum qui spiritum suum per mortificationem internam ligno crucis affixit, et concupiscentias suas clavis trabalibus traiecit. Hic sensus ingeniosus et pius est, utinam æque genuinus et solidus. Nam Hebr. *iekar* nusquam *contignatum* significat; unde nec ullus interpretum sic vertit.

STULTUS QUOQUE, SI TACUERIT, SAPIENS REPUTABITUR: ET SI COMPRESSERIT (Hebr. *obturans*; Aquila et Theodot. *obstruens*; Vatabl. *imperans*) LABIA SUA INTELLIGENS.) Τὸ *quoque*, inquit Aben Ezra, pertinet ad maiorem amplificationem laudum illius, qui sermone sit parcus, adeo ut etiam stultus, qui silentio dat operam, sapiens habeatur. Arabicus: *Et qui non habet intellectum, cum postulabitur de sapientia, id reputabitur illi sapientia. Qui efficit seipsum silentem reputabitur ingeniosus.* Dat hic Sapiens consilium insipienti, nimirum ut sileat; sic enim non insipiens, sed sapiens reputabitur. Ratio a priori est, tum quia silentio tegit suam insipientiam; tum quia silentium index est animi sapientis. Unde Solon cuidam dicenti illum ideo non loqui, quia insanus esset: *Nullus*, inquit, *stultus tacere potest;* tum quia, ut ait R. Levi, silentium decet sapientiam, retrahit enim animum ab ore ad cor, ut cogitet quid prudenter agere et loqui debeat. Stultus ergo silens videtur quasi statua sapientiæ vel numinis alicuius, quæ non loquitur, sed tamen ab hominibus honoratur, quia sapientiam vel numen repræsentat. Sic enim stultus sua taciturna gravitate repræsentat sapientem.

Vers. 28.

Stultus silens, sapiens videtur.

Cur?

Ratio a priori.

Septuag. in Catena Græcor. vertunt: *Amans sapientiam* (vel *sapientem*) *interrogans sapiens reputabitur; mutum autem quis se faciens videbitur prudens esse.* Minus recte Compl. omittunt, τὸ *sapientiam*. Nam Septuag. Romæ correcti habent: *Insipienti interroganti sapientiam, sapientia reputabitur.* Et sic legit S. Iustinus epist. ad Zenam et Serenum, ac Cassianus collat. 4. cap. 9. *Discernere divisiones*, inquit, *et lineas quæstionum portio intellectus est, et maxima pars intelligentiæ scire quid nescias. Propter quod dicitur: Insipienti interroganti sapientiam, sapientia reputabitur; quia licet is, qui interrogat, vim propositæ quæstionis ignoret; tamen quia prudenter inquirit, et intelligit quod non intelligat, hoc ipsum illi reputatur ad sapientiam, eo quod quid nesciret, prudenter agnoverit.* Quare perperam apud S. Hilarium in Psalm. 118. litera H. legitur: *In Proverbiis*, inquit, *Salomonis scriptum invenimus: Ignorando sapientiam, sapienter interrogantibus sapientia deputatur;* cum in perantiquo libro eruditissimi Cardinalis Sirleti appareat scriptum fuisse: *Intelligenti sapientiam interroganti, sapientia deputatur.* Nam idipsum explicans statim subdit S. Hilarius; *Quo sensu id ostendi videtur, quod qui non intelligat, et sapienter interroget, sapere credatur:* quia interrogatio hæc signum est quod velit erudiri et discere sapientiam.

Septuag. prius hemistichium de suo addunt, ut significent duobus modis insipientem sibi suæque famæ consulere posse, ut habeatur sapiens: primo, si sapienter interroget; secundo, si taceat: sapiens enim interrogatio indicium est animi sapientis, ac simul a sapiente sapiens elicit responsum, quo discit quid ipse in simili quæstione sapienter respondere et loqui debeat. Hoc maxime decet iuvenes: horum enim est interrogare senes, ut ab eis hauriant sapientiam. Sic Christus duodennis in templo a matre inventus est in medio doctorum, interrogans et audiens illos, Lucæ cap. 2. 46. Salomon hanc gnomen hausit a Iob cap. 13. 5. *Utinam taceretis, ut putaremini esse sapientes!* A Salomone eamdem hausere Philosophi, Hebræi, Græci et Latini. Hebræorum adagium est: *Lagena plena nummis non sonabit; unicus et alter si in ea nummus fuerit, sonum edet et tinniet.* Sic sane quo quis doctior, eo est et modestior et taciturnior: quo indoctior, eo audacior et loquacior, ut suam sapientiam (revera insipientiam et arrogantiam) ostendat. Seneca in Proverbiis: *Tacere qui nescit*, inquit, *nescit loqui*; tacendo enim præmeditamur quid oporteat loqui. Et: *Taciturnitas stulto homini pro sapientia est;* quia reprimit eum ne proferat stolida, superflua, impertinentia, perversa quæ mente gerit. Theophrastus ad quemdam qui in convivio iugiter silebat: *Si indoctus et imprudens es*, inquit, *prudenter fa-*

Cur non silentio?

cis; sin doctus, imprudenter. Ita refert Laertius l. 5. c. 2. Sed Plutarchus hunc in modum dixisse scribit: *Si stultus es, rem facis sapientem; sin sapiens, stultam.* Est enim non minima sapientiæ pars tegere silentio stultitiam. S. Cyrilli dogma est, quod citat hic Dionys. *Avarus sis verbi, et audi libenter.* Denique S. Iacobi, imo Spiritus sancti lex est: *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum,* Iacob. 1. versu 19. Hoc insipientes et garruli non observant. Nam, ut ait sanctus Gregorius: *Pravi sicut in sensu sunt leves, ita et in locutione præcipites; quia quod levis mens concipit, levior lingua protinus prodit.*

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occasiones quærit recessurus ab amico; impius est incorrigibilis; non deviandum a veritate; os stulti se conterit, iustus se accusat; frater iuvans fratrem quasi urbs firma; fructus oris replet ventrem; mulier bona ingens est bonum, mala ingens malum; pauper loquitur demisse, dives rigide; vir amicabilis amicior est fratre.

1. OCCASIONES quærit qui vult recedere ab amico: omni tempore erit exprobrabilis. 2. Non recipit stultus verba prudentiæ: nisi ea dixeris quæ versantur in corde eius. 3. Impius, cum in profundum venerit peccatorum, contemnit: sed sequitur cum ignominia et opprobrium. 4. Aqua profunda verba ex ore viri: et torrens redundans fons sapientiæ. 5. Accipere personam impii non est bonum, ut declines a veritate iudicii. 6. Labia stulti miscent se rixis: et os eius iurgia provocat. 7. Os stulti contritio eius: et labia ipsius, ruina animæ eius. 8. Verba bilinguis, quasi simplicia: et ipsa perveniunt usque ad interiora ventris. Pigrum deiicit timor: animæ autem effeminatorum esurient. 9. Qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis. 10. Turris fortissima, nomen Domini: ad ipsum currit iustus, et exaltabitur. 11. Substantia divitis urbs roboris eius, et quasi murus validus circumdans eum. 12. Antequam conteratur, exaltatur cor hominis: et antequam glorificetur, humiliatur. 13. Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum. 14. Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam: spiritum vero ad irascendum facilem quis poterit sustinere? 15. Cor prudens possidebit scientiam: et auris sapientium quærit doctrinam. 16. Donum hominis dilatat viam eius, et ante principes spatium ei facit. 17. Iustus, prior est accusator sui: venit amicus eius, et investigabit eum. 18. Contradictiones comprimit sors, et inter potentes quoque diiudicat. 19. Frater, qui adiuvatur a fratre, quasi civitas firma: et iudicia quasi vectes urbium. 20. De fructu oris viri replebitur venter eius: et genimina labiorum ipsius saturabunt eum. 21. Mors, et vita in manu linguæ: qui diligunt eam, comedent fructus eius. 22. Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum: et hauriet iucunditatem a Domino. Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum: qui autem tenet adulteram, stultus est et impius. 23. Cum obsecrationibus loquetur pauper: et dives effabitur rigide. 24. Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit, quam frater.

Vers. 1. OCCASIONES QUÆRIT QUI VULT RECEDERE AB AMICO: OMNI TEMPORE ERIT EXPROBRABILIS.) Hebr. hic a Vulgata dissentire videntur, sicque ad verbum habent: *Qui ad desiderium* (ita Aquila et Symmach.) *quærit separatus, in omni existentia* vel *sapientia miscebit se*; quod primo Chald. sic vertit et explicat: *Desiderium quærit separatus, et omne consilium deridet;* Syrus clarius: *Qui in silentio suo cogitat desiderabilia, bonam doctrinam deridet*, q. d. Qui sequitur concupiscentiam, deridet sapientiam. R. Salomon: Qui, inquit, a Deo divulsus est, illius præceptis non obtemperans, cupiditatibus pravisque animi motibus obsequitur; atque ita tandem omni tempore erit exprobrabilis, id est inter sapientes probrum suum prodet. Rabbini vero antiquiores de Lot id exposuerunt, qui a cupiditate sua abreptus se ab Abrahamo seiunxit, iuxta illud: *Elegitque sibi Lot regionem circa Iordanem, et recessit ab Oriente, divisique sunt alterutrum*, Genes. 13. 11. Hic vero versiculus spectat ad declarandum eius incestuosum crimen, quod tandem in universis cœtibus Israeliticis et scholis evulgatum sit; Ammonitas enim et Moabitas, qui ex nefario illo congressu ortum habuerant, inter Israelitas admitti nefarium erat, iuxta illud: *Non intrabunt Ammonites et Moabites Ecclesiam Domini*, Deuteronom. capite 23. vers. 3.

Secundo, Aben Ezra et Pagninus sic vertunt et explicant: Qui propter desiderium (sapientiæ) a domo vel patria sua divellitur, ut sapientiam consectetur, propter vehementem cupiditatem qua flagrat eius obtinendæ; hic *in omni sapientia miscebit se*, id est cum omnibus viris doctis miscebit se, et consuetudinem habebit. Et Vatablus: Præ amore sapientiæ eius studiosus, inquit, quærit seiunctus esse ab hominibus, id est, omnibus rebus contemptis quærit uni vacare sapientiæ, et in doctrina sana admiscere se solet.

Tertio, Baynus hæc accipit de iis qui fucatam quærunt sapientiam, ut eam ostentent; unde vertit: *Secundum desiderium quoddam magis quam ex animo et bono iudicio quærit*, scilicet sapientiam, *cum sit separatus a sapientia;* vel *quærit verbum aliquod separatum*, vel *scientiam separatam a vera sapientia, hic in omni sapientia miscebit se;* hoc est, inter omnes sapientes cum ostentatione quadam sese ingeret, destitutus videlicet a virtute veri sapientis, qua verba sua cohibeat, humiliter de seipso sentiens. Sic enim distinguuntur vera sapientia et fucata, iuxta sanctum Iacobum cap. 3. v. 17. *Quæ autem*, inquit, *de sursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens; sed terrena, animalis, diabolica, ubi est zelus et contentio*; quod Salomon vocat sese miscere cum his qui sapientes sunt.

Idem aliam subnectit expositionem, q. d. Qui per desiderium quoddam vanum aut iuvenile investigat de rebus separatis, et quæ ab hominibus intelligi non possunt, ab omni vera sapientia se ipsum separat; ut contra vanitatem eorum, qui toti in magia versantur, dicatur proverbium. Prior expositio est melior, et magis quadrat cum sequenti versiculo. Hæc Baynus.

Quarto, Caiet. sic vertit et explicat: *Pro appetitu quærit sapientiam; in omni statuto miscebit se.* Cerne, inquit, quam dispar est Vulgata editio ab Hebraica veritate. Vir separatus animo a conversatione communi quæret, hoc est, perseverat quærendo pro appetitu, hoc est vivendi modum iuxta appetitum proprium. Is enim cui non placet communis conversatio, quærit iugiter aliquem vivendi modum conformem appetitui suo, et quærendo miscet se

in omni statuto, revolvit codices statutorum diversorum circa diversos vivendi modos, si forte inveniat, vel hauriat vivendi modum aliquem secundum desiderium suum: hæc Caiet.

Vides hic lector, quam in diversa abeant qui a Vulgata recedunt, cui tamen ad amussim astipulantur Septuaginta, uti antiquissimi, sic et doctissimi interpretes, qui proinde cum Vulgata in Hebræo pro תַאֲוָה *taava* id est concupiscentia, desiderium, magis clare et apposite ideoque verius legerunt תֹאֲנָה *taana* id est occasio. Rursum תּוּשִׁיָּה *tuscia*, quod Recentiores vertunt, *sapientia*, ipsi melius verterunt, *existentia*; iam *omni existentia*, idem est quod *omni tempore*, ut vertunt Septuag. et Noster. Insuper iidem vertunt *exprobrabilis*, quia in Hebr. legerunt יִתְגַּעַל *itgaal*, id est reprobabitur, vel probro erit; iam per metathesin legunt יִתְגַּלָּע *itgalla*, id est miscebit se litibus, probra iaciet, exprobrabit. Unde sic quoque legendo recte Noster et Septuag. vertunt *exprobrabilis*, non passive, sed active, hoc est qui exprobrat et probra iacit. Sic *incredibilis* sumitur sæpe in Scriptura active pro incredulo, *persuasibilis* pro persuasorio, 1. Corinth. 2. 4. *desperabilis* pro desperato et desperare faciente, Ierem. 15. 18. Denique etiamsi per omnia legas in Hebræo, uti iam legitur, recte lectionem illam Vulgatæ et Septuag. accommodes, hoc modo: Qui pro desiderio, id est pro libito, quærit separatus scilicet esse, id est discedere ab amico; hic in omni essentia, id est in omni re et tempore exprobrabit, hoc est lites et probra iaciet in amicum. Vulgatæ et Septuag. accedit Arabicus, qui vertit: *Vir dives, qui dividere vult amicos suos, accipit occasiones, et omni tempore erit exprobrans.*

Sensus ergo est, q. d. Qui pertæsus amici et amicitiæ, eam vult solvere et dissociare, vel ob animi inconstantiam, vel quia se læsum putat ab amico, vel ut magis utiles aliorum amicitias captet; hic ne temere et sine ratione, ideoque infideliter vel malitiose, videatur amicitiæ renuntiare, quærit occasiones, prætextus et causas, ob quas id iuste facere videatur, nunc amici vitia, nunc suas occupationes, nunc alia causando: hinc *omni tempore erit exprobrabilis* passive, id est ignominiosus et vituperandus tum ipsi amico, tum cæteris, qui eius infidelitatem lacessent probrisque proscindent; quia cum ipse ne quidem læsus debuisset ab amicitia recedere, causas tamen sine ulla occasione irascendi, et amicum deserendi prætexit. Vel potius erit *exprobrabilis* active, id est lites et probra iaciet assidue in amicum, ut eum a se suaque amicitia depellat; hoc enim significant Hebræa, sive legas *itgaal* cum Nostro, sive, ut Recentiores, per metathesin *itgalla*. Et sic quoque exponas Græcum ἐπονείδιστος quod habent Sept. active, ut idem sit quod probrosus, contumeliosus, probra iaciens. Posterius enim hemistichium videtur explicare prius, nimirum docere occasiones dissolvendæ amicitiæ, quas quærit amicus infidus, esse lites et probra, quæ in amicum assidue iacit. Verum enim est vetus proverbium: *Iniuria solvit amores*; quod tamen nimius et demens amator falsum esse contendit, dum in Epigram. ita canit:

Exprobrabilis, id est probra iaciens.

Fabula, quod iactant, iniuria solvit amores;
Namque redardescit sic magis iste furor.

Loquitur, ut dixi, Salomon de amico infido et iniquo. Similis tamen ratio est amici æqui et fidi; hic enim eum amicum, quia vitiosum, sibique noxium, a se ablegare cupit, quærit occasiones quibus opportune et commode id præstet, ne amicum vel alios invisos sibi faciat, et contra se concitet; omnia enim subita sunt violenta, ideoque exosa, præsertim si importune fiant. Unde vetus dictum est: *Amicitiæ non rumpendæ, sed dissuendæ sunt.* Sic Samson instinctu Dei quærens uxorem Philisthinam quæsivit occasionem rumpendi pacem cum Philisthinis, eorumque iugum excutiendi, Iudic. 14. 4. Sic rex Israel, videns regem Syriæ ad se misisse Naaman leprosum ut curaretur a lepra, dixit: *Animadvertite et videte quod occasiones* (rumpendi fœderis et inferendi belli) *quærat adversum me*, 4. Reg. 5. 7.

Ratio a priori est, quod occasio sit tempus actionis opportunum: unde in aggrediendo conficiendoque negotio præcipuum habet momentum, ut alibi ostendi. Hinc Festus occasionem ita definit: *Est opportunitas temporis casu proveniens.* Cicero vero l. 1. de Invent. *Occasio*, inquit, *est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem.* Quocirca prudentes in re qualibet, ac præsertim in concilianda vel dissuenda amicitia commodam quærunt occasionem et opportunitatem; ab opportunitate enim pendet rei ex voto successus, ac prosper actionis effectus, felixque eventus. Veritas huius sententiæ manifesta est in quotidiana experientia, et potissimum in hæreticis, qui quandoquidem fastidio vetustatis, aut sua malitia, quærunt discessionem ab Ecclesia, quidvis causantur, minutissima quæque exaggerantes et calumniantes, omniaque insectantes et traducentes apud populum, nihil aliud fere inculcantes in omnibus suis concionibus quam Ecclesiasticorum vitia, in quæ assidue debacchantur.

Huc facit apologus vulpis et galli apud mythologos: Vulpes enim nacta occasionem capiendi gallum criminabatur eum, quod in aurora vociferando somnum suum et aliorum animalium interturbaret. Excusavit se gallus: Imo vero, ait, voce mea te et omnes excito ut evigiletis, et cibum prædamque quæratis. Cui vulpes: Ut ut est, inquit, prandendum mihi est, impransus a te non discedam; quare gallum suffocavit et devoravit. Similis est de leone qui cervum criminatus, quod ingrediens lacum ad bibendum, pedibus aquam turbidam efficeret, eum invasit et comedit. Apologus vulpis et galli.

Mystice Auctor Catenæ Græcorum: *Occasionem*, inquit, vel *prætextum hoc loco appellat peccata; amicos autem sanctos quibus per virtutum culturam coniungebatur. Tenebitur porro perpetuo probro obstrictus, qui horum amicitia et stabilitate vixit destitutus.* Sic hoc sæculo Henricus VIII. Angliæ rex, ut S. Thomæ Cantuariensis, cui ipse paulo ante cum tota Anglia devotionis et beneficiorum vinculo obstrictus vivebat, sepulcrum gemmis et auro dives expilaret, eum non tantum amicorum, sed et Sanctorum albo, inaudito a sæculis sacrilegio, expunxit. Atque ut hoc iure videretur facere, eum veluti Henrico II. rebellem perduellionis reum peregit, et lata in tribunali sententia damnavit, uti fuse narrat Sanderus l. 2. de schism. Anglic. quo facto æternum Dei, Angelorum hominumque odium et probrum sibi conscivit. Simili modo peccator ob amicas veneres, opes et cupidines, amicitiæ Dei et Sanctorum renuntiat, se cum diabolo et mundo societatem copulat, cuius proinde pœna et probrum perennabit in gehenna. Tales tacite et reipsa dicunt illud impiorum apud Isaiam c. 28. 15. *Percussimus fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans, cum transierit, non veniet super nos; quia posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus.* Quibus proinde Deus flagellum intentans: *Delebitur*, inquit, *fœdus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit; flagellum inundans, cum transierit, eritis ei in conculcationem.* Porro occasiones quas impius, ut Dei et Sanctorum amicitiæ renuntiet, prætexit, recenset Christus in parabola invitatorum ad nuptias, Lucæ 14. 18. *Et cœperunt*, ait, *simul omnes se excusare. Primus dixit: Villam emi, et necesse habeo exire et videre illam; rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, et eo probare illa. Et alius dixit: Uxorem duxi, et ideo non possum venire.* Ubi vide S. Ambros. S. Chrysost. cæterosque interpretes. Hosce merito increpat S. Iacobus cap. 4. *Adulteri*, inquit, *nescitis quia amicitia huius mundi inimica est Dei? Quicumque ergo voluerit esse amicus sæculi huius, inimicus Dei constituitur.* Vide quæ ibidem annotavi.

Henricus VIII S. Thomam decanonizat.

NON RECIPIT STULTUS VERBA PRUDENTIÆ, NISI EA DIXERIS QUÆ VERSANTUR IN CORDE EIUS.) Hebr. habent: *Non volet stultus verba intelligentiæ, nisi in revelando cor eius*, id est, nisi reveles ea quæ ipse corde voluit. Aquila: *Non volet demens in prudentia*, id est prudentiam, supple audire et discere. Est hebraismus; Hebræi enim verba contracta, quale est audire, construunt cum ablati- Vers. 2

vo, mediante præpositione *in*. Sept. *Non habet opus sapientia*, vel *potius non habet usum* (hunc enim significat Χρεια, et huic respondet Hebr. לא יחפץ *lo iachpots*, id est, *non volet*) *sapientiæ mentis inops; magis enim stultitia ducitur quam sapientia;* Chaldæus vero: *Non vult stultus intelligentiam, sed in stultitia immoratur eius animus;* Syrus: *Stultus non amat sapientiam, quia cor eius stultitiam cogitat;* Vatablus: *Stultus non delectatur intelligentia, sed his dumtaxat quæ corde suo volutat.*

Ex his ergo versionibus primo planum hunc sensum eliciae, q. d. Stultus non amat, nec recipit verba sensata et prudentia, *quia sibi desipiunt ob habitum contrarium*, ait Lyranus, sed tantum vana, levia, carnalia et stulta, qualia ipse amat versatque mente sua; quia his plenum est cor eius, iuxta illud: *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei*, 1. Corinth. 2. 14. Rursum, q. d. Stultus non recipit sapientes doctorum sententias, sed suis quas corde concepit opinionibus mordicus adhæret; quare nisi eadem dicas quæ ipse sentit, non te audiet, sed explodet. Regitur enim et occæcatur stultitia, id est stulta concupiscentia et curiositate; quare verba prudentiæ et virtutis non admittit. Ita Auctor Catenæ Græcorum, Lyranus, Hugo, Arboreus, Dionysius, Iansenius et alii. Iuxta hunc sensum τo *nisi* accipitur non ut exceptivum, sed ut adversativum significans *sed, tantum*.

Secundo, pressius et profundius, q. d. Non recipit stultus prudentiam, nisi eam dixeris et docueris per ea quæ ipse corde suo versat, nisi scilicet te eius ruditati et stoliditati accommodes, ut cum inepto quasi ineptias, et cum stulto stultescas. Docet ergo magistrum cum stultis quasi desipere, ac stultum agere debere. Iuxta hunc sensum τo *nisi* proprie accipitur ut nota exceptionis. Ab eo enim quod dixit, stultum non capere verba prudentiæ, excipit casum unum, scilicet si stulto te accommodes; sic enim per stultitiam a stultitia eum deduces ad sapientiam. Igitur hæc gnome significat primo, stultum ita depressum et affixum esse suæ stultitiæ ut ad sapientiam assurgere nequeat. Secundo, magistrum, ut stultum doceat sapientiam, debere se ineptis et stultis eius conceptibus, quoad licet, conformare, ut ex eis quæ ipse capit et amat, sensim elevetur et deducatur ad sapientiam. Sic Christus vestivit se carne nostra, ut carnales et insipientes homines ad Deum et divina deduceret: accommodabat enim se carnalibus eorum sensibus; unde docebat per parabolas nuptiarum, seminis, messis, zizaniorum, etc. quæ plebeis et rudibus notæ et familiares erant; ac per illas adumbrabat, et quasi describebat crasso et rudi quodam modo res cælestes et divinas, quas alioqui non intellexissent homines, si nude in se, uti sunt, fuissent a Christo propositæ. Christum imitatus S. Paulus 1. Corinth. 1. 18. et seqq. celebrat et prædicat stultitiam crucis Christi: *Quia*, inquit, *quod stultum est Dei, sapientius est hominibus*. Et Galat. 4. 20. *Vellem*, inquit, *esse apud vos modo, et mutare vocem meam*, ut cum vobis quasi parvulis et balbutientibus balbutirem.

Sic S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, nos docuit praxim convertendi mundanos et carnales, dicens: *Ad tales convertendos ingrediamur cum eo quod ipsorum est, sed egrediamur cum nostro*, q. d. Initio misceamus sermones de rebus mundi, quas mundani capiunt; sed inde commode traducamus sermonem ad ea quæ ad salutem animæ spectant, qui noster est finis et scopus. Et S. Franciscus Xaverius cum Indis et Barbaris agebat quasi Indus et Barbarus, cum pueris quasi repuerascebat, cum militibus agebat de militia, cum agricolis de agricoltura, cum mercatoribus de mercibus; itaque omnibus omnia factus, omnes lucrabatur Christo. Ita quisque sua inescandus est esca, ac suo capiendus hamo.

Porro alii aliter hanc gnomen explicant: Primo, R. Levi, q. d. « Vecors prudentiam non amat, nisi quando eiusdem inscitia animusque patefit; tunc enim tantummodo magnam vim esse prudentiæ arbitratur; sed deinde ad sapientiam acquirendam, animoque consignandam non excitatur. » Sic et Vatablus.

Secundo, Caietanus vertit: *Non volet stultus intelligentiam; quod sit ad detegendum cor suum*. Et est sensus, quod stultus non studet ad intelligendum: quod si studeat ad intelligendum, studet ad hoc ut detegat cor proprium, hoc est, ad manifestandum aliis quod ipse intelligit. Vana gloria itaque describitur finis imprudentis, si studet ad penetrandum aliqua intellectu. Absolute autem non placet illi intelligentia rerum, aut scriptorum. Hæc Caietanus.

Tales sunt qui novas comminiscuntur opiniones, ac veterum tritas sanasque sententias rident et explodunt; quod superbiæ, æque ac insipientiæ, est argumentum. Accedit Baynus: Asserit, inquit, stultum non quærere sapientiam ob amorem sapientiæ, sed dumtaxat ad ostentationem, ut cor suum manifestet, et ut doctus habeatur; alia de causa non volet sapientiam. Sic enim in Hebræo legitur: *Nisi ob revelationem cordis sui*.

Tertio, Cassianus collat. 14. cap. 17. ex Septuag. sic legit: *Non opus est sapientia, ubi deest sensus: magis enim ducitur insipientia*, sicque explicat, q. d. Via virtutis et perfectionis non est docenda apud impios et immundos; hi enim eius sunt incapaces, eamque rident et subsannant, iuxta illud Christi: *Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et conversi dirumpant vos*, Matth. 7. 6. Hi sensus non sunt improbabiles, nec huic loco incongrui.

IMPIUS CUM IN PROFUNDUM VENERIT PECCATORUM, CON- Vers. 3.
TEMNIT; SED SEQUITUR EUM IGNOMINIA ET OPPROBRIUM.) Hebræus: *Cum venit impius, venit etiam contemptus, et cum ignominia* (Pagninus: *cum viro ignominioso*) *venit opprobrium;* Aquila Symmachus et Theodot. *In veniendo impium venit contemptus;* Chaldæus: *Quando venit impius in stultitia, venit et in ignominia et in opprobrio;* Syrus: *Venit super eum stultitia et opprobrium et calumnia;* Septuag. consonant cum Vulgata; habent enim: *Quando venerit impius in profundum malorum, contemnit; supervenit autem ei inhonoratio et opprobrium*. Igitur τo *in profundum peccatorum* non est in Hebræo, sed illud subaudierunt et suppleverunt Septuag. et Noster. Tacite enim continetur in voce *impius*. *Impius* enim hic sumitur in actu perfecto, sive completo. Igitur *impius* vocatur, qui non semel vel iterum ex infirmitate vel ignorantia in peccatum lapsus est, sed qui assidue ex malitia et impietate peccat, ut iam peccati callum obduxerit, qui sane in peccatorum profundum devenit.

Iam varii varie explicant: Primo, ex Hebræo Aben Ezra: Cum impius, inquit, in lucem editur, simul cum eo accedet contemptus, quo alios ludibrio habet: atque illis despiciendis opprobrium, quo illos appetet, simul aderit. Sensus autem est ex contemptu opprobrium oriri, quemadmodum flagitium est ansa flagitii. Et R. Levi: Adveniente scelesto, inquit, simul etiam contemptus adest; solemne enim illi est, ut alios floccifaciat. Præter contemptum vero et ignominiam, qua is notatur ob fœdas ignominiosasque actiones, cæteris eadem contumeliosa affinget; maculas enim et probra, quibus ipse laborat, cæteris etiam inuri curat.

Sic quoque explicant Iansen. Caietanus, Baynus, q. d. Impius viros probos contemnit, eosque ignominia et probro afficit, obiiciens et affingens eis crimina, quibus ipse obnoxius tenetur, ut scelerum et infamiæ habeat socios, quibus se tegat et tueatur. Unde Nazianz. in Iambic. de spectac. ad Seleucum ait, impios satagere suam peccati scabiem aliis affricare: *Ut criminum plurimos socios habentes labes obtegant suas*. Et in Orat. 28. *Omnes impii*, inquit, *facile adducuntur, ut vitia sua de aliis partim suspicentur, partim loquantur*.

Verum nostræ versionis Vulgatæ et Septuag. clarus planusque est sensus, q. d. Impius quotidie crescens in impietate, unamque alteri, ac maiorem minori assidue accumulans, tandem in profundum impietatis barathrum dilabitur, quo cum dilapsus est, iam contemnit omnia monita et monitores, omnia scelera et probra, omnem ingenuitatem et pudorem (unde sanctus Athanasius serm. 4.

contra Arrian. τὸ *contemnit* explicat *pudorem exuit*) omnia damna et pericula, omnia iura divina et humana, omnia sacra et profana, adeoque omnes cælites et Angelos ipsumque Deum, cuius tandem providentiam, imo essentiam et existentiam negat, iuxta illud Psalm. 13. 1. *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus.* Unde Hugo explicat: *Contemnit*, inquit, *conscientiam;* Lyranus: *Contemnit supplicia*, rursus, *contemnit omnem correptionem, veniam, omnemque medicinam. Sed sequitur eum ignominia et opprobrium*, quo ob assidua scelera fit infamis, imo dedecus ac probrum cæli et terræ, hominum et Angelorum, ac tandem fit pabulum gehennæ, æternumque dæmonum ludibrium. Porro impius omnia iam dicta contemnit, tum quia peccatis excæcatus non videt, nec æstimat damna sibi ex peccato imminentia, tum quia peccati dulcedine illectus totus in illud rapitur. Itaque ut liberius et suavius peccet, metum cuiuslibet mali, qui eum a peccato revocare posset, abiicit, repellit et contemnit. Profundum ergo peccatorum, in quod se præcipitat, causa est contemptus.

Profundum peccatorum, quod?

Quæres, quodnam est hoc *profundum peccatorum*, quod impium adigit in contemptum, indeque in opprobrium et exitium? Varii varie assignant: ex omnibus variorum expositionibus ordine dispositis, gradus huius profundi et barathri construam ex verbis et mente Patrum.

Resp. 1. Primo ergo S. Chrysost. per *profundum* accipit peccandi consuetudinem: hæc enim consuetudo necessitatem quamdam peccandi affert, qua fit ut homo quasi impos sui rapiatur in suas concupiscentias, quibus ultro se totum mancipavit: quo fit ut omnia quæ eum a peccato avocare possent, spernat et contemnat: perinde ac porci luto se obruentes et opplentes contemnunt omnem nitorem et puritatem, imo luto et sordibus se oblectant et pascunt. Audi S. Chrysost. ep. ad Theodor. qua eum lapsum in spem veniæ erigit, si caveat relapsum: « Tantum, ait, ne relabaris, ne exscindas spes amplas, ne in te admittas, quæ impio accidunt. Numquam enim peccatorum quamlibet exuberans copia in desperationem conficere solita fuit, sed cum illis impiam habere animam. Propterea Salomon non dixit simpliciter; Quisquis venit in profundum malorum, contemnit; sed nominatim, inquit, impius: Quia illorum tantum est ille morbus, postquam in profundum malorum descenderunt. Et hoc est quod non permittit eos respicere, neque eo reverti unde exciderant. Nam flagitiosa desperatio perinde atque collarium incumbit in animæ cervicem, et compellens oculos in terram demittere prohibet, ne ad Dominum suum suspiciat. » Audi eumdem hom. 22. in Genes. « Impius, cum in profundum ceciderit malorum, contemnit; grave enim, grave est, dilecti, capi laqueis diaboli: anima enim postea quasi in retibus comprehensa trahitur; et sicut sus in luti volutabro immergitur, sic et ista a mala consuetudine obruta, ne sentit quidem peccatorum suorum fœtorem. » Consuetudo enim est quasi lectus in quo suaviter peccator recumbit et indormit, ut nihil aliud gustare, vel sentire videatur: imo est quasi centrum, in quo plane conquiescit et affixus est. Unde pro *profundum* græce est βάθος, id est ima profunditas, quæ in circulo, puta in globo terræ, est ipsum centrum. Primo ergo sicut omnia gravia naturaliter feruntur in centrum, sic peccator peccato assuetus et imbutus quasi naturali impetu rapitur ad peccatum; secundo, sicut lapis in centro suo conquiescit, sic et peccator conquiescit in peccati illecebra; tertio, sicut centrum detinet res sibi affixas, sic consuetudo peccati detinet peccatorem, ut in eo perseveret usque ad mortem et gehennam; quarto, sicut res in centro nullum sentiunt motum vel impulsum, sic peccator peccato assuetus nullum sentit conscientiæ remorsum, vel gratiæ excitantis impulsum. Consuetudo ergo est primus gradus peccatorum, quibus gradatim ad imum profundi barathrique descenditur. Sequitur secundus.

Peccatum quasi centrum ob quatuor analogias.

II. Secundo, S. Athanas. serm. 4. contra Arrian. per *profundum* accipit cæcitatem mentis, quæ ex consuetudine peccandi sequitur. Peccatum enim iteratum continue magis magisque excæcat mentem, ut non videat quod agit, nec malum a bono discernat, imo malum quod agit æstimet esse bonum. Quare omne bonum illi contrarium contemnit, iuxta illud Ephes. 4. *Ut iam non ambuletis, sicut et Gentes ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei, per ignorantiam quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum, qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam*, etc.

Tertio, alii per *profundum* accipiunt obdurationem, puta impudentiam, impœnitentiam, contumaciam et pertinaciam peccandi. Peccator enim consuetudine peccati excæcatus in peccando obduratur, fitque impudens, contumax et pertinax; unde omnia alia ridet et contemnit. Ita S. Isidorus lib. 1. Sent. c. 14. *Perpetrare flagitium aliquod*, inquit, *mors animæ est; contemnere pœnitentiam, et permanere in culpa, descendere in infernum post mortem est. Ergo peccare ad mortem pertinet, desperare vero in infernum descendere. Unde et Script. ait: Impius, dum in profundum malorum venerit, contemnit.* Et Gratianus de Pœnit. dist. 1. can. 60. ex S. Greg. *Voluissent iniqui, si potuissent, sine fine vivere, ut potuissent sine fine peccare. Ostendunt enim quia in peccato semper vivere cupiunt, qui numquam desinunt peccare, dum vivunt. Ad magnam ergo iustitiam iudicantis pertinet, ut numquam careant supplicio, qui in hac vita numquam voluerunt carere peccato.* Subdit deinde Gratianus: *Hinc Christus ex persona membrorum ait: Non absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum. Quod S. August. exponit dicens: Puteus est humanæ iniquitatis profunditas, in quem si cecideris, non claudet super te os suum, si tu non clauseris os tuum; confitere ergo, et dic: De profundis clamavi ad te, Domine; et evades. Claudet super illum Dominus, qui in profundo contemnit, a quo mortuo, velut ab eo qui non sit, perit confessio. Hinc idem Propheta ait: Introite portas eius in confessione; ostendens ad portas misericordiæ non nisi per confessionem peccati aliquem posse pertingere.* Hinc et S. Hieron. in Ezech. 1. per *profundum peccatorum* accipit amissionem conscientiæ et synderesis: *Conscientiam*, ait, *cernimus præcipitari apud quosdam, et suum locum amittere, iuxta id quod scriptum est: Impius, cum in profundum peccatorum venerit, contemnit;* contumacia ergo est tertius peccatorum gradus. Sequitur quartus. III.

Quarto, S. Bern. de Gradibus humil. per *profundum* accipit Dei contemptum, quem parit obduratio et contumacia. Cor enim durum nec homines timet, nec Deum reveretur. Sic enim ait gradu 11. *Post decimum itaque gradum, qui rebellio dictus est, expulsus vel egressus de monasterio statim excipitur ab undecimo. Et nunc ingreditur vias quæ videntur hominibus bonæ, quarum finis (nisi forte Deus eas illi sepierit) demerget eum in profundum inferni, id est in contemptum Dei. Impius siquidem, cum venerit in profundum malorum, contemnit.* Sic et Hugo multa conglomerans: *Profundum peccatorum*, ait, *dici potest contumacia, pertinacia, defensio, iactantia, desperatio, præsumptio, excæcatio intellectus, corruptio affectus.* Ubi nota quatuor huius profundi dimensiones. Altitudo enim est iactantia, cum quis de malefactis suis quasi benefactis gloriabundus exultat: huic opposita profunditas est desperatio veniæ et salutis; longitudo est consuetudo peccandi; latitudo est præsumptio de Dei misericordia. IV.

Quinto, Beda et S. Cæsarius Arelat. hom. 13. de pœnit. per *profundum* accipiunt desperationem, quam parit obduratio Deique contemptus. Audi Bedam: *Qui longis peccatorum tenebris involutus simul de luce desperat, iam ex desperatione contemnit, id est, passim sibi peccandi fræna relaxat; sed talis opprobrium futuræ damnationis nulla ratione evadit, quem ab usu suæ iniquitatis nulla divini timoris memoria cohibuit.* Audi S. Cæsarium: *De multitudine*, ait, *peccatorum desperatio nascitur, et ex desperatione absque ulla reverentia peccatorum fræna laxantur, et impletur illud quod scriptum est: Impius, cum venerit in profundum peccatorum, contemnit.* Audi et auctorem Imperfecti hom. 40. in Matth. *Homo, qui grave facit pec-* V.

catum, dum non habet amplius quod iam speret in Deum, peiora committit, dicente Salomone: Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit. Sicut enim infirmus, donec mediocriter habet aliquam passionem, et sperat se posse curari, servat se a nocivis escis: si autem intellexerit insanabilem se esse, iam non sibi parcit: sic et homo donec mediocriter peccat, et sperat salutem, quantumcumque potest, observat se a malo: si autem graviter peccando cœperit desperare, iam nihil dubitat facere, quasi qui iam peccatis suis vincit iudicium Dei: nesciens miser, quia sicut in bono gradus sunt gloriarum, et unusquisque secundum mensuram boni sui accipit gloriam: sic et in malo gradus sunt pœnarum, et unusquisque secundum mensuram mali sui accipiet pœnam. Sicut enim infinitus est Deus in retributione bonorum, sic infinitus est in retributione malorum.

VI. Sextum et imum profundi peccatorum est ipse infernus vitaque infernalis quam parit desperatio. Desperati enim agunt vitam infernalem, vivuntque quasi dæmones et damnati: imo subinde vident dæmones, ac locum sibi cum eis in gehenna destinatum, uti vidit Theodorus, Chrysaorius, et Iconiensis ille apud S. Gregor. 4. Dialog. 38. Hi tandem quasi perditi contemnunt omnia, peierant, blasphemant et abominanda perpetrant.

Collige iam hosce gradus peccatorum, et ex iis scalam, qua recta descenditur in tartara, construe; nimirum peccator ex peccato descendit in primum profundi gradum, qui est consuetudo peccandi: ex eo descendit in secundum, qui est cæcitas mentis: ex eo in tertium, qui est contumacia: ex eo in quartum, qui est Dei contemptus: ex eo in quintum, qui est desperatio: ex eo in sextum, qui est gehenna et vita gehennalis. Similibus, sed contrariis virtutum gradibus scandunt iusti in altum, puta in summum cælorum: ex una enim virtute ascenditur ad aliam: inde in earum consuetudinem: inde in animi obfirmationem: inde in certam salutis fiduciam: inde in constantem Dei amorem: inde in perseverantiam iugemque unionem cum Deo: inde ad Deum Deique fruitionem in cælum, iuxta illud: *Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion*, Psalm. 83. 8.

Vers. 4. AQUA PROFUNDA VERBA EX ORE VIRI: ET TORRENS REDUNDANS FONS SAPIENTIÆ.) Pro *torrens*, hebr. est נחל *nachal*, quod tam fluvium quam torrentem significat: male aliqui stagnum vertunt. Aquila vertit, φλὲψ id est *vena*. Pro *redundans* hebr. est נבע *nobea*, quod Sept. vertunt ἀναπηδύει, id est *scaturit*. In multis codicibus est ἀναπηδῶν, id est *prosiliens*; Theodotion ὑπομβρῶν, id est *redundans*; Aquila et Symmach. ἀναβλύζων, id est, *erumpens*. Unde Chald. vertit: *Aqua profunda os viri, torrens redundans fons sapientiæ*: Septuag. Romani et Complut. *Aqua profunda sermo in corde viri; flumen autem scaturiens et fons vitæ*. Verum pro *vitæ* cum Hebræis, Vulgata, Chaldæo, Aquila, Symmacho, Theodot. et cæteris omnibus legendum videtur *sapientiæ*. Unde Auctor Catenæ Græcorum sic ex Septuag. clare legit et explicat: *Doctrina, quæ in iusti viri corde continetur, est veluti aqua profunda: eadem est quasi fluvius scaturiens ac fons vitæ. Cognitio, qualis mente comprehendi non potest, latet in pectore viri secundum Deum ambulantis, quæ hoc loco fons vitæ, alibi fluvius pacis appellatur. Aut quæ dicit, huc tendunt. Quando quispiam sapientiæ verbum in cordis fundo usque custodit, neque cum aliquo illud communicat: efficitur in eo fluvius scaturiens, hoc est, magnus et profundus. Potest autem fons vitæ de uno nonnunquam verbo fluvium producere.* Aliter: *Fluvius scaturiens eiusmodi est, qui terram subiectam irrigat, largeque inebriat, et ad fertilitatem et ubertatem præparat.*

Hinc liquet per virum hic accipi prudentem et sapientem: nam ut ait R. Salomon, hebr. איש *isch*, id est *vir*, in Script. fortem strenuumque significat, atque ob prudentiam et fortitudinem magnum et excellentem.

Nonnulli ex versione Sept. Roman. et Complut. censent hic verba sapientium comparari aquis triplicibus: scilicet primo aquis profundis fluminis: secundo, torrenti redundanti: tertio, fonti scaturienti, q. d. Sapientum alius orationem uberem et affluentem fluminis instar ingentis effundit, sicut olim S. Hier. S. Hilarium, *eloquentiæ Christianæ Rhodanum* appellavit: alius tamquam rivus sermonem volvit: alter demum velut fons verba emittit. Sic Plutarchus in Pericle Demostheni orationis flumen tribuit, Isocrati rivum accommodat, Æschini fontem adscribit. Sic inter Christianos S. Chrysostomus quasi flumen uberem et copiosam orationem volvit, Nazianzeni eloquentia rivum imitatur, ac demum Basilii sermo fontem perenniter fluentem repræsentat.

Rursum unus idemque sapiens pro varietate loci, temporis et personarum nunc se effundat copiose et graviter ut flumen, nunc temperate ut torrens, nunc submisse ut fons. De quo S. Aug. l. 4. de Doctrina Christ. c. 19. *Et tamen*, ait, *cum doctor debeat rerum dictor esse magnarum, non semper debet eas granditer dicere, sed submisse cum aliquid docetur, temperate cum aliquid vituperatur sive laudatur; cum vero aliquid agendum est, et tamen ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen volunt; tunc ea quæ magna sunt, dicenda sunt granditer, et ad flectendos animos congruenter.* Si secus fiat, dicere licebit quod de Anaximene perorante dixit Theocritus, teste Stobæo serm. 34. *Incipit verborum flumen, mentis gutta.*

Verum quia Hebr. Chald. Aquila, Symmach. Theodot. cæterique omnes, quin et Septuag. in Catena Græcor. bimembrem faciunt hanc sententiam, uti paulo ante ostendi, et pro *fons vitæ* habent *fons sapientiæ*, ac tollunt τὸ *et* quod Septuag. Rom. et Complut. interiiciunt inter *flumen*, sive torrens et *fons*; hinc genuinus sensus est, ut posterius hemistichium explicet prius, eiusque causam et originem assignet, q. d. Verba manantia ex ore sapientis sunt sicut aqua profunda fluminis vel torrentis: quia cor sapientis est sicut vena, vel fons sapientis profundus, qui iugiter manat sapientiam, sicut fons iugiter effundit aquam, quæ sensim collecta efficit torrentem vel fluvium. Causa enim cur verba sapientis sint copiosa et profunda, est, quia manant ex corde profundo ac sapientiæ pleno, q. d. Mens profunda sapientis profundam eructat sapientiam instar fontis profundi, copiosi et perennis. Sicut enim in Alpibus videmus fontes scaturire aquas largas, ex iisque collectis oriri Rhenum, OEnum, Rhodanum, aliosque fluvios; ac simili modo ex Parnasso monte oriri Bactrum, Choaspem, Araxem, Tanaim et Indum, ait Aristot. l. 4. Meteor. cap. 1. Sane in Alpibus vidi ex altissimis montibus collectas aquas, in subiectas valles magna copia et fragore ruere, illicoque efficere torrentes et fluvios ingentes, qui homines, equos et currus sorbeant, præsertim in hieme. Sic pariter mens sapientis est vena et fons perennis iugiter ebulliens sermones sapientes, qui proinde copiosi sunt et profundi, ut iam torrentes et flumina sapientiæ esse videantur. Ita Salomonem explicat Siracides Eccli. 24. 16. *Scientia sapientis tamquam inundatio abundabit, et consilium illius sicut fons vitæ permanet.*

Igitur verba sapientis et sapientiæ comparantur aquis profundis fluvii vel torrentis: cor vero, sive mens comparatur venæ sive fonti, ex quo hæ aquæ scaturiunt. Sapiens est fluvius sapientiæ

Primo, quia sicut fluvius manat ex fonte, sic verba oris ex corde. Hinc fons dicitur a fundendo, ait Festus, quod fundat aquas. Dicitur et vena. Sicut enim vena est sanguinis conceptaculum, diciturque a veniendo, quod ex ea veniat, et per eam permeet sanguis in totum corpus: sic et ex fonte velut vena venit aqua, et in terras camposque permeat. Græce vena dicitur φλὲψ a φλύειν, id est redundare, quod sanguine vel aquis plena sit et redundet. Quod ergo vena sive fons est fluvio, hoc cor est ori et verbis, scilicet eorum origo et scaturigo, q. d. Verba sapientis non in ore, sed in corde nascuntur, quia ex imo cordis manant, adeoque ex abundantia et profunditate cordis profluunt instar fluminis ex fonte scaturientis et iugiter profluentis. 1.

Secundo, sicut fons numquam arescit, sed perennes fundit aquas; sic cor sapientis perennes fundit sapientiæ doctrinas. Ita Aben Ezra: *Verba sapientis*, inquit, 2

*

sunt velut aquæ profundæ quæ pellucidæ sunt; qua ratio- A
ne enim torrens assidue aquas ebullit, ita scaturigo sa-
3. *pientiæ in viro sapiente exhauriri nequit.* Tertio, sicut a-
quæ fluvii, vel torrentis, ex iugi fonte manantes sunt co-
piosæ, ideoque profundæ; sic et dogmata sapientis ma-
nantia ex corde sapientis sunt copiosa et profunda. Unde
Tigur. vertit: *Verba oris viri velut aquæ profundæ sunt,*
et fons sapientiæ velut uberrimum flumen; id est inquit
Vatablus: *Ut aquæ profundæ exhauriri non possunt, sic*
nec viri sapientis verba umquam deficiunt. Imo, ut ait R.
Levi, eorum vim finemque non facile est assequi, nec eo-
rum arcana penetrare. Quarto, sicut ex fonte quantum
4. aquæ effluit, tantumdem aliunde affluit; sic et cor sapien-
tis quo plura eructat, eo plura percipit: quo enim plura
ex illo profluunt, eo plura supersunt quæ ex illo effluere
5. possint, ait R. Levi. Quinto, fons suam concham primo im-
plet, deinde redundantem aquam diffundit, aliisque com-
municat; sic et sapiens primo mentem suam, deinde alio-
rum sapientia imbuit, iuxta illud S. Bern. *Doctor sit con-*
cha, non canalis, qui nihil aquæ sibi retinet, sed totum B
6. quod recipit, effundit. Sexto, sicut fluvius superne patulas
habet aquas quas omnibus communicat, inferne vero pro-
fundas, quas nulli nisi urinatores penetrant; sic et sapiens
vulgaria omnibus communicat, arcana vero sapientiæ pau-
cis revelat, ut cum S. Paulo parvulis det lac ad potandum,
et sapientibus sapientiam loquatur in mysterio: ita Beda.
7. Septimo, sicut aquæ ex venis et fontibus manantes per
occultos viarum flexus, meatus et mæandros percolantur,
ut suam amaritiem, salsedinem, crassitiem, aliudve vitium
deponant; sic et verba sapientis per varias mentis et ra-
tionis meditationes, considerationes et examina percolan-
tur, ut, antequam ad os veniant, omnem amaritudinem,
turbationem, iram, inconcinnitatem deponant, sintque
suavia, grata, prudentia, etc. Insuper, sicut aquæ fontium,
dum per venas auri, argenti, ferri, vitrioli, sulphuris, etc.
transeunt, horum mineralium vim imbibunt, quo fit ut cal-
culo, hydropi, inflammationibus, etc. medeantur, uti fa-
ciunt fontes Puteolani, Spadani, Aquenses; sic pariter
verba sapientum per venas meditationum de humilitate,
patientia, mansuetudine, charitate, fervore transeuntia,
harum virtutum vim sugunt, fiuntque humilia, patientia, C
8. mansueta, benevola, fervida. Octavo, sicut fons ex orificio
exiguo leniter modicam fundit aquam, quæ continua effu-
sione augescens crescit in flumen: sic pariter sapientiæ
doctor leniter per modica præcepta docet sapientiam, ne
eorum multitudine et pondere rudem discipulum obruat,
sed sensim plura et plura illi instillans, tandem omni sa-
pientia instar fluminis eum imbuit et replet. Idipsum ele-
ganti similitudine pluviæ vehementis, sive imbris, ac lenis,
sive stillicidii repræsentat S. Greg. Nazianz. Orat. 15. de
plaga grandinis: vehemens enim nimbus segetes sternit,
et illico deficit; lenis vero segetes fovet et perdurat; idem
facit doctrina nimia et modica, sive placida et lenis.

Vers. 5. ACCIPERE PERSONAM IMPII NON EST BONUM (id est, est pessimum et nefarium, ait R. Levi; est miosis) UT DECLINES A VERITATE IUDICII.) Hebr. *Ad deiiciendum iustum in iudicio*; Chald. *Neque declinare a iudicio con-* D *tra iustum*; Syrus: *Neque etiam pervertere iudicium in-iustum*; Septuag. *Admirari personam impii non bonum, neque sanctum declinare iustum in iudicio.* Pro *accipere* Hebr. est שאת *seet*, quod Caiet. vertit, *elevare personam*; Septuag. *mirari* vel *suspicere*; Aquila, Symmach. Theodot. *sumere*; Noster: *accipere*; alii: *ferre* vel *portare*. Omnia eodem redeunt. Qui enim personam impii, quia potens, vel dives, vel amicus, vel magnificus est, reveretur, suspicit, elevat et admiratur, hic illius litem et causam accipit et elevat quasi æquiorem et meliorem, ac vice versa causam iusti contra impium iuste litigantis in iudicio deprimit et condemnat. Unde R. Levi: *Nefarium est, inquit, ut criminosi ratio habeatur in iudicio, quo insons iudicio perturbato causa cadat; si enim iudex scelestum in iudicio honore prosequatur, iusto os obstrui contingit, ne opportune respondeat, cum sibi persuadeat, iudicis animum parti secum in iudicio adversanti favere.*

A Grave est hoc scelus: Primo, quia iustitiam, quæ basis est reipublicæ, evertit. Unde S. Ambr. super Malachiam: « Inter omnia, ait, peccata sacerdotum illud est maximum, quod non causas, sed personas considerent, et despecto iusto paupere iniustos divites honorant. » Et S. Bernard. libr. 2. de Consider. ad Eugenium Pontif. « Non parvi, inquit, te reum peccati existimes, si facies peccatorum sumis, et non potius causas iudices meritorum; est enim vitium, cuius si te immunem sentis, inter omnes quos novi ex his qui cathedras ascenderunt, sedebis, me iudice, solitarius, quia veraciter singulariterque levasti te supra te. Huius callidissimæ vulpeculæ magnorum neminem comperi satis cavisse versutias. » Acceptio personæ grave scelus. I.

Secundo, quia Dei et Christi, cuius iudex vicarius est et officium gerit, iudicium pervertit: Deus enim et Christus omnibus tam pauperibus quam divitibus æquum et æqualem se exhibet: *Et cœlestem gratiam*, ait S. Cyprian. 4. l. ep. 4. *æqualiter omnibus dividit sine sexus varietate, sine annorum discrimine, sine acceptione personæ.* Quare, ut ait S. Hieron. super Amos: *Quicumque consanguinitate vel amicitia; vel e converso hostili odio vel inimicitiis in iudicando ducitur, pervertit iudicium Christi.* Ille enim summus est iudex, ac proinde ad eum pertinet omne iudicium; quare cæteri iudices, cum vice Christi iudicent, si iustitiam pervertant, Christi iudicium pervertunt. II. B

Tertio, quia grave dant scandalum toti reipublicæ, faciuntque ut homines avaritiæ et iniustitiæ studeant, quam vident ab eis honorari et præponi, potius quam modestiæ et iustitiæ, quam vident ab eis postponi et deprimi. Vide dicta Iacobi 2. v. 4. III.

LABIA STULTI MISCENT SE RIXIS: ET OS EIUS IURGIA PROVOCAT.) Hebr. *Labia stulti venient in litem* (vel *cum lite*) *et os eius ad percussiones vocabit*; Aquila: *ducunt eum in litem*; Symmach. *in rixam*; Septuag. *Labia stulti ducunt eum in malum, et os eius audax mortem invocat.* Hebræum ריב *rib* significat primo, *litem*; secundo, *rixam*; tertio, *iudicium*. Unde Chald. vertit: *Labia stulti adducunt eum in iudicium, et os eius perducit eum ad rixam*; et Syrus: *Labia stulti ingrediuntur iudicium, et os eius adducit eum ad mortem*, q. d. Stultus suo imprudenti, procaci, maledico sermone, suis probris, calumniis et sannis efficit ut ab eo quem læsit, vocetur in ius, ibique a iudice condemnetur ad mulctam, et subinde ad mortem. Vers. 6. C

Nostræ Vulgatæ versionis, quæ optime vim Hebraicæ phrasis expressit, sensus est q. d. Stultus, sicubi rixam et rixantes audiat, illico accurrit ex levitate, curiositate et stultitia, iisque se immiscet specie quidem, ut pacem inter eos conciliet, revera autem ut rixas adaugeat, easque in se concitet. Cum enim imprudens sit, facile aliquid effutit, quod rixantes pungat, et rixam acuat. Rursum cum affectibus ducatur, facile in alteram partem inclinat, eiusque causam fovet: quare adversam contra se provocat. Insuper cum ipse petulans sit, contentiosus et rixosus, rixis gaudet easque vel suscitat, vel suscitatas promovet, ut tandem vix sopiri queant. Magnæ enim sapientiæ et dexteritatis est, lites et rixas sedare. Ad hoc enim D opus est ut utramque partem tam offendentem quam offensam, æqua et congrua ratione mitiget et componat; quod difficile est. Nam si offensæ ius tueatur, et offendentem iniuriæ arguat, eam magis irritabit. Rursum difficile est ita inter duos medium intercedere, ut in alterutram partem non inclines, sed utrique te indifferentem et æquabilem ostendas: quare idipsum præstare non stulti, sed viri prudentis est. Sic videmus homines temerarios, audaces et pugnaces ad rixas convolare, sicut muscæ convolant ad mel, itaque eas accendere cum sua æque ac aliorum strage: *Stultus*, ait Lyranus, *rixantes ad maiora iurgia incitat, sicut ille qui canes incitat, ad mordendum se invicem.* Pro *iurgia* enim hebr. est מהלמות *mahalumot*, id est plagas, percussuras, pulsationes, sicut faber cudendo malleo pulsat incudem. Unde Vatablus vertit: *Os eius ad pugnas provocat*; R. Salomon vertit, *verbera*; *Stultus*, inquit, *opifex est sibi ut verberetur*; Aben Ezra: *Stultus*, inquit, *ad litem adducitur propter percussiones*

et verbera, hoc est quod conclamarit ad socium percutiendum plagisque afficiendum. Quare os eius erit contritio, id est sibi ipsi exitium accerset. Et R. Levi: *Stulti os lites dissidiaque serit, cum non nisi calumnias contumeliasque effutiat, idemque plagas graviaque verbera in se concitat, quibus vir perdatur*, quæque cædes et mortem, ut vertunt Septuaginta, tam sibi quam aliis afferant.

Vers. 7. Os STULTI, CONTRITIO EIUS; ET LABIA IPSIUS, RUINA ANIMÆ EIUS.) Pro *contritio* hebr. est מחתה *mechitta*, quod tam terrorem quam contritionem et confractionem significat. Unde Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt, πλῆξις id est *pavor;* Chaldæus, *formido;* Tigur. *Os stulti sibi terrori est*, id est terribiles angores, pericula et pœnas sibi creat. Pro *ruina* hebr. est מוקש *mokes*, id est laqueus, ut vertunt Septuag. Chaldæus, Pagninus, Vatablus et alii; Syrus: *Illaqueat seipsum labiis suis;* Aquila, Symmachus et Theodot. vertunt σκῶλον, id est offendiculum quale est scandalum in muscipula, quod dum mus evertit incaute, seipsum in muscipula collidit et suffocat. Similiter facit stultus loquax. Cohæret hic versus cum præcedenti eumque explicat, q. d. Os stulti iurgia, et, ut Hebr. est, verbera tam sibi quam aliis provocat: quo fit ut ipse ore suo, id est ob verba stulta et rixosa oris sui vapulet et conteratur, ac ob ea quæ temere et inconsulte labiis suis effutiit, ruinam *animæ*, id est vitæ; vel *animæ*, id est sibi ipsi, paret ac laqueum, quo capiatur et stranguletur tum in corpore, tum in anima, iuxta illud: *Os quod mentitur, occidit animam.* Ita Lyranus.

Aliter Caietanus: Os stulti, inquit, est contritio, id est conterit, frangit et elidit seipsum; dum, ut sua falsa et stultiloquia quæ effutiit, tueatur, cogitur contradictoria afferre; iis ergo ipse sese illaqueat et implicat, quibus se expedire nequit. Huic gnomæ similis est illa Psal. 13. 3. *Contritio et infelicitas in viis eorum.* Activa scilicet, q. d. Impii toti sunt, ut alios secum conterant, et infelicitate sive calamitate afficiant: quia *viam pacis non cognoverunt:* quia scilicet oderunt viam pacificam, quietam et pacatam. Et illa hic cap. 14. vers. 3. *in ore stulti virga superbiæ.* Et illa c. 17. v. 11. *Semper iurgia quærit malus: angelus autem crudelis mittetur contra eum.*

Vers. 8. VERBA BILINGUIS QUASI SIMPLICIA: ET IPSA PERVENIUNT USQUE AD INTERIORA VENTRIS.) Pro *bilinguis* hebr. est נרגן *nirgan*, id est susurronis, adulatoris, murmuratoris, qui palam laudat, occulte detrahit seminatque discordias, delatoris et infamatoris, qui infamiam ab uno ad alium defert. Pro *simplicia* hebr. est מתלהמים *mitlahamim*, quod nomen non reperitur nisi hic et c. 26. 22. Ubi Septuag. vertunt: *Sermones assentatorum* (Græce κερκώπων, id est caudatorum, cauda blandientium) *molles: hi vero percutiunt interiora viscerum;* Aquila: *Verba susurronis decipientia;* Symmachus: *Verba murmuratoris obiter dicta;* Theodot. *Verba astuti quasi simplicia;* R. Emmanuel, *quasi blanda.*

Recentiores מתלהמים *mitlahamim* censent per metathesin positum pro מתהלמים *mithallamim*. Unde Caietanus, Pagninus et alii vertunt: *Verba susurronis tamquam percussiones*, vel *tamquam vulnera* (הלם *halam* enim significat percutere, conquassare, contundere) R. Salomon: *Sunt quasi contusiones et verbera;* Vatabl. *Sunt tamquam vulneratorum*, id est *eorum qui simulant se percussos et vulneratos: hoc est sunt lenia ut decipiant;* Pagninus ex Arabica lingua vertit: *Verba, bilinguis quasi absorpta* vel *occulta.* Sic et Aben Ezra: *Sunt*, inquit, *veluti verba abscondita et involuta, verba, inquam, fraudantis;* Chaldæus: *Verba susurronis dolore afficiunt illum, et deducunt illum in profundum inferni;* Syrus, *Verba malefici deiiciunt illum in malum; eadem illum deducunt ad mansiones inferorum.* Iam

Primo, R. Levi *nirgan*, id est bilinguem, vertens delatorem, sic explicat: Delatoris sermo, qui gratis conqueritur, nec iniuriam passus lamentatur, compactus est ad normam eorum qui vulneratos et mancos præ se ferunt, quo facilius aliorum pietatem in se excitent. Hæc ergo verba ita gravia sunt eis, in quos pronuntiantur, ut animi recondita penetrent, mensque ob illa vehementer angatur: gravissimum enim est, si turpe aliquid dixisse fecisseque insimuletur, cuius prorsus inculpatus et nescius sit.

Secundo, Septuag. pro *nirgan*, id est *bilinguis* vertunt κερκώπων, id est caudatorum, hoc est versutorum quales sunt adulatores. Auctor Catenæ Græc. putat alludi ad vulpes, quæ per κέρκον, id est caudam, tegunt ὦπα idest faciem, ut fingant se dormire, eaque ratione ad se simplices alliciant aves, easque capiant et devorent: similia enim fingunt versuti et adulatores, ut alios comprehendant et perdant. Alii putant alludi ad canes, qui cauda blandiuntur heris, ut escam emendicent: sic enim blandiuntur divitibus adulatores, ut opes emungant. Alii censent alludi ad simias caudatas, quæ proinde cercopitheci vocantur, iuxta illud Martialis:

Si mihi cauda foret, cercopithecus eram.

Sicut enim simiæ imitantur gestus hominum, sic adulatores imitantur gestus et mores amicorum, teste Plutarch. l. de Differentia adulatoris et amici.

Notus est apologus simiæ Æsopicæ, quæ cum ob suas strophas mimicosque gestus mulctata esset cauda, ut suum hoc probrum obtegeret, imo suum dedecus in publicum decus commutaret, versute conata est persuadere cæteris animalibus, ut sibi caudam velut inutile et indecens corporis pondus resecarent, unde cercopizare idem est quod adulari. Ita Cælius, l. 11. c. 33. Hinc proverbium: *Cercopum cœtus:* pro conventu versutorum et impostorum. Narrant enim Cercopes quosdam in Epheso fuisse notæ fraudulentiæ viros, qui suis dolis conati sunt Iovi imponere, unde et Perperi sunt dicti, quos proinde deprehensos Melampygus, id est Hercules, ultor suspendit, capitibus deorsum demissis.

Verba adulatoris sunt simplicia, id est, videntur candida, vera, sincera, blanda et lenia instar olei; sed vehunt secum venenum, quod cito penetrat intima corporis et cordis. Tradunt enim medici venenum oleo inditum, olei lenitate et lubricitate vectum illico in intima corporis pervadere. Vere S. August. in Psal. 59. *Falsa*, ait, *laus adulatoris et simulata dilectio, rigidas mentes a rigore veritatis emollit.*

Rursum verba adulatoris sunt *quasi vulnera*, id est non vere vulnera, sed videntur quasi esse vulnera; quia adulator, ut se fingat amicum, libertatem induit, libereque subinde carpit vitia amici cui adulatur, sed hypocritice, ideoque molliter et enerviter carpit. Ita Plutarch. loco iam citato: *Numquam*, inquit, *magis adulantur, quam cum videntur obiurgare, verberare et libere loqui.* Et rursum: *Sicut pulvinaria mulierum quando videntur reniti et obsistere capitibus, cedunt magis et accommodant sese; sic libertas adulatoris tumet quidem, sed in se recipit inclinantem.*

Tertio, optime per *nirgan*, id est bilinguem, accipias detractorem et susurronem; huius enim verba sunt quasi verbera et vulnera; quia initio, dum simpliciter dicuntur, videntur eorum detractiones leves esse livores, imo videntur esse verba *percussorum*, quasi hæc amici vitia cor ipsorum percutiant, et compassione vulnerent: at ubi exaggerantur et amplificantur, menti audientium aculeum infigunt, qui deinde ab eis ruminatus et sæpius consideratus, intima ventris, id est, cordis et mentis, pervadit, ut amicum parvi facere incipiant, ac tandem fastidiant et odio prosequantur, q. d. Intimam eius animam sauciat, lædit et pungit.

Rursum verba susurronis sunt *simplicia*, id est videntur sincera, nuda, candida, ex candore et amore profecta; at malignitatem odii, infamiæ et noxæ derivant in intima cordis. Dum enim fingunt se ex pietate et compassione narrare vitia proximi, dictis suis fidem conciliant, magisque ea menti audientium infigunt, ut is ea credat, et eum, cui detrahit, vilem et infamem æstimet; quare eorum verba, quæ videntur simplicia, revera sunt verbera et mallei qui intima cordis verberant et contundunt: הלמות *halmut*, enim est malleus; unde *mithalamim* sunt

malleationes sive percussiones et contusiones quæ malleo fiunt.

Audi S. Bern. ser. 24. in Cantic. « Alii, inquit, quodam simulatæ verecundiæ fuco conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur. Videas præmitti alta suspiria, sicque quadam cum gravitate et tarditate, vultu mœsto, demissis superciliis, et voce plangenti egredi maledictionem; et tanto quidem persuasibiliorem, quanto creditur ab his qui audiunt, corde invito, et magis condolentis affectu, quam malitiose proferri. Doleo, inquit, vehementer pro eo quod diligo eum satis, et numquam potui de hac re corrigere eum. » Vide seq.

Salomoni de more concinit Siracides Eccli. 28. 15. *Susurro*, inquit, *et bilinguis maledictus: multos enim turbabit pacem habentes*, etc. ubi multis hoc vitium insectatur. Et cap. 2. v. 14. *Væ duplici corde, et labiis scelestis!* bilingues enim sunt bicordes instar perdicum Paphlagoniæ, quæ teste Plinio lib. 11. c. 37. duplex habent cor: simili enim modo susurrones unum cor habent in pectore, alterum in ore; dum aliud cogitant, aliud loquuntur: sic vicissim aliam habent linguam in præsentia amici, aliam in absentia; dum præsentem laudant, absentem vituperant. Vide utrobique dicta: illa enim hic non repeto, ne actum agam.

PIGRUM DEIICIT TIMOR: ANIMÆ AUTEM EFFŒMINATORUM ESURIENT.) Hic versus non est in Hebræo, nec in Latinis, Complut. aliisque nonnullis: extat tamen in Romanis: transcriptus est ex Septuag. qui sequentem versum Hebræum ancipitem, ut dupliciter verti possit, duplici sententia expresserunt. Hebr. enim מתרפה *mitrappe*, et pigrum et eum qui medetur (ut versu seq. vertunt Sept.) significat: alioqui hic versus in re et sensu consentit cum seq. eiusque videtur paraphrasis. Piger enim est mollis et dissolutus, qui proinde opera sua dissipat, ideoque ad egestatem et esuriem redigitur.

Sensus ergo est, q. d. Timor laboris consternat pigrum, eumque facit effœminatum, ut instar fœminæ, fugiat horreatque laborem, ac sectetur otium: quare ob inertiam conciliat sibi pauperiem et esuriem. Unde Auctor Catenæ Græc. *Vir*, ait, *qui voluntate et studio mulier est, virtutem, quæ animam nutriat, numquam assequetur.*

Pro *effœminatorum* græce est ἀνδρογύνων, q. d. virorum fœminarum, sive qui ex viris in fœminas degenerant: androgyni enim sunt hermaphroditi, qui utrumque habent sexum fœminæ et masculi, ut idem simul vir sit et mulier, ideoque semivir, effœminatus, mollis et pathicus; quales in Africa esse, qui dextram mammam habent virilem, sinistram muliebrem, docet Plinius l. 7. cap. 2. unde tales monstra naturæ, imo monstra fatalia appellat Cicero lib. 1. de Divinat. Et S. Aug. l. 3. de Genes. ad lit. c. 22. refellens eos qui Adamum censent fuisse androgynum, ex eo quod ait Script. *masculum et fœminam fecit eos*, sic ait: *Ne quisquam arbitraretur ita factum ut in homine singulari uterque sexus exprimeretur, sicut interdum nascuntur quos Androgynos vocant, ostendit se singularem numerum propter coniunctionis unitatem posuisse.* Piger ergo est androgynus: quia pigritia effœminat, et ex viro quasi fœminam facit.

Nota hic comites et indices acediæ, sive pigritiæ, esse timorem, mollitiem, effœminationem. Audi Aristot. lib de Virtutibus: *Comitatur ignaviam mollities, effœminatio, torpor, vitæ cupiditas. Subest etiam quædam timiditas, et contentionis detractio.* Unde et Iamblichus otium ita pingit: *Vir imbellis in habitu et veste muliebri pulvinari incumbens.* Idem Arist. in Problem. sect. 3. q. 5. et 25. timoris causam dat frigus, quod et torporis est causa: unde videmus in hieme frigidos algere, tremere et torpere: ex adverso calor calidique spiritus sunt causa magnanimitatis, agilitatis et fervoris. Idem in Physiognom. c. 6. timoris et torporis eadem dat signa: *Timidi signa*, inquit, *pili molles; corpore inclinatus, non erectus; suræ sursum contractæ; circa faciem subpallidus; oculi imbecilles, et nimium connivenles, et extrema corporis imbecilla; et crura parva; manus longæ et graciles; lumbi autem parvi et imbecilles; figura contensa in motibus; non temerarius sed supinus et stupefactibilis, mos qui est in facie mobilis, et mœstus.*

Iam audi pigritiæ et otii damna per exempla et similia. Sicut per rimam sentinæ aqua latenter intrat et excrescit, donec navis per nautarum incuriam demergitur; ita ex otio atque ignavia cogitationes pravæ et concupiscentiæ multiplicantur, donec navis cordis eis succumbens in peccato periclitetur, ait S. Bern. serm. de S. Andrea. Aves, quæ conviviis apparantur, ut immotæ facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine ulla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus invadit, et in superbam umbram iners sagina succrescit, ait Seneca ep. 121. Sicut aqua quæ caret decursu, ac iacet in foveis, putrescit, ac humano usui aliena efficitur, repleturque animalibus venenatis et noxiis; ita et corpus otii tabe confectum concupiscentiarum carnalium parit insaniam, inquit Laurentius Iustin. lib. de Perfectionis gradibus, capite 9. Pigritiæ damna.

Denique pigritia et torpor similis est torpedini pisciculo, item alteri qui echeneis et remora dictus est; de priori quidem asserit Plinius l. 32. cap. 1. *Si vel hasta virgave attingatur, quamvis prævalidos lacertos torpescere, quamlibet ad cursum veloces alligari pedes, quasi odore tantum et quadam aura sui corporis afficiat membra.* Echeneidem autem ait naves validis ventis actas tenere et sistere. *Ruant venti licet*, inquit, *et sæviant procellæ, imperat furori, viresque tantas compescit et cogit stare navigia; quod non vincula ulla, non anchoræ pondere irrevocabili iactæ. Infrænat impetus, et domat mundi rabiem nullo suo labore, non retinendo, aut alio modo quam adhærendo. Sed armatæ classes imponunt sibi turrium propugnacula, ut in mari quoque pugnetur velut e muris. Heu vanitas humana! cum rostra illa ære ferroque ad ictus armata, semipedalis inhibere possit, ac tenere devincta pisciculus.* Simili modo pigritia torpefacit omnes animi vires, omnia corporis membra, ac ingentia mentis molimina, velut naves vento actas inhibet et sistit.

QUI MOLLIS ET DISSOLUTUS EST IN OPERE SUO, FRATER (Chald. *socius*) EST SUA OPERA DISSIPANTIS.) Pro *mollis et dissolutus* Hebr. est מתרפה *mitrappe*, quod Aquila vertit, νωχελευόμενος, id est *ignavus*; Symmachus, ῥαθυμούμενος, id est *cessans*: Theodotion, ἀνειμένος, id est *remissus*; Tigurin. *Qui friget in opere, frater est eius qui dissipat*; Vatabl. *Qui derelinquit opus suum, frater est domino perdenti*, supple *facultates suas*. Fratrem pro simili posuit, quod soleant fratres esse similes, q. d. Qui negligens est perdit omnia quæ habet. Aut *frater* vocatur symbolice: quia uterque scilicet tam mollis quam dissipans filius est incuriæ, quæ sibi non prospicit, sed sua dissipari sinit. Vers. 9.

Pro *dissipantis* Hebr. est בעל משחית *baal maschit*, id est viri destructoris: ita Caietan. vel viri vastantis, excidentis et perdentis, q. d. Qui opus aliquod remisse, frigide et oscitanter facit, non tam facit opus quam destruit, adeoque simillimus est illi qui opus factum dissipat et demolitur. Minus proprie tamen, et aliqui alii vertunt: *viri decoctoris* vel *prodigi*: Hebr. enim *maschit* proprie significat vastatorem et destructorem, qualis tamen in suo genere est decoctor et prodigus, q. d. Sicut prodigus sua perdit per profusionem, ita remissus sua perdit per desidiam et ignaviam.

Significat ergo hæc gnome torporem, segnitiem et ignaviam opus inchoatum adeo non promovere, ut etiam quod inchoatum est dissipet et destruat; tum quia segnis id quod operatus et lucratus est non servat, sed sinit illud dilabi et diffluere; tum quia opus inchoatum, nisi perficiatur, sensim fatiscit, corrumpitur et destruitur; principium enim operis pendet a medio et fine, ut, si iis destituatur, ruere incipiat. Id videre est in fabricis. Qui enim muros erexit, et tabulatum construxit; si tectum imponere negligat, sua negligentia facit ut pluvia, in muros et tabulatum impluens, illa corrumpat et destruat. Idem videre est in hortis et plantis: nisi enim quis ea assidue riget, sarriat, putet, colat; corrumpuntur, et pro fructi-

bus lolium, sentes et spinas proferunt: omnis enim res, ut conservetur, exigit culturam. Audi Ovid. l. 5. de Trist. Eleg. 12. per exempla naturalia id demonstrantem:

Adde quod ingenium longa rubigine læsum
Torpet, et est multo quam fuit ante minus.
Fertilis assiduo si non renovatur aratro,
Nil nisi cum spinis gramen habebit ager.
Tempore qui longo steterit, male curret, et inter
Carceribus missos ultimus ibit equus.
Vertitur in teneram cariem, rimisque dehiscit;
Si qua diu solitis cymba vacabit aquis.

Quocirca Cato in Distichis ita præcipit:

Segnitiem fugito, quæ vitæ ignavia fertur:
Nam, cum animus languet, consumit inertia corpus.

Igitur segnis et torpens in opere illud dissipat; quia quod una manu operatur, hoc altera quasi destruit; quod enim labore suo ædificat, hoc segnitie et torpore suo perdit et diruit. Quare tales similes sunt telæ quam texebat Penelope, quæ quod per diem texuerat, hoc nocte retexebat et dissolvebat. Monet ergo hic versus idem fere quod vulgaris versiculus:

Non minor est virtus, quam quærere, parta tueri.

Docetque quod non tantum profusio, sed etiam negligentia patrisfamilias reddit rem familiarem deteriorem. Sic et magistratuum negligentia non minus nocet reipublicæ, quam alii hostes. Et Ecclesiam Episcoporum incuria et inscitia non minus pene afflixit, quam sævitia tyrannorum, qui eam armis opprimere conati sunt.

Apologus Ocni. Exstat insignis hac de re apologus Ocni (græce enim ὄκνος pigrum significat.) Veteres enim pinxerunt Ocnum apud inferos sedentem, et torquentem funem; adstantem autem illi asinam, quæ statim devorabat quidquid ab illo tortum fuerat: ὄκνος enim est ὄνος, hoc est, piger est asinus. Nimirum quidquid piger pigre facit, idipsum mox consumit et perdit pigritia, cuius symbolum est asinus. Unde Propert. libro 4. Eleg. 3.

Dignior obliquo funem qui torqueat Ocno,
Æternusque tuam pascat, aselle, famem.

Hinc proverbium: *Torquet piger funiculum; Ocnus funem contexit.* Pausanias l. 10. de Phocicis, Ocnum industrium et laboriosum fuisse scribit, sed uxorem habuisse pigram, quæ viri lucrum omne consumeret. Vide Pierium Hieroglyph. lib. 42. Similes Ocno sunt hodie opifices, qui, quod per hebdomadam lucrantur, die Dominico ludendo, potando, luxuriando absumunt. Ita quod longus durusque viri labor congregat, hoc illico carnis asella vorat. De Ocno vide Pausaniam, Plinium, Varronem, Plutarchum.

Porro hæc sententia vera est in bonis spiritualibus æque ac temporalibus. Vide S. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 35.

Addunt Rabbini pigrum esse fratrem dissipantis non tantum opera sua, sed et totum mundum. Tò enim *opera sua* non est in Hebræo, qui absolute habet *frater est dissipantis.* Qui enim nulli honesto vacant studio, sed otiantur, epulantur et liguriunt, quantum in ipsis est, mundum demoliri et destruere conantur. Ita Baynus.

Mystice R. Salomon: Qui, ait, negligens est in opere et studio legis, ac Gentilium philosophiæ totum se profane dedit, hic est frater *maschit,* id est vastantis, puta Satanæ.

Denique Septuag. Complut. et Rom. vertunt: *Qui non medetur sibi in operibus suis, frater est perdentis seipsum;* Hebr. enim מתרפה *mitrappe,* si a רפא *rapha* per *aleph* (litteræ enim *he* et *aleph* sæpe commutantur) derivetur, significat curare, mederi. Mederi operibus est ea ita dirigere et moderari, ut nullum in eis sit vitium (vitium enim est operi, quod morbus corpori) nullus excessus, nullus defectus, puta ut fiant non pigre et torpide, nec præcipitanter et temerarie, sed prudenter et moderate. Auctor Catenæ Græcorum ex Septuag. vertit: *Qui suis sese operibus non satiat, similis est illi qui seipsum perdit ac dissipat.* Sicque explicat. Sensus est: *Qui vitam in malitia traducit, nihil ab eo discrepat qui seipsum perimit.* Verum hic sensus mysticus est: nam ad litteram satics operationum est earum moderatio iam dicta. Qui enim eas ex virtute operatur, hic iis satiatur; qui vero intemperans est et immoderatus, hic iis non satiatur, ut videre est in avaris qui operantur noctes et dies, ac immodicis laboribus vires corporis et animi consumunt ut ditentur. Hi enim uti lucro, ita labore non satiantur, suntque inexplebiles.

Parallela huic sententiæ est illa cap. 10. 4. *Egestatem* Canon.
operata est manus remissa; manus autem fortium divitias parat. Et c. 12. 11. *Qui operatur terram suam, satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, stultissimus est.* Et v. 24. *Manus fortium dominabitur; quæ autem remissa est tributis serviet.* Et c. 23. 21 *Vestietur pannis dormitatio.* Antistropha est Christi parabola talentorum, in qua dominus a servo otioso iubet auferri talentum, dicens: *Omni habenti* (id est utenti, operanti) *dabitur, et abundabit: ei autem qui non habet* (id est non utitur, non operatur) *et quod videtur habere, auferetur ab eo,* Matth. 25. 29.

Audi Cyrillum Hierosolymitanum, catech. 2. *Si neglecte susceperis concupiscentiæ incitationem, per ratiocinationes radices in te figet, et mentem tuam ligabit, et te detrahet in foveam malorum. Sed forte dices: Fidelis sum, non me apprehendet concupiscentia, etiamsi aliquid concupivero obscurius. An ignoras quod etiam in petra radix agitur, et sæpe manet?* Ac si diceret cum Fabiano philosopho apud Senecam, lib. de Brevitate vitæ, c. 10. *Contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, sed incursu avertendam aciem; suggillationem enim retundi debere, non vellicari.* Quam quidem ad rem vide quam accommodate hæc scripserit Dio Chrysost. in Dog. *Si quis labores contemptim suscipiat, promptoque animo ad eos accedat; haud magnam adversus eum vim habituri sunt; at si pedem referat, ab iisque se removeat, maiores omnino ac vehementiores videbuntur.* Subiicit aptam similitudinem: *Hoc porro etiam in igne contingere videmus: etenim si magno cum impetu in eum ascenderis, protinus exstingues; si autem timide atque ignave, vehementer teipsum exures.* Hæc Dio. Nec aliter M. Tullius Tuscul. 2. inquiens: *Ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt; simillime animus intensione sua depellit pressum omnem ponderum; remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere.*

TURRIS FORTISSIMA, NOMEN DOMINI: AD IPSUM CUR- Vers. 10.
RIT IUSTUS, ET EXALTABITUR.) Ita Rom. et cæteri. Minus recte ergo aliqui legunt: *ad ipsam,* scilicet turrim; licet ex Hebræo ita verti possit, atque eodem redit sensus. Si enim nomen Domini est turris: ergo qui currit ad illud, currit ad turrim: ac solent rustici et cives, imminente hoste, confugere ad turres. Unde Chald. vertit: *In eo autem curret iustus, et exaltabitur in ipso;* Hebr. est: *Turris fortitudinis* (Aquila et Theodot. *turris potentiæ*) *nomen Iehova; in ipso,* vel *in ipsum curret iustus et exaltabitur;* Syrus, *et fortis erit;* Tigur. *extra telorum iactum est.* Aben Ezra: Hebr. בו ירוץ *bo iaruts* dupliciter vertit et explicat: primo, *in ipso curret,* id est divini nominis ope curret; secundo, *in ipso conteret hostes suos:* si enim *iaruts* derives a רוץ *ruts* significat *curret:* sin a רצץ *ratsats* significat *conteret.* Hæ autem duæ radices sæpe inter se commutantur, ut patet Iudic. 9. 53. Eccl. 12. 6. 2. Reg. 23. 12 et alibi. Alludit ad morem veterum, qui in urbibus et pagis erigebant turres, ad quas quasi arces, ingruente hoste, confugiebant.

Talis fuit Romæ in capitolio: unde urbe a Gallis capta, Capitolium Romam et Romanos servavit. Hinc viri docti censent *Burgum* dictum a Græco πύργος: id est turris, quod in Burgis turres essent instar arcium. Iam a Burgo Germani cives vocant *Burgers,* Galli *Bourgeois;* inde dicti Burgundi, quod in Burgis, id est locis munitis, puta turribus et arcibus, ob frequentes Wandalorum, Gothorum, Alanorum irruptiones habitarent. Talis fuit turris Babel, Genes. 10. quæ urbi Babyloni nomen dedit, de qua S. Hieron. in Isaiam l. 3. et 14. *Arx,* ait, *et Capitolium urbis est turris ædificata post diluvium.*

Dicit ergo Salomon quod, sicut Romani in omni hostium

incursu confugiebant ad Capitolium, Babylonii ad turrim Babel, Burgundi ad Burgum: ita iusti currant ad Deum eum invocando, quasi ad arcem Tarpeiam insuperabilem, et asylum inviolabile, ex quo non tantum seipsos defendant, sed et hostes iactis desuper telis offendant et conterant, ut vertit Aben Ezra. Igitur, sicut confugiens ad turrim in eius celsitudine exaltatur; sic et confugiens ad Deum celsissimum, in illo et per illum exaltatur. Rursum *exaltabitur*, id est, stabit tamquam miles in præsidio et statione sua: milites enim præsidiarii in turribus excubare solent, indeque depugnare et hostes impetere. Unde et stationarii vocantur. Qui enim in turri est, cæteris qui in terra sunt, celsior et superior est, ac ex alto hostes cæteraque omnia despicit; quia unus ipse centum hostes angusto calle scandentes sistere et deturbare valet. Sept. vertunt: *Ex magnificentia fortitudinis* (alius interpres legit: *ex magnitudine operum*) *nomen Domini: ad ipsum autem accurrentes iusti exaltantur*. Quod clare sic reddit Auctor Catenæ Græcorum: *A fortitudinis magnitudine et excellentia Dominus nominatur* (sive, *nomen Domini est magnificentia fortitudinis;*) *iusti autem, qui ad illum accurrunt, exaltantur*. Quod deinde idem auctor sic explicat: *Deus præpotens magnarumque virtutum Dominus appellatur, talesque efficit eos qui sese ad illum adiungunt; per nomen autem Domini, Dei cognitio interdum quoque significatur. Ad illam iusti accurrunt*, etc. *hoc est per rectam inculpatamque vitam ad Deum accedunt; per contemplationem autem ab illo exaltantur. Aut quod dicitur, huc spectat: Ex rebus creatis, earumdemque magnitudine et pulchritudine, Dei omnipotentia cognoscitur et magnificatur*. Hæc Auct. Catenæ mystice potius quam ad litteram.

Nomen Dei asylum quodnam? Resp. I. Quæres: Quodnam est *nomen Domini*, ad quod confugiens iustus exaltatur? Resp. est multiplex; primo, Rabbini grammatice accipiunt nomen *Iehova*, quod est in Hebræo. Hoc enim erat apud Iudæos quasi proprium Dei nomen, ut patet Exod. 6. 3. quod invocantes se tutabatur et protegebat. Hoc etiam est tetragrammaton, ac quatuor litteris quasi lateribus turrim quadratam repræsentat; hoc denique nominibus *Adonai* vel *Elohim*, quæ ei adiungi solent, quasi vallo cingitur et obvallatur.

II. Secundo, plenius et profundius per *nomen* Dei, accipias Deum ipsum nomine suo repræsentatum; sæpe enim nomen significat rem nominatam per metonymiam, ut cum quotidie oramus: *Sanctificetur nomen tuum*, hoc est, fac ut tu ipse, o Deus, ab omnibus ut sanctus colaris et celebreris, ut tua maiestas et sanctitas ab omnibus agnoscatur et adoretur. Ita S. Aug. in Ps. 60. 4. explicans illud de Deo dictum: *Turris fortitudinis a facie inimici*, sic ait: *Christus nobis factus est turris a facie inimici; cave ne feriaris a diabolo; fuge ad turrim. Numquam te ad illam turrim diabolica iacula secuta sunt; ibi stabis munitus et fixus. Ante te est turris; recordare Christum, et intra turrim. Quidquid pateris cogita, quia prior passus est; et cogita quo fine passus est, ut moreretur et resurgeret. Talem et tu finem spera, qualis in illo præcessit; et intrasti turrim.*

III. Tertio, per *nomen* accipias robur et omnipotentiam Dei; Dei enim nomen est omnipotens, præpotens, fortissimus, Deus Israel, etc. unde Septuag. vertunt: *Magnificentia fortitudinis est nomen Domini*, uti paulo ante dixi. Simili sensu signantes nos cruce dicimus: *In nomine* (id est in virtute) *Patris et Filii et Spiritus sancti*, supple ordior vel facio hoc opus.

IV. Quarto, *nomen* Dei est Dei auxilium et protectio. Sic Christus ait Ioannis 17. 11. *Pater sancte, serva eos in nomine tuo*, id est conserva eos sub tua protectione et tutela, ait Theophyl. et Euthym. iuxta illud Psal. 90. 1. *Qui habitat in adiutorio* (quasi in turre et arce munitissima) *Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur*. Ubi vide S. Bernardum.

V. Quinto, *nomen* Dei est nominatio et invocatio Dei per suum nomen, q. d. Oratio et invocatio Dei est quasi turris celsissima, ad quam in quavis tribulatione iusti confugiunt et exaltantur; quia mente ad Deum elevata, in eo quasi exaltati habitant liberi ab omni hoste, securi a quavis adversitate, superiores terra, cives cæli, domestici Dei. Audi S. Chrysostomum l. 2. de Orando Deum: *Sicut civitas, quæ turribus ac muris cincta non est, facile venit in potestatem hostium; sic et animam non munitam precibus diabolus facile in suam redigit ditionem, nec multo negotio omni scelerum genere implet. Cæterum ad animam precibus munitam non audet propius accedere, metuens robur ac fortitudinem quam illi oratio subministrat*. Alludit ad stationem militum in turribus; a quibus Ecclesia sumpsit nomen stationum. Stationes unde? Sic enim vocat dies statos orationi et ieiunio dicatos, quibus quasi in statione excubant fideles, ac contra diabolum cæterosque hostes decertant. Unde Tertull. lib. de Oratione in fine ait quod statio solvenda sit accepto corpore Domini: *Nonne solemnior*, ait, *erit statio tua, si et ad aram Dei steteris? Si statio de militari exemplo nomen accepit* (*nam et militia Dei sumus*) *utique nulla lætitia sive tristitia obveniens castris, stationes militum rescindit*, ut ob nuntia læta vel tristia a statione descendant, q. d. Sic nec Christiani stationem orationis et ieiunii deserere debent, quæcumque causa læta vel tristis occurrat.

Denique *nomen* Dei est nomen Iesus; hoc enim est nomen proprium Verbi incarnati, quod salutem quam significat, omnibus ad se velut ad turrim confugientibus præstat, iuxta illud: *Nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri*, Act. 4. 12. Vide S. Bernardum sermone 15. in Cantica. Vide et ea quæ de hoc nomine dixi Philipp. 2. 10. Num. 13. Habacuc 3. 18.

SUBSTANTIA DIVITIS, URBS ROBORIS EIUS (Septuag. *urbs munita*) ET QUASI MURUS VALIDUS CIRCUMDANS EUM.) Vers. 11. Prius hemistichium audivimus cap. 10. 15. ubi illud explicui. Posterius Hebræa sic habent: *et murus præaltus* במשכיתו *bemaskito*; quod Pagninus et Baynus vertunt: *in imaginatione eius*, hoc est, ut Vatablus: *At dives fingit sibi opes suas urbis fortissimæ, ac muri altissimi loco esse*; Caietanus: *in cælaturis eius*; R. David: *in pictura eius*; alii: *in cubiculis eius*; alii: *in prospectu eius*; R. Salomon: *in penetralibus eius*; Chaldæus: *Quasi murus elevatum est habitaculum eius*; Syrus: *Habitatio eius in muris fortibus*; Septuaginta: *At gloria eius valde obumbrat*; de quo postea.

Hinc R. Levi et Aben Ezra censent hunc versum priori opponi, q. d. Iusto turris fortitudinis est nomen Domini, quod eum tutatur, ut nullis adversis possit expugnari: at diviti urbs et turris fortitudinis sunt opes eius; sed hæc differentia, quod iusto nomen Domini revera sit turris fortitudinis, opes autem diviti non revera, sed tantum in opinione et persuasione eius sint urbs fortitudinis. Putat enim se per eas ab adversis fore tutum, ac illarum ope exaltandum, sicut iustus nomine divino. Iustus ergo in Deo verum habet asylum et propugnaculum, dives in opibus tantum fictum, pictum et imaginatum. Ipse enim hoc sibi in mente fingit et pingit, quod nusquam exstat; quare minimo adversitatis incursu difflatur et evanescit instar telæ aranearum, iuxta illud Isaiæ 59. *Telas araneæ texuerunt; telæ eorum non erunt in vestimentum*. Hic igitur primus est sensus quo *bemaskito* significat *in imaginatione eius*.

Secundus est quo Caiet. vertit: *in cælaturis eius*; R. David: *in picturis eius*, q. d. Dives, cum in cubiculis suis affabre cælatis obambulat, securum et felicem se æstimat, perinde ac si muris præaltis vallaretur. Aut, ut R. Abraham: *Et tamquam murum elevatum reputat cælatum aurum et argentum, quibus domus illius plena est*. Addit idem verti posse: *et sicut murus altus in prospectu eius*, q. d. Dives aurum suum assidue habet in prospectu, id est iugiter illud respicit quasi murum, in quo spes, salus et munimen eius recumbit. Alius sic exponit, q. d. Sicut qui alto loco consistit, si deorsum prospiciat, vertigine capitis agitur, qua circumactus sponte deorsum ruit et colliditur; sic dives propter opes in superbiam actus, præ capitis sensûsque sui imbecillitate in præceps ruit, et in exitium rapitur.

Tertio, Noster *bemaskito* vertit: *in tegumento eius* a rad. סכך *sacach*, id est texit, operuit; unde vertit: *circumdans*, id est tegens, vallans, muniens eum, q. d. Dives, dum opibus se tectum cinctumque videt, putat se muro valido tegi et vallari.

Denique Septuag. *bemaskito* vertunt, *in obumbratione eius*; unde vertunt: *Gloria autem eius valde obumbrat.* Quod primo sic accipi potest, ut consentiat cum Vulgata, q. d. *Obumbrat*, id est obtegit, circumdat et communit divitem gloria et pompa, quam sibi opibus suis parit. Dum enim splendidis vestibus indutus, stipatus famulis, equo vel curru vectus, pompatice incedit, videtur iis undique cingi, et communiri, imo alios obumbrare, tegere et protegere. Unde auctor Catenæ Græcorum hunc versum ex Sept. sic reddit: *Opes viro diviti sunt instar propugnaculi munitæque civitatis; interim gloria et maiestas suut, qua eas plurimum propugnant atque exornant.*

Secundo, τὸ *obumbrat* potest referri ad picturam; pictores enim parva et obscura obumbrant, ut umbræ opposita magna et clara coloribus clarius repræsentent; adeoque tota ars pingendi consistit in umbris et coloribus rite miscendis et apposite disponendis: quin et umbra naturalis est corporis imago; unde ab umbris pictores imagines pingere didicerunt. *Umbra hominis lineis circumducta, quam deinde colorare testa trita primus invenit Cleophantus Corinthius*, ait Plinius 35. 3.

Τὸ ergo *obumbrat* significat primo opes non esse corpus bonumque solidum, sed umbram dumtaxat fugacem et evanidam. Quid inanius et fugacius umbra? umbra autem sunt opes et pompæ mundi. Secundo, opes sua umbra et specie obumbrare et decipere oculos mentesque hominum. Sicut enim umbræ corporum mane et vespere sunt maximæ et corpore longe maiores: sic species opum longe maior est re; ostentant enim quid magnum et beatum, cum nil tale contineant, uti patet moribundis in morte, et Beatis in cælo; ibi enim quasi in plena luce et meridie felicitatis, fugantur omnes umbræ opulentiæ et felicitatis umbratilis et terrenæ, iuxta illud Cant. 2. 17. *Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ.* Quin et Plinius 2. 10. asserit *aliud non esse noctem quam terræ umbram.* Et mox: *Ergo confinium illis* (umbris) *est aeris terminus, initiumque ætheris. Supra lunam pura omnia, ac diuturnæ lucis plena.* Tertio, pictores, ait noster Salazar, dum quid deprimere volunt, pingunt umbram, dum vero attollere, colorant; adumbratio enim magna deprimit, color parva attollit, q. d. Dives maiora bona, id est spiritualia et æterna, ignorationis vel passionum umbris tegit, et partes alias, nimirum caduca et temporalia, præclaris coloribus illuminat; propterea hæc altiora, et illa depressiora ipsi videntur. Secus iustus ac pius homo hæc spiritualia bona, quæ per se maiora sunt et digniora, colorum ac pigmentorum illuminationibus elevat; item temporalia et caduca, quæ per se minora et leviora sunt additis umbris contegit ac deprimit.

Mystice Beda: *Non terrena substantia*, ait, *semper defendere potest; imo plerique propter divitias sunt capti vel occisi.* Unde et Eccl. c. 5. ait: *Divitiæ conservatæ in malum domini sui; pereunt enim in afflictione pessima. Melius ergo intelligitur substantiam laudare virtutum, quibus quicumque abundat, quasi muro inexpugnabili cunctas hostium arcet insidias.* Accedit noster Alvarez de Paz. lib. 4. de Perfectione p. 2. cap. 21. qui per *substantiam* accipit perfectionem virtutum, quæ hominem contra omnia vitia, dæmones et mala universa communit et tutatur, causamque assignat: Præsentia, ait, Domini animam inhabitantis, et eam protegentis, huius securitatis est causa. At in quo consistit ista securitas? Certe in hoc quod perfectus pro suæ vitæ et profectus ratione gravia peccata prostravit, vitia exstinxit, inordinatos affectus deiecit, et iam victor rationi et divinæ voluntati subiugavit. Atque in quadam vitæ celsitudine positus, non est cur timeat ea quæ in imo consistentes inquietant. Hic thesaurizavit thesauros in cælo, id est in celsissima puritate vitæ, quæ cæli similitudinem gerit, quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit, et ideo nec fures, scilicet adversarios externos, timet; nec tineam, internas videlicet rerum malarum concupiscentias, metuit. Quid enim ille trepidet avaritiæ et rerum temporalium possidendarum bellum, qui pro perfectionis desiderio et paupertatis amore omnia contempsit, et vix ipsum parcissimum victum, et vile indumentum corpusculo necessarium admittit? Quid timeat suæ carnis venenatum sibilum, qui, ut eam spiritus imperio subiiceret, omni asperitatum et afflictionum genere domat, et licita frequenter ei negat, ne illicita concupiscat? Quid horreat propriæ voluntatis occursum, et honorum ac dignitatum appetitum, qui minimam quoque honoris significationem fugit, et in aliquo etiam modico suam voluntatem sequi ut pestem infestissimam perhorrescit.

ANTEQUAM CONTERATUR, EXALTATUR COR HOMINIS: Vers. 12.
ET ANTEQUAM GLORIFICETUR, HUMILIATUR.) Hebr. *Ante fracturam elevabitur cor viri, et ante gloriam humilitas*; Symmach. et Theodot. *Et ante gloriam mansuetudo*; Vatabl. *Anteit gloriam deiectio, q. d. Superbi humiliantur, et humiles exaltantur.* Auctor Catenæ Græc. ex Sept. sic vertit: *Cor hominis non prius exaltatur, quam deprimatur et conteratur, nec prius rursum gloria potitur quam humilietur.* S. Hier. ep. 34. legit: *Ante gloriam humiliabitur cor viri, et ante ruinam exaltatur.* Hic versus repetitur ex cap. 16. v. 18. ubi eum explicui, quibus adde quemdam sic moraliter explicare, q. d. Afflictus et contritus est homo, quia seipsum per superbiam extulit; unde ut a malis liberetur, et ad pristinam prosperitatem redeat, necesse est ut seipsum humiliet.

Præclare S. Bern. serm. 34. in Cant. *Oportet*, ait, *humiliter sentire de se nitentem ad altiora, ne dum supra se attollitur, cadat a se.* Et paulo post: *Nisi humilitatis merito maxima minime obtinentur.* Huc facit proverbium Arabum, Cent. 1. n. 3. *Si nescis ascendere per scalam, non ambulabis super tectum*, id est, si non potes te humiliare et subiici duci, neque dux eris. Nam non solent ad dominium promoveri, qui sub aliorum dominio continere se nequeunt; quia nemo recte dominum agit, qui non ante ministrum gessit, adeo ut servitus via sit ad imperium, non secus ac scala ad tectum.

QUI PRIUS RESPONDET QUAM AUDIAT, STULTUM SE Vers. 13.
ESSE DEMONSTRAT, ET CONFUSIONE DIGNUM.) Quia præter rem de qua interrogatur, impertinenter de alia respondet, aut periculo respondendi se exponit, ut rogatus de fabis, de cepis respondeat, ut vulgo dicitur. Hebr. *Reddens verbum antequam audiat, stultitia est ei et ignominia*; Septuag. *Impudentia est ei et probrum*; Chald. *confusio*; Vatabl. *Pudore et confusione afficitur.* Salomonem secutus Siracides ait Eccl. 1. 8. *Priusquam audias, ne respondeas verbum, et in medio sermonum ne adiicias loqui*, ubi plene utriusque gnomen explicui; quare hic iota non addam.

SPIRITUS VIRI SUSTENTAT IMBECILLITATEM (Chald. *in-* Vers. 14.
firmitatem; Syrus, *affectus et propensiones*) SUAM: SPIRITUM VERO AD IRASCENDUM FACILEM QUIS POTERIT SUSTINERE?) q. d. Nullus, nisi valde patiens et mansuetus, ait Lyran. Pro *ad irascendum facilem*, Hebr. est נכאה *nechea*; quod primo Theodot. derivans a נכה *nacha*, id est percussit, vertit *percussum*: *Et spiritum*, inquit, *percussum quis portabit eum?* Secundo, alii derivantes a כאה *kaa*, id est dolere, tristari, infirmari, vertunt *dolentem*, tristem, infirmum; Syrus: *dolore concussum*. Septuag. vertunt ὀλιγόψυχον, id est parvi animi, sive *pusillanimem*; Chald. *abiectum*. Tertio, Tigur. *affectum passionibus*, quod Noster vertit: *facilem ad irascendum*. Quarto, alii, *perturbatum, conturbatum, obscuratum*, cui lux gaudii adempta est per tristitiam vel iram. Iam

Primo, Aben Ezra sic explicat, q. d. Spiritus, id est anima, viri ægritudinem tolerabit, corpusque irrigabit: illa, inquam, quæ sapientiæ possessione referta dolores patienter sustinet; hic enim est vir, qui fortitudine præstans animum a dolore subigi non patitur, sed quæcumque eveniunt hilari animo prudenter excipit; at spiritum *nechea*, id est, animum deiectum, et dolori iræque suc-

cumbentem, ob huius sæculi inania, dum ea obtinere nequit, quis sustinebit? Et R. Levi: Si animus ipse, inquit, ita vexetur morbo ut succumbat et langueseat, quid illum recreabit? nec enim aliquid est, a quo ille reparari queat. Unde et Vatabl. vertit: *Spiritus hominis perfert morbum illius: spiritum vero percussum quis feret?* sicque explicat, q. d. *Spiritus hominis facile perfert morbum corporis; sed morbum spiritus, hoc est suum, non potest; hoc est, si animus male habeat, nemo est qui illum sanare possit.*

Secundo, Caiet. sic vertit et explicat: *Spiritus viri feret ægritudinem suam, et spiritum contritum quis feret illum?* Sicque explicat: Disparitas inter mala spiritus (mala quasi congenita, seu ab intrinseco nata) et mala eiusdem ab extrinseco proficiscentia describitur per hoc, quod illa sunt tolerabilia, ista vero intolerabilia. Assimilans itaque mala ab extrinseco nata, intrinsecis ægritudinibus, dicit quod viri spiritus sufferet ægritudines proprias (puta pusillanimitatem, iracundiam præcipitem, et alias huiusmodi animi ægritudines) spiritum vero contritum ab alio (hoc est non solum percussum et fractum, sed etiam quasi contritum ignominiis, despectionibus, irrisionibus aliisque iniuriis) quis sufferet? ac si apertius dixisset: Intolerabilis est, non quod penitus intolerabilis sit, sed quia difficile valde tolerari potest.

Tertio, aliqui vertunt in nominativo: *Spiritus ad irascendum facilis, quid poterit sustinere?* q. d. Spiritus viri, id est virilis, facile tolerat suam infirmitatem: at spiritus pusillanimis, qui ad leve verber vel verbulum stomachatur et excandescit, nihil vel minimum adversi potest tolerare. Verum omnes alii vertunt in accusativo: *Spiritum ad irascendum quis poterit sustinere?* Hebr. enim מי *mi* significat *quis*, non *quid*: interrogativum enim est personæ, non rei.

Quarto, Septuag. per *spiritum* accipiunt iram: irati enim naribus spiritum sive halitum copiosum efflant. Per *imbecillitatem* accipiunt servum infirmum, vilem et abiectum. Unde vertunt: *Iram viri mitigat servus prudens; parvi animi autem virum quis sustinebit?* q. d. Iram viri cordati, prudentis et magnanimi sedabit servus prudens suo consilio et eloquio: quia vir ratione et prudentia duci se sinit: at pusillanimem, qui nihil sufferre valet, sed ad quælibet excandescit, quis feret? nec enim ratione, sed ira et impatientia continue agitur. Unde infert Auctor Catenæ Græc. His aperte ostenditur, inquit, ignaviam animique abiectionem ira deteriorem esse; siquidem iracundum, vel domesticus famulus, etiamsi nullam potestatem, nec magnam quoque dicendi libertatem habeat, temporis lapsu placaverit; at vero ignavia metuque laboris fractum nequaquam.

Quinto et genuine, *spiritus viri* est spiritus virilis, generosus, magnanimus, ideoque vegetus, lætus et alacer: hic quamlibet infirmitatem tam suam quam alienam facile suffert et portat, quasi gigas quidam robustissimus; at spiritus pusillanimis, qui si vel leviter tangatur, irascitur et excandescit, adeo nihil tolerare et portare potest, ut et ipse tam sibi quam aliis, etiam generosis et robustis, sit importabilis et intolerabilis: *Quia*, ut ait Beda, *qui ad irascendum facilis est, nec seipsum potest sustinere, ita ut iratus sæpe dicat ea quæ mox cum placidus est, quia dixerit, pœnitet, plerumque etiam an dixerit ignorat.*

Nota τὸ *spiritus viri sustentat*: Hebr. יכלכל *ieckalkel* id est fert, portat, baiulat. Alludit enim ad baiulos, qui, cum valido sint spiritu et halitu, valida et gravia portant onera; quia, ut ait Arist. lib. de Respir. fortitudinis et roboris ad onera baiulanda, spiritus et anhelitus mensura est: quo enim quis per nares vehementius ac productius anhelat, eo robustior est ad onera baiulanda; quo vero quis exilius et brevius spiritum per nares ducit et reciprocat, eo infirmior et oneribus portandis debilior est. Apte ergo dicit Salomon *spiritum viri*, id est virilem, fortem et constantem, baiulandæ infirmitati cuilibet sat virium afferre. Spiritus enim viri est animus virilis et magnanimus, imo est ipsa virtus, robur et magnanimitas. Unde S. Ambr. lib. 1. in Lucam ad illud de S. Ioanne Baptista: *Erit enim magnus coram Domino. Est*, ait, *coram Domino magnitudo animæ, magnitudo virtutis. Est etiam parvitas animæ, et pueritia virtutis*, etc. *Erit itaque Ioannes magnus non virtute corporis, sed animi magnitudine; parvus in sæculo, magnus in spiritu.* [Magnus spiritus quis?] Huc facit illud Senecæ epist. 66. *Magnanimus est qui omnia rerum diversarum onera rigida cervice sustollit, qui supra fortunam extat. Non mirum est in tranquillitate non concuti; illud mirare, ibi extolli aliquem, ubi omnes deprimuntur; ibi stare, ubi omnes iacent.* Et rursum: *Magnanimus stat rectus sub quolibet pondere, nulla illum res minorem facit; nihil eorum, quæ ferenda sunt displicet, et quidquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur.* Et Plinius lib. 16. 43. *Ut palmæ arboris ramus*, ait, *imposito onere non deflectitur in terram cæterarum more, sed renititur, et ultro adversus sarcinæ pondus erigit sese; ita viri fortis animus quo plus negotiis premitur, quoque magis sævit fortuna, hoc est erectior, dicitque tibi: Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.* Unde Lyranus sic exponit, q. d. *Spiritus viri*, id est, bonitas cordis sustentat imbecillitatem suam ex parte corporis; quia plus aliquando facit, quam habens corpus forte et cor debile. Unde S. Gregor. hom. 12. *Vires*, ait, *quas imperitia denegat, charitas subministrat.* Contrarium accidit in pusillanimis; hi enim festucæ onus non ferunt, sed illico concidunt, tristantur, queruntur, irascuntur. Unde S. Basil. hom. de gratiis agendis: *Sicut*, ait, *vermes in lignis mollioribus enascuntur, ita animi impietates in mollioribus hominum mentibus oriuntur.* Et S. Chrys. homil. 38. in epistol. 1. ad Corinth. *Quemadmodum sana corpora, si modo pane victitent, pinguia, vegeta sunt tamen, morbida vero, etiam sumptuosa variaque mensa, imbecilliora redduntur; sic evenire in animis hominum solet; pusillanimes, ne, si diademate quidem et immensis honoribus potiantur, redire ad se possunt; philosophi vero etiam in vinculis, in catena, voluptate mera fruuntur.* Sic Christus infirmitatem carnis, in passione, spiritus robore sustentavit et superavit. Unde ait: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*, ait Beda, qui et addit: *Potest et de quolibet viro sancto accipi, qui carnis imbecillitatem, ne in tentationibus cedat, mentis fortitudine sustentat*: uti fecere omnes sancti Martyres, Confessores et Virgines: *Tormenta* enim *Martyres Dei consecrant, et in ipsa passionis probatione sanctificant*, ait S. Cyprian. lib. 4. epist. 1. ad Rogatianum. Sic S. Paulus ait: *Cum infirmor, tunc potens sum*, 2. Cor. 12. 10. Sic spiritus S. Francisci sustentabat carnem, eius pœnitentiis et laboribus exhaustam, ut etiam in via onera viatorum ingentia, ipse ex charitate in humeros suos susciperet et alacriter portaret, ait S. Bonavent. Sic S. Paula morbos corporis valido spiritu sustentabat, teste sancto Hieronymo in eius Vita.

Porro huius virilis spiritus fons et auctor est Spiritus sanctus: « Iste enim est, ait S. Ambros. in Symbolum, qui non solum tristitias, et mœrores, et malas turpitudinum cogitationes expellit, verum etiam Dei in nobis memoriam tribuit, ut merito cum David dicere possimus: Memor fui Dei, et delectatus sum. Et iterum: memor ero mirabilium tuorum, Psalm. 76. Iste est, qui nobis recte credentibus et bene operantibus adveniens, tenebras et angustias ac pusillanimitatem cordis expellens, et sua nos luce illuminans, miscet sensui nostro sensum Christi; ut vitam nostram quæ in Christo abscondita est cogitemus, et in æternis et superventuris sæculis, qui noster status sit, consideremus; sequentes Filium Dei Iesum, qui penetravit cælos, et in dextera Dei sedens, et in omni consistens loco, nihil suæ præsentiæ vacuum derelinquit. »

Atque hæc est ratio a priori huius sententiæ. Sicut enim anhelitu trahimus spiritum, qui nobis vires et vigorem addit ad onera portanda; sic pariter anhelando et invocando Spiritum sanctum, haurimus spiritum, vigorem et robur animi ad infirmitates et adversa quælibet fortiter sufferenda, iuxta illud Rom. 8. 26. *Spiritus adiuvat infir-*

mitatem nostram. Rursum, sicut vis est quæ portat pondus; unde quanta est vis, tantum portare potest pondus: si parva parvum, si magna magnum; quodlibet enim pondus commensuratas sibi in portante exigit vires; sic pariter vis animi est eius spiritus et robur, qui portat infirmitates tam corporales quam spirituales, tum suas quam alienos: unde quantus est spiritus, tantum ferre potest infirmitatum pondus; si magnus magnum, si parvus parvum; ut, sicut Atlas fingitur a poetis tantis esse viribus, ut cælorum machinam humeris suis sustineat, iuxta illud Virgil. Æneid. 4.

Atlantis duri, cælum qui vertice fulcit.

Sic ingens spiritus sit quasi Atlas sustinens omnia dura et acerba, quæ vel terra illi suggerit, vel Deus e cælo in illum depluit, ut immotus plane vento pulsetur et imbre.

Denique videmus ingentia onera et naves mercibus onustas, per rotas et trochleas levari a parvis hominum paucorum viribus, uti in flumine Antuerpiensi Bruxellam versus navigans, per eas ingentes pontes a puero levari et attolli conspexi. Sic et per vectem maiora attolli onera, quam sint vires attollentium, quotidie intuemur, et modum docet Vitruvius l. 10. c. 8. Causam dat Aristot. in Quæst. mechanices q. 3 quod vectis sit quasi libra librans, itaque allevans pondus quodque; facit enim moventem magis distare a centro ponderis, itaque illud quasi librat et suspendit, ideoque facilius movet, uti clare ibidem explicat Nicolaus Leonicus. Vide et plenius commentantem in Mechanica Aristot. Bernardinum Baldum Urbinatem, qui et recte advertit, dicta Aristot. limitanda esse ad vectem habentem fulcrum sive quando inter vectem et pondus vecte levandum medium est fulcrum, cui vectis innititur; tunc enim fulcrum est quasi centrum, in quo libratur et suspenditur tam vis movens quam pondus motum, ac proinde tunc fulcrum utriusque facit quasi æquilibrium, alias non. Eadem causa est, ait idem Aristot. ibidem q. 4. « Cur ii, qui in medio navis sunt, remiges, maxime navim moveant; quia remus vectis est. Et cur per parvum gubernaculum moveantur magnæ navium moles; quia gubernaculum vectis est. » Itidem fit in spiritu, nimirum maiora cernimus per eum tolerari et portari quam sint eius vires, si rota, trochlea aut vecte peculiaris gratiæ, æque ac prudentiæ et solertiæ, vehatur. Prudentia enim solers est in adinveniendis modis, praxibus, rationibus, et considerationibus, quibus tristitiæ vel adversitatis pondus allevietur. Sic videmus, si afflicto vel melancholico aliqua bella sententia, vel ratio indoli eius congrua, eiusque palato sapida, proferatur, illico eum afflictione et melancholia, si non liberari, certe levari.

Tropol. *Spiritus viri*, id est animi firmitudo ac stabilitas est quæ hominem ad capessendam virtutem roborat, et ad vitia contraria superanda confortat; quod si minima tentatione oborta statim irascatur, et animum præ tristitia et pusillanimitate despondeat, quis adversus illum non irritetur, qui tam levi occasione a bono desistit?

Vers. 12. COR PRUDENS (Syrus, *cor mundum et purum*) POSSIDEBIT SCIENTIAM: ET AURIS SAPIENTIUM QUÆRIT DOCTRINAM.) Syrus, *auscultat;* Septuaginta: *Cor prudentis possidet sensum; aures autem sapientum quærunt cogitationem.* Græce ἔννοιαν id est, *excogitatam rationem;* Aquila Symmach. et Theodot. *scientiam* aut *doctrinam*, ut Vulgata. In Hebræo enim pro *scientiam* et *doctrinam* eadem est vox דעת *daat;* Vatablus: *Cor prudens comparat scientiam, et auris sapientum studet cognitioni.* Aben Ezra hunc versum nectit præcedenti q. d. Spiritus quassatus et ad irascendum facilis sapientiam non adipiscitur; prudentis autem animus, ægritudinem suam patienter ferens, prudentiæ suæ ope scientia cumulabitur: *Et auris sapientum*, etc. q. d. Sapiens, quæ evenerint æquo animo ferens, doctrinæ vacare diligenter studebit. Idem, vel quasi idem, sunt hoc libro scientia, doctrina, prudentia, intellectus, sapientia, sensus, uti iam sæpius monui: scilicet per hæc omnia significatur scientia practica, sive prudentia dirigens omnes hominis actiones ad normam honesti et virtutis. Copula *et* est causalis significans *quia;* posterius enim hemistichium dat causam prioris, q. d. Cor prudentis comparat et comparando possidet sapientiam, quia auris eius eamdem quærit et vestigat; audit enim doctores et sapientes, a quibus eam audiens mente ruminat et recondit. Hisce enim duobus modis paratur et possidetur sapientia, scilicet sedulo audiendo, et studiose eam meditando; vide dicta cap. 1. 5. ad illud: *Audiens sapiens sapientior erit.* Aures ergo similes sunt viverris, quæ vestigant leporem vel cuniculum in caverna sua latitantem, eumque inde foras prodire cogunt; mens vero similis est cani qui leporem prodeuntem capit, occupat et possidet. Tο *possidebit* significat primo sapientiam propriam esse possessionem et peculium mentis et spiritus sapientis. Secundo, eamdem ipsi esse carissimam et in summo pretio. Tertio, illam ei invito non posse auferri a quopiam, uti auferuntur ab hoste bona externa. Ita Lyranus.

DONUM HOMINIS DILATAT VIAM EIUS: ET ANTE PRINCIPES SPATIUM EI FACIT.) Hebr. *Donum hominis latum* Vers. 16.
facit ei, et ante magnos ducet eum; Chald. *Donum filii hominis dilatat eum, et ante principes sustentat eum;* Syrus: *constituit illum;* Septuag. *Donum filii hominis dilatat eum, et ante principes sedere facit eum.* Pro *donum* græce est δόμα, quod perperam Regia et Compl. vertunt: *domum;* δόμος enim significat *domum*, δόμα vero *donum*.

Primo, sensus planus et germanus est, q. d. Donum datum vel ianitoribus et cubiculariis, vel potius præmissum ad ipsum regem sive principem, aditum ei, qui illud dedit, parat, latamque quasi viam sternit ad ipsum regem vel principem, ut ante eum illum deducat, spatiumque, id est, locum et copiam conveniendi principis, illi facit; imo ante eum spatium illi facit, ut scilicet in eius aula et conspectu versetur, quasi regis minister et officialis, vel aulicus et familiaris. Ita R. Levi: *Cum vero*, ait, *ad magnatem ob sua negotia accedendum erit, si illum ante muneribus devinxerit, plana apertaque erit via, qua ad eumdem aditus pateat, ut præstet quæ cupiebat*, utque eius favorem et gratiam quaquaversum obtineat.

Nota: Tο *donum dilatat* significat primo: latum præbet aditum. Secundo, latam illi vivendi agendique libertatem et licentiam tribuit. Tertio, ab angustia vel carcere ad latiorem locum educit, ait Aben Ezra. Sicut ergo anteambulones, v. g. Helvetii stipatores, submota turba latam parant viam venienti Pontifici aut Regi ad incedendum; sic dona, submotis impedimentis, latam donanti faciunt viam ad eos quibus dona mittit. Ratio a priori est quod amor animum amati dilatet, eumque cogat redamare amantem; amor autem et benevolentia maxime cernitur in beneficentia et donis; hæc ergo donatarii animum pelliciunt, dilatant, coguntque ut donantem redamet, eique se benevolum, imo beneficum et liberalem vicissim exhibeat. Sic Iacob, præmissis muneribus, viam sibi stravit ad Esau fratrem suum, eumque sibi infensum reconciliavit, Gen. 33. Sic Barlaam, fingens se habere gemmam pretiosam dandam Iosaphat filio regis, viam undique conclusam ad eumdem sibi aperuit, eumque ad fidem Christi convertit, teste Damasceno in Historia. Reges enim, quasi terrestres quidam dii et numina, iure suo exigunt munera, quasi honoris sibi debiti vectigal et auctoramentum. Quocirca olim apud Persas nulli ad regem accessus patebat, nisi munere præmisso, vel allato. Salomonem secutus Plato libr. 3. Politic. *Dona*, ait, *flectunt Deos et reverendos Reges.* Et Ovid.

Munera, crede mihi, capiunt hominesque Deosque,
Placatur donis Iuppiter ipse suis.

Obiicit sibi anonymus in Catena Græcorum. *Quid hic*, ait, *audio? paulo ante aiebas mala morte eum interiturum, qui munera donaret, vel acceptaret; quo ergo sensu iubes hic ea impertiri?* ac respondet: *Quia nihil periculi est, si iste fuerit hilaris promptusque ad donandum, ille contra tardus minimeque pronus ad recipiendum.*

Planius planiusque respondeas munera illa vetita esse, quibus quæritur gratia iudicum aut similium ad evertendam iustitiam similemve virtutem; hic vero probari illa quibus via sternitur ad magnates, ut obtineatur ius sibi

debitum, vel gratia indebita, sed honesta et utilis bono publico vel privato.

Secundo, anonymus in Catena Græcor. hanc gnomen ex Septuag. sic vertit: *Qui liberaliter donat, dilatabitur, et inter viros principes constituetur;* eamque refert ad eleemosynam, q. d. *Non constringetur ille, neque in angustum redigetur, qui largus fuerit in egenos et pauperes; quin potius una hac via dilatabitur, virisque principibus æquiparabitur.* Et R. Salomon: Allegorice, inquit, pertinet hæc gnome ad eos qui opes in pauperes conferunt, quibus in futuro ævo pars eadem amplificabitur; quin et dum corporis ergastulis coercentur, ante magnates deducuntur, magnæque existimationis viri existimantur. Plenius vero noster Salazar: Hortatur, inquit, Salomon ad beneficentiam, q. d. Liberales et profusæ largitiones mirum in modum beneficium dilatant, id est amplificant, nobilitant, et in amplitudinem adducunt, ut beneficentia videatur esse latitudo et amplitudo cordis, æque ac domus et familiæ; adeo ut inter principes sedere faciat eum, ut vertunt Septuag. vel, ut Noster: *Et ante principes spatium facit illi;* id est, locum illi inter principes præstat. Nam liberalitas et magnificentia, regia seu imperatoria virtus est; quapropter eam qui colit, plane in regum atque principum censum referendus est, quia principe dignam virtutem exercet.

Symbol. Auctor Catenæ Græcor. per *donum* accipit sapientiam sive virtutem, q. d. Sapientia a Deo donata diffundit dilatatque animum, suumque herum unum e sapientum numero constituit.

Tropol. Beda et Salonius per *donum* accipiunt charitatem, hoc est donum donorum omnium præstantissimum: « Quod, ait, est donum, quod dilatat viam hominis, et quod ante principes facit illi spatium? donum hoc, donum est charitatis, sive aliarum virtutum, quas a Domino fideles accipiunt. Hoc videlicet donum dilatat viam eius, id est actionem; quia unusquisque fidelis quanto magis gratia Spiritus sancti intus repletur, tanto magis viam suam foris dilatat, id est bonorum operum gressum multiplicat.»

Eleemosynæ vox et visio. Sic S. Ioannes Eleemosynarius per visum vidit eleemosynam quasi virginem splendentem sibi assistere, ac dicere: *Filia sum summi regis, illi perfamiliaris, omnesque mei asseclas ad illum introduco, illique gratos et familiares efficio: magna enim mihi apud eum est fiducia. Quare si me colas, ego ad illum te introducam, teque illi percharum efficiam.* Ita Leont. in Vita eiusdem. Quin et Tobias cap. 4. 11. *Eleemosyna,* ait, *ab omni peccato et a morte liberat, et non patietur animam ire in tenebras. Fiducia magna erit coram summo Deo eleemosyna, omnibus facientibus eam.* Significat ergo hæc gnome potentem vim muneris et beneficentiæ, quod scilicet omnes etiam reges et principes, quin et Deum sibi conciliet, eiusque gratiam emereatur.

Vers. 17. IUSTUS PRIOR EST ACCUSATOR SUI: VENIT AMICUS EIUS, ET INVESTIGABIT EUM.) Hebr. *Iustus est primus in lite sua* (Chald. et Symmachus *in iudicio suo*) *venit socius* vel *proximus eius, et scrutatur eum*; Chald. *et vincit eum*; Septuag. *Iustus sui ipsius est accusator in principio sermonis; cum vero adiecerit adversarius, arguitur*; Syrus: *Iustus est filius hominis in iudicio; quando venit socius eius, probat eum.*

Primo, Aben Ezra et R. Levi hunc versum nectunt præcedenti, q. d. Iustus, deferens munus magnati, prior est in lite sua: unde a magnate declaratur insons et iustus. Quare licet deinde accedat alter, qui in iudicio crimina in illum investiget, eum tamen reum facere nequibit. Nam maiorem, ait R. Levi, fidem adhibere solemus iis qui priores suam causam exposuerunt. Aut clarius, ut Vatabl. q. d. Qui prior est in lite sua deferens munera iudici, hic iustus, id est in lite est superior et victor: quia iam et verbis et muneribus inflexit in se suamque causam animum iudicis: quare quamvis postea veniat socius, qui excutiat causam eius qui prior fuit; nihil tamen efficiet, nisi maiora afferat argumenta et munera. Alii vice versa sic exponunt: Iustus prior est in lite sua, id est, iustus fidens suæ iustitiæ et causæ æquitati, sistit se iudici; venit socius eius, qui donum iudici dedit, et scrutatur accusatque eum, atque accusando *vincit*, ut habet Chald. q. d. Scrutando obiiciet aliquid in speciem, quod iudicem ob munera iam in se propensum flectat, ut pro eo sententiam ferat, ac iustum condemnet.

Secundo, Caiet. Est, ait, parabola significans quod cum adversus iustum consurgit lis seu querimonia, et universaliter cum imponitur ei crimen aliquod, iustus primus est ad loquendum, non exspectat accusatorem aut testes; sed sciens se iustum, primus loquitur confidens in innocentia sua. Loquitur autem veritatem, et non exspectat examinari, sed sponte respondet ad obiecta. Oportet autem ut investigator eius non sit inimicus, et propterea subiungitur: *Et venit amicus eius*, qui non agitur odio aut passione aliqua adversus iustum; venit, inquam, amicus non hominis, sed iusti, et investigabit eum discutiendo causam eius. Si enim iudex non esset amicus iustitiæ, facile esset corrumpi iudicium.

Tertio, Iansen. invertens ordinem verborum dupliciter explicat: Primum, inquit, ut hic sit ordo, qui primus est in lite sua, hic est iustus: hoc est qui primus loquitur in lite et controversia quam habet cum alio, is ius sibi vindicat, et iustus esse videtur: sed exspectandum est, quousque veniat proximus eius, qui est in causa ipsius adversarius; ex cuius inquisitione constabit tandem qualis ille fuerit. Itaque docet hæc sententia non temere in quopiam iudicandum, nisi utraque parte audita, iuxta illud: *Audi alteram partem.* Secundo, ut hic sit ordo: qui iustus est, hic primus est in causa vel lite sua; hoc est, iustus statim in principio litis causam suam simpliciter et confidenter iudicibus aperit, ostendens suam innocentiam, nihilque se velle nisi quod iustum et æquum est, adeo ut, cum venerit proximus eius qui cum eo litigat, secure sustineat se ab eo scrutari.

Denique alii explicant, q. d. Iustus prior est in lite, id est prævenit et præoccupat iudicem, eumque de veritate et æquitate causæ suæ sincere edocet, ne ab aliis præoccupetur, et male informetur in veritatis et innocentiæ suæ præiudicium.

Verum hæ omnes versiones et explicationes dissentiunt a Vulgata, cui tamen consentiunt Sept. quin et Hebræa. Nam quod habent: *Iustus primus est in lite sua*, idem est, q. d. *Iustus prior secum litigat, se redarguit, se accusat.* Loquitur Salomon non præcise de confessione Sacramentali, utpote, quæ tunc necdum erat instituta, nec in usu, sed de confessione in genere. Significat ergo iustum, si quid per infirmitatem peccavit (non est enim iustus qui non peccat) non defendere suum peccatum, nec exspectare alterius increpationem: sed ante alios priorem esse in accusando, increpando et condemnando seipsum, ideoque etiam patienter ferre ut amicus ipsius veniat et investiget eum, ut, si quid inveniat correptione dignum, idipsum admoneat. Iusti enim vox est: *Corripiet me iustus in misericordia, et increpabit me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum*, Ps. 140. Aut est sensus: Iustus antequam alios accuset et increpet, prius seipsum accusat. Sic enim Beda intelligit: Omnis, ait, qui vere iustus est, ubi peccantium errata conspicit, primum ad seipsum oculum considerationis inflectit, dumque suam fragilitatem sollicitus accusaverit, sic demum ad corripiendos alios linguam benignus exerit, q. d. Ubi se iustus accusaverit, tunc venientem ad se amicum scrutabitur, et, si quid in eo correptione dignum inveniat, corripiet et redarguet. Ita S. Ambros. l. 1. Offic. cap. 25. *Iustus,* ait, *seipsum potius quam alios accusat. Ille enim iustus, qui nec sibi parcit, et occulta sua latere non patitur*, etc. *Iustus in exordio sermonis accusator est sui. Qui se accusat, etsi peccator est, iustus esse incipit, quia nec sibi parcit, et Deo iustitias confitetur, quem putat latere nihil posse.* Confessio ergo veritatem ac Deum honorat, ideoque eius iram et vindictam avertit, ut docet Pacianus Parænesi ad pœnitent.

Huc pertinet versio Septuag. *Iustus accusator est sui*

in principio sermonis; cum vero adiecerit adversarius, arguitur, q. d. Iustus in suis controversiis initio sermonis ita sincere, integre et fidenter seipsum accusat, narrans et confitens omnia quæ sibi vere obiici possunt, ut, cum venit adversarius adiiciens et obiiciens illi alia crimina, præter illa quæ ipse confessus est, falsitatis et mendacii arguatur, aut facile argui convincique possit. Addit S. Cyrill. l. 2. in Ioan. c. 147. hæc a Salomone dici, ut moneat vitandam esse laudem propriam: hæc enim in ore laudantis seipsum sordescit et vilescit; ideoque iustum et prudentem sermonem ordiri a sui vituperio, non a laude. Explicans enim illud Christi: *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum;* illud confirmat hac sententia Salomonis: *Iustus sui ipsius in sermone accusator est.* Et rursus c. 27. *Laudet te proximus tuus et non os tuum; alienus, et non labia tua. Molestum enim certe auditoribus est propria, non aliena voce, suarum rerum maximarum velle testimonium perhibere: nati enim natura sumus ut minus eis credamus, qui præcipuum sibi decus attribuunt.* Quare iustus, ut hoc vitium philautiæ declinet, solet suas laudes tegere, et sua vitia sordesque detegere, ac seipsum accusare: quod dum facit, venit amicus eius, et scrutatur eum, ac scrutando deprehendens, nihil vel parum in eo reperiri quod culpari possit, tantum eum extollit et laudat, quantum ipse se depressit et accusavit.

Auctor vero Catenæ Græc. Græcum ἐλέγχεται, quod Complut. et alii vertunt passive *redarguitur,* vertens active (est enim vocis mediæ) *redarguit,* carpit, conviciatur; sic ex Sept. clara antithesi vertit, sicque explicat: « Iustus initio sermonis est accusator sui: adversarius autem et iniustus a conviciis et increpationibus orationem auspicatur. Qui iuste operari orditur, ait, ante omnia seipsum accusat. Aliter, q. d. Impio et iniusto familiarius est convicia ingerere, calumniasque texere, quam se accusare, aut ad frugem se convertere. »

Huc facit dogma S. Aug. in cap. 6. ad Galat. Qui vult corripere proximum, et aliquod illius vitium corrigere, debet illud ipsum primo corripere et corrigere in seipso. Quo facit illud Plutarchi tr. de Utilitate ex inimicis capienda: *Quod si, ait, ad maledicendum proveheris, cura ut quam longissime absis ab iis quæ alteri obiicis: excute animum tuum, vide ubi sis mendosus, ne tuum tibi vitium occinat illud Tragœdi:*

Aliis mederi vis, ipse ulceribus scatens.

« Si illiteratum dicis, studium discendi tuum laboremque intende: si timidum, excita fortitudinem tuam: si lascivum, dele ex animo, si quod restat adhuc delitescens libidinis vestigium. Nihil enim turpius est aut molestius maledicto in auctorem recidente. Sed sicut refractum lumen magis lædit imbecilles oculos, ita et maledicta gravius offendunt, ab ipsa veritate in maledicentem retorta. Sicut enim Cæcias nubes, ita vitiosa vita opprobria ad se trahit. Plato sane quoties interfuisset hominibus contra Deum agentibus, digressus seipsum solebat ita alloqui: Numnam ipse quoque fortassis tali vitio laboro? »

Hinc notat S. Ambr. in Psal. 118. Octonario 4. ex τὸ *in principio,* hunc esse ordinem loquendi, ut confessio debeat esse prima tum apud Deum, tum apud homines: unde cum oramus Deum, oportet ut primo et ante omnia reos nos faciamus, et confiteamur coram eo peccata nostra; eorumque veniam petamus, ac deinde progrediamur ad alia a Deo beneficia postulandum: *Iustus est,* ait, *qui se in exordio sermonis accusat: iniustus autem, qui quod prius negaverat, confitetur. Ille verecundiæ invenit gratiam, hic notam incurrit impudentiæ. Ita ordinis ignorantia conturbat negotiorum naturam, formamque meritorum.* Idem in Psal. 37. sub finem loquens de confessione Davidis: *Primo,* ait, *petit argui, postea (quod maius est) corripi. Deinde non solum confitetur peccata sua, sed etiam numerat et accusat. Non vult enim latere sua delicta. Nam ut febres in alto sitæ non queunt mitigari, cum foras eruperint, spem afferunt desinendi; ita peccatorum morbus, dum tegitur, inardescit; si confessionibus proditur, evaporat. Et ideo iustus accusator est sui in principio sermonis, priusquam contagio ulceris serpat intrinsecus. Gravat enim conscientiam memoria delictorum, nisi medicina poscatur. Et si differt medicus, æger offerre se debet, ut citius secetur; sicut offerebat se David in flagella Domini dicens: Ego in flagella paratus sum. Et alibi: Fiat manus tua in me, hoc est, redde mihi duplicia peccata, dummodo hic vindices.* Huc facit illud Isaiæ 43. iuxta Sept. *Dic tu primum peccata tua, ut iustificeris.*

Porro hæc confessio oris debet ex corde sincero procedere. Unde Abb. Serapion apud Cassian. collat. 18. c. 11. quemdam ficte se accusantem, ut haberetur humilis, redarguens: « An fortassis, ait, illam, dum te humiliabas, exspectabas a nostro ore sententiam: Iustus accusator sui est in primordio sermonis? Proinde vera est cordis humilitas retinenda, quæ non de affectata corporis atque verborum, sed de intima mentis humiliatione descendit. Quæ tunc demum evidentissimis patientiæ suæ fulgebit indiciis, cum quis non ipse de se crimina ab aliis non credenda iactaverit, sed ab aliis sibimet arroganter ingesta contempserit, et irrogatas iniurias mansueta cordis æquanimitate toleraverit. »

Insuper S. Ambr. sæpius citans hæc verba Salomonis, ea applicat pœnitentiæ, qua Iudæi ante institutam a Christo confessionem Sacramentalem contriti confitebantur peccata Deo, ab eoque veniam postulabant et consequebantur. Talis enim confessio et a culpa et a pœna liberat, ac dæmonem nos ad tormenta reposcentem facile refellit ac repellit. Addit S. Ambr. l. 2. de Pœnitent. c. 8. *Novit,* ait, *omnia Dominus, sed exspectat vocem tuam, non ut puniat, sed ut ignoscat; non vult ut insultet tibi diabolus, et celantem te peccata tua arguat. Præveni accusatorem tuum; si te ipse accusaveris, accusatorem nullum timebis; si te detuleris ipse, et si mortuus fueris, reviviscES.* Rursum S. Amb. in Ps. 35. *Iustus,* ait, *novit quemadmodum peccatorum suorum vincula dissolvat; nec exspectat accusatorem, sed prævenit, ut confitendo suum, allevet omne delictum, nec habeat quod adversarius criminetur. Vocem enim eripit adversario, et quasi dentes quosdam paratos ad prædam criminationis infestæ, peccatorum suorum confessione constringit.* Exemplum dat ibidem S. Ambr. Evam quæ peccatum confessa est: *Serpens,* ait, *decepit me, et comedi,* Genes. 3. Unde subdit S. Ambr. l. de Paradiso c. 14. *Veniabilis culpa, quam sequitur professio delictorum. Ideo non desperata mulier, quæ non reticuit Deo, sed magis confessa peccatum est,* q. d. Pœnam quam prævaricatio induxit, confessio abegit. Et statim de Caino addit, illum, quia culpam negavit, ut temporariam pœnam evaderet; remissum diabolo, ut simul cum eo pœna torqueretur æterna. Noluit Cain se accusare, ne pœnæ, quam timebat, subiaceret: *Et ideo,* ait, *accusatori diabolo eius accusatio reservata est, ut cum Angelis flagelletur, qui cum hominibus noluit flagellari.* Itaque qui a confessione abstinet, damnationi subiacet; qui vero se de sua culpa accusat, a sua pœna excusat. Unde D. Amb. l. 2. de Abel et Cain cap. 9. *Confessio,* ait, *pœnarum compendium est.* Nam etiam æternas pœnas, quas propter transgressionem meremur, propter confessionem evitamus.

Quin et Seneca, Gentilis licet, epist. 28. *Quantum potes,* ait, *teipsum argue, inquire in te, accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis.*

Insuper multi hanc gnomen adaptant confessioni Sacramentali. Hæc enim iam ex institutione Christi veniam et gratiam, quin et satisfactionem ac opera meritoria vel in re, vel in voto antecedat oportet. Hasce enim gnomas scripsit Salomon cuivis sæculo, sed pro cuiusque statu et conditione accommodandas; quare veriores eæ sunt in lege Christi, per eamque perfectius adimplentur.

Denique S. Chrysost. orat. 5. contra Iudæos urget τὸ *in principio sermonis,* et, ut Isaias ait c. 43. *Dic tu iniquitates prior ut iustificeris.* Redarguens enim Caimum, qui non prior, sed postquam redargutus et convictus est a Deo, confessus est suum fratricidium, ideoque peccati re-

niam non accepit, sed condemnationem, sic ait : « Non enim simpliciter dixit: Dic tu iniquitates tuas; sed ait: Dic tu prior iniquitates tuas. Quod quæritur, hoc est, non simpliciter esse dicendas, non exspectandam redargutionem accusantis. Hic autem non dixit prior, sed exspectavit donec redargueretur a Deo, quin potius illo redarguente negavit. Postquam autem semel factum est peccatum palam, tum dixit peccatum, quæ quidem non est confessio. Proinde, tu quoque dilecte, cum peccaveris, ne exspectes ut ab alio accuseris; sed prius quam accuseris ac deferaris, tu condemna quæ facta sunt. Nam si quis alius deinde te redarguerit, non iam confessionis est officium, sed illius qui accusat correptio. Quapropter et alius quispiam ait : Iustus sui ipsius accusator est in principio sermonis. Itaque non hoc est quod quæritur, ut accuses teipsum, sed ut prior teipsum accuses, nec exspectes ab aliis redargutionem. Petrus itaque ob illam nefariam abiurationem, quoniam celeriter suum ipsius peccatum recordatus est, nulloque accusante dixit peccatum, flevitque amare, adeo abluit illam abnegationem, ut etiam primus Apostolorum fuerit factus, ac terrarum orbem totum subiecerit. »

Salomonem de more secutus Siracides Eccl. 4. 31. *Non confundaris,* ait, *confiteri peccata tua*; ubi tangit radicem mali, puta confusionem et pudorem malum, qui impedit homines, eisque os et fauces claudit, ne peccata confiteantur, sed ea tegant et excusent. Verum hic pudor præposterus est; peccata enim facere pudendum est, at ea confiteri laudabile est. Causam dat S. August. tract. 12. in Ioannem. « Quia, ait, qui confitetur et accusat peccata sua, iam cum Deo facit. Accusat Deus peccata tua, et si tu accuses, coniungeris Deo. Quasi duæ res sunt, homo et peccator. Quod audis homo, Deus fecit; quod audis peccator, ipse homo fecit. Dele quod fecisti, ut Deus salvet quod fecit. Oportet ut in te oderis opus tuum, ut ames in te opus Dei. Cum autem cœperit tibi displicere quod fecisti, inde incipiunt bona opera tua, quia accusas mala opera tua: initium operum bonorum, confessio est operum malorum. »

Symbolice, R. Simeon apud Galatinum. lib. 7. de Arcanis fidei cap. 4. hunc versum exponit de B. Virgine, quam Hebræi vocant primum iustum, imo primum hominem, et omnium hominum matrem, eo quod ipsa in mente Dei concepta et prædestinata fuerit ante Adamum et cæteros homines; Adam vero et homines cæteri per ipsam eiusque filium Christum: « Iustus, ait, primus in lite sua (vel in iudicio suo) venit amicus eius, et investigavit eum. Sensus est: Quando veniet Deus sanctus et benedictus ad iudicandum orbem in die iudicii, totus mundus expavescet, et timebit diem illum terribilem, dicentque: O David, rex noster, ora Deum pro nobis, quoniam ex te processit Messias. Ipse autem respondebit eis: Propter hoc ipsum quod dicitis, non sufficio. Nam ex me multi reges prodierunt, qui in multis Deum offenderunt. Præterea mihi offensus est Deus, propter peccatum Bethsabeæ et Uriæ. » Subdit deinde eos similiter accessuros ordine ad Mosen, Iacob, Isaac et Abraham, singulosque responsuros se peccati reos, ideoque non sufficere ut pro aliis in die iudicii intercedant; quare tandem accessuros omnes communi consensu ad primum hominem, id est ad matrem Messiæ, ac rogaturos illam, ut ipsa velut omnis peccati expers pro omnibus intercedat. « Iustus primus ergo in lite sua, q. d. Hic primus homo, qui est Mater Messiæ, ob quam Messias ipse, sive Christus Filius hominis dicitur: Iustus est in lite, qua ipsa in peccato originali concepta fuisse, ab adversariis accusata est. Et venit amicus eius, hoc est Deus, et hanc litem investigavit, tulitque sententiam dicens: Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te. Quam quidem auctoritatem prisci Hebræorum doctores, ad immaculatæ Conceptionis matris Messiæ confirmationem adduxisse videntur. » Hucusque R. Simeon.

Vers. 18. CONTRADICTIONES COMPRIMIT SORS, ET INTER POTENTES QUOQUE DIIUDICAT.) Hebr. *Lites cessare facit sors, et inter potentes dividit*, scilicet litem, puta rem de qua li-
A tigatur; Aquila διαλύσει; Symmach. et Theodot. διαστελεῖ, id est, *dividet, diiudicabit*; Chald. *Contentiones abrogat sors, et inter sortes dirimit*; sic et Syrus. Septuag. vero, *Contradictiones sedat taciturnus, et in potentatibus* (δυναστείαις: sed melius alii legunt δυνάσταις id est dynastas, *potentes*) *definit.* Ita Romani et Complut. Verum videtur esse mendum, ut pro κλῆρος, id est *sors*, scriptores vitiose scripserint σιγηρός id est *taciturnus*. Probatur id primo, quia Hebr. גורל *goral* significat sortem, non taciturnum; et ita vertunt cæteri omnes. Secundo, quia multi codices Græci legunt κλῆρος, et Origen. homil. 23. in Iosue: *Contradictiones*, ait, *cohibet sors, et inter potentes definit.* Tertio, quia ita legit Auctor Catenæ Græcorum, sicque explicat. *Controversias*, ait, *sedat sors, litemque inter potentes natam dirimit. Sors, quæ Matthiæ obtigit, obortam de Iudæ Iscariotæ successore controversiam sedavit: et potentibus, nempe Apostolis, quem eligere deberent, præfinivit. Sunt qui loco* κλῆρος *legant* σιγηρός, *ut sit sensus: Lites et contentiones undecumque exortas homi-* B *nem patientem et taciturnum facile sedare: cum ex adverso litem et rixam exacuant, qui litiganti responsant et obloquuntur.* Hæc auctor ille.

Sensus huius sententiæ planus et apertus est, q. d. Cum res, de qua litigatur, anceps est et dubia, cuius sit, vel quia ius utriusque incertum est et dubium, vel quia utraque pars potentes pro se rationes profert, vel alia simili de causa: tunc non alius lites sedandi suppetit modus, nisi ut eas dirimat et definiat sors. Unde R. Salomon notat pro *potentes* Hebr. esse עצומים *atsumim*, per quos ipse accipit potenter litem conserentes, qui scilicet validis inter se rationibus confligunt, causam utrimque suam pro viribus confirmantes. Et sic accipitur hæc vox Isaiæ capite 41. vers. 21. Cum ergo illorum lites sint arduæ, robustæ et validæ; hinc potentes appellantur, quos conciliare nemo potest nisi sors. Rursus עצם *atsam* significat obturare, claudere, Isaiæ capite 33. vers. 15. *Atsumim* ergo vocentur lites obscuræ, ideoque clausæ, quas nemo a- C perire et resolvere potest nisi sors. Unde ex Hebr. vertas, *qui sese roborant in contentione;* Vatablus: *contendentes separat.* Docet ergo medium sedandi lites in rebus implexis et dubiis esse sortem, quin et ubi partes contendentes sunt duræ et perfractæ, ut nec rationem, nec iudicem, nec arbitrum admittere velint, recurrendum esse ad sortem, si partes eam admittant. Ratio a priori est quod sicut in rebus certis et manifestis dominatur ratio, sic in incertis, dubiis, obscuris et fortuitis dominatur sors et casus. Quare sicut illa in consiliis per rationem decidenda sunt, ut illa pars prævaleat, quæ potioribus nititur rationibus; sic hæc per sortem sunt definienda; sunt enim in iure et dominio fortuitorum, quæ subiacent sorti, quibusque dominatur sors, quasi eorum rex et rector. Sic Iosue capite 15. terram sanctam divisit duodecim tribubus, singulisque earum familiis per sortes, itaque omnes Hebræorum lites sedavit.

FRATER QUI ADIUVATUR A FRATRE, QUASI CIVITAS FIRMA; ET IUDICIA QUASI VECTES URBIUM.) Pro *qui adiu-* D *vatur* hebr. est נפשע *nifscia*, id est prævaricans, deficiens, rebellans. Unde Aquila vertit: *Frater rebellans præ civitate forti;* Chald. *Frater qui deficit a fratre, quasi civitas fortis et clausa quasi repagulo forti;* Tigur. *Frater si perfide deseritur, (ita fit vehementior) quam civitas fortissima, et contentio ut repagulum arcis;* Vatablus: *Frater rebellans (contra fratrem) magis quam civitas fortis, et (lites fratrum sunt) velut vectes palatii,* q. d. *Rebellio fratris durior est quam civitatis quæ rebellat contra principem: et lites fratrum sunt ut vectes, quibus clauduntur fores palatii, ac si dicat: Nihil gravius simultatibus et dissidiis fratrum.* R. Salomon: Frater, ait, a fratre deficiens eique rebellans, etiam civitatem munitissimam in sua defectione perdit. Aben Ezra hunc versum connectit præcedenti, q. d. Sors dividit lites etiam gravissimas, quales sunt fratrum, cum a se dissident: hæ enim sunt duræ et fortes quasi vectes urbium. R. David: *Frater læsus durior est civitate forti, et lites fratrum sunt quasi vectis pa-* Vers. 19.

latii. Sic et cæteri hebraizantes. Et sane hic sensus valde respondet Hebræo. Significat ergo lites fratrum esse acerbas, et sæpe irreconciliabiles. Ratio est quod vehemens amor læsus convertatur in vehemens odium, sicut forte vinum, si corrumpatur et acescat, convertitur in acre acetum. Unde Arist, l. 7. Polit. 7. *In proverbio*, ait, *dicitur: Fratrum contentiones et iræ sunt acerbissimæ, et qui nimium amant se, nimium oderunt.* Fratrum ergo iræ sunt validæ instar civitatis fortis: tum quia sicut civitas, muris et vectibus firmissime roborata, est quasi tormentis inexpugnabilis: sic et validæ offensiones fratrum nulla fere ratione vinci, nullo amore, nullo beneficio expugnari possunt: tum quia sicut civitas est inexpugnabilis, ubi cives sunt robusti, qui eam fortissime defendunt: sic ubi fratres inter se fortissime certant, odium et inimicitia eorum videtur irreconciliabilis et inexpugnabilis.

Verum Noster hebraice *nifscia*, id est *rebellans*, vertit, *qui adiuvatur*. At qua ratione, qua fide? Contraria enim sunt rebellare et adiuvare?

Primo, aliqui sic hæc conciliant ut dicant fratrem rebellantem hic dici non respectu fratris, sed respectu hostium fratris qui proinde fratris est adiutor, q. d. Frater qui pro fratre suo contra alios durus et pugnax est, hic fratrem communit instar civitatis munitæ.

Secundo, alii hæc conciliant subaudiendo et supplendo nonnulla, hoc modo: *Frater desertus* (a fratre scilicet) *ab urbe fortitudinis* (supple deseritur) ex quo recte consequitur quod vertit Noster: *Frater qui adiuvatur a fratre, quasi civitas fortissima.*

Tertio, facilius et planius hæc conciliabimus dicendo, Nostrum legisse non נפשע *nifscia* per *scin*; sic enim idem est quod *rebellans*; sed נפשע *nifsa*, per *sin*, id est incedens, inambulans, q. d. Frater cum fratre fraterne incedens et inambulans (ideoque eum adiuvans et protegens) est ei loco civitatis firmæ.

Porro non temere sic legisse et vertisse Nostrum patet ex Syro, qui pari modo legit et vertit: *Frater, qui adiuvatur a fratre suo, est quasi urbs firma*; et Septuag. *Frater a fratre adiutus, quasi urbs munita et excelsa*; et sanctus Cyprianus epistola 14. *Frater fratrem adiuvans exaltabitur sicut civitas magna.* Causam subdit: *Videlicet quod munimentum animæ dimicanti fraterna compassio ferat, variisque mentis afflictæ pulsibus quasi murus obsistat.*

Porro R. Levi, licet *nifscia* per *scin* legat, vertatque *offensus, læsus*; tamen ad sensum iam datum sic illud accommodat, sicque explicat: *Licet frater fratris defectione petitus et offensus sit, est tamen illi utilior quam urbs munita, opportuno necessitatis tempore opem ferens, fratremque servans: neque vero tunc illi defectionis crimen obiiciet, cum eadem corporis concretione uterque constet.*

Est igitur frater fratrem adiuvans illi pro urbe (Hebr. *præ urbe*, id est potior et validior urbe) sive loco urbis munitæ: tum quia sicut urbs munita incolas tuetur ab omni hostium incursu, sic et frater fratrem a quibusvis adversis defendit ac protegit; tum quia sicut cives in urbe munita invicem se communiunt, ac communibus viribus urbem propugnant, ab eaque hostes propellunt; sic pariter fratres se mutuo adiuvantes communibus armis et copiis se invicem tuentur, et adversarios propulsant, uti fecere fratres Machabæi Iudas, Ionathas et Simon, qui proinde invicti ingentes Antiochi exercitus vicerunt.

Significat ergo hæc gnome paucos fratres unitos esse instar civitatis firmæ, ac æquivalere multis civibus urbem propugnantibus; quod enim in urbe facit multitudo civium, hoc in familia facit unio et amor intimus fratrum, quo fit ut pauci fratres concordes multis civibus æquivaleant, imo ex una familia fratrum robusta oriatur civitas, adeoque gens et regnum, uti patuit in duodecim Patriarchis filiis Iacob, qui regnum Israel constituerunt. Vice versa, innuit hæc gnome cives in civitate esse id quod sunt fratres in familia; ac proinde sicut fratres uniti familiam tuentur, sic cives concordes urbem tutari, eamque

Gnome- [illegible]

A reddere inexpugnabilem. Unde Lycurgus, fundator Spartæ, vice mœnium, eam concordia civium communivit. Quocirca Agesilaus, rex Spartæ, rogatus a quodam cur Sparta mœnibus non cingeretur? ostendit eis cives armatos et unanimes: *Hi*, inquiens, *sunt Spartanæ civitatis mœnia*; significans urbes nullo munimento tutiores esse, quam virtute civium consentientium. Ita Plutarchus in Apophtheg. Laconicis. Rursum Lacedæmonii cum periclitarentur, ac de civitate mœnibus cingenda consultarent, Isæus sophista recitavit illud Homeri:

Scutum hæsit scuto, galeæ galea, atque viro vir.

Addiditque: *Sic mihi state, Lacedæmonii, et muris cincti sumus.* Ita Philostratus in Sophistis.

Huc facit proverbium Arabum: *Excute mihi ignem et ego tibi collucebo*, id est, esto mihi, ero tibi: adiuva me, ego vicissim ero tibi adiutor.

Gnomen hanc Salomonis illustrat exemplum Sciluri apud Plut. in Apopht. Regum: Scilurus, ait, octoginta liberos masculos habens, cum esset moriturus, fasciculum iaculorum singulis porrexit, iussitque rumpere. Id cum singuli recusassent, eo quod videretur impossibile, ipse singula iacula exemit, atque ita facile confregit omnia, filios admonens his verbis: *Si concordes eritis, validi invictique manebitis; contra, si dissidiis aut seditione distrahamini, imbecilles eritis, et expugnatu faciles.* Non potuit Scytha magis scythice rem ob oculos ponere.

Simile de Micipsa rege refert Sallustius in Iugurtham: Micipsa, ait, iamiam moriturus filios suos paterno monet affectu, ut concordes sint, aureis semper litteris scribendam sententiam addens: *Concordia enim parvæ res crescunt, discordia autem maximæ dilabuntur.*

Severus Romanorum Imp. in gravissimum morbum incidens, postesquam vitæ suæ finem instare animadvertit, ad se vocavit Marcum Antoninum et Getam filios, a quibus quid vellet percontatus: *Facite*, ait, *ut conveniatis inter vos, locupletate milites, cæteros omnes contemnite.* Sciebat enim filios regni cupidissimos post mortem de C successione disceptaturos; et nisi militum animos pecunia flecterent, penitus interituros esse. Ita Dion. Nicæus, et Xiphilinus in Vita Severi.

Denique huius sententiæ veritas liquet in Apostolis, virisque Apostolicis primitivæ Ecclesiæ, qui orbi fuere inexpugnabiles, imo totum orbem expugnarunt, Christoque subiecerunt. Ex adverso olim Arrius, Nestorius, Pelagius, etc. et nunc Lutherus, Calvinus, cæterique hæretici fideles fratres suos impugnantes, Ecclesiam lacerarunt, ac Turcis aditum ad occupandam Hungariam, aliasque provincias præbuerunt: Turcæ enim semper creverunt et crescunt per dissidia Christianorum, quæ suscitant hæretici. Ita Auctor Catenæ Græc. qui sic vertit sicque explicat: *Frater a fratre adiutus, est instar munitæ præcelsæque civitatis. Idem rursum, veluti regnum bene fundatum, robustus et potens est. Consentientes inter se Christi discipuli et fratres erant, et tamquam regnum mille propugnaculis præsidiisque munitum validi fortesque erant. Paucis, alter ab altero bona fide adiutus* D *inexpugnabilis evadit.*

Idipsum experimur in religionibus et cœnobiis reformatis, in quibus viget disciplina, humilitas et charitas. Hæ enim omnibus æmulis et inimicis, quin et dæmonibus sunt fortiores per Religiosorum concordiam et conspirationem. Unde S. Basilius, præferens vitam cœnobiticam quasi fraternam vitæ eremiticæ et solitariæ, hanc dat causam Constit. monast. c. 19. « Si quidem perfectissimam ego illam vitæ communionem appello, a qua omnis propria et privata rei cuiuslibet possessio exclusa est, et a qua omnis abest dissensio, omnis perturbatio et rixa; contra vero ubi omnia communia, animi, mentes, corpora, eaque quibus necessario ad cultum et victum utimur, communis Deus, communis pietatis mercatura, communis salus, communia certamina, communes labores, communia præmia, et certaminum coronæ: ubi multi unus, et unus non solus, sed in pluribus. Huic vitæ instituto quid est tandem quod iure æquiparari possit? quid beatius dici, quid

Religiosæ communitatis bona.

hac coniunctione, unitate et necessitudine aptius excogitari? quid elegantius fingi mutua inter se morum animorumque contemperatione? Homines ex diversis nationibus ac regionibus profectos per exactam morum ac disciplinæ similitudinem adeo velut in unum coaluisse, ut in pluribus corporibus unus tantum animus inesse videatur, vicissimque plura corpora unius mentis instrumenta cernantur. In his qui infirma corporis valetudine est, is complurium animos infirmitatis suæ participes habet; qui vero animo æger est, ei complures præsto sunt, a quibus curetur, et a quibus assidue erigatur. » Plura vide apud nostrum Hier. Platum l. 1. de Bono status Relig. c. 20. et 27.

Huc faciunt Philosophorum gnomæ. Antisthenes dicebat fratres, qui essent concordes, omni pariete esse fortiores. Quintilianus declamat. 321. *Quid est*, ait, *aliud fraternitas quam divisus spiritus?* P. Nigidius apud Gellium l. 12. c. 10. *Frater*, ait, *dicitur quasi fere alter*, Plato l. 2. de Republ. recitat adagium vetus: *Frater viro adesto*, de fido auxilio dici solitum; quoniam in rebus periculosis vix umquam frater solet deesse fratri.

Frater quasi fere alter.

ET IUDICIA QUASI VECTES URBIUM.) Lyranus, Baynus, Iansen. et alii per *iudicia* accipiunt decreta, q. d. Fratrum decreta, communi fratrum consensu statuta, sunt valida quasi vectes urbium, ideoque difficile infringi possunt: quia fratres communibus animis armisque ea tuentur et propugnant. Potest enim, ait Iansen. quod dicitur de iudiciis, accipi de æquitate iudiciorum et sententiarum, quæ firmum efficit statum reipubl. Ut tota hæc sententia significet civitatem stabiliri rebus duabus, scilicet civium concordia et æquitate iudiciorum.

Verum quia Hebr. מדינים *midianim* non significat sententias et decreta, sed lites et contentiones; hinc easdem a Nostro vocari iudicia verius est. Sic enim S. Paulus ait 1. Corinth. 6. 7. *Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos*, hoc est, lites et contentiones. In hisce enim solent litigantes ad iudicium provocare, et coram iudice contendere. Unde noster Salazar sic exponit, q. d. Fratrum concordia adinstar est urbis munitissimæ et fortissimæ. *Iudicia* vero, hoc est, lites et dissidia fratrum, *quasi vectes urbium*: *vectes* quidem accipio pro foribus, id est quasi urbes reclusis foribus adapertæ, atque hostibus perviæ, q. d. Ubi frater fratri bellum movere, et ab invicem dissidere incipiunt, vice versa similes sunt urbibus, quæ reclusis vectibus hostibus liberum aditum præstant. Itaque vectes seu repagula in hoc loco, quæ claudendi et aperiendi instrumenta sunt, non ad claudendum, sed ad reserandum referenda puto. Hæc Salazar.

Verum *vectes urbium* solent notare robur urbium: hoc autem robur præstant urbes, non cum reserantur, sed cum clauduntur et obserantur. Unde Chald. vertit; *et clausa quasi repagulo forti*; et Septuaginta, *μεμοχλωμένον* (ita Romani, licet Complut. legant, *τεθεμελιωμένον*, id est *fundatum*) id est *tamquam clausum vecte regnum*; Aquila, *et his tamquam vectis palatii*. Sic et cæteri. Sensus ergo est, q. d. Frater fratrem adiuvans, id est, concordia fratrum est fortis et invincibilis instar civitatis validæ et munitæ; similiter discordiæ, lites et contentiones fratrum, præsertim publicæ et forenses, sunt fortes, irreconciliabiles et inexpugnabiles instar vectium, quibus palatia et urbes clauduntur: sicut enim vectibus urbes obserantur, sic discordia, lis et contentio quasi vectes obserant animos fratrum, ut nullum reconciliationi dent aditum, nullum alloquio, amori et benevolentiæ præbeant accessum.

Cur odia fratrum acerba? Ratio 1. 2.

Ratio est duplex: Prior, quam initio dedi, quod amor summus qualis est fratrum, si irritetur, vertatur in odium summum et pertinax; sicut optimum vinum vertitur in fortissimum acetum. Posterior, quod iniuria a fratre illata videatur esse acerbior: a fratre enim, utpote coniunctissimo, summa homines expectant, et summa sibi deberi beneficia censent; quare si pro beneficiis maleficia recipiant, gravem et acerbam putant sibi inferri iniuriam. Sic fratres Ioseph, videntes eum plus cæteris amari a patre Iacobo, eum summo odio usque ad necem prosecuti sunt. Sic Esau odium in Iacob ad posteros propagavit. Unde perpetui summique fuere hostes Idumæi et Iudæi. Vide dicta Amos 1. v. 11.

Denique sicut Recentiores totam hanc gnomen referunt ad discordiam et contentiones fratrum: sic ex adverso Chald. et Sept. totam eam referunt ad concordiam fratrum, eiusque vim et robur declarant. Noster vero media via incedit, ac prius hemistichium ad concordiæ, posterius ad discordiæ fratrum robur refert. Sept. ergo sic habent: *Frater a fratre adiutus quasi urbs munita et excelsa: invalescit autem tamquam fundatum regnum*; vel, ut habet S. Ephrem tract. de Reprehens. sui: *Nam fundati regni instar est, et potens*, q. d. Concordia et conspiratio fratrum est valida et inexpugnabilis instar civitatis munitæ et excelsæ, quæ scilicet validis excelsisque muris et turribus circumvallatur; hanc enim celsitudinem fratribus præstat sublimitas cognationis: post parentes enim summus coniunctionis et consanguinitatis gradus est fraternitas, sive fratrum nexus et copula, quinimo concordia hæc et amor fratrum increscit et invalescit; ut non tantum instar civitatis unius, sed instar regni totius fundati et validi potens et ampla evadat, ut non solum aliorum vim repellere, sed et eos invadere ac subiugare possit. Sic Romulus et Remus fratres inter se conspirantes multos sibi conciliarunt, alios vi et armis subegerunt, ac urbem Romam ædificarunt, populum Romanum adunarunt, atque in ea regnum Italiæ, imo imperium orbis constituerunt. Significat ergo hæc gnome concordiam inter fratres studiose esse conservandam, et, si qua inter eos controversia incidat, cavendum a forensibus contentionibus, quæ odia acuere, imo immortalia reddere solent, ac sorte potius, ut dixi v. præced. controversiam esse dirimendam.

Moraliter hic disce quantum boni afferat concordia, et quantum mali discordia. Scyrus lapis, qui in insula Scyro nascitur, mirum id habet, ut integer enatet, comminutus mergatur, ait Plin. l. 36. c. 17. Ita concors et coniuncta stat societas, quæ discors et divisa dissipatur. Nam

Scyrus lapis mirus.

Defendit numerus, iunctæque umbone phalanges.
Commune periculum concordia propulsandum,

ait Tacitus. Aurea Lucan. l. 4.

Æterno complectitur omnia nexu,
Tot rerum mistique salus concordia mundi,
Et sacer orbis amor.

Allegor. Beda: *Cum populus*, ait, *uterque, Iudæorum scilicet et Gentium, fraterna sibi in Christo charitate consentit, unam iam Catholicæ Ecclesiæ civitatem construit: et sicut vectes urbium portas muniunt, ita dogmata utriusque Testamenti, Ecclesias per orbem, quæ unam Catholicam faciunt, ab infidelium incursione defendunt.*

Tropol. Hugo: Duo fratres, ait, sunt ratio et appetitus, sive intellectus et voluntas; hi, si inter se congrue consentiant, ut scilicet minor maiori, puta appetitus rationi, et voluntas intellectui concordet, seque subiiciat, validi sunt instar civitatis munitæ: sin discordent, et voluntas intellectui rebellet, oritur dissidium et schisma internecinum quod utrumque vastat et perdit.

DE FRUCTU ORIS VIRI REPLEBITUR VENTER EIUS, ET GENIMINA LABIORUM IPSIUS SATURABUNT EUM.) Hebr. *De proventu labiorum suorum satiabitur*. *Genimina* ergo sunt proventus labiorum sive fructus oris, qui est duplex: Primus et proximus oris fructus sunt verba et sermones tam boni quam mali; secundus et remotus, sunt commoda et damna, quæ afferunt sermones boni et mali: hisce enim quisque pascitur et saturatur; bonis quidem et commodis quasi melle; malis vero et damnis quasi felle et absinthio, quod ipse sibi seminavit. Caietan. hæc refert ad eos qui loquendo victum parant, imo quæstum faciunt: horum enim os satiat ventrem, quales sunt causidici, rhetores, doctores, concionatores. Melius R. Levi hæc refert ad verba blanda et dura, q. d. Qui blando mollique sermone utitur, responsis suis alterius iram delinit, fructuque sermonis non caret, cum malum a se arceat: qui ve-

Vers. 20.

ro dura et acerba loquitur, iram ciet, citoque ingruente pernicie plectitur.

Optime et plenissime hæc generatim accipias de quibuslibet sermonibus, sive bonis, sive malis, q. d. Sermones causant homini bonum vel malum, gaudium vel mœrorem, præmium vel supplicium. Si enim quis bene, benevole et prudenter loquatur, omnes homines, Angelos et Deum ipsum sibi conciliabit: sin male, imprudenter, mordaciter, omnes irritabit, a quibus proinde vapulabit. Unde explicans subdit: *Mors et vita in manu linguæ. Ventrem* metaphorice vocat intima hominis, qualia sunt mens et conscientia. Hæc enim de bene dictis laudata et præmio affecta gaudet, de male dictis culpata et afflicta cruciatur, dolet et gemit. Hic versus consonat cum v. 14. c. 12. *De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis;* et cum v. 2. c. 13. *De fructu oris sui homo satiabitur bonis.* Vide ibi dicta.

Mystice, Auct. Catenæ Græc. Sermonibus, ait, spiritualibus animæ receptaculum impletur, quandoquidem cum externi sensilesque sermones animæ ventrem implere non queant, superest ut spiritualibus alimentis vasculum illud impleatur; implet autem ventrem suum non homo simpliciter, sed vir. Hæc ille.

Vers. 21. MORS ET VITA IN MANU LINGUÆ: QUI DILIGUNT (Sept. *qui continent*) EAM, COMEDENT FRUCTUS EIUS.) Aben Ezra hæc refert ad versum præcedentem: *De fructu oris viri replebitur venter eius*, q. d. Si quis male loquatur mors ei continget; sin autem recte, vitæ compos fiet. *Mortem* et *vitam* accipe tam naturæ, quam gratiæ et gloriæ, tam præsentem, quam æternam. Hæretici enim, ut Arrius, Lutherus, Calvinus, tam se quam multa discipulorum millia, sua prava doctrina ad mortem æternam in gehennam transmiserunt; vice versa Apostoli, virique Apostolici, et sancti doctores, prædicatores, confessarii suis igneis linguis tam sibi quam suis omnibus vitam gratiæ et gloriæ conciliant.

Lingua est ultimum vivens et primum moriens.

Alludit ad naturam linguæ, hæc enim in embryone ultima animatur, et moriente homine prima vita destituitur et emoritur, teste Aristotele et Plinio. Simili enim modo evenit in ethica linguæ, nimirum in vita spirituali virtutum linguæ perfectio ultimo acquiritur tamquam complementum perfectionis, iuxta illud Iacobi 3. *Si quis verbo non offendit, hic perfectus est vir;* vice versa, mors animæ communiter a vitio linguæ exordium capit. Audi Plinium l. 11. 37. *Os*, ait, *primum mori tradunt, cor novissime*. Sicut enim cor in animali est primum vivens, et ultimum moriens; sic vice versa lingua est ultimum vivens, et primum moriens; quare sicut vita a corde, ita mors ab ore et lingua incipit: *Evenit namque omnibus, ut quod ultimum fit, hoc primum deficiat; et quod primum, id ultimum, quasi natura decursionem reducem agat, et a calce ad carceres unde proruit, redeat*, ait Aristot. l. 2. de Gener. animal. c. 4. Sic et Plinius lib. 11. c. 37. Simili modo in dissolutione domus, tectum, quod ultimo factum est, primo dissolvitur, deinde parietes et cætera usque ad fundamenta. Hic enim naturalis est ordo resolutionis. Simili modo fit in moralibus. Unde S. Chrysost. in Psal. 140. *Mortis*, inquit, *unicum fere ostium lingua est.* Hac ergo de causa mors et vita dicuntur esse *in manu linguæ;* quia linguæ est vitam tueri, vel morti ostium patens et amplum aperire. Nam sicut in generatione hominis cor primo, lingua ultimo perficitur: sic in spirituali generatione cor et voluntas primo, lingua ultimo ad virtutem formatur et perficitur. Et sicut in homine cor novissime, lingua primo emoritur; ita etiam animi mors ab ore et lingua fere incipit, ac in voluntate desinit. Iam

Quæritur primo, cuius mors et vita sit in manu linguæ, an loquentis, an audientis, an tertii de quo loquitur?

Primo, S. Bernardus omnes hosce tres intelligit, cum asserit linguam detractoris tres occidere ictu uno, scilicet loquentem, audientem, et tertium cuius famæ detrahitur. Audi eum serm. de triplici custodia manus, linguæ et cordis: « Numquid non viperea est lingua ista (detractoris?) Ferocissima plane, nimirum, quæ tam lethaliter tres inficiat flatu uno. Numquid non lancea est ista lingua? Profecto et acutissima, quæ tres penetrat ictu uno. Lingua, inquit, eorum gladius acutus. Gladius equidem anceps, imo triceps est lingua detractoris. Nec vero eiusmodi linguam ipso etiam mucrone quo Dominicum latus confossum est, crudeliorem dicere verearis. Fodit enim hæc quoque Christi corpus et membrum de membro, nec iam exanime fodit, sed facit exanime fodiendo. Ipsis quoque nocentior est spinis, quas illi tam sublimi capiti furor militaris imposuit; seu etiam clavis ferreis, quos sanctissimis manibus illis et pedibus consummatio Iudaicæ iniquitatis infixit. Nisi enim huius, quod nunc pungitur et transfoditur, corporis sui vitam illius vitæ corporis prætulisset, numquam illud pro isto mortis iniuriæ, crucis ignominiæ tradidisset. » Unde adhortando concludit: « Sane propterea maiorem ei diligentiam, et diligentiorem custodiam convenit exhiberi, quod sit iuxta Scripturam mors et vita in manibus linguæ. Alioquin si sola inesset vita, nec circumcisio quidem ei, sed sola mors, etiam abscissio deberetur. Nunc vero ponenda nobis ori nostro custodia, et ostium circumstantiæ labiis, ut nec vitalem ædificationem clausura damnet æterna, nec lethalis pernicies liberum sortiatur egressum. »

Laertius lib. 5. cap. 1. narrat Aristotelem reprehendisse Callisthenem, coram Alexandro multa indecenter et liberius loquentem, recitando illud Homeri:

Talia si loqueris, non multo tempore vives.

Et verus fuit vates; nam Callisthenes ab Alexandro occisus est. Idem lib. 1. cap. 9. narrat Anacharsin interrogatum quid in homine esset optimum et quid pessimum? respondisse linguam: hac enim si bene utaris vitam; si male, mortem tibi aliisque accerses. Huc facit proverbium Arabicum: *Cave ut lingua feriat collum tuum*; multos enim perdit intemperantia linguæ. Denique Bias Amasi regi poscenti e victima partem optimam et pessimam, protinus misit linguam, quod illa plurimum afferat commodi vel damni, teste Plutarch. in Convivio septem sapientum.

Secundo, alii accipiunt mortem et vitam, activam loquentis et passivam audientis. Lingua enim doctoris, consiliarii, suasoris conciliat vitam præsentem et æternam audienti, si bona et salutaria eum doceat, consulat et suadeat; mortem vero, si prava. Unde Vatablus explicat, q. d. *Lingua potest interficere sermone suo, potest et servare.* Huc facit expositio Hugonis, qui sic partim litteraliter, partim mystice explicat. q. d. Lingua detractoris, calumniatoris, falsi testis, etc. mortem infert loquenti; vitam vero ei qui patienter eius calumnias, iniurias, et falsa testimonia sustinet; auget enim eius patientiam et merita, quin et subinde vitium eius sanat. Affert Plutarchus in Moral. exemplum cuiusdam, qui Prometheum volens trucidare, ense aperuit apostema eius lethiferum, itaque ei sanitatem et vitam pro morte præter intentionem restituit: *Ita sæpe*, inquit, *convicium per iracundiam coniectum ab inimico, vitium animi vel ignotum nobis, vel neglectum sanat; et eius qui mortem inferre solebat, plaga vitam affert.*

Tertio, alii passim accipiunt mortem et vitam loquentis, q. d. Loquens, si bene et prudenter loquatur, sibi vitam: sin male et imprudenter, non raro sibi ipsi mortem conciliat. Et hoc directe videtur intendere Salomon: explicat enim et inculcat id quod dixit v. præced. « De fructu oris viri replebitur venter eius, et genimina labiorum ipsius saturabunt eum. » Consequenter tamen et a pari, vel simili, mortem et vitam audientium, et eorum de quibus est sermo, intellige, uti dixi ex S. Bernardo. Præclare sanctus Chrysost. hom. 4. ad baptizandos, tom. 5. « Media, inquit, utriusque partis lingua est, et si utriusque est, tu dominus es. Nam et gladius in medio positus, siquidem fuerit adversus hostes arreptus, salutaris accipienti reperitur; si vero tenentis visceribus inferatur, mortem præparat inferenti; non quia talis ferri natura, sed quia utentis tale consilium est; ita et lingua æstimetur gladius in medio positus. Armetur adversus peccata tua, non ad fratris plagam præparetur. Et hanc linguam

qualitatem Dominus exponens, ait: Ex verbis tuis iustificaberis; et ex verbis tuis condemnaberis. Quia, si fons iste sermonum puram aquam sanctorum verborum scaturierit, ad loquentis iustificationem confert; si vero ex illo aqua fœtida pravorum verborum eruperit, ad eiusdem damnationem conducet.

Hinc de S. Francisco ita scribit S. Bonavent. c. 5. Vitæ eius: « Evangelicum volebat a fratribus observari silentium, ut videlicet ab omni otioso verbo omni tempore abstinerent sollicite, tamquam reddituri in die iudicii de huiusmodi rationem. Sed etsi quem invenisset fratrem verbis assuetum inanibus, acriter arguebat, taciturnitatem modestam, et puri cordis affirmans custodiam, et non modicam esse virtutem, pro eo quod mors et vita fere dicuntur in manibus linguæ non tam ratione gustus, quam ratione loquelæ. »

Manus linguæ, quæ? Resp. Quæres secundo, quæ sit *manus linguæ*, continens in se mortem et vitam.

I. Primo, Salonius per *manum linguæ* ipsos sermones accipit: quoniam unusquisque, inquit, ex verbis suis condemnabitur, aut ex verbis suis iustificabitur. *Cur*, inquit, *dicitur habere manus lingua, cum manus habere non possit?* Resp. *Metaphorice dictum est, id est per translationem, quemadmodum venti dicuntur habere pennas. Manus enim linguæ ipsa verba sunt, quibus aut bene loquendo meretur vitam, aut male loquendo meretur mortem. Aliter, per manus sæpe in Scripturis sacris opera designantur, ut illud: Labores manuum tuarum quia manducabis. In manibus linguæ dicit, id est in operibus. Opera enim linguæ sunt colloquia bona vel mala, ex quibus mors nascitur aut vita.*

II. Secundo, alii per *manum* accipiunt periculum, q. d. Mors et vita est in manibus linguæ, id est periclitatur in lingua, adeo fragili, volubili et labili. Simili enim phrasi, ait Psaltes Ps. 118. *Anima mea in manibus meis semper*, q. d. Anima, id est vita mea, in summo versatur discrimine, perinde ac si eam manu gestarem, cuivis obvio, etiam hosti eam petenti offerendam, ut eam ad libitum mihi auferat et adimat. Unde Chald. vertit: *Anima mea periclitatur, ac si in superficie manus meæ esset.* Et Iephte ait, Iudicum 12. 3. *Posui animam meam in manibus meis*, id est vitam meam certo periculo, ut mihi auferretur, exposui. Sic hic vita et mors dicuntur esse in manu linguæ, ut quoties illa se movet et volvitur, vita et mors in ea volvi et periclitari videantur.

III. Tertio, proprie et genuine Auctor Catenæ Græcorum, Rabbini ut passim Latini et Græci, per manum accipiunt ius, facultatem et potestatem, q. d. In potestate et arbitrio linguæ est, sibi aliisque vel vitam, vel mortem, prout illi libuerit, afferre: quare tanta est linguæ dictio, ius et potestas, ut pro libito mortem vel vitam non tantum sibi, sed et aliis irroget. Lingua ergo habet quasi vitæ necisque in omnes imperium. Ita videmus duas testium linguas in iudicio vel absolvere vel damnare reum, itaque illi vel vitam vel mortem inferre. Hoc est linguæ regnum, amplum utique et vastum. Unde Auctor Catenæ Græcorum vertit: *Mors et vita in manu et potestate linguæ sunt sita; quotquot dominantur illius, fructus eius comedent.*

Symbolice, Hugo, per *manum linguæ* accipit operationem, et opera linguæ, id est verbis respondentia: « Mors et vita in manu linguæ: In sermonis, inquit, operatione mors dæmonum, et vita fidelium; nam si prædicatores manum ori adiungerent, id est facerent quod docerent; peccatores iam emortui redivivi exsurgerent, et dæmones ex adverso velut emortui tabescerent. »

QUI DILIGUNT EAM, COMEDENT FRUCTUS EIUS.) Primo, Vatablus hæc de lingua tam mala, quam bona accipit, q. d. Linguaces qui amant gaudentque garrire, ac proclives sunt ad loquendum, hi edere solent fructus ex sermone vel bono, vel malo manantes, uti dixi versu præcedenti.

Melius alii hanc partem arctant ad linguam bonam q. d. Qui diligunt se suamque linguam, ideoque eius volubilitatem frænant, ac sermones suos prudenter moderantur; hi *comedent fructus eius*, id est bonæ et prudentis suæ elocutionis copiosum fructum et præmia referent. Unde Septuag. vertunt: κρατοῦντες, id est *qui continent, coercent, dominantur linguæ suæ, fructibus eius vescentur.* Et R. Salomon sic explicat: *Qui linguam suam amat divinisque laudibus assuescit, illius fructibus vescitur, dum adhuc vitæ carcere cohibetur.* Quisquis enim de Deo loquitur, sanctitatem et vitam, imo divinitatem aliis inhalat, iuxta illud S. Dionysii de Cælesti hierarchia, cap. 2. ad Timotheum: *Tu autem, o fili, divina dicendo divinus efficere*, et alios divinos effice.

QUI INVENIT MULIEREM BONAM, INVENIT BONUM, ET HAURIET IUCUNDITATEM A DOMINO.) Hebr. *Et educet a Domino beneplacitum* vel *benevolentiam*; Aquila, Syrus et Theodot. εὐδοκίαν, id est *gratiam, beneplacitum*; Sept. *Qui invenit mulierem bonam, invenit* χάριτας, id est, *gratias, et accipit a Deo hilaritatem*; Chald. *Qui invenit mulierem, invenit bonum, et suscipit voluntatem suam a Deo.* Gen. 2. *To bonam* non est in Hebræo, sed subintelligitur; includitur enim in voce אִשָּׁה *iscia*, id est mulier, sive uxor non quælibet, sed virilis, sive virago: ab אִישׁ *is*, enim, id est vir, dicitur אִשָּׁה *iscia*, quasi vira seu virago, Genes. 2. 23. Unde Scholiast. vertit: *qui invenit uxorem utilem*, qualem describit Salomon cap. 31. Bona ergo mulier hic vocatur non tantum casta, fida, mansueta, et obediens, sed et *virilis*, id est sedula, strenua, industria in alenda et regenda familia.

Verbum *invenit* significat rem raram esse mulierem bonam, puta viraginem, ac proinde magno studio et cura vestigandam. Multi enim quærunt uxorem pulchram, alii nobilem, alii opulentam, pauci bonam et virilem, quod tamen præcipue quærendum est, et paucis obtingit. Mulier enim natura sua fragilis, est cupida, pigra, dicax, procax, fallax, maligna, adeo ut Ecclesiastic. cap. 25. 26. dicat: *Brevis omnis malitia super malitiam mulieris.* Celebre est illud Socratis dicentis tria se mala assecutum: Grammaticam, paupertatem et perniciosam uxorem: duo priora se iam effugisse, tertium effugere non posse. Ita Antonius in Melissa parte 2. serm. 34. Et illud Menandri: *uxor est malum necessarium.* Secundo, τὸ *invenit* notat fortuitum quid esse uxorem bonam; quæ enim certo consilio nanciscimur, dicimur sumere vel accipere; quæ vero fortuito obveniunt, invenire; præsertim quia mulieres omnes antequam in uxores ducantur, ostendunt se bonas, generosas et amabiles, teguntque suas iras, cupiditates, otia et vitia: at postquam ductæ sunt, ea exerunt. Quare si quis in bonam incidat, fortunam bonam nactus est. Tertio, τὸ *invenit* innuit bonam mulierem esse sortem bonam, quam Deus pro libito dat cui vult; Deus enim cuique suam sortem et fortunam dispensat et admetitur. Quare a Deo cuique uxorem ducere volenti sortem hanc bonam assidue postulandam esse. Nam, ut ait Ecclesiast. cap. 26. 3. *Pars bona mulier bona; in parte timentium Deum, dabitur viro pro factis bonis.*

Nota τὸ *invenit bonum*, scilicet singulare, rarum et eximium; bona enim mulier pacem, amorem et fidem colit cum marito, familiam provide et frugaliter administrat, proles honeste probeque educat, adeoque ab ipsa pendet familiæ totius concordia, prosperitas et salus. Unde Sept. vertunt: *Invenit charites*, id est *gratias*, hoc est copiam gratiarum. Unde Homerus, teste Seneca lib. 1. de Benef. cap. 3. Charitem unam coniugio copulavit, quasi coniugio præsidentem, eamque vocavit *Pasitheam*, id est omnem deam, quod omnium deorum et dearum dona confluant in matrimonium, ubi vir bonus et uxor bona in unum conspirant. Rursum *invenit charites*, quas Gentiles dixerunt esse tres et Horarum sorores, quod tres temporis differentias complectantur, nimirum bona uxor stabilem affert marito gratiam et amorem, qui nullo tempore vel casu languescit, sed tempore durat et fervet. Porro Auctor Catenæ Græcorum: *Gratias hic vocat*, ait, *progressus quos facit, bonasque familiæ quam curat, actiones.* Gratiæ ergo quas in familiam inducit bona uxor sunt incrementa opum, annonæ, pacis, concordiæ, probitatis et virtutum

omnium, adeoque omnis lætitiæ et iucunditatis. Unde recte dixit Plutarchus gratiam esse matrem iucunditatis. Exempla mulierum bonarum suggerit Plutarchus lib. de Virtutibus mulierum. Huc facit quod uxor bona et proba sæpe bonum et probum efficiat virum, iuxta illud S. Pauli, 1. Corinth. 7. 14. *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem.* Causam dat S. Chrysost. hom. 6. in Ioannem: *Nihil*, ait, *potentius muliere bona ad instruendum et informandum virum, quodcumque voluerit; neque tam leviter amicos, neque magistros, neque principes patietur ut coniugem admonentem atque consulentem. Habet enim voluptatem quamdam admonitio uxoria cum plurimum amet, cui consulit. Multos possum afferre viros asperos et immites, per uxorem mites redditos et mansuetos; ipsa enim mensa, lecto, filiorum communicatione, dicendis, tacendis, ingressu, auditu, exitu et aliis pluribus cum marito communicans, et ut corpus capiti coniuncta, si prudens erit et diligens, omnes vincet.*

Sic S. Cæcilia convertit Valerianum sponsum, Clotildis Clodovæum, S. Helena Constantium patrem Constantini Magni etc. Huc facit illud Euripidis apud Stobæum ser. 65.

Domiperdam enim virum prohibet uxor
Bona, ei coniuncta et servat domum.

Salomonem secutus Siracides multa in hanc sententiam congerit Eccl. 26. v. 1. 2. 3. 16. 18. 19.

Mystice, R. Levi per uxorem bonam accipit sensum obedientem rationi, id est marito; quod summum est hominis bonum: « Cuius, ait, facultates animi ita in ordinem reductæ sunt, ut subiectæ principibus serviant, eosque amore complectantur, cum nimirum menti omni conatu suam operam præstent, hic bonum adeptus est: ita enim perfectam viri absolutionem consequetur, et quæ cupiebat, obtinebit a Deo, singulari providentia huiusmodi viri rebus consulente. »

Et hauriet iucunditatem a Domino.) Noster legit ויפק *veiaphec*, id est *et hauriet*, iam alio puncto per *vau* conversivum legunt ויפק *vaiaphec*, id est *et hausit*; utrumque verum, et eodem redit, q. d. Qui invenit uxorem bonam per eam hausit, haurit, et continue iugiterque hauriet omne beneplacitum, ut habent Hebræa, id est, omne bonum desiderabile, omnem gratiam, indeque omnem felicitatem et iucunditatem a Domino, ut sibi videatur esse in paradiso, agereque vitam Adami et Evæ primorum coniugum in statu innocentiæ. Addit τὸ *a Domino*, ut significet primo bonam uxorem esse singulare Dei donum. Secundo, Deum per bonam uxorem quasi per instrumentum et canalem, fontem bonorum et gratiarum in maritum et familiam emanare.

Mystice, hæc adaptes B. Virgini; ipsa enim omne bonum invexit non tantum in familiam Iosephi, sed et in universam Ecclesiam totumque orbem, tum per se, tum per filium suum Christum. Unde de ea vere cecinit Poeta:

Nec genitrice tua (o Christe) *fecundior ulla parentum,*
Tot bona per partum quæ dedit una suum.

Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum (Septuag. *bona*, scilicet omnia iam dicta;) qui autem tenet adulteram, stultus est et impius.) Hic versus non est in Hebræo, nec in Latinis Complut. transcriptus est ex Septuag. qui illum e priori versu per necessariam consequentiam elicuerunt. Si enim mulier bona est bonum viri et familiæ, ergo qui eiicit eam, eiicit a se et a familia bonum: *Qui autem tenet adulteram, stultus est et impius; stultus*, quia stolide adulterium uxoris vel non advertit, vel patitur et dissimulat cum gravi nominis sui infamia, ac prolium iniuria et damno. *Impius*, quia adulterium uxoris eam retinendo probare et fovere videtur, itaque matrimonii sanctitatem sacrilege violat. Hoc maxime verum cum maritus adulteram tenet, dando ei facultatem impure vivendi, vel ut eius incontinentiæ satisfaciat, vel ut eius prostitutione quæstum captet, quod est lenocinium: talis enim est leno et adulter uxoris suæ. Mulieri *bonæ* et virili opponit adulteram, quia adulterium mala omnia secum vehit. Adultera enim est impudens, infamis, litigiosa, superba, prodiga, opesque mariti cum adulteris prodigit et consumit; denique maritum, proles et se ipsam evertit.

Hinc patet hanc Salomonis sanctionem de dimittenda adultera non tantum esse consilii, sed et præcepti: maritus enim, hoc transgrediens et adulteram retinens, vocatur hoc loco non tantum stultus, sed et *impius*, et ut S. Chrysost. legit, *iniustus*. Rationem dat sanctus Chrysost. hom. 22. ex variis in Matth. locis: *Non ergo*, ait, *qui dimittit mœchatur, sed qui alteram ducit; imo autem sicut crudelis est, atque iniquus qui castam dimittit: sic etiam fatuus est atque iniustus qui retinet meretricem; nam patronus turpitudinis est, qui crimen celat uxoris.* Et S. Hieron. in illud Matth. cap. 19. *Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob causam fornicationis, et aliam duxerit, mœchatur. Sola fornicatio*, ait, *est quæ uxoris vincat affectum, imo cum illa unam carnem in aliam diviserit, et se fornicatione separaverit a marito, non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente Scriptura: Qui tenet adulteram, stultus atque impius est.* Quæ verba translata sunt in Ius Canon. et habentur 32. qu. 1. cap. 2. *Dixit Dominus.* Et S. Isidor. l. 2. de Officio Eccles. cap. 19. ait: *Solum, ut ait S. Hieron. adulterium est quod uxoris vincat affectum, imo cum illa unam carnem in aliam diviserit, et se fornicatione separaverit a marito, non debet teneri*, etc. Accedit quod maritus, retinens adulteram, det scandalum toti civitati vel reipubl. Quocirca mollis et effœminata fuit vox M. Antonini Imp. qua hortantibus amicis ut Faustinam adulteram repudiaret, si nollet occidere, respondit: *Si uxorem dimittimus, reddamus et dotem.* Dotis nomine signans imperium, quod a socero, volente Adriano Imp. adoptatus acceperat: ita Iulius Capitolinus in Vita eius. Intellige hæc de adultera impœnitente, et in adulterio perseverante. Nam si pœnitentem Magdalenam suscepit Christus, cur et suam non recipiat maritus? Etsi enim rigido iure eam ream mortis peragere queat, tamen clementius et Christianæ pietati conformius faciet, si ei noxam condonet. Ita S. August. lib. 2. ad Pollent. de Adulter. coniug. cap. 6.

Mystice, Auctor Catenæ Græc. per adulteram accipit erroneam doctrinam, qualis est astrologorum iudiciariorum, magorum, hæreticorum; item malitiam et improbitatem. Hæc enim dimittenda proculque arcenda sunt.

Cum obsecrationibus loquitur pauper, et dives Vers. 23.
effabitur rigide.) Hebr. *Obsecrationes loquitur pauper, et dives respondebit fortia*, id est *dura*; Chald. *Deprecationes*, vel *preces, loquitur pauper*; Syrus: *Mollia loquitur et lenia verba*; R. Salomon: *Pauper loquitur supplex, licet dives dura respondeat*; Aben Ezra: *Cum aliquid a divite pauper postulare vult, simplici sermone utitur, et dives respondet sæva rigidaque verba.* Primo igitur et proprie, hæc gnome spectat ad pauperes, qui suppliciter quid postulant a divitibus, qui præ avaritia vel fastu iis tumida et dura respondent, ut habent Hebræa; paupertas enim facit humilem et supplicem; divitiæ vero faciunt superbum et rigidum. Secundo, generalius eam extendas ad pauperes et divites non inter se, sed cum aliis quibuslibet colloquentes. Pauper enim, utpote egens et inops, ubique timidus timide et suppliciter loquitur; dives vero opibus abundans et præfidens, ubique tumidus spirat fastum: quare imperiose agit et loquitur. Nam, ut ait S. Aug. *Pomo innascitur vermis: vermis divitiarum est superbia.* Porro R. Levi censet hæc dici ad paupertatis et humilitatis commendationem, quod humili suo sermone omnium gratiam emereatur, atque ad divitiarum et superbiæ detestationem, quod duris responsis omnes a se avertat et irritet.

Denique Beda hanc gnomen extendit ad pauperes et divites, cum Deum orant et alloquuntur: pauper enim supplex petit a Deo sibi fieri gratiam; dives vero rigide postulat quasi iure sibi debitum, uti Publicanus pauper meritis orabat dicens: *Deus propitius esto mihi peccatori;* Pharisæus vero virtutibus se divitem æstimans: *Gratias*, ait, *tibi ago, Domine, quia non sum sicut cæteri*, etc. Lucæ 18. *Humiles spiritu*, ait Beda, *humiliter Deum ado-*

*

rant, ut Evangelicus ille Publicanus: superbi merita sua iactant, ut Pharisæus.

Salomonem secutus Siracides Eccl. 13. 4 *Dives*, ait, *iniuste egit, et fremet; pauper autem læsus tacebit.* Vide ibi dicta. Sententia ergo hæc taxat divitum duritiem; pauperes vero solatur et monet, ut eam simili sermone leniant, itaque ab eis impetrent quod postulant. Nec mirentur putentque id quasi novum vel rarum sibi solis fieri, cum hic sit communis mos divitum divitiis quasi innatus, ex eisque naturaliter quasi resultans, sicut ex tonitruo resultant et dissiliunt sæva fulmina: *Obsecrationes* ergo *loquitur pauper*, q. d. Quidquid pauper loquitur, ita modeste, exiliter, humiliter loquitur, ut non tam verba quam obsecrationes promere, nec tam loqui quam obsecrare videatur. Igitur pauper loquitur mellea; at dives dura et saxea verba respondet, ut non tam verba loqui quam lapides et adamantes, imo tonitrua et fulmina vomere et iaculari videatur.

Vers. 24. VIR AMABILIS AD SOCIETATEM, MAGIS AMICUS ERIT QUAM FRATER.) Hebr. *Vir amicorum ad amandum* (vel potius, ait Baynus, *ad amicandum* scilicet aptus factusque est, nimirum *proclivis ut amicitiam exerceat, seseque præbeat amicum*) *et est amans adhærens præ fratre*, vel *magis quam frater*. Unde in Vulgata *pro vir amabilis*, Compl. et alii multi legunt, *vir amicabilis;* idque paulo significantius est, magisque respondet Hebræo, et Septuag. qui vertunt: *Vir amicorum ad amicitiam, et est adhærens super fratrem;* id est, ut clare vertit Auctor Catenæ Græc. *Vir ad amicitiam propensus constantius colet amicitiam quam frater.* Iam

Primo, Chald. sic vertit et exponit: *Sunt socii qui associantur, et est amicus magis adhærens quam frater:* et Syrus: *Sunt amici qui sunt amici, et est amicus qui magis adhæret quam frater*, q. d. Multi sunt socii et amici; at singularis amicus et socius est qui magis amat et iuvat quam frater.

Secundo, Tigurina vertit: *Vir aptus amicitiæ, et cui cordi est amicitiam colere, plus amat et firmius adhæret quam frater.*

Tertio, Vatablus: *Vir amicorum* (supple par est) *ut præstet se amicum, cum sit qui diligit, coniunctior fratre, id est vir qui multos habet amicos, debet se illis præstare amicum, ut eos in amicitia retineat; nam amici superant fratres amicitia.*

Quarto, R. Salomon, q. d. Cum quis sibi amicos assidue conciliat, forte tempus erit, quo iis indigeat; qui quidem præsto erunt, magisque opitulabuntur quam fratres.

Quinto, Aben Ezra, q. d. Vir amicitiæ amicos amore complectetur, ut secum amicitiam ineant et associentur; nam amicorum aliqui maiori necessitudine obstringuntur quam frater.

Hæc omnia fere eodem redeunt. Sensus ergo est, q. d. *Vir amabilis* vel *amicabilis;* Hebr. *Vir amicorum*, id est, vir amans et studiosus amicitiæ, qui vel a natura vel a virtute natus et factus videtur ad societatem et amicitiam, qui totus videtur esse amor, benevolentia et beneficentia, hic utique magis amicus erit; Hebr. *magis amans erit*, magis diliget, magis opitulabitur quam frater. To ergo *amabilis* non tantum passive, sed et active accipitur, q. d. qui amatur, qui amat, ac suis officiis sibi devincit et amicat omnes. Ratio a priori est, quod sicut caloris proprium est calefacere, sic amicitiæ et amoris proprium sit amare, ac beneficentiæ benefacere. Quare amicus, conflatus ex amore et beneficentia, non poterit non amare et benefacere, cum sæpe consanguineorum et *fratrum quoque gratia rara* sit, ut inquit Poeta. Hi enim sæpe se suaque magis spectant commoda quam fratrum.

Significat ergo hæc gnome vim veræ amicitiæ non cuiuslibet, sed singularis et eminentis atque amici qui totus benevolus et officiosus est (ut notarunt Chald. Syrus et Aben Ezra) quod is in amore et officiis sæpe æquet vel superet fratres, ac proinde magnopere talem amicitiam quærendum esse, ambiendam, colendam, omnibusque modis conservandam. Potest quoque *vir amicorum* accipi vir, qui omnes amicare multosque sibi amicos facere satagit.

Talis amicus, imo amicorum rex et princeps nobis est Christus, qui se totum amicis, imo inimicis, ut eos Deo et sibi amicos efficeret, impendit, et expendit, de quo proinde canit Ecclesia:

Se nascens dedit socium,
Convescens in edulium,
Se moriens in pretium,
Se regnans dat in præmium.

Si ergo verum amicum quæris, Christum quære, qui omnibus deserentibus te non deseret, nec in vita, nec in morte, nec in tempore, nec in æternitate; sed ubique et semper tibi aderit, teque omni bono, omni gratia et gloria cumulabit. Quam bene sapiebat anima quæ dicebat: *Mens mea in Christo fundata est et solidata!* Christus ergo est vir amorum, quia vir dolorum; quia sine dolore non vivitur in amore: *In pace ergo in idipsum dormiam et requiescam.*

Salomonem secuti sunt Philosophi. Gnome est Menandri: *Fratres, puta veros amicos.* Zeno, interrogatus quis esset amicus? respondit: *Alter ego*, quod citans Aristot. lib. Magnor. Moral. *Est enim*, ait, *ut dicere solemus, amicus alter ego.* Idem habet Cicero lib. de Amicit. Et S. Hier. ad S. August. ait *cum amico quasi cum altero se esse loquendum.* Unde Pythagoras, teste Cicerone loco iam citato de Amicitia, *effici volebat, ut unus fiat ex pluribus.* Igitur affectionem fraternam, quæ post parentes maxima est, æquat aut superat amicitia; est enim amicitia velut quædam fraternitas. Unde Valerius Maximus lib. 4. cap. 7. initio: *Contemplemur*, ait, *nunc amicitiæ vinculum potens et prævalidum, neque ulla ex parte sanguinis viribus inferius, hoc etiam certius et exploratius, quia illud nascendi sors, fortuitum opus; hoc uniuscuiusque solido iudicio incoacta voluntas contrahit. Itaque celerius est sine reprehensione propinquum ascersere, quam amicum; quia altera direptio iniquitatis, altera utique levitatis crimini subiecta est. Cum enim deserta sit futura vita hominis, nullius amicitiæ cincta præsidio, tam necessarium subsidium temere assumi non debet: semel autem apprehensum recte sperni non convenit.* Ac mox exemplum dat Pyladem et Orestem, quorum alter pro altero mori voluit. Unde illud:

Ut præstem Pyladem, aliquis mihi præstet Orestem.
Hoc non fit verbis, Marce, ut ameris, ama.

Talia plura amicorum paria recenset Plutarchus l. de Amicorum multitudine, ut Theseum et Pirithoum, Achillem et Patroclum, Pythiam et Damonem, Epaminondam et Pelopidam; tales fuere Nisus et Euryalus apud Virgil. Æneid. 9. Apud Hebræos similes fuere David et Ionathas; apud Græcos, S. Basilius et Nazianzenus.

Quærit sanctus Thomas 2. 2. quæst. 26. art. 8. utrum sanguine coniuncti iuxta ordinem charitatis magis amandi sint quam cæteri quavis alia ratione, ut amicitia vel militia, devincti? ac respondet affirmative, eo quod amicitia consanguineorum sit naturalis et intima: nam, radicaliter fundatur in coniunctione naturalis originis, cum amicitia civium fundetur tantum in communione civili, et amicitia commilitantium in communicatione bellica. Obiicit deinde hanc gnomen Salomonis: *Vir amicabilis ad societatem magis erit amicus quam frater;* ac respondet: *Quod quia amicitia sociorum propria electione contrahitur in his quæ sub nostra electione cadunt, puta in agendis; præponderat hæc dilectio dilectioni consanguineorum, ut scilicet magis cum illis consentiamus in agendis. Amicitia tamen consanguineorum est stabilior, utpote naturalior existens, et prævalet in his quæ ad naturam spectant; unde magis ei tenemur in provisione necessariorum.* Ubi Franc. Suarez secutus Francisc. de Victoria docet posse esse tanta amici in amicum beneficia, ut liceat eum magis amare quam proprium patrem, a quo genitus est, vitamque accepit. Verum hic cavenda invidia, ne frater, vel pater videns sibi præferri amicum, ei invideat. Unde Hesiodus:

Digitized by Google

Æqualem fratri caveat fecisse sodalem.
Modum quo hæc in re invidia caveri queat docet Plutarchus tract. de Fraterno amore sub finem. Salomonem de more secutus Siracides Eccli. 6. 11. *Amicus*, ait, *si permanserit fixus, erit tibi quasi coæqualis*; et v. 15. *Amico fideli nulla est comparatio*, etc. Vide ibi dicta.

A Mystice Beda: Vir amabilis ad societatem, inquit, est populus Gentium, qui Christo et Apostolis credidit, et fidus constansque usque ad mortem et martyria adhæsit præ fratre, id est præ populo Iudæorum, qui fuit cognatus et frater Christi secundum carnem; sed incredulus et rebellis, Christum cum Apostolis persecutus est usque ad necem.

CAPUT DECIMUMNONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pauper ambulans in simplicitate præstat diviti insipienti; divitiæ addunt amicos; non decent stultum deliciæ; doctrina per patientiam probatur: ira et hilaritas regis; mulier litigiosa; uxor prudens donum est Dei; pigritia parit soporem et famem; custodiens legem custodit animam; fæneratur Deo qui miseretur pauperis; erudiendi sunt filii; audienda consilia; pauper præstat mendaci; timor Domini parit vitam; piger torpet; flagellatione impii sapit pius; affligens patrem, infelix; testis iniquus ridet iustitiam; irrisoribus parata supplicia.

1. MELIOR est pauper, qui ambulat in simplicitate sua, quam dives torquens labia sua, et insipiens. 2. Ubi non est scientia animæ, non est bonum; et qui festinus est pedibus, offendet. 3. Stultitia hominis supplantat gressus eius: et contra Deum fervet animo suo. 4. Divitiæ addunt amicos plurimos: a paupere autem et hi, quos habuit, separantur. 5. Testis falsus non erit impunitus: et qui mendacia loquitur, non effugiet. 6. Multi colunt personam potentis, et amici sunt dona tribuentis. 7. Fratres hominis pauperis oderunt eum: insuper et amici procul recesserunt ab eo. Qui tantum verba sectatur, nihil habebit: 8. Qui autem possessor est mentis, diligit animam suam, et custos prudentiæ inveniet bona. 9. Falsus testis non erit impunitus: et qui loquitur mendacia, peribit. 10. Non decent stultum deliciæ, nec servum dominari principibus. 11. Doctrina viri per patientiam noscitur: et gloria eius est iniqua prætergredi. 12. Sicut fremitus leonis, ita et regis ira: et sicut ros super herbam, ita et hilaritas eius. 13. Dolor patris, filius stultus: et tecta iugiter perstillantia, litigiosa mulier. 14. Domus, et divitiæ dantur a parentibus, a Domino autem proprie uxor prudens. 15. Pigredo immittit soporem, et anima dissoluta esuriet. 16. Qui custodit mandatum, custodit animam suam: qui autem negligit viam suam, mortificabitur. 17. Fœneratur Domino qui miseretur pauperis: et vicissitudinem suam reddet ei. 18. Erudi filium tuum, ne desperes: ad interfectionem autem eius ne ponas animam tuam. 19. Qui impatiens est, sustinebit damnum: et cum rapuerit, aliud apponet. 20. Audi consilium, et suscipe disciplinam, ut sis sapiens in novissimis tuis. 21. Multæ cogitationes in corde viri; voluntas autem Domini permanebit. 22. Homo indigens misericors est: et melior est pauper, quam vir mendax. 23. Timor Domini ad vitam: et in plenitudine commorabitur, absque visitatione pessima. 24. Abscondit piger manum suam sub ascella, nec ad os suum applicat eam. 25. Pestilente flagellato stultus sapientior erit: si autem corripueris sapientem, intelliget disciplinam. 26. Qui affligit patrem, et fugat matrem, ignominiosus est et infelix. 27. Non cesses fili audire doctrinam, nec ignores sermones scientiæ. 28. Testis iniquus deridet iudicium: et os impiorum devorat iniquitatem. 29. Parata sunt derisoribus iudicia: et mallei percutientes stultorum corporibus.

Vers. 1. MELIOR EST PAUPER, QUI AMBULAT IN SIMPLICITATE (Syrus, *in innocentia*) SUA, QUAM DIVES TORQUENS LABIA SUA, ET INSIPIENS.) *Melior*, tum ethice, id est iustior, innocentior, sanctior; tum physice, id est præstantior, quia quietior et sapientior. Pro *in simplicitate sua*, hebr. est בתמו *betummo*, id est *integritate* vel *perfectione sua*. Sic sæpe alibi תם *tam*, id est simplex, vocatur vir sincerus, doli malique expers, integer et perfectus, ut cum Iob vocatur *vir simplex et rectus*, id est perfectus, Iob. 1. 1. Pro *torquens*, hebr. est עקש *ickes*, id est pervertens, depravans. Unde Septuag. vertunt στρεβλος, id est, *tortuosus*, qualis est vafer et astutus. Igitur Septuag. Complut. (nam in Romanis hic versus et duo sequentes desiderantur) sic habent: *Melior est mendicus ambulans in simplicitate sua, quam perversus labiis suis, et ipse stultus*; Pagnin. *quam perversus propter labia sua, qui est stultus*; Vatabl. *quam qui prava labia habet, et stultus est*; Syrus: *quam stultus, cuius viæ pravæ sunt*; Chald. *quam ille qui pervertit vias suas; ipse est stultus*. Vox enim *dives* non est in Hebræo, nec in Græco Complut. unde nonnulli codices, ac ex iis Iansenius eam a textu Latino expungit, sicque explicat, quasi pauper non opponatur diviti, sed torquenti labia sua, qui est stultus, q. d. Melior est paupertas quam stultitia; quia paupertas consistit et facile associatur cum sapientia et integritate vitæ: contorsio vero, id est depravatio labiorum, cum ea

B consistere nequit, sed est insipientia et pravitas. Nam contorquens labia est is qui non sincere agit, sed verba componit fallacia, quibus decipiat, cum aliud corde gerat, aliud ore promat. Melior est ergo pauper, qui simpliciter et innocenter vivit, quam contorquens labia, qui plenus est dolo: hic enim hominem dolosum et perversum efficit. Verum Auctor Catenæ Græc. Beda et Codices Romæ emendati legunt το *dives*: sic enim clara est antithesis inter divitem, sed simplicem et sincerum, ac divitem; sed depravantem sermones, et dolosum.

Sensus ergo est, q. d. Melior est pauper doli expers, ac candide, innocenter integreque vivens, quam dives versutus, qui suis dolis, artibus et fraudibus magnas sibi parat opes: hic enim est insipiens, id est impius; pauper vero est sapiens, id est probus et pius. Nam το *et insipiens* non connexionem, quasi possit esse contorquens vel depravans labia, qui non sit insipiens (hoc enim falsum est) sed causam significat, q. d. Melior est pauper simplex divite torquente labia, qui scilicet labia componit et torquet ad decipiendum; *et*, id est, *quia*, hic est insipiens, id est impius. Innuit Salomon paupertati cognatam esse sapientiam, id est simplicitatem, innocentiam, sanctitatem; opibus vero cognatam esse insipientiam, id est fraudes, usuras, iniustitiam, pravitatem, iuxta illud: *Omnis dives aut iniquus, aut iniqui hæres.*

Ratio ergo a priori, cur pauper simplex præstet diviti

Digitized by Google

doloso, est quod simplicitas et innocentia, quam affert paupertas, præstet dolo et pravitati, quam affert cupiditas opum: illa enim est veritas, veraque et mera sapientia; hæc vanitas est, vanaque et mera insipientia: illa enim ducit ad felicitatem cœlestem, hæc ad ignes gehennæ. Unde Aben Ezra sic exponit, q. d. Vir integer melior est perverso, qui sermones suos pervertit. Sic et R. Levi.

Exemplum huius rei est in S. Francisco, qui pauper fuit non tantum censu, sed et sensu ac spiritu, hoc est amator mirus paupertatis Evangelicæ, ideoque per eam ad magnam simplicitatem et sanctitatem pervenit. Hic enim sapientior, melior, sanctior, Deo et mundo gratior et honoratior fuit, quam omnes divites dolosi et versuti. Idem dicas de quibuslibet Religiosis paupertatem professis et colentibus. Rursum exempla huius sententiæ sunt in pauperibus opificibus et mercatoribus, qui, quia candide iusteque iuxta conscientiam operantur et negotiantur, hinc parum lucrantur: hi enim in sua innocenti pauperie præstant divitibus, qui per dolos et fraudes se in immensum locupletant. Illi enim habent bonam conscientiam, ideoque iustitiam, pacem, gaudium et spem vitæ æternæ: hi vero malam habent conscientiam, ideoque iniustitiam, turbationes, mœrores, ac de sua salute desperant. Nam ut ait Apost. 1. Timoth. 6. 9. *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas.*

Mystice Beda: *Melior*, ait, *est simplex auditor verbi Dei, si ea quæ intelligere in Scripturis potuit, operando perficit, quam eruditus quisque, si in illis, quæ acute intellexit, ad hæresim prædicandam labia retorquet.*

Vers. 2. UBI NON EST SCIENTIA ANIMÆ, NON EST BONUM: ET QUI FESTINUS EST PEDIBUS, OFFENDET.) Chald. et Syrus: *Qui festinus est pedibus in malum, peccat;* Aben Ezra: *Qui ad rapinam festinat, piaculi noxam subit.* Est miosis: *Non est bonum*, id est, est malum, imo pessimum; τὸ *animæ* potest referri vel ad τὸ *scientia*, ut comma ponatur post *animæ*, uti ponunt Romani, vel ad τὸ *non est bonum*, q. d. Ubi non est scientia, ibi animæ non est bene, sed male. Unde Auctor Catenæ Græc. vertit: *Anima sapientia destituta non est bona*, id est, non est pulchra, non est bene instituta. Alius vertit: *Ne vita quidem sine scientia suavis est;* Tigur. *Neque bene habet animus imperitus, ut qui festinat et pedibus offendit*, quasi hic versus pertineat ad versum præced. eiusque det causam, q. d. Ideo præstat pauper simplex diviti perverso et insipienti, quia ubi non est scientia sive sapientia, ibi animus male habet: quia caret oculo et duce, ac proinde instar cæci festine ambulantis in saxa et scandala impingit et offendit. Vatablus vero per נפש *nephes*, id est animam, intelligens vim animalem et concupiscibilem sive desiderium, sic vertit et explicat: *Etiam absque prudentia desiderium res pessima est, et velox pedibus peccat; velox scilicet ad implendum desiderium suum.* q. d. Concupiscentia quæ non regitur a prudentia, res pessima est: quia velociter hominem trahit ad sui expletionem, cumque cæca sit, facile in scopulos impingit, hominemque in ruinam præcipitat.

Significat ergo Salomon proprium animæ bonum, et quasi peculium, esse scientiam: cætera enim bona ut opes, honores, deliciæ animæ sunt extrinseca; scientia vero eidem est intrinseca: quare scientia est vitale bonum animæ (utpote vitalis eius actio, cognitio et intellectio) cum cætera bona sint exanima et mortua. Unde R. Levi sic explicat, q. d. Cum quis peritia rerum spoliatus est, contingit eius cupiditatem et libidinem in id ferri, quod honestum non sit: qui vero præceps cupiditatibus obsequitur, crimine se obstringit. Causam dat S. August. tract. de Vita beata: *Maior*, ait, *ac miserabilior egestas non est, quam egere sapientia; et qui non eget sapientia, nulla re omnino egere potest. Est ergo animi egestas nihil aliud quam stultitia.* Et inferius: *Beatum esse nihil est aliud quam non egere, hoc est esse sapientem. Sapientia enim nihil est aliud quam modus animi, hoc est quo se animus librat, ut neque excurrat in nimium, neque infra quam plenum est coarctetur.* Additque sapientem, qui habet sapientiam, habere Deum, ideoque esse beatum. Verum Romani cæterique τὸ *animæ* combinant cum scientia; esto eodem fere sensus redeat.

Quæritur ergo quænam sit *scientia animæ?* Primo, Chald. *scientiam animæ* accipit eam, qua anima scit et cognoscit seipsam. Unde vertit: *Qui nescit animam suam, non est ei bonum.* Nam, ut ait Agapetus Diaconus Admonit. ad Iustinianum Imper. num. 3. *Divinum documentum et potissimum nos homines, ut cognoscat se quisque, docemur. Qui enim seipsum cognovit, cognoscet Deum; Deum vero qui cognovit, assimilabitur Deo; assimilabitur autem Deo, qui dignus factus Deo est: dignus denique fit Deo, qui nihil indignum patrat Deo; sed qui ut cogitat quæ ipsius sunt, ita tam loquitur quæ cogitat, quam facit quæ loquitur.* Hinc illud templo Apollinis Delphici inscriptum velut oraculum: γνῶθι σεαυτόν, id est, *nosce teipsum.* Scientia animæ, quæ? Resp. I

Secundo, alii *scientiam animæ* accipiunt pro scientia spiritus, quæ opponitur scientiæ et sapientiæ carnis, q. d. Qui sapit ea quæ sunt animæ et spiritus, non quæ carnis, hic ingens habet bonum; quia qui eo caret, cæcus est et exoculatus; unde instar cæci festinantis in saxa impinget. Nam, ut ait Apostolus Rom. 8. 6. *Prudentia carnis mors est; prudentia autem spiritus vita et pax: quoniam sapientia carnis inimica est Deo; legi enim Dei non est subiecta.* Vide ibi dicta. II.

Tertio, alii τὸ *scientiam animæ* interpretantur eam quæ intimos animæ sinus, fundum, sensa, cogitationes, intentiones scrutatur, penetrat et pervidet; a bona enim volitione et intentione pendet tota operis bonitas. Unde S. Gregor. 19. Moral. c. 8. moraliter explicans Cherubinos, quos Ezechiel cap. 1. vidit tam intus quam foris plenos oculis: « Hinc est, ait, quod animalia quæ per Prophetam videntur, in circuitu et intus plena oculis esse memorantur. Quisquis enim exteriora sua honeste disponit, sed interiora negligit, in circuitu oculos habet, sed intus non habet. Sancti vero omnes, quia et exteriora sua circumspiciunt, ut bona de se exempla fratribus præbeant; et interiora sua vigilanter attendunt, quia sese irreprobabiles interni iudicis obtutibus parant; et in circuitu oculos et intus habere perhibentur, magisque se, quo Deo placeant, in sua interna componunt, sicut per Psalmistam quoque de sancta Ecclesia dicitur: Omnis gloria eius filiæ regis ab intus, » Psalm. 44. 14. III.

Quarto et genuine, *scientia animæ* est sapientia, prudentia et providentia, qua anima non solum præsentia, sed et præterita ac futura circumlustrat et prospicit, ut actiones suas ita honeste et perfecte componat, ut eas in iudicio Christi, coram oculatissimis Christi oculis defendere et tueri possit, itaque ab eo bravio et gloriæ cœlesti adiudicari mereatur. Prudentia enim est oculus animæ, et qui ea pollet, prudenter videt, prævidet et providet, ubi figat actionis suæ gressus; quare secure incedit, perinde ut qui in tenebris præviam facem sequitur. Qui vero prudentia caret, velut cæcus in tenebris huius vitæ ambulat et cespitat; quia quo eum rapit cæca concupiscentia, eo festinus sequitur: quare in multa scandala et scelera impingit, ac tandem in barathrum gehennæ præceps corruit. Scientia ergo animæ est prudentia, quæ consulit saluti animæ, quæ prospicit eius præmia et supplicia, ideoque hominem incitat ad bene vivendum, et ad fugiendum peccata: quam proinde Sapiens c. 10. 10. nuncupat *scientiam Sanctorum;* et Angelus, *prudentiam iustorum*, Lucæ 1. 17. *Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* Matth. 16. 26. Quæ verba ponderans S. Chrys. hom. 56. in Matth. *Non*, ait, *aliam habes animam, quam possis pro anima tua dare. Nam pecuniam qui amisit, aliam pro amissa potest offerre; similiter qui ædes, qui servos, qui cætera huiusmodi amisit; animam vero si perdas, aliam pro ea dare numquam poteris; sed si rex orbis atque dominus esses, si omnia quæ in orbe sunt, et ipsum orbem* IV.

offerres, non poteris animam eruere unam. Unde concludit: *Cæteris omnibus neglectis, omnem curam, omne studium, omnem operam tuam ad ipsam conferas. Noli igitur de alienis curare, et te ac tua negligere; quod plerique omnes nunc faciunt; his similes qui metallorum operi traditi sunt; nullum enim illi emolumentum, nullas opes inde consequuntur, sed magno periculo atque detrimento suo aliis laborant, nihil prorsus de sudore ac labore et morte, quam plerumque obeunt, ad fructum suum inde convertentes. Hos igitur plurimi nunc imitantur, qui non sibi, sed aliis divitias quærunt. Imo vero et his multo miseriores sumus quoniam mors doloris finem illis, nobis autem quos gehenna expectat, veræ afflictionis initium affert.*

Idem S. Chrysostomus hom. 13. in epist. ad Romanos, docet animam tam sapienter et concinne debere vivere, et regere corpus, quam sapienter et concinne citharœdus componit pulsatque citharam, et navarchus navim.

Mystice Beda: « Animæ quidem humanæ, ait, scientia vitæ cælestis est necessaria, quia nimirum sine hac beata in perpetuum esse non potest; attamen qui effrænatis sensibus mentis plus appetit sapere, quam decet, plerumque offensionem hæreticæ stultitiæ temerarius incurrit. Quod in primis humani generis parentibus mystice signatum est, qui dum appetitu scientiæ maioris vetitum contingere properabant, a statu beatitudinis, in qua conditi sunt, deviantes, in pœnam miseriæ et mortalitatis inciderunt. »

Et qui festinus est pedibus, offendet.) Festinationem opponit scientiæ, id est prudentiæ; quia prudens lente progreditur ad opus (pedes enim sunt symbolum actionis et operis) prius enim considerat eius rationem, qualitatem, modum, pericula, commoda, etc. imprudens vero hæc non considerans, temere properat ad opus, ideoque sese in pericula et damna tam culpæ quam pœnæ præcipitat. Sapiens ergo maturus est et lentus, insipiens vero festinus et præceps; unde illud vulgo tritum: *Festina lente;* et: *Canis festinans cæcos parit catulos.* Sapienter Plato in Politico: *Qui, ait, plus satis festinat initio, serius ad finem pervenit.* Idem l. 7. de Republica: *Dum festino, ait, omnia celeriter percurrere, tardior sum.* S. August. contra Petilian. ait iis qui perturbatione aliqua festinant, accidere ut vestem, aut calceos perverse induant, quæ res postea moram afferat; idem usu venire his qui multa simul citoque agere conantur, neque quidquam assequuntur. Vide dicta ad illud c. 13. 11. *Substantia festinata minuetur.* Sane Augustus Cæsar, teste Svetonio in eius Vita c. 25. dicere solebat: *Nihil minus duci perfecto convenire, quam festinationem;* crebroque illud iactabat: *Sat cito, si sat bene.* In re bellica plus effecit Fabii cunctatio, quam M. Minutii præcipitatio; unde Ennius:

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Apologus gravitatis. Hanc gnomen apposito equi et bovis apologo, venustis parabolis coronato, graphice repræsentat Cyrill. 1. Apol. moral. c. 12. cuius titulus: « In omnibus ordinata gravitate procede. Cum agiliter, ait, equus hinc inde discurreret, onustum bovem obvium habuit graviter incedentem. Cui dixit: Quid divisa est tibi ungula, cum sub tanto pondere magis tibi nunc esset soliditas opportuna? At ille respondit: Nimirum qui me condidit, hoc providit ut semper ita procedam, quo sub onere magis incedam ordinata gravitate. An ignoras quod sæpe perditio a pede celeri derivetur? Nam mortalia omnia plena sunt periculis, quare ubique oportet cum gravitate incedere, ut possis statuto pede uno, ubi ponendus sit alius, salubriter providere. Similiter tarda sapientia est hominibus: nam sensibus membrisque mortalibus aggravati, sapientiæ lumen absconditum, in altissimis situm, longis temporibus vix attingunt. Et ob hoc quanto maturius eam quærunt, tanto securius inveniunt. Nos vero, si gravitate tarda incedimus, moderatius laboramus, et hoc quod agimus lucidius intuemur, et quiescente anima cuncta melius iudicamus. Nam et sapientia attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Quamobrem si cum tarditate procedimus, velocius id quod intendimus, expedimus. Quia hoc modo lucerna prudentiæ ducimur, qua per directum veritatis amotis deviis, melius fini operis providemus. » Deinde idipsum similitudine cælorum navis et imbris confirmat: « Nonne mutari cælestis facies non videtur et tamen rapidissima regularitate defertur? Repentinum sagax natura non patitur, et quæ subito ingruunt, plus confusa mentem subvertunt. Immoderato cursu nisi gravitate præpediatur navis, dissolvitur, et festinato partu fertur catulus natus cæcus. Moderatiori vero imbre tellus pinguis efficitur, et ordinato gressu non solum decentius, sed etiam salubrius grues incedunt. Tu autem, carissime, quia indivisa ungula velocior agitaris, sæpe lapsu confunderis, quo nimirum etiam immundum animal indicaris. Quo audito, recedens equus erubuit. » Exempla.

Stultitia hominis supplantat gressus eius: et contra Dominum fervet animo suo.) Septuag. *Imprudentia viri vastat vias eius: Deum autem accusat corde suo;* Symmach. *Et contra Dominum irascitur cor eius;* Chal. *Stultitia hominis instabilem facit viam eius, et cor eius murmurat;* Syrus: *conqueritur corde suo.* Pro *fervet* hebr. est verbum זעף *zaaph*, quod significat perturbari, iactari, æstuare; sicut fervet olla aquæ, dum vi ignis bullit; et sicut mare æstuat, dum ventis fluctibusque iactatur. Simili enim modo fluctibus passionum alternantium nunc iræ, nunc tristitiæ, nunc indignationis iactatur anima stulti, id est improbi; unde Aben Ezra explicat, q. d. *Irascitur, tristatur, et cum vexatur in Deo spem non collocat.* Vers. 3.

Iam primo R. Salomon sic exponit, q. d. Ob crimina adversis vir premitur, cum præ sua dementia consuetudines suas pervertat, criminaque incurrat, quorum pœnas persolvat; cum vero calamitate vexatur, in Deum ira æstuat, et in divinum iudicium machinationes molitur, ut constat de fratribus Ioseph, qui aiebant: *Quidnam est hoc, quod fecit nobis Deus?* Sic R. Levi: Viri dementia efficitur, ut negotia male succedant; cum aliquid vehementer optarit, quod accommodata ratione illa non sit aggressus: et post hæc cum cogitata ex animi sententia non absolvuntur, in Deum ira effertur, a quo plectitur, ut arbitratur, cum animo destinata irrita sint, nec id a dementia sua comparatum fuisse animadvertit.

Stultitia hic dupliciter capi potest: primo, proprie pro imprudentia; secundo pro improbitate: sic enim hoc libro stultus passim vocatur improbus. Sensus ergo hic duplex est: Primo proprie, q. d. Cum homo imprudenter et stulte quid egit, indeque optato caret successu, imo in pericula et damna se coniecit; non accusat suam imprudentiam et stultitiam, sed eam transcribit in Deum, Deique providentiam accusat, quod non direxerit et fortunaverit actiones eius, sed infelices sibi dederit sortes, casus et eventus. Sicut ergo mare, dum æstuat, videtur fluctus in cælum attollere et iacere: sic stulti, dum ira æstuant, in cælum os attollunt, ac murmura et blasphemias in Deum iaciunt, quod res suas non prosperarit. Est autem hæc insignis stultitia, eo quod contra Deum indignetur et insurgat, cui nulla in re nocere potest, et cuius manum iustamque vindictam effugere nequit. Hoc proprie hic intendit Salomon.

Secundo, q. d. *Stultitia*, id est impietas et improbitas, *hominis supplantat gressus eius*, id est, adigit eum in scelera scelerumque pœnas; at ille hæc ipsa non suæ stultitiæ, id est improbitati (quæ vera et propria eorum est causa,) sed Deo assignat; quare contra Deum murmurat, quod is sua providentia omnes causas ordinando ita eas disposuerit, ut ipsum illicerent in scelera scelerumque pœnas. Unde S. Aug. ep. 105. legit: *Insipientia viri violat vias eius, Deum autem causatur in corde suo.* Ita Calvinus cum suis in Deum quasi primam causam reiicit omnia opera hominum tam mala quam bona. Et Melancton sacrilege evomuit tam esse Dei opus proditionem Iudæ, quam vocationem Pauli, quod sub anathemate damnat Concil. Trident. sess. 6. can. 6. Idem fecere Philosophi, qui omnia tam bona quam mala tribuerunt fato; fatum enim æstimarunt vel esse Deum, vel Dei providentiam, quos proinde refutat S. August. l. 5. de Civit. cap. 1. S. Chrysost. Orat. 3. de Provid. Lactantius, Iustinus, Athenagoras et

alii scribentes contra Gentiles. Idem faciunt rudes Christiani, quin et litterati, cum furiis iræ et impietatis aguntur. Tunc enim impius, ut ait Psaltes, ponit in cælum os suum (*Posuerunt*, ait, *in cælum os suum, et lingua eorum transivit in terra*, Psal. 72. 9.) Deumque probris et maledictis sacrilege lacessit. Quin et Adam post peccatum superbiens, culpam peccati assignans Evæ, tacite eamdem retorsit in Deum, dicens: *Mulier, quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi*, Genes, c. 3. v. 12. Unde Nazianz. in Iambico de ira: *Vidi ipse*, inquit, *saxa, pulverem et verba aspera qui iaceret in Deum.* Hæc est summa improbitatis, hic impietatis apex et culmen, ut mirum sit terram talibus non dehiscere vivosque absorbere, sicut vivos absorbuit Core, Dathan et Abiron contra Deum et Mosen murmurantes, Numer. 16. Unde tales redarguens Ecclesiast. cap. 15. v. 11. *Non dixeris*, ait, *per Deum abest; quæ enim odit ne feceris. Non dicas: Ille me implanavit. Non enim necessarii sunt ei homines impii. Omne execramentum erroris odit Dominus.* Vide ibi dicta.

Ratio a priori huius sententiæ est ipsa indoles stultitiæ et improbitatis; stultitia enim non est aliud quam stultus et superbus amor sui ipsius; stultus enim, quia laborat philautia, nimis amat seipsum: hinc nimis magni æstimat seipsum. Quare cum errat et peccat, errorem et peccatum suum videre non vult; sed a seipso oculos avertens, illud transcribit in Deum occasione accepta, quod Deus omnium rerum sit causa prima, quæ causas secundas regit, disponit et ordinat. Verum fallit et fallitur. Nam Deus disponit quidem causas secundas, sed unamquamque iuxta suam conditionem, nimirum necessarias necessario; liberas vero libere. Quare liberas libertati suæ permittit ut in eorum potestate sit operari bene vel male, ac consequenter mereri præmium vel supplicium. Alioqui enim Deus esset causa peccati; quod tam insulsum est quam impium; Deus enim, cum sit purissimus, optimus et sanctissimus, execratur omne peccatum, eique gehennam præparavit. Perinde ergo dicunt, qui Deum faciunt auctorem peccati, ac si solem, qui est fons lucis, dicerent esse fontem caliginis: vel ignem, qui est fons caloris, dicerent esse fontem frigoris: vel animam, quæ est fons vitæ, dicerent esse causam mortis. Peccatum enim est caligo, frigus et mors animæ: Deus vero est sol, ignis et anima animæ nostræ. Id videntes Manichæi, licet hæretici et impii, tamen, ut a Deo tantum nefas averterent, finxerunt duos esse deos, unum bonum, qui esset auctor omnis boni; alterum malum, qui esset auctor omnis mali et peccati, v. g. diabolum vel Luciferum. Vide S. Basil. homil. *Quod Deus non est auctor malorum*; ubi tantumdem esse ait facere Deum auctorem peccati, quantum est negare Deum; Deus enim auctor peccati non est Deus, sed diabolus. Vide et S. August. de Gratia et libero Arbitrio, cap. 2. ubi concludens, ait: *Nemo ergo Deum causetur in corde suo, sed sibi imputet quisque, cum peccat.*

Vers. 4. DIVITIÆ ADDUNT AMICOS PLURIMOS: A PAUPERE AUTEM ET HI, QUOS HABUIT, SEPARANTUR.) Septuag. *At pauper et ab existente amico relinquitur*; Syrus et Symmachus: *At pauper segregatur ab amicis suis*; Chaldæus: *Opes adducunt amicos plurimos.* Sensus clarus est, q. d. Divitiæ diviti multos parant amicos; quia omnes cupiunt amici esse divitis, ut eius divitias participent: quare non tam divitis quam divitiarum sunt amici. At vero si quis in paupertatem incidat, nullos acquiret amicos; quin et ab aliis, quos in pinguiore fortuna habuit, deseretur; quia omnes fugiunt pauperem et paupertatem, utpote a qua nihil commodi, sed multa incommoda exspectare debeant. Si enim veri essent pauperis amici, utique eius pauperiem suis opibus levarent; amicorum enim omnia sunt communia. Hoc ipso ergo, quo amicum pauperem deserunt, significant se non personas, sed fortunas amare, nec veros, sed ollares et personatos esse amicos. Vide dicta c. 14. 20. et Eccli. 13. 25. Tales ergo sunt sicut hirundines, quæ in æstate ad calidas regiones advolant, hieme aufugiunt: sic enim isti ad opes advolant, ab inope devolant. Divitiæ ergo addunt amicos plurimos, eo modo, quo popinæ car-

Divitis multi amici, pauperis pauci.

nium nidore multa muscarum examina advocant et alliciunt; cessante autem nidore avolant omnes: sic divitiæ spe lucelli (nam suavis odor lucri) omnes ad divitem invitant; sed spe per pauperiem evanescente, illico dilabuntur universi. A Salomone idem hausere Plato et Philosophi. Platonis enim gnome est in epigramm. Gnome.

An tandem expertus nosti verbum vetus illud,
Quod qui nil habet, huic nullus amicus adest?

Comici:

Felicibus cognatus est vel quilibet.

Et:

Adversa cui sors, huic amici sunt procul.

Petronii Arbitri:

Cum fortuna manet, vultum servatis, amici:
Cum cecidit, turpi vertitis ora fuga.

Plaudi Epidic.

Is amicus est, qui in re dubia te iuvat,
Ubi re est opus.

P. Mimi:

Amicum opimæ res parant, tristes probant.

Ausonii:

Amicos rebus adversis probas.

Symbolice, Iansenius per divitem accipit liberalem; per pauperem, avarum, q. d. Divitiæ liberaliter erogatæ addunt amicos plurimos, iuxta illud Salvatoris: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* At ab eo qui pauper est animo, tenuis scilicet in benefaciendo propter avaritiam, etiam quos habuit amicos, separantur, exosi scilicet eius avaritiam, aut, ut habent Hebræa: *Pauper ab amico separatur*; quod in paupere per avaritiam optime locum habet, qui non solum separatur ab amico, quia ab illo relinquitur, sed quia ipsemet illum prior relinquit, metuens ne quid cogatur impendere amico, quia pluris facit pecuniam quam amicum. Symbolice.

Mystice, Beda per divites accipit Apostolos et sanctos Doctores, qui divites sunt, multosque ditant gratia et gloria: per pauperes philosophos, utpote vacuos veris virtutibus, gratia et gloria, q. d. Divitiæ regni cælestis, quæ per sanctos Doctores fidelibus tribuendo prædicantur, multos amicos et eisdem prædicatoribus, et earum largitori domino asciscunt. A Philosophis autem ceterisque Gentium magistris, quia nihil certæ beatitudinis in futurum norunt promittere, et hi quos habuere separantur, videlicet conversi ad fidem spemque Dominicæ passionis certissimam. Accedit et anonymus in Catena Græcorum: « Agitur, ait, hic de sapientiæ et cognitionis opibus; hæ enim (quod virtutibus ornatæ sunt) Angelorum amicitiam nobis adiungunt, a quo homo immundus et impurus, sicut ab Angelo quoque quem a puero custodem acceperat, seiungitur. Hunc talem proinde secundum virtutem appellat pauperem, siquidem spiritualis amicitia virtute et cognitione nititur. Per has enim sacris illis cœlestibusque virtutibus et potestatibus consociamur. » Mystice.

TESTIS FALSUS NON ERIT IMPUNITUS: ET QUI MENDACIA Vers. 5.
LOQUITUR, NON EFFUGIET.) Scilicet pœnam et vindictam, vel hominum vel Dei. Ex Hebr. ad litteram vertunt Aquila, Theodot. et Chaldæus: *Testis falsus non erit innocens*, sed *innocens* per metalepsin sumitur pro *impunitus*, uti et Exod. 20. 7. *Nec enim habebit insontem*, id est impunitum, *Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra.* Nonnulli putant idem dici hemistichio posteriori, quod dictum est priori. Melius alii censent hemistichium prius pœnam intentare testi falso dumtaxat; posterius vero eamdem pœnam extendere ad quemlibet, qui mendacium perniciosum quomodolibet concinnat in noxam proximi, sive ut falsus testis, sive ut accusator, sive ut sycophanta et calumniator, etc. Ita Auctor Catenæ Græcorum, R. Levi, Iansenius et alii. Unde Septuag. accusatori adaptantes sic vertunt: *Testis falsus non erit impunitus; et qui accusat inique, non effugiet*; Aquila et Syrus: *non evadet salvus.* Sensus ergo est, q. d. Testis qui falsum crimen alteri impingit, aut quomodocumque falsum testatur, præsertim in iudicio, hic pœnam talionis falsariis iure statutam non evadet. Solet enim falsitas hæc

detegi, vel a parte adversa, quæ iniuste læditur, vel a iudice, vel ab alio falsitatis conscio et hoste. Sic testes falsi accusantes Susannam adulterii, ex lege talionis lapidationem adultero statutam, ipsimet falsitatis a Daniele convicti subierunt, Danielis 13. Quod si quando falsus testis oculos et manus hominum eludat vel evadat, certe non eludet, nec evadet oculos omnia intuentis et manus omnipotentis Dei, qui falsitatem et iniuriam hanc vel præsenti, vel æterna pœna plectet in gehenna.

Similiter qui mendacia quomodolibet velut bullas ore efflat et eloquitur, quibus proximo nocet vel in fama, vel in fortunis, vel in libertate et vita; quia scilicet suo mendacio causa est ut proximus infametur, aut opibus spolietur, aut incarceretur, vel occidatur; hic non effugiet iudicium et vindictam vel hominum, vel certe Dei, qui eo acrior in eum vindex insurget, quo potentior et iustior. Magis enim graviusque hac falsitate læditur veritas et maiestas Dei, quam hominum: quocirca maiori huic culpæ et offensæ maius supplicium irrogabit. Maxime vero falsus testis in iudicio lædit sanctitatem Dei per periurium quod committit; solet enim iudex testem ad iuramentum adigere, ut iuret per Deum se dicturum veritatem; quare, cum falsum iurat, Deum facit testem vel contestem falsitatis, quæ ingens est Deo iniuria. Quare fidem suam liberare volens Deus, veritatem ipsam eruit, et in lucem educit, itaque falsum testem prodit, ac ut falsarium et periurium vel per se, vel per iudicem punit.

Nota: *to qui mendacia loquitur*, Hebr. est *qui mendacia* יפיח *iaphiack* id est *efflat*, vel *expirat*; Vatablus, *evomit*. Qua voce significatur primo mendacem hunc esse effrontem et impudentem. Nam, cum communiter mendax, utpote male sibi conscius metuensque redargui, tremula et anhela voce mendacium enuntiat; tamen quando fit effrons et impudens, contenta fortique voce expirat mendacia, perinde ac si certam veritatem intrepidus enuntiaret. Secundo, eum cum impetu gravia et copiosa efflare mendacia, sicut caminus efflat scintillas. Tertio, dignum esse cui flatus et spiritus strangulando intercludatur, cum eo abutatur ad efflandum mendacia. Quarto, eum diu latere non posse. Sicut enim spiritum, quem respirando attrahimus, mox expiramus (respiratio enim est reciprocatio spiritus inspirantis et exspirantis) sic pariter mendax non potest diu continere mendacium, quin protinus illud expiret, id est revocet, vel signis aliquibus prodat. Mendax enim inconstans est, et, quod asseruit, mox negat. Unde illud: *Oportet mendacem memorem esse sui.* Exemplum dat Petrarcha libr. 1. de Vita solitaria in urinatoribus: *Nemo*, ait, *sub aquis diu vivit, erumpat oportet, ac frontem, quam celabat, aperiat*; nam spiritus diu contineri non potest. Plura de voce *iaphiack*, id est *efflat*, dixi superius.

Vers. 6. et 7. Multi colunt personam potentis, et amici sunt dona tribuentis. Fratres hominis pauperis oderunt eum: insuper (Hebr. אף כי *aph ki*, quod passim vertunt: *quanto magis*) et amici procul recesserunt ab eo.) Hebr. est in singulari: *et amicus*, id est, quisque amicorum; ait Aben Ezra: *recessit ab eo*. Pro *potentis* Hebr. est נדיב *nadib*, id est liberalis, indeque potentis et principis, ut vertit Noster, Syrus, Chaldæus et Septuaginta; tum quia liberalis meretur evehi ad principatum; tum vicissim quia principes maxime decet liberalitas, ut videatur eis esse propria et regia dos. Hebr. ergo ad verbum sic habent: *Multi deprecantur faciem liberalis, et omnis amicus* (est, vel esse cupit) *viro doni*, id est viro munifico, qui copiosa dona largitur. Ita Vatablus, Pagninus, et alii. Rursum pro *multi* Hebr. est רבים *rabbim*, quod subinde optimates significat, ut patet Ieremiæ cap. 41. v. 1.

Unde primo Aben Ezra, R. Levi et Vatablus sic vertunt: *Viri præclari*, vel *optimates deprecabuntur faciem liberalis; et omnis amicus* (est) *viri munifici*, ut commendet liberalitatem, q. d. Liberalis et munificus adeo præclarus et excellens est, ut etiam optimates eum rogent, filiis ut suppetias ferat, vel benevolentiæ necessitudinem non deneget.

Noster cum Septuaginta, Syro et Chaldæo vertit: *potentis*, ob causas iam dictas, et ob antithesin pauperis, de qua v. seq. Sensus ergo plenus est, q. d. Plerique omnes colunt viros divites et potentes, quia eorum potentiam timent et amant; timent, ne per eam sibi noceant; amant, quia ab ea dona et beneficia exspectant. Ex adverso pauperem nec timent, nec amant, sed oderunt et recedunt ab eo, non tantum fratres, sed et amici, qui sæpe magis amant amicum quam fratres, uti dixit cap. præced. v. ult. Hoc est quod dixit v. 4. *Divitiæ addunt amicos, a paupere et hi, quos habuit, separantur*; et alibi sæpe. Quo significat primo, commodum divitiarum, quod multos concilient amicos; et incommodum paupertatis, quod omnes eam æque ac pauperes fugiant; ut hac ratione incitet quemque ad honestum laborem, quo moderatas opes, indeque amicos sibi paret; et ad fugam otii, quod est causa paupertatis, quam omnes fugiunt et horrent. Rursum non esse fidendum amicis, quod multi vere non sint amici divitum, sed divitiarum, ideoque ficti et simulati, uti dixi v. 4. Quocirca Agapetus Diaconus Admonit. ad Iustinianum Imperatorem, eum impense hortatur ad beneficentiam, ut per eam sibi homines, imo Deum conciliet. Sic enim ait n. 35. « Existima tunc demum te tuto regnare, cum volentibus imperas hominibus. Quod enim invito animo subiicitur, seditionibus fluctuat capta occasione: quod vero vinculis benevolentiæ regitur, stabilem servat erga rectorem obedientiam. Et n. 44. Inexhaustæ sunt beneficentiæ opes. Nam largiendo acquiruntur, et dissipando colliguntur. Has tuo insitas animo habens, munificentissime Imperator, largire omnibus affatim petentibus abs te. Infinitiecuplas enim pro eis habebis remunerationes, cum tempus operam remunerandi venerit. Et n. 48. Esto subditis, pientissime Imperator, et formidabilis, ob excellentiam potestatis: et amabilis, ob largitionem beneficentiæ. Neque formidinem contemnens propter amorem: nec item amorem negligens, ob formidinem; sed tam mansuetudinem præ te ferens haud aspernabilem quam aspernabilem familiaritatem immiti severitate castigans. Et n. 58. Arx quidem, indepopulabilibus muris munita, contemnit obsidentes se hostes; pium autem vestrum imperium, cum et liberalitate erga miseros veluti muro cinctum, et precum turribus corroboratum sit invictum nullisque hostium telis pervium fit, præclara et celebria contra eos erigens trophæa. »

Benevolentia firmamentum imperii.

Mystice Iansenius: Multi, inquit, colunt personam potentis, id est Christi; hunc enim multi colere cœperunt, eiusque vultum deprecari, ac gratiam favoremque ambire (nam pro *colere personam*, Hebr. est deprecari vultum) postquam ascendendo in altum potens factus est et liberalis dona sui Spiritus diversa varie distribuens, iuxta illud: *Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus.* Contra etiam fratres et amici Iudaici populi, postquam pauper factus est in Scripturarum intelligentia et donis Dei, odire cœperunt eum et relinquere, quia Apostolis et Iudæis oriundi ab eis alienati [illegible].

Porro Chald. et Septuag. pro רֵעַ *harea*, id est *amicus*, alio puncto legunt רָע *hara*, id est *malus*. Unde Chald. vertit: *Multi sunt qui ministrant coram principe, et malis dat munera;* Hebr. *et malus vir munerum*; Symmachus, *vir donorum*, q. d. Multi serviunt principi, at mali magis ei adulantur, magisque sunt petaces et importuni; hinc plura ei extorquent munera: cum boni et probi, quia sinceri sunt, honesti et verecundi, nesciant adulari et improbe postulare, unde pauciora obtinent; sed hi sua probitate decori sunt principi, illi sua improbitate dedecori et probro. Unde Septuaginta vertunt: *Multi colunt faciem principis; omnis autem malus fit opprobrium viro.* Quod aliqui sic exponunt per antithesin, q. d. Princeps et liberalis sua liberalitate omnes sibi conciliat et amicat: at malus, id est sordidus et avarus, viro, id est cuilibet, est odio et probro.

Verum Auctor Catenæ Græc. aliter hanc sententiam ex Sept. vertit, aptiusque ad Hebræa et Chald. explicat ex

8. Chrys. quasi contortam in adulatores principum; sic enim vertit: « Multi passim regis personam observant et colunt: interim improbi viro principi probrum et dedecus conciliant potius quam gloriam. » Deinde sic explicat: « Qui, inquit, externæ dignitatis vel auctoritatis rationem habent, illi in προσωποληψίαις et adulationis vitium facile incidunt. At vir sincerus et verax malis, cuiuscumque tandem conditionis aut qualitatis extiterint, non adulatur, neque serviliter blanditur, sed quoscumque tales noverit, palam reprehendit et corrigit. Admonet hic illos qui aliorum obsequiis demulceri sermonibusque extolli solent, quales sunt reges virique principes, ne eiusmodi assentatorios cultus ab improbis sibi deferri facile patiantur; cum nihil hinc fere aliud, nisi dedecus et probrum referre queant: nam sive pecunia assentator donetur, sive alia quacumque re turpiter semper et sordide adulatur. »

Subdunt Sept. *Omnis qui fratrem inopem odit, etiam ab amicitia recedit.* Quod dupliciter accipias: Primo q. d. Qui amicum pauperem odit, ostendit se vere non esse amicum: amici enim est amico in necessitate, v. g. in paupertate constituto, succurrere. Secundo, q. d. Qui odit paupertatem et pauperem, ineptus est ad amicitiam: amicus enim in omni fortuna amico adhæret et copulatur, nec opes amiri, sed mores et amicitiæ honestum spectat.

Vers. 8. QUI TANTUM VERBA SECTATUR, NIHIL HABEBIT: QUI AUTEM POSSESSOR EST MENTIS, DILIGIT ANIMAM SUAM, ET CUSTOS PRUDENTIÆ (Syrus, *qui fidelitatem servat*) INVENIET BONA.) Hebr. *Qui persequitur verba, non ipsa* (id est *non erunt*) *possidens cor diligens animam suam: custodiens intelligentiam ad inveniendum bonum;* Chald. et Syrus: *Ubi sunt qui insectantur verbis suis, nihil* (gratiæ et amicitiæ) *eis erit residuum. Qui possidet cor bonum, custodit animam suam; qui custodit prudentiam, inveniet bonum.* Septuaginta vero plura addunt, quæ non sunt in Hebræo: *Cogitatio bona scientibus eam appropinquabit, et vir prudens inveniet* (Auctor Catenæ Græc. *facile deprehendet*) *eam. Multa mala faciens perficiet malitiam: qui autem contendit* (nonnulli legunt κερμαστι, id est *pungit, stimulat*) *verbis, non salvabitur. Qui possidet prudentiam, diligit seipsum; qui autem custodit prudentiam inveniet bona.* Pro *perficiet malitiam*, Auctor Catenæ Græcorum vertit: *ad malitiæ fastigium pertinget.*

Iam multi prima verba: *Qui tantum verba sectatur, nihil habebit*, iungunt versui præcedenti. Unde primo Rabbini in *Berescit Rabba*, id est in Genesi Magna, puta in Magno Commentario Geneseos, et ex eis R. Salomon hic pro לא המה *lo hemma*, per א, id est *non illa* legentes, לו המה *lo hemma*, per ו, id est *ipsi illa* sic vertunt: *Qui alium prosequitur verbis*, puta accusationibus, calumniis vel probris, *ipsi illa*, id est in ipsummet illa recident, in illius caput revolventur; atque explicant de Ioseph patriarcha: Qui, inquiunt, accusavit fratres apud patrem mendaciter de tribus criminibus. Primum, quod viventium membra ederent; sed hoc in ipsum Iosephum recidit, cum ipse vivens a fratribus divenditus est Ismaelitis. Secundum, quod ancillarum patris sui, puta Balæ et Zelphæ, filios aspernarentur: hoc quoque in ipsum recidit, dum ipse idcirco in servitutem ab Ismaelitis abductus est in Ægyptum, ac in servum venditus fuit Putiphari. Tertium, quod fratres coniicerent oculos in alienigenas mulieres: hoc quoque in ipsum recidit, dum uxor Putipharis oculos coniecit in Ioseph, ac renuentem sibi obsequi in vincula coniici curavit. Verum hæ sunt fabellæ Rabbinicæ, imo calumniæ et blasphemiæ in Iosephum Patriarcham et Prophetam eximie sanctum: cuius proinde accusatio fratrum vera fuit, non mendax calumnia, uti patet ex iis quæ dixi Genes. 37. 2.

Tria crimina Iosephi fabulosa.

Aptius est quod subdit Aben Ezra: *Qui autem possessor est mentis*, Hebr. est inquit, *qui acquirit cor*, id est qui comparat scientiam (hæc enim cordis nomen sortitur) hic *diligit animam*, id est vitam *suam*, ut eam usque ad senectutis ætatem producat. Secundo, melius alii hæc ita versui præced. connectunt, q. d. Amicus recedit a paupere, qui dum sectatur verba promissionum sibi ab amicis factarum, hoc est, dum illa reposcit, invenit ea non subsistere, sed cassa esse et irrita, ideoque nihil ex iis, quæ sectatus fuit, assequitur.

Verum Noster, Chald. Syrus, Sept. et cæteri τὸ *Qui tantum verba sectatur nihil habebit*, *referunt ad sequentia: Qui autem possessor est cordis, diligit animam;* horum enim sunt antithesis. Unde primo noster Salazar profunde per *cor* accipit secretum: per eum, *qui verba sectatur*, revelatorem secreti, q. d. Inter prudentem et imprudentem hoc interest, quod vir imprudens sui non compos, verbis temere effusis mentem suam ubique prodit, ac proinde secreti et arcani nihil sibi servat. At prudens cautusque vir, qui possessor est mentis suæ, nimirum qui sui compos est, nec temere aperit consilia sua, diligit animam suam, id est, semetipsum a multis malis et infortuniis immunem ac liberum præstat, quæ ex proditione mentis et consiliorum evenire solent.

ET CUSTOS PRUDENTIÆ INVENIET BONA.) Hic scilicet, qui prudenter consilia sua celat, non solum mala vitat plurima, sed etiam pleraque bona sibi comparat quæ sæpius consiliis caute celatis efficaciter assequi licet: itaque *prudentiæ custodem* vocat eum, qui prudentissima consilia sua apud se custodit clauditque.

Secundo, planius, plenius, generalius, magisque adæquate opponit sectantem verba possessori mentis et custodi prudentiæ, id est eum qui solis verbis pascitur, illi qui per sapientiam possidet cor, huncque illi longe præfert, q. d. Qui pascitur verbis, pascitur vento: verba enim mox, ut prolata sunt, in ventum abeunt et evanescunt; nihil ergo habebit: at qui pascitur sapientia, possidebit eam, imo per eam fiet possessor cordis, id est mentis, ut omnes eius affectiones, actiones, motus sapienter iuxta dictamen rectæ rationis et legis divinæ regat componatque. Quare talis diligit animam suam, quia illi optime consulit, ac felicitatem et gloriam æternam conciliat. Igitur custos sapientiæ et prudentiæ inveniet bona tum præsentia in terris, tum æterna in cœlis. Unde Iansenius: Sensus est, inquit, q. d. Qui sive docendo, sive audiendo alios, tantum sectatur verba, hoc est, ornatum verborum tantum spectat, solum curans ut bene et eleganter dicat, non ut bona et utilia proferat aut audiat: aut qui id tantum agit, ut dicat aut audiat, non autem ut ea, quæ dicit aut audit, etiam faciat, is nullum solidum fructum inde consequetur: *Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.* Et: *Qui fecerit et docuerit sic homines, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* Qui vero *possessor est mentis*, vel, ut est hebraice, *cordis*, hoc est qui cordatus est, nec contentus est verbis, sed intra se possidet sapientiam, eamque animo retinet, meditando iugiter in lege Dei, is vere *diligit animam suam*, hoc est seipsum; quia sibi bene prospicit et benefacit, et qui prudentiam non tantum audit, sed etiam custodit in animo suo et operibus, is inveniet bona et in præsenti et in futuro sæculo: *Beati enim qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud.*

Accedit et Lyran. *Qui tantum verba sectatur nihil habebit.* Hoc, inquit, dupliciter exponitur. Uno modo de discipulo, qui magis diligit ornatum verborum, quam bonam scientiam, et ille nihil reportat veritatis a doctore, aut ita parum, ut pro nihilo computetur. Alio modo de doctore, qui habet bona verba, et nulla facta: et iste nihil præmii reportabit a Deo: et huic consonat littera sequens, cum dicitur: *Qui autem possessor est mentis*, per virtutes morales, quibus vires sensitivæ continentur in obedientia rationis, *diligit animam suam;* quia vult ei verum bonum, quod est bonum virtutis: *Et custos prudentiæ*, quæ dirigit virtutes morales, *inveniet bona* gratiæ in præsenti, et gloriæ in futuro. Hucusque Lyranus.

Hinc D. Thom. 1. 2. q. 25. art. 7. docet solos bonos diligere seipsos, malos vero se odisse, idque probat ex quinque proprietatibus amoris et amicitiæ assignatis ab Aristot. 9. Eth. capite 4. « Unusquisque enim amicus, inquit, primo quidem vult suum amicum esse et vivere; secundo, vult ei bona; tertio, operatur bona ad ipsum; quarto, convivit ei delectabiliter; quinto concordat cum

Soli boni amant se, mali oderunt se.

ipso, quasi cum eodem delectatus et contristatus. Et secundum hoc boni diligunt seipsos, quantum ad interiorem hominem; quia etiam volunt ipsum servari in sua integritate, et optant ei bona eius, quæ sunt bona spiritualia, et etiam ad assequenda opera intendunt, et delectabiliter ad cor proprium redeunt; quia ibi inveniunt bonas cogitationes in præsenti, et memoriam præteritorum bonorum, et spem futurorum bonorum, ex quibus delectatio causatur. Similiter etiam non patiuntur in seipsis voluntatis dissensionem: quia tota anima earum tendit in unum. E contrario autem mali non volunt conservari in integritate interioris hominis, neque appetunt ei spiritualia bona, neque ad hoc operantur, neque delectabile est eis secum convivere redeundo ad cor; quia inveniunt ibi mala et præsentia, et præterita, et futura quæ abhorrent, neque etiam sibi ipsis concordant propter conscientiam remordentem, secundum illud Psalmi: Arguam te, et statuam contra faciem tuam. Et per eamdem probari potest, quod mali amant seipsos secundum corruptionem exterioris hominis: sic autem boni non amant seipsos. »

Igitur qui verba sectatur similis est chamæleonti qui aura pascitur: qui vero sectatur sapientiam, qua fit possessor mentis, similis est homini qui solido cibo vescitur, quo roboratur et vegetatur ad opera virilia et heroica: ille philologus est, hic philosophus: ille verbosum et inanem eloquentiam, hic realem et solidam sapientiam venatur: illi dicas illud quod loquaci rethori vel rabulæ peroranti dixit vir sapiens: *Incipit flumen verborum et mentis gutta.* Et illud quod Lacon lusciniæ, cum plumis revulsis minimum reperisset carnium, dixit, teste Plutarcho in Lacon. *Vox es, et præterea nihil.* Quocirca Thales, qui fuit primus septem Græciæ Sapientum, apud Laert. lib. 1. c. 1. ait *multa verba non arguere sapientiam.* Sapiens enim non nisi, cum res postulaverit, loquetur, et paucis suam absolvet sententiam: insipiens ergo est graculus, quia garrulus; sapiens vero est cygnus, quia silens et mente sapiens. Unde illud Gregorii Nazianz. epist. 1. ad Celeusium sibi silentium exprobrantem: *Tunc cantabunt cygni cum graculi tacuerint.* Similia in verbosos sunt Græcorum et Latinorum proverbia. Sinesii epist. ad Theophilum: *Levissima res oratio;* Homeri, qui passim verba vocat πτερόεντα id est volucria sive alata; Iuvenalis: *Volat irrevocabile verbum;* Ciceronis: *Sunt Hermodori verba mercimonium.* Hermodorus enim pro mercibus vendebat verba scriptaque Platonis. Huc faciunt illa usu trita: *Turture loquacior; Cicada vocalior; Hirundinum musæa; Arabius tibicen; Architæ crepitaculum; Dodonæum; æs; Daulia cornix; Lingua, quo vadis! Telenia Echo:* λαλάκυρος qui præter verba nihil affert: *Verba pro farina;* cum e contra moneat Iurisconsultus *peculium re, non verbis augendum esse: verbigerari: Verbis pugnas, non re: Verborum strepitu ne quid moveare.*

Vers. 9. FALSUS TESTIS NON ERIT IMPUNITUS: ET QUI LOQUITUR MENDACIA, PERIBIT.) *Mendacia* accipe nociva et perniciosa: hæc enim plena et perfecta sunt mendacia, qualia sunt calumniatorum, susurronum, seditiosorum, hæreticorum, etc. qui suis mendaciis et calumniis rixas et bella concitant. Unde Septuag. vertunt: *Qui autem accendit malum, peribit ab eo.* Iusta enim numinis vindicta fit, ut susurrones, calumniatores, seditiosi, etc. deprehensa eorum falsitate et perversitate, illius pœnas dent vel per iudicem, vel per plebem, vel per Deum, aut in rixa et bello quod suscitarunt, communi clade involvantur, et cum rixantibus occidantur et pereant. Hæc sententia repetitur; audivimus enim eamdem v. 5. ubi eam fusius explicui.

Vers. 10. NON DECENT STULTUM DELICIÆ, NEC SERVUM DOMINARI PRINCIPIBUS. Hebr. *Non est decora stulto delectatio, vel voluptas, quanto magis servum dominari principibus,* repete *non. est decorum;* Septuag. *Non conferunt stulto deliciæ, et si servus incipiat cum contumelia dominari,* vel *in dynastam et principem dominari:* utrumque enim significat Græcum δυναστεύειν, ut notat Auctor Catenæ Græcorum.

A Primo, Vatablus sic exponit, q. d. Non decet stultum delectatio, id est non decet stultum pace conscientiæ frui quæ est summa lætitia. Ratio est, quia conscientiam habet sibi similem, id est stultam, temerariam et impiam, quæ non nisi turbida, tumultus, lites et rixas spirat, unde pace frui nequit.

Secundo, alii, q. d. Non decet stultum ut se oblectet falsa opinione sapientiæ, de eaque sibi blandiatur, persuadendo scilicet se esse sapientem, imo octavum Sapientum, et sapientissimum mortalium, uti subinde superbos stulte sibi persuadere cernimus. Quid enim eo superbius? quid stultius? multo minus decet, si servus, id est homo plebeius et vilis, ita se efferat, ut principibus se sapientia vel industria, etc. antecellere æstimet, eosque præ se despiciat.

Tertio, plane et genuine, q. d. Non decet stultum deliciari, vel delicate ab hero aliisque tractari, multo minus decet servum dominari, id est imperiose præesse et imperitare (hoc enim est מושל *moscel*) principibus. Apposite comparat stultum servo; quia servus servili, id est hebeti

B et stolido, est ingenio instar stulti: vicissim stultus est servus suæ stultitiæ stultæque cupiditatis. Est argumentum a minori ad maius, ut patet ex Hebræo, q. d. Si non decet stultum deliciari, multo magis non decet servum dominari, idque viris principibus. Pro *non decet* hebr. est לא נאוה *lo nave,* id est, non est decorum, non est pulchrum, nec speciosum, hoc est turpe est, indignum et valde noxium. Est miosis: stultus toto hoc libro intelligitur non physice, id est mente captus; hic enim instar bruti temperans est, nec plus deliciarum sumit quam natura ferat; sed ethice, id est imprudens, et desipiens, qui stulte suas concupiscentias sequitur ac sensum rationi, humana divinis, carnalia spiritualibus anteponit. — Non decent stultum deliciæ.

Ratio a priori est quod stultus sit liber et dissolutus, qui omne quod concupiscit, protinus arripit, eoque voluptatur, sese opplet et inebriat. Illi ergo congruit disciplina potius quam deliciæ, castigatio potius quam epulatio, virga potius quam vina; servo vero ex natura, conditione et ingenio suo convenit servire non dominari. Quare — Ratio a priori.

C indecorum est, et quasi inversus naturæ ordo, si deliciæ dentur stulto immerenti, qui iis abutitur, magisque stultescit et insolescit; non vero sapienti, qui eas meretur, iisque recte utitur, ut melius et iucundius orationi, studio et sapientiæ vacare possit. Multo magis indecorum est, si servus stolidus imperiose dominetur heris et principibus sapientibus, quorum est regere et imperare, præsertim cum servus, si evehatur ad principatum, superbiat et insolescat, ac tyrannice dominetur, sæviatque in liberos et potentes, quasi sibi contrapositos, et toto genere adversos, quod indignum videtur, tyrannicum et intolerabile, ac sæpe causa est eversionis regis et regni. Unde illud c. 30. 21. *Per tria movetur terra, et quartum non potest sustinere; per servum, cum regnaverit; per stultum, cum saturatus fuerit pane; per odiosam mulierem, cum in matrimonio fuerit assumpta; et per ancillam, cum fuerit hæres dominæ suæ.* Intellige hæc de servis serviliter natis et educatis, sive de iis qui servili sunt indole et ingenio, — Nec servum dominari. Cur?

D ideoque hebetes, viles et abiecti. Nam servus liberaliter educatus, vel qui sapientia et animo pollet, non tam servus est quam liber, ac liberis et nobilibus subinde imperat, iuxta illud Eccl. 10. 28 *Servo sensato liberi servient.* Ita Sextus Romanorum rex servus fuit et serva natus, indeque vocatus Servius Tullus: cum enim illi adhuc puero dormienti circa caput flamma emicuisset, prodigium hoc Prisci Tarquinii regis uxor Tanaquil admirata, Servium serva natum in modum filii educavit et ad regium fastigium evexit, ait Valer. Maxim. libr. 1. cap. 6. atque Servius hic præcipuus sancitor legum fuit, ait Tacitus lib. 3. Sic Ioseph servus Putipharis, ob sapientiam et prophetiam, a Pharaone evectus fuit ad principatum Ægypti, Gen. 41. 40. Verum enimvero servi sapientes dum ad gradum altiorem, vel etiam regnum evehuntur, summæ student modestiæ et humilitati, ut mitigent rei indignitatem, et sopiant invidiam nobilium, eosque sibi concilient. Ita fecit Agathocles, qui ex figulo factus rex Siciliæ, in figuli-

nis vasis cœnabat, ut pristinæ tenuis fortunæ memor subditis sese non anteferret, sed æquaret, imo supponeret; de quo eleganter et sapienter Ausonius in Epigramm. sect. 4.

Agathocles ex figulo rex.

Fictilibus cœnasse ferunt Agathoclea regem,
Atque Abacum Samio sæpe onerasse luto.
Fercula gemmatis cum poneret aurea vasis,
Et misceret opes pauperiemque simul.
Quærenti causam respondit: Rex ego qui sum
Sicaniæ, figulo sum genitore satus.
Fortunam reverenter habe, quicumque repente
Dives ab exili progrediere loco.

Mystice, non decet stultam concupiscentiam deliciis indulgere, sed potius ab iis refrænare, ne in gulam, ebrietatem, libidinem, aliaque scelera velut sus in lutum proruat. Similiter non decet servum hero et principi, id est corpus animo, ac sensum rationi et menti dominari, sed potius illi subiici, ab eoque regi; si enim corpus contra mentem dominatum obtineat, non proderunt illi ullæ spirituales deliciæ, ait Auctor Catenæ Græcor. Additque: *Sancti in continuis rerum spiritualium deliciis ætatem transigunt. Ad hos namque pertinet illud: Delectare in domino, et dabit tibi petitiones cordis tui; hæ autem deliciæ apud stultos et improbos nullum locum habent.* Rursum non decet servum, id est, eum qui servit suis passionibus et vitiis, evehi in principem vel prælatum, ut dominetur sapientibus et principibus, puta probis et iustis, qui sapienter cupiditatibus suis, animo et affectibus dominantur. Ita Beda: *Non decent,* ait, *hæreticum deliciæ Scripturarum, quia his bene uti non novit; neque illum, qui servus adhuc peccati esse probatur, præferri aliis in regimine Ecclesiæ.*

Vers. 11. DOCTRINA VIRI PER PATIENTIAM NOSCITUR: ET GLORIA EIUS EST INIQUA PRÆTERGREDI.) *Doctrina* hic non speculativa, sed practica intelligitur, puta sapientia, prudentia, discretio. Multi enim sunt docti speculative, qui tamen sunt impatientes, imo speculatio non raro causat impatientiam; at vero qui sapiens est et prudens, is simul et patiens est. Hebr. *Intelligentia viri prolongat narem*, id est iram eius; ira enim in naribus cernitur. Unde Hebræi longum naribus vocant tardum ad iram; brevem vero, vel arctum naribus, vocant citum pronumque in iram. Sensus ergo est, q. d. Intelligentia et sapientia prolongat iram, id est, facit hominem iræ potentem, patientem et longanimem. Prudentia enim est mater patientiæ: dictat enim in adversis illam, velut unicum malorum remedium, exercendam et capessendam esse. Symmach. et Theod. *Prudentia hominis longanimitas eius*; Syrus: *Doctrina viri est patientia*; R. Salomon: *Si vir iram cohibeat, mente præstabit*; Chald. *Intellectus hominis est differre furorem suum*; Aben Ezra: *A viri prudentia et doctrina furor protrahitur*; R. Levi: *Viri prudentia iram produci parat, ne facile ab illa inflammetur, cum illa occurrunt quæ bilem ciere solent*; Septuag. vero: *Misericors vir longanimis est*; quia scilicet prudentia dictat misericordiam, scilicet misericorditer et longanimiter tolerandas esse proximorum infirmitates, defectus, dicteria et iniurias: prudentia ergo gignit patientiam mediante misericordia, iuxta illud: *Charitas patiens est*, 1. Cor. 13. Sic enim et misericordia patiens, imo compatiens est.

Sapientia noscitur ex patientia.

I. Iam primo, S. Greg. hom 35. in Evang. et 3. parte Pastor. admon. 10. hæc accipit de doctoribus: horum enim est id quod docent, confirmare per patientiam. *Per impatientiæ vitium,* ait, *ipsa virtutum nutrix doctrina dissipatur. Scriptum namque est: Doctrina viri per patientiam noscitur. Tanto ergo quisque minus ostenditur doctus, quanto convincitur minus patiens. Neque enim potest veraciter bona docendo impendere, si vivendo nesciat æquanimiter mala aliena tolerare.* Huc accedit Beda ac Lyranus, qui hæc accipiunt de Apostolis ac viris Apostolicis, qui doctrinam suam ac prædicationem Evangelii obsignarunt sua patientia tot laborum, dolorum, mortis et martyrii. Reipsa enim ostenderunt quam vera et salutaris esset doctrina Christi, cum pro ea mori non dubitarunt, cumque omnia iniqua, id est, omnes illecebrosas iniquitates huic doctrinæ repugnantes, generose prætergressi sunt, ut illi se suosque actus per omnia conformarent. Significatur ergo Apostolos suam doctrinam confirmasse per duo, scilicet per patientiam, et per vitæ innocentiam. Igitur hi auctores *doctrinam* active accipiunt; qua scilicet doctor ea quæ docet per patientiam et sanctitatem probat et corroborat.

Secundo, alii *doctrinam* passive accipiunt, scilicet quam a doctore excipit hauritque discipulus, q. d. Probus discipulus se ostendit doctrinæ salutaris, et veræ sapientiæ, esse studiosum; primo, per patientiam, qua et patienter magistrum audit, et ex eius doctrina adversa quæque æquanimiter tolerat, iuxta illud Iacobi cap. 1. *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram*; cupido enim audiendi, et tarditas loquendi, parit tarditatem irascendi; secundo, per fugam iniquitatis, si scilicet iniqua prætergrediatur; hoc enim docet doctor, ipsaque doctrina sapientiæ. II.

Tertio, Iansenius ex Hebræo sic explicat; Hebræa, inquit, habent: *Intelligentia hominis protrahere* (vel *differre*) *facit iram eius.* Qui enim intelligens est et prudens, tardus est ad iram et vindictam; tum quod perpendat se pleraque admittere, quæ a Deo severius punienda sunt, si pergat in proximum severus esse: tum quod advertat indecorum esse passionibus suis obsequi, statimque ad ultionem et iram prosilire. Deinde, iram impedire animum, ne possit cernere verum, atque ex acceleratione ultionis plerumque committi quæ postea displicent: *Ira enim viri Dei iustitiam non operatur.* III.

Accedit noster Salazar, qui ex Chaldæo sic explicat; Chald. vertit: *Intellectus hominis est differre furorem, et pulchritudo eius prætergredi malitiam.* Et consonat cum Hebræo: *Intellectus viri prolongavit narem suam.* Nam quid aliud est narem prolongare, nisi indignationem differre? iram autem differre, extinguere est; nam indignatio subito sævit, ac subito desævit: atque adeo qui illi non statim obtemperat, eamdem differendo fallit atque eludit. Et quidem in hac dilatione iræ sapientia viri præcipue declaratur. Nam cum iram sola ratio coercere possit, qui subitos illius impetus (quos acres et vehementes esse constat) e vestigio compescit, in eo quidem rationem plurimum vigere perspicue ostenditur; itaque acceptis iniuriis, non irasci, non indignari, sapientiæ maximæ argumentum est.

Hic sensus subtilis et appositus est, sed arctior, nec sententiæ Hebraicæ et Vulgatæ versionis vim et pondus adæquat, mentemque exhaurit. Nam Hebr. *Prolongare narem*, id est iram, non tantum significat differre iram; sed eam sopire, et prorsus extinguere per patientiam et longanimitatem.

Quarto ergo plane, plene et adæquate, q. d. Doctrina, id est, ut Hebr. intelligentia et prudentia, viri prolongat iram, id est, facit longanimem, patientem et tardum ad iram, imo iræ herum et dominum, ut ad libitum pro re nata eam assumat et deponat; vera enim prudentia dictat in adversis usurpandam esse patientiam: ac proinde *doctrina*, id est prudentia, *viri per patientiam noscitur*, ut vertit Noster. Ex eo enim quod prudentia causet patientiam, recte ex patientia, velut effectu, cognoscitur prudentia eius causa, ita ut vera certaque consequentia, et argumento ab effectu ad causam colligas: Hic homo est patiens; ergo est prudens, quia prudentia infallibiliter causat patientiam. Vicissim ex causa colliges effectum: Petrus est sapiens; ergo est et patiens. Atque e converso: Iudas impatiens est; ergo insipiens. Vicissim: Iudas insipiens est; ergo impatiens. Dicit hoc Salomon, ut vulgi errorem confutet. Vulgus enim æstimat eos qui patienter tolerant probra et iniurias esse simplices et pusillanimes, viles et abiectos. Contrarium ergo hic docet Salomon, nimirum primo, insigniter sapientes et prudentes esse, qui patienter sustinent probra et adversa; secundo, magnanimos et gloriosos esse, qui iniurias non vindicant, sed eas magno animo transcendunt et contemnunt. Hoc est e- IV.

nim quod subdit: *Et gloria eius est iniqua prætergredi.*

Qui latis sunt naribus, sunt fortes? Alludit ad physiognomiam hominis et animalium; omnia enim animalia, quæ breves habent nares, et modice respirant, sunt infirma et invalida: quæ vero longas lataque habent nares, et magnum attrahunt spiritum, sunt fortia et valida, aptaque ad magna onera ferenda; quia abundant calore, indeque robore. Ideo enim magnum attrahunt spiritum; quia magnarum sunt virium, et ut magnum calorem, quo æstuant, temperent. Sic qui longas habent nares, ut habent Hebr. id est qui longum ducunt patientiæ spiritum, animo sunt magno et valido ad multa adversa fortiter sustinendum; qui vero breves habent nares, id est, arctum patientiæ spiritum, animo sunt parvo et invalido ad adversa, dura et gravia sufferendum. Rursum longitudo narium signum est sapientiæ et prudentiæ, teste Aristot. in Physiognom. Unde illud:

Et pueri nasum rhinocerotis habent.

Sic ergo Physica consonat et subservit Ethicæ, nimirum longitudo narium designat prudentem et fortem; sicut longitudo animi, id est patientia et longanimitas, signum est animi sapientis, validi et magnanimi. Unde illud Cant. 7. 4. *Nasus tuus sicut turris Libani, qui respicit contra Damascum*, in quem locum vide S. Greg. Rupert. Philonem Carpathium, nostrum Delrio et Gislerium.

Cur sapiens est patiens? Ratio a priori.

I. Ratio a priori est primo, quod sapiens et prudens sapienter intelligat, in hac vita adeo infelici et misera, multa adversa homini esse exspectanda et toleranda, ac proinde ad ea se comparat, ut per patientiam ea facile suffrat; scit enim, si in iis sit impatiens, malum malique sensum se duplicaturum; cruciabitur enim et sensu mali, et sensu suæ impatientiæ, cum simplum habiturus sit dolorem, si patiens sit; tantum enim affligetur sensu mali; sed et hunc imminuet et alleviabit per patientiam. Adde quod, si sit impatiens, incurret offensam Dei, ac novæ pœnæ et cruciatus ab eodem infligendi reatum. Qui ergo sapit, ut hanc offensam et reatum evitet, cavet ab impatientia, studetque patientiæ.

II. Secundo, quod sapiens prudenter intelligat summum huius vitæ animæque bonum esse pacem; pacem autem gigni a patientia; quare in omnibus adversis patientiam amplectitur, ut pacem animæ adeo optatam consequatur. Unde S. Chrysost. hom. 33. in epist. 1. ad Corinth. *Lenitas*, ait, *et patientia est radix totius philosophiæ; quocirca dicebat quidam sapiens: Vir patiens est multæ prudentiæ.* Nam, ut ait Christus Lucæ 21. *In patientia vestra possidebitis animas vestras.*

III. Tertio, quod sapiens sit magni animi, quocirca magna tolerat, iuxta illud Senecæ in Troade:

Quo plura possis, plura patienter feras.

Rursum intelligit vindictam esse opus animi abiecti et fœminei, ideoque se indignum, iuxta illud Iuven. Satyr. 13.

Infirmi est animi exiguique voluptas
Ultio: continuo sic collige, quod vindicta
Nemo magis gaudet quam fœmina.

Ex adverso S. Chrysost. loco iam citato: *Lenis*, ait, *et patiens idcirco dicitur* μακρόθυμος, *id est longanimis quod longam quamdam et magnam habeat animam: nam quod est longum, dicitur etiam magnum; animam vero spes longam efficit.* Et Valer. Maxim. l. 3. *Longanimiter se in adversis gerere*, ait, *quid aliud est, quam sævientem fortunam pudore victam in sui adiutorium convertere?*

IV. Quarto, quod sæpius sciat ira et vindicta non tolli, sed augeri et exacerbari malum, tam suum, qui illud patitur, quam inimici, vel æmuli, qui illud agit et infligit; patientia vero utrumque leniri, sopiri et extingui.

Denique scit sapientis et magni animi esse, superiorem se exhibere et subliminorem omni iniuria, fortuna et adversitate; quare omnia generose despicit, mentemque in Deo et cælo defigit quasi mundo superior, civis Angelorum, animæ possessor, cæli dominus, Dei filius et hæres.

Exemplar huius sapientiæ fuit Christus Dominus qui summam sapientiam ostendit in summa patientia tormentorum maximorum et crucis acerbissimæ: adeo ut hæc patientia certum argumentum fuerit divinitatis illius, scilicet esse Deum, qui tanta tam placide et fortiter tolerabat, præsertim quia illa tolerabat, quia dixerat se esse Deum, ac ut ostenderet se vere, ut dixerat, esse Deum. Nisi enim verax fuisset et sanctus, utique non potuisset tanta tolerare. Mendax enim et superbus sui iactator millies in tantis tormentis defecisset, suamque iactantiam et impatientiam ostendisset. Hoc est quod ait Apost. Ephes. 3. 18. *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum; scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi.* Ubi fuse egi de quatuor dimensionibus crucis Christi, æque ac patientiæ ac charitatis.

Hic sequitur mensuram sapientiæ esse mensuram patientiæ, ac, quantum quis crescit in patientia, tantum et crescere in sapientia. Unde S. Gregor. lib. 2. in Ezech. hom. 21. *Scriptum est*, ait, *Doctrina viri per patientiam noscitur. Si itaque index doctrinæ patientia est, tanto quisque doctus ostenditur, quanto patiens fuerit.* Iam tres sunt patientiæ gradus: primus est patienter pati adversa; secundus, libenter: tertius, gaudenter quælibet dura sufferre. Iidem sunt gradus sapientiæ. Unde S. Bernard. tertium hunc gradum asserit esse proprium sapientiæ, quæ a sapere nomen habet; ideoque sapit et gustat adversa: *Ad virtutem*, inquit, *spectat iniurias fortiter ferre, ad sapientiam in tribulationibus gaudere: nam sustinere Dominum, virtutis est; gustare autem et videre, quia suavis est Dominus sapientiæ.* Vide eumdem, sermone 48. in Cant. et sermone de sapientia, obedientia et patientia. Mensura sapientiæ est mensura patientiæ.

Et gloria eius est iniqua prætergredi.) Chaldæus: *Et pulchritudo* (Syrus, *laus*) *eius prætergredi malitiam*; Aquila: *Gloriatio eius gradi super prævaricationem*; Symmach. *Splendor eius supergredi iniustitiam.* Primo, R. Salomon, Aben Ezra, Beda et alii exponunt, q. d. Gloria hominis est fugere iniquitatem et sectari æquitatem. Honor et decus viri, quo a cæteris afficitur, in eo situs est, ut crimina inoffenso pede prætergrediatur. Sed quid hoc ad prius hemistichium? Secundo, Septuag. vertunt: *Gloriatio autem eius supervenit iniquis*, quod Scholiast. exponit, q. d. Iusti gloriatio est punire iniquos, hæc enim est gloria et decus iustitiæ vindicativæ. Sed hic sensus videtur adversari hemistichio præcedenti. Unde planius et concinnius Auctor Catenæ Græcor. sic explicat, q. d. Dum patitur vir pius et misericors, exultant et gloriantur iniqui. Tertio, Iansenius et Vatablus, q. d. Gloria hominis est connivere ad transgressionem fratris sui. Vir enim excelsus aliorum lapsus dissimulat, et quasi non videt; quia altiora cogitat et mente in cælis cum Deo et Beatis versatur. Quarto, genuine, plane et apposite ad prius hemistichium, q. d. Non probrosum, ut vulgus existimat, sed honorificum et gloriosum est, contemptus, prævaricationes (has enim significat Hebr. פשע *pescia*) et iniurias sibi illatas alto pede et animo excelso transgredi, despicere et transilire. Unde Tigurina vertit: *Prudens homo differt iram suam, et delicta dissimulando maior et maior fit.* Rationem a priori dat S. Chrys. hom. 22. in ep. ad. Rom. et 16. in ep. ad Ephes. quod sancta summaque ultio sit iniuriam dissimulare *et condonare: Nihil*, ait, *æque confusionem facit ingerenti mala, sicut fortis tolerantia patientis, et neque in verbo, neque in opere reddere vindictam.* S. Basilius hom. de Ira: *Inimicum si despexeris, acrius illum vindicabis. Quid enim adversario durius esse potest, quam te animum gerere iniuriis omnibus altiorem? sine illum frustra te adlatrare, in seipso disrumpi.* Nuper Philippus II. Hispaniæ rex, mire patiens iræque potens, cum litteris manu sua ad Pontificem scriptis, famulus præceps pro pulvere atramentum iniecisset, subrisit, aliamque poposcit chartam ad rescribendas litteras, dicens: *Qui nescit tolerare, nescit regnare.*

Hoc significat Hebr. תפארתו *tipharto* id est, gloria eius, decor, ornatus, splendor, magnificentia; estque gradatio, q. d. Sapientis est patienter ferre adversa, adeoque eximia sapientia est patientia; at vero adversa, probra et iniurias prætergredi, id est dissimulare, despicere, et quasi non videre, non curare, nihil facere: ingens est non tan- Gloria est transilire iniurias.

tum sapientia, sed et gloria, splendor et magnificentia; hoc enim indicat, imo efficit hominem gloriosum, splendidum et magnificum, utpote laude et vituperio superiorem, terra celsiorem; ac consortio, felicitate et gloria Dei et Angelorum, quos nulla probra tangunt, perfrui incipientem.

Rursum, pro *iniqua prætergredi*, Hebr. est עבר על פשע *abor al pescia*; quod primo vertas: *Transire iuxta* vel *præter prævaricationem*, vel *iniquitatem*. Unde Noster vertit, *prætergredi iniqua*. Sicut enim peregrini, dum in longinquam regionem abeunt, ibi a pueris et incolis subinde ridentur, ac dicteriis et probris impetuntur, ob peregrinum habitum, linguam et mores; illi tamen scientes se esse peregrinos, omnia illa dissimulant, et taciti, quasi ad se non pertinerent, prætergrediuntur, ac suo itinere pergunt, anhelantes ut ad optatum viæ terminum pertingant. Sic pariter vir sapiens et patiens, sciens se peregrinum in terra, civem vero cæli et domesticum Dei, omnes iniurias, probra et adversa, quæ in peregrinatione sua per hanc in terra vitam sustinet, prætergreditur, dissimulat, non curat, imo non aspicit, quasi ad se non pertinerent, ac per patientiam pergit strenue ad patriam cælestem, dicitque cum Psalte: *Ego autem tamquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum*, Ps. 37. 14.

Secundo, *abor al pescia* vertas: *Transire*, vel *transilire super prævaricationem*. Sicut enim viatores, si in sordes, fossas, vel cloacas incidant, non per eas transeunt ne maculentur, sed eas passum dilatando vel saliendo transcendunt et transiliunt: sic pariter sapiens magno animo superat et transcendit omnia dicteria, convicia, iniurias, easque quasi viles et exiles infra se positas, despicit, pedibus calcat, imo quasi in cælo positus ex alto videt et ridet. Unde S. Chrysost. hom. 44. in Acta audet dicere: *Non ulcisci, Deo facit æqualem.* Sanctus Isidorus l. 2. Soliloq. *Magna*, ait, *est virtus, si non lædas eum a quo læsus es; magna est fortitudo, si etiam læsus remittas; magna est gloria, si cui potuisti nocere parcas.* Quin et Seneca: *Magni*, ait, *animi est iniurias despicere*, etc. *Pusilli hominis et miseri est repetere mordentem, ut mures et formicæ; ad quas si manum converteris, ora convertunt imbecilla; se lædi putant, si tangantur.* Exemplum insigne præbuit Theodosius Imper. qui constitutionem sancivit hoc modo l. unica C. *si quis*: *Si quis*, inquiens, *modestiæ nescius et pudoris ignarus, improbo petulantique maledicto nomina nostra crediderit lacessenda, ac temulentia turbulentus obtrectator temporum nostrorum fuerit, eum pœnæ nolumus subiugari, neque durum aliquid aut asperum nolumus sustinere; quoniam, si id ex levitate processerit, contemnendum est; si ex insania, miseratione dignissimum; si ab iniuria, dimittendum.* Digna profecto tanto principe vox, et quam aureis inscriptam characteribus suis in aulis præferre principes deberent.

Non ulcisci facit similem Deo.

Vidit hoc per umbram Socrates præcipuus moralis philosophiæ doctor, qui doctrinam suam mira morum lenitate et patientia confirmavit, adeo ut non tantum ab exteris, sed etiam ab uxore sua Xantippe indigna non tantum verba, sed et verbera, placido et tranquillo semper animo tolerarit, ac tandem carcerem et mortem pro veritate, puta pro unius Dei assertione et cultu, a suis civibus irrogatam patienter et fortiter sustinuerit, teste Laertio in eius Vita.

Vers. 12. SICUT FREMITUS (Pagninus: *rugitus*) LEONIS, ITA ET REGIS IRA; ET SICUT ROS SUPER HERBAM, ITA ET HILARITAS EIUS.) Chald. *Fremit sicut leo ira regis, et sicut ros super herbam voluntas* vel *beneplacitum eius*; Aquila, Symmach. et Theodot. *gratia eius*; Syrus: *benevolentia eius*. Hanc enim significat Hebr. רצון *ratson*; Vatablus: *clementia*, q. d. *Ut rore herba virescit, ita populus clementia regis crescit et vires colligit*; Septuag. *Regis minæ similes fremitui* (Lucifer Calar. Apol. pro S. Athanasio legit *gemitibus*) *leonis*. Pro *leonis* hebr. est כפיר *kephir*, id est leo adolescens qui mediæ est ætatis, medius scilicet inter catulum et leonem statæ ætatis. Hic enim quia more iuvenum famelicus est, magnamque habet orexin, hinc prædæ est cupidissimus, adeoque rugit, fremit, gemit et sævit. Huic similis est ira regis sive ea iusta sit, sive iniusta. Iustæ regis iræ hanc gnomen applicat sanctus Augustinus epist. 68 ad Ianuarium, ubi ait Circumcelliones hæreticos conatos fuisse concitare Imperatoris iram in Catholicos, sed Deum eamdem convertisse in ipsosmet hæreticos: *Scriptum est*, ait: *Nihil interest inter minas regis et iram leonis. Danielem calumniosi inimici in lacum leonum mitti coegerunt, vicit innocentia eius eorum malitiam, illæsus inde levatus est, ipsi illuc missi perierunt. Similiter maiores vestri Cæcilianum et eius societatem regiæ iræ consumendam obiecerunt; cuius innocentia liberata, ab eisdem regibus eadem vos patimini, quæ illos pati vestri voluerunt, quoniam scriptum est: Qui parat proximo foveam, ipse incidet in eam.* Magis tamen convenit hæc gnome iræ regis iniustæ, uti mox patebit. Finis et scopus eius est primus, ut ostendat quam subditi debeant revereri regem, eique obsequi, ne eius iram instar leonis formidabilem incurrant. Quod enim leo est in animalibus, hoc rex est in populis; leo enim est rex animalium. Unde Amos c. 3. 8. *Leo rugiet*, ait, *quis non timebit?*

Secundus, ut moneat reges compescere iram, ne, si eam sinant indomitam, imo ei obsequantur, quasi leones sæviant et lacerent populum. Ita R. Levi. Unde S. Chrys. regem alloquens hom. 4 in Matth. eum monet ut iram quasi ferum leonem contineat et domet. Et Seneca lib. 1. de Clementia c. 5. « Non decet, ait, regem sæva et inexorabilis ira. Non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exæquat. At si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus et meritis amittere, facit quod nulli, nisi rerum potenti, licet. » Quocirca Prov. 19. 12. idem sapienter reges monet: « Quod si dii, ait, placabiles et æqui delicta potentium, non statim fulminibus prosequuntur, quanto æquius hominem hominibus præpositum, miti animo exercere imperium, et cogitare utrum mundi status gratior oculis, pulchriorque sit sereno et puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, et ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est quieti atque moderati imperii, quam sereni cæli atque nitentis; crudele regnum turbidum tenebrisque obscuratum est inter trementes, et ad repentinum sonitum expavescentes, nec eo qui omnia conturbat inconcusso. »

Tertius, ut moneat electores regum et principum ne regem vel principem eligant iracundum, et iræ impotentem. Hic enim, si fiat rex, grassabitur in populum ut leo per rapinas, cædes, expilationes, etc. ac nemo ei resistere poterit. Talis fuit Nero, qui crudelissime sæviit in cives, in Senatum, in Apostolos, in Romam universam. Unde Apostol. 2. Timoth. 4. 17. *Liberatus*, inquit, *sum de ore leonis*, id est Neronis. Quare qui reip. consultum volunt, eligant regem natura mitem et placidum, uti apes eligunt regem carentem communi aculeo, ac placidum: *Iracundissimæ*, ait Seneca l. 1. de Clementia, c. 19. *ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, et aculeos in vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est*, etc. *Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores, cum tanto hominum moderatior animus esse debeat, quanto vehementius nocet.* Et post nonnulla: *Errat si quis existimat tutum esse regem, ubi nihil a rege tutum est; sed securitas securitate mutua paciscenda est. Salvum regem in aperto clementia præstabit: unum est inexpugnabile munimentum, amor civium.* Et sub finem cap. *Proximum illis* (diis) *locum tenet is qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, et in melius potens. Hoc affectare, hoc imitari decet, maximum ita haberi, ut optimus simul habeatur.*

Porro, ira regis apposite comparatur fremitui leonis. Primo, quia leo pronus est ad iram, et fere semper iratus, atque ira eius gravis est, ideoque horrende rugit et sævit. Audi Plinium libr. 8. cap. 16. *Leonum animi index cauda, sicut et equorum aures. Immota ergo, placidus, clemens, blandientique similis, quod rarum est; crebrior enim iracundia eius. In principio terra verberatur: incre-*

Ira regis similis rugitui leonis.

mento terga, ceu quodam incitamento, flagellantur. Sic pariter reges natura proni sunt ad iram; quia enim sublimes sunt et elati, non ferunt se vel in minimo lædi vel despici: unde, si id fiat, irascuntur, indignantur et rugiunt. Hinc Seneca poeta Tragœd. 6. *Gravis ira regum est semper.* Et Seneca philosophus l. 3. de Ira c. 30. *Frivolis,* ait, *turbamur et inanibus, taurum color rubicundus excitat, ad umbram aspis exurgit, omnia quæ natura fera ac rabida sunt, consternantur ad vana: idem quoque inquietis ac stolidis ingeniis evenit, rerum suspicione feriuntur, adeo ut interdum iniurias vocent modica beneficia.* Ita reges, non sapientes et graves, sed superbi et feri, umbris iniuriarum feriuntur et indignantur.

II. Secundo, quia sicut leo iracundus est et fortis, iraque eius acuit fortitudinem, et vicissim fortitudo acuit iram: sic in rege iræ iuncta potestas est, ideoque formidabilis. Nam, ut ait Seneca in Proverbiis: *Fulmen est, ubi cum potestate habitat iracundia.* Audi S. Basilium hom. 9. Hexam. *Una cum leone animositas et ad incandescentiam iræ propensio illi agnata est, vita solitaria, expers societatis ad ea quæ genus subeunt idem. Velut enim tyrannus quidam animantium rationis expertium, pares honores congressionesque cum cæteris non accepiat, sed aspernatur.* Unde Auctor Catenæ Græc. *Regum minæ,* ait, *recte leonum rugitui assimilantur. Nam, si illis ita visum fuerit, indicta causa statim occidunt. Quis enim, si voluerit, prohibebit eos? Siquidem exsequendi facultas adiuncta est voluntati.*

III. Tertio, rugitus leonis adeo terribilis est, ut animalia omnia eo percellantur et obstupescant, adeo ut quasi attonita hæreant, nec se loco moveant, quo fit, ut fugere nequeant, sed a leone accurrente comprehendantur et lanientur. Leo ergo remotas a se bestias rugitu suo sistit; ac deinde ad eas accurrit et necat. Sic pariter voces, edicta et imperia regum omnes, quantumvis remotos, percellunt, nec ea quis effugere potest. Nam illico adsunt regii satellites qui ea exsequuntur. Audi S. Basil. loco citato: *Cui* (leoni) *tanta quoque vocis eliciendæ natura præstitit instrumenta, ut animantium complura longe ipso celeriora solo sæpe rugitu capiantur.* S. Ambros. l. 6 Hexamer. c. 3. more suo secutus S. Basil. *Leo,* inquit, *naturæ superbus ferocia, aliarum ferarum generibus miscere se nescit, sed quasi rex quidam plurimorum dedignatur consortium; quæ autem se ei sociare fera audeat? cuius voci tantus naturaliter inest terror ut multa animantium quæ per celeritatem possent impetum eius evadere, rugientis eius sonitu velut quadam vi attonita, atque icta deficiant?*

IV. Quarto, leo per iram efferatur et furit: ita et rex, per iram hominem exuit, feram et leonem induit, imo instar furiæ furit; ira est fera, furor est furia. Audi Seneca l. 1. de Ira cap. 1. « Quidam e sapientibus iram dixerunt brevem insaniam, etc. Ut autem scias insanos esse, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax et minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra et vehementius acta suspiria; ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant et micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, et parum explanatis vocibus sermo proruptus, et complosæ sæpius manus, et pulsata humus pedibus, et totum concitum corpus, magnasque iræ minas agens, fœda visu et horrenda facies, depravantium se atque intumescentium. » Subdit deinde omnia animalia per iram feritatem suam exasperare: « Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu; taurorum cornua iactantur in vacuum et arena pulsu pedum spargitur; leones fremunt: inflantur iratis colla serpentibus: rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum tamque perniciosum natura, ut non appareat in illo, si ira invasit, novæ feritatis accessio. »

Ira est quasi furia

V. Quinto, Physici perhibent leonem ex ira et rabie emori, ideoque morientem gemere et lacrymari. Unde Plinius loco citato: *Creditum,* inquit, *est a moriente humum morderi, et lacrymam letho dari,* scilicet ex rabie et furore. Unde et Lucifer legit: *Regis minæ similes gemitibus leonis;* ita non raro principes ex ira et furore, præsertim si eam explere seque ulcisci nequeant, apoplexia tanguntur et exanimantur, aut ab iis, quos impetunt, occiduntur. Vide Senecam lib. 1. de Ira c. 2. et 3.

VI. Sexto, rugitus leonis prænuntius est necis. Leo enim cum in aliquem rugit, mox in eum involat, lacerat, occidit et devorat. Sic et *indignatio regis nuntii mortis,* uti dixit c. 16. 14. Et sicut leo eum quem laniavit, sic et rex eum quem ex ira occidit, nequit revocare ad vitam, etsi eum facti pœniteat, ac iram in clementiam commutarit, ait anonymus in Catena Græcor. Rursum leones integras urbes et provincias vastant. Unde Polybius apud Plinium loco citato, ait, leones in senecta grassari in homines, ac *tunc obsidere Africæ urbes; eaque de causa crucifixos vidisse se cum Scipione, quia cæteri metu pœnæ similis absterrerentur a noxa.* Sic rex iracundus et sæviens integras urbes totumque regnum expilat et vastat. Unde Ezechiel Ioakim regem Iuda comparans leunculo c. 19. v. 5. *Tulit,* ait, *unum de leunculis suis, leonem constituit eum qui incedebat inter leones, et factus est leo; et didicit prædam capere, et homines devorare: didicit viduas facere, et civitates eorum in desertum adducere: et desolata est terra, et plenitudo eius, a voce rugitus eius.* Merito exclamat Seneca l. 1. de Clementia, c. ult. *Quod istud, dii boni, malum est occidere, sævire, delectari sono catenarum et civium capita decidere; quocumque ventum est, multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones ursique regnarent? si serpentibus in nos ac noxiosissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia, et a nobis immanitatis crimine damnata abstinent suis, et tuta est inter feras similitudo morum. Apud homines tamen nec a necessariis quidem rabies temperat sibi.*

VII. Septimo, leones ponunt iras et fremitus, si audiant galli cantum, si videant ignes, vel rotarum orbes circumactos, si in oculos eorum pallium vestemve iniicias: hæc enim expavescunt. Unde Plinius loco citato docet rationem capiendi leonem esse, si quis in caput eorum velum immittat: *Vix credibili modo,* inquit, *torpescente tanta illa feritate, quamvis levi iniectu operto capite, ita ut devinciatur non repugnans; videlicet omnis vis constat in oculis.* Ita reges iracundi et tyranni timent umbras, res nihil suspectas habent; nimirum populi concursum et globum expavescunt, putantes se peti, se ad necem quæri, ut contigit Neroni; præsertim vero si oculi eis obvelentur et caput comminatione altioris vel maioris potestatis, quæ eos principatu spoliatura sit, illico ponunt animos et iras. Vere Seneca in OEdip.

Qui sceptra duro sævus imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit.

Et apud eumdem Thyestes actu 3.

Dum excelsus steti, numquam pavere destiti,
Atque ipsum mei ferrum pavere lateris.

Hoc est quod ait Iob cap. 24. v. 22. *Et cum steterit, non credit vitæ suæ;* nam ut ait S. Chrysost. hom. 2. in Matth. *Semper maior potestas maiori timori subiecta est. Sicut enim rami arborum in excelso positarum, etiamsi levis aura flaverit, moventur, sic et sublimes homines etiam levis nuntii fama conturbat.* Sic adventum Magorum *audiens Herodes rex turbatus est,* Matth. 2. Sic Domitianus Imp. adeo pavidus erat et suspicax, ut *parietes porticuum, in quibus spatiari consueverat, phengite lapide distinxerit, e cuius splendore per imagines, quidquid a tergo fieret, provideret,* ait Svetonius in eius Vita c. 14. Vere Petrarcha Dial. 95. *Contemplare,* ait, *Caium, Neronem, Domitianum, Commodum, Bassianum, etc. videbis usitatum et communem tyrannorum exitum aut gladium, aut venenum.*

Et sicut ros super herbam, ita et hilaritas eius.) Alia metaphora et similitudine (quod Hebræis est familiare) explet antithesin. Iram enim regis comparavit ru-

gitui leonis, nunc ei opponit regis hilaritatem et benevolentiam, eamque componit comparatque rori ob multas analogias. Primo enim, sicut ros matutinus solis ardores temperat, ac herbas æstu hesterni solis arescentes humectat, refrigerat et exhilarat, æque ac homines, qui quot roris stillas, tot unionum margaritas, sibi videntur intueri, quæ et visum oblectant, et æstum mitigant; imo Plinius l. 9. c. 33. docet rorem, cum in concham apertam illabitur, ac vi cœlesti, præsertim fulminis, constringitur, verti in margaritam: sic pariter serenus et hilaris regis vultus subditorum timores et mœrores abstergit, eosque exhilarat, amœnat, et in spem rerum magnarum erigit.

Hilaritas regis similis rori.

I.

II. Secundo, sicut ros suavem auram et halitum vitalem aspirat animantibus, omnibusque viventibus; sic pariter rex hilari vultu suos contuens, eis animos, vigorem et vitam aspirare videtur.

III. Tertio, ros pinguis est, pinguemque et quasi olearum succum germinibus, seminibus et plantis instillat, itaque eos irrorando impinguat, incrassat et fœcundat: sic pariter rex sua benevolentia, liberalitate et beneficentia subditos alit, ditat, bonisque omnibus cumulat.

IV. Quarto, ros leniter et sensim sine sensu suaviterque herbis illabitur, itaque eis succum vitalem suggerit, quo adolescant et crescant in folia, fructus et flores: sic etiam regis comitas et lenitas leniter suaviterque in subditos influit, facitque ut opibus deliciisque crescant et abundent. Ex adverso ira et sævitia regis est velut imber procellosus, qui secum vehit fulmina et tonitrua, quibus segetes herbasque sternit, vastat, exanimat et perdit. Unde S. Chrysost. serm. de Mansuetudine tom. 5. *Ira*, inquit, *est quasi fulmen et tempestas magna in anima, servientemque sibi amentem reddit.* Hinc Christi ortus, vita et regnum, quia lenissimum et suavissimum, comparatur rori, Isaiæ 45. 8. *Rorate*, inquit, *cœli desuper, et nubes pluant iustum.* Ubi multa de rore eiusque symbolis dixi.

Mystice Beda, Baynus et Iansen. hæc accipiunt de Christo qui est Rex regum et Dominus dominantium. Christus enim in iudicio hilaris et blandus iustis ut ros, ac terribilis apparebit iniustis ut leo. Ipse enim ut leo de tribu Iuda in eos rugiet fulminando sententiam æternæ damnationis: *Ite, maledicti, in ignem æternum.* Eiusdem erga iustos et sanctos favor, ac vultus hilaritas, tamquam ros herbam irrigans, eosdem post præsentis vitæ dolores et cruces recreabit, ac virere faciet omni gratia et gloria in domo Dei in æternum.

Vers. 13. DOLOR PATRIS, FILIUS STULTUS, ET TECTA IUGITER PERSTILLANTIA, LITIGIOSA MULIER.) Hebr. *Contritiones patris filius stultus, et sicut distillatio continuans sunt contentiones mulieris;* Symmach. *et guttæ festinantes rixæ mulieris.* Sicut enim est guttarum in pluvia, sic et conviciorum in rixa reciprocatio. Aquila: *et stillicidium continuum contentiones mulieris;* Sept. *Verecundia patri suo filius imprudens, et non pura vota de mercede meretricis;* Chald. *Filius stultus gravis est patri suo sicut acida uva* (labrusca, quæ numquam maturescit et dulcescit) *et sicut stillicidium, quod distillat, litigia mulieris;* Syrus: *Confusio patris filius vecors, et tamquam guttæ stillantes cogitatio mulieris;* Vatabl. *Calamitas patris filius stultus, et uxor rixosa sicut tectum iugiter perstillans;* R. Salomon sic explicat: *Stillicidium assiduum pluviæque in domum defluentes vexant domesticos, eosdemque domo pellunt, quod idem pravæ mulieris rixæ efficiunt.* Aben Ezra vertit: *Infortunia patris filius stultus, et stilla expellens iurgia mulieris.* q. d. Demens filius in causa est ut parenti suo adversa contingant: ac sicut stillicidium domesticos domo eiicit, ita muliebres rixæ, quæ numquam quiescunt, sed semper stillant, eosdem domo eliminant. R. Levi: Vecors parenti est ipsa calamitas, et pernicies ob iram vehementem et mœrorem, quibus succumbit ob nefariam agendi rationem filii. Idem etiam gravissime angitur, cum ab uxore sua iurgia rixasque seri advertit, quemadmodum ab assiduo stillicidio in domum iugiter defluente vexatur; hinc enim efficitur ut domi se continere gravissimum ducat, quod idem ob mulierem seditiosam contingit.

Beda per mulierem litigiosam accipit hæresin et hæreticos, qui non nisi lites et rixas stillant, quibus evertant domum Ecclesiæ. Verum hoc mysticum est.

Igitur ad litteram Salomon duo hic velut homonyma assignat, eiusdem scilicet generis et cognominis (nam filius stultus sæpe vel nascitur, vel educatur a matre stulta, imprudenti et rixosa) quæ marito permolesta sunt, et dolores graves creant. Primum est filius stultus, id est imprudens, liber, vagus, inobediens, rebellis, ebriosus, rixosus, etc. huius enim stultitia, id est malitia et pravi mores, tribuuntur patri, quasi is illos eum docuerit, aut dissimularit nec correxerit. Vide dicta c. 10. 1. et c. 13. 1. secundum est uxor rixosa, quæ crebris suis litibus et queritationibus, velut stillis, assidue tundit et pulsat aures animumque mariti, ac tandem pertundit, ut eum in iram, impatientiam et tristitiam, mœroremque continuum, qui eum consumat, adigat. Sicut enim stillæ continuo cadentes cavant sensim lapidem; sic rixæ uxoris assiduæ excavant et exhauriunt cor mariti, licet robustum et adamantinum. Rursum et magis apposite Noster *stillicidium* (ut habent Hebr.) refert ad tecta, q. d. Sicut tecta iugiter perstillantia exedunt trabes, lapides, tabulatum, pavimenta, totamque domum destruunt, faciuntque inhabitabilem, et idcirco cogunt incolam alio migrare: sic et uxor assidue litigans cogit pene maritum ei dare libellum repudii, aliamque ducere, quod olim Iudæis erat licitum, aut certe facere divortium iam Christianis permissum, ut se ab eius thoro et consortio separet, imo in alias domos, terras et regiones commigret. Hoc enim suavius est, quam omnem in querelis et rixis transigere vitam: hæc enim non humana, sed canina est vita, ac mors potius quam vita. Nec tantum maritum, sed et famulos, ancillas, filios et filias litigiorum eius impatientes et pertæsos cogit alio aspirare et migrare. Hunc esse sensum liquet ex c. 27. 15. ubi hæc sententia repetitur: *Tecta perstillantia*, inquit, *in die frigoris et litigiosa mulier comparantur.* Ibi enim Septuag. vertunt: *Guttæ eiiciunt hominem in die hiemali de domo sua; sic et mulier conviciatrix de propria domo.*

Porro mulieres multæ in lites et rixas pronæ sunt; quia natura sua superbæ sunt, loquaces, dicaces, invalidæ; unde quod vi et armis non possunt, hoc verbis et querelis extorquere conantur; iracundæ præsertim, cum prægnantes sunt, et uterum ferunt ex femella, cuius causam physicam dat Petrus Apponensis insignis medicus in Problem. Aristot. lib. 10. cap. 35. Hinc Menander: *Tempestas in domibus est viris mulier.* Ovidius lib. 2. de Arte amandi: *Dos est uxoria, lites.* Iuvenalis Satyra 6.

Nulla fere causa est, in qua non fœmina litem
Moverit.

Et post pauca:

Semper habet lites alternaque iurgia lectus,
In quo nupta iacet, minimum dormitur in illo.

Quare Socrates assidue suæ Xantippes iurgiis exagitatus ad ea iam occalluerat, ut iis non magis offenderetur, quam si rotæ putealis stridorem audiret; dictitabatque se domi ab ea discere tolerantiam, qua in publico utendum esset. Vide Laertium libro 2. cap. 5. Socratem imitentur mariti, qui Xantippes duxerunt. Terentius in Eunuch.

Novi ingenium mulierum,
Nolunt ubi velis; ubi nolis, cupiunt ultro.

S. Hieron. lib. 1. in Iovin. citat illud ex Vario Gemino: *Qui non litigat, cælebs est.* Xystus Pythagor. in Euchir. *Si pugnare vis, uxorem duc, et filios procrea.* Extat hic iuxta Romam in via Tiburtina monumenti inscriptio, quam citant Iovin. Pontanus lib. de Obedientia, Volaterr. in Philolog. et alii; estque hæc: *Heus, viator, miraculum! hic vir et uxor non litigant. Qui sumus, non dico. At ipsa dicam: Hic Bæbius ebrius ebriam me nuncupat. Hei, uxor, etiam mortua litigas?*

Nota: Septuag. Hebr. מדינו *midiene*, id est contentiones, lites, eliso *iod* derivant a נדה *nede*, id est meretricium, puta merces quæ datur meretrici, a radice

נדה *nada*, id est removit, elongavit, fugavit; quod hæc merces quasi sordida, et scelere fornicationis maculata, arcenda esset a sancto templo, sacrisque eius oblationibus. Unde Ezechiel c. 16. 34. נדנין *nedanain* cum nun paragogico, vocat dona et mercedes meretricis. Hac ergo de causa Septuag. vertunt: *Neque vota de meretricis mercede oblata casta sunt.* Alludit ad illud a Deo sancitum: *Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium canis in domo Domini Dei tui, etc. Quia abominatio est utrumque,* Deuter. 23. 18. Vide ibi dicta, et Philonem in eleganti oratione cuius est titulus, *Mercedem meretricis non esse recipiendam.*

Tropolog. Auctor Catenæ Græcorum: Merces meretricis, inquit, est animi impuritas, cuius oblatio Deo placere nequit. Huc accedit sanctus Ambrosius l. 3. Epist. 19. Ad Constantium: *Totus mundus*, inquit, *possessio eius* (sapientis) *est, quoniam toto eo quasi suo utitur. Quid igitur circumscribitur frater? quid fraudatur mercenarius? Non magna*, inquit, *lucra de mercede meretricis* (Proverb. 19.) *id est lubricæ istius fragilitatis. Meretrix ipsa non specialis sed publica. Non una mulier, sed vaga omnis cupiditas meretrix est.* Verum Vulgata versio uti aptior et Hebræo conformior, sic et verior est ac germanior.

Vers. 14. DOMUS ET DIVITIÆ DANTUR A PARENTIBUS: A DOMINO AUTEM PROPRIE UXOR PRUDENS) Hebr. *Domus et divitiæ* (sunt) *hæreditas patrum; sed a Domino uxor intelligens*; Aquila et Theodot. *sciens*; Syrus *a Domino desponsatur uxor viro*; Chald. *a Deo traditur mulier viro*; Septuag. *Domum et substantiam dividunt patres pueris: a Domino autem aptatur mulier viro*; S. Ambros. *a Deo præparabitur uxor viro*; Auctor Catenæ Græcorum: *uxorem autem marito consociat Deus.*

Per *domum* accipe tum proprie dictam, tum familiam familiæque splendorem, dignitatem et nobilitatem: hæc enim a parentibus transmittitur ad filios.

Nota τὸ *proprie*, q. d. Uxor prudens est proprium et singulare donum Dei. Sic Sara a Deo data fuit Abrahæ, et altera Tobiæ, Rebecca Isaaco, Rachel Iacob.

Dices: Etiam domus et opes sunt donum insigne Dei. Respondeo: Verum est; sed quia illa a parentibus hæreditate relinquuntur filiis: uxor vero commoda et prudens, licet sollicite inquirenda sit, maxime tamen a Deo procuratur, et ab eo petenda est; Deus enim licet sua providentia omnia regat, curet et procuret; magis tamen curat et procurat maiora et magis necessaria; talis autem

I. est congrua viro [illegible] Dei [illegible]

est uxor fidelis, sapiens, commodis moribus, et viri ingenio congruens; quia inde pendet fides, pax, salus et prædestinatio viri, filiorum et totius familiæ. Sicut ergo invocatione ad statum Religionis, hæc potius Religio quam illa huic homini congruit, et a Deo præparatur, si Deum vocantem consulere, audire et sequi velit; sic pariter qui vocatur ad matrimonium, non tam suæ aut parentum, sive phantasiæ, sive cupiditati, sive sollicitudini et industriæ, quam Deo debet inniti, atque ab eo, ut sibi commodam et congruam dirigat, identidem obsecrare. Simili sensu dixit cap. 16. 1. *Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam*, uti ibidem explicui. Septuag. pro *aptatur* græce habent ἁρμόζεται, quæ vox valde accommodata est rei præsenti, habetque emphasin; ἁρμόζω enim est idem quod congrua adapto, quadro, compono, conglutino, tempero; et maxime competit musicis, qui voces diversas, graves, acutas et medias inter se contemperant, ut suavem concentum et harmoniam efficiant. Similis debet esse harmonia, id est compositio, coaptatio, congruentia, consonantia inter virum et uxorem; hanc autem solus efficere potest Deus. Itaque hæc sententia non tantum significatur matrimonium, sive connubium viri et uxoris, institutum esse a Deo, uti explicat S. Chrysostomus homilia 23. in epistolam ad Romanos, et Innocent. Pontif. 26. can. 3. *Deinde* §. *Si vero*: hoc enim commune est omnibus matrimoniis, etiam rixosis et pessimis, sed insuper significatur in particulari, viro prudenti et probo a Deo præparari uxorem prudentem et probam, hocque esse ingens et proprium donum Dei.

Harmonia viri et uxoris.

Dixerat versu præcedenti Sapiens quantum malum sit uxor rixosa: nunc mali remedium exhibet, scilicet ut quæratur uxor prudens, ideoque compositis moribus, placida et obediens: hanc autem esse donum Dei asserit, ideoque a Deo assidue flagitandam. Non enim omnis uxor, etiam bona, cuilibet viro est congrua; v. g. tristis non est commoda læto, nec pauper diviti, nec plebeia principi, nec liberalis tenaci, nec lenis austero, et ita de cæteris; sed lenis leni, læta læto, austera austero, dives diviti, nobilis nobili, pauper pauperi, adeoque inter virum et uxorem debet esse proportio et congruentia affectuum, morum, conditionum, qualis est vocum in harmonia musica. Cum ergo hanc harmoniam solus norit Deus, utpote qui solus novit et pervidet internas affectiones, conditiones, infirmitates viri et uxoris, ideoque solus novit quæ uxor cui viro congruat; hinc ipse solus hanc coniugum et matrimonii harmoniam vel procurare, vel efficere potest. Verum, quia plerique, dum quærunt uxores, non spectant hanc harmoniam, sed uxorum opes, nobilitatem, pulchritudinem, etc. hinc multa videmus molesta et infausta passim coniugia. Quæ enim potest esse voluptas, quæ consonantia, quæ felicitas, ubi quod maritus vult, uxor non vult; quod ille amat, hæc odit; de quo ille lætatur, hæc tristatur? Quæ recreatio cohabitare tali, eique intime coniungi, idque per omnem vitam, quæ tuis moribus et sensibus plane est adversa? Omitto lites, rixas, zelotypias etc. quæ inde nascuntur, ac non raro utrisque exitium præsens et æternum afferunt. Sane multi damnantur, eo quod coniuges sibi incongruas, ideoque molestas et rixosas, nacti sint.

Porro hæc harmonia viri et uxoris, ut sit suave probumque coniugium, multiplex est, multaque requirit, nimirum primo, consonantiam religionis, fidei et pietatis, ut scilicet uxor non sit hæretica, infidelis vel impia, sed cum marito in fide et pietate consentiat; secundo, consonantiam morum; tertio, consonantiam conditionum; quarto, consonantiam amoris; quinto, consonantiam temperandi prospera et adversa; sexto, consonantiam pacis et concordiæ in familia. Sextuplex.

Igitur, uxor intelligens et prudens est primo, quæ se accommodat religioni et pietati mariti, imo quæ maritum a religione et pietate deflectentem in viam revocat, et ad eam reducit, uti Patricium æque ac filium S. Augustinum reduxit S. Monica, Clodovæum Clotildis, Constantinum S. Helena, etc. Hæc enim prima maximeque necessaria coniugii est harmonia. Audi S. Ambrosium in cap. 16. Lucæ l. 8. sub initium: « Domum et substantiam patres partiuntur filiis; a Deo autem præparatur viro uxor; quod qui in Græco legit, non putat esse contrarium; bene enim dixit Græcus ἁρμόζεται. Harmonia enim conveniens et apta rerum omnium dicitur commissa connexio. Harmonia est, cum fistulæ organi per ordinem copulatæ legitime tenent gratiam cantilenæ, chordarumque aptus servat ordo concordiam. Itaque non habent harmoniam suam nuptiæ, quando Christiano viro Gentilis mulier non legitime copulatur. » Ac post nonnulla concludit: « Ergo ubi nuptiæ, harmonia esse debet; ubi harmonia est, Deus iungit: ubi harmonia non est, pugna atque dissensio est, quæ non est a Deo: quia Deus charitas est. Noli ergo uxorem dimittere, ne Deum tuæ copulæ diffitearis auctorem; etenim si alienos, multo magis uxorios debes tolerare et emendare mores. » I. religionis.

Hæc est prima causa cur non sit ducenda uxor infidelis vel hæretica; quia scilicet solvit harmoniam fidei et coniugii. Duas alias dat idem S. Ambrosius l. 1. de Abraham c. 9. scilicet primo quod casta probisque moribus esse nequeat illa quæ caret fide; fides enim est basis et fundamentum castitatis cæterarumque virtutum; secundo, quod periculum sit ne infidelis et hæretica maritum pervertat, faciatque sibi similem infidelem et hæreticum. « Cum sancto enim, inquit, sanctus eris, et cum perverso perverteris. Si hoc in aliis, quanto magis in coniugio, ubi una caro et unus spiritus est? quomodo autem potest congruere charitas, si discrepet fides? Et ideo cave, Chri-

stiane, Gentili aut Iudæo filiam tuam tradere. Cave, inquam, Gentilem, aut Iudæam, atque alienigenam, hoc est hæreticam et omnem alienam a fide tua, uxorem accersas tibi. Prima coniugii fides castitatis gratia est. Si idola colat, quorum prædicantur adulteria; si Christum neget, qui præceptor et remunerator est pudicitiæ, quomodo potest diligere pudicitiam? Si Christiana sit, non est satis, nisi ambo initiati sitis Sacramento baptismatis. Simul ad orationem nocte vobis surgendum est, et coniunctis precibus obsecrandus Deus. Accedit aliud insigne castimoniæ, si credas a Deo tibi quod sortitus es, coniugium datum. Unde et Salomon ait: A Deo præparatur viro uxor. Non possunt hoc dispares fide credere, ut ab eo quem non colunt, putent sibi connubii impertitam gratiam. Ratio docet, sed amplius exempla movent. Sæpe illecebra decepit etiam fortiores maritos, et a religione fecit discedere. Et ideo tu vel amori consule, vel errorem cave. Primum ergo in coniugio religio quæritur. » Ita Nonna, mater sancti Gregorii Nazianzeni marito suo Gregorio seniori, fidei et pietatis magistram se præbuit, ait eorum filius S. Gregor. Nazianzen. Orat. 19.

II. obsequii. Secundo, uxor prudens est, quæ se moribus mariti conformat, imo suos ad eius mores fingit et format. Non sufficit enim uxori, quod sit casta, proba, sancta; sed insuper marito obsequi et obsecundare debet, ut coniugii in morum consonantia suavem gratamque harmoniam efficiat. Sicut enim in cithara, lyra, vel organo non sufficit chordam vel fistulam quamlibet gratum sonum reddere; sed quælibet alteri, adeoque omnes inter se apta proportione contemperari debent, ut unius sonus alteri congrue respondeat et succinat, itaque omnes simul unum modulentur concentum; sic pariter in societate, præsertim coniugii, non sufficit quemque sibi esse bonum, sed unus alterius moribus et sensibus sese accommodet oportet, ut unum omnes edant civilis societatis concentum. Rursum sicut materia certis qualitatibus, v. g. lignum siccitate et calore, formæ, puta igni, congruentibus præparari et disponi debet, ut deinde in eam forma ignis inducatur; sic pariter uxor moribus mariti congruere debet, ut unum cum eo coniugium et quasi compositum œconomicum efficiat. In hoc enim uxor materiæ, maritus formæ analogiam subit. Quocirca Socrates dicere solebat viros oportere parere legibus civitatis, uxores vero maritorum, quibuscum vivunt, moribus; norma enim coniugis vir est. Æquitas ergo docet ut viris velut capiti obtemperent. Præclare sanctus Ambrosius libro 3. Epistola 25. ad Ecclesiam Vercellensem sub finem: « Mulier, inquit, viro deferat, non serviat; regendam se præbeat, non coercendam. Indigna est coniugio, quæ digna est iurgio. Vir quoque uxorem tamquam gubernator dirigat, tamquam consortem vitæ honoret, participet ut cohæredi gratiæ. »

III. conditionis. Tertio, uxor prudens est, quæ quærit vel facit consonantiam sortis et conditionis cum marito. Quocirca virgo prudens, si sit tenuis fortunæ, non consentiet nubere marito nobili vel principi, nisi eius ancilla, non coniux, esse velit; sed quæret maritum suæ sortis, conditionis et status. Prima enim coniugii lex est:

Si qua velis apte nubere, nube pari.

Ita Ovid. in epist. Deianiræ ad Herculem. Eadem fuit septem Græciæ Sapientum aliorumque plurimorum sententia, uti fuse ostendit Tiraquellus l. 5. connub. n. 46. et seq. Unde Ausonius Solonem ita loquentem inducit:

Par pari iugato coniux: quod impar est, dissidet.

Quod si quo casu contingat virginem tradi marito impari, puta ditiori, vel nobiliori, sataget ipsa suo labore, sua virtute, sua prudentia compensare, quod opibus vel nobilitati deest, adeoque adæquare vel superare opes et genus mariti. Sicut ergo cum ramus unius arboris alteri inseritur, eius conditioni per omnia se conformat et adæquat, ut videatur non insitus, sed enatus; sic pariter uxor insita quasi marito per coniugium, ei per omnia se accommodet et adæquet. Hinc sicut, ut surculus unius arboris alteri inseratur, necesse est ut eiusdem cum eo sit conditionis et generis; nec enim surculus nucis inseritur piro, sed alteri ex genere nucum; nec pirus inseritur nuci, sed piro alterius speciei; sic pariter ut uxor inseratur marito, curet illum deligere, qui eiusdem secum sit sortis et conditionis. Unde Cleobolus æqualem uxorem ducendam esse suadebat; si enim ex superiore familia duxeris, inquit, non affines tibi, sed dominos comparabis. Ita Stobæus serm. 3. de Temperantia.

IV. amoris. Quarto et maxime uxor prudens est, quæ cum marito efficit consonantiam amoris; hæc enim est vinculum, nodus et anima coniugii. Quocirca nullum amabit nisi maritum, affectum omnem in eum defiget, cor suum ei tradet; quod ipse diligit, diliget et ipsa; quod ipse odit, oderit et ipsa. Ubi enim est amor, ibi Deus est auctor et mediator coniugii; ubi vero est odium, ibi diabolus est paranymphus coniugii. Audi auctorem Imperfecti apud S. Chrys. hom. 1. in Matth. *Booz*, inquit, *interpretatur in virtute, vel virtus in ipso sive prævalens, qui secundum imperium Dei accipit uxorem Ruth a Deo provisam; in virtute generat filios, et in seipsis virtutem habentes, et prævalentes. Qui autem accipiunt uxores ex provisione diaboli, id est non religionis intuitu, nec fideles, in infirmitate generant filios, nec prævalentes umquam, nec fortes nisi in malo, et ad pœnam irreligionis suæ, non ad gaudium, nec ad consolationem videntur filios genuisse.* Hoc est, quod Deus instituens matrimonium in copula Adami et Evæ sanxit: *Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ;* Genes. 2. 24.

V. affectuum. Quinto, uxor prudens temperabit mariti nimiam in prosperis lætitiam, et nimiam in adversis mœstitiam atque iram cæterosque immoderatos eius affectus componet. Sicut enim David, pulsando concinne citharam, leniebat iram, melancholiam et spiritum malignum Saulis, 1. Reg. cap. 16. vers. 23. sic et uxor prudens sua gratia, prudentia et blandiloquentia, velut citharæ pulsu mitigat et temperat omnes mariti mœrores, indignationes cæterasque animi perturbationes. Ita S. Monica sua modestia, silentio, prudentia, iras et æstus Patricii moderabatur, et quasi modulando componebat, uti refert S. August. l. 9. Conf. cap. 9. Sic Abigail sua humili et gratiosa oratione lenivit iras Davidis, iam properantis ad cædem et vindictam ob duritiem Nabal. 1. Reg. 25. 23.

VI. concordiæ. Sexto, uxor prudens sua sapientia facit harmoniam pacis et concordiæ in familia, ut omnes suo gradu contenti unanimiter vivant, nec alter alteri invideat, sed omnes in unum conspirent ad commune familiæ lucrum et commodum. Hæc enim insignis est pacis et unanimitatis œconomicæ consonantia, teste Plutarcho in Moral. in qua maritus velut bassum modulatur, filii altum, servi et ancillæ contratenorem, uxor tenorem, velut medium, qui bassum cum alto et contratenore harmonice componit et consociat. Quis tantam tamque multiplicem coniugii, id est, uxoris et mariti, harmoniam procurabit vel efficiet, nisi Deus omniscius et omnipotens, qui omnia in mensura, numero et pondere disponit? Sap. 11. 21. Deus enim solus est qui prudentiam dat mulieri, et prudentem congruamque viro merenti deputat, iuxta illud Eccl. 26. 3. *Pars bona mulier bona, in parte bona timentium Deum dabitur viro pro factis bonis.* Hinc vulgo aiunt matrimonia in cælis copulari. Confirmat Salomon: *Domus et divitiæ dantur a parentibus, a Domino autem uxor prudens.* Sic Moses attestatur Abrahami filio Isaaco Rebeccam a Deo præparatam fuisse uxorem. Saram propterea alius ducere nequivit, quia Tobiæ iuniori timenti Deum illa ex ordinatione divina debebatur. Samson puellam Philisthæam sibi uxorem dari petebat, parentes vero illius contra legem Dei hoc esse matrimonium arbitrantes, dehortabantur eum ne duceret: nesciebant enim quod res a Domino fieret, ut ex illis nuptiis bellum inter Iudæos et Philisthæos oriretur, quo Iudæi e diuturna servitute liberarentur. Estheri, ut cæteris virginibus ab Assuero rege præferretur, Deus admirabilem pulchritudinem contulit, ut absque ornatu externo, aliis comptis atque delibutis virginibus longe præcelleret.

Quocirca coniuges, si sextuplicem hanc harmoniam

iam recensitam optent, Deum ament et colant. Si enim Deo per amorem uniantur, eodem unientur inter se; tum quia quæ uniuntur eidem tertio, uniuntur inter se; tum quia idem est amor, quo amamus Deum et proximum, præsertim coniugem propter Deum.

Moraliter discant hic iuvenes, cum uxores quærunt commodas, non fidere sibi, nec parentibus et amicis, sed Deum sibi constituant ducem, ac proinde eius gratiam pœnitentia, oratione, eleemosynis aliisque piis sanctisque operibus conciliare studeant, ut ab eo ad uxorem prudentem sibi congruentem manu ducantur. Legant sapiens piumque consilium quod Raphael Archangelus dedit Tobiæ ducturo Saram, Tob. c. 6. 16. illudque sibi applicent et opere expleant.

Mystice Auctor Catenæ Græc. sic exponit, q. d. *Domus et divitiæ*, etc. hoc est, sapientiæ virtutisque doctrinam impertiuntur doctores; ipsam autem virtutem et sapientiam (quæ quasi sponsa et uxor est viri sapientis) largitur Dominus. Rursum anima et mens virtute ornata est sponsa, quam sibi præparat et despondet Christus. Unde S. Ambr. l. 8. in Luc. post initium: « Iuvenis, ait, coniugium quod nemo dubitet a Deo iunctum, cum ipse dicat: Nemo venit ad me, nisi Pater meus qui misit me, attraxerit eum. Ille enim solus potuit has nuptias copulare. Et ideo mystice Salomon dixit: A Deo præparatur viro uxor; vir Christus, uxor Ecclesia est; charitate uxor, integritate virgo. Ergo quem Deus traxit ad filium non separet persecutio, non avertat luxuria, non philosophia deprædetur, non Manichæus contaminet, non Arrianus avertat, non Sabellianus inficiat. Deus iunxit, Iudæus non separet. Adulteri sunt omnes qui adulterare cupiunt fidei et sapientiæ veritatem. « Et paulo post: « Mane ergo tu in domo patris, mane cum sponso, eniteas ut placeas viro. Mens, quæ credidisti Deo, esto fortis mulier, qualis illa vel anima, vel Ecclesia, de qua dicit Salomon; Mulierem fortem quis inveniet? Pretiosior autem est lapidibus pretiosis, quæ talis est; confidit in ea vir suus. » Et post nonnulla: « Veni, Domine Iesu, ut invenias sponsam tuam, non contaminatam, non adulteratam, quæ non violaverit domum tuam, non mandata neglexerit. Dicat tibi: Inveni quem dilexit anima mea, introducat te in domum vini (vinum enim lætificat cor hominis) inebrietur spiritu, agnoscat mysterium, loquatur oraculum. »

Vers. 15 PIGREDO IMMITTIT SOPOREM, ET ANIMA DISSOLUTA ESURIET.) Septuag. *Pavor* vel *timiditas* (hæc enim est comes et soror pigritiæ) *detinet effeminatum; anima autem otiosi esuriet*. Pro *soporem* hebr. est תרדמה *tardema*, quæ vox gravem soporem et veternum significat: unde Aquila et Symmachus vertunt, ἔκστασιν. Sic sopor Adæ immissus fuit extasis, Genes. 2. 21. Theodot. vero vertit, καταφορὰν, *id* est gravem soporem. Pro *dissoluta* hebr. est רמיה *remia*, id est, remissa vel fraudulenta, uti dixi c. 10. 4. Unde Chald. vertit: *et anima dolosa* (Syrus: *superba*) *esuriet*.

Soporis mala et damna. Salomon hic duo mala assignat, quæ consequuntur ex pigritia et torpore. Prius est sopor. Sicut enim labor facit vigilem, sic otium et torpor facit dormire et stertere; sopor autem ingens est malum. Primo, quia sopor parit penuriam et famem, uti mox dicam.

I.

II. Secundo, quia sopor laxat et dissolvit nervos, indeque omnia membra, ac idcirco facit hominem enervem, invalidum, languidum: *Torpore enim vires alligantur et enervantur*, ait R. Levi; ac tandem torpor vertitur in lethargum. Causam a priori dat S. August. lib. de Quantit. animæ: *Nervos, ait, vegetat mollioresque efficit siccitas caliorque moderatus; contra eos laxat atque infirmat humidus rigor; itaque somno nimio (quia eum frigidum et humidum dicunt medici, et probant) membra languescunt, atque ipse expergefactorum conatus multo est debilior, ideoque nihil est fractius et enervius lethargicis. At quosdam phreneticos, quibus vigiliæ et acutæ febres, id est tot calida plus nimio nervos tendunt atque durant, maioribus viribus quam integra valetudine reluctare videmus, etiamsi eorum corpus sit ægritudine attenuatius et exilius.*

Tertio, quod sopor non tantum corpus, sed et ingenium mentemque hebetet et corrumpat. Sicut enim gladius in vagina semper conditus æruginem sibi inducit: sic et quies ac torpor animo gravedinem et hebetudinem, quasi æruginem, afferunt. Unde Baptista Mantuanus 4. Parthen. III.

Calcar, ait, erit segni, pigros rubigine sensus
Otia corrodunt, sopitaque pectora torpor.

Et Plutarch. in Moral. *Ingenium hominis, ait, seu cariem et senium in otio contrahit, et muta quies, vitaque sedentaria non solum corporibus, sed etiam animis marcorem conciliat.*

Quarto, quia torpor et sopor sunt mortis imago, in eamque vergunt, adeoque non tam vita quam mors esse videtur. Unde illud Philosophi: *Otium est vivi hominis sepultura*. Vita enim in motu et actione consistit; piger ergo, qui ab eo vacat, non tam vivus est quam mortuus. Hinc pigritiæ symbolum est torpedo piscis, qui e longinquo per retia torporem immittens torpere facit, imo stupefacit piscatorum manus, teste Aristot. l. 4. Histor. anim. cap. 37. Æliano, Plinio et aliis. Sic et pigritiæ symbolum est narcissus flos, ita dictus a νάρκη, id est torpor, quod suo odore torporem et veternum inducat, teste Plutarcho lib. 3 Sympos. IV. Torporis symbolum torpedo piscis, et narcissus flos.

Ubi nota ex hoc flore Furiis infernalibus coronam necti solitam, ut Eustachius affirmat, et Sophocles Narcissum vocavit magnorum Deorum subterraneorum coronamentum; nimirum qui torpori student, et florem hunc desides olfaciunt, coronam infernis diis nectunt; et ut strenui atque diligentes in bonis operibus corona regni sunt in manu Dei, sic contra ipsi corona ob desidiam fiunt dæmonum in inferno.

Huic sententiæ antistrophæ sunt illæ Philosophorum et Theologorum apud Antonium in Melissa c. 45. et 46. S. Greg. Nazianz. *Segnities somni coniux. Infirma et dissoluta ingenia cum ad virtutem, tum ad vitium similiter remissa et languida sunt, difficiliaque ad se commovendum, et in neutram partem insigniter inclinant otiosorum momenta*; S. Clementis: *Qui infirmi et imbecilles sunt, iis vel quod mediocre est, supra vires ipsorum videtur*; S. Chrysost. *Nihil est tam facile, quod non valde grave et invisum magna pigritia reddat; nec quidquam tam laboriosum et difficile, quod studium et alacritas non facillimum efficiat*; S. Basilii: *Otium maleficii principium*; Democriti: *Natura virtutem corrumpit incuriis; improbitatem corrigit doctrina. Et facilia negligentibus elabuntur; difficilia vero curis capiuntur. Ut enim instrumentum quod remittitur et intenditur, iucunda voluptate oblectat; sic etiam vitæ ratio hominum et otio et negotio dispertienda est*; Xenophontis: *Deus sic statuit, ut illis qui nolint imperare et præscribere sibi honesta facta, alios eis imperantes inducat dominos.* Gnome.

ET ANIMA DISSOLUTA ESURIET.) *Dissoluta*, id est remissa (hoc enim significat hebr. רמיה *remia*) pigra, torpida. Alterum hoc est pigritiæ malum, scilicet esuries. Ratio est, quod pigritia pariat soporem, sopor otium et inertiam, inertia penuriam et famem. Qui enim nolunt laborare, sed otiando torpescunt, nihil lucrantur vel comparant, ex quo vivant. Vide dicta cap. 10. 4.

Hæc gnome locum habet in bonis tam spiritualibus, quam corporalibus. Sicut enim pigritia temporalis parit soporem et penuriam temporalium; sic pigritia spiritualis parit soporem et penuriam bonorum spiritualium. Qui enim nolunt exercere actus charitatis, misericordiæ, orationis, pietatis, patientiæ, etc. hi torporem et soporem quemdam contrahunt, quo ad omne bonum opus fiunt inhabiles et inepti, ac insuper penuriam gratiæ, consolationum, omniumque donorum spiritualium incurrunt. Ita Beda ex S. Gregor. Hugo, Dionys. et alii. *Piger, ait Beda, appellatur qui recte sentiendo quasi vigilat, quamvis nihil operando torpescat. Sed pigredo immittit soporem, quia paulisper etiam recte sentiendi vigilantia amittitur, dum a bene operandi studio cessatur.* Labor parat omne bonum.

Quocirca recte Philo apud Antonium in Melissa loco iam citato: *Principium omnis boni, ait, virtutis laborem*

esse Deus hominibus ostendit; quo remoto nihil boni apud genus humanum constitui potest. Qui laborem fugit, ipsa bona fugit; qui autem toleranter et fortiter sustinet dura, ad beatitudinem festinat. Præclarius S. Greg. Nazianz. ibidem: *Generosa*, ait, *ingenia ratione quidem moderante et dirigente, magnum habent ad sequendam virtutem momentum.* Et S. Chrysost. ibidem: *Exiguo tempore, o perdilecti*, ait, *elaboremus, ne bonis excidamus æternis. Brevis est temporis labor, at in sæcula multa requies. Ubi maior labor, ibi maior voluptas. Qui prudentia præditus est, ad laborem non gravate accedit, propter consequentes laborum fructus.*

Gemma- Denique S. Greg. hunc locum egregie pertractat 3. p. Past. Admon. 16. « Pigris itaque, ait, intimandum est quod sæpe, dum opportune agere quæ possumus, nolumus, paulo post cum volumus, non valemus. Ipsa quippe mentis desidia, dum congruo fervore non accenditur, a bonorum desiderio funditus convalescente furtim torpore mactatur. Unde apte per Salomonem dicitur: Pigredo immittit soporem. Piger enim recte sentiendo quasi vigilat, quamvis nihil operando torpescat. Sed pigredo soporem immittere dicitur: quia paulisper etiam recte sentiendi vigilantia amittitur, dum a bene operandi studio cessatur. Ubi recte subiungitur: Et anima dissoluta esuriet. Nam quia se ad superiora stringendo non dirigit, neglectam se inferius per desideria expandit; et dum studiorum sublimium vigore non constringitur, cupiditatis infimæ fame sauciatur; ut quo se per disciplinam ligare dissimulat, eo se esuriens per voluptatum desideria spargat. Hinc ab eodem rursus Salomone scribitur: In desideriis est omnis otiosus. Hinc ipsa veritate prædicante, uno quidem exeunte spiritu, munda domus dicitur; sed multiplicius redeunte, dum vacat, occupatur. »

Vers. 16. QUI CUSTODIT MANDATUM, CUSTODIT ANIMAM SUAM; QUI AUTEM NEGLIGIT VIAM SUAM, MORTIFICABITUR.) Hebr. *Servans præceptum servat animam suam; et qui vias suas* (Vatabl. *officium suum*) *despicit, morietur*; Syrus: *interimetur*; Chald. *Qui spernit viam suam morietur*; Caiet. *Et contemnens vias eius peribit; eius*, scilicet, *mandati*, q. d. Qui *vias*, id est directiones et ordinationes mandati contemnit, contemptum hunc luet morte præsenti vel æterna; illam enim inferet ei iudex, hanc Deus. Ita Aben Ezra: *Mortificabitur*, ait, *id est morte afficietur, Deo ita statuente, immaturo adhuc tempore* (in flore ætatis) *scribitur autem* יומת *inmat, quia morte mulctabitur a iudicibus, si evulgetur eum propalam præcepta contempsisse.* Sic et R. Levi. Hinc toties in Exodo, Levit. Num. et Deuter. Deus legibus suis pœnam mortis adiicit, eamque prævaricantibus interminatur; vide inter alia Levit. 20. ubi singulis pene versibus iis mortem inteptat.

Porro *viam* vocat mandatum sive legem; hoc enim exigit antithesis. Dei enim mandatum est via homini a Deo præscripta, per quam recta ad virtutem, salutem et Deum ipsum continuis animi passibus tendere debet. Ita Auctor Catenæ Græcor. *Mandata*, ait, *vocantur præcepta, quia mentem ad præcipientem dirigunt et impellunt; via vero, quia hominem ad Deum iter instituentem suaviter ducunt, et quo eundum sit clare illi ostendunt.* Sensus ergo est, q. d. Qui custodit mandatum Dei, vel hominis vice Dei mandantis; hic custodit animam, id est vitam suam, tum præsentem, tum æternam; qui autem spernit mandatum, quod quasi viam ad salutem homini præstituit Deus, hic morte afficietur præsenti a iudice, æterna a Deo. Hoc est quod ait Eccles. c. 15. *Si volueris servare mandata, conservabunt te.* Et Christus Matth. 19. 17. *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Hinc et Plato dixit: *Lex est liberi hominis anima*, tum quia lex quasi anima hominem dirigit et impellit ad actionem honestam lege præscriptam, in qua vita homine digna consistit; tum quia, sicut anima abeunte, perit homo, sic lege contempta, perit anima. Lex ergo servat aut perdit animam vitamque hominis, ut proinde recte eius anima dici queat.

Moraliter hic disce quam legem amare, colere et custodire debeamus, idque triplici ex causa. Prima est ex parte Dei; quia qui amat et colit legem, amat et colit Deum legislatorem. Lex enim non est aliud quam ratio, mens et voluntas Dei; a lege enim æterna, quæ est in mente Dei, derivatur omnis lex nostra; sicut radius derivatur a sole et splendor ab igne. Quare qui conformat se legi, conformat se rationi et voluntati Dei. Unde Christus: *Si diligitis me*, ait, *mandata mea servate*, Ioan. 14. 15. Secunda est ex parte legis; quia legis obiectum est dictamen virtutis; lex enim præscribit officia virtutum omnium. Si ergo amas virtutem, ama legem. Tertia, quam dat hic Salomon, est ex parte nostra; quia qui custodit legem, custodit animam, qui vero eam spernit, spernit animam suam, id est vitam, salutem et felicitatem animæ suæ. Quantum ergo illam amas, tantum ama et serva legem.

Lex custodienda ob tres causas. 1. 2. 3.

Vers. 17. FŒNERATUR DOMINO, QUI MISERETUR PAUPERIS; ET VICISSITUDINEM SUAM REDDET EI.) Ut sicut ille misertus est pauperis, illique benefecit, sic illius misereatur Deus, illique benefaciat, ait Aben Ezra; ac illum sua benedictione cumulet, ut, ad quodcumque manum extenderit, benedictionem rerumque copiam ei tribuat, ait R. Levi. R. Salomon vero: Cum quis æger, inquit, decumbit, in limineque mortis ambulat, tunc eleemosyna apud divinam iustitiam intercedit pro liberali, inquiens: Cum pauperes animam agerent ob famem, hos hic ad vitam revocabat, abunde opportuna suppeditans; cur ergo istius animus longam cum corpore vitæ usuram non habeat? cur membris non restituatur?

Pro *fœneratur* hebr. est מלוה *malve*, id est mutuat vel mutuum dat, ut vertit Pagnin. sive simpliciter, sive cum usura, ut patet Deuter. 28. v. 12 et 44. Sic et Græcum δανείζω, ut vertunt Septuag. ambiguum est; nam significat ex æquo, et qui citra usuram dat mutuum, et qui ad usuram. Sic et Latinum fœnerari, etsi proprie significat dare ad usuram, tamen subinde idem est quod mutuare. Hebr. ergo ad verbum habent: *Mutuat Domino, qui miseretur tenuis; et retributionem suam reddet ei;* Septuag. *et secundum donum eius retribuet ei;* Chald. *Qui quærit commodare Domino, miseretur pauperis; et retributio bona retribuetur ei;* Syrus: *secundum opera eius retribuetur;* Vatabl. *secundum beneficium*, vel officium, *rependetur ei.* Igitur sensus est, q. d. Qui pauperi benefacit, fœneratur, idest mutuum dat Deo, quod amplo cum fœnore et incremento ab ipso est recepturus; quare non tam donum dat quam mutuum, imo usuram et fœnus. Igitur mutuum hic non simplex, sed cum augmento, puta fœnus et usura, intelligitur. Ita Interpretes et Patres mox citandi. Audi S. Basil. in Psalm. 28. *Cur*, ait, *non dixit; Qui miseretur pauperis, dat Deo? novit Scriptura avaritiam nostram, intellexit appetitum nostrum insatiabilem, qui sibi maiora ad habendum proponit, redundantiam, ac plus semper quærere; ob eamque causam non dixit omnino: Qui miseretur pauperis, dat Deo; ut ne simplicem largitionem et retributionem sortis existimes; sed fœneratur Deo, ut avarus et lucri cupidus, audito usurarum nomine, seipsum misericordiæ dederet.*

Salomon ergo ut declaret vim eleemosynæ, quantumque Deo placeat, asserit, Deum æstimare sibi datum quod datur pauperi, ac quasi se obligare, ut illud danti restituat cum magno sortis incremento, usura et lucro: Deus enim pauperes et miseros, utpote omni ope destitutos, sibi arrogat, et quasi providentiæ suæ filios adoptat, ac eorum se peculiariter Deum et curatorem in Script. indigitat. Unde ipse ait Matth. 25. *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* q. d. Me debitorem agnosco. Hoc ergo fœnus, hæc usura beneficentiæ sancta est et divina, æque ac fructuosissima, atque longe fructum lucrumque usurariorum superat. Primo enim, si dignitatem et nobilitatem debitoris requiris, per hoc eleemosynæ fœnus debitorem nobis facimus non hominem pauperem et vilem, sed Deum ipsum nobilissimum et ditissimum. Quanti est sibi obligare Deum, eumque sua fideiussione quasi vadimonio sibi obstrictum detinere? Audi S. Ambr. lib. de Tobia, cap. 16. « Docebo, ait, quomodo boni fœneratores esse

Eleemosyna est fœnus Deo, idque fructuosissimum.

positis, quomodo bonas quæratis usuras. Dicit Salomon: Fœnerat Domino qui miseretur pauperis, secundum datum autem eius retribuet ei. Ecce bonum fœnus de malo factum est, ecce irreprehensibilis fœnerator, ecce usura laudabilis. Nolite ergo iam invidentem me vestris commodis æstimare. Putatis quod hominem subtraham vobis debitorem? Deum provideo, Christum subrogo, illum demonstro qui vos fraudare non possit. Fœnerate ergo Domino pecuniam vestram in manu pauperis. Ille adstringitur et tenetur, ille scribit quidquid egenus acceperit; Evangelium eius cautio est. Ille promittit pro omnibus indigentibus, ille dicit fidem. Quid dubitatis dare? Si quis vobis dives huius sæculi offeratur, qui fide promittat sua pro aliquo debitore, statim numeratis pecuniam. Pauper est vobis Dominus cœli, et conditor mundi huius? et adhuc deliberatis, quem ditiorem quæratis fideiussorem? » Et S. Greg. Nazianz. in Tetrastichis:

Livori et atræ dme quid rubigini,
Ac debitorem præfer omnibus Deum,
Frusto rependit sceptra qui cœlestia;
Alis tegisque, pauperes pascens, Deum,

II. Secundo, usurarius ultra sortem accipit, iure usuræ et lucri, sortis dumtaxat vigesimam partem, v. g. Si mutuet centum aureos, recipit centum et quinque: Deus autem sortem duplicat, imo centuplicat. Hoc est enim centuplum a Christo promissum iis qui se sectantes sua distribuunt in pauperes, Matth. 19. 29. Unde S. Chrys. hom. 3. in Gen. « Qui miseretur, ait, pauperis, fœneratur Deo. Vide usuræ raram naturam et admirabilem. Alius est qui accipit, et alius qui se dandi fœnoris reum facit; et non hoc solum nomine; sed quia in hoc usuræ genere non est locus ingratitudini, neque ulli alii damno; neque sicut hic, semel dare qui pollicetur, sed centupla dantur, et non solum centupla: nam aliqua dantur in præsenti vita, aliqua in futura, nempe vita æterna. Et in præsenti quidem vita, si quis nobis solum duplicia polliceretur pro his quæ a nobis dantur, parati essemus illi omnem nostram substantiam afferre; tametsi ibi magna ingratitudo, multæ et stupendæ avarorum fraudes; et multi qui boni habentur fœnus non solvunt, vel ob malevolentiam nolentes, vel sæpe et propter inopiam non valentes. Quoniam autem nihil tale omnium Domino imputari potest (nam et capitalis summa in tuto est, et centuplum hic promittitur eleemosynam expendentibus, et in futurum vita æterna reponitur) quæ igitur nobis defensio erit, si negligentes fuerimus, et non festinaverimus centupla pro paucis accipere, et pro præsentibus futura, et pro temporalibus æterna? »

Fusius idipsum ostendit idem S. Chrys. hom. 53. ad Pop. ubi inter alia incusat divitum insipientiam, qui Deum centuplum promittentem dimittunt, et opes suas iis tradunt qui ne sortem quidem reddent. « Quid enim, ait, nobis venter reddit, qui plurima consumit? stercus et corruptionem. Quid inanis gloria? livorem et invidiam. Quid avaritia? curam et sollicitudinem. Quid intemperantia? gehennam et veneniferum vermem. Hi namque sunt divitum debitores, has sorti iungentes usuras, præsentia mala pœnasque futuras. His ergo quæso, ad tantam mutuabimus ultionem, et nostra Christo non credemus cœlum prætendenti, æternam vitam et arcana bona? » Si excuses: Christus post longum tempus differt solutionem huius usuræ, occurrit Chrysost. « Hoc tibi talentum multiplicat. Fœnus enim efficitur maius; nam in mutuando hoc facere videmus fœneratores, qui post multum temporis redimentibus libentius fœnerantur; qui namque statim totum reddit, usuræ cursum interrumpit; qui vero diu retinet, maiorem facit usuræ fructum ac quæstum. »

VI. Tertio, quod Deus bis solvit hoc fœnus, scilicet semel in terra, secundo in cœlo. In terra enim eleemosynariis multiplicat opes, uti docet Apostolus 2. Corinth. 9. 10. et S. Chrysost. hom. *Quod eleemosyna est ars omnium quæstuosissima*. Idipsum constat iugi experientia. Exemplum illustre est in Vita S. Ioannis Eleemosynarii, qui quo plus erogabat in pauperes, eo duplo et triplo amplius recipiebat. In cœlo vero longe plura et maiora rependit Deus. Unde S. Gaudentius serm. 13. *Qui miseretur pauperis, Deo fœneratur. Recipit enim*, inquit, *magna pro modicis, et cœlestia pro terrenis*. Et S. Ambr. loco iam citato: *Non peribit*, inquit, *quod pauper acceperit, et vobis quod dederitis inopi sine custode servabitur. Quod si incrementum usurarum quæritis, in lege benedictio, in Evangelio cœlestis est merces, quid suavius benedictione? quid maius est cœlo? Si escarum desideratur usura, ea quoque præsto est, sicuti legimus. Is enim qui miseretur pauperum, ipse pascetur*. Vide et S. Chrysost. hom. 15. in Matthæum.

Quarto, quod usurarius tam sortem quam usuram exponit perdendi periculo. Si enim debitor non sit solvendo, vel nolit solvere usuras, utpote iniustas et extortas, usurarius perdet eas. Incertum ergo et anceps est eius lucrum, æque ac sors. At eleemosynarius securum et certum apud Deum repositum habet cum sorte lucrum. Quocirca sapiens consilium suggerit S. Basil. homil. 8. in divites avaros: « Si, inquit, unus tantum tibi sit panis, ad fores autem rogator adsit, deprome illum; dans vero manus in cœlum tolle, dicque miserabilia hæc et benigna verba: Unum hunc panem habeo, quem vides, Domine; et occasio periculi est. Ast præceptum tuum mihi propono, et de modico do fratri esurienti. Da et tu, Domine, periclitanti servo tuo. Novi tuam bonitatem, tuæ potentiæ confido, quod non diu tuam gratiam differes; sed brevi, cum tibi placuerit affatim dona tuæ magnificentiæ patebunt. Quod si ad hunc modum feceris et dixeris, non dubium quin panis hic quem in hac dabis angustia, agriculturæ semen ac copiam suppeditabit, multumque tibi ex terra fœnoris reddet, arrhabo cibi futuri, misericordiæ conciliator. Dic rursus illud Sidoniæ mulieris verbum, quod maxime huic proposito quadrat, opportunæ historiæ illius memor: Vivit Dominus, quod hunc solum in domo habeo, quem ego et filii mei edamus. Tu quoque similiter olei lecythum gratia Dei refertum habebis, nec minus farinæ hydriam continuo plenam, si ex eo quod habes dederis. Qui enim dando divinæ gratiæ confidunt, puteos imitantur, qui continuo exhausti minime deficiunt, sed duplo copiosiores evadunt. Si eges, Deo diviti fac fœneres: crede, inquam, illi qui quod afflicto datur, perpetuo quasi suæ personæ datum amplectitur, et de suo reddit dignus ubique fideiussor, terra marique apertos habens thesauros. Quod si navigas, mutuum repetes. In medio maris sortem cum fœnore capies. Magnificus enim est in dando fœnore. » IV.

Igitur *si vis fœnerari, fœnerare Deo*. Deus enim assecurat tibi sortem et ingens eius lucrum, dum semetipsum in hypothecam dat, et promissionem suam pro cautione. Ita S. Chrysost. in Psalm. 38. « Medium, inquit, se et quasi sequestrem præstitit pauperi quidem sponsorem, pignus autem vel hypothecam creditori. Non habeo, inquis, huic fidem propter inopiam; mihi crede propter copiam. Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo. Ne time, ait, mihi fœneraris. » Et S. Aug. in Ps. 36. « Cum autem pauper orat pro se, tamquam Deo dicit: Domine, mutuum accepi; fide dic pro me proinde; et si non tenes pauperem creditorem, sed idoneum tenes fideiussorem. Ecce Deus de Scriptura sua dicit: Da, securus esto reddam. »

Quinto, accipiens pecuniam ad usuram ingens ex ea accipit commodum, ob quod ad usuram se obligat. Deus autem nihil ex eleemosyna utilitatis accipit, sed omne opus nostrum illi est sterile et infœcundum; et tamen pro eo promissione sua se obstringit ad solvendam ingentem eius usuram, quæ ingens eius est dignatio et liberalitas. Ita S. Iren. l. 5. Contra hæreses cap. 34. « Qui miseretur, inquit, pauperis, fœneratur Deo; qui enim nullius indigens est Deus, in se assumit bonas operationes nostras ad hoc, ut præstet nobis retributionem bonorum suorum. » Et S. Basil. in Ps. 14. serm. 2. contra fœneratores: « Quando pauperi, inquit, das in Domini gratiam, idem ipsum et donum et fœnus est; donum quidem, quod a paupere non speres te recepturum; mutuum vero sive fœnus, ob Domini munificam liberalitatem, qui parva per pauperem cum acceperit, magna pro illis retribuet. Non vis univer- V.

sorum Dominum tibi ad exolutionem auctoratum habere? Si quis in civitate dives tibi pro aliis spondeat, fideiussionem illius accipis: Deum vero non admittis, tanto se plura persoluturum pauperum causa pollicentem? »

VI. Sexto, quod is qui accipit ad usuram, usurario solum se obliget ad solvendam usuram, non autem sese obstringit ad alendas vel ditandas eius proles, uxorem et familiam. Utrumque autem eleemosynario præstat Deus. Unde S. Cyprianus tract. de Opere et eleemosyna: *Qui miseretur*, inquit, *pauperis*, *fænerat Deo*; ac deinde obiiciens sibi excusationem divitum qua obtendunt se prolibus et familiis debere providere, ideoque non posse dare eleemosynam, respondit. « Illi, inquit, assigna facultates tuas, quas hæredibus serves: ille sit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes iniurias sæculares divina maiestate protector. Patrimonium Deo creditum nec respublica eripit, nec fiscus invadit, nec calumnia aliqua forensis evertit: in tuto est hæreditas, quæ Deo custode servatur. Hoc est caris pignoribus in posterum providere, hoc est futuris hæredibus paterna pietate consulere, secundum fidem Scripturæ sanctæ dicentis: Iunior fui, etenim senui, et non vidi iustum derelictum, neque semen eius egens pane. Tota die miseretur et fœnerat, et semen eius in benedictione erit. » Et sanctus Chrysost. homil. 7. in epist. ad Romanos: « Itaque, inquit, si liberis tuis magnas opes relinquere vis, Dei providentiæ relinquito. Nam cum ille liberorum tuorum facultates una cum ipsis liberis sibi impertiri viderit, nonne illis divitias omnes adaperiet? » Et post nonnulla: « Quapropter si illos citra periculum relinquere vis divites, relinquito illis Deum debitorem, ipsique Deo has testamentarias tabulas porrigito. »

VII. Septimo, quod usurarius pecuniam dat suam, non alienam; at eleemosynarius dans eleemosynam non dat de suo, sed ex eo quod Dei est, quodque a Deo accepit; et tamen Deus poscens ab eo ut per pauperem tibi reddat suum quod dedit, insuper pro eo spondet fœnus: pro veteri ergo credito novum spondet debitum. Unde S. Basil. citatus a Damasceno l. 2. Paral. cap. 16. *Qui tibi*, inquit, *dedit opes, per pauperum manus eleemosynam a te petit: fænerare ergo Deo, quia licet ipse quæ sua sunt accipiat, tamen perinde ac si beneficio affectus fuisset, integram gratiam persolvit.* Porro hoc credito et debito suo mire oblectatur Deus avetque fieri nobis debitor, uti docet S. Chrys. hom. 15. in Matth. Imo idem S. Chrysost. ait Deum sinere quasi se corrumpi hoc eleemosynæ credito, ut in iudicio debita et peccata nostra dissimulet, non videat et condonet; sicut iudex a reo pecunia corrumpitur ut eum non damnet, sed absolvat. Sic enim scribit in c. 22. Lucæ: *Iudex noster per pauperes corrumpitur. Fac ergo per pauperis manum iudicis posticum pulses: etenim ille munera tua per eum accipit, ac leges adulterat. Accipit, inquam, atque ex iusto benignus efficitur, accipit, inquam, et veritati misericordiam anteponit, ac cum peccatorum lance pauperum manum contra perpendit.* At rursus homil. in Psalm. 38. *Si Deus a nobis fœnori accipit, ergo noster est debitor; utrum ergo eum habere vis iudicem, an debitorem? Debitor creditorem veretur, iudex eum qui in iudicium adducitur, non veretur.*

Hi ergo ingentes sunt stimuli ad exercendam eleemosynam, tum corporalem, tum spiritualem, quæ quanto corporali est dignior et maior, tanto maius a Deo tum opum, tum gratiæ et gloriæ fœnus recipiet. Vide S. Paulinum ep. ad Alethium, tam ipsius, quam Ruffinæ uxoris, quæ filia erat S. Paulæ, eleemosynas celebrantem. Unde ita concludit: *Pretiosa Domino anima, quæ de rebus pretium margaritæ capit. Est enim coniux fidei, soror virginitatis, filia perfectionis, cui Paula mater, soror Eustochium, tu maritus.* Et epist. sequenti de Gazophilacio, ubi inter cætera adhortando ait: *Excitemus ergo nos ab inertiæ somno, et velut negligentiæ torporem discutiamus, et avaritiæ vincula rumpamus. Consule ipsa veritatis oracula, et respondebit tibi Propheta: Qui miseretur pauperis, Deo fœnerat. Cœlestis igitur trapezitæ hæc mensa est, thesaurum vitæ struens et ad margaritam negotiandam Dei fœnus exercens; qui enim fœneratur pauperes Domini, præstolatur a Domino Deo retributionem mercedis æternæ.*

Illustre est exemplum in Prato Spirit. Ioannis Moschi cap. 195. de Evagrio philosopho, qui audiens a Synesio Episcopo hanc gnomen Salomonis: *Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis*, dedit ei pecunias erogandas in pauperes, poposcitque ab eo chirographum, quo promitteret sibi eas in alia vita cum fœnore reddendas; quod et moriens secum sepeliri iussit; ac post mortem apparens Synesio, iussit ut illud reciperet, sibi enim abunde satisfactum esse. Porro in chirographo subscriptum invenerunt: *Ego Evagrius philosophus tibi S. D. Synesio Episcopo salutem. Accepi debitum in his litteris manu tua conscriptum, satisfactumque mihi est, et nullum habeo contra te ius propter aurum quod dedi tibi, et per te Christo Deo Salvatori nostro.*

ERUDI FILIUM TUUM, NE DESPERES; AD INTERFE- Vers. 18.
CTIONEM AUTEM EIUS NE PONAS ANIMAM TUAM.) Hebr. *Castiga filium tuum, quia est spes* (correctionis) *et ad occisionem eius ne leves animam tuam*; Chald. *Et ad mortem eius ne extollas animam tuam*; Sept. *Erudi filium tuum; sic enim erit* εὔελπις, id est, *bonæ spei; ad contumeliam autem eius ne eleveris animo tuo*; Vatabl. *Castiga filium tuum, dum spes superest; et ad clamorem illius ne advertas animum, q. d. Sine eum clamare, et ne desinas castigare.* Sic et Caietan. qui pro המיתו *hamito* id est *interfectionem eius*, aliis punctis legunt המיתו *hemiato* id est *tumultum*, fremitum et clamorem *eius*; המה *hama* enim significat strepere, clamare, tumultuari. Sic et Pagnin. in Lexico: *Ad sonitum eius*, inquit, *id est ad fletum eius, ne apponas cor tuum*, q. d. Ne audiens eum eiulantem ex commiseratione parcas manumque inhibeas, sed pergas castigare, donec vitium extundas.

Sensus planus est, q. d. Ne cesses erudire, id est bonis moribus et disciplinis informare, corripere et castigare filium tuum; esto enim sit hebetior, durior vel protervior; tamen de eius correctione et probitate ne desperes, ut eruditionem et castigationem omittas; qui enim hodie non instruitur, nec corrigitur, cras instituetur et corrigetur. Disciplinæ enim et ætati puerili suum dandum est tempus; et nullum vitium ita pertinax est, præsertim in puero, quin eruditione et castigatione, si ea constans et continua sit, eximatur et eradatur. Unde Septuag. vertunt: *Erudi filium tuum, sic enim erit bonæ spei*; Hebr. et Chald. *quia est spes*, ut per instructionem et castigationem filius evadat eruditus et probus, ideoque longævus, ait Aben Ezra, q. d. In castigatione sita est tota spes probitatis filii; si vero eum negligis, ac filio omnia indulges, tollis omnem spem virtutis et salutis ipsius.

Aliter Iansenius explicat τὸ *ne desperes*; q. d. Erudi filium tuum, ne, si eum non erudias, sed illi fræna laxes, de eius correctione diffidas, ac de eius probitate et salute desperes: *ad interfectionem autem ne apponas animam tuam*, q. d. Ne eum desperatione quasi inutilem, imo probrosum et noxium interficias. Salazar vero, q. d. Ne tibi in animum veniat ut tibi persuadeas filium interficiendum, si eum durius educes, increpes et castiges; nam severior educatio filios facit vitales, vegetos et fortes, uti docet S. Ambros. l. 5. Hexamer. 13. exemplo alcyonis avis, quæ iuxta mare media hieme pullos excludit, et nudos exponendo frigori, mari et ventis, dure educat. Verum quia non dicitur, *non pones* in futuro, sed *ne ponas* in optativo vel imperativo; hinc prior explicatio genuina est. Igitur ius patriæ potestatis extendit se ad hæreditatem et libertatem, non autem ad vitam. Potest enim parens filium perversum et rebellem exhæredare, potest et eumdem in casu extremæ necessitatis in servum vendere, non tamen potest ei vitam adimere.

Ratio physica a priori est, quod parens non potest filio adimere id quod ei non dedit; atqui non dedit ei animam et vitam; anima enim rationalis a solo Deo creatur, et creando infunditur. Ergo non potest illam ei adimere, sed solus Deus, qui illam creavit, et creando infudit, ac pro- Ratio a priori, cur non liceat patri filium occidere.

inde solus in illum habet ius necis et vitæ. Secus est in aliis animalibus, quorum animæ sunt ex traduce. Nam bos, v. g. generando bovem communicat ei non tantum corpus, sed et animam ac vitam; sicut enim lux candelæ producit lucem, accenditque aliam candelam; sic anima bovis vel vaccæ producit animam vituli. Hinc fit ut ius plenum in fœtus animalia cætera usurpent, ac subinde eos vita privent, uti aquilæ, ciconiæ, etc. filios degeneres præcipitant et occidunt. Quocirca modeste Ben Syra Alphabeto, I. littera *Beth: Filium*, inquit, *non filium* (id est filium rebellem, qui se non gerit ut filium, et perversum) *sine ut in aquæ summo remiget*; quia sæpe remus emendat quos non potuit paterna castigatio.

Barbari parvuli filios occidunt. Inhumani ergo sunt Iapones, similesque aliæ barbaræ gentes, qui sibi fas putant filios, quos alere nequeunt, occidere; quod satius censeant illos mori, quam vitam pauperem miseramque agere. Unde noster S. Franciscus Xaverius, veniens in Iaponiam, Bernardum Iaponem hac de causa morti a parente destinatum eripuit, eique vice patris exstitit alendo, et erudiendo eum tam ad vitam præsentem quam æternam. Impii pariter fuere Carthaginenses, qui filios suos mactabant ut sacrificarent eos Saturno, teste Platone in Minoe, et Iudæi qui filios suos concremabant idolo Moloch, uti dixi Levit. 18. 21. Barbari et olim fuere Persæ, de quibus scribit Aristoteles lib. 8. Ethic. cap. 10. *Apud Persas patris imperium tyrannicum est, qui ut servis filiis suis utuntur.* Porro Plato l. 7. de Legibus docet in educatione filiorum cavenda esse duo extrema, scilicet delicias et nimiam severitatem, quod illis dissolvatur animus, hac fiat servilis: *Hæc*, inquit, *nostra est sententia, delicias puerorum mores reddere difficiles, morosos, iracundos et qui levibus occasionibus vehementer percellantur. Contra vero nimiam et feram severitatem eorumdem mores reddere humiles, illiberales, ab humanæ societatis commerciis abhorrentes.* Et mox mediam mediocritatem inculcans asserit, *rectam vivendi rationem ita esse constitutam, ut neque voluptates tantum persequatur, neque a doloribus omnino abhorreat, sed medium quoddam amplectatur; quod medium ego nunc tranquillum pacatumque habitum vocabam.*

ὕβρις tria denotat. I. Porro Septuag. pro *interfectionem* vertunt ὕβρις, quod primo vertas, immanior improbitas, protervia, insolentia, fastus, procacia, q. d. Noli ponere animam, id est ne consideres, nec cures quod filius sit improbior, protervior, procacior, ut ob id eum castigare omittas, quasi desperans de eius emendatione; imo vero eo magis eum castiga, et flagella flagellis adde, donec hanc eius protervism et improbitatem sternas et contundas: sicut equi petulci et feroces tamdiu calcaribus urgendi sunt, donec ferociam ponant, et a sessore se regi sinant.

II. Secundo, ὕβρις vertas vituperium, contumelia, q. d. Castiga filium mente quieta et sedata; et noli ex ira eum probris et contumeliis proscindere, ne vel in desperationem ruat, vel in protervism, ac pudorem et reverentiam exuens, contumeliam contumeliæ regerat, ac verba verbis, quin et verbera verberibus reponat. Unde Apostol. Colos. 3. *Patres*, inquit, *nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant.* Servilis enim educatio facit filios serviles, id est timidos et pusillanimes, ait S. Chrysost. ibidem. Unde Auctor Catenæ Græcor. vertit: *Erudi filium tuum, et frugi bonæque spei vir evadet; animo autem ne in insolentiam te efferas*, ut filium superbe et insolenter increpare et sternere velis. Et Syrus: *Ad opprobrium eius ne adiicias animam tuam.* Cum enim filio improperas, tibi ipsi improperas; dedecus enim filii est dedecus patris. Hinc S. Gregor. Nazianz. in Carmina ad Vitalian. docet patres debere moderate castigare filios, eo quod nimia obiurgatio pariat impudentiam, quæ mater est scelerum. Sic enim canit:

Ne tenerum abrumpat reprehensio dura pudorem,
Auxilium patribus quo nullum firmius unquam est.
Probra etenim effrontes faciunt, bonitasque modestos
Et venia, ac natos præsertim laudis amantes, etc.

III. Tertio, ὕβρις est vis illata, sævitia, ferocia, detrimentum, iniuria in corpus, q. d. Castiga filium; at noli ei inferre vim, ut in eum sævias, eum lædas, mutiles, interficias, ut vertit Noster.

Quarto, Aben Ezra iniuriam et *interfectionem* accipit non passivam, quam scilicet filius patiatur a patre sæviente, sed activam, quam scilicet filius sæviens aliis infligit. Unde sic exponit, q. d. Erudi filium, quia est spes; sperandum enim est, cum illum castigaveris, ad diuturnum tempus vitam producturum. *Ad interfectionem eius*, quo cæteros morti dedit, *ne ponas animam tuam*, nimirum ei consentiendo, ut ex eius præda nutriaris. Aut *ad interfectionem eius ne ponas animam tuam*, q. d. Cum filius tuus alium interfecerit, tu, o pater, illum interfecisti; quia filium non castigando, eique indulgendo in sceleribus et cædibus eum aluisti. IV.

Huc facit historia vel apologus pueri et matris apud Æsopum: *Puer*, inquit, *ex litterario ludo condiscipuli librum furatus tulit matri. Cum ea vero non corripuisset, sed potius amplexata fuisset, provectus ætate cœpit et maiora furari. In ipso autem furto aliquando deprehensus, ducebatur recta ad mortem. At sequente et lugente matre, ille carnifices orabat, ut pauca quædam matri colloqueretur in aurem. Quæ cum illico ori filii se admovisset, ille aurem dentibus demorsam abscidit. Matre autem et aliis accusantibus, quia non solum furatus sit, sed iam et in matrem impius esset, ille ait: Hæc enim mihi perditionis fuit causa. Si enim cum librum furatus eram, me corripuisset, non ad hæc usque progressus nunc ducerer ad mortem.* Affabulatio: *Fabula significat eorum, qui non in principio puniuntur, in maius augeri mala.* Apologus pueri et matris.

Verum præcedentes expositiones germaniores sunt ac tertia plane consentit Vulgatæ. Interfectio enim hic filii non activa, sed passiva, qua scilicet interficiatur a patre, intelligitur. Unde et Hebr. sic plane cum Pagnino vertas: *Et ad interficiendum eum ne eleves animam tuam.* Hoc enim est immane parricidium superans communes animæ conceptus, destinationes et machinationes. Unde ad illud velut exorbitans oportet levari, et vi attolli animum patris parricidæ, ut naturalem animæ pietatem et amorem in filium sævitia inhumana superet et transcendat. De filiorum castigatione plura dixi Eccli. 30. 1. et seq.

Loquitur Salomon de interfectione quæ propria auctoritate fit, non quæ publica. Nam Deuteronom. 21. 20. iubetur vel permittitur parentibus ut filium inobedientem, epulonem, protervum ducant ad iudices, qui eum lapidari decernant; et tamen hoc ipsum parentis est probrum et damnum. Unde de Iunio Bruto primo consule Romæ, qui Tarquinios et reges urbe expulit, ac filios Tarquiniis faventes securi percuti iussit, ita cecinit Virgilius 6. Æneidos:

Consulis imperium hic primus sævasque secures
Accipiet, natosque pater nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit.
Infelix, utcumque ferent ea fata minores,
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.

QUI IMPATIENS EST, SUSTINEBIT DAMNUM; ET CUM RAPUERIT, ALIUD APPONET.) Vers. 19. Hebr. *Magnus ira sustinet mulctam; quia si eripias* (eum) *adhuc tamen addet*, supple ira effervescere, consequenter et mulcta, q. d. Qui proclivis est ad iram, in pœnas et damna incurret, ac licet ex uno liberetur, iterum effervescente ira in alia eaque maiora temere se coniiciet. Hic versus accipi potest, ut connexus præcedenti, quasi eius det causam. Unde Complut. et alii nonnulli addunt particulam causalem *enim: Qui enim impatiens est*, etc. Igitur Vatablus sic vertit et explicat: *Si nimium severus fueris* (in castigando filium, eum vulnerando vel interficiendo) *damnum accipies; si liberes, rursum addes.* Caietanus: *Grandiens* (grandem faciens) *iram, sustinebit pœnam; quia si facies evadere, adhuc addes.* Idque sic explicat, q. d. Qui filium iracundius usque ad morbum vel mortem castigat, non tam filium quam seipsum plectit; quia privat se filio unice dilecto, itaque sibi perpetuum dolorem et mœrorem, ac Dei vindicis, quia et sæpe hominis iudicis, vindictam ac-

cersit: *Quia si facies evadere, adhuc addes*, q. d. Si moderate castiges filium, ut ex castigatione salvus integerque evadat, adhuc licebit alias eum instruere et castigare, ut quod prius non didicit, posterius discat. Unde Pagninus plane vertit: *Magnus ira addit pœnam; quia si erueris eum, adhuc addes castigare.* Aben Ezra vero sic explicat, q. d. Sine filium iracundum irasci et furere, ut ita det pœnas sicut peccato se obstrinxit. Neque vero eum liberare studeas: cum enim semel illum incolumem præstiteris necesse erit ut alias sæpissime ad eum eripiendum labores, quia in iram præceps in alias lites et rixas noxasque irruet, præsertim quia confidit se rursum a patre liberatum iri.

Verum esto occasione castigationis filii versu præcedenti sancitæ hæc sententia ingeratur, ad eamque referri possit; tamen generalis est, et ad quamvis iracundiam et impatientiam extendenda est. Nam particulam *enim* non habent Hebræa, nec Græca nec Latina Romana. Unde primo R. Salomon sic explicat, q. d. Qui nimius est in ira, dabit pœnas: quod si ira edomita hostem tuum imminenti discrimini subtraxeris, adhuc addes dies et bona. Secundo, melius R. Levi: Qui modum, inquit, irarum excedit, non evadet, quin abiectæ huius consuetudinis pœnas solvat: nam cum hac ratione iurgia inter mortales excitet, si aliquando ob iram servatus sit, quod qui hunc appetebat timore perculsus sit, immoderatum eius æstum contemplatus; iræ tamen assuescet, rursumque in alios excandescet, ut denique quispiam existat, qui in hunc insurgat et mactet; atque hic prava huiusmodi institutione calamitatis sibi opifex erit.

Nota. Pro *cum rapuerit*, hebr. est תַּצִּיל *tatsil*, quod R. Levi, Pagninus et alii vertunt: *si liberaveris*, si eripueris; et Theodotion: *Homo magnæ iræ*, inquit, *mulctabitur; quoniam si eripueris, adhuc adiiciet.* Noster tamen vertit, *cum rapuerit;* et Septuag. ἐὰν λοιμεύσηται, id est, *si vastaverit*, corruperit. Radix enim נצל *natsal* id est liberare, subinde significat rapere, diripere, spoliare, ut patet Genes. 31. v. 9. et 16. Exodi 3. 22. et 2. Paralip. 20. 24. et 25. Rursum *tatsil* et תּוֹסִיף *tosiph*, id est *addet*, sunt futuri temporis, et significant tam secundam personam masculinam, q. d. *Cum tu, o impatiens, aliquid rapueris, addes damnum*; quam tertiam fœmininam, scilicet *cum rapuerit, addet*, ut respiciat חֵמָה *chema* id est, iram quæ præcessit, q. d. Magnus ira sustinebit damnum, et cum ira eius quid rapuerit, aliud damnum addet. Sic utraque expositio eodem redit, uti recte advertit Baynus. Unde Noster sensum plene reddidit dicens: *cum rapuerit*, scilicet quippiam impatiens præ impatientia et ira (hanc enim in se includit impatiens) *aliud addet*, scilicet damnum quod præcessit.

Iam τὸ *cum rapuerit* varii varie explicant: primo, aliqui supplent pronomen *se*, id est cum impatiens se abripuerit et liberaverit ab uno damno relapsus in impatientiam, aliud sibi accersit. Simili phrasi ait Horat. libr. 2. Serm. Satyr. 7.

Ocius hinc te
Ni rapis, accedes opera agro nona Sabino.

Et Ovid. de vacca Fragmento 6.

Illuc se rapuit, gregibusque immiscuit illis.

Secundo, Iansenius: *Cum rapuerit*, inquit, hoc est, cum raptim tulerit et reportarit unum damnum, mox in aliud incurret. Sic Horat. l. 2. Serm. Satyr. 5. ait:

Sic tamen ut limis rapias, quid prima secundo
Cera velit versu,

id est, obliquis oculis raptim legas. Simili enim modo ira raptim inferens noxam alicui, raptim vicissim similem sibi accersit.

Rursum *rapere* est raptim ac festinanter ducere. Unde Plinius in Panegyrico Traiani: *Per hoc omne spatium*, inquit, *cum legiones duceres, vel potius* (*tanta velocitas erat*) *raperes, non vehiculum unquam, non equum respexisti.* Sic impatiens per impatientiam rapit, id est, raptim damnum aliis irrogans, idem in se concitat et abripit.

Tertio et proprie, *rapere* est per vim aut cum festinantia, sive cum ira vel furore trahere, evellere, auferre; hi enim sunt effectus iræ et impatientiæ. Eius ergo proprium est rapere, id est trahere et raptare eum cui irascitur, eique vel pilos, vel vestes, vel pecunias, vel libertatem, vel sanitatem, vel vitam auferre et eripere.

Sensus ergo est, q. d. Qui impatiens est sive in instruendo et corrigendo filium, sive in paupertate, morbo, contumeliis aut qualibet alia adversitate toleranda, hic sustinebit damnum; quia tum seipsum pace mentis privat, et impatientia sua seipsum cruciat; tum aliis per suas querelas, iras et rixas ingentem creat molestiam, eosque contra se concitat: at si impatientiæ suæ indulgens alterum raptet, trahat et vellicet, aut ei vestem, famam, pecuniam vel sanitatem et vitam auferat (v. g. veneno aut verberibus interficiendo filium, uti præcessit,) tunc utique longe maiora damna sibi accerset, mulctasque vel pecuniæ vel libertatis in carcere, vel necis a Deo vel iudice infligendæ sibi accerset. Ita Dionys. Carth. « Qui impatiens est, inquit, id est, ex filii sui peccato ad impatientiam concitatur, sicque illum impetuose redarguit, sustinebit damnum; quia seipsum graviter lædit in anima, et subditum magis exasperat, scandalizat, perturbat, quam sanet. Ideo ait Apostolus: Patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant; sed educate illos in disciplina et correptione Domini. Hinc asserit August. Quidquid lacerato animo dixeris, punientis est impetus, non charitas corrigentis. Et Prosper. Leviter castigatus exhibet reverentiam castiganti, asperitate autem nimiæ increpationis offensus, nec increpationem, nec salutem recipit; et cum rapuerit, id est aliquem violenter tractaverit, aut alicui sua subtraxerit, aliud apponet, id est, maius damnum incurret. Taliter igitur studeamus delinquentem curare in anima, ut non per iram, impatientiam, aut alio modo lædamus aut perimamus propria corda, cum dicat Salvator: Quid proficit homo, si lucretur universum mundum, se autem ipsum perimat, et detrimentum sui faciat? »

Huc accedunt Sept. qui vertunt κακόφρων, id est *vir malæ mentis, insanus, impatiens, mala cogitans et machinans, multa damna patietur*, q. d. Impatiens qui mala aliis vult et optat, eadem sibi creat, eademque tacite sibi vult et optat. Lex enim talionis est, quod alteri feceris, mereris ut idem tibi fiat. *Si autem vexaverit vel læserit, et animam suam addet*, q. d. Sin autem impatientia eius in actum externum proruperit, aliosque vel in fama, vel in opibus, vel in corpore læserit, tunc sane graviora damna subibit; reddetur enim ei talio ut oculum det pro oculo, dentem pro dente, animam, id est vitam suam, pro anima, id est vita quam alteri eripuit, ac proprie animam suam ob iniuriam proximo illatam æternæ damnationi et morti obligat. Ita Auctor Catenæ Græc. *Mentis pravitas*, inquit, *per se minore pœna mulctatur; maiore vero si in opus externum exeat.* Et Chaldæus: *Vir iracundus*, inquit, *suscipiet pœnam*, id est, iracundiæ suæ illico damna sentiet: *Et quando exaltatur, super onus suum addit*, q. d. Si ira excrescat, et in noxam necemve alterius ruat, utique maioris supplicii onus et debitum sibi concitat.

Hæc est generalis et adæquata huius sententiæ expositio, sub qua particulatim ad varias impatientiæ species pariter et damna descendere licet. Unde Beda eam explicat et appropriat; primo, correptioni mananti ex animo impatienti; secundo, furto et rapinæ: « Si enim duritia, inquit, contradicentis fratris quem erudire cœpisti, provocatus ipse in impatientiæ vitium labaris, damnum profecto tuæ virtutis incurris; et cum illi durius forte increpando, spem promerendæ salutis agendæque pœnitentiæ quam habuerat, rapueris: rationem pro eo quod fratrem scandalizasti, districto iudici reddes. Patet litteræ sensus; quia qui per impatientiam inopiæ, furto servit aut rapinis, damnum suæ animæ facit, et cum rem proximi tollit, etsi non homini pro hoc, certe æterno iudici rationem reddere debet. Unde alia editio ita hunc versum transtulit: Male cogitans homo multo damno affligitur; et si perniciosus fuerit, animam suam apponet; quia nimirum cum

pecuniam violentus abstulerit, pro hac animam invitus dabit. »

Accedit Lyranus: *Impatiens*, inquit, *sustinebit damnum, scilicet patientiæ quam perdit. Et cum rapuerit rem alienam ex impatientia, aliud apponet, scilicet damnum innocentiæ cum damno patientiæ.* Quocirca illos tantum paupertatis damna experiri, qui paupertatem ægre ferunt, docet S. Chrysost. in epist. 1. ad Corinth. hom. 20. *Propterea*, inquit, *pauperes sumus, quia paupertatem formidamus, etiamsi talenta habeamus innumerabilia. Non enim qui nihil habet est pauper, sed is qui horret paupertatem. Nam et in calamitatibus non eos deflemus, qui multa mala patiuntur, sed eos qui ferre nesciunt*, etc. Quin et Seneca epist. 123. *Paupertas*, ait, *nulli malum est nisi repugnanti.*

Patiens sibi est medicus, impatiens sibi est carnifex. Moraliter disce hic impatientiam sibi ipsi esse carnificem, sicut vice versa patientia malorum omnium sibi ipsi est medicina et medicus. Patiens enim omnia leniter, patienter, et sæpe hilariter fert, ideoque ea vel parum vel nihil sentit; at impatiens, sua impatientia se discrucians, omnium malorum sensum sibi auget et duplicat. Rursum inimicitias, lites, rixas sibi accersit. Denique per iniurias quas aliis infert, reum se constituit, ut pecunia, libertate vel vita mulctetur, eo quod alios iniuste iisdem mulctaverit. Sic ira et impatientia Simeonis et Levi vindicantium stuprum Dinæ sorori illatum, maxima damna attulit; nam omnes Sichimitas occidit, ac totam Iacobi familiam stirpemque Israel periculo excidii obiecit. Unde Iacob moriens eis maledicens: *Maledictus*, inquit, *furor eorum, quia pertinax; et indignatio eorum, quia dura.* Sic ira et impatientia Saulis non ferentis Davidem sibi æquari, se suamque familiam perdidit, dum perdere satagit Davidem.

Exemplum rarum. Memorabile et huic loco perappositum est exemplum, quod recitat Phædrus libertus Augusti Cæsaris lib. 3. Fabul. c. 49. Quidam, inquit, libertus accusavit heram apud herum de adulterio, ut utriusque hæres evaderet. Herus, ut scelus deprehenderet, finxit se foras proficisci, at noctu festinus domum rediit: adit lectum in tenebris, virum in eo cubantem deprehendit, quem suspicans esse adulterum, ex impatientia præcipitanter confodit. At illato lumine vidit esse filium suum: quare præ dolore impatiens eodem pugione seipsum transverberat. Uxor apud centumviros agitur rea viricidii et filicidii, quod tam virum quam filium occiderit. Augustus Cæsar, rei veritate vestigata et perspecta, hanc tulit sententiam: *Libertus qui omnis mali causa exstitit, det pœnas; nam heram orbatam tam viro quam filio miserandam magis quam damnandam censeo.* En pater, impatiens impatientiæ suæ hæc damna retulit: primo, cædem filii; secundo, cædem sui ipsius; tertio, uxoris orbitatem, calumniam et vitæ periculum.

Præclare S. Gregor. 3. p. Pastor. admon. 10. « Audiant, ait, impatientes quod electis suis Veritas dicit: In patientia vestra possidebitis animas vestras. Sic enim conditi mirabiliter sumus, ut ratio animam, et anima possideat corpus. Ius vero animæ a corporis possessione repellitur, si non prius anima a ratione possideatur. Custodem igitur conditionis nostræ patientiam Dominus esse monstravit, quia in ipsa nos possidere nosmetipsos docuit. Quanta ergo sit impatientiæ culpa cognoscimus, per quam et hoc ipsum amittimus possidere quod sumus. »

Vide de damnis iræ et impatientiæ S. Basil. hom. de ira, Cassianum lib. 8. de Instit. renunt. c. 1. S. Nazianz. in carm. de ira, S. Chrysost. hom. 5. in Matth. et Senecam lib. 1. de Ira c. 2.

Vers. 20. AUDI CONSILIUM, ET SUSCIPE DISCIPLINAM, UT SIS SAPIENS IN NOVISSIMIS TUIS) Chald. *in fine tuo;* Syrus: *in semitis tuis;* Symmach. *Audiens consilium suscipiet disciplinam;* Vatablus: *Audi consilium, et castigationem amplectere, tandemque sapies;* Septuag. *Audi, fili, disciplinam patris tui, ut sis sapiens in novissimis tuis.* Ad omnes enim, sed maxime ad iuniores hæc exhortatio pertinet, quæ apte versibus præcedent. subnectitur: sicut enim ibi docuit parentes ut filios instruant et castigent; sic hic monet filios ut castigationem hanc velut paternam humili libentique animo suscipiant. Solet enim Salomon disciplinam filiis et adolescentibus commendare: quia hæc ætas, cum sit flexilis et instar tabulæ rasæ, disciplinæ est capax, eaque indiget, ne in vitia, ad quæ fervor iuvenilis trahit, abripiatur.

Sensus ergo est, q. d. O iuvenis, audi et sequere consilia et monita patrum et seniorum, idque non semel, sed assidue et continuo: sic enim magnam colliges sapientiam et virtutem, ut in senecta plane sis sapiens et virtute præditus. Sicut enim flumen, v. g. Rhenus in Alpibus, ubi nascitur, est exiguus, sed sensim progrediens illabentibus in eum rivulis augetur, ut tandem plenus ingensque fiat fluvius: sic prorsus puer exiguum habet sapientiæ, sed audiens et discens sensim colligit sapientiæ cumulum, ut in senecta illam habeat perfectam, adeo ut et in alios eam derivare, eosque sapientes efficere possit. Unde illud Hesiodi: *Bella sunt, iuvenum, opera virorum, consilia senum.* Sapientia ergo senes decet, primo quia ipsa senectutis est decus. Secundo, quia senium est finis vitæ hominis: a fine autem bono pendet bona mors, salus et felicitas æterna; in senio ergo quemque sapere convenit. Tertio, quia senum est iuvenes docere prudentiam et virtutem tam verbo quam exemplo. Unde illud: *Corona senum multa peritia*, Eccli. 25. 8. Vide ibi dicta.

MULTÆ COGITATIONES IN CORDE VIRI; VOLUNTAS AUTEM DOMINI PERMANEBIT.) Vers. 21. Aben Ezra et Baynus hunc versum nectunt præcedenti, quasi eius dent causam, q. d. Suscipe, o fili, disciplinam Dei et patris tui, ac ne declines post cogitationes et desideria cordis tui; quia cum multis cogitationibus humana mens scateat, nulla tamen præter Dei consilium consistere potest. R. Levi vero hunc versum absolute accipit, refertque tam ad beneficia quam ad supplicia, quæ Deus pro peccatis irrogat, q. d. Fieri nequit ut cogitationibus et consiliis tuis frustreris cogitationes et consilia Dei, quibus tibi aliisque benefacere vel malefacere cogitat et destinat. Si ergo peccasti, noli sequi cogitationes tuas, ut media invenias quibus iudicium Dei et meritas pœnas evadas; sed ad Deum pœnitens recurre, veniamque posce, et eius gratiam concilia. Quidquid enim aliud cogitaris et machinatus fueris, frustraneum experieris; Deus enim mille scit modos et vias illud evertendi, ac stabiliendi beneficium vel supplicium, quod tibi irrogare decrevit, vultque hoc suum decretum permanere, et in executionem deduci.

Denique generalis hæc gnome generatim significat cogitationes et consilia hominum esse varia, incerta et evanida; Dei vero esse una, certa et stabilia. Per *cogitationes* enim accipe consilia, volitiones et decreta. Unde pro *voluntas* hebr. est עצה *etsa*, græce βουλή, id est consilium. Homo sua consilia substernat Dei consiliis. Opponit enim consilia et providentiam hominum consiliis et providentiæ Dei, quod illa sit incerta et instabilis, hæc certa et stabilis, iuxta illud Sapientiæ 9. 14. *Cogitationes mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ.*

Dicit id Salomon hoc fine et fructu: Primo, ut doceat nos non confidere nostris cogitationibus et consiliis, sed eas substernere consiliis et providentiæ Dei; sic enim erunt stabiles et efficaces, atque ad optatum finem rem deducent. Unde Tobias moriens hoc consilium dedit filio c. 4. 20. *Omni tempore benedic Deum; et pete ab eo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant.* Secundo, ut doceat nos nostra desideria conformare voluntati Dei: sic enim prudentia erunt æque ac sancta. Tertio, ut doceat nos orare Deum, ut consiliis suis nostra dirigat, nobisque inspiret ea quæ ipsi placita, vel ab ipso sancita et decreta sunt. Si enim nostris inventis nitamur, quæ sæpe Dei consiliis et voluntati contraria sunt, incassum laborabimus. Dei enim voluntas et providentia omnia nostra consilia elidet et dissipabit instar fumi, uti dissipavit consilia fratrum Ioseph; fecit enim ut eum vendendo facerent principem Ægypti et Pharaonis, qui volens perdere infantes Hebræorum, magis eos multiplicavit, Exodi 1. Sin autem Dei providentiæ nostra consilia committamus, ipse ea diriget, et ad felicem exitum perducet, iuxta illud quod de sapientia dicitur Sapient. 6. v. 17. *Quoniam*

dignos se ipsa circuit quærens, et in viis ostendit se illis hilariter, et in omni providentia occurrit illis.

Ratio a priori. I. Ratio a priori est: Prima, quod cogitationes, consilia et providentiæ hominum sint multæ, ideoque variæ, instabiles, incertæ. Homo enim cum parum futura penetret et provideat, dum iis consulere vult, multa cogitat consilia, quibus mens eius in varia distrahitur, ut nesciat quid eligere et capessere debeat. Unde quod ei initio placuit, mox displicet: quod elegit, mox refutat; hinc quia toties mutat, nutant labantque eius consilia, ac sæpe dicit, quod deterius, inutilius et inefficacius est, vel futurum est. Deus autem sibi constat; nam unum capit consilium optimum et sapientissimum, illudque sua providentia et decreto sancit stabilitque, ut immobile sit, ideoque futurum efficax. Ita Auctor Catenæ Græcor. *Hominis*, inquit, *animus instabilis et mutabilis est: Dei vero mens et sententia stabilis et immutabilis.*

II. Secunda, quod consilia ad res futuras provide et sapienter disponendas pendeant a multis causis secundis, quæ contingentes sunt, ideoque homini incertæ quia in se mutabiles: quo fit ut, dum homo iis innititur, iis deficientibus pariter deficiat, omniaque eius consilia corruant et evanescant. Deus vero, cum sua providentia omnia contingentia dirigat et disponat, facit ut certo eveniat id quod ipse voluit et decrevit; quare idipsum reipsa fieri necessum est.

III. Tertia, quod voluntas hominis sit imbecilla, nec rebus causisque a se cogitatis efficaciam dare possit; hanc autem dare valet Deus. Quare cum Deus absoluta voluntate aliquid vult, idipsum fiat necesse est, nec ullus dæmonum vel hominum id impedire valet; quia eius voluntas est omnipotens æque ac sapientissima, ac proinde omnia hominum ac dæmonum consilia sibi contraria dissipare potest, et mille rationes facile rem conficiendi adinvenire et depromere. Hoc est quod ait David (quo hic alludit Salomon, utpote filius eius) *Consilium Domini in æternum manet, cogitationes cordis eius in generatione et generationem*, Psal. 32. 11.

Igitur in rebus omnibus, præsertim incertis, dubiis et perplexis, non tam a ratione nostra, quam a Dei mente pendere et consilium petere debemus, ac dicere cum Iosaphat rege in arctis posito, et pene a Moabitis perdito: *In nobis quidem non est tanta fortitudo, ut possimus huic multitudini resistere, quæ irruit super nos. Sed cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te.* Quo enim maiora sunt pericula, eo maiora Deus suggerit auxilia: quo remotior est homo, eo vicinior est Deus, si invocetur; quo longius abest creaturarum subsidium, eo præsentius est divinum, uti patet ex promissis S. Script. et ex ipsa fidelium experientia. Quisque enim idipsum reipsa in se sæpe expertus est, experitur et experietur. Hoc est quod c. seq. v. 24. ait Salomon: *A Domino diriguntur gressus viri: quis autem hominum intelligere potest viam suam?*

Vers. 22. Homo indigens misericors est: et melior est pauper, quam vir mendax.) Hebr. ad verbum habent: *Desiderium hominis misericordia eius; et bonus pauper præ viro mendacii.* Sic et Chald. et Syrus, qui addit: *quam vir dives qui mentitur.* Unde primo ex Hebræo sic explicat R. Salomon, q. d. Misericordia et pietas in primis efficit ut vir misericors sit in hominum desideriis; unde pauper præstantior est mendace, qui montes aureos pollicetur, et nihil præstat.

Secundo, Aben Ezra, q. d. Desiderat homo misericordiam exercere in miseros, qui illa indigent; quia virum maxime decet pietas et misericordia; hinc præstat pauper mendaci se misericordem et beneficum ostentanti, sed fallenti spem.

Tertio, R. Levi prorsus contrarie vertit. Nam per חסד *chesed*, id est misericordia, accipit probrum et vituperium (sic enim *chesed* pro probro accipitur, Levit. 20. 15. et alibi per antiphrasin) unde vertit: *Cupiditas hominis est probrum*, id est vitiosa et probrosa, cum cuncta humani cordis cogitatio et cupiditas ab ipsis incunabulis prona et intenta sit ad malum, Gen. 6. 5. Quamobrem illius cupido

A et vota nihil aliud spectant, quam res carnis et materiæ sordibus constantes, in qua cum mutis et brutis animantibus convenit. Atque ideo pauper, qui cupiditatem suam explere nequit, præstat mendaci, qui rebus hisce vanis et mendacibus fruitur, et ad satietatem, imo nauseam, sese oblectat et ingurgitat.

Quarto, Tigurina vertit: *Volupe sit homini beneface-re; melior est vir pauper homine negante*, qui negat pauperi eleemosynam.

Quinto, Vatablus: *Desiderium hominis est* (vel esse debet) *gratia eius* (scilicet Dei, qui præcessit vers. preced.) *et præstantior est pauper homine mendace*, id est hypocrita, qui sibi aliquid tribuit.

Sexto, Baynus, q. d. Homo naturaliter desiderat audiri misericors, et habere nomen laudemque liberalis et benefici, adeo ut etiam avari subinde benefici sint, ut beneficentiam suam ostentent; sed præstat pauperem esse nihil aliis donantem, quam divitem misericordiam per ostentationem simulantem.

B Septimo, Caietanus, pronomen *eius* referens ad Deum qui præcessit v. 21. sic vertit et explicat: *Desiderium hominis est misericordia eius*, id est, primum et summum hominis desiderium est, Deum misericordem experiri. Idem aptius τὸ *eius* refert ad hominem, q. d. Hominis desiderium, appetitus et propensio natura sua fertur ad miserendum et succurrendum miseris. Hebr. enim תאוה *taava* significat desiderium avidum: radix enim אוה *ava* idem est quod Latinum aveo, id est avide cupio.

Octavo, magis connexe Iansenius, q. d. Desiderant homines ut possint esse benefici et liberales in egenos, prætexunt id suo desiderio et avaritiæ, asserentes se desiderare divitias ob beneficentiam et misericordiam egenis exhibendam. At melior est vir pauper, qui sua sorte contentus vivit, quam is qui mendaciter suo ad conquirendas divitias desiderio prætexit opera beneficentiæ. Vel sic: Omnes quidem homines ex natura desiderant esse benefici; præstat tamen pauperem esse, et beneficum esse non posse, quam mendaciter de beneficentia gloriari, et suam

C quam quis non exercuit beneficentiam prædicari.

Nono, Septuag. Hebr. *taava*, id est desiderium vertunt καρπὸς, id est *fructus* (*fructus* enim est desiderium, id est res desiderata et summe optata agricolæ et laboranti) *viro est misericordia eius; melior est autem pauper iustus quam mendax dives.* Iam per fructum Auctor Cat. Græc. accipit meritum et mercedem; unde vertit: *Magnus proventus est homini eleemosyna* vel *misericordia*, q. d. Ingens census et redditus est eleemosyna: quia ingentem affert mercedem et compensationem a Deo. Eleemosyna ergo est prædium quovis agro feracius. Alii *fructum* accipiunt pro effectu et proprietate, quæ ex hominis natura et indole prodit et resultat, q. d. Sicut ex arbore vel semine prodit et producitur fructus, v. g. pomum: sic ex hominis natura et indole prodit humanitas, beneficentia et misericordia. Homini enim congenita est humanitas, ut homo non sit qui humanus non sit et misericors, sed inhumanus, crudelis ac barbarus. Unde S. Chrysostomus

D homil. 54. in Matth. *Non voluntati*, inquit, *solum et arbitrio humanitatem et misericordiam Deus commisit, verum etiam eius non parvas partes naturæ ipsi insevit; qui hanc non habet, a natura hominis decidet.* Unde Iob c. 31. 18. *Ab infantia mea*, inquit, *crevit mecum miseratio, et de utero matris meæ egressa est mecum.*

Ubi nota: Humanitas et commiseratio naturalis a natura insita est homini, ut videns hominem sibi congenerem miserum, naturaliter ei condoleat et misereatur: at misericordia supernaturalis, qua quis compatitur homini non tantum ut creaturæ, sed ut homini elevato ad statum supernaturalem, scilicet ut capaci gratiæ, et destinato ad gloriam sempiternam, præsertim si compatiatur ex charitate et amore Dei, cuius proximus miser est imago; hæc, inquam, misericordia supernaturaliter inseritur homini, sed apte et accommodate ad eius naturam, quæ, ut dixi, propensa est ad humanitatem et misericordiam. Unde sicut ramus piri unius ramo piri alterius sibi congeneris inocu-

itized by Goo

latur et inseritur, atque per hanc insertionem fit melior et feracior, pluresque et meliores fructus profert, ut docent agricolæ, et constat experientia: sic pariter cum per Dei gratiam, perque merita et exempla Christi inseritur naturæ nostræ misericordia supernaturalis, tunc utique maiores et præstantiores beneficentiæ dat fructus et opera.

Hæc de lectione Hebræa et Græca. Iam dubium est qua ratione noster Latinus interpres pro *taava*, id est *desiderium*, verterit *egestas*, nimirum: *Egestas hominis est misericordia eius*, id est, ut ipse explicat: *Homo indigens misericors est.*

Resp. quia Hebræi egentem et pauperem vocant אביון *ebion*, id est desiderantem eo quod pauper omnibus egens omnia desideret, ut suam egestatem levet. Pauper ergo est *ebion*, id est multivolus (radix enim אבה *aba* significat velle, cupere, desiderare) desiderans et desiderius, ac quasi ipsum desiderium: quia totus ex desideriis conflatus videtur. Hinc et desiderare subinde idem est quod deficere et deesse, ut cum dicimus in familia desiderari supellectilem, proles, ancillas, etc. id est deesse. Unde hæreticus ille priscus vocari voluit *Ebion*, id est pauper, quod volens libensque esset pauper effectus, testans se fuisse unum ex illis qui pretium rerum suarum posuissent ad pedes Apostolorum, uti testatur Eusebius l. 3. Histor. cap. 21. Verum S. Ignatius epist. ad Philadel. apposite ludens idipsum in eum retorquet, asseritque eum vere ebionem, id est pauperem, vocari, eo quod pauperrime sentiret de Christo, spolians eum divinitate, dicensque eum merum esse hominem. Hic, inquit, vere est ebion, id est inops mentis, et pauper sensu potius quam censu.

Ebion, id est pauper, unde?

Hinc moraliter disce avarum, licet divitem, vere tamen pauperem esse: quia quo plura habet, eo plura desiderat; suis vero contentum, esto pauper sit, vere esse divitem. Porro homo indigens est misericors; quia ut ait Lyranus: *Experientia miseriæ suæ movet eum ad miserendum aliis in affectu, licet non valeat in effectu*, iuxta illud Didonis apud Virgil. 4. Æneid.

Non ignara mali, miseris succurrere disco.

Nullus enim ita sentit miseriam alienam, atque is qui eamdem in se expertus est. Hac de causa Christus incarnatus est, ut hominum misereri disceret: *Debuit* enim *per omnia fratribus similari ut misericors fieret*, ait Apostolus Hebr. 2. 17. Eadem de causa Deus permisit S. Petrum labi in peccatum abnegationis Christi, et S. Paulum in peccatum persecutionis fidelium ut pœnitentes discerent compati peccatoribus et pœnitentibus. Quin et Aristot. in Politic. ait: *Senes proni sunt ad compatiendum, quia pluribus indigent, similiter et fœminæ.* Indigens igitur miseretur affectu, quin et effectu si potest; dat enim parva quæ habet liberali animo et affectu, cum non potest magna. Significat ergo, inquit Iansenius, nostra littera hominem indigentem, ut plurimum magis esse misericordem, quam sit dives, ut qui per experientiam novit quam gravis sit miseria et indigentia, ideoque virum pauperem præstare diviti mendaci, qui ne benefaciat, mentitur se non habere quod tribuat. Ille enim, quamquam non possit, cupit benefacere; hic vero, cum possit, non vult. Aut significatur indigentiam hoc boni conferre homini ut misericors sit erga alios miseros, atque inter duo mala, nempe paupertatem et mendacium, minus malum esse paupertatem, quamquam illam valde fugiant homines, et pro extremo malo ducant. Iuxta priorem intelligentiam significatur paupertatem duo bona conferre homini, nempe voluntatem benefaciendi et præservationem a peccato mendacii. Vere enim non potest dicere se non posse benefacere. Hic enim verum est illud Apostoli: *Si voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet,* 2. Cor. 8. 12. Vide ibi dicta.

Mystice Beda hæc refert ad egestatem et paupertatem mentis: « Indigentem, inquit, dicit humilem qui se perpetuis bonis egere sine cessatione recolit; talis namque et misericordiam consequatur a Domino, numquam proximo misereri recusat. De quo et subsequenter annectit: Et melior est pauper quam vir mendax. Melior est namque humilis corde, qui nihil fidit suis operibus, quam qui se præ excellentia virtutum viri nomine dignum ducens, fallitur nescius, quod dum gloriam Dei in se transfert, superbiendo perdit bona quæ gessit. »

Porro Lyranus legit: *Melior est pauper iustus quam vir mendax*, sicque explicat, q. d. Melior est pauper, qui non declinat a veritate iustitiæ, quam vir potens qui ab ea declinat per mendacia. Verum τὸ *iustus* non est in Hebræo et Latinis Roman. est tamen in Græco, ac ibi per iustum commodius accipies misericordem, de quo sermo præcessit, q. d. *Fructus viri est misericordia eius*; quare melior est pauper iustus, id est misericors, qui miseretur affectu, quin et effectu dans pauca quæ habet, quam *vir mendax*, puta dives vel simulans se divitem, qui mendaciter multa promittit, cum parva præstet.

TIMOR DOMINI AD VITAM: ET IN PLENITUDINE COMMORABITUR ABSQUE VISITATIONE PESSIMA.) Hebr. *Timor Domini ad vitas; et satur pernoctabit, et non visitabitur a malo*; Chald. *Timor Domini ad vitam; et qui satiabitur ab eo, pernoctabit, nec visitabitur a malo.* De versione Septuag. dicam inferius. R. Levi sic explicat, q. d. Dei timor instituit ad vitam nullis terminis circumscriptam; quocirca qui Deum veretur, satietate perfusus durabit, neque umquam esurie premetur, nec corporis cupiditatibus æstuabit, nec in memoriam eius aliquid mali revocabitur, quod cogitationem abripiat, cum a divino timore coerceatur, ne turpia exoptet. Vatablus: *Timor Domini affert vitam, exaturat, et sic commorari facit, ut nullum malum ingruat.* Lyranus et Dionysius sic exponunt, q. d. Timor Dei filialis, qui ex amore Dei cavet offensam, ducit ad vitam beatam; *et in plenitudine*, scilicet beatitudinis, *commorabitur* in perpetuum *absque visitatione pessimi* (sic enim ipsi legunt pro *pessima*) scilicet cacodæmonis, cui ad Beatos nullus patet accessus. Alludere enim videtur Salomon ad illud Davidis patris sui Psal. 90. *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem. Quoniam in me speravit, liberabo eum; protegam eum, quoniam cognovit nomen meum.* Vers. 23.

Per *vitam* intellige vigorem, sanitatem, longævitatem. Nam ut ait Poeta: *Non est vivere, sed valere vita.* Vera ergo vita est vegeta, sana, longæva: quæ enim misera est, infirma et caduca, mors potius est quam vita, ut ait S. Gregor. Per *plenitudinem* accipe saturitatem, ut habent Hebræa: venter enim satur cibo plenus est; saturitas ergo est stomachi plenitudo.

Commendat timorem Dei a quatuor eximiis eius dotibus et fructibus. Primus est vita, id est vigor et sanitas; secundus saturitas; tertius, suavis somnus et quies; quartus, liberatio ab omni malo. Est prosopopœia. Timor enim Dei hic comparatur bonæ validæque complexioni hominis validi et robusti. Sicut enim homo bonæ firmæque complexionis vitam habet vegetam et stomachum robustum, ut quoslibet cibos naturæ congruos appetat, comedat et concoquat, iisque se saturet. Unde fit ut ex cibis bonis bene concoctis suaves vapores et halitus de stomacho in caput ascendant, cerebrumque inhalent, itaque ei suavem et amœnum soporem concilient: quo fit ut nullos malignos, biliosos vel melancholicos vapores in caput admittat, qui ei tristia phantasmata et spectra repræsentent, ac bilem vel tristitiam et pavorem iniiciant; sic pariter timor Dei est optima hominis interioris mentisque complexio, quæ ei spiritus vigorem, sanitatem et robur conciliat, ac stomachum bonum, puta bonam conscientiam (hæc enim est animæ stomachus; nam ut ait S. August. tract. 32. in Ioan. *Venter interioris hominis est conscientia cordis*) quæ legis divinæ dictamina, Deique inspirationes, Sanctorum hortamenta et exempla, etc. velut cælestes animæ cibos, summe appetit, comedit et digerit, iisque se exaturat. Unde fit, ut anima eorum ruminatione velut halitibus quibusdam divinis imbuta, placide in Deo rebusque divinis conquiescat, et quasi indormiat, dicens cum Psalte Psal. 4. *In pace in idipsum dormiam et requiescam.* Hæc quies miram ei lætitiam omnis mœroris et tristitiæ nescique expertem parit et producit.

Quatuor fructus timoris Dei.

I. *est vita.* Primo ergo, timor Dei affert vitam, imo vitas puta temporalem et spiritualem, præsentem et æternam. naturæ, gratiæ et gloriæ iuxta illud Eccli. cap. 1. vers 12. *Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiam et gaudium et longitudinem dierum.* Causas ibidem assignavi.

II. *saturitas.* Secundo, timor Dei affert saturitatem: solus enim Deus, utpote infinitus, et bonum immensum, potest animam animæque immensam capacitatem implere et saturare. Timor ergo, id est amor Dei, quia Deum Deique gratiam secum adducit, saturat mentem; cum timor et amor mundi eam siliquis porcorum, puta bonis exilibus et caducis, scilicet auro, argento, vino deliciisque, et pompis sæculi pascens, saturare nequeat, sed ieiunam, aridam et famelicam relinquat. Rursum timor Dei saturat corpus et ventrem; quia qui timet amatque Deum, paucis contentus, terrena non admodum concupiscit, satur, dum habet necessaria, ita ut dicat cum S. Paulo: *Habeo autem omnia et abundo,* ad Philippenses cap. 4. vers. 18. Et vere, cum omnium auctorem secum habeat, cuius rei famem sustinere possit?

III. *quies.* Tertio, saturitas hæc menti quietem et mirum tranquillitatis somnum inhalat et irrorat, ut inter omnes mundi varietates et turbines semper sibi similis, quieta, placida et immota consistat, iuxta illud cap. 12. 21. *Non contristabit iustum, quidquid ei acciderit.*

IV. *gaudium.* Quarto, hæc quies expellit omnem tristitiam omneque malum, ac perenne gaudium mentisque iubilum excitat, ut tam in adversis quam prosperis Deo gratias agat, exultet, et dicat cum Psalte: *Benedicam Dominum in omni tempore; semper laus eius in ore meo.* Psalm. 33. Hinc non metuit dæmonum hominumque terriculamenta, illusiones et phantasmata, scrupulos et tentationes; sed cum S. Antonio illa ridet, illisque insultat dicendo: *Dominus illuminatio mea, et salus mea; quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo?* Ps. 26. 1. Quare etsi pro iustitia, vel conditione huius mortalitatis quid patiatur, non dolet, sed gaudet, dicitque illud Apostoli: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti*, Rom. 8. Quare malum omne ipsi vertitur in bonum.

Ratio a priori. Ratio a priori ergo huius sententiæ est, quod timens Deum eum habet hyperaspisten, qui illi omne bonum accerset, et omne malum avertat, imo scuto suæ providentiæ et omnipotentiæ propulset. Quis ergo ei noceat? quid ipse timeat? *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Rom. 8. 31. Hoc est quod orando profitetur, postulatque Ecclesia in collecta Dominicæ infra octavam Corporis Christi, dicens: *Sancti nominis tui, Domine, timorem pariter et amorem fac nos habere perpetuum: quia numquam tua gubernatione destituis, quos in soliditate tuæ dilectionis instituis.*

Porro Septuag. vertunt: *Timor Domini ad vitam; αφοβος, id est carens timore vere morabitur in locis, ubi non est scientia*; Scholiastes: *Errans et satur pernoctabit sine visitatione mala.* Videntur ergo Sept. contrariari Vulgatæ versioni, q. d. Pius, qui habet timorem Dei, perveniet ad vitam; impius vero qui caret timore Dei, cupiditate et vitiis suis velut ebrius, oberrabit, et in obvia quæque impinget proruetque, ac sine metu intrepide in omnia scelera, indeque in gehennam præcipitem se dabit. Pius tendit ad vitam in cælis perennem; impius vero ad mortem in gehenna perpetuam, ubi nulla est Dei verique scientia: ita Auctor Catenæ Græcorum.

Verum hic sensus adversatur Hebræo, Chaldæo et Latinæ Vulgatæ; quocirca eum non intendisse Septuag. interpretes, dum Hebræa in Græcum vertunt, certum videtur. Igitur το αφοβος non notat impium timore Dei vacuum, sed ipsum timorem Dei, q. d. φοβος κυριου εστ αφοβος, id est timor Dei caret timore, impavidus est et intrepidus, ut vertunt Complut. Est hoc timoris paradoxum: Timor enim Dei omnem aliarum rerum terribilium metum excludit; sicut metus mortis et gehennæ omnem alium metum extundit; et sicut lux solis obscurat lucem stellarum, iuxta illud Christi: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam,* Matth. 10. 28. Vis ergo nihil timere? Time Deum. Timor enim Dei omnem alium timorem expellit. Unde Eccl. c. 34 *Qui timet Dominum,* inquit, *nihil trepidabit, et non pavebit; quoniam ipse est spes eius.* Vide ibi dicta. Hunc esse sensum patet ex Hebræo, Chaldæo, Vulgata et cæteris Interpretibus. *φοβος Dei αφοβος.*

ABSCONDIT PIGER MANUM SUAM SUB ASCELLA, NEC AD OS SUUM APPLICAT EAM.) Vers. 24. Pro *ascella* hebr. est צלחת *tsallachat*, id est *lebes*, vel olla; alii: *frixorium* vel *patina*. Unde Tigur. vertit: *Piger manum suam in patinam inserit, nec eam ad os suum retrahit*; R. Salomon: *Piger lebeti, cum is ab igne removetur, supponit manus, ut eo se calefaciat*; Aben Ezra: *Deses desidet, perinde ac si in vase manus haberet absconditas et sepultas; quare cum ob inertiam nihil inveniat quod comedat, manum ad os applicare non poterit*; Lyran. *Piger sub caldaria abscondit manum suam, id est, tempore frigido interrumpit comestionem propter manuum calefactionem*; Caietanus: *Piger mittit manum in ollam calentem, atque eius calore delinitus non vult eam extrahere, et ad os applicare*; R. Levi: *Inerti idem contingit ac si manus exiguæ lanci inclusisset, ex qua illas ægre abstrahere posset; præ desidia enim manibus sopitis ligatisque videtur, ita ut nullum opus præstet, licetque alimenta desint, ut ideo oporteat aliqua arte necessaria ad vitam transigendam lucrari, manibus tamen suis imperare nequit, ut aliquid elaborent, quo vitam conservet, quod insinuant illa, nec ad os suum applicat,* etc.

Alius vertit: *Condit piger manum suam in frixorium, et hanc piget referre ad os suum,* q. d. Citius patitur piger corrumpi in caldaria cibum, quam ut statim in os ingerat, quod nimirum quæ friguntur et torrentur, statim incalescant, et, nisi illico excipiuntur, adustione dispereant. Noster vertit: *sub ascella*; hanc enim metaphorice significat Hebr. *tsallachat*; quia ascella vel axilla, utpote concava et profunda, speciem habet lebetis vel ollæ. Unde Baynus, Pagninus et alii, quin et Septuag. ac Syrus vertunt: *in sinu*; sub axilla enim quasi in sinu pigri et frigidi recondunt manus, ut calefiant et torpeant. Graphice ergo depingit pigritiæ habitum et gestum. Sic enim pigros videmus complicatis sub axilla manibus desides et inertes sedere, ut præ inertia, torpore et frigore vix manum ex sinu extrahere, et ad os admovere sustineant.

Dicitur ascella vel axilla diminutive quasi parva ala, sicut maxilla a mala, paxillus a palus; nam brachia sunt homini quod alæ avi. Ita Priscianus. Melius alii alam ab axilla per detractionem litteræ mediæ derivant. Ita Cicero in Orat. « Quomodo enim, inquit, vester Axilla Ala factus est, nisi fuga litteræ vastioris? quam litteram etiam e maxillis, e taxillis, et vexillo, et paxillo consuetudo elegans Latini sermonis evellit. »

Igitur primo significatur et culpatur hic extrema pigrorum ignavia, qua torpere malunt quam manducare. Est hyperbole. Vix enim invenitur adeo piger, qui esuriens manum ori, ut cibum ingerat, non applicet, ut famem depellat, et stomachum latrantem saturet. Sunt tamen nonnulli adeo torpidi et frigidi, inquit Baynus et Iansenius, qui malunt torpere quam comedere; frigus enim et torpor famem hebetant et sedant, ut vel nullam vel exiguam sentiant. His ergo molestum est vel cibum capere, vel faciem lavare, aut caput pectere, vel tantillo tempore calore, quem in sinu quærunt, aut otii suavitate carere. Summa, significatur tantam nonnullorum esse pigritiam, ut et quæ facillima sunt factu, et necessaria corpori vel animo detrectent et recusent. Hunc esse sensum patet ex c. 26. 15. ubi hæc sententia repetitur et explicatur: *Abscondit*, inquit, *piger manum sub ascella sua, et laborat, si ad os suum eam converterit.*

Secundo, significatur pigrum manibus otiosis desidere, nec velle laborare, ut cibum comparet: quare non habere quod comedat et ori applicet. Unde Vatablus ex Hebræo sic ad verbum vertit: *Abscondit piger manum in sinu suo, etiam ad os suum non adducet illam, q. d. Nihil habebit,*

quod in os ingerat. Et sic exponi potest Vulgata versio: *Nec ad os suum applicat illam,* q. d. Nec ad comparandum ori suo victum applicat illam.

Emblema pigritiæ. Hac de causa Hieroglyphici pingunt acediam quasi anum deformem, male vestitam, sedentem capite innixam in manum sinistram, quæ cubito incumbit genibus, ac dextera tenet funem, sinistra torpedinem vel testudinem domiportam, cum hoc lemmate: *Torpet iners*; anum, quia senes sunt segnes; male vestitam, quia *pigritia est nutrix egestatis*, ait Seneca lib. de Benef. sedentem, quia facit desides. Unde sanctus Bernardus acedos stimulans: *O homo,* inquit, *impudens! millia millium ministrant ei, et decies millies centena millia assistunt ei, et tu sedere præsumis?* Capite devexo et declivi, quia *per torporem vires et ingenium defluunt,* ait Isidorus lib. 2. Soliloquiorum. Tenet funem, quia ligat homines, facitque inhabiles ad operandum. Gestat torpedinem pisciculum, quia hic remoratur sistitque naves in medio cursu; unde et remora dicitur. Testudo in incessu tardissima est, uti et acedus. Ita Cæsar de Ripa in Iconologia, pag. 8.

Porro Septuag. addunt το *iniuste*, sicque vertunt: *Qui manus in sinu suo iniuste abscondit, neque ori suo applicabit eas;* quod Auctor Catenæ Græcorum ex variis varie explicat: *Qui*, inquit, *manum in sinu suo abdit iniuste, hoc est aliena rapit et occultat, numquam abundabit; quia cum ea semper sterilitate et rerum penuria conflictabitur, ut illud quoque, quod ori suo applicet, hoc est comedat, ei defuturum sit.* Alius: *Qui virtutes in actione positas hausit, neque illas tamen in opus deducit, is vero germanoque alimento seipsum privat.* Didymus: *Qui improbe vivit, manusque contra animam iniuste abscondit, neque terram suam excolit, quo tandem modo panibus ille impleri quandoque poterit? siquidem virtutes circa actiones occupatæ manuum rationem obtinent, ut quæ panem illum ori nostro adferant, qui de cælo descendit. Non poterit proinde talis, quod sit piger et ignavus, ullum omnino frugi actionis initium comparare.* Alius: *Qui Dei voluntatem novit, neque illam tamen facit, æternis bonis numquam potietur, ut qui manus in sinu suo turpiter abdiderit; quamobrem qui nihil operis præstat, nihil quoque habebit quod in os ingerat. Adverte autem ut ridiculo schemate ignavi hic ingenium exprimat, nempe per manus in sinu abditas.*

Pressius, concinnius et profundius noster Salazar, q. d. Qui vi et iniuria alienas pecunias auferunt, ori suo nequequam eas admovent, quia citius quam illas in usus proprios convertere possint, ipsi peribunt; ita enim experientia duce novimus ablatas furto pecunias male dilabi et perire solitas. Alia etiam accommodatior expositio est: *Qui abscondit manus suas in sinu iniuste,* id est, qui pecunias ex avaritia celat, manus contrahens, atque in sinum immergens contra ius fasque; *neque ori suo admovebit illas*; is profecto neque illas in usus proprios expendere audebit: ita enim fert avarorum ingenium, ut non modo pecunias suas aliis non impendant, sed neque eisdem ipsi victitare ausint; avaritia enim, quæ largitiones in pauperes vel amicos inhibet, sumptus etiam ad proprias utilitates spectantes, sordidissime vetat. Hæc iuxta Septuag.

Mystice et tropologice S. Gregorius l. 12. Moral. c. 40. « Pigro, inquit, labor est manum suam ad os porrigere; quia desidiosus quisque prædicator nec hoc vult operari quod dicit. Manum quippe ad os porrigere, est voci suæ opere concordare. » Quæ verba hic transcripsit Beda. Præclare sanctus Bernardus serm. 63. in Cantica, pigritiæ

Torporis schema. effectus et damna enumerans: « Hoc frigus, inquit, si semel animum pervaserit, subit quidam animi rigor et vigor lentescit, languor fingitur virium, horror austeritatis intenditur, timor sollicitat paupertatis, contrahitur animus, subtrahitur gratia, protrahitur longitudo vitæ, sopitur ratio, spiritus extinguitur, defervescit novitius fervor, ingravescit tepor fastidiosus, refrigescit fraterna charitas, blanditur voluptas, fallit securitas, revocat consuetudo. Quid plura? Dissimulatur lex, abdicatur ius, fas proscribitur, derelinquitur timor Domini. Dantur postremo impudentiæ manus: præsumitur ille temerarius, ille pudendus, ille turpissimus, ille plenus ignominia et confusione saltus de excelso in abyssum, de pavimento in sterquilinium, de solio in cloacam, de cælo in cœnum, de claustro in sæculum, de paradiso in infernum. »

Pestilente flagellato stultus sapientior (Septuag. πανουργότερος, id est *astutior*) erit, si autem corripueris sapientem, intelliget disciplinam.) Sept. Vers. 25.
Si autem corripueris virum prudentem. cogitabit sensum; Hebr. *Derisorem si quis percusserit, simplex astutus efficitur; et si increpueris intelligentem, intelliget scientiam;* Chald. *Percute illusorem, et insipiens astutior* (cautior) *fiet: et corripe prudentem, ut intelligat scientiam;* Syrus: *Stultus, quando flagellatur, prudens cavet.*

Pestilentes ergo hic et alibi vocantur derisores et illusores, qui omnia sacra et sancta rident, et in iocum ludumque vertunt, imo traducunt et subsannant; hi enim sunt summe noxii et pestilentes. Hi proinde pene sunt incurabiles, nec verbis, sed verberibus comprimendi, ut, si non ipsi, certe alii eorum supplicio resipiscant et sapiant. Pro *stultus* Hebr. est פתי *pethi*, id est parvulus, simplex, rudis, innocens, insipiens. Pro *sapientior erit,* Hebr. יערם *iaram*, id est astutus cautusque fiet instar serpentis. Tradunt enim physici, et inter eos Albertus Magnus libr. de Animal. in serpente, quod, si quis serpentem occidat vel comburat, eius nidore et fœtore percepto fugere reliquos serpentes, quasi verentes ne idem sibi contingat; itaque unius exemplo sapere et fuga sibi consulere; atque hoc esse singulare remedium ad purgandum locum serpentibus infestum. Simili modo sapere iubet nos Salomon, ut, dum flagitiosum quempiam vel a Deo, vel a iudice acriter plecti videmus, flagitium omne caveamus. Unde S. Chrysost. homilia 47. in Genesim, docet Deum serpenti qui Evam decepit graves inflixisse pœnas, Genes. c. 3. 14. ideoque Adæ leviores imposuisse, utpote qui ex serpentis pœna iam cautior evasisset. Tritum est illud:

Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

Sic ob plagas Pharaonis et deletum Amalec, Iethro resipuit ad Dominum conversus, et proselytus est effectus, ait R. Salomon. Vide Exodi 18. 9.

Vere Comicus:

Puni malum unum, et mille corriges malos.
Dilata pœna bis nocet innocentiæ.
Unicum reum coerce, facinus sustulisti.
Nulla ubi pœna est malorum, ibi esse non licet bonis.
Corpus omne ne tabescat, membra quædam tollimus.
Conterendus illico est, ut apparuerit scorpius.

Et Seneca: *Sapiens ex correctione peccati alterius emendat suum.* Hoc est quod sancit Apostolus 1. Timoth. 5. 20. *Peccantes coram omnibus argue, ut et cæteri timorem habeant.*

Si autem corripueris sapientem, intelliget disciplinam.) q. d. Pestilens et stultus non nisi flagellis et verberibus, sapiens vero verbis dumtaxat correptus resipiscet, discetque disciplinam, ait R. Levi, iuxta illud: *Sapientem nutu, stultum fuste*, scilicet corripe. Unde Apostolus ad Titum 1. 12. *Cretenses,* inquit, *semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri,* etc. *quam ob causam increpa illos dure.* Sic S. Stephanus dure duros Iudæos increpavit, vocans eos proditores et Christicidas, Actorum 7. Sicut enim silices non nisi malleorum ictibus crebris finduntur, arenæ vero levi tactu: sic pariter dura corda non nisi acribus plagis et flagris scinduntur; mollia vero leni castigatione.

Qui affligit patrem et fugat (male aliqui legunt: Vers. 26.
fugit; Hebr. enim est יבריח *iabriach*, id est fugat; græce, ἀπωθούμενος, id est impellens, expellens) matrem, ignominiosus est et infelix.) Pro *affligit*, Hebr. est משדד *mesciadded*, id est vastat, perdit, diripit, expilat, prædatur, item affligit, ut patet Psal. 16. 9. *A facie impiorum, qui me afflixerunt.* Unde primo Pagninus vertit: *Qui destruit paterna bona, fugabit matrem, filius pudore afficiens et erubescere faciens*; Tigur. *Qui patri damnum dat, et matrem expellit, dedecorosus est filius et ignomi-*

niosus; Vatabl. *Qui diripit patrem, et fugat matrem, est filius pudore et probro afficiens*, scilicet parentes; Aben Ezra: *Qui patrem aboleri iubet, matremque effugare curat, hic filius est ignominiosus*; R. Salomon: *Qui perdit patrem, matremque fugat, iis ignominiam inurit, improbumque terit iter. Sic cum vidisset Sara filium Agar Ægyptiæ* (Ismaelem) *idolis cultum deferentem, et verenda nudantem, tam filium quam matrem cum probro domo expulit.* Hæc ille; R. Levi: *Ignominia*, inquit, *probrisque progenitores suos afficiens ob morum improbitatem; tum etiam quod cupiditatibus obsequatur; hic, inquam, parentem suum a prædonibus diripi curat, quo prædæ partem cum illis ineat. Vel etiamsi forte ab illis mutuo acceperit, hi ad parentem huius accedunt, ut, quæ filius debebat, persolvant, eademque de causa mater in fugam coniicitur. Quamobrem filios a prima ætate a parentibus recte instituì necesse est, ne ab iis pernicies inferatur.*

Sensus ergo est, ait Iansenius, q. d. Is qui impie sua vita patrem affligit, eumque suis bonis exuit, sive per violentiam, sive per decoctionem bonorum; et matri causa est ut fugere cogatur, ac domum suam, sive patriam, relinquere; vel quia non potest ferre insolentiam filii; vel quia per ipsum ad paupertatem redacta, diutius in domo patria manere non potest; talis plane est ignominiosus, omnique vituperio dignus et opprobrio. Dignus item qui et hic, et in futuro, infelix sit, quia infelices reddit suos parentes. Hebræa etiam aliter verti possunt, ut sit sententia maioris ponderis, hoc modo: *Vastat patrem, et fugat matrem, filius pudendus et probrosus*; hoc est, qui pudendam vitam vivit, parentes sæpe spoliat et bonis et domo: aut, tantum peccat, atque qui parentes ad inopiam et exilium adigit.

Rursum, si pro משדד *mesciadded* per *scin* legas משדד *mesadded* per *sin*, significat, qui contundit, confringit, vel conterit patrem: שדד *sadad* enim significat confringere et conterere glebas, dum aratur ager, puta occare. Unde Septuag. vertunt: *Qui inhonorat patrem, et fugat matrem suam, confundetur; et exprobrabilis erit;* Chald. *Qui deridet patrem, et fugat matrem, filius est ignominiosus et confusione dignus*; Syrus: *Filius est pudorem incurrens et confundens*, q. d. Qui patrem senescentem et in terram per mortem devergentem, quasi glebam vilem despicit, probris et iniuriis afficit, eumque quasi pedibus proterit et conculcat; hic tam se, quam parentes ignominia et probro gravissimo afficit, ideoque infelix est et erit. Solet enim hæc parentum dehonestatio et afflictio, futuræ infelicitatis esse præsagium, imo illicium.

Afflictio parentum infelicitatis præsagium.

Ratio a priori.

Ratio a priori est, quod talis sese naturæ hostem, omnisque honestatis inimicum palam ostendat, ait Auctor Catenæ Græcorum. Nihil enim turpius quam eos, a quibus naturam et omne bonum accepisti, affligere, et iniuriis afficere. Rursum, sicut decus parentum est decus filiorum, sic dedecus et probrum parentum est dedecus et probrum filiorum, præsertim cum ipsimet hoc illis irrogant, quocirca homines tales ut scelestos vituperare et execrari solent. Ac Deus naturæ auctor hanc parentum iniuriam graviter ulciscitur, atque filios iniurios gravibus ærumnis castigat, ut miseri et infelices ubique degant, ac easdem molestias, iniurias et probra a filiis suis patiantur, quas ipsi parentibus suis irrogarunt, uti crebra experientia constat. Celebre est illud patris, qui a filio ex domo ignominiose protractus usque ad limen ostii: *Sine*, inquit, *fili, hucusque enim ego protraxi patrem meum.* Sic Deus iniuriam parentum talione ulciscitur; pater enim Deum patrem filiis repræsentat, eiusque vices gerit. Unde Plato lib. 11. de Legibus, parentes filiis colendos esse docet *quasi quædam numina: Nullum aliud tale*, inquit, *et tam efficax simulacrum domi haberi potest, si recte, et ut decet, a filiis colantur;* quare parentum dogmata velut oracula a filiis excipienda esse asserit. Ita Cain occidendo Abelem, affligens et dehonestans parentes Adamum et Evam, tremore membrorum percussus a Deo miser, vagus et profugus oberravit, Genesis 4. 12. Ita Absalom, Davidem patrem regno spoliare satagens, in arbore coma implicitus

Parentes quasi domestica numina et simulacra.

A suspensus hæsit, ac a Ioab tribus lanceis confossus interiit, 2. Regum 18. 14. Vide quæ de honorandis parentibus dixi. Eccli. 3. v. 1. et sequentibus.

Symbolice Auctor Catenæ Græcorum per patrem accipit mentem, per matrem sensum, q. d. Qui rectas mentis semitas studio repudiat, rectæque sententiæ via deserta in contrariam ingreditur, ille confundetur. Possunt hæc quoque ad hæreticos referri; illi enim veritatem repellentes, et falsitatem ipsi præferentes, patrem quidem Deum, quod in se est, dehonestant; matrem vero Dei Ecclesiam irritant. Hæc ille.

Denique filii spirituales, puta discipuli, Religiosi, subditi, qui suos magistros, Prælatos, rectores vexant et affligunt, probrum perenne, ac infelicitatem vitæ præsentis et futuræ sibi accersunt.

Non cesses, fili, audire doctrinam, nec ignores sermones scientiæ.) Hebr. est affirmative: *Cessa, fili mi, audire doctrinam, ad errandum ab eloquiis scientiæ.* Est concessio et ironia, q. d. Concedo ut si tibi lubeat, Vers. 27.
B non audias doctrinam, permitto te tuæ surditati, sed scito quod per eam a scientia aberrabis. Unde Noster clare sensum reddidit addendo negationem: *Non cesses audire, fili, doctrinam;* Chald. *Cresce, fili mi, et audi disciplinam, et non cesses a verbis oris eius.* Accedunt Septuag. *Filius*, inquiunt, *omittens custodire disciplinam patris, meditabitur eloquia mala*, vel *improbos sermones* (id est res) *animo versat*, q. d. *Qui præcepta divina animo numquam pertractat, immundas agitat eructatque cogitationes*, ait Auctor Catenæ Græcorum.

Porro Vatablus, Baynus, Caietanus et alii hebraizantes hæc accipiunt de doctrina mala; unde ex Hebræo sic vertunt: *Cessa, fili mi, audire eruditionem quæ adducit te ut erres ab eloquiis scientiæ.* Ita Pagnin. vel, *Desine, fili mi, audire disciplinam a verbis scientiæ seducentem.* Ita Vatablus, et Aben Ezra: Cessa, inquit, et abstine ab errando, errorique modum statue. Longius abit R. Levi, qui censet hic vetari nimium philosophiæ studium, ne quis
C ætatem universam in philosophia politica terat, sed potius veræ sapientiæ, id est moribus formandis, virtutibusque acquirendis et augendis, assidue incumbat. Verum nostra Vulgata versio, cui astipulantur Septuaginta, plana et vera est: Hebr. enim מוסר *musar* significat doctrinam bonam, puta disciplinam et castigationem sapientum. Eamdem significat *scientia; scientia* enim hic passim sumitur pro sensu, prudentia ac sapientia. Quare posterius hemistichium connexum est cum priore, eiusque fructum et effectum denotat, q. d. Fili, ne cesses audire sanam patris tui doctrinam; sic enim fiet ut non ignores, sed calleas sermones scientiæ, id est prudentes et sensatos, quos identidem tuis auribus inserit insonatque pater. Hinc Syrus vertit: *Permane, fili mi, ausculta correptionem, ne obliviscaris sermonis scientiæ.*

Testis iniquus deridet iudicium, et os impiorum devorat (Chaldæus: *profert*; Syrus: *sectatur* et *investigat*) iniquitatem.) Hebr. *Testis Belial deridet iudicium*, etc. *Belial* enim, id est sine iugo, significat homi- Vers. 28.
D nem valde impium, qui iugum omne legis excutit, rebellem, apostatam, qualis initio fuit Lucifer, uti dixi c. 6. v. 12. Unde aliqui pro *testis Belial* vertunt: *testis diaboli*, id est diabolicus. Sic falsi testes, qui Naboth innocentem accusarunt de blasphemia, vocantur *testes Belial*, id est filii diaboli, ut vertit Noster, l. 3. Regum 21. 13. Nam, ut ait S. August. tractatu 42. in illud S. Ioannis 8. *Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur; quia mendax est ut pater eius* (scilicet mendacii; hoc enim latet in voce *mendax*). *Quomodo*, inquit, *Deus pater genuit Filium veritatem, sic diabolus lapsus genuit quasi filium mendacium.* Et inferius: *Nam forte tu mendax es, quia mendacium loqueris, sed non es pater mendacii. Nam quod dicis mendacium, a diabolo accepisti, et illi credidisti.* Sicut ergo veraces sunt membra Christi, qui est ipsa veritas, teste Apostolo, Ephes. 4. 15. sic mendaces sunt filii et membra diaboli, qui est pater mendacii, ut docet S. August. lib. de Mendacio. Pluribus idipsum confirmat hic no-

ster Salazar: Pro *deridet*, Hebr. est יליץ *ialits*, quod secundo verti potest, *interpretatur, effatur, loquitur*. Pro *devorat* Rabbini vertunt: *tegit, abscondit*. Unde

Primo, R. Salomon sic vertit et explicat: Iniquus testis in alium illa effatur et testatur, ex quibus iure in iudiciis verberibus morteque afficiatur. *Et os impiorum devorat iniquitas*, id est iniquitas et scelus vorat impios; alii: *interpretatur iudicium*, id est illud in alteram et malam falsamque partem inclinat.

Secundo, Aben Ezra: Testis iniquus, ait, testimonia sua vera sinceraque esse affirmabit, perinde ac si esset iudicii, id est veritatis et iustitiæ interpres; vel certe pronuntiabit ludibria in iudicia: os impiorum tegit, id est occultat, iniquitatem et scelera. Sic et R. Levi.

Tertio, alii, q. d. Testis iniquus deridet iudicium, id est legem Dei quæ sancit: *Non dices falsum testimonium*. Item deridet iudicium, id est vindictam Dei, æque ac iudicium in mendaces et periuros, iuxta illud: *Testis falsus non erit impunitus*. Ipse enim putat suam falsitatem latere homines, nec curari aut puniri a Deo.

Quarto, Caietanus vertit: *Testis iniquus deridere faciet iudicium*, id est ludibrio et risui exponit sanctas iudicum sententias, dum eas falso suo testimonio torquet ad iniustitiam, facitque ut nocens absolvatur, innocens plectatur: quod est illudere iudicio et iudicibus, illosque ridiculos efficere.

Quinto, Vatablus vertit: *Testis inutilis vel nihili subsannat æquitatem, ac os eius devorat*, id est dissimulat, *iniquitatem*, ac mala corde suo tegit et occulit, q. d. Abscondit intra se iniquitatem, dum veritatem tegit mentiendo, vel dum meditatam iniquitatem apud se servat, ut suo tempore eam in alios effundat, iuxta illud: *Sub lingua eius labor et dolor*, Psal. 9.

Sexto et genuine: *Testis iniquus deridet*, id est contemnit, floccipendit, et quasi ridendo abiicit, *iudicium*, id est iustitiam; quia contra eam impudenter falsum dat testimonium. Hinc deridet iudicium et sententiam iudicum; quia eam velut rem nihili, falsum testando, vel verum obscurando, pervertit. Deridet quoque *iudicium*, id est vindictam Dei; quia eam sibi superventuram nec credit, nec metuit, sed fallitur. Nam vero Dei iudicio condemnabitur, et dabit pœnas in igne, qui paratus est diabolo et angelis eius; illi enim, qui est pater mendacii, obsecutus est. Unde sequitur: *Parata sunt derisoribus iudicia*.

Et os impiorum devorat iniquitatem.) *Impiorum*, tum testium falsorum, de quibus sermo præcessit, tum quorumlibet aliorum, q. d. Impii avidissime et plenissime patrant scelera, eaque in conscientiæ stomachum quasi devorando traiiciunt, ea scilicet aviditate, magnitudine et copia, qua famelici devorant panem cibosque delicatos, q. d. Impii sunt helluones non tam vinorum quam scelerum. Ita Beda et Lyranus, qui notat dici *devorat*; quia impius non masticat, nec expendit sceleris gravitatem, eique impendens supplicium: quod si faceret, utique sentiret et saperet eius amaritudinem, illudque reiiceret et evomeret. Huc facit illud Iob 15. 16. *Homo inutilis, qui bibit quasi aquam iniquitatem*. Mendaces enim, periuri, ebriosi, luxuriosi, cæterique impii scelera instar epularum vorant. Notus est impius ille iocus parasiti et irrisoris, qui adulando concupiscentiæ Henrici VIII. Angliæ regis, Annam Bolenam uxorem ducere volentis, cum rex quæreret *quantum foret peccatum matrem simul et filiam cognoscere* (ferebatur enim Anna esse Henrici filia) sacrilege respondit: *Tantumdem ac pullum cum gallina devorare*, uti refert Sanderus in Histor. Schism. Angl.

Secundo, *os impiorum devorat iniquitatem*, id est sine rubore et pudore, impudenter mentitur, quasi mendacium esset res nihili; imo ludicra, ridicula et delectabilis, quo sensu Christus ait, Pharisæos culicem excolare, et camelum glutire, Matthæi 23.

Tertio, Baynus τὸ *devorat*, vel, ut ipse vertit *abscondit*, explicat de iudicibus iniquis, qui falsis testibus patrocinantur, q. d. Testis Belial, id est testis nihili, nullius honoris et famæ, pejerans ridet iudicium et iustitiam, atque

A os impiorum iudicum eos tuetur, tegit et abscondit; itaque eorum iniquitatem consentiendo et cooperando in se transscribit, et quasi devorat, q. d. Iudicia instituta sunt, ut iniquitates detectæ per veros testes, et bonorum iudicum sententias, puniantur. Sed longe aliter usu venit subinde, dum testis Belial loquitur falsum testimonium in iudicio, et iniqui iudices abscondunt iniquitatem malorum, quos adductos in iudicio punire oportuit, et imprimis hos falsos testes.

Porro Septuag. alio abeunt: nam עד *ed*, id est *testis*, derivant a יעד *iaad*, id est condicere, promittere, despondere; unde vertunt: *Qui spondet puerum imprudentem, iniuria afficit iustificationem*. Sive, ut clare vertit Auctor Catenæ Græcor. *Qui fidem suam pro puero stulto obligat, iustitiam iniuria afficit: os impiorum devorat iudicia*. Quod anonymus ibidem sic explicat mystice: *Per sponsionem iustitiæ, offensionem, sicut per puerum humanæ naturæ infirmitatem et cæcitatem designat*. Aquila et Theodot. *devorabit* vel *deglutiet legem*, id est legem transgre-

B ditur audacter, perinde ac si eam deglutiret. Ad litteram vero primo sic exponas, q. d. Qui vovet offertque Deo in religione, vel templo ad clericatum aut sacerdotium, filium imprudentem et stultum, alios prudentiores et præstantiores sibi et sæculo reservans; hic iniuria afficit iustificationem, id est Dei iustitiam et sanctitatem: hæc enim quia optima et præstantissima, optima et prudentissima sibi offerri deposcit. Unde Cain culpatur quasi violator Numinis et profanus, quod non optima ut Abel, sed pessima ex gregibus Deo obtulerit, Genes. 4.

Secundo, q. d. Pater qui filio suo minorenni, vel imprudenti, uxorem despondet, iniuria afficit iustitiam et sanctitatem matrimonii: quia exponit illam periculo dissolutionis et violationis, ne scilicet minorennis grandior factus, aut imprudens per imprudentiam, matrimonii iura violet et abrumpat. Græcum enim ἐγγυᾶσθαι dicitur de patre, cum uxorem filio stipulatur, et Hebr. עד *ed*, si יעדה *iaad*, id est desponsare, derives, significat desponsantem.

C Tertio et optime Complut. vertunt: *Qui spondet pro filio imprudente, iniuria afficit iustitiam*, q. d. Qui filium, nepotem vel amicum commendat ad beneficia vel officia, v. g. ut sit Pastor, Episcopus, iudex, consiliarius, senator, gubernator Reip. eumque spondet, sufficienti prudentia cæterisque dotibus ad officium requisitis esse præditum, cum ipse sit imprudens et insufficiens, hic utique graviter lædit iustitiam, id est ius Reip. vel Ecclesiæ, quæ iuste exigit præfici sibi Episcopos et Præsides idoneos et dignos, qui iura sacra et profana iuste sancteque administrent. Quare qui imprudentes et ineptos commendat, pro eisque spondet, omnium damnorum, quæ inde consequuntur, reus est, et ad eorum restitutionem tenetur. Qui ergo spondet pro Pastore vel Episcopo imprudente et inepto, omnium animarum quæ eius culpa pereunt, reus est, easque in die iudicii tam a sponsore, quam a Pastore vel Episcopo requiret Deus. Qui ergo sapit, suæque animæ consultum vult, non nisi insignes, quorum prudentia et virtus diu probata est, commendet, nec sinat se trahi ab

D affectu sanguinis et cognationis, qui multos excæcat, et in ruinam egit.

Parata sunt derisoribus (Symmach. *pestilentibus*) iudicia: et mallei percutientes stultorum corporibus.) Hebr. *et percussiones stultorum dorso*; Septuag. *Parantur* ἀκολάστοις, id est *intemperantibus* (Complut. *luxuriosis*) *flagella et supplicia*, *similiter imprudentibus*; Theod. *et confractiones dorso dementium*. Pro *mallei percutientes*, heb. est מהלומות *mahalumot*, id est graves percussiones, quibus res quassantur, cuditur, contunditur: הלם *halam* enim significat pulsare, concutere, conquassare, conculcare. Chald. vertit: *verbera*; Vatabl. *vibices*; Syrus: *virgæ populo dementi*. Sensus est, q. d. Irrisores derident iudicia Dei et hominum; at sciant certo ea sibi præparata esse, maxime ob hanc causam et culpam, quod ea derideant; similiter et stulti, id est peccatores quilibet, sciant suo dorso paratas imminere graves a Deo plagas, quæ quasi mallei eos contundant et conterant. Vers. 29.

Per *iudicia* accipe tum iudicium proprie dictum, quo Deus iniquos testes iustitiæ et iudicii irrisores per se vel per iudices condemnat, tum supplicium iusto Dei, vel regum, tyrannorum aut iudicum iudicio, reo et scelerato inflictum. Unde Chald. vertit: *dolores.* Noster Salazar per *malleos percutientes* censet alludi ad crurifragium, quod iis qui in crucem agebantur dari consuevit; hoc enim malleis inferri solitum credibile est, ut sensus sit: *Mallei percutientes stultorum corporibus*; vel, ut habent Hebr. *Confractiones* vel *contusiones stultorum corporibus*, id est crux et crurifragium stultis illis derisoribus, q. d. Adeo severe cum illis nugatoribus fiet, ut extrema supplicia, crucem videlicet, et crurium totiusque corporis effractionem experiri cogantur. De crurifragio vide Lipsium de Cruce l. 2. c. 14.

Lyranus hæc refert ad supplicia sontibus a regibus vel iudicibus inflicta: nam alii, ait, suspenduntur, alii decapitantur, alii comburuntur, alii aliis pœnis corporalibus puniuntur secundum diversa flagitia ab eis commissa, et hoc ad terrorem aliorum. Sic Nabuchodonosor vocatur *malleus universæ terræ,* Ierem. 50. 23. quia Deus eo quasi malleo contudit et vastavit omnes gentes ob earum scelera. Et Iahel impium Sisaram malleo occidit, Iudic. 4. 21. Præclare S. August. in Psalm. 36. *Quid*, inquit, *sibi plaudit iniquus, quia de illo flagellum sibi fecit pater meus? illum assumit ad ministerium, me erudit ad patrimonium.* Beda hæc refert ad supplicia gehennæ: *Reprobi*, inquit, *iussionis vel comminationis divinæ iudicium derident; parata tamen eos expectant iudicia damnationis, quæ ut mallei ferrum candens, ita eos in fornace gehennæ sine fine verberant.* Vidi ingentes malleos ferreos molis aquatilibus elevari, quibus tundebatur ferrum candens in Ardenna, qui sane horrorem intuentibus incutiebant atque ex illis imaginatus sum malleos gehennæ, quibus in incude ardenti tunduntur reprobi.

Mallei gehennæ quales.

Optime Dionys. hæc refert ad supplicia tam a iudicibus in hac vita, quam a Deo in die extremi iudicii reis irroganda: « Parata sunt, inquit, derisoribus veritatis et æquitatis iudicia; quoniam Deus paratus est eos iudicare et condemnare, iuxta illud Isaiæ: Stat ad iudicandum Dominus ». Et Iudas ait: « Ecce venit Dominus facere iudicium, et arguere impios. In lege quoque divina ac positiva instituta sunt iusta iudicia contra tales; et mallei percutientes parati sunt stultorum, id est impiorum, corporibus, quibus etiam in hac vita pro diversis flagitiis va-

A ria et amara infliguntur tormenta et flagellationes, mutilationes, suspendia, rotationes ac consimilia genera mortis, infernalia quoque supplicia impœnitentibus, quemadmodum in Apocalypsi dicitur: Timidis, et incredulis, et execratis, et omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne et sulphure. »

Mystice *mallei* peccatorum sunt concionatores efficaces, qui sceleratis intentando minas et flagella Dei, eos conterunt et convertunt, Ierem. 23. 29.

Denique sapienter S. August. in Psalm. 31. sub finem docet flagella quælibet, quibus affligimur, non esse referenda ad hominem vel ad diabolum, sed ad Deum, qui homine vel diabolo utitur ad nos flagellandum, uti eo usus fuit in flagellando Iob, cap. 1. Deus enim, inquit S. August. filios flagellat ad disciplinam, ut emendentur; reprobos autem ad pœnam, ut crucientur ad aliorum exem-
B plum; nullus vero sine flagello fuit, est, vel erit in hac vita, ne quidem ipse Unigenitus Dei. Idem Aug. in Psalm. 37. ad illa: « Quoniam ego in flagella paratus sum. Si flagellat, inquit, me pater meus, in flagella paratus sum; quia mihi hæreditas præparatur. Non vis flagellum, non tibi datur hæreditas. Omnis enim filius necesse est ut flagelletur: usque adeo omnis flagellatur, ut nec illi pepercerit qui peccatum non habebat. »

Pœna nocentium tuetur innocentes.

Sacro huic Salomonis oraculo congruit oraculum datum Pausaniæ, duci Laconico:

Pœna luenda tibi est, affert iniuria clades.

Et oraculum Græco carmine datum Pisistrato:

Ουδεις ανθρωπων αδικων τισιν ουκ αποτισει;

Hoc est: *Nemo hominum iniqua agens pœnam non pendit.*

Socrates asserebat, *civitates optime gubernari, cum iniusti dant pœnas*, uti refert Plato lib. 2. de Philos. Lycurgus dictitabat *duabus rebus contineri rempublicam*
C *præmio scilicet et pœna*, uti refert Cicero Epist. ad Brutum, ubi et citat Solonem qui rogatus *quid reipublicæ maxime esset salutiferum?* respondit: *Si boni præmiis invitarentur, mali autem pœnis coercerentur.* Catonis censura fuit, *iniuriam, etiamsi facienti nihil afferat periculi, universis tamen periculosam esse*, q. d. Pœna delicti non est negligenda, ne ex unius iniuria impunita, multi alliciantur ad similem aliis irrogandam spe similis impunitatis. Sapienter Seneca libr. de Clementia: *Ut fulmina*, inquit, *paucorum periculo cadunt, omnium metu, sic animadversiones magnarum potestatum terrent latius quam nocent.*

CAPUT VICESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Luxuriosa res, vinum: de peccante in regem, et relinquendis contentionibus: piger ob frigus non laborans mendicat: rex iustus dissipat omne malum: nemo potest dicere mundum se habere cor. Vitanda sunt pondus et pondus, somnus, panis mendacii, revelatio mysterii, cupido vindictæ, devoratio sanctorum, et festinata hæreditas; sectanda vero lucerna Domini, misericordia, veritas et clementia.

1. Luxuriosa res, vinum, et tumultuosa ebrietas: quicumque his delectatur, non erit sapiens. 2. Sicut rugitus leonis, ita et terror regis: qui provocat eum, peccat in animam suam. 3. Honor est homini, qui separat se a contentionibus: omnes autem stulti miscentur contumeliis. 4. Propter frigus piger arare noluit: mendicabit ergo æstate, et non dabitur illi. 5. Sicut aqua profunda, sic consilium in corde viri: sed homo sapiens exhauriet illud. 6. Multi homines misericordes vocantur: virum autem fidelem quis inveniet? 7. Iustus qui ambulat in simplicitate sua, beatos post se filios derelinquet. 8. Rex, qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo. 9. Quis potest dicere: Mundum est cor meum, purus sum a peccato? 10. Pondus et pondus, mensura et mensura: utrumque abominabile est apud Deum. 11. Ex studiis suis intelligitur puer, si munda et recta sint opera eius. 12. Aurem audientem, et oculum videntem, Dominus fecit utrumque. 13. Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat: aperi oculos tuos, et saturare panibus. 14. Malum est, malum est, dicit omnis emptor: et cum recesserit, tunc gloriabitur. 15. Est aurum, et multitudo gemmarum: et vas pretiosum labia scientiæ. 16. Tolle vestimentum eius, qui fideiussor extitit alieni, et pro extraneis aufer pignus ab eo 17. Sua-

Digitized by Google

vis est homini panis mendacii: et postea implebitur os eius calculo. 18. Cogitationes consiliis roborantur; et gu-
bernaculis tractanda sunt bella. 19. Ei, qui revelat mysteria, et ambulat fraudulenter, et dilatat labia sua, ne
commiscearis. 20. Qui maledicit patri suo, et matri, extinguetur lucerna eius in mediis tenebris. 21. Hereditas,
ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit. 22. Ne dicas: reddam malum: expecta Do-
minum, et liberabit te. 23. Abominatio est apud Dominum pondus et pondus: statera dolosa non est bona. 24.
A Domino diriguntur gressus viri: quis autem hominum intelligere potest viam suam? 25. Ruina est homini
devorare sanctos, et post vota retractare. 26. Dissipat impios rex sapiens, et incurvat super eos fornicem. 27.
Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris. 28. Misericordia et veritas custodiunt
regem, et roboratur clementia thronus eius. 29. Exultatio iuvenum, fortitudo eorum: et dignitas senum, cani-
ties. 30. Livor vulneris absterget mala: et plagæ in secretioribus ventris.

Vers. 1. LUXURIOSA RES, VINUM, ET TUMULTUOSA EBRIETAS; QUICUMQUE HIS DELECTATUR, NON ERIT SAPIENS.) Pro *luxuriosa res est vinum*, Hebr. est *derisor* vel *illusor est vinum*. Ita Aquila et Theodot. Quod varii varie explicant.

Primo, Chaldæus vertit: *Ad illusionem est vinum*; Pagn. *Derisorem facit vinum*; temulenti enim omnes et omnia rident, omniaque iura et sacra in ludos, nugas et iocos vertunt; Vatabl. *Subsannator est qui vino deditus est, tumultum facit, qui siceram amat*; Aben Ezra: *Derisor vini*, supple *vir*, q. d. *Derisor est vir vini, id est, vino addictus*.

Secundo, Tigurina vertit: *Ludicra res est vinum*; quia scilicet facit homines ludicros et ridiculos; dat enim multos spiritus, qui causant effusam lætitiam, quæ solvitur in risus, ludos et iocos. Unde illud Homeri apud Stobæum: *Vinum quemvis sapientissimum cantare, molliter ridere et tripudiare impulit*.

Tertio, Syrus vertit, *forte est vinum, et ebrietas probrosa*. Vide de vini fortitudine 3. Esdræ 3. v. 10. et 18. Unde Varro vinum a vi dictum censet, quod vim inferat rationi, menti totique homini. (Vinum a vi.)

Quarto, Symmachus et alii vertunt: *Pestilens est vinum*. Sic enim hebr. לץ *lets*, id est irrisor, Noster et Septuag. subinde vertunt *pestilens*; q. d. Vinum est res summe noxia et pestilens; quia rationem, quæ est quasi vita et anima hominis, qua homo et rationalis est, illi eripit, ut homo videatur esse bestia et brutum: unde in omnem licentiam et petulantiam se effundit. Hinc Septuag. ample et nervose vertunt ἀκόλαστος, quod multa significat: primo, petulantem; secundo, libidinosum et impudicum; tertio, protervum et procacem; quarto, prodigum; quinto, intemperantem et immoderatum; sexto, immodestum, indomitum, effrænem; septimo, improbum, perditum, impium; hæc omnia competunt vino; vinum enim temulentos facit, petulantes, impudicos, procaces, prodigos, intemperantes, indomitos, improbos. Proprie ἀκόλαστος dicitur quasi α, id est sine, et, κόλασις, id est castigatione, non quæ punitio dicitur, sed quæ cohibitio est appetitionis, q. d. Incastigatus, incoercitus, effrænis, qui suos libidinum et concupiscentiæ impetus, quos vinum excitat, non castigat, nec refrænat. (ἀκόλαστος quis.) Audi Gellium lib. 19. c. 2. *Quæ nimia*, ait, *ex gustu atque tactu est voluptas, ea, sicut viri sapientes censuerunt, omnium rerum fœdissima est, eosque maxime qui duabus istis belluinis voluptatibus sese dediderunt, gravissimi vitii vocabulis Græci appellant* ἀκολάστους *vel* ἀκρατεῖς, *nos eos vel incontinentes dicimus vel intemperantes*. Audi S. Basilium homilia de ebrietate: *Ipsa*, ait, *incontinentia aperte ex vino velut ex quodam fonte manat, quæ brutorum omnem in fœminas insaniam longe superat; siquidem animantia bruta naturæ terminos non excedunt; at hi qui vino obruuntur, in masculis fœminam, in fœmina rursus masculum quærunt*. Et S. Chrysostom. homil. de ebrietate: *Quid enim non mali facit ebrietas? porcos facit ex hominibus, ac porcis etiam deteriores; nam porcus quidem in luto volutatur, ac stercore pascitur: illa vero abominabiliori, quam illa est, mensa vescitur, illicitos concubitus excogitans et exleges amores*.

Noster secutus Septuag. vertit: *Luxuriosa res est vinum*; ubi *luxuriosa* idem est quod ἀκόλαστος. Luxuria enim hic non solam libidinem remque veneream, sed quemlibet luxum significat. Unde huc alludens Apostolus Ephes. 5. v. 18. *Nolite*, ait, *inebriari vino, in quo est* ἀσωτία, id est luxus, lascivia, crapula, spurcitia, impudicitia, *luxuria*. S. Ambros. l. 2. Offic. cap. 21. legit: *Prodigum est vinum, et contumeliosa ebrietas; prodigum*, quia opes consumit et dilapidat. Unde addit S. Ambr. *Prodigum est sumptuosis affluere conviviis et vino plurimo. Prodigum est popularis favoris gratia exinanire proprias opes*. Vinum enim animum solvit, facitque effuse lætum et hilarem: quo fit ut sua profundat, faciatque donationes enormes, et omnia sua dissipet, quorum mox, dum sobrius est, eum sera capit pœnitentia. Rursum *prodigum*, quia temulentos facit profusos in petulantiam, cachinnos, sannas, contumelias, revelationem secretorum, maledicta, crapulam, libidinem: hæc enim prodigalitas sive luxuria, quemlibet luxum, quo homo in illicita diffluit, significat.

Igitur vinum est res luxuriosa, quia omnem luxum creat; est et tumultuosa, quia tumultus, lites et pugnas ciet. Itaque vinum, ait Iansen. *luxuriosa res* dicitur, quod ad luxum, prodigalitatem, libidinem ac omnem lasciviam et petulantiam homines provocet. Duo ergo mala vino vel ebrietati tribuit, quorum unum ad immodicas voluptates, alterum ad turpes et iram pertinet, unum ad concupiscibilem, alterum ad irascibilem vim. Unde S. Ambros. Exhort. ad virgines: *Ebrietas*, inquit, *est flagitiorum omnium mater, procella corporis, naufragium castitatis*. Insuper vinum est ἀκόλαστον, id est indomitum; quia dum semel hominem occupat, arcem mentis invadit, ut homo ei resistere nequeat, sed sinat illud sibi dominari, imo ex una ebrietate trahatur ad aliam et aliam; hæc enim eum trahit vini dulcedo et consuetudo.

Audi S. Basil. homil. contra ebrietatem: « Cum enim multum meri, inquit, infusum fuerit, quasi tyrannus quidam arcem petit, et a summo vertice ingentes tumultus animo præbet, nulli rei nec principi quidem parrens; sed ipsam primum rationem in servitutem adducit, deinde eam dispositionem et ornatum qui doctrina partus est, confundit atque perturbat, risu indecoro, horrenda voce, ira præcipiti, libidine effrænata, æstro ac furore in omnem voluptatem. »

Hoc est quod ait Salomon cap. 23. 29. « Cui væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis? »

ET TUMULTUOSA EBRIETAS.) Hebr. *Et tumultuans sicera*; *sicera* vocatur omnis potus inebrians; Chald. *inebriat sicera*; alii: *Derisorem facit vinum, et turbatorem sicera*; Pagnin. *Tumultuantem efficit sicera*. Sept. ὑβριστικὸν μέθη, id est *iniuriosa, insolens*, vel *contumeliosa est ebrietas*. Sic et Syrus; nam, ut ait S. Chrysost. hom. 54. ad Populum: *Sicut hostibus urbem subeuntibus, et obsidione facta, ex perturbatione multus efficitur tumultus; ita fit et in anima subrepente vino*. Idem homil. 15. *Ubi ebrietas*, inquit, *ibi diabolus; ubi turpia verba, ubi saturitas, ibi dæmones choreas agunt*. Aben Ezra arctius: Temulentus, inquit, tumultuatur et exclamat, ut sibi vinum infundant.

Moraliter tria hic ebrietatis damna notat Salomon. Primum, quod temulentos faciat derisores et ridiculos quasi simias; secundum, quod faciat luxuriosos, petulantes et spurcos ut sues; tertium, quod faciat rixosos et pugnaces ut canes et leones. (Moral. de vini damnis tribus.)

Hoc ut symbolice repræsentent gesta Romanorum, fingunt Noe, qui vini fuit inventor, Gen. 9. 20. miscuisse viti et vino sanguinem quatuor animalium, puta simiæ, leonis, porci et agni: nam vinum inebriat, et ebrios alios facit moriones quasi simias, alios pugnaces et crudeles quasi leones, alios lubricos et fœdos quasi porcos, alios mites, blandos et pios quasi agnos.

Audi sanctum Basilium hom. 14. in ebrietatem: *Ebrietas*, ait, *dæmon est voluntarius, ex voluptate animis nostris inditus. Ebrietas malitiæ mater est. virtutis inimica; fortem virum reddit ignavum, ex temperante facit lascivum, iustitiam ignorat, prudentiam exstinguit. Sicut enim aqua igni est adversa, sic vinum immodicum rationi*, etc. *Quid, quæso, sunt ebrii aliud quam Gentium idola? Oculos habent, et non vident.* Sanctus Ambrosius in libr. de Elia et ieiunio: *Ebrietas fomentum libidinis, ebrietas incentivum insaniæ, ebrietas venenum insipientiæ. Hæc sensus hominum mutat et format; per hanc fiunt ex hominibus equi adhinnientes*, etc. *Vocem amittunt, colore variantur, oculis ignescunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furore ardescunt, sensu excidunt.* S. Hieronymus in c. 5. ad Galat. *Quartum decimum locum inter carnis opera ebrietas apud Apostolum tenet. Ebriosi quippe regnum Dei non possidebunt. Et Dominus ad discipulos: Cavete, ait, ne forte graventur corda vestra vino et crapula. Vino hominis sensus evertitur, pedes corruunt, mens vacillat, libido succenditur*, etc. *Pulchre quidam non ignobilis orator, cum ebrium de somno describeret excitatum, ait: Nec dormire excitatus, nec vigilare ebrius poterat. Qua sententia expressit quodammodo nec mortuum eum fuisse, nec vivum.* Sanctus Chrysostomus homil. 57. ad Populum: *Ubi ebrietas, ibi diabolus. Talem habebat mensam dives ille Epulo, propterea ne quidem guttæ aquæ dominus fuit.* Et iterum homil. 1. *Ebrius dæmon est voluntarius, mortuus animatus, morbus veniam non habens, ruina excusatione carens, commune generis nostri opprobrium. Non enim in conventibus tantum inutilis ebrius, aut in privatis et publicis negotiis, sed et solo aspectu est omnibus gravissimus, fætores exhalans teterrimos, eructationes et oscitationes.*

E Philosophis instar omnium sit Seneca, ita ad Lucilium scribens: « Dic quam turpe sit plus sibi ingerere, quam capiat et stomachi sui non nosse mensuram, quam multa ebrii faciant quibus sobrii erubescant, nihil aliud esse ebrietatem quam voluntariam insaniam, etc. Omne vitium ebrietas et intendit et detegit, obstantem malis conatibus verecundiam removet. Ubi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat emergit. » Et paulo post: « Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes bellicosasque hostibus tradidit; hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit; hæc contumacissimos, et iugum recusantes in alienum egit arbitrium; hæc invictos acie mero domuit. »

Exempla. Vis exempla? Audi Clement. Alexandr. libr. 2. Pædag. cap. 2. *Ebrietate*, ait, *maxime utuntur Scythæ, Celtæ, Iberi, Thraces, quæ universæ sunt bellicosæ nationes, pulchrumque ac beatum vitæ suæ studium belligerare putant. Nos autem qui sumus genus pacificum ad usum, non ad petulantiam convivantes, sobriis haustibus amicitiæ ergo bibamus, velut convenienti nomine appellentur pocula amicitiæ.* Causam dat S. Chrysostomus hom. de ebrietate: *Quanto magis meri sibi infundunt, tanto maiore siti inardescunt semper; haustus plurium phialarum sitis fit, fomes et voluptas ad extremum evanescit; sitis vero facta insedabilis. in ipsum ebrietatis præcipitium relabi passim facit eos quos captivos tenet.* Addit deinde: *Hinc vel maxime stupescat quis amentiam eorum qui vino deditis sunt; quod ne sibi ipsi tantum parcere volunt, quantum alii utribus: nam hos quidem vini venditores non patiuntur plus æquo impleri, ne rumpantur; ipsi vero miserum ventrem ne hac quidem providentia dignantur, sed usque ad crepitum et ruptionem implent et infarciunt.* Et sanctus Basilius hom. de ebrietate: *Sicut*, ait, *navigia onusta, tempestate si forte correpta fuerint, necessario onerum abiectione levia fiunt: sic etiam etsi necessario ea, quæ ipsis oneri sunt, deponunt, vinumque vomentes et eructantes vix onere liberantur; sed tanto miserabiliores sunt his qui adversa tempestate iactantur, quanto hi ventos, mare necessitatemque omnem externam accusant; at ipsi voluntariam ex ebrietate tempestatem subeunt.*

Symbolice Auctor Catenæ Græcor. per *vinum* et *ebrietatem* accipit iram, de qua sequitur: *Sicut rugitus leonis, ita et ira regis* Est enim excandescentia et furor quædam temulentiæ species, atque illa ex vino nascitur; vinum enim sanguinem accendit, indeque bilem concitat. Quamobrem Nazaræi, quo iræ expertes viverent, a vino abstinere iubebantur: hæc ille.

QUICUMQUE HIS DELECTATUR, NON ERIT SAPIENS.) Pro *delectatur* hebr. est שוגה *scioghè*, id est *errans*; sed errare in vino et amore est iisdem delectari, ut patet ex c. 5. 19. qui enim quapiam re delectatur, in ea totus animo errat et oberrat, hoc est totus in ea occupatur, hæret et pascitur. Unde Sept. vertunt: *Omnis autem imprudens talibus complicatur*; vel ut Procopius legit: *Qui commiscetur his, non est sapiens*; Complut. vero: *Omnis autem qui se perdit* (vino se ratione privans, et mentem quasi exuens) *non erit sapiens*; Chald. *Quicumque erraverit in ea*; Syrus: *Quicumque ea exarserit.* Sensus est, ait Salazar, q. d. Vinum non modo libidinem alit, et iram accendit, sed etiam rationis ac sapientiæ lumen extinguit: non solum quia in ebrietate ratio ac mens exulat, sed quia bibaces etiam, cum sibi constant, desipere solent. Hinc pervulgatum illud Menandri dictum: *Multum merum pauca cogit sapere.* Causam attingit Galenus; quia vinum merum caput petere solet, ac cerebro immersos sensus nimia humiditate hebetat. Unde est illud Heracliti apud Stobæum serm 5. de temperantia: *Homo vinosus vacillat, et ab impubere puero ducitur, animam habens humidam, ignarus quorsum eat; est autem anima sicca sapientissima et optima.* Siccam animam appellat eam, cuius aciem vini humiditas nimia obtusis sensibus non hebetavit. Anima sicca sapit.

Rursum vinum excitat passiones appetitus concupiscibilis et irascibilis, qui turbant iudicium rationis ut verum cernere nequeat; ad hoc enim requiritur animus sedatus, et corpus temperatum. Unde Osee cap. 4. *Fornicatio*, ait, *vinum et ebrietas auferunt cor*; vide ibi dicta.

Denique anima humana, ingurgitans se vino, deprimit se ad res materiales et carnales, fitque similis iumentis et brutis; sapientia enim sita est in rebus spiritualibus a sensu abstractis, uti patet in Angelis. Intemperans ergo hebescit et brutescit ut sus; temperans acuitur, sapit et intelligit ut Angelus. Hinc σωφροσύνη Græcis tam temperantiam, quam prudentiam significat, adeoque sobrietas, teste Arist. l. 6. Ethic. c. 5. dicitur σωφροσύνη quasi σώζουσα τὴν φρόνησιν, id est servans prudentiam, et, ut ait Socrates apud Platonem, quasi σωτηρία τῆς φρονήσεως, id est, salus prudentiæ et sapientiæ. Sobrietas ergo est mater sapientiæ, columna fortitudinis, galea contra lasciviam, oculorum auriga, benevolentiæ custos, cogitationum circumcisio, luxuriæ castratio, animæ corporisque harmonia: opera turpia impedit, continentiam promovet, cor flectit, precibus et votis rationem ceu regulam adhibet. Contraria prorsus facit ebrietas et intemperantia. Sobrietatis elogia.

Hinc quoque Philosophi, ut studio philosophiæ essent apti, a vinolentia, gula, luxuria diligenter abstinuerunt. Atque ut in Phædro asserit Plato: *Nequaquam est philosophi circa delectationes gustus et tactus versari.* Unde cum quidam interrogasset Platonem: *Unde tibi sapientia tanta?* respondit: *Quia plus consumpsi olei in lampade, quam vini in calice.* Aristoteles quoque in Problematibus suis fatetur, *quod amatores dulcium sunt fatui.* Nec dissonat inde, quod de sapientia scriptum est in Iob: *Non invenitur in terra suaviter viventium.*

Hinc, ut Dionys. lib. 4. Proverbiorum suorum cap. 5. scribit Cyrillus: *Vinum mel ori est, sed fel capiti venenosum; sapit in ore, ardet in ventre, fumat in capite, contundit sensus, vigorem confundit, imaginationem destruit, tollit mentem, visum obnubilat, nervos laxat, linguam* Vinum mel in ore, fel in capite.

balbificat et inhonestat, manus mobilitat, pectus inflammat, spumat luxuriam, vim genitivam enervat, gressus inordinat, totumque corpus vastat, ita quod a planta usque ad verticem non est in eo sanitas. Hæc Dionysius.

Vers. 2. SICUT RUGITUS LEONIS, ITA ET TERROR (hebr. אימת *ema*, id est terror) REGIS; QUI PROVOCAT EUM, PECCAT IN ANIMAM SUAM.) Pro *leonis* hebr. est כפיר *kephir*, id est leunculi, sive catuli leonis; hic enim præ fame latrante stomacho iuvenili magis rugit ad prædam quam leo grandævus. Prius hemistichium huius versus audivimus et explicuimus cap. præced. v. 12. Sept. vertunt: *Non differunt minæ regis a furore leonis: qui autem irritat eum, peccat in suam ipsius animam.* Pro *irritat*, Aquila Symmachus et Theodotion vertunt ὑπερβαίνων, id est, *qui insultat*; Pagninus: *qui irascitur cum eo*; Syrus: *Rugit sicut leo furor regis; qui illum ira inflammat, peccat in animam suam*; R. Salomon; *qui regi iram ciet.* Hebr. מתעבר *mitabber*, cum sit *hitpael*, significat actionem in agentem reflexam, sive actionem quæ desinit in passionem, q. d. Transiens in iram, et transire sibi faciens iram, hoc est ira sua prorumpendo in contumelias et maledicta; provocat in se iram et ultionem regis. Complut. addunt καὶ συμφυρόμενος, id est, *et qui immiscet*, scilicet se regis negotiis, ait Auctor Catenæ Græc. Unde S. Ambros. lib. 2. Apolog. David cap. 3. legit: *Non distat ira regis ab ira leonis; qui stimulat eum, et admiscet, peccat in animam suam*, id est, in vitam suam; quia eam obiiciens iræ regis, exponit certo mortis et ultionis periculo; uti Clitus, arguens Alexandrum, ab eo occisus est. Secundo, *in animam*, id est in conscientiam; quia eam lædit gravissimo inobedientiæ, irreverentiæ et contemptus scelere, Rom. 13. 1. et seq. Posset quoque τὸ *immiscet* vel *admiscet* sic accipi, q. d. Non solum qui provocat iram regis, peccat in animam suam, sed etiam is qui provocanti se admiscet et associat. Sicut enim ignis non tantum obiecta ligna, sed et vicina proserpendo comburit; sic et ira regis non tantum in reos illam provocantes, sed et in eorum parentes, amicos et socios grassatur.

Huc facit illud Isaiæ 25. v. 4. *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem.* Furit interdum et sævit concitatissimus regis spiritus, exsurgit subitus, agit atras minarum nubes, evertit obvia quæque, concitat maria, et firmissimis ædificiis atque antiquissimis roboribus increbrescens minatur; quem sedare et compescere illius est solius, qui *imperat ventis et mari*; nam *in hominis potestate non est prohibere huiusmodi spiritum.*

Addit S. Ambr. *Cave ergo ne aliquis stimulet potestatem, nec cassibus anima irretita vitio se non possit exuere*; q. d. Noli provocare regis iram, quia provocando iram stimulas eius potestatem; ira autem potestate armata est indomabilis; est enim instar retis quod hinc ira, inde potestate animam regis implicat et complicat, ut ab hoc iræ vitio se non possit exuere; illico enim ut vult iram ponere, intervenit potestas et maiestas, dictitans se esse læsam, ac vindictam exposcens. Excipe casum, quo rex iubet aliquid contra Deum; tunc enim magis timenda est ira Dei quam ira regis. Unde S. Chrysost. hom. 5. de Verbis Isaiæ, laudans Azariam pontificem, qui increpuit Oziam regem volentem contra ius et fas adolere Deo incensum; hoc enim proprium est sacerdotum et pontificum: « Non aspiciebat, ait, principatus fastum, non expendebat quanta res esset animum cupiditate temulentum cohibere; non audiebat illud Salomonis: Minæ regis, sicut ira leonis, sed sublatis oculis ad cælum, easque pœnas considerans, illudque tribunal, et his cogitationibus sese muniens, impetum fecit in tyrannum. Noverat enim, noverat, inquam, quod comminatio regis similis sit iræ leonis, dumtaxat his qui terram spectarent. Verum homini qui cælum haberet præ oculis, quique sic induxerat animum, ut vitam citius deponeret, quam sacras leges conspiceret violari, quovis cane vilior erat ille. Nihil enim eo imbecillius, qui divinas leges conculcat; et contra nihil potentius eo qui leges divinas defendit. Nam qui peccatum committit, servus est peccati, etiamsi decem millia coronarum habeat in capite. Rursum si quis facit iustitiam, ipso rege regalior est, etiamsi omnium fuerit infimus. »

Apposite hic versus subnectitur præcedenti: quia vinum et ebrietas ebrium faciunt impudentem, iracundum et vesanum, ut quoslibet probris et rixis appetat, nec parcat regi aut principi; quare eius iram et vindictam in se concitat. Ita Baynus. Apposite quoque rex comparatur leoni, et ira regis rugitui leonis: quia sicut leo eminet in animalibus, eorumque est rex et princeps: sic et rex in populo, et sicut celsitudo acuit iram in leone, sic et maiestas læsa acuit furorem in rege. Quare qui regem provocat et stimulat, leonem provocat et stimulat; leo enim nisi stimuletur, non irascitur, sed stimulatus excandescit, nec sedari potest; sic et rex leonem quasi in corde gerit, ut, si eum stimules, ungues leonis experturus sis.

HONOR EST HOMINI QUI SEPARAT SE A CONTENTIONIBUS: OMNES AUTEM STULTI MISCENTUR CONTUMELIIS.) Vers. 3.
Id est contentionibus; hæ enim in probra et contumelias prorumpunt. Hebræus: *Gloria est homini quiescere* (Aquila, *supersedere*) *a lite; quisquis se liti miscet stultus est*; Sept. *Gloria est viro aversari contumeliam: omnis autem stultus talibus complicatur*; Symmach. *Gloriosum est separari ab odiosa contentione.*

Pro *miscetur* hebr. est יתגלע *itgalla*, quod Syrus et Chald. vertunt, *deridet*: *Omnis*, inquiunt, *qui stultus est, deridet*; scilicet contentionem, hoc est contentiones et lites quasi ridens et ludibundus capessit; at postea sentiens earum damna sero pœnitet. R. Salomon vertit, *patefiet*, q. d. Probra et ignominia stulti, qui se non separat a contentione, revelabuntur et patefient. Irati enim et contendentes sibi mutuo omnia vitia et probra etiam secreta, quæ norunt, obiiciunt, et palam exprobrant. Unde et Symmachus vertit: *Stultus autem revelatur*, aut *revelat se*. Aben Ezra hunc versum nectit præcedenti q. d. Rex honorem impendit viro rixoso, quando a rixa quieverit, et se a dissidiis exemerit; illi, inquam, a quo ad iram inflammatus fuerat. Verum hoc arctius est; hæ enim gnomæ generales sunt, ideoque sæpe disparatæ, nec inter se connexæ. Igitur hac sententia, uti et aliis pluribus, dehortatur Salomon a litibus et rixis, occurritque tacitæ obiectioni, itaque fontem mali indicat et succidit, q. d. Solent homines, si verbulo asperiori tangantur, lites capessere, atque huic suæ cupiditati prætexunt sui nominis famam et honorem. Dicunt enim: Talis læsit meum honorem: ergo lis illi intentanda est mihi, ut honorem meum ab eo ablatum recuperem. Rursum, si lis sit inchoata, ac in eius decursu deprehendant eam esse iniustam, aut valde molestam et noxiam; nolunt ab ea cessare, nec pedem referre, ne videantur iniuste vel temere eam inchoasse, aut parti adversæ victoriam cedere. At errant; quia honor et gloria hominis est litem non inchoare, et si inchoata sit, ab ea cessare.

Lites fugiendæ. Ratio a priori.

I. Ratio est prima, quod lites mille afferant curas, molestias, mœrores, pericula, ignominias, profusionem opum, etc. quæ longe plus damni afferunt quam sperari possit lucri ex lite, etiamsi illa nobis adiudicaretur, quod tamen anceps est et dubium. Sapientis ergo est eam non natam præcidere, vel natam illico succidere.

II. Secunda, quod lites auferant pacem et charitatem, quæ præstat omnibus mundi bonis. Unde vere dixit Cardinalis Bellarminus: *Melior est uncia pacis et charitatis libra victoriæ.* Quid honorificentius pace? quid gloriosius charitate?

III. Tertia, quod lites, nisi succidantur, crescant in immensum, fiantque immortales et irreconciliabiles, iuxta illud cap. 17. 11. *Semper iurgia quærit malus; angelus autem crudelis mittetur contra eum* Et illud c. 18. 6. *Labia stulti miscent se rixis, et os eius iurgia provocat.* Quare sapientes litem comparant serpenti, qui cum per foramen caput inseruerit, per illud totum deinde corpus infert, insinuat et irrepit. Hinc lis una serit aliam, et aliam sine fine; sicut fragum unum serit aliud et aliud, ut totum hortum pervadat. Quocirca prudenter Salomon c. 17. 14. *Qui dimittit aquam*, inquit, *caput est iurgiorum; et*

antequam patiatur contumeliam, iudicium deserit. Et Ecclesiast. c. 28. 10. *Abstine te a lite.* Vide ibi dicta.

IV. Quarta, quod lis cum proximo pariat litem internam cum anima: anima enim irati et litigantis mille passionibus æstuat perpetim, secum disceptat et litigat, dum ira et cupido vindictæ cum recta ratione illam vetante, decertant et digladiantur. Unde S. Ambr. et ex eo Dionys. *Contentio*, ait, *est impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Melius est cum pace et gratia emigrare, quam cum contentione et discordia cohabitare. Melius est sine lite abire, quam cum iurgio resistere.* Nam ut ait S. Iacobus cap. 3. v. 15. *Non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica; ubi enim zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus pravum.* Fons omnis mali est superbia, indeque odium latens in corde, quo quis non vult proximo cedere, nec reconciliari, multo minus reconciliationem quærere, eamque prior poscere. Hoc enim vile et inglorium æstimant homines sæculi.

Gnom. Sed errant, quia honorificum est quærere opus heroicæ virtutis, puta reconciliationis et amicitiæ; quare qui prior eam occupat, et partem adversam prævenit poscitque pacem, hic sine dubio magnanimus est, quia iræ et vindictæ victor et dominus, ac proinde ingenti honore et gloria dignus, et quia inimicitias tam in seipso, quam in inimicis suis sopit et interficit. Hoc autem est opus heroicum, magnanimum et gloriosum. Id ita esse patet ex more Dei; Deus enim, quem decet omnis honor et gloria, peccatores gratia sua prævenit, monetque ut sibi reconciliari velint, imo ad hoc Christum misit, iuxta illud Apostoli: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Deus ergo hoc opus, ut scilicet quis prior se reconciliet inimico, suo exemplo honestavit, decoravit et glorificavit. Quis enim indecorum sibi æstimet, quod decorum sibi duxit Deus?

Audi sanctum Basilium apud Anton. in Melissa part. 2. cap. 68 *In certaminibus improbitatis miserior est qui vicerit, propterea quod peccatis onustior discedit.* Et sanctum Gregorium Nazianz. *Præstat honeste vinci, quam periculose et iniuste vincere. Qui ingenio sunt bellicoso, gloriam suam ex publico malo venantur, et dedecore suo gloriantur.* Et sanctum Chrysostomum ibidem: *Quid inter nos temere digladiamur? quid bellamus alii cum aliis, quibus præceptum est ut eos qui nos oderint, amemus?*

Salomonem secuti Philosophi idem profitentur. Euripides in Andromache: *A parvo initio*, ait, *lites magnas hominis lingua producit. Hoc vero sapientes cavent, ne quid inter amicos contentionis excitent.* Idem in Protesilao: *Altero duorum colloquentium indignante, is qui se non opponit, plus sapit.* Demosthenes a quodam conviciis lacessitus: *Nolim*, ait, *tecum in hoc genus certaminis descendere, in quo qui vincitur ipso victore est melior.* Aristippus contumeliis appetitus a quodam: *Penes te*, ait, *est maledicere; penes me autem recte audire.* Musonius in serm. an Philosophus actionem iniuriarum contra aliquem suscepturus sit: *Satius est*, ait, *et excelso viro dignus, iniuriam vincere quam litem. Magnanimus quisquis est, litem exscindit, et adversario parcit.* Pittacus, cum posset iniuriantem ulcisci, pepercit dicens: *Venia ultione melior est. Illa namque mitis est ingenii, hæc ferini.* Pythagoras: *Magnam peritiam*, ait, *existimato, qua ferre potes aliorum imperitiam.* Theophrastus: *Qui inimicum suo cum malo vindicat, dat potius pœnam quam ab illo sumat; non autem ita inimicos ulciscaris, ut tibi magis quam illis obsis.* Plutarch. tr. de Utilitate ex inimicis capienda: *Silentium*, ait, *in aliorum conviciis nescio quid egregium, Socraticum, aut potius Herculeum præ se fert. Siquidem et ille non quantum muscam, odiosa verba curabat.* Seneca: *Turpius nihil est quam cum eo bellum gerere cum quo familiariter vixeris.* Valerius Maxim. *Plena victoria est ad clamantem tacere, nec respondere provocanti.* Habet enim mercedem et gloriam de sua patientia, et de proximi medela. Quare sicut nihil deformius quam respondere furentibus, sic nihil utilius quam tacere provocatis. Denique sapiens sciens verum esse illud Senecæ: *A malis vituperari, laudari est*; non movetur contumeliæ verbis.

PROPTER FRIGUS PIGER ARARE NOLUIT: MENDICABIT ERGO ÆSTATE, ET NON DABITUR ILLI.) Vers. 4. Hebr. *Postulabit in messe et non*, supple, accipiet vel inveniet. Pro *frigus* hebr. est חורף *choreph*, quod proprie significat probrum vel exprobrationem, ut vertunt Sept. Inde hiemem, quæ cana, horrida et algida, est quasi probrum et dedecus totius anni; inde pueritiam et adolescentiam, quæ multa risu et probro digna per imprudentiam committit. Pro *arare* hebr. est חרש *charas*, quod significat primo, arare; secundo, fabricare; tertio, silere; quarto, obsurdescere. Pro *mendicabit* hebraice est שאל *sciaal*, quod primo postulare significat; secundo, mendicare; tertio, commodare; quarto, mutuo accipere vel petere. Hinc

Primo, Chald. vertit: *Penuriam sustinet piger, et non tacet; petet in messe, et non habebit*; Syrus: *Deest pigro, postulat in messe, et non est*, q. d. Piger, dum ex omissione arationis et laboris penuriam sustinet, non tacet, sed penuriam suam passim gemens exponit; unde petit panem in messe, et nemo ei velut ob pigritiam indigno dare curat.

Secundo, Sept. vertunt: *Exprobratus piger non confunditur; similiter et qui fœnore accipit frumentum in messe*, q. d. Piger adeo deses est et torpet, ut etiamsi quis ei pigritiam indeque penuriam exprobret, non erubescat: malens torpere et mendicare cum pudore, quam victum sibi parare cum labore. Talis est qui, cum in hieme arare noluerit, cogitur in messe frumentum accipere ad usuram, cum non habeat unde restituat. Hic enim mavult onus fœnoris et usuræ cum otio et torpore, quam laboris et arationis suæ fructu gaudere in messe.

Tertio, optime vertit Noster, cui consentit Symmachus, dum vertit: *Propter frigus piger non arabit, et poscet in messe, et non inveniet*; et Tigur. *Præ frigore non arat piger, sed mendicans in messe nihil auferet*; Vatabl. *Et interrogabit famulum de messe, num pulcra sit? et nulla erit.*

Sensus obvius, facilis et planus est, q. d. Piger in hieme fugiens laborem et frigus, negligit colere suum prædium; quare nullam in æstate colliget messem, sed cogetur mendicato petere vel eleemosynam vel mutuum, ut vivat. Sed vix erit qui ei det, tum quia pigritia sua se indignum reddidit, tum quia mutuum nemo ei dabit, cum sciat eum ob inopiam non esse solvendo, nec posse reddere. Huc facit proverbium Apostoli 2. Cor. 9. 6. *Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus* (id est copiose et largiter) *de benedictionibus et metet.* Et: *Si quis non vult operari, nec manducet*, 2. Thessal. 3. 10.

Tropol. et anag. Patres hoc referunt ad torporem bonorum operum, præsertim eleemosynæ, quo pigri negligunt bene operari et laborare in hac vita ob desidiam, timentes asperitatem et molestias virtutis, ideoque in altera mendicabunt; sed nemo eis opitulabitur, iuxta parabolam virginum petentium oleum veniente sponso, Matth. 25. Nam ut ait Apostol. Galat. 6. 8 *Quæ seminaverit homo, hæc et metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Bonum autem facientes, non deficiamus; tempore enim suo metemus non deficientes.* Ita S. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 16. *Propter frigus*, ait, *quippe piger non arat, dum desidia et torpore constrictus, agere quæ debet bona considerat et dissimulat. Propter frigus quippe piger non arat, dum parva ex adverso mala metuit, et operari maxima prætermittit. Bene autem dicitur: Mendicabit æstate, et non dabitur ei. Qui enim nunc in bonis operibus non exsudat, cum sol iudicii ferventior apparuerit, quia frustra regni aditum postulat, nihil accipiens æstate mendicat.* Hugo Cardin. duas alias affert expositiones. Prior est: *Piger*, id est tepidus, *propter frigus* charitatis *arare noluit*; ideo scilicet inservire in agro seu vinea Ecclesiæ recusavit: *Ea propter mendicabit æstate*, in die videlicet iudicii. Posterior: Vir, frigore charitatis intepescens, sui cordis agrum aratro pœni-

tentiæ proscindere non vult, et bonis operibus conserere. *Mendicabit ergo æstate*; nimirum instante iam morte, morbo ingravescente, et febri exæstuante, postulabit tempus pœnitentiæ, *et non dabitur ei.*

Accedit R. Salomon: *Propter frigus*, ait, *piger noluit arare*, hoc est, *algorem timens deses, sedentarius iacet, neque ullum opus præstat, studioque legis non vacat.* Et R. Levi: *Deses*, ait, *in rei exordio corpus suum arare, id est ad institutionis conformationem recipiendam parare non studebit, atque ideo sapientiam adipisci nequibit, nec in illa ullam operam impendet; ex quo fiet ut mens a Deo indita opportunos fructus non ferat.* Porro apposite præsens vita hiemi, futura in cælo æstati comparatur; tum quia vita hæc plena est mœroris, asperitatis, ignorantiæ et tenebrarum; tum quia destinata est arationi, id est labori ad proferendas felicitatis et gloriæ fruges. In futura autem et cælesti, discussa huius vitæ caligine et frigore, dies æterna Solis divini perpetuo fulgore et calore clarescet, ac messem omnis felicitatis dabit. Hoc est quod dicitur, Cant. 2. 11. *Iam hiems transiit, imber abiit et recessit, flores apparuerunt in terra nostra.* Et Psal. 125. 6. *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua. Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.* Huc facit Hebræorum proverbium: *Qui in vespera sabbati non paravit quod comedat die sabbati, non comedet in sabbato*, id est qui non laborat, ut merita bonorum operum sibi congreget in hac vita, mercedem vitæ et gloriæ sempiternæ non percipiet in futura. Hoc enim sæculum est laboris et meriti, futurum vero quietis et mercedis.

Vers. 5. SICUT AQUA PROFUNDA, SIC CONSILIUM IN CORDE VIRI, SED HOMO SAPIENS EXHAURIET ILLUD.) Syrus: *Aquæ profundæ verbum in corde regis.* Pro *sed* hebr. est *et*; verum *et* hebr. ponitur pro *sed, enim, quamquam*, et qualibet alia coniunctione, utpote qua carent Hebræi. Unde hoc loco pro *et* Septuaginta quoque vertunt *sed.*

Primo, Aben Ezra exponit, q. d. Sicut aquæ profundæ frigidæ pellucidæque sunt; nullius enim pedibus perturbantur; ita sapientia consiliumque, quibus cor prudentis affluit, sincera perspicuaque erunt. *Sed homo sapiens*, etc. q. d. Vir autem, postquam prudentiæ compos factus fuerit, consilium ex corde suo hauriet, id est sibi magister erit, et suamet industria hanc comparabit. Accedit Hugo: *Comparatur*, inquit, *consilium viri profundæ aquæ propter ablutionem, propter irrigationem, propter fœcunditatem, propter refrigerationem.*

Secundo, R. Salomon, q. d. Doctrina sapientis in animi penetralibus seposita est; sed enim accedat prudens discipulus illum, ex cuius præcordiis expiscabitur et hauriet, q. d. Fœminæ sunt similes fontibus supra terram erumpentibus, qui omnem aquam quam recipiunt protinus effundunt; sic enim fœminæ quidquid sciunt, effutiunt. At viri cordati et cauti similes sunt puteis profundis, qui doctrinam suam celant, ideoque mentem instar putei, nova semper per meditationem et studium assiduum affluente aqua doctrinæ, eadem augent et adimplent; quocirca vir sapiens assidue ex eis hauriet et discet, ut et ipse mentem suam profundum doctrinæ puteum efficiat.

Tertio, noster Salazar censet esse hypallagen, quare sic esse verba ordinanda; doctrina in corde viri eruditi est profunda instar putei, quare qui illam exhauriet, utique evadet eritque homo sapiens; sicut enim putei ab imo scaturientes quo plures ab his aquas extrahunt, eo amplius redundant: nam aquæ ad locum nuper exhaustum sponte decurrunt. Sic etiam accidit doctoribus; nam quo plures ab his doctrinam et sapientiam profundam hauriunt, eo maior et profundior in ipsis sapientia affluit. Deinde auditores sapientiæ studiosi admonentur non esse obvium ac facile doctrinam parare, sed aquæ adinstar profundissimæ magno labore exhauriri: *Homo exhauriens illud sapiens erit*, optimi auditoris præcipua officia complectitur; silentium scilicet, ne effundat audita; animi demissionem et docilitatem, ut disciplinæ sese adaptet; perseverantiam, ut ad profundissima sapientiæ dogmata pertingat; conatum ac robur, ne languescat; et hæc omnia ad sapientiam comparandam necessaria esse ostendit.

Quarto proprie et genuine, per *consilium* accipias arcanas viri cordati cautique cogitationes, consilia, intentiones, machinationes; hæ enim profundæ sunt; sed tamen a viro sapiente erui et educi possunt, iuxta illud: *Pravum est cor omnium et inscrutabile, quis cognoscet illud?* Ierem. 17. 9. Unde Lyran. per *consilium* accipit secretum. Ita Vatabl. qui vertit: *Velut aqua profunda est consilium in corde viri; at vir intelligens eliciet illud*; sicque explicat, q. d. Difficile est ex mente hominis extrahere consilium. Et R. Levi: Consilium, ait, in corde viri latens non ita facile exploratur, sed tantum post singularem indaginem, cum sit velut aqua profunda, cui quæ subsunt difficile pertingi possunt; verum prudens sedula investigatione, ac diligenti studio consilium ex illius animo hauriet. Et Auctor Catenæ Græcor. ex Sept. sic vertit et explicat: *Etsi consilium in corde callidi viri abditum est instar aquæ profundæ, attamen vir prudens exhauriet illud*, q. d. *Etsi hominis versipellis consilium instar gurgitis vel putei cuiusdam sit altum, nihilominus vir prudens exhauriet, et in manifestam lucem proferet illud.* Et Iansenius hæc intelligit de cogitationibus et consiliis, quibus quid agere sapiens aliquis decrevit. Huiusmodi enim consilia et animi decreta is qui vere virilem habet animum, non instar fœminarum cuivis facile prodit, sed abscondita servat in penetralibus cordis sui, veluti aquam profundam, ita ut non facile quivis eam expiscari et intelligere possit. Attamen vir prudens, et intelligentia multa præditus, ex profundo cordis alieni eruere novit, et veluti profundam aquam exhaurire, latens in corde consilium: uti enim novit variis rationibus, ut penetret quod erat occultum consilium in corde viri. Adhibet enim multas circumlocutiones et sermones a re remotos, aperit quædam sua, aliaque pleraque facit, quibus quod occultum erat percipiat.

Significat ergo hæc gnome viros cordatos esse profundos et secretos, eosdemque per sapientiam et solertiam varias adinvenire praxes et modos expiscandi aliorum consilia et secreta. Quocirca a pari hæc accipias de consiliis quibuslibet, quibus plenum est cor sapientis, quibusque ipse alios erudit, consulit, instruit, sive in rebus civilibus, sive œconomicis, sive spiritualibus: hæc enim, quia profunda sunt, difficile capiuntur; sed tamen vir prudens assidue ea hauriens, audiens et meditans, tandem percipiet ea. Sic Paulus loquebatur sapientiam in mysterio, 1. Corinth. 2. Sic Christus profundam sapientiam docebat per parabolas, quas ægre auditores capiebant; Apostoli tamen secreto eum interrogantes, earum sensum et mentem Christo interpretante discebant. Cæteri enim, ut mundani et animales, non capiebant sublimia et profunda consilia Christi; eis enim paradoxa videbantur; qualia sunt: *Qui vult venire post me, tollat crucem suam et sequatur me. Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Si vis exaltari, humilia te. Morere, ut vivas. Esto pauper spiritu, ut sis dives in cælo. Si vis esse beatus, patere persecutionem pro Christo.* At sapientes, puta veri Christiani, spirituales et religiosi hæc capiunt, et practicando exhauriunt. Paradoxa Christi.

Septuag. pro *exhauriet* vertunt ἐξαντλήσει, id est *exantlabit*; qua voce significatur ad hauriendum et eruendum consilia viri cordati profunda, opus esse non solum fune et situla, sed et antlia, imo machina tubica (aqua enim in sui profundo adeo arcta est, ut situlam non admittat, sed tubum dumtaxat, vel canalem) sicut enim per illum aquæ profundæ per tubos exiguos suctu vel attractu aeris sursum elevantur et adducuntur; sic sagaci et solerti vestigatione sapientis consilium latens in corde viri sursum ad os attrahitur et elicitur. E tubis enim aer in iis latens et arctatus attractu antliæ sursum educitur, ideoque ad impediendum vacuum cogitur aqua e sui profundo ascendere, ad implendum spatium intrinsecum tuborum, quod deseruit aer per antliam sursum attractus et vacuum reliquit. Sic pariter dum sapientes varias miscent quæstiones et interrogationes, varias audiunt responsiones, e quibus inter se collatis eliciunt secretum la-

tens in corde respondentis, imo cogunt eum idipsum fateri et prodere, ne vacuus mente vel cerebro ac vecors appareat. Sapientes enim ex causis colligunt effectus, ex antecedentibus sequentia, ex signis coniectant de re cuius sunt signa; ex connexis divinant ea quæ communiter coniungi et comitari solent; dato enim uno connexorum, alterum necesse est ut comitetur et detur. Denique ex locis et argumentis topicis Dialectici multa rimantur, inferunt et colligunt.

Intellige hæc ut plurimum ita se habere. Nam subinde contrarium accidit; sunt enim quidam ita cauti et tecti, ut facilius e pumice aquam, quam ex ore et corde eorum secretum elicias. Quocirca tales in aulis principum magni æstimantur; principes enim, qui sua consilia volunt esse secretissima, non nisi secreti tenacibus ea communicant. Hinc legatis suis hoc primum dant præceptum, ut arcana sui principis celent, aliorum vero expiscentur. In secreto enim consistit vis et nervus rei conficiendæ, uti alias monui. Igitur in aulis videas subinde ingens certamen inter legatos, dum alii aliorum secreta expiscari, alii vero ea studiose occultare conantur; at vincit qui sapientia et calliditate antecellit. Sunt qui ad expiscandum utantur hac praxi: invitant alios ad convivium, laute habent, vino et propinationibus obruunt, ac cum exhilarati et inebriati fuerint, secreta exquirunt. *In vino* enim *veritas*, et, *quod latet in corde sobrii, hoc natat in ore ebrii.*

Praxis expiscandi secretum.

Vers. 6. MULTI HOMINES MISERICORDES VOCANTUR, VIRUM AUTEM FIDELEM QUIS INVENIET?) Hebræa ad verbum habent: *Multitudo hominis vocabit virum misericordiæ*, vel *gratiæ suæ; et virum* אמונים *emunim*, id est *veritatum*, vel *fidelitatum, firmitatum et constantiarum quis inveniet?* Unde

Primo Aben Ezra, id est filius Ezræ, sic vertit: Multi homines prædicant suam beneficentiam, ut Pharisæi, qui facturi eleemosynam tubam inflabant, Matth. 6. 2. Verum quis inveniet virum fidelem, qui beneficia conferat, nec eadem prædicet? vel quis ille est qui de se vera loquatur?

Secundo, Pagninus vertit: *Magni hominis prædicabit unusquisque misericordiam, et virum veracem quis inveniet?* Scriptum est enim: *Omnis homo mendax*, Psalm. 115. 11. q. d. Multi inveniuntur misericordes, at pauci veraces. Aut, q. d. Multi ore prædicant, et in cælum evehunt benefactorum suorum beneficentiam: at qui opere fideles sint, id est beneficia beneficiis rependant et compensent, perrari sunt. Ita R. Levi.

Tertio, idem R. Levi explicat, q. d. Multi sunt qui semel iterumve misericordiam exercent: at qui in ea fideles, id est constantes et perpetui sint, perrari sunt.

Quarto, Caietanus vertit: *Multi vocantur viri gratiæ, sed virum fidelem quis inveniet?* q. d. Multi sunt qui gratuita beneficia libenter acceptant, et gratias agunt; at qui fideliter res alienas suæ fidei commissas curent, perpauci sunt, q. d. Magnificum est gratiam aliis præstare, sed sua alteri administranda committere, intutum et periculosum est: pauci enim fideles inveniuntur; omnes enim quæ sua sunt, quærunt.

Quinto, Vatablus vertit: *Multi invocant virum in quem contulerunt beneficia; virum autem fidelem quis inveniet?* q. d. Quotus quisque est, qui licet a benefactore suo rogatus et invocatus, invenitur memor beneficii accepti, gratus et qui rependat? Alii vertunt: Multi volunt dici benefici, sed fide non præstant quod dicuntur, parum suo nomini respondentes.

Sexto, noster Salazar, q. d. Multi sunt qui misericorditer sua aliis elargiuntur; et pauci qui sint fideles, id est iusti, ut aliena non invadant, aut invasa restituant, q. d. Facilius est exercere misericordiam, quam servare iustitiam: facilius est sua impertiri, quam aliena restituere, vel non appetere. Sic enim videmus multos ex rapto facere eleemosynas, imo ea dare templo; at nolle ea dominis suis restituere, ne videantur raptores et iniusti.

Septimo, Beda, R. Salomon, Iansen. et alii explicant, q. d. Multi vocantur misericordes, at pauci in misericordia sunt fideles. Multi habent nomen misericordium: at pauci fidem, id est rem et veritatem; quia scilicet in eleemosyna quærunt ostentationem, lucrum aut aliud interesse; unde eam faciunt ficte, non fideliter, id est vere et sincere propter Deum; ut sit antithesis inter vocari misericordem, et esse fidelem, q. d. Multi vocantur misericordes et fideles; at pauci reipsa sunt.

Octavo ample et adæquate. Scriptura solet iungere misericordiam et fidelitatem, sive veritatem et iustitiam, ac per misericordiam intelligit opus virtutis liberale et indebitum, per fidelitatem vero necessarium et debitum, quod multiplex est, sicut multiplices sunt leges æque ac officia, ad quæ quisque se obligavit. Dicit ergo Salomon: Facile est esse misericordem; quia qui per vices ad libitum exercet misericordiam, vocatur misericors, et ut talis ab omnibus laudatur: at virum qui per omnia sit fidelis, id est sincere, integre et fideliter exsequatur omnia ad quæ legibus tenetur, item omnia ad quæ ex officio obligatur, invenire est difficile. Multi enim dant eleemosynas, sed interim rapiunt, fallunt, fraudant alios: multi ergo sunt misericordes, at rari fideles. Fidelis enim omni tempore debet esse fidelis, atque ad plurima ex fide præstanda obligatur, quæ omnia fideliter præstare est difficile. Unde Lyran. et Dionys. hæc applicant fidelitati correctionis vitiorum, q. d. *Multi homines misericordes vocantur*, qui tamen non sunt secundum veritatem, sed magis pusillanimes, impunita vitia relinquentes, ideo subditur: *Virum autem fidelem* in correctione vitiorum, secundum officium sibi impositum *quis inveniet?* q. d. Raro invenitur. Propter quod dicitur Luc. 18. *Filius hominis veniens, putas inveniet fidem in terra*, id est fidelitatem; puta fidelem hominem, qui postposito humano timore et favore iustitiam faciat? Hucusque Lyranus. Unde S. August. ser. 13. de Sanctis ex nuper inventis: *An non*, inquit, *sunt in te viscera pietatis Christianæ, ut plangas corpus a quo recessit anima, et non plangas animam a qua recessit Deus?* q. d. Rarus vir ita fidelis, amicum suum non palpans, nec veritatem relinquens.

Opponitur enim hic איש חסדו *is chasdo*, id est *vir misericordiæ suæ*, id est suis operibus pietatis, quæ ipsi sua devotio suggerit, addictus, איש אמונים *is emunim*, id est viro veritatum, fidelitatum, firmitatum, constantiarum, q. d. Qui non semel, sed ubique et semper fidelis est, sui similis et constans instar S. Constantii et Constantini.

Is emunim, quis?

Is emunim ergo est, qui sua commoda posthabet fidei; qui sua munia integra cum fide obit, qui in tentatione ab officio se dimoveri non patitur, qui nec minis, nec promissis, nec donis ab æquo et iusto abduci se sinit, qui usque ad mortem et martyrium iniquitati resistit; qui quos ex officio corrigere debet, corrigit, et nemini licet potenti parcit. Virum ergo misericordem facile est invenire, quia ad misericordiam invitat tum benignitas naturæ, tum laus hominum: sed virum fidelem, qui in quavis adversitate Deo et hominibus maneat fidus, qui sibi in quavis virtute ubique constet, qui impiis animose resistat, qui vitam pro fide prodigat, qui cæteris a fide deficientibus solus in fide perstet instar Tobiæ, c. 1. 5. quis inveniet? Utique hic rarus est et difficilis inventu.

Rara avis in terris, nigroque simillima cygno.

Is emunim fuit Abraham, qui Deo fidelis exstitit usque ad immolationem filii sui Isaac. *Is emunim* fuit Ioseph, qui hero suo fidelem se præbuit usque ad calumniam et carcerem. Unde Mathathias moriturus, Iudam cæterosque filios suos Machabæos exhortans ad fidelitatem præstandam Deo in persecutione Antiochi: *Nunc*, ait, *confortata est superbia et castigatio, et tempus eversionis, et ira indignationis; nunc ergo, o filii, æmulatores estote legis, et date animas vestras pro testamento patrum vestrorum, et mementote operum patrum, quæ fecerunt in generationibus suis, et accipietis gloriam magnam, et nomen æternum. Abraham nonne in tentatione inventus est fidelis, et reputatum est ei ad iustitiam? Ioseph in tempore angustiæ suæ custodivit mandatum, et factus est dominus Ægypti. Phinees pater noster, zelando zelum Dei, acce*

Exempla.

pit testamentum sacerdotii æterni. Iesus, dum implevit verbum, factus est dux in Israel. Et Iudith. c. 8. 22. exhortans suos ad constantiam in obsidione Holofernis: *Memores, ait, esse debent, quomodo pater noster Abraham tentatus est, et per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus est. Sic Isaac, sic Iacob, sic Moyses, et omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles. Illi autem qui tribulationes non susceperunt cum timore Domini, et impatientiam suam et improperium murmurationis suæ contra Deum protulerunt, exterminati sunt ab exterminatore, et a serpentibus perierunt.* Sic Mosen a fide laudat Deus Num. 12. 7. *At non talis,* ait, *servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est.* Unde et præmium subdit: *Ore enim ad os loquor ei, et palam, et non per ænigmata et figuras Dominum videt.* Et Apostolos a fide commendat et præmiat Christus: *Vos,* ait, *estis qui permansistis mecum in tentationibus meis, et* (idcirco) *ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo,* Lucæ 22. 28.

Porro Septuag. hebr. רב *rab*, id est multus vel multitudo, vertentes *magnus* vel *magnitudo*, sic transferunt: *Magnum homo, et pretiosum vir misericors; hominem autem fidelem opus est invenire.* Citat hanc Salomonis gnomen S. Chrys. hom. 4. in ep. ad Pilipp. sub finem. Verba eius quæ a nonnullis male citantur, sic præcise habent: « Magnum quid est homo, propter quid? et pretiosum, ait, vir misericors. Istud enim est homo misericors: imo misereri est Deum esse. Vides quanta sit misericordiæ Dei potentia? illa omnia fecit, illa mundum operata est, illa Angelos fecit propter solam bonitatem. Propterea et gehennam minatus est, ut regnum consequamur; regnum vero consequamur per misericordiam. Quanam ratione, cum solus esset, tot ac tanta fecit? an non propter bonitatem? an non propter benignatem? »

Nota quod ait: *Imo misereri est Deum esse,* q. d. Deo et divinitati propria dos est se communicare, benefacere, et misereri miserorum, adeo ut hæc eius videatur propria esse indoles et natura, utque Deus videatur esse Deus per beneficentiam et misericordiam. Quare qui eam imitantur divini fiunt, et quasi dii quidam terrestres, iuxta illud S. Greg. Nazianz. de Cura pauper. *Esto calamitoso Deus.*

Porro Auctor Catenæ Græcor. ex Sept. sic legit et explicat: « Res magna est homo, quippe qui secundum Dei imaginem et similitudinem conditus sit. Porro autem si homo misericordiam secundum usum, reliquasque virtutes complexus fuerit, ex magno pretiosus evadit. Interim quempiam ex hominum numero invenire, qui ob Dei honorem et ex fide officium faciat, perrarum, magnæque difficultatis res est: siquidem τὸ opus est idem est hoc loco, quod arduum vel difficile est talem aliquem invenire. » Et S. Ambr. in Ps. 118. Octonario 18. « Magnum sane munus, si se ipse cognoscat, et quædam forma iustitiæ, mundo magis quam sibi nasci. Unde Salomon ait: Grande homo et pretiosum vir misericors, virum autem fidelem opus est invenire. Et vere magnus est qui divini operis interpres est, et imitator Dei. Homo est enim qui potuit dicere: Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. Terram excolit, mari tamquam possessione utitur, cæli ornamenta grandis miratur assertor. Evanuerat rerum natura; nisi qui ea uteretur divina providentia esset adiectus. Denique postquam fecit Deus cælum et terram et maria; posteaquam omnia reptilia, volatilia, animantia protulit, hominem fecit, quem animantibus viventibus anteferret. De quo non immerito cælestis sententia resultavit: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram ». Idem S. Ambr. conc. 3. in funere Theodosii Imp. t. 5. hanc sententiam adaptat Theodosio, eiusque misericordiam et fidem celebrat.

Denique D. Hilarius in Psalm. 118. littera *iod*: « Grande, inquit, homo, et pretiosum vir misericors; virum vero fidelem opus est invenire. Quid enim tam difficile est, quidve tam ardui operis est, quam invenire eum qui meminerit secundum imaginem et similitudinem Dei se esse factum, divinorum eloquiorum studio intentus, rationem animæ suæ corporisque cognoverit, et originem utriusque generis naturamque perceperit, ad quem denique finem hæc institutio sua ortusque contendat? Atque ob id magnum quiddam est homo. Hoc enim nomen, ubi rerum superius commemoratarum cognitione neglecta in vitia deciderit, amittit, indignus scilicet iam iudicatus homo nuncupari. Et cum secundum imaginem et similitudinem Dei factus sit, secundum exprobrationes Propheticas et Evangelicas, aut serpens, aut progenies viperarum, aut equus, aut mulus, aut vulpes ei nomen est, et proprietas ei nominis sui, ubi de innocentia exciderit, auferetur. »

Igitur magnum quid est homo misericors, sed necessarium homo fidelis; ubique enim opus est fidelitate et fidelibus officialibus ac ministris, quibus nos et nostra credamus, præsertim res conscientiæ et salutis. Talis fuit S. Paulus, qui proinde 1. Tim. 1. 12. *Gratias,* ait, *ago ei qui me confortavit in Christo Iesu Domino nostro, quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio.* Tales ministros, puta Sacerdotes et Episcopos, quæsivit, et in Ecclesia quærendos docuit Christus, Matth. 24. 45. *Quis putas,* ait, *est fidelis servus et prudens, quem constituit dominus suus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille servus quem, cum venerit dominus eius, invenerit sic facientem. Amen dico vobis quoniam super omnia bona sua constituet eum.* Et Christus scribens Episcopo Smyrnæ Apocal. 2. 10. *Esto fidelis,* inquit, *usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitæ.* Et v. 13. *Antipas,* inquit, *testis meus fidelis, qui occisus est apud vos.* Et cap. 1. 5. Christus ipse vocatur *testis fidelis.* Et cap. 19. 11. *Ecce,* ait, *equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verus, et cum iustitia iudicat, et pugnat.* Fidelis Deo et Ecclesiæ fuit Archidiaconus S. Laurentius, qui ad ignem assatus: *In craticula,* inquit, *te Deum non negavi, et ad ignem applicatus te Christum confessus sum. Probasti cor meum, et visitasti nocte; igne me examinasti* (acri utique examine) *et non est inventa in me iniquitas.*

IUSTUS, QUI AMBULAT IN SIMPLICITATE SUA, BEATOS POST SE FILIOS DERELINQUET.) Pro *in simplicitate* hebr. est בתמו *betummo*, id est *in integritate sua;* Pagni- Vers. 7.
nus, *in perfectione sua.* Sic Iob cap. 1. v. 1. et passim alibi, iustus et sanctus vocatur *simplex,* id est integer vitæ scelerisque purus. Arctius ergo Lyran. *in simplicitate,* hoc est, inquit, *sine falsitatis plica.* Plenius dixisset: sine iniquitatis vel peccati plica. Quare ex Hebræo sic ad verbum vertit Vatablus: *Ambulantis in probitate sua iusti felices sunt filii post ipsum;* Chald. *Qui ambulat in simplicitate sua iustus est, et beati filii eius post eum;* Septuag. *Qui conversatur sine vituperatione,* id est, *inculpate in iustitia, beatos filios suos derelinquet,* hoc est, inquit Auctor Catenæ Græcor. *Qui iustitiam coram Deo et hominibus, exercet, et seipsum et alios quoque qui ipsum audiunt, salvat.* R. Levi; probus, inquit, integritatis æquitatisque semitam capessens, non ipse solum a calamitatibus servatur, sed etiam eius soboles divinæ providentiæ maxime cordi est ob parentis merita; quin eadem, cum a parente suo honeste informata fuerit ad cultum divinum, id sibi demeretur, ut peculiarem providentiam Dei propitiam experiatur. »

Nota τὸ *ambulat,* id est continue progreditur et proficit. Unde S. Bernard. serm. 49. in Cant. *Ambulare,* inquit, *proficere est. Ambulabat Apostolus qui dicebat Philip. 3. Non arbitror me comprehendisse;* et addit: *Unum autem quæ retro sunt obliviscens, ad ea quæ ante sunt me extendo,* etc. *Ergo non ambulantem, sed sedentem a mortis tenebris comprehendi periculum est. Et quis sedens, nisi qui non curat proficere?* Pro *beatos* hebr. est אשרי *asre*, id est, *beatitudines filiis eius post ipsum,* q. d. Non una, sed multiplex, imo omnimoda beatitudo dabitur filiis iusti. Proborum filii
Iusti.

Prima est ipsa iustitia. Iustus enim ambulans in simplicitate, id est iustitia et probitate, in eadem educat filios, 1.
eosque facit sibi similes, simplices, id est, iustos et probos.

Ad hoc enim obligat eum simplicitas, id est iustitia et officium parentis: huius enim est in probitate vivere, in eaque filios educare. Hic est fons cæterarum beatitudinum: quia enim iustus ad iustitiam efformat suos filios, hinc Deus tam illi quam ipsis benedicit, omnique bono cumulat et beat. Hoc enim promisit Exodi 20. 5. dicens: *Ego sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, visitans* (id est puniens) *iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam generationem eorum qui oderunt me; et faciens misericordiam in millia his qui diligunt me, et custodiunt præcepta mea.*

Ratio physica. Ratio physica est, quod filii sint portio et quasi membra parentum. Quare dum pater bene vel male agit, punitur vel præmiatur non tantum in se, sed et in filiis, tamquam in sui partibus et membris. Sic Adam peccans, tam culpam quam pœnam transcripsit in omnes posteros, utpote sui partes et propagines. Ethica. Ethica est, ut hoc frænum Deus daret parentibus, quo eos a peccato cohiberet, et in officio suique cultu contineret, scilicet minando se eorum malefacta punitururum etiam in filiis, et promittendo se benefacta eorum præmiaturum in posteris. Magna enim est in parentibus cura et sollicitudo filiorum, ac propter eos beandos multa agunt, quæ non agerent pro seipsis.

II. Secunda ergo beatitudo, qua Deus beat filios iustorum, est hominum favor et benedictio. Omnes enim probis proborum parentum filiis applaudunt et benedicunt, ut contingit Tobiæ iuniori, cui Raguel socer ait: *Benedictio sit tibi, fili, quia boni et optimi viri filius es*, Tobiæ 7. 7. Ita Aben Ezra: Qui integritatis, inquit, semitæ insistit, iustus vocabitur, et beatos post se filios relinquet. Hi enim propter parentum integritatem a cæteris honore afficientur, ita ut etiam beati prædicentur. Beatitatem ergo ex parentum æquitate assequimur. Sic et Lyranus.

III. Tertia est abundantia rerum huius vitæ, prosperitas, potentia, gloria. Hæc enim Iudæis promiserat Deus, si iuste viverent, se daturum tam ipsis quam filiis eorum, iuxta illud Psal. 111. *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis eius volet nimis. Potens in terra erit semen eius* (Chald. *fortes in lege erunt filii eius*) *generatio rectorum benedicetur. Gloria et divitiæ in domo eius.*

IV. Quarta et summa beatitudo promissa iustis et iustorum filiis est gloria et felicitas sempiterna: hæc enim certo et semper eis obtingit, cum temporalis sæpe denegetur, atque hæc maxime pendet a bona institutione parentum. Certum enim signum divinæ prædestinationis filiorum est bona educatio parentum, sicut reprobis est mala. Unde Tobias moriturus hoc ultimum filio dedit monitum capite 4. 23. *Noli timere, fili mi; pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum, et recesserimus ab omni peccato, et fecerimus bene.*

Citat hanc gnomen S. Cyprian. tract. de Opere et Eleemosyna, de eaque illam explicat, q. d. Pater qui iustitiam, id est eleemosynam facit, filios divites et beatos efficit. Simplicitas enim vocatur simplex et candida liberalitas eleemosynarii. Unde Apost. ait 2. Corinth. 9. 11. *Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem*, id est eleemosynam. Pater curatorem Deum filiis relinquat. Sed audi S. Cyprian. *Si ergo vere filios tuos diligis, si eis exhibes plenam et paternam dulcedinem charitatis, operari magis debes, ut filios tuos Deo iusta operatione commendes. Nec eum liberis tuis cogites patrem, qui et temporarius et infirmus est; sed illum pares, qui æternus et firmus filiorum spiritualium pater est. Illi assigna facultates tuas, quas hæredibus servas: ille sit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes iniurias sæculares divina maiestate protector. Patrimonium Deo creditum nec respublica eripit, nec fiscus invadit, nec calumnia aliqua forensis evertit. In tuto hæreditas ponitur, quæ Deo custode servatur.* Probat deinde idipsum ex Scriptur. dicens: *Hoc est caris pignoribus in posterum providere; hoc est futuris hæredibus paterna pietate consulere, secundum fidem Scripturæ sanctæ dicentis: Iunior fui, et senui, et non vidi iustum derelictum, nec semen eius egens pane. Tota die miseretur et fœnerat; et semen eius in benedictione est. Et iterum: Qui conversatur sine vituperatione in iustitia, beatos post se filios relinquit. Prævaricator itaque et proditor pater es, nisi filiis tuis fideliter consulas, nisi conservandis eis religiosa et vera pietate prospicias: qui studes terreno magis quam cœlesti patrimonio, filios tuos diabolo magis commendare quam Christo, bis delinquis, et geminum ac duplex crimen admittis; et quod non præparas filiis tuis Dei Patris auxilium, et quod doces filios patrimonium plus amare quam Christum.*

Illustre hac de re exemplum extat apud Ioannem Moschum in Prato Spirit. c. 201. de filio Constantinopolitano, cui pater, omnia sua expendens in pauperes, non aliam hæreditatem quam Christum curatorem reliquit; qui proinde ei unicam viri nobilis et divitis filiam uxorem, et cum ea totam eius hæreditatem procuravit. Exemplo.

REX, QUI SEDET IN SOLIO IUDICII, DISSIPAT OMNE MALUM INTUITU SUO.) Vatabl. *intuendo*: Chald. *a facie sua omnes impios*; Sept. *Cum rex iustus sederit super thronum, non adversatur* (id est non obiicit se; Scholiast. *non subsistit*) *omne malum in oculis eius*; Auctor Catenæ Græcor. *nullum malum in oculis illius se ingerit.* Vers. 8.

Sensus est, q. d. Rex qui ex alto celsitudinis suæ throno regnum suum circumlustrat, gubernat, regit et iudicat, solo hoc sui intuitu omnia scelera et scelestos fugat et dissipat: omnes enim male sibi conscii, verentes regis iudicium, iram et vindictam, diffugiunt, et sese abscondunt: quique scelus aliquod machinabantur vel machinaturi erant, regis acrimoniam metuentes, mentem manusque a scelere cohibent. Vident enim regem non esse desidem, nec otiari, sed vigilem et acrem suum capessere solium, id est usurpare suam auctoritatem, officio regali perfungi, et strenue potestatem sibi a Deo creditam exercere, ut bonis se patrem et tutorem, malis se terribilem et vindicem exhibeat, illisque ampla præmia, his acria supplicia irroget. Docet ergo hæc gnome quantum valeat auctoritas ac vigilantia regum et principum, cum suum munus strenue obeunt; ac quantum valeant eorum decreta et iudicia, quando cum æquitate et auctoritate tractantur, ac fortiter executioni mandantur. Vere Perses apud Aristot. in OEconom. *Ut oculo domini*, inquit, *equus pinguescit, sic sane coram oculis principis ius viget.*

Nota: *Τὸ qui sedet in solio iudicii*, multa involvit et complectitur. Primo enim significat regem debere esse rectum et acrem, ut e solio iudicii iustum iudicium proferat, ac pios præmiet, impios castiget; secundo, eum debere esse sapientem, ut bonum a malo secernat, iustos ab iniustis diiudicet; tertio, eum habere amplissimam iudicandi potestatem; quarto, debere per se iudicare, nec credere omnia suis consiliariis, prætoribus, iudicibus, quin potius debere eis invigilare, eosque iudicare, an sinceri sint, an muneribus sinant se corrumpi, an per gratiam et favorem ius dicant, etc. Sic enim omnes continet in officio, dissipatque sua vigilia suoque intuitu omne malum. Unde Ptolemæus Philadelphus septuaginta S. Scripturæ Interpretibus, uti refert Aristæas, singulis singulas quæstiones politicas proponens, hanc ei, qui ordine erat decimus quintus, proposuit: *Quid in regno potissimum observandum?* Ad quam ille: *Conservare*, inquit, *se a muneribus incorruptum, et magnam vitæ partem invigilare, iustitiamque ante omnia colere, et huiusmodi amicos sibi comparare. Iustos enim Deus amat.* Quinquagesimo quarto deinde hanc proposuit: *Quid regnum conservet?* Ad quam ille: *Cura*, inquit, *et meditatio, ne quid a rerum præpositis mali agatur committaturque in plebem, quemadmodum facis cum tibi Deus præstantem intellectum præbeat.* Sedere in solio iudicii quatuor notat.

Hac de causa S. Ludovicus, inclytus Franciæ rex, singulis hebdomadis bis pro tribunali sedebat, ut causas viduarum et miserorum a senatoribus neglectas cognosceret, et decideret pari iustitia ac clementia. Idem moriens Philippo filio inter alia monita hoc reliquit: *In administranda iustitia esto severus et rectus, ut facias quæ leges decernunt, nec ab iis declines ad dexteram vel sinistram. Diligenter ausculta querelas pauperum, et satage ut veritatem intelligas. Non tibi sufficiat elegisse in iudices* S. Ludovicus per se ius dicebat viduis et miseris.

meliores regni viros, sed insuper iis invigila et investiga, qua ratione officio suo fungantur. Rex enim, qui omnia sua consiliariis vel officialibus credit, iis solium suum cedit, ac scabellum sibi deligit, in quo quasi puer vel pupillus sedens, ab iis se et regnum regi sinit: quæ res ipsi vituperium, officialibus invidiam, toti reip. odium et indignationem creat.

Quarto, significat hæc phrasis regem, dum sic sedet in solio iudicii quasi vicarius Dei, ab eo peculiariter illustrari, dirigi, corroborari ad dissipandum omne malum, iuxta illud cap. 16. 10. *Divinatio in labiis regis, in iudicio non errabit os eius.* Vide ibi dicta.

Rex est Cyrus, id est sol. Igitur rex est quasi sol, unde primus Persarum rex dictus est Cyrus, id est sol: hoc enim persice significat Cyrus.
I. Primo enim sicut sol oriens, in suo quasi curru et solio gloriose residens, fugat tenebras ac feras, quin et fures, homicidas, adulteros cæterosque scelestos, qui lucifugæ tenebras captant ad sua scelera celandum: sic pariter rex iustus et sapiens suo intuitu, quasi solari, dissipat omnes peccatorum umbras et caligines.

II. Secundo, sicut sol obit et lustrat successive singulas terræ regiones, ut eas illustret, calefaciat, fœcundet; sic rex obeat subinde suas provincias: sua enim præsentia multa scelera dissipabit, multas lites et difficultates componet, subditos recreabit, audiet, solabitur, ab iisque gravamina nimia depellet, et beneficia grandia conferet. *Principibus adeunda sæpius longinqua imperii. Quoties Divum Augustum meminimus in Occidentem atque Orientem meavisse comite Livia?* ait Tacitus 3. Annal. Sane si rex Hispaniarum initio tumultuum Belgicorum, in Belgium, uti fecerat Carolus V. se contulisset, aut conferre potuisset, eos sedasset, qui usque nunc perdurant, et pene sunt insanabiles. Præclare Diotogenes apud Stobæum serm. 48. de regno: *Iudicare,* inquit, *et ius suum singulis distribuere proprium opus est regis, qui ceu deus quidam in mundo est.* Divinius D. Thom. l. 3. de Regim. principum c. 3. regem comparat angelo summo, qui a Deo illuminatur, ut cæteros illuminet.

III. Tertio, sol thronum suum quasi collocat in meridiano: ibi enim splendidius coruscat, et radios potentissimos in omnes orbis partes eiaculatur, quibus omnia luce et ardore suo complet: ita rex thronum iudicii sui collocet in metropoli, ut in medio regni situs velut in centro, omnes regni sui provincias quasi circuli sui peripheriam circumspiciat, iudicet, zelo iustitiæ et virtutis accendat.

IV. Quarto, sicut sol oculis validis est placidus, gratus et hilaris, infirmis vero apparet fulmineus, ingratus et noxius: sic vultus regis bonis est iucundus, malis terribilis, ut solo eius aspectu percellantur et fugiant. Quod de Rege dicitur, intellige de quovis Principe, Prælato, Rectore, Pastore, Episcopo, Præside, imo de quovis patrefamilias; hic enim in sua domo et familia est quasi rex.

Symbol. Symbolice Auctor Catenæ Græcor. Rex, inquit, sedens in solio iudicii est Deus, qui in curia cælesti residens inde omne malum prospicit, corrigit et dissipat. Rursum rex hic est Christus, qui in die iudicii mala et malos omnes, quantumvis occulta et occultos, suo aspectu, voce et sententia auferet a terra, et relegabit in tartara. Ita Beda, Salonius et Hugo.

Mystice S. August. lib. de Correp. et gratia c. 13. et alii. Rex, inquit, est Christus qui iam ad dexteram Dei sedens, inde radiis gratiæ suæ illustrat mentes peccatorum, ab iisque omnia mala et peccata abigit, et ad Dei gratiam omnemque virtutem traducit, iuxta illud Ps. 44. *Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi: virga directionis, virga regni tui.* Ubi S. August. *Rex,* inquit, *a regendo dicitur: non autem regit, qui non corrigit. Ad hoc est Rex noster rectorum rex: quomodo et sacerdos a sanctificando nos, sic et rex a regendo nos.* Et paulo ante: *Sagittæ tuæ acutæ potentissimæ: populi sub te cadent in corda inimicorum regis.* Ubi S. August. *Occisus est inimicus Christi, ut vivat discipulus Christi: de cœlo emissa est sagitta, corde percussus est Saulus, etc. O sagittam acutam potentissimam, qua accepta cecidit Saulus, ut esset Paulus!*

Tropol. Rex sedens in solio iudicii est mens et ratio, quæ, dum in homine solium regni et iudicii occupat, fugat et dissipat omne malum errorum et vitiorum, quod sensus et potentiæ cæteræ, præsertim concupiscentia, et appetitus tum concupiscibilis, tum irascibilis suggerit. Hinc rex dicitur quasi recte agens, ait Isidor. Mens ergo dum recte agit, et cæteras potentias recte agere cogit, rex est. Quare qui sapit, menti dat suum regimen, non appetitui, non concupiscentiæ: mentem ergo in throno regali iudicii collocet, ut illud cæteris potentiis imperet, illasque menti obedire compellat. Hac ratione regnum animæ quietum, nobile, sanctum et gloriosum nanciscitur. Ita R. Levi. Hinc illud: *Rex eris, si ratio te rexerit.* Audi S. Greg. in Psalm. 5. Pœnit. v. 23. *In conveniendo populos in unum, et reges, ut serviant Domino: Per reges,* ait, *eos intelliges, qui animorum suorum motus secundum Dei voluntatem dirigunt, eisque regum more dominantur, dum in rationis eminentia quasi solio regali præsidentes, repugnantia quæque servituti subiiciunt, et pacatis omnibus, æquitatis leges et innocentiæ iura in seipsis disponunt.*

Salomoni succinunt cæteri Theologi et Philosophi. Antonius in Melissa parte 2. cap. 1. citat S. Irenæum dicentem: *Rex omnis iustus sacerdotalem obtinet ordinem,* id est auctoritatem, ius et officium, ut profana dissipet, sancta sanciat. Et Democritum dicentem: *Principem in rerum opportunitatibus uti decet ratione, adversus hostes audacia, benevolentia autem erga subiectos;* et Isocratem dicentem: *Gravis et metuendus fac videare, nihil eorum quæ fiunt inexploratum relinquendo, clemens autem leviora delictis supplicia statuendo.* Et Diod. dicentem: *Regem bene fungentem suo munere decet iustum et magnanimum et veracem et liberalem in largiendo esse, ac quavis cupiditate maiorem: supplicia leviora delicto, gratiam autem beneficio maiorem referre, tum subiectis, tum amicis.* Et c. 6. citat. S. Chrys. dicentem: *Non in pretiosa veste et zona, nec in præconii voce cernitur princeps, sed in eo quod collapsa reficiat, quæ male constituta sunt, corrigat, ac in universos animadvertat, nec patiatur a potentioribus ius auferri.* Agapetus Diaconus Iustinianum Imp. in Admonitorio ita commonefacit, n. 2. *Ceu gubernator vigilat perpetuo Imperatoris oculatissimus intellectus, continens tuto æquitatis clavos, atque expellens fortiter impetuosos iniquitatis fluctus, ut ne cymba mundanæ reipublicæ illidatur fluctibus iniquitatis.* Et n. 9. *Sollicitam imperatoris animam speculi in modum abstergi oportet, ut divinis splendoribus semper coruscet, rerumque distincta iudicia inde condiscat; nihil enim adeo facit, quæ peragenda sunt, conspicere, atque custodire eam perpetuo sinceram.* Et n. 27. *Tibi ipsi custodiendi leges impone necessitatem, cum non habeas in terris, qui te possit cogere. Sic enim tum legum præ te feres cultum ipse, ante alios eas reverendo: tum subditis constabit legum prævaricationem periculis non esse immunem.* Et n. 28. *Peccare et non cohibere peccantes iuxta æstima. Si quis enim in civitate vitam quidem ipse traducat iuste, toleret autem viventes inique, socius malorum apud Deum indicatur. Quod si velis bifariam approbari ut pulcherrima quæque gerentes honora, ita teterrima patrantibus succense.* Et n. 30. *Terrarum orbis a Deo cum creditum tibi sit regnum, cave ne aliquo utaris ex pravis ad rerum administrationes. Quæ enim illi perperam fecerint, eorum rationem reddet Deo qui peccandi facultatem ipsis indulserit. Magna igitur et diligenti cum perscrutatione magistratuum promotiones fiunt oportet.* Et n. 36. *Ut dominium imperii tui facias decantabile, quantam habes adversus subditos peccantes iram, tantam habendam esse tibi adversus teipsum peccantem censeto. Nemo enim valet tanta pollentem potestate corrigere, nisi ratio propria quæ ex ipso peccante moveatur.* Et n. 42. *Intenta mente auscultari debent rerum iudices. Difficilis namque captu est iusti inventio, facileque effugere solet non admodum attendentes. Quod si prætermissa dicentium eloquentia, doctorumque neglecta verisimilitudine, ad penitissimam intentionum profunditatem penetraverint; sic demum hau-*

Gnomæ de regis dotibus.

rient quod ab ipsis quæritur; geminique insontes erunt delicti, neque ipsi honestum prodendo, neque aliis id, ut committant, concedendo. Et n. 46. *Sicut oculus innatus est corpori, ita Imperator mundo adaptatus est a Deo datus pro administratione rerum quæ usui sunt. Oportet igitur eum omnibus hominibus quasi propriis membris prospicere, ut proficiant in bonis, neu malorum offensaculo illidantur.* Et n. 48. *Esto subditis, pientissime Imperator, et formidabilis ob excellentiam potestatis, et amabilis ob largitionem beneficentiæ, neque formidinem contemnens propter amorem, nec item amorem negligens ob formidinem; sed tam mansuetudinem præ te ferens haud aspernabilem, quam aspernabilem familiaritatem immiti severitate castigans.* Eurypidis in Syleo aurea de principe vox est: *Iustus sit æquus et iustus; malis vero omnium maximus hostis in terra.* Et Isaiæ: *Qui puniunt iniustos, ii reliquis iniuriam fieri prohibent.* Et Hyperidis: *Incipientibus malis obstruendæ sunt viæ.* Et Pythagoræ: *Qui de malis pœnas non sumunt, bonos affici volunt iniuriis.*

Vers. 9. QUIS POTEST DICERE: MUNDUM EST COR MEUM, PURUS SUM A PECCATO?) Hebr. *Quis dicet: Mundavi cor meum, purus sum a peccato meo?* Ita Symmach. Septuag. *Quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis libere dicere audeat* (hoc est enim παῤῥησιάσεται, uti legunt Complut. S. Chrysost. S. Hieron. lib. 4. contra Pelag. qui vertit, *quis confidit*, pro quo Romani et S. August. repetunt καυχήσεται id est, *gloriabitur*) *se mundum esse a peccatis?* Unde liquet Septuag. æque ac Nostrum pro זִכִּיתִי *sichiti* in *piel*, id est mundavi, legisse זָכִיתִי *zachiti* in *cal*, id est, mundus sum corde meo: atque מֵחַטָּאתִי *mechattati*, id est a peccato meo accepisse, pro מֵחַטָּאת *mechattat*, id est a peccato, ut *iod* non sit pronomen affixum, sed paragogicum, uti est alias sæpe.

Calvinus l. 3. Instit. c. 13. §. 3. ex hoc loco et similibus contendit neminem in hac vita vere esse iustum, ut cor habeat intrinsecus purum a peccato, sed illud semper infectum esse et inordinatum aliqua ἀταξίᾳ, sive aliquo pravo motu superbiæ, luxuriæ, similive concupiscentiæ. Quare omnes eius actus esse peccata: ac proinde non habere iustitiam sibi intrinsecam, sed iustificari per extrinsecam Christi iustitiam sibi imputatam. Verum hæc est hæresis damnata ab Ecclesia et Concil. Trident. sess. 6. imo a S. Script. in qua Christus ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*, Matth. 5. 8. Et David Psal. 50. 12. *Cor mundum, ait, crea in me, Deus.* Et Psalm. 118. 1. *Beati immaculati in via.* Et Paulus Ephes. 1. 4. *Ut essemus, ait, sancti et immaculati in conspectu eius.*

Nemo mundus a peccato, quo sensu. [illegible]

Igitur hanc Salomonis gnomen, ne aliis S. Script. sententiis iam citatis videatur adversari, Interpretes varii explicant, omnes apposite.

I. Primo, Caiet. resp. in Hebr. esse: *Quis potest dicere: Mundavi cor meum, et purificavi me a peccato meo?* q. d. Superbe quis sibi suisque viribus arroget iustitiam et munditiem a peccato, cum hoc sit opus Dei, non hominis, gratiæ, non naturæ. Dicat ergo: Deus mundavit cor meum, non ego.

II. Secundo, S. Chrysost. in Psalm. 142. ad illa v. 2. *Non intres in iudicium cum servo tuo*; Gabriel Vasquez 2. 2. disp. 200. c. 4. et Salazar sic exponunt, q. d. *Quis dicet*, id est, quis dicere et iactare audeat se purum a peccato? Unde Sept. vertunt: *Quis gloriabitur*, id est quis gloriabundus prædicet, *se castum habere cor?* Taxatur ergo hic non simplex affirmatio, sed superbia, iactantia et gloriatio: quia nonnulli instar Pharisæi Evangelici de sua innocentia vel iustitia gloriantur, eamque sibi adscribunt, non Deo. Esto enim nonnulli sint iusti et mundi corde, tamen de eo gloriari seque iactare non debent, tum quia hæc mundities non est opus ipsorum, sed Dei; tum quia qui hodie iustus est, cras potest fieri iniustus, et ex fragilitate innata corruere in peccata, uti plerique corruunt.

III. Tertio, S. August. in Psalm. 149. Beda, Iansenius, Baynus et Bellarminus lib. 3. de Iustificat. c. 4. hæc exponunt de incertitudine gratiæ, eamque hinc probant contra Hæreticos et Catharinum, qui volunt iustos certo scire se esse iustos et puros a peccato. Ut sit sensus, q. d. Nemo, quantumvis iustus, certo scit se esse iustum, hoc est se esse in gratia et amicitia Dei: non enim habent testimonium infallibile suæ gratiæ et iustitiæ, ac multa latent in fundo cordis occulta, quæ homo ipse non videt, nec perspicit, sed solus Deus. Hic sensus Vulgatæ versioni valde inhæret et consonat, æque ac textui Hebræo, qui habet: *Quis dicet, Mundavi cor meum, et purus sum a peccato meo?* q. d. Quis certo scit, ut dicere et asserere audeat, se veram egisse pœnitentiam, ac per eam emundasse se a peccatis præteritis, præsertim in adolescentia, inquit Aben Ezra, commissis? iuxta illud: *De propitiato peccato noli esse sine metu*, Eccli. c. 5. 5.

Quarto, alii exponunt, q. d. Nemo potest diu vivere sine peccato saltem veniali. Esto enim quandoque iustus sit purus ab omni peccato etiam veniali, ut, cum recens est baptizatus, cum plene confessus est et absolutus, cum vehementes actus contritionis et charitatis elicit, tamen in hoc puritatis statu diu durare nequit, quin ex innato peccati fomite in illud relabatur, iuxta illud Eccl. 7. 21. *Non est homo iustus in terra, qui faciat bonum, et non peccet.* Ita explicat S. Aug. l. de Bono virg. c. 48. et S. Hier. l. 1. contra Pelag. et S. Chrys. conc. 3. de Lazaro. Huic expositioni favet hebr. זִכִּיתִי *sacchiti*; radix enim זָכָה *zacha* vel *zachah*, significat mundum esse ab omni labe, seu vitio aut macula. Unde זַךְ *zach* vocatur mundus, cui nihil labis aut vitii est admixtum, sincerus, clarus, irreprehensibilis; et זְכוּכִית *secuchith*, vocatur crystallus, ob munditiem et claritatem transparentem, ut sensus sit, q. d. Quis dicere audeat se habere cor plane purum ab omni labe, imo cor crystallinum, id est purum, sincerum, lucidum instar crystalli, cui nulla macula etiam levicula et venialis insit? q. d. Nemo. IV.

Quinto, S. Chrysost. in terræ motum et Lazarum serm. 6. per peccatum accipit fomitem peccati, sive sordes concupiscentiæ reliquas ex peccato, quibus nemo in hac vita carere potest: « Licet, ait, iustus sit quis, licet millies sit iustus, et ad culmen ipsum ascenderit; ita ut expers sit peccati, non potest esse mundus a sorde: licet millies iustus sit, est tamen homo. Quis enim gloriabitur castum se habere cor, aut quis confidit mundum se esse a peccato? Propterea dicere in oratione iubemur: Dimitte nobis debita nostra, ut orationis consuetudine admoneamur illis nos obnoxios esse suppliciis. Etenim Paulus Apostolus, vas electionis, Dei templum, os Christi, lyra Spiritus, doctor orbis terrarum, qui terram et mare peragravit, qui peccatorum spinas revulsit, qui religionis semina iactavit, ille regibus opulentior, ille divitibus potentior, ille magis philosophus quam ipsi philosophi, ille disertior oratoribus, qui nihil habebat et omnia possidebat, qui mortem umbra sua solvebat, qui morbos suis vestimentis fugabat, qui trophæa erexit in mari, qui ad tertium usque cœlum raptus est et in paradisum ingressus, qui Christum Deum prædicavit, ille dicit: Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum, 1. Corinth. 4. 4. Qui talem tantamque virtutum multitudinem acquisierat, ait: Qui autem iudicat me, Dominus est. Quis ergo gloriabitur castum se habere cor, aut quis confidet mundum se esse a peccato? Impossibile est igitur ut ullus homo sit a peccato immunis. Quid enim ait, Iustus est, misericors est, pauperum amans est? at vitium aliquod habet, vel importune contumeliis afficit, vel inani gloria ducitur, vel aliud quippiam tale agit; non enim recensenda sunt omnia. »

Porro hic fomes concupiscentiæ maxime cernitur in libidine et rebus venereis. Harum enim concupiscentia ita innata est homini, ut nemo possit habere ab eis purum cor, quin aliquando sentiat impuras et obscœnas imaginationes, titillationes, motus, nisi id singulari dono alicui concedat Deus, uti concessit S. Thomæ Aquinati, qui fugata meretrice ad se sollicitandum immissa, orans et indormiens visus sibi ab Angelis cingulo castitatis præcingi,

deinceps omni libidinis sensu caruit. Idem donum habuit noster B. Aluysius Gonzaga, ideoque Angelus est nuncupatus. Unde Sept. vertunt: *Quis gloriabitur castum* (scilicet ab incestis et fœdis luxuriæ cogitationibus et stimulis) *se habere cor?* Harum remedium est humilitas, humilisque gratiæ Dei invocatio. Unde S. August. de Virgin. c. 51. *Quod bonum* (virginitatis) sit, *quanto magnum video, tanto ei ne pereat futuram superbiam pertimesco. Non ergo custodit bonum virginitatis, nisi Deus ipse qui dedit; et Deus charitas est. Custos ergo virginitatis charitas; locus autem huius custodis, humilitas. Ibi quippe habitat qui dixit super humilem et quietum, et trementem verba sua, requiescere spiritum suum, Isaiæ cap. 66. Fidenter enim dico: Facilius sequuntur Agnum, etsi non quocumque ierit, certe quocumque potuerint, coniugati humiles, quam superbientes virgines.*

Ratio a priori. Ratio a priori est, quod motus huius appetitus et concupiscentiæ sint maxime homini carnali, æque ac cæteris animantibus, connaturales: quare sæpe rationem præveniunt, ita ut voluntas eos cogatur sentire invita, etsi consentire in eius sit arbitrio. Iam enim perdidimus frænum iustitiæ originalis, quo Adam hosce motus ita frænabat et cohibebat, ut exsurgere non possent, nisi eo vidente et volente. Igitur sicut ulcus, puta vomica, perpetuo putidum ebullit vomitque pus; et sicut cloaca iugiter exhalat fœtidos vapores; et sicut caminus ardens continuo eiaculatur fumum ignisque scintillas; sic pariter concupiscentia, luxuriæ præsertim, assidue exhalat fœdas imaginationes et motus libidinis.

Antistropha huius sententiæ Salomonis est illa S. Ioannis ep. 1. c. 1. 8. *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.* Vide ibi dicta.

Vers. 10. Pondus et pondus, mensura et mensura, utrumque abominabile est apud Deum.) q. d. Duplex et diversum pondus, duplex et diversa mensura; cum scilicet quis maiori utitur dum emit, minori dum vendit, facit rem abominabilem Deo et hominibus; quia facit iniustitiam, et evertit hominum societatem et commercia, quæ in iustitia iustisque ponderibus et mensuris consistunt. Vide dicta c. 11. 1. et c. 16. 11 Hebr. est: *Lapis et lapis* (quia lapidibus olim utebantur pro ponderibus) *epha et epha, abominatio sunt ista ambo coram Domino*, id est ut Vatablus: *Diverso pondere uti, et diversa mensura uti, utrumque detestatur Dominus*: Sept. *Pondus magnum et pusillum, et mensuræ duplices, immundæ sunt apud Dominum*; S. Hieron. in c. 45. Ezech. *Statura grandis et minor, abominabile est utrumque in conspectu Dei.*

Duplices mensuras odit Deus. Quare? Resp. I. Mystice primo R. Levi, q. d. Non licet veritati pondus addere, ut eam plus æquo amplifices; nec detrahere, ut eam plus æquo imminuas.

II. Secundo, S. Gregor. homil. 4. in Ezechielem: « Pondus et pondus, etc. Scimus, ait, quia in negotiatorum duplici pondere aliud maius, aliud minus est; nam aliud pondus habent ad quod pensant sibi, et aliud pondus ad quod pensant proximo: ad dandum quidem pondera leviora, ad accipiendum vero gravia præparant. Omnis itaque homo qui aliter pensat ea quæ sunt proximi, et aliter ea quæ sua sunt, pondus et pondus habet. Utrumque ergo abominabile est apud Deum; quia si sic proximum ut se diligeret, hunc in bonis sicut se amaret; et si sic se sicut proximum adspiceret, se in malis sicut proximum iudicaret. »

III. Tertio, Auctor Catenæ Græcorum sic ex Septuaginta legit: *Statera parva et magna, aliaque et alia mensura, utraque coram Domino sunt immunda; sed ille quoque qui facit ea, in studiis suis præpedietur.* Quæ sic explicat: Mens mala dolosaque animi affectio, cuiusmodi ea est, quæ oratione quidem utitur blanda et commoda; opus autem adfert nullum, vel tantum immundum; execrabiles sunt apud Dominum. Aut per parvam et magnam mensuram, in quovis re vel actione defectus et excessus denotatur; utrumque enim adiunctum habet vitium. Aut mensura duplici utuntur, qui ab aliis beneficia accipere volunt, paria tamen reddere animum numquam inducunt. Qui enim facit talia, in manuum suarum operibus impeditur, hoc est nullum felicem successum sortietur. Hæc ille.

Quarto, Cassianus sic ex Septuag. legit et explicat collat. 21. c. 22. « Pondus magnum et pusillum, et mensuræ duplices, immunda sunt apud Dominum utraque, et qui facit ea in adinventionibus suis compedietur. Proinde non solum illo quo diximus, sed etiam hoc modo studendum est nobis, ut ne iniqua pondera in cordibus nostris, nec in horreis conscientiæ nostræ mensuras duplices habeamus, id est ne ipsi ea quæ districtionis regulam molliunt, remissiore indulgentia præsumentes, eos quibus verbum Domini prædicamus, districtioribus præceptis et gravioribus, quam ipsi perferre possimus, ponderibus obruamus. Quod cum facimus, quid nisi duplici pondere atque mensura præceptorum Domini, mercem frugemque vel appendimus, vel metimur? » Rationem subiicit: « Si enim aliter ea nobis, aliter nostris fratribus dispensemus, recte increpamur a Domino, eo quod stateras dolosas ac mensuras duplices habeamus, secundum illam sententiam Salomonis, qua dicitur: Abominatio est Domino pondus duplex, et statera dolosa non est bonum in conspectu eius. Hoc etiam modo reatum dolosi ponderis duplicisque mensuræ evidenter incurrimus, si districtiora quædam, quæ privatim per nostras cellulas exercere consuevimus, humanæ laudis cupiditate coram fratribus ostentemus, abstinentiores scilicet et sanctiores apparere affectantes humano conspectui quam divino. IV.

Ex studiis suis intelligitur puer, si munda et recta sint opera eius.) Pro *studiis suis*, hebr. est מעלליו *maalalau*, id est molimina, studia, cogitationes, machinationes, exercitia, consilia, adinventiones, occupationes. Radix enim עלל *alal*, significat meditari, cogitare, conari, moliri, facere, designare, animi vim et potentiam declarare. Unde עולל *olel*, vocatur puer, qui semper aliquid agit et molitur; et תעלולים *taalulim* vocantur ludicra, quæ machinantur pueri, quibus animi sui indolem et propensionem indicant. Vers. 11.

Pro *intelligitur* hebr. est יתנכר *itnacker*, quod proprie significat *cognoscitur, intelligitur*. Subinde tamen contrarium significat scilicet *occultatur, abscondit se*, vel *alienat se*. Unde R. Levi et Aben Ezra sic vertunt: *In studiis suis occultat se puer, etiamsi purum et rectum sit opus eius*, q. d. Non facile cognoscitur natura pueri ex operibus. Nonnulli enim pueri astuti sunt dissimulatores et falluces, ita ut tegant sua studia et consilia. Unde fit ut ea quæ agunt in fronte probitatis speciem præbeant; eorum vero mens impura sit, et sceleribus scateat. R. Emmanuel vertit: *In operibus suis alienum se præbet puer*, q. d. Subinde pueri alios se præbent in pueritia, quam futuri sint in virili ætate; mutant enim indolem et mores, et alienant se a moribus quos habituri sunt in senectute. Aut potius, q. d. Puer, cum munda et recta opera exercet, alienat se ab infantia et ætate puerili; quia super ætatem præclare se gerit, ut non tam puer, quam vir vel senex esse videatur.

Verum יתנכר *itnacker* proprie significat *cognoscitur, intelligitur*; itaque hic vertendum esse patet ex antecedentibus et sequentibus; sic enim plana et clara fluit oratio, q. d. Ex studiis suis cognoscitur puer qualis futurus sit vir. Si enim munda et recta sint opera eius in pueritia, verisimiliter talia quoque erunt eiusdem in virili ætate. Aut ex studiis suis intelligitur puer, si munda et recta *sint*, id est futura sint, opera eius in senectute; τo enim *sint* non est in Hebræo; Hebræi enim subintelligunt verbum substantivum. Unde hic subintelligas tam *erunt*, aut, *futura sunt*, quam *sint*.

Rursum, *itnacker* descendit a נכר *nachar*, quæ radix uti litteris, ita et significatione alludit ad כרה *cara*, id est fodit, perfodit; dum enim oculus corporis vel mentis quid cognoscit et perspicit, videtur idipsum sua acie penetrare et perfodere. Unde Plato censuit visionem fieri emissione specierum ex oculis ad rem visam penetrandam, et quasi perfodiendam; licet verius Aristot. et Peripatetici

censeant visionem fieri non emissione, sed receptione specierum ab obiecto; per illas enim res visa penetratur, et quasi perfoditur ab oculo. Quare, sicut thesaurus, vel venæ auri et argenti a peritis vestigantur et inveniuntur; sciunt enim certa signa, ex quibus cognoscunt ibi latere aurum, v. g. si superficies terræ extima herbas et germina non proferat, sed sterilis sit et glabra: si color terræ accedat ad colorem auri, si in ea ramenta vel venæ auri argentique appareant, uti docet Georgius Agricola lib. 4. de Re metallica. Unde Plinius lib. 33. c. 4. *Montes Hispaniæ*, ait, *aridi sterilesque, et in quibus nihil aliud gignatur, huic bono* (auro) *coguntur fertiles esse.* Additque: *Aurum qui quærunt, ante omnia segullum tollunt, ita vocatur indicium: alveus, ubi id est, arenæque lavantur, atque ex eo quod resedit coniectura capitur, ut inveniatur aliquando in summa tellure protinus, rara felicitate.* Segullum est terræ genus in summo solo ex quo metallarii cognoscunt subesse venam auri. Quare, visis his signis, perfodiunt terram et latens aurum eruunt. Sic pariter pueri in pueritia dant signa et specimina futuræ probitatis, quæ viri sagaces vestigant et quasi perfodiunt; signa hæc sunt si opera eorum sint munda, id est pura ab omni lascivia et impuritate; ac recta, id est aliena a fraude, fuco, simulatione, dolo, mendacio, nequitia, malignitate. Inde enim sagaces coniiciunt eorum in virili ætate opera fore similia, imo maiora et heroica. Itaque natura præludit in pueris id quod factura est in viris, iuxta illud Ovidii:

Venæ auri indicia. *Pueritia præludit virilitati.*

Ingenium cœleste suis velocius annis
Surgit, et ingratæ fert mala damna moræ.

Exempla. Sic S. Ambrosius puer, rebus sacris se oblectans, prælusit se fore sacerdotem, imo Episcopum; unde et manum osculandam sorori præbuit, edixitque se fore Episcopum. Sic S. Thomas Aquinas infans volvebat chartas, ac præsertim unam in qua scriptum erat: *Ave Maria*, illamque sibi a nutrice arreptam omni studio repoposcit, ac redditam transglutivit; qua re portendit se fore libris et cultui B. Virginis addictum. Sic S. Nicolaus infans, feria quarta et sexta abstinens a sugendis matris uberibus, futuræ abstinentiæ et sanctitatis specimen dedit. Plura hac de re exempla recensui 2. Timoth. 3. v. 15.

Hinc Spartani pueris exhibebant instrumenta artium omnium, et illis ad quæ sponte accurrebant, quibusque se occupabant, eosdem applicabant: in illis enim ad quæ indoles naturæ fert hominem quisque excellit. Significat ergo Salomon ex pueritiæ indole et moribus fere deprehendi, qualis totius vitæ deinceps futura sit ratio.

Intellige gnomen hanc communiter et ut plurimum veram esse, at non semper; tum quia pueri subinde vafri dissimulant interna sua consilia; tum quia subinde a seipsis degenerant, præsertim cum in malos incidunt socios, ut alii prorsus sint viri, aliaque agant et appetant quam fecerint pueri. Sed ut plurimum qualis quis est in pueritia, talis quoque est in virili ætate. Quocirca omnes Theologi et Philosophi, ac nominatim Plato et Aristot. in Politic. docent summam in Republica habendam esse curam puerorum, ut recte instituantur; pueros enim esse seminarium Reipublicæ; quales enim formantur pueri, tales evadunt viri. Monet ergo parentes et magistros hic Salomon, ut in puerorum indolem invigilent, eorumque vitia et propensiones indagare satagant, ut deinde eos corrigere, et in virtutes flectere queant.

Porro codices Septuag. hic variant. Complut. enim legunt: *In studiis suis impedietur adolescens; cum sancto et recta via eius*, q. d. Vir sanctus impediet et coercebit prava adolescentis studia, eiusque vias et actiones moderabitur, et rectas efficiet; Romani: *In adinventionibus suis impedietur adolescens; cum sancto, et recta via eius*, id est ut clare vertit Auctor Catenæ Græcorum: *Adolescens, cum sancto familiariter conversans, rectam faciet viam suam.* Cassian. collat. 21. c. 22. et alii aliter dispungunt; priorem enim partem versus referunt ad versum præcedentem hoc modo: *Pondus magnum et pusillum, et mensuræ duplices immundæ sunt apud Dominum, et qui facit ea, in adinventionibus suis compedietur*, id est capietur vinculis, constringetur et punietur. Deinde subdunt quasi novam sententiam: *Adolescens cum sancto* (si versetur) *recta erit via eius.*

AUREM AUDIENTEM, ET OCULUM VIDENTEM, DOMINUS FECIT UTRUMQUE.) Vers. 12. Septuaginta vertunt: *Auris audit et oculus videt, Dominus fecit et utraque*, vel *utrumque est opus Domini*, ut vertit Auctor Catenæ Græcorum, qui primo sic explicat, q. d. Ut oculus, qui recte videt, videt opera Domini; ita auris quoque, quæ recte audit, audit mirabilia eiusdem Domini. Utrumque ergo fit opera et operatione Domini, q. d. Deus dedit homini non solum potentiam videndi et audiendi, sed et rectum eius usum, tum physicum, ut scilicet auris recte sonos et sonorum discrimina percipiat; oculus vero recte colorum omnium species videat et discernat: tum potius ethicum, ut scilicet aure utamur ad audiendum honesta, casta, sancta; oculis utamur ad eadem intuendum. Unde inferendum relinquit hominem Deo in hoc recto sensuum usu gratias agere, obsequi et obsecundare debere, ut iis utatur ad Dei honorem et beneplacitum, scilicet ut aures non aperiat nisi ad audiendum Dei legem, psalmodiam, officia divina, scientias et res honestas, etc. oculos vero non pandat nisi ad intuendum creaturas Dei, ut ex iis Creatorem agnoscat et laudet. Hoc enim fine Deus homini oculos et aures dedit. Vide S. Chrysost. homil. 44. in epist. ad Romanos, et homilia 22. in 1. ad Corinthios.

Secundo, noster Salazar. apposite hunc versum refert ad præcedentem. Nam cum præmiserit Salomon, inquit, ex primis studiis et conatibus pueri ingenium et indolem deprehendi, an docilis ad audiendum, et acris ad speculandum sit, apte quidem subdit: *Aurem audientem, et oculum videntem, Dominus fecit utrumque*, q. d. In his non intercedit consilium aut libertas; quod enim quis ad audiendum sit docilis, et ad speculandum acris; pars naturæ est a Deo ipso creata, atque adeo in pueris etiam qui nondum consilii et rationis compotes sunt, non parum elucet. Itaque *in animo scintillæ sunt, quæ præceptoris spiritu excitatæ, generosum disciplinæ fomitem arripiunt: alioquin algidum in cinerem nequidquam flaveris*, ait Petrarcha dialogo 81.

Tertio, alii hæc referunt ad Deum, q. d. Deus dedit homini oculos ad videndum, aures ad audiendum, quanto magis ipse oculos habet oculatissimos, et aures ad audiendum acerrimas, iuxta illud Psal. 93. v. 9. *Qui plantavit aurem non audiet; aut qui finxit oculum, non considerat?* Contra eos qui v. 7. dixerunt: *Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Iacob.* Et: *Nubes latibulum eius, nec nostra considerat, et circa cardines cæli perambulat*, Iob 22. 14. Significat ergo omnia nuda et aperta esse oculis Dei lucidissimis, et auribus auritissimis. *Quoniam auris zeli audit omnia, et tumultus murmurationum non abscondetur*, Sapientiæ 1. 10. Huc facit illud Plinii l. 2. c. 7. *Deus totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui.*

Quarto, plenius et profundius noster Hieron. Prado in Ezech. c. 12. v. 2. Oculo videre, inquit, est perspicue et aperte cernere: aure audire, est perspicere et tenere recte quæ audis; idem est videndo videre, et audiendo audire. Ratio huius significationis est, quia ii ablativi, infinitivi, vel gerundia augent et complent actionem verbi, importantque modum quo fieri solet; et quoniam visio fit mediante luce, et auditio excipiendo et tenendo verbum quod profertur; inde videndo videre, est dilucide cernere; et audiendo audire, est recte tenere; sicut etiam ore loqui, vel loquendo loqui, est cordate loqui, vel ex præmeditato; quia vere verbum oris est id quod mente concipitur et cogitatur. Quoniam ergo sensus hi sunt ministri intellectus et voluntatis, heris suis per omnia similes (nam visus et intellectus claritate delectantur et operantur: auris et voluntas suavitate et bonitate capiuntur) inde est ut pro intellectu non excæcato usurpetur *oculus videns*, et *auris audiens* pro voluntate non obdurata affectu aliquo immoderato apud Matth. 13. 9. et in Apocal. 13. 9. *Qui habet aures audiendi, audiat*, id est volunta-

tem morigeram et obedientem. Inde illud Psalmi 17. 45. *In auditu auris obedivit mihi.* Et Proverb. 20. 12. *Oculum videntem, et aurem audientem, Dominus fecit utrumque*, id est doctorem eruditum, et auditorem verbi docilem esse, opus Dei est ex æquo mirabile. Meminit autem horum sensuum; quoniam, ut notavit Polychronius, visus et auditus tantum recipiunt admonitionem; aut enim cernentes aliorum calamitatem ad sanitatem revertimur, aut audientes divinas leges diligentiores in studio virtutis efficimur, neque est alius præterea sensus, qui ad pietatem inducat. Hæc Prado.

Accedit R. Salomon: *Divinum opus*, ait, *sunt aures et oculi mortalium; summopere delectatur Deus auribus reprehensionem audientibus, oculisque rerum eventum prospicientibus.* Et R. Levi: *Hi duo sensus*, ait, *visus scilicet et auditus, peculiarem præ cæteris operam præstant, ut vir quoad mores et animi sensa absolutus veraxque evadat.* Et Vatablus: *Audientem*, ait, *Dei præcepta et videntem quæ bona sunt, utrumque facit Dominus.* Alii hæc referunt ad bonam obedientiæ politiam. Hæc enim existit, cum superiores oculo, id est bonis consiliis, omnia administrant, et populus aure obedienti eis paret, q. d. Utrumque est Dei donum et benedictio; nam in utroque consistit reip. et cuiusvis collegii vel congregationis columen, salus et felicitas.

Vers. 13. NOLI DILIGERE SOMNUM, NE TE EGESTAS OPPRIMAT: APERI OCULOS TUOS, ET SATURARE PANIBUS.) Pagnin. *Satura te panibus, saturare*, id est saturaberis. Sæpe enim apud Hebræos imperativus ponitur pro futuro, ut Psal. 33. *Accedite ad eum, et illuminamini*; id est illuminabimini. Pro *ne te egestas opprimat*, hebr. est פן תורש *pen tiurares*, id est ne hæreditate priveris, ne depaupereris. Radix enim *iaras* significat hæreditare et possidere, sed in *niphal*, est contrariæ significationis et significat hæreditate depelli ac depauperari, cum quis ex Crœso fit, non Cyrus, sed Irus et Iro pauperior. Est metalepsis; ex somno enim intelligitur desidia, ex desidia otium, ex otio laboris fuga, quæ parit egestatem. Vice versa, ex apertione oculorum intelligitur vigilia, ex vigilia surrectio, ex surrectione labor, qui parit saturitatem, id est rerum abundantiam. Hæc enim instar catenæ connexa sunt, unumque alteri velut annulus annulo inseritur et innectitur, ut ex uno cætera inferas et intelligas.

Aben Ezra hunc versum nectit præcedenti, q. d. Aures ad institutionem auscultandam, oculi vero ad ea contemplanda, quibus corrigimur, procreati sunt a Deo; quamobrem ne diligas somnum: oculi enim non nisi ad somnum, statis horis capessendum sunt effecti, cum postea penetrandis ac arripiendis disciplinæ institutis vacare debeant. Redit ad vetandam socordiam; huius enim comes, imo parens est somnus, vel potius dilectio et amor somni. Somnus enim naturalis est, et naturæ debitus; at amor somni fere vitiosus est, quia nimius. Dormire, inquit Caiet. necessitatis est; sed diligere dormitationem, voluntatis est ac pigritiæ, et hic affectus longiorem efficit somnum quam opus sit. Qui enim amat dormire, pergit dormire in multam lucem, nec exurgit, sed somno indulget, donec torpori suo satisfaciat, iuxta illud S. Dominici Loricati: *Somnus somnum adescat, vigilias vigiliæ pariunt.* Sensus ergo est, q. d. Noli diligere somnum, nec ei ad pigri corporis libitum indulgeto, ut lucem et tempus labori destinatum otiando et dormitando transigas, ne ex otio in egestatem incidas, illaque te opprimat, et fame emaciari, imo mori cogat; quare aperi oculos tuos, expergiscere, somnum excute, labora ut victum tibi pares, ac satureris panibus, id est abundes omni re ad victum necessaria vel opportuna; panis enim Hebræis quemlibet cibum significat.

Mystice, q. d. Excute somnum desidiæ ac concupiscentiæ, ac bonis operibus te dede, ut victum spiritualem tibi compares, quo vivas in omnem æternitatem. Victus hic est Eucharistia et S. Scriptura in præsenti vita, ac gloria et felicitas perpetua in futura. Ita Beda: « Noli, ait, diligere somnum peccati et inertiæ, de quo Apostolus ait: A Hora est iam nos de somno surgere, ne te, si non bene vigilare noveris, egestas opprimat in futuro; illa scilicet gravissima egestas, ubi nec stillam aquæ unam sitiens invenire queas, nec oleum exstinctis lampadibus infundere. Aperi oculos tui cordis ad vigilias sanctas, ac saturitatem tibi gaudiorum cælestium bene vivendo conquire. »

Septuag. alio abeunt; vertunt enim: *Noli diligere detrahere, ne extollaris; aperi oculos tuos, et implere panibus.* Quod aliqui explicant de furto, quod comes, imo filia est somni, otii et desidiæ, q. d. Noli otiando detrahere et furari res et opes proximorum, ne extollaris in patibulum, et suspendaris. Verum pro *detrahere* græce est καταλαλεῖν, quod significat detrahere non opibus, sed famæ, obloqui, deblaterare, criminari. Igitur hebr. שנה *scena*, quod proprie somnum significat, a rad. ישן *iascian*, id est dormivit; Septuag. vertunt detractionem, a rad. שנה *sciana*, id est mutavit, alteravit, id est detraxit famæ. Detractor enim solet res aliter narrare quam gestæ sint, itaque eas mutare et alterare in peius, imo fingere et mentiri. B Unde cap. 17. v. 9. dicitur: *Qui celat delictum, quærit amicitias; qui altero sermone repetit* (hebr. שנה *sciana*, id est, mutat) *separat fœderato.* Noli ergo detrahere et obloqui proximo, ne extollaris, id est, noli alterum criminando deprimere, ut te extollas. Radix enim detractionis est superbia, qua quis ut se extollat, alium sibi æqualem vel æmulum vituperando deprimit. Unde S. Hier. vel potius Paulinus ad Celantiam: *Nulli umquam*, ait, *omnino detrahas, nec aliorum vituperatione te laudabiliorem videri velis; magis tuam vitam exornare disce, quam alienam carpere.* Adde etiam Hier. in epist. ad Rusticum: *Vitium satis hominum est, et suam laudem quærentium, alios viles facere; quia alterius vituperatione se laudari putant. Et cum suo merito placere non possint, placere volunt in comparatione malorum.*

Pro *ne extollaris* græce est μὴ ἐξαρθῇς, quod Complut. et Regia Biblia vertunt: *ne pereas*; Cyprian. l. 3. Testim. *ne extollaris*; licet nonnulli codices habeant: *ne eradiceris.* Verum huic Septuag. versioni, puta detractioni famæ, non satis respondet id quod additur: *Aperi oculos tuos,* C *et saturare panibus*; ac hebr. שנה *scena*, semper alibi somnum significat, non detractionem; quare Vulgata versio, uti aptior et verior, anteferenda est.

MALUM EST, MALUM EST, DICIT OMNIS EMPTOR: ET CUM RECESSERIT, TUNC GLORIABITUR.) Hebr. יתהלל *ithallel*, id est, laudat se et iactat, quod rem pretiosam vili emerit. Pro *malum* hebr. est רע *ra*, pro quo Chald. aliis punctis legens רע *rea*, id est *socius*, vertit: *Socius ad socium dicit quod emit, et tunc gloriatur et prædicat*; Hebr. est: *Malum, malum, dicit emptor, et abiens sibi laudabit se.* Redundat more Hebr. τὸ *sibi*, q. d. Cum rem emit, illam habet in honore et pretio. Aut τὸ *sibi* emphasim habet, q. d. Cum recesserit, sibi rem vili emptam vindicans, tunc gloriatur. Id enim per aposiopesin intelligi, patet ex sensu et mente sententiæ. Quidam vertunt: *Cum vero amiserit, tunc laudat.* Res enim, cum possidentur, vilescunt; cum vero amittuntur, habentur in pretio et anxie requiruntur. Hic est hominis genius. Unde R. Levi: « Lon- Vers. 14.
D ge dissimilis, ait, est possessio sapientiæ ab aliarum rerum possessione; cum enim cætera argenti pretio æstimentur, ea ab emptore deprimuntur, et vitii insimulantur, pretioque paria negantur quod venditor exigit; postquam autem hic discesserit, merces dilaudat, seque eas non emisse dolet, atque ideo vilia videntur quæ obtineret, et optima quibus careat. Secus vero prorsus contingit in sapientia comparanda; nec enim eam quis sibi utilem arbitratur, nisi cum illam sit adeptus. »

Iam primo, Baynus hæc refert ad labores, ærumnas et pericula, quæ subeunt mercatores, ut ditescant, q. d. Multa mala, id est multas molestias, curas et dolores subeunt mercatores, ut merces et opes comparent; at ubi eas compararint, gaudent et gloriantur. Unde illud Horatii:

Impiger extremos currit mercator ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

Hinc mystice Salonius, et ex eo Glossa: « Qui æterna,

ait, præmia desiderat, malum est, malum est, dicit; quia in præsenti debet sustinere, ut, cum recesserit de mundo, glorietur, perspiciens, quia non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. » Accinit etiam Hugo Cardinal. qui non tam ad laborum tolerantiam, quam ad pœnitentiam hanc gnomen refert. Mystice, inquit, exponitur de eo qui nummo pœnitentiæ merces emit cælestes; malum est dicit, id est nimis carum, nimis molestum pœnitere, et cum emptor, id est pœnitens, recesserit a foro pœnitentiæ in domum cælestis patriæ; tunc sane gloriabitur, quia bonum forum habuit. Addit etiam merces cælestes non tam ideo caras videri, quia multis constent laboribus, quam ex eo, quia nondum explicatæ sunt.

Huc accedit expositio R. Salomonis: *Qui sacræ legis, ait, cognitione ditatur per ærumnarum famisque flagella, illud sæpe queritur, et heu clamitat ob hunc cruciatum et angustiam; verum ubi sapientia cumulabitur, labores, quibus functus est, sibi gloriosos prædicabit.*

Secundo, idem Baynus: Exemplo mercatorum, inquit, vult nos spectare non initia, sed fines laborum. Ut enim illi rem primo vituperant, quo vilius emant; deinde ubi emerint, iactant se et gloriantur de sua sive industria, sive peritia in rebus comparandis; sic sapientia, in cuius acquisitione vigilare et laborare suum filium monet Sapiens, minime iuvenibus arridet; sed malum est, malum est, inquiunt, mane somnum excutere, et litterarum studiis sive rebus divinis indulgere; sed olim ex ephebis et puerilibus annis egressi, ubi maximis sudoribus veluti negotiator venditis omnibus unicam sibi margaritam comparaverint, sibi gratulabuntur ipsis.

Sicut ergo mercatores labores damnant, cum eos subeunt et sentiunt; at ubi aliis esurientibus ipsi saturantur panibus et deliciantur, tum eosdem laudant, tum gloriantur se laborasse, et laboribus tot opes et commoda comparasse; sic qui virtutibus et sapientiæ insistunt, initio ardua multa et difficilia experiuntur: at postea sibi gratulantur, quod virtutem et sapientiam suis laboribus pepererint, et cum ex hoc sæculo laboribus et doloribus referto recesserint, tunc gloriabuntur; quia tunc clare videbunt, quod non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis, Rom. 8. Hic sensus valde appositus est; hæ enim parœmiæ velut parabolæ sub cortice litteræ arcanum quid et latens sapientiæ et virtutis decus significant. Unde et Chald. hanc gnomen nectit sequenti, in qua studium sapientiæ opibus et auro antefertur.

Tertio, Iansenius censet hac parœmia insinuari hominis ingenium, quo fere aliena vituperamus, nostra laudamus, in eis nobis placentes et gloriantes, adeo ut easdem omnino res et actiones, cum quis apud alios videt, audacter damnet: cum vero in seipsum translatas conspicit, laudet atque extollat. Vulgari enim parœmia quis merces suas vendere dicitur, cum res suas dilaudat. Unde noster Salazar ita exacte singula adaptat et explicat, q. d. Fere ita accidit, ut aliis res suas venditantibus et ostentantibus, auditores velut astuti quidam emptores non solum non probent, sed etiam verbis suis extenuent. Hi vero qui ea ratione alienas res extenuant, si forte earum aliquam adepti sint, non solum apud se gloriantur et gestiunt, sed etiam illam simili modo venditare, et aliis commendare maxime adnituntur. Itaque his verbis Salomon improbam quorumdam hominum propensionem ad suas res laudandas, alienas aspernandas et extenuandas, mercatorum exemplo damnat.

Quarto, plane et genuine notat hic Salomon genium et indolem hominum in emendo et vendendo: In emendo enim rem plus æquo vituperant, in vendendo plus æquo laudant. Malum est, dicit emptor, ait Lyran. quia replicat rei defectum, ut imminuat eius pretium. Qui enim emunt, rem emendam malam et vitiosam causantur, imo omnes eius defectus et vitia enarrant, et nimis amplificant, ut venditor viliori pretio eam vendat. Qui vero vendunt, rei vendendæ præstantiam extollunt, ut eius pretium adaugeant. Qua in re subinde contra charitatem peccant, subinde etiam contra iustitiam, ut cum quodam ingenio artis rei vitium tegunt: cum mentiuntur, rem vitio carere, vel habere dotes quas non habet; cum rem vitiosam tanto pretio vendunt, quanto integram; cum simplices decipiunt et fraudant: cum venditor ignorat rei præstantiam et pretium, ut cum gemmam vendit pro vitro, aut emptor vitrum emit pro gemma. Denique cum emptor rogat an res vitio careat, tenetur ex iustitia venditor rei vitia, maxime occulta, aperire, uti docet noster Lessius lib. 2. de Iustitia cap. 21. de emptione dubit. 11. Ratio a priori est hominum cupiditas et avaritia: *Omnes enim quæ sua sunt quærunt*, ut ait Apostolus, ad lucrum ergo suum rem pretiosam extenuant, dum emunt; et vilem extollunt, dum vendunt. Huic cupiditati medetur charitas, quæ iubet et dictat: *Dilige proximum tuum sicut teipsum. Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Prout vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter*, Lucæ cap. 6. vers. 31.

Hic est sensus litteralis et quasi grammaticus huius parœmiæ, sub quo profundius symbolice significantur illa quæ paulo ante, præsertim secundo loco annotavi. Sic enim parabolæ suum in cortice habent sensum grammaticum, sub quo aliud parabolice, seu ad litteram significatur, quod paulo ante indicavi.

Huc facit *facetissima cuiusdam mimi urbanitas qui*, ut Mimi lepor.
refert S. August. l. 13. de Trinitate cap. 3. *cum se promisisset in theatro quid in animo haberent, et quod vellent omnes aliis ludis esse dicturum, atque cum ad diem constitutum ingenti exspectatione maior multitudo conflueret, suspensis et silentibus omnibus dixisse perhibetur: Vili vultis emere, et caro vendere. In quo dicto levissimi scenici, omnes tamen conscientias invenerunt suas, eaque vera ante oculos omnium constituta, et improvisa dicenti admirabili favore plauserunt.* Subdit S. August. hoc omnium esse non omnino, sed plerorumque: *Nam scio ipse hominem, ait, cum venalis ei codex fuisset oblatus, pretiique eius ignarum, et ideo quiddam exiguum poscentem cerneret venditorem, iustum pretium, quod multo amplius erat, nec opinanti dedisse. Quid si etiam quispiam nequitia tanta possessus, ut vili vendat quæ dimiserunt parentes, et care emat quæ consumat per libidines, magno pretio stupra emendo, parvo autem rura vendendo? Largitionis etiam gratia novimus quosdam emisse frumenta carius, et vilius vendidisse suis civibus.* Subdit deinde simile de cupiditate laudis: *Illud etiam quod vetus poeta dixit Ennius; Omnes mortales sese laudari exoptant; profecto et de seipso, et de iis quos expertus fuerat, coniecit in aliis, et videtur prænuntiasse hominum omnium voluntates. Denique si et mimus ille dixisset: Laudari omnes vultis, nemo vestrum vult vituperari; similiter quod esset omnium voluntatis, dixisse videretur. Sunt tamen qui vitia sua oderint, et in quibus sibi displicent ipsi, nec ab aliis se laudari velint, gratiasque agunt obiurgantium benevolentiæ, cum ideo vituperantur ut corrigantur. At si dixisset: Omnes beati esse vultis, miseri esse non vultis; dixisset aliquid quod nullus in sua non agnosceret voluntate. Quidquid enim aliud quisquam latenter velit, ab hac voluntate, quæ omnibus hominibus satis nota est, non recedit.*

EST AURUM ET MULTITUDO GEMMARUM; VAS AUTEM Vers. 15
PRETIOSUM LABIA SCIENTIÆ.) q. d. Aurum est pretiosum, et multitudo gemmarum est pretiosa; at longe pretiosiora sunt labia plena scientiæ. Tò enim *pretiosum* in priori membro intelligitur, et ex posteriori membro per zeugma repetendum est, q. d. Homines aurum et gemmas magno habent in pretio; at ego verum et summum rerum pretium colloco in corde et ore erudito. Hoc enim tot fundit auri massas et tot gemmas, quot sententias. Cum enim de castitate disserit, fundit aureas gnomas, et quasi smaragdos virginitatis. Cum de temperantia ratiocinatur fundit amethystos sobrietatis. Cum de amore Dei, fundit carbunculos charitatis. Cum de patientia fundit iaspides fortitudinis. Cum de constantia, fundit adamantes martyrii, etc. Per *scientiam* enim hic et toto hoc libro non speculativa, sed practica intelligitur, quæ in prudentia et virtutum studio

consistit. Per *vas* phrasi Hebræa accipe organum et instrumentum. Unde Auctor Catenæ Græcor. pulchre ex Septuag. vertit: *Exstat aurum; exstat pretiosorum lapidum copia, at plus utroque honoratum organum sunt labia intelligentiæ.* Hebr. habent: *Est aurum et multitudo gemmarum, et vas pretiosum labia scientiæ.* Syrus: *Et vasa pretiosa et labia scientiæ.* Chaldæus hunc nectit versui præcedenti, quasi sint verba emptoris, qui cum tolerando multa mala, id est labores et ærumnas comparavit scientiam, gloriatur, prædicat et dicit: *Est aurum et multitudo margaritarum pretiosarum, et vasa pretiosa labia scientiæ*, q. d. Parvo malo et labore comparavi mihi scientiam, quæ pretiosior est gemmis et auro. Sic et R. Levi.

Iam primo, R. Levi sic exponit, q. d. Sunt qui auro et lapidibus pretiosis abundant, sed tamen res pretiosæ, ut sunt labia scientiæ, non sunt illis.

Secundo, Baynus, q. d. Facile sibi comparat opes, aurum et multas margaritas et vasa pretiosa, qui pollet scientia labiorum, hoc est, vir sapiens et eloquens facillime potest ditescere: ut iam iuvenibus debeat prima cura haberi de sapientia, non de mercatura, aut aliis artibus quibus opes acquiruntur. Facile est, dicebat olim Thales Milesius, philosophis ditescere, si velint, id quod re ipsa ostendit: nam perspecta per cursum siderum olei futura caritate, omnes totius provinciæ comparavit olivas; quare dives admodum evasit.

Tertio, melius Caiet. ex Hebræo censet hic pretium scientiæ comparari pretio auri et margaritarum. Copula enim *et* Latinis, ac magis Hebræis, sæpe est nota comparationis. Unde Vatablus vertit: *Et velut vas pretiosum est sermo scientiæ, id est, sermo doctus et eruditus.*

Quarto, profundius Noster, Septuag. et alii pro *et* vertunt, *autem*; Hebr. enim ו *vau*, id est *et* sæpe Hebræis est adversativum significans *autem*. Unde Tigurina vertit: *Os scitum auro, gemmis ac pretiosis vasis pretiosius est.* Hæc versio verbotenus liberior est, sed sensum fere adæquat. Igitur scientia hic non tantum confertur, sed antefertur auro et gemmis, q. d. In auro laudatur fulgor, soliditas, pretium; at magis fulget, magis solida, constans et pretiosa est scientia, id est, prudentia, virtus et sapientia. Tagus et alii nonnulli fluvii, sed pauci et eximii, sunt auriferi, vehuntque ramenta auri; at magis aurifera sunt labia sapientis; vehunt enim aurum sapientiæ, virtutis et charitatis. Talia fuere labia S. Ioannis Constantinop. Patriarchæ, qui proinde cognominatus est Chrysostomus, id est aureum os; et B. Petri Ravennatis, qui inde dictus est Chrysologus, id est aureus sermo, ob eloquii suavitatem et elegantiam. Unde a Sixto III. Pontifice Max. iussu S. Petri Apostoli, et S. Apollinaris primi Ravennatium Episcopi, illi in somnis apparentium, ætate licet iuvenis, creatus est Ravennæ Archiepiscopus. Sic S. Athanasii, Basilii, Nazianzeni, Ambrosii, Hieronymi, Augustini aurea, imo gemmea, erat sapientia et eloquentia.

Margaritarum omnis laus et *dos in candore, magnitudine, orbe, levore, pondere* consistit, ait Plinius l. 9. cap. 35. Ita vir sciens, id est sapiens et eloquens, præsertim Apostolicus, candoris laudem habet in castitate, magnitudinis in magnanimitate, orbis sive orbiculatæ et rotundæ figuræ in animi resignatione et obedientia, levoris in modestia et morum compositione, ponderis in gravitate et prudentia. Vide 13. dotes margaritarum, quas viris Religiosis et Apostolicis applicavi Apocal. 21. v. 21.

Porro Hebr. פנינים *peninim*, non tantum margaritas sive uniones, sed et lapides pretiosos, ut vertunt Septuag. sive gemmas, ut vertit Noster, significat. Igitur vir sapiens et eloquens dotes habet carbunculi, sapphiri, berylli, adamantis, cæterarumque gemmarum, quas recensui Apoc. 21. 19. et seq. Aliqui *peninim* vertunt, *penitissima* vel *intima*: tum quia uniones intimi sunt suæ conchæ, tum quia ex intimo et profundissimo mari eruuntur; inde enim nautæ eos expiscantur. Sic profundum est cor sapientis, et quasi pelagus inexhaustum sapientiæ, ex quo auditorem sapientiam expiscari assidue usque ad fundum convenit, ut penetret intima eius sensa, ac dictorum et sententiarum eius profunda arcana scrutetur. Hoc est quod dixit cap. 3. 13. *Beatus homo, qui invenit sapientiam, et qui affluit prudentia.* Rationem subdit dicens: *Melior est acquisitio eius negotiatione argenti, et auri primi, et purissimi fructus eius; pretiosior est cunctis opibus, et omnia quæ desiderantur, huic non valent comparari.* Et c. 8. 19. *Melior est fructus meus auro et lapide pretioso, et genimina mea argento electo.* Vide ibi dicta, et Iob cap. 28. 15. *Non dabitur aurum obrizum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione eius, etc.*

Vas autem pretiosum labia scientiæ.) *Vas*, id est primo, organum promens et suavi quasi harmonia modulans scientiam; secundo, *vas*, idest, hominis supellex et divitiarum pars; omnis enim supellex Hebræis *vas* dicitur, ait Iansenius; tertio, proprie *vas*, puta dolium, amphora, crater aut cyathus continens ornansque sapientiam rem pretiosissimam. Igitur τὸ *vas* notat primo quod, sicut vas, puta dolium vel crater plenus est vino; sic cor et os sapientis plenum est scientia: secundo, sicut crater impletur vino, ut convivis propinetur; sic sapiens non sibi soli sapit, sed sapientiam suam ore et labiis aliis propinat et communicat; tertio, sicut crateres e quibus divites hauriunt et bibunt vina, solent affabre elaborari, auroque artificiose ornari, et gemmis distingui ac quasi ocellari, tum ad ornatum, tum ut suaviorem efficiant potum; sic pariter sapiens affabre dicta sua sermonesque elaborat, distinguit, disponit, concinnat, ut videatur esse crater quidam concinnus et affabre compositus. Sapientia enim et eloquentia maxime consistit in ordine et apta rerum sententiarumque dispositione, compagine ac nexu. Sic enim fit concinna et apposita quasi structura et fabrica, ut ab auditoribus perspici possit et capi, itaque in eorum animos influat et persuadeat ea quæ virtutis et salutis sunt. Sicut enim exercitus decor et robur consistit in castrorum acie rite disposita et ordinata; hæc enim hostibus est impenetrabilis, ideoque invicta et victrix omnium, cum turba inordinata et confusa se invicem impediat, et hosti proterendam obiiciat. Sic pariter orationis energia et vis consistit in apta eorum quæ dicuntur serie et dispositione, ut quælibet res et ratio suo ordine collocetur, ubi plus habitura est ponderis et efficaciæ, æque ac decoris et elegantiæ: sic enim animos audientium docet, delectat, movet et penetrat, ut ei resistere nequeant. Vide Ciceronem in Oratore.

Os sapientis est crater sapientiæ. 1. 2. 3.

Hinc Themistocles ad regem Persarum fugiens, cum coram eo perorarct, dixit orationem similem esse picturatis stragulis, quæ, dum explicantur, rerum pictarum ordinem et concinnitatem ostentant. Ita Plutarchus in Apophthegm. Augustus vero Cæsar, scribens ad suum Mæcenatem, taxavit eius in stylo lasciviam, et in compositione insolentiam; unde eam imitando repræsentans, hanc subiecit clausulam: *Vale, mel gentium, ebur ex Etruria, laser Aretinum, adamas Supernas, Tiberinum margaritum, Cilniorum smaragde, iaspis figulorum, beryllc Porsennæ, carbunculum habeas malagma mœcharum.* Ita Sveton. in Augusto.

Vers. 16. Tolle vestimentum eius qui fideiussor exstitit alieni; et pro extraneis, aufer pignus ab eo.) *Fideiussor alieni* est, qui fideiubet, sive spondet pro alieno, id est extraneo: hunc enim significat hebr. זר *zar*. Rursum *pro extraneis* hebraice est *pro extranea* vel incognita, scilicet non re, sed fœmina; hanc enim significat hebr. נכריה *nochria*, pro quo Regia et alii codices melius cum Vulgata et Pagnino legunt, נכריים *nochriim*, id est extraneis. Perperam enim Rabbini puncta supposuerunt, ac pro *nochriim* punctant *nochriam*; *nochriam* enim Hebræis non est usitatum nihilque significat, quamquam ipsi id fecerint bono fine, ut scilicet innuerent veram lectionem esse *nochria*, uti notatur in margine.

Sensus ergo est, q. d. Si quis sibi fideiubeat pro extraneis, puta pro extraneo viro vel extranea et incognita fœmina, ut tibi consulas, tuamque rem assecures, accipe ab eo pignus, adeoque si aliud non habeat, accipe vestem eius in pignus, ut, si uterque vel alteruter fidem fallat,

aut solvendo non sit, ex pignore rem tuam recuperes. Ratio est, quod anceps et lubrica sit negotiatio cum extraneo, utpote non satis cognito, et remote habitanti: quocirca si debitum solvere nolit, aut non possit, elabitur, et ad suos redit; unde a creditore ad solvendum cogi nequit: civem et vicinum ad civitatis magistratum cites, externum si cites, aufugiet. Sic Gallus Hispanum, Germanus Polonum, Anglus Scotum, Italus Græcum difficulter coget ad debitum præstandum: si enim cogere velit, debitor in suam Hispaniam, Poloniam, Scotiam, Græciam redibit, itaque manus creditoris effugiet. Quis enim eum in oris tam remotis requiret? aut quis ei litem apud suos intentare audeat? quare qui sibi consultum velit, fideiussorem pro extraneo exigat, pignusque ab eo accipiat, ut securius et citius debiti solutionem extorqueat. Extraneo enim tardante, vel tergiversante, solvere tardat quoque, vel tergiversatur solvere eius fideiussor; non enim vult ex suo alienum debitum dependere. Quare ut eum cogas cito et secure sponsionem suam præstare, pignus ab eo tolle, præsertim si ipse quoque fideiussor sit extraneus, uti ex Hebræo verti potest; Hebræi enim carent casibus, unde idem nomen quemlibet casum significat. Hinc Tigur. vertit: *Si alienus spoponderit, eripe vestem eius, ut pro extraneo sit pignus eius.* Melius tamen Noster vertit in genitivo: *Sponsor* sive *fideiussor alieni*, hoc est extranei. Sequitur enim: *Et pro extraneis, pignus aufer ab eo.*

Hunc esse sensum liquet ex c. 27. 13. ubi in Hebræo eadem ad verbum est sententia quæ hic ibique Noster vertit: *Tolle vestimentum eius qui spopondit pro extraneo; et pro alienis aufer ei pignus.* Porro si pignus hoc esset pauperis, puta vestis in qua pauper dormire solebat, ante vesperam ei reddendum erat, mane tamen rursus illi auferri poterat, iuxta legem veterem latam Exodi 22. 26. Quamquam illa lex proprie spectat ad pauperem debitorem, ex mutuo præsertim, ut patet ex v. 25. non ad fideiussorem, licet a pari ad eum extendi queat: fideiussor enim est debitor eius pro quo fideiussit. Unde Deut. 24. 10. extenditur ad debitorem quemlibet, qui rem aliquam alteri debet quomodolibet.

Hic versus nunc deest in Septuag. Romanis et cæteris; Complutenses tamen (indeque Regii) qui in Septuag. suppleverunt illa quæ deerant, imo Septuag. accommodarunt Hebræo et Vulgatæ versioni, hunc versum sic efferunt: *Tolle vestimentum spondentis pro alieno, et pro alieno accipe pignus ab eo* (Chald. *pignora illud.*) Unus codex vetus Septuag. sic habet: *Tolle vestem eius, qui fideiussor extitit alieni, et pro extraneo oppigneravit se.*

Directe ergo et expresse hæc gnome monet creditores ut sibi caveant in commerciis cum extraneis, ideoque sponsorem exigant, et ab eo vestem in pignus accipiant, ut, cum fideiussor sua veste carere nequeat, cogatur ad eam recipiendam stimulare extraneum ad persolvendum illico debitum. Indirecte vero et tacite monet fideiussores ut in sponsione, præsertim pro extraneis, non sint temerarii et præcipites, uti sunt prodigi et libidinosi, utpote a quibus creditor vestem in pignus accepturus sit, et debitum omne exacturus. Cum enim extraneos abeuntes insequi nolit, fideiussorem adibit, ab eoque fidem datam debitumque omne reposcet. Vide quæ de periculo fideiussoris dixi cap. 6. 1. R. Salomon in cap. 27. v. 13. et alii nonnulli τὸ *Tolle et aufer* accipiunt [illegible] in modo potentiali, pro *potest tolli* et *auferri*, vel meretur ut tollatur, aut reipsa tolletur et auferetur, q. d. Is qui facile et temere fideiubet pro extraneo, meretur ut ab eo vestis et pignus tollatur; imo deficiente extraneo iudex fideiussorem ad pignus, omneque debitum extranei præstandum condemnabit, ideoque vestem reliquamque supellectilem ei auferet. Simili phrasi ait Psaltes Psal. 143. 5. *Tange montes et fumigabunt*, id est superbi et tumidi, instar montium si a Deo tangantur, id est fulmine siderentur, similive plaga affleutur, uti merentur, mox in fumum abibunt, et in cinerem vertentur. Ita S. Hieron. ibid.

Iuxta hunc sensum tropol. R. Levi exponit, q. d. *Qui fideiussor extitit alieni*, id est, qui obsequitur concupiscentiæ, quæ mentem a Deo et lege alienat, omnium rerum possessione spoliatur, et pro ea omne peccatorum, ad quæ illicit concupiscentia, debitum persolvet. Vatablus per *alienum* accipit infidelem et hæreticum; qui enim pro eo, qui fide caret, spondet, fidem suam periculo, et res suas spolio exponit.

Allegorice Christus, spondens pro debito et culpa extranei Adæ et hominum peccatorum a Deo alienorum, spoliatus fuit vestibus et stragulis, adeoque nudus plane pependit in cruce, in eaque velut in lecto mortis obdormiit.

Mystice Hugo: Tolle vestimentum, id est curam sæcularium, inquit, eius qui fideiussit pro animabus et pro extraneis. Pressius noster Salazar: Tolle, inquit, a Prælatis et Pastoribus vestem, id est stragula delicatiora, ne dormiant, sed magis vigilent, et insomnes sint. Ipsi enim pro animabus proximorum fidem suam obstrinxerunt; ideoque, ut eis gratiam et salutem a Deo impetrent, decet eos austerior vita, vigiliæ et chameuniæ, id est humicubationes.

SUAVIS EST HOMINI PANIS MENDACII (Complut. *mendax*; Auctor Catenæ Græcor. *mendacis*) ET POSTEA IMPLEBITUR OS EIUS CALCULO.) Complut. et Regia: *silicibus*; Auctor Catenæ Græc. *lapillis*; alii: *arena*, ut arena opponatur farinæ, unde panis conficitur: sicut calculi opponuntur frustulis panis. Vers. 17.

Quæres: quis est *panis mendacii*, sive mendax? Resp. Ad litteram grammatice panis mendax est panis lapidosus, cui lapilli vel arenæ sunt immixti. Hic enim præ se fert veritatem panis, sed mentitur, et fallit comedentes. Dum enim eum comedunt, initio quidem bolos panis vident et gustant: at ubi eum masticant et comminuunt, lapillis plenum sentiunt, quibus dentes et palatum offendunt, iuxta illud Thren. 3. 16. *Fregit ad numerum dentes meos, cibavit me cinere.* Vide ibi dicta. Panis mendacii quis?

Iam sub hoc cortice litteræ, seu parabolæ, *panis mendacii* parabolice significat primo, cibos et opes mendacio, puta usura, fraude et iniustitia partos. Unde Tigur. vertit: *Dulcis est homini panis fraude partus; at tandem os eius scrupulis implebitur.* Sicut enim panis scrupulis et lapillis mixtus aspicienti pulcher, sed masticanti molestus, utpote lapidosus et scrupulosus, accidit: ita opes et deliciæ fraude partæ initio suaves videntur; at in fine exitiosæ deprehenduntur, cum scilicet conscientiam, quæ animæ est os, mille scrupulis, anguribus, litibus, onere restituendi, etc. lancinant, cruciant et excarnificant, præsertim dum a iudice fraudulenti damnantur, aut a Deo fraus eorum detegitur et punitur. Tunc ergo, quod inique partum est, concoqui non potest, sed os, stomachum totumque hominem cruciat. Resp. I.

Secundo, *panis mendacii* per synecdochen significat quaslibet opes, delicias, voluptates, etiam iuste partas. His enim si quis per gulam, superbiam, avaritiam, aliudve vitium indulgeat vel inhiet, initio quidem suaves videntur; at tandem sentiuntur perniciosæ: perinde ac si panem lapidosum manderet. Punietur enim vel ab hominibus, vel a Deo, vel a remorsu conscientiæ, vel a crapula damnisque gulam cæteraque vitia consequentibus. Unde mystice Beda, et ex eo Glossa: « In quocumque membro, ait, qui amplius peccaverit, in eo punietur. Qui in lingua magis deliquerit, in ea plus arsurus esse perhibetur, dum os eius calculo, qui est lapis ignitus, implendum dicitur, quod accidit diviti qui epulabatur quotidie splendide, cum in inferno ardens linguæ refrigerium petebat, quæ in verbis superfluis in epulando defluxerat » Lucæ 16. II.

Parabolice ergo significat hæc gnome deliciis, voluptati, gulæ et cuivis vitio in speciem blando suum inesse calculum, suos lapillos et scrupulos, qui longe magis illis vacantem cruciant, quam voluptas prævia oblectarit. Omne enim peccatum hanc habet naturam et consuetudinem, ut primo dulcedine quadam sensus mulceat, animumque titillet et oblectet; at postea dentes comedentium lædat, sive per remorsum conscientiæ, sive per pœnam multiplicem peccato debitam. Unde Poeta:

Gnom. *Sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas.* Quocirca Aristoteles admonebat ut *voluptates contemplemur non venientes, sed abeuntes*, hoc est non a fronte, sed a tergo. Venientes enim fucata specie blandiuntur, abeuntes autem pœnitentiam ac dolorem relinquunt. Ita Laert. lib. 5. cap. 1. Et Socrates voluptatem prurituі et frictioni comparans: *Quam mire*, ait, *hoc natura comparatum est, ut hæ duæ res sese invicem comitentur, voluptas et dolor*. Prurientes enim se fricant cum voluptate, sed mox a frictione se morderi et vellicari sentiunt. Idem Socrates dicebat, *eos qui se ad continentiam ac frugalitatem exercuissent, et longe plus habere voluptatis, ac minus dolorum, quam qui summa cura undique pararent oblectamenta*. Quod voluptates intemperantium præter animi sibi male conscii cruciatum, præter infamiam ac paupertatem, frequenter ipsi etiam corpori plus adferant molestiæ quam delectationis. Contra, quæ sunt optima, eadem fiunt iucundissima, si quis assueverit. Ita Laert. 2. c. 5.

III. Tertio, Auctor Catenæ Græcorum vertit: *Panis mendacis*; ψευδοῦς enim a ψεῦδος significat *panis mendacii*; a ψευδής vero, si ultimam notes accentu circumflexo ψευδῆς, significat *panem mendacis*. Iam *panis mendacis* sunt adulationes, artes, fraudes, quibus mendax alios oblectare, et sese exaltare satagit. Hæ enim initio suaves tam dicenti quam audienti accidunt: at tandem deprehensa earum falsitate et vanitate, utrumque cruciant, sicut contigit hæreticis et Iudæis, uti mox ostendam.

Nonnulli *calculum* hic accipiunt arithmeticum; calculis enim solet fieri supputatio et computus nummorum, huncque dant sensum, q. d.: Qui alienas facultates administrant, easque per mendacia et fraudes in suos usus convertunt, initio earum commodis fruuntur; at ubi ab heris, vel iudicibus, vel confessariis in confessione, aut a Deo in die iudicii, earum rationem reddere cogentur; tunc ora ipsorum implebuntur calculis, id est numeris ac ratiociniis, quibus rem alienam defraudarunt, quos tunc partiri et digerere non poterunt.

Alii *calculum* condemnatorium accipiunt. Olim enim iudices ferebant sententiam condemnationis, coniiciendo in urnam calculum nigrum: absolutionis vero coniiciendo candidum, q. d. Os mendacis et fraudatoris implebitur calculo, id est condemnabitur vel a iudice, vel a Deo.

Insuper noster Salazar, per *calculum* accipit minora pondera, qualia sunt drachmæ et scrupuli. Unde scrupulosi vocantur, qui minutim res parvas nimis expendunt et ponderant, q. d. Qui in vita res alienas fraudarunt vel diripuerunt, ac voluptate allecti magna rapinarum pondera corraserunt, nec tamen æstimarunt vel curarunt; hi in hora mortis scrupulis conscientiæ agentur, ac minima quælibet delicta stimulantia sentient, ut eorum remorsu crucientur et obruantur. Si ad Deum iudicem hoc referas, sensus erit: *Et postea os eius implebitur calculo*, id est pristinæ voluptatis et deliciarum; id tamen reliqui manebit, experientia scilicet sævissimi cuiusdam examinis, in quo iudex non modo ingentia furta et rapinas arbitrii sui libra expendet, sed etiam scrupulis, hoc est minutissimis ponderibus utetur, ut levissimas culpas trutinet.

Verum Hebræum חצץ *chasats*, calculum significat, non arithmeticum, nec condemnatorium, nec libralem; sed naturalem, puta lapillum asperum, acutum et penetrantem, qui pani immixtus dentes et palatum offendit. Alludit enim ad קצץ *katsas*, id est extrema præcidere, et ad חצה *chatsa*, id est dimidiare, hoc est rem in duas vel tres medias partes discindere. Inde חץ *chets* vocatur *sagitta* a penetrando, eo quod dividat et dimidiet id quod tangit. Sensus ergo initio assignatus germanus est et genuinus.

Mystice. Mystice: Hæreticis suavis est panis mendacii, id est falsa doctrina, quam pro pane Evangelico gaudent populo ministrare; at postea sentire coguntur non esse vere panem quod porrigunt, dum suam doctrinam defendere non possunt, sed eam evomere et abiicere adiguntur, præsertim in iudicio Dei et in gehenna. Ibi ergo Arrius, Nestorius, Lutherus, Calvinus et similes vident hæresim suam fuisse panem mendacii, eumque in calculum, id est acrem pœnam ignemque gehennæ, esse conversum. Ita Iansen. Unde Glossa per *calculum* accipit amaritudinem pœnitentiæ succedentem voluptati concupiscentiæ.

Hinc Galatinus l. 7. de Arcanis fidei c. 15. hunc versum apposite explicat de Iudæis: hisce enim mendacium perfidiæ suæ est delectabile. Cum enim oderint Christum et veritatem, Talmudicis Rabbinorum mendaciorum fabellis, quasi epulis suavissimis, sese oblectant; sed os eorum implebitur calculo, id est pœna inferni æterna. Nam calculus, inquit, cum durus sit, masticari non potest, neque consumi, neque deglutiri, neque expui, cum totum os plenum est. Sic pœna inferni durissima est et perdurat, nullatenusque evadi potest, neque finiri, neque diminui, neque aliqua lacrymarum humiditate molliri. Hoc est quod de iisdem vaticinatus est Ierem. 9. 3. *Extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii, et non veritatis*, etc. *et me non cognoverunt, dicit Dominus*. Et v. 5. *Docuerunt linguam suam loqui mendacium; ut inique agerent, laboraverunt*. Hoc est quod de iisdem prædixit S. Paulus 2. Thessal. 9. Deum scilicet permissurum Iudæos Antichristo: *Cuius est adventus, ait, secundum operationem Satanæ, in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus, et in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt ut salvi fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati*. Antichristi ergo signa, opes et deliciæ erunt Iudæis panis mendacii, qui mox eis vertetur in calculum et tormentum.

COGITATIONES CONSILIIS ROBORANTUR, ET GUBERNACULIS TRACTANDA SUNT BELLA. Vers. 18.) Syrus: *Propter provocationem fit bellum*, ut cum quis alium per iniuriosum dictum vel factum ad duellum vel bellum provocat. R. Salomon sic explicat, q. d. Cum ad pugnandum cum Satana deveneris, id aggredere munitus auxiliis pœnitentiæ, precum et ieiunii. Pro *roborantur* hebr. est תכון *ticcon*, quod Chaldæus vertit, *diriguntur*; R. Levi, *rectificantur: Cum, ait, quis cogitationibus inter se repugnantibus implicatur consilio inito, tranquillitate et quiete fruetur; id autem evenit, cum molitionibus hisce animi simul collectis, vera a falsis secernuntur, contemplatione suis numeris absoluta, et animo sedato. Quod si duæ aliquæ cogitationes inter se pugnent, alacriter bellum gere in eam, cuius opera a virtutum coronide arcearis; ita enim tutus eris ab iis, quibus gravissimis difficultatibus irretiris: nam inter se pugnantes cogitationes, quibus quis distrahitur, perturbationem pariunt quoad rerum seriem.*

Noster, et alii passim, melius vertit *roborantur*. Robur enim includit directionem, eique vires superaddit. *Gubernaculis*, id est, consiliis quibus bella gubernantur, et ad felicem exitum victoriamque diriguntur. Hoc enim significat תחבולות *tachbulot*; Septuag. *Et in rationibus gubernandi fac bellum*; Caiet. *in ingeniis*, puta in solertia, sagacitate, astutia, quæ maxime cernitur in stratagematibus, quibus periti duces hostem superant, et insignes referunt victorias. Hebr. *tachbulot* alludit ad חבל *chibbel*, id est malus, funes, rudentes; et ad חובל *chobel*, id est gubernator navis. Sicut enim peritus nauclerus apposite ad ventos extendens funes et vela, ac movens gubernaculum, dirigit navim ad destinatum portum; ita gubernator exercitus apposite disponens regensque milites suis consiliis, artibus et stratagematibus dirigit exercitum ad victoriam. Hinc reges sapientes habent consilium belli quod vocant, puta consiliarios rei bellicæ peritos, qui consilia bellum dextre gerendi inveniant et suggerant. Unde noster Salazar per *gubernacula* accipit duces strenuos et militaris artis peritos; hi enim bella prudenter conficiunt, sicut Iurisperiti in pace iuste et pacate rempublicam administrant. Favent Septuag. in Catena Græcorum, dum sic vertunt: *Cogitationes firmantur per consilium; per gubernatorum autem industriam geritur bellum*. Un-

de Leo Imperat. de Re militari cap. 1. numer. 11. *Proprium*, ait, *imperatoris munus est subiectos suos prudentia, fortitudine, iustitia, temperantia anteire.* Et c. 2. n. 7. *Circumspectum, prudentem et solertem oportet esse imperatorem, in omnes partes cogitationem animi quadam celeritate versantem; perturbationes enim inopinatæ cum incidunt, confestim præsentis auxilii excogitationem requirunt.*

(In bello plus valet consilium quam robur. Ratio.) Sensus ergo est, q. d. *Cogitationes*, id est cogitata, destinata, proposita hominum in se incerta, instabilia, mutabilia roborantur et confirmantur per prudentia sapientum consiliariorum consilia, ut ex incertis fiant certa, ex instabilibus stabilia, ex mobilibus immobilia. Ratio est, quia plures consiliarii prævident omnes difficultates, omnesque modos et media rei conficiendæ; quibus perspectis et sapienter ordinatis, res liquida et moraliter certa efficitur, ut nihil in ea mutare vel innovare oporteat. Rursum qui plurium nititur consiliis, certus et intrepidus rem aggreditur. In iis enim prudenter figit pedem; sperat enim prudenter felicem rei exitum; quod si is non succedat, ipse extra culpam et infamiam est: habet enim quo se tueatur, prudentum consilium. Significat ergo hæc gnome in bellis rebusque conficiendis plus valere industriam, consilia, artes et stratagemata quam copiam et robur militum; ac gnavum ducem, qui rei bellicæ peritus sit, plus effecturum quam externas quaslibet vires et munitiones.

(Exempla.) Unde Alexander Magnus, rogatus qua ratione tot hostes tam brevi tempore debellasset, respondit: *Consilio, eloquentia et arte imperatoria.* Ita Stobæus ser. 54. Ita Gedeon cum trecentis dumtaxat militibus, tubis totidem clangendo, et lagenas titione flammante inserto complodendo, ingentem exercitum repræsentans, tantum pavorem Madianitis iniecit, ut innumera eorum agmina fuderit fugaritque, Iudic. 7. 18. Ita Abraham cum trecentis octodecim vernaculis noctu hostes imparatos et dormientes invadens, quatuor regum exercitus cecidit, Gen. 14. 15. Ita Iudith profugam se simulans Holofernem occidit, totaque Assyriorum castra dissipavit, Iudith 13. 11. Ita Romani *possederunt omnem locum consilio suo et patientia*, 1. Mach. 8. 3. Ita Samson per trecentas vulpes, titiones ardentes caudis singularum alligando, ingentem Philisthæis cladem dedit, omnesque eorum segetes combussit, Iud. 15. 5.

(Gnome.) Quocirca Leo Imp. in Tacticis, sive de Re militari quam contra Saracenos instituendam conscripsit, c. 1. n. 3. « Ars imperatoria, ait, in quibus exercitatio, vel studium, aut industria ponitur cum στρατηγημάτων, id est consiliorum imperatoriorum et trophæorum collectione. Et c. 3. n. 2. Ante omnes res maxime bellicas, cum iis præfectis consilium capias, qui tibi ad hoc idonei videbuntur, cuius generis turmarchæ reliquique sunt. Ubi vero firmitatem aliquam habere consilium videbitur, rem ipsam de qua deliberasti, omni studio ac diligentia contendas ad exitum perducere. Et n. 6. Consultores autem adhibe experientes rerum, providos, perspicaces, ærumnarum ac prosperitatis tuæ socios, ad excogitandum solertes, fideles, qui neque tibi ad gratiam obtemperabunt, neque illi qui rei susceptor existit, neque sibi mutuo; sed qui quod cogitant dicunt, qui simplici et incorrupto animo sunt, nullumque ex iis rebus lucrum quærunt, sed eo ipso tempore quid maxime utile sit explorant. Et n. 9. Delibera tarde, nisi aliqua necessitas celeritatem requirit; ubi consulueris, si nullum impedimentum sit, mature facito. Et c. 20. n. 7. Magna imperatoria laus est temperantem in victu et vigilantem esse; noctu enim de rebus gravibus magis deliberamus, faciliusque noctu concluditur, quando animus ab omni externo rerum tumultu quiescit. Et n. 8. Alia inimicis dicito, alia facito. Res graves et secretas cum multis ne communices, sed paucis, usque fidelioribus amicis tuis. Ita enim hostes decipere sæpe necessarium est. Et n. 108. Solem et ventum et pulverem a tergo habeas tuorum, et ex adverso faciei hostium; siquidem hostium oculi vel sole hebetati, vel spiritus pulvere obstructus, vel corpora vento transverberata facile tibi victoriam concedent. » Similia habet Vegetius l. 3. c. 9. Plura de utilitate consilii dixi cap. 1. 5. ad illa: *intelligens gubernacula possidebit.*

Et qui revelat mysteria, et ambulat fraudulenter, et dilatat labia sua, ne commiscearis.] (Vers. 19.) Multi ex Hebræo bimembrem faciunt hanc sententiam. Hebræa enim ad verbum sic habent: *Revelans secretum vadens delator, et dilatanti*, vel *pellicienti, labiis suis ne misceas te.* Unde Sept. bimembri modo sic vertunt: *Revelans mysterium ambulat fraudulenter, et seducenti labiis suis ne commiscearis.* Complut. et Regia legunt: *Revelans consilia in consessu vadit duplex lingua, et cum extendente labia sua ne misceare.* Auctor Catenæ Græcor. clarius: *Qui aperit consilia secreta in consessu, bilinguis incedit; cum eo porro, qui dilatat labia sua, ne te misceas;* Vatabl. *Qui revelat secretum, ambulat in delatione, et cum eo qui homines allicit, verbis suis ne misceas te, q. d. Fuge consilium delatoris, et præterea blandientis;* Caiet. *Revelans mysteria ambulat explorator*, q. d. Qui secreta revelat non tam amicus est, uti se esse simulat, quam explorator et delator. Aut q. d. Ex hoc cognosces quempiam non esse amicum, sed exploratorem, si nimirum tua secreta revelet et prodat. Hic enim est bilinguis, quia amice coram te loquitur, inimice vero et hostiliter apud alienos, quibus te tuaque consilia prodit.

Verum quia, si bimembrem facias sententiam nulla est connexio posterioris hemistichii cum priore; hinc Noster melius Hebræa vertit in dativo (nomina enim Hebr. cuiuslibet sunt casus) itaque unimembrem et connexam efficit sententiam, hoc modo: Revelanti mysterium, sive secretum, et fraudulenter instar delatoris ambulanti, et dilatanti labia sua ne commiscearis. Tria enim hic notat vitia inter se connexa, quorum unum ex alio ordine suo manat et profluit. Primum est revelare mysteria, sive secreta, alterius sibi commissa, quod est crimen infidelitatis et proditionis. Secundum, ambulare fraudulenter ut exploratorem et delatorem; explorator enim agit loquiturque fraudulenter, ut secreta expiscetur, quæ ad alios deferat. Tertium est dilatare labia sua, id est blandiri verbis amplis, speciosis et magnificis: hisce enim solent exploratores expiscari secreta quæ aliis prodant. Monet ergo cavendum esse proditorem, qui hisce tribus vitiis scatet, qui scilicet ample blandiendo expiscatur secreta, quæ deinde ad alios defert. Unde Tigurina vertit: *Ne ineas amicitiam cum eo qui secretum revelat, aut qui ut mercator circuit et blandiloquus est.* Hebr. enim רכיל *rachil* significat mercatorem, indeque delatorem: quia sicut mercator merces, ita delator sermones factaque aliorum ad alios defert et traducit.

Antistropha huic gnomæ est illa Arabum Centuria 1. n. 36. *Ne aperi secretum tuum simiis*, id est derisoribus et revelatoribus. Sicut enim simiæ gestus hominum, quos conspicantur, imitando referunt; sic derisores et proditores eorum, quos derident et produnt, dicta factaque narrando aliis repræsentant. Et illa Cent. 1. n. 66. *Ne profer opprobrium fratri tuo;* vel ut alii vertunt: *Ne manifesta fœditatem fratris tui.* Et illa Ben Sira, Alphab. 2. littera scin: *Supersede litigare cum vicinis tuis; et si animadverteris in sociis tuis rem malam, ne profer infamiam ipsorum lingua tua.* Si quid ergo in amico videris vituperabile, sile; si quid laudabile, prome et lauda. Nam ut aiunt Arabes: *Quando magnificabis eum quem vides, is magnificabit te quem non vides.* Et rursum: *Laudatio ditat, diffamatio mulctat.*

Nota. Pro *dilatat* hebr. est פותה *pothe*, quod primo Syrus vertit *festinat;* sic enim vertit: *Qui fidelis est spiritu rem occultat, et cum eo cuius labia sunt festinantia ne commiscearis*, q. d. Fidelis est tardiloquus, et arcana occultat; at vero infidelis est præceps et festinus ad loquendum, ideoque facile secreta effutit: quare ei ne commiscearis. Et sic aliqui exponunt τὸ *dilatat labia sua*, q. d. Qui verbosus et garrulus est: hic enim longiorem quam par est, habet linguam, ut vulgo dicitur, et latiora æquo

labia; quia ultra secreti fidem debitique silentii limites temere se dilatant et extendunt. Probant ex Aristotele qui in Physiognomicis docet eos, qui labra extenta et magnum oris rictum habent, esse loquaces nimium ac mordaces, et ad canes referri. Addit vero Albertus Magnus eosdem esse secreti revelatores; hæc enim duo sibi semper invicem hærent, multum loqui et nullum secretum servare. Ita docet Plutarch. in lib. de Garrulit. ubi garrulis et loquacibus hæc duo vitia familiaria esse dicit, arcana detegere, et sermonibus ab aliis acceptis semper aliquid addere. Quocirca Seneca epist. 110. ad Lucilium: *Nihil æque proderit ad quietem commodam retinendam, quam minimum cum aliis loqui, plurimum secum. Est quædam dulcedo sermonis, quæ irrepit et blanditur, et non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit.*

Secundo, proprie פתה *patha* significat allicere, pellicere, blandiri, adulari, seducere, decipere. Qui enim decipere satagunt alios, ipsis adulantur et blandiuntur, ut blanditiis suis eos fallant et capiant, sicut pisces et aves capiuntur esca. Unde Tigur. vertit: *Ne ineas amicitiam* B *cum eo qui blandiloquus est;* nimirum cave a blandiente et blanditiis: sicut Ulysses cavebat Sirenes eorumque cantus abblandientes: et sicut viatores cavent canes dolosos, qui abblandiendo mordent. Alii: *Pellicienti,* vel *decipienti,* vel *adulanti,* vel *seducenti ne commiscearis.* Ita R. Salomon, Aben Ezra et alii. Idem significat Noster, Sept. et Pagnin. dum vertunt, *dilatat;* adulator enim et seductor dilatat labia sua, ampla et speciosa narrando vel promittendo, ut iis audientem illiciat et capiat, ac præsertim ut eius arcana expiscetur, quæ deinde aliis prodat, quod proprie hic intendit Salomon. Omnia enim hæc ad secreti revelationem eiusque proditorem spectant. Hoc enim ingens est crimen, exosum et noxium. Rationem a priori dedi Eccles. 27. 19. Hinc patet hebr. פתה *patha* non tantum significare *illicere* et *decipere*, sed etiam *dilatare;* quia deceptor dilatat labia sua ultra limites veritatis et fidelitatis ad falsa, speciosa, vana, fallacia, quibus alium capiat. Unde 24. 28 Sept. Hebræum *patha* vertunt: *Ne dilateris labiis tuis*, id est, ut Noster explicat: *Ne lactes quemquam labiis tuis.* Et Deuter. 11. 16. Sept. τὸ *patha* vertunt: *Ne dilatetur cor vestrum*, id est, ut Noster explicat: *Ne decipiatur cor vestrum*, ut scilicet bonis terræ satiati lasciviatis instar vitulorum, ac dilatetis cor vestrum ultra cultum veri Dei ad adorandum deos alienos, quæ summa est deceptio et error.

Vers. 20. QUI MALEDICIT PATRI SUO ET MATRI, EXSTINGUETUR LUCERNA EIUS IN MEDIIS TENEBRIS.) Hebr. *in nigredine* vel *obscuritate caliginis;* Chald. *sicut caligo tenebrarum;* Syrus: *sicut pupilla tenebrosa.* Hæc enim hebr. vocatur אישון *iscion* a similitudine virunculi, sive pupulæ, quæ apparet in pupilla. Unde et græcum κόρας, ut vertunt Septuag. et pupillas et puellas sive pupulas significat. Ex Septuag. ergo sic vertas: *Pupillæ* vel *puellæ eius videbunt tenebras*, q. d. Filiæ eius in ætate puellari ante nuptias morientur: quare eius prosapiæ et propaginis spes exstinguetur. *Maledicit*, id est probris, sannis, conviciis, irrisionibus lacessit, aut eis mortem, pestem aliudve malum imprecatur: aut simili modo dictis vel factis in eos iniurius, maledicus vel maleficus est.

Nota *et matri*, id est vel matri: sufficit enim ad culpam et pœnam alterutri maledicere, ut patet Levit. 20. 9. Unde Septuag. vertunt: *Maledicentis patrem aut matrem exstinguetur fax, pupillæ autem oculorum eius videbunt tenebras;* Symmach. *exstinguetur fax eius* ἐν σκοτομήνῃ, id est *in obscurilunio* vel *in luna illuni;* alii: *in pupilla noctis* vel *caliginis*, id est in nigerrima et obscurissima nocte; pupilla enim oculi, quia nigerrima, hinc symbolum est nigredinis, caliginis et obscuritatis.

Lucernæ symbola. Quæres: Quænam hæc *lucerna*, et quomodo exstinguenda in mediis tenebris?

I. Resp. primo: *Lucerna* sua luce symbolum est claritatis, excellentiæ, famæ, nominis et gloriæ. Unde vulgo dicimus aliquem officere luminibus alterius, dum eius famam et gloriam obscurat. Sensus ergo est, q. d. Qui male- A dicus vel maleficus est in patrem vel matrem, etiamsi alias præclarus sit, et multis nominibus illustris, obscurabit omnia hæc nomina, atque omne decus, claritatem, dignitatem et gloriam exstinguet, et obruet tenebris impiæ in parentes maledicentiæ, et quæ ex ea sequitur, ignominiæ, probri et infamiæ, imo non tantum se, sed et totam familiam, eiusque splendorem, huius impietatis et infamiæ probro et caligine offuscabit. Hic sensus planus est, obvius et communis.

Secundo, *lucerna* symbolum est rationis, cognitionis, prudentiæ, q. d. Punientur magna ignorantia, ait Vatabl. ut ratione capti et mente privati, nec tam homines quam bestiæ esse videantur, eo quod sponte lumen naturalis rationis, quæ dictat parentes esse colendos, sopierint vel exstinxerint. Unde noster Salazar sic exponit, q. d. Filius qui parentes violat, ipsosque maledictis ac conviciis a se longius pellit, *exstinguetur fax eius in nocte illuni*, id est ratio et consilium in ipso deficiet, et in nocte atra versabitur. Quia is qui proprio consilio caret, et patris matrisve exhortationes documentaque præsto non habet, in nocte agit sine sole, sine luna et sine face. Et quidem eius qui parentes læsit, decens utique pœna est defectus consilii et rationis. Is enim qui humanitatem omnino exuit, et ad feras quodammodo per immanitatem descivit, digne mulctatur in his bonis quæ maxime hominem a feris discernunt, scilicet in ratione et consilio. II.

Tertio, *lucerna* symbolum est filiorum, nepotum et posterorum. Sicut enim lucerna una accendit aliam et aliam, per eamque lumen suum propagat: sic pater suum quasi spiritum et vitam inspirat filiis, eumque per nepotes et posteros propagat. Unde multi veterum censuerunt animam hominis, æque ac equi et bestiarum, nasci ex traduci, hoc est animam filii traduci, et gigni ex anima parentis, sicut lumen lucernæ unius traducitur ex luce lucernæ alterius. Verum hic est error; verum tamen est spiritus vitales et consequenter vitam filii traduci ex spiritu et vita parentis. Hinc illud Lucretii lib. 2. III.

C *Et quasi cursores vitai lampada tradunt.*

Et Plato l. 6. de Legibus, docet parentes vitam filiis tradere, sicut cursores tædas accensas, quas initio stadii a præfecto acceperant, eo emenso tradebant aliis, et hi aliis et aliis; is autem in cuius manu fax exstinguebatur, habebatur infaustus, turpis et inglorius: sic pater qui moriebatur sine liberis, ut in eo lucerna familiæ exstingueretur, habebatur infelix et inglorius. Rursum patris vita et gloria post mortem superest et vivit in filio, quem post se quasi alterum se relinquit. Dicit ergo Salomon quod maledici in parentes exstinguetur lucerna, id est filiorum generatio et propago, ut scilicet filios non generet, vel si generet, cito emoriantur, itaque ipse eiusque nomen emoriatur, abeatque in tenebras mortis et oblivionis æternæ. Qui enim patrem non honorat, meretur carere honore paterno, ut scilicet pater non fiat. Qui generantem spernit, dignus est qui genitura et generatione privetur. Ex adverso Deus in Script. dicitur filiis piis parare lucernam, id est filios et posteritatem illustrem et splendidam, ut D Davidi et Christo dicens: *Paravi lucernam Christo meo*, Psalm. 131. v. 17. Et de Abia. *Propter David dedit ei Dominus Deus suus lucernam in Ierusalem, ut suscitaret filium eius post eum*, 3. Reg. 15. 4. *Lucerna* ergo *Davidis* regis est posteritas regia, sive filii et nepotes Davidi in regno ex ordine succedentes. Igitur hic sensus valde huic loco appositus, æque ac phrasi Scripturæ conveniens est.

Quarto, *lucerna*, symbolum est vitæ. Sicut enim vita alitur humido radicali; sic lucerna ardens alitur oleo, eoque deficiente languet et emoritur. Unde illud Polyxenæ in Iphigenia Euripidis: *Vale, amicum lumen*, id est vale, vita; en morior. Ignis enim est vivax, videturque vivere; unde a nonnullis existimatus est esse animal, non ea tantum de causa, quod ut animalia cætera nutriatur, imo omnivorus sit et insatiabilis; sed quod etiam sensu pollere videatur, quod tunc præcipue, cum exstinguitur, apparet; quippe qui velut principii vitalis expers minime sit, incla- IV.

mat, excandescit, stridet, ulcisci studet, reluctabundusque resistit, velut reliqua faciunt animantia quæ violenta morte perimuntur, inquit Pierius Hierogl. 46. cap. 14. Sensus ergo est, q. d. Maledicus in parentes non tantum filiis et prosapia, sed et vita ipsa privabitur vel a iudice, vel a Deo, iuxta legem ab eo sancitam, Levit. 20. 9. *Qui maledixerit patri suo, aut matri, morte moriatur; patri matrique qui maledixit, sanguis eius sit super eum*, idque *in mediis tenebris*, cum maxime lucerna opus est, id est in iuventute, ait Caietanus, cum maxime eum vivere oportebat, immatura morte et illiberis morietur æterna oblivione sepultus. Addit Pierius cap. 9. At Vestalis ignis, inquit, quem tanta diligentia Romanæ virgines nutriebant, sublimiorem diviniorem que vitam præ se ferre videbatur: hunc itaque et custodia et nutrimento adiuvabant, quod superioris illius vitæ symbolum æternum videretur. Atque inter portenta, ut Dionysius et alii referunt, urbis perituræ præsagium habebatur, si casu aliquo accidisset eum exstingui. Hinc Camillus ad Quirites ait: *Quid de æternis Vestæ ignibus, signoque quod imperii pignus custodia eius templi tenetur loquar?* Et Virg. Æn. 2.

Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Cernere est nonnumquam lucernam in basi alicuius simulacri: id æternitatem significare nonnulli arbitrantur; hucusque Pierius. Sane Romæ in cœmeteriis S. Priscillæ, S. Sebastiani, S. Laurentii et aliorum in sepulcris Martyrum et fidelium, videmus passim appositas lucernas testaceas quasi ipsorum fidei, spei et virtutis redivivæ indices, ac triumphi, vitæ et gloriæ tesseras, quod, licet mortui mundo, vivant tamen Deo in spe vitæ æternæ, expectantes gloriosam corporis resurrectionem. Hæc lucerna pariter maledicis filiis extinguetur; quia vita æterna privabuntur, ibuntque in tartara ad tenebras exteriores.

V Quinto, *lucerna*, puta lux et ignis, symbolum est pietatis, sanctitatis, religionis, cultus divini, ipsiusque divinitatis. Hinc lucernæ in Missa et officiis divinis adhibentur, et ad corpora Martyrum appenduntur, uti Romæ in templo S. Cæciliæ 80. lampades iugiter noctu diuque ardentes conspicimus. Cur ignis deceat Deum et divina, septemdecim rationes et analogias recensui Levitici 9. in fine capitis. Sensus ergo est, q. d. Maledicus et impius in parentes extinguit in mente sua lucernam, id est lumen pietatis, sanctitatis et cultus divini; quia Dei iubentis coli parentes, metum, amorem et obedientiam exuit, videturque plane profanus, impius et atheus. Hinc Plato l. 11. de Legibus: *Cultus deorum*, inquit, *ad honorandum parentes velut præmium est.* Hinc rursum lucernas ymbolum est sacerdotii, ut Ierem. 25. 10. *Perdam*, etc. *lumen lucernæ*, id est perdam sacerdotium cuius est lucernas curare, et templum in quo accendebantur, ac sabbata et sacra, quæ earum splendore celebrabantur, evertam. Quocirca sacerdotes olim lucernas, lampades et tædas accensas præferebant. Unde illud Clementis Alexandrini in Protreptico de sacerdotibus Bacchi: *Extingue ignem, o sacerdos, reverere lampades, o tu, qui faces geris! Tuum Iacchum lux arguit.* Pluribus id demonstrat Lipsius in Electis, et Mart. de Roa lib. 2. Singul. cap. 16.

VI Sexto, *lucerna* symbolum est dominatus, opum regni et imperii; quia, sicut ignis est rex elementorum, ita princeps est hominum. Quapropter lucernæ, faces et ignes regibus præferri solebant, uti ostendi Ieremiæ 4. v. 13. Hinc ortum ut a sacris maxime scriptoribus lucerna pro regno ac regibus, pro splendore ac gloria capiatur, ut purpura et fasces pro magistratu, et eius generis alia. Sic dicitur 2. Regum 21. 17. *Non exstingues lucernam Israel*, id est regnum aut regem. Et Regius Propheta: *Paravi*, inquit, *lucernam Christo meo*, id est regnum atque imperium regi meo. Ioannes vero Baptista *lucerna* dicitur, primum quia Christo divum atque hominum vero regi terras ineunti facem præluxit; sive imperium eius et principatum hoc veluti symbolo profitens; sive nuptias, quas cum sponsa sua Ecclesia celebraturus advenerat. Deinde etiam *lucerna* dicitur, quia non erat ipse lux, sed lucis nuntius, et ideo lucerna lucens; et, quia ignem continebat illum, qui ignem venerat missurus in terras, ardens. Hæc accensa primum in utero parentis, cum ambo pueri ne suscepti quidem in lucem, lucem alter dedit, alter recepit; deinde inflammata uberius, cum ad Iordanem die coivere lustrali. Ita noster Martinus de Roa l. 2. Singular. c. 17. Significat ergo Salomon, filios licet potentes principes late dominantes, si maledici et impii sint in parentes, per iustam Dei vindictam hac potentia, dominatu et regno exuendos, uti contigit Absalomo regnum Davidis patris impie invadenti, qui in arbore capillis suspensus a Ioab tribus lanceis confossus est, 2. Regum 18. 14.

Septimo, *lucerna* et lux symbolum est lætitiæ, prosperitatis et felicitatis; hæc enim animum recreat et beat, uti lux oculos. Hinc de impio audivimus cap. 13. 9. *Lucerna impiorum exstinguetur.* Et Iob cap. 18. 6. *Lux*, inquit, *obtenebrescet in tabernaculo eius, et lucerna quæ super eum est exstinguetur.* Et cap. 29. 3. *Quando splendebat lucerna eius super caput meum, et ad lumen eius ambulabam in tenebris*, id est quando prospera utebar fortuna, quando copiosus eram, felix et fortunatus. Lucerna ergo maledici in parentes exstinguitur in tenebris, cum in impietatis pœnam Deus illi prosperitatem adimit, eamque commutat in calamitatem, et felicitatem in infelicitatem, dum scilicet efficit ut omnia ei cadant infeliciter, ac in caput maledicum resultent, quod patri suo insultare non est veritum. *In tenebris* ergo, id est per tenebras, cum scilicet gravissimæ tenebræ eam obruent. Id autem fit tum in morte, quæ omnem claritatem et felicitatem impiorum tollit, tum in tempore etiam temporalis ultionis divinæ, quæ frequenter per tenebras significatur. Contra de iusto dicitur: *Orietur in tenebris lux tua, et tenebræ tuæ erunt sicut meridies*, Isaiæ cap. 58. 10. Et rursum: *Quis ex vobis timens Dominum, qui ambulavit in tenebris, et non est lumen ei?* Isaiæ 50. 10. Adveniente enim die mortis et ultionis divinæ, non vincitur ab eis tenebris virtus et claritas iustorum, sed magis elucescit et tenebras superat: at contra impiorum claritas ab illis tenebris superatur et opprimitur. VII.

Hic sensus valde appositus æque ac communis et amplus est, cæterosque omnes complectitur; lucerna enim et lux symbolum est lætitiæ et felicitatis, omniumque quæ voluptatem et gaudium pariunt, aut habentur in honore, in deliciis ac pretio; eiusmodi sunt opes, fama, potentia, dominatus, regna, imperia, triumphi, decus ac gloria cæteraque huius generis.

Symmachus vertit: *Exstinguetur fax eius in nocte illuni*, id est in densissimis tenebris, cum nec a lucerna, nec a cælo lumen habebit. Omne enim noctis lumen est a luna et stellis.

Symbolice luna repræsentat matrem, sicut sol patrem, iuxta illud Iosephi: *Vidi quasi solem et lunam et stellas undecim adorare me*, id est vidi patrem, matrem et undecim fratres adorare me, Genes. 37. Sicut enim nocte, absente sole, luna præbet lumen; sic absente vel moriente patre, mater filio exhibet solatia, consilia et monita salutis: si luna fiat illunis, id est, si absit vel moriatur mater, filius patre et matre carens omni solatio et consilio destituitur. Dicit ergo Salomon: Filius, qui probris vel conviciis incessit patrem et matrem, meretur utroque orbari, æque ac filiis, nimirum meretur ut ipse nec sit pater filiis amissis, nec filius parentibus exstinctis; sic enim omnis illi lucerna tam superne quam inferne exstinguitur.

Mystice, per patrem et matrem accipe Prælatos, Pastores, Principes; qui enim his maledicit, lucerna eius septuplex iam recensita exstinguitur. Hinc Auctor Catenæ Græcorum: Per patrem, inquit, hoc loco accipe Deum; per matrem vero legis iustitiam: quos qui maledictis incesserit, aut aspernatus alioqui fuerit, *lucerna*, hoc est cognitionis lux, quæ in ipso erat, exstinguetur. Pupillæ autem oculorum eius videbunt tenebras, nempe futuri iudicii terrorem et obscuritatem.

HÆREDITAS AD QUAM FESTINATUR IN PRINCIPIO, IN NO- Vers. 21.
VISSIMO BENEDICTIONE CAREBIT.) Hebr. et Chald. *in fine non benedicetur*; Septuag. *Pars festinata in primis, in no-*

vissimis non benedicetur. Est hic in Hebræo קרי וכתיב A *keri uketib*, ut vocant Massoretæ, id est varietas lectionis et scriptionis. Scribitur enim מבוחלת *mebochelet* per *chet*, quæ radix tantum hic reperitur, et Zachar. 11. 8. ubi fuse eam explicui. Significat enim rem detestabilem, quam abominamur et nauseando evomimus, qualis est *hæreditas festinata*, præsertim furto et malis artibus parta, ait Aben Ezra. Sed legendum est מבוהלת *mebohelet* per *he*, id est festinata, ut vertunt Septuag. Symmachus, Theodot. Pagninus et alii; Tigurina: *præpropera*; Vatablus: *præcipitata*, vel *cum præcipitatione parta*; Aben Ezra: *ex rapina congesta*; tales enim sæpe sunt, quæ cito et festinanter per fas et nefas corraduntur. Radix enim בהל *bahal* importat cum passione celeritatem temporis et præcipitantiam, ac significat acceleravit, festinavit, præcipitavit, turbavit, subito terrore perculit. Congruit significatione, æque ac litteris per metathesin transpositis, cum הבל *habal*, quod subitam evanescentiam significat; unde הבל *hebel* est vanitas, indeque dictus est *Abel*, quod cito occisus a Cain fratre suo subito evanuerit. Sic et hic *bahal* B vertitur in *habal*, id est opes cito partæ cito evanescunt.

Sensus ergo est, q. d. Hæreditates et opes cito et præcipitanter partæ carent benedictione, id est successu, felicitate, abundantia et fructu; quia adeo non augentur, ut sensim decrescant et deficiant; tum quia præcipitanter et tumultuarie, ideoque imprudenter, ac sæpe per fas et nefas corraduntur; præcipitantia enim opponitur considerationi et consilio, quo res firmari et felicem exitum sortiri solent; tum quia hæres illas cito sine magno labore, imo facile peperit: hinc minoris eas æstimat, minusque tuetur et conservat; quæ enim quis magno labore et sudore peperit, illa diligit, curat, studiose conservat, ait R. Levi. Ut hæc gnome idem dicat quod illa c. 13. 11. *Substantia festinata minuetur; quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur*; ubi multis eam explicui. Exemplum dat R. Salomon, tribus Gad, Ruben et dimidiam Manasse, quæ quia festine partem suam acceperunt cis Iordanem; hinc primæ patuerunt incursui hostium, ac primæ vastatæ sunt ab Hazael rege Syriæ, tempore Iehu regis Israel C et Ioas regis Iuda, 4. Reg. 10. 33.

Igitur hanc sententiam recte adaptes parentibus, qui per fas et nefas opes accumulant, ut amplam hæreditatem filiis post se relinquant; nam hi non raro sua spe frustrantur, ac sæpe filios pauperes dimittunt. Ratio est, quod male parta male dilabuntur; et ut vulgo dicitur:

De male quæsitis non gaudet tertius hæres.

Secundo, Caietanus apposite sic exponit, q. d. Hæreditas, quam filius iuvenis ante mortem patris adire festinat, benedictione caret; quia ab eo regi et conservari nequit, sed iuveniliter et temere dissipatur, consumitur et decoquitur. Hinc illud vulgo tritum: *Si vultur es, exspecta cadaver*; si vis hæreditate paterna gaudere, eaque satiari et frui, exspecta mortem patris instar vulturis, qui nullum animal occidit, sed mortua vel ab aliis occisa depascitur. Exemplum est in filio prodigo, qui præpropere portionem hæreditatis suæ a patre exigens, eam consumpsit D luxuriose vivendo cum meretricibus. Unde ad tantam pauperiem redactus est, ut coactus sit fieri subulcus et pascere porcos, Lucæ 15.

Tertio, τὸ *festinatur* accipi potest pro *cito et festinanter consumitur*, q. d. Hæreditas, quæ cito et festinanter consumitur, benedictione carebit, id est ocyus deficiet et dissipabitur. Sic enim helluones et iuvenes, cum ad mensam dapum opumque festinata ingluvie accedunt, illico eam absumunt, devorant et dissipant. Est metalepsis.

Triplex hæc expositio oritur ex triplici acceptione verbi *festinatur*. Primo enim *festinatur*, id est, festinato acquiritur; secundo; *festinatur*, id est, festinato aditur et occupatur; tertio, *festinatur*, id est, festinato consumitur.

Mystice homines mundani, quia festinant hæreditare terram et frui præsentibus, hinc amittunt bona futura et hæreditatem cælestem. Ita Cain ædificans civitatem in terra, amisit civitatem supernam, Genes. 4. *Hunc imitantur homines, qui festinant ad festivitatem terrenæ felicitatis, nec futuram exspectant dedicationem regni filii Dei* (*unde et illud dictum Sapientis: Hæreditas, ad quam festinatur in principio, in novissimis benedictione carebit*) ut exspectavit Henoch, id est dedicatio, *qui ambulans cum Deo non inveniebatur; quia tulit eum Deus. Siquidem iusti per fidem in septima mundi ætate dedicatam sibi sperant requiem, et eorum spes in illud proficiscitur, quod in præsenti non videtur. Non enim habemus, inquiunt, hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus*, inquit Rupertus lib. 4. in Genes. cap. 10.

Sicut ergo Esau gulose, avide et præpropere inhians pulti Iacobi, vendidit eidem et perdidit iura primogenituræ, Genes. 25. 34. sic impii, quia præpropere et impatienter inhiant felicitati et voluptati, hinc eam quam mundus affert, acceptant in terra, ideoque perdunt cælestem, quam iusti longa spe et patientia in tribulationibus huius mundi exspectantes, nanciscuntur in cælis. Unde Apostol. Hebr. 11. 1. *Fides*, ait, *est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium*. Vide totum illud caput. Accedit Auctor Catenæ Græc. qui sic explicat, q. d. Malitia initio avidis faucibus haurit voluptatem; at sub finem sectatorem suum in maledictionem deiicit. Porro autem virtus, quæ a labore exordium facit, desinit tandem in benedictionem. Aut pars accelerata ea hic dicitur, quæ nimia festinatione et tumultuatione suscepta est, iuxta illud: *Tunc festinaverunt principes Edom*, Exod. 15. Hæc ille.

Moraliter hic disce quantum malum sit præpropera festinatio ac præcipitantia, quamque sapientiæ et prudentiæ, quæ consilium et maturitatem requirit ad opes spirituales æque ac corporales comparandas, contraria. Hinc Augusti Cæsaris gnome erat, σπεῦδε βραδέως, id est *festina lente*, teste Gellio lib. 10. cap. 11. Et Comicus: *Tutiora sunt quæ lentis consiliis providentur, quam quæ calidis consiliis properantur. Delibera utilia, mora tutissima est. In nocte consilium.* Sallustius: *Antequam incipias, consulta; ubi consulueris, mature facto opus est*; quam sententiam laudat Aristot. lib. 6. Moral. Bias: *Cunctanter aggredere negotium, verum in suscepto constanter persevera.* Terent. in Phorm. *Dii bene vertant quod agas, pedetentim tamen*; et ut Plutarchus ait, *bubulo pede*. Sophocles in OEdip. *Periculosa est præpropera prudentia*. Mimus Publianus: *Diu apparandum est bellum, ut vincas celerius*. Quintilianus: *Præcox illud ingeniorum genus non temere pervenit ad frugem*. Vulgo dicunt: *Qui pueri adhuc et velut ante tempus sapiunt, in senectute stulti evadere*. Ætius apud Gellium ait sibi in iuvenilibus ingeniis, itidem ut in pomis immaturis, placere acerbitatem: nam hæc demum maturescere; porro maturitas tempestivam affert suavitatem, reliqua ante tempus putrescere. Hoc innuit Homerus Iliad. 1. ubi Pallas a tergo stat Achilli, eumque manum admoventem gladio coercet.

Mature consultandum.

Festinationis comites esse solent error et pœnitentia iuxta illud: *Multis malorum causa est præcipitantia*. Et illud: *Canis festinans cæcos parit catulos*. S. Hieron. ad Pammach. *Scitum est*, inquit, *illud Catonis: Sat cito, si sat bene*. Sic qui præpropere virtutes consectantur, properatas potius et evanidas acquirunt quam solidas et perpetuas. Solent enim præcocia cito flaccescere; quod autem paulatim accrescit, durabile est, iuxta illud Horatii: *Crescit occulto velut arbor ævo*. Unde Pindarus hymno 8. in Nemeis: *Augescit*, ait, *virtus velut cum arbor virente rore surgit, sapientes inter viros sublata iustosque ad liquidum æthera*.

Gnome.

Tropol. S. Gregor. parte 3. Pastor. admon. 21. hanc gnomen adaptat, imo obiicit avaris, qui caducis obviis inhiantes amittunt æterna, quasi inquilini terræ et exules cæli: « Cum quælibet, ait, præsentis mundi lucra desiderant, et quæ de futuro damna patientur, ignorant, audiant quod scriptum est: Hæreditas, ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit. Ex hac quippe vita initium ducimus, ut ad benedictionis sortem in novissimo veniamus. Qui itaque in principio hæreditare festinant, sortem sibi in novissimo benedictionis amputant; quia,

Præcipitantiæ damna.

dum per avaritiæ nequitiam hic multiplicari appetunt, illic ab æterno patrimonio exhæredes fiunt. » Beda vero sic: « Hæreditas ad quam festinatur, » etc. hoc est: « Qui gradum regiminis, priusquam subesse didicerit, id est ante tempus, festinans, præposterus, accipit, in novissimo mercede benedictionis, quæ bonis rectoribus debetur, carebit; qui ad mysterium altaris indoctus et temerarius accessit, et ipse in die novissimo gratiam remunerationis, quæ bene ministrantibus repromittitur, perdet. Potest et ita accipi, quod qui in præsenti suas ulcisci vult iniurias, hic corona patientiæ in futuro carebit. Cui sensui potissimum videtur convenire quod sequitur: Ne dicas: Reddam malum; exspecta Dominum, et liberabit te. »

Vers. 22. NE DICAS; REDDAM MALUM; EXPECTA DOMINUM ET LIBERABIT TE.) Hebr. ויושע לך *veioscia lach*, id est et salvabit te, erit tibi Iesus. Nomen enim Iesus, id est salvator, derivatur a ישע *iascia*, id est salvavit. Sept. *Ne dixeris: Ulciscar inimicum* (S. Cyprian. lib. 3. Testim. et ad Demetrianum legit: *Ulciscar me de inimico meo*,) *sed sustine Dominum, ut tibi auxilio sit*; Syrus: *Reddam malum pro bono*; melius alii: *Reddam malum pro malo.* Proprie enim vetat vindictam et retaliationem; ne scilicet malum malo rependatur. Reddere enim est simile simili vel par pari retribuere. Unde Aben Ezra: *Ne dicas*, ait, *te par pari repensurum iis qui te malo affecerint.* Hic enim appetitus par pari regerendi in malis valde vehemens est in homine, illique quasi innatus; ac nonnullæ nationes ad hoc ita proclives sunt, ut in ea re suum honorem, imo felicitatem sitam putent. Auctor Catenæ Græcorum: *Ne teipsum vindices*, inquit, *sed præstolare Dominum, qui* dixit: *Da mihi vindictam, et ego retribuam*, Roman. cap. 12. v. 19.

NE DICAS) In animo tuo, et multo minus ore tuo; tum quia ore enuntiando malum vindictæ animo conceptæ propositum, illud obfirmas; tum quia alios scandalizas; tum quia sunt qui putant se obligari in conscientia præstare id quod dixerunt, esto malum sit et alteri iniurium, quales sunt hodie Puritani puriores, imo impuriores, in Anglia.

Ratio a priori est, quia reddere malum pro malo non est actus iustitiæ, sed vindictæ, quæ illicita est omnique iure vetita; malum ergo repercutiendum est scuto patientiæ, non telo vindictæ. Rursum qui malum intulit, dedit tibi occasionem magnæ virtutis et meriti: non ergo tibi malum, sed ingens bonum obtulit; materiam enim tibi dedit magnæ victoriæ et coronæ. Quare non odio, sed amore, non vindicta, sed potius gratiarum actione dignus est. Qui ergo nos verbo aut verbere lædunt, non tormentorum carnifices, sed coronarum aurifices sunt: igitur benefici sunt, non malefici, ac tantum eorum beneficium (materiale, non formale, quia non est ex eorum mente et intentione) beneficio pari pensandum est. Vide quæ de hac re dixi Rom. 12. 17. Eccl. 28. 7. et seq. et 1. Petr. 2. 23.

EXPECTA DOMINUM, ET LIBERABIT TE.) Non dicit: *et vindicabit te*, licet et hoc sæpe vere contingat, sed *liberabit te;* ut significet læsum debere desiderare sui liberationem, non læsoris pœnam et noxam. Chald. *Spera in Deo, et salvabit te.* Pro *exspecta* hebr. est קוה *kave*; quod verbum dicitur de iis qui magno animi desiderio in aliquem intenti sunt et respiciunt, eumque exspectant et amplectuntur, sibique applicant. Significat ergo læsum non ad amicos, non ad satellites, non ad milites, sed ad Deum confugere debere, in eum respicere, totaque spe intendere, ab eoque exspectare sui liberationem; igitur toto corde debere Deum amplecti, eumque suæ læsioni et dolori velut pharmacum efficacissimum, et solatium certissimum applicare. Hoc facit noster Iesus, id est salvator, suis dilectis in se confidentibus, totaque acie mentis intendentibus. Aspice ergo in eum, et ipse te vicissim oculo paternæ providentiæ respiciet et salvabit, iuxta illud Psaltis: *Sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum, sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ; ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum; donec misereatur nostri*, Ps. 122. 2. Intuere quo affectu canes in herum prandentem respiciunt, ut ab eo escam accipiant: pari affectu tu respice in Iesum, et omni bono pascet te.

Hæc ergo gnome eum, qui iniuriam patitur, instruit docetque quid facere debeat, eique panopliam invictam suggerit, qua omnia vincat et superet. Panoplia hæc est patientia, mititas, animi resignatio et spes in Deum. Hæc enim tolerando vincit primo iniuriam, quamvis atrocem et multiplicem, uti Christus dux noster vicit, teste S. Petro loco iam citato. Panoplia [illegible] victoriæ quintuplex. I.

Secundo, vincit ipsum iniuriantem, dum iniuriis eius se non moveri, imo iis fortiorem et celsiorem ostendit, ac bonum pro malo rependit; qua charitate velut igne cor eius succendit, sibique devincit, illudque cogit, ut amantem se redamet: itaque ex inimico facit amicum. II.

Tertio, vincit seipsum, puta suam iram, vindictæ cupidinem, impatientiam, omnibusque hisce, ac cæteris animi motibus quasi rex dominatur et imperat. Patiens ergo sui est dominus et rex animi, ac consequenter dæmonis, imo dæmonum omnium, qui olim victi ab ira, nunc omnes ad eamdem suscitare conantur. III.

Quarto, vincit adstantes et audientes. Hi enim, audita eius invicta patientia, eum admirantur, amant et colunt. IV.

Quinto, vincit ipsum Deum, ab eoque opem elicit, ut eum ab omni malo liberet. Ex adverso impatiens vincitur primo ab iniuria proximi; secundo, ab iniuriante, ab eoque se lædi et subigi fatetur; tertio, ab ira et impatientia sua, ac a dæmone qui eam suscitat; quarto, ab astantibus, qui eum irrident; quinto, a Deo qui eum deserit, et iniuriis maioribus exponit. V.

Hanc ergo gnomen usurpa, tibi applica, rumina et practica, quicumque pateris, et omnis mali in ea levamen invenies. Vere S. August. *Maledictum*, ait, *patientia repercussum in auctorem redit; eo qui petebatur illæso.* Hinc Ieremias Christi patientis typus, tot probris et plagis a Iudæis affectus, ad Deum confugiens c. 17. 14. *Sana me Domine*, inquit, *et sanabor; salvum me fac, et salvus ero; quoniam laus mea tu es.* Et mox: *Et ego non sum turbatus te pastorem sequens, et diem hominis non desideravi, tu scis. Quod egressum est de labiis meis, rectum in conspectu tuo fuit. Non sis tu mihi formidini, spes mea tu in die afflictionis.* Et David fugiens Absalon, maledictis a Semei appetitus: *Dimitte eum*, inquit, *ut maledicat iuxta præceptum Domini, si forte respiciat Dominus afflictionem meam, et reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hac hodierna*, 2. Regum c. 12. v. 11. Gnome.

Salomoni succinit Siracides Eccl. 1. 29. *Usque in tempus*, ait, *sustinebit patiens. et postea redditio iucunditatis.* Et cap. 2. 21: *Qui timent Dominum, custodiunt mandata illius, et patientiam habebunt usque ad inspectionem illius.* Et v. 2. *Ne festines in tempore obductionis* (afflictionis) *sustine sustentationes Dei, coniungere Deo, et sustine, ut crescat in novissimo vita tua.* Et v. 6. *Crede Deo, et recuperabit te, et dirige viam tuam, et spera in illum.* Et S. Ignatius apud Antonium in Melissa parte 2. c. 89. et 90. *Firmiter*, ait, *dum cæderis, quasi incus stato. Generosi athletæ est cædi et vincere; maxime autem propter Deum omnia nobis patienda sunt, ut ipse nos patiatur. Patienter alii alios cum mansuetudine patimini, ut semper Deus nos leniter ferat.* S. Greg. Nazianz. ibidem: *Est in fabulis*, ait, *plantam quamdam esse, quæ, cum inciditur, germinet, quæque cum ferro certare dicatur, quæ morte vivat, et incisione nascatur, et consumptione augeatur. Talis mihi videtur esse sapiens, qui in perturbationibus claritatem consequitur, cui virtutis materia est molestia et adversis ornatior redditur. Utile est audaciam mansuetudine vincere, et meliores reddere iniuriam facientes, quæ nobis inferuntur patienter ferendo. Nihil est fortius iis qui ferre omnia parati sunt.* S. Chrys. ibid. *Nulla res æque facit venerabiles*, ait, *atque iniuriam sustinere. Solet Deus non a principio mala avertere, sed cum usque ad summum venerint et creverint, cum nihil prætermissum fuerit ab hostibus, quin omnia experti sint, tum simul omnia in summam tranquillitatem convertit, ac præter o-

mnium exspectationem res ipsas optime constituit et firmat. Cum quis te offendit, noli ad ipsum aspicere, sed ad dæmonem impellentem, et iram totam in illum effundito; illius autem miserere, quia dæmone impellitur. S. Basil. ibid. *Si irasceris convicianti*, ait, *convicia approbasti. Quid enim ira insipientius? Sin vero nihil moveris ira, iniuriam facientem pudore affecisti, re ipsa temperantiam declarans.* S. Gregor. Nyssen. S. Basil. frater apud Maximum serm. 42. *Conviciorum*, ait, *et contumeliarum progressus, lenitate ferendi sistitur. Nam si quis contumelia contumeliam, et convicio convicium ulciscatur, hæc ipsa vitia augebit, dum quod absurdum est, similibus alit. Firma et indubitata gratiæ spes, et fruitio est iis qui per patientiam exspectant.*

Vers. 23. ABOMINATIO EST APUD DOMINUM PONDUS ET PONDUS: STATERA DOLOSA NON EST BONA.) Sed mala imo pessima. Est miosis: minus enim dicitur, et plus significatur; Hebr. *bilances doli non bonum*; Chald. *non placet coram eo*. Audivimus hanc gnomen v. 10. et c. 11. v. 1. ubi eam explicui.

Mystice S. Ambros. in Psalm. 61. ex Septuag. sic legit: *Execrabile Domino duplex pondus, et statera fallax non bona*; sicque explicat: *In quo significat eos qui rapinam inexplebili corde meditantur, et sobrietatem fronte prætendunt. Tales scribæ Iudæorum sunt, qui onera gravia aliis observantiæ durioris imponunt, non habentes rectum iugum animæ suæ, sed propensa iniquitate curvati: ipsi autem suorum præceptorum refugi sunt.*

Rursum alii hæc applicant iis qui se coram Deo in secreto humiliant, sed coram hominibus publice extollunt. Audi S. Bernard. serm. 42. in Cantic. *Pondus*, ait, *et pondus abominatio est apud Deum. Quid enim? tu te depretiaris in secreto apud teipsum veritatis trutina ponderatus, et foris alterius pretii mentiens maiori te pondere vendis nobis, quam ab ipsa accepisti. Time Deum, et noli hanc rem pessimam facere, ut quem humiliat veritas, extollat voluntas: hoc enim est resistere veritati, hoc pugnare contra Deum.* Verum ut idem ait: *Hæc humilitas, quam nobis veritas parat, non habet calorem*; sed necesse est charitate formetur et inflammetur.

Vers. 24. A DOMINO DIRIGUNTUR GRESSUS VIRI (fortis et strenui, qui magna et ardua molitur; hunc enim significat hebr. גבר *gheber*, unde *Gabriel*, id est fortitudo Dei) QUIS AUTEM HOMINUM INTELLIGERE POTEST VIAM SUAM?) Septuag. *mortalis autem quomodo cogitaverit vias suas?* Hebr. *a Domino gressus hominis*, subaudi, pendent, sunt, diriguntur: *et homo quomodo intelliget viam suam?* Hanc gnomen mutuatus est Salomon a patre suo Davide, Psal. 36. 23. *Apud Dominum* (Hebr. *a Domino*) *gressus hominis dirigentur, et viam eius volet.* Ubi pro *dirigentur* hebr. est כוננו *conanu*, id est, ut S. Hier. *firmantur*; alii: *præparantur* vel aptantur; alii: *ratificantur*; alii: *perficiuntur*. Radix enim כונן *conen* dicitur de quacumque aptatione, quæ in se includit firmitatem, certitudinem et soliditatem. *Gressus* et *via* significant opera, studia, actiones, totumque vitæ institutum et decursum. Hæc enim omnia in homine, utpote viatore, non sunt stabilia, sed perennis quidam motus et transitus, ut ex Origene ait S. Ambrosius. Significat ergo non hominis, sed Dei eiusque providentiæ esse actiones, status totamque vitam hominis disponere, ordinare, stabilire, prosperare, perficere et ad felicem finem deducere. Hæc enim omnia significat τὸ *diriguntur*. Porro actiones hominis sunt duplices, scilicet naturales et supernaturales: illas dirigit Deus naturali et communi sua providentia, has supernaturali et speciali. Unde de naturalibus Rabbini et Baynus sic exponunt, q. d. Nescit homo profecturus alio, quando, quod et quale iter debeat capessere, præsertim in bivio vel trivio: nescit rursum quid in itinere ei sit eventurum, et quando, quomodoque domum sit reversurus. Melius fideles de supernaturalibus accipiunt. Unde David Psal. 36. hanc gnomen applicat iusto (hic enim est *gheber*, id est vir strenuus) cuius gressus, id est actiones et studia Deus dirigit, id est secundat, moderatur et prosperat, ut ad finem felicitatis æternæ perveniat. Igitur dirigit eum, id est regit et protegit inter tot adversa, tentationes et pericula, ne in peccatum (nisi veniale) labatur. Quod si in mortale lapsus sit, illico eripit eum, uti Davidem lapsum in adulterium et homicidium Uriæ erexit. Unde subdit: *Cum ceciderit non collidetur; quoniam Dominus supponit manum suam.*

Directio Dei supernaturalis multiplex.

I. Directio hæc Dei est multiplex: Primo enim Deus dirigit actiones nostras, cum ab æterno eas destinat et præordinat, ut in tempore ad eas hominem excitet, iuxta illud: *Ipsius factura sumus, creati in Christo Iesu in operibus bonis* (hoc est ad opera bona) *quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus*, Ephes. cap. 2. vers. 10.

II. Secundo, cum in tempore ad eas hominem excitat et dirigit mentem illuminando, et voluntatem ad eas impellendo.

III. Tertio, cum modum eas ordinate et feliciter exequendi homini suggerit. Sic dirigit gressus viatoris, cum vias securas illi suggerit: sæpe enim nisi a Deo dirigeremur, eligeremus vias periculosas, in quibus incideremus in latrones vel temporales, vel spirituales, uti sunt dæmones, mali socii, scandala, tentationes, illecebræ peccandi.

IV. Quarto, cum obstacula et obstantes studiis nostris amovet, ut cum S. Paulo amovit obstacula Iudæorum et Gentilium prædicationi Evangelii obsistentium. Unde ipse rogat Thessalonicenses epist. 2. cap. 3. 1. dicens: *Orate pro nobis, ut sermo Dei currat et clarificetur, sicut et apud vos; et ut liberemur ab importunis et malis hominibus: non enim omnium est fides.*

V. Quinto, cum in executione hominem dirigit, ne erret, ne labatur, ac si erravit vel lapsus sit, eum corrigit et erigit; si lassus sit, sustentat; si pusillanimis desperet, in spem elevat: si dubius sit, ostendit quid eligere debeat. Hoc est quod quotidie orat Ecclesia ad Primam: « Sit splendor Domini Dei nostri super nos, et opera manuum nostrarum dirige super nos: dirigere et sanctificare, regere et gubernare dignare, Domine Deus, rex cæli et terræ, hodie corda et corpora nostra, sensus, sermones et actus nostros in lege tua, et in operibus mandatorum tuorum, ut hic et in æternum te auxiliante salvi et liberi esse mereamur. »

VI. Sexto, cum eas secundat et prosperat, ut optatum finem consequantur, v. g. ut prædicatores, confessarii, doctores auditores suos illuminent, convertant, sanctificent. Ita Christus Deo dirigente, *exultavit ut gigas ad currendam viam*, etc. *nec est qui se abscondat a calore eius.* Ps. 18. 7. Et Apostoli, de quibus ait Isaias c. 52. 7. *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem!*

VII. Septimo, cum homini suggerit illum vitæ statum, illas occupationes et studia, illum vitæ tenorem, quo prævidet eum sine peccati periculo et lapsu victurum, ac recta perventurum ad gloriam et felicitatem æternam, dando continue gratiam quam prævidet fore congruam et efficacem: unde pro ea assidue orandus est Deus, ut eam suggerat; ab illa enim pendet nostra salus, prædestinatio, electio et felicitas æterna. Hinc orandum crebro cum Psalte: *Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea*, Ps. 16. 5. Et: *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et non dominetur mei omnis iniustitia*, Ps. 118. 133.

VIII. Octavo, cum eas perficit, ut in dies in virtutum intensione et extensione crescamus et perficiamur. Hoc est quod Deum orat Ecclesia Dominica infra Octavam Nativitatis: *Dirige actus nostros in beneplacito tuo, ut in nomine dilecti filii tui mereamur bonis operibus abundare.* Hinc S. Prosper l. 1. de Vocat. Gent. c. 101. docet quod Deus sit auctor omnium virtutum et omnis boni: *Quod nemo*, ait, *possit recte incedere nisi Domino dirigente, liquet ex illo Salomonis: A Domino corriguntur gressus viri; mortalis autem quomodo intelligit vias suas?* Et Beda hic: *Quicumque hominum*, ait, *gressus rectum iter incedunt, non fit hoc libertate humani arbitrii, sed gubernatione illius cui dicit Isaias, c. 26. Omnia enim opera nostra operatus es nobis. Quis autem hominum intelligere potest viam suam?*

Digitized by Google

In hoc, inquit, *manifeste claret, quia quidquid boni habet quisque, a seipso non habet, sed per gratiam Dei: quod nec per sui libertatem arbitrii qualis futurus sit, qualiter vel quamdiu victurus, intelligere poterit.*

Hinc de sponsa, puta Ecclesia, et anima sancta a Deo sponso directa, dicitur Cant. 7. 1. *Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis! Deus est enim qui operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate*, Philip. 2. 13. Quin et R. Levi hanc Salomonis gnomen sic explicat, q. d. *Incedentis gressus a Domino sunt, cum opera divina indigeat, quæ singulis passibus adsit et comitetur.* Et Auctor Catenæ Græcor. *Senius est*, ait, *qui mortalia et terrena adhuc sapit, quomodo is rectam vitam intelligere, aut Domini vias sanctificare et consecrare valeat?* Vide ibi dicta c. 16. 9.

Quis autem hominum intelligere potest viam suam?) Hebr. *Et Adam quomodo intelliget viam suam? Adam* ab adama, hoc est homo ab humo, q. d. Homo ex humo factus, et humi ut vermis repens, quomodo cognoscet viam excelsam, quæ eum ducat in cælum? Τὸ *et* primo accipi potest ut causale pro *enim*, ut det causam præcedentis hemistichii, q. d. A Domino dirigi debent gressus viri: nec enim homo per se valet intelligere viam suam, ut scilicet prospiciat et prævideat qua via secure sit incedendum, quid agendum, quid in dubio eligendum, quæ sit via et modus ad feliciter rem conficiendum: hæc enim omnia superant hominis providentiam et divinam requirunt. Sæpe enim homo putat se recta via virtutis incedere, et curva vitii incedit: putat se ire in Ierusalem, dum vadit in Ierichο; putat se inire viam cæli, et init viam inferni, iuxta illud cap. 16. 25. *Est via quæ videtur homini recta, et novissima eius ducunt ad mortem.* Rursum putat se capessere viam ad felicitatem, et capessit contrariam. Aman, invitatus cum rege Assuero a regina Esther, putabat se ire ad gloriam, et ibat ad furcam. Æsopus in via deprehensus a magistratu, rogatus quo iret? respondit se nescire. Magistratus, sibi ab eo illudi vel insultari putans; eum abduxit in carcerem. Tum Æsopus: *Nonne*, inquit, *vere dixi me nescire quo irem? ibam enim in carcerem, et hoc nesciebam.* Ita quotidie dum domo eximus, nescimus quo eamus: quia sæpe præter mentem ab occurrentibus alio abducimur. Quare, dum egredimur, oremus cum Psalte: *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me*, ut scilicet Deus gressus nostros ita dirigat, ut nobis aliisque bonum aliquod accersamus, ac vel verbo vel aspectu malum et peccatum avertamus.

Secundo, τὸ *et* potest accipi ut illativum, indicans eventum et sequelam, ut significet idem quod *ergo*, q. d. Dei solius est dirigere gressus viri, eosque prævidere et ordinare, ut boni sint, et ut felicem exitum sortiantur. Hoc enim solus ille potest, cuius est nosse ac præstituere omnibus finem mediaque ad finem opportuna: quis ergo hominum audeat sibi hanc prænotionem et ordinationem arrogare? quod enim a Dei pendet directione, non potest ab homine percipi et penetrari. Ita fere Caietanus.

Secundum utramque explicationem commendatur nobis Dei providentia, et cura peculiaris circa studia, affectus et opera hominis in hac vita: ut hoc intelligentes propriæ prudentiæ non innitamur nimium, sed a Deo in omnibus pendeamus, eius directioni nos committentes, iuxta illud Tobiæ 4. 20. *Pete a Deo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant.* Hoc est quod Deo confitetur Ieremias c. 10. 23. *Scio Domine, quod non est hominis via eius, nec viri ut dirigat gressus suos.*

Hinc colliges causam, cur hic sit felix, ille infelix, non esse fortunam, non indolem, non cælum, sed Deum: Deus enim pro libito liberaque electione quem vult facit felicem, non tantum si prudens sit, sed et si imprudens. Prudens enim esto non semper, sæpe tamen prosperatur in actionibus, ut felices habeat successus; tum quia prudenter omnia disponit, ut feliciter eveniant: tum quia meretur ut Deus actiones suas dirigat et prosperet. D. Thomas lib. 3. Contra Gentes c. 93. quærit quæ sit causa cur quis sit fortunatus, id est, ut illi præter opinionem bona bonique eventus obveniant? ac respondet propriam causam bonæ fortunæ esse Deum, Deique benevolentiam et electionem, qua aliquem feliciter ut plurimum regit et dirigit, v. g. ut fodiat tali vel tali loco ubi inveniat thesaurum: uti autem aliquando ministerio Angelorum id suggerentium vel persuadentium; cælum autem cælique influxum proprie non facere bonam fortunam, sed subinde ad illam disponere per accidens, v. g. cum quem inclinat ad fodiendum, cui fossioni per accidens coniuncta est inventio thesauri. Nec enim cælum inclinat, ut hic potius fodias ubi est thesaurus, quam alibi ubi non est. Quare cum hæc duo cælum combinare non possit, sequitur cælum per se non esse causam bonæ fortunæ. Deo ergo nihil est fortuitum, quia ipse est rector et director fortunæ. Denique cur hic sit felix, ille infelix, fuse docui Genes. 30. 27.

Symmachus pro *via* vertit τροχιάν, id est orbitam sive semitam curulem, quæ symbolum est vitæ, sive vivendi rationis planæ et expeditæ, quam solus Deus uti novit, ita homini quem amat, suggerit. Sicut enim currus per orbitam plane et expedite rotatur; sic per vivendi rationem sibi commodam et congruam quisque facile et expedite ad metam, puta ad felicitatem et gloriam æternam Deo aurigante decurrit. Hinc conclude neminem ab ea via, in quam a Deo vocante inducitur, exorbitare debere; hæc enim illi curulis, id est facilis et proclivis est ad destinatum finem. Hæc, inquam, illi τροχιὰ, id est currus, via: quia per illam non tam incedit, quam vehitur, quo nihil suavius ac iucundius; reliquæ vero viæ, quas homo non ex Dei impulsu, sed ex proprio consilio init, difficiles illi sunt, salebrosæ, deerrantes, et ad præcipitia ferentes, etc

Hinc Gentiles Deum faciebant colebantque Ianum tamquam viæ indicem; et Mercurium, tamquam viæ ducem; ac Domiducum vocabant invocabantque Deum, qui novam sponsam domum deduceret, quamvis et Domiduca eadem de causa Iuno nuncupabatur. Audi ex Varrone S. August. l. 6. de Civit. c. 9. *Si domum*, ait, *ducenda est quæ nubit, adhibetur Deus Domiducus; ut in domo sit, adhibetur Deus Domitius.* Verius Christiani Deum verum invocant, ut gressuum actionumque sanctarum directorem; sciunt enim se viam adoriri non posse, nisi Deo præeunte, iuxta illud: *Post Dominum ambulabunt*, Osee 11. 10. Unde S. Augustin. l. 2. Contra duas epist. Pelagian. cap. 9. *Hæc*, ait, *est humanæ voluntatis natura, ut ad malum quidem eius prior sit, ad bonum vero eius prior sit voluntas Creatoris eius.*

Exemplum illustre huius sententiæ fuit Littorius, qui, teste Prospero in Chron. et Baronio anno 439. pro Theodosio Imper. et Romanis pugnans, confidens in suis Hunnis, victus vinctusque est a Theodorico rege Gothorum, qui spem ponens in Deo Arelatem obsedit et cepit. Unde Littorium tacito nomine hac Salomonis gnome perstringens Salvianus l. 7. de Gubern. « Itaque, ait, agnovit hoc ille dux nostræ partis qui eamdem urbem hostium, quam eodem die victorem se intraturum esse præsumpsit, captivus intravit. Probavit scilicet quod Propheta dixit: Quia non est hominis via eius, nec viri est, ut ambulet, et dirigat gressus suos. Nam quia viam suam iuris sui existimavit, nec gressuum directionis habuit, nec viam salutis invenit, effusa est, ut legimus, abiectio super principem, seductus est in invio, et non in via, et ad nihilum deductus est, [Psal 106]
velut aqua decurrens. In quo quidem præter ipsam rerum infelicitatem præsens iudicium Dei patuit, ut, quidquid facturum se usurparet, ipse pateretur. Nam quia sine divinitatis auxilio, ac Dei ductu capiendum a se hostem credidit, ipse captus est; consilii ac sapientiæ summam usurpavit, ignominiam temeritatis incurrit; vincula quæ aliis paravit, ipse sustinuit. » Idipsum deinde particulatim per antitheses elegantes ostendit: « Et quid, rogo, evidentius Dei iudicium esse potuit, quam ut habens prædatoris fiduciam præda fieret, triumphum præsumens triumphus esset, circumdaretur, corriperetur, alligaretur, retorta tergo brachia gereret; manus, quas bellicosas putabat, vinctas videret; puerorum ac mulierum spectaculum fieret, illudentes sibi barbaros cerneret, irrisionem sexus promi-

seni sustineret, et qui maximum habuerat supercilium fortis viri, mortem subiret ignavi? »

Vers. 25. RUINA EST HOMINI DEVORARE SANCTOS, ET POST VOTA RETRACTARE.) Ita Romani. Alii legunt *tractare*. Et sic legendum contendit Franc. Lucas in Notis hic. Quintuplex hic est lectio, quam nobis indocta peperit scribarum audacia. Pro *devorare* enim alii legunt *devotare*; alii, *devovere*; alii, *denotare*; alii, *devocare*.

Quintuplex lectio. I. Primo ergo Beda, Salonius, Lyran. et alii legunt: *Ruina est homini devotare Sanctos*, id est voto se obstringere ad persequendos Sanctos, inquiunt Salon. et Beda; aut Sanctis vota crebra nuncupare, inquiunt Lyran. et Hugo; hoc enim laqueus est ei quem postea votorum pœnitet, ut ea violet. Sic Actor. 23. 12. *Quadraginta viri devoverunt se dicentes neque manducaturos, neque bibituros, donec occiderent Paulum.* Porro τὸ *devotavit*, licet modo videatur esse vox barbara, olim tamen fuit in usu; usurpatur enim ab Apuleio lib. 9. Metamorph. *Cœli numina*, inquit, *quæ deierando subito devotasti.* Et Cicero in Paradoxis: *Quæ vis*, inquit, *Coclitem contra omnes hostium copias tenuit in ponte solum? quæ patrem Decium, quæ filium devotavit, ac immisit in armatas hostium copias?* In antiquis enim codicibus sic legitur.

II. Secundo, alii legunt: *Ruina est homini devovere Sanctis*, id est temere res suas, vel seipsum Sanctis vovere et consecrare; postea enim res suas et suam libertatem repetens, votum transgreditur.

III. Tertio, Caiet. et alii legunt: *Ruina est homini denotare Sanctos*, id est denigrare Sanctos, eorum famam lædere ipsosque conviciis afficere et blasphemare.

IV. Quarto, alii legunt: *Ruina est homini devocare Sanctos*, id est eos invocare, eorumque opem precibus et votis e cælo in suum auxilium devocare; ac postea vota hæc retractare et irritare, uti nonnulli faciunt, cum voti compotes facti sunt.

V. Verum vera lectio est: *Ruina est homini devorare Sanctos*. Legit Noster קדש *cados*, id est Sanctum, id est Sanctos. Iam aliis punctis legunt קדש *codes*, id est sanctitatem, id est sanctuarium, vel sanctificatum, id est res Deo sanctificatas et consecratas. Unde Hebr. ad verbum sic habent: *Laqueus, vel muscipula est hominis devorare* vel *præcipitare sanctitatem*, id est sancta, *et post vota* (converti) *ad quærendum*

Devorare sanctos quid? Resp. I. Iam tota difficultas est quid sit *devorare Sanctos*, vel, ut hebr. est *sanctitatem*? Primo, Vatabl. sic vertit et explicat: *Scandalum hominis devorat sanctitatem, et post vota quærere solemus; id est, peccatum hominis, quod est scandalum, destruere solet auxilium illud divinum, quod vere est et maxime sanctum; et postea quærere solemus, quid in causa fuerit quo minus consecuti simus quod petimus votis.* Huc accedit R. Salomon: *Cum mortalis*, inquit, *peccati piaculo obstringitur, tunc sanctitatem a Deo concessam devorat, id est perdit et corrumpit.* Sic et R. Levi et alii, q. d. Detrimentum est homini devorare rem Deo consecratam aut debitam, et postea quærere vota quibus Deus placetur; ut significetur sacrilegorum et sceleratorum (nam omnes scelerati rem sacram, puta virtutem et gratiam devorant perduntque) vota irrita esse et ingrata Deo.

II. Secundo, Caiet. q. d. Laqueus est homini devorare rem sacram, ut primogenita et reliqua debita sacerdotibus ex lege aut Deo oblata; et etiam laqueus est homini post vota emissa inquirere, num votum obliget, aut modum quo quis possit solvi obligatione voti, et non reddere quod vovit, ut significetur hoc versu duplex sacrilegii genus, nimirum rapere res Deo consecratas, et violare votum.

III. Tertio, Baynus, Iansenius, Franc. Lucas, Salazar et alii passim exponunt, q. d. Lapsus et piaculum est ingens, ac gravissimæ ruinæ sibi est occasio, qui, postquam ad se rapuit sanctorum iustorumque bona, et devoravit innocuam Dei plebem velut escam panis, ad vota convertitur. Sic enim solent sub mortem fœneratores, et alii rerumpubl. devoratores promittere atque assignare largam eleemosynam, quæ aut pauperibus distribuatur, aut monachorum familiis dividatur, aut in alios pios usus vertatur; quibus in huiusmodi votis fiducia perpetuæ frequenter ruinæ causam dat. Sic *devorare* sumitur pro *spoliare*, Habac. 3. 14. *Exultatio eorum sicut eius qui pauperem devorat*, id est spoliat, perdit, depauperat, *in abscondito.* Et cap. 1. *Quare respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio iustiorem se?* Et Psalm. 34. *Nec dicant: Devoravimus eum.* Et sæpe alibi: *Devorare* ergo *Sanctos*, vel ut nonnulli legunt *Sancta*, est viros iustos sanctosque bonis exuere, aut vita etiam spoliare, vel consumere ea quæ sanctis per votum aut oblationem sunt data et consecrata. Hæc homini sunt laqueus et ruina; quia ingentium calamitatum et excidii sunt causa.

Ita hoc anno 1628. Rupella hæreticorum invicta Sion, *Rupella festo omnium Sanctorum occupata.* quæ tot Sancta et Sanctos devoravit, Sanctis suas, imo Dei, iniurias ulciscentibus, ipso omnium Sanctorum festo in potestate Christianissimi æque ac invictissimi Francorum regis Ludovici XIII. venit. Nec dubium ipso pro sancta fide et Sanctorum cultu tam pia animositate pugnante, Sanctos vicissim pro eo depugnasse, cum omnes validæ classis hostilis machinæ et machinationes, in ipsammet cælitus vi ventorum subito retortæ et repulsæ fuerint, ut Christianissimo regi illud Claudiani de Theodosio contra Eugenium decertante vere occinere liceat:

O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
Et coniurati veniunt ad classica venti.

Eodem omnium Sanctorum festo per Octavam recurrente, *et Praga.* Ferdinandus II. Imper. piissimus æque ac felicissimus, ante paucos annos Duce Bavaro Heroe inclyto, Pragam totamque quasi Bohemiam expugnavit, eamque Hussitis et Calvinistis Sanctorum hostibus ereptam Ecclesiæ, æque ac sibi, tanquam legitimo regi restituit. Sanctorum præsertim SS. Wenceslai, Adalberti et Viti, Bohemiæ patronorum, auspiciis victoriam hanc partam fuisse, non dubiis indiciis ostensum; quin et ipsorummet Sanctorum apparitionibus præsignificatum est, qui proinde pro Orthodoxis dimicantes, tela quasi fulmina in hæreticos duplo plures contorserunt, ut illud fulminei Barac (*barac* enim hebr. est fulmen) contra Sisaram præliantis hic usurpare liceat: *De cælo dimicatum est contra eos; stellæ manentes in ordine et cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt*, Iudic. 5. 20. nimirum uti olim duo fulmina Belli Scipiadæ, ita hoc ævo Austriadæ.

Ita Constantinopolis, vindice Spiritu sancto, ipso eius Pentecostes festo, Græcis pneumatomachis, utpote Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere negantibus, a Mahometo capta anno Domini 1453. in Turcarum manus venit. Quid hæc significant, imo clamant nisi illud:

Discite iustitiam moniti, et non temnere Divos.

Hic sensus planus, facilis, obvius, adeoque communis est. Verum non satis connectit prius hemistichium cum posteriore, nec satis apte explicat τὸ vota *retractare*, quæ vox significat utrumque hemistichium loqui de votis.

Quarto, ergo novum suggeram sensum, qui operosior IV.
quidem est, sed profundior, ac prius hemistichium cum posteriore aptissime connectit, quem lectoris iudicio submitto. Hæc phrasis *devorare Sanctos* non accipienda est proprie; nulla enim est gens tam barbara (exceptis Brasiliis antropophagis, qui Salomoni et Iudæis incogniti vel invisi fuere) quæ proprie devoret Sanctos. Accipienda ergo est figurate, ut sit parœmia, sive phrasis proverbialis significans nominare et invocare Sanctos ita festinanter et præcipitanter, ut eos transglutire et devorare videaris. Sic qui Litanias præcipitant celerrime dicendo: *Sancte Petre, S. Paule, S. Iacobe*, etc. et spatium adstantibus respondendi ad singulos, *ora pro nobis*, non relinquunt, videntur *devorare Sanctos*, id est nomina Sanctorum. Simili modo, qui festine vovendo tumultuarie invocant Sanctos, dicendo: Sancte Deus, si mihi dederis prolem, sanctificabo tibi bovem. S. Michael, S. Gabriel, S. Raphael, si dederis mihi copiam frumenti, offeram tibi triginta modios tritici. S. Abraham, S. Isaac, S. Iacob, si mihi a Deo obtinueris amplam familiam, voveo tibi quotidianum nocturnum lumen. Quod Iudæis videtur fuisse familiare.

Hi, inquam, dicebantur לוע קדש *lua kodes* vel *cades*, id est devorare Sanctos vel Sancta; quia sicut cibus dicitur devorari, cum sine masticatione et comestione integer in stomachum transmittitur, et devorando quasi devolat: sic devorantur Sancti, id est preces et vota Sanctis facta, cum ea sine prævia consideratione et consultatione integra, id est indiscussa, temere et inconsulte effutiuntur. *Lua* enim Hebræis est præcipitare, deglutire, absorbere, perdere, corrumpere. Ita Iob 6. 3. pro eo quod nos habemus: *Unde et verba mea dolore sunt plena:* Vatablus vertit: *Verba mea absorpta sunt*; alii: *Verba mea præcipitantur*, id est temere effutiuntur. Hinc Pagnin. in Lexico ait *lua* significare loqui, quale est eloqui votum. Unde aliqui vertunt: *Laqueus est homini sanctitatem*, id est conceptis verbis aliquid Deo vovere, sanctificare et consecrare: *et post vota inquirere* rem aliquam deteriorem, quam pro meliori Deo vota surroget et substituat. Sic Latinis dicuntur devorare verba, quia ea præcipitant et absorbent, præcipitanter vel loquendo, vel audiendo, vel legendo, uti faciunt helluones librorum. Unde Cicero pro Sestio: *Verbum ipsum*, ait, *omnibus modis animi et corporis devorabat.* Et Plautus in Pœnul. *Orationem hanc dulces aures devorant.* Hinc devorare orationem alicuius ponitur pro non animadvertere. Unde Cicero in Bruto: *Eius oratio*, ait, *nimia religione attenuata, doctis et attente audientibus erat illustris, a multitudine autem devorabatur*, id est non intellecta trasmittebatur. Quæ significatio ducta est ab iis qui cibum non gustatum transmittunt quasi stupente palato. Hinc rursum devorare nomen alicuius est nominis oblivisci. Ita Plautus in Trinummo: *Devoravit*, ait, *nomen imprudens modo.* Simili modo devorantur Sancti et vota Sanctis facta.

Hunc esse sensum liquere videtur primo, ex eo quod cæteri interpretes hanc phrasim *devorare Sanctos* vel *Sancta*, interpretentur præcipitanter et temere vovere aliquid Sanctis. Audi Sept. *Laqueus viro quid ex propriis sanctificare: postea enim quam voverit, evenit pœnitere.* Aut, ut clarius Auctor Catenæ Græcorum: *Laqueum tibi iniicit vir, qui ex propriis facultatibus temere quippiam Deo sanctificat* (id est vovet et consecrat) *siquidem post votum editum inconsulte plurimum contingit pœnitudo.* Atque exemplum dat Iephte, qui temere vovit, si victor in bello evaderet, se primum quod e domo occurreret Deo sacrificaturum; occurrit autem primo ei filia, unde eam Deo sacrificavit cum dolore et pœnitudine. Item Ananiam et Saphiram, qui facultates suas Deo cum vovissent, inde partem surripuerunt, unde morte a S. Petro puniti sunt. Actor 5. Accedit Chald. *Laqueus est*, ait, *viro qui vovit sanctitatem* (vel ut alii vertunt, *sanctuario*) *et postea tangit cum anima ipsius*, puta animæ dolor et pœnitudo; Syrus: *Laqueus est viro qui vovit sanctitatem, et postea voti pœnitet.*

Secundo, idipsum arguit connexio prioris hemistichii cum posteriori; posterius enim explicat prius, q. d. *Ruina*, Hebr. *laqueus est homini devorare Sanctos*, id est præcipitanter et temere instar devorantis vovere quid Sanctis, *et post vota retractare*; hoc est, paulo post vota, quæ præcipitanter Sanctis vovisti, revocare; hoc enim proprie est *retractare.* Unde Hebr. est *et post vota* converti *ad quærendum* effugium, scilicet vestigando modos et rationes, quibus te a voto, cuius te pœnitet, liberes. Est metaphora sumpta a famelico qui devorat cibos, id est non masticatos, nec dentibus comminutos, sed integros transglutit et trasmittit in stomachum. Hic enim iis stomachum onerat et gravat, qui proinde cogitur eos retractare, id est, minutim ruminare et concoquere quod potest, quod non potest reiicere et revomere. Simili modo, qui præceps temere quid vovet, post votum nuncupatum sentiens voti exequendi difficultatem vel impossibilitatem, illud retractat, cogitatque qua ratione illud redimere, imminuere, mutare vel annullare possit. Votum ergo temerarium voventi est laqueus; quia sicut laqueus capit, stringit et strangulat aves illaqueatas; ita votum hoc capit, stringit et strangulat conscientiam, dum eam cruciat, angustat, lancinat, ac subinde suffocat et enecat, cum scilicet voti pœnitens illud violat et transgreditur. Igitur talis bis devorat Sancta et Sanctos: primo, cum præcipitat, et præcipitanter nuncupat eis sanctum votum; secundo, cum votum iam emissum rursum devorat, id est violat, perdit, consumit. Idem est ergo: *Laqueus est homini devorare Sanctos* vel Sancta, quod: *Laqueus est homini post vota retractare;* id est votum emissum revocare et violare.

Tertio, hæc expositio cæteras omnes complectitur omnesque in se unit; qui enim devorat Sanctos, id est, temere Sanctis quid vovet, hic temere denotat et devovet Sanctis; hic denotat, id est denigrat et dehonestat Sanctos; hic frustra devocat Sanctos in suum auxilium; hic etiam devorat, id est spoliat Sanctos re illis ex voto debita; hic etiam *devorat Sancta*, ut legunt nonnulli, id est res sanctas, quas Sanctis vovit. Sive enim legas devorare Sanctos, sive Sancta, eodem res redit; sancta enim devorantur, cum sancta eis voto debita devorantur; sicut dicimus a tyrannis devorari pauperes, cum per rapinas bona pauperum devorantur.

Quarto, quia sic se explicat Salomon Eccles. 5. 1. dicens: *Ne temere quid loquaris* (Hebr. *Ne præcipites ore tuo*) *neque cor tuum sit velox* (Hebr. *ne festinet*) *ad proferendum sermonem* (votum) *coram Deo;* quod explicat dum subdit: *Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere. Displicet enim ei infidelis et stulta promissio*, etc. *multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere.* Quid clarius?

DISSIPAT (Chald. *dispergit*) IMPIOS REX SAPIENS, ET INCURVAT SUPER EOS FORNICEM.) Prior pars consentit cum vers. 8. *Rex, qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo.* Vide ibi dicta. Nota τὸ *dissipat;* docet enim modum quo cœtus, consilia et vires impiorum sint infringenda, nimirum eos dissipando et segregando; sic enim consilia et vires in unum conferre nequeunt, ac singuli, dum separati sunt, facile opprimuntur. Hic ergo verum est illud: *Si vis regnare, divide*, id est disiunge et separa; separatione enim tollitur consensus et robur impiæ multitudinis. Prior ergo pars est clara; at posterior obscura. Quæritur enim quid sit *incurvare fornicem.* Vers. 26.

Primo, Hebr. habent: *Reverti facit*, vel *reducit super eos rotam;* et Septuag. *Immittet illis* τρόχον, id est *rotam;* Chald. *Volvit eos super rotam;* Syrus: *Reducit super eos currum.* Alludere enim videtur ad factum Davidis, qui impios Ammonitas a se devictos serravit, et circumegit super eos ferrata carpenta, 2. Reg. 12. 31. Est metaphora mutuata a trituratione, quæ in Syria, Italia aliisque locis rotis et equis fieri solet; hæc enim supplicii et punitionis est symbolum, iuxta illud Isaiæ 28. 27. piorum supplicia describentis per metaphoram triturationis; *Non enim*, inquit, *in serris triturabitur gith, nec rota plaustri super cyminum circuibit.* Et mox: *Non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota plaustri, nec ungulis suis comminuet eum.*

Igitur *fornicem* hic accipias non domus, sed rotæ, puta canthum, sive extimam superficiem et curvaturam rotæ; sicut enim fornix in domo est arcus concameratus; sic fornix in rota est rotæ curvatura et canthus: rota enim arcuata dici potest fornicata per catachresin. Quod enim est rotunditas in rota, hoc est fornix rotundus in domo: quare sicut domus ob fornicem rotunda, sic rota ob rotunditatem fornicata videtur. Hic ergo sensus valde appositus et genuinus videtur eumque exigit vox *rota*, quæ est in Hebræo, Græco, Chaldæo et Syro. Sensus est, q. d. Rex sapiens acribus tormentis, quale est rota, dissipat et exterminat impios. Ita R. Salomon, R. Levi, Aben Ezra, Vatablus, Pagnin. Baynus, Iansenius et alii.

Rursum rota, sive fornix rotæ, accipi potest pro genere quæstionis, sive torturæ et supplicii apud veteres usitati, quod τροχὸς, id est rota, dicebatur. Unde Cicero Tuscul. 5. ait, *in rotam beatam vitam non ascendere.* Torquebant enim reos rota ad eliciendam veritatem, uti nunc torquent eculeo, quod τροχίζεσθαι, id est, rota torquere et examinare, dicebatur. Erat ergo rota instrumentum ligneum in

modum rotæ, in quo servorum reorumque corpora distenta et circumacta examinabantur; quale est quod Galli vulgo vocant *pilori*, quare rota diversa est ab eculeo. Reos enim alligabant rotæ, pedes, manus ac totum corpus incurvando et rotæ applicando; sicque rotam gyrando eos rotabant, idque subinde supra vel iuxta ignem, itaque eos assabant. Unde Tertull. in Apolog. agens de martyriis et Martyribus: *Licet*, ait, *nunc sarmentitios et semaxios appelletis, quia ad stipitem dimidii axis revincti sarmentorum ambitu exurimur.* Et Iosephus lib. de Machabæis cap. 9. et seq. docet eos ab Antiocho tortos tormento rotæ, ac primi inter septem fratres supplicium vocat rotam: *Illigari*, ait, *et innecti rotæ iubetur tendentibus corpus radiis.* Et in tertio: *Cum iam cruoris nimie defluentis vacuitate defectus, orbatus manibus et pedibus proximam sibi adesse mortem cerneret.* Et in quarto: *Partes et frusta corporis horrendissimo pependere aspectu.* Audi et Gentiles. Seneca in Herc. furente:

Tormenta rotæ.

Rapitur volucri tortus Ixion rota.

Alius:

Volvitur Ixion, et se sequiturque fugitque.

Tibull. lib. 1. Eleg. 3.

Versantur celeri noxia membra rota.

1. Celerrime enim reos rotabant rotam gyrando, nunc in
unam partem, nunc conversim in aliam mutato motu; quo fiebat ut in hac rotatione effunderentur viscera, et membra omnia distorquerentur et divellerentur. Unde Euripides in Phœniss. *Membra alia*, inquit, *ab aliis disiiciebantur, tamquam si mitterentur e funda.* Et Iosephus de Machabæo: *Solutis hinc inde visceribus, venisque distentis.* Appendebant insuper pedibus rei rotæ alligati saxum, quo corpus mole illa magis premeretur. Addebant etiam vel
2. subiiciebant ignes. Audi Iosephum: *Præparatur incendium,
et, ut erat affixus rotæ, igni in catasta obiicitur, atque ita tendentibus corpus radiis, et contrahentibus flammis,*
3. *costis deinde patentibus laterum vitalia rumpuntur.* Ter-
tio, reum in rota manibus, pedibus, totoque corpore distentum flagellabant. Unde Aristophanes in Irene: *In ro-*
4. *ta trahatur flagellandus.* Quarto, reum membris ampu-
tatis mutilabant. Audi Iosephum: *Inter perorandum ut brutum animal excoriatur, lingua extrahitur, sartagini ipse iniicitur.* Quod etiamnum reis atrocium criminum faciunt Germani in rota membra contundendo, præsertim per ossifragium, vel etiam resecando; alioqui rota Germanorum a rota veterum plane diversa est. Denique Virgil. 6. Æneid. pœnas damnatorum apud inferos describens sic canit:

Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
Districti pendent.

Ubi vide nostrum Ludov. de la Cerda, et Plutarch. in Nicia, Ammianum Marcellinum l. 21. et Nicephor. lib. 7. cap. 24. Unde Auctor Catenæ Græcor. *Rotam*, ait, *super impios inducet. Per rotam autem inevitabile supplicium, quod in peccatores apud inferos constitutum est, denotat.* Quocirca et rotas apud inferos, in iisque damnatos torqueri, viderunt qui in exstasi eo rapti leguntur. Hisce enim torquet eos Christus rex sapientissimus, ait Beda.

Hinc et S. August. in Psalm. 11. sub finem ex Septuag. hanc Salomonis gnomen sic legit, applicatque impiis circulantibus: « In circuitu impii ambulant, id est, ait, in temporalium rerum cupiditate, quæ septem dierum repetito circuitu tamquam rota volvitur, et ideo non perveniunt in octavum, id est in æternum, pro quo iste Psalmus titulatus est. Ita et per Salomonem dicitur: Ventilator enim impiorum est rex sapiens, et immittit illis rotam malorum. » Hoc ergo tormento rotæ acerrimo rex sapiens impios puniens eos dissipat ac profligat.

Posset quoque τροχὸς id est rota, accipi τροχαλία, id est trochlea, quod supplicii genus in martyriis erat frequens, uti docet Baronius in Martyrol. ad diem 7. Decemb. Ibi enim celebratur martyrium *S. Servi Martyris, qui sub Hunnerico rege Arriano fustibus cæsus, trochleis in sublime elevatus, atque ictu celeri super silices pondere corporis dimissus, et lapidibus acutissimis perfricatus, martyrii palmam adeptus est.* Trochlea enim proprie rota est rotam continens volubilem, per quam funis tractorius immissus, ligatum brachiis revinctum reum sursum trahit, vel remissus deorsum relaxat. Hoc ergo tormentum dictum fuit elevatio ad trochleas, ac Romæ et in Italia etiamnum est frequens, et vulgo *la corda* dicitur. De hoc recte dicitur: *Incurvat super eos rotam*, vel fornicem rotatilem; hac enim pœna et similibus rex sapiens impios percellit, fugat et dissipat. Ex rota enim, velut specie præcipua et notissima, omne supplicii genus, quo impii a regibus plectuntur, intelligit per synecdochen. Hic sensus valde appositus planeque germanus videtur, tangitque maxime impios iudices, præsides, magistratus, gubernatores, quos rex plectit tormento rotæ, quo ipsi alios innocentes iniuste mulctarunt. Unde Hebr. est: *Reverti facit*, vel *reducit super eos rotam.*

Secundo, alii per *rotam* intelligunt revolutionem fortunæ et dignitatis, q. d. Rex sapiens sua prudentia impiorum fortunam et dignitatem rotat, incurvat et deorsum gyrat, ut qui in dignitatum culmine eminebant, conversa rota in imum deprimantur. Sic Seneca lib. 2. de Clement. ait: *Fastigia potius time quam ama, ne te inde vacuum et inanem fortuna, rota vertente, demittat.* Favet hebr. ישיב *iascib*, id est reverti facit, convertit, revolvit et devolvit rotam.

Rota fortunæ.

Tertio Beda, Lyran. et alii per *fornicem* intelligunt arcum triumphalem, quem reges devictis hostibus impiis in trophæum erigere solent, q. d. Rex sapiens impios domat, debellat, subiugat, ac de impietate victa fornicem triumphalem excitat, uti fecit Saul devicto Amalec, 1. Reg. 15. 12. Hoc enim est regum officium, æque ac decus et gloria, quod Deus et resp. regi impios persequenti pollicetur et parat, nimirum certam de iis victoriam, ac post eam triumphum et arcum triumphalem quasi perenne victoriæ monumentum, q. d. Rex sapiens incurvat super eos fornicem, id est, ita impios delet et sepelit, ut super eorum cadavera fornicem vel in signum ultionis, vel in signum triumphi ædificet. Hebr. ergo אופן *ophan*, id est rota, sumitur pro fornice, qui rotundus est instar rotæ, puta pro arcu triumphali. Sic Titus et Vespasianus, devictis impiis Iudæis Christicidis, Romæ erexerunt fornicem triumphalem, cui insculptus est Titi triumphus, qui etiamnum in eo exstat et visitur. Sic Constantinus Magnus, devictis cælesti ope quinque tyrannis, Diocletiano, Maximiano, Maxentio, Maximino et Licinio, per signum S. Crucis in cælo apparentis hoc lemmate: *In hoc signo vinces*, labarum cruce Christi signatum erexit, atque fornicem triumphalem, qui etiamnum Romæ cernitur, et Arcus Constantini dicitur. Idem fecit Theodosius, subacto Maximino, Arbogaste et Eugenio.

Fornix triumphalis.

Quarto, noster Salazar per *fornicem* accipit magnifica palatia et mausolæa, quæ impii sibi construxerant, q. d. Rex sapiens et prudentia clarus, impios de medio tollit, ac ne ipsorum memoria ad posteros decurrat, si quas sepulcrorum moles aut mausolæa sibi in posteritatis monumentum sustulerunt, hæc quidem devolvit aut decurvat super eos, id est diruit, ac solo exæquat, quemadmodum Iosias fecisse fertur 4. Reg. 23. hic enim eorum, qui in saltibus et lucis diis adoleverant, sepulcra deiecit, et ossa in cineres redegit. Vel aliter: Rex iste sapiens non solum impios exscindit, sed etiam eorum palatia et moles diruit; quam pœnam hodie in proditores leges statuunt, ut scilicet ipsorum ædes solo æquentur, et sale adspergantur, ne quod ipsorum monumentum exstet.

Fornix pro mausolæo.

Denique per *fornicem* accipi potest furca et patibulum, q. d. Rex sapiens impios in fornice suspendit; itaque eorum in impietate asseclas fugat et dissipat. Sic enim olim in fornicibus, inserendo eis annulos, quibus funis suspendendorum innecteretur, reos suspendebant, uti etiamnum nonnullis in locis fit, præsertim in Lombardia. Hi enim fornices magis commodi sunt ad suspendendum, et sæpe obvii, ac magis durant; cum operosum sit cuique reo suum patibulum et crucem e ligno erigere. Quocirca vidi alicubi patibula triangula, e triplici laterum columna erecta; latera autem hæc sibi invicem per fornicem opti-

Fornix pro furca.

me et solidissime iunguntur et innectuntur. Rex ergo sapiens curvat super impios fornicem, dum ex curvato et arcuato fornice duram eorum cervicem curvat et suspendit.

Hinc disce quanta sit regis potentia in bonum æque ac malum. Unde ænigma septuplex:

Quid pessimum? tyrannus.
Quid longissimum? tempus.
Quid brevissimum? beneficium.

Immemores enim sunt homines beneficiorum.

Quid omnium optimum? Deus.
Quid maxime expetendum? salus animæ.
Quid turpissimum? mali dæmones.
Quid potentissimum? rex.

Vers. 27. LUCERNA DOMINI SPIRACULUM HOMINIS, QUÆ INVESTIGAT OMNIA SECRETA VENTRIS.) Primo, aliqui cum Aben Ezra per *Lucernam Domini* intelligunt ipsam Dei cognitionem, quæ omnia etiam secretissima cordium penetrat et pervidet. Unde ex Hebræo sic vertunt: *Lux Domino spiritus hominis, perscrutanti omnia penetralia ventris,* q. d. Deo lucidus, id est perspicuus est, et patet hominis spiritus; ipse enim omnia intima mentis perscrutatur et pervidet. Spiritus ergo, id est cogitatio et intentio secreta hominis, quæ cæteros latet, Deo patet, eique perspicua est velut lux; ipse enim omnia intima rimatur, iuxta illud Ieremiæ 17. 9. *Pravum est cor omnium, et inscrutabile: quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, et probans renes.*

Lucerna Domini est spiraculum hominis.

I.

Hinc Septuag. vertunt: φως κυριου πνοη ανθρωπων ος ερευνα ταμιεια κοιλιας, id est, *lux Domini est anima hominis, qui* (Dominus) *scrutatur latebras ventris. Significatur,* inquit Auctor Catenæ Græcorum, *nihil in homine usque adeo abditum latere, quod Deo sit obscurum, quippe, cum ipsa etiam anima, ubi eam scrutatur, lux ipsi existat, hoc est, æque illi pateat atque lux ipsa.* Deus ergo intimos animi recessus pervadit et perspicit. Unde Scholiastes vertit λαμπτηρ id est, *fax Domini spiritus hominis, qui scrutatur penetralia* (alii *cubicula*) ventris.

II. Secundo, alii per *lucernam* vel *lucem Domini* accipiunt Dei favorem et benevolentiam, qui instar lucis recreat et vivificat. Unde vertunt: *Exhilarari a Deo vita est hominis, et penetrat totum corpus.*

III. Tertio, alii hebr. נשמה *nesciama*, id est spiraculum vel spiritum, cum R. David vertunt *sermo*; hic enim fit per spiritum linguam certa ratione allidendo ad palatum, labia et dentes, q. d. *Lucerna Domini sermo hominis,* id est sermo hominis pii et eruditi est *lucerna Domini*, id est clara et ignita lux, per quam Deus mentes audientium illuminat, et sui amore accendit, atque adeo intima eius pervadit, eaque luce suæ cognitionis et ardoris quaquaversum complet et collustrat. Aut, q. d. Sermo hominis est lucerna et lux a Deo data, ut per eam homo secreta sua alteri pandat, imo ut alter ex sermone ipsius penetret eius arcana, colligatque qualis sit eius mens et affectus internus. Nam, ut ait S. Hieronymus: *Mens et conscientia lucet in ore.* Et Philo lib. *Quod omnis probus sit liber: Sicut,* ait, *ea quæ in tenebris abdita sunt celantur, donec lux effulgens ea indicet; sic cogitationes meas recondit animus in loco invisibili, donec vox lucis more cunctas retegat.*

IV. Quarto, alii per *spiraculum hominis* accipiunt spiritum vitalem, ipsamque vitam hominis; hæc enim in respiratione consistit, q. d. Spiritus vitalis ipsaque vita hominis est quasi lumen derivatum et accensum a lucerna, id est a luce et spiritu vitali, qui est in Deo; Deus enim est ipsa vita increata et essentialis a qua omnis Angelorum, hominum et animalium vita dimanat, ceu radius a sole. Ita Auctor Catenæ Græc. *Lucerna enim vitæ est symbolum*; sicut enim lucerna alitur oleo et aere, eoque deficiente exstinguitur: ita vita alitur humido radicali et spiritu sive halitu, eoque deficiente deficit et emoritur. Rursum, sicut lucerna una accendit aliam sibi vicinam: sic pater vitam suam communicat filio. Unde Plato l. 6. de Legibus: *Gignentes,* ait, *et alentes liberos, vitam tamquam lampada alii aliis tradunt.* Et illud Lucretii quod citavi v. 20.

Lucerna symbolum vitæ cur?

Et quasi cursores vitai lampada tradunt.

Hinc illa lucernarum superstitio, ut ex ea omen caperent an proles futura esset vitalis, quam recenset et carpit S. Chrysost. hom. 22. in epist. 1. ad Corinth. *Siquidem,* ait, *cum nomen filio imponendum sit, omissa Sanctorum appellatione, sicut maiores faciebant, accensis lucernis, et his nominibus* (Gentilium) *impositis, quæ plurimum duraverit, eius nomine filium appellant, hinc eum diuturnius victurum coniectati.* Unde et illud Plauti in Curculione: *Tute tibi, puer, es lautus, luces cereum.* Hinc rursum sponsis præferebant lampades et tædas accensas in nuptiis, ut significarent quod per opus nuptiale lumen vitæ prolibus a se gignendis essent communicaturi. Hoc significarunt Gentiles, dum finxerunt Prometheum furatum esse lucem e cælo, eaque corporibus hominum inserta, illa animasse et vivificasse.

Lucernarum superstitio.

Quinto et genuine, *spiraculum* sive spiritus *hominis* est ipsa eius anima, vel animus, ut vertit Pagnin. Hæc enim hebr. dicitur נשמה *nesciama,* id est spiritus; quia anima respiratione se prodit, æque ac conservatur in homine, q. d. Anima hominis est quasi spiritus lucidus, sive lux spiritalis derivata et illuminata ab immensa luce, sive a spiritu lucidissimo Dei, per quam et seipsum, imo intima sua, ac Deum creatorem suum cognoscit: quod non faciunt cætera animalia. Spiritus ergo vitæ quem Deus sufflavit in faciem Adæ, indendo ei animam rationalem, Genes. 2. est tamquam lampas, imo fax reliquis animæ potentiis, lumen eis administrans et cognitionem, per quod lumen ei inditum anima vestigat et pervidet intimas suas cogitationes, desideria et intentiones: *Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est?* 1. Corinth. 2. 11. nec tantum suas, sed et alienas rimatur et perspicit. Unde noster Salazar apposite sic explicat: *Lucerna Domini spiraculum hominis*, id est mens quidem lux est a Deo homini immissa, vel certe lux magna et splendidissima, lucerna scilicet alias omnes lucernas vincens est mens humana; nam aliarum splendor lucernarum obiecto quovis corpore opaco deficit, et ulterius non pervadit; at mens omnia penetrat, adeo ut nec crassissimi corporis obiectu contineri possit, quominus eius lux ad interna et arcana cordis perveniat, et latentes in animis aliorum cogitationes deprehendat.

V. Genuine.

Porro lucernæ huius, puta animæ, lux est duplex: una naturalis, puta naturale rationis lumen, quo præ cæteris animantibus a Deo dotatus est homo: quod duas potentias nobilissimas, puta intellectum et voluntatem, complectitur, quibus homo omnia quæ in mundo sunt intelligere et appetere valet. Altera lux animæ est supernaturalis, puta gratia cum suis virtutibus. Hæc enim est quasi lucerna et lux cælestis, derivata et accensa a lumine divino, qua præeunte fit ut homo longe melius et clarius quam per lumen rationis naturale investiget, cognoscat et dirigat secreta ventris, id est intimas cogitationes mentis tum suæ, tum subinde etiam alienæ. Unde Baynus hunc versum nectens præcedenti: Et hæc, inquit, ad regem sapientem referri videntur; qui dum iudicia Dei exercet, et in terris illius quodammodo fungitur munere, divina sapientia et lumine indiget, quo malos a bonis secernere possit, et secreta cordium investigare, quod ipse fecit Salomon, dum duabus mulieribus de infantibus mortuo et vivo contendentibus auscultaret 3. Regum 3.

De posteriore hoc lumine supernaturali gratiæ intelligit hunc locum S. Hieron. (vel potius Rabanus) lib. 1. in Lamentationes Ieremiæ cap. 1. 20. *Lucerna Domini*, ait, *spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris. Lux enim gratiæ quæ desuper venit, spiraculum hominis præstat ad vitam, quæ videlicet lux omnia secreta ventris investigare dicitur, quia occulta mentis penetrat, ut ea quæ de ipsa latebant animum, ante eius flendo oculos reducat. Hinc ipse Ieremias in anterioribus ait: Ventrem meum doleo; qui ut ventrem suum quid dixisset ostenderet, adiunxit: Sensus cordis mei turbati sunt. Uteri itaque nomine mens recte accipitur: quia sicut proles in utero concipitur, sic cogitatio in mente generatur: et sicut in ventre cibi, ita continentur in mente cogitationes.* Et S.

Gregor. l. 9. Moral. c. 48. *Quid*, ait, *venter noster est, nisi mens? quæ dum cibum suum supernum, videlicet intellectum, suscipit, refecta procul dubio omnium membra actionum regit. Nisi enim sacra eloquia aliquando mentem nomine ventris exprimerent, Salomon utique non dixisset: Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris. Quia nimirum, dum nos gratia superni respectus illuminat, cuncta etiam mentis nostræ nobis abscon*sa *manifestat.* Idem 3. p. Pastor admonit. 13. *Lucerna Domini*, ait, *spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris*, *ac si diceret: Divini afflatus illuminatio cum in mentem hominis venerit, eam sibimetipsi illuminans ostendit, quæ ante Spiritus sancti adventum cogitationes pravas et portare poterat, et pensare nesciebat.* Accedit Vatablus, qui sic vertit et explicat: *Illuminatio Domini est anima hominis vel in anima hominis; quia spiritus hominis sine spiritu Dei se non agnoscit.*

Rursum gratia animæ pro respiratione est; nam quidquid respiratio corpori præstat, hoc divina gratia præstat animæ. Hinc S. Cyprianus orat. in S. Pentecost. docet ex isto spiritu quem trahimus *fieri respirationem, aspirationem, suspirationem, expirationem, inspirationem*; respiratio vitam, expiratio mortem sonat, adspiratio effusum ad superiora halitum, inspiratio immissum ad interiora flatum, suspiratio vero interruptum dolore anhelitum significat. Quare, cum ait Salomon, Dei gratiam pro spiraculo esse animæ, insinuat hanc illi adinstar respirationis esse; quia ex eius aura vivit animus, et ipsa deficiente quasi emoritur.

Cur gratia assimiletur luci spirituali, voceturque lux et lucerna, causas plures assignavi 1. Ioannis 1. 5. Gratia igitur est lux investigans omnia secreta ventris, vel, ut alii vertunt, omnia cubicula mentis, puta omnes mentis potentias, vires, secessus, easque illustrat, dirigit, purificat, accendit, præstatque omne id menti, quod lux præstat oculis et corpori.

Denique vis et energia latet in τὸ *lucerna Domini*; hæc enim continet radicem et causam totius sententiæ, q. d. Causa et radix cur spiritus et mens hominis, præsertim gratia Dei illustrata, penetret secreta quæque mentis, etiam alienæ, est quod ipsa sit lucerna Domini, id est lucerna et lumen creatum accensum ex ipso lucis fonte, qui est in Deo; quia enim mens creata est lucis divinæ et increatæ participatio, hinc et ipsa cognitionem perspicientiamque divinam participat, ut sicut Deus secreta cordium penetrat et perspicit, sic et ipsa quasi radius lucis divinæ secreta cordium, non quidem clare perspicere, uti facit Deus sed ex signis et coniecturis sagacitate mira solerter vestigare, coniicere et quasi per rimam conspicere valeat. Hoc est quod ait Psaltes Psalm. 4. 7. *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine*; quia *lumen naturale rationis*, ait Lyranus, *est quædam impressio divini luminis*; multo magis talis est lumen supernaturale gratiæ, revelationis et directionis Dei.

Vers. 28. MISERICORDIA ET VERITAS CUSTODIUNT REGEM, ET ROBORATUR CLEMENTIA THRONUS EIUS.) Hebr. *Et fulcit in misericordia thronum suum*; Septuag. *Misericordia et veritas custodia est regi*; (Aquila et Symmachus: *Conservabunt regem*) *et circumdabunt in iustitia thronum eius*; Lucifer Calar. Apolog. pro S. Athanasio legit: *Misericordia et veritas tutela est regi, et circuibunt iusti sedem eius.* Hebr. חסד *chesed* significat pietatem, misericordiam, clementiam.

Veritas custodit regem. I. Primo S. Athanasius, Apolog. ad Constantium Imperatorem, veritatem proprie accipit; unde ex hac Salomonis gnome urget Constantium, ut veritatem tum religionis et fidei, tum causæ et innocentiæ suæ contra Arrianorum calumnias indaget, colat et tueatur. Hæc enim veritas, veræque religionis cultus et propugnatio, maxime custodit reges et regna, uti de regibus priscis legimus in historiis, et in modernis Hispaniæ, Germaniæ et Galliæ oculis cernimus. Sed audi S. Athanasium, imo divinum in eo loquentem Spiritum: « Ita rem examina, quasi veritas tibi in consilio adsit, quæ regum et imprimis Christianorum tutela est: cum ea vos regna administrare tutissimum est, dicente sacra Scriptura: Misericordia et veritas regi custodia est, et circumdabit iustitia thronum eius. Hanc enim cum Zorobabel ille sapiens cæteris anteferret, victoriam retulit, et acclamatum est ab universo populo: Magna res est veritas, et prævalet omnibus, etc. » Et inferius, orans Deum ut Constantio placidam veritatis mentem indat: « Domine omnipotens, Pater Domini nostri Iesu Christi, tu per Verbum tuum imperium famulo tuo Constantio dedisti, tu illumina mentem illius, ut, cognitis calumniis, benevolenter accipiat meam excusationem, omnibusque clarum reddat, quam aures habeat confirmatas communitasque veritate, solumque sibi, uti dictum est, accepta esse labia iusta; ita enim solium regni fortunatum fieri per Salomonem pronuntiasti. » 3. Esdræ 4. v. 41.

II. Secundo, alii per *veritatem* accipiunt veracitatem in loquendo, fidelitatem in promissis, constantiam in dictis et factis. Hæc enim regem, contra omnes subditorum hostiumque querelas, calumnias, insidias, molitiones tuetur. Quocirca cap. 17. 7. dixit Salomon: *Non decent stultum verba composita, nec principem labium mentiens*, ubi plura hac de re dixi. Ita Vatabl. Oportet, inquit, regem esse clementem et veracem; potior tamen est clementia.

III. Tertio, optime ex phrasi Script. per *veritatem* accipias iustitiam: hæc enim componi solet et opponi misericordiæ, quod illa debita sit, hæc indebita et gratuita, atque utraque custodit regem, q. d. Reges multorum patent invidiæ et insidiis: quare satellites et stipatores quasi custodes corporis et vitæ sibi accersunt, qui eos valleent et custodiant. At ego rex sapientissimus, dico et edico non esse meliores, fideliores et potentiores satellites et custodes regis quam hosce duos, scilicet misericordiam et iustitiam, ac præsertim misericordiam et clementiam: hæc enim roborat thronum et regnum eius.

Iustitia et custos regum et clementia. Hi ergo duo sunt hyperaspistæ, qui nocte dieque pro rege excubant, eumque perpetim tuentur et custodiunt. Ratio a priori. I. Ratio a priori est prima, quod rex per misericordiam sibi devinciat animos subditorum: per iustitiam profliget fraudes, insidias et technas inimicorum, quibus profligatis cæteros omnes per misericordiam sibi amicat. Dum ergo omnes habet amicos, non est quem vereatur et timeat. Rursum rex probos per clementiam sibi devincit, improbos per iustitiam prosternit: illos ergo habet amicos, hos prostratos et subactos, ut nocere nequeant. Accedit quod rex iustus et misericors similes sibi constituat officiales, iudices, et magistratus, puta iustos et misericordes, qui populum rite gubernantes, eum in officio et amore regis sui continent. Unde Lucifer legit: *Et circuibunt iusti sedem eius*, iusti nimirum ministri et officiales: hi enim solent se regis sui moribus conformare, eosque moribus suis exprimere et repræsentare.

II. Secunda, quod misericordia et iustitia sint duæ bases et columnæ sustentantes quodlibet regimen, regnum et rempublicam; iustitia enim cuique ius suum tribuit, itaque pacem conciliat; misericordia in omnes liberalis est, itaque omnium gratiam et benevolentiam emeretur, adeoque ipsos inimicos amicat. Soliditas autem regis et regni maxime in civium et exterorum amore et benevolentia consistit. Misericordia vero regis maxime cernitur in defensione miserorum, pauperum subventione, oppressorum sublevatione, iræ moderatione, clementia et vindictæ mitigatione aut condonatione, cum res et tempus poscit: iustitia in iustis legibus, scelerum castigatione, improborum vindicta. *Nam misericordia sine iustitia*, ait Lyranus, *est pusillanimitas, et iustitia sine misericordia est crudelitas, quæ destruunt regem et regnum; sed misericordia iustitia stimulata, et iustitia misericordia temperata custodiunt regem et regnum.* Hinc de veri Salomonis, id est Christi, regno perpetuo canit David Psal. 44. v. 7. *Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi; virga directionis virga regni tui. Dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Unde et Aristot. l. 5. Ethic. *Iustitia*, inquit, *perfecta virtus est, et præclarissima virtutum, et*

neque est Hesperus ita, neque Lucifer admirabilis. Clementia vero virtutum est suavissima, omnibusque gratissima, iuxta illud c. 16. 15 *In hilaritate vultus regis, vita: et clementia eius quasi imber serotinus.*

III Tertia quod misericordia et iustitia regem maxime decent, ideoque maxime Deo charum efficiunt, ut ipse eius sit custos et tutor: quocirca a Deo protectus rex, non est quod ullum metuat. Idcirco autem Deo charus est, quia Deum imitatur: Deus enim ex se propendet in misericordiam, iustitiam vero non ex se exerit, sed coactus impiorum sceleribus, qui ei quasi invito vindictæ flagellum extorquent. Idem facit rex misericors et iustus, uti docet S. Thomas libr. 1. de Eruditione principis cap. 15. citans hanc Salomonis gnomen: « Multum, inquit, necessaria est principi misericordia: custodit enim eum, ne ignis zeli et iracundiæ illum destruat. Unde Prov. 20. dicitur: Misericordia et veritas custodiunt regem: ignis zeli ardere debet in oleo misericordiæ; deficiente vero hoc oleo, ignis zeli destruit principes: sicut ignis, si desit oleum materiale, destruit lampadem. Gregor. super Ezechiel. Sancti zeli districtio de virtute misericordiæ necesse est ut ardeat. » Et inferius: « Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli parcere; medium enim tenere debemus: sed quia difficile temperamentum est, quid æquo plus futurum est, in partem humaniorem præponderet. » Quocirca in dubio an præstet uti misericordia an iustitia, princeps in misericordiam potius propendeat.

Axiomata Machiavelli. Errant ergo Politici et Machiavellistæ, quorum hæc sunt principia quæ principibus instillant: *Subditos preme, ne rebellent; eos tributis aggrava, ut eorum paupertate te dites et robores. Metu eos opprime: oderint ergo, dum metuant. Eis vires, opes et animos adime, ut servos tibi facias et mancipes. Arcibus urbes doma.* Hæc et similia hic evertit Salomon. Arces enim et cætera iam dicta sæpe sunt nidi tyrannorum, ut ille aiebat; rex autem solium suum nulla re melius firmat, quam amore et clementia: clementia enim omnium bonorum est mater, uti ex S. Ambrosio ostendi c. 11. 19. Vidit hoc Seneca Neronis præceptor, qui ad eumdem scribens libr. de clementia: *Non est opus*, inquit, *latera montium abscondere multiplicibus muris, ac turribus sepire; salvum regem clementia in aperto præstabit, crudelitas hostes multiplicat.* Et Cicero 2. Offic. *Malus*, inquit, *diuturnitatis custos est metus, contraque benevolentia fidelis est, vel ad perpetuitatem. Etenim qui se metui volunt, a quibus metuuntur, eosdem metuant necesse est.* Ita David stabilitatem throni sibi suisque posteris a Deo poscens, ut illam impetret: *Memento*, inquit, *Domine, David et omnis mansuetudinis eius.* In quæ verba S. Gregor. scribens docet Davidem, singularis mansuetudinis merito obtinuisse, ut Deus eius regnum in posteris perpetuaret usque ad excidium Iudæorum, imo ipse David idipsum indicat 2. Reg. 22. 36 *Mansuetudo tua*, inquit (quam mihi communicasti) *multiplicavit me.*

Gnomæ de regum clementia. Exempla illustria, et gnomas regum et principum huic Salomonicæ persimiles accipe. Alexander magnus imperium suum stabilivit clementia, quæ tanta in eo fuit, ut Darius rex Persarum invidens precaretur a diis, ut aut superare possit clementia Alexandrum, aut, si is regno spoliaretur, solus Alexander in Persarum regno imperaret. Antigonus, rex Macedonum, amicis suadentibus, ut, si Athenas caperet, validis illam præsidiis communiret, ne quando deficerent, respondit se semper in ea fuisse sententia, ut crederet *clementiam plus posse quam violentiam.* Idem cum initio regni durior fuisset, senex iam factus, clementer et placide regnum administravit. Verum, cum morum mutationem mirarentur subditi, respondit: *Prius opus erat regno, nunc gloria et benevolentia, qua regnum recuperatum servatur.* Ita Plutar. in Apoph. regum. Pittacus, unus e septem Græciæ sapientibus, filii sui interfectorem ad se missum, ut de eo supplicium sumeret, causa cognita, dimisit, dicens *ignoscentiam esse potiorem pœnitentia*; vel ut alii: *Melius est ignoscere quam punire.* Ita Laert. l. 1. Cato monebat potentes ut parce uterentur sua potestate, qua semper uti possent, sentiens potentiam clementia et comitate fieri diuturnam, ferocia brevem. Iulius Cæsar, rerum potitus statuas Pompeii deiectas honorifice reposuit. Tum Cicero: *Cæsar*, ait, *dum Pompeii statuas reponit, suas stabilit*, sentiens illum hoc non in Pompeii gratiam facere, sed ut sibi clementiæ nomine cives conciliaret, sicque suum regnum constabiliret. Ita Plutarchus in Apophth. Nero initio imperii adeo fuit clemens, ut rei cuiusdam capite damnati sententiæ subscripturus, exclamarit: *Utinam litteras nescirem!* testis est Seneca l. 2. de Clement. Theodosius iunior rogatus cur neminem eorum a quibus lædebatur capite mulctaret? respondit: *Utinam liceret mihi et mortuos ad vitam revocare!* Alphonsus Aragonum rex, nimiæ lenitatis insimulatus, respondit: *Malo multos mea clementia et mansuetudine servare, quam paucos mea severitate perdere: Hominis enim est clementia, belluarum feritas. Ego iustitia bonis gratus sum, malis autem clementia. Nihil enim magis adversarios flectit quam placabilitatis et mansuetudinis nomen.* Ita Panorm. l. 2. de Gestis Alphonsi. Vere Sallustius in Bello Iugurth. *Non exercitus*, ait, *neque thesauri, præsidia regni sunt: verum amici, quos neque armis cogere, neque auro parare queas, officio ac fide parantur.*

Vers. 29. EXULTATIO IUVENUM, FORTITUDO EORUM: ET DIGNITAS SENUM, CANITIES.) Pro *exultatio* hebr. est תפארת *tipheret*, id est decor, pulchritudo, gloria, magnificentia, qua iuvenes quasi hinnuli subsiliunt et exultant. Pro *dignitas* hebr. est הדר *hadar*, id est decor, pulchritudo, decus, splendor, excellentia; Septuag. *Ornatus adolescentibus sapientia: gloria autem seniorum canities*; Aquila, Symmach. et Theodot. *Ornatus iuvenibus fortitudo*; Chald. *Decus iuvenum est robur, et laus senum canities.* Auctor Catenæ Græc. Septuag. sic explicat, q. d. *Sicut canities senem reddit venerabilem, ita sapientia iuvenem*; Syrus; *Honor senum canities*; R. Salomon: *Ut iuveni gloriosum est viribus excellere, ita senibus canities ornamento est.* Sic et R. Levi.

Per *canitiem*, primo, aliqui per catachresin intelligunt sensum et sapientiam: hæc enim est cana, id est antiqua: ac vicissim cani, id est senes, per experientiam multam sunt sapientes. Unde nonnulli senium a sensu dictum putant. Ita S. Isidor. lib. 2. de Offic. Eccles. c. 7. *Gloria*, ait, *senum canities, id est sapientia, de qua dicitur Sapient.* 4. 8. *Canities hominum est prudentia.* Sic et S. Hier. l. 2. Comment. in Isaiæ c. 3. sub initium: *Gloria senum canities. Quæ est ista canities? haud dubium quin sapientia, de qua scriptum est: Canities hominum prudentia est. Cumque nongentos et eo amplius annos ab Adam usque ad Abraham vixisse homines legamus, nullus alius prius appellatus est presbyter, idest senex nisi Abraham. qui multo paucioribus annis vixisse convincitur. Unde scribit et Ioannes post pueros et iuvenes etiam ad senes, dicens: Scripsi vobis, patres, quia cognovistis eum qui a principio est. Et Roboam filius Salomonis ideo perdidit regnum, quia noluit audire presbyteros.* Quæ S. Hier. verba translata sunt in Ius Canonicum, et habentur dist. 84. c. fin. Dignitas senum canities, quæ? Resp. I.

Secundo, alii proprie *canitiem* accipiunt, q. d. Capilli cani decorant senes ipsaque canities est decus et dignitas eorum. quæ facit eos honorabiles et venerabiles, præsertim quia canities et candor capitis indicat canitiem et candorem mentis. Unde S. Isidorus lib. 11. Origin. c. 2. *Canities*, ait, *vocata a candore quasi candities. Unde est illud: Florida iuventus, lactea canities, q. d. candida. Senectus autem multa secum bona affert; quia nos a potentissimis dominis liberat, voluptatibus imponit modum, libidinis frangit impetus, auget sapientiam, dat maturiora consilia.* Idem lib. 2. de Differentiis spiritual. §. 15. *Senectus*, ait, *a quinquagesimo anno incipit, et septuagesimo septimo terminatur.* Et S. Ambros. ad Anysium lib. 3. epist. 21. *Vere*, ait, *senectus illa venerabilis, quæ non canis solum, sed meritis albescit: ea enim est reverenda canities animæ, in canis cogitationibus et operibus effulgens.* Et lib. 1. de Cain c. 3. *Senectus venerabilis est, non annis cana, sed moribus.* Et S. Chrysostom. homil. 4. in epist. ad Hebr. in morali: *Etenim*, ait, *canos honoramus, non* II.

quia colorem candidum nigro colore amplius honoramus; sed quia indicium est vitæ in virtute provectæ, et videntes ex hoc coniicimus interiorem canitiem; si vero contraria senectuti gesserint, irrisibiles fiunt propter hoc potius. Nam et regem honoramus et eius purpuram et diadema, quoniam ista signa sunt principatus; si vero viderimus illum cum purpura conspui, ab armigeris suis coneulcari, præfocari, in custodiam mitti, dissipari, numquid reveremur tunc purpuram aut diadema? non ne ipsum schema plorabimus? Noli ergo propter canos velle honorari, quando ipse illos contumelia afficis; nam et ipsi ulcisci se debent, quoniam schema splendidum adeo et honorabile confundis.

III. Tertio, per *canitiem* accipias ipsam senectutem: hanc enim significat hebr. שֵׂיבָה *seba*, q. d. Decus et dignitas senum est ipsa senectus, quæ tum in canis ac vultu gressuque gravi, tum in morum et sermonum gravitate et maturitate cernitur. Hæc ergo senectus est morum gravitas et sanctitas, quæ dignitas est quasi divina. Unde Iunius, orator et philosophus, apud Stobæum serm. 116. *Hoc maximum*, ait, *et pulcherrimum a diis donum hominibus esse datum reor, per quod divinæ naturæ quodammodo similes fiant.* Et infra: *Senectus divinæ moderationis imitationem quamdam in se exprimit.* Hinc Macrobius l. 2. Saturnal. *Senectus*, ait, *nobis, si sapimus, adoranda est:* quare subdit senum consilia et monita veluti oracula, et deorum responsa accipienda esse, eo quod secura sint et certa instar oraculorum.

Senes quasi Deus inter iuvenes.

Igitur senectus est dignitas quædam divina, ac senex inter iuvenes est quasi Deus quidam terrestris. Primo, quia senectus est imago antiquitatis et æternitatis Dei; unde Deus visus est Danieli, cap. 7. v. 9. quasi *antiquus*
I. *dierum* capillos habens candidos, id est canos. Similiter visus est S. Ioanni, Apocal. 1. 14. Quocirca S. Amb. l. 3. epist. 21. ad Anysium: « Quæ, ait, est vere ætas senectutis nisi vita immaculata, quæ non diebus aut mensibus, sed sæculis propagatur, cuius sine fine est diuturnitas, sine debilitate longævitas? Quo enim diuturnior, eo fortior: et quo diutius eam vitam vixerit, eo fortius in virum perfectum excrescit. »

II. Secundo, quia sicut Deus est insensibilis carens omni appetitu, passione et perturbatione, puta ira, amore, tristitia, vindicta, etc. *Dii*, ait ille, *non comedunt fruges, non potant fervida vina*; sic et senex, frigescente corpore, vacat perturbationibus animi, iisque dominatur, quibus flagrat sanguinea et calida iuventus; quin et appetitus cibi et potus in senibus deficit, quare frigent in eis cum Cerere et Baccho Mars et Venus. Hinc S. Chrysost. hom. 4. ad Hebr. senem passionibus dominantem comparat æquatque regi: « Rex, ait, est senex, si voluerit; et eo qui purpuram habet regalior, siquidem passiones animi vicerit, et velut armigeros subiecerit passiones. Si vero abstrahatur et deiiciatur a solio, et amoris pecuniarum, et ornandi corpus, et deliciarum, et ebrietatis, et iracundiæ, et venerearum rerum servus effectus, et crines habeat oleo comptos, et totam ætatem suam per malam voluntatem ignominia afficiat, quali pœna non sit dignus huiusmodi? »

III. Tertio, sicut Deus pollet sapientia, sic et suo modo senectus. Unde S. Hieron. ait in senibus omnia deficere, excepta sapientia: hanc enim solam vigere. Et S. Ambros. l. 1. Hexam. c. 8. *Senectus ipsa*, ait, *in bonis moribus dulcior, in consiliis utilior, ad constantiam subeundæ mortis paratior, ad reprimendas libidines firmior. Infirmitas quoque corporis, sobrietas mentis est. Unde ait Apost. Cum infirmor, tunc potens sum*, 2. Cor. 12. 10 Huc facit illud Ovidii 6 Metam. *Seris venit usus ab annis.* Et illud Comici: *Sapientiæ ætas condimentum est, vicissim sapientia ætati cibus est*, q. d. Sapientia ætate senili conditur; quia ipsa velut insuavis et ingrata est in iuvene: redditur enim gratior et amabilior a senectute: vicissim sapientia senectutem instar cibi pascit et vegetat. Sapientia ergo ornat senectutem, et vicissim ornatur ab illa.

IV. Quarto, sicut Deus multam numerat hominum, animalium, rerumque creatarum progeniem: sic et senes multam cernunt filiorum et nepotum propaginem.

Quinto, sicut Deus futura prævidet et prædicit: sic et senes per longam experientiam futura prospiciunt et enuntiant; unde iuvenibus sana dant consilia de iis quæ in futurum per omnem vitam agenda vel non agenda sunt. V.
Testimonium enim divinitatis est veritas divinationis, ait Tertull. Apolog. 20. iuxta illud Isaiæ 41. 23. *Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis vos.*

Denique senes saturi et pleni dierum, vicinique morti nonnisi transitum cogitant ad beatam immortalitatem, ut Deo iuncti eius gloria et vita beata in omne ævum perfruantur. Unde sanctus Chrysostomus hom. 37. in Genes. *Tu autem* (o Abraham) ait, *abibis ad patres tuos, conversus in senectute bona. Non dixit: Morieris, sed abibis, quasi peregrinaturo eo et migraturo a patria in patriam.* Mox docet senectutem bonam esse, non quæ indulget deliciis et ventri; sed *qui in via virtutis*, ait, *ambulavit, hic vere conversus in senectute bona, vita defungitur, et laborum præsentium invenit mercedes et retributiones.*

Quæres, quorsum et quo fine scopoque hanc gnomen assignet Salomon?

Resp. primo physice, ut significet disparitatem ætatum senectutis et iuventutis, ac cuilibet ætati suum decorem ac decus attribuat; nimirum iuventutis decus esse robur, senectutis ipsam senectam, ac proinde iuvenes exultare sua vivacitate vivacique robore: senes vero in sua senili gravitate conquiescere et quasi confidere: quare iuvenes non debere senibus insultare, nec hos vicissim iuveniles iuvenum gestus motusque aspernari, sed quemque sua sorte et ætate contentum vivere, mutuamque pacem colere, nec alterum ab altero opus et mores disparis ætatis requirere. Iuvenes enim decet labor, senes quies, gravitas, maturitas.

Secundo ethice, ut significet, licet iuventuti æque ac senectuti sui sint defectus et vitia; utramque tamen suas habere dotes et dona, eaque talia per quæ utrique et sibi mutuo, et reipublicæ sint utiles et necessarii; reipubl. enim necessaria est fortitudo iuvenum, et sapientia ac reverentia senum. Et quemadmodum iuvenes egent consilio ac sapientia senum, ne quid temere agant viribus corporis quibus pollent; ita senibus vires non sufficiunt, sed iuniorum opera coguntur uti, ut iam illis facile coeat amicitia, et harmoniam quamdam in republica conservent. Ita Iansenius et Baycus. Quod ergo Plutarchus dixit de vino aqua miscendo, *Deum furentem ab alio Deo sobrio temperari*, idem dicas de iuvenum fervore a senili maturitate temperando. Sicut enim iuvenum ardor senum torporem excutit; ita vicissim hic illum moderatur, et ad mediocritatem reducit. Unde S. Ambros. l. 1. de Cain et Abel. c. 3. *Graves*, ait, *motus nostræ adolescentiæ fida senectutis statione placidantur.*

Tertio, tacite hic Salomon monet iuvenes et senes sui officii, nimirum iuvenes, ut suum robur exerceant nec sinant illud torpore et otio marcescere, sed eo utantur ad senum et reipubl. bonum; senes vero ut a labore iuvenum conquiescant, eumque sua maturitate et consilio moderentur et dirigant. Quam senum consilium et exemplum utile sit iuventuti præclare docet sanctus Ambrosius l. 2. de Cain. cap. 3. sub finem.

Quarto, ut robur iuvenibus sit stimulus ad ardua heroicaque virtutis et fortitudinis opera capessenda; senecta vero soletur senes memoria præteritorum laborum, virtutum, et meritorum, eosque tacite suæ dignitatis et virtutis admoneat, ne quid ea indignum, iuvenile et degener committant, sed iuvenibus plenum maturitatis et morum compositionis dent exemplum. Unde S. Chrysostomus hom. 4. in ep. ad Hebr. in morali: « Absurdum est, ait, si senex in taberna sedeat, senex ad circum festinet, senex ad theatrum ascendat, instar pueri currens cum plebe. Vere confusio est et irrisio, ut canitie quidem ornetur extrinsecus, intrinsecus autem animum habeat puerilem; et siquidem vituperaverit illum iuvenis, statim ca-

Senectam decet morum gravitas.

nos in medium profert: tu illos reverere primus; si vero tu eis non exhibes reverentiam iam senex, quomodo iuvenem tuos canos revereri desideras? Non revereris, inquis, hos canos, sed tu eos confundis. Deus te honoravit, candorem capilli dedit, multam prærogativam contulit; quid honorem illum prodis? illum honorem quomodo revereatur iuvenis, cum te viderit se quoque amplius lasciviæ deditum? Canities quippe tunc est venerabilis, quando ea gerit quæ canitiem decent; cum vero iuveniliter conversatur, plus iuvenibus ridicula erit; quomodo poteritis istorum iuvenes admonere vos senes, dum inebriamini per incontinentiam vestram? non enim nunc accusans seniores hæc dico, sed iuvenes. Qui enim hæc agitis, etsi ad centesimum veniatis annum, mihi iuvenes videmini et similes pueris. »

Exemplum Eleazari.

Exemplo sit Eleazarus, qui ab Antiocho iussus comedere porcinam lege vetitam, ut atrociter excarnificari vellet, respondit cito, dicens præmitti se velle in infernum. « Non enim ætati nostræ dignum est, inquit, fingere, ut multi adolescentium arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum, et ipsi propter meam simulationem, et propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur, et per hoc maculam atque execrationem meæ senectuti conquiram. Nam etsi in præsenti tempore suppliciis hominum eripiar, sed manum Omnipotentis nec vivus, nec defunctus effugiam. Quamobrem fortiter vita excedendo, senectute quidem dignus apparebo: adolescentibus autem exemplum forte relinquam, si prompto animo ac fortiter pro gravissimis ac sanctissimis legibus honesta morte perfungar. His dictis confestim ad supplicium trahebatur. » 2. Machab. 6. 23. Unde Eleazarum celebrans sanctus Ambrosius l. 2. de Iacobo c. 10. « Non sum ita senex, ait, ut mihi non iuvenescat animi fortitudo. Nequaquam contingat mihi, ut fiam senex incentivum iuvenilis erroris, qui hucusque eram forma salutaris instituti. Senectus portus debet esse, non vitæ superioris naufragium. »

Gnomæ.

Salomonem de more secutus Siracides, hasce illi antistrophas edidit gnomas: *Corona senum multa peritia, et gloria illorum timor Dei*, Eccli. 25. 8. Ubi senes septuplici corona donavi: *Princeps populi in sapientia sermonis sui, in sensu vero seniorum verbum*; c. 9. 24. *Quæ in iuventute tua non congregasti, quomodo in senectute tua invenies?* c. 25. 5. *Quam speciosa veteranis sapientia!* Ibid. v. 7.

Et Philosophi, quos citat Stobæus ser. 116. ut Euripides in Bellerophonte: *O fili, manus quidem iuveniles ad agendum robustæ sunt, seniorum autem sententiæ præstant.* Idem in Menalippe: *Vetus hoc dictum est, opera quidem iuniorum, consilia autem seniorum vim habere.* Alexis; *Senectus similis est vino veteri. Senectus iustior est iuventa.* Hippothoon: *Canæ senectuti flores sunt inter homines.* Pili enim cani similes sunt floribus candidis; quos autem fructus hi flores edant, docet Democritus dicens: *Robur et forma corporis bona sunt; senectus autem flos est temperantiæ et prudentiæ.* Antiphon. *Leonum senecta melior est vigentibus hinnulis.* Pithagoras et Plato: *Senectus non tam est iuxta finem vitæ, quam iuxta principium bene beateque vivendi.* Plutarchus: *Iuvenes decet ut æmulentur seniores, iuxta Simonidem:*

Ut lactens pullus cursum comitatur equæ.

Vers. 30 LIVOR VULNERIS ABSTERGET MALA; ET PLAGÆ IN SECRETIORIBUS VENTRIS) Id est hydropisis, ait R. Salomon, at non sola; plures enim sunt morbi et plagæ, quæ secreto ventris immittuntur, quales fuere immissæ Philisthæis ob ablatam arcam Dei, 1. Reg. 5. 6. ad quos hic alludit Salomon. Pro *absterget* hebr. est תמריק *tamruc*, id est defricatio, abstersio, purificatio, emaculatio *est in malo*, id est mali et malorum: מרק *marac* enim significat tergere, defricare, polire. Unde Pagninus et Vatablus vertunt: *Livor vulneris est medicina abstersiva mali, q. d. Livores vulneris tergunt hominem malum, eiusque malitiam et vitia abstergunt.* Aut: *Livores vulneris, id est qui sunt causa vulneris, sunt medicinæ hominum malorum; quia hi verbis non corriguntur, sed flagellis et virga disciplinæ, imo plagis profundis, quæ penetrant usque ad imum ventrem.* Hinc et Caiet. vertit: *Percussiones capitis mundabunt malum, et vulnera cubicula ventris.* Sicut enim catapotia et pilulæ cubicula, id est omnes sinus stomachi et ventris pervadunt, ex eisque phlegmata et humores noxios abstergunt, itaque hominem sanant; sic pariter plagæ et tribulationes intimos mentis sinus penetrant ex eisque quidquid vitiosum est eradunt et abstergunt, itaque eam sanitati et sanctitati restituunt. *Livor* est percussio, qua quis verberatur, ut fiat lividus, *vulneris* id est usque ad vulnera, quibus sanguis effluit, ait Aben Ezra, qui hanc gnomen nectit præcedenti, q. d. Sicut robur ornat politque iuvenem, canities senem, ita livores et plagæ ornant impium; tum quia pœna decet, et quasi ornat culpam; tum quia eam eluit et abstergit, itaque impium purificat et expolit: *Plagæ, ait, sunt impii pigmenta, quibus expoliatur. Plaga* proprie est ictus, verber, percussio; hæc enim græce vocatur πληγή. Dorice πλαγά, a πλήσσω, id est percutio; hinc *plagare* est percutere, ut Zachar. 13. 6. ait Christus crucifixus: *His plagatus sum in domo eorum, qui diligebant me.* Et 4. Esdras 15. 51. *Plagata et castigata a mulieribus.*

Livor vulneris abstergit mala I.

Sensus ergo planus est, q. d. Sicut ollæ immundæ defricantur cinere, et panni immundi lixivio, aliæque maculæ sale, aceto et nitro; sic pariter vitia tum privata hominis, tum publica civitatis et reip. defricant, detergunt et emaculant verbera, vulnera et plagæ præsertim quæ ventrem, id est intima hominis tangunt, feriunt et cruciant. Rursum sicut apostema, sive ulcus latens, curatur secando et aperiendo illud, ut pus et sanies effluat; eo enim absterso caro pura nitur et solidatur (eo enim alludit) unde livor vulneris idem est quod plaga vulneris, id est plaga vulnus aperiens. Aut livor vulneris, id est pus et sanies livida e vulnere secto et aperto effluens; sic pariter verbera et plagæ, quæ Deus impiis immittit eos vulnerant, et vulnerando aperiunt eorum oculos et mentem, ut sanies peccatorum per pœnitentiam effluat et tergatur; qua abstersa mens quasi polita suæ sanitati et puritati restituitur. Ita S. Gregor. cuius verba mox recitabo. Ita et R. Levi. Livore ergo et verberibus corriguntur mali, vel certe mala ipsorum, ut mali a vitiis abstineant si non virtutis amore, certe formidine pœnæ ab iis se coerceant. Ita dolor est medicina doloris in morbis uti corporis, sic et animi. Unde Rabbini nonnulli sic vertunt: *Livorum vulneris medicina est cum malo*, id est cum dolore, *et plagæ etiam intima sanantur cum dolore*, id est sicut plagæ in summa cute et in anima sanantur cum dolore, sic et malus cum dolore sanatur. Hic genuinus est sensus.

Verum quia alii alios addunt non inutiles, eos hic attexam, et quemque suo auctori ad fidem et pondus maius, de more assignabo. Primo ergo Chaldæus vertit: *Pavores et plagæ occurrunt malo, et punctura acus in interioribus ventris eius*, q. d. Tribus suppliciis mulctantur impii: primo, pavoribus anxiæ conscientiæ ac subinde spectris horrendis, quæ vel imaginatio ex pavore, vel Deus ex iusto iudicio eis obiicit, uti obiecit Ægyptiis in plaga tenebrarum Sapient. 17. v. 6. et seq. et Theodorico regi Arriano, qui comedens piscem visus est sibi videre sanctum Ioannem Pontificem et Symmachum consulem, quos iniuste occiderat, sibi minitantes, eoque spectro ex pavore morbum et mortem incurrit; secundo, plagæ omnis generis; tertio, puncturæ intimæ et instar acus acutissimæ, quæ penetralia ventris et mentis transpungunt.

Secundo, Sept. vertunt: *Livores et contritiones, seu vulnera occurrunt malis; plagæ autem in secretioribus ventris*; Syrus, *Contritio et cruciatus occurrunt malo.* II.
Quod aliqui per gradationem triplicis pœnæ, sive modi feriendi exponunt. Nam gladio v. g. quis primo ferire potest plano, quæ levis est percussio sine vulnere; secundo, acie gladii vulnerando, secando, mutilando; tertio, cuspide gladii transfodiendo. Simili modo Deus, inquit Salazar, gladium iræ suæ contra improbos vibrat, primum

quidem ex plano, deinde cæsim, tandem punctim eos ferit: livorem primum, deinde vulnus, ac demum plagam profundam et interna viscera penetrantem infligens. Quos enim livor non coercet, vulnere petit; illis autem quos vulnus non cohibet, gladium profundissime in viscera immergit. Itaque Salomon gradus recenset, per quos ira Dei contra sceleratos exardescit. Hoc est quod dixit Salomon, c. præc. v. ult. *Parata sunt derisoribus iudicia, et mallei percutientes stultorum corporibus.*

III. Tertio, R. Salomon et ex eo Lyran. sic vertunt: *Livor vulneris evacuatio in malo, et percussuræ in ventre*; sicque exponunt: *Evacuatio, scilicet substantiæ, vel divitiarum in malo, id est in malis operibus, sicut contigit prodigis et insipientibus, est, supple livor vulneris, causaliter; quia talibus solent inferri livores, vulnera et percussuræ in ventre, id est plagæ mortales usque ad membra vitalia in ventre latentia pertingentes*, sicut gulosis et ebriosis nimia crapula inducit hydropisim, colicam, calculum aliosque morbos intime cruciantes.

IV. Quarto, Baynus explicat, q. d. Quod in vulneribus corporis videmus fieri, idem sentiendum de plagis mentis. Collectio purulenta in vulneribus facit ad sanitatem et purgationem mali, et plagæ quæ fiunt in penetralibus ventris, hoc est, animæ morbi eodem modo curantur per livores et saniem in unum locum collectam: dum ad memoriam peccata revocantur; dum perpendimus quam ingens malum sit Deum offendere; dum de gravitate et facilitate peccandi cogitamus, et ex animo dolentes purulentiam plagarum animæ per pœnitentiam ad unum veluti locum revocare videmur, et purgare.

V. Quinto, alii per hypallagen: *Livor vulneris*, inquiunt, est vulnus livoris, puta vulnus stillans lividum pus et saniem; q. d. In apostemate et ulcere livor purulentus latens non aliter sanari potest, nisi profunde vulneretur, et collectam saniem expellat; sic etiam peccatis quæ pudor tegit et occulit, mederi fas non est, nisi profundo dolore et pœnitentia animus transfigatur, ut abrupto pudore per confessionem colluvies et sanies peccatorum effluat, quo facto abstersa conscientia, denuo eius plagæ ita coalescent, ut nullum eorum supersit vestigium. Hæc enim est pœnitentiæ vis et energia, quæ sic animarum vulnera curat et abolet, ut neque cicatrix, neque verruca appavitura sit, ait S. Chrysost. Ita profundus dolor pudorem S. Magdalenæ abstersit in publico convivio.

VI Sexto, alii apposite censent hic doceri modum curandi morbos et vitia animi ex modo, quo medici curant plagas et ulcera corporis. Unde sic gnomen exponunt: sicut livor vulneris abstergit mala corporis, et (id est *sic*) plagæ in interioribus ventris, supple eadem abstergunt, q.d. Sicut medicus curat apostema et plagam, eam vulnerando et aperiendo, ut sanies latens effluat; sic enim cum ea omne malum abstergit; sic pariter latentia et profunda animæ vitia non curantur, nisi vulnerando eam per pudorem, angorem, mœrorem: sic enim aperto vulnere latentis vitii sanies effluet, et vitium abstergetur. Ita S. Monica in iuventute pronior ad vini gustum, cum ab ancilla iracunda *meribibula* vocaretur, hoc probro et pudore velut vulnere medullitus icta, omnem vini cupidinem ex animo erasit. Hoc stimulo, ait S. Aug. l. 9. Confess. c. 8. *percussa respexit fœditatem suam, confestimque damnavit atque exuit: sicut amici adulantes pervertunt, sic inimici litigantes plerumque corrigunt.* Simili modo, dum salsius et amarius aliqui de vitiis corripiuntur, pudore et dolore animam penetrante, et quasi secante, ipsi illico eadem ab se abscindunt, uti quotidiana docet experientia. Plagæ ergo in interioribus ventris sunt facta et dicta vel dicteria, quæ intimam audientis animam dolore transfigunt, itaque compungunt et curant. Hic sensus valde appositus, reconditus et illustris est.

Mystice S. Greg. 3. p. Pastor. admon. 13. et ex eo Beda hic: « Admonendi, ait, sunt ægri, ut considerent quanti sit muneris molestia corporalis, quæ et admissa peccata diluit, et ea quæ admitti poterant compescit; quæ sumpta ab exterioribus plagis, concussæ menti pœnitentiæ vulnera infligit. Unde scriptum est: Livor vulneris abstergit mala, et plagæ in secretioribus ventris. Mala enim livor vulneris abstergit, quia flagellorum dolor vel cogitatas, vel perpetratas nequitias diluit. » Et post nonnulla: « Livor ergo vulneris abstergit mala, et plagæ in secretioribus ventris; quia cum exterius percutimur, ad peccatorum nostrorum memoriam taciti afflictique revocamur, atque ante oculos nostros cuncta quæ a nobis sunt male gesta reducimus, et per hoc quod foris patimur, magis intus, quod fecimus dolemus. Unde fit ut inter aperta vulnera corporis, amplius nos abluat plaga secreta ventris, quia sanat nequitias pravi operis occultum vulnus doloris. » Idem 23. Mor. 13. « Menti consideranti, ait, et sese per pœnitentiam laceranti, quasi quædam plagæ percussionis sunt lamenta compunctionis. » Et mox citato hoc loco: « Per livorem quippe vulneris disciplinam insinuat corporeæ percussionis. Plagæ vero in secretioribus ventris, sunt interna mentis vulnera, quæ per compunctionem fiunt: sicut enim venter cibis repletus extenditur, ita mens pravis cogitationibus dilatata sublevatur. Abstergunt igitur mala, et livor vulneris, et plagæ in secretioribus ventris: quia et disciplina exterior culpas diluit, et extensam mentem compunctio pœnitentiæ ultione transfigit. Sed hoc inter se utraque hæc differunt; quod plagæ percussionum dolent, lamenta compunctionis sapiunt. Illæ affligentes cruciant, ista reficiunt, dum affligunt. Per illas in afflictione mœror est, per hæc in mœrore lætitia. »

CAPUT VICESIMUMPRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cor regis in manu Dei, cui misericordia et iudicium placent præ victimis: rapinæ raptores devorant: angulus præstat muliere rixosa: repellens pauperem repelletur: epulæ depauperant: pro iusto dabitur impius: custodiens os custodit animam: desideria occidunt pigrum: non est sapientia contra Dominum, cuius est dare salutem et victoriam.

1. Sicut divisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini: quocumque voluerit, inclinabit illud. 2. Omnis via viri recta sibi videtur, appendit autem corda Dominus. 3. Facere misericordiam et iudicium, magis placet Domino, quam victimæ. 4. Exaltatio oculorum est dilatatio cordis: lucerna impiorum peccatum. 5. Cogitationes robusti semper in abundantia: omnis autem piger semper in egestate est. 6. Qui congregat thesauros lingua mendacii, vanus et excors est, et impingetur ad laqueos mortis. 7. Rapinæ impiorum detrahent eos, quia noluerunt facere iudicium. 8. Perversa via viri aliena est: qui autem mundus est, rectum opus eius.

Digitized by Google

9. Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa, et in domo communi. 10. Anima impii desiderat malum, non miserebitur proximo suo. 11. Mulctato pestilente sapientior erit parvulus: et si sectetur sapientem, sumet scientiam. 12. Excogitat iustus de domo impii, ut detrahat impios a malo. 13. Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur. 14. Munus absconditum extinguit iras: et donum in sinu indignationem maximam. 15. Gaudium iusto est facere iudicium: et pavor operantibus iniquitatem. 16. Vir, qui erraverit a via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur. 17. Qui diligit epulas, in egestate erit; qui amat vinum, et pinguia, non ditabitur. 18. Pro iusto datur impius: et pro rectis iniquus. 19. Melius est habitare in terra deserta, quam cum muliere rixosa et iracunda. 20. Thesaurus desiderabilis, et oleum in habitaculo iusti: et imprudens homo dissipabit illud. 21. Qui sequitur iustitiam et misericordiam, inveniet vitam, iustitiam et gloriam. 22. Civitatem fortium ascendit sapiens, et destruxit robur fiduciæ ejus. 23. Qui custodit os suum, et linguam suam, custodit ab angustiis animam suam. 24. Superbus et arrogans vocatur indoctus, qui in ira operatur superbiam. 25. Desideria occidunt pigrum: noluerunt enim quidquam manus eius operari: 26. Tota die concupiscit et desiderat: qui autem iustus est, tribuet, et non cessabit. 27. Hostiæ impiorum abominabiles, quia offeruntur ex scelere. 28. Testis mendax peribit: vir obediens loquetur victoriam. 29. Vir impius procaciter obfirmat vultum suum: qui autem rectus est, corrigit viam suam. 30. Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum. 31. Equus paratur ad diem belli: Dominus autem salutem tribuit.

Vers. 1. Cor regis in manu Dei ut aqua.

I. SICUT DIVISIONES AQUARUM, ITA COR REGIS IN MANU DOMINI: QUOCUMQUE VOLUERIT, INCLINABIT ILLUD.) Primo, Lyran. Hugo Dionys. et alii per *divisiones aquarum* accipiunt primigeniam illam separationem aquarum, qua Deus initio mundi divisit aquas superas ab inferis, interponens medium firmamentum, Genes. 1. 6. q. d. Sicut Deus primitus divisit aquas superas ab inferis, sic dividit cor regis, nunc illud elevando, ut magna et sublimia cogitet et moliatur; nunc illud deprimendo, ut exilia et humilia cogitet et tractet: imo ipsum regem nunc erigit, ut sit potens, nunc deprimit, ut sit abiectus et plebeius, uti depressit superbum Nabuchodonosorem, commutando eum in bestiam, Daniel. 4. 30.

Porro nonnulli per aquas superas accipiunt nubes, quæ superant cælum, id est aerem infimæ regionis, q. d. Sicut Deus vento immisso agit nubes, ut depluant in eum terræ locum, quem ipse elegerit: sic pariter spiritu suo agit mentem regis, ut eo feratur illudque exequatur quod Deo placitum fixumque fuerit.

II. Secundo, alii referunt hæc ad divisiones maris Rubri, quas fecit Deus per Mosen, ut transirent Hebræi, et mox revoluto mari in eodem mergerentur insequentes Ægyptii. Ibi enim Deus cor Pharaonis regis inclinavit (illa ratione et modo quem recensui Exodi 7. 3.) ad sequendum Hebræos, ut in mari eum cum suis demergeret. Simili modo Deus corda et consilia impiorum regum et tyrannorum in ipsosmet revolvit, ut iisdem, quæ in alios impie struxerant, capiantur et obruantur.

Rursum alii per *divisiones aquarum* intelligunt varias maris divisiones, tractus et sinus, qui suos divisos habent motus et æstus: in aliis enim semel per diem est æstus, ut mare nunc crescat, nunc decrescat: in aliis bis vel ter, et in aliis, quater, q. d. Sicut mare marisque sinus et æstus in manu sunt Dei, ut eos dividat et moderetur ad libitum: sic pariter cor regis, quod instar maris variis cogitationibus, consiliis, meditationibus æstuat, in manu est Dei, ut eos dividat et dirigat ad libitum. Confirmant hunc sensum aliqui ex Hebræa voce *pelagim*, quasi inde pelagus, id est mare, sit derivatum; verum hoc præposterum est; nam *pelagim* Hebr. *divisiones* significat non mare.

Insuper Beda per *divisiones aquarum* accipit flumina, quæ ex mari oriuntur. Unde noster Salazar sic hanc gnomen conformat, q. d. Sicut flumina ex mari quidem Deo auctore fluunt, et rursum eodem quasi liberatore longissima telluris spatia percurrunt, abluunt et infundunt, et tandem in mare relabuntur: sic etiam regis arbitria, imperia et leges iustæ ex divinæ voluntatis et imperii pelago derivantur, et in subditos ceu flumina quædam inde transeunt: adeo ut bona principis voluntas, quædam divinæ voluntatis insinuatio et derivatio dici debeat, cui contrarie nefas sit. Id sibi vult illud: *Quocumque voluerit, inclinabit illud*; id est, in eam partem voluntas eius fertur, in quam voluntas Dei pendet: ita ut iusta principis arbitria, quædam divinæ voluntatis derivationes et defluvia sint, quæ, ubi magnas regiones late abluerunt, ad mare eiusdem voluntatis divinæ sese referant. Itaque Salomon, secundum hanc expositionem, obsequium et obedientiam erga reges suadet subditis: quia Deus eorum corda et studia regit, ac per ipsos suam voluntatem subditis denuntiat. Hoc est quod ipsa Sapientia, puta Deus de se proclamat c. 8. 14. *Meum est consilium et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. Per me reges regnant, et legum conditores iusta decernunt. Per me principes imperant, et potentes decernunt iustitiam.*

Tertio, et genuine, per *divisiones aquarum* accipies illas quibus flumina in varias terræ partes derivantur, et decurrunt, aut quibus aquarum congeries in hortos et arva deducitur, ut eos irriget et fœcundet, uti deducitur Nilus per totam Ægyptum, itaque eam oblimat et fertilem facit. Hos enim rivos significat hebr. פלגי *palghe*. Unde Chald. Syrus, Caiet. Vatabl. Pagnin. et alii vertunt: *Sicut rivi aquarum, ita cor regis in manu Domini*. III.

Porro rivi hi fiunt vel a Deo et a natura, vel ab agricola, aut aquilege qui aquam legit et colligit, eamque per aquæductus deducit quolibet, uti Romæ per tubos et canales fieri videmus. Hinc Auctor Catenæ Græc. ex Sept. ita vertit: *Sicut impetus aquæ est in manu Dei, ita cor regis; solo enim nutu quocumque voluerit, inflectit illud*, q. d. Sicut Deus flumina, ut Nilum, derivat per rivos in certas terræ partes, ut illas humectent et fœcundent; sic pariter idem Deus cor et cogitationes regis derivat et deducit, ut in hanc gentem vel personam ferantur, in eamque beneficæ sint, non in aliam, nimirum quia cum alicui favet Dominus, inspirat sana principibus consilia, atque ad ea implenda impellit; cum vero alicui succenset, sinit eos in reprobum abire sensum, atque ad ea inclinat, quæ in malum et ultionem subditorum faciant. Patuit istud in Saule, prius electo et postea reprobato; item in Davide, qui quamquam esset secundum cor Domini, tamen cum addidit furor Domini irasci contra Israel, commovit David ad numerationem populi perniciosam Israeli, ut patet 2. Reg. ult. Unde illud Iob 30. 34. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Quod si cor regis est in manu Domini, quod maxime liberum videtur; quanto magis reliquæ vires, castra, exercitus, reliquusque belli apparatus; quanto magis alii privati homines? Ut hæc gnome spectet ad illam c. 20. 27. *Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ* (Sept. *qui* scilicet Dominus) *investigat omnia secreta ventris.*

Rursum rivi hi deducuntur ab agricola vel aquilege, et tunc sensus erit, q. d. Sicut divisiones aquarum, id est rivuli fontis, vel torrentis aut fluminis, eo dividuntur et decurrunt, quo ab agricola vel aquilege deducuntur: sic cor regis eo deducitur, quo Deus illud inclinarit et deduxerit.

Gnomæ hæ quia concisæ sunt, hinc multa includunt, quæ legenti subaudienda, et interpreti supplenda relinquunt.

Igitur τὸ *divisiones* includit tam fontem, ex quo dedu-

[Consiliorum primo.] cuntur aquæ, quam rivos qui deducuntur, ac locum et terræ partes in quas deducuntur. Vicissim cor regis includit consilia, molitiones, decreta, beneficia vel maleficia, quæ ex eo velut fonte manant in subditos et remp. Proprie ergo cor regis comparatur fonti; consilia et beneficia, etc. rivulis; locus et terræ partes populis et personis in quas conferuntur, q. d. Sicut fons est in manu agricolæ vel aquilegis, ut pro libito eum per fossas et canales deducat in has horti domusve areolas, ut eas riget, potet, fœcundet: sic cor regis est in manu Dei, ut ad libitum illud deducat in eas cogitationes, consilia et affectus, qui huic populo vel personæ utiles et commodi sint, vel inutiles et noxii. Non aliter facit id Deus suggerendo regi consilia ita speciosa, ut mens ad ea capessenda rapiatur, atque affectum erga ea regi indendo, ut ea amet et cupiat, contraria vero fastidiat et respuat. Ita Deus dissipavit consilium Achitophel, bonum Absalomo, sed Davidi noxium, 2. Reg. 17. *Agendo in corde Absalonis ut tale consilium repudiaret, et aliud quod ei non expediebat, eligeret,* ait S. August. de Gratia et libero arbitr. c. 20. Mille autem modos et rationes, quibus id agat, novit et in mente manuque sua habet Deus, utpote omniscius et omnipotens; ac mentium rex et dominus: solus enim ipse menti illabitur, eamque mollit, indurat, flectit, gyrat, agitque quocumque ei placuerit, idque facit certo et fortiter, sed suaviter et facile, relinquendo menti liberum arbitrium liberamque electionem: sicut enim aqua facta via, puta canali vel fossa declivi, sponte in illam defluit; sic cor regis sponte fertur in ea quæ Deus illi blande et congrue suggerit, proponendo ei interius ea quæ novit illius ingenio congruere, uti hunc locum explicat D. Thom. 1. p. q. 83. art. 1. ad 3. Movet ergo non cogendo, sed mulcendo, leniendo, blandiendo, suadendo, etc. [Rex mentium Deus.]

I. Significat ergo hæc gnome primo, cor regis qui nulli subditus videtur, sed omnibus dominari, subiici Deo, in eiusque esse manu, sicut lutum in manu figuli, ut illud fingat et formet prout libuerit. Esto enim omnium hominum corda sint in manu Dei, proprie tamen id dicitur de corde regis; quia Deus peculiarem habet eius providentiam: tum quia rex est vicarius Dei in terris, Deique vice gubernat remp. tum quia Deus peculiarem habet curam reipubl. et regni; huius autem regimen ac felicitas vel infelicitas pendet a rege. Quocirca cum Deus succenset reip. ob eius peccata, regem vel principem infatuat, ut remp. perdat; cum vero ei bene vult, regi sana suggerit consilia, sanumque affectum, ut reip. bonum prudenter totis viribus procuret. Porro si cor regis est in manu Dei sicut lutum in manu figuli, imo magis; ergo magis illi dominatur quam figulus luto, puta pleno iure et divina potestate. Hinc ex hac Salomonis gnome infert Franc. Suarez tom. 4. de Gratia proleg. 1. c. 5. num. 9. Deum immediate per seipsum posse necessitare voluntatem ex parte ipsius potentiæ, nulla facta mutatione ex parte iudicii seu obiecti, nec in aliis conditionibus physice vel moraliter requisitis ad libere volendum, idemque satis indicat S. Thom. quæst. 22. de Veritate art. 8. Verum tunc voluntas non ageret libere, utpote necessitate adacta. Quare Deus hac sua absoluta potestate de facto non utitur, sed voluntatem suæ libertati relinquit.

II. Secundo, significat regem, si recte regere velit, debere sinere se regi a Deo, ac proinde debere eius nutum et voluntatem per preces vestigare, ac cognitum studiose exsequi.

III. Tertio, significat, si quis quippiam a rege impetrare cupiat, debere primo adire Deum, ac ab eo postulare ut is cor regis dirigat, et ad hoc quod postulat, concedendum inflectat, uti fecit Esther, quæ oravit Deum, ut cor Assueri regis mariti sui inflecteret in amorem Iudæorum, eisque vitam et libertatem, iam dolo Aman per decretum ereptam, condonaret, oravit et impetravit. Audi eam orantem cap. 14. v. 13. *Tribue sermonem compositum in ore meo, et transfer cor illius in odium hostis nostri, ut et ipse pereat, et cæteri qui ei consentiunt.* Qui ergo regis gratiam ambit, prius Dei gratiam ambiat sibique conciliet. Unde S. Aug. l. de Gratia et libero arbitrio c. 21. loquens de Assuero et Esther: *Intuitus est eam,* ait, *tamquam taurus impetu indignationis suæ, et timuit regina, et conversus est color eius per dissolutionem, et inclinavit se super caput delicatæ suæ, quæ præcedebat eam, et convertit Deus et transtulit indignationem eius in lenitatem. Scriptum est in Proverbiis Salomonis: Sicut impetus aquæ, sic cor regis in manu Dei; quocumque voluerit, declinabit illud. Et in Psalmo legitur dictum de Ægyptiis, quid eis fecerit Deus: Et convertit cor eorum ut odissent populum eius, ut dolum facerent in servos*

Quarto, cum principum consilia et affectus reipubl. noxia experimur, sciamus hoc a Deo peccatis irato proficisci, ac proinde eius iram pœnitendo placemus: cum vero salutaria, non tam regi, quam Deo, qui cor regis regit, gratias agamus. « Igitur, ait Ludov. Molina 1. p. q. 14. art. 13. disp. 21. cor regis (quod in terra pœnæ timore præmiique spe alium non habet a quo coerceatur, eaque ratione difficilius quam cor cuiusvis alterius, in unam aut alteram partem a quoquam alio inflectitur) dicitur esse in manu Dei, qui quocumque voluerit inclinabit illud, donis videlicet et auxiliis in unam aut alteram partem suaviter illud trahendo, quo Deus ipse voluerit, servato interim integro iure innatæ libertatis humanæ. Est etiam cor regis in manu Domini, quoniam potest illi necessitatem inferre ut id velit, quod placuerit Deo ipsum velle, uti 1. 2. q. 6. ostendimus: verum Deus non consuevit uti hac sua potestate, sed relinquere solet homines in manu consilii sui. » IV.

Denique Septuag. vertunt: *Sicut impetus aquæ, sic cor regis in manu Dei.* q. d. Cor regis, ira aliave cupiditate æstuans, est sicut impetus fluvii vel torrentis, cui nemo resistere, nullus obex obiici potest: at Deus levi flexu illos divertere, gyrare, et in adversam partem flectere valet. Rursus sicut Deus aquæ vel torrenti dat impetum, ut pronus in aliquam terræ partem ruat: sic idem Deus cordi regis immittit impetus et ardores ad id capessendum, quod ipse per eos peragere vult, iuxta illud Psalm. 45. 5. *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* Arabicus: *Sicut elevatio aquarum, ita cor regis in manu Dei, quocumque annuerit, declinat illud illuc:* Syrus: *Sicut rivus aquarum cor regis in manibus Dei; quocumque voluerit, declinare faciet illud.* Porro Auctor Catenæ Græcor. sic explicat Septuag. q. d. *Sicut impetus aquarum iniectas stipulas,* vel *frondes, in omnem agit versatque partem: ita Deus cor regis ad quodcumque voluerit impellit. Stimulat autem cor regis a iustitia aversum ad pœnitentiam vitæque frugem, inclinat autem non vi aut potestate utens, sed erudiens et instituens, suaviterque trahens, ita ut eo sponte se vertat, quo Deus invitat, omniaque ad Dei laudem et gloriam referat.*

Insuper S. Basil. et S. Greg. Nazianz. censent cor regis in manu esse Dei, eo quod Deus reges regumque corda et vitas contra hostes et insidias tueatur et conservet intactos. Cor enim vitæ est principium, ideoque eiusdem symbolum. Audi eos apud Anton. in Melissa q. 2. c. 1. *Si cor regis,* ait S. Basil. *in manu Dei est, non servatur armorum robore, sed divino adminiculo ac ductu. Est autem in Dei manu, non quivis, sed hoc regis nomine dignus.* S. Greg. Nazianz. vero: *Reges,* ait, *purpuram metuite; legislator enim et legislatoribus est ipsa ratio. Quid vobis sit commissum cognoscite, et quale sit in rebus vestris mysterium: universus mundus sub manu vestra exiguo diademate et parvo panniculo tenetur. Superna solius Dei sunt, at inferna etiam vestra. Estote diis subiecti, ut aliquid dicam etiam audacius. Cor regis esse in manu Dei et dictum et creditum est: illic sit robur vestrum, non etiam in auro et phalangibus.*

Tropolog. Beda per cor regis accipit cor iusti, quod affectus suos regit et moderatur. « Quare cor regis, ait, et non potius omnium hominum in manu Dei esse perhibet, cum scriptum sit: Quia in manu eius sunt omnes fines terræ, nisi forte regem, sanctum quemque appellat, qui vitiorum bella in seipso vincere, virtutum militiam novit stipare; sicut enim Dominus multifidis aquarum divisionibus [Tropol.]

terrarum fines late simul et aeris implet, tegit quoque aquis superiora cælorum: ita cor regis quocumque voluerit, inclinabit illud; quia sicut divisiones gratiarum iuxta suam voluntatem et Angelis et hominibus tribuit: ita et corda sanctorum quibuscumque voluerit digna donationibus reddit. Neque ullum habet Pelagianista locum, quo absque Dei gratia quis salvus fieri possit. »

Cor iusti regnum Dei.

Cor ergo iusti regnum est in quo regnat Deus. Unde S. Ambros. in Psalm. 118. Octon. 4. ad illud: « Anima mea in manibus tuis: Scit, ait, Propheta, scit ubi animæ suæ præsidium locet, unde opem speret; in manibus Dei vult constituere animam suam: quia cor regis in manu Dei est. Quicumque proprium corpus subegerit, nec eius passionibus turbari animam suam rector sui congrua vivacitate permiserit; is bene regia quadam potestate se cohibens rex dicitur, quod regere se noverit, arbiter sui iuris sit, ut non captivus trahatur in culpam, nec præceps feratur in vitium: huius anima non perit in æternum, nec quisquam rapit eam de manu Patris omnipotentis, aut Filii. Manus enim Dei, quæ solidavit cælum, quos tenuerit, non amittit. »

Rursum S. Ambr. (vel quisquis est auctor: nam non esse hoc opus S. Ambros. Mediolan. ostendi proœmio in Apocal.) in Apoc. cap. 8. sub initium: *Angelus*, ait, *thuribulum aureum in manu tenuisse dicitur, quia corda Apostolorum in manu Dei erant, sicut dicit Salomon: Cor regis in manu Dei. quocumque voluerit inclinabit illud. Numquid cor istud Salomonis in manu Dei erat, quando idola adorabat? numquid cor Antiochi aut Herodis in manu Dei erat? Numquid corda regum sanctos Dei persequentium in manu Dei erant? non, sed in manu diaboli erant; quia ad quæcumque volebat facinora, ea inclinabat. Corda vero regum spiritualium, id est, sanctorum, in manu Dei sunt, et ideo ad quæcumque voluerit, inclinabit ea.* Quocirca Synesius hymno 4. ita Deum celebrat et invocat: *Mens es mentis, animarum anima, naturarum natura.*

Vers. 2. OMNIS VIA VIRI RECTA SIBI VIDETUR: APPENDIT AUTEM CORDA DOMINUS.) Syrus: *Viæ hominis rectæ sunt in oculis animæ eius; et Dominus aptat, disponit, stabilit cor.* Arab. *Omnis homo apparet apud semetipsum iustus: et Dominus perforat* (penetrat) *corda.* Quæres, quomodo omnis via viri recta ei videatur, cum multi scelerati, ut homicidæ, raptores, adulteri, blasphemi, sciant se perverse et scelerate agere.

Primo, Lyranus respondet causamque dat; quia ait: *Sicut dicit S. Dion. nullus aspiciens ad malum operatur, sed semper aspicit ad bonum verum vel apparens. Appendit autem corda Dominus in statera suæ iustitiæ, ut secundum merita vel demerita reddat eis præmia vel supplicia.* Sic et Iansen. Caietan. et alii. Verum peccator aspicit ad bonum utile vel delectabile, non autem ad rectum, id est honestum et legi consonum: unde scelestis via sua et vita non videtur recta, sed torta et scelesta. Sed responderi potest etiam scelestos suam habere honestatem mundanam et umbraticam, qua vitia sua virtutum nomine palliant, dum iram vocant generositatem; luxum, magnificentiam; prodigalitatem, liberalitatem; temeritatem, animositatem, etc. adeoque de suis sceleribus quasi de facinoribus egregiis gloriantur.

Secundo et magis genuine, *vir* hic et alibi vocatur homo probus, honestus, virtutis et famæ studiosus: a viro enim dicta est virtus, quasi viri opus: unde Septuag. vertunt: *Omnis vir videtur sibi iustus; dirigit autem corda Dominus.* Sic *vir* pro viro probo et cordato sumitur Iob 1. v. 1. *Vir erat in terra Hus nomine Iob*; ubi vide S. Gregor. Talem virum iubetur in plateis Ierusalem quærere Ieremias c. 5. v. 1. Proverb. 10. 23. *Sapientia autem est viro prudentia* Et c. 20. v. 24. *A Domino diriguntur gressus viri.* Et c. 12. 8. *Doctrina sua noscetur vir.* Et c. 18. 4. *Aqua profunda verba ex ore viri.* Et v. 14. *Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam.* Similia sunt c. 19 11. et 21. c. 20. 5. Hoc facit illud Herodoti in Polyhymn. *Homines permulti, viri perpauci.* Unde Diogenes, accensa lucerna meridie in medio foro, rogatus quid quæreret: *Hominem*, ait, *quæro, virum quæro.* Sensus ergo est, q. d. Omnis vita, id est actio viri probi, videtur ipsi eam studiose perpendenti et perscrutanti esse proba et recta: at Deus penetrat ponderatque singulorum corda, ac sæpe videt in eo latere aliquem affectum vitiosum, qui causa est actionis, illamque vitiat et inquinat, aut certe minus probam et sanctam efficit, iuxta illud c. 16. 2. *Spirituum ponderator est Dominus.* Per *cor* enim accipe spiritum, affectum et intentionem cordis: hæc enim ponderat, id est librat, examinat, appretiat, æstimat, iudicat Deus. Vide ibi dicta. Multi enim ex cupiditate, vel philautia, vel errore speciæ boni falluntur, putantque se bene agere, cum male agunt: quia fundum cordis sui, et latentes in eo occultos vindictæ, avaritiæ, superbiæ, etc. affectus, qui eos ad actionem impellunt, non pervident: hosce autem pervidet et ponderat, ex eisque actionem bonam vel malam æstimat iudicatque Deus. Quare homines sibi de bonitate suarum actionum blandiri, fidere et credere non debent, sed Dei iudicio cum timore se submittere, illudque exspectare ac dicere cum S. Paulo: *Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc iustificatus sum; qui autem iudicat me, Dominus est,* 1. Corinth. 4. 4.

Solus ergo Deus est verus cordium libripens, mentium librator, et spirituum ponderator, qui exactissima iudicii sui lance corda singulorum et opera trutinat et expendit, ac ad amussim quodlibet discernit et diiudicat, quid scilicet, quale et quantum sit, quantique valoris et meriti, quod iustus, licet probus et studiosus actionum suarum scrutator, præstare nequit. Addam hic alias aliorum versiones et expositiones, ne lector per libros oberrare cogatur, sed hic omnes in unum congestas reperiat, iisque pro re nata uti queat.

Primo, aliqui sic exponunt, q. d. Nulla via, id est nulla actio, tam prava et distorta est, quin alicui pravo et distorto recta et honesta esse videatur. Hinc Deus constituit in homine stateram rectæ rationis et iudicii, ut in illa appendantur omnes actiones et intentiones cordis, et ex eius æquilibrio videatur ad amussim quid æquum et rectum sit: *Tibi*, ait S. Basil. in Psalm. 61. *propria datur libra, quæ sufficiens discrimen boni et mali demonstrat.*

Secundo, alii, q. d. Omnis via, id est actio et vita viri probi ex probitate manans, recta et proba, uti ei videtur, sic et est: non ex ipso, sed ex Deo, qui corda appendit, id est librat et complanat, ut planum virtutis iter videant, ineant et capessant. Unde Chald. et Septuag. vertunt: *Dirigit* (Symmach. et Theodotion. ἑτοιμάζει, id est *parat, firmat*; Caiet. *adaptat*) *autem corda Dominus*; Vatabl. *concinnat*, q. d. *Qui infundit bonam voluntatem est Dominus.* Sic et R. Levi, R. Salomon, et Aben Ezra qui proinde hunc versum nectit sequenti: *Facere misericordiam et iudicium magis placet Domino quam victimæ.* Ecce sic appendit corda Dominus. Quocirca Nazianz. in Apolog. *Præstantissimum*, ait, *est ut omnis nostra oratio et actio a Deo incipiat, et in Deum desinat. Principium tibi sit, tibi finiat omnia Christus.* Ita hanc gnomen explicat S. Prosper libr. 1. de Vocat. Gentium 9. atque ex ea contra Pelagianos probat quod Deus sit auctor omnis virtutis et omnis boni.

Tertio, noster Salazar duas alias adiungit expositiones. Prior est, q. d. Homini quidem plana et proclivis videtur via, quæ ad exsecutionem mali tendit: quia videlicet delectabilis est, sæpius etiam expedita et nullis impedimentis difficilis: Deus autem non hanc externam viam, sed internam illam, qua itur ad consensum, libella sua examinat, atque in illa insuperabiles malæ conscientiæ clivos invenit. Posterior quam ipse præfert, est: Homo quidem, sibi placens in suæ æstimationis statera, vanæ elationis levitate efferri solet: sed tamen Deus tantam cordis levitatem solet immisso pondere degravare, et (liceat sic dicere) sublimem lancem, quam sui existimatio extulit, ad terram deponere. Quod duplici modo præstare potest, humilitatis videlicet, aut etiam humiliationis onere imposito: utrumque enim animi elationem deprimit, et fastum deiicit.

Digitized by Google

Quarto, Pagnin. vertit: *Numerat autem corda Deus*, q. d. Numerat Deus an in homine sint duo corda, unum exterius simulatum, alterum interius verum, qualia habent hypocritæ. Hæc numerat et execratur Deus, qui unum nobis cor indidit, quod tam interius gerere, quam exterius proferre nos voluit. Rursum numerat Deus corda, id est cordium cogitationes et intentiones, ex eisque actionis pondus et valorem metitur et æstimat.

Vers. 3 FACERE MISERICORDIAM ET IUDICIUM MAGIS PLACET DOMINO QUAM VICTIMÆ.) Pro *misericordiam* hebr. est *iustitiam*, et sic legerunt multi codices Latini ante correctionem Romanam, æque ac Septuag. Chald. Vatabl. Pagninus et alii. Hebræa ergo sic habent: *Facere iustitiam et iudicium electum Domino præ sacrificio:* quod Septuag. sic explicant: *Facere iusta, et veracem esse, placita Deo magis quam hostiarum sanguis;* et Chald. *Qui facit iustitiam et iudicium, complacet sibi in eo Deus magis quam in sacrificio.* Auctor Catenæ Græcor. ex Septuag. sic vertit: *Fili, opus iustum et oratio vera magis placent Deo quam cruentæ victimæ.* Magna hæc est iustitiæ et veritatis laus, quod Deo placeant, præ victimis: ipse enim est prima et summa Veritas, a qua omnis veritas dimanat, sicut e contrario: *Diabolus mendax est, et pater eius*, scilicet mendacii, Ioan. 8. 44 Huc facit proverbium Arabicum: *Esto unicuique libra*, id est esto iustus, neque declina ab æquo, et nemini iniuriam facias ut deprimas libram iustitiæ. Et: *Non est iustitia cum avaritia*, q. d. Difficile est iustum simul et avarum esse. Et: *Non est iustitia celeritas iustitiæ*, puta ut iudex præcipitet sententiam re non satis explorata.

Verum Noster per *iustitiam* intellexit misericordiam: opus enim præclarum iusti, indexque eius iustitiæ et sanctitatis est misericordia. Unde subinde *iustitia* ponitur pro misericordia, ut Daniel. 4. 24. *Peccata tua eleemosynis* (Chald. *iustitia*) *redime.* Psalm. 111. 9. *Dispersit, dedit pauperibus; iustitia eius manet in sæculum sæculi. Iustitia*, id est eleemosyna quam dedit pauperibus, uti explicat Apost. 2. Corinth. 9. 9. Adde quod hoc loco *iustitia* proprie dicta intelligatur per *iudicium* quod sequitur: solet enim Script. omne officium virtutis complecti his duobus, *misericordia et iustitia;* omne enim vel debitum est, et significatur iustitia; vel indebitum et liberale, et significatur misericordia. Sensus est, q. d. Studere virtuti et sanctitati, puta operibus vel debitis ex iustitia, vel gratuitis ex misericordia, magis placet Deo quam victimæ; quia hæ mortuæ sunt et cadavera bestiarum: illæ vero vitales sunt vivæque actiones hominum, quibus propter Deum Deique leges mortificatur concupiscentia per misericordiam et iustitiam, quam proximo, qui est imago Dei, eius causa et amore exhibemus. Rursum per *misericordiam* quasi vitam damus proximo fame aliove malo emorienti, et in proximo vitam quasi damus ipsi Deo, qui quod proximo datur, sibi datum æstimat. Gloriosius enim est Deo, quod sit vitæ, quam quod sit necis auctor et dominus: vitæ autem auctor est per misericordiam, necis per victimationem.

Unde huc alludens Michæas (quem sequitur Christus Matth. 9. 13.) cap. 6. 6. ex persona aliorum interrogans: « Quid dignum offeram Domino? numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo? aut numquid placari potest Dominus in millibus arietum? » respondet: « Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te; utique facere iudicium, et diligere misericordiam. » Vide ibi dicta: ibi enim causas recensui, cur opera misericordiæ et iustitiæ magis placeant Deo quam victimæ. Quare illas hic non iterabo, ut pergam ad alia.

Vers. 4. EXALTATIO OCULORUM EST DILATATIO CORDIS: LUCERNA IMPIORUM, PECCATUM.) Pro *est* Hebr. habent *et*, et sic legunt Complut. verum Romani et alii legunt *est;* quia Hebr. *vau*, id est coniunctio copulativa, subinde significat *est:* sicut enim *et;* sic et *est* copulat prædicatum cum subiecto.

Exaltatio oculorum et dilatatio cordis quid? Resp. aliquorum. Quæres, quænam sit *exaltatio oculorum* et *dilatatio cordis?*

Nonnulli hæc in bonum accipiunt pro virtute; unde primo aliqui per *exaltationem oculorum* accipiunt magnanimitatem; magnanimus enim, uti altam habet mentem, ita et altis oculis magna aspicit magnaque meditatur, q. d. Magnanimitas uti exaltat oculos, sic et dilatat cor, illudque facit magnificum, ut magna moliatur et ambiat. Favent Septuag. qui vertunt μεγαλόφρων, id est *magnanimus* vel magna sapiens et meditans, *in iniuria audax: fax autem impiorum peccatum.* Et sic clara est antithesis prioris hemistichii cum posteriore, q. d. Magnanimitas exaltat oculos ut magna spectet, et dilatat cor ut magna amet, destinet et moliatur: hinc magnanimus in iniuriis quibusvis, etiam atrocibus, perferendis et despiciendis est animosus et audax; e contrario impii peccata, velut lucernam semper ob oculos habent, quæ eorum mentem deprimit, arctat, vilemque et pusillanimem efficit. Constat enim aves rapaces, ut milvos lucerna oculis obiecta hebetari et ferociam ponere; sic et impii, dum peccata perpetrata memoriæ observantia recogitant et intuentur, contrahunt mentem, fiuntque timidi et pusillanimes. Rursum sicut muscæ ad lucernam advolantes alas adurunt, seque comburunt et enecant: sic impii ad peccati flammulam advolantes ea se comburunt, occidunt et in gehennæ flammas præcipitant. Huc facit illud Nazianz. in Iambicis:

Pulchrum invideri, turpis invidentia,
Incede celsus invidos linquens humi.

Secundo, Hugo et Dionys. *Dilatatio cordis*, inquit, est charitas (vel ut alii, spes) cor dilatans ad omnes et omnia, ut iis benefaciat; hæc est *exaltatio oculorum;* quia oculos attollit, ut spectet superna et cælestia, utque spe bonorum æternorum magna meditetur et moliatur; sicut ex adverso cupiditas cor contrahit, et ad terrena deprimit, iuxta illud Psaltis: *Oculos suos statuerunt declinare in terram.*

Tertio, R. Levi: *Exaltatio oculorum*, inquit, est scientia; hæc enim oculos attollit ad videndum sublimia. hæc pariter dilatat cor, id est tumidum et superbum efficit, iuxta illud Apostoli: *Scientia inflat, charitas ædificat.*

Verum alii passim hæc in malam partem accipiunt, ut significent vitium. Unde

Primo, aliqui per *exaltationem oculorum* accipiunt avaritiam, iuxta illud cap. 23. 5. *Ne erigas oculos tuos ad opes quas non potes habere.* Avaritia autem est *dilatatio cordis;* quia illud dilatat ad multa, etiam aliena, concupiscendum et rapiendum. Quod enim de aquis dicitur: *Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ*, idem de opibus dicas. Hæc est lucerna impiorum, quam dum sequuntur, in peccata multa incidunt: *Radix enim omnium malorum est cupiditas*, græce φιλαργυρία, id est argenti cupido, 1. Timoth. 6. 10. unde Psal. 100. 5. ubi nos ex Septuag. legimus: *Superbo oculo et insatiabili corde;* Hebræa eadem verba habet, quæ hic usurpat Salomon, quæ sic ibidem vertit S. Hieron. *superbum oculis et latum corde:* R. Abraham: *Latus corde*, ait, *est, qui dilatat cor suum ad ferendum adversa, et nec Deum quidem veretur;* quales sunt avari, qui toti opibus inhiant; unde hæc cupiditas ita cor, id est conscientiam, dilatat, ut omnia iniqua putent esse æqua ac mille titulos suis usuris et fraudibus prætexant: in his enim inveniendis sunt acutissimi et oculatissimi. Resp. genuina. I.

Secundo, alii melius per *exaltationem oculorum* ex phrasi Scripturæ accipiunt superbiam, iuxta illud cap. 6. 17. *Oculos sublimes, linguam mendacem.* Et cap. 30. 13. *Generatio cuius excelsi sunt oculi, et palpebræ eius in alta surrectæ.* Et Eccli. 23. 5. *Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi.* Et alibi sæpe. Per *dilatationem cordis* vero Iansen. et alii accipiunt avaritiam, quasi hic duo vitia capitalia notentur, quæ velut lucerna impiis ad omnia peccata facem præferant; duo hæc sunt, superbia et avaritia. II.

Tertio et genuine *extollentia oculorum* notat animi libertatem et superbiam, qua arrogantes oculos attollunt, cuncta arroganter circumspiciunt, omnesque et omnia præ se despiciunt. *Dilatatio cordis* notat voluntatis tumorem, fastum, libertatem et concupiscentiam, qua su- III.

perbi et impii, effrenes et libertini suam cupidinem ad omnia extendunt, omnia sibi licere putant, omnia sibi deberi æstimant, ut quidquid lubet et libet agant. *Extollentia* ergo *oculorum* spectat ad imaginationem et intellectum: *dilatatio cordis* ad affectum et voluntatem, hæcque illius est causa; idcirco enim superbi altam et vagam habent imaginationem, quia latum et tumidum habent cor et voluntatem. Alludit ad proportionem dimensionis corporum; corpora enim hominum quantum in altum crescunt et extolluntur, tantum proportionaliter in latum dilatantur et intumescunt. Simili enim modo arrogantes et concupiscentes quantum dilatant suam voluntatem et concupiscentiam, tantum et dilatant suam phantasiam, ut omnia præsumant, nihil timeant, nullis legibus coarctari se sinant: excluso enim timore Dei, qui animum ad angustias redigebat, eum dilatat ad quidlibet audendum.

Explicat quod dixit versu præced. *Omnis via viri sibi recta videtur*: q. d. Quisque, etiam superbus et impius, putat se recte agere, etiam dum prave agit, quia *dilatatio cordis*, id est, eius arrogantia et concupiscentia, est *exaltatio oculorum*, id est exaltat et dilatat oculos aciemque mentis, ut putet sibi omnia licere, sibi omnia esse proba et recta: altum enim oculorum supercilium effectus et signum est tumoris et arrogantiæ, qua tumet cor et voluntas. Quocirca, *lucerna impiorum est peccatum. Lucerna*, id est, gloria, excellentia et felicitas impiorum et superborum, qua ipsi insolescunt, gloriantur seseque iactant, *est peccatum*; puta arrogantiæ et concupiscentiæ iam dictæ, significatæ per exaltationem oculorum et dilatationem cordis. Posterius hemistichium explicat prius. Alludit ad lucernam de qua dixit cap. 13. 9. *Lux iustorum lætificat, lucerna autem impiorum exstinguetur*. Et cap. 20. v. 27. *Lucerna Domini spiraculum hominis*, q. d. Deus indidit homini lucernam rationis, ut illam sequens rectam capessat virtutis viam; at impii, hac excussa, lucernam sibi statuunt *elevationem oculorum et dilatationem cordis*, hoc est, arrogantiam et concupiscentiam; ac proinde eligunt, non viam iustitiæ, nec iudicii, nec divini cultus, sed peccati, puta concupiscentiæ, et arrogantiæ quæ illis recta videtur, facitque ut omnia quæ agunt eis recte acta videantur.

Hunc esse sensum liquet ex Septuag. qui vertunt: μεγαλόφρων, id est, *magna sapiens*, hoc est *magnanimus*, *arrogans et gloriosus*, *in iniuria est audax*; *fax autem impiorum est peccatum*; vel, ut clarius vertit Auctor Cat. Græc. *Superbus in irroganda iniuria temerarius et audax est; impiorum autem lucerna est peccatum*; quod sic explicat, q. d. *Temerarie audaces de iis plerumque gloriari solent, de quibus pudore merito affici deberent. Impii enim ita comparati sunt, ut ipsa etiam peccata sibi honori ducant*. Significantiora sunt verba Græca Septuag. μεγαλόφρων ἐφ' ὕβρει θρασυκάρδιος, id est, *arrogans in iniuria est thraso*, sive *audaci et thrasonico est corde*. Nam ut ait S. Gregor. *Superborum mens semper ad irrogandas contumelias est valida, ad perferendas infirma*. Quocirca hæc tria eodem pertinere censent Aben Ezra, Iansen. et alii; unde sic ex Hebr. vertunt: *Exaltatio oculorum, et dilatatio cordis, quæ sunt lucerna impiorum, sunt peccatum*; grande scilicet et insigne; Syrus: *Lux oculorum et dilatatio* (Chald. *tumor*) *cordis et lucerna impiorum peccatum*, q. d Superbia et tumor impiis facem et lucem ad omnia scelera præfert. Rursum, q. d. Superbi suum fastum ostentant, eoque velut lucerna se splendidos et gloriosos effici putant. Præclare Philo apud Damascen. lib. 3. Paral. cap. 35. *Impudens aspectus*, ait, *et pendula cervix ac continua superciliorum agitatio, et superbus incessus, et nulla ex re rubore affici, fœdissimi animi indicia sunt, obscuras probrorum suorum formas in conspicuo corpore insculpentis*.

Pro *lucerna* hebr. est נר *ner*, quod Aben Ezra apposite vertit, *aratio, sulcus*; Baynus, *novale*; unde Vatablus vertit: *Novale impiorum progerminat peccatum*, nempe *fastum et cupiditatem insatiabilem*, q. d. Novale, sive ager novus quem arant impii et superbi, est peccatum. Impius crebro arat, id est molitur et machinatur peccatum; quot sulcos arando ducit arator, tot peccata arat et concinnat impius et superbus. Aratio ergo significat primo, consuetudinem peccandi; secundo, facilitatem; tertio, contemptum: sicut enim arator calcat sulcos a se arando productos, sic peccator calcat et floccipendit peccata a se patrata. Pagninus *ner* vertit *cogitatio*, q. d. Cogitatio impiorum et superborum tota fertur in peccatum. R. Salomon *ner* vertit *cultura*, sicque explicat: Cum quis cupiditates animi explere optat, impiorum culturam amplectitur, qui quidem nihil aliud animo agitant et conantur, quam crimina et impia. Hæc ergo est via, qua incedunt, imo quam arant impii, quæ proinde eis recta videtur, iuxta illud Osee 10. 13. *Arastis iniquitatem, impietatem messuistis, comedistis frugem mendacii, quia confisus es in viis tuis*. Vide ibi dicta. Hinc pro *peccatum* hebr. est חטאת *chattat*, id est error, deviatio, q. d. Impii dum concupiscentias et peccata velut lucernam suam sequuntur, putantque se rectam felicitatis viam inire, falluntur, et toto cælo aberrant: sequuntur enim *chattat*, id est, devium iter, quod eos deducet in errores, hæreses et gehennam. Huc enim superbos ducit superbia, iuxta illud S. August. *Superbi magistri erroris existunt, quia veritatis discipuli esse noluerunt*.

Aratio tria notat.

Denique noster Martinus de Roa lib. 2. Singul. c. 48. lucem et lucernam docet esse symbolum dominatus, regni, triumphi, decoris et gloriæ; unde hanc gnomen Salomonis sic legit, et sic nove exponit: *Exaltatio oculorum*, id est, altæ magnæque et vanæ spes opum et honorum quas impii oculis mentis suæ proponunt et promittunt: *Et dilatatio cordis*, id est impiorum festa, deliciæ, gaudia, convivia, triumphi: *Et lucerna impiorum*, id est modicus eorum splendor et gloria, quæ est instar modicæ lucis lucernæ conclusæ, ac instar modici aeris et auræ tenuis, est *peccatum*, id est vanitas, inanitas, ac velut umbra, et citius evanescit, atque in nihilum redigitur; sic enim subito transit voluptas superbiæ, gulæ, omnisque peccati, cui ex adverso consonat illud Psalm. 17. 28. *Quoniam tu populum humilem salvum facies, et oculos superborum humiliabis, hoc est eorum superbiam comprimes, spiritus franges, spes omnes rescindes, et gloriam obscurabis; quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine. Hoc est, tu oleum lætitiæ mihi instillas, qui exhilaras faciem meam in oleo, tu meæ felicitatis et gloriæ auctor es; impiis autem lucernas inanes et vacuas reddis, et tandem exstinguis, cum divites dimittis inanes, et nullum eis veræ voluptatis atque felicitatis gustum habere permittis. Illuminare autem. et illuminatio idem in sacris Litteris valent quod exhilarare, et exhilaratio. Huc etiam allusit idem Sapiens Proverb. 24. cum dixit: Ne æmuleris impios, quoniam non habent futurorum spem mali. Et Proverb. 13. dicitur: Lux iustorum lætificat, lucerna autem impiorum exstinguetur: quod eisdem pene verbis legitur Iob 18. et 21. Et quoniam multa exemplaria legunt: Exaltatio oculorum est dilatatio cordis*, etc. *addo etiam significanter id dictum, oculos quippe, ut ait S. Greg. Nazianz. cor nefarie sequi solet, ut vere dixerit Ierem. Propheta Thren. cap. 3. Oculus meus deprædatus est animam meam. Ideo B. Iob pepigit fœdus cum oculis suis, non ut ne videret, sed ut ne cogitaret quidem de virgine. Nam ubi oculi viderint extraneas* (*Prov. 23.*) *cor loquetur perversa*; nimirum magna vis, magnus dominatus oculorum in corda, magna vicissim cordium adversus oculos servitus, eaque præsens et subita. Hucusque Mart. de Roa.

Vers. X. COGITATIONES ROBUSTI SEMPER IN ABUNDANTIA (Id est, tendunt et ducunt ad abundantiam, pariuntque rerum copiam) OMNIS AUTEM PIGER SEMPER IN EGESTATE EST.) Pro *robusti* hebr. est חרוץ *charuts*, id est præcisi, strenui, diligentis, impigri, laboriosi; hic enim vere robustus est tam corpore quam animo, qui robusto et sedulo corde capessit labores, superatque omnes difficultates occurrentes. Hebræa videntur Vulgatæ adversari: nam pro piger habent אץ *ats*, id est festinus, celer, præceps; unde sic habent: *Cogitationes strenui vere in*

abundantiam, et omnis festinus vere ad defectum.. Ex Hebræo ergo primo Chald. vertit: *Cogitationes collectæ ad abundantiam, et pes festinus ad egestatem tendit*; Giggeius pro *collectæ* vertit *electæ*. Sensus est, q. d. Cogitationes hominis, quæ se non dispergunt in varia, sed in pauca colligunt, ideoque secura et meliora eligunt, sensim res augent, et pariunt abundantiam; at vero quæ festinæ sunt et præcipites, dum in varia se spargunt, cupiuntque subito multa corradere, pariunt egestatem. Ratio est, quod hæ amplectantur omnia etiam dubia et periculosa, ubi parva spes lucri, et periculum est perdendæ sortis; unde subinde in momento omnia perdunt: illæ vero non amplectuntur nisi secura, quæ carent periculo, et meliora quæ plus dant lucri et fructus; quare sensim colligendo, opes suas valde adaugent. Patet hoc in mercatoribus; qui enim inter eos prudentes sunt, pecunias suas non expendunt nisi in cambia et merces securas et meliores, itaque mire ditescunt. Imprudentes vero, dum pecunias expendunt in obvia quæque, sæpe merces emunt parvi momenti, vel corruptas vel periculosas, quarum deinde iacturam faciunt, itaque depauperantur.

Secundo, Syrus vertit: *Cogitationes electi, fideles; flagitiosi, ad penuriam*, q. d. Cogitationes viri iusti et probi sunt fideles, id est, stabiles et efficaces, ac fideliter eum ad optatum finem, puta ad rerum, quas ambit, copiam deducunt; cogitationes vero flagitiosi, qui scilicet per scelus, per fas et nefas cupit res suas augere, eum deducunt ad penuriam. Ratio est, quod male parta male dilabuntur; quæ vero iuste parta sunt, fideliter permanent. Sic et R. Salomon: *Caruts*, inquit, id est robustus, sedulus, est vir integer, qui veritatis viæ insistit, et æquitatem colit; huius cogitationes tendunt solum ad felicitatem et honestum lucrum: præceps autem et moræ impatiens, qui tempus trudere velit, in egestate est. Et Aben Ezra: Qui, inquit, ad male agendum præceps ruit, ideo id efficit, ut rerum suarum copia spolietur.

Tertio, Pagninus vertit: *Cogitationes viri solliciti vere tendunt ad superabundantiam, et omnis qui est inconsideratus. tendit vere ad defectum*; qui enim sunt præcipites, non considerant incommoda et pericula rei annexa, in quæ proinde dum incidunt, damna incurrunt non levia. Sic et Vatablus: *Cogitationes seduli*, inquit, *profecto tendunt ad abundantiam, et omnis ardelio* vel *præceps profecto tendit ad inopiam.*

Quarto, Codices ex Sept. hic variant. In Romano enim hæc gnome deest; in Complut. autem et Regio sic habet: *Cogitationes fortium in satietatem, omnis autem festinans tantum in minore.* In Vaticano autem sic: *Cogitationes* συντεμνοντος, id est *præcidentis, concidentis, colligentis* (alii legunt συντεμνοντες, id est *præscindentes*, scilicet a supervacuis, hoc est præcisæ, concisæ, collectæ) *tantum ad abundantiam*: omnis autem festinus tantum ad inopiam. Hebr. enim *charuts* significat hominem præcisum et præcidentem, qui scilicet præcidit sua consilia, rationes, sumptus, ac superfluos resecat, atque præcisos dumtaxat præcisosque necessarios facit; hic enim hac sua præcisione fit locuples. Rursum *charuts* significat hominem diligentem et præcidentem, qui scilicet reiicit et recidit res inutiles et illicitas, ac cogitat dumtaxat agitque quæ commoda sunt et utilia. Ita R. Levi, quem audi: *Solertis*, ait, *et acuti viri cogitationes limitibus circumscriptæ, et veluti iudicio decisæ sunt ab ipso negotii exordio, cum nimirum actiones suas aggreditur; hinc ad emolumentum et copiarum incrementum spectant; in suis enim negotiis aptam init rationem, ideoque optato rerum fine potitur. Piger*, Hebr. אץ *ats*, id est *festinus, præceps vero in agendo nullam cautionem adhibens, vel attentam meditationem, an consentaneum id agere sit necne, quæve ratio ineunda. Hic, inquam, nihil aliud reportabit, quam rerum indigentiam, non autem cumulum bonorum et incrementum.*

Quinto, Noster pro אץ *ats*, id est *festinus, præceps*, vertit contrarie, scilicet piger. Unde hoc? aliqui censent per antiphrasin pigrum vocari *ats*, id est festinum; quia minime festinat, sed tardus lentusque est velut testudo. Verum nihil est hic quod hanc antiphrasin subindicet. Quare videtur Noster pro אץ *ats* legisse עצל *atsel*, id est piger; vel certe pro *ats* legit לא אץ *lo ats*, id est non festinus, tardus, piger. Nam et quidam codices Septuag. ut patet ex Catena Græcor. habent μη επισπουδαζων, id est, *non festinans*. Hic enim directe opponitur τω *charuts*, id est præciso, diligenti, strenuo, festino: videtur enim ל, quia immediate præcessit in כל *col*, id est omnis, et א, quia sequitur in אץ *ats*, quasi superflue iterarentur, excidisse ex textu Hebræo, sicque excidisse negatio לא *lo*, id est *non*. Denique hac ratione plane consentit hic versus cum v. 4. cap. 10. *Egestatem operata est manus remissa, manus autem fortium divitias parat. Fortes* enim vocantur diligentes, impigri, laboriosi, industrii, strenui, qui sua solertia et strenuitate ad magnas opes tum corporales, tum spirituales, puta ad magnam gratiam magnasque virtutes facile evadunt; cum pigri et acedi sua pigritia in inopiam extremam prolabantur. Fuse hac de re dixi cap. 10. 4. quare hic ea non repetam, ac paucis gnomen præsentem explicabo.

Potest ea dupliciter accipi: primo, q. d. Cogitationes robusti et strenui cogitant et machinantur robusta et strenua, ut iis sibi pariant rerum abundantiam; piger autem non cogitat nisi de otio et inertia, et consequenter de egestate, qua sentit se affligi. Strenuus ergo pascitur, lætatur, roboratur et dilatatur suis generosis cogitationibus; piger vero suis pigris affligitur, arctatur et cruciatur.

Secundo, q. d. Cogitationes robusti tendunt ducuntque eum ad abundantiam: cogitationum enim viri robusti et strenui finis et fructus est rerum copia; cogitationum vero pigri finis et fructus est egestas, q. d. Diligentia parit opes, negligentia inopiam; labor et strenuitas pariunt rerum copiam, inertia et pigritia penuriam. Exemplum est in muliere forti, cuius opes et gloriam describit Salomon toto cap. 31.

Moraliter hinc disce a cogitationibus primis pendere futuram copiam vel inopiam: quare qui in iuventute magna cogitant, et animo destinant, magni evadunt; qui parva et pigra, parvi, pigri et inopes. Sic a novitiatu pendet tota deinceps vita in Religione: qualis enim quis fuerit novitius, talis evadet Religiosus; si fervens et strenuus fuerit in resecandis vitiis, in exercendis virtutibus in novitiatu, strenuus et in virtutibus locuples evadet Religiosus; sin in novitiatu fuerit tepidus et torpidus, tepidus et torpidus per omnem vitam manebit Religiosus. Ita ordinarie fieri videmus: pauci sunt qui singulari Dei gratia per terrorem aut occasionem vehementem excitati, teporem hunc in fervorem commutent.

QUI CONGREGAT THESAUROS LINGUA MENDACII, VANUS Vers. 6.
ET EXCORS EST, ET IMPINGETUR AD LAQUEOS MORTIS.) Noster cum Septuaginta legit מוקשי *mokesce* id est, *laqueos mortis*; iam legunt מבקשי *mebakesce*, id est, *quærentes mortem*. Rursum pro *vanus et excors est, et impingetur ad laqueos mortis*; Hebr. est: *vanitas expulsa*, vel *impulsa in laqueos mortis*; Theodot. *est vapor agitatus*; alii, *fumus expulsus*; Chald. *dissipabuntur et evellentur*. Hebræa ergo sic habent ad verbum: *Opus*, vel *operatio thesaurorum in lingua mendacii vanitas expulsa*, vel *impulsa ad laqueos mortis*. Unde recte sensum reddidit Noster mutans abstractum *opus*, in concretum, *qui operatur*; si enim ipsa operatio, et coacervatio thesaurorum per mendacia, est vanitas expulsa in laqueos mortis; ergo et ipse eorum operator et coacervator per mendacia est vanus et excors; qui scilicet per avaritiam a corde, id est a sapientia et prudentia, quin et ab ipsa vita, seipsum expellit et impellit in laqueos mortis. Το ergo *expulsa*, quod est in Hebr. Noster per duo verba reddidit, scilicet per *excors* et *impellitur*: avaritia enim expellit hominem a recta ratione, et impellit in cæcitatem, ut implicet se in laqueos et pericula mortis. Hinc Septuag. vertunt: *Qui operatur thesauros lingua mendaci, vana sectatur in rete mortis*; vel, ut alii legunt, et *venit*, aut *veniet, in rete mortis*. Iam pro *mokesce*, id est *laqueos*, legentes *mebakesce*,

id est, *quærentes*, vel ut Symmach. legit *quærens mortem*, vertunt varie, sed eodem sensu. Chald. *Opera cellariorum* (Interpres non sat clare expressit vocem רסימתא *desimata*, id est, *thesaurorum*) *in lingua mendacii dissipabuntur et excellentur illi qui quærunt mortem*; Syrus: *Qui congregant thesauros lingua mendacii, ad perditionem destruentur mortem quærentes*, q. d. Qui quærit thesauros per mendacia, non quærit opes, sed vanitatem et mortem: hanc enim acquirit. Pagnin. *Congregatio thesaurorum lingua mendax est, ut stipula propulsata: quærunt mortem qui eos congregant*; Vatabl. clare: *Congregatio thesaurorum cum sermone mendaci est vanitas, et res quæ propelli solet, tendentia ad mortem:* Res, ait, quæ propelli solet *a vento, id est nullius commodi*; Caietan. *Vanitas impulsa quæstores mortis*, q. d. Vulgo quæstores pecuniæ sunt qui corrogant nummos: hi vero sunt quæstores mortis, quia per opes mortem sibi et suis conquirunt.

Lingua mendax sextuplex. Porro thesauros congregant per linguam mendacem. Primo, iudices, qui auro corrupti, mendacem ferunt sententiam; secundo, falsi testes, qui falsum testimonium vendunt auro; tertio, advocati, qui iniustam causam defendunt ob lucrum; quarto, mercatores, qui mentiendo merces esse tantæ bonitatis, tantæ substantiæ, tanti valoris et pretii, aut tales quales non sunt, eas iusto carius vendunt; quinto, qui mendaciter adulando emungunt crumenas divitum et principum; sexto, qui mendaciter promittunt montes aureos, ut confectionem auri ex ære, argento, etc. per alchymiam, itaque corradunt a variis pecuniæ acervos et fugiunt, uti nuper in Italia fecit Græcus quidam, qui propterea a Duce Bavariæ in furcam actus est; denique qui quomodolibet per fraudes et dolos colligunt nummos. His opes fraude partæ fiunt laquei et pedicæ mortis, dum fraude deprehensæ velut falsarii et fures vita mulctantur præsenti a iudice vel a parte læsa, et æterno a Deo.

Hæc ergo concervatio thesaurorum per fraudes et mendacia vocatur *vanitas:* tum quia consuta et conflata est ex re vana et inani, puta mendacio, quod statim veritate comperta difflatur et evanescit instar vaporis et fumi; ita Aben Ezra: tum quia cito evanescens hominem vanum, nudum et miserum relinquit. Verum miserrimum, et maxime divitem mendacem crucians est, quod per opes tam vanas et mendaces accersat sibi mortem et gehennam. Hæ enim opes gutture et lingua mendaci partæ, in eius iugulum redeunt, illamque ream velut feroces carnifices et tortores laqueo stringunt, strangulant, suffocant, perinde ut aves, v. g. perdices, furtim et quasi per fraudem et mendacium carpentes messem alienam, laqueo capiuntur et strangulantur: ac sicut feræ, ut lepores, ursi, lupi, furtim et mendaciter invadentes agros alienos, retibus ad id paratis illaqueantur, capiuntur et necantur. Quanta, putas, est crux et afflictio animæ periuri, falsi testis, falsarii, mercatoris fraudulenti, in gehenna, dum ob opes tam frivolas, quas per mendacium acquisivit, videt sese in ignibus flammantis incendii perpetuandis in æternum? quam illa suam dementiam accusat, seque ipsam cædit et lancinat, quod ipsa sibi ob cupidinem rei tam inanis et caducæ, torturæ et tormentorum fuerit causa et parens? nimirum rugit et exclamat illud Isaiæ cap. 33. 14. *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?*

Apologus corvi et serpentis. Huc facit apologus corvi et serpentis apud Æsopum. Corvus, ait, cibi indigens, ut serpentem in aprico dormientem vidit, devolando rapuit. Hic cum se vertisset, atque momordisset ipsum, corvus moriturus dixit: *Me miserum, qui tale reperi lucrum quo etiam pereo!* Corvus est raptor, serpens sunt opes raptæ, quæ ipsum raptorem mordent et perimunt. Similis est apud eumdem apologus

et cassitæ. cassitæ, quæ laqueo capta plorans dicebat: *Hei mihi miseræ et infelici volucri! non aurum surripui cuiusquam, non argentum, non aliud quidquam pretiosum; granum autem tritici parvum mortis mihi causa fuit.* Ita raptores ob viles opes terrenas incurrunt mortem præsentem et æternam, tuncque lugent, dicuntque simile illi quod cassita dixit.

Laquei fraudulentorum. Iam retia hæc et laquei, quibus vinciuntur, cruciantur et suffocantur ii, qui colligunt opes per fraudes et mendacia, sunt varii et multiplices. Primus est angor conscientiæ, qui semper eos remordet, quod perperam et 1. iniustæ opes per fraudes colligantur. Secundus, est cupidi- 2. tas et affectus erga opes iniuste partas: hic enim eos ita stringit et illaqueat, ut etiam cum Dei ad pœnitentiam impulsus sentiunt, imo cum pœnitent et confitentur, remaneant in habituali affectu opes male partas retinendi, nolintque eas restituere uti obligantur: aut, si velint, idque promittant confessario, mox a confessione in pristinum affectum eas retinendi relabantur; quare omnis eorum pœnitentia vana est, et confessio irrita, ac sæpe sacrilega, quia non habent verum propositum se emendandi, et restituendi ea quæ abstulerunt. Hinc videmus ex centum vix tres reperiri qui ablata restituant. Tertius 3. laqueus est horror mortis, qui eos ita affligit, ut eius nomen audire non sustineant; adveniente vero morte, sola eius cogitatione torquentur, ideoque citius moriuntur et exanimantur. Post mortem vero hunc laqueum deferunt ad tribunal Christi, eoque illaqueati a Christo damnantur, et præcipitantur in tartara, ubi vinculis æternis gehennæ astringuntur. Unde hic quidam, pro *impellitur in laqueos mortis*, legunt: *venit in profundum inferni*. q. d. Gravissimum est hoc scelus falsariorum; quare non in summum, nec in medium, sed in imum inferni, ut cum Iuda proditore et falsario sedeant, præcipitantur. Quar- 4. tus est timor infamiæ et punitionis humanæ, ne scilicet a iudice condemnentur velut fures et falsarii, itaque opes, famam, libertatem, et subinde vitam amittant. Quintus 5. laqueus est filiorum et nepotum, quibus opes male partas relinquunt: hi enim omnibus laqueis iam dictis a parentibus innectuntur, dum eis in hæreditate fraudibus parta succedunt, nec de eius restitutione cogitant. Quocirca sapienter monet S. Augustinus serm. 25. *Patrimonii tui, quo es ligatus, compedes in hac vita resolve, abiice a te divitiarum onera, abiice vincula voluntaria.* Et S. Chrys. hom. in Ps. 49. *Tortor*, ait, *corpus vincit, divitiæ vero animum vinciunt. Vides enim vinctum nec illius te miseret: eum propterea adi, quod vincitur non necessitate, sed consulto, et quod ipse vincula sibi attraxit.*

Vers. 7. RAPINÆ IMPIORUM DETRAHENT EOS, QUIA NOLUERUNT FACERE IUDICIUM.) Id est, facere id quod iustum est, puta non rapere aliena, et reddere cuique suum ius et debitum. Pro *rapinæ* hebr. est שֹׁד *sciod*, id est vastitas, vastatio, rapina, perditio, pernicies. Pro *detrahent* hebr. est יגורם *iegorem*, quod derivari potest primo a גור *gur*, id est peregrinari, commorari, pavere, contrahere; secundo, a גרה *gara*, id est attrahere, detrahere, serrare: tertio a גרם *garam*, id est exossare; unde vertas: *Vastatio, vel rapina impios exossabit.* Hinc primo R. Salomon vertit; *Rapina impiorum habitabit cum eis*, q. d. Impii rapinam prædando acciverunt in domum suam; hinc ipsa rapina apud eos habitans diripiet eos (rapinæ enim officium et opus est rapere) ut sicut alienos diripuerunt, ita et ipsi diripiantur. Est prosopopœia: fingitur enim rapina quasi persona et carnifex diripiens impios raptores. Unde Syrus vertit: *Fractio impiorum veniet super eos*, id est vastitas qua alios confregerunt, redibit in eorum caput; et Tigur. *Damnum, quod dant impii, ad ipsos redibit, qui noluerunt facere quod æquum et iustum est;* Pagnin. *Rapinam impiorum adducet Dominus super eos.*

Secundo, Noster genuine vertit: *Rapinæ impiorum detrahent eos*, q. d. Rapinæ et opes raptæ, quæ impios in altum opulentiæ, potentiæ et dignitatis fastigium evexerunt, hæ ipsæ paulo post velut pondus plumbeum et gravissimum ex hoc culmine detrahent eos, quando ob rapinam, vel a iudice, vel a Deo opibus non tantum raptis, sed et legitime partis spoliabuntur, quin et libertate, fama, vita et salute privabuntur. Hinc Zachar. cap. 5. versu 7. vidit impietatem in amphora sedentem occlusam talento plumbi. Vide ibi dicta. Unde Symmach. vertit: *Rapina impiorum diruet eos;* Chald. *tollet eos;* Vatabl. *Direptio impiorum perdet eos.*

Tertio, Aben Ezra vertit: *Rapina impiorum serrabit eos*, q. d. Rapina est quasi serra serrans, et dissecans raptorum conscientiam, animam et mentem. Rapina enim magis mordet conscientiam, quam cætera crimina; ac sicut vulnus serra inflictum difficile coalescit, ut tradunt chirurgi, eo quod inæqualiter admorsæ, et extritæ dentibus serræ carnes non coeant: sic pariter vulnus menti inflictum a furti conscientia vix coalescit et persanatur, etiam post pœnitentiam, et rei furto sublatæ restitutionem: rapinæ enim præteritæ memoria iugiter conscientiam flagellat, eique occlamat: Cur aliena rapuisti? cur hoc te dedecore et macula inussisti? ut in perpetuum auditurus sis raptor, omnesque conscii digito te ostensuri dicant: En ille raptor, en ille fur.

Quarto, alii vertunt: *Rapina* vel *vastitas impios exossabit*, id est usque ad ossa consumet, ossa eorum comminuet, perdet, devorabit, iuxta illud Sophon. 3. 3. *Principes eius in medio eius, quasi leones rugientes; iudices eius lupi vespere non relinquebant* (hebr. גרמו garemu, id est exossabant, ne ossa quidem relinquebant) *in mane.*

Quinto, Septuag. vertunt: Ὄλεθρος, id est *perditio*, vel *pernicies, impiis hospitabilis erit*, vel *hospitio suscipietur; non enim volunt facere iusta*, vel, ut vertit et explicat Auctor Catenæ Græcor. *Pestis* aut *exitium apud impios morabitur*, ut qui æquum et iustum facere nequaquam velint. Recte hæc: neque enim calamitates et miseriæ ab impietate divelli, neque pœnæ rursum et cruces ab iis qui iusta facere detractant, seiungi possunt. Igitur sicut mortis domus est in inferno (ibi enim quasi in propria domo moratur) sic exitii et cladis sedes propria est anima et domus impiorum: salutis vero et felicitatis sedes est anima et domus iustorum.

Opes male partæ peregrinantur ab uno ad alium. Noster vero Salazar sic exponit, q. d. Rapina ab impiis hospitio suscipietur, id est fortunæ fraudibus partæ non diu apud improbos morantur, sed adinstar hospitis seu peregrini in diversorio manentis ocyus discedunt, et ad alios divertunt, tamdiu quidem per hospitia et diversoria pererrantes, quoad sedem et regionem sibi propriam nanciscantur, quoad nimirum ad aliquem perveniant, qui iuste eas et sine fraude acquirat: ibi enim diutius hærent, et tamquam incolæ in patria sua morantur.

Hinc pro *hospitabitur*, alii vertunt *peregrinabitur*, q. d. Opes male partæ apud impios sunt quasi peregrinæ et exules: unde anhelant, ut ad iustos velut in patriam redeant. Hinc S. Chrysost. solet divitias comparare servis fugitivis, qui ab hero extero fugiunt ad suos. Audi illum hom. in illud: « Astitit regina a dextris tuis, etc. Videte, ait, divitias quas semper vocabam servum fugitivum; nec fugacem modo dixerim, sed et viricidam: non enim se possidentes deserunt solum, sed et ipsos iugulant; cum enim eas quis solerti magis studio coluerit, tunc vel maxime proditionem moliuntur in sui cultorem. »

Apologus rapinæ. Idipsum eleganti apis et araneæ apologo festivis antithetis venusto repræsentat Cyrill. l. 3. Apolog. moral. c. 18. cui titulus: « Contra eos qui laborare omittunt, et student de rapina vivere: Aranea, ait, arte fraudis suæ retiaculum texens, cum coram illa apis ad laboris sui studium pergens transiret, dixit illi: Quonam quietis impatiens, tota die vaga curris ac circuis? Cui illa virtutis suavitate mellita patienter respondit: Discurro per flores, meis laboribus pabulum mellis emens. Tunc aranea dixit: Stultum est, tantum pro stilla roris mellifluі circuire. Ad hæc apis adiunxit: Imo stultum est quod iudicas non sentire; stolidissimum autem est pro victu vitam evomere, pro vilissima re carissimam medullam fundere, pro incerto certum expendere, pro minimo magnum perdere, ac pro fœtidissima musca te ipsam eviscerare. Ego nihil certe de propriis amittendo, semper in re certa laboro. Tu vero tota die insidiaris eviscerata, et pro incerto das et perdis interiora tua, ut rapias exstrinsecum alienum. »

Ratio a priori. Deinde id alia ratione ostendit: « Cæterum cum in retiaculum occultatum nihil inciderit, quid habes aliud, nisi quod perdidisti tuum? omnis namque fur ante perdit sua quam aliena. Nempe dat pro veste fidei gloriam, pro auro iustitiam, pro cibo vitam, pro accidente substantiam, et pro iniquitate pascenda, tamquam mercator stolidus, virtutis clarissimæ famam perdit. Melior est igitur labor factus fructu iustitiæ, quam tempestuosissima quies rapacis avaritiæ. His auditis, aranea se abscondit.

PERVERSA VIA VIRI ALIENA EST: QUI AUTEM MUNDUS EST, RECTUM OPUS EIUS.) *Vers. 8.* Tigurina: *Perversi viri via aliena est, mundi autem opus rectum.* Opponitur enim *perversus mundo*, quod perversi via et opus alienum sit, mundi autem rectum. Nam hominis perversi via et vita pariter perversa et aliena est. Per *perversum* accipe generatim quemlibet impium et improbum; sed proprie vafrum, dolosum, fictum, malitiosum, fallacem, fraudatorem, impostorem; hic enim opponitur mundo, Hebr. זך *zach*, id est puro, pellucido, limpido, vitreo, sincero et aperto, cuius scilicet cor et opera candida, aperta et simplicia omnibus patent, et pellucent instar vitri.

Quæres, a quo aliena sit via viri perversi, sive perversa? Respondeo a recto; opponit enim viam alienam perversi operi recto mundi, q. d. Perversi via et opus alienum est a recto et rectitudine, quia obliquum est, pravum, distortum; probi vero et mundi conforme est recto.

Via pravi aliena quintupliciter. Igitur primo, opus perversi alienum est a recto, hoc est, ab eo quod recta ratio dictat esse rectum, probum, honestum: hinc consequenter secundo, alienum est a dignitate hominis, quæ consistit in ratione et natura rationali, quod scilicet sequatur ductum et dictamen rectæ rationis, agatque et vivat non ut brutum animal, sed ut homo rationalis: unde malitia non est aliud quam dissonantia operis, sive operatio dissonans a natura rationali, et conveniens animali bruto; hoc enim non rationem, sed phantasiam et concupiscentiam sequitur. Ita Beda, Iansenius et alii. I. II.

III. Hinc tertio, via perversi perversa et aliena est a Deo, uti legunt nonnulli Codices: Deus enim instituit in homine tribunal iudicii et rectæ rationis, sanxitque ut homo illud quasi libellam et perpendiculum rectitudinis in omnibus sequatur.

IV. Quarto, via perversi aliena est a societate et convictu hominum: hic enim nititur ratione rectitudinis, æquitatis et iustitiæ, q. d. Impius et dolosus abit a via trita et communi agendi ratione hominum; quare incedit per avia, novosque loquendi et agendi modos pravos et distortos comminiscitur: hinc quasi alienus omnibus invisus est.

V. Quinto, eadem aliena est a seipso. Unde Pagnin. vertit: *Reversa (inversa) est via viri impii et alieni*; et Syrus: *Qui pervertit viam suam, vir est extraneus*; et Aben Ezra: *Via perversa est alieni viri via, qui nimirum*, ait R. Salomon, *a præceptis divinis fit alienus.* Igitur impius et dolosus alienat se a seipso, quia cum nihil tam coniunctum sit et unum, quam homo sibi ipsi, per dolum et fallaciam abit ab humanitate et puritate candoreque humano sibi innato, quem alias præ se tulit, ut iam non idem qui ante, sed plane alius, et a seipso diversus esse videatur.

Proteus est dolosus. Hinc dolosum veteres, ait Nazianz. orat. 22. repræsentarunt per Proteum qui se in omnes, quas volebat formas transformabat, et ex homine nunc se faciebat vulpem, nunc leonem, nunc lupum, nunc aliud quodlibet animal. Simili enim modo homo dolosus nunc astutiam vulpis, nunc leonis minas, nunc lupi sævitiam, etc. assumit et induit; imo per dolum quasi transformat se in vulpem, per gulam in porcum, per iram et rixam in canem, per acediam in asinum, per superbiam in leonem, per rapinam in lupum. Unde Glossa: « Iuste, inquit, coram Deo vivere est proprium humanæ conditionis, iuxta illud Eccles. 12. Deum time et mandata eius observa, hoc est enim omnis homo. Qui perverse vivit, alienam ab humana natura viam incedit; perversa ergo actio est contra naturam et aliena, qui autem mundus est opere, recte quod per naturam originaliter sumpsit, exsequitur. »

Porro Chald. vertit: *Qui pervertit viam alicuius extraneus est*, q. d. Qui alium depravat, et in scelus inducit, est sicut ethnicus et publicanus. Alludit ad Iudæos, qui extraneos, puta Gentiles, utpote idololatras, abominaban-

tur velut ethnicos et atheos vel polytheos, q. d. Qui alium ad flagitium pellicit et pervertit, fugiendus est et adversandus velut ethnicus: quia sicut ethnicus, a Deo vero alienus, alios ab eodem alienat: sic pariter seducens alios ad scelus, a Deo alienus, alios ab eodem alienare satagit: quare eius conversatio, velut aliena et ethnica, omni studio viro probo fugienda est. Ex adverso vero viri mundi et probi, cuius recta sunt opera, conversatio ambienda et accersenda est. Hic enim secum omnes ducit ad Deum suum.

Denique Septuag. vertunt: *Ad perversas perversas vias mittit Deus; munda enim et recta opera eius*, q. d. Deus facit ut perversi incidant in perversa, id est tristia et adversa, ac præsertim ut dolosi incidant in fraudes et dolos eosdem vel similes, quos aliis struxerunt; quia munda, recta, sincera et candida sunt opera Dei, utpote qui per essentiam est ipsa increata et immensa puritas, munditIes, candor et sanctitas. Quare ipse perversos et dolosos odit, plectit et punit, ut suis dolis capiantur et pereant: Hoc est quod Deo, ait Psaltes Psal. 17. 27. *Cum electo electus eris, et cum perverso perverteris*, id est, non benigne, sed maligne et perverse ages; quia ipse perverse agit cum Deo suo. Auctor Catenæ Græcor. *Perversas vias, quas Deus mittit perversis*, accipit vias gehennæ; q. d. Deus perversos ablegat ad sempiterni ignis supplicia ut viæ suæ fructus ibi capiant, suisque desideriis saturentur.

Via ergo impiorum est perversa, et mille difficultatibus implicita ex quibus se explicare et extricare nequeunt. In illus ergo competit proverbium Hebræorum: *Asino-Camelus*. Camelum fune ducunt, asinum agunt agasones ante se. Qui contra facit, hunc vocant *Asino-camelum*; et est in proverbio ubi quis neque regredi, neque progredi potest. Auctor Lexici Thalmudici: *Mos asini est*, ait, *ut ducatur, et mos cameli ut trahatur: Qui vero habet asinum et camelum, si collocaverit asinum post se ad trahendum eum, et camelum ante se ad ducendum eum, cum neque ille trahi se sinat, neque iste duci, manet homo inter illa iumenta medius, ita ut progredi nequeat. Ideo fecerunt inde quasi adagium de eo qui non potest ire, perinde ut asino camelus.*

[Vers. 9.] MELIUS EST SEDERE IN ANGULO DOMATIS, QUAM CUM MULIERE LITIGIOSA IN DOMO COMMUNI.) *Domatis* est vox Græca significans *tectum*, hoc enim significat hebr. גג *gag*; unde Chald. vertit, *in angulo tecti*; Syrus: *super cornu tecti*. Hebr. ad verbum habent: *in pinna tecti*; *pinna* enim hebr. et angulum et pinnam significat. *Tectum* proprie accipe synecdochice; tamen tectum significat domum, uti et Græcum δῶμα. In Palæstina enim tecta sunt plana, non culminata, ait S. Hieronymus, quasi mœniana et solaria, in quibus proinde ambulare, cœnare, imo tota æstate per noctem sub dio, ob regionis æstum ad captandam auram, dormire solent. Sept. vertunt ὑπαίθρου, id est subdialis, ubi non sub tecto, sed sub dio degas. Pro *in domo communi* hebr. est בבית חבר *bebeth cheber*, id est, *in domo societatis*, ubi scilicet non sis solus, sed cum pluribus in societate vivas. Septuaginta vertunt κοινῷ, id est *communi*, pro quo S. Hieronym. in Sophon. legit καινῷ, id est *nova*. Hebræa ad verbum sic habent: *Bonum est habitare super angulo, vel pinna tecti, præ muliere contentionum et domo societatis*. Unde vertit Tigur. *Præstat habitare in pinna tecti, quam cum muliere rixosa, quæ partem ædium habet*, et clare Vatabl. *Satius est habitare in angulo tecti, quam cum muliere contentiosa, et in domo societatis*, q. d. Præstat solum habitare, sub dio in loco sublimi, in quo a ventorum iniuria non sis tutus, quam cum muliere rixosa.

Sensus ergo est, q. d. Satius est solitarium degere in tecto, ac sub dio, ventis, pluviis ceterisque aeris iniuriis exponi, quam in domo communi, et domesticis frequenter habitare cum muliere contentiosa. [Mulier rixosa omnes cæli tempestates exprimit.] Huius enim litigia omnibus cæli iniuriis respondent iisque præponderant: hæc enim, ait noster Salazar, dum clamat, tonat; cum probra et maledicta iacit, fulminat: cum contendit et litigat, nimbos et tempestates ciet; urit, cum querula est, et cum rigidam se et minime amantem exhibet, glaciem affundit. Demum si quæ aliæ sunt graviores cæli iniuriæ, hæ certe uxoris morosæ iniuriis omnino cedunt. Et quidem Socrates uxori suæ tonitrua dedit, quem cum post multos clamores uxor sua Xantippe aqua e fenestra emissa perfudisset: *Facile*, ait, *futurum putabam, ut post tonitruum pluviam sentirem*. Quemadmodum ergo tonitrua, sic et reliquas cæli inclementias uxori aptare licet. Porro nominat *angulum*, hebr. *pinnam*, vel *pinnaculum tecti*, ut significet maius esse periculum a litigiis mulieris, quam a statione in pinna tecti, tum plani, tum magis fastigiati, sive acuminati, qualia modo sunt, et olim quoque non deerant in Iudæa: qui enim stat in pinna, subit periculum ruendi in terram, seque collidendi, si in alteram partem corpus inflectat et declinet, quod facile fit; qui vero assidue audit litigia mulieris, in maiori est periculo non corpus dumtaxat, uti prior, sed et animam per iram, impatientiam, vindictam collidendi, ne scilicet lites litibus, probra probris, verbera verberibus, sanguinem sanguini regerat, imo uxorem litigiosam veneno gladiove perimat, ut se a tanta tamque continua molestia liberet; facilius est enim homini in angulo pinnaque fastigii rectum cautumque ne in alteram partem devergat, indeque ruat, consistere, quam inter assidua litigia mentem rectam serenamque, ne in iram et vindictam, prolabatur, conservare.

[Angulus domatis notat quatuor.] *Angulus* ergo *domatis*, sive tecti, notat primo, locum excelsum; secundo, semotum et solitarium; tertio, periculosum; quarto, angustum: accedit quinto, in pinna acumen pungens sedentem in ea; unde opponitur *domui communi*, scilicet multis, hoc est sociali, ut habent Hebræa, et *amplæ*, ut vertit Pagninus. [Anguli etymon.] Hinc anguli etymon hoc dat Varro, quod sit locus angustissimus. Pomponius Lætus vero: *Angulus*, inquit, *dicitur a Græco* ἀγκύλον *sive ab eo quod est* ἄγχι, *id est prope, quod aduncatur, quod ex diverso coactæ faciunt anguli formam*. Præstat ergo has angustias, et quatuor cætera incommoda iam dicta subire, quam habitare in domo ampla, sociali et commoda, sed litigiosa per uxorem morosam et rixosam: hæc enim magis pungit et cruciat. [Lepos coniugii ex cabala.] Huc facit lepos Rabbini cuiusdam ex Cabala acceptus אשה et איש *iscia* ait, et *isc* coniugii sunt vocabula, atque Dei auctoris coniugii nomen יה *ia* continent: quando autem in coniugio non adest יה *ia* et adimitur ex איש *is* littera *iod* media, et ex אשה *iscia*, ultima littera *he*, quæ simul iunctæ *ia*, quod est nomen Dei, puta abbreviatum *Iehova*, constituunt, cum scilicet abest a coniugio Dei timor, invocatio, fides, dilectio, et consequenter Dei favor et benedictio, manet utrimque אש et אש *es* et *es*; id est ignis et ignis, puta hic ignis Purgatorii, et illic gehennæ æternus. Hunc ignem parit ignis irarum, litium et rixarum. An non ergo præstat habitare in angulo domatis, quam cum muliere rixosa? Gnome hæc igitur significat quantum malum sit mala mulier, ideoque caute deligendam esse uxorem, nec ducendam malam, etiamsi quis cum ea habiturus sit pulchras ædes et latos fundos.

Hinc secundo, aliqui sic exponunt, q. d. Melius est habitare in angulo domus, id est in loco aliquo secreto et semoto in domo parentum, id est melius est cælibem domo parentum secreto degere, quam uxorem ducere, quæ ex indole fœminea sæpe clamosa est et litigiosa, ac cum ea in domo ampla et communi habitare. Alii explicant, q. d. Melius est cum servis secedere in angulum domus, quam in media domo versari inter lites uxorias. *Quam rarum*, ait S. Hieron. lib. 1. Contra Iovin. *mulierem sine his vitiis inveniri, novit ille qui duxit uxorem; unde pulchre Varius Geminius, sublimis orator: Qui non litigat, inquit, cælebs est; melius est enim habitare in angulo tecti, quam cum uxore maledica in domo communi. Si domus communis mariti et uxoris erigit uxorem in superbiam, et contumeliam viro facit: quanto magis si ditior uxor fuerit, et in domo eius vir manserit? Incipit enim non uxor esse, sed domina, et viro, si offenderit, migrandum est.* Huc facit festivum epigramma Ausonii de Grammatici cuiusdam rixoso matrimonio:

Arma virumque docens, atque arma virumque peritus,
Non duxi uxorem, sed magis arma, domum.
Namque dies totos totasque ex ordine noctes,
Litibus oppugnat, meque meumque larem.
Atque ut perpetuis dotata a Marte duellis,
Arma in me tollit, nec datur ulla quies.
Iamque repugnanti dedam me, ut denique victum
Iurget ob hoc solum, iurgia quod fugiam.

Huic simile est Palladæ pariter Grammatico:

Grammatico ducta est uxor mihi pestifer ira,
Artis et infelix ira mihi auspicium.
Heu miser! en gemina fatis modo comprimor ira,
Artis grammatices fœmineæque domi.

Tertio, aliqui mulierem litigiosam accipiunt meretricem; huius enim domus est multis amasiis communis, et meretrices maxime sunt litigiosæ, ac lites et rixas inter amasios excitant, ideoque sæpe pugnarum et cædium sunt causa, q. d. Melius est noctem in angulo quolibet transigere, quam in domo meretricis ampla et spatiosa. Unde Symmach. et Theod. vertunt: *Melius est sedere in angulo domatis, quam habitare cum muliere in domo* εταιρικου, id est *sodalitia* aut *meretricia.*

Allegorice melius est sedere in *angulo domatis*, id est Ecclesiæ, quæ est domus Dei, quam cum muliere litigiosa, id est cum synagoga Iudæorum, quæ cum Deo et Christo litigat et contendit. Unde R. Salomon: « Midras Agadæ ait hoc esse vaticinium, quo insinuatur divini numinis præsentiam ab Israelitis tandem ablatum iri, cum essent tamquam mulier litigiosa; domus autem communis seu societatis appellatur, quod in ea additi sint præpotenti Deo socii, velut simulacrum a Manasse in templo collocatum. » Similiter mulier litigiosa, ait Iansen. est Ecclesia malignantium et hæreticorum, quæ contentionum et rixarum nullum facit neque modum, neque finem, cum qua in eisdem habitare mansionibus, et in eisdem civitatibus et regionibus quam durum sit et molestum homini Catholico, temporis huius calamitas per experientiam docet. Certe eorum consortium fugiendum iuxta Pauli monitionem etiam hic doremur, ac eligendum, ut cum Propheta efficiamur passer solitarius in tecto.

Mulier litigiosa est vita activa. Tropol. Beda per *angulum domatis* accipit vitam Religiosam, cælestem et contemplativam, quæ præstat uxore litigiosa, id est vita activa, negotiosa, mille curis implexa, et perturbata in sæculo. Aliter: « Quid per angulum domatis, inquit, nisi vita Religiosa ab omni actione terrena remota, et a turbationibus vitæ præsentis quieta? Quid per mulierem litigiosam nisi perturbati sæculi actio designatur, quæ amatoribus suis incessanter tentationes movet, iurgia atque scandala seminat, immittit lites, concitat bella, dividit unitatem, pacem violat, amicitias dissipat, eosque, dum variis cupiditatibus inflammat, nec in semetipsis quiescere sinit, nec in fraterna dilectione connexos esse permittit? »

Exempla. Huc facit illud Thomæ a Kempis auctoris aurei libelli de Imitatione Christi *In omnibus requiem quæsivi et non inveni nisi IN CEN HOECKEN MET CEN BOECKEN*, id est *nisi in angulo cum libello.* Ita S. Alexius maluit sedere, imo instar canis iacere, in angulo domus paternæ, quam habitare cum uxore in domo ampla, et mundi pompis implicari. Idem fecit B. Ioannes Calybita, cuius proinde angulus in Ecclesiam conversus Romæ religiose visitur. Solebat S. Ignatius fundator Societatis nostræ a curis et tumultibus secedere in solarium, ibique contemplando stellas et cælum in lacrymas diffluere, atque ad Sanctorum societatem anhelando exclamare: *Quam sordet mihi terra, cum cælum aspicio!*

Denique Codices Sept. hic variant inter se, et nonnihil discrepant ab Hebræo, Chald. Syro et Vulgata; Romani enim sic habent: *Melius habitare super angulum sub dio, quam in calce litis cum iniquitate, et in domo communi;* Complut et Regii: *Melius habitare in angulo subdiali, id est sine tecto, quam in pictis domibus cum iniustitia, et in domo communi.* Quod mystice sic explicat Auctor Catenæ Græc. *Subdialis angulus est secreta studiosi hominis actio a sole iustitiæ illustrata, domus autem picta est malitia virtutis colore vestita, aut virtutem simulans.*

Præclare S. Basilius apud Antonium in Melissa pag. 2. c. 76. *Quies*, inquit, *initium est purgationis animi, cum neque lingua res humanas loquitur, nec oculi corporum colores, et aptas membrorum compactiones circumspiciunt, nec aures animi intentionem solvunt audiendis canticis ad voluptatem modulatis, aut dictis scurrilibus et ridiculis, qua re animi intentio languescere maxime solet: mens enim cum ad res externas non dissipatur, nec in mundum per partes, in quibus siti sunt sensus, diffunditur, ad seipsam revertitur, ac per se ad Dei notionem ascendit, atque illa pulchritudine cum circumlustratur ac illuminatur, ipsius quoque naturæ obliviscitur, non alimenti cura aut vestimenti animum sollicitans; sed liberata terrenis curis omne suum studium ad comparanda bona sempiterna transfert; quo nimirum temperantiam, et fortitudinem, iustitiam et prudentiam et reliquas virtutes habeat et exerceat.* Ibidem S. Gregor. Nazianz. S. Basilii collega: *Quietos*, ait, *nos esse oportet, ut non turbulente cum Deo colloquamur, et paululum revocemus mentem ab iis quæ seducunt, et errore involvunt.* Et S. Gregor. Nyssen. S. Basilii frater: *Otiosa quies pluris æstimanda quam negotiorum illustris tractatio.* Ibidem et c. seq. B. Nilus: *Sapiens*, ait, *otium et quietem prosequitur ut rerum divinarum opportune compos fiat; sapiens demigrat a vita confusa et perturbata ad beatam vitam et pacificis convenientem. Perfecti animi est curæ vacuitas, impii autem curis conteri.* Et B. Cyrillus: *In mente tu-* Gnomæ.
multu et angore plena, neque rerum honestarum cogitatio, neque Dei gratia inest.

ANIMA IMPII DESIDERAT MALUM, NON MISEREBITUR Vers. 10.
PROXIMO SUO.) Hebr. *Misericordiam et gratiam non inveniet in oculis eius amicus*, vel *proximus eius*; Chald. *Et non consequetur misericordiam in oculis eius socius eius*; Vatablus: *Impio nullus alius placet, quidquid tandem egerit, non reddetur gratus quibuscumque officiis.* Pro *impius* hebr. est רשע *rascia*, id est improbus, inquietus, turbator, damnosus, malignus. Huius ergo indoles et ingenium hic describitur, q. d. Improbus mali est cupidus, improbus sua improbitate desiderat improba; improbitas sua eum non sinit quiescere, sed instigat ad desiderandum mala, ut scilicet alios vexet, turbet, malis afficiat, perinde ac si dæmonem (huic enim similis est improbitas) in ventre gereret, qui eum ad omne scelus impelleret; quare *non miserebitur proximo suo,* sed eum sine causa invadit, probris afficit, verberat, male mulctat. Est miosis, *non miserebitur;* id est immisericors, sævus et crudelis est in proximos, iuxta illud c. 12. 10. *Novit iustus iumentorum suorum animas; viscera autem impiorum crudelia.*

Significatur ergo improbitatis natura, quod maligna sit, malefica, sæva et crudelis, nata in aliorum perniciem, ut eam continuo desiderare et machinari videatur, nec quiescat donec eam expleat, eaque expleta, aliam ordiatur et aliam; ex adverso probitatis et sanctitatis natura est nulli malefacere, sed omnibus, quoad potest, benefacere, uti fecit Christus, de quo ait sanctus Petrus Actor. cap. 10. v. 38 *Qui pertransiit benefaciendo, et sanando omnes oppressos a diabolo quoniam Deus erat cum illo.* Huc facit illud sancti Cyrilli apud Anton in Melissa parte 2. c. 88. *Principium et radix, et quasi fons et procreatio nostrarum perturbationum est ad malum propensus appetitus, ad ipsas invitans mentem, ac primo præstigiis illudens, postea vim adhibens et concutiens. Siquidem fumi more, vel etiam quemadmodum vapores quidam, insitarum voluptatum appetitus in nobis nascuntur, sed qui temperans est et fortis, motus increpat, nec longius progredi sinit, facile infirmos adhuc perturbationis motus superat. Iners autem et negligens voluptatum principia admittit, quasi cogitationes nudas; cum permiserit in latitudinem progredi, difficillimum erit resistere: nam qui ante captus est, et iam occupatus, is consiliorum suorum non est dominus, imo magis victrici perturbationi quasi barbaro*

alicui subiicietur. Pro בעיניו *beenau*, id est *in oculis eius*; Sept. legentes בעיני *boene*, id est *in oculis*, vertunt, *Anima impii, quæ desiderio fertur ad mala, non consequetur misericordiam ab ullo hominum.* Hæc est enim lex talionis, ut, qui immisericors est et sævus in alios, illos ipsos cæterosque omnes immisericordes et sævos in se experiatur; omnes enim oderunt et persequuntur immisericordem et crudelem. Ex adverso Christus Matth. 5. *Beati misericordes*, ait, *quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Huc accedit Syrus, qui vertit: *Impius non apparet in conspectu sociorum suorum.* Nota: Voluntas non potest desiderare nisi bonum, ut docet D. Thom. 1. 2. q. 8. a. 1. bonum enim est obiectum voluntatis. Impii ergo, cum desiderant mala, in iis aliquid boni, non honesti, sed utilis vel delectabilis considerant, illudque appetunt et desiderant; malum enim in se appeti nequit.

Vers. 11. MULCTATO PESTILENTE SAPIENTIOR ERIT PARVULUS: ET SI SECTETUR SAPIENTEM, SUMET SCIENTIAM.) Hebr. *Castigato illusore sapiet parvulus, et intelligendo sapientem assumet scientiam.* Quod primo Syrus sic vertit: *Ad punitionem irrisoris stolidus sapiens fiet: sapiens autem in consilio seu meditatione accipit scientiam*; q. d. Stolidus emendatur et sapit per castigationem impiorum et irrisorum; at vero sapiens consulendo et meditando fiet sapientior, cautior et doctior. Accedit R. Salomon: *Castigatione*, inquit, *et verbera illusoribus inflicta, fatuis sapientiorem mentem iniiciunt ut resipiscant*; ut caveant scelera, si non amore iustitiæ certe timore vindictæ.

Secundo, Septuaginta vertunt: *Intemperante mulctato simplex redditur astutior; quin sapiens quoque, si iudicio valet, cautionis notitiam hinc capiet. Sensus est*, ait Auctor Catenæ Græcor. q. d. *Dum mali improbique homines* (4. Reg. 9. 17.) *propter scelera sua puniuntur, pueri et indocti redduntur cautiores et prudentiores. Ad hunc quoque modum iustus in sanguine peccatoris lavat manus suas, pœnaque illius animadversa actiones suas expiat. Ita etiam meretrices in sanguine Achab et Iezabel sese lavisse scribuntur. Sapiens*, ait, *hinc admonitus, et quodammodo redargutus, dabit operam ne ipse etiam in eadem incommoda incidat.*

Tertio, R. Levi et Vatablus vertunt: *Dum mulctant iudices derisorem, sapiens redditur simplex; et cum omnia prospera cedunt sapienti, accipit scientiam*; hebr. enim *haskel*, id est intelligere, vel prudenter agere, subinde per metalepsin significat prosperari; prudentiæ enim comes et fructus solet esse felicitas et prosper rei successus. Sensus est, q. d. Simplex dum videt puniri derisores, id est impios, qui omnia rident, discit sapere, ut eorum scelera devitet, ne in similem eorum pœnam incidat; dum vero videt sapienti, id est prudenti et iusto, omnia prospere cedere, fit sciens et prudens, ut sapientis sapientiam et opera sancta imitetur, itaque eius prosperitatem sibi pariter accersat.

Quarto, Noster optime vertit: *Mulctato pestilente sapientior erit parvulus; et si sectetur sapientem, sumet scientiam*; practicam scilicet, puta Ethicam humanam et divinam, quæ docet scienter et prudenter vitam instituere, ut per eam ad veram felicitatem perveniamus; hæc enim est vera scientia sanctorum, in qua proinde scientiam actiones sequuntur; ut corpus umbra, ait Clemens Alexand. cum ex adverso *neque in piscibus vox, neque in indoctis virtus quærenda sit*, ait Plutarch. in Moral. Omnia enim hæc spectant ad parvulum, hebr. פתי *pethi*, id est simplicem, imperitum, persuasibilem, flexilem, docilem, qui facile se doceri, flecti et persuaderi sinit: *Simplicem enim format morum simplicitas*, ait S. Basil. Hunc ergo docendi duos modos assignat. Primus est per castigationem improbi; secundus est per auditionem, et sequelam sapientis, q. d. Parvulus, id est, simplex et facilis, adeo docilis est, ut non egeat castigari in se, sed sufficiat ei, quod videat castigari alios qui improbi sunt: inde enim discit cavere improbitatem, ob quam videt eos puniri. Audit ergo sapientem, eumque audiens plenam discit recte agendi vivendique scientiam. Nam ut divine ait S. Gregor. Nazians. apud Anton. in Melissa part. 1. c. 50. *Nihil inexpugnabilius philosophia, nihil tranquillius. Omnia prius cedent, quam philosophus. Duo sunt invicta, Deus et Angelus; et tertium philosophia; est enim philosophus non materialis in materia, in corpore incircumscriptus, in terra cœlestis, in affectibus imperturbatus, ubique inferior cæteris, præterquam animi magnitudine, et cedendo vincens illos qui se vincere putant. Unam ego sapientiam novi, timere Deum. Etenim sapientiæ initium timor Domini.* Et alibi: *Audi summam sermonis: Deum time, et præcepta eius observa.* Prior huius versus pars iteratur c. 19. 25. ubi eam explicui; posterior patet ex dictis cap. 1. 4. quare hic iota non addam. Exemplum est in Pharaone, cuius flagellis sapuere Hebræi aliæque gentes, Rom. 9. 17. Unde S. August. *Plaga Ægyptiorum*, ait, *est eruditio filiorum Israel*; nam ut vulgo dicitur: *Cæditur canis, ut paveat leo.*

EXCOGITAT IUSTUS DE DOMO IMPII, UT DETRAHAT IMPIOS A MALO.) Vers. 12. Hebr. ad verbum sic habent: *Intelligens iustus ad domum impii, deflectens impios ad malum*; quod varii vario vertunt et explicant. Pro *deflectens* hebr. est מסלף *mesalleph*, id est detorquens, detrahens, deflectens, pervertens, subvertens. Pro excogitat hebr. est משכיל *maskil*, id est intelligens, intelligenter scrutans, investigans, excogitans.

Primo, R. Salomon per *iustum* accipit Deum, qui iustissimus est bonorum malorumque iudex et vindex, q. d. Deus excogitat modos quibus aboleat domum impii, ut eam detrahat in ruinam et exitium, uti fecit Amalecitis. Aben Ezra prius hemistichium refert ad virum iustum; posterius vero ad Deum, q. d. Iustus excogitat, hebr. *maskil*, id est intelligit quam male se gerat domus impii, ideoque quam parum ab exitio absit; unde prudentiam comparat, et sapientior redditur a domo impii, ut eius impietatem et annexum exitium caveat; quia *pervertit impios ad malum*, supple Deus, q. d. Exitium imminet domui impii; quia Deus eam diris devovebit et exterminabit. Accedit Pagninus, qui vertit: *Considerat iustus finem domus impii, et videt quod Dominus pervertit impios ad malum ipsorum*; et Vatablus: *Sapiens redditur iustus propter domum impii; pervertit (supple Deus) impios in malum. Sapiens, ait, fit iustus propter domum ac familiam impii, quam videt perire, quia Dominus pervertit impios, ut male pereant.*

Secundo R. Levi, q. d. Iustus domui impii prosperam fortunam parat, cum nimirum in eius domo moratur; tunc enim Deus in iusti gratiam iniquum benedictione cumulat, uti benedixit Laban propter Iacob.

Tertio, Chald. vertit: *Contemplatur iustus domum impii, et transfert impios ad malum*; Symmachus: *Et subvertit impios in malum*, q. d. Iustus princeps vel iudex impios persequendo exterminat, et scelestos capite mulctat, ut Rempublicam eorum sceleribus et impietate liberet. Ita se fecisse testatur David Psal. 100. *Declinantem a me malignum non cognoscebam, detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar. In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem.*

Quarto, Tigur. vertit: *Erudiat licet iustus impiam domum, impii tamen ad scelus deflectunt*, q. d. Impii magis propensi sunt ad malum, quam pii potentes sint ad eos erudiendum et convertendum; quia prævalet eorum impietas et malitia pietati et zelo piorum.

Quinto, Septuag. *domum impii* accipiunt internam, puta cor et conscientiam, unde vertunt: *Contemplatur iustus corda impiorum, et vilipendit impios in malum*; et Syrus: *Intelligit iustus corda iniquorum, detrudit scelestos in malum*, q. d. Iustus considerat quam impii in cordibus angantur scrupulis, curis crucientur, timoribus et periculis affligantur; quare vilipendio externam eorum pompam, opes et felicitatem tamquam *ad malum* deputat, id est non inter bona, sed inter mala enumerat et recenset. Auctor vero Catenæ Græcorum sic Septuag. vertit et explicat: *Iustus impiorum corda intelligit, neque insultat illis, dum versantur in malis. Sensus est: Iustus impiorum facta non*

incusat, nec insectatur, nec aspernatur, ut impius iustorum opera solet. Nam et falsas sæpe accusationes contra iustum intendit, et malis illum tametsi insontem involvere contendit, quorum omnium nihil facit iustus; imo vero a malis illos abducere satagit.

Sexto, optime Noster τὸ לרע *lara*, id est *ad malum* accipiens (hoc enim Hebræis usitatum est) pro מרע *mera*, id est *a malo*, vertit: *Excogitat iustus de domo impii, ut detrahat impios a malo*, q. d. Tanta est charitas, tantus zelus iusti, ut non tantum curet res suas domusque suæ, sed et alienas, etiam impiorum; quare omni solertia et studio excogitat modos et rationes convertendi domum, id est familiam impii, ut impios in ea degentes, puta herum, heram, filios, filias, servos, ancillas, detrahat a malo, puta a mala vita et sceleribus, quibus eos implicitos videt.

Facit id iustus primo, ex amore impiorum; quia eorum boni et salutis est studiosus; secundo, ex amore viciniæ, civitatis et Reipublicæ; quia scilicet domus impii sua scelera, eorumque vindictam humanam et divinam velut pestem afflat vicinis, ac toti civitati et Reipublicæ; quare, ut ab ea malum avertat, radicem vitiatam, puta domum impii, sanare conatur; tertio, ex amore Dei, quem adeo videt offendi in domo impii; Dei enim offensa maxime tangit et cruciat cor iusti; unde, ut eam avertat, excogitat omnia media illam tollendi; quare excogitat omnes modos convertendi ad frugem domum et familiam impii. Hoc est quod ait S. Iacobus c. 5. 20. *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam eius a morte, et operiet multitudinem peccatorum.* Vide ibi dicta.

Ingeniosus amor miros modos excogitat ad salvandam animam. Exemplum Christi.

Ita Christi ingeniosa et immensa charitas excogitavit modos Angelis et hominibus inopinabiles, quibus impios a peccatis abstraheret, nimirum Verbum caro factum est, ac semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus et habitu inventus ut homo, ut homines verbo et exemplo doceret peccata cavere, et caste sancteque vivere: qua de causa usque ad mortem obiit vicos et castella prædicans regnum Dei, sanans infirmos, energumenos a Satana liberans, mortuos suscitans. Denique hac de causa opprobria, tormenta atrocissima, ac tandem acerbissimam mortem crucis subiit: ut homo videns se tam caro stetisse Christo, adeoque dilectum a Christo, amorem amori rependeret, ac mundo carnique abrenuntians, soli Deo et iustitiæ viveret. Nullum enim decorum, dignumque amoris est pretium, nisi reciprocus amor. Hinc disce in cruce, quam atrocissimam pro inimicis suis ultro Christus subiit usque ad mortem. Academia enim amoris est Calvaria. Nec hic stetit incensus et immensus Christi amor, sed et modum excogitavit admirabilem, quo post abitum in cælum visibiliter absens, invisibiliter fidelibus esset præsens quotidie in Eucharistia, per eamque totum se totamque deitatem et humanitatem cum universis suis dotibus nobis communicaret, ut in ea seipsum singulis, et singulos omnibus omnesque singulis in seipso realiter uniret, et substantialiter incorporaret. Quid mirabilius, quid ingeniosius, quid amabilius, quid divinius ab amore nostro excogitari potuit? Quocirca nihil Christum in hac vita mortalem ita afflixit, ac etiamnum iam immortalem in cælo ita male habet, quam dum videt homines ingratos amorem hunc suum non æstimare et parvipendere, imo amori odia rependere. Unde ipse apparens S. Birgittæ quasi recenter crucifixus, cum illa rogaret: *Quis te, o Domine, ita crucifixit?* respondit: *Hi qui charitatem meam contemnunt.* Ita habet Vita sanctæ Birgittæ. Hinc et B. Iacoponus assidue lacrymabatur; causam rogatus, dixit: *Eo quod amor non ametur.* Idem deflebat S. Franciscus aliique Sancti, et etiamnum deflent.

Pretium amoris est amor.

Christum secuti sunt Apostoli et viri Apostolici. Unde S. Paulus mille modos excogitavit convertendi animas, ut patet ex idea vitæ eius, quam præfixi actibus Apost. Quocirca ipse Corinthios ita extimulat epist. 2. c. 5. v. 20. *Pro Christo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.*

S. Ignatii.

Ita ut alios innumeros omittam, S. Ignatius fundator Societatis nostræ miros excogitabat modos retrahendi homines a vitiis, ut, cum se in gelidam aquam demersit, quo lascivum iuvenem ab obscœnis amoribus retraheret, eosque quasi iniecta frigida restingueret. Hinc obibat urbes et provincias in summa egestate catechizans, admonens, docens, concionans, hoc fine et fructu, ut ex orbe auferretur peccatum. Hac de causa exercitia spiritualia, quæ multis saluti fuere, conscripsit, scholas omnium liberalium artium ubique terrarum, ad iuventutem a teneris bonis moribus ac litteris imbuendam fundavit, missiones ad Indos luce Evangelica collustrandos instituit: collegia, domos professorum, residentias ubivis gentium, ad eas in Christiana vita confirmandas stabilivit. Denique totus fuit in excogitandis modis et rationibus, quibus populos omnes, omnem ætatem, conditionem et sexum ad salutem perduceret.

Assecla eius fuit S. Franciscus Xaverius, qui magnis itineribus, laboribus, periculis, innumera Indorum millia ad fidem et sanctitatem convertit, ac mira ad eorum salutem excogitavit, uti videre est in eius Vita. Ubi inter cætera duo videre est efficacissima ad peccatores convertendos arma, nimirum vitæ sanctitatem et charitatem; utraque enim ipse pollens, barbaros et peccatores maximos ad Christum traduxit; unde solebat ultro eos adire, imo cum eis cœnare et prandere, ac mira comitate et gratia nunc unam, nunc alteram pellicem eis detrahere, donec tandem omnes avelleret; sanctitati enim eius et charitati, quam in singulos profundebat, nemo resistere poterat. *S. Xaverii.*

Apposite Christus Petrum constituturus suum Vicarium, et Ecclesiæ totius Pastorem, prius eius amorem prætentavit, dicens: *Petre, amas me plus his?* illoque respondente: *Domine, tu scis quia amo te;* iterum et tertio idem ab eo interrogans et audiens, subiunxit: *Pasce oves meas*, ut significaret summo amore præditum esse debere eum qui earum pastor et sanctificator esse velit.

QUI OBTURAT AUREM SUAM AD CLAMOREM PAUPERIS, ET IPSE CLAMABIT, ET NON EXAUDIETUR.) Hebr. *et non respondebitur ei*; Septuag. *Qui obturat aures suas ne audiat infirmum, et ipse invocabit; et non erit qui exaudiet.* *Obturare aurem suam*, inquit Iansenius, metaphorice positum est pro nolle audire, et se gerere quasi non audiat alicuius clamorem, imo declarare sibi alterius clamorem esse molestum. Et bene non dicit *ad precem* sed *ad clamorem*, ut quorumdam inclementiam designet; qui non solum precibus egenorum non excitantur, sed nec clamoribus superantur ad audiendum. Proinde iuste talibus duplex malum eventurum subiungitur; primum, quia etiam talis clamabit, quo significatur ipsum in gravem aliquam calamitatem casurum quæ ipsum clamare præ angustia compellet; secundum, quia etiam cum clamabit, et summis precibus contendet impetrare liberationem et subsidium, non exaudietur, iuxta illud Psalmi, *Clamaverunt, nec erat qui salvos faceret, ad Dominum; nec exaudivit eos.* Vers. 13.

Ratio huius sententiæ est lex talionis, sancita a Deo et a Christo, Lucæ 6. *Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis*, tum ab hominibus, tum potius a Deo, qui sicut in misericordes misericors; sic in duros durus est, præsertim, quia ipse est pauperum pater, ac beneficentiam, vel duritiem erga eos sibi arrogat; unde eos contra divites avaros ad se clamantes exaudit. Rursum durus, qui Deum in paupere et ex paupere ad se clamantem non audit, is sane dignus est, ut vicissim clamans ad Deum ab eo non audiatur. Unde Chald. vertit. *Vocabit quoque Deum et non exaudietur*; et S. Cyprianus de Opere et eleemosyna: *Et ipse invocabit Deum, et non erit qui exaudiat*; et Syrus: *Deum invocabit et non respondebit.* Exemplum est in divite Epulone, qui clamantem Lazarum non audiens, in gehenna pro refrigerio clamans ad Abraham, ab eo non est exauditus. Iuste guttam aquæ petiit nec impetravit, qui micam panis Lazaro negavit. Desiderat guttam, qui negaverat micam. *O dives, qua fronte petis guttam, qui noluisti porrigere micam?* ait sanctus August. serm. 227. de Temp. Unde idem sanctus August. hom. 25. de Verbis Domini secundum Lucam, a-

gens de divite et Lazaro: *Pensantur*, ait, *pro divitiis pœnæ, refrigerium pro paupertate, pro purpura flamma, refectio pro nuditate, ut salva sit æquitas stateræ; et non mentitur modus illius mensuræ. In qua, ait, mensi fueritis mensura, ita metietur vobis: ideo negatur in pœnis misericordia diviti, quia ipse, dum viveret, noluit misereri; ideo rogans dives non exauditur in tormentis, quia rogantem pauperem non exaudivit in terris. Dives et pauper duo sibi sunt contraria; sed iterum duo sibi sunt necessaria. Nullus indigeret, si invicem se supportarent; et nemo laboraret, si se ambo iuvarent. Dives propter pauperem factus est, et pauper propter divitem. Pauperis est orare, et divitis erogare: Dei est pro parvis magna pensare. De misericordia eius parva, magna nascitur copia. Fœcundus est ager pauperum, cito reddit dominantibus fructum. Via cœli est pauper, per quam venitur ad patrem. Incipe ergo erogare, si non vis errare: patrimonii tui, quo es ligatus, compedem in hac vita resolve, ut libere ad cœlum possis accedere.*

Gnome. Denique huic gnomæ similis est illa Philonis apud Maxim. serm. 7. *Talem te servis et miseris præsta, qualem Deum in te esse velles; ut enim audimus, sic a Deo audiemur; atque ut intuemur alios, sic Deus nos intuebitur; offeramus ergo misericordiæ misericordiam, ut simili simile consequamur.* Et illa Sixti Pythagoræi sententia 208. *Orationem Deus non exaudit hominis, qui egenum non exaudit.* Exstant tom. 5. Bibliot. SS. Patrum huius Sixti sententiæ sapientes, et pene Christianæ. Et illa S. Greg. Nazianz. in carm.

Pauper accessit, et nihil consecutus abivit.
Metuo, Christe, ne et ego manu tua excidam:
Nam quod quis non dedit, accipere etiam non speret.

Hæc sciens Tobias ita moriturus mandat filio suo, c. 4. 7. *Ex substantia tua fac eleemosynam, et noli avertere faciem tuam ab ullo paupere; ita enim fiet ut nec avertatur a te facies Domini.*

Vers. 14. MUNUS ABSCONDITUM EXSTINGUIT IRAS, ET DONUM IN SINU INDIGNATIONEM MAXIMAM.) Tigur. *Munus clandestinum restinguit iram.* Aliqui per *donum in sinu* accipiunt donum in sinu non pauperis datum, sed in sinu avari reconditum, ut sit antithesis inter liberalem et avarum. Unde Septuag. vertunt: *Munus occultum avertit iras; muneribus autem qui parcit, furorem suscitat fortem*; et Syrus de more secutus Septuag. *Et qui præbere negat, excitat furorem*, q. d. Liberalis, qui occulte dat irato principi vel potenti munera, per illa avertit et placat eius iras; e contra avarus, qui parcit muneribus, excitat iram Dei et hominum: quia per avaritiam multos offendit, ac ut opes corroget, sæpe iura violat, itaque Dei hominumque in se iras suscitat, quas magis adauget; dum avare et iniuste partis parcit, nec ea in pauperes, uti charitas exigit, erogat, ut offensas sopiat vel mitiget. Verum alii passim censent hic nullam esse antithesin, sed eodem, puta ad liberalem munera dantem utrumque hemistichium pertinere. Idem est ergo munus absconditum, quod *donum in sinu*, scilicet alterius, clam reconditum et immissum.

Sensus ergo est, q. d. Munus absconditum, id est, secreto et clam datum iudici vel principi, sedat eius iras; donum vero insigne (hoc enim significat שחד *sciochad*) eidem quasi nescienti vel dissimulanti occulte in sinum suggestum, exstinguit eius indignationem quantumvis magnum. Vis est in τῷ *absconditum* et *in sinu*. Iudices enim et principes nolunt publice et palam sibi dari munera, ne videantur ea expetere, vel iis corrumpi ad iniquas sententias proferendum, itaque viles et infames habeantur; quare eis abscondite, et in sinu quasi ignorantibus, vel repugnantibus, oportet immittere dona quæ animos eorum emolliunt, alliciunt et eluctantur, ut iram et odium in amorem et benevolentiam convertant, ut dixi cap. 18. v. 16. Rursum principum aulicis et ministris secreto danda sunt munera, ne principes id resciant iisque offendantur: secreto ergo accipientes munera mediatores erunt apud principem, et dantem ei conciliabunt. Ita R. Levi, Aben Ezra et alii passim.

Significatur ergo, ait Baynus et Iansen. Salomon, hac gnome, quantum valeat liberalitas, si prudenter exhibeatur quod per munera occulte data sedentur sæpe iræ etiam maximæ, et quæ multis verbis ac personarum auctoritate extingui non possunt. Aut significat quorumdam avaritiam qua plerumque ob munera secreto data se sinunt corrumpi, ut, quam deberent vindictam inferre, non inferant. Iuxta mysticam intelligentiam commendatur hac sententia virtus eleemosynæ, quæ, si fiat iuxta præscriptum Evangelii, nempe: *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua,* hoc est, si fiat in occulto, non ad ostentationem, non ad vanam gloriam, sed coram eo qui videt in abscondito, iram exstinguet iudicis, sedabitque et mutabit sententiam illam plenam iræ et furoris in illam clementissimam: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.*

Et omnino verisimile est hunc sensum proprie esse intentum, idque sub similitudine simplicis intelligentiæ, ut ex his quæ inter homines fiunt, intelligamus quid liberalitas valeat apud Deum, sicque commendetur misericordia in pauperes, sicut et superiori versu, ut et R. Salomon. Unde nonnulli priorem hemistichii partem referunt ad Deum, posteriorem ad iudicem, ut prior confirmetur per posteriorem, q. d. Donum secreto datum pauperi sedabit iram Dei, sicut munus secreto iniectum in sinum iudicis, eius furorem et severitatem legum, quantumvis magnam et vehementem exstinguere solet.

Exemplum est in Abigail, quæ suis muneribus restinxit iras Davidis properantis ad exitium Nabal, 1. Reg. 25. 18. Vere Poeta munus comparat torpedini pisciculo, qui manum piscatoris tangens eam stupefacit:

Anne manus torpent tibi, cum clam munera sumis?
Non sentis? certe mens animusque stupent.

Nimirum *placant Deos, nedum homines ipsos munera. Nil non potest iam muneris suffragium.* Apposite Plinius Panegyr. ad Traianum cap. 43. *Munera* vocat *illitos cibis hamos, opertos præda laqueos.* Narrat S. Hieron. in Vita S. Hilarionis, Hilarionem decem auri libras sibi a dæmoniaco a se sanato oblatas respuisse, eique panem hordeaceum offerendo dixisse: *Qui tali cibo aluntur, aurum pro luto ducunt.* At quam pauci tales?

Porro noster Pineda in Eccl. cap. 7. 10. *donum in sinu* componit, opponit et præponit indignationi in sinu, quæ maxima est: ira enim quæ in sinu animæ reconditur, tegitur et quasi radicatur, intima est, profundissima, diuturna et gravissima. Unde de ea ait Eccl. c. 7. 10. *Ira in sinu stulti requiescit.* Et Aristot. 4. Ethic. c. 5. docet: *Iracundos, quamvis cito irascantur, et quibus non oportet, et magis quam oportet, et manifestos esse ob celeritatem; at illud optimum habere, quod cito etiam desistunt: amaros autem illos esse, qui cum difficultate placantur, et longo tempore sunt sub ira; detinent enim illam, et nisi ponant ultro iræ modum, longo tempore opus est ut ira in se coquatur: etenim quia manifesti non sunt, nemo illis persuadet.*

Igitur amari iram habent in sinu reconditam, quare ut hæc eis evellatur per beneficentiam, oportet etiam donum, quod eam evellat, in sinum mitti, ut in absconditum indignationis penetrale penetret pariter eius antidotum præsentaneum, quod eius acrimoniam vel retundat, vel pervincat, sicut scamonium in intimas corporis venas pervadit; indeque noxios humores evocat, itaque hominem sanitati restituit.

Quocirca τὸ *donum in sinu*, rursum significat, donum sinuale, hoc est animæ suave et gratum, quod ipsa sinu amoris sui cupide complectatur: nisi enim tale sit, non excludet ex sinu iram et odium; quare ut illam excludas, quære et offer irato donum quod scis illi fore sinuale, id est apprime exoptatum et gratum, ut ex eo iram exprimat et expungat. Donum in sinu, id est sinuale, est gratiosum.

Igitur sicut venatores viverras in terræ sinus et antra immittunt, ut inde lepores expellant, itaque prodeuntes in lucem capiant: sic pariter donum in sinum irati ingerendum est, ut ex eo malevolentiam extorqueat.

Ver. 15 GAUDIUM IUSTO EST FACERE IUDICIUM, ET PAVOR OPERANTIBUS INIQUITATEM.) Pro *pavor* hebr. est מחתה *mechitta*, id est *consternatio*, *contritio*; Syrus, *confractio*. Hæc recte per antithesin opponitur gaudio iusti, quia ipsa comes individua est mœroris et tristitiæ: ubi enim est mœror, ibi est pavor et consternatio; ubi vero est gaudium, ibi pariter est confidentia, securitas, animositas: *iudicium*, id est iustitiam; iam quia iustitia tripliciter sumitur, hinc triplex hic oritur sensus.

Iustitia triplex. I. Primo, *iustitia* hic proprie et stricte accipi potest, quæ scilicet ius suum cuique reddit, ac præsertim, quæ probo merita præmia, improbo merita supplicia attribuit, sive id fiat a Deo, sive ab homine iudice. De Deo accepit R. Salomon, q. d. Magnam capit Deus voluptatem iudicio in iustos exercendo, ut vitam bonis omnibus cumulatam sæculi venturi meritis circumfluentes obtineant. Gaudio item iustus, id est Deus, perfunditur, cum flagella ærumnasque in iustos immittit, ut futuro ævo puri reddantur. *Pavor operantibus iniquitatem*, q. d. Cum illi animum non adiungant, ut ad meliorem frugem redeant, nec fructum ullum ex hisce calamitatibus percipiant, nec ærumnis vexati proficiant, hinc consternantur. De homine iudice accepit R. Levi: Cum iustitia, inquit, apud mortales exercetur, id iusto gaudium afferet; tunc enim confidet regni retibus haud se involutum iri, cum a nefarie agendo sedulo abstineat. Hoc idem agentibus inique est ipsa calamitas et consternatio: vehementer enim formidant, ne criminum suorum pœnas luant.

Hinc latrones, ait Lyran. communiter timidi et pavidi sunt: nam, ut docet S. Paulus Rom. 13. ministri iustitiæ in bonum sunt bonis, in malum, puta in pavorem et vindictam, malis. Huc accedit noster Salazar: *Gaudium est iusto facere iudicium*, q. d. ait: Iustus, cum videt Superiorem ac Principem iuste agere, ac subditos suos in officio continere, gaudet utique ac gestit: quod ex adverso metum et pavorem maximum improbis incutere solet. Ille gaudet, quia immunis est a delicto; hi pavent ac metuunt; quia eisdem sceleribus obstricti, eam quæ aliis iuste infligitur pœna, sibi quoque a iusto et severo iudice imponendam timent.

Nota hebr. *mechitta*, id est *angustia* vel *dolor parturientis, his qui operantur iniquitatem*. Origen. enim hom. 2. in Iosue, legem cum obstetrice acute composuit: quia nimirum reluctantes subditorum voluntates ad vitam et mores secundum rationem, ut ita dicam, pariendos obstetricis in morem iuvat. Cogita ergo in omni homine, etiam improbo, voluntatem rectis consiliis et cogitationibus bonos mores suadentibus gravidam, ad bonam honestamque vitam pariendam numquam non stimulari. Ergo dum adest Superior ac Princeps aliquis iuste agens, et severitate sua subditos urgens; illico improbos omnes dolor quidam et angustia parturienti similis invadit, illos nimirum ad bonos mores etiam cum dolore et molestia pariendos, præceptis ac legibus obstetricantibus Superioris severitas cogit. Hæc expositio commoda est et apposita, eamque sequitur Auctor Catenæ Græcorum.

II. Secundo, aliqui per *iustitiam* acceperunt eleemosynam; quæ non raro in Scriptura vocatur *iustitia* ob causas ante recensitas, q. d. Iustus beneficus cum gaudio facit eleemosynam, tum quia iucundum est benefacere, tum quia scit et experitur opes suas per eleemosynas non decrescere, sed accrescere; tum denique quia scit eleemosynariis promissum a Christo regnum cæleste, Matth. 25. At vero avarus inique negans eleemosynam, et iniquitates suas eleemosynis non redimens, mœret et pavet; tum quia avaritia in se sordida est, contracta et mœsta, tum quia sentit per eam opes suas imminui et exhauriri, seque depauperari, tum quia pavet gehennam avaris et illiberalibus a Christo comminatam, Matth. 25. Ita Baynus.

III. Tertio, alii *iustitiam* ample et generatim capiunt pro qualibet virtute, sive pro eo quod iustum est, æquum et honestum, q. d. Iustus facit opera virtutum cum gaudio, et impii operantur iniquitatem cum mœrore, pavore et angore, tum quia virtus in se iucunda est, læta et delectabi-

Iustus gaudet, impius mœret: Cur?

A lis; vitium vero fœdum, triste et abominabile; tum quia Deus virtuti ampla præmia præsertim in cælo; vitiis vero ampla supplicia in gehenna proposuit; tum denique quia Deus consolationes cælestes animabus bene operantium, præsertim ubi opus est arduum; desolationes vero, angores et pavores mentibus male operantium, in iustum vel præmium, vel supplicium immittit. Hinc S. Agatha, S. Cæcilia, S. Agnes, S. Laurentius, etc. ad tormenta et martyria ibant lætabundæ quasi ad epulas et delicias. Ita Beda: *Gaudet iustus, ait, cum bonis desudat operibus, quia sperat se propter hæc bonis remunerandum esse perennibus: at vero reprobi, dum mala, quæ Dominum prohibuisse norunt, faciunt; quamvis luxuriæ suæ perpetratione carnaliter delectentur; mentis tamen pavore interno carere nequeunt, quia se mala perpetua passuros, pro his quæ temporaliter male fecerint, non ambigunt.*

Rursum magis connexe et profunde cum Iansenio utrumque eodem referas, ut unum et idem significetur, et iusto esse gaudium, et operantibus iniquitatem esse pavorem, nempe facere iudicium; facere enim iudicium iustis est gaudium, malis autem pavor vel contritio (nam et sic Hebræa verti possunt) quia et iusti gaudent, cum quod æquum est ac bonum eis aggrediendum est, et mali cum tale quid eis incumbit, cum metu animoque languido illud aggrediuntur, atque a bene operando sibi metuunt, tamquam re ipsis difficili et insolita.

B Similis est hæc gnome illi c. 10. 29. *Fortitudo simplicis via Domini, et pavor his qui operantur malum.* Huc pertinet versio Septuag. *Gaudium iustorum est facere iudicium: sanctus autem apud homines impuros, et facinoribus obstrictos, immundus habetur;* tum quia impuri iustos impuros suique similes iudicant; tum quia, sicut iusti vituperant actiones iniustorum, gaudentque cum vident eos puniri; sic ex æquo iniusti iustorum actiones et virtutes vituperant, et velut impuras et vitiosas accusant. Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Moral. hic disce solam iustitiam, id est opera virtutis, parere gaudium: Primo, quia iustus ex habitu iustitiæ o-
C peratur. Delectabile autem cuique est secundum habitum operari, ait Lyran. Secundo, quia opera virtutis pariunt bonam conscientiam, quæ mire animum tranquillat et exhilarat; sunt enim opera et fructus Spiritus sancti, qui est fons omnis gaudii, iuxta illud Galat. 5. 22. *Fructus Spiritus*, ait, *est charitas, gaudium, pax*, etc. Audi B. Cæsar. Arelatensem hom. 12. *Verum gaudium non possidetur, nisi pax et iustitia teneatur; prima est enim, et quasi radix, iustitia, secunda pax, tertia gaudium: de iustitia nascitur pax, de pace gaudium generatur. Iustitia et pax quasi bona opera esse videntur: gaudium vero fructus esse bonorum operum intelligitur.* Et S. Bern. in l. de Consideratione: *Quid ditius, quid in corde dulcius, quid in terra quietius est et securius bona conscientia? damna rerum non metuit, non verborum contumelias, non corporis cruciatus, quæ et ipsa morte magis erigitur quam deprimitur.*

Virtus cur parit gaudium? Causa I.

Gnome.

D Consentiunt nostris scriptores Ethnici. Cicero ad Torquatum epistola familiari: *Conscientia rectæ voluntatis maxima consolatio est rerum incommodarum.* Et Seneca ad Lucilium: *Nolo tibi umquam deesse lætitiam, volo illam tibi domi nasci. Nascitur, si modo intra teipsum sit. Cæteræ hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leves sunt, nisi forte tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Mihi crede, res secura est verum gaudium.* Et paulo post: *Veri boni aviditas tuta est; quid sit istud interrogas, aut unde subeat? dicam: Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ et continuo tenore unam prementis viam.*

Lib. 6.

Epist. 16

Secundo, quia opera bona Deum sibi conciliant, in eoque velut sui fine et centro conquiescunt, atque ab eo gaudium omne præsens et æternum expectant. Hoc est quod ait Eccl. cap. 1. 11. *Timor Domini gloria, et gloriatio, et lætitia, et corona exultationis. Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiam, et gaudium, et longitudinem*

dierum. Et Malachias cap. 4. 2. *Et orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ, et sanitas in pennis eius, et egrediemini, et salietis sicut vituli de armento.* Unde Chrysostomus hom. 18. ad Populum: *Non multis opus est sermonibus; sed si solum dictum Apostoli cogitemus, vitam inveniemus; nec enim simpliciter dixit: Gaudete semper, sed addidit continuæ voluptatis causam, cum dixit: Gaudete in Domino semper. In Domino semper gaudens, ex accidente nullo voluptate hac excidere potest. Alia nempe cuncta, in quibus gaudemus, mutabilia sunt et transitu facilia; Deum vere sicut oportet timens, et in ipso confidens, voluptatis radicem lucratus est, et omnem habet lætitiæ fontem.*

Denique S. Bern. Epist. 114. ad Sanctimonialem quamdam: « Magnum est mihi gaudium, quod te ad verum et perfectum gaudium velle tendere comperi; quod non est de terra, sed de cælo, id est non de hac convalle plorationis, sed de illa quam fluminis impetus lætificat, civitate Dei. Et revera illud verum et solum est gaudium quod non de creatura, sed de Creatore concipitur, et quod, cum possederis, nemo tollet a te, cui comparata omnis aliunde iucunditas mœror est, omnis suavitas dolor est, omne dulce amarum, omne decorum fœdum, omne postremo quodcumque aliud delectare possit, molestum. »

Vers. 16. VIR, QUI ERRAVERIT A VIA DOCTRINÆ, IN CŒTU GIGANTUM COMMORABITUR.) Hic ecce est *pavor* et contritio destinata *operantibus iniquitatem*, uti dixi vers. præced. Pro *gigantum* hebr. est רְפָאִים *rephaim*, quod Noster alibi vertit, *mortuos*; alibi, *dæmones*; quia enim gigantes cum Deo pugnantes ab eo morte puniti, et in tartara ad dæmones, quorum superbiam et scelera imitati fuere, deturbati sunt; hinc per *rephaim*, id est gigantes, significantur mortui et dæmones, puta status damnatorum in gehenna. Vide dicta Gen. 6. Hebr. dicuntur *rephaim* a percellendo, quod sua monstruosa proceritate, deformitate, robore et sævitia homines *percellerent*, metu dissolverent, et quasi exanimarent: רָפָה *rippa* enim est dissolvere. Græce dicuntur γίγαντες gigantes, quasi γηγενεῖς, id est, terra geniti, terræ filii, ut vertit Chald. et Syrus: γηγενεῖς enim dicitur a γίγνομαι id est nascor, et γαῖα seu γῆ quod lingua Dorica γᾶ facit, et terram significat. Vide dicta cap. 9. 18. Unde Philo l. de Gigantibus: *Legislator*, ait, *te docere vult alios esse terræ, alios cæli, alios Dei homines. Terræ eos, qui venantur voluptates corporis, et harum usumfructum, quærendo undecumque singularum materiam: cæli eos, qui tenent artes ac scientias; quod enim nostri cæleste est, mens est; Dei vero homines, sacerdotes et Prophetæ sunt.*

Pro *via doctrinæ* hebr. est *via intelligentiæ*, id est via prudentiæ, qua scilicet prudenter itur ad virtutem, ad salutem et felicitatem, quæ est *via iustitiæ*, ut vertunt Septuag. hæc via est ipsa lex Dei: qui enim in ea conversando ambulat, rectam salutis viam incedit. Hinc Chald. vertit: *Filius hominis, qui errat a via intellectus, cum filiis terræ commorabitur;* Syrus: *Cum filiis terræ requiescet;* Symmachus: *In cœtu θεομάχων, id est eorum qui cum Deo pugnant,* puta gigantium; Sept. *Vir errans a via iustitiæ, in synagoga gigantum requiescet;* Aben Ezra: *In cœtu mortuorum quiescet, nec amplius aberrabit;* R. Levi: *Cum ad adultam ætatem venerit, cito et repentino casu morietur, et ad cœtum mortuorum transibit;* R. Salomon: *In cœtu gehennæ erit.*

Iam hæc sententia ample accipi potest, ut conveniat cuivis peccatori, q. d. Peccator qui relicta via recta virtutis et prudentiæ, quæ ducit ad felicitatem, capessit viam aviam voluptatis, carnis et mundi, quam olim capessivere gigantes, et ante eos dæmones duce Lucifero; hic utique ad eorum, quorum viam secutus est, metam et terminum, puta ad gehennam deducetur, ac eorum cœtui copulabitur. Itaque significatur, ait Iansen. eos qui via, quæ ducit ad vitam, deserta, hic maluerunt sequi impulsus ac consilia dæmonum, qui velut superbi gigantes se Deo opposuerunt, ac æquare voluerunt, socios futuros damnationis eorum, cum eis dicetur: *Ite, maledicti, in ignem æternum qui paratus est diabolo et angelis eius.* Aut eos qui hic Deo obedire noluerunt, partem habituros cum gigantibus illis, ob quorum scelera mundus in initio periit diluvio. Consistit autem versus huius elegantia in oppositione erroris et quietis, nempe quia qui erravit a recta via, post longos errores tandem quiescet, sed infeliciter, et ut meruit in cœtu mortuorum atque gigantum. Ita S. Gregor. l. 17. Moral. 12. ad illa Iob 26. *Ecce gigantes gemunt sub aquis*, per gigantes accepit peccatores, qui de peccato superbiunt: *Illi enim non vivunt*, ait, *quia peccando vitam iustitiæ perdiderunt. Isti etiam post mortem resurgere nequeunt, quia post culpam suam inflati per superbiam, ad pœnitentiæ remedia non recurrunt. Hinc rursum scriptum est: Vir qui erraverit a via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur; quia quisquis iter rectitudinis deserit, quorum se numero nisi superborum spirituum iungit?*

Rursum proprie et præcise hanc gnomen tribuas hæreticis, falsis doctoribus, similibusque erronibus; hi enim proprie errant a via doctrinæ, puta a vera fide, ac proinde ad cœtum gigantum detrudentur. Apposite hæretici comparantur gigantibus: primo, quia eorum superbiam et fastum imitantur, quo æque ut gigantes cum Deo eiusque Ecclesia superbissimum ineunt bellum, et Deum fidei auctorem falsitatis insimulare, eumque quasi ad duellum perfidiæ provocare audeant. Hæretici ergo æque ac gigantes sunt θεομάχοι ut vertit Symmach. ideoque si in hæresi perdurent, tandem in atheismum ruunt, ac velut athei Deum et omne numen pernegant, uti quotidiana docet experientia. — Gigantes sunt hæretici. I.

II. Secundo, sicut Deus ob gigantes induxit diluvium, eoque vasta illorum corpora mersit et perdidit; ita ob hæresim Deus provinciis illa infectis immittit gravissimas bellorum, seditionum, tumultuum, etc. clades, quibus hæreticos absorbeat et interimat, uti accidisse vidimus hoc sæculo in Francia, Germania, Belgio, Anglia, Scotia, etc. Fabulantur poetæ Titanes a Iove fulmine afflictos; ita hæretici a Deo siderantur et deturbantur in tartara.

III. Tertio, gigantum parens fuit diabolus suadens filiis Dei, id est filiis Seth, ardentissima libidine copulari filiabus hominum, id est filiabus Cain, ob earum pulchritudinem; sic pariter hæresis et hæreticorum parens est diabolus, mater est libido. Audi S. Gregor. Nazianz. orat. 48. de Conventiculo hæreticorum: « Chorus ille diaboli propugnaculum erat, ibi exercitum sibi construxerat, ac defensores et satellites suos in eo collocarat. Hic mendacii exercitus, fraudis propugnatores, dæmonum expeditio, immundorum spirituum legiones. Ac, si etiam externorum nominum aliquid usurpare licet, ibi pravus furiarum exercitus adversus Ecclesiam bacchatus est. Sic enim ut fœminas eas appellem adducor, quæ supra naturam ad malum viriles se præbebant. » Idem orat. 4. asserit hæreticos superare diabolum malitia et perfidia. Hinc plerique hæresiarchæ dæmonem habuere paredrum, id est assessorem et familiarem, uti pluribus exemplis ostendi 1. Timoth. 4. 1.

IV. Quarto, quia hæreticorum, utpote nocentissimorum, locus est in profundo inferni sub cæteris damnatis, ubi pariter degunt gigantes et dæmones, cum suo Lucifero.

V. Quinto, de gigantibus mira fabulati sunt poetæ, quæ fuse recenset Salazar, et apposite adaptat hæreticis. Ita Irenæus l. 2. adversus hæres. cap. 53. Orig. hom. 7. in Numer. Hieron. in 24. cap. Isaiæ, asserunt gigantum impiissimorum et superbissimorum figuram gerere hæreticos omnes, et qui adversus Deum rebellant, et Ecclesiæ contumeliam faciunt. Vide Gregorium loco citato, et Cassianum collat. 8 cap. 21, atque hanc interpretandi rationem quam refert Theodor, q. 48. in Gen. *Nonnulli*, inquit, *dicunt gigantes esse Dei osores, et Dei adversarios homines.* Denique audi Auctorem Catenæ Græcorum in hunc locum: *Errat*, inquit, *a via iustitiæ, qui aberrat ab orthodoxa fide, vel a vita et conversatione Christiano homine digna. In his enim positæ sunt viæ iustitiæ. Gigantes autem vel dæmones appellat, vel hæreticos, vel alios*

quoscumque a Deo alienos; designat autem illos hoc nomine, quod ad mala patranda præpotentes sint. Alius ibidem: Script. inquit, *gigantes* homines fastu plenos Deoque rebelles, et insigniter improbos vocare solet. Sensus ergo est: Annumerabitur gigantibus, hoc est diabolis vel hæ-
Deut. 1. reticis Deum oppugnantibus. Cæterum nomen hoc *gigas* tria significat: Primo namque denotat hominem Deo ex instituto adversantem, ut: *Non recipiet quispiam a gigantibus spolia*, quod Symmachus reddidit παρὰ θεομάχων,
Num. 13. 34. *Deove rebellibus.* Mox vero hominem vasta corporis mole præditum, ut: *Vidimus ibi filios gigantum, et eramus coram illis quasi locustæ.* Postremo autem fortem vel ro-
Psal. 18. bustum, ut: *Exultavit sicut gigas ad currendam viam suam.* Hæc ille.

Vers. 17. QUI DILIGIT EPULAS, IN EGESTATE ERIT; QUI AMAT VINUM ET PINGUIA, NON DITABITUR.) Hebr. *Vir egestatis* (erit) *diligens gaudium; et diligens vinum et oleum non ditabitur*, id est, qui diligit assidui convivii epulas et gaudia, ad egestatem redigetur. Unde hoc gaudium explicans subdit: *Qui amat vinum et pinguia non ditabitur;* hebr. enim שמן *scemen*, id est oleum, significat quidquid est pingue, tum in carnibus et epulis, tum in aromatibus: unde significat unguentum, quo convivantes olim deliciarum causa solebant inungi, tum ob mollitiem, tum ob odoris fragrantiam. Significat ergo divitem, si opiparis mensis et gaudiis conviviorum indulgeat in illaque tempus et opes profundat, iis exhaustis ad egestatem redigendum; pauperem vero qui ditari satagit, esto multum laboret, tamen non ditandum, si labores suos in vino et symposiis decoquat et consumat. Generatim significat epulas lautamque vitam parere inopiam; sobriam vero et parcam labori mistam afferre rerum copiam. Unde Chaldæus, Syrus et Vatablus hanc gnomen sub una periodo reddunt. Chaldæus sic: *Vir qui egenus est, et diligit lætitiam, diligitque vinum et unguentum, non ditabitur*; Syrus: *Vir indigens, et diligens gaudia, et vinum et iucunditatem, non ditabitur*; Vatabl. breviter et clare: *Vir tenuis, qui lætitiæ, vino et unguentis indulget, numquam ditabitur.*

Nota, Salomonem non absolute insectari bibentes vinum, et edentes pinguia, sed eos qui hæc diligunt, ut cor et mentem iis affigant: hi enim intemperanter ea sectantes consumunt amittuntque divitias præsentes et æternas. Celebre est illud:

Venter, pluma, venus laudem fugienda sequenti.

Nimirum tres sunt capitales veræ laudis ac honestatis omnis hostes, tres exitiales pestes, gula, inertia, luxuria. Hæ scilicet sunt pellaces illæ Sirenes, quibus sapientiæ adumbrator Ulysses aures obstruxerat: hæ vere Gorgones, torporem menti industriæque conciliantes: hæ rapacissimæ Harpyiæ animorum pabuli depeculatrices, quæ patria, hoc est mentis, bona comedunt, ratione exuunt, mentisque lumen excæcant.

Porro Septuag. vertunt contrarie: *Vir egenus amat lætitiam; diligens vinum et oleum ad divitias.* Sed conciliandi sunt, q. d. Qui amat læta festaque symposia, semper egenus erit, quia diligit vinum et oleum, eaque habet pro summis deliciis: quare in ea suas divitias expendit et consumit, ut iis leniat et sopiat suos angores et mœrores, quos ei suggerit paritque paupertas: nam vinum animum mœrentem exhilarat, oleum mulcet et delinit corpus. Auctor vero Catenæ Græcor. mysticum dat sensum: *Per virum inopem*, ait, *sobriam continentemque mentem designare videtur. Hæc enim lætatur cum iustis, et amicam habet munditiem, et eleemosynam olei nomine significatam inter præcipuas opes censet.*

Verum, ut idem Auctor subdit, probabile est Codices Septuag. hic æque ac alibi esse vitiatos, ac in iis desiderari negationem *non*, ut pro *ad divitias* legas, *non ad divitias*, id est, *non ditabitur*. Sic enim habent Hebræa. Chald. Syrus, Aquila, Symmach. Theodot. Vulgata et cæteri interpretes ad unum omnes.

Apologus pinguedinis. Huius sententiæ veritatem eleganti aquæ et olei apologo venustat, et ad oculum demonstrat Cyril. l. 4. Apolog. moral. cap. 6. cui titulus: « Contra amatores pinguium. In vitrea, ait, lampade, cum oleum, aquæ superfusum ad infima prius descendisset, et mox in sublime moveretur, locuta est ei aqua, dicens: Ut quid, frater mi, in olivæ radicibus te nutrivi, et tanto impetu ingratitudinis spreta reverentia ascendisti? Cui oleum respondit: Quippe naturæ impetum, et rationis gressum sequens, hoc facio; quibus non licet esse rebellem. Nonne et tu, carissima, eadem te impellente natura, cum grata superius fuisses, abstracta de supernis, ad ima descendisti? Ad hoc aqua quiete subiunxit. Ut video nosti, doce me quomodo te natura supernatare faciat. Cui oleum dixit: In promptu causa est, quia ignea pinguedo me levat. Quod cum aqua diligenter notasset, lychnus illico accensus cœpit se oleo enutrire. Cumque se videret oleum guttatim decrescere, flammam vero excrescere, paulatim indignatum ita fertur dixisse: O flamma, adhæsisti suaviter, ut consumeres socium fraudulenter, quando satiabitur ardor tuus? Cui illa respondit: Quando nimirum unctuositas tua desiccabitur; nisi enim prius a te amoveatur pinguedo, comburendi actio numquam cessabit. » Probat idipsum exemplo asbesti, corpo- Exempla.
ris et libidinis. « An ignoras quod ab asbesto in æternum non separor, quoniam unctuoso humido invisibiliter adhærente perpetuo vivit meus vigor? sic in vitæ primordio semel in medullis corporis accensa tamdiu exardeo, quamdiu in eis cibi pinguedo regenerabitur. Nonne ardor libidinis tantum protenditur, quantum vita in luxuria incrassatur? Quibus dictis post modicum consumpto oleo, flamma venit ad aquam: cui statim contra calidum illa frigus suum opposuit, et contra ardoris voraginem substantiali macredine se armavit: cœpitque mox aqua clamare, et dixit: Quid est hoc quod agis, avara? cur vis exstinguere vitam meam me consumendo, ut paulo ante oleum destruxisti? Novi malitiam tuam, ego sum medicina tua. Quo dicto, flamma exstincta est. »

Moral. disce hic convivia et symposia parere egestatem, Parsimonia ditat. Gnomæ.
tum corporalem, tum spiritalem; parsimoniam vero parere abundantiam. Sapienter Dionys. apud Anton. in Melissa parte 1. c. 40. *Des operam*, ait, *ut numquam temere consumas pecuniam, unde nullam tibi gloriam paries; nam divitiæ magnæ non tam multa accipiendo, quam non multa expendendo colliguntur.* Quam id verum sit norunt mercatores et patres familias opulenti, quia frugales. Intuere Hollandos. Tritum est illud: *Magnum vectigal est parsimonia.* Quocirca ab hac parsimonia S. Ambr. laudat Satyrum fratrem in eius obitu: *Numquam*, ait, *accuratioribus epulis, aut congestis ferculis delectatus est, nisi cum amicos ad epulas rogaret; quantum naturæ satis esset non quantum voluptati superesset requirens, et certe erat non pauper opibus, sed tamen pauper spiritu.* Idem in Ps. 118. Octon. 9. *Multa*, ait, *videntur in hoc sæculo iucunda esse quæ non sunt, luxuries videtur esse iucunda: sed exhausto fit amara patrimonio. Suaves epulæ cum sumuntur; sed fœtidæ, cum egeruntur.* Nota est historia filii prodigi, qui epulis et luxui vacando dissipavit patrimonium, eoque redactus est, ut coactus sit agere subulcum et pascere porcos, Luc. 15. 15.

Multo magis deliciæ et epulæ pariunt egestatem spiritalem deliciarum, gratiæ, virtutum et consolationum divinarum: quia sicut *gustato spiritu desipit omnis caro*, ut ait S. Bern. sic vicissim, *cui sapit caro, ei desipit spiritus.* Unde S. Greg. hom. 40. in Evang. *Mala*, ait, *Lazari purgavit ignis inopiæ, et bona divitis remuneravit felicitas vitæ præsentis. Illum paupertas afflixit et tersit, istum abundantia remuneravit et repulit; quicumque ergo in hac vita bene habetis, cum vos bona egisse recolitis, valde in eis pertimescite, ne concessa vobis prosperitas eorumdem remuneratio sit bonorum; et cum quoslibet pauperes nonnulla reprehensibilia perpetrare conspicitis, nolite despicere, nolite desperare: quia fortassis quod superfluitas tenuissimæ pravitatis inquinat, caminus paupertatis purgat.* Vide Amos cap. 6. 4. et S. Iacob. c. 5. 5. qui acriter epulones insectantur, eisque inopiam et væ æternæ maledictionis intentant, ubi pluribus hac de re egi.

Vers. 18. PRO IUSTO DATUR IMPIUS, ET PRO RECTIS INIQUUS.) Hebr. כופר *copher*, id est, *expiatio iusti impius*; Chald. et Syrus: *In commutatione iusti tradetur impius, et pro rectis direptores*; Vatablus: *Redemptio est pro iusto impius, etc. id est, subducitur periculo iustus, et impius pro eo subit periculum*; Tigurin. *Impius expiat pro iusto, et prævaricator pro recto*; Pagnin. *Pro redemptione iusti dabitur impius, et pro rectis prævaricator.*

Porro Septuag. hanc gnomen iungentes præcedenti *copher* vertunt περικάθαρμα, id est *purgatio*, vel ad verbum, *circumpurgatio autem iusti est iniquus*; Aquila, Symmachus et Theodot. *Propitiatio autem iusti est iniquus.* Auctor Catenæ Græc. exponit Sept. q. d. *Iniquus, quasi quisquiliæ, alvi purgamenta, apud iustum contemptibilis est.* Verum frigida est hæc expositio: unde idem auctor aliam magis genuinam adiungit, de qua mox.

Primo ergo Beda pro *datur* legendo, ut videtur, *damnatur*, sic explicat: « Iusti et recti idem esse videntur; sed distat inter impios et iniquos, quod iniqui sunt omnes reprobi, impii vero, qui maioribus implicanti sceleribus, vel numquam sanctæ mysteria fidei perceperunt, vel post accepta ad apostasiam redierunt. Unde potest hoc loco impius, omnis fidelium persecutor accipi. Porro iniquorum vocabulo generaliter omnes mali videntur signari. Et pro iusto datur impius, cum pro Martyre persecutor, qui eum morti dederit, punitur, pro rectis iniqui, qui eorum iustitiam videntes imitari nolebant. Damnatur Herodes non tantum pro innocentibus, quos impie neci tradidit, sed et augmentum damnationis accipit, quia fidem Magorum sequi ad quærendum Dominum noluit, cum esset Iudæus, et Prophetarum dicta cognosceret. Hinc enim Dominus ait: Regina Austri surget in iudicio cum generatione ista, et condemnabit eam, etc. non quia ipsa sua virtute ac potentia condemnabit, sed quia in eius comparatione condemnabuntur, qui devotionem eius scientes, cum multo facilius possent sapientiæ curam, quam dissimulabant, habere. » Verum hæc explicatio non satis exhaurit vim sententiæ, nec satis explicat τὸ *pro* et Hebr. כופר *copher*, id est expiatio, redemptio, pretium.

Secundo, aptius Baynus: *pro iusto datur impius*, id est, inquit, cum malum aliquod impendet iusto, frequenter fit ut iustus illud evadat, et impius illud pro eo patiatur. Verum nec hoc satis exhaurit Hebr. *copher* et Græcum περικάθαρμα. Quocirca

Impius piaculum pii. Tertio, profundius et nervosius *copher*, id est *expiatio iusti est impius*, hoc est impii sunt quasi piaculum, pretium et velut hostia pro peccato iusti, q. d. Cum Deus urbi vel reipubl. cladem immittit in pœnam peccatorum, quæ clades etiam iustis obtingeret ob levia quædam eorum peccata, quibus particulam pœnæ meriti sunt; Deus eos diligens, eorum miserens, facit ut clades pœnæ tota in impios devolvatur, ut ipsi, qui potissimam cladis causam dederunt, illam totam exsorbeant, ac proinde pro iustis iræ Dei patiendo satisfaciant, quare tunc iusti supplicio impiorum quasi redimuntur et expiantur, quia impii sunt cladis immissæ pretium et redemptio, quam acceptat Deus, ut iis punitis cesset eius ira, ac vindictam revocet, gladiumque exertum in vaginam condat. Impii ergo sunt περικάθαρμα, id est piaculum mundi et iustorum, uti vertunt Septuag. Exemplum illustre est 2. Reg. cap. 21. Ubi inducta Israel a Deo fames ob cæsos a Saule Gabaonitas, contra fidem eis a Iosue datam c. 9. 16. expiatur nece septem nepotum Saulis, utpote posterorum Saulis rei et nocentis. Ita Lyran. R. Salomon, Aben Ezra, Iansen. et alii.

Ratio a priori. Ratio a priori est: Quod impii sint summe nocentes et rei, merentur ergo esse piaculum commune tam suorum scelerum, quam delictorum iusti: piaculum enim unum pro omnibus deligi solet ex omnibus caput maxime reum et nocens, nec impii queri possunt se pœnam alieni peccati, puta iusti, luere, quia solis suis sceleribus longe maiorem merentur, quare Deo potius gratias agant, quod supplicium sibi debitum mitiget, puniatque citra condignum. Hic enim agitur de clade communi reipubl. cuius piaculum sunt impii: nam in particulari quisque etiam iustus particularem a Deo vel in hac vita, vel in futura pœnam et pœnitentiam accipiet singulorum delictorum.

Porro gnome hæc generalis multis aptari potest. Primo, applices criminatoribus, qui alios falso criminis accu- I.
sant: falsitate enim deprehensa, lege talionis pœnam, quam falso alteri accersere cogitabant, subire coguntur. Hæc enim iusta est iniquæ accusationis vindicta, et iustitiæ iustique quasi piaculum. Sic iniqui senes, falso Susannam adulterii accusantes, lapidationem adulteris decretam subierunt, Daniel. c. 13. et Aman subiit pœnam perduellionis Mardochæo et Iudæis intentatam, Esther 7. v. 9.

Secundo, iis qui iniustam necem similieve damnum per II.
vim vel fraudem insonti machinantur, iusto Dei iudicio solet hæc vis et fraus in machinantium caput retorqueri. Exemplum appositum recenset S. Gregor. 3. Dial. c. 15. de S. Sabino Canusino Episcopo, ad quem eius Ar- Exemplum.
chidiaconus ambiens eius episcopatum venenum misit per puerum, cui S. Sabinus, fraudem spiritu Dei præsentiens: « Da mihi, ait, ego bibo, sed vade dic ei qui tibi illud dedit: Ego quidem venenum bibo, sed tu Episcopus non eris. Facto igitur signo crucis venenum Episcopus bibit securus, eademque hora in loco alio in quo erat Archidiaconus eius defunctus est, ac si per os Episcopi ad Archidiaconi viscera illa venena transissent. Cui tamen ad inferendam mortem venenum quidem corporale defuit, sed hunc in conspectu æterni Iudicis venenum suæ malitiæ occidit. »

Tertio, et maxime apposite, in communibus reipubl. cla- III.
dibus, quas Deus illi ob civium peccata immittit, esto subinde bonos cum malis involvat, sæpe tamen bonos vel ex parte, vel in totum indemnes servat, ac victimas destinat impios, utpote maxime reos et nocentes. Illi ergo sunt περικάθαρμα, id est piaculum, sive victima piacularis, quæ expiet noxas omnes reip. ac iustos a damno eximat. Ita imminente obsidione et excidio Hierosolymæ per Titum, Christiani cum suo Episcopo S. Simeone monita Dei urbe excesserunt, secesseruntque in Pellam urbem, itaque a clade salvi mansere, uti ex S. Epiphan. hæresi 29. et 30. docet Baron. anno Christi 68. c. 47. et 50.

Quarto, in particularibus casibus sæpe damnum iusto IV.
imminens a Deo devolvitur in impium, ut hic illius vice in exitium ruat: oculus enim providentiæ iustus et vigil excubat in damno et vindicta, petitque reum et noxium caput. Cum forte, inquit R. Levi, iuxta communis providentiæ ordinem, noxium quid iusto obvenire oporteret, pro illo Deus iniquum supponit, ut pro integris scelesti calamitatibus involvantur; quod quidem evenit cum ob peculiarem providentiam, qua Deo cordi sunt, subducantur probi hisce ærumnis. Cum vero impii fructum hunc reportent ex suis criminibus, ut ab iisdem aboleantur (crimina scilicet, hoc est, ut peccare cessent et pœniteant) hac de causa profligati ad huiusmodi calamitatem adiguntur.

Deum imitentur pii reges et principes, qui onera reipubl. declinant a fidelibus et probis in infideles et impios, præsertim hæreticos: unde eis graviora cæteris vectigalia imponunt, ut sic eos ad fidem et probitatem compellant. Sic hoc anno Domini 1629. Ferdinandus II. Imperator piissimus et invictissimus, per suum Chiliarcham milite præsidiario onerando hæreticos velut infidos et rebelles, Catholicos vero exonerando, Silesiam ad fidem orthodoxam convertit: hæretici enim Silesitæ, ut milite liberarentur, hæresim eiurarunt.

Huius rei figura fuit duplex hircus in festo expiationis, scilicet unus emissarius, qui liber a sacerdote dimittebatur; et alter pro peccato, qui pro emissario mactabatur et immolabatur. Emissarius enim repræsentat iustos, alter pro peccato impios, Levit. 16. 8. et seq. Vide ibi dicta.

Intellige hæc subinde vel non raro fieri, non tamen semper. Nam quandoque Deus facit contrarium sinitque iustos pro impiis, imo per impios affligi in hac vita; sed in futura certo certius iniusti pro iustis punientur in gehenna. Ita Christus iustus pro impiis omnibus passus est, ut eos a peccato, dæmone, morte, inferno liberaret, quæ sane in-

manus eius fuit clementia et charitas, iuxta illud Isaiæ 53. 4. *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit*, etc. *ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, et livore eius sanati sumus: omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.* Sic Apostolus 1. Corinth. 4. *Tamquam purgamenta*, ait, (græce καθάρματα, id est piacula quorum morte purgetur et expietur mundus) *huius mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc.* Vide ibi dicta.

Vers. 19. Præstat desertum uxore rixosa. Ratio a priori.

MELIUS EST HABITARE IN TERRA DESERTA, QUAM CUM MULIERE RIXOSA ET IRACUNDA.) Sept. addunt, *et linguaci*, hæc enim est causa iræ et rixæ. Ratio a priori est: Prima, quod satius sit in deserto solitarium degere in quiete, quam in domo et turba cum ira et rixa, præsertim mulieris linguacis et contentiosæ.

I.

II. Secunda, quod in deserto vita agatur cum feris, puta cum leonibus et draconibus; his autem sævior et truculentior est mulier rixosa et nequam, uti ait Eccles. c. 25. v. 23.

III. Tertia, quod in deserto vita agatur sine labe peccati, quæ in conversatione hominum, ac præsertim mulieris dicacis et rixosæ, facile et crebro contrahitur, iuxta illud S. Leonis: *Necesse est de terreno pulvere etiam religiosa corda sordescere.* In deserto licet libetque contemplari cælum et cælestia, ac conversari cum Deo et Angelis, agereque vitam cælestem et angelicam, qualem in eo egit S. Ioannes Baptista, S. Antonius, S. Paulus, S. Hilarion, S. Hieronymus, S. Basilius, S. Gregorius Nazianzenus et innumera Anachoretarum millia. Vide quæ de deserti et solitudinis commodis dixi Osee 2. v. 14. ad illa: *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor eius.* Reliqua quæ ad hanc gnomen spectant explicui v. 9.

Mystice Auctor Catenæ Græcorum: Mulier pugnax et linguax, inquit, est vitium et malitia; hæc enim illum, cum quo habitat, rixosum, linguacem et iracundum facit. Terra deserta est virtus, quæ non habet pristinos habitatores, neque homines secundum desideria erroris depravatos; sed novos et integros, adeoque inimicus homo, diabolus, non invenit in ea requiem, iuxta illud: *Ambulat per loca arida et inaquosa, quærens requiem, et non invenit*: est enim ille rex omnium qui in humidis et aquosis locis degunt; unde et de sapientia, ut in iisdem illi se opponat, scriptum exstat: *Aquosæ sunt semitæ domorum eius*, Iob. 40. 16. iuxta Septuaginta.

Rursum *terra deserta* est vita contemplativa, quæ sane præstat mulieri rixosæ, id est vitæ activæ et negotiosæ, quæ multis curis, rixis, tumultibus immista est et obnoxia.

Vers. 20. Gnome de prudentia.

THESAURUS DESIDERABILIS, ET OLEUM IN HABITACULO IUSTI: ET IMPRUDENS HOMO DISSIPABIT ILLUD.) Hebr. *In habitaculo sapientis, et stultus homo absorbebit illud*; Septuag. *Thesaurus* (Chald. *argentum*) *desiderabilis requiescet super os sapientis: imprudentes autem viri devorabunt illum*; Syrus: *Sapientia et prudentia filiorum hominum deglutiet illud.* Huic gnomæ similis est illa Plutarchi in Moral. *Prudentia ut plurimum, bonam fortunam donat; fortuna vero prudentiam non facit: omnia quidem negotia curabis; imprimis autem prudentiam exercebis; quippe maxima res inclusa minima, bona mens est in humano corpore.* Et illa Solonis: *Prudentia tantum cæteris virtutibus, quantum visus cæteris sensibus præstat.* Et illa Nazianzeni in distichis: *Malo mentis stillam quam fortunæ mare.*

Rabbinus quidam exponit, q. d. Viri studiosi et sapientes carius habent oleum quam vinum cæterasque delicias, eo quod oleo utantur in lucubratione et nocturnis antelucanisque studiis. Unde rogatus ille cur plus sociis saperet? resp. *Quia plus lucratus sum oleo meo, quam vicini mei vino.* Sic Demosthenes orator, rogatus unde tantam nactus esset facundiam? resp. *Quia plus olei quam vini consumpsi.*

Germanius, Aben Ezra: אוצר *otsar*, inquit, id est thesaurus, est nomen genericum, universa præstantiorum ciborum genera comprehendens, quæ a viro reponuntur; olei vero tantum facta est mentio, quod inter cætera primas obtineat, cum illo cultum Deo deferamus; mortales autem inter arbores cæteras oleæ principatum tribuerunt, ob illius præstantem pinguedinem, ut testatur tritum illud, sapientis esse oleum recondere, nec illo vesci; imprudens vero, hebr. כסיל *kesil*, id est stultus, mox ut oleum et cibos compararit, eosdem devorat et dissipat.

Oleum ergo per synecdochen significat abundantiam annonæ et deliciarum, quia terræ sanctæ opulentia in Script. commendatur a fertilitate olei; olei enim magnus est usus; primo, in cibis: secundo, in luminibus; tertio, in medicinis; quarto, in unguentis ad robur, æque ac ad recreationem et refocillationem corporis iucundam et deliciosam. Olei usus quadruplex.

Sensus itaque est, q. d. Sapiens sua sapientia, prudentia et providentia comparat sibi opum, vestium rerumque omnium ad familiam necessariarum thesauros desiderabiles, idest pretiosos, ingentes et eximios, ideoque expetibiles, ac præsertim oleum, id est annonam omnis generis ad se suosque copiose alendos; imprudens vero et insipiens hæc omnia a maioribus prudenter congesta subito per epulas, convivia, largitiones, ludos, etc. prodige consumet, ac in meretrices, parasitos, scurras profundet. Posset quoque שמן *scemen*, id est oleum, ad thesaurum referri, q. d. Thesaurus oleatus, id est pinguis et uber, est in domo iusti. Unde Vatablus vertit: *Thesaurus expetibilis, et copiosus*, sive *pinguis est in domo iusti.* Rursum hac gnome significat Salomon thesauros, id est res pretiosas, comparari et studiose conservari a sapiente; ab insipiente vero prodigi et dilapidari. Ita sapientes alii libros pretiosos et bibliothecas instruunt, uti fecit Ptolemæus Philadelphus; alii raras vestes, alii picturas, alii gemmas, alii vina, alii aromata pretiosa, etc. comparant et recondunt, ut suis et suorum usibus, cum opus erit, serviant; at insipientes et improvidi statim omnia prodigunt, ideoque cum iis indigent, ea mendicare coguntur.

Mystice, *oleum* primo, symbolum est gratiæ et charitatis; unde Beda sic explicat, q. d. « Claritas bonorum operum Deo semper amabilis, et pinguedo dilectionis in sanctorum Ecclesia refulget. Verum reprobi non tantum virtutes re non assequi, sed et persequi, et quantum valent in bonis obruere festinant. Potest sane hic versus et de quolibet Martyrum accipi, in cuius habitaculo, id est corpore, anima sancta Dei videlicet thesaurus servatur, abundat et unctio gratiæ spiritualis: at persecutor imprudens huiusmodi habitaculum disrumpere potest: thesaurum vero, qui habitaculo tenebatur, et oleum nequaquam tangere potest. Unde Dominus docet: Non timete eos qui occidunt corpus, et posthæc non habent amplius quid faciant, » Matthæi 10. Olei symbola. I.

Secundo, *oleum* symbolum est misericordiæ et eleemosynæ, q. d. Hæc duo cernas in iusti domo, thesaurum ingentem, hoc est amplas opes et oleum, id est effusam misericordiam, utraque enim inter se connexa sunt; nam largior eleemosyna opes adauget: *Imprudens homo dissipabit illud*, quia videlicet avare recondens, ac piis largitionibus parcens, illico utraque consumit ac perdit. II.

Tertio, *oleum* symbolum est consolationum spiritualium, quas Deus immittit iusto, ut virtutis labores et dolores soletur et mulceat, ac ad maiores invitet et corroboret, iuxta illud Isaiæ 10. 27. *Computrescet iugum a facie olei.* Ubi plura hac de re dixi. Hoc oleum experiuntur novitii in ingressu Religionis, eoque fit ut subito in alios homines commutentur. Delicatus adolescens, ait noster Alvarez de Paz, et inter delicias et voluptates enutritus, qui laute et opipare vescebatur, et mollissimas vestes induebat, iam cibis insulsis et male apparatis vescitur, imo ipsa inedia et fame reficitur, et vilissimo sacco, aut asperrimo cilicio tectus hilaris et lætus incedit. Voluptuosus atque illecebris suæ carnis addictus, iam honestatem amat, carnem flagris, vigiliis et ciborum parcitate domat, et omnem sensum voluptatis exhorret: ambitiosus et honorum, famæ ac dignitatum cupidus, iam pedibus proteri III.

et conculcari appetit, ignominiam amplectitur, et vilia obsequia, abiecta servitia et humiles functiones non erubescit: iracundus, velut ovis mansueta, nec provocatur iniuriis, nec lacessitur contumeliis, nec conviciis irritatur: avarus opes spernit, et paupertatem non timet; quia pauperes Christus beatos appellat: otiosus et acedus laborem non fugit, quia nemo athleta sine sudore coronatur, de cibo non cogitat: quia fides, aut vera de Deo fiducia concepta famem non metuit, non horret super nudam humum exesa ieiuniis membra collidere; quia Dominus secum iacet, squalidi capitis incultam cæsariem non perhorrescit; quia Christus sui est capitis ornamentum: cœnobii silentium et cellæ secretum eum non terret; quia per paradisum mente deambulat. Ecce has metamorphoses facit oleum consolationum Dei. Vide P. Platum de bono status Religiosi libr. 3. init. per plura capita. Vide et Cassianum collat. 12. c. 12.

Porro Septuag. pro בנוה binve, id est *in tabernaculo*, per affinitatem characterum legentes בפה bepe, id est *in ore*, sapiente, hoc est *in ore* sapientis, vertunt: *Thesaurus desiderabilis requiescit super os sapientis; imprudentes autem viri devorabunt illud.* Hic thesaurus est sapientia S. Script. et lex Dei. Unde Auctor Catenæ Græcorum: *Qui vere sapiens est*, ait, *divina eloquia numquam non in ore suo circumfert; amentes autem et stulti oblivioni tradunt illa.* Et S. Gregor. l. 2. in Ezechielem homil. 18. hinc docet os iusti esse gazophylacium sapientiæ: *Sapientia etenim*, ait, *atque scientia doctrinæ spiritalis veræ sunt divitiæ, in quarum comparatione quæ transire possunt, falsæ nominantur. De his divitiis per Salomonem dicitur: Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis; excepto autem eo, quod ad æternam patriam divitiæ spiritales ducunt, est eis a terrenis divitiis magna distantia; quia spiritales divitiæ erogatæ proficiunt; terrenæ autem divitiæ aut erogantur et deficiunt, aut retinentur et utiles non sunt. Qui ergo has in se veras divitias continent, recte gazophylacia nominantur.*

Thesaurus ergo, id est inexhausta sanæ utilisque doctrinæ affluentia, est in ore iusti, indeque velut ex fonte iugiter manat, rigatque mentes audientium. Alii per *thesaurum* intelligunt secretum, q. d. Sapiens ore suo continet secretum sibi commissum, velut thesaurum in ore suo depositum: celat ergo illud, nec alicui revelat aut prodit; at vero insipiens sua garrulitate secretum effudit, propalat, dissipat et perdit.

Vers. 21. QUI SEQUITUR IUSTITIAM ET MISERICORDIAM, INVENIET VITAM, IUSTITIAM ET GLORIAM.) Hebr. est רודף rodeph, id est *qui prosequitur*, scilicet ardenter et constanter, sicut venatores et canes venatici prosequuntur leporem, *iustitiam et misericordiam. Iustitia* significat officium virtutis debitum, ut scilicet cuique tribuat suum ius et quod ei iure debetur. *Misericordia* vero est opus virtutis indebitum, id est liberale et gratuitum. Qui ergo utrique serio et constanter incumbit, hic *inveniet vitam*, scilicet prosperam et longævam, *ac iustitiam*, ut alii ius suum ei tribuant, sicut ipse idem aliis tribuit, utque Deus præmium iustitiæ et misericordiæ eius iure debitum retribuat: et *gloriam*, tum præsentem apud homines, tum æternam apud Angelos in cælis. Itaque his tribus significatur, quod vulgo dicimus, *bene beateque vivet.* Unde Septuag. vertunt: *Via iustitiæ et misericordiæ inveniet vitam et gloriam.* Hoc est quod Salomonem secutus Siracides ait Eccles. 1. 11. *Timor Domini* (hic enim parit iustitiam et misericordiam) *gloria et gloriatio, et lætitia et corona exultationis. Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiam, et gaudium, et longitudinem dierum*, etc. Vide ibi dicta. Ita Auctor catenæ Græcorum. De ea gloria hic sermo est, inquit, de qua scriptum est: *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.* Deus namque hominum recte studioseque operantium merita remuneratione quam impendit, multis partibus excedit.

Vers. 22. CIVITATEM FORTIUM ASCENDIT SAPIENS, ET DESTRUXIT ROBUR FIDUCIÆ EIUS.) Septuag. *Et diruit munitionem in qua confidebant impii*; Syrus: *Domuit* (Chald. *detrahit*) *arces fortitudinis eius. Ascendit*, id est ascendendo occupat et expugnat; cum enim milites urbem invadunt, conscendunt muros, iisque obtentis, obtinent urbem: est metalepsis. Unde Vatablus vertit: *Fortium urbem expugnat sapiens, et robur quo fidunt, deiicit*, q. d. Sapientia vincit fortitudinem corporis; plus enim valent in bello et expugnatione urbium sapientum consilia, artes, machinæ et stratagemata, quam robur militum, uti docent Vegetius, Leo Imperator et alii qui scripsere de Re militari. Ita sapiens illa mulier, persuadens civibus ut traderent caput Seba rebellis Davidi et Ioab, civitatem Abelam eidem subiugavit, 2. Regum cap. 20. v. 22.

Secundo, S. Hieron. in c. 3. Ezech. per *sapientem* accipit iustum, sic enim legit: *Civitates firmas ascendit iustus*, q. d. Iustus subinde sua pietate, sanctitate et fiducia in Deum domat subiugatque urbes armis indomabiles. Ita Moses sua pietate et oratione cepit civitates Sehon regis Amorrhæi et Og regis Basan, ait Lyranus. Ita Iosue nixus Deo civitates Chananæorum devicit. Ita Machabæi, sua probitate et zelo pugnantes pro Deo Deique lege, eius ope præclaras et miraculosas de Antiocho obtinuere victorias, æque ac Hispani et Lusitani præcedenti sæculo pugnantes contra Mauros et Indos, aliosque infideles, ita ut totius pene Indiæ Occidentalis sint domini; quin et Romani idem de seipsis professi sunt. Audi Ciceronem in prima contra Rullum: *Quam volumus*, ait, *Patres Conscripti, ipsi nos amemus; tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique huius gentis ac terræ domestico nativoque sensu Italos ipsos ac Latinos, sed pietate ac religione atque hac una sapientia (quod deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus) omnes gentes nationesque superavimus.*

Tertio, noster Salazar per *sapientem* accipit legatum, sive oratorem disertum et facundum, q. d. Sæpe accidit ut eam urbem, quam confertissimæ militum phalanges debellare non potuerunt, unus aliquis legatus aut orator eruditus, ipsam adiens suis persuasionibus ad deditionem compellat, ita ut fortissimi viri, qui olim belli et armorum vim facile fregerant et repulerant, unius viri oratione exarmati cedant, et arma deponant. Sic Pyrrhus rex Epiri subegit gentes non armis, sed facundia legati sui Cyneæ. Hinc illud Ciceronis in Sallustium:

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Qui togatus armatos, et pace bellum oppressi, audes mihi eloquentiam ut vitium obiicere? Et lib. 1. de Arte Rhetor. *Eloquentia multæ urbes sunt constitutæ, et plurima bella restincta.* Sic Menenius Agrippa sua eloquentia conciliavit plebem senatui.

Mystice, Auctor Catenæ Græc. per civitatem munitam, ait, accipe doctrinam ab orthodoxa fide et veritate alienam, aut improbos certe sceleratorum hominum conatus et cogitatus. Et Beda: « Civitatem fortium, ait, id est mundum, subegit Christus, sed et quotidie civitatem fortium ascendit sapiens, et destruit robur fiducia eius, cum aliquis fidelis doctor argumenta philosophorum vel hæreticorum, vel etiam contumaces carnalium fratrum contradictiones, quibus scelera sua defendere et alleviare nituntur, aspersione fidei Ecclesiasticæ, castigationis disciplina redarguit, atque eviscerans annullat. » Eadem pene ad verbum habet Salonius.

QUI CUSTODIT OS SUUM ET LINGUAM SUAM, CUSTODIT Vers. 23. AB ANGUSTIIS (Sept. *de tribulatione*; alii: *a pressuris*; alii: *a torturis*) ANIMAM SUAM.) Lyran. Aben Ezra et Auctor Catenæ Græcor. hæc accipiunt de gula et crapula; qui enim ab ea custodit os suum, custodit a doloribus et cruciatibus angustiantibus animam, id est stomachum, respirationem, conscientiam suam. iuxta illud Eccli. 31. 23. *Vigilia, cholera et tortura viro infrunito.*

Melius alii passim hæc accipiunt de sermone, q. d. Qui custodit os suum ne prodat secretum, ne quem calumnietur, ne infamet, ne mentiatur, ne falsum testetur, ne peieret, ne blasphemet, etc. hic ab angoribus custodit ani-

Digitized by Google

Octo cruciatus linguæ incontinentis. mam suam. Angores hi sunt: primo, remorsus iugis conscientiæ; secundo, dolor et pœnitudo de ore imprudenter laxato; tertio, inimicitiæ, lites, rixæ et cædes ex dicacitate consequentes; quarto, pericula carceris, infamiæ, spolii, necis, etc. quinto obligatio restitutionis famæ proximo ablatæ; sexto, damna proximo aut reip. per verba iniuria vel imprudentia illata; septimo, reatus iræ Dei; octavo, angor in die iudicii, pavorque damnationis et gehennæ. Hi enim sunt quasi totidem aculei arctantes, torquentes et cruciantes animam linguæ incontinentis, loquacis et maledicæ.

Identidem Salomon et eum secutus Siracides inculcant linguæ noxas et damna, ut moneant quam arcte illa frænanda et custodienda sit. Vide dicta Eccli. 28. 29. et Iacobi 3. 6.

Veterum Anachoretarum in Vitis Patrum fuit axioma: *In omni loco si taciturnus fueris, requiem habebis.* Unde Gnome. tria illa dogmata S. Arsenii: *Fuge, tace, quiesce.* Quin et Seneca ep. 107. *Nihil, ait, æque prodest quam quiescere, et minimum cum aliis loqui, secum plurimum.* Nam ut ait Horat. ep. 19. l. 1.

Et semel emissum volat irrevocabile verbum.

Et S. Hieron. ep. de Virgin. serv. *Lapis emissus est sermo prolatus.* Huc facit proverb. Arabicum cent. 1. n. 37. *Appone ianuæ tuæ frænum, et non timebis inimicos tuos; id est fræna os tuum, et impone illi frænum silentii, et non metues ab adversariis.*

Vers. 24. SUPERBUS ET ARROGANS VOCATUR INDOCTUS, QUI IN IRA OPERATUR SUPERBIAM.) Pro *indoctus* hebr. est לץ *lets*, id est irrisor, illusor, ac consequenter pestilens, nefarius. Hinc primo, ex Hebræo sic vertas: *Superbus arrogans* (Vatabl. *petulans superbus*) *cuius nomen illusor, per iram operatur superbiam*, id est audax et superbum facinus designat, quod R. Salomon exponit, q. d. Qui animo tumido arrogantique est, ad extremum delusor fiet, aures arguenti præbere denegans. Aben Ezra vero, q. d. Superbus arrogans derisoris appellationem sortietur, quia in ira excedet limites modestiæ, charitatis et iustitiæ, ac prorumpet in verba et facta contumeliosa, aliisque iniuris. Ira enim hebr. vocatur עֶבְרָה *ebra*, transitus, excessus, quod limites benevolentiæ, rationis et æquitatis prætergrediatur, excedat et violet.

Secundo, Chald. verba invertens sic vertit: *Derisor tumidus, superbus est nomen eius, faciens iram superbia sua*, q. d. *Derisor*, id est nefarius et sceleratus, est homo superbus, et fastu tumens; quia per suam superbiam et fastum in iracunda verba et verbera, quibus alios irrideat, contemnat, vexet, conterat, prorumpit.

Tertio, Syrus vertit: *Audax, cuius nomen validum est, iniquitatem facit in furore suo*, q. d. Superbus qui omnia audet, ideoque validi et præpotentis nomen obtinet; hic in audacia et furore præceps insolenter omnia agit, omnibus est iniurius et noxius, omnibus præesse et imperiose dominari satagit.

Quarto, Septuag. vertunt: *Audax et arrogans et ostentator, pestilens vocatur; qui autem iniuriarum memor est, iniquus*; alii: *Qui operatur in ira, superbus*; Lucifer Calarit. Apol. pro S Athanasio legit: *Temerarius et superbus pestilentia vocabitur*; Auctor Catenæ Græcor. legit: *Temerarius et arrogans, et superbus, designatur appellatione pestis; qui autem memor est iniuriarum, vocatur iniquus.* Atque simpliciter ut verba sonant explicat.

Pressius noster Salazar: Vir audax, ait, qui temere et ex tempore ad ulciscendum sese proiicit (quod superbiæ et arrogantiæ proprium est) pestilens aut pestilentia vocatur; pestilens nimirum existit, seu pestis ipsa. Quia sicut pestis eos quos afflavit aut perculit ocyus perimit; sic etiam ille quam citissime conceptum in alios furorem effundit. Subdit: *Et qui iniuriarum memor est, iniquus*, supple, *vocatur*, id est existit, nimirum qui iniurias non statim ulciscitur; sed eas memoria retinens opportunitatem vindictæ sumendæ exspectat; is utique iniquus, græce παράνομος, id est exlex, est, et ab omni æquitate et iustitia valde remotus. Huius autem malitiam præfert Salomon, quia ille alius subitaneus et improvidus ultor, non ita iniustus existit: si enim dat, etiam subinde recipit refertque damnum. Hic vero iniuriarum memor ideo iniustus magis et iniquus, quia opportunitatem ulciscendi captans, ita certe aliis damnum infert, ut ipse nihil damni referat, quod certe passim usuvenit: *iniquus* est ergo, quia non æque, sed inique damnum cum inimico partitur, imo totum in eum dolose devolvit. Adde quod multa inique contra eum machinetur: *iniquus* enim notat malitiam, malignitatem, continuumque nocendi studium sive per vim, sive per dolum.

Quinto, Noster pro *lets*, id est derisor, nefarius, pestilens, vertit *indoctus*, id est insipiens, stultus, fatuus, hoc est, impius, sceleratus, nefarius. Sicut enim *doctrina*, id est sapientia et probitas viri per patientiam noscitur, uti dixit c. 19. v. 11. sic pariter ignorantia, id est insipientia et improbitas viri noscitur per superbiam, iram et impatientiam. Sensus ergo est, q. d Qui superbus est et arrogans, vocatur et reipsa est *indoctus*, id est insipiens, fatuus, stolidus, improbus et sceleratus; quia talis pronus in iram per eam designat opera superba, et iracunda, quibus aliis vel famam, vel bona, vel pacem, vel vitam etiam ipsam iniuste per vim vel dolum eripit; superbi enim levi verbo vel facto, quo se tangi deprimive imaginantur, illico instar canum concitantur in bilem, per eamque prosiliunt in contumelias, iurgia, rixas, rapinas, cædes, etc. Igitur superbus vocatur *indoctus* et imprudens, quia esto se aliis doctiorem et prudentiorem æstimet: tamen opera eius contrarium indicant, eo quod multa superbe operetur per iram; superbia enim et ira superbiam sequens efficiunt ut quis multa imprudenter et stulte agat. Quo significatur, inquit Iansen. eum qui superbus est, cum honorem quærat et famam maxime, famam tamen et celebritatem nominis non assecuturum, imo ignominiosis nomenclaturis appellandum, dignumque imprimis qui vocetur derisor, ut qui alios præ se contemnat et irrideat, ac salutares aliorum monitiones cum derisione reiiciat, ex ira animi fastosi superbe se contra omnes gerens. Superbiam enim non tantum sequitur irrisio et contemptus aliorum, sed et ira et excandescentia contra eos qui non satisfaciunt desideriis, aut qui contrariantur voluntati superborum, qua impulsi, in aliorum noxas, verbera et cædes prorumpunt. Talis ergo vocatur et revera est *lets*, id est irrisor, pestilens, nefarius, sceleratus. Vere Evagrius apud Anton. in Melissa parte 2. cap. 74 *Superbus animus*, inquit, *diversorium est latronum.* Et Siracides c. 10. v. 7. *Odibilis coram Deo est et hominibus superbia.* Vide ibi dicta.

Superbus est stolidus, cur?

DESIDERIA OCCIDUNT PIGRUM; NOLUERUNT ENIM QUIDQUAM MANUS EIUS OPERARI.) Significantius Hebr. *Desiderium pigri occidet eum, quia renuerunt manus eius operari*; Sept. *Non enim manus eius eligunt facere quippiam.* Symmach. et Theodot. *Concupiscentia pigri interficiet eum*; alii: *deiiciet eum.* Vers. 25.

Desideria necant pigrum.

I. Verbum *occidunt* tripliciter exponi potest: Primo, indirecte et concomitanter; quia scilicet desideria comitantur pigrum usque ad mortem, ipseque in suis desideriis moritur non assecutus quod desideravit, ut desideria eum occidere dicantur, quia eum ad mortem usque perducunt aut concomitantur. Istud ut in corporaliter pigris accidere videmus, ita similiter in spiritualiter pigris, qui cum salutem desiderent et tamen labores bonorum operum subire detrectant desiderando, et nihil præterea agendo, incidunt in mortem animæ, et tandem etiam in mortem æternam.

Secundo, directe et dispositive, q. d. Desideria pigrum II.
assidue cruciant, itaque affligunt, ut eum enecare videantur, imo sensim eum consumendo et tabefaciendo ad necem disponant et deducant. Ratio est prima, quod pigritia cum sit otiosa, nec alia re sese occupans, tota diffluit in cogitationes et desideria, eaque varia et multiplicia: nam otiosus ex uno desiderio labitur in aliud et aliud, adeoque in plurima et quasi infinita, quæ ei mens otiosa instar molendini versatilis, imo operantis semper et rotantis, continuo suggerit, et suggerendo atterit et consumit; quare

sicut occupatio et labor habendi desideria hebetat et restinguit, sic otium eadem acuit et accendit: cumque nulla ex parte eis satisfiat, crescunt, et instar flammæ exardescunt, et gliscunt. Unde recte Noster תאות *taauat*, id est desiderium, explicans per plurale תאות *taauoth* vertit: *Desideria occidunt pigrum.* Secunda ratio est egestas et fames: cum enim nolit laborare, indiget pane et cibo; eius ergo desiderium et fames eum assidue cruciat, consumit, et subinde sensim enecat.

Simili phrasi Dalila suis desideriis fatigans Samsonem, ut revelaret ei secretum, in quo sita erat sua fortitudo, dicitur eum quasi occidisse; sic enim de eo dicitur Iudic. capite 16. versu 16. *Cumque molesta esset ei, et per multos dies iugiter adhæreret, spatium ad quietem non tribuens, defecit anima eius, et ad mortem usque lassata est; tunc aperiens veritatem*, etc.

III Tertio, effective et plene; *Desideria*, id est carentia rei desideratæ, puta carentia panis et cibi, quem desiderat piger famelicus, occidit eum; quia pigri non raro fame moriuntur et enecantur: desiderium enim cibi non est aliud quam inedia et fames. Adhæc desideria concupiscentis adeo sunt æstuantia, ut eum in lites, rixas et pugnas adigant, quibus et facultates, et famam, et vitam subinde omittat. Tritum est illud Hebræorum: *Camelus, desiderans cornua, etiam aures perdidit.* Et illud S. Cypr. *Qui totum vult, totum perdit.* Et illud Hesiodi: *Stolidi ignorant quanto plus sit dimidium toto.* Fit enim sæpe ut qui iniqua desiderat, æqua perdat; et qui aliena concupiscit, propriis spolietur. *Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis; non satiabitur donec consumat arefaciens animam suam*, ait Eccles. cap. 14. 9.

Rursum desideria eius subinde sunt tam vehementia et impotentia, ut eum conficiant, imo aliquando ad sui necem impellant, ut seipsum in flumen præcipitet, aut laqueo vel veneno vitam sibi adimat; pigritia, enim sive ignavia, mater est mœroris, tædii, pusillanimitatis, desperationis. Sic Rachel adeo impotenter desiderabat filios, ut diceret Iacobo marito, Gen. 30. 1. *Da mihi liberos, alioquin morior*, hoc est, *mortem mihi ipsa consciscam*, ait Isidor. Pelus. lib. 2. Ep. 274.

Sic desiderium sanctum videndi Christum eoque fruendi, quotidie gliscens, tandem confecit consumpsitque B. Virginem, ut eo solo sine morbo mortua credatur, uti docet Suarez et multi Theologi iuxta illud Cant. 2. *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo;* tanta est vis incensi et ardentis desiderii.

Mystice R. Levi: Iners, inquit, cupiditate iugiter inflammatur coronidis virtutum obtinendæ, verum a desidia retrahitur, quo minus huic comparandæ vacet: ex quo mortem obibit, nihilque eidem præter cupiditates supererit, cum illius manus elaborare aliquid noluerint, quo vota succederent.

Gnomæ. Huc accedunt gnomæ sapientum: *Omnium tentationum et cogitationum malarum et inutilium sentina otium est. Summa mentis malitia est otium iners*, ait S. Bern. ad Fratr. de Monte Dei. Cassianus: *Acedus præsentia odit, absentia desiderat; laborans ab uno, otiosus ab infinitis dæmonibus oppugnatur.* Ennius in Iphigenia: *Otioso in otio animus nescit quid velit. Imus huc, hinc illuc: cum illuc ventum est, ire illuc lubet; incerte errat, præter propter vitam vivit.* Diogenes apud Laertium l. 6. ait *otiosorum negotium esse amorem et cupiditatem;* quod hic affectus maxime occupet otio deditos; ita enim fit ut, dum otio vacant, in rem negotiosissimam incidant. Quocirca quot scintillas eiaculatur fornax ardens, tot desideria suscitat mens otio æstuans; qui ergo pravas cogitationes et concupiscentias effugere vult, fugiat otium, det se labori. Rursum quidam vir doctus et pius sic exponit: *Desideria occidunt pigrum*, id est piger, qui per inertiam Dei inspirationes, et sancta virtutum vitæque perfectioris desideria sibi ab eo immissa non exsequitur, iusto Dei iudicio a gratia deseritur, ac permittitur labi in gravia mala, tum pœnæ, tum culpæ; imo subinde in peccatum mortale quod occidit animam. Hoc enim meretur eius socordia, ingratitudo et gratiæ neglectus. Vide dicta Prov. 1. 24.

Tota die concupiscit et desiderat; qui autem iustus est tribuet, et non cessabit) Tribuere æque ac laborare, ut laborando comparet plura quæ tribuat et eroget, tum ad familiam copiose alendam, tum ut egenorum inopiam sublevet. Hebr. *Tota die concupiscit concupiscentiam*, id est cupide et ardenter concupiscit, ut anima eius plena sit concupiscentiis et desideriis habendi. Vatabl. *Tota die flagrat cupiditate; iustus autem largitur, nec parcit.* Pergit explicare desideria et concupiscentiam pigri, qui nolens laborare alienis iniuste inhiat, quem proinde opponit iusto, qui iuste laborando et erogando, sua aliis liberaliter communicat. Aben Ezra: *Probus*, ait, *inerti largietur;* R. Levi: *Æstuat subinde piger desiderio, sed id nullam in eo impressionem facit, iustus autem opportunam actionem studiique partem singulis rebus impendit, nec operam suam deesse vult ad artes vel sapientiam adipiscendam.* Est antithesis inter pigrum et iustum, id est sedulum, ideoque liberalem et beneficum; sæpe enim in Script. beneficentia vocatur iustitia. Antithesis hæc est, quod piger totus sit in desiderio, ideoque in inopia et tortura perpetua; iustus vero, id est sedulus et liberalis, totus sit in operatione, ideoque in rerum copia et gaudio, adeo ut non tantum ipse copiose vivat, sed et aliis superflua tribuat, nec tribuere cesset, aut laborare, ut plura tribuat. Hic enim est genius liberalis et seduli, hæc eius indoles et conditio, ut aliena non concupiscat sicut piger, sed potius sua aliis largiatur, idque *tota die*, id est assidue et continuo; τὸ enim *tota die* ex antithesi in posteriori hemistichio est repetendum. Iustus ergo tota die sua largitur et tribuit, adeoque quo die nihil cuipiam tribuit, mœrens dicit cum Tito Imper. *Amici, diem perdidi.* Vers. 26.

Septuaginta hanc gnomen videntur a præcedenti disiungere, nec de pigro, sed de quovis impio, præsertim avaro accipere; unde sic vertunt: *Impius tota die concupiscit concupiscentias malas; iustus autem miseretur et miseratur non parce: concupiscentias malas* vocat *molestas*, quia scilicet animum affligunt et excruciant. Rursum proprie *malas*: quia impius desiderat rapere aliena, ditare se per fas et nefas, aliaque scelera perpetrare. Unde Auctor Catenæ Græcorum vertit: *Impius tota die improbis desideriis iactatur et agitatur; iustus autem prodige et citra intermissionem largitur et miseretur.*

Mystice idem Auctor: « Hoc loco, inquit, diabolus impius appellatur; ut qui tota die homines impetat, et in peccata præcipites agere desideret. Iustus autem est Christus; hic enim est qui generis nostri misertus, seipsum pro nobis in mortem tradidit. Angelorum proprium est numquam male concupiscere, sed semper bene: dæmonum vero est tota die totaque vita malis semper desideriis æstuare; hominum autem, modo bona et iusta, modo mala et iniusta desideria concipere. »

Hostiæ impiorum abominabiles; quia offeruntur ex scelere.) Pro *quia* hebr. est אף כי *aph ki*, quod Pagninus, Vatablus et alii vertunt, *quanto magis;* sed Noster disiunctim ea accipit, q. d. *Certe quia*: sic et Aquila. Septuag. et alii. Rursum pro *ex scelere* hebr. est בזמה *bezimma*, id est *in mala cogitatione*, machinatione, scelere; Syrus: *in iniquitate.* Unde triplex hic oritur versio, triplicem notans hostiæ impiorum defectum et vitium, scilicet primo, quod sint hostiæ impiorum, id est inimicorum et hostium Dei, qui gratiæ Dei expertes in peccato et scelere constituti offerunt illam Deo, cui exosi sunt; secundo, quod offerantur ex scelere, imo quod impii offerant scelus, puta hostiam furto aliove scelere comparatam et maculatam; tertio, quod hostiam offerant mala intentione. Quando hæc tria concurrunt, dicitur pravus pravum prave offerre. Cum ex adverso, ut hostia sit Deo grata, tria requirantur: Primum est offerentis dignitas, ut scilicet sit iustus Deoque gratus; secundum ut offerat hostiam probam et sanctam: tertium, ut bona mente, bono fine, bona intentione illam offerat. Hostias hic proprie dictas, puta sacrificia et victimas accipio: has enim significat hebr. זבח *zebach;* licet et ad improprie dictas quales sunt e- Vers. 27.

Ad hostiam Deo gratam tria requiruntur.

leemosynæ, vota, dona etc. extendi possit.

Primo ergo Vatabl. vertit: *Immolatio impiorum abominanda est, quanto magis si in scelere obtulerunt eum?* q. d. Deus abhorret a sacrificio impiorum, quod summopere gratum illi esse debuerat, eo quod offeratur ab indignis, puta impiis; ergo multo magis abhorret ab impiis eorum operibus et sceleribus. Impii enim, ait R. Levi, hostias offerunt, ut suam impietatem iis expient, ac interim in sua impietate remanere volunt, nec de ea pœnitere: quare perinde faciunt ac qui lavant immundas manus, nec maculas eluunt, id est lavant manus Æthiopis; aut perinde ac qui lavant manus aqua, et simul stercore inquinant. Itaque hæc gnome in eos quadrat, ait Iansen. qui cum sint scelere aliquo obnoxii, cuius pœnitudine non ducuntur, nihilominus putant per alia pietatis opera iram Dei posse placari; hanc impiam et scelestam cogitationem de Deo concipientes, quasi licentiam alicui concederet male agendi ob quædam ipsius munera, quemadmodum faciunt nonnumquam terreni iudices. Convenit cum hoc illud Isaiæ c. 1. v. 13. *Incensum abominatio est mihi*, etc. Et valet contra eos, qui cum perseverent in peccatis, putant se Deum placare eleemosynis, contra quos scripsit D. August. librum de fide et operibus.

Secundo, Aquila vertit: *Hostiæ impiorum abominatio: quia cogitatio* (mala) *affert illud*; et Pagn. *Sacrificium impiorum est abominatio, quanto magis si mala intentione attulerit illud?* זמה *zimma* enim significat malam cogitationem, intentionem, machinationem et molitionem sceleris. Hostiæ enim bonæ oblatio vitiatur ex intentione mala, si videlicet offeratur ad obtinendum a Deo rem iniustam vel impiam; ut cum fures, raptores, adulteri offerunt Deo hostias eo fine, ut det eis amplas prædas et speciosas mulieres. Sic quoque accipi potest quod Noster vertit: *Quia offeruntur ex scelere*, q. d. ex intentione sceleris. Ita Deus detestatus est victimas Balaam et Balac regis Moab, quæ non nisi ad execrationem gentis Israeliticæ offerebantur, Num. 23. 1. et seq.

Tertio, proprie Noster cum Chaldæo vertit, *ex scelere*; et Septuaginta: *Hostiæ impiorum abominatio Domino; etenim inique offerunt eas*, q. d. Deus abominatur hostias quas impii ei offerunt ex furto, rapto aliove scelere. Ratio est, quia hæ hostiæ sunt scelestæ, imo scelus; res enim furto subducta vel rapta vocatur et revera est furtum vel rapina, quia furti vel rapinæ obiectum et materia, ideoque maculata et scelerata. Rursum hostiæ offeruntur Deo, quasi primo rerum omnium auctori. Quare fur vel raptor ex rapto offerens hostiam Deo tacite protestatur et significat Deum sui furti et rapinæ esse auctorem, seque in gratiarum actionem hanc suæ rapinæ partem Deo quasi primo auctori offerre. Hoc autem ingens est blasphemia, quia impius suum scelus in Deum velut primam eius causam refundit, eumque facit scelestum; imo primum sceleris effectorem, quo nihil horribilius dici vel cogitari potest.

Salomonem secutus Siracides Eccl. 34. 23. et seq. multis insectatur impiorum hostias et munera. Vide ibi dicta.

Vers. 28. TESTIS MENDAX PERIBIT: VIR OBEDIENS LOQUETUR VICTORIAM.) Hebr. *Testis mendaciorum peribit; sed vir audiens loquetur in finem*, vel *loquetur victoriam*; Aquila, Symmachus et Theodot. *Ad victoriam ibit.* Hebr. enim נצח *netsach*, et finem et victoriam, quæ litis bellique est finis, significat. Radix enim נצח *natsach*, significat prævalere, vincere et ad finem perducere. Hinc primo Caietanus vertit: *Testis mendax peribit; vir autem audiens semper aut fortiter loquetur*, q. d. Mendax qui testatur ea quæ non vidit nec audivit, sed quæ ipse confinxit; hic deficiet, et mendaciis suis se perdet, quia sibi in dictis suis non constabit, sed variabit, et subinde sibi contradicet; at qui ea tantum quæ audivit testatur, hic fortiter et constanter loquitur: quia semper sibi constabit, nec in ullo quod sibi contradicat, redargui poterit, sed sui semper similis idem perpetuo dicet et testabitur. Unde Chaldæus vertit: *Et vir audiens recte loquetur*, et clare hunc sensum exprimens Pagninus vertit: *Testis mendax peribit, et vir qui testatur quod audivit, semper testificatur idem*, q. d. Vir qui testatur quod audivit, ac certo novit, nec ex suo fingit cerebro sicut testis mendax; is semper loquetur, non imponetur ei silentium sicut mendaci testi, nec afficietur pudore, nec morte, nec aliqua alia pœna, sicut testis mendax contra quem etiam profana lege sancitur lex talionis. Dignus enim est qui suo testimonio pereat, qui per illud alios perdere voluit; divina autem lege testis mendax in æternam incidet mortem et perditionem. Secundum hunc sensum pulchra est oppositio membrorum huius sententiæ. Sic et R. Levi, nisi quod τὸ *qui audivit*, arctet ad eum, qui audivit, mendacium testis mendacis, q. d. Mendax in suis dictis sibi non constat, sed sæpe contradicit: at testis qui testatur se a mendaci mendacium audivisse, verum testatur, ideoque sibi constat.

Secundo, R. Salomon: Testis, inquit, falsum testimonium dicens perdetur, vel a iudice, vel a Deo; testis autem qui audit et obedit legi dicenti: *Non dices falsum testimonium*, hic assidue loquetur, id est vivet, ac vita longæva a Deo donabitur. Sic *loqui* pro *vivere* sumitur Hebr. cap. 1. vers. 4. ubi de Abel dicitur: *Defunctus adhuc loquitur*, id est adhuc vivit; et Gen. capite 2. vers. 7. *Factus est homo in animam viventem*; Chald. vertit: *Factus est homo in animam loquentem.*

Tertio, Aben Ezra, q. d. Testis mendax et periurus peribit; qui autem audierit eum periisse, id omni ætate quam deget cæteris prædicabit, scilicet testis mendacis memoriam propter eiusdem mendacia periisse.

Quarto, Septuaginta vertunt: *Testis mendax interibit; vir autem obediens custoditus loquetur*, id est, ut clare vertit Auctor Catenæ Græc. *Vir autem legi obediens caute loquetur*, cavens scilicet studiose ne mendacium aut falsum testimonium dicat, per quod intereat et pereat.

Mystice idem Auctor: *Testis falsus, ait, vocatur diabolus* (διάβολος enim græce idem est quod calumniator, qui scilicet bona iustorum opera apud Deum criminatur et mendaciter accusat). *Nam hic semper et præpostere agit, eaque nobis suggerit quæ et Deo sunt adversa, et a veritate aliena. Vir autem obediens est Christus. Nam, ut Apostolus docet, factus est Patri obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.*

Quinto, Noster profunde et nervose cum Aquila, Symmach. et Theodot. vertit: *Testis mendax peribit: vir obediens loquetur victoriam*; testi mendaci pereunti opponitur vir audiens veritatem illique obediens; hic enim vivit et vincit; veritas enim vincit mendacium de eoque triumphat.

Ad litteram significat primo, ait Iansen. testem mendacem, et omnem qui in perniciem alterius mentitur, quia contra legem agit, male periturum, ita ut sive hic, sive alibi dignas persolvat pœnas; at omnem qui legi divinæ obedit, et ob id mendacia, sicut et omnia alia vitia declinat, confidenter locuturum, quomodo omnia supplicia vicerit, omnesque inimicos suos superaverit, atque pulchram de omnibus victoriam reportaverit; cum testis mendax tacere cogetur pudore affectus, et digne punitus.

Secundo, pressius, ac magis apposite et contraposite, significat, eum, qui contra aliquem profert falsum testimonium, periturum; illum vero qui innocenter vivit, obediendo legi divinæ, liberandum a malo quod falso testimonio ei parabatur, et gloriose triumphaturum de illo.

Tertio, et perfectissime, noster Salazar per testem mendacem intelligit eum qui falsum testimonium in aliquem dicit, et a Superiore ac iudice iniquam adversus illum sententiam extorquet. Ait ergo Salomon: Eiusmodi testis falsus, etsi ad horam vincere, et de adversario suo triumphare videatur, tandem aliquando peribit, ac suæ falsitatis pœnas dabit; vir autem obediens loquetur victorias, id est, qui iniquam sententiam a Superiore latam æquo animo fert, et eidem humiliter paret: tametsi ab adversario suo victus et eiectus videatur, tamen illi victorias demum suas enuntiare et prædicare licebit, vel quia detecta fraude amissam gloriam recipiet, et in falsum testem pœna recidet; vel certe quia iniustæ sententiæ parens et acquiescens

nobilem de adversario sibi iniurio, nobiliorem de iniquo iudice, nobilissimam de semetipso victoriam reportat.

Huc facit illud. S. August. in Psal. 70. *Sola obedientia tenet palmam, sola inobedientia invenit pœnam.* Et illud Q. Curtii l. 8. de Vita Alexandri Magni: *Obsequio mitigantur imperia, et principum sævitia in mansuetudinem vertitur civium obedientia.* Ita Christus Patri, imo Pilato, Annæ, Caiphæ ac tortoribus obediens usque ad mortem crucis, de omnibus deque ipsa morte, peccato, gehenna, dæmonibus triumphavit. Unde Philo Carpathius in Cant. cap. 3. n. 3. ad illu: *Invenerunt me vigiles,* legit: *Sola patientia canit victorias.* Crux Christi ergo fuit quasi triumphus et currus triumphalis obedientis patientiæ, et patientis obedientiæ.

Symbolice, potest ad falsos et veros doctores hæc sententia accommodari; falsi enim, quales sunt hæretici, cito cum sua falsitate pereunt; veri vero vincunt et triumphant. Super omnia enim vincit virtus et veritas, quæ falsitate et hæresibus instar ceræ liquescentis evanescentibus, semper perdurant ac triumphant.

Mystice Beda: *Testis mendax peribit*, etc, hoc est ait, *qui se Deo servire testatur, nec factis dicta exsequitur, peribit: qui vero fideliter, ut promittit, iussis subditur divinis, huius loquela ad victoriam pervenit, quia dum per obedientiam suam desideria vincere satagit, per iustitiam iudicis postmodum victoriæ palmam percipit.*

Tropologice, disce hic quam potens debellatrix et victrix sit obedientia, quæ de adversariis omnibus reportat victoriam, deque rebus omnibus triumphat.

Obediens vincit dæmones. Primo enim obediens loquetur, id est loqui poterit victoriam, et canere triumphum de victo diabolo omnibusque eius asseclis dæmonibus. Nam, ut ait S. Gregor. lib 4. in 1. Reg. cap. 5 *Victimæ sunt obsequia obedientium: quia dum pro Deo hominibus subiicimur, superbos spiritus superamus, cæteris quidem virtutibus dæmones impugnamus, per obedientiam vincimus: victores ergo sunt qui obediunt, quia dum voluntatem suam aliis perfecte subiiciunt, ipsi lapsis per inobedientiam angelis dominantur.* Una autem ex præcipuis causis quare per obedientiam diabolum vincimus, ea est, quia eius dolos et technas obediendo detegimus. Quoties nos ille sub specie boni ad malum pertrahit? quoties ad indiscretum fervorem aut ad ridiculum teporem impellit? Hos insultus obedientiæ virtus eludit: nam dum ad Patrem spiritualem accurrimus, dum ei cogitationes immissas detegimus, dum ab eo eruditi simpliciter obedimus, et quid unumquodque sit, an bonum, an malum clare cognoscimus, et quousque progrediendum nobis sit, et quid tamquam supra vires fugiendum, quid vero tamquam iuxta vocationem nostram amplectendum nequaquam ignoramus Ideo dicebat S. Antonius (ut in Vitis Patrum narratur:) *Si fieri potest, quantos passus ambulat monachus, vel quot calices aquæ bibit in cella sua, declaret senioribus, ut a recto non deviet.* B. Dorotheus doctrina 5. narrat quemdam monachum a dæmone fuisse dilectum, ab eoque cæteris prælatum eo quod nollet a Superiore gubernari, statimque subdit: *Tales diligit, atque his maxime delectatur qui sine duce sunt; non his qui sese submittunt ei, qui post Deum auxilium præstare potens est, et manum dare. Neque enim diabolus ille cunctos adeundi fratres potestatem habuit, cum illum sanctus Pater reperit tot potiunculas, tot pigmenta, tot alabastra circumferentem, non omnibus propinavit. Nam quisquis illius præsentit insidias, accurrit illico et cogitationes suas quascumque latentes aperuit Patri, et sic auxilium invenit in tempore tentationis: et hac de causa non potuit adversus eos iniquus insidiator. Infelicem illum unum invenit, qui seipsum regeret et instrueret, qui nullum haberet coaditorem, quemque ut voluit, ludo habuit, discedensque soli gratias egit, cæteros omnes detestatus.*

Quocirca S. Bern. serm. 3. in Psalm. « Qui habitat: Obsecro, ait, vos novellæ plantationes Dei, vos qui nondum exercitatos habetis sensus ad discretionem boni et mali, nolite sequi cordis vestri iudicium, nolite abundare in sensu vestro, ne vos tamquam rudes adhuc versutus ille venator decipiat: nam silvestribus illis, et omnino bestialibus bestiis (sæculares homines loquor) apertos satis expandit laqueos, utpote quos facile capiendos esse non dubitat; vobis autem qui tamquam prudentiores cervi serpentes necatis, et desideratis ad fontem vivum, subtiliores occultat laqueos, et callidiora fraudis suæ argumenta conquirit. Unde obsecro vos, humiliamini sub potenti manu Dei pastoris vestri, et acquiescite eorum consiliis qui melius norunt venatoris illius versutias, edocti diuturno longi temporis exercitio, et crebris experimentis, tam in se quam in multis. »

Secundo, obedientia vincit mundum, quia mundi præcipuum desiderium suis sectatoribus immissum est, cæteris omnibus dominari; obedientia vero plane hoc desiderium reiicit et calcat, quia non tantum Superioribus, sed et paribus, imo inferioribus, se subiicit et obedit. Rursum nihil est aliud mundum vincere, quam pessimorum hominum voluntati conversatione nostra contradicere, et Dei voluntatem amplecti: hæc autem ille solus facit, qui fideliter eius mandatis obedit. S. Ioannes quidem mundi victoriam fidei ascribit, sed si bene intelligatur, quatenus se obedientiæ coniungit. *Omne,* ait, *quod natum est ex Deo vincit mundum, et hæc est victoria quæ vincit mundum fides nostra.* 1. Ioan. 5. 4. **mundum.**

Tertio, obediens vincit tertium suum hostem maxime periculosum, quia internum et interius sibi assidue insidiantem, puta carnem, eiusque appetitus et concupiscentias, præsertim gulæ et libidinis. Unde noster Thomas Theodidactos l. 3. de imitatione Christi cap. 14. *Qui non libenter,* ait, *et sponte suo Superiori se subdit, signum est quod caro sua necdum perfecte sibi obedit, sed sæpe recalcitrat et murmurat;* q. d. Carni suæ ille se subdit, qui Prælato obtemperare non nititur; et dum illi sponte se submittit, miro modo ab imperio carnis liberatur. Sic etiam S. Bern. serm. in festo omnium Sanctorum secundam illam beatitudinem intellexit: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Hanc ego terram,* ait, *corpus nostrum intelligo. Quod si possidere vult anima, si regnare desiderat super membra sua, necesse est ut sit ipsa mitis et superiori suo subiecta: quoniam tale inveniet inferius suum qualem se exhibuerit Superiori; armatur enim creatura ad ulciscendam sui iniuriam Creatoris. Et ideo noverit anima quæ rebellem sibi invenit carnem suam, se quoque minus quam oporteat superioribus potestatibus esse subiectam. Mansuescat ipsa, et humilietur sub potenti manu Dei altissimi: subiecta sit Deo, et his pariter, quibus vice eius habet obedire Prælatis, et continuo corpus suum inveniet obediens et subiectum.* Sic ille. **carnem.**

Primus homo per inobedientiam a Deo descivit, et statim carnem adversus mentem rebellantem sensit, cui ipsa inobedientia contra spiritum vires adiecit. *Aperti sunt oculi amborum,* ait Scriptura, ut scilicet impetum carnis suæ adversus spiritum insurgentis adverterent, et se peccato pacem perdidisse cognoscerent. Nam, ut docet S. August. lib. 14 Civit. 17. *ad hominis inobedientiam redarguendam, sua inobedientia caro quodammodo testimonium perhibebat, gratiaque remota; ut pœna reciproca inobedientia plecteretur, extitit in motu corporis quædam impudens novitas et fecit attentos, reddiditque confusos.* Hinc pariter primo parenti inobedienti obedientiam debitam negavere cætera animalia, paulo ante ei a Deo subiecta. Audi S. Greg. lib. 35. Moral. cap. 13. *Adam quia suo auctori esse subditus noluit, ius carnis suæ, quam regebat amisit, ut in seipso inobedientiæ suæ confusio redundaret, et superatus disceret quid elatus amisisset.* Hanc vero proprii corporis rebellionem non Adamus tantum, sed etiam eius posteri Deo inobedientes experiuntur, ut notat D. Bern. serm. 1. in festo omnium Sanctorum. Eleganter vero S. August. in Psalm. 143. in hanc sententiam argumentatur: *Agnosce, ait, ordinem, tu Deo, tibi caro* (scilicet obediat) *quid iustius? quid pulchrius? Tu maiori, minor tibi. Servi tu ei qui fecit te, ut tibi serviat quod est factum propter te; si autem contemnis tu servire Deo, numquam efficies*

ut tibi caro; qui non obtemperas Domino, torqueris a servo.

Insuper obedientia vincit et superat reliquas virtutes. Hinc cum quatuor totidem virtutibus excellentes offerrentur Abbati Pambo, primus in ieiunio, secundus in paupertate, tertius in charitate, quartus in obedientia præcellens; Pambo quartum obedientem cæteris tribus prætulit: esto enim charitas in se maxima sit virtutum, ideoque maior obedientia; tamen perpetuo obediens habet nexum, firmitatem et statum virtutis, quem non habet charitatem ad libitum exercens: obediens enim alienæ voluntatis se servum facit. Quocirca tales viri Confessores sunt, si ad finem vitæ ita permanserint. Hæc Abbas Pambo in Vitis Patr. lib. 5. libello 14. num. 7.

Seipsum. Quarto, obediens vincit seipsum, puta suam voluntatem et iudicium proprium, quorum uti iam post lapsum difficillima, et periculosissima, sic pariter nobilissima, et gloriosissima est victoria. Unde S. Gregor. 35. Mor. cap. 10. *Vir*, ait, *obediens loquetur victorias; quia dum alienæ voci humiliter subdimur, nosmetipsos in corde superamus.* Addit noster Alvarez de Paz tr. de Obedientia: *Et vero hæc est præcipua obedientiæ victoria: quia homo vincens seipsum, qui vicit reliqua omnia, fortior ostenditur, et maiorem ex hoc facinore, quam ex aliis gloriam assequitur. Vincit homo seipsum per obedientiam: nam iudicio suo compedes iniicit, ac voluntatem catenis illigat, et corpus ac omnem motum eius a noxia libertate avocat, et ad Dei servitium provocat. Vincit seipsum, quia suis desideriis vim infert, et libens propter amorem Domini alterius voluntati se subiicit.* Obediens ergo loquetur victorias quas de dæmone, mundo, carne ac seipso triumphans retulit, earumque ampla a Christo præmia recipiet, iuxta illud Apocal. 2. v. 7. 11. 17. 26. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ. Qui vicerit, non lædetur a morte secunda. Vincenti dabo manna absconditum, et calculum candidum. Qui vicerit, et custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, et reget eas in virga ferrea.* Et cap. 3. v. 5. 12. et 21. *Qui vicerit*, ait, *sic vestietur vestimentis albis, et non delebo nomen eius de libro vitæ, et confitebor nomen eius coram Patre meo, et coram angelis eius. Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo.* Hæc noster Alvarez de Paz l. 5. p. 3 c. 14. de Obedientia.

Hostes. Quinto, obediens vincit hostes in bello, Paganos, hæreticos, et quoslibet homines quantumvis sceleratos et impios. Hostes in bello: quia cum in militia milites prompte obediunt capitaneo, capitanei duci, fiunt invicti, sternuntque hostes. Ita Abraham cum trecentis vernaculis expeditis, ac ad nutum obedientibus prævertit, prostravitque quatuor reges. Sic Religiones, in quibus subditi prompte obediunt Prælato, sunt invictæ, vincuntque omnes adversarios. Paganos, puta Indos, vicit, et Christo sibique subegit S. Franciscus Xaverius per obedientiam, qua a S. Ignatio subito missus in Indiam, illico paruit, ac postero die Roma eodem perrecturus discessit. In India quoque per omnia S. Ignatii monitis promptissime obtemperavit.

Hæreticos, puta Lutheranos, per obedientiam vicit noster Petrus Canisius. Nam anno Domini 1557. cum Melanchthone, Illirico, Brentio, Bullingero, cæterisque Lutheranorum gigantibus Wormatiæ disputaturus coram Ferdinando Imper. cum superbi illi terræ filii numero et tumultu superiores, violentam præsumerent, imo molirentur victoriam, Canisius ad P. Iacobum Lainium Vicarium Societ. Iesu Generalem, cuius obedientia certamen susceperat, intrepidus ita scripsit: « Loquitur in me Dominus Deus: per servum suum et superiorem meum audiam eum, et non trepidabit cor meum, etiamsi consistant adversum me castra, quoniam in obedientia spes et fortitudo mea, nec eligam in domo Dei esse aliud quam iumentum apud te omnibus diebus vitæ meæ. » Nec eum spes fefellit. Immisit enim Deus in gigantes illos spiritum dissensionis et confusionis, quo factum, ut princeps eorum Melanchthon a suis alumnis mire discerperetur, cæteri inter se digladiantes invicem sese lacerarent et conficerent. Ita noster Sacchinus in Vita Canisii lib. 2. p. 121. et 131.

Similiter quotidie experimur in Religione. Ad orbis enim victorias mittendi viri Religiosi, a sui victoria incipiendum esse probe noverunt, nihilque proinde difficultatis in præcepto causantes, promptos et expeditos se monstrant ad opus. Quocirca prompta obedientia Xaverium fecit non tantum Apostolum Indiarum, sed et thaumaturgum, ut plurimos a morte ad vitam excitaret: nam ad hoc vocati sumus, ut vulneratos curemus, alligemus confractos, et erroneos revocemus. Multi enim sunt membra diaboli, qui futuri sunt Christi discipuli, ait S. Franciscus Assisias.

Sexto, obedientia victrix est maris, ignis, terræ et animalium, cæli et inferni, adeoque nihil fere per obedientiam tentatur, quod Dei virtute, propter quem obeditur, non facile superetur: maris, ut cum Petrus iussu Christi supra mare ambulavit, Matth. 14. 29. cum Moses iussu Dei mare Rubrum divisit, ut sicco alveo transirent Hebræi, quo facto divisum reduxit, in eoque mersit Pharaonem eiusque exercitum, Exodi cap. 14. cum Iosue, cap. 3. iussu Dei Iordanem dispescuit, et sicco pede castra Hebræorum traduxit. Mare.

Ignis, cum tres pueri Hebræorum Deo fideles et obedientes, iussu Nabuchodonosoris in fornacem ardentem coniecti, in ea illæsi perstiterunt, Daniel. 3. Sic in Vitis Patrum, lib. 5. cap. 14. num. 18. iussu Abbatis pater filium iactavit in furnum ardentem. Statim autem factus est furnus velut ros, qua ex re acquisivit gloriam sicut Abraham patriarcha immolans filium suum. Ignem.

Simile est exemplum Religiosi qui a Superiore iussus furnum ardentem ingredi, illæsus in eo perstitit. Refert idipsum graphice ex Vitis Patrum Severus Sulpitius in Vita S. Martini, dialogo 1. cap. 12. « Exundabat, ait, abruptis flamma fornacibus, et intra camini illius concava totis habenis regnabat incendium. Huc igitur advenam illum iubet magister intrare. Nec distulit parere præcepto, medias flammas nihil cunctatus ingreditur, quæ mox tam audaci fide victæ, velut illis quondam Hebræis pueris cessere venienti. Superata natura est, fugit incendium, et qui putabatur arsurus, velut frigido rore perfusus seipsum miratus est. »

Terræ et bestiarum. Notus est Paulus ille magni Antonii discipulus, miraculorum facultate ipso magistro maior, cum Antonius, quos ipse curare non poterat, ad eum mitteret, neque aliam ob causam nisi unius obedientiæ. Sic enim Antonius ipse prædicabat, eumque quasi obedientiæ exemplar omnibus ostendebat, et exstat adhuc multorum eius illustrium factorum memoria. Notus etiam Ioannes, qui a suo Abbate, et quidem ioco, iussus ut leænam comprehenderet, ipse serio accipiens, non solum non expavit irruentem, sed etiam fugientem insecutus, iteratis vocibus Abbatis sui nomine sistere iussit, captamque ac ligatam ad monasterium perduxit. Notus etiam alter Ioannes, qui cum triennio toto aridum stipitem, ut erat ei iniunctum, quotidie irrigasset, idque aqua longe hausta, demum virui fructusque edidit, quos eius magister ad Ecclesiam deferens fratribus ostentabat: *Ecce*, inquiens, *obedientiæ fructum*. Vide Vitas Patr. lib. 5. c. 14. de Obed. et libr. 4. cap. 26 Ibidem, libr. 3. num. 145. (sequor lectionem nostri P. Heriberti) narratur quod cum duo germani fratres in monasterio quodam viverent, alter obediendi, alter castigandi corporis studiosissimus, hunc quidem ad alterius sanctitatem explorandam mandasse ei, ut in fluvium crocodilis refertum descenderet, idque eum impigre fecisse, ita ut immanes illæ belluæ accurrerent, et quasi blandiendo corpus eius oblingerent; paulo autem post eum in humanum cadaver incidisset, prece communiter facta, excitatum esse a morte; eamque laudem cum sibi abstinens ille tacitis cogitationibus arrogaret, severius obiurgatum esse ab Abbate, cui revelatum fuerat non illius ieiunia, sed [illegible] beneficium illud a D[illegible] C[illegible] tiu seniorum apud Anton. in Melissa, parte 2. c. 91. Occ- Terram et bestias.

dientia iuncta continentiæ vel bestias subigit.

Cælos. Cæli, ut cum Iosue pugnans contra quinque reges Amorrhæorum, obediens Deo stitit solem cælosque omnes: *Obediente Domino voci hominis, et pugnante pro Israel,* Iosue 10. 14. Cum Ezechias Deo obediens meruit per Isaiam a morbo lethali sanari, et in eius signum umbram solis, ipsumque solem retroagi per decem lineas, 4. Regum 20. 3. et 11.

Infernum. Inferni, ut cum Christus *factus obediens usque ad mortem* meruit, *ut in nomine Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium et infernorum*, Philip. 2. vers. 8. et 9. ideoque descendens ad infernum de eo triumphavit, ex eoque patres omne in cælum per triumphum eduxit.

Tentationes, mortem et gehennam. Septimo, obedientia vincit tentationes quaslibet et peccata, mortem et gehennam. Hinc de Christi obedientia ait Paulus Hebr. 10. v. 7. et 10. *Tunc dixi: Ecce venio; in capite libri scriptum est de me, ut faciam Deus, voluntatem tuam,* etc. *In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi.* Idem asserit Isaias c. 53. v. 10. et 11. Unde Paulus 1. Cor. cap. 15. v. 55. *Absorpta est,* ait, *mors in victoria: ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, stimulus tuus? stimulus autem mortis peccatum est; virtus vero peccati lex: Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum.* Exempla huius victoriæ, præsertim in tentatione luxuriæ, videre est in Vitis Patrum lib. 5. cap. 14.

Denique per obedientiam superamus omnia pericula damnationis, quæ sane summi momenti est victoria. Quocirca Climacus gradu 4. « Obedientia, ait, est perfecta abnegatio propriæ animæ et proprii corporis, mors voluntaria, vita sine sollicitudine, navigatio sine damno, sepultura voluntatis, vita humilitatis, et quasi si quis dormiendo iter faciat. » Idemque addit, vivere in obedientia nihil aliud esse quam suum onus aliorum humeris imponere, natare super aliorum ulnas, et sustentari in aquis ne mergamur, sed sine periculo hoc grande pelagus huius vitæ transeamus, et quidem brevissima navigatione. Quid melius, aut quid maius dici poterat?

Vidit Anachoreta ille in Vitis Patrum, libr. 5. cap. 14. num. 19. quatuor ordines Sanctorum in cælo: primum, infirmorum in infirmitate Deo gratias agentium; secundum, proximis ex amore ministrantium; tertium, in solitudine Deo servientium; quartum et summum, obedientium, hosque torque aurea et corona insignes illustriori cæteris gloria decorari. Ratio est, quia obediens similis est angelis, de quibus dicitur Psal. 103. *Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem,* qui omnia vincit, imo urit et ignit. Nam, ut ait S. Bern. serm. de virtute obedientiæ: *Velociter currit sermo Dei, et velocem habere desiderat sequentem. Vides enim quanta velocitate currit ille qui dicit Ps. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri. Fidelis obediens nescit moras, fugit crastinum, ignorat tarditatem, præripit præcipientem, parat oculos visui, aures auditui, linguam voci, manus operi, itineri pedes; totum se colligit, ut imperantis colligat voluntatem. Vide Dominum festinanter præcipientem, et hominem festinanter obedientem.*

Deum. Octavo, obedientia vincit ipsummet Deum, ut obedienti nihil negare queat. Sic enim par pari refert, ut cum obedimus Deo, ipse vicissim quasi mira dignatione obediat nobis, iuxta illud a se promissum: *Voluntatem timentium se faciet,* Psalm. 144. 19. Unde auctor serm. ad Fratres in eremo apud sanctum Augustinum tomo 10. ser. 61. *Sciendum,* ait, *fratres, quod quanto modo erimus ipsi obedientes Superioribus nostris, tanto erit Deus obediens orationibus nostris.* Congruum enim est, ut si Dei voluntatem faciamus, ipse vicissim faciat nostram; et sic obedientia in Deo facit nos quasi omnipotentes. Hinc S. Greg. 35. Moral. c. 10. explicans illud 1. Reg. 15. *Melior est obedientia quam victimæ. Quia,* ait, *per victimas aliena caro, per obedientiam vero voluntas propria mactatur. Tanto igitur quisque Deum citius placat, quanto ante eius oculos repressa arbitrii sui superbia, gladio præcepti se immolat.* Hinc Iacob obediendo matri supplantavit Esau, matrisque

A iussu eum fugiens, et Dei iussu ad suos rediens, atque cum Deo, vel verius cum Angelo Dei luctans, Israel, id est, Deo dominantis, nomen et benedictionem accepit. Genes. 32. vers. 9. et 28. Simile dicitur de Abraham, Genes. 18. v. 18. 24. et seq. Item de Mose, Exodi 32. v. 9. 10. et 11.

Potest etiam verti plane ex hebræo cum recentioribus: *Obediens in perpetuum loquetur*, et vivet; loquetur, inquam, tum huic sæculo per celebrem sui memoriam, et relictum posteris sui exemplum, sicut Hebr. 11. 4. dicitur Abel defunctus adhuc loqui; tum in futuro: Loquetur, inquam, ut testis verax, Dei æquitatem, et obedientiæ victricis veram prudentiam, securitatem, præmium æternum et palmam. Ita Beda. Et sic constat antithesis cum præcedenti hemistichio. Illustre exemplum habet Climac. grad. 4. de obedientia ante finem, de insigni quodam obediente, Achatio nomine, qui mortuus e sepulcro a sene evocatus, et interrogatus num mortuus esset? respondit, obedientem non posse mori.

VIR IMPIUS PROCACITER OBFIRMAT VULTUM SUUM; QUI Vers. 29.
B AUTEM RECTUS EST, CORRIGIT VIAM SUAM.) Syrus: *dirigit viam suam;* Hebr. *Vir impius roborat facies suas: et rectus ipse parabit viam suam;* Chald. *impudens facie est vir impius:* Septuaginta: *Impius vir imprudenter subsistit facie: rectus autem ipse intelligit vias suas;* Theodot. *Vir impius obfirmabit faciem suam.* Ac pro illis verbis: *Corrigit faciem suam,* Aquila, et Symmach. vertunt: *parabit*, aut *expediet viam suam.* Nota. Pro יכין *iachin,* id est, dirigit, *corrigit,* Septuag. legerunt יבין *iabin*, id est intelligit. Unde Auctor Catenæ Græcor. vertit, *rectus autem vias suas discutit et intelligit*, id est etiamsi a nemine admoneatur, seipsum tamen examinat, et si qua parte opus videtur, emendat.

Pro *vultum suum,* hebr. est בפניו *bepanau*, quod R. Salomon accipit pro באפיו *beappau*, id est *in ira sua*, q. d. Quo tempore perditus excandescit, impudentiam ac protervitam suam demonstrat, quam in accensis naribus vultuque ostendit. Verum aliud est *bepanau*, aliud *beappau.* Iam primo Pagnin. vertit, *Roboravit contra eum vir* C *impius faciem suam; rectus autem ipse disponet viam suam;* ut hic versus referatur ad præcedentem, q. d. Testis mendax dum contra innocentem falsum profert testimonium, contra eum se roborat et obfirmat ut videatur verum, non falsum dicere. Et R. Levi: Impius, inquit, et perditus frontem perfricat, ne illius mutatio cognoscatur, atque is motus qui consequi solet speciem vultus, cum quis mentitur. Verum vir integer optime perspectum habebit, quod institutum quoad oris vultusque conformationem, amplecti oporteat.

Et Baynus: *Roborat*, inquit, *vir impius*, supple verba falsa, *vultu suo,* cum imprudentia videlicet proferens falsum testimonium, et ipso vultu affirmans falsum: vel *contra vultum eius,* hoc est illius qui respondet et contradicit. Sed iustus et æquus iudex facile intelligit vias et mores illius. Aliter, qui rectus est, et affert verum testimonium, faciet iudices intelligere vias eius, satis habens rem exponere nude tamquam simplicem veritatem. Hæc ille.

D Secundo, melius idem Baynus: Hæc gnome, inquit, significat discrimen inter impium et rectum sive iustum, quorum ille vultum firmat, et magna sive constantia, sive impudentia, facit malum: hic vero dirigit vias suas, ut neque deficiat a recto, nec cum ostentatione quidquam faciat; non enim vultu aut fastu rectitudinem suam præ se fert. Si legatur *intelliget*, erit sensus: Qui rectus est, satis habet quod intelligat vias suas, absque eo quod vultu ex tenore ostentet, multo minus vultu præfert pervicaciam vel impudentiam; scit enim utrumque dedecere sapientem et virum probum.

Tertio et genuine, hæc gnome significat discrimen recti et impii, dum uterque de aliquo defectu, errore aut lapsu admonetur vel corripitur, sive exterius ab homine, præsertim Superiore, sive interius a Deo. Impius enim quia superbus, et quia vitio, in quod lapsus est, pertinaciter adhærere decrevit, contra monentem et monitionem sese roborat, mentem vultumque procaciter obfirmat, ac vi-

tium suum proterve tuetur, et monenti insultat; rectus vero si moneatur, erratum lapsumque agnoscit et corrigit, quia humilis est et prudens, ac recti iustique amans.

Antitheses seu recti et impii dum corripiuntur.

Hinc collige has impii rectique antitheses. Primo, impius si moneatur, erubescere nescit: rectus illico erubescit, ac pudore et rubore suffunditur. Secundo, impius imprudenter et impudenter vitium excusat vel pernegat; rectus agnoscit et confitetur. Tertio, impius in vitio obstinatus est et impœnitens; rectus flexilis pœnitet et dolet. Quarto, impius in lapsu persistit; rectus lapsum corrigit et emendat. Quinto, impius fronte ænea monenti resistit et resultat; rectus oculos frontemque demittit, et cervicem monenti inclinat ac submittit. Sexto, impius obfirmat vultum, ut scilicet perficiat id quod destinavit vel cœpit licet impium per fas et nefas; etiam si famæ, opum, vitæ et animæ iacturam facturum se sciat; at rectus periculum videns, prudenter id declinat et cavet.

Audi S. Gregor. 10. Moral. c. 3. « Sicut recti, ait, de quibusdam, quæ ab eis non recte gesta sunt, correptionis vocem ministerium charitatis æstimant; sic perversi contumeliam derisionis putant. Illi se protinus ad obedientiam sternunt, isti ad insaniam suæ defensionis eriguntur. Illi correptionis adiutorium vitæ suæ patrocinium deputant, per quod, dum præsentis vitii culpa corripitur, venturi iudicii ira temperatur; isti cum se impeti redargutione conspiciunt, gladium percussionis credunt; quia dum per correptionis vocem culpa detegitur, præsentis gloriæ opinio fœdatur. Hinc quippe in laudem iusti per Salomonem dicit veritas: Doce iustum et festinabit accipere. Hinc pravorum contumaciam despicit dicens: Qui erudit derisorem ipse sibi facit iniuriam. Sic Iudas, inquit Beda, quia impius corde erat, quamvis ipso Domino se redarguente, noluit male cœpta restringere. Porro Petrus, quia rectus erat corde, id est rectitudinis amator, respiciente se Domino, mox pœnitendo correxit, quod negando deliquit. »

Sic Pharao Deo Mosique monenti, ut tyrannidem fastumque deponeret, ac Hebræos in Ægypto oppressos missos faceret, obstrependo restitit obduravitque cor vultumque suum instar tauri torvi et sævi, Exodi capite 7. v. 3. Sic Ieremias cap. 3. vers. 3. ait: *Frons meretricis facta est tibi, noluisti erubescere;* et Ezechiel. cap. 3. 7. *Domus Israel attrita est fronte, et duro corde.* Vide quæ hisce locis annotavi. Sic hæretici pro veritate et sinceritate, quam sustulerunt, substituere impudentiam, ac obfirmato taurinoque vultu fidei resistunt, suamque perfidiam insolenter propugnant.

Moral. disce hic stultum recte monenti resistere et obstrepere; at prudentis et recti esse, correptionem admittere, ac corripienti parere, lapsusque corrigere: sic enim homo sibi, legique et Deo restituitur, imo legem prius violatam adimplet. Nam, ut ait S. Bern. de præcepto et dispens. c. 16. « partienda est observatio regularis in præcepta et remedia; præceptis instituitur vita contra peccatum, remediis restituitur post peccatum innocentia. Sic ergo utraque ista complectitur nostra professio, ut professus quisque cum in aliquo forte regularium mandatorum deliquerit, si ad remedium æque regulare confugerit, etsi convincitur transgressor mandati, non tamen pacti prævaricator. Solum itaque censuerim fregisse votum, violasse propositum, pactum prævaricasse, qui et præceptum contempserit et remedium. Nam illum sane dico securum, qui etiamsi interdum obedientiæ limitem præterit, consilium non respuit pœnitentiæ. Regulares namque terminos, etsi sæpe deliquerit, non evadit, qui censuræ, quæ ex regula est, disciplinam non subterfugit. Pars siquidem regulæ est regularis correctio, et in ea reperitur non solum bonæ vitæ instructio, sed etiam emendatio pravæ: inveniuntur in ea et præcepta obedientiæ et inobedientiæ remedia, ut ne peccando quidem a regula recedatur. »

Corripiens a-

Rationem ad correctionem admittendam, imo ambiendam suggerit efficacem S. Basil. in Regulis fusius disput. regul. 52. « Eorum, ait, quibus medicina fit, partes existimari debent, antistitis in se animadversiones non ad odium accipere, neque impotentem dominationem existimare curationem eam, quam misericordia quis adductus, consulendi causa animæ ipsorum saluti, ipsis adhibeat. Esset enim a decoro abhorrens, si cum qui adversa corporis valetudine laborant, ii usque adeo magnam medicis fidem habeant, ut, esto ipsos secent, esto urant, esto amarissimis dandis medicamentis medeantur, nihilominus tamen inter benemeritos de se illos numerent: nos non itidem quoque adversus animarum nostrarum medicos, quandocumque duriore imponenda nobis re aliqua salutem nobis efficiunt, fuerimus animati, cum Apostolus dicat: Et quis est qui me lætificat, nisi qui contristatur ex me? » 2. Cor. 2. 2. Porro qui correptionem alterius vult effugere, faciat id quod monet proverbium Arabicum centur. 1. num. 22. « Puta vitem tuam manu tua, non manu aliena, id est reprehende teipsum super delicto tuo, priusquam alius te reprehendat super eodem; et n. 26. Non scabat caput tuum præter ungues tuos. »

mandos ut medicus.

Vers. 30.

NON EST SAPIENTIA (Chald. *intelligentia*) NON EST PRUDENTIA, NON EST CONSILIUM CONTRA DOMINUM.) Syrus, *non est consilium sicut Domini*; hebr. לנגד יהוה *leneghed Iehova*, id est coram, vel e regione Domini, ut scilicet cum eo componi, illique opponi possit, q. d. Humana sapientia si cum divina conferatur, non est sapientia, vel prudentia, sed insipientia potius et amentia. Rursum *non est sapientia, non est prudentia coram Domino*, scilicet non tantum ut Deo resistat, sed ut nec coram eo stare possit, imo ut divinæ voluntati, et nutui volens nolens inserviat, sicut patuit in fratribus Ioseph, qui sua malignitate et venditione eum evexerunt in principem Ægypti, ut Dei consilium implerent. Sic malitia Aman evexit Mardochæum et Iudæos. Sic dæmonis machinamenta extulerunt Iob, et Iudæorum sævitia Christum crucifixum. Unde Septuag. Romani habent: *Non est sapientia*, etc. *apud* (minus recte Complut. vertunt, *contra*) *impium*, quæ scilicet Deo sese opponat, eique resistat, et illius consilia vel decreta eludat: apud impium, inquam, tam hominem quam dæmonem, ait Cassian. Collat. 7. c. 18. licet verius sit apud Septuag. legi debere, *non est sapientia*, etc. *contra Dominum*, ut monet auctor Catenæ Græc. Sic enim constanter legunt Hebr. Chald. Syrus, Vulgata, Aquila, Symmach. Theodot. cæterique interpretes.

Sententia est clara, et usu quotidiano evidens et certa. Unde R. Salomon sic explicat: « Sapiens quilibet ac prudens in nulla prorsus est æstimatione, si cum Deo comparetur; multoque magis si sua sapientia abutatur in Deum, licet nobilis sit magister, nullo honore afficietur. Aben Ezra sic: Coniunguntur hæc duo ad hunc sensum: Non est vir cui prudentia, sapientia vel consilium prosit contra Dominum, hoc est ut ab illius manibus subducatur aliqua horum ope, etiamsi ad fugam capessendam, ad prælii diem equum præpararit, se tamen subducere nequit, et discrimen evadere. Dei enim est incolumem præstare, quem pro arbitratu voluerit. R. Levi vero sic: Non est sapientia, etc. nulli usui sunt sapientia, prudentia, consiliumque in iis quæ quis animo in Deum machinatur: licet enim is maxima sapientia polleat, remque apprime intelligat, aptissimum denique consilium ineat; haud tamen poterit divinum decretum immutare, vel illud assequi, ut constat ex iis quæ Iosepho contigerunt, ac ex variis historiis, quæ in sacris vaticiniis passim leguntur. Illam etiam mentem huius versiculi forte affirmabimus: Haud nimirum opus est sapientia, prudentia, consilioque illi qui charus sit Deo proximusque eiusdem curæ, qui nempe Deo adhæserit, ut votorum suorum compos fieri studeat: divinum enim numen ita conatus et studia mortalis instituit, ut recte cogitata succedant. Utrique autem explicationi optime consentit quod mox subditur. »

Ratio a priori.

Ratio huius sententiæ est, primo, quia sapientia Dei est increata et infinita, quæ in immensum superat et transcendit omnem sapientiam prudentiamque creatam et finitam omnium hominum, dæmonum et angelorum; se-

cunda, quia sapientia Dei est omnipotens, cui proinde nemo resistere valet: quis enim arietet contra omniscium et omnipotentem?

Finis, scopus et fructus huius sententiæ est, ut ex ea discamus unumquemque quantumvis sapientem, merito debere ab illo uno pendere, illi fidere, non sibi, nec quidquam illi tentandum, quod divinæ voluntati noverit esse contrarium, quæ adeo non potest impedire humana vel dæmoniaca prudentia, ut magis per eam promoveatur et perficiatur, dum quid contra eam homo vel dæmon tentat, ut patet in fratribus Ioseph, in Pharaone, in Herode, et redemptione generis humani, quam diabolus omnibus modis impedire studuit.

Vers. 21. EQUUS PARATUR AD DIEM BELLI: DOMINUS AUTEM SALUTEM TRIBUIT.) Hebr. *Dominus autem est salus*; Chald. *a Domino autem salus*; Septuag. *a Domino autem auxilium;* Vatabl. *a Domino autem datur salus*, qui et addit: Hæc gnome pendet a præcedente, eamque probat, q. d. *Equites impii parant sibi equos, quibus fidant; cum tantum salus a Deo, non ab equo, pendeat.* Per *equum* intellige equites: hi enim in bello sunt validissimi, et peditatum sternunt et proculcant: item currus, arma, machinas omnemque bellicum apparatum. *Salus* intelligitur non tantum liberatio a nece omnique malo et periculo, sed et victoria: hæc enim plena in bello totius exercitus et gentis est salus. Sensus est, q. d. Duces et milites ad bellum comparant equos, arma, currus, etc. idque congrue et prudenter; sed tamen hæc omnia frustra sunt, nisi Deus auxilietur: **Dei est dare victoriam.** Dei enim est dare salutem et victoriam. Quare hinc discant duces et milites ita apparare bellum, ut potissimam spem in Deo collocent, ideoque assiduis precibus, ac puritate vitæ et eleemosynis eius opem sibi concilient. Utrilibet enim dimicantium parti sive aciei, licet infirmiori minusque armis et militibus instructæ Deus faverit, victoriam obtinebit, et victrix triumphabit. Frustra ergo acies, frustra arma, frustra milites, ni Deus propitius concurrat, detque victoriam.

Ratio a priori. **I.** Ratio a priori est, prima, quod præparatio rei facilis, executio vero ob varias rerum peristases et circumstantias, dum præsertim variæ hinc inde occurrunt remoræ, quæ rem impediunt, sit difficilis; ideoque licet utraque pendeat a Deo, magis tamen secunda, quam proinde Scriptura tribuere solet Deo, quasi primo et principali effectori, iuxta illud c. 16. 1. *Hominis est animam præparare, et Domini gubernare linguam*; et v. 9. *Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus eius.* Ubi plura hac de re dixi.

II. Secunda, quod Deus peculiarem habeat curam rerum magnarum, quæ multa complectuntur, magnique sunt momenti, tales autem sunt principum gentiumque plurium exercitus, bella, victoriæ.

III Tertia, quod Deus maxime curet gubernationem regum et regnorum, et ab æterno decreverit ut regna et imperia sibi vicissim per sæcula succedant, eantque per gentes et familias quasi circulando in orbem, iuxta illud Daniel. 4. 14. *In sententia vigilum decretum est, et sermo sanctorum, et petitio; donec cognoscant viventes, quoniam dominatur Excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit, dabit illud;* et Proverb. 8. 15 *Per me reges regnant.* Hæc autem regum et regnorum translatio et vicissitudo fit per bella et victorias. Quocirca cum Deus vult regnum de gente una in aliam transferre, facit ut hæc illam bello appetat, debellet, et vincat. Sic monarchiam Assyriorum transtulit ad Babylonios, Assyrios debellando per Nabuchodonosor; Babyloniorum transtulit ad Persas, Balthasarem et Babylonios debellando per Cyrum; Persarum ad Græcos, Darium et Persas debellando per Alexandrum Magnum; Græcorum ad Romanos, Græcos debellando per Scipionem, Paulum Æmilium, aliosque duces Romanos. Simili modo singulis fere sæculis, sive singulis annorum centuriis, videmus Deum regna de una domo et familia in aliam per bella et victorias transferre.

Hic illud oraculum Balaam: *Dominus Deus eius cum eo* (Israele) *est, et clangor victoriæ regis in illo. Deus eduxit illum de Ægypto, cuius fortitudo similis est rhinocerotis*, Num. 23. 21. et illud Davidis: *Tua est, Domine, magnificentia, et potentia, et gloria atque victoria*, etc. *Tuum, Domine, regnum, et tu es super omnes principes*, 1. Paralip. 29. 11. Quocirca Iudas Machabæus *considerans adventum multitudinis, et apparatum varium armorum et ferocitatem bestiarum* (Nicanoris) *extendens manus in cælum, prodigia facientem Dominum invocavit, qui non secundum armorum potentiam, sed prout, ipsi placet, dat dignis victoriam*, 2. Machab. 15. 21.

Porro, hæc gnome locum habet in bellis et victoriis non solum corporalibus, sed et spiritualibus, quibus contra tentationes carnis, mundi et dæmonis assidue confligimus, et vincimus. Hæc enim victoria fit per gratiam Christi, iuxta illud Pauli: *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Iesum Christum Dominum nostrum*, 1. Cor. 15. 57. et: *Deo autem gratias, qui semper triumphat* (id est triumphare facit) *nos in Christo*, 2. Cor. 2. 14. et: *Hæc est victoria, quæ vincit mundum fides nostra*, 1. Ioan. 5. 4. Unde mystice Beda sic explicat: *Equus paratur ad bellum, Dominus autem salutem tribuit*, q. d. *Hominum quidem est Deo devote tempore persecutionis animum præparare, corpus offerre discrimini; sed divini est adiutorii, ut cœpto labori agonis victoria salusque succedat;* et S. Greg. 31. Mor. c. 9. et c. 19. *Equi nomine*, inquit, *præparatio rectæ intentionis accipitur, sicut scriptum est: Equus paratur in diem belli, sed Deus salutem tribuit, quoniam contra tentationem quidem se animus præparat, sed nisi adiuvetur desuper, salubriter non decertat.* Plura vide ibidem in S. Greg. Sic et auctor Cat. Græc. Equum, inquit, appellat mentem contra vitia strenue pugnantem; equus enim in prælio acer est, animosus, velox, ferox, exultans. Vide Iob 39. 21. et seq. Sic et Hugo per equum accipit hominis animum et corpus: utrumque enim præparatur ad bellum tentationum ab equite, id est mente et ratione, quæ utrumque frænat, regit, dirigit, acuit, accendit ad prælium, ut per Dei opem et gratiam victoriam adipiscatur. *Præparatur autem*, inquit Hugo, *ad bellum equus iste tempore persecutionis in tribus. Primo, in assuefactione laboris, doloris, famis, sitis, frigoris et cæterarum eiusmodi molestiarum, ne cum in bellum venerit, solo sonitu buccinæ terreatur. Secundo, præparatur virtute et animositate sessoris; equus enim sub strenuo sessore strenuior est. Tertio, præparatur armorum munitione, ne ad singula iacula vulneretur. Arma voco hic fortitudinem, patientiam, audaciam, quibus contemnitur mors; tunc vero equus hic expeditus et comparatus ad sonitum buccinæ exultans dicit vah, et audacior pergit in occursum armatis.*

Secundo, equi sunt passiones et virtutes, quas regit ratio et gratia Christi ut vincat. **Equi passiones et virtutes.** Ita S. Amb. de Isaaco et anima cap. 8. Rursum equus est humanitas Christi, cui inequitans divinitas devicit peccatum, mortem, terram, cælum et infernum. Ita S. Ambros. in Ps. 40. cuius verba recitavi Habacuc 3. 8. ad illa: *Qui ascendes super equos tuos, et quadrigæ tuæ salvatio.*

Tertio, equus symbolum est Apostoli et prædicatoris; eius sessor et auriga est Christus, victor infidelium et peccatorum, iuxta illud Apoc. 6. 2. *Ecce equus albus, et qui sedebat super illum, habebat arcum, et data est ei corona, et exivit vincens ut vinceret*, ut scilicet Christus per Apostolos debellaret, suæque fidei subiugaret omnes gentes. Ubi plura hac de re dixi.

CAPUT VICESIMUMSECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Melius est nomen bonum quam opes: callidus videns malum se abscondit: qualis puer, talis senex: seminans scelus metet mala: misericors benedicetur: derisorem eiice: mundus corde amicus erit regi: dicit piger: Leo est in via: *os adulteræ est vorago: stultitia pueri fugatur virga: opprimens pauperem, opprimetur a ditiore. Vers. 17. adhortatur ad studium sapientiæ: vitandi iracundi, et sponsores: termini antiqui servandi: velox coram regibus stabit.*

1. MELIUS est nomen bonum, quam divitiæ multæ: super argentum et aurum, gratia bona. 2. Dives et pauper obviaverunt sibi: utriusque operator est Dominus. 3. Callidus vidit malum, et abscondit se: innocens pertransiit, et afflictus est damno. 4. Finis modestiæ timor Domini, divitiæ et gloria et vita. 5. Arma et gladii in via perversi: custos autem animæ suæ longe recedit ab eis. 6. Proverbium est: Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea. 7. Dives pauperibus imperat: et qui accipit mutuum, servus est fœnerantis. 8. Qui seminat iniquitatem, metet mala, et virga iræ suæ consummabitur. 9. Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi. Victoriam et honorem acquiret qui dat munera: animam autem aufert accipientium. 10. Eiice derisorem, et exibit cum eo iurgium, cessabuntque causæ et contumeliæ. 11. Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum suorum habebit amicum regem. 12. Oculi Domini custodiunt scientiam: et supplantantur verba iniqui. 13. Dicit piger: Leo est foris, in medio platearum occidendus sum. 14. Fovea profunda os alienæ: cui iratus est Dominus, incidet in eam. 15. Stultitia colligata est in corde pueri, et virga disciplinæ fugabit eam. 16. Qui calumniatur pauperem, ut augeat divitias suas, dabit ipse ditiori, et egebit. 17. Inclina aurem tuam, et audi verba sapientium: appone autem cor ad doctrinam meam: 18. Quæ pulchra erit tibi, cum servaveris eam in ventre tuo, et redundabit in labiis tuis: 19. Ut sit in Domino fiducia tua, unde et ostendi eam tibi hodie. 20. Ecce descripsi eam tibi tripliciter, in cogitationibus et scientia. 21. Ut ostenderem tibi firmitatem, et eloquia veritatis, respondere ex his illis qui miserunt te. 22. Non facias violentiam pauperi, quia pauper est: neque conteras egenum in porta: 23. Quia iudicabit Dominus causam eius, et configet eos, qui confixerunt animam eius. 24. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso: 25. Ne forte discas semitas eius, et sumas scandalum animæ tuæ. 26. Noli esse cum his, qui defigunt manus suas, et qui vades se offerunt pro debitis: 27. Si enim non habes unde restituas, quid causæ est ut tollat operimentum de cubili tuo? 28. Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. 29. Vidisti virum velocem in opere suo? coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles.

Vers. 1. MELIUS EST NOMEN BONUM, QUAM DIVITIÆ MULTÆ: SUPER ARGENTUM ET AURUM GRATIA BONA.) Hebr. *eligibile nomen præ opulentia, præ auro, et argento gratia est bona*, vel *bonum*; Chald. Aquila et Theodot. αἱρετὸν, id est *electum*, vel potius, *eligendum nomen bonum præ divitiis.* Sic et Chaldæus.

Per *nomen* accipe famam: per *gratiam* gratiositatem, favorem, benevolentiam, amicitiam. Τὸ *bona* non tam referas ad τὸ *gratia*, quasi eius sit epithetum, quam ad τὸ *super*. Notat enim gradum comparationis, quo confert et præfert gratiam auro et argento, q. d. Gratia est bona super argentum et aurum, id est præstat auro et argento. Unde Vatablus vertit, *fama præferenda est magnis opibus, et gratia auro et argento melior est;* et Pagninus *eligibilius est nomen bonum quam divitiæ, et quam aurum et argentum eligibilior est gratia bona*, id est benevolentia vicinorum et civium.

Fama præstat opibus. I. Sensus ergo est, q. d. Fama maius bonum est quam sint opes; fama præstat opulentiæ: similiter gratia et benevolentia præstat auro et argento. Posterior hæc pars dat causam prioris, q. d. Melius est nomen bonum quam divitiæ multæ, quia nomen bonum conciliat gratiam et favorem hominum, qui præstat auro et argento. Hæc enim gratia in se ingens est bonum et præstantius opibus, atque ex ea necessaria vitæ et opes facile comparantur, uti comparavit Ioseph in carcere, Genes. 39. 21. Ruth in paupertate c. 2. 13. Esther in condemnatione Iudæorum cap. 3. 9. et cap. 7. 3. Adeoque nihil crebrius in Scriptura, quam quod Sancti cupiant invenire gratiam in oculis Dei et hominum. Nam ut ait Anton. in Melissa part. 2. c. 49. *Gratia est veluti paradisus copiosus.* Hinc B. Virgo præ aliis titulis hoc uno salutatur ab Archangelo, quod sit *gratia plena*; græce κεχαριτωμένη id est gratiosa effecta, gratia repleta.

Rursum hæc gratia arcet invidiam, quæ ingens est malum, ingentiumque damnorum mater; ac parit amorem et charitatem, quæ omnium bonorum est fons et origo. Quocirca tacite hic monet Sapiens opes vel spernendas esse, ne tibi invidiam et nomen avari afferant: vel, si eas habeas, in indigentes erogandas esse, ut hominum gratiam concilies. Nihil enim illam ita conciliat atque eleemosyna et liberalitas. Unde Syrus vertit: *Præ auro et argento bona est misericordia.* Nam Hebr. חן *chen* tam misericordiam quam gratiam significat: quin et Latinum gratia sæpe pro misericordia accipitur. Hinc Auctor Catenæ Græcor. *per bonam gratiam* accipit honestam actionem, qualis est eleemosyna. Qui ergo gratiam hominum, quin et Dei indeque nomen et famam ambit, studeat virtuti præsertim misericordiæ et liberalitati; hæc enim est radix et basis tam benevolentiæ et gratiæ, quam nominis et famæ. II.

Tertio, hæc gratia et fama perdurat, cum opes diffluant, et cum vita finiantur. Fama enim post mortem crescit et perennat: præsertim quia homine vita functo, nullo iam scelere fama eius maculari aut dedecorari potest. Ob has ergo tres rationes gratia et fama præstat opibus, ac præ iis bonum est altioris ordinis. Infimum enim bonum sunt opes, medium fama, summum vita præsertim animæ per gratiam et gloriam: opes enim vere sunt bonum externum et indifferens, utpote quibus tam male, quam bene uti possumus; fama vero magis intrinseca est homini, quia nititur et fundatur in eius virtute, præsertim liberalitate et charitate. Hinc Cato: III.

Omnia si perdas, famam servare memento.

Digitized by Google

Et Plaut. in Mostell. *Ego si bonam famam servabo, sat ero dives.* Unde R. Levi: *Constat inter omnes,* ait, *famam viro parari morum probitate, ac recte factis; quod lectius est quam si opulentissimis facultatibus instructus esset. Benevolentia etiam, quam sibi quis a cæteris conciliat, auro et argento est præferenda: maiori namque præsidio et robori in calamitatibus est morum integritas præclare facta et charitas, quam si quis auro argentoque muniatur, ut trito proverbio circumfertur, præstantius esse habere amicum in foro, quam aurum arca reconditum.* Quod alii concinnius dicunt: *Utilior est favor in aula, quam aurum in arca.* Ita S. Cyrill. l. 11. in Ioannem c. 18. *Melius est,* ait, *nomen bonum quam divitiæ multæ, id est, melior est existimatio nominis atque gloria, quam divitiarum splendor; nomen enim sumitur pro gloria, ut Ioan. 17. Manifestavi nomen* (*id est gloriam*) *tuum hominibus; et Isaiæ* 56. *Deus promittit eunuchis voluntariis nomen melius præ filiis, nomen, id est gloriam.*

Quocirca Salomonem de more secutus Siracides Eccli. 41. 15. *Curam,* ait, *habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi quam mille thesauri pretiosi et magni.* Vide ibi dicta. Et Eccl. c. 7. 2. *Melius est nomen bonum quam unguenta pretiosa.* Hinc de Iosia dicitur Eccl. 49. 1. *Memoria Iosiæ in compositionem odoris facta opus pigmentarii. In omni ore quasi mel inculcabitur eius memoria.* Hos secutus Isocrates ad Nicoclem: *Magis expetendum ducito,* ait, *ut liberis tuis honestam famam, quam opes magnas relinquas; nam hæ mortales sunt, illa immortalis; pecuniæ acquiri possunt, fama pecuniis emi non potest; opes etiam improbis contingunt; gloriam vero parare non possunt, nisi virtute præstantissimi.* Nam ut ait Cicero 2. Tuscul. et 2. de Invent. *Gloria est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene iudicantium de excellenti virtute.*

Gratia Dei præstat rebus omnibus.

Anagog. melius est nomen iusti, religiosi, sancti, filii Dei, quam omnis rerum copia: hæc enim corporea est, illud spirituale: hæc caduca, illud stabile: hæc temporalis, illud æternum. Rursum præstat inire gratiam Dei, quam corrogare omne aurum et argentum: gratia enim Dei parit felicitatem et gloriam æternam. Ita Beda: « Nomen bonum, ait, est nomen Religionis, quod divitiis mundialibus iure præfertur. Nam etsi mundum quis lucraretur universum, merito hunc contemneret, tantum ut nomen eius scriberetur in cælo, eiusque memoria et inter Angelos et inter homines sanctos figeretur æterna. Super argentum et aurum gratia bona, illam significat gratiam, cum quis pro bono opere laudatur a bonis, imo pro collatis ei donis meritorum glorificatur ab eo qui in cælis est. »

Ratio a priori.

I. Ratio a priori est prima, quia gratia est bonum supernaturale, ideoque transcendens opes omniaque bona et dona.

II. Secunda, quia gratia secum ducit virtutes et charitatem, quæ summum huius vitæ est bonum.

III. Tertia, quia gratia est semen gloriæ: unde sicut ex semine nascitur seges et fructus, sic ex gratia nascitur gloria.

IV. Quarta, quia gratia facit nos sanctos, amicos, filios et hæredes Dei, ac cohæredes Christi.

V. Quinta, quia gratia est summa participatio Dei et divinitatis, iuxta illud S. Petri epist. 2. c. 1. v. 4. *Per quem maxima et pretiosa dona accepimus, ut per hæc efficiamini divinæ consortes naturæ.* Et illud Psalm. 81. 6. *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes.*

Vers. 2. DIVES ET PAUPER OBVIAVERUNT SIBI (*mutuo,* ait Chald.) UTRIUSQUE OPERATOR EST DOMINUS.) Syrus: *ambos fecit* (Arabicus, *creavit*) *Dominus;* Hebr. *faciens omnes ipsos Dominus: omnes ipsos,* id est utrumque. Est hebraismus similis illi Eccles. 3. 20. *Omnia pergunt ad unum locum; omnia,* id est uterque, vel utrique, scilicet homo et iumenta, uti præcessit. Hebræi ergo vocem *omne* tribuunt etiam binario, cum Latini et Græci tribuant ternario. Unde illud Arist. *Tria sunt omnia,* scilicet prima, quibus datur vox *omnia.*

Primo, Aben Ezra hanc gnomen ad præcedentem refert, quasi illum confirmet et probet, q. d. « Tam gratia quam nomen honorificum divitiis est anteponenda; dives enim et inops sibi obviaverunt. Atque hoc ita intelliges, cum rerum causæ cælitus in terram deveniant, homines qui hisce afficiuntur, eas obvias habere, q. d. Huic divitias, alteri egestatem cælitus occurrere, quod quidem indicant illa: Utriusque operator est Deus, cum a Deo divitiæ pauperiesque impertiantur, divitesque ac indigentes efficiantur; verum honorifica fama sorte non est obvia; hanc enim mortales sibi comparant præclare gestis, ut etiam gratiam, quam ab illis imbuunt, qui horum gloriosa gesta contemplati fuerint; quocirca multitudini divitiarum hæc sunt anteponenda. » R. Levi quoque hanc gnomen ad præcedentem refert, sed paulo alia ratione et textura: Ut, ait, declaretur divitias haud ita præoptandas contingere, ut dives inopi mutuo occurrat, hoc est, paulisper divitem a suis facultatibus decidere, inopem vero promoveri, et paulatim iisdem augeri, ita ut hi pares facultatibus evadant, Deo hunc ad pauperiem tradente, alterum ad divitias provehente. Accedit R. Salomon: « Cum pauper, ait, divitis opem implorat, ut sibi alimenta subministret, divesque acerbis verbis in illum utatur; tunc omnia a Deo mutantur, ita ut hic ad egestatem redigatur, alter divitiis cumuletur. »

Secundo, idem R. Levi sic explicat: « Obviant, ait, sibi pauper et dives, quod alter absque alterius opera vitam traducere nequeat, atque ut exemplis agamus; Si universi facultatibus pollerent, nullus esset qui in ulla arte ac opere insudaret, communisque societas interiret. Quod si omnes paupertate laborarent, alter ab altero educari non posset: quamobrem constat aliquos a Deo divites, alios inopes fieri, ut res creatæ conserventur. Hæc etiam: Dives et pauper obviaverunt sibi, eamdem habebunt sententiam, quam illa: Misericordia et veritas obviaverunt sibi; iustitia et pax osculatæ sunt se, Ps. 84. » Accedit Auctor Cat. Græc. « Dives, ait, per eleemosynam expiat noxam, aboletque promeritam pœnam. Per hanc nimirum adeptus charitatem: pauper autem per humilitatem et egestatem castigatur et eruditur. Universi itaque Deum agnoscant et laudent qui hunc quidem vult castigare et premere, illum vero distribuere et erogare. »

Tertio, Beda: « Neque divitem, ait, propter divitias, honores, neque pro inopia pauperem despicias; sed hoc in utroque merito venerare, quia opus sunt divinum et ad imaginem Dei facti sunt. » Et S. August. in quæst. veteris et novi Testamenti q. 42. divitem et pauperem accipit materialiter, non formaliter, q. d. Deus naturam humanam tam dedit pauperi quam diviti: Deus utrumque fecit hominem rationis compotem, et felicitatis capacem. Obiectioni enim occurrens sic ait: « Cum legamus apud Salomonem: Dives et pauper obviaverunt sibi, fecit autem ambos Dominus; quomodo ergo personarum acceptio non est apud Deum? longe absit a fidelium mentibus hæc impietatis assertio. Nam Scriptura ne pauperem contemnendum doceret et divitem honorificandum, ostendit amborum opificem esse Deum, non utique in paupertate et divitiis, sed in eo quod sunt. Si enim facultatibus ab invicem discrepant, non tamen naturæ substantia. Nec enim quia occasiones proventus quosdam faciunt in mundo, aut prosperos in divitiis, aut infaustos in paupertate; idcirco despiciendi sunt, quos Deus non illuminavit: aut suspiciendi, quibus Veritas non dedit testimonium; sed contemnendi plane sunt corruptores morum et sacrilegi in lege Dei; honorandi vero diligentes Deum et disciplinæ cultores. Hi enim divites apud Deum habentur, qui bonæ conversationis sunt; et quanto in mundo contemptibiliores sunt, tanto magis honorificentiores sunt in cælo. » Causam ab imis fundamentis, et rationem a priori subdit: « Ipsi ministrant eis, ut perspicientes Dei voluntatem non solum in mundo sed in cælo divites sint, ne pauci temporis divitiæ excludant æternas; illi vero quos paupertatis causa despiciendos putant, si futurum Dei iudicium contemplentur, illic semper divites erunt, ubi divites sæculi egebunt, pœnitentes se pauperes non fuisse. »

Quarto, noster Pineda lib. 6. de Rebus Salomonis c. 11. in fine, urget τὸ *obviaverunt*, id est occurrerunt, obviam iverunt, quasi eo significetur qua ratione pauperi et indigenti subveniendum sit ad illius inopiam sublevandam, nimirum non solum non fugiendo, sed sponte accedendo, contra quam illi faciebant, qui *de longe steterunt* ad pauperis clamorem, Ps. 37. 12. non enim permittendus egenus, ut integrum ipse iter conficiat, quo ad te deprecandum pervenire possit; sed pars etiam viæ a te suscipienda, ut illum quæras illique occurras, sicut scriptum est Prov. 22. 2. *Pauper et dives obviaverunt sibi, utriusque operator est Dominus.* Non dissimili sane ratione optimus princeps et pietatis cultor, sive quivis alius familiæ probus moderator, sponte obviam procedere debet indigentibus, non petitus, non vocatus; sed sua tantum pietate et officio impulsus, vel ad debito præmio subditorum suorum spontanea obsequia prosequendum, vel ad ærumnas sublevandas, vel etiam ad imminentia damna opportuno remedio reprimenda. Quod a Salomone optimo sane principe et pietatis amante, tum sui muneris, tum parentis nomine sancte et pie præstitum est. Hæc Pineda. Unde David 3. Reg. 2. 7. moriens Salomoni ita præcepit: *Sed et filiis Berzellai Galaaditis reddes gratiam, eruntque comedentes in mensa tua; occurrerunt enim mihi, quando fugiebam a facie Absalon fratris tui.*

Quinto, alii per divitem accipiunt creditorem, ut idem dicatur hic quod c. 29. 13. *Pauper et creditor* (Hebr. *vir usurarum*; Septuag. *fœnerator*) *obviaverunt sibi; utriusque illuminator* (fautor custos, beneficentissimus provisor) *est Dominus*; divites enim solent fœnerari pauperibus, eosque suis usuris sibi obligare et debitores efficere, de quo plura c. 29. 13.

Sexto, Baynus alio sensu urget τὸ *obviaverunt*, q. d. Fieri potest et sæpe fit, ut rota fortunæ gyrante, dives ab opibus ad inopiam et pauper ab inopia ascendat ad opes: in qua gyratione rotæ et commutatione fortunæ videntur occurrere invicem, dum alter ascendit, alter descendit, et tamen *utriusque est factor Dominus*, q. d. Nemo æstimandus est ex opibus, neque ex paupertate, cum ex his non pendeat neque fama nominis, neque gratia apud Deum aut homines; sed hæc quæ sunt maxime optanda, comparantur per obedientiam creatoris et factoris: *Utriusque operator est Dominus*, q. d. Dum occurrunt invicem dives et pauper, in habitu exteriori ingens discrimen inter eos videtur, et longe pluris æstimatur unus quam alter apud homines: et tamen uterque ad imaginem Dei factus est, quam si pauper servaverit integram per vitæ puritatem, apud Deum factorem non erit inferior vel famæ nominis, vel gratia, quam dives, quantumvis alioqui sit hic splendidus, bysso et purpura vestitus; ille vero squalidus et ulceribus plenus iuxta parabolam Evangelicam Lucæ 16. *Utriusque* ergo *operator est Dominus*, id est utrique suam sortem assignat Deus, ut dives pauperem non spernat, et ut pauper diviti non invideat, sed sua sorte et gradu contentus uterque vivat, cum sciat illam non casu, sed sapienti Dei consilio et destinata voluntate sibi obvenisse, quam proinde omnes colere et venerari debent.

Septimo, alii contrarie accipiunt τὸ *obviaverunt*: nam metaphora sumpta a bellantibus, sibi inimico aut contrario animo occurrentibus intelligunt hic significari contrarietatem, quæ est inter divitem et pauperem; unde vertunt: *Dives et pauper contrarii sunt*, habitu scilicet et conditione, et frequenter etiam animo, cum ille insolescat animo, iste humilietur, ac demisse se gerat; sed *utriusque operator*, hebr עֹשֵׂה *osee*, id est formator, fictor et pictor, *est Dominus*, q. d. Quod hic sit pauper, ille dives, non disparis naturæ est conditio, sed paris naturæ dispar qualitas, sive pictura diversa: sicut enim pictor unam imaginem nudam pingit et fingit, aliam vero vestit et ornat; atque sicut in pictura nuda magis apparet ars pictoris, et pulchritudo picturæ quæ in vestitu tegitur et obscuratur: sic in paupere magis apparet ars Dei, et paritas naturæ quam in divite, quem opes vallant et velant. Igitur pauper est homo pictus, sed nudus; dives pictus, sed vestitus: tolle picturam, manet par eademque natura humana, quæ in utroque velut imago Dei pariter est veneranda. Ita S. Chrys. hom. 4. de Lazaro, et in Ps. 48. ad illa: « Simul in unum dives et pauper. Est enim, ait, communis nostra natura, communiter omnes voco; communis nostra mater, communiter voco: communis nostra civitas est orbis terrarum. Sed si ex paupertate ac divitiis differentiam aliquam et inæqualitatem introduxisti, atque eam quoque rursus eiicio, non divites quidem vocans, pauperes autem expellens, sed et hos et illos, et non solummodo hos et illos (verbi gratia) hos, id est divites priores, illos vero, id est pauperes posteriores; sed simul in unum, ut sit communis conventus, communis oratio, communis etiam auditio. Licet sis dives, ex eodem luto natus es, idem tibi fuit cum paupere ingressus, et idem ortus, et tu hominis filius es, et ille. » Tandem ex hisce concludit: « Cum ergo quæ sunt præcipua et magis opportuna, et honore æqualia, ex æquo habeatis; cur propter umbras et somnia intumescis ex his quæ nihil sunt, communia distinguens, communia naturæ, communia ortus et generationis, communia affinitatis et necessitudinis? cur amictum exteriorem adducis, ut distinctionem in eo efficias? non fero, non patior, et ideo voco te cum paupere simul; simul, inquam, in unum dives et pauper. »

Octavo et optime, q. d. In eadem civitate et republica alii sunt divites, alii pauperes; quia Deus ita statuit et operatus est, ut alter alterius auxiliis iuvaretur, itaque in unum corpus civile et politicum coalesceret respubl. omnique arte et suppellectile abundaret; divites enim suis opibus alunt pauperes, ut alii sint sartores, alii sutores, alii pistores, alii fabri, alii aliam artem mechanicam exerceant: hasce enim omnes paupertas adinvenit, fecitque ut nulla reipubl. deesset; nam si omnes essent divites, nemo vellet laborare, et sic artes omnes mechanicæ cessarent magno hominum damno; quare dives pauperem fovere, pauper diviti subservire, pro eoque laborare debet: qua in re mira fuit Dei sapientia et dispositio; dum duas res ita dispares et quasi contrarias univit, et quasi æquavit, faciendo ut nec dives sine paupere, nec pauper sine divite vivere posset. Quod admirans Aristot. l. 4. Polit. cap. 4. *Necesse est*, inquit, *duas civitates in una esse civitate, et eas quidem inter se contrarias, scilicet unam pauperum, aliam divitum;* sed utramque tanta harmonia inter se colligavit et consociavit Deus, ut concordiam et concentum mirabilem efficiant. Unde S. Aug. serm. 25. de Verbis Domini: *Dives, ait, ac pauper duo sibi sunt contraria; sed iterum duo sunt sibi necessaria: nullus indigeret, si invicem se supportarent; et nemo laboraret, si se ambo iuvarent: dives propter pauperem factus est, et pauper propter divitem factus est. Pauperis est orare, et divitis erogare.* Dives pauperi esset, et pauper diviti.

Nota τὸ *obviaverunt*, scilicet non tam casu quam studio, hoc est, *obviam sibi mutuo iverunt sese invicem quærentes*, q. d. Dives et pauper destinato consilio sibi invicem obviam eunt, quia alter alterius ope indiget, eamque requirit et postulat. Dives enim a paupere postulat operam, ut pro eo sarciat, pinsat, fabricet, aret, serat, etc. pauper vicissim a divite postulat pecuniam et alimoniam. Dives ergo quærit pauperem eique obviam vadit, ut eius operam conducat; pauper vicissim obvius vadit diviti, ut ab eo victum et lucrum aucupetur: et sic Deus divitem per pauperem, ac pauperem per divitem sustentat et ditat.

Significat igitur hac gnome Salomon primo, Dei consilio sapientissimo factum ut in hoc corrupto per peccatum mundo alii sint pauperes, alii divites; ut divites pauperibus succurrant, pauperes vero pro divitibus laborent, itaque mutuo uniantur, invicemque adament, iuvent, foveant. Dei consilio hic est dives et ille pauper. Audi S. Aug. hom. 13. inter 50. « Pauperes egere voluit Christus, sed propter nos. Omnes pauperes quos videtis, potuit illos Christus pascere, quomodo per corvum Eliam pavit; tamen cum et ipsi Eliæ subtraxit corvum, ut a vidua pasceretur, non Eliæ præstitit, sed viduæ.

Quando ergo Deus pauperes facit, quia ipse non vult ut ipsi opes habeant; quando, inquam, facit pauperes, probat divites: sic enim scriptum est: Pauper et dives occurrerunt sibi. Ubi sibi occurrunt? in hac vita natus est ille, natus est et iste; invenerunt se, occurrerunt sibi. Et quis fecit illos ambos? Dominus divitem quidem fecit, unde pauperem adiuvaret; pauperem, unde divitem probaret. Pro viribus suis unusquisque faciat. »

S. Basil. hom. in ditescentes avaros: « Quis, ait, peculator? ille qui ad se unum transfert quæ singulorum sunt, etc. Esurientis est panis quem tu retines; nudi est vestis, quam in arca custodis; discalceati calceus, qui apud te marcescit: egentis argentum, quod tu terræ infossum possides; quare tot iniustus es hominibus, quot poteras opem conferre. »

Simile de ulmo et vite.

Pulchra similitudine vitis et ulmi idipsum declarat Hermas S. Pauli discipulus in libro, qui dicitur Pastor. Sicut enim vitis humi iacens est infructifera; si vero elevetur et sustentetur ab ulmo, tam sibi quam ulmo fructus suavissimos, puta uvas, profert; sic pauper et paupertas sibi relicta inutilis est et misera; sin a divite erigatur et sustentetur, tam sibi quam diviti commoda et fructifera est. Audi Hermam: «Vitis fructifera est, ulmus autem lignum sine fructu est; sed vitis, nisi applicata fuerit ulmo, non potest fructum multum facere; iacens enim in terra malos fructus dat; sed si suspensa fuerit super ulmum, et pro se et pro ulmo fructum dat. Ulmus ergo non minorem fructum dat quam vitis, sed potius maiorem. Hæc igitur similitudo posita est in servos Dei, in pauperem et divitem. Dives enim habet opes, a Domino vero pauper est. Distrahitur enim circa divitias suas, et valde exiguam habet orationem ad Dominum, et quam habet, inertem habet, et non habentem virtutem. Cum igitur dives præstat pauperi, quæ illi opus sunt, pauper orat ad Dominum pro divite, et Deus præstat diviti omnia bona; quia pauper dives est oratione, et virtutem magnam habet bonorum operum suorum. »

Uterque est opus Dei.

Aliam similitudinem affert S. Chrysost. hom. 35. in 1. ad Cor. « Sicut radix, inquit, in pingui plantata solo, quæ nobis singulis annis tempestivos affert fructus; sic pecunia in manibus pauperum plantata non solum in singulos annos, sed et in singulos dies spirituales nobis fructus affert, fidentiam scilicet in Deum, peccatorum abscessum, conscientiam bonam; lætitiam spiritualem, spem iucundam, aliaque bona quæ præparavit Deus diligentibus se. »

Secundo, hac gnome significat Salomon utrumque esse opus Dei, tam quoad substantiam, puta humanam naturam, quam quoad conditionem paupertatis vel opulentiæ; Deus enim hunc facit pauperem, illum divitem iustissimis de causis. Hoc ergo opus Dei quisque agnoscat, veneretur et laudet. Ait ergo: *Dives et pauper obviaverunt sibi*, id est passim sibi occurrunt dispares opibus, sed pares creatione, ideoque nec diviti superbiendum, nec pauperi mœrendum: tum quia natura, ut dixi, sunt pares, tum quia sic voluit Dominus, ut mutuis auxiliis et officiis hæc vita contineretur, non omnes esse divites: tunc enim nemo laboraret; nec omnes pauperes: tunc enim non possent sese alere, tum denique quia tam paupertas, quam divitiæ donum est Dei. Nam sicut Deus divitibus dat divitias ad charitatis et eleemosynæ, ita pauperibus dat paupertatem ad laboris et patientiæ materiam et meritum, cum gratia utrisque proportionata. Et hæc omnia hic intendere videtur Sapiens.

Uterque sua sorte est contentus.

Tertio, utrumque sua sorte contentum esse debere, ac in Dei ita dispertientis beneplacito conquiescere; præsertim quia Deus sæpe pauperes censu facit divites sensu et sapientia; uti patuit in Apostolis et primis fidelibus, teste S. Iacobo in epist. c. 2. 5. *Nonne Deus*, inquit, *elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?* Imo Deus ipse veniens

Gnome.

in carnem pauperem vitam egit. Unde S. Chrysostomus apud Maximum, sermone 12. *O quanta*, ait, *dignitas paupertatis est! Dei fit persona* (vel Dei sustinet personam) *latet in paupertate Deus Et pauper est, qui manum protendit, sed Deus est qui recipit.* Et Plutarchus ibidem: *In bello*, ait, *ad se tuendum utilius est ferrum quam aurum; in vita autem ratio divitiis præstat. Talares togæ corpora, nimiæ divitiæ animos impediunt.* Et Aristot. *Paupertas multis eget: insatiabilis cupiditas omnibus.* Democrates, rogatus qua ratione *quis dives fieri possit?* respondit: *Si cupiditatum pauper erit; si non multa concupiscat, pauca etiam multa videbuntur; exigua enim appetentia paupertatem opulentiæ efficit parem: quantum est in natura, omnes sumus divites; sed quantum est in nobis, omnes sumus pauperes. Maxima mala effugerunt pauperes, insidias, invidiam, odium, in quibus divites quotidie versantur.* Aristides cognomento Iustus, cuidam paupertatem sibi exprobranti: *Mihi*, ait, *paupertas nihil mali videndum præbuit; tibi autem divitiæ turbas non paucas.* Musonius: *Crœsi*, ait, *et Cyri thesauros, velut extremæ paupertati obnoxios damnabimus; unum autem solum divitem credimus sapientem, ut qui possit ubique tantum reperire, quantum indigentia postulat.* Xenophon: *Paupertas est philosophia; quod enim hæc ore suadet, illa opere perficit.*

Divites ament pauperes.

Quarto, Salomon monet divites non debere aspernari pauperes, sed eos ut fratres eiusdemque Dei Patris filios complecti, alere, et fovere; ad hoc enim eis Deus dedit opes. Unde Philo apud Maxim. sermone 42. *Divitiarum pulchritudo*, ait, *non est in crumena, sed in egentium subventione.* Et Moschion: *Sicut ornatus equorum et nidus avium, ut extollantur et gestiant, non efficiunt, sed in illo pedum velocitas, in his alæ; sic homini non ornatus, non deliciæ, sed bonitas et beneficentia gloriam pariunt.* Menander: *Beatus est ille qui opes et mentem habet. Is enim honeste ubi decet, eis utitur. Animam decet habere divitem; pecuniæ vero istæ nil aliud sunt quam ostentatio et exterior ornatus vitæ.* Dion: *Deridendi*, ait, *sunt, qui eius generis divitiis student, quas fortuna largitur, illiberalitas servat, benignitas aufert.*

Gnome.

Uterque quærat opes cælestes.

Denique hac gnome, tacite monet pauperi per laborem et tolerantiam, diviti per continentiam et liberalitatem contendendum esse ad vitam futuram, quæ solidis æternisque opibus abundat; ad hanc enim utrumque creavit, vocavit et destinavit Deus. Unde Isocrates: *Præsentibus*, ait, *contentus esto, et meliora quærito.* Et Philistion: *Etiamsi fueris terræ decem millium cubitorum dominus, mortuus tamen eris trium dumtaxat vel quatuor.*

CALLIDUS VIDIT MALUM, ET ABSCONDIT SE: INNOCENS PERTRANSIIT, ET AFFLICTUS EST DAMNO.) *Callidus*, hebr. ערום *arum*, id est astutus, dupliciter capitur: primo, in malam partem pro vafro, doloso et fraudulento; secundo, in bonam pro prudente, cauto et circumspecto. Innocens quoque oppositus callido, hebr. פתי *pethi*, id est simplex, dupliciter capitur: primo, in bonam partem pro sincero, candido, recto, mali et doli experte; secundo, in malam pro inexperto, rudi, imprudente, insipiente, de quo dicitur c. 14. 15. *Innocens credit omni verbo.*

Primo, Beda et Hugo iuxta priorem callidi et innocentis acceptionem sic explicant: *Callidus*, id est hypocrita, vafer et fictus, qui cum fidelibus et probis fidelis est et probus, ubi ipsis pro fide et probitate imminere videt persecutionem, subducit et abscondit se; at vero *innocens*, id est sincerus et rectus, firmo pede procedit, ac pro fide et virtute damno mortique se fortiter exponit. Unde Beda per exemplum sic exponit: *Multi ex principibus credidere in Dominum, sed propter Pharisæos non confitebantur, ut de Synagoga non eiicerentur. Etenim erant callidi; videbant malum persecutionis quod imminebat, et absconderunt fidem pietatis, quam parumper conceperant. Innocentes vero Apostoli petransierunt itinere recto professionis quo cœperunt, et afflicti sunt verbere, vinculis, carcere, et ipsa etiam morte mulctati. Utrumque autem exemplum usque nunc in certamine fidei, et in communibus multi sequuntur actibus.* Sic ille. Huc facit parabola pastoris et mercenarii proposita a Christo, Ioannis 10. Mercenarius enim velut hypocrita et callidus

veniente lupo, ut vitæ periculum declinet, fugit; unde lupus rapit et dispergit oves; at vero pastor bonus velut innocens, id est sincerus et rectus, lupo se opponit, imo *animam*, id est vitam suam, *ponit pro ovibus*, uti fecit Christus.

Secundo, melius alii passim iuxta secundam acceptionem callidi et innocentis sic exponunt, q. d. *Callidus*, id est vir prudens et cautus, eminus prospicit futura; unde prævidens imminere aliquod malum solerter illud declinat, et prudenter sese abscondit, itaque malum evadit; at vero *innocens*, id est inexpertus, imprudens, insipiens, qui futura non prospicit, securus via sua pergit; unde sæpe in damna non levia incurrit, ut hic idem fere dicatur quod c. 14. 16. *Sapiens timet et declinat a malo; stultus transilit et confidit.* Hebr. enim פתי *pethi* proprie significat rudem, inexpertum, incautum, temerarium, stultum, ut vertunt Septuag. Chald. Syrus et alii, qui instar ovis stolidæ ultro se in periculum ingerit et incurrit, dum sponte occurrit lupo vel lanioni, ab eoque pacifice sinit se duci ad macellum.

Hæc gnome generalis est et ampla; unde variis casibus aptari potest, ut legibus pœnalibus, exactionibus, mulctis, insidiis, periculis, incursibus hostium, etc. in hisce enim cauti et prudentes subducunt sese et abscondunt, uti fecit S. Athan. in persecutione Arrianorum, imo Christus in persecutione Pharisæorum; stulti vero eas temere prævaricantes, vel audacter cæcisque oculis pertranseuntes, mulctantur et damnis afficiuntur. Quocirca Septuag. hanc gnomen arctantes ad leges pœnales, quibus proprie competit, sic vertunt: *Callidus, videns malignum punitum, valde ipse eruditur; imprudentes autem prætereuntes damno affecti sunt*; vel ut nervosius paraphrastice vertit Auctor Catenæ Græcorum: *Cum prudentes promerita pœna nequam homines mulctari cernunt, præpotens eruditionis exemplum inde capiunt; at stulti, qui clausis oculis hæc pertranseunt, in detrimentum incurrunt.* Septuag. sequitur Syrus: *Astutus*, ait, *vidit improbum flagellari, et vehementer correptus est; stulti autem pertransierunt super eum, et damno affecti sunt*; Chald. *Insipientes transierunt, et mulctati sunt.* R. Salomon: Prudens, ait, pœnam noxæ impositam animadvertit et abscondit se, hoc est, ne piaculum indeque pœnam illi statutam incurrat, se maxime cohibet; imprudens et temerarius audacter prorumpit, et in periculum damnumque ultro se conicit.

Sapiens declinat periculum. Salomon ergo hac sententia, ait Iansenius, indicat fructus sapientiæ et insipientiæ, ut sic ad sapientiam invitet, et a stultitia avocet: ut autem in temporalibus rebus, quod hic Sapiens dicit, usuvenire videmus, ita multo magis in spiritualibus rebus illud observandum est. Qui enim vere secundum Deum prudens est, per fidem et Scripturarum cognitionem videt mala aliquando peccatoribus obventura, ideo abscondit se a peccatoribus, inter quos versari recusat; abscondit se elongando se ab his rebus, per quas in mala illa posset incidere; abscondit se latitando sub umbra alarum Dei: stultus vero et imprudens transit confidenter, in suis desideriis progrediens et illecebris mundanis. Inde affligetur aliquando, sive hic, sive in futuro, malo quod prævidere et cavere noluit: qua in re sapiens imitatur astutiam serpentis, qui Gen. 3. v. 1. dicitur ערום *arum*, id est callidus. Serpens enim in hieme ut frigoris damna caveat, in antris et latebris, ubi aura est calidior, sese abscondit; itaque calorem et vitam conservat, donec ver et æstus appetat. Rursum cum homines eum persequuntur, in silvis sub herbis et foliis se abscondit; itaque mortem effugit. Idem facit vir prudens.

Idem faciunt animalia. Hanc calliditatem fugiendi et abscondendi se, ingruente periculo, natura docuit bestias et animalia, præsertim invalida et imbecilla, quibus omnis salus est in fuga et in latebris, ut ex iis eamdem discant homines. Et conchæ. Ita conchæ contra polypos et similes venatores sua testa se abscondunt: unde *polypi insidiantur apertis, impositoque lapillo, ita securi grassantur, extrahuntque carnes*, ait Plinius l. 9. c. 30. Polypi. Polypus vicissim, cum hostem metuit, *sub saxa subiectus desidet, et in horum colorem se mutat, ut saxum esse videatur*: sic pisces maiores fugit: minores autem fallit: nam hos *ad ipsum tamquam ad saxum adnatantes incautos brachiis suis, tamquam retibus capit*, ait Ælian. lib. 1. Var. hist. Idem docet Aristot. libro 9. hist. anim. cap. 37. Plinius l. 9. cap. 29. Oppianus et alii. Ostrea sive conchylia, cum cancrum suum hostem sentiunt, concham claudunt, eaque se condunt: unde cancer illis insidians: *Explorat*, ait S. Ambrosius l. 5. Hexam. c. 8. *si quando ostreum remotis in locis ab omni vento, contra solis radios diptycum aperiat, et reseret, claustra testarum, ut libero aere visceris sui voluptatem quamdam capiat; et tunc clanculo calculum immittens impedit conclusionem; ac sic aperta claustra reperiens, tuto inserit chelas, visceraque interna depascitur.* Ostrea. Cancri pariter dum crustam mutant, sicut serpentes pellem, in sabulo iacent et latent, mortuorum similitudinem speciemque gerentes, donec crusta recrescat, qua tecti et armati amisso timore confidentes prodeunt, ait Ælian. l. 9. de Animal. 43. Cancri. Testudines domiportæ sua testa quasi concha se abscondunt; idem faciunt cochleæ. Testudines. Rursum Ælianus l. 10. 5. perdices et ardeas hostes suos a cochleis agnosci scribit, et fuga sibi cavere. Atque e cochlearum genere ariones vocari, quæ naturali quadam calliditate aves iam dictas decipiant et eludant; egressas enim testis suis absque metu pasci; aves vero ad testas vacuas frustra advolare, et ut inanes viderint tamquam inutiles abiicere, et se recipere alio; dein redire illas, quamque ad suam domum, et cibo iam saturas, et dolo suo incolumes. Histrix, sive ericius, porcellus hortensis, ex horto poma suffuratur; Ericii. dumque venatorem videt, se intus colligit, totumque se spinis velut lanceis suis obtegit et abscondit. Idem faciat vir cautus et prudens, ac præsertim dum alias non habet latebras, ad mentis arcanum confugiat, sibique Deum in auxilium vocet, in eoque se abscondat, uti faciebat S. Catherina Senensis: sic quasi echinus quidquid insidiarum præsenserit, spinis suis claudetur, atque in sua se arma colliget, ut quicumque eum contingendum putaverit, vulneretur, inquit S. Ambrosius l. 6. Hexam. c. 4. et S. Basil. hom. 9. Hexam. Crocodili Nili augmenta præsentiunt; Crocodili. unde ante illa, ova sua ad inaccessa Nilo loca mira providentia transferunt. Hinc qui ea offendunt, quantum Nili futurum sit incrementum, quantaque terræ fertilitas, facile colligunt. Milvus, ut docent Physici, quin et Ieremias Milvi. c. 8. 7. hibernis mensibus latet, novitque quando sit prodeundum, aura scilicet clementiore; quod idem de turture, de hirundine, de cuculo, de gruibus, de ciconia dixeris, quibus id solemne est, ut intelligant sibi brumæ tempore a nobis abeundum, atque in aprica loca recedendum. Præterea turtur nido suo, ne pullos suos incurset lupus, Turtures. providet, squillæ ei folia superiaciendo. Apes pluvias et fri- Apes. gora præsentiunt, et quando horum alterum, aut utrumque impendere coniecturis assequuntur, non procul ab alveari volitant, sed circum illud convolantes veluti foribus incubant. Denique grues tempestates præsentiunt; unde a mari devolant ad Mediterranea: sic et boves, equi, oves cæteraque animalia eas præsagiunt et ad stabula locave Grues. tuta confugiunt.

Hinc disce Providentiam, o homo, et per rationem prospice corporis animæque pericula, eaque fugiendo præcave: prospice, inquam, Sodomæ, id est mundi libidinibus omnique scelere æstuantis incendia, ac cum Lot fuge ad montem, ad secessum, inquam, ad statum tutiorem et perfectiorem. *Quid enim prodest homini si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* ait æterna Veritas. Vide S. Ambrosium tractatu de Fuga sæculi. Nota est vox Angeli ad S. Arsenium, Arcadii et Honorii Imperatorum magistrum: *Arseni, fuge, tace, quiesce, sic salvus eris.*

Vers. 4. FINIS MODESTIÆ TIMOR DOMINI, DIVITIÆ, ET GLORIA, ET VITA.) Pro *finis* hebr. est עקב *ekeb*, quod primo significat calcaneum et plantam pedis: unde dictus est *Iacob*, id est supplantator, quod nascens tenuerit plantam Esau fratris, eumque postea supplantarit præripien-

y Google

do ei ius primogenituræ; secundo, finem, quia ultimum et finis humani corporis est calcaneus; tertio, mercedem et fructum: merces enim est finis operis.

I. [est continentia] Iam primo, Lyranus per *modestiam* accipit moderationem actionum et passionum, puta continentiam; hæc enim parit timorem Domini, opes, gloriam, vitam longam et æternam. Modestia enim a modo dicta est, ait Cicero in Offic. et Isidor. lib. 10. Etymol. littera M. *Modestus*, ait, *a modo dictus et temperie, nec plus quidquam, nec minus agens.* Et Nonius Marcellus: *Modestia*, ait, *moderatio, modus, modicum, mediocre, est basis virtutis, ex qua gignitur moderatio, quæ temperat aurigatque modos in factis, et dictis.* Alii: *Modestia dicitur quasi modus honestatis; honestas autem est pulchritudo virtutis.*

II. [constantia] Secundo, Beda per *modestiam* accipit constantiam: « Modestiam, ait, dicit constantiam operum bonorum, timorem vero Domini illum qui permanet in sæculum sæculi; quia nimirum perfectio virtutum est ad hunc animi statum conscendere; quo gratiam conditoris vel in modico timeamus offendere, nihil prorsus eius memoriæ præponentes, quæ alibi vocatur charitas perfecta, foras mittens timorem, servilem videlicet et incipientem, quo metuit quisque, ne forte peccando pœnis mereatur subigi. Quod autem subiungit: Divitiæ, et gloria et vita in futuro significat. Finis ergo modestiæ timor Domini, divitiæ et gloria et vita; quia nimirum perfectio virtutum est in hac vita, ut timeamus Dominum timore sancto, hoc est, sincera illum dilectione colamus; finis virtutum in futuro, ut divitiis hæreditatis promissæ regni cælestis gloriam, et vitam sine fine percipiamus a Domino. Unde Petrus: Itaque cum videritis, exultabitis lætitia inenarrabili et glorificata, reportantes finem fidei vestræ salutem animarum vestrarum. » 1. Petr. 1.

III. [et genuine est humilitas.] Tertio et genuine, modestia est humilitas et mansuetudo, qua quis modeste, id est humiliter et mansuete, se gerit; hæc enim hebr. vocatur ענוה *anava*. Unde ענו *anau* vocatur mitis et mansuetus. Humilitas enim est fundamentum, radix et parens timoris Domini et virtutum omnium; ipsa enim humilem substernit Deo et hominibus, ut Deum revereatur, metuat, colat, amet, eius leges servet, ipsique per omnia obediat. Ipsa ergo parit timorem Domini eiusque augmentum, ac per eum Dei gratiam, per quam a Deo emeretur et impetrat opes, gloriam, longævitatem et tandem vitam æternam, iuxta illud cap. 3. *Longitudo dierum in dextera eius, et in sinistra illius divitiæ et gloria.* Ubi *longitudo dierum*, ac vita diuturna proponitur tamquam primum et præcipuum bonum; unde et dexteræ tribuitur: *Divitiæ et gloriæ* subsequuntur, et sinistræ tribuuntur, tamquam bona vitæ accessoria. Et cap. 10. longitudo dierum timori Dei tribuitur: *Timor*, ait, *Domini apponet dies.* Et cap. 19. *Timor Domini ad vitam* esse dicitur; tria autem illa humilitas, et timor Domini adfert homini, plerumque etiam in hac vita; semper autem copiosius et perfectius in futura vita. Hunc sensum ut et nostra littera habeat, sic accipienda est, ut significetur modestia perducere hominem ad firmiter et sancte timendum Deum, et per hunc timorem adferre etiam homini divitias, gloriam et vitam. Ita Iansen. Similia prorsus habet Siracides Eccles. 1. v. 11. et seq. Vide ibi dicta.

Hinc Chald. vertit: *Merces mansuetudinis* (Syrus, *extremæ humilitatis*) *est timor Domini, opes, gloria et vita;* R. Salomon: *Propter modestiam,* inquit, *divinus timor inditur.* Alii subaudiendo copulam *et* ex Hebræo sic vertunt: *Merces modestiæ, et timoris Domini sunt divitiæ, gloria et vita*: quia modestia timori Domini est coniuncta: et sicut illum parit, sic vicissim ab illo paritur et augetur, adeoque quantum crescit una, tantum crescit et altera.

Septuaginta pro *modestiæ* vertunt *sapientiæ*, quia modestia et humilitas est vera sapientia; sicut superbia est insipientia. Unde humilis practice est sapiens, superbus vero insipiens. Vertunt ergo: *Generatio*, vel *progenies, sapientiæ timor Domini, et divitiæ, et gloria, et vita*; hoc est, ut vertit et explicat Auctor Catenæ Græc. *Timor Domini parit sapientiam, et gloriam, et spiritales opes. Cæterum per sapientiæ ortum virtutes omnes inter se connexas indicat, ut quæ omnes sapientiam habeant matrem. Aut contra, Domini timorem sapientiæ parentem esse significat, aut sapientiæ sane generationem timorem Domini includere insinuat; siquidem timor Domini iis sunt opes, et gloria, et vita, qui possident illam.* Hæc est ergo progenies et prosapia sapientiæ; sapientia sive prudentia generat timorem Domini, hic generat opes, hæ gloriam, gloria vitam longævam et æternam.

Alii per hypallagen, vel per metathesin, verba transponentes sic vertunt: *Progenies timoris Domini est modestia*, vel *mansuetudo, divitiæ, gloria et vita*, iuxta illud Isaiæ 26. Secundum Septuag. *Propter timorem tuum, Domine, utero concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis tuæ, quam fecimus super terram.*

Secundo, Caiet. hebr. עקב *ekeb*, id est, *finis* vertit *calcaneus*; unde sic transfert per metathesin iam dictam: *Calcaneus timoris Domini est mansuetudo, divitiæ, honor et vita*, quod Caiet. sic explicat: Vis mansuetudinis qualis ac quanta sit describitur relative ad Deum, facultates, honores et vitam; est enim sensus, quod vera mansuetudo calcat omnia, relative quidem ad Deum, timendo summum Deum; relative vero ad facultates, merendo divitias: relative autem ad honores, reddendo eos debitos sibi; et demum relative ad vitam animæ, servando illam: quamvis etiam ad vitam corporis extendi possit, eo quod mansuetus calcat præcipue iras proprias et alienas, ac per hoc nocumentis vitæ corporeæ obviat. Describitur autem mansuetudinis vis a calcaneo, tum ad designandam mansuetudinis virtutem perfectam usque ad extremam partem, significatam calcaneo; tum ad significandum actum mansuetudinis, qui est calcare: mansuetorum enim est officium vincere, et calcare omnia animi quiete; sed nisi ipsa calcatio fiat filiali timore Dei, non virtus, sed apparentia virtutis est; cum autem timore Dei fit, omnia meretur bona facultatum, honorum et vitæ, frequenterque affert ea in republ. bene disposita; libenter enim tales eliguntur et promoventur ab aliis. Hæc Caietanus.

Igitur hac versione significatur primo, magnanimitas et celsitudo viri sapientis, humilis et mansueti, quod scilicet animo fixus in cælo et Deo, pedibus et calcaneis calcet omnes terræ opes, honores et pompas, æque ac omnem animi fastum, libidinem, cupiditatem, iuxta illud Eccli. 25. 14. *Timor Domini super omnia se superposuit.*

Huc facit quod scribit Plinius lib. 29 cap. 20. lupi calcaneum tantæ esse energiæ, ut si eius vestigia calcet equus, quasi obstupescens sistat, pedemque ligat. Rationem physicam dant physici, quod equus ex vestigio lupum hostem suum subodoratus metu percellatur, ideoque quasi pavidus horreat, spiritus irasque suas frangat et domet; [Calcaneus lupi stupefacit equum, cur?] simili enim modo timor Domini mentem percellens omnem eius fastum et cupiditatem frangit et edomat. Narratur de equo feroci et indomito, hac ratione eum fuisse edomitum et cicuratum. Immissus fuit in eum leo, equus ferox in angulo caput collocans calces obvertit leoni, iisque in caput eius impactis hostem interemit: sed ex timore in hoc duello concepto ferociam ponens, cicur evasit frænaque et sessorem passus est; sic pariter timor Domini feroces, altos, cupidosque mentis spiritus edomat, et per mansuetudinem subigit et cicurat.

Ad hæc calcaneus significat mansuetum, calcando opes et honores, iis dominari, eorumque dominium et possessionem, immisso quasi per mansuetudinem pede et calcaneo, adire. Rerum enim possessio pedis calcisque impositione captatur. Hinc possessionem a pedum sessione Grammatici derivant. Mansuetudo ergo est quasi calcaneus, quo capitur tum corporis et passionum, tum opum honorumque possessio, iuxta illud a Christo promissum Matth. 5. *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.* Recte autem, inquit Salazar, mansuetudini calcaneus datur, quia calce vestigia premuntur, et via teritur; nulli autem hominum vestigia sua tenacius virtuti affigunt, atque adeo eamdem viam tritam et apertam aliis capiendam offerunt,

quam mites. Hinc est illud Psal. 24. 9. *Diriget mansuetos in iudicio, docebit mites vias suas*; ut nimirum alii vestigiis eorum insistant, et quam ipsi extriverint, viam carpant.

Denique R. Salomon vertit: *Calcaneus modestiæ est timor Domini*; *quia*, inquit, *modestia est præcipua rei pars, et quasi fundamentum*; *timor autem est id, cuius minor ratio habetur, quando subsequitur; ad pedes enim modestiæ timor incedit*, tum quia modestia a modo dicta mentem componit, et in medio virtutis collocat; unde imperat timori cæterisque animi passionibus et affectibus, quos facit sibi obsequi, et quasi ad pedes suos incidere; tum quia hæc modestiæ et humilitatis congrua est merces, ideoque illi debita, et a Deo attributa; ut quantum se omnibus subiicit, tantum omnibus emineat et dominetur, adeoque ipsa virtutum omnium sit uti fundamentum et basis, sic et culmen apexque; quod cæteras virtutes contineat, imo progeneret et regat, ut velut filiæ ad pedes eius incedant.

Vers. 5. ARMA ET GLADII IN VIA PERVERSI: CUSTOS AUTEM ANIMÆ SUÆ LONGE RECEDIT AB EIS.) Pro *arma* hebr. est צנים *tsinnim*, quod significat quid præacutum; unde primo significat spinas, sudes et tribulos, quia acutos; secundo, lanceas, clypeos et arma acuta; tertio, frigus, ut patet Proverb. cap. 25. vers. 13. quia frigus instar spinæ acutæ penetrat et pungit carnem.

Rursum pro *gladii* hebr. est פחים *pachim*, id est *laquei*; item *laminæ*, quæ instar laqueorum extensæ et expansæ sunt, ut patet Exod. cap. 39. vers. 3. Num. 17. 3. item *gladii*; hi enim sunt laminæ extensæ, et a Belgis aliisque gentibus laminæ vocantur. Hinc

Primo, R. Levi vertit: *Frigus et laquei in via perversi*; aliqui legunt *superbi*, q. d. Via, per quam ad sua scelera procedunt perversi et superbi, est molesta et horrida, quasi rigida et frigore congelata, atque laqueis obsepta, nimirum est laboriosa, ardua, periculosa, plenaque molestiis, curis, angoribus, doloribus. Considera viam vitamque latronum in silvis, qui frigora omnesque cæli iniurias, item metus et pavores assiduos, ac pericula quotidiana patiuntur, et cogita similem esse vitam quorumvis perversorum. Rursum sicut frigore concrescunt, et in altum tolluntur cumuli glaciei et nivis, sic et superbia in sublime iugiter attollit superbos: *Quoniam enim quasi cumulos erigit glacies, sic stultos erigit superbia*, ait S. August. in Ps. 147. Denique sicut frigus glaciem durat solidatque in crystallum, sic malitia obdurat corda perversorum.

Secundo, melius alii passim vertunt, *Spinæ et laquei*. Ita Septuag. *Tribuli, ait, et laquei in viis tortuosis occurrunt; qui autem custos est animæ suæ, abstinebit ab illis*; Syrus, *Retia et laquei in via perversa*; Chald. *pedica et laquei*; q. d. Perversi perversitatis suæ duplicem pœnam luunt: primam quod illa quasi spinæ ipsos pungat et cruciet: secundam, quod eadem quasi laqueus eosdem irretiat et obstringat, ut ab ea se liberare et expedire nequeant. Ita gulosus sua gula et crapula, libidinosus sua luxuria velut spina pungitur et cruciatur, dum per eam morbum Gallicum, aliosque morbos, angores et pericula incurrit, ac illa ipsa velut laqueo detinetur, ut ab illa se expedire et castitati vacare nequeat, uti de se in Confessionibus fatetur S. August. Sic avari, inhiantes lucro et opibus iis velut spinis punguntur, et velut laqueis illaqueantur, dum ob eas fraudes et usuras committunt, quibus animam illaqueant et suffocant. Hinc Caiet. et Baynus per spinas et laqueos hoc loco intelligunt divitias, sicut Christus easdem nuncupavit spinas Matth. 13. 22. *Spinæ enim sunt*, ait S. Greg. *quia cogitationum suarum punctione mentem lacerant, cumque ad peccata pertrahunt, quasi inflicto vulnere cruentant*.

Tertio et nervosius, pro *spinæ et tribuli* Noster vertit, *arma et gladii*: eaque tam active, quæ scilicet feriant alios, quam passive, quibus scilicet feriantur et ipsi, sive quæ impii tum aliis, tum sibi ipsis nescientes struunt. Unde Beda: *Dupliciter, ait, intelligendum, quia perversi armati semper sunt ad nocendum proximis verbo vel opere scelesto, et ipsos parata semper exspectat ultio divini examinis. Qui vero animam suam in æternum salvari procurat, longe refugit ab huiusmodi armis et gladiis, quia et mentem manumque suam a proximorum læsione refrænat, et ne animadversione districti iudicis feriatur, intenta mente præcavet.*

Et clarius Iansenius: Dupliciter, inquit, hæc gnome intelligi potest; nam *in via perversi*: hoc est in eius vivendi ratione, sunt *arma et gladii*, *spinæ et laquei*; sive quia perversus aliis verbo et facto nocere studet, et veluti armis et gladiis impetere, ac veluti spinis pungere, atque laqueis fraudis et doli involvere: sive, quia ipsemet sua perversa vita sibi mala conciliat, ac veluti gladiis confoditur, spinisque conscientiæ remordentis pungitur, ac laqueis diaboli implicatur, a quo captivus detinetur ad ipsius voluntatem. Consentit cum illo: *Contritio et infelicitas in viis illorum*. Sic et dupliciter accipi potest quod sequitur: *Custos autem animæ suæ longe recedit ab eis*. Nam qui sollicite animam suam servare studet, mentem manumque suam ab omni læsione proximi refrænat, et ne conscientia hic veluti gladiis et spinis quibusdam lædatur, aut ne aliquando gladio ultionis divinæ feriatur tota mentis intentione præcavet. Unde Irenæus l. 3. cap. 3. refert de S. Ioanne, quod cum Ephesi vadens lavari vidisset intus Cerinthum, exierit de balneo non lotus, dicens quod timeret ne balneum concideret, quod in eo esset Cerinthus inimicus veritatis.

Denique τὸ *custos* significat sapientem qui curam animæ gerit, quasi excubitorem in statione excubare, indeque eminus prospicere hostium insidias, arma, machinationes et fraudes, ut contra ea se muniat, vel fugiendo evadat, iuxta illud: *Vita mortalium vigilia*. Hinc R. Salomon hebr. *tsinnim*, id est *arma*, vertens, *latrones*: *Latrones*, inquit, *et laquei sunt absconditi in via profligati*, id est, calamitates et pœnæ eidem imminent; custos vero animæ suæ, qui scilicet rebus suis prospicit, suasque actiones rite instituit, huiusmodi discrimina evadet. Alludit ad illud. Psalm. 10. *Pluet super peccatores laqueos, ignis et sulphur pars calicis eorum*.

Mystice Hugo: Arma et gladii, inquit, sunt potentia et opulentia sæcularis, quibus perversi pollent, iustosque premunt, et sæpe opprimunt; sed qui vigil est et custos animæ suæ, sua vigilantia et solertia ea declinat et effugit.

PROVERBIUM EST; ADOLESCENS IUXTA VIAM SUAM, ETIAM CUM SENUERIT, NON RECEDET AB EA.) Putant aliqui τὸ *proverbium est* non esse in Hebræo, Chaldæo, Græco et Syro, sed subintelligi. Hanc enim gnomen citat hic Salomon velut proverbium usu tritum, quod in vulgi ore passim versabatur. Verum errant, ut mox patebit. Vers. 6.

Hebr. sic habent: *dedica*, vel *initia puerum ad os viæ suæ, etiam cum senescit, non recedet ab ea*. Græca Complut. et Regia (in Romanis enim hic versus deest) ἐγκαίνισον, id est *dedica* vel *innova puerum iuxta viam eius, et quamvis senuerit, non recedet ab ea*: aliqui legunt; *dedicatio iuvenis secundum viam eius*; Chald. *erudi adolescentem*; Syrus, *Qui corripit puerum iuxta vias suas, quamvis senescat, non recedet ab eis*; Pagnin. *imbue puerum*; Caiet. *assuefac puerum*. Hebr. enim חנך *chanoch* significat initiare, dedicare, imbuere, erudire, assuefacere. Sicut ergo *chanucchath habbait* vocatur dedicatio domus, sic *chanucchath hannaar* vocatur dedicatio, id est prima institutio pueri. Græci κατήχησιν vocant. Unde extat apud Hebræos, *Sepher chinnuch* de prima puerorum institutione, q. d. Catechismus sive doctrina puerorum.

Noster vertit: *proverbium est*, at qua ratione, quo respectu? Resp. quia חנך *chanoch* accepit non ut imperativum, sicut cæteri iam citati, sed ut infinitivum, qui sæpe subit vicem nominis: *Chanoch* ergo idem est quod *dedicare* et *vernaculare*, q. d. *Dedicatio est, sive vernaculum est*, hoc est, inter vernaculos et domesticos vulgatum et solemni omnium usu quasi dedicatum *proverbium est* לנער *lanaar*, id est pueri, vel de puero.

Sensus ergo clarus est, q. d. Proverbium vulgo rece-

pium, et communi usu iugique experientia comprobatum sancitumque, ideoque verissimum est, puerum viam, id est modum vivendi, quem a teneris edoctus fuerit, hauserit, imbiberit, ita ut ei assueverit, retenturum usque ad senium, imo ad finem vitæ. Intellige ita communiter accidere; at non semper: quidam enim a moribus pueritiæ in ætate virili degenerant, ac per occasiones sociorum, vel honorum et dignitatum, similemve occasionem, mutant plane mores, imo indolem et naturam. Alii tacti a Deo efficaci gratia, eique strenue cooperantes in virili ætate vel senectute, corrigunt vitia adolescentiæ. Sed hi perpauci sunt, hæcque vis est gratiæ, non usus naturæ.

Quæres primo, quid sit τὸ *iuxta viam suam*, vel ut Hebr. est *iuxta os viæ suæ*. Primo, Pagnin. *os viæ* interpretatur *modum*; *imbue*, inquit, *puerum secundum modum eius*, q. d. Institue puerum iuxta capacitatem suam, ut scilicet menti eius teneræ facilia primum, deinde difficilia sensim instilles. Mens enim pueri est velut vas habens os angustum, cui liquor sensim instillandus; alioqui si totum simul infundas, ad latera diffluet et perdetur. Simili enim modo sensim et quasi guttatim, probi sensus et mores ingerendi sunt menti puerili: quod si fiat, puer sensim crescente iudicio crescet et aviditate discendi, adeo ut etiam in senecta discere et proficere aveat et gaudeat.

Secundo, Vatabl. *Os viæ* interpretatur *bivium*: *Initia*, inquit, *puerum iuxta bivium viæ suæ*, id est institue, et erudi puerum ab incunabulis, q. d. Si recte institueris iuvenem, ille usque ad senium in primæva rectitudine perseverabit: puer enim est in bivio virtutis et vitii, unde si viam virtutis ineat, usque ad senium perseverabit; sin viam vitii capessat, in senio eam non deseret. Recte autem *os* vocatur *bivium*; quia sicut os est bifidum (finditur enim in duo labra) sic bivium est bifidum: finditur enim et secatur in duas vias, uti hic bivium adolescentiæ secatur in viam virtutis et viam vitii.

Tertio, R. Levi per *os viæ* accipit *propensionem*, q. d. Institue puerum iuxta propensionem eius: vide qua via, id est, quo feratur eius propensio, et iuxta illam ipsum institue. Alii enim propendent ad studia, alii ad agriculturam, alii ad artes mechanicas etc. Dispice ergo ad quid feratur puer tuus, ac eo illum dirige et institue, ut recte et prudenter iuxta illud vitam instituat. Nam si contra propensionem eius ipsum ad aliud, a quo abhorret, cogere velis, operam perdes, iuxta illud:

Tu nihil invita facies dicesve Minerva.

Quarto, Caietan. per *os viæ* accipit *aperturam*, sive initium, *rationis* et iudicii: sicut enim per os est aditus et ingressus in hominis corpus, et in vas quodlibet; sic pariter per aperturam rationis est aditus et ingressus in mentem pueri. Unde *os* Hebræis metaphorice significat initium et ingressum, q. d. Cum primum in puero aperitur iudicium usus que rationis, imbue eum disciplina et bonis moribus: quia mens pueri est quasi tabula rasa, quæ id quod primum illi imprimitur facile recipit, et tenaciter retinet, sicut lana primum colorem, quo tingitur, imbibit et mordicus retinet. Imo ante usum rationis assuefac puerum bonis moribus. Monet Salomon, ait Caietan. ut non differatur instructio pueri; sed *in ore* (ait) *viæ eius* (hoc est, in ipso aditu, in ipso principio viæ pueri) cum incipit patere ingressus in animum pueri, assuefac illum: quamvis enim non sit capax doctrinæ, est tamen capax consuetudinis, hoc est, curato ut incipiat assuescere bonis actibus, verbis moribusque. Et rationem subiungit: quia quæ primum imbibimus, retinemus etiam in senectute. Et verum dicit secundum rationes communes progressus humani: nihil enim adimitur per hanc sententiam efficaciæ divinæ gratiæ, vel etiam alicuius studii rari ad mutandum mores hominis cuiuscumque ætatis. Neque huic Salomonis sententiæ obstat verbum Apostoli: *Cum essem parvulus, sapiebam ut parvulus, loquebar ut parvulus; quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli*: quia Apostolus loquitur de conditionibus consequentibus ætates; Salomon vero loquitur de moribus et habitibus qui ex nostro usu adiunguntur pueri adolescentisque ætati. Hinc symbolice, sicut os in se est angustum, sed deinde oris angustia dilatatur in vase, ac in magnam vasis capacitatem desinit: sic pariter arcta pueri disciplina desinit in magnam facilitatis et iucunditatis amplitudinem; hanc enim parit exercitatio et assuefactio.

Quinto et plane, Noster *ad os viæ* vertit *iuxta viam*: nam עַל פִּי *al phi* vel לְפִי *lophi*, id est *ad os*, Hebræis idem est quod *secundum*, *iuxta*, uti Hebræi norunt, et mille S. Script. exemplis probari potest. Sensus est ergo, q. d. Puer iuxta viam suam, id est iuxta modum agendi et methodum vivendi, quem in pueritia haurit et imbibit, cuique assuescit, perget deinceps in eodem, adeo ut nec in senectute ab eo recedat. Unde Noster pro *puer* vertit *adolescens*, quæ vox, ut advertit Iansen. hic potius est participium a verbo adolesco, quam nomen. q. d. Puer in certo vivendi modo, seu bonus et probus ille sit, sive pravus et improbus, adolescens et crescens ita eum imbibet, ut ne in senio quidem ab eo dimoveri se sinat. Talis fuit Ioseph, cui proinde pater Iacob moriendo benedicens: *Filius*, ait, *accrescens Ioseph, filius accrescens, et decorus aspectu*, Gen. 49. 22. ubi Sept. *Filius auctus Ioseph, filius auctus desiderabilis, filius meus iunior ad me revertere.* Quare qui puero laxat habenas, sperans eum frænare dum grandior fuerit, fallitur; provectior enim faciet id quod fecit dum erat puer, nec vivendi consuetudinem mutabit, eritque quasi equus indomitus. Puer enim est instar animalis, puta equi, bovis, leonis, leporis, qui quam viam initio tenuit, deinceps semper retinet. Noster לַנַּעַר *launaar*, id est *puerum* in accusativo accepit pro הַנַּעַר *hannaar*, id est *puer* vel adolescens in nominativo. Sic enim articuli hi apud Hebræos subinde commutantur. Aut potius, ut paulo ante dixi, *launaar* est genitivi casus, vel ablativi, q. d. Proverbium est pueri vel de puero, quod scilicet puer vel adolescens viam quam trivit in pueritia, non deseret in senio.

Dedicatio pueri.

Nota: Hebræum חֲנֹךְ *chanoch* primo verti potest cum Sept. *dedica puerum*, vel *dedicatio pueri*: sicut enim altare vel templum dedicatur Deo, sic puer et pueritia velut pura et intacta statim dedicanda est Deo, ut per eam reliqua omnis ætas Deo, velut eius auctori et domino, dedicetur. Vide S. Chrysost. hom. de Anna et Samuele: Anna enim Samuelem puerum Deo dedicavit; ubi inter cætera ait: *Annon absurdum est nos domum ruinam minantem fulcire, pecunias impendentes, fabros accersentes, denique nihil non facientes; domum autem Dei* (*nam Dei domus esse debet adolescentis anima*) *ne vulgari quidem dignari cura?* Et inferius: *Si mater fueris, ad Annæ exemplum consecra filium tuum Deo, et in templum adducito, quin ipsum potius templum Deo regale para. Membra vestra*, ait Apostolus, *corpus Christi sunt, ac templum S. Spiritus qui est in vobis*; ergo quamprimum sacrari et dedicari Deo debent. Accedit S. Amb. de Virg. l. 2. nam quod ibi de puellis scribit, id etiam de pueris eodem modo scribi dicique potest: *Virgo*, ait, *Dei domus est, munus parentum, sacerdotium castitatis; virgo matris hostia est, cuius quotidiano sacrificio vis divina placatur*, etc. Quocirca S. Thom. 1. 2. q. 89. art. 6. in corp. docet puerum, cum incipit uti ratione teneri converti ad Deum per actum fidei, amoris et religionis, ei se offerendo vitamque omnem dedicando, sub pœna peccati mortalis.

Tirocinium.

Secundo, *chanoch* verti potest *initia puerum*, quasi tironem ad bellum per omnem vitam ineundum cum carne, mundo et dæmone: חָנִיךְ *chanich* enim est tiro, qui discit arma tractare, paraturque ut fiat miles, et ad omnia quæ militiæ sunt instruitur, ut patet Gen. 14. 14. Pueri ergo instructio debet esse similis tirocinio militis, qui assuefit armis, frigori, inediæ, labori, pugnæ, etc. Audi Theodoricum regem suos Gothos ad militiam instruentem apud Cassiodor. l. 1. ep. 24 *Producite*, ait, *iuvenes vestros in martiam disciplinam; nam quod in iuventute non discitur, in matura ætate nescitur.* Vegetius etiam l. 1. c. 4. *Incipientem*, ait, *pubertatem ad delectum cogendam nul-*

lus ignorat; non enim tantum celerius, sed etiam perfectius imbibuntur, quæ discuntur a pueris. Diodorus quoque de Balearicis eorumque peritia in lapidando sic scribit: *Ita recte lapides propellunt, ut raro effugiat ictum appetitus locus. Quod eis continuo a pueritia usus præbet, a matribus ad id certamen coactis: imponunt enim supra erectum lignum panem signum, quod iactu petant, neque ante cibum capiunt quam panem lapide eiectum pro cibo sumant,* etc. Simili ratione parentes, magistri, pædagogi instruunt pueros quasi tyrones, ut contra concupiscentias decertent, et virtutis palmam obtineant.

Initia. Tertio, *chanoch* verti potest *initia puerum*, ut scilicet initium rationis, ætatis et vitæ recte formetur ad omnem honestatem et probitatem, sicut Religiosi in ingressu Religionis et novitiatu formantur ad omnia Religionis officia, ut probi Religiosi evadant. Quocirca Sophar amicus Iob cap. 20. vers. 11. *Ossa*, inquit, *eius implebuntur vitiis adolescentiæ eius, et cum eo in pulvere dormient.* Cur, quæso, non dixit: Caro, sed *ossa eius*? Plane, quia sicut quæ ossibus insident, cum ipsis durescunt ac durant, ita prorsus vitia iuventutis, ut ibi notat D. Greg. l. 5. Moral. c. 5. quotidie duriora existunt, adeoque inolescunt, ut etiam in senectute solidentur, et, quod deterius est, non imminuta, sed plerumque multiplicata, ut idem D. Greg. citatus advertit. Unde Clemens Alexand. l. 2. Pædagogi c. 10. *Sæpenumero*, inquit, *viri in malis vitæ institutis educati, evaserunt mulieribus magis effœminati*, quasi diceret: Illi ipsi, qui homines nascuntur, sæpenumero ob malam educationem, non crescunt in viros, sed senescunt in fœminas, natura per malam educationem degenerante. Atque utinam iuventutis vitia in senectute sisterent! sed proh dolor! cum peccatore *in pulvere dormient*, hoc est, in sepulcro reponentur; nam cum cætera omnia, ut bene ad eum locum Titelmannus advertit, post mortem relinquantur, sola opera ab incunabulis usque ad sepulcrum mortuos consequuntur. Ita noster Mendoza in 1. Reg. c. 1. vers. 28.

Tinctura. Quarto, *chanoch* verti potest *imbue puerum*, ut alludatur ad pannos, qui in tinctura suis coloribus imbuuntur, iuxta illud S. Hier. Ep. 7. ad Lætam de institutione filiæ: *Difficulter eraditur, quod rudes anni perhiberunt; lanarum conchylia quis in pristinum candorem revocet? recens testa diu et saporem retinet et odorem, quo primum imbuta est.* Alludit ad illud Horatian. 1. Ep. ad Lollium ...:

Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.

Et ad illud Quintiliani 1. institut. *Natura*, inquit, *tenacissimi sumus eorum quæ rudibus annis percepimus, ut sapor, quo nova imbuis, durat; nec lanarum colores, quibus simplex ille candor mutatus est, elui possunt.* Huic affinis est illa sententia Philonis lib. *Quod omnis probus sit liber: Sicut vasa*, inquit, *odorem quo primum fuerint imbuta, referunt; sic iuvenum animi quas primum formas imaginationis conceperint, numquam aboleri sinunt.* Et illa Poetæ:

Quod nova testa bibit, inveterata sapit.

Quod ergo quis adolescens discit, hoc vir aut senex factus ægre dediscit.

Innovatio pueri. Quinto, *chanoch* verti potest, *innova puerum*, ut alludatur ad novalia, id est agros novos, qui arantur, occantur, seruntur, ut copiosam segetem proferant. Simili enim modo aranda, occanda, et serenda est bonis præceptis et moribus mens pueri, ut virtutum omnium messem producat. Hinc Septuag. vertunt ἐγκαινισον; unde *encænia* vocantur, quasi dicas *renovalia*: a vetustate enim veteris Adæ, puta a concupiscentia, renovanda est mens pueri, ut novitati suæ, in qua conditus est a Deo in Adamo, restituatur: senectus enim et senes innovari nequeunt; unde Diogenes dicebat, *mortuo mederi et senem docere*, idem esse. Quare stultus ille senex apud Theogenem non patiebatur se ab alio doceri, dicens: *Ne doceas, ætas me fecit indocilem.* Quibus assentitur Seneca lib. 3. Ep. 25. *Grandior ætas*, ait, *dura et intractabilis, non potest reformari; tenera finguntur.* De proprio Philosophiæ penu suum illud hexametron deprompsit Mantuanus 10. Æneidos:

Senectus indocilis.

Optima quæque dies miseris mortalibus ævi,
Prima fugit.

Ubi primam ætatis diem, hoc est primam iuventutem optimam appellavit. Rationem inculcat Seneca l. 6. ep. 109. quia sola iuventus disciplinæ capax est, non senectus: *Quare*, ait, *optima? quia iuvenes possumus discere, hoc tempus idoneum est agitandis per studia ingeniis: quod superest, segnius et languidius est.* Quasi optima vitæ pars illa sit, in qua discimus: pessima, in qua a discendo languescimus et otiamur, qualem esse imperitam senectutem Philosophus hic testatur. Unde illa parœmia: *Senex psittacus negligit ferulam.* Nam, ut Apuleius l. 2. Floridor. et Plinius l. 10. Natur. hist. c. 42. memoriæ prodiderunt, psittacus in primo vitæ biennio facile addiscit quidquid suggeritur: in senio sic obstupescit, ut, quantumvis flagelletur, numquam doceatur. Eamdem difficultatem fatetur D. Hier. præfat. in Evangelia: *Periculosa*, ait, *præsumptio est senis mutare linguam, et canescentem mundum ad initia retrahere parvulorum.* Ita Mendoza in 1. Reg. c. 3. v. 13.

Sexto, *chanoch* verti potest *assuefacito puerum*, iuxta illud Thren. 3. *Bonum est viro, cum portaverit iugum ab adolescentia sua;* nam ut ait Arist. 2. Ethic. c. 1. *Non parum refert, quin imo, id est quod rem causamque continet, homines a pueris* ἐθίζεσθαι, id est, *assuefieri* Consonat Plato l. 2. de Leg. ubi sic de pueris statuit: *Disciplinam*, ait, *appello virtutem, quæ puerorum animos continere potest; voluptas enim et dolor, amor et odium, quam recte fieri potest, antequam ratione moveantur, in animos eorum influant, ut facilius cum ad ratiocinandum pervenerint, convenienter rationi omnia peragant.* Unde concludit: *Assuescat ergo a pueritia dolore ac voluptate recte moveri, ut a principio usque ad extremum vitæ oderint quæ odisse oportet, et ament quæ amanda sint.* Assuefactio pueri.

Quocirca S. Hier. et ex eo Beda: *Græca*, ait, *narrat historia, Alexandrum potentissimum regem orbisque domitorem, et in moribus et in incessu Leonidis pædagogi sui non potuisse carere vitiis, quibus parvulus adhuc fuerat infectus.* Sic Susanna castitatem et constantiam, quam a teneris imbiberat, usque ad mortem retinuit, Daniel 13 v. 3.

Rationem physicam a priori dat Plato lib. 7. de Legib. Ratio a priori. « Prima luce, ait, pueri in ludum litterarium proficiscantur. Quoniam vero nec pecudes, neque ullum aliud animal sine custode vivere debet, neque pueri etiam sine pædagogis, neque sine dominis servi; puer autem omnibus bestiis intractabilior est: cum enim sapientiæ fontem nondum absolute compositum habeat, insidiosissimum est, acerrimum, petulantissimum omnium brutorum animalium. Idcirco multis quasi frænis constringendus est puer, et cum primum a matribus nutricibusque seiungitur, pædagogis continuo tradendus est qui eius lasciviam regant atque doment: deinde præceptoribus commendandus est ad eas disciplinas discendas, quæ liberum hominem decent. »

Rursum Clemens Alexandr. lib. 1. Pædag. cap. 5. *Est*, inquit, *in nobis uber ætatis ipsa iuventus*, q. d. Sicut ex materno ubere sugitur lac, quo omnia infantis membra nutriuntur; ita ex iuventute hauriuntur mores, quibus reliquæ ætates informantur.

Prudenter ergo vir sapiens: *Quatuor de causis*, ait, *dæmon adolescentes maxime venatur. Primo, quia scit a Deo pios adolescentes maxime amari et expeti, ideo hunc florem ætatis gaudet Deo præripere.* Huius rei symbolo Deus Levit. 12. 8. non columbas, sed pullos columbarum sibi offerri præcepit; quia, ut ibi ait Theodor. detestabatur in adultis columbis lasciviam, in parvis pullis innocentiam amplectebatur. Diabolus insidiatur adolescentibus quatuor de causis.

Secundo, quia sic viam sternit ad sequentis vitæ peccata.

Tertio. quia adolescentes facile falli, difficile se expedire ex diaboli vinculis possunt.

Quatuor adolescentibus commendanda. *Quarto, quia dum peccant, impotenter peccant.* Unde S. Augustin. serm. 246. de Temp. *O iuvenes, inquit, flos ætatis, periculum mentis.* Idcirco *quatuor sunt adolescentibus in omnem vitam profutura: Primo, Deum pluris omnibus æstimare, animamque omnibus post Deum rebus pretiosiorem esse scire.*

Secundo, B. Virginem Mariam ex toto corde, ut filii Dei matrem amare, eique se quotidie commendare, et aliquid in eius honorem facere.

Tertio, numquam peccatum mortale in conscientia sustinere, sed singulis diebus de peccatis dolere, et ea quamprimum confiteri.

Quarto, quod morituri sint brevi crebro cogitare, quodque post mortem aut in æternum in inferno cum diabolo sint arsuri, aut in æternum Deo et Angelis in cœlo felicissime fruituri. Nam ut ait S. Ambr. libr. 1. de interpell. Iob cap. 7. *Adolescentia sola est invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis.* Unde Poeta:

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper.

Qua de re plura vide apud S. Augustinum serm. 246. de Temp. Vide et quæ annotavi Eccli. 30. 1. et seq.

Vers. 7. DIVES PAUPERIBUS IMPERAT: ET QUI ACCIPIT MUTUUM, SERVUS EST FŒNERANTIS.) Id est dantis mutuum. Hebr. enim מלוה *malve* significat eum qui dat mutuum sive cum usura, sive sine usura. Unde in Script. fœnerans subinde idem est quod mutuans. Quocirca Pagninus vertit clare: *Dives pauperibus dominabitur, et servus erit mutuum accipiens viro mutuanti;* Vatabl. *et obæratus serviet fœneratori.*

Primo, Baynus sic explicat, quasi Salomon taxet hic perversum mundi usum, quo divitibus assignat dominium in pauperes, ob ipsorum opes, cum regere et dominari sit non opulentiæ, sed prudentiæ et iudicii, quod sæpe maius et sincerius habent pauperes quam divites, utpote ab eorum cupiditate et ambitione magis alieni.

Secundo, Lyran. et Caiet. censent hic accusari divitum supercilium et fastum, quo sibi arrogant imperium in pauperes, eosque quasi servos sibi mancipant. Audi S. Basilium in orat. de divitiis et paupertate: « Canes, inquit, ubi aliquid acceperint, subito mansueti fiunt: at fœnerator magis ac magis irritatur; non enim latrare cessat; etiamsi te iureiurando obstringas, fidem non habet, perscrutatur interna commercia, tua curiose inquirit, uxore præsente pudore affectum coram amicis contumeliis onerat, in foro minas iactat, vitam denique tuam intolerabilem efficit. »

Tertio, plenius et simplicius R. Levi, Aben Ezra, Iansen. et alii: Hæc gnome, inquiunt, declarat divitiarum commodum, et paupertatis incommodum, quod scilicet divitiæ secum vehant robur, potentiam, dominium: paupertas vero ærumnas, infirmitatem, obsequium et servitutem: unde tacite monet quemque ut moderatas saltem opes sibi laborando paret, quo earum commodis fruatur, et paupertatis incommoda devitet. *Dives ergo pauperibus imperat:* tum quia eos sibi muneribus, contractibus, mutuo, etc. obligat et obstringit: tum quia dives per opes facile sibi comparat famulos, asseclas et milites, quibus cæteris prævaleat, iisque imperet: tum quia opes faciunt animosos et confidentes, paupertas vero facit pusillanimes et diffidentes: tum denique quia pauperes a divite alimoniam, multaque beneficia exspectant; dives vero a pauperibus nihil sperat. Quocirca solent in repub. divites eligi in magistratus, velut honoratiores et potentiores: ut cæteris velut inferioribus et subiectis dominentur.

Mystice Beda explicat, q. d. « Divites virtutibus in iudicio occulti inspectoris principantur eis, imo eorum in futuros iudices existunt, qui virtutum divitiis caruerunt. Et qui verbum doctrinæ salutaris accipit a doctore, servus est eiusdem doctoris, id est debitor implendi omnia quæ illi magisterii cælestis iure præcipit. » Sic et Auctor Cat. Græcor. R. Salomon, Hugo et alii.

ET QUI ACCIPIT MUTUUM SERVUS EST FŒNERANTIS.) Hebr. *Et servus mutuum accipiens viro mutuum danti*

Apud Hebræos enim למלוה *lemalue*, sicut et quodlibet participium vel nomen pene cuiuslibet est casus; unde verti potest in dativo, *mutuum danti*; et in ablativo, *mutuum dante*; et in accusativo, *virum mutuum dantem*, supple colet et venerabitur. Septuag. ergo vertunt: *Divites pauperibus imperabunt, et famuli propriis dominis fœnerabunt*, q. d. Divites pauperibus imperare solent, at modeste iis imperent memores rotam fortunæ sæpe verti et converti: quo fit ut divites fiant pauperes, pauperes vero fiant divites, scilicet ut famuli mutuum dent heris ad inopiam redactis, itaque eos sibi subiiciant, et velut debitores obstringant. Sic non raro fieri videmus, ut pauper fiat dives, debitor fiat creditor, famulus fiat herus, servus fiat dominus, subditus fiat rex et imperator. Ad hunc sensum nonnulli inflectere conantur versionem Vulgatam: *Et qui accipit mutuum servus est fœnerantis;* sed vim ei faciunt, eamque a se ipsa alio detorquent.

Syrus secutus Septuag. amplius planeque contrarium Hebræo asserit; sic enim habet: *Pauper imperat diviti, et servus mutuum dabit fœneratori.* Septuag. et Syrum secutus S. Ambros. de Nabuthe c. 14. *Vende, inquit, o homo, struere divitias. Si vis dives esse, esto pauper sæculo,* Deo
ut sis dives Deo. Dives fidei, dives esto Deo. Qui dives est in misericordia, hic est dives Deo. Dives in simplicitate dives Deo est. Dives sapientiæ et scientiæ, dives est Deo. Sunt qui in paupertate abundent, et qui in divitiis egeant. Abundant pauperes, quorum profunda paupertas abundavit in divitias simplicitatis suæ: divites autem eguerunt et esurierunt. Probat id ex præsenti Salomonis gnome, dum subdit: *Neque enim otiose scriptum est: Divitum pauperes præpositi erunt, et propriis servi dominis fœnerabunt; quia divites et domini supervacua et mala seminant, ex quibus non fructum colligant, sed spinas metant. Ideo pauperes divites erunt subditi, et servi dominis spiritualia fœnerabunt, quemadmodum dives rogabat ut sibi stillam aquæ pauper Lazarus fœneraret. Potes, et tu dives, istam interim habere sententiam, si largiaris pauperi. Qui enim largitur pauperi, Domino fœnerat.*

Idem S. Ambros. mystice hanc gnomen exponens l. 2. de Iacob et Vita beata cap. 3. eamque applicans Esau qui servivit Iacobo, et Iudæis qui serviunt Christianis: « Multorum servus est, inquit, qui subiectus est vitiis, et multis se dominis addixit. Nam qui omnia prudenter agit, et ita vivit ut vult, is solus est liber: non conditio fortuna servum facit, sed probrosa insipientia. Denique famulus prudens reget dominos stultos, et propriis dominis servi fœnerabunt. Quid fœnerabunt? non utique pecuniam, sed sapientiam, sicut et lex dicit: Fœnerabis gentibus multis, tu autem mutuum non accipies, Deut. 15. Fœnerabit Iudæus proselyto divinæ legis oracula, sed quia ipse legis mysteria videre non potuit, et quæ habebat nescivit oracula, qui litteram fœnerabat Gentibus, nunc ab his spiritualis doctrinæ gratiam mutuatur, meritoque subiectus est servituti: quoniam qui mutuatur, servus est, quasi addictus fœnori creditoris; qui autem piæ doctrinæ fœnus impertit, is est princeps, sicut lex dicit. Princeps eris gentium multarum; tibi autem princeps ex ipsis non erit. Princeps enim est qui regit, qui et habet sapientiæ principatum, quem habuit populus Iudæorum. Sed quoniam quod docebat servare non potuit, debet discere quod docere nescivit. Idem in Ps. 104. Denique famulo sapienti, inquit, multi, ut scriptum est, serviunt liberi, et est servus intelligens, qui regit dominos stultos. Quem ergo magis liberum censes? sola est sapientia libera quæ divitibus pauperes præficit, et quæ servos propriis fœnerare dominos facit, fœnerare non pecuniam, sed intellectum. » Et nonnullis interiectis, subdit: « Sed ille magis liber, qui Quis vere liber.
intra se liber est, qui legibus naturæ liber est, legem sciens naturæ præscriptam esse moribus non conditionibus, et mensuram officiorum consentaneam non hominis arbitrio sed naturæ disciplinis: utrum igitur iste liber tibi tantummodo, an quidam censor videtur, et præfectus moribus? Unde vere ait Scriptura: Quia pauperes divitum præpositi erunt, et privati utique administrantium.

Sapiens enim semper liber est, semper honoratus, semper is qui præsit legibus. »

Verum hæc lectio Syri et S. Ambrosii minus sincera minusque vera videtur: repugnat enim Hebræo, Vulgatæ, Symmacho, Theodotioni, Chaldæo et cæteris, qui omnes consentiunt cum Vulgata.

Vulgata ergo versio vera et genuina est, eiusque sensus planus est, q. d. Qui accipit mutuum fit quasi servus mutuantis; et qui accipit ad fœnus vel usuram fit servus fœnerantis vel usurarii: quia illis debito mutui vel usuræ obligatur, eisque quasi creditoribus fit debitor, ac se suaque obligat: quocirca fœnerator et creditor hebr. vocatur נשה *nosce*, ab elevando et extollendo; quia qui ab eo mutuum accipit, cogitur ob beneficium acceptum ei supplicare, eum venerari et colere. Chal. vero vocatur רשיא *raschia* a rad. רשא *rascia*, id est potuit: creditor enim quasi potestatem et ius habet in eum cui mutuum dedit. Hinc vidua illa ad Elisæum ait 4. Reg. 4. 1. *Ecce creditor venit, ut tollat duos filios meos ad serviendum sibi.* Hoc enim legibus priscis creditori licebat, uti notat Budæus in suis Forensibus, imo Christus Matth. 18. de servo nequam cui fuerant dimissa decem millia talenta: *Cum*, ait, *non haberet unde redderet, iussit eum dominus eius venundari, et filios, et omnia quæ habebat, et reddi.*

Porro legibus priscis creditores vindicasse sibi debitores quasi mancipia, adeoque olim in usu et lege fuisse, ut debitores tamquam servi et captivi ac vincti traderentur creditoribus, liquet ex veterum monumentis. Certe apud Hebræos rei huius non obscura sunt testimonia, Isaiæ 58. v. 6. *Dissolve colligationes impietatis*, solve videlicet obligationes et vincula illa quæ impii et improbi creditores debitoribus iniiciunt ex pignoribus et fœnore contracta.

De Græcis idem testatur Plutarchus comment. *De vitando ære alieno*, ubi eleganti similitudine de creditoribus et exactoribus sic loquitur: *Sicut Darius Athenas misit Datin et Artaphernem, catenas et vincula manibus gestantes ad vinciendum captivos, ita hi syngrapharum et tabularum tamquam compedum plena vasa Græciæ importantes circum urbes ambulant.*

De Romanis docet Livius l. 2. 27. *Qui*, ait, *ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur, et nectebantur alii*; apud Romanos enim *nexus* aut *nexum* erat obligationis genus, *cum corpus debitoris ut pignus capi poterat obligationis iure atque conditione*, ut explicat Budæus: nam debitor oppignoratus tradebatur creditori nexus. De quo ac de immanitate fœneratorum videndus Livius loco citato, Varro l. 6. de Lingua Lat. Cic. in Topic. de abalienatione, mancipio et nexu disserens, Budæus in Pandect. in tit. de in diem addict. Quintil. l. 7. c. 4. et c. 8. Gell. l. 20. c. 1. Macrob. l. 1. c. 16. Cæl. l. 12. c. 20. et 21. Sed Solon, ut Diodorus, Plutarchus et Laertius scribunt, illam legem Athenis abrogavit. *Solutio*, ait Diodorus (de Ægyptiorum legibus loquens) *ex bonis debitoris solum fiebat, corpus non poterat addici creditori.*

Torquebantur.

Addit Christus Matth. 18. creditori ius fuisse in corpus debitoris, ut illud torqueret: *Iratus*, ait, *dominus eius tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet universum debitum.* Quod sane videtur olere immanissimam illam creditorum inhumanitatem, qua ad creditorum libidinem post vincula et catenas debitorum membra dilaniabantur, quam refert Aulus Gellius l. 20. c. 1. ex leg. 12. tabularum, cuius iste est verborum tenor: *Æris confessi, ac debiti iudicatis triginta dies iusti sunto: post deinde manus iniectio esto, in ius ducito, secum ducito, vincito aut nervo aut compedibus quindecim pondo, aut, si volet, maiore vincito.* Deinde vero docet, si plures essent creditores, eos habuisse ius secare corpus debitoris. *Tertiis*, inquit, *nundinis parteis secanto, si plus minusve secuerunt, sine*

Secabantur.

fraude esto. Addit deinde ex suo Gellius: *Nihil profecto immanius, nihil immitius, nisi (ut reipsa apparet) eo consilio tanta immanitas pœnæ denuntiata est, ne ad eam unquam perveniretur.* Et Plutarch. comment. iam citato: *Nos dum contentos esse nostris rebus pudet, dandis pignoribus contractibusque subeundis in servitutem nosmet damus.* De carnificina autem et laniena illa paulo inferius: *Hi miseris debitoribus de foro locum flagitiosorum pœnis destinatum redegerunt, vulturum instar eos edentes et lanientes, et*

Altius inserto tundentes viscera rostro.

Ita noster Pineda in Iob. 22. v. 6.

Quocirca Persæ, teste Herodoto, dictitabant duo esse peccata inter homines turpia, quorum primum est debitorem esse (hoc enim fere vel ex ignavia, vel ex gula et luxu nascitur) alterum mentiri, quod ex priori consequitur. Anonymus apud Suidam miserrimos ait esse homines, qui modo rubros, modo pallidos habent dentes, quo dicto notabant eos qui mutuo acceperunt ab aliis: hi enim, dum mutuum repetitur erubescunt, dum vero creditorem viderint, pallescunt ne cogantur ad solvendum.

Miseria debitorum.

Præclare S. Basil. apud Anton. in Melissa part. 2. c. 28. « Qui se fœnoribus, ait, subiectum reddit, quorum possessionem non tenet, voluntariam perpetuamque servit servitutem. Rem miserabilem spectavi, liberos homines, quorum patrimonia essent obærata, qui traherentur ut venirent; non noctes debitori quietem adferunt, non dies est iucunda, non sol delectans, sed per omnem vitam in tristitia versatur: dies odit, qui ad præscriptum tempus properant, menses formidat, quasi usurarum genitores; si dormierit in somnis videt fœneratorem capiti imminentem, infaustum somnium; sin vigilarit, cogitatio et sollicitudo de usuris est. » Si hæc vera sint in debito et debitore pecuniæ, multo veriora sunt in debito animæ, puta in peccato et peccatore, qui semper pavidus timet mortem, iudicium, dæmones, gehennam, quæ eum exspectat, ut solvat novissimum quadrantem, Matth. 5. 26.

Vers. 8.

Qui seminat iniquitatem, metet mala, et virga iræ suæ consummabitur.) Pro *iniquitatem* hebr. est עולה *avla*, quæ vox est generalis significans omne pravum, quod contra leges vel æquitatem et honestatem committitur. Proprie tamen notat iniustitiam et iniuriam quæ alteri infertur. De iniuria enim hic agi patet ex eo quod subdit: *Et virga iræ suæ consumetur*; quem enim iniurius percutit, hunc percussus repercutit.

Pro *metet mala* hebr. est *metet* און *aven*, id est iniquitatem, vel dolorem: *aven* enim significat malum tum culpæ, tum pœnæ culpam consequentis. Unde Vatabl. vertit: *calamitatem*; Septuag. *Qui seminat mala, metet mala*; Theodotion: *Qui seminat iniustitiam, metet iniquitatem*; Aquila: *damnum*; Symmachus: *Qui seminat iniquitatem, metet iniustitiam.*

Seminans mala, metit mala.

Nonnulli hanc gnomen attexunt præcedenti, et iuxta versionem Septuaginta attexi potest, ut non iuxta Vulgatam: iuxta eam enim hæ duæ sententiæ plane videntur disparatæ. Iuxta eam ergo sensus est, q. d. Qui seminat culpam, metet pœnam, imo non raro novam culpam cum nova pœna. Vis et energia est in τῷ *seminat*. Primo enim
sicut semen habet vim producendi granum sibi simile, sic 1.
culpa vim habet producendi tam pœnam, quam culpam sibi similem. Ita iniuria parit iniuriam, rixa serit rixam, cædes provocat cædem, convicium elicit convicium, ut qui iniquus et iniurius est alteri, vicissim ab eo similem iniuriam, puta verber, vel verbum asperum, velut prolem a se elicitam recipiat.
Secundo, sicut unum granum satum, 2.
sic pariter una culpa multiplicem parit culpam et pœnam: mala enim semina fœcundiora sunt bonis. Si ergo semen virtutis unius parit multas virtutes et præmia gloriæ, multo magis semen peccati pariet multa scelera et supplicia.
Tertio, semen quodque suum profert granum, ut 3.
tritici triticum, hordei hordeum; sic quæque culpa proprias parit culpas et pœnas: nam superbia parit iram, invidiam, rixam, cædes, etc. gula vero parit comessationes, ebrietates, crapulas, asotias, libidines, lites etc. insuper pœnam fastidii, vomitus, insomnii, catarrhi, febris, dysenteriæ, vertiginis, et mille morborum, quæ gulam consequi solent. Similiter alias pœnas parit avaritia, alias
acedia, alias invidia, etc. Quarto, sicut eadem terra, quæ 4.
semen recipit, recipit et messem; et sicut agricola, qui serit, idem et metit: sic pariter peccator, qui serit iniqui-

tatem idem et metit iniquitatem, eiusque pœnam multiplicem; nam noxa caput sequitur, sicut carnifex sequitur reum, ut eum torqueat et plectat. Hoc est quod ait Iob cap. 4. 8. *Qui seminant dolores, et metunt eos.* Et Paulus Galat. 6. 8. *Quæ seminaverit homo, hæc et metet.* Et Christus Matth. 7. 2. *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.*

Et virga iræ suæ consumetur) Alii legunt, *consummabitur*, hoc est, *consumetur. Virga iræ* primo est ipsa ira, qua iratus quasi virga sævit, et verberat alios vel verbis asperis, vel etiam inflictis plagis et verberibus: ob hanc enim iusto Dei iudicio simili aliorum ira et sævitia plectetur, qua alios vexavit et oppressit; ira enim virgæ comparatur, ait Aben Ezra, iuxta illud Isaiæ 10. 5. *Virga furoris mei.* Sensus ergo est, q. d. Ira eius, sævitia et iniustitia vertetur ei in virgam, qua puniatur et perdatur.

Secundo, *virga iræ* est potestas (huius enim insigne est virga et sceptrum, ut habent Hebræa) cui iuncta est superbia et ira: hæc enim vehementer premit imo opprimit, iuxta illud Senecæ in Proverbiis: *Fulmen est, ubi cum potestate habitat iracundia.* Verum tales similem aliorum potestatem ira executam experientur et sentient, vel in præsenti vita, vel in futura.

Tertio, apposite ad semen et messem, de qua præcessit sermo, *virga* hic accipi potest triturationis, flagellum scilicet quo e segete grana excutiuntur, q. d. Iniquus qui alios aliorumque segetem et bona flagellavit, et trituravit, ipse pariter, segesque et bona ipsius ab aliis flagellabitur et triturabitur, ut in quo peccavit, in eodem et puniatur, iuxta legem talionis. Sic ergo virga sive flagellum, qua excutiendæ erant eius fruges, non fruges quæ nullæ sunt, sed ipsummet, eiusque lolia et spinas, id est scelera et crimina, diverberabunt et excutient; virga, inquam, et flagellum quo flagellabitur, vel a Deo, vel a iudice, vel ab alio quomodolibet.

Pro *consumetur* Vatablus et Pagninus vertunt *deficiet*, q. d. Deus secundum opera retribuet unicuique, et privabit facientes iniquitatem omni auctoritate, qua utuntur cum sævitia erga subditos; ita R. Levi et Aben Ezra. Alii vertunt *consumet*, scilicet eum, q. d. Ipsa virga irati consumet iratum, sive percutientem in ira. Unde Septuag. vertunt: *Plagam autem operum suorum consummabit*, vel *operum suorum virus vulnusque ad finem sentiet*, ut vertit Auctor Catenæ Græcor. Sicut enim plaga pus eiicit virulentum, sic ira et sævitia parit dolorem et noxam auctori.

Mystice Beda: *Qui seminat*, ait, *iniquitatem, metet mala*, id est, *qui verbo aut exemplo suam in alios iniquitatem spargit, messis loco vindictam recipiet.* Porro quod sequitur: *Et virga iræ suæ consumetur*, recte adaptes Doctoribus et Superioribus, qui subditos peccantes rigide castigant, cum ipsi graviora peccent; aut iis qui æqua et proba docent, cum ipsi sint iniqui et improbi. Hi enim verbis suis damnant se ipsos; censuram enim, qua alios feriunt, ferunt in se ipsos: quare castigatione qua alios castigant, ipsi castigandi sunt, iuxta illud Apost. Rom. 2. 21. *Qui ergo alium doces, te ipsum non doces; qui prædicas non furandum, furaris; qui dicis non mœchandum, mœcharis*, etc.

Vers. 9. Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi.) Pro *qui pronus est ad misericordiam*, hebr. est טוב עין *tob ain*, id est *bonus oculus*, vel potius *bonus oculo*: Chald. *Qui bonum oculum habet. Bonus oculus*, ait Vatabl. est homo liberalis, benignus et candidus. *Bonus oculo* est, qui placido et benigno oculo respicit pauperes, eo quod pronus sit ad misericordiam: tum pronitate naturæ, tum pronitate virtutis, puta pronus tum ex compassione naturali, tum potius ex assuefactione charitatis, ait Lyranus: *Hic benedicetur*, id est fortunabitur a Deo, omnique benedictione temporali et cælesti, humana et divina, præsenti et æterna cumulabitur. Nam ut ait S. Chrysost. hom. 12. in epist. ad Hebr.

Oculi misericordiæ columbini. *Eleemosyna ac misericordia est tamquam quædam aurea et vivens columba, placidum habens aspectum et mitem oculum: nihil est illo oculo melius; itaque misericordiæ oculi obvenerunt columbini, placidi, benevoli, et ipsa mititate quodammodo mitiores.*

Posset quoque τὸ *benedicetur* accipi pro laudabitur, q. d. Laudabunt et benedicent eum homines, imo Deus et Angeli; sic enim huc alludens videtur explicare Eccles. c. 31. 28. dum ait: *Splendidum in panibus benedicent labia multorum.*

Sensus est ergo, q. d. Qui benignum habet cor, indeque benignum oculum, quo benigne respiciat egenos, esto ipse sit pauper, ut iis large benefacere nequeat: tamen benedicetur a Deo, quia liberali corde de pane sibi etiam necessario dedit pauperi, imo panem dimidiavit, dimidium pauperi tribuens, reliquum sibi servans: Deus enim magis respicit dantis promptitudinem benignamque mentem et oculum, quam doni magnitudinem, iuxta illud Christi Luc. 21. 3. *Vere dico vobis, quia vidua hæc pauper plus quam omnes misit; nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei: hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit.* Hinc Sept. vertunt: *Hilarem datorem benedicit* aut *diligit Deus.*

Ratio a priori est, quod donum magis æstimetur ex affectu dantis, quam ex doni præstantia: qui enim rem parvam dat ingenti animi affectu et benevolentia, gratior est, et plus dare censetur, quam is qui rem magnam dat parvo animi affectu. Iam affectus animi, præsertim amor et benevolentia æque ac odium et indignatio, maxime pellucet emicatque in oculis, quasi in cordis fenestris. Hinc invidi, et maligni, ut fascinatores, fascinum et virus gestant in oculis, illisque illud vibrant in astantes, præsertim pueros, quo fit ut pueri cibum fastidiant, et tabe conficiantur: ex adverso benigni et benefici, benigno corde, oculo et manu intuentes egenos, eisque benefacientes pro facultate sua, licet exigua, ipsis vitam et salutem conferunt. Salomonem secutus Ben Sira Alphabeto 1. littera *iod: Manum tuam a beneficentia ne abstrahas.* Ratio a priori.

Quæres, quantum, quibus, quoties et quomodo benefaciendum sit? Resp. dandum esse quantum vires permittunt, ut potius supra vires largiendum quam infra. At imprimis habenda est ratio eorum quibus damus: nam, si parvo egent, parum detur; si multo, multum. Iam vero dandum est, quoties indigent pauperes. Unde dicebat Aquila, præceptor Aquilæ Pontici, inopem qui mane nostram beneficentiam esset expertus, si vespere redeat, non esse dimittendum vacuum. Sed quomodo, inquies, dabimus? Hic tria observanda esse monent Hebræi: Primo, ut eleemosyna detur clam et in occulto, non palam et in aperto aut publico. Secundo, ut detur vultu hilari; nam hilarem datorem amat Deus, iuxta dictum Apostoli. Tertio, ut, cum damus, verbis blandis alloquamur: nam dono gratiam conciliat oratio, quæ sæpenumero plus valet ac potest, quam ipsum donum. Huc facit gnome Arabum Cent. 1. n. 80. *Liberalis vicinus est Dei, vicinus hominis, vicinus paradisi, remotus ab igne inferni*, q. d. Beneficus et liberalis felix est in hac vita et futura, in terra et in cælo. Præclare Nazianz. orat. de Cura pauperum: *Deus esto*, ait, *calamitosis Dei misericordiam imitando: nihil enim beneficentia divinius in hominem cadit.* Et rursum: *Pulcherrime hoc et benignissime Deus facit, quod non ex pretio rei datæ, sed offerentis facultate et animo donum æstimat. Benignus esse ne differas, sed nunc esto; nec ideo quia pretii te summa destituit, totam relinquas liberalitatem, sed partem reipsa præstes, partem animi promptitudine*, aut *proposito in posterum* (utrumque enim significat Græcum προθυμία.) *Magnum calamitoso remedium est misericordia ex animo collata, et gemina condolentia multo leviorem reddit calamitatem.*

Huc facit apologus ursi, agni et columbæ nervosis similitudinibus armatus, quem recenset Cyrill. Apolog. moral. lib. 1. cap. 22. cuius titulus: « Magis semper partem misericordiæ teneas: Ursi catulum, ait, in captum agniculum sævientem desuper columba prospiciens, dixit: Ut quid in miserum sævis? Cui ille: Si generationem complexionemque et morem meum attenderes, tu tibi respon- Apologus misericordiæ

deres: Nimirum ursi filius sum, ursum me fore physionomia ostendit, atque ideo nunc ursi morem imitor. Tunc illa subiunxit; Linque corruptam generationem, vince sævam complexionem, depone ferinum morem; nam Deus clemens creavit te, natura pia nutrit te, plana terra sustentat te. Dulci sanguine vivis, amica membrorum compagine subsistis, et humorum tuorum pacis fœdere solidaris. Revera totus ordo naturæ ad pietatem te trahit. Cælestia enim ac terrestria omnia tantum tibi bonitatis indulgent, ut vivas. Quippe non emis corporis vivificum motum, nec cæli lumen, nec aeris flatum, nec telluris granum, nec exuberantis aquæ profluvium, quibus vivis. Unde, quæso, tibi hæc omnia, nisi ex sola naturæ clementia? Igitur derelinque furorem, mitiga rabiem, desine sævire, et te ad imitandam communem pietatem converte. Ad hæc ille parum emollitus respondit: Profecto quæ sapienter hortaris, hæc agerem, si domantem omnia mala rationem haberem. Mox illa: Bene, inquit, dixisti. Quoniam omnis crudelis asperitas ex feritate bestialis mentis exurgit. Exasperatum enim mare tenebris offunditur, et aurum politura complanatum rutilantius micat. Sic lux sapientiæ benignitatis est socia, et pietatis semper amica, sed in mente perturbata suscitatur ira turbida, insipientia obscura, crudelitas aspera. » Unde hanc conclusionem practicam educit, et velut epimythium assignat: « Sapiens ergo ratione mala omnia vincens, passus offensam, magnanimitatis potentia spernit iram, beneficentia liberalitatis iniuriam et crudelitatem remittit, nec amplius aliud quam beneficentiam sui cordis meminit. Sic illata mala constantia frangit, patientia vincit, et ex toto corde triumphatorem misericordia ostendit. Novit enim nocentem, fore iracundiæ iam subiectum, et idcirco devicto victor compatitur, et per suæ pietatis antidotum infirmitatis alterius curat malum. Ira igitur sapientis invicta pax est, et vindicta clementia. In bonis enim summa eius est victoria; et in malis, virtus inviolata. Qui vero flammis iræ cito accenditur, fœtet igneum ut sulphur. Sed cum opportune prudens irascitur, splendet ut aurum politum. Iracundus ergo est sulphur fœtidum, et iratus sapiens est aurum digestum. Quibus dictis abiit.

Epimythium.

Porro hæc sententia est illustris: hac de causa eam Septuag. quasi paraphrastice per trinam dilatant et explicant; prima est: *Virum hilarem et datorem benedicit*; vel, ut alii legunt: *Diligit Deus; vanitatem operum eius consummavit*. Priorem partem citat Apostolus 2. Cor. 9. 7. *Unusquisque*, ait, *prout destinavit in corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate; hilarem enim datorem diligit Deus.* Et Roman. 12. 8. *Qui miseretur in hilaritate*, ubi plura de eodem annotavi. Præclare sanctus August. in Psalm. 42. sub finem: *Si fregeris*, ait, *ex animo esurienti panem tuum, quia plerumque fit a tristibus et murmurantibus, ut careant tædio interpellantis, non ut reficiant viscera indigentis. Hilarem autem datorem diligit Deus: si panem dederis tristis, et panem et meritum perdidisti.* Expende τὸ *non ut reficiant viscera indigentis*, q. d. Qui mœstus vel indignans dat eleemosynam, reficit corpus pauperis; at sua mœstitia vel indignatione cruciat et vulnerat eius animum et viscera; qui vero eam hilariter impertit, tam animum et viscera, quam os et corpus egeni pascit et recreat. *Ergo ex animo fac ut ille qui intus videt, adhuc te loquente dicat: Ecce adsum.* Et mox: *Vis orationem tuam volare ad Deum? fac illi duas alas, ieiunium et eleemosynam.* Porro quod addunt Septuag. *Vanitatem operum eius consummavit*, antithesis est eius quod v. præcedenti de iniquo dixere: *Qui seminat mala, metet et mala; plagam autem operum suorum consummavit*, q. d. Qui seminat mala, plagam pœnamque plenam et consummatam malorum quæ sevit, reportabit; qui vero seminat bona, ac præsertim eleemosynas in pauperes hilariter dispertit: hic sua hilaritate supplebit, perficiet et consummabit quidquid in eius operibus et moribus vanum, id est vacuum est et inane. Eleemosyna enim implet ea quæ actionibus cæteris desunt aut deficiunt, ac præsertim hilaris promptusque animus dandi, supplet ea quæ donationi ob paupertatem aliamve causam desunt. Deus enim æstimat non tam donum quam donantis affectum: sicut ergo si aquam e vase effundas, in vas vacuum subintrat, eiusque vacuitatem replet succedens aer: sic si eleemosynam parvam des, bursam mentemque videris evacuare, atque vacuam, id est exilem et nullius momenti, rem efficere, sed vacuum illud supplet et replet hilaritas et promptitudo plura dandi, si facultas suppeteret. Quocirca Salomonem secutus Siracides Eccli. 35. 11. *In omni dato*, ait, *hilarem fac*, græce ἱλάρωσον, id est hilarifica, *vultum tuum.*

Eleemosyna dilatat.

Secunda est: *Qui miseretur pauperis, ipse vicissim enutritur, ut qui egeno de panibus suis impertitus sit.* Qui enim miseretur, meretur misericordiam; et qui pascit alios, meretur pasci, iuxta illud Christi Matth. 5. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Et Apost. 2. Cor. 9. *Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet.* Vide sequentia et quæ ibidem annotavi.

Mystice Auctor Catenæ Græcorum: *Doctores*, ait, *qui pauperes spiritu doctrina sua pascunt, seipsos vel maxime alunt, iuxta illud: In diebus famis suis ipsi panibus (hoc est sua ipsorum doctrina, per quam nimirum ipsi quoque sustentantur) saturabuntur.* Exempla huius sententiæ et benedictionis eleemosynæ sunt in Vita S. Ioannis Eleemosynarii, qui quo plura dabat pauperibus, eo plura recipiebat, uti fusius alibi recensui; in Vita sanctæ Lydwinæ, quæ sua liberalitate meruit obtinere bursam Christi, ex qua quantumcumque erogaret, semper supererat, quod ulterius erogaret; in vita S. Catharinæ Senensis et aliorum plurium.

Exempla.

Memorabile est quod de S. Liberali, nobili Altinatæ et Tarvisii protectore legimus, cum in ægros et pauperes mire fuisse liberalem, ideoque multos a variis morbis curasse, adeoque una die 120. personis sanitatem divina virtute impertivisse. Cum vero hiemis tempore ad Ecclesiam cathedralem pergeret pauperi nudo et frigore trementi obvio, sibi vestem detractam tradidit, qui illi sequenti nocte apparens Christum se esse dixit, et vestem restituit, quam ille induens, a periculis non semel servatus est. Nam cum Arrianis prævalentibus, S. Heliodorus cum suis discipulis ut solitarium locum inveniret, in quo Deo deserviret, navim conscendisset, sævaque orta esset tempestas, illam Liberalis extremo vestis illius demisso in mare illico sedavit: ita ex monum Ecclesiæ Tarvisinæ narrat Philipp. Ferrar. in Catalogo Sanctorum Italiæ ad diem 27. Aprilis.

Tertia est: *Victoriam et honorem acquirit munera dans, et animam quidem aufert possidentium*, vel *accepiantium*; vel, ut Vulgata legit: *accipientium*: Hæc gnome non est in Hebræo, sed ex Septuag. transcripta. Pro *aufert* græce est ἀφαιρεῖται, quod Auctor Catenæ Græcorum vertit: *evertit*, accipitque de donis quæ dantur principi vel iudici ad evertendam iustitiam.

Verum alii referunt ad eleemosynam et misericordiam, de qua hoc versu omnis est sermo, ut sensus sit, q. d. Beneficus et liberalis, qui dat eleemosynas vel munera, vincit sibique devincit et subiugat animos accipientium; quare ab eis impetrat omne quod vult, ab eisque honoratur ut munificus, imo ut curator et pater, uti honoratus fuit Ioseph ab Ægyptiis, dans eis frumenta et alimenta; ideoque vocitatus *Salvator mundi*, Genes. 41. 45. Vere Comicus: *Magnes animi aurum, magnes animi munus.*

Mystice Auctor Catenæ Græcorum: Munera, inquit, sunt virtutes per quas homo animam suam dæmonibus, qui illam possidebant, eripit, imo animum Dei Angelorum et hominum sibi conciliat; itaque quasi aufert et suffuratur, sed pio fortique benevolentiæ furto.

Posset secundo hæc gnome accipi, ut sit argumentum a simili, puta a iudice et principe, cui dantur munera, q. d. Sicut qui munera dat iudici, victoriam in lite obtinet; et qui ea dat principi, ab eo ad honores evehitur, eo quod dans munera accipientis animum per ea sibi obstringat: sic pariter victoriam et honorem omneque bonum, quin et gloriam æternam a Deo consequetur, qui Dei amore

dat dona pauperibus; hisce enim Dei animum, id est gratiam et benevolentiam demeretur sibique conciliat.

Eleemosyna vincit accipientem.

Moraliter nota hic quanta vis sit eleemosynæ et beneficentiæ, utpote, quæ ardua quæque vincit, et de omnibus reportat victoriam. Primo enim vincit eos quibus benefacit, esto inimici sint et infensi, eorum enim cor emollit, allicit et in benefacientem reflectit; quis enim amantem se non redamet? quis benefactori suo malefaciat? Hoc est potens et nobile victoriæ genus, de quo Apostolus Rom. 12. 20. *Si esurierit*, ait, *inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius; noli vinci a malo, sed vince in bono malum.*

Vincit avaritiam.

Secundo, eleemosyna vincit avaritiam et cupiditatem cæteraque vitia; nam, ut ait Apostol. 1. Timot. 6. 10. *Radix omnium malorum est cupiditas.* Ratio est, quia contraria contrariis vincuntur: sicut ergo ignis extinguitur aqua, sic cupiditas restinguitur eleemosyna et liberalitate.

Vincit peccata.

Tertio, eleemosyna vincit deletque peccatum, non tantum præsens et futurum, sed et præteritum, iuxta illud Danielis cap. 4. ad Nabuchodonosorem: *Peccata tua eleemosynis redime.* Et Eccl. 3. 33. *Ignem ardentem extinguit aqua, et* (sic) *eleemosyna resistit peccatis, et Deus prospector est eius qui reddit gratiam.* Ratio est, quia eleemosyna facta ex amore Dei et proximi est actus charitatis; charitas autem abolet omne peccatum.

Expugnat cælum.

Quarto, eleemosyna expugnat cælum avaris clausum; ob eleemosynam enim datam Christus iudex eleemosynarios adiudicabit cælo, immisericordes Inferno.

Aurum.

Quinto, eleemosynarius vincit aurum omnesque opes mundi, quæ mortalibus dominantur: ipse ergo quasi auri mundique dominus illud regit, dispensat, erogat.

Dæmones.

Sexto, beneficentia vincit dæmones, eosque fugat et expellit. Ratio est, quod dæmones ob iram et invidiam, qua flagrant in Deum et homines, sint plane maligni et malefici; maleficium autem vincitur a beneficio, et maleficus a benefico: sicut ergo amor vincit odium, et amans odientem: sic eleemosynarius vincit dæmones; similis enim est Angelo, qui totus est beneficus; Angeli autem vincunt fugantque dæmones. Huc facit illud Psal. 40. 2. *Beatus vir qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Dominus conservet eum, et vivificet eum, et non tradat eum in animam inimicorum eius*, id est, *dæmonum*, ait ibidem S. Chrysost. *Sicut enim oleum efficit ut athletæ elabantur e manibus adversariorum: ita etiam eleemosyna facit ut qui ea utuntur, declinent ac fugiant dæmones.* Idem S. Chrysostomus in c. 6. ad Ephesios; *Non est*, ait, *nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus mundi principes et potestates tenebrarum harum; ideo adversus tenebras lucis arma suscipere iubet Paulus: Abiiciamus opera tenebrarum, et induamur arma lucis. Hanc ergo lucem, ne deficiat, continua olei instillatio nutriat, misericordiam adhibeamus: hæc enim nos contra validissimos hostes omni armorum genere instruit.*

Deum.

Septimo, eleemosyna vincit Deum; unde ipsa specie reginæ apparens S. Ioanni Eleemosynario asseruit se Deo esse familiarissimam, et ab eo omnia ad libitum impetrare. Quocirca Poeta:

Munera, crede mihi, placant hominesque deosque.

Similem victoriam eamque multiplicem Salomon assignavit obedientiæ et obedienti, cap. 21. 28. Si beneficentia vincit Deum, vincit et naturam (cuius auctor et rector est Deus) omniaque naturæ commoda et incommoda, ut paupertatem, famem, sitim, opulentiam, delicias, gulam, etc. Unde S. Chrysost. hom. 49. in 2. ad Cor. in morali, celebrans viduam, quæ parum farinæ sibi et filiis ad vitam necessarie dedit Eliæ, asserit illam vicisse primo naturam, quia filiis non pepercit; secundo, famem, quia cibo se privavit, ut eum daret Eliæ; tertio, mortem, quia eius periculo per inediam se exposuit; quarto, Abrahamum, quia sibi necessaria dedit: « Quid enim, ait, illa fortius fuit muliere? nonne contra naturæ tyrannidem, et contra famis violentiam, et contra mortis minas generose stetit, et omnium fuit fortissima? sed audi quomodo Christus illam prædicat: Multæ enim, inquit, erant viduæ in diebus Eliæ, et ad nullam missus est Propheta quam ad illam. Dicam aliquid magnum et admirabile. Ista patre nostro Abraham plus in hospitalitatem impendit; non enim ad armentum cucurrit sicut ille; sed pugillo illo farinæ præcurrit omnes in hospitalitate celebres; nam ille quidem vincebat, quod ad hoc seipsum exhibebat; ista vero neque pueris pepercit propter hospitem, etiam nondum futura exspectans. »

Hinc noster Martinus de Roa l. 4. Singul. c. 9. sic exponit: *Qui pronus est in misericordiam benedicetur*, id est bonus, imo optimus, hoc est divinus, imo Deus quidam terrestris, vocabitur. Nam bonitatis (Deus autem est ipsa bonitas) maxime proprium est benefacere. Nihil vidit melius Cicero lib. 2. de Natura deorum: *Sed ipse Iupiter*, inquit, *id est Iuvans pater, etc. a maioribus nostris Optimus Maximus dicitur; et quidem ante optimus quam maximus, quia maius est certeque gratius prodesse omnibus, quam magnas opes habere.* Hinc Varroni *dives* dictus est, quasi *divus*, quod perinde ac Deus circumfluat maximis copiis, et alienam inopiam ac miseriam, nihil ipse interea incommodi accipiens, levare tam velit, quam possit. Nomen autem Dei nomen est liberalitatis et magnificentiæ; Iupiter a iuvando dictus est, Deus a dando. Hinc olim Mæcenates, patroni ac principes liberalitate in clientes ac suos nomen sibi invenire divinum.

Dives quasi divus. Iupiter a iuvando, Deus a dando.

Vers. 10.

EIICE DERISOREM, ET EXIBIT CUM EO IURGIUM (Symmachus et Theodot. *rixa*) CESSABUNTQUE CAUSÆ ET CONTUMELIÆ.) Septuaginta, *Eiice pestilentem e consessu, et exibit simul cum illo iurgium: nam cum sederit in consessu, omnes inhonorat*; Græca ἀτιμάζει, id est dehonestat, inhonorat, ignominia afficit, nihili æstimat, contemnit; Syrus: *Cessabit lis et opprobrium, ne, si sedeat in consessu, omnes probris afficiat;* Chald. *Eiice derisorem et expelle contentiosum, et cessabit iurgium et ignominia.*

Pro *derisorem* hebr. est לֵץ *lets*, quæ vox significat hominem noxium et pestilentem, qui alios irridet, subsannat, divexat, pacem turbat, lites et pugnas concitat, qualis est susurro, detractor, conviciator, irrisor, turbulentus et seditiosus; talis enim est causa et fomes continuus iurgiorum et rixarum: alios enim probris et sannis impetit, ac seminat dissidia et lites. Ait ergo: *Eiice derisorem*, id est susurronem et turbatorem, *et exibit cum eo iurgium, cessabuntque causæ*, id est lites et contumeliæ. Ait *derisorem* in singulari, non *derisores* in plurali, quia unus inquietus et turbulentus sufficit, ut totum cœtum, totam urbem et Rempublicam turbet, vexet, affligat, sicut modicum fermentum totam farinæ massam inficit et fermentat. Qua similitudine probat Apostol. 1. Corinth. 5 v. 6. incestuosum scandalosum eiiciendum esse ab Ecclesia. Eiice ergo derisorem, vel e vita, ne vivens alios turbet, ita aliqui; vel simplicius, eiice e cœtu, ex urbe et Republica, ut cum eo, velut suscitatore et face succendente, exeant pariter iurgia, lites et contumeliæ. Sicut enim in cithara, lyra, testudine, organo, harmonia consistit in consona et congrua singularum fidium vel fistularum inter se contemperatione, ita ut, si una dissonet, totam harmoniam turbet et perdat; quare citharœdus, lyricen vel organista, qui acutas habet aures, statim advertens quæ fides vel fistula dissonet (esto cæteri artis imperiti, ubi sit vitium non advertant; sed illud toti citharæ vel choro tribuant) illam cæteris contemperat, vel, si contemperari nequeat, eiicit, aliamque eius loco consonam substituit, itaque redit consona prior melodia; sic pariter vita et pax communis conflatur et consistit ex singulorum civium pace et concordia; quod si quis inquietus illi se attemperare nolit, magistratus vel principis est eum notare et eiicere: eo enim eiecto, redibit communis pax et concordia, et cum ea salus. Unde Concilium Toletanum II. ut habetur 5. q. 4. c. ult. in fine, sancit ut clamosi et contentiosi e concilio et cœtu Episcoporum eiiciantur: *Ne contentiosis vocibus*, inquit, *sensus audientium conturbent, aut iudicii vigorem tumultu perturbent. Quicumque ergo in conventu concilii tumultu, aut con-*

tumeliis, vel risibus concilium perturbaverit, iuxta divinæ legis edictum, quo præcipitur: Eiice derisorem et exibit cum eo iurgium: cum omni dedecore de consessione abstractus, a communi cœtu secedat, et trium dierum excommunicationis sententiam ferat.

Tales præ cæteris sunt hæretici, qui omnia humana et divina rident, et in iocum vertunt, ideoque turbant fideles Catholicos. Unde Beda sic explicat: *Eiice hæreticum, quem corrigere non potes, de Ecclesia, et cum illi libertatem prædicandi abstuleris, Catholicæ paci auxilium præstabis.* Hac de causa Ecclesia hæreticos velut turbatores, seditiosos et seductores excommunicat, et ab Ecclesia eiicit, ut fidelium pacem, fidei integritatem et salutem tueatur.

Monet ergo hæc gnome patresfamilias, ut e domo; præsules, ut ab Ecclesia; principes, ut e civitate et Republ. expellant homines turbulentos et pestilentes. Hi enim pacem turbant, omnes vexant, lites serunt, cives inficiunt, quare ut pestes contagiosæ a patre, præsule, vel principe, studiose indagandi, ac rigide eliminandi et expellendi sunt, ut cæterorum quieti et saluti consulat.

Et Auctor Catenæ Græcorum partim litteraliter, partim tropologice: Ecce, inquit, e doctrinæ cathedra hominem pravis opinionibus pravisque actionibus imbutum. Eiice itidem ex animæ tuæ regno pestilentem diabolum, neque solum illum inde expelle, sed odio quoque persequere: si enim sedem in illa ceperit, omnes bonas illius cogitationes per innatam malitiam et immunditiam turbabit et inquinabit: Apostolus enim animam per ea ipsa quandam concilii similitudinem obtinere aperte ostendit, per quæ cogitationes hinc inde excusantes et accusantes inducit, Rom. 2. 15.

Vers. 11. QUI DILIGIT CORDIS MUNDITIAM, PROPTER GRATIAM LABIORUM SUORUM AMICUM HABEBIT REGEM.) Quæres, quænam vocetur hic *cordis munditia*, et quænam *gratia labiorum*? Primo, Baynus, Caietanus et Iansenius per *cordis munditiam* accipiunt cordis candorem et sinceritatem, per *gratiam labiorum* veracitatem: utramque enim adamant reges et principes; tum quia vicarii sunt Dei, qui est prima veritas, puritas et sinceritas; tum quia vere et sincere ius dicere, populum regere, et omnia Reipubl. munia administrare debent: quare summe oderunt hypocritas, dolosos, mendaces, fraudulentos, qui hanc veritatem adeo ipsis decoram et ad bonum regimen necessariam offuscare, adimere vel pervertere conantur. Sensus ergo est, q. d. Qui diligit *munditiam cordis*, id est candorem et sinceritatem, atque illi similem *gratiam labiorum*, id est sinceritati conformem veracitatem, a dolo, fuco et fraude alienam; hic placebit regibus et principibus, ut eum habere amicum et familiarem percupiant. Reges intellige probos et sapientes: nam improbi et insipientes amant sibi similes, præsertim eos qui sibi adulantur, esto mentiantur, fucum faciant, decipiant et illudant, uti Nero amabat Simonem magum et impostorem.

(Cordis munditia amicat reges, cur? Resp. I.)

II. Secundo, noster Salazar per *munditiam cordis* accipit cor ab odio, malignitate et malitia purum, placidum, pacificum, quietis et concordiæ studiosum; per *gratiam labiorum*, gratiam dicendi, et conciliandi amorem, pacem, concordiam, ut hic versus annectatur et opponatur præcedenti de eiiciendo derisore, q. d. *Qui diligit cordis munditiam*, etc. id est, si quis est sincero vir animo, verax pacis et concordiæ studiosus, hunc certe aliis posthabitis sibi rex in amicum adlegere debet; is enim per omnia aptus est, ut eius muneris functiones obeat. Itaque sicut illum alium derisorem quam longissime arcendum esse, in superiori versu dixerat: ita hunc veracem et placidum hominem, quam proxime sibi adiungendum copulandumque docet hic Salomon. Cito subinde verba auctorum, quia nullus seipso melior est mentis suæ interpres: a qua non raro aberrant, qui illam suis verbis interpretantur.

III. Tertio, Beda, Hugo, Dionys. et alii per *cordis munditiam* accipiunt castitatem cordis; per *gratiam labiorum*, castitatem verborum, ob quam Christo, Regi regum, præ cæteris Apostolis dilectus fuit S. Ioannes; et utramque in suis familiaribus adamant reges et principes, tum ne aulæ, vel etiam thori regalis; pudicitiam suo scelere et infamia commaculent: tum quia ubi est castitas a libidine, ibi est etiam castitas et puritas ab omni scelere, imo fidelitas, sinceritas, integritas; amor enim carnis sive libido ita potens est in homine, ut qui eam vicerit facile cætera vitia vincat, imo, illa sine reliquis virtutibus, ac præsertim sine ingenti amore vinci nequit. Unde S. August. l. de S. Virginitate, docet charitatem, velut ignem purgare et exurere omnes libidinis fæces, ideoque virginitatem puriorem et splendidiorem efficere. Hæc vero castitas cordis parit castitatem oris, ut non nisi honesta, verecunda, casta, gravia, iusta, sancta proloquatur; quæ insignis est gratia, qua omnes, sed maxime reges et principes, sibi conciliat. Tritum est illud: (Ubi castitas, ibi omnis puritas et virtus.)

Os castum in verbis, a furto candida palma,
Climata terrarum visere cuncta queunt.

Antiquitus, ait Lyranus, *reges non permittebant aliquem sibi assistere, nisi mundum et honestum.*

IV. Quarto, R. Levi per *munditiam cordis* accipit sincerum amorem et charitatem, q. d. Cum quis sincero corde præstat aliosque sincero amore prosequitur, huiusmodi benevolentia et charitas, quam in socios suos amicosque verbis suis prodit, in eos imperium ac potestatem obtinet, ut eorum rex esse videatur. Hæc ille qui verba per hypallagen invertit, q. d. Amicus erit regis, id est, rex erit amicorum.

V. Plenissime. Quinto et plenissime, per *munditiam cordis* accipias omnia iam dicta, puta munditiam ab omni simulatione, duplicitate, mendacio, dolo, libidine omnique alia pravitate et cupiditate: hæc enim est plena et perfecta cordis munditia. Sensus ergo est, q. d. Qui cor habet mundum ab omni vitio pravisque desideriis, ac simul habet gratiam dicendi, qua auditorum benevolentiam sibi conciliet, hic amicabit sibi reges et principes. Duo ergo ad hanc amicationem requirit, scilicet primum, munditiam cordis; secundo, gratiam labiorum, qua amabiles et gratiosi apud auditores reddimur, iuxta illud psal. 44. 3. *Diffusa est gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in æternum.* Et cant. 1. 2. *Oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te.* Sic Iudæi: *Mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius*, Christi, Luc. 4. 22. Et Isaias cap. 50. 4. *Dominus*, ait, *dedit mihi linguam eruditam.*

Porro unum sine altero non sufficit, sed tam munditia cordis, quam gratia labiorum adsit oportet. Unde ex Hebræo cum Tigurina vertas: *Rex amicus eius qui munditiam cordis diligit et labiorum gratiam.* Noster tamen vertit, *propter gratiam labiorum.* Quia Hebræi sæpe subaudiunt τὸ *propter*, ut significent munditiem cordis parere gratiam labiorum; hæc enim mundities cordis parit munditiem honestatemque verborum, quæ audientes demeretur, et in sui amorem rapit: os enim simulacrum est cordis, et in verbis mundis velut in speculo resplendet mundities cordis, quæ omnibus, sed maxime regibus carissima est. Sicut ergo auri a scoria defæcati mundities, puritas et probitas tinnitu dignoscitur: sic mundities cordis ex tinnitu et sonitu verborum mundorum patescit et cernitur. Hos ergo amicos sibi deligit rex, tum quia talibus se suaque credere audet, tum quia eos socios gubernationis asciscere potest: eorum enim puritas et integritas in totum populum redundat; qualis enim est gubernator, talis esse solet et populus; tum quia eorum mundities regi est decori et ornamento. Inde enim vulgus colligit regem purum habere cor ab omni vitio, utpote qui non nisi puros et mundicordes sibi amicos et socios asciscat. Impuri enim, si in amicitiam regis irrepant, eum dedecorant et infamant quasi ipse eis similis sit et impurus; perinde ac si quis nummum adulterinum regis imagine insigniret, regem dedecoraret; imago enim regis nummis ab eo cusis additur, ut significet nummos esse legitimos; qui ergo adulterinis eamdem addit, mentitur eos a rege cusos probatosque, velut legitimos, quæ ingens regi est iniuria et infamia. Sicut ergo imago regis nummum

verum purumque esse testatur; sic pariter regis gratia et amicitia viri puritatem et præstantiam suo testimonio commendat. Talis fuit Chusai, munditiei studiosus, ideoque amicus regis Davidis, qui proinde fideliter a Davide rebellionem Absalomi depulit, 2. Reg. 15. et 16. Et Zabud, filius Nathan, amicus Salomonis 3. Reg. 4. 5.

Significat ergo hæc gnome, ait Iansen. eum qui amat integritatem animi, atque a fuco et impietate liber est, si accedat etiam dicendi gratia, regi ac magnatibus placiturum. Aut significatur talem non posse non habere gratiam labiorum apud reges, hoc est talium, ut plurimum verba sermonesque grata esse, quod sincero animo dicantur; cum impiorum et fucatorum blandiloquentia, etiam elegans et compta, sapientibus ingrata sit et odiosa, utpote per quam malum machinentur. Unde de Dario scribitur, quod, cum malum punicum in manu teneret, dixerit se non optare maiorem thesaurum ullum, quam ut tot haberet Zopyros, quot essent grana illius pomi: significans regibus nihil gratius esse debere fidis amicis.

Porro mundus corde et gratiosus labiis non solum amicus est regis terreni, sed et regis cælestis, puta Dei, iuxta illud Christi Matth. 5. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Ita R. Salomon: Qui cordis, inquit, et labiorum puritate præstat, amicum habet regem, id est Deum, qui et hunc amabit, et ut cæteris in amoribus sit, curabit. Quocirca pro *qui diligit*, hebr. est אהב *oheb*, id est *diligens*, quod multi ad Deum referunt. Ita Chald. *Diligit*, inquit, *Deus mundum corde, et in gratia labiorum suorum socius erit regis;* Syrus: *Et amat labia sociorum regis;* Vatablus: *Amat* (supple, Dominus) *eum qui puro est corde; propter gratiam labiorum suorum socius eius* (*est ut*) *rex; id est, tanto amore prosequitur amicum suum, quanto, si rex esset, quem ne verbo quidem offendere vellet;* Septuaginta: *Diligit Deus corda sancta* (Aquila et Theodot. *munda*; Symmachus, *casta* vel *pura*) *et accepti sunt ei omnes immaculati in viis*, vel *qui tales sunt ut reprehendi non possint.* Deinde quod sequitur de rege, ad sequentem versum reiicitur, hoc modo: *Rex labiis pascit*, (legerunt רעה *raah*, id est pascit, pro רע *rea*, id est amicus) *oculi autem Domini custodiunt sensum.* q. d. Regni robur magis consistit in regis prudentia, quam in potentia aut populi frequentia. Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Denique Beda partim litteraliter, partim mystice sic explicat: « Qui mundo corde recta prædicat, inter illos annumerabitur, de quibus eidem regi et conditori sæculorum Propheta dicebat: Mihi autem nimis honorati sunt amici tui, Deus. Nam si quis gratiam labiorum recta prædicando præmonstrat, cordis autem munditiam custodire dissimulat, nequaquam talis æterni regis amicitia frui posse putandus est. »

Ratio a priori. Ratio a priori est, quod Deus uti in essentia est spiritus purissimus et simplicissimus, carens omni compositione; etiam quæ sit dumtaxat ex actu et potentia, ex genere et differentia, ex essentia et existentia, qualis est in Angelis; sic pariter purissimus est in intellectu et voluntate, ideoque remotissimus ab omni errore, duplicitate, simulatione, cupiditate, passione, impuritate; quare diligit Angelos, utpote puros spiritus, et ad suam puritatem præ cæteris creaturis accedentes. Item animas castas et puras, quia in his velut in terso limpidoque speculo resplendet divinæ puritatis et splendoris imago. Hæ ergo Dei simillimæ sunt; similitudo autem causat amorem et amicitiam, similis enim amat sibi similem. Hinc animæ castæ et puræ sunt templum Dei, iuxta illud 2. Cor. 6. 16. *Vos enim estis templum Dei, sicut dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus*, Levit. capite 26. vers. 12. Unde ex Chaldæo et Vatablo hoc loco sic vertas, et versionem iam recensitam invertas (Chaldæa enim et Hebræa nomina cum sint indeclinabilia, in quolibet casu verti possunt) *Diligit Deum mundus corde*, etc. Talis ergo cum Harmonio dicit: *Malo mori quam sordidari;* puritas enim mihi carior est vita. Puritas autem summa et increata est ipse Deus.

Huc faciunt gnomæ sapientum. Antonius in Melisso,

A parte 2. cap. 87. et 88. citat illud Basil. *Primum beatissimum est, quod in corde nostro purum; quia radix est omnium corporis actionum cordis consilium.* Et illud Nazianz. *Non est pietas in vultus demissione, sed in cogitationis puritate.* Et illud Clementis: *Non facinorum abstinentia fidelem iustificat, sed cogitationum castitas et pura sinceritas. Oratio casta et vita nulla labe contaminata, thronus, et verum Dei templum est.* Et illud Philonis: *Domus Dei cogitatio sapientis, ac huius proprie vocatur Deus qui universorum est, quod Deus in ea tamquam in regia ambulat.* Et illud S. Luciæ Virg. et Martyris ad Paschasium præfectum: *Caste et pie viventes templum sunt Spiritus sancti.* Gnome de puritate cordis.

Iam modum mundandi cor suggerit ibidem S. Cyrill. « Concupiscentia, ait, suscitat omnes impuras cogitationes et perturbationes (sicut ignis excitat fumum) ad ipsas invitans mentem, ac primo præstigiis illudens, postea vim adhibens et concutiens: siquidem fumi more, vel etiam sicut vapores quidam, insitarum voluptatum appetitus in B nobis nascuntur; sed qui temperans est et fortis, motus increpat, nec longius progredi sinit, ac facile infirmos adhuc perturbationis motus superat; iners autem et negligens voluptatum principia admittit quasi cogitationes nudas; cumque permiserit in latitudinem progredi, difficillimum erit resistere: nam qui ante captus est et iam occupatus, is consiliorum suorum non dominus est, imo magis victrici perturbationi quasi barbaro alicui subiicitur. » Modus mundandi cor.

Quocirca sapienter S. Basil. hom. in principium Proverb. et ex eo Damasc. l. 3. Parallelorum cap. 27. « Mentem, ait, oportet non secus ac gubernatorem quemdam, supra vitiosas affectiones insidentem, ac carnem velut navem conscendentem, rationemque tamquam clavum perite huc atque illuc obvertentem, fluctus generoso ac forti animo obterere; atque ita se comparare, ut sublimis manens, ac perturbationibus impervia, earum amarulentia, perinde ac maris salsugine minime impleatur. » Citat ibidem Damascenus illud Didymi: « Diuturno studio et meditatione, concitatorum animi motuum vis ac feritas debilitatur. Nec perturbationum aurigæ, simul atque eas C semel subegerit, tranquilla sunt omnia: semper enim quamdiu homo in hac vita versatur, hoc bellum durat. »

Vers. 12. OCULI DOMINI CUSTODIUNT SCIENTIAM; ET SUPPLANTANTUR (male in Regiis legitur, *superplantantur*) VERBA INIQUI.) Pro *custodiunt* hebr. est נצרו *natseru*, id est *observant.* Oculorum enim proprium est observare rem visam; item *custodiunt, servant, conservant.* Rursum pro *supplantantur* hebr. est יסלף *iesalleph* active, id est supplantat, calcat, proterit, evertit, scilicet Dominus Deus.

Quæres: Quænam hæc scientia, et quomodo opposita verbis iniqui?

Oculi Dei servant scientiam: quam? Resp. I. Primo, Aben Ezra per *scientiam* accipit viros scientia præditos: sic enim constat antithesis inter sapientes et iniquos, q. d. Oculi, id est intellectus, vel voluntas, et beneplacitum, puta providentia Domini, custodit viros scientia imbutos ab universis calamitatibus; verba autem ini- D qui prava machinantis in scientia excultos, pervertet, et irrita reddet. *Scientiam* intellige practicam, puta studium virtutis, quæ est scientia Sanctorum. Scientes ergo, sive sapientes, iidem sunt qui iusti et sancti. Et R. Levi: Sapientum mentem, inquit, conservant oculi, seu providentia Dei, ut illorum cogitata et consilia reipsa eveniant. Idem vero Deus iniquorum verba demolitur, cum eos deiiciat ab iis quæ consulto deliberaverunt. Et Vatablus: Deus, inquit, approbat ea quæ a viris sapientibus geruntur; reprobat vero verba, id est res, opera et gesta prævaricatorum.

Secundo, Beda per *scientiam* accipit veritatem, præser- II
tim religionis et fidei, q. d. Superna conspectio custodit semper in Ecclesia scientiam veritatis quam docuit; verba autem hæreticorum, imo omnis sermo pietati et iustitiæ contrarius, qui a domino rege non servatur, cum suo auctore subvertitur. Supplantantur ergo verba iniqui, dum hæretici dogmata exstinguuntur, et quasi planta pedis

calcantur et suffocantur, ne sese propagent, et ad vicinos posterosve inficiendos proserpant.

III. Tertio, Iansenius per *scientiam* accipit veritatem ore prolatam, præsertim cum testis verum a se cognitum testatur. Potest, inquit, *scientia* simpliciter accipi pro cognitione rei, de qua aliqui loquuntur et testificantur: ut significetur providentiam Domini conservare et tueri testimonium veritatis, illud scilicet, quo id quod sciunt homines loquuntur et testantur; contra vero illum subvertere iniquorum verba, quæ in aliorum perniciem contra veritatem cogitaverunt, aliud dicentes quam sciunt esse verum. Favet versio Chaldæi, quæ pro *supplantantur verba iniqui*, vertit: *Protrudit verba prædonum;* et Syri: *Profligantur verba mendacii.* Chaldæum et Hebræum שלטל *tiltel*, idem est quod protrudit, profligat, eiicit, evellit, transportat; vel tegit, obtegit, offuscat, obumbrat.

IV. Quarto, alii per *scientiam* accipiunt prudentiam et sapientiam. Hanc enim oculi, id est providentia Domini in orbe, ac præsertim in Ecclesia sua, tuetur et custodit, ac *verba*, id est, dicta et facta insipientum, id est iniquorum, prudentiæ et sapientiæ contraria subvertit.

V. Quinto, plane et genuine, noster Salazar censet hæc dici adversus mendaces derisores, de quibus vers. 10. q. d. Deus quidem omnia intuetur; nihil enim est quod ipsius perspicacissimam aciem fugiat; atque adeo ipse rerum omnium testis oculatus est: id sibi volunt illa verba: *Oculi Domini custodiunt scientiam*, id est certissimam intuitivamque rei cuiuslibet notitiam apud se asservant: *Et supplantantur verba iniqui.* In Hebræo hæc oratio est activa, hoc modo: *Et supplantat*, vel *pervertit verba iniqui.* Nimirum ipse Deus, qui oculatus rei testis est, *verba*, hoc est mendacia et dolos improbi impostoris coarguit, eiusque falsitatem palam evincit. Significat utique Salomon, etiam tunc cum quis confidentissime mentitur, quia rem prorsus latere existimat, haud tutum esse; quia Deum spectatorem habuit, qui rei cognitionem notitiamque apud se retinens, eam tunc cum volet, convicta ipsius falsitate aperire, et in vulgus spargere poterit. Quæ sane est perelegans Deoque digna sententia.

Genuine.

Denique generatim *scientia* hic accipi potest pro qualibet cognitione et veritate, sive fidei, sive morum, quam Deus in orbe et Ecclesia sua per doctores et sapientes tuetur et custodit, ac contrariam illi falsitatem, quam iniqui inducere conantur, supplantat et obterit; Deo enim, qui prima est veritas, competit cuiuslibet veritatis cura et tutela, ut ipsa esto ad tempus ab iniquis opprimatur, tamen Deo tutore et vindice tandem caput efferat, clarescat, vincat et triumphet, uti patuit in Christo, Apostolis, S. Athanasio, S. Chrysostomo, S. Gregorio Nazianzeno cæterisque fidei, veritatis, prudentiæ et sapientiæ doctoribus, defensoribus et athletis.

Septuaginta vertunt: *Pascit labiis rex; oculi autem Domini conservant sensum; vilipendit autem verba iniquus*, q. d. Rex sapientibus suis edictis, responsis, dictis subditos velut oves pascit, id est regit et in civili vita enutrit; iniqui autem eius verba legesque vilipendunt, easque in alium sensum, qui suis cupiditatibus faveat, perperam interpretando detorquent; sed oculi Domini verum earum sensum conservant, iuxta quem suo tempore, ac præsertim in die iudicii iniquos, vel ut hebraice est בוגד *boghed*, id est prævaricatorem legis, iudicabit, condemnabit et puniet. Itaque hac gnome Salomon metu divini iudicii percellit impios, qui leges regum pervertunt et violant, ut eius timore ipsos ad sanam mentem regisque et legum obedientiam reducat.

Vers. 11. DICIT PIGER: LEO EST FORIS, IN MEDIO PLATEARUM OCCIDENDUS SUM.) Septuag. *Excusationem affert, et dicit piger: Leo in viis, et in plateis sicarii*; Syrus: *Dicit piger quando mittitur: Leo in via, ecce occisor in platea;* Chaldæus: *Dicit socors in socordia: Ecce leo foris, et in plateis homicidæ.* R. Levi: Ignavus, ait, domo non prodit ad opus suum præ insigni desidia qua torpet, inquitque leonem foris esse a quo discerpatur si domo exeat, prædonesque forum occupare, a quibus iuguletur, si in illud se conferat.

Hæc gnome socordiam pigrorum graphice repræsentat; ne enim cogantur laborare et labore sibi victum parare, fingunt sibi mille inanes metus et pericula, ac parvas difficultates elevant, æstimantque maximas, sicut pueri formidant umbras et larvas; et, ut vulgo dicitur: *Ex formica faciunt leonem*, fingunt, inquam, sibi *myrmicoleonem*, id est formicarium leonem, cum rem levem et occupationem facilem apprehendunt et reformidant, velut rem terribilem et insuperabilem. Unde Olympiodorus in in illud Iob cap. 4. vers. 11. iuxta Septuag. *Myrmicoleon periit, eo quod non haberet prædam*: *Myrmicoleon*, ait, id est formica leo, est diabolus, qui strenuis et generosis contemptui est ut formica; timidis vero et ignavis terribilis est ut leo. Unde diaboli typus est: *Crocodilus, fugax animal audaci, audacissimum timido*, ait Seneca libr. 4. Natur. quæst. cap. 2. Ex adverso de Modesto Valentis Imperatoris præfecto, frustra sanctum Basilium ad Arrianismum pertrahere conante, canit Cyrus Theodorus:

Modeste, Basilio Magno subes:
Formica es, rugias licet ut leo.

Dicit ergo piger: *Leo est foris*, id est leo extra urbem in agris grassatur, qui me, si urbe egrediar, laniabit et vorabit. *In medio platearum occidendus sum*, id est, in ipsa urbe eiusque plateis grassantur rixæ et sicarii, qui, si domo egrediar, me occident; ubique ergo obtendit pericula lethifera et insuperabilia, ne ad opus egredi cogatur, q. d. Nec urbe, nec domo tuto egredi possum. Si enim urbe egrediar, incidam in leonem qui me discerpet; si domo exeam, incidam in rixantes et sicarios, qui me confodient. Necessum ergo, si vitam tueri velim, ut domi quietus et iners desideam. Contingit aliquando fortuito urbe exeuntes incidere in leones, et ab eis laniari, uti contingit Prophetæ illi a Deo misso in Samariam, eo quod contra iussum Domini in ea cibum sumpsisset, 3. Reg. 13. 24. idque in Africa nonnullis in locis frequens est, teste Plinio l. 8. 16. Verum pigri periculum alterius loci in suum, ubi nullum est, transferunt, et quod semel uni contigit, universale faciunt, sibique appropriant. Hoc enim facit metus quem parit inertia. Hebr. est dicit עצל *atsel*, id est piger et tardus instar asini: *Leo est foris.* Asinus enim mire formidat leonem, quasi hostem proprium suæ vitæ insidiantem, ut carnibus suis pascatur. Hinc illud Eccl. 13. 23 *Venatio leonis onager in eremo.* Alludit ad indolem et rugitum leonum. Hic enim adeo terribilis est, ut omnia animalia percellat et stupefaciat, itaque sistat, capiat, laniet et devoret, uti superius docui ex Plinio; simili enim modo phantasmata terrifica et apprehensio difficultatum, quas pigro suggerit ignavia, ita eum percellunt, ut eum stupefaciant, sistant, consumant, tabefaciant et enecent. Generosi enim sunt quasi leones qui nihil timent, sed omnibus sunt timori, præsertim asinis, id est pigris, qui omnia etiam tuta et non timenda timent; unde timoris se faciunt mancipium, pabulum et ludibrium.

Piger similis asino.

Strenuus similis leoni. Ratio a priori.

Causa est, quod otium et inertia mille homini suggerat apprehensiones et imaginationes, quæ omnes laboris et rei faciendæ difficultates, etiam minimas, ad visum repræsentant, exaggerant et aggravant, quibus animus metu percellitur et laborem exhorret. Unde S. Basilius apud Anton. in Melissa pag. 1. cap. 46. *Otium*, inquit, *maleficii principium. Propria est hæc ægritudo otiosi et desidiosi animi, ut vigilante corpore somnia vident.* Ibidem S. Chrys. *Nihil*, inquit, *est tam facile, quod non valde grave et invisum magna pigritia reddat, nec quidquam tam laboriosum et difficile, quod studium et alacritas non facillimum efficiat.* Et Clemens: *Qui infirmi et imbecilles sunt iis vel quod mediocre est supra vires ipsorum videtur.* Et Philo: *Innumeri neglecta exercitatione robur etiam naturale enervarunt. Consuetudine et quiete confirmatum otium insidiosum est.*

Hæc sententia vera est in temporalibus, verior in spiritualibus. Tardi enim et pigri fingunt sibi pericula et onera quæ nulla sunt, ac trepidant timore ubi non est timor.

Ieiunare, orare, cupiditatibus resistere, etc. carnales et pigri putant sibi esse intolerabile et impossibile. Unde Beda: *Leo*, inquit, *foris, in medio platearum occidendus sum, quod est aperte dicere: Et verba et opera virtutum, ubi ostendi foris cœperint, statim persecutio vel hominum, vel spirituum comitatur invidorum, nec valeo in tentationibus resistere, sed in piis boni propositi vincor inceptis.* Sic et Auctor Cat. Græcorum. *Qui*, inquit, *ad virtutem deses est, dicere solet; Leo est in via, hoc est, satius est vulgariter et incuriose vivere, quam periculum aliquod propter pietatem adire. Per leonem autem designatur diabolus; hic enim est qui virtutum vias obsidet; quin homicidarum quoque nomine dæmones haud inconcinne adumbrantur.* Ac paulo post: *Aliter, piger dicit: Leo est in via, hoc est, dæmones pravæque cogitationes impedimento mihi sunt, quo minus in Dei præceptis progressus faciam.*

Rursum hanc gnomen adaptes tepidis pigrisque Clericis, Sacerdotibus et Religiosis qui otiari volunt, nihilque agere, nec vacare contemplationi, nec actioni. Talis ergo reipsa dicit: Nolo secedere extra urbis frequentiam, in locum secretum, ut vacem contemplationi, quia ibi grassatur leo, id est diabolus, qui anachoretis et contemplantibus mille parat tentationes et laqueos: nolo pariter vacare actioni, nolo concionari, catechizare, audire confessiones: quia in his pericula sunt ne perdam meipsum, et alienorum peccatorum reum me faciam, eaque in me transcribam; sed hi cogitent in otio et desidia sibi longe gravius imminere periculum a pardo et panthera, qui desidibus insidiatur, ut in eos insiliat, eosque laniet et devoret, puta ab Asmodæo et spiritu fornicationis, qui mille in otiosis suscitat cupiditatum omnium desideria, et concupiscentias quæ illos opprimunt et suffocant, uti Asmodæus suffocavit septem sponsos Saræ ob inertiam et libidinem, Tobiæ capite 3. v. 8.

Præclare S. August. serm. 63. de Temp. loquens de sedulitate hospitalitatis, qua Abraham excepit Angelos, Gen. 18. *Videte*, ait, *fratres, quam ferventi animo hospites delectatis excipere. Ecce ipse Abraham currit, uxor festinat, puer accelerat; nullus est piger in domo sapientis.* Idem serm. 245 *Noli*, ait, *piger esse in opere, cuius mercedem desideras*, etc. *transit labor, venit requies.* Labora ergo in tempore, ut quiescas et exultes in æternitate: *Non enim sunt condignæ passiones* (pariter et actiones laboresque) *huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*, ad Rom. c. 8. v. 18. Vive ergo, labora, patere, suda æternitati. Momentum est quod cruciat, æternum quod delectat et beat.

Vers 14. FOVEA PROFUNDA OS ALIENÆ: CUI IRATUS EST DOMINUS, INCIDET IN EAM.) Hebr. *Fossa profunda os alienarum: cui succenset Dominus, cadet illuc.* Sic et apud Symmach. et Theodot. *os alienarum*, scilicet mulierum, puta adulterarum et meretricum. Septuag. tamen *os alienarum*; scilicet rerum, accipiunt pro ore impii, quod aliena a lege et Deo eructat; unde vertunt: *Fovea profunda os iniqui; qui autem odio habetur a Deo, incidet in eam.* Sic et R. Levi, qui sic explicat: Cum quis aliena pugnantiaque loquitur, quæ nimirum veritati artisque fundamentis et principiis repugnant, id prorsus simile videtur profundæ foveæ, in quam qui decidat, nullum habet adminiculum, quo inde exeat. *Cui iratus est.* Et iratus est Deus qui in hanc foveam corruit: nam subinde a recto tramite virtutumque culmine recedit, ita ut semper in pernicioso hoc instituto firmius obdurescat.

Verum alii passim per *alienas* accipiunt meretrices. Unde Vatabl. *Os scorti profundus est hiatus, in quem cadet cui Dominus irascitur.* Per *os*, accipe oscula, nutus et eloquia cæteraque meretricia oris et vultus blandimenta, quibus meretrices quasi lynces viros ad se rapiunt et dementant. Sensus est, q. d. Os meretricis, quod osculis et verbis cantibusque amatoriis instar sirenis iuvenes et viros ad se allicit, est vorago profunda, iuvenes virosque absorbens, instar Heclæ, Vesuvii et Ætnæ. Sicut enim hi montes ignibus æstuantes globos igneos eiaculantur, quibus omnia circumcirca inflammant et comburunt: sic os meretricis igne libidinis æstuans amoris flammas facesque eiaculatur, quibus omnes in sui concupiscentiam rapit et accendit. Rursum sicut Vesuvius propius ad os eius accedentem Plinium secundum, tempore Vespasiani Imp. ut causas tanti incendii investigaret, rapuit et absorbuit: sic os meretricis iuvenes ad se accedentes rapit et devorat, ut sirenes devorarunt socios Ulyssis, quos cantibus dulcisonis ad se illexerant et dementarant.

Fossa profunda per catachresin significat hic exitium et perniciem extremam, puta pauperiem, morbos, infamiam, mortem, ac tandem barathrum gehennæ, in quæ incidunt qui ad meretrices accedunt. Hæc ergo fossa adeo profunda est, ut careat fundo, sitque intermina et æterna. Itaque meretrix est gurges patrimoniorum, vorago bonorum omnium, abyssus gehennæ, iuxta illud cap. 7. 27. *Viæ inferi domus eius, penetrantes in interiora mortis.*

Porro sicut Ætna non semper ignes vomit, sed prius eos intra se colligit et coacervat, ut stato tempore simul ingentes flammarum moles et quasi montes evibret: sic os meretricis studio subinde premit suos amores, ut collectos maiori impetu suo tempore in accedentes eiaculetur, adeo ut iis resistendo non sint. Os ergo meretricis est quasi os barathri, imo quasi vestibulum inferni, ut si in os meretricis incidas, casurus sis in amores et tricas meretricias, ex quibus numquam te extricabis, ac tandem in barathrum inferni, ex quo per omnem æternitatem emergere non valebis. Ita Beda: « Fovea profunda, inquit, os alienæ, etc. qui enim verba vel oscula meretricis libenter amplectitur, quasi ianuam iam gehennalis pulsat abyssi, citoque mergitur, si pedem cautus non retrahit, si non membra reliqua a vicinia cohibet foveæ pœnalis, in quam nullus omnino nisi filius iræ illabitur. »

CUI IRATUS EST DOMINUS, INCIDET IN EAM.) Hebr. est זעם *seum*, quæ vox notat ingentem iram, æstum et furorem, q. d. Cui vehementer irascitur Deus, sive qui est obiectum indignationis divinæ, et in quem ira fervet, ac furorem suum vibrat Deus, incidet in hanc meretricis fossam. Nonnulli hæc verba per hypallagen accipiunt, q. d. *Cui iratus est Dominus, incidet in eam*, id est qui in ipsam inciderit, iram Dei in caput suum accerset: præcipua vero ruinæ illius pars ea erit, ex ruina illa ac fovea numquam emergere. Verum alii simplicius hæc accipiunt uti sonant, q. d. Incidere in meretricem est pœna præcedentis peccati: tantum enim lapsum tamque perniciosum non solet permittere Deus, nisi illi cui ob præcedentia peccata vehementer irascitur.

Significat ergo Salomon, quod, uti singularis est gratia Dei ab hac meretricia fovea præservari, quod paucis Deo dilectis contingit, ita peculiaris eiusdem vindictæ esse in eam incidere. Hinc Theologi docent peccatum posterius esse pœnam prioris, ac Deum minus peccatum præcedens punire maiori subsequenti, uti docet Magister Sent. in 2. dist. 35. S. Aug. in Ps. 57. S. Gregor. 26. Moral. c. 12 et alii passim; quod Hebræi dicunt: *Transgressio trahit transgressionem.*

Porro peccata, ob quæ Deus permittit homines incidere in meretricios amores inextricabiles, præcipue sunt duo: primum est hæresis et infidelitas, ob quam Deus permisit Philosophos in præposteras incidere libidines, uti docet Paulus Rom. 1. Sic hoc sæculo hæresim Calvini, Lutheri, Anabaptistarum vagis horrendisque libidinibus puniri, quas inauditi morbi et lues Gallica, aliæque horribiles pœnæ ac miseriæ consequuntur, audimus et oculis conspicimus. Secundum est superbia: superbiæ enim congrua pœna est luxuria, ut qui per superbiam se ad summa attollunt, per luxuriam in ima deturbentur. Unde S. Gregor. lib. 26. Mor. cap. 18. docet castitatis custodiam esse humilitatem, superbiæ vero pœnam esse libidinem: « Si sic elati iusta fuerunt retributione feriendi, ut quia superbiendo se hominibus præferunt, luxuriando usque ad iumentorum similitudinem devolvantur. Homo quippe cum in honore esset, non intellexit; comparatus est iu-

Luxuria et [illegible] hæresis et superbia.

mentis insipientibus, et similis factus est illis. » Et pluribus interiectis: « Hinc quippe per Oseam. cap. 5. contra Israelitas dicitur: Spiritus fornicationum in medio eorum, et Dominum non cognoverunt, qui, ut ostenderet quod causa libidinis ex culpa proruperit elationis, mox subdidit dicens: Et respondebit arrogantia Israel in faciem eius. Ac si diceret: Culpa, quæ per elationem mentis in occulto latuit, per carnis luxuriam in aperto respondit. » Unde sapienter concludit dicens: « Proinde per humilitatis custodiam servanda est munditia castitatis; si enim pie spiritus sub Deo premitur, caro illicite super spiritum non levatur. Habet quippe spiritus commissum sibi dominium carnis, si tamen sub Deo recognoscit iura legitimæ servitutis. Nam si Auctorem suum superbiendo contemnit, iure et a subiecta carne prælium suscipit. Unde et ille primus inobediens, mox ut superbiendo peccavit, pudenda contexit. Quia enim contumeliam spiritus Deo intulit, mox contumeliam carnis invenit. Et quia Auctori suo esse subditus noluit, ius carnis subditæ, quam regebat, amisit: ut in seipso videlicet inobedientiæ suæ confusio redundaret, et superatus disceret quid elatus amisisset. »

Custos castitatis humilitas.

Tropol. Tropol. *fovea profunda* est os meretricis, id est os hæresis et hæretici: hoc enim ab uno errore in alium, ab uno scelere in aliud prolabitur, aliosque secum trahit, itaque implicat, ut se extricare nequeat, quin profundius semper cadant, donec in abyssum inferni corruant; ab hæresi enim rarus ad fidem orthodoxam est regressus: pauci enim errorem agnoscunt, pœnitent et resipiscunt. *Cui iratus est Dominus, incidet in eam*; quia hæresis numquam primum est peccatum, sed pœna præcedentis superbiæ, iniustitiæ, vel luxuriæ. Summa enim ira est Dei, cum quem permittit in hæresim labi: quare gravia scelera præcedant oportet, quæ tantam iram Dei provocent, ut in hæreseos barathrum eum prolabi sinat. Unde Septuag. Vaticani hic aliam gnomen congrue subtexunt, quæ non exstat in Hebræo, Chaldæo et Vulgato, nimirum hanc: *Sunt viæ malæ coram viro, et non diligit reverti ab eis; avertere autem se oportet a via perversa et mala.* Scholia huic et aliam congruam attexunt: *Sunt viæ per quas non est ambulandum viro; impius autem vias mortis et perditionis diligit.*

Meretrix est hæresis.

Porro ingens est stoliditas hominum, qui in hanc fossam et malorum voraginem non tantum incidunt, sed et ultro se iniiciunt et insiliunt. Delirus fuit Empedocles philosophus, Pythagoræ discipulus, et Rhetoricæ inventor, qui, ut deus immortalis haberetur, in Ætnam insiliit; sed ferreæ eius crepidæ ex camino per flammam reiectæ, rem patefecerunt. Unde Horatius de Arte Poetica:

Empedocles in Ætnam insiliit, ut Deus haberetur.

Deus immortalis haberi
Dum cupit Empedocles, ardentem frigidus Ætnam
Insiluit.

Idem lib. 1. ep. 12.

Empedocles, an Stertinium deliret acumen.

Empedoclis delirium imitantur, qui ultro in meretricios amores se præcipitant.

Vers. 15 STULTITIA COLLIGATA EST IN CORDE PUERI, ET VIRGA DISCIPLINÆ FUGABIT EAM.) Vatabl. *et ferula castigatrix longe propellet eam ab illo*; Sept. Vatic. *Dementia pendet ex corde iuvenis, virga autem et disciplina longe est ab eo*; Compl. et Regii; *Stultitia suspensa est in corde iuvenis*, etc. Syrus: *Stultitia avolare facit cor pueri, et virga disciplinæ longe est ab eo*; nimirum pro ירחיקנה *iarchikenna* in *hiphil*, id est *elongabit*, vel *fugabit eam*; Sept. et Syrus aliis punctis legerunt ירחיקנה *iarcheena*, id est *elongabunt se ab eo virga et disciplina*; Auctor Catenæ Græcor. legit: *Disciplina longe est ab ea*, scilicet a stultitia pueri, q. d. Stultitia colligata est in corde pueri, quamdiu ipsa manet incastigata; castigatione enim solvitur et tollitur: *colligata est*, id est adhæret, annexa est, copulata est, perinde ac si fune alligata foret. Est catachresis.

Stultitia hæc est puerilis levitas, petulantia, ruditas, incogitantia, imprudentia, inexperientia, inconstantia, concupiscentia: hæc enim colligata, imo innata sunt puero: puer enim est quasi animal brutum quod non ratione, sed sensu agitur, omniaque quæ videt concupiscit. *Pueris et bestiis*, inquit Arist. 6. Ethic. c. 13. *naturales insunt habitus, sed sine intellectu et mente noxii esse apparent.* Quare sicut asinus, equus, mulus virga vel baculo arcentur a suis cupiditatibus, et recta aguntur diriguntur que quo sessor vel auriga voluerit: sic pariter puer arcetur a stultis suis cupidinibus, et agitur in viam rectam, ut vivat secundum dictamen legis et rectæ rationis, per virgam disciplinæ, qua castigatur a patre, magistro vel pædagogo: pueri enim stulti et servi, quia rationem animumque habent debilem; hinc virgas timent magis quam enses et gladios: hinc stultitia propria coercetur virgatione, uti patet in fatuis.

Concupiscentia puero colligata.

Tò ergo *colligata* significat primo, fortem, nodosam et pertinacem hærere in puero stultitiam et concupiscentiam; sed ita ut non sit insolubilis et inemendabilis, quin vero per virgam disciplinæ solvi tollique possit et debeat. I.

Secundo, naturam pueri ex se non esse stultam et pravam, sed sanam et bonam; stultitiam vero illi extrinsecus advenire, sicut ligamen extrinsecus advenit rei ligatæ, puta ex peccato Adæ: per hoc enim omnes pueri trahunt stultitiam, id est concupiscentiam et peccatum originale. II.

Tertio, pueros a stultitia se non posse expedire, quia ei colligati sunt, ac ligatam habent mentem per infantiam; quare stultitia hæc virga pellenda est. Pueri enim uti animalia rationem non capiunt, sed virgæ flagra sentiunt, itaque stultitiam abdicant. III.

Quarto, *stultitia*, id est concupiscentia, hic anthropopathos inducitur ut persona, v. g. ut ludicrus genius, vel dæmonculus colligatus puero, eumque obsidens, occupans et ad ludicras actiones excitans, qui castigatione fugandus est. IV.

Quinto, hac voce significatur concupiscentiam instar validi funis ligare filios Adæ per omnem vitam. Nam, ut ait Isaias c. 5. 18. *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum!* Et Salomon Proverb. 5. 22. *Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur.* Vide utrobique dicta. V.

Hugo censet stultitiam colligatam puero, sicut grana vel paleæ colligantur in sacco; aut potius sicut paleæ colligantur grano, quæ virga excutiuntur et eventilantur, itaque granum manet purum et integrum. Caietan. vero censet metaphoram peti ab ebrietate, quæ ligat mentem ebrii, sed excutitur et discutitur verberibus et plagis. Puer enim, instar ebrii, sua cupiditate veluti ebrietate ligatam habet mentem et rationem, sed virga disciplinæ eam discutit, ut mens sit libera, et ratio evigilet. Alii censent tropum peti ab equis et asinis, qui fune alligantur præsepio et pabulo: sic enim pueri fune stultitiæ et concupiscentiæ alligantur suis ludicris et cupediis.

Porro Septuag. qui vertunt: *Stultitia suspensa est ex corde pueri*, videntur alludere ad bullas, quas veteres ex collo puerorum nobilium supra cor appendebant, q. d. Stultitia, instar bullæ, adhæret cordi pueri nobilis vel libertini, quem scilicet parentes non castigant, sed sinunt agere quod lubet. Unde subdunt: *Virga autem et disciplina longe est ab eo*, q. d. Causa stultitiæ pueri libertini est absentia virgæ, quod scilicet parentes nimis ei indulgentes virgæ parcant, itaque sinant eum in stultitia manere, in diesque magis stultescere, ac suis affectionibus puerilibus libere incubare.

Simili modo stultitia, id est concupiscentia, colligata est in corde cuiuslibet hominis, qui puer, id est filius est Adæ, ideoque plenus ignorantia et concupiscentia: quare hæc illi adimenda est per virgam, tum abnegationis et mortificationis propriæ, tum castigationis et directionis alienæ, quam scilicet ei præstat Superior, vel socius et amicus. Concupiscentia enim similis est puero, et ex viris facit pueros ob analogias, quas ex Thoma recensui Eccli. 30. 8.

Porro, Syrus vertit: *Stultitia avolare facit cor pueri.* Volatica enim est mens pueri, et nunc huc, nunc illuc avolat, dum nunc hoc concupiscit, nunc istud: dum inquieta nusquam sistit, sed nunc hoc cogitat et vult, nunc istud: nunc huc fertur, nunc alio et alio, instar aviculæ quæ nunc huc, nunc illuc avolat: sic enim pulli avium, dum e nido avolant, nusquam quiescunt, sed ex uno ramo in alium et alium assidue devolant; discunt enim volare, et volaturiunt. Similiter volat mens et phantasia pueri, donec virga disciplinæ cohibeatur et frænetur, libroque et scholæ similive rei alligetur et astringatur.

Denique notandum ait Iansen. quod dicat *Virga disciplinæ*, significans moderatam castigationem pueris adhibendam, non virgam iræ et sævitiæ, hoc est, castigandos eos non tam ad puniendum, quam ad emendandum. Virga iræ impiis debetur, qui scientes peccant: *virga disciplinæ* pueris, qui ex ignorantia peccant et inscitia. Hæc virga non fugat stultitiam ab impiis, cum in profundum peccatorum venerint: fugat a pueris qui timore pœnæ ad virtutes sunt formandi. Quantum enim hominum cura valeat ad corruptæ naturæ mutationem et correctionem, ostendit D. Basilius hom. 5. Hexam. ex cura agricolarum, qua fructus feri et silvestres emolliuntur, et ad utilitatem humanam transmutantur.

Salomonem de more secutus Siracides Eccli. 30. 1. *Qui diligit filium suum*, inquit, *assiduat illi flagella, ut lætetur in novissimo* Et v. 8. *Equus indomitus evadit durus, et filius remissus evadet præceps. Lacta filium, et paventem te faciet*, etc. Vide ibi dicta.

Gemmæ de iuventutis lascivia.

Salomoni et Siracidi astipulantur cæteri sapientes. Antonius in Melissa, parte 2. c. 20. citat S. Basilium dicentem: *Iuventutis naturale vitium est, ut propter levitatem consilii ea se habere iam arbitrentur, quæ spe concupierunt, ideoque inflantur: quia præ stultitia speratis se frui putant quasi præsentibus. Iuventus est levis, et ad improbitatem proclivis: cupiditas effrænata, belluarum ira, temeritas, iniuria, superbia, inflationes, magnique spiritus congenita et coalita malo iuventutis sunt: invidiæ adversus rem excellentem, suspiciones de familiaribus, denique malorum omnium examen iuventuti connexum et copulatum est. Mobilissima est iuventus; diversis enim perturbationum fluctibus agitatur. Eget ergo ductore, qui ad portum recta deducat*; et S. Nazianzenum dicentem: *Iuventus est æstus temporis*; et S. Chrysostomum: *Ira et cupiditatibus facilius iuvenes ducuntur et vincuntur: quare maiorem custodiam requirunt et frænum durius*; et Philonem: *Iuvenis summam potestatem adeptus cupiditatibus utens effrænatis, malum est inexpugnabile.* Apud Spartanos si puer a magistro vel ab alio ob delictum castigatus querelam ad patrem detulisset, turpe erat patri, si hoc audito non iterum filium castigasset. Siquidem ex instituto maiorum hanc habebant filiorum curam, æque ac hanc de se mutuo fiduciam, ut crederent neminem esse, qui cuiusquam liberis, quos quisque pro suis habebat, quidquam imperaret inhonestum. Ita Plutarchus in Apophth. Lacon. Vide Aristot. l. 8. Politic. c. 1. et seq. præsertim c. 5. ubi docet pueros docendos esse musicam, ut per eam quasi disciplinam mores suos harmonice componant. *Cum vero contigerit*, inquit, *musicam esse delectabilium, virtutem autem esse circa lætandum recte, et amare et odisse; oportet profecto addiscere et assuefieri ad nullam rem, adeo ut ad iudicandum recte, et ad gaudendum mansuetis moribus et laudabilibus operibus.* Quod efficit harmonia musica, quæ a terrenis voluptatibus ad se rapit aures mentemque pueri, eamque modulando quasi contemperat et componit; sicut David citharam pulsando et modulando contemperabat et sedabat perturbationes Saulis, 1. Reg. 16. 23.

Pueri discant musicam ut mores componant.

Vers. 16. QUI CALUMNIATUR PAUPEREM, UT AUGEAT DIVITIAS SUAS, DABIT IPSE DITIORI ET EGEBIT.) *Calumniatur*, id est per calumnias expilat, spoliat, defraudat; hebr. enim עשק *ascec*, significat calumniari, opprimere, defraudare bona aliena per sophisticas artes et lites occupare, quod Græci dicunt συκοφαντεῖν, sive id fiat mercedem promissam negando, sive rem alterius iniuste detinendo, vel invadendo, sive quomodolibet decipiendo, et iure suo spoliando, vel re debita privando. Qui quidpiam horum facit, dicitur Sycophanta: de cuius vocis vi et etymo plura dicam cap. 28. vers. 16. Unde Pagnin. vertit: *Qui vi aufert a paupere ut augeat sua*; Vatablus: *Qui per iniuriam et violentiam opprimit pauperem, ut ditescat ipse.* Hebræa ergo ad verbum sic habent: *Qui defraudat pauperem ad multiplicandum, dans diviti certe ad defectum*; quæ verba generalia, illigata et illimitata varie necti, ligari, limitari, et ad varios sensus particulares trahi possunt. Unde

Primo, Chald. vertit: *Qui calumniatur pauperem, multiplicat sibi malum; et qui dat diviti, egestas erit ei*; ut sententia sit bimembris duoque significet: primo, eum qui expilat pauperem, accumulare sibi mala, id est damna rerum et fortunarum suarum; secundo, eum qui sua dat diviti spe retributionis, ad egestatem redigendum, cum divites superbi, avari et ingrati sæpe omnia recipiant, sed parum retribuant. Sic et Pagnin. Accedit Syrus: *Qui opprimit pauperem, multiplicat malum; qui dat ditiori, est sibi pernicies.*

Secundo, Septuag. hic variant: Complut. enim et Regii habent: *Qui calumniatur pauperem multiplicat sua mala; dat autem diviti ad minus.* Quod Auctor Catenæ Græcor. sic una sententia transfert et elucidat: *Qui pauperem calumniatur, diviti autem in re minoris momenti plusquam par est largitur, is mala sua cumulatiora reddit.* Verum Vaticanus Codex delet τὸ *mala*, uti delent Hebræa et Latina. Unde sic habet: *Qui calumniatur pauperem multa facit sua; dat autem diviti ad minus.* Hæcque vera videtur et genuina lectio Septuag. Iam τὸ *ad minus* varii varie explicant. Auctor Catenæ Græcor. *ad minus*, id est, inquit, in re minoris momenti; Scholiastes: *Contra maiorem dat occasionem malefaciendi*, q. d. Qui expilat pauperem, ut se ditet, hic pauperi dat occasionem, ut suæ inopiæ levandæ causa alium minorem pari modo expilet et spoliet. Alii *ad minus*, q. d. Minor hæc eius est pœna, quod scilicet sua cogatur dare ditiori; nam alia maior manet eum pœna in futuro sæculo. Verum τὸ *ad minus* idem est quod Hebr. habent: *ad defectum*, q. d. *Ad minus*, id est ad defectum et inopiam redigetur. Unde Symmach. vertit: *Dabit diviti, omnino egestas.* Sensus ergo est, q. d. Qui expilat pauperem, ut ditetur, hic dabit pariter sua diviti; itaque *ad minus*, id est ad inopiam deducetur. Sic Septuaginta consentiunt cum Vulgata.

Mystice, Basilius, sive Magnus, sive Seleuciensis in Catena Græcor. « Vide, inquit, ut diabolus inique et calumniose nobiscum agat. Adimit nobis virtutes quas ipsi nos dederamus; reddit porro vitia quæ non petiveramus. Accipimus autem ab illo, tamquam ab eo qui in virtutibus pauper est. Donamus contra nostras illi virtutes tamquam illi qui in malitia et vitiis dives est, idque cum aperto nostro detrimento: siquidem quo quis plura illi donat, eo animam suam magis vulnerat. »

Tertio, R. Levi vertit: *Qui premit pauperem, multiplicabit sibi opes; qui vero dat diviti ad egestatem tendet*; ac per pauperem et divitem accipit appetitum et concupiscentiam, quam boni reprimunt et stringunt, ut fiat inops et tenuis, mali vero laxant, ut fiat dives et ampla. Qui coercet, inquit, appetentem facultatem qua corporis cupiditatibus inflammatur, cum nimirum huius propensioni morem non gerit, id maximi lucri erit: quanto enim magis iis cohibendis quis assidue insudabit, tanto minori cura et cupiditate laborabit, atque ideo maxima copia ad satietatem semper affluet. Qui vero diviti dabit, qui nimirum cupiditatibus suis obsequetur, exinde egestate laborabit; tanto enim magis assidue esuriet, quo plura desiderabit, iuxta tritum illud: *Homini exigua sunt membra quæ qui saturet, famescat; qui fame excruciet, satur sit.* Hæc R. Levi. Verum hæc mystica sunt, nec apposite litteræ inædificantur, quod requiritur in sensu mystico, ut vere sit mysticus, et intentus a Spiritu sancto.

Quarto, Baynus explicat, q. d. Qui calumniatur pauperem, id est, qui bona pauperum violenter rapit vel qui

egentem debita eleemosyna defraudat, ut ditescat; item qui dat diviti, id est qui blandiendo divitibus, iis parva donat, ut maiora recipiat (*Qui*, ut ait Isocrates, *artificiosius ea vendunt, quam qui ex professo cauponantur*) uterque ad defectum et inopiam perveniet: nam vera ars ditescendi est largiri pauperibus, non auferre, iuxta illud cap. 19. 17. *Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis, et vicissitudinem suam reddet ei.* Nec divitibus data dona prosunt, sed potius perduntur, quia divites semper suis augendis inhiantes datorum sunt immemores et ingrati, nova danda exspectantes.

Quinto, Rabbinus quidam *to multiplicat*, vel, ut hebr. est *ad multiplicandum*, accipit de multiplicatione tam passiva, quam activa, tam pœnæ, quam culpæ, q. d. Qui pauperem bonis suis spoliat, id lucri reportat, ut res sua multiplicetur; sed sicut multiplicat opes, sic et multiplicat opum dispersionem, ut, sicut ipse multas multorum divitias rapuit, et in se uno collegit; sic vicissim illæ ex se uno in multas partes secentur, et in multos dispertiantur; itaque multis ditatis ipse ad egestatem redigatur. Sicut ergo multiplicavit sibi opes, sic multiplicabit et pœnam; multos fraudavit, a multis fraudabitur; multa rapuit, multa rapientur ab eo.

Sexto, Noster optime vertit: *Qui calumniatur pauperem ut augeat divitias suas, dabit ipse ditiori et egebit*, q. d. Qui defraudat et expilat pauperem ut se ditet, hic pariter expilabitur a ditiore, quo fiet ut in egestatem incidat. Hæc enim congrua est pœna talionis, quam Dei providentia eis irrogat, uti experientia comprobat. Sic videmus eos qui alios deprædantur prædam fieri potentiorum; sicut piscis, qui prædatur minorem, fit præda et pabulum maioris, adeoque omnes tandem fiunt præda ceti sive balenæ. *Ineunt*, ait Aristot. lib. 9. Histor. animal. cap. 2. *prælium pisces maiores contra minores; maior enim quisque et robustior minorem inferioremque devorat.* Idem docet S. Basilius homil. 7. Hexam. cuius verba recitavi Habacuc 1. 14. ad illa: *Et facies homines quasi pisces maris.* Rursum qui violenter opprimunt pauperes, coguntur multa dare præsidibus, ut illorum patrocinio defensi licentius rapiant et opprimant tenues, qui nec viribus nec opibus se tueri possunt; aut vicissim divites iis potentiores iuste aut iniuste ab eis male parta rapiunt, quemadmodum videmus principes spoliare usurarios et raptores. Monet nos hæc sententia, ut, cum videamus malis artibus quosdam ditescere, non offendamur statim, sed exitum exspectemus, certoque nobis persuadeamus non fore illis divitias stabiles, sed auferenda aliquando quæ inique sunt ablata, et per eadem puniendos, per quæ peccaverunt, ut est Sapient. 11.

Queruntur multi subinde in variis provinciis se a principibus, magistratibus, præfectis, magnis urgeri tributis, et immanibus exhauriri exactionibus; sed non aspiciunt ad causam et ad iustum Dei iudicium; causa enim est quam hic suggerit Salomon, scilicet, quod multi opes suas parent per usuras, fraudes et oppressiones pauperum; quare illas ut iniuste partas Deus permittit rapi a fisco, iudice, principe. Quid quereris, o raptor, tua a principe rapi, qui aliena diripuisti? quæ iuste capit, vel iniuste rapit princeps, non tua, sed aliena sunt; alius ergo queratur de te tuaque rapina, non tu de principe. Hoc est quod intonat Isaias c. 33. 1. *Væ qui prædaris, nonne et ipse prædaberis?* et Ierem. cap. 30. 16. *Qui te vastant, vastabuntur; cunctosque prædatores tuos dabo in prædam*: prædo enim maior quærit rapitque minorem. Hebræa habent plus energiæ: *Qui calumniatur*, etc. *certe vel tantum ad defectum*, q. d. Qui expilat pauperem, ex hoc spolio sperat se ditare; sed fallitur, quia hoc spolium non alio tendit quam ad defectum, ut scilicet spoliantem velut furem deducat ad inopiam, vel ad furcam. Potest hæc gnome adaptari eleemosynæ, q. d. Qui calumniatur pauperem obiiciendo ei quod sit dives, fictus, impostor, validus, qui possit laborando parare sibi victum, ideoque eum velut indignum eleemosyna debita defraudat, hic pariter incidet in calumnias ditiorum, et bonis suis privabitur.

Porro Caietanus per ditiorem accipit Deum, q. d. Qui spoliat pauperem, etc. *dabit ipse ditiori*; id est, dabit opes rapto partas Deo, qui uti ditissimus est, sic et iustissimus, ideoque iniuste parta ab iniustis possessoribus aufert. Verum hoc symbolicum et mysticum potius est, quam litterale et genuinum.

Præclare S. August. in Psalm. 123. *Ideo*, inquit, *te quærit maior raptor, quia invenit minorem raptorem; ideo te quærit maior aquila, quia prior cepisti leporem; præda tibi fuit minor, præda eris maioris.* Idem homil. 48. inter 50. *Maiores nostri*, inquit, *ideo copiis omnibus abundabant, quia Deo decimas dabant, et Cæsari censum reddebant; modo autem quia discessit devotio Dei, accessit indictio fisci. Nolumus partiri cum Deo decimas, modo autem totum tollitur. Hoc tollit fiscus, quod non accipit Christus.* Sic piratæ capti ab Alexandro Magno, rogati qui et quales essent? responderunt: *Sumus qualis tu, nos enim prædamur una navi, tu tota classe*; sed prædones minores præda fiunt maioris. Imo Vespasianus Imp. ait Svetonius, rapacissimum quemque ad gubernacula Reipubl. promovere solebat, ut mox ditatos condemnaret. Unde vulgo dictus est officiarios suos habere pro spongiis, quos veluti spongias et siccos madefaceret, et humentes exprimeret. Cato dicebat *privatarum rerum fures in compedibus vitam agere: publicarum vero in auro et purpura conspicuos incedere.* Unde Diogenes Cynicus videns furem a magistratu duci in carcerem: *Magni*, inquit, *fures parvum ducunt.*

Quod non capit Christus, rapit fiscus. Gnome.

Mystice Beda: Is, inquit, qui pauperem spiritu fratrem calumniatur virtutibus eius detrahendo, ut per hanc vituperationem ipse divitias quas desiderat, augeat, id est gloriam laudis humanæ maiorem quasi sanctior accipiat; merito talis calumniator quidquid bonæ actionis habere videbatur, amittet, et a fructu virtutum vacuus in fine manebit.

Baynus vero: Violentia, inquit, aufert a paupere, et dat diviti, qui mentem suam et rationem virtutibus nudam et tenuem in bonis animæ, quotidie tenuiorem reddit per luxum et voluptates; parti vero brutæ et irrationali nihil negat, quasi pacem redimens, et se tutum existimans, si suo indulgeat genio; hic ad magnam inopiam veniet et defectum, et cum divite Epulone cogetur a Lazaro mendicare, et petere ut veniat Lazarus et intingat extremum digiti sui in aquam, et refrigeret linguam flamma voluptatis ardentem.

INCLINA AUREM TUAM, ET AUDI VERBA SAPIENTIUM: APPONE AUTEM COR AD DOCTRINAM MEAM.) Septuag. *Sermonibus sapientum admove aurem tuam, et audi meum sermonem, et confirma cor tuum, ut cognoscas quia boni sunt.* Salomon primis novem huius libri capitibus multa præfatus est de studio et dignitate sapientiæ, ut ad eam mox a se enarrandam auditorem vel lectorem præpararet et accenderet. Inde cap. 10. huc usque sapientiam more veterum per breves gravesque gnomas evolvit et explicuit. Iam, quia longior eius fuit oratio, et longior in cæteris deinceps evolvendis futura est, ne lector fatigatus vel tædio affectus iis audiendis legendisve oscitet vel indormiat, eum compellando excitat, acuitque proposita nova sapientiæ excellentia, ut evigilet novamque attentionem dicentis præbeat. Sic enim magistri discipulos, et oratores suos auditores post longam perorationem fatigatos et oscitantes, nova aliqua re proposita excitant, ut tædium somnumque excutiant, et quasi experrecti novo studio conatuque dicendis vigilanter attendant. Idem facit Siracides Eccli. cap. 15. vers. 24. et alias sæpe post gnomas parænesim ad earum, id est ad sapientiæ studium velut novum calcar interserit, eoque legentem ad attentionem pungit et stimulat. Ait ergo: *Inclina aurem tuam*, id est, aures acue et propius adhibe, ut melius audias, magisque attendas iis quæ dicturus et docturus sum: *Et audi verba sapientum*, id est verba mea, quæ quasi ex omnibus sapientibus collecta sunt sapientiæ medulla et compendium; unde explicans subdit: *Appone autem cor ad doctrinam meam.* Vers. 17.

Suspicatur noster Salazar non improbabiliter Salomo-

nem notare hic duos sapientes, huius sui convivii sapientiæ convivas et interlocutores, nimirum Agur et Lamuel de quibus cap. 30. Illorum enim verba et dogmata inserenda videntur inter capita 24. et 25. ubi ea interserunt Septuag. licet in nostra Vulgata, æque ac in Hebræo a collectoribus Proverbiorum translata sint in caput 30. Dicit ergo Salomon: Vos, o convivæ, audistis hucusque meam sapientiam, iam locum paro sociis meis Agur et Lamueli, ut ipsi velut in dialogo convisiali more prisco interloquantur, itaque convivas alternis suis dictis recreent et pascant; quare attendite ad horum sapientum verba, interim pauca quæ cap. 23. et 24. adiiciam, ut meam mentem, sapientiam et doctrinam expleam, attenta placidaque non tantum aure, sed et mente cordeque excipite. Nam ut ille ait: *In corde, non in ore, nec in aure sita est sapientia.* Addunt Sept. *Et cor tuum confirma, ut cognoscas quia boni sunt*, q. d. Cordis tui vagam levitatem, mobilitatem et inconstantiam hisce meis dictis stabili et confirma; sic enim experieris eorum bonitatem, id est, usum et fructum. Sicut enim navis, ne maris fluctibus æstibusque iactetur, stabilitur et firmatur imposita saburra; sic cor, ne cogitationum appetituumque æstibus in huius vitæ pelago abripiatur, stabiliendum est sapientum dictis. Nam ut ait S. Chrys. homil. 3. in epist. 1. ad Thessal. *Navis sine onere, et mens sine præcepto, utraque instabilis ac mobilis est.*

Vers. 18. QUÆ PULCHRA ERIT TIBI, CUM SERVAVERIS EAM IN VENTRE TUO, ET REDUNDABIT IN LABIIS TUIS.) Pro *pulchra* hebr. est נעים *naim*, id est pulchra, suavis, iucunda: Chald. *dulcis*; Pagnin. *delectabilis*; Baynus, *amœna*. Hinc illud Ruth 1. 20. *Hæc est illa Noemi*, et mox: *Nolite me vocare Noemi, id est pulchram.* Pro *redundabit* hebr. est יכנו *icconu*, id est parabuntur, disponentur, dirigentur, firmabuntur, stabilientur. Septuag. *Si immiseris* (sermones) *in cor tuum, ædificabunt te simul in labiis tuis;* Aquila, Symmachus et Theodot. *parabuntur in labiis tuis;* Chald. *dirigentur simul in labiis tuis;* Syrus: *firma ea tamquam unum super labia tua;* Auctor Catenæ Græcor. *cum iucunditate exundabit in labiis tuis*, q. d. inquit: *Fili, incumbe lectioni non obiter aut perfunctorie, sed serio et accurate, magnoque animi iudicio et indagine; per hanc et propter hanc enim lætabitur cor tuum, et recreabuntur labia tua, dicesque cum Psalmista: Quam dulcia faucibus meis, Domine, eloquia tua! super mel ori meo.* Commendat Salomon suam doctrinam, puta hasce parabolas a pulchritudine; pulchritudo autem hæc consistit tum in decore verborum, compositione et elegantia; tum potius in rerum gravitate, acumine, suavitate, nexu, similitudine, antithesi, proportione, ac præsertim in eloquio, quod scilicet is qui eam mente tenet, eamdem labiis dicere, et sapienter eloqui, aliosque docere, et in vita honesta sanctaque erudire et efformare possit; hæc enim insignis est pulchritudo, gratia et decus doctorale, quod sapientes creat Doctores, imo Prophetas et Apostolos.

Per *ventrem* aliqui accipiunt memoriam; per *labia* ruminationem, q. d. Si hæc mea dogmata in ventre memoriæ condideris, poteris ea sæpe ad os revocare et mente ruminare, tumque senties eorum pulchritudinem et dulcedinem. Sicut animalia munda cibum integrum in stomachum traiiciunt, ac postea eumdem ad os revocant, ruminant, digerunt; itaque eum concoquunt, et in singula membra, ut alantur, concoctum transmittunt. Audi S. August. de vera innocentia cap. 110. *Auditor*, inquit, *similis esse debet animantibus, quæ ab hoc quod ruminant munda esse dicuntur, ut non pigeat cogitare quæ in alvo cordis concipit; et cum audit, sit similis edenti; cum audita in memoriam revocat, similis sit ruminanti.* Et Auctor Imperfecti apud S. Chrys. hom. 41. in Matt. *Apud Iudæos illa animalia sunt munda, quæ revocant cibos et ruminant; ergo animal illud est mundum quod mandit, et tradit ventri, et de ventre revocat et ruminat; et homo etiam ille est spiritualis et sanctus, qui audiens verbum tractat, et cum intellexerit, memoriæ quasi utero tradit, et iterum de memoria tamquam ex utero ad os revocat, ruminat et retractat.*

Melius per *ventrem* accipias mentem: hæc enim est in anima quod venter in corpore; quia anima est intima, omnibusque potentiis præsidet, ac cibum, puta doctrinam sanam sanctamque, ut venter, omnibus impertit et dispertit. Sensus est, q. d. Si hæc mea dogmata serves in mente, eam tanta sapientia imbues, ut redundet in labia, ut scilicet labiis tuis eam eructes, et aliis affles; sicut cibus pretiosus ventrem et stomachum imbuens redundat in os, ut halitus suaves eructet aliisque aspiret. Sic sæpe in Proverbiis et alibi *venter* sumitur pro mente. Causas ex utriusque analogia petitas assignant S. Gregor. et Rabanus, quorum verba citavi cap. 20. 27.

Nota τo *redundabit*, q. d. Sicut vena aquæ, sive scaturigo copiosa, in visceribus terræ ita abundat, ut per orificium in superficie terræ manet, emanet et exundet, fontemque perennem et rivum, imo subinde flumen, efficiat; sic pariter hæc doctrina mea, quasi vena perenniter scaturiens tot conceptus, tot dogmata, tot sententias tibi suggeret, ut perenniter eas proloqui, docere et eructare possis; quare te ex discipulo faciet doctorem facundum et fœcundum, qui iugiter in alios eloquia sapientiæ effundas. Doctor enim et *concionator debet imitari fontes, qui semper emanant aquas, etiamsi nemo sit qui eas hauriat. Sic enim oportet illum qui concionatur, quamvis nullus auscultet, tamen doctrinam suam semper effundere*, ait sanctus Chrysost. hom. 4. de Lazaro. Vere Comicus: *Ut sol est oculorum, sic cordis lumen est sapientia; sapiens est speculum Dei limpidissimum: sapientia verbis non stat, sed virtutibus.*

Idem voluere Septuag. *Si immiseris*, inquiunt, *eos in cor tuum, ædificabunt te* (aliqui legunt, *ædificabuntur*; minus recte Complut. legunt, *lætificabunt*) *in labiis tuis*, q. d. Hi sermones mei fundabunt te in vera sapientia, quo fiet ut nihil nisi rectum, certum, solidum et in sapientia fundatum proloquaris.

Idem voluere Aquila, Symmach. et Theodot. dum vertunt: *Parabuntur in labiis tuis*, q. d. Ita facundus evades ex hisce sententiis, ut, cum opportunum erit eas citare, illico in memoriam recurrant, et ultro ad labia veniant, adeo ut ea in promptu, et quasi in labiis parata et recondita habere videaris.

Idem voluit Chal. dum vertit: *Dirigentur simul in labiis tuis*, q. d. Frequenter et opportune loqueris de hisce sententiis et mandatis. Ita Vatabl. diriguntur enim verba in labiis, cum data occasione quasi recta via occurrunt et enuntiantur, et ad aliorum salutem ordinantur.

Nota hic quam utile sit has et similes S. Script. sententias tenere, volvere, et memoriæ commendare; sic enim eis ad aliorum commodum quavis occasione facillime uti possumus. Ita videmus viros religiosos, confessarios, concionatores, qui hasce sententias callent, eis in familiari colloquio, in confessione, in concione, etc. ad libitum pro re nata uti, eisque veluti iaculis ignitis Spiritus sancti, conscientias et mentes auditorum ferire et ignire. Qua in re insignis fuit illustrissimus et reverendissimus Dominus Mathias Hovius, Archiepiscopus Mechliniensis, de quo plura dixi proœmio in S. Paulum. Excelluit hac in re S. Willibaldus, S. Richardi regis Angliæ filius, primus Eystettensium Episcopus consecratus a S. Bonifacio; hic enim libros Sapientiales et Proverbia Salomonis præ Prophetis aliisque veteris Testamenti libris lectitans, ut habet eius Vita conscripta a Philippo tertio Eystettensi Episcopo, quam edidit et notis illustravit eruditus noster Iacobus Gretserus, mirus evasit in animarum vulneribus persanandis, huic iram, illi luxuriam, tertio superbiam, quarto tristitiam, quinto invidiam eximens, cunctosque ad omnem virtutem et perfectionem efformans, cuique sua ex hisce sententiis pharmaca opportuna propinando, adeo ut et patri suo S. Richardo persuaserit regno Angliæ renuntiare, et Christum pauperem nudumque sequi; qui proinde purpuram cum sacco, sceptrum cum baculo commutans, Romam peregrinans Lucæ (quæ urbs est Italiæ) sancto fine quievit, ac post mortem Comiti cuidam apparens, eumque a paralysi sanans: *Ego*, inquit, *sum S. Richardus*, quon-

S. Willibaldus versabat Proverbia Salomonis.

d by Google

dam rex Anglorum, prius dux Sveviæ, exsul patriæ, spretor mundi, contemptor sui, qui regionum reliqui tributa, et Sanctorum quæsivi limina, simulque cum filiis meis peregre profectus sum ad regiones multas, et post longa exilia, post multa certamina in præsenti civitate, quæ Luca vocatur, finita est mea pugna, et ex hoc sæculo nequam ereptus, ad suam gloriam assumpsit me Dominus. Ita habet Vita S. Willibaldi, cap. 12.

Porro cap. 36. S. Willibaldi dotes eloquii et vitæ ita re-
Eius virtutes. censentur: « Erat in eleemosynis largus, in vigiliis sedulus, in oratione devotus, in charitate perfectus, in humanitate profusus, in doctrina præcipuus, in sermone paratus, in conversatione sanctissimus; sinceritatem mentis vultus sui serenitate monstrabat, et pietatem clementissimi cordis ostendebat in lenitate sermonis: quidquid ad salutem pertinere posset æternam, non minus implebat beatissimus opere, quam sermonis prædicatione docebat. » Et nonnullis interiectis: « Neglector etiam exstitit suæ quietis, refuga propriæ voluntatis, appetitor laboris; patiens abiectionis, impatiens honoris, pauper in pecunia, dives in conscientia; humilis ad merita, superbus ad vitia. Denique nulla illi propensior cura, quam ut de Deo in lectione atque sermone, aut cum Deo in oratione loqueretur; » quocirca magno meritorum fructu, æque ac animarum messe cumulatus evolavit in cælum anno Domini 781.

Vers. 19. Ut sit in Domino fiducia tua, unde et ostendi eam tibi hodie.) To *ut* et *unde* indicant hunc versum pendere a precedenti, q. d. Commendavi tibi doctrinam meam, iussique eam studiose servari in ventre mentis, hoc fine et fructu, ut scilicet Deo fidere possis, et cum eo confidenter agere, ac fiducialiter ab eo exspectare in hac vita eius gratiam et opem in qualibet re; in futura vero præmia æterna; hæc enim omnia tibi obtingent, si spem tuam a rebus creatis in Deum transtuleris, sequendo meam doctrinam: mea enim doctrina et lex est doctrina et lex Dei; si ergo eam serves, Dei gratiam et amicitiam tibi conciliabis, ut omnem tuam spem et fiduciam in eo secure collocare possis. Unde Auctor Catenæ Græcor. sic hunc versum nectit præcedenti: *Si illam dimiseris in cor tuum: non absque iucunditate exsultabit in labia tua, efficietque ut spes tua in Dominum sit defixa, et vias suas tibi manifestabit.* Spem hanc explicat subdens: *Dum tu*, inquit, *Domini eloquia studiose evolveris, erigetur spes tua in illum, hoc est, omnem sensum omnemque mentem tuam in illum defixam erectamque habebis;* ac proinde merito ab eo sperabis gratiam, salutem et omne bonum, ut te rectis itineribus deducat, velut pastor ovem, instar Iosephi, ac perducat ad felicitatem æternam. Igitur attentionem auditoris excitat Salomon spe fructus, qui est fiducia in Domino. In Hebræo hic versus sibi nexus per se consistit. *Ut sit,* ait, *in Domino spes tua, ostendi eam tibi hodie, etiam tu*, q. d. Ostendi tibi legem et voluntatem Dei, ut eam amplexans, queas omnem tuam spem secure in eum defigere et ab eo sperare omne bonum.

To *etiam tu* varii varie explent: Pagnin. et Vatabl. q d. *Etiam tu cooperare Deo;* Iansen. *Etiam tu hosti* vel *meministi;* aut: *Etiam tu ostendas eam aliis, sicut ego illam ostendi tibi.* Verum dico esse hebraismum, puta hebraicum pleonasmum cum emphasi, q. d. Tibi, tibi, inquam hæc ostendi: το enim *tu*, id est *tibi*, repetit, ut maiori energia hæc auditori inculcet. Sic apud Latinos pronomina *mihi, tibi,* sæpe per pleonasmum redundant. Unde Noster, Septuaginta et Chald. omiserunt το *etiam tu*. Similis plane hebraismus est cap. seq. v. 15. et alibi sæpe Chald. vertit: *Ut sit in Domino fiducia tua, et ostendam, aut scire faciam tibi hodie*; ubi το *hodie* habet emphasim, q d. Ut secure possis spem tuam figere in Deo, ostendam tibi eius voluntatem et leges; ac ne queraris eas longas fore et prolixas, *hodie*, id est, uno hoc die cætera præcepta tibi tradam et absolvam; non est quod diu scholam meam frequentes; si enim me hodie dicentem attente audieris, hodie etiam doctus evades.

Septuag. alio nonnihil abeunt: *Ut fiat*, inquiunt, *super Dominum spes tua, et notam tibi faciat viam tuam;* vel, ut Complut. legunt αυτε, id est *suam*, q. d. Si meæ doctrinæ obsequendo spes tuas locaris in Deo, ipse diriget vias, id est actiones tuas, ut prudenter eas instituas, ordinesque ad suum finem, puta ad felicitatem æternam; ipse rursum faciet tibi notas vias suas, id est leges suas, per quas statuit te deducere ad suam gloriam; quare non tam me quam Deum doctorem et ductorem habebis, qui nec fallere, nec a meta aberrare potest.

Denique Aquila et Symmach. vertunt: *Notam tibi feci viam*, id est modum recte sancteque vitam instituendi, quam si sequaris, pertinges ad vitam felicem et æternam.

Ecce descripsi eam tibi tripliciter, in cogitationibus et scientia.) Pro *tripliciter* heb. est שלשים Vers. 20.
scialiscim, quod significat *tria* vel *terna*, inde *triarios* et *tristatas* et *triumviros*, qui ternis decem, id est triginta militibus præsidebant, aut terni rempubl. gubernabant; sicut Romam cæso Iulio Cæsare gubernarunt triumviri, scilicet Antonius, Lepidus et Augustus; ac tertius a rege apud Hebræos *scialis* dicebatur. Unde R. Levi: Sicut, inquit, rex populum universum regit et moderatur, idemque præstatur ab eo qui a rege secundus est, duces autem partem aliquam ex universo populo regunt; ita pari ratione duces appellantur præcepta, quibus quis dirigatur quoad res singulares, in unoquoque prudentiæ et scientiæ genere.

Rursum hæ sententiæ possunt vocari triarii, ob earum constantem veritatem, robur et efficaciam; triarii enim erant milites fortissimi et robur exercitus. Hinc mira hic versionum varietas. Vatabl. *Ecce descripsi tibi triarios* vel *principes*, puta Agur et Lamuel, quos post me loquentes inducam c. 30. R. Abraham: *Ecce descripsi tibi verba principalia* aut *ducalia;* alii, *principes ac duces;* R. Levi, verba *gloriosa;* Pagnin. *perfecta;* Aben Ezra, *tribus diebus;* alii: *Ecce descripsi tibi triplicata* aut *triplicia;* noster Vulgatus: *tripliciter*, secutus videlicet Septuag. qui in editione Romæ correcta sic habent: *Et tu vero describe ea tibi tripliciter in consilio et in scientia, super latitudinem cordis tui;* Complutensis autem et Regia translatio verba ultima expunxit: *Tu autem*, inquit, *exscribe tibi tripliciter in consilium et cogitationem;* Chaldæus: *Ecce descripsi ea tibi in tribus vicibus, in consiliis et in scientia.*

Iam Vatab. R. Salomon et Lyran. censent hic Salomonem loqui in persona Dei, q. d. Ego Deus doctrinam et legem meam descripsi in ternis S. Scripturæ voluminibus, puta in Lege, Prophetis et Hagiographis. Hinc Rabbini in *Midras* tradunt ex tribus triplicatis omne legis opus constare, tres esse reip. et Ecclesiæ ordines, Sacerdotes Levitas et Israelitas; tertio mense, et tertio mensis die legem datam a Deo, totam legem in tribus litteris, quæ sunt אמת *emeth*, id est veritas, consistere: datam enim esse legem a Deo Mosi in veritate, scriptam in veritate, acceptam ab Israelitis in veritate. Plura addunt ternarii mysteria et symbola, quæ magis cabalistica sunt, quam ad litteram germana et solida.

Hugo vero et Dionys. censent Salomonem loqui de se, q. d. Ego Salomon meam sapientiam ternis libris conscripsi, nimirum Proverbiis, quibus incipientes; Ecclesiaste, quo proficientes; Canticis, quibus perfectos informo et instituo.

Verum alii propius et pressius, ideoque germanius censent Salomonem de hoc uno Proverbiorum libro loqui; nam Ecclesiasten et Cantica postea conscripsit. Igitur R. Levi, Vatabl. et Aben Ezra vertunt: *Ecce descripsi verba principalia*, aut *ducalia*, aut *gloriosa*, q. d. Non levia, non humilia, non vulgaria e trivio, sed insignes, principales, selectas, doctas et acutas sententias, atque axiomata conscripsi, quæ proinde hebr. vocantur משלי *misle*, id est sententiæ prædominantes et eximiæ, uti dixi in proœmio.

Verum Noster optime vertit: *Ecce descripsi eam tibi tripliciter;* sic enim vertunt et Sept. Orig. S. Hieron. Cassian. et alii mox citandi; sed quomodo *tripliciter*?

Primo, S. Ambros. in Psal. 118. Octon. 16. ad illa: *Oculi mei defecerunt in salutare tuum. Habes*, inquit, in Sapientia de-

scripta tripliciter *Proverbiis scriptum: Et tu describe hæc tibi tripliciter, in consilium et in cognitionem. Triplicem promisit scriptionem, et duo subdidit, consilium et cognitionem; sed cognitio*
I. *gemina est: una spiritualium, altera corporalium*, q. d. Scribe hæc tripliciter: primo, in consilio; secundo, in cognitione angelorum et animarum; tertio in cognitione corporalium.

II. Secundo, Caietan. *Scripsi*, inquit, *ea tripliciter*, id est librum hunc divisi in tres sectiones: prima sectio est a cap. 1. usque ad cap. 10. secunda, a cap. 10. usque ad cap. 25. tertia, a cap. 25. usque ad finem libri. Baynus vero tertiam sectionem hinc orditur.

III. Tertio, Origenes lib. 4. Periarch. 8. Hieron. in c. 16. Ezech. et Cassianus collat. 14. cap. 8. *Scripsi*, inquiunt, *ea tripliciter*, id est triplici sensu, q. d. Sententiæ hæ meæ non unum dumtaxat continent sensum, sed triplicem, puta litteralem, tropologicum et allegoricum. Litteralis est quem primo et immediate ad litteram ipsa sententia significat; tropologicus est cum sensus litteralis accommodatur ad mores formandos; allegoricus, cum aptatur Christo et Ecclesiæ; anagogicus, cum assurgit ad res cælestes et Ecclesiam Beatorum in cælis cum Christo regnantem. Dicit hoc Salomon, ut lectoris attentionem et studium acuat, q. d. Hæ meæ sententiæ non simplices, nec planæ et obviæ sunt: sed triplices, profundæ et arcanæ: triplicem enim continent sensum, eumque profundum quem magno studio et indagine rimari oportet; uti Esseni olim rimabantur sensus mysticos S. Script. teste Eusebio, Iosepho et Philone. Sic Ierusalem ad litteram significat urbem Hierosolymitanam; tropologice, animam sanctam, quietam et pacificam, quæ est urbs et templum Dei: Ierusalem enim hebr. idem est quod visio pacis. Allegorice, significat Ecclesiam terrestrem; anagogice, Ecclesiam cælestem. Sic et Auctor Catenæ Græcor. quem audi: » *Sicut homo*, inquit, *constat ex corpore, anima et spiritu; ita sacra Scriptura constituitur ex littera tamquam ex corpore, ex tropologia tamquam ex anima, et ex anagoge tamquam ex spiritu. Exempli gratia, in asina quæ ad Castellum, quod ex adverso positum erat, ligata tenebatur, ac Christum servatorem sessorem habuit; primo observa τὸ ῥητὸν, hoc est historiam, sive rem ipsam simpliciter gestam; mox vero secundum tropologiam expende quomodo, ut primum Deus Verbum super illam tamquam super iugale iumentum ascendisset, statim iuxta rationis præscriptum moveri et incedere inceperit. Postremo autem secundum anagogen spiritalemve theoriam considera humanam Christi naturam, e loco ex adverso paradisi posito assumptam, quo imaginem illius ferens qui extra paradisum pulsus fuerat, nos denuo in paradisum reveheret atque reduceret.* « Hæc ille.

IV. Tripliciter id est dissecte. Quarto, noster Salazar: Tripliciter, inquit, hoc est varie, dissecte et inconnexe. Nam Plutarch. in Symposiac. præcipit ut ea quæ a sapientibus inter epulas iactantur problemata, soluta sint et ab invicem distracta, ne auditorum in convivio mens laboret. Salomon igitur, ut docilem sibi præstet discipulum, sic ait: *Ecce descripsi eam tibi tripliciter*, id est multipliciter et multifariam; non enim unam aliquam orationem ex partibus inter se cohærentibus pangere aut contexere animus fuit; sed ut mos fert in convivalibus colloquiis multiplices, varias, solutas et incohærentes sententias conflare volui, quæ ob varietatem delectarent, et ob incohærentiam nimia mentis contentione non indigerent.

V. Genuine. Quinto et genuine: *Ecce descripsi eam* (meam doctrinam et sapientiam ethicam) *tibi tripliciter*, id est multipliciter, varie, plene et perfecte, ut præter eam nihil requiras; sed illa velut omnibus numeris absoluta te de omnibus agendis, quæ ad salutem ducunt, plene instruat; ternarius enim est symbolum multitudinis, perfectionis et universitatis. Unde Aristot. ait: *Tria sunt omnia*. Et illud: *O terque quaterque* (id est plene et summe) *beati!* Et Hermes sive Mercurius vocatus est τρισμέγιστος, id est ter maximus, quod est maximus philosophus, et sacerdos, et maximus denique rex fuerit; et S. Hieronymus acute lu-dens Tertullianum ait esse ter Tullium; quia Ciceronem perfecte imitatus est. Plura de ternario eiusque symbolo vide apud Petrum Bongum. lib. de Numeris.

Excitat Salomon attentionem lectoris, dicendo sua hæc dogmata esse plenissima et absolutissima, idque *in cogitationibus et in scientia*, q. d. Scripsi hæc non obiter, non impræmeditate uti in buccam venerunt, sed cum præmeditata exactaque cogitatione, ac multa rerum experientia et scientia. Hebr. est: *in consiliis et in scientia*, q. d. Non temere hæc scripsi, sed cum multa deliberatione, præmeditatione, consilio et ex multa rerum cognitione et scientia. Solent oratores in exordio orationis auditorem reddere attentum, benevolum et docilem: attentum et benevolum reddit v. 18. et 19. nunc hoc v. 20. eumdem reddit docilem, ostendens modum quo hæc conscripsit, ut facilius ex methodo eorum doctrina capiatur. Ait ergo: *Descripsi eam tripliciter*, hoc est multipliciter ac variis modis, phrasibus, similitudinibus, antithesibus et figuris, quas passim cernere est in hisce proverbiis; item diligenter et frequenter, scilicet non semel nec iterum, sed crebro sæpiusque eadem iterando et inculcando. Minutius aliis, q. d. Tripliciter scripsi: primo acriter vitia corripiendo; secundo, blande ad virtutem alliciendo; tertio, perfectissima quædam suggerendo.

Mystice S. Ambrosius in psalm. 118. Octon. 18. ad illud: *Ignitum eloquium tuum. Tripliciter*, inquit, *describe tibi ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod illuminat audientes*, q. d. Scripsi hæc triplici fine et fructu: primo, ad mundandos a vitiis lectores; secundo, ad eos amore Dei accendendos; tertio, ad eos in via virtutis et perfectionis illuminandos.

Tropologice Beda et Salonius: *Descripsi eam tripliciter*; quia, inquiunt, trinas tuas actiones, puta cogitationes, locutiones et operationes erudire et informare constitui, ut corde, ore et opere virtutem præferas. Et Hugo: *Ecce descripsi eam tripliciter, id est*, inquit, *in tribus habendam, scilicet in cogitatione, locutione, operatione; ita se explicat Salomon, subdens: In cogitationibus, id est ad cogitandum interius corde*; et scientia, *id est ad docendum exterius ore et opere. Ecce tripliciter descripta est sapientia ad cogitandum, ad loquendum et ad operandum. Sic debet eam habere omnis doctor, et sic debet eam recipere omnis auditor, ut scilicet sciat, dicat, faciat.* Rursum *tripliciter*, id est ad tres animæ potentias rite efformandas, puta ad illuminandum intellectum, ad extimulandam voluntatem, ad confirmandam memoriam.

Porro Septuag. hic variant; Auctor enim Catenæ Græcorum sic legit: *Tu autem trifariam illam ipsam doctrinam describe, nempe in consilio, in notitia, et in cordis tui latitudine*. Ecce hic est ternarius subiectorum vel potentiarum, q. d. Scribe eam in intellectu, ubi viget consilium; in memoria, ubi servatur rerum notitia; et in cordis, id est voluntatis tuæ amplitudine ut ea ample et late per omnia illa imbuatur, imo circumfundatur. Cassianus loco citato legit: *Tu autem describe ea tibi tripliciter super altitudinem cordis tui*; Complut. *Tu autem describe ea tibi ipsi tripliciter in consilium et cogitationem*; Vatican. Codex: *Et tu vero describe ea tibi tripliciter in consilio et scientia super latitudinem cordis tui*, q. d. Sic ea exara et incide menti, eiusque consiliis et scientiæ, ut animo semper altissime hæreant. Unde Chald. vertit: *Descripsi ea tribus vicibus*, id est multis iteratisque vicibus ea inculcavi, ut plane menti tuæ infigantur.

UT OSTENDEREM TIBI FIRMITATEM ET ELOQUIA (id est firmitatem eloquiorum: est hendiadys) VERITATIS, RESPONDERE EX HIS ILLIS QUI MISERUNT TE) Hebr. *Ad sciendam certitudinem eloquiorum veritatis, ad referenda eloquia veritatis mittentibus te*; Sept. *Doceo igitur te verum sermonem et scientiam obaudire, ut respondeas sermones veritatis iis qui proponunt tibi*; Syrus: *Ut notum faciam tibi consilium et scientiam*; Chald. *Veritatem et verba recta, ut referas verba veritatis illis qui miserunt te.* Vers. 21.

Verba sunt clara; tantum quæritur, quid sit τὸ *mittentibus te?* Restringunt hoc aliqui ad legatum vel nuntium,

Digitized by Google

q. d. Cum a quopiam mitteris legatus vel nuntius, hæc doctrina mea docebit te quid agere debeas, quidve referre et respondere principi, vel alteri qui misit te. Verum hic sensus, uti arctior, ita impertinens videtur.

Secundo, alii melius explicant, q. d. *Respondere illis qui miserunt te*, scilicet consultum vel rogatum, q. d. Hæc doctrina te faciet doctum, imo doctorem ut possis respondere omnibus qui suos famulos vel familiares mittent ad te, ut te de dubiis suis consulant vel interrogent. Unde Vatablus vertit: *Ad referenda eloquia veritatis his qui ad te mittunt*; Septuag. *qui proponunt tibi.* Sic enim ad sapientes et doctores undequaque mittuntur quæstiones difficiles, uti ab iis resolvantur, uti Hiram mittebat ad Salomon, teste Iosepho 8. Antiqu. 2. imo *regina Saba, audita Sapientia Salomonis, venit tentare eum in ænigmatibus et docuit eam Salomon omnia verba quæ proposuerat*, 3. Reg. 10. v. 1. Sic ad S. Hieronymum, quasi ad oraculum, S. Damasus, S. Augustinus et alii mittebant quæstiones e S. Scriptura resolvendas; et ad S. August. mittebantur quæstiones de fide et hæresibus Pelagianorum, Donatistarum, Arrianorum, etc. Hic sensus planus et genuinus est.

Tertio, vir doctus exponit sic: Ex his meis sententiis poteris respondere his qui miserunt te invitatum ad convivium, q. d. Cum aliqui mittent servos ut te invitent, ac in convivio more prisco proponent tibi quæstiones difficiles, ex hac mea institutione poteris eis respondere, easque dissolvere. Olim enim sapientes in conviviis sibi invicem quæstiones proponebant ut patet ex Athenæo in Cœnis sapientium, Plutarcho in Sympos. et aliis.

Denique plane, ut sonat, posset accipi hæc missio de filio vel puero, quem parentes, cognati vel amici mittunt ad scholas, ut hanc Salomonis sapientiam ediscat, q.d. In hac sapientiæ meæ schola, o fili, ita institueris, ut domum ad parentes vel amicos reversus possis de omnibus quæ ab iis aliisque tibi proponentur respondere.

Quare, remota et impertinens est Aben Ezræ expositio: *Qui miserunt te*, hoc est, inquit, *referam Domino a quo missus sum, ut te erudirem; intelligendi enim facultas Dei nuntius appellatur.* Mystice tamen admitti potest. Doctor enim ad Deum omnia sua referat oportet; a Deo enim mittitur, et illi rationem doctrinæ suæ reddat necesse est, æque ac Principibus et Prælatis Ecclesiæ; hi enim vice Dei eum mittunt.

Vers. 22. et 23. NON FACIAS VIOLENTIAM PAUPERI, QUIA PAUPER EST: NEQUE CONTERAS (Syrus, *humilies*) EGENUM IN PORTA; QUIA IUDICABIT DOMINUS CAUSAM EIUS, ET CONFIGET EOS QUI CONFIXERUNT ANIMAM EIUS. Hebr. *Non diripias tenuem, quia tenuis est, neque conteras afflictum in porta*; Septuag. *Neque inhonores imbecillum in portis*; Chald. *Ne deprœderis pauperem*; Vatabl. *Pauperem nec vi opprimas, nec iuris specie*, scilicet ut per amicum iudicem eum condemnes *in porta*, id est in tribunali.

Hæc sententia potest primo referri ad iudices et principes. Hi enim olim sedebant *in porta* urbis, velut in loco aperto et libero, ad quem agricolæ et externi facile et secure convenire possent. In porta ergo sedebant, ut pro tribunali lites audirent, et cuique ius dicerent. Sic sensus erit, q. d. Noli vim et iniuriam facere pauperi eo quod pauper est, qui se tueri et ulcisci nequit, neque opprimas egenum *in porta*, id est in iudicio, et eum licet insontem condemnes, causamque adiudices diviti vel potenti, qui iniustam contra egenum causam litemque movet, ab eo muneribus corruptus vel eius potentiam reveritus: quia Deus summus iudex causam pauperis suscipiet, et damnabit tam iudicem qui iniuste damnavit pauperem, quam divitem qui iniustam ei litem intentavit et damnationis eius fuit causa. Maximæ enim iniustitiæ est, *porta*, idest loco et potestate iudicii, abuti ad conterendum pauperem, qua pauperes et innocentes deberent ab iniuria et oppressione defendi, quamque Deus velut sacrum asylum ad eorum tutelam instituit.

Secundo, generalius potest hæc gnome accipi de quolibet divite vel potente; tales enim non raro pauperes deprimunt, imo opprimunt: ut sensus sit, q. d. Noli, o potens, pauperem premere, diripere, affligere, neque iniustam ei litem moveas, ut comdemnari eum cures, et conteras *in porta*, id est in iudicio per favores vel munera quæ das iudici: quia eius causam in se suscipiet, ac iudicabit Deus tuum iudicium condemnando et puniendo, atque eius innocentiam declarando et præmiando; Deus enim singularem curam pauperum gerit, utpote a cæteris derelictorum et sibi uni relictorum, iuxta illud: *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor*, psal. 9. 14.

Τὸ *quia pauper est*, vel referas ad *violentiam* q. d. Solent superbi facere violentiam pauperibus, quia pauperes, id est miseri et impotentes, sunt qui se a potentiorum vi defendere nequeunt; at tu noli eorum paupertate abuti, nec ei insultes: aut potius ad τὸ *non facias*, q. d. Noli vim et iniuriam inferre pauperi, cum ille sat mali patiatur in sua paupertate; ne ergo addas dolorem dolenti, afflictionem afflicto. Ita Aben Ezra.

ET CONFIGET EOS QUI CONFIXERUNT ANIMAM EIUS, q. d. Sicut dives per iniuriam, vim et fraudem opprimens pauperem, velut adacto clavo vel pugione doloris et angoris, intimam eius animam transfigit et transpungit: sic pariter Deus par pari reddet, ac intima divitis viscera similibus doloris et angoris aculeis punget et transfiget, idque sæpe in hac vita, semper in futura. Noster Martinus de Roa l. 4. Singular. c. 4. τὸ *configit* exponit *manus iniiciet* tamquam creditor in debitorem; cum enim, inquit, hortatus esset Sapiens, ne pauperes ob debita in iudicium vocaremus, opprimeremusque pro libidine, causam adiungit: *Quia iudicabit Dominus causam eius, et configet eos qui confixerunt animam eius.* Hoc est, coget eos Dominus camdem subire fortunam, et ad egestatem rediget, ita ut ære alieno obligentur, ut creditores manus in eos iniiciant vinciantque, non secus atque ipsi in defixos, id est obligatos sibi, pauperes sævierunt.

Pro *configet* hebr. est קבע *kaba*, quod tantum hic reperitur et Malach. 3. 8. *Si affiget homo Deum, quia vos configitis me.* Ubi S. Hieron. asserit *kaba* ex Syrorum et Chald. lingua significare *configere*; quare qui Levitas et pauperes rebus suis defraudat, eosque dolore et ærumna velut aculeo configit et quasi crucifigit: hic Deum et Christum (qui in pauperibus vivit, famet, sitit, patitur, affligitur, Matth. 25. 35.) quasi clavis adactis iterum configit Pauperes vexans Christum vexat.
et crucifigit. Aben Ezra *kaba* tripliciter vertit: *Corrumpet*, aut *perdet*, aut *capiet eos qui corrumpunt*, vel *perdunt*, aut *rapiunt animam eius*: Chald. *Ulciscetur ultiones animarum eorum*; Syrus: *Et retribuet oppressionem animæ eorum*; Vatabl. *Spoliabit spoliatores eorum vita*; Symmachus: *Torquebit eos qui torquebant animam eius*; alii magis genuine: *Supplantabit, calcabit, conculcabit, pessumdabit eos qui supplantarunt, calcarunt, conculcarunt, pessumdederunt animam eius.* Plura de hoc verbo dixi Malach. 3. 8.

Porro Septuag. vertunt contrarie: *Et liberabis animam tuam* ἄσυλον, id est *innocentem, sanctam, tutam et inviolabilem instar asyli*, q. d. Si violentiam non feceris pauperi, sed ab omni iniuria innoxium, integrum puramque te servaveris, tutam præstabis, et ab omni malo liberam animam tuam, ut videatur esse instar asyli sacrosancti et inviolabilis. Nullum enim tale asylum, quale est in- Asylum est innocentia
nocentia, iustitia et sanctitas. Dicuntur enim ἄσυλοι, homines a violentia tuti ut sint sacrosancti, quos attingere sine periculo non licet, quales apud Romanos erant tribuni plebis et caduceatores, quos lædere vel violare scelus erat inexpiabile. Et statuæ Imperatorum ad se confugientibus dabant ius asyliæ, id est immunitatis, et impunitatis: cuiusmodi statuam Tiberii fuisse scribit Philostratus. Multo magis asylum tutum et inviolabile coram Deo et hominibus præstat innocentia, integritas et ab omni crimine puritas. Forte Sept. *kaba* vertunt ῥύσῃ, id est liberabis, respicientes ad קובע *koba*, id est *galea*, q. d. Innocentia erit tibi quasi galea, muniet caput tuum quasi galea; ipsa enim te ab omni malo liberabit, et indemnem tutumque ab omni hostili ictu per omnia præstabit, ut videare inviolabilis.

Aliqui censent hæc de paupere dici; ad eum enim a divite hic deflecti sermonem, q. d. Dives ille opes iniusto lucro pariens animum perdit; tu vero fortunas amittens animam servas, atque adeo longe deterior est illius conditio: nec tantum animam tuam ab interitu servas, sed etiam illam *in asylo et iugi securitate ponis;* paupertas enim homini pro asylo est. S. Chrys. in hom. de recipiendo Severiano: *Paupertas,* inquit, *tutum est asylum, portus tranquillus, perpetua securitas, deliciæ periculorum expertes, voluptas sincera, vita turbationum nescia, via fluctuum ignara.* Verum prior expositio magis connexa, ideoque magis apposita et germana est.

Exempla. Exempla huius sententiæ sunt in Aman, qui Iudæos persumdedit, ideoque in eodem ligno in quo configere destinarat Mardochæum, ipse confixus fuit, Esther. 7. et seq. In Sodomitis, qui affligentes Lot eiusque hospites, cælesti igne percussi conflagrarunt, Gen. 19. In Pharaone et Ægyptiis, qui opprimentes Hebræos eosque persequentes, in mari Rubro defixi et demersi sunt, Exod. 14. in Christo et Christianis, quos afflixerunt et crucifixerunt Iudæi, ideoque ipsi a Tito et Vespasiano afflicti et crucifixi sunt; reliquiæ vero eorum per orbem dispersæ, exules et miseræ usque nunc vagantur, adeo ut nec palmum terræ possideant. Unde Beda: « Melius, ait, hic locus de illo intelligitur, qui, cum dives esset, pauper pro nobis factus est; et non solum pauper, ut nos ditaret, sed et ut nos redimeret, crucifigi dignatus est. Prohibet ergo sapientia suos auditores Domino in carne prædicanti violentiam mortemque inferre; quia nimirum certus restat interitus eis qui in auctorem vitæ manum mittere non timuerunt. » Hæc ille.

Vers. 24 et 25. NOLI ESSE AMICUS HOMINI IRACUNDO, NEQUE AMBULES CUM VIRO FURIOSO: NE FORTE DISCAS SEMITAS EIUS, ET SUMAS SCANDALUM ANIMÆ TUÆ.) Hebr. *Ne associeris viro* vel *domino nasi* (id est pollenti ira, qui abundat ira, hæc enim se ostendit in naso rugoso et ardente) *et cum viro excandescentiarum ne incedas;* Septuag. *Noli esse sodalis viro furioso, cum amico iracundo ne cohabites;* Symmachus: *Ne amicitiam contraxeris;* Chald. *Non commiscearis cum viro bilioso.*

Pro *scandalum* hebraice est מוקש *mokes*, id est *laqueum;* Aquila, σκῶλον, id est *offendiculum.* Pro *homini iracundo* hebr. est את בעל אף *et baal aph*, id est ad verbum *domino nasi*, vel *iræ;* non qui illam in potestate habeat, illique dominetur; sed *domino*, id est possessori, qui magnam multamque bilem possidet, id est tenet et continet. Et significat, inquit Baynus, non eum dumtaxat qui frequenter irascitur, sed eum etiam qui aliis iram suam afflat, eosque ad iram provocat; ac proinde eum qui dignus est ira, et meretur ut quis ei irascatur, iramque in eum refundat, q. d. Ne societatem vel amicitiam iungas cum bilioso, qui iram exerit, lites ciet, iras provocat, ideoque Deo et hominibus displicet. Alii *baal aph* vertunt, *marito iræ;* qui scilicet iram quasi uxorem sibi despondit et copulavit, ut ab ea divelli nec velit nec queat. Solent enim mulieres esse iracundæ, et iras litesque in domo ciere.

Causas huius moniti duas affert: Prior est, *ne forte discas,* hebr. תאלף *teelaph,* id est assuescas semitis eius; biliosus enim suum bilem socio affricat, imo ira et rixa sua iras eius rixasque suscitat, sicut canis allatrans cani eius latratum provocat et reciprocat; socius enim socii, amicus amici mores imbibit et induit. Difficile enim est cum eo qui crebro irascitur iugem servare patientiam et mansuetudinem; ac iram, quam ille proiicit, cohibere ut non erumpat; qui hoc potest et facit, hic sane vir magnus et perfectus est. Et ad hoc conandum esse docet S. Basil. hom. de ira: *Noli,* inquit, *tuo adversario pro magistro uti, nec fieri velut speculum irati velis, illius formam in teipso ostendens;* ut scilicet eius gestus, sermones et mores truces, sævos, minaces et furibundos in te velut in speculo referas, regeras, et exprimas. Noli ergo irascenti irasci, convicianti convicium regerere, rixanti rixam reciprocare, latranti allatrare; sed gravitate et silentio iram eius supera et seda, latratum canis te audire æstima, et quietus pertransi. Hinc disce quod sicut iratus socio afflat iram, ita mansuetus socio aspirat mansuetudinem, perinde ut rosæ suavem et roseum astantibus aspirant odorem; talis enim quisque evadit quales sunt ii cum quibus conversatur. Si vis ergo effici mitis, placidus, humilis, sanctus, zelosus, fuge asperos, sævos, superbos, impios, acedos, ac versare cum mitibus, placidis, humilibus, sanctis, zelosis, iuxta illud: *Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris: et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris;* Ps. 17. 26. Cæterum ex subiuncta hac ratione patet non omnibus semper declinandam societatem iracundorum. Generaliter enim viri perfecti perversos fugere non debent, sed cum illis nonnumquam conversari; ut ad rectitudinem illos pertrahant, a quorum perversitate et vitiis non facile vincuntur. Unde ad infirmiores hoc præceptum potissimum pertinet, quibus a conspectis exemplis plus est periculi, ut et Beda annotavit. Ita Iansenius. — Si vis esse mansuetus, versare cum mansuetis.

Posterior causa fugiendæ societatis cum irato est: *Ne sumas scandalum animæ tuæ*, id est, ne ponas laqueum quo illaqueetur et stranguletur anima, id est vita tua, tum naturalis per mortem, tum supernaturalis per peccatum rixæ, pugnæ et homicidii; tum æterna per pœnam gehennæ, irascentibus et convicianlibus decretam a Christo Matth. 5. 22. Unde Vatablus explicat, q. d. *Ne tandem male pereas, et ab aliis interficiaris;* facile enim ex ira itur in litem, ex lite in rixam, ex rixa in pugnam, ex pugna in verbera et cædes. Nam ut ait S. Basil. hom. de Ira: *Primo iaciuntur contumeliæ inter iratos, et sic durant, donec contumeliæ sicuti sagittæ deficiant; deinde omni contumelia per linguam consumpta ad manus venitur et pugnam; ira namque certamen excitat, certamen vero convicium, convicium verbera, hæc vulnera, ex quibus et mortes sæpe sequuntur.* Et pluribus interiectis: *Postquam semel deturbata ratione iræ perturbatio animi dominatum occupaverit, hominem efferat omnino, nec hominem esse patitur, qui a ratione amplius auxilium habeat; nam quod est in venenatis venenum, id est in irritatis et acerbatis ira. Quemadmodum enim torrentes per cava loca fluentes, quidquid occurrerit secum trahunt; sic iratorum impetus violenti sunt, talesque ut retineri non queant, ac per omnia similiter incurrunt.* Causam subdit: *Iratis non veneranda canities, non victus vitæ, non propinquitas generis, non præterita beneficia, non aliud quidquam talium apud tales magno æstimatur. Irati non prius desistunt, quam per magnum et insanabile malum iræ, ipsorum veluti bulla erumpat, et inflammatio discutiatur; neque enim gladii acies, neque ignis, neque aliud quidquam eorum quæ maxime timentur, ira furentem animum coercere potest, non magis quam eos qui a dæmonibus occupati tenentur, a quibus irati nihil prorsus, neque habitu, neque animi affectione differunt.*

Ira est laqueus. Ira ergo est laqueus animæ et vitæ. Sicut enim aves capiuntur laqueis, et mures muscipula imprudentes, sic homines, dum indulgent iræ, imprudentes et incogitantes incidunt in laqueos et tricas, ex quibus se extricare nequeunt. Porro hic laqueus est: Primo, in ira et lite exorta 1.
contra amicum iracundum; crebro enim iracundorum lites prosiliunt tandem in verbera et neces; præsertim quia ira est subita, et velut furor illico manum gladio admovet, antequam mens videat quid agat, atque amor amicorum quo maior est, eo in maius vertitur odium et iram: amicus enim censet ab amico maiorem sibi fieri iniuriam, si ab eo lædatur, a quo omnem benevolentiam exspectabat, quam si ab extraneo, uti alibi ostendi. Sic Alexander Magnus in ira Clytum sibi amicissimum occidit, cuius mox eum summe pœnituit. Secundo, hic laqueus est in ira et 2.
lite exorta contra alienos et exteros; qui enim cum iracundo amico conversatur, hic eius iras, lites et rixas, quas crebras et cum multis alit, in se suscipit. Quare cum in pugna ad manus venitur, oportet ut amicum iuvet, eumque contra exteros propugnet. Iam pugna est laqueus cædium; in ea enim pugnaces levi momento vel occidunt, vel occiduntur. Quocirca Auctor Imperfecti hom. 42. in Matth. *Sicut ira,* inquit, *mater est homicidii, sic concupiscentia*

mater est adulterii. Et S. Chrysost. hom. 16. in Matth. *Radix*, inquit, *homicidii iracundia est. Qui ergo radicem abscindit, multo facilius ramos ipsos poterit amputare, imo nec germinare quidem illos patietur.* Hinc Sapienter Nazianz *Fræno*, inquit, *coerce iram ne mente excidas.* Ira enim est instar feræ sævissimæ, quæ crudeliter in omnes sævit. Rursum ira est sicut mare ventis et procellis agitatum, quod fluctus in cælum iactat, omniaque collidit et elidit, ait S. Cyrillus. Denique *ira furor brevis est*, ait Poeta.

Salomonem secutus Siracides Eccli. 8. 19. specie tenus oppositam, sed reipsa appositam, similemque habet sententiam: *Cum iracundo*, inquit, *non facies rixam, et cum audace non eas in desertum, quoniam quasi nihil est ante illum sanguis, et ubi non est adiutorium, elidet te.* Qui enim amicus est iracundo, necesse est ut sæpe in rixas cum eo incidat; amicitia enim iracundi est iracunda et rixosa, uti iam ostendi. Vide ibi dicta.

Iracundi parum apti ad amicitiam. Ex hoc loco auctor lib. de Amicitia c. 12. (exstat tom. 4. operum S. Aug.) docet biliosos parum aptos esse ad amicitiam: « Sunt vitia quædam, inquit, quibus, si quis fuerit involutus, non diu leges amicitiæ vel iura servabit; non enim ad amicitiam sunt idonei nimis iracundi, instabiles, suspiciosi, verbosi, quæ quatuor in electione amici notanda sunt. Difficile est eum quem sæpe iracundiæ furor exagitat, non aliquando insurgere in amicum. Unde Ecclesiasticus: Est amicus, qui odium et rixam et convicia denudabit. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso, ne sumas scandalum animæ tuæ. Sunt quidam ex naturali conspersione iracundi, qui tamen hanc ita comprimere et temperare solliciti sunt passionem, ut in quinque, quibus teste Scriptura amicitia dissolvitur atque corrumpitur, numquam prosiliant: quamvis nonnumquam amicum sermone vel actu, vel zelo nimio offendant. Tales tolerandi sunt, et cum nobis constet de affectu certitudo, si quis fuerit vel sermonis, vel actionis excessus, amico indulgendum est: vel certe sine aliquo dolore, iocose insuper, in quo excesserit, commonendus. »

Vers. 26. et 27. NOLI ESSE CUM HIS QUI DEFIGUNT MANUS SUAS, ET QUI VADES SE OFFERUNT PRO DEBITIS: SI ENIM NON HABES UNDE RESTITUAS, QUID CAUSÆ EST UT TOLLAT OPERIMENTUM DE CUBILI TUO?) *Qui defigunt*, id est, qui fideiubent deflxa et data manu, quasi stipulatores et sponsores pro aliis. Hebr. *Ne sis in percutientibus volam, in spondentibus pro debitis, si non est tibi ad reddendum, ut quid accipiet lectum tuum desubter te?* Sept. *Ne personam cuiuspiam erubescens*, vel *reveritus teipsum offeras sponsorem; si enim non habueris unde debitum solvas, unum hoc restat, ut lectum lateribus tuis substratum in pignus auferant.* Ita Auctor Catenæ Græcor. Chald. *Ne pepigeris manum tuam in fideiussione pro socio tuo, si non habueris unde restituas, subtrahetur stratum tuum de sub te;* Syrus: *Ne des teipsum fideiussioni, quod vultum reverearis, confunderis a persona*, etc. *Lectum auferent.* Defigere manus est vadem se dare creditori, eique se quasi in manus tradere, ut ab eo prehendi, iudici sisti, vinciri et in carcerem duci possit, si is pro quo spondet, solvendo non sit, aut solvere nolit. Hæc ergo vincula sibi inficit sponsor, uti dixi cap. 6. 1.

Sensus est, q. d. Ne te iungas, ingeras et inseras his, qui temere spondent pro debitis alienis, ut tu in partem sponsionis venias, fiasque unus ex vadibus et sponsoribus, præsertim si tibi parum sit opum et bonorum, ita ut non habeas unde debitum pro quo spondes, dependere valeas: *Quid enim causæ est?* q. d. Cur te in periculum summæ et extremæ necessitatis ultro coniicias, ut creditor tollat pro pignore lectum vel stragula lecti, in quo cubas et dormis, ita ut commode cubare nequeas? Lectus enim iure Cæsareo auferri nequit, si adsint alia minus necessaria, quæ a creditore in pignus tolli queant. Unde nec lectus venit in generali hypotheca bonorum, ut patet l. 4. Cod. *Quæ res pignori obligari possunt.* Hinc et lege divina Exodi 22. 27. et Deut. 24. 12. et 13. iubetur lectus ante solis occasum debitori reddi, ut in eo noctu dormire queat.

Causam facilitatis spondendi suggerunt Septuag. dum addunt: *Erubescens faciem*, q. d. Dum versaris inter eos qui facile fideiubent pro amicis, erubesces, nisi et tu pariter fideiubeas; videberis enim vel timidior, vel scrupulosior, vel minus humanus minusque amicus amico; ut ergo hanc verecundiam et periculum fideiussionis devites, noli cum fideiussoribus versari, sed te ab eis subducito et abscedito. Vide quæ de periculo sponsionis dixi c. 6. v. 1.

Porro *vadis*, et per syncopen *vas*, est sponsor alterius in re capitali, ait Festus, ita dictus a *vadendo*, quod qui vades dederit, vadere ei, id est discedere, interim liceat. Unde Horatius lib. 1. Sermon. sat. 1. Vadis etymon.

Ille datis vadibus, qui rure extractus in urbem est.

Hinc sponsio eius dicebatur *vadimonium*. *Vas*, ait Varro lib. 5. de Lingua latina, dictus est qui pro altero vadimonium promittebat. Et *vadari*, ait Priscianus, erat vadimonio obstringere, sive diem iudicii ex compacto constituere, et in ius vocare. Cicero lib. 3. Offic. de duobus Pythagoreis, cum is qui morti addictus erat, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulasset, vas factus est alter sistendi eius, ut, si ille non revertisset, moriendum esset ipsi. Hic tamen et alibi *vas* sumitur pro sponsore cuiuslibet debiti, ut sit idem quod *præs*, qui ita dicitur, quod præstare debeat quod fideiubendo promisit, ait Festus. Vadimonium, quid?

Mystice anonymus in Catena Græc. q. d. *Ne inconsulte pro carne vadimonium præstes:* et R. Levi: *Adhortatur*, inquit, *ne animus pro facultate concupiscentiæ fideiubeat.*

Tropol. Beda hæc accipit de Pastoribus et Episcopis: « Noli, inquit, esse cum his qui se, cum essent liberi, ac sibi vacantes, defigunt manus in curas salutis malorum, spondentes se rationem pro eorum animabus Domino reddituros. Si enim ille pro quo spopondisti non habet bona opera quibus te liberum ac securum reddat tuæ sponsionis, quæ tibi utilitas est, ut in die iudicii pro eius anima iudiceris, amittasque habitum iustitiæ quo indutus esse videbaris, ac nudus ab ornamento virtutum existere comproberis: quia quod Domino teste pollicitus es, implere nequiveras? Hoc autem dictum est, non quod curam regendarum animarum, cum tibi regulariter imposita fuerit, suscipere non debeas, sed ne passim nullo iubente doctoris tibi, ac præsulis officium temerarius usurpes. »

NE TRANSGREDIARIS TERMINOS ANTIQUOS QUOS POSUERUNT PATRES TUI.) Hebr. *Ne retroagas terminum sæculi, quem fecerunt patres tui;* Pagnin. *Ne transferas;* Vatabl. *Ne moveas loco perennes terminos;* Chald. *Ne mutes terminum, qui a sæculo est;* Septuag. *Noli transferre terminos æternos, quos posuerunt patris tui;* Caiet. *Ne adiungas terminos.* Omnia eodem redeunt: Septuag. more suo sequitur Syrus. Vers. 28.

Grammatice ad litteram sancit, ne quis transferat et plus æquo extendat limites agrorum, possessionum, et rerum suarum, ut invadat et occupet agros vicinorum, et res alienas, iuxta legem a Deo sancitam Deuter. 19. 14. *Non assumes et transferes terminos proximi tui, quos fixerunt priores in possessione tua, quam Dominus Deus dabit tibi in terra quam acceperis possidendam.* Rursum Iudæis non licebat agrum emptum detinere ultra annum iubilæi: hic enim erat terminus alienationis; quo elapso ager emptus ad vendentem redire debebat, iuxta legem Levit. 25. 13. Ita Baynus, Caietan. Lyran. Iansen. et alii.

Ratio est, quod trasferre terminos sit contra ius gentium et naturæ; quia violat iustitiam, tum commutativam, qua res aliena invaditur et occupatur; tum legalem et politicam: nam turbat communem civium et vicinorum pacem, ac possessiones hæreditatesque confundit, ideoque gravium litium, rixarum et cædium est causa. Hac de causa priscis summa limitum fuit cura. Unde Virgil. Limitum cura quanta priscis.

Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.

Limitum enim contentio privata sæpe in bellum adolescit, veluti inter Iapyges et Tarentinos in Italia eo pervenit de finibus controversia, ut Iapyges ad usque viginti hominum millia collegerint exercitum, et instructa acie adversus Tarentinos et Rheginos depugnaverint. Sic et inter Co-

rinthios et Megarenses privata de finibus contentio bellum genuit, et inter Egesteos et Selinuntios. Hæc et plura narrat Diodorus Siculus lib. 2. et lib. 12. Quocirca statuit Numa Pompilius, secundus Romanorum Rex, teste Dionysio Halicarn. l. 2. unumquemque fines suos circumscribere, et finibus apponere lapides quos sacravit Iovi Terminali, atque decrevit sacra quotannis super eosdem fieri a continentibus, et fines ipsos terminos vocavit, quos si quis occuluisset aut transtulisset, sacrum eum esse Dei lege sancivit, ita ut cuicumque volenti eum occidere liceret, tamquam sacrilegum. Verba legis antiquæ de termino non movendo refert Crinitus: *Qui secus faxit, et terminum exarassit, ipsius et boves sacri sunto* Romulus ante statuerat, ut qui vicini terminos usurpasset, is cui voluisset eripere, totum agrum usurpantis in mulctæ locum acciperet, et ad eum iuste pertineret. Constantinus Cæsar hanc legem retinuit in termino moto pendente controversia finium, et ante definitum sententia negotium: *Qui finalem*, inquit, *intulerit quæstionem, si priusquam aliquid sententia terminetur, rem sibi alienam usurpare voluerit, non solum id quod male petebat, sed lite superatus tantum agri modum, quantum diripere tentavit, amittat, ut quisque contentus suo, non expetat quod iuris est alieni.* Hodie tamen, ut scribit Dynus in c. *ex litteris* 13. de probat. arbitrio iudicis relinquitur, quas velit, nummarias, vel corporales, imponere terminorum translatoribus pœnas, adhibitis circumstantiis facti et personarum.

Terminum Deus Roman. Hac de causa Romani deum fecere Terminum, ut eius religione cohiberent hominum cupiditatem, ne terminos agrorum transferrent, veriti ne dei Termini iram et vindictam in se concitarent. Audi Ovidium l. 2. Fastorum:

Termine, sive lapis, sive es defossus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoque numen habes.
Tu populos, urbesque et regna ingentia finis,
Omnis erit sine te litigiosus ager.
Nulla tibi ambitio est, nullo corrumperis auro;
Legitima servas credita rura fide.
Termine, post illud levitas tibi libera non est:
Qua positus fueris in statione, mane.
Et seu vomeribus, seu tu pulsabere rastris,
Clamato: Tuus est hic ager, ille tuus.

Huc facit illud S. August. lib. 4. de Civit. 23. *Cum rex Tarquinius Capitolium ædificare vellet, cumque locum qui dignior esset ab alienis diis cerneret præoccupatum, non audens aliquid contra eorum facere arbitrium, credensque illos tanto numini, suoque principi sponte cessuros, per augurium quæsicit utrum Iovi locum concedere vellent? Annuerunt omnes præter Martem, Terminum et Iuventutem.* Adeo Terminus Romanis erat immobilis et inviolabilis, ut ne quidem Iovi locum cederet, aut eius gratia suos limites transferri pateretur. Pergit S. August. *Atque ideo Capitolium ita constructum est, ut etiam isti tres essent tam obscuris signis, ut hoc vix homines doctissimi scirent.* Causam subdit c. 29. *Sic enim*, *inquiunt*, *significatum est Martiam gentem, id est Romanam, nemini locum quem teneret, daturam: Romanos quoque terminos, propter deum Terminum, neminem commoturum: iuventutem etiam Romanam, propter deam Iuventutem nemini esse cessuram.* Plura de deo Termino, et eius festis Terminalibus vide apud Gyraldum de diis Gentium, syntag. 1. pag. 60.

Denique Plato ita sancit libr. 8. de Legibus: « Primæ igitur sunt agriculturæ leges, ac Iovis quidem Terminalis prima hæc lex sanciatur: Nemo limites terminosve agri moveto cuiusvis domini, sive civis, sive peregrini finitimi, si in extrema regionis parte habeat agros, ratus nefas esse hæc movere, et in quæ quadret illius dictum, immobilia movere: malitque quilibet ingens saxum movere, quam parvum lapidem iureiurando a diis firmatum, quo amicitiæ et inimicitiæ, interposita deorum auctoritate, terminentur: alterius enim, Iupiter contribulis; alterius, hospitalis est testis, qui cum infestissimis bellis excitantur. »

Symbol. Symbolice sub hoc grammatico sensu, et quasi cortice litteræ altius quid spectavit Salomon, nimirum, q. d. Ne transgrediaris limites fidei aut morum, quos orthodoxi Doctores, aut Patres fixerunt, ut aliter credere, docere vel agere velis, quam ab illis sancitum est. Ita Salonius: *Terminos antiquos*, inquit, *dicit terminos veritatis et fidei, quos statuerunt ab initio Catholici Doctores; hoc ergo præcipit, ut veritatem Catholicæ doctrinæ nemo aliter suscipiat, quam a Patribus est tradita, sive hoc præcipit, ut eloquia sanctarum Scripturarum nemo aliter interpretetur.* Pari modo non licet transgredi limites et statuta Rerumpubl. Ecclesiarum, Religionum, Ordinum, Monasteriorum, etc. quos fundatores et Patres constituerunt. Sic et Beda, Hugo, Dionys. et alii, quia et R. Salomon sic explicat, q. d. *Ne a parentum consuetudine institutisque recedas, teque retro avoces.*

Addunt alii: Ne hæreditatem et censum tibi a parentibus relictum nimis augere satagas, ut opes immensas aggreges. Qua in re insigne exemplum dedit Thomas Morus Angliæ Cancellarius et Martyr, qui amplissimis honoribus in republ. plurimos annos perfunctus, annuum tamen censum non auxit ad ducentos aureos, uti refert Stapletonus in eius Vita. Accedit R. Levi: *Monemur*, inquit, *non esse mutandas definitiones, et terminos, quos priores statuerint, cum ex his universis emolumentum constet*: et auctor Catenæ Græc. *Patres*, inquit, *hoc loco appellat mentis vires et facultates. Transfert autem is propria patrum terminos qui religionis metas, et terminos pietatis transmutat in hæresim, aut superstitionem, aut impietatem.*

Hinc Calixtus Papa, ut habetur 9. q. 2. c. 1. « Nullus, ait, alterius terminos usurpet, nec alterius parochianum iudicare vel ordinare præsumat: quia talis iudicatio, vel ordinatio aut excommunicatio, vel damnatio nec rata erit, nec vires ullas habebit; unde et Dominus loquitur: Non transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. » Hæc enim generalis est gnome; unde ad quoslibet terminos tam iurisdictionis, quam possessionis, Religionis, ordinationis, etc. aptari potest.

S. Hier. in Osee, c. 5. v. 10. *Transferunt*, inquit, *principes terminos, quos posuerunt patres eorum, quando immutant in mendacia veritatem, et aliud prædicant quam ab Apostolis acceperunt.* Qua de re vide egregie ratiocinantem Vincentium Lirinensem in aureo contra profanas hæresum novitates libello. Hoc est quod Iudæos culpans intonat Deus Osee 5. 10. *Facti sunt principes Iuda quasi assumentes terminum.* Vide ibi dicta.

Denique hanc gnomen intorqueas in eos qui Evangelio, Religioni, Regulis a Patribus sancitis aliqua quasi perfectiora addere volunt, quasi illi soli plus cæteris videant et sapiant, quæ tacita est arrogantia. Quocirca S. Benedictus prudenter Regulis suis quidpiam addi vetuit. Esto enim unus quid perfectius quam regula iubeat, comminisci et agere queat; tamen id non expedit toti communitati, Ordini aut collegio imponere. Præclare S. Gregor. Nazianz. *Noli*, inquit, *esse legalior, nec regula æquior, nec mandato sublimior.* Melius est ut traditioni patrum et legi te conformes, regula dirigaris, teque præcepto accommodes, quæ te docet Evangelium, nec adinvenias regulas et leges novas, quæ te ab antiquis et veris retrahant, prætextu illo, ut magis in eis emineas.

Vidisti virum velocem in opere suo? coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles.) Vers. 29 Pro *velocem* hebr. est מהיר *mahir*, id est festinum, expeditum, strenuum, celerem, industrium. Pro *stabit* et *erit* hebr. est יתיצב *itiatseb*, id est statuet se, sistet se: estque tam activum quam passivum, et significat actionem ab agente in seipsum reflexam, q. d. Sistetur et sistet seipsum. Pro *ignobiles* hebr. est חשכים *chasciuchim*, id est *tenebrosi*, ut vertit Theodotion; tenebrosi autem vocantur luridi, squallidi, viles, pauperes, ignavi per catachresin. Hebr. ergo sic habent: *Vidisti virum celerem in opere suo, ad facies regum sistetur*, vel *sistet se*, *nec sistet se ad facies tenebricosorum*; Sept. *virum perspicacem, suisque in operibus argutum et expeditum regibus assistere oportet; viris autem segnibus et ignavis nequaquam.* Ita vertit Interpres Catenæ Græcor.

Est laus industriæ et velocitatis, q. d. Vir industrius, strenuus et velox est magnanimus, et ad res magnas expeditus: quare magnatibus et regibus insinuabit se, ut illis ad res magnas, præsertim in reipubl. gubernatione obsequatur et subserviat: nec sese abiiciet ad personas viles, ut res viles et exiles tractet. Quare vicissim hæc eius industria et strenuitas placebit regibus, ut optent ambiantque eum sibi assistere, eumque ad res magnas admoveant, et ad magnas dignitates præfecturasque promoveant. Ita R. Levi: Significat, inquit, a sedulitate solertem ad dignitates evectum iri, et egestatem rerumque tenuitatem evasurum, iuxta tritum illud: *Sex annis fames cuncta occupat, nec ad ostium artificis pertingit.* Stare enim coram rege, vel regi assistere, Hebræis idem est, quod regi esse in pretio, in deliciis, regi esse familiarem, eique in aula ministrare, a rege evehi ad ampla et regalia officia, cum rege regere regnum. Assistentes ergo regi, vocantur regis intimi et consiliarii. Sic 3. Reg. 12. 6. *Iniit consilium rex Roboam cum senioribus qui assistebant coram Salomone patre eius.* Sic septem duces erant, *qui ex more regio semper ei* (regi Assuero) *aderant, et illorum faciebat cuncta consilio,* Esther 1. v. 13. Sic Septem angeli primarii dicuntur assistere Deo, Tobiæ 12. 15. Zachar. 3. 9 et alibi. Rursum assistere regi dicuntur præfecti stationarii, qui quasi proreges suo quisque loco consistunt et provincias pro rege gubernant. Sic Azarias, filius Nathan', dicitur fuisse super eos qui assistebant regi Salomoni, id est principum præpositum. 3 Reg. 4. 5. Vide nostrum Pinedam l. 5. de Rebus Salomon 13. n. 8.

Qui a regibus officiales seligendi.

Moraliter docet hic Salomon reges et principes debere seligere viros industrios et strenuos, ut eos officiis publicis præficiant: qui enim in regenda re privata, uti familia, strenuus est: hic pariter strenuus erit in regimine publico: uti docet Christus, Lucæ 19 17. *Euge,* inquit, *bone serve, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem civitates;* et c. 16. 10. *Qui fidelis est in minimo, et in maiori fidelis est;* et Paulus 1. Timoth. 3. 5. iubet eligi Episcopum *suæ domui bene præpositum.* Causam subdit: *Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?* Quin et Arist. lib. 1. Polit. cap. 1. docet ex bonis œconomis fieri, ideoque deligendos esse bonos politicos. Quare reges non sinant tales delitescere inter ignobiles, id est inter privatos, sed ad nobilia et publica reipubl. officia admoveant.

A Sic M. Agrippa rebus gerendis admotus fuit a Cæsare Augusto, quia, ut ait Velleius: *Vir fuit labore, vigilia, periculo invictus, et per omnia extra dilationes positus consultisque facta coniungens.*

Velocitas est in executione, tarditas in consilio.

Ubi Nota. Celeritas hæc laudanda est non tam in consilio, quam in consilii executione. Nam, ut ait Aristot. 6. Ethic. 9. *Celeriter deliberata peragenda sunt, deliberandum autem tarde.* Scitum est illud Taciti l. 1. hist. *scelera impetu, bona consilia mora valescere;* et illud Livii. lib. 35 *Consilia callida et audacia prima specie læta sunt, tractatu dura, eventu tristia;* et lib. 22. *Omnia non properanti clara certaque sunt; festinatio improvida est et cæca;* et lib. 31. *Nihil magni discriminis consiliis tam inimicum quam celeritas.* Velocitas tamen ingenii in inveniendis consiliis, præsertim in rebus et periculis subitis, quæ moram non patiuntur, laudanda est.

Mystice auctor Catenæ Græcor. « Qui ad rerum, ait, quæ existunt comprehensionem ingenium nactus est perspicax, ille humanarum materiaque concretarum rerum B consideratione missa in Prophetarum et Apostolorum oraculis, tum in Christi Salvatoris mysteriis et dogmatibus sese occupare debet; et Beda: Quemcumque, inquit, velocem videris in opere suo, vel in opere bono, quod erat ei faciendum, strenuum atque sollicitum; scito hunc in die novissimi examinis coram Apostolis qui cum Christo mundum iudicantes sedebunt, esse staturum; quia videlicet eorum iussa servaverit, neque in parte ignobilium doctorum, quorum cavere fecit errorem, id est ad sinistram iudicis, esse ponendum. »

Tropolog. disce quam velocitas sit efficax ad res magnas rite conficiendas, si maturo consilio dirigatur. Hinc David laudat Saulem et Ionatham defunctos, quod fuerint *aquilis velociores, leonibus fortiores,* 2. Reg. 1. 13. Asael a rege Davide fuit accersitus inter triginta suos triarios et fortissimos heroes, quia *velocissimus fuit quasi unus de capreis,* 2. Reg. 2. 18. Isaias c. 18. 2. *Ite,* inquit, *angeli veloces ad gentem convulsam.* Ecclesiast. cap. 31. 27. *In omnibus,* inquit, *operibus tuis esto velox, et omnis infirmitas non occurret tibi.* Vide ibi dicta.

Velocitas enim rem cito conficit, æque ac fortiter: facit enim ut res existat antequam ab æmulis sentiatur, et impediri possit. Rursum velox multa magnaque expedit; reges autem multa magnaque expediant necesse est; quare velocibus, non tardis lentisve utantur oportet.

CAPUT VICESIMUMTERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Quomodo sit edendum cum principe: non appetendæ divitiæ, nec cibi invidorum: non vexandi pupilli: castigandus puer: quærenda sapientia: fugiendi peccatores, et gulæ dediti: honorandi parentes: fugienda meretrix, et ebrietas.

1. QUANDO sederis ut comedas cum principe, diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam: 2. Et statue cultrum in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuam. 3. Ne desideres de cibis eius, in quo est panis mendacii. 4. Noli laborare ut diteris: sed prudentiæ tuæ pone modum. 5. Ne erigas oculos tuos ad opes quas non potes habere: quia facient sibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in cælum. 6. Ne comedas cum homine invido, et ne desideres cibos eius: 7. Quoniam in similitudinem arioli et coniectoris æstimat quod ignorat. Comede et bibe, dicet tibi: et mens eius non est tecum. 8. Cibos, quos comederas, evomes: et perdes pulchros sermones tuos. 9. In auribus insipientium ne loquaris, quia despicient doctrinam eloquii tui. 10. Ne attingas parvulorum terminos: et agrum pupillorum ne introeas: 11. Propinquus enim illorum fortis est: et ipse iudicabit contra te causam illorum. 12. Ingrediatur ad doctrinam cor tuum: et aures tuæ ad verba scientiæ. 13. Noli subtrahere a puero disciplinam: si enim percusseris eum virga, non morietur. 14. Tu virga percuties eum: et animam eius de inferno liberabis. 15. Fili mi, si sapiens fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum: 16. Et exultabunt renes mei, cum locuta fuerint rectum labia tua. 17. Non æmuletur cor tuum peccatores: sed in timore Domini esto tota die: 18. Quia habebis spem in novissimo et præstolatio tua non auferetur. 19. Audi fili mi, et esto sapiens: et dirige in via animum tuum. 20. Noli esse in conviviis potatorum,

Digitized by Google

nec in comessationibus eorum, qui carnes ad vescendum conferunt: 21. Quia vacantes potibus, et dantes symbola consumentur, et vestietur pannis dormitatio. 22. Audi patrem tuum, qui genuit te: et ne contemnas cum senuerit mater tua. 23. Veritatem eme, et noli vendere sapientiam, et doctrinam, et intelligentiam. 24. Exultat gaudio pater iusti: qui sapientem genuit, lætabitur in eo. 25. Gaudeat pater tuus, et mater tua, et exultet quæ genuit te. 26. Præbe, fili mi, cor tuum mihi: et oculi tui vias meas custodiant. 27. Fovea enim profunda est meretrix: et puteus angustus, aliena. 28. Insidiatur in via quasi latro, et quos incautos viderit, interficiet. 29. Cui væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum. 30. Nonne is, qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis? 31. Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color eius: ingreditur blande, 32. Sed in novissimo mordebit ut coluber, et sicut regulus venena diffundet. 33. Oculi tui videbunt extraneas, et cor tuum loquetur perversa. 34. Et eris sicut dormiens in medio mari, et quasi sopitus gubernator, amisso clavo: 35. Et dices: Verberaverunt me, sed non dolui: traxerunt me, et ego non sensi: quando evigilabo, et rursus vina reperiam?

Vers. 1. et 2. QUANDO SEDERIS UT COMEDAS CUM PRINCIPE, DILIGENTER ATTENDE QUÆ APPOSITA SUNT ANTE FACIEM TUAM, ET STATUE CULTRUM IN GUTTURE TUO, SI TAMEN HABES IN POTESTATE ANIMAM TUAM.) Hebr. *Si es dominus animæ*, vel *vir animæ*. Quod secundo Vatabl. exponit, q. d. Si animæ, id est gulæ et concupiscentiæ es obnoxius. Unde vertit: *Si tu gulæ tuæ indulgere voles, gutturi tuo cultrum intentabis*, id est, te mortis necisve periculo expones. Aut, ut Baynus, q. d. Si gulæ indulseris, tantum tibi creabis periculum, ac si cultrum in guttur tuum immitteres, teque sauciares et interimeres. Unde Syrus vertit: *Ne imponas cultrum in os tuum, si es vir animatus* (id est animalis, indulgens carni) *quoniam panis eius panis est mendacii*. Pro *cultrum* hebr. est שַׂכִּין *sakin*, quod Vatabl. et alii vertunt, *spinas;* et cultelli instar spinarum sunt acuti. Syrus contrarie vertit: *Ne ponas cultrum in ore tuo*, sed eodem sensu, q. d. Noli indulgere gulæ, ne indulgendo, illa quasi cultro te interimas, teque in mortis periculum coniicias; Septuag. *Si sederis cœnare ad mensam potentis*, vel *dynastæ, magna attentione considera cuiusmodi fercula tibi sint apposita; iniice in illa manum, sed ita ut certo statuas te quoque einsmodi præparare debere*. Ita Auctor Catenæ Græcor. Iam

Primo, S. Ambros. l. 1. Offic. c. 31. et 32. et Cassian. collat. 2. c. 1. hanc gnomen explicant de gratiarum actione, q. d. Cum laute tractaris a principe, cogita quomodo ei gratias agas vel verbis, vel obsequiis vel reddendo par pari, ut simili splendida cœna eum excipias. Unde Sept. addunt: *Et iniice manum tuam, sciens quoniam talia te oportet præparare. Alius ergo*, inquit S. Ambros. *fructum accepit beneficii, et aurum auro, argentum argento rependit; alius laborem; alius, haud scio an etiam locupletius, solum restituit affectum. Quid enim si reddendi nulla facultas suppetit? In beneficio reddendo plus animus quam census operatur, magisque præponderat benevolentia, quam possibilitas referendi muneris. Gratia enim, in eo ipso quod habetur, refertur.*

Hinc Ecclesiast. c. 13. 2. et seq. monet cavenda esse pauperi convivia et consortia divitum, velut onerosa illi nimis et sumptuosa: *Pondus*, ait, *super se tollet, qui honestiori* (id est ditiori) *se communicat, et ditiori te ne socius fueris*: et v. 6. *Si habes, convivet tecum, et evacuabit te, et ipse non dolebit super te;* et v. 8. *Et confundet te in cibis suis, donec te exinaniat bis et ter, et in novissimo deridebit te.*

Secundo, R. Levi: Cibus hic, inquit, est sapientia, qua vescitur pars in homine imperium obtinens, id est intelligens facultas. Cum ergo animo sedato consederis ad sapientiam adipiscendam, continget tibi ut ea intelligas quæ sub aspectum cadunt: si tamen in potestate habebis animam tuam, ut vescaris illius cibis, hoc est si imperium obtinebis in cupiditatem quæ menti dominatur. *Et statue*, q. d. Spinas potius in gutture tuo pones, et in ea parte qua cibum deglutimus, a quibus enecaris, q. d. Præstat enecari quam obedire gulæ, aut præstat enecare gulam et concupiscentiam, quam illi vivere et obsequi. Verum clarum est hunc sensum non esse litteralem, sed mysticum.

Tertio, R. Salomon, q. d. Dum cœnas cum principe, diligenter attende ut intelligas quisnam is sit erga te, an avarus, an splendidus: quod si illum avarum videris, ne re quapiam illius vescaris.

Quarto, argute noster Salazar, per *ea quæ apposita sunt* accipit non cibos, sed mensales quæstiones, problemata, ænigmata, quæ olim a sapientibus sibi invicem in convivio proponebantur. Itaque sensus est, inquit, totum mentis conatum atque vim exere, ut gryphos atque problemata tibi inter epulas obiecta calleas: *Statue gladium in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuam*. Primo, q. d. Tunc cum ad hunc modum problematis iaciendis inter convivas confligitur aut pugnatur, si tui compos es, si videlicet mens tibi libera et constans fuerit, vinique iniurias non sensisti; linguam ad respondendum exacue et elima, ut exscindas ænigmatum et problematum tibi propositorum nodos.

Addunt Septuag. *Et iniice manum tuam, sciens quod talia te oportet præparare*, id est bellariis ferculisque sobrie ac frugaliter sic fruere, illud sciens, opus tibi esse, ut similes etiam parabolas gryphosque ad percontandum expedias.

Quinto et genuine: Salomon hic docet pericula imminentia conviviis principum, nisi sobrie, sapienter et circumspecte in iis se gerant; quod ut faciant eos hic admonet, q. d. Cum accubueris mensæ principis, velut eius conviva, mentem collige, et diligenter solerterque adverte ea quæ tibi proponuntur, puta epulas, item actiones, studia, interrogationes, et quæcumque in convivio a domino vel principe exercenda sunt; adverte, inquam, ne deliciæ et vina te seducant, et in nimiam hilaritatem vel ebrietatem quasi mente mota transferant; unde fiet ut arcana tua vel aliena patefacias, aut in dicta vel facta improvida, iniuriosa, noxia vel suspecta erumpas, quæ tibi vel aliis periculum bonorum, famæ aut vitæ creent, quia *in vino est veritas*, 3. Esdræ 3. 10. et 18. ergo *statue cultrum in gutture tuo*, id est refræna gulam tuam, et ex ea consequentem pruritum loquendi, per constans ac firmum propositum servandi sobrietatem et silentium, perinde ac si cultrum gutturi interius immitteres vel exterius apponeres et apprimeres. Est catachresis, q. d. Ne laxes gulæ et concupiscentiæ habenas; satius enim est immisso vel admisso gutturi cultello gulam faucesque sibi præcludere, quam hilariter comedendo, bibendo et garriendo in periculum vel indignationem principum incurrere, ut ait Horat. de Arte poetica:

Dicuntur reges multis urgere culullis,
Et torquere mero, quos perspexisse laborant.

Et Theognis:

Vim mihi facit vinum, animique non sum amplius compos mei. Hoc enim tormentum meri, sive vini valentius est tormento eculei; ex corde enim sobrii, omnia secreta elicit in os bibonis et temulenti, ut omnia pandat et prodat: *Si tamen habes in potestate animam tuam*, q. d. Pones cultrum continentiæ et mortificationis in gutture tuo, si quidem dominus es animæ tuæ, id est appetitus tui, ut eum regere, moderari et frænare valeas; si enim id nequeas, nullus culter tibi fauces occludet. Audi Plinium l. 14. c. ult. *Tunc* (cum vinum solverit rigorem vigoremque mentis) *animi secreta proferuntur; alii testamenta sua*

Tormentum vini.

nuncupant, alii mortifera loquuntur, redituraque per iugulum voces non continent, quam multis ita peremptis; vulgoque veritas iam attributa vino est. Optime omnium D. Ambros. *Plerique etiam vino utuntur ut eculeo, et quibus tormenta non eliciunt vocem proditionis, eos tentant bibendo, ut patriæ statum, salutem civium, defensionis suæ prodant consilia; virtus enim plerumque vincit dolorem, fidem autem potus excludit. Cognovit plerosque fidiculis exulceratos nomen suum negasse. Quis inter cyathos texit, quod latere cupiebat?* Culter ergo abstinentiæ hic adhibendus est, æque ac silentii. Nam, ut ait S. Basil. in Regulis fusius explicatis reg. 13. *Silentium est quoddam velut gymnasium bene loquendi.*

Hunc esse genuinum huius loci sensum, patet tum ex ipsis sententiæ verbis, tum ex eo quod sequitur: *Ne desideres de cibis eius, in quo est panis mendacii.* Ex quibus liquet de cibo et gula hic agi, q. d. Noli inhiare eius cibis, esto opiparis et delicatis, quia mendaces, id est fallaces sunt, ut te in ruinam trahant. Ita Lyran. Hugo, Dionys. Baynus, Iansen. Vatabl. et alii passim. Accedit et Caiet. nisi quod τὸ *Statue cultrum in gutture tuo,* sic exponat, q. d. Si vis intelligere quæ ante faciem tibi proponuntur, pones multitudinem cultrorum circa guttur tuum, id est cogitabis et considerabis te tamquam positum sub multitudine gladiorum imminentium gutturi tuo, ut hac consideratione intelligas, si es herus animæ tuæ, id est quod tu non es herus vitæ tuæ, cum inter tot gladios verseris; ac proinde caute te geras tibique consulas, τὸ enim *si* subinde Hebræis est negativum, idemque valet quod *non*.

Damoclis casus. Rem explicat exemplum Dionysii tyranni Syracusanorum, quem cum Damocles beatum prædicaret, iussit eum Dionysius *collocari,* inquit Cicero Tuscul. 5. « In aureo lecto strato pulcherrimo textili stragulo, magnificis operibus picto, abacosque complures ornavit argento auroque cælato: tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosque ad nutum illius intuentes diligenter ministrare; aderant unguenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ conquisitissimis epulis extruebantur, fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium e lacunari seta equina appensum demitti iussit, ut impenderet illius beati cervicibus, itaque nec pulchros illos administratores aspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat in mensam, iam ipsæ defluebant coronæ; denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quod iam beatus nollet esse. »

Quocirca Ptolemæus princeps astronomorum, ut habetur in præfatione Almagesti, invitatus a rege ad prandium, sese excusavit dicens: *Regibus contingere quod contingit considerantibus picturas, quæ cum a longe videntur, placent, propinque vero non dulcescunt.*

Mensa Ecclesiæ. Tropol. mensa hæc est Ecclesia, in qua Martyrum, Confessorum, Virginum fortia et heroica virtutum exempla nobis ad imitandum proponuntur. Unde S. Gregor. l. 4. in 1. Reg. c. 9. tropolog. explicans illud: *Tulit ergo cocus armum, et posuit ante Saul,* quem Samuel in regem iussu Dei ungere designabat: « Armum, ait, manducare est quod exterius de forti actione præcipitur, per propositum in mente recondere: quasi enim armum ante se ponere, et manducare electo cuique suadebat, qui dicebat: Si sederis ad mensam potentis, sapienter attende quæ apponuntur tibi, quia similia oportet te præparare. In mensa quippe potentis virtutem armi designavit, et dum dixit: Sapienter attende quæ apponuntur tibi, armum ante se eum, cui dixit, ponere docuit: sed manducare eum debere insinuavit, quia dixit: Similia oportet te præparare; similia enim præparando manducabimus, quia dum fortia quæ audimus, proponimus agere, velut comedentes in cordis ventre reponimus cibos vitæ. »

Mensa sapientiæ. Symbolice, mensa hæc est sapientiæ, id est S. Scrip. et legis divinæ. Ita S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 32. « Cum sederis, inquit, ad illam mensam potentis, intellige quis sit iste potens; et in paradiso delectationis positus, atque in convivio sapientiæ collocatus, considera quæ apponuntur tibi. Scriptura divina convivium sapientiæ est, singuli libri singula sunt fercula: intellige prius quæ habeantur in ferculis dapes, et tunc mitte manum ut ea quæ legis, vel quæ accipis a Domino Deo tuo, operibus exsequaris; et collatam in te gratiam officiis repræsentes, ut Petrus et Paulus, qui evangelizando vicem quamdam largitori muneris reddiderunt, ut possint singuli dicere: Gratia autem Dei sum id quod sum, et gratia eius in me egena non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi. » Et fusius pleniusque c. 34. « Itaque et illud convivium in Proverbiis non de cibis, sed de operibus est bonis; quo enim melius epulantur animi quam bonis factis? aut quid aliud tam facile potest iustorum explere mentes, quam boni operis conscientia? qui autem iucundior cibus, quam facere voluntatem Dei? quem cibum sibi solum Dominus abundare memorabat, sicut scriptum est in Evangelio: Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui est in cælo, hoc cibo delectemur, de quo ait Propheta: delectare in Domino. Hoc cibo delectantur, qui superiores delectationes mirabili ingenio comprehenderunt; qui possunt scire qualis sit illa munda et intelligibilis mentis delectatio. Edamus ergo panem sapientiæ, et saturemur verbo Dei; quia non in solo pane, sed in omni verbo Dei vita est hominis, facti ad imaginem Dei. »

Accedit auctor Catenæ Græcor. Si numero singulari, inquit, *dynastes* legatur, ut quidam legunt, per *dynastam* aut principem Christum accipit; sin autem plurali *dynastarum*, per *dynastas* viros've principes designatos æstima Mosen, cæterosque Prophetas. Per *mensam* porro et fercula, salutarem Christi servatoris doctrinam, æternæque vitæ præmia; per accubitum autem ad mensam quemvis fidelem doctorem, facta honesta dictaque salubria animo identidem versantem, nec non divina Christi Domini documenta fideliter tradentem, per manuum tandem ad escas propositas applicationem, a bonis operibus exordium faciendum; ipsaque adeo re, non verbis tantum, veros nos Christi imitatores esse, palam ostendendum significatur: qui enim hanc viam non ingrediuntur, sed ad fluxa vitæ huius commoda sese convertunt, frustra æterna illa bona præstolantur, quandoquidem numquam illa consequentur. Per mensam dynastarum, Prophetarum oracula designat: *Et iniice manum tuam,* q. d. Ne in sola historia pedem figas, verum secundum illam eiusque notitiam virtutibus incumbas oportet quo hinc animam tuam nutrias. Hæc auctor.

Allegor. per mensam hanc accipit Incarnationem Verbi, totamque Christi in carne œconomiam et vitam. S. Bern. (vel quisquis est auctor, stylus enim arguit non esse S. Bern.) serm. 2. in cœna Dom. in hanc Salomonis sententiam, cuius initium est: *Sedisti ad mensam divitis.* Primum, ait mensæ huius ferculum est Christi obedientia, secundum paupertas, tertium mors Christi reverenda: « Tu itaque qui sedes ad mensam divitis (Christi) ferculis, quæ præmisimus, appositis teipsum subiiciens et humilians, Incarnationis Dominicæ sacramento non negligenter, sed diligenter attende quæ apponuntur tibi; attende, inquam, ut discas in referendo gratiam non esse tardus aut segnis, ut discas ad singula dona agere gratias; attende, inquam, ut nulla Dei munera debita gratiarum actione frustrentur, non grandia, non mediocria, non modica. » Et post nonnulla: « Sed quid illud, quod terribile videatur? hoc est; quoniam talia te oportet præparare. Nota, quoniam compatiendo, commoriendo et consepeliendo teipsum, et cætera; dignum est enim et tibi multum expedit, compati, commori, consepeliri passo, mortuo et sepulto; ad hoc enim facta sunt huiusmodi, ut his omnibus configuretur et conformetur vita Christiani; qui enim tamquam membrum Christi dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit, et ipse ambulare; nam propter crucem eius dictum est: Qui sunt Christi Iesu, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis; propter sepulturam dictum est: Consepulti sumus cum Christo, etc. » Vide sequentia, ubi huius mensæ fercula recenset omnes actiones et passiones Christi, quæ nobis imitandæ et moribus exprimendæ proponuntur.

Mensa Eucharistia.

Rursum magis apposite et presse S. August. tract. 47. (A) et 48. in Ioan. per mensam hanc accipit Eucharistiam: « Quæ mensa est potentis, ait, nisi unde sumitur corpus et sanguis eius, qui animam suam posuit pro nobis? et quid est ad eam sedere, nisi humiliter accedere? et quid est considerare et intelligere quæ apponuntur tibi, nisi digne tantam gratiam cogitare? et quid est sic mittere manum, ut scias, quia talia te oportet præparare, nisi quod iam dixi: quia sicut pro nobis Christus animam suam posuit, sic et nos debemus animas pro fratribus ponere? Sic enim ait etiam Apostolus Petrus: Christus pro nobis passus est relinquens nobis exemplum, ut sequamur vestigia eius. Hoc est talia præparare; hoc beati Martyres ardenti dilectione fecerunt, quorum si non inaniter memorias celebramus, atque in convivio, quo et ipsi saturati sunt, ad mensam Domini accedimus, oportet, ut, quemadmodum ipsi, et nos talia præparemus. » Subdit deinde S. Augustin. « Neque hoc ita dictum est, quasi propterea Domino Christo pares esse possimus, si pro illo usque ad sanguinem martyrium duxerimus. (B) Ille se nobis palmitibus præbuit vitem, nos habere præter illum non possumus vitam. Imitari quis potuit morientem, non autem potuit redimentem. » etc. Id probat ex sequenti Salomonis sententia iuxta Septuag. « Quod si avidior es, noli concupiscere cibos eius: satius est enim ut nihil inde sumas, quam tibi plusquam oportet assumas; hæc enim, inquit, vitam habent fallacem, hoc est, hypocrisim. Dicendo enim se sine peccato esse, iustum non potest exhibere, sed fingere, ideo dictum est: Hæc enim habent vitam fallacem. Unus est solus, qui et carnem hominis habere, et peccatum potuit non habere. Merito quod sequitur nobis præcipitur, ac tali verbo atque proverbio humana infirmitas convenitur, eique dicitur: Noli extendere te, cum sis pauper, contra divitem. Dives enim qui nec hæreditario, nec proprio umquam debito obnoxius, et ipse iustus est, et alios iustificat Christus. Noli contra eum te extendere, in tantum pauper, ut remissionis peccatorum appareas quotidianus in oratione mendicus.

(C) Accedit S. Chrysostom. homil. in Psalm. 22. et 116. *De mensa illa*, ait, *inebriati sunt, de qua dictum est: Accedens ad mensam potentis, considera ea quæ apponuntur tibi, sciens quod talia te oportet præparare. Quid est talia te oportet præparare, nisi corpus et sanguinem quod accipis? nam et illi Apostoli de ipso calice inebriati erant, de quibus dicebatur: Hi ebrii sunt musto, cum esset hora diei tertia. Sed quam præclarus est iste calix? videte quanta est claritas ex passionibus Apostolorum et Martyrum*, etc. Probat S. Chrys. ex illo Psalm. 115. *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me; quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? calicem salutaris accipiam*, q. d. Calicem patientiæ et martyrii illi qui pro me passus est retribuam, reddam sanguinem sanguini, vitam vitæ. Præclare enim S. Hier. ep. 22. *Hæc est sola*, ait, *retributio, cum sanguis sanguine compensatur, et redempti cruore Christi, pro redemptione libenter occumbimus.*

Communicans edit Christum et editur a Christo.

(D) Porro si singula verba expendas, et Eucharistiæ applices, miram in eis vim reperies. Primo enim ait, *quando sederis ut comedas cum principe*, puta cum Christo, q. d. In Eucharistia est convivium Christi, in quo communicans quasi conviva cum Christo epulatur: tum quia Christus per sacerdotem, quasi sui vicarium, seipsum in Eucharistia immolat et manducat; tum quia sicut communicans comedit Christum; sic vicissim ab eo comeditur et incorporatur, ut ait S. Bernard. Audi S. Thom. opusculo 58. de Sacramento altaris c. 20. « Tertio circa hunc modum consideranda est ratio remanducationis digne manducantium, de qua remanducatione dicitur, quod tales manducant et manducantur, et huius ratio est; quia dum corpus Domini digne a fidelibus manducatur, non ipsum ut alii cibi in manducantem convertitur, sed e converso illum vere manducans in illud spiritaliter mutatur; nam manducantem te Dominus sui corporis membrum facit, etc. » Quod triplici deinde similitudine confirmat.

(A) Secundo, ait, *diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam*; hebr. est *intelligendo intellige, et perspice*, q. d. In Eucharistia visus et gustus indicant species panis tibi exhiberi, at intellectus fide illustratus intelligit, perspicit et credit, non panem, sed ipsum Christi corpus sub specie panis tibi apponi: attende ergo, et dic cum Hebræis manna e cælo ningere cernentibus, *manhu*, id est, quid hoc ut mihi Christus totum se, id est totam humanitatem suam cum deitate manducandam proponat? In Eucharistia enim summa requiritur consideratio, ut tanti epuli cibique dignitatem et pretium æstimes, reverearis, colas et adores, uti par est.

Tertio, ait, *pone cultrum in gutture tuo*, q. d. Adhibe cultrum discretionis et fidei, quo cibum hunc divinum a communi diiudices et separes: *Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non diiudicans corpus Domini*, 1. Cor. 11. 29. q. d. Indigne manducans Christum quasi gladium in gutture suo ponit, quo Christum per guttur transeuntem, quantum est ex se, (B) confodit et occidit: reus enim est corporis Domini, id est adeo graviter peccat, ac si Christum ipsum perimeret, uti peremerunt Iudæi. Rursum statue gladium continentiæ in gutture, ne post communionem te effundas in epulas, nugas, risus, turpiloquia, detractiones, etc. sed mentem intro colligas, et cum Christo tuo colloquaris, eoque fruaris. Denique scito post communionem utendum tibi assidue cultro mortificationis, ad resecandum passiones et vitia, quæ Christo displicent, ut illi te immoles, commoriaris et crucifigas. Unde Hugo: *Statue*, ait, *cultrum in gutture tuo, ut iuguletur scilicet vetus homo in te, ac novus, id est Christus, vivat.* Ex Caietani sententia sic exponas, q. d. Cogita fulgentes cultros et gladios angelorum altari assistentium, tamquam Christi militum et satellitum, capiti tuo imminere, in illudque vibrari, si irreverenter, oscitanter, vel indigne tanta Sacramenta tractes. Si sacerdoti consecranti hunc cultrum adaptare velis, sic concinna, q. d. Tu, o sacerdos, Christum immolans, cogita te (C) quasi cultrum gestare in gutture, dum verba consecrationis profers: illis enim ceu gladio quasi dissecas et immolas Christum, dum vi consecrationis, sive vi verborum, corpus Christi ponis sub specie panis in patena, quasi separatum a sanguine; sanguinem vero sub specie vini ponis in calice quasi separatum a corpore, ut Christi mortem repræsentes, esto per concomitantiam naturalem, ubi est corpus Christi, ibi sit et sanguis Christi, ac vice versa.

Quarto, *Si tamen habes in potestate animam tuam*, significat cultrum discretionis, mortificationis et continentiæ tam gulæ quam loquelæ, etc. non esse cuiuslibet, sed eius dumtaxat, qui, ut Hebr. habent, est בַּעַל נֶפֶשׁ *baal nephes*, id est, dominus et possessor animæ suæ, ut eius appetitui affectibusque dominetur eosque moderari, frænare et regere sciat. Rursum hoc animæ dominium et passionum quietem esse effectum Eucharistiæ: sed ita, ut requirat nostram cooperationem et laborem: si enim gratiæ per Eucharistiam datæ cooperemur, supprimemus vi- (D) tia, dominabimur affectibus, erimus domini et reges animæ nostræ. Ita S. Catharina Senensis ex unica communione adepta est hoc animæ suæ dominium, imo απαθειαν, ut inter prospera æque ac adversa eodem esset vultu, menteque constanti semper et imperturbabili.

Quinto, Septuag. addunt, *sciens quoniam talia te oportet præparare*, q. d. In Eucharistia non tantum manducas Christum, sed et remanducaris a Christo, ait S. Thom. non enim mutabis me in te, sed tu mutaberis in me, ait Christus per os S. August. fac ergo, ut teipsum iis dotibus et moribus condias, ut sapidum de te Christo epulum exhibeas. *Hoc*, inquit S. August. *beati Martyres fecerunt: talia enim Domino exhibuerunt, qualia de Domini mensa perceperunt.* Idem Christiani omnes quisque in suo statu imitari debent: quisque enim status uti suam habet crucem, sic et suum habet martyrium. Unde S. Bernard. in Sententiis: *Martyrium*, ait, *sine sanguine triplex est, parcitas in ubertate, quam habuit David et Iob: largitas in*

Quisque status suum habet martyrium.

paupertate, quam exercuit Tobias et vidua: castitas in iuventute, qua usus est Ioseph in Ægypto. Pluribus idipsum ostendi Osee 11. in fine cap. Rationem a priori eleganter assignat S. Chrysost. in Psalm. 95. *Exercitatio,* inquit, *pietatis quoddam est sine sanguine Martyrium, hoc est testimonium evidens ac professum, et quomodo? Audi et considera: In omni tribunali quid aliud Martyri proponitur, quam ut abneget Deum? at dum adversus hanc propositionem decertat, manifestam accipit coronam martyrii. Super hos vero sanctos qui sine sanguine passi sunt, est utique pro iudice ac tribunali ipsa conscientia, in quo iustitiam tueri, et a Deo numquam deficere Martyres facit.* Idem hom. 3. in ep. ad Thessal. docet patientiam in morbo esse longum lentumque martyrium. Et S. Augustin. serm. 40. de Sanctis sic statuit: *Non martyrium sola effusio sanguinis, nec sola dat palmam exustio illa flammarum; pervenitur non solum occasu, sed etiam contemptu carnis ad coronam. Absque iniuria Sanctorum in persecutionibus defunctorum, dicere liceat, carnem afflixisse, libidinem superasse, avaritiæ restitisse, de mundo triumphasse, pars magna martyrii est.*

Decem miracula Eucharistiæ.

Porro Christus in hoc Eucharistiæ convivio, decem miracula nobis exhibet: similia nos illi per gratiam suam præparare oportet.

I. Primum est transubstantiatio, qua panis et vini substantia, solis accidentibus remanentibus, vi consecrationis transubstantiatur et convertitur in substantiam corporis et sanguinis Christi. Pari modo peccator iam pœnitens in hoc convivio se quasi transubstantiet oportet, ut qui antea fuit carnalis, fiat spiritalis: qui fuit superbus, gulosus, luxuriosus, invidus, iracundus, vi corporis Christi fiat humilis, sobrius, castus, liberalis, mansuetus, iuxta illud Ephes. 4. 23. *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia et sanctitate veritatis. Induite,* inquam, Christum, imo transubstantiamini in Christum ut dicatis cum Paulo: *Vivo autem iam non ego, vivit vero in me Christus,* Galat. 2. vers. 20. Sic species externa hominis erit eadem quæ prius, sed interior homo mutabitur, eritque alius, puta transformatus in Christum, ut quicumque Christianum talem viderit, Christum se videre putet: Christianus enim debet esse imago Christi, et quasi alter Christus, ait Nyssenus. tract. *Quid sibi velit nomen Christiani.* Unde infert: *Christianismus est imitatio divinæ naturæ,* puta imitatio similitudinis Dei, in qua creatus est Adam, iuxta illud Genes. 1. *Fecit Deus hominem secundum imaginem et similitudinem suam;* et Christianismi professio est, ut homo reducatur ad pristinam et antiquam felicitatem, scilicet ut reducatur ad pristinam Dei similitudinem, ad quam primitus creatus est: in hac enim primæva creatione, et Dei similitudine consistit eius felicitas.

Christianismus est imitatio deitatis.

Secundum est, quod cum corpore et sanguine Christi in Eucharistia, per concomitantiam ponatur quoque eius anima cum tota sua sanctitate, cum visione et amore beatifico, atque cum omnibus suis ornamentis et dotibus naturalibus et supernaturalibus. Rursum quod ponatur unio hypostatica, ipsaque hypostasis Verbi cum tota sua deitate, et omnibus perfectionibus suis divinis. Hæc omnia ecce Christus in Eucharistia nobis proponit, hæc omnia manducamus cum Eucharistiam sumimus. Simili modo nos non tantum corpus, sed et animam eiusque potentias, intellectum, voluntatem et memoriam, item sensus interiores et exteriores, omnesque vires, cogitationes, intentiones, actiones et operationes Christo offerre et consecrare debemus, ut totæ ferantur et dirigantur in Christum, eiusque amorem, honorem et laudem; nec aliud quid extrinsecus spectare, non plausum, non delicias, non opes, non honores.

III. Tertium, quod Christus hic se summe humiliet, cum enim sit immensus, totum se claudit in parvula hostia, imo in quolibet hostiæ puncto. Disce humiliari a Christo, o conviva Christi: Indignum enim est ut ubi se humiliat Deus, ibi superbiat homo, ait S. Bern. Rursum Christus se in hoc Sacramento abscondidit, ita absconde tuas virtutes et dotes, ut soli Deo cupias patere et placere. Insuper Christus in multis Ecclesiis, præsertim in pagis et locis desertis, latet absconditus, desertus et incognitus, ita ut multis diebus, et forte mensibus lateat solus, nec ab ullo visitetur, quin et aeris corruptioni, mucori et sordibus exponatur, præsertim ubi negligentes et irreligiosi sunt sacerdotes; ita et tu disce latere et tolerare, si cum S. Alexio negligaris, vilipendaris, et in angulum domus retrudaris. Christus solus latet, et tu vis omnibus patere, ab omnibus coli et honorari?

Quartum est: Christus in Eucharistia est totus in tota hostia, et totus in qualibet hostiæ parte; ita et tu totum te trade Christo in tota vita, et totum in qualibet vitæ parte, hora et actione: *Nam,* ut ait S. Bonaven. *Dominus indivisum et integrum corpus suum obtulit, male ergo dividor, et vel minima mei parte illum defraudo. Qui cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est,* ait Apost. 1. Cor. 7. at in Eucharistia docetur et roboratur, ut indivisum integrumque se præstet in rebus tam divinis quam humanis, tam in coniugio quam in Religione. Ita enim in oratione tota mens communicantis intendit Deo, ut familiæ non obliviscatur, sed gratiam a Deo poscat illam rite administrandi: ita vicissim tota intendit familia, ut non nisi propter Deum, et ad Dei gloriam illam gubernet. Talis erat Nonna mater S. Gregorii Nazianz. quæ, ut ipse ait in eius encomio, crebro sumens sacram synaxim, *tota erat in domesticis, et tota in divinis.* Hoc maxime convenit Sacerdotibus et Prælatis: horum enim est miscere actionem contemplationi, ut toti videantur esse in actione, et toti in contemplatione. Unde S. Gregor. 2. parte Pastor. cap. 7. *Sit rector,* inquit, *internorum curam in exteriorum occupatione minuens, exteriorum providentiam in internorum occupatione non relinquens.* IV.

Quintum, quod ex præcedenti sequitur, est quod Christus in Eucharistia sit impassibilis: esto enim species panis gladio transfigatur, lædatur, comburatur; Christi tamen corpus sub iis latens transfigi, lædi, comburi, imo tangi nequit: sicut si sub iisdem lateret Angelus, transfigi, lædi et tangi non posset. Imitare hanc Christi impassibilitatem. *Christus,* ait S. Thom. in opusculo de impassibilitate, *a nullo externo agente pati potest, non ab igne, non ab aqua, non a gladio* etc. *Tu ergo, cum non possis esse impassibilis, esto tamen cum quadam impassibilitate patiens,* id est, sic fortiter patere, ut videaris esse impassibilis. V.

Sextum: Christus in Eucharistia est insensibilis, tum passive: nullo enim sensu percipi potest, adeoque fallit et hebetat visum, auditum, odoratum, gustum et tactum, qui non aliud quam species panis et vini vident, audiunt, odorantur, gustant et tangunt; tum active, quia, ut docet D. Thom. et ex eo Franc. Suar. 3. part. quæst. 76. art. 7. disp. 52. sect. 3. Christus in Eucharistia, eo quod loco non coextendatur, sed quasi in punctum loci sit contractus, naturaliter non potest sentire, audire, videre astantes, imo nec seipsum: quia species visivæ cæteræque sensibiles requirunt extensionem ad locum; eamdem requirit ipsa potentia visiva, ut operari et videre possit. Dico naturaliter, quia supernaturaliter vi Spiritus divini id fieri potest: Deus enim utrumque defectum supplere potest, vel per se indendo oculo Christi species visivas obiectorum, vel elevando illas, ut in Christi oculum, licet in puncto loci positum, agant et influant. Denique visiones rerum quas habet Christus in cælo omnino videntur eidem communicari in Eucharistia. Sicut enim substantia Christi eadem est in Eucharistia quæ est in cælo: sic et eadem utrobique habet accidentia, qualia sunt visiones et sensationes. Disce a Christo tuos sensus mortificare, fierique insensibilis, ut non nisi secundum mentem et spiritum vivas instar Christi, Dei et Angelorum: sensus enim trahunt ad concupiscentias, spiritus vero ad cælestia et divina; sensus ad vitia, spiritus ad virtutes; sensus ad infernum, spiritus ad paradisum. VI.

Christus in Eucharistia est insensibilis.

Septimum: Christus reliquas dotes corporis gloriosi tibi propinat, puta claritatem, agilitatem, subtilitatem: Christus enim habet corpus immortale, clarum, agile et VII.

subtile; ita et tu præbe illi corpus mentemque tuam, puram per castitatem, claram per splendorem boni exempli, agilem per fervorem, subtilem per contemplationem.

VIII. Octavum: Christus potestatem consecrandi et conficiendi Eucharistiam non uni, non decem, non centum, sed pluribus hominum millibus, adeoque omnibus sacerdotibus, etiam impuris, adulteris, homicidis, blasphemis, schismaticis et sceleratis concessit: neque ob ullam scelerum immanitatem ademit; voluitque hanc indignitatem pati ad nostrum commodum, ut nobis ubique et semper hoc divinum sacrificium, et æternitatis alimentum etiam per indignos sacerdotes copiose suppeteret, neque ob eorum malitiam nos tanto bono frustraremur. Ubique ergo divinam hanc mensam ac epulum hoc cæleste mira largitate cuilibet instruit. Exhibe ergo vicissim tu Christo cor amplum et amore latum, ut etiam inimicos tuos ames et colas, iisque beneficia pro maleficiis, et benedictiones pro maledictis rependas. Esto enim ipsi amorem hunc non mereantur, eum tamen meretur Christus. Christi ergo amore eos qui te non amant, ama, et Christum in iis redama, Christo in iis benedicito et benefacito.

IX. Nonum: Corpus Christi in Eucharistia est sine partium membrorumque commixtione, aut confusione: esto enim omnes simul et in eodem puncto sint, nec loco aerive ambienti coextendantur; quælibet tamen retinet suum temperamentum, suam unionem, suam connexionem, suum ordinem, et omnem internam dispositionem, quæ a respectu et commensione loci non pendet. Caput enim Christi connexum est non ventri aut pedibus, sed collo, collum humeris, humeri pectori, pectus ventri, venter femoribus, femora tibiis, tibiæ pedibus: similiter et tu, esto in humili parvoque verseris officio aut gradu, tamen in omnibus serva ordinem et decorem, ut discrete, prudenter et decore singula facias et obeas. Sic præclara facies: pulchritudo enim et præstantia operis non tam in eius magnitudine et excellentia, quam in eius modo, ordine, decore et perfectione consistit. Unde Siracides cap. 33. 23. *In omnibus*, inquit, *operibus tuis præcellens esto.*

X. Decimum: Christus in Eucharistia omnes totius orbis Christiani fideles pascit, sibi unit et incorporat, eisque suum divinitatis spiritum impertit, ut iam non tam homines quam dii quidam humani, ac homines quidam divini esse videantur, idque non tantum omnes simul, sed et singuli seorsim: sicut enim ferrum ignitum vi ignis ligna quælibet accendit; sic caro Christi vi divinitatis sibi coniunctæ homines ignit, facitque divinos. Hæc ergo est effusa Christi charitas, qua ipse velut caput nostrum, nobis singulis velut membris suis communicat suum spiritum suamque vitam, colligens omnes in unum corpus, et in unam veluti hypostasim perfectam et completam, omnesque illi inserimur et veluti incorporamur, sicut partes alimenti convenienter intus applicitæ, per meatus naturæ incorporantur nobis, unaque fiunt hypostasis nobiscum, cum spiritus noster ad informandas et vivificandas illas se extendit. Unde Apostol. 1. Cor. 10. 17. *Unus panis, unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus. Unus panis,* quia iste panis non a comedentibus in illorum substantiam convertitur (sicut fit in pane terreno et corruptibili) sed contra potius ipsos comedentes in seipsum convertit, et unum secum efficit, suas proprietates suamque formam illis communicans. Mirum sane consilium Dei, ut nos ad se attraheret, suique spiritus et vitæ efficeret participes, in uno naturæ nostræ individuo unitur carni humanæ hypostatice; deinde hanc carnem speciebus panis et vini convestitam dat nobis in alimentum, et per illud alimentum nobis coniunctum et commixtum, spiritum et divinitatem suam ei alimento connexam in nos transfundit, ut hoc modo nos omnes sanctificet, et ad suam unitatem et vitam redigat. Nullus modus suavior, efficacior, admirabilior aut sapientior poterat excogitari.

Imitare hanc immensam Christi charitatem, ut omnes tam exteros quam domesticos, tam Asianos et Indos quam Europæos, tam inimicos quam amicos, tam pauperes quam divites, omnes in Christo, imo Christo capiti unire, et in eius viscera traiicere satagas. Ob hoc enim Christus Eucharistiam instituit, ut sibi quasi capiti omnes fideles totamque Ecclesiam velut corpus et membra, realiter et substantialiter uniret et incorporaret, ut omnia in omnibus sit, vivat et agat Christus. Unde Cyrillus Hierosolymitanus catechesi 4. mystagog. in Eucharistia, inquit, *Fimus concorporei et consanguinei Christi.* Et Cyrillus Alexandrinus lib. 4. in Ioan. c. 17. *Sicut*, ait, *si quis liquefactæ ceræ aliam ceram infuderit, alteram cum altera per totum commisceat necesse est; sic qui carnem et sanguinem Domini recipit, cum ipso ita coniungitur, ut Christus in ipso et ipse in Christo inveniatur.* Si hæc feceris, implebis quod hic dicunt Septuag. *Quoniam talia oportet te præparare.*

NE DESIDERES DE CIBIS EIUS IN QUO EST PANIS MENDACII. } *In quo*, id est *in quibus*, scilicet cibis: vel *in quo*, scilicet cibo; hic enim continetur in τῷ *cibis*, sicut singulare continetur in plurali: est synthesis. Hebr. *Ne concupiscas delicias eius, et* (id est *quia*) *ipsa est panis mendaciorum.* Ita Aquila et Theodot. Chaldæus: *Ne desideres obsonia quæ sunt cibaria mendacii:* Syrus: *Si est vir insatiabilis, ne desideres cibum eius;* Septuag. *Si autem insatiabilis es, noli concupiscere escas eius: hæ enim obtinent vitam falsam;* Auctor Catenæ Græcor. *Plerumque enim cum mendaci vita hærent coniunctæ.* Quod sic explicat, q. d. *Ne concupiscas vana et fluxa huius vitæ commoda, quæ avari, carnisque voluptatibus dediti, nunquam non insatiabiliter captant et consectantur;* clare Vatablus: *Ne concupiscas cupedias eius, cum sit esca fallax.* Hic versus cohæret cum præcedenti, ut patet ex pronomine *eius*, scilicet *principis*, de quo sermo præcessit, q. d. Cum assides mensæ principis, pone cultrum sobrietatis et continentiæ in gutture tuo, siquidem habes in potestate animam tuam, id est animæ et gulæ tuæ appetitus, ut eos cohibere queas. Ne ergo concupiscas cibos eius delicatos (hos enim significat hebr. מטעמותיו *matammotau*) quia ipsi sunt panis mendacii, id est cibi mendaces et fallaces. Vers. 3.

At cur mendaces? Primo, Isidorus Clarius: Cibi delicati, inquit, sunt mendaces, quia plerumque consistunt in rebus levibus et tenuissimi succi, qui gulam titillant et oblectant, sed comedentem non alunt, nec roborant; verus enim cibus est qui hominem alit et roborat, quales sunt cibi solidi, qui plus substantiæ habent, et minus saporis. Deliciæ sunt mendaces. I.

Secundo, Aben Ezra: Sunt, inquit, panis mendacii, id est viri loquentis mendacia. II.

Tertio et genuine, deliciæ principis vocantur *panis mendacii*, tum quia hominem etiam sobrium deliciosa sua illecebra illiciunt et fallunt, ut plus comedat quam sanitas et sobrietas requirant, utque intemperanter se vinis delicatis ingurgitet, fiatque temulentus et ebrius. Fallunt ergo, tum quia hominem inebriant et dementant; tum quia vina hæc fallunt bibentem, eumque loquacem, hilarem et garrulum efficiunt ut in hilaritatem effusus secreta sua et aliena prodat, quibus non raro se et alios perdit. Addit Caietanus mendaces dici mensas regias, quia principes sæpe ad epulum invitent, quos capere et occidere destinant, uti Aman ab epulis Assueri sublatus fuit in patibulum, et nostra memoria Dux Albanus principes nonnullos in Belgio ad solemne convivium invitavit, quos in eo captos iussu regis Philippi paulo post capite mulctavit. Dum ergo ad mensam a principe invitatus accumbis, cogita epulas eius mendaces esse et insidiosas, ac tot gulæ tuæ gladios imminere, quot offeruntur deliciæ. Cave ergo tibi a gula, a loquacitate, ab omni cætero periculo, tuisque rebus prudenter quoad potes prospice. III.

Quarto, noster Salazar hunc versum a præcedenti disiungit, ac separatum constituit, sicque explicat: Carpit Salomon nimiam opum iniuste partarum appetentiam, aitque: *Ne desideres cibos eius*, id est ne concupiscas aut aspires ad nimiam illam divitiarum et deliciarum affluentiam, qua gaudet ille *in quo est panis mendacii*: nam eiusmodi opes fallaces sunt et mendaces, atque adeo possidentem ocyus deserunt et ad alios migrant. Congruit autem secundum hanc expositionem versus iste cum duo- IV.

bus seqq. *Noli laborare ut diteris*, etc. Et infra: *Ne erigas oculos tuos ad opes* etc. Verum ex Hebræo liquet hunc versum pendere a præcedenti; id enim inter alia arguit pronomen *eius*, quod in Hebræo cum sit affixum, non nisi præcedens, puta principem respicere potest. Rursum *deliciæ* proprie non opes, sed escas delicatas significant. Denique de escis hic agi patet ex v. 1. et 3.

Porro, Septuag. ex præcedenti versu repetunt *το ει ες* בעל נפש *baal nephes*, id est *dominus animæ*, vel ut ipsi intelligunt, *habens animam*, id est animæ concupiscentiam et gulam; unde vertunt: *Si autem insatiabilis es, noli concupiscere escas eius; hæ enim obtinent vitam falsam*, q. d. Esto sis insatiabilis et gulosissimus, noli tamen concupiscere epulas principis; quia illæ vitam sæpe fallunt, et cum illis mors glutitur; quia, ut alia omittam, epulæ principum sæpe veneno inficiuntur: qua de causa principes solent adhibere prægustatores, qui cibos prælibent, ut in eis venenum, si quod sit, se prodat, itaque ab eis abstineant et periculum declinent. Sic olim in Italia venenum propinabatur in vino Setino, quod delicatum est, idque in phiala aurea.

Moraliter hic disce delicias omnesque huius mundi voluptates et pompas non esse veraces, sed fallaces, idque multis de causis, ob quas hebr. vocantur *panis mendaciorum* in plurali; et latine *deliciæ* vocantur, quia illiciæ, id est illices illecebræ, ab illiciendo, id est fallendo et

Mundi voluptas mendax. I.

decipiendo. Præter enim causas iam dictas, primo mentiuntur se habere veritatem voluptatis, cum eius inanem dumtaxat contineant speciem et umbram; tenues enim sunt, viles, exiles, breves, quæ superficiem carnis et sensuum tantum titillant; at non penetrant interiora animæ et cupiditatis, ut eam reficiant et satient. Vere Climachus apud Maximum serm. 27. *Palato tenus*, ait, *percipitur ciborum voluptas, atque ibi terminum habet, ultra palatum non sentitur discrimen eorum quæ ingeruntur, cum omnia deinde æqualiter per naturam in fœtorem reducantur.* Ibidem S. Basilius: *Venter*, ait, *est perfidus mercator, penus nihil conservans, multarum rerum incommodum retinens; res autem ipsas non conservans.* Et Epictetus: *Cura ut te non cibi, qui in ventrem ingeruntur, alant, sed animi lætitia; illi enim in excrementa vertuntur, et simul perit laus eorum; animus autem a corpore seiunctus, incorruptus perpetuo manet.*

II. Secundo, quia voluptates mox abeunt, et abeuntes in dolores desinunt, ac tristitiæ aculeos menti æque ac corpori infigunt, iuxta illud: *Extrema gaudii luctus occupat*, Proverb. 14. 13. creant enim nauseam stomachi, gravedinem capitis, vigilias, tormina, flatus, phlegmata, febres, ardores, calculum, pleuritides, apoplexias milleque alios morbos et ærumnas. Unde Eccles. 31. 23. *Vigilia*, ait, *cholera et tortura viro infrunito.* S. Gregorius Nazianz. orat. 38. delicias vocat pretiosum stercus: *Nec terra et mare*, ait, *pretiosum nobis stercus dono offerant; hoc enim honore delicias afficere soleo, at nos in sermone deliciamur et in lege divina.* Idem nomen deliciis indit S. Hieron. S. Gregorii Nazianz. discipulus et assecla.

Præclare S. Chrysost. hom. 45. in Matthæum: « Deliciis, ait, senectus citius surrepit, deliciis sensus obtunduntur, deliciis cogitatio retardatur, citius mens tenebris obducitur, corpus dissolvitur, maior stercoris copia reconditur atque reponitur; ita ex ingenti afflictorum acervo, navigio nimium oneribus oppresso, crebra contingunt naufragia: quid enim? responde, quæso, ita corpus pingue efficere studes? an ut te ad immolandum ducamus, an ut immolatum mensæ apponamus? aves certe pingues ad saniorem diætam inutiles sunt. » Idem homilia 58. in Matthæum: « Quid deliciarum fœditas mali non inducit? sues ex hominibus facit, imo vero etiam multo maiores; sus enim in luto volvitur, et stercore nutritur; hic vero abominabilem magis sibi mensam construit, iniquas commixtiones excogitans; hic nullo certe a dæmoniaco discrimine separatur; imprudens et furiosus pariter est, et dæmonia quidem miseramur; hunc vere aversamur et odimus, quia sponte sibi furorem attrahit, et os, oculos, aures et cætera simpliciter sensuum instrumenta amarissimas voluptatis conficit cloacas. »

Idem hom. 13. in epist. 1. ad Timoth. explicans illud c. 5. « Vivens in deliciis mortua est. Vivit enim, ait, solummodo ventri (gulosus) cæteris sensibus mortuus est, neque aspicit quæ aspicienda, neque audit quæ necessario audire convenit, neque loquitur quæ loqui oportet. Quemadmodum mortuus quispiam in lecto iacens, complosis palpebris, clausisque luminibus, nullum omnino sensum habet: ita et hic imo longe deterius hic quam ille affectus est; ille enim bona æque atque mala non sentit; hic autem malorum tantum amittit sensum nihilque boni penitus sentit. »

Audi et beatum Laurentium Iustin. in Ligno vitæ tract. de paupertate, c. 3. « Si pecuniam congregare conaberis, ait, eripies habenti, aut cupiditatibus laceraberis; si dignitatibus fulgere velis, danti supplicabis, et qui præire cæteros cupis, poscendi humilitate erubesces; si potentiam desideras, subiectorum insidiis obnoxius periculisque subiacebis; si gloriam appetis, per aspera quæque distractus, quietus et securus esse desistes; si voluptuosam vitam eligis, quis non aspernetur atque abiiciat vilissimæ fragilissimæque rei, corporis scilicet, servus esse? »

Tertio, quia inter epulas, soluta lingua, multa a convivis dicuntur mendacia, adulationes, hypocrises, fraudes, etc. Qua de causa S. August. ad mensam lectionem et disputationem adhibebat, ut noxias fabulas et detractiones excluderet; imo numquam ad convivia accedebat, esto invitaretur, secutus exemplum S. Ambrosii, uti refert Possidonius in eius Vita. III.

Quarto, quia invitans sæpe mentitur amorem, cum in corde tegat odium vel similem pravum affectum. Fere enim invitat alios, non ad ipsorum, sed ad suum commodum, ut eos sibi obliget, ab eisque aliquid, quod optat, impetret; imo suspectos vel inimicos invitat, ut in vino eorum consilia expiscetur, aut ut in sceleris societatem pertrahat, aut ut noceat et lædat vel in fama, vel in sanitate et vita. Plura de deliciarum fallacia et frugalitatis commodis dixi Daniel 1. v. 16. Vide et S. Hieronymum lib. 2. contra Iovinianum, fuse in deliciosos et gulones detonantem. IV.

Noli laborare ut diteris: sed prudentiæ tuæ pone modum. Gnome hæc facilis est; vetat enim nimium ditescendi studium nimiamque opum cupiditatem, q. d. Noli te cruciare et fatigare ut aurum auro, opes opibus aggreges, et sine fine accumulare satagas; hoc enim est vitium avaritiæ, et iugis animæ avaræ cruciatus, qui sæpe hominem adigit ad usuras, fraudes aliasque illicitas artes, ut per fas et nefas divitias in immensum coacervet quibus animam suam perdat trudatque in gehennam. *Sed prudentiæ tuæ pone modum.* Prudentiæ proprie dictæ modus poni nequit, cum ipsa sit modus virtutum omnium; ipsa enim est virtus in medio rectæ rationis librata, cæterasque virtutes omnes librans et dirigens. Per *prudentiam* ergo hic solertiam, industriam et providentiam ad parandas opes intellige, ut patet ex hebr. בינה *bina*, id est *intelligentia*. Et ex vers. sequenti: *Ne erigas oculos tuos ad opes quas non potes habere.* Unde Aben Ezra: *Abstine*, ait, *a prudentia qua ad divitias comparandas uteris*, quæ est prudentia, id est solertia avarorum. Vers. 4.

Sensus ergo est, q. d. Noli nimis esse solers, industrius et providus ad quærendas rationes lucrandi et modos ditescendi; sed huic tuæ industriæ pone modum, quem vera prudentia dictat, ut scilicet non plus opum velis coacervare, etiam iustis licitisque modis, quam ad tuum tuæque familiæ usum statumque requiritur. Quorsum enim corrogabis opes, quas in arcis cellisque recondas, nulli usui futuras, nisi ut ab ærugine tineisque rodantur et consumantur?

Alii exponunt, q. d. Noli desiderare opes impossibiles vel illicitas, sed divitiis tuis pone modum *prudentiæ*, in casu genitivo; ut scilicet modus, quem prudentia suggerit, moderetur tuum ditescendi studium tuasque divitias. Ita explicat S. Thomas 2. 2. quæst. 170. art. 4. ad 3. *Si-*

gnificatur, ait, *non quod ipsa prudentia sit moderanda, sed quia secundum prudentiam est aliquis modus imponendus.* Modus autem hic est ut non pares opes nisi licitis iustisque artibus, easque moderatas, quæ sufficiunt ad honeste vivendum. Hic sensus apte cohæret versui seq. *Ne erigas oculos tuos ad opes, quas habere non potes.* Hebræa ad verbum habent: *Ne labores ad ditescendum; ab intelligentia tua cessa.* Quæ verba, quia generalia et illimitata, varie limitari et ad varios particulares sensus derivari queunt; omnes tamen eodem tandem desinunt, et in unum coeunt.

Primo, igitur Pagninus vertit: *Ne labores ut diteris, ne ab intelligentia tua desinas,* q. d. Noli inhiare opibus, ne opum cupido tibi intelligentiam, id est sanam mentem et sapientiam eripiat. Sic et R. Levi: Cum, inquit, ea adeptus fueris, quæ tibi satis sint, ne de facultatibus coacervandis amplius angaris; id enim te a sapientia longe arcet, cum tempus in divitiis cumulandis insumas, diverso prorsus fine ab eo qui proponendus sit in facultatibus comparandis; nam ideo illæ parantur, ut mortali sint adiumento, quo curis omnibus solutus totus investigationi sapientiæ et prudentiæ vacare possit.

Secundo, Caiet. *Ne labores ad ditescendum, et ab intelligentia tua cessa;* hoc est, inquit, non sat est ut supersedeas labore ad parandas opes, sed insuper ab opum cogitatione et amore intelligentiam et mentem tuam avoca, ut de iis ne cogites quidem. Sic enim poteris mente quieta et serena, itaque fructuose vacare studio sapientiæ et virtutis.

Tertio, Aquila vertit: *Noli laborare ut ditescas ab intelligentia tua,* q. d. Ne labores aggerere opes; quia quantascumque aggesseris, non eris reipsa dives, sed tantum dives *in intelligentia*, id est in opinione et æstimatione tua: nam reipsa eris pauper, cum quo plura aggesseris, eo plura aggerere desiderabis; nam

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

Pauper autem est, qui suis non est contentus, sed plura semper desiderat, et velut famelicus esurit sititque. Alii explicant, *ab intelligentia*, id est sine intelligentia tua, q. d. Noli velle ditescere sine ratione et labore per meram fortunam, per usuram, per rapinam; sed satage ditescere per intelligentiam, id est per industriam tuam; hoc est enim licitum et honestum, prius vero illicitum et iniustum est.

Quarto, Chaldæus vertit: *Ne accedas ad divitem, sed in intelligentia tua recede ab eo,* q. d. Noli convivari cum divitibus, cum iisque splendide vivere et incedere cum multo famulatu, equis et rhedis; sic enim opes tuas profundes et ad paupertatem redigeris; sed sequere dictamen prudentiæ, ut ab eis te separes, ac separatus privatim sobrie et parce vivas; sic enim quietus ages, et res tuas augebis. Syrus vero vertit: *Ne appropinques diviti, sed sapienter ad illum accede*, q. d. Noli esse familiaris diviti, ne tua cum eo consumas; sed tamen subinde, ubi illius ope, mutuo auxilio opus habes, ad illum prudenter accede, ut tibi opituletur et benefaciat.

Quinto, Septuag. vertunt: *Ne extendas te, cum sis pauper, ad divitem; tua autem consideratione abstine;* Complut. et Regia: *Ne contendas, cum sis pauper, cum divite;* clare Auctor Catenæ Græcorum: *Si pauper fueris, ne cum divite contendas; verum prudentia tua usus ab eiusmodi contentione abstineas;* ἔννοια enim Græcis idem est quod cogitatio, intentio, sententia, item prudentia, sensus, intelligentia, etc. Sunt nonnulli pauperes, sed superbi, qui imprudenter volunt se æquare divitibus, cum iisque certare in splendore victus, vestitus, familiæ, supellectilis cæterarumque rerum. Hos redarguit hic Salomon, tum quia supra vires et facultates se extendunt, pluraque expendunt quam habeant; quare perinde faciunt ac si puer parvulus vellet se coextendere et æquare viro grandi; tum quia immodico sumptu sese et familiam illico exhauriunt, et ad pauperiem redigunt, quæ mera est imprudentia et fatuitas; nam, ut ait S. Chrys. hom. *Quod nemo læditur nisi a seipso: Pauperes, dum cupiunt divitibus exæquari; insatiabilem rabiem patiuntur, insaniunt, furunt; nam idem morbus diversos singulis generat languores.*

Mystice Auctor Catenæ Græcorum: Condemnat hic, inquit, eos manifeste qui divina mysteria æque se explorata habere arbitrantur, atque Deus ipse. Pauper enim secundum se est omnis omnino homo; solus autem Deus absolute dives est. Ne ergo Dei mysteria, quæ ratione pervestigari plane non possunt, mente tua rimari frustra contenderis. R. Salomon vero sic, q. d. *Ne valde sollicitus sis de doctrina augenda, transcursim et desultorie rebus colligendis, et voraci lectione: nam tandem hæc omnia oblivioni trades.* Sicut enim cibus non masticatus devorando transglutitur, ac indigestus sæpe emittitur; sic qui multa celeriter obiterque legendo transcurrunt, et quasi devorant, hi parum retinent, et eorum quæ legerunt, illico obliviscuntur.

Rursum hanc gnomen applices iis qui supra vires ieiunare, orare, corpus affligere, laborare satagunt, ut in sanctitate et virtutibus emineant, atque sanctos Anachoretas, Martyres, quin et Apostolos adæquent. Qua in re arrogantes et stolidi sunt; perdunt enim sanitatem corporis, nec sanctitatem mentis assequuntur. Sanctum quidem est illud: *Metire te pede magnorum virorum;* sed intra limites tuæ naturæ et gratiæ tibi a Deo destinatæ; nam sanctum æque ac prudens est illud: *Metire te tuo pede: Ne sutor ultra crepidam: Naturæ sequitur semina quisque suæ: Noli altum sapere, sed time;* quare *in magnis et voluisse sat est.* Esto enim coneris extremis viribus, numquam ad sanctitatem B. Virginis, vel S. Pauli, aut S. Laurentii, aut S. Francisci pertinges; quia Deus longe maiorem eis dedit gratiam quam tibi. Unde S. Paulus carpens pseudo-apostolos, qui se Apostolis veris æquabant, imo anteponebant 2. Cor. 10. 12. *Non enim audemus*, ait, *inserere, aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendant: sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, et comparantes nosmetipsos nobis. Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos. Non enim quasi non pertingentes ad vos superextendimus nos; usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi.* Ubi pro *superextendimus*, in Græc. est verbum ὑπερεκτείνομεν, quod congruit cum nostro παρεκτείνου hoc loco. Et rursum Rom. 12. 3. *Dico non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei.* Unde sequitur:

NE ERIGAS OCULOS TUOS AD OPES QUAS NON POTES HA- Vers. 5.
BERE; QUIA FACIENT SIBI PENNAS QUASI AQUILÆ, ET VOLABUNT IN CÆLUM.) Hebr. *Nam avolare facies oculos tuos in eo,* id est ad eum (puta עֹשֶׁר *oscer*, id est opes, quod tacite latet in הַעֲשִׁיר *haascir*, id est *ditescas* de quo versu præcedenti: *oscer* enim Hebræis est masculinum, sicut Latinis est Plutus; (id est opes,) *et non ipse; quia faciendo faciet sibi alas; sicut aquila volabit in cælum.* R. Salomon τὸ *in eo* refert ad laborem et studium ditescendi: de quo præcessit, q. d. Si momento oculos deflectas, illosque claudas, studium illud evanescit, tum quia mens et appetitus hominis est inconstans et volubilis, tum quia labor et angor comparandi opes homini est molestus, eumque discruciat: illum ergo sentiens, cito deponit et abiicit.

Iam τὸ וְאֵינֶנּוּ *veenennu*, id est, *et non ipse*, dupliciter accipi potest: primo, q. d. Cum ipse scilicet Plutus (id est opes) non sint, vel non existant: secundo, q. d. *Et non ipse*, scilicet est in tuo iure vel potestate, hoc est, ut vertit Noster: *quas non potes habere.* Igitur

Primo, hæc gnome accipi potest de opibus iam partis et possessis, ut earum inconstantiam et fugacitatem significet, q. d. Ne oculos, mentem et cor defigas in tuis opibus, quia eas diu non potes habere; fugaces enim sunt, et illico ab uno in alium devolant instar aquilarum, quæ a terra avolant in cælum; τὸ enim *habere* sumitur in actu perfecto pro *habitas retinere et firmiter possidere.* Hoc significat hebr. *veenennu*, id est, *et non ipse*, q. d. Plutus non habet stabilem existentiam, consistentiam et constantiam; sed instar avis inquietæ vagæ et fugacis transit et

avolat, ut amplius non appareat, nec esse videatur. Unde Tigurina vertit: *Num intenderes oculos tuos in id quod mox non est? Sumunt enim sibi alas divitiæ, et velut aquilæ in aerem evolant;* Vatablus: *An conicias oculos tuos in eas, cum nullæ sint? Quoniam parando parabunt sibi alas, et volabunt in cælum;* Chald. *Si alligaveris oculos tuos in eum, non comparebit tibi;* Syrus: *Si fixeris oculos tuos in illo, non apparebit tibi.*

De fugacitate divitiarum vide sanctum Chrysostomum hom. 1. in Genesin, cuius verba recitavi Amos 6. 5. ad illud iuxta Septuaginta: *Sicut stantia putaverunt et non sicut fugientia.* Et hom. aurea in Eutropium, cuius exordium est: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas;* ubi ad vivum ob oculos ponit opum omniumque mundi pomparum vanitatem et fugacitatem, exstat sub finem tom. 5. Et hom. 11. n. 1. ad Corinth. ubi divitias comparat servo fugitivo et perfido.

Opes evolant ut aquilæ. I. Porro hæc fugacitas opum apte comparatur aquilæ in cælum evolanti. Aquila enim adeo alte volat, ut non tantum hominum, sed et avium cæterarum aspectum fugiat; longe enim cæteris omnibus supervolat, ut a nemine capi, sed omnes capere et prædari possit; ita quantumcumque opes capere coneris, illæ velut aquilæ evolabunt altissime, et non tantum manus tactumque, sed et aspectum tuum fugient.

II. Secundo, simplicius et aptius Bayous, Iansenius et alii hanc gnomen referunt ad opes non iam partas, sed parandas, quæ vires nostras superant, q. d. Noli corde concupiscere et oculis sequi opes, quæ tuas vires et facultates superant, sive quas tua industria comparare non potes; quia si illas sequaris, illæ velut aquilæ evolabunt in cælum, ut eas assequi nequeas. Emphasis est in Hebræo: *Num avolare facies oculos tuos?* q. d. Opum nimiarum et impossibilium cupido est merus oculorum mentisque volatus, imo avolatus; facit enim ut mens a se avolet ad id quod assecutu est impossibile; oculi enim talium volando certare volunt cum volatu aquilarum, sed vincuntur: nam aquilæ ita alte volant, ut omnem oculorum aciem ictumque effugiant.

Rursum esto oculis opes instar aquilarum assequerere, an ideo eas manu prehenderes et tui iuris efficeres? utique non: non enim magis eas occupares quam aquilas volantes, quas oculis sequens tui iuris efficis. Docet ergo hæc gnome cavendum esse ab avaritia et concupiscentia oculorum, et moderandum esse studium se ditandi iuxta sortem, artem et industriam a Deo datam; si enim modum hunc excesserimus, frustra Deo adversante laborabimus. Salomonem secutus Siracides cap. 11. vers. 10. pari modo a nimio opum studio avocat: *Si enim,* ait, *secutus fueris, non apprehendes,* etc. *est homo laborans et festinans, et dolens impius, et tanto magis non abundabit.* Vide ibi dicta.

Porro το *quas habere non potes*, dupliciter accipi potest: Primo, q. d. Quas physice obtinere nequis, quia tuas vires et facultates transcendunt; secundo, q. d. Quas ethice, id est, licite et bona conscientia obtinere nequis, ut sensus sit: Noli per usuras, fraudes, iniustos contractus aspirare ad opes illicitas; illas enim bona mente et fide obtinere vel retinere nequis; quare iusto Dei iudicio iuste ille a te, velut ab iniusto invasore, vel possessore, aufugient et avolabunt. Huc facit illud Catonis:

Quod potes, id tentes, operis ne pondere pressus
Succumbat labor, et frustra tentata relinquas.

Opes similes aquilis. I. Est prosopopœia; opes enim hic inducuntur quasi aves et aquilæ, quæ alas sibi faciunt, quibus se ab avaris se persequentibus proripiunt et longissime avolant. Recte autem opes aquilis comparantur: Primo quia aquila et robore, et volatu, et prædatione cæteras aves excellit, ut nullam sibi supervolare permittat, omnibus superior, nulli inferior, ut omnes prædetur, ipsa vero nulli sit præda; pari modo opes impossibiles vel illicitæ superant omne avari studium et conatum; ut ab eo se rapi prædarique non sinant, sed potius eum prædentur, aliorumque rapinæ et prædæ exponant. Vere Apuleius in Floridis l. 1. « Cum nubium tenus, ait, sese aquila extulit, nutu ele-

A menti lævorsum vel dextrorsum tanta mole corporis labitur, velificatas alas, quo libuit, advertens modico caudæ gubernaculo, inde cuncta despiciens: ibidem pennarum eminus indefesso remigio, ac paulisper cunctabundo volatu pene eodem loco pendula circumtuetur, et quærit quorsum potissimum in prædam superne sese ruat fulminis vice. »

Secundo, aquilæ volant celerrime, ac cum in terra pabulum ceperint, illico in cælum avolant; sic et opes, præsertim impossibiles et illicitæ et ubi exiguam sui potiundi spem ostenderint, eaque inaniter avarum et stolidum lactarint, illico avolant. Aquila, ait Aldrovandus, fortissima et perniciosissima, pennas habet firmitate ac duritie insigni; sola inter aves recta via, non oblique, ut cæteræ aves, fertur sursum. Hinc sub pedibus fert fulmen, quasi Iovis avis: nam *fulmina sub Iove sunt;* fulmen autem eius volatus celeritatem, vim impetumque notat. Sicut ergo nulla avis audet invadere aquilam, sed ipsa cæteras invadit et sternit; sic vir prudens non persequitur opes, quæ B suam sortem et industriam superant, ne modicas quas habet frustra insumat et prodigat; sed eas quæ sibi commensæ sunt, quasque sua industria et labore assequi potest. Quare sicut stolidus esset falco, vel accipiter, si persequeretur aquilam, quia ob aquila sterneretur et necaretur; sic stolidi sunt, qui opes suam fortunam transcendentes sectantur; quia non tantum illas non assequuntur, sed et proprias perdunt, dum minores maioribus in prædam cedunt, uti experientia constat. II.

Tertio, aquilæ volant altissime; sic et opes omnem oculorum avari aciem cogitationemque eludunt et effugiunt. Aquila, inquit Aldrovandus, magnas habet alas, C Ezech. 17. 3. et 7. alte volat, iuxta illud Poetæ: III.

Illa etiam sublime volans cæloque propinquans,

velut cælipeta, atque ardentes solis radios fixe intuetur, nidum in sublimi petra reponit, ne callidus raptor prope quandoque accedat. Rursum aquila, quia sicca et calida, ingeniosa est, sagax, solers, astuta. Hinc a Poetis dicitur Iovis ales, Iovem comitari, ut pavo Iunonem; Iovi nectar afferre, imo Iovem ferre. Hac de causa nonnulli olim aquilæ divinos honores deferebant, tamquam sub eius specie Iovem venerantes. Unde Martial. l. 5. Epigram.

Dic mihi quem portes, volucrum regina? Tonantem:
Nulla manu quare fulmina gestat? amat.

Hinc Iupiter ei dedisse dicitur dominium avium, ut earum sit rex vel regina: hinc et aquila biceps insigne est imperii et imperatoris universi. Quocirca Pyrrhus rex a militibus acclamatus aquila: *Aquila*, inquit, *sum qui vestris armis quasi pennis sublevor.* Sic prorsus opes impossibiles et illicitæ altissime ab avaro avolant velut aquilæ ab aucupe.

Quarto, pennæ aquilæ mixtæ pennis anserum aliarumque avium eas exterunt, arefaciunt et consumunt; sic et opes inique et male partæ reliquas æquas iusteque partas devorant et absumunt. Id de pennis aquilæ docet Plinius D lib. 10. c. 3. Albertus Magnus, Aldrovandus, Gesnerus in aquila. Quocirca Ægyptii perniciosam potentiam per aquilarum pennas designabant. Audi Pierium hierogl. 19. c. 11. Sacerdotes Ægyptii potentiam cuiuspiam, quæ sociis et amicis omnibus perniciosa esset, per aquilæ pennas significabant. Huiusmodi siquidem ea vis est, ut aliarum avium plumas, si commisceantur, interterere et quodammodo devorare videantur, quod et in tergoribus pantheræ atque hyænæ identidem fieri compertum est; pantherinum quippe tergus hyænæ cedere suo loco diximus. Pennæ aquilæ alias devorant. Eamdem inter iuglandem et quercum antipathiam esse scribit Plinius, tanto quidem naturæ dissidio, ut, si quercus iuxta nucem iuglandem sata sit, prorsus emoriatur. Est et illud huic miraculo perquam simile quod de cardamo fertur. Olus id apud Persas usitatissimum, cuius natura est humorem omnem terræ ad se ita attrahere, ut reliquæ circumpullulantes herbæ cogantur arescere, de quo proverbium est apud Aristophanem. Id alio vocabulo scaphon vocant, Iberis est Dioscoridi, Ægyptiis semeth, nasturtium Romanis. Causam vero super aquilæ pennis IV

Digitized by Google

Ratio physica. philosophi commentantur, quod cum avis ipsa sit omnibus aliis infensa, derivetur vis ipsa animalis in res quoque eius inanimes per sympathiæ contagionem. Alii pestiferam maleolentiæ vim quamdam inesse aliti deprehendere, propter quam tacta ab ea facile computrescant; indicio esse reliquias eius hesternas neque ab ea ipsa, neque ab alio quopiam animalium repeti. Permeare vero contagionem eam etiam in pennas, quæ alienas iuxta se positas adurere propemodum pro comperto traduntur. Ita eius qui rerum summa potiatur, maiestas fulgore suo reliquos obscurat, et veluti micantissimum solis iubar ubi exortum fuerit, lucem omnibus stellis intercipit. Obiiciunt alii hoc in multorum principum tyrannidem et rapacitatem, quibus non sine rerum tuarum iactura possis adhærescere: quomodocumque autem quispiam acceperit, natura hoc comparatum, ut debiliora a validioribus absumantur. Hæc Pierius; eadem ad verbum habet Aldrovandus in Aquila.

Denique Septuag. Chald. et Syrus hunc versum præcedenti nectunt, ut omnia a v. 1. hucusque significent vitanda esse convivia et consortia principum et divitum. Igitur *τὸ in eo* vel *in illum*, quod est in Hebræo, referunt ad divitem vel principem; sic enim habent Septuag. *Si intenderis oculos in eum* (principem, vel divitem) *nusquam apparebit; paratæ enim sunt ei alæ, et revertitur in domum præsidis* vel *præfecti sui*, q. d. Si spes tuas defigas in potente vel divite, falleris: nam ipse, ubi maxime eo opus habebis, se subducet, et te relicto ad suos, v. g. ad suum præsidem, vel præfectum se recipiet. Aut per præsidem accipe Deum, qui omnibus potentibus dominatur et præsidet, q. d. Noli sperare in potente, quia brevi morietur, nec apparebit: vita enim animaque hominum præsertim potentum alata est, et cito avolat ad vitæ mortisque præsidem Deum, ut ei velut iudici sistatur, pro meritis vel cælo, vel gehennæ adiudicanda. Huc facit illud Eccl. 10. 11. *Omnis potentatus vita brevis.* Porro S. Hier. in c. 17. Ezech. et Sept. sic legit: *In bonam*, ait, *partem de aquila dicitur, quod iustus dives effectus faciat sibi alas sicut aquilæ, ut possit reverti in domum præcessoris sui. Et in Isaia c. 40. scriptum est quod iusti pennas afferant sicut aquilæ, currant, et non lassentur; ambulent, et non esuriant.* Similia habet in c. 1. Sophoniæ, ubi tamen pro *præcessoris* minus recte legitur *præceptoris.*

Chald. sic habet: *Si alligaveris oculos tuos in eum* (divitem, qui præcessit) *non comparebit tibi; quoniam faciens faciet sibi alas, sicut aquila quæ volat in cælum*, q. d. Si spem tuam alliges diviti, ille ubi te ad miseriam redactum viderit, velut humi afflictum despiciet, ac celsitudinem suam repetens ad suos divites avolabit; sicut aquila ubi in terram se demisit, modice ibi consistens escamque sumens, ea sumpta, illico in cælum revolat.

Aquilæ sunt Sancti. Anagog. Beda: *Ne erigas*, ait, *mentem ad perscrutanda divinitatis arcana, quæ penetrare non potes: hæc enim cælestibus solum avibus patent*, puta Angelis et Beatis: hi enim sunt aquilæ, quæ suis meritis velut alis in cælum evolarunt, iuxta illud Iob 39. *Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum?* Ubi sanctus Gregorius l. 9. Moral. c. 16. per aquilam accipit Sanctos eorumque sublimitatem et contemplationem. Idem per umbram videre prisci Romani, qui in suorum Imperatorum Apotheosi, ex pyra, in qua comburebant eorum cadavera, emittebant aquilam; quasi illa animam Imperatorum volando sursum ferret in cælum, teste Herodiano l. 4. Unde Dionys. lib. 56. Aquila, ait, animam Augusti in pyra extulit in cælum.

Tropol. Tropolog. ne aspires ad officia et virtutes tuo statu et gradu celsiores: hæ enim avolabunt a te: v. g. pauper es, noli nimis esse liberalis in erogando, ne te depauperes, et nihil amplius erogare queas; esto liberalis affectu, ubi nequis effectu; vocatus es ad sortem Marthæ, noli aspirare ad sortem Magdalenæ: opifex vel agricola es, noli aspirare ad statum nobilis vel doctoris: Grammaticus aut Rhetor es, noli te venditare aut præponere Philosopho, vel Theologo: Religiosus es, noli affectare Pastoratum vel Episcopatum: subditus es, noli ambire Rectoratum: honor enim velut aquila fugit sequentes, sequitur fugientes.

Huc facit Apologus cameli apud Festum Avienum Fabul. 8. et alios: *Camelus enim, sui pænitens, querebatur tauros insignes ire geminis cornibus, se inermem obiectum cæteris animalibus; orat Iovem sibi donari cornua. Ridet Iupiter stultitiam cameli, nec modo votum negat, verum auriculas belluæ decurtat.* Affabulatio: *Sit quisque fortuna contentus sua, etenim multi fortunam meliorem secuti, incurrere peiorem.* Sic qui sectantur opes nimias vel illicitas, perdunt modicas et proprias. Camelus enim mercibus onustus, divitiis et divitiarum est symbolum; unde illud Christi: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum*, Matth. 19. 24. Et sicut camelus non potest sequi aquilas, sic nec avarus opes immodicas. Unde Ægyptii, inquit Horus Apollo l. 2. c. 100. hominem tardum et segnem repræsentarunt per camelum. *Hic enim solus ex omnibus animantibus crus inter eundum inflectit, unde et appellationem nactus est; cum græce κάμηλος quasi χαμηρὸς, a crurum inflexione dictus videatur.* Sapienter Ovidius 4. Trist.

Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit, et intra
Fortunam debet quisque manere suam.

Exempl. Memorabile est exemplum in Vitis Patrum de Ioanne Parvo. Hic enim cum, relicto socio Anachoreta, solus vivere vellet sine cibo labore suo parto, in iugi contemplatione instar Angeli, post paucos dies famere et egere cœpit; unde noctu rediens ad socium, pulsando ostium ab eo audivit: *Ioannes cibo non eget, quia factus est Angelus*, quare totam noctem sub dio in fame et frigore peregit; mane a socio intromissus et increpitus, resipuit, didicitque laborare, et labore sibi cibum parare. Exstat de eo elegans carmen Fulberti Carnotensis in fine Epistolarum, cuius hæc est clausula: *Cum Angelus esse non potuit, vir bonus esse didicit.* Qui ergo nequit esse Anachoreta, sit bonus Cœnobita; qui nequit esse Cœnobita, bonus sit Clericus; qui nequit esse Clericus, bonus sit laicus: multi enim in coniugio salvantur, qui in clericatu et cælibatu damnarentur.

Consil. Prudenter Plato in Phædone: *Nulli homini*, ait, *fas est discedere ab eo munere, quod ei Deus imperavit.* Et Ptolemæus in Præfatione Almagesti: *Insipiens est*, ait, *qui sui ignorat quantitatem. Qui scientiam suam ultra astutiam, quæ in ipso est, extendit, est sicut pastor debilis cum multis ovibus quas pascere et regere nequit.* Divine Eccles. c. 3. 22. *Altiora te*, ait, *ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris.*

Rursum tropolog. sic exponas, q. d. cum oculi carnis et concupiscentiæ avolant ad suas cupidines, quas licite habere non potes: tu ab iis mente ad Deum et cælum, instar aquilæ avola. Unde B. Greg. Nazianz. Iambico 3. ad Seleucum sic canit:

Statim atque vitium noveris, celer avola:
Mentis volatu nil enim pernicius.

Vers. 6. 7. et 8. NE COMEDAS CUM HOMINE INVIDO, ET NE DESIDERES CIBOS EIUS; QUONIAM IN SIMILITUDINEM ARIOLI ET CONIECTORIS, ÆSTIMAT QUOD IGNORAT. COMEDE ET BIBE, DICET TIBI: ET MENS EIUS NON EST TECUM. CIBOS QUOS COMEDERAS, EVOMES; ET PERDES PULCHROS SERMONES TUOS.) Hebræus: *Ne comedas panem mali oculi: et ne concupiscas epulas eius, quoniam sicut æstimavit in anima sua, sic ipse*, scilicet iudicat et loquitur, vel *sic ipsum*, scilicet esse censet et iudicat, q. d. Quod ipse imaginatur et phantasia sua concipit, hoc censet reipsa ita esse vel fore, qua in re sæpe errat et fallitur. Melancholici enim, invidi et similes qui corruptam habent phantasiam, multa tristia, suspiciosa, exotica, peregrina, horrida, timida et anxia sibi fingunt et imaginantur, quæ a parte rei non existunt, sed tantum in falsa eorum imaginatione. Unde hydrophobis et vertiginosis, quibus omnia gyrari videntur, dicimus: *Ne metuas, domus non gyrat, sed cerebrum tuum gyrat: gyrus non est in re, sed in phantasia tua.* Quocirca Noster apte clareque vertit: *Quoniam in similitudinem arioli et coniectoris æstimat quod ignorat.* Hebr.

Digitized by Google

est שׂער *sciaar* quod per שׂ et שׁ multa significat: Primo cogitare, æstimare, coniectare; secundo, horrere et horripilare; tertio spectrum, vel quid terrificum et horrendum; quarto, portam; quinto, mensuram et mensurare, q. d. Avarus et sordidus præscribit in mensa exiguam mensuram, quam si quis edendo vel bibendo excedat, ægre fert, etiamsi exterius dicat: Comede, bibe. Aut, q. d. Avarus mensurat ac numerat id quod quisque edit aut bibit, imo quasi singulos bolos computat. Ita Isidor. Clarius.

Hinc varietas mira versionum; Calet. enim vertit: *Quia sicut amaritudo in anima eius, sic ipse*, id est, ait, *Sicut amaritudo occultatur, sic occultat ipse se tibi*; Tigur. *Nam intus in animo suo mentitur, idque faciens dicit tibi: Ede et bibe; cor autem eius non est tecum*; Vatablus: *Quia quemadmodum cogitat in anima sua, id est animo suo, ita res habet*, nimirum: *Comede et bibe, dicit tibi; at cor illius non est tecum*; Chaldæus: *Ne comedas cum eo qui habet oculum nequam, quoniam sicut porta erigitur, sic elevatur in anima sua*; Septuag. *Ne cœnes cum viro invido, neque concupiscas illius escas: sicut enim si quis deglutiat pilum, sic comedit et bibit*; Symmach. *Sicut coniectans in animo suo, sic comedit et bibit*; Syrus: *Ne vescaris cum homine guloso, quia sicut vir deglutit picem, sic manducas et bibis cum eo, et cor eius non est tecum*; Aben Ezra: *Velut vir qui animo destinet suo versetque cogitationem de te, ita alloquendo: Comede et bibe, ita se geret ille*; alii: *Sicut spectrum fuit in anima, ita ipse est, dicit: Comede*, etc.

Panis mali oculo, quia?

Panis *mali oculo* est panis avari, ideoque sordidi, invidi et maligni, qui scilicet malignis oculis te hilariter comedentem intuetur; veretur enim ne nimis multa consumas, eumque sua annona prives et quasi depauperes. Ita Aben Ezra. R. Levi et R. Salomon, qui sic explicat: Avaro grave est et acerbum si cibis illius vescaris, perinde ac si eiusdem ori amarissimum fel instillares: vox enim *sciaar* significat ficus præcoces, amaras, Ierem. 29. 17. Hæc ille. Syrus per *malum oculo* accipit gulosum; hic enim maligne aspicit cibos, utpote quos gulose vorare, perdere et prodigere cogitet. Alii per *malum oculo* accipiunt dolosum et malitiosum qui noxia tibi molitur, ac si possit, cibos veneno inficiet, ut te perimat. Unde Chaldæus vertit: *Cor eius dolosum est apud te*. Hinc Calet. per *malum oculo* accipit eum qui bene dicta, vel facta, male interpretatur, et in malum convertit. Plures aptius ex Septuag. et Chaldæo per *malum oculo* accipiunt invidum, qui invidet felicitati aliorum, iuxta illud Christi: *An oculus tuus nequam* (id est invidus) *est, quia ego bonus sum?* Matth. 20. 15. Sic sensus erit, q. d. Ne comedas cum eo qui tibi invidet, quia, licet amicum se simulet teque invitet, dicendo: Comede et bibe; tamen quia in corde te odit, hinc ficta et periculosa est eius invitatio. Periculum enim est ne cibum vel potum veneno inficiat, eoque te interficiat, aut ne cibo potuque te obruat in tuum dedecus et perniciem, ut scilicet secreta tua prodas, vel aliquid liberius aut inconcinnius dicas vel facias, quo tibi noxam et probrum crees.

Unde mystice per invidum nonnulli accipiunt diabolum, nostræ saluti invidentem, qui, etsi favere nobis videatur, dum ad mundi voluptates nos invitat; animo tamen est a nostra felicitate alieno: proinde monemur non desiderare ex cibis eius, hoc est ex voluptatibus huius mundi, ad quas pertrahit: quod si fecerimus, evomendum aliquando erit quod sumpsimus, sive nunc per pœnitentiam, sive postea per pœnam, quando dabit quisque tantum pœnarum quantum se deliciis intemperate immerserit.

Verum germanius alii passim per *malum oculo* accipiunt avarum: hic enim oculo malo, id est ægro, tristi et invido, aspicit largius epulantes, eorumque epulatione torquetur, quod sua liberalius videat comedi et consumi: sic enim Siracides, Salomonem de more secutus, avarum vocat lividum, id est invidum, eique tribuit oculum nequam et malum cap. 14. 8. *Nequam*, ait, *est oculus lividi*, etc. *Oculus malus ad mala, et non satiabitur pane; sed indi-*

A *gens et in tristitia erit super mensam suam.* Vide ibi dicta.

Sensus ergo est, q. d. Ne comedas cum homine avaro et sordido, ideoque refectioni tuæ invido, qui scilicet tibi cæterisque convivis epulationem et hilaritatem dolendo invidet: *Quoniam in similitudinem coniectoris et arioli æstimat quod ignorat.* Quemadmodum enim illi frequenter sibi persuadent quod non est et quod ignorant; ita et avarus. Putat enim alios eiusdem esse ingenii, cuius est ipse, cum ex se alios metiatur, ut, quemadmodum ipse non ex animo favet convivis mensam, etiamsi verbis contrarium simulet: ita etiam convivas putet non ex animo loqui iucunda et amica verba quæ cum eo proferunt. Unde subditur: *Comede et bibe, dicet tibi; et mens eius non est tecum*, hoc est animo tibi non favet quod offert. Et seq. *Cibos quos comederas evomes, et perdes pulchros sermones tuos*, hoc est insuaves tibi erunt apud sordidum epulæ, ac ubi illius sordes adverteris, displicebit tibi illius mensa, adeo ut velis te evomere posse cibos comestos, et peribit tibi omnis sermonis et confabulationis elegantia quæ solet
B in conviviis adhiberi, quia non commovet avarum ad animi iucunditatem. Nihil proderit tibi quidquid pulchrum in convivio apud eum locutus es, vel laudando eius dapes, vel agendo ei gratias, aut denique quidquid pro more in mensa locutus es. Ita Iansen. et alii.

Est metalepsis, q. d. Nil tibi conferet avari cibus, licet delicatus, nec iucunda pulchraque super mensam colloquia: quia ubi animadvertes eius avaram invidamque hypocrisin, dolebis te ei convivam fuisse optabisque te numquam cum eo cibum sumpsisse, sed potius omnem quem cum eo sumpsisti posse evomere.

Aliter τὸ *evomes* explicat Vatabl. q. d. Avarus et invidus adeo insulsas, sordidas et immundas tibi apponet epulas, ut nauseam et vomitum tibi moveant.

Noster Salazar apposite per pulchros sermones accipit problemata, ænigmata et gryphos, qui olim in conviviis a sapientibus sibi invicem proponi solebant, q. d. Si avaro et invido difficile aliquod problema, ænigma aut gryphum
C inter epulas obieceris (quæ est illius malitia et veteratoria calliditas) eius sensum, arioli in morem, se divinare significabit: et licet illud non assequatur, tamen illum se penitus calluisse simulabit, atque adeo contemnet et pro nihilo habebit; quare *cibos quos comederas evomes*, ex fastidio scilicet respues, ac malles impransus manere. Aut, q. d. *Dicet tibi: Comede et bibe*, id est, urgebit te ut cibo vinoque te infarcias, non ex benevolentia, sed ex invidia, ut scilicet tibi per ebrietatem et crapulam mentem sensumque eripiat, teque omnibus deridendum proponat, cum natura urgente cogeris crapulam evomere; itaque perdes pulchros sermones quos dixisses, si sobrius fuisses; nam ebrius existens non nisi deformes, inconcinnos et insulsos loqueris. Summa, convivium hoc invidi nil tibi voluptatis et honoris, sed plurimum doloris et dedecoris afferet.

Nota: hariolus vel fariolus est divinus, qui de futuris coniectat et divinat (hoc enim est שׂער *sciaar*) ita dictus, ait Donatus: *Quasi fariolus, a fari, vel a fando; H enim pro F, et F pro H in multis locutionibus mutabantur. An*
D *ab halando? nam halitu solent excludere velut mortalem animam, ut divinam recipiant, unde et vocem eiusmodi dabant quæ est O E; quod O E sonus exhalandi vim præstet.* Hæc Donatus. Significat ergo quod, sicut hariolus et coniector coniectant ea quæ ignorant, prout ipsi imaginantur, ac proinde eorum coniectatio, sæpe falsa, semper anceps est et dubia. Unde illud vetus: *Ridet haruspex, dum videt haruspicem;* ridet nimirum hominum stultitiam, quod sibi ex aris et intestinis avium vel victimarum divinanti, quasi Prophetæ veridico crederent; cum omnis eius divinatio mera esset coniectura et impostura; sic pariter avarus et invidus iudicant et coniectant ea quæ ignorant, imo ea quæ non sunt, nec erunt, sed quæ ipsi imaginantur, quæque ipsis avaritia, melancholia et invidia suggerit, scilicet te nimis liberaliter comedere, epulas omnes discindere, singula convivis distribuere, eosque ad bibendum invitare, ac proinde se magnam ciborum et opum iacturam facturum, teque illud intendere, ut scilicet

Hariolus quasi fariolus, a fando.

*

eius avaritiam rideas et calces: talem enim te æstimat, qualis ipse est, scilicet fictum, avarum, invidum, quæ omnia meræ suspiciones sunt et sæpe falsæ.

Sapienter Elias Cretensis in Orat. 1. Naz. *Sicut*, ait, *ad sinistri aliquid suspicandum segnis est, qui a vitio liber est; sic contra ad suspicionem proclivis esse solet, qui se vitio addixit*, præsertim eidem de quo proximum tacite vel aperte insimulat, uti docent experientia et Cassianus cæterique rerum spiritualium magistri. Vitium enim, quod temere alteri imputas, in teipso habes: ex te enim metiris alios, et tuum vitium cæteris commune esse putas, quæ omnia meræ suspiciones sunt et sæpe falsæ. Vere S. Eucherius epist. ad Valerianum: *Si vis esse verax*, ait, *suspicax non eris; non enim suspicamur nisi quæ nescimus.* Et Nazianz. Orat. 8. *Non facile is malum de alio suspicatur, qui non facile ad malum impellitur*, q. d. Probi minime suspicaces esse solent, sed improbi. Sept. Hebr. legerunt שער *sciaar* per ש, ideoque vertunt pilum: *Sicut, enim*, inquiunt, *si quis deglutiat pilum, sic comedit et bibit;* de quo mox plura. Syrus vertit: *Sicut vir deglutit picem; sic manducas et bibis cum eo*, q. d. Sicut pix comesta non reficit, sed fauces conglutinat, obstruit, strangulat et enecat; sic cibus avari et invidi te non reficiet, sed instar picis te torquebit, cruciabit et strangulabit. Ita Daniel c. 14. 26. draconem Babyloniorum massa ex pice et pilis in os eius iniecta suffocavit, ut creparet. Vide ibi dicta. Chaldæus hebr. שער *sciaar* vertit *portam*: *Sicut porta erigitur*, ait, *sic elevatur in anima sua.* Quod R. Levi exponit, q. d. Sicut porta assidue patet, ut per eam homines egrediantur et regrediantur: sic os avari et improbi multa falsa proloquitur, quæ postea eum falsi convictum revocare et retractare necessum est. Alii vero sic explicant: Suadet Salomon, inquiunt, ne quis cum viro malitioso aut captioso commercium ineat, ut dolos eius vitare possit; nam similis est portæ alicui ex his quæ levari aut demitti soleat; quæ primo quidem patet, et occurrentes sibi benigne excipit: deinde vero eosdem subito includit ac tenet. Et quidem cum in loco isto de ænigmatibus aut gryphis, qui inter epulas iactari solebant, sermo sit, non inepte quadrat hæc levatæ portæ similitudo in eum qui eo animo in conviviis ænigmata et gryphos rogat, ut auditores captiose teneat et includat, ne evadere possint.

Verum τὸ *erigitur* et *elevatur*, significat hæc a Chaldæo dici de superbo et invido, qui scilicet invidet alienæ sapientiæ et laudi ex superbia, qua ipse iisdem antecellere aliis satagit, q. d. Ne comedas cum superbo et invido; quia esto simulet se tibi comem et æqualem, tamen sensim eriget se supra te, tuaque dicta et facta deprimet et despiciet, ut ipse supra te emineat; sicut porta eminus ad illam pergenti videtur ipsi æqualis, at quo propius ad illam accedit, eo magis limen eius supremum attolli videtur, ut longe supra caput eius elevatum et excelsum appareat.

Porro Septuag. hanc gnomen accipiunt quasi Salomon consulat, non tam ne quis invitatus ab invido ad convivium illud adeat, quam ne quis invidum invitet: hic enim invitantis epulas, mensam et honorem dedecorare et perdere sataget. Unde Syrus, Septuag. de more exponens, invidum vocat gulosum; unde sic vertunt: *Ne cœnes cum viro invido*, etc. *neque enim secus cibum et potum ingerit, quam si quis pilum* (Auct. Cat. Græc. habet *filum*) *absorbeat*, q. d. Helluatur, et velut helluo epulas et vina transglutit, perinde ac si omnia essent instar exilis unius pili vel fili. Aut per pilum significat noxam et venenum: pili enim cibis ingesti fauces oppilant et suffocant. *Vidimus*, ait Adagiographus, *aliquem lactis pilo ebibito strangulatum.* Unde Syrus pro *pilo* vertit *picem*, quam certum est comedentes suffocare et strangulare. Pergunt Sept. *Ne ergo adducas eum ad te, ut comedas buccellam cum eo; evomet enim illam, et contaminabit sermones tuos;* quia scilicet præ helluatione vomet, atque ad sermones tuos æque ac ad cibos nauseabit, ostendetque eos sibi displicere, seque eos parvi pendere et fastidire. Ita Auctor Cat. Græc. Loci huius scopus, ait, huc tendit: Ne facile hominem invidum ad mensam tuam admittas; nam cum ingratus sit, nullam dapibus tuis habiturus est gratiam: sed nec prius quoque ingerere et helluare desistet, quam ingesta per vomitum abiecerit; hoc est, perinde sese geret ac si per vomitum evacuasset, aut pilum deglutisset, neque ullum illarum sensum capiet, sed pro nihilo ducet. Sublimiori autem sensu per invidum, illiberalis abiectique animi hominem significat, qui Scripturam divinam aspernatur eiusdemque maiestatem contemptui ducit. Ne tali ergo, ait, mysticos Scripturæ sensus aperias; per pili autem exemplum aliter docentium doctrinam insinuat, ut quæ venenum suggerat verius quam alimentum. Hæc ille.

Mystice quoque Beda hanc gnomen accipit de hæreticis: « Ne comedas, ait, cum homine invido, et ne desideres cibos eius, etc. De Scripturis cum hæretico non loquaris, qui invidet humanæ saluti, et mallet decipere quam corrigi. Quoniam sicut ariolus et coniector somniorum æstimat quod ignorat: ita hæreticus quæ non intelligit in Scripturis, prout libet interpretari præsumit. Comede et bibe, dicet tibi; et mens eius non est tecum: Securus, inquit, disce quæ dico, et age quæ doceo, cum in his quæ docet ipse fidem certam non habeat, sciens se finxisse quæ docet. Cibos quos comederas evomes, et perdes pulchros, etc. Sensus perversos quos ab hæreticis didiceras, necesse est ut vel per pœnitentiam corrigendus deseras, vel post mortem pro his pœnas luere cogaris, perdasque sermones confessionis, quibus eis prædicantibus humiliter favendum esse putaveras. »

IN AURIBUS INSIPIENTIUM (Syrus, *coram insipiente*) Vers. 9.
NE LOQUARIS: QUIA DESPICIENT DOCTRINAM TUAM.) Hebr. *quia spernent intellectum verborum tuorum;* Sept. *In auribus imprudentis noli quidquam dicere, ne forte irrideat sapientes* (S. Cyprian. l. 3. Testim. legit, *sensatos*) *sermones tuos. Insipientem* hic intellige in actu perfecto, qui scilicet in sua insipientia, id est imprudentia et vitiis obduratus, indocilis et incorrigibilis est: nam alioqui sapientis est docere insipientes qui discere volunt, ut fiant sapientes et virtute præditi. Τὸ *in auribus*, idem est quod *audiente stulto*, ut vertit Vatabl. Notat tamen quid amplius, nimirum res secretas, altas et sublimes (has enim in aurem dicere solemus) ut mysteria arcana fidei nostræ non esse committenda insipienti, qui eas non capit, ideoque ridet et despicit. Unde Auctor Catenæ Græc. sic vertit, sicque explicat: Insipientis auribus nihil quidquam secreto committas; ne forte prudentes sermones tuos derideat. Hic illud Christi Servatoris insinuatur simul et declaratur: *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus*, Matth. 7.

NE ATTINGAS PARVULORUM TERMINOS, ET AGRUM PU- Vers. 10,
PILLORUM NE INTROEAS: PROPINQUUS ENIM ILLORUM FOR- et 11.
TIS EST; ET IPSE IUDICABIT CONTRA TE CAUSAM ILLORUM.) Hebr. *Ne loco moveas terminos sæculi*, id est ab antiquo, vel ab olim longo tempore positos. Ita Vatabl. Chald. *Ne mutes terminum qui a sæculo est;* Septuag. *Ne transponas terminos æternos, et in possessionem orphanorum ne ingrediaris.* Symmachus: μη μετακινησεις (sic enim corrigendum) id est, *ne transmoveas limites sæculi.* Pro *parvulorum* enim hebr. est עלם *olam*, id est sæculi, id est sæculares, priscos et antiquos: Noster legit עללים *olelim*, id est parvulorum: vel עלם *elem*, id est pueri qui domi latet, idque congruentius respondet τῷ *pupillorum*, quod sequitur. Sicut enim cap. 22. v. 28. vetuit transferri terminos agrorum quorumlibet: ita hic vetat trasferri limites agrorum parvulorum et pupillorum, eorumque iura invadi. Parvuli enim et pupilli, quia iudicio et robore carent ob teneram ætatem, hinc subiacent vicinorum iniuriis. Eas ergo hic vetat Salomon, q. d. Ne attingas, id est, ne attingendo moveas et transferas agrorum terminos, ut invadas possessiones parvulorum, qui tibi resistere nequeunt, eorumque partem occupes: et agrum pupillorum ne introeas, ut eum occupes, aut viam in eo faciendo, vel aquæductum per eum deducendo, aliove onere vel servitute gravando tibi contra ius et fas obnoxium facias, causam subdit.

PROPINQUUS ENIM ILLORUM FORTIS EST.) Chald. *Quia redemptor eorum fortis est, et iudicabit causam eorum contra te;* Aquila et Symmach. *Vindex eorum fortis;* Hebr. *Litigabit litem eorum tecum*, vel *contra te*. Pro *propinquus* hebr. est גאל *goel*, id est assertor, vindex, propinquus, consanguineus, redemptor, qui scilicet olim apud Iudæos iure propinquitatis, vel in se devolvebat causam propinqui læsi, aut interfecti, eiusque sanguinem et necem vindicabat, ut patet Num. 35. v. 12. 19. 21. 24. 25. 27. vel si de bonis consanguinei agebatur, rem ab eo devolutam et venditam solebat redimere, et ad se revolvere, qualis erat frater, et eo deficiente patruus, ac post eum eius filii, puta patrueles defuncti, ac deinceps reliqui consanguinei ordine quisque suo. Huius erat ducere fratris sui sine liberis defuncti uxorem, ut fratri mortuo semen suscitaret, eiusque nomine filium procrearet, et nominaret; sicut Booz duxit Ruth c. 2. 20, et c. 4. 4. Hinc Septuag. *goel* nunc vertunt *redemptor*, nunc *propinquus*, nunc *cognatus*, nunc *affinis*, nunc *liberator*.

Sensus ergo est, q. d. Ne invadas agros vel bona parvulorum et pupillorum; quia licet parentum et propinquorum ope destituantur, ut tuam iniuriam repellere nequeant; tamen sunt in cura et tutela Dei, qui fortis est, imo omnipotens: ipse enim est eorum *goel*, id est propinquus, tutor, curator et vindex, ac proinde causam eorum aget contra te, teque iniustitiæ et rapinæ condemnabit, et pro meritis puniet. Porro Deus vocatur *goel*, id est propinquus vel consanguineus hominum, quia eos creavit, et quasi genuit ad imaginem et similitudinem suam, ut haberent animam spiritualem, rationalem, liberam, immortalem, etc. sibi similem, Genes. 2. Sed proprie Deus dicitur *goel*, id est propinquus pauperum et pupillorum, quia eos utpote ab omnibus derelictos sibi asciscit, in suam curam recipit, et quasi filios adoptat, ut præ cæteris peculiarem eorum habeat rationem et providentiam. Sicut enim pupillos in republ. sibi arrogat magistratus et princeps, ut eorum tutor et curator sit, ac eorum tutelam et curam fidissimis committat, qui nomine magistratus eos tueantur et curent: sic prorsus eosdem sibi arrogat Deus, qui est summus omnium princeps, iudex et vindex; Dei enim est complecti et curare eos qui a cæteris negliguntur et deseruntur, iuxta illud: *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor*, Ps. 9. 34. Pauperes ergo præsertim voluntate et spiritu, ac pupilli sunt quasi filii providentiæ Dei; unde Deus vocatur *Pater orphanorum, et iudex viduarum;* Psal. 67. 6. Illorum ergo gloria hæc est, ut cum Psalte dicere possint Psal. 32. 20. *Anima nostra sustinet Dominum, quoniam adiutor et protector noster est; quia in eo lætabitur cor nostrum, et in nomine sancto eius speravimus.* Et ille vicissim unicuique eorum dicat quod olim dixit Abrahæ: *Noli timere, ego protector tuus, et merces tua magna nimis,* Genes. 15. 1.

Deus pupillorum propinquus: cur?

Sic in Vita S. Onuphrii, quam scripsit oculatus testis Paphnutius Abbas, legimus ipsum similesque Anachoretas a Deo traditos peculiari curæ Angelorum, utpote quos homines relinquentes, et ab hominibus derelictos, Angelorum vitam æmulantes, par erat Angelis singulariter esse curæ et cordi. Unde narrat ibidem S. Onuphrius se ab Angelo ductum in eremum, quotidie ab eodem panem et aquam accepisse, diebus autem Dominicis sacram quoque Eucharistiam; quin et ab eodem non raro in cælum fuisse raptum, ut Beatorum consortio frueretur, atque hac ratione septuaginta annos, in eremo nullo hominum viso alacrem vixisse. *Cumque moreretur,* ait Paphnutius, *vocem Angelorum multorum audivi laudantium Deum, ac æthera angelicis cantibus resonantia gaudium ineffabile astris intulerunt, per quæ cælestes exercitus animam militis inclyti cælis invexerunt.*

S. Onuphrius et Anachoretæ curatores habebant Angelos: cur?

Rursum cum Script. Deum vocat *goel*, insinuat quod Dei filius, puta Christus, assumpturus sit carnem nostram, nosterque futurus cognatus, imo frater, proximus et redemptor, ut iure propinquitatis nos redimat, et in libertatem vindicet. Hinc paupertatem assumpsit: natus enim est in stabulo, vixit in hospitio, mortuus est nudus in patibulo, ut significaret se peculiariter esse propinquum, affinem, tutorem et redemptorem miserorum et pauperum, iuxta illud Isaiæ 59. 20. *Cum venerit Sion redemptor* (Hebr. *goel*) *et eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob.* Et c. 61. v. 1. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me, etc. ut consolarer omnes lugentes.* Et c. 41. 14. *Noli timere, vermis Iacob, ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus: et redemptor tuus sanctus Israel.* Et Iob c. 19. 25. *Scio quod redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum, et in carne mea videbo Deum meum.* Christus ergo est iudex, tutor et vindex pauperum, qui proinde in die iudicii eos qui benefici fuerint in pauperes, quasi suos propinquos et fratres, adiudicabit cælo; qui vero in eos fuerint avari vel malefici, condemnabit ad tartara, Matth. 25. causamque addit: *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Hinc idem Apostolos, qui parvulos a se amovebant, increpans ait: *Sinite parvulos venire ad me; talium enim est regnum cælorum,* Matth. 19. 14.

Christus ergo est hominum, præsertim pauperum, pupillorum et miserorum *goel*, id est consanguineus, propinquus, frater, tutor, curator, liberator, redemptor, actor, iudex et vindex. *Ipse enim iudicabit contra te* (qui eos opprimis) *causam illorum*, tanquam eorum vindex tuusque iudex; Hebr. *Ipse enim litigabit litem eorum tecum,* vel *contra te,* q. d. Ipse quasi actor litem causamque pauperum contra te qui eos affligis, iudicio prosequetur, aget et peraget: teque reum ostendet, convincet et condemnabit. Quis ergo parvulos et pupillos, licet mentis opisque inopes tangere, quis invadere audeat? utique non alius nisi insanus, qui Deum ipsum, qui pater est pauperum, tangere et invadere audeat, qui cum Deo instar gigantum contendere, eumque ad bellum, imo ad duellum provocare præsumat. Hinc de Christo vaticinatus est Isaias, ut refert S. Lucas cap. 4. 18. *Evangelizare pauperibus misit me.* Et David Psalm. 71. 4. *Iudicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem.* Et v. 12. *Liberabit pauperem a potente et pauperem cui non erat adiutor.*

Christus pauperum tutor.

INGREDIATUR AD DOCTRINAM COR TUUM, ET AURIS TUA AD VERBA SCIENTIÆ.) Vers. 12. Hebr. *Ingredi fac ad disciplinam cor tuum, et aurem tuam ad verba scientiæ;* Chald. *Introduc ad doctrinam cor tuum;* Vatab. *Accommoda ad eruditionem cor tuum;* Septuag. *Da,* vel *dede, in disciplinam cor tuum; aures autem tuas adhibe sermonibus sensus,* vel *intelligentiæ.* Quod Auctor Catenæ Græcor. sic exponit, q. d. Mancipa cor tuum ad usum et habitum practicum; ubi autem virtutem practicam feliciter assecutus fueris, tum demum contemplatricem quoque venare, q. d. Da te primo vitæ activæ; eaque perfecta, da te deinde vitæ contemplativæ.

Verum hic sensus mysticus est et anagogicus. Constat enim ex sæpe dictis *scientiam, doctrinam, intelligentiam, sensum, disciplinam*, etc. hoc libro idem significare, nimirum scientiam ethicam sive praticam, quæ in virtutum non arida speculatione, sed ardenti operatione consistit. Huic ergo dedendum esse cor et aures monet hic Salomon; aures, ut eam audiant, auditæque obediant; cor, ut eam meditetur, sapiat, amet et exerceat: sic enim doctrina in mores influet, atque in sensus, manus, pedes cæteraque membra se exeret.

Verbum *ingrediatur* significat primo, studium et conatum adipiscendi doctrinam, id est sapientiam et virtutem, ob eius difficultatem, naturæ nostræ corruptæ et concupiscentiæ repugnantem, q. d. Excita et impelle te magno conatu ad capessendam viam virtutis, quæ initio tibi erit ardua, at paulatim usu ipso fiet plana et facilis. Unde Seneca lib. 2. Epist. 51. *Quemadmodum,* ait, *virtutes retentæ exire non possunt facilisque earumdem tutela est; ita initium ad illas ingrediendi arduum* (rationem attexit) *quia hoc primum imbecillæ mentis atque ægræ est formidare inexperta.* S. Ambros. adeundæ virtutis difficultatem in alio ponit: *Cum renuntiatur,* ait, *improbitati, statim asciscitur virtus. Egressus enim malitiæ, virtutis opera-*

tur ingressum; eodemque studio quo crimen excluditur, innocentia copulatur. Hinc R. Salomon sic vertit et exponit: *adhuc cor tuum ad doctrinam*, id est ad locum, v. g. ad scholam in qua sapientia informeris.

Secundo, verbum *ingrediatur* significat subiectionem et attentionem: sicut enim bos subdit inseritque collum iugo: sic studiosus aures mentemque subdit inseritque disciplinæ, iuxta illud Eccli. 6. 25. *Iniice pedem tuum in compedes illius, et in torques illius collum tuum; subiice humerum tuum, et porta illam.* Præmium dat ibid. v. 30. Quod compedes hi erunt in bases virtutis, et torques in stolam gloriæ.

Introit homo in virtutem, et virtus in hominem.

Tertio, significat arctum doctrinæ complexum: sicut enim forma ingreditur in materiam, et vicissim materia in formam; atque sicut sigillum impressum ceræ arctissime illi coniungitur, ita ut sigillum ingrediatur in ceram, illique sui imaginem imprimat et vicissim cera ingrediatur in sculpturam sigilli ad eius imaginem excipiendam sibique imprimendam: sic doctrina ingreditur in aures et mentem discipuli, dum eas erudit; ac vicissim aures et mens discipuli ingreditur in doctrinam, dum eam haurit et sibi imprimit.

Quarto, vox *ingrediatur* significat doctrinæ, id est virtutis capacitatem et amplitudinem, ut eam non tam capere, quam ab ea capi, in eamque ingredi videamur. Nam sicut lux magna et copiosa ingreditur in oculos, et vicissim oculi in lucem: sic pariter cognitio ingreditur in cognoscentem, et vicissim cognoscens ingreditur in cognitionem, præsertim practicam, dum eam sibi accommodat, ac in mentem moresque suos confert et transfert. Sic sensibile vehemens ingreditur sensum (v. g. color visum, sonus auditum) ac vicissim sensus ingreditur sensibile per vehementem sensationem. Sic amor Dei ingens et ardens est velut ingens rogus et caminus, qui non tam in amantes ingredi, quam amantes circumfundere et complecti videtur. Talis est amor et gaudium Beatorum in cælo de quo proinde Christus ait Matth. 25. 21. *Intra in gaudium domini tui;* quia hoc gaudium tantum, tamquam vastum erit, ut in eo velut in Oceano Beati natare, mergi et absorberi videantur. Hinc illæ phrases S. Pauli: *Induite novum hominem,* Ephes. 4. 24. *Induite viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam*, Coloss. 3. 12. Hæ virtutes enim sunt quasi vestes splendidæ et divinæ, in quas ingreditur homo, iisque se vestit, circumdat et ornat.

Vers. 13. et 14. Virga est frænum puerorum. Cur?

Noli subtrahere a puero disciplinam; si enim percusseris eum virga, non morietur. Tu virga percuties eum, et animam eius de inferno liberabis.) Hebr. *Ne prohibeas a puero correptionem*; Sept. *Ne destiteris parvulum emendare.* Nota: *Virga* proprie est ferula et castigatio puerorum lascivientium, a natura et Deo ad id facta et composita, sicut frænum est equo et camus asino. Unde videmus pueros formidare virgas, et earum metu se ab omni petulantia cohibere, quin et litteris diligentem navare operam, a qua alias abhorrent, denique omnia quæ iubentur strenue peragere. Pueri enim cum rationis et virtutis non sint capaces, nec suas passiones continentiæ fræno cohibere queant, sed instar bestiolarum agantur sua phantasia et appetitu; hinc tam illa, quam hic virga coercendus et dirigendus est. Hinc *virga* symbolum est disciplinæ, quæ lasciviam iuventutis castigat, et mores ad honestatem efformat. Quocirca virga Palladi totius sapientiæ deæ ab Homero passim accommodatur. Ulyssis quoque socii uno virgæ capite, puta falsa persuasione ac insipientia, in brutorum species transformati, altero vero virgæ capite, puta vera disciplina ac rerum peritia, in humanam restitui effigiem perhibentur. Ita Pierius Hierogliph. 45. cap. 49.

Verius et efficacius S. Benedictus, monachum vagum a dæmone vexatum virga percutiens, et divagatione et dæmone liberavit: *sicque antiquus hostis dominari non ausus est in eius cogitatione, ac si ipse percussus fuisset ex verbere*, ait S. Greg. lib. 2. Dialog. c. 4. Hac de causa in Capitulis monachorum defectus virga castigantur; virga

A enim curantur, qui crebra admonitione non emendantur. Rursum virga notat rectorem debere castigare errata subditorum, sed moderate. Audi S. Greg. 2. parte Past. cap. 6. sub finem: *Curandum quippe est ut rectorem subditis et matrem pietas, et patrem exhibeat disciplina. Atque inter hæc sollicita circumspectione providendum ne aut districtio rigida, aut pietas sit remissa.* Et inferius: *Quod iuxta Pauli vocem bene illa tabernaculi arca significat, in qua cum tabulis virga simul et manna est: quia cum Scripturæ sacræ scientia in boni rectoris pectore, si est virga districtionis, sit et manna dulcedinis. Hinc David ait: Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt; virga enim percutimur, baculo sustentamur. Si ergo est districtio virgæ quæ feriat, sit et consolatio baculi quæ sustentet. Sit itaque amor, sed non emolliens: sit rigor, sed non exasperans; sit zelus, sed non immoderate sæviens; sit pietas, sed non plusquam expediat, parcens; ut, dum se in arce regiminis iustitia clementiaque permiscet, is qui præest, corda subditorum et terrendo demulceat, et tamen ad terroris reverentiam demulcendo constringat.*

B

Te non morietur tripliciter exponi potest: primo, q. d. Si percusseris eum virga, liberabis eum morte tum corporis, tum animæ: utramque enim incurret, si impune sibi suæque libertati et concupiscentiæ permittatur. Notum est exemplum adolescentis, qui materna indulgentia, ut fit, corruptus, cum ob scelera duceretur ad supplicium, exclamavit: *Non prætor, sed mater mea me ducit ad furcam.*

Secundo, q. d. Virgæ plaga non est lethifera, non occidet puerum; sed modico doloris sensu carnem eius perstringet, ut anima sanetur, discatque suas cupidines frænare. Ictus virgæ, non est ictus pugionis aut gladii, qui interimit, sed est ictus disciplinæ et medicinæ, qui vitia curat. Unde S. Gregor. Nyssen. homil. 12. in Cant. *Ergo videtur*, ait, *vox percutiendi hoc loco notare immortalitatem, iuxta illud* Deuter. 32. 39. *Ego interficiam, et vivificabo; ego percutiam, et rursum ipse sanabo: unde et David de hac virga oriri ait, non vulnus, sed consolationem. Virga tua*, inquit, *et baculus tuus, ipsa consolata sunt me.* Psalm. 22. 4.

C

Severa educatio facit robustos.

Tertio, q. d. Parentes nimis amantes filiorum verentur, quod, si eos castigent frequentius, eorum membra debilitabunt, ut fiant invalidi, infirmi, citius moriantur. At errant, nam disciplina et severa educatio robustos efficit pueros, ut diu sani vegetique vivant; mollis vero et indulgens educatio eosdem facit flaccidos, debiles, infirmos, ut cito moriantur, uti experientia constat. Unde Aben Ezra sic exponit: *Non morietur, id est illum liberabis, ne animus corpori similem mortem oppetat; vel servabis, ne immatura adhuc ætate diem suum obeat.* Ita et R. Levi. Sic aquila pullos alis flagellando, adversis solis radiis exponendo, rostro ad sanguinem pungendo, excitat ad volandum, vegetosque ac validos efficit. Idem facit accipiter, ursa, luscinia, cerva et hirundo, uti ex sancto Ambrosio docui Eccli. 30. v. 13. in fine. Idem S. Ambr. severæ educationis filiorum exemplum et specimen dat alcyonem avem: *Merito, ait, filios quos tam sollicite induimus, fovemus, abscondimus, servamus, exuimus divinæ clementiæ involucro; alcyon vero quos nudos proiicit, divino vestit indutu*; quia in mediæ hiemis rigore Deo fovendos, et contra æstus maris tutandos committit.

Exempl.

D

Symbolice, Rupertus lib. 4. in Genes. cap. 16. per puerum accipit mundum recentem, quem lascivientem Deus virga diluvii castigavit, ut scirent ventura secula quantum ille peccatis adversetur: *Recte, ait, et utiliter, ut sapientia Dei docuit petulantem, atque in carne et sanguine lascivientem mundum recentem tamquam stultum puerum corripuit, tali percutiens vulnere, quod tota sua ætate nequeat oblivisci.*

Et animam eius ab inferno liberabis.) Septuag. *a morte*; alii, *e sepulcro*; Calet. *A fovea evadere facies*, id est, a casibus et ruinis, inquit, in quas incidere solent filii, quibus parentes laxarunt fræna libertatis et concupi-

scentiæ: vel a fovea, id est ex profundo ignorationis antro, per doctrinam eum educes. Verum hebr. שְׁאוֹל sceol proprie infernum significat, uti Noster vertit, ideoque nervosius et significantius est. Docet ergo hic Salomon parentes, qui nimis indulgenter amant tractantque filios, nec peccantes castigant, exponere eos periculo inferni; ac proinde pro virga dare eis gehennam, quæ sane ingens est imprudentia, imo maleficium et odium filiorum. Si ergo, o pater, amas filium, da ei virgam disciplinæ, si non vis ei dare ignem gehennæ; alterutrum enim ei des oportet virgam vel gehennam, elige. Quocirca prædestinatio, electio, salus et beatitudo filiorum pendet ab educatione, severa castigatione et virga parentum. Vice versa licentior educatio, ac omissio castigationis et virgæ parentum, est causa reprobationis et damnationis filiorum; ex illa enim ruunt in scelera, ob quæ reprobantur et damnantur. Nota est historia pueri quinquennis, qui ob blasphemias suas e sinu patris a dæmonibus abreptus est ad tartara, quam recenset S. Gregor. 4. Dialog. c. 18. Quot putatis in inferno sunt filii, qui maledicunt parentibus, et maledicent, dirasque omnes imprecabuntur in æternum, quod ob omissam castigationem sibi fuerint causa damnationis æternæ? Nec sine causa: fuerunt enim eis parentes non vitæ, sed mortis; non cœli, sed inferni; non felicitatis, sed gehennæ in æternum. Mores enim, quos puer induit, retinet in senium usque ad mortem; sicut psittaci, quod iuvenes discunt, retinent et loquuntur etiam senescentes; senescentes autem nihil addiscunt, licet blanditiis allecti, vel verberibus adacti, iuxta illud: *Senex psittacus negligit ferulam.* Quocirca sapienter Virg. 3. Georg.

Virga est causa electionis ad gloriam.

Tu quos, ait, ad studium atque usum formabis agrestem,
Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi iuvenum, dum mobilis ætas.

Vers. 15. FILI MI, SI SAPIENS FUERIT ANIMUS TUUS, GAUDEBIT TECUM COR MEUM.) Hebr. *Fili mi, si sapuerit cor tuum, lætabitur et cor meum, etiam ego.* Est Hebraicus pleonasmus, similis illi c. præcedentis v. 19. continetque auxesin, q. d. Ego, ego, inquam, toto corde, pleno meroque gaudio lætabor et iubilabo. Septuag. *Fili, si sapiens fueris, cor tuum lætificabis et cor meum;* Chald. *Si sapiens est cor tuum, lætabor ego in corde meo.*

Vers. 16. ET EXULTABUNT RENES MEI, CUM LOCUTA FUERINT RECTUM LABIA TUA.) Hebr. *Cum locuta fuerint labia tua rectitudines;* Sept. *Et immorabuntur tua labia ad labia mea.* Post varios stimulos huc usque adhibitos, hic stimulat Salomon sapientiæ discipulum ad eius studium, per aculeum reverentiæ filialis, et amoris paterni, q. d. Fili, si amas me patrem et præceptorem tuum, uti scio te intime amare, stude sapientiæ, id est honestati et virtuti; sic enim te æque ac me magno bono magnoque gaudio cumulabis. Profectus enim filii et discipuli est gaudium patris et magistri; præsertim si eum adeo profecisse videat, ut ex discipulo factus doctor, recta quæ didicit proloquatur, aliosque doceat; sic enim sapientiam, et per eam seipsum suumque nomen et decus in nepotes et abnepotes, cæterosque futuri ævi posteros in multa sæcula transmittet et propagabit; pater enim vivit in filio, præceptor in discipulo, quem moriens doctrinæ et virtutis suæ hæredem relinquit, iuxta illud Eccli. 30. v. 4. *Mortuus est pater eius, et quasi non est mortuus: similem enim reliquit sibi post se.* Ita gaudebat Apostolus in profectu Christianæ doctrinæ et vitæ Philippensium et Thessalonicensium, dicens: *Itaque fratres mei carissimi et desideratissimi, gaudium meum, et corona mea;* Philip. 4. 1. *Quæ est enim nostra spes, gaudium aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum estis in adventu eius?* 1. Thessalon. 2. 19. Vide ibi dicta.

Renes symbola I. ET EXSULTABUNT RENES MEI, CUM LOCUTA FUERINT RECTUM LABIA TUA.) *Renes* primo, senes et symbolum sunt affectus, desiderii, concupiscentiæ, et inde, si re desiderata et concupita potiatur, gaudii. Ita Aben Ezra. Quocirca Mathematici tradunt splenem regi a sidere Saturni, hepar a Iove, sanguinem a Marte, cerebrum et cor a Sole, linguam a Mercurio, stomachum a Luna, renes vero et genituram a Venere, quos proinde in Veneris potestate constituunt, ait Pierius Hierogl. 33. c. 40. et Hierogl. 34. c. 18.

Secundo, R. Levi: *Renes*, inquit, id est cogitationes; quæ enim concupiscimus, de iis crebro cogitamus; ubi enim est cor, ibi est et mens, q. d. Lætitia voluptateque perfundentur cogitationes meæ, quando audiam labia tua quoad sapientiam recta locuta fuisse. II.

Tertio, *renes*, quia in eis est origo seminis, sunt symbolum generationis et propaginis. Unde illud. 3. Reg. 8. v. 19. *Filius tuus qui egredietur de renibus tuis.* Hinc *renes* dicti, quod ab eis rivi seminalis humoris oriantur, ait Varro. Semen enim est spuma probatissimi sanguinis, qui ab hepate ad renes immittitur; inde per meatus ad id aptos flexuoso quodam tramite ad genitalia dilabitur, quod in Anatomiis apertissime compertum est. III.

Sensus ergo est, q. d. Cum ego pater et præceptor tuus videro te ex filio et discipulo factum patrem et doctorem aliorum, intimis animi sensibus affectibusque, quorum symbolum sunt renes, exultabo. Nam, ut docet Aristot. lib. 8. Ethic. c. 11. et 12. solent avi magis diligere nepotes, quam patres diligant filios; quia in nepotibus vident magis suam stirpem propagari, quam in filiis, ideoque se in iis diutius fore superstites: ita hic docet Salomon se gavisurum, si filius discat sapientiam, sed longe magis exultaturum, si eamdem alios doceat et in posteros propaget, ut multos sibi, velut ex patre iam avo effecto pariat nepotes et abnepotes.

Avi magis amant nepotes, quam pater filium: cur?

Septuag. vertunt: *Et immorabuntur sermonibus tua labia ad labia mea, si recta fuerint,* q. d. Si labia tua recta fuerint, ut recta, honesta et sancta loquantur, aliosque doceant, inhærebunt et immorabuntur mihi meæque institutioni ac sermonibus, quos labiis meis labiis tuis ingessi, sicut avicula solet ore suo cibum ori pullorum fame hianti ingerere. Rursum, *immorabuntur*, q. d. Non cessabo te instruere, si videro te alios instruentem; sed labia mea quasi affigam labiis tuis, ut eis immorari videantur, ad iugiter tibi suggerendum honesta, quæ alios doceas. Hic enim ingens est stimulus magistro ad alacriter constanterque docendum, si videat suæ doctrinæ ingentem fructum, scilicet se docendo facere non tantum discipulos, sed et doctores, qui doctrinam suam in plurimos spargant, eosque sapientes, id est probos sanctosque efficiant.

Auctor Catenæ Græcor. sic legit: *Si labia tua recta fuerint, cum labiis meis sermonem conferent, ne æmuletur cor tuum peccatores;* quæ ultima verba Noster et alii reiiciunt in sequentem versum. Idem Auctor sic explicat, q. d. Si sermones tuos cum sermonibus meis contuleris, meamque doctrinam et institutionem secutus fueris, tum demum sermones tui recti erunt; nam cum ex bonis initiis probisque causis sint orti, non poterunt non bonos cogitatus proferre. Secundum quosdam autem indicat hic multos illum discipulos et auditores habiturum, qui una cum bona doctrina bonam quoque doctrinæ methodum tenuerit.

Moral. hic disce nihil verum afferre gaudium discenti æque ac docenti, quam sapientiam, id est honestatem et virtutem. Sicut enim agricola gaudet, si sementis suis copiosam proferat messem; sic gaudet docens, si copiosos se in discipulo, et per eum in aliis, virtutis et pietatis fructus producere videat. Nam ut ille ait: *Agricola terram, philosophans animum excolit.* Et S. Gregor. Nazianz. apud Anton. in Melissa part. 1. c. 50. *Nihil inexpugnabilius, ait, philosophia, nihil tranquillius; omnia prius cedunt, quam philosophus. Duo sunt invicta, Deus et Angelus; et tertium philosophia. Est enim philosophus, non materialis in materia, in corpore incircumscriptus, in terra cœlestis, in affectibus imperturbatus, ubique inferior cæteris præterquam animi magnitudine, et cedendo vincens illos qui se vincere putant. Unam ego sapientiam novi, timere Deum. Etenim sapientiæ initium est timor Domini.* Et alibi: *Audi summam sermonis, Deum time, et mandata eius observa. Hoc est enim omnis homo,* Eccle-

Sola virtus affert gaudium.

siast. 12. Quin et Socrates, ibidem rogatus quid in vita esset suavissimum? respondit: Disciplina et virtus.

Vers. 17. NON ÆMULETUR COR TUUM PECCATORES: SED IN TIMORE DOMINI ESTO TOTA DIE.) Pro *esto* Tigurina vertit: *persta*, scilicet immobilis, velut basis et columna fundata in Deo Deique timore, ut nullis tentationum procellis ab eo dimoveare, iuxta illud Psalm. 118. 38. *Statue servo tuo eloquium tuum, in timore tuo*; in quæ verba vide S. Ambrosium.

Vers. 18. QUIA HABEBIS SPEM IN NOVISSIMO, ET PRÆSTOLATIO TUA NUMQUAM AUFERETUR.) Ex Hebr. repetendo τὸ יקנא *iekanne*, id est *æmuletur*, sic verti potest cum Aben Ezra et Vatablo: *Non æmuletur cor tuum peccatores, sed potius æmulare timorem Domini*; id est, virum timentem Dominum *tota die*, id est omni tempore vitæ tuæ, q. d. Non doleat cor tuum, non affligatur, non se cruciet, non invideat quod impios videat ditari et prosperari, ut eorum vivendi et ditescendi rationem æmulari et imitari velit: sed potius æmulare et imitare timentes Deum, idque vehementi ardore et zelo; quia esto ad tempus depaupereris, et adversa sustineas, tamen *in novissimo*, id est, tandem aliquando vel in hac vita, vel in futura prosperitatem et felicitatem, quam sperasti, nancisceris, illaque tibi non auferetur, sed perdurabit, teque beabit in æternum. Hebr. enim קנא *kana*, id est æmulari, significat concitationem animi, qualis est in zelo. Hinc quando construitur cum *lamed*, significat zelare, et ardenter aliquid appetere vel ambire; quando vero construitur cum *beth*, uti hic fit, significat *invidere*; unde aptius explices, q. d. Non invideas peccatoribus felicitatem, sed hæc invidia causa est zeli; qui enim invidet alteri felicitatem, eam sibi cupit, zelatur et ambit. Alludit ad illud Davidis patris sui Psal. 36. v. 1. *Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem*, q. d. Ne æmuleris, id est ne crucieris, ne invideas malignis et impiis prosperitatem, ut per hoc concitetis ad eam cum eis appetendam, ut scilicet cum impiis vivas impie ad parandas tibi per impietatem opes, bonam sortem et fortunam; quia hæc brevis, vilis et exilis, nec cum pretio et præmio pietatis conferenda. Unde subdit Psaltes: *Quoniam tamquam fœnum velociter arescent, et quemadmodum olera herbarum cito decident.* Pariter Salomon subdit hic pietatis præmium dicens: *Quia habebis spem*, etc. Unde R. Salomon sic explicat: *Ne flagitiosorum prosperitati et felicitati invideas, ut ideo illorum impia instituta sequaris, quia habebis spem*, q. d. Hoc enim illud est, propter quod ad extremum speres. Sic et R. Levi.

QUIA HABEBIS SPEM IN NOVISSIMO, ET PRÆSTOLATIO TUA NUMQUAM AUFERETUR.) Hebr. *Quia erit tibi posterius vel novissimum, et spes tua non succidetur*; Septuag. *Nam si servaveris eam, erunt tibi nepotes; spes autem tua non recedet*; Tigur. *Ecce enim tibi posteritas*; Chald. *Ut sint novissima tua bona, et spes tua non consummatur*; Syrus: *Ut sit tibi novissimum, et spes tua non pereat*; Aquila et Symmach. *et spes tua non exterminabitur*; Pagnin. *quia est tibi merces*; Cajet. *Sed est finis, et spes tua non succidetur*; Vatabl. *Erit tibi revera finis, id est, præmium: præmium enim censetur nomine finis, quod detur in fine operum*; Aben Ezra: *Quia in novissimo sperabis, id est in extrema vitæ tuæ parte, vel enim senectus innititur, vel filii quos post se relinquit, et spes tua non auferetur*; Hebr. *Non succidetur, quia scilicet Deum tibi*, velut se timenti et colenti, *beneficia collaturum sperabas.* Apposite Iansen. Vocatur, ait, *novissimum* Hebraica phrasi merces operis, et id quod tandem homo consequitur fructus et commodi, q. d. Revera tibi persistenti in timore Domini est novissimum quoddam, hoc est spes quædam certa mercedis tibi in futurum repositæ, aut merces ipsa tibi in novissimo danda. Unde non male sensum reddidit noster Interpres: *Quia habebis spem in novissimo*, hoc est, per perseverantiam in timore Dei erit et crescet in te spes in illud quod tandem assequeris. Aut habebis *in novissimo*, hoc est, tandem in exitu tuo id quod modo speras: ut *spes* pro re sperata accipiatur. Aut cum iam tibi erit decedendum, habebis bonam spem, decedes cum spe bona, et id quod es præstolatus, non auferetur a te, non frustraberis tua exspectatione sicut frustrabuntur impii.

Sensus ergo est, q. d. Ne invideas impiorum felicitati, ut eam et eos æmulari et imitari velis, quia illa celerem habet finem, citoque instar floris vel fœni deflorescet et interibit: sed potius æmulare timentes Deum: quia, etsi ad tempus cum iis affligaris et labores, tamen spes mercedis magnæ, tum in hac vita, tum in futura te manet, quæ numquam succidetur; quod scilicet brevi erit finis laborum et dolorum tuorum, ac incipiet tua felicitas et gaudium, quæ numquam succidetur.

Nota τὸ *habebis spem* dupliciter accipi potest: Primo, proprie, q. d. *Habebis*, id est, *retinebis spem*, sperare numquam desines te certo mercede timentibus Deum promissa potiturum, imo crescente virtute usque ad mortem cresces pariter in hac spe, cum impii ruente eorum felicitate perdant spem, cadantque in desperationem recuperandæ felicitatis amissæ. Secundo, *habebis spem*, id est obiectum spei, puta rem speratam, q. d. Assequeris mercedem quam tanto tempore sperasti, spes tua vertetur in rem, fides in speciem, exspectatio in possessionem. Quare Socrates, rogatus qua re pii differrent ab impii-? respondit: Spe; sperant enim laborum præmium. Piorum ergo propria est spes, impiorum vero desperatio. *Nihil*, ait S. Chrysost. *perinde animam nutrit et vegetat, atque spes læta et bonorum exspectatio.* Et Philo: *Spes*, ait, *est prævia mentis affectio, gaudium ante gaudium, ut quæ bonorum sit exspectatio.* Et Nyssenus apud Maximum serm. 38 *Eorum qu e exspectantur bonorum, afflictatio flos est; ergo propter fructum florem etiam decerpamus.* Hinc Apostolus spem vocat anchoram vitæ nostræ naufragæ. Hebr. 6. v. 19.

Porro spes hæc, sive res sperata, partim est æterna, puta felicitas cælestis; partim temporalis, puta longæva et felix vita. Item filii et nepotes longævi pariter et felices, uti explicant Septuag. iuxta illud Davidicum: *Quoniam qui malignantur, exterminabuntur; sustinentes autem Dominum, ipsi hæreditabunt terram*, Ps. 36. 9. Prior spes est Christianorum, posterior Iudæorum. De hac spe et felicitatis præmio timentibus Deum promisso, multa habes Sapient. c. 5. 16. et Eccli. cap. 1. 12. et seq. Vide ibi dicta. Et Isaiæ c. 65. v. 13. *Ecce*, ait, *servi mei comedent, et vos esurietis; ecce servi mei bibent, et vos sitietis; ecce servi mei lætabuntur, et vos confundemini; ecce servi mei laudabunt præ exultatione cordis, et vos clamabitis præ dolore cordis.* Vide eumdem c. 66. 10. Nam, ut ait Nazianz apud Anton. in Melissa parte 2. c. 93. *Præmium virtutis est Deum fieri, et purissima luce collustrari.* Hac spe, hoc præmio illecti veteres Ascetæ et Anachoretæ, ad omnia dura timore et amore Dei subeunda ultro procurrerunt: qua de re lege Damascen. in Histor. Barlaam et Iosaphat c. 12.

Mystice, Auctor Catenæ Græc. per *nepotes* accipit pias cogitationes et desideria menti inspirata a Christo, qui est pater et avus fidelium et sanctorum. Per nepotes, inquit, vel filios, subindicat hoc loco bonas cogitationes, quæ utique a bona mente oriuntur: eodem illo nomine spiritalia quoque theoremata designantur. Anima proinde ab eiusmodi contemplationibus et cogitationibus vacua, sterilis prolisque expers merito appellatur. Proveniunt autem bona cogitata, salubriaque animi sensa a spiritali sponso, nempe Christo.

AUDI, FILI MI, ET ESTO SAPIENS, ET DIRIGE IN VIA ANIMUM TUUM.) Hebr. *Audi tu, fili mi, et sapito, et rectifica*, vel *beatifica, in via cor tuum.* Hebr. enim אשר *ascer* proprie est *beatifica*, a rad. אשר *asciar*, id est beatus fuit: sin a ישר *iasciar* derives, idem est quod rectifica (litteræ enim אהוי *ehevi*, in er quas sunt *aleph* et *iod*, non raro inter se commutantur.) Hinc Tigurina vertit: *Sape ut beatum sit in via cor tuum.* Nam ut dicitur Psal. 1. 1. et alibi: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum* etc. *sed in lege Domini voluntas eius.* Et Psalm. 111. v. 1. *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis eius volet nimis.* Vers. 19

Iuvenum est audire doctrinam sapientum, et ex ea dirigere in via sapientiæ et virtutis omnia cordis sui cogitata, decreta et acta. Auditus enim est sensus disciplinæ, ait Aristot. si enim non audiant sapientiam, sed suam concupiscentiam eiusque asseclas, a via virtutis ad viam conviviorum et symposiorum, in quæ propendet natura, facile deviabunt. Unde hoc monitum consulto seq. versui de symposiis præmittit.

Huic proverbio simile est istud Comici: *Qui viam nescit ad mare, fluvium sequatur; qui viam nescit, virgiferum eligat*, q. d. Qui nescit viam sapientiæ, interroget doctorem, et sequatur ductorem.

Septuag. vertunt: *Dirige cogitationes cordis tui*; cogitationes enim sunt quasi viæ, per quas cor evadit ad cogitatorum desideria, executiones et actiones; Pagn. *Ambulare fac* (alii, *fac progredi*) *in via cor tuum*; Vatabl. *Facies incedere per viam regiam cor tuum*; Baynus: *Fac ire*, vel *deducito cor tuum*, q. d. Verbis monitisque sapientum, quasi stimulis excita cor tuum torpidum, illudque adige ad capessendam, vel strenue prosequendam arduam virtutis viam. Rursum R. Salomon sic exponit, q. d. *Postquam sapientiam adeptus fueris, cordis tui semitas tuto inire poteris, cum mens sapientia exculta te ad crimina sollicitatura non sit.* Erit enim cor per sapientiam, id est per virtutem, iam purificatum, rectum et sanctum, utpote viæ et legi Dei conforme. Aben Ezra: *Castiga*, ait, *cor tuum ac rite animum institue;* R. Levi: *Animum tuum assuesce præclaris institutis, tum quoad mores, tum quoad opiniones.* Denique Syrus vertit: *Audi, fili, et sapito, et exultabit cogitatio mea in corde tuo*, videns scilicet cor tuum sapere, ac recta velle et agere.

Vers. 20. et 21. NOLI ESSE IN CONVIVIIS POTATORUM, NEC IN COMESSATIONIBUS EORUM QUI CARNES AD VESCENDUM CONFERUNT: QUIA VACANTES POTIBUS, ET DANTES SYMBOLA CONSUMENTUR, ET VESTIETUR PANNIS DORMITATIO.) Dehortatur Salomon a symposiis et comessationibus duplici ratione: Prior est, quod iis consumantur opes: posterior, quod iis inducatur dormitatio, otium, torpor et ignavia, quibus fit ut homo potando consumens, et otiando dormitandoque nihil acquirens, ad extremam inopiam redigatur, adeo ut laceris vestibus indui, iisque velut centone ex variis particulis consuto pannosus incedere cogatur. In Hebræo non fit mentio symbolorum expressa, sed tacita; Hebræa enim ad verbum habent: *Ne sis inter potatores vini et inter epulones* vel *helluones carnis sibi; quia potator et epulo depauperabitur, et laceris vestiet sopor.* Est prosopopœia: sopori enim et dormitationi velut personæ hic actio tribuitur, q. d. Sopor facit ut sopori deditus incedat lacer, pannosus et squalidus.

Τὸ *sibi* Caiet. refert ad mutuas potatorum et epulonum propinationes et ferculorum missiones: illorum enim partes sibi invicem mittunt convivæ, ut se invicem ad epulationem et hilaritatem invitent: uti fecit Ioseph fratribus, quos convivio excepit, Genes. 43. 34. ut sensus sit, q. d. Noli frequentare symposia et convivia, in quibus bibones et epulones se mutuo propinando, cogendoque respondere ad æquales haustus, ac mittendo delicatas epularum partes, ad epulandum et compotandum provocant, imo adigunt. Verum melius Noster per τὸ *sibi* censuit notari symbola. Solebant enim olim, et etiamnum solent, epulones et potatores instruere splendida convivia et symposia: conferendo *sibi*, id est inter se, symbola: quisque enim suam partem, vel carnium, vel vini vel aliarum deliciarum, in commune epulum conferebat: quod proinde vocabatur *symbolum*, id est collatio et corrogatio. Unde illud vetat Concilium Laodic. cap. 55. *Non oportet*, ait, *ministros altaris, vel quoslibet Clericos, vel etiam laicos Christianos, ex symbolis, quæ vulgus comessalia appellat, convivia celebrare.* De his symbolis hunc locum quoque accepere Sept. dum vertunt: *Ne sis bibax vini, aut frequens in symbolis et carnium coemptionibus*; et Aquila, Theodot. et Symmachus: *Ne sis cum his qui ex symbolis carnes edunt inter se*; Chald. *Ne sis inter eos qui comessantur carne, nec inter illos qui inebriantur vino*; Syrus: *Ne sis ebrius in vino, et ne sis carnium helluo.*

Sensus ergo est, q. d. Noli societatem et amicitiam inire cum illis, qui, crebro conferendo symbola et partes, instituunt opiparas mensas et symposia; quia in his tuas opes exhauries et consumes, atque epulis vinoque oneratus fies somnolentus, iners et ignavus; quo fiet ut ad pauperiem redigaris, cogarisque pannis laceris vestiri. Unde vertunt Septuag. *Omnis enim ebrius et scortator mendicabit, omnisque somnolentus laceris detritisque vestibus induetur*; sanctus Ambros l. de Elia et ieiunio c. 8. legit: *et induet se scissa vestimenta insipientiæ*, quæ scilicet per suam insipientiam et insipientem gulam acediamque cogitur induere; gulam enim velut individua comes sequitur libido, utramque acedia, acediam somnolentia, somnolentiam paupertas et laceræ vestes, uti patet in filio prodigo, Luc. 15. 14. Syrus: *Quia vinolentus et intemperans in carnium voracitate peribit, et qui dormit, vestietur pannis laceris et discissis*; Chald. *Quia qui ebrius et vorax est, inopia afficietur, et pannis ruptis vestietur dormitatio*; R. Salom. *Ignavia et somnus asseclas suos laceris vestimentis induet.*

Moraliter hic disce quam gula sit exitialis; nam omnia prodigit, perdit et consumit; nulla est vorago, nullum barathrum, quod magis absorbeat, magisque præcipitet rem quam gula; quo magis impletur, eo magis esurit; quo melius prandet, eo melius cœnare studet. Facete Diogenes, cum luxuriosi cuiusdam nepotis venalem domum proscriptam legeret: *Sciebam*, ait, *quod vino ciboque oppleta quamprimum dominum evomeret.* Idem cum nimio luxu ad inopiam redactus adolescens oleas in cœna esitaret, forte præteriens: *Si sic pransus*, ait, *esses, non ita cœnares.* Non insulse etiam Bion Borysthenites, philosophus peracutus et gravis, ad quemdam qui possessiones suas voraverat, inquit: *Terra Amphiaraum absorbuit, tu autem terram.* — Gnome de gula.

Non opus est hic veterum quorumdam lurconum exempla commemorare, qui patrimonia sua per luxuriam subito prodegerunt: cuiusmodi fuit Fabius ille, qui a devorato patrimonio Gurges fuit cognominatus; C. Sergius, cui Oratæ nomen fuit, quod id genus piscium magna aviditate vorarit; Avidius civis Roman. quem Cato proterviam fecisse per iocum dixit; Æsopi tragœdi filius, quo maiorem pecuniæ vim citius in ventrem mergeret, liquefactos uniones prandio apposuit, et psittacos et aviculas cantu commendabiles, et in deliciis habitas, magno quoque emptas præ ficedulis condire non dubitavit. Quotidiana, proh dolor! experientia magnam eiusmodi exemplorum copiam suppeditat, ut auctiones proscriptionesque quotidianæ testantur. Vide S. Gregor. 30. Moral. cap. 13.

Mystice Clem. Alex. l. 2. Pædag. c. 2. « Omnis enim ebriosus, ait, et fornicator mendicabit, et induetur laceris et pannosis omnis somnolentus; somnolentus enim est quisquis ad sapientiam non vigilat, sed ab ebrietate in somnum demergitur. Et laceris, ait, induetur de[...]ator, et per ebrietatem pudore afficietur propter eos qui aspiciunt. Peccatoris enim foramina sunt ea quæ ex veste carnali sunt lacerata, perforata libidinibus, per quæ dedecus intra animam cernitur, nempe peccatum, propter quod non facile servabitur vestis, quæ undique divulsa est et dilaniata, multis marcescens cupiditatibus a salute separata ac discissa. »

Tropol. S. Greg. l. 4. Moral. cap. 25. hunc locum acute exponit de detractoribus: « Sciendum quoque est, ait, quod hi qui alienæ vitæ detractione pascuntur, alienis procul dubio carnibus saturantur (expendit quippe Iob illa verba: Et carnibus meis saturamini.) Unde per Salomonem dicitur: Noli esse in conviviis potatorum, neque comedas cum eis qui carnes ad vescendum conferunt; carnes quippe ad vescendum conferre, est in collocutione derogationis vicissim proximorum vitia dicere. De quorum illic pœna mox subditur: Quia vacantes potibus et dantes symbola consumentur, et vestietur pannis dormitatio. Potibus enim vacant, qui de opprobrio vitæ alienæ sese inebriant; symbolum vero dare est, sicut unusquisque — Detractores alienas carnes [...]

solet pro parte sua cibos ad vescendum, ita in confabulatione detractionis verba conferre. Sed tamen vacantes potibus et dantes symbola consumentur, quia scriptum est: Omnis detractor eradicabitur. Vestietur autem pannis dormitatio; quia despectum et inopem ab omnibus bonis operibus mors sua inveniet, quem hic ad alienæ vitæ exquirenda crimina detractionis suæ languor occupavit.» Eadem ex S. Gregor. transcripsit hic Beda et Glossa.

Auctor vero Catenæ Græc. hanc gnomen adaptat primo hæretico, deinde acedo et ad virtutes pigro: sic enim ait: *Omnis somnolentus vestietur*, etc. qui ut virtutem comparet non advigilat, neque sobrietati operam navat, is animæ suæ indumenta lacera et vilia ostendit: sordido enim humique repente studio illa disrumpit atque discindit. Animæ autem vestimenta sunt recta et sana dogmata, veraque et sana eorumdem sententia in opus et praxim deducta: quæ quidem vestimenta homo studiosus virtutibusque ornatus, nitida lucidaque adeptus, omni tempore candidis nitidisque indutus incedit, odioque habet tunicam carnis sordibus contaminatam. Hæc ille.

Denique Cassianus l. 10. Institut. c. 21. per pannos quibus se tegit piger, accipit excusationes frivolas impotentiæ vel infirmitatis, etc. quibus ipse suam velat ignaviam: « Sine dubio enim, ait, non merebitur vestimento incorruptionis ornari, etc. quisquis somno otii vel acediæ superatus, non industriæ suæ labore, sed inertiæ pannis operiri maluerit; quia non vestimentum gloriæ, nec decoris, sed ignominiosum excusationis velamen suæ coaptavit ignaviæ, etc. »

Vers. 22. AUDI PATREM TUUM, QUI GENUIT TE: ET NE CONTEMNAS, CUM SENUERIT MATER TUA.) Chald. *Acquiesce patri tuo*; Syrus: *Ne despicias senectam matris tuæ*. Gnome hæc clara est: monet enim filium obedientiæ et reverentiæ quam præstare debet parentibus, sive cum expresse quid præcipiunt; sive cum hortantur, monent vel suadent; sive cum filium instituunt et ad honestatem erudiunt. Semper enim filius audire debet patrem, vel præcipientem, vel suadentem, vel instituentem, eique auscultare et quoad potest obedire. Rationem subdit: *Qui genuit te*, q. d. Audi patrem tuum, quia ipse genuit te: generatio enim hoc tibi audiendi debitum imponit; pater enim generando dedit tibi vitam humanam et rationalem, sed rudem et impolitam: illam ergo erudiendo polire et perficere debet, ut perfecta sit eius genitura; quæ sine illa manca et velut dimidia dumtaxat foret. Iure ergo naturæ pater debet erudire filium et filius eum audire, ut sinat se ab eo erudiri. Sic aves pullos quos generarunt, voce et cantu suo erudiunt ad canendum, volatu ad volandum, venando et quærendo cibum ad venandum; ac pulli per omnia parentes suos audiunt eisque obsequuntur, itaque in sua specie perfecti evadunt. Simili modo equi, cameli, boves, quin et feræ, ut leones, pardi, ursi, lupi catulos suos efformant ad omnes actiones naturæ suæ congruas, ac catuli ad amussim eorum efformationem suscipiunt et sequuntur.

Rursum eius qui genuit prolem est eamdem alere tam in corpore, quam in anima. Sicut autem corporis alimentum est cibus corporeus: sic animæ alimentum est doctrina et disciplina. Tam ergo hanc quam illum parentes exhibere, et liberi filiali affectu suscipere debent.

ET NE CONTEMNAS, CUM SENUERIT MATER TUA.) Sæpe enim mater senescens a filiis grandescentibus contemnitur, non solum ob sexum fœmininum, sed etiam ob ætatem senilem, quæ infirma est, morosa, tetrica ac subinde iudicio vacillat; unde a filiis despicitur, imo subinde ridetur quasi delira anus. Monet ergo filium ut semper memor sit iuris materni, ac matrem licet senem æstimet et revereatur ut matrem, cogitando quot fastidia pro eo sustinuerit novem mensibus in utero, quot labores, metus et sollicitudines, ut natum aleret, fasciaret, educaret, solaretur, et de omnibus etiam minimis illi accurate provideret, idque per plures annos. Vide dicta Eccli. 3. vers. 3. et seq. ubi multis hac de re egi.

Mystice Auctor Catenæ Græcor. per matrem senem accipit doctrinam sanam et canam, de qua subdit: *Veritatem eme, etc.* Matris nomine, inquit, hoc loco doctrina sacra significatur; ait ergo: Quæ doctrina infirma et ægra tibi forte videtur, ea secundum se fortis et robusta est. Excita proinde teipsum, et matrem sanam planeque vegetam invenies: tu enim tua negligentia et ignavia illam senilem et imbecillem reddis. Mens, inquit, et sensus animæ tuæ gressus recte pieque dirigant. Hæc ille.

VERITATEM EME (Chald. *posside*) ET NOLI VENDERE SAPIENTIAM, ET DOCTRINAM, ET INTELLIGENTIAM.) Idem Vers. 23.
sunt *veritas, sapientia, doctrina* et *intelligentia*, sed connotato differunt. Unde Tigur. vertit: *Veritatem, sapientiam, disciplinam et prudentiam compara, et ne vendas.* Geminat, imo conternat hæc, ut ostendat quanta quantique facienda sit veritas, utpote quæ primo sit *sapientia*, qua sapientiam Dei participamus; secundo, *doctrina*, scilicet practica, quæ mores erudit et componit; tertio, *intelligentia*, qua intelligentes, prudentes et circumspecti in omni actione efficimur.

Sensus ergo est, q. d. Omni studio, omni labore et pretio compara et conserva tibi veritatem et sapientiam ethicam, nec ullo voluptatum, opum aut honorum pretio eam vendas, idest commutes vel abiicias, quia ipsa pretiosior est omni auro et pretio, uti dictum est c. 3. 14. Unde Sept. Complut. et Regii (nam in Vaticanis hic versus deest) habent: *Veritatem acquire, et ne repellas sapientiam*; Vatabl. *Da operam ut tibi compares veritatem, et ne reiicias, ut solent qui aliquid vendunt.* Hoc fecere e Philosophis Diogenes, Bias, Crates, Aristoteles, Democritus et alii qui opes spreverunt, imo abiecerunt, ut toti vacarent philosophiæ. Longe verius hoc præstitere Christiani doctores S. Hieronymus, S. Augustinus, S. Chrysostomus, S. Hilarius, S. Athanasius et cæteri, qui præ sapientia et virtute Christiana abdicarunt a se omnes opes et voluptates. Idem faciunt hodie Religiosi, qui illud Christi sequuntur: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Audi Nazianz. in carm. de Beatitudine.

Felix qui Christum fortunis omnibus emit,
Multisque est vitæ regula lexque piæ.

Secundo, alii τὸ *vendas* proprie accipiunt, q. d. Ne ob lucrum alios sapientiam doceas, ut hoc pretio eam velut caupo nundineris, illisque divendas. Ubi nota: Veritas proprie nec vendi potest, quia est actus vitalis cuique proprius et inhærens; vel eius obiectum, puta conceptio et iudicium mentis conforme rei, cum scilicet mens rem concipit prout in se est: nec vendi debet, quia veritas est spiritalis: quæ si sit supernaturalis, eam vendere erit simonia. Unde S. August. tr. de Disciplina Christiana, cap. 1. tom 9. *Indignum*, inquit, *et iniuriosum est, si sapientia pecunia comparetur.* Vide nostrum Lessium tract. de Simonia dubit. 13. ubi fuse et exacte docet, quibus casibus pro doctrina pretium accipere liceat, quibus non: Doctori, inquit, licet vendere suum docendi laborem, industriam et vocem, non autem ipsam sapientiam, etc.

Veritas vendi nequit: Cur?

Rursum vendunt veritatem, qui ægre, nec nisi magnis precibus fatigati eam aperire et docere volunt: *Quod enim precibus emitur, caro emitur*: insuper qui eam venditant et ostentant: hi enim pretio laudis et gloriæ eam vendunt.

Denique R. Salomon sic exponit, q. d. *Quando veritatem absque pretio assequi nequibis, eam persoluta mercede adipiscere; verum ne postea dicas: Sicut sapientiam meis sumptibus mihi comparavi, sic pretio mihi persoluto eadem alios imbuam.* Aben Ezra sic, q. d. *Eme libros in quibus veritas continetur, emptosque ne distrahas et divendas*; R. Levi: *Veritatis cognitionem obtine, et cognitæ ne obliviscitor.* Primus sensus genuinus est.

EXULTAT GAUDIO PATER IUSTI: QUI SAPIENTEM GENUIT, LÆTABITUR IN EO.) Hebr. *Exultando exultabit pater iusti, et gignens iustum gaudebit in eo.* Septuag. *Bene educat pater iustus, et in filio sapiente lætabitur anima eius.* Vers. 24.

GAUDEAT PATER TUUS ET MATER TUA, ET EXULTET QUÆ GENUIT TE.) Chald. *quæ peperit te.* Prior gnome spectat ad patrem, posterior quæ quasi conclusio ex priore infertur, ad filium, q. d. Mire gaudet et exultat pater, si Vers. 25.

videat filium iustitiam colere, pio et sancte vivere: *Qui enim genuit sapientem*, id est prudentem et probum, lætatur in eo: quia gaudet tum de bono filii, tum de suo: bonum enim et decus filii est bonum et decus patris, ac insuper indoles et semina virtutis filiorum hauriuntur et manant a parentibus; quare si homines videant filium egregie moratum, censent eum a patre et matre hosce mores, vel certe bona morum semina bonamque indolem hausisse, iuxta illud Horatii:

Fortes creantur fortibus et bonis:
Est in iuvencis, est in equis patrum
Virtus: nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

Sapientis genitor, ait R. Levi, gaudet ob eiusdem præclare gesta et negotia, cum illud præterea accedat, ut maiori Dei cura gaudeat ob filii merita. In hoc ergo parentes gaudio efferuntur eadem de causa, qua ob filii insipientiam dolore ærumnisque anguntur.

Inde conversus ad filium conclusionem hanc elicit: ergo, o fili, ita vitam et mores institue, ita sapienter et probe vive, ut parentes hoc gaudio ingenti afficias, ut scilicet exultet tam mater quam pater de tua virtute, præclare gestis, fama et gloria: redde hoc solatium matri, quæ genuit te pro tot laboribus, molestiis et periculis, quæ subiit in te concipiendo, pariendo, lactando, educando, ut benedictionem eorum consequaris. Hanc enim Deus exaudit et adimplet, uti adimplevit benedictionem Isaaci morientis datam Iacobo, Genes. 27. 28.

Mysti e Beda: *Gaudeat*, inquit, *Deus pater de tua iustitia, gaudeat et Ecclesia mater tua; sed et sacerdos qui te per gratiam baptismi regeneravit, qui te erudivit a parvulo, de tuis bonis gratuletur operibus.*

Vers 26 et 27. PRÆBE (Hebr. *da*,) FILI MI, COR TUUM MIHI: ET OCULI TUI VIAS MEAS CUSTODIANT (Chald. *Pone, fili mi, cor tuum ad me*,) FOVEA ENIM PROFUNDA EST MERETRIX, ET PUTEUS ANGUSTUS ALIENA.) Septuag. *Dolium pertusum* (alii *fractum*) *est domus aliena, angustusque est puteus alienus.* To *enim* significat hunc versum cohærere præcedenti, eiusque dare causam.

Unde primo aliqui exponunt, q. d. O fili mi, dede cor tuum sapientiæ, mihique eius doctori: ne illud dedas insipienti meretrici: si enim ei illud dederis, absorbebitur velut in fovea profundissima, ex qua illud extrahere et sapientiæ reddere erit difficile et pene impossibile. Ita Hugo, Dionys. et alii.

Secundo et potius, q. d. O fili, præbe, Hebr. *da* vel *trade* cor tuum sapientiæ, ut eius studio, mihique eius magistro illud totum applices, et consequenter da mihi oculos tuos, ut illos dirigas ad vias, id est leges meas perlegendas, et magis ad easdem custodiendas: sic enim fiet ut non incidas in retia quæ tibi parat meretrix, ut te in suam nassam et fossam ruinamque pertrahat: meretrix enim se comit, polit, ornat, ut oculos et corda iuvenum ad se quasi siren rapiat, illiciat et perdat. Nihil enim ita contrarium et insidiosum sapientiæ et virtuti ac libido et meretrix. Per *cor* accipe mentem et voluntatem. *Præbe mihi cor*, significat exigitque animi attentionem ad sermonem animo accipiendum, ait Aben Ezra, qui תצרנה *titsorna*, id est custodiant, censet per metathesin positum pro תרצנה *tarotsna*, id est excurrant. Percurrant, inquit, oculi præceptorum meorum semitas. R. Levi: *Præbe, fili mi, cor tuum*, id est, inquit, ne aliud appetas, velisque quam ut virtute cumuleris: *Oculi tui vias meas custodiant*; eas servent vias, ad quas te in hoc libro instituí, ut nimirum corporis cupiditatibus bellum indicas, mentisque absolutioni studeas. Cum autem cupiditates, quibus maxime abstrahitur mortalis, sint libidinis illecebræ vinique voluptas, ab iis abstinendum in primis admonet. Ut ergo repudiemus fœdæ libidinis vitium, inquit, meretricem esse tamquam profundam foveam.

Nota: Iungit cordi oculos, quia est magna sympathia cordis cum oculis, ut cor in oculis, et oculi in corde sibi esse videantur. Quod enim cor amat, ad illud intuendum dirigit oculos, ut obiecto amato per visum et intuitum se pascat. Unde vulgo dicitur: *Ubi oculi, ibi cor, ibi amor; ubi manus, ibi dolor.* Hinc oculi sunt in amore duces: *Oculi*, ait Cicero de oratore, *sunt quorum intensione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate motus animorum significamus.*

Rursum oculi congruè iunguntur viæ; quia oculi dirigunt incedentem, ut via recta incedat, ne ab ea deflectat in avia, neve in scopulos et saxa impingat, aut in fossam corruat.

Moral. Deus exigit cor hominis, præsertim fidelis et sancti; quia cor est principium vitæ omnisque cogitationis, voluntatis et actionis. Hinc cor est primum vivens, et ultimum moriens: quare si Deus possidet cor, possidet totam animam totumque hominem. Cor enim, id est voluntas, est quasi regina, quæ omnibus sensibus, potentiis et membris, vel politice, vel despotice imperat et dominatur. Voluntas enim movet intellectum, ut in eo quod amat, rationes et motiva ad amandum inveniat: movet memoriam, ut eorum iugiter recordetur, sibique ad iugiter amandum repræsentet: movet oculos ad intuendum rem amatam; aures, ad audiendum eius laudes: tactum, ad illam amplectendam; pedes, ut ambulent ad eam possidendam; manus, ut eam prehendant; et sic de cæteris. Deus poscit cor: cur?

Deus ergo ab homine donum exigit. Sed quod? cor: Cur? quia cor est potissimum in homine, et virtute totus homo; cor enim complectitur regitque memoriam, intellectum cæterasque potentias. Cor enim hic primo, mentem; secundo, amorem, affectum et voluntatem, quæ origo est omnis affectus et actionis, significat. Deus cor suum, puta Spiritum sanctum, ut ait S. Thom. et Nyssen. vel, ut Eucher. in Formul. spiritul. cap. 4. Filium suum qui erat in eius sinu et visceribus, dedit tibi: *Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret;* antidoton ergo poscit parile, scilicet cor tuum. Ferunt Eremitam quemdam postulasse a Deo quodnam donum cuperet, quo eius gratiam cælumque promereri posset: at responsum ei datum a versipelle dæmone, donum hoc constare tribus partibus, scilicet nova luna, solis circulo, et quarta parte rotæ: nimirum luna nova semicorniculata refert litteram C, solis circulus litteram O, quarta rotæ pars litteram R. Iunge hasce tres litteras, habebis *cor*, hoc est donum, quod poscit Deus. Ita refert noster Maximil. Sandæus in Donario cordis Iulii Episcopi Herbipol. Simile quid habet Robertus Olkot, aut potius Thomas Gnolessus lect. 12. in. Prover. Ita Abel cor suum offerens Deo, illi placuit præ Cain. Unde Rupertus in Genes. 4. Uterque, ait, obtulit, sed non recte divisit. Nam Cain cum offerret sua Deo, seipsum sibi retinuerat, repositum habens cor in cupiditate terrena. Huiusmodi Deus portionem non accipit. *Sed præbe*, ait, *fili cor tuum mihi.* At Cain cor suum retinuit sibi, et fructus terræ obtulit Deo. Abel autem primo cor suum, deinde rem suam offerendo plurimam hostiam obtulit. Sic Rupert. Abel igitur præter selectissima illa et adipalia munera suum amorem, quo nihil electius Deoque gratius, obtulit. Nam quid ante oculos Dei valent munera omnia etiam pinguissima, si tamen amor negetur? *Operationes*, ait D. Ambr. lib. 1. de Iacob. c. 8. *bono commendantur affectu.*

Audi S. August. (vel quisquis est auctor: stylus enim arguit non esse S. August.) tr. de Quatuor virtutibus charitatis, post medium, tom. 9. *Quid a te* (Deus) *expetit? quod Abraham illi dictum est: Da mihi unicum dilectum filium tuum; tibi dicit Sapientia: Da mihi, fili, cor tuum, ipse est dilectus unicus. Quid metuis offerre cor tuum? offer sacrificium, contritionem cordis Domino Deo tuo, et dic ei cum propheta: Holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non spernit. Nihil metuas tali sacrificio oblato, et tibi acceptum erit, et quod obtuleris integrum permanebit.*

Pulchre hanc sententiam pertractat S. Bern. Ep. ad quemdam postulantem: « Quid a nobis requirat Deus? Cor nostrum, ait, nihil dignius producere potest, quam ut ei se restituat a quo factum est, et hoc a nobis Dominus

expetit, dicens: Fili da mihi cor tuum. Tunc siquidem cor hominum Deo datur, quando omnis cogitatio terminatur in eum, gyrat et circumflectitur super eum, et nihil vult penitus possidere præter eum, sicque colligato sibi animo eum diligit, ut sine ipso amarus sit omnis amor. Nec aliud dixerim cor dono dare, quam ipsum captivare in omne obsequium eius; et ita voluntati eius ex toto supponere, ut nihil aliud velit, quam quod noverit eum velle. » Ex quibus concludit: « Itaque cor Domino datum, ipsum in omnibus et de omnibus adorabit, et gratias aget; etiamsi multa nostris sensibus molesta videantur, nihil perturbationis ex rerum novitate suscipiet: tentatus a Domino per tribulationes et asperas qualitates non movebitur: aporiatus, id est inops, gaudebit. Quidquid illatum fuerit, etiamsi habeat asperum sensum, velut impellens ad superna suscipiet. Qui cor suum dedit Deo, cantabit melodice, et dicet cum Propheta David: Paratum cor meum Deus, paratum cor meum, cantabo et psallam in gloria mea. » Subdit deinde tres modos et gradus, quibus cor dandum et dirigendum est ad Deum, quos in ipso perlege.

Oremus ergo assidue cum nostro P. Alvarez. lib. 3. de Perfect. pag. 2. c. 17. Domine Deus meus, et Deus cordis mei, qui in corde meo hæc verba intonare non cessas: *Præbe, fili mi, cor tuum mihi,* quibus amorem cordis efflagitas, et ad dilectionem ex toto corde meam voluntatem inflammas: da, obsecro, cordi meo perfectum cordis amorem, quem præceptis, consiliis, beneficiis, suasionibus, promissis et comminationibus postulare dignatus es: quia nemo tibi reddere aliquid poterit, nisi tu prius idem illi benigne concesseris et larga manu donaveris. Amorem totius cordis a me postulas, dicens: Dilige me ex toto corde tuo; et ego quidem fundum totius mei cordis, si tu prius dederis, tibi restituo. Da igitur, Domine, per infinitam bonitatem tuam, ut te toto corde diligam, ut scilicet beneplacitum tuum et amorem tuum omnibus donis ac charismatibus præferam, et numquam ad diligenda creata, aut contra te, aut supra te, aut præter te, noxia præsumptione perefluam.

Sapientia invitat ad se Henricum Susonem.

Memorabile est exemplum in Vita D. Henrici Susonis c. 4. hic enim dum flagrantissimo æternæ sapientiæ desiderio arderet, illa se ipsi specie corporali videndam exhibuit: nunc enim elegantis puellæ, nunc pulcherrimi iuvenis præ se ferebat imaginem. Itaque dulcissime ad eum convertens se, comiter, non tamen sine divina quadam maiestate illi arridens, benigne his eum verbis affata est: *Præbe, fili, cor tuum mihi.* Tum vero vero vestigiis illius advolutus, medullitus ac humillime illi gratias egit. Inde illius in eam amor ardentior, ut eam sibi in sponsam copulare gestiret; quare amore ebrius exclamabat: *Ego toto corde, sensibus et animo te inexhaustam omnium desiderabilium abyssum, ardenti cordis mei affectu complector.* Interim nonnumquam cordi illius se communicabat ipsa, velut omnis boni fons et profluvium, in quo simul reperit quidquid pulchrum, amabile vel desiderabile esset: siquidem id in ea modo ineffabili existebat. Ergo identidem illam velut gratissimam amicam lacrymantibus oculis, et in immensum expanso cordis sinu complexus, illi totum cor suum obtulit, indeque Minister æternæ sapientiæ est appellatus.

Fovea enim profunda est meretrix.) Idem dixit, c. 22. v. 14. ubi id explicui. Nota τὸ *profunda* significat hanc meretricium foveam adeo esse altam voraginem, ut cadentibus in eam vix ulla sit spes emergendi. Ita enim in ea meretrix melleis suis laqueis et meretriciis artibus detinet amasios, ut ab ea se expedire nequeant. Unde Comicus:

Nil amor est aliud, nisi tristis et ægra voluptas:
Nil nisi dulce malum, nil nisi triste bonum.
Diminuit famam, factis melioribus obstat:
Exiguo magnas tempore perdit opes.

Pro *fovea* hebr. est שוחה *sciucha*, quod proprie significat foveam vel fossam, in quam incidentes perduntur; unde sumitur pro corruptione, desolatione, interitu, sepulcro. Hinc Septuag. *sciucha* nunc vertunt *foveam*, nunc *dolium*, ut hoc loco: dolium enim est cavum ut fossa; nunc *sordes*, quia fossæ solent esse lutosæ et sordidæ, ut patet Iob 9. 31. nunc *mors*, ut Iob 17. 14. (ubi Noster vertit, *putredo. Putredini,* ait, *dixi: Pater meus es; mater mea, et soror mea, vermibus*) nunc *corruptio*, ut Ionæ 2. 7. nunc *pernicies*, vel *interitus* vel *internecio*, ut Psal. 9. 15. Isaiæ 51. 14. nunc *nugacitas*, ut Psal. 118. 85. nunc *invius*, ut Ierem. 2. 6. nunc *verbum*, ut Ierem. 18. 20. et 22.

Meretrix est fossa; cur?

Hæc omnia competunt meretrici. Primo enim meretrix est fossa profundissima, in quam amasii præcipites ruunt, perduntur et intereunt, tam quoad animam, quam quoad corpus. Alludit ad domos et gurgustia meretricum, quæ non tam domus quam antra, fossæ et ferarum lustra videntur, unde et subterranei fornices vocantur, indeque nomen fornicationis: quin et non raro in fossis mœnium urbiumque, arboribus virgultisque degunt, ibique velut vulpes transeuntibus insidiantur, eosque ad nemorosas hasce fossas pelliciunt et pervertunt, uti in nonnullis Germaniæ urbibus ab eis factitari vidi. Mystice, fossæ hæ apposite significant iuvenes a meretricibus seductos ex alto vitæ civilis et honestæ muro, puta ex culmine honestatis, rationis et virtutis præcipitare se in foveam profundissimam luxuriæ, infamiæ omnisque dedecoris et sceleris.

Et hæc est mors.

Secundo, meretrix est mors, quia amasiorum animas et sæpe corpora interficit, imo causa est ut ob eius pulchritudinem inter se rixentur iuvenes, seque mutuo digladiando occidant. Hinc S. Isidor. de fornicariis agens: *Hi,* ait, *sunt quos iam lethale θ obsignat*: per θ enim iudices olim reos damnabant ad θάνατον, id est mortem. Unde illud Persii: *Et potis est vitio nigrum præfigere theta.* S. Chrysost. vero hom. 49. in Matth. *Luxuria,* ait, *non solum petulantes, sed et homicidas facit,* uti Herodiadem fecit homicidam S. Ioannis Baptistæ.

Et sepulcrum.

Tertio, meretrix est sepulcrum, sed dealbatum ait S. Chrysost. in Ps. 50. quia exterius alba et compta apparet, sed interius plena est sordibus, putredine, lue venerea, aliisque morbis quibus amasios inficit et perdit: ipsa est sepulcrum, in quo vivos defodit libido. Unde Stobæus ser. 6. de Intemperantia: *Diogenes,* ait, *dicebat plerosque vivos seipsos humare et putrefacere balneis humectantes, et re venerea putrefacientes. Morientes autem demum mandare corpus in suffimentis et aromatibus recondi, alios etiam melle ne cito putrescant*, q. d. Diogenes ridebat hominum dementiam, quod ipsi vivum corpus, quod conservare oportebat integrum, corrumpant tabo et sordibus luxuriæ: mortuum vero corpus, quod corrumpi necesse est, ipsi condiant balsamo, myrrha aliisque odoramentis, ut incorruptum servent: cum viva corpora potius condienda forent ad longiorem vitam, mortua vero incondita sinenda ut cito consumantur.

Et sordes.

Quarto, meretrix est sordida, imo sordes meræ, quia pauperrima, sordidissima, fœtidissima, plena putore, sanie, putredine. Unde S. Chrysost. hom. 29. in Matth. *Quid,* ait, *luxuria correptus a dæmoniaco differt? Quo fit ut numquam sit in seipso sed in sepulcris versetur. Sepulcra sunt meretricum diversoria, cum multo fœtore, multa putredine sint repleta. Non minæ, non exhortationes ipsum ligare poterunt: omnia hæc vincula spernit.*

Et pernicies.

Quinto, meretrix est pernicies tam sibi quam amasiis totique reip. perdit enim nobilissimos eius iuvenes et cives.

Et nugacitas.

Sexto, meretrix est nugacitas; quia plena nugis, fraudibus et mendaciis, quibus accedentes illicit, illaqueat et dementat, adeo ut ex iis conflata et consuta videatur.

Et dolium perforatum.

Septimo, meretrix est dolium perforatum, in quod etiamsi Crœsi opes inicias, effluunt et prodiguntur, ipsaque semper eget, remanetque inops et pauper. Unde Menander misit venerem ad aurifodinas, quod nullo auro eius inopia et sitis expleatur, teste Rhodigino, l. 8. c. 5. Vere S. August. serm. 60. de Temp. *Sæpe admodum*, inquit, *perdidit luxuria quod congregavit avaritia.* Vide dicta c. 5. v. 10.

Et puteus.

Et puteus angustus, aliena.) *Aliena* id est meretrix, quæ non est tua uxor. Hæc comparatur puteo an-

gusto: primo, quia sicut puteus profundus est et obscurus, ut videatur esse barathrum; sic est et libido ac meretrix. Audi S. Chrys. homil. 11. in 1. ad Corinth. « Quando enim, ait, ab impudica libidine capta fuerit anima, sicut nubes et caligo corporis oculos; ita cum illa eripuerit menti perspiciendi facultatem, nihil sinit videre ulterius, non præcipitium, non gehennam, non timorem, sed ab illius occupata tyrannide deinceps facile potest expugnari a peccato, et tamquam fenestris carens paries undique ante oculos excitatus, non sinit radium iustitiæ menti illucescere, absurdis libidinum cogitationibus ipsum undique arcentibus. »

Secundo, sicut puteus est angustus; unde illud eius ænigma:

Dic quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas?

Utique in puteo: sic pariter angusta est domus, supellex, anima resque omnes meretricis. Rursum ipsa se et amasios in extremas angustias adducit. Unde Syrus vertit, *Puteus angustiæ et tribulationis.*

Tertio, puteus est cœno lutoque, inquit Auctor Catenæ Græcor. quin et ranis bufonibusque refertus: sic et meretrix tota spurca est et fœtida, quin et bufonem, id est dæmonem in pectore gestat. Septuag. vertunt: *Et puteus angustus alienus.* Alludit ad puteos privatos domus alienæ, qui angusti esse solent, utpote proprii domus unius: unde sæpe non sufficiunt dare aquam vicinis. Quocirca multis in locis singulæ domus suos habent puteos. Sensus est q. d. Sicut puteus alienæ domus est angustus, illique soli sufficit, non autem vicinis: sic pariter angusta est uxor aliena, quæ uni marito suo lege matrimonii astricta, ad alios se extendere nequit sine ingenti perfidia et periculo vitæ; si enim maritus resciat vel suspicetur uxorem alium adamare, utrumque ad necem persequetur, iuxta illud c. 6. 34. *Quia zelus et furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquiescet cuiusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima.* Hoc est quod ait Isaias c. 28. 20. *Coangustatum est stratum ita ut alter decidat et pallium breve utrumque operire non potest.* Vide dicta c. 5. 15. ad illa: *Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui, etc. habeto eas solus, nec sint alieni participes tui.*

Vers. 28. INSIDIATUR IN VIA QUASI LATRO, ET QUOS INCAUTOS VIDERIT, INTERFICIET.) Hebr. est כחתף *kecheteph*, id est *sicut prædo et rapina.* Hinc primo Pagninus vertit: *Etiam ipsa tamquam prædo insidiabitur*, q. d. Sicut astuta vulpes insidiatur gallinis, et lupus ovibus, ut eas faciant suam prædam et escam; sic pariter meretrix, insidiatur iuvenibus incautis et inexpertis, qui sunt velut simplices oves et gallinæ, ut eos eorumque opes, quin et sanitatem, famam, vitam, conscientiam prædetur et diripiat; unde a lupis, id est meretricibus, dicta sunt lupanaria.

Secundo, Marinus in Lexico vertit: *Etiam ipsa tamquam rapina insidiabitur.* Est hebraismus elegans, quo abstractum ponitur pro concreto. *Rapina*, id est rapacissima, scilicet fera, vel raptrix et latro. Unde Chald vertit: *Sicut rapinæ fera* (hoc est, sicut *fera rapiens*) *oculis insidiabitur.* Meretrix enim est fera rapacissima et voracissima, imo congeries ferarum omnium, ut ex omnibus conflata videatur. In meretrice enim est astutia vulpis, ingluvies lupi, rixa canis, malignitas aspidis, sævitia tigridis, superbia leænæ, virulentia serpentis, truculentia draconis, uti docet S. Chrysostom. homil. 45. in Matth. Vox *oculis* tam ad *rapiens*, quam ad *insidiabitur* referri potest, q. d. Ceteræ feræ oculis insidiantur, at pedibus unguibusque dumtaxat prædam rapiunt; meretrix vero feras superat; nam eminus oculis non tantum insidiatur, sed et rapit intuentes velut Siren, eosque ad se allicit et pertrahit, sicut magnes ad se trahit ferrum semotum et dissitum; raptos vero spoliat, necat, devorat instar Sirenum.

Tertio, Septuag. vertunt συντόμως, id est *concise*, hoc est brevi, cito, repente, raptim, uti vertunt Syrus, R. Salomon, Complut. et Regii; aut potius *concise*, id est in concisura et conscissura rapinæ. Feræ enim, dum ovem vel gallinam capiunt, illico eam dentibus unguibusque conscindunt, discerpunt et lacerant, ut devorent. Sic ergo ex Septuag. vertas: *Hic enim* (fornicator) *in concisura peribit;* quia scilicet meretrix velut fera eum ut prædam conscindet, laniabit et devorabit.

Quarto, Noster clare et nervose vertit: *Insidiabitur quasi latro;* quia *rapinam* cum Marino accipit pro raptore, qualis est latro, aut pro חתף *cheteph*, id est rapina, aliis punctis legit חתף *choteph*, id est raptor, latro, prædo. Unde Tigur. vertit: *Hæc etiam perinde, ut prædones solent, insidias struit.* Sic et R. Levi et Aben Ezra.

Primo enim, sicut latro latet in cavernis, antris, sylvis, et fere in tenebris ac nocte grassatur; unde latro dictus est a latendo, vel quod a latere adoriatur, ait Festus: sic et meretrix occulte insidias struit, ac fere noctu prædam rapit. Rursum eadem hominem excæcat et dementat, spoliatque luce rationis et iudicii, ut cæcum rapiat et prædetur. Audi S. Chrysost. homil. 11. in 1. ad Corinth. *Sicut*, ait, *latrones et murorum effossores, quando volunt aliquid pretiosum capere, lucerna extincta hoc faciunt: ita etiam in nobis facit libido: est enim in nobis perpetuo ardens lumen rationis. Ille igitur spiritus nequitiæ* (nempe luxuria) *magno impetu irruens flammam illam extinguit, et protinus diripit spoliatque omnia quæ sunt recondita.* Quod enim facit libido, hoc facit libidinosa meretrix; hæc enim est libidinis illex et lynx ipsaque quasi libido.

Meretrix insidiatur ut latro.

I.

Secundo, sicut latro primo thesaurum eripit, deinde vitam; sic et meretrix eripit primo opes et pudicitiam (quæ ingens est thesaurus) deinde sanitatem et vitam, ac amasios trudit in mortem et gehennam. Quocirca S. Bernardus, cum iuvenis esset forma eleganti, noctu tertio tentatus ab hospita ad fornicationem, exclamavit; *Latrones, latrones!* itaque pudore suffusam, et metu ne proderetur confusam abegit. Mane rogatus quosnam latrones noctu vidisset, respondit: *Veraciter aderat latro, et mihi castitatem hospita nitebatur auferre, irreparabilem thesaurum;* unde ut hæc latronum pericula evaderet, Ordinem Cisterciensem ingressus est. Si enim latro est qui opes rapit, quanto magis latro est qui pudicitiam, quæ thesaurus est incomparabilis, eripere satagit? Ita habet Vita eius lib. 1. cap. 3. II.

Tertio, sicut latrones vias publicas obsident, ut transeuntes invadant; sic et meretrices: unde et Semitariæ sunt appellatæ. De insidiis meretricis plura dicta sunt c. 7. 10. III.

Mystice, omnia quæ dicta sunt de meretrice, adaptes concupiscentiæ et voluptati cuilibet illicitæ, uti dixi c. 7. 10. et seq.

ET QUOS INCAUTOS VIDERIT, INTERFICIET.) Hebr. *Et prævaricatores in homine addet;* Syrus: *Et multi homines iniquitatem multiplicant;* R. Salomon: *Rebelles in homine addet, id est, numerum eorum augebit, qui inter Israelitas Deo sint offensi;* Aben Ezra: *Prædonem in hominem addet*, id est prædonibus iunget alios consimiles. Meretrix enim, ait R. Levi, cum parricidis et prædonibus societatem contrahit, atque incautos artibus suis in eum locum pellicit, in quo sicariorum manu cadent. Caietanus: *Et peccatores in hominibus addet;* Tigur. *Sibi prævaricatores adiungit;* Vatablus: *multiplicat;* quia nimirum meretrix invitat omnes ad sui amorem, inde ad lites, rixas et cædes: quocirca incautos interficit, ut apte vertit Noster. Nam ex Hebræo sic ad verbum vertas: *Et prævaricatores ad Adamum congregabit* (si enim יוסיף *iosiph*, id est *addet*, derives ab אסף *asaph*, significat *congregabit*) hoc est *interficiet*. Hebr. enim mors vocatur *congregatio;* unde *congregari ad patres*, idem est quod mori; *congregare* vero *ad patres*, est interficere. Causas huius phrasis assignavi Osee 4. vers. 3. ad illa: *Et pisces maris congregabuntur*, id est deficient et morientur, ut vertunt Sept. et Chald. Hinc et Theod. hoc loco vertit: *Et prævaricatores in hominibus tollet;* Chaldæus: *Et venatur filios insipientes;* Septuag. *Et omnis iniquus absumetur.*

Vere S. Cyprian. de Singularitate Cleric. *Tempus*, inquit, *luctaminis adhuc geritur, et mors per fœminam adhuc grassatur*, q. d. Sicut Eva, seducens Adamum, induxit peccatum et mortem in omnes posteros; sic etiam fœmina illex et libidinosa perdit maiorem partem hominum, eosque in libidinem, mortem et gehennam secum pertrahit. Pergit sanctus Cyprianus: *Mentior, si non videmus exinde interitus plurimorum. Quanti et quales Episcopi et clerici simul et laici post confessionum victoriarumque calcata certamina, post magnalia et signa, vel mirabilia usquequaque monstrata, noscuntur cum his omnibus naufragasse, cum volunt in navi fragili navigare! Quantos leones domuit una infirmitas delicata, quæ, cum sit vilis et misera, de magnis efficit prædam!* Unde exhortando subdit: *Longe sit pestis ista et lues; et clandestina perniries. O quam inordinabilis fœminæ propinquitas iaculatur, cuius vicinia est delictorum latrocinium!* q. d. Sicut urbes et viæ propinquæ latronibus, cædibus et latrociniis quæ ab iis assidue perpetrantur, plenæ sunt et infames: sic et meretrix omnia vicina infesta reddit suis libidinibus et sceleribus, quæ ex illis consequuntur, adeo ut meretrix, sive lupa et lupanar, videatur esse delictorum omnium spelæum et latrocinium.

Vers. 29. CUI VÆ? CUIUS PATRI VÆ? CUI RIXÆ? CUI FOVEÆ? CUI SINE CAUSA VULNERA? CUI SUFFUSIO OCULORUM?) Gnomæ hæc torquetur in bibones et temulentos, eorumque gulæ et crapulæ multa graviaque damna accenset. Unde subdit:

Vers. 30. NONNE HIS QUI COMMORANTUR IN VINO, ET STUDENT CALICIBUS EPOTANDIS?) *Cui væ*, id est cui ingens calamitas et eiulatus, nisi vinoso et ebrio? R. Levi: *Cui damnum perniciesque infertur? quisnam lamentis querelisque æthera pulsat? Ebriosus. Væ* enim significat gemitum insignem cum tunsione pectoris et complosione manuum, ob ingentem cladem et dolorem, iuxta illud: *Et scriptæ erant in eo lamentationes, et carmen, et væ*, Ezechielis 2. v. 9. Vide ibi dicta. Ubi S. Gregorius ait, *væ* notare æternam maledictionem et damnationem gehennæ: hæc ergo paratur ebriis, ut patet Galat. 5. v. 21.

CUIUS PATRI VÆ?) Recte: Hebr. enim אבוי *aboi* componitur ex אב *ab*, id est *patris*, et אוי *oi*, id est *væ*. Filii enim ebriosi parentibus mille dolores, molestias, tristitias, timores, lites, rixas et pericula creant. Secundo, alii, *aboi* derivant ab אבה *aba*, id est, desideravit; unde vertunt: *Cui appetitus* seu desiderium habendi multa, quæ in symposia insumat et absumat? utique guloso et vinoso. Tertio, alii cum Aben Ezra vertunt: *Cui egestas?* אבה *aba* enim sicut desiderare, sic et egere significat: hinc *ebion* vocatur egenus et pauper: quia cum multis egeat, multa desiderat, q. d. Vinoso est cupido omnium rerum, eo quod omnibus indigeat. Symposia enim eum deducunt ad extremam inopiam, faciuntque omnibus egere. Quarto, Syrus vertit: *Cui perturbatio?* et Septuag. *Cui tumultus?* Vinum enim ciet tumultus, ebriosque facit tumultuosos. Cum enim cerebrum habeant omnino perturbatum, et ut mare æstuans; omnia perturbant et litibus inflammant. Quinto, Chald. *Cui deformis aspectus?* Ebriosi enim fiunt lividi, luridi, tetrici, morosi, atque varias informes bestiarum formas speciesque induunt; nunc enim ringunt ut canes, nunc grunniunt ut porci, nunc rugiunt ut leones, nunc gesticulantur ut simiæ, nunc torve intuentur ut tauri, nunc ululant ut lupi.

CUI RIXÆ?) Septuag. *Cui iudicia?* id est lites. Vinum enim fumos calidos in caput exhalat, qui cerebrum indeque bilem accendunt; unde iræ, lites, rixæ, cædes et verbera. Ita quotidiana docet experientia gulonum convivia et symposia desinere in rixas et cædes. Quocirca sanctus Chrysostomus: *Sicut oleum, ait, alit lucernam, sic vinum iram inflammat, velut convenienti nomine appellantur pocula amicitiæ*: Extat antiqua Francorum lex apud beatum Rhenanum lib. 2. Rerum German. hac forma: *Nemo militiæ socium aut quemlibet alium ad potandum invitato: quod si quis ebrius repertus fuerit, eiectus quoad culpam agnoscat, aquam bibito.* Utinam illa in praxim revocetur!

CUI FOVEÆ?) Legit שחה *sciuach* per *scin*, id est fossa, fovea, sepulcrum, uti dixi vers. 27. Iam legunt שיח *siach* per *sin*, id est garrulitas. Unde Pagninus: *Cui mussitatio?* Regia, *Cui murmur?* Complut. *Cui tristitiæ et ineptiæ?* Vatican. *Cui molestiæ et tricæ?* Vatablus: *Apud quem nugæ?* Syrus: *Cui mala?* Chald. *Cui malorum congeries?* Nam ut ait S. Chrysostomus hom. 40. in Genesim: *Vini largior usus infinitorum est causa malorum.* Ebrius enim vino dissolutus effundit cordis sui ineptias, suspiciones, odia, secreta, maledicta, calumnias, quibus mille malorum sibi et aliis est causa.

Te *foveæ* notat primo ebrium præ vertigine temulentiæ non posse rectos figere gressus, sed caespitare, impingere, et non raro in fossas prolabi, vel certe turbata imaginatione eas sibi fingere. Unde S. Ambros. l. de Elia et Ieiunio: *Hinc*, ait, *vanæ imagines, incerti visus, instabiles gressus, umbras sæpe transiliunt sicut foveas.*

Secundo, *fovea* est sepulcrum. Nam, ut ait S. August. *Ebrietas est quædam vivi hominis sepultura;* ebrius enim vino obruit sepelitque rationem et mentem indeque hominem, ac induit speciem bestiæ, quæ nonnisi tactu sensuque agitur, imo cadaveris insensibilis et mortui. Unde S. Chrysost. hom. 40. in Gen. ebrium vocat *vivum cadaver*.

Tertio, *fovea* symbolice significat pericula quælibet, in quæ temulentus, utpote mero æstuans, intrepidus et audax ultro se conicit. Vere S. Chrysost. *Ebrius*, ait, *est voluntarius dæmon*, quia ebrius ita sævit, clamat, furit, et omne nefas dicit, agitque, perinde ac si esset dæmon incarnatus; sed in hoc dæmone est peior, quod in hæc scelera se ultro et libere conicit, cum dæmon obduratus in malo nil possit boni velle vel agere, sed tantum id quod malum est. Unde in dæmonis arbitrio non est ut redeat ad statum Angelicum, sed necessario dæmon est, et dæmon perseverat. Ebrius est voluntarius dæmon.

CUI SINE CAUSA VULNERA?) Ebrius enim sine offensa aut causa, quam aliquis ei dederit, rixatur, maledicit, verberat; ideoque vicissim percutitur et verberatur, idque certius et certiore ictu, utpote quem librat directa firmaque manu sobrius et sui compos. Hebr. *Cui vulnera gratis?* Caiet. *Cui percussiones capitis frustra?* Septuag. *Cui contritiones supervacuæ?* Temulenti enim vino accensi temere rixantur, pugnant et se invicem convulnerant. Audi S. Basil. hom. de ebrietate: *Heu! quid agis, o homo? famulus fugit dominum cædentem ac vulnerantem: tu autem permanes cum vino, quod singulis diebus caput ferit seu percellit tuum.* Hæc est prima vini plaga, qua per se cerebrum percutit et sternit, ut rationis sit inops. Sequitur secunda, qua vinum per alios, quos ebrius lacessit, proprie dictas ei plagas infligit, de quibus S. Ambros. de Elia et Ieiunio c. 14. *Uno die*, ait, *bibunt multorum dierum labores, de ebrietate ad arma consurgunt, calicibus tela succedunt, pro vino sanguis effunditur, et ipsum sanguinem vina fuderunt.* Quocirca Fulgentius in Mythologia in fabula Dionysii: *Iupiter, ait, ex Semele genuit Bacchum. Cum Semele quatuor eius sorores appellatæ sunt: Ino, Antonoe, Semele et Agave. Quid sibi hæc fabula velit exquiramus. Quatuor sunt ebrietatis genera: primo, vinolentia; secundo, rerum oblivio; tertio, libido; quarto, insania. Unde et hæ quatuor sorores dictæ sunt Bacchæ, quasi vino vacantes. Prima Ino; οινος enim græce, latine vinum dicimus; secunda Autonoe, quasi αυτην ου γνωσα, id est seipsam non cognoscens; tertia Semele, quasi σωμα λυον quod nos latine corpus solutum dicimus. Unde ipsa genuisse Liberum patrem (Bacchum) dicitur, id est de libidine nata ebrietas; quarta Agave, quæ ideo insaniæ comparatur, quod caput filii violenter abscidit.* Ita Fulgentius, quem nonnulli S. Fulgentium Ruspensem Episcopum, qui floruit anno Domini 520. existimant. Verum Fulgentius hic Mythologus, alius a S. Fulgentio videtur, cum materies illa fabularum et stylus S. Fulgentii gravitatem non sapiat, ait noster Possevinus in Biblioth. Quatuor Bacchi filiæ id est vinolentiæ.

CUI SUFFUSIO OCULORUM?) Hebr. חכלילות *chachlilut*, id est, *cui rubedo oculorum?* alii *chachlilut* derivant a כלל *calal*, id est consummavit, consumpsit, evertit;

unde vertunt: *Cui suffossio oculorum?* Ebriosorum enim oculi videntur suffossi, ac vino madentes, videntur ei quasi innatare. Septuag. πελιδνοὶ, id est, *lividi* (Complut. *nigri*) *oculi*. Oculos lividos vel nigros, ait Auctor Catenæ Græc. appellat cæcutientes et cadaverosos, tenebrisque oppletos; Aquila χαλαροὶ, id est *vacui*: sed videtur legendum καταρροι, id est *laborantes distillatione*, puta rheumate et catarrhis; Chaldæus: *Cui extrema oculorum prominent?* Igitur hæc omnia eodem redeunt, sed unius mali oculorum varias conditiones et damna recensent. Vinum enim, primo ignitos vapores in caput eiaculans, oculos facit rubentes, et quasi igneos, qui signum sunt audaciæ et impudentiæ, ait Aristot. in Physiognom. Rubedo enim fit ex concursu sanguinis et caloris; sicut ex adverso pallor in metu fit ex fuga sanguinis et caloris. Ex rubedine sequitur hebetudo oculorum: oculi enim humore suffusi caligant et cæcutiunt, inde eorumdem tumor, livor, caligo ac nigredo.

Audi Clem. Alexand. 2. Pædag. c. 2. « Vino immodico oculi detorquentur ac divertuntur, cum præ humoris multitudine visus tamquam in piscina natitet, atque adeo mentiri coacti existimant quidem omnia in orbem circumagi; numerare autem non possunt quæ procul sunt, tamquam sint unica. Atque duos soles videre mihi videor ebrius, dicebat ille Thebanus senex. Motus enim visus a vini calore, sæpe eius quod est unum, multiplicatam apprehendit visione substantiam: nihil enim differt an visum videat, an id quod videtur. Idem enim visui ex utrisque accidit, qui propter fluctuationem non potest subiectum perfecte comprehendere. » Et post nonnulla: « Cui sunt lividi oculi? an non eorum qui in vinis tempus consumunt, etc. Salomon quidem eum qui potu nimio delectatur, etiam rationi mortuum esse ostendit per liventes oculos, quod est signum mortui, eam, quæ est in Domino, ei mortem annuntians: oblivio enim eorum quæ ad veram vitam pertinent, vergit ad interitum. » Præclare Lucretius:

Cum vini, inquit, vis penetravit
Acris, et in venas discessit deditus ardor,
Consequitur gravitas membrorum, præpediuntur
Crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
Nant oculi, clamor, singultus, iurgia gliscunt.

Porro pro *suffusio* alii legunt *suffossio*, alii *confusio*, alii *confessio*. Audi singula enarrantem Franc. Lucam hic erudite Notat. 487. Suffunduntur, inquit, ebriosorum oculi, nasusque rubore, quem humorum ex vino ortorum calor efficit. Efficit quoque humorum vis oculorum aciem obtundi, et suffundi oculos caligine, quæ videndi imminuat facultatem. Trilinguis Collegii manuscriptum *confusio* habet, quod similiter vel ad ruborem est relatum: habent enim potatores ruborem perpetuum, quem verecundi temporarium: vel ad humorem, quo potatorum visus offunditur. Est autem apertum mendum quod habet Neurenbergensis editio *confessio*, quamvis produnt et confiteantur oculi ebrietatis studium. Chaldaica Paraphrasis, in Regia editione latine versa est: *Et cui extrema oculorum prominent?* id quod pro suffossionis lectione facere possit; nam quæ suffodiuntur prominent, sicut prominet terra quam talpa suffodit. Sed non satis scio quid designet Paraphrasis, an oculos prominentes, an prominentes genas, quæ in rugas ebriosis contrahuntur, an quid aliud. Porro subministrat continue multus frequensque vini potus calorem, qui oculorum humorem paulatim exhauriat, et videndi facultatem debilitet, tandemque arefactis organis exstinguat, quod suffossione oculorum significari possit; nisi forte respectum sit, ab iis inquam, qui pro *suffusio*, *suffossio* substituere, (verisimillima est enim *suffusio* nostri Interpretis scriptura) ad potatorum pugnas, qui dum in prælia inermes traduntur, fortasse quod mulieribus est consuetudo, manibus sibi invicem exarant genas oculosque suffodiunt. Huc (ad pugnam dico) haud dubie respexerunt Græci, cum transtulerunt: Τίνος πελιδνοὶ οἱ ὀφθαλμοί, *cuius lividi oculi?* solent enim pugnis aut poculis cædere, et lividos mutuo sibi oculos dare. Cæterum graviora his non raro et designant et perpetiuntur, eoque deveniunt, ut in crucem agantur, ubi eorum oculos suffodiant corvi de torrentibus, et comedant filii aquilæ. Hæc Lucas.

NONNE HIS QUI COMMORANTUR IN VINO, ET STUDENT CALICIBUS EPOTANDIS?) Hebr. *Nonne his qui tardant super vinum, et ingrediuntur ad scrutandam mixtionem?* id est qui longas moras trahunt in compotationibus, quique sollicite investigant et scrutantur, ubinam sit vinum præstantius et generosius ad potandum, ait R. Salomon et R. Levi. Vatab. *Apud eos nimirum qui vinum sectantur, qui veniunt scrutatum, ubi vinum misceatur;* Septuag. *Nonne vestigantibus ubi compotationes fiant?* Chald. *His qui investigant domum mixtionis*, id est popinam et vini tabernam. Syrus: *Iis qui ita se detinent, ac si esset domus compotationis.* Mox addit: *Ne vino inebrieris, sed loquere cum viris iustis et ambula cum illis, et sermones consere*, quod accepit ex Septuag. de quibus v. seq.

Potores ergo ita vino inhiant ut cum Diogene Cynico in dolio morari et habitare videantur, non ad illud implendum, ut ille, sed ad illud evacuandum; non ad speculandum cælos, uti ipse, sed ad exhauriendum calices. Hinc non tantum dies integros sed et noctes subinde perpotant et pergræcantur, nec cessant, nisi vel somno obruantur, vel sopiti a mensa ad lectum velut porci vel cadavera auferantur. Nota: Vinum ab Hebræis vocatur *mixtio* vel *mixtura;* quia solent vina tenuia generosis, acria lenibus, austera dulcibus misceri. Aut potius, quia Hebræi prisci, utpote temperantes, vina sua, quæ generosa sunt, aqua miscebant, et diluebant, uti alibi ostendi. Præclare S. Aug. serm. 231. de Tempore, ebrios comparat paludibus: in quibus nil nisi ranæ et serpentes nascuntur, ac inter alia ebrietatis damna hæc recenset: « Et est in illis oculorum caligo, vertigo, fatigatio, et dolor capitis, suffusio vultus, membrorum omnium tremor, animæ ac mentis stupor. In talibus impletur quod scriptum est: Cui væ? cui tumultus? cui iræ? cui rixæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? Nonne his qui morantur in vino et eis qui investigant ubi potus fiunt, et student calicibus epotandis? Sed illi qui tales esse volunt, miserabiliter se excusare conantur dicentes: Ingratum habeo amicum meum, si quoties illum ad convivium vocavero, potum ei, quantum voluerit, ipse non dedero. At non sit tibi amicus qui te Deo vult facere inimicum, qui et tuus et suus est inimicus: si et te et alium inebriaveris, habebis hominem amicum, habebis Deum inimicum. Et ideo sapienter considera, si iustum sit ut te a Deo separes, dum te ebrioso coniungis. »

Audi dotes sobrietatis et damna ebrietatis ex Beda in Collectaneis: « Sobrietas servat memoriam, acuit sensum, sincerat mentem, dirigit vultum, integrat pudorem, mitigat vitia, figurat aciem, elinit aures, exonerat cerebrum, exprimit linguam, explicat sermonem, nutrit medullam, confirmat sanguinem, procurat venas, constringit nervos, contemnit libidinem, recreat somnum, propagat senectutem, perhibet mysterium, et hominem constabilit. Ebrietas est imbecillitas, prima obvolvit memoriam, evacuat sensum, negligit mentem, confundit intellectum, concitat libidinem, involvit linguam, impedit sermonem, corrumpit sanguinem, obtundit visum, perturbat venas, obturat auditum, infirmat nervos, subvertit sensum, resolvit viscera, onerat cerebrum, debilitat memoriam, aufert fortitudinem, flagitat somnum, impedit menstrua, obturat animum, maculat corpus et hominem suo vitio coinquinat et sine honore facit. »

NE INTUEARIS VINUM, QUANDO FLAVESCIT, CUM Vers 31.
SPLENDUERIT IN VITRO COLOR EIUS: INGREDITUR BLAN- et 32.
DE, SED IN NOVISSIMO MORDEBIT UT COLUBER, ET SICUT REGULUS VENENA DIFFUNDET.) Hebr. *Ne aspicias vinum, quando rubescit*, (quia in Palæstina non habent vinum album, sed tantum rubrum, uti mihi viri graves Romæ asseverarunt) cum *dederit in calice oculum suum.*

Noster pro *rubescit* vertit *flavescit*, quia flavus color est e viridi, rubro et albo concretus: hoc est fulvus color, qualis est color auri, mellis et aristarum mature-

Google

scentium. Unde hic color valde gratus est oculis, valdeque irritat appetitum et gulam. Sane in Italia multa vina videmus aurescentia et aurei coloris, quæ oculos æque ac gulam illiciunt.

Rursum flavus color non tantum in vino rubro sed et albo cernitur: quare cuilibet vino competit. Denique flavus color ad rubrum accedit et pertinet, eiusque est velut species. Unde Gellius l. 2. c. 26. *Asseverat rufum colorem multas habere species differentes, quas Latina oratio singulis propriisque vocabulis non demonstrat, sed una ruboris appellatione significat: quippe rufus color a rubore quidem appellatus est, sed aliter rubet ignis, aliter sanguis, aliter ostrum, aliter crocus. Et tamen ex ipsis rebus vocabula colorum mutuatur, et igneum aliquid dicitur, et flammeum, et sanguineum, et croceum, et ostrinum, et aureum. Rufus enim et ruber nihil a vocabulo rubei differunt.* Sed eodem loco Fronto contendit latine etiam sub *rufo* et *rubro* colore has item differentias significari: *Fulvum, flavum, rubidum, phæniceum, rutilum, luteum, spadicem, aut acuentes, aut incendentes rufum, aut cum colore viridi miscentes, aut nigro infuscantes, aut virenti sensim albo illuminantes.*

Rubri coloris multæ species.

Oculus vini quis? Resp.

I. Pro *color eius* hebr. est *oculus eius.* Primo, ad litteram et genuine, *oculum* Hebræi vocant *colorem*, et ut Chald. vertit *splendorem*: tam enim lux sive splendor, quam color, est obiectum oculi et visus. Est metonymia frequens Hebræis: ponitur enim potentia pro obiecto; puta oculus pro colore. Unde Syrus vertit; *Cum in calice sui pulchram speciem præbuerit;* Chald. *Cum posuerit in calice colorem suum.*

II. Secundo, Caiet. *Oculus,* ait, *vini appellatur perspicuitas eius. Oculus enim naturalis est animantis pars habens in se perspicuum vivum; ac propterea quod est perspicuum ac vivax ipsius vini, eiusdem oculus appellatur.* Vinum enim generosum est spiritosum, ac spiritus per bullas seu oculos eiaculatur.

III. Tertio, oculus vini vocatur *lux solis*, vel *candelæ* aut *lampadis,* quæ recepta a vino in vitro, ab eoque refracta vel repercussa speciem splendentis oculi exhibet: lux enim est figura orbicularis instar oculi. Rursum sicut per oculos maleficorum fit fascinum (per eos enim fascinantur pueri) sic per hosce quasi vini oculos fascinantur et illiciuntur ad potandum intuentium aspectus et animi.

Significat ergo continendos esse oculos, ne vinum flavescens et aurescens intueamur: ipsum enim est pellax et illecebrosum, rapitque ad se intuentis gulam, sicut species fœminæ rapit intuentis libidinem. Ita Eva, videns lignum pulchrum et gustatu suave, illecta fuit ad comedendum pomum vetitum, illoque se, maritum et posteros omnes perdidit. Cohibe ergo oculos, ne vinum in vitro flavescens et subsiliens intueantur: quia si videris, bibes. Magna enim est vis, magnus oculorum dominatus in corda, magna vicissim cordium adversus oculos tum sympathia, tum servitus; quo enim feruntur oculi, eo repente et furtive rapiunt secum animos et corda.

Septuag. paraphrastice nonnulla ex suo addentes, sic vertunt: *Ne inebriamini vino* (Vatican. *vinis*) quia mixtura variorum magis illecebrosa et deliciosa est, magisque turbat cerebrum et inebriat. Unde Nazianz. apud Maximum serm. 30. *Damnum*, ait, *putamus, nisi vernaculo vinum aliquod externum, velut tyrannus misceatur.* Vinum ergo mixtum sævit in cerebrum instar tyranni, *sed conversamini cum hominibus iustis* (sobriis et sapientibus) *et conversamini in deambulationibus*, id est, ut clarius vertit Auctor Catenæ Græc. *Sed in porticibus publicisque ambulacris cum viris iustis familiariter conversamini; nam si in phialas et pocula dederis oculos tuos, postea ambulabis nudior pistillo*, id est, ad extremam paupertatem et nuditatem redigeris. Pistillum enim quo aromata in mortario, aut uvæ in vase torcularis tunduntur, assidua tunsione plane nudatur, imo decorticatur et raditur; unde proverbia: *Pistillo calvior*, pro valde glabro et calvo: *pistillo nudior*, pro exhausto: *pistillo retusior*, pro obtuso et hebete, quales facit temulentia: *Hyperi vertigo, sive pistilli circumlocutio*, de quo Plato in Theæteto, pro eo cuius sermo in idem revolvitur, sive qui idem semper agitat, neque quidquam tamen explicat; vel, ut interpretatur Hesychius, qui idem semper agit, neque quidquam tamen proficit, uti potores opera multa inchoant, sed nullum absolvunt, quia toti sunt in calicum circumvolutione. Alii τὸ *pistillo nudior* referunt ad revelationem secretorum: ebrii enim nudant et enuntiant omnia cordis arcana et secreta. Huc facit axioma Plutarchi in Moral. *Mundus aqua et igne corrumpitur; luxuriosorum autem opes, amore et ebrietate:* et Menandri: *Multum meri parum sapere cogit: contumelia et vinum, amicorum mores amicis detegere solent.*

Ingreditur blande.) Chald. *recte*; Hebr. *procedit in rectitudinibus,* id est procedit recte, iucunde, blande. Aben Ezra id refert ad vitrum vel calicem, q. d. Vinum infusum recte illabitur in calicem, videturque rectum et naturæ consentaneum, ita ut damnum inferre nequeat. R. Levi: *Vinum, ait, in calice miram sui speciem exhibet; servat enim naturæ cursum ad rectitudinem et ad æqualitatem vergit, ut solet vinum generosum, quod in suprema calicis superficie, cum primum effunditur, pars subtilior apparet.* R. Salomon refert ad actiones quæ temulento rectæ videntur, esto obliquæ et pravæ sint. *Quando*, ait, *quis ebrietate diffluit, quæcumque crimina incurrit, rectas actiones arbitratur, cum omnia sua instituta et vias rectas æstimet.* Vatablus refert ad colorem et splendorem quem vinum directe iacit in oculos intuentium; unde vertit: *Noli contemplari vinum cum rubet, et cum phiala colorem suum reddit recta procedentem.*

Noster longe aptius refert ad gulam et guttur potantis, q. d. Vinum decipit tum colore, tum gustu, quia gustatu est blandum, suave et delicatum; ingreditur enim in guttur directe, quia illi iucundum est et suave; suo enim vinoso sapore, qui dulcedinem habet, non mollem et flaccidam, sed acrem et igneam, pungit stimulatque fauces ad illud avide hauriendum. Vinum ergo ambulat et illabitur *in rectitudinibus*, id est sine offensione, sine asperitate, leniter et suaviter: ac videtur rectum, id est bonum, blandum et appetibile. Sic *rectum* sæpe capitur pro iucundo, ut cum crebro in Scriptura dicitur: *Rectum fuit in oculis eius*, id est ei placuit, fuitque gratum et iucundum.

Sed in novissimo mordebit ut coluber, et sicut regulus venena diffundet.) Hebr. *Et sicut regulus expandet*, scilicet suum virus et venenum. Hebr. est יַפְרִשׁ *iaphris*, quod Aben Ezra vertit, *pungit*, propter calcaria quæ regulus in pedibus gerit; R. Salomon, *separat*, id est eum a vita disiungit; Pagnin. *dolore afficiet*; Chald. *Novissimum autem eius sicut coluber mordet, et sicut aspis quæ volat;* Vatablus: *Velut aspis punget;* Syrus: *Sed cogita mæstitias, quia finis vini est sicut plaga colubri, et sicut regulus qui volat;* Septuag. *At novissime tamquam a serpente vulneratus extenditur, et tamquam a ceraste diffunditur eius venenum.* Cerastes est serpens bino cornu cornutus: κέρας enim Græcis est cornu: dolosum esse, arena se condere, et oblatu necare, tradunt Plinius et Nicander. Unde Auctor Catenæ Græc. sic explicat: Ad postremum, ait, et animæ et corporis mortem non secus a vino, quam si a ceraste, vel alio venenoso serpente esses morsus, moriere: qui enim a serpente mordetur, morsus doloris initio vix sentit: ad finem tamen perit. Est autem cerastes pessimum et callidissimum serpentis genus; etenim toto reliquo corpore sub arena abdito, sola cornua superne prominere sinit: hæc autem dum instar vermiculi subinde movet et agitat, incautas volucres aliasque animantes ad se allectat. Porro autem ut primum ad cornua, tamquam ad certam escam advolaverint, vel adrepserint, statim illas intercipit et interimit. Hæc ille. Albertus Magnus, Gesnerus, et alii volunt cerastem esse dipsadem: dipsas est serpens ita græce dictus, quod mordendo excitet sitim, qua fit ut morsi assidue sitientes iugiter bibant, et tandem bibendo se suffocent vel crepent; sic et vinum in potoribus sui sitim acuit, ut quo plus bibunt, eo plus bibere sitiant, donec vino se obruant, et non raro enecent.

Gen. 32.

by Google

Sensus ergo est, q. d. Vinum blande, iucunde et sapide per fauces in stomachum illabitur: at in stomacho suum calorem et vinolentiam quasi virulentiam exercens, sanguinem et spiritus, ac per eos omnia membra inficit et inflammat, ut iam non vinum, sed venenum serpentis et reguli esse videatur, quod proinde creat ardores, febres, catarrhos, nauseam, vomitum, milleque alios morbos, qui sæpe mortem afferunt, quin et corpus mentemque incitant ad libidines, rixas, cædes omneque nefas. Quare vinum pestilentius est quovis serpente et quovis veneno; quia hoc solum corpus inficit, et necat; vini autem vis a corpore in animam mentemque proserpit, in eaque rationem ac iudicium sopit, et quasi interimit, ut anima sui impotens agatur phantasia ac concupiscentia gulæ, luxuriæ, iræ, cæterorumque vitiorum, quam vinum suscitat et accendit.

Unde S. Ambros. lib. de Elia et ieiunio c. 16. *Ebrietas*, ait, *fomentum libidinis, incentivum insaniæ, venenum sapientiæ*; et c. 14. *Quis tale miscuit furoris poculum? quis tantum infudit mentibus venenum?* et infra: *Cibos promittis, tormenta irrogas: vina prætendis, venena suffundis. Omne enim quidquid nocet, venenum est; tollit sensus, viscera exurit, somnum infestat, caput vexat. Etiam maior vis vini, quam veneni est. Denique venenum vino excluditur, non vinum veneno. Merito Deus per Mosen non solum veneno, sed etiam veneno draconum, vinum comparavit dicens: Furor draconum vinum eorum et ira aspidum insanabilis. Et pulchre additur, insanabilis; multi enim a reliquorum serpentum veneno curantur, nemo ab ebrietate; certe veneno caro vulneratur, vino mens.* (Deut. 32.)

Porro Noster Martinus de Roa l. 6. Singularium c. 12. per serpentem, sive colubrum, accipit viperam, sicque explicat: Quemadmodum ubi corpus ac mentem vinum occupavit, omnia perturbata et confusa cernimus, ex una duas flammulas videmus, firmissimæ columnæ nutant; ita etiam quæ sunt in mente, rerum figuras atque imagines, sive phantasmata, turbat ac miscet, facitque ut amici arcanum, quod, cum esset integer, visum est dulcissimum amicitiæ pignus, in ebrietate sit vipera, quæ viscera disrumpat ut exeat; deinde cum exierit, et auctorem perdit primum et alios deinde discruciat. Convenit cum hac sententia Plutarchus, qui in comment. de Loquacitate: *Balenas*, inquit, *pisces et viperas partu rumpi aiunt; arcana autem eos, qui non continent, foras elapsa perdunt.*

Mystice, vinum est quælibet voluptas et peccati illecebra; peccatum enim vinum est, non illud quod bonæ vites germinant, sed quod pestilens adversarius noster propinat: nam *fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile*, Deut. 32. 33. Huius primus aspectus insipientibus pulcher et delectabilis videri solet, qui vindictæ appetitu, superbiæ dominatu, et voluptatis gustu lætantur; sed faucibus mentis traiectum, ac in stomachum spiritualem translatum, o quales torsiones excitat, et quantis inquietudinibus animam gravat!

Et sicut regulus venena diffundet.) *Regulus* latine idem est quod græce *basiliscus*; hic enim est rex serpentum, sicut aquila avium, balæna piscium, elephas iumentorum, leo ferarum. Apposite vinum comparatur basilisco: (Vinum est basiliscus.) I. primo quia, sicut basiliscus solo intuitu eos quos aspicit necat, halitus venenatos et lethiferos oculis suis in eos vibrando; sic pariter vinum intuitu suo rapit, inficit et perdit potores. Unde ait Salomon: *Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color*; Hebr. *Oculus eius. Basiliscus*, ait Festus, *dictus est, vel quod in capite habeat album quiddam instar diadematis, vel quod reliqua serpentum genera vim eius fugiant*; sic pariter ebrios velut rixosos, pugnaces, homicidas, imo insanos et furiosos fugiunt omnes, etiam scelerati. *Basilisci*, ait Plinius lib. 29. cap. 4. *quem etiam serpentes ipsi fugiunt, alios olfactu necantem, qui hominem, vel si aspiciat tantum, dicitur interimere, sanguinem magi miris laudibus celebrant*; sic et magi vino et vinosis se pascunt, suaque magica exercent.

II. Secundo, Plinius lib. 8. cap. 21. basiliscum ita describit: « Cyrenaica hunc generat provincia, duodecim non amplius digitorum magnitudine, candida in capite macula, ut quodam diademate, insignem. Sibilo omnes fugat serpentes, nec flexu multiplici, ut reliquæ, corpus impellit, sed celsus et erectus in medio incedens. Necat frutices non contactos modo, verum et afflatos: exurit herbas, rumpit saxa. Talis vis malo est. » Sic pariter temulentus suis sibilis, clamoribus, minis et rixis fugat omnes: idem celsus et superbus incedit. Vis mali eius est in halitu, quo quasi igneo et se et alios accendit et ignit, ut videatur totus esse igneus, imo ignis omnia accendens et vastans. Et hoc maxime hic spectat Salomon.

Tertio, Ælianus, Solinus et alii tradunt veneni basilisci remedium esse speculum; hoc enim illi obiecto halitus eius venenatos reverberari, et in basiliscum retorqueri, ipsumque enecare. Ita remedium temulentiæ et ebrietatis est, si quis inconditos et fœdos tum suos, tum aliorum ebriorum mores, velut in speculo intueatur: mox enim ut eos viderit, ipsum vini et crapulæ odium et horror capiet. Hinc Pythagoras rogatus: *Quomodo quis temulentiam relinqueret?* resp. *Si sæpe quæ per temulentiam designet, consideret, et si ante oculos habeat vitam ebriorum.* Ita Maxim. serm. 30. Et Plato temulentiæ deditis suadebat, ut poti ad speculum se contemplarentur; ita fore ut ab eo vitio recederent conspecta fœditate illius. Ita refert Laert. lib. 3. nihil enim insano similius quam ebrius. Quocirca Lacones pueris ostendebant servos vino temulentos, ut eorum gestus inconditos videntes, odio haberent ebrietatem. Ita Plutarch. in Lacon. III.

Tropol. disce hic quanta sit malignitas vini nimie hausti ac temulentiæ. Comparatur enim hic veneno, imo colubro et basilisco. Præclare S. Basilius apud Anton. in Melissa, parte 1. cap. 41. « Ebrietas, ait, est dæmon sponte admissus per voluptatem in animos. Ebrietas mater est malitiæ, impugnatio virtutis. Hæc ex forti timidum facit, ex modesto lascivum, iustitiam ignorat, prudentiam abolet. Nam sicut aqua pugnat cum igne, sic immoderatio vini mentem sobriam extinguit. Ebriorum vita nec somnus est, nec vigilia, sed insomnium. His livent oculi, pallet cutis, spiritus est angustus, lingua resoluta, vox incerta et pedes tamquam pueris cespitantes. Ebrietas est rectæ rationis alienatio et delirium, luxuriæ fomes, voluptatum suppeditatio, lues iuventutis, animæ venenum, rationis extinctio, virtutis alienatio. » (Gnome contra temulentiam.)

Ibidem Anacharsis: *Primum*, ait, *poculum bibitur sanitatis, secundum voluptatis, tertium iniuriæ, quartum insaniæ.* Et Pythagoras: *Tres botri nascuntur in vite: primus voluptatis, secundus ebrietatis, tertius iniuriæ.* Plato vero: *Ebrius gubernator*, ait, *omnia evertit, sive navim, sive currum, sive exercitum, sive quodcumque tandem sit, quod ab illo gubernatur.* Sixtus, non Pontifex, sed philosophus, in Sententiis quæ exstant tomo 5. Bibliothecæ SS. Patrum, ait: *Ebrietatem quasi insaniam fuge.* Plura de damnis temulentiæ vide apud S. Chrysostomum, S. Basilium, S. Augustinum homil. de Ebrietate. Vide et quæ dixit Ecclesiast. cap. 31. vers. 38.

Quocirca ebrietatem ita pingit S. August. (vel quisquis est auctor, stylus enim arguit non esse S. Aug.) tract. de Sobrietate et virgin. c. 1. tom. 9. « Ebrietas ab animæ iniuria incipit, et flagitiorum omnium mater est, culparum materia, radix criminum, origo omnium vitiorum, turbatio capitis, subversio sensus, tempestas linguæ, procella corporis, naufragium castitatis. Ebrietas est insania voluntaria, turpitudo morum, dedecus vitæ, honestatis infamia, animæ corruptela. »

Oculi tui videbunt extraneas, et cor tuum loquetur perversa.) (Vers. 33.) Pergit recensere damna vini et ebrietatis. Eo enim hæc omnia pertinent, ut patet ex ultimis capitis verbis. *To videbunt* sumitur in actu non inchoato, sed perseveranti et perfecto, q. d. Videndo inhærebunt extraneis, earumque specie et concupiscentia se pascent et oblectabunt. Unde Pynusius Abbas apud Cassian. collat. 20. c. 9. ex hoc loco docet, oculos cum vident meretricem, vel rem turpem, illico ab ea esse avocandos:

« Impossibile namque est, ait, mentem bonis cogitationibus immorari, cum principale cordis ad turpes atque terrenos intuitus fuerit devolutum. Vera est enim illa Salomonis sententia: Oculi tui cum viderint alienam, os tuum tunc loquetur prava, et iacebis tamquam in corde maris, et sicut gubernator in magna tempestate. Dices autem: Ferierunt me, sed non dolui: et deluserunt me, ego autem nescivi. Relictis ergo non solum turpibus, sed etiam terrenis cogitationibus universis, erigenda est semper ad cælestia nostræ mentis intentio, secundum Salvatoris nostri sententiam: Ubi enim ego sum, inquit, illic et minister meus erit, » Ioan. cap. 12.

Pro *extraneis* hebr. est זרות *zarot*, quod Chald. Vatabl. Calet. et alii vertunt, *extranea*. Hebræi enim genus fœmininum sæpe usurpant pro neutro, ut sensus sit, q. d. Si vino deditus fueris, extranea, puta absurda phantasmata, visiones et spectra videbunt oculi tui, propter confusionem vaporum ascendentium ad cerebrum. Hac enim de causa ebriis omnia videntur gyrare et in orbem agi; aut pugnis, cædibus et funeribus misceri; aut aquis mergi et suffocari; oculi enim eorum vino mersi sunt et quasi innatant. Posset quoque τὸ *extranea* referri ad peccata et libidines peregrinas et sodomiticas, de quibus mox.

Noster melius cum Septuag. R. Salomone et Aben Ezra vertit *extraneas*, id est fœminas alterius viri aut domus, quæ non sunt tuæ uxores, quales sunt meretrices. Unde Tigur. vertit: *Si oculi tui spectabunt meretrices, iam pectus quoque tuum perversa cogitabit*, q. d. Si vino indulseris, sines, imo stimulante vino ultro quæres, videre meretrices, et filias vel uxores alienas, earumque concupiscentia exardescet cor tuum, ut actus venereos secum loquatur, verset ac cogitet, ad eosque illas aliosque incitet et sollicitet: *Ebriosi enim et vinolenti cor habent in lingua*, ait Plutarchus in Moral. cum sobrii linguam habeant in corde. Ebrii enim effutiunt omnia quæ cogitant et desiderant; sobrii vero tacenda silent et in corde servant. Causam dat S. Hieron. ad Eustoch. de virginitate servanda: *Venter*, inquit, *mero æstuans despumat in libidines*; quare *qui ventrem farcit, venerem nutrit*, ait B. Odo, Abbas Cluniac. qui floruit anno Christi 900. Quocirca S. Basil. hom. de ebrietate, docet ebrios peiores et luxuriosiores esse bestiis; quia contra naturam Sodomæ peccata imitantur. quod non faciunt bestiæ: *Dicere ausim*, inquit, *temulentos magis expertes rationis esse quam ipsas belluas; quadrupedia enim ac feræ omnes ordinatos habent ad coitum impetus; at illi quorum animus ebrietate detinetur, corpusque præternaturali calore refertum est, omni tempore et omni pene hora ad immundos et turpes complexus dilabuntur.*

Porro Septuag. vertunt: *Oculi tui cum viderint alienam, os tuum tunc loquetur perversa*, q. d. Cum vino te ingurgitaris, si forte videris meretricem fœminamve pulchram et comptam, protinus rapieris in eius concupiscentiam; adeo ut nec os et labia cohibere queas, quin verba obscœna et venerem stimulantia proloquantur. Vinum enim et venerem excitat, et linguam ad venerea proloquendum exstimulat. Vere S. Hieron. in c. 1. epist. ad Titum: *Ubi saturitas*, inquit, *et ebrietas, ibi libido dominatur. Specta ventrem et genitalia; qualis ordo membrorum, talis et vitiorum. Numquam ego ebrium castum putabo, qui etsi vino consopitus dormierit, tamen potuit peccare per vinum. Dicat quisque quod volet, ego loquor conscientiam meam, scio mihi abstinentiam et nocuisse intermissam, et*
Ep. 83. ad Oceanum. *profuisse repetitam.* Idem alibi: *Vinolentia scurrarum est et comessatorum, venterque mero æstuans cito despumat in libidinem:* idque mox Noe et Lot exemplis confirmat.
Lib. 2. de legibus. Quamobrem Plato: *In civitate*, inquit, *nec servus, nec serva umquam vinum gustet, nec ipsi quidem magistratus illo, quo magistratus gerunt, anno; neque gubernatores, neque iudices, dum munus suum exercent, ullo modo vinum gustent.*

Hac de causa prisci ascetæ, virgines ac iuvenes sapientiæ et castitatis studiosi, vino abstinuere, vel non nisi modico usi sunt. Nam, ut ait S. Hieron. ad Eustoch. de cust. Virgin. *Vinum et adolescentia duplex est voluptatis incendium: quid oleum flammæ adiicimus? quid ardenti corpusculo fomenta ignium ministramus? Paulus ad Timoth.* epist. 1. c. 5. *Iam noli*, inquit, *aquam bibere sed modico vino utere propter stomachum et frequentes tuas infirmitates. Vide quibus de causis vini potio concedatur, ut ex hoc stomachi dolor et frequens medeatur infirmitas.*

Quocirca prisci primique Patriarchæ, imo homines omnes ab Adam usque ad Noe per 1500. et amplius annos abstinuere vino. Hoc enim invenit Noe post diluvium, Genes. 9. 20. Sic Nazaræi abstinebant vino, Numer. 6. æque ac sacerdotes ingressuri tabernaculum, idque ex lege a Deo sancita Levit. 10. Idem fecere Esseni, ut toti vacarent contemplationi et studio rerum divinarum, teste Iosepho, Philone et Eusebio. Quin et Porphyrius lib. de Abstinentia ab esu animal. asserit plerosque ex eis divino afflatos spiritu vates exstitisse. Sic vino abstinuere Samuel, Samson, S. Ioannes Baptista, S. Timotheus S. Pauli discipulus, S. Antonius, S. Hilarion, S. Paula, cæterique eximii Prophetæ et Anachoretæ; quin et cœnobitæ, teste S. Hieronymo, Palladio, Evagrio et Ruffino in Vitis Patrum. Plura huius rei exempla recensui Daniel. 1. 17.

Et eris sicut dormiens in medio mari, et quasi so- Vers. 34.
pitus gubernator, amisso clavo.) Id est gubernaculo navis. Hebr. est, *sicut dormiens in summitate* aut *vertice mali*, puta in carchesio seu Gabia, in qua stat excubitor, ut piratas, rupes cæteraque pericula eminus ex alto prospiciat, de iisque nautas admoneat. Hic enim, si dormiat, nautas omnes periculo exponit, quin et seipsum, ne scilicet ex alto in præceps ruat. Similiter facit ebrius. Regia et Caietanus vertunt, *in capite rudentum*, sive funium nauticorum; R. Salomon, *sicut sopitus in vertice clavi*, quod Noster sensate vertit: *amisso clavo:* consentiunt Septuag. Syrus et Chaldæus de quibus inferius. Unde liquet Hebr. חבל *chibbel* et rudentes, et malum, et clavum navis significare. Radix enim חבל *chabal* significat gubernare navem; navis autem his tribus gubernatur, scilicet rudentibus, malo et clavo; unde חבל *chobel* vocatur nauta, nauclerus, gubernator. Denique R. Emmanuel vertit: *Sicut dormiens in vertice.* Hic enim anchoram, quæ in mare mittenda erat ut navim firmaret, in ipsa navi detinet, eique indormit, quo fit ut assidue navis iactetur et fluctuet. Similiter iactatur et fluctuat ebrius, dum vino anchoram rationis amisit, illique sopitus indormit.

Recensuit Salomon multa et gravia vini et vinolentiæ damna, scilicet primum v. 29. quod pariat rixas, foveas, vulnera et suffusionem oculorum; secundum v. 32. quod mordeat ut coluber, et ut regulus venena diffundat: tertium v. 33. quod suscitet luxuriam, tum oculorum, tum cordis et oris: quartum hic recenset, scilicet quod ebrium faciat similem navarcho dormienti, qui in navi iactatur fluctibus, iisque hauritur et mergitur.

Pro quo nota cum Lyrano hominem comparari navi; sicut enim navarchus assistit navi ut eam regat, sic ratio et mens assistit corpori et homini ut illam dirigat, ait Plato. Simili modo intelligentiæ, sive Angeli præsides cælorum, assistunt suis orbibus cælestibus, perinde ac navarchus assistit navi, ut eos moveant et gyrent; sed hoc discrimine, quod Angeli dumtaxat assistant cælis; anima vero et mens non tantum assistat corpori; sed et illud informet, ita ut ex anima et corpore velut ex forma et materia coalescat et confletur una res, sive unum compositum, quod est homo: quare navis est corpus, nauclerus est mens, clavus est ratio, iudicium, prudentia, quam rapit perditque ebrietas. Ita Beda.

Quocirca Gentiles, teste Carnead. apud Philostratum, lib. 3. de Imagin. Bacchum compotationis præsidem finxerunt et pinxerunt vehi navigio, in cuius prora erat panthera, in puppi tigris, hinc inde hedera et musica instrumenta, in medio canalis vino æstuans: nulli in navigio remi, nullum velum, nullus gubernator, ut significarent in compotationibus ita navigari inter turbines et tempestates litium, detractionum, clamorum, pugnarum, ad naufragium omnis honestatis et virtutis. Bacchum velut

by Google

navarchum sequuntur potandi nautæ, et calicum remiges, ut ait Athen. lib. 10. qui vinum pro remo ducentes, et ranarum more bibentes naufragium faciunt, iactura tum pecuniæ, tum mentis, tum virtutis.

Ebrius est quasi navarchus dormiens.

I. Igitur primo, sicut dormiens in navi iactatur ventorum flatibus, ac maris æstibus et fluctibus, et nunc ad sidera videtur ascendere, nunc in abyssum descendere et demergi: sic pariter æstibus phantasmatum et cupiditatum sursum et deorsum iactatur ebrius. Ita S. Ambros. lib. de Elia et ieiunio, cap. 16.

II. Secundo, sicut nauclerus dormiens sinit navim agi in rupes, scyllas et charybdes, quibus eliditur vel circumnotatur et mergitur: sic ebrius in mille fortunarum et vitæ pericula sinit se abripi, imo ultro velut insanus iis se ingerit conviciando et rixando: quare non raro se suaque perdit et in exitium agit. Rursum, sicut nautæ in tempestate navim exonerant, mercesque pretiosissimas in mare abiiciunt: sic ebrius sæpe onus vini, quo ventrem saburravit, cogitur evomere ne crepet; quo facto, rursum potat et ventrem onerat. *Cernas iuvenes*, ait S. Ambros. lib. de Elia, c. 13. *terribiles visu hostibus de convivio portari foras, et inde ad convivium reportari: repleri, ut exhauriant; et exhauriri, ut bibant.* An non horum vita est ingerere, digerere, egerere? ut ait sanctus Bernardus.

III Tertio, sicut dormiens in navi, sopita ratione, non sentit piratas, cæteraque necis discrimina, unde contra ea se munire nequit: sic pariter ebrius vino sopit mergitque rationem, qua sopita, nequit se contra hostes, qui corpori vel animæ insidiantur, tutari; sed utrumque iis in prædam offert.

IV Quarto, sicut navis, dormiente nauclero, qui clavum regere nequit, sed eum dimittit vel amittit, abit in vada, syrtes, scopulos, id est in certum naufragium; quo ipsa cum nauclero, omnibusque qui ea vehuntur, mergatur et pereat: sic pariter ebrius ruit in sui suorumque naufragium et ruinam. Primo enim vino mergit rationem; secundo, mersa ratione, velut amisso mersoque clavo, mergitur voluntas, phantasia, sensus omnes; quin et totum corpus vino oppletur et obruitur. Hinc tertio, sequitur naufragium sanitatis, temperantiæ, castitatis omnisque honestatis, sapientiæ et virtutis.

Nautæ sunt vires et potentiæ animæ, gubernator est voluntas; proreta, id est custos et rector navis in prora est mens et ratio; navigantes sunt sensus et membra corporis. Rursum mystice nautæ sunt virtutes internæ, gubernator est charitas, proreta est prudentia, navigantes sunt virtutes externæ, præsertim modestia, morumque et gestuum compositio; hæc omnia ebrietate velut maris eluvione obruuntur et pereunt.

Quocirca S. Basil. homil. 14. quæ est de ebrietate: *Ebrietas*, ait, *est dæmon voluntarius ex voluptate animabus nostris inditus, malitiæ mater, virtutis inimica. Sicut aqua igni est adversa, sic vinum immodicum rationem supprimit.* Idemque addit: *Ebriorum animæ vino submersæ sunt.* Rursus: *Mentis lumine per ebrietatem te privas? inter bestias ratione carentes annumerari potes, similisque* cap 28.7 *illis videri.* Quocirca vere Isaias: *Absorpti*, ait, *sunt a vi-* cap 5.11. *no*; et alibi: *Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino æstuetis*: ubi Septuag. legunt: *vinum enim succendet eos*, hoc est, interprete S. Basilio, affectuum flammis et incendio. Hom. 14 *Vini*, inquit, *fervor corpori infusus, incendium fit ignitorum inimici vinculorum; rationem enim ac mentem deprimit, voluptates et animi cæteros affectus malos velut apum examen excitat.*

Porro hæc gnome spectat ad omnes, sed maxime ad gubernatores, præsides, iudices, rectores, eosque quibus aliqua publicæ vel privatæ rei administratio incumbit: hæc enim prudenter et recte peragi nequit ab ebrio, quia requirit limatum rationis iudicium, consilium, vigilantiam et circumspectionem, quam præstare nequit nisi sobrius, cui mens viget. Quis enim reget alios, qui se regere nescit, sed regitur a vino? Unde Salomon cap. 31. 4. *Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas, et ne forte bibant, et obliviscantur iudiciorum. et mutent causam filiorum pauperis.*

Gnome de vino.

Salomonem de more secutus Plato lib. 3. de Republica, sic statuit: *Principibus ab ebrietate diximus abstinendum: unicuique enim magis concedi, quam custodi, ut ebrietate gravatus ubi terrarum sit nesciat; nempe ridiculum esset custode indigere custodem.* Et ante Platonem Solon Atheniensium legislator sanxit principem vel magistratum ebrium morte esse mulctandum, teste Laertio in vita Solonis. Soloni coævus Cyrus Persarum rex, rogatus ab Astyage avo, cur vinum sibi propinatum non ebibisset? respondit: *Quia in vino venenum infudistis; vidi enim vino hausto vos neque corporis, neque mentis esse compotes.* Ita Xenophon in pædia Cyri. Androclides vir sapiens monuit Alexandrum Magnum vino deditum, dicens: *Vinum potaturus, rex, memento te bibere terræ sanguinem: cicuta hominis venenum, cicuta vinum.* Verum dixit. Nam Alexander ebrius occidit Clitum sibi amicissimum. Hinc Tiberius postea Imperator, quod avidius vinum biberet, a militibus pro Tiberio Claudio Nerone, dictus est Biberius Caldius Mero, militari ioco, sed probroso scommate. Aurelianus Imperator de Bonoso bibace, qui postea creatus est Cæsar, false dixit: *Non ut vivat, sed ut bibat natus est*, testis est Vopiscus.

Apologus vini.

Gnomen hanc festivo apis et potatoris apologo, ex vini damnis nervoso, repræsentat Cyrillus lib. 4. Apolog. mor. c. 5. *Apem*, ait, *mellis stillicidia in floribus lingentem bibio reperit, et quid ibi quæreret, exquisivit. Cui illa respondit: Mel sitibunda quæro, mel colligo de florum profundo. At ille hoc audiens, cum risu dixit: Bene scripsit Aristoteles in problematis suis fatuos esse dulcium amatores. Putaveram certe te sensatam fore ex regis gubernatione et arte; sed ut cerno, operatione minor est res tua. Nam nondum nosti quid sit mel et vitalis suavitas, quæ de radice, et de fructu ac flore, stillat. Attamen quia compatior siti tuæ, veni mecum, et dabo tibi cellarium mellis plenum: ut quid tota die sitibunda et anxia in aridis floribus tempestaris? Egredere, ecce te ducam ad fontem dulcedinis. At vero, cum illum credula sequeretur, deductam ad vitem sic allocutus est eam, dicens: Hic est fragrantia vitæ, abundantia gratiæ, dulcedo lætitiæ, valetudo mirificæ medicinæ. Istud est mel suavissimum cor sustentans: hic liquor balsamiticus substantiam salvans; hic ros nitidissimus homines deosque lætificans. Bibe ergo mecum, tu, sitibunda satis, et cum iucunditate recumbe. Ad hæc sagax illa, vini odorem sentiens, mox ita fertur dixisse: Certe hoc dudum audiveram, sed experientia nesciebam quod amatores vini sint ebrii: idcirco quia vino mades, semper ebrius es, et rationis lucerna cares, quia de vini corruptione genitus es. Atque ideo de proprietate vini corruptissime es locutus.* Deinde vini damna nervose conglomerans, subiicit: *Nam vinum ori quidem est mel, sed capiti venenosum fel; sapit in ore, ardet in ventre, fumat in capite, obtundit sensus, vigorem destruit, confundit imaginationem, tollit mentem, visum obnubilat, nervos laxat, linguam balbificat et inhonestat, manus mobilitat, pectus inflammat, spumat luxuriam, gignendi vim enervat, gressus inordinat, et totum corpus vastat, ita ut a planta pedis usque ad verticem capitis non sit in ebrio sanitas.* Exemplis denique idipsum confirmat: *Vinum quippe qui primus bibit* (Genes. 9. 21.) *inebriatus est; inebriatus autem sopitus, nudatus, inhonestatus, derisus fuit* (Genes. 19. 33.) *Lot eodem infectus stuprum filiarum non sensit* (2. Reg. 13. 32.) *Amnon temulentus fratris gladio cecidit, et* (Iudith 13. 4.) *Holofernes dux invictus, muliebri manu prostratus, pugione suo caput amisit. O amabile, dulce, et omne venenum! odis amantes te, diligis abhorrentes te, occidis te perfruentes, submergis te sectantes; lædis abutentes, mederis te utentes, novi te mellitum venenum! Quibus dictis recessit.*

Vini damna. Exempla.

Denique Septuag. vertunt: *Iacebis velut in corde maris et tamquam gubernator clavo destitutus in magna tempestate.* Ita legit Auctor Catenæ Græcor. quamquam τῷ *clavo destitutus* non legunt Regia, Complut. et Vatic.

*

Chald. vero: *Iacebis sicut in corde maris, et sicut nauta qui dormit in navi;* Syrus: *sicut nauta in fluctibus maris.* Sept. egregie explicat Clemens Alex. l. 2. Pædag. cap. 2. *Iacebis, ait, tamquam in corde maris, et tamquam gubernator in multis fluctibus. Ex hoc loco etiam adiuta dicit Poetica:*

Vinum hominem vincens, velut ignis corda furore
Pellit, ceu Lybici fluctuat unda maris,
Quam Notus aut Boreas agitant, etc.

Videtis naufragii periculum. Cor quidem multo potu obruitur, multam autem temulentiam minis maris comparavit, in qua corpus tamquam navis, demersum turpitudinis ac dedecoris profundum subiit, decumanis vini fluctibus obrutum. Gubernator autem, mens scilicet humana, supereminentis ebrietatis fluctu circumagitur; et in mari versans caligat, et propter procellæ tenebras a portu veritatis aberrat, donec in saxa mari latentia irruens seipsum, in voluptates impactum perdiderit. Porro quanta sit ebrietatis tempestas, luculenter depingit sanctus Basilius homil. de ebrietate.

Quarum vero quantarumque mercium in hac tempestate proiectarum fiat iactura, describit sanctus Chrysostomus hom. superius citata: *Similiter,* ait, *fit in ista temulentiæ tempestate; sicut enim illic fit mercium iactura, et isthic omnium fere bonorum efficitur, sive modestiam inveniat, sive pudorem, sive prudentiam, sive mansuetudinem aut humilitatem in iniquitatis pelagus omnia proiicit ebrietas.* Est ergo ebrietas *sicut gubernator in magnis fluctibus,* aut in *magna tempestate.*

Mystice S. Gregor. p. 3. Pastor. Admon. 33. « In medio mari dormit, ait, qui in huius mundi tentationibus positus providere motus irruentium vitiorum, quasi imminentes undarum cumulos negligit; et quasi clavum gubernator amittit, quando mens ad regendam navem corporis, studium sollicitudinis perdit. Clavum quippe in mari amittere, est intentionem providam inter procellas huius sæculi non tenere. Si enim gubernator clavum sollicite stringit, modo in fluctibus ex adverso navem dirigit, modo ventorum impetus per obliquum findit. Ita cum mens vigilantem animam regit, modo alia superans calcat, modo alia providens declinat, ut et præsentia laborando subiiciat, et contra futura certamina prospiciendo convalescat. »

Accedit Hugo: « Dormit, ait, in medio mari, id est in vita præsenti, cuius fluctus, et sollicitudines, et desideria multos submergunt, sopitus gubernator amisso clavo remigis, id est studio sollicitudinis. Navis quidem est anima, ratio gubernator, clavus sollicitudo. Verberaverunt me dæmones tentationibus, illusionibus, quæ sunt verbera spiritualia; sed non dolui, non sensi, vel ignoravi. Traxerunt me in vitia sæculi, in funiculis vanitatis et voluptatis, et ego non sensi, quia omnis peccator quasi ebrius vino voluptatis palatum cordis omnino emortuum habet, nec spiritualia vulnera, nec delectationem cordis sentit. » Hæc ille.

Igitur sicut dormiens inter procellas propior est periculo quam vigilans: ita qui plagas conscientiæ non sentit, magis periclitatur quam qui illas subinde experitur. Quare D. Hieron. in ep. 1. ad Heliodorum: « Erras, ait, frater, erras, si putas umquam Christianum persecutionem non pati. Tunc maxime oppugnaris, si te oppugnari nescis. Adversarius noster tamquam leo rugiens circuit, etc. et tu pacem putas? Insidiatur in occulto sicut leo in spelunca sua. Insidiatur ut rapiat pauperem: et tu frondosæ arboris tectus umbraculo, molles somnos futurus præda carpis? » Et paulo post: « Licet in modum stagni fusum æquor arrideat: licet vix summa iacentis elementi spiritu terga crispentur: intus inclusum est periculum, intus est hostis, expedite rudentes, vela suspendite, crux antennæ figatur in frontibus: tranquillitas ista tempestas est. »

Vers. 35. Et dices: Verberaverunt me, sed non dolui (Syrus, *et non passus sum*) traxerunt me, et ego non sensi: quando evigilabo, et rursus vina reperiam?)

Pro *traxerunt* hebr. est הלמוני *halamuni*, id est concusserunt, confregerunt, contuderunt me quasi malleo; הלמות *halmut* enim, est malleus; Syrus: *Spreverunt me, et ignoravi;* Chaldæus: *Diripuerunt* vel *spoliaverunt me, et nescivi;* Sept. *Illuserunt mihi, ego autem non sensi.* Ita Vatican. vel, ut Auctor Catenæ Græcorum: *Illudebant et vellicabant me, neque tamen quando esset diluculum advertebam.* Quod Auctor mystice exponit de dæmonibus, qui ebrio et peccatori cuilibet illudunt, eumque cædunt, præsertim apud inferos ubi sera est pœnitentia, nec ullum resipiscendi diluculum. Theodot. *plausu exceperunt me;* Aben Ezra et R. Levi, *contriverunt me;* Pagn. *Verberaverunt me, non ægrotavi; concusserunt me, non cognovi eum qui me percussit.*

Quinta est hæc noxa vini et vinolentiæ, eaque triplex: Prima, quod ebrium omnium ludibriis velut probrum, imo monstrum, ac verberibus, velut facinorosum vel furiosum exponat; secunda, quod reddat hominem insensibilem ad plagas et verbera, ictusque malleorum, instar trunci vel saxi; tertia, quod faciat adeo dementem ut post tot vini damna, nonnisi de nova potatione somniet et cogitet; solent enim uxores, filii vel famuli, maritos, vel parentes, aut heros ebrios trahere, pulsare, vellicare, partim ex ira, ut eos castigent et ludibrio habeant; partim studio, ut ebrietatem discutiant, eosque sanæ menti reddant: verbera enim et plagæ spiritus et sanguinem ad dorsum quod verberatur, evocant, itaque caput exonerant, ut cerebrum ad se redeat, et rationis fiat compos. Unde hoc remedium curandis tum ebriis, tum delirantibus præscribunt medici. Hinc Moscovitæ ebrios tamdiu verberant, donec sobrii fiant, teste Sigismundo in Historia Moscov.

Quocirca S. Chrys. hom. 58. in Matth. ebrios asinis et canibus turpiores vocat, additque: « Diabolo, ait, nemo magis amicus, quam qui deliciis et ebrietate maculatur: hic enim fons, hæc mater atque origo vitiorum omnium est. Quid deliciarum hæc fœditas mali non inducit? sues ex hominibus facit. Deliciis vacans nullo discrimine a dæmoniaco separatur; impudens enim et furiosus pariter est, et dæmoniacum omnes miseremur; hunc vero aversamur, quia sponte sibi furorem attrahit, et os, oculos, nares, cæteraque simpliciter sensuum instrumenta, amarissimas voluptatis conficit cloacas. » Et Origenes hom. 3. in Levitic. « Sobrietas, inquit, omnium virtutum mater est, sicut e contrario ebrietas omnium vitiorum. » Et aliquanto post: « Est ergo ebrietas vini perniciosa in omnibus; sola namque est quæ simul cum corpore et animam debilem reddat. Et mox: In ebrietatis ægritudine corpus simul et anima corrumpitur, spiritus pariter cum carne vitiatur; omnia membra debilitat, pedem, manum, linguam resolvit; oculos tenebrat, mentem velat oblivio, ita ut hominem se esse nesciat, nec sentiat. »

Quocirca S. Basil. hom. de ebrietate: « Ebrietas, ait, rationis interitus, fortitudinis pernicies, senectus immatura, mors momentanea; quid, quæso, sunt ebrii quam Gentium idola? oculos habent, et non vident; aures habent, et non audiunt; manus paralysi affectas habent, pedes infirmos ac facile offendentes. »

Quando evigilabo, et rursus vina reperiam?) Ebrius non optat evigilare ab ebrietate; illam enim amat, imo nescit se esse ebrium, sed a somno et nocte, ut scilicet oriatur aurora, et mane consurgat ad vina nova quærendum et hauriendum; præter vina enim nihil amat, nihil somniat. Unde Hebr. est: *Quando expergiscar, addam, quæram illud* (vinum) *adhuc;* Chaldæus: *Rursus addam quærere illud;* Aben Ezra: *Numquam illud quærere intermittam;* Septuag. *Quando erit diluculum, ut vadens quæram quibuscum conveniam?* puta compotores meos. R. Salomon: Quando, inquit, evigilabit, vini vi debilitata non advertet damna et plagas quas recepit, dum vino madesceret, ac denuo ad bibendum strenuus potator exsurget. Hoc enim in vinolentis est solemne; vinum enim eos totos ad se rapit, ut sine eo vivere nequeant, sicut porci ita inhiant cœno, quasi in illo ipsorum vita, sa-

lus et felicitas consistat; vinum enim sui sitim acuit et accendit, iuxta proverbium: *Parthi quo plus bibunt, eo plus sitiunt.* Causam dat S. Basil. hom. de ebrietate, quod vinum, utpote calidum, ardores excitet, ardores sitim. His proinde Isaias væ præsentis et futuræ æternæque maledictionis intentat, dicens cap. 5. 11. *Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino æstuetis.* Nam, ut ait S. Ambrosius l. 1. de Elia et ieiun. cap. 15. *Non immerito væ illis qui mane ebrietatis potum requirunt, quos conveniebat Deo laudes referre, prævenire lucem, et vacare orationi, occurrere soli iustitiæ, qui nos visitat, et exsurgit nobis; si quidem nos Christo, et non vino aut siceræ surgamus. Hymni dicuntur, et tu citharam tenes? psalmi canuntur, et tu psalterium personas aut tympanum? Merito væ qui salutem relinquis, mortem eligis. Vix diluculum, et iam cursatur per tabernas, vinum quæritur, excutiuntur tapetes, accubitum festinant sternere, lagenas aureas, aureos calices exponunt.*

Sapienter Seneca epist. 39. « Quis hostis, ait, tam contumeliosus in quemquam fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ atque insanæ libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod quæ fecere, patiuntur; nec immerito hic illos furor vexat; necesse est enim in immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum transilit. Illa enim habet suum finem, inania et ex libidine orta sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas, supervacua quo rediges? voluptatibus itaque se immergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt. Et ob hoc miserrimi sunt, quod eo pervenerunt, ut illis quæ supervacua fuerant, facta sint necessaria. Serviunt itaque voluptatibus suis, non fruuntur, et mala sua (quod malorum ultimum est) amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent; et desinit esse remedio locus, ubi quæ fuerant vitia, mores sunt. »

Symbolice, sub vino quamvis voluptatem et concupiscentiam accipe. Hæc enim si frequentetur, hominem dementat, totumque occupat et sibi vindicat.

Unde tropol. disce quod fructus sceleris, præsertim consuetudine roborati, sit insensibilitas mentis; hæc enim sceleratum invadit et corripit instar lethargi vel apoplexiæ, adeo ut nec monita parentum, magistrorum, confessariorum, concionatorum admittat, nec verbera et flagella quantumvis acria et dura sentiat, perinde ac si rationis, imo sensus et animæ esset expers, foretque stipes vel marmor. Quare a veterno peccatorum non evigilat, sed illi soporatus inhæret et immoratur.

Audi S. Gregor. 3. par. Pastor. Admonit. 33. « Unde et per Salomonem vox percussi et dormientis exprimitur qui ait: Verberaverunt me, sed non dolui; traxerunt me, et ego non sensi; quando evigilabo, et rursum vina reperiam? Mens quippe a cura suæ sollicitudinis dormiens verberatur, et non dolet; quia sicut imminentia mala non prospicit, sic nec quæ perpetraverit agnoscit. Trahitur, et nequaquam sentit, quia per illecebras vitiorum ducitur, nec tamen ad sui custodiam suscitatur. Qui quidem evigilare optat, ut rursum vina reperiat, quia quamvis somno corporis a sui custodia prematur, vigilare tamen ad sæculi curas nititur, ut semper voluptatibus inebrietur; et cum ad illud dormiat in quo solerter vigilare debuerat, ad illud vigilare appetit, ad quod laudabiliter dormire potuisset. »

Vide quam gravi somno consopitur peccator post ebibitum voluptatis vinum, ut miser novis insuper inflictis vulneribus laceretur, nec tamen doleat; trahatur per abrupta vitiorum, de barathro in barathrum præcipitetur, nec tamen sentiat. En qualis veternus est peccatum, ut et vulnerum dolorem et ruinarum sensum adimat! Contra vero mira est perspicacitas hominis, et sollicitudo evigilantissima in negotiis huius sæculi, in captandis vanitatibus honorum, in conquirendis illecebris voluptatum, quod statim adiungit Salomon: *Quando evigilabo, et rursus vina reperiam?*

CAPUT VICESIMUMQUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Non rapinis et fraudibus, sed sapientia erigitur et ditatur domus: sapiens est fortis: cogitans mala est stultus. Erue destinatos neci. Sapientia melle suavior. Septies cadet iustus, et resurget. Ne gaudeas in lapsu inimici. Detractorum perditio repente consurget. Impium iustificans maledicetur; arguens laudabitur. Exerce agrum tuum. Ne dicas: Reddam par pari. *Pigro egestas adveniet quasi cursor, et quasi vir armatus.*

1. Ne æmuleris viros malos, nec desideres esse cum eis: 2. Quia rapinas meditatur mens eorum, et fraudes labia eorum loquuntur. 3. Sapientia ædificabitur domus, et prudentia roborabitur. 4. In doctrina replebuntur cellaria, universa substantia pretiosa et pulcherrima. 5. Vir sapiens, fortis est: et vir doctus, robustus et validus. 6. Quia cum dispositione initur bellum: et erit salus ubi multa consilia sunt. 7. Excelsa stulto sapientia, in porta non aperiet os suum. 8. Qui cogitat mala facere, stultus vocabitur. 9. Cogitatio stulti peccatum est: et abominatio hominum detractor. 10. Si desperaveris lassu in die angustiæ, imminuetur fortitudo tua. 11. Erue eos, qui ducuntur ad mortem: et qui trahuntur ad interitum, liberare ne cesses. 12. Si dixeris: Vires non suppetunt: qui inspector est cordis, ipse intelligit, et servatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini iuxta opera tua. 13. Comede, fili mi, mel, quia bonum est, et favum dulcissimum gutturi tuo. 14. Sic et doctrina sapientiæ animæ tuæ: quam cum inveneris, habebis in novissimis spem, et spes tua non peribit. 15. Ne insidieris, et quæras impietatem in domo iusti, neque vastes requiem eius. 16. Septies enim cadet iustus, et resurget: impii autem corruent in malum. 17. Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, et in ruina eius ne exsultet cor tuum: 18. Ne forte videat Dominus, et displiceat ei, et auferat ab eo iram suam. 19. Ne contendas cum pessimis, nec æmuleris impios: 20. Quoniam non habent futurorum spem mali, et lucerna impiorum extinguetur. 21. Time Dominum, fili mi, et regem, et cum detractoribus non commiscearis: 22. Quoniam repente consurget perditio eorum: et ruinam utriusque quis novit? 23. Hæc quoque sapientibus: Cognoscere personam in iudicio non est bonum. 24. Qui dicunt impio: Iustus es: maledicent eis populi, et detestabuntur eos tribus. 25. Qui arguunt eum, laudabuntur: et super ipsos veniet benedictio. 26. Labia deosculabitur, qui recta verba respondet. 27. Præpara foris opus tuum, et diligenter exerce agrum tuum: ut postea ædifices domum tuam. 28. Ne sis testis frustra contra proximum tuum: nec lactes quemquam labiis tuis. 29. Ne dicas: Quomodo fecit

Digitized by Google

mihi, sic faciam ei: reddam unicuique secundum opus suum. 30. Per agrum hominis pigri transivi, et per vineam viri stulti: 31. Et ecce totum repleverant urticæ, et operuerant superficiem eius spinæ, et maceria lapidum destructa erat. 32. Quod cum vidissem, posui in corde meo, et exemplo didici disciplinam. 33. Parum, inquam, dormies, modicum dormitabis, pauxillum manus conseres, ut quiescas: 34. Et veniet tibi quasi cursor egestas, et mendicitas quasi vir armatus.

Vers. 1. et 2. NE ÆMULERIS VIROS MALOS, NEC DESIDERES ESSE CUM EIS; QUIA RAPINAS MEDITATUR MENS EORUM, ET FRAUDES LABIA EORUM LOQUUNTUR.) Pro *viros malos* hebr. est *viros malitiæ*, qui scilicet non simpliciter mali sunt, sed toti malitiæ dediti, ut non nisi rapinas et fraudes meditentur. Pro *rapinas*, hebr. est שד *sciod*, id est vastitatem, perniciem, exitium. Pro *fraudes* hebr. est עמל *amal*, id est laborem; sed *labor* Hebræis sæpe sumitur pro fraude, iniquitate, iniuria, iniustitia. In hac enim concinnanda laborant impii, et laborare faciunt ac dolere eos in quorum damnu istam concinnant, ut eos fortunis evertant. Unde Chaldæus vertit, *iniquitatem*. Sensus ergo est, q. d. *Ne æmuleris*, id est, ne invideas prosperitati malorum, ut ad eam assequendam desideres cum eis inire societatem, eorumque malitiam imitari, quia mens eorum non nisi modos furandi et rapiendi excogitat, et os eorum non nisi fraudes et iniquitates eloquitur; quare scelerata est eorum societas æque ac prosperitas, ac proinde non invidenda, sed miseranda, tum quia diu durare nequit; opes enim iniuria et scelere partæ cito diffluunt et evanescunt; tum quia brevi atroces dabunt scelerum pœnas, vel in hac vita, vel in gehenna. Vide dicta c. 23. v. 17. Septuag. vertunt: *Quia mendacia et fucos meditatur cor eorum, et labores labia eorum loquuntur*; quæ verba eumdem reddunt sensum. Aliqui tamen per *mendacia, fucos* et *labores* accipiunt divitias etiam licitas et licite partas; hæ enim non sunt veræ divitiæ, quia animum non satiant nec beant, sed fucatæ dumtaxat, ideoque similes meretricibus, quæ cum sint deformes, formam et pulchritudinem fuco et pigmentis sibi conciliant, non veram et naturalem, sed fucatam, id est pictam et fictam, ut pulchre docet S. Chrysos. hom. de divitiis et paupertate.

Mystice Auctor Catenæ Græcorum per viros malos accipit dæmones; hi enim mala et fraudes hominibus suggerunt eosque ad mala suis consiliis impellunt, ut eos agant in ruinam et gehennam. Porro id faciunt magna arte et fraude. Nam, ut ait Apost. *Satanas transfigurat se in Angelum lucis*: ubi enim Satanas agnoscitur, facile repellitur. Quare prima in tentatione, quam ipse suggerit, homini cura sit ut agnoscat quod hæc sit tentatio, immissa non a spiritu bono, sed malo, puta a Satana. Qui enim hoc advertit, omni studio tam Satanæ quam eius suggestioni resistit. Rursum Satanas plenus est mendaciis, fucis et fraudibus; quare fel malitiæ suæ obtegit melle voluptatis et fuco probitatis, ut videatur id quod suggerit esse probum et iustum. Quocirca magna solertia et discretione hi eius fuci detegendi sunt, eiusque sophismata resolvenda; sic enim fiet, ut appareat eorum inanitas et impostura, ac facile instar telæ aranearum diffluentur et evanescant.

Vers. 3. SAPIENTIA ÆDIFICABITUR DOMUS, ET PRUDENTIA ROBORABITUR.) Est antithesis versus præcedentis, q. d. ait Beda: Ne misceare malis, ut per fraudes et rapinas pares tibi opes amplamque familiam: quia hæc vere et solide non paratur rapinis, sed sapientia; illi ergo operam dato.

Porro *sapientia* tripliciter accipi potest: primo, pro prudentia; hæc enim est sapientia practica iustorum, quam toto hoc libro docet Salomon; secundo, pro industria, arte et solertia: industrii enim in sua arte sapientes sunt; tertio, pro virtute et probitate; hæc enim est sapientia sanctorum. Hinc triplex pariter consurgit sensus.

Domus ædificatur: I. Prudentia. Primus, q. d. Per sapientiam, id est prudentiam, ædificatur domus tum materialis, tum potius civilis, puta familia ampla, ac posteritas longæva, dives et splendida. Per eamdem quoque roboratur, crescit et perficitur; iis enim quibus res fiunt et constant, iisdem et roborantur, crescunt et perficiuntur. Hic sensus genuinus est, pro- A prieque et primario a Salomone et Spiritu sancto intentus. Hæc ergo gnome docet tum prudentiæ usum et fructum, tum modum parandi domos et familias consistere non in rapinis, non in opibus, non in nobilitate, non in amicorum copia, sed in prudentia, vir enim prudens prudenter investigat rationes commodas, sed iustas et probas, quibus res suas facile augere possit, easque capessit, ac vitat contrarias, quæ sibi damno fore videntur, ut res suas imminuant; unde hac via secure et iuste res suas auget et promovet. Hoc est quod ait Sapientia cap. 8. vers. 18. *Mecum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ et iustitia.*

Secundus, q. d. Per sapientiam, id est per industriam II. Arte. et artem ædificatur domus et familia, ac per eamdem roboratur. Id in domo materiali clarum est; hæc enim per artem architectonicam fabricatur, et quo maior est in architecto hæc ars, eo pulchrius consurgit ædificium, fiuntque mœnia, testudines, substructiones, quæ naturæ arte destitutæ videntur impossibiles. Considera Romæ fabricas priscas et novas, v. g. Pantheon sine columnis, trabibus, B fenestris, una continua testudine compaginatum, ac sursum in orbem apertum, ut lumen recipiat quo tota fabrica illustretur. Ita amphiteatrum, columnas Traiani et Antonini, colossos et pyramides; maxime vero basilicas S. Mariæ Maioris, S. Laurentii, S. Ioannis Lateranensis, S. Pauli, ac præsertim S. Petri, quæ urbis et orbis est miraculum ac videbis hæc omnia per artem et industriam magnorum artificum esse constructa, ac firma et robusta per tot sæcula consistere. Rursum prudentia dictat in ædificandis domibus æque ac urbibus, uti docet Aristot. in politic. duo maxime spectanda et captanda esse, scilicet salubres aquas et auras, id est aerem et ventos, uti Romæ captant Aquilonem; hic enim Romanis est salutifer et vitalis; quia tam aer quam aqua intima hominis pervadit et penetrat. In domo vero civili, id est in familia, idem est clarum per experientiam. Videmus enim artifices, mercatores, aliosque viros intelligentes et industrios, per suam solertiam ad magnas opes et fortunas evadere, easque sibi formare et stabilire.

C Tertius, q. d. Non per rapinas, fraudes et iniustitiam, III Virtute. sed per sapientiam, id est per virtutem, probitatem et iustitiam eriguntur amplæ familiæ, ac per eamdem conservantur, roborantur et crescunt; tum quia Deus virtuti hoc dat, non tam quasi præmium (virtus enim maius meretur præmium, scilicet cæleste et æternum) sed quasi congiarium et mantissam, quæ ultra præmium laboranti adiici et supererogari solet, tum quia virtus omnibus est amabilis omniumque favorem conciliat, ut omnes virtute præditum iuvare et promovere satagant. Opes ergo et familiæ virtute comparatæ sunt stabiles et firmæ: cum illæ quæ rapinis et scelere parantur, statim collabantur et ruant. Unde S. Chrysostomus hom. 2. in epistola ad Ephes. *Quænam vis, ait, te impellit ad rapiendum? Paupertas, inquies, ac timor de rebus necessariis. Imo propterea non debes rapere: non sunt enim stabiles et firmæ istiusmodi divitiæ. Tu autem idem facis ac si quis rogatus cur in arena domus fundamenta iaciat, dicat: Propter* D *frigus, et propter pluviam. Propter hoc quidem non oportebat fundamenta iacere in arena; ea enim certo evertunt procella et venti. Quare si vis esse dives, non sis avarus, nec plura habendi cupidus; si vis filiis tradere divitias, posside iustas, si ullæ sint tales; eæ enim manent, stantque firmæ ac stabiles.* Hoc est quod dixit cap 23. 17. *Non æmuletur cor tuum peccatores, sed in timore Domini esto tota die; quia habebis spem in novissimo, et præstolatio tua non auferetur.*

Nota: pro *roboraditur* hebraice est יתכונן *itconan*, quod multa significat et varie vertitur.

Primo, Chaldæus vertit: *Et in prudentia præparatur*, q. d. Sapiens magnam erigit domum et familiam, quia antea congruo tempore sibi comparat et præparat omnia ad eius fabricam necessaria, atque sumptus omnes iusto calculo subducit, ne vires et opes suas excedant, iuxta consilium Christi: *Quis ex vobis volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum?* Lucæ 14. 28.

Secundo, Septuag. vertunt ἀνορθοῦται, id est corrigitur, emendatur, instauratur. Unde Auctor Catenæ Græcorum vertit: *Per sapientiam domus e fundamentis ædificatur, et per prudentiam collapsa denuo instauratur.* Nam per familiaris rei curam et providentiæ virtutem, tam novæ domus et familiæ extruuntur, quam collapsæ in integrum restituuntur; uti per eam labentem Iesse familiam restituit, imo ad regium fastigium evexit David. Unde de eo dicitur 1. Reg. 18. 14. *In omnibus quoque viis suis David prudenter agebat, et Dominus erat cum eo. Vidit itaque Saul quod prudens esset nimis, et cæpit cavere eum.* Et vers. 30. *Prudentius se gerebat David quam omnes servi Saul, et celebre factum est nomen eius nimis.*

Tertio, Vatablus vertit: *Sapientia ædificatur domus et intelligentia absolvitur*; R. Levi: *Prudentia absolvetur et exornabitur*, q. d. Sapiens per suam sapientiam et prudentiam, uti domum et familiam prudenter ædificare inchoat, sic et eamdem prudenter et feliciter absolvit; quia sapiens familiæ suæ limites statuit suæ prudentiæ et sorti consentaneos, iisque contentus est, nec ultra eos ambitiose et imprudenter se extendere destinat. Scit enim hoc esse superbum, æque ac periculosum plenumque curis et angoribus; quare ut quiete vivat, suo se pede metiens sua sorte contentus est: e contrario insipientes et arrogantes maiora animo destinant, quam perficere queant; unde se exponunt omnium ludibrio, de illisque dicitur illud: *Hic homo cæpit ædificare, et non potuit consummare;* Luc. c. 14. vers. 30.

Quarto, Noster optime vertit, *roboratur*: Hebr. enim כון *conen* significat firmare, roborare, stabilire, itaque rem complere et perficere; unde Pagnin. vertit: *Et intelligentia stabilietur;* Syrus, *firmatur.* Roboratur autem familia a prudentia, tum quia hæc statuit et assignat cuique in familia congruum sibi officium, gradum et ordinem familiæ necessarium vel utilem; tum quia rixarum semina amovet, omniaque quæ ad pacem tuendam faciunt procurat; tum quia familiam stabilit annuis censibus, prædiis et proventibus, e quibus de copiosa annona et supellectile illi opportune providet et procurat, uti sequitur.

Quinto, Caiet. et alii vertunt, *dirigitur* vel *disponitur.* Prudentiæ enim est familiam primo, erigere; secundo, dirigere et disponere ut cuique suum officium assignet; ac tertio, ei de annona et supellectile providere.

Huic Salomonis gnomæ antistrophæ sunt illæ septem Græciæ sapientum, quas recenset Plutarchus in Convivio sapientum. Hi enim rogati quæ esset optima domus et familia, sic ordine quisque suo responderunt. Solon: *Ea*, ait, *mihi optima videtur domus, ubi res est neque iniuste parta, neque in ea vel conservanda diffidentiæ, vel insumenda pænitentiæ est locus.* Bias: *In qua dominus sua sponte talem se gerit, qualem foris propter leges.* Thales: *In qua plurimum otii domino conceditur.* Cleobulus: *In qua plures sunt qui diligant, quam qui metuant dominum.* Pittacus: *Ubi neque requiruntur supervacanea, neque desiderantur necessaria.* Chilon: *Maxime oportet domum urbi, quæ sub rege est, similem esse, adiecitque Lycurgum cuidam, qui populare imperium Spartæ instituere ipsum iuberet, respondisse: Prius tu hoc domi tuæ facito.*

Allegor. Christus mira sapientia ædificavit et roboravit domum Ecclesiæ suæ, ut patet ex Evangeliis, tum ex eius firmitate et propagatione per omnes gentes et per omnia sæcula. Simili sapientia fundatores Ordinum fundarunt suas domus et familias Religiosas, uti fecere S. Basil. S. August. S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, S. Ignatius, ut patet ex innumeris viris sapientibus et sanctis qui ex iis prodierunt et prodeunt.

Tropol. Domus spiritalis, quæ in perfectione virtutum consistit, puta animus sanctus, ædificatur triplici sapientia, scilicet, prima, prudentia; secundo, praxi et industria; tertio, virtute. Nam discretionem et industriam ad perfectionem virtutis multum valere, ex hoc loco docet Cassian. collat. 2. c. 4. ac patet experientia.

Primo enim, qui sequuntur statum et virtutem, ad quam natura apti, habiles et proclives sunt, multum in ea proficiunt: qui vero sequuntur statum et virtutem, ad quam natura inepti sunt, et a qua abhorrent, ii nihil vel parum promovent; navigant enim adverso flumine et vento, quod durare nequit; illi vero secundo feruntur flumine et vento. Natura enim obsecundat gratiæ, et gratia perficit naturam; cum ergo hæc duo in unum conspirant, magnum quid efficiunt. Ad hoc enim homo a Deo factus fictusque videtur. Praxis ædificandi domum perfectionis. I.

Secundo, multi magnos subeunt labores, ieiunia, austeritates, et parum in virtute promovent; quia nesciunt vim virtutis non tam in labore corporis, quam in vigore spiritus consistere. Sapiens ergo id sciens, huic præcipue intendit; illum tamen non negligit. Unde S. Greg. Naz. Orat. 23. *Animi acrimonia*, ait, *cum ad pietatem accesserit, zelum parit; zelus autem fidei præsidium est.* II.

Tertio, multi nesciunt, vel non cogitant de rectis intentionibus operi indifferenti, vel alias bono addendis; hæ enim bonitatem operis tot virtutibus, quot intentionibus adaugent. Vir ergo sapiens et industrius cum orat, cum studet, cum concionatur, etc. cogitabit et dicet: Ego hoc opus volo destinoque facere ex virtute, sive ex intentione et motivo charitatis, ut scilicet magis placeam Deo; et simul ex virtute gratitudinis, ut ei gratias agam pro innumeris beneficiis in me collatis, et ex virtute pœnitentiæ, ut satisfaciam Deo pro peccatis contra eum admissis, et ex amore proximorum ut illis prosim, eosque ad salutem conducam: et ex imitatione Christi, ut eius vitæ et passioni me conformem, etc. III.

Quarto, multi nesciunt quæ maior, quæ minor sit virtus. Vir autem sapiens scit potissimas virtutes esse tres, scilicet humilitatem cum obedientia, religionem et charitatem: quare in iis se assidue exercet, ac præsertim in charitate: hæc enim est regina virtutum earumque nodus, vinculum et complexio. Quare qui omnia sua ex charitate facit, eamque quotidie intendit, hic mire in virtutibus et meritis crescit, perinde ut qui aurum eligit pro argento, ære cæterisque metallis, cum omnia indifferenter ei offeruntur, ut ipse capessat quod volet. Hoc suadet Apost. Colossensibus c. 3. 14. dicens: *Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis.* Et Cor. Epist. 1. c. 16. v. 14. *Omnia vestra in charitate fiant.* Et Galatis c. 5. 13. *Per charitatem Spiritus servite invicem.* Et Timotheo Epist. 1. capite 1. 5. *Finis præcepti est charitas de corde puro, et conscientia bona et fide non ficta.* IV.

In doctrina replebuntur cellaria universa substantia pretiosa et pulcherrima.) Hebr. *In scientia penetralia replebuntur omni substantia pretiosa et pulchra;* Chald. *et suavi*; Vatablus: *omnigenis opibus raris et amœnis;* Septuag. *Per sensum et intelligentiam implentur cellaria ex omnibus divitiis pretiosis et bonis:* Syrus: *Replebuntur omni possessione, et gloria, et voluptate. Doctrina*, sive scientia idem est quod prudentia et industria, ut sæpius monui. Sensus ergo est, q. d. Prudentiæ opus et fructus est: primo, domum et familiam extruere: secundo, eamdem stabilire et roborare, uti dixi v. præced. nunc addo tertio, eiusdem esse familiam instruere tum annona copiosa, tum supellectile pulchra et pretiosa; sic enim domus et familia omnem suam perfectionem, omne suum decus et ornamentum obtinebit. Significat ergo hæc tria esse operosa et difficilia, ac proinde ad ea paranda opus esse magna prudentia et industria. Rursum notat prudentiam præscribere ordinem congruum in hisce tribus servandum; scilicet primo, parandam esse domum et familiam, cuiusque statui et facultatibus commensam, ut tot sint famuli, ancillæ, clientes, equi, rhedæ, quot status requirit, et quot alere sufficit; secundo, eamdem roborandam esse Vers. 4.

tum operibus inter famulos et ancillas rite partitis; tum procurando eorum probitatem, pacem et concordiam; tum providendo de annuo censu et prædiis ad eos alendos necessariis. Inde tertio, comparandam esse annonam et supellectilem decentem et lectam. Provisio enim utriusque in menses et annos sequentes opportuno tempore fieri debet, iuxta leges prudentiæ œconomicæ. Hic est genuinus sensus Vulgatæ nostræ. Caietan. et alii hebraizantes, qui hebræum יִתְכּוֹנָן *itconan* vertunt non *roboratur*, sed *dirigitur* vel *disponitur*, paulo aliter vertunt et explicant, uti dixi vers. 3. sed eodem sensus redit. Huc alludens Siracides Eccl. 4. 21. *Omnem domum illius*, ait, *implebit a generationibus* (frugibus et fructibus a se genitis et productis) *et receptacula a thesauris illius.* Exemplum est in Ioseph qui sua sapientia futuram famem prævidens, implevit horrea Ægypti tritico, quo per septem sterilitatis annos aluit Ægyptum, et totum pene orbem, Gen. 41. 47. et sequent.

Mystice, R. Levi: Cum sapientiæ, ait, id est sanctæ legis, arcana penetraris cellaria, id est intima hominis, puta mens replebitur bonis pulchris et pretiosis; longe enim gloriosior et iucundior est viro huius perfectionis possessio, quam quælibet pretiosæ opes.

Præclare has spiritales viri iusti strenuique opes describens S. Prosper l. 2. de Vita contempl. c. 13. « Illæ nobis, ait, sunt ambiendæ divitiæ, quæ nos ornare possunt, pariter et munire, quas nec acquirere possumus inviti, nec perdere, quæ nos contra hostiles impetus armant, a mundo disterminant, Deo commendant, ditant animas nostras atque nobilitant; nobiscum sunt, intra nos sunt. » Et statim ut istas opes amplissimas clarius manifestet, subdit: « Divitiæ nostræ credendæ sunt pudicitia, quæ nos pudicos; iustitia, quæ iustos; pietas, quæ pios; humilitas, quæ humiles; mansuetudo, quæ mansuetos; innocentia, quæ innocentes; puritas, quæ puros; prudentia, quæ prudentes; temperantia, quæ temperantes; et charitas, quæ nos facit Deo et hominibus caros, virtutum potentes, seculi contemptores, ac bonorum omnium sectatores. »

Vers. 3.

VIR SAPIENS, FORTIS EST: ET VIR DOCTUS, ROBUSTUS ET VALIDUS.) R. Salomon; *Semper viribus pollet sapiens*; Aben Ezra: *Vir sapiens robore præditus invenitur; et qui scientia præditus est, vires firmat et roborat.* Dixit sapientiam ædificare, augere et ditare domos ac familias; nunc addit eamdem esse robustam, ac sapientes facere fortes et validos ad quælibet ardua, vel conficienda, vel sustinenda, etiamsi corpore infirmi sint et invalidi.

Sapientia infirmos facit validos.

Ratio a priori.

Ratio est, quia fortitudo corporea, qualis est taurorum, consistit in lacertorum robore; at fortitudo animi et virtutis, quæ priori præstat tantum quantum animus præstat corpori, quæque res maximas conficit, et perficit, consistit in sapienti consilio, directione, arte, industria, quæ per vires parvas et infirmas magna et miranda efficit, uti patet in bellis, de quibus vers. sequenti. Unde hebr. est: *Vir sapiens est in fortitudine; et vir scientiæ, roborans potentiam*, vel præcise, *surrigens virtutem.* Hebr. enim אמץ *amats* significat surrigere et erigere vires corporis vel animi, esse strenuum, esse erecto animo vel virtute. Prudens enim consilium suggerit mille modos rem arduam conficiendi; itaque erigit et surrigit vires et animos ad rem fortiter conficiendam.

Adde: Sapiens est *vir*, ut hic ait Salomon; quare virili fortique est animo; hinc et virtus, quæ propria est sapientis; a *viro* dicitur, quasi virilitas. Audi S. Bernard. tract. de Vita solitaria ad Fratres de Monte Dei, longiuscule ante finem: « Quid est virtus? filia rationis, sed magis gratiæ. Vis enim quædam est ex natura; ut autem virtus sit, habet ex gratia. Vis est ex iudicio approbantis rationis; virtus autem ex appetitu illuminatæ voluntatis. Virtus enim est voluntarius in bonum assensus. Virtus est æqualitas quædam vitæ per omnia congruens rationi. Virtus est ad iudicium rationis usus liberæ voluntatis. »

Secundo, Vatablus sic vertit et explicat: *Vir sapiens in potestate est; et vir eruditus fortificat vires suas*, id est, *vir sapiens plurimum valet auctoritate, et subinde in ea crescit.*

Tertio, R. Levi sic vertit et explicat, q. d. Vir fit sapiens, ob fortitudinem et robur; mortalis enim sapientiæ fit compos, ob vim qua eiusdem mens pollet ad coercendas materiæ cupiditates, easdemque prorsus expugnandas: *Vir doctus, robustus*, q. d. Qui autem doctrina refertus est, vires, quibus præstat mens, firmat et roborat, ut cæteras facultates coerceat, atque in suam potestatem redigat, quod quidem evenit ob præstantiam scientiæ, eiusque incredibilem amorem, quo ad se doctum rapit, ita ut in ea studium vigiliasque suas collocet universas, eidemque invigilet assidue, cæteræque vires huic uni adipiscendæ subiiciantur. Hæc ille.

Quarto, Syrus, Chal. et Sept. hebr. מֵאַמֵּץ *meammets*, id est *robustus*, legunt alio puncto מֵאַמִּיץ *meammits*, id est *præ robusto* (est enim *min* comparationis; idem valens quod *præ*, vel *melior*) sic vertunt: Chald. *Melior est vir sapiens robusto, et vir scientiæ magis quam qui accinctus est fortitudine sua*; Syrus: *Melior est sapiens forti, et doctus gigante robusto*; Sept. *Melior est sapiens forti, et vir prudentiam habens agricola magno.* Ita Complut. et Regia, licet Vatic. vertant, *agro magno*: γεώργιον enim et agrum et agricolationem, indeque figurate γεωργόν, id est agricolam, significat.

Videntur Septuag. hunc versum nexuisse præcedenti de annona et opibus quas parat sapientia, q. d. Sapientia valida et potens est replere cellaria omnia annona et re pretiosa, magis quam strenuus agricola, qui sua industria penum implet omni frugum et fructuum copia. Aut, si vertas *agro magno*, q. d. Plures fruges et opes parit sapientia, quam agricolæ gnavo pariat ager magnus diligenter ab eo excultus; validior ergo et ditior ad replendam penum omni rerum copia est sapientia, quam sit ager magnus et fertilis. Comparat sapientiam agro, quia optimus est proventus qui ex agro colligitur. Audi Aristot. lib 2. de Re familiari post initium: *Optimus proventus est ille qui de iis quæ propria sunt regionis, percipitur; proximus qui de mercatibus; postremus is qui ex annuis et in orbem redeuntibus.*

Sapiens est fortis tripliciter.

Sapiens igitur fortis est primo, quia sapienter fortia, v. g. bella vel heroica opera, aggreditur, eaque feliciter conficit; secundo, quia fortiter cupiditates sapienti ratione cohibet et refrænat. Nam, ut ait Aristot. apud Anton. in Melissa, p. 1. c. 12. *Fortior est ille qui cupiditates, quam qui hostes vincit; nam seipsum vincere difficillimum est. Fortis ergo est qui superat hostes, sed fortior qui voluptatibus superior est: multi enim qui hostes vicerunt, a mulieribus victi sunt*, uti Samson, David, Salomon, Alexander Magnus. Tertio, quia adversa quælibet sapienter, adeoque fortiter tolerat; sapientia enim facit excelsum et magnanimum.

Præclare Seneca ad Helviam c. 5. *Nec secunda*, inquit, *sapientem evehunt, nec adversa demittunt.* Præclarius S. Ambros. lib. de Iacob et vita beata cap. 8. *Manet*, inquit, *semper inter adversa et delectabilia virtus perfecta, neque adversa de perfectione eius quidquam minuunt, neque delectabilia adiungunt perfectioni.* Et paulo post: *Perfecti enim est viri communitatem naturæ sustentare animi virtute, et ad meliora adducere, nec succumbere iis quæ plerisque terribilia et formidolosa videntur, sed quasi fortem militem gravissimorum casuum sustinere incursum, conflictus subire, et quasi providum gubernatorem navem in tempestate regere, atque occurrendo insurgentibus fluctibus magis vitare naufragium sulcando undas, quam declinando.* Hæc ille. Quibus satis apparet sapientem virum non debere vitare pericula, sed illis occurrendo superare.

Eius symbolum est asinus, cur? Exempla.

Hinc Hebræi, teste Aldrovando in asino, sapientis symbolum dant asinum, eo quod instar asini multa sapienter, id est patienter et fortiter, perferre debeat. Merito Ammonius Alexandrinus, magno Origene et Porphyrio discipulis clarus, asinum his condiscipulum fertur adhibuisse: neque verecundatus Cleantes appellatione huiusmodi, confidentissime respondit: *Asinus quidem sum, sed qui portare possum sarcinam Zenonis.* Debet igitur sapiens iuxta

hunc sensum omnia libentissime ferre; de suo enim filio Iacob dixit Genes. 49. 14. *Issachar asinus fortis;* Issachar autem præmium et mercedem significat: hoc enim præmii ac mercedis loco sapiens æstimare debet, ut sit asinus fortis, nec laboribus defatigetur, sed incommoda omnia libens subeat.

Vers. 6. QUIA CUM DISPOSITIONE INITUR BELLUM; ET ERIT SALUS UBI MULTA CONSILIA SUNT.) Probat virum prudentem esse fortem, ex eo quod prudenti eius dispositione et consiliis bella gerantur et conficiantur. Est argumentum ab exemplo, vel a specie ad genus.

Dispositio in bellis triplex.

Dispositio hic tripliciter accipi potest: primo, pro gubernatione, vel pro imperatore, qui exercitum gubernat et disponit; secundo, pro ordine et acie, qua exercitus apte congrueque disponitur; tertio, pro consiliis quibus bella instruuntur et disponuntur. Hebr. enim *tachbulot* significat gubernationem, ordinem et consilia; quibus navis a navarcho, et analogice exercitus ab imperatore, vel resp. a principe aut magistratu gubernatur, disponitur, regitur. Sicut enim navarchus gubernat navim suo consilio, industria et experientia; sic et hisce tribus dux gubernat exercitum, et rex regnum.

I. Primo ergo iuxta primum significatum, sic exponas: Consilio atque arte imperatoris exercitus regitur, perinde ac navis clavo et gubernaculo. Nam sicut mirum est unum hominem converso clavo vastam navim arbitrio suo in omnem partem impellere; ita etiam mirum est unius imperatoris prudentia et arte integros exercitus coerceri atque regi: *Et erit salus ubi multa consilia*, q. d. Imperator, si salvum velit exercitum, multis prudentum et expertorum militum ducumque utatur consiliis. Id enim faciendum esse docet Vegetius lib. 3. de Re milit. c. 9. et 27. *Quid fieri debeat*, inquit, *tractato cum multis: quid vero facturus tandem sis, cum paucissimis ac fidelissimis, vel potius ipse tecum.* Et Plutarchus in Moral. *Gubernator*, inquit, *optimos quærit nautas, eosque sæpius in consilium adhibet: ita etiam princeps eos asciscat consiliarios, qui ad rempub. administrandam maxime idonei sunt.* Ita præ aliis fecit Severus Imp teste Lampridio in eius Vita. Porro quantum valeat in bello dux prudens et rei bellicæ peritus suo exemplo docuere Annibal, Scipio, Alexander, Iulius Cæsar; et e fidelibus David, Iudas Machabæus, Constantinus, Theodosius, Carolus Magnus, qui sua prudentia et peritia orbem victoriis et triumphis complevere. Hinc Auctor Catenæ Græcor. ex Septuag. sic vertit: *Bellum per gubernatorum prudentiam feliciter administratur; subsidium autem ex prudenti consultoque corde petendum est.*

II. Secundo, iuxta secundum *dispositionis* significatum sensus est, q. d. Bella gerenda sunt non tam militum numero, quam ordine et congrua dispositione. Pauci enim in acie rite dispositi superabunt multos, qui sine ordine tumultuarie depugnant. Pulchre id ex analogia fabricæ domus ostendit Xenophon lib. de Dictis et factis Socratis: *Bonum*, inquit, *est imperatori ut aciem ordinare perquam docte sciat. Quemadmodum enim lapides, ligna et tegulæ inordinate quidem proiecta ad nihil utilia sunt, eadem vero si recte sursum deorsumque ordinentur, domum fortem et numquam ruituram componunt: idem de exercitu iudicium est. Nam militum confertissimæ phalanges, nisi in ordinem redigantur, ad nihil præstant: paucissimi autem bellatores, si rectum ordinem et dispositionem suscipiant, validissimi atque insuperabiles sunt.* Hinc concludit, quod, sicut in domo summa et ima debent esse firmissima et fortissima, media autem minus fortia, verbi gratia ex lateribus esse possunt; sic quoque in conflictu primam aciem et ultimam debere esse fortissimam, in medio autem collocandos *esse timidiores, ut a primis ducantur exemplo, et a posterioribus vi impellantur in prælium.* Sapienter Macrinus apud Herodian. lib. 4 *Arma*, inquit, *corripiamus, et, ut mos est Romanis, ordines in acie servemus, quippe in acie barbarorum incomposita multitudo et tumultuaria, ipsa se impediet ac premet.* Hinc videmus paucos Christianos milites, bene dispositos, multa Turcarum agmina inordinate et tumultuarie irruentia sternere et profligare.

Denique Vegetius docet modum efficacem vincendi esse, si dux hostes invadat imparatos, nec det eis tempus aciem apte ordinandi. Idem libr. 3. cap. 17. et 27. docet non esse persequendum hostem iam fugientem, si in persecutione periculum sit ne ordines turbentur: *Qui enim dispersis suis inconsulte sequitur*, inquit, *quam ipse acceperat, hosti vult dare victoriam.* Id Christianis nuper accidit in Hungaria cum Turca depugnantibus, frustra suos, qui Turcas fugientes persequebantur confusis ordinibus, revocante Sigismundo Principe Transylvaniæ; et Belgis apud Neoportum cum Hollandis confligentibus, qui victoriam adepti præfidenter sine ordine Hollandos persequentes, ab eis cæsi, eisdem victoriam tradidere.

Tertio et maxime genuine, *dispositio* hic capitur pro consiliis et stratagematibus, quibus bella gubernanda et disponenda sunt ut victoriam pariant; hæc enim proprie significat hebr. *tachbulot*. Unde Pagnin. vertit: *In consiliis facies tibi bellum*; Calet. *In ingeniis conficitur bellum*; Sept. *Cum gubernatione*, id est cum ratione gubernandi, *fit bellum*; Chald. *Quoniam in gubernaculis facies tibi bellum: salus autem erit in multitudine consilii.* Minus apte Syrus: *Quoniam in provectione facies bellum*; aptius Vatabl. *Quia industriis facies bellum, et salus in multitudine consiliariorum, q. d. Quia debes gerere bellum industria, quam dat sapientia, quæ reddit hominem consultum et industrium.* III.

Significat ergo primo in bellis plus valere prudentiam et stratagemata quam copiam militum, aut eorum robur et vires; secundo, bellum egere magna accurataque gubernatione, magnaque ducum et gubernatorum consideratione, circumspectione et solertia; tertio, *hostibus non temere, neque inconsulto*, ait Auctor Catenæ Græcor. *obviam eundum esse, sed considerate maturaque adhibita deliberatione, sive id fiat animæ viribus, sive quibuscumque aliis* Hoc est quod ait Euripides in Anthrope: *Viri prudentia ad bellum magnum momentum est; consilium enim sapienter initum multas manus vincit; imperitia cum multitudine deterius malum est.* Præclarius Plutarch. in lib. Contra vires corporis: *Quænam tibi*, inquit, *tanta felicitas videtur viribus pollere, ut eius causa naturam existimes hominibus novercam, brutis autem parentem fuisse? at hominibus propria vis in animi ratione consistit, quæ elephantes per silvas pedicis capit, frænat equos, subiugat boves, volucres deiicit arundinibus, et in profundo submersa retibus extrahit Quis non Ulisses quam Cyclops esse malet ad bellum?* Plura hac de re dixi cap. 11. v. 14. *Ubi non est gubernator, populus corruet; salus autem, ubi multa consilia* Quod enim ibi de populo et republ. hic de bello et exercitu dicitur. Et cap. 20. 18. *Cogitationes consiliis roborantur, et gubernaculis tractanda sunt bella.*

Et erit salus ubi multa consilia. *Salus* hic quælibet accipitur: quamlibet enim pariunt sana consilia. Quia tamen hic agitur de bello, proprie salus exercitus hic notatur, præsertim victoria. Unde Tigurina vertit: *Consiliis enim bella geruntur, et victoria multitudine consiliariorum paratur.*

Tentationes consiliis, non vi superandæ.

Mystice in tentationibus et bellis spiritualibus, quæ gerimus contra diabolum, mundum et carnem, plus valet prudentia quam vires. Prudentia enim docet libidinem superandam esse non viribus illi resistendo, sed solertia eius cogitationes et incentiva fugiendo: dæmonis suggestiones vinci humilitate, si eas illico Superiori vel viro prudenti detegas: mundum superari, si pomparum eius inanitatem intuearis et consideres, hoc est videas et rideas: carnem domari, si eius appetitibus brutalibus contradicens, eamque maceres ieiuniis, chameuniis, id est humicubationibus, ciliciis, æstu, frigore, cæteraque vitæ austeritate. Unde S. Antonius dictitabat discretionem esse omnium virtutum principem, utpote quæ tentationes superet, quæ fixo gradu intrepidum monachum perducat ad Deum, quæ virtutes cæteras conservet illæsas: *Omnium namque virtutum generatrix, custos moderatrixque discretio est*, ait Moses

Abbas apud Cassian. collat. 2. 4. qui deinde pluribus exemplis idipsum demonstrat. Vide Alvarez de Paz. t. 2. tr. de victoria tentat. l. 1. p. 3. c. 11. ubi decem imprudentia et stulta militaria consilia recenset militi Christiano prudenti fugienda.

Vers. 7. EXCELSA EST STULTO SAPIENTIA, IN PORTA NON APERIET OS SUUM.) Pro *excelsa*, hebr. רמות *ramoth* quod primo *excelsa* significat: secundo, *cornua unicornis*, vel rhinocerotis; hic enim hebr. vocatur ראם *reem*, quia cornua eius excelsa sunt, et contra venena efficacia; tertio, *coralia*: sic enim vertunt Pagnin. Vatabl. R. David et alii Iob 28. v. 19. R. Salomon hic censet *ramoth* esse gemmam maximi pretii. Denique Noster Ezech. 27. 16. vertit *sericum*. Porro *ramoth*, id est excelsa, est pluralis numeri: et sic olim vocabantur templa et altaria Deo erecta in montibus et locis excelsis, ad quæ hic alludit, q. d. Sapientia stulto videtur esse sacrosancta, et in excelsis templis abscondita, sibique inaccessa. Unde ad eius portas non audet accedere.

B Rursum pro *sapientia* hebraice est חכמות *chachmot* id est, *sapientiæ* in plurali: tum ut significet esse quidem unam sapientiam, sed res multas complecti. Eadem de causa Deus vocatur *Elohim* et *Adonai* in plurali; quia ipse licet unus sit gubernator et dominus; tamen omnes et reges et dominos transcendit, eosque eminenter in se complectitur: tum quia variæ sunt species, partes, leges et dictamina sapientiæ.

Stulto ardua sapientia: cur? Sensus ergo est, q. d. Sapientia practica, puta prudentia et virtus stulto, id est imprudenti, qui suam phantasiam et cupiditatem sequitur, videtur esse excelsa, ardua et quasi cognitu et practicatu impossibilis adeoque facilius sibi putat invenire aut comparare cornu unicornis, aut coralia, gemmasque pretiosissimas, quam sapientiam et virtutem; coralia enim rara erant et in pretio. Unde Plin. l. 32. c. 2. *Quantum apud nos*, inquit, *Indicis margaritis pretium est, tantum apud Indos in coralio.*

Ratio a priori. I. Ratio a priori est prima, quod nonnulli adeo ingenio sunt obtuso, depresso et hebeti, ut alta sapientiæ dogmata non capiant. Tales multi sunt apud Indos quin et apud Christianos in locis montanis et inaccessis, qui mysteria fidei, Deum, cælum ignorant, nec sermones de rebus salutis intelligunt, perinde ac si Hebræi vel peregrini forent.

II. Secunda, quod multi sunt inertes et pigri, ut nolint audiendi discendique, multo minus exsequendi ea quæ salutis sunt laborem capessere.

III. Tertia, quod bonis terrenis et carnis voluptatibus sint immersi et demersi, quo fit ut ea quæ spiritus sunt non capiant; nec ad cælestia et divina mentem manusque erigant.

IV. Quarta, quod multi sunt superbi, ut nolint se demittere ad audiendam sapientiam, alii vero ex adverso sunt pusillanimes, qui nolunt assurgere mentemque erigere ad sapientiæ dogmata et præcepta. Ita S. August. in Ps. 58. *Duplex*, inquit, *hominum genus est, qui ad sapientiam pervenire non possunt, superbi ac pusillanimes. Est igitur sapientia erga superbos profunda* (qui ex fastu nolunt ad eam se deprimere) *erga pusillanimes excelsa*, quia ex vilitate animi nolunt ad eam se erigere.

V. Quinta, quæ magis huic loco convenit, est quod insipientes adeo celsam et sublimem æstimant sapientiam, ut ad eam se aspirare posse desperent: putant enim sapientiam se altiorem et in cælis positam, dicuntque cum Iudæis illud Deut. 30. 12. *Quis nostrum valet ad cælum ascendere, ut deferat illud* (mandatum Dei) *ad nos, et audiamus, atque opere compleamus?* Hinc Chald. vertit: *Murmurat stultus adversus sapientiam*, quasi supra captum et vires suas sit, illaque ei præcipiatur, quæ captu et factu ipsi sit impossibilis. Hinc *stultus in porta non aperiet os suum*, q. d. Non audebit inter viros sapientes et primores (quales sunt iudices qui olim iudicia exercebant in portis urbium) loqui vel hiscere; sed ut stultus et stupidus, præ inscitia et insipientia obmutescet et obstupescet, eritque velut mortua inter aves, velut anser inter olores, velut asinus inter leones.

A Tacite significat Salomon præter sapientiæ fructus iam assignatos, puta præter opes et splendorem familiæ, præter fortitudinem et victoriam, sapientiam quoque afferre dignitates, cathedras, officia; sapientes enim eliguntur in iudices, magistratus, rectores; ab hisce vero muniis excluduntur insipientes. Unde Septuag. vertunt: *Sapientia et cogitatio bona* (vel *intelligentia recta*) *in portis sapientum comperitur; non declinant ab ore* (Complut. *a lege*) *Domini, sed cogitant in consessibus;* id est, ut Auctor Catenæ Græcor. vertit: *In prudentum cætum constituti, quid proponatur prudenter expendunt.* Hoc est, ut recte explicat noster Salazar: *In portis sapientum*, id est in senatu et subselliis iudicum, seu magistratuum, scientia et doctrina præstantium, sapientia ipsa præsidet, ac moderatur omnia, eiusque auxilio iudices in sententiis dicendis, nec latum unguem discedunt ab ore Domini, hoc est a legibus et statutis, quas Dominus ore suo denuntiavit. In his vero ubi lex nihil sanxit, sed iudicis arbitrio transigenda sunt non temere iudicant; sed longa cogitatione iustitiæ momenta librant, et sic demum sententias iustissimas pronuntiant.

Porro ut intelligas quam excelsa sit hæc spiritalis sapientia, audi septem eius gradus, quos recenset S. Augustin. lib. 2. de Doctr. Christ. c. 7. *Timor Dei, pietas, dilectio Dei super omnia, consolatio Spiritus sancti, desiderium rerum cælestium, mori sæculo, ac tunc demum in septimi gradus fastigio est vera sapientia.* Hæc S. August. qui deinde singulos hosce gradus sigillatim et fuse explicat. Denique excelsa est sapientia, si meras naturæ vires spectes: has enim longe transcendit; eadem vero facilis et plena est, si vires gratiæ, quam Deus cuique præparat, consideres: sapientia enim id est virtus et sanctitas, gratiæ Dei est connaturalis, eiusdemque cum ea rationis et ordinis; stulti autem metiuntur se viribus naturæ, sapientes vero viribus gratiæ; quare illis sapientia videtur excelsa et impossibilis, his vicina et facilis. Nam, ut ait Sextus Pythagoræus Sent. 136. *Semper iuxta Deum est mens sapientis; sapientis mentem Deus inhabitat.* Et Sent. 104. *Sufficit ad beatitudinem agnitio Dei solius et imitatio.* Et Sent. 40. *Templum sanctum Deo est mens pii, et altare optimum est cor mundum et sine peccato.* Nam, ut ait Nazianz. Iambico 8. *Qui se Deo dat, Deum accipit: talis enim est natura dantis Dei.* Et alias: *Sapiens est speculum Dei limpidissimum: ut sapiens Deum, sapientis sic animam sequitur Deus.* Sicut enim herba dicta heliotropium, sive solisequium, semper soli se obvertit, ac vicissim sol heliotropio; sic anima sapientis iugiter Deum respicit, et vicissim a Deo respicitur: *Sicut enim sol oculorum, ita cordis lumen est sapientia;* hoc autem lumen est Deus Deique aspectus, illustratio et gratia. Aurea est gnome Senecæ Epist. 41. *Sicut solis radii contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur; sic animus magnus et acer, et in hoc demissus ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet, illud spectat ac nititur.* Brevius et divinius S. Paulus: *Nostra conversatio in cælis est*, Philip. 3. 20. Vide ibi dicta.

Sapientia facilis virtus: cur? Cosme.

D QUI COGITAT MALA FACERE, STULTUS VOCABITUR.) Pro *stultus*, hebr. est בעל מזמות *baal mezimmot*, id est *vir machinationum*, vel dominus molitionum, qui scilicet excogitat artes, rationes, argutias, technas et fraudes male agendi aliisque nocendi, inventor malorum, architectus et auctor scelerum, qui non ex infirmitate, sed ex proposito mala aliis inferre destinat, imo ea excogitat, quomodo Apostolus philosophos in Deum impios vocat *inventores malorum*, Rom. 1. 30. Cum enim pollerent ingenio et scientia sæculari, iis abusi sunt ad excogitandas nequitias, easque fictis rationibus defendendas, sicut nonnulli sodomiam et pæderastiam nequiter defenderunt. Noster vertit, *stultus*, scilicet practice, hoc est impius et sceleratus, scilicet eximie per antonomasiam: talis enim est qui machinatur et excogitat artes malignandi et nocendi, uti faciunt qui excogitant modos duplicandi et triplicandi usuras, novos contractus fraudulentos et iniustos, novas artes cir- Vers. 8.

cumveniendi emptores, novas exactiones, et tributa iniqua, etc. atque advocati versuti, qui spe lucri excogitant mille subtilitates et argutias ad movendas lites, etiam in re clara, sive ea sit facti, sive iuris. Hebr. enim בעל *baal*, significat dominum, virum, habentem, possidentem, potentem, patronum, maritum. Talis enim est excogitator artium ad malefaciendum; hic enim eis quasi dominatur et imperat. Unde Chaldæus vertit: *Habens astutiam pessimam;* Syrus: *iniquus*; alii vertunt: *Maritum* vel *coniugem malarum artium.* Sicut enim maritus ex uxore progignit proles, sic hic suo subtili et maligno ingenio ex malis artibus, quibus se quasi maritum despondit totumque addixit, progignit mille nocendi modos, mille mala opera et scelera.

Hinc et Caiet. vertit: *Cogitantem ad faciendum malum, illum herum cogitationum malarum vocabunt,* cui scilicet velut malitiæ hero et domino malæ suæ cogitationes et inventiones velut servi illico se sistunt, famulantur et obsequuntur: qui proinde instar diaboli in regno nequitiæ excellit, dominatur et præsidet. Cogitatio enim est velut imperator, qui in corde velut in throno residet: unde si bona est, imperat bona; si mala, imperat mala, uti docet S. August. præf. in Psalm. 148. Addit Caietan. machinantem mala vocari *herum cogitationum*, quia cogitationes illi famulantur ad optatum successum, ut scilicet mala quæ destinant reipsa opere perficiat. Ratio autem, inquit, quare cogitantes malum, potius quam cogitantes bonum fiunt votorum compotes, est multiplex. Nam et ipse cogitans pronior est ad malum quam ad bonum, ac per hoc propensior et studiosior est ad malum: et multitudo ministrorum idonea ad malum in promptu magis est quam ad bonum, et bonum multa habet impedimenta quibus caret malum: quia bonum consurgit ex causa integra, malum autem ex quolibet particulari defectu.

Cogitans malum certius exequitur quam cogitans bonum: cur?

Igitur hac gnome significat Salomon, ait Iansenius, venia quidem dignum esse eum qui ex infirmitate et ignorantia labitur et peccat; sed eum qui studet mala facere, et cogitationes suas in hoc insumit, ita ut sit ex his de quibus dicit Propheta: *Iniquitatem meditati sunt in cubili suo*: quique novas semper malefaciendi et nocendi rationes excogitat, infamiam magnam consecuturum apud homines. Id enim significatur, cum dicitur ipsum vocandum sceleratum, vel, ut Noster vertit, *stultum.* Quamquam merito *stultus* vocandus sit talis, quod salutis suæ nullam habeat rationem, nec timore iudicii divini a malo proposito ac cogitatione malefaciendi avocetur; aut quia vanitas cogitationum eius aliquando tandem innotescet. Cogitationes enim malæ, præsertim crebræ, destinatæ, et aliis noxiæ, animo celari nequeunt, quin erumpant in dicta et facta noxia quæ animo machinantur; quare cum erumpunt, auctores earum ab omnibus stulti, id est impii et scelerati nominantur, infamantur et damnantur.

Sancti novos excogitant modos placendi Deo.

Porro sicut scelerati toti sunt ad machinandum et excogitandum mala, ut videantur esse quasi dæmones incarnati; sic vice versa eximie sancti toti sunt, ut excogitent novos modos et rationes quibus magis placeant Deo, magisque eius gloriam in animarum salute propagent, uti fecere S. Dominicus, S. Franciscus, S. Ignatius (cuius hoc erat dictum: *Ad maiorem Dei gloriam*) S. Xaverius, etc. Sapientia enim, sanctitas et charitas insatiabilis est, crescitque instar ignis, ut quo maior est, eo plura ambiat, et magis crescere satagat.

Vers. 9.

COGITATIO STULTI PECCATUM EST: ET ABOMINATIO HOMINUM DETRACTOR.) Hebr. *Cogitatio mala*, vel *machinatio stultitiæ, peccatum est, et abominatio hominis derisor;* Pagnin. *Cogitatio mala hominis stulti peccatum est*; Vatablus: *Facinus hominis stulti peccatum est, et irrisorem abominabuntur homines;* Chald. *Astutia stulti peccatum est, abominatio viri sapientis derisor*; Syrus: *Improbitas stulti peccatum est, et iniquos malitia reget.*

Primo, R. Salomon sic exponit: *Cogitatio stulti,* id est consilium stultum est peccatum, quia qui illud sequitur, peccati piaculo se obstringit. Rursum cogitatio et actio stulti peccatum est, ait R. Levi, quia illam obit absque ulla deliberatione et consilio: idem facit derisor: omnis enim consultatio derisori est invisa, cum in ridiculis tantum rebus versetur absque ullo maturo providoque consilio; quare imprudenter agit committitque peccatum.

Secundo, Aben Ezra hunc versum nectit præcedenti, tamquam eius det causam, q. d. Cogitans mala vocabitur stultus, quia stulti cogitationes non nisi ad patrandum peccatum feruntur; quare qui illud patrare cogitat, stultus est et vocari debet.

Tertio, Caietanus hunc versum pariter nectit præcedenti, sed alio nexu, q. d. Populus laudat eum qui cogitat mala, eumque vocat *herum cogitationum,* quod ei cogitationes ad felicem votorum suorum successum famulentur, ut quæ cogitat reipsa adimpleat, ut dixi v. præced. At in hac sua opinione et laude graviter errat populus, quia cogitationes stultorum, quales sunt qui destinant mala, sunt peccata, ideoque vituperio digna, non laude; quin et stultus qui eo devenit, ut sit derisor recteque facta irrideat, hic sane populo est abominabilis et detestabilis. Verum hic sensus Vulgatæ versioni aptari nequit, quæ mala cogitantem ab hominibus vocari *stultum* asserit, ideoque non laudari, sed vituperari ab hominibus.

Quarto, noster Salazar exponit, q. d. *Stultus*, id est impius, adeo ad malum pronus est, ut, cum operis externi copia non est, sola animi cogitatione et destinatione graviter delinquat; pascit enim se cogitatione mala, cum se voluptate et re mala pascere nequit. Similiter iratus, qui alterum lædere reipsa nequit, gaudet eum lædere suis sannis et irrisionibus.

Quinto, Iansenius valde apposite explicat, q. d. Stultitia, id est improbitas, hominis assidue ei cogitationes malas suggerit, ut nonnisi peccare libeat, ac bene agentes et monentes rideat, iisque detrahat. Pergit Sapiens, inquit, avocare a stultitia. Primum quidem dicens quod omnis cogitatio quam stultitia homini suggerit, hoc est, omnis cogitatio stulti quatenus est stultus, est mala et peccatum; atque ad peccatum tendit, quod non manebit impunitum. Secundo subiungens eum qui non tantum male cogitat, sed etiam irridet bene monentes et consulentes, hominibus esse abominabilem, ut de quo nulla sit spes. Idem recte dicitur et de detractore, qui, cum de omnibus male loquatur, nusquam bene audit, sed merito omnibus est ingratus: quamquam singulariter illud intelligi potest de detractore, qui detrahit bene monentibus et docentibus ipsum: sic enim idem erit detractor et irrisor. Significat ergo stultitiam fugiendam, ut cuius omnis cogitatio sit mala, quæ si eo progrediatur, ut etiam ore irrideat bene consulentes, ac aliis detrahat, se abominabilem faciet omnibus hominibus.

Dixerat Salomon v. 8. *Qui cogitat mala facere, baal mezimmot*, id est *vir machinationum vocabitur;* nunc explicat quales sint hæ eius machinationes, aitque non esse bonas, sed malas esseque peccata. Unde pro *cogitatio* hebr. est זמת *simma,* id est *machinatio stultitiæ*, vel stulti, *est peccatum.* Significat ergo stultum, id est sceleratum, ita suis malis cogitationibus et machinationibus agi et rapi, ut earum non tam dominus, quam servus esse videatur, eo quod eas cohibere nequeat, sed instar equi effrænis eas explere et peccatum perpetrare satagat, adeoque bene monentes et corripientes irrideat, eisque detrahat. Hoc enim inter sapientes et stultos est discrimen, quod utrique licet malis cogitationibus pulsentur, sapientes tamen resistendo eas statim elidunt; stulti vero consentiendo eis obsecundant. Unde S. Chrysostom. hom. 4. in Gen. *Iusti,* ait, *primam quamque malam cogitationem strangulant: improbi autem eamdem excipiunt atque alunt.* Nota τὸ *strangulant:* sicut enim proditor aut serpens, mox ut deprehenditur, strangulatur, ne aliquod post se semen noxium relinquat; sic mala cogitatio, illico ut sentitur, suffocanda est, ne aliquam post se titillationem et tentationem pestilentem relinquat. Impii ergo quia eam non suffocant, sed alunt et indulgent; hinc cor et fauces eis pandunt, ut eas eloquantur, ac correpti corri-

pientes irrident, eisque detrahunt, quod apud homines infame est et abominabile.

Porro Septuag. alio abeunt; vertunt enim: *Indisciplinatis occurrit mors; moritur autem imprudens in peccato.* Est antithesis illius quod apud eosdem præcessit: *Sapientes a lege Domini non deflectunt*, q. d. ait Auctor Catenæ Græcorum: Sapientes, qui virtutum studio incumbunt, omni diligentia et contentione illis incumbunt, neque levi de causa ab ea deflectunt: at homines scelerati et pestilentes, qui peccatis et vitiis obstinate adhærent, eademque in fixum firmumque habitum iam verterunt, usque ad ultimum vitæ halitum, hoc est, tantisper dum mors illos excipiat, peccare et mala agere non desistunt, adeoque in peccatis suis extinguuntur. Id videre est in hæreticis, et similibus qui pravis suis sententiis, quas imbiberunt, obstinate et mordicus adhærent usque ad mortem, quasi possessi a spiritu erroris.

Cur semper cogitet bona. Moraliter disce hic summam cogitationibus adhibendam esse curam, ut malæ arceantur, bonæ accersantur: ex bonis enim sequitur bona voluntas, bona sermocinatio, bona operatio, ut ex malis mala. Huc faciunt sententiæ Patrum apud Anton. in Melissa parte 2 cap. 87. *Gnome* Clementis: *Non facinorum abstinentia fidelem iustificat, sed cogitationum castitas et pura sinceritas.* Philonis: *Domus Dei, cogitatio sapientis, ac huius proprie vocatur Deus, qui universorum est dominus, quod in ea quasi in regia inambulet*; S. Basil: *Primum beatissimum est, quod in corde nostro purum; quia radix est omnium corporis actionum cordis consilium* Et alius: *Talis es, qualia sæpe cogitas*; carnalis, si carnalia; cælestis, si cælestia; superbus, si superba; humilis, si humilia.

Vers. 10. SI DESPERAVERIS LASSUS IN DIE ANGUSTIÆ, IMMINUETUR FORTITUDO TUA.] Aliqui Codices legunt *lapsus*; sed corrigendum cum Romanis *lassus*: hebr. enim est: *Si remissus fueris*, vel *remissum te feceris in die angustiæ, angusta erit fortitudo tua*; Caiet. *Si laxaveris animum in die angustiæ*, ut scilicet ex parte illi cedas et succumbas, *angusta erit fortitudo tua.* Qui enim cœpit succumbere, ait, non erit amplius in amplitudine fortitudinis suæ, sed eam diminuit et arctavit cedendo. Quod tam in temporalibus, quam in spiritualibus verum esse experimur. Vatabl. *Si sis deiecto animo in die tribulationis, angusta est virtus tua*, id est non poteris ferre tribulationem: Chald. *Si remiseris in die tribulationis, arctabitur fortitudo tua*; Symmach. *Cessare quasi desperantem in hora tribulationis, tardi atque ignavi est*; Aquila: *Si tardus* vel *ignavus fuisti*; Theodot. *Si remissus fuisti.*

Syrus et Septuag. Complut. et alii nonnulli hunc versum nectunt sequenti. Syrus enim sic vertit: *In die angustiæ libera eos qui ad mortem ducuntur.* Unde R. Salomon, Aben Ezra et Baynus: Si remissus, inquiunt, fueris in succurrendo proximo, qui in angustiis est positus, tu pariter iusto Dei iudicio deficies a tua fortitudine, et ad similes angustias redigeris, quibus succumbes; lex enim talionis est: *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Unde Maximus serm. 45. *Nostræ*, ait, *beneficentiæ per omnes suas dimensiones divina exequatur beneficentia*, ut quam longa, larga et profunda fuerit tua beneficentia in egenos tam longam, largam et profundam experiare vicissim Dei beneficentiam in te, *ut in proximis nostram beatitudinem et felicitatem veluti præludamus*, ait S. Aug. serm. 20. de temp. iuxta illud Psal. 36. *Tota die miseretur et commodat, et semen illius in benedictione erit.* Ex adverso de immisericorde, ait S. Iacob. cap. 2. 13. *Iudicium sine misericordia illi qui non fecit misericordiam.*

Verum, alii passim hanc gnomen ut separatam, ample et generatim ut sonat, accipiunt: sed particulatim varie explicant, ita tamen ut omnes in unam generalem expositionem terminentur et coeant.

Primo ergo R. Levi sic explicat: Si remisse te gesseris in studio sapientiæ, sane tempore adverso vires tuæ imbecilles erunt et impares, ut huiusmodi calamitati possis obsistere; tum quia sapientia est, quæ prudentibus rationibus et consiliis animum roborat ad patientiam et constantiam in adversis; tum quia, ut ait R. Salomon, si remissus et deses fueris in sacra lege, Angeli qui sunt divinæ voluntatis ministri, haud vires tuas firmabunt, sicque ab eis desertus perdes robur fiesque debilis et infirmus ad resistendum tribulationi.

Secundo, Iansen. Hebræa, ait, sic habent: *Si defeceris in die angustiæ, angusta erit fortitudo tua*, q. d. Si cum adversum quid acciderit, animo defeceris per impatientiam; id ex eo provenit, quod fortitudo animi tui sit angusta et exigua, non autem ex eo quod adversitas sit intolerabilis vel insuperabilis, uti docet S. Chrysost. hom. 44. ad Pop. Hic sensus ægre aptari potest Vulgatæ, quæ vertit in futuro: *minuetur fortitudo tua.*

Tertio, alii cum Caiet. vertunt: *Si laxaveris animum in die angustiæ, angusta erit fortitudo tua*, sicque explicant, q. d. Si animi vigorem laxaveris in die tribulationis vacando deliciis et solatiis carnalibus, fies enervis, delicatus et debilis ad resistendum adversis: deliciæ enim laxando animum, eius rigorem et vires dissolvunt, itaque armatum exarmant et inermem reddunt; austeritas vero eum stringit et roborat. Sic deliciæ Campanæ fregerunt robur Annibalis et Pœnorum, antea invictum, ut a Romanis victus sit et prostratus: nimirum ubi rigor, ibi vigor; ubi voluptas, ibi laxitas et debilitas. *Ubi rigor, ibi vigor.*

Id expertus est S. Franc. de quo S. Bonav. cap. 5. Vitæ eius: « Experientia, ait, certa didicerat dæmones asperitate terreri, deliciosis autem et mollibus vestibus ad tentationem fortiter animari. Unde cum nocte quadam propter infirmitatem capitis, præter solitum cervical de pluma positum haberet; dæmon, in illud ingressus, ipsum usque ad horam matutinam inquietavit. »

Quarto, alii valde apposite censent Salomonem suadere ut in die tribulationis mens se roboret, omnes vires ad se evocando, ut iis stipata et munita quasi collectis copiis tribulationi resistat: sic enim dux evocat omnes copias, cum hostis ingruit, ut totis viribus ei repugnet. Quare hebr. *si remiseris* vel *remissus fueris*, sic exponas, q. d. Si in tentatione remiseris solita pietatis et mortificationis exercitia; puta si dimiseris orationem, ieiunium, pœnitentias, officia humilitatis et charitatis; minuetur tua fortitudo, ut vix tentationi resistere valeas.

Quinto, alii censent Salomonem hic suadere continuam laboris et pugnæ exercitationem. Sicut enim milites robusti fiunt quotidie arma tractando, laborando, pugnando; infirmi vero et inertes, si arma ponant, vacentque otio: sic pariter fidelis robustus fit, si assiduis laboribus et dimicationibus contra adversa se exerceat; debilis vero si quieti vacet et ignaviæ.

Sexto, noster Interpres solerter et profunde pro hebr. *si remissus fueris*, vel *si te*, id est animum tuum *remiseris*, vertit, *si desperaveris lassus.* Dat enim duplicem radicem et causam remissionis animi, de qua hic agitur. Prior est diffidentia et desperatio; secunda est lassitudo. Cum enim animus diffidit se posse ex angustia, quæ eum affligit, eluctari, aut posse eam superare et vincere, eo quod putat illam viribus suis esse superiorem; tunc remittit suum vigorem et robur sustinendi, fitque remissus, enervis et languidus. Rursum cum angustia diutius durat, animus mollis in ea toleranda delassatur: unde remittit et laxat suam contentionem resistendi ac lassus incipit ei cedere et succumbere. Igitur sicut animi vigor et robur consistit in spe eluctandi vel vincendi; sic animi languor, remissio, infirmitas et lapsus consistit in desperatione sustinentiæ vel victoriæ. Spes enim extendit, dilatat et roborat animum, proponendo ei præmium virtutis et triumphi; desperatio vero eum contrahit, arctat et infirmat: id videre est in pugna militum, et in obsidione orbium: quamdiu enim cives sperant se posse eam sustinere, et hostem depellere, fortiter resistunt; cum vero de eo desperant, animis cadunt, cogitantque de deditione. Sensus ergo est, q. d. Si in die angustiæ fractus fueris animo per desperationem fortitudo animi tui fiet magis angusta, hoc est per eam desperationem magis fies infir- *Spes est causa fortitudinis; diffidentia infirmitatis.*

mus, ad evadendam incidentem angustiam. Ut hæc sententia monere velit, ut, cum premunt angustiæ, animum non despondeamus, sed animi magnitudine adversa superare contendamus, iuxta illud Poetæ:

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Pusillanimis ergo, et quasi desperans se ex tribulatione posse emergere, facit se debiliorem ad emergendum: victoria enim sita est in magnanimitate, quam parit spes vincendi; quare spes est radix patientiæ et fortitudinis. Valet autem hæc sententia ad erigendum animum; non tantum cum adversitatum externarum procellæ ingruunt, sed etiam cum conscientia angitur ob criminum admissorum gravitatem: tunc enim non deiiciendus animus, nec de Dei misericordia desperandum: sed per fiduciam in Dei misericordia erigenda mens, ne penitus pereat robur animi. Ita Lyran. Hugo, Iansen. et Beda, quem audi: *Nihil execrabilius*, ait, *desperatione, quam qui habuerit, et generales huius vitæ labores, et, quod maxime nocet in fidei certamine, constantiam fortitudinis perdit.* Et S. Isidor. lib. 2. de Summo bono cap. 14. *Perpetrare*, inquit, *flagitium aliquod mors animæ est, sed desperare est descendere ad infernum.* Ex quibus S. Thom. 2. 2. q. 20. a. 3. docet desperationem esse maximum peccatorum; non in se: nam maius peccatum est infidelitas et odium Dei; sed quia desperatio est causa omnium peccatorum; in hæc enim agit desperatum. Hoc autem intellige non tantum in eadem angustia, tentatione et tribulatione, sed et quavis alia postea obventura: qui enim semel in una tribulatione animum despondit, sternit viam, ut idem faciat in quavis alia; itaque vires imminuit ut succumbat. Ratio est, quod spes addit acuitque animum, itaque vires adauget, et tentationem pugnamque extenuat: vice versa desperatio animum hebetat et retundit, itaque vires imminuit, et tentationem pugnamque adauget.

Ratio a priori.

Quocirca Psaltes tentationis et tribulationis hoc suggerit scutum: *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino*, Psal. 26 vers. ult. Et S. Petrus epist. 1. c. 5 8. *Adversarius vester tamquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret, cui resistite fortes in fide*, et consequenter fortes in spe: fortitudo enim fidei parit fortitudinem spei; qui enim viva fide credit Deum esse fidelem in promissis, quibus pollicitus est se iis qui in se spem reponunt, seque in tribulatione invocant, robur ad vincendum daturum; utique illud ipsum firmiter a Deo sperant, postulant, exspectant et reipsa impetrant.

Exempla.

Hæc gnome experientia est testatissima, præsertim in lucta cum dæmone. Id expertus Noster S. Franc. Xaverius in itinere Iaponico, quod variis artibus dæmon præscius futuræ in eo messis fidelium, impedire conabatur, scribit in quadam epistola se tunc reipsa didicisse in tali tentatione nihil magis timendum, quam diffidentiam: si enim quis fortis in spe divinæ opis consistat, illam sentiet, et dæmonis suggestiones machinationesque velut telas aranearum difflabit; sin in spe titubet et diffidat, sentiet dæmones acerrime contra se insurgere, ut vix repelli queant. Idem sensere et docuere prisci Ascetæ in Vitis Patr. lib. 6. libell. 4. n. 20. Senex quidam tentato dixit tentationes fortiter esse sustinendas, sicut Ioseph easdem viriliter pertulit, et Deus glorificavit eum usque in finem: *Videamus*, inquit, *et Iob, quod se usque in finem non relaxaverit Deum timens; unde eum nullus a spe Dei movere prævaluit*. Ibidem lib. 5. libell 5. num. 10. *Abbatissa Sara*, ait, *mansit tredecim annis fortiter a fornicationibus dæmonum impugnata, et numquam oravit ut recederet ab ea huiusmodi pugna; sed solum hoc dicebat: Domine, da mihi fortitudinem.* Et num. 15. ait senex: *Sunt in sæculo Pancratiarii. qui, cum nimis cæsi steterint et fortes apparuerint, coronas accipiunt. Aliquoties autem et unus a duobus cæditur, et confortatus plagis cædentes se vincit. Vidisti quantam virtutem per carnis exercitium acquisivit? Et tu sta, et confortare, et Dominus expugnat pro te inimicum.*

S. Ephrem in Vita S. Abraham Eremitæ, scribit eum graviter et diu a dæmonibus tentatum, omnes eius tentationes constanter contempsisse, dicendo: *Anathema tibi et omni virtuti tuæ, pollutissime dæmon; gloria autem et honor Domino, soli sancto ac sapienti Deo, qui nobis dilectoribus suis te tradidit conculcandum, et idcirco versutias tuas subsannamus atque contemnimus. Agnosce ergo, infirmissime et infelicissime dæmon, quia nos neque te, neque tuas pertimescimus phantasias.* Subdit deinde dæmones variis argumentis et machinis eum exagitasse, sed irrito conatu, adeo ut ne pavorem quidem illi incusserint: *Magis autem*, ait, *prœliando alacritatem in eo, et charitatem apud Deum maximam suscitabat; diligens namque Deum ex toto animo, et conversationem suam secundum voluntatem eius instituens, affluenter divinam gratiam promeruit, et propterea non valebat diabolus lædere eum; perseveranter namque pulsaverat, ut ei thesauri divinæ gratiæ panderentur.* Quocirca cum magnam videret dæmonum turbam in se irruentem, fidens et alacer psallebat: *Circumdederunt me ut apes favum, et exarserunt sicut ignis in spinis, et in nomine Domini vindicabor in eis.* Psal. 117. Vide S. Basil. in Regulis fusius disp. reg. 63. Cassian. collat. 9. cap. 23. et collat. 24. cap. 25. Vide et quæ fuse de tentationum remediis dixi Eccl. 2. vers. 1. et seqq.

Idem per umbram videre et a Salomone didicere philosophi, quorum hæc est sententia: virum fortem adversis roborari, suamque fortitudinem exacuere, uti gladius acuitur cote; adversa enim sunt cos fortitudinis. Ita Seneca ep. 24. *Acrior*, ait, *est ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda.* Et epist. 72. *Virtutem enim intelligo animosam et excelsam, quam incitat quidquid infestat* Et l. de Gubern. mundi: *Avida est periculi virtus, et quo tendat, non quid passura sit, cogitat* Et ep. 114. *Fortitudo est munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile; quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat.* Hinc illa: *Marcet sine adversario virtus; multum adiicit sibi virtus lacessita.* Cicero lib. 3. de Officiis: *Est fortitudinis proprium et magnitudinis animi nihil extimescere, omnia humana despicere; nihil quod homini accidere possit, intolerandum putare.* Et libr. 3. de Finib. *Qui magno animo est atque forti, omnia quæ cadere in hominem possunt, despicit, et pro nihilo putat. Atque iste vir altus et excellens magno animo, vere fortis, infra se omnia humana ducit.* Chrysippus dicebat dolere quidem sapientem, sed non cruciari, utpote cuius animus malo non cederet. Græci dixere fortitudinem esse animam sapientis. Plato rogatus quomodo animatum esse oporteat circa res adversas, respondit: *Ita ut quis prævidendo caveat ne in eas incidat; quod si per imprudentiam in eas inciderit, nihil curet.*

Gnome Philosophi, de fortitudine.

Virgilius:

Tum pudor incendit vires, et conscia virtus.

Ovidius:

Apparet virtus arguiturque malis.

Lucanus:

Crescit in adversis virtus.

Silius Italicus:

Explorant adversa viros, perque aspera duro
Nititur ad laudem virtus interrita clivo.

Horatius:

Fortiaque adversis opponite pectora rebus.

Seneca Tragœdus:

Virtutis est domare quæ cuncti pavent.
Quemcumque fortem videris, miserum neges.

Plautus:

Fortiter malum qui patitur, idem post patitur bonum.

Porro Septuag. hic variant; nam pro eo quod v. præced. dictum est: *Abominatio hominum derisor*, vel *pestilens*, puta detractor, ipsi vertunt: *Immunditia autem* (infamiæ et abominationis hominum) *viro pestilenti inquinabitur*. Deinde eodem tenore addunt Vatic. *In die mala et in die tribulationis quoadusque deficiat*, q. d. Derisor et detractor est odium Dei et hominum; quare incidet in tribulationem, in qua ab omnibus desertus velut abominabilis misere morietur et peribit. Auctor vero Catenæ Græcor. hæc exponit de obstinatis, qui ad finem vitæ in pec-

catis persistunt, q. d. *In viro scelerato et pestilente peccatum in modum habitus iam induratum alteque infixum tantisper perstat, donec tandem in die iudicii corrumpatur, mortique sempiternæ mancipetur.* Complut. autem et Regia τὸ *immunditia autem viro pestilenti inquinabitur*, cum præcedentibus nectunt; deinde interposito colo novam ordiuntur sententiam: *In die mala et in die tribulationis quousque deficiat* (dies illa) *erue eos qui ducuntur ad mortem*; quæ lectio plana est, sed dissidens a dispunctione textus Hebræi et Latini Vulgati; licet eam secutus sit Syrus, ut dixi initio huius versus.

Vers. 11. ERUE EOS QUI DUCUNTUR AD MORTEM: ET QUI TRAHUNTUR AD INTERITUM, LIBERARE NE CESSES.) Hebr. *Libera eos qui capti sunt ad mortem, et nutantes ad interitum* (liberare) *si cesses*, id est ne cesses: *si* enim Hebræis sæpe servit negationi, valetque idem quod *ne* vel *non*. Pagnin. legit per interrogationem, *si cessabis?* q. d. Minime cessabis. Chald. *Redime eos qui capiuntur ad mortem, et qui ducuntur ad interfectionem, prohibe;* Sept. *Et redimere eos qui interficiuntur ne parcas*, id est, ne tardes, ne cuncteris. Loquitur de iis qui iniuste ducuntur ad mortem: nam si iuste non convenit, imo non licet, eos liberare et iustitiam impedire, uti docet D. Thom. 3. p. q. 86 art. 10. ad 1. iustitia enim fit ut cæteri terreantur et metu similis supplicii a scelere abstineant; unde illud: *Fiat iustitia et pereat mundus.* Ratio est, quia charitas dictat consulendum esse proximo in fame aliave necessitate constituto: summa autem necessitas est discrimen vitæ; quare illi succurrendum est ex lege charitatis. Id ergo significat hæc gnome, ut eos qui iniuste ducuntur ad mortem liberemus, vel supplicando, vel consulendo, vel pecunia redimendo, vel etiam vi armisque eripiendo, si id fieri possit. Sic Ruben et Iudas liberarunt Ioseph a morte quam fratres ei minabantur, Genes. 37. 21. et 26. et Daniel liberavit Susannam a calumnia et morte, Daniel 13.

Ita S. Ambros. in Psalm. 118. serm. 8. « Eripe, inquit, eum qui ducitur ad mortem, hoc est, eripe eum intercessione, eripe gratia, tu sacerdos, aut tu imperator, eripe subscriptione indulgentiæ, et solvisti peccata tua, eruisti te a vinculis; vinculis enim peccatorum suorum unusquisque constringitur. »

Rursum S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 36. et habetur 23. q. 3. cap. 7. docet hanc liberationem innocentis esse actum veræ fortitudinis: « Non inferenda, inquit, sed in depellenda iniuria lex virtutis est; qui enim non repellit a socio iniuriam, si potest, tam est in vitio quam ille qui facit. Unde S. Moyses hinc prius orsus est tentamenta imbecillis fortitudinis repellere. Nam cum vidisset Hebræum ab Ægyptio iniuriam accipientem, defendit ita, ut Ægyptium prosterneret, atque in arena absconderet. Salomon quoque ait: Eripe eum qui ducitur ad mortem. » Ibidem Anastasius et Damasus Papa: « Qui potest, inquiunt, obviare et perturbare perversos, et non facit, nihil est aliud quam favere impietati eorum. Nec caret scrupulo societatis occultæ, qui manifesto facinori desinit obviare. »

Porro, si charitas iubet hominem eripi a morte corporali, multo magis a spirituali et æterna: quare viri religiosi, sacerdotes, imo quivis fideles, cum quem vident peccatum mortale animo destinare, aut illud iam perpetrasse, et periculum esse ne in eo moriatur et damnetur, putent insonare auribus suis: *Erue eos qui ducuntur ad mortem*, imo ad gehennam. Unde Beda: « Potest, inquit, accipi mystice. Erue eos qui ab hæreticis decipiuntur, rectam fidem prædicando; libera, bonorum operum exempla monstrando, eos qui a male viventibus Catholicis trahuntur ad interitum: sed et si quos in certamine persecutionis lapsos vel lapsuros aspexeris, sollicita hos exhortatione ad vitam restaurare satage. Si quos fame perituros, si quos algere videris, illis dato victu et vestitu recrea. »

Sic et Cassianus collat. 2. c. 13. hanc gnomen applicat tentatis: hi enim ducuntur a dæmone ad mortem gratiæ, quos proinde leniter tractandos, consolandos et animandos docet exemplo cuiusdam, qui dure arguens tentatum, mox eadem tentatione pulsatus, eidem pene succubuit.

Porro solet Deus hoc peccatum talione punire, ut qui alios a morte liberare noluit, cum posset, idem periculum incurrat, nec inveniat qui eum liberet. Exemplum memorabile est apud Ioannem Moschum in Prato spirit. c. 167. Non liberans a morte, eandem incurrit. Abbas Pœmen inquit Abbati Agathonico se a feris devorandum; causam addidit: « In provincia nostra, inquit, cum essem (erant autem ambo Galatæ) pastor ovium eram, et contempsi transeuntem peregrinum, et a canibus comestus est; cum enim illum salvare possem, non feci, sed dimisi eum, et a canibus discerptus est; scioque quia et ego ita mori debeo. Quod et factum est: post tres enim annos a bestiis, ut dixerat, et ipse discerptus est. »

Similia plura et mira sunt in Vita S. Ephrem quæ breviter recensui Genes. 42. v. 21.

SI DIXERIS: VIRES NON SUPPETUNT; QUI INSPECTOR EST CORDIS, IPSE INTELLIGIT, ET SERVATOREM ANIMÆ TUÆ NIHIL FALLIT, REDDETQUE HOMINI IUXTA OPERA SUA.) Vers. 11. Hebr. *Si dixeris: Ecce non novimus hunc* (vel *hoc*) *nonne librans corda ipse intelliget, et custodiens animam tuam ipse cognoscet?* Septuag. *Si autem dixeris: Nescio hunc, scito quoniam Dominus omnium corda noscit, et qui figuravit spiritum omnibus, ipse novit omnia, qui reddit unicuique secundum opera eius*; Aquila, *nonne ponderans corda ipse intelligit?* Lucifer. *et qui figuravit spiritum omnibus illis.* Noster pro *non novimus hoc*, vertit, *vires non suppetunt;* quia qui non novit modum liberandi innocentem a morte, huic vires non suppetunt ad eum liberandum. Unde Syrus vertit: *Si dixeris nescio* (eum liberare, id est non possum) *scito Deum cogitationes mentis tuæ introspicere, et tui servatorem scire, quod forte possis eum liberare.*

Iam primo, aliqui sic exponunt, q. d. Si vere et non simulate dixeris, ad eripiendum neci proximum vires te deficere, ne propterea deficiat animus, sed bonam voluntatem habeto, quia Deus, qui corda hominum penitus callet, bonam cuiusque voluntatem probat et boni consulit, quoties operis facultas deest. Itaque illud *iuxta opera sua*, perinde est ac iuxta facultatem suam, q. d. Deus non operum quantitatem, sed facultatem pendit; et licet opera absint, voluntatem solam præmiis compensat.

Secundo et genuine, q. d. Si dixeris: Vires non suppetunt ad liberandum innocentem a morte, vide ne hæc sit calva excusatio, quam prætexas tuæ negligentiæ vel torpidæ voluntati, ut cum nolis molestias liberandi subire, dicas tibi vires liberandi non suppetere, quia Deus qui inspector est secretorum cordis, eiusque fundum perspicit, quique servator est animæ tuæ, id est, qui animam tuam uti creavit, ita assidue conservat, ne in suum nihilum, ex quo illam per creationem eduxit, relabatur, ac proinde intima animæ tuæ, utpote a se creatæ et conservatæ, pervidet, ut eum fallere eique fucum facere nequeas; hic inquam, videt an hæc tua excusatio sit vera, an a te conficta, ideoque tibi ac cæteris reddet meritum præmium vel supplicium, non iuxta tua dicta et prætextus, sed iuxta opera tua, ut si innocentem a morte liberes, ipse vicissim te liberet a morte præsenti et æterna: sin eum liberare nolis, falsoque dicas te non posse, sinat te pari modo labi in periculum mortis utriusque, nec invenire qui te liberet: cuius rei exempla paulo ante recitavi; hanc enim talionem tua crudelitas, quæ omnia charitatis iura violat, meretur.

Nota Deum vocari servatorem animæ: primo, quia eam conservat; secundo, servatorem, id est observatorem, quia observat omnia hominum cogitata et facta; tertio, quod eam custodiat et præservet a multis malis, ut hoc titulo et huius beneficii commemoratione magis excitet ad vicissim præservandum alios a morte cæterisque malis.

Porro Septuag. et cæteri qui vertunt, *si dixeris: Non novimus hunc*, etc. dupliciter exponi possunt. Primo, q. d. Non novimus an hic supplicium mortis commeritus sit, an non, ac proinde eum liberare non audemus. Secundo,

q. d. Si dixeris: Hic qui ducitur ad mortem, nullo amicitiæ vel cognationis fœdere mihi coniunctus est, sed externus et ignotus; externis ergo qui illum norunt, eum liberandum relinquam: si, inquam, dixeris, scito hanc esse calvam excusationem; quia hic, licet tibi sit ignotus, Deo tamen est notus et carus, qui eius liberandi curam tibi quasi proximo demandavit: quare Dei, qui tibi animam et vitam inspiravit, et assidue conservat hac lege, ut tu eamdem proximo conserves, offensam et indignationem incurres, q. d. Noti tui notus est. Nam a Deo, qui tibi tot nominibus notus esse debet, probe agnoscitur: etenim lex amicitiæ hæc est, ut amicorum etiam familiares et notos amplectamur. Subdit: *Qui reddit unicuique secundum opera sua.* Deo, inquam, hæc gratia reddenda est, qui operibus nostris paria refert, et ad eumdem modum nobiscum agit, quo nos ipsi cum proximis nostris.

Paulo aliter Sept. explicat Auctor Catenæ Græc. q. d. Omnes homines mutuo se noscunt, cum unius sint naturæ et figuræ. Si, inquit, dixeris: Non novi talem; redarguet te Deus mendacii, evadesque duorum criminum reus, cædis nimirum et mendacii. Cum enim mortales omnes unius sint originis, non possunt se mutuo non agnoscere, cum unius quoque speciei animantia bruta se invicem agnoscant et iuvent.

Vers. 13. et 14. COMEDE, FILI MI, MEL, QUIA BONUM EST, ET FAVUM DULCISSIMUM GUTTURI TUO: SIC ET DOCTRINA SAPIENTIÆ ANIMÆ TUÆ, QUAM CUM INVENERIS, HABEBIS IN NOVISSIMIS SPEM, ET SPES TUA NON PERIBIT.) Sept. *Comede, fili, mel; bonus enim favus, ut dulcescat guttur tuum: sic senties sapientiam in animo tuo; si enim inveneris, erit bonus obitus tuus, et spes te non deseret;* Chald. *Sic sapiens esto in animo tuo; quod si inveneris, primis venient novissima meliora, et spes tua non consumetur;* Hebr. et Syrus: *non succidetur.*

Sensus est, q. d. Sicut esus mellis et favi bonus et salutaris est stomacho totique corpori, æque ac suavis palato, dulcisque gutturi: sic pariter sapientia salutaris est animæ, æque ac dulcis menti: atque in eo mel superat, quod mel veterascens acescat, et in acorem vertatur; sapientia vero quo magis veterascit, eo magis dulcescit. Huc alludens Isaias c. 7. v. 15. de Christo ait: *Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum.* Vide ibi dicta. Et sponsa Cant. 5. 1. *Comedi,* inquit, *favum cum melle meo.*

Mel symbolum sapientiæ et sanctitatis. Nota: Mel symbolum est sapientiæ veræ et practicæ, quæ homines facit virtute præditos, et ad cælum deducit; quæ proinde est ipsa prudentia, sanctitas et charitas, idque ob multas utriusque analogias.

I. Prima est, quod mel e cælo depluat, sitque quasi manna cæleste. Unde Plin. 11. c. 12. de melle loquens: *Sive,* inquit, *ille cæli sit sudor, sive siderum saliva.* Et c. 14. illud vocat *divinum nectar:* unde Virgil. 4. Georg.

Aerii mellis cælestia dona.

Idem lib. 14.

Aliæ purissima mella
Stipant, et liquido distendunt nectare cellas.

Saccharum an est mel. Rursum Galenus l. 7. de Simplic. medic. facult. c. 10. asserit saccharum esse mel: *Saccharum,* inquit, *quod ex India atque Arabia Felici convehitur, in calamis, ut aiunt, concrescit, et ipsum mellis est species.* Idem docet Plinius lib. 12. c. 8. et Dioscor. lib. 2. cap. 104. Alii tamen, uti nostri Conimbr. verius censent contrarium, scilicet mel ex rore concrescere; saccharum vero ex succo cannarum gigni. Sic pariter sapientia vera desursum est, ideoque Christus de cælo descendit, ut eam in terris deferret, hominesque doceret, Baruch. 3. 38.

Qua ratione mel generetur. I. Audi mellis causas et generationem ex Varrone, Aristotele et Plinio physice enarrantes nostros Conimbricenses tract. 7. in Meteora cap. 9. Quando una cum vapore illo tenui ex quo ros generatur, efferuntur, potissimum sublucanis temporibus, partes quædam terræ subtiles, ex varia eiusmodi partium cum humido tenui commixtione, si humidum aqueam non multum dissolvatur, gignitur succus prædulcis, qui herbis, foliis, flosculis et terræ solo excipitur, atque hic mel vocatur. Huiusmodi liquore sub prima aurora folia arborum roscida inveniuntur: eodem perunctas vestes et concretum capillum sentiunt aliquando, qui noctu sub dio fuere: eumdemque apes utercullis congestum in alvearia convehunt, nec ex alio succo earum mel constat, ut docet Aristot. lib. 5. de Hist. Animal. cap. 22. Itaque favos eas construere, ait, e floribus, ceram ex arborum lacryma effingere, mella ex rore aeris colligere. Ac quod mel ipsæ non faciant, sed confectum exportent, duplici argumento concludit. Primum, quia uno aut altero die cellas melle repletas inveniunt apiarii. Item, quia in autumno mel sibi detractum non reparant, cum tamen illo etiam tempore flores suppetant. At sublato magna ex parte cibo, vel ad inopiam redactæ repeterent certe, qua vigent solertia et providentia, munus conficiendi mellis, si id conficerent e floribus. Nonnulli tamen quos refert Seneca epist. 84. arbitrati sunt apes proprietate quadam sibi ingenita, et quasi fermento collectum rorem in saporem illum mutare; sed amplectenda est sententia Aristotelis, quam tuetur etiam Plinius loco citato.

II. Secunda, mel conficitur, vel potius colligitur, ab apibus, quia castæ sunt et virgines; unde et mel a puris confici et tractari debere docet Plinius, Columella, Varro et alii. Hinc Pindarus in Pythiis apes *sacras Cereris ministras* appellavit; alii, *Nymphas sacrificiorum præsides.* Sic pariter sapientia amat, imo facit castos et virgines. Addit Plutarchus in Coniugal. præceptis: *Apes eos male excipiunt, qui recentes a muliebri copula superveniunt; sed mulieres quæ veneri operam dederint, acrius invadunt, quique vel vinum vel unguenta oleant:* sic sapientes et sancti oderunt impuros et incestos, et subinde odorem eorum intolerabilem sentiunt, uti sentiebat S. Catharina Senensis.

III. Tertia, mel conficitur ab apibus pacificis, et mira concordia in suo alveari collaborantibus et mellificantibus: sic pariter sapientia pacifica est, amat concordiam, fugit discordiam. Quocirca Christianis in baptismo olim dabatur lac et mel: *Inde suscepti lactis et mellis concordiam prægustamus,* ait Tertull. et ex eo S. Hier. contra Luciferian. et Nazianz. Orat. 17. *Christiana charitas,* ait, *et animorum consociatio incredibilis ab ipsis religionis cunabulis suscipienda est, iis præsertim qui serio Christum volunt consectari.* Huc facit quod scribit S. Isidorus lib. 12. Orig. c. 8. *Apes,* ait, *dictæ vel quod se pedibus invicem alligent, vel quod sine pedibus nascantur; nam postea et pedes et pennas acquirunt,* quasi *apis* sit ἄπους, id est *expes,* hoc est pedibus carens, primum enim *alpha* est privativum, significans *sine* vel *carens.* Sic pariter sapiens in terra sit expes, et mentis pennis evolet in cælum ad Deum, ut ex floribus paradisi mel divinæ sapientiæ colligat. Apis etymon.

IV. Quarta, optimum mel conficitur ab apibus parvis. Audi Columell. l. 9. de Re rustica c. 3. *Aristoteles, eiusque auctoritatem sequens Virgilius, maxime probat apes parvulas, oblongas, leves, nitidas, ardentes auro, et paribus lita corpora guttis; moribus etiam placidis; nam quanto grandior apis atque etiam rotundior, tanto peior.* Ita vera sapientia optime discitur et docetur ab humilibus et mansuetis, iuxta illud Christi: *Confiteor tibi, Pater, domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus* (sæculi, puta superbis philosophis) *et revelasti ea parvulis,* Matth. 11. 25.

V. Quinta, mel est succus dulcissimus, subtilissimus et saluberrimus, ait Plinius, qui proinde omnibus gratus est omnesque cibos condit, dulcorat et sapidos efficit: sic et sapientia omnibus recta ratione utentibus grata est et suavis, omnesque res, licet tristes et adversas, dulcorat, et leves sapidasque efficit. *Mel,* ait Varro l. 3. de Re rustica c. 16. *dulcissimum quid est, et diis et hominibus est acceptum; favus enim venit in altaria, et mel ad principia convivii, et in secundam mensam administratur.*

VI. Sexta, mel omnibus se immiscens, omnium tamen sapori se suamque dulcedinem accommodat; in vino enim habet dulcedinem vinosam, in aceto acetosam, in carne

carneam, in farina farream, etc. sic pariter sapientia et sanctitas omnibus rebus, temporibus, personis se attemperat; quare alia est sapientia iuvenum, alia senum, alia Sacerdotum, alia Religiosorum, alia virorum, alia fœminarum, alia prælatorum, alia Principum, etc. in iuvenibus enim est iuvenilis et alacris, in senibus senilis et gravis, in Sacerdotibus sacerdotalis, in Religiosis religiosa, in Regibus regia, etc.

VII. Septima, mel est beneficum, quia saluberrimum plurimisque morbis medetur, quos recenset Plinius l. 11. c. 14. et Dioscor. l. 2. cap. 101. *Medicamenta*, ait Plinius, *non mella gignuntur, oculis, ulceribus internisque visceribus dona cælestia.* Et mox: *Non alia suavitas visque mortalium malis a morte vocandis, quam divini nectaris*, id est mellis. Et fusius lib. 22. c. 24. *Aculeos*, ait, *et omnia corpori extrahit, tubera discutit, dura concoquit, dolores nervorum mulcet, ulceraque iam desperantia cicatrice includit. Mellis quidem ipsius natura talis est, ut putrescere corpora non sinat, iucundo sapore atque non aspero, alia quam salis natura: faucibus, tonsillis, anginæ omnibusque oris desideriis utilissimum, arescentique in febribus linguæ; iam vero peripneumonicis, pleuriticis decoctum, item vulneribus a serpente percussis, et contra venena fungorum.*

Idem docet mel et mulsum, quod ex melle et aqua conficitur, facere sanos et longævos: « Multi, ait, senectam longam mulsi tantum nutritu toleravere, neque alio ullo cibo, celebri Pollionis Romuli exemplo. Centesimum annum excedentem cum D. Augustus hospes interrogavit quanam ratione maxime vigorem illum animi corporisque custodisset; at ille respondit: Intus mulso, foris oleo. Varro regium cognominatum morbum arquatum tradit quoniam mulso curetur. »

Sed et Aristoxenus, ait Pierius hierogl. 28. c. 8. Pythagoricos plurimum melle usos tradit. Neque tantum calidi panis suffitu, Democritus vitam dies aliquot in amicorum obsequium produxisse fertur, verum et vapore mellis naribus admoto. Omnino autem ferunt quibus mellis usus frequentior fuerit, vitam diutius producere; contra vero qui cibis acidis delectentur, brevioris esse vitæ. Sane Cyrinos populos, qui scilicet Corsicam insulam incolebant, longævos vixisse tradit Athenæus, quod assidue mellis uterentur cibo. Nam et Diophanes, qui de Re rustica libros conscripsit, longævos evadere dicit, qui mellis esitatione delectati fuerint. Præstat vero in senecta ipsa plurimum pane et melle pasci: neque enim solum, ut is asserit, vivacitatem adiuvat, sed et sensus omnes sanos et integros custodit. Sic pariter sapientia est saluberrima omnesque animæ, et sæpe corporis, morbos persanat, ac facit longævos, imo æternos.

VIII. Octava, mel sincerum est, purum et minime fucatum, ideoque flavum et odoriferum; unde illud Virgilii: *Fragrantia mella thymo redolent.* Sic pariter sincera et candida est sapientia omnisque fuci et simulationis expers. Has octo conditiones eodem ordine quo iam recensui, sapientiæ attribuit S. Iacobus c. 3. 17. *Quæ autem desursum est sapientia*, ait, *primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus, bonis non iudicans, sine simulatione.* Vide ibi dicta. *Apis*, ait Varro de Re rustica c. 16. *minime malefica, quod nullius opus vellicans facit deterius: neque ignava, ut non qui eius opus conetur disturbare, resistat.* Et mox cum apes vocasset *Musarum volucres*: *Neque ipsæ*, ait, *sunt inficientes* (otiosæ, inertes) *nec non oderunt inertes, itaque insectantes a se eiiciunt fucos.*

IX. Nona, apes nulla re magis consternantur et in fugam vertuntur quam fumo supposito: sic sapientia odit ostentationem fumumque vanæ gloriæ, ac iactabundos ac gloriosos fugit. Hinc sæpe Scriptura melli comparat sapientiam, ut Psal. 118. 103. *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo.* Et Psal. 18. *Iudicia Dei* dicuntur *esse dulciora super mel et favum. Debora* quoque prophetissa, Iudic. 4. 4. hebr. *apis* interpretatur, ut ait Adamantius, puta Origenes. Et omnes Prophetæ, ait Pierius hierogl. 26. 14. sub apis nomine comprehenduntur eorumque favi ea sunt oracula, quæ litteris mandavere. Atque hoc est bonum illud mel, quod comesse iubemur. Quicumque enim oracula ea divina meditatione complectitur, scriptisque vatum nostrorum sermonibus alitur et recreatur, is mandatum illud divinum exsequitur, quo præceptum est: *Comede mel fili,* bonumque id esse reipsa protinus experitur. Quod autem de Christo assertore nostro prædictum est *mel comedet*, mel hic Adamantius nostra de virtute colloquia significare profitetur. Quotiescumque enim de abstinendo a voluptatibus, de domanda nequitia, de iustitia, de prudentia, ex animo disserimus, sermonis istiusmodi suavitate libentissime pascitur Deus, hosque liquores assidue sitibundus inquirit; cui, si nequitiæ, si pusillanimitatis, si scelerum et stultitiæ amarulento pocula propinaverimus, gustum ut offensus refugit, et ut fel odiosum aversatur.

Debora, id est apis.

X. Decima, apes magno labore, molimine et industria texunt favos et mella: sic magno labore, diligentia et industria paranda est sapientia. Sed cogitent sapientes illud Pindaricum: *Olympios victores vitæ reliquum agere in terra melliflua*, puta in cælis, ubi felicitas est et copia bonorum omnium. Sicut enim Christus *favos post fella gustavit*, ut ait Tertullianus, sic et eosdem Christiani eius asseclæ gustabunt.

XI. Undecima, mel optimum legitur ex thymo similibusque herbis odoratis. Unde optimum mel est Hyblæum, ita dictum ab Hybla urbe et monte Siciliæ, qui thymo odorato abundat, ex quo apes pastæ optimum mel conficiunt. *E fico*, ait Varro l. 3. de Re rustica c. 16. *mel insuave, e cytiso bonum, e thymo optimum.* Ita sapientia colligitur ex sententiis præstantibus Patrum, Doctorum et præsertim Auctorum sacræ Scripturæ. Horum enim sapientiæ et sanctitatis fama oculis et mentibus legentium vel audientium suavissimum doctrinæ et pietatis sensum odoremque aspirat. Audi Dioscoridem l. 2 c. 101. *Principem locum obtinet mel, quod Atticæ regionis est, præcipue ex Hymetto, mox Cycladibus insulis, et e Sicilia cognomine Hyblæum. Magis probatur dulcius et acre odoratius, subflavum, nec humectum, grave et minime fluxum, quod ob sequacem lentitiam non facile abrumpitur, tractumque resilit in digitos. Mel abstergendi vim habet, ora venarum aperit, humores evocat, qua ratione in sordida ulcera sinusque commodissime infunditur.* Sic pariter magis probatur sapientia, quæ γλυκύπικρον, id est dulcedinem habet non fatuam et betieam, sed cum acrimonia mixtam et acredine excutam, quæque odorem suum longe lateque spargit, ac gravis est et solida, ut humores vitiorum e mente evocet et abstergat.

XII. Duodecima, mel si purum sumatur, stomachum inflat, at cum aliis commixtum pituitam siccat, ventriculum purgat, nutrit, calefacit, et stomachum ad concoquendos cibos roborat, ut docent medici et Hippocrates l. 2. de Diæta; pari modo sapientia sola inflat, at charitate et virtutibus mixta, frigidam pituitam, id est phlegmaticam lentamque socordiam siccat et acuit; animi sordes expurgat, nutrit spiritum, eumque calore divino accendit, ac mentem ad quævis adversa digerenda confirmat, iuxta illud Nazianzeni: *Patientia est decoctio molestiarum.* Patientia autem est sapientia, aut magna sapientiæ pars.

Rursum, mel vulneribus infusum medetur, corruptioni resistit, adeo ut etiam cadavera integra servet ne putrescant. Hinc olim Ægyptii corpora defunctorum melle condiebant, itaque servabant incorrupta in plures annos. Simili modo sapientia omnibus animi doloribus, mœroribus et passionibus medetur, corruptioni concupiscentiæ resistit, ac corpus hoc quod quasi cadaver circumferimus, ne gula, luxuria aliove vitio putrescat, conservat, atque tandem corpus ipsum corruptibile quoque in resurrectione faciet incorruptum, immortale et gloriosum.

ET FAVUM DULCISSIMUM GUTTURI TUO.) Hebr. *Et favum dulcem super palatum tuum.* Favus proprie est apum domus, et cellulæ, ita dictus a fovendo, quod in his sobolem foveant, iuxta illud Virgil. 4. Georg.

Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
Suspendunt ceras.

Rursum, favi continent mel, ideoque melliti non raro toti cum melle comeduntur. Unde Plinius: *Buccellam panis dedit et favum mellis*, hoc est frustum operis apiarii melle plenum. Sic Christus post resurrectionem favum mellis ab Apostolis exhibitum comedit, Lucæ 24. 42.

Favum mellis est sapientia mellita. Igitur favus mellis significat hic sapientiam mellitam esse et dulcissimam instar favi: Primo, quia vera sapientia est cælestis et divina, ideoque suavissimus animæ cibus: mentis enim cibus est tum veritas, præsertim cælestis et
I. divina. Unde S. August. lib. 4. contra Academ. c. 3. docet felicitatem consistere in investigatione veritatis: quid enim anima fortius desiderat quam veritatem? Tum puritas, charitas, passionum vacuitas, conscientiæ pax et sanctitas, quam affert sapientia. *Mel*, ait S. August. in Ps. 80. *sapientia est primatum dulcedinis tenens in escis cordis.*

II. Secundo, quia sapientia sapientibus suis rationibus, consiliis, considerationibus condit et dulcorat omnia quantumvis aspera et adversa, quæ sapienti in hac vita quotidie occurrunt. Ita Beda: *Patet*, ait, *facillime quare doctrina sapientiæ melli comparetur: quia nimirum sicut illud cibis, ita hæc doctrinis cæteris dulcedinem præstat.*

III. Tertio, quia Deus sapientiæ auctor cum ea miscet consolationes cælestes, quas mentibus sapientum, id est sanctorum, crebro infundit, quæ omne mel suavitate superant iuxta illud S. Bernardi: *Iesus mel in ore, melos in aure, iubilus in corde.* Has expertus noster B. Xaverius clamabat: *Satis est, Domine, satis est; non enim capit cor terrenum tantam consolationum cælestium affluentiam. Aut ergo eas aufer, aut transfer me ad te in paradisum, ubi dilatato corde hauriam mare gaudiorum tuorum, quod electis tuis ab æterno præparasti.* Et Psaltes Ps. 30. v. 20. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te!* Et: *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos*, Ps. 35. vers. 9.

Symbolice Beda per mel accipit sensum litteralem S. Script. per favum, allegoricum: *Hoc*, ait, *inter utriusque significantiam distat, quia mel quod in promptu est ad comedendum, moralem litteræ superficiem insinuat; favus autem, in quo mel de cera exprimitur, allegoricam locutionem figurate denuntiat, ut subducto litteræ velamine suavitas sensus spiritualis aliquanto cum labore vel mora percipiatur.* Hanc favi atque mellis differentiam hausit ex August. in Psal. 118. ad illa verba: *Quam dulcia faucibus meis verba tua, super mel et favum ori meo!* Sic enim ait: *Melli est similis aperta doctrina sapientiæ; favo vero quæ abstrusioribus sacramentis tamquam de cellis cereis ore disserentis velut mandentis exprimitur.* Item Pseudo August. serm. 14. de Verbis Domini, qui est Eradii Presbyteri: *Quando possumus de divinis operibus quæ leguntur intellectum alicuius mysticæ significationis exculpere, quasi de abstrusis favorum cellis mella producimus.* Vice versa Auctor Catenæ Græcorum per favum accipit sensum litteralem, per mel allegoriam: hæc enim in sensu litterali ceu mel in favo includitur. Per *mel*, ait, designat allegoriam, per *favum* autem historiam; nam in illa veluti in cellula quadam sublimior quidam sensus absconditus latet; per guttur vero vegetabiles animæ vires. Is mel comedit qui ex divinis Litteris usum et adiumentum accipit; qui autem ex rebus ex quibus sancti Prophetæ et Apostoli hauserunt, doctrinam haurit, ille comedit favum. Et quidem mel comedere cuiusvis volentis est; verum mellis favum comedere, id solius puri mundique pectoris est. Sensus porro vel gustus sapientiæ aliud nihil sunt, quam ipsamet sapientiæ dogmata et decreta.

Mel sunt Patrum exempla. Rursum noster Alvarez de Paz lib. 4. de dignit. perfectionis part. 3. c. 38. per mel et favum accipit sancta virtutum exempla. Vita patrum nostrorum, ait, est mel, quia eius memoria suavissima est, et sapor sive imitatio dulcissima. Hæc nobis in mensa Religionis apponitur, dum mens nostra exemplis perfectorum eruditur, et monitis Prælatorum accenditur et lectione regularum ad eorum

A sequelam et imitationem invitatur. Comedamus hoc mel, quia revera bonum est, et nostro cordi salutiferum, quia dulcissimum est, et palato considerationis suavissimum. Comedamus, inquam, illud, et vitam patrum nostrorum sequamur, quæ in hora mortis dabit nobis certam salutis spem, quæ nequaquam nos decipiet, sed in possessionem illius rei quam speramus deducet.

QUAM CUM INVENERIS, HABEBIS IN NOVISSIMIS SPEM, ET SPES TUA NON PERIBIT.) Alludit ad convivia, in quibus novissimo loco inferuntur et comeduntur bellaria mellea, ut placentæ mellitæ et favi, ac simul solebant olim in fine mensarum eas condire sapientibus colloquiis et dissertationibus uti dixi Eccles. 32. 4. Rursum alludit ad mel, quod vetustate acescit, q. d. Mel ætate dulcorem perdit, vertitque in acorem: at sapientia semper suam suavitatem retinet, imo quo annosior, eo dulcior efficitur, nam ut alia taceam, illa in novissimis, puta in senio et morte, dat certam spem adipiscendæ felicitatis; hac autem spe nil dulcius, nil iucundius animæ accidere potest. Unde Septuag.
B vertunt: *Quod si mel istud inveneris, finis* (vel *obitus*) *tuus bonus erit, neque spes tua te fallet.*

Duas alias appositas expositiones suggerit noster Salasar. Prior est: Mel utique vitam servat, adeo ut plures mellis auxilio ad multam senectam vegeti admodum ac robusti pervenerint. Ergo Salomon ait: *Quam cum inveneris, habebis in novissimis spem*, id est ad canos usque pervenies, non quidem infirmus et imbecillis, sed spe roboratus ac confirmatus. Unde ex Hebræis nonnulli sic vertunt: *Habebis in senecta spem.* Posterior: mel quidem atque mellita, ut modo prænotabam, sub finem convivii exhiberi solebant. Ergo Salomon his verbis suadet ne studium sapientiæ umquam intermittatur, sed hoc etiam in senectute tamquam mel in convivii clausula adhibeatur. Quid inde? *Et habebis in novissimis*, aut *in senecta spem*, vel ut Chald. transtulit, *primis venient novissima meliora*, id est quemadmodum in convivio dulcia et salubria magis fercula sub finem inferuntur; ita etiam doctrina atque sapientia in senectute colenda est; sic enim fiet ut ea vitæ
C tuæ clausula suavior sit atque sanior, plena videlicet futurorum bonorum spe.

NE INSIDIERIS, ET QUÆRAS IMPIETATEM IN DOMO IUSTI, NEQUE VASTES REQUIEM EIUS. SEPTIES ENIM CADET IUSTUS, ET RESURGET; IMPII AUTEM CORRUENT IN MALUM.) Vers. 15. et 16. Noster legit רשע *rescia*, id est *impietatem*; tum aliis punctis legunt רשע *rascia*, id est *impie*; unde vertunt: *Ne insidieris, o impie, habitaculo iusti, neque vastes* (Pagninus *rapias*; Caietanus *deprædęris*) *accubitum* vel *cubile eius; iustus enim etsi septies cadat, resurgit tamen; impii autem in malum corruunt*; Chald. *Ne insidieris, impie, habitaculo iusti, neque proiicias domum habitationis eius*; Syrus: *neque diripias.*

Iusti casus est duplex: prior in pœnam vel calamitatem, in culpam posterior: unde duplex hic oritur sensus.

Prior de malo pœnæ, q. d. *Ne insidieris*, o impie, domui iusti, *neque vastes eius cubile*, ut rapias eius uxorem vel filios, aut *accubitum*, id est quietem, ut turbes eius pa-
D cem: quia Deus eum tutatur: etsi enim sinat eum septies, id est sæpius, in aliquas calamitates labi; tamen facit ut ex iis illico fortior resurgat, uti contigit S. Iob: *Impii autem corruunt in malum* proni, ut in eo iaceant et maneant sine spe resurgendi et emergendi. Ita Vatablus: Iustus, inquit, frequenter discrimini obiicitur, et evadit periculum, iuxta illud Ps. 33. *Multæ tribulationes iustorum, et de omnibus his liberabit eos Dominus.* Impii vero primo quoque periculo solent corruere. Sic et Isidor. Clarius, Iansenius et Salazar, quin et S. August. libr. 11. de Civit. cap. 31. *Septenarius numerus*, inquit, *pro universo sæpe ponitur, sicut scriptum est; Septies cadet iustus, et resurget; quotiescumque ceciderit, non peribit. Quod non de iniquitatibus, sed de tribulationibus ad humilitatem perducentibus intelligi voluit.* Hoc est quod dicitur Iob 5. 19. *In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum.*

Præclare Naz. Orat. 27. « Est, ait, quædam in fabulis

arbor, quæ cum cæditur viret, et adversus ferrum certat, ac si de re nova novo more loquendum est, morte vivit, et sectione pullulat, atque cum absumitur crescit. Habetis fabulam, iure suo quidvis libere confingentem. Mihi vero eiusmodi quiddam plane esse vir philosophus videtur: floret enim inter cruciatus, ac vitæ molestias virtutis segetem existimat, atque in adversis gestit et gloriatur: sic nimirum se comparans, ut neque ob dextra iustitiæ arma, nec ob sinistra flectatur, sed in diversis rebus idem semper suique similis permaneat, atque adeo probatior tamquam aurum in fornace reperiatur. » Et infra invictum et insuperabilem iusti animum describens: « Nihil, ait, philosophia fortius est, nihil inexpugnabilius: omnia
Tria invicta, Deus, Angelus, sapiens. prius cedent, quam ut manus det philosophus, etc. Ut in summa dicam, duo hæc arripi et superari nequeunt, Deus et Angelus, tertium est philosophus in materia materiæ expers, in corpore incircumscriptus, in terra cælestis, in passionibus impatibilis, omnibus rebus vinci se facile cedens præterquam animi magnitudine, et eo ipso quod vinci se patitur, eos qui superiores sibi esse videntur, devincens. »

Huic expositioni favet textus Hebr. Vulgata etsi dissonare videatur, tamen eo quoque revocari potest, si sic exponas: Ne insidieris iusto licet afflicto et tribulato, ut eum ad impietatem pertrahere satagas, neque turbes conscientiæ eius pacem et tranquillitatem; quia, etsi septies, id est sæpius, in tribulationes cadat, tamen iis animo non deiicitur, ut a iustitia vel latum unguem dimoveatur, sed in ea constans et immobilis consistit, ideoque ac sua constantia omnes tribulationes dispellit, ac velut adamas ictus malleorum eludit et respuit, imo ex iis generosior, animosior et lætior resurgit, uti contigit tribus pueris in fornace Babylonica, Daniel. 3. Hunc sensum innuunt Sept. dum vertunt: *Noli applicare impium ad pascua iustorum* (S. Hieron. in Mich. *in tabernaculum;* S. Cyprian. lib. 3. Testim. *in habitaculum iustorum*, scilicet legit μονὴν, id est habitaculum, pro νομὴν, id est pascua; utrumque significat Hebr. נוה *neve*, Aquila et Theodot. *in decore iusti*) *neque decipiaris pabulo ventris: septies enim cadet iustus, et resurget; at impii infirmabuntur in malis.* Porro Auctor Catenæ Græcor. et Cassian. coll. 14. c. 17. sic Septuag. explicant, q. d. Pascua iusti sunt sermones secretiores de virtute et perfectione; hi non sunt applicandi, id est explicandi impiis, ne margaritas proiiciamus ante porcos.

Mystice, requies, vel cubile iusti vocatur conscientiæ mentisque tranquillitas: in hac enim suaviter quasi in lecto requiescit: hanc proinde vetat hic turbari.

Secundo, plane et simpliciter iuxta Vulgatam versionem hæc accipias de casu iusti in culpam, q. d. Noli insidiari iusto, ut satagas per calumniam in eius domo aliquam gravem impietatem reperire, itaque turbare eius requiem et pacem: quia iustus, qui scilicet iustitiæ constanter adhæret, omnem impietatem procul a se repellit; etsi enim in leves et veniales aliquas culpas septies, id est sæpius, cadat, tamen hæ iustitiam ei non adimunt, nec impietatem impingunt, atque ex his mox per pœnitentiam resurgit. Impii autem in peccata mortalia corruunt, ex quibus viribus suis resurgere nequeunt, nisi peculiari Dei gratia præveniantur, et ad pœnitentiam erigantur.

Rursum ea iterant, iisque se velut porci luto involvunt et quasi sepeliunt: quare difficilius est ut ex iis ad gratiam, quam a morte ad vitam resurgant. Et S. Greg. l. 6. in 1. Reg. c. 15. « De iustorum casu scriptum est: Septies in die cadit iustus et resurgit. Iustorum certe casus quodammodo status eorum est, quia aliquando permittuntur cadere, ut semper valeant fortius stare; permittuntur ut in malis corruant, ne summa virtutum dona per elationem perdant. Hi profecto, etsi verba Domini quandoque non implent, a Domino longius non recedunt, qui ad tempus relinquuntur, ut in æternum teneantur, et modico desipiunt, sed postmodum resipiscunt. »

Nota τὸ *casus quodammodo status eorum est:* quia iusti ex casu illico resurgentes magis in statu gratiæ se obfirmant. Unde in iustorum lapsu impletur illud S. Chrysost. hom. 12. in 1. ad Cor. *Peccatum, si ad animam tuam divertit, hospes sit, non incola;* quia iusti illico peccatum expellunt, et ad statum gratiæ redeunt; ut non tam cecidisse, quam modicum se inclinasse videantur; moniti enim statim pœnitent et resipiscunt, etiamsi lapsus fuerit gravis et lethalis, qualis fuit S. Petri negantis Christum, et Davidis dum occidit Uriam et Bethsabee corrupit, qui ad primam Nathan vocem et correptionem exclamavit: *Peccavi.*

Iustus ergo cadens est sicut arbor per procellam prostrata, quæ idcirco profundiores in terra agit radices, ideoque statim regerminat et repullulat: *Evulsa enim cupiditate,* ut ait S. Aug. *cito plantam recipit charitatis.* Unde S. Bernard. serm. 1. in Cantic. « Vigilandum proinde, ait, et vigilandum omni hora, quia nescimus qua hora spiritus venturus sit, seu iterum abiturus. It et redit spiritus, et qui stat eo tenente, deserente cadat necesse est; sed non collidetur, quia Dominus rursum supponit manum suam. Et has alternare vices non cessat in his qui spirituales sunt, vel quos potius spirituales provide ipse creare intendit, visitans diluculo, et subito probans. Denique septies cadit iustus, et septies resurgit, si tamen cadat in die, ut se cadere videat, et cecidisse sciat, et resurgere cupiat, ut requirat manum adiuvantis, et dicat; Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem, avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus. »

Quocirca ex hoc loco iustos non esse impeccabiles, sed aliquando peccare, æque ac distinctionem peccati in veniale et mortale (iusti enim corruunt in veniale, salva iustitia, iniusti in mortale, quod negarunt Iovinianus, Pelagius, Wicleph, Calvinus et Lutherus) recte colligunt Doctores Orthodoxi, ut Cassian. coll. 22. cap. 13. Bellarm. lib. 1. de amiss. gratiæ, cap. 5. et alii: veniale enim consistit cum iustitia iusti, cum qua mortale consistere nequit: iustus enim manens iustus septies cadit in peccatum veniale, et ab eo resurgit. Scio sanctum Hieronymum ep. 16. ad Rusticum, de gravi lapsu hunc locum intellexisse, dum ait: *Sed iusti vocabulum non amittit, quia per pœnitentiam semper resurgit.* Nihilominus de levibus culpis, ac proinde de iusto manente iusto, communiter intelligitur, estque contextui magis consentaneum. Dixerat enim Sapiens: *Ne insidieris, et quæras impietatem in domo iusti, neque vastes requiem eius;* et subdit; *Septies enim cadit,* ubi particula *enim* notat connexionem et causam prioris sententiæ. Unde sensus est: Non invenies in iusto impietatem, quia licet septies in die cadat, sunt offensiones leves, a quibus per iustitiam suam facile resurgit. Hinc August. lib. 11. de Trinit. cap. 31. ita exponit: *Quotiescumque ceciderit iustus, non peribit.* Quod non esset verum, si de casu, quo iustitia amittitur, sermo esset; et ideo addit: *Quod non de iniquitatibus* (id est peccatis mortalibus) *sed de tribulationibus ad humilitatem perducentibus intelligi voluit.* Quod ita accipiendum iudico, ut sub his tribulationibus etiam occasiones venialiter peccandi comprehendantur, tum quia hæ plus iustum humiliant, quam tribulationes externæ; tum etiam quia condistinguit ibi Sapiens casus iustorum ab impietate; ergo et a casu impii corruentis in malum; ergo loquitur de casu aliquo, qui, licet sit culpa, non tamen est impietas seu peccatum grave, per quod cadens corruit in malum. Et ita exponit Glossa Ordin. et Beda Iacobi 3. et S. Thom. q. 7. de malo art. 2. ad 13.

Nota. Aliqui legunt: *Septies in die cadit iustus.* Ita legit Auctor Catenæ Græc. Cassianus collat. 22. cap. 13. et nonnulli Codices manuscripti, ex quo colligunt nonnulli iustum ordinarie non posse se cohibere per unum diem, quia in aliquod peccatum veniale, imo in septem, id est plura, labatur. Verum τὸ *in die* delendum est: nec enim est in Hebræo, nec in Septuag. et Vulgata Romana cæterisque impressis. Unde iustos præsertim cautiores et puritatis conscientiæ studiosos posse aliquo tempore esse puros ab omni peccato veniali, docet S. Aug. libr. 2. de

Pec. mer. cap. 2. ep. 95. in fine, et Franc. Suarez tom. 3. de Gratia lib. 9. cap. 8. qui tamen negat hoc tempus esse longum. Dominicus Soto asserit iustum ad unum diem posse abstinere a peccato veniali: alii ad tres vel quatuor horas. Vide ibidem Suarez num. 27.

Aliqui nunquam peccant deliberate. Exempla Rursum iustos aliquos valde perfectos, qui toti student puritati et sanctitati, posse tota deinceps vita vivere sine peccato veniali plane voluntario et deliberato, docet ibidem Suarez num. 25. Alvar. de Paz tom. 2. de extermin. mali lib. 4. par. 4. cap. 9. pag. 60. et 61. et Clemens Alexand. lib. 4. Pædag. cap. 2. idque videntur fecisse Apostoli post receptum in Pentecoste Spiritum sanctum. De S. Maria Oigniacensis sic scribit Cardinal. Iacobus de Vitriaco in Vita eius cap. 6. *Ab exiguis venialibus culpis adeo sibi cavebat, ut crebro ad dies quindecim neque unam inordinatam cogitationem in suo pectore posset reperire.* Et S. Chrysostom. hom. 20. in Matth. ad illud: *Fiat voluntas tua. Nihil enim est,* ait, *quod propter terrenarum rerum habitaculum, ad supernarum virtutum perfectionem homines prohibeat pervenire. Est quippe possibile ut in terrarum adhuc regione degentes, quasi iam in cœlis habitent, ita cuncta perficiant.* Certe de Abbate Pambo multisque aliis Anachoretis legimus, eos per multos annos ne unum quidem verbum otiosum dixisse; potuere tamen illi otiosam vanamque cogitationem in animum admittere. Difficilius enim est cor cohibere quam linguam.

Prov. 24. Symbolice, septem iusti lapsus recenset Cassian. collat. 22 cap 13. Cæterum iustos, inquit, non esse immunes a culpa, manifeste Scriptura pronuntiat dicens: *Septies in die cadit iustus, et resurgit.* Quid enim aliud est cadere quam peccare? et tamen cum dicatur septies cadere, iustus nihilominus pronuntiatur, nec iustitiæ eius præiudicat lapsus fragilitatis humanæ: quia multum interest inter sancti et peccatoris hominis lapsum. Aliud enim est admittere mortale peccatum, et aliud est cogitatione, quæ peccato non careat, præveniri, vel ignorantiæ, aut oblivionis errore, aut facilitate otiosi sermonis offendere, aut ad punctum in fidei theoria aliquid hæsitare, aut subtili quadam cenodoxiæ titillatione pulsari, aut necessitate naturæ aliquantisper a summa perfectione recedere. Hæc enim sunt septem lapsuum genera, in quibus vir sanctus, licet nonnunquam cadat, tamen iustus esse non desinit, quæ quamvis levia videantur ac parva, tamen faciunt eum sine peccato esse non posse. Hucusque Cassianus.

Denique aliqui, sed pauci, casum iusti accipiunt lethiferum in peccatum mortale. Unde S. Hieron. ep. ad Rusticum: *Septies*, ait, *cadit iustus et resurgit. Si cadit, quomodo iustus? si iustus, quomodo cadit? sed iusti vocabulum non amittit, qui per pœnitentiam semper resurgit: et non solum septies, sed septuagies septies delinquenti, si convertatur ad pœnitentiam, peccata donantur. Cui plus dimittitur, plus diligit. Meretrix lacrymis pedes Salvatoris lavat, et in typum Ecclesiæ de Gentibus congregatæ meretur audire: Dimittuntur tibi peccata tua. Pharisæi iustitia perit superbia, et Publicani humilitas confessione salvatur.* Iustus ergo, etsi subinde cadat in peccatum grave, cito tamen resurgit, et non tam resurrectioni casus, quam casui resurrectio succedit; quare ob resurgendi sollicitudinem et celeritatem, iusti nomen non tam videtur perdere, quam ad momentum abscondere. Sic in David tantum sanctitatis splendorem non tam obscuravit peccatum, quam illustravit pœnitentia, et ut ait Theodor. quæst. 25. in 2. Regum: *Regis admirabilem gloriam effecit splendidiorem;* et ut ait S. Ambr. Apolog. 1. David c. 2. *Nullum attulit lapsus impedimentum, sed velocitatis incentiva cumulavit, et acrior ad currendum surrexit.* Similia habet S. Chrys. homil. 77. ad Popul. Rursum S. Ambr. Apolog. 2. David c. 3. *Si David,* ait, *infirmus, tu fortis? Si Salomon lapsus est, tu potes primus esse sanctorum? Ergo si erraverunt iusti, erraverunt tamquam homines, sed peccatum suum tamquam iusti agnoverunt.*

Vers. 17 et 18 CUM CECIDERIT INIMICUS TUUS, NE GAUDEAS, ET IN RUINA EIUS NE EXULTET COR TUUM (Chaldæus, *Et cum corruerit in malum, ne exultet cor tuum*) NE FORTE VIDEAT DOMINUS, ET DISPLICEAT EI, ET AUFERAT AB EO IRAM SUAM.) Sept. *Si ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas super illum, et in supplantatione eius ne extollaris; quoniam videbit Dominus, et non placebit ei, et avertet indignationem suam ab eo.*

Prior versus clarus est: vetat enim gaudium de calamitate inimici velut contrarium charitati, qua omnes etiam inimicos propter Deum diligere debemus, eisque optare bona, et mala avertere: quare qui de fratris sui, licet inimici, casu lætatur, eidemque propter acceptum damnum insultat, similis est diabolo, qui neminem salute potiri desiderat, ait Auctor Catenæ Græc. Loquitur enim de gaudio vindictæ privatæ et propriæ, non publicæ; nam de publica vindicta (uti docet B. Antiochus homil. 58.) utpote actu iustitiæ, gaudere licet: unde ait, *inimicus tuus*, non Dei vel Ecclesiæ. Sic submerso Pharaone et Ægyptiis hostibus suis in mari Rubro lætati sunt Moses et Hebræi, cecineruntque epinicion Deo Exodi 15. Idem fecit Debora et Barac cæso Sisara hoste Iudæorum, Iudic. 5. Idem fecere Moses et Iosue cæso Amalec, Exodi 17. vers. 15 Machabæi cæso Nicanore, Iudith cæso Holoferne, David subactis Philisthæis, Ammonitis, Syris cæterisque hostibus, 2. Reg. 22. 1. et seq. Nimirum: *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam: manus suas lavabit in sanguine peccatoris*, Psal. 57. 11. Salomoni succinit Plutarch. lib de Utilitate ex inimicis capienda, ubi inter alias hanc recenset, quod convicia inimicorum moneant nos nostrorum vitiorum ut ea eluamus: unde, ait, ab Antisthene dictum est recte, *cum qui salvus esse debeat, opus habere vel probis amicis, vel inimicis vehementissimis, quod illi admonendo peccantem, hi criminando a vitiis avertant* Sed quoniam nostra ætate ad liberas reprehensiones voce valde exili est prædita amicitia, loquax in adulando, muta in castigando, audienda est nobis ex inimicis veritas: sicut enim Telephus domestico destitutus remedio, vulnus hostili hastæ sanandum præbuit: ita quos defecit benevolus castigator, ii ut inimici sermonem audiant necesse est reprehendentis et prementis culpam, non animum maledicentis, sed rem ipsam considerantis. Iasonem Thessalum qui volebat interficere, gladio vomicam eius aperuit, eaque rupta salutem homini attulit: sic sæpe convicium ab irato aut inimico nobis inflictum animi morbum latentem neglectumve sanavit.

Posterior versus dat causam prioris, sed difficilem et obscuram: videtur enim repugnare charitati, si cui dicas: Noli lætari de malo inimici, ne Deus ab eo auferat iram suam, cum charitas dictet optandum esse ut ab eo, licet inimico, Deus auferat iram suam. Ira enim Dei incumbens inimico est grande eius malum, quod proinde charitas non optat, sed aversatur et deprecatur: charitas enim eodem amoris sinu tam inimicos quam amicos complectitur.

Primo, Beda respondet τὸ *suam* referre non Deum sed inimicum. q. d. Noli gaudere de malo inimici, ne Deus auferat ab eo iram suam, quam scilicet inimicus tuus contra te concepit, quaque tibi velut adversario suo irascitur, hoc est, ne Deus ab eo auferat inimicitiam et odium tui, illudque convertat in amicitiam et charitatem, ut ea te iam diligat velut amicum, quem antea oderat velut inimicum. Tunc enim dolebis et erubesces te prius de eius malo exultasse, utpote quem iam reconciliatum habes amicum, cuique optas omne bonum. Huc facit illud Biantis: *Ama tamquam osurus, odito tamquam amaturus.* Posterius enim huc spectat, docetque odium moderandum esse spe ineundæ vel redintegrandæ amicitiæ. Prius vero carpit Cicero libr. de Amicitia, et Aristot. in Rhetor. Amicitia enim debet esse stabilis et perpetua, ut numquam in odium vertatur et desinat.

Secundo. Caiet. Salomon, ait, dirigit hoc mandatum ad imperfectos, et, ut inducat eos ad continendum seipsos a peccato gaudii de malo inimici, proponit eis periculum mali proprii, ut si non amore virtutis, saltem amore boni proprii abstineant ab huiuscemodi peccato: declarat e-

nim eis quod huiusmodi lætitia videtur a Deo, et displicet Deo, utpote peccatum, et forte Deus ob hoc peccatum tuum desinet punire inimicum tuum, quia lætitia tua est addere afflictionem afflicto, et inde succedent tibi duo mala: alterum confusionis, quia confundetur lætitia tua cessante ira Dei super inimicum; alterum, virium inimici; quoniam cessante ira Dei super illum, reparabit vires inimicus tuus. Non itaque ratio affertur contra charitatem, sed ut homo imperfectus habendo rationem boni proprii hoc peccatum evitet: revocatio enim iræ divinæ ab inimico, non quatenus est bona inimico homini, sed quatenus esset mala tibi, pro ratione affertur. Inimicus enim iam a Deo suis viribus restitutus fortius tibi resistet, teque validius quam ante impugnabit. Hoc damni referes ex tuo perverso de eius calamitate gaudio. Hæc Caietanus.

Tertio, aptius et plenius compescit hic Salomon gaudium de malo inimici: primo, dicendo quod hoc displiceat Deo, quæ ingens est pœna: secundo, quod Deus auferet ab inimico iram, id est supplicium et calamitatem, quam illi ob peccata iratus inflixit, illumque restituet suæ integritati et prosperitati. Qua in re duo sunt damna partis adversæ, puta gaudentis de inimici clade; prius, quod Deus castiget inimicum hoc eius gaudium, tristitia et mœrore. Tantum enim dolebit et mœrebit invidus de inimici felicitate, quantum antea gavisus fuit de eiusdem afflictione et infelicitate, eoque magis, quod cogitabit, Deum hoc mœrore castigare suam invidiam invidumque gaudium: unde dicet: Utinam ego prior sponte castigassem malum hoc meum gaudium! nunc enim gauderem, tum quia sponte hoc fecissem, tum quia elicuissem actum charitatis. Iam vero cum Deus castigat præposterum hoc meum gaudium, me invitum castigat, atque castigat meum peccatum, puta odium et invidiam pro meis demeritis: insuper me castigat mœrore felicitatis contrariæ, quam quotidie in inimico cogit me videre, et invidia doloreque tabescere. Quæ omnia magna crux et pœna sunt gaudenti, ut longe magis crucietur prosperitate inimici, quam prius lætatus fuit eius adversitate.

Quarto et plenissime, cum ait: *Ne forte Dominus auferat ab eo iram suam*, tacite intelligit, *eamque transferat in te*. Unde Hebr. habent: *Ne forte Dominus reverti faciat*, scilicet ad te, *iram suam*. Solet enim Deus invidos punire talione, ut malum quod optarunt inimico, et de quo gavisi sunt, in ipsos recidat, imo ab inimico in ipsos revolvatur, quod mire invidos cruciat. Sic magna fuit crux Aman, quod furcam a se paratam Mardochæo, illo procurante ipsemet conscenderit, in eaque suspensus sit. Hoc est quod Idumæis imprecatur Psaltes Ps. 136. *Memor esto, Domine, filiorum Edom in die Ierusalem, qui dicunt; Exinanite, exinanite, usque ad fundamentum in ea*, q. d. Excidium Hierosolymæ illatum a Chaldæis revolve, o Domine, in Idumæos hostes nostros, qui de eo exultarunt, nobisque captis insultarunt. Atque ita illud in eos reipsa Deus revolvit; nam Chaldæi vastarunt Idumæos simili modo quo Iudæos. Et Abdias ad Idumæos vers. 12. *Non magnificabis*, inquit, *os tuum in die angustiæ*, id est, non insultabis Hebræis in angustias a Chaldæis redactis. Causam subdit: *Quoniam sicut fecisti, fiet tibi;* quisquis enim misero insultat, talionem reportat. Similia plura occurrunt in Threnis et Prophetis.

Vere Tertull. lib. 2. contra Marcion. cap. 18. *Nihil amarius quam idipsum pati quod feceris aliis*, præsertim si pœna inimici in te transferatur, ut te dolente ille exultet, imo tibi afflicto insultet, sicut tu illi insultasti. Talia quoque crebro facta legimus et vidimus. Nota est historia Sapricii, qui cum duceretur ad martyrium, obviaretque ei Nicephorus inimicus postulans ei reconciliari, postulantem respuit, ideoque a Deo desertus in morte fidem negavit, palmamque martyrii perdidit, quam Deus in Nicephorum transtulit, uti narrat Metaphrastes, et ex eo Surius die 9. Februarii. Hanc rationem affert Lyranus, Vatabl. Iansen. quin et Beda, qui eam damnis spiritualibus adaptat: *Ne gaudeas*, ait, *de casu inimici, ne forte Dominus superbiam tuam, quæ illi absque dubio displicet, hoc ordine deiiciens, humiliet, ut te cadente in peccatum, ille resipiscens sanetur*, uti contigit S. Nicephoro et Sapricio. Et Cassian. collat. 5. c. 15. *Si ceciderit*, ait, *inimicus tuus, noli gratulari; in supplantatione autem eius noli extolli, ne videat Dominus; et non placeat ei, et vertat iram suam ab eo, id est, ne perspiciens elationem cordis tui, ab eius impugnatione discedat, et incipias derelictus ab eo, rursus ab illa, quam per Dei gratiam ante superaveras, passione vexari. Non enim orasset Propheta dicens: Ne tradas, Domine, bestiis animam confitentem tibi*, Ps. 73. *nisi scisset propter inflationem cordis quosdam ut humilientur, eisdem rursum vitiis quæ vicerant, tradi.*

Notanda S. Chrysost. sententia hom. 24. in Matth. « Quanto maiori, ait, invidia laboras, tanto maiora illi offers bona cui invides. Deus enim qui omnia perspicit cum viderit innocentem iniuria circumventum, extollit multo magis, clarumque illum facit: invadentem autem deprimit. Nam si eos qui ob inimicorum incommoda, lætantur, non sinit esse impunitos (ne gaudeas enim, ait, casu inimicorum tuorum, ne quando videat Deus et displiceat ei) multo maioribus profecto eos, a quibus innocentes per invidiam exagitantur, suppliciis tradet. Interimamus ergo hanc pestiferam bestiam ».

Accedit quod, ut ait Isidorus Pelus. lib. 3. epist. 181. ad Eutonium: *Hæc duo ad patientiam contumeliarum hortari debent; primo, quod eos qui contumeliam inferunt nihil æque discruciat, ut eorum qui contumelia afficiuntur, patientia; secundo, quod nulla ratione ipsos æque ulcisci queamus, quam virtutem colendo.* Probat auctoritate viri sapientis, qui, *rogatus a quodam qua ratione hostem ulcisceretur, respondit: Si ipse probum atque honestum virum te præbueris. Igitur qui virtutem et patientiam colit, mortiferas hostibus plagas infligit*, etc. Quocirca P. Iacobus Lainez, secundus Societatis nostræ Præpositus Generalis, censebat *optimam refutandi maledicta rationem esse recte factorum constantiam*. Idem censuit et fecit P. Petrus Canisius, uti refert l. 2. Vitæ eius P. Sacchinus. *Virtus ulciscitur invidiam.*

NE CONTENDAS CUM PESSIMIS (Hebr. *cum malis* vel *malignis*), NEC ÆMULERIS IMPIOS: QUONIAM NON HABENT FUTURORUM SPEM MALI, ET LUCERNA IMPIORUM EXSTINGUETUR.) Alludit, imo, citat illud patris sui Davidis Psal. 36. 1. *Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem*; ibi enim in Hebr. sunt eadem verba quæ hic, præsertim אל תתחר *al titchar*, quod Septuaginta vertunt: *noli æmulari;* S. Hieron. vero et Aquila: *ne contendas*; Symmach. *ne certes*; Theodot. *ne irritaris*, proprie *al titchar* significat *ne irascaris*, ne indigneris; ne excandescas. Sensus ergo genuinus est, q. d. Ne succenseas, ne indigneris viris malis et malignis, nec æmuleris, id est, ne zelo invidiæ contra impios movearis, ut invideas eis felicitatem, ob eamque te crucies et lancines. Posset secundo τὸ *ne æmuleris* sic exponi, q. d. Ne zelo et amore impiorum movearis, ut eos spe similis felicitatis imiteris, eorumque vitam affectes, et mores impios secteris. Ita Chald. sanctus Cyrillus, Hesychius in Psalm. 36. Chald. enim ibi æque ac hic vertit: *Ne imiteris pessimos*: Syrus: *Ne invideas scelestis.* *Vers. 19. et 20.*

Rationem reddit: *Quoniam non habebunt futurorum spem mali*, q. d. Impii non exspectant post hanc vitam aliam felicem in cœlo, sed miseram in gehenna; quare potius commiseratione digni sunt, quam ira, æmulatione et invidia.

Noster et Aquila vertunt: *Ne contendas cum pessimis* vel *malignis*; Symmach. *ne certes*: quia ex ira et indignatione sequitur contentio: si enim indigneris malignis, facile cum eis contendes et rixaberis, præsertim ab illis læsus: maligni enim sunt malefici, qui aut verbis probra iaciant in obvios, aut reipsa eos iniuria afficiunt, unde læsus ab eis facile contentionem et rixas cum eis contrahit. Quare monet eum hic Salomon ut nec irascatur malignis, nec cum eis contendat, sed potius eorum dicteria et leves iniurias silens patiatur et dissimulet, ut se in pa-

ce conservet, Deoque iudici causam remittat, suamque innocentiam commendet, ac se soletur cogitando breve fore impiorum regnum, cum non habeant futurorum spem, uti habent pii et innocentes ab eis læsi. Non tamen vetat quin innocens ab impiis graviter in fama vel in bonis læsus, possit cum iis iudicio contendere, ut ablatam sibi famam vel bona repetat; alioqui enim improbi impune contra probos insolescerent, ac probi suis omnibus pro libito improborum privarentur. Ita Hugo, Salazar et alii.

Huc facit proverb. Arabicum: *Ne iace sagittas tuas in idolum ferreum*, id est, ne iace verba in hominem durum et præfractum, quales sunt pessimi, ut cum eis litiges et rixeris, ubi et vincere turpe est, et vinci turpius. Sicut enim sagitta, iacta in idolum ferreum, resultans iaculatorem ipsum lædit; sic præfracti et maligni proborum querelis et probris non læduntur, sed ea potius in ipsos retorquent.

Aliter Iansenius: Loquitur, ait, Salomon de contentione, qua quis in animo suo secum contendit et disputat, videns impiorum prosperitatem, qualem disputationem et disceptationem Propheta exprimit in se Psalm. 72. 2. et seq.

Quocirca impertinens est Lyrani expositio, quæ sic habet: Ne contendas cum pessimis, id est incorrigibilibus, verbo correctionis, quia hoc est inutile; sed iudex debet cum talibus contendere pœnis, ut a malo arceantur et alii terreantur; de ira enim et contentione hic agitur, non de correctione.

Porro addamus hic aliorum versiones et expositiones, quæ tamen eodem redeunt; primo, R. Salomon et Aben Ezra vertunt: *Ne commiscearis societatemque ineas cum impiis*, ut eorum actiones studiose imiteris; secundo, R. Levi: *Ne dissidia cum perditis exerceas*, ne ob illis e medio tollaris; tertio, Caiet. *Ne implicaris cum malis*; quarto, Pagninus: *Ne commercium habeas cum malignis*; quinto, Septuag. *Ne gaudeas in malefactoribus*, vel, ut vertit Auctor Catenæ Græcor. *Cave malefactoribus aduleris*, aut *peccatores æmuleris*; sexto, Chaldæus: *Ne imiteris pessimos.*

QUONIAM NON HABENT IMPII FUTURORUM SPEM.) Hebr. *Non erit novissimum maligno*, quod primo, Sept. sic explicant: *Non enim fiunt posteri maligno*, q. d. Noli invidere impiis prosperitatem, quia eam brevi Deus succidet, non tantum quoad ipsos, sed etiam quoad posteros, ut brevi deleat omnes eorum filios et nepotes, planeque eorum stirpem, familiam et nomen aboleat, quæ ingens est pœna. Rex enim, cum sceleratum punit, filios eius intactos relinquit: at Deus filios cum patribus tollit, ut nullos hæredes post se relinquant. Alludit ad illud Psal. 36. 38. *Simul reliquiæ impiorum interibunt.* Et v. 28. *Iniusti punientur, et semen impiorum peribit.*

Secundo, Pagnin. et Caiet. vertunt: *Quoniam non erit finis malo*, q. d. Noli impiis succensere et invidere, quia hi privandi sunt fine suo propter quem creati sunt, puta privandi sunt regno Dei. Aut q. d. In impiis sunt duo, puta bonum et malum: bonum est prosperitas temporalis, quæ instar lucernæ cito exstinguitur; malum est pœna et gehenna æterna, quæ non habet finem, sed in æternum perdurat, q. d. Noli impio invidere felicitatem temporalem, quia exspectat eum pœna æterna.

Tertio, Vatabl. *Nam malo tandem nihil supererit*, q. d. Omnis felicitas, opes, gloria impiorum cito pertransit, ut nihil ex eis remaneat, sed omnia instar fumi vel somnii evanescant, iuxta illud Psalm. 75. 6. *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis.*

Quarto, Chald. *Non erunt novissima bona pessimis*; Syrus: *Quia non habebunt perditi extrema*, q. d. Non obtinget malo bona mors, bonum iudicium, bona sors, puta felicitas et gloria cælestis. Et Baynus: Non erit impio merces, quia nullum eius fuit meritum, sed multa demerita, ob quæ manent eum multa supplicia et tormenta in gehenna. Noli ergo a malefico qui te læsit deposcere vindictam; quia illam deposcet Deus, ac pro temporali irrogabit perpetuam, pro levi gravem, pro terrena infernalem et igneam.

Denique S. Thomas 2. 2. q. 18. art. 2. et 3. docet nec Beatos, nec damnatos, habere spem: non Beatos, quia spes est exspectatio boni futuri; Beati autem beatitudinem habent præsentem, non futuram; *Quod enim quis videt, quid sperat?* Rom. 8. 24. Non damnatos, quia hi non possunt apprehendere beatitudinem ut sibi possibilem; certi enim sunt damnationem suam fore æternam. Soli ergo et omnes viatores sperare possunt, quia possunt apprehendere beatitudinem, ut bonum futurum et sibi possibile. In improbis tamen languida est spes, sensimque deficit et emoritur, ut tandem cadant in desperationem, uti hic ait Salomon.

ET LUCERNA (Septuag. λαμπτηρ, id est *lampas, fax*) IMPIORUM EXSTINGUETUR.) *Lucerna*, id est gloria, felicitas, posteritas impiorum morte exstinguitur, et in æternam infamiam, miseriam et oblivionem convertitur, uti fuse dixi cap. 13. 9. et cap. 20. 20. Alludit ad illud Iob. c. 18. 5. *Nonne lux impii exstinguetur, nec splendebit flamma ignis eius? lux obtenebrescet in tabernaculo illius; et lucerna, quæ super eum est, exstinguetur.*

Mystice Auctor Catenæ Græc. Lucerna, ait, id est omnis illorum doctrina et celebritas fugax est, citoque instar fumi evanescit.

TIME DOMINUM, FILI MI, ET REGEM (Syrus, *et regnato*: servire enim Deo regnare est) ET CUM DETRACTORIBUS NON COMMISCEARIS: QUONIAM REPENTE CONSURGET PERDITIO EORUM, ET RUINAM UTRIUSQUE QUIS NOVIT?) Vers. 21. et 22.

Pro *detractoribus*, hebr. est שונים *scionim*, id est mutantibus, iterantibus, alterantibus, variantibus, quod varii varie explicant.

Primo, Sept. pro *scionim* alio puncto legentes שנים *scenaim*, id est *duobus*, aut certe *scionim*, id est, varios, diversos, accipientes pro *scenaim*, id est duobus (duo enim sunt primi varii, qui scilicet primo recedunt ab unitate; binarius enim est primus numerus multitudinis) vertunt: *Et cum duobus ne te misceas*, id est, *neutri eorum* (puta nec Deo, nec regi) sis inobediens. Secundo, alii vertunt: *Et cum aliter agentibus* (qui scilicet non timent Deum et regem) *ne misceas te*. Et sic habent nonnulla exemplaria Vulgatæ editionis. Tertio, Pagnin. *Et cum iterantibus iniquitatem ne misceas te*. Quarto, Chald. *Et cum stultis ne misceas te; stultus* enim *sicut luna mutatur*, Eccli. 27. 12. Quinto, Isidorus Clarius: *Et cum variantibus ne misceas te*; Caiet: *cum mutatoribus*; Aben Ezra: *cum variis et inconstantibus*. Sexto, Vatabl. *Et cum his qui rerum novarum sunt studiosi, ne misceas te*. Septimo, R. Salomon. hebr. *scionim* vertit *duplicantes*, q. d. *Ne commiscearis cum iis qui duos deos duasque potestates* (duo numina) *affirmant*. Octavo, R. Levi *scionim* vertit *mutantibus*, q. d. *Ne verseris cum iis qui commutant Dei regisque præcepta, hoc est, qui utriusque leges convellunt, repugnantiaque iisdem præstant*. Nono, optime Noster hebr. *scionim*, id est mutantibus, iterantibus, alterantibus, vertit *detractoribus*; detractores enim solent aliorum dicta factaque secreta evulgare, mutare, alterare, hoc est aliter quam gesta sint narrare, et in peiorem partem interpretari. Hinc detractores hebr. vocantur *scionim*, id est mutatores, alteratores.

Porro per *detractores* maxime intelligit eos qui regibus et principibus detrahunt. His enim, utpote conspicuis, et tributa aliaque onera imponentibus, vulgo homines maxime solent obtrectare; sic enim cohæret hoc hemistichium cum præcedenti: *Time Dominum, fili mi, et regem.* Sensus ergo est, q. d. *Time*, id est cole, reverere, obedi, ama Deum quasi summum rerum dominum, gubernatorem, iudicem et vindicem; ac deinde reverere, obedi et ama regem vel principem, quasi Dei in terris vicarium, ac proinde cum iis qui vel Deo, vel regi detrahunt, ne commiscearis, præsertim cum, ut vertit Vatabl. novarum rerum sunt studiosi, ut regem regno deponere, et alium in solio collocare velint; et ut Aben Ezra, qui animo versant varia consilia, multaque machinantur in regis et re-

gni perniciem. His enim velut perduellibus, seditiosis et læsæ maiestatis reis, repentina imminet perditio; nec enim hæc rebellio diu latere potest; quare reges, ubi eam resciscunt, omnes eius conscios morte atroci mulctant.

Significat ergo hæc gnome: primo, ordinem et gradum timoris et reverentiæ, scilicet ante omnes et omnia summe timendum esse Deum; deinde, secundo loco et longe inferiori gradu, timendum esse regem: rex enim, cum sit homo, a Deo in infinitum distat.

Hinc secundo, regi esse obediendum, quando non præcipit contraria Deo; si enim id faciat, ei dicendum est: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus*, Act. 5. 29. Unde R. Salomon sic exponit: *Regem etiam, qui corporis sanguinisque concretione constat, verere, nisi quando te a divino timore revocabit; semper enim Dei timor cunctis præponendus.* Et R. Levi: *Deum timore prosequere, eiusque præcepta et legem sedulo observa; regem etiam verere, statuta serva, nec ea parvipendas; sed timorem divinum regius subsequatur, nec divino regis timor adversetur; nec enim rex timendus in iis quæ divino Numini adversantur.*

Nam ut ait S. Aug. serm. 6. de verbis Domini: *Rex carcerem, Deus gehennam minatur.* Et Tertull. Apol. 30. *Cælum debellet imperator, cælum captivum triumpho suo invehat, cælo mittat excubias, cælo vectigalia imponat; non potest utique. Ideo magnus non est, quia cælo minor est; illius enim est ipse, cuius cælum est et omnis creatura. Inde est Imperator, unde est et homo, antequam Imperator. Inde potestas illi, unde spiritus*, etc.

Tertio, significat regi obediendum esse propter Deum: Deus enim iussit ut regi obediatur, adeoque Deus regiam potestatem instituit, ut per eam apposite ad hominum conditionem totum regnum regat et gubernet, iuxta illud Rom. 13. 1. *Non est potestas nisi a Deo; quæ autem sunt, a Deo ordinata sunt; itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit* Et S. Petrus ep. 1. cap. 2. 13. *Subiecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Deum; sive regi, quasi præcellenti; sive ducibus, tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum*; et mox: *Deum timete, regem honorificate.*

Quoniam repente consurget perditio eorum; et ruinam utriusque quis novit?) Quando scilicet, quomodo et quanta futura sit. Chald. *Quoniam repente veniet interitus eorum, et calamitatem amborum quis scit?* Sept. *Subito enim ulciscentur impios, supplicia autem utrorumque quis novit?* Syrus: *Et terminum annorum eorum quis novit?* Hebr. enim שני *scene* et *ambos* et *annos* significat. Sensus est clarus. Solent enim reges in detractores et rebelles eorumque complices, utpote sibi insidiantes, et pacis publicæ perturbatores, statim et severe animadvertere, uti iam dixi. Exempla hoc sæculo plura spectavimus. Unde τὸ *utriusque* refert detractorem et complicem, qui detractori commiscetur. Tam enim rei sunt mortis rebelles qui detrahunt regi, quam qui eis auscultant, admiscentur et obsequuntur. Aut *utriusque*, scilicet Dei et regis, q. d. ruinam, id est punitionem a Deo et rege infligendam quis novit? ut τὸ *ruina* sumatur active. Hebr. est פיד *pid*, id est clades, contritio, exitium certum et inevitabile, a quo nulla obtingit liberatio vel redemptio. Ita Baynus, Iansen. Aben Ezra. Unde Auct. Catenæ Græc. ex Sept. sic vertit: *Repente namque de hominibus impiis vindictam et pœnam exigunt Deus et rex; modum autem et rationem suppliciorum utriusque quis intelligit?*

Alii qui ad quoslibet detractores hanc gnomen extendunt, sic explicant, q. d. *Utrique*, id est tam detractori quam eum audienti, imminet gravis ruina: uterque enim graviter peccat, ac proinde graviter puniendus est, vel a Superiore, vel a Deo. Dum ergo detractor incipit detrahere, candide et libere ei dicito: Dum aliquod bonum fratris mei effers, libenter audio; sin autem mala effutire vis, non audio, sed abeo. Zelemus nos ipsos, ploremus peccata nostra, curemus infirmitates nostras; aliorum vero dicta et facta, quæ ad nos non attinent, relinquamus. Alleg. *utriusque*, id est derogantium Christo qui est Rex regum, *et decepti ab eis populi, sive lacerantium fidem hæresiarcharum, et auscultantium illis auditorum*, gravis erit ruina et contritio, ait Beda.

Post hanc gnomen Sept. Vaticani attexunt aliam, nimirum: *Verbum custodiens filius extra perditionem erit; excipiens autem excepit illud*; quam Noster reponit c. 29. v. ult. ubi eam explicabo. Addunt deinde aliam quæ neque in Hebræo, neque in Nostro, neque in Complut. et Regiis exstat; estque hæc: *Nihil falsi de ore regis dicatur, et nihil falsi de lingua illius exeat; gladius lingua regis, et non carnea: quicumque autem traditus fuerit, conteretur. Si enim irritatus fuerit furor eius, cum nervis homines absumit, et ossa hominum devorat, et comburit tamquam flamma, ita ut sint inepta esui pullis aquilarum.* Quæ sic exponi potest, ut nectatur versui præced. q. d. Detractor et rebellis regi ab eo agetur in ruinam et mortem, uti dixi: at nunc ad vos, o reges, sermonem converto, vosque sancte moneo ut exacte causam illius et similium examinetis, ne quid falsi de ore procedat, quo secuti falsam informationem calumniatorum, ex præcipiti ira falso et iniuste innocentem quempiam condemnetis: sententia enim oris vestri est ineluctabilis, ut nemo ei obsisti, vel eam effugere possit; quia lingua vestra est instar gladii, ut quos velit morti dedat. Quare lingua vestra non tam carnea est, quam ferrea vel fulminea: quicumque enim ab ea traditus fuerit morti, certo conteretur et perimetur. Quare furor regis irritatus est instar fulminis, quod cum nervis homines absumit, et relicta carne, utpote molli, intacta, ossa utpote dura et sibi resistentia devorat, id est confringit et incinerat, velut flamma sulphurea, ita ut non sint edulia pullis aquilarum. Aquilæ enim, præsertim vulturinæ, cadaveribus hominum pascuntur et inhiant, nisi ea fulmine sint icta: fulmen enim corpora quæ afflat tetro odore et sapore inficit, ita ut nec aquilæ, nec aliæ aves carnivoræ, aut feræ ea gustare velint, uti tradit Albertus Magnus et Physici.

Est metaphora, qua significat regis furorem ita grassari in eorum, etiam nobilium et principum, quibus irascitur, fortunas, domos et vitas, ut instar fulminis ea sideret et perdat, nec quidquam filiis vel cognatis occisi, qui nobiles et generosi sunt instar pullorum aquilæ, hæreditandum relinquat, sed miseriis et famæ tabescere sinat. Huic sententiæ favent sequentia, quæ pariter ad iudices et principes, ut ex æquitate, non ex ira vel passione iudicent, pertinent. Ait enim.

Hæc quoque sapientibus: Cognoscere (Syrus, *accipere*) in iudicio personam non est bonum) Chald. *Hæc quoque sapientibus dico*: Sept. *Hæc autem dico vobis sapientibus: Cognoscere et revereri faciem in iudicio non est bonum*, q. d. Hæc quoque quæ subiicio ad sapientes pertinent, puta ad iudices et principes quorum est sapienter subditos regere, ius dicere et rempubl. administrare. Vatabl. vero vertit: *Hæc quoque sapientum sunt*, quasi hic finiantur parabolæ Salomonis, iisque attexantur sequentes, quæ aliorum sint sapientum, ut Ithiel, Agur, Uchal, Lamuel, de quibus c. 30. et 31. Est enim hic quasi convivium sapientiæ de quo cap. 9. 1. in quo sapientes sua sapientiæ symbola et sententias in commune alternis conferunt, uti fit in dialogismis. Vers. 23

Cognoscere in iudicio personam.) Hebr. *Agnoscere vultum*, id est habere rationem personarum et dignitatis cuiusque non est bonum, id est, est pessimum: perturbat enim omnem iustitiam totamque rempubl. Est miosis: minus enim dicitur, sed plus significatur. Vere S. Bern. l. 4. de Consider. *Qui cognoscit in iudicio faciem*, inquit, *a facie Dei utique stare non poterit.* Et Ægidius Diacon. de Regim. princip. *Ne sis specularis, sed opacus, o princeps*, q. d. Ne instar speculi vultus deformes amicorum, vel potentium in animum tuum admittas; sed esto opacus ut omnium imaginem excludas, itaque sincere ex æquitate velut clausis oculis iudices. De personarum acceptione plura dixi c. 18. 5. Iacobi 2. v. 1. Rom. 2. 11. et rursum dicam c. 28. 27.

Qui dicunt impio: Iustus es; maledicent eis po- Vers. 24 et 25.

PULI, ET DETESTABUNTUR EOS TRIBUS. QUI ARGUUNT EUM, LAUDABUNTUR, ET SUPER IPSOS VENIET BENEDICTIO.) Hebr. *Benedictio boni*, id est, magna et eximia benedictione, quæ ingentia eis bona afferet, cumulabuntur. Proprie hæc spectant ad sapientes, id est iudices et principes, de quibus v. 23. Ita docent Rabbini et Latini Interpretes, q. d. Iudices et principes, qui in iudicio respiciunt personam, ut faveant diviti præ paupere, amico præ inimico, ideoque pervertunt iustitiam, ut impium pronuntient pium et iustum, his maledicent populi. Posset quoque verti: *Hos perforabunt ensibus* (hebr. enim נקב *nakab*, proprie est perforare) non raro enim populus indignans iudici iniques ferenti sententias in eum insurgit, eumque confodit et enecat. Ita Baynus.

Qui vero impium impietatis arguunt, ut eum vel corrigant, vel puniant, ad exemplum aliorum, hi laudabuntur tum a Deo tum a populo; unde Hebr. est, *Increpantibus vel castigantibus dulcescet*, vel *pulcher et iucundus erit*, tum Deus ut supplet Pagn. et Baynus. Unde Aben Ezra: Qui nefarium arguunt, ait, divina voluptate suavitateque perfundentur, ut qui ex iustitia in reos severi fuerint, hi nectar divinæ dulcedinis et misericordiæ percipiant: tum os populorum, ait Caietan. q. d. Populis grati erunt iudices castigantes impios ab eisque laudabuntur, et pulchris iustitiæ elogiis ab omnibus, velut communi omnium ordinum consensu suavique concentu celebrabuntur: et veniet super eos benedictio, tum Dei, tum populi, puta fausta imprecatio et acclamatio dicentium: Vivat noster Iudex et princeps, qui impios adeo iuste castigat, et pios præmiat! Vide dicta c. 17. 15. ad illa, *Qui iustificat impium, et qui condemnat iustum, abominabilis est uterque apud Deum.*

Chald. vertit: *Corripientibus autem suave erit*, q. d. Iudices iusti qui corripiunt et castigant impios, sentient suavitatem et dulcedinem tum laudis divinæ æque ac humanæ iam dictam, tum iustitiæ: iustitia enim est res pulcherrima et suavissima, utpote quæ reip. bonum et decus in pace conservat et tuetur. Quare principes, dum iustitiam exercent, et reos plectunt, ex ea miram iucunditatem sentiunt. Unde David exultans dicebat: *Feci iudicium et iustitiam*, Ps. 118. Idem moriturus Salomoni filio demandavit ut Ioab et Semei reos quibus ipse pepercerat, plecteret 3. Reg. 2. 5.

Septuag. vertunt: *Qui redarguunt impios, meliores apparebunt*, id est cæteris meliores a populo habebuntur, ait Auctor Catenæ Græc. Aut in bonitate, puta in iustitia et fortitudine crescent per actus iustitiæ, quos fortiter neminem verentes exercent: aut ad meliores, id est digniores honorum officiorumque gradus promovebuntur. Solent iudices et principes vereri, ne si severe castigent impios, male audiant apud populum, sibique periculum creent, ne ab amicis vel cognatis rei a se occisi perimantur. At Salomon hic docet contrarium, q. d. Neminem verere, o iudex, sed tuum officium strenue perage: Deus iustitiæ patronus te tuamque vitam non solum tutabitur, sed et laudem gratiamque populi conciliabit, teque ad maiores dignitates evehet; si secus faxis, incurres Dei iram: unde fies odium et ludibrium Dei et hominum, ac dignitate, forte et vita spoliaberis; ad Dei enim providentiam specialem spectant iudices, utpote in quorum manu est ius et iustitia, ac consequenter et salus totius reipublicæ.

Potest secundo hæc gnome generatim ad omnes extendi, ut dicta sit contra adulatores qui vitia aliorum, præsertim principum, excusant, palpant et iustificant, q. d. Adulatores qui impio principi dicunt: Iustus es, omniaque eius iniuste facta iusta esse proclamant, his maledicent populi. Qui vero libere vitia principum arguunt, hi a populis laudabuntur et benedicentur a Deo et hominibus: solet enim populus detestari eos qui vitia principum adulando fovent; amare vero et colere eos qui illa arguunt, et arguendo tollunt vel minuunt. Unde Diogenes Cynicus, libere allatrans vitiis regum, in honore fuit apud populum. Quocirca Alexander Magnus aliique principes Diogenem coluere, ut probitatis nomen et populi gratiam sibi conciliarent. Quamobrem Syrus vertit: *Pauperes iucunditate perfundentur.*

Quocirca Plinius apposite adulatorem comparat hyænæ l. 7. c. 2. *Hyæna*, ait, *vocem humanam imitatur, et nomen alicuius edisci, quem evocatum laceret; ita quidam obsequio blandiuntur, donec in perniciem trahant.* Idem c. 30. *Quod oleum*, ait, *est muscis, formicis, fereque reliquis insectis, id est adulatio stultis principibus. Siquidem oleo peruncta moriuntur illa: hi assentatione et obsequio palponum in exitium trahuntur, ipsi trahunt remp.* Idem libr. 7. capite 24. *Cupresso non innascuntur cerastæ propter amaritudinem, nec buxo propter duritiem; ita pestis adulationis fugit severa ac tristia ingenia, mollia captat et facilia.* Idem lib. 18 cap. 27. *Quemadmodum heliotropium herba semper in eam spectat partem qua sol est, et eo condito florem contrahit; sic nonnulli ad regis omnes nutus obsecundant et in quodcumque viderint illum esse propensum, in id feruntur et ipsi.* Plura hac de re dixi Eccl. 37. 1.

LABIA DEOSCULABITUR QUI RECTA VERBA RESPONDET.) Vers. 26.
Proprie τὸ *deosculabitur* active pertinet ad eum qui recta respondet, quod is quærentium et audientium labia deosculetur. Nonnulli tamen τὸ *deosculabitur* referunt ad audientem et quærentem, quasi is recta respondentis labia deosculetur. Unde vertunt *deosculabuntur* in plurali, ut hebr. *deosculabitur* sumatur distributive, pro quisque deosculabitur, id est multi deosculabuntur. Ita Chald. *Osculabuntur*, ait, *labia eorum qui respondent verba recta.* Sic et Sept. Theodotion vero utrumque complexus καταφιλήσεται, ait, id est, *labiis dabit*, vel *accipiet oscula, qui recta verba profert.* Est enim verbum reciprocum, quod tam actionem quam passionem significat: qui enim dat osculum alteri, idem ab altero recipit; sic et qui recipit, dat: osculum enim est osculantis et osculati osculum. Adde: Sept. et Chald. pro ישק *isciac*, id est, osculabitur, videntur legisse ישקו *isciaku*, id est osculabuntur.

Osculum priscis erat multiplex: primum communis benevolentiæ signum, quo amici amicos osculari solent; secundum singularis benevolentiæ, quo pater filium, magistri discipulos, et discipuli magistros osculabantur. Unde Psal. 2. 12. pro eo quod Septuag. verterunt, *apprehendite disciplinam*, Hebr. et S. Hier. habent, *osculamini filium*, quia osculum symbolum erat disciplinæ et discipuli: sic Iudas quasi discipulus more communi osculatus est Christum, cum osculo eum prodidit. Tertium obedientiæ et honoris, quo subditi osculantur manum regis: principes vero et amici intimi os et labia eiusdem. Sic Persarum reges osculo honorasse suos proceres et principes docet Xenophon l. 4. et 5. Pædiæ Cyri: sic David osculatus est Berzellai sibi amicissimum, ut eum præ aliis honoraret: sic et Darius osculatus est Zorobabelem 3. Esdræ 4. 47. Quartum adorationis, qua osculamur altaria, reliquias et imagines Dei et Sanctorum.

Osculum quadruplex. 1. 2. 3. 4.

Rursum τὸ *recta* primo significat *iusta*; secundo, vera; tertio, mollia et blanda; quarto, apposita, et quasi e regione posita, qualia sunt responsa quæ quæsitis directe et ex æquo respondent, et quasi paria occurrunt, ut ea impleant, sicut semicirculus implet semicirculum sibi adæquatum, itaque iis plane et ex æquo satisfaciant. Hoc enim significat hebr. נכחה *nocach*. Ex his significatis quatuor oriuntur sensus.

Primo, multi hæc connectunt præcedentibus, ut spectent ad integra rectaque iudicia iudicum et principum. Unde Septuag. addunt τὸ *autem*; sic enim vertunt: *Labia autem osculabuntur respondentia sermones bonos*; et Vatabl. *Labia deosculabitur, qui respondet verba iusta.*

Sensus ergo est, q. d. Princeps, vel Iudex qui in iudicio sine personarum acceptione *recta*, id est, iusta, respondet, æquam iustamque sententiam proferendo, hic populi amorem et benevolentiam sibi conciliabit, perinde ac si eius labia suaviaretur et deoscularetur. Est catachresis; osculari enim sumitur pro conciliare, demereri, devincire sibi: verba enim iusta verbis litigantium occurrunt velut

osculum osculo; iustitia enim iustaque sententia et decisio est velut osculum adæquans et concilians omnes lites, causas et controversias; quare dum eas solvit et conciliat, eas osculari videtur. Ita Beda: « Osculum, inquit, pacis et amoris est signum; qui ergo respondet recta, labia deosculabitur; quia quicumque neglecta acceptione personarum sola iustitiæ verba sequitur, iste et insipientibus gravis forte videtur et austerus; multos tamen cum quibus pacem habeat prudentes, multos qui sua dicta cum amore amplectantur, inveniet. Sæpe et illos quos adversantes suis rectis assertionibus toleraverat, conversos postmodum ad meliora amicos recipiet et socios. » Sic et Glossa, Hugo et alii. Hinc vicissim populus iudici iusta decernenti ita afficietur, ac si eius labia deoscularetur, ait Aben Ezra: talem enim virum par est ut omnes dissuavientur et osculentur, ait R. Salomon.

Secundo, Lyranus per *recta* accipit vera, q. d. *Labia deosculabitur*, id est pacem reformabit, cuius signum est osculum, *qui recta*, id est vera, *respondet*; ille enim qui respondet ex transverso, veritatem fugiendo, non reformat pacem, sed magis dissipat eam. Vatabl. vero: Qui verax est, inquit, habetur eo loco, ut non solum admittatur ad osculum manus, sed in arctam amicitiam recipiatur. Sicut enim matres cibum ore comminutum ori infantuli instillant; sic doctor sapientiam ore labiisque suis digestam, ori auribusque discipulorum infundit. Idem facit consultor dando consilium dubio et perplexo.

Tertio, alii pro *recta* accipiunt gratiosa, mollia, blanda. Unde Septuag. vertunt, *sermones bonos*, q. d. Iudex etsi condemnet reum, tamen si verbis blandis condemnationem hanc molliat dicendo se dolere quod ex allegatis et probatis convictus cogatur eum damnare, alioqui paratum se in omnibus illi favere et commodare; hic leniet asperam condemnationis sententiam, ac videbitur reum deosculari, et pacis osculo complecti, sibique devincire. Idem dicas de Superiore, magistro et quovis alio, qui cogitur subditum vel discipulum reprehendere et castigare: hic enim si mollibus verbis castigationem condiat, omnem eius amaritiem absterget, ac castigatum videbitur deosculari, perinde ac si fel melle condivisset. Idem dicas de quovis alio, qui quidlibet interroganti blande et gratiose respondet: hic enim videtur interrogantes osculari, et vicissim ab eis osculum recipere, q. d. Talis erit omnibus gratus, ac cunctis erit in deliciis et amoribus, ut singuli cum eo conversari optent et quasi labia eius tam gratiosa exosculentur. Unde S. Chrysost. hom. de mansuetudine: *Mansuetus*, inquit, *gratus et amabilis est videntibus, gratus etiam et his quibus solo nomine notus est; neque facile ullum invenies, qui audiens laudari hominem mansuetum, illum videre et exosculari non desideret, et non habeat in aliqua lucri sui parte, eius amicitia posse perfrui.*

Quarto, directe et adæquate per *recta* accipias apta, apposita, interrogationi ex æquo et ad amussim respondentia, quæ scilicet non tantum iusta sint, vera et blanda; sed etiam quæstioni ita adæquata et conformia, ut eius difficultatem exhauriant, planeque illi satisfaciant, ac mentem quærentis adimpleant. Hoc enim significat hebr. *nocach*, ut iam dixi: adæquata enim responsio ita quadrat interrogationi, sicut labium labio, et osculum osculo. Qui ergo adæquate respondet, ita labiis suis demeretur et mulcet interrogantem, ut eum deosculari videatur. Unde Tigurina vertit: *Si quis apte respondet, perinde est ac si labiis oscularetur.* Quare huius amicitiam, colloquium, consilium et doctrinam omnes ambiunt, illique obediunt, quin et discipuli eius fieri cupiunt, ac ut tales manum eius, velut sui magistri et consiliarii exosculari; osculum enim, uti dixi, symbolum erat tum discipulatus, tum obedientiæ. Unde Genes. 41. 40. pro eo quod Vulgata habet: *Ad oris tui imperium cunctus populus obediet*; Hebr. habent: *Super os tuum osculabitur omnis populus.* Si ergo ad iudices et principes hanc gnomen arctes, sensus erit, q. d. Iudex et princeps apposite respondens, iudicans, discernens, ita subditos cæterosque demeretur sibique conciliat, ac si labiis labia eorum deoscularetur. Vicissim subditi eos ita reverentur et amant, ut eis manum osculari, et per omnia obedientes esse satagant, quin et reges eosdem ita diligunt, ut in amoribus et deliciis habeant, ac ut tales ad osculum labiorum admittant, atque ad maiores dignitates promoveant, cum sciant populum his addictum eorum manus osculari, ac per omnia obedire; quare per hos totum populum in officio continent, sibique tot subalternis reverentiæ et obedientiæ osculis devinctum arctius astringunt.

Sin generatim hanc gnomen, ut sonat, accipias, recte eam adaptes cuilibet viro prudenti et veraci, ac præsertim consiliariis, magistris, confessariis, etc. Hi enim cum pœnitentibus, præsertim dubiis, anxiis, vel scrupulosis, de quæstionibus conscientiæ interrogantibus apte et adæquate respondent; omne dubium, omnem anxietatem, omnem scrupulum eis eximunt, ac conscientiam pacant, serenant, lætificant, perinde ac si eidem osculum pacis imprimerent, ac labia labiis osculando coniungerent, imo compaginarent. Huic similis est gnome cap. seq. v. 11. *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.* Talis fuit Christus, de quo turba: *Numquam sic locutus est homo.* Et S. Petrus: *Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes*, Ioan. 6. 69. Talis fuit S. Petrus, S. Paulus, cæterique apostoli. Talis fuit S. Athanasius, S. Antonius, S. Basilius, S. Hieronymus, S. Augustinus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, S. Ignatius, S. Xaverius, ad quos proinde undique concurrebant ii qui veritatis, virtutis, et salutis erant studiosi, ex omni gente, statu, sexu, conditione eisque suas proles ad sapientiam et virtutem efformandas tradebant. Quare hi ipsorum non tantum labia, sed manus, pedes et vestigia deosculabantur, iuxta illud Isaiæ vaticinium cap. 49. 23. *Erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ; vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent*, q. d. Te, o Ecclesia et Ecclesiæ doctor, omnes dissuaviabuntur et deosculabuntur. Quare quadruplex eis osculum deferebant, et talibus etiamnum deferunt: primo, amoris et benevolentiæ; secundo, discipulatus, quo velut discipuli suos magistros reverentiæ ergo osculabantur; tertio, obedientiæ, qua eorum dictis velut cælestibus oraculis ad amussim obediebant; quarto, adorationis et venerationis, non latriæ, sed duliæ, qua Sanctorum vestes, imagines et reliquias exosculamur. Hine osculum humilitatis et subiectionis est symbolum. Unde si etymon spectes, diminutivum est ab os; dicitur enim osculum quasi parvum os sive oscillum; osculando enim os coarctamus atque minuimus, et quasi ex ore osculum facimus. Porro cum magister osculum dat discipulo, videtur osculando suum os et cor illi tradere, suique oris sapientiam, facundiam, gratiam, affectum et amorem in eum transfundere. Unde hoc sponsi osculum postulans sponsa Cant. 1. 1. *Osculetur*, ait, *me osculo oris sui*; ubi vide sanctum Bernardum.

Quadruplex osculum doctoribus deferri solitum.

Osculi etymon.

Denique osculum a labiis vel labris dictum est labratum, quale erat, cum populus principem veneraturus, manu labris admota, eamque deosculans, illa deinde purpuram aut genua principis reverenter contingebat. De quo Cuiacius lib. 11. Observat. cap. 27. Rursum manu ori admota deos per osculum quasi adorabant, ut patet Iob 31. 27. Unde adorationis etymon derivat Lipsius lib. 2. Elect. cap. 6. quasi adorare sit ad ora manum reverenter admovere.

Vers. 27.

PRÆPARA FORIS OPUS TUUM, ET DILIGENTER EXERCE AGRUM TUUM, UT POSTEA ÆDIFICES DOMUM TUAM.) *Opus* intellige agriculturæ, ut patet ex Hebr. qui sic habet: *Præpara foris opus tuum, et instanter urge illud in agro tibi, postea et ædificabis domum tuam.* Aben Ezra ultimum *et* accipit pro *aut*, q. d. Aut, si tibi nullum foris sit opus, domum tuam construe. Verum melius alii τὸ *et* per metathesin traiiciunt, q. d. *Et postea ædificabis*, id est licebit ædificare, *domum tuam.* Unde Chald. *Præpara foris opus tuum, et statues tibi illud in agro, et postea fabrica tibi domum.* Sic et Septuag.

Agricultura enim olim erat in usu communi omnium, etiam Nobilium et Principum, utpote ars innocentissima, ut ait S. Aug. et quæstuosissima. Sub ea tamen, ut specie præcipua, omne aliud opus artis fabrilis aut cuiuslibet alterius, æque ac mercaturæ intellige. Præclare Aristophanes in pace agriculturam ita celebrat:

O cunctis hominibus gratæ pacis
Fida nutrix, prona, opifera procuratrix.
Filia et soror! hæc omnia me nominabat;
Sed quodnam tibi nomen est? Agricultura.

Plura de ea dixi Gen. 2. 15. et Gen. 9. 20. Pro *diligenter exerce*, hebr. est עתדה *atteda*, id est insta, urge, incumbe, instanter age et exerce. R. Salomon vertit *hircos*, q. d. Opus agri exerce, deinde hircos gregesque colloca in agro, ac domum ædifica, id est uxorem tibi adiunge; sed errat: עתודים *attudim* enim significat hircos, non *atteda*.

Sensus ergo est, q. d. Ante omnia compara tibi sumptus tum ad vitam, tum ad fabricam, si eam velis, necessarios, exercendo opus tuum, id est tuam artem, tuum opificium, quod commune omnibus olim erat agricultura, cui postea successere variæ artes mechanicæ et mercatura; ac deinde ædifica domum tuam. Unde Syrus vertit: *Præpara in agro, et postea ædifica.* Docet ergo hæc gnome prudentiam œconomicam, scilicet prius laborandum esse ut opes compares quam domum fabrices, iuxta illud Christi, Luc. 14. 28. *Quis ex vobis, volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum? ne posteaquam posuerit fundamentum, et non potuerit perficere, omnes qui vident, incipiant illudere ei, dicentes: Quia hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare.*

Contra hoc peccant nonnulli, præsertim Religiosi qui temere ampla monasteria construunt, confisi in eleemosynis fidelium, cum non habeant reditus quibus fabricent, imo quibus vivant. Hic enim est defectus prudentiæ, quæ docet magis necessaria prius comparanda esse, deinde ea quæ ad splendorem pertinent: præposterum est si secus fiat; ex quo fit ut crebro ingentia debita contrahere (quæ sæpe posteris solvenda cum magno onere et damno disciplinæ relinquuntur) aut opus inchoatum cum dedecore et damno relinquere debeant; studium enim fabricandi avertit eleemosynas fidelium. Dicunt enim fideles, præsertim mercatores: Fabrica hæc indicat vos esse divites, nec egere eleemosyna; nemo enim prudens tantam fabricam ordietur nisi dives. Quare idipsum Religiosis severe vetuit nuper S. D. N. Urbanus VIII.

Igitur suadet hic Salomon ante omnia diligenter colendum esse agrum, more prisci illius ævi; pro cultura enim dabit messem et fructus; unde illud præceptum agricolationis: *Laudes ingentia rura, exiguum colito.* Exiguus enim ager sedulo excultus plus dabit frugum quam magnus obiter subactus. Unde Plinius l. 18. c. 3. *Antiqui*, ait, *censebant satius esse minus serere, et melius arare. Qua in sententia et Virgilium fuisse video. Verumque confitentibus latifundia perdidere Italiam, iam vero et provincias.* Huc facit historia vel apologus patris, qui moriens filiis edixit se in agro ingentem auri vim condidisse; illud ergo post mortem suam eruerent. Fecere filii, totumque agrum suffodere, sed nihil auri inventum, quia nihil conditum. At ager illo labore subactus ingentem dedit messem. Tum primus fratrum rem odoratus ad cæteros conversus: *Hic ille nimirum*, ait, *thesaurus est, quem sedulus nobis pater moriens reliquit, noster, o fratres, labor et agricultura.*

Secundo, sub hoc symbolo altius quid spectat Salomon, q. d. Præpara, id est, prius para tibi opus, id est artem operandi, qua te tuosque alas, ac deinde ædifica domum, id est instrue familiam ducendo uxorem, suscipiendo liberos, etc. qui enim contrarium facit, ut prius ducat uxorem et familiam instruat, antequam sciat artem eam sustentandi, imprudens est, ac se suosque famis et multarum ærumnarum periculis exponit.

Septuag. vertunt: *Præpara in egressu* (vel *in egressum*) *opera tua, et præpara in agro, et vade post me, et ædificabis domum tuam*, q. d. ait S. Hieron. in c. 3. Sophon. Primo diluculo surge, ut incipias operari et agrum colere; itaque præpara, id est præmitte, opera tua futuræ domus fabricæ, quam animo destinas, q. d. Primo mane, id est a prima adolescentia tua, incipe laborare ut vitæ necessaria tibi compares, ac deinde comparato sumptu necessario ædifica, si lubet, domum tuam. Iubet ergo a teneris assuescere labori, ac excutere otium et desidiam, ut laborando quis artem addiscat, vel agricolandi, vel fabricandi, vel quam aliam, qua sibi in omnem vitam victum et cætera requisita paret.

Addit Salomon: *Et vade post me*, q. d. Imitare me qui ab adolescentia cœpi laborare, cum habenas regni tam operosi et difficilis suscepi adolescens duodecim, ut sanctus Ignatius censet, vel ut alii, viginti annorum.

Auctor vero Catenæ Græcor. sic ex Septuag. vertit sicque explicat: *Para ad exitum opera tua, et excole agrum, et sequere me, et instaurabis domum tuam.* Quæ dicit huc spectare videntur, operare omnia tamquam moriturus; sive ergo agrum colueris, tamquam mortalis cole illum; sive lætus fueris, tamquam mortalis iucundus esto. Quod si vitam recte instituere volueris, me tamquam legislatorem pone, a tergo sequere, hoc est quodcumque lege cavi, aut alias iussi, id fideliter exsequere. Alias si ad futurarum rerum statum prospexeris, præsentem recte moderabere. Itaque per iustitiam virtutesque et studiosas actiones, quæ domus tua sunt, me sequaris: hæc in Catena. Sic et sanctus Cyrillus libr. 3. in Ioannem capite 27.

Plenius S. Epiphanius censet hic notari mortem et resurrectionem: Para, inquit, in exitum opera tua, id est ad mortem, præpara te ad agrum; quia depositio corporis agri instar est, ob sepulturam et vitæ exitum. Unde resurrectionem ostendens ait: *Et instaurabis domum tuam*, cum deiecta in agrum domus corporis tui, in resurrectione rursus erigetur, iuxta illud Christi Ioannis 2. 19. *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud;* ita S. Epiphanius lib. 2. contra hæres. c. 74.

Perperam R. Salomon per *opus* accipit S. Script. per *agrum* sententias Doctorum, per *domum Talmud;* tempore enim Salomonis non erat *Talmud*, sed illud post Christum, imo contra Christum a perfidis Iudæis conscriptum est. Melius sic exponas, q. d. Antequam fabricare domum per verbi Dei prædicationem incipias, præpara opus tuum per studium S. Scripturæ. Nam ut ait sanctus Basilius in Ethicis regul. 26. capite 1. *Quidquid vel dicimus, vel facimus, id testimonio divinarum Litterarum confirmari debet, ad confirmationem fidei bonorum et confusionem malorum.*

Tropolog. S. Gregor. l. 40. Mor. c. 11. « Quid namque est, ait, præparato opere agrum diligenter exterius exercere, nisi evulsis iniquitatis sentibus actionem nostram ad frugem retributionis excolere? et quid est post agri exercitium ad ædificium domus redire, nisi quod plerumque ex bonis operibus discimus, quantam vitæ munditiam in cogitatione construamus? pene cuncta namque bona opera ex cogitatione prodeunt, sed sunt nonnulla cogitationis acumina, quæ ex operatione nascuntur. Nam sicut ab animo opus sumitur, ita rursus ab opere animus eruditur. Mens quippe divini amoris exordia capiens, imperat bona quæ fiant; sed postquam fieri imperata cœperint, ipsis suis exercitationibus discit, cum imperare bona inchoaverat quantum minus videbat. Foris ergo ager excolatur, ut domus postmodum extruatur; quoniam plerumque ab exteriori opere videmus, quantam subtilitatem rectitudinis in animo teneamus. »

Idem ex S. Gregor. transcripsit hic Beda, Glossa et Hugo, qui per *agrum* accipit quoque corpus, per *domum* vero conscientiam; Iansen. vero per *agrum* accipit vitam activam, per *domum* contemplativam, q. d. Prius exerce te in vita activa serviendo proximis in assiduis laboribus, ac per eos te præpara ad contemplativam, in qua quasi in domo conquiescas. Sicut enim labores iuventutis præparant opes, in quibus conquiescas in senectute; sic pariter

Martha sternit viam Magdalenæ.

Vers. 28. NE SIS TESTIS FRUSTRA CONTRA PROXIMUM TUUM: NEC LACTES QUEMQUAM LABIIS TUIS. Tigur.) *Non testeris temere contra proximum tuum; nam labiis tuis persuadebis.* Pro *lactes* hebraice est פתה *pitta*, quod Chaldæus vertit: *Ne decipias*; Syrus: *Ne blanditiis delinias*; R. Salomon: *Ne sermone tuo amicum transversum agas.*

Primo, Beda, Hugo, Lyranus et Iansenius censent hic duo vitia sibi opposita vetari, scilicet calumniam et adulationem, q. d. Noli per calumniam falsum testificari contra proximum tuum; noli vicissim quemquam adulando lactare, ut tuis blanditiis eum decipias, et in ruinam agas. Hic sensus facilis est et obvius, satisque constat lepos et nervus sententiæ in antithesi calumniæ et adulationis, q. d. Sicut calumnia est noxia, sic et adulatio, et subinde magis; ne ergo uni aduleris, alteri vero calumniosus sis et iniurius; utrumque enim vitium est et nefas. Tantum huic expositioni obstat, quod hebr. græce et latine non sit, *testis falsus*, sed *testis gratis* vel *frustra*, id est qui temere sine causa testatur, etiamsi verum testetur. Favent tamen illi Septuag. et Syrus, qui τὸ *gratis* exponunt per *falsum: Ne sis testis falsus*, ait, *in civem tuum, neque dilateris in labiis tuis*, ut lato, plano et effronti ore falsum contra eum testeris, uti solent facere mendaces et impudentes. Et Pagn. *Ne sis testis mendax.* Sic et Septuag. c. 1. v. 11. et 17. Hebr. *chinnam* vertunt, *iniuste.*

Secundo, Baynus sic vertit: *Ne sis testis falsus pro amico tuo contra proximum tuum; neque lactes eum labiis tuis*, id est, ne, ut lactes, id est blandiaris et faveas amico tuo, in eius gratiam falsum testificeris contra tertium, cum quo amico tuo lis est. Verum τὸ *pro amico tuo* non est in textu.

Tertio, Vatablus, q. d. Ne falsum testeris contra proximum tuum, neque lactes et pellicias tertium, ut hoc tuum falsum testimonium suo approbet et confirmet; hoc enim est duplex crimen falsi. Sic et Aben Ezra, q. d. *Ne falsa testeris, nec alium ad idem faciendum pellicias.*

Quarto, Rabbini et Pagn. pro *lactes* vertunt *conteras*, q. d. Ne falsum testeris contra proximum tuum, neque eum hac falsitate tua conteras, et evertas. Verum hebr. *pitta* non significat conterere, sed pellicere, lactare, seducere, decipere, persuadere; פתת *patat* autem significat frangere, conterere; הפתיתה *haphitita* vero quod hic est in Hebræo, descendit a *pitta*, non a *patath*; forte S. Hieron. legit הפתיתה *hiphitita*; hoc enim proprie est *hiphil* a *pata* vel *pitta*.

Quinto, Caietanus, q. d. Ne contra proximum testem te offeras frustra, id est non vocatus, non citatus, nulla necessitate adactus, ut tuo odio, invidiæ et malevolentiæ, quam contra eum concepisti, obsequaris: esto enim verum dicas, tamen peccas odio et livore, nec tam testis es quam accusator. Unde Chald. vertit: *Ne sis testis accusator adversus proximum tuum.* Huc usque recte Caietan., sed sequens hemistichium huic non coaptat.

Sexto ergo magis connexe et genuine ex Hebræo sic vertas et explices, ut utrumque hemistichium ad unum eumdemque pertineat: *Ne sis testis chinnam*, id est: *gratis* vel *frustra*, *contra proximum tuum, et lactabis labiis tuis*, q. d. Noli gratis, id est sine causa, nec coactus, ut tuæ passioni et cupiditati obsequaris, secreto et occulte testari contra fratrem tuum, eumque accusare etiam de vero crimine, cum interim publice eum lactes, id est illi aduleris, teque eius amicum et fautorem esse simules; hæc enim est fraus, hypocrisis et dolus.

Huic sensui, quem indicant Hebræa, facile accommodes Vulgatam, si τὸ *quemquam* referas ad *proximum* qui præcessit, ut unus idemque indicetur, q. d. Ne sis testis frustra contra proximum tuum, nec eumdem lactes labiis tuis, ut scilicet eum palam lactando decipias, et secreto contra eum testimonium dicas. Si tamen omnino velis Vulgatam de alio et alio exponere, dicito duo vitia sibi opposita hic notari et vetari, scilicet noxæ, sive inimicitiæ, et adulationis, q. d. Ne *frustra*, id est sine causa, non citatus, contra aliquem testimonium dicas, eo quod tibi sit exosus, vel ut amico tuo qui contra eum disceptat patrocineris, neque rursum aliquem vanis verbis, promissis aut laudibus lactes ei adulando, eumque decipiendo, et in fraudem agendo. Videtur enim hic magis agi de testimonio non tam quod in iudicio, quam quod extra illud inter socios vel alios quavis de causa profertur.

Huic expositioni valde favet id quod sequitur: *Ne dicas: Quomodo fecit mihi, sic faciam ei, et reddam unicuique secundum opus suum*, q. d. Ne dicas: Sine causa et ultro contra ipsum testatus sum, vitiumque eius detexi, vel detectum assertione mea firmavi; eo quod ipse alius contra me ultro testimonium dixerit, ac contra me testis steterit, meumque lapsum prodiderit, aut proditum confirmarit. Rursum eumdem vel alium verbis vanis lactavi et fefelli, quia ipse alias similibus me lactavit et fefellit: ego enim unicuique talionem reddo, et par pari refero, maledico et malefico me maledicum et maleficum exhibeo; benevolo et benefico benevolentiam et beneficentiam regero.

NE DICAS: QUOMODO FECIT MIHI, SIC FACIAM EI; RED- Vers. 29.
DAM UNICUIQUE SECUNDUM OPUS SUUM.) Ut mihi detrahenti, detraham, me lactantem lactem et fraudantem fraudem, eo modo quo iam explicui. Septuag. *Ne dicas: Sicut usus est me, utar eo; reddam autem ei in quibus mihi iniuriatus est.* Valde innata est homini hæc propensio per talionem par pari referendi, ut beneficis sit beneficus, maledicis et maleficis se vicissim exhibeat maledicum et maleficum: unde et brutis animantibus eadem innata est, ut canibus, equis, bobus, quin et leonibus ac serpentibus. Corrigit et castigat eam hic Salomon: Esto enim in bono et beneficentia sit bona, in malo tamen et maleficentia est mala; nulli enim ne inimico quidem licet male facere. Hic enim est spiritus ultionis et vindictæ charitati repugnans. Adde, maleficentia in se est mala et perversa, tam in inferente quam in regerente maleficium. Si enim quis maleficentiam, id est scelus, contra me exercuit, utique perperam facio si scelus hoc eius imiter, et in me transcribam, nec tam illi quam mihi ipsi maleficus sum; animam enim meam gravi criminis, puta odii et maleficentiæ, reatu obstringo, et gehennæ obnoxiam reddo.

Præclare S. August. sermone 41. de Verbis Domini secundum Matthæum: *Cum humiliare dedignantur, vindicari volunt, quasi pœna cuique prodesse possit aliena; læsus et iniuriam passus vindicari vult, de aliena pœna sibi quærit medicamentum, et acquirit grande tormentum.* Nam, ut ait idem August. *Magnum aliquid putas, si te de inimico tuo vindicas; sed si te vis vindicare de inimico tuo, ad ipsam iram te converte, quoniam ipsa est inimica tua, quæ occidit animam tuam.* Quare ut idem alibi ait, orandus est Deus ut occidat non inimicum, sed inimicitiam; hæc enim est sancta vindicta.

Dices: Moses permittit, imo sancit vindictam Exodi 21. 24. dicens: *Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu*, etc. Quomodo ergo eam vetat hic Salomon? Respondetur: Moses non sancit vindictam privatam, sed publicam, quæ fit a iudice, ut ipse pœna talionis iniurias petulantium compescat, non autem ut cuilibet det potestatem talionem reddendi, ut scilicet eum qui sibi oculos exemit, pari modo exoculet, mutilantem mutilet, etc. Salomon autem vetat vindictam quæ privata auctoritate fit. Rursum Salomon resecat libidinem vindicandi, Moses sancit talionem puniendi; hic enim est modus et limes quem dictat iustitia. Porro vindicta sancta debet fieri animo dilectionis, non ultionis, ut docet S. August. in Ps. 102. ut iustitia sibi copulet charitatem, et charitas iustitiæ sororietur. Vide dicta Exodi c. 21. 24. et Eccl. 28. 1. et seq. et S. August. l. contra Adimantum 17.

PER AGRUM PIGRI HOMINIS TRANSIVI, ET PER VINEAM Vers. 30.
VIRI STULTI: ET ECCE TOTUM REPLEVERANT URTICÆ, 31. et 32.
ET OPERUERANT SUPERFICIEM EIUS SPINÆ, ET MACERIA LAPIDUM (Syrus, *sepes lapidum*) DESTRUCTA ERAT. QUOD CUM VIDISSEM, POSUI IN CORDE MEO, ET EXEMPLO DIDICI DISCIPLINAM.) Pro *stulti* hebr. est *carentis corde*; Chald. *Carentis intelligentia, et ecce pullulavit tota silva.*

Grammatice et in cortice litteræ, verba hæc ut sonant

accipiendo sunt de pigri socordia, damnis et egestate. Alludit enim et prosequitur id quod dixit v. 27. *Diligenter exerce agrum tuum*, atque per antithesim ostendit in quantas miserias se coniiciat, qui illum negligenter colit et exercet. Idque dupliciter: primo, quia ob oculos ponit quod per experientiam didicit, bona scilicet pigri per ipsius negligentiam et socordiam pessum ire, ut qui viderit illius agrum repletum urticis, quod ab eo relinqueretur incultus, vel illi neglexerit semen bonum immittere, vel post iniectum semen a zizaniis repurgare; viderit etiam vineam eius omnium incursui et direptioni fuisse expositam, destructa scilicet maceria lapidum ad custodiam vineæ prius congesta, ita ut quæ fructus adferre poterat bonos, nihil nisi malos protulerit, aut nullos: secundo, quia ex his quæ vidit, prudenter apud se colligit, et pigris prædicit imminentem eis egestatem. *Cum vidissem*, ait, *posui in corde meo, et illius exemplo didici disciplinam*, hanc scilicet quæ sequitur, ut increparem pigritiam, eiusque socordiam pungendo, ei dicerem: *Usquequo, piger, dormies?* etc. Ita Iansenius, Baynus, Caietanus, Vatablus et alii.

Iam sub hoc quasi cortice litteræ et sensu grammatico altius quid parabolice significat Salomon: nimirum per pigritiam temporalem describit pigritiam spiritalem, eiusque damna et noxas, q. d. Sicut pedibus transiens per agrum pigri, vidi eius squalorem defectu culturæ: sic oculis mentis transiens, lustransque vitam, animam et conscientiam (hæc enim cuiusque est ager, et prædium illi a Deo datum, imo elocatum ad culturam) hominis inertis, qui illam excolere negligit, non tantum vacuam virtutibus et fructibus bonorum operum, sed repletam quoque urticis, carduis et spinis vitiorum omnium ac dæmonum, carnis et mundi incursionibus et tentationibus expositam, eo quod maceria sive sepes eius sit diruta. Sepes hæc est intrinsecus gratia et custodia sui, extrinsecus protectio Dei et Angelorum: utraque enim hac sepe disiecta anima, ceu vinea disiecta sepe, aperta patet bestiarum et hostium, id est tentationum et dæmonum incursibus, qui eam radicitus depascuntur et demoliuntur; quo fit ut in extremam sterilitatem et penuriam rerum omnium incidat, ac in morte eum opprimat omnis meritorum inopia; ideoque subito et inevitabiliter relegatur in gehennam, ubi cum divite Epulone in flammis sitiens, nec guttam aquæ ad linguam refrigerandam inveniat. Sic fere sanctus Gregorius l. 30. Moral. cap. 20. « Per agrum, ait, hominis pigri, atque per vineam stulti transire, est cuiuslibet vitam negligentis inspicere, eiusque opera considerare, quam urticæ vel spinæ replent, quia in corde negligentium prurientia terrena desideria, et punctiones pullulant vitiorum, quia scriptum est: In desideriis est omnis otiosus. Maceria lapidum destructa erat, id est disciplina patrum ab eius corde dissoluta erat, atque ideo protinus adiunxit: Quod cum vidissem, posui in corde meo et exemplo didici disciplinam. » Sic et Beda, Glossa aliique.

Hæc prior est agri et vineæ, puta conscientiæ propriæ, cultura, vel potius culturæ neglectus; posterior est agri et vineæ alienæ, puta Ecclesiæ, collegii, vel cœtus, cui quis præest quasi Episcopus, Pastor, Abbas, Prior, Rector, etc. cui proinde apposite parabolam hanc applices, q. d. Lustrans oculis corporis vel mentis Ecclesiam vel cœtum pigri pastoris, sive rectoris; vidi eam scatere spinis scandalorum, errorum, scelerum, eiusque sepem dirutam, puta solutam disciplinam, et legum custodiam: quare impune in eam irruere tum dæmones, tum hæreticos, tum homines sceleratos, eamque vastare, ac suis hæresibus et sceleribus velut zizaniis contaminare, imo opplere.

QUOD CUM VIDISSEM, POSUI IN CORDE MEO, ET EXEMPLO DIDICI DISCIPLINAM.) q. d. Hoc videns alte in cor demisi, et exemplo eius statui sapere, ut non tantum animum meum strenue expurgarem, sed et alios mihi creditos omni studio excolerem. Vere Cato: *Stulti*, ait, *multum sapientibus prosunt, quia eorum exemplo sapere discunt; prudentes vero nihil conferunt stultis, quia hi illorum recte facta non animadvertunt.* Ubi adverte hunc quoque sensum esse litteralem, ut patet ex Septuag. qui diserte vertunt: *Tamquam ager vir imprudens, et tamquam vinea homo egens sensu. Si dimiseris eum, desertus fiet, et silvescet totus*, de quo mox plura. In parabolis enim duplex est sensus litteralis; prior grammaticus, qui ipso cortice litteræ et parabolæ significatur, qualis hic est de agro et vinea, eiusque pigro cultore. Posterior et potior parabolicus, qui rem per parabolam adumbratam significat, qualis hic est piger cultor animæ vel Ecclesiæ; hunc enim significat et adumbrat piger cultor agri, vel vineæ. Sic Isaias c. 14. 12. casum regis Babylonis parabolice repræsentat per casum Luciferi: *Quomodo*, ait, *cecidisti de cælo, Lucifer, qui mane oriebaris?* Et Ezechiel, cap. 28. 14. decorem et ruinam regis Tyri adumbrat per decorem et lapsum Cherubini: *Tu*, ait, *Cherub extentus et protegens, et posui te in monte sancto Dei, in medio lapidum ignitorum ambulasti*, etc. Vide utrobique dicta.

Porro apte piger cultor agri vel vineæ significat pi- Cultor
grum cultorem animæ vel Ecclesiæ; primo, quia, ut ait vineæ est
Philo l. de Plantat. Noe: « Videamus quomodo in homine cultor a-
minore mundo sapientissimus opifex Deus arbores quas- nimæ.
dam condidit; primum in corpore nostro tamquam in bo- I.
no agro sensuum scrobes præparavit, in quas unumquemque tamquam mitem utilemque vitem indidit; auditum in aures, visum in oculos, in nares odoratum, et suis quosque locis cæteros. Attestatur autem huic meæ sententiæ fatidicus Vates, qui in suis hymnis sic loquitur: Qui plantavit aurem, non audiet? »

Secundo, quia, ut ait S. Bern. serm. 63. in Cantic. « Ho- II.
mini est vinea, quod vita et bona vinea iusti: imo bona vinea iustus, cui virtus vitis, cui actio palmes, cui vinum testimonium conscientiæ, cui lingua torcular expressionis. Denique gloria nostra hæc est, ait, testimonium conscientiæ nostræ. Vides apud sapientem vacare nihil. Sermo, cogitatio, conversatio, et si quid aliud est ex eo, quidni totum Dei agricultura, Dei ædificatio est, et vinea Domini sabaoth? » Et paulo ante citata hac Salomonis gnome: « Audis, ait, sapientem irridentem stultum. quod bona naturæ et dona gratiæ, quæ forte per lavacrum regenerationis acceperat, tamquam illam quam plantavit Deus, et non homo, primam suam vineam in non vineam negligendo redegit. Denique non potest vinea esse, ubi vita non est. Nam stultus quod vivit, mortem potius quam vitam esse censuerim. Quomodo vita cum sterilitate? Arbor arida et in sterilitatem versa, nonne mortua iudicatur? Et
sarmenta mortua sunt. Et occidit, inquit, in grandine vi- Psal. 77.
neas eorum, monstrans vitas privatas, quæ sterilitate damnatæ sunt; sic stultus eo ipso quod inutiliter vivit, vivens mortuus est. Soli itaque convenit sapienti habere, vel potius esse vineam, qui vitam habet. Est lignum fructiferum in domo Dei, ac per hoc lignum vivens; siquidem et ipsa sapientia, qua sapiens dicitur et est, lignum vitæ est apprehendentibus eam. »

Tertio, sicut vinea inculta non tantum spinas et orticas III.
profert, sed et tota silvescit; sic pariter anima inculta fit vepretum et silva horrida, quare ne id fiat, assidue colenda et putanda est.

Quarto, sicut ager cultus plus profert messis, quam IV.
accipit seminis; sic et anima, gratia Dei exculta, plures virtutum et meritorum fruges proferre debet, quam primitus acceperit: alioquin infœcunda est et ingrata suo creatori, sicut ingratus et rusticus est, qui benefactori tantum præcise restituit, quantum accepit; hic enim ex benefactore facit venditorem beneficii. Qui ergo benefactori gratus esse cupit, plus restituat quam accepit. Audi Senecam ep. 81. *Ingratus est qui beneficium reddit sine usura.* Et nonnullis interiectis: *Beneficia insipienti qui dat, perdit. Silvestris rusticitas creditum semen restituere non potest*, q. d. Ingratus est rusticus, imo rus silvescens, quod semen in eo satum non reddit cum fœnore, sed devorat et perdit.

Quinto, sicut ager et vinea inculta in summam sterili- V.

*

tatem et desolationem tendit; sic et anima pigra et torpida. Audi egregie damna et exitium eius recensentem S. Bernard. sermone 63. in Cant. « Hoc frigus, ait, si semel animam, animam quidem (ut assolet) incuria spiritus dormitantem pervaserit, ac nemine deinde (quod absit) inhibente ad interiora eius pervenerit, descenderit in viscera cordis et sinum mentis, concusserit affectiones, occupaverit consilii semitas, perturbaverit iudicii lumen, libertatem adduxerit spiritus; mox (ut in corpore solet evenire febricitantibus) subit quidam animi rigor, et vigor lentescit, languor fingitur virium, horror austeritatis intenditur, timor sollicitat paupertatis, contrahitur animus, subtrahitur gratia, protrahitur longitudo vitæ, sopitur ratio, spiritus extinguitur, defervescit novitius fervor, ingravescit tepor fastidiosus, refrigescit fraterna charitas, blanditur voluptas, fallit securitas, revocat consuetudo. Quid plura? Dissimulatur lex, abdicatur ius, fas proscribitur, derelinquitur timor Domini; dantur postremo impudentiæ manus, præsumitur ille temerarius, ille pudendus, ille turpissimus, plenus ille ignominia et confusione, saltus de excelso in abyssum, de pavimento in sterquilinium, de solio in cloacam, de cælo in cœnum, de claustro in sæculum, de paradiso in infernum. »

Animæ pigræ torpor depingitur.

Porro Septuag. sic vertunt: *Tamquam ager vir imprudens, et tamquam vinea homo egens sensu. Si dimiseris eum, desertus fiet, et silvescet totus, et fiet derelictus; sepes autem lapidum eius defodientur.* Vel ut clarius Auctor Catenæ Græcorum: *Tamquam ager ad culturam idoneus vir stultus, et tamquam vinea homo mentis inops; si incultam dimiseris, evadet sensim horrida, planeque silvescet, et tandem omnino deseretur, lapidesque maceriæ eius effodientur.*

Unde sanctus Ambrosius hanc gnomen ex Septuag. citans et explicans de gratitudine l. 1. Offic. cap. 31. *Imitanda*, ait, *nobis est in hoc quoque natura terrarum, quæ susceptum semen multiplicatiore solet numero reddere quam accepit. Ideo est tibi scriptum: Sicut agricultura est homo insipiens, et tamquam vinea homo egens sensu; si reliqueris eum, desolabitur*, etc. (usurpat Ambrosius translationem Septuag.) *sicut agricultura ergo etiam homo sapiens, ut tamquam fœnerata sibi maiore mensura semina suscepta restituat. Terra ergo aut spontaneos fructus germinat, aut creditos uberiori cumulo refundit, ac reddit.*

Pergunt Septuag. *Postea* (Vatic. *novissime*) *ego quoque egi pœnitentiam, respexique ut eligerem disciplinam.* Unde censent nonnulli tota hac parabola suaderi pigro pœnitentiam, ut pigritiam pœnitentia diluat, et novum efficaxque concipiat diligentiæ propositum. Ita Auctor Catenæ Græcorum: *Observa*, ait, *consentaneum congruumque sermonis ordinem; nisi enim pœnitentiam egisset, disciplinam non elegisset. Nam nemo ante disciplinam elegit, quam super his quæ male admisit compungatur. Rei itaque præsentis scopus ad pœnitentiam tendit*, q. d. Ego videns damna pigri et pigritiæ in inculto agro et vinea, reflectens et assurgens ad animam meam in virtutibus tepidam et torpidam, cum Deus eam mihi dederit, ut strenue velut agrum Dei eam excolerem, cœpi pœnitere et compungi, ac destinavi animo eligere disciplinam, puta diligens studium et exercitationem virtutum.

Ex hisce verbis probabiliter S. Cyrillus catechesi 2. et S. Hieron. in c. 43. Ezech. censent Salomonem post lapsum in idololatriam egisse pœnitentiam, esseque salvatum: *Peccavit*, inquit S. Hier. *Salomon, licet postea egerit pœnitentiam*, scribens proverbia, in quibus ait: *Novissime ego egi pœnitentiam.* Unde et c. 30. 2. pœnitens ait: *Stultissimus virorum ego sum, et sapientia hominum non est mecum.* Idem S. Hier. initio Comment. in Eccles. asserit Hebræos tradere Ecclesiasten esse librum Salomonis pœnitentiam agentis: unde omnes huius mundi delicias expertus exclamat: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas.* Vide Pinedam l. 8. de Rebus Salomonis cap. 4. sect. 6. Maiorem vim haberet hoc argumentum, si certo constaret Proverbia et Ecclesiasten conscripta esse a Salomone post lapsum, non ante.

USQUEQUO, PIGER, DORMIES? USQUEQUO DE SOMNO CONSURGES?) Hæc verba in multis Codicibus exstant, sed delent ea Rom. et Hebræa; quare transcripta esse videntur ex c. 6. v. 10. idque satis innuit τὸ *inquam* quod sequitur: *Parum inquam*: nam alioqui illud præponendum erat, dicendumque: *Usquequo inquam, piger, dormies?*

PARUM, INQUAM, DORMIES, MODICUM DORMITABIS, PAUXILLUM MANUS CONSERES (complicabis quasi iners) UT QUIESCAS; Chald. *Parum applicabis manus tuas ad pectus, ut dormias*; ET VENIET TIBI QUASI CURSOR (puta celerrime) EGESTAS ET MENDICITAS QUASI VIR ARMATUS.) Hebræus et Chaldæus: *quasi vir scutatus*, id est scuto armatus, ideoque qui vinci et repelli nequeat; Septuag. *Parum dormito, parum dormio, parum manibus pectora demulceo. Quod si hæc facere perrexeris, dicebam apud me: Veniet propere paupertas tua, et egestas tua quasi expeditus cursor.* Vers. 33. et 34.

Duplex est hic expositio, ait Iansen. Quidam censent Salomonem hic docere quid facere quis debeat, ut egestatem effugiat, videlicet quod parum ei sit dormiendum, hoc est, quod pauco somno, et quiete parva debeat esse contentus; id enim si fecerit, etiamsi egestas et inopia aliqua accedat, non adhærebit tamen ei, sed veluti cursor et vir armatus, qui festinat procedere ad aciem belli, cito pertransiet, eamque sua diligentia facile superabit. Alii rectius intelligunt hic indicare Sapientem, per quid fiat ut quis in egestatem incidat, quam effugere et superare non valeat; nempe per hoc quod quis nunc parum somno indulget, et rursum modicum, ac iterum modicum. Modicum scilicet ibi, et modicum ibi, sicque multis vicibus dormiendo parum, dormiat multum, tametsi parum se dormire dicat, hoc est, ubique et semper otiosus sit, et moras nectat varias sui otii causas prætexens. Nam somno, dormitatione et complexu manuum pigrorum otium designat. Hac ergo cessatione et otio fit, ut et de improviso egestas adveniat, quemadmodum cursor aliquis subito et inexpectato adest, et eadem tamquam vir armatus opprimat sic hominem, ut eam non possit effugere, sed ab ea penitus consumatur: *Fames enim*, inquit Hesiodus, *est individuus comes hominis ignavi.*

Porro hi duo versus hic repetuntur; ad verbum enim iidem exstant cap. 6. v. 10. et 11. ubi eos explicui; quare hic iota non addam. Hi ergo acres sunt stimuli, quibus Salomon pungit pigrum, ut desidiam excutiat ac laborare assuescat; labore enim sedulo et continuo ager quantumvis senticosus et silvosus expurgatur, ac suæ culturæ, semini et messi restituitur. Tritum est exemplum senis in Vitis Patrum, cui, cum quidam quereretur se vitiis opletum, ac proinde de eorum exstirpatione desperare; iussit ille ut secum hortum quemdam carduis sentibusque obsitum expurgaret, quotidie ergo operi manum admovendo sensim omnes exstirparunt, hortumque plene intra paucos dies expurgarunt. Tum senex ad iuvenem conversus: *Fac*, ait, *o fili, similiter in agro animæ tuæ: quotidie aliquod vitium reseca et exstirpa, idque constanter urge et continua, itaque sensim omnia evelles, et animum primævo nitori restitues.*

Hoc capite Septuag. Vaticani valde mutant ordinem, versusque plures transponunt. Nam post. v. 22. interponunt totum pene caput 30. ut patet intuenti, quod signum est has gnomas Salomonis olim sparsas fuisse, et a variis vario ordine collectas et collocatas. Idem faciunt Syrus et Arabicus, qui de more sequuntur Septuaginta.

TERTIA PARS LIBRI.

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Gloria Dei et regum; cor regis inscrutabile; iustitia firmatur thronus eius; ne te coram rege exaltes; ne in iurgio secreta prodas; mala aurea sunt verba opportuna; inauris aurea, qui arguit sapientem; quod frigus in messe, hoc legatus fidelis est hero; nubes sine pluvia est promissa non complens; lingua mollis frangit duritiam; comede mel moderate; falsum testimonium est iaculum in proximum; dens putridus est infidelis; acetum in nitro est cantus mœsto; quod tinea vesti, hoc tristitia est cordi; ciba et pota inimicum; facies tristis fugat detrahentes; quod frigida sitienti, hoc nuntius bonus amanti; scrutator maiestatis opprimetur a gloria; urbs sine muro est nesciens cohibere linguam.

1. Hæ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Iuda. 2. Gloria Dei est celare
verbum, et gloria regum investigare sermonem. 3. Cælum sursum, et terra deorsum, et cor regum
inscrutabile. 4. Aufer rubiginem de argento, et egredietur vas purissimum. 5. Aufer impietatem de
vultu regis, et firmabitur iustitia thronus eius. 6. Ne gloriosus appareas coram rege, et in loco magnorum ne
steteris. 7. Melius est enim ut dicatur tibi: Ascende huc; quam ut humilieris coram principe. 8. Quæ viderunt
oculi tui, ne proferas in iurgio cito: ne postea emendare non possis, cum dehonestaveris amicum tuum. 9. Causam tuam tracta cum amico tuo, et secretum extraneo ne reveles: 10. Ne forte insultet tibi cum audierit, et exprobrare non cesset. Gratia et amicitia liberant: quas tibi serva, ne exprobrabilis fias. 11. Mala aurea in lectis
argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo. 12. Inauris aurea, et margaritum fulgens, qui arguit sapientem,
et aurem obedientem. 13. Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei, qui misit eum, animam ipsius
requiescere facit. 14. Nubes, et ventus, et pluviæ non sequentes, vir gloriosus, et promissa non complens. 15.
Patientia lenietur princeps, et lingua mollis confringet duritiam. 16. Mel invenisti, comede quod sufficit tibi, ne
forte satiatus evomas illud. 17. Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nequando satiatus oderit te. 18. Iaculum, et gladius, et sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium. 19. Dens putridus, et pes lassus, qui sperat super infideli in die angustiæ, 20. Et amittit pallium in die frigoris. Acetum in
nitro, qui cantat carmina cordi pessimo. Sicut tinea vestimento, et vermis ligno: ita tristitia viri nocet cordi.
21. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere: 22. Prunas enim congregabis super
caput eius, et Dominus reddet tibi. 23. Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem.
24. Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa, et in domo communi. 25. Aqua frigida
animæ sitienti, et nuntius bonus de terra longinqua. 26. Fons turbatus pede, et vena corrupta, iustus cadens
coram impio. 27. Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum: sic qui scrutator est maiestatis, opprimetur a gloria. 28. Sicut urbs patens et absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere
spiritum suum.

Vers. 1. Hæ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Iuda) Syrus, *Hæ quoque proverbia Salomonis profunda, quæ scripserunt amici Ezechiæ regis Iuda*; Arabicus, *Disciplinæ Salomonis filii David, quarum solutio est admirabilis, quas scribi potierunt amici Ezechiæ*. Pro *transtulerunt* hebr. est העתיקו *hetiku*, quod primo verti potest, *antiquarunt*, id est antiquitate donarunt, non novas, sed antiquas genuinasque Salomonis esse testati sunt. Unde R. Salomon vertit, *confirmarunt*; secundo, *adauxerunt*, multiplicarunt, locupletarunt; tertio, *roborarunt*, id est robur auctoritatis eis dederunt; Lyranus vertit: *Fortificaverunt imponendo eas*, inquit, *in libro authentico*; quarto, Septuag. et Syrus vertunt, *transcripserunt*; quinto Noster, *transtulerunt*. Porro R. Levi: *Ideo*, inquit, *hæ sententiæ seorsim a cæteris collocatæ sunt, quod decerptæ fuerint ex sapientum scitis et enuntiatis; cæteræ enim, quarum hucusque facta est mentio, ea ratione et serie repertæ fuerunt, quam habent inter Salomonis pronuntiata*. Verum errat; nam titulus harum parabolarum, æque ac præcedentium, est: *Parabolæ Salomonis*. Unde constat ex scriptis Salomonis, non aliorum sapientum, eas esse decerptas.

Quæres quomodo viri Ezechiæ transtulerint has parabolas Salomonis? Sappono non transtulisse eas de una lingua in aliam, uti opinatus est Dionys. Carthusian. Constat enim Salomonem scripsisse eas lingua Hebraica, atque eadem huc translatæ sunt a viris Ezechiæ.

Communis interpretum sententia est sequentes parabolas ante Ezechiam non fuisse copulatas præcedentibus, sed in alia membrana, et forte in variis membranis, et schedis fuisse conscriptas; Hebræi enim non scribebant in foliis diversis, quæ deinde in unum volumen compinguntur, uti fit in libris modernis; sed codicem totum scribebant in una membrana ex una vel multis (si liber esset longus) pellibus compaginata, quam deinde in orbem circa cylindrum convolvebant; revolvebant vero et explicabant cum eam legere vellent, uti Christus revolvit et explicuit codicem Isaiæ, Lucæ 4. v. 17. Igitur ne parabolæ hæ dissectæ et dispersæ perirent, aut robur et nomen Salomonis longinquitate temporis amitterent; curavit Ezechias eas conquiri annectique cæteris Salomonis parabolis, et in eamdem cum eis membranam sive codicem transcribi. Itaque ante Ezechiam liber Proverbiorum Salomonis finiebatur in c. 24. Ezechias vero addidit c. 25. et seq. Ita Lyran. Caiet. Iansen. R. Salomon, Aben Esra et cæteri Hebræi Græci et Latini.

Digitized by Google

Aliter noster Salazar: censet enim librum hunc Proverbiorum esse quoddam convivium sapientiæ et sapientum Salomonis, in quo nimirum more prisco interloquentur alternis Salomon, Agur et Lamuel primi sapientes illius ævi. Cum ergo hucusque locutus sit Salomon, vices loquendi cessit Aguro et Lamueli: unde eorum sententias ante cap. 25. collocant Septuag. in codice Vaticano pervetusto (licet Noster secutus Hebræa eas transtulerit in c. 30 et 31) quibus expletis Salomon vices suas loquendi suamque sapientiam complendi resumpsit, ac sententias quæ hoc capite et seqq. ponuntur, deprompsit. Porro viri Ezechiæ ut sententias Salomonis omnes coniungerent, eas huc transtulerunt, ut immediate præcedentibus, quas Salomonis esse constat, necterentur, reliquas vero Aguris et Lamuelis, quæ olim interpositæ erant inter utrasque (uti dixi) sustulerunt, et post omnes sententias Salomonis collocarunt c. 30. et 31. *Transtulerunt* ergo, id est de loco in locum mutarunt, ut, cum prius sequerentur sententias Aguris et Lamuelis, iam eas præcedant, et proxime cæteris Salomonis parabolis cohæreant.

Hæc sententia videtur probabilis et plausibilis. Sic enim Plato in suo convivio Socratem, Pausaniam, Phædrum, Eriximachum et alios de amore disserentes; ac Plutarchus in suo epulo septem Græciæ sapientes de legibus disputantes introducit. Verum illi quædam obstare videntur. Primum, quod Septuag. nullam Aguris et Lamuelis faciant mentionem, sed hæc nomina non ut propria, verum ut appellativa accipiant et interpretentur, uti facit et Noster. Deinde, quod post verba Aguris Septuag. intexant verba Salomonis, quæ nos habemus cap. 24. 23. *Hæc quoque sapientibus.* etc. Adde multos per Agurem et Lamuelem non alium intelligere quam ipsum Salomonem, de quo plura c. 30. Sic hoc sæculo viri docti varios S. Augustini, S. Gregorii, S. Basilii, S. Cypriani, S. Bernardi, etc. libros vel tractatus dispersos in unum eorum volumen redegerunt, ut suis eos auctoribus tribuerent.

Dico ergo certius videri quod initio dixi, sequentes parabolas ante Ezechiam fuisse separatas a præcedentibus, et in aliis schedis vel membranis conscriptas; Ezechiam vero curasse ut prioribus in eadem membrana et codice annecterentur, ut nomen et auctoritatem *Salomonis* et S. Script. æque ac cæteræ obtinerent; unde hebr. העתיקו *hetiku* verti potest, ut dixi, *antiquarunt* et *roborarunt*, id est robur antiquitatis eis addiderunt.

Addunt Beatus Hippolytus Martyr et Eusebius viros Ezechiæ selegisse meliores sententias et utiliores Salomonis, easque huc transcripsisse; cæteras vero minus insignes minusque utiles neglexisse et reliquisse. Sane si sequentes gnomas introspicias, videbis eas præ cæteris quid acre, selectum, vivum et igneum spirare. Quocirca Chald. hoc loco vertit: *Parabolæ Salomonis profundæ*; Syrus, *abstrusæ*. Unde Aben Ezra ait has parabolas esse singulares, et maxima suavitate affluentes. Constat enim ex lib. 3. Reg. c. 4 v. 32. Salomonem supra mille carmina, sive odas, et tria millia parabolarum dictasse. In hoc autem libro vix extant mille parabolæ, imo si a c. 10. ubi præcise incipiunt parabolæ, eas numeres usque ad finem, præcise invenies duntaxat 639.

Sed audi B. Hippolytum et Eusebium apud Anastasium Nicænum quæst. 39. in Scrip. B. Hippolytus in Cantica Canticorum, inquit Anastasius, asserit in diebus Ezechiæ regis Iuda alios quidem libros fuisse electos; alios vero neglectos, idque probat ex cap. 25. Proverbiorum, ubi viri Ezechiæ dicuntur transtulisse quasdam Salomonis parabolas; ipse autem ait discretas descripsisse: *Unde autem*, inquit, *selegerunt, nisi ex libris qui inerant inter mille odis seu Canticis Canticorum? ex ipsis sapientes amici Ezechiæ elegerunt ea quæ pertinebant ad ædificationem Ecclesiæ.* Sic ipse qui legit in Septaginta αὗται αἱ παροιμίαι Σαλωμῶντος αἱ διάκριτοι, non, ut nunc legitur in editione Romana: ἀδιάκριτοι; habet enim: *Hæc sunt Proverbia Salomonis discreta, quæ scripserunt amici Ezechiæ regis.* Refert idem Anastasius, Episcopus Nicænus, in eamdem sententiam Eusebium Pamphili in antiquitatis historia in hæc verba: *Libros autem Salomonis Proverbiorum et carminum nomine, in quibus de natura plantarum omnisque generis animalium, quæ in terra et aere versantur, de ipsis etiam adversus omnes morbos remediis disseruerat, ea de causa sustulit Ezechias; quod morborum sanationem ad ea referret populus, et nihil faceret a Deo petere curationes.* Abulensis quoque Hippolyto consentiens: *De parabolis*, ait, *et carminibus Salomonis forte sic res se habebat, ut magis essent curiosa et ostentantia magnitudinem ingenii, quam utilia, et maxime carmina, ideo non fuerunt in Scripturæ canonem translata. Idem dicendum est de disputationibus Salomonis de arboribus, de volucribus, de piscibus et iumentis, quæ non fuerunt transcriptæ in canonem, quod pure pertinerent ad philosophiam naturalem, quæ directe ad mores non prodest. Unde non convenit ei quod dicit Apostolus: Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia*, etc. Hæc Abulensis in l. 3. Reg. c. 4. quæst. 8.

Ex quibus Eusebii et Hippolyti verbis liquet veram lectionem Sept. hoc loco esse διάκριτοι, id est distinctæ, selectæ, discretæ, scilicet a minus præstantibus minusque utilibus, uti dixi. Iam contrarie legitur ἀδιάκριτοι, id est indistinctæ, indiscretæ, id est ut explicat Auctor Catenæ Græcorum, citra certum delectum collectæ. Parœmiæ, inquit, quæ usque ad hunc locum expositæ sunt, ab ipsomet Salomone in unum corpus redactæ, digestæque compertæ sunt. At multæ adhuc aliæ sententiæ in apophthegmatum specie, ab ipso Salomone depromptæ sparsim ferebantur, quas amici Ezechiæ regis hinc inde nullo certo ordine observato, et in unum quasi fascem redactas, regi Ezechiæ, quod is pius admodum et religiosus haberetur, quasi honorarium aliquod obtulerunt. Salazar vero: Hæ parabolæ, inquit, vocantur *indistinctæ*, quia cum ante Ezechiam a præcedentibus, quas hucusque audivimus, distinguerentur per interpositas Aguris et Lamuelis sententias, viri Ezechiæ exclusis iis quæ erant Aguris et Lamuelis, ac in c. 30 transpositis nexuerunt sequentes præcedentibus, ut nulla esset auctorum distinctio, sed omnes uni eidemque auctori, puta Salomoni, cuius revera sunt, indistinctæ tribuerentur.

VIRI (id est famuli et officiales) EZECHIÆ.) Ezechias enim pietatis et rerum sacrarum valde fuit studiosus ut patet 2. Paralip. cap. 29. et 30. Unde suis demandavit ut libros sacros, ac præsertim Salomonis, integros purosque et sinceros conquirerent, transcriberent et suo quemque loco et ordine digererent; dedit autem curam huius rei Sobnæ scribæ suo, qui id diligenter cum suis præstitit. Ita Aben Ezra cæterique Hebræi. Unde liquet hunc versiculum, sive hanc epigraphen non esse Salomonis, sed additam a Sobna virisque ab Ezechia ad colligendas hasce parabolas deputatis. Habet tamen hæc epigraphe auctoritatem canonicam, quia exstat in Hebræo, Græco, Chaldæo, Syro, Latino, ac communi calculo comprobata est tam a Synagoga Iudæorum, quam ab Ecclesia Christianorum, ideoque intertexta est velut titulus ipsismet Parabolis.

An Isaias Proverbia conscripserit

Porro inter hos Ezechiæ viros primarium fuisse Isaiam Prophetam, utpote Ezechiæ consanguineum et perfamiliarem, multi autumant; imo Hebræi teste Eugubino in c. 1. Genesis, et Thalmudici, teste Melchiore Cano l. 2. de Locis cap. 11. quin et ipse Eugubinus ac R. Moyses Kimchi, tract. de Scriptoribus sacrorum librorum, asserunt Isaiam fuisse scriptorem librorum Salomonis, præsertim Parabolarum, quasi Salomon hasce parabolas non scripserit, sed dixerit, easque vulgus ore usuque communi celebrarit, quas deinde Isaias scripserit, ac calamo posteritati mandarit. Salomon enim fuit rex; regum autem non est scribere sed eloqui, suaque dicta aliis scribenda relinquere. Insuper fuit typus Christi qui Evangelia non scripsit, sed dixit, et viva voce docuit, ac Evangelistis scribenda reliquit. Fuit enim in Christo *decus linguæ regnumque loquendi*, ut loquitur Manilius.

Verum contrarium docent cæteri omnes, idque longe

verius est, scilicet Salomonem immediate hæc Proverbia scripsisse, vel certe scribæ excipienti dictasse. Id enim diserte ipse asserit, Eccles. 12. 9. dicens de se in tertia persona: *Ecclesiastes, cum esset sapientissimus, docuit populum, et enarravit quæ fecerat, et investigans composuit parabolas multas; quæsivit verba utilia, et conscripsit sermones rectissimos.* Alias harum Parabolarum non tam Salomon, quam Isaias esset conscriptor et auctor; sicut S. Matthæus auctor est Evangelii a se conscripti, etsi a Christo dicti et pronuntiati. Et qua ratione, quæso, populus tot centenas, imo millenas sententias Salomonis, easque plane diversas et disparatas, per ducentos annos, qui a Salomone usque ad Isaiam interfluxerunt, tam integre et exacte in mente et memoria conservasset?

Respondent aliqui, Proverbia, Ecclesiasten et Cantica a Salomone Hebræo carmine et metro esse conscripta, ut mente retineri et ore concini possent: carmina enim memoriæ facile mandantur, quia certis numeris astringuntur. Ita censet Nazianz. poem. 33. de germanis Script. libris, dum ita canit:

Quinque metris constant, Iob, David, tres Salomonis,
Concio, et insignes Cantus, Proverbia sacra,

Concio est Ecclesiastes. Quam eamdem sententiam eisdem fere verbis repetit Amphilochius suo carmine iambico de Script. libris legendis. Et Damascen. l. 4. de Fide c. 18. dicens: *Tertius sacrorum librorum quinquernio versibus constat, nempe Iob Psalterium, Proverbia Salomonis, eiusdem Ecclesiastes et Canticum Canticorum.* Neque a Satyrica poesi alienum est, publicam morum corruptelam carpere, vitia peculiaria omnium Reipublicæ ordinum notare, et ex abrupto ordiri, nec sine indignatione et amarulentia. Quæ, ut in Proverbiis et Ecclesiaste inveniuntur, ita propria esse Satyricorum poetarum certius est, quam ut probatione egeant. Verum proœmio in Ecclesiasten ostendam hæc oratione soluta, non carmine esse conscripta. Adde quod sanctus Hieronymus epist. ad Paulam Urbicam censeat ultimam dumtaxat Proverbiorum partem, scilicet c. 31. v. 10. usque ad finem carmine esse conscriptam: *Proverbia Salomonis,* ait, *extremum claudit Alphabetum, quod tetrametro iambico supputatur ab eo loco in quo ait: Mulierem fortem quis inveniet?*

Vers. 2. GLORIA DEI EST CELARE VERBUM, ET GLORIA REGUM INVESTIGARE SERMONEM.) Hebr. *Gloria Dei est abscondere verbum, et gloria regum scrutari verbum:* Arabicus: *Gloria Dei velat intellectum, et gloria regis honorificat rem, vel negotium.*

Apposite et pie pii regis Ezechiæ scribæ exordium huius partis Parabolarum ducunt a divino cultu et honore, ait Aben Ezra.

Aliqui τὸ *celare* referunt ad hominem, non ad Deum, q. d. Ad gloriam Dei spectat quod homo ex humilitate celet sua benedicta vel benefacta; hoc ipso enim eorum gloriam sibi detrahit, et Deo adscribit; aut potius, q. d. Ad gloriam Dei pertinet quod sacerdotes et doctores nonnulla eius verba abscondant, ut vulgus ea non intelligens admiretur et colat. Vicissim gloriosum est regibus per se vel suos consiliarios aut Prælatos investigare et penetrare arcana quæ vulgus ignorat: sic enim Dei, vulgi scientiam transcendentis gloriam imitatur. Unde Chald. et Syrus vertunt. *Gloria Dei est qui abscondit verbum, et gloria regum qui investigat sermonem.* Hinc sacerdos dictus μυστης quasi celator, ἀπο του μυειν το στομα, id est, quod os clauderet nec mysteria populo aperiret: divina enim casto sunt honoranda silentio, ut ait S. Dionys. Verum antithesis Dei et regum magis suadet τὸ *celare* referre Deum non hominem.

Rursum R. Levi sic explicat: *Gloria Dei est celare verbum:* vis horum est, cum quispiam aliquid a Deo vetis exposcit, haud e Dei gloria est, ut quæ postulat patefaciat, cum Deus rerum omnium sit conscius; an non enim animadvertis uxorem Ieroboam dissimulasse, cum ad Ahiam Silonitem accederet, atque antequam in eiusdem conspectum adventaret, hunc quæ expetebat patefecisse, Deo illi arcana revelante? *Gloria regum investigare sermonem,* q. d. Secus vero se habet regum gloria; illi enim rite investigare debent quæ proponuntur, ut ius ad veritatis præscriptum administrent. Hi enim illa tantum perspecta habent quæ exponuntur, cum secus in Deo accidat; hæc R. Levi. Verum hic sensus arctior et alienior est.

Dico ergo, sensus est, q. d. Immensa Dei maiestas et gloria elucet in eo quod verba quædam, id est conceptus, cogitationes et sapientiam quamdam maxime arcanam habeat, quam homines scrutari nequeunt; regum vero laus et gloria est scrutari sermonem, vel, ut hebr. est, *verbum*, id est rem ac sapientiam arcanam et absconditam. Ratio disparitatis est, quod Deus sit uti essentia, sic et sapientia summa, quæ res omnes omnesque intellectus creatos et possibiles hominum vel Angelorum in infinitum transcendit. Decet ergo eius sublimitatem et maiestatem multa sibi servare et abscondere, ut hominum reverentiam acuat, eorumque venerationem sibi conciliet. Reges vero, quia homines parum habent sapientiæ, multa tamen indigent ad regendum tot populos et urbes; quare ipsorum est eamdem magno studio inquirere et scrutari. Huc facit illud Sapientis: *Res divinas decet ab hominum usu et visu esse remotissimas, ut sui ignoratione hominum admirationem et venerationem concilient.* Et illud Valerii Maximi l. 2. c. 7. *Quidquid in excelso fastigio positum est, humili et trita consuetudine quo sit venerabilius, vacuum esse convenit.*

Igitur per *verbum* generatim hic accipe sapientiam: hæc enim est verbum mentis, tam in Deo quam in regibus, quod deinde verbo oris proloquuntur. Particulatim vero *verbum* hoc et sapientia est multiplex. Quocirca primo per *verbum* hoc accipias verbum S. Scripturæ, q. d. Verbum S. Scripturæ ac præsertim oracula Prophetarum sunt arcana, symbolica et recondita, ut gloriam Dei apud homines velent et celent; regum vero est eadem retegere, vestigare et perscrutari, ut eorum arcanos sensus cognoscant, aliisque cognoscendos tradant. Unde Moses, imo Deus sanxit ut reges initio regni Deuteronomium sibi describant illudque crebro perlegant, Deut. 17. 18. — Verbum quadruplex. 1.

Nota appendicem harum parabolarum collectam a viris Ezechiæ esse obscuram et profundam, ac magis quam eas quæ præcesserunt involutam allegoriis, figuris et tropis, uti ex Chaldæo, Syro et aliis dixi v. 1. q. d. Dei gloria est suam sapientiam celare his parabolis Salomonis: at tuum decus esto, Ezechia rex, easdem colligere, vestigare, scrutari, uti facis per Sobnam eiusque socios; æque ac decus Salomonis atavi tui fuit, easdem meditando scrutari et conscribere. Quare insulse Rabbini nonnulli ex hac gnome fabulantur, viros Ezechiæ resecuisse parabolas Salomonis obscuras, solisque regibus perspectas; faciliores vero et populo obvias dumtaxat collegisse. Hunc sensum dat S. Greg. l. 1. in Ezech. hom. 6. ubi tamen crassum scriptorum est mendum; directe enim verbis Salomonis adversatur, ideoque corrigendum. *Tenebrosa aqua,* ait, *in nubibus aeris quia obscura est scientia in Prophetis. Sed Salomonis voce attestante audivimus: Gloria regum celare verbum, et gloria Dei est investigare sermonem; quia honor est hominum eorum secreta abscondere, et gloria Dei est mysteria sermonis eius aperire.* Mendum habes, quod plane Scripturæ textum invertit. Sic ergo corrige: *Sed Salomonis voce attestante audivimus: Gloria Dei est celare verbum, et gloria regum investigare sermonem; quia honor est Dei secreta sua abscondere, et gloria hominum mysteria sermonis eius aperire.* Unde apposite ad hanc sententiam subiungit: *Ipsa quidem per se Veritas discipulis suis dicit: Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine, id est aperte exponite quæ in allegoriarum obscuritatibus auditis. Magnæ vero utilitatis est ipsa obscuritas eloquiorum Dei, quia exercet sensum, ut fatigatione dilatetur, et exercitatus capiat quod capere non potest otiosus. Habet quoque aliud magis, quia Scripturæ sacræ intelligentia, si in cunctis esset aperta, vilesceret. Atque adeo in quibusdam locis obscurioribus tanto maiore dulcedine inventa reficit*

quanto maiori labore fatigat animum quæsita. Hoc est quod ait Clemens Alexandr. l. 1. Strom. magis dulciusque sapit verum studio quæsitum, et labore paratum, sicut venatoribus et canibus post longos cursus et venationis labores, suavissima accidit fera jam capta et possessa.

II Secundo, per *verbum* hoc accipias mysteria et Sacramenta fidei; quale est SS. Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ, etc., hæc enim arcana sunt, et omnem hominum captum superant. Unde S. Athanasius in Synopsi S. Scripturæ legit: *Gloria Dei operit* vel *obscurat rationem*, q. d. Gloria SS. Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ adeo sublimis est et arcana, ut humana ratio in ea vestiganda caliget, eiusque acies ad tam splendidum solis increati iubar hebetetur et obscuretur. Hinc S. Dionys. epist. 5. et de Divin. nomin. docet Deum habitare in caligine, nec nisi per eam se patefacere mortalibus.

Notent hoc hæretici, discantque credere Deo dicenti se esse trinum et unum, Verbum esse incarnatum, in Eucharistia esse verum Christi corpus, etc. etiamsi ea non capiant, quia plus potest Deus facere, quam humana mens comprehendere. Scriptum est enim v. 27. *Qui scrutator est maiestatis, opprimetur a gloria.* Captivent ergo intellectum suum in obsequium fidei, imo Dei. Hinc Dei arcana gloria repræsentata fuit curru Cherubico Ezech. 1. qui plenus est involucris, symbolis et ænigmatibus, inquit R. Salomon; porro regum et principum, præsertim prælatorum, est hæc, quoad licet, puta in quantum ea Deus per Ecclesiam revelavit, scrutari, tum ut subditos ea doceant, tum ut ea contra hæreticos defendant.

III. Tertio, per *verbum* accipias rerum creationem, quæ verbo Dei facta est; *dixit* enim, *et facta sunt*, q. d. Deus in rebus creatis abscondit suam sapientiam, quam homines, præsertim reges et principes, vestigare voluit, ut in ea Deum auctorem agnoscant et celebrent. Hoc est quod ait Siracides Eccl. c. 3. v. 25. *Plurima super sensum hominum ostensa sunt tibi;* quis enim causam ventorum, nivis, grandinis, tonitrui, fulminis; item motus solis, lunæ et stellarum, æstuum maris, et infinitorum similium, præcisam et adæquatam assignare valeat? et c. 43. v. 34. *Exaltantes eum replemini virtute, ne laboretis: non enim comprehendetis*, etc. *multa abscondita sunt maiora his; pauca enim vidimus operum eius.* Ita Aben Ezra.

IV Quarto, et magis apposite, per *verbum* accipias decreta et iudicia quæ ab *elhoim* (hoc enim nomen hic est in Hebræo) id est a Deo iudice, gubernatore et vindice universorum proficiscuntur; horum enim rationes et causas penetrare sæpe est difficile, v. g. cur nunc Assyrii, nunc Chaldæi, nunc Medi, nunc Persæ, nunc Græci, nunc Romani rerum potiantur? cur Turcis Deus tot dederit victorias, regna et imperia? cur in particulari hunc faciat divitem, nobilem, principem, regem, pontificem; illum pauperem, vilem, plebeium? etc. Regum tamen est hæc Dei iudicia, earumque causas quoad licet vestigare, ut Deum revereri, colere, totique ab eo pendere discant. Aut planius, q. d. Gloria Dei est decretorum et iudiciorum suorum rationes celare, ut eminentem suam maiestatem, sapientiam, dominium et potestatem ostendat; at vero regum est nihil decernere, nihil iudicare, nisi prævio exacto examine, ut constet legem vel sententiam quam edituri sunt esse iustam, honestam, utilem; alioqui enim multas ferent sententias et leges iniustas, inhonestas, inutiles, quibus tam Deum quam populum graviter offendent, cum periculo seditionis, vel rebellionis. Hic sensus valde appositus, et verbis ipsius quasi innatus videtur.

Aliqui sic exponunt, q. d. Gloriosum est apud plebem rudem et incapacem celare alta divinitatis mysteria et iudicia, ne ab indignis et non intelligentibus spernantur et rideantur; at vero gloriosum est regibus, si ipsorum dicta factaque diligenter perquirantur, et perquisita inveniantur æqua et recta. Verum τὸ *gloria regum est investigare sermonem*, proprie significat vestigationem hanc a regibus ipsis faciendam esse.

Aptius Caietanus: Opponuntur, inquit, honor Dei et
A honor regis penes actiones istas, videlicet celare verbum et inquirere verbum; itaque celare verbum est honor Elohim, et non regum; et e contra inquirere verbum est honor regum, et non Elohim. Oportet enim hæc præintelligere, ut cognoscatur sensus parabolæ. Cum igitur verbum *Elohim* (hoc est Dei, quatenus est Iudex) sit ipsum iudicium, consequens est quod celare verbum significet occultare rationes iudiciorum. Et est sensus: Ad honorem summi iudicis spectat abscondere rationes iudiciorum: occultissimæ siquidem nobis sunt in particulari rationes divinorum iudiciorum, quæ sæpe exercet. Et inter Deum et reges disparitas tanta est, quod ad ignominiam regum spectat celare rationes iudiciorum suorum, quia debent manifestare quare sic iudicant, quare illum damnant ad exilium aut mortem, etc. ad Dei autem honorem pertinet occultare rationes iudiciorum suorum, quia per hoc innotescit, quod non habet superiorem aut parem; quod non pendet dominium suum aut iustitia sua a nobis, sed a sola sua voluntate. Ad regum autem honorem
B spectat quærere aut investigare verbum, hoc est verborum, factorum et rerum notitiam ac veritatem; quod fas non est attribuere Deo. Inquirere enim est nescientis; Deus autem in seipso ab æterno omnia novit. Huc pertinet illud Clementis: *Vulgo arbitrium super principem est.* Rex enim pendet a Regno et republ. Deus autem a nullo; imo totus orbis pendet a Deo, sicut radius a sole.

Simplicius Iansenius, q. d. Pertinet ad Dei gloriam quod nihil debeat inquirere, cum omnia sciat, et quod, cum omnia sciat, non tamen omnia se mox scire declaret, sed cuncta quæ aguntur modo et dicuntur apud homines, celet ac dissimulet, suo tempore omnia revelaturus, cum omnia adducet in iudicium: hoc enim mirifice commendat eius patientiam et lenitatem, quod qui omnia novit, tanto tamen tempore omnia tegit, ac patienter ferat. Ne autem hoc exemplum in Deo imitari velint reges, qui in eius locum hic sunt constituti, ex opposito subjici-
C tur ad gloriam regum pertinere, investigare sermonem, hoc est diligenter inquirere de statu regni sui, deque his quæ a subditis in regno ipsorum aguntur, ut quæ sunt corrigenda ac punienda, corrigant ac puniant. Neque enim ignominiosum sibi ducere debent inquirere de rebus, quamvis hoc sit nescientium; nec instar Dei se gerere debent, quasi omnia scientes; nec quæ noverunt corrigenda instar Dei debent celare, sed detegere ac punire. Sensus ergo est: Sicut ad gloriam Dei facit quod non debeat inquirere de re aliqua, sed quod, cum omnia sciat, celet tamen ea; ita ad gloriam regum e contrario facit, quod, cum fateri debeant se pleraque ut homines nescire, diligenter scrutentur res scitu necessarias, ut investigatas detegant et dirigant.

Quinto, per *verbum* aliqui accipiunt præceptum. Unde V.
Septuaginta vertunt: *Gloria Dei est celare verbum; gloria autem regis honorat res*, vel, ut alii legunt, *honorat præcepta:* nimirum pro χρήματα, id est res, Procopius et alii legunt προστάγματα, id est præcepta. Unde Auctor
D Catenæ Græcor. vertit: *Gloria regis mandata sua magni facit*, non permittens ut quis ea impune violet. Alii passim legunt: *Gloria regis honorat præcepta eius*, scilicet Dei, q. d. Gloria Dei est celare præceptorum suorum rationes et causas, v. g. cur insserit ne quis vestiatur veste e lana et lino contexta, ne quis agrum serat diverso semine, ne quis comedat primos fructus pomorum, etc. Levit. 19. v. 19. et seq. ipse enim absolutus et summus est omnium Dominus, atque sapientiæ eius non est numerus; quare illi omnes, etiam reges, cervices, rationem et iudicium humillime submittere debent, eiusque præcepta exosculari, ac sicuti fas est eorum rationes modeste vestigare; ubi vero fas non est, in Dei arbitrio et iudicio conquiescere. Rursum noster Pineda lib. 3. de rebus Salomonis, c. 6. n. 14. explicans illud Sapientiæ c. 9. *Cogitationes enim mortalium timidæ:* Indicat, inquit, regum cogitationes in eam unam rem insumi debere, ut consequi possint quid velit Deus; cum enim ille consilia sua

et voluntates diligenter inquiri velit, celat tamen aliquando, ut oscitantibus et desidentibus non omnino pateant, sicut scriptum est Prov. 25. cap. 2. *Gloria Dei est celare verbum, et gloria regum investigare sermonem,* videlicet illum ipsum quem Deus celat. Itaque proprium regum est cogitare et investigare quid ille velit.

Mystice Beda: « Gloria, ait, Domini est in carne apparentis, humanitatis suæ infirmitatem magis, quam divinitatis æternitatem, mortalium oculis ostendere, et se potius operum miraculis, ac mysticis locutionibus, quam apertis assertionibus Verbum, id est Dei Filium, fateri. Unde multo sæpius in Evangelio Filium se hominis, quam Filium Dei appellare consuevit. Et gloria Fidelium eius discipulorum est diligenter eius investigare sermonem, quo se Deum etiam ubi patenter non dicit, mystice significat, quale est illud: Ego et Pater unum sumus, et cætera huiusmodi. Denique celans Verbi æternitatem, et prætendens carnis infirmitatem, ait: Quem dicunt homines esse Filium hominis? Cui rei eximius investigator eius sermonis quem antea sæpius audierat, respondit: Tu es Christus Filius Dei vivi. Nec parvam hac investigatione meruit gloriam; nam protinus audivit: Beatus es, Simon Bariona, » etc.

Ex dictis liquet hanc gnomen Salomonis non adversari illi Raphaelis, Tobiæ, 12. 7. *Sacramentum regis abscondere bonum est, opera autem Dei revelare, et confiteri honorificum est.* Per *sacramentum* enim intelligitur secretum, quod rex omnino celari vult; per *opera Dei* vero, illa quæ Deus hominibus ostendit, illisque per angelos vel homines revelari iubet. Hic vero tantum dicitur, Dei gloriam esse quod multa celet, eaque hominibus præsertim regibus vestiganda relinquat: unde patet utrumque esse verum, nec posterius priori adversari.

Vers. 3. CÆLUM SURSUM, ET TERRA DEORSUM, ET COR REGUM INSCRUTABILE.) Hebr. *Cœlorum in altitudine, et terræ in profunditate, et cordis regum non est investigatio*; Chald. *Cœli sunt excelsi, et terra profunda, et cor regum investigabile*; Syrus: *non investigatur.*

Primo, R. Salomon exponit, q. d. Sicut cæli sublimitas et terræ profunditas investigari nequeunt. Quoties enim, inquit, illi ius dicendum? quot etiam bella eidem gerenda? quibus omnibus provida cura adstet necesse est: quod si linguæ omnes sermonem sererent, manusque omnium scribendo vacarent, haud satis essent ad describenda imperii gravia multaque negotia.

Huc accedit Baynus, qui sic explicat, q. d. Rex non habet otium ut investiget cælorum altitudinem et terræ profunditatem, quia tot reipubl. negotia cor eius occupant, ut illa omnia scrutari pene sit impossibile.

Secundo, Vatablus contrarie exponit, q. d. Utrumque, scilicet tam cælum quam terra, est in loco definito, ideoque utrumque comprehendi potest: at cor regum quia indefinitum, et quasi infinitum, nulla disquisitione comprehendi potest.

Tertio, Aben Ezra hunc versum nectit præcedenti, q. d. Gloria Dei celatur in cælorum altitudine, et terræ profunditate, ac rebus innumeris, maxime variis et pulcherrimis, quæ illorum ambitu continentur: quare cor regis ea scrutari et penetrare nequit, nec intelligere potest ea quæ sursum sunt in cælis, nec ea quæ deorsum in terra. Ipse ergo *inscrutabile* accipit non passive, quod scilicet ab aliis scrutari nequit; sed active, quod scilicet cælos et terram scrutari non prævalet. Unde hebr. est *cordis,* vel *cordi, regum non est scrutatio*, scilicet cælorum et terræ.

Quarto, R. Levi, q. d. Cælum summe est altum, et terra summe est profunda; et cor regis altius debet esse cælo, et profundius terra; debet enim esse quasi immensum, quod immensa reipubl. totius æque ac singulorum sibi subditorum negotia complectatur, disponat et expediat, ideoque inscrutabile et impervestigabile.

Cor regum inscrutabile. Quinto, genuine, q. d. Sicut cæli sublimia et terræ profunda sunt inscrutabilia (*et*, id est *sic*) pariter cor regum est inscrutabile: τo enim *inscrutabile* ad τo *cœlum* et τo *terra* per zeugma repetendum est, ut patet ex Hebræo, atque copula *et* hic notat similitudinem et comparationem, uti et alibi sæpe in Proverbiis, idemque valet quod *sic, simili modo*; licet enim Astrologi cælorum altitudinem et terræ profunditatem dimensi sint; tamen nullam certam et definitam utriusque mensuram assignare potuerunt: unde magna est eorum varietas et dissonantia, quam recenset noster Clavius in l. 1. Sphæræ. Rursum nullus perscrutari potuit omnia, quæ cæli et terræ ambitu continentur; quare hæc perscrutatio est curiosa, vana et inutilis, ait S. Augustin. æque ac curiosa et vana est investigatio profundorum cordis regii consiliorum. Ita Beda, Hugo, Caietan. Iansen. et cæteri passim.

Ratio a priori. Ratio a priori est, prima, quod reges ingens habeant cor, id est ingentes animos et spiritus, ut maxima meditentur et animo destinent, ut Alexander Magnus animo 1.
destinabat totum orbem sibi subiugare. Hæc autem consilia scrutari est difficile, et sæpe impossibile. Ita Ioannes Austriacus, Caroli V. nothus cum secreto in Hispania educaretur, essetque puer, rogatus quisnam suus esset pater? respondit se id nescire, sed magni viri alicuius se esse filium augurari, ex ingenti corde et animis quos tum sentiebat, et paulo post declaravit cum Turcas anno Christi 1571. apud Echinadas, et Geusios in Belgio apud Gemblacum anno 1577. ingenti clade cecidit. Secunda, quod 2.
in republica et regnis tot quotidie enascantur novitates, novi motus, tumultus, conspirationes, lites, difficultates, ut regis cor quotidie mille nova mente sua versare debeat consilia, ut omnibus occurrat; hæc autem privato perscrutari est perdifficile. Tertia, quod cor regum in subli- 3.
mi quasi æthere positum sit mobile, variarumque passionum, informationum, adulationum ventis expositum, ut sæpe decreta mutet, et quod hodie placuit cras displiceat: quare sicut gallus in culmine turrium flabris ventorum assidue rotatur et circumagitur, sic et cor regis. Quar- 4.
ta, quia reges affectant sapientiam, maiestatem et eminentiam super omnes: unde multa animo celant, ut videantur omnibus eminere, omnibusque esse sapientiores, atque ut ea quæ destinant feliciter exsequantur; ad hoc enim mire valet secretum. Quinta, quod Deus cor gyret 5.
et flectat quocumque vult, ut per eum sua decreta, supplicia, vindictas exsequatur, iuxta illud c. 21. 1. *Cor regis in manu Domini.* Sic Nabuchodonosor cor a Deo agebatur ad punitionem et excidium gentium impiarum. Sic Attila aiebat se esse flagellum Dei. Consilia autem et arcana Dei quis investiget? Quare hæc gnome parallela est præcedenti, q. d. Gloria Dei est celare verbum, hoc autem celat in corde regis, ut per eum illud exsequatur. Rursus sicut gloria Dei, sic et regis, qui est quasi Deus in terra, est celare verba et arcana cordis sui. Notat præ aliis regibus Salomonem, cuius parabolas hic describit: Salomon enim a Deo accepit sapientiam infusam rerum omnium, ideoque hominibus cæteris impervestigabilem et impenetrabilem.

Dicit idipsum Salomon hoc fine et scopo; primo, ut compescat curiosorum vanitatem. Sunt enim nonnulli otiosi et curiosi, qui aliud non agunt quam scrutari, et conicere arcana consilia regum et principum; qua in re et terunt tempus inutiliter, et sæpe falluntur, quia cor regum inscrutabile, ac quantum distat cælum a terra, tantum cogitationes regum eminent superantque cogitationes privatorum.

Secundo, ut doceat non esse ambiendas privatas regum amicitias, familiaritates et favores, quia cum illi emineant instar cælorum, qui illis adhæret, instar cælorum assiduo cum ipsis motu rotatur: qui vero ab eis longius abest paucis contentus, quietus et firmus in terra consistit; præsertim quia reges sæpe intimos suos quos in altum et quasi in cælum elevarunt, ob parvam offensam deiiciunt, et in imam quasi terram prosternunt. Id hoc sæculo in omnium pene regum aulis factum vidimus, quia corda regum sunt mobilia et inscrutabilia. Hoc est quod ait Psaltes: *Nolite confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus*, Psal. 145. 3.

Hinc Septuag. pro *inscrutabile* vertunt, ἀνεξέλεγκτος,

id est imperscrutabile, vel *quod redargui non potest*, quia scilicet rex non habet superiorem in terra, a quo redargui possit, aut *irreprehensibile, omnive reprehensione maius*, ut vertit auctor Catenæ Græcor. tum quia cor regis nulli mortalium est plane perspectum, tum quia nullius reprehensionem admittit, q. d. Summa est regis in omnes potestas, ut quidquid faciat, impune faciat; et esto innocentem deiiciat, aut veluti e cælo in terram deprimat, nullus eum culpare vel arguere audeat. (Exempla.) Ita Philippus rex venenum iussit dari Arato, qui id præsentiscens ad familiarem conversus: *O Cephale*, inquit, *hæc sunt præmia regiæ amicitiæ*. Antipater, cum didicisset Parmenionem ab Alexandro interfectum, dixit: *Si Parmenio struxit insidias Alexandro, cui fidendum est? si non struxit, quid agendum?* Erat Parmenio velut alter Alexander in rebus militaribus. Si tantus amicus fefellit, non est tutum cuiquam amico fidere; si Alexander nihil commeritum sustulit, præstat a regum negotiis abstinere. Ita Plutarch. in Apophth. reg. et impp. Antisthenes rogatus quomodo ad rempublicam capessendam sit eundum? Velut, inquit, ad ignem, ne nimis admotus exuraris, procul amotus frigescas. Ita Stobæus serm. 43.

Mystice, rex est iustus et vir spiritualis, cuius cor regitur a Spiritu sancto, ideoque magna et cælestia cogitat, ac proinde homini animali est inscrutabile, iuxta illud 1. Cor. 2. 15. *Spiritalis iudicat omnia; et ipse a nemine iudicatur.* Ita auctor Catenæ Græcor. Beda vero sic: *Sicut*, inquit, *altitudo cœli et profunditas terræ coniici ab hominibus non potest, ita scientia Prophetarum et Apostolorum, qui arcana divinitatis Spiritu sancto revelante cognoverunt, nostræ fragilitatis capacitatem transcendit.*

(Vers. 4. et 5.) AUFER RUBIGINEM DE ARGENTO, ET EGREDIETUR VAS PURISSIMUM; AUFER IMPIETATEM DE VULTU REGIS, ET FIRMABITUR IUSTITIA THRONUS EIUS.) *Firmabitur in iustitia* dupliciter; primo q. d. Firma erit iustitia regis et regni. Unde Vatabl. vertit: *Iustus erit rex:* secundo, q. d. Firmum et stabile erit regis regnum, utpote firma et stabili iustitiæ base subnixum.

(Impietas quadruplex. I.) *Impietatem* quadrupliciter accipias; unde quadruplex hic oritur sensus; primo, pro sævitia, minis et crudelitate, q. d. Sicut extersa ab argento rubigine argentum evadit nitidum, pulchrum et splendidum, sic si rex deposito vultu severo, minaci et crudeli, induat mentem et faciem benignam, clementem, hilarem, instar argenti splendebit, suoque hilaritatis splendore subditorum animos sibi devinciet, quo fiet ut libere et sine periculo iustitiam exercere, ius dicere, et iniquos quoslibet plectere valeat; cum enim ab omnibus ametur, a nemine quid rebellionis vel mali metuet. Ita Beda: *Qui enim*, inquit, *præsunt populis, si volunt firmum esse solium suum, semper hilaritate et gratia plenos vultus exhibeant, ne per arrogantiam rigidiores effecti in mussitationem incidant populorum.* Sic Iulius Cæsar Augustus, Constantinus, Theodosius, Carolus Magnus, pluresque alii, sua benevolentia et hilaritate conciliarunt sibi omnium animos, ut a se sancitas iustitiæ leges licet severas, ultro susciperent. (Gnome de regis benevolentia.) Sic nimirum sapientia divina, *attingit a fine usque ad finem fortiter*, dum *disponit omnia suaviter*, Sapient. 8. 1. Scitum est illud Antigoni regis: *Nullum regni præsidium firmius civium benevolentia.* Et illud Apollonii, qui rogatus a rege Babylonis, qua ratione tuto regnaret, respondit: *Si multos honoraveris, paucis vero credideris.* Et illud Themistoclis, qui cuidam admonenti: *Bene principatum geres Athenis, si cunctis communis esse velis et mansuetus*, respondit: *Numquam ei sellæ insederim, unde nihilo plus a me ferrent amici quam alieni.*

II. Secundo, *impietatem* proprie accipias regis ipsius, q. d. Aufer a rege impietatem, quæ est quasi rubigo argentei cordis regalis, illud obscurans, exedens et corrumpens, ac facito ut rex sit pietatis, virtutis et iustitiæ studiosus; sic fiet, ut iustitiam ubique exerceat, per eamque suum solium et regnum roboret et confirmet. Sic si Saul ex animo abstulisset odium Davidis, in iustitia firmasset solium suum.

Tertio, *impietatem* metonymice accipias pro impiis, uti est in Hebræo, Chaldæo, Syro, Septuag. Vatabl. Pagnino. Noster enim legit רשע *rescia*, id est impietatem; Chald. vero et moderni aliis punctis legunt רשע *rascia*, id est impium; unde sic vertunt: *Remove scorias de argento, et egredietur conflatori vas*, scilicet pretiosum, quia conflatum et purgatum: *Remove impium coram rege, et dirigetur* vel *firmabitur in iustitia solium eius;* Chald. *Colligite rubiginem de argento, ut egrediatur vas a conflatorio, et præparabitur in iustitia solium eius;* Syrus: *Secernite scorias ab argento, ut egrediatur vas purum, confringetur iniquus ante regem*, etc. III.

Sensus ergo est, q. d. Aufer a conspectu et conversatione regis impios consiliarios, principes, amicos, adulatores, qui prava ei suggerunt consilia; ac eorum loco surroga consiliarios, principes, familiares, qui sint probi, iusti, sapientes; horum enim suggestione, exemplo et auxilio fiet, ut rex iusta et sancta sanciat, eaque fortiter exsequendo, iustitia et probitate se suumque regnum stabiliat. Ex adverso Isaias cap. 1. 23. excidium Hierosolymæ et regum Iuda tribuit malis consiliariis et principibus: *Principes tui*, inquit, *infideles, socii furum; omnes diligunt munera, sequuntur retributiones.* Unde illis exclusis alios probos se surrogaturum pollicetur, qui Ierusalem pristino nitori restituant: sic enim ait v. 25. *Excoquam ad purum scoriam tuam, et auferam omne stannum tuum; et restituam iudices tuos, ut fuerunt prius et consiliarios tuos sicut antiquitus post hæc vocaberis civitas iusti, urbs fidelis.* Vide ibi dicta, et Ierem. 6. 29. et 30. ubi eadem metaphora argenti purgandi a scoria Israeli attribuitur.

Hic sensus valde est appositus; tangit enim radicem omnis boni vel mali regiminis regum; radix enim est boni vel mali consiliarii, et familiares intimique regis; quales enim hi sunt, talis erit et rex; si ergo iustos et probos sibi rex asciscat, et expellat improbos, utique in republ. vigebit probitas et iustitia, in eaque firmabitur regnum eius. Ita R. Levi, Aben Ezra, Iansenius et alii. Vere Plut. in Moral. *Adulator*, inquit, *principi ceu scoria argento tenacissime miscetur.*

Quarto, ample et generatim per *impietatem* accipias quælibet scelera et sceleratos, q. d. Sicut conflator, sive aurifex et argentarius per ignem tollit scoriam ab argento; sic pariter rex per supplicium et vindictam impios tollere debet de conspectu suo et totius regni: quod ergo facit conflator in purgando argento a scoria, hoc faciat rex in purgando regno ab impiis. In republ. enim et regno mixtum est argentum cum scoria, id est probitas cum improbitate, virtutes cum vitiis, probi cum improbis: separet ergo eos rex, probos retinendo, improbos exterminando: sic fiet ut iustitia et iusti toto regno triumphent, ac proinde a nullo iniusto quidquam regi vel alteri cuilibet metuendum erit. Unde Septuag. vertunt: *Percute argentum improbum* vel *adulterinum, et mundabitur mundum totum. Interfice impios a facie regis, et recta procedet in iustitia thronus eius.* Ubi nota τὸ *percute:* sicut enim continua percussione argentum purgatur a scoria, suæque puritati restituitur; sic et resp. si in ea percutiantur et interficiantur improbi, iustitiæ, paci et felicitati reddetur. Ita R. Salomon, Salazar et alii. IV.

Præclare Diogenes Pythagoræus l. de Regno apud Stobæum, serm. 48. « Tria, inquit, sunt regis officia, imperare, iudicare, deos colere. Idcirco in rege perfecto ut bonus sit imperator, iudex et sacerdos, requiritur; gubernatoris enim opus est servare navim, aurigæ currum, medici ægrotantes, regis autem et imperatoris in bello periclitantes. » Et inferius: « Uti Deus ad mundum, ita se rex ad civitatem habet, et ut civitas ad mundum, ita rex ad Deum. Civitas enim mundi structuram et harmoniam imitatur; rex autem nulli obnoxius, et lex viva existens, Dei figuram inter homines repræsentat. Perinde oportet regem a voluptate non vinci, sed eius victorem esse. Rursum qui alios regere volet, prius suas affectiones regere discat. » Causam rege dignam subdit: « Con- (Regis idea.)

venit enim ut aliis semper virtute præeat, et secundum ipsam imperio dignus æstimetur, non secundum opes aut potentiam, aut ius armorum. » Unde et hisce concludit: « Itaque rex qui circa voluptates temperans, liberalis circa pecunias, prudensque et gravis in imperio fuerit, ille revera rex erit: consequetur hæc, si primum fuerit verendus tum aspectu, tum auditu, et dignum se gesserit imperio; deinde benignus colloquio, vultu et conferendis beneficiis: decet id quod agit admirabile esse, uti regem oportet ut eminentior cæteris quasi divinitatem quamdam præ se ferat. »

Mystice, auctor Catenæ Græcor. *Qui turpia*, inquit, *carnis desideria, pravosque eiusdem ad libidinem impetus in se mactat, is mentem suam ad iustitiam componit, in qua Christus Dei sapientia et scientia requiescit.* Christus enim est rex mentium, ac mens ipsa rex est animæ totiusque hominis.

Vers. 6. et 7. NE GLORIOSUS APPAREAS CORAM REGE, ET IN LOCO MAGNORUM (Septuag. δυναστῶν id est dynastarum principum) NE STETERIS. MELIUS ENIM EST UT DICATUR TIBI: ASCENDE HUC, QUAM UT HUMILIERIS CORAM PRINCIPE.) Pro *ne gloriosus appareas*, Hebr. est אל תתהדר *al tithaddar*, id est, ne te ostentes, ne te ornes, ne te glorifices, ut vel splendore vestium, vel famulorum, equorum, rhedarumque copia, vel sapientia aut facundia, aliave re magnates et maiores imitari aut superare velis, imo cum ipso rege quasi certare; omnis enim privati hominis decor et splendor, dum maiestati et splendori regio obiicitur, hebetatur, refringitur et evanescit. Septuag. vertunt: μὴ ἀλαζονεύου, id est *ne superbias*, ne arrogantem te exhibeas. Roman. *ne gloriosum te ostentes; ἀλαζονεία*, enim est iactantia, strepitus, fastus, superbia, ostentatio, insolentia, vaniloquentia. Chald. *Ne splendidus sis in conspectu regis*; Syrus: *Ne glorieris*; Caiet. *Non te pulchrifacias, et in loco magnorum ne steteris*, id est, ut Vatabl. *Ne locum magnatum occupes, cum magnus non sis.* R. Salomon: Ne te magnifice iactes coram rege ut gloriam tuam ostentes, atque superbe te geras coram eo, qui tibi dignitate sit superior; satius enim est, ut tibi dicatur: Ascende huc, quam si absque venia aliquem locum ingrediaris, et inde te recedere iubeant. Aben Ezra: *Ne gloriosus appareas*, ne velut ille curru splendidus sis; *et in locum magnorum*, ubi magnates versantur, ne ingrediare et commorere. *Ascende huc*, nam magis e re tua est ut dicatur tibi: Ascende huc, et nobiscum morare, quam inspectante rege e gradu deiiciaris, cum ab eius conspectu te abire iusserint.

Agitur hoc versu, uti et quinque præcedentibus de rege eiusque consessu inter magnates: sicut enim vers. 2. regem comparavit cum Deo, ac tribus seqq. eumdem comparavit cum subditis; ita hic vicissim subditos comparat cum rege, eosque docet modestiam ut humiliter et reverenter agant cum rege et magnatibus. Sensus ergo proprie est, q. d. Ne coram rege te tuasque vestes, opes, nobilitatem, facundiam, bellicam artem, prudentiam, peritiam, etc. ostentes, neve eius magnatibus te inseras vel ingeras; sic enim et regem et magnates tua superba audacia offendes, atque ab utrisque humiliaberis et deiicieris.

Ratio est quod superbia et ostentatio omnibus quidem exosa sit, sed maxime regibus et dynastis; tum quia reges omnibus eminere volunt, nilque præ se magni faciunt aut mirantur: unde Cyrus apud Xenophontem docebat suos nihil admirari, utpote qui magis admiranda viderint, et præ cæteris hominibus sint admirandi; tum quia reges volunt maiestatem suam ab omnibus agnosci, et magna omnibus in rebus submissione coli et suspici; quare superbos et ostentatores, velut qui tenebras maiestati suæ offundant, detestantur; ex adverso amant modestos et humiles, qui sua demissione reges honorant, ac sua exigua sorte et statu contenti nihil ambiunt: unde eorum sapientia et industria per sagacitatem qua pollent, perspecta, ipsos ad maiores honores pedetentim promovent, dicuntque: Ascende huc. Hinc periculosissimam tibi esse puta ostentationem agendi, quippe ex qua existit invidia, ma-

A gnus aulæ turbo. En igitur quæ agenda sunt, age sine ulla ostentatione agendi. Sapienter ergo: *Sallustius Crispus, cui suberat vigor animi ingentibus negotiis, eo acrior, quo somnum et inertiam magis ostentabat*, ait Tacitus lib. 3 Annal. et Seneca in Œdipo:

Certissima est regnare cupienti via,
Laudare modica, et otium ac somnum loqui.

Emmanuel rex Lusitaniæ laudis eloquentiæ avidus, iussit Aloysio Silveiræ sibi scribere litteras peregregias ad Pontificem, addiditque se alias quoque suo marte et manu scripturum. A se scriptam epistolam regi obtulit Aloysius; ea ubi recitata est, subrisit rex, manuque Aloysii comprehensa: *Vicisti*, ait, *Aloysi, epistola tua plane digna est, quæ ob nitorem et acumen Romam mittatur, et mittetur; meam vix lectu dignam puto.* Erubuit Aloysius, et gratiis de more actis, e vestigio domum suam reversus, equos insterni iubet, atque una cum liberis in ipso meridie, nullo cibo prægustato, magnoque silentio solum vertit. Ut extra urbem fuere, substitit paululum Aloy-
B sius, et ad liberos conversus: *Alio, alio*, ait, *o filii, nobis migrandum est; nec enim in eo regno diutius vivere libet, in quo sciat rex me sibi ingenio ac doctrina præcellere.* Nempe vir prudens illud divinæ sapientiæ oraculum memoria tenebat: *Coram rege noli videri sapiens.* Plura hac de re dixi Eccl. 7. 5.

Exstat hac de re illustris apologus firmamenti et Saturni apud Cyrillum l. 2. Apol. moral. c. 24. cui titulus: « Contra pomposos ex magnitudine gratiarum. Fixarum stellarum sphæra, ait, gloriabatur de corporis sui magnitudine, et motus velocitate, atque universalis virtutis granditate, nec non astrorum multitudine, cuius quidem pompam Saturnus intelligens, ei ita dixisse fertur: Gloriatio si falsa est, confusio est vera. Sed dic mihi, rogo te firmamentum, unde tibi sit tantæ molis realitas, tantæ motionis velocitas, tanta stellarum luciditas et numerositas? At illa respondit: Ab intelligentia quidem ventilor, a sole illustror, universorum auctor me condidit, et in me
C sidera ipsa idem fixit. Tunc Saturnus adiunxit: Nihil ergo habes quod ex te sit, sed totum aliunde sumpsisti. Cui illa: Fateor, ait. Mox alter subiunxit: Cur igitur quasi non acceperis, de communicatis tibi perfectionibus gloriaris, et alienæ gloriæ usurpatrix erigeris? Non attendis quod ubi pompositatis rapina sapientem contaminat, nulla sit vera gloria, cuius est bonitas universa? sed falso verum perdere, et per gloriam vanam in confusionem incidere maxime stultum est. » Deinde variis parabolis scitisque gnomis idipsum corroborat: « Sic et dicendo, ait, hoc tuum, facit totum te suum, ac fallaci gloria foris depictum, intus te rodit gratia vacuum. Quamobrem Similia.
quanto generosior es, et in bonis tibi communicatis præstantior, tanto sis intra solidum humilitatis sinum collecta latentior. Dives es, time furem, cum lynce thesaurum reconde, gratiarum spirituum sub duarum velationum tunicis absconde. Aurum es, sub terra late. Pretiosissimus es rubinus, in petra bellagii te reconde. Quid plura? fuge gloriam sparsæ lucis, et tunc cum nocliluca intrinseco
D gloriæ splendore fulgebis. Quibus dictis, exhortator conticuit. » Hucusque Cyrillus.

Mystice, si apud regem, quanto magis apud Deum qui est Rex regum, et summe odit superbos, humiliare nos oportet, ac meminisse conditionis nostræ et fragilitatis, nec eximium sanctitatis aut sapientiæ locum nobis apud illum vindicare, nec in ipsius Ecclesia eminentem aliquem honoris gradum ambire? ne cogamur aut hic, aut postea coram Deo, angelis et iustis hominibus pudefieri, dum vel non assequimur desideratum in Ecclesia honorem, vel assecuti deprehendimur inferiores esse munere suscepto, ut aliis cedendum sit dignioribus. Hoc est quod monet S. Petrus ep. 1 cap. 5. 5. dicens: *Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis.*

Antistropha huic gnomæ Salomonis est illa Christi, qui verus est Salomon, Lucæ 14. 8. « Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit invitatus ab illo, et veniens is qui te et illum

invitavit, dicat tibi: Da huic locum, et tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere. Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco, ut, cum venerit qui te invitavit, dicat tibi: Amice, ascende superius, et erit tibi gloria coram simul discumbentibus.

Et in loco magnorum ne steteris.) Præter sensum proprium iam datum, hos quoque addas: Primo, q. d. Ne ambias alta subsellia, magnas dignitates, primas præfecturas; sed tuo licet modico vel mediocri gradu contentus quiete et modeste vive, donec a Deo vel a principe ad altiora evoceris. Vita enim privata et humilis est beata, quia caret mille curis, distractionibus, periculis, quibus scatet vita aulica magnatum et principum. Idipsum sero expertus Ovidius lib. 3. Tristium elegia 4. Ita canit, imo gemit:

Vita privata, vita beata.

Usibus edocto si quidquam credis amico,
Vive tibi, et longe nomina magna fuge.
Vive tibi quantumque potes prælustria vita:
Sævum prælustri fulmen ab arce venit.

Et inferius:

Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit: et intra
Fortunam debet quisque manere suam.
Vive sine invidia, mollesque inglorius annos
Exige, amicitias et tibi iunge pares.

Contentio de loco vitanda.

Denique noster Salomon, imo per eum loquens Spiritus sanctus Eccl. 4.6. *Melior est*, ait, *pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore et afflictione animi.*

Secundo, q. d. Noli contendere cum magnis de loco, ut si illi locum aliquem occuparint, tu eodem stare velis, prætendasque illum tibi deberi: hæ enim contentiones nascuntur ex ambitione, creantque periculum duelli, imo non raro belli cum publica magnaque multorum clade. Sane in Belgio sæpe vidimus urbes ab hoste occupari ac exercitus potentes profligari aut dissolvi, eo quod capitanei inter se de loco certarent, nec alter alteri cedere vellet. Quocirca Romani prisci hanc non generositatem, sed stoliditatem censebant, eamque morte puniebant. Sapienter et heroice Damonides, cum a chori magistro postremum in choro locum accepisset: *Euge*, ait, *chorage, reperisti quo pacto et hic locus per se inhonoratus, fiat honorificus.* Et Agesilaus puer, licet iam rex designatus, in ludo solemni a præfecto loco parum honorifico collocatus: *Bene habet*, ait, *ostendam enim non locum viris, sed viros loco conciliare dignitatem.* Ita Plutarch in Lacon. Dionysius rex cum offensus esset ab Aristippo philosopho, hominem ad cœnam vocavit et iussit eum in convivio infimum omnium accumbere. Hic Aristippus nihil offensus: *Hunc*, inquit, *locum, o rex, illustrare vis, ac honorificum reddere*; significans non locum reddere hominem viliorem, sed ex dignitate hominis honorem addi loco. Ita Laert. l. 2. c. 8.

Exempla.

Gradatim ascende.

Tertio, q. d. Noli subito ambire magnos magistratus et subsellia, sed initio parvos capesse, ab eisque gradatim ad maiores ascende; sic enim tandem ad summos evades. Ratio est: prima, quod omnium invidiæ pateant qui illico summa ambiunt, ac saltu heteroclito ex humo in thronum transilire nituntur; secunda, quod hic sit ordo omnis naturæ, artis et disciplinæ, ut a parvis pedetentim ad maiora fiat progressio. Sic enim puer sensim crescit, fitque adolescens, iuvenis, vir et tandem senex. Sic fruges et fructus omnes sensim crescunt: sic in militia tiro fit miles, deinde decurio, mox vexillifer, inde centurio, inde chiliarcha, etc. Sic in Ecclesia, nemo repente fit presbyter vel diaconus, sed per sex minores ordines velut gradus sensim eo ascendit: ita enim in singulis probat suam virtutem, et ad maiorem gradum se præparat et disponit. Unde S. Cyprian. lib. 4. epist. 2. ad Antonianum, laudat S. Cornelium, quod gradatim per singulos officiorum ordines ad Pontificatum ascenderit: *Non iste*, ait, *ad Episcopatum subito pervenit, sed per omnia Ecclesiastica officia promotus, et in divinis administrationibus Dominum sæpe promeritus, ad sacerdotii sublime fastigium cunctis religionis gradibus ascendit.*

Vers. 8. Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio cito; ne postea emendare non possis, cum dehonestaveris amicum tuum.) Ex Hebræo verti quoque potest: *Cum dehonestarit te amicus tuus*; amicus enim a te læsus te vicissim lædet, et probrum probro regerens, secreta et verecunda tua nudabit.

Est hic triplex dispunctio: primo enim R. Levi, R. Salomon, Aben Ezra et moderna Biblia Hebræa τὸ *quæ viderunt oculi tui*, referunt ad v. præced. de rege et magnatibus; secundo, Septuag. illa a cæteris seiungunt, et subaudiendo verbum *dicito*, gnomen separatam constituunt; unde vertunt: *Quæ oculi tui viderunt ea dicito, ne temere proruas in litem vel pugnam, ne ad finem facti te pœniteat*; tertio, optime Noster, Pagnin. Vatablus et alii sequentibus annectunt.

Igitur primo, Hebræi illis verbis omissis, et ad versum præcedentem reiectis, sic hanc gnomen efferunt. R. Salomon: *Ne litem capessas contra amicum, ut non pudefias, quod cum amico iure certaris, cum quo gratia certare debebas*; Chald. *Ne egrediaris ad iurgium cito, ut non contendas postea quando exasperaveris amicum tuum, vel quando te exasperaverit amicus tuus*; Syrus, *Ne egrediaris ad iudicium velociter, ne quando iudicaveris, exprobret tibi amicus tuus*, Baynus, *Ne egrediaris ad litem, sed festina ut finem imponas, ne pudefaciat te amicus tuus*; præoccupando te, et ad amicitiam redintegrandam invitando; Aben Ezra, *Ne exeas ad litigandum nisi prius causam expenderis, et eam iustam esse apud te decreveris, ne male audias apud amicos tuos, et litium consectator appelleris.*

Secunda dispunctio Septuag. ambigua est, et tam ad præcedentem quam ad præsentem versum referri potest. Ad præcedentem, q. d. Ne ostentes te tuamque sapientiam coram rege, sed si qua de re ab eo rogeris, candide et simpliciter dicito ea quæ viderunt oculi tui, id est ea quæ vidisti vel audivisti: sic enim arrogantis fastum devitabis, et modesti veracisque nomen apud eum obtinebis. Hic sensus valde appositus est. Si ad præsentem referas, per iurgium accipe causam et litem civilem, q. d. Tu qui in lite testimonium apud iudicem dicis, ea tantum depone quæ oculis tuis aspexeris, et rursus ex his quæ vidisti, ne quid celeriter et imparate in causa aliqua rogatus dixeris, ne sera te postea pœnitentia dictorum capiat, tunc scilicet cum reum liberare non possis, aut nolis; ne cogaris retractare quod dixisti, itaque mendax habearis; uti faciunt multi, qua in re similes sunt crocodilis, canibus venaticis, similibusque bestiis, quæ cum semel prædæ dentes infixerint, vix umquam evellunt. Ita Salazar. Huc facit illud: *Nescit vox missa reverti.*

Tertia dispunctio Nostri commodissima, aptissimum et maxime connexum sensum exhibet. Monet enim, ait Iansen. ne quis per iurgium et contentionem publicum faciat alicuius crimen, etiamsi oculis suis illud conspexerit, multo minus si vano audierit tantum rumore; sed secundum Christi præceptum cum peccaverit frater aliquis, secreto moneatur, idque non per contentionem, sed in spiritu lenitatis contra quorumdam morem, qui statim ubi aliqua viderint in proximo, quæ sint reprehendenda, mox cum iurgio et stomacho proferunt, ac palam faciunt. Itaque notanda tria quæ hic dicuntur: *Ne proferas*, et *in iurgio* et *cito*; neque enim crimina, maxime secreta, sunt proferenda et publicanda, nec cum iurgio sunt reprehendenda, nec cito aut præcipitanter, sed tempore et loco opportuno. Quamquam illud *in iurgio* aliter accipi possit, videlicet non pro *cum iurgio*, aut *per iurgium*, sed pro *inter iurgandum*, ut significetur, si litem aut contentionem aliquam habere cum aliquo contingat, cavendum, ut ne per impatientiam animi ac se vindicandi causa, quid etiam earum rerum quas vidit, effutiat contra alium; ne, cum proximum suum infamia aliqua asperserit, non possit id postea corrigere, et famam ereptam restituere, sicque se et coram Deo obnoxium faciat magno peccato, et apud læsum magno exponat periculo.

Sapienter Plutarch. in Moral. *Velut navem*, ait, *arreptam fluctibus anchora non licet sistere, ita nec verbum*

in altum emissum; et rursum: *Ut proclive non est avem e manu emissam recipere, ita nec dictum semel ab ore profectum.*

Vers. 9. et 10. CAUSAM TUAM TRACTA CUM AMICO TUO, ET SECRETUM EXTRANEO NE REVELES: NE FORTE INSULTET TIBI CUM AUDIERIT, ET EXPROBRARE NON CESSET.) Pro *insultet* hebr. est יחסדך *iechassedecha;* quod proprie significat: *Ne in te pius et beneficus sit;* sed hic et alibi per antiphrasin contrarium significat. Unde Tigurina vertit, *ne forte audiens subtrahat a te beneficentiam;* Vatabl. et Pagnin. *probris ne afficiat te;* Chald. *ne exprobret tibi.*

Causa hic quintuplici respectu, quintupliciter accipi potest; unde quintuplex oritur sensus.

Primo enim Caietan. sic ex Hebræo vertens: *Lis tua lis socii tui, et secretum alterius ne detegas, ne exprobret tibi, et infamia tua non quiescat;* sic explicat: Charitatis plena monitio, ut litigiosam causam amici tui reputes tuam, et simile huic est mandatum, ut secretum alterius non detegas, sed tamquam secretum tuum habeas. Et ratio subditur: Ne propria fama damnum patiatur irreparabile, afficiente te contumelia audiente detegi secreta, causamque amici a te non æstimari. Irreparabilitas enim famæ significatur dicendo: *Infamia tua non requiescet;* infames enim sunt, et læsæ amicitiæ rei, qui amici secreta produnt, aut ei in lite et adversitate, non opitulantur. Hæc Caietan.

Secundo, R. Salomon, q. d. Tu quidem iuste causam tuam cum amico iure prosequi potes, si ipse tecum litigare velit, teque ad litigandum cogat; cave tamen ne in lite secretum eius reveles, ut probrum maiorum eius, qui iam vita functi sunt, quod cæteri ignorabant, in lucem revoces. Sic enim proditor amicitiæ et secreti audies, atque amicus a te læsus, cæterique hoc proditionis crimen tibi exprobrare non cessabunt.

Tertio, Vatabl. q. d. Causam et litem tuam, quam cum alio habes, age non coram iudice, sed coram amico, ut is amice et secreto velut arbiter litem dirimat vel componat: si enim causam in iudicium deducas, omnium sermonibus, iudiciis et dicteriis te expones, atque pericula diffamationum, expensarum, aliorumque damnorum, quæ lites consequi solent, subibis.

Quarto, Hugo, Arboreus et Iansen. Significatur, inquiunt, non debere quemquam nimis fidere sibi in gerendis suis negotiis et causis, sed si quod habeat negotium, maxime singulare et arduum, tractandum illud cum alio; non tamen cum quovis, sed cum amico quopiam, de cuius fide non dubitetur, qui et bene consulere velit et secretum servare. Cavendum enim ne quis secretum suum homini extraneo, cuius integritas non sit satis explorata, revelet, ne forte quod audivit secretum, publice obiiciat, et sine cessatione improperet. Huc accedit S. Thom. 2. 2. q. 189. art. 10. ad 2. ubi docet causam temporalem tractandam cum amico temporali; spiritalem (qualis est ingressus Religionis) cum amico spiritali.

Quinto, et genuine, hæc gnome pertinet ad litem et iurgium, de quo v. præced. q. d. Si quid causæ, litis, iurgii et querelæ habeas contra amicum, cum eo amice et secreto illam pertracta, exponendo illi ea dicta vel facta ipsius, quæ tibi iniuria videntur, teque affligunt et cruciant, ut ipse vel earum rationem reddat, vel veniæ petitione aliave satisfactione læsionem sarciat, et amicitiam redintegret: quare secreta hæc inter te et amicum dissidia, secreta probra, secretas iniurias extraneo (cuius incerta et dubia est fides) ne reveles, uti imprudentes et impatientes facere solent, qui læsi ab amico, illico queruli eum apud obvios et exteros quoslibet traducunt, eisque iniurias sibi ab eo illatas narrant et amplificant. Extraneus enim facile te ridebit tibique insultabit, et eadem divulgare, imo in faciem tibi exprobrare non cessabit. Hoc est quod sanxit Christus Matth. 18. 15. dicens: *Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum: si te audierit, lucratus eris fratrem tuum.* Ita Beda.

Hunc esse sensum patet ex Hebræo qui habet: *Litem tuam litiga* (Chald. *iudica*) *cum amico tuo, et secretum alteri ne reveles;* ne forte exprobret tibi, et infamia tua non revertatur; Chald. *ne forte exprobret tibi cum audierit, et famam tuam pervertat;* Syrus, *et multi te iudicent,* id est vituperent et condemnent. Et ex Septuag. qui in Roman. et Complut. intricati et obscuri sunt, clare vero ab auctore Catenæ Græcor. sic redduntur: *Si quando probro te affecerit amicus tuus, dissimula, retroque secede; neque ob id illum asperneris, ne conviciis te appetat; adeoque talis hinc rixa et inimicitia oboriatur, quæ non facile decedat, verum diu multumque instar mortis te infestet,* q. d. Si lis tibi inciderit cum amico, illumque videris ira accensum parturire verba indignationis plena, quæ in te evomat; tu prudenter abi et secede, dum ira eius defervescat, quo facto quiete cum ratione causam tuam cum eo age: si enim furenti obsistas, tu quoque furere incipies, eiusque furorem magis accendes, unde fiet ut utrimque multa probra iaciantur, quæ utrumque apud audientes infament, et infamia semel contracta deinde deleri non possit. Huc facit symbolum Pythagoræ: *Cibum in scapham putridam ne ponas,* id est *secretum ne committas improbis et garrulis.*

Nota. Pro *rixa et inimicitia,* etc. *quæ instar mortis te infestet;* Roman. et Complut. vertunt: *Rixa tua et inimicitia non aberit, sed erit tibi æqualis morti;* tum quia durabit usque ad mortem; amicus enim læsus ab amico improperio, revelatione secreti et plaga dolosa, est irreconciliabilis, uti ait Eccl. c. 22. 27. tum quia inimicitia interimit amicitiam, quæ est quasi vita amicorum; amans enim vivit in amato, et amicus in amico: anima enim magis est ubi amat, quam ubi animat: *Sicut de Oreste et Pylade traditur, si non fingitur, qui vellent pro invicem, vel simul mori, quia morte illis peius erat non simul vivere,* ait S. August. l. 4. Confess. c. 6. Amicitia ergo est amicorum vita; inimicitia vero eorumdem mors. Tum denique quia perpetuæ inimicitiæ et rixæ, præsertim eorum qui antea fuerunt amici, sunt molestissimæ, ut homo malit mori quam in perpetuis litibus rixisque vivere, simul et periculosissimæ, ac non raro in mutuas cædes desinunt. Quocirca Moses, imo Deus, Iudæis ita sancit Levit. 19. 17. *Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas super illo peccatum. Non quæras ultionem, nec memor eris iniuriæ civium tuorum.*

GRATIA ET AMICITIA LIBERANT, QUAS TIBI SERVA, NE EXPROBRABILIS FIAS.) Pro *liberant* græce est ἐλευθεροῖ id est libertate donant, servitute liberant, liberum, ingenuum, liberalem, generosum efficiunt. Hic versus non est in Hebræo; unde et versui præcedenti sub eodem numero annectitur; sed transcriptus est ex Sept. ubi sic habet: *Gratia et amicitia libertatem pariunt, quas, ne probris obnoxius fias, tibi serves, viasque tuas custodi* συναλλακτῶς, *id est conciliabiliter,* placide, benevole, composite; συναλλακτος enim vocatur liberalis, placidus, facilis, compositus, benignus, benevolus, qui sua benevolentia et compositione morum omnes sibi devincit et conciliat.

Dixerat Salomon non esse litigandum cum amico, sed eius iniuriam vel dissimulandam, vel secreto et amice cum eo pertractandam, ut amicitia non dissuatur, sed fortius coalescat et redintegretur: nunc causam subdit, quod gratia et amicitia sint virtus et dos nobilissima, quæ hominem liberum, liberalem et generosum efficiat, ut malit sapiens eam servare, et aliquid iniuriæ ab amico perpeti, quam amicitiam frangere, et iniuriam lite prosequi vel ulcisci. Hoc enim est animi liberalis et generosi, qui aliam parit libertatem, qua homo a metu, periculis, rixis, aliisque mille malis, quæ ex inimicitia consequi solent, liberatur. Unde Iansen. sic explicat: Significatur, inquit, gratiam et amicitiam, id est favorem et benevolentiam Dei et hominum, liberum et ingenuum reddere hominem, ita ut servili timore sibi male non metuat, sed per gratiam ac amicitiam Dei hominumque securus sit, ac libero vivat animo, atque sæpe a multis malis per illa liberetur: proinde merito curam illorum habendam ut custodiantur

et firmentur, ne qui prius bene munitus erat aliorum gratia et amicitia, illis amissis fiat exprobralis. Sic etiam cuique custodiendas vias et actiones omnes, ut facile cum ipso transigi possit, nec durus sit ac præfractus, sed semper facilem se præbeat ac pacificum, ita ut etiamsi quid controversiæ incidat, facilem conciliationem admittat, ne scissa amicitia postea non facile resarciri possit.

Unde Sept. addunt: *Custodi vias tuas* εὐσυναλλάκτως, id est *composite* et *conciliabiliter*, q. d. Ita mores tuos compone, ut omnium gratiam tibi concilies, in diesque novos tibi paries amicos, qui te diligant, protegant, promoveant. Qua in re vites imitari debemus. *Vites* enim, ait Plutarch. l. de Adulatorib. vitand. *effusis palmitibus proxima quæque arbusta claviculis suis complexa, latiores fiunt; sic plures per amicitiam sibi adiungere felicissimum est.* Hinc Epaminondas, teste Æliano l. Variar. histor. dicere solebat: *Non prius interdiu discedendum e foro esse, quam novum aliquem amicum ad veteres adieceris,* idque Scipionem Africanum factitasse perhibent. Socrate interrogante Crœsum: quid magni e regno esset consecutus? cum ille respondisset: *Ut hostes ulciscerer, et amicos beneficio afficerem. Multo,* inquit, *melius fecisses, si et illos tibi amicos ascivisses.* Ita Maximus ser. 6. Sic cum Pompeius hostes ferro perdomandos, amicos favore colendos censeret, Iulius Cæsar melius utrosque beneficiis devinciendos censuit. Maius enim meliusque est ex inimico amicum facere, quam eum perdere et ulcisci. Porro τὸ εὐσυναλλάκτως, id est *conciliabiliter*, egregie explicat S. Bernard. serm. 2. in festo Ss. Petri et Pauli: *Arbitror*, inquit, *quod tu qui in congregatione es, bene vivis, si vivis ordinabiliter, sociabiliter et humiliter. Ordinabiliter tibi, sociabiliter proximo, humiliter Deo. Ordinabiliter, ut tu in omni conversatione tua sollicitus sis observare vias tuas, et in conspectu Domini, et in conspectu proximi, cavens et tibi a peccato, et illi a scandalo: sociabiliter, ut studeas amari et amare; blandum te et affabilem exhibere, supportare non solum patienter, sed et libenter infirmitates fratrum tuorum, tam morum quam corporum. Humiliter, ut, cum hæc omnia feceris, spiritum vanitatis studeas exufflare qui ex huiusmodi nasci solet, et quantumcumque illum senseris, negare omnino consensum.*

Amicos multiplica. Gnomon.

Modus bene vivendi triplex.

Vers 11. MALA AUREA IN LECTIS ARGENTEIS, VERBUM DICTUM IN TEMPORE SUO.) Noster videtur legisse משכבות *miskabot*, id est lectis. Iam legunt משכיות *maskiot*, id est in cælaturis vel cancellis. Unde Sept. vertunt: *Malum aureum in monili sardii;* Symmach. et Theodot. *in conspicuis argenti;* Syrus: *pomum aureum in opere fusili argenti;* Pagnin. *in picturis argenteis;* Chald. *in imaginibus argenteis;* Caiet. *in cæsuris;* alii, *in cælaturis;* R. Abraham *in absconditis*, vel *in thesauris argenti;* Vatabl. *in cælatis vasis argenti;* Arias, *in thecis transparentibus argenti.*

Igitur primarium trium linguarum trina hic est lectio et versio, ac consequenter trinus sensus. Discrepant enim a se invicem latina, hebræa et græca, ac proinde cuique sua danda est explicatio.

Primo ergo Latinus Vulgatus interpres *mala aurea* ab aurifice fabrefacta accipere videtur, quæ ex lectis argenteis suspensa sunt, hoc est, ad argenteum et cælatum lectorum operculum dependent. Sic enim Esther 1. 6. rex Assuerus magnificentiæ causa in convivio suo regali lectulos apparavit aureos et argenteos, ut in iis convivæ discumberent, in quibus elegantiæ causa mala aurea incidi vel affigi poterant, ut convivarum oculos pascerent, ac simul ciborum orexim et appetitum acuerent. Sensus ergo est, ait Iansen. Quemadmodum mala aurea affixa lectis argenteis, aut ab eis dependentia exornant multum lectos, recreant atque delectant, et propter varietatem et propter pretiositatem et propter artis elegantiam: ita verbum opportuno tempore dictum multum afficit audientes, et ipsum proferentem mire exornat: verbum enim prudens si non dicatur suo tempore, est quidem quasi pomum aureum, ac in se multi pretii; sed si iungatur tempori suo, quo commode dicatur et opportune, veluti aureum pomum est argenteis lectis insertum, valde scilicet recreans hominesque afficiens: antiquitus enim ditissimi et potentissimi reges lectos habebant aureos et argenteos, eosque mira varietate exornatos, ut habetur Esther 1. Hebræa habent *verbum dictum in rotis suis*, hoc est, dictum debitis quibusdam modis ac coloribus rhetoricis exornatum, quibus veluti rotis vehatur in audientium aures.

Hinc mystice Beda: « Verba, inquit, prædicatoris apposite ad captum auditorum concinnata sunt mala, quia de arbore vitæ, hoc est, de Dei sapientia sunt orta: aurea, quia charitatem menti infundunt; lectis etiam comparantur, quia requiem præstant animabus audientium: argenteis, quia splendore fulgent veritatis. Mala ergo aurea superaddit ornatui lectorum argenteorum, quisquis divina eloquia spiritualibus plena sensibus atque mysteriis, quibus suaviter animus pascitur et accenditur, opportuno tempore superaddit rudioribus ac simplicioribus doctrinis, per quarum custodiam et hic præstatur pax animæ et ad quietem pervenitur æternam. »

Minus concinne alii per *mala aurea* accipiunt pedes aureos lectorum, quos Clemens Alexandr. in Pædag. vocat Χρυσοτεύκτους, id est auro insistentes, puta aureis pedibus subnixos, q. d. Sicut pedes lectorum tornati ex auro, ac rotundi, ut videantur esse mala aurea, lectos tricliniorum tam ornant quam sustinent; sic et verbum dictum in tempore suo. Minus, inquam, apte, tum quia mala aurea dicuntur esse in lectis, non lecti incumbere malis aureis; tum quia tempus opportunum dicitur potius ornare verbum sapiens, quam ab eo ornari.

Secundo, iuxta textum hebræum, valde apposite verbum opportune dictum comparatur malis aureis collocatis במשכיות *bemaskioth*, id est in sculpturis, cælaturis, vel cancellis argenti, quæ scilicet inclusæ sunt thecis argenteis, sed cancellatis, ut per cancellorum foramina malum aureum quod intrinsecus est conspiciatur: radix enim שכה *sachà* significat conspicere et intueri res cælatas, pictas, figuratas et affabre elaboratas. Unde Symmac. vertit. *in thecis perspicuis.* Forte Noster has thecas vocat *lectos* per hebraismum, quia sicut homo in lecto, sic mala aurea in theca sua requiescunt. Iam si aurum ornandum erat pretioso alio metallo, nullum quidem opportunius quam argentum, per cuius foramina subtilissima introspici posset splendor auri, si quis attente dispiceret; sin longiuscule videret, nihil præter argentum videre videretur. Huc facit illud Cant. 1. 11. *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.*

Verbum opportunum simile pomo aureo in theca argentea.

Igitur primo, sicut mira est elegantia pomi aurei affabre inclusi cancellis argenteis, quæ intuentium oculos insigniter oblectat et rapit: sic pariter mira est venustas sententiæ gravis opportune dictæ. Secundo, sicut magnum est pretium auri involuti argento, sic magnum est pretium sententiæ prudenter prolatæ. Tertio, sicut in pomo aureo argenteis cancellis incluso, magna 1.
est et concinna varietas auri, argenti, cancellorum, figu- 2.
rarum, sculpturarum etc. quæ mire intuentes recreat: sic 3.
pariter in dictis sapientum magna est sapientiæ, eloquentiæ, figurarum, troporum, similitudinum copiosa varietas, et variegata copia, quæ audientes pascit et recreat.
Quarto, sicut malum aureum interius latens, exterius 4.
cancellis argenteis velatur et ornatur, ita ut aspicienti primo occurrat aspectus argenti cancellati, deinde penitus perspicienti occurrat species mali aurei interius latentis: sic pariter sermo sapientis exterius decoram habet phrasim, et quasi tegmen eloquentiæ, quæ argento sonoro comparatur: interius vero habet sensum reconditum sapientiæ, quæ auro respondet. Id videre est maxime in parabolis, quales sunt hæ Salomonis, quæ exterius elegantem parabolæ speciem compositis et reticulatis verbis exhibent, sed interius arcanum, puta parabolicum et symbolicum sensum penitus eas rimanti ostentant.

Quocirca R. Moses in libro, *More hannebuchim*, id est, doctore perplexorum et ductore dubitantium, cap. 1. apud Galatinum lib. 1. de Arcanis fidei, c. 6. vertit: *Sicut malum aureum in reticula argenti, sic verbum dictum ad duas facies suas,* q. d. Sicut malum aureum inclusum re-

ticulo argenteo duas quasi habet facies, unam externam reticuli argentei, alteram internam et reconditam mali aurei; sic et parabola duplicem habet sensum, unum externum et apertum, qui est literalis; alterum internum et reconditum, qui est mysticus, puta allegoricus vel anagogicus, sive cabalisticus. Vide igitur quanto artificio, et quam exquisita arte elaborari oporteat parabolam, quanto verborum splendore, quam gravis sententia exornanda ei recondenda. Ita R. Levi, R. Salomon, Aben Ezra, Lyran. et noster Pineda lib. 3. de Rebus Salomonis c. 46.

Accedit versio Tigurina: *Mala aurea in cælatis vasis argenteis, est verbum tempestive prolatum;* Vatabl. *Mala aurea in cælaturis argenteis.* Additque: *Proprie vox Hebræa significat thecas, in quibus lapides pretiosi recluduntur, ita tamen ut videantur: Gallice,* claires voyes. *Hæ autem thecæ fiebant ex argento, ubi erant foramina, per quæ poma illa aurea conspicerentur a Salomone ipso.* Verisimile est tempore Salomonis qui præ regibus omnibus abundavit auro et argento, has thecas in usu fuisse in ornatum tum palatii regii, tum templi, tum privatorum; ac forte ea velut monilia ex collo gestabant, uti modo nobiles gestant bullas aureas et argenteas supra pectus, quæ ob rotunditatem a nonnullis poma aurea et argentea vocitantur. Alii per thecas hasce accipiunt abacos sive armaria et repositoria, in quibus Salomonis aurea supellex recondebatur, quæ ianuis reticulatis argenteis claudebantur, per cuius foramina videri poterat supellex aurea.

Caietan. vertit, *Mala auri in cæsuris argenti, verbum ordinatum super rotas auri*, sicque explicat, q. d. Sicut si quis artifex efformet arbuscula, vel virgultum argenteum variis intersectionibus quasi ramis incisum, producens mala auri, non solum pretiosum, sed artificiosum pulchrumque spectaculum oculis intuentium exhibebit: sic pariter qui ordinat verba super rotas suas, audientium gratiam sibi conciliat: est enim et pretiosus, et pulcher, ac mirandus sermo ordinatus super rotas suas, hoc est, super loca topica, super colores rhetoricos, super phrases modosque loquendi elegantes et concinnos. Hæ enim sunt rotæ sermonis, quibus vehitur sermo ad persuadendum et instruendum auditorem. Ita Caiet.

Tertio, Septuag. græce vertunt: *Sicut aurea mala in monili sardii*, vel, ut legit auctor Catenæ Græcor. *Quod malum aureum est monili sardio, hoc sermo opportunus suo est auctori.* Aliqui hoc per hypallagen exponunt, q. d. Quod monile sardii est malo aureo, hoc sermo opportunus suo est auctori. Nam sardius est lapis pretiosus qui in palis annulorum aureorum velut gemma, vel in collaribus et catenis aureis velut bulla adiungi, et super pectus dependere solet. Congruit enim sardius cum aureo colore; est enim rubeus ut aurum: unde simili phrasi subditur apud Septuag. *Quod sardius insertus est aureæ inauri, hoc sermo sapiens est auri obsequenti.* Simili modo ait Eccles. cap. 32. 7. *Gemmula carbunculi in ornamento auri, et* (sic) *comparatio musicorum in convivio vini. Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi; sic numerus musicorum in iucundo et moderato vino.* Mystice auctor Catenæ Græcor. Sicut, ait, malum aureum congruit sardio, sic Dei cognitio congruit animæ castæ et puræ. Per aurum enim designatur cognitio, per sardium honesta actio.

Dubito an in Septuag. pro σαρδίου non legendum sit ἀργυρίου, id est *argenti.* Sic enim habent Hebræa, Chald. Latina, quin et Syrus qui sequi solet Septuag. Tunc sensus foret appositus, q. d. Sicut malum aureum annulo argenteo velut pala insertum, aut catenæ argenteæ velut bulla appensum, eamdem decorat et exornat; sic pariter opportunitas ornat verbum, si videlicet illud congruo et opportuno loco et tempore proferatur. Hinc Syrus vertit: *Sicut pomum aureum in opere fusili argenti.* Quod rursus sic exponas, q. d. Sicut pomum aureum in phiala vel lance argento cælata positum, pulchrius et speciosius apparet: sic pariter verbum sapiens opportuno tempore prolatum, novum quemdam decorem acquirit, et seipso pulchrius apparet. Huc quoque posset revocari lectio Vulgata: phiala enim vel lanx argentea hebraica metaphora potest vocari lectus, quia in ea quasi in lecto malum aureum decore collocatur et requiescit. Hic sensus valde planus est et obvius: solent enim mala aurea tum fabrefacta, tum naturalia et viva in lancibus argenteis proponi, et convivis exhiberi.

Verbum suas habet rotas, quid?

VERBUM DICTUM IN TEMPORE SUO.) Hebr. באפניו *beophnau*, id est *dictum in rotis suis.* At quid rotis cum verbis, et cum lectis argenteis? Respondetur alludi ad lectos rotatiles veterum, quales etiamnum videmus in domibus nobilium et principum, qui de una aula in aliam, de uno triclinio in aliud, per rotas illis subiectas facile moveri et rotari possunt: lectus enim quadratus habet speciem currus, cui rotæ inferne subiici queunt et solent: hic autem olim argenteis laminis obduci, vel operculo ex argento cælato tegi et ornari solebat, et etiamnum solet apud principes; superne vero quatuor columellis ad quatuor eius angulos insistebant capitella rotunda ex auro in speciem pomorum, quæ proinde hic *mala aurea* vocantur, quæ idcirco lecto et rotis argenteis incumbere et quasi vehi videbantur. Rursum *mala aurea* ex cælo, sive tecto lecti argenteo suspendi solebant. Sensus ergo est, q. d. Sicut mala aurea insistentia, et quasi vecta lecto rotisque argenteis, magnum sui pretium æque ac pulchritudinem intuentibus exhibent: sic pariter verbum in rotis suis, id est in suis circumstantiis circumspecte, apposite et opportune dictum, magnum audientibus exhibet ornatum et fructum: uti in primis patet in verbo Dei, quod interius animæ loquitur ut eam a peccato ad iustitiam, vel a iustitia et sanctitate minore ad maiorem traducat. Ista enim si dicantur congrue et opportuno tempore, animam convertunt et sanctificant. Hæc enim est gratia efficax et congrua, quæ scilicet datur congruo tempore, congruaque audientis dispositione ad eam recipiendam illique obediendum.

Opportunitas similis rotis.

Porro verba opportune dicta, recte dicuntur dicta in
rotis suis. Primo, quia instar rotarum sunt rotunda et
apte composita, ut nihil in eis sit scabrum, nihil durum,
nihil præfractum. Sic Cicero lib. de Claris orator. *Ver-* 1.
borum, ait, *apta, et quasi rotunda connexio*: et de Oratore: *Thucydides autem præfractior, nec, ut ita dicam, rotundus.* Et Iuvenal.

Aut curtum sermone rotundo
Torqueat enthymema.

Et Horatius:

Graiis dedit ore rotundo
Musa loqui.

Secundo, quia instar rotarum concinne decurrunt et vol- 2.
vuntur in animam audientis. Tertio, quia instar rotarum 3.
nusquam exorbitant, sed in orbitis suis plane, secure, et
celeriter rotantur. Quarto, quia instar rotarum placide 4.
suaviterque vehunt, tam verba, quam sensus verborum
ad aures mentemque audientium. Quinto, quia sicut rota 5.
aptatur et æquatur orbitæ suæ, sic et verbum aptandum
et æquandum est tempori et occasioni.

Verbum ergo dictum in rotis suis est verbum concinnum, compositum et aptatum tempori. Hinc Hebræi per אפן *ophan*, id est rotam, metaphorice significant circumstantiam, modum, occasionem, congruentiam. Est metaphora ab aurigatione: quod enim est auriga in curru, hoc est mens in sermone; mens enim est auriga linguæ et sermonis. Opportunitas ergo, sive opportunum tempus, puta si verbum dicatur congruo modo, loco, tempore, etc. est quasi rota quæ verbum quasi malum aureum vehit, et inserit in animum audientis; si enim idem verbum alio et importuno tempore dicatur, ab audiente non capietur, imo refutabitur et respuetur, uti patet experientia. Hinc qui aliquid alteri persuadere conantur, captant commodas occasiones, et mollia fandi tempora. Quocirca pro *verbum dictum in rotis suis*, id est in *tempore suo,* alii vertunt, *dictum in circumvolutione sua;* Baynus, *in circumferentia sua*; Pagnin. *in modis suis*; alii, *in circumstantiis suis;* Chald. et Vatabl. *Verbum di-*

ctum opportune; Symm. et Vulg. *in tempore suo;* R. Salomon: *Sermo supra basim pronuntiatus*, id est, *recte fundatus et fixus;* Aben Ezra vero et R. Moyses vertunt: *Dictum in faciebus suis*, vel *in utraque facie sua;* censent enim א in אפניו *aphnau* non esse radicale, sed heemanticum et ascititium, uti est in אשמורה *asmura*, id est custodia, a *rad.* שמר *sciamar*, id est custodivit. Consequenter censent *aphnau* radicaliter idem est quod פניו *panav*, id est facies suas, vel ad utramque faciem suam, ut sit duale.

Iam *verbum dictum ad facies suas*, R. Moses exponit dictum iuxta sensum litteralem et mysticum, id est dictum circumspecte, quod scilicet ante quam proferatur, respicit et circumspicit omnes peristases et circumstantias loci, temporis, et personarum, ut nonnisi opportuno tempore, ut vertit Noster, se exerat et depromat.

Ex dictis liquet mala aurea non naturalia, vera et viva, qualia sunt citria, aurantia et cydonia, sed artificialia, puta ab aurifabro formata ex auro, passim ab Interpretibus hic accipi. Noster tamen Salazar concinnius et venustius mala aurea vera accipit, puta cydonia, quæ suo odore, æque ac rosæ cæterique flores, convivas recreant, et ebrietati resistunt, eaque de causa cum floribus solebant lectulis et mensis convivarum inspergi, uti docet Athenæus l. 3. *Multa mala,* ait, *cydonia mittebant in thorum regi, multaque myrti folia, rosarumque ac violarum elegantes orbes*, ut sensus sit, q. d. Quemadmodum *mala aurea,* id est cydonia aut melina, super lectos argenteos, id est tricliniares seu epulares, ad stipandos convivas missa, ebrietatem arcent; sic etiam *verbum dictum in tempore suo,* vel *cum rotis suis*, nimirum problema aliquod obscurum opportune inter epulas coniectum, mirifice convivarum ebrietati succurrit, vel potius ipsam prohibet; nam ne mentes obtusis mero capitibus ad illud edisserendum ineptæ reddantur, nullus non temperanter bibit.

Hæc expositio apta est, sed arcta: arctat enim verbum opportune dictum ad problemata convivii. Quare melius generaliusque Baynus accipit verbum congruæ amicæque monitionis et correptionis, q. d. Quemadmodum mala super lectulos triclinii argenteos coniecta convivæ temulentiam coercent, et caput contra merum obfirmant: ita etiam benevola et amica correptio morum tempestive adhibita, hominem ira aut aliqua alia vehementi affectione correptum deebriat ac sibi reddit.

Generalissime et plenissime accipias hic verbum quodlibet, sive monitionis sive consilii, sive instructionis, sive consolationis, etc. q. d. Sicut mala aurea lectulis argenteis inspersa convivas recreant, roborant, pascunt: sic pariter verbum quodlibet congrue et opportune dictum audientes recreat, roborat et pascit. Huic similis est gnome S. Chrysost. apud Maxim. serm. 31. *Libere loqui subinde etiam vulgares solent; at decenter et tempestive cum modo et prudentia licentia uti, hoc demum magni est et admirabilis animi.* Et illa Plinii l. 25. c. 5. in fine: *Ut elleborum tametsi efficax, tamen medici vetant dari senibus, aut pueris, aut exilibus, aut timidis; ita admonitio sic est temperanda, ut ferre possit quem velis emendare; nec solum spectandum est vitium, sed natura quoque eius, cuius vitio studeas mederi.* Idem lib. 15. c. 14. *Morus,* ait, *novissima omnium germinat, et tamen parit inter primas; ita qui tempus optimum opperiuntur rei conficiendæ, etiamsi serius cœperint, tamen maturius conficiunt.* Idem l. 11. c. 6. et 10. *Apes peragunt opus suum non statis diebus, sed quoties cœli commoditas invitat; ita suo quoque tempore capienda est occasio.*

Vers. 12. INAURIS AUREA, ET MARGARITUM FULGENS, QUI ARGUIT SAPIENTEM, ET AUREM OBEDIENTEM.) Pro *margaritum fulgens* hebr. est חלי כתם *choli chatem*, quod Hebræi passim vertunt: *Ornamentum auri obryzi*, vel *monile aureum.* Ita Pagn. Caiet. Vatabl. et alii. Sept. vertunt: *sardium pretiosum*; Syrus: *sardium bonum;* Chal. *vasa smaragdina;* alii: *diadema,* vel *corona aurea;* alii ut Noster: *margaritum fulgens;* alii: *orarium precatorium, placatorium aureum*, id est monile omnibus placens, omnesque alliciens et placens. Rursum pro *sapientem* ex Hebræo verti potest cum Caiet. *sapiens* in nominativo ut sapiens qui arguit, hic comparetur inauri aureæ et margarito fulgenti. Insuper variant hic prisci Interpretes: aliter enim vertunt Septuag. aliter Chald. aliter Noster. Trina ergo hic versio trinum pariter poscit sensum.

Primo, Septuag. et ex eis Syrus vertunt: *quod pretiosus sardius illigatus*, vel *insertus est aureæ inauri; hoc sermo sapiens dimissus in aurem obedientem est auri.* Ita Auctor Catenæ Græcorum ubi corripiens, et correptio, sive sermo sapiens, comparatur sardio; correptus vero et edoctus qui sermoni obedit, comparatur inauri aureæ, q. d. Sicut sardius apte componitur cum inaure aurea, illamque exornat; sic pariter sapiens monitor et monitio apte componitur cum aure obediente, illamque mire condecorat. Ad hunc sensum Vulgatam Latinam accommodat Beda: *Recte,* ait, *humilis auditor inauri comparatur aureæ, qui dum libenter increpanti et arguenti aurem accommodat, iam se ad recipiendam claritatem cælestis sapientiæ præparat, iam supernæ lucis visioni appropiat.* Postea vero subiicit de doctore: *Recte doctor eruditus margarito fulgenti assimilatur, quia dum emendationem morum, dum supernorum scientiam desiderantibus, ac pie quærentibus animis ostendit, quasi aureo ornatui maiorem insuper gratioremque fulgorem gemmæ ardentis advectit.*

Huc pertinet versio Caietani: *Inauris aurea et monile obryzi, arguens sapiens super aurem obedientem*, q. d. Correptio et disciplina ornat tam corripientem quam correptum, tam doctorem quam docilem discipulum; huic enim qui aure eam excipit, est loco inauris aureæ; illi vero qui illam ore promit, est loco monilis et torquis aurei.

Secundo Chald. vertit: *Inauris aurea et vasa smaragdina, correptio sapiens in aure obediente.* Per *vasa smaragdina* aliqui accipiunt pocula pretiosa e smaragdo, quibus divites et nobiles in conviviis utebantur, iisque invicem cum apprecatione salutis præbibebant, q. d. Sicut modimperator, sive herus et præfectus convivii, convivis propinat calicem pretiosum, v. g. smaragdis ornatum, in eoque vinum præstans, sed acre et amarum (unde Italorum proverbium: *Il vino amaro ti sia caro;* amarum enim roborat stringitque stomachum, quem dulce vinum laxat et solvit) convivæ vero calicem hunc ut amoris symbolum, utque salutiferum cum simili salutis apprecatione avide excipiunt et hauriunt: sic quoque sapiens doctor discipulo propinat amaram disciplinam et correctionem, ut vitia eius resecet, velut calicem vinumque amarum, sed pretiosum et salutiferum, quem proinde discipulus amanter avideque excipiat et hauriat oportet. Possunt tamen quælibet vasa smaragdina hic accipi; smaragdus enim et pretio et colore viridi effulgurans inter gemmas eminet mireque omnium oculos recreat. Vide dicta Apocalips. c. 21. v. 19 ubi dixi smaragdum virentem esse insigne virginitatis, esseque amuletum contra venena: sic et correptio virginitatem animæ tuetur, estque amuletum contra omnia vitia.

Tertio, Noster optime ex Hebræo vertit: *Inauris aurea, et margaritum fulgens, qui arguit sapientem et aurem obedientem;* et Tigur. *Torques aureus et monile aureum, est increpatio sapientis auri obtemperanti.* Sic disciplinam comparavit torqui aureo cap. 1. 9. Sensus ergo est, q. d. Correptio severa, sed matura et amica, quam sapiens opportune adhibet audienti, ideoque obedienti, non vilis est et infamis, sed res nobilis, pretiosa et pulcherrima instar inauris aureæ et margariti fulgentis, quæ proinde tam corripienti quam correpto magno ornamento est, æque ac saluti. Unde Pagninus clare vertit: *Ut inauris aurea, et ornamentum obryzi est, qui arguit sapientem, cui est auris obtemperans.* Noster pro *ornamentum obryzi* melius vertit, *margaritum fulgens,* quia inauris aurea proprie erat circulus instar annuli auri insertus, ex quo dependebat margaritum splendidum velut monile, uti docet S. Hier. in Ezechiam 16. et ex eo noster Pineda in Iob c. 42. v. 11. n. 12.

Gnomæ de correptione congruæ. Huic gnomæ similes sunt illæ sapientum apud Maximum ser 31. Hermis: *Reprehensio si agnoscatur, o Imperator, ad cupiditatem eorum quæ prius non norat, reprehensum ducit.* Isocratis: *Sicut mel exulcerata mordet; secundum naturam vero constitutis suave est. Ita habet et oratio Philosophorum.* Aristonymi: *Qui ex oratione libertatem arguendi tollit, perinde facit ac si ex absinthio tollat acorem.* Phocionis: *Nec sol e mundo, nec loquendi libertas ex hominum congressu removenda.* Anonymi: *Ut elleborum si parcius sumas, magis offendit, quod inhæreat visceribus inficiatque corpus; sin copiosius sumas, proderit; erumpet enim liberius: ita non est obiurgandus amicus, nisi ea vehementia quæ vitio liberet illius animum. Nam lenior expostulatio contristat amicum nullo fructu.* Plutarchi in Moral. *Medici pharmacis amaris nonnihil sacchari aspergunt, ut ægros alliciant ad ea sumenda: ita parentes obiurgationis asperitatem lenitate debent mitigare.* Rursum: *Ut lienosis acria et amara prosunt, dulcia obsunt; sic et vitiosis.*

Correptio est inauris aurea.

I. Porro severus monitor, et severa monitio sive correptio, recte comparatur inauri aureæ et margarito fulgenti. Primo, quia, sicut inauris aurea pretiosa est, nec dedecorat, sed ornat decoratque aurem; unde inauris olim nobilitatis erat insigne, uti ex Platone et Apuleio docet Rhodiginus l. 3. c. 25. sic pariter correptio pretiosa est, nec infamat, sed ornat et nobilitat audientem et obedientem; magna enim eius laus est, quod pareat corripienti. Hoc enim signum est magnæ humilitatis et obedientiæ æque ac prudentiæ.

II. Secundo, sicut inauris perforat et pertundit aurem cum dolore, ac deinde firmiter auri adhæret, eamque assidue vellicando stimulat et ornat velut monile: sic pariter acris correptio ferit tunditque aurem mentemque, imo intima mentis audientis, ac deinde fortiter illi adhæret; correptus enim hoc stimulo punctus resipiscit et correptionem constanter retinet, nec eam sibi excidere sinit. Igitur sicut iis, qui aures et auditum habent hebetem et obtusum, affigitur inauris, ut sua punctura hebetatam audiendi vim excitet et acuat: sic iis qui proprii sunt cerebri et durioris cervicis, adhibetur acris correptio, quæ cervicem sternat eosque legi obedientes faciat. Vere Plutarchus in Mor. *Remedia*, ait, *statim mordent, vel offendunt, postea conferunt salutem et voluptatem. Ita salubria monita initio nonnihil sunt amara, postea correctio iucundissima.*

III. Tertio, olim in inaure, æque ac in annulo incidebant nomen Dei sui, vel rei summe amatæ: sic pariter correptio hæc accipitur a sapiente, ut res summe utilis, salutifera et dilecta, imo divina et a Deo manans. Hoc est quod ait Deus per Oseam c. 2. 13. *Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, et ornabatur inaure sua et monili suo.* Deus enim inauri insculptus videbatur homini quasi ad aurem semper assistere, illique in aurem loqui, et eum sui cultus perpetim admonere. Hinc Iacob defodiens idola familiæ suæ, simul cum eis defodit inaures, Genes. 35. 4. Hinc et Gedeon ex inauribus fecit ephod quod deinde Hebræi coluerunt ut idolum, Iudic. 8. 24. Et Aaron ex inauribus conflavit vitulum aureum, Exodi 32. v. 2. et 4. Addit R. Abraham Hebræos inauribus incidere solitos id quod semper in memoria et mente gestare vellent. Igitur inauri comparatur correptio, quia eam dat corripiens correpto, ut eius perpetuo sit memor, ac iuxta eam mores corrigat et vitam componat, ac simili modo acceptat eam is qui correptionem benevole excipit, illique obedit.

IV. Quarto, inauri aureæ solet innecti margaritum fulgens, quod mire ornat aurem æque ac inaurem, ac utrumque sane pretiosum est, sed ponderis exigui: nam qui vellet massam quamdam auri gravissimam auribus innectere, aures minime ornaret, sed potius oneraret, et fœde discerperet. Similis esto correptio, non levis pretii, sed levis tamen ponderis, ut scilicet sit prudens et cordata, sed tamen lenis et blanda, ne gravi iræ vel tristitiæ pondere animum correpti premat, deprimat vel opprimat. Vide duodecim dotes margaritarum recensitas Apoc. 21. 21. quas facile est adaptare correptioni et corripienti. Præclare Plutarchus in Moral. *Quemadmodum medicus*, ait, *ubi secuit carnem, non statim deserit sectum, sed rigat ac lenit: sic qui acrius obiurgavit, debet reliqua vitæ consuetudine lenire eam molestiam.* Ibid. *Pharmacum non adhibitum in loco dolet absque fructu: sic obiurgatio non ut debet admota. Atque idem facit amicus cum molestia, quod adulator cum voluptate. Lædit enim uterque.* Ibid. *Ut Telephi vulnus eadem hasta sanatum est quæ vulnus inflixerat: ita vulnus obiurgationis ab eodem sanabitur qui fecit.* Alius: *Ut perniones et facit et tollit frigus; item ignis ambusta sanat: ita amici obiurgantis oratio dolori quem facit, eadem medetur.* Gnomæ.

Quinto, inauris symbolum est disciplinæ et obedientiæ; V.
quia sicut inauris inseritur in aurem, sic et verbum disciplinæ ingeritur in aurem et mentem. Hinc de Christo dicitur Ps. 39. 7. *Sacrificium et oblationem noluisti; aures autem perfecisti mihi*, hebr. *perforasti mihi*, nimirum subula servitutis, quia inaurem obedientiæ auribus meis appendisti, mentique inseruisti. Unde, *tunc dixi: Ecce venio: In capite libri scriptum est de me, ut faciam voluntatem tuam, Deus meus volui, et legem tuam in medio cordis mei.* Quæ verba citat Apostolus Hebr. 10. v. 5. Vide ibi dicta. Hinc et illud Christi Patri obedientis usque ad mortem crucis: *Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico, retrorsum non abii. Corpus meum dedi percutientibus, et genas vellentibus: faciem meam non averti ab increpantibus et conspuentibus in me.* Isaiæ 50. 5.

Denique inauris symbolum erat reconciliationis et pacis; unde amici Iob, qui cum eo disceptantes eum sæpius male redarguerant, pœnitentes tulerunt singuli ad eum inaurem auream in signum reconciliationis, Iob c. 42. 11.
Unde et Plautus in Epidico: *Non meministi*, ait, *me inaurem auream ad te adferre natali die.* VI.
Ubi Scholiastes: Solebant, ait, hi qui amicos per annum aliqua ratione læserant, illos in die natali inaurium donatione placare, ut iniuriarum obliti cum eis in gratiam redirent. Correptio ergo, quæ quasi inauris aurea a corripiente datur, et a correpto accipitur, significat eam amice et placide a corripiente dari, et a correpto accipi, ut si quæ prius inter utrumque intercesserit iniuria aut simultas, hæc iam per correptionem obliteretur, et pristina amicitia redintegretur; per correptionem enim quasi auris, imo os et mens corripientis, auri et menti eius qui corripitur, copulatur, sociatur et unitur.

Vers. 13. SICUT FRIGUS NIVIS IN DIE MESSIS, ITA LEGATUS FIDELIS EI QUI MISIT ILLUM, ANIMAM IPSIUS REQUIESCERE FACIT.) Hebr. *Animam domini reverti facit*; Septuag. *Sicut eruptio nivis messis tempore ardorem restinguit æstuque laborantibus grata existit: ita fidus legatus his qui miserunt illum; siquidem animos illorum qui illo usi fuerant, recreat et refocillat.* Ita Auctor Catenæ Græcorum: Syrus: *Sicut quando descendit nix in tempore messis æstum refrigerat, sic legatus*, etc. *animam heri reducit*: Chald. *Animum domini sui reficit:* Aben Ezra, *reducit: Quasi domini animus*, ait, *discedenti legato coniunctus fuisset; eo denique redeunte in domini corpus reductus sit, quod is legatum fidum se præbuerit.* R. Levi: Sicut frigus, inquit, ex nive proveniens æstatis tempore iucundissimum est, vitalemque calorem conservat, ne præ nimio aeris æstu, qui illa tempestate immoderatus est, evanescat, eumdemque ad intima corporis præcordia retrudit: ita legatus fidelis eum oblectat a quo missus fuerit, dominoque suo animum reddit, vitamque præbet, cum illius optata rite absolverit, riteque legationis negotia obierit. Hæc ille.

Nix æstatis. Quæres, quod sit frigus nivis in die messis? Cum in æstate et messe nulla sit nix, sed summus æstus, nisi Deus faciat miraculum, quale fecit B. Virgo Romæ sub Liberio Pontifice, cum ei locum Basilicæ S. Mariæ Maioris in Esquiliis ædificandæ, nive de cælo missa die 5. Augusti, cum in Urbe summi sunt calores, designavit et delineavit. Respondetur primo nivem a divitibus in hieme colligi, ut in 1.

æstate illi pocula et cyathos imponent, itaque frigidum vinum bibant, imo nonnulli nivem vino miscent, ut frigidius potent, etsi medici id ut valetudini et calori naturali noxium improbent. Vide Franc. Vales. de sacra Philos. c.61. Verum hæ paucorum divitum sunt deliciæ, quæ ad mes-
2. sem et messores pauperes non pertinent. Secundò, ventus præsertim Aquilonaris, per montes et Alpes nive etiam in æstate oppletos, frigus ex nivibus contrahens, illud defert ad subiectas valles et camporum messores, illosque mire refrigerat, uti Romæ, quæ montibus circumdatur, fieri experimur. Unde signanter ait *frigus nivis*, id
3. est ex nive e vento contractum, non nix ipsa. Tertio nix ipsa subinde dum copiosa est, ex montibus nivosis in campos illis subiectos devolvitur, ibique metentes recreat, et æstum restinguit.

Sensus ergo est, q. d. Sicut frigus a vento nivoso, vel ab ipsa nive afflatum messoribus calore æstuantibus sudantibusque æstum mitigat, ac mire eos recreat et refocillat, dum incendia solis refrigerat, sudorem laborum tergit, et ardentes temperat anhelitus: sic pariter legatus fidelis animam heri, qui eum misit, sollicitudine et curis æstuantem, ab hoc curarum æstu requiescere facit, refrigerat et solatur. Sicut enim tale frigus valde desideratum et exspectatum, recreat et reparat æstuantium ac laborantium animos simul et corpora: ita et nuntius talis post negotium fideliter peractum reversus, suo bono nuntio mittentis animam laborantem et anhelantem præ desiderio reficit, tranquillamque ac pacatam reddit; vel, ut habent Hebræa *animam eius restituet*, quasi scilicet collapsam et moræ impatientia languidam factam. Monet ergo hæc sententia legatos sui muneris, ut cogitent quanto desiderio suspensi maneant qui miserunt eos tantisper, donec perficiant iniunctum officium, et quantum refrigerium ac solatium eis afferat fideliter ab eis obita legatio. Ita Jansenius, Baynus et alii.

Nota: Anima physice a plerisque vocatur ipsa respiratio, seu qui respirando attrahitur spiritus: atque Diogenes, ut tradunt qui de eius placitis scripserunt, in eo aere animæ essentiam esse putavit. Sed utrumque de animæ essentia sentiat physicus; quia respiratione vita servatur, ipsam respirationem *animam* vocat, atque huius ipsius facilitatem seu tranquillitatem animæ requiem. Itaque facere animam requiescere, est physicis respirationem facilem reddere; id vero fit igneum calorem extinguendo, atque hominem attemperando.

Legatus fidelis similis nivi in messe

Apposite comparatur sollicitudo æstui, frigus nivis legato fideli: primo, quia sicut æstus corpus, sic sollicitudo animum urit et cruciat; legatus vero fidelis instar nivis
1. et auræ nivosæ hanc ustionem et cruciatum lenit et sopit; tum quia in eius fide requiescit animus heri anxius et sollicitus; tum quia re ipsa experitur per eum fideliter et feliciter negotia sua curarum plena transigi et expediri. Rursum sicut frigus in æstu summe desideratur, sic
2. et legatus fidelis in rebus arduis et perplexis; secundo, quia sicut ventus est velox, et velociter frigus nivium ad messores profert; ita et legatus fidelis velociter res heri sui perplexas conficit, eumque sollicitudine levat et pa-
3. cat, ut placide in eius fide conquiescat; tertio, sicut messores sudantes ingenti egent refrigerio, ad calorem enim eorum restinguendum non sufficit pluvia, nec aura lenis, sed requiritur Aquilo nivosus, qui nivali frigore intima penetret et pervadat. Unde hebr. צנה *tsinna*, significat frigus acutum, quod instar hastæ vel teli intima penetrat. Sic pariter ad anxias heri curas levandas non sufficit famulus vel nuntius quilibet, sed requiritur legatus expertus et fidelis, in cuius fidem et sinum omnes curarum æstus resignet et deponat. Aben Ezra *tsinna*, vertit scutum, quia nive velut scuto munit se messor contra æstum; sic et herus fide legati quasi scuto munit se contra
4. curas et anxietates negotiorum; quarto, sicut frigus nivis in messe homines æstu gravatos, et messores metendo anhelantes, eo magis recreat, quo magis rarum, novum et inexpectatum obvenit; sic pariter legatus fidelis rarus est, et subinde sua diligentia prævenit et superat exspectationem heri mittentis eum, eoque magis eum lætificat et exhilarat.

Talis legatus fuit Moses, missus a Deo ad liberandum Hebræos ex Ægypto; hoc enim fideliter præstitit, itaque tam Deum quam Hebræos mire recreavit. Item Iosue, qui missus a Deo et Mose ad inducendum Hebræos in Terram promissam, idipsum bellando fideliter complevit. Talis quoque fuit Caleb, qui a Mose missus cum Iosue ad explorandum Terram sanctam, cum cæteri exploratores dicerent eam esse inexpugnabilem, Dei ope expugnatu facilem ostendit, ideoque hi duo soli eam ingressi sunt, Num. 13. v. 31. Talis nostro ævo fuit Thomas Morus qui legatus ab Henrico VIII. sæpius missus in Galliam, Flandriam, ac tandem Cameracum, mira dexteritate pacem inter summos Christiani orbis monarchas, magno Henrici, omniumque ordinum gaudio et bono confecit, stabilivitque. Unde ab eo creatus Angliæ Cancellarius eidem in deliciis fuit, donec eius libidini resistens, capite ab eodem mulctatus gloriosum obiit martyrium.

Mystice, talis legatus Deo Patri fuit Christus, qui ab eo missus ad hominum redemptionem et salutem, idipsum fideliter præstans, summe Deum, Angelos et homines exhilaravit. Talis item fuit Gabriel Archangelus nuntians, imo afferens B. Virgini incarnationem Christi. Tales quoque fuere Apostoli a Christo missi ad conversionem Gentium. Unde Beda: « Legatus fidelis, ait, doctor est Catholicus; qui autem mittit eum, Dominus. Porro dies messis in æstu, tempus est prædicationis inter fervores persequentium, de quo dictum est: Messis quidem multa, operarii autem pauci. Frigus nivis in messe, aliquantula est quies prædicantium a persecutione repugnantium. Recte ergo dicitur: Sicut frigus nivis in die messis, etc. quia sicut optabile est prædicatoribus verbi, cum ab infidelium rabie forte aliquid refrigerii accipiunt, nec facultas docendi negatur; ita ipsi qui ad prædicandum eos misit Domino gratum esse constat, cum susceptam ab eo legationem etiam inter adversa obsistentium fideliter complent. »

NUBES, ET VENTUS, ET PLUVIÆ NON SEQUENTES, VIR Vers. 14.
GLORIOSUS, ET PROMISSA NON COMPLENS.) Hebræus: *Vapores, et ventus, et non pluvia, vir se iactans in dono falsitatis*; Chaldæus: *Dies nubium et venti, in quo non est pluvia, similis est vir qui gloriatur in dono falsitatis*; Vatablus: *Qui magnifice pollicetur, sed præstando fallit*; Septuag. *Sicut venti, et nubes, et pluviæ clarissimæ, sic qui gloriatur in dono mendaci*; Symmach. *in dono iniquo.*

Hæc tria scilicet nubes, ventus et pluviæ non sequentes, tripliciter conternari possunt; unde triplex resultat comparatio, et consequenter triplex sensus. Primo, plane, q. d. Sicut si nubes oriantur, et ventus imbrifer, qualis est Auster, perflet, portendunt et quasi promittunt pluviam, et tamen subinde nil pluviæ sequitur; sic est vir gloriosus, qui multa promittit, et tamen ea non complet. Ita Chald. Vatabl. Pagn. et alii passim.

Secundo sic: Sicut si nubes densentur, præsagium est pluviæ, et tamen si cooriatur ventus validus (qualis est Aquilo) nubes dispellit et dissipat, ut nulla sequatur pluvia: sic, etc.

Tertio sic: ut τὸ *non sequentes* referatur tam ad nubes et ventum, quam ad pluvias, q. d. ait Calet. Sicut quandoque videntur orituræ nubes, oriturus ventus, et oritura pluvia, et tamen nil horum oritur aut sequitur; sic est qui multa promittit et parum præstat. Hoc videntur voluisse Septuag. dum vertunt: *Sicut venti, nubes et pluviæ clarissimæ*, vel, ut Vatic. legit: *clarissima*, ut ad omnia tria referatur; *clarissima*, id est diaphana et subtilia, quia tenuia et exilia, q. d. Sicut se habent venti clarissimi, id est qui aerem serenant, nubesque fugant; et sicut nubes clarissimæ, id est exiles, diaphanæ et subtiles, quæ levi aura ventoque dissipantur; et sicut pluviæ clarissimæ, id est raræ, subtiles et exiguæ, ut iustam aquæ copiam, quæ requiritur ad terram irrigandam, non afferant; sic se habet qui magnifice omnibus promittit. Hic

enim omnibus ea præstare nequit; quare fidem fallat et paucis, vel nulli, quæ promisit, præstet oportet. Hoc est quod ait Threver. in Apophthegm. *Cum cœlum mane rutilat, tempestatem præsagit; sic quam minimum exspectandum est ab eo qui plurima arroganter promittit.*

Iuxta primam conternationem, quæ planior magisque obvia videtur, sensus est, q. d. Sicut nubes et ventus inanes et steriles, spe pluviæ quam dederunt, falluut homines cum non sequitur pluvia, maxime cum avide desideratur ad æstus refrigerium et terræ fertilitatem, sicque homines maiori afficiunt postea tristitia ac molestia: ita et qui multa promittit, quæ deinde non præstat, cum exspectatione sua homines frustretur, molestiam duplicem eis ingerit, cum et exspectare eos fecerit, et datæ exspectationi non satisfaciat. Apposite vir gloriosus in verbis et promissis suis comparatur nubibus et vento, quod nubes res sint altæ, et ventus res videatur maxime inanis et nihili ac instabilis, ut significetur illius superbia et ventosa inanitas atque inconstantia.

Rursum, sicut dies, in quibus nubes atræ solem tegunt, et venti horridi cum fragore in terra personant, qui imbrem promittunt, nec tamen præstant, atri sunt, tristes, melancholici et permolesti; sic pariter qui magna iactat et pollicetur, parumque re ipsa exhibet, omnibus gravis est, molestus, invisus et exosus. Tales sunt arrogantes, ostentatores et iactabundi. Ratio est, quod superbia et iactantia efficiat eos magniloquos, ut ingentia supra vires promittant, quæ deinde præstare nec velint, nec possint. Hinc omnia quæ multum habent ostentationis, parum habent rei et veritatis; ac quæ multum habent pompæ, parum dant utilitatis et fructus; hic enim totus in pompam insumitur; sicut arbores et vites quæ foliorum luxuriam ostentant, parum dant uvarum et vini; quia totus earum succus abit in folia. Prorsus eodem modo res hic sese habet.

Iuxta secundam conternationem nova datur causa, cur promissa quis non præstet, scilicet levitas animi et inconstantia; hanc enim repræsentat ventus Aquilo, q. d. Sicut Aquilo dispellit nubes vapore gravidas ut pluviam pariant, easque facit vagas et steriles; sic pariter levitas animi facit, ut quis id quod pollicitus est non adimpleat; sed eum promissionis factæ pœniteat, illamque irritet et annullet; talis enim est instar venti et auræ mobilis, quæ illico pertransit, et locum statumque mutat. Id videre est in Religiosis qui per levitatem animi Ordinem quem capessivere, deserunt fiuntque apostatæ. Quocirca Superiores qui sapiunt, novitiorum indolem exacte introspiciunt, ac si eos videant leves, mutabiles et inconstantes, ad Religionem non admittunt. Huc facit illud Ovidii:

Mobilis Æsonide, vernaque incertior aura,
Cur tua promissi pondere verba carent?

Iuxta tertiam conternationem, tria symbola, scilicet nubes, venti et pluviæ impluviæ, id est exiles et steriles, tres notant causas, cur quis promissa non præstet: primo enim nubes vacuæ et inanes impluviæ sunt, quia carent materia, puta vapore humido qui resolvatur in pluviam. Hæ ergo notant ostentationem et arrogantiam fraudulentam, quæ causa est, efficitque ut arrogans et fraudulentus plura ostentet et promittat, quam in censu habeat et præstare possit aut velit, ut alios decipiat et fallat. Secundo, venti mobiles, ideoque impluvii, notant animi mobilitatem et mutabilitatem, quæ facit ut propositum mutent et promissum retractent.

Tertio, pluviæ graciles et steriles repræsentant imprudentiam et loquacitatem, qua fit ut quis non considerans, nec dimetiens vires et opes suas exiles maiora spondeat, ac deinde præ inopia minora dare cogatur.

Huc pertinet illud Mercurii Trismegisti ad Statium apud Stobæum, serm. 11. de veritate: « Siquidem, ait, inter homines, tres extant causæ propter quas pollicita violant et mentiuntur. Aut enim statim a principio quispiam aliquid per fraudem dicit, aut eius quod dixit, postea ipsum pœnitet, aut ad perficiendum invalidus est factus. Ex his primum pravæ voluntatis est, alterum imbecilli iudicii, tertium infirmæ facultatis. Hæc omnia Deus declinat; bonitatis studio fraudem, constantia revocationem eius cuius ipsum pœnitere posset, postremo agendi efficacia finis impedimentum. »

Symbolice Cassianus collat. 15. cap. 7. hanc gnomen adaptat iis qui iactant se de potestate faciendi miracula, ut eiiciendi dæmones, cum Christianus non nisi in humilitate, quæ Christi est virtus, gloriari debeat: « Quapropter, ait, numquam monachos probos, et morbo cenodoxiæ vacuos nostri maiores esse dixerunt, qui semetipsos exorcistas coram hominibus profitentur, et inter admirantium turbas hanc, quam invenerunt, gratiam iactantissima ostentatione diffamant, sed incassum; sine dubio enim eveniet eis illud quod in Proverbiis dicitur: Sicut venti et nubes et pluviæ manifestissima sunt, ita qui gloriantur in dato falso. Ita si quis coram nobis horum aliquid fecerit, non de admiratione signorum, sed de ornatu morum debet apud nos esse laudabilis. »

Stultitia ostentationis.

Tropolog. hic disce quanta sit vanitas et stultitia ostentationis, mendacisque promissionis. Hæc enim facit homines arrogantes, vanos, mendaces, infames, ut nemo deinceps eis credat, exosos, invisos; hæc eos quos fefellit ex amicis facit inimicos. Chamæleon, ait Plinius l. 11. c. 51. maximum habet pulmonem, et nihil aliud intus; ita quidam præter ostentationem et ventosam iactantiam nihil habent. Eleganter Plutarch. in Moral. « Ut ova plena, ait, sidunt, inania fluitant, ita qui veris virtutibus aut litteris est præditus, minus ostentat se quam qui secus. Animantia quibus longa sunt crura, iisdem longum sit collum oportet; ita qui magno strepitu student vivere, longius rapiant necesse est unde suppetat sumptus. Ut sol quo magis in alto est, hoc minores iacit umbras; quo terræ propinquior, hoc maiores, puta mane ac vesperi: ita virtus quo maior est et excelsior, hoc minus videri cupit, minusque sese ostentat; contra, qui minus ipsa re valent, magis sese dilatant ostentatione. » *Ex similibus.*

Gnome.

Idem in Apophth. *Cum Leosthenes, ait, civitatem Atheniensium ad bellum perpulisset, magnificis spebus ad nomen libertatis ac principatus erectam; Phocion illius verba dicebat esse cupressis similia, quæ sublimes cum sint ac pulchræ, fructum non habent.* Nihil potuit dici accommodatius in sermonem splendide magnificeque pollicentem, sed infrugiferum, quemadmodum cupressus arbor sublimi compositoque in conum vertice procul egregium quiddam polliceri videtur, at vix ulla est sterilior. Quocirca sapienter idem Phocion dicebat: *Non magna quidem promittenda sunt, sed magna facienda.* Ita Stobæus serm. 1. de prudentia. Contrarium faciunt multi qui aureos montes, ac Crœsi opes pollicentur, cum ne gry quidem præstent. Aurea Pythagoræ vox extat: *Age res præclaras, nihil magnifici interim promittens.* Et illa Sixti Philosophi sententia 187. *Age magna, non magna pollicens.* Sapientes enim sunt silentes et humiles qui pauca dicunt, sed multa faciunt: insipientes vero sunt loquaces et superbi, qui pauca faciunt et multa iactant; hi ergo similes sunt cicadis, quæ semper cantillant, et nil operantur; illi apibus, quæ silent et mel ceramque conficiunt: et illa Stobæi l. de Moribus: *Antequam pollicearis delibera, et cum pollicitus fueris, facito: nam postea non facere, fallere est. Vide ergo ne quis merito tuo te oderit.*

Vers. 15.

Patientia lenietur princeps, et lingua mollis confringet duritiem.) Syrus, *confringet ossa*; Hebræus: *In longitudine narium persuadebitur gubernator, et lingua mollis confringet os*; Pagn. *In longanimitate flectetur princeps, et verbum molle confringet os*; Vatabl. *Longanimitate suadetur princeps*; Septuag. *In longanimitate prosperitas principis, lingua autem mollis conterit ossa*; Aquila, *lingua autem simplex*; alias: *lingua tenera.*

Primo, R. Salomon hanc gnomen accipit de Dei ira precibus placanda, q. d. Quando Deus iram suam patienter differt, nec statim pœnas reposcit a criminosis, curandum est sedulo, ut illum precibus et resipiscentia deliniant. *Et lingua mollis*, id est precibus vacans, miserationemque excitans; *confringet duritiem*, id est iudicis severam sententiam mitigabit. Hic sensus mysticus et symbolicus est po-

tius quam litteralis; unde eum more suo sequens Beda: *Quamvis*, ait, *peccando Dominum offendisti, potes tamen eius promereri clementiam, si adversa, quæ pro peccatis irrogantur, patienter pertuleris.*

Secundo, Aben Ezra vertit, *ob patientiam princeps seducitur.* Hebr. enim יְפֻתֶּה iephutte, significat *persuadetur, lenitur, illicitur, seducitur*, et ut Chald. *lactatur*, q. d. Propterea quod patienter ferat eos, a quibus ad iram sit inflammatus, nec ex eis vindictam sumat, tunc illorum hostes hunc seducent, atque in illum vim habent, ac prævalent. Horum igitur lingua mollis et blanda ossa confringet. Hæc ille. Verum Noster et alii passim melius vertunt, *patientia lenitur princeps*, non *seducitur*.

Tertio, Iansen. Baynus, Caiet. vertentes, *lenietur*, hæc exponunt de patientia principis ipsius, non subditorum. Per *patientiam* enim hic non significatur tolerantia malorum, sed longitudo ad iram, ut habent Hebr. Unde Septuag. vert. μακροθυμία, id est longanimitas, ut gnome hæc significetur principis iram leniendam per suam longanimitatem, hoc est, si non mox præceps sit ad ultionem, sed tardus sit ad eam. Dum enim iram protrahit et non statim punit, frequenter per ipsam dilationem sedatur furor. Unde cum Theodosius Imp. nimis festinus ad vindictam in civitatem Thessalonicam graviter sæviisset, accepit ab Ambrosio legem huic sententiæ convenientem, nempe ut non nisi post aliquot dies sententia principis lata executioni mandaretur, ut videre est in Histor. Tripart. l. 7. c. 30. Et apud Theodoretum, l. 5. cap. 18.

Monet ergo Salomon priore parte huius sententiæ principes, ne subito prosiliant ad ultionem, sed longanimitate differant et temperent iram; posteriore vero subditos, ut verbis mollibus et blandis infringant durum principum furorem. Aut si utrumque ad principem referre velis, lingua mollis eiusdem frangit os vel ossa, id est duritiem, duramque cervicem subditorum: princeps enim non dure minans, sed dulciter blandiens, efficit, ut subditi dura colla submittant rigidis eius legibus, tributis, vectigalibus, similibusque oneribus. Rursum R. Levi sic exponit: Si princeps patiens sit, iramque moderetur, inde fiet ut non nisi iustæ pœnæ ab eo inferantur. Atque argumento id est, quod, si nimium iræ indulgeat, æstus hic universa eiusdem negotia perturbaturus sit, nemoque futurus qui eum a sententia revocare possit, ne ea præstet ad quæ ab iræ impetu propellitur.

Huc pertinere videtur versio Septuag. *in longanimitate prosperitas regibus*, q. d. Regibus omnis felicitas, omnis securitas, omne bonum, situm est in longanimi patientia: hæc enim subditos hostesque amicat, sicut ex adverso ira et vindicta omnes inimicat: hæc rursum regi principique rationem sinceram mentemque pacatam, qua nihil melius ad rectum animæ statum, et ad bonum reipubl. regimen, conservat. Etenim, inquit auctor Catenæ Græc. cum reges multas quotidie querelas et controversias audire, multasque causas cognoscere compellantur; nisi leni patientique animo præditi fuerint, atque ita comparati ut in iram non statim efferantur, non poterunt et sibi, et ipsis quoque rebus ac negotiis discernendis et diiudicandis non maximum detrimentum afferre. Cæterum ut regem patientem esse decet, ita eumdem quoque sagacem, et iudicandi gnarum esse oportet, quo nimirum assentatores e medio submovere, placideque et patienter deliberare et iudicare valeat.

Quarto, melius alii accipiunt hæc de patientia et lingua molli subditorum: si enim subditus longanimi patientia et tolerantia excipiat iram principis, eamque deinde verbis mollibus et suavibus leniat, utique eam, licet osseam et instar ossis duram rigidamque infringet. Quæ res sane mira est, scilicet ut res mollis duram instar ossis confringat, nimirum *mollis humilisque sermo est quasi fulmen, quod omnia ossea duraque penetrat et sternit*, ut aiebat S. Ægidius. Unde R. Levi: Longanimitate, inquit, iræque tolerantia lenitur princeps quando in subditos exarserit; si quis nempe verba illius audiens haud excanduerit, sed patienter illa pertulerit: nam inde fit, ut a se calamitatem arceat, quam princeps moliebatur repentinam.

Rursum significat principem, quando in quempiam ira effervescit, tolerantia leniri, cum nimirum non statim rogabitur ut det veniam et vitam ei cui irascitur, sed aliquo temporis spatio iræ indulgere permittetur: ita enim fiet ut tempore ira subsidat, ac tunc si verbis mollibus rogetur, veniam concedat. Verba enim mollia iræ ossa, id est duritiem acrimoniamque demulcendo infringunt. Hæc R. Levi. Sic Abigail blando sermone eblandita est, et infregit iram Davidis, 1. Reg. 25. Vere Plutarch. *Animæ morbidæ*, ait, *remedium est oratio: ut temperata aqua inflammationes, sic lenis oratio iram sedare solet.* Et Menander: *Nullum est iræ remedium nisi apta amici oratio.*

Vidi Romæ virum religiosum et sapientem, qui magno cuidam Ecclesiæ Præsuli erat a confessionibus et simul a consiliis. Hic dum Præsuli sana suggereret consilia, a quibus abhorrebat Præsulis animus vel cupiditas, ideoque ille excandesceret, multa ab illo acerba et acria verborum iurgia, quæ ira suscitabat, silenti et constanti tolerantia patiebatur: eaque tandem vincebat animum Præsulis, ut defervescente cholera, sedata mente, eam damnaret, ac rationes a confessario propositas quiete considerans, probaret et sequeretur. Hunc imitentur principum confessarii et consiliarii, ac reipsa discant quod *patientia leniatur princeps.*

Chald. vertit, *in patientia spiritus lactatur princeps*, quasi patientia respondentis, iratum principem reddat non minus placidum, quam infantulum lactaneum; ut sicut infans epoto lacte consopitur, ita princeps audito molli responso a furore detumescat. Nota illud *princeps*, qui maxime voluntarius, et velut torrens in quam partem inclinaverit, vehementissimus, et proinde qui a solo Deo coerceri possit ac frænari; iuxta illud: *Sicut divisiones aquarum* (seu ut habent Sept. *sicut impetus aquæ*) *ita cor regis in manu Domini*, Prov. 21. 1.

Vertunt Septuag. *conterit ossa*, pulchra antithesi ad linguam sine osse, et ipsa ossa durissima: nam verbis mollissimis durissima conteruntur.

Vere S. Chrysostom. serm. de mansuetudine tom. 5. *Quisquis*, ait, *furibundos vincere voluerit, fortiter ferat eorum iniurias.* Huc facit gnome Arabum cent. 1. n 68. *Non fert iram is, cui gradus exaltati sunt; nec adipiscitur summa, cuius natura est iracundia*, id est iracunda, q. d. Sicut principes aliorum indignationem non ferunt, ita ad principatum non pertingunt, qui natura sunt iracundi: multos enim offendunt.

Symbolice, *princeps*, vel, ut alii vertunt, *gubernator*, est animus excelsus et generosus, qui motus iræ, quos ei suggerit vel iniuria illata, vel complexio cholerica, vel diabolus, novit rationibus lenire, sibique persuadere ut iram patientia et mansuetudine superans, illi dominari discat: unde iræ suæ duritiem, id est robur et vehementiam, verbis mollibus in ratione solida fundatis enervat et infringit, dum v. g. sibi ipsi interius dicit cum Psalte: *Quare tristis es* (quare irasceris: tristitia enim iræ est comes et assecla) *anima mea, et quare conturbas me?* Cur indignaris, o anima mea, ob rem tam levem? cur tibi ob festucam mentis quietem adimis, rationem offuscas, charitatem lædis? Considera quanta patientia Christus iniurias atrocissimas sibi in vita et in morte illatas tulerit. Nam ut nervose ait Sidonius Apoll. libr. 9. epist. 4. *Quantaslibet nobis anxietatum pateras vitæ propinet afflictio; parva toleramus, si recordamur quid biberit ad patibulum, qui invitat ad cælum.* Hac Christi patientia et patientiæ consideratione, omnes irarum motus leniebat et sedabat sanctus Elzearius Comes Arriani, adeo ut ad quaslibet etiam atroces famulorum iniurias immotus ἄλαλος et ἀπαθὴς videretur.

Hinc Hebræa habent: *In longitudine narium lenietur princeps.* Tradunt enim Plinius et Physici animalia et homines, qui longas et latas habent nares, esse longanimes et tardos ad iram; eo quod per latas nares facile iræ fumos spiritusque biliosos emittant et expirent. Hinc elephas, qui est rex animalium, quia proboscidem et nares

habet ingentes, et ad libitum flexiles, cum cætera animalia habeant breves ac rigidas, lentus est tardusque ad iram, ut dicat de eo Philosophus: *Æqualis proboscidi eius ira, nimirum eadem longitudine prædita.* Talis sit nasus et longanimitas principis, puta animi celsi et generosi. Quocirca Sotion. disput. de ira: *Sapientibus et doctis,* ait, *Heraclito pro ira lacrymæ, Democrito risus movebatur: ut enim naves egregiæ sunt non quæ cælo sereno navigant, sed quæ tempestati resistunt et servantur; sic homines iræ resistentes magni sunt et fortes.* Et ipse Democritus: *Iræ,* ait, *repugnare difficile est, vincere autem viri est optima ratione præditi.* Nam ut ait Aristot. apud Maximum serm. 19. *Ira est perturbatio, belluarum motui similis, quæ perpetuo premit, duraque et violenta quadam vi prædita, homicidiorum causa, calamitatum socia, infamiæ et incommodorum conciliatrix, pecuniarum consumptrix.*

Hinc rursum pro *principe* alii vertunt, *gubernator;* quia sicut nauclerus navis, tempestatem, sic gubernator animæ, irarum motus sulcare, frangere et componere potest. Unde S. Chrysost. hom. 34. in Genes. « Mansuetudo, ait, animam nostram in perpetua tranquillitate, et quasi in portu constituit, et omnis recreationis ac quietis nobis occasio est. Quid enim beatius quam intestino liberari bello? nam quamvis plurima pace externa fruamur, si intra nos irarum nascatur tempestas, tumultus et seditio, nihil externa pax proderit. »

Qui eiusmodi sunt, non tantum suos, sed et aliorum irarum litiumque tumultus facile sedant et componunt. Ut huc pervenias, animum ab omnibus mundi illecebris avoces, et in uno Deo defiges oportet. (S. Sabini longanimitas.) Talis fuit S. Sabinus Canusii in Apulia Episcopus sub Iustiniano Imp. de quo hæc legimus in eius Vita: *Hic ab infantia se totum Deo mancipavit. Nam carnis spretis illecebris, in divinis meditationibus assiduus, nihil nisi quod Deo placeret curare videbatur; erat cultor pietatis, iustitiæ amans, in pauperes et advenas præcipue liberalis. Orphanorum et viduarum pius pater, nec quisquam ad eum adeo tristis aliquando accedebat, quin lætus abiret, nemo iratus aut superbus, qui mansuetus et humilis non recederet.* Quocirca dono prophetiæ et miraculis clarus effulsit, quæ recenset S. Greg. lib. 2. Dialog. cap. 15. et lib. 3. cap. 5 Ita ex monumentis Eccles. Capuanæ et Canusinæ Philip. Ferrar. in Catal. Sanctorum Italiæ ad diem 9. Febr. Nimirum sicut *Tranquillus Deus tranquillat omnia,* ut ait S. Bernard. sic vir, iræ et passionum dominus, easdem facile in aliis sedat et componit.

Vers. 16. MEL INVENISTI, COMEDE QUOD SUFFICIT TIBI (Hebr. *comede sufficientiam tuam;* Syrus: *partem tuam*) NE FORTE SATIATUS EVOMAS ILLUD.) Septuag. *Melle reperto, comede quantum sat est, ne, si forte nimium te obsaturaveris, evomere compellaris.* Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Mel, quia calidum est et dulce, si sobrie comedatur, corpus nutrit, vegetat, exhilarat, facitque longævos, ut tradunt Medici; sin nimium et immodice sumatur, corpus gravat, nauseam tam sui quam ciborum omnium movet, bilem ciet (*nam dulcia se in bilem vertunt*) ventriculum solvit, et vomitum provocat, uti docent Plin. l. 22. cap. 24. et Galenus l. 3. de Diæta. Mel symbolum est cuiuslibet rei suavis, dulcis et delectabilis. Igitur hæc gnome generalis significat generaliter omne id quod delectat, sive corpus sive animum, moderate sumendum, ut prosit; si enim immoderate sumatur, obesse et quasi mel verti in fel; ibi enim natura dulce amaro copulavit. Insomniosum, ait Pierius Hierogl. 26. cap. 8. mel apud Macronas memorat Xenophon, quod qui copiosius edissent et vomere et excernere cogebantur, neque quidem omnino stare poterant.

Particulatim vero hæc gnome variis rebus quæ oblectant applicari potest.

(Mel symbolum. I. Voluptatis.) Primo voluptatibus corporis, quibus modice sumptis corpus restauratur; immodice vero sumptis gravatur, enervatur, obruitur Unde voluptas mel est, sed felle mixtum, puta est mel Corsicum, quod apes ex cicuta colligunt, ideoque venenatum, de quo Ovidius:

Quam puto de longæ collectam flore cicutæ,
Melle sub infami Corsica misit apis.

Ita S. Chrysostomus hom. 2. in Marcum, ait mel vetitum in sacrificiis, Levit. 2. v. 11. *Quia,* ait, *mel voluptatis indicium est et suavitatis; semper enim voluptas mortificat, semper voluptas Deo non placet.* Unde constat inter mella apum, dum moriuntur, cadavera et sordes inveniri, sicut omnis voluptas desinit in sordes et putredines.

Huc facit mel Heptacometarum, de quo noster Caussinus l. 9. Parabol. c. 8. Heptacometæ, inquit, sive Septempagani, mel legunt ex summis arborum ramis, quod homines adigit ad insaniam. Huius cum crateras Pompeianis militibus propinassent, a sensu alienatas tres eorum cohortes conciderunt, teste Strab. l. 11. p. 377. num. 30. Simili modo voluptas mellis illecebra aucupatur, quos ferro deinde laniat:

Impia sub dulci melle venena latent.

Itaque respondendum est voluptati ad sua lenocinia stimulanti, quod asinus apud Phædrum hero iubenti sibi reliquias hordei dari, quas porcellus repente mactatus conficere non potuerat:

Tuum libenter prorsus appeterem cibum,
Nisi qui nutritus illo, et iugulatus foret.

Ita Phædrus, lib. 5. c. 85. Videtur plane voluptas similis illi Cinclopum fonticulo, cuius meminit Aristot. in Admirandis: *Habet,* inquit, *aquas mire pellucidas et puris fontibus concolores. Verum ubi animal quodvis ex illis gustaverit, continuo moritur.* Quocirca Sixtus Philosophus, sententia 257. et Medici hoc dant sanitatis remedium et præceptum: *Ede citra satietatem: ebrietatem quasi insaniam fuge.*

Secundo *mel* hoc applices cum Auctore Catenæ Græc. R. Levi et Iansenio, sapientiæ perceptioni (uti Salomon ipse applicat v. 27.) quæ animæ non modicam affert voluptatem, unde ad eam superius sub similitudine mellis Sapiens invitavit dicens: *Comede, fili mi, mel, quia bonum est; sic et doctrina sapientiæ animæ tuæ.* Et mox postea simili comparatione ad modum in cognitione servandum adhortans: *Sicut qui mel,* inquit, *multum comedit, non est ei bonum; sic qui scrutator est maiestatis, opprimetur a gloria:* ut videri possit hæc sententia peculiariter exigere voluisse modum in percipienda sapientia servandum. Iucunda enim est et suavis hominibus divinorum eloquiorum lectio et meditatio, iis potissimum qui contemptis huius mundi bonis ad alteram vitam anhelant, ita ut dixerit Propheta: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo.* (II. Sapientiæ.)

Huc pertinet proverbium Arabum: *Gusta, cibaberis,* id est gusta mel similemve cibum, et ipse te vocabit ad appetitum sui, quod Galli dicunt: *En mangeant l' appétit vient.* Est adhortatio ad eos quos magnitudo laboris deterret a studio sapientiæ et virtutis. Et tamen qui ex Scripturarum dulcedine plus præsumunt quam valent concoquere, volentes sapere plus quam oportet, et nolentes sapere ad sobrietatem; frequenter etiam quæ bene intellexerunt amittunt, excidentes a recta fide, seseque variis malis animi et corporis involventes, ut experientia multa docet. Recte enim cecinit Martialis:

Quisquis plus iusto non sapit, ille sapit.

Et Cicero libr. 2. Tuscul. Neoptolemum apud Ennium ait dicere, *necesse sibi esse philosophari, sed paucis, nam omnino haud placere.*

Pulchre autem Beda insinuat singulariter per mel designari dulcedinem cælestis sapientiæ, quod hæc spiritualium patrum officio, quasi prudentissimorum apum labore, hominibus ministretur. Huc facit illud vulgo tritum: *Omnis satietas mala, studiorum autem pessima.* Ita S. Gregor. l. 20. Moral. c. 10. *Mel invenisti,* inquit, *comede quod sufficit tibi, ne forte saturatus evomas illud. Dulcedinem quippe spiritalis intelligentiæ qui ultra quam capit comedere appetit, etiam quod comederat evomit; quia, dum summa intelligere ultra vires quærit, etiam quæ bene intellexerat amittit. Hinc rursum dicit: Sicut qui mel*

multum comedit, non est ei bonum; sic qui perscrutator est maiestatis opprimetur a gloria. Gloria quippe invisibilis conditoris, quæ moderate inquisita non erigit ultra vires, perscrutata premit. Itaque hæretici, qui de sublimitate intelligentiæ quanto amplius repleri ambiunt tanto amplius inanescunt.

III. Amicitiæ. Tertio, R. Levi, R. Salomon, Caietanus, quin et Beda, hanc gnomen nectunt sequenti, quasi ibi eius comparatio expleatur; unde ibidem repetitur τὸ *satiatus*, ut per *mel* accipias amicitiam et amicum, q. d. Utere amicitia et amico, sed moderate quasi melle: nam si immodice cum amico converseris, ipse satiatus fastidiet, ac tuam nimiam familiaritatem aversabitur et respuet, iuxta illud Comici: *Nimia familiaritas parit contemptum.* Atque tandem tuum mel in fel, id est, tua amicitia non tantum in tædium, sed et in odium vertetur, ut te tantum oderit, quantum ante amaverat.

Huc pertinet proverbium Arabum: *Cum fuerit amicus tuus mel, ne comede eum totum.* Multi enim abutuntur lenitate et facilitate amicorum. Quocirca talibus dicunt suadentque Arabes: *Qui rogat amicum suum supra vires, meretur prohibitionem*, id est repulsam. Hinc rursus iidem suadent amico: *Ne sis canis amicorum tuorum.*

IV. Laudis. Quarto, S. Bern. serm. 47. inter breves, per *mel* accipit laudes humanas: « Merito, inquit, non ab omni, sed immoderato mellis huius edulio prohibemur. Est enim, cum utiliter humanas laudes recipimus, fraternæ dumtaxat intuitu charitatis, et ad salutem eorum qui nobis propterea facilius acquiescunt. Hac ergo parcitate servata, mellis huius moderata comestio non nocebit. Si quid vero amplius est, a malo est, et in perniciem convertetur. Invento enim melle immoderatius vescitur, quisquis apponens omnino cor suum favore humanæ laudis inflatur, incrassatur, impinguatur, a quo se Propheta sanctus custodiri deprecatur a Domino, non quidem mellis, sed olei satis vicina appellatione ipsum quem prædiximus favorem exprimens, ubi ait: Oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum, » Psal. 140. Denique quo fastidio et ratione mel hoc evomatur, subtexit, dicens: « Vis nosse quando evomat immoderatus epulator mellis edulium, quod usque ad satietatem sumens modum parcitatis excessit? Tunc sine dubio laudes quibus satiabatur, non alium fructum quærens, sed favore ipso contentus humano, tunc, inquam, multa cum anxietate evomit, quod cum perniciosa delectatione comedit, cum alium quemlibet laudari audiens, invidia contabescit. Mens enim dedita vanitati, et arrogantia tumens, laudem alterius, suam reputat vituperationem. »

V. Opum. Quinto, per *mel* accipias divitias, q. d. Congere opes quæ satis sint ad alendam familiam, quantum citra iniuriam iuste et honeste potes: nam quod ultra congesseris, evomere tandem cum dedecore et damno cogeris, iuxta illud Plutarchi in Moral. « Congere aurum contra fas, contrahe argentum, extrue ambulationes, comple domum servitiis, urbem nominibus; vinum roganti, febricitanti, et bilioso mellis copiam tribueris, unde non confirmetur sed maximopere lædatur. »

VI. Consolationis spiritualis. Sexto, per *mel* accipias delectationem orationis, meditationis et consolationum spiritualium; hisce enim moderate non fruendum, sed utendum est: nam qui nimis iis indulget, lædit caput et valetudinem, proprii durique fit cerebri, fit deses, et otium captans, labores vitæ activæ refugit, etc. uti docent rerum spiritualium periti, ac quotidiana experientia. Oratio ergo dirigatur ad actionem, præsertim quam vel officium, vel obedientia, vel charitas exigit, et sic oratio non minuetur, sed crescet et augebitur, tum quia in actionem sanctam et proximos se effundet, tum quia actio nutrit acuitque orationem. Rursum mortificatio præstat orationi; quare oratio eius qui suam iram, impatientiam, proprium iudicium, etc. non mortificat, inanis est et inefficax; ut ergo oratio sit fructuosa et efficax, comitem adsciscat sibi mortificationem. Unde S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, cum quidam laudaretur quod vir esset multæ orationis, idipsum correxit, dicens: *Imo vir multæ mortificationis.*

Denique hanc gnomen adaptes cuivis occupationi, officio, negotio suavi et delectabili; huic enim modus adhibendus est, ne immoderatio noceat et lædat. Docet ergo Salomon, si modice eo utaris, delectationem tuam fore durabilem; sin immodice, non duraturam, sed vertendam in fastidium: ut ergo suavitas tibi sit perpetua, moderate illa utere.

Ratio a priori est: prima, quod mel, atque omnes delectationes et res delectabiles huius vitæ limitatæ sunt, modicæ et exiles; quare dum homo iis nimis indulget, earum dulcedinem exhaurit, qua exhausta, non restant nisi fastidii et amaritudinis fæces. Quocirca mens hominis, quæ infiniti boni et divinæ delectationis est capax, exhausta unius rei dulcedine aliam quærit et aliam, quæ infinitam hanc suam capacitatem impleat et satiet, atque per omnia oberrans nullam invenit nisi in Deo infinito et immenso. Ratio a priori. I.

II. Secunda, quod sicut stomachus melle oppletus, eo oneratur et depravatur, præsertim quia mel non tantum habet dulcedinem, sed et suum acorem. Rursum mel est aereum et flatulentum, quare in stomacho ventositates creat et tormina, quæ eum lancinant et torquent, ut illud evomere satagat; sic pariter omnis res delectabilis, si sensum vel potentiam oppleat, eam onerat et gravat tam sua delectatione quam acore et vitio, quod annexum habet; quare creat gravedinem, fastidium, dolorem, vomitum. Sicut enim cibus eo tantum sapit et delectat, quo expleat orexin et famem; qua expleta si plus sumatur, oneri est et nauseæ, unde S. Leo: *Subtrahe,* ait, *voluptati quod futurum est oneri*: sic pariter quævis alia delectatio eousque delectat, quousque eius fames et desiderium animæ naturale expleatur: qua expleta quod additur tædio est et tormento. Atque hæc est causa, cur satietas pariat nauseam, fastidium et vomitum.

III. Tertia, quod sensus et potentiæ animæ sint limitatæ virtutis, unde usque ad certum sensationis et delectationis terminum se extendere et intendere possunt; quem si per intemperantiam excedant, superantur, obruuntur, enervantur et corrumpuntur. Unde illud Aristot. de Anima: *Vehemens sensibile corrumpit sensum.* Contra se res habet in cælo, ubi desiderium visionis et fruitionis Dei acuit satietatem, et satietas acuit desiderium. Beati enim semper Deo satiantur, ideoque Deum semper videre desiderant; quia Deus solus est bonum immensum, animam implens et satians, ideoque summe semper desiderabile. Rursum Deus extendit animæ capacitatem, ut tantum bonum capere possit, ne unquam eo oneretur, lassetur, sed iugiter ad illud totis animæ medullis anhelet et aspiret.

IV. Quarta, quod sicut dulcedo mellis dissolvit laxatque stomachum, ideoque parit nauseam tam sui quam aliarum epularum, ac vomitum, nisi modice sumatur; sic pariter quævis alia dulcedo et suavitas sensus potentiasque animæ dissolvit, si intemperanter usurpetur, atque tam sui quam omnium aliarum bonarum actionum et occupationum tædium creat. Hæc est dulcedinis et delectationis immoderatæ proprietas. Dulcedo enim est nauseabunda, et nauseam parit, sicut acredo parit horrorem et stuporem, nisi modice capiatur. Austerum vero quod proprie dulci opponitur, stomachum contrahit et roborat, et sua austeritate intemperantiam inhibet, nec nisi modice sumi potest.

V. Quintam dat Noster Salazar: Sicut, inquit, in favis cum melle pariter putredines sunt austeri ad modum saporis, ita etiam voluptatibus multi insunt acerbi et amari angores, qui dulcedinem illarum corrumpunt. Rursus quemadmodum sæpe apes ipsæ melli tenacissimo immersæ pereunt, ita etiam sæpius homines voluptatibus dediti, iisdemque ingurgitati, miserrimum interitum sibi accersunt.

Adde dulce grave esse, plus habere terræ, et terrei; ideoque aqua salsa vino dulci supernatat, non austero, ut docet Aristot. in Problem. sect. 23. quæst. 26. Hinc mel Dulcia sunt graviora, quia terrea.

in imo vasis est optimum, quia eo descendit dulcissimum, utpote maxime terreum. Vice versa oleum, quia aereum, in summo vasis est optimum; vinum vero, quia medium inter aerem et terream, in medio vasis est optimum. Rursum dulcia magis sunt concocta, adeoque plus habent succi et alimenti; austera vero minus sunt concocta, ideoque minus habent alimenti, et plus excrementi, ideoque dulcibus citius implemur et satiamur, quam austeris, ut docet Aristot. Problem. sect. 22. q. 2. et 3. Hinc fit ut dulcia citius impleant et saturent, ac paulo post in fastidium vertantur; quod enim post saturitatem ingeritur, fastidio est et nauseæ. Addit Galenus dulcia vina lædere hepar et splenem; hepar enim oppilare, et crassum reddere splenem: insuper generare calculum in renibus. Rursus saties nimia, inquit, vitales operationes impedit, et calculum renum gignit.

Vers. 17. Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, ne quando satiatus oderit te) Hebræus: *Pretiosum* (id est rarum; rara enim sunt pretiosa et cara) *fac pedem tuum a domo proximi tui;* Septuag. *introduc pedem ad amicum tuum;* Chald. *prohibe;* Symmach. *contine;* Vatab. *revoca pedem tuum.*

Hæc gnome derivatur et clara est ex præcedenti, imo, ut nonnulli censent, eius est antapodosis: ac parabolæ mellis applicatio et explicatio, uti ibidem dixi. Non vetat omnem ingressum in domum proximi vel amici; amicitia enim postulat familiarem conversationem, mutuamque visitationem; sed iubet ne nimis sit creber et frequens, ut amico fastidium et odium creet. *Vera amicitia*, ait Isocrates apud Maximum sermone 6. *tria requirit maxime; primo, virtutem, tamquam honestam;* secundo, *familiaritatem, ut iucundam;* tertio, *usum, tamquam necessarium: nam ubi indicaris, recipere debes et congressu lætari, et, si egeas, uti.*

Igitur, si per proximum hic accipias amicum, sic expone, q. d. Ne nimis crebro ad amici domum vadas, sed nimiam visitationem raritate tempera, quantum amicitiæ leges et iura patiuntur; sic enim fiet ut amico fias eo pretiosior et carior, quo rarior. Nam *rarum esse oportet quod diu carum velis*, ait Seneca l. 4. de Beneficiis c. 15. Huc facit illud Martialis:

Nulli te facias nimis sodalem;
Gaudebis minus, et minus dolebis.

Exemplum est in Vita Catonis: Munatio enim conquerenti quod in Cypro Catonem adire cupiens, parum civiliter ab eo repulsus esset, cum illi nihil esset negotii, sed intus cum Canidio fabularetur, sic se purgavit Cato ut diceret, *se vereri, ne iuxta Theophrasti sententiam, nimia amicitia causam aliquando daret odio.*

Sin proximum hic quemlibet accipias, etiam non amicum, sic expone, q. d. *Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui*, ut eam non ingrediaris, nisi cum necessitas, vel utilitas, sive tua, sive illius, sive pubblica, sive alicuius tertii, id postulat; ac etiam tum curato, ut non nimis crebro ad eum introeas, ne parias ei satiem, quæ fastidium et odium parit, præsertim dum, ut fieri solet, frequenter aliquid ab eo postules. Petitiones enim hæ assiduæ amicis sunt onerosæ et molestæ; unde dum vident petitores adventantes, animos vultumque contrahunt, ac se subducunt, domique se non esse simulant, ac quandoque dum nimis importuni et petaces sunt, eos harpyias nuncupant, ac ut harpyias fugiunt.

Mora pro-[illegible] Accedit quod creber ingressus in domum vicini moveat illi suspicionem quod secreta familiæ explorare velis, aut aliquid ex ea subducere, aut pudicitiæ uxoris vel filiarum insidiari, etc. quæ omnia te illi invisum et exosum faciunt. Igitur sicut creber adventus amici ad amicum fastidiosus est, ita rarus pretiosus. Quod D. Hieronymus in epist. 2. ad Nepotianum sub finem clericis eleganter inculcat: *Facile*, ait, *contemnitur clericus, qui sæpe vocatus ad prandium non recusat; numquam petentes, raro accipiamus rogati. Nescio enim quomodo etiam ipse, qui deprecatur ut tribuat, cum acceperis viliorem te iudicat; et mirum in modum si eum rogantem contempseris, plus te posterius veneratur.* Idem S. Hieron. epist. 85. ad Evagrium: *Omne*, inquit, *quod rarum est, plus appetitur. Pulegium apud Indos pipere pretiosius est. Diaconos paucitas honorabiles, Presbyteros turba contemptibiles facit.* Denique Martial. lib. 4. epigram. 29. alias 22.

Rara iuvant, primis sic maior gratia pomis:
Hybernæ pretium sic meruere rosæ.

Mystice Auctor Catenæ Græc. per *proximum* vel amicum accipit Deum, sicque exponit, q. d. Arcaniora divinitatis mysteria ne attingas, ne quando per mentis infirmitatem a spirituali cognitione excidas.

Iaculum, et gladius, et sagitta acuta, homo qui Vers. 18.
loquitur contra proximum suum falsum testimonium.) Pro *iaculum* hebraice est מפיץ *mephits*, quod Chald. et alii passim vertunt, *malleum;* Septuag. *clavam*, a rad. פוץ *puts*, id est fregit, contrivit, dispersit. Pro *acuta* Septuag. vertunt, ἀκιδωτόν, quod Complut. vertunt, *spiculata;* alii proprie: *in cuspidem desinens;* S. Ambros. 3. Offic. cap. 16. *ferrata;* S. Hieron. contra Ruffinum, *perniciosa.*

Sensus est, q. d. Falsus testis, qui falsum contra proximum dicit testimonium in iudicio, vel etiam extra iudicium, ita proximum lædit et ferit, perinde ac si iaculum vel telum esset, proximum configens et confringens, aut gladius eumdem confodiens vel dissecans: aut sagitta eumdem penetrans, et subinde lethaliter saucians ac perimens. Nam semper famam, sæpe opes et bona, subinde quoque vitam ipsam eripit, ac proximo causa est ut is a iudice condemnetur, vel ab alio privato occidatur. Insuper ingenti doloris vulnere animum proximi ferit et sauciat.

Nota: Per hæc tria, scilicet iaculum, gladium et sagittam, quasi per arma olim maxime usitata, significat primo quodvis genus armorum, q. d. Lingua falsi testis est nocentior quibuslibet armis et telis, quia sæpe insontes graviter sauciat et lædit, ac non raro eis causa est mortis, et mortis cuiuslibet, ut scilicet hic iaculo, ille gladio, tertius sagittis, quartus laqueo, etc. necetur et perimatur.

Secundo, hæc tria acutissima notant acumen linguæ falsi testis, quod scilicet instar iaculi, gladii et sagittæ sit acutissima, ac intima non tantum corporis, sed et animæ feriat, penetret, cruciet et secet, iuxta illud Psalm. 54. 22. *Molliti sunt sermones eius super oleum; et ipsi sunt iacula.* Et Psalm. 56. 5. *Filii hominum dentes eorum arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus.* Et alibi: *Acuerunt linguam suam sicut serpentes.*

Tertio, quidam duas tantum ponit similitudines, scilicet gladii et sagittæ; vertit enim *Dispergens gladius, et sagitta acuta, qui loquitur contra proximum falsum testimonium*, q. d. Lingua falsi testis nocet feritque eminus velut sagitta, cum absente reo falsum ei crimen impingit; eadem nocet feritque cominus velut gladius, cum coram reo apud iudicem falsum suum testimonium impudenter tuetur et confirmat.

Quarto, Lyranus, Dionys. Iansen. et alii passim, tres ponunt similitudines: primam iaculi sive mallei vel clavæ; secundam gladii; tertiam sagittæ: notantque malleo vel clava solere caput hominis contundi et confringi; gladio vero iugulum peti; sagitta denique cor transfigi, ut significetur eum, qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium, perinde facere ac si caput hominis malleo vel clava contunderet, gladio eum iugularet, aut denique sagitta cor transfigeret. Tria autem hæc diversos et omnes pene modos comprehendunt, quibus homo homini nocet, ut annotat Caietanus; malleus enim tundendo, gladius scindendo, sagitta acuta penetrando nocet et occidit. Unde significatur omnigenum nocumentum quod excipitur a falso testimonio; nocet enim et personæ, et famæ et rebus.

Mystice, Hæretici sunt iacula, gladii et sagittæ acutæ, quia falso citant testimonia S. Script. ac perperam intelligendo depravant, ut iis pervertant mentes audientium, easque in hæresim pertrahant, quo fit ut non unam dum-

taxat animam, sed millenas et millenas, imo integras urbes et provincias perdant et interimant.

Vers. 19. et 20. DENS PUTRIDUS ET PES LASSUS, QUI SPERAT SUPER INFIDELI IN DIE ANGUSTIÆ, ET AMITTIT PALLIUM IN DIE FRIGORIS.) Hebræa habent: *Dens fractus, et pes luxatus est fiducia prævaricatoris in die angustiæ*; Chald. *Dens malus et pes lassus*; Pagnin. *Dens fractus et pes labens;* Vatablus, *Dens fractus, et pes non insistens suo vestigio;* Caiet. *et pes dimotus*; Sept. vero, *Via mali, et pes iniqui peribit in die mala*. Pro *lassus* hebr. est מועדת *muadet*, id est nutans, vacillans, titubans: radix enim מעד *maad*, uti litteris transpositis, sic et significatione contraria est verbo עמד *amad*. *Amad* enim significat stare, consistere; *maad* vero notat standi vacillationem, titubationem, mutationem et inconstantiam, significatque nutare, labi, declinare in ruinam. Noster pro מבטח *mibtach*, id est spes, fiducia, videtur aliis punctis legisse מבטח *mebatteach*, id est sperans, confidens, sed eumdem facit sensum, aut potius solita Scripturæ phrasi abstractum accepit pro concreto, puta *spes* pro *sperans*, q. d. Qui fiduciam ponit in infideli, similis est illi qui habet dentem putridum et pedem lassum, illique confidit et confidenter incumbit; denti quidem putrido ad masticandum et comedendum, pedi vero lasso ad standum et incedendum. Est metonymia: dens enim ponitur pro dentato, pes pro habente pedem lassum. Aut vice versa τὸ *qui sperat* ponitur pro *spes* vel *fiducia*, scilicet concretum pro abstracto; spes enim in infideli est quasi dens putridus et pes lassus. Iam

Primo, Beda et Vatabl. per *prævaricatorem*, vel *infidelem* accipiunt hominem; omnis enim homo est prævaricator et peccator, tum quia peccavit in Adamo originaliter, tum quia per se sæpe peccat actualiter; quasi Salomon doceat hic spem non esse collocandam in homine, sed in Deo, iuxta illud Ierem. 17. 5. « Maledictus homo qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum. Hic enim, ait Beda, recte denti putrido et pedi lasso comparatur; quia qui illud unicum homini bonum, hoc est adhærere Deo, et ponere in Deo spem suam nescit, iste nec vitæ percipere cibum, nec ad mansionem potest desideratæ salutis pertingere. Et talis amittit pallium in die frigoris, quia etsi in serenitate vitæ præsentis, habitu religionis videtur indutus, ubi tamen districtio iusti iudicii ingruerit, nudus omnimodis ab ornatu iustitiæ patebit; nec eorum consortio dignus, de quibus scriptum est: Beatus qui vigilat et custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, et videant turpitudinem eius. »

Secundo, alii per *prævaricatorem* accipiunt impium, sceleratum, et, ut Syrus vertit, *iniquum*, q. d. Qui fidit in impio et scelerato, similis est illi qui manducat cibumque comminuit dente putrido, et illi qui incumbit pedi lasso: sicut enim hunc dens putridus et pes lassus fallit onerique succumbit, sic et impius fallit spem confidentis in se. Chald. vero per *prævaricatorem* accipit prædonem: *Dens malus*, ait, *et pes lassus* (Syrus, *pes luxatus*) *sic erit spes deprædatoris in die angustiæ*, q. d. Prædones sperant ingentes opes ex prædis; sed spes hæc fallit eos, cum videbant se ob prædas occidi, vel a iudice suspendi.

Tertio, proprie et genuine Noster per *prævaricatorem* accipit *infidelem*, id est, infidum et perfidum qui spem fallit. Tam ergo fidens infido, quam ipsa fiducia collocata in infido, comparatur hic denti putrido et pedi lasso. Elegantius autem ipsa fiducia quæ habetur in infideli, hoc est infido homine, comparatur denti putrido et confracto ac pedi lasso, quam is qui super illo sperat, cum significandum sit fiduciam talem, et ipsum in quo quis fisus est, in tempore necessario hominem destituere, sicut dens talis et pes hominem in re necessaria destituit, nempe in manducatione et ambulatione. Bene tamen etiam iuxta nostram versionem, is qui sperat super infideli, comparatur denti putrido et pedi lasso, quia talis per suam fiduciam non potest sibi suæque necessitati in die angustiæ prodesse, sicut dens putridus et pes lassus suum non possunt facere, cum necesse est, officium. Ita Iansen. et alii.

Igitur prima et propria ratio huius analogiæ et comparationis, qua spes fallax, quæ collocatur in infido, comparatur denti putrido et pedi lasso, est quod utraque sit infida. Sicut enim dens putridus manducantem, et pes lassus ambulantem fallit et destituit; sic pariter et infidus fidentem in se fallit et deserit in die angustiæ; imo sicut putredo corrumpit dentem ipsum, qui adeo validus est, ut nec ferro, nec igne lædatur. Unde Aristot. lib. 5. Hist. anim. cap. 7. *Os dentium*, ait, *adeo firmum, ut solum inter ossa aciem ferri respuat*; sic pariter infidelitas amici vel servi corrumpit omnem fidem et fiduciam heri, ut nemini deinceps credat aut fidat, itaque vivat in perpetua diffidentia, pavore et anxietate. — Spes infida est dens putridus, et pes lassus. I.

II. Secunda, quod dens putridus edenti, et pes lassus ambulanti damnum creat; idem creat infidus fidenti in se. Sæpe enim per hanc perfidiam ingentia opum, famæ, et vitæ damna incurrit.

III. Tertia, quod dens putridus humoribus et catarrhis e capite in fibras eius labentibus ingentes dolores ciet, æque ac pes luxatus ambulanti. Similes ciet perfidus hero suo. Audi Plinium lib. 7. cap. 16. *Dentes*, ait, *invicti sunt ignibus, et flammis indomiti, cavantur tabe pituitæ*.

IV. Quarta, sicut dens putridus fœtorem excitat in ore et stomacho, atque anhelitum putidum efficit quem astantibus aspirat; sic pariter perfidus infamiam affert hero, eumque omnium risui et ludibrio exponit. Addit Plinius lib. 11. cap. 36. *Hominum dentibus*, ait, *quoddam inest virus; namque et speculi nitorem ex adverso nudati hebetant, et columborum fœtus implumes necant*. Multo magis virulenti sunt dentes putridi; et longe amplius amici perfidi.

V. Quinta, sicut dens putridus suum putorem et corruptionem vicinis affricat, eosque vitiat et corrumpit; sic et perfidus cæteros heri sui famulos vel socios perfidia sua inficit et corrumpit. Quocirca Hippocrates lib. de affectionibus ita statuit: *Si corrosus fuerit dens et moveatur, illico eximatur*. Similiter de infido amico ait Plutarc. in Moral. *Amicum tollere, est dentem excutere*.

VI. Sextam dat noster Salazar. Scitum est, inquit, dentibus putridis ac luxatis pedibus id maxime proprium esse, ut temporum differentias in se expriment: nam sereno et candido cælo valent; cum autem tempestas verti, et cælum nubibus obduci incipit, tunc quidem dolere solent, q. d. Sicut eiusmodi pes vel dens nubilo tempore dolent, atque alter ad ambulandum, alius vero ad cibos terendos ineptus redditur: ita etiam infidus sodalis reflante fortuna, et adverso tempore deficit, et amicum deserit.

Rursum et pressius dens putridus et pes lassus tribuitur non servo infideli, sed hero qui in eo confidit et sperat, ut vertit Noster, q. d. Qui in perfidum servum vel amicum spem suam contulit, denti putrido et pedi lasso aut languido assimilis est: nam sicut eiusmodi dens atque pes cælo sereno bene habent, nubilo autem cælo dolent maxime ac languescunt: ita etiam ille, cum prospera afflat fortuna, amico suo iucunde fruitur, gaudet, ac validus est; cum vero eadem reflat, et serenitas in nubilum vertitur, amico fugiente dolet plurimum et angitur.

VII. Tria officia dentium. Septima, dentes sani ideoque fidi tria ingentia bona præstant homini et animalibus; primo enim cibum masticant et digerunt ut in stomacho plenius et planius concoquatur; prima enim digestio cibi fit in ore a dentibus; secundo, vocem et loquelam efficiunt, eamque articulatam et sermocinantem in homine; tertio, arma sunt, quibus se animal tueatur contra suos hostes; unde brutorum arma non alia sunt quam dentes, ungulæ, sive calces, et cornua. Hæc tria homini adimunt dentes putridi, ideoque infidi; nam inutiles sunt ad masticationem, ad loquelam, ad morsum. Eadem tria adimit amicus vel servus infidelis hero in se confidenti, scilicet opes et epulas, famam et gloriam, ac subinde sanitatem et vitam.

Audi Plinium lib. 7. cap. 16. « Nec cibo tantum et alimentis necessarii dentes, quippe vocis sermonisque regimen primores tenent, concentu quodam excipientes ictum linguæ, seriemque structuræ, atque magnitudine mutilantes mollientesve aut hebetantes verba, et cum defluxio-

ne explanationem omnem adimentes. » Audi et Aristot. lib 3. de Part. animal. cap. 1. « Homo, ait, ad usum communem probe factos obtinet dentes, videlicet primores acutos, ut secent; maxillares latos, ut molant: discriminant eos utrosque hi qui canini appellantur media inter eos natura conditi; nam et medium particeps utriusque extremi est. Et canini ipsi partim acuti sunt, partim lati: quod idem in cæteris quoque animalibus est, quibus non omnes acuti habentur, sed potissimum locutionis gratia tales totque numero dentes homo sortitus est. Ad litteras enim exprimendas plurimum conferunt primi dentes. Nonnulla animalia, quod dictum iam est, cibi tantum conficiendi gratia dentes obtinent; quibus autem et auxilio sunt et robori dentes, hæc aut exertos habent, ut sus; aut acutos pectinatim sese stipantes, unde serratis ea dentibus esse diximus.

Sicut ergo putredo dentem, indeque hominem et animal exarmat, nudumque et inermem hostibus obiicit; sic pariter infidelis herum in se fidentem enervat, exarmat, hostibusque perdendum tradit et prodit. Denique Galenus lib. de Partibus, docet dentes putrescere ex otio et inedia. Qui enim una mandibula semper mandunt, horum dentes molares alterius mandibulæ, utpote otiosi, citius tabescunt et putrescunt. Sic perfidia amici non raro oritur ex otio et desidia; hæc enim parit penuriam et famem, quæ eum adigit ad perfidiam, ut per eam vitæ necessaria acquirat; egestas enim uti facit fures, sic et proditores.

Et amittit pallium in die frigoris.) Pro *amittit* hebr. est מעדה *maade*, quod contrariæ est significationis: proprie enim significat addere, ornare, vestire; hic vero significat contrarium, scilicet vestem adimere, detrahere, amittere, uti vertit Noster, Pagninus, Vatablus et alii passim; quare minus apte Caietan. vertit hic *ornatum*, puta *sericum*: *Parans sericum*, ait, *in die frigoris*, q. d. Sicut sericum, quia tenue, non arcet frigus: sic nec amicus infidus avertit imminentem amico calamitatem. Est hæc tertia similitudo, q d. Sicut qui cibum sumit confisus in dente putrido, ocyus dolorem sentit et damnum; et sicut qui graditur pede lasso, deficit in via; et sicut qui amittit pallium in die frigoris, alget; sic pariter nullum commodum sentit, sed multum damni et incommodi qui confidit in homine infideli, quales sunt omnes homines inconstantes ac leves et varii: horum enim uti animus, sic et fides non solida est, sed levis, mobilis et infida. Nonnulli censent hic duas notari causas infidelitatis, cur scilicet quis fidem alteri datam fallat, nimirum fortunam adversam, et hanc significari *die angustiæ*: ac simultatem et discordiam, et hanc significari *die frigoris*, quo scilicet animus odii frigore rigescit, q. d. Qui fidit amico dubio in fortuna sibi adversa, temere facit, sentietque damnum, quia illa fugare solet amicos, facereque desertores; sic et qui fidit amico, cum quo fovet simultatem et discordiam: hæc enim facit eum infidum, ut pallium opis suæ illi subtrahat, eumque velut nudum in die frigoris, id est afflictionis derelinquat.

Hebræi et Chaldæus ante hæc verba ponunt *sophà pasuc*, id est punctum, quasi ea pertineant ad versum sequentem, cum quo proinde ea nectunt. Unde Vatablus sic vertit: *Mæsto cordi carmen canere, perinde est atque detrahere vestes tempore frigoris, aut nitrum aceto perfundere:* sic et Pagnin. Verum longe aptius Noster ea nexuit huic versui. Amicus enim infidus in adversitate est instar pallii amissi in die frigoris. Quid enim hoc pallium simile habet cum corde mœsto?

Vers. 20. Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo.) Hebr. *Acetum super nitrum, et cantans in canticis super corde mali*, vel *malo*; Syrus: *Sicut qui proiicit acetum super fidibus*, scilicet eas solvit, hebetatque eorum sonum et concentum in testudine. R. Salomon: *Nitrum*, inquit, *est genus terræ mollis instar argillæ, ex qua figuli vasa conficiunt; quod si in eamdem acetum decidat, dissolvitur, neque ulli usui esse potest*; Caietanus: *Sicut acetum super saponem;* Chaldæus, alio abit: *Sicut*, inquit, *qui proiicit acetum super nitrum, ita probat corda dolor*; Septuaginta, *Sicut acetum trahit inutile, sic accidens in corpore passio cor contristat.*

Nota primo: De nitro ita scribit Galen. l. 9. Simpl. medic. *Nitrum dictum est supra in medio esse aphronitri et salis virium, cæterum ustum potius ad aphronitrum accedit; utpote exustione tenuius redditum. Desiccat itaque et digerit, et si intra corpus sumatur, siccat et extenuat crassos lentosque succos, potentius multo quam sal.* Et Dioscorides l. 5. c. 89. *Nitrum*, ait, *vim et ustionem salis habet; tormina sedat; si tritum cum cumino bibatur in hydromelite, febribus circuitu redeuntibus illinitur ante suspectam accessionem; miscetur emplastris, quæ extrahunt et discutiunt, extenuant et lepras abstergunt. Cum aqua autem calida aut vino infusum inflationes purulentas, aures et sonitus earumdem sanat, sordes expurgat cum aceto instillatum.* In quem Diosc. locum ita scribit Matthiol. *Nitrum et spuma nitri quorum antiquis maximus fuit in medicamentis usus, diu sane est quod ad nos convehi desierunt: proinde hallucinantur mea quidem sententia* (alii enim contrarium sentiunt, scilicet esse idem nitrum modernum quod priscum, sed non adhiberi ad medicinas, uti olim; servire vero pulveri tormentario) *qui putant sal nitrum vocatum; quod ad tormentorum bellicorum pulveres utuntur, et ad fortissimas aquas conficiendas, quibus argentarii fabri aurum ab argento separant, verum ac legitimum esse nitrum, cuius meminere Theophrastus, Diosc. Galenus, Plinius et antiquorum alii, si quidem id manifeste falsum demonstrat Plinius, l. 31. c. 10. ubi fuse vetus nitrum describit. Porro in medicinis nitrum calefacit, extenuat, mordet, spissat, siccat et exulcerat,* ait Plinius l. 31. c. 10. (Nitri natura et vires.)

Georgius Agricola de Re metallica lib. 12. modos conficiendi nitrum ita colligit. Nitrum, ait, fieri solet vel ex aqua nitrosa, vel ex diluto, vel ex lixivio. Aqua etiam Nili in nitrarias derivata, et eodem ardore solis detosta vertitur in nitrum. At dilutum ex quo conficitur nitrum, fit ex aquis dulcibus terra nitrosa percolatis.

Beda, cuius verba transcripsere Lyranus et Dionys. « Nitrum, ait, non multum a salis Amoniaci specie distat; nam sicut salem in littore maris fervor conficit solis, durando in petram aquas marinas, quas maior vis ventorum, vel ipsius maris fervor in littoris ulteriora proiecerit; ita in Nitria, ubi æstate pluviæ prolixiores tellurem infundunt, adest ardor sideris tantus, quod ipsas aquas pluviales per latitudinem arenarum concoquat in petram, salis quidem vel glaciei aspectui simillimam; sed nil gelidi rigoris nisi salsi saporis habentem, quæ tamen iuxta naturam salis in caumate durare, et in nubiloso aere fluere ac liquefieri solet. Hanc indigenæ sumentes servant, et ubi opus exstiterit pro lomento utuntur. » Lomentum est farina fabacia, qua ad eruganda corpora usa est antiquitas: item genus smigmatis, de quo Plin. lib. 33.

Censet ergo Beda et Lyran. nitrum dictum esse a Nitria Ægypti provincia, ubi abundat. Potius dixerim Nitriam dictam a nitro; nitrum vero esse hebræum nomen, quod æque ac saccus, cornu et similia quædam nomina, ab Hebræis ad Græcos, Latinos, Ægyptios, Italos, Gallos et omnium pene nationum idiomata et linguas transiit. Nitrum enim hebr. dicitur נתר *nether*, a rad. נתר *nathar*, id est removit, transtulit; quod maculas amoveat et extergat: sicut Græci νίτρον derivant a νίζειν vel νίπτειν, id est lavare, abstergere, purgare. Unde illud: *Caput asini ne laveris nitro*, id est ne in rem vilem rem pretiosam expendas. Vel potius a נתר *nathar*, id est saliit, exiliit, circumsiliit, eo quod nitrum saliat et circumsiliat, perinde ac sal in igne. Aberrat ergo Pagnin. et Caiet. qui secuti R. Davidem censent nitrum esse alumen, quo lana dealbatur, aut saponem quo vestes mundantur. (Nitri etymon.)

Nota secundo: Quædam parœmiæ diversos et contrarios admittunt sensus; variatis enim circumstantiis, fine et modo variatur veritas sententiæ. Tales sunt illæ cap. 26. vers. 4. *Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis. Responde stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur.* Et illæ Comici: *Fe-* (Una parœmia contrarios habet sensus.)

rendo veterem iniuriam, invites novam; ferendo veterem iniuriam, vites novam. Certis enim modis et circumstantiis fit ut prior iniuria novam nunc invitet, nunc vitet et evitet. Et illæ P. Syri: *Amici vitia si feras, facis tua; amici vitia nisi feras, facis tua.* Pari modo hæc gnome contrarias admittit explicationes, quas mox recensebo.

Nota tertio, *cor mali* vel *malum* tripliciter accipi potest. Primo, pro corde tristi et mœsto; sicut enim bonum accipitur pro iucundo, sic malum pro tristi; ut, *Sufficit diei malitia* (id est afflictio, tristitia) *sua*. Matth. 6. 34. Similia sunt Eccl. 14. 10. et c. 22. v. 27. Psal. 132. 1. et alibi. Unde Symm. vertit: *Sicut acetum in nitro, qui cantat in canticis ad cor triste*; Sept. *Passio in corpore cor contristat.*

Secundo, *cor malum* est cor iratum, indignabundum, cholericum.

Tertio, *cor malum* est cor pravum, malignum, vitiosum, sceleratum.

Acetum in nitro ad quid? Tota difficultas est, quid faciat acetum in nitro. Iam enim uti nullus est nitri in medicinis usus, sic vix ulla aceti cum nitro commixtio. Aliqui censent acetum acuere nitrum, illique acrimoniam indere; acetum enim suum acorem cibis omnibus et potibus communicat. Unde Isidor. l. 20. Origen. c. 3. *Acetum dicitur*, ait, *vel quod acutum, vel quod aqua mixtum; vinum enim aqua mixtum in hunc saporem redigitur. Unde et acidum quasi aquidum, quia aqua lavantur uvæ in torcularibus post expressum vinum. Est vilis potus et servis aptus.* Accedit Galenus l. 4. de Simplic. medicam. et alibi, qui asserit acetum terram fermentare, item exasperare: *Acetum*, ait, *mixtum cum attenuantibus auget illorum vim.*

Alii ex adverso censent acetum nitrum nitrique vim solvere et temperare; acetum enim valde refrigerat, ait Galen. l. 3. de Simplic. medic. Idem l. 1. et 2. Composit. medic. *Acetum*, ait, *incidit, discutit et reprimit, penetrat, siccat et detergit ut sal, nec habet vim astringendi ut sal.* Et Plinius l. 23. c. 1. *Aceto*, ait, *summa vis in refrigerando, non tamen minor in discutiendo, ita fit ut infusum terræ spumet.* Hinc qui explodunt tormenta bellica, accendentes pulverem nitratum, ne illa vi ignis findantur et crepent, mox ea refrigerant aceto. Rursum Plinius l. 14. c. 20. *Aceti nequitiæ*, inquit, *inest virtus magnos ad usus, sine quibus vita mitior duci non potest.*

Utraque sententia vera est suo tempore, loco et modo. Acetum enim ex se habet acorem, quo omnia quibus miscetur, acuit. Idem tamen vim nitri infringit, solvit, liquefacit, ac vicissim vis eius et acrimonia a nitro refringitur et temperatur. Audi Aristotel. libr. 4. Meteorol. capite 8. *Nitrum autem et sales solubilia humido; non omni autem, sed frigido.* Acetum autem frigidum est humidumque; solvit ergo et temperat nitrum, quod calidum est et siccum. Et Galen. l. 3. de Medicam. compos. docet nitrum optime solvi acri vino et aceto. Igitur acetum nitri vim temperat, ac vicissim nitrum aceti acorem emollit. Quocirca medici tam nitri vim aceto infringunt, quam aceti acorem nitro mitigant. Hinc et acetum pulveri nitrato sive tormentario infusum, illius celeritatem remoratur et tardat. Porro licet alterum alterius acrimoniam hebetet, vim tamen purgandi adauget; cum enim utrumque suam habeat purgandi vim, si commisceantur, alterum alteri suam vim communicat, itaque propriam exacuit. Quocirca aurifabri ad abstergendas auri et argenti maculas sordesque adhibent nitrum aceto mixtum. Denique hac mixtione olim prisci maxime utebantur in medicinis. Unde Dioscorid. libr. 5. capite 89. *Nitrum*, inquit, *purulentas aures et sonitus earum sanat, sordes expurgat cum aceto instillatum.* Idem docet Plinius l. 31. cap. 10. et Galen. lib. 3. de Compos. medicam. Additque Plinius curare vitiligines, id est maculas per totum corpus resperses, item serpentum morsus, aliaque ulcera, insuper lassitudinem membrorum: *Comprimit*, inquit, *et pruritus suffusorum felle* (ictericorum quibus fel e suo folliculo diffunditur ad membra exteriora) maxime cum aceto datum. Nunc

I. expositio. Primo, si per *cor malum* accipias mœstum, multi cum Iansenio sic exponunt, q. d. Sicut acetum nitrum exacuit, illudque facit acrius et asperius; sic musica musicumque carmen magis exasperat cor pessimum, id est mœstum nimis, iuxta illud: *Musica in luctu importuna narratio*, Eccl. 22. 6. Unde S. Paulus monet *gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus*, Roman. 12. 15. Favere videtur quod nitrum tam colore atro quam sapore amaro et salso, æque ac acetum suo acore symbolum sit tristitiæ, et ut ait Galenus l. 3. de Simplic. caus. *Bilis atra* (id est, melancholia parens tristitiæ) *mordax et calida est ut acetum et cinis.* Addit Caietanus se experientia didicisse sapone, si acetum addatur, vestes non mundari, sed magis maculari, q. d. Sicut præpostere facit qui vestes nitro, id est, ut ipse ait, sapone et aceto eluit, cum aqua sint eluendæ: ita præpostere facit qui afflicto cordi accinit carmina lætitiæ: non enim ea ratione tollit afflictionem, sed auget mitigaturus eam, si cum lugente etiam lugeret. Sic et Aben Ezra.

Alii ex adverso melius sic exponunt, q. d. Sicut acetum refringit lenitque vim nitri, ac nitrum vim aceti; sic pariter suavis sermo et cantilena infringit lenitque sensim malitiam, id est mœstitiam cordis, q. d. Hæc quatuor similiter dissimilia et dissimiliter similia sunt. Similia enim sunt, quia sicut acetum nitro, aut sali vel alumini admistum, ex medicorum sententia valet ad curationem aurium purulentarum, earumque sordes tergit ac tinnitum tollit: sic sane decantata carmina, quæ scilicet carmina sunt, id est, habent numerosam orationem certis suavibus selectissimisque verbis constantem, valent ad curandas et leniendas ægritudines mœsti cordis; uti David pulsans citharam easdem abigebat a Saule, 1. Reg. cap. 16. 23. Dissimilia sunt, quod non sit eadem aurium et animi curatio; nam auribus instillandum acetum cum nitro, quorum utrumque partem affectam acriter mordet et dolore compungit; e contrario cordi ægro suavissimæ sententiæ et carmina occinenda sunt, quibus nihil insit acrimoniæ, nihil mordacitatis. Huc accedit expositio R. Levi: Sicut, ait, ex nitro et aceto vestibus infuso duplex utilitas capitur, tum ut prorsus aboleatur macula, tum etiam ut aceti odore vestes imbuantur, quo mucedo situsque removeatur: ita cum quis multas variasque cantilenas animo mœrore obruto canit, id assequitur, ut iucundis cantionibus dolorem prorsus ex animo evellat, eumdemque præterea voluptate cumulet.

Rursum τὸ *acetum in nitro* notat modum quo tristitia, quam Cassianus l. 10. vocat *cordis rubiginem*, per carmina levari lenirique debeat, nimirum occinendo ei tristitia oppresso primum carmen mœroris et condolentiæ, deinde ubi excitari erigique cœperit, occinendo ei carmen lætitiæ. Acetum enim mœrorem significat, nitrum vero lætitiam et voluptatem.

Audi S. Greg. l. 3. Moral. c. 10. « Ordo, ait, consolationis est, ut cum volumus afflictum quempiam a mœrore suspendere, studeamus prius mœrendo eius luctui concordare; dolentem namque non potest consolari, qui non concordat dolori: quia eo ipso quod a mœrentis afflictione discrepat, minus ab illo recipitur, a quo mentis qualitate separatur; sed emolliri debet animus prius, ut afflictio congruat, congruens inhæreat, inhærens trahat. Neque enim ferrum ferro coniungitur, si non utrumque exustione ignis liquetur, » etc.

Idipsum significat vox *carmina*. Sicut enim carmen longis brevibusque pedibus constat, ita exacte ad numerum et mensuram compositis et modulatis, ut nec una syllaba supersit aut desit: sic consolatio quæ ingeritur mœsto, ex exhilaratione et condolentia omnibusque quæ dicenda sunt, ita concinne et quasi ad libellam componi debet, ut nil sit vel nimium, vel diminutum, sed tota sit instar affabre compacti et modulati carminis, vel concentus musici.

Secundo, si per *cor pessimum* accipias valde exacerbatum, iratum et indignabundum, simili modo exponas, mutando nomen tristitiæ in nomen iræ. Hæ enim duæ passiones cognatæ sunt et commixtæ; ira enim communiter habet adiunctam tristitiam: tristatur enim et dolet quis II.

de malo ob quod irascitur, vicissim tristitia comitem habet iram; irascitur enim quis malo de quo tristatur.

Aliqui ergo sic exponunt, q. d. Sicut acetum vim nitri exacuit ut ebulliat, sic carmina mordacia, puta dicteria et convicia exacuunt cordis malitiam, id est iram et indignationem. Hoc enim ait Hugo, effervescit atque ebullit irascendo, crepitat murmurando. Unde *aceto perfundere* est acriter perstringere et mordere, iuxta illud Persii:

Stoicus hic aurem mordaci lotus aceto.

Et illud Horatii l. 4. serm.

At Græcus postquam est Italo perfusus aceto.

Italum enim acetum, æque ac vinum, præ cæteris aliarum regionum est præstans, acre et mordax. Unde proverbium: *Acetum Hetruscum;* ex acri enim et generoso vino fit acre et generosum acetum. Huc facit gnome R. Simeonis in *Pirke Avoth*, id est in Apophtheg. patrum capite 4. *Noli*, ait, *frustra conari, ut eum blandis sermonibus lenias, in quo adhuc fervet iracundiæ spiritus: neque in vanum studeas amici tui mitigare dolorem, cum adhuc ei extensus ante oculos mortuus iacet, nec devorenti se præ ira de voti absolutione mentionem facias, nec denique videre eum aut consolari quæras in fervore calamitatis suæ.* Hinc amici Iob, venientes ut eum consolarentur, ploraverunt *et sederunt cum eo in terra septem diebus et septem noctibus, et nemo loquebatur ei verbum: videbant enim dolorem esse vehementem.* Iob. 2. 13.

Alii et melius e contrario sic exponunt, q. d. Sicut acetum nitro refractum et temperatum curat ictericos, quorum bilis effunditur in membra, uti paulo ante ex Plinio dixi: sic pariter carmina et sententiæ placidæ, lenes, suaves et lætæ leniunt et curant cordis iracundiam. Unde S. Greg. Nazianz. in carm. de Ira docet iram solvi per lepores, risum et iocos, sicut glacies solvitur æstu, cera calore, vis vi aquæ:

Ira torridum, inquit, *iocis pete:*
Adversus iram nam ioco nihil fortius.

Exemplum est in S. Francisco, qui in gravi ira et dissidio magistratus Senensis a suo Episcopo, fratres suos misit, qui utrique parti suavi modulatione occinerent carmen sive canticum, quod ipse solis nuncupabat, adderentque: *Laudetur Dominus propter ea quæ mihi condonat ex amore;* qua carminis melodia, ac multo magis viri charitate et sanctitate dissidentes compuncti, posita ira in mutuos ruerunt amplexus. Ita habent Annales Ordinis S. Francisci et Speculum Vitæ eiusdem cap. 97.

III. Tertio, si per *cor pessimum* accipias valde malignum et sceleratum, S. Gregor. l. 1. in Ezech. hom. 9. sic exponit: *Acetum, si in nitrum effundatur, effervescit nitrum protinus et ebullit; sic et perversa mens, quando per increpationem corripitur, aut ei per prædicationis dulcedinem bona suadentur. De correptione enim fit deterior, et deinde in murmurationis iniquitatem succenditur, unde debuit ab iniquitate compesci.* S. Gregorium secutus de more Beda eius verba hic transcripsit. Pessimorum ergo et obstinatorum mentes non sunt carminibus, id est suavi monitione mulcendæ, quia per illam exasperantur, insaniores fiunt, et contra stimulum calcitrant; sed terribili rugitu, minis et plagis vulnerandæ et contundendæ, ac veluti tonitru et fulmine percellendæ et confringendæ. Accedit R. Salomon: Carmen cordis pessimi, ait, est lex qua e præceptore discipulus flagitiosus imbuitur, qui illam non est servaturus, sed ex ea futurus nequior et deterior.

Alii ex diverso sic exponunt: Sicut nitrum cum aceto instillatum purulentas aures et tinnitus earum sanat, uti iam dixi ex Dioscor. Galeno et Plinio, earumque sordes expurgat; ita et acres exhortationes, admonitiones, increpationes, quas Socrates apud Platonem in Charmide animi incantationes et carmina vocat, licet initio molestæ sint et acriter mordeant instar nitri aceto perfusi; postea tamen vitia extergunt, eluuntque sordes animi, nisi quis prorsus in iis sit obstinatus et immedicabilis, ac præsertim perturbationes animi, quasi sonitus aurium, prohibentes audire veritatem, sanant. Durat vero hæc mordicatio, usque dum pars senescat et cute obducatur. Ita Franc. Vales. lib. de Sacra Philosoph. c. 60. Huc facit versio Chald. *Sicut qui acetum in nitrum proiicit, ita probat cor dolor, sicut argenteum vas,* q. d. Sicut nitrum aceto infusum detergit rubiginem vasorum aureorum et argenteorum, eaque pristino nitori et splendori restituit: sic pariter dolor quem infligit acris obiurgatio, castigatio, labor et afflictio, probat, id est probando abstergit et purgat cor, quod ex otio, luxu et lascivia vitiorum rubigine obductum est. Pro *probat* enim Chald. est מצרף *metsareph*, id est conflat et conflando purgat, sicut aurifex in fornace conflat, et conflando expurgat aurum et argentum a scoria. Unde pro *argenteum vas* melius ex Chald. vertas, *sicut argentum in vase*, puta conflatorio, in igne excoquitur et purgatur: ut sit nova hæc comparatio distincta a comparatione aceti in nitro. Porro sicut aceti acrimonia nitro retunditur et temperatur, ut sordes eluat: sic acrimonia increpationis suavitate et blanditiis increpandis lenienda et condienda est, ut vitia animi abstergat. Unde Samaritanus vulnera euntis in Iericho curavit, infundens eis oleum et vinum, puta oleum lenitatis et vinum acrimoniæ, Lucæ 10. 34.

Huc facit versio Sept. *Sicut acetum trahit inutile, sic accidens passio in corpore cor contristat,* q. d. Sicut acetum e terra nitrosa exugit attrahitque nitrum, itaque ex terra sterili et salsuginosa facit fertilem habilemque ad sementem et messem, uti docet Columella et alii de Re rustica: sic pariter passio et pœna inflicta corpori peccatoris cor eius contristat et compungit; itaque fit ut ex eo vitia insolita educat, illudque sanitati et virtuti restituat. Auctor vero Catenæ Græcor. ex Sept. sic legit: *Sicut acetum officit dentibus, et fumus oculis; ita morbus, qui corpori accidit, contristat cor.* Quæ sententia per se clara est et manifesta.

SICUT TINEA VESTIMENTO, ET VERMIS LIGNO: ITA TRISTITIA VIRI NOCET CORDI.) Hic versus deest in Hebr. transcriptus est ex Sept. Chald. *Sicut tinea* (vel *teredo*) *in ligno, sic stoliditas irritat cor hominis;* Origen. in c. 13. Matth. *Sicut in ligno vermis, sic dolor viri cor lædit;* S. Hieron. l. 1. contra Iovinian. *Sicut in ligno vermis, ita perdit virum suum uxor malefica.* Hæc enim est causa omnis tristitiæ, ut iure ipsa tristitia nuncupari possit. Eccl. 25. 17. Mystice uxor malefica est mala conscientia, de qua mox plura. S. August. l. 21. de Civit. Dei c. 9 *Sicut tinea vestimentum et vermis lignum, sic mæror excruciat cor viri.* Unde ex hac gnome demonstrat id quod dicitur de damnatis Isaiæ 66. *Vermis eorum non morietur*, apposite per vermem intelligi dolorem, qui mentem damnatorum velut vermis rodit et cruciat.

Porro apte tristitia assimilatur tineæ et vermi, primo, quia sicut tinea vestem, et vermis lignum, sensim sine sensu (ita ut arrosio non sentiatur) arrodit et tandem penitus consumit: ita pariter tristitia cor tum corporale cum toto corpore, tum spiritale, puta mentem hominis; ita sensim sine sensu rodit et cruciat, ut tandem absumat et interimat: vita enim hominis sita est in corde. Unde illud c. 17. 22. *Spiritus tristis exsiccat ossa.* Tristitia similis tineæ. I.

Secundo, quia sicut tinea in ipsa veste et ex ipsa veste, ac vermis in ligno et ex ipso ligno generatur; ita tristitia in corde et ex ipso corde nascitur, ibique nutritur, alitur et fovetur. Tinea, ait S. Greg. 5. Moral. 28. damnum facit, sonitum non facit, ac de veste nascitur, et eamdem vestem de qua oritur oriendo corrumpit: sic et tristitia tacite in corde oritur, crescitque ac ipsum cor cum corpore exedit et consumit. Unde S. Antiochus homil. 26. *Tristitia vermis*, ait, *est cordis, suammet exedens matrem.* Et infra: *Quod si mens inertia animi enervetur, mox tristitia arrodere incipit hominis cor, iuxta sententiam superiorem, ceu assolet pallium exedere tinea, vermis lignum in ligni quasi ossibus prognatus.* II.

Et S. Chrysost. ep. 8. ad Olympiad. « Tristitia, ait, animarum crudele tormentum est, dolor quidam inexplicabilis, et iudicium omni iudicio vindictaque deterius. Nam et vermi est similis venenato non solummodo carnem, sed et animam ipsam perimens. Et tinea non solum

ad ossa, sed et ad corda pertingens, et perpetuus quidam carnifex non animam dilacerans, sed vires animæ consumens; et iugis nox, ac tenebræ profundæ et tempestas, et turbo; febris non apparens, omni igne validius incendens, et pugna requiem non habens. »

Adde: Tinea seipsam cum veste consumit, uti et teredo; sic pariter tristitia seipsa pascitur, et seipsam depascitur. Unde Seneca de Consol. ad Martiam c. 1. « Quemadmodum, ait, omnia vitia insidunt, nisi dum surgunt oppressa sint; ita quoque hæc tristia et misera, et in se sævientia, ipsa novissime acerbitate pascuntur, et fit infelicis animi prava voluptas, dolor. »

III. Tertiam analogiam dat Cassianus lib. 9. de Spiritu tristitiæ c. 3. « Vestimentum namque, ait, tinearum esu attactum, nullius pretii vel honesti usus poterit ulterius habere commercium; itidemque lignum vermibus exaratum, non iam ad ornatum vel mediocris ædificii, sed ad combustionem ignis merebitur deputari. Ita igitur et anima, quæ edacissimis tristitiæ morsibus devoratur, inutilis erit vel vestimento illi Pontificali, quod unguentum Spiritus sancti de cælo descendens prius ad barbam Aaron, deinde in oram suam solere suscipere sancti David

Psal.132. vaticinio perhibetur, secundum illud: Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti eius, sed nec ad structuram templi illius spiritalis atque ornatum poterit pertinere, cuius Paulus architectus sapiens posuit fundamenta dicens: Vos estis templum Dei, et Spiritus Dei habitat in vobis. Cuius

1.Cor.3. Cant. 1. qualia sunt ligna, sponsa describit in Cantico Canticorum: Trabes, inquiens, nostræ cupressus, tigna domorum nostrarum cedri. Et idcirco huiuscemodi ad templum Dei lignorum genera deliguntur, quæ sunt et bonæ fragrantiæ et imputribilia, quæque nec corruptelæ vetustatis, nec esui vermium valeant subiacere. »

Adde: Sicut vir veste a tineis corrosa indutus non audet in publicum prodire, et sicut trabs a vermibus erosa non sustinet molem ædificii, sed sub ea corruit, et in ruinam trahit totam domum; sic vir tristis ineptus est ut in publico versetur, et publica negotia tractet: idem invalidus est ut domestica administret; quare curæ rei familiaris succumbit, totamque familiam secum perdit. Unde Ovidius exsul et mœstus l. 1. de Ponto sic luget:

> *Estur* (editur) *vitiata teredine navis;*
> *Æquoreos scopulos ut cavat unda salis:*
> *Sic mea perpetuos curarum pectora morsus,*
> *Fine quibus nullo conficiantur, habent.*

IV. Quarto, tineæ rei molli, puta lanæ, innascuntur, æque ac teredines ligno tenero: sic tristitia innascitur cordi molli, infirmo, debili, pusillanimi. Audi S. Basil. hom. de Gratiar. actione: *Ut vermes plurimi innasci solent tenerioribus lignis, haud secus angor ipse deiectioris animi in eos homines se insinuat, qui molliore sunt nec constanti ingenio.* Unde Plinius l. 16. c. 41. *Teredines, ait, nasci prohibet in aliis amaritudo, ut cupresso, et oleastro, et cedro; in aliis durities, ut buxo*; ita tristitiam arcet cordis robur, magnanimitas, severitas. Qui vero cor habent invalidum, pusillum, depressum, terrestre, carnale, ut opibus et deliciis terrenis inhient; hi cum illis adeo adamatis privantur, statim tristentur et mœrent. Ex illis ergo oritur tristitia, perinde ac tineæ oriuntur ex terreno pulvere, situ et putredine. *Idem pulvis*, ait Plinius lib. 11. c. 35. *in lanis* (linum enim tineas non sentit) *et veste tineas creat, præcipue si araneus una includatur: sitit enim, et omnem humorem absorbens, siccitatem ampliat.* Idem l. 27. c. 7. *Absinthium*, ait, *vestibus insertum tineas arcet* sua amaritie; easdem suo acore pellit album in aceto mulso coctum, ut idem docet lib. 20. c. 6. Et lib. 15. c. 8. asserit *vestiarium contra teredines et noxia animalia amurca aspergi.* Sic pariter vita severa, excelsa, sublimis arcet tristitiam: hæc enim oritur ex otio, ignavia, delectione animi et concupiscentia. Unde S. Greg. l. 5 in 1 Reg. 14. tristitiæ remedium assignat cogitationem et desiderium bonorum cælestium: *Sic*, ait, *acediæ vitium*, id

Remedium tristitiæ cogitare cælestia.

A est, *tædium cordis depellitur, si semper bona cælestia cogitentur. Tædere quidem mens nullatenus potest, quæ tam iucunda bona lætanter videt. Tristitiæ enim angustiosum malum, spiritualis lætitiæ campo devoratur; sed tamen ipsa spiritualis lætitia se menti non infundit, quæ temporalis vitæ angustias transgredi contemplando non novit. Bene quidem tristitia vincitur, si temporalium laborum præmia videantur; quia unde electa mens temporaliter se affligi considerat, inde gaudere in cælesti patria æternaliter sperat.*

Puerile ergo, stolidum et stultum est de rerum temporalium damnis tristari; cum sciamus per hæc nos bona cælestia et æterna lucrari. Unde Chald. vertit: *Sicut teredo ligno, sic stoliditas irritat cor hominis.* Vero S. Bernard. de Interiori modo: *Mala conscientia deliciarum et voluptatum assiduus vermis est*; quia assidue rodit gulæ et voluptatibus deditos, omnemque deliciarum sensum eis adimit et exedit. Denique Cassian. l. 9. de Spiritu tri-B stitiæ cap. 13. hoc tristitiæ pharmacum propinat: *Hanc ergo perniciosissimam passionem ita de nobis expellere poterimus, si mentem nostram spiritali meditatione iugiter occupatam futuri spe, et contemplatione repromissæ beatitudinis erigamus*, etc. *Cum æternarum rerum ac futurarum intuitu læti atque immobiles perdurantes, nec casibus deiecti præsentibus, nec prosperis fuerimus elati, utraque velut caduca, et mox transeuntia contemplantes*, vel, ut alii legunt, *contemnentes*.

Porro tristitia multiplex est multisque ex causis oritur, atque in omni locum habet hæc Salomonis sententia. Tristitia enim oritur ex multis curis, sollicitudinibus, timoribus, anxietatibus, quibus abundant homines negotiosi, præsertim Prælati et Principes, qui proinde iis ita terebrantur, uti vestis et lignum perforatur teredine. Sane Carolus V. cum regiminis pertæsus illud omne in Philippum filium Bruxellæ transferret, coram toto Ordinum Senatu illacrymans professus est se toto regiminis sui C tempore ne vel quadrantem horæ curis, molestiis et mœroribus vacuum habuisse, quo sincere conquiescere animumque laxare et exhilarare posset.

Maxime vero hæc tristitiæ corrosio cernitur in peccatoribus, quibus mala conscientia parit vermem, id est remorsum conscientiæ qui eos perpetuo corrodit, ut summe doleant, angantur et crucientur. Unde S. August. lib. 21. de Civit. c. 9. de eo verme, qui præsertim in damnatis est, hunc locum explicat. Et S. Hieron. in Isaiæ cap. 66. *Vermis, ait, qui non moritur, a plerisque conscientia accipitur peccatorum, quæ torquent in suppliciis constitutos, quod vitio suo atque peccato caruerint electorum bono, iuxta illud quod dicitur: Versatus sum in miseria, dum infigitur spina. Et in Proverbiis: Tinea ossium cor intelligens; et iterum sub obelo: Sicut tinea vestimentum et vermis lignum, sic mœror excruciat cor viri.* Sicut ergo teredo, teste Plutarcho in Sympos. oritur ex putredine, sic tristitia nascitur ex conscientiæ per peccatum putrefactione. Albertus Magnus lib. 19. c. 18. de Anima, re-D fert, Avicennam scribere quod amicum habuerit, qui, cum vellet, scorpiones e putrefactis lignis generaret: sic peccator, dum vult suæ corruptæ propensioni indulgere, creat scorpios et vermes tristitiæ, qui animam rodunt. Plinius l. 28. cap. 3. *A scorpione aliquando percussi*, ait, *numquam postea a crabronibus, vespis apibusve feriuntur. Minus miretur hoc, qui sciat vestem a tineis non attingi quod fuerit in funere*; ita tinea acediæ et tristitiæ non attingit eum qui iugem habet memoriam funeris et mortis præsentis et æternæ, ubi *vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur*, Isaiæ 66. Hæc enim memoria superat omnes labores, dolores, angores qui tristitiam parere possunt, atque hominem exstimulat, ut ardua quæque alacriter fortiterque capessat. Quocirca sapienter S. Isidor. lib. 3. de Summo bono: *Semper*, ait, *conscientia servi Dei humilis esse debet ac tristis, ut per humilitatem non superbiat, et per utilem mærorem cor ad lasciviam non feratur.*

Rursum nonnulli per tristitiam accipiunt invidiam quæ

tristatur de aliena felicitate, virtute et bono, ideoque non aliud est quam tristitia invida, sive tristitia manans ex invidia. Invidia enim animum invidi rodit et cruciat, sicut tinea rodit vestem, et teredo lignum. Unde S. Chrysost. hom 45. ad Popul. *Talis*, ait, *est huius vitii malitia, ut se parientem prius offendat, et sicut vermis de ligno nascens ipsum prius absumat; sic et invidia illam prius quæ se peperit animam corrumpit.* Et infra: *Antequam ab externis hostibus, ab ipso obsessus vitio tantum non consumitur, et tamquam occultis depastus dentibus, ita clanculum, ut ita dicam, absumptus remanet.*

Quocirca S. Basil. hom. de invidia ait: Philosophi invidiam comparant ærugini quæ æs, et ferrugini quæ ferrum consumit. Simili enim modo invidia exedit invidum, iuxta illud cap. 14. 30. *Putredo ossium invidia.* Vide ibi dicta.

Salomonem de more secutus Ecclesiast. cap. 25. 17. *Omnis plaga, ait, tristitia cordis est.* Et c. 30. 24. *Tristitiam longe repelle a te; multos enim occidit tristitia, et non est utilitas in ea.* Vide ibi dicta.

Gnome de malo tristitiæ. Utrique succinunt Philosophi. Menander in Gnomis: *Cum natura, ait, cunctis hominibus multa mala hæreant, maximum tristitia est malum. Nulla est, si quis recte consideret, quam tristitia, maior ægritudo suapte natura inter humanas res.* Apollodorus in Paralogizomenis: *Non appellandus est felix qui pecunias habet plurimas, sed qui non tristatur.* Idem in Galatis: *Tristitia insaniæ vicina mihi esse videtur*; imo ipsa multos fecit facitque dementes et insanos. Phocion: *Multo satis est, ait, humi cubantem vivere, ac bono quietoque animo esse, quam perturbatum in aureo lecto.* Ita Stobæus serm. 1. de prudentia. Diogenes autem Laertius lib. 6. *Fortunæ*, ait, *oppone animi fiduciam, legi naturam, affectibus rationem; hisce enim tribus paratur et servatur hominum tranquillitas.* Aristippus aiebat: *Neque de præteritis curam suscipiendam, neque de futuris. Solum enim præsens in nostra manu positum, non præteritum, neque futurum; illud enim abiit, hoc an eventurum sit incertum est.* Ita Ælian. lib. 14. Variæ hist. Antonius in Melissa p. 1. cap. 72. et Maximus ser. 28. citant Plutarchum dicentem: *Thoraci tunicam, tristitiæ vero mentem et rationem inducere oportet*; et Theopemtum: *Si quis plurimas opes possidens cum tristitia vitam transigat, is certe fuerit omnium qui sunt, quique futuri sunt hominum miserrimus*; et Epictetum: *Insipientes tempus, sapientes ratio mærore liberat. Sapit qui non tristatur propter absentia, sed gaudet præsentibus. Qui ob calamitates cum animo minime sunt tristi, tum reipsa maxime resistunt, ii et civitatum et privatorum præstantissimi sunt habendi*; et Euripidem: *Expers doloris nulli vita permanet.*

Vers. 21. et 22. SI ESURIERIT INIMICUS TUUS, CIBA ILLUM: SI SITIERIT, DA EI AQUAM BIBERE; PRUNAS ENIM CONGREGABIS SUPER CAPUT EIUS, ET DOMINUS REDDET TIBI.) Sub aqua et pane quemlibet potum et cibum phrasi Hebræa intelligit. Id præstitit Elisæus, qui regi Israel de Syris hostibus suis ita præcepit: *Pone panem et aquam coram eis ut bibant et comedant, et vadant ad dominum suum*, 4. Reg. 6. 22.

Alludere videtur ad medicos qui phrenesi vel apoplexia ex frigore laborantibus, rigentibus et torpentibus, ad frigus hoc solvendum capiti fomenta calida, ac subinde testam vel acerram prunarum adhibent. Simili modo inimici, qui frigent rigentque odio, beneficiorum congerie velut prunarum acerra calefaciendi sunt, ut frigus odii mutent in calorem amoris. Unde S. August. ser. 168. de Tempore: *Carbones ignis congeres super caput eius. Nam cum*, ait, *pœnitentiam cœperit agere, sensus rationalis, hoc est caput ipsius, incipit charitatis igne succendi; et qui prius quasi frigidus et phreneticus contra te consueverat iracundiam retinere, spiritali calore de tua bonitate succensus, incipit toto corde diligere. Et Dominus reddet tibi*, scilicet rependet tibi beneficentiæ tuæ fructum, ait Aben Esra; et beneficium beneficio compensabit, ait R. Levi.

A Aureum ergo S. Paulini est dogma epist. 6. ad Severum: *Memento*, ait, *granum sinapis* (*de quo semine sumus*) *si conteratur, accendi magis, et tum demum in vim suam excitari. Quamobrem debemus quasi naturæ nostræ in hoc respondere, ut adversis sermonibus contriti inardescamus ad fidem, et eos ipsos qui nos ut minimos hominum, scilicet quasi granum sinapis* (*quod minimum est seminum*) *frangere conantur, uramus.* Hæc est sancta et efficax vindicta de hoste, cum in eo hostilitatem igne amoris occidis, eumque amicum tibi efficis. Tria ergo bona ex ea reportabis, victoriam de hoste tuo, lucrum proximi tui, præmium a Domino tuo. Sic et Saul, postquam ex beneficio David agnovit culpam suam, et dicens: *Iustior tu es quam ego; tu enim tribuisti mihi bona; ego autem reddidi tibi mala*, subiecit: *Sed Dominus reddat tibi vicissitudinem hanc pro eo quod hodie operatus es in me.* 1. Reg. 24.

Didicit idipsum a Salomone et Hebræis Plato, et Plutarch. qui lib. de Utilit. ex hostibus capienda: *Cæsari*,
B ait, *cum statuas Pompeii deiectas erigi iussisset, Cicero dixit: Pompeii statuis restituendis tuas defixisti; laudatio enim inimici, laudanti maiorem quam laudato conciliat laudem*, etc. *Et vero quænam alia exercitatio maiorem animis nostris utilitatem aut affectionem conferat meliorem, quam quæ ex eis invidiam æmulationemque malignam aufert?* Imo ipse Cicero Gabinium, a quo Urbe expulsus fuerat, et Vatinium sibi semper infestum duobus publicis iudiciis tutatus est: *Quia speciosius aliquanto iniuriæ beneficiis vincuntur quam mutui odii pertinacia pensantur*, ait Valer. Maxim. lib. 4. c. 2. Ubi plura huius rei Romanorum exempla recenset.

Symbolice, Rabbini, ait R. Salomon, de mali concupiscentia et fomite exposuerunt. Si mali cogitatio famescet, toque ad eius cupiditatem criminibus explendam sollicitarit, ad gymnasii sedem te subducito, ibique eius fami sacræ legis panibus satisfacere curato, aquasque subministra, divinæ nimirum legis. Sunt enim velut prunæ, quas
C tu ex huiusmodi statione assumis et hauris, ut in eiusdem caput congeras. Speciosa vindicta reddere bonum pro malo.

Auctor vero Catenæ Græc. sic exponit, q. d. Si inimicum cibes et potes, ures eum, scilicet diabolum, qui inimico est auctor omnis inimicitiæ; quia illum cruciabis, et summo dolore afficies. Nostra enim charitas et sanctitas cruciat diabolum, qui ardet odio, invidia et malitia. Verum hæc nec litteralia sunt, nec satis cohærentia.

Citat duas hasce gnomas Apostol. Rom. 12. 20. ubi eas copiose explicui: quare ea hic non repetam.

VENTUS AQUILO DISSIPAT PLUVIAS, ET FACIES TRISTIS LINGUAM DETRAHENTEM.) Hebr. *linguam absconsionis*, id est, se abscondentem et in secreto abscondite detrahentem, instarque serpentis mordentem. Vers. 23.

Pro *dissipat* hebraice est תחולל *tekolel*, quod proprie a חול *kul* derivatur, et significat dolore afficiet, cruciabit, parturiet: sin a חלל *kalal* derives, significat vulnerabit, occidet, perdet, fugabit, dissipabit, interimet.
D Unde duplex est hic versio, et una alteri ex diametro contraria. Multi enim vertunt: *Aquilo parturit pluvias*; alii vero cum Nostro contrarie: *Aquilo dissipat* vel perdit *pluvias*. Prius secutus Chald. vertit: *Ventus Aquilo concipit pluviam, sic facies irati et lingua abscondita concipit iras, calumnias, vindictas, quas ceu pluviam et grandinem in eum cui offensus est, effundat.* Septuag. *Ventus Aquilo suscitat nubes: facies autem ἀναιδὴς*, id est *impudens* (in Vaticanis legitur, *imprudens*, cacographorum, ut videtur, errore) aspera, inverecunda, procax, audax, *linguam irritat*; Aquila: *Ventus Aquilo parturit imbrem.* Sic et R. Salomon, ac R. Levi. Clarius vertit Calet. *Aquilo parturit pluviam, et faciem iracundam lingua absconsionis*; alii cum Vulgat. pro *parturit* contrarie vertunt, *prohibet*, vel *dissipat*. Unde Vatabl. *Ventus Aquilonaris pellit pluvias, at vultus severus linguam detractricem.* Si enim vultu severo ostendas tibi eam displicere, obmutescet, tum ex pudore et verecundia, tum ex remorsu malæ conscientiæ, tum quia cupit tibi placere, nec

tibi sibique parere tristitiam. Pagnin. *Sicut ventus Aquilo fugat pluvias; sic et facies iracunda linguam occulte detrahentem.*

Utraque hæc versio verum commodumque capit sensum. Aquilo enim in locis Septentrionalibus acer est, fugatque nubes et pluvias: in Meridionalibus vero, qualis est Iudæa, nubes cogit, paritque pluvias. Sicut vice versa Auster in locis Aquilonaribus generat pluvias; in Australibus vero, ut in Africa, siccitatem et serenitatem affert. Ita R. Levi: Aquilo, ait, in Ierusalem humores ex mari consurgentes adducit, cum mare Iudææ sit occiduum. Audi Aristot. l. 2. Meteor. c. 3. *Aquilones, ait, evaporosi sunt, quippe qui ab locis humidis et frigidis ingruant, atque ob id frigidi: sed apud nos amæni mitisque cœli auctores sunt, quod nubes disiiciant et ebibant. Contra Australibus in locis, iis denique contrariis, in quæ nubes impellant, aquosi.* Et iterum in Problemat. sectione 26. *Aquilo*, inquit, *Hellesponto atque Cyrenæ imbrem affert.*

Rursum physici docent, imo reipsa sæpe Romæ cæterisque Europæ locis experimur, quod Aquilo in æstate subinde cogat nubes, ex eisque nimbos, grandinem, tonitrua et fulgura proiiciat. Igitur sic vertas et sic explices, q. d. Sicut Aquilo quandoque cogit nubes in æstu, paritque nimbos et pluvias: sic lingua detractrix parit nubila tristitiæ et lacrymarum nimbos.

Insuper, sicut Aquilo quandoque ciet grandines, fulgura et tonitrua; sic lingua detractoris ciet iras et vindictam, tum illius cuius famæ detrahitur, tum virorum proborum, tum ipsius Dei, cuius iracundiam inflammat, ait R. Salomon: sic et Caietanus.

Septuag. vero qui vertunt: *Ventus Aquilo suscitat nubes; facies autem impudens vel aspera linguam irritat*, sic exponas, q. d. Homo perfrictæ frontis provocat hominum linguas contra se. Rursum, q. d. Si Superior, Princeps, vel Prælatus subdito, vel cuivis alteri faciem asperam, morosam vel procacem ostendat, eum irritat et provocat, ut intra se colligat irarum et maledictionum vapores, quos, data occasione, inter socios in ipsum turmatim vibret et eiaculetur, perinde ac Aquilo cogit nubes quæ in grandinem, fulmina et tonitrua erumpunt. Quare Superiores nimis severi et morosi sua sævitia et asperitate causa sunt multorum peccatorum, quorum Deo rationem reddent. Exagitant enim subditos ut in convicia et maledicta, obedientiæ votorumque violationem audacter prorumpant.

Auctor vero Catenæ Græcorum Septuaginta mystice sic exponit: Durus et indomitus ventus est diabolus; hic enim os impudens vultumque omnis pudoris expertem indutus, varias Christi fidelibus excitat tentationes, animosque illorum ad malitiam et vitia allectat, sed et linguam quoque illorum ad blasphemiam provocat.

Secundo, longe melius Noster, Pagninus, Vatablus, Aben Ezra et cæteri contrarie vertunt: *Ventus Aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem.* Aquilo enim sua asperitate communiter dissipat nubes: sic et facies tristis dissipat criminationes; quia, ut ait Beda: *Si hilari vultu audieris detrahentem, tu illi das fomitem detrahendi; si vero tristi vultu hæc audieris, ut dicit quidam vir Dei, discit non libenter dicere, quod didicerit non libenter audiri.* Criminationes enim sunt velut atræ nubes, quæ famam proximi offuscant et obscurant, quas Auster loquacitatis inducit, iuxta illud Antonii in Melissa: *Ut Cæcias ventus nubes; sic piorum vita improborum in se cogit convicia.* Sed has fugat et dissipat Aquilo severus et rigidus faciei tristis et severæ.

Facies tristis similis Aquiloni. Nota primo: Apposite facies tristis, vel ut hebr. est iracunda, comparatur Aquiloni. Primo, quia sicut Aquilo asper est, sævus, siccus et horridus; sic est quoque

I. facies tristis et iracunda: vice versa, sicut Auster iucundus est, gratus et humidus; sic est quoque facies amœna, læta et hilaris.

II. Secundo, sicut Aquilo fugat nubeculas, æremque et terram serenat; sic et facies tristis et indignans fugat detractiones et criminationes privatas et secretas, omniaque serenat, amœnat, exhilarat. Criminationes enim promit lingua absconsionis, ut habent Hebr. id est occulte, secrete et abscondite detrahens, quæ proinde recte comparatur nubi imbriferæ. Huius enim superna pars, ait noster Salazar, quæ soli obvertitur, candida est ac splendida, acceptosque radios per repercussionem in solem ipsum quodammodo reverberat; inferna vero, quæ ad terram spectat, atra et obscura ipsius solis candorem offundens: non aliter lingua detrahens erga præsentes candidam faciem ac iucundam præbet, eorum laudes libenter usurpat, et per omnia illis probari cupit; absentium vero splendorem famamque denigrat et offuscat, et in ipsorum probra et vituperia tota solvitur.

Tertio, sicut Aquilo in æstu quandoque ciet grandines, III.
fulmina et tonitrua; sic et facies iracunda sæpe erumpit in iurgia, obiurgationes et minas, quibus detrahentem lacessit, propellit et fugat, imo subinde ferit, vulnerat, necat.

Unde Aben Ezra hebr. תחולל *tekolel*, id est *dissipat*, proprie et apposite vertit, *cruciat*, q. d. Sicut Aquilo quasi cruciat, ac dolorem imbecillitatemque pluviæ infert, dum eam ita dispergit et premit, ut prohibeatur ne in terras defluat, imo tota diffletur et evanescat; sic et facies irata cruciat detrahentem, eiusque linguam maledicam, imbecillem debilemque reddit, ut mala proloqui non valeat nec audeat.

Nota. Pro *tristis* hebr. est נזעמים *nisamim*, id est perturbata, iracunda, accensa, indignans; hæc enim magis fugat detractiones, quam quæ solam tristitiam præ se fert. Et quidem si detractor sit Superior aut vir magnæ auctoritatis, sufficit ei faciem tristem ostendere; sin autem sit æqualis, minor vel inferior palam vultu gravi, severo vel irato dicendum est ei: Si bona affers proximi, libens audio; si mala effutire vis, non audio. Hoc est quod ait S. Hieronymus epist. ad Rustic. *Sicut sagitta*, ait, *si mittatur contra duram materiam, nonnunquam in mittentem revertitur, illudque completur; Facti sunt mihi in arcum pravum. Et: Qui mittit in altum lapidem, recidit in caput eius; ita detractor, cum tristem faciem viderit audientis, imo ne audientis quidem, sed obturantis aures suas, illico conticescit, pallet vultus, hærent labia, saliva siccatur.*

Verum, quia vita Sanctorum est viva interpretatio Scripturæ, meliusque illa docetur et discitur facto quam verbo; accipe eorum exempla quæ imiteris. S. Ioannes Eleemosynarius, si quis coram eo alteri detraheret, aliam inducebat personam; sin vero ille detrahere pergeret, præcipiebat cubiculario ne amplius illi aditum ad se patefaceret, ut per eum cæteros erudiret. Ita Leontius in eius Vita. Exempla compescentium detractores.

S. Pachomius audiens quem detrahentem: « Avertens se ab eo velut a facie serpentis concitus abscedebat, illud psalmi frequenter insinuans: Detrahentem proximo suo occulte hunc persequebar. Psal. 10.
Nullus (aiebat) bonus de ore suo profert quidquam mali, nec sanctis patribus venenato prorsus ore obloquitur. De qua re multis quidem Scripturis Dei monstrabat indignantis offensam. Præcipue tamen Mariæ proferebat exemplum, quæ mox ubi adversus Mosen querelas obtrectationis effudit, divinum iudicium vitare non potuit. » Nam ut narratur Num. 12. lepra cælitus percussa fuit. Ita Dion. in Vita Pachomii c. 27.

Maches Abbas in Vitis Patrum, audiens detractionem, illico in somnum incidebat. Ibidem lib. 3 num. 133. Abbas Pœmen rogatus: *quomodo potest homo vitare ne loquatur malum de proximo suo?* respondit: *Ego et proximus meus duæ imagines sumus; cum ergo meam perspexero, et reprehendero me, invenitur imago fratris mei apud me venerabilis; quando autem meam laudavero, tunc fratris mei imaginem pravam respicio. Tunc ergo de alio non detracto, si semper meipsum reprehendo.* Dixit Abbas Hyperichius: *Melius est comedere carnes et vinum bibere, quam comedere in vituperatione carnes fratrum.* Carnes de vitu-

In detractione. *Sicut enim susurrans serpens Evam de paradiso excussit; ita qui de fratre suo detrahit, non suam solum, sed et audientis animam perdit.* Solebat dicere Abbas Ioannes: *Parvam sarcinam dimisimus, id est nos ipsos reprehendere, et gravem portare elegimus, id est ut nos iustificemus, et alios condemnemus,* nimirum *sui inspector proximi est laudator, sui reprehensio sola est hominis iustitia,* ait Abbas Pimenius.

Accipe et Philosophorum apophthegmata ex Antonio in Melissa p. 1. cap. 53. Plutarchi: *Quemadmodum gallina, cum ægrotaret, ad felem interrogantem eam tamquam ex benevolentia quomodo valeret: Recte, dixit, si tu discedas: sic ad eiusmodi hominem qui super dissensione sermonem movet, et interrogat, et secreta aliqua suffodit, dicendum est: Atqui nihil ego in fratre desidero, si nec ipse calumniantes audiam, nec ille.* Socratis: *Loquacem et calumniatorem ne admittas, non enim ex benevolentia id facit, sed ut aliorum arcana tibi detexit, similiter etiam quæ tu dixeris, exponet aliis.* Moschionis: *A multis malis traduci, neque verum, neque damnosum est; ab uno autem bono reprehendi, et verum et utile est;* Demonactis: *Cum sophista quidam culparet eum et diceret: Cur mihi maledicis? respondit: Quoniam tu maledicentem non contemnis.*

Vers. 24. MELIUS EST SEDERE IN ANGULO DOMATIS (Chald. *in angulo tecti;* Syrus: *super cornua tecti*) QUAM CUM MULIERE LITIGIOSA ET IN DOMO COMMUNI) Syrus: *in domo divisionum.* Hic versus hoc loco repetitur; eum enim audivimus c. 21. 9. ubi eum explicui. Pro *in angulo* hebr. est על פנה *al pinna*, id est super angulum vel conum: unde Latinum *pinnaculum*, id est culmen domus, q. d. Satius est sedere in pinnaculo tecti, ubi summo periculo casus, pluviæ et ventorum molestissime exponaris, quam habitare cum muliere rixosa.

Vers. 25. AQUA FRIGIDA ANIMÆ SITIENTI, ET NUNTIUS BONUS DE TERRA LONGINQUA.) Copula *et* hic, uti et crebro in hoc libro, quia nectit similia, valet idem quod *sic similiter*, q. d. Sicut aqua frigida mire grata est animæ sitienti: sic quoque nuntius bonus de terra longinqua mire gratus est eum exspectanti, vel audire cupienti. Pro *nuntius* hebr. est שמועה *scimua*, id est auditus, nuntium, nuntiatio. Sed eodem res redit: nuntius enim bonus est qui læta affert nuntia audientibus. Pro *sitienti* hebr. est עיף *iaeph*, id est, *lassæ*, id est ex lassitudine, æstuanti, exhaustæ et sitienti. Est metalepsis; Hebr. ergo ad verbum habent: *Aquæ frigidæ super animam lassam, et auditus bonus de terra longinqua;* Chald. *Sicut aquæ frigidæ animæ lassæ, sic nuntium bonum de terra remota;* Septuag. *Sicut aqua frigida sitienti animæ est perincunda, sic nuntius quoque bonus, qui de terra longinqua præsto est, mire eamdem recreat.* Ita Auctor Catenæ Græcorum.

R. Levi: Sicut, ait, animus labori succumbens emolumentum fructumque singularem percipit ex aquis refrigeratis, quibus revocetur ad corporis intimas partes calor vitalis qui ad motum dispersus erat; ita singularem quis haurit utilitatem ex iucundo bonoque nuntio, quod ei de consanguineis amicisve allatum sit ex longe dissitis regionibus; id enim animum revocare videtur, quemadmodum ab aquis frigidis animus labore victus redditur vitæ.

Finis huius sententiæ est ut doceat, ait Aben Ezra, quemque felicia faustaque narrare, et a tristibus infaustisque narrandis abstinere; rursum, ut moneat nuntios, cognatos et amicos, ut læta nuntia cito perscribant vel proferant ad suos quos sciunt illa avide anxieque exspectare.

Sensus ergo est, ait Iansenius, q. d. Sicut aqua frigida hominem præ lassitudine et siti valde anhelantem ad aquam, et propemodum deficientem refrigerat, recreat et restituit, viresque reparat: ita nuntius bonus ex terra longinqua rediens eum qui diu ipsum exspectavit, et præ exspectatione iam delassatus est, ac præ timore deficiens propemodum mire delectat, ac veluti præbito potu, eius A desiderio cum voluptate satisfacit, collapsas animi vires restituens. Quod non omni nuntio bono hic tribuitur, sed ei potissimum qui advenit ex terra longinqua, quia ut talis et diutius et cum maiori anxietate exspectatus est: ita reversus cum maiori lætitia et aviditate auditur et recipitur.

Hæc gnome similis est illi v. 13. *Sicut frigus nivis in die messis; ita legatus fidelis ei qui misit eum, animam ipsius requiescere facit.* Sic Iacob audito nuntio quod Ioseph filius eius viveret, et dominaretur in Ægypto, revixit spiritus eius, Gen. 45. 27.

Noster Saluzar τὸ *de terra longinqua* repetit, iungitque tam aquæ frigidæ quam nuntio bono. Quam repetitionem etsi gnome absolute non exigat; si tamen addatur, gnomen aptiorem et nervosiorem efficiet, q. d. Sicut viator aliquis in loco inaquoso siti arescens et lassitudine deficiens, ulteriusque ad fontem progredi non valens, adducta longo ex intervallo aquæ frigidæ potione reficitur, vires ac spiritum recuperat; ita etiam homo loco dissitus, B ex desiderio optatæ rei sitiens, diuturna exspectatione lassus et a spe in desperationem nimiam decidens cum quisquam boni aliquid e longinquo perlatum certo denuntiat refrigerium, vires ac spiritum recipit.

Mystice hæc gnome verior fuit et est in nuntiis spiritualibus, puta Prophetis, qui adventum Messiæ annuntiarunt, atque hoc nuntio lætissimo mire pios Iudæos eum avide exspectantes recrearunt, qualis fuit Isaias. Unde c. 40. 9. ait: *Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion; exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Ierusalem; dic civitatibus Iuda: Ecce Deus noster; ecce Dominus Deus in fortitudine veniet*, etc. Talis quoque fuit Archangelus Gabriel annuntians B. Virgini conceptionem Verbi, qui mire ipsam omnesque omnium sæculorum fideles recreavit, dicendo: *Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen eius Iesum; hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur,* Lucæ 1. 31. Talis fuit angelus nuntians pastoribus Christi nativitatem: C *Ecce*, ait, *evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David*, Luc. 2. 10. Sed præ omnibus talis fuit ipse Christus, qui Evangelium, id est lætum nuntium gratiæ et salutis; missus a Patre e cælo attulit, obtulitque mundo universo, cum Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. *Angeli quoque,* ait Beda, *quotidie de terra longinqua, hoc est a superna patria descendentes, iustos vel in tentatione spe cælestium roborant, vel finitis tentationum certaminibus ad palmam perpetuæ retributionis inducunt.* Et Hugo: *Bonus nuntius,* ait, *est bonus prædicator bonos rumores nuntians de terra longinqua, id est de patria cælesti.*

Anagog. Auctor Catenæ Græcorum: Nuntius, inquit, de carnis resurrectione divinarumque promissionum certitudine cælitus allatus, non potest homini iusto non esse pergratus, animæque bene affectæ non oblectabilis. Sane iusto lætior accedere nequit nuntius, quam qui nuntiat ei gloriam cælestem, de eaque ipsum securum reddit. D Unde sanctus Franciscus accepto cælitus nuntio, imo oraculo, de sua prædestinatione et salute, exultavit in spiritu, et per septem dies continuos, quasi impos sui, nec comedere poterat, nec bibere, sed tantum canere et iubilare Deo.

S. Nicolaus Tolentinas sex mensibus ante mortem, singulis noctibus suavissimum Angelorum concentum se ad cælum invitantium audivit; unde identidem ingeminabat illud Apostoli: *Cupio dissolvi et esse cum Christo*, Philip. 1. Cum vero dissolutionis tempus instaret, in extremo spiritu voces fundere cœpit gaudentis et gestientis: cuius insoliti gaudii cum Fratres qui aderant causam reposcerent, attonitus ille vixque sui compos præ magnitudine rei: *Dominus meus Iesus Christus*, ait, *S. Matri suæ, et Augustino Patri nostro innixus, dicit mihi: Euge serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui.* In quibus verbis expiravit. Similia de morte fratris sui Gerardi scribit S. Bernard. ser. 26. in Cantic. Similia de læto bea-

tæ mortis felicitatisque nuntio dato Antonio sui cœnobii monacho, Merulo pluribusque aliis recenset S. Gregor. 4. Dialog. c. 47. et seq. ac præced.

Vers. 26. FONS TURBATUS PEDE, ET VENA CORRUPTA, IUSTUS CADENS CORAM IMPIO.) Hebr. *Fons pede conculcatus et vena excisa iustus nutans, vel corruens, ad faciem impii;* Chald. *Sicut qui obturat fontem, et corrumpit venam, sic iustus cadens coram impio;* Sept. *Sicut si quis fontem obstruat, et aquæ exitum disperdat, sic indecens est iustum cecidisse coram impio.*

Hæc gnome dupliciter accipi potest, puta de duplici casu iusti, id est de casu in calamitatem, et de casu in peccatum.

Primo ergo de casu in calamitatem sic exponunt Baynus et Iansenius. Per fontem et venam idem significat: non enim de vena corporis humani, sed magis de vena aquarum sermo est, sicut et superius cum dicitur cap. 10. *Vena vitæ os iusti.* Fons natura sua limpidissimus, iucundissimus et utilissimus limpiditatem suam, gratiam et utilitatem perdit, dum conculcatur et turbatur pede, ita ut pulvis et lutum excitetur; aut dum alias corrumpitur iniectione seu admixtione aliquarum sordium, aut obturatione venæ, ita ut aut non reddat aquam, aut non copiosam, nec limpidam. Huic comparatur iustus cadens coram impio, cadens, inquam, in carcerem, necem aliamve calamitatem, quam illi inflixit impius ipsum persequens et in calamitatem deiiciens. Exemplum appositum Baynus dat S. Ioannem Baptistam, qui ab Herode coniectus in carcerem, et tandem capite plexus, fuit velut fons pede Herodiadis et puellæ saltatricis conculcatus, conturbatus et corruptus, ut amplius non posset aquis salutaris doctrinæ bonorumque exemplorum populum potare. Herodias ergo hunc publicum doctrinæ fontem innumera commoda in populum effundentem conculcavit, corrupit et oppressit, atque os illud aureum quod erat vena vitæ et vitalium eloquiorum, eo quod ab illo liberius de adulterio redargueretur, obturavit, occlusit et excidit.

Secundo, et melius hanc gnomen accipias de casu in peccatum, q. d. Cum iustus vidente impio cadit in peccatum, est velut fons turbatus, et velut vena corrupta, tum quia exemplum corruptum et pravum aliis propinat, tum quia impius lapsum eius evulgat et exaggerat, itaque lapso infamiam et populo scandalum creat, quorum utrumque sæpe est irreparabile. Rursum et potius casum hunc iusti coram impio accipias, quo iustus ab impio vel minis et pœnis, vel blanditiis, promissis et muneribus impellitur in peccatum; hoc enim innuit hebr. מוט *mot,* id est nutare, inclinare, declinare, labi, cadere, ruere, scilicet impio impellente. Unde Vatabl. pro *cadens* vertit, *cedens impio.* Hoc autem variis modis fit, nimirum,

Iustus cadit coram impio.

I. Primo, cum iustus in adulterium, fornicationem, aliudve scelus in gratiam impii, aut ob terrorem minasve impii prolabitur. Iustus enim est veluti speculum virtutis: quare eius mores, verba et facta re ipsa ostendunt et damnant turpitudinem et mores corruptos impiorum, qui ut hoc suum dedecus tollant, iustum in suam nassam et scelera pertrahere omni studio conantur.

II. Secundo, cum iustus, præsertim Sacerdos, Religiosus, doctor, etc. ob minas vel promissa impii, veritatem religionis deserit, fitque hæreticus, ut qui ante fuerat præco fidei, iam fiat præco erroris, quales sæculo elapso fuere Lutherus, Calvinus, Brentius, etc. atque olim fuere Origenes, Tertull. et Hosius Episcopus Cordubensis præses Concilii Nicæni, qui in senectute minis Arrianorum adactus subscripsit damnationi S. Athanasii. Talis enim est quasi fons turbatus, imo veneno lethali infectus, ut qui prius fundebat aquas doctrinæ salutiferæ, iam fundat lethiferæ, pluresque corrumpat et perdat, quam ortodoxus existens converterit et salvarit. Hinc Beda, Glossa et Aben Ezra, hanc gnomen nectentes sequenti, sic explicant, q. d. « Evenit sæpe ut qui maiori præditi scientia fulgebant ad ultimum plus volentes sapere quam fragilitati humanæ concessum est, in insipientiæ foveam decidant. Unde adiungit: Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum; sic qui scrutator est maiestatis, opprimetur a gloria; » ut non capiens mysterium unius deitatis in SS. Trinitate, v. g. incidat in hæresim Arrii, Macedonii, Sabellii.

Tertio, *iustus* hic accipi potest iudex et magistratus III qui minis vel muneribus impiorum corruptus, iniquas fert sententias, et iura pervertit. Hic enim cum prius esset fons illimis et limpidus veritatis et iustitiæ, iam limo avaritiæ vel timiditatis vitiatus, lutulentus et cœnosus fit fons falsitatis et iniustitiæ. Quare non minus, imo longe magis, reipubl. et bono publico officit, qui iudicem iustum pervertit facitque iniustum, quam qui publicos reipubl. fontes vitiat, obturat vel excindit.

Beda per *impium* accipit diabolum, qui iustum ad peccatum impellit ex odio tum Dei, tum iusti, tum cæterorum hominum. Iustus enim est velut fons purus, per quem Deus veram fidem, exempla virtutum, suaque dona et gratias in cæteros emanat; quare illum omni modo obstruere vel vitiare conatur diabolus, ut tanta bona impediat, et tria contraria mala inducat; scilicet iniuriam et offensam Dei, ruinam iusti et scandalum cæterorum. Bona enim vita iusti est quasi fons manans iuges eius laudes per honesta et sancta eiusdem opera, quæ cum intercipit diabolus, simul eius laudes et famam intercipit. Nam ut ait S. Chrysost. hom. 24. ad Populum: *Bona hominis fama ex bona eiusdem vita, velut ex fonte manat.*

SICUT QUI MEL MULTUM COMEDIT, NON EST EI BONUM: SIC QUI SCRUTATOR EST MAIESTATIS, OPPRIMETUR A GLORIA.) Hebr. חקר כבודם כבוד *cheker kebodam cabod,* id est *scrutatio gloriæ eorum, gloria* vel *scrutatio gravitatis eorum, gravitas.* Quod varii varie vertunt et explicant. Vers. 27.

Primo, Septuag. *Comedere mel multum non bonum, in pretio autem habere oportet sermones gloriosos;* scilicet non curiose et superbe eos scrutando, sed modeste admirando et venerando eos casto silentio, uti docet S. Dionysius de Cœlesti hier. et de Divinis nomin. Unde Auctor Catenæ Græcor. sic vertit et sic explicat: *Ut multum mellis comedere non est bonum; ita doctrinam sublimem sobrie oportet gustare, magnoque in pretio habere.* Insinuat per hæc in divinorum iudiciorum rationes parcius inquirendum esse, neque dogmata de eiusmodi rebus tradita, promiscue omnibus proponenda et quasi prostituenda, sed dignis tantum, eademque magno in honore et reverentia habenda: hæc ille.

Secundo, Aben Ezra vertit: *Qui iustorum gloriæ investigandæ vacat, gloriam reportabit,* q. d. Sicut mellis nimis usus nocet, moderatus tamen valde prodest; sic qui moderate iustorum sapientiam scrutatur, referet gloriam: in sapientia enim iustorum eorum gloria splendorque consistit; et hanc significat mel, iuxta illud cap. 24. 13. *Comede, fili mi, mel, quia bonum est,* etc. *sic et doctrina sapientiæ animæ tuæ.*

Tertio, Pagninus vertit: *Sicut mel comedere multum non est bonum; sic investigatio diversarum scientiarum non est gloria,* scilicet vera, sed curiosa et vana.

Quarto, Caiet. sic vertit: *Sicut mel comedere multum non est bonum; sic* ex adverso *quærere honorem ipsorum honor,* sicque explicat: Gloria, ait, ipsorum est gloria communis toti communitati, collegio, urbi, reipubl. q. d. Propriam et singularem gloriam aucupari instar mellis multi dulce quidem est ac volupe, at inutile et noxium; at vero gloriam communitatis vel reipubl. vestigare et venari perquam utile est et honorificum.

Quinto, alii vertunt: *Sicut comedere mel multum non est bonum; sic scrutari glorias non est gloria,* nimirum proprias laudes et glorias aucupari vanitas est, non veritas; superbia est, non gloria.

Sexto, optime et profundissime Noster vertit: *Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum; sic qui scrutator est maiestatis, opprimetur a gloria;* tum quia subtiliter intellexit ad aptam huius sententiæ conformationem et comparationem, more Hebræo repetendam esse negationem *non,* hoc modo: *Sicut mel multum comedere*

Digitized by Google

non est bonum; sic scrutatio gloriæ eorum (id est, rerum divinarum, quæ solæ sunt meræ et veræ) *non est gloria.* Unde Chald. vertit: *Comedere mel multum non est bonum, neque scrutari verba gloriosa*; et Vatablus: *Quemadmodum multum mellis edere non est bonum; sic qui gloriam eorum* (supple, cælestium rerum divinarumque; unde solet peti gloria) *nimium scrutatur*, supple, *non est gloria*, non est laudabile; et Symmach. *Investigare autem honorem sibi et gloriam, repete, non est bonum*, vel multo magis non est bonum; Theodot. *Investiganti quoque per ea quæ glorificata sunt, gloriam* repete non est bonum.

Aut potius Noster litteram *mem* ultimam in כבודם *kebodam* per diæresim retulit ad vocem sequentem כביד *cabod*, sicque legit חקר כבוד מכבוד *cheker kabod miccabod*, id est, *scrutatio gloriæ a gloria*, subaudi *opprimetur*; ac pro חקר *cheker*, id est *scrutatio*, legit aliis punctis חקר *choker*, id est *scrutator*.

Scrutatio maiestatis instar mellis nimis comesto.

I. Huc pertinet quod aliqui vertunt, *scrutari gravia*, hoc est, res graves et intellectu difficiles, vel gloriosas, *gravitas est*, vel grave est, hoc est, res ea hominem deprimit et opprimit, ut vertit Noster. Sensus ergo est, q. d. Sicut mel rem per se optimam sumere bonum est; si autem in sumendo modus non servetur, perniciem affert, cruciatum scilicet, rupturam et mortem (mel enim celerrime vertitur in rubram bilem, quare qui avidius usi sunt melle, sæpe periculose inflammantur) ita quamvis per se bonum sit et iucundum maiestatem ipsam divinam, et cuiusvis rei præclarissimæ, sive in Scripturis, sive alibi, cognitionem degustare; tamen eam supra modum naturæ aut intellectui convenientem perscrutari, sua claritate hominem opprimit et gravat, in stultitiam, amentiam et errores ipsum præcipitando, non secus quam solis claritas directe ipsam inspicientem hominem excæcat, quæ alioquin reficit et illuminat. Ita Iansenius.

Analogia ergo esus mellis et scrutationis maiestatis in eo consistit, quod, sicut mel grave est, et si nimium sumatur, hominem degravat et obruit; sic maiestas gloriæ divinæ ingens et immensum est gloriæ pondus, quod infirmos mentis oculos hebetat, gravat, excæcat et opprimit. Unde S. Gregor. lib. 14. Moral. cap. 12. vel iuxta aliam sectionem c. 14. « Dulcedo, ait, mellis si plus quam necesse est sumitur; unde delectatur os, inde vita comedentis necatur. Dulcis etiam est requisitio maiestatis Dei, sed qui plus illam scrutari appetit, quam humanitatis cognitio permittit, ipsa hunc eius gloria opprimit; quia velut immoderate mel sumptum, perscrutantis sensum, dum non capitur, rumpit. » Ex S. Gregorio transcripsit hæc Beda.

II Secundo, sicut mel, utpote aereum, flatulentum est, ideoque si nimis sumatur, ventrem distendit, inflat, et tandem rumpit, ut crepet; sic et scientia inflat, charitas ædificat, ait Apostolus. *Manducare mel multum non est bonum; magis enim inflat parum fundatum sensum scientia, quam ædificat*, ait Faustus Regiensis in epist. contra Nestorium. Sicut ergo mel nimium vertitur in tumidas ventositates et flatus; sic et nimia speculatio rerum divinarum, nata ex superbia, vertitur in arrogantiam et fastum.

III. Tertio, mel nimis comestum vertitur in bilem, quæ acriter intestina mordet, premit, cruciat, et subinde enecat opprimitque; sic et nimia speculatio divinitatis vertitur in errores et hæreses, quæ non tantum speculantem, sed et plures alios, ac non raro totam Ecclesiam gravant et cruciant, multosque enecant et perdunt. Rursum mel nimiæ speculationis vertitur in bilem, id est iram, indignationem et invidiam: quia speculantes facit iracundos, indignabundos et invidos, dum se ab aliis vident superari, ac vicissim aliorum contra ipsos invidiam provocant et irritant.

IV Quarto, mel nimium in fastidium, nauseam et vomitum vertitur: sic nimium studium, et nimia vestigatio et contemplatio rerum divinarum, fatigat cerebrum: indeque parit illarum fastidium, ut homo ad eas nauseans iis spretis dedat se otio, carni et ventri, fiatque gulosus et carnalis, aut obstupescens fiat phantasticus, delirus et amens. Unde illud: *Omnis satietas mala, studiorum autem pessima.* Et illud v. 16. *Mel invenisti, comede quod sufficit tibi, ne forte satiatus evomas illud.* Vide ibi dicta.

V. Quinto, mel repræsentat divinæ maiestatis dulcedinem immensam, quæ non nisi a valentissimis stomachis, id est mentibus Beatorum, capi potest.

VI. Sexto, mel gravius est oleo, vino, aceto cæterisque liquoribus, qui proinde melli innatant. Unde Galen. l. 1. de Aliment. natur. *Mel*, ait, *pondere suo reliquis alimentis subsidit, et ad imum stomachum demittitur*; sic pariter Dei maiestas et gloria onus est et pondus rebus omnibus gravius, imo res omnes velut anchora firmans, degravans et stabiliens. Unde hebr. est ænigma כבוד כבד *cabod cobed*, id est, *gloria est gravitas*; quæ scilicet in se gravis res omnes graves efficit. Hæc omnia facile adaptes honori et gloriæ, quam vane aucupantur homines. Hebræa enim dispuncta uti Vulgatus dispunxit, ad verbum habent: *Scrutatio gloriæ a gloria*, scilicet opprimetur.

Humilis potest scrutari divina.

Denique discrete et sapienter hanc Salomonis gnomen pertractans S. Bernard. serm. 62. in Cant. docet viros humiles contemplationi deditos non debere eam vereri, nec ob eam abstinere a contemplanda Dei maiestate. Causas I. tres affert: Prima est, quod illa contra elatos et superbos sit dicta: « Nec verearis, ait, illud quod Scriptura minatur scrutatoribus maiestatis, tantum affer purum et simplicem oculum, non opprimeris a gloria, sed admitteris, nisi non Dei, sed tuam quæsieris gloriam: alioquin sua quisque opprimitur, non Dei gloria, dum proclivis in istam, ad illam levare cervicem non sinitur, nimirum gravem cupiditate. Hac excussa, secure scrutemur in petra, in qua thesauri absconditi sapientiæ et scientiæ sunt. Si adhuc dubitas, audi ipsam petram: Qui operantur, ait, Eccl. 24. in me, non peccabunt. Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, Psal. 54. et volabo, et requiescam? Ibi requiem invenit et mansuetus et simplex, ubi dolosus opprimitur, vel elatus et cupidus inanis gloriæ. »

II. Secunda, quia talis anima non tam maiestatis quam voluntatis divinæ est scrutatrix: « Non opprimitur, ait, quia non scrutatrix maiestatis est, sed voluntatis: nam quod maiestati attinet, interdum quidem et in ipsam intendere audet, sed quasi admirans, non quasi scrutans, sed et si quando per excessum rapi in illam contingat, digitus Dei est iste dignanter levans hominem, non hominis temeritas insolenter Dei alta pervadens. Cum enim Apostolus Actor. 9. raptum se commemoret, ut ausum excuset, quisnam alter præsumat mortalium, huic se divinæ maiestatis horrendo scrutinio propriis intricare conatibus, et importunus contemplator pavenda irrumpere in arcana? Scrutatores proinde maiestatis tamquam irruptores dici reor, non qui scilicet rapiuntur in eam, sed qui irruunt. Ipsi itaque opprimuntur a gloria. Ergo formidolosa scrutatio maiestatis, et voluntatis tam tuta quam pia. Quidni tota diligentia scrutando instem sacramenta gloriæ voluntatis, cui mihi parendum per omnia scio? »

III. Tertiam subdit, quod talis non tam opprimatur quam imprimatur et conformetur gloriæ Dei. « Non me opprimet, ait, gloria ista, totis licet viribus intendentem in se, ego potius imprimar illi. Etenim revelata facie speculantes in eamdem imaginem transformamur de claritate in claritatem, tamquam a Domini spiritu. Transformamur, cum conformamur. Absit autem ut in maiestatis gloria, et non magis in voluntatis modestia, Dei ab homine conformitas præsumatur. Gloria mea hæc est, si umquam de me audiero: Inveni hominem secundum cor meum; cor sponsi, cor patris sui. Ipsum quod? Estote, ait, misericordes, sicut et Pater vester misericors est. Hæc forma, Luc. 6 quam videre desiderat cum Ecclesia dicit: Ostende mihi faciem tuam, forma pietatis et mansuetudinis. »

Salomonem secutus Siracides, c. 3. 22. *Altiora te*, ait, *ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris.* Vide ibi dicta.

Emblema Promethei.

Exstat hac de re elegans emblema apud Alciatum inscriptum: *Quæ supra nos, nihil ad nos*. Emblema, inquam, aquilæ voracissimæ iecur Promethei exedentis significans curiosos maiestatis cœlestis et rerum divinarum scrutatores, a Deo acriter puniri. Eius hi sunt versus:

Caucasea æternum propendens rupe Prometheus,
Diripitur sacri præpetis ore iecur:
Et nollet fecisse hominem, figulumque perosus
Accensam rapto damnat ab igne facem.
Roduntur variis prudentum pectora curis,
Qui cœli affectant scire Deumque vices.

Noctua.

Rursum noctua tenebris gaudet, et lucem solis non sustinet; aquila vero hilariter, et cum fructu oculos in iubar solis intendit. Dum noctua es vilis, et nondum ad spiritalem vitam accessisti, nec te tuasque passiones edomuisti, tenebras tuorum peccatorum aspice, ut ea plores. Si quando vero aquila factus fueris, et ad magnam virtutem contemplationemque provectus, divinitatem contemplaberis ut amore inflammeris.

Vers. 28. SICUT URBS PATENS, ET ABSQUE MURORUM AMBITU, ITA VIR QUI NON POTEST IN LOQUENDO COHIBERE SPIRITUM SUUM.) *To in loquendo* non est in Hebræo, Chald. et Sept. Hebræa ergo sic habent, *urbs dirupta* (Chald. *diruta*) *sine muro, vir cui non est cohibitio spiritui eius*; Calet. *vir cui non est resistentia spiritus*; alii, *prævalescentia* vel *dominium spiritus*; alii *clausura* vel *claustrum spiritus*. Hebr. enim מעצר *matsar*, significat dominium et imperium, quo quis rei cuipiam v. g. spiritui, prævalet, ut eum ad libitum retinere, cohibere, coercere, constringere et concludere valeat.

Spiritus cohibendus triplex. I. ira.

Quæres, quis sit hic *spiritus*? Primo Vatabl. accipit iram; ira enim est vehemens spiritus impellens hominem ad aspera verba, minas, gestus et verbera, q. d. Sicut urbs mœnibus nudata, cuius scilicet murus est diruptus, non est ab hostibus tuta, sed eorum incursibus patet: sic et qui in iram proclivis est, neque eam cohibere valet, multorum malorum quæ suggerit ira, incursibus patet.

II. superbia

Secundo, Rabbini nonnulli per *spiritum* accipiunt superbiam: superbi enim altos gerunt spiritus, tumentque typho et spiritu arrogantiæ. Hi ergo cum suo huic spiritui indulgeant, patent incursibus hostium et malorum omnium, in quæ superbia hominem præcipitare solet, ac proinde ipsi similes sunt civitati muris nudatæ, et hostibus expositæ: murus enim virtutum, et bonorum omnium homini est humilitas, iisque insuperabilis, qui hominem contra omnes diaboli mundique insultus fortissime tutatur.

III. cupiditatis.

Tertio, alii adæquate per *spiritum* accipiunt generatim quamlibet animi affectionem, aviditatem, incitationem et impulsum, præsertim cum vehementia, impetu, prurito et ardore coniunctum, quem Græci ὁρμήν vocant, Latini spiritum vel æstum animi, qui genericus est, et late patet: varias enim species sub se comprehendit; alius enim est spiritus, id est aviditas, impulsus et impetus gulæ, alius luxuriæ, alius iræ, alius invidiæ, alius curiositatis, alius avaritiæ, alius superbiæ etc. Qui ergo hos coercere, comprimere, concludere, inhibere, frænare, regere nequit, sed iis indulget, imo sinit se ab eis regi et abripi; hic similis est urbi, cuius dirupti sunt muri, ut quivis in eam libere ingredi egredique possit, ac proinde hostium proditioni, prædæ et vastitati patet et obiecta est. Qui enim concupiscentiis suis laxat habenas, nimiamque eis libertatem indulget, nec eas cohibet fræno rationis et timoris Dei, sinit ab eis multa prava committi, quæ ipsi perniciem creant, talisque expositus est suis hostibus, dæmonibus scilicet, et impiis quibusque, qui ea ratione ipsum facile sibi subiugare, et ad suam trahere voluntatem possunt. Sicut contra qui vallo timoris Dei, et retinaculo rectæ rationis suos affectus cohibet, veluti civitas est bene murata, ut ex qua non libere progrediantur actiones, nec in quam facile patet hostium incursus.

Ita R. Levi: Vir, ait, qui sibi pro arbitrio imperare nequeat, subactæ urbi similis est, mœnibusque exspoliatæ quibus aditus prædonibus solerti custodia prohibetur: qui ergo voluntatis suæ fræna non moderatur, plurimis calamitatibus est expositus, quod in cupiditatum suarum voluntatisque potestatem veniat: qui vero cupiditatibus suis imperat, muri vicem obit: prohibet enim ne direptor sævus ingrediatur animum ob turpes cupiditates.

Quare totum cuiusque studium esse debet ut discat appetitibus suis, etiam bonis et spiritalibus, dominari, ut discat eos moderari, regere, sistere et flectere iuxta præscriptum rectæ rationis et discretionis. Hic enim est vir prudens, sapiens, purus, patiens, perfectus, imperturbabilis, dominus sui, angelus in carne, imo Deus quidam terrestris. Quare hac in re omnem suam operam vitamque impenderunt veteres Ascetæ et Anachoretæ, ut per eam puritatem cordis, in qua perfectio consistit, assequerentur, ac intactum a cunctis perturbationibus cor custodirent, Deoque in holocaustum offerrent, uti docet Abbas Moses apud Cassian. collat. 1. c. 6. et 7.

Noster addens *τo in loquendo* (sic et Aben Esra) restrinxit hanc gnomen, et spiritum generalem ad spiritum et pruritum loquendi: quia hic in homine cupido et affectionibus æstuante vehementissimus est, cohibituque difficillimus; et quia hic omnibus affectibus respondet, eosque tacite in se comprehendit: omnes enim affectus maxime se exerunt per sermonem et linguam. Quare qui linguam cohibere nequit, signum est eum affectus suos cohibere non posse; ac vicissim qui affectus suos cohibere nequit, impossibile est ut linguam cohibeat, quin eos per verba iracunda, cupida, superba, etc. patefaciat et prodat. Hic ergo incursibus mille malorum, quæ lingua incontinens parit, seipsum obiicit, estque instar urbis mœnibus nudatæ, et cuilibet etiam hosti ad ingressum et expilationem patenti.

Unde S. Gregor. in Pastorali, part. 3. admonit. 15. *Anima, ait, totam se insidiantis hostis vulneribus detegit, quam nulla munitio custodiæ circumcludit. Unde scriptum: Sicut urbs patens, etc. quia enim murum silentii non habet, patet inimici iaculis civitas mentis, et cum se per verba extra semetipsam eiicit, apertam se adversario suo ostendit, quam tanto ille sine labore superat, quanto ipsa quæ vincitur, contra semetipsam per multiloquium pugnat*. Simili phrasi, ait Ians. dicitur c. 29. 11. *Totum spiritum suum profert stultus*. Et certe qui adeo est intemperantis linguæ vel animi, ut sine retinaculo rationis quidvis ubique dicat, bene singulariter civitati diruptæ, patenti et muris carenti assimilatur, quod in eo nullum lateat secretum, sed quævis nimia libertate, e cordis civitate profundantur, cum maximo sæpe hominis detrimento: quodque talis eorum qui nocere volunt iniuriæ facile pateat et obnoxius sit, ut qui suis ipsius verbis capiatur et involvatur. Monet ergo proverbium unumquemque debere se reputare velut civitatem quamdam cui multi insidiantur, ac proinde quibusdam retinaculis ac veluti muris omnes animi motus et affectiones ac potissimum linguam cohibendam, tum ne ex homine prodeant quæ non debent, tum ut ne ingrediantur qui admitti non debent et quos non convenit nobis dominari.

Vere Henricus Herpius l. 1. in Cant. p. 2. c. 35. damna linguæ incontinentis recensens: « Multiloquium, ait, est argumentum insipientiæ, minister mendacii, manuductor scurrilitatis et levitatis, putator detractionis, extinctor compunctionis, conditor acediæ, dissipator devotionis, obscuratio orationis, frigefactio caloris et fervoris, extinctor pacis, et eversor totius rectitudinis. » — Multiloquii noxa.

Quæres, quisnam sit murus sive clausura spiritus et linguæ, eam sepiens, et arcens hostes? Primo, S. Chrysost. hom. ad baptizandos, respondet esse labia ac dentes: « Armetur, ait, lingua adversus peccata tua, non adversus fratris plagam præparetur, et ideo Deus illam velut muro duplici voluit circumdari: nam dentium tegmine et labiorum custodia continetur, ne verba improvida garrulitate proferantur. Refræna igitur linguam, et si non patitur reticere, dentium morsu quiescat, et tamquam carnifici tradatur dentibus. » — Clausura linguæ sunt labia et dentes.

Hic physicus est linguæ murus nimirum retinaculum

labiorum et dentium: accipe nunc murum eiusdem ethicum.

II. *est ratio, lex et timor Dei.* Secundo, alii censent murum hunc esse retinaculum rationis, consilii, legis et timoris Dei. Unde Septuag. vertunt, *sicut urbs muros deiectos habens et non murata, sic vir qui non cum consilio quid agit.* Citat hanc gnomen iuxta Septuag. Cassian. collat. 2. cap. 4. ac per *consilium* accipit discretionem et prudentiam, per quam ædificatur omnis fabrica virtutum.

Hinc Philo de Sacrif. Cain et Abel: *Sicut*, ait, *urbium tutissimum munimentum, viri fortes sunt pro mœnibus stantes; ita etiam in cuiusvis nostrum urbe, quæ constat ex animo et corpore, pro firmissimo propugnaculo sunt cogitationes amicæ prudentiæ.* Hinc et auctor Cat. Græc. Septuag. sic clare vertit: *Vir qui citra delectum quidvis aggreditur, similis est civitati dirutæ murisque et mœnibus orbatæ.*

III. *est silentium.* Tertio, alii censent murum hunc esse continentiam linguæ, moderationem in loquendo ac silentium; ita S. Gregor. verbis iam citatis. Et Isidor. Pelusiota l. 1. ep. 307. ad Cassianum, citans explicansque hanc Salomonis gnomen, ait: *Non cohibere linguam est relinquere hosti portam apertam.* Lepide B. Petrus Damiani epist. 39. ad Desiderium, ait: Silentii violatores similes esse crocodilo oscitanti, cui tunc hostis hydrus (Plinius ichneumoni tribuit has insidias) fauces ingreditur, et alvum erodit. Item ostreo sese ad solem incaute aperienti, cui primum insidiatur cancer, et calculum inilcit ne claudatur, deinde eius viscera depascitur, tum concludit: *Qui* (Religiosus) *nimirum vivit, dum sub silentii censura concluditur: perit autem, cum ad loquendum immoderatius aperitur.*

CAPUT VICESIMUMSEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Stulto non convenit gloria, sed virga; responde stulto quandoque stulte, quandoque sapienter; stulto non congruit legatio nec parabola, sed silentium; iterans stultitiam est quasi canis ad vomitum; sicut ostium vertitur in cardine, sic piger in lectulo; miscens se rixæ est quasi auribus tenens canem; dolose nocens amico dicit, ludens feci: *subtracto susurrone iurgia quiescunt; sicut ligna ignem, sic iracundus suscitat rixas; cave susurronem superbum, inimicum, esto se humiliet; qui operit odium, revelabitur; qui fodit foveam, incidet in eam; os lubricum operatur ruinam.*

Summam horum omnium ad tria capita redigas: nam Primo, a vers. 1. ad 13. agit de stulto et stultitia. Secundo, a vers. 13. ad 18. agit de pigro et pigritia. Tertio, a vers. 18. ad finem agit de dolo et doloso.

1. Quomodo nix in æstate, et pluviæ in messe: sic indecens est stulto gloria. 2. Sicut avis ad alia transvolans, et passer quolibet vadens: sic maledictum frustra prolatum in quempiam superveniet. 3. Flagellum equo, et camus asino, et virga in dorso imprudentium. 4. Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis. 5. Responde stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur. 6. Claudus pedibus, et iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium stultum. 7. Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias: sic indecens est in ore stultorum parabola. 8. Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii: ita qui tribuit insipienti honorem. 9. Quomodo si spina nascatur in manu temulenti: sic parabola in ore stultorum. 10. Iudicium determinat causas: et qui imponit stulto silentium, iras mitigat. 11. Sicut canis, qui revertitur ad vomitum suum, sic imprudens, qui iterat stultitiam suam. 12. Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens. 13. Dicit piger: Leo est in via, et leæna in itineribus: 14. Sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo. 15. Abscondit piger manum sub ascella sua, et laborat si ad os suum eam converterit. 16. Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias. 17. Sicut qui apprehendit auribus canem, sic qui transit impatiens, et commiscetur rixæ alterius. 18. Sicut noxius est qui mittit sagittas, et lanceas in mortem: 19. Ita vir, qui fraudulenter nocet amico suo: et cum fuerit deprehensus, dicit: Ludens feci. 20. Cum defecerint ligna, extinguetur ignis: et susurrone subtracto, iurgia conquiescent. 21. Sicut carbones ad prunas, et ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitat rixas. 22. Verba susurronis quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad intima ventris. 23. Quomodo si argento sordido ornare velis vas fictile, sic labia tumentia cum pessimo corde sociata. 24. Labiis suis intelligitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos. 25. Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei: quoniam septem nequitiæ sunt in corde illius. 26. Qui operit odium fraudulenter, revelabitur malitia eius in concilio. 27. Qui fodit foveam, incidet in eam: et qui volvit lapidem, revertetur ad eum. 28. Lingua fallax non amat veritatem: et os lubricum operatur ruinas.

Vers. 1. QUOMODO NIX IN ÆSTATE, ET PLUVIÆ IN MESSE: SIC INDECENS (alii legunt, *indecora*) EST STULTO GLORIA.) Symmachus et Theodot. *Non decet insipientem honor;* Caietanus: *Non est pulcher insipienti honor;* Vatablus: *Sicut intempestiva est in æstate nix, et in messe pluvia, sic intempestivus est honos qui stulto impenditur;* Septuag. *Quomodo ros in messe, et quomodo pluvia in æstate, sic non est insipienti honor.* (*Non est*, id est non convenit, non congruit, uti explicat auctor Caten. Græc.) Arab. *Sicut ros qui est in messe, et sicut pluvia in æstate, sic non est stulto honor.*

Primo, aliqui sic exponunt, q. d. Sicut nix subinde cadens in æstate, et pluvia decidens in messe, non durat, nec satiat terram aridam et sitientem, sed ab ea et ab æstu illico sorbetur et evanescit: sic pariter gloria collata stulto non durat, multo minus eius animam gloriæ sitientissimam satiat, sed illico transit et deperit, eumque vilem et inglorium derelinquit. Utrumque verum est, sed huic loco impertinens. Ait enim sic: *Indecens est stulto gloria*, quod longe differt a τὸ *stulti gloria non durat: stultum gloria non satiat:* multa enim sunt indecentia, et tamen non durant, nec satiant stolidos.

Secundo, ergo genuine, q. d. Sicut nix in æstate et pluvia in messe indecora est, quia importuna: æstatem enim decet calor, et messem siccitas; hiemem vero decet nix et pluvia. Hæc enim eorum sunt tempora opportuna et naturæ congrua: sic pariter *stultum*, id est vecordem, imprudentem, vitiosum, improbum, non decet, id est dede-

cet, gloria, tum quia ille gloriæ est incapax; tum quia illi debetur probrum et vituperium, tum quia laudando vitiosos laudantur vitia; itaque restinguitur in sapientibus studium sapientiæ et virtutis, dum vident in conferendis dignitatibus sibi anteponi improbos, imo probi incipiant improborum hypocrisim fraudes et artes imitari, ut per eas magistratus et dignitates ipsorum assequantur. Unde Æschines apud Stobæum serm. de Repub. *Hoc*, ait, *reputate, quod si munera et honores paucis, eisque condignis et secundum leges contuleritis, multos vos habituros esse pro virtute certantes; si autem cuilibet cupienti, et his qui nihil egregium fecerint aut sapuerint, gratificemini, frugi etiam ingenia corrupturos.* Notanda sane principibus hæc sententia.

Stulto non dari honores. Rursum indecens est stulto gloria, non tantum quia incongrua et indecora, sed etiam quia noxia; improbus enim nocet sibi, dum gloria sua abutitur ad fastum; nocet aliis, dum alios premit et opprimit; nocet reipubl. dum eam expilat, et in eam suam improbitatem et vitia transcribit. Igitur sicut frigida nix vel pruina, quæ subinde cadit sub initium æstus et æstatis, suo frigore primos flores et fructus protuberantes enecat, et sicut pluvia in messe segetes iam maturas sternit, humectat, putrefacit, corrumpit: sic et honores collati stulto, in iuvenibus primos virtutis ardores hebetant et enecant, dum vident stultitiam et improbitatem honorari: in viris vero maturos iam virtutum fructus corrumpunt, dum sibi vivere volunt, nec rempub. capessere, utpote quam viderint a stultis regi: aut certe si ad eius regimen aspirent, stultorum viam ineunt et cum stultis stultescunt, et cum impiis impie agunt.

Græcæ. Salomonem et Hebræos secuti Græci, indignis honorem exhiberi hoc trito vetant dicterio: *Asini caput ne laves nitro.* Et Publius Syrus hoc mimo: *Loco est ignorantiæ apud indignum gloria.* Et S. Hier. ad Pammach. *De Cæsare*, inquit, *egregie dixit Tullius: cum quosdam ait ornare voluit; non illos honestavit, sed ornamenta ipsa turpavit.*

Exempla. Vis exempla? accipe. Alphonsus, Aragonum rex, cognomento Sapiens, amico suadenti ut tranquille et voluptuose viveret, nec tot se periculis obiiceret, respondit: *Romani honoris templum virtutis templo iunxere, in quod nisi per virtutis templum introire nemini licebat, ut significarent ad honoris fastigium non voluptatum via, sed virtutis, illa quidem aspera et salebrosa, enitendum esse.* Ita Panorm. l. 4. de Gestis Alphonsi. Antisthenes rogatus, *quæ res urbi exitium portenderet?* respondit, *cum nullum est bonorum et malorum discrimen*, cum scilicet nec boni honore, nec mali vituperio afficiuntur. Longe enim peius est indignum adhibere gubernaculis reipubl. quam si asinum pro equo adhibeas aratro. Ita Laert. lib. 6. cap. 1.

Cato Senior aiebat, *populum Romanum non tantum purpuræ, verum etiam virtuti plurimum conducere: quemadmodum enim tinctores eum potissimum colorem inducunt, quo vident homines maxime delectari: ita iuventus ad ea studia potissimum incumbit, quibus populus defert honores: honos enim non solum alit artes, verum etiam virtutem.* Hoc pacto monebat populum, ut magistratus his demum committerent, qui de se virtutis specimen dedissent, ita fore ut quam plurimi sese ad egregia studia conferrent. Idem, qui virtutem honore suo fraudarent, eos dicebat ipsam virtutem a iuventute auferre, sentiens præmiis animos iuvenum ad virtutem accendi; quæ si detrahas, ipsa virtus elanguescit. Ita Plutarchus in Roman. apophtheg.

Idem censuram petens, cum cæteros competitores videret supplices populoque blandientes, ipse clamabat populo opus esse medico austero validisque remediis, proinde eligendum non qui iucundissimus esset, sed qui inexorabilis. Atque hæc dicens ante omnes censor creatus est. Agnovit populus morbum suum, eoque Cato plus valuit obiurgando, quam cæteri blandiendo, ibidem.

Augustus Cæsar Romanum admonuit magistratum, ut rempubl. committerent iis qui usu et experientia rerum plurimum possent, nec eam sinerent pendere ex cuiusquam voluntate. Nihil enim in republica perniciosius esse putavit, quam si magistratus rerum imperitus dominium obtineat. Ita Xiphilinus Dionis abbreviator in Augusto.

Mystice Beda: « Hic versiculus, ait, ne indoctis honor docendi committatur, præmonet. Nix namque æstate, et pluviæ in messe, sunt persecutiones infidelium in tempore prædicationis Evangelicæ, quæ dum graviores forte insistunt, et calorem in multis impediunt dilectionis, et fruges bonæ operationis fœdant. Quibus recte gloria quæ stulto confertur, esse similis asseveratur: quia si indocto cathedra docendi tribuitur, æque similiter per hoc Ecclesia ut infidelium persecutione læditur, quod esse verissimum Arrianæ tempestatis calamitas probavit.

SICUT AVIS AD ALIA TRANSVOLANS, ET PASSER QUOLIBET VADENS: SIC MALEDICTUM FRUSTRA PROLATUM IN QUEMPIAM SUPERVENIET.) Vers. 2. Beda, Lyranus et alii proponunt *nam*, et pro *alia*, legunt *alta*: verum τὸ *nam* delent, et pro *alta* legunt *alia* codices Romani, idque magis consentit Hebr. Chald. et Græc. Hebr. ad verbum sic habent: *Sicut avis ad vagandum, et passer* (vel *hirundo*, ut vertunt Vatabl. Pagnin. Arias, R. Salomon, R. Levi et Aben Ezra) *ad volandum: sic maledictio gratis non veniet.*

In Hebr. hic est duplex lectio; alii enim legunt לא *lo* per *aleph*, id est, *non superveniet:* alii vero legunt לו *lo* per *vau*, id est, *ei superveniet*, quare in speciem contrarie vertunt: utramque lectionem sic nectit Aben Ezra: *Lo*, ait, cum *aleph* scribitur, et sine *aleph* cum *vau* legitur, ut significetur imprecationem illam in eum devolutum iri a quo prolata fuerat, non autem in illum quem alter diris devoverat.

Negative legunt Biblia Regia, Chald. et Sept. qui sic vertunt: *Sicut aves avolant et passeres, sic maledictum vanum* (id est vane et falso confictum) *non superveniet ulli;* vel, ut auctor Catenæ Græc. *sicut aves et passeres citra ullius offensionem volitant, ita stulta maledictio neminem cum offensione invadit.* Iam primo, Caiet. sic vertit et explicat: *Sicut avis vagari, et hirundinis volare est; sic maledictio* (prolata) *non veniet*, q. d. Maledictum et calumnia in innocentem prolata sine causa, est sicut avis transvolans, quia nequaquam innocentem tangit, sed mera quædam est velut avolantis verbi in aere verberatio.

Secundo, Vatabl. *Ut passer, ait, natus est ut fugiat; et hirundo nata est ut volet: sic maledictio immerito prolata non veniet, id est non lædet, q. d. Ut passer viso arcu vel homine fugit, ut non lædatur; sic non lædit maledictio, quæ immerito mittitur in aliquem.*

Tertio, noster Salazar sic: Sicut hirundines et alias aves, quæ regiones mutant, hiems ingruens numquam opprimit; ita etiam viros insontes et innocuos seu maledicta, seu probra, seu convicia, seu contumeliæ numquam afficiunt. Sicut enim aves illæ ad aprica prævolantes ab iniuriis temporum sese vindicant; ita etiam isti ad innocentiam et probitatem (liceat sic dicere) confugientes, illatas sibi contumelias, iniurias et probra facile declinant.

Dices: Hirundo in hieme mutat regionem, at non passer qui suo loco remanet. Respondetur: Passer generatim sæpe sumitur pro qualibet ave per synecdochen. Rursum: Passer in hieme etsi regionem non mutet, mutat tamen locum frigidum in calidum; degit enim in antris et foraminibus calidis, ubi se abscondit ut calescat.

Quarto, Chald. vertit: *Sicut passer qui volat, et sicut volucris quæ volat, sic maledictio non frustra veniet.* Nonnulli putant alludi ad aves rixosas et pugnaces, quales sunt passeres, accipitres, galli, gallinacei, ac proinde illis hic recte comparari maledicta, rixas et iurgia, q. d. Sicut avis rixosa, v. g. passer transvolans ubique quiritatur, miscetque rixas et pugnas quibus tam se quam alios affligit et lædit: sic pariter maledicta, convicia et iurgia, quæ maledici rixosique ubique serunt, tam alios quam ipsosmet maledicos affligunt; convicium enim convicio, verber verbere repercutitur. Arbores reperiuntur qua-

Digitized by Google

rum e succo, foliis, trunco, ramis aves enascuntur, rostro obvios quosque mordentes. Sic Vincentius in Speculo naturalis histor. lib. 8. c. 40. Olaus lib. 19. c. 46. Ortelius in Scotia et Hibernia. Non igitur ut aliæ fotu et incubatione nascuntur, sed sponte ex arboribus nulla præexistente materia, quæ aves aliorum iudicio terræ possent, educit. Haud aliter reperiuntur aliqui ad instar harum arborum, qui nulla occasione de rebus nihil ad se pertinentibus quasi aves pariunt rixarum et contentionis.

Porro Pierius Hieroglyph. 24. tradit aves ad pugnandum et contendendum incitari allio in cibum dato, quod vile est, sed acre et mordax: ita re levi vilique, puta verbulo uno, sed acri et mordaci, concitantur rixosi ad rixas et iurgia. Unde illud: *Ne edas allia.* Affirmative vero vertit Noster: *Sicut avis ad alia transvolans, et passer quolibet vadens: sic maledictum frustra prolatum in quempiam superveniet,* hebr. *superveniet ei.* Sic et Beda, Baynus, Iansenius et alii passim. Per *maledictum* accipe probrum, convicium et iniuriam quamlibet: hoc enim significat *maledictum,* Eccl. 22. 30. et c. 29. 9. et alibi sæpe, ut ibi dixi. Beda accipit mali imprecationem.

Primo ergo Lyranus, Baynus et Iansenius sic explicant: *Superveniet* ei, scilicet proferenti maledictum; non vero ei contra quem profertur, q. d. Sicut avis, ut passer vel hirundo, e nido suo ad alia et alia volat, redit tamen in nidum suum unde avolavit: ita maledictio quæ frustra in aliquem profertur, superveniet in illum, a quo progressa est, ita ut ea maledictio sit ei contra quem dicta est, velut avis in aere vagans; ei vero a quo emissa est, veluti avis in nidum suum reversa, quia redundabit in caput eius, et propter eam a se in alium prolatam maledictioni ipsemet subiacebit.

Huc accedit Beda: « Verba, ait, recte avibus comparantur, quod sonando per aera transvolent, ab ore videlicet loquentis ad aures usque audientis. Sed distant in eo; quia potest fieri ut avis quolibet volans eo loco resideat, ubi nil ei certæ necessitatis aut utilitatis suppetat; verba autem quæ loquimur; non quolibet dispersa in ventum defluunt atque evanescunt, sed in auctorem suum cuncta revertuntur, et vel bene prolata iuvant loquentem, vel male edita gravant. Neque enim maledici regnum Dei possidebunt. » Subiungit deinde: « Non autem sine causa dicit, maledictum frustra prolatum. Est enim maledictum iuxta divinæ districtionis iram in impios emissum, ut est illud B. Petri in Simonem magum: Pecunia tua tecum sit in perditionem: et ea quæ in apostatas et hæreticos Ecclesiastica animadversione proferuntur anathemata, de quibus Dominus eidem Ecclesiæ dicit: Quæcumque alligaveris super terram, erunt ligata et in cœlis. » Matth. 16.

Sic maledictio Elisei in impios pueros se irridentes auctoritate prophetica fulminata, fuit efficax, pueros que ursis devorandos obiecit, 4. Reg. 2. v. 24. talis ergo non se habet instar avis avolantis, sed instar gladii secantis, imo instar fulguris siderantis.

Secundo, *maledictum superveniet sic,* scilicet *sicut avis transvolans;* ut scilicet eum in quem profertur non tangat, vel si tangat non hæreat, sed avolet et transvolet instar avis; sic ergo superveniet, ut transvolet et supervolet; itaque illico redeat pristinus famæ splendor et gloria.

Hic sensus valde appositus est: tota enim vis consistit in τῷ *sicut* et *sic;* est enim similitudo, in qua maledictum volans comparetur avi huc illucque instabiliter volanti, et ab uno loco mox ad alium transvolanti; sic enim transvolat maledictum. Quare

Conscia mens recti famæ mendacia ridet.

Educit enim tandem quasi lumen Dominus iustitiam piorum, et iudicium eorum tamquam meridiem, ut est Psal. 36. 6. Unde recte Titus Vespasiani filius audiens sibi quosdam maledixisse dixit: *Ego, cum nihil faciam dignum propter quod contumelia afficiar; mendacia nihil curo.* Et S. Aug. epist. ad Secundinum: *Senti de Augustino quidquid libet: sola coram Deo conscientia me non accuset.*

Tertio, maledictum temere prolatum, et generatim quasi in aerem iactum in aliquem superveniet, id est aliquem feriet, alicuius animum sauciabit, qui proinde se eo læsum ostendet, et in maledicentem maledicta, aut etiam verbera reiget, ut hac gnome Salomon moneat garrulos pronos ad irridendum, scommata et convicia; quæ in quoslibet iaciunt, ut ab iis abstineant, nec putent illa in aerem iaci, sed sciant aliquos illis feriri et vulnerari, qui ultionem a maledicente expetent. Huic sensui favet versio Syri: *Sicut passer, et animal alatum volant in aere: sic maledictio errat et vagatur,* ut vage hunc illumve tangat et affligat instar fulminis vagi, quod hunc illumve tangit, afflat et incinerat.

Ex dictis patet quod sive affirmative legas, *superveniet,* sive negative *non superveniet,* in idem redit, vel certe eodem colit sensus.

FLAGELLUM EQUO, ET CAMUS ASINO, ET VIRGA IN DORSO IMPRUDENTIUM) Pro *camus* hebr. est *meteg,* id est frænum, retinaculum, habena et lorum, sive in os insertum, sive circum faciem et collum ligatum, quo animal cohibetur et regitur ne feratur pro libidine. Talis habena in asino est lorum, vel funis capiti asini alligatus. *Camus,* græca est vox κημὸς, idem significans, sed variis modis et formis; *camus* enim vocatur fiscella e vimine, aut reticulum e funiculis plexum, quod equisones equis, mulis et asinis ad os circumponunt, imposito in id hordeo, avena fœnove; ita ut equi, muli, asini in itinere non subsistant quærendi pabuli gratia. Rursum *camus* est capistrum, quo alligantur ora equorum et asinorum ne mordeant, vel ne germina carpant. Insuper *camus* est frænum, laqueus funis, qui collo capitique asini alligatur, ut a sessore regi possit. Denique Septuag. Chald. et Syrus. Hebr. *meteg* vertunt stimulum; sic enim habent: *Flagellum equo et stimulus asino; sic virga genti iniquæ.* Lucifer, *genti insipienti;* Aquila, *corpori dementis.*

Sensus ergo est, q. d. Sicut flagello et fræno reguntur equi et asini, sic et imprudentes virga castigandi regendique sunt, ut recta virtutis via strenue incedant. Elegantiæ tamen causa flagellum tribuit equo, camum (id est frænum) asino, quia equi mirifice timent scuticam sive flagellum, adeo ut sola eius intentatione et comminatione excitentur ad cursum; asini vero quia vagi sunt et stolidi, indigent fræno, puta loro vel fune ad caput alligato, ut a sessore dirigantur ad recte incedendum, necubi deflectant vel exorbitent a semita; quia pigri egent camo ut trahantur ad pergendum. Iidem gramini et pabulo inhiant; fræno ergo et capistro ab eo avocandi sunt, ut omissa pabulatione suo itinere pergant. Similiter imprudens, quia vagus et stolidus æque ac piger est, virga castigationis impellendus est, ut impigre incedat in studio prudentiæ et virtutis. Eadem cohibendus est a gula et deliciis quibus inhiat, ut ab iis avulsus strenue pergat in virtutis studio. Igitur *flagellum* notat incitationem ad bona, *camus* refrænationem a malis, quorum utrumque necessarium est imprudenti.

Adde asinos in Syria et Palæstina longe nostris esse vivaciores et generosiores, ac assimilari equis et mulis, ideoque camo et fræno indigere. Quocirca legimus filios Iudicum et principum Israel inequitasse asinis. Vide Abdon, Iudic. 12. 14. *Habuit,* ait, *quadraginta filios, et triginta ex eis nepotes ascendentes super septuaginta pullos asinarum.* Et Christus Dominus velut Messias rex Israelis inaugurandus in Ierusalem eam cum triumpho ingressus est in die Palmarum inequitans asinæ, Matth. 21. Huc facit illud Senecæ; *Nobilis equus umbra virgæ regitur, ignavus nec calcaribus concitatur.*

Aliter respondent alii, scilicet per metathesim transponi hic voces, easque proinde sic suo ordini esse restituendas. Sicut camus, hoc est frænum, equo, et flagellum competit asino; sic et virga congruit dorso imprudentium. Equi enim petulantia coercenda est fræno; asini vero tarditas incitanda flagello. Utroque eget insipiens, qui, ut equus lascivit et currit ad vitia: ut asinus vero tardus est ad virtutes: tarditatem ergo hanc virga exstimulare;

lasciviam vero eadem cohibere oportet.

Aliter quoque noster Salazar, q. d. Correptio et supplicia stulto inflicta, siquidem stultus equi ad instar præceps ac ferox sit; illum utique incitant, et ad vitia præcipitem magis ac ferocem efficiunt: si autem asini in morem socordia et inertia torpeat, illum sane inertem magis ac socordem reddit animadversio.

Symbolice Beda: « Quid per equum, ait, nisi superbum? et quid per asinum nisi luxuriosum quemlibet figurat? et ideo necesse est ut per divinum flagellum elatio humilietur superborum, ut per infirmitatem carnis velut per camum cohibeatur voluntas lubricorum; ut qui sponte converti nolunt, coacti flagellis convertantur a vitiis, sicut ait Propheta: In camo et fræno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. »

Plura de hac virga dixi c. 23. 13. et Eccl. 35. 25. ad illa: *Cibaria, et virga, et onus asino; panis, et disciplina, et opus servo.*

Vers. 4. Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis.) Hebr. *ne ei adæqueris.* Nam ut ait Plato in Dialog. de Amore: *Sapiens toto capite supra insipientem attollitur;* Septuag. *Noli respondere imprudenti ad imprudentiam eius, ne similis ei fias.* Pro כאולתו *keivalto*, id est *iuxta stultitiam suam*; Caiet. et alii legunt באולתו *beivalto*, id est *in stultitia sua*; litteræ enim ב et כ sunt viciniæ et affines. Huc facit proverbium Arabum: *Esto cum paliuro oliva, id est, esto cum stulto sapiens, et cum insano mentis compos.*

Vers. 5. Responde stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur.) Hebr. *ne forte sit sapiens in oculis suis;* Sept. *Sed responde stulto ad stultitiam eius, ne videatur sapiens apud se:* Chald. *Sed loquere cum stulto in sapientia sua, ne existimet seipsum sapientem;* Syrus: *Alloquere stultum iuxta sapientiam tuam,* etc. S. Cyprianus lib. de Singul. cleric. *Responde insipienti contra ipsius insipientiam.* Græcum enim πρὸς non tantum *ad* vel *iuxta*, sed et *contra* significat.

Primo generatim has duas gnomas sibi in speciem contrarias sic concilies, et explices, cum S. Hieron. lib. 4. in Ezech. *Utrumque,* ait, *pro tempore et personarum diversitate concordat, dum et stultus contemnitur, quia non recipit sapientiam: et stulta superbia alia decutitur stultitia, iuxta quod Apostolus dicit,* 2. *Cor.* 12. *Factus sum insipiens, vos me coegistis.* Sensus ergo est, q. d. Est tempus quando non oportet stulto respondere iuxta stultitiam suam, cum scilicet, si ei loquenti stulta, stulta respondeas, cum eo stultescere videberis, vel stultitiæ notam apud prudentes incurres. Est rursum tempus quando oportet stulto respondere iuxta stultitiam suam, cum scilicet ille insolescit, et sibi videtur præ aliis sapere, tunc enim retundenda est stulta hæc eius præsumptio, ne sibi et audientibus noceat, idque faciendum respondendo ei *iuxta stultitiam suam*, id est stultitiam eius stultitia castigando. Sic hæreticorum stultas quæstiones simili stulta responsione vel oppositione sternimus, aliisque ridendas exhibemus. Huc facit illud Catonis:

Insipiens esto, cum tempus postulat, aut res:
Stultitiam simulare loco, prudentia summa est.

Exempla mox subiungam. Ita S. Paulus 2. Cor. 11. seipsum impense dilaudat, eo quod pseudoapostoli seipsos extollerent et Paulum deprimerent: contra hos ergo cogitur seipsum laudare, ut suam contra eos auctoritatem tueatur: *Utinam,* ait, *sustineretis modicum quid insipientiæ meæ;* et c. 12. 11. *Factus sum insipiens,* ait, *vos me coegistis.* Insipientis enim est se laudare; sed hanc insipientiam usurpavit Paulus sapienter, quia ea decussit insipientiam, id est laudes pseudoapostolorum. Sic Melania senior a præfecto Palæstinæ spe pecuniæ incarcerata, dixit: *Ego illius quidem sum filia; huius vero uxor, qui in terra fuit genere clarus; nunc autem sum ancilla Christi. Vide ne meos in te concites. Oportet enim adversus stolidos tamquam cane et accipitre uti animi elatione, et in tempore eorum superbiæ in ipsos immittere.* Unde territus præfectus se excusavit, et ipsam adoravit. Ita Palladius in Lausiaca c. 117.

Ergo elatio stultorum elatione sapientum retundenda est, ut ab iniuria compescantur metu mundi, qui Christum non timent. Mundani enim levibus et stultis rationibus moventur, non solidis et sapientibus; sicut pueri concitantur umbris non rebus, pomo non auro, virga non gladio. Illorum ergo stultitia simili stultitia decutitur, et velut clavus clavo pellitur, cum sapientiam non capiant, nec curent. Simili modo avaro persuadebis quod voles, v. g. frequentationem S. confessionis et communionis, non per rationes æternas, promittendo ei regnum cælorum, sed per rationes viles et temporales, promittendo ei opes terrenas; ac guloso, promittendo ei delicatam mensam; superbo, promittendo ei honores, etc. Talibus ergo vir prudens respondebit non iuxta suam sapientiam, sed iuxta illorum stultitiam. Breviter responde stulto apposite, ad capacitatem suam eum edocendo: ne respondeas stulte, eius stultitiam imitando: sic et ille stultus esse desinet, et tu non fies.

Secundo, particulatim, q. d. Est tempus cum stultum stultescentem non oportet corripere; v. g. cum ira vel insania exæstuat; qui enim eum tunc corripit imprudens et stultus censebitur; quia tempus correptioni opportunum non observat. Est rursum tempus quando eum corripere oportet, cum scilicet *stultitia*, id est ira et passio eius, subsedit, atque correptionis est capax. Sicut enim medicamenta corpori, sic et correptionem animo non nisi congruo tempore adhibere oportet, alioquin morbum non sanabit, sed irritabit. Antistropha Salomonis est gnome Arabum: *Tege mercem tuam melle, et proiice eam in cisternam luti, id est, concilia corda stultorum sermone dulci.*

Tertio et omnino genuine, q. d. Ne stulte loquaris cum stulto, ne illi assimileris et adæqueris, ut cum stulto stultescas; hanc enim rationem subdit Salomon, v. g. cum stultus stulta, insana, inhonesta, erronea, etc. effutit, tu cave ne similia effuties; cum ille te probris et maledictis appetit, cave ne similia in illum regeras; sic enim in vitio illi similem te efficies. *Responde* tamen *stulto iuxta stultitiam suam,* id est eius vecordiam, iram, scurrilitatem, convicia, errores, etc. sapienter corripe, et cum ratione redargue, ut stultitiam suam agnoscat, et agnitam corrigat; præsertim si periculum est ne eadem alios inficiat. Unde notat Lyranus præpositionem *iuxta* hic aliter et aliter accipi, nam in priori versu significat imitationem, in posteriori exigentiam, q. d. Noli imitari stulta stulti dicta, ne fias stultus, id est vecors et impius; *responde* tamen *stulto iuxta stultitiam suam*, id est, rationibus probis et validis insipientiam eius confuta pro exigentia stultitiæ eius, ut illa ipsi demonstretur, ipseque eam videat et emendet. Unde Caiet. priori loco legens *beivalto*, id est *in stultitia sua;* posteriori vero *keivalto*, id est, *iuxta stultitiam suam;* sic vertit: *Ne respondeas stulto in stultitia sua, ne ei similis efficiaris, sed responde stulto secundum stultitiam suam, ne sapiens sibi videatur.* Et Vatabl. Si stulto, ait, stulta effutienti loquaris, ne tu etiam stulta effuties: si probris te afficiat, ne tu illi malum pro malo rependas; redargue tamen stultum propter suam stultitiam; hoc est, ostende ei stultitiam suam. Sic et R. Levi: *Ne respondeas stulto.* Quando stultus, ait, te rei cuiuspiam insimulabit ob dementiam qua laborat, ne quidquam respondeas, cum te aures præbere dedeceat eius lymphatis sermonibus. *Ne efficiaris ei similis,* si eius verba æstimes, ita ut ab illis te moveri turbarive patiaris, dementiæ id erit tuæ. *Responde stulto.* Stulto responde, ut illum ab errore revoces, quo in sapientiæ rebus laborat. *Ne sibi sapiens esse videatur.* Quando huiusmodi errore captus e vero alienam opinionem animo fovebit, haud tibi silentio utendum est, cum operæ pretium sit ut offendicula a mortalium conspectu amoveas pro viribus.

Sic et Salonius, Beda, Iansen. Baynus, R. Salomon, Aben Ezra et alii passim. Huc facit illud Ciceronis contra Sallustium: *Mihi ratio habenda est, non quid Sallustius merito debeat audire, sed ut ea dicam quæ ego honeste efferi possim.*

Stulto respondo ad stultitiam. Denique S. Cyp. ep. ad Demetrianum censet stulto non respondendum silentio, ut silentes contemnamus et inhibeamus eius stultiloquia, sicut canis latratum cohibent transeuntes ei non oblatrando, sed silenter transeundo. Eidem vero respondendum non disputatione, sed acri reprehensione aut castigatione et verbere; stulti enim non nisi plagis emendantur. Sic enim scribit: *Oblatrantem te, et adversus Deum, qui unus ac verus est, ore sacrilego et verbis impiis obstrepentem frequenter Demetriane contempseram, melius existimans errantis imperitiam silentio spernere, quam loquendo dementis insaniam provocare. Nec hoc sine magisterii divini et numinis auctoritate faciebam, cum scriptum sit: Noli respondere imprudenti ad imprudentiam eius, ne similis fias illi.* Rationem subdit: *Nam cum ad me sæpe studio magis contradicendi quam voto discendi venires et clamosis vocibus personans malles tua ingerere, quam nostra patienter audire: ineptum videbatur congredi tecum, quando facilius esset, ac levius turbulenti maris concitos fluctus clamoribus retundere, quam tuam rabiem tractatibus coercere. Certe et labor irritus et nullus effectus, offerre lumen cæco, sermonem surdo, sapientiam bruto, cum nec sentire brutus possit, nec cæcus lumen admittere, nec surdus audire.*

Idem S. Cyprian. tract. de Singul. cler. posteriorem Salomonis gnomen sic ex Septuag. legit, sicque explicat: *Tales ergo* (nimirum stulti) *non per orationem, sed per correptionem revincendi sunt. Nam adversus eiusmodi homines Salomon edocet nos, dicens: Noli respondere insipienti ad ipsius insipientiam, ne similis fias illi; sed responde insipienti contra illius insipientiam, ut non videatur sibi sapiens esse.*

Exempla. Ita Christus Iudæis stulte eum capere volentibus in sermone, et quærentibus an liceret tributum dare Cæsari, ostensa sibi Cæsaris in nummo imagine, sapienter iuxta stultitiam eorum respondit: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo,* Matth. 22. 21. Idem fecit stoliditatem Pharisæorum redarguens, Matth. 23. toto capite; et cum stolidis Iudæis et Scribis disputans, Ioan. 5. 19. et cap. 6. 43. et c. 7. 27. et c. 8. 12. et seq. Et S. Paulus Elymam magum stulte suæ prædicationi resistentem iuxta stultitiam suam coarguit, cæcitateque percussit: *O plene omni dolo*, ait, *et omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis iustitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas. Et nunc ecce manus Domini super te, et eris cæcus.* Act. 13. 10. Quin et diabolus Iudæos exorcistas stulte volentes se instar Pauli in nomine Iesu ab energumeno eiicere, prudenter eorum stultitiam confutavit: *Iesum novi*, ait, *et Paulum scio; vos autem qui estis? et insiliens in eos*, etc. *invaluit contra eos, ita ut nudi et vulnerati effugerent de domo illa.* Act. 19. 15. Idem hoc sæculo contigit Luthero dum vellet dæmonem expellere. Ita ludimagister Orthodoxæ Antiochiæ stulte rogatus a Libanio sophista, Iuliani Apostatæ amico: *Quid facit fabri filius?* (ita per scomma vocabat Christum Dominum) stultitiæ eius sapienter respondit: *Iuliano loculum fabricatur.* Et verus fuit vates: nam paulo post Iulianus occisus in loculo ad sepulcrum elatus est. Ita Theod. l. 3. Hist c. 18. Et Maris Episcopus Chalcedonis exprobrans Iuliano apostasiam, cum ab eostolide velut cæcus rideretur, audiretque: *Non te Galilæus tuus sanabit?* prudenter ei iuxta stultitiam suam regessit: *Gratias ago Deo quod cæcus sim: ne te apostatam oculis aspiciam.* Ita Sozom. l. 5. c. 4. S. Basil. fatue reprehensus a Demosthene coco Valentis Imp. Arriano, quod ὁμοούσιον crederet et doceret, subridens sapienter fatuo respondit: *Demosthenem illitteratum hodie vidimus: tuum est iusculorum curare condimenta; nam cum aures habeas oppletas sordibus, sacrosancta dogmata audire non potes.* Ita Theodor. lib. 4. cap. 17.

Festive, sed salse, nuper in Belgio frater quidam Franciscanus, irrisus ab hæretico insolente, alapaque percussus, cum stulte is ipsi obiiceret, ut alteram maxillam feriendam offerret; scriptum est enim, ait: *Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram*, Matth. 5. 39. Tu autem cum tuis Evangelii ad litteram custodem te profiteris. Mox frater sagax et nervosus sapienter et fortiter stultitiam eius contudit; nam prosternens eum in terram pugnis male mulctavit, dicens: Scriptum est pariter: *qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Cum tertius quis superveniret, velletque eos separare: *Sine*, inquit, *doceo enim hæreticum hunc sacras Scripturas, quas stulte citavit, sane intelligere. Scriptum est enim; Responde stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur.*

CLAUDUS PEDIBUS, ET INIQUITATEM BIBENS, QUI MITTIT VERBA PER NUNTIUM STULTUM.) Vers. 6. Hebr. *Incidens pedes, rapinam bibens, mittens verba in manu stulti*; Regia: *decurtans pedes*; Vatablus: *Detruncat pedes, et bibit violentiam, qui per stultum aliquid demandat*; Chaldæus: *Qui currit pedibus suis, bibens iniquitatem: sic est, qui mittit verba in manu stulti*; Septuag. *Ex viis suis opprobrium facit, qui mittit verba per nuntium stultum*; Procopius: *Ex pedibus suis opprobrium facit*, etc. Syrus: *De sub pedibus suis bibit iniquitatem, qui mittit nuntium stultum.* Pro *iniquitatem* hebr. est חמס *chamas*, id est vis, rapina, violentia, tyrannis, iniquitas, iniustitia, opprobrium, damnum: sumiturque tam active pro rapina, quam quis facit, quam passive pro rapina, iniuria et probro, quod quis patitur. Sic Iob c. 15. 16. de impio dicitur: *Qui bibit quasi aquam iniquitatem*: et cap. 34. 7. *Bibit subsannationem quasi aquam*, hoc est, ab omnibus male audit, ridetur et subsannatur. Pro *claudus pede* Noster legit מְקֻצֶּה *mekutse*, quod est participium passivum pual significans *succisus*, ut vertit Pagn. vel *incisus pede*, hoc est claudus: cui enim incisi sunt nervi et tendines genuum, hic necessario claudus est et claudicat. Iam nervosius aliis punctis legunt מְקַצֶּה *mekatse*, quod est participium activum *piel*, significans *incidens* vel *succidens pedes*, uti vertunt alii iam citati.

Nota: Herus et servus, mandans et mandatarius, mittens et missus, puta nuntius vel legatus, œconomice censentur unum, et civiliter computantur ut una eademque persona, quia servus, mandatarius et missus omnia agit ex commissione et præscripto sui heri, mandantis et mittentis; quare quod unus facit, errat vel peccat, alter quoque censetur facere, errare et peccare. Hinc Salomon hic loquitur de mittente et nuntio misso complexim quasi de uno et eodem, esto unum epithetum magis conveniat uni, alterum alteri. Nam τὸ *claudus* magis convenit nuntio; τὸ vero *bibens iniquitatem* magis convenit mittenti; sed quia hi duo civiliter sunt unum, hinc quod uni convenit, tribuitur et alteri.

Sensus ergo est q. d. Mittens nuntium stultum ad negotia sua peragenda, perinde facit ac si *claudum pedibus*, id est tardum, invalidum, ineptum et impotentem mitteret: stultus enim non potest prudenter ea peragere, quare multa imprudenter faciet, multos contra se et herum mittentem se concitabit, multaque temerarie dicet et aget, quæ in mittentem transcribentur, ut ipse videatur bibere copiosam iniquitatem nuntii, ac consequenter luat meritas eiusdem pœnas, probra et damna. Deinde enim ut recte referat ea quæ sibi commissa sunt; at, si super eis examinetur, non sibi constabit, sed vacillabit quasi in utramque partem claudicans, multaque alia effutiet et faciet quæ hero infamiam et damna creabunt. Ad hæc sinet se decipi, et mille dolis et mendaciis imponi sibi. Unde R. Levi: Iniquitatem bibit, ait, propter ea quæ a stulto referuntur. Quod quidem duplici ratione contingit, tum quidem quod stultus sermones non renuntiet, quemadmodum iussus fuerat; ex quo fiet ut mittenti grata non respondeantur, iisque consentientia quæ proposita fuerant. Ideoque iniquum se præbebit ei ad quem legatio destinata est, licet is crimine culpaque careat; id enim a legati dementia effectum fuit. Tum quod stultus sermones non referat ut iussus fuerat a responsum dante, ideoque fiet ut negotia implicita sint difficultatibus, consentaneaque gratia destituantur. Hæc R. Levi.

Igitur τὸ *claudus pedibus* complexim tribuitur mittenti

et nuntio misso; proprie tamen nuntio competit, sed in mittentem transcribitur; quia quod missus facit censetur facere mittens, et quia censetur claudicare tam mente, id est vacillare iudicio et esse amens quam pede, qui stultum, cui mens magis vacillat quam pes, mittit; et quia claudus, id est impotens ad negotia sua tractandum, sit oportet, qui non alium quam claudum, id est stultum, habet quem mittat.

Iam nervosius legunt et vertunt: *Incidit* vel *truncat pedes*, scilicet *mittens, nuntio* quem mittit, q. d. ait Vatabl. Qui verba aut negotia magni momenti homini insipienti ad alium deferenda tradit, similis est ei qui, ut aliquo mittat quempiam, pedes illi succidit, id est eum mittit qui aut numquam perveniet ad eum, ad quem destinatur; aut, si ad eum devenerit, rem perperam aget vel dicet; atque adeo quidquid erraverit aut deliquerit, id bibere ac devorare mittentem coget.

Addit Aben Ezra et Caiet. eum qui mittit stultum non tantum stulto, sed et sibi ipsi pedes incidere et truncare; quia sicut pedes sibi ipsi succidens, privat se facultate ambulandi; sic quoque res suos tractans per stultum privat se facultate easdem per semetipsum peragendi; stultus enim ita eas intricat et pervertit, ut vix a quoquam extricari et in integrum restitui possint. Idem bibit iniquitatem, quia inique facta et gesta a stulto quem mittit, eorumque probrum et pœnæ in ipsum, utpote qui misit, derivantur. Ulterius R. Salomon τὸ *incidens pedem* extendit ad quoslibet negotii administros, q. d. Qui stulti opera in legationibus utitur, multorum pedes præcidit, quos denuo reponere debeat; ut rem a priori legato male gestam reparet. Idem vero iniquitatem bibit, quod eidem amici irascantur ob stulti legationem.

Noster Salazar subtilius censet τὸ *incidens pedem* significare missionis pœnam et pœnitentiam, q. d. Herus in pœnam missi a se stulti, pœnam hanc erroris sui a se exiget, ut pedem sibi ipsi incidat, id est verberet et cruentet, volens nimirum membra punire quæ sibi detrimentum attulerunt: nam cum posset pedes suos ad rem agendam movere, horum ignavia aut inertia calamitati aut infortunio causam dedit.

Septuag. vertunt: *Ex viis suis opprobrium sibi facit*, vel *probrum refert, qui mittit verba per nuntium stultum*: ita Auctor Catenæ Græc. quia legatus stultus opprobrium est mittentis: mittens enim stultum censetur et ipse stultus, quia stulte dicta factaque et errores nuntii quem mittit videtur probare. Procopius: *Ex pedibus suis opprobrium sibi facit*, pedibus enim et multo magis mente claudicat tam missus quam mittens, ideoque magis ridetur quam pedibus claudus de quo Poeta:

Loripedem rectus derideat. Æthiopem albus.

Mystice Beda: « Qui hæreticum, ait, sciens mittit ad prædicandum populis, claudus est pedibus, et iniquitatem bibens; quia et operis boni incessum amisit, et interiora sui sensus haustu stultitiæ deebriat. »

Mystice, pariter B. Petrus Dam. l. 4. ep. 18. hanc gnomen explicat de iis qui indignos promovent ad prælaturas: « Claudus pedibus et iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium stultum. Quibus nimirum verbis, ait, quid aliud videtur expressum, nisi ut carnaliter sapienti, ac per hoc stulto cuilibet non committatur prædicationis officium? de sanctis enim prædicatoribus dicitur: Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Itaque quilibet ordinator Ecclesiæ si dignos et idoneos in dignitate constituit, quasi pedibus rectis incedit. Per eos enim verbum spargendo circumquaque discurrit, et quod per semetipsum non valet agere, per illos satagit efficaciter adimplere. Sin autem carnales quosque ac reprobos ordinare præsumat, hic claudus pedibus ambulat. Qui etiam iniquitatem bibere dicitur: quia dum verba sanctæ prædicationis per stultum nuntium mittit, et contra Apostolum cito manus imponit, peccatis communicat alienis. Nam etsi prudenter quisque loquatur, si tamen non agit ipse quod loquitur, in spirituali claudus itinere non immerito iudicatur. » Hæc P. Damiani.

QUOMODO PULCHRAS FRUSTRA HABET CLAUDUS TIBIAS, SIC INDECENS EST IN ORE STULTORUM PARABOLA.) Vers. 7.
Pro *parabola* hebr. est מָשָׁל *mascial*, id est *prædominans*, hoc est sententia illustris, erudita, gravis, acuta, præsertim ethica, quæ mores hominum ad prudentiam et virtutem efformat, quales sunt hæ Salomonis; vide dicta cap. 1. vers. 1. Hebr. ergo sic habent: *Elevata sunt crura a claudo, et* (id est *sic*) *parabola in ore stultorum*. Pro *elevata sunt* hebr. est דַּלְיוּ *daleiu* qui est imperativus a דָּלָה *dala*, significans haurite, elevate, exaltate, per ironiam, q. d. frustra elevabitis. Vel potius indicativus significans: Elevata vel exaltata sunt crura claudo; unum enim crus eius altius est altero: sicut situla una altior est altera: dum hauriunt aquam e puteo: una enim deprimitur, altera elevatur. *Elevata* ergo, id est inæqualia sunt crura claudo, ut vertit Pagninus, Baynus et alii. Alii vertunt, *exhaustæ sunt*, id est aruerunt, vel siccatæ sunt tibiæ claudi.

Primo, ergo ex Hebræo sic vertunt et explicant nonnulli, quasi significet parabolam, id est sententiam sapientem et gravem non reperiri in ore stulti, sicut rectus incessus non reperitur in claudo: sicut enim claudus incedendo claudicat, sic stultus loquendo imprudentiam et inconstantiam suam ostendit. Unde Chald. vertit: *Si dederis ambulationem claudo, suscipies verbum ab ore stulti*. Sept. *Aufer gressum crurum et parabolam* (hoc enim significat græcum παροιμίαν, ut habent Compl. et Auctor Catenæ Græcorum pro quo minus recte alii legunt παρανομίαν (id est, *iniquitatem*) *ex ore imprudentium*, hoc est ut clare Symmach. *Defecerunt tibiæ a claudo, et parabola in ore stulti*. Vatabl. *Exaruerunt crura claudo, etc.*

Secundo, alii sic vertunt et explicant, q. d. *Ablatæ sunt tibiæ a claudo; sic parabolæ in ore stulti*, q. d. Quod est corpus sine tibiis, hoc est parabola sine intellectu in ore stulti. Huc accedit Aben Ezra, qui vertit: *An elevabunt extollentque claudi crura, cum is pedibus careat?* q. d. *Proverbium absque intelligentia est tamquam corpus carens pedibus. Aut sicut attenuata sunt crura claudi, sic tenuis imbecillaque est parabola sine intelligentia.*

Tertio, Salomon, q. d. Sicut claudo videntur crura cuiuslibet viri altiora suis; sic stulto parabola et sapientia videtur altior se, ut ad eam se erigere eamque prehendere nequeat.

Quarto, Vatabl. q. d. Elevate et erigite claudum in pedes suos: tamen non propterea rectus incedet aut gressus reget, quinimo statim concidens procumbet. Ad eumdem modum, si in ore stulti ac stolidi hominis perelegans et peracuta parabola ponatur, non propterea mente discurret, et ex acceptis ad alia scandet; sed quamprimum vacillabit, et in absurdiora dilapsus corruet.

Quinto, melius alii vertunt: *Elevatæ*, id est *inæquales*, ideoque indecentes sunt *tibiæ claudo, sic et parabola in ore stultorum*; quod Noster clare vertit: *Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola*, q. d. Sicut pulchræ tibiæ claudum non ornant, sed dehonestant et spectantibus ridendum exponunt, eo quod iis uti recteque incedere nesciat, sed eis abutatur ad claudicationem quæ intuentibus ridicula videtur, et risum movet: sic pariter *parabola* id est sententia sapiens et gravis, stultum non decet, nec decorat, sed dedecorat; quia ea recte uti nescit, sed ea ridicule abutitur ad suam stultitiam, idque primo, quia eam profert non opportune et congrue sed importuno tempore locoque incongruo. Sic Salomonem explicat Eccl. cap. 20. 22. dicens: *Ex ore fatui reprobabitur parabola; non enim dicit illam in tempore suo*. Vide ibi dicta. Quod pulchræ tibiæ claudo, hoc parabola stulto. I.

Secundo, quia sicut claudus tibiis pulchris, sic stultus parabola pulchra recte uti nequit; tum quia aliquid ei addit vel detrahit, ait R. Levi; tum quia recte eam applicare nescit, sed inepte et inconcinne eam accommodat rei cui non debet, et modo quo non debet. II.

Tertio, sicut claudus, licet pulchras habeat tibias, tamen inæqualiter ambulat, quod una tibia sit brevior altera, ideoque claudicando saltitat, nunc pedem unum lon- III

giorem attollens, nunc alterum breviorem deprimens: ita pariter licet in ore stultorum sit prudens aliquis sermo, tamen cum aliis eorum verbis non consentit; sed velut inæqualibus tibiis ambulant et claudicant, dum post dictum aliquod sapiens, ad suas nugas et stultitias revolvuntur. Sermonis sapientis ergo nervos incidit stultitia stulti, dum post eum subnectit inconcinna, inepta, dissoluta quæ non cohærent, quæque nec cælum nec terram tangunt, ut vulgo dicitur. Quare sicut homo est monstrosus, cuius membra sunt inæqualia, vel debita proportione carentia: sic monstrosus est sermo stulti, cuius partes sunt inæquales et iusta proportione destitutæ. Sic Cicero de Claris Orat. notans quemdam qui pulchris inepta miscebat: *Actio,* inquit, *paululum, tum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat.* Huc facit proverbium Arabicum cent. 1. num. 20. *Ne incarcera pavonem et columbam simul, id est ne sis modo compositus, modo dissolutus, modo gravis, modo levis et insolens;* uti faciunt stulti, qui modo graves et compositi in dictis et verbis incedunt quasi pavones; modo leves et ridiculi volitant ut columbæ.

IV. Quarto, Baynus: Parabola, ait, id est sermo eruditus et elegans in ore stulti, cum a vita eiusdem et actione discordat, indecenter claudicat. Duo enim velut animæ crura sunt dictio et actio; quapropter cum sermo sublimis est, et actio humilis, indecora admodum claudicatio, ac turpis pedum nutatio fit, qualibus dici potest illud Eliæ: *Usquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum; si vero Baal, sequimini eum,* 3. Reg. 18. Igitur hæc gnome in eos intorqueri potest, in quorum ore semper est Evangelium quique illud ex officio aliis prædicant cum improbæ sint vitæ, quales omnes Sapiens stultos vocat. Sancta enim hæc prædicatio illis indecens est, ut qui ea nec ornentur nec eamdem ornent, sed inæqualitate dictorum et factorum dehonestent, quantum in se est, omnino claudis similes, qui pulchras quidem habent tibias, sed eis non pulchre incedunt: claudicant enim et illi in duas partes, dum ore Deum, vita mundum prædicant. Ita Beda, Iansen. et alii.

Hinc apposite B. Petrus Damiani, l. 4. ep. 18. hanc gnomen de prædicatoribus male viventibus exponit: « Quomodo, ait, pulchras frustra habet claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola. Pulchris plane innititur tibiis, qui luculenti nitet claritate sermonis; sed dum sine bonis operibus accuratum depromit eloquium, velut sine gressu promovet recta crura verborum. Quasi pulchras ergo habet tibias ad videndum, sed non utiles ad gradiendum, qui podagricis vitiorum laqueis innodatus, ipse quidem turpiter claudicat, dum alios ut agiliter gradiantur invitat. In istorum ergo stultorum ore indecens est parabola; quia dum spiritualiter sonant et carnaliter victitant, eorum vita cum labiis non concordat: quos nimirum honesta loquentes, sed inhoneste viventes prædicatio recta non liberat, sed mordax conscientia vehementer accusat. »

Vers. 8. SICUT QUI MITTIT LAPIDEM IN ACERVUM MERCURII: ITA QUI TRIBUIT INSIPIENTI HONOREM.) *Insipientem* hic accipe tum physice, id est dementem et stultum; tum ethice, id est vitiosum et sceleratum.

Marghema quatuor significat.

Pro *acervum Mercurii* hebr. est מרגמה *marghema*, quod derivatur a רגם *ragam* id est lapidare, lapides iacere, vel lapidibus obruere; unde quadrupliciter vertitur: primo, *acervus lapidum;* secundo, *purpura;* tertio, *funda;* quarto, *acervus Mercurii;* hinc quadruplex oritur

I. versio: primo, *marghema* Hebræi passim interpretantur *acervum lapidum,* q. d. Sicut qui lapidem, præsertim pulchrum, politum vel pretiosum, proiicit in communem acervum lapidum, rem facit inutilem: lapis enim unus, esto pretiosus, in acervo tot lapidum, nec numerum, nec pretium habet, imo nec apparet, nec agnoscitur: sic pariter rem inutilem facit, qui dat honorem insipienti; perdit enim honorem, dum eum collocat in indigno, in quo nec pretium nec dignitatem habet: honor enim suum pretium habet in sapiente et virtute prædito. Rursum, q. d. Qui

A stulto magistratum defert, totam rempubl. confundit et perturbat, eamque facit instar acervi lapidum, qui non est aliud quam rudis indigestaque lapidum moles sine lege, sine ordine permixta et confusa: sic enim in Republ. est rerum omnium confusio, cum stulti qui regi deberent, præsunt; sapientes vero, quorum est regere, subsunt. Hic etiam acervus potest dici *acervus Mercurii;* quia enim olim acervi plurimi erant dicati Mercurio, hinc videtur mansisse usus, ut quilibet lapidum acervus vocaretur *Mercurii:* sic enim sæpe nomina sacra ad res profanas ex usu vulgi translata sunt.

Nonnulli hanc expositionem acuunt, per acervum lapidum accipientes polyandrium, sive locum et sepulturam cadaverum; in hunc enim solebant coacervare lapides: sepulcra enim et busta plebeiorum habebant congeriem lapidum; unde illud Virgilii:

Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus.

Sic sensus erit, q. d. Sicut si mittas lapidem in polyandrion, non ornat locum, sed sordidatur a loco; sic si des
B honorem stulto, non eum ornat, sed ab eo sordidatur, iuxta illud Ciceronis quod citavi vers. 1. *Cæsar, cum quosdam ornare voluit, non ipsos honestavit, sed ornamenta ipsa turpavit.*

Ulterius alii acervum hunc lapidum subtilius exacuunt, arctantque ad funestum lapidum acervum, qui destinatus erat ad hoc, ut eo damnati ad lapidationem obruerentur; ut enim eos lapidaturi lapides haberent ad manum, faciebant eorum congeriem, ex qua lapides depromerent; quare hic acervus Iudæis erat abominabilis. Sic sensus erit, q. d. Sicut lapis missus in congeriem lapidum damnandorum fit abominabilis; sic pariter abominabilis fit honor qui stulto tribuitur. Hinc de Achan lapidato a Iosue cap. 7. 26. dicitur: *Congregaveruntque super eum magnum acervum lapidum, qui permanet usque in præsentem diem.* Huc facit etymon *marghema,* quod est רגם *ragam* id est lapidare, quasi *marghema* sit acervus lapidationis.

Rursus alii *marghema* vertunt *acervum margaritarum,*
C q. d. Sicut lapis pretiosus perdit suum decus, si in acervo margaritarum ponatur et condatur; gemmæ enim suum habent splendorem, si non in acervo, sed suo loco et ordine collocentur: sic pariter honor stulto collatus suam perdit dignitatem, quia non suo et congruo, sed indecenti et indecoro loco collocatur. Aut q. d. Sicut lapis ementitus, puta gemma adulterina mixta aliis gemmis et margaritis veris, eis fidem detrahit, facitque omnes de adulteratione et fictione suspectas: sic pariter stultus unus positus in senatu, congregatione vel cœtu sapientum, cæteris notam inurit et famam sapientiæ derogat, omnesque facit de stultitia et scelere suspectos.

Insuper quidam vertit: *Sicut fragmentum testæ* (Chald. *laminæ*) *in lapidum acervum,* scilicet coniectum, dissipatur, imo in mille frusta dissilit illisum ad lapides, ut plane conteratur et perdatur; sic et dignitas, si conferatur stulto, dissilit, desinitque esse dignitas, ita ut nullus sapiens eam velit, quia videt, eam sibi cum stulto communem, et a stulto iam profanam et vilem effectam.

D Secundo, Aben Ezra et R. Ioseph hebr. *marghema* accipiunt pro ארגמן *argaman*, id est purpura, vel רגמה II.
rigma, id est splendor et gloria, q. d. Sicut inepte facit qui lapidem abiectum purpura involvit, sic et qui stulto honorem defert: qui enim lapidem involvit purpura, honorem ei defert: lapis enim stulto, purpura honori respondet. Rursum, q. d. Si quis lapidem, id est caput lapideum, vel statuam lapideam principis, vestiat purpura, ponatque in solio quasi ius populis dicturam, rem facit ridiculam; nec enim lapidem honestat, sed purpuram dehonestat; sic pariter qui stultum ornat honore magistratus, iudicis vel præfecti, rem facit ridiculam, imo noxiam: stultus enim hoc honore rite defungi nequit; sed stulte subditos reget, stultasque proferet sententias, leges, edicta, iuxta illud: *Simia in purpura;* quare qui stulto confert magistratum, magistratum violat et contaminat.

Tertio, Septuag. *marghema* vertunt σφενδόνῃ, id est III.
fundam, qua lapides rotati in orbem magna vi funduntur,

torquentur et vibrantur in scopum: *Qui alligat*, inquiunt, *lapidem in funda, similis est ei qui dat insipienti honorem*; Chald. *Sicut fragmentum laminæ in funda*, etc. Syrus; *Sicut lapis in funda, sic qui laudat stultum*; Arab. *Qui ligat lapidem in funda, assimilatur illi qui tribuit stulto honorem*. Sic et Vatablus, Pagninus, Baynus, R. Salomon et R. Levi qui sic explicat, q. d. Sicut lapis pretiosus non est ponendus in funda ut abiiciatur: sic nec conferendus stulto honor, id est sapientia, cum ille ipse sit indignus; sapientia enim vocatur honor, quod in ea mortalium decus splendorque consistat, iuxta illud c. 3. 35. *Gloriam sapientes possidebunt; stultorum exaltatio, ignominia.* Funda enim dicitur σφενδόνη a σπεύδω, id est a festinando, quod festinato rotetur et iaciatur; unde σφενδονᾶν vocatur τὸ σπεύσμα.

Sensus ergo est, q. d. Sicut qui ligat lapidem in funda, ut proiiciatur, stulte facit; nec enim lapis ligatus proiici potest: sic stulte facit, qui insipienti dat honorem. Aut potius, q. d. Sicut qui lapidem ligat, id est fundæ imponit, et rotando stringit, ut validius et certius eiaculetur; hic eum proiicit abiicit et perdit; lapis enim eiaculatur abiicitur, evanescit et perit: sic honor tributus stulto non diu permanet, sed illico abiicitur et perditur. Aut tertio, magis apposite, q. d. Sicut qui vibrat lapidem e funda in scopum, sæpe sæpius ab eo aberrat, et in devia torquet; sic qui dat honorem stulto, a scopo honoris, qui est ut is detur sapienti et probo, aberrat, ac in devia, puta in insipientem, improbum et indignum eum transmittit.

Rursum, S. Ambros. in Ps. 104. sub finem sic versionem Septuag. concinnat: *Libertas*, ait, *sapienti, non insipienti convenit: quoniam qui illigat lapidem in fundibulo, similis est ei qui dat insipienti claritatem; seipsum vulnerat, atque sibi potius, dum intorquet iaculum, affert periculum. Deinde sicut tormento acerbatur, et geminatur malum saxi ruina, sic insipientis in libertate ruina vehementior.* Mens S. Ambrosii est, q. d. Sicut is qui rotat fundam, affert sibi periculum, ne rotando lapidem in caput suum impingat: sic qui stultum promovet ad honores, creat periculum suo capiti, ne scilicet populus a stulto læsus invadat eum qui ipsum promovit; in promoventem enim solent promoti lapsus et errata transcribi. Rursum sicut lapis funda valido impetu contortus in altum, mox graviore ruina descendit ferturque deorsum; sic stultus, ad honores evectus, graviore lapsu in ima corruit iuxta illud: *Tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant*; sicut enim lapidis, sic et stulti locus est imus. Denique Adagiographus sic adaptat, q. d. Sicut qui lapidem fundæ impositum dat in manus stulti, dat ipsi arma quibus alios ipsumque dantem feriat: sic qui eidem dat dignitatem, dat ei lapidem quo alios et ipsum dantem vulneret; stulti enim dignitate nesciunt uti moderate, sed ea ad libidinem in aliorum perniciem abutuntur.

Funda pro pala annuli. Nonnulli valde congrue græcum σφενδόνη, id est funda, accipiunt pro pala annuli aurei, eamdemque censent notari per hebr. *marghema*, id est purpuram. Solet enim palæ annuli addi bracteola coloris purpurei, ne gemma palæ inclusa fulgore auri hebetetur et offuscetur, sed suum splendorem teneat, illoque colore exacuat. Sic sensus erit, q. d. Sicut qui lapidem vulgarem ligat in pala annuli aurei, absurde facit: sic et qui dat honorem insipienti. Ita noster Menochius in Hieropol. l. 2. c. 41. Nam σφενδόνη δακτυλίου est pala annuli, ut Cicero interpretatur apud Platon. l. 2. Polit. Et Plinius fundam quoque hoc significatu dicit: Ut *funda*, ait, *includuntur perspicuæ, cæteris subiicitur aurichalcum.* Est autem pala annuli funda, circulus ille auri vel alterius metalli, quo gemma annuli includitur, perinde ac fundæ sinus lapidem eiaculandum includit.

Et pro crumena. Denique funda accipi potest pro sacculo, crumena et marsupio facto instar retis: unde Macrobius: *Demissa*, ait, *in fundam pauperem manu pauculos denarios protulit.* Funda enim subinde rete significat, ut patet ex illo Virgilii 2. Georg.

Atque alius latum funda iam verberat amnem
Alta petens, pelagoque alius trahit humida lina.

Ubi Servius: *Funda*, ait, *est retis genus dictum a fundendo.*

Consequenter per lapidem accipias vel calculum rationum, quo scilicet mercatores supputant summas pecuniarum, vel lapides ponderum; olim enim lapidibus utebantur pro ponderibus, et tam hos quam calculos rationum includebant sacculis et marsupiis. Si calculos rationem accipias, sensus erit, q. d. Sicut calculus in se parvi est valoris, sed magni ob summam quam significat; sic stulto ad magistratum evecto deferendus est honor, non propter se sed propter Deum et communitatem, cuius personam repræsentat. Ita D. Thomas 2. 2 q. 63. art. 3. cuius verba mox recitabo. Sin lapides ponderum accipias cum nostro Salazar, sensus erit, q. d. Qui virum stultum et insipientem ad honores, id est ad magistratum vel principatum extollit, ut ex iure publicam rem administret, perinde facit ac si pondera marsupio includat et inclusa obliget, q. d. Illo imperante, nullus erit iustitiæ locus, nihil ex iure, nihil æquitate geretur, sed in omnibus summa temeritas erit. Itaque Salomon stultos et insipientes homines a magistratu arcendos idcirco dicit, quia illis Rempublicam gerentibus ius et æquitas exulat: ac consequenter exulant merces et mercatores, et mercatura qua Reipublicæ opes et rerum abundantia constat.

Ex dictis liquet σφενδόνην, id est fundam, tria significare: primo, fundam; secundo, palam annuli; tertio, sacculum et marsupium, triaque hæc significata apte huic sententiæ et similitudini congruere, iuxta sensus quos assignavi.

IV. Marghema est acervus Mercurii. Probatur. Quarto, solerter noster Interpres *marghema* vertit *acervum Mercurii*; esto enim *marghema* in genere significet acervum lapidum, usu tamen vulgi appropriata fuit hæc vox ad *acervum Mercurii*, utpote olim apud Gentiles communissimum et celeberrimum, ac Iudæis notissimum. Id ita esse docet primo noster Interpres qui sic vertit, eiusque versionem probavit et probat tota Ecclesia. Secundo, quia *marghema* idem est quod *Mercolis* רגמה *regama*, id est Mercurii (hunc enim Hebræi vocant *Mercolis*) acervos. Tertio, ita docent Rabbini in *Stepher Amana*, c. 20. et alibi, ac Speculum Historiale l 24. quos citat Ioannes Drusus, licet in fide heterodoxus, ideoque minus favens Vulgato Interpreti, l. 3. qu. c. 66 Et in classe Prov. l. 2. c. 34. et R. Salomon hic: *Rabbini*, ait, *eum qui legis doctrina imbuat discipulum ineptum, similem esse lapidem in Mercurium iacienti affirmant.* Sic et Mercerus hic (cuius verba mox recitabo) testatur veteres Hebræos *marghema* vertisse *Mercurium*. Idem docet Elias in Tisbi, R. Ismael in Gemara, R. Nathan in Lexico Iuris Hebræorum.

Denique id magis constabit ex mox dicendis. Nec novum est in Script. citari deos Gentilium, ad eorumque fabulas alludi. Sic enim alludit ad fabulam Titanum, Iudith. 16. 8. *Nec percusserunt*, ait, *eum* (Holofernem) *filii Titan.* Et Iob ult. v. 15. pro *Coran stibii* quod erat nomen filiæ Iob, Septuag. vertunt: *Cornu Amaltheæ*, id est cornu copiosum, dives, rerum omnium affluentia abundans. Fabulantur enim Poetæ Amaltheam fuisse capram nutricem Iovis, e cuius proinde cornu Iupiter omne bonum fundebat. Ita Olympiod. et Nicetas ibidem, qui sapienter advertit: *Cum Scriptura*, ait, *cornu copiæ, aut Sirenum, aut vallis Titanum, aut Gigantum mentionem facit, tantum utilitatem illis fabulis significatam, non vero falsitatem ullam nobis propinat.* Sic et Nyssenus hom. 9. in Cant. Iam

Mercurii acervus, quis? Resp. 1. Quæritur quis sit *acervus Mercurii?* Primo Beda, Arboreus, Hugo, Lyranus et Glossa interlinearis per *Mercurii acervos* lapidum aggeres seu cumulos, ad Mercurii templum exædificandum collectos accipiunt, q. d. Qui hominem rudem et imperitum Reipublicæ præficit, aut illi docendi munus attribuit, peccat æque ac illi qui falsis idolis, congestis lapidibus, templa ædificant. Nam, sicut Mercurii fanum extruere idololatria est; ita etiam, inquit Hugo, idololatriæ quoddam genus est insipientem virum magistra-

tum creare, iuxta illud Zachariæ 11. *O pastor et idolum!* Audi Bedam: *Qui insipienti, id est hæretico, honorem docendi confert, non minus delinquit, quam qui deos ac delubra Gentilium cultu veneratur inani.* Verum hæc expositio videtur aliena et longe petita. Multo alienior, imo falsa et erronea est illa Merceri hoc loco: *Veteres Hebræi,* ait, *marghema accipiunt pro simulacro Mercurii, quod ex magna lapidum mole factum esset; quo sensu Vulgatus Interpres vertit acervum Mercurii, qualis est imago Christophori, quæ magna mole lapidis in nostris templis alicubi cernitur.* Unde ipse hunc locum cum Beza torquet contra invocationem S. Christophori aliorumque Sanctorum, ac venerationem imaginum eorumdem, q. d. Sicut absurde facit, imo peccat in Deum, qui statuam Mercurii, qualis est Christophori, lapidibus pretiosis ornat: sic et peccat qui honorat stultum. Verum hæc est hæresis. Aliud enim est idolum et dii Gentium, aliud est S. Christophorus et Sancti Christianorum eorumque imagines, uti ostendi 1. Corinth. 8. v. 4. Rursum, *marghema* non significat Mercurii statuam, sed *acervum lapidum.* Denique S. Christophori imaginem esse imaginem veri Sancti et Martyris; non autem emblema cuiuslibet pugilis Christiani, qui Christum laborando et patiendo portet, uti volunt hæretici; fuse et efficaciter demonstrat Ioannes Molanus l. 3. de S. Pictur. et imagin.

II. Secundo, Pagninus vertit: *Sicut qui ligat* vel *mittit lapidem in cumulum lapidum,* etc. id est inter honorem qui homini sapienti exhibetur, et eum qui stulto impenditur, hoc interest, quod inter lapidem qui in ædificio affabre constructo loco aptatur suo, et inter eum qui in cumulum et aggerem lapidum temere iacitur, q. d. Honor sapienti impensus aptissime in illum cadit, et quasi lapis suo cohærens loco speciosus est; is vero qui stulto adhibetur, lapidem aliquem rudem temere in acervum proiectum, et a suo loco emotum imitari videtur.

III. Tertio, S. Thomas 2. 2. q. 63. art. 2. Hugo et Lyranus per *acervum Mercurii* accipiunt acervum mercatoris, puta lapillos (pro quibus iam utuntur nummis æreis) sive numerarios calculos, quibus summas pecuniarum subducunt et computant. Mercatores enim a mercibus dicti sunt Mercurii. Unde Fulgentius in Mythologia: *Omnis negotiator,* ait, *dicitur Mercurius, quasi mercium suarum curam habens.* Vide Gyraldum syntag. 9. Audi S. Thomam: *Quia Gentiles ratiocinationem attribuebant Mercurio, acervus Mercurii dicitur cumulus ratiocinii, in quo mercator aliquando mittit unum lapillum loco centum marcarum; ita etiam honoratur Prælatus, qui ponitur loco Dei et loco totius communitatis, etiamsi improbus fortasse sit.* Similia habet Lyranus; quem vide, si libet, æque ac Hugonem.

Noster vero Salazar per lapides Mercurii accipit lapides quibus utimur pro ponderibus ad ponderandum res quaslibet, q. d. Quisquis stulto homini magistratum aut imperium defert, ei similis est, qui lapides, hoc est pondera quibus res librari et appendi consueverunt, non quidem ad librandum adhibet, sed in acervum cogit ac colligit, id est, hoc efficit ne quid exacte et ex iure et iustitia peragatur, sed quasi sublatis remotisque ponderibus omnia temere et confuse fiant, vel hoc præstat, ut, quemadmodum sublatis ponderibus mercatura cessat, ita quoque iudicia cessent, et fora sileant.

IV. Genuine. Quarto, simpliciter et genuine: Acervus Mercurii significat lapides congestos tumulatim in honorem Mercurii, qui erat dux viæ ad indicandam viatoribus viam, quos Græci Hermæa et Hermæas, id est Mercuriales, vocabant, ut patet ex Nicandro in Theriacis, ubi Scholiastes: *Hermæas,* ait, *poeta appellat lapides acervatos in honorem Mercurii.* Et Hesychius: *Mercurialis acervus,* ait, *significat cumulos lapidum Mercurii, quos in viis acervabant in honorem illius Dei.* Solebant enim antiqui in biviis aut triviis statuam Mercurii collocare, quo cum perveniebant qui faciebant iter, ac mercatores præcipue quorum Deus erat Mercurius, honoris gratia offerebant lapillum. Is, ut viarum præses, effingebatur trunco habitu,

A ex lapide rudi, in formam quadratam, hisce græcis verbis subscriptis ὅδιος, id est *auspicatus ad iter;* ὁδηγὸς, id est *dux viæ:* unde ἐνόδιος, teste Hesychio, sive εὐόδιος. Lapides hosce ergo Hermam vocabant Græci, et acervi dicebantur ἕρμακες: *Viacum* vocant Latini; vetustissimi Iudæorum vocant *Mercolis* sive *Mercurium.* Citant ex Glossis Thalmudicis, tractatu de Idololatria fol. 49. p. 1. *Gentes quæ colunt lapidum acervum, quem Mercolis vocant. Cultus autem eiusmodi est: Quisquis venit, proiicit lapidem in acervum illum.* Unde veterum Hebræorum proverbium simile huic Salomonio, imo idem cum eo erat: *Proiicit lapidem in Mercolis.* Nam *Mercolis* est Mercurius, aut potius acervus lapidum Mercurio sacer. Hinc in Lexico Hebr. Iuris dicitur: *Quid est beth* (domus) *Mercolis? est fanum idoli cuiusdam quod Mercolis nominabatur, cuius cultus fit proiectione lapidum, de quibus R. Israel in Gemara: Isti,* ait, *sunt lapides fani Mercolis, unus hinc, alter illinc, tertius super utrumque iacet.* Meminit horum lapidum non semel auctor *Sepher Amana*
B (id est libri veritatis) ut c. 20. et alibi.

Quare autem mercatores aut iter facientes Mercurium honoris ergo lapideo acervo cumularent ex antiqua fabula dimanavit, quam Didym. l. 16. Odyss. in hanc sententiam græce narrat Anticlidemque narrat auctorem. Auctor item etymologici hoc idem narrat. Stultus autem apte vocatur lapis: quia, ut ait Plautus in Milite: *Nullum hoc stolidius est saxum.* Hoc ergo proverbium vel manavit a superstitione et cultu Mercurii, q. d. Quemadmodum ad statuam Mercurii lapides mittere, honoris causa, summa dementia est; quia statua Mercurii aut lapis est, aut lignum nihil sentiens: ita stulto homini honorem tribuere inscitia est. Enimvero stultus apud Terentium *caudex,* et *stipes,* et *lapis* appellari solet in Heautontimorumeno. Vel id manavit a pietate in viatores, q. d. Simile est beneficium conferre in stultum (quoad remunerationem intellige) illi quo prosequitur viatorem, quisquis lapidem in acervum iacit in signum et indicium viæ. Beneficium enim
C est peregrinaturis deinceps; sed eorum nemo imputat datori, quia ignoratur; ita beneficium perdis, si beneficium das stulto et fatuo; nescit namque ille referre. Hinc fluxit apud Christianos, ut iuxta cruces in itineribus lapides videamus accumulatos. Nam primi Christiani, quo pravum antiquum morem exstirparent, Crucem pro Mercurio substituere cœperunt, et lapides cum magna reverentia mittere in memoriam Calvarii montis, deducentes superstitionem illius sæculi corruptissimi in veram pietatem et religionem; sicque idololatriam fugarunt omnem.

Indi vero et Mahumetani adhuc retinent superstitionem illam proiiciendorum lapidum, ut patet ex verbis quæ apud Vincentium Bellouacensem citata comperit Iosephus Scaliger, et ipse refert lib. 5. de Emendatione temporum. Verba sunt: « Indiæ gentium, quæ Zechiam et Albarachuma dicuntur, antiqua consuetudo fuit nudos et decalvatos, magnisque ululatibus personantes simulacra dæmonum circuire, angulos osculari, et proiicere lapides in acervum, qui quasi pro honore diis exstruebatur. Inde e-
D nim est quod in libro Salomonis dicitur: Qui proiicit lapidem in acervum Mercurii. Faciebant autem hoc bis in anno, sole scilicet existente in primo gradu Arietis, et rursus cum esset in primo gradu Libræ, hoc est initio veris et autumni. Hæc ergo consuetudo cum ab Indis ad Arabas descendisset, eamque suo tempore apud Mecham in Veneris honorem Mahumeth celebrari reperisset, sic illam manere præcepit, cum tamen cætera idololatriæ vestigia removisset. »

Affinis, si non idem, lapidi *Mercurii* est lapis Chaldæorum superstitiosus, dictus *mnisurim,* de quo ita Zoroastres: *Quando,* ait, *conspexeris dæmonem terrestrem* (tibi responsum expetenti) *accedere, incantans sacrifica lapidem mnisurim.* Ubi Psell. in scholiis rem aperit: *Dæmones,* ait, *circa terram volitantes natura* [illegible] *sunt mendaces. Quod si ex his verum aliquem sermonem audire cupias, aram appara, et sacrifica lapidem mnisurim. Habet enim hic lapis vim advocandi maiorem dæmonem, qui* Lapis mnisurim, quis?

occulta ratione materiali genio applicatus, rerum inquisitarum veritatem insusurrat, quam ille porro homini interroganti profert. Indicat enim nomen ipsum, quo in advocatione utendum est una cum lapidis sacrificatione. Hæc Psellus. Cui similia Nicephorus ad lib. Sinesii de Insomniis. Fuit hæc vanissima superstitio putantium non omnes dæmones æque mendaces, sed aliquos veraces. Deinde et illud erroneum, quosdam esse materiales, materia tenebrosa plenos, ut loquitur. Hic ergo magicus fuit ritus Chaldæorum.

Hæc et plura de acervo Mercurii erudite collegit Laurentius Ramires in Pentacontarcho cap. penult. Huc facit adagium: *Mercurius triceps,* dici solitum in ambiguos et ancipites. Mercurius enim Gentilibus erat deus index viæ; quare in trivio tria ei dabant capita, et cuique inscribebant quonam quodlibet caput et quælibet via (quam caput indicabat) duceret. Exstat de hoc acervo Mercurii elegans epigramma apud Alciatum hoc emblemate: *Qua dii vocant eundum:*

In trivio mons est lapidum, supereminet illi
Trunca Dei effigies, pectore facta tenus.
Mercurii est igitur facies, suspende, viator,
Serta Deo, rectum qui tibi monstret iter.
Omnes in trivio sumus, atque hoc tramite vitæ
Fallimur, ostendat ni Deus ipse viam.

Mercurius interpres deorum, princeps orationis et sermonis, viatorumque numen credebatur; unde eius statuæ in biviis triviisque constituebantur ad indicanda viarum discrimina; viatores itaque statuis solebant lapidum acervos accumulare; sic enim Deum putabant honorari, ea scilicet re quæ in promptu esset et obvia, vel quod ita viam repurgare viderentur, vel quod eo lapidum cumulo Dei effigies prætereuntibus esset notior. Ulpianus annotat. in oration. Demosthen. adversus Leptinem, Hermas, id est Mercurios, eiusmodi fuisse quadrangulos, superiore parte Mercurii figuram gerentes, inferius inscriptiones viarum ostendentes, qua de re Gyral. Syntag. 90. et Cælius Rhodiginus lib. 28. cap. 12. Adagiographus proverb. de Mercurio dextro, et *Mercuriale*, et *bifrons Mercurius.* Hoc autem emblemate quasi ænigmate monemur ea tantum sequenda esse, ad quæ Deus et natura nos reddit idoneos, cum summæ fatuitatis et dementiæ sit aliquid invita, quod aiunt, Minerva suscipere et prosequi. Hinc dicebat Cato apud Ciceronem naturam optimam ducem esse sequendam, nihilque aliud fuisse gigantum more bellare cum diis, nisi naturæ repugnare. Unde et D. Paulus adhortatur, eam ut sortem retineamus, in qua nos esse Deus voluit. Sed quoniam mentis humanæ tanta est cæcutientia et ignoratio, ut qua via sit eundum plane ignoret; supplici oratione et submisso animo recurrendum est ad eum qui est via, veritas et vita, quem qui sequitur, in tenebris non ambulat; continuoque illud Davidicum repetendum: *Ostende mihi, Domine, viam in qua ambulem.* Certe et Socrates apud Platonem pergendum ea solum esse via, qua Deus nos ducit, asseverat. Porro Mythologi sacri per Mercurium, olim deorum nuntium, vel sacras Litteras, quæ nobis divinam voluntatem aperiunt, intelligunt; vel Prophetas et Doctores apte divina oracula nuntiantes, ex quibus orthodoxam salutis æternæ viam excipere est necesse, serta autem suspensa, honorem et reverentiam illis exhibendam esse declarant.

Hinc Paulus a Lycaoniis vocatus est Mercurius, quia ipse erat dux verbi, Actor. 14. 11. Mercurius enim fuit Iovis ex Maia filius, deorum nuntius, et, ut canit Orpheus, Iovis angelus, indeque dictus Mercurius, quasi medicurrius, quod medius curreret inter Deum et homines. Plura de Mercurio dixi Actor. c. 14. 11.

Sed redeamus ad acervum Mercurii, cuius hic meminit Salomon. Apposite sane eum qui honorat stultum comparat viatori qui mittit lapidem non quemlibet, sed pretiosum in acervum Mercurii. Nam pro *qui mittit lapidem*, hebr. est, צרור אבן *tseror eben*, id est, *ligaculum lapidis*, hoc est lapis, qui ligari solet in pala annuli, quod nulli fit nisi pretiosus sit et gemmeus; unde Vatablus vertit: *Ut est inclusio lapilli in acervo lapidum, sic qui dat stulto gloriam,* q. d. Ut lapillus in pala annuli inclusus decorus est, indecore autem in acervo aliorum lapidum, ac præsertim Mercurii, iacet; sic honor decore collocatur in sapiente, indecore in insipiente. Primo enim, sicut indecens 1. et ridiculum est gemmis ornare lapidem aut lapideam statuam Mercurii, ac ante eam procumbere eamque adorare; sic et indecens ac ridiculum est stultum ornare, honorare et adorare, cum ipse sit bardus instar stipitis aut saxi. Rursum sicut saxum aut saxea statua non sentit or- 2. namenta et honores sibi impensos, nec impendentibus gratias refert; sic nec stultus eos pro dignitate æstimat, nec impendentibus gratus est. Tertio, sicut Mercurius vivus 3. fuit inventor et præses artium sapientiæ et eloquentiæ, ac proinde honore dignus: statua vero Mercurii, utpote lapidea et inanimis, nec fari, nec sapere poterat, ideoque cultu et honore erat indigna; sic pariter sapiens quasi vivus Mercurius honorem meretur, insipiens vero quasi fictus pictusque Mercurius, qui in sapiendo et loquendo est infans, honoris est incapax. Hinc prisci olim statuam Mercurii manibus pedibusque mancam truncamque efformabant, imo deformabant, atque homines stupidos, bardos, insulsos et insipientes, saxeos ligneosque Mercurios vocitabant; unde illud Iuvenalis in quemdam stolidum, Satyra 8.

Stultus similis Mercurio.

At tu
Nil nisi Cecropides, truncoque simillimus Hermæ.
Nullo quippe alio vincis discrimine, quam quod
Illi marmoreum caput est, tua vivit imago.

Sensus ergo est, q. d. Qui insipientem honorat, perinde facit ac si statuam saxeam Mercurii manibus pedibusque trunci colat et veneretur; insipiens enim est quasi saxeus Mercurius brachiis tibiisque truncus ad agendum loquendumque ineptus et impotens.

Mystice, B. Petrus Damiani lib. 1. epist. 8. ad Alexandrum II. Rom. Pontif. hanc gnomen exponit de iis qui lucro deditos promovent ad prælaturas: «Et certe qui talis est, ait, quoniam pro amore pecuniæ suum violat ordinem, indignus est procul dubio ut Ecclesiasticam obtineat dignitatem. Unde et Salomon ait: Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem. Nam quia apud Gentiles Mercurius Deus lucelli sive pecuniæ dicebatur, Acervus Mercurii cumulus atque congeries est nummorum. Et quia nummo regula monetalis imprimitur, quid per nummorum designatur acervum, nisi regularium ac vere sanctitatis imaginem præferentium concio clericorum? Quid vero per lapidem nisi duram, stolidam et insensibilem illius mentem accipimus, qui dum Deum esse indubitata fide non credit, spem suam in terrena qualibet possessione constituit? de quo per Prophetam dicitur: Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. (Psal. 13.) Huic autem insipienti honor tribuitur, cum ad Ecclesiastici gradus apicem quispiam non Deo sed pecuniæ deditus promovetur.» Addit deinde apposite: «Sed sicut nummorum dissipatur acervus, si desuper lapis immittitur; ita per indigni sive lapidei, pastoris accessum quasi constipatus ordo destruitur regulariter gradientium, et in charitate obedientium Clericorum; gravatur enim mali pastoris umbraculo, et tamquam nummorum cælestium cumulus tartarei lapidis mole diruitur. Stulto igitur et insipienti denegandus est honor Ecclesiasticus, ne sanctorum Clericorum tamquam nummorum spiritualium mergatur acervus.»

Huc facit Auctor Catenæ Græcor. qui ex Sept. sic legit sicque explicat: «Qui stulto impertitus gloriam, similis est illi qui ligat pretiosum lapidem in funda. Stulti enim de re augenda anxii opibusque cogendis, et quæstui faciendo toto animi sensu intenti, nulla honesti aut decori habita ratione turpia quæque consectantur.»

Quomodo si spina nascatur in manu temulenti: sic parabola in ore stultorum.) Vers. 9. Chald. *Spina ascendit in manu ebrii, et stultitia in ore stulti.* Pro *nascatur* hebr. est עלה *ala*, id est ascendit, hoc est germinat vel quomodolibet invenitur, exstat et prodit. Apte stultus

comparatur ebrio, quia sicut hic, sic et ille rationis est impos, nec iudicio, sed phantasia et cupiditate agitur. Parabula vero et sermo stulti comparatur spinæ, quia instar spinæ pungit, sauciat et lædit. Igitur

Primo, Hebræi nonnulli sic exponunt, q. d. Sicut est aliquod spinarum genus, quod manu ebrii gestatum eum facit sobrium; sic parabola in ore stulti eum ex stulto sapientem efficit. Hoc spinæ genus putant esse spinam regiam, qua vina condiri solere docet Plin. l. 13. 24. quia scilicet vim refrigerandi habet, per quam vim vini inhibet et infringit. Rursum sicut spina pungens manum ebrii eum excitat ut evigilet et crapulam excutiat: sic sententia gravis et pia in ore stulti, id est impii, eum compungit ut impietatem abdicet. Ita Baynus.

Secundo, alii hebr. חוח *choach*, id est spina, vertunt manicas et compedes, ad ligandum reos et captivos: *Choach enim significat spinam, tum e terra natam, tum artificialem ex ferro, qua quis perforatur, ac captivus constringitur et retinetur,* aiunt Lexicographi, q. d. Sicut manicæ et vincula obveniunt ebriis (ob rixas, iniurias, pugnas et cædes quas in ebrietate commiserunt) quibus manus eorum pugnaces vinciantur; sic eadem obveniunt manibus stultorum, qui sunt similes ebriis ob stultitias et stultas iniurias quas aliis inferunt. Unde Sept. vertunt: *Spinæ nascuntur in manu temulenti, servitus vero in manu imprudentium.* Servi enim vinciuntur manicis ne manibus abutantur. Ita S. Ambros. l. 2. epist. 7. *Recidenda,* ait, *insipienti potestas, non adiicienda libertas est, servitus enim ei convenit, ideoque adiicit Salomon: Spinæ nascuntur in manu inebriosi* (hoc est valde ebriosi) *servitus autem in manu imprudentis, quia sicut ille suis vulneratur poculis, ita insipiens suis factis; ille bibendo se peccato inserit, iste operando se culpæ adiudicat, et factis suis trahitur in servitutem.*

Ubi nota: Hebr. משל *mascial* significat proprie dominium, inde sententiam prædominantem, qualis est parabola. Septuag. acceperunt *mascial* pro dominio quod est in domino; huic enim respondet servitus in servo, q. d. Sicut spinosæ compedes et manicæ nascuntur, id est, apte congruunt manibus ebriorum, ita ut in eis natæ videantur (id enim est nasci in manu per catachresin) sic pariter servitus apte congruit stultis, ut domino alicui subiiciantur, qui eos servitute constringat, ne stulta libertate sua liberaque et indomita stultitia abutantur in suam et aliorum perniciem. Sic dominium accipitur passive, quod scilicet stultus pati cogitur. Posset quoque dominium accipi active q. d. Sicut ebrius suis rixis et pugnis, velut spinis, omnes configit et sauciat; sic servus, si dominio potiatur possitque aliis imperare, ipsos dura servitute premit, ac velut servos tyrannice tractat, affligit et cruciat: horum ergo dura servitus est in manu et arbitrio imprudentium.

Tertio, alii *mascial*, id est parabolam, accipiunt pro probro et convicio, q. d. Sicut ebrius suis conviciis velut spinis quosvis obvios impetit; sic et stultus in quoslibet facit parabolas, id est scommata et probra, quorum aculeis velut spinis omnes pungit et perforat. Unde Chald. vertit: *Spina descendit in manu ebrii, et stultitia in ore stulti.* Simili phrasi ait Christus Psal. 68. 12. *Factus sum illis in parabolam*, id est, in probrum et ludibrium. Et sic *parabola* pro probro accipitur Ierem. 24. 9. 2. Paral. 7. 20. Isaiæ 14. 4. et alibi.

Parabola est stulto velut spina.

Quarto et genuine, q. d. Parabola in ore stulti se habet sicut spina in manu ebrii, ob multas analogias: prima est, quod, sicut spina nascitur, id est, natura sua congruit manui ebrii, ut ex ea nasci videatur, utpote quæ
I. spinosa sit, id est aculeata, malefica, pugnax et rixosa: sic et parabola spinosa natura sua congruit stulto, qui instar ericii spinosus est, id est aculeatus, pungens et sauciens.

II. Secunda est, quia, sicut ebrius per ebrietatem suam ita decipitur, ut cum putat se vel florem vel fructum aliquem decerpturum in horto aut commune aliquod lignum tractaturum, incidat inopinato in spinam, a qua læditur cum multorum irrisione: ita et inopinatum est, ut in ore stultorum inveniatur aliqua prudentia, et cum invenitur, nocet eis magis quam prodest, ac risum potius provocat in aliis quam venerationem: ita ut dicatur de iis illud veteris proverbii: *Num et Saul inter Prophetas?* 1. Reg. c. 19. v. 24. præsertim dum carpunt vitia aliorum, quibus ipsimet æque vel magis obnoxii sunt. Vere Seneca: *Multi, cum aliis maledicunt, sibi ipsis convicium faciunt.*

Tertia est: Sicut ebrius, manu tractans spinas et sentes, eas non sentit, cum tamen a sentiendo dictæ sint III.
sentes, quod vel leviter tactæ sensum lædant; sic et stultus, id est impius, ex parabola, id est sententia gravi et pia, quæ compunctionem movet, non compungitur, imo eius sensa non percipit, nec sentit, sed in sua stoliditate et improbitate velut hebes et obtusus permanet.

Quarta et potissima: Sicut ebrius spinis suis tum rea- IV.
libus, tum mysticis, puta litibus et rixis, omnes pungit, vulnerat et lædit; sic pariter stultus, esto quandoque parabolas, id est sententias graves, proferat, tamen eas apte ad aliorum ædificationem proferre nequit, sed eas detorquet ad auditores stolide et petulanter obiurgandos, ridendos, vexandos et probris iniuriisque afficiendos, aut ut eis suos errores et vitia persuadeant. Id patet in indoctis hominibus qui sacras Scripturas legentes, et aliis prædicantes, eas depravant ad suam ipsorum et aliorum perditionem, ut ait S. Petrus ep. 2. c. 3. v. 16.

Porro Auctor Catenæ Græcorum, qui sequens Sept. ac pro *parabola* legens *servitus*, sic explicat: Temulentus assiduæ ignaviæ sese dedit, neque quidquam umquam quod homine dignum sit facere ex animo proponit, adeoque animæ suæ manus, fundumque eiusdem universum prorsus spinosa et inculta relinquit. Amens autem et excors non intelligit quid, aut quomodo, vel quatenus operandum sit: nam cum proprii sensus dominus non sit, sine ratione et delectu operatur, si quid est tamen quod operatur. Hæc ille.

Mystice B. Petrus Damiani lib. 1. ep. 18. hanc gnomen applicat prædicatoribus malæ vitæ: « Quomodo si spina, ait, nascatur in manu temulenti, sic parabola in ore stultorum. Spina quippe in manu temulenti nascitur, cum illi qui huius vitæ amore est ebrius, reprehensionis in mente aculeus generatur. In ore itaque stultorum parabola quasi spina est; quia, dum aliud loquuntur, aliud agunt, mens eorum in semetipsa aliquando redarguitur, et quodam quasi spinæ pungentis aculeo perforatur. Velut spina certe male viventis, et bene dicentis conscientia pungit, dum in eo quod extrinsecus loquitur, quodam pudoris aut formidinis stimulo intrinsecus sauciatur. »

IUDICIUM DETERMINAT CAUSAS: ET QUI IMPONIT STULTO Vers. 10.
SILENTIUM, IRAS MITIGAT.) Hebræa hic toto cælo videntur dissentire; sic enim habent: רב מחולל כל ושכר כסיל ושכר עברים *rab mecholel col, vesocher kesil, vesocher oberim,* id est: *Magnus creat omnia, et mercedem dat stulto, et mercedem dat transgressoribus*, quod explices.

Primo, cum Iansen. q. d. Deus sicut magna sua potentia omnia creavit, ita eadem omnia gubernat, ac proinde non solum sapientes, sed et stultos et transgressores legis suæ, tamquam suos mercenarios pascit; quod vocat *dare mercedem*, quia ipse alit eos, ac si deberet eis escam tamquam eorum dominus, quemadmodum quispiam tenetur dare mercedem suis mercenariis. Aut loquitur de mercede quam impiis reddit, tamquam omnium dominus et creator, iuxta eorum merita, irrogando scilicet et eis qui per stultitiam peccant aut ignorantiam, et eis qui per malitiam voluntarie transgrediuntur, commerita supplicia sive hic sive in futura vita. Dat causam et radicem iustitiæ iustæque vindictæ Dei, q. d. Ideo Deus præmiat bonos, ac pascit stultos et impios; quia ipse eosdem creavit sua omnipotentia; unde in eos plenum ius herile acquisivit, ut possit debeatque eos regere, bonos præmiando, malos cruciando. Eiusdem enim est opus formare et formatum dirigere et gubernare.

Secundo, R. Levi, q. d. Magnus, id est princeps, qui in

iurgiis dissensioneque versatur, omnes dolore afficit (hoc enim proprie est *mecholel*) affligit et perdit: idem vero stultos nefariosque præmiis cumulat, ut eos sibi sceleris socios adiungat. Idem alias explicationes adiungit, æque ac Aben Ezra, R. Moses, R. Salomon et Baynus, sed peregrinas et longe petitas.

Tertio, Tigurina vertit: *Egregius aliquis ac magnus vir conficit per se omnia; stultus autem mercede conducit transgressores*; alius: *Magister exacte facit omnia, at conducens mercede stultum, conducit etiam transitores*, vel *transgressores*.

Quarto, planius et commodius Vatabl. vertit: *Princeps coercet omnes, et dat præmium stulto, et dat præmium transgressoribus, id est dat singulis quod meruerunt; qualis princeps, tales et subditi. Transgressores vocat nebulones, negligentes, ignavos.* Ubi nota: Princeps hebr. vocatur רב *rab*, id est *magnus*, vel proprie *multus* et multiplex, quia unus ipse est instar multorum: multorum enim imo omnium subditorum curam gerere, ac negotia et commoda procurare debet: quare valde magno et capaci ingenio, æque ac animo sit oportet, ut omnia vestigare, nosse, dirigere valeat. Talis fuit Ulisses quem proinde Homerus vocat πολύτροπον, id est multiformem, multivarium, multiplicem, quia versatili erat ingenio, atque noverat se in varias formas, modos et figuras vertere, ut omnibus personis, locis et temporibus se accommodaret. Sic Carolus V. cum Italis erat Italus, cum Hispanis Hispanus, cum Belgis Belga, cum Germanis Germanus.

Hinc rursum princeps et dux hebr. vocatur אלוף *al-luph*, id est millenarius, quod non unus et simplex, sed multiplex et quasi millenus esse debeat. Unde Plato in dialogo de regno: *Custos sapiens*, inquit, *et boni universalis studiosus, unus est pro multis.*

Verum Noster aliis punctis legit Hebræa, ideoque aliter vertit, nec id mirum, cum idem fecerint Sept. Chald. Syrus, Theodotion et Symmach. qui Nostro suffragantur. Igitur Noster primo pro רב *rab*, id est, *magnus*, legit ריב *rib*, id est iudicium. Secundo, מחולל *mecholel* proprie significat parturire, formare, perficere, compingere. Unde Noster vertit: *iudicium format*, id est determinat, et determinando ad formam veritatis iustitiæque redigit omnia controversa, puta omnes causas et lites. Tertio, pro שכר *socher*, id est mercede conducit, legit שבר *sciober*, id est confringit, q. d. Confringit stultum, id est stulti dicteria ac iras et rixas, quas iis ipse suscitavit; quod idem est cum eo quod vertit Noster: *Qui imponit stulto silentium, iras mitigat.* Aut potius שכר *socher* per *sin*, accipit pro *socher* per *samech*; *sin* enim et *samech* eiusdem prorsus soni sunt, ideoque inter se commutantur; *socher* autem per *samech*, idem est quod *claudens* et *obturans*, scilicet os stulti, illique silentium imponens. Quarto, pro *oberim*, id est transgressores, legit עברות *abaroth*, id est *iras*, aut certe ab *abaroth*, id est *iras* derivans, *oberim* vertit *iratos*, quorum iras mitiget is qui stulto silentium indicit. Sic quoque legit Symmachus, qui vertit: *Qui cohibet imprudentem, obstruit iras eius*; et Theodot. *Frænans imprudentem, frænat iras.*

Sensus est, q. d. Sicut iudex, causas litesque decidendo, imponit eis finem et silentium; sic pariter sapiens iras rixasque quas stultus sua stulta dicacitate suscitat, componit et mitigat, vel ex parte, vel ex toto, dum stulto os claudit indicitque silentium, q. d. Sicut iudicium iudicis finem litibus, sic silentium stulto a sapiente indictum, finem iris et rixis imponit. Rursum sicut iudex determinat causam adiudicando eam iuste litiganti, et abiudicando eam silentiumque imponendo iniuste litiganti: sic pariter sapiens mitigat tollitque rixas et iras, dum stulto iniuste et imprudenter eas suscitanti obsistit, et silentium imperat. Hac enim ratione eos qui a stulto iniuste ridentur, vexantur, ideoque irascuntur et litigant, defendit, eosque innocentes declarat, quo fit ut ipsi iras litesque deponant, utpote in causa victores. Innuit ergo hæc gnome lites et iurgia pleraque oriri ex stultorum, id est impiorum, improbitate et dicacitate; quare illi obsistendum et silentium indicendum a iudice vel superiore; quod si fiat, illico lites cessaturas, et pacem omnibus fore reddendam. Hinc, *iudex*, inquit, S. Isidor. l. 18. Orig. c. 15. *dictus quasi ius dicens populo, sive quod iure disceptet. Iure autem disceptare est iuste iudicare; non est autem iudex, si non est in eo iustitia. Accusator vocatus quasi adcausator, quia ad causam vocat eum quem appellat. Reus a re quæ petitur nuncupatus; quia, quamvis sceleris conscius non sit reus, tamen dicitur, quamdiu in iudicio pro re aliqua petitur.* Et paulo ante: *Iurgium dictum quasi iuris garrium, eo quod qui causam dicunt, iure disceptent. Lis a contentione limitis nomen sumpsit: de quo Virgil. Limes erat positus, litem ut discerneret agri.* Et anterius: *Forum exercendarum litium locus, a fando dictum*, quasi farum a fari. *Causa vocatur a casu, quo evenit. Est enim materia et origo negotii, necdum discussione et examine patefacta, quæ dum proponitur, causa est; dum discutitur, iudicium est; dum finitur iustitia. Vocatur autem iudicium quasi iuris dictio, et iustitia, quasi iuris status.*

Septuag. vertunt: *Multis procellis iactatur* (Complut. *multum æstuat* concupiscentiis et passionibus) *caro imprudentium; conteritur enim exstasis* (Complut. *stupor*) *eorum*; vel ut Auctor Catenæ Græcorum: *Siquidem insania mentisque alienatio consumit illos*, q. d. Siquidem malitia mentis iudicium tollit: animæ enim per malitiam incrassata et impinguata, sensum sibi iudiciumque sincerum eripit, ut velut exstatica et mente mota ac extra se posita, insanire videatur; quare multum fluctuat graviterque quassatur, dum in varias tricas, rixas, peccata et pericula imprudenter ex perversitate ultro se ingerit et iniicit. Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Aliter noster Salazar, qui hanc gnomen Sept. accipit de ira, quæ summa est animi hominisque tempestas, q. d. Quemadmodum navis fluctuans in mari, amisso gubernaculo, ad scopulum illisa dehiscit ac mergitur: sic etiam homo iratus obiecto consilio, ac mente emotus, ad damna pleraque et incommoda, tamquam in scopulos aut Syrtes impingit. Itaque illud *conteritur exstasis eorum*, perinde est ac si dicat: Ipsi præ exstasi et stupore conteruntur.

Chaldæus vertit: *Multum dolet caro stulti, et ebrius transit mare*; Syrus: *Multum patitur caro stulti.* Idem utriusque est sensus, quia Septuaginta uterque sequitur, q. d. Stultus multa patitur, quia instar ebrii navigantis in mari, qui cum undis et fluctibus imperite contendit, se mari discordiarum, litium et tumultuum huius sæculi inserit et immergit, ac ubique cum quibuslibet disputat, contendit et rixatur. Nam, ut ait Nazianz. in citato Iambico de ira:

O ira, fervor, dæmonis domus horridi,
Manifesta vultus macula, turbo mentium,
Crapula et asile, tartari ad locus ferens,
Horrenda legio, multiplex labes mali.

Et S. Chrysost. hom. 29. ad Populum: *Ebrietas quædam est ira, imo vero difficilior ebrietate, et dæmone miserabilior.* Idem hom. 47. in Ioan. *Inter iram et insaniam nihil interest, sed brevis quidam dæmon est, imo quam qui dæmonio vexantur gravior; ille enim venia dignus est; iratus nulla, sed suppliciis innumeris; sponte sua in profundum perditionis defertur, et etiam ante futuram gehennam pœnas dat.*

Idipsum claris parallelis demonstrat Seneca l. 4. de Ira: « Ut furentium, ait, certa indicia sunt, audax et minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra et vehementius acta suspiria; ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant et micant oculi, multus in ore toto rubor, æstuante ab imis præcordiis sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, et parum explanatis vocibus sermo præruptus, et complosæ sæpius manus, et pulsata humus pedibus, et totum concitum corpus, magnasque iræ minas agens, fœda visu et horrenda facies depravantium se atque intumescentium. »

Quæres: Unde ista varietas versionum? quid causæ ut ab Hebræo ita dissonent Septuag. Chald. et Noster? Respondetur: Causa est varietas codicum Hebræorum. Septuag. enim in suis codicibus Hebræis pro שכר *socher*, quod priori loco ponitur, pro כ legentes ei affinem ב per metathesin legerunt בשר *basar*, id est caro; posteriori vero loco pro שכר *socher* legerunt שבר *sciubbar*, id est conteritur, confringitur. Denique pro עברים *oberim* legerunt עברם *ebram*, id est transitus, hoc est exstasis eorum, vel עברתם *ebratam*, id est ira eorum; ira enim est quasi animi exstasis, ut eum extra se rapiat, ut homo non in sua ratione, sed extra se in furore et furiis positus videatur. Pro ἔκστασις, unus codex habet ἔκτασις, id est extensio. Chaldæus vero similiter priori loco pro *socher* legit *basar*, id est caro; posteriore vero loco pro *socher* per *sin* legit *scicker* per *scin*, id est ebrius; ac pro עברים *oberim* per diæresin aliis punctis legit עבר ים *ober iam*, id est transiens mare.

Quare non mirum Nostrum quoque aliter legisse, uti superius ostendi. Hinc disce quanta olim codicum Hebraicorum fuerit varietas, ac proinde potius fidendum et credendum Vulgatæ Latinæ, quæ in omnibus exemplaribus eadem est, sibique constat, quamque probavit tota Ecclesia, et unanimis duodecim seculorum consensus.

Vers. 11. SICUT CANIS QUI REVERTITUR AD VOMITUM, SIC IMPRUDENS, QUI ITERAT (Syrus, *contemnit*) STULTITIAM SUAM.) Septuag. *Sicut canis ad vomitum suum regressus fit exosus et execrabilis, ita stultus quoque qui per innatam malitiam ad suum redit peccatum.* Ita Auctor Catenæ Græc. Aquila et Symmach. *sic demens iterans in stultitia sua*, id est iterans stultitiam suam. Hoc enim significat hic hebraismus.

Iterantis *stultitiam*, id est imprudentiam et peccatum, fœditas hic significatur tripliciter: primo, quod comparetur cani, qui est animal vile, immundum et impudens; secundo, quod comparetur vomitui sive cani vomenti, quem omnes abominantur; tertio, quod comparetur cani vomitum resorbenti, quo nihil est detestabilius. Citat hanc gnomen S. Petrus epist. 2. cap. 2. vers. ult. ubi multis eam explicui.

Denique canis cum stomachum cibo, vel potius vermibus oneratum sentit, vomitum procurat, mandendo herbam, quæ a cane canaria dicitur, de qua Plinius lib. 25. cap. 8. *Invenerunt*, ait, *canes canariam*, *qua fastidium deducunt, eamque in nostro conspectu mandunt, sed ita ut numquam intelligatur quæ sit; etenim depasta cernitur.* Redeunt vero ad vomitum resorbendum non ex fame, sed ex innata ingluvie et voracitate, quæ tanta est ut rem fœdissimam, qualis est vomitus, appetant. Sic peccator, dum conscientia compungitur sentitque peccati onus et pondus, illud per pœnitentiam evomit: quod si iam evomitum repetat, id facit non ex cupiditate, sed ex malitia, ut vertunt Septuag. id est ex depravata peccandi consuetudine, qua v. g. ebrineus se inebriare assuetus ad ebrietatem rapitur, etiam sine siti cum cibo et potu plenus est, ex pravo bibendi usu et habitu. Quocirca sanctus Bernardus serm. 3. de Assump. *Reversus*, ait, *ad vomitum canis odibilis erit multo plus quam ante, et fiet filius gehennæ multipliciter, qui post indulgentiam delictorum in easdem denuo sordes inciderit.*

Audi eum serm. 59. in Cantic. relapsis metum incutientem: *Timeas quidem*, ait, *pro accepta gratia, amplius pro amissa, longe plus pro recuperata*; et appositas de primo ac secundo timore causas reddens, de tertio attexit: *Iam si gratia propitiata redierit, multo magis tunc timendum ne forte contingat recidivum pati, iuxta illud; Iam amplius noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Audis recidere, quam incidere esse deterius? proinde invalescente pericula invalescat et metus.* Et S. Chrysostom. serm. de lapsu primi hominis, tom. 1. *Noli*, ait, *peccare post veniam, noli vulnerari post curam, noli sordidari post gratiam.* Et statim singulorum causas reddens: *Cogita*, ait, *graviorem culpam esse post veniam, renovatum vulnus peius dolere post curam, molestius hominem sordidari post gratiam.* Et rursum harum mutationum perversitatem expendens: *Indulgentia*, ait, *ingratus est, qui post veniam peccat: sanitate indignus est, qui semetipsum, postquam curatus est, vulnerat; nec mundari meretur, qui seipsum post gratiam sordidat.* Ac tandem huius gravitatem relapsis demonstrans: *Grave est*, ait, *hominem instructum delinquere, gravius absolutum peccare. Servo peior est, qui patronum post datam libertatem offendit.*

VIDISTI HOMINEM SAPIENTEM SIBI VIDERI? MAGIS ILLO SPEM HABEBIT INSIPIENS.) Id est indoctus et imperitus, qui se doceri patitur, imo cupit et optat. Hic ergo *spem habebit*, vel in seipso, vel certe in animis hominum, hoc est, homines magis de eo sperabant. Unde ex Hebræo vertas: *Spes est de stulto magis quam de illo;* clare Chald. *Si videris virum qui sapiens est in oculis suis, melior est illo stultus*; et Vatabl. *Si videris hominem qui sibi sapere videtur, de stulto melius sperandum quam de illo*, quod scilicet *stultitiam*, id est peccata deponet, et *sapientiam*, id est virtutem, discet per pœnitentiam et morum mutationem. — Vers. 12. — Sibi sapiens peior stulto.

Ratio prima est superbia et philautia, qua laborat is qui sibi sapiens videtur, ut putet se omnibus esse sapientiorem et meliorem, ac proinde a nemine discere, sed omnes docere velit. Secunda, quod Deus talibus, utpote superbis et sibi præfidentibus, neget suam gratiam et lumen, itaque illos in sua perfidia relinquat, excæcet et obduret. quo fit ut sint indociles et incurabiles. Tales fuere philosophi, de quibus Apostol. Rom. 1. *Dicentes*, ait, *se esse sapientes, stulti facti sunt.* Et Isaias cap. 5. 21. *Væ qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes!* Tertio, quod tales, qui sibi videntur sapientes, ut de sua sibi placeant sapientia, alios præ se contemnentes, aut sunt frequenter omnium pene rerum imperitissimi, putantes se intelligere quæ non intelligunt; aut, etiamsi pleraque bene sciant, tamen agnoscere nolunt se pleraque nescire, quæ ab aliis discere debeant: quare nulla spes est ut aliquando sapientes fiant; sed *insipiens magis illo spem habebit*, hoc est, magis sperandum est de insipientis alicuius, qui talis vulgo habetur, salute et sapientia adipiscenda, quam de illius. Ita Iansen. Tales fuere olim Scribæ et Pharisæi, qui, putantes se summos esse legis et veritatis doctores, Christum verum doctorem respuerunt: itaque in sua cæcitate se obduraverunt, æque ac iam se in iudaismo obdurant eorum sequaces Iudæi omnes. Tales quoque sunt hæretici, præsertim hæresiarchæ, et magistri ac ministri, qui superbia tumidi putant se sapientissimos, nec quidquam discere, sed omnes docere volunt. Præclare Quintil. lib. 1. *Nihil*, ait, *peius est iis qui paulum ultra primas litteras progressi falsam scientiæ persuasionem induerunt. Nam et credere præcipiendi peritis indignantur, et velut iure quodam potestatis, quo fere hoc hominum genus intumescit, imperiosi, atque interim sævientes stultitiam suam perdocent. Nec minus error eorum nocet moribus.* Tritum est illud: *Qui sibi sapit, summe desipit.* — Ratio a priori. 1. 2. 3.

Porro *sapiens* et *insipiens* hic notant prudentem et imprudentem, et consequenter probum et improbum.

Unde secundo hanc gnomen sic exponas, q. d. Magis sperandum est de improbo qui suam improbitatem agnoscit, quod ad frugem se recipiet, quam de probo qui in sua probitate gloriatur, quod in ea sit perseveraturus. Exemplum est in Pharisæo venditante suam iustitiam, et Publicano agnoscente suas culpas, quorum proinde vices sortesque commutans Christus ait: *Descendit hic iustificatus ab illo*, id est præ illo, *in domum suam*, Luc. 18.

Accedit quod qui sibi sapientes videntur, facile a dæmone decipiuntur et perduntur; et qui suam insipientiam agnoscit, ducem et doctorem quærit, ideoque secure incedit facileque salvatur. Nota est Heronis historia apud Cassian. Collat. 2. cap. 5. Is enim propterea quod in remissione ieiunii et silentii numquam maiorum consiliis et mandatis acquievit, permissus est a dæmone miserabili- — Exemplo.

ter decipi. Persuasit enim illi ut in profundissimum puteum se coniiceret, quo experimento probaret tanta esse merita sua, ut nequaquam iam posset alicui discrimini subiacere. Paruit miser consilio hostis malignissimi, qui monitis amicorum et præceptis maiorum obedire noluerat, et ingenti casu præcipitatus, in eadem opinione, quod angelo lucis credidisset, post tertiam diem misere vitam finivit.

Similes Anachoretarum sibi præfidentium lapsus recenset ibidem Cassian. c. seq. Palladius in Lausiaca cap. 31. narrat: Valentem Anachoretam sibi sapientem, putantemque secum Angelos versari, Sacramentorum communionem contempsisse, et dæmonem salvatoris specie sibi apparentem adorasse. Idem c. 105. narrat Abrahamum a dæmone illusum credidisse se a Deo ordinatum esse sacerdotem. Plures tales Sanctorum sibi sapientium casus lugubres exstant in Vitis Patrum.

Tertio, S. Chrysost. hom. 39. ad Popul. hanc gnomen sic exponit, q. d. Qui sibi videtur sapiens, id est, qui superbus est, peior est fatuo. Quare superbia est summa fatuitas: « Magnum, ait, est elationis malum; stultum esse melius est quam insolentem. Illic enim stultitia tantum est mentisque tarditas; hic autem stultitia peior est et fatuitas cum furore. Stultus sibimetipsi malum est, elatus et aliis pestis; ex amentia hoc vitium nascitur. Non potest esse superbus qui fatuus non sit; stultitia vero plenus est superbus. Audi quemdam sapientem qui dicit: Vidi hominem apparentem esse prudentem apud seipsum, spem autem habet magis insipiens eo. Vides quod non temere dicebam esse malum fatuitate peius? spem enim, inquit, habet magis insipiens eo. Propterea Paulus quoque dicebat: Nolite prudentes esse apud vosmetipsos, » Rom. 12.

Septuag. huic gnomæ annectunt, imo præmittunt hanc: *Est confusio adducens peccatum, et est confusio gloria et gratia*, id est adducens gloriam et gratiam. Verum eam delent Hebr. Latina, Chald. quin et Septuag. Complut. quare huc translata videtur ex Ecclesiast. cap. 4. 25. ubi eam explicui.

Vers. 13. DICIT PIGER: LEO EST IN VIA, ET LEÆNA IN ITINERIBUS.) Id est in viis et plateis, ut vertit Chald. quare ne me leo invadat, domi me continebo, et otiosus pigerque desidebo. Significat hæc gnome pigri inertiam qua vult domi desidere, nec egredi ad opera et labores sibi suisque necessarios, prætexendo calvas excusationes, puta terrores et pericula quæ non sunt.

Pro *leo* hebr. est שחל *sciachal*, quod Noster et Septuag. transferunt *leo*, Pagninus et Vatabl. *pardus*. Sic enim iidem vertunt Osee 5. 14. alii, *aspis*, sic enim reddunt iidem et Noster Psal. 90. 13. Septuag. ergo sic vertunt: *Dixit piger missus ad viam: Leo est in viis et in plateis sicarii*, qui homines prædasque discerpunt instar leonum (inde enim leo hebr. vocatur ארי *ari* ab ארה *ara*, id est discerpsit) Syrus, *Dicit piger quando mittetur, etc.*

Hæc gnome hic iteratur: audivimus enim eam cap. 22. 13. ubi eam explicui. A v. 1. huc usque egit Salomon de stultitia et imprudentia; nunc gnomas nonnullas subiungit de pigritia usque ad v. 17.

Mystice Hugo per *leonem* accipit diabolum, per *leænam* carnis delicias, quæ desides et pigros a capessenda ardua et laboriosa virtutis via absterrent.

Denique pigris et sceleratis leo est leo, at sedulis et sanctis leo est canis: eis enim servit et obsequitur ceu canis suo hero. Ut alia taceam, Ioannes Moschus in Prato Spirit. c. 181. narrat leonem, Ioanni Anachoretæ inter duas arctas sepes occurrentem, illi iter aperuisse et sepes dorso amovisse, donec Ioannes transiret. Ita leo iusto iter sine impedimento præbuit: post cuius transitum et ipse de sepe exsurgens peregit iter suum.

Vers. 14. SICUT OSTIUM VERTITUR IN CARDINE SUO, ITA PIGER IN LECTULO SUO.) Hebr. *super lectum suum*; Syrus et Vatabl. *Sicut fores volutantur in cardine suo: sic volutatur piger in lectulo suo.* Igitur primo analogiam ostii in cardine, et pigri in lecto, sic explicat Aben Ezra: Ostium, inquit, assidue in cardine volvitur tum cum clauditur, tum cum aperitur. Non dissimili ratione piger in lectulo modo in hoc, modo in aliud latus volutatur, nec ad ea comparanda consurgit, quibus vitam sustentet, ideoque deinde subditur: *Abscondit piger manum sub ascella sua.* I.

Piger in lecto volvitur ut ostium in cardine.

II. Secundo, idem aliam analogiam assignat: Cardo, inquit, vertitur eo quod patefactæ sint fores, ut quisque ad opus suum progrediatur, sed tamen deses adhuc in lecto deliciatur.

III. Tertio, R. Levi hanc affert: Quemadmodum, inquit, ostium semper in cardine suo volvitur, nec umquam ab eo evellitur: ita iners nimius est somni amator, cum inertia somnum conciliet.

IV. Quartam dat Hugo: Sicut, inquit, ostium, dum movetur in cardine, stridet; sic piger, dum a sua desidia extrahitur, stridet, id est murmurat, strepit et clamat, iuxta illud Virgil. 4. Æneid.

Foribus cardo stridebat ahenis.

Et lib. 6.

Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ.

Quocirca S. Ephrem Paræнesi 22. *Piger*, ait, *assidue obmurmurat, et seipsum deplorat.* Idem l. de Virtut. et vitiis: *Pigritia*, ait, *murmurationi coniunctissima est: si quo enim piger mittatur, dicit: Leo est in via, in medio platearum occidendus sum. Pigro semper excusationes in promptu sunt; si quod ei opus agendum iniungitur, obmurmurat et alios mox etiam pervertit, dicens: Et quorsum hoc? Cur istud vel illud? non expedit, inquiens istud fieri. Si aliquo mittatur: Damnum, inquit, ex illo itinere proveniet. Si ad psalmos decantandos excitetur, irascitur, si ad vigilias, stomachi vel capitis sibi dolores prætexit: si illum admoneas: Teipsum, inquit, admone, de me erit sicut Deo placuerit.*

V. Quinta est: Sicut ostium totum pendet a cardine, in eoque fixum firmumque hæret, et esto volvatur; tamen semper cardini suo insistit: sic piger totus pendet a lecto desidiæ suæ, in eoque fixus hæret, ut licet in eo volvatur, mutetque sua otia, et otiosas cogitationes, sermocinationes et actiones; tamen eidem semper insistat, nec ullius monitis aut minis ab eo se extrahi patiatur. Cardo enim et summa vitæ et voluptatis pigri est otium, torpor et desidia, in qua omne suum bonum et felicitatem collocat; unde ultra eam se duci trahive non sinit. Hinc cardo dicitur quasi cor ostii, quo scilicet illud movetur, ait Servius. Hinc et de Iove ait Seneca in Hippolyto:

Celerique polos cardine versat.

Sic et cor pigri est ipsa pigritia: hic est cardo eius, hic polus, circa quem gyrantur omnia eius desideria.

VI Sextam dat Iansenius, quod, sicut ostium in cardine hæret, sed non quiescit, quia crebro volvitur, aperitur et clauditur; sic piger ita deditus est otio, ut ne otium quidem otiose et quiete ferre possit, sed in eo inquietus volvatur; nam etiam cum non dormit, nec lecto ei amplius opus est, vertitur in lectulo suo nunc in hoc, nunc in illud latus, affixus pertinaciter lecto, sed in eo inquietus, qui quieti tantum et somno destinatus est. Pulchre ergo pigritiæ absurditatem depingit, significando pigrum etiam quiete uti inquiete, et nec tunc quietem relinquere posse, cum incipit esse molesta.

VII. Septimam dat noster Salazar: Sicut ostium, inquit, in cardine vicissim clauditur et aperitur; sic etiam piger per vices quasdam vult et non vult, iuxta illud c. 13. v. 4. *Vult et non vult piger*, id est nunc laborem affectat, nunc detrectat. Hos pigri hominis contrarios valde motus erudite descripsit S. August. ser. 22. de Verbis Apostoli, ubi pigritiam cum avaritia in viro inerte confligentem inducit: *Habes cum avaritia alterum onus pigritiæ, et ista duo nequissima onera secum pugnantia premunt te et dilaniant te. Non enim paria imperant, non similia iubent. Pigritia dicit; Dormi; avaritia dicit, Surge; pigritia dicit, Noli pati frigidos dies; avaritia dicit, Tolera in mari*

etiam tempestates; illa dicit: Quiesce; illa non sinit quiescere.

Piger ergo nunc proponit e lecto surgere, et ad opus regredi, nunc sese retrahit et lecto includit, ceu cuniculus in suo antro, et pullus in suo nido, dum frigus vel quid aliud parum molestum sentit. Unde hæc sententia ad litteram, ut sonat, verissima est in pigris, hieme in lucem multam in lecto stertentibus.

Denique sicut ostium in cardine movetur, at non promovetur; ita pigri multa movent, at nil promovent, nihil proficiunt, ne hilum in virtute progrediuntur, de quibus proinde David: *In circuitu*, ait, *impii ambulant*, Psalm. 11. 9. Tamquam bestiæ in pistrino, quæ incedunt semper, procedunt numquam; ita hi plane suam sibi voluntatem, velut quoddam suarum actionum centrum quodammodo præfigunt; circa hoc centrum circumferuntur alia atque alia obiecta amplexantes, numquam tamen a sua voluntate recedentes; et cum semper in via ambulent, numquam tamen ad patriam, quæ est viæ terminus, appropinquant: de quibus consule D. Bernard. tractatu de Diligendo Deo post med. et in suis Declamationibus, item post med. et ser. 12. in Psal. *Qui habitat*.

Mystice hanc gnomen accipe de lecto pravæ consuetudinis et vitiorum, in quibus quidam cum voluptate quiescunt, volutantes sese de uno vitio in aliud, et nunc quidem proponentes vitia relinquere, nunc vero in eadem relabentes, præ pigritia virtutis viam et labores arripere recusantes.

Vers. 15. ABSCONDIT PIGER MANUM SUB ASCELLA SUA (Sept. et Syrus, *in sinu suo*) ET LABORAT, SI AD OS SUUM EAM CONVERTERIT.) Pro *laborat* Symmachus vertit *obtorpuit*. Est hyperbole, q. d. Adeo piger est deses, ut videatur laborare et fatigari cum manum ori admovet, ut illi famenti cibum ingerat. Rursum est gradatio; tres enim gradus desidiæ affert. Primus est v. 13. *Dicit piger: Leo est in via.* Secundus maior est v. 14. quod volvatur in lecto sicut ostium in cardine. Tertius, et summus est, quod manum sub ascella condat, et laboret ut eam ori admoveat. Hunc versum audivimus cap. 19. 24. ubi eum explicui. Nec mirum eumdem versum hic subinde repeti; caussa enim est, vel quod a diversis collectæ sint hæ sententiæ, uti præsentes a c. 25. usque ad finem libri collectæ sunt a viris Ezechiæ, præcedentes vero ab aliis; vel quia eadem sententia variis convenit locis, varioque fine et scopo affertur, uti hic affertur ad gradationem iam dictam.

Mystice Beda: *Pigro*, ait, *labor est ad os manum suam porrigere, quia desidiosus quisque prædicator non vult hoc operari quod docet; manum quippe ad os porrigere, est voci suæ prædicationis opera concordare.*

Vers. 16. SAPIENTIOR SIBI PIGER VIDETUR SEPTEM VIRIS LOQUENTIBUS SENTENTIAS.) Hebr. *Sapientior piger in oculis suis quam septem referentes iudicium exactum*; Chald. *quam septem reddentes rationem*; Sept. paulo aliter: *Sapientior sibi piger videtur eo qui in saturitate refert nuntium*; Syrus: *Ignarus, qui sibi sapiens videtur, melior est septem rationem reddentibus.*

Pro *sententias* hebr. est טעם *taam*, id est gustus, sapor, indeque per metaphoram consilium, iudicium, ratio, sententia; hic enim est gustus et sapor animæ et mentis, item sententiæ pulchræ, facetiæ, lepores, sales; hi enim sunt gustus et sapor aurium et auditorum, sicut cibus sale conditus saporem dat linguæ et palato. *Septem*, id est multis, imo omnibus; septenarius enim est symbolum multitudinis et universitatis. Rursum præcise septem, scilicet consiliariis regiis regnique administratoribus. Alludit enim ut recte advertit Aben Ezra, ad septem consiliarios regum olim celebres. Quia enim Deus in curia cælesti habet septem Angelos primarios quasi assessores, per quos velut summos cæli principes res omnes regit et administrat, ut patet Tob. 12. 15. Zachar. 4. 10. Apoc. 1. 4. Hinc reges idem imitati sunt in curia terrestri, ut septem deligerent viros, imo principes, sapientia præstantes, quorum consilio et opera uterentur in administrando regno. Tales septem habuisse Assuerum regem Persarum, patet Esther 1. 14. Plura de his septem viris, tum cælestibus, tum terrestribus dixi Apoc. 1. 4.

Piger putat se sapientissimum. Sensus ergo est, q. d. Piger sibi videtur esse sapientissimus, adeoque sapientior septem consiliariis regum qui olim in toto regno sapientissimi habebantur, eo quod ipsi regnum administrarent, et tamen piger est stultissimus; componendo enim opponitur hic septem summe sapientibus, quibus nulli nisi summe stulti opponuntur. Piger enim sua inertia perdet opes, sanitatem, famam, vitam, conscientiam, quæ omnia lucratur, illisque se ditat et beat vir laboriosus; hic ergo sapiens est, ille stultus. Unde S. August. ser. 70. de Temp. *Videte*, ait, *fratres, attendite quam ferventi animo hospites debeatis excipere. Ecce ipse Abraham currit, uxor festinat, puer accelerat. Nullus est piger in domo sapientis.*

Ratio a priori. I. Ratio a priori huius sententiæ est quod piger, ut dixi, summum bonum et felicitatem putet esse otium, quietem et desidiam; quod cum sperni videat a sapientibus, utpote laborantibus et desudantibus in studio sapientiæ, et operatione virtutum, hinc censet esse miseros et insipientes, seque omnibus esse sapientiorem, et ut Syrus vertit, *meliorem*, id est melius se habere, meliorem sortem elegisse, ac esse feliciorem et beatiorem cæteris, præsertim principibus et consiliariis regum, qui mille subeunt labores, curas et dolores pro salute regis et regni, ut consilia, modos et rationes inveniant et ineant, quibus utrumque tueantur; quod ipse in quiete, otio et desidia vitam transigat.

II. Secunda, quod pigri sint loquaces et garruli; cum enim manu sint otiosi, lingua negotiantur, eamque exercent, quare sibi eloquentes, facundi et sapientes videntur, cæterisque sapientibus qui pauciloqui et tardiloqui sunt, esse sapientiores. Unde aliqui pro *sententias* vertunt *facetias*, vel *lepores*: in his enim excellunt otiosi et nugosi; nam ut ait S. Bern. *Otiosa vita mater est nugarum, noverca virtutum.*

III. Tertia, quod pigri et otiosi sint curiosi et dicaces. Cum enim nihil agant, curiose intuentur facta aliorum, eaque censurant, carpunt, rident; quare se quasi censores omnium constituunt; itaque se cæteris plus sapere arbitrantur: censor enim plus aliis quos censurat, sapiat oportet. Hoc est quod ait Apost. 2. Thessal. c. 3. 11. *Audivimus*, ait, *inter vos quosdam ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes*; id est, ut explicat Maxim. ser. 46. *Nihil operis ipsi facientes, sed in aliena opera curiose inquirentes.* Nam ut ait ibidem Theophyl. *Eorum qui nihil agunt proprium est alienas sciscitari vitas.*

Porro Septuag. vertunt: *Sapientior sibi piger videtur eo qui in saturitate refert nuntium*; quia pro שבעה *sciba* per *scin*, id est, *septem*, legerunt שבעה *sebua*, per *sin*, id est *saturitas*, ac טעם *taam* vertunt nuntium; hic enim nova afferens, saporem dat audientibus, q. d. Mavult piger iners desidere et famere, quam aliis serviendo et nuntia perferendo epulari et saturari, saltare et tripudiare. Græcum enim ἀγγελία et nuntium, et temulentorum saltationem tripudiumque significat.

Vers. 17. SICUT QUI APPREHENDIT AURIBUS CANEM, SIC QUI TRANSIT IMPATIENS, ET COMMISCETUR RIXÆ ALTERIUS) A v. 13. hucusque egit de desidia et pigritia, nunc usque ad finem capitis agit de impatientia, ira, odio, dolo et fraude. Hebr. *Apprehendens aures canis, sic transiens et se ingerens transeundo super litem non suam*; Pagnin. *Sic est qui transit, et irascitur in lite non sua;* Chald. *Sic ille qui contendit in causa quæ non est sua;* Septuag. *Sicut qui tenet caudam canis, sic ille qui præsidet alieno iurgio.*

Omnes hæ versiones in eumdem sensum conspirant, et Vulgatam illustrant. Septuag. pro *auribus* ponunt caudam, quia cauda in canibus valde sensibilis est, neque illa etiam, cum blandiuntur, se tangi aut teneri patiuntur. Cauda enim cani est instar alarum et remorum, ad omnem motum et ad omnem affectum significandum; irati enim canes erigunt caudam, timidi demittunt, blandientes agitant, etc.

Non vetat ne quis interponat se rixæ, ut eam dirimat, et rixantes separet. Hoc enim, si prudenter fiat, exigit charitas in æqualibus, et iustitia in superioribus; horum enim est lites et rixas sedare, ac innocentes contra invadentes defendere, uti Moses defendit Hebræum inique invasum ab Ægyptio rixante, eum occidendo, quia iam a Deo destinatus erat dux, imo liberator Hebræorum a tyrannide Ægyptiorum, uti docet S. Stephanus Actor. 7. 25.

Vetat ergo ne quis temere ex ira et impatientia se rixæ aliorum misceat, ut ipse cum rixantibus rixari incipiat, vel studio rixandi, uti sunt nonnulli rixosi et pugnaces, qui quibuslibet rixis et pugnis se miscent, imo eas ambiunt et quærunt; vel quia favet uni parti, eamque tueri vult, vel quia sperat lucrum aut commodum aliquod, vel ex zelo indiscreto, vel qualibet alia de causa; hoc enim proprie est commisceri rixæ alterius, scilicet cum rixante rixari, et hoc significat vox *impatiens*, et hebr. מתעבר *mitabber*, id est ira *exardescens*, excandescens: radix enim עבר *abar* significat transire; sicut enim qui transit per ignem, corpore exardescit; sic qui transit per iram, mente exardescit et excandescit. Hic ergo si rixæ se misceat, eam magis accendit, eamque in se provocat et concitat. Nam ut ait Nazianz. apud Anton. in Melissa, p. 2. cap. 71. *Solent magno spiritu præditi* (quales sunt iracundi et rixosi) *contumaciter præfracteque resistere, et sicut flamma a vento excitata tanto magis accendi, quanto magis sufflatur* Et S. Chrysost. hom. de mansuetudine tom. 6. *Vir iracundus*, ait, *communis est hostis et civium et peregrinorum, quamvis levissime læsus clamat, vociferatur. plagas occurrentibus intentat, dicenda et non dicenda loquitur, aspectu torvo, inflata facie, lingua rabida*. etc. Hæc sane omnia canina sunt.

Miscens se rixæ tenet canem aure

I. Hunc ergo Salomon apte comparat ei qui auribus canem apprehendit; nam, ut recte Iansenius, canis est animal maxime irritabile, nec alia re magis irritatur, quam si auribus apprehendatur, parte scilicet minime tractabili in canibus, quod qui faciunt, temere contra se canem provocant ad oblatrandum, insurgendum et mordendum, cum id facile vitare possent, canem intactum relinquendo; ita qui aliis inter se contendentibus se immiscet in causa ad se non pertinente, dum vel uni parti studet favere, vel utramque vult reprehendere, animos iam per contentionem irritatos et accensos, vel alterum ipsorum facile contra se adeo provocat, ut iam vel ambo, vel alter cum ipso contendere incipiat, et in ipsum insurgat, nonnumquam et lædat, cum transeundo et causam eorum intactam relinquendo, omne incommodum effugere facile posset. Monet ergo proverbium non facile quemquam ingerere seipsum debere aliorum causæ, ne temere provocet aliorum in se inimicitias et odia.

II. Secundo, hæc comparatio notat rem esse ancipitem et plane perplexam miscere se rixæ alterius; sicut qui tenet auribus canem perplexus est, et nescit quo se vertat; si enim tenere pergat, magis canem irritat, ut is impatiens vel aures excutiat, vel caput retorquens tenentis se manum, vel, si id nequit, genua, coxas, vel pedes admordeat; sin canem laxet, periculum est ne canis ab eo irritatus iniuriam suam ulciscatur, ac auctorem eius invadat et laceret. Sic pariter qui rixæ se miscere cœpit perplexus est, et nescit quid agat; si enim rixam prosequatur, facile in ea lædet et lædetur; sin cesset, ab aliis rixantibus, quos contra se invitavit, invadetur et ferietur. Hoc est quod vulgo dicitur: *Lupum tenet auribus, neque enim retinere, neque dimittere potest.* Quod Svetonius Tiberio Imp. adscribit: *Cunctandi causa*, ait, *erat metus undique imminentium discriminum, ut sæpe lupum se tenere auribus diceret.* Lepus enim quia prolongas habet aures, iis commode teneri potest; at lupus, quia aures habet præ corpore breviores, teneri iis nequit; neque rursum citra summum periculum e manibus dimitti bellua tam mordax; similis est canis: pari modo miscenti se rixæ, eam nec relinquere integrum est, nec prosequi tutum.

III. Tertio, hæc comparatio notat in rixa periculum esse multiplex a casu et verbere fortuito; sicut enim canis morsus sæpe est inopinatus et fortuitus. Unde Belgæ de eo qui casu incerto auctore læsus est dicunt: *Canis eum momordit*; sic pariter qui rixæ miscetur non tantum ab inimico, sed et ab amico aliisque qui rixam sedare volunt, sæpe ictu fortuito vulneratur, et subinde occiditur; si enim uni rixantium faveat, alterum contra se concitat, si neutri, utrumque; si utrique, utriusque casualibus ictibus se feriendum exponit Vis est in τῇ *rixa alterius.* Sicut canis proprius patitur quandoque ab hero se auribus teneri, et alienus non: sic qui rixatur cum alio, non patitur se ab alieno, cum quo nec amicitiam, nec quid aliud commune habet, teneri, vel in rixa impediri.

Quarto, canes, quia impatientes, et quia aures habent delicatas, acriter dolent, si iis teneantur et premantur, præsertim dum rixantur; tunc enim rixa aures facit rigidas, quæ si comprimantur acrius, dolent: sic pariter rixantes sunt tactus sensusque acuti et delicati ut levi verbere vel verbulo tacti, etiam ab amico qui rixam dirimere mere satagit, acriter doleant, et in auctorem insurgant, eumque præcipites confodiant. IV.

Denique censent aliqui hac gnome moneri ne quis rixantes in ipso rixæ fervore admoneat et corripiat, utpote sui impotes et admonitionis incapaces, sed exspectet dum æstus iræ deferveat; ut sibi mentique reddatur. Verum nulla hic admonitionis vel correptionis fit mentio; aliud enim est impatientem se rixæ miscere, quod ait Salomon; aliud imprudenter et intempestive rixantes corripere, quod aiunt ipsi. V.

Rursum Beda et Hugo censent eum qui se miscet rixæ alterius comparari non tenenti canem, sed ipsi cani qui auribus tenetur, q. d. Qui miscet se rixæ alterius, est instar canis cuius aures vellicantur; sic enim et ipse auribus a rixantibus vellicatur, dum ab iis multa convicia et probra auribus excipere cogitur, ideoque quasi canis vicissim eos allatrat et mordet.

Verum cæteri aptius censent eum qui miscet se rixæ comparari non cani detento, sed homini canem auribus detinenti, iuxta sensum initio assignatum, ob causas quas adiunxit, et hoc verba sonant: *Sicut qui apprehendit canem, sic qui*, etc. nam tenens canem est quasi tenens rixam; huius enim idea est canis.

Salomoni succinunt prisci sapientes, philosophi et poetæ. Eum imprimis de more secutus Siracides cap 28. 10. *Abstine te*, ait, *a lite, et minues peccata; homo enim iracundus incendit litem: secundum enim ligna sylvæ, sic ignis exardescit; et secundum virtutem hominis, sic iracundia illius erit.* Vide ibi dicta. Isocrates apud Anton. in Melissa p. 2. cap. 68. *Prava ingenia*, ait, *solent esse contentiosa, ut non prius faciant finem pugnæ et contentionis quam lethalem acceperint plagam et supplicio memorabili afficiantur.* Demosthenes a quodam conviciis lacessitus: *Nolim*, inquit, *tecum in hoc genus certaminis descendere, in quo qui vincitur ipso victore est melior.* Ita Stobæus ser. 19. de Patientia. Euripides in Protesilao: *Altero*, ait, *duorum colloquentium indignante, is qui se non opponit, plus sapit.* Idem in Andromache: *A parvo initio lites magnas hominis lingua producit. Hoc vero sapientes cavent ne quid contentionis excitent.* Plautus in Persa: *Stultitia est cui bene esse licet eum praverti litibus.* Comicus: *Migrat lis omnis ut migrat pecunia. Ne quære litem, fuge litem, si potes. Non est suus qui litigat, sed iudicis, imo secum litigantis. Vis canes rixari? tenue os inter ipsos abiice.* Nazianz. in carm. *de rebus suis* docet eos qui se admiscent litibus, aut noxam aut infamiam contrahere:

Ut qui se flammæ propius iunxere vapori,
Aut flammæ aut fumi referunt in corpore signa.

Isidor. Pelus. l. 4. epist. 361. *Quid*, ait, *gigantes adversus teipsum armas? Quid rabie percitos canes, quorum pestiferi morsus sunt, exasperas? Quid maledicas linguas exacuis? quid tuam ipsius existimationem commaculas cum illis te conferens; quibus nec ut mancipiis quisquam mente præditus uti velit?* Cicero: *Perditissimi*, ait, *hominis est simul et amicitiam dissolvere, et fallere eum qui læsus non esset, nisi credidisset.*

Moral. de cavenda rixa. Gnome

Vers. 18. et 19. SICUT NOXIUS EST, QUI MITTIT SAGITTAS ET LANCEAS IN MORTEM: ITA VIR QUI FRAUDULENTER NOCET AMICO SUO, ET CUM FUERIT DEPREHENSUS, DICIT: LUDENS FECI.) Symmachus pro *qui fraudulenter nocet* vertit, *vir fraudum*; S. Hieron. contra Ruffinum: *Qui insidiatur amicis suis, cum visus fuerit, dicit: Ludens feci.*

Lanceæ etymon. *Lanceas in mortem*, id est lanceas mortiferas. *Lancea* est spiculum venabuli vel iaculi, ait Budæus; unde hebr. est חץ *chets*, id est iaculum, sagitta; lancea ergo est teli genus longissimum, ita dicta a latitudine ferri, vel potius a Græco λόγχη, id est lancea, hasta, ait Festus; vel, ut Isidorus: *Lancea dicta, quia æqua lance, id est æquabili amento ponderata vibratur.*

Pro *noxius est* hebr. est מתלהלה *mitlaleah*, quod varii varie vertunt: Pagninus apposite: *abscondit se*; Tigurina: *fatigat se*; Vatablus: *simulat se infirmum et debilem*; Noster: *laborare et dolere facit*, id est, *noxius est*. Radix enim להה *laha* significat laborare, dolere, affligi; Septuag. *curat* vel *curatur*; Chald. *deiicit se*; Syrus: *fastuosus est*; Aben Ezra: *simulat se insanum*; R. Levi: *Sicut*, ait, *quispiam se labore fessum, viriumque expertem ad malum præstandum præ se fert, qui cum postea locum accommodatum invenerit, scintillas igneas emittit, sagittas et mortem iacit.*

Pro *sagittas* hebr. est זקים *sickim*, quod R. Salomon, Aben Ezra, R. Levi et Pagninus vertunt: *scintillas ignis*; Noster vertit: *flammas*, Isaiæ 50. 11. alii vertunt, *laqueos et compedes*; Chald. *sagittas*. Igitur *sickim* significat sagittas ardentes, vel bolides et missilia ignita, qualia ab hostibus in urbes vel naves iaciuntur, ut eas inflamment et comburant.

Ex Hebræo ergo sic vertas ad verbum: *Sicut abscondit se iaciens scintillas, sagittas et mortem; sic vir qui fraudavit socium suum, et dicit: Nonne ridens egi?* Tigurina: *Ut qui se fatigat iaciendo flammas, tela lethalia*, etc. Chald. *Sicut ille qui deiiciens se mittit sagittas acutas mortis: sic ille qui fraudulenter decipit amicum suum, et dicit: Ludens ludebam*: Syrus: *Sicut fatuosi proiiciunt verba velut sagittas acutas mortiferas.* Versionem Sept. mox subtexam.

Nocentior hostis occultus quam apertus. Sensus ergo est, q. d. Sicut valde nocet qui occulte sagittas ignitas et lanceas mortiferas iaculatur in eos qui nil tale timent aut suspicantur: sic pariter magis nocet, qui fraudulenter et latenter lædit amicum, quam qui palam et aperte; idque primo, quia sicut cominus gladio te impugnantem, gladio et clypeo repellere potes; eminus vero te sagittis impetentem repellere nequis; pari modo palam te invadentem devitare potes, at non eum qui fraudulenter te inopinantem, imo ignorantem invadit. Secundo, sicut hostis iaciens tela ignita in urbem post mœnia, pluteos et aggeres se abscondens occulte grassatur et perimit: sic et qui fraudulenter lædit amicum, occulte et gravissime eum sauciat, ut eum agnoscere, declinare et effugere nequeat. Quis enim læsionem ab amico timeat vel caveat? lædit ergo inevitabiliter, qui inimicitiam occulit et amicitiam simulat; quod si læsio eiusque auctor appareat vel deprehendatur, ita ut se celare vel excusare nequeat, dicit: *Ludens feci*, iocari mihi fuit animus, non lædere, intentionem lædendi non habui, sed improviso et casu læsio præter mentem meam accidit.

Docet ergo hæc gnome multo minus nocere apertos inimicos, qui aperte, quam tectos et simulatione amicitiæ fugatos, qui occulte nocent, ideoque eos velut pestes esse indagandos et devitandos. Tales sæpe sunt in aulis principum; imo subinde principum familiares et consiliarii intimi, sed nomine tenus, cum revera sint hostes perfidi et proditores nocentissimi, utpote qui vix deprehendi et caveri queant.

Gnom. Præclare S. Basil. apud Anton. in Melissa p. 2. cap. 86. *Occulta malitia*, ait, *perniciosior est quam aperta*; et Philo: *Quibus vires desunt tyrannicæ naturæ homines, rem astu et insidiis moliuntur*; Plinius l. 18. c. 17. *Orobanche*, ait, *ciceri infesta est et ervo, et æra tritico, hordeo festuca, quæ vocatur ægilops, lenti securidaca; atque hæ quidem omnes complexu necant:* ita quorumdam amicitia pestilens magis est quam inimicitia. Xenophon libr. 5. Pædiæ Cyri: *Neque*, ait, *beneficium maius amicis præstiteris in bello, quam si inimicus ipsorum esse videaris; vel magis hostibus ullo pacto nocueris, quam si amicitiam ipsorum simules*; Seneca lib. de Providentia: *Nullæ*, ait, *sunt occultiores insidiæ, quam hæ quæ latent in simulatione officii; nam eum qui palam est adversarius facile vitare possis; et Troianos equus ideo fefellit, quia formam misericordiæ mentitus est*; et Boetius l. de Consolatione: *Nulla pestis est efficacior ad nocendum, quam familiaris inimicus*; Demonax apud Antonium in Melissa: *Pauciora*, ait, *mala contingunt hominibus ab inimicis quam ab amicis: inimicos enim cum metuant, ab eis cavent. amicis vero aperti sunt; unde periculis exponuntur, et insidiis ipsorum facile capiuntur.* Ita Anton. p. 2. c. 25.

Porro Septuag. pro *noxius est*, vertunt ἰώμενοι, quod cum sit coniugationis mediæ, tam active verti potest *curant*, quam passive *curantur*. Active clare sic vertit cum Complut. Auctor Catenæ Græcorum: *Qui speciosis dictis insidias amicis struunt, haud absimiles sunt circulatoribus medicis. Nam ut hi gloriosa verba inter homines iactant, interim qui in sermonem illorum primus incurrit, supplantatur: ita illi callida oratione amicos circumveniunt, ubi autem in fraude deprehensi fuerint, ioco feci, dicunt.* Passive sic vertunt Vaticani: *Sicut qui curantur, proiiciunt verba in homines, qui autem occurrit verbo primus, supplantabitur; sic omnes qui insidiantur suis amicis, cum autem visi fuerint, dicunt: Quia ludens feci.*

Est similitudo petita ab ægris phreneticis, qui in medicos se curantes stomachantur, et primo obvios verbis ac subinde verberibus impetunt, q. d. Sicut phrenetici, probra et maledicta in medicos iacientes, excusantur per phrenesin; sic fraudulenti nocentes aliis excusant se quod præter intentionem per errorem id fecerint. Sin autem in re aperta id prætendere nequeunt, dicunt se non serio, sed ioco id fecisse.

Denique Scholiast. Vatican. ἰώμενοι vertit *insanientes*. Nonnulli codices legunt χειρώμενοι, id est *lacessentes*, quod Scholiastes tribuit Symmacho, sicut Aquilæ κακοηθιζόμενοι, id est, *male morati.*

Exemplum illustre huius sententiæ est in Tryphone, qui, ut se regem faceret Syriæ, Antiochum regem adolescentem suæ curæ fideique commissum perfide et nequiter occidit, æque ac Ionatham Iudæ Machabæi fratrem cum filiis, 1. Machabæorum 12. 39.

CUM DEFECERINT LIGNA, EXTINGUETUR IGNIS: ET SUSURRONE SUBTRACTO, IURGIA CONQUIESCENT.) Vers. 20. Hebr. *Et in non susurrone silebit contentio.* Pro *susurrone* hebr. est נרגן *nirgan*, id est susurro, delator, detractor, calumniator.

Sensus est clarus, q. d. Sicut ligna fovent ignem, ut quo plus lignorum aggeritur, eo magis ignis crescat et inardescat; lignis vero deficientibus deficiat et emoriatur, utpote carens fomento et pabulo: sic pariter susurrones fovent lites, ut quo magis illi susurrant et increscunt, eo magis increscant lites et iurgia: iis vero deficientibus cessent et conquiescant. *Susurro* enim est, qui discordias inter amicos seminat, dum uni apud alterum vicissim detrahit, eius dicta et facta referendo, et sinistre interpretando ac exaggerando, imo ex se multa addendo et affingendo. Ipse ergo est fomentum et flabellum odiorum et iurgiorum: eo vero amoto utraque subsidunt et cessant. Quocirca Deus sanxit Levit. 19. 16. dicens: *Non eris criminator, nec susurro in populo.* Et David Ps. 100. 5. *Detrahentem*, ait, *secreto proximo suo, hunc persequebar.* Quin et Titus Imperator susurrones et delatores cæsos flagellis ac fustibus in exilium deportari iussit.

Septuag. vertunt: *In multis lignis germinat* (id est exurgit et crescit instar germinis sensim pullulantis et proserpentis; Auctor Catenæ Græc. *Fervet*) *ignis: ubi autem non est dissentiens, quiescit rixa.* Pro *dissentiens*, quis? græce est διθυμος, id est bianimis, discors non tantum passive, sed et active, qui scilicet suis susurris et crimi- διθυμοι et διθυμος

nationibus animos unitos separat, et quasi in duas partes dissecat, itaque schisma facit, ac lites et bella concitat, δίθυμος ergo est susurro: hic enim hebr. vocatur *nirgan*. Quare idem est sensus Septuag. qui lectionis Hebraicæ et Vulgatæ, q. d. Sicut multa ligna excitant magnum ignem; sic multi δίθυμοι, id est susurrones, suscitant multas lites. Vice versa, sicut detractis vel deficientibus lignis deficit ignis: sic deficiente διθύμῳ id est susurrone, cessant lites. Aliud ergo est δίθυμος id est bianimis, discors; aliud δίδυμος, id est geminus, duplex, dubius, qui hebr. vocatur תאום *teom*; unde dictus est Thomas Apostolus, utpote de fide resurrectionis Christi hæsitans et dubius, Ioannis 20. v. 24. Idem igitur est hebr. Thomas, quod græce δίδυμος, latine Geminus, ait Angelus Caninius de Nominibus Hebraicis novi Testamenti.

Rursus δίθυμος est dissentiens; qui enim dissentit ab altero, alterum et secundum ab eo habet animum, id est alterum iudicium, et consequenter alterum et contrarium affectum, qui est causa dissensionis et litium; quare esto unus laboret ira et odio; si tamen alter ab eo non dissentiat, sed ei per omnia, quoad licet consentiat et obsecundet, illico prioris contra eum ira et odium subsidet et conquiescet, omnisque rixa cessabit. Et hoc significant Sept. dicentes: *Ubi non est δίθυμος quiescit rixa*. Quocirca Apostolus identidem monet fideles ut sint μονόθυμοι, id est, ut idem dicant et sapiant, itaque pacem et concordiam colant, ut patet Rom. 15. Philipp. 3. 2. Corinth. 13.

Pro δίθυμος alii legunt ὀξύθυμος, id est acuti animi, id est iracundus, præceps, rixosus; unde legunt: *Ubi non est* ὀξύθυμος, idest *iracundus, cerebrosus, quiescit rixa*. Ira enim est quæ suscitat rixas; unde quidam codex habet: *Ubi autem est* θυμός, *id est ira et furor, non cessabit pugna*. De susurrone plura dixi Eccli. 5. 16. et c. 28. 15. et seq.

Vers. 21. SICUT CARBONES AD PRUNAS, ET LIGNA AD IGNEM, SIC HOMO IRACUNDUS SUSCITAT RIXAS.) Hebr. *Carbo ad prunas, et ligna ad ignem, et vir contentionum ad succendendam litem*; Septuag. *Craticula carbonibus, et ligna igni, vir autem maledicus ad tumultum rixæ*. Ita Vatican. Complut. vero, *vir autem conviciator ad turbationem rixæ*; Aquila: *vir autem susurro*; Symmach. *vir dolosus*; Theodot. *vir murmurator*.

Sensus est clarus, q. d. Sicut carbones valent, imo nati factique sunt ad prunas ardentes augendas et acuendas; ac sicuti ligna valent ad augendum ignem; sic ira et homo iracundus valet, imo natus factusque videtur ad excitandas rixas. Duo sunt fomites rixæ: prior est exterior, puta susurro, hunc sustulit v. præced. alter est interior, puta ira, quam hic aufert, q. d. Aufer exterius flabellum rixæ, puta susurronem; aufer et interius irritamentum, puta iram, atque omnem rixam sustuleris: ira enim excitat iratum ad rixandum; rixa autem unius provocat rixam partis adversæ. Patet ex dictis v. præced. et c. 15. 18. ubi eamdem gnomen pene in terminis audivimus. Hebr. est *vir contentionum*, id est vir pronus ad contendendum, qualis est iracundus: ira enim suscitat contentionem, contentio rixam, rixa pugnam, verbera et cædes. Septuag. ἐσχάρα, id est focus; (Vatican. *craticula* tegens et continens focum) *carbonibus et ligna igni, vir autem maledicus ad turbationem* vel *tumultum rixæ*; Aquila et Theodot. *ad succendendam litem*. Pro *maledicus* græce est λοίδορος, id est *conviciator*; Aquila: *susurro*; Symmach. *dolosus*; ἐσχάρα quoque significat, *aram*, idque hic est appositum, q. d. Sicut in ara ardet ignis, quo victimæ Deo cremantur; sic in ira ardet rixa, qua homines Marti, imo diabolo, mactantur et sacrificantur. *Ergo* ira est ara diaboli, in qua ignis est rixa, sacrificans iracundus, victimæ sunt hominum cædes. Auctor Catenæ Græcor. *Focus*, ait, *destinatur carbonibus, et ligna igni; vir autem conviciator valet ad concitandas turbas et seditiones*.

Rursum sicut carbones non tantum accendunt, sed et fuligine sua fuscant et denigrant: et sicut ligna accensa, si restinguantur, fumigant, ac carbones velut ustionis notas retinent; unde et torres vocantur: sic pariter præter noxas acceptas in rixa, remanet nota infamiæ, præsertim ex probris et conviciis a rixante in te iactis; quæ in multa tempora perdurat, et subinde est indelebilis.

Tertio, Vatabl. vertit: *Carbo prunam et ligna ignem, contentiosus rixam incendit*, q. d. Ex carbone facile fiunt prunæ, carbo facile in prunas vertitur, et ligna in ignem; sic contentio illico transit in rixam.

VERBA SUSURRONIS QUASI SIMPLICIA, ET IPSA PERVENIUNT AD INTERIORA VENTRIS.) Hanc gnomen audi- Vers. 22.
vimus c. 18. 8. ubi eam explicui. Aquila vertit: *Verba susurronis decipientia*; Symmach. *Verba murmuratorum obiter dicta*; Theodot. *Verba astuti quasi simplicia*; Septuag. *Sermones assentatorum sunt molles, penetrantque usque ad intimos viscerum recessus*. Pro *assentatorum* græce est κερκώπων, id est *caudatorum*, hoc est, cauda blandientium. Audi Auctorem Catenæ Græc. Vox κερκώπων, id est astutorum caudave blandientium, sumpta est a vulpibus; hæ namque non alia arte simpliciorem aves venari et capere solent, quam una hac: etenim cauda oculis obtensis fingunt se dormire, et interdum quoque vere dormiunt, eoque somni figmento simpliciora et infirmiora animantia alliciunt, temereque accedentia vel advolantia intercipiunt.

Denique Syrus vertit: *Verba iracundi perturbant, et ipsa pertingunt ad interiora cordis*. Pro *quasi simplicia* hebr. est כמתלהמים *kemithlahamim*, de quo R. Salomon: Vox hæc, inquit, idem est ac כמתלחמים *kemithlachamim*, id est susurronis, verba sunt tamquam bellum gerentia. Rabbini vero hanc eidem interpretationem adhibuerunt, inquiuntque idem esse ac כמת להם *chemeth laham*, id est *verba delatoris sunt tamquam mors illis*. Aben Ezra censet *kemithlahamim* per metathesin positum pro *kemithallamim*, id est sicut percutientia vel malleantia: הלם *halam* enim est tundere, percutere; et הלמות *halmuth*, est malleus; unde vertit: *Verba susurronis sunt tamquam plagæ et vulnera*. Denique R. Levi: Verba susurronis quasi simplicia, id est, inquit, quasi interrupta; illud enim sæpius usurpant. Haud tibi cuncta recensebo, haud totam rei seriem tibi exponam; quæ quidem vehementem faciunt impressionem in auditoris animo, ut is sibi persuadeat quæ ab altero silentio prætermissa sunt, longe graviora esse iis quæ narrata fuerint. Hæc R. Levi.

QUOMODO SI ARGENTO SORDIDO ORNARE VELIS VAS Vers. 23.
FICTILE, SIC LABIA TUMENTIA CUM PESSIMO CORDE SOCIATA.) Hebr. *Argentum scoriarum obductum super testam, labia ardentia et cor malum*. Pro *tumentibus labiis* hebr. est דולקים *dolekim*. Symmachus vertit: *labia inflammantia*; Aquila et Theodot. *labia ardentia*; Pagnin. *succendentia lites*; Clarius: *labia blandientia*; Chald. *Sicut argentum fæculentum, quo opertum est vas fictile, sic labia incensa cum corde pessimo*.

Quare minus recte Caiet. argentum hic accipit id quod in vase fictili per ignem scoria expurgatur, q. d. Sicut in vase fictili per ignem scoria ab argento dignoscitur et separatur; sic in labiis pravis et malitia ardentibus proditur et dignoscitur interna cordis malitia et pravitas. Minus recte, inquam, quia Hebræi et interpretes omnes accipiunt hic argentum non testæ inclusum, sed testam tegens.

Primo ergo, Iansen. putat hac gnome significari congruentiam labiorum tumentium cum corde pessimo, q. d. Dignum patella operculum, ut vulgo dicitur, est os malum cordis mali, æque ac scoria argenti vasi fictili superinducta. Pravum enim os congruit apteque respondet pravo cordi, et scoria congruum est tectorium testæ.

Secundo, Vatabl. censet eorumdem vilitatem notari, q. d. Sicut scoria argenti res vilis est, quia vili testæ obducitur; sic vile est os pravum quod cordi pravo sociatur et obducitur.

Tertio, noster Salaz. censet notari eorumdem imbecillitatem et fragilitatem, q. d. Vir hypocrita, qui cor nequam subdolis verbis et falsa probitatis ostentatione contegit, similis est fictili vasi scoriis argenteis imbuto, quod exterius candorem argenti mentitur, intus vero testam

lutumque decolorem includit: quod fortasse etiam argenti minime lentam firmitatem præ se fert, sed revera fragile est. Non aliter vir hypocrita et simulator simplicitatem et animi candorem verbis et reliqua conversatione ostentat, dolos vero perversasque affectiones deintus celat; æqui bonique tenax foris apparet; sed fragilis et ad omnem malitiam labilis ac deciduus est.

Quarto et maxime genuine, hæc gnome significat artes et fraudes quibus dolosi simulant et tegunt internam cordis malitiam, id est iram, odium et nocendi studium, per verba amica et blanda, quibus amorem et studium bene faciendi præ se ferunt. Unde per *labia tumentia*, intellige cum Clario adulantia et blandientia, aut potius dolosa et ficta, quæ scilicet interius in corde tument, et ut hebr. est *ardent* ira, odio, malignitate; exterius vero in ore tument simulatione et simulato amore,sed ita ut intermiscent subinde, itaque ostendant interni odii signa: ignis enim odii in corde latens se celare nequit, quin aliquando in bullas et scintillas verborum, æstuumque iracundorum et minacium erumpat. Hoc ergo comparat argento sordido tegenti vas testaceum, hebr. *argento scoriarum*. Quod Aben Ezra interpretatur argento defæcato a scoriis et puro. Verum alii passim accipiunt argentum scoria mixtum, ideoque sordidum, vel per hypallagen ipsam scoriam argenti, puta ramenta plumbi, stanni aut stibii; hæc enim tria mixta sunt argento, cum illud impurum e suis fodinis eruitur; suntque argenti scoria et fæx, uti docent rei metallicæ periti, ac nominatim Georgius Agricola l. 9. et Plinius l. 34. Hoc autem stannum et stibium, ita cum argento erutum, ideoque impurum, adhiberi solet ad imbuenda vasa testacea, ac præsertim eorum orificium, ut os illi admovens non testæ et luto, sed stanno vel argento os admovere videatur. Talia vasa in usu esse etiamnum crebro videmus. Hisce ergo comparat *labia tumentia*, id est dolosa, manantia ex corde pessimo. Igitur hac comparatione significatur dolus, quo sua dicta contegunt inimici fraudulenti, præsertim susurrones, ut decipiant, simulque ipsa doli detectio, q. d. Sicut figuli subinde vasi testaceo superinducunt limbum vel crustam e scoria argenti, ut speciosum appareat, ac eminus videatur esse argenteum, non testaceum; sic pariter fraudulentus testam, id est odium corde gerens, superinducit illi quasi limbum et crustam sermones speciosos, quibus amicitiam, imo ardens desiderium iuvandi alterum præ se fert, ut eum in fraudem et perniciem inducat: at sicut, si cominus limbum argenteum testæ inductum intuearis, videbis non esse argentum, sed scoriam et fæces argenti: sic pariter si propius intuearis verba modosque loquendi, et gestus fraudulenti, deprehendes eius fraudem, ac verba eius speciosa esse ficta et dolosa, atque sub eis tegi testam odii et malevolentiæ.

Rursum sicut limbus hic argenteus tenuis sensim usu deficatur et deteritur, ut appareat nuditas testæ: sic sensim fraudulentus in longiori colloquio, vel crebriore conversatione, deterit suam verborum speciem ac interserit agitque nonnulla, e quibus eius testa, id est odium et malevolentia, detegatur et denudetur; difficile enim est diu animum tegere; nec prodere vultu, quin erumpat, seque pandat et ostendat. Porro cor malevoli, quod nil nisi terrena cogitat, recte comparatur vasi fictili, id est fragili, quod tum ab homine facile conteritur, tum a Deo, iuxta illud: *Tamquam vas figuli confringes eos*, Ps. 2. 9. Ita R. Salomon, Aben Ezra et R. Levi, Isidorus Clarius et alii.

Hunc genuinum huius sententiæ esse sensum patet: primo, quia omnes hi versus a v. 18. usque ad ultimum spectant ad dolosos et susurrones, eorumque fraudem et latens odium describunt; secundo quia v. seq. (ubi est apodosis, id est redditio et expositio huius sententiæ) ita explicatur, dum ait: *Labiis suis intelligitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos;* tertio idem liquet ex Sept. qui vertunt: *Argentum datum cum dolo tamquam testa reputatum: labia lævigata* (aliqui vertunt, *dolosa*) *occultant cor triste*, id est iratum et malignum, uti vertunt nonnulli. Sic *tristis* pro irato sumitur Eccli. 22. 27. ut ibidem pluribus ostendi: *Ad amicum*, ait, *si aperueris os triste*, id est si locutus fueris morose et iracunde, *non timeas: est enim concordatio.* Sensus est, q. d. Sicut argentum cum dolo, id est dolosum, puta adulterinum, cum scilicet datur scoria argenti pro argento, prima specie fallit: putatur enim esse argentum, cum sit scoria; at ubi propius inspicitur, apparet id quod est, scilicet scoria, ac tum vilescit instar testæ: sic pariter *labia lævigata*, id est blanda et subdola assentatorum, *occultant cor triste*, id est inimicum et malignum; at ubi inimicitiam et malignitatem celare non possunt, sed eam dicteriis et gestibus pandunt, illico proditur et reprobatur eorum dolus, adulatio et perversitas, quæ instar testæ ad lapides allisæ dissilit, diffringitur et evanescit. Hinc

Mystice Beda: *Quid*, ait, *per argentum sordidum, nisi scientia corrupta? et quid per vas fictile, nisi cor carneum designatur? quod cum de ipsa falsa scientia se ornare satagit, in sua locutione contra veritatem tumet, et magister erroris fit.*

Labiis suis intelligitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos.) Chald. *Et in interioribus suis reponit fraudulentiam.* Pro *intelligitur* hebr. est יתנכר *itnacher* a rad. נכר *nachar*, id est agnosci, intelligi; sed *itnacher* in *hitpael* est contrariæ significationis; significat enim *agnosci*, et *incognitum esse*, puta alium præ se ferre et simulare, id est, verbo aut factis ostendere se alium quam sit: utraque significatio huic loco congruit. Est enim antapodosis, id est redditio et explicatio parabolæ versus præcedentis, ut ibi dixi, q. d. Amicus falsus et dolosus, qui exterius se simulat amicum, cum in corde foveat odium et inimicitiam. hic labiis et loquela alium se simulat, quam revera sit, scilicet se esse amicum, cum revera sit inimicus et in corde tractet dolos, unde verbis suis blanditur et adulatur, ut odium simulato amore contegat: sed tandem ex iisdem labiis suis proditur et intelligitur quis et qualis sit, scilicet quod sit amicus fictus et verus inimicus: quia viri prudentes et solertes fictionem et simulationem facile deprehendunt ex signis. Vers. 24.

Signa hæc sunt primo, quod simulatores qui odium tegere student composita et exquisita quadam uti solent verborum mollitie et blanditie, ita ut plane appareat non esse veram, sed fictam et fucatam. Unde sequitur: *Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei.* Secundo, quia iidem solent esse inconstantes in verbis. Tertio, quia iidem in facie laudant, a tergo vituperant. Quarto, quia odium latens ita tegi nequit, quin subinde per amarulenta verba, nutus et gestus ebulliat et emicet. Quintum dant Septuag. cum vertunt: *Labiis omnia annuit inimicus, in corde autem suo fabricatur dolos.* Fictus enim amicus et adulator annuit omnibus dictis et factis amici; illa laudans et in cælum extollens, cum verus amicus laudanda moderate laudet, vituperanda vituperet, ac libere amicum sui vitii et erroris admoneat; denique omnia signa quæ adulatorem, produnt et dolosum amicum: omnis enim adulator fictus pictusque amicus est, ac verus inimicus. Vide Plutarch. de Differentiis adulatoris et amici.

Signa ficti amici. 1. 2. 3. 4. 5.

Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei: quoniam septem nequitiæ sunt in corde illius.) *Nequitiæ* hebr. תועבות *toebot*, id est abominationes, execrationes; Chald. *mala.* Pro *submiserit* hebr. est יחנן *iechannen*, id est gratiosam fecerit vocem suam; alii, *vocem dederit deprecantem veniam*, et pro gratia orantem. Radix enim חנן *chanan* significat gratificari, misereri, precari. Unde varii varie vertunt. Pagnin. *Quando extulerit orando vocem suam;* R. David: *Cum gratificavit vocem suam;* Tigur. *Quando voce sua benignus est;* Chald. *Si deprecatur voce sua:* Septuag. *Si te rogaverit voce magna;* S. Hieron. contra Ruffinum: *Si te rogaverit inimicus parcens* (forte precans) *voce magna.* Vers. 25.

Submiserit ergo non significat submisse in aurem susurrarit, modeste suggesserit et admonuerit, sed q. d. Quando submissa et delicata voce, velut humilis et supplex gratiam tuam captarit, aut pro erratis veniam poposcerit. Vox enim demissa, velut pudoris et humilitatis

iudex, solet esse gratiosa et grata, qualis est virginum et pœnitentium. Videtur enim præcipue loqui Salomon de amico ficto, qui aliquando fuit publicus inimicus, sed pœnitens ficte reconciliatus est, ita ut odium pristinum mente conservet. Huic enim nulla ratione credendum est, quia *septem*, id est multæ *nequitiæ in corde illius*, q. d. Odium latens in corde suggerit illi multiplices, imo omnes artes et technas quibus fraudulenter tibi noceat, teque supplantet. Alii, q. d. Odium est instar septem nequitiarum, quia omnes malitias et nocendi artes in se complectitur. Salomonem secutus Siracides c. 12. 10. *Non credas*, ait, *inimico tuo in æternum: et si humiliatus vadat curvus, adiice animum, et custodi te ab illo, etc.* Vide ibi dicta. Hugo per *septem nequitias* accipit illas de quibus Christus Lucæ 11. *Et assumit septem alios spiritus nequiores se.* Alii accipiunt septem vitia capitalia, q. d. Inimicus occultus ut odium suum in te expromat, advocabit septem vitia: superbiam, ut te deprimat; avaritiam, ut te bonis spoliet; iram, ut tecum rixetur; invidiam, ut tuæ prosperitati succenseat; luxuriam, ut tuæ uxoris et filiarum castitati insidietur; gulam, ut se tuis deliciis satiet; acediam, ut in tua necessitate pigrum et tardum ad succurrendum sese exhibeat.

Mystice Beda per inimicum dolosum accipit hæreticum: *Qui, ait, cum verba prædicationis suæ ficta humilitate submittit, corda innocentium et minus intelligentium demulcendo seducit.* Auctor vero Catenæ Græc. per inimicum accipit Satanam. Satanas, inquit, variis modis nos rogat, et ad peccatum provocat: modos namque immundos obscœnosque suggerit, diversasque voluptatum illecebras proponit; modo rursum cladis aut calamitatis cuiuspiam rumorem spargit: modo denique alia via in nos invadit: cui viriliter resistendum est, ut qui continuum et irrevocabile bellum adversum nos gerat, septemque, hoc est, omnis generis nequitiam in corde suo verset. Hæc ille.

Inimico id est gulæ, ne credas. Denique Cassianus collat. 5. cap. 25. per inimicum accipit gulam: « Si te rogaverit, inquit, inimicus magna voce, ne consenseris ei; septem enim sunt nequitiæ in anima eius, id est, si superatus gastrimargiæ spiritus cœperit tibi sua humiliatione blandiri, rogans quodammodo ut aliquid relaxans a cœpto fervore impertias ei, quod continentiæ modum, et mensuram iustæ districtionis excedat, ne resolvaris subiectione eius, nec arridente impugnationis securitate, qua videris paulisper a carnalibus incentivis factus quietior, ad pristinam remissionem, vel præteritas gulæ concupiscentias revertaris. Per hoc enim dicit spiritus ille quem viceras: Revertar in domum meam unde exivi. Et procedentes ex eo confestim septem spiritus vitiorum, erunt tibi acriores quam illa passio quæ in primordiis fuerat superata, quæ te mox ad deteriora pertrahent genera peccatorum. »

Vers. 26. QUI OPERIT ODIUM FRAUDULENTER, REVELABITUR MALITIA EIUS IN CONCILIO.) Hebr. *Operiet se odium in desolatione: manifesta erit malitia illius in concione;* Septuag. *Qui occultat inimicitiam, componit dolum; revelat autem sua peccata bene notus in confessionibus;* Symmach. *Qui occultat odium per captiones, revelabitur malitia eius in Ecclesia;* Vatabl. *Odium, quod abdit se in solitudine, revelari solet in cœtu.* Hinc patet in Septuag. Complut. ἐκκαλύπτει non recte verti, *celat, abscondit*, cum contrarie vertendum sit, *revelat, manifestat*, uti vertunt Vatican. Hebr. Symmach. et Noster. Pro *fraudulenter* hebr. est במשאון *bemasciaon*, id est *in deceptione*, a rad. נשא *nascia*, id est decepit; alii, *in desolatione*, a rad. שאה *sciaa*, id est desolavit; alii, *in obscuritate, occulte*; R. Salomon, *in tenebricosa vastitate*, q. d. Qui fraudes molitur in tenebris, revelabitur in pubblico conventu; R. Levi, *in vasta solitudine*, ubi fraus est secreta et nulli cognita.

Hucusque malitiam fraudulenti amici descripsit, nunc eiusdem pœnam adiungit, quod scilicet eius malitia, puta odium et fraus, sit revelanda publice in concilio, ibique damnanda et perenni probro notanda.

Nonnulli, ut Dionys. τὸ *concilio* per *s* scribunt, q. d. Per consilium, id est per prudentem inquisitionem poterit deprehendi fraus; sicut Iudas Machabæus et fratres eius sæpe deprehenderunt dolos suorum adversariorum, uti narratur in libris Machabæorum. Verum τὸ *concilio* scribendum est per *c*, ut patet ex Hebræo, Romano, Septuaginta, Symmacho et cæteris. Per *concilium* ergo accipe consessum iudicum et magistratus, item quemlibet seniorum aut populi cœtum, q. d. Fraudulentus celat suum odium et fraudes, putatque eas fore secretas; at sciat eas delatum iri ad iudices, ab eisque iusta pœna mulctandas. Item eas emanaturas ad cœtus populi, ut in iis ipse traducatur, fiatque omnium fabula et probrum. Omnes enim odere fraudes et fraudulentos, eosque e suo cœtu et republ. exturbandos censent. Nota est Dei vindicta iusta, qua punit fraudes et scelera occulta per publicam infamiam et pœnam, quam maxime expavescunt et horrent fraudulenti; optant enim sua probra tegi et latere. Hoc ergo est quod ait Christus Lucæ 12. 2. *Nihil opertum quod non reveletur, neque absconditum quod non sciatur*, tum hic sæpe, tum semper in futuro iudicio, præsertim extremo, in quo pudendæ fraudes et scelera a Christo toti mundo, id est omnibus Angelis et hominibus, promulgabuntur: quæ summa erit reproborum verecundia, ut optent dicantque *montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos*, Apoc. 6.

Vers. 27. QUI FODIT FOVEAM (Aquila et Symmach. διαφθοράν, id est *corruptelam, perniciem*) INCIDET IN EAM; ET QUI VOLVIT LAPIDEM, REVERTETUR AD EUM.) Τὸ *revertetur* aliqui referunt non ad lapidem, sed ad eum qui ipsum volvit, q. d. Sicut si quis lapidem e sublimi loco in alicuius verticem demittat, ac vicissim ipse e sublimi devolutus in eumdem lapidem incurrat, illidaturque: ita is qui e fastigio alicuius dignitatis ad quam evectus est, inferiores subditosve homines damno afficit, hanc mercedem refert, ut inde deiectus, eadem quæ aliis intulit, damna sufferre adigatur.

Verum τὸ *revertetur* referendum ad *lapidem*, non ad eum qui ipsum volvit, patet ex hebr. תשׁוב *tascub*, id est *revertetur*, quod est fœmininum, quod proinde cohæret cum אבן *eben*, id est lapide, pariter fœminino, non cum וגולל *vegolel*, id est *et qui volvit*, utpote masculino. Unde Sept. vertunt: *Qui volvit lapidem, super seipsum devolvit eum.* Ita Auctor Catenæ Græc. Sensus ergo est, q. d. Sicut fodiens foveam, ut capiat apros, lupos aliasque feras, sæpe ipse incautus in eamdem incidit; et sicut qui volvit lapidem per trochleas vel rotas, aut tigna rotunda in altum, sæpe casu incaute laxatis trochleis vel rotis, lapis revolvitur in rotantem, eumque qui volvit, atque ipsum lædit vel opprimit: sic pariter qui dolos alteri struit, ipse in similes, imo eosdem sæpe incidit, ut fraude sua, quam alteri machinatus est, ipse comprehendatur et pereat, uti Aman suspensus est in cruce quam paraverat Mardochæo, et Perillus offerens Phalaridi tyranno bovem æneum, ut igne subiecto in eo torreret homines, primus ab eodem in illum coniectus horrende mugiit. Unde Ovidius de Arte amandi:

Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
Torruit: infelix imbuit auctor opus.

Sic Abimelech, qui septuaginta fratres occidit super lapidem unum, ictu lapidis a muliere occisus est, Iudic. 9. 53. Hanc gnomen fuse explicui Eccli. 27. 28. quare hic plura non addam. Hoc est quod vulgo dicitur: *Damnosus aliis, damnosus est sibi.* Exemplum plane ad litteram est in Saule, qui persequens Davidem velut regni æmulum, eique tendens laqueos et foveas, in speluncam purgandi ventris causa ingressus, incidit in manus Davidis ibidem latentis, qui proinde præscidit oram chlamidis eius, sed vitæ pepercit, 1. Regum 24 v. 4. et seq. Ita S. Isidor. in 1. Reg. c. 17. Quare Davidi similibusque dolum et fraudem patientibus attribuas proverbium Arabum cent. 2. n. 60. *Sors super te cecidit, et sors tua est:* vel, ut alii magis apposite vertunt: *Sagitta contra te, sagitta tibi est*, q. d. Quod contra te afferebatur, id pro te est: suo inimicum iugulas gladio. Memorabile est quod in Vita S. Eli-

sabethæ reginæ Lusitaniæ legimus, famulum quemdam socio gratiam reginæ invidentem, illum apud regem accusasse de adulterio cum regina; quare regem iussisse fabris, ut quem postero mane primum ad illos mitteret, illico in ardentem fornacem conicerent. Misit ergo accusatum, at ille de more prius Sacram audivit, interim rex submisit accusatorem, ut videret an fabri iussa peregissent. At illi eum ut primo venientem in fornacem coniecerunt; quare in foveam, quam socio innocenti paraverat, iusta Dei vindicta ipsemet incidit. Plura talia exstant in Vitis Sanctorum.

Vers. 28. Lingua fallax non amat veritatem: et os lubricum operatur ruinas.) Hebr. *Lingua mendacii odiet contritionem sui*, vel *conterentem se*, *et os blandum faciet impulsionem*, id est impellet ad casum, id est *operatur ruinas*, ut vertit Noster. Pro *os lubricum* hebr. est חלק *chalac*, id est dispertitum, diffusum, glabrum, lubricum, leve, blandum; Aquila, Symmach. et Theodot. λεῖον, id est *lævigatum*; Syrus, *os eiectionis*; Vatabl. *Lingua fallax odit qui illam reprimit*, scilicet, confutando illam, convincendoque per contrariam veritatem, ut vertit Noster, Chald. et Septuag. Hebr. *contritio* alludit ad nucem: sicut enim cortex nucis frangendo conteritur, ut nucleus appareat et eximatur; sic fraudes dolosi confutando franguntur, ut latens sub eis veritas, id est vana falsitas et simulatio, appareat et deprehendatur.

Et os lubricum operatur ruinas.) q. d. Molles et leves homines, qui non amant veritatem, sed falsas suas laudes, quas os lubricum adulatorum eis instillat: hi utique per eas gravia sentient damna et ruinas, sicut qui per loca lubrica ambulat, sæpe cadit et ruit in lutum, saxa et fossas.

Per *os lubricum*, primo Lyran. et alii accipiunt os quod non servat secretum, sed illud lubrica garrulitate effutit et effundit; unde Septuag. vertunt, *os non tectum*, id est patens: hoc enim multis causa est damni et ruinæ, quasi Salomon hic duo vitia contraria notet et insectetur, q. d. Prava est lingua fallax, quæ scilicet machinatur occulte malum, sed exterius dolos suos celat, ut adversarium fallat, et incautum opprimat; prava, inquam, est, quia non amat, imo odit veritatem veramque sinceritatem et fidem: pravum pariter est *os lubricum*, quod scilicet nimis patulum est, omniaque secreta effutit; hoc enim sibi et aliis est causa ruinæ. Nec ergo dolosum silentium, nec nimia loquacitas laudanda, sed media virtutis via incedendum, ut nec per dolosum silentium veritatem abscondamus, nec per garrulitatem arcana pandamus, sed dicamus veritatem quæ sine noxa dici potest, taceamus vero secreta quæ noxam afferre queunt.

Secundo, alii per *os lubricum* accipiunt os varium et inconstans, quod nunc asserit rem, nunc negat. Unde Chald. vertit *os bifidum* vel *bipartitum*; hoc enim lubricum est instar anguillæ, ut, si illud in assertione sua tenere et comprehendere velis, lubricando elabatur, alia et alia, imo contraria asserendo. Hoc multos simplices, qui ei credunt, agit in ruinam. Unde Septuag. vertunt: *Os autem patens facit inconstantiam.*

A Tertio, noster Salazar per *os lubricum*, sive lene et molle, æque ac per *linguam fallacem*, accipit os et linguam adulatoris, q. d. Adulator, qui adulando fallit et multa mentitur, odit fugitque rigidum et austerum veritatis amatorem, qui eius falsas adulationes redarguit et refutat; amat vero et sequitur homines molles et lentos, qui suis laudibus licet falsis mirifice delectantur, iuxta illud B. Petri Chrysologi: *Vitiis semper serviunt blandimenta, lenocinantur dulcia; virtutibus vero austera et fortia sunt amica.* Talis fuit indoles S. August. qui de se ita scribit lib. 9. de Trinit. *Magis optabo a quolibet reprehendi, quam ab adulatore laudari: nullus enim reprehensor formidandus est amatori veritatis.*

Quarto et genuine, *os lubricum*, id est blandum et blanditiis fallens, ac lingua fallax est os et lingua dolosi, qui dolose odium in corde tegit, ac ore simulat amicitiam. De doloso enim egit a versu 18. huc usque. Huius enim blanditiæ instar olei lubrici illabuntur in mentes audientium, easque inungunt, deliniunt et fallunt. Sensus ergo est, q.
B d. Lingua mendax dolosi odit eos qui dolos ipsius detegunt, et veram eius inimicitiam pandunt: is enim ore suo lubrico, id est blando et simulato, non aliud quærit quam per blanditias hasce dolose operari aliorum ruinam, sed revera magis operatur suam ipsius propriam.

Hæc gnome ergo duo significat: primo, dolosi ingenium, quod amet dolos et fraudes, fugiatque eos qui illos detegunt; secundo, eiusdem damnum et pœnam. Aut potius duo eius damna repræsentat: prius, quod suis mendaciis obscuret perdatque veritatem, sinceritatem et fidem: posterius, quod sua lubricitate et blandiloquentia instar serpentis aut veneni melliti illabens in animos hominum, eos secum agat in ruinam.

Ubi nota cum Iansen. τὸ *operatur ruinas* posse accipi, vel de ruinis aliorum quibus dolos struit, vel de ruinis sui ipsius. Priori modo sensus erit: Lingua mendax non amat veritatem ipsam convincentem et redarguentem, sed non obstante veritatis reprehensione, os quod blanditiis verbo-
C rumque lenociniis decipere conatur, pergit homines impellere in perditionem, ac in mala deiicere. Posteriori modo sensus erit: Lingua mendax, vel homo qui delectatur lingua mendaci, non amat veritatem quæ mendacium detegit et reprehendit, ideoque os tale fallax operatur sibi ipsi perditionem, et in multa mala præcipitationem. Qui sensus præcedentibus magis convenit, ut hactenus per aliquot versus semper sermo fuerit de linguæ fallacis, ac ad decipiendum compositæ vitiis ac pœna: de vitiis enim egit a versu 18. usque ad vers. 27. de pœna vers. 27. et hoc 28.

Septuaginta *os lubricum* vocant *os patens*, id est omnibus apertum, obvium, amabile, blandum: *Os patens*, inquiunt, facit ἀκαταστασίαν, id est seditionem, inconstantiam, tumultum, confusionem, turbatum rerum ordinem, hoc est *ruinam*, ut vertit Noster; et Chald. *os lubricum* vocat *os bifidum*, quia partitum in odium et amorem; corde enim odium celat, ore amorem præ se fert; unde præsenti blanditur, absenti maledicit. Dolosus ergo duplex habet os, ideoque bifidum.

Digitized by Google

CAPUT VICESIMUMSEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Non gloriandum in crastinum : ne teipsum laudaveris; ira stulti intolerabilis: manifesta correptio melior amore abscondito : vulnera diligentis præstant osculis adulantis: anima saturata fastidit mel : vicinus præstat amico remoto: spondens pro extraneo capiat ab eo pignus: benedicens voce grandi similis maledicenti: litigiosa mulier similis tecto perstillanti: vir acuit amicum: corda patent prudentibus: oculi insatiabiles: homo probatur ore laudantis : stultus contusus manet stultus. Vers. 23. ad finem capitis laudat artem pastoritiam, eiusque frugalitatem.

1. **N**e glorieris in crastinum, ignorans quid superventura pariat dies. 2. Laudet te alienus, et non os tuum :
extraneus, et non labia tua. 3. Grave est saxum, et onerosa arena: sed ira stulti utroque gravior. 4. Ira
non habet misericordiam, nec erumpens furor: et impetum concitati ferre quis poterit? 5. Melior est ma-
nifesta correptio , quam amor absconditus. 6. Meliora sunt vulnera diligentis , quam fraudulenta oscula odientis.
7. Anima saturata calcabit favum : et anima esuriens etiam amarum pro dulci sumet. 8. Sicut avis transmigrans
de nido suo , sic vir qui derelinquit locum suum. 9. Unguento et variis odoribus delectatur cor : et bonis amici
consiliis anima dulcoratur. 10. Amicum tuum, et amicum patris tui ne dimiseris: et domum fratris tui ne ingre-
diaris in die afflictionis tuæ. Melior est vicinus iuxta, quam frater procul. 11. Stude sapientiæ, fili mi, et lætifica
cor meum: ut possis exprobranti respondere sermonem. 12. Astutus videns malum, absconditus est: parvuli trans-
euntes sustinuerunt dispendia. 13. Tolle vestimentum eius, qui spopondit pro extraneo : et pro alienis , aufer ei
pignus. 14. Qui benedicit proximo suo voce grandi, de nocte consurgens maledicenti similis erit. 15. Tecta per-
stillantia in die frigoris, et litigiosa mulier comparantur: 16. Qui retinet eam, quasi qui ventum teneat, et oleum
dexteræ suæ vocabit. 17. Ferrum ferro exacuitur, et homo exacuit faciem amici sui. 18. Qui servat ficum , co-
medet fructus eius: et qui custos est domini sui, glorificabitur. 19. Quomodo in aquis resplendent vultus prospi-
cientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus. 20. Infernus et perditio nunquam implentur : similiter
et oculi hominum insatiabiles. 21. Quomodo probatur in conflatorio argentum, et in fornace aurum: sic probatur
homo ore laudantis. Cor iniqui inquirit mala, cor autem rectum inquirit scientiam. 22. Si contuderis stultum in
pila quasi ptisanas feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia eius. 23. Diligenter agnosce vultum pecoris
tui, tuosque greges considera: 24. Non enim habebis iugiter potestatem: sed corona tribuetur in generationem
et generationem. 25. Aperta sunt prata, et apparuerunt herbæ virentes, et collecta sunt fœna de montibus. 26.
Agni ad vestimentum tuum: et hœdi, ad agri pretium. 27. Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, et in neces-
saria domus tuæ, et ad victum ancillis tuis.

Vers. 1. **N**e glorieris in crastinum, ignorans (quia ignoras) quid superventura pariat dies) Hebr. *Ne te laudes in crastinum; quia non scis quid paritura vel generatura sit dies*, scilicet superventura, id est crastina, vel etiam hodierna, ut vertit Chald. *Nescis*, ait, *quid paritura sit hodierna dies ;* Septuag. *Ne glorieris ob futura in crastinum , vel de iis quæ ad diem crastinum exspectantur : nescis enim quid superventura paritura sit dies. Crastinum* significat quodlibet futurum in Scriptura per synecdochen, q. d. Ne glorieris de futuris dicendo v. g. Cras convivabimur, cras ibo ad nuptias : cras fiam consul, doctor , canonicus , senator . episcopus , viceres , etc. cras ædificabo palatium, emam vineam , plantabo paradisum, etc. cras fundabo hospitale , erigam collegium . instituam academiam : quia nescis *quid pariet,* id est afferet dies crastina , imo hodierna. Nescis enim an cras, an ve- B spere vives, nescis an eadem tibi tunc mens erit, quæ modo est , nescis an eadem occasio faciendi tunc erit , quæ nunc est. Vetat ergo hæc gnome nimiam fiduciam futurorum, utpote incertorum, ac proinde ne quis differat in futurum bona opera quæ mente destinavit : sed illico ea exsequatur, ne postea ea exsequi nequeat.

Ubi nota : Tempus dicitur parere metaphorice. quia edit in lucem futura, eaque facit præsentia ; et metonymice, quia profert causas secundas , quæ novas res pariunt et causant ; et quia servit Deo Deique ordinationi , quæ id quod mente concepit et decrevit, stato tempore edit et promit , q. d. Non hoc fiet quod tu concipis , nec quod fatum decrevit , sed id proferet dies quod est a Deo conceptum. Proprie autem quæ casu et fortuito fiunt, dicuntur generari a tempore ; quia tempus , quod , ut ait Aristot. est numerus motus primi mobilis , ex hoc motu adducit varias combinationes stellarum , ventorum , qualitatum

A aliarumque causarum secundarum , quarum causalis occursus et concursus causa est eventuum fortuitorum et contingentium : casus ergo et fortuna sunt partus temporis.

Huic gnomæ affinis est illa Ben Sira in fine Alphabeti Gnome.
secundi : *Ne te cruciet ærumna diei crastini , quia nescis quid paritura sit dies.* Et illa Horatii :

Quis scit an adiiciant hodiernæ crastina summæ
Tempora dii superi?

Et illa Propertii :

Forsitan includet crastina fata dies.
Omnem crede diem tibi diluxisse supremum :

Et illa Comici :

Nescis quid serus vesper vehat,
Longa dies crastina, vive hodie :

B Et illa Ovidii lib. 3. de Arte amandi :

Utendum est ætate, cito pede labitur ætas :
Nec bona tam sequitur, quam bona prima fuit.

Et illa Virgil. 3. Georgic.

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Et illa Senecæ l. de Brevitate vitæ c. 7. *Præcipitat quisque vitam suam, et futuri desiderio laborat, præsentium tædio. At ille qui nullum non tempus in usus suos confert , qui omnes dies tamquam vitam ordinat, nec optat crastinum , nec timet. Quid enim est quod iam ulla hora novæ voluptatis possit offerre? Omnia vota ad satietatem percepta sunt , de cætero sors fortuna ut volet ordinet; vita iam in tuto est. Huic adiici potest , detrahi nihil , et adiici sic. sicut aliquis ventre admodum saturo iam , ac pleno, aliquid cibi nec desiderat, nec capit.* Idem epist. 4. ad Lucilium : *Magna vitæ pars elabitur male agentibus , maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quem mihi dabis ; qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem*

Digitized by Google

æstimet? qui intelligat se quotidie mori? in hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus; magna pars eius iam præteriit. quidquid ætatis retro est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere, sic fiet ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt, tempus tantum nostrum est. Idem: *Omnes*, ait, *vitam differentes incerta mors præveniet. Omnis igitur dies tamquam ultimus ordinandus est.*

Inspice imaginem temporis cum hoc lemmate: *Quid longa speras? breve est quidquid hic vides.* Sublimius Psaltes Psalm. 94. 8. *Hodie*, ait, *si vocem eius* (Domini) *audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Ex quo τὸ *hodie* urget Apost. Hebr. 3. 13. *Adhortamini*, ait, *vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur.* Planius et plenius S. Iacobus c. 4. 13. hanc Salomonis gnomen ceu paraphrastes explicat dicens: *Ecce nunc qui dicitis: Hodie aut crastino ibimus in illam civitatem, et faciemus ibi quidem annum, et mercabimur, et lucrum faciemus; qui ignoratis quid erit in crastino. Quæ est enim vita vestra? vapor est ad modicum parens, et deinceps exterminabitur.* Ubi plura hac de re dixi. Qui ergo sapis, vive hodie, cras forsan moriture.

Vers. 2. LAUDET TE ALIENUS, ET NON OS TUUM: EXTRANEUS, ET NON LABIA TUA.) Septuag. *Laudet te vicinus, et non os tuum: alienus, et non labia tua*; S. August. tr. 36. et 58. in Ioan. *Non te laudet os tuum, sed laudet te os proximi tui. Alienus* hebr. זר *zar* vocatur exterus, puta qui est alterius cognationis, aut familiæ et domus, aut civitatis, aut gentis, aut fidei et religionis, quales Iudæis erant Gentiles, qui proinde vocabantur זרים *zarim*, id est alieni et alienigenæ. Idem vocatur נכרי *nochri*, id est incognitus, extraneus. Quare *nochri* proprie non significat hostem vel inimicum, sed ad eum extendi potest, quia hostis est summe alienus, et quia hostes Iudæorum erant Gentiles, qui erant alienigenæ. Hoc ipso enim que nati erant ex Esau, Ismael aliisque gentibus, non ex Abraham, Isaac et Iacob, ex quibus prognati erant Iudæi, trahebant quasi ab ipsa prosapia et parentibus alienationem, et quasi naturale odium Iudæorum: uti etiamnum nonnullas gentes ab ipso ortu naturaliter quasi certis aliis quibusdam adversari, et quasi nasci inimicas conspicimus.

Laus propria sordet. Sensus ergo est, q. d. Non decet te laudare temetipsum, sed digna laude gerere, quæ suo splendore alios, præsertim extraneos compellant ad te laudandum, non quod laudem hanc quæras et intendas, sed quod laus ex virtute etiam eo qui laudatur ignorante, imo invito, naturaliter quasi emanet et resultet; propria enim virtutis dos est laus, iuxta illud Socratis apud Stobæum serm. 1. *Thus diis, laus vero bonis viris debetur.* Et illud: *Virtus laudata crescit.* Et illud S. Basil. apud Anton. in Melissa p. 1. 61. *Præcipuum beneficium est in rebus honestis laudari; laus enim parit æmulationem, æmulatio virtutem, virtus felicitatem, quæ supremum et finis est omnium quæ desiderantur, et quo omnis viri boni motus refertur.* Igitur sinas te laudari non a tuis cognatis, amicis, domesticis, sed ab alienis et extraneis, atque quo magis alieni a te fuerint, eo maior erit laus, si te laudent. Unde summa est laus, quæ ab inimicis alicui tribuitur. Illi enim non spe, non adulatione, non amicitia, sed veritate et magnitudine virtutum moventur ad te laudandum: laus ergo ab inimico extorta est pura.

Ratio a priori. Ratio a priori huius sententiæ est, quod seipsum laudare sit vanum, superbum et stultum. Hæc enim laus procedit a philautia, qua quis uti nimis amat, sic et nimis laudat se ipsum. Amor enim proprius hominem excæcat, ut omnia sua, licet prava vel parva, æstimet bona vel magna. Externi autem qui nullam habent nobiscum coniunctionem, purius et sincerius de nostris rebus et factis iudicant. Unde eorum iudicium et laus vel vituperium verius est.

Gnomæ. Ita censent omnes sapientes fideles et profani; fideles, ut S. Paulus, qui coactus suas laudes recensere ut suum apostolatum tueretur: *Factus sum*, ait, *insipiens, vos me coegistis; ego enim a vobis debui commendari*, 2. Cor. 12. 11. et Christus: *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum: alius est qui testimonium perhibet de me*, Ioan. 5. 31. S. Chrys. hom. 5. de laudibus Pauli: *Extremæ*, ait, *dementiæ est nulla imminente necessitate, et necessitate violenta propriis laudibus velle decorari.*

Lucas medicus vir disertissimus, cum orationem apud Alphonsum Aragonum regem eloquentissimam habuisset, eumque exquisitis et heroicis laudibus extulisset, rex hæc audiens dixisse fertur: *Si vera sunt, Luca, quæ de me prædicas, Deo optimo maximo gratias ago; sin aliter, vera ut isthæc faciat oro atque obsecro.* Innuens maxime decere reges ut laudibus dignos ubique se præbeant. Ita Panorm. libr. 1. de Reb. gest. Alphon.

Agesilaus rex dictitabat sibi iucundum esse ab hostibus laudari, qui non verentur vituperare si quid ipsis displiceat. Tales enim si quid laudant, iudicio laudant, non metu, aut adulatione. Ita Plutarch. in Lacon. Themistius apud Stobæum: *Nulla*, ait, *narratio tam odiosa est quam sui ipsius encomium.* Hinc illud vulgo tritum: *In ore proprio laus sordet.* Et illud Zenodoti: *Te ipsam laudes, mulier, sicut Astydamas*, quod usurpans Iulianus ep. ad S. Basilium: *Laudavi meipsum*, ait, *ut Astydamas.* Plinius Iunior l. 1. ep. 8. ad Saturninum: *Id quod magnificum referente alio fuisset*, ait, *ipso qui gesserat recensente vanescit.* Causam subiicit: *Hi qui benefacta sua verbis adornant; non ideo prædicare quæ fecerint, sed ut prædicarentur fecisse creduntur.* Cuidam apud Lysandrum iactanti quod ipsum et laudibus eveheret, et adversus obtrectantes tueretur: *Duo*, ait, *sunt boves ruri, et tacentibus ambobus tamen certo novi uter sit ignavus, uter ad laborem strenuus.* Sensit veram virtutem non egere laudibus humanis, cum ipsa secum ducat suam laudem ac decus. Cæterum qui nihil gerunt præclari, his opus est præconibus. Ita Plutarch. in Laconicis. *Exempla.*

Cum Pescennio Nigro Imper. creato quidam Panegyricum recitare vellet, Imperator dixisse fertur: « Scribe laudes Marii, vel Annibalis, vel alicuius ducis optimi vita functi, et dic quid ille fecerit, ut eum nos imitemur. Nam viventes laudare irrisio est, maxime Imperatores a quibus speratur, qui timentur, qui præstare publice possunt, qui possunt necare, qui proscribere; se autem vivum placere velle, mortuum etiam laudari. » Ita Ælius Spartianus in eius Vita.

Huius sententiæ veritatem pulchro galli et vulpis apologo, bellis similitudinibus variegato, oculis subiicit Cyrill. l. 2. Apol. moral. c. 28. cui titulus: *Contra eos qui se ipsos commendant: Gallus*, ait, *positus iuxta corvum, cum intelligendi lumine et pennarum specie ventosa superbia non parum esset inflatus, et erecto polimito collo sua se cœpit cantatione laudare, dixitque: O quantus in cælo est fons sapientiæ, ac vena splendoris, et ars primaria venustatis, quandoquidem nobis terrigenis tanta pulchritudinis et intelligentiæ dona tradiderit? Cui erudite corvus sic respondit: Cara quidem est intelligentia, et est iucunda venustas; sed optima est sapientia, sine qua, aut sibi non sunt, aut nihil sunt omnia. A sapientioribus autem nostris audivi quod luce lucem perdere, virtutemque virtute, maximæ sit dementiæ. Utique etiam laude laudationem amittere idipsum est. Nimirum ab Aristotele laus definitur esse sermo illucidans virtutis magnitudinem; unde nec minima virtus est, imo maximum vitium, laudare seipsum Dicentes enim se esse sapientes, facti sunt stulti* (Rom. 1. 22.) *Verumtamen sapiens, dum laudatur in facie, flagellatur in mente* Deinde id ipsum ratione a priori demonstrat: *Virtus enim vera, ut virgo pudicissima, sine rubore se videri non patitur, et quasi stella rutilans ab apparente sole absconditur, et veluti chrysoprasius splendens in tenebris, ita erubescens laus in lumine occultatur. Igitur qui seipsum commendat, se vituperat, quia laus eius vitium generat, dum sine splendore virtutis ac castitatis, hunc informem esse demonstrat. Verum si hoc aure intelligentiæ percepisti, scriptum est* (Ioannis capite 8. *Ratio a priori.*

versu 13.) *Tu testimonium de te ipso perhibes, ac testimonium tuum non est verum. Atque in communi mundi lege pro se nemo suscipitur, eo quod linguæ libra privati amoris ad se pondus attrahit. Est ergo laus propria dedecus, quia lingua sibi testis non suscipitur, aut mentitur. Quin et illud nos approbat, quod exaltat, hoc autem est laudum fugitiva humilitas* (Matth. 23. 12.) *Qui enim se humiliat, exaltabitur. Humilitas enim per semitam mundialis confusionis atque caliginis in finem luciditatis adducit.* Denique novo dilemmate idipsum evincit, eoque gnomen Salomonis elucidat: *Sed ad quid te laudas? certe si notus es, agis superfluum; si non notus, memento quod latere desiderat vera virtus. Verum nec tempus laudandi quemquam est, donec vivit; nam commendatio vera non præterit, quam possessæ virtutis æternitas stabilivit Laudet ergo te os alienum* (Prov. 27. 2.) *accuset te os tuum, humilitatis te approbet virtus, dies te commendet ultimus et æternus. Quibus auditis, gallus, quia se laudaverat, erubuit.*

Vers. 3. GRAVE EST SAXUM, ET ONEROSA ARENA: ET IRA STULTI UTROQUE GRAVIOR.) *Gravior*, id est molestior, magis premens et affligens, portatu et toleratu difficilior. Gravitas enim proprie est corporum, metaphorice vero, cum ad animum transfertur, significat molestiam, afflictionem, cruciatum. Hebr. *Gravitas lapidis, et pondus* (vel elevatio aut cumulus) *arenæ, et ira stulti gravior est præ utrisque.* Septuag. *Gravis est lapis, et vix portabilis arena, sed ira stulti utroque est gravior.*

Primo, R. Salomon *iram stulti* accipit non passivam quam ipse in se habeat, sed activam, quam ipse scilicet excitet et causet in Deo, q. d. Ira Dei, quam sua stultitia, id est impietate, ciet et provocat stultus, id est impius, gravior est quovis saxo et arena: quia ipse eamdem Dei iram et vindictam non tantum in se et suos, sed et in totam remp. imo in totum universum redundare facit. Subinde enim Deus totum populum castigat ob scelus unius stulti et impii, ut castigavit sacrilegium Achan prosternendo castra tota Israelis, Iosue 7. 13. Verum alii passim accipiunt iram stulti passivam, quæ scilicet sit et resideat in ipso stulto. Unde

Secundo, Lyran. exponit iram stulti gravem et importabilem esse ipsi stulto et cæteris stultis, non autem sapientibus, q. d. Gravissimum sane ad portandum est saxum, et arenæ etiam pondus minime leve, sed tamen hæc duo stultus aliquis viribus pollens levare poterit; at ira stulti longe gravior ac onerosior est: illius enim pondus nullus stultus sustinere potest.

Rursum ira stulti gravior est saxo et arena, quia homo insipiens nec magnam aliquam instar saxi ac vehementem indignationem, nec leviores ac crebros iracundiæ motus (qui sunt instar arenæ minutæ) perferre potest.

Ira stulti intolerabilis, cur? Causa I. Tertio et genuine, q. d. Ira stulti gravior est saxo et cumulo arenæ, ac utroque onerosior et importabilior sapienti, multis de causis. Prima est, quia onus saxi et arenæ corpus gravat; ira vero mentem sapientis premit et degravat. Maiora autem et magis sensibilia sunt onera quæ mentem, quam quæ corpus affligunt.

II. Secunda, saxum et arena dorso imposita a sapiente deponi et excuti possunt; at ira stulti nequaquam. Nam ut ait Auctor Catenæ Græcor. stultus iratus se furore incensum non animadvertit, atque ita ut animum ab ira se vocet, furoremque comprimat non laborat; imo eum amat et fovet. Credit enim se prudentem et intelligentem esse, adeoque iuste insanire: hunc ergo stulti furorem in se concitatum patiatur sapiens oportet.

III. Tertia, quod saxa et arenæ arte et instrumentis allevari possunt, puta curru, equo, mulo vectari queunt; at stulti ira nulla re naturali (sed sola Dei illuminatione et gratia) non dico tolli, sed nec minui potest, præsertim quia stultus iram habet pro ratione, putatque se iuste et cum ratione irasci. Quocirca a nullo se moneri, doceri aut mitigari patitur, sed plane iram suam explere satagit; quare iracunda, contumeliosa, indigna dicit et agit, quibus quoslibet ferit et sauciat, premit et opprimit, nec pacari aut teneri se sinit. An non hic gravior et molestior est saxo et arena quantumlibet gravi? stultus enim suas iras ferre et moderari nequit, sed iis totum se obrui sinit, ac se captivum dat et mancipat, uti fecit Nabal, qui stulta indignatione oppressus mortuus est, 1. Reg. 25. Eadem deinde premit et opprimit alios, in quos ipsam effundit.

IV. Quartam suggerit versio Septuag. *Et vix portabilis arena*, q. d. Arena portari nequit, nec elevata et constipata, uti aliqui ex Hebr. vertunt, utpote nimis densa, onerosa et gravis; nec divisa et minuta, quia grana arenæ minuta, manibus quis complecti et stringere nequit, quin plurima per digitos elabantur. Sic pariter ira stulti si elevata sit et exaggerata, idest si prodeat ex magno animi tumore et fastu, tam intolerabilis et insuperabilis est, quam insuperabilis est eiusdem fastus; sin parva et instar arenæ minuta sit, pariter intolerabilis est, quia instar arenæ est plurima et innumera: ob quaslibet enim causas minimas stultus irascitur, imo sine causa indignatur, vociferatur, rixatur, verberat, et pugnas ciet. Quis talem ferat? unde sequitur: *Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor; et impetum concitati spiritus ferre quis poterit?* Ira ergo stulti gravior est saxo, quia irrationabilis, quia impetuosa et immodica, quia implacabilis, et sedari nequit; cum sapientis ira sit rationabilis, moderata, placabilis, iuxta illud Ovidii:

Quo quisque est maior, magis est placabilis ira:
Et faciles animos mens generosa capit.

V Quinta est, quod gravitas saxi et arenæ natura sua feratur quidem ad centrum terræ, sed ab extrema terræ superficie, eiusque gravitate inhibeatur et sistatur, ut in ea conquiescat: at stulti ira reipsa tendit, multosque secum ducit ad ipsum terræ centrum, puta ad gehennam et ad æternos ignes. Unde Salomonem secutus Siracides c. 22. 17. *Super plumbum*, ait, *quid gravabitur? et quod illi aliud nomen quam fatuus? Arenam, et salem, et massam ferri facilius est ferre, quam hominem imprudentem et fatuum et impium.*

Mystice Beda: « Grave admodum est, ait, vel uno aliquo crimine capitali, quasi vasti cuiusdam saxi pondere premi, vel quasi glareis arenæ, innumeris peccatis levioribus onerari; sed utroque gravior est ira stulti. Quia nimirum hæc, quo certius quam sint mala patescunt, eo acrius animum compungunt: ira vero, quia non corporale, sed spirituale est vitium, quo minus deprehenditur, eo amplius gravat; unde non absolute iram, sed iram stulti dixit. Nam sapientes quomodo actus suos ac sermones, ita mentis quoque motus solerter examinare et castigare satagunt. »

Bedam secutus Dionys. clarius idipsum explicat, dum ait: Grave est saxum, ut lapis molaris, quodcumque mortale peccatum, quod suo mox pondere trahit ad aliud, et impœnitentem præcipitat in gehennam: *Et onerosa arena*, conglutinata, seu multiplicata, vel venialium multitudo; sed ira stulti, id est hominis vitiosi, utpote ira per vitium, non per zelum, utroque est gravior ad portandum hominibus, nisi sapientibus ac perfectis. Multis enim mortalibus peccatis, non omnibus, ira est gravior, coram Deo atque hominibus. Hæc Dionys.

Vers. 4. IRA NON HABET MISERICORDIAM, NEC ERUMPENS FUROR; ET IMPETUM CONCITATI SPIRITUS FERRE QUIS POTERIT?) Hebr. *Crudelitas indignationis et inundatio nasi* (id est iræ. hæc enim in naso ardente se ostendit), *et quis stabit ad faciem zeli?* Pro *zeli* hebr. est קנאה *kina*, id est zelus, item æmulatio, invidia, zelotypia. Sept. *Crudelis est indignatio et acuta ira, sed nihil sustinet zelus;* Chald. *Crudelitas est indignatio et inundatio iræ, sed quis stabit coram zelo?* S. Hieron. contra Ruffinum, *sed zelus impatiens est;* Scholiast. *sed zelus utrisque difficilior.*

Primo, aliqui hæc referunt ad iram stulti, quæ præcessit, q. d. Ira stulti non flectitur ullis monitis vel precibus, quæ eum ad misericordiam moveant, nec furor eius erumpens et sæviens: quis enim ferre queat impetum furoris eius, sive spiritus eius furentis? qui instar spiritus et venti validissimi, sua vi et violentia omnia perflat et sternit, nec a quoquam teneri aut cohiberi potest.

Secundo, alii hic tres iræ gradus notari putant; gradatim enim ira increscit: primo enim est ira, quæ quamdiu durat, expers est misericordiæ, capax tamen adhuc rationis, ita ut homo maneat compos sui; secundo, ira increscens fit furor, ut iam homo sui et rationis sit impos, et agatur furore, furatque et sæviat velut insanus; tertio, ira et furor fit zelus, cum non tantum corpus et rationem, sed et ipsum spiritum occupat; fitque impetus concitati spiritus, ut vertit Noster, cum scilicet spiritus iratus et furens omnes animæ corporisque vires inflammat, easque convertit et traducit ad sumendam vindictam, qualis est ira Luciferi et dæmonum, damnatorum et desperatorum.

Tertio, alii verisimilius putant hic zelum, id est invidiam, componi, opponi et anteponi iræ et furori. Hebræi enim non distinguunt iram a furore, sed tantum iram, sive nasum, id est indignationem, opponunt zelo sive invidiæ, quam Noster vocat *impetum concitati spiritus*, q. d. Gravis et portatu difficilis est ira et excandescentia, cum erumpit et sævit ac longe gravior et portatu difficilior est zelus sive invidia; ira enim cito transit instar venti et flammæ, ut ait Poeta: *Ira furor brevis est;* at livor et invidia sedem figunt in anima quam occupant, totumque concitant spiritum ad nocendum ei cui invident; quare difficulter eradicari possunt. Unde Pagnin. vertit: *Crudelitas est in ira, et impetus in furore, et quis stabit coram invidia?* et Vatabl. *Crudelis est ira, et impetuosa iracundia* (vel *inundatio*, id est impetus convenit *iracundiæ*) *at quis consistet ante invidiam?* q. d. *Invidiæ non possumus resistere, quamvis iræ possimus et homini iracundo.* Unde Cassin. coll. 18. cap. ult. de invidia hanc gnomen exponens: *Nam usque adeo*, ait, *incurabilis est ista pernicies ut blandimentis exasperetur, inflatur obsequiis, muneribus irritatur, quia, ut idem Salomon ait, nihil sustinet zelus. Quanto enim amplius alius aut humilitatis subiectione, aut patientiæ virtute, aut munificentiæ laude profecerit, tanto ille maioribus invidiæ stimulis incitatur, qui non nisi ruinam aut mortem eius, cui invidet, concupiscit.* Probat id exemplo filiorum Iacob Iosepho fratri invidentium: *Denique illorum undecim Patriarcharum zelus, in tantum nulla obnoxii fratris subiectione potuit deliniri, ut de his Scriptura commemoret: Invidebant autem ei fratres sui, eo quod diligeret eum pater suus, et non poterant ei loqui quidquam pacificum; donec zelus eorum, qui nulla germani obsequentis atque subiecti sustinuit blandimenta, mortem eius cupiens, vix posset venditionis fraternæ crimine satiari. Cunctis ergo vitiis perniciosiorem atque ad purgandum difficiliorem esse constat invidiam, quæ ipsis remediis, quibus reliqua exstinguuntur, accenditur.*

Posset quoque per קִנְאָה *kina*, id est zelus, accipi zelotypia; hæc enim est fervor, culmen et summitas zeli. Unde videmus maritos zelotypos uxorum suarum, ex zelo fieri maniacos et insanos; zelotypiam enim hanc statam et permanentem nemo cohibere, nemo vincere, nemo sustinere potest. Ita Auctor Caten. Græc. Unde Chald. *Quis stabit coram zelo?* et Septuag. *Nihil sustinet zelus.* Vide de vi zelotypiæ dicta c. 6. 34. Huc facit illud S. Chrysost. lib. de Virginit. *Nihil ab hoc zelo hominem potest abducere, sed omni vel commodorum cura, vel incommodorum sollicitudine violentior ista procella est. Etenim ea morbi istius insania est, ut neque sumpto de eo supplicio, a quo læsus sit, dolorem æger abiiciat. Itaque multi adultero sæpe sublato neque iram, neque angorem tolerare potuerunt. Sunt etiam qui uxore iugulata iidem manserint vel maiore rogo consumpti.* Idem etiam hom. 38. in Genes. sic habet: *Qui zelotypia laborant, et bonum pacis amittunt, turbas et fluctus sibi quotidie excogitant, nullamque voluptatem habere possunt, interno bello omnia confundente, multamque amaritudinem eis invehente.*

Adde, invidiam et zelum esse potentiorem ira et furore, quia zelus utitur ira, eaque velut cote se exacuit. Unde Nazianz. or. 1. in laud. S. Athan. *Iram*, ait, *zelus exacuit*, q. d. Naturalem ipsius iræ aciem zelus elimat et acuit, adeoque coram zelo qui iram distringit, eamque ignit, ut ignitus effulguret, imo fulminet, nullus immunis tutusque consistere potest.

Parallelæ huic sensui sunt gnomæ sapientum quas citat Anton. in Meliss. p. 1. c. 61. et Maxim. ser. 54. S. Basilii: *Nullus affectus perniciosior animis hominum innascitur, quam invidia; nam ut ærugo ferrum, sic invidia quam inficit animam consumit.* S. Gregor. Nazianz. *Utinam pereat ex hominibus invidia, habentium se consumptio et affectorum ærugo! sola inter affectus iniustissima, simul et iustissima: iniustissima, quia præclaris omnibus molesta est; iustissima, quia lædit eos a quibus fovetur.* Socratis: *Invidia est serra animæ.* Cleobuli: *Duo maxime sunt cavenda, amicorum invidia et inimicorum insidiæ.* S. Chrysost. *O invidia mortis radix, multiplex morbe, cordis acutissime clave! Quis enim clavus acutissimus tam pungit, quam invidia cor occupatum vulnerat?* Quocirca Euripides in Phœnices: *Invidia*, ait, *dea est pessima et iniustissima, malisque gaudet, et bonis tristatur.* Et Palladas apud Stobæum ser. 38. exclamat: *O maximam invidiæ improbitatem! invidus odit fortunatum, quem Deus amat. Adeo stolide et per invidiam errat; manifeste enim contra Deum ipsum pugnat, maximam iram ex invidia recipiens. Amandus est enim quem Deus amat.* — Gnomæ de vi invidiæ.

Quocirca Abbas Pastor in Vitis Patr. l. 5. libello 10. n. 45. dicebat: *Non habites in loco ubi vides aliquos habentes adversus te zelum; quia ibi non proficies.* Cæteri quoque sapientes docent prudentis esse studiose fugere invidiam et invidos quoad licet, non ita iram et iratos; quia invidia vix superari potest, et declinari a præsente nequit.

Denique hebr. *kina*, id est zelus, posset hic generatim accipi tam de bono, qui in obiectum bonum, quam de malo, qui in malum rapitur, ut significetur vis et violentia zeli cuiuslibet esse potentior et efficacior ira ac furore, q. d. Sæva et violenta est ira furibunda, at sævior et violentior est zelus; hic enim omnes obices disiicit vel transcendit, nihilque ei resistere valet, uti Apostoli zelo Dei armati, subiugarunt orbem Christo, et Elias zelo Dei ignitus vicit iras Iezabelis et exercitum Baalitarum. Unde Eliseus ei in cælum rapto succlamavit: *Pater mi, currus Israel et auriga eius*, 4. Reg. 2. 12. Mathathias, eiusque filius Iudas Machabæus, hoc zelo instructus, parva manu vicit iras Antiochi, eiusque ingentes debellavit exercitus. Aristonymus in diatribis: *Invidia*, ait, *tamquam malus demagogus honestis actionibus obsistit.* Iosephus in opere de captivitate: *Nihil*, inquit, *inter omnia bona tam firmum est, quod invidiæ perpetuo resistat.* — Vis zeli quanta.

Præclare sanctus Ambrosius in Psal. 118. *Angeli quoque*, inquit, *sine zelo nihil sunt, et substantiæ suæ amittunt prærogativam, nisi eam zeli ardore sustentent.* Unde Psaltes Psalm. capite 103. vers. 4. *Qui facit angelos suos spiritus et ministros suos flammam ignis;* et inferius: *Ipse Deus Pater ait: Zelans zelabo Ierusalem zelo magno; quia Deus magnus, ideo et zelus magnus est, et pro uniuscuiusque potentiæ qualitate, ita et zelus aut mediocris aut magnus est; zelo vindicatur Ierusalem, zelo Ecclesia congregatur, zelo fides acquiritur, zelo pudicitia possidetur. Dominus quoque Iesus ait: Zelus domus tuæ comedit me, increpans Iudæos, quod domum orationis fecerint speluncam latronum et domum negotiationis.* Et nonnullis interiectis explicans illud Cant. 8. 6 *Fortis ut mors dilectio, dura ut infernus æmulatio. Durus*, ait, *zelus, quem vitæ huius nulla vincit illecebra. Durus sicut inferi, per quem peccato morimur ut vivamus Deo.* Et S. Chrysost. homil. 52. in Acta de zeloso ita loquitur: *Qui igne Christi captus fuerit, talis fit qualis esset homo solus super terram habitans; adeo nihil curæ est ei gloria et ignominia, tentationes autem sic contemnit; et flagella, et carceres, quasi in alieno corpore pateretur, vel quemadmodum si adamantinum possideret corpus. Quæ autem suavia sunt in hac vita, ita ridet et non sentit, sicut nos ipsi mortui corpora mortua. Et sicut muscæ in medium flammæ non incidunt, sed fugiunt; ita et affectiones illos accedere non audent.* — Angelos facit zelus.

Zelus enim est instar ignis qui omnia devorat, et in se transmutat. Unde Christus de hoc zelo loquens: *Ignem*, ait, *veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?* Lucæ 12. 49. Audiant Christiani S. August. tr. 10. in Ioan. *Unumquemque Christianum zelus domus Dei comedat. Verbi gratia, vides fratrem currere ad theatrum, prohibe, mone, contristare, si zelus domus Dei comedit te. Vides alios currere et inebriari velle, et hoc velle in locis sanctis quod nusquam decet, prohibe quos potes, terre quos potes, quibus potes blandire, noli quiescere. Tamen, si amicus est admoneatur leniter; uxor est, severissime refrænetur; ancilla est, etiam verberibus compescatur. Fac quidquid pro persona potes.* Hunc zelum charitatis ostendit Christus apparens Carpo, ut illi zelum iræ et indignationis excuteret: *Feri*, ait, *me: paratus enim sum rursum salutis hominum causa mortem perpeti; mihique hoc pergratum est, dum alii homines non peccent;* uti refert S. Dionys. epist. 8. ad Demophilum.

Vers. 5. MELIOR EST MANIFESTA CORREPTIO, QUAM AMOR ABSCONDITUS.) Septuag. *Meliores correptiones manifestæ, quam abscondita amicitia;* Auctor. lib. de Amicitia apud S. August. *Meliores sunt correptiones, quam tacita amicitia;* id est, quæ lapsus amici tacet et dissimulat, nec eos corripit et castigat. *Manifesta correptio* non est publica, sed aperta et libera; opponitur enim occultæ, quæ fit in corde, vel a tergo eius qui reprehenditur.

Quæres, quisnam *amor absconditus*? Primo, Auctor Catenæ Græcorum respondet esse amorem fictum et simulatum; unde hunc versum nectens sequenti, sic utrumque ex Septuag. vertit et explicat: Melior est aperta reprehensio, quam simulata amicitia; sicut maiorem quoque fidem et benevolentiam testantur amici vulnera, quam voluntaria oscula inimici. Nam cum ex amore illud se facere confingat, neque tamen faciat (siquidem ex animo non amat, sed odio habet) fœde contra amicitiæ leges peccat. Alius ibidem: Utiliores sunt, ait, amicorum correptiones, et manifesta eorum vulnera qui peccata palam arguunt, quam illorum oscula et adulationes, qui illa dissimulant et tegunt. Nam cum placere et prodesse hac ratione velint, magis obsunt. Hæc Auctor Catenæ.

Secundo, Beda, et Salon. amorem absconditum censent esse amorem venereum; hic enim præ sui turpitudine ex pudore quærit latebras in quibus se abscondat, q. d. *Multo melius est aliquem, ut corrigatur, manifeste increpare, quam studio simul peccandi occulte diligere.* Aut, q. d. Longe satius est palam corripi, id est vexari, verberari, necari ob studium virtutis, v. g. castitatis, quam occulte mala perpetrare, v. g. fornicari. Sic Susanna maluit periculo calumniæ et lapidationis se exponere, quam fornicari cum senibus, Daniel. 13. Et Ioseph maluit longum pati carcerem, quam heræ amoribus consentire, Gen. 39.

Tertio, Lyran. et Dionys. Amor absconditus, inquiunt, est amor habitualis, qui in actum non exit, q. d. Præstat actus charitatis, qualis est correptio fraterna, habitui charitatis otioso, qui nihil operatur.

Quarto, Aben Ezra: Amor absconditus, inquit, est correptio occulta, q. d. Utilior est correptio publica correptione privata et occulta. In publica enim correptus pudore suffunditur, et vitium emendat, verum sæpe contrarium accidit. Ex publica enim correptione potentes et magnanimi gravius irritantur, et in odium corripientis exardescunt, quia vident se infamari; quare ut suam famam et decus tueantur, peccatum suum defendunt, in eoque se obfirmant.

Quinto, et genuine: *Amor absconditus* est amor delicatus et pusillanimis, qui in corde se abscondit, nec audet amicum errantem corripere ex verecundia, vel ne eum contristet; quomodo matres sæpe amore fœmineo omnia indulgent filiis, nec audent eos peccantes reprehendere. Ita R. Levi, Iansen. et alii passim. Sensus ergo est: Amor qui se prodit corripiendo vitia amici, præstat amori abscondito, id est latenti, qui se non prodit, nec vitia carpit sed dissimulat, vel etiam ea tegit et abscondit: prior enim est amor masculeus, cordatus, efficax; posterior est fœmineus, abiectus, iners et inutilis; qua de causa etiam correptio quæ ab inimico manat, utilior est, quam amor amici absconditus et vitia dissimulans; ille enim vitia emendat, hic dissimulat, abscondit et fovet. Quare Plutarch. in Moral. *Quemadmodum Telephus*, ait, *quoniam carebat amico, coactus est ab hoste petere remedium ad medelam vulneris; ita qui non habent liberos amicos, a quibus admoneantur, sæpenumero ab inimicis audiunt sua vitia.* Unde pro *amor absconditus*, hebr. est מסתרת mesutteret, quod si alio puncto legas מסתרת mesatteret, idem est quod *amor abscondens*, scilicet amici vitia. Imo Baynus τὸ *absconditus* accipit pro *abscondens*. Sic Psalm. 67. 17. vocantur *montes coagulati*, id est coagulantes. Et Iob. 20. 16. *Tenebræ absconditæ*, id est, quæ res celant et abscondunt.

Significat ergo hæc gnome veri amoris et amicitiæ esse, corripere vitia amici; hoc enim exigit charitas, et lex correptionis fraternæ sancita a Christo, imo ab ipsa indole et natura amoris et charitatis, Matth. 18. 15. *Si peccaverit*, ait, *in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum: si te audierit, lucratus eris fratrem tuum.* Et Ecclesiast. cap. 19. 13. *Corripe*, ait, *amicum, ne forte non intellexerit, et dicat: Non feci: aut si fecerit, ne iterum addat facere. Corripe ex amore, non ex rancore*, ait S. Augustinus.

Amicus corripiat amicum peccantem.

Audi Auctorem lib. de Amicitia c. 27. apud S. August. tom. 4. hunc locum ex S. Ambr. elucidantem: « Non solum arguendi sunt amici, sed, si opus fuerit, obiurgandi. Obiurgandus est amicus, si veritatem aspernatur et obsequiis atque blanditiis in crimen appellatur; sed monitio acerbitate, obiurgatio contumelia careat. Ambrosius; Si quid vitii in amico deprehenderis, corripe occulte; si te non audierit, corripe palam. Sunt enim bonæ correptiones, et plerumque meliores quam tacitæ amicitiæ. Et si lædi se putet amicus, tu tamen corripe. Tolerabiliora enim sunt amici vulnera, quam adulantium oscula. »

Præclare sanctus Augustinus epist. 4. ad Bonifacium: « Molestus, ait, est medicus furenti phrenetico, et pater indisciplinato filio; ille ligando, iste cædendo; sed ambo diligendo. Si autem istos negligant, et perire permittant, ista potius mansuetudo falsa, crudelitas est. Si enim equus et mulus, quibus non est intellectus, morsibus calcibusque resistunt hominibus, a quibus eorum curanda vulnera contrectantur, et cum inter dentes eorum et calces sæpe homines periclitentur, aliquando verentur, non tamen eos deserunt, donec per dolores et molestias medicinales revocent ad salutem: quanto magis homo ab homine, frater a fratre, ne in æternum pereat, non est deserendus, qui correctus intelligere potest quantum sibi præstatur beneficium, quando persecutionem perpeti querebatur. »

Quocirca Clemens Alex. l. 1. Pædagog. cap. 25. « Reprehensio, ait, est velut quædam chirurgia animæ. Admonitio est veluti quædam diæta ægrotantis animæ. » Clemens vero Roman. lib. 2. Constit. Apost. cap. 45. « Tu igitur, ait, uti clemens medicus peccatores omnes cura, utens accommodatis ad salutem medicamentis, non modo secando, urendo, novaculam adhibendo, sed etiam alligando, exsiccando, iniiciendo medicamenta lenia, cicatricem obducentia, emolliendo sermonibus consolatoriis. Si vulnus altum fuerit, reficito suavi unguento, ut repletum reliquis partibus æquetur: si sordes collegerit, novacula purgato, hoc est sermone ad incidendum idoneo: si intumuerit, id aeri collyrio complanato; hoc est iudicii minis: si serpat, cauterio cohibeto, tabemque excidito ieiunii acrimonia. » Clemens.

Idem censuere Philosophi. Diogenes Cynicus dicere solebat non tantum fidis amicis, sed etiam acribus inimicis opus esse, eo quod illi nos admoneant, hi vero nostros errores, vitæque nostræ flagitia reprehendant atque castigent. Ita Laert. l. 6.

Memorabile et imitabile est quod subiicio. Demades orator cum vidisset Philippum regem, largius potum, cum amicis saltasse per mediam captivorum turbam, eisque pe-

tulanter exprobrasse suam calamitatem, libere dixit: *Cum, o rex, fortuna tibi Agamemnonis personam imposuerit, non pudet te factis agere Thersiten?* En vox potum regem in diversum vitæ genus immutavit.

Vers. 6. MELIORA SUNT VULNERA DILIGENTIS, QUAM FRAUDULENTA OSCULA ODIENTIS.) Hebræus: *Fidelia vulnera diligentis, et suppliciter adulantia oscula odientis.* Ubi licet non sit expresse τὸ *quam*, quæ est nota comparationis, tamen tacite intelligitur. Est enim antithesis qua opponuntur et præponuntur vulnera diligentis osculis odientis, eo quod illa sint fidelia et sincera, hæc adulantia et ficta. Quis enim non videt fidelia meliora esse simulatis et fictis? unde Septuaginta comparationem hanc exprimentes vertunt: *Fideliora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici;* et Chald. *Pulchra* vel *placida sunt vulnera diligentis, mala oscula odientis.* Quis enim bonum, imo pulchrum non præferat malo?

Huic affine est proverbium Arabicum: *Inimicitia sapientis præstat amicitia stulti;* illa enim corripit et emendat, hæc blanditur et perdit: *Quare inimicus sapiens præstat amico stulto.* Et illud Catonis apud Cicer. l. de Amicitia: *Multo melius de quibusdam acerbi inimici merentur, quam amici illi qui dulces videntur.* Porro sanctus Augustinus tract. 6. in Ioannem: *Habeamus,* ait, *veram pacem cum proximis, habeamus pacem columbinam; osculantur enim se columbæ, osculantur et corvi. In columbis vera pax, in corvis falsa pax, quia osculantur et laniant.*

Pro *fraudulenta*, hebr. נעתרות *nataroth*, quod Chaldæus vertit, *mala;* Septuaginta, *spontanea*, id est amica, benevola; Tigurin. *coacta;* Aben Ezra et Vatabl. *conferta, densa, spissa;* solent enim ficti iterare et densare oscula; Pagninus et Caietanus, *multa;* Symmach. *turbata:* optime Aquila, *supplicantia*, id est, suppliciter blandientia, orantia et adulantia. Radix enim עתר *athar* significat supplicare, orare, dissuaviari, sive suavibus verbis blandiri, ut quid impetres.

Sensus est clarus; probat enim id quod dixit v. præc. manifestam correptionem esse bonam, imo meliorem amore abscondito, ex eo quod meliora sint vulnera amantis, quam oscula odientis. Significat ergo quod sicut odium habet oscula amara, ita ex adverso amor habet vulnera suavia et dulcia. Talia sunt vulnera mortificationis et chatitatis se vel suos mortificantis. *Meliora* ergo, id est mitiora et suaviora non solum quia charitas vulnerat ut medeatur ægris, sed quia sua dulcedine involuta leniter et suaviter ferit; illa enim procedunt ex amore, hæc ex rancore et odio; illa sanant, ac proinde non tam vulnera sunt quam pharmaca, hæc seducunt, ac in laqueos et exitium inducunt; illa fidelia sunt et sincera, hæc fucata et fraudulenta: illa manant ex studio salvandi, hæc ex animo decipiendi et perdendi. Vulnera amantis hebr. vocantur *fidelia;* tum quia sincera sunt, non proditoria; tum quia ex fidelitate et fideli amore manant; tum quia ad fidelem finem diriguntur, ut scilicet amicus corripiatur et malis subducatur, ait R. Levi; tum quia fidem in amico excitant, ut is se amanti, esto vulneranti, tuto et secure credere et committere possit, ait Baynus; tum denique *fidelia*, id est firma et valida, quia eum qui castigatione indiget, publice vulnerant et contundunt, ut emendetur, ait Aben Ezra.

Per vulnera intellige correptionem severam, quæ animam percellit et sauciat, atque castigationem etiam seriam, qua cum opus est corpus verberetur, flagelletur et cruentetur.

Porro vulnera infidelia vocant medici, ut Galenus, et ex eo Celsus libr. 4. ea quæ curant quidem morbum, sed partem incisam lædunt, v. g. dum ita vena inciditur, ut nervus lædatur: fidelia vero, quæ ita temperata sunt, ut curent, non lædant, quæ scilicet non penetrant intima: sed cutem tantum aperiunt, ut carnem putridam eximant, integram vero non tangant, q. d. Correptiones quas amans amato ad eius bonum puta ad vitiorum emendationem, exhibere tenetur, vulnera esse debent vitium tangentia et eximentia, non famam lædentia, ac proinde non

A iniuriosa, non iracunda, non exprobrantia, non conviciantia: hæc enim plagas veteres non curant, sed novas infligunt. Nam, ut ait S. Isidor. lib. 3. de Summo bono c. 91. *Qui delinquentem superbo vel iniurioso animo corripit, non emendat, sed percutit.* Unde Chaldæus vertit: *Pulchra* vel *placida sunt vulnera amici*, tum quia placent correpto, cum oscula fraudulenti summe displiceant; tum quia eius animam serenant, placant, componunt ad modestiam, gravitatem omneque decus et virtutem: sic pulchra sunt vulnera quæ miles recipit ab hoste, dum fortiter cum eo cominus decertat: hæc enim vulnera sunt notæ et signa eius fortitudinis et generosæ dimicationis. Pulchriora sunt vulnera Martyrum, de quibus Poeta:

Pulchramque petunt per vulnera mortem.

Hæc enim Martyres velut coronæ et laureæ triumphales ornant. Unde S. August. l. de Conflictu vitiorum: *Genus,* ait, *quoddam martyrii est non ignobile, reprehendentes æquanimiter ferre.* Sicut ergo corpora Martyrum gloriosa in cælo, servabunt vulnerum suorum vibices et cicaB trices, quasi tesseras suæ passionis, martyrii et triumphi (uti eadem de causa Christus servabit suas) ut eas in omne ævum Domino, Angelis et Beatis gloriose ostentent: sic pariter qui correptiones, increpationes et castigationes ceu vulnera humiliter, patienter et amanter suscipiunt, hi pulchras illarum vibices et notas martyrii æmulas, gloriose in die iudicii toti mundo ostentabunt.

Ex adverso fraudulenta oscula inimici sunt osculanti probrosa, osculato noxia et exitialia, de quibus Clemens l. 2. Pædag. c. 9. *Est aliud,* ait, *quoddam osculum incestum, veneno plenum, sanctitatem simulans. An nescitis quod etiam phalangia si ore tantum tangant, graves dolores hominibus afferant?* Phalangium est genus aranearum, quod si vel leviter carnem tangat, venenum instillat, et per membra dispergit, quod graviter ea cruciat. Idem facit qui dolose osculatur amicum. Fraudulentum fuit osculum Iudæ quo prodidit Christum, de quo S. Ambros. in cap. 22. Lucæ ad illa verba: *Iuda osculo Filium hominis tradis?* Sic subnectit: *Amoris pignore vulnus inC figis? charitatis officio sanguinem fundis et pacis instrumento mortem irrogas? servus dominum, discipulus prodis magistrum, electus auctorem? Hoc est illud: Utiliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.* Idem S. Ambros. lib. 1. Offic. c. 34. *Benevolentia,* ait, *gladium iracundiæ extorquere consuevit. Benevolentia facit ut amici vulnera utilia magis quam voluntaria inimici oscula sint,* etc. *Simul advertimus etiam correptiones in amicitia gratas esse, quæ aculeos habent, dolorem non habent. Compungimur enim censoriis sermonibus, sed benevolentiæ delectamur sedulitate.*

Porro hæc gnome variis particularibus casibus aptari potest: primo, pueris et discipulis, q. d. Meliora sunt verbera patris et magistri filios vel discipulos peccantes castigantis, quam oscula sociorum illos seducentium. Quocirca in Belgio parentes et magistri honestiores ita instituunt filios et discipulos, ut postquam ab iis vapularint, iubeant eos manum patris vel magistri qui eos flagellavit, D aut etiam ferulam vel virgas ipsas, quibus flagellati sunt, osculari, ut hoc modo ostendant sese humiliter et amanter castigationem velut disciplinam paternam suscipere, omnemque rancorem ex animo deponere, imo patri gratias agere, quod hanc eis errati sui medicinam salubrem propinarit. Imitantur hi S. August. cuius teste Dion. hoc loco, ista est vox: « Si me posses docere quod nescio, non solum verbis reprehendentem, sed et pugnis cædentem, deberem patientissime sustinere. »

Rursum hæc gnome competit amico corrigenti lapsum vel errorem amici, uti S. Augustin. correxit sententiam S. Hieronymi, putantis S. Paulum non vere sed simulate reprehendisse S. Petrum, Galat. 2. Hinc ipse epist. 19. ad S. Hieronymum: « Nescio, inquit, utrum Christianæ amicitiæ putandæ sunt, in quibus magis valet vulgare proverbium: Obsequium amicos, veritas odium parit; quam Ecclesiasticum: Fideliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici. »

Fraudulentum pariter fuit osculum Ioab 2. Reg. c. 20. v. 9. quo osculans Amasam ei dixit: *Salve, mi frater; et tenuit manu dextera mentum Amasæ*, et *percussit eum in latere, et effudit intestina eius in terram.* His dolosis osculis meliora erant vulnera Pauli, incestuosum tradentis Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus esset in die Domini, 1. Corint. 5.

Audi S. Chrysost. homil. de reprehensionibus ferendis et conversione S. Pauli: « Sane inimicum ne laudantem quidem probo, amicum vero etiam reprehendentem amplector. Ille etsi me osculetur insuavis est, hic etsi vulneret amabilis; illius osculum suspicione plenum est, huius vulnus medicamenti vim habet. Propter hoc dicit quidam: Fideliora sunt vulnera amici, quam blanda oscula inimici. Quid dicit? vulnera amicorum fideliora dicit; non enim ad naturam eorum quæ fiunt, sed potius ad affectionem eorum qui faciunt, attendit. Vis discere quomodo fideliora sunt vulnera amici, etc.? Osculatus est Dominum Iudas; sed osculo suo prodidit venenum, quod habebat os eius, malitiaque impleta erat lingua eius. Paulus vulneravit eum qui apud Corinthios scortatus fuerat, sed salvavit, etc. »

Secundo, hæc gnome aptari potest reis qui a iudicibus et magistratu puniuntur, puta flagellantur vel capite mulctantur, q. d. Meliora et fideliora sunt vulnera inflicta reo a iudice quam oscula fraudulentorum qui eos ad scelus illexerunt; vulnera enim hæc procedunt ex amore iustitiæ, quo iudex reum amat, ideoque iuste plectit, ne deinceps peccet: et ex amore reipubl. ut cæteri timore similis pœnæ a peccatis abstineant, itaque respubl. in pace et iustitia degat.

Unde S. August. epist. 48. ad Vincentium, ex hoc loco et similibus docet charitati Christianæ non repugnare, sed consentaneum esse, ut principes cogant hæreticos redire ad fidem orthodoxam, propositis pœnis non tantum confiscationis bonorum, sed et capitis vitæque: « Non omnis, inquit, qui parcit amicus est, neque omnis qui verberat inimicus: meliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici; melius est cum severitate diligere, quam cum lenitate decipere. Et qui phreneticum ligat, et qui lethargicum excitat, ambobus molestus, ambos amat. Quis nos potest amplius amare quam Deus? et tamen nos non solum docere suaviter, verum etiam salubriter terrere non cessat, fomentis lenibus, quibus consolatur, sæpe etiam mordacissimum tribulationis medicamentum adiungens. » Idem etiam contra litteras Petiliani: « Malim, ait, me obiurgatione misericordi sanari, quam blanda adulatione, tamquam mihi caput ungatur, decipi atque perverti: meliora enim sunt vulnera amici quam voluntaria oscula inimici. » Porro verba hæc S. August. translata sunt in ius canonicum, et habentur 5. q. 5. c. 2. in princip. et 23. q. 4. c. *nimium*.

Tertio, hæc gnome aptari potest quibusvis fidelibus, quos Deus castigat per tribulationes famis, morbi, belli, persecutionum, etc. Hæc enim vulnera sunt pharmaca, imo philtra Dei, quæ Deus ex amore summo nobis propinat, ut a carne, mundo et peccatis ad se, id est ad spiritum, virtutem et cælum traducat, et cum caro, mundus et dæmon illecebris suis velut fallacibus osculis nos decipiant, et in interitum ducant. Unde S. Chrysostomus hom. iam citata, vulnera a Deo Adæ inflicta opponens blandis diaboli osculis, quibus per serpentem Adamum seduxit: « Verum inquiramus, ait, quomodo hoc dictum non solum in hominibus, sed et in Deo et diabolo habeat locum. Ille enim amicus, hic inimicus; ille salvator et curam nostri gerens, hic inimicus et deceptor. Et hic quidem aliquando dedit osculum, ille vero vulnus inflixit. Et quomodo hic osculatus est, et ille vulneravit? Hic quidem dixit: Eritis sicut dii; ille autem: Terra es, et in terram abibis. Uter igitur magis profuit, hicne qui dixit: Eritis sicut dii; an ille qui dixit: Terra es, et in terram abibis? Ille mortem interminatus est, hic immortalitatem promisit. Atqui hic qui immortalitatem pollicitus est, e paradiso eiecit; ille vero qui mortem comminatus est, in cælum invexit. Vides quomodo fideliora vulnera amici, quam blanda oscula inimici? » Subiicit deinde: « Proinde hoc primum declarare volui, quod gratiam habeam his qui me arguunt. Amici enim sive iuste sive iniuste arguunt, non approbare volunt, sed hoc faciunt ut emendent; inimici autem etsi iuste reprehendunt, hoc tamen agunt, non ut corrigant, sed ut exsibilent: sicut et illi dum laudant, hoc unum spectant ut meliorem reddant, et hi dum laudant, student quomodo supplantare possint. »

Quarto, hæc gnome aptari potest prædicatoribus veris severe in vitia detonantibus, et falsis qui vitiis potentum adulantur. Unde Philo Carpathius in c. 6. Cantic. *Nec durum*, inquit, *illi est asperius increpari, modo id Domino placiturum intelligat; unde Salomon: Meliora sunt verbera diligentis, quam fraudulenta oscula inimici; hæc enim ad salutem perennem feriunt, illa miserrime occidunt. Utinam ab his verberibus assidue cæderetur sponsa Christi* (scilicet Ecclesia) *non enim tot* (*heu miseri!*) *Christiani quotidie per assentationes prædicantium miserrime perirent!* Et post nonnulla eos qui hæc vulnera ex amore auditoribus infligunt, ita condecorat: *Hi sunt qui sanctissime cædunt, et saluberrime vulnerant, et ab his cupiant peccatores sibi vulnus infligi, et ab his velle curari: ab his enim satius est ad tempus occidi, quam ab adulatoribus ad gehennam exosculari.*

Et S. Ambros. in Psal. 118. octon. 5. « Nos quoque, ait, vulnus confitemur, cum prædicamus Christum crucifixum; sed bonus odor sumus Deo, etc. Hoc vulnere Ecclesia vulneratur, cum Salvatoris sui prædicat mortem; sed hoc vulnus est charitatis. Denique, qui non credit negat, qui diligit confitetur. Manichæus negat, Christianus fatetur; et ideo scriptum est: Utiliora vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici. Pulchre ergo dicit Ecclesia: Quia vulnerata charitate ego sum. Nudemus membra nostra bono vulneri; nudemus sagittæ electæ. Sagitta hæc Christus est, qui dicit: Posuit me sicut sagittam electam. Bonum est ergo hac vulnerari sagitta. » Ac deinde hæc vulnera adaptat Martyribus: « Non omnes, ait, possunt dicere, quia vulnerati sunt dilectione. Dicebant Apostoli, cum pro Christo lapidarentur, et Christum prædicarent. Dicebat Paulus, cum ter virgis cæderetur, et die ac nocte Christum adorandum Gentibus disputaret. Dicunt hoc Martyres, qui vulnerantur pro Christo, et quia vulnerari pro eius meruerunt nomine, plus diligunt. »

Mystice, idem S. Ambros. in Psal. 118. octon. 18. in fin. per *vulnera* accipit mortificationem carnis, quam fidelis amore Christi sibi infligit, quæ melior est blanditiis quibus caro dolose nobis adulatur.

ANIMA SATURATA CALCABIT FAVUM, ET ANIMA ESURIENS ETIAM AMARUM PRO DULCI SUMET.) Hebr. *Et animæ famelicæ omne amarum dulce*; Septuag. *Anima quæ in saturitate est favis illudit, egenti etiam amara dulcia videntur*; Cassianus collat. 12. cap. 14. et 15. legit, *animæ esurienti*; Chald. *Et animæ esurienti quidquid amarum est, dulce est*; Syrus: *Animæ esurienti etiam amara dulcia erunt.* Vers. 7

Grammatice, sive in cortice litteræ, hæc gnome significatur saturitatem parere ciborum fastidium; famem vero afferre saporem et delectationem; qui enim satur est, fastidit omnes cibos etiam delicatissimos; qui vero esurit, omnes cibos quantumvis insulsos vel amaros, iudicat suaves et gratos. Unde illud: *Optimum cibi condimentum est fames, potionis sitis.* Et illud: *Fames efficit, ut crudæ fabæ saccharum sapiant; præter seipsam edulcorat omnia fames.* Et illud Lucii: *Copia rerum fastidium parit.* Hinc Secrates in multam vesperam inambulans ante fores, rogatus quid ageret? *Paro*, inquit, *condimentum in cœnam.* Fames dulcorat cibum.

Parabolice vero, et præcipue sub hoc cortice et grammatico litteræ sensu, hæc parabola significatur, primo, quantum distet, imo præstet paupertas divitiis, ac inopia opibus et rerum copia. Divites enim, cum omnibus abundent, semperque sint saturi, etiam delicatissimos cibos

fastidiunt, semper aliquid quærentes quod appetitum excitet, et palato sapiat. Pauperes vero qui multam sæpe esuriem patiuntur, raroque plenum habent ventrem, etiam siccum panem ac puram aquam avidissime et cum voluptate sumunt, quæque aliis insipida sunt et insuavia, illis optime sapiunt. *Quæ prius nolebat tangere anima mea, nunc præ angustia cibi mei sunt*, ait Iob cap. 6. v. 7. Huc facit proverbium Arabum: *Omni calceo calceatur nudipes*, q. d. Pauper defectu meliorum, vilioribus quibusque contentus est et gaudet.

Exempla. Exempla clara subiicio. Ptolemæus Lagi filius, cum peregranti Ægyptum comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, negavit ullum cibum umquam sibi visum suaviorem. Aderat enim optimum condimentum fames. Ita Cicero lib. 5. Tusc. quæst.

Darius in fuga cum aquam turbidam et cadaveribus inquinatam bibisset, negavit umquam se bibisse iucundius. Numquam autem vel perraro sitiens biberat. Ita Cicero l. 5. Tuscul.

Artaxerxes, cum in fuga quadam direpto illius commeatu, aridis ficis et hordeaceo pane vesceretur: *Dii boni*, ait, *eiusmodi voluptatis hactenus inexpertus fui*. Ita Plutarchus in Reg. et Imper. apophth. Artaxerxi iam siti deficienti Peribarzanes eunuchus, cum aliud non liceret, a rustico quopiam sordidum utrem detulit, putris aquæ cotilas octo continentem; eam aquam cum rex ebibisset, se numquam vinum potasse iucundius, nec ullam aquam quamvis purissimam, sibi visam suaviorem confessus est.

Voluptas non in satie sed in fame. Secundo, voluptatem consistere non in rerum abundantia et saturitate, sed fame et desiderio. Sicut enim saturitas nauseam, sic fames et desiderium pariunt voluptatem, cum quis re desiderata fruitur; desiderium enim omnia facit sapida et dulcia. Quocirca bona huius vitæ magis æstimantur ab hominibus ex appetitu et desiderio ipsorum, quam ex rebus ipsis. Sæpe enim videmus nos aliquid vehementer appetere, et ut illud assequamur omnem laborem parvipendere, ac mire gaudere dum illud adipiscimur; at vero ubi, desiderio expleto, re illa saturi sumus, parvi illam pendere, et tandem fastidire. Docet hoc præclare S. Chrysost. hom. « Quod nemo læditur nisi a seipso: A prudentibus, ait, ita definitur, quia hæc sit sola voluptas cum quis desideriis suis fruitur. Uti vero frui desideriis non potest, dum vel ægritudo non sinit, vel satietas ipsa desiderari non facit quæ onerosa efficit abundantia, sine dubio et voluptas in eis pariter et iucunditas perit. Denique considera ægros qui fastidio perurgentur, quomodo, quamvis suaves eis et lauti apponantur cibi, horrori tamen eos magis accipiunt, quam voluptati. Sic ergo, cum per abundantiam cupiditas fuerit exstincta, pariter et voluptas ac iucunditas perimitur, quia non tam ciborum gratia, quam desiderii gignit satisfactio voluptatem. Unde et sapiens quis, atque in horum disciplina philosophari bene sciens, aiebat: Anima in satietate posita favis illudit; ostendens etiam ipse, quia voluptas non in natura, ut diximus, ciborum, sed in desiderii vigore consistit. » Probat deinde eleganter idipsum ex petra, quæ percussa a Mose Hebræis sitientibus in deserto aquam ad potum dedit, Psal. 80. « Propter hoc et Propheta mirabilia enarrans, quæ in Ægypto gesta sunt, quæque in eremo, inter cætera etiam hoc dicit: De petra melle saturavit eos. Equidem nusquam invenimus mel fluxisse de saxo, quid ergo est quod dixit? Quoniam quidem post multam itineris defatigationem et laborem, sitientes aquis frigidis e saxo fluentibus fruebantur, easque multo cum desiderio hauriebant. Hoc ipso ergo quod dulcissime et desiderabiliter potandi cupiditas explebatur, aquas illas mel appellavit, non quod natura aquarum fuerit commutata, sed quod dulcedo poculi instar mellis sitientibus et desiderantibus obtineret dulcorem. »

Idem locum habet in rebus spiritualibus. Multi enim ex continua pia lectione et quotidiana confessione, communione, sacrificio, horis, etc. saturitatem quamdam, et ex ea tædium nauseamque concipiunt, quibus remedium hoc dat Cassianus, ut quotidie famem et desiderium rerum spiritualium, licet earumdem, excitent, quasi prima hæc, nova et hactenus inaudita eis foret pia lectio, collocutio, communio, iuxta illud Thomæ Theodidacti lib. 4. de Imitatione Christi c. 2. « Ita magnum, ait, novum et iucundum tibi videri debet, cum celebras, aut Missam audis, ac si eodem die Christus primum in uterum Virginis descendens homo factus esset, aut in cruce pendens pro salute hominum pateretur et moreretur. » Sed audi Abbatem Nesterotem apud Cassian. collat. 14. c. 13. « Illud omni observantia custodire te convenit, ut etiamsi ea quæ optime nosti forte audieris in collatione proferri; non ex hoc quod tibi iam nota sint aspernanter fastidioseque suscipias; sed ea cordi tuo illa aviditate commendes, qua debent desiderabilia salutis verba vel auribus nostris indesinenter infundi, vel de nostro iugiter ore proferri. Evidens namque est tepidæ ac superbæ mentis indicium, si verborum salutarium medicinam, quamvis studio nimiæ assiduitatis ingestam, fastidiose negligenterque suscipiat. Anima enim, quæ in satietate est, favis illudit: animæ autem egenti etiam amara dulcia videntur. »

Hinc Abbas Chæremon collat. 12. c. 6. propendenti ad perfectionem quotidie acuendum eius desiderium esse docet. « Nam, ait, quem semel eius desiderium accenderit, famem, sitim, vigilias, nuditatem, cunctos labores corporis non solum patienter, verum etiam libenter sustinere compellit. Vir enim in laboribus laborat sibi, et vim facit perditioni suæ; » Et iterum: « Animæ autem egenti etiam amara dulcia videntur. Alias namque non possunt desideria præsentium rerum reprimi vel avelli, nisi pro istis affectibus noxiis quos cupimus amputari, alii salutares fuerint intromissi. Nullatenus enim valet vivacitas mentis absque alicuius desiderii vel timoris, gaudii vel mœroris affectione subsistere, nisi hæc eadem in bonam partem fuerint immutata. Et idcirco, si carnales concupiscentias de cordibus nostris desideramus extrudere, spirituales earum locis plantemus protinus voluntates, ut his noster animus semper innixus et habeat quibus iugiter immoretur, et illecebras præsentium ac temporalium respuat gaudiorum. »

Tertio, hæc gnome docet moderate utendum esse creaturis omnibus, licet iucundis, etiam studiis et scientiis, quia voluptates commendat rarior usus. Unde illud: *Omnis satietas mala; studiorum autem pessima*. Audi S. Chrysost. orat. 6. de Providentia, sive de fato, quæ exstat sub finem tomi quinti: *Si voluptatem quærimus, in eo quod satis, potius quam in deliciis inveniemus. Audi quomodo in eo maior, quam in his, et uberior voluptas est. Hæc enim moderari seipsam de cætero non potest, neque naturam sanguinum idoneam sibi invenit; illa vero contra sibi moderari potest. Quis hoc ait? qui maxime ex omnibus ea fruebatur. Animæ, ait, vacuæ, quæ amara sunt, dulcia videntur; anima satiata etiam cum favo ludit; si enim in abundantia ne favum quidem expetimus, quid volupe potest esse de cætero? Si id quod suavissimum est, afferre voluptatem non potest, quid potest nos in voluptate constituere? quare si voluptatem quærimus, hic magis, id est in paupertate, inveniemus.*

Moderate utere voluptate ut sapiat.

Symbolice aliqui sic exponunt, q. d. Senes qui saturi sunt voluptatum carnalium, eas calcant et fastidiunt; at iuvenes qui eas esuriunt, pro iis omnem laborem suscipiunt, dulcemque æstimant.

Mystice Beda, Salon. et Hugo: « Anima divitum (qui habent consolationem suam in hoc sæculo, de quibus dicitur in Evangelio: Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis) anima, inquam, divitum favum calcat, quia pro terrenis bonis spernit dulcedinem regni cælestis; anima vero esuriens etiam amarum pro dulci sumet, quoniam qui esurit ac sitit iustitiam, omnem huius vitæ adversitatem avide sumit pro amore cælestis patriæ. » Sic et Auctor Catenæ Græcor.

Contrarie, sed magis apposite Iansenius, ut saturitas in bonam partem, esuries in malam capiatur, q. d. Qui iam amplius non esurit temporalia bona, sed animo rebus divinis adiuncto satur est, de illis contentus victu et ami-

ctu, et per illa iudicans cum Paulo se habere omnia, fastidit hæc omnia terrena, quæ alii dulcissima ducunt. Contra vero qui insatiabili tenentur vel bonorum, vel voluptatum huius vitæ cupiditate, res istas caducas, et voluptates huius vitæ (quæ revera sunt amaræ iis qui cælesti sapientia sunt imbuti, et palatum non habent infectum) dulces iudicant, virtutibus animæ et cælestibus rebus eas anteponentes, quod vere est amarum pro dulci sumere. Iuxta hanc enim adaptationem fastidium est in eisdem rebus, in quibus est saturitas; item esuries earumdem rerum, quæ tamquam dulces sumuntur: cum in priori non ita sit, quod tamen vera parabolæ intelligentia videtur requirere.

Accedit Dionys. Anima, inquit, saturata consolatione interna ex contemplatione et gustu summi et incircumscripti boni calcabit favum, id est omnia terrena oblectamenta.

Vers. 8. SICUT AVIS TRANSMIGRANS DE NIDO SUO, SIC VIR QUI DERELINQUIT LOCUM SUUM.) Arabicus, *nidum suum*. Nonnulli, ut Aben Ezra, Clarius, Baynus, Vatablus hanc gnomen in bonam partem accipiunt, q. d. Sicut avis ut cibum quærat, de loco in locum avolat, atque tempore hiemis, ut frigus fugiat, in regionem calidam transmigrat: sic pariter qui rebus suis studet, non desidet domi socors et piger, sed inde evolat in forum, in agrum, imo in alienas regiones, ut sibi quisque vitæ necessaria conquirat.

Verum alii passim hanc gnomen in malam partem accipiunt. Taxat ergo eos, qui sine iusta causa ex animi levitate, mobilitate et inconstantia instar avium, temere ex uno loco in alium et alium migrant, uti faciunt vagabundi. Hebr. enim נדד *nadad* significat vagari, agitari, fugere, celeriter transire. Unde Hebr. habent: *Sicut avis vacans a nido suo, sic vir vagans a loco suo;* Vatablus: *Homo qui de loco suo migrat, similis est passerculo derelinquente nidum suum;* Syrus: *Sicut avis transferens nidum suum: sic qui instabilis mutatur a loco suo.*

Tres causæ iustæ mutandi locum. Dixi, *sine iusta causa*, quia iusta causa facit ut mutatio loci sit honesta, utilis et necessaria. Iusta autem causa est triplex: prima, necessitas; secunda, utilitas; tertia, pietas. Necessitas est, cum quis ob famem, pestem, bellum, etc. locum mutat, uti fecit Noemi ob famem peregrinans in Moab, quæ tamen ibidem maritum, filios et opes perdidit; sed unam Ruth secum reduxit et convertit, ex qua prognatus est Christus, Ruth 4. Rursum necessitas est, cum urget persecutio; uti Elias fugiebat persecutionem Achab et Iezabelis, et S. Athanasius exsul et profugus toto orbe vagatus est per quadraginta sex annos ob persecutionem Arrianorum. De talibus ait Apostolus Hebr. 11. 37. *Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, et speluncis, et in cavernis terræ.*

Utilitas est, cum quis causa mercaturæ abit in exteras regiones ut se ditet, et merces reip. utiles adducat. Rursum cum quis creatur Senator, Præses, Episcopus, Vicerex alterius urbis aut provinciæ.

Pietas est, cum quis iussu Dei peregrinatur, ut fecit Abraham, Isaac et Iacob: *Confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram: exspectabant enim fundamenta habentem civitatem, cuius artifex et conditor Deus,* Hebr. 11. 11. Rursum cum quis ingreditur Religionem in eaque ex uno monasterio vel collegio in aliud, ex una provincia in aliam mittitur: sed hic ubique est domi, utpote cosmopolita et civis mundi, qualem se esse dicebat Socrates. Religiosus enim ubique invenit sui instituti Patres et Fratres, ubique idem vitæ Religiosæ genus, eamdem disciplinam, pietatem, charitatem, adeoque iuxta centuplum a Christo promissum centum domos, patres, matres, fratres pro una quam Dei amore reliquit, recipit. Maior pietas est, cum quis ex zelo evangelizandi peregrinatur ad hæreticos vel Paganos, v. g. ad Indos, Iapones et Sinas, uti fecerunt Apostoli, et hodie faciunt viri zelosi Apostolicæ vitæ æmuli.

Porro hisce causis cessantibus, ex sola animi mobilitate migrare de loco in locum, indecorum est, inutile et noxium, variis de causis. Mutare locum noxium.

Prima est, quod talis careat quiete et statu, cum ubique sit vagus et peregrinus: nusquam enim habet propriam domum vel cubiculum, in quo quiete degat, sed ubique est velut in hospitio et taberna communi. Hæc enim vaga vita misera est, eoque miserior quo manat a vago animo, cuius est index. Vere Seneca ep. 2. *Primum argumentum*, ait, *compositæ mentis existimo, posse consistere, et secum morari;* et mox: *Nusquam est, qui ubique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est iis, qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim et properanter transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit qui statim sumptus emittitur. Nihil æque sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio; non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebra medicamenta tentantur; non convalescit planta, quæ sæpius transfertur: nihil tam utile est, quod in transitu prosit.* I.

Secunda est, quod vagabundus non potest attendere educandis filiis, instruendæ et augendæ familiæ, comparandis vitæ necessariis, quia in perpetuo est motu et mutatione, ideoque est instar avis, quæ nec opes nec familiam instruit, sed in iugi est volatu, imo ave est deterior: avis enim dum ovis incumbat et pullos fovet, donec ii adolescant, et cibum sibi quærere queant, manet in nido, ut pullis consulat: vagabundus autem et uxorem, et filios, et familiam deserit, unde necesse est eos rerum penuria affligi. Quare similis est struthioni, de quo Iob c. 39. 13. « Penna struthionis, ait, similis est pennis herodii atque accipitris: quando derelinquit ova sua in terra, obliviscitur quod pes conculcet ea, aut bestia agri conterat: duratur ad filios suos quasi non sint sui, frustra laboravit nullo timore cogente, privavit enim eam Deus sapientia, etc. » II.

Tertia est, quod mutans locum perdit notos et amicos, vaditque ad incognitos et extraneos, qui nec illi fidunt, nec ipse eis confidit: quare solus sine amico, omnium sæpe rerum indigus, sine spe opis degit. Quocirca Plato Dial. 7. de Legibus, ait: *Mutatio omnibus in rebus præterquam in malis, est periculosa.* III.

Quarta est, quod sicut aves dum de loco in locum transvolant, sæpe incidunt in retia, vel iaculis configuntur: ita qui peregre vadit, legum et periculorum loci ignarus, sæpe carceris, bonorum, famæ et vitæ discrimen incurrit. Unde Sept. vertunt: *Sicut cum avis devolarit a proprio nido, sic homo servus fit cum peregrinatus fuerit a propriis locis;* Auctor Catenæ Græcorum: *Sicut avis cum nidum suum deserit, capturæ periculo se exponit; ita homo cum a loco suo peregre abit, in servitutem abripi consuevit nonnumquam;* Symmach. *Cum translatus fuerit,* etc. IV.

Quinta, sicut avis commodissime degit in suo nido et si inde avolet, in incommodiorem locum migret oportet; sic et quisque in suo loco et domo habitat commodissime, quare si ex eo in alium transeat, in incommodiorem transeat necesse est. Ad hæc: Sicut avis, inquit R. Levi, relicto nido sæpe eo spoliatur, aliumque sibi struere cogitur; sic qui suum locum temere deserit rerum omnium penuria premitur. V.

Rursum sicut avis quæ hieme appetente nidum deserit, in quo per æstatem degerat, cum rursus post hiemem redit, nidum eversum prorsus et dissipatum invenit, adeo ut novum construere ac fabricare ipsi opus sit: ita etiam homo, quem a domo sua et a domesticis aliquando abesse contigit cum iterum redux ædes suas repetit omnem familiam, omnemque rem domesticam confusam et perturbatam invenit, ita ut omnia instaurare opus sit. Ita Salazar. Salomonem de more secutus Siracides, Eccl. 29. 31. *Vita nequam*, ait, *hospitandi de domo in domum, et ubi hospitabitur, non fiducialiter aget, nec aperiet os.* Et c. 36. v. 28. *Quis credit ei qui non habet nidum, et deflectens ubicumque obscuraverit?* etc. Vide utrobique dicta. VI.

Mystice Beda: « Sicut avis quæ negligit ova sua sive Mystice.

pullos suos quos foverat aliorum animantium vel avium raptui dimittit: sic nimirum ille qui custodiam virtutum, in quibus proficiebat, deserit, earumdem virtutum, quas habere videbatur, immundis spiritibus ipse proditor existit. »

Quocirca hanc gnomen apte attribuas iis, qui leviter studia, officia, occupationes, pia exercitia, imo statum mutant, v. g. qui leviter de uno monasterio in aliud, de uno Ordine in alium, prætexentes maiorem quietem vel sanctimoniam, transmigrant; cum vere ea causa non subsit, sed tantum mobilitas et inconstantia animi, quæ ubique eos comitatur. Stabilitas enim mentis, et subinde loci (quam proinde multi cœnobitæ vovent) necessaria est ei qui contendit ad magnam virtutis et vitæ Religiosæ perfectionem.

Monet ergo hæc gnome persistendum esse in gradu et vocatione sua ei qui suam quietem, stabilitatem, securitatem, profectum et perfectionem amet: hunc enim qui deserit, incidit in mille turbationes, quibus fit inquietus, instabilis, dubius, devius et pronus in lapsum. Sapienter Poeta:

Qua fueris positus in statione, mane.

Qui instabilitate ducti nunc hanc, nunc aliam artem profitentur, in nulla proficiunt. Idem est in studiis, officiis, virtutibus.

Præclare S. Basil. Constit. monast. c. 22. « Omnis, ait, prætextus, ut rationi dissentaneus, præcisus est ei et ademptus, qui a spiritali cœtu segregare se velit, demonstratumque originem istiusmodi consilii nihil aliud esse quam vitiorum intemperantiam, et laborandi fugam, et iudicii corruptelam instabilitatemque. » S. Ephr. Syrus sic sancit: « In loco habitationis tuæ, vel quem a Deo assignatum accepisti, lubens permaneto, otium atque desidiam a te repellens, cum neque in loci mutatione atque distantia situm sit ut passiones nostras reprimamus, sed in attentione et cura mentis. »

Audi S. Bern. ep. 32. ad Abbatem S. Nicasii: « Fr. Hugonem de Lausanie ore tuo et nostro spiritu commonemus, non omni spiritui credere, et ne cito moveatur certa pro incertis deserere, sciens diabolum soli semper perseverantiæ insidiari, quam solam virtutem novit coronari, tutiusque esse in ea vocatione qua vocatus est simpliciter perseverare quam sub specie quasi melioris boni, id quidem quod iam cœpit amittere, nec ad id quod præsumit fortassis sufficere » Denique S. Thomas 2. 2. q. 189. art. 8. transitum ab una Religione in aliam improbat, nisi gravis causa ad id cogat. Plura hac de re dixi Eccl. 17. 24.

Vers. 9. UNGUENTO ET VARIIS ODORIBUS DELECTATUR COR: ET BONIS AMICI CONSILIIS ANIMA DULCORATUR.) Hebr. *Et dulcedo amici a consilio animæ*, vel *pro consilio animæ*, vel ut vertit Pagninus, *propter consilium animæ*.

Primo R. Salomon sic explicat, q. d. Qui ita confirmat actiones suas, ut Deo iucundæ suavesque contingant, præstantius facit quam si animi sui cupiditates expleret. Verum hæc expositio longius a verbis Salomonis abit.

Secundo, melius idem R. Salomon, Aben Ezra, R. Levi et Baynus ad verbum ex Hebræo vertunt: *Unguentum et suffimentum lætificabit cor, et dulcis est amicus magis quam consilium animæ;* vel ut Vatablus, *et dulce consilium amici magis* (repete *lætificat* et exhilarat *cor* hominis) *quam consilium animæ*, scilicet propriæ, puta quam consilium proprium, q. d. Sicut unguentum quo inungimur, et odor opobalsami, thuris, aliorumque aromatum, quorum fragrantia animus recreatur, mire exhilarat et reficit hominem; sic pariter magis exhilarat animum amici suavitas, quando ei arcanum aliquod consilium communicabit, quam exhilaret consilium, cuius ipse sibi auctor erat. Rationem dat R. Levi: Cur unguentum suffitusque varii odoris suavitate animum oblectent, ideo contingit quod res quodammodo extraneæ in animum illabantur; ita secreti suavitas cum amico communicata ad consilium accipiendum, præstantior est consilio quod quis secum sine alterius ope deliberavit, quia utrinque communicatio suavis consilii extrinsecus, et quasi cœlitus in animum amici illabitur.

Tertio, Chaldæus vertit: *Sicut oleum bonum et aromata lætificant cor: sic homo suavis amico suo in consilio animæ suæ*; Syrus, *sic vir qui delectat amicum consilio animæ suæ*; quod clare explicat Tigur. *Et habere amicum ex animo consulentem res dulcissima est.* Magis enim placent et delectant amici benevoli et blandi, quam eruditi et prudentes in consiliis.

Quarto, ex hebr. plane vertas cum Pagnino *et dulcedo amici a consilio*, id est *propter consilium animæ*, id est ut Noster vertit, *et bonis amici consiliis anima dulcoratur*. Pro *unguento* hebr. est שֶׁמֶן *scemen*, id est oleum, quod quia principem in unctionibus locum tenet, hinc ad quodlibet unguentum significandum per synecdochen extenditur. Si *oleum* hic vertas, sensus erit, q. d. Sicut oleum lucet, pascit, ungit; sic amici consilium illuminat mentem, pascit voluntatem, affectus iræ et tristitiæ ungit et lenit. Idem magis præstant unguenta ex opobalsamo aliisque rebus pretiosis confecta. Pro *odoribus* hebr. est קְטֹרֶת *ketoret*, id est thus incensum, et quidquid suavem odorem suffitu suo exhalat. Sensus ergo est, q. d. Sicut unguenta cor exhilarant et odores caput cerebrumque lætificant et corroborant: sic pariter sana et sincera amici consilia cor mœrore, angore, ira, aliave passione oppressum excitant et lætificant, atque mentem illuminant, lætificant et confortant magis quam consilia quæ mens propria cuique suggerit. — Consilium simile aromati. — I.

II. Secundo, sicut suaves odores et unguenta confortando cerebrum resistunt ebrietati, eaque de causa olim solebant adhiberi in conviviis: sic et sana consilia amici arcent præcipitantiam et temeritatem, quæ sunt quasi animæ insipientis ebrietas, faciuntque ut homo sobrie, caute et provide in suis rebus, præsertim dubiis et perplexis, procedat.

III. Tertio, in rebus adversis sana consilia animum depressum et mœrentem erigunt, exhilarant instar unguenti pretiosi; in prosperis vero ne insolescat, velut aromata confortant.

IV. Quarto, unguentis et suavibus odoribus respiratione attractis redit quasi anima, id est halitus vitalis antea languidus, prostratus et emoriens, ut patet in animi deliquio: unde illud Sponsæ Cant. 2. 5. *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo*, q. d. Amoris languore pene emorior, odore ergo florum et malorum revocate animam fugientem. Ratio est, quod odorata omnia sint calida; imo odor est calor, ait Aristot. in Problem. sect. 12. n. 4. Calida autem vitam revocant; vita enim in calore et humore consistit, quorum utrumque habent res odoratæ; exspirant ergo halitus et vapores suaves et igneos, qui mire spiritus vitales et cerebrum reficiunt et roborant: sic pariter bonum consilium animam mœrore et angore prostratam, in corpus caputque revocat, ac in peccati lapsum proclivem in se reducit, ut sibi et Deo in sanctitate vivat et serviat. Sic Paulus de se cæterisque Apostolis sana consilia ad salutem dantibus, ait: *Christi bonus odor sumus Deo, in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt: aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam*, 2. Cor. 2. 15. Sicut odor rosæ scarabæum necat, hominem vivificat. Huc facit quod Plinius lib. 7. cap. 2. ex Megasthene tradit, populos esse in India dictos astomos, qui sine cibo et potu ex solo halitu et odore florum, pomorum et radicum vivant; sed ego id fabulosum existimo. — Astomi an vivant ex odore.

V. Quinto, res odoratæ augent homini crisin et iudicium; excitant enim et roborant spiritus vitales et animales, qui cerebrum confortant ad recte eligendum et iudicandum; idem facit sanum amici consilium. Hinc Ælius Verus Imp. lectulo suo minutulum reticulum foliis rosæ (quæ inter flores est odoratissima, unde Græce ῥόδον dicitur, quia, ut ait Plutarchus, ῥεῦμα πολὺ τῆς ὀδμῆς ἀφίησι, id est ingenti odoris redundantia defluit) repletum sibi substerni iubebat, in quo Persicis odoribus perunctus recubare consueverat, ut hisce odoribus excitaretur animus, et vividum acueretur iudicium. Quin et Apuleius in

Asino aureo fabulatur se ex homine in asinum conversum, rosis toto orbe perquisitis tam multa pertulisse incommoda, donec demum oblata earum copia quas decerperet, humanæ formæ restitutus, pristino decori, menti et iudicio est redditus.

VI. Aromata magis odorata quæ? Sexto, Aristot. in Problem. sect. 12. n. 7. et seq. docet acrius olere, et diutius aromata cinere suffita quam igne, eo quod ignis celeriter vires eorum domat et concoquit, itaque odorem alterat et commutat. Rursum suavius olere aromata et flores e remoto quam e proximo; item cum moventur: insuper rosas suavius olere, quibus umbilicus est asper quam quibus lævis, eo quod plene modum naturæ suæ sint consecutæ: rosa enim natura sua est spinosa et aspera. Sic pariter saniora et suaviora sunt consilia amici, quæ matura et modesta sunt, quam quæ sunt ardentia et temeraria; item quæ aliquid asperi habent et ardui præ delicatis et mollibus. Hinc et odorata fere omnia sapore sunt amara, adeoque quæ odore pollent, carent sapore. Audi Plinium l. 21. c. 7. « Odorato sapor raro ulli non amarus; e contrario dulcia raro odorata. Itaque et vina mustis odoratiora et silvestria magis omnia sativis. Quorumdam odor suavior e longinquo, propius admotus hebetatur, ut violæ. Rosa recens a longinquo olet, sicca propius. Omnis autem verno tempore acrior, et matutinis: quidquid ad meridianas horas diei vergit, hebetatur. Novella quoque vetustis minus odorata; acerrimus tamen odor omnium ætate media. Rosa et crocum odoratiora cum serenis diebus leguntur, et omnia in calidis quam in frigidis. »

Porro Sept. alio abeunt, nimirum pro רֵעֵהוּ reehu, id est amici sui, aliis punctis legentes רֹעָה roah, id est conteritur, frangitur, rumpitur, ac pro עֲצָה atsa, id est consilium, legentes עָקָה aka, id est afflictio, angustia vertunt: *Unguentis, et vinis, et odoramentis delectatur cor, disrumpitur autem a calamitatibus anima*, q. d. Qui genio indulgent vacantque deliciis, puta conviviis et symposiis lautis, in quibus convivæ unguntur unguentis, et recreantur suffitibus pretiosis; hi quidem modico tempore cor oblectant: at dum in iis opes exhauserint, ad pauperiem redacti, in famem, nuditatem, labores et dolores incidunt, qui animam lancinant et pene disrumpunt. Unde auctor Catenæ Græc. vertit: *Anima autem variis casibus* (hos enim significat vox Græca [illegible], quod Complut. vertunt ab *accidentibus*) *iactata, tantum non disrumpitur*. Idem auctor per *cor* accipiens mentem, per *animam* vim concupiscibilem et irascibilem, symbolice sic exponit, q. d. Cor, id est mens, quæ in cogitationes suas dominatum obtinet, variis modis in sapientiæ studio se oblectat: hi enim sunt unguenta, vina et odoramenta cordis sive mentis. At cum anima, id est concupiscens aut irascens vis, principatum in anima tenet, tunc obscuratur ac disrumpitur, et ad nihilum redigitur.

Vers. 10. AMICUM TUUM, ET AMICUM PATRIS TUI NE DIMISERIS: ET DOMUM FRATRIS TUI NE INGREDIARIS IN DIE AFFLICTIONIS.) Aquila, *in die angustiæ*; Hebr. *in die exitii*; Sept. ἄτυχῶν, id est *in infortunio existens*; Chald. *in die interitus tui*; Syrus, *in die confractionis tuæ*; Vatab. *tempore calamitatis tuæ*; Pagnin. *in die contritionis tuæ*. Hebr. אֵיד ed, proprie significat vaporem, nubem, aut potius gurgitem aquarum, uti ostendi Gen. 2. 6. ac metaphorice cladem et calamitatem, quæ subito et improviso ceu nubes et gurges depluit et detonat, præsertim summam et extremam, qualis est interitus, exitium vel excidium.

Amicum veterem ne dimittas. Aliqui hic duos amicos intelligunt, scilicet unum tuum, alterum patris tui. Simplicius alii unum eumdemque accipiunt. Monet ergo non dimittendum esse amicum veterem, nec dissuendam eius amicitiam, qui fidem suam tibi multo tempore probavit, ideoque non heri ascitus, sed ab olim hæreditarius quasi est amicus, qui scilicet non tantum tuus, sed et patris tui fuit amicus. Hunc enim nosti, huic certo fidere potes. Scis qua ratione cum eo agere debeas, expertus es eius probitatem, fidem, constantiam: illius consilio, velut fragrantia odoramentorum, lætificabitur cor tuum. Denique amicitias immortales esse oportet. Et veteres amicitiæ magis sunt solidæ novis et recentibus, ait Lyran. Unde Isocrates ad Demonicum ait, *liberos hæredes esse non modo facultatum, sed etiam amicitiarum paternarum*. Et Cicero: *Amicitia*, ait, *est optima et pulcherrima vitæ supellex*. Et Herodotus: *Pretiosissimus*, ait, *thesaurus est, et omnibus opibus antecellit amicus prudens et benevolus*. Porro causam cur amicus subinde amicum dimittat, dat Seneca epist. 9. *Qui se spectat*, inquit, *et propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum cœpit sic desinet. Qui causa utilitatis assumptus est, tamdiu placebit quamdiu utilis fuerit*. Quam sæpe, ut dicebat Plutarchus, sicut Hypsipylæ alumnus ille in prato sedens, carpebat alium post alium florem, infantia inutilem reddente delectum: ita quivis nostrum studio quodam novitatis, et præsentium fastidio, recenti semper et quasi virente capitur amico, ac subinde mutatur, multas simul imperfectasque ordiens amicitias. Gnom.

Mystice R. Salomon: Deus, ait, est amicus Israelis et patris eius, puta Abrahæ: unde vocatur Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, qui proinde numquam nec ullo casu dimittendus est.

ET DOMUM FRATRIS TUI NE INGREDIARIS IN DIE AFFLICTIONIS.) Nonnulli fratrem censent esse eumdem cum amico qui præcessit, q. d. Adi domum fratris tui, id est amici tui, cum ipse te iuvare, et tu ab eo iuvari potes; at cum res tuæ sunt prorsus afflictæ et desperatæ (puta *in die exitii tui*, ut habent Hebræa) ut nec ipse te iuvare, nec tu ab eo iuvari queas, noli frustra eum adire et opem poscere, ne pro hilaritate, quam tibi afferre solet, molestias ei reponas, ac pro gratia tædia rependas. Rursum noli illum adire, cum adeundo illi periculum es creaturus, ut velut socius tuus in idem exitium, in quod tu detrusus es, tecum detrudatur. Aliis tamen casibus in die afflictionis adeundus est amicus, ut opem et solatium impendat. Ad hoc enim contrahitur amicitia et amicus, ut in rebus adversis afflictum amicum adiuvet et sustentet, uti alibi ostendi.

Secundo et planius, fratrem hic proprie accipias: illum enim componit et postponit amico, q. d. Probatum veteremque amicum tuum et patris tui nullo modo dimiseris: ille enim fidelior, amicior et utilior tibi erit quam frater: quare in die afflictionis adi potius amicum quam fratrem: plus enim subsidii, consolationis et auxilii hauries a cordato amico, quam a fratre, qui vel longius abest, vel rarius tecum versatur, vel res tuas non novit aut non curat, imo subinde simultates et lites tecum exercet. Unde illud: *Fratrum quoque gratia rara est*. Ita sæpe fit, at non semper: invenire enim est fratres amicissimos, qui se suaque fratribus impendunt.

Docet ergo hæc gnome, quanti facienda et colenda sit amicitia verusque amicus; utpote cui plus fidere possis quam fratri, et a quo plus opis in adversis sperare queas, quam a germano fratre, iuxta illud c. 18. 24. *Vir amabilis ad societatem magis amicus erit quam frater*. Vide ibi dicta. In calamitate enim fere fratribus et cognatis invisum et molestum est, ut suum auxilium fratres vel cognati implorent, uti dixit c. 19. 7. præsertim si remoti sint, amicus autem vicinus. Unde sequitur.

MELIOR EST VICINUS IUXTA, QUAM FRATER PROCUL.) Hebr. *Bonus vicinus propinquus præ fratre longinquo*; Sept. *Melior* (auctor Cat. Græc. *opportunior*) *est amicus qui prope, quam frater, qui longe*. Beda et Hugo per *vicinum* accipiunt amicum, q. d. Melior est amicus fidus et cordatus, quam frater longe dissitus. Maior enim est sæpe communio amicitiæ quam fraternitatis. Inter fratres enim sæpe sunt simultates, uti fuere inter Isaac et Ismael, inter Iacob et Esau, inter Ioseph et fratres eius. Unde R. Salomon sic exponit, q. d. Ne, o Israel, in prole Ismaelis spem tuam reponas, quod sint futuri tibi propinqui. Qua de re narrat deinde historiam, vel potius fabellam.

Secundo et simplicius, *vicinum* proprie accipias, q. d.

Plus opis sperare potes a vicino benevolo, quam a fratre longe dissito: tum quia vicinus opportunior est et ad manum, ut in necessitate tua illico accurrat et succurrat; frater vero remotus, quem proinde adire nequis, aut si adeas, sero post rem transactam ad eum pervenies; tum quia vicinia continuæ communicationis, opisque mutuæ plures quotidie occasiones suggerit, cum loci distantia inter fratres sæpe communicationem, indeque amicitiam et opem mutuam minuat et deterat.

Vicinos tibi devince. Monet ergo hæc gnome, primo, ad amicitiam deligendos esse potius vicinos quam remotos. Amicus enim crebro cum amico conversetur oportet: quod non potest, nisi sit vicinus; secundo, cum vicinis colendam esse, si non amicitiam plenam, certe benevolentiam, beneficentiam, et communicationem opis mutuæ, cavendumque ne eos offendamus, aut, si offensi sunt, nobis reconciliemus: si reconciliari nequeant, de migrando in aliam viciniam cogitemus. Unde S. Amb. l. 1. Offic. c. 31 *Ad summum*, ait, *non omnibus eadem semper officia debentur, nec personarum, sed plerumque causarum et temporum prælationes sunt, ut vicinum quis interdum magis quam fratrem adiuverit. Quoniam et Salomon dicit: Melior est vicinus in proximo, quam frater longe habitans, et ideo amici plerumque se benevolentiæ quisque libentius committit, quam fratris necessitudini. Tantum valet benevolentia, ut plerumque pignora vincat naturæ.* Quocirca S. Aug. ser. 1. de Tempore docet vicinos subinde ad mensam esse invitandos, ut maior erga eis crescat amor et benevolentia. Idque faciunt viri honesti et prudentes. Huc facit gnome Ben Sira, alphabeto 1. littera *resch*: *Procul recede a vicino malo, et ne annumereris societati eorum; nam pedes eorum ad malum currunt; nihilominus misereat te vicinorum tuorum, licet mali sint; et da illis de cibo tuo, quia eo tempore quo ad iudicium stabis, pro te testimonium dicent.* Huc quoque pertinet illud Catonis:

Utilius regno est meritis acquirere amicos.

Et illud Comici:

Melior est alauda in terra, quam grus in cœlo.

Gnome. Salomonem de more secuti cæteri sapientes et philosophi, censent vicinitatem pro quadam affinitate censeri, eamque Terentius in Heauton. reputat in propinqua parte amicitiæ. Cicero l. 1. Offic. *Vicinum*, ait, *citius adiuveritis in fructibus percipiendis, quam aut fratrem aut familiarem.* Herodotus l. 1. tradit Persas illos imprimis observare reverenter qui proxime habitant, secundas tribuere his qui a primis proximi, atque sic deinceps progredientes, quo viciniores, hoc arctiori necessitudine iunctos existimare. Hesiod. in fin. l. 1. cui est tit. Opera et dies: vicinos potissimum ad convivium vocandos esse monet. Proinde apud D. Lucam, c. 15. 6. qui ovem invenit quam perdiderat, veniens domum, convocat amicos et vicinos (de consanguineis autem nihil dicit) dicens illis: *Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quæ perierat*; quod et reperitur in decretis Canonicis, in c. *pœnitentiam*, 26. q. 7. Ex quo facile possumus colligere arctiorem quodammodo et amicitiam et familiaritatem nobis esse cum vicinis, quam cum consanguineis. Ideoque sacræ Litteræ in ordine Scripturæ vicinos cognatis anteponunt, Luc. 1. c. 58. *Et audierunt vicini et cognati eius.*

Disertis versibus pluribus idipsum asseverat Hesiodus de Operibus et diebus:

Si qua domi inciderit tibi res, tunc illico omissis
Adsunt vicini zonis, cinguntur at ipsi
Affines: noxa est vicinus at improbus ingens;
Contra ita maxima commoditas, si commodus adsit;
Deest honor huic, bona quem vicinia deficit; at nec
Intereat bos, ni vicinus ubi improbus adsit.

Illam autem sententiam, *cladem esse malum vicinum*, tamquam proverbialem adfert Callarus in epist. ad Calliclem, inter epistolas rusticas Æliani. Quam quidem sententiam cum Spartiata quidam laudibus efferret, audiens Diogenes ille Cynicus: *Atqui*, ait, *et Messenii periere, et eorum boves, in vicinia vobis constitutis*; quippe Messenam bello Lacedæmonii afflixerant, Auctore Pausania. Themistocles autem Atheniensium princeps, ut Plutarchus in Apopht. et in Vita ipsius retulit, cum agrum venalem proscriberet, cæteris commendationibus illud addere præconem iussit, quod vicinos bonos haberet, quasi vicini commendatione futurus esset longe vendibilior. Cui et suffragatur quod scribit Cicero in epistolis ad Atticum l. 12. ep. eius l. 27. omnium vero 258. *Domum tuam pluris video futuram vicino Cæsare.* Et illud Martial. l. 6. epig. 9.

Non de vi, neque cæde, nec veneno,
Sed lis est mihi de tribus capellis:
Vicini queror has abesse furto.

Et alibi, scilicet lib 7. epig. 92.

Propter vicinum qui pretiosus erat.

Nec hic omittendum exstare apud Iovianum Pontanum in Actio dial. 1. exemplum instrumenti veteris venditionis, in quo inter cætera illud scribitur: *Tribules ac vicinos bonos habet*, quos mox nominat. Multæ gentes relicto solo patrio exterum petivere, puta Achæi, Iberi, Albani, Siculi, Pelasgi, Aborigenes, Arcades, non alia de causa, quam quia malos vicinos ferre non potuerunt. Plin. l. 18. cap. 5 *Agrum*, ait, *paraturos ante omnia intueri oportet aquarum vim, et vicinum*; singula magnas interpretationes habent nec dubias. Palladius quoque qui de eadem disciplina scripsit l. 1. c. 6. *Tria*, ait, *mala æque nocent, sterilitas, morbus, vicinus.* Ante hos Plautus in Mercatore, actu 4. scena 4.

Nunc ego verum illud verbum esse experior vetus:
Aliquid mali esse propter vicinum malum.

Et huc quoque alludit illud Virgilii ecloga 1.

Nec mala vicini pecoris contagia lædent.

Et ecloga 9.

Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ!

Unde et illud Martialis sumptum est lib. 8. epig. 55.

Iugera perdiderat miseræ vicina Cremonæ.

Scitum est illud Sallustii in bello Iugurthino: *Uti quisque potenti vicinus erat, sedibus pellebatur.* Et illud Demosthenis adversus Calliclem: *Non erat quidquam, viri Athenienses, perniciosius quam improbum vicinum, nec suis contentum esse nactum.* Cui astipulatur illud Aristidis in Themisthoclem: *Sit salsuginosa (ut aiunt) vicinia*; quod citat Plato l. 4. de Legibus de mala vicinia. Hæc et plura Tiraquell. lib. de Pœnis temperandis, causa 28. Notum est quanta Cacus Aventini montis incola Palatinis finitimis damna intulerit. Quocirca sapienter Cato lib. 1. de Re rustica, cap. 5. villico commendat bonum commodumque vicinum, utque eum sibi conciliet et demereatur: *Frons*, ait, *occipitio prior est. Vicinis bonus esto; familiam ne siveris peccare. Si te libenter vicinitas videbit, facilius tua vendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si ædificabis, operis, iumentis, materia adiuvabunt. Si quid (bona salute) usus venerit, benigne defendent.* Catonem secutus Columella libr. 1. Rei rusticæ c. 3. colono bonum vicinum dilaudat, citatque illud Hesiodi: *Nec bos intereat, vicinus si improbus absit.*

Denique Plutarch. lib. de Liberis educandis: *Si*, inquit, *iuxta claudum habites, subclaudicare disces.* Et Pindarus in Nemeis hymn. 7. *Si vir viro eget, quid dicemus vicinum esse vicino animo constanti amicum? gaudium omni re dignum.* Et Alexander Aphrodiseus: *Balbutire discit qui cum balbo assidue versatur.* Fugit S. Ioannes e balneo, in quo lavabatur Cerinthus hæreticus, nolens talem vicinum, ne cum eo, si terra dehisceret, periret. S. Ambrosius perhibetur fugisse e villa, cum audiret ab hero, eum nil infelicitatis in vita habuisse: *Fugiamus*, inquit, *a domus huius vicinia; nam tam felici magna infelicitas imminet.* Fugit, et ecce mox domus cœlitus igne tacta conflagravit.

STUDE SAPIENTIÆ, FILI MI, ET LÆTIFICA COR MEUM, UT POSSIS EXPROBRANTI RESPONDERE SERMONEM.) Vers. 11. Pro *possis* nonnulli cum Græcis et Hæbræis legunt *possim*, sed eodem redit sensus: pater enim et filius censentur una persona civilis et œconomica: quare quod filius pro patre respondet, id est, dicit vel agit; hoc pater dicere et agere videtur, præsertim cum pater iam senex curam domus in

*

filium transtulit, aut eo administro ad omnes res suas u- A titur. Hebræa ergo ad verbum sic sonant: *Esto sapiens, fili mi, et lætifica cor meum, et respondebo probris afficienti me*; Chald. *et respondebo verbum his qui mihi exprobrant*; Sept. *Sapiens esto, fili mi, ut lætetur cor tuum, et averte a te exprobrabiles sermones*; Symmach. *et respondebo probris afficienti me verbum*; Syrus, *et cessabit a me probrum mihi exprobrantium.*

Identidem Salomon post præcepta sapientiæ inserit adhortationes ad eorum studium, uti solent apud discipulos facere magistri, et apud filios parentes. Sensus ergo est, q. d. Nava, o fili, operam sapientiæ, quam tibi paterno affectu trado; sic enim duplici bono et beneficio me afficies: primo, lætitia cordis, id est cordiali, intima et summa: pater enim summe amat filium; unde summe gaudet, si sapientiam, id est prudentiam et virtutem mente addiscat, eamque opere exerceat. Secundo, honore: filius enim sapiens et bene moratus honori est parentibus: quare si quis vel filium vel parentem calumnietur filius pro patre respondebit, et calumnias tam de vitiis suis ex mala B educatione patris contractis, quam de male administrata re familiari, aut iniuria aliis illata, sive patri, sive ipsi filio obiectas tam verbis, quam factis confutabit efficaciter, ac rei prudenter gestæ rationem exactam assignabit. Stude ergo, o fili mi, sapientiæ, ut lætifices cor meum æque ac tuum, utque mihi ac tibi sis honori, ac ab utroque omne probrum dedecusque strenue propellas.

Vers. 12. ASTUTUS VIDENS MALUM, ABSCONDITUS EST: PARVULI TRANSEUNTES SUSTINUERUNT DISPENDIA.) Hebr. *mulctati sunt*: Pagn. *puniti sunt*: Sept. ζημιαν τισουσι id est *pœnam solvent.* Ita Complut. vel *damnum patientur.* Ita Vatican. Chald. *penuriam sustinent.* Hic versus in Hebræo ad verbum idem est cum v. 3. c. 22. ubi Noster vertit: *Callidus vidit malum, et abscondit se; innocens pertransiit, et afflictus est malo.* Quare innocens idem est quod parvulus, hebr. פתי *pethi*, id est simplex, rudis, inexpertus, imperitus. Unde auctor Cat. Græc. ex Sept. sic clare vertit: *Astutus ab ingruentibus malis se subducit: stulti* C *autem qui quidvis temere aggrediuntur, detrimentum capiunt.* Cætera ibidem explicui, quare actum non agam.

Vers. 13. TOLLE VESTIMENTUM EIUS, QUI SPOPONDIT PRO EXTRANEO; ET PRO ALIENIS, AUFER EI PIGNUS.) Extranei enim subinde infidi in sponsorem sua debita transcribunt, nec conveniri possunt, ut sponsorem indemnem præstent nisi per pignus. Unde Sept. vertunt: *Aufer vestimentum eius: advenit enim iniuriosus, qui quidem aliena vastat*; Scholiastes: *Quorum aufer vestimentum; nam cum iniuriosi sunt, alii perniciem afferunt*: clare auctor Cat. Græc. *Tolle vestimentum tuum: præsto est enim violentus oppressor, qui aliena disperdit.* Legit hic Auctor cum S. Amb. σαυτου, id est, *tuum*, pro αυτου, id est *eius*; Aquila et Symmach. *quia spopondit alienum.* Audi S. Amb. libr. de Tobia c. 20. mystice hanc gnomen explanantem: *Hoc est vestimentum, quod etiamsi oppignoraveritis, recipiendum in Proverbiis sanctus Salomon præcipit, dicens: Aufer vestimentum tuum, præterit enim iniuriosus. Sapientiæ vestimentum est ex illis vestimentis, quæ* D *ex bysso et purpura sapientia sibi fecit, hoc est indumentum fidei, quod constat et prædicatione cælestium, et Dominicæ sanguine passionis. Bysso enim æthera figurantur, purpuræ specie mysterium sacri sanguinis declaratur, quo regnum cæleste confertur.* Et post nonnulla gnomen hanc ita pertexit: *Aufer vestimentum tuum, aufer scilicet, ne damnum recipias imprudentiæ, et ne exutum te proprio vestimento nequissimus ille communis fænerator agnoscens, confusionem tui detegere conetur opprobrii, et persuadeat tibi ut te foliis tegas, et nudum te esse conspiciens in Dei verearis venire conspectum.* Fusius verba Patrum cito, quia religioni duco ea decurtare; et si id fecero, sensum mutilabo.

Hanc gnomen totidem verbis audivimus c. 20. v. 16. ubi eam explicui.

Vers. 14. QUI BENEDICIT PROXIMO SUO VOCE GRANDI, DE NOCTE CONSURGENS MALEDICENTI SIMILIS ERIT.) Hebr. *Be-* A *nedicens socio suo in voce grandi in mane manicando* (id est multo mane) *maledictio reputabitur ei*; Tigur. *Laudanti proximum suum magna voce, mane consurgenti reputabitur ac si execratus eum fuisset*; Septuag. *Qui benedixerit amicum mane grandi voce, a maledicente nihil differre videbitur*; Syrus, *non dissimilis est illi qui maledicit.* Suppono maledicere et benedicere in Script. tripliciter sumi: primo, pro male et bene precari; secundo, pro vituperare et laudare; tertio, pro malefacere et benefacere. Iam primo, R. Levi sic exponit, q. d. Cum quis elata voce socio suo felicia precatur, idque solemne habet, ita ut singulis diebus summo mane ad id præstandum consurgat, id, inquam a Deo eidem maledictionis loco vertetur, quod hominem velut Deum habeat, iisque laudibus ac benedictionibus hunc prosequatur ad eum morem, quo Deo impendi hæc oporteret.

Secundo, R. Salomon sic exponit, q. d. Est qui amicum ob beneficia ab eo in se liberaliter collata, quotidie elata voce magnis laudibus prosequatur: sed laudes hæ in vi- B tuperia convertuntur, cum de eodem mox rumor spargetur, eum prodigum esse et opibus nimis potentem, ita ut universi ab illo mutuum petant, atque ita fiscus regius in hunc excitatur ad divitias eius emungendas. Sic et R. Levi, qui exemplo rem illustrat: Si Ruben, ait, elatæ vocis præconio Simeonem prosequatur, quod generosi vini lagena ab eo donatus fuerit, cum id improbus quispiam resciverit, Simeonem conveniet, eumque rogabit ut huiusce vini copiam faciat, ex quo pro beneficio quod in alterum contulit, iacturam faciet. Hæc ille.

Tertio, Aben Ezra hunc versum nectens præcedenti de pignore, sic exponit, q. d. Qui pro alieno fideiusserit, fœneratorem benedictione prosequetur elata voce, ita ut a cæteris audiatur, ad gratiam ab eodem ineundam, ne, cum mane surrexerit ad negotia sua peragenda, illi vestes auferat. Verum is infaustæ id precationis loco ducet, nec parcet quin vestimenta tollat.

Quarto, Vatabl. q. d. Qui de nocte, id est intempestive C et præpropere, iuvenem extollit grandibus laudum vocibus, ob exiguam virtutis speciem et specimen, quod præbet: huius laus vertitur in vituperium, cum iuvenis hisce laudibus insolescens, vel a sociis seductus, a specimine suo deviabit, fietque degener et pravus, vel certe negligens et torpidus. Addit Beda: « Voce grandi proximo benedicit, qui eum favore superfluæ laudis extollit, vel malis actibus eius contra iustitiam favendo, vel bona plus iusto laudando; sed hic maledicenti assimilatur, quia plurimum lædit eum cui laudando sive in mala actione confidentiam tribuit, seu in opere recto simplicitatem puri cordis imminuit, ut videlicet bonum quod supernæ virtutis intuitu inchoarat, transitoriæ laudis amore consummet. »

Quinto, alii *benedicere* et *maledicere* accipientes pro benefacere et malefacere, ac per *vocem grandem* intelligentes probra et obiurgationes quas benefaciens arroganter iacit in pauperem, sic exponunt, q. d. Qui beneficium in proximum collocat, atque eum simul superbis ac conviciosis sermonibus violat, etiamsi alioqui tale beneficium D non procrastinet, sed maturet ac properet, et studiose accurateque illud præstet, eius certe donum damni ad instar dati obtinebit apud eum qui accepit.

Sexto, et genuine hæc gnome est parabola, per quam grammatice et in cortice litteræ proprie notantur et sugillantur matutinæ et antelucanæ salutationes et acclamationes laudum et bonarum apprecationum, quas pauperes stipis causa, vel ambientes officium aliquod aut beneficium, deferebant divitibus et potentibus, ut eorum gratiam et beneficentiam sibi conciliarent; clamabant enim: *Ave, princeps liberalissime; Deus hunc diem tibi sospitet, et provehat, et beet*, etc. Verum hæ acclamationes et benedictiones potius erant maledictiones, tum quia sæpe fiebant ab iis qui infensissimo in eos erant animo, irridendo potius quam vere bene precando, uti testatur Seneca l. 6. de Beneficiis: unde qui palam acclamabant laudes patronis, privatim apud se invicem eos vituperabant; tum quia patronorum bursas emungebant, postulando ab eis

stipem vel pensionem; tum quia patronis dormire cupientibus clamore suo somnum excutiebant, auresque obtundebant: denique non ex animo procedebant, sed erant fictæ et simulatæ ad potentium gratiam captandam.

Has antelucanas acclamationes usitatas fuisse apud Romanos, manifestum est ex Seneca tragœdo in Hercule furente; Iuvenali satyra 5. Symmacho lib. 8. epist. 41. *Nondum, ait, ante ianuas eminentium potestatum vigilem noctem salutator expertus est*; et ex Seneca philosopho l. de Brevitate vitæ c. 14. qui graphice depingit quam nocturni hi salutatores molesti et importuni essent: « Quidni, ait, ab hoc exiguo et caduco temporis transitu in illa nos toto demus animo, quæ immensa, quæ æterna sunt, quæ cum melioribus communia? Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum bene insanierint; cum omnia limina quotidie perambulaverint, nec ullas apertas fores præterierint; cum per diversas domos meritoriam salutationem circumtulerint, quotumquemque ex tam immensa et variis cupiditatibus districta urbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoveat? quam multi qui illos, cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, et per obscuros ædium aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere quam excludere? quam multi hesterna crapula semisomnes et graves, illis miseris somnum suum rumpentibus, ut alienum exspectent, vix allevatis labiis insusurratum millies nomen oscitatione superbissima reddent? »

Easdem apud Hebræos usitatas fuisse, patet tum ex hac gnome salutationis, quæ aperte idipsum significat; tum ex Rabbinis iam citatis; tum ex R. Tanchuma (quem citat R. Salomon) qui hanc gnomen accipit de Balaam, qui sublimi voce Israelitis benedicens, eosdem tamen maledicere, id est ad cultum Beelphegor per speciosas fœminas pellicere, itaque perdere satagebat, Num. 23. 11. et c. 25. 1. uti ibidem ostendi; nam antelucanam et matutinam fuisse hanc Balaam benedictionem patet Num. 22. 41. Eamdem insinuat id quod cap. 8. 34. ex ore Sapientiæ audivimus: *Beatus homo qui audit me, et vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei: qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino.* Et illud Sapient. 16. 28. *Oportet prævenire solem ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare.* Et Ps. 62. v. 1. *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo.* Et illud Thren. 2. 19. *Consurge, lauda in nocte, in principio vigiliarum.*

Grammatice ergo Salomon hac gnome perstringit nocturnos hosce et importunos salutatores, quod patronis caput obtunderent ut stipem vel alimoniam extunderent. Simili modo Columella lib. 1. perstringit eosdem, hortaturque ut indecora hac turpique victitandi arte relicta agriculturam exerceant, eiusque labore honeste sibi victum parent: *An honestius, ait, duxerim mercenarii salutatoris mendacissimum aucupium, circumvolitantis limina potentiorum, somnumque regis sui rumoribus inaugurantis? Neque enim roganti quid agitur? intus respondere servi dignantur.*

Intempestive laudare est vituperare. Parabolice vero sub hoc cortice et grammatico litteræ sensu altius quid significat, scilicet benedictiones, id est nimias laudes et præconia, quæ grandi voce fiunt *noctu*, id est intempestive et importune, esse fictas et simulatas assentationes, ideoque non tam esse benedictiones et laudes, quam maledictiones, id est irrisiones et vituperia. Qui nimis accurate, ait Vatabl. et magnifice laudat aliquem, videtur execrare: laudare aliquem nimis mane, id est antequam tibi perspectus sit, vitio vertitur. Commendatio intempestiva perinde habebitur ut maledictio. Tales sunt laudes hypocritarum et adulatorum, qui eas confingunt, ut aliquid per eas emendicent aut extorqueant, quas proinde sapienti aversandas esse significat, cum ipsi non decus, sed dedecus afferant, quandoquidem qui eas deferunt, ficte deferant, non ex amore, sed ad suum lucrum, ideoque non tam laudatores quam vituperatores sint, imo irrisores. Unde S. August. in Ps. 69. *Duo, ait, sunt genera persecutorum, scilicet vituperantium et adulantium; sed plus persequitur lingua adulatoris, quam manus interfectoris*, tum quia magis nocet: inflat enim hominem ut plus se esse et posse putet, quam revera sit et possit; tum quia qui sic hominem laudat, vituperio eum afficit: re ipsa enim indicat ipsum esse vanum et vanæ gloriæ cupidum, ideoque venari laudes humanas, ac simul esse indignum alieno præconio ob defectum virtutis propriæ: quod non est laus, sed vituperium et contumelia, quare qui talis est, non tam laudator quam calumniator et maledicus est: at vir sapiens eum ut maledicum fugiet et repellet.

Salomoni succinunt cæteri sapientes tam orthodoxi quam philosophi; citat eos Antonius in Melissa p. 1. c. 51. et 52. ut S. Basil. *Ne nobis, ait, stulte placeamus propter laudes quæ veritatem excedunt.* S. Greg. Nazianz *Nimii honores redigunt aliquos ad nimiam superbiam.* Clemens: *Assentatores beatum prædicabant sapientem quemdam; ille vero dicebat ad eos: Si me laudare destiteritis, ex discessu vestro magnum aliquem meipsum cogitabo; si vero laudare non desinitis, ex laude vestra meam impuritatem conicio: venatores canibus venantur lepores, stultos autem plerique capiunt laudibus.* Antigenes: *Cum multi me laudant, tum nullius pretii meipsum existimo; cum vero pauci, bonum et egregium hominem.* Plutarchus: *Sicut corvi cadaverum oculos effodiunt, sic adulatores suis laudibus animos hominum corrumpunt. Lepori canis, amico adulator natura infestus est. Odio habeas adulantes, sicut decipientes: utrique enim ubi eis fides habetur, credentibus iniurii sunt.* Diogenes rogatus quodnam animal pessime morderet: *Ferorum, ait, calumniator, cicurum autem adulator.* Epictetus: *Satius est* εις κορακας η εις κολακας, id est, *in corvos quam in adulatores incidere.* Phavorinus: *Sicut Actæonem nutriti ab eo canes, ita devorantur ab adulatoribus nutritores eorum.* Pythagoras: *Gaude potius arguentibus quam adulantibus, et tamquam deteriores inimicis adulatores aversare.* Socrates: *Adulatorum benevolentiæ tamquam hostibus dato tergo, fuge infortunium.* Huc facit illud sancti Ignatii apud Maxim. serm. 43. *Ut sanus, ait, sum in his quæ ad Deum pertinent, vehementius tamen verendum et cavendum ab iis qui laudant me; laudantes enim me flagellant.* Et illud S. Chrysost. ibid. *Qui improbitatem laudat, eam pœnitentiæ remedio fraudat.* Huc facit illud Euripidis in Oreste: βαρυ τοι αινεισθαι λιαν, id est *onus est laudari valde.* Denique Christus Lucæ 6. 26. *Væ, ait, cum benedixerint vobis homines!*

Vers. 15. TECTA PERSTILLANTIA IN DIE FRIGORIS ET LITIGIOSA MULIER COMPARANTUR) Septuag. *Stillicidia eiiciunt hominem in die hiemali de domo sua, similiter et mulier maledicta maritum ex domo propria expellit.* Solebat enim sponsus sponsam in domum suam traducere; sed hæc si litigiosa sit, sponsum de domo propria expellit. Hanc gnomen audivimus c. 19. 13. ubi eam explicui: *Assiduis quippe iurgiis*, ait S. Hieron. l. 1. contra Iovin. *et quotidiana garrulitate facit perfluere domum eius, et eiicit eum de ædibus suis, id est de Ecclesia.*

Vers. 16. QUI RETINET EAM, QUASI QUI VENTUM TENEAT, ET OLEUM DEXTERÆ SUÆ VOCABIT.) Ita Rom. Hebr. Chald. et alii. Male ergo Lyranus et alii pro *vocabit* legunt, *occuet*; alii, *evocet*. Hebr. sic habent: *Abscondens eam abscondit ventum, et oleum dexteræ eius vocabit*, vel *clamabit*.

Sensus est q. d. Qui uxorem clamosam et litigiosam cohibere velit ut taceat, perinde facit, ac qui conetur ventum impetuosum manu tenere, aut certo loco claudere, aut intra viscera terræ absconditum detinere ne erumpat et terram perflet, q. d. Sicut hoc, sic et illud est impossibile. Sicut enim ventus teneri et abscondi nequit, imo quo maiores invenit obices et retinacula, eo maiori turbine erumpit et perrumpit, adeo ut arbores, domos et turres prosternat: sic qui rixosæ mulieri os claudere vel eam domi concludere velit, facit ut maiori impetu foras erumpat, et clamoribus non tantum domum et familiam, sed et viciniam impleat, concutiat et evertat, iuxta illud Persii:

Tot pariter pelves, tot tintinnabula dicas
Pulsari.

Vi ergo, minis et verberibus coerceri nequit; perinde omnino est ac si vento mineris, eumque verberes. Cedendum ergo viro uxoris clamoribus per taciturnitatem, modestamque gravitatem, donec illa tonitrua sua detonet, et sponte taceat et subsidat, uti faciebat Socrates detonante Xantippa. Ita R. Salomon, Aben Ezra, R. Levi, Lyran. Baynus, Iansen. et alii passim.

Præclare S. Chrysostomus apud Anton. in Melissa pag. 2. cap. 34. « O malum, ait, quovis malo peius mulierem improbam! Asperi sunt dracones, aspides maleficæ; sed mulieris asperitas acerbior quam ferarum. Improba mulier numquam mansuefiet; si durius tractetur, furit; si blandius, tollitur et elata est. Ferrum coquere, quam mulierem castigare facilius. Qui habet uxorem malam, suorum se peccatorum mercedem accepisse intelligat. Nulla in mundo bellua est, quæ cum muliere improba conferatur. Quid leone inter quadrupedes ferocius? nihil quam mulier improba. Quid crudelius dracone inter serpentia? nihil quam mulier improba. »

ET OLEUM DEXTERÆ SUÆ VOCABIT.) Primo, q. d. Mulier clamosa et vaga coerceri nequit, sicut ventus coarctari nequit; et sicut oleum dextera contineri non potest, quin lubricitate sua diffluat et effluat, ut proinde illa vocari possit ventus perflans, et oleum e dextera diffluens.

Secundo, *vocabit*, id est revocabit, q. d. Mulier rixosa a marito in domo compesci nequit, uti compesci nequit ventus: at si e domo eruperit, et a marito aufugerit, multo minus in domum revocari potest, sicut oleum e dextera in cineres vel terram dilapsum et diffusum colligi et revocari nequit.

Tertio, Aben Ezra, q. d. Maritus ut uxori iratæ et clamosæ quietem et modestiam persuadeat, blandietur ei, vocabitque eam oleum dexteræ, hoc est unguentum myrrhinum, quo dextera mulieris inungitur. Dicet ergo ei blande: Veni, dilecta mea; veni, oleum dexteræ meæ. Unde Chaldæus vertit: *Unguentum dexteræ eius vocatur.* Accedit noster Salazar, qui sic explicat: *Qui retinet eam, quasi qui ventum teneat*, id est vir qui uxorem fastu turgidam, difficilem et morosam per vim et severitatem continere ac coercere velit, ei adsimilis est qui ventum fugacem et lubricum comprimere ac cohibere contendat: *Et oleum dexteræ suæ vocabit*, q. d. E contra vero mariti lenitas et blanditiæ ipsam evocabunt, allicient et ad virum convertent. Itaque *oleum dexteræ* appellat Salomon blandimenta, delinimenta ac poppysmos: hi enim longe melius fœminæ rigidæ duritiem demulcent atque emolliunt, quam severitas et acerbitas viri.

Quarto, R. Levi, q. d. Sicut qui dexteram suam unguento odorato perfuderit, id celare nequit, cum eius dextera suo odore idipsum vocet, id est prædicet et clamet, scilicet, se esse unguento delibutam: sic pariter celari nequit rixa et iurgia uxoris, quia seipsis, id est suo strepitu, sua voce et clamoribus se produnt, clamantque illam rixari et iurgari. Perstat in metaphora mulieris cum dicit *vocabit* vel *clamabit:* nam tribuit unguento quod mulieri erat tribuendum, nempe clamorem. Ita Vatabl. qui vertit; *Qui recondit eam, recondit ventum, et* (repete *recondit*) *oleum quod clamabit.* Hinc proverbium: *Tria celari nequeunt, quia seipsa produnt faciuntque sentiri, scilicet mulier, ventus, unguentum;* mulier voce, ventus impetu, unguentum odore.

Quinto, plane et genuine, q. d. Velle uxorem rixosam cohibere, est impossibile, perinde ac si velis oleum fluidum et lubricum manu tenere, illudque vocare, eique imperare ne e dextera elabatur, aut si elapsum fuerit, velle illud revocare; ita Caiet. Unde Tigurina vertit: *Qui cohibet eam, ventos cohibet, et dextera sua oleo occurrit*, ut scilicet defluens cohibeat. Hebr. enim קרה *kara* per *he* significat occurrere; קרא *kara* vero per *aleph* significat vocare, clamare. Iam hæ duæ radices inter se commutantur, quia litteræ *aleph* et *he* sunt commutabiles.

Porro Septuag. pro צפן *tsophen*, id est abscondens legentes aliis punctis צפן *tsaphon*, id est Aquilo, sive Septemtrio quæ est pars orbis frigore, gelu et nivibus abscondita, atque pro שמן *scemen*, id est *unguentum* legentes שם *scem*, id est nomen, vertunt: *Aquilo durus ventus, nomine autem dexter vocatur;* et Chal. *sicut ventus Aquilonaris gravis;* Aquila et Symmach. *absconditus Aquilo ventus;* Syrus: *Ventus Boreas gravis est, et de nomine dexter vocatur.*

[Aquilo vocatur dexter; unde?] Sensus est q. d. Aquilo ventus est frigidus et rigidus: vocatur autem a nonnullis *theman*, id est *dexter*, a rad. ימין *iamin*, id est dextera, tum quia si faciem convertas ad Occidentem, ad dexteram habebis Aquilonem, ad sinistram vero Austrum, ait S. Hieron. in Sophon. c. 2. Sicut vice versa si faciem convertas ad Orientem, Aquilo tibi erit ad sinistram, Auster vero ad dexteram; ideoque passim in Script. (quæ loquitur congrue ad situm Iudææ et nostri hemisphærii) Auster vocatur *Theman*, id est dexter. Denique Antipodes conversi ad Orientem ad dexteram habent Aquilonem, ad sinistram Austrum, tum quia qui habitant in Africa et locis calidis, gaudent Aquilone; eo quod ipse calores nimios illius climatis suo frigore temperet. Unde Romæ omnes ad Aquilonem etiam in hieme suspirant, ceu pisces ad aquam; Aquilo enim est salus et salubritas Romæ. Dexter ergo, id est prosper, saluber et faustus; dextera enim felicitatis et prosperitatis est symbolum, sicut sinistra infelicitatis et adversitatis: unde Cicero lib. 2. de Divinatione:

Prospera Iuppiter his dextris fulgoribus edit.

Sensus ergo est, q. d. Uxor rixosa est similis Aquiloni rigido et impetuoso, sed sicut Aquilo in calida regione habitantibus et æstuantibus est dexter, id est prosper et faustus, quia æstum temperat; sic maritus si uxoris amore exæstuet, facile uxorem rixosam perferet, tamquam amoris sui flabellum, ut eum moderetur et temperet. Rursum sicut Aquilo in se asper a nonnullis tamen dexter vocatur: sic uxor licet aspera, si tamen a marito honoretur, et ad dexteram collocetur (uti ab honestis maritis fieri solet) ut sit illi dextera, eoque et similibus honorificis nominibus blande compellatur, leniatur et mulceatur, fiet ut ponat asperos suos mores, fiatque comis et benevola. Ideo enim viris nonnullis uxores asperæ videntur, quia ipsi in eas asperi sunt aut frigidi, ut parum eas ament, quod si valde eas amarent, amor omnem asperitatem in dexteritatem, id est lenitatem et facilitatem converteret.

[Aquilo notat tribulationes.] Mystice, Aquilo notat molestias et tribulationes, quæ in se asperæ sunt; sed si ad occidentem, id est ad mortem, Purgatorium et gehennam respicias præ illis hæ dexteræ, id est leves, faciles et felices videbuntur.

[Et impios.] Rursum Aquilo notat impietatem et impios, utpote in quibus refrixit charitas, quique *obriguerunt frigore nequitiæ, et calorem fidei perdiderunt*, ait S. Hieronymus in caput 4. Ieremiæ.

[Et detractorem.] Insuper per Aquilonem accipias detractorem et convitiatorem, qui rigide famam alterius perstringit, uti Aquilo mordet aures et caput, q. d. Detractor instar Aquilonis sævit in famam proximi, sed tamen sæpe est dexter, id est faustus et felix, quia causa est ut proximus caute vivat, ne quid in eo carpi possit, et vitium, si quod habet, emendet; quocirca non est odio habendus, nec calumniator vocandus, sed ἐπιδέξιος, id est dexter, ingeniosus, expeditus, facetus. Tales enim solent esse dicaces, qui suis facetiis et salsis acuminibus alios mordent, et mordendo non raro curant.

[Et diabolum.] Denique Auctor Catenæ Græcor. Aquilo, ait, est diabolus, qui dixit: *In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis*, Isaiæ 14. 13. Hic ab impiis et obsequentibus *dexter* vocatur, quia eis illecebras mundi et carnis propinat: a piis vero, vocatur *dexter*, id est felix et faustus, sed per accidens, quia per tentationes quas eis obiicit, quasque ipsi superant, ipsis est occasio felicitatis æternæ.

[Vers. 17] FERRUM FERRO EXACUITUR, ET HOMO EXACUIT FACIEM AMICI SUI) Hebræus, *Ferrum in ferro acuetur, et vir*

acuet faciem amici sui: Vatablus, *Ut ferrum ferro committitur, sic homo homini consociatur.* Hebr. enim יחד *iachad*, si a rad. חדד *chadad* deducatur, significat acuere; sin a יחד *iochad*, significat unire, committere, consociare; sin a חדה *chada*. significat exhilarare. Unde tertio vertes; *Sicut ferrum ferro expolitur, sic vir exhilarabit faciem amici sui.* Tristitia enim est velut ferrugo animi et vultus, quæ ab amico exhilarante discutitur, expolitur et exhilaratur. Iam

Primo, R. Levi et R. Salomon exponunt, q. d. Qui sapientis præceptoris opera instruuntur, mutuis quæstionibus acuuntur, uti quotidie fieri videmus in scholis per disputationes philosophicas et theologicas, in quibus respondens ab argumentante dum rationibus stringitur, acutior redditur. Secundo, Aben Ezra, q. d. Ferrum acuitur per ferrum aliud, ita pariter vir per alterius iram ad iram acuitur; cum nimirum ad contentionem cum eodem exercendam excitatur, ob iram qua ille sit inflammatus. Unde Septuag. vertunt παροξύνει, id est acuit, irritat, provocat, exacerbat faciem amici. Est metaphora a fabris qui gladios, lanceas, cultros lima ferrea perfricando climant. Baynus cum aliis hanc gnomen refert ad versum præced. q. d. Sicut ferrum ferro acuitur, sic vir rigidus si in rigidam et rixosam uxorem incidat, alius alium ad iram rixamque exacuet; quare ne hoc fiat, lenitas et patientia unius asperitatem iramque alterius ceu lima excipiat, hebetet et obtundat, imo leniat et molliat. Unde Vatabl. vertit: *Ensis ensem acuit; ita vir exacuit iram amici sui*, cum quo scilicet contendit. Oportet igitur cedere et dare locum iræ.

Arabes simile habent proverbium: *Omnis rei corruptio*, inquiunt, *est a genere suo, adeoque ferrum ferro scinditur et finditur: non dentat ferrum, nisi ferrum.*

Alii, q. d. Si uxor sit aspera, maritus conetur eam mollire, lenire scilicet per oleum dexteræ, ut dixit versu præcedente; quod si lenitate olei non mollescat, vir induat duritiem ferri, et asperitatem asperitate maiori verborum, et verberum, si opus sit, retundat et contundat. Quocirca Poetæ Veneri procaci maritum dedere Vulcanum fabrum ferrarium, qui eius procacitatem malleando contunderet. Ira enim est acuta, uti habent Septuaginta v. 4. et recte acutiei comparatur, quia omnia scindit, perdit, et penetrat.

Tertio Tigurina vertit: *Ut ferrum ferro committitur, sic homo homini consociatur.* Quod apte consonat gnomæ præcedenti, eiusque dat remedium, q. d. Ex eo sæpe uxores sunt litigiosæ, quod maritis suis sint ditiores vel nobiliores: inde enim superbiunt, voluntque maritis non subesse, sed præesse. Ut ergo mariti hæc litigia effugiant, ducant uxores sibi opibus, conditione et genere pares, vel inferiores, non superiores. Sicut enim ferrum consociatur et coalescit cum ferro, non cum auro vel argento, sic pariter pares cum paribus coniugio sociandi sunt, ut in amore mutuo coalescant. Unde illud Ausonii: *Par pari iugato coniux: quod impar est, dissidet.* Et: *Si vis nubere, nube pari.* Qua de re plura superius dixi.

Rursus, sicut ferrum cum ferro coalescit vi ignis, cum scilicet ignitur, et ignitum malleatione cuditur, ut in unum v. g. gladium, cultrum, lanceam, etc. coalescat: sic pariter vir et uxor amore igniendi sunt, ut in unam familiam et personam œconomicam coalescant.

Potest quoque hæc Tigurinæ versio adaptari cuivis amicitiæ et consociationi, in qua pares cum paribus ceu ferrum ferro optime copulantur, et hoc significat τὸ *faciem amici sui*: sub amico tamen viro et amicæ fœminæ intelligendæ sunt. Inter fœminas enim quoque est amicitia; sed ut solida sit, inter pares ineunda est.

Quarto, noster Salazar per ferrum accipit chalybem, quod est genus ferri durissimi: chalybs enim cum ferro miscetur ad formandum gladium, cultrum, lanceam, etc. ut ferrum ex se lentum et flexile chalybis duritie fiat durum et rigidum, aptumque ad scindendum: sic *homo exacuit faciem amici sui*, id est illam adversus omnes casus, et ad omnes actiones roborat. Nam liceat sic dicere: Duo singulares homines, etiamsi alter chalybeus sit, et alter ferreus, hic tamen lentus ac flexibilis, ille fragilis erit: quod si utrumque amicitia et familiaritas copulet, ad omnia ardua et difficilia bene temperati animatique erunt.

Hæc expositio elegans est, sed non adeo respondet Vulgatæ, quæ vertit, *exacuit*; chalybs enim ferrum non acuit, sed durum rigidumque efficit, melius respondet versioni Tigurinæ: *Ut ferrum ferro committitur, sic homo homini consociatur*; est enim communio et consociatio chalybis cum ferro.

Quinto, plane et genuine, q. d. Sicut ferrum simili ferro, puta lima, acuitur: sic homo hominem sibi similem exacuit in qualibet re, puta in scientia, arte, consilio, industria et virtute. Poterat dicere: Ferrum cote acuitur. Unde illud Horatii de arte poetica:

Fungar vice cotis, acutum
Reddere quæ ferrum valet exors ipsa secandi;

verum maluit dicere: *Ferrum ferro acuitur*; tum quia cos non acuit ferrum, nisi iam fabrefactum et politum, v. g. cultrum vel gladium; ferrum autem, puta lima, acuit ferrum etiam rude et impolitum, dum ex eo fabricatur culter vel gladius: tum quia ferrum simile et eiusdem naturæ est cum ferro, non autem cos. Aptius ergo significat hominem similem in natura, arte et officio acuere alterum hominem in iisdem sibi similem. Hæc enim gnome significat homines similes a sibi similibus in eadem arte vel occupatione exacui, unde illud: *Unus vir nullus vir*; exacui, inquam, conferendo, interrogando, disputando, animando, instruendo, exhortando, etc. Exemplis res fiet clara.

In ingenio præceptor, imo discipulus, acuit condiscipulum docendo, interrogando, argumentando: in argumentatione enim quasi confricantur, et colliduntur ingenia, itaque acuuntur. In consilio unus consiliarius promendo sua consilia acuit consilia alterius consiliarii; ideoque ait Salomon: *Salus populi, ubi multa consilia*, quod enim unus non videt, hoc vident et afferunt alii. In arte unus faber acuit alium: quisque enim suas habet rationes et modos fabricandi, quibus alter instruitur et acuitur; quisque enim habet ingenium proprium, quod invenit rationes et modos sibi proprios quos non invenit alterius ingenium. Hoc est quod ait Euripides: ὁμιλία τέχνας τέτοκε, id est, *collatio peperit artes*, collatio, inquam, sententiarum, et colloquium hominum atque congressus. In prudentia unus prudens acuit alium: quisque enim sua suggerit prudentiæ dogmata et monita. In virtute qualibet unus acuit alium; castus acuit castum, humilis humilem, lætus lætum, animosus animosum efficit. Unde S. Antonius considerabat virtutem quæ in singulis eminebat, et ab uno discebat patientiam, ab alio humilitatem, a tertio charitatem, etc.

Quocirca S. Basil. in Constitut. monast. c. 40. vitam cœnobiticam, utpote socialem, præfert anachoreticæ et solitariæ, quod in cœnobitica unus alium iuvet, verboque et exemplo expoliat, quod non fit in solitaria. Hinc et Victor Antioch. in c. 1. 8. S. Marci inter commoda vitæ socialis hoc recenset, quod convictu et assidua conflictatione plurium ferrei et quasi chalybei evadant, illi qui inter socios diu vixerunt: *Mox*, ait, *ex hac conflictatione velut ferrum induratus, fortior subinde evades*, etc. Societas enim in qua quisque alium iuvare eiusque mores et imperfectiones sustinere, imo curare debet, non solum homines cæteroqui ferreos acuit et expolit; sed etiam quamlibet eorum pusillanimitatem vel animositatem, adeoque quamlibet infirmitatem ad ferri firmitatem roburque elimat. Hoc est quod ait Eccl. c. 4. 9. *Melius est duos esse simul, quam unum: habent enim emolumentum societatis suæ: si unus ceciderit, ab altero fulcietur. Væ soli! quia cum ceciderit, non habet sublevantem se.*

Vita socialis commoda.

QUI SERVAT FICUM, COMEDET FRUCTUS EIUS: ET QUI CUSTOS EST DOMINI SUI (Syrus: *qui prospicit domino suo*) GLORIFICABITUR.) Alii *honorabitur*, id est ad honores promovebitur. Pro *servat* hebr. est נוצר *notser*, id est custodit, servat: unde Christus vocatus est Nazarenus, id est custos, servator. Vers. 19.

Sub custodia curam et culturam intellige, q. d. qui custodit, id est curat et colit ficum: dicit tamen *servat*, sive custodit, potius quam colit, quia ficus præ vite, olea, etc. exiguam exigit culturam. Vitis enim debet seri, repastinari, aggerari, putari, foliis distringi, ut uvæ a sole coquantur et maturescant, etc. quorum nihil fit in ficu.

Obsequia similia. Ficui.

I. Unde Sept. vertunt: *Qui plantat ficum;* ficus enim vix aliam culturam quam plantationem et ablaqueationem uti cæteræ arbores, qua radices earum circumfodiendo aperiuntur, et aeri exponuntur, requirit: ficus ergo exigua sui cultura multos dat fructus, puta ficus præstantissimas; sic qui sedulo et fideliter colit dominum ei obsequendo, eiusque res sibi commissas sedulo curando, hic pro parvis officiis et obsequiis magnas ab hero percipiet mercedes et fructus, adeoque *glorificabitur*, id est, si servus sit, libertate donabitur. Nam, ut ait Iulius Cæsar: *Nulla voluptas viris ingenuis suavior est libertate.* Et Seneca ep. 79. *Inæstimabile bonum est suum esse.* Sin liber sit, ad magna officia, beneficia, honores et præfecturas ab hero promovebitur, uti quotidie in aula Romana eos qui Cardinalibus et Prælatis fideliter et studiose famulantur, ad magna promoveri cernimus. Hæc ergo gnome prudens consilium dat famulis, ut scilicet heris suis fideliter et officiose serviant: sic enim fore ut ab iis ingentibus beneficiis et præmiis ornentur.

II. Secundo, arbor fici profert ficus qui est fructus suavissimus et saluberrimus, omniumque arborum fructus antecellit, tum sapore, tum salubritate, tum integritate: sapore, quia melleum habet similem mannæ; salubritate, quia plane percoctus est, unde nihil habet acerbum, indigestum et crudum, uti habent cæteri omnes; integritate, quia nullos habet acinos aut lapillos, uti habent omnes aliarum arborum. Sic fructus quos famuli seduli ab heris benevolis et beneficis percipiunt, sunt suavissimi, saluberrimi et integerrimi: adeoque dominus, puta Prælatus vel Princeps sit instar fici oportet, ut scilicet suam dulcedinem dulcesque fructus impertiat subditis, austeritatem vero sibi servet, ideoque in apologo rhamni ficus, licet invitata, noluit esse rex vel regina arborum, dicens: *Numquid possum deserere dulcedinem meam fructusque suavissimos, et ire ut inter cætera ligna promovear?* Iudic. 9. 11. Quo significatur eos qui sua quiete dulcique contemplatione gaudent, refugere regimen aliorum ne dulce otium cum molesto negotio permutent.

III. Tertio, ficus est bifera: nam bis fert ficus, scilicet temporarias in autumno, puta in Septembri, uti faciunt cæteræ arbores, et præcoces in æstate, puta in Iunio et Iulio; hinc ficus non dat flores, sed sine flore illico fructum producit. Addit Plin. l. 13. c. 18. ficus Chalcidicas esse triferas, sive ter in anno dare fructus; imo *sunt*, ait, *et hybernæ quibusdam provinciis:* sic servus, qui fideliter servit suo hero multiplicem ab eo mercedem recipiet, scilicet condictam iuxta pacta conventa stato et condicto tempore, ac ante eam honestam tractationem, dona, munera et præmia, quæ honesti heri famulis officiosis liberaliter præstare solent, velut præcoquas ficus nanciscetur. *Admirabilis* (ait Plinius loco citato) *est pomi huiusce* (fici) *festinatio, unius in cunctis ad maturitatem properantis arte naturæ.*

IV. Quarto, stercoratio ficum fœcundat. Audi Plinium l. 17. c. 27. *Uberrimas ficus rubrica amurca diluta, et cum fimo infusa radicibus frondere incipientium, facit.* Et l. 15. c. 18. *Cato de ficis ita memorat: Ficus mariscas in loco cretoso aut aperto serito, in loco autem crassiore stercorato;* sic et famuli, si ad vilissima obsequia sese demittant, herorum gratiam et beneficentiam elucrantur. Addit Plinius: *Colitur ficus arbor in foro ipso ac comitio Romæ nata, sacra fulguribus ibi conditis, magisque ob memoriam eius, quod nutrix Romuli et Remi conditoris appellata, quoniam sub ea inventa lupa infantibus præbens rumen, id est mammam.*

V. Quinto, τὸ *servat*, aliqui exponunt *exspectat*, unde vertunt: *Qui exspectat ficum, comedet fructum eius, et qui exspectator est domini sui, glorificabitur.* Nam qui cupit ut ficulnea copiosos proferat fructus, decutit primos eius ficus, seu grossos, itaque posteriores, meliores et copiosiores exspectat. Audi Columellam l. 5. 9. *Si voles ficum quamvis non natura seram facere, et uberiores demum ex illa fructus carpere, tunc grossulos prioremve fructum decutito, iterum alterum edet, quem in hiemem usque differet.* Scholiastes addit: *Iterum alterum uberiorem reddet.*

Hac de causa in lege veteri Levit. 19. 23. ita de ficu cæterisque arboribus fructiferi sanxit Dominus: *Quando ingressi fueritis terram et plantaveritis in ea ligna pomifera, auferetis præputia eorum; poma, quæ germinant, immunda erunt vobis, nec edetis ex eis. Quinto autem anno comedetis fructus, congregantes poma quæ proferunt, ego Dominus Deus vester.* Vide ibi dicta.

Simili modo famuli ut ineant gratiam herorum, aliquanto tempore fideliter et officiose eis serviunt, parvam vel nullam ab eis exigendo mercedem: nam inita eorum gratia, copiosiorem et præstantiorem recipient.

Mystice, qui Deum et Christum, eiusque voluntatem et leges, ac præsertim Eucharistiam, quæ quasi ficus est Ecclesiæ præstantissima, custodit et colit; hic utique ab eo omnem gratiam et gloriam consequetur. Christus enim in Eucharistia est nostra ficus et nostrum manna, sine labore continens in se omne delectamentum et omnem saporis suavitatem, Sapient. 16. 20. Ioan. 6. 31. Ita Auctor Catenæ Græc. *Dominus, ait, est ficus; fructus illius sanat lepram. Qui sermonem acceptum servat, in honore et pretio erit.* Dulcedinem huius ficus gustarat Psaltes, cum cecinit: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus,* Psal. 33. Et cum exclamavit: *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te!* Psal. 30.

Ficus est Eucharistia.

QUOMODO IN AQUIS RESPLENDENT VULTUS PROSPICIENTIUM, SIC CORDA HOMINUM MANIFESTA SUNT PRUDENTIBUS.) Hebr. *Sicut aquis facies ad facies* (resplendent) *sic cor hominis ad hominem.* Quæ verba, quia indeterminate sunt, variæ a variis determinantur et explicantur, uti videre est apud Rabbinos et Latinos Interpretes. E multis paucas magis appositas et probabiles afferam explicationes. Vers. 19.

Primo, R Salomon explicat, q. d. Sicut aquæ faciem repræsentant, quam tu iisdem offers, quæ quod ostendis reddunt; ita socio parem se præbet vir, ut sicut ipse alteri se carum esse intelligit, ita vicissim eum redamet, et benevolum ei vultum præferat.

Secundo, Aben Ezra, q. d. Sicut aquæ crescunt ob alias quæ admiscentur; sic etiam facies propter faciem, id est furor furore alterius augetur: ita quoque viri cor malo cumulatur ob alterum, cuius corde se invisum esse animadvertit.

Tertio, Vatablus vertit: *Ut aquarum facies ad facies, sic cor hominis ad homines;* sicque exponit, q. d. Ut eadem aqua diversas reddit facies, sic alia aliorum hominum sunt corda. Aut, sicut in aqua vultus vultui respondet, ita cor hominis cordi hominis respondet, q. d. Sicut cor unius hominis inclinat ad malum, ita et omnium aliorum corda: similia enim sunt. Verum nimis ampla, ideoque frigida et insipida est hæc expositio.

Quarto, R. Samuel hæc accipit de fraudulentis falsisque amicis, qui vultu præferunt amorem, corde tegunt odium; vertit enim: *Quomodo in aquis facies ad facies, sic cor hominis ad hominem*, q. d. Sicut facies in aqua apparens oculos fallit, qui non falsam imaginem, sed ipsissimam rem sibi intueri videntur; sic quoque homines alii alios decipiunt, mendacia et fraudes sub veritatis specie sibi mutuo offerentes.

Quinto, alii accipiunt hæc de mutabilitate et inconstantia hominis, q. d. Sicut facies apparens in aqua mobilis et instabilis est, cumque ipsa aquæ motu mutatur et variatur assidue: sic pariter inconstans et mutabile est cor hominis, ut ab altero homine certo et solide conspici nequeat, quia firmitatem et constantiam non habet, sed in

dies, horas, imo sæpe momentis singulis, mutat sua proposita et consilia.

Sexto, alii ex adverso hæc referunt ad firmitatem quæ ex plurium consensione nascitur, q. d. Sicut aquæ aquis additæ maximam vim habent, et facies faciebus, id est viri viris adiuncti validissimi sunt; ita etiam corda cordibus, id est sententiæ sententiis cohærentes maximum ad persuadendum pondus habent.

Septimo, Sept. vertunt negative: *Sicut non similes facies faciebus, ita neque cogitationes hominum.* Origenes hom. 2. in Numeros legit: *Sicut diversi sunt vultus vultibus, ita et diversa sunt corda hominum.* Sic et Auctor Catenæ Græcorum. Aquæ enim agitatæ et fluitantes agitant pariter species et facies in se receptas, ut non videantur esse eædem, sed aliæ ab iis quas repræsentant. Aut potius, q. d. In aquis iisdem apparent variæ variorum facies, et nulla est alteri similis, sed omnes dissimiles; sic pariter in eadem domo, urbe, consessu sunt multa hominum corda, mentes, cogitationes et sententiæ; nulla tamen alteri est similis, sed omnes dissimiles et diversæ. Hoc enim est quasi naturæ miraculum, quod cum multi sint similes manibus, pedibus cæterisque membris, nullis tamen sit eadem facies, uti nec eadem vox, ut scilicet quisque ab alio tam voce quam facie dignosci et discerni possit, uti pulchre docet S. August. l. 21. de Civit. c. 8. Unde Persius:

Singulis sua est facies et vox ab aliis diversa.

Mille hominum species, et rerum discolor usus,
Velle suum cuique est, nec voto vivitur uno.

Audi Origenem hom. iam citata: *Alterius*, ait, *motus animi lenior est, mitis, placidus: alterius turbidus, elatior, petulantior. Alius cautus, sollicitus, impiger; alius deses, negligens, incautus. Et in his alius plus, alius minus. Audeo dicere quod forte quanta in specie vultus inest diversitas hominibus, tanta et in animis invenitur differentia, iuxta illud Salomonis: Sicut diversi sunt vultus vultibus, ita et diversa sunt corda hominum.* Sic legit Origen. paulo aliter ac Noster, et dat exemplum. Eædem, ait, sunt litteræ, et tamen in iis scribendis tanta est diversitas, ut quisque ex charactere proprio dignoscatur, unde eum quasi chirographum litteris suis subsignat. Sic et virtus eadem ab uno, sic, ab alio aliter apprehenditur et practicatur. *Intuere*, ait, *singulorum virorum chirographa, et vide verbi gratia, quomodo animus Pauli proposuit castitatem, et animus nihilominus Petri; sed est propria quædam castitas Petri et alia castitas Pauli, etiamsi una eademque videatur. Denique alterius ipsorum talis est castitas, quæ requirat macerari corpus, dicatque: Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte aliis prædicans reprobus efficiar; alterius autem castitas talis est, quæ istud forte non timeat. Similiter et iustitia habet aliquid proprietatis in Paulo, habet et in Petro. Eodem modo et sapientia cæteræque virtutes.* Unde illud: *Non est inventus similis illi, qui conservaret legem excelsi.* Quod Ecclesia singulis sanctis Confessoribus attribuit, quia in singulis enituit peculiaris aliqua virtus, vel virtutis eiusdem peculiaris species et modus.

Chaldæus vero sic vertit: *Sicut aqua, et sicut vultus qui non sunt similes ad invicem; sic cor filiorum hominum non est inter se simile,* q. d. Sicut una eademque aqua diversis eam intuentibus diversas sui exhibet redditque facies: sic una eademque quæstio diversis diversas suggerit responsiones, ut omnes in varias abeant sententias, nec unus cum alio per omnia consentiat.

Denique Syrus vertit: *Sicut vultus vultui non sunt similes, sic corda cordibus non sunt similia,* q. d. Ex dissimilibus vultibus licet conücere dissimiles cordium affectiones: hæ enim in vultu velut in speculo relucent; sic ex signis physiognomicis quæ in vultu relucent, dignosci posse quis sit magnanimus, quis timidus, quis invidus, quis luxuriosus, quis ingeniosus, quis sanguineus, quis melancholicus, etc. docet Aristot. in Physiognomicis.

Octavo, optime Noster vertit: *Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus*, q. d. Specula ex ære, stanno,

A crystallo, sæpe sunt fallacia; alia enim augent rem obiectam, alia minuunt, alia distorquent; at speculum aquæ naturale est et sincerum, ac plane rem repræsentat talem qualis sibi obiicitur: sic et corda hominum plane talia, qualia sunt, cognoscuntur a prudentibus. Vide de fallacia speculorum Senecam l. 1. Natur. quæst. cap. 17. et S. August. ep. 160. ad Nebridium, et Plinium l. 13. 9.

Corda hic tum propria accipi possunt, tum aliena. De propriis accipit Iansen. et Salazar, q. d. Sicut aquæ sunt quasi speculum, quod speciem faciei intuentis recipit, eamque reddit et repræsentat intuenti; sic pariter cor, id est mens et conscientia, est quasi speculum hominis, id est affectionum hominis, quod easdem ipsi homini repræsentat: « Quemadmodum enim, ait Ians. in aquis resplendent vultus prospicientium, sicut unusquisque suum ibi vultum tamquam in speculo contemplari possit, quem alioquin non videt; ita ipsi prudentes seipsos et sua cognoscunt corda, dum ad ea redeunt, et exacta consideratione advertunt qualia sint, expendendo scilicet ad quæ

Mens sibi ipsi speculum.

B inclinantur, in quibus potissimum occupentur et hæreant, ut ipsummet cor hominis, maxime apud prudentes, sit homini et ipsi cordi pro speculo, sive pro aqua limpida, in qua homo seipsum et cor intuetur, iuxta illud Pauli: Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Sicut ergo necesse est homini, si proprium vultum videre velit, illum in speculo videat, aut in aqua, aut alio simili; ita si quis qualis sit cognoscere velit, non potest id alibi melius cognoscere quam in propria sua mente.» Porro sicut in aqua, utpote facile mobili et agitabili, sæpe species facierum hominum cum motu aquæ turbantur, alterantur, dimidiantur et confunduntur; sic pariter in corde sæpe species sui ipsius turbatur per passiones, quæ sunt quasi fluctus, hasce species miscentes et confundentes: si enim ira, odio, timore, livore, cor agitetur, non sincere et plane poterit seipsum cognoscere. Quare ut sincere seipsum videat, placidum et tranquillum, liberumque a passionibus et perturbationibus sit o-

C portet; sic enim erit instar aquæ pellucidæ et immotæ, quæ clare et fideliter reddit et repræsentat res et facies tales, quales sibi obiiciuntur.

Rursum corda aliena hic accipias, idque bifariam: primo, q. d. Sicut aquæ sunt speculum faciei tuæ, ut illam tibi repræsentent; sic pariter cor tuum est speculum cordis alieni; ut, si scire velis quale sit alterius cor, id est affectus erga te, illud cogniturus sis ex corde tuo, atque ex eo metiri cor alienum possis. Examina enim cor tuum, et vide quomodo illud erga alium affectum sit: si illud videris erga alium benevolum, amœnum, sincerum, scito alium simile plane cor amore et benevolentia plenum erga te gerere: sin tuum cor videris ob alio aversum, rancidum, amarulentum, scito pariter alterius quoque a te esse aversum, et odio aut livore rancidum. Ratio est, quod affectus odii et amoris corde ita tegi nequeant, quin per signa, puta per verba, vultus et opera, subinde erumpant, quæ dum alius videt, eosdem affectus assumit, in-

Ex affectu tuo metire alienum erga te.

D duit et rependit; magnes enim amoris est amor, et magnes odii est odium. Qui enim sentit se amari, amantem redamat; qui sentit se odio haberi, odientem se vicissim odit. Hinc sæpe fit ex quadam quasi antipathia vel sympathia naturali, ut, cum duo qui se invicem amant, sibi occurrunt, cor utriusque pandatur, dilatetur, exhilaretur, exultet: ex adverso cum duo, qui se invicem etiam tacite oderunt, occurrunt, cor utriusque claudatur, stringatur, tristetur, amarescat.

Secundo, sicut cor tuum est speculum cordis alieni; sic vicissim cor alienum est speculum sui ipsius, q. d. Sicut aqua est speculum, in quo apparent vultus non solum proprii, sed et alieni, ita ut ex eis ipsos agnoscas, etsi eos directe in facie non videas; sic pariter cor hominis est speculum, in quo apparent eius affectus erga alium: cor enim prodit se per gestus, sermones et actus, quibus velut in speculo suos affectus odii, timoris, amoris, iræ, etc. alii patefacit et ostendit, ita ut viri prudentes ex verbis et actionibus cuiusque conücere et dispicere possint internas

Cor patet ex ore.

cordis alieni affectiones. In Sanctis id clarum est. Sic enim S. Ludovicus et S. Ægidius socius S. Francisci, se invicem salutantes sine verbis, cordibus solis mutuo loquebantur, suosque amoris et pietatis affectus invicem repræsentabant et inspirabant. Sic S. Antonius, S. Catharina Senensis, S. Hilarion multique alii in Vitis Patrum ex solo vultu pervidentes cor cuiusque, illius statum et affectus dignoscebant. Idem in quibuslibet prudentibus et sagacibus locum habet, sed gradu inferiore. Prudentes enim facile ex notis et signis fucum et imposturam faciei, si quæ sit, deprehendunt. Ita Lyranus, Hugo, Dionysius et alii.

Gnomæ. Huc faciunt illæ sapientum gnomæ apud Antonium in Melissa p. 1. c. 48. Photii Patriarchæ: *Speculo similis est sermo* (puta cor in ore et sermone tralucens) *et sicut in illo repræsentatur species corporis et formæ; ita in colloquiis animæ forma expressa conspicitur*; Isidori Pelusiotæ: *Quod si sermo et vita conveniant, totius vitæ simulacrum perficient;* Teognidis: *In speculis quidem faciei, in colloquiis character animæ videtur;* Romyli: *Sicut vas fictile ictu et sono, sic homo sermone probatur.* Huc facit illud S. Ambros. de Elia et Ieiunio c. 10. *Index faciei plerumque est conscientiæ, et quidam tacitus sermo mentis, cum aut peccato compungimur, aut integritate lætamur.* Nota: Solus Deus est cardiognostes, id est, cordium cognitor et inspector, quia ipse solus omnes omnium Angelorum, dæmonum et hominum cogitationes, volitiones, intentiones, etiam intimas, profundissimas et secretissimas, quæ nullo signo produntur, pervidet et introspicit. Ratio est, quia Deus solus mentem et volitionem singulorum, velut creator et conservator occupat, possidet et comprehendit; hinc et ipse solus illabitur animæ et menti, ut in ea operetur mentem illuminando, et voluntatem flectendo quocumque ipse voluerit. Prudentes tamen homines æque ac Angeli, per nutus, voces, signa et gestus possunt multas cordis cogitationes et intentiones probabiliter cognoscere et coniectare: prudentiæ enim pars est solertia sive sagacitas, hoc est, solers et sagax coniectatio.
Coniectationis tres gradus. Prudentiæ autem huius tres sunt gradus: Primus est pru-
dentiæ naturalis, quæ ratione ac discursu et experientia
naturali nititur, ac per illa coniectat de naturalibus cor-
1. dium cogitationibus; secundus est prudentiæ supernatu-
2. ralis, quæ fide, gratia, discursu et experientia superna-
turali nititur, qualem habent Christiani et iusti, ac per
illam coniectant etiam de supernaturalibus cordium cogi-
3. tationibus; tertius est prudentiæ singularis et divinæ, quæ vocatur donum discretionis spirituum, per quod Deus revelat nonnullis eximie Sanctis arcana cordium, uti revelavit sancto Antonio, sancto Hilarioni, sancto Francisco et similibus; atque etiamnum revelat viris magnis et Apostolicis, præsertim Confessariis, per quod conscientias pœnitentium subinde usque ad fundum introspiciunt, et latentes intentiones, quas ipsi pœnitentes non vident vel tacent, in lucem proferunt, ut pœnitentes in spiritu ad suam salutem et perfectionem securius dirigant. Unde hoc donum, vel certe particula huius doni, officio eorum congruens, ipsis postulanda est a Deo.

Vers. 20. INFERNUS ET PERDITIO NUMQUAM IMPLETUR (hebr. *saturatur*) SIMILITER ET OCULI HOMINUM INSATIABILES.). *Perditio* est mors quæ omnia perdit, et status mortuorum. Perperam R. Levi per *infernum* et *perditionem* accipit materiam primam, quæ numquam formis expletur, sed semper alias et alias appetit. Melius R. Salomon: *Numquam*, ait, *saturatur infernus et perditio, quominus sceleratorum piacula recipiant admittantve, quemadmodum oculi improborum numquam ad satietatem expleri possunt, cum assidue pravæ propensioni ad crimina sollicitanti obtemperent, cupiditatibusque obsequi studeant.*

Optime Caietanus et Iansenius per *oculos* accipiunt cupiditatem tum videndi, tum habendi: neutra enim umquam satiatur, quin plura videre et habere cupiat. Cupiditas autem tribuitur oculis, quia oculi rerum pulchrarum et concupiscibilium species et ideas ad phantasiam, indeque ad mentem et voluntatem, transferunt, ac per eas in voluntate earum cupidinem excitant; unde illud: *Oculi sunt in amore duces.* Significat ergo Sapiens cupiditatis grande malum, scilicet quod sit inexplebilis et insatiabilis, instar mortis et inferni, ac proinde nos eam odio prosequi debere velut mortem et infernum: ideoque cohibendos et claudendos esse oculos, qui cupiditatum sunt internuntii, imo illices et excitatores. Plura hac de re dicam c. 30. v. 15 et 16. Rursum significat frænum iniiciendum esse cupiditati, ut sit rationabilis et moderata; hæc enim satiari potest, cum effrænes sint insatiabiles. Quocirca Plato l. 5. de Republ. citat laudatque illud paradoxum Hesiodi: *Dimidium plus toto*, applicatque tyrannis, avaris, ambitiosis, qui omnibus volunt dominari, et suos fines undequaque dilatare; cum satius esset suis paucisque vivere contentum. Idem l. 3. de Legibus, ut ostendat infinitam principum potentiam, nullisque finibus determinatam esse præsentem pestem omnium imperiorum, subdit id ideo accidere, quod ignorent principes cupidi et ambitiosi Hesiodum recte dicere: *Dimidium sæpe toti præstare; quandoquidem damnosum est rem totam accipere: dimidium tantum accipere moderatum est: moderatum vero immodico et immoderato, tamquam potius peiori, sane antecellit.* Sic in litibus avari actores qui totam rem cupiunt, nolentes dimidio cum parte adversa transigere, sæpe totam perdunt: quibus sane utilius fuisset petere dimidium quam totum, cum ob dimidium quod recusarunt, perdant totum, quod avare ambierunt. Plura in hanc rem vide apud Maximum sermone ultimo. Septuaginta post hanc gnomen aliam addunt, quæ non est in Hebræo, nec in Vulgata, scilicet hanc: *Abominatio est Domino obfirmans oculos, et indisciplinati incontinentes lingua*, vel indocti, *petulantis sunt linguæ.* Dimidium plus toto, quando et cur?

QUOMODO PROBATUR IN CONFLATORIO ARGENTUM, ET IN FORNACE AURUM: SIC PROBATUR HOMO ORE LAUDANTIS.) Hebr. *Conflatorium argento, et caminus auro, et vir secundum laudem suam*; Septuag. *Probatio argento, et auro ignitio: Vir autem probatur per os laudantium eum*; Chald. *Conflatorium ex argento, et fornax auro, et vir ex ore laudantium eum*, scilicet probatur et iudicatur. Vers. 21.

Primo, R. Salomon et Aben Ezra exponunt, q. d. Sicut cognoscitur bonitas vel pravitas auri et argenti per ignem quo conflatur; sic pariter cognoscitur bonitas et malitia alicuius ex ore laudantium. Si enim populus eum laudet, signum est eum esse probum et laudabilem; sin vituperet, signum est eum esse improbum et vituperabilem. Vox enim populi, vox Dei.

Secundo, Auctor Catenæ Græcor. *Vir*, inquit, *probatur et exploratur per os laudantium, hoc est, per id cognoscitur, quod neque extollitur in prosperis, neque deiicitur in adversis et tristibus: nam boni laudant, quia bonus est, mali autem laudant, quia malus est.* Hæc ille.

Tertio, S. August. in Ps. 69. per os laudantis accipit os adulantis: « Duo, inquit, sunt genera persecutorum, vituperantium et adulantium; plus persequitur lingua adulatoris, quam manus interfectoris. Nam et ipsum caminum dixit Scriptura. Certe cum de persecutione loqueretur Scriptura, dixit: Tamquam aurum in fornace probavit eos, de Martyribus interfectis; et sicut holocausti hostiam accepit illos. Audi quia et lingua adulantium talis est: Probatio, ait, argenti et auri ignis, vir autem probatur per os laudantium eum. Argenti, ait, et auri, ignis ille, ignis et iste, de utroque te salvum oportet exire. Fregit te reprehensor, factus es in fornace tamquam vas fictile. » Et mox: « Rursus si lauderis ab adulantibus et assentantibus, et annueris eis, veluti emens oleum, non tecum portans, sicut quinque virgines insipientes, erit caminus fracturæ tuæ, etiam os laudantium te. »

Quarto et genuine, q. d. Sicut ignis ostendit probitatem et puritatem vel impuritatem auri et argenti; sic pariter laus ostendit hominis virtutem aut vitium, veritatem aut vanitatem. Sicut enim si aurum et argentum perstet integrum, nullamque det scoriam, signum est esse purum; sin scoriam det, signum est esse impurum; sic pariter si quis ex laude superbiat et intumescat, signum est virtutem eius esse impuram et imbecillam: scoria enim

virtutis est tumor et superbia; sin laudatus maneat in pristina sua humilitate et modestia, signum est eius virtutem esse puram et solidam. Humiles enim laudes sui respuunt; vani et superbi iis inflantur et insolescunt. Vera ergo virtus et laus est spernere laudem, sicut vera gloria est gloriam contemnere: hoc enim magni et celsi est animi, qui supra gloriam et res omnes eminet fixus in cælo. Hinc sicut aurifices ut probent an aurum et argentum sit purum, an impurum et mixtum, solent illud ponderare tam ante quam post conflationem per ignem: si enim illud idem pondus reddat, post eam, quod dedit ante, evidens signum est esse purum: sin minus ponderet quam ante, signum est fuisse vel adhuc esse impurum: ignis enim dempsit ab eo scoriam, ideoque minus ponderat; sic pariter si post laudes homo maneat idem, æque scilicet modestus et gravis, signum est hominem esse probæ et solidæ virtutis; sin post eas leviter infletur, et vane sese extollat, signum est eius virtutem esse levem, vanam, et instar venti tumidam. Os quoque est quasi conflatorium, in quo laude, quasi igne probatur virtus laudati. Leves enim et vani in eo ebulliunt, abeuntque in bullas et fumos vanitatis et superbiæ, ac laudati cum alto supercilio se circumspiciunt, sinumque dilatant, pectus attollunt, brachia explicant, et quidquid pulchri habent, cum fastu ostentant; imo plus æquo exaggerant et magnificant; perinde ac pavones, ubi se ab hominibus inspici advertunt, inflant pectus, ac turgidi syrma caudæ expandunt, ut suos in ea ocellos, velut totidem stellas miro colore variegatas ostentent. E contrario sapientes et cordati, si laudentur, manent iidem, inconcussi et invariati, æque scilicet humiles, compositi et graves; quia nec laudibus attolluntur, nec vituperiis deprimuntur. Vere Nazianz. apud Anton. in Melissa p. 1. c. 51. *Nimiæ laudes, ait, aliquos redigunt ad summam elationem.* Et S. August. in serm. 5. de Verbis Domini secundum Matth. *Laudes, ait, istæ vestræ gravant nos potius, et in periculum mittunt, toleramus illas, et tremimus inter illas.* Quin et Gentilis Seneca de Ira lib. 2. *Laude, ait, crescit licentia; spiritus assurgit, si laudatur, et in spem suam bonam adducitur; sed eadem ista insolentiam et iracundiam generant.*

(Laus probat cor cuiusque.)

Rursum sicut ignis in conflatorio urit, coquit et quasi cruciat aurum et argentum: sic laus urit et cruciat viros cordatos, tum quia verecundi sunt et humiles; tum quia timent ne per eam superbiant et evanescant, itaque virtutem cum laude deperdant; tum quia metuunt ne Deus, sincerus operum inspector, videat in eis defectus quos homines non vident, ideoque vituperat opera quæ homines laudant. Unde S. August. lib. 10. Confess. 36. *Qui, ait, laudari vult ab hominibus, vituperante te* (Domine); *non defendetur ab hominibus, iudicante te; nec eripietur, damnante te*; tum quia verentur ne laus hominum sit eis loco mercedis, itaque perdant mercedem æternam quam exspectant in cælis. Ita S. Gregor. lib. 22. Moral. cap. 5. *At contra, ait, si cor veraciter humile est, bona quæ de se audit, aut minime recognoscit, et quia falsa dicuntur metuit, aut certe si adesse sibi ea veraciter scit, eo ipso formidat, ne ab æterna Dei retributione sint perdita: pavet enim vehementer, ne spes futuri muneris in mercedem reputetur transitorii favoris. Qua ex re agitur ut electorum animus magno laudum suarum igne crucietur, atque ab omni torporis sui rubigine mærore cogitationis excoquatur: cauta enim considerations trepidat, ne aut de his de quibus laudatur, et non sunt, maius Dei iudicium subeat: aut de his in quibus laudatur, et sunt, competens præmium perdat.* Et post nonnulla id probat ex hac Salomonis gnome, *unde bene per Salomonem dicitur: Sicut probatur in conflatorio argentum, et in fornace aurum; ita probatur homo ore laudantis. Argentum quippe vel aurum, si reprobum est, igne consumitur: si probum vero, igne declaratur; sic nimirum est, et sensus operantis. Nam qualis sit, in eo quod laudatur, ostenditur; si enim se auditis suis laudibus extollit, quid iste aliud quam aurum vel argentum reprobum fuit, quem videlicet fornax lingua consumpsit? Si autem favores suos audiens, ad*

(Cordati cruciantur dum laudantur: cur?)

A *superni iudicii considerationem redit, ac ne de his apud occultum arbitrum gravetur, metuit, quasi expurgationis igne ad magnitudinem claritatis excrescit, et unde incendium trepidationis sustinet, inde clarius effulget, etc.*

Ad hæc, sicut aurum et argentum igne probatum nitidius et fulgidius resplendet: sic Sancti, dum laudantur, fulgidiores fiunt, tum ob causas a S. Gregorio recensitas, tum quia laus hæc eis stimulus est ad maiorem virtutem, iuxta illud: *Virtus laudata crescit.* Nam ut ait S. Gregor. hom. 9. in Evang. *Cum augentur dona, rationes etiam crescunt donorum: tanto ergo esse humilior, atque ad serviendum Deo promptior quisque debet ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione.* Hinc utile est laudare pusillanimes, ut per laudem animos abiectos erigant, et ad heroica laudum opera attollant, uti docet S. Gregor. 3 part. Past. admonit. 9. *At contra, ait, pusillanimes aptius ad iter bene agendi reducimus; si quædam illorum bona ex latere requiramus, ut dum in eis alia reprehendendo corripimus, alia amplectendo lau-*B *demus, quatenus eorum teneritudinem laus audita nutriat, quam culpa increpata castigat. Plerumque autem utilius apud illos proficimus, si et eorum bene gesta memoramus. Etsi quæ ab eis inordinate gesta sunt, non iam tamquam perpetrata corripimus; sed quasi adhuc ne perpetrari debeant prohibemus, ut et illa quæ approbamus, illatus favor augeat, et contra ea quæ reprehendimus, magis apud pusillanimes exhortatio verecunda convalescat.* Et alter S. Greg. puta Nazianz. apud Anton. in Melissa pag. 1. c. 51. *Præcipuum, ait, beneficium est in rebus honestis laudari; laus enim parit æmulationem, æmulatio virtutem, virtus felicitatem.* Ibidem S. Chrysost. *Laus, ait, propter egregia facta auget cupiditatem ad meliora.*

(Pusillanimes laudandi ut fiant magnanimi.)

Insuper sicut argentum in igne conflatur per plumbum: plumbum enim igne consumitur, et argentum purum integrumque relinquit; verum quia plumbum semper aliquid argenti admixtum habet, illud ad argentum quod purgatur, accedit, illudque adauget, quo fit ut argentum C ex conflatorio maius quam fuerat ante, et adauctum prodeat, uti testantur aurifices et rei metallicæ periti: sic pariter Sancti, dum laudantur, ex laude adaucti prodeunt; tum quia virtutes adaugent, ut laudi respondeant, tum quia per laudem humiliores fiunt, et ad Deum per gratiarum actionem assurgunt: sciunt enim se ex se, puta ex corrupta sua natura, nihil habere nisi concupiscentiam et peccatum; si quid vero habent boni, id eis provenire ex gratia Dei, cui proinde omne operis decus et laudem, uti debent, refundunt et adscribunt, iuxta illud S. Pauli: *Quid habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* 1. Cor. 4. 7. Dicunt quoque cum Psalte: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam,* Ps. 113. Et cum viginti quatuor senioribus mittunt coronas suas ante thronum Dei, dicentes: *Dignus es, Domine, accipere gloriam et honorem et virtutem, quia tu creasti omnia,* Apoc. 4. 11. Talis fuit S. Greg. Naz. qui de se ita scribit Orat. 14. de pace: *Nec item me, ait, vel laudatores vel vituperatores immuta-*D *bunt. Quod enim sum, hoc maneo; sive maledictis afficiar, sive laudibus in cælum vehar.* Et S. August. epist. 64. ad Aurelium: *Magnum est, ait, de honoribus et laudibus hominum non lætari, sed omnem pompam inanem præcidere; et si quid inde necessarium retinetur, id totum ad utilitatem honorantium salutemque conferre.* Huc pertinet dogma Catonis in Distichis:

(Exempla.)

Cum quis te laudat, iudex tuus esse memento:
Plus aliis de te, quam tu tibi, credere noli.

Cor iniqui exquirit mala, cor autem rectum inquirit scientiam.) *Scientiam,* id est prudentiam, probitatem et virtutem. Hæc gnome deest in Hebræo et Græco et nonnullis Latinis: habetur tamen in Vaticanis. Sensus est, q. d. Mens et cogitatio impii propendet in mala, ut scilicet malas suas cupiditates, iræ, gulæ, invidiæ, libidinis, superbiæ, etc. expleat, ideoque rationes et modos eas explendi studiose vestigat et inquirit. Ex adverso cor recti et iusti propendet ad bona, puta ad opera virtutum, qui-

bus placeat Deo; ideoque studiose exquirit ea, ut in dies magis Deo placeat, illique opera gratiora exhibeat, quibus Deum suum oblectet, iuxta illud Apostoli Roman. 12. 2. *Ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta;* qua de re plura superius dixi.

Vers. 22. SI CONTUDERIS STULTUM IN PILA QUASI PTISANAS FERIENTE DESUPER PILO, NON AUFERETUR AB EO STULTITIA EIUS.) Hebr. *Si contuderis stultum in mortario, in medio farrum vel ptisanarum in pistillo, non recedet desuper eo stultitia eius;* Chald. *Etiamsi percusseris stultum plagis inter cœtus, idque pistillo, non transibit ab eo stultitia eius;* Syrus, *Si verberaris vecordem in consessu, nihil ei lucraberis, neque ab eo stultitiam amovebis.* Huic affine est proverbium Arabum cent. 2. n. 51. *Cauda canis non corrigitur, etiamsi contundatur in mortario.* Canis enim symbolum est insolentiæ, rixæ, fœditatis et impudentiæ, quæ propria sunt stulto. *Ptisana* est hordeum decorticatum, quod deinde aqua decoctum bibitur aut sorbetur, et saluberrimum est, præsertim in febribus, vulgo hordeaceam aut hordeatum vocant. Audi Plinium lib. 18. c. 7. *Ptisanæ ex hordeo usus validissimus saluberrimusque tantopere probatur; unum laudibus eius volumen dicavit Hippocrates.* Et lib. 22. cap. 25. *Hippocrates ptisanam tantum sorbitionis causa laudavit, quoniam lubrica ex facili hauriretur; quoniam sitim arceret, quoniam in alvo non intumesceret, quoniam facile redderetur, et assuetis hic solus cibus in febri, bis die posset dari.* Pro *ptisanas* hebr. est ריפות *riphot,* id est farra, vel grana tritici contusa, vel contundenda; unde et far a frangendo dicitur, ait Varro. Rursum *riphot* significat hordeum et quodvis legumen, quod in mortario contunditur, vel ut a sil quis exuatur, vel ut iam exutum conteratur et comminuatur; radix enim רוף *ruph* significat conterere, contundere. Septuag. 2. Reg. 17. 19. *riphot* vertunt massas ficuum. Solebant enim Græci, et, ut videtur, Hebræi, ficus viles et fatuos in massas contundere, ut hoc modo maceratæ servarentur ad usum servorum et mancipiorum. Sic sensus appositus erit, q. d. Sicut qui ficus fatuas, sive insipidas, contundit, ab eis non tollit fatuum et insipidum saporem, ac nihilo dulciores et sapidiores efficit: sic qui stultum verbis et verberibus sæpius contuderit, non extundet ab eo insipientiam, nec hilo eum sapientiorem et meliorem efficiet. Vulgatæ vero (quæ communis est) versionis hic est sensus: facilius purgaveris ptisanas quam stultum; hordeum enim magno quidem labore, et crebris pili ictibus in mortario tunditur, primo ut corticem sive siliquam exuat, deinde ut exutum conteratur et comminuatur; at tandem magno conatu repetitis ictibus siliquis revera exuitur, ac conteritur et comminuitur: stultus vero nullis ictibus, nullis minis et flagellis adduci potest ut stultitiam exuat, utque mores stultos, superbos et pravos frangat et conterat; sed durus, imo durior instar silicis vel adamantis, qui tundendo magis indurescit, flagellis evadit. Hinc Aquila et Theodot. vertunt: *Si cædas stultum in medio pistorum in pistrino.* Solebant enim servi et homines scelerati relegari ad pistrinum, ut in eo frumenta contunderent et commolerent ad pinsendos panes, q. d. Etiamsi hominem stultum et perversum releges ad pistrinum, ut in eo cum frumentis pilo a pistoribus tundatur; non tamen extuderis illi stultitiam, adeo in ea pertinax hæret, ut illi insita et innata videatur.

Ptisanæ usus.

Septuag. non verbum verbo, sed eumdem sensum paraphrastice reddentes vertunt: *Si flagellaveris imprudentem in medio consessus inhonorans, non auferes imprudentiam eius.*

Stulti et obdurati sunt indociles.

Stultum et *stultitiam* accipe tum physice, puta indocilem, hebetem, vecordem: tum ethice, puta imprudentem, improbum, sceleratum, obduratum: nec enim hebes doceri potest, esto eum fustibus contundas, nec obduratus molliri, esto plagis eum conteras. Unde S. Greg. ex hoc loco docet cum obduratis dure esse agendum. Sic enim scribit in Pastor. parte 3. admon. 14. « Aliter admonendi sunt, ait, qui flagella metuunt et propterea innocenter vivunt; atque aliter admonendi sunt, qui sic in iniquitate duruerunt, ut neque per flagella corrigantur. Dicendum namque est flagella timentibus, ut et bona temporalia nequaquam pro magno desiderent; quæ adesse etiam pravis vident; et mala præsentia nequaquam velut intolerabilia fugiant, quibus hic plerumque etiam bonos affici non ignorant. » Et inferius: « At contra hi, quos ab iniquitatibus nec flagella compescunt, tanto acriori invectione feriendi sunt, quanto maiori insensibilitate duruerunt. Plerumque enim sine dedignatione dedignandi sunt, sine desperatione desperandi, ita dumtaxat, ut et ostensa desperatio formidinem incutiat, et subiuncta admonitio ad spem reducat. Districte itaque contra illos divinæ sententiæ proferendæ sunt, ut ad cognitionem sui considerata æterna animadversione revocentur. Audiant enim in se impletum esse quod scriptum est: Si contuderis stultum in pila quasi ptisanas, feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia eius.

Gnom. Huc faciunt sententiæ sapientum: *Quid prodest asino hinnitum docere? nam propterea rudere non desinet.* Et illa Anuli in Picta Poesi:

Indocile ingenium si pergas velle docere,
Infelix operam perdes, ut si quis asellum
In campo doceat parentem currere fræno, etc.

Unde concludit:

Ergo
Desine: nam numquam ars naturam vincit, equusque
Nusquam ex degeneri fiet generosus asello,
Et numquam ex stolido cordatus fiet in arte.

Rationem a priori dat Petrarcha dialog. 41. « Sic habe, ait, omnes qui sunt et qui erunt, aut fuerunt virtutibus clari non posse unum ingenium accendere, nisi aliquæ intus in animo scintillæ sint; quæ præceptoris spiritu excitatæ et adiutæ, generosum disciplinæ fomitem arripiant; alioqui algidum in cinerem nequidquam flabis. »

Huc spectant parœmiæ: *Æthiopem dealbas. Suem doces. Caput cerebro vacuum erudis. Mens non inest Centauris. Midas auriculas asini. Bœoticum ingenium.* Et illud Persii:

Inguinis et capitis quæ sint discrimina nescit.

Phryx plagis emendatur. Pistillo retusior. Colophonium calceamentum.

Rursum Eccl. c. 21. 17. *Cor fatui, ait, quasi vas confractum, et omnem sapientiam non tenebit.* Et cap. 22. 7. *Qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam.* Audi S. Gregor. loco iam citato: *Contra hos Propheta, ait, Domino conqueritur dicens: Attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam. Hinc est quod Dominus dicit: Interfeci et perdidi populum istum, et tamen a viis suis non sunt reversi. Hinc rursum ait: Populus non est reversus ad percutientem se. Hinc voce flagellantium Propheta conqueritur dicens: Curavimus Babylonem et non est sanata; Babylon quippe curatur, nec tamen ad sanitatem reducitur, quando mens in prava actione confusa, verba correctionis audit, flagella correptionis percipit, et tamen ad recta salutis itinera redire contemnit. Hinc captivo Israelitico populo, nec tamen ab iniquitate converso Dominus exprobrat dicens: Versa est mihi domus Israel in scoriam; omnes isti æs, et stannum, et ferrum, et plumbum in medio fornacis.* Exempla huius sententiæ sunt in Iudæis et hæreticis, cæterisque in peccato quopiam obduratis, uti fuit Pharao, qui nullis minis, nullis plagis moveatur ut sapiant et perfidiam scelusve deserant.

Denique hanc gnomen commutes et adaptes sapienti hoc modo: *Si contuderis sapientem in pila sicut ptisanas, feriente desuper pilo, non auferes ab eo eius sapientiam,* id est, virtutem et constantiam. Ita Anaxarchus philosophus cum a Nicocreonte Cypriorum tyranno, post alia acerbissima tormenta in mortario pistillo ferreo tunderetur, generose respondit: *Tunde, tunde Anaxarchi follem,* (ita vocabat carnes et ossa, quorum spiritus est anima) *Anaxarchum non tundis;* anima enim est immortalis et invicta in sapiente, quæ tundi nequit. Ita refert Philo in libro: *Quod omnis probus sit liber.* Idem dixerunt septem

by Google

fratres Machabæi, cum in sartagine ab Antiocho tunderentur et frigerentur, 2. Machab. 7. Idem dixere Martyres in pila contusi.

Vers. 23. et 24.

DILIGENTER AGNOSCE VULTUM PECORIS TUI, TUOSQUE GREGES CONSIDERA: NON ENIM HABEBIS IUGITER POTESTATEM; SED CORONA TRIBUETUR IN GENERATIONEM ET GENERATIONEM.) Hebr. *Agnoscendo agnoscas facies pecoris tui, et pone cor tuum ad greges; quia non in sæculum fortitudo, et an corona in generatione et generationem?*

Pro *potestatem* hebr. est חֹסֶן *chosen*, id est fortitudo, potestas, potentia, thesaurus, divitiæ. Unde Pagnin. vertit: *quia non in sæculum divitiæ sunt duraturæ*: Chald. *quia non in perpetuum possessio, nec pax* (Tigur. *corona*) *ad perpetuam posteritatem*; Septuag. *Evidenter cognosces animas gregis tui, et applicabis cor tuum tuis armentis; quoniam non in sæculum viro robur et fortitudo, neque tradit ex generatione in generationem*, hoc est ut vertit Auctor Catenæ Græcor. *Viri enim pastoris imperium et robur non se protendit in ævum, neque de generatione in generationem vitæ pabulum administrabit illis*; Syrus: *Pascendis gregibus tuis oves tuas noscito*, iuxta illud Christi: *Ego cognosco oves meas, et cognoscunt me meæ*, Ioan. 10.

Hucusque Salomon dedit præcepta ethica; nunc dat œconomica quæ scilicet pertinent ad instruendam alendamque familiam: quare commendat artem pecuariam et pastoritiam, quæ innocentissima est et antiquissima: utpote nata cum homine. Abel enim filius Adæ fuit pastor ovium, æque ac Cain frater eius agricola, Gen. 4. sic et cæteri Adæ filii et nepotes: pastores pariter ovium et armentorum fuere Abraham, Isaac, Iacob, Iob, Ioseph cum fratribus, Moses, David cæterique prisci Patriarchæ, qui ex iis ditissimi evasere, imo principes et reges. Unde David canit de se: *Et elegit David servum suum, et sustulit eum de gregibus ovium, de post fœtantes accepit eum, pascere* (ut pasceret, id est regeret quasi rex) *Iacob servum suum et Israel hæreditatem suam*, Psal. 77. 70. Magnus ille Spiridion, ex pastore ovium factus Episcopus Trimythuntis, oves tamen pascere non desiit: unde sanctitate et miraculorum frequentium gloria claruit in Conc. Nicæno. Sic Romulus ex pastore factus est rex et conditor Romæ, ac primi Romani fuere pastores et agricolæ. Unde Camillus ab aratro vocatus est ad imperium. Audi Plinium l. 48. cap. 3. *Quænam ergo, ait, tantæ ubertatis causa erat? Ipsorum tunc manibus imperatorum colebantur agri: ut fas est credere, gaudente terra vomere laureato et triumphali aratore: sive illi eadem cura semina tractabant, qua bella; eademque diligentia arva disponebant, qua castra: sive honestis manibus omnia lætius proveniunt, quoniam et curiosius fiunt. Serentem invenerunt dati honores Serranum, unde cognomen. Aranti quatuor sua iugera in Vaticano, quæ Prata Quintia appellantur, Cincinnato viator attulit dictaturam, et quidem ut traditur, nudo, plenoque pulveris etiamnum ore. Cui viator: Vela corpus, ait, ut proferam senatus populique Romani mandata. Tales tum etiam viatores erant, quod ipsum nomen inditum est subinde et ex agris senatum ducesque accersentibus.*

Pastoritia ars innocens et antiqua. Exempla.

Igitur ad litteram iubet Salomon patrifamilias sive agricolæ et pastori, ut curam diligentem habeat pecoris sui: sic dabit lac, lanam, carnes, corium omniaque quæ ad victum et vestitum familiæ necessaria sunt. Iubet quoque diligenter inspici vultum pecoris; quia in vultu pecoris, æque ac hominis, relucet tota corporis complexio et constitutio: unde ex vultu colligas pecoris æque ac hominis sanitatem vel morbum, maciem vel pinguedinem, robur vel infirmitatem, etc. rursum an studiose pabulum cibumque ore carpant et capiant; hoc enim signum est bonæ valetudinis et roboris: an vero segniter et interpolate, velut nauseantes id faciant: hoc enim signum est invaletudinis et infirmitatis.

Improprie quoque Vatabl. et alii nonnulli per *pecus* accipiunt opes et pecuniam: opes enim priscorum sitæ erant in pecoribus; unde et a pecore dicta est pecunia, quod effigie pecoris signaretur, teste Plinio l. 18. 3. Rationem duplicem subdit. Prima est: *Non enim habebis iugiter potestatem*; secunda est: *Sed corona tribuetur in generatione et generationem*. Ex Hebræo passim utramque negative vertunt hoc modo: *Neque enim perpetuus erit thesaurus, neque corona in generatione et generationem*, q. d. Etsi habeas opes, puta auri et argenti thesaurum, is tamen non erit perpetuus, nec diuturnus, quia sensim expendendo absumitur: nec raro furto, incendio, prædatione similive casu aufertur. Etsi quoque sis princeps, aut rex corona redimitus; tamen hic principatus et regnum tibi et tuis posteris non erit perpetuum: sæpe enim nepotes, imo et filii patri in regno non succedunt: imo patres ipsi non raro regno deiiciuntur, vel ab æmulis et hostibus, vel a subditis, præsertim si tyrannice eis dominentur. Gregum autem cura et custodia pastori quotannis continuam dat alimoniam, imo opes ingentes. Ergo præstat greges pascere quam opibus aut honoribus utpote incertis et instabilibus incubare et indormire.

Verum Noster vertit: *Non enim habebis iugiter potestatem*, scilicet pascendi et alendi greges; quia senesces, nec vires suppetent, ut eos pascas. Unde Varro l. 2. de Re rustica c. 17. pastores vult esse iuvenes, fortes et validos, ut in campis cum gregibus pervigilare, eosque per montes saltusque sequi, et a lupis ferisque defendere valeant.

SED CORONA TRIBUETUR IN GENERATIONEM ET GENERATIONEM) Pro *sed* hebr. est וְאִם *veim*, id est, *etsi*, hoc est *neque*, ut passim vertunt alii. Noster *veim* accipit pro כִּי אִם *ki im*, id est *sed*; hebr. enim *vau* est generale, et significat quamlibet coniunctionem, qualis est *ki*. Sensus ergo est, q. d. Si diligenter paveris gregem, nancisceris magnas opes, quæ tibi parient coronam, id est, ingens decus et gloriam. Rursum *coronam* proprie dictam, q. d. Fies præses et princeps pastorum, quem Varro loco citato vult esse cæteris seniorem; hic enim quasi princeps coronabatur, æque ac præses convivii, Eccl. 32. 3. Hinc Romulus spiceam coronam dedit agrorum sacerdotibus, qui inter agricolas, et pastores eminebant velut principes. Audi Plin. lib. 18. c. 2. *Arvorum sacerdotes Romulus in primis instituit, seque duodecimum fratrem appellavit inter illos, ab Acca Laurentia nutrice sua genitos, spicea corona, quæ vitta alba colligaretur, in sacerdotio eis pro religiosissimo insigni data, quæ prima apud Romanos fuit corona.* Pan vero princeps pastorum a priscis coronabatur corona e pinu in signum puritatis et virginitatis; huius enim symbolum est pinus, iuxta illud Virgilii:

Corona principis pastorum olim qualis?

Pronuba nec castos accendet pinus odores.

Unde Propert. lib. 1.

Fagus et Arcadio pinus amata Deo.

Et Ovidius 14. Metamorph. *Pinu præcincti cornua Panes* Pluribus idipsum probat Carolus Paschalius lib. 6. de Coronis cap. 28. Idem lib. 2. cap. 3. docet agrestia numina floribus coronari solita.

Insuper fies proprie princeps et rex: olim enim cum omnes pene homines essent agricolæ et pastores, qui inter eos arte, industria et opibus excellebat, creabatur princeps et rex. Denique corona gloriæ in cælo donaberis, de qua mox. Sic Abraham, Isaac et Iacob fuerunt pastores et simul principes, sive reges. Sic Moses, Ioseph, David, ab ovibus vocati sunt ad principatum Hebræorum et Ægypti, æque ac Cyrus ad regnum Persarum. Vide dicta Exodi 3. 1.

Reges ex pastoribus olim creabantur: cur?

Symbolice per pastores gregum accipe principes et prælatos hominum. Quod enim pastores præstant ovibus, hoc Superiores et Prælati præstare debent subditis, nimirum cuiusque vultum, id est, mores et actiones sedulo intueri, dirigere, erudire, corrigere. Unde pro *tuosque greges considera*; Septuag. vertunt: *Et applicabis cor tuum armentis tuis*; Aquila et Theodot. *Pone cor tuum in armentis*, ut quasi tota cordis tui intentio sit in armentis. Per *cor* accipe mentem et voluntatem: mentem, ut intente consideres quid gregibus utile et proficuum sit;

Digitized by Google

voluntatem, ut illud eis singulari amore et cura procures. Quocirca Christus Dominus ascensurus in cælum, S. Petrum relinquens sui gregis, id est, suæ Ecclesiæ suorumque fidelium, pastorem, tertio ab eo amorem poposcit, dicens: *Petre, amas me?* ac cum ille tertio respondisset: *Domine, tu scis, quia amo te*, ei gregem suum pascendum tradidit, dicens: *Pasce oves meas*, Ioan. 21. 17. Rationem subdit, quod scilicet non habebunt iugiter potestatem eos pascendi et regendi; sed si pauco tempore pastorali munere sedulo perfuncti fuerint, accipient a Deo immarcescibilem gloriæ coronam, quam capiti eorum imponet princeps pastorum Christus Dominus, ut ait S. Petrus epist. 1. c. 5. 4. Vide ibi dicta. Audi Bedam: *Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera. Pastori*, ait, *dicitur Ecclesiæ: Diligenter adhibe curam eis, quibus te præesse contigerit, agnosce animos actusque singulorum; et si quid in eis vitii sordidantis inveneris, citius castigare memento: non enim tu semper oves Dominicas pascendi potestatem habebis; sed æterna est corona, quam percipies, si commissum tibi gradum suo tempore bene ministraveris.*

Vers. 25. APERTA SUNT PRATA, ET APPARUERUNT HERBÆ VIRENTES, ET COLLECTA SUNT FŒNA DE MONTIBUS.) Hebr. *Revelata est herba, apparuit germen, collectæ sunt herbæ montium.* Chald. *Humiliatum est fœnum, et apparuit herba*, etc. Septuag. *Adhibe curam his, qui in campo sunt, viridibus, et attondebis herbam, et congrega fœnum æstivum;* Syrus: *Apparuit ver*, puta Nisan sive Aprilis, qui ab aperiendo dictus est, quasi terras hieme rigentes tepore suo aperiens, ait Servius.

Demonstrat quam facile a Deo et natura parvo vel nullo labore hominis paretur cibus gregibus, ut eorum pastum et artem pastoritiam commendet a facilitate, mox eamdem commendaturus a fructu et utilitate; nam sine fossione hominis in vere terra ex rigore hiemis algens, et rigida, tepore solis redeuntis calefacta, aperit se, et germina herbasque ad ovium et pecorum alimoniam producit. Unde agricolæ plerique pluris faciunt prata quam agros, et ex pratis tantumdem fructus colligunt, quantum ex agris. Facile est quoque pascere gregem, cum in aliis artibus magnus sit labor artifici subeundus, ut agricolæ aratio, occatio, satio, messio, etc. mercatori mercium emptio, transportatio, venditio, distributio; fabro, pistori, sartori, sutori ingens et continuus labor fabricandi, pinsendi, sarciendi, suendi, etc. Porro dicit: *Collecta sunt fœna de montibus;* licet enim ex vallibus plus fœni colligatur quam ex montibus, tamen quod ex montibus colligitur, utpote locis arentibus et aqua destitutis, siccius est, ideoque ægre putrescit, ac in horreis servari potest per totam hiemem; cum aliud quod ex vallibus colligitur humidius sit, ideoque citius putrescat, nec adeo diu servari possit. Hinc et oves capreæque, quæ siccum amant pabulum, ne humore graventur et ægrotent, amant gramina montium, velut sicciora, ideoque saniora. Unde illud Virgilii:

Mille meæ Siculis errant (errando pascuntur) *in montibus agnæ.*

Mystice Salonius: « Aperta sunt prata, quia per gratiam Salvatoris revelata sunt cælestia Sacramenta, quando aperuit discipulis suis sensum, ut intelligerent Scripturas; tunc apparuerunt herbæ virentes, id est, novæ sententiæ Evangelicæ veritatis et gloriæ. Rursus per montes significantur sancti Patres veteris Testamenti; per fœna, scripta eorum. Collecta sunt ergo fœna de montibus, quia scripta sanctorum Patrum collecta sunt ad pabulum ovium Dominicarum, etc. » Sic et Beda.

Tropol. Auctor Cat. Græc. « Agrum, ait, vel pratum appellat hic mentem, virentes autem herbas, beneque olentes flores, virtutes quæ in illa existunt. Harum porro rerum qui curam habet, is demetit herbam viridem, nempe Dei cognitionem. Per fœnum montanum cælestium sanctarumque virtutum et potestatum cognitio designatur, quæ infirmiori et rudi adhuc animarum constitutioni convenit. Solent enim Scripturæ sanctos Montium nomine exprimere; ut, Levavi oculos meos ad montes, unde veniet auxilium mihi. Rursum: Montes exultaverunt ut arietes, utique propter Israelis salutem; » Psalm. 113. 4.

AGNI AD VESTIMENTUM TUUM, ET HŒDI AD AGRI PRETIUM.) Chald. *Agni sunt ad vestimentum tuum, et hædi ad negotiationem tuam;* Syrus: *in cibum tuum;* Sept. *Ut habeas oves in vestes tuas, cole campum, ut sint tibi agni;* Scholiast. *ut sint tibi armenta boum.* Ostendit ex parabili pratorum esca quam agni et hœdi iis pasti parabilem dent escam et vestem, q. d. ait Iansenius: *Agni tui sunt tibi ad vestimentum tuum, quia ex lana agnorum, sub quibus oves omnes comprehenduntur, texuntur vestimenta, fiuntque ex pellibus eorum. Et hædi sunt tibi ad pretium agri, hoc est, quibus venditis persolvere poteris pretium agri a te conducti, aut sumptus agri colendi, aut quibus emere poteris fructus agrorum ut triticum familiæ tuæ necessarium, q. d. Si diligenter gregem paveris, non erit necesse agros colere. Nam pretio hædorum poteris agrorum fructus comparare.* Vers. 26

Sub agnis et hœdis synecdochice intelligit vaccas, boves, equos omniaque iumenta et pecora, quæ ingens dant lucrum. Sed præ cæteris meminit agnorum et hædorum, quia hos fere solos olim paverunt primi orbis pastores, ut Abel, Iacob, Moses, David, etc. hos enim facile est pascere et regere, cum maiora difficile et sæpe cum periculo regantur: aut, ut Vatablus, q. d. Vendes hœdos, et ex pecuniis conflabis servos, qui colunt agrum tuum. Significat ex grege et pecoribus posse colligi cætera omnia ad victum necessaria.

Symbolice, sicut agni tonderi solent ad lanam, ut ex ea fiat vestis, non autem excoriari; sic princeps, qui est populi pastor, cum non gravet tributis et exactionibus nimiis, sed moderata et necessaria tantum ab eo accipiat, ita plura ab eo percipiet; opes enim populi sunt opes principis. Unde Tiberius Imp. Æmilium Rectum Ægypti præfectum reprehendit, quod nimiis tributis populum oneraret: *Tondeto, ait, pecus, non deglubito.* Ita Dion. Nicæus in Tiberio. Tonde pecus, non excoria.

Mystice Beda: « Agnos, ait, innocentes, hædos pœnitentes nominat. Agnorum ergo vellere vestieris, dum bonis obedientium discipulorum moribus pastor ipse profeceris, eorumque laudabilia facta cernens, et in ornatu virtutum, et in calore dilectionis ipse gloriosior extiteris. Hœdis agrum comparabis, dum peccatores ad pœnitentiam vocando, sublimiorem tibi in terra viventium locum acquires. »

SUFFICIAT TIBI LAC CAPRARUM IN CIBOS TUOS, ET IN NECESSARIA DOMUS TUÆ, ET AD VICTUM ANCILLIS TUIS.) Vers. 27 Hebr. *Sufficientia lactis caprarum in panem tuum, in panem domus tuæ, et vitas ancillis tuis;* Septuag. *Filii, a me habes verba fortia ad vitam tuam, et ad vitam ministrorum tuorum;* Aquila: *ad panem domus tuæ;* Symmachus et Theodot. *ad necessaria domus tuæ.*

Sub *lacte caprarum* intellige lac ovium atque etiam vaccarum, item butyrum, caseum, cæteraque lacticinia, q. d. Esto frugalis in victu et vestitu; vesti te quoque velleribus agnorum, ut iisdem vestitus est Adam, Eva, cæterique primi homines, Gen. 3. 21. ac prisci Romani, quin et moderni agricolæ et pastores Romæ accolæ, qui pura ovium vellera leviter consuta collo iniiciunt, itaque pectus et dorsum vestiunt; vescere vero lacte, butyro et caseo gregis tui, uti prisci iisdem vescebantur ab Adam usque ad Noe; ante diluvium enim homines abstinuere carnibus, uti ostendi Gen. 9. 3. Itaque Salomon hic ante oculos ponit simplicissimum et innocentissimum vitæ genus, quod Abel cæterique primi homines secuti sunt, ex gregis lacte victitantes, et eius velleribus se vestientes, ut ostendat quam paucis quamque simplicibus natura hominum contenta esse possit; ac redarguat insatiabilem hominum gulam et luxum, qui delicias tota urbe et orbe conquirunt. Salomonem secutus S. Paulus: *Habentes*, ait, *victum, et quibus tegamur, his contenti simus*, 1. Tim. 6. 8. Quin et prisci Romani non pane et carne, sed lacte et pultibus vescebantur: unde pultiphagi sunt appellati. Au- Prisci lacte vescebantur, non carne.

dil Plinium lib. 18. c. 8. *Pulte non pane longo tempore vixisse Romanos manifestum; quoniam inde et pulmentaria hodieque vocantur. Et Ennius antiquissimus vates, obsidionis famem exprimens, offam eripuisse plorantibus liberis patres commemorat. Et hodie sacra prisca atque natalium pulte fritilla conficiuntur.* Frugalitas hæc Romanos fecit sanos, validos, opulentos, rerumque dominos. Audi eumdem Plinium lib. 18 cap. 6. *Summum providentiæ illorum fuit, ait, ut quam minimum esset impendii; præcipiebant enim ista, qui triumphales denas argenti libras in supellectile crimini dabant: qui mortuo villico relinquere victorias, et reverti in sua rura postulabant, quorum prædia colenda suscipiebat resp. exercitusque ducebant senatu illis villicante. Inde illa reliqua oracula nequam agricolam esse quisquis emeret, quod præstare ei fundus posset. Malum patremfamilias, quisquis interdiu faceret, quod noctu posset, nisi in tempestate cœli, peiorem qui profestis diebus ageret, quod feriatis deberet. Pessimum, qui sereno die sub tecto potius operaretur, quam in agro.* Eamdem frugalitatem est hodie videre in Hollandis, quæ proinde eos vegetos, robustos, divites efficit. Denique Columella l. 2. de Re rustica, pastorum fidem in eo reponit, ut lacte et caseo contenti, oves aut agnos non mactent.

Præcepta agricolanda.

Præclare Seneca simplicem et parabilem victum commendans ep. 120. « Quidquid, ait, naturam excedit, scias esse precarium, non necessarium: esurio? edendum est; utrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio? utrum hæc aqua sit, quam ex lacu proximo excepero, an ea quam multa nive elisero, ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet: illa hoc unum iubet, sitim exstingui; utrum sit aureum poculum vel crystallinum, an vitreum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Finem enim rerum specta, et supervacua dimittes. Fames me appellat, ad proxima quæque porrigatur manus. En ipsa mihi commendavit quodcumque comprehendero; nihil contemnit esuriens. »

Natura necessaria postulat, non delicata.

A Mystice Beda: « Tanta, ait, instantia pecus tibi commissum pasce, ne tibi lac æstate novum, nec frigore desit; sed tibi semper tuisque sufficiat, id est, tam sedulo doctrinæ insta, ut etiam quosdam pœnitentes ad officium docendi provehas; quatenus per illos, qui pridem pro fœditate vitiorum ad sinistram iudicis videbantur esse ponendi, modo rationabile, et sine dolo, lac verbi parvulis sensu ministretur. Fit autem lac caprarum ad victum ancillis, quando hi qui nondum amore perfecto, sed adhuc timore servili Domino deserviunt, per exemplum vel verba eorum, qui per pœnitentiam salvi facti sunt, vivificis verbi epulis reficiuntur, atque ut ad maiora virtutum proficiant, incrementa iuvantur. »

Agni sunt innocentes, hædi pœnitentes.

Symbolice lac significat pastores parva et simplicia duntaxat a subditis accipere debere, scilicet quæ ad simplicem victum et vestitum sufficiant: lac, inquit, non sanguis; quia hoc indigent pecora, non illo. Innuit quoque periniquum esse, si necessaria ovibus alimenta in pastorum oblectamenta transferantur. Hinc illud cap. 30. 34.
B Qui autem fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum; et qui vehementer emungit, elicit sanguinem. »

Symbol.

Anag. Idem Beda ex quodam sic exponit: *Aperta sunt prata*, id est, *monumenta*, Christo moriente, Matth. 27. *apparuerunt corpora rediviva, sequestrati sunt peccatores a sanctis; fœnum ad comburendum de locis excelsis. Sequestrati sunt agni ad dexteram, hædi ad sinistram; agni ad vestimentum regis, quia ipse dixit: Inhabito in eis, hædi pro pretio sanctorum quibus nocuerunt, ignibus venundantur.*

Anagog.

Porro Septuag. pro *lac* vertunt, *verba fortia*: *Fili*, inquiunt, *accepisti a me verba fortia, quibus tuam et tuorum ministrorum vitam sustentes. Verba* hæc sunt documenta œconomica hic tradita ad alendam familiam; vocantur *fortia*, id est, severa et frugalia, quæ te et fortem corpore, et robustum animo efficient; utrumque enim præstat frugalitas et parsimonia.

CAPUT VICESIMUMOCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Fugit impius, iustus ut leo confidit; peccata multiplicant principes; pauper calumnians pauperes parit famem; præstat pauper simplex divite pravo; epulo confundit patrem; usurarius opes corrogat liberali; pauper prudens scrutatur divitem sibi sapientem; regnante iusto oritur gloria, iniusto ruina; confessio parit veniam; beatus semper pavidus; tyrannus est leo et ursus; dux liberalis longævus; homicida omnibus exosus; labor parit satietatem, otium famem; festinans ditari fit reus; iudex iniquus pro pane vendit veritatem, corripiens invenit gratiam; fur patris sui est homicida; cupiditas serit lites, spes pacem et satietatem; stultus est audax; sapiens est catus et cautus; liberalis ditatur, avarus depauperatur; regnante impio fugiunt iusti; regnante pio multiplicantur.

1. FUGIT impius, nemine persequente: iustus autem quasi leo confidens, absque terrore erit. 2. Propter peccata terræ multi principes eius; et propter hominis sapientiam, et horum scientiam quæ dicuntur, vita ducis longior erit. 3. Vir pauper calumnians pauperes, similis est imbri vehementi, in quo paratur fames. 4. Qui derelinquunt legem, laudant impium: qui custodiunt, succenduntur contra eum. 5. Viri mali non cogitant iudicium: qui autem inquirunt Dominum, animadvertunt omnia. 6. Melior est pauper ambulans in simplicitate sua, quam dives in pravis itineribus. 7. Qui custodit legem, filius sapiens est: qui autem comessatores pascit, confundit patrem suum. 8. Qui coacervat divitias usuris et fœnore, liberali in pauperes congregat eas. 9. Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. 10. Qui decipit iustos in via mala, in interitu suo corruet: et simplices possidebunt bona eius. 11. Sapiens sibi videtur vir dives: pauper autem prudens scrutabitur eum. 12. In exultatione iustorum multa gloria est: regnantibus impiis ruinæ hominum. 13. Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: qui autem confessus fuerit, et reliquerit ea, misericordiam consequetur. 14. Beatus homo, qui semper est pavidus: qui vero mentis est duræ, corruet in malum. 15. Leo rugiens, et ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem. 16. Dux indigens prudentia, multos opprimet per calumniam: qui autem odit avaritiam, longi fient dies eius. 17. Hominem, qui calumniatur animæ sanguinem, si usque ad lacum fugerit, nemo sustinet. 18. Qui ambulat simpliciter, salvus erit: qui perversis graditur viis, concidet semel. 19. Qui operatur terram suam, satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, replebitur egestate.

Digitized by Google

20. Vir fidelis multum laudabitur : qui autem festinat ditari, non erit innocens. 21. Qui cognoscit in iudicio faciem , non benefacit : iste et pro buccella panis deserit veritatem. 22. Vir , qui festinat ditari , et aliis invidet , ignorat quod egestas superveniet ei. 23. Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet apud eum , magis quam ille, qui per linguæ blandimenta decipit. 24. Qui subtrahit aliquid a patre suo, et a matre: et dicit hoc non esse peccatum, particeps homicidæ est. 25. Qui se iactat et dilatat, iurgia concitat : qui vero sperat in Domino, sanabitur. 26. Qui confidit in corde suo, stultus est: qui autem graditur sapienter, ipse salvabitur. 27. Qui dat pauperi , non indigebit : qui despicit deprecantem , sustinebit penuriam. 28. Cum surrexerint impii , abscondentur homines : cum illi perierint , multiplicabuntur iusti.

Vers. 1.

FUGIT IMPIUS, NEMINE PERSEQUENTE : IUSTUS AUTEM QUASI LEO CONFIDENS ABSQUE TERRORE ERIT.) Heb. *Fugerunt, nemine persequente, impius,* id est quisque impiorum; *iusti* (quisque iustorum) *autem sicut leunculus fidet:* Arabicus: *Impius fugit, nemine abhorrente, iustus autem domans velut leo,* q. d. Sicut leo omnia animalia domat sibique subiicit: sic et iustus omnes terrores ; Vatablus : *Fugiunt, nemine persequente , impii, iusti ut leones confident ;* S. Hieron. in Micheæ 2. *Nemine,* inquit, id est *dæmone persequente.* Dæmon enim tam vilis et infirmus est, ut censeatur et vocetur nemo, quia *ex quo bene esse perdidit , ad non esse tetendit* , ait S. Gregor. 14. Moral. 11. Sed hoc mysticum est: Hebræis solemne est iungere verbum plurale nomini singulari, cum pluralitas sive distributio in plures significatur. Sic hic dicitur: *Fugerunt impius,* id est impii , sive quisque impiorum : *iusti fidet,* id est fident sive quisque iustorum fidet. Intellige iustum realem et solidum, qui in iustitia continuo perseverat et proficit ; hic enim confidit ut leo, et quo magis proficit in iustitia, eo fit confidentior et animosior ; si vero in ea intepescat , intepescit pariter in eo confidentia et animositas.

Tyranni pavidi.

Huius gnomæ veritas in omnibus piis et impiis cernitur, sed maxime in principibus; unde Salazar per *impium* accipit tyrannum ; per *iustum* vero regem iustum qui populum iuste regit, suumque cuique ius administrat. Tyranni enim ubique pavidi mille timoribus et suspicionibus agitantur, omniaque tuta timent, quia male sibi conscii sciunt se Deo et hominibus esse exosos ; rex vero iustus scit se Deo et hominibus carum , ideoque a nullo metuit. Unde Iob c. 15. 21. tyrannum describens: *Sonitus,* ait, *terroris semper in auribus illius : et cum pax sit , ille semper insidias suspicatur: non credit quod reverti possit de tenebris ad lucem, circumspectans undique gladium.* Quocirca Dionysius tyrannus Demadi eius felicitatem laudanti instruxit opiparum convivium ; sed e tabulato gladium cervici eius imminentem suspendit, ut ostenderet felicitatem tyrannorum esse infelicem, utpote quibus omni hora cædes immineat. Et Plato l. 9. de Republica : *Tyrannus,* ait, *intra ædium parietes formidolosus velut mulier commoratur.* Causam dat Phavorinus apud Stobæum ser. 49. *An fieri,* ait , *potest ut Deum effugiant? certe quocumque fugerint, deprehendentur a iustitia.* Exempla sunt in C. Caligula, Domitiano, Nerone, Dionysio, Decio , Diocletiano et Maximiano , etc.

Cur?

Leo impavidus: cur?

Porro cur leo sit impavidus et nullum timeat causa est quam dat Albertus Magnus in Leone : *Certe,* ait, *leonibus animos naturale robur non facit ;* nam multi elephantes, imo multi tauri simul iuncti, sunt leone fortiores. *Sequitur ergo alias feras non leonis fortitudinem vereri , sed naturale illius imperium et dominium recognoscere,* sicut aves omnes recognoscunt aquilæ imperium. Sensus ergo est, ait Salazar, q. d. *Sicut omnes feræ leoni, naturale eius imperium veluti agnoscentes , ultro parent : ita etiam principi, qui naturale iustum ac legitimum imperium gerit, omnes ultro acquiescunt, ita ut contra illum nec singulares subditos perfide ac proditorie , nec multitudinem per seditionem moveri contingat. Hæc enim est vis et potentia legitimi ac iusti imperii.*

Hic sensus valde appositus est, sed inadæquatus et æquo arctior. Cur enim verba Salomonis ad solos reges et tyrannos restringemus? præsertim cum Hebræa habeant : *Fugerunt impius,* id est quisque impiorum ; *iusti fidet,* id est quisque iustorum. Sensus ergo est, q. d. Quisque impiorum pavet , ac ex pavore suspicans malum sibi imminere fugit, etiam dum nullum imminet, ac nemo eum persequitur , idque non tantum cum in actu peccati versatur, et actu scortatur, vel aliud nefas peragit, sed etiam cum a scelere quiescit: ex adverso quisque iustorum, qui solide perfecteque iustus est , etiam in mediis persecutionibus confidit ut leo, estque impavidus, sicut impius ubique est pavidus. Hunc impiorum pavorem graphice depingit Iob 15 21. et Sapiens, Sapientiæ 17. 10. et seq.

Impius pavidus, iustus imperterritus: cur?

Ratio a priori est : prima , quia iustitia , utpote recta , innocens, inculpabilis, est libera et animosa, iustosque facit generosos et animosos: iniquitas vero , utpote prava , nocens, rea, est timida et pavida, ac iniquos facit pavidos et pallidos; quia ut ait Plutarchus : *Improbitas ex seipsa sibi supplicium struit.* Et Seneca epist. 97. *Sceleris in scelere supplicium est.* Et alius : *Conscientia ante peccatum est frænum, post peccatum est flagrum.* Iustus ergo confidit ut leo , iniquus pavet ut lepus. Unde Poeta :

Ratio prima.

Non fulminantis magna Iovis manus terrebit iustum, etiam:

Si fractus illabatur orbis ,
Impavidum ferient ruinæ.

Esto enim iustus sit humilis et mitis ut ovis, tamen idem magnanimus est ut leo; nam, ut ait S. Laurentius Iustin. (ut habet eius Vita c. 9.) « Humilitas similis est torrenti, qui æstate tenuior quasi serpit; hieme vero et vere inundat; sic humilitas in prosperis quidem exigua est ; in adversis vero magnanima esse debet , » uti fuit in S. Ioan. Chrysost. cum throno deiectus ageretur in exilium. De quo audi ipsummet epist. 9. ad Cyriacum , tom. 5. « Etenim ego, ait, cum a civitate fugarer, nihil horum curabam; sed dicebam intra memetipsum; Siquidem vult regina me exulem, agat in exilium , Domini est terra et plenitudo eius. Et si vult secare, secet, idem passus est et Isaias, subscribar illi. Si vult in pelagus me mittere, Ionæ recordabor. Si vult in caminum iniicere , idem passi sunt tres illi pueri. Si me feris vult obiicere , obiiciat; Danielis in lacum leonibus obiecti recordabor. Si me lapidare vult, lapidet me, Stephanum habeo primum martyrem socium. Si et caput tollere vult, tollat , habeo socium Ioannem Baptistam. Si et substantiam auferre, auferat; nudus exivi de utero matris meæ , nudus etiam abibo. Me admonet Apostolus: Hominis personam Deus non accipit. Et si adhuc hominibus placerem, servus Christi utique non essem. Armat me et David dicens: Loquebar coram regibus , et non confundebar.

Magnanimitas S. Chrysost.

Secunda , quod iustitia pariat bonam securamque conscientiam ; iniquitas vero malam , ideoque timidam et anxiam. Bona enim conscientia nil timet , mala ad omnia expallescit , iuxta illud Sapientiæ 17. 10. *Cum sit timida nequitia , dat testimonium condemnationis ; semper enim præsumit sæva perturbata conscientia.* Qua de re alibi dixi plura. II

Tertia , quia iusti parvi faciunt res omnes huius vitæ , sive prosperas, sive adversas, quas iniusti magni faciunt; iusti enim sperant et anhelant ad opes cælestes ; unde eorum conversatio , mens et spes in cælis est : quare nil in hac vita est eis terribile nisi peccatum. Ita S. Hilarion, ut scribit S. Hieronymus in eius Vita , captus a latronibus , rogatus an timeret , respondit : *Nudus latrones non timet. Et illi: Certe, aiunt, occidi potes. Possum, ait, possum ; ideo latrones non timeo , quia mori paratus sum.* Idem latronibus respondit S. Martinus et S. Dominicus. III

Hac de causa dixit Salomon cap. 12. 21. *Non contristabit* A *iustum quidquid ei acciderit; impii autem replebuntur malo.* Vide ibi dicta.

IV. Quarta, quia iusti sciunt se Deo esse cordi et curæ; Deo ergo nixi nil metuunt; dicunt enim cum S. Paulo: *Si Deus pro nobis quis contra nos?* Rom. 8 31. Hanc causam assignat Eccl. c. 34. 16. *Qui timet Dominum, nihil trepidabit, et non pavebit; quoniam ipse est spes eius.* Vide ibi dicta. Hinc pro *leo* hebr. est כפיר *kephir,* id est leunculus, qui plane impavidus est, longe magis quam leo senior; tum quia necdum venatores et hostes expertus est ut leo: tum quia fames acris, qua assidue laborat, et aviditas sanguinis, quem recens degustavit, ideoque sitit, acuit ei animos et iras: tum quia dentes habet acutiores et firmiores; nam per ætatem leonibus dentes non raro conteruntur vel excidunt. Unde illud Iob 4. 10. *Rugitus leonis, et vox leænæ, et dentes catulorum leonum contriti sunt;* tum quia sub alis patris et matris, id est leonis et leænæ, securus requiescit. Ita iusti requiescunt sub alis Dei, qui illis est pater et mater, ideoque sunt interriti, iuxta illud B Psal. 90 *Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur,* etc *Scuto circumdabit te veritas eius, non timebis a timore nocturno; a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu et dæmonio meridiano.* Et Ps. 26. *Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum.*

Hasce rationes paucis assignat S. Gregorius l. 31. Moral. cap. 14. « Iustus, ait, quasi leo confidens absque terrore erit; in occursu enim bestiarum idcirco leo non trepidat, quia prævalere se omnibus non ignorat; unde viri iusti securitas recte leoni comparatur: quia dum contra se quoslibet consurgere conspicit, ad mentis suæ cofidentiam redit; et scit quia cunctos adversantes superat, quia illum solum diligit, quem invitus nullo modo amittat. Quisquis enim exteriora, quæ etiam nolenti subtrahuntur, appetit, sua se sponte extraneo timori substernit; infracta autem virtus est concupiscentia vitæ æternæ, C terrenæ contemptus, etc. »

V. Quinta est, quod Deus sæpe terrores panicos immittat sceleratis, uti minatus est Iudæis, si a lege sua descivissent, Levit. 26. « Qui, ait, de vobis remanserint, dabo pavorem in cordibus eorum in regionibus hostium, terrebit eos sonitus folii volantis, et ita fugient quasi gladium; cadent, nullo persequente, et corruent singuli super fratres suos quasi bella fugientes, nemo vestrum inimicis audebit resistere: peribitis inter gentes, et hostilis vos terra consumet. Quod si et de iis aliqui remanserint, tabescent in iniquitatibus suis, in terra inimicorum suorum, et propter peccata patrum suorum et sua affligentur, donec confiteantur iniquitates suas, et maiorum suorum, quibus prævaricati sunt in me, et ambulaverunt ex adverso mihi. »

Tales pavores Deus immisit Ægyptiis et Pharaoni per tenebras palpabiles, in quibus pariter immisit in eos spectra et visiones rerum horrendarum, quas fuse describit Sapiens c. 17. 2. et seq. Tales quoque immisit Madianitis D ad clangorem Gedeonis et trecentorum sociorum eius, Iudicum 7. 21. ac Syris per Eliseum, 4. Reg. 7. 6.

Ex adverso iustis et Sanctis Deus in rebus asperis vel arduis subinde immittit tantas spes et animos, ut omnia audeant et intrepide aggrediantur, imo hostibus omnino sint terribiles. Tales animos immisit S. Petro, S. Paulo cæterisque Apostolis; S. Athanasio, qui ut leo restitit Arianis totique pene orbi; et nostro sæculo S. Ignatio et S. Francisco Xaverio, qui innumeras et ingentes persecutiones, Deo nixi, animose et intrepide superarunt, quosque Deus non tantum hominibus, sed et dæmonibus terribiles effecit, iuxta illud ab eo promissum: *Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos, ut audito nomine tuo paveant, et in morem parturientium contremiscant,* Deut. 2. 25.

Porro apte iustus impavidus comparatur leoni; Primo, quia *leo,* ut dicetur cap. 30. 30. *fortissimus bestiarum ad nullius pavebit occursum.* Nam, ut ait Aristot. l. 5. Hist. anim. c. 13. *Leo in venatu, dum cernitur, numquam fugit aut metuit; sed etiamsi venantium multitudine cedere aliquando cogitur, sensim pedetentimque discedit, crebro subsistens atque respectans. Nactus vero opaca, fuga quam maxime potest veloci se subtrahit; tum rursus lente incedit.* Ex Aristotele hæc descripserunt Plinius, Ælianus et alii. Addit Plinius lib. 8. c. 36. *Invalidissimum urso caput, quod leoni fortissimum;* sic iustus omne robur habet in capite, id est in mente et voluntate generosa et amore Dei armata. Analogia iusti et leonis. I.

Secundo, quia, ut ex S. Basil. homil. 9. Hexam. ait S. Ambros. lib. 6. Hexam. c. 3. *Leo naturæ suæ superbus ferocia, aliarum ferarum generibus miscere se nescit, sed quasi rex quidam plurimorum dedignatur consortium.* Ita iustus dedignatur vitam sæcularium, esto delicatam, splendidam, pomposam; quia omnia terrena arbitratur ut stercora. II.

Tertiam analogiam suggerit Chaldæus, dum vertit: *Iusti autem sicut leo, qui intendit cibo suo, sperant in sapientiam.* Leo enim securus præda sua vescitur, nec alias feras circumstantes metuit vel aspicit; ubi vero se satiaverit, reliquum feris cæteris comedendum dimittit. Sic iusti toti intendunt iustitiæ et Deo; hic enim est cibus illorum, nec quidquam timent quod illum illis auferat, per quem sperant nancisci ipsam sapientiam, id est gratiam, virtutem, gloriam, visionem Dei, felicitatem et omne bonum: atque huius sui epuli mystici reliquias communicant proximis, quibus suam sapientiam aspirant. III.

Quarta, quia leones contemnunt omnes feras, hostes et terrores, ac quo illi maiores sunt, eo magis accrescit illis confidentia et animus. Vidimus leonem, in quem immissi canes venatici et molossi, cum unus eum fronte apprehenderet, alii auribus, alii cauda, alii dorso, alii pectore, immotum persistere; ac cum iam plane canibus circumdatus esset, singulos pedibus complecti, ac omnes ex ordine a primo ad ultimum sigillatim lacerare et discerpere, ea facilitate et quiete, qua chartam discerpimus. Ita iusto cum adversis et periculis crescunt animi, iuxta illud: *Crescit adversis agitata virtus* Hinc iustus gaudet adversis, quod in iis habeat materiam exercendæ virtutis, acuendique animos. Unde animose dicit cum S. Paulo: *Quis nos separabit a charitate Christi? certus sum quia neque mors, neque vita,* etc. Rom. 8. 35. IV.

Sicut ergo leo confidit, quia videns feram æmulam confidit se illam prostraturum, imo destinat eam sibi prædam et escam: sic iustus, viso hoste et tentatione, confidit, quia certa spe opis divinæ percipit victoriam et triumphum. Rursum Aristot. lib. 2 Hist. animal. cap. 4. *Leoni,* ait, *cervix osse uno rigida constat, nec vertebris ullis iungitur.* Et lib. 4. de Part. animal. c. 10. *Collum,* ait, *cæteris animalibus flexibile, et vertebris compactum est; at lupo et leoni osse perpetuo riget; commodius enim ad robur, quam ad cæteros usus collum iis esse natura voluit.* Ita interrita et ad omnia terriculamenta inflexa est iustorum confidentia, ac perpetua constantia riget vigetque. Spartiatarum dux et leo fuit Leonidas, qui cum trecentis civibus obiecit sese toti Xerxis exercitui ad Thermopylas, dicens suis: *Prandete hic, commilitones, apud inferos cœnaturi.* Ita Cicero in Tuscul. Sic S. Leo leonina confidentia occurrit Hunnorum regi Attilæ, qui se vocabat *flagellum Dei,* eumque repressit, et ex Italia discedere compulit, teste Eutropio lib. 16. Christianorum dux et leo fuit S. Ignatius; hic enim ut leo confidebat, cum inter leones rugientes martyrii avidus dixit: *Frumentum Christi sum, dentibus bestiarum molar, ut panis mundus inveniar;* ipse ergo leonibus fuit fortior, ac leonum leo. Unde damnatus a Traiano, ad leones, eos non tam ad duellum, quam ad sui convivium provocans epist. ad Romanos: *De Syria,* ait, *usque Romam pugno ad bestias, in mari et in terra, nocte dieque ligatus cum decem leopardis, hoc est militibus qui me custodiunt.* Et mox: *Utinam fruar bestiis, quæ mihi præparatæ, quas et oro mihi veloces esse ad interitum, et ad supplicia, et allici ad comedendum me, ne,* Exempla.

sicut et aliorum Martyrum, non audeant corpus attingere. Quod si venire noluerint, ego vim faciam, ego me urgebo, ut devorer. Filioli, ignoscite mihi, quid mihi prosit ego scio. Et paulo post: *Nunc incipio discipulus esse Christi, nihil de his quæ videntur desiderans, ut Iesum Christum inveniam. Ignis, crux, bestiæ, confractio ossium, membrorum divisio, et totius corporis contritio et tota tormenta diaboli in me veniant, tantum Christo fruar.*

Denique hanc gnomen luculenter et eleganter explicat S. Chrys. homil. 8. ad Popul. quem audi: « Talis est peccantium consuetudo, omnia suspecta habent, umbras tremunt, omnem strepitum timent, et quemque putant ad se venire. Multos igitur sæpe conspicati peccatores, ad aliud ministerium currentes ad se venire cogitaverunt, et aliis alia inter se disserentibus, peccati sibi ipsis conscii, putant illos de se sermocinari. Talis enim res peccatum est, nullo prodit arguente, nullo condemnat accusante, pavidum facit et timidum peccatorem, sicut iustitiæ contrarium. Audi igitur quomodo et huius pavorem et illius libertatem Scriptura designavit: Fugit impius, persequente nemine, ait. Quomodo, persequente nemine, fugit? Intus habet agentem conscientiæ accusatorem, et hunc undique circumfert; et sicut seipsum non potest fugere, sic nec intrinsecus ipsum agentem: sed quocumque abeat, flagellatur, et vulnus habet immedicabile. Sed non talis iustus; sed qualis audi: Iustus tamquam leo, ait, confidit. Talis erat Elias. Vidit igitur regem ad se venientem, et dicente illo: Tune es ille qui conturbas Israel? Non ego turbavi Israel, ait, sed tu, et domus patris tui. Vere iustus ut leo confidit. Sicut enim leo, in regem tamquam vilem catulum quemdam insurrexit. » Et nonnullis interiectis leonem vocans S. Paulum, ita pergit: « Talis erat leo et B. Paulus, Act. 16. carcerem enim ingressus, solo clamore omnia fundamenta concussit, vincula rosit non dentibus, sed verbis. Propterea non leones ipsos tantum, sed et aliud quid leonibus maius oportet appellare. Leo enim in retia sæpe lapsus capitur; sancti vero, cum ligantur, hinc fortiores fiunt. Sicut et hic beatus in carcere tunc fecit, solvens compeditos, parietes concutiens, carceris terrefaciens custodem, et pietatis verbo capiens. Leo clamat, et omnes bestias fugat; sanctus clamat, et dæmones undique expellit. Leonis arma: iubarum horror, unguium cuspis et dentes acuti; arma iusti sapientia, temperantia, patientia, tolerantia, præsentium contemptus omnium. Hæc arma quisquis habet, non homines tantum improbos, sed et ipsas adversarias potestates deridebit. Meditare igitur, homo, secundum Deum vivere, et nemo te umquam superabit. Sed etiamsi omnium vilissimus esse videaris, omnium eris potentissimus: sicut si animi virtutem neglexeris, etiamsi omnium sis potentissimus, omnibus insidiantibus eris facile expugnabilis. »

Obiicit S. Thomas 3. p. q. 15. art. 7. ad 4. De Christo dicitur Marci 14. *Cœpit Iesus pavere et tædere*; Christus autem fuit maxime iustus; ergo in iustum cadit pavor et terror. Ac resp. *Iustus dicitur esse absque terrore, secundum quod terror importet perfectam passionem avertentem hominem ab eo quod est rationis; et sic timor non fuit in Christo, sed solum secundum propassionem, et ideo dicitur quod Iesus cœpit pavere, quasi secundum propassionem, ut Hieron. exponit.*

Huc facit quod Ezechiel c. 1. Cherubinis, qui sunt typi iustorum, Apostolorum et præconum Evangelii, dat quatuor facies, scilicet faciem hominis, leonis, vituli et aquilæ, ubi leo notat eorum fortitudinem: hæc enim habet aliquid leonini et ferocientis naturæ. « Minister ergo Evangelicus, ait noster Alvarez, debet esse homo, qui sciat pusillis ac miseris peccatoribus compati; leo, qui noverit adversus peccata rugire, et comminationes divinas terribiliter intonare: bos, qui possit sollicitudinum onera sustinere; et aquila, quæ contemplando cælestia valeat res terrenas effugere, et ad Deum sublimiter evolare. Alio modo istas perfecti hominis facies exposuit S. Gregorius: Omnis, ait, qui in ratione perfectus est, homo est. Et quoniam semetipsum ab huius mundi voluptate mortificat, vitulus est. Quia vero ipsa sua spontanea mortificatione contra adversa omnia fortitudinem securitatis habet (unde scriptum est: Iustus autem quasi leo confidens absque terrore erit) leo est. Quia vero sublimiter contemplatur ea quæ cælestia atque terrena sunt, aquila est. » Hæc S. Gregor. hom. 4. in Ezech. Vide dicta Ezech. 1.

PROPTER PECCATA TERRÆ MULTI PRINCIPES EIUS: ET Vers. 2
PROPTER HOMINIS SAPIENTIAM, ET HORUM SCIENTIAM QUÆ DICUNTUR, VITA DUCIS LONGIOR ERIT.) Hebr. *In prævaricatione terræ multi principes eius: et in homine intelligente et sciente.* כֵּן *ken*, id est, *rectum*, vel *sic prolongabit*, vel *prolongabitur*, scilicet principatus, vel vita principis; Chald. *In peccato terræ multi principes eius; et filii hominum qui intelligunt scientiam, durabunt*; hoc est, ut Syrus: *Et viri iusti qui sciunt* (practice, id est faciunt) *iustitiam, longos facient dies suos*; Septuag. *Propter peccata impiorum iudicia et lites suscitantur; vir autem astutus vel prudens, extinguit ea.* Pro *iudicia* græce est κρισεις pro quo Complut. legunt βρισεις, id est gravamina, oppressiones.

PROPTER PECCATA TERRÆ MULTI PRINCIPES EIUS.) Hoc est, inquiunt nonnulli, ex peccato Adæ orti sunt principatus et regna, principes et reges: nam ante peccatum non fuere; tunc enim omnes erant æquales ac per iustitiam originalem quisque se regebat, et in iustitia continebat: at ubi per peccatum ab ea exorbitarunt, opus fuit principibus; qui eos in orbitam reducerent, et in ea legibus, pœnis et præmiis continerent. Unde sanctus Gregorius libr. 21. Moral. capite 10. « Omnes, ait, homines natura æquales sumus, sed accessit dispositorio ordine ut quibusdam prælati videamur, ipsaque diversitas, quæ accessit ex vitio, recte est divinis iudiciis ordinata, ut quia omnis homo iter vitæ æque non graditur, alter ab altero regatur. »

Alii secundo hæc accipiunt de polyarchia, q. d. Optimum regimen est monarchia; monarcha enim omnibus subditis præest, omnesque in officio et pace continet; at propter peccata hominum, præsertim ambitiones, orta est polyarchia, id est plurium dominatus; sive optimatum, uti fit in aristocratia; sive populi, uti fit in democratia, in quibus crebræ oriuntur seditiones, schismata, tyrannides, cædes aliaque scelera. Unde monarchiam optimum esse regimen, et polyarchiam non tam regimen, quam seditionem nuncupandam esse docet Plato de Legibus dialog. 8. et Aristot. lib. 5. Politic. cap. 12. Et Euripides in Archelao: *Regnum*, ait, *deorum quædam vita videtur; nam præter immortalitatem reliqua habent omnia: regnum*, id est monarchia; nam in regno rex velut monarcha imperat.

Tertio, alii accipiunt de divisione regni unius in multos principatus, q. d. Sæpe ob peccata populi regnum unum dividitur in multos principatus. Sicut divisum est regnum Hebræorum in duo, scilicet in regnum Iudam, et regnum Israel sub Roboam ob peccata Salomonis, 3. Reg. 12. Talis enim regnorum divisio sicut oritur ex peccatis regis et populi, sic populo gravis est et damnosa, quia ex ea oriuntur maiores sumptus. Facilius enim est alere unum regem regaliter, quam duos vel tres; inde nova tributa et exactiones, novæ leges, nova iura, et sæpe cædes ac bella, dum quisque studet suos et regni fines dilatare, aut cum rege vicino odia et lites intercedunt, uti crebra fuere bella inter reges Iuda et Israel.

Verum hi sensus omnes non cohærent cum versibus sequentibus, nec cum iis ullam habent antithesin, quam aliæ gnomæ continent. Quare genuinus sensus antitheticus est, q. d. Ob peccata populi Deus facit ut principes boni sint brevis ævi, itaque alii et alii succedant, qui populum novis tributis, legibus, impensis, oneribus, bellis gravent: at vero princeps sapiens et probus cohibet peccata populi; itaque facit ut Deus, in præmium tam populi quam principis probi utrique prolonget vitam, imperium et prosperitatem. Propter huius enim sapientiam et scientiam eorum quæ dicuntur et aguntur in regno, hoc est, quia diligenter scire omnem populi statum studet, ac pru-

denter prospicit ut in officio populus contineatur et in religione; ideo vita eius longior erit. Superius enim dixit: *Aufer impietatem de vultu regis, et firmabitur in iustitia thronus eius.* Potest et sic intelligi nostra littera. Sicut ob peccata terræ multos contingit esse eius principes, ita ob sapientiam alicuius, cuius opera utitur princeps, et scientiam eorum quæ in sententiis ferendis dicenda sunt, vita ducis Dei munere prolongabitur. Aut propter scientiam eorum quæ dicuntur a Deo, hoc est, propter scientiam mandatorum Dei; ob hanc enim in Deuter. promittitur regni diuturnitas. Ita Iansenius.

Alii, per *scientiam eorum quæ dicuntur*, accipiunt publicorum scelerum cognitionem, eorum, inquam, scelerum, quæ fama vulgavit; nam publica crimina subditorum coercere, præcipuum regis munus est. Aut plane et simpliciter, *quæ dicuntur*, scilicet a prudentibus consiliariis, et principi suggeruntur, q. d. Ob sana et sapientia consilia, quæ sibi a sapientibus suggesta prudens princeps amplectitur et exequitur, q. d. Insipientia et peccata abolent, mutant et multiplicant imperia; sapientia vero et iustitia eadem firmat, prorogat et prolongat, ut patet Deut. 17. 20. Unde clare ex Hebræo cum nonnullis vertas: *Propter hominem sapientem et intelligentem prolongabitur*, scilicet regnum.

Nota: Per *hominis sapientiam* significat principis vel alicuius eminentis viri, cuius consilio princeps omnia facit, sapientiam. Aut singulare accipe pro plurali, q. d. Propter homines sapientes, solertes et probos prolongabitur vita ducis, sicut Ezechiæ regi prorogata est vita ad quindecim annos per consilium et preces Isaiæ c. 38.

Vers. 3. VIR PAUPER, CALUMNIANS PAUPERES, SIMILIS EST IMBRI VEHEMENTI (Syrus, *concutienti et prosternenti*; Aben Ezra, *semina divellenti*) IN QUO PARATUR FAMES.) Pro *calumnians* hebr. est עשק *oscec*, id est, iniuriam faciens, opprimens iniuste, mulctando, rapiendo, spoliando, etc. Sic ergo habent Hebræa: *Vir pauper opprimens pauperes, pluvia trahens*, vel *detrahens, ut non sit panis.* Ex Hebræo hæc referas tam ad principatum, quam ad ducem et principem; unde ex eo sic vertit Pagn. *Vir pauper et rapiens pauperes est ut pluvia inundans, et non est panis;* et Vatabl. *Vir pauper, qui pauperes violentia opprimit, perinde est ac imber putrefaciens segetem ut nihil proveniat.* Doctus interpres censet hac gnome significari divites sæpe iniurios esse pauperibus, ideoque pauperes ut se tueantur, inter se conspirare debere. Si enim se invicem vexent, omnes res suas pessumdabunt, atque ad summam famem redigentur. Rursum principi curandum ut lites pauperum, præsertim agricolarum, impediantur, vel certe illico sopiantur aut dirimantur, ut agricolationi, ex qua vivit Resp. vacare possint, ne tam ipsi quam resp. famem patiatur. Quare Plato in lib. de Repub. censet agricolis dandos esse iudices vicinos et contribules, quos ipsi sibi in arbitros deligant, ne, si urbes et forenses iudices adeant, agriculturam intermittere debeant, idque fit apud Turcas. Hinc Dionys. Halicarn. libr. 2. *Diviso*, ait, *universo agro in pagos, suum cuique præposuit ruralem magistratum* (Romulus Romæ conditor) *qui eos curaret, segnes colonos obiurgaret, mulcta castigaret etiam; et de eorum controversiis iudicaret.*

Verum dico: Hæc gnome proprie tangit eum, qui cum pauper sit, præficitur aliis pauperibus, sive ut gubernator, sive ut censor, sive ut fiscalis, sive ut prætor, sive quo alio titulo; qui cum sit pauper, ut suam paupertatem alienis pauperum bonis levet, maciemque et famem opum expleat, pauperes usque ad ossa expilat. Hic enim hebr. vocatur גבר *gheber*, id est *vir*; Sept. ἀνδρεῖος, id est virilis, fortis, potens, scilicet per curam vel officium quod obtinet in plebeios et paganos, sive rusticos pauperes. Atque hic (ut recte Iansen.) comparatur pluviæ, quæ cum vehementia magna inundat terram, eamque obruit, quæ et semina denudat, et segetes natas prosternit; sicque sterilitas sequitur, inopia et fames. Quæ similitudo consistit in duobus: primo, in eo, quod, sicut huiusmodi pluvia sua quadam vi et oppressione terræ inopiam inducit et famem: ita vir talis opprimens pauperem, inopiam ei adfert et famem sua oppressione et iniuria.

Pauper expilans pauperes similis imbri. I.

Secundo, quod cum pluvia in hoc a natura sit data ut terram ex sese inopem et indigam fœcundet, et fertilitatem rerumque adferat abundantiam, contra naturam huiusmodi vehemens et inundans pluvia sterilitatis causa est: ita et cum ex naturali quadam condolentia pauper pauperi consolationem et opem debeat, naturæ ordine inverso sua crudelitate desolationem et inopiam adfert. II.

Tertio, sicut pluvia obiter verrit montes, indeque defluit in valles, easque inundat, ut in torrentes coiens segetes sternat, imo semina stirpitus evellat, itaque agris extremam vastitatem inducat. Sic officialis pauper non audet affligere divites et potentes; hi enim quasi montes omnia tributa et onera decutiunt in valles, id est, in plebem et paganos, qui proinde plane depauperantur, et ad indusium rediguntur. III.

Quarto, sicut pluvia inundans agros, inundat pariter vicinas urbes; sic qui expilat pauperes, expilat et cives. IV. Pauperes enim bonis exuti deserunt agriculturam et artes mechanicas; quare civitates fame et rerum omnium inopia laborare necesse est.

Tacite ergo Salomon monet hic principes et magistratus, ut pauperes, præsertim cupidos et avaros non præficiant muniis publicis, ne expilent pauperes (hebr. *dallim*, id est extenuatos, exhaustos) cives et agricolas non tantum cum ipsorum, sed et cum totius reip. iactura et damno. Nam subinde pauperes expilati in desperationem et furorem versi, ipsos principes, potentes, mercatores et divites invadunt, spoliant, diripiunt. Exemplum est in Dionysio seniore, qui, ut ait Plutarch. in Apophth. regum: « Exegerat pecunias a Syracusanis, deinde cum videret illos lamentantes, obsecrantes, ac negantes se habere quod darent, indixit alteram exactionem, idque iterum ac tertio fecit. Ac posteaquam ubi maiorem summam imperasset, audiret illos in foro obambulantes ridere, et scommata in regem iacere, iussit præfectos ab exigendo quiescere. Iam enim, ait, nihil habent, posteaquam contemnunt nos. » Exempla.

Gravem notam et censuram subiit Vespasianus Imp. quod pauperem quemque rapacissimum promovere soleret, ut mox citatum condemnaret; unde vulgo dictus est officiarios suos habere pro spongiis, quod veluti spongias et siccos madefaceret, et humentes exprimeret. Ita Sveton. in eius Vita: « Batto Dalmata, a Tiberio interrogatus cur toties cum suis defecisset, et Romanis tantam cladem intulisset, respondit: Vos in causa estis, qui ad greges vestros custodiendos non canes dedistis aut pastores, sed lupos. Sentiens gubernatorum aut Cæsaris tyrannidem defectionis causam fuisse. » Ita Dion. in Augusto.

Antigono occiso, eius occisores rerum potiti, omni iniuriarum genere Phrygios affecerunt. Agricola vero quidam agellum fodiens, rogatus quidnam faceret? Ego, suspirans ait, Antigonum refodio. Ita Brus. lib. 6. c. 21.

Quocirca Solon legislator Atheniensium sanxit ut soli divites in magistratum adoptarentur, teste Arist. 3. Polit. 10. et Plutarch. in Vita Solonis: *Apud Indos quoque*, ait noster Octavianus, *ditiores rempubl. gubernabant, ut ait Plin. lib. 16. cap. 19. et Solinus collect. cap. 60. Idem præstabant Carthaginenses, ut ait Aristot. eodem 3. Polit. cap. 9. qui lib. 2. cap. 7. Lacedæmones carpit, quod inopes ad summum magistratum erigerent. Consonat his quæ Isaias habet cap. 3. Vocatus enim ad regnum respondit: In domo mea non est panis; neque vestimentum quod satis esse, ut non eligeretur, existimabat, nimirum verum est quod Silius Italicus habet lib. 13.*

Sceleri proclivis egestas.

Ideo Philemon, poeta Comicus, apud Stobæum serm. 94. dicebat inopiam promptam esse in perpetrandis malis; quare Ecclesiasticus ipse cap. 27. Propter inopiam, inquit, multi deliquerunt.

Huc facit Scipionis Æmiliani responsum apud Valer. Maxim. l. 6. c. 4. « Cum enim Servius Sulpicius Galba et

Aurelius Cotta in senatu contenderent uter adversus Viriatum in Hispaniam mitteretur, rogatus suam sententiam Scipio: Neutrum, ait, mihi mitti placet, quia alter nihil habet, alteri nihil est satis; æque malam tenentis imperium magistram iudicans inopiam et avaritiam. Cicero etiam duas esse res quæ possunt homines ad turpe compendium commovere ait, inopiam et avaritiam. »

Mystice hæc gnome aptari potest iis qui, cum sint infirmi et vitiis obnoxii, tamen eadem in aliis castigant. Sic enim fit ut qui sibi nimis est indulgens, in alios nimis sit rigidus. Tunc enim vir pauper opprimit pauperes.

Porro, Septuag. vertunt: *Fortis qui in impietatibus* (hebr. רש *ras*, id est pauper, per apocopen acceperunt pro רשע *rascia*, id est impietas) *calumniatur pauperes, tamquam pluvia vehemens et inutilis*, id est damnosa et noxia. Est miosis. Per fortem accipe principem vel potentem quemlibet, q. d. ait Salazar: *Quemadmodum cum pluvia vehemens decidit, collectis hinc et inde rivis torrentes redundant, et agros longe lateque implent, atque adeo messes convellunt et secum auferunt; quæ vero ea ratione collegerunt, non continent, sed in alia flumina notiora, hæc vero in mare ipsum effundunt; sic quicumque per violentiam et iniuriam pauperes spoliant, nihil inde ditescunt; nam quæcumque ab his contra ius fasque convulserunt, tamquam torrentes quidam rapidi in ditiores alios velut in grandiora flumina devolvunt, et hi rursus in mare effundunt, quia vel morte deseruntur, vel ob crimen aliquod fisco adiudicantur.*

Vers. 4. QUI DERELINQUUNT LEGEM, LAUDANT IMPIUM: QUI CUSTODIUNT, SUCCENDUNTUR CONTRA EUM.) Vatabl. *succendent ei.* Ita Rom. Minus recte aliqui legunt *succendunt*, etsi sensu non incommodo, q. d. Pii qui custodiunt legem, non tam succenduntur zelo iustitiæ contra impium et impietatem, sed et eodem alios succendunt, ut coniunctis ardoribus et viribus impios et impietatem exterminent. Hebr. est יתגרו *itgaru*, id est *litem miscebunt in eis*, contendent, confligent, copias contrahent, bellum gerent contra eos; Caiet. *excitabuntur contra eos*; Chald. *Qui relinquunt legem, gloriantur in impietate* (Syrus: *laudantur in iniquitate*) *et hi qui custodiunt legem, contendent cum eis*, scilicet impiis; Syrus, *magnificant seipsos.* Est antithesis inter derelinquentes legem, et custodientes eam, quod illi laudent impios, hi vero eis indignentur. q. d. Qui violant legem Dei, amant et laudant impios, tum quia sibi in impietate sunt similes, tum quia regnum impietatis propagare satagunt, tum quia iis se obarmant contra pios, et regnum pietatis, quod ipsi exhorrent. Ut enim alia taceam, vita piorum est tacita reprehensio vitæ impiorum. Cum ergo numero et virtute crescunt pii, vituperantur et vilipenduntur, imo sensim exterminantur impii. Quare ne hoc fiat, impii gaudent et satagunt plures sibi asciscere socios, eosque facere sibi in impietate similes, ut contra pios se muniant.

E contrario pii qui custodiunt Dei legem, ira, vel potius charitate et zelo succenduntur contra impios, tum quia indignantur eorum impietati et violationi legis divinæ; tum quia eos reprehendunt, et severe verbis castigant, quin et si potestatem habeant, pœnis et verberibus puniunt, ut eos emendent, aut certe ut alios ab eorum impietate absterreant; tum quia alios eodem zelo succendunt, et, ut hebr. est יתגרו *itgaru*, id est copias viresque contrahunt ad impugnandum debellandumque impios cum impietate. Significat ergo, sicut impii ardent studio impietatis, sic pios ardere zelo pietatis propagandæ: quare non sufficere pio, si sibi et Deo pie vivat, sed et hunc zelum induere debere ad impietatem in aliis profligandam; hoc enim exigit zelus honoris divini et salutis proximorum. Hunc habebat David cum diceret Ps. 118. v. 136. et 139 *Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei.* Et Ps. 100. 5. *Detrahentem secreto proximo suo hunc persequebar.* Et Elias 3. Reg. 19. 14 *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum, filii Israel; altaria tua destruxerunt, prophetas tuos occiderunt.* etc. Hoc zelo Phinees occidit Zambri, Mathathias Iudæum idololatrantem, sanctus Petrus Ananiam et Sapphiram, ac Simonem Magum acriter castigavit; imo Christus Dominus ementes et vendentes eiecit e templo.

Porro Septuag. ex præcedenti versu ad hunc accersentes τὸ *tamquam pluvia* sic nectunt et vertunt: *Tamquam pluvia vehemens et inutilis, sic qui derelinquentes legem laudant impietatem; qui autem diligunt legem, circumdant sibi murum;* hoc est, ut vertit Auctor Catenæ Græcor. Impii qui deserta lege Dei, impietatem laudant et iunctis viribus propagant, sunt similes noxio impetuosoque imbri, qui instar torrentis omnia secum rapit: sic enim impii pios ad suam impietatem rapere satagunt; at pii, qui legem diligunt, valido muro se cingunt, ut contra hunc impiorum furorem se tueantur, ne ab eorum impietatis torrente abripiantur. Murus hic est duplex, scilicet custodia legis divinæ, puta constans et obfirmatus animus ad eam usque ad mortem observandam, ac invocatio et protectio Dei. Qui enim legem Dei constanter custodit, is quandam impatibilitatem, Deique favorem sibi parit, qui illum vicissim custodit tutumque ab hostibus reddit, ait Auctor Catenæ Græcor. Hoc est quod Deus novæ Ierusalem, id est Ecclesiæ, ac fideli pioque cuilibet, promittit Zachar. 2. 5. dicens: *Ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, et in gloria ero in medio eius.* Vide ibi dicta. Deus est murus piorum.

Huius gnomæ veritas patet in hæreticis, qui sicut vulpes Samsonis caudis conspirant, licet ore, verbis, hæresibus et sententiis discriminentur, ut Catholicos iunctis viribus oppugnent, et a fide ad hæresin pertrahant: e contrario veri Catholici contra eos se uniunt et muniunt, imo eis sacrum bellum indicunt, uti iam a Serenissimo Imperatore Ferdinando II. in Germania, ac viciniis regibus in suis regnis acre et internecinum hæresi bellum indici vidimus. Hinc et hebr. *itgaru*, id est, *litem movent in eis*, sic aliqui exponunt, q. d. Seminant in eis dissidia, aut seminari et crescere permittunt, ut ipsi se invicem, velut Madianitæ Iudic. 7. mutuis litibus et gladiis conficiant, ac divisi et pene confecti plane a Catholicis conficiantur. Bellum enim hæreticorum est pax et victoria Catholicorum.

VIRI MALI NON COGITANT IUDICIUM: QUI AUTEM INQUIRUNT DOMINUM, ANIMADVERTUNT OMNIA.) Vers. 5. Hebr. *intelligunt omnia*; Chald. *intelligunt omnia bona*; Septuag. *in omni.* Pro *cogitant et animadvertunt*, hebr. est idem verbum יבינו *iabinu*, id est, intelligunt, prudenter considerant et advertunt. Per *iudicium*, primo accipe id quod æquum et iustum est, q. d. Improbi non considerant quid sit æquum et iustum, quid æquitas et virtus postulet, sed quid optet eorum cupiditas; qui autem student Deo placere, studiose considerant omnia et singula quæ ei placent vel displicent ut illa amplectantur, hæc toto corde refutent. Hæc enim est una et vera sapientia, intelligentia et scientia sanctorum, de qua Moses Deut. 4. 6. *Hæc*, ait, *est vestra sapientia et intellectus coram populis, ut audientes universa præcepta hæc, dicant: En populus sapiens et intelligens, gens magna; nec est ulla natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris.* Unde Naz. orat. 14. *Prima*, ait, *sapientia est vita proba et honesta, Deoque perpurgata, vel certe se purgans.* Et S. Chrys. hom. 19. in epist. ad Colos. *Nihil est eo sapientius qui ex virtute se recte gerit. Vide enim quomodo sit philosophus.* Ac deinde id ostendit ex definitione philosophiæ: *Ergo vir iustus rerum divinarum et humanarum cognitionem habet; novit enim quæ sunt res divinæ, et quæ humanæ; et ab his quidem abstinet, illas vero exercet et operatur.*

Secundo, per *iudicium* accipias Dei vindictam et supplicium, tam temporale quod irrogat impiis in hac vita; tum æternum et gehennale, quod irrogabit eis in die iudicii, q. d. Impii non cogitant terribilia Dei iudicia et supplicia, quæ improbis solet infligere, et maxime quæ infliget in extremo iudicio: quocirca licenter et impune suas

cupiditates sequuntur, iuxta illud S. Brunonis fundatoris A Carthusianorum:

Sic vivunt homines tamquam mors nulla sequatur,
Et velut infernus fabula vana foret.

At vero qui timent Deum, eiusque voluntatem et legem inquirunt; hi omnia Dei iudicia, ac præsertim æterna bonorum præmia, et impiorum tormenta, assidue considerant et formidant; atque hac consideratione ad peccatorum fugam et ad virtutis studium, velut acri stimulo iugiter sese excitant et extimulant. Sane hac consideratione iudiciorum Dei, et æternitatis beatissimæ, vel miserrimæ, nulla alia efficacior dari potest. Audivi senem quemdam valde religiosum et timoratum dicentem: « Ego quotidie mane ascendo ad cælum ut considerem Beatorum gaudia, ac descendo in infernum ut spectem damnatorum supplicia; itaque ex matutina hac consideratione toto die me sentio perurgeri ad omne bonum, licet arduum et difficile. »

Stimulator ad bonum.

Vers. 6. MELIOR EST PAUPER AMBULANS IN SIMPLICITATE SUA, B QUAM DIVES IN PRAVIS ITINERIBUS.) *Simplicitate sua*, hebr. תמו *tummo*, id est innocentia, integritate; Pagnin. *perfectione sua*. Sic Iob cap. 1. 1. dicitur *vir simplex*, id est integer, et rectus. *Pravæ viæ*, vel itinera, sunt pravæ actiones et mores. Septuag. *Melior est pauper vadens in simplicitate divite mendaci*, id est, iniusto et fraudulento; Chald. *quam ille qui perversus est in via et ipse est dives*; Syrus: *Pauper ambulat in simplicitate sua, et dives in viis obliquis.*

Melior, id est præstantior, ditior, felicior, ac reip. utilior, est pauper recte vivens, quam dives perverse, quia summæ opes et summa felicitas est virtus et gratia Dei; vice versa, summa inopia et infelicitas est vitium et inimicitia Dei. Hinc aperte S. Gregor. Naz. in carm. ad Nicobolum, in divitem carentem sapientia et virtute intorquet illud vulgo dictum: *Simia est simia, etiamsi aurea gestet insignia.* Et illud: *Asinus etiam auro onustus propterea rudere non desinet.* Et illud: *Ensi plumbeo ulquid vagina aurea?* Huic versui similis, imo pene idem est ille C cap. 19. 1. Vide ibi dicta. Huc allusit S. Iacobus epist. c. 1. v. 9. 10. et 11. *Glorietur frater humilis in exaltatione sua, dives autem in humilitate sua; quoniam sicut flos fœni transibit, etc. et dives in itineribus suis marcescet.*

Vers. 7. QUI CUSTODIT LEGEM, FILIUS SAPIENS EST; QUI AUTEM COMESSATORES PASCIT, CONFUNDIT PATREM SUUM.) Septuag. *Custodit legem filius intelligens, qui autem pascit luxuriam, inhonorat patrem*; Chald. *Qui socius est comessatorum* (Syrus: *Qui vana et inutilia præstat*) *exacerbat patrem.*

Difficile est hic assignare solitam antithesin inter prius hemistichium et posterius. Primo, Iansen. Sicut, ait, sapiens est ille filius qui custodit legem Dei, quæ inter cætera vetat omnem luxum præcipue in iuvenibus, et proinde talis honore et lætitia afficit patrem, quia filius sapiens lætificat patrem suum; ita qui alit comessatores, contra legem Dei faciens, ignominia afficit patrem suum, quia in patris ignominiam cedunt filii vitia, tamquam qui D non bene instituerit filium. Recte ista dicuntur, nisi quod antithesis hæc nimis generalis sit et longe petita; sic enim superbiam, iram, luxuriam, invidiam et quodvis vitium opponas legi, quia lex omnia prohibet. Quocirca

Secundo, strictius noster Salazar per *legem* accipit, non præceptum Dei, sed hæreditatis portionem a parentibus cuique filiorum relictam, quam *legitimam* vocant, eo quod secundum legem tam naturalem quam positivam filiis debetur, q. d. « Qui legitimam suam, quam lex etiam retinere, ac minime alienari præcipit, legi ipsi parens adservat, nec profundit; is certe filius est sapiens, et parentibus suis gloriosus. Qui autem comessationibus acceptam a patribus hæreditatem profundit, ad extremam inopiam redactus, dum inglorius obscurusque mendicare, aut aliis inservire compellitur, dedecore afficit parentes suos. » Verum nusquam, quod sciam, lex sumitur pro legitima hæreditatis paternæ portione filiis debita.

Tertio ergo et plane, Vatablus *legem* sumit pro modo A q. d. Qui in expensis servat modum, ut iuxta statum et opes ex virtute temperantiæ moderetur sumptus mensæ et familiæ, hic sapiens est; quia temperans, et quia opes suas servat ad maiores et meliores usus, ut numquam egeat, sed semper abundet. Qui autem comessatur convivando ac compotando, ac cum belluonibus sua abligurit, hic insipiens est, et confusione afficit tam se quam parentes suos; tum quia parentibus adscribuntur vitia, uti prodigalitas et commessatio filiorum, quasi eam illis indulserint, aut in ea illos educarint; tum quia comessationes hæ tam filium quam parentes ad inopiam et manticam redigunt, ut cogantur mendicare. Sic *lex* sæpe sumitur pro norma, regula, forma et modo, ut cum Cicero ait 3. de Orator. *Hanc ad legem formanda nobis oratio est.* Et: *Difficilius est oratione uti quam versibus, quod in illis certa quædam et definita lex est, quam sequi oportet.* Sicut enim virtus, sic et lex in modo et medio consistit.

Denique per *legem* accipias legem temperantiæ et continentiæ, quæ virtus est generalis, et voluptatibus quibus- B libet modum ponit, easque certis limitibus circumscribit, quos limites transgreditur comessator et helluo.

QUI COACERVAT DIVITIAS USURIS ET FŒNORE, LIBERALI IN PAUPERES CONGREGAT EAS.) Lyran. τὸ *liberali* Vers. 8. iungit cum *fænore*. Fœnus enim liberale est, quod non ex pacto, sed liberaliter ultra sortem a mutuatario datur mutuanti sive fœneranti: quod quidem non est expresse contra iustitiam, sæpe tamen est contra charitatem, cum mutuans illud tacite intendit et exspectat; repugnat enim sanctioni Christi: *Mutuum date nihil inde sperantes*, Lucæ 6. 35. Sic ergo explicat Lyran. Qui coacervat divitias ex usuris et fœnore, esto *liberali*, sive liberaliter dato, *in pauperes*, id est, contra pauperes, *congregat eas*; nam pauperes æque exhaurit, ac si ex pacto easdem usuras exigeret. Verum τὸ *liberali* non cohæret cum *fænore*: sed cum τῷ *in pauperes*: id patet ex Hebr. Chald. et Septuag. Hebr. enim habent: *Multiplicans copiam suam in usura et augmento, ad miserescendum egenis congregavit ea;* C Chald. *Miserenti pauperum congregat ea*; Septuag. *Qui multiplicat bona sua cum usuris et excrescentiis; ei qui miseretur inopum, congregat ea*; Syrus: *Relinquet eas illi qui pauperum misereatur.* Iam

Primo, aliqui ex Hebræo sic explicant, q. d. Qui vult multiplicare opes suas per usuram fœcundam æque ac sanctam, hic eas expendit in miserias pauperum; miserendo enim pauperum meretur, ut Deus vicissim eius misereatur; quod enim datur pauperi, Deus sibi datum æstimat; quare cum liberalitate se vinci non sinat, plura rependet danti, quam dans erogarit in pauperes. Unde illud c. 19. 17. *Fæneratur Domino qui miseretur pauperis.* Verum hic sensus coactus videtur, et verba invertit.

Secundo, Vatablus per *liberalem* accipit iudicem, q. d. Iudex ab usurario repetit usuras, utpote iniuste acceptas, easque reddit pauperibus, a quibus extortæ sunt. Accedit R. Salom. ex R. Tanchuma: « Qui usura, ait, et fœnore divitias coacervat, id ad erogandum in pauperes facit; D cum enim magistratus resciverint hunc inique partis opibus opulentum esse, eum divitiis spoliant, quibus pontes construunt, viasque reficiunt: quod quidem est in pauperes pium beneficumque se exhibere. »

Tertio et genuine, q. d. Qui opes ex usuris coacervat, non coacervat eas suis hæredibus avaris; nam *de male quæsitis non gaudet tertius hæres*; sed alicui viro qui liberalis et munificus sit in pauperes: Dei enim providentia solet transferre opes ab avaris et usurariis in liberales, tum ad castigandum eorum avaritiam et usuram, tum ut opes a pauperibus per usuras iniuste extortæ, a liberalibus iisdem iuste pieque reddantur. Exemplum est in S. Ioanne Eleemosynario, Patriarcha Alexandrino, qui quia liberalissimus erat in pauperes, hinc Deus ad eum derivabat avarorum et usurariorum, quin et proborum misericordiumque opes. Sic sæpe usurariorum bona, si sine hæredibus et intestati moriantur, devolvuntur ad Ecclesiæ Prælatos et Episcopos, qui post factam restitutionem possibilem, quæ supersunt in pauperes erogant.

Deus opes avari derivat in liberalem.

Ita Alexander III. cap. *Cum tu*, tit. de usuris, iubet, *ut ea quæ usuris inique acquisita sunt, si non supersint illi quibus debentur, aut eorum hæredes, dentur pauperibus; et usurarii eorumque hæredes Ecclesiasticis pœnis ad hoc cogantur.* Quod Navarrus, Covarruvias cæterique Doctores extendunt ad bona incerta, ex aliis delictis debita, ut ex furto, rapina, damno dato et iniquis contractibus: idque merito, quia eadem vel maior est in his ratio; ne videlicet hominibus iniquis liceat ex iniquitate et iniuriis ditescere. Unde noster Lessius l. 2. de Restit. rat. rei acceptæ dub. 6. docet bona incerta, sive ex contractu, sive ex delicto, restituenda esse pauperibus, non iure naturæ, sed iure positivo vel consuetudine. Hinc patet usuras esse illicitas et iniustas. Idem docuere Philosophi. Unde Aristot. l. 1. Polit. *Iuste*, ait, *in odio est fœneratoria, quia nummo utitur tamquam merce, et ex eo quod non fructificat natura, fructum capit. At commutationis causa factus est nummus. Maxime igitur præter naturam est nummum fieri mercem.* Et Cato, interrogatus *quid esset fœnerari?* resp. *Quod hominem occidere.*

Huic gnomæ antistrophæ sunt hæ: *Si comportaverit quasi terram argentum, et sicut lutum præparaverit vestimenta; præparabit quidem, sed iustus vestietur illis et argentum innocens dividet*, Iob 27. 16. *Bonus relinquit hæredes filios et nepotes, et custoditur iusto substantia peccatoris*, Prov. 13. 22. *Peccatori autem dedit* (Deus) *afflictionem et curam superfluam; ut addat, et congreget, et tradat ei qui placuit Deo*, Eccl. 2. v. 26. ubi rursum hac de re dicam. Notent hic avari viam et modum ditescendi non esse studium et sollicitudinem coacervandi opes; sed iustitiam et probitatem ac præsertim liberalitatem et studium eleemosynæ. Vis ergo te et tuos ditare? dita prius pauperes Dei, ita te ditabit Deus vicissim.

Vers. 9. Non audiens pauperem, non audietur a Deo: cur?

QUI DECLINAT (Syrus, *obturat*) AURES SUAS, NE AUDIAT LEGEM, ORATIO EIUS FIET EXECRABILIS.) Hebr. Aquila, Symmach. et Theod. *etiam oratio ipsius abominatio:* Septuag. *et ipse orationem suam abominabilem fecit;* Syrus: *etiam oratio ipsius erit abominabilis*, q. d. Qui legem, quæ est interpres voluntatis divinæ, non audit, id est non ei obedit, hic meretur vicissim non audiri a Deo, cum eum orat, imo non tantum vita, sed et oratio eius est Deo execrabilis. Ratio a priori prima est pœna talionis: Deus enim par pari refert: sicut enim ipse non vult audire Deum loquentem per legem, sic Deus vicissim ipsum non vult audire sibi loquentem per orationem.

Ratio a priori. I.

II. Secunda, quia oratio volentis perseverare in peccato est peccatum, ideoque Deo abominabilis; est enim coniuncta cum affectu peccati, ac proinde sic orans videtur ridere Deum; talis enim reipsa dicit: Volo Deum colere et invocare, et simul volo eumdem offendere et irritare, quare perinde facit ac Iudæi, qui flexo poplite Christum adorabant, dicentes: *Ave, rex Iudæorum;* et simul eodem ore ipsum conspuebant et colaphizabant. Quin et subinde videtur Deum facere socium sceleris, ut cum fures orant Deum, ut sibi occasionem largiatur multa furandi, adulter adulterandi, homicida occidendi inimicum, etc. Hæ enim orationes petunt ut Deus faveat sceleri, ideoque sunt blasphemiæ, et summæ Deo iniuriæ. Hinc illud Psal. 108. *Cum iudicatur, exeat condemnatus, et oratio eius fiat in peccatum;* id est in offensam, ut oratio hominis tam impii magis offendat et exacerbet Deum, quam placet, quia, ut ait ibid. S. Gregor. hom. 27. in Evang. oratio in peccatum est, petere ea quæ prohibet Deus, v. g. ut Deus ulciscatur inimicos, occidat Christum et Martyres; anima enim orationis est charitas. Nam Psalm. illo 108. petunt orantque Iudas et Iudæi ut Christi et Christianorum nomen deleatur, ait ibidem Euthymius. Et S. Aug. ibidem: *Oratio*, ait, *Iudæ fuit in peccatum, quia non fiebat per Christum quem noluit sequi, sed persequi.* Talis fuit oratio Antiochi iam quasi condemnati et desperabundi, orantis pro remissione non tam culpæ quam pœnæ, 2. Machab. 9. 13. *Orabat*, ait, *scelestus Dominum, a quo non esset misericordiam consecuturus.* Unde Auctor Imperfecti, homil. 45. in Matth. *Ille*, ait, *orat qui iam non peccat: qui autem rogat et peccat, non tam rogat quam deludit Deum.* Vide S. Greg. 18. Moral. cap. 5.

Tertia, quia, sicut aroma in se oderatum male olet si III.
in stercore, cloaca aut fimeto ponatur, eo quod eius tetro odore inficiatur: sic pariter oratio licet in se sit odorata et grata Deo, tamen, quia ex corde peccatis putido, quod suos concupiscentiæ fœtores exhalat, promanat; hinc eius putoribus maculatur, maleque olet coram Deo; bene autem olet, si ex corde puro et virtutibus fragrante eliciatur.

Quarta, quia qui manet in peccato, manet in hostilitate IV.
Dei, Deus autem hostem suum odit, nec eius preces acceptat. Quare, qui in peccati affectu persistens orat Deum, perinde facit hac Iudas, qui osculatur Christum, et interim eum prodit; aut sicut qui una manu blanditur amico, altera illum verberat vel occidit. Oratione enim quasi osculatur Deum, illique blanditur; pravo vero opere vel affectu Deum offendit, et quasi verberat. Hoc est quod ait Eccl. cap. 34. 23. *Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum.* Vide ibi dicta, et Proverb. 15. 8.

Apposite Ambrosiast. in c. 4. Apocal. « Ad eorum, ait, cæcitatem demonstrandam quamdam similitudinem proponam: Homo quidam usque ad collum defixus in limo tenebatur: cumque vidisset quemdam prætereuntem, extendens manum clamabat, dicens: Miserere mei, et extrahe me ab hoc luto. Cumque manum porrigeret, ut istum extraheret, iste manum, quam extenderat, sub luto demersit. Dumque ille qui ad extrahendum venerat, recedere vellet, iste iterum ut erueretur, postulabat. Cumque ille secundo ad eruendum manum extenderet, iste sicut prius manum sub luto demersit. Dumque crebrius hoc faceret, ille iratus dixit: Cur petis ut eruaris, cum in tuo periculo persistere velis? et quia interitum tuum diligis, posside quod elegisti. Similiter isti Deum deprecantur assidue, ut a vitiis eruantur, et tamen ista vitia ita amplectuntur, ut ab eis nullo modo divelli possint. » Unde subiungit iustum semper orare; quia quando mens ab oratione vacat, ipsa opera intercedunt; imo quando dormit, opera eius in conspectu Dei refulgent, et ipsa sunt intercessores apud Deum.

Intellige hæc de iis qui in peccati actu vel affectu obfirmati persistunt; nam, si quis cupiat e vinculis peccati egredi, recte orat Deum, ut illi gratiam et vires id perficiendi largiatur: peccator enim id suis viribus præstare nequit, sed ad hoc eget potenti Dei gratia, quam proinde precibus implorare potest et debet. Ita D. Thom. 2. 2. q. 78. art. 2. ad 1. ubi obiiciens sibi illud cæci nati: *Scimus quia peccatores Deus non audit*, Ioan. c. 9. 31. et hanc Salomonis gnomen, resp. « Oratio in impetrando non innititur merito, sed divinæ misericordiæ, quæ etiam ad malos se extendit; et ideo etiam quandoque peccatorum oratio a Deo exauditur. Unde August. dicit super Ioannem, tr. 44. quod illud verbum cæcus locutus est, quasi adhuc inunctus, id est nondum perfecte illuminatus: nam peccatores exaudit Deus. Quod autem dicitur, quod oratio non audientis legem est execrabilis, intelligendum est quantum est ex merito peccatoris; sed interdum impetrat ex misericordia Dei, vel propter salutem eius qui orat, sicut auditus est Publicanus, ut dicitur Luc. 18. vel etiam propter salutem aliorum et gloriam Dei. »

Hoc est quod terribili voce per Isaiam c. 1. 15. Deus intonat: « Cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis: et cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam; manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. » Efficax profecto ratio, ait noster Alvarez, cui nulla tergiversatione satisfieri possit. Non exaudiam, quoniam manus peccatorum sanguine, id est peccatis et iniquitatibus plenæ sunt, quibus (quod ad se attinet) iterum Christi sanguinem fundunt. Egregie enim dixit S. Basilius: Hæc causa est, cur Deus oculos avertere soleat, quando manus extendimus, nimirum quod iudicia supplantationis occasionem iræ præbeant. Quemadmodum si

quis interfecto filio alicuius, quem ille in oculis ferebat, adhuc cruore conspersas manus habens, extendat ipsas patri, etiam tunc stomachanti petens in amicitiam ut se recipiat; nonne sanguis filii, qui in manu eius apparet, qui filio necem attulit, ad iram magis incitabit eum, cui iniuria data est? Si pater eius petitionem non audiet, cuius manus videt sanguine filii sui pollutas, quo pacto Deus orationes iniquorum suscipiet, quos scit in legem suam esse prævaricatores, et in seipsum iniuriosos, et in sanguinem et merita Filii unigeniti sui crudeles existere? »

Vers. 10. Qui decipit iustos in via mala, in interitu suo (Syrus, *in foveam*) corruet: et simplices possidebunt bona eius.) Tὸ *eius* non est in Hebræo, Chald. Septuag. Aquila et Theod. nec in multis Latinis. Hebræa enim sic habent: *Errare faciens rectos in viam malam, in foveam suam ipse cadet, et integri hæreditabunt bonum*; Chald. *in foveam cadet; perfecti autem et immaculati hæreditabunt bona*; Septuag. *Qui seducit rectos in viam malam, in corruptionem ipse incidet, iniqui autem transibunt bona, et non ingredientur in ea*; Aquila et Theodot. *et simplices obtinebunt bona.*

Igitur delendo τὸ *eius*, gnome hæc generalis hunc dat sensum: Qui errare facit simplicem et iustum, seducendo eum in viam, vel per viam malam: per quam scilicet eum deducat in foveam aliquam et interitum ei paratum, sive is corporalis sit, sive spiritalis, qualis est error, hæresis, libido, rixa, etc. hic in illud ipsum malum, quod simplici, id est recto et innocenti, paravit, incidet; simplices autem id est recti et doli expertes, seductore pereunte, et suis dolis capto, pro malo eis structo, Deo eos protegente et dirigente, bonum recipient et possidebunt, ut v. g. pro errore capessant veritatem, pro hæresi fidem, pro libidine castitatem, pro rixa pacem, in eaque velut possessores firmentur et solidentur, etc. Igitur hæc gnome consentit cum illa c. 26. 27. *Qui fodit foveam incidet in eam.*

Vulgatæ vero versionis quæ addit τὸ *eius*, ut arctetur hæc gnome ad fraudulentos, qui per dolos et fraudes alios suis bonis privare satagunt, hic est sensus: *Qui decipit*, id est decipere nititur) significatur enim actus decipiendi inchoatus, non perfectus, ut patet ex sequ.) iustos *in via mala*, id est aliqua fraude, arte, vel dolo, puta actione aliqua perversa et fraudulenta, v. g. per consilium, machinationem, vel contractum aliquem dolosum, ut opes eius ingeniosa fraude sibi vindicet; hic *in interitu suo*, id est per artem et fraudem suam, qua aliis interitum et perniciem machinatus est, *corruet*, id est malum quod iustis struxit ipse incurret, ut per fraudem, qua eos bonis spoliare putabat, ipsemet per eamdem bonis suis spolietur, illaque in iustos transcribantur. Sic enim non (Deus bona dolosorum in rectos transcribit.) raro Dei providentia dolum et dolosos punit talione, ut dolus quem aliis paraverunt, in ipsorum caput recidat, ac qui dolose iustorum bona surripere tentarunt, ipsis bona sua cedere cogantur, uti Aman moliens per fraudem Mardochæum et Iudæos spoliare dignitate, bonis et vita, iisdem ipse cum suis per eosdem spoliatus est.

Hoc voluerunt Septuag. dum verterunt: *Qui seducit rectos in viam malam, in corruptionem ipse incidet; iniqui autem transibunt bona, et non ingredientur in ea*, q. d. Iniqui videbunt bona rectorum et iustorum, ad quæ per fraudes aspirant; sed non ingredientur in ea, nec ea possidebunt; quia ipsi per bona, vel potius iuxta bona hæc dumtaxat transibunt, ut in transitu ea videant, sed mox cum mœrore ea pertransire et relinquere cogantur, perinde ut qui vult possidere aquam fluvii, frustra laborat; aqua enim hæc teneri nequit, quia iugiter fluit et transit, illicoque præterfluit: tales prorsus sunt divitiæ, præsertim quæ iniuste et fraude doloque parantur; transeunt enim, fugiuntque ab iniquo possessore, et avolant ad iustos et rectos, ac vicissim avari et dolosi transeunt per eas, alioque, puta in pauperiem, vel mortem et gehennam, abeunt, iuxta illud: *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis*, Ps. 75. 6.

Exemplum illustre est in Laban, qui volens circumvenire Iacob per pacta nova et iniqua, iisdem Dei nutu circumventus est. (Exempla.) Audi ipsum Iacob loquentem uxoribus suis, Genes. 31. 7. « Sed et pater vester circumvenit me, et mutavit mercedem meam decem vicibus, et tamen non dimisit eum Deus, ut noceret mihi. Si quando dixit: Variæ erunt mercedes tuæ; pariebant omnes oves varios fœtus; quando vero e contrario ait: Alba quæque accipies pro mercede; omnes greges alba pepererunt. Tulitque Deus substantiam patris vestri, et dedit mihi. » Deus enim est innocentiæ et iustitiæ tutor, ac nocentum et iniquorum ultor. Iustum est enim ut qui alium dolo circumscribere conatur, ipse eodem circumscribatur; æquum est ut qui aliena appetit, sua perdat: par est ut qui alterius bona per fraudem concupiscit, sua ei cedat. Sic Pharao et Ægyptii dolose spoliantes et opprimentes Hebræos, eodem dolo ab eis spoliati et oppressi sunt, Exod. 12. 36. et c. 14. 27. Sic hisce annis principes hæretici satagentes invictissimum imperatorem Ferdinandum, per clancularias conspirationes et rebelliones ditionibus suis exuere, per easdem suis ab ipso exuti sunt. Similia crebro legimus in Historiis.

Mystice, hæretici, luxuriosi cæterique impii, qui rectos per fraudem in hæresim, libidinem alioque scelera pertrahere conantur, itaque eos spoliare cælesti gloria, ac in gehennam pertrahere; ipsimet in gehennam corruunt, ac gloriam sibi in cælis præparatam rectis et constantibus cedunt. Ita Baynus.

Sapiens sibi videtur vir dives: pauper autem prudens scrutabitur eum.) Vers. 11. Varii varie exponunt. Primo, aliqui, q. d. Dives videtur sibi sapere, eo quod norit modum coacervandi opes, etiam per contractus iniquos et usurarios, quibus pauperum crumenas emungit; at pauper, qui prudens est, hosce modos et contractus sagaciter odorabitur, eosque detestabitur et fugiet.

Secundo, alii, q. d. Dives videtur sibi sapiens, id est prudens, honestus et probus, quod honeste splendideque alat familiam, at ne sibi blandiatur de probitate; huius enim testes et iudices sunt pauperes: probitas divitis maxime consistit in eleemosyna, cuius testes sunt pauperes. Unde B. Chrysologus homilia de Divitiis et Paupertate: *Dives*, ait, *sive bonus, sive malus, in conscientiis pauperum apparet; talis eris, qualem te æstimant pauperum greges.*

Tertio, Rabbini et Baynus, q. d. Dives putat summam sapientiam esse industriam congerendi divitias; pauper autem qui vere sapit, hoc eius iudicium scrutatur et damnat, dum censet sapientiam non in opibus, sed in opum contemptu consistere, quod etiam censuere Philosophi, ut Seneca epist. 119. Diogenes, Aristides, Crates, etc. Unde Chaldæus vertit: *Et pauper prudens contemnit eum.*

Quarto et genuine, q. d. Diviti opes addunt animos, eumque inflant, ut putet se præ cæteris sapere, præsertim quia a vulgo magnus et excelsus prædicatur, et ab adulatoribus prudens et felix nuncupatur: at pauper prudens hunc eius fastum despiciens, per colloquia, quæstiones et actiones scrutari potest, et non raro re ipsa scrutatur, an præter divitias vera sapientia polleat, facileque eius insipientiam deprehendet, coarguet et damnabit. Tacite innuit Salomon divitias esse impedimentum sapientiæ; (Opes obstant sapientiæ: cur?) paupertatem vero eius esse incitamentum; tum quia divitiæ inflant, faciuntque superbos; paupertas vero facit modestos et humiles. Sapientia enim vera est humilitas, sicut insipientia est superbia et fastus; tum quia divitiæ amantem sui cura cruciant, et deprimunt ad opes et res terrenas, ut de rebus altis, quas spectat sapientia, non possint sincere iudicare: paupertas vero ab opibus expedita, libere intendit opibus rebusque melioribus et cælestibus; tum quia divites abundant voluptatibus, vacantque gulæ et luxuriæ, quæ mentem hebetant et obtundunt; pauperes vero sunt frugales et temperantes; temperantia autem mater est sanitatis, sanctitatis et sapientiæ: unde Philosophi opes abiecerunt, ut libere serena mente philosopharentur. Hinc Crates Thebanus ingens auri pondus

Gnome. proiecit in mare, dicens: *Mergo illud ne mergat me*, teste S. Hieronymo, epist. 13. ad Paulinum, et epist. 33. ad Iulianum. Et Menander: *Beatus ille qui opes et mentem habet*, quia utrumque habere est difficile; opes enim mentem sæpe opulento eripiunt; tum quia Deus ita dona sua dividit, ut diviti det opes, pauperi ingenium et sapientiam: hinc videmus pauperes esse sapientiores, pientiores, sanctiores divitibus. Unde S. Iacobus c. 2. 5. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni quod repromisit diligentibus se?*

Præclare S. Chrysostomus homilia in Ps. 4. *Divitiæ*, ait, *sunt vitiorum et errorum ministræ, paupertas autem mater philosophiæ. Idque res ipsæ indicant quotidie quod pauperes sint divitibus prudentiores, et sapientiæ amantiores.* Et Abbas ille in Vitis Patrum: *Paupertas voluntaria*, inquit, *est animæ requies.* In quiete autem anima invenit videtque verum veramque sapientiam. Hinc veteres Ascetæ et Anachoretæ paupertatem et quietem professi, evadebant sanctissimi et sapientissimi. Nota est historia pauperis apud Damasc. in Vita Barlaam et Iosaphat, c. 4. qui profitebatur dicebatque: *Ego sermonibus læsis medeor.* Unde accitus a principe, qui ob sermonem incautum iram regis et mortis periculum incurrerat, sapiens ei dedit consilium, quo et regem placavit, et mortem evasit.

Rursum significat Salomon divites habere specimen et pompam sapientiæ, pauperes vero rem et medullam sapientiæ. Divites enim suo splendore vestium, famulorum, palatiorum, exterius ostentant gravitatem et sapientiam; at pauperes scrutantur eius interiora, puta animum et mentem, illamque sapientia sæpe vacuam deprehendunt. Sic Diogenes scrutatus est, libereque carpsit Alexandri Magni ambitionem, eoque illum deduxit, ut diceret: *Si non essem Alexander, vellem esse Diogenes.* Quocirca Diogenes dictitabat, *paupertatem subsidium esse ad philosophiam, quia quæ philosophia verbis persuadere conatur, ad ea cogit paupertas.* Ita Stobæus serm. 93. Et Ariston. aiebat *paupertatem esse lucernam quæ omnia mala demonstret.* Xenophon: *Paupertas*, ait, *per se est docta philosophia.* Sanctus Chrysostomus: *Qui cum paupertate philosophantur, magis magisque Deo appropinquant.* Ita refert Anton. in Melissa pag. 1. c. 33.

Denique *scrutabitur* per metalepsin significat *iudicabit* et *condemnabit*. Iudex enim per scrutinium scelerum iudicat et condemnat reum. Sic iudex pauper, sed prudens, sæpe scrutatur, iudicat et condemnat divites, quod per usuras, iniquos contractus et rapinas oppresserunt pauperes; paupertas enim præstat iudicium sincerum, quod cupiditas inficit et offuscat. In divite ergo sunt multa fucis illita, multa avaritiæ, fastus et vitiorum speciosa tegmina; hæc retegit, vitiaque sub eis latentia scrutatur, ostendit et damnat pauper prudentia pollens.

Maxime vero huius gnomæ veritas apparebit in die iudicii: tunc enim Apostoli et viri Apostolici, qui in hac vita fuerunt pauperes spiritu, iudicabunt et condemnabunt divites superbos et iniquos; uti Lazarus in sinu Abrahæ cum eo damnavit divitem Epulonem ardentem in gehenna, Luc. 16. 25. iuxta illud Christi promissum Matth. 19. 28. *Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.* Et Lucæ cap. 16. vers 9. Christus pauperes facit cœli ianitores, iudices et præsides, dicens: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*; illis ergo præsunt pauperes.

Vers. 12. IN EXULTATIONE IUSTORUM MULTA GLORIA EST: REGNANTIBUS IMPIIS, RUINÆ HOMINUM.) Syrus: *In exultatione*, seu *corroboratione iustorum multa est laus; cum consurgunt impii, investigatur Filius hominis.* Exaltatio enim iustorum parit eorumdem exultationem; et exaltatio iustorum directe opponitur regno impiorum. Sensus ergo est, q. d. Cum iusti exaltantur ad dignitates, officia, prælaturas, regimen et regnum, ideoque exultant; exaltatur pariter et exultat tota Ecclesia et resp.

Regnante iusto floret respub.

A ideoque in summa est lætitia et gloria. E contrario cum exaltantur et regnant impii deprimitur, cadit et ruit communis hominum vita et respubl. Ratio a priori est quod iusti, dum regunt, faciunt ut iustitia, probitas et pietas in republ. floreat: inde autem oritur pax, vigent commercia, exercentur strenue artes et agricultura, ex quibus oritur omnium rerum copia et abundantia. Denique Deus reip. ob iustitiam et probitatem principum et civium, per omnia benedicit. Ex adverso dum regnant impii, inducunt in rempub. suam impietatem, fraudes, scelera, ex quibus oriuntur schismata, seditiones, lites, bella, quæ fugant agricolas, opifices et mercatores: unde necesse est sequi pauperiem, famem et rerum indigentiam. Denique Deus principi et reip. impiæ maledicit. Sicut enim dominante iusto, regnat et triumphat iustitia et virtus: sic dominante impio, regnat et triumphat impietas et scelus. Iustus enim princeps omnes subditos sibi similes, id est iustos efficere satagit; impius vero impios. Unde illud: *Qualis rex, talis populus.* Et:

Ratio a priori.

B *Regis ad exemplum totus componitur orbis.*

Pro *gloria*, hebr. est תפארת *tipheret*, id est gloria, decor, nitor, magnificentia, q. d. Cum dominantur et exsultant iusti, omnia templa, fora, plateæ, curiæ, domus, negotia, merces, opificia, studia, artes, status, cives, omniaque quæ in republ. sunt, existunt splendida, gloriosa, decora, nitida, magnifica; cum vero regnant impii, omnia hæc ruunt fiuntque ingloria, fœda, spurca, vilia. Sic imperante Constantino, Theodosio, Carolo Magno, qui Christi fidem, Pontifices et Christianos exaltarunt, communis fuit orbis et urbis exultatio, felicitas et gloria: ex adverso regnante Nerone, Decio, Diocletiano, Valente, Iuliano, communis fuit omnium mœror, squalor, strages et ruina. Tyrannorum enim est ex aliorum damnis et ruina se ditare et magnificare. Unde Aristot. libr. 8. Ethic. 10. hæc tyrannorum propria esse dicit: « Arma civibus adimere, multitudinem populi conculcare, ac ex urbe pellere, et vacuam habitatoribus urbem reddere, vexare nobilitatem, clam evertere, et palam in exilium pellere tamquam adversarios et machinatores contra potentiam suam: unde Periandri consilium Thrasybulo datum, superemi-

Exempla.

C nentes spicas decerpere quam opportunum fuerit, id est, eminentiores civium de medio tollere. »

Pro *ruinæ hominum*, hebr. est יחפש אדם *iechuppas adam*, id est *scrutabitur*, explorabitur, perquiretur *homo*; alii *nudabitur homo*: cum enim impii tyranni aliquem scrutantur, eum nudant et spoliant; alii, *mutabitur homo*. Hinc Chald. vertit: *Quando lætantur iusti, multa est pulchritudo; cum consurgunt impii, investigatur Filius hominis.*

Unde primo, R. Salomon sic explicat, q. d. Cum dominantur impii, quilibet homo investigatur et exquiritur ab eis, ut ad quodlibet eorum scelus pertrahatur: impii enim cupiunt ut omnes suas flagitiosas actiones imitentur: putant enim par esse ut ad suas actiones reliqui omnes etiam suas moderentur et conforment, utpote eis subditi.

Secundo, Aben Ezra, q. d. Cum impii evehuntur, ex-

D plorabitur vir; impii enim cæterorum facultates explorant et violenter diripiunt.

Tertio, R. Levi, q. d. Cum exaltantur impii, pii fugiunt, abduntque se in latebras; quare impii eos scrutantur et indagant, ut inde eos in lucem ad se educant et abstrahant.

Quarto, Baynus, q. d. Cum regnant impii, omnes ad eorum impietatem se flectunt; quare tunc difficile est invenire virum qui eis resistat, et sibi in probitate constet, ita ut, si lucerna omnes perscruteris, vix unum e mille sis inventurus. Unde Caietanus vertit: *Et surgentibus impiis mutatur homo*, q. d. Cum regnant impii, homines etiam pii mutant mores, et ad regum impietatem se flectunt, uti Constantio Arriano regnante plerique amplexi sunt Arrianismum. Et nuper in Anglia Henrico VIII. schismate faciente ab Ecclesia, tota Anglia schisma eius secuta est. Nam, ut ait Sosipater apud Stobæum serm. 46. *Quisnam adeo quadratus est, qui per omnem fortunæ, rerum,*

ac imperiorum mutationem firmiter consistat, accommodans se principibus ac subditis, ac sibi ipsi concilians cunctos, et omnem ubique differentiam ad unam rationem connectens. Aut, q. d. Cum dominantur pii, felix et stabile est regnum, unde cives in eo læti manent et consistunt; at vero dominantibus impiis, fugiunt eorum tyrannidem, ideoque domum mutant, et alio se transferunt. Aut, ut Pagninus, q. d. Cum regnant impii, homo mutabitur in vestibus, id est mutabit vestes, aliumque habitum assumet ne agnoscatur, sed ut sese abscondat et lateat. Rursum per regem impium mutantur officia, commercia, leges, totusque Reipubl. status, uti nuper factum vidimus in Anglia. Huc facit factum Diogenis, qui teste Laertio libr. 6. *Quodam tempore lucernam laterna inclusam gestans obambulabat in foro clarissima luce, quærenti similis. Rogantibus quid ageret? Hominem,* ait, *quæro, notans scilicet publicos civitatis mores ne homine quidem dignos esse.*

Quinto, Vatablus vertit: *Et surgentibus impiis explorabitur homo,* q. d. Regnantibus piis omnes sunt, vel simulant se esse pios et probos: quare tunc probitas alicuius explorari nequit: at si regnent impii, tunc exploratur hominis virtus et constantia. Si enim, cum passim alii cedunt impietati et impio, ipse unus animose utrique resistat, signum est eum magnæ et probatæ esse virtutis; qualis fuit Tobias, qui contribulibus suis euntibus ad adorandum vitulos aureos, ipse solus ibat in Ierusalem adoraturus Deum, Tob 1. Unde sanctus Gregorius libr. 1. in Iob cap. 1. *Inter malos,* inquit, *bonum esse immensæ bonitatis est.* Hinc Septuaginta vertunt: *Per auxilium iustorum multa fit gloria: in locis autem impiorum capiuntur homines.*

Omnia hæc eodem redeunt, omniaque Noster complexus est vertens: *Regnantibus impiis ruinæ hominum*; hæ enim ruinæ contingunt per scrutinium, quo eos scrutantur impii, ut bonis spolient, nudosque cogant mutare domum et exulare, aut ut eos ad impietatem pertrahant.

Anagog. *in exultatione iustorum*, id est Beatorum, in regno cælesti, ubi Sancti exultant gaudiis et hymnis ineffabilibus, summa est gloria Ecclesiæ tam militantis quam triumphantis. Dico *tam militantis*, quia Ecclesia militans ingenti gloria celebrat eorum festa, ac præsertim festum omnium Sanctorum (uti hoc die quo hæc scribo, illud celebramus Romæ magnifice in S. Mariæ ad Martyres, olim Pantheo) in quo eis accinit: *O quam gloriosum est regnum, in quo cum Christo gaudent sancti, amicti stolis albis, sequuntur agnum quocumque ierit.* Alludit ad illud Davidis patris sui: *Exultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis: exaltationes Dei in gutture eorum;* Ps. 149. 5. 6. Evergistus Archiep. Coloniensis, ut habet eius Vita, ingrediens templum S. Gereonis et sociorum Martyrum, salutavit eos dicendo: *Exsultabunt sancti in gloria;* mox S. Gereon et socii e sepulcris, quasi applaudentes exsultando responderunt: *Lætabuntur in cubilibus suis.* De hac eorum gloria ait Isaias, c. 64. 4. et ex eo S. Paulus 1. Cor. 2. 9. *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum.* Hinc immensa illa Sanctorum exsultatio, iubilus et tripudium. Hebr. enim עלץ *alats* significat exsultare, tripudiare, gestire, exilire præ gaudio, iubilare, uti faciunt Beati in cælis perenniter. Vice versa in inferno, ubi regnat Lucifer et impii dæmones, sunt ruinæ et strages æternæ tam hominum quam dæmonum. Ut enim taceam gehennæ incendia æterna, ibi sunt odia, rixæ et pugnæ, tam dæmonum, quam hominum inter se, quibus se invicem mordent et cruciant, imo discerperent, si possent.

Vers. 13 QUI ABSCONDIT SCELERA SUA, NON DIRIGETUR: QUI AUTEM CONFESSUS FUERIT, ET RELIQUERIT EA, MISERICORDIAM CONSEQUETUR.) Hebr. *Tegens prævaricationes suas, non prosperabitur*, etc. Septuaginta: *Qui cooperit iniquitatem suam, non prosperabitur; qui autem narrat redargutiones, diligetur;* Symmachus: *Qui enuntiat* (Aquila et Theodot. *confitetur*) *redargutiones, prosperabitur;* Chaldæus: *miserebitur eius Deus.*

Quæres: Quam confessionem requirit et commendat Salomon? *Confessionem laudat Salomon quam?*

Aliqui censent eum exigere auricularem et Sacramentalem, quæ in lege nova fit confessario ad recipiendam peccatorum absolutionem in Sacramento Pœnitentiæ. Ita Hugo, Dionys. Baynus et Caietanus. Verum hæc tempore Salomonis nondum erat instituta, nam post mille annos sancita est a Christo. Dico ergo eum loqui de confessione, quæ est iuris naturæ eaque duplici. Prior est, qua peccator pœnitens coram Deo confitetur peccata sua, supplexque ab eo postulat veniam et remissionem. Ita Publicanus confitebatur dicendo: *Deus, propitius esto mihi peccatori,* Luc. 18. 13. Ita Daniel c. 9. v. 5. confitetur sua et populi peccata, ut misericordiam et liberationem e captivitate Babylonica a Deo impetret. Ita Ieremias, Isaias cæterique Prophetæ, tres pueri in fornace Babylonis, Daniel 3. v. 29. Machabæi, aliique Sancti veteris testamenti in Script. crebro Deo humiliter confitentur peccata, ut Dei gratiam obtineant; nam, ut ait S. Chrysostomus hom. 20. de Confessione: *Apud iudicem bonum confessio est mater indulgentiæ.* Recte *mater*, quia sicut mater cum dolore parit filium, sic confessio cum dolore parit veniam. Ita David, quamdiu abscondit suum adulterium et homicidium, Deo fuit exosus; at ubi arguente Nathan, illud confessus est, dixitque: *Peccavi Domino,* illico gratiam consecutus est, dicente Nathan: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum*, 2. Reg. cap. 12. vers. 13. Unde ipse Psalm. 31. 5. *Dixi,* ait, *Confitebor adversum me iniustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei.*

Posterior confessio est, qua quis de peccato suo a Superiore, vel quo alio, admonitus et correptus, illud humiliter agnoscit et confitetur, ac emendationem spondet; aut qua is qui alium læsit vel offendit, coram eo culpam agnoscit, et veniam precatur, ut ei de offensa satisfaciat, eumque sibi reconciliet: ad veniam enim et reconciliationem nullum est efficacius remedium, quam humilis culpæ confessio. Unde senior in vitis Patr. *Cum quem offendisti,* ait, *illico dic: Mea culpa.* Sensus ergo est, q. d. Humilitas confessionis confitenti et pœnitenti, veniam et condonationem petenti eamdem, tum a Deo, tum ab hominibus impetrat. Ipsa enim est actus pœnitentiæ et contritionis quæ etiam in lege nova sine Sacramento re ipsa suscepto, cum solo eius voto et proposito culpam abolet, ut docet Concil. Trident. sess. 14. cap. 4. Contritio enim est actus charitatis, quo quis Deum amans super omnia, summe dolet se eum offendisse; *charitas* autem *operit multitudinem peccatorum,* ut ait S. Petrus ep. 1. c. 4. v. 8.

Adde, Iudæis non solo iure naturali, sed positivo quoque et divino, præceptam fuisse in certis casibus specialem peccati cuiuspiam confessionem, uti ostendi Num. 5. v. 7. et Levit. 5. v. 5. Christianis vero confessio cuiuslibet peccati mortalis præcepta est a Christo in lege Evangelica, idque apposite ad naturam peccati, confessionis et remissionis. Nulla enim virtus vel actio tam apposita, et, ut ita dicam, connaturalis est ad impetrandam peccati veniam, quam humilis eiusdem confessio; hæc enim includit contritionem et satisfactionem: nam non parva satisfactio, et offensæ compensatio est ipsa eius confessio. Confessio ergo includit tres partes pœnitentiæ, sive tria officia pœnitentis, quæ sunt contritio, confessio, satisfactio. Rursum *Confessionis dignitas.* ut docet Tertull. l. de Pœnitentia, confessio vice Dei fungitur: facit enim ut peccatum suum ipse pœnitens confitendo iudicet et vindicet; atque seipsum damnans et castigans iram Dei prævenit, nihilque illi castigandum aut peragendum relinquit.

Adde, confessio est peccati retractatio, itaque congrua ad veniam dispositio; pœnitens enim, confitendo peccatum suum, illud revocat, retractat, et quantum in se est, destruit aboletque, quia de illo dolet, illudque refutat et detestatur; quare meretur ut Deus illud condonet, et per gratiam suam destruat. Qui vero peccatum suum non agnoscit, sed excusat vel defendit, in eo se obfirmat, ideoque veniæ est incapax: tum ob eius superbiam et fastum: tum quia ipse peccatum impœnitentiæ et defensionis, pec-

cato concupiscentiæ, in quod lapsus est, addit et accumulat. Sic Saul nolens inobedientiam suam Samueli confiteri, qua contra Dei iussum pepercerat gregibus Amalec, sed illam excusans, iram Dei incurrit, ac regno et vita privatus est, 1. Reg. 15. Et Cain nolens confiteri parricidium Abelis fratris sui, a Deo maledictus est, Gen. c. 4.

Sensus ergo est, q. d. *Qui abscondit scelera sua non prosperabitur*, nec *dirigetur* ad eorum veniam, gratiam, virtutem et salutem; *qui autem ea confessus fuerit*, eo modo et ritu quo lex sua exigit, ac Deus pro varietate temporum instituit, v. g. ut Gentilis fide et gratia Dei illustratus confiteatur ea Deo; Iudæus sacerdoti sacrificanti, Christianus sacerdoti absolventi; ac simul ea reliquerit, vitamque emendarit, hic eorum veniam, *misericordiam* et gratiam *consequetur*. Nam, ut ait S. August. in Sententiis. num. 240. *Apud misericordiam Dei plurimum valet confessio pœnitentis, qua facit peccator confitendo propitium, quem negando non fecit nescium.* Igitur, ex hoc loco non male Theologi probant confessionem sacramentalem, tum quia hæc prævisa fuit a Spiritu sancto, et per os Salomonis hic adumbrata: tum quia gnome hæc generalis est, quæ proinde cuique Ecclesiæ statui aptanda est iuxta rationem et modum a Deo cuique præscriptum. Iam autem Deus in statu legis novæ præscripsit modum confessionis sacramentalis, tamquam necessarium ad peccati remissionem, nec aliud peccati abolendi remedium esse voluit, quam Sacramentum confessionis. Ergo illud peccatori usurpandum est, si rite pœnitere velit et veniam gratiamque Dei consequi: idque inter alia significat hic Salomon actus et instinctus a Spiritu sancto. Nam, ut ait S. Cyprian. *Quod ignorat medicina, non sanat.* Vide gnomas et exempla Patrum de confessionis fructu, quæ citavi Levit. capite 6. vers. 4. et in Epist. sancti Iacobi capite 5. vers. 16.

Quinque modis expiatur peccatum. Apposite S. Chrysostomus apud Antonium in Melissa p. 1. cap. 17. inter quinque expiandi peccati modos primum confessioni assignat: *Viæ*, ait, *pœnitudinis sunt quinque: prima, agnitio et increpatio peccatorum; secunda, proximis suos errores condonare; tertia, quæ fit per orationem; quarta, per eleemosynam; quinta, per humilitatem animi.* Et rursum: *Dum tempus*, ait, *nos sinit, præveniamus faciem Dei in confessione, ut mitem et placidum ipsum tunc videamus, et minaces illos Angelos effugiamus. Peccatum si confitearis, minues; secus, augebis.* Sic Iudæi peccata sua Ioanni Baptistæ confessi sunt, ac deinde ab eo baptizati, Matth. 3. 6. et Act. 19. v. 18. fideles Apostolis peccata confessi sunt. Vere S. Aug. in Sententiis, n. 118. *Melior est*, ait, *in malis factis humilis confessio, quam in bonis superba gloriatio.*

Vers. 14. BEATUS HOMO QUI SEMPER EST PAVIDUS (Galatinus, *timoratus*) QUI VERO MENTIS EST DURÆ, CORRUET IN MALUM.) Hebræa: *Beatitudines sunt homini paventi semper, et indurans cor suum cadet in malum*; Chald. *Beatus vir qui veretur omnia per metum, durus autem corde incidet in malis*; Septuag. *Beatus vir qui omnia timet:* δι εὐλάβειαν, id est *ob pietatem, metum et reverentiam Dei*, qua veretur ne qua in re eum offendat; vel, ut Complut. *ob cautelam*, vel cautionem, qua prudens timens malum caute illud declinat. Unde Cicero Tuscul. 4. *A malis*, ait, *natura declinamus: quæ declinatio, si cum ratione fiat, cautio appellatur; quæ autem sine ratione, metus.* Iam

Primo, Rabbini sic exponunt. R. Salomon: *Beatus*, ait, *ille qui semper pœnam suppliciumque formidat: ita enim se a noxis continebit*; Aben Ezra: *Beatus*, ait, *qui semper Deum veretur, nec in eumdem sceleribus se obstringit; qui vero animo ita est obfirmato, ut arguenti aures præbere nolit, eis calamitatibus obnoxius erit, quas cæteris se illaturum arbitrabatur.* R. Levi: *Ter felix qui eum paveat, quem timere oporteat: id enim in causa erit, ut accommodatis consiliis ineundis sapienter se gerat, ut calamitatibus, quas formidat, sese subducat. Qui vero animo est pervicaci, sibique pro Deo statuit, quæ extimescenda essent, extrema patietur. An non liquet ob animum obstinatum tam primo constructum, tum restauratum templum, prorsus abolitum fuisse? nisi enim Sedecias contumaci animo fuisset, et si regis Babylonis iugo collum supposuisset, haud tunc e nostris sedibus migrare coacti fuissemus, idemque censendum est de restaurato templo; nec enim Romano Imperio subiecti fuissemus, nec eius iugum ferre cogeremur.*

Secundo, S. Gregor. et ex eo Beda. Hugo, Dionys. et alii accipiunt hæc de pavore et metu extremi iudicii et supplicii. Audi sanctum Gregor. hom. 40. in Evang. « Sic præsentis vitæ agenda est lætitia, ut numquam amaritudo sequentis iudicii recedat a memoria: quatenus dum mens pavida extremæ ultionis timore transfigitur, quantum nunc præsens lætitia, tantum post ira subsequens temperetur. Hinc namque scriptum est: Beatus homo qui semper est pavidus: qui vero mentis est duræ, corruet in malum: sequentis enim iræ iudicii tanto tunc districtius portabitur, quanto et nunc et inter culpas minime timetur. »

Tertio, Auctor Catenæ Græcorum accipit hæc de timore et reverentia Dei; unde ex Septuag. sic vertit et explicat: « Beatus vir qui quadam Dei reverentia tactus extimescit omnia; ast homo duri præfractique cordis incidit in mala. Qui Dei timorem obtinet, ille, inquit, omnia quæ aliquod contagium vel detrimentum animæ adferre poterant, formidat, suspectaque habet: adeoque beatus censendus est. Ast improbus neminem timet, atque ita in varia incidit incommoda. »

Interpres S. Chrysostomus homil. 55. in Genesin, pro reverentia vertit pietatem: « Beatus, ait, qui timet omnia propter pietatem. Nam si nos cum videmus famulum, qui nostra cum diligentia timoreque multo curat, maiorem erga illum declaramus benevolentiam; multo magis bonus Dominus propter hoc dicebat: Super illum respiciam qui tremit sermones meos. Tremamus igitur, oro, et cum magno timore sermones eius impleamus; nam eius sunt sermones. Et cum didicerimus quæ illi placent, et quæ probat, ea obeamus, et tales, quales vult, fieri studeamus. » Quænam illa sint particulatim subnectit: « Quietem, mansuetudinem, humilitatem magnam exhibeamus, et omnia quæ ab eo mandata sunt, cum reverentia adimpleamus, ut, cum approbarit affectionem mentis nostræ, placatus, nostra obedientia, respicere etiam super nos dignetur. Quod si nobis continget, erimus per omnia securi. Dicit enim: Respiciam, hoc est, cura mea dignabor, manum porrigam, in omnibus auxiliator ero, ubertim in eum meam liberalitatem profundam. »

Accedit Vatabl. *Beatus*, ait, *qui iugiter pavet, ne offendat Deum.* Ubi nota, τὸ *omnia* et τὸ *semper*, uti habent Latina et Hebr. quod S. Chrysost. restringit ad Dei præcepta, q. d. Beatus qui timet, id est, ex timore et reverentia Dei observat omnia eius præcepta. Alii generatim exponunt, q. d. Omnia negotia, omnia opera, omnes personas, omnem sexum, omnia contingentia verere et extimesce, necubi Deum offendas. Dæmon enim in omnibus tibi tendit insidias, ut in omnibus lateat peccati periculum. Hic sane optimus et sanctissimus est pavor et timor. — Beatus ubique pavidus.

Sic Iob cap. 9. 28. *Verebar*, ait, *omnia opera mea; sciens quia non parceres delinquenti.* Et c. 31. 23. *Semper quasi tumentes super me fluctus timui Deum.* Et David Ps. 118. 120. *Confige*, ait, *timore tuo carnes meas, a iudiciis enim tuis timui.* Et Eccles. cap. 25. 15. *Beatus homo cui donatum est habere timorem Dei; qui tenet illum, cui assimilabitur? Timor Dei initium dilectionis.* Vide ibi dicta. — Exempla.

Quarto, generatim et adæquate Iansenius hæc accipit de timore et cautela in omnibus rebus adhibenda, quæ temeritati opponitur, ut is dicatur hic *beatus*, hoc est felix, qui sic in omnibus rebus est timidus, ut prospiciat ne quid temere aggrediatur, nec absque debita deliberatione et consilio aliorum, sollicite cavens ne quid omittat eorum quæ requiruntur. Talis enim in negotiis suis prosperari solet; cum contra qui *mentis est duræ*, hoc est, obstinato animo sine aliquo metu res suas aggreditur, nihil curans quidquid suggeritur et consulitur, ruit sæpe in multa mala, et damna multa perferre cogitur.

Ubi nota: Timor hic non debet esse nimius; sic enim fit anxietas et scrupulus, qui hominem vexat, exedit, et a rebus magnis deterret et avertit, agitque in desperationem. Unde Seneca ep. 56. *Imperitus est,* inquit, *qui omnibus rebus suis timet, ad omnem crepitum expavescens, quem una quælibet vox pro fremitu accepta deiicit, quem motus levissimi exanimant.*

Timor sit moderatus, ut sit virtus.

Timor ergo hic debet esse moderatus: timor enim hic est virtus, ac proinde in medio duorum vitiorum extremorum, scilicet audaciæ durique cordis, quod impavidum nihil metuit, et nimiæ timiditatis positus; estque animi sapientis metus et cautio, qua omnia quæ contingere possunt caute prævidet et providet, necubi decipiatur, fallatur aut labatur; quare tute et secure in omnibus procedit cum debita cautela, ut vertunt Septuag. Timor ergo hic non destruit, sed efficit securitatem, fiduciam et magnanimitatem. Sic mercatores caute ineunt contractus, coemunt merces, naves transmittunt, etc. ut pericula perdendæ sortis evitent. Eamdem cautelam in commerciis adhibent cives, opifices cæterique prudentes viri, quia experientia docuit nimiam præfidentiam, temeritatem et audaciam multos decepisse et in ruinam egisse.

Denique pie et sapienter S. Bernard. serm. 54. in Cant. hanc gnomen accipit de timore conservandæ gratiæ: « In veritate, ait, didici nil æque efficax esse ad gratiam promerendam, retinendam, recuperandam, quam si omni tempore coram Deo inveniaris non altum sapere, sed timere. Beatus homo qui semper est pavidus. Time ergo cum arriserit gratia, time cum abierit, time cum denuo revertetur, et hoc est semper pavidum esse. Succedant vicissim sibi in animo tres isti timores, secundum quod gratia vel adesse dignatur, vel offensa recedere, seu iterum placata redire sentietur. Cum adest, time ne non digne opereris ex ea. Hæc monet Apostolus: Videte, inquiens, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. » Idem ep. 87. ad Ogerium: « Nolo te illud tamquam nullum, vel parvum malum negligere; imo semper timere, semper pœnitere, semper securum non esse; sicut scriptum est: Beatus homo qui semper est pavidus. Vides certe quem timorem tibi incutere nitor: non qui tibi sit laqueus desperationis, sed qui spem acquirat beatitudinis. Est siquidem timor inutilis, tristis, crudelis, qui veniam, quia non quærit, non consequitur. Est siquidem timor pius, humilis, fructuosus, qui cuilibet, quantumlibet peccatori, facile misericordiam promeretur. Talis timor generat, nutrit et servat humilitatem, sed mansuetudinem, sed patientiam, sed longanimitatem. Quem non delectat tam inclyta proles? Alterius vero misera soboles est pertinacia, immoderata tristitia, rancor, horror, contemptus et desperatio. Non hoc ergo, qui desperationem, sed illo, qui generat spem, timens ne non timeres, vel parum timeres, tuam tibi culpam sic rememorandam esse putavi. »

Vers. 15. LEO RUGIENS ET URSUS ESURIENS, PRINCEPS IMPIUS SUPER POPULUM PAUPEREM.) Pro *ursus* hebraice est דוב *dob*, quod Septuag. hic et alibi vertunt, *lupus*. Pro *esuriens* hebr. est שוקק *sciokeck*, id est *excurrens* præ fame ad diripiendum, devorandum, puta *grassans*; Pagn. *avidus*; R. Salomon, *frendens*; Vatabl. *cum fremitu discurrens*; Chald. *clamans*; Septuag. *sitiens*; Noster, *esuriens*; Aben Esra, *more ferino diripiens*; præ fame enim et siti discurrit et grassatur, ut famem sitimque expleat. Pro *princeps* hebr. est מושל *moscel*, id est *dominator*. Pro impius est רשע *rascia*, quod Septuag. per apocopen legentes רש *ras*, vertunt, *inops, pauper*; Septuag. ergo sic habent: *Leo rugiens et lupus sitiens, qui, cum inops sit, tyrannisat gentem pauperem*; Chald. *Leo rugit et ursus clamat propter impium, qui dominatur super populum pauperem*; Syrus: *Ursus dat vocem, quod præficiatur iniquus populo pauperi.*

Tyrannus similis leoni et urso.

Recte princeps impius et tyrannus comparatur leoni et urso, sicut princeps pius comparatur cani et pastori ovium. Unde Plato l. 2. de Republ. *Existimasne,* ait, *differre naturam generosi canis et generosi principis ad custodiam agendam? Quorsum hæc? Utrumque ipsorum sagacem oportet esse ad sentiendum, et velocem ad insequendum; ac demum robustum, cum assecutus fuerit, ad pugnandum capiendumque.* Princeps ergo similis est cani vigili et custodi gregis; tyrannus vero leoni et urso invasori. Primo, quia sicut leo suo rugitu percellit cætera animalia et stupefacit, itaque capit, rapit et vorat: ac sicut ursus frendens suo fremitu terrefacit hinnulos et porcos: sic et princeps impius sua terrifica voce, minaci vultu et impiis edictis terrorem incutit plebi. I.

II. Secundo, leonis et ursi summa est immanitas et sævitia, præsertim raptis catulis, Oseæ 13. 8. et cum fament: ideoque præ fame leones rugiunt, ursi frendent. Leones fament, quia alternis tantum diebus comedunt, ob quartanam, qua perpetuo laborant, teste Aristotele et Plinio. Ursi autem, quia per hiemem latent nihilque comedunt, ait Aristot. l. 8. Histor. c. 17. Inde ergo urso per hiemem exinanito in vere summa existit inedia et fames, adeo ut omnia voret, etiam formicas et apes. Hinc ab Aristot. ibidem cap. 5. vocatur omnivorus. Talis prorsus est tyranni immanitas, avaritia et cupiditas, ut ex omnibus rebus etiam vilibus et sordidis captet lucrum, sicut Vespasianus captabat ex urina et sordibus.

III. Tertio, in leone notatur tyranni crudelitas, in urso dolus et astutia. Unde Plinius l. 8. c. 36. *Nec alteri,* ait, *animantium in maleficio astutia solertior.* Hinc Apocal. 13. 2. Antichristus, qui erit versutissimus, comparatur urso. Et Thren. 3. 10. vocatur *ursus insidians*; quia, ut ait S. Ambros. l. 6. Hexam. c. 4. *Plena fraudis est fera.* Et ante eum S. Basil. 10. Hexam. *Quoties,* ait, *dolus in anima doli fraudisque concinnatrice sibi delegit domicilium, nonne urso quolibet in suo spelæo collatebrante est implacabilior?* Similiter lupi, uti vertunt Sept. sunt astuti et dolosi; nam ovilia oberrant, *ac somnum canum, absentiam aut desidiam pastoris explorant, ovium guttur invadunt, ut cito strangulent*, ait S. Ambros in c. 10. Luc. Quin et hyæna, quæ certa est species lupi, pastorum nomina audiendo ediscit, eosque deinde per nomen ex ovili evocat, perinde ac si homo quispiam eos evocaret: prodeuntes deinde invadit et strangulat, ac mox ovile perrumpens in oves grassatur. Similis est crudelitas et astutia tyrannorum.

IV. Quarto, leo noxia invadit animalia; ursus innoxia, puta oves et agnos; ita tyrannus tam probos quam improbos vexat, expilat et mactat. Unde Antisthenes apud Stobæum ser. 49. tyrannum ait esse peiorem carnifice; quia, ait, carnifex occidit dumtaxat reos et sceleratos: at tyrannus insontes æque ac sontes.

V. Quinto, tam leo quam ursus symbolum est rapacitatis et iniustitiæ; quia aliena invadit et rapit, mactat et vorat. Rursum leo reliquias sui prandii ursis, lupis et feris devorandas relinquit. Sic tyrannus est rapacissimus et iniustissimus, ac similes sibi magistratus et officiales rapaces et violentos creat, ut tyrannidis suæ congruos habeat socios et adiutores, ut docet Plato lib. 9. de Repub. Audi S. Ambros. ser. 59. *Aiunt plerique lupos leonum subsequi solere vestigia, et non longe ab eorum venatibus oberrare, scilicet ut rabiem suam rapina satient aliena, et quod ex leonum saturitate remanet, id luporum rapacitate consumatur. Sic et isti avaritiæ lupi prædonum vestigia subsecuti sunt, ut quod illorum rapacitate superavit, horum cederet feritati.* Rursum ursa sævior est urso, teste Aristot. sic uxores et concubinæ tyrannorum sæpe sæviores et rapaciores sunt ipsis tyrannis.

Princeps non vendat officia.

Ex hac auri esurie evenit ut princeps avarus nil faciat gratis, sed ob res quaslibet poscat munera, imo præfecturas et officia pretio divendat; qua ex re non modica sequuntur in republica damna. Quocirca Basilius Imp. Exhortat. ad Leonem filium cap. 33. præscribit ne officia divendat: « Auro, ait, et muneribus venales honores et dignitates cave ne habeas, sed eas dignis largire gratis; qui enim magistratum pretio emit, subiectos illi magistratus multo magis emit, ut muneribus quæ dedit fretus, ipse audacius munera capiat. Proba igitur atque explora diligenter, atque ita demum provehe eos qui sine

muneribus ambiunt, si vis a republica omnem sordium et concussionis labem exulare. » Rationem nervosam affert: « Nam qui dat, ait, ut magistratum capiat, quæstum sibi a magistratu captat; dat enim ut ius capiendi habeat, contra leges hoc agens, ut nullis legibus teneatur. Qui enim magistratum mercari didicerit, is numquam munera capere dediscet, et sine muneribus aliquid facere numquam volet: te autem corruptionis et sordium habebit magistrum quem debuerat habere vindicem. Neque ipse solum munera capiet, sed eos etiam qui sub ipso erunt munera capere coget. »

VI. Sexto, leo et ursus hinnulos aliasque feras inter se dimicantes invadunt, occupant et laniant: sic tyranni gaudent subditorum dissensionibus, imo eas serunt et fovent, ut partem debiliorem iuvent et fortiorem opprimant, qua oppressa debiliorem iam sibi obligatam facile occupant, ut facit Turca. Unde Aristot. libr. 5. Polit. cap. 11. « Calumniari, ait, invicem, et amicos committere cum amicis, et plebem cum nobilitate, et divites inter seipsos, et subditos ad paupertatem redigere, tyrannica est pravitas, ut **B** neque sumptus fiat in custodia, et illi quotidianis molestiis occupati vacare non possint ad consilia contra tyrannos ineunda. »

VII. Septimo, Septuag. pro *princeps impius* vertunt *princeps inops*; unde iudicant causam rapacitatis et avaritiæ principum esse, quod sint inopes, tenues et pauperes, vel quia prodigi, vel quia avari et insatiabiles, vel quia ex infima plebe emergunt, et ad principatum assurgunt. Quare ut insignem suam inopiam levent, imo impleant, minima quælibet exigunt, ac pauperes vectigalibus et tributis exhauriunt usque ad ossa. Princeps ergo cui dominatur paupertas, eidem sæpe dominatur rapacitas et impietas. Hinc rursum Septuag. eos comparant lupo sitienti, tum quia inopes semper sitiunt opes, suntque inexplebiles et insatiabiles: tum quia lupus sitit sanguinem animalium, ideoque guttur invadit ut strangulet et sanguinem hauriat: sic tyranni sitiunt sanguinem subditorum, omniaque cædibus et stragibus implent. Unde Ptolomæus **C** Philadelphus dicebat in tyrannide cum multa alia esse gravia, tum illud maxime quod immeritos occidere cogatur utilitatis suæ gratia. Ita Stobæus ser. 49. Ibidem Ælianus, *Tyranni*, ait, *omnia suspicantur et metuunt. Sciunt enim quod sicuti sues, ita et ipsi vitam omnibus debeant*. Quam inopia sit causa avaritiæ, ac proinde inopes non esse præficiendos reipub. pluribus ostendi v. 3.

VIII Denique leones, ac præsertim ursi, pedibus valent iisque feras minores calcant, proterunt, pessumdant; sic tyranni maiores et potentes non audent lacessere, sed pauperem plebem exagitant, et quasi pedibus calcant et exterunt, quia nemo eis resistere audet aut valet.

Exempla. Talis leo, ursus et lupus pauperis plebis, præsertim Christianorum, fuit Nero, Domitianus, Decius, Maximianus, Constantius, Iulianus. Vide S. Greg. Naz. or. in Iulian. S. Athan. Luciferum Calar. et S. Hilarium contra Constantium. Talis ante Christum fuit Nabuchodonosor, de quo Ierem. c. 4. 7. *Ascendit leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit.* Et Ezechiel 19. 2. et seq. Ioachaz, **D** Ioakim, Ioachin et Sedeciam reges Iuda comparat leunculis, ac de Ioakim ait v. 6. *Qui incedebat inter leones, et factus est leo; et didicit prædam capere et homines devorare. Didicit viduas facere, et civitates eorum in desertum adducere; et desolata est terra, et plenitudo eius, a voce rugitus eius.* Ubi plures analogias leonis et tyranni assignavi. Hinc Bias interrogatus quodnam animal esset perniciosissimum: *Silvestrum*, ait, *tyrannus, domesticorum autem adulator.*

Mystice, leo, ursus et lupus est diabolus, tyrannorum omnium princeps, inventor et choragus, cuius sævitia, astutia, cupiditas, nequitia, superat omnem leonum et ferarum crudelitatem, dolum et voracitatem.

Vers. 16 DUX, INDIGENS PRUDENTIA, MULTOS OPPRIMET PER CALUMNIAM: QUI AUTEM ODIT AVARITIAM, LONGI FIENT DIES EIUS } Hebr. *Dux carens intelligentiis, multus oppressionibus: odiens avaritiam, prolongabit dies;* Chald. **A** *et qui odit calumniam, prolongabuntur dies eius;* Sept. *Rex egens proventuum, magnus sycophanta: qui autem odit iniustitiam, longum tempus vivet;* Scholiastes pro *magnus sycophanta* vertit, *abundans extorsionibus*, et addit: *qui autem odit iniustitiam, vitam vivit*; Tigurin. *Sub stulto principe crebræ sunt violentiæ; qui autem odit avaritiam* (Syrus, *fraudem*) *diu imperabit*: Vatabl. *Princeps carens prudentia et* (id est idcirco, q. d. quia parum habet prudentiæ, ideo multum habet iniuriæ) *multus in iniuriis non prolongabit dies: at qui odit avaritiam, prolongabit dies.* Ex fine enim versus exponitur eius principium: τὸ enim *prolongabit dies* per zeugma initio repetendum, et ob antithesin negandum est, addita negatione *non*. Alludit ad ursum, cui teste Plinio caput est debilissimum: sic princeps oppressor capite, idest cerebro, iudicio et prudentia, est debilissimo.

« Demonstrat hæc sententia, ait Iansen. qui sint principes illi impii, qui sese gerunt ut leones et ursi, nempe qui indigent prudentia, qua intelligere deberent quod sit **B** eorum in subditos officium, et qua in re sit propria sita prosperitas, nempe si subditos habeant sibi bene affectos et amantes potius quam metuentes. Qui ergo huiusmodi caret prudentia, multos opprimet per calumniam, hoc est, per quamvis iniuriam, ideoque multos sibi faciet inimicos: unde a suis desertus facile et ipse ab hostibus suis opprimetur, vel quod tyrannis solet evenire, a suis trucidabitur. Hoc enim in hac prima parte relinquitur intelligendum ex secunda parte. Qui autem odit avaritiam, et ideo non premit populum suum exactionibus, longi fient dies eius; sive, quod Deus illius vitam propter pietatem prolongabit, sive quia talis a suis stipatus et dilectus, non solum tutus erit a suorum insidiis, sed et ab hostium incursu. Indicat sententia errare principes, qui ad sui tuitionem et conservationem vitæ suæ putant undequaque comparandas divitias et opes, ideoque multos expilant, numquam satiati. » Tales enim sunt imprudentes et *deficientes intelligentiis*, ut habent Hebr. id est multipliciter **C** insipientes, tum quia populum a se avertunt; cum bonum principis sit amare populum et ab eo amari; tum quia eum expilando seipsos depauperant et expilant: opes enim principis consistunt in opibus subditorum: tum quia rebellionis dant causam, ut æmuli in eos insurgant, imo totus populus eos ut tyrannos expellat, et principatu, vel etiam vita privet, iuxta illud Poetæ:

Ad generum Cereris (ad Plutonem, puta ad inferos)
sine cæde et sanguine pauci
Descendunt reges, et sicca morte tyranni.

Tyrannos enim parvo tempore vivere et regnare constat ex historiis et iugi experientia. Unde ipsi omnia formidant: sciunt enim quod ut sues vitam suam multis debeant, uti paulo ante dixi. Hinc Thales ex longa peregrinatione domum rediens, rogatus quid in ea novi vidisset: *Vidi*, ait, *tyrannum senem*, quasi id prodigiosum esset, inauditum et pene miraculum. Ita Plutarchus.

Porro, Sept. vertunt: *Rex egens proventuum magnus sycophanta*, id est, rex avarus opumque avidus est ca- Sycophanta
D lumniator, oppressor et expilator populi. Sycophanta e- quis?
nim ad litteram idem est quod observator et delator eius qui ficos furto sustulisset, ita dictus ἀπὸ τοῦ σῦκα φαίνειν, id est ab indicando eum qui ficos ederat: hinc sycophanta pro mendace, cavillatore, quadruplatore et fraudatore ponitur. Quod hinc originem habuit. E duobus servis Græci cuiusdam viri alter ficus, quæ domi paratæ erant, absumpserat: alter quis eas abstulisset ignorabat. Quærenti eas domino sons innocentem accusabat. Herus ut veritatem exploraret, haurire utrumque subtepidam aquam iussit, deinde evomere. Tunc primum sycophantæ ortum vocabulum: eo ita appellato qui ficos devoraverat, culpamque in innocentem cavillando ac mentiendo reiecerat. Festus, *Sycophantas*, ait, *appellatos hac de causa dicunt, Atticos quondam iuvenes in hortos irrumpere solitos, ficosque deligere: quam ob causam lege constitutum fuisse, ut quicumque id fecisset, capite plecteretur. Hanc igitur pœnam qui persequerentur ob parvula detrimenta,*

sycophantas, hoc est ficorum edones, esse appellatos. Hæc Sipontinus. Sycophantas ergo ad verbum vertas ficosos, ficorum studiosos, ficos numerantes, ficorum custodes, ficis viventes, de ficis calumniantes. Festus et Athenæus lib. 3. Dipnosop. testantur Athenis pœnam capitis constitutam iis qui ficos furto tollerent: hinc sycophantia vocatur calumnia, delatio falsa, accusatio, dolus et circumventio.

Talis sycophanta fuit Constantius Imp. qui teste Marcellin. l. 14. delatoribus non tantum dictorum et factorum, sed et somniorum aurem præbebat. Præcipue vero indulsit Mercurio cuidam, qui se specie familiaritatis conviviis admiscebat, et si quis nocturnum visum effutisset, depravata narratione ad Constantium deferebat, adeo ut vix quispiam auderet fateri se dormisse: ac docti nonnulli sortem suam deplorarant quod apud Atlanteos nati non essent: ubi negant videri somnia: quod et Stephanus fatetur in dictione *Atlantes*.

Sycophantia Iuliani Apostatæ. Maximus sycophanta fuit Iulianus Apostata Constantii consobrinus, qui miris artibus et dolis Christianos circumveniebat, ac inter alia spoliabat eos bonis eo titulo, quod ipsi ea e templis Gentilium rapuissent. Cumque id falsum esse ostenderent, *Christus vester*, inquiebat, *vobis paupertatem consuluit, et beatos pauperes prædicavit eisque regnum cælorum promisit: obedite ergo Christo et legi vestræ, ac cedite mihi opes vestras.* Ita invasit prædia B. Gallicani, qui fuit gener Constantini Magni; sed Christus sycophantiam detexit, imo ultus est: quotquot enim Gallicani prædia invadebant, corripiebantur a dæmone, aut lepra tacti recedebant. Ita habet Vita B. Gallicani, et Baron. anno Christi 362.

Rex pauper est sycophanta. Igitur *rex egenus proventuum magnus est sycophanta:* primo, quia avarus vilis et abiecti est ingenii ideoque opibus subditorum per fraudem inhiat: cum verus *rex non*
1. *sit*, inquit Aristot. l. 8. Ethicæ 10. *nisi sit ex se sufficiens, et bonis omnibus antecellat. Talis autem nullius indiget*
2. *rei.* Subditos ergo potius ditat quam ab eis ditetur. Secundo, quia levi de causa eis litem intentat, ut sycophanta ob ficus, captatque legum transgressiones, imo earum occasiones suggerit, ut transgressores graviter mulctet,
3. et bona eorum sibi vindicet et confiscet. Tertio, quia cavillatur et falsa crimina subditis imponit, aut subtili legum interpretatione culpam eis iniicit, ubi vere non est culpa, teste Aristot. l. 3. Polit. c. 6. idque facit per prætextus et species honestatis, nimirum falsa fucis, turpia phaleris indigent, hoc est: *Putre salsamentum origano* vel *aceto*, ut vulgo dicitur. An non talis sycophanta?

Rex moderetur tributa minuendo sumptus. Quocirca Phavorinus apud Stobæum, cap. 45. hoc sycophantiæ et avaritiæ dedit remedium: Ut non augeas tributa, minue sumptus. *Si plura præsentibus desidero*, ait, *demam aliquid de præsentibus, et præsentia mihi sufficiunt.* Hinc et Basilii Imperatoris exhortatio ad Leonem filium, cap. 27. inculcat ei pecuniæ contemptum et iustam vectigalium moderationem. Et Agapetus Diaconus in Admonitorio ad Iustinianum Imper. cap. 47. *Tutissimam*,
Canones. ait, *arbitrare salutis tuæ custodiam, nulla quemquam ex subditis afficere iniuria; qui enim offendit neminem, suspicioni habet neminem. Quod si nulla quemquam afficere iniuria tutelam conciliat, longe magis beneficiis collatis id præstabit; nam ut tutelam exhibet, ita charitatem non prodit.* Plutarchus: *Nullum*, ait, *firmius principi præsidium, quam vera et constans benevolentia.* Philo: *Deus nullius indiget; rex solius Dei. Imitare igitur eum qui nullius eget, ac largiter impertire petentibus misericordiam, non summo iure nec restrictione cum supplicibus agens, sed omnibus quæ ad vitam degendam pertinent petentibus præbens.* Agathon: *Tria meminisse decet magistratum; primo, se hominibus imperare; secundo, ex legibus imperare; tertio, non semper imperaturum esse.*
Mania regia veri. Diodorus: *Regem bene suo munere fungentem decet esse iustum, magnanimum, veracem et liberalem in largiendo, ac quavis cupiditate maiorem; supplicia leviora delicto, gratiam autem maiorem beneficio referre tum subiectis, tum amicis.* Ausonius: *Nihil decet ut subiectis venerabilis magis quam terribilis esse videaris: illud enim gravitas, hoc vero feritas comitatur.* Hæc refert Anton. in Melissa p. 2. 1.

Vers. 17. HOMINEM, QUI CALUMNIATUR ANIMÆ SANGUINEM, SI USQUE AD LACUM FUGERIT, NEMO SUSTINET.) Pro *lacum* hebr. est בּוֹר *dob*, id est cisterna, puteus, lacus, sumiturque pro sepulcro et inferno. *Calumniatur*, id est per calumniam aut vim opprimit, et effundit *sanguinem animæ*, id est sanguinem, in quo est anima, id est vita. Est periphrasis homicidæ. Hebr. enim עָשֻׁק *sciochek*, id est *calumniatur*, significat opprimere, vim inferre, fraudare, vi extorquere, per calumniam, vim aut dolum eripere; sæpe enim quis occidit alium non gladio transfodiendo, sed falsum testificando, uti faciunt falsi testes; aut iniquam capitis sententiam ferendo, uti faciunt perversi iudices; aut apud principem aliumve potentem falso accusando, ut ab eo occidatur, uti faciunt invidi et detractores, qui omnes sunt homicidæ non physice feriendo, sed ethice per calumniam curando, ut ab alio interimatur. Hoc significat hebr. *asac* id est *calumniatur*. Iam

Primo, Rabbini sic exponunt. R. Levi, q. d. Homicida, ob multitudinem eorum qui eum insectabuntur ut capiant et plectant, ita diffugiet, ut ad sepulcrum descendat, neque quispiam sit qui cadentem sustineat auxiliumque ferat, q. d. Omnium odio et insectationi erit expositus. R. Salomon: Homicida neque ab æthere, neque a terra, neque ab ullo hominum sustinebitur, quin in lacum gehennæ trudatur. Aben Ezra: Qui violentus est in sanguinem animæ, parricida nimirum et cædis patrator, a suis flagitiis in huiusmodi calamitatem detrudetur, ut in foveam descendat necem sibimet illaturus, neque in calamitosum locum coniecturus, neque vero ullus existat a quo revocetur. Rursum, q. d. Qui a seipso et a divitiis suis supplantatus fuerit, propterea quod humanum sanguinem effuderit, donec in sepulcrum inferatur sedes mutans; hinc inde diffugiet sibi ipsi maxime timens. Nemo enim hunc, cum ceciderit, sustinet, nec ulla in eum miseratione movetur, eo quod divinam imaginem in homine, quem occidit, labefactarit. Hæc Aben Ezra.

Secundo, Syrus vertit: *Vir, qui conscius est sanguinis animæ, ad electos confugiet, et non adiuvabunt illum.* Hebr. enim בַּר *bar* (unde בּוֹר *bor*) purum, nudum, electum significat, q. d. Homicida qui sibi est conscius effusi sanguinis, implorabit opem electorum tum cælitum, puta Angelorum et Sanctorum, tum terrigenarum, puta hominum piorum et misericordium: at nemo a pœna liberabit eum. Omnes enim exhorrent homicidium et homicidam, cupiuntque illum tanti sceleris tam humano generi noxii pœnas luere.

Tertio, Septuag. vertunt: *Qui in causa cædis pro altero spondet* (qui se vadem dat iudici pro homicida) *et exilio mulctabitur* (cum homicida metuens pœnam capitis non se sistet, sed fugiet et in latebras se abdet) *et nulla unquam securitate potietur.* Amici enim et parentes occisi eum ut homicidam, pro quo spopondit, persequentur, et iugiter lacessent.

Quarto, Chald. vertit: *Filius hominis qui sollicitus est de sanguine animæ, si usque ad lacum fugerit, non comprehendent eum*, q. d. Homo sanguinis effusi reus, ideoque sollicitus et anxius, esto fugiat in antra, specus et fossas, v. g. in fodinas auri, argenti, æris, carbonum, quales sunt Leodii, ut ibi se abscondat; tamen nec carbonarii, nec cæteri qui in fodinis sunt aut laborant, eum recipient, sed ut communem hostem propellent, verentes ne et ibi quempiam ex ipsis occidat.

Quinto Vatablus vertit: *Qui violenter*, vel *per violentiam, sanguinem fuderit, usque ad sepulcrum fugiet, et non retinebunt eum*, q. d. Homicida sese in certum mortis periculum, ut a iudice, vel a cognatis eius, quem occidit, necetur, se coniicit, nec quis ab eo illum eripiet. Rursum, *ad sepulcrum fugiet*; quia multi homicidæ, conscientia sceleris adacti, seipsos occidunt, aut iudici occidendos tradunt, uti Iudas proditor Christi seipsum suspendit. Iuste

enim qui aliorum fuit, etiam sui ipsius fit carnifex; hæc enim congrua est sceleris talio Deique ultio.

Sexto, Lyranus, q. d. *Homicida, si usque ad lacum fugerit*, id est si usque ad mortem et sepulcrum pœnitere distulerit, *nemo sustinet*, id est nemo potest ei auxiliari; quia post mortem non est locus pœnitentiæ et gratiæ. Verum hoc mysticum est.

Septimo, Pagninus et Baynus vertunt: *Homo oppressor in sanguine animæ*, id est, qui violenter alteri animam ex sanguine et corpore per homicidium extorsit, *ad foveam fugiet*, puta ad antra et cavernas, ut ibi lateat ne teneant eum; ne scilicet eum capiant et iudici plectendum sistant. Spiritaliter multi homicidæ pœnitentes fugerunt ad antra et speluncas, ibique tota vita austeram egere pœnitentiam, et sancti evasere, uti latro conversus ab Abbate Apollo apud Palladium in Lausiaca cap. 52. et alius apud Moschum in Prato Spirituali c. 166. et alius apud Ruffinum c. 16. quem S. Paphnutius per visum vidit sibi meritis æquari. Sic spiritaliter S. Magdalena, S. Pelagia, S. Maria Ægyptiaca, etc. quæ suis illecebris multorum animas occiderant, pœnitentes in antris vitam duxere Angelicam. Mirum est quod de Maria infanticida scribit Ioannes Moschus in Prato c. 76. scilicet ea fugiente ad navim, eam stetisse ut nequiret progredi; ea deinde in scapham expulsa et submersa, navim cursum suum perfecisse. Idem c. 166 narrat latronem quemdam pœnitentem monasterium adiisse, ibique monachum effectum spectrum pueri vidisse, dicentis: *Cur me occidisti?* quare ad sæculum redeuntem postero die decollatum fuisse. Ita ultio homicidas sequitur usque ad aras.

Octavo, noster Salazar ingeniose, ut solet, per *lacum* accipiens puteum, censet hic alludi ad ritum veterem, quo ii qui alios iuste vel iniuste occiderant, lavabant manus, ut quasi contaminati sanguine effuso eum abluerent, itaque puri ad aras et sacra accederent, uti Pilatus lavit manus in condemnatione Christi, q. d. Homicida, si privatus sit, erit omnibus execrationi, ut, etiamsi fugiat ad puteum eiusque aquis se abluat, omnes tamen eum detestentur: sin dux sit aut princeps qui multorum sanguinem fudit, et contra ius fasque innocentes capite damnavit, *si usque ad lacum effugerit*, etiamsi quotidie acceptis ex lacu aut puteo copiosissimis aquis manus suas lustraverit, *nemo sustinet*, id est durum ipsius imperium subditi tolerare non possunt, atque adeo illum aut imperio aut vita privant.

Homicidam omnes persequuntur, etiam bestiæ. Nono solide et genuine, q. d. Homicida quasi pestis communis humani generis, ita est omnibus exosus et execrabilis, ut lucem, solem hominesque fugiat; quin sub terra in antra se abdat, ut velut socius ferarum cum eis habitet, quas feritate superavit; nec tamen ibi erit tutus, sed ubique pavidus et tremens, instar Cain parricidæ profugus, omnes auræ foliorumque sibilos, omnes avium garritus, omnem auræ ventique strepitum expavescet, velut qui sit odium Dei et hominum, ideoque ab hominibus neci devotus, ut tamquam iustitiæ victima, vindictæ divinæ et humanæ suo sanguine parentet; quin et bestiis invisus ab Exempla. eis neci dedatur aut prodatur. Exempla sunt in Ibyco, qui, cum a latronibus in solitudine occisus esset, grues eos qui auctores erant sceleris prodiderunt, qui et scelus morte luerunt; in Besso, cuius parricidium hirundines evulgarunt; in canibus, qui homicidas Pyrrhi et Hesiodi allatrarunt, itaque prodiderunt; et in aliis pluribus quos recenset Plutarchus lib. de Sera numinis vindicta. Hinc leges civiles parricidio pollutis viventibus adimunt elementa quatuor, dum iubent culeo insutos inter fera animalia sine usu elementorum interire, utpote qui eorumdem usum suis parentibus ademerint, ideoque sint homines scelesti et catharmata mundi.

Hoc est quod severe ab olitanis sæculis sanxit Deus, Genesis 9. 5. *Sanguinem animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, et de manu hominis, etc. Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius; ad imaginem quippe Dei factus est homo.* Vide ibi dicta.

QUI AMBULAT SIMPLICITER SALVUS ERIT (hebr. *salvabitur*) QUI PERVERSIS GRADITUR VIIS, CONCIDET SEMEL.) Hebr. *Et perversus in viis* (Caietan. *transversans vias*) *cadet in una*; Chald. *Et cuius inversæ sunt viæ, corruet semel*; Septuag. *Qui ambulat iuste, adiutus est; qui autem perversis viis graditur, implicabitur*; vel, ut clarius vertit Interpres Catenæ Græcorum: *Cave obsequaris genti iniquæ. Qui ambulat iuste, auxilium consequetur; qui autem graditur viis perversis, erroribus et tricis implicabitur*; Syrus, *concidet in foveam.* Vers. 18.

Sensus est clarus, q. d. Qui in suis actionibus, quæ sunt quasi viæ huius vitæ, procedit simpliciter, hebr. תמים *tamim*, id est innocenter, innoxie, candide, integre: hic esto in obtrectatores, æmulos, aliaque damna et pericula, quæ parit misera hæc vita, incidat; tamen Dei ope ex illis salvabitur, et incolumis evadet; at vero qui in actionibus suis procedit prave, distorte, maligne, dolose: esto ad tempus illæ prospere et ex voto succedant; tamen tandem in una eorum corruet irreparabiliter, nimirum in adversitates incidet, e quibus emergere et resurgere non poterit. Ergo τὸ *concidet semel*, duo significat: primo, q. d. Corruet in una machinatione sua, ut suis artibus dolisque capiatur; secundo, corruet irreparabiliter. Ita Aben Ezra, R. Salomon et alii. Aliter R. Levi: Corruet *semel*, id est *semper*; cum enim, inquit, una sit via virtutis et boni, multæ vero sint viæ vitii et mali, perversus autem viam boni deserat, necesse est ut viam mali capessat, in eaque in malum corruat.

Antistropha Salomoni est gnome Isaiæ cap. 43. 2. *Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te; cum ambulaveris in igne, non combureris, et flamma non ardebit in te, quia ego Deus tuus, sanctus Israel, salvator tuus.* Vide ibi dicta. Ita tres pueros Hebræos Deus in igne Babylonio illæsos servavit, Danielis 3. ac Ionam in ventre ceti. Idem Hebræos per mare Rubrum quasi per aridam deduxit, submerso in eo Pharaone insequente, Exodi 14. Ioannes Moschus in Prato c. 2. narrat senem quemdam tantæ virtutis fuisse, ut leones secum in eadem spelunca susciperet, cum eis ambularet, et cibum eis in suo sinu præberet. Et c. 18. narrat vitam alterius senis, qui cum leonibus passim dormiebat: *Die vero quadam*, ait, *tulit duos leonis catulos in Ecclesiam, dicens fratribus: Si mandata Domini nostri Iesu Christi custodiremus, ista animalia profecto nos timerent; sed propter peccatum servi effecti, nos illa timere comprobamur.*

QUI OPERATUR TERRAM SUAM, SATURABITUR PANIBUS: Vers. 19.
QUI AUTEM SECTATUR OTIUM, REPLEBITUR EGESTATE.) Hebr. *Qui vanos vel vacuos*, id est otiosus, *sectatur, satiabitur paupertate*; Syrus: *Qui ambulat post vanitatem* (otium vanum) *satiabitur egestate.* Est elegans antithesis, q. d. Operans satiatur esu panum; otiosus vero satiatur, id est repletur, sua fame et inedia: laborans abundabit opibus, piger et deses abundabit et conficietur inopia.

Hanc gnomen audivimus cap. 12. 11. ubi eam abunde explicui.

Mystice de otio spiritali bonorum operum hanc gnomen exponit Cassianus lib. 10. de spiritu acediæ cap. 2. « Otiosus, ait, replebitur paupertate, vel visibili scilicet, vel invisibili; quia necesse est otiosum quemque e diversis vitiis involutum teneri, et alienum semper existere a contemplatione Dei, vel divitiis spiritualibus, de quibus beatus Apostolus: Quia in omnibus, ait, divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia, » 1. Cor. 1. 5. Si hæc est otiosorum paupertas, laborantium divitiæ in verbo et in scientia consistunt, non in verbo quod aerem verberet, neque in scientia quæ mentem inflet et in superbiam efferat; sed in verbo quod mentes erudiat, et in scientia quæ doctorem ipsum et audientes ædificet. His divitiis strenui operatores ignorantes docent, frigescentes accendunt, pusillanimes roborant, et sibimetipsis novos meritorum thesauros accumulant.

VIR FIDELIS MULTUM LAUDABITUR: QUI AUTEM FE- Vers. 20.
STINAT DITARI, NON ERIT INNOCENS.) Hebr. *Vir verax*, vel *fidelis, multus in benedictionibus*; Aquila: *Vir fidem*

faciens; Chald. *Viri fidelis multæ benedictiones* (Syrus: *Fidelis benedicetur*) *qui autem cucurrerit in iniquitate ut ditetur, non erit innocens;* Septuag. *Vir fidelis multum benedicetur: malus autem non erit impunitus.*

Benedictio duplex est, verbalis et realis: verbalis, est laus et boni apprecatio; realis est rerum copia; hinc duplex oritur sensus:

Prior, q. d. Qui fidelis est in actionibus, ac cum fide negotiatur, hunc omnes laudabunt, eique omnia bona acclamando apprecabuntur: qui vero festinat ditari, ideoque dolis et fraudibus per fas et nefas opes corradit, hic non erit innocens, sed ut nocens et fraudator culpabitur et damnabitur ab omnibus. Ita Vatabl.

Posterior, q. d. Qui fidelis est in suis negotiis, hic *multus erit in benedictionibus,* id est cumulabitur rerum copia ut opibus circumfluat: Deus enim omnia eius negotia prosperabit, ut quotidie eius fortunæ promoveantur et crescant; qui vero per fraudes et usuras festinat ditari, hic non erit innocens, id est impunitus, quia opibus non tantum speratis, sed et iis quas habet privabitur et depauperabitur.

S. Gregor. exponit: *Non erit innocens,* scilicet a peccato. Audi eum 3. p. Pastor. admon. 21. *Cum repleti homines cunctis simul opibus inardescunt, audiant quod scriptum est: Qui festinat ditari, non erit innocens. Profecto enim qui augere opes ambit, vitare peccatum negligit, et more avium captus, cum escam terrenarum rerum avide conspicit, quo stranguletur, peccati laqueum non agnoscit,* iuxta illud Pauli: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem,* 1. Tim. 6. 9. Huic gnomæ similem audivimus cap. 13. 11. et cap. 20. 21. ubi eam explicui.

Vers. 21. QUI COGNOSCIT IN IUDICIO FACIEM, NON BENEFACIT: ET (id est *quia*) ISTE PRO BUCCELLA PANIS DESERIT VERITATEM.) Hebr. *Cognoscere faciem, aut vultum, non bonum: et super buccellam panis prævaricabitur vir;* Chald. *Æstimare faciem non est bonum, et pro buccella panis peccabit vir;* Septuag. *Qui non reveretur facies iustorum, non est bonus, qui talis est buccella panis vendit virum.* Ita Complut. Regii cæterique; quare in Vatican. mendose pro *vendit virum* irrepsit, *vendit vinum;* Syrus, *ob buccellam panis prodit virum.* Noster pro *virum* vertit *veritatem* paraphrastice; quia, cum deseritur veritas in iudicio, proditur, venditur et perditur vir, qui in eo false et iniuste damnatur: τὸ *in iudicio* non est in Hebræo, sed subintelligitur, quia acceptio personarum maxime cernitur, maximeque nocet in iudicio.

Priorem partem huius sententiæ audivimus cap. 24. 23. Sensus est, q. d. Accipere personam præsertim in iudicio, ut propter munera vel amicitiam amico adiudices causam, quæ parti adversæ ex iustitia erat adiudicanda, non est bonum, imo grande malum et nefas. Est miosis. Nam, ut ait Cicero: *Exuit personam iudicis, quisquis amicum induit.* Oportet ergo ut iudex clausis oculis iudicet, nec ullius personam recipiat. Hac de causa Areopagitæ iudicabant in tenebris noctu. Rationem subdit: *Et,* id est *quia,* talis *pro buccella panis deserit veritatem,* id est pro re parva parvique pretii et momenti veritatem commutat in falsitatem, æquitatem in iniquitatem, dum in gratiam amici falsam et iniustam contra partem adversam profert sententiam. Omnis enim res, esto in se pretiosa, vilis est, si cum pretio veritatis et iustitiæ comparetur. Adde: Non pauci iudices iniqui pro re vili, ut pro munere unius hædi vel agni, pervertunt iustitiam. Adeo vilis est eis animus, vilis fides, vilis honos, vilis iustitia. Hoc est quod queritur Deus Ezech. 13. 19. *Violabant me,* ait, *apud populum meum, propter pugillum hordei et fragmen panis,* perinde ac aves et pisces capiuntur hamo per micam panis: per illam enim adescati unco lethifero se inserunt; aut sicut oves quæ frusto panis a lanione ducuntur ad macellum ut mactentur. Quare licet nonnulli Doctores asserant licere iudicibus accipere esculenta et poculenta; id tamen taxat hic Salomon, quia subinde ob ea pervertitur iudicium. Hinc Iustinianus Imper. § *Oportet de mandat princip. Authent.* coll. 3. sanxit, ut præfecti et iudices *nullum omnino, neque maius, neque minus donum accipiant. Oportet,* ait, *te pure sumentem administrationem, et sine omni suffragio, et præ omnibus aliis mundas servare manus Deo, nobisque et legibus et nullum contingere lucrum, neque maius neque minus, etc.*

De turpitudine acceptionis personarum, æque ac munerum, dixi cap. 24. 23. et alibi: per hæc enim corrumpitur et quasi constupratur Astræa, id est iustitia, quam veteres instar virginis integerrimæ pingebant; unde illud: *Concupiscentia spadonis devirginabit iuvenculam; sic qui facit per vim iudicium iniquum,* Eccl. 20. 2. Vide ibi dicta.

VIR QUI FESTINAT DITARI, ET ALIIS INVIDET, IGNORAT QUOD EGESTAS SUPERVENIET EI.) Hebr. *Festinus ad opes vir mali oculi, et non sciet quod egestas veniet ei;* Chald. *Qui festinat ad substantiam, vir est oculi nequam;* Septuag. *Festinat ditescere vir invidus, et non novit quod vir misericors obtinebit eum;* Syrus: *Festinat ditari oculo invido.* Oculus nequam est oculus avari, qui, ut se ditet, aliis lucrum invidet et surripit, ut illud ad se derivet, iuxta illud de avaro: *Nequius oculo quid creatum est? ideo ab omni facie sua lacrymabitur,* Eccl. 31. 15. Vide ibi dicta. Vers. 22.

Significat Salomon avaritiam parere invidiam, ac vicissim invidiam parere avaritiam: quocirca omnis avarus est invidus, et omnis invidus avarus. Vide S. Chrysost. hom. 63. in Ioan. *Gravis, ait, quidam affectus est invidia: hic orbem terrarum innumeris implevit malis. Hinc iudicia complentur, hinc livores et pecuniarum amor.* Et paucis interiectis: *Hic morbus avaritiam peperit, quæ omnia confudit, et iustitiam corrupit. Dona enim excæcant oculos sapientum, et tamquam frænum ori avertunt et cohibent testimonia.* Et S. August. tr. 8. in Ioan. *Si vis ditior esse quam alius homo, invidebis ei, cum videris tibi illum æqualem. Debes ergo velle omnes homines tibi æquales esse.* Et in Psal. 125. *Nemo, ait, invidet alteri in eo, quod non vult vel esse, vel videri. Alius tibi invidet, quia dives es; hic autem aut dives vult esse, ut tibi invideat, aut dives putari vult.* Quocirca idem Augustinus sæpe inculcat efficax contra invidiam pharmacum esse opum contemptum. Nervosius S. Cyprian. tr. de Zelo et livore: *Late patet, ait, zeli multiplex et fecunda pernicies. Radix est malorum omnium, fons cladium, seminarium delictorum, materia culparum; inde odium surgit, animositas inde procedit. Avaritiam zelus inflammat, dum quis suo non potest esse contentus, videns alterum ditiorem. Ambitionem zelus excitat, dum cernit quis alium in honoribus auctiorem. Zelo excæcante sensus nostros, atque in ditionem suam mentis arcana reducente, Dei timor spernitur, magisterium Christi negligitur, iudicii dies non providetur.* Hæc et alia multa Cyprianus. Invidiæ damna.

ET IGNORAT QUOD EGESTAS SUPERVENIET EI.) Quia avaritia excæcat cor eius æque ac invidia, atque ideo in corradendis divitiis per fas et nefas finem non facit. *Egestatem* accipe tum temporalem in hac vita, tum spiritalem in gehenna, ubi dives Epulo a Lazaro poposcit guttam aquæ, nec accepit. *Iuste enim non accipit guttam, qui Lazaro negavit micam,* ait S. August. Porro causas huius egestatis recensui c. 13. 11. ad illa: *Substantia festinata minuetur.* Hic alia causa innuitur, nimirum invidia; cum enim ipse invideat aliis, alii vicissim invident ipsi, ideoque ab eo lucrum avertere, eumque depauperare satagunt. Adde, iusto Dei iudicio fieri, ut avarus invidens aliis ut solus emineat et ditescat, cæteri vero depauperentur, talione puniatur, nimirum ut cæteri ditescant, ipse solus depauperetur.

Septuag. pro חסר *cheser,* id est egestas, legentes חסד *chesed,* id est pietas, misericordia; vel potius חסיד *chasid,* id est pius, misericors, vertunt: *Festinat ditescere vir invidus, et non novit quod misericors obtinebit eum,* q. d. Avarus, invidens aliis lucrum, satagit coacervare opes, et nescit quod Deus in pœnam avaritiæ illas

auferet ab eo, et transcribet in virum liberalem et misericordem, qui in pauperes a quibus extortæ sunt, eas refundat, iuxta illud vers. 8. *Qui coacervat divitias usuris et fœnore, liberali in pauperes congregat eas.*

Vers. 23. QUI CORRIPIT HOMINEM, GRATIAM POSTEA INVENIET (aliqui legunt, *gratiam audiet*) APUD EUM, MAGIS QUAM ILLE QUI PER LINGUÆ BLANDIMENTA DECIPIT.) Hebr. *Arguens hominem post me, gratiam inveniet magis quam blandiens lingua*; Chald. *Qui corripit filium hominis gratiam inveniet coram eo, magis quam ille qui bifidus est lingua*: Septuag. *Qui corripit hominis vias, gratias reportabit magis illo qui lingua gratificatur*; Aquila, *præ deliniente linguam.*

Pro *postea* Noster legit אחרי *achare*, id est post, postea; iam alio puncto legunt אחרי *acharai*, id est post me: R. Ioseph Kimchi apud Pagnin. legit אחרי *ochari*, ut sit *benoni* cum *iod* paragogico, id est retro aversum, tardantem, retrocedentem, resilientem, scilicet a lege Dei, unde vertit: *Qui increpat hominem, qui retrocedit* (a via Dei, virtutis et legis,) *gratiam magis inveniet, quam is qui blanditur lingua;* Aben Ezra et Vatablus: *Qui corripit hominem post me*, id est, inquiunt, ut me measque leges sequatur, ut sint hæc verba Dei, aut Salomonis iubentis contra has suas leges peccantem corripi, et iuxta eas emendari corrigique. Baynus vero τo *post me* exponit, q. d. Qui peccantem acrius corripit, gratiam correpti inibit, perinde ac ego Salomon pravos subditorum mores gravius castigare soleo, et tamen ipsis pergratus sum.

Verum anteferenda est Vulgata versio, quæ commodiorem dat sensum, q. d. Qui corripit errantem, initio acerbitate correptionis eum mordet, affligit et cruciat; sed ubi correptionis fructum correptus percipit, grate eam accipit, imo corripienti gratias agit, ut vertunt Septuag. quia per correptionem videt se mores pravos in probos commutasse, itaque evitasse gravia damna et pericula famæ, fortunarum, vitæ et gehennæ; at vero adulator blanda et suavia propinans esto initio delectet, tamen postea ubi auditor eius rixas et damna persentiscit, eum odit et detestatur. Adulator enim est *bifidus lingua*, ut vertit Chald. quia quasi duplicem habet linguam, unam, qua præsens adulatur, aliam, qua absens calumniatur; unam, qua blanditur, aliam, qua mordet; unam, qua lambit, aliam, qua pungit. Huc facit illud c. 27. 6. *Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odientis.* Vide ibi dicta.

Ita videmus viros probos parentibus et magistris gratias agere, quod in pueritia et adolescentia pravos suos mores et lascivas cupiditates castigarint, ac ingenue confiteri: Nisi me corripuisses, o pater, nisi me castigasses, o magister, perdidissem meipsum, ad furcam, imo ad gehennam ivissem; tibi ergo debeo meam probitatem, vitam, salutem. Ex adverso multi dum ob scelera ducuntur ad furcam, et plures in gehenna maledicunt parentibus et magistris, quod se male agentes non corripuerint, dicuntque: Maledictus sis, pater, qui me genuisti; maledicta mater quæ me peperisti: quia si a puero mea vitia castigasses, non evasissem prædo, adulter, homicida, nec torquerer in gehenna cum dæmonibus, sed regnarem in cælo cum Angelis.

Apologus veritatis. Porro initio molesta cuilibet est correptio, uti declarat apologus, quem refert noster Pontanus volum. 3. p. 1. cap. 40. Veritas olim toto orbe profuga, cum erraret, sub noctem aliquando ad casam pauperculæ anus divertit. Ab ea hospitio perbenigne excepta interrogatur quænam sit? unde et quo tam sero? Illa: Sum veritas, ait, cui omnes invident, et quam nullo consistere loco patiuntur. Quid commeruisti? omnium accuso vitia, nihil dissimulo. Et quia sese reprehendi nemo ferre moderate potest, hinc mihi fuga et exilium perpetuum. Quid deinde? post cœnulam dormitum eunt. Uni lecto se ambæ commendant. Orta luce, cum vestes rursum induerent, intuita veritas aniculam, altero oculorum orbatam esse animadvertit, nec vitium tacet. Irascitur illa, et veritatem cum impetu e tugurio expellens addit: Non mirum si nusquam tibi locus, si te oderunt omnes, quando tam libere omnibus vitia sua obiicere soles. Nuper quidam nobilis privatam vitam agens, de illa familiariter colloquens cum Philippo II. Hisp. rege, eamdem prætulit regiæ dignitati, quod illa tribus magnis dotibus polleret, quibus careret regia: primo, amicitia et amico vero, pro quo regi se substituunt adulatores; secundo, veritate, quam raro audit rex, seductus a parasitis; tertio, aurora Musis amica, cum rex subinde in multam lucem dormiat.

Vers. 24. QUI SUBTRAHIT ALIQUID A PATRE ET A MATRE ET DICIT HOC NON ESSE PECCATUM, PARTICEPS EST HOMICIDÆ.) Hebr. *Diripiens patrem suum et matrem suam, et dicens: Non est prævaricatio, socius est viri corrumpentis*; Chald. *socius est viri dissipantis*; Septuag. *Qui abiicit patrem vel matrem, et videtur ipsi non peccare, hic consors* (Aquila, Symmach. et Theodot. *particeps*) *est viri impii*; Syrus, *viro iniquo sociatur*; Pagnin. *particeps est dissipantis bona sua.* Pro *homicidæ* hebr. est משחית *maschit*, id est corruptoris, perditoris, excisoris, vastatoris, grassatoris, ut vertit Vatablus.

Primo, Lyran. Hugo, Dionys. censent hic refutari errorem Scribarum et Sacerdotum, dicentium licitum, imo pium esse, si filii subtrahant alimenta debita parentibus indigentibus, modo ea dent templo et sacerdotibus, quod refellit Christus Matth. 15. 5. ut sensus sit, q. d. Qui subtrahit, id est, negat patri vel matri alimenta ad vitam necessaria, ut ea conferat templo, dicens id non esse peccatum, imo esse sanctum, is socius est homicidæ, quia cogit parentes inedia mori. Accedit noster Salazar qui sic exponit, q. d. Qui parentum indigentiæ non succurrit, atque ideo illis debitum naturæ subtrahit, cum homicidis, imo parricidis, censendus ac numerandus est, iuxta illud S. Ambrosii in avaros: *Si non pavisti, occidisti.*

Verum obstat quod pro *subtrahit* hebr. sit גוזל *gosel*, id est rapit, furatur, prædatur, quod longe plus est quam *negat* vel *non succurrit.*

Secundo ergo Caiet. vertit: *Qui deprædatur patrem aut matrem, et dicit: Non est crimen, socius est viri destructoris*; quia scilicet destruit et expilat familiam et domum paternam.

Tertio, Iansen. et Baynus hebr. *maschit*, quod Noster vertit *homicidæ*, vertunt *dissipatoris*, uti vertit Noster c. 18. 9. ut sensus sit, q. d. Qui parentum bona suffuratur, idque sine delicti agnitione, socius est dissipatoris: quia tali se coniungit, et cum tali etiam ipse dissipat paterna bona. Solent enim iuvenes ad hoc parentum bona suffurari, ut dilapident, et dissipatoribus se coniungant. Et fere tales fiunt postea egregii dissipatores et homines perditi.

Quarto et genuine, Vulgata versio filium furantem bona paterna vocat *socium homicidæ*: primo, quia continuis furtis parentes exhaurit, itaque eos inopia æque ac mœrore conficit et occidit, præsertim dum dicit id non esse peccatum, eo quod parentum bona æstimet sua, quod eorum futurus sit hæres. Qua in re graviter errat, gravemque iniuriam facit parentibus: esto enim parentum bona sint filiis debita, ut in ea post mortem succedant; needum tamen filii eorum sunt domini, multo minus eorum habent administrationem, ut eis ad libitum uti possint: quare peccant mortaliter, si notabilem summam parentibus surripiant; hæc tamen notabilis summa debet esse maior in filio, quam in famulo vel externo, quia pater plus indulget filio quam externo; unde et facilius filius a restitutione excusatur, uti docte docet Petrus Navarra, et ex eo noster Lessius l. 2. de Iniur. fortun. c. 18. Fur bonorum patris est socius homicidæ. I.

Secundo, quia filii decoctores solent esse socii nebulonum, hominum perditorum, raptorum et sicariorum. II.
Rursum rapina et dissipatio bonorum paternorum ducit ad rapinas bonorum externorum, indeque ad cædes et latrocinia, q. d. Filius decoctor tandem evadit homicida, prædo et latro, ac ut talis capite plectetur, vel suspendetur uti sæpe fieri videmus. Hinc Plato in Phædro parentum violatores in inferno cum homicidis accenset, similique cum eis pœna mulctari affirmat.

Mystice, R. Salomon: Qui, ait, subtrahit animas a patre, id est, a præpotenti Deo, et a matre, id est ab Ecclesia, qui scilicet auctor est ut illæ scelus committant, et Deum furto petit, a quo filios avocat; hic similis est homicidæ, puta Ieroboam, qui sub Roboam schisma fecit, et decem tribus a duabus, ac a templo, Deique cultu ad cultum vitulorum aureorum in Dan et Bethel abduxit.

Vers. 25. QUI SE IACTAT ET DILATAT, IURGIA CONCITAT; QUI VERO SPERAT IN DOMINO, SANABITUR.) Hebr. *Latus anima miscebit litem, et fidens in Domino impinguabitur;* Aquila et Symmachus, πλατύψυχος, id est *latus anima*, sive latianimis, *acuit litem*; Septuag. ἄπληστος, id est *insatiabilis* (minus apposite ab Hebr. Vatican. legit ἄπιστος, id est, *infidelis*) *vir iudicat temere: qui autem confidit super Dominum, in cura diligenti erit.*

Latus anima, quis? Resp. Quæres, quis sit *latus anima*, sive latianimis? Primo, Syrus vertit, *vir avidus et gulosus*; hic enim latus est anima, id est animæ gula et aviditate, qui, ut eam expleat,
I. debita contrahit, indeque lites et iurgia concitat, quæ gulam exinaniunt, ut pro escis litibus pascatur; qui vero sperat in Domino, alimenta, quin et delicias consequatur, quibus animæ suæ appetitum expleat, satiet et impinguet.

II. Secundo, R. Levi per *latum anima* accipit profusum et prodigum; hic enim dilatat animam profusione opum.

III. Tertio, Pagnin. *Latus anima*, ait, est animosus, audax et iracundus, qui proinde iurgia, rixas et pugnas concitat; sed qui sperat in Domino et implet illud: *Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus*, Deut. 32. 35. Rom. 12. 19. hic impinguabitur tranquillitate conscientiæ, et pace cum omnibus hominibus, quantum in ipso est.

IV. Quarto, Baynus: *Latus anima*, ait, est avarus, qui animam suam dilatat ad multa capienda et rapienda. Unde Septuag. vertunt, *insatiabilis;* hic enim dum festinat ditescere, et insatiabili opum desiderio laborat, dum multos afficit iniuria, multos habebit inimicos, et lites excitabit; sed qui super Dominum (sic enim legunt Hebræi) spem collocavit, a nemine quidpiam rapit, mori potius eligens, quam aliena deprædari, huic honestus et sufficiens victus numquam deerit, imo deliciis affluet, si non corporis, saltem anima illius pinguescet et crassesceret cælesti pinguedine, de qua loquitur Psaltes: *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.*

V. Quinto, Iansen. *Latus anima*, ait, est superbus et arrogans, ut vertit Chald. Nam per superbiam animus hominis dilatatur et extenditur supra se ad honores huius mundi; quod secutus noster Interpres vertit: *Qui se iactat et dilatat;* hoc est, qui immodicus est sui laudator, animum suum expandens ad honores, talis iurgia concitat, quia non patitur aliquem sibi præferri aut æquari. Qui vero non extollitur in seipso, sed humiliter se Deo subiicit, spem omnem suam collocans in ipsum, talis *impinguabitur*, hoc est, prosperabitur in omnibus, Deo ipsi favente; tranquillitate mentis perfruetur, et, ut nos legimus, *salvabitur* ab omnibus malis, aut, ut potius legendum est, quemadmodum habent Codices emendatiores, *sanabitur.*

VI. Sexto, noster Salazar, *Latus anima*, ait, duo significat, scilicet superbum et avarum. Hinc Vulgata vertit: *Qui se iactat et dilatat*; nam verbum *iactat* fastum superbiæ, verbum *dilatat* avaritiæ cupiditatem innuere videtur. Hic ergo superbus simul et avarus homo excitat iurgia, vel miscet lites, scilicet intra seipsum; duo nimirum vitia continet, quæ sibi invicem lites intentant. Superbia enim profusos sumptus poscit ad venditationem gloriæ; avaritia vero e contra sumptus inhibet, ac sordidum hominem reddit.

VII. Genuine. Septimo et genuine: *Latus anima* est cupidus. Anima enim est inferior animæ pars, in qua residet appetitus et concupiscentia; animus vero est pars animæ superior, in qua residet ratio, mens et spiritus; unde ab anima quæ nobis communis est cum brutis, dicimur animales, sicut ab animo et spiritu spirituales. Aliud ergo est latitudo cordis, puta magnanimitas, quæ fuit in Salomone 3. Reg. 4. 29 ac magna charitas, quæ fuit in S. Paulo, cum diceret: *Os meum patet ad vos, cor nostrum dilatatum est*, 2. Cor. 6. 11. aliud est latitudo animæ, id est cupiditatis, hæc enim est mala et prava: *Latus* ergo *anima* est, qui magnis desideriis æstuat, qui multa concupiscit, qui omnes vires dilatat ut cupiditates suas expleat. Porro latitudo hæc animæ, sive cupiditas est triplex, puta: prima est cupiditas honorum, quæ dicitur ambitio; secunda opum, quæ dicitur avaritia; tertia voluptatum, quæ dicitur gula et luxuria. Unde illud 1. Ioan. 2. 16. *Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ. Latus* ergo *anima* trifariam dicitur: primo enim significat ambitiosum; secundo, avarum; tertio, gulosum et luxuriosum, et sic omnes aliorum expositiones iam datas lato et generali hoc sensu complectimur. Hinc Septuag. vertunt ἄπληστος, id est insatiabilis; talis enim est omnis cupidus et cupiditas. Hinc et Noster, ut hæc omnia complecteretur, solerter vertit: *Qui se iactat et dilatat.* Superbus enim se iactat et ostentat ut pavo, avarus et gulosus dilatant gulam cupiditatis suæ, ut lupus fame tabescens.

Igitur sensus est, q. d. *Latus anima*, id est, superbus et ambitiosus *qui se iactat*, item *qui dilatat* hiatum suæ concupiscentiæ, puta avaritiæ, gulæ et luxuriæ, id est avarus, gulosus et luxuriosus, hic ut suam vel ambitionem, vel avaritiam, vel gulam et luxuriam expleat, confidens in eadem anima sua, id est, in animæ suæ sagacitate, viribus et robore, cum omnibus lites et iurgia concitat, ex quibus fit ut et honoribus quos ambivit, et opibus ac deliciis quas concupivit, privetur, maneatque inanis, ieiunus et siccus; lites enim hominem exhauriunt et emaciant. Qui vero sperat in Domino, ab omnibus hisce sanabitur, ac honores, opes et escas, quæ illi abunde sufficiant, consequetur, iisque impinguabitur, ut habent Hebr. Unde videri posset in Vulgata pro *sanabitur*, legendum *satiabitur*, vel *saginabitur*, si sic aliqui libri haberent, quia id conveniret cum verbo *impinguabitur*. Verum est verisimile nostrum Interpretem hic, ut et alias, secutum Græca quæ habent, ἐν ἐπιμελείᾳ ἔσται, hoc est, *in cura erit*, vel *curabitur*, itaque vertit, *sanabitur;* significans eum Deo curante sanum fore, et liberum ab omnibus perturbationibus.

Nota ex Septuag. τὸ *qui autem sperat in Dominum in cura diligenti erit*, scilicet ipsius Dei. Unde Auctor Catenæ Græc. clare vertit: *Qui confidit in Domino, is Domino curæ erit, hoc est*, ait, *is in animi et corporis sanitate a Domino conservabitur.* Sperantis ergo in se Deus est provisor et curator, isque exactus et diligens, iuxta illud Psalm. 54. 23. *Iacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet.* Nam Deus res eius curabit, perinde ac si suæ essent et propriæ. Diligens enim cura, ait Iurisconsultus, est, cum quis ea cura curat res alienas qua proprias, quo fiet ut rebus omnibus abundet, ac nullius indigens αὐτάρκης, id est sibi sufficiens, nihilque appetens, suis contentus læte et beate vivat, quod proprium est Dei.

Magna hæc dignitas, magnus fructus spei, quod sperantem collocet in cura et sinu Dei, Deumque eius faciat curatorem, id est, sollicitum in omnibus custodem et provisorem. *Cura* enim est vehemens et anxia sollicitudo, ita dicta, ait Festus: *Quod cor edat* vel *quod urat;* unde Ennius apud Cicer. de Senectute: Spes collocat in cura Dei.

Curamve levasso,
Quæ nunc te coquit, et versat sub pectore fixa.

Sicut ergo tutor et curator gerit curam sollicitam pupilli suæ fidei commissi: sic Deus similem gerit sperantis in se; spes enim illum curæ Dei tradit, Deusque in suam curam eum acceptat, ut in ea secure conquiescat, iuxta illud: *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.* Rursum sicut pastor curam habet ovium sibi creditarum, sic Deus curam habet sperantium in se, ut illi fidenter dicere queant cum Psalte: *Dominus regit me* (Hebr. *pastor meus*) *et nihil mihi deerit; in loco pascuæ ibi me collocavit*, Psalm. 22. v. 1. quare qui tangit sperantem in Deum, cor Dei tangit, iuxta illud: *Qui tetigerit vos, tan-*

git pupillam oculi mei, Zachar. 2. 8. Vide ibi dicta. Cura ergo nostri urit oculos, urit cor Dei. Quocirca S. Petrus ep. 1. c. 5. 7. adhortatur fideles dicens: *Omnem sollicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Et S. Paulus Philip. 4. 6. *Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Nam ut ait Psaltes 39. 18. *Dominus sollicitus est mei.* Ita S. Ioannes Silentiarius irruentibus Saracenis fugere noluit, dicens: *Si Dominus mei curam non gerit, ut quid vivo? sin autem gerit, quem timebo?* Testis est Cyrillus in eius Vita.

Moral. disce hic cupidum dilatare fauces cordis et corporis sui, ut omnia rapiat, et sorbeat, ideo sibi iurgia et bella quibus pereat, accersere; hinc infernus pariter, ut eum eiusque latas vastasque cupiditates excipiat, dilatat seipsum. Audi Isaiam cap. 5. 14. *Propterea dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque ullo termino; et descendent fortes eius.* etc. *ad eum*; et cap. 30. 33. *Topheth*, id est gehenna, dicitur *præparata, profunda et dilatata; nutrimenta eius ignis et ligna multa; flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.* Ignis enim cupiditatis accendit et dilatat ignem gehennæ, ut in eo perpetim ardeat et comburatur. At vero qui sperat in Deo, dilatat in eo res et spes suas, ut in eo placide et secure conquiescat, sciens se spes suas a Deo per preces obtenturum, et votorum suorum compotem futurum, iuxta illud Psal. 80. 11. *Dilata os tuum, et implebo illud.* Spes ergo in Deum est securis resecans omnes inquietas cupiditates; sperans enim in Deum, illo unico contentus vivit; scit enim se in Deo omnia possidere. Quare tacite secureque sibi dicit: *Sufficis tu Deo tuo, sufficiat tibi Deus tuus.*

S. Laurentius Iustinianus sæpe monebat *numquam amittendam de Deo fiduciam; illam esse in qua animæ vita consisteret.* Ita habet eius Vita.

Hoc est quod ait Paulus 1. Timoth. 6. 17. *Divitibus huius sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum.* Quin et Seneca ep. 119. *Quanti*, ait, *animi res est, solam nihil petere, nulli supplicare et dicere: Nihil mihi tecum fortuna, non facio mei tibi copiam.* Et epist. 120. *An parum habet qui tantum non alget, non esurit, non sitit? plus Iupiter non habet. Numquam parum est quod satis est. Numquam multum est quod satis non est. Post Darium et Indos pauper est Alexander Macedo; quærit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit novas, et, ut ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inventus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium!*

Ex dictis collige hoc axioma: *Cupiditas est mater iurgiorum et bellorum, indeque paupertatis et inopiæ;* hæc enim individua est bellorum comes et assecla; *mortificatio vero, et abdicatio cupiditatis est mater tranquillitatis et pacis,* qua quis in Deo Deique providentia confidens et conquiescens, ab eo nanciscitur omnem rerum sufficientiam, imo abundantiam. Hoc est quod acriter fidelibus inculcat S. Iacobus cap. 4. 1. *Unde bella et lites in vobis? nonne hinc? ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris? Concupiscitis, et non habetis; occiditis, et zelatis, et non potestis adipisci; litigatis, et belligeratis.*

Et S. Chrysost. hom. de S. Philogonio cælitum felicitatem describens: *Ubi*, inquit, *non est meum ac tuum, frigidum* (utpote calori fraterni amoris repugnans) *illud verbum, et quidquid est malorum, in vitam nostram invehens, innumeraque gignens bella.* Quin et Seneca epist. 120. iam citata: *Nihil, ait, mi Lucili, interest utrum non desideres, an habeas; summa rei in utroque eadem est: non torqueberis.* Unde illud Italorum: *Desiderare fa penare, non desiderare fa non penare.*

Vers. 26. QUI CONFIDIT IN CORDE SUO, STULTUS EST: QUI AUTEM GRADITUR SAPIENTER, IPSE SALVABITUR.) Perperam quidam pro *salvabitur* legunt *laudabitur.* Nam Hebr. est: *Et ambulans in sapientia, ipse evadet;* Chald. *Qui ambulat in sapientia, protegetur a malo;* Sept. *Qui confidit in audacia cordis, ipse est imprudens: qui autem ambulat in sapientia, salvabitur.* Hæc gnome similis et affinis est præcedenti.

Confidens in corde suo, qual. Resp. I. Quæritur: Quis est is qui confidit in corde suo? Primo, Lyranus et Hugo censent esse eum qui confidit in sapientia sua, q. d. Qui fastu tumens præfidit sapientiæ suæ, hic stultus est, iuxta illud c. 26. 12. *Vidisti hominem sapientem sibi videri, magis illo spem habebit insipiens;* qui autem ipsam in se sapientiam sequitur, hic salvabitur. Innuit sapientiam sitam esse non in superbia, nec in præfidentia suæ sapientiæ, sed in regulis sapientiæ a S. Scriptura et Patribus traditis.

II. Secundo, Caietanus per *cor* accipit cordis cupiditates, q. d. Qui confidenter sequitur suas cupiditates hic stultus est; qui vero sequitur dictamina sapientiæ, id est legis divinæ, hic salvabitur, eritque beatus in cælis.

III. Tertio, melius Iansenius per *cor* accipit cordis iudicium et consilium, q. d. Qui confidit in consiliis et cogitationibus cordis sui, ita ut ea sequatur in omnibus actionibus suis, nullius quærens sententiam, sed suo innixus iudicio: talis stultus est, et per suam stultitiam in multa incidet pericula et mala: qui autem graditur sapienter, ita ut non suum cor, sed sapientiam habeat ducem suarum actionum; talis salvabitur, ita ut vel non incidat in mala, vel si incidat, liberetur ab eis per suam sapientiam et Dei gratiam.

IV Genuine. Quarto et genuine, notat hic temerarios et præsumptuosos, q. d. Qui præfidit cordis sui imaginationibus, id est consiliis et viribus quas ipse sibi imaginatur et fingit, ideoque audacter et temere se coniicit in tentationes et pericula; hic stultus et demens est, quia in iis succumbet et corruet: qui vero graditur sapienter, id est provide et caute ut pericula declinet, hic discrimina et lapsus evadet, ac salvabitur. Est metalepsis; nam per *confidere in corde* (Confidere pro audere.) significat confidenter pericula aggredi, in eaque temere irruere. Sic *confidere* pro audere, et audacter aggredi ardua sumitur c. 28. 1. cum dicitur: *Iustus quasi leo confidens;* et c. 14. 16. *Stultus transilit, et confidit:* et 2. Mach. 15. 7. *Machabæus autem semper confidebat.* Quin et Cicero Tuscul. 3. *Qui fortis est, idem et confidens.* Terent. in Phorm. *Homo confidens, illum dii omnes perdunt.* Ubi Donatus: Confidens, ait, est improbus, audax, temerarius. Plautus in Amphitr. *Qui me est alter audacior homo, aut qui confidentior?* Virgil. Georg. 4.

> *Nam, quis te iuvenum confidentissime* (id est audacissime) *nostras*
> *Iussit adire domos?*

Præfidens audax impingit. Hunc esse sensum liquet ex Septuag. ex quibus Auctor Catenæ Græcorum sic clare vertit: *Qui in cordis sui audacia spem ponit, stultus est; qui autem ambulat prudenter et caute, salutem consequetur,* sicque explicat, q. d. *Stultus merito vocatur, qui audaci cordi suo confidit; quia plus tribuit temeritati quam iudicio, plus rursum iniquitati quam æquitati.*

Gnomæ. Salomonem de more secutus Siracides c. 3. 27. *Qui amat periculum*, inquit, *in illo peribit.* Vide ibi dicta.

Audi et Senecam Tragœdum in Hercule furente:

> *Nemo se tuto diu*
> *Periculis offerre tam crebris potest:*
> *Quem sæpe transit casus, aliquando invenit.*

Hinc videmus natatores natandi peritissimos, natando casu aliquo perire, et optimos milites pugnando.

Vers. 27. QUI DAT PAUPERI, NON INDIGEBIT: QUI DESPICIT DEPRECANTEM, SUSTINEBIT PENURIAM.) Hebr. *Qui dat pauperi, non deficiet, et abscondenti oculos suos multitudo maledictionum;* Chald. *Et qui prohibet oculum suum a paupere, multæ erunt maledictiones eius;* Septuag. *Qui autem averterit oculum suum, in multa erit penuria.*

Hæc gnome clara est. Ratio a priori est, quia, ut dixi c. 19. v. 17. *Fæneratur Domino, qui miseretur pauperis.* Vide ibi dicta, et S. Chrysost. hom. quod *eleemosyna est ars omnium quæstuosissima.* Eleemosyna ergo non depauperat, sed summe ditat. Audi S. Cyprianum hanc gnomen

eleganter pertractantem hom. de Opere et eleemosyna: *Si vereris ac metuis, ne, si operari plurimum cœperis, patrimonio tuo larga operatione finito, ad inopiam redigaris, esto in hac parte intrepidus, esto securus; finiri non potest unde in usus Christi impenditur, unde opus cæleste celebratur. Non hoc tibi de meo spondeo, sed de sanctarum Scripturarum fide, et divinæ pollicitationis auctoritate promitto. Loquitur enim per Salomonem Spiritus sanctus ac dicit: Qui dat pauperibus numquam egebit; qui autem avertit oculum, in magna penuria erit, ostendens misericordes atque operantes egere non posse, magis parcos ac steriles ad inopiam postmodum devenire.*

Sane mirum est divites fideles, cum fidem habeant reipsa et factis, non credere huic Salomonis oraculo Deique promisso. Deus tibi, o mercator, promittit augmentum opum, si eas pauperibus communices. Non credis Deo asseveranti et promittenti? cautionem exigis? En cautio tibi est hæc Salomonis ex Dei ore asseveratio, chirographum tibi est S. Scriptura. Audi et S. Basilium hom. 6 « Imitare, ait, homo, vel terram, ut illa fructus proferto, ut ne illa conspiciaris esse deterior, quæ inanimis est, sane illa non in suum usum aut commodum, sed in tuum ministrare contendit; tu autem quem debueras ostendere beneficentiæ fructum, illum tibi ipsi congregas: nam benefactorum gratiæ in dantes revertuntur: dedisti esurienti, tibi consuluisti; quod dedisti, ad te cum auctario revertetur; quemadmodum enim frumentum in terram cadens lucrum proiicienti parit, sic et panis in esurientem porrectus multam in posterum tibi reddet utilitatem. » Exempla huius rei pete ex Gregorio Turon. l. 5. Histor. Franc. c. 49 ex Vita S. Ioannis Eleemosynarii, ex S. Gregor. l. 2. Dialog. c. 29. ex Sophronio in Prato Spirit. c. 185. 195. et 201.

Porro ponderanda sunt verba Hebræa, quæ habent: *Et abscondenti oculos a paupere multitudo maledictionum*, q. d. Multi, puta Deus, Angeli, dæmones et homines, maledicunt avaro et immisericordi, tum verbis, tum factis quia ei malefaciunt, ut in pauperiem, infortunia et adversa multa incidat; privant eum donis et gratiis tam spiritualibus quam corporalibus, tam præsentibus quam æternis. Maxime autem maledicunt et diris eum devovent pauperes, quibus negat eleemosynam, uti maledixerunt Troilo avaro, teste Leontio in Vita S. Ioannis Eleemosynarii. Denique in die iudicii Christus septem maledictionibus oppositis totidem operibus misericordiæ, quæ immisericordes neglexerunt, eis maledicet, dicens: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis eius: esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitivi et non dedistis mihi potum,* etc. Matth. cap. 25. vers. 41.

Multiplicem vero avarorum paupertatem iustitiæ et virtutum describit S. Chrysostomus hom. 15. in ep. ad Hebr. et alibi: *Sunt*, ait, *peregrini corde, sunt debiles animo, sunt mente cæci, inobedientia surdi, et cæteris passionibus spiritualibus ægrotantes, quorum animæ omnem escam spiritualem abominantur, et appropinquaverunt usque ad portas mortis.*

Hinc videmus avaros immisericordes in multas ærumnas, lites, infortunia, damna incidere, adeoque acerbe cum paupertate non raro conflictari; liberales vero et misericordes bonis omnibus affluere.

Communicans sapientiam, eam adauget.

Mystice R. Salomon hæc accipit de eleemosyna spirituali, q. d. Doctor, qui suam doctrinam aliis communicat, non indigebit, sed semper affluet conceptibus sapientiæ, ut eos aliis impertiat; qui vero avare eam sibi servat, sentiet eius inopiam et defectum. Idem dicas de concionatore, consultore, confessario, etc. Ratio est duplex: prior,

Ratio a priori.

1. quod doctrina exercitio, puta docendo augetur; unde illud: *Qui alios docet, docet seipsum*; posterior, quod Deus
2. doctori strenuo in præmium sui laboris et doctrinæ nova assidue lumina instillet ut ea aliis communicet.

Vers. 28. CUM SURREXERINT IMPII, ABSCONDENTUR HOMINES: CUM ILLI PERIERINT, MULTIPLICABUNTUR IUSTI.) Hugo τὸ *abscondentur* accipit imperative pro *abscondantur*, q. d. Suadeo et iubeo iustis, ut, cum regnant impii, abscondant sese, tum ut vitæ suæ consulant, tum ut melioribus temporibus se reservent, quibus persecutione cessante collapsam in eo fidem et pietatem restituant: tum ne animos et furorem impiorum se persequentium irritent, itaque persecutio increscat, et in omnes desæviat. Ita sanxit Christus Apostolis: *Cum*, ait, *persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam,* Matth. 10. 23.

Exemplum fugæ fuit S. Athanasius, cuius vita per 46. annos in Episcopatu Alexandrino non fuit aliud quam assidua fuga et latebræ. Vide eumdem in Apolog. de fuga sua, et sanctum Augustinum tr. 46. in Ioannem, et ep. 180. ubi fuse docet quando fuga sit consilii, quando præcepti; quibus licita, quibus illicita. Hinc damnandus est liber Tertulliani de Fuga, quo probare contendit illicitum esse fugere persecutionem, quem scripsit post lapsum in hæresim Montanistarum.

Verum τὸ *abscondentur* futurum est, non imperativus, ac proinde rei eventum significat, non præceptum, q. d. Cum ad regnum vel gubernationem assurgunt et evehuntur impii, quasi per antipathiam (qua calor fugit frigus, et frigus calorem, ac quodque contrarium fugit aliud sibi oppositum) fugiunt, et abscondunt sese homines, ut declinent impiorum tyrannidem, nimias exactiones, vexationes, etc. Maxime iusti tum quia, inquit Iansen. in carcerem coniiciuntur ab impiis regnantibus; tum quia ultro se dant in exsilium, solumque patrium vertunt, ut impiorum furorem et persecutionem declinent; tum quia etiam in patria manentes se continent in silentio. Unde Arabicus vertit: *In locis impiorum status iustorum coarctatur.* Contra, cum impii perierint, et in eorum locum pii surrexerint, iusti multiplicantur: tum quia qui prius iusti erant et latebant, palam et ubique se non verentur exhibere; tum quia eorum exemplo et doctrina multi ad iustitiam amplexandam excitantur. Docet hæc sententia quantum intersit qui præsint. Sic regnante Achab cum sua Iezabel, absconditi sunt Prophetæ Domini in speluncis; ipsis vero perditis tempore Iehu, multiplicati sunt iusti: et in hoc gratiæ tempore persecutione tyrannorum sæviente in Christianos, latibula quæsierunt Christiani, qui sublatis tyrannis multiplicati sunt. Sed et nostra ætas ostendit quomodo silere, latere et fugere piis necesse sit, ubi regnant hæretici.

Ratio est, quod impii, dum regnant, suam impietatem propagare, omnesque sibi similes, id est impios, efficere satagunt, tum per exemplum vitæ, tum per impias leges, tum per ruinas et pœnas, tum per honores et præmia, quæ sui sequacibus proponunt, tum per officiales impios quos sibi adsciscunt: quo fit ut multi pusillanimes et timidi cedant, et eorum impietati se conforment; qui vero solide pii sunt, fugiant et se abscondant. Ex adverso, dum regnant pii, suam pietatem spargere, omnesque probos et pios efficere conantur; quare plerique omnes ut ipsis placeant, pietati student, vel studere se simulant; impii vero abeunt, et latebras quærunt. Tanti est princeps bonus vel malus, ut si bonus sit, omnes pene subditi sint boni; si malus, mali, iuxta illud:

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Magnum enim dat auctoramentum rex virtuti aut vitio. Et illud: *Princeps est animata lex.* Lex multum potest, dum cives cohibet et in officio continet; at inanimis est, si animetur per vitam principis, efficacissima erit ut eamdem omnibus aspiret, omnesque faciat principi similes, probos et sanctos, non tantum præsentes, sed et posteros. Posthuma enim principis pii fama perennat, et ad multos annos sui memoriam, laudem et stimulum ad imitandum transmittit.

Princeps est animata lex.

Sapienter Agapetus Diaconus in admonit. ad Iustinianum Imperatorem, n. 49. « Quæ subditis, ait, verbo quasi lege præscribis, hæc tu præveniens reipsa præstitisti, ut verbis, quibus persuades, integra quoque vita adstipuletur: sic enim commendabile tuum asseverabis imperium si et ratiocineris non sine opere, et opereris non sine ratione. Et n. 53. Quantum potestate cæteris antecellis, tan-

tum factis etiam emicare ante alios enitere; persuasissimum enim habe eam abs te postulari honestorum rationem, quæ magnitudini virium proportione respondeat. Et num. 64. Sicut a Deo omnibus hominibus es prælatus, sic magis omnibus eum honestare festina. »

Denique hæc gnome similis et pene eadem est cum illa vers. 12. *In exultatione iustorum multa gloria est, regnantibus impiis ruinæ hominum.* Vide ibi dicta.

Porro Septuag. vertunt: *In locis impiorum gemunt iusti: in illorum autem perditione abundabunt iusti. Gemunt*, tum quia dolent dominari impios et impietatem; ac ad Deum assiduis gemitibus suspirant ut eam tollat; tum quia ab impiis vexantur, ridentur, ignominia afficiuntur, spoliantur, incarcerantur, et non raro vita privantur.

CAPUT VICESIMUMNONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Corripientem spernens cito interibit; in multitudine iustorum lætatur; impiorum gemit populus; rex iustus erigit terram, avarus destruit; blandus rete tendit; novit iustus causam pauperum; pestilentes dissipant urbem, sapientes servant; contendenti cum stulto nulla requies; totum spiritum profert stultus, sapiens reservat; principis gaudentis mendaciis ministri sunt impii; pauperis et divitis Deus est illuminator; regis iusti thronus æternus; virga tribuit sapientiam: iusti impiorum ruinas videbunt; erudi filium tuum, et refrigerabit te; deficiente prophetia, dissipatur populus; servus verbis non eruditur; loquax insipientior stulto; servus delicate habitus fit contumax; ira multiplicat peccata; superbum sequitur humilitas, et humilem gloria; particeps furis odit animam suam; timens hominem corruet; sperans in Domino sublevabitur; magis timendum Dei iudicium, quam potentum; abominantur pii impios, et impii pios.

1. VIRO, qui corripientem dura cervice contemnit, repentinus ei superveniet interitus: et eum sanitas non sequetur. 2. In multiplicatione iustorum lætabitur vulgus: cum impii sumpserint principatum, gemet populus. 3. Vir, qui amat sapientiam lætificat patrem suum: qui autem nutrit scorta, perdet substantiam. 4. Rex iustus erigit terram, vir avarus destruet eam. 5. Homo, qui blandis fictisque sermonibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus eius. 6. Peccantem virum iniquum involvet laqueus: et iustus laudabit atque gaudebit. 7. Novit iustus causam pauperum; impius ignorat scientiam. 8. Homines pestilentes dissipant civitatem: sapientes vero avertunt furorem. 9. Vir sapiens, si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem. 10. Viri sanguinum oderunt simplicem: iusti autem quærunt animam eius. 11. Totum spiritum suum profert stultus: sapiens differt, et reservat in posterum. 12. Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios. 13. Pauper et creditor obviaverunt sibi: utriusque illuminator est Dominus. 14. Rex qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in æternum firmabitur. 15. Virga atque correptio tribuit sapientiam: puer autem, qui dimittitur voluntati suæ confundit matrem suam. 16. In multiplicatione impiorum multiplicabuntur scelera: et iusti ruinas eorum videbunt. 17. Erudi filium tuum, et refrigerabit te, et dabit delicias animæ tuæ. 18. Cum prophetia defecerit, dissipabitur populus: qui vero custodit legem, beatus est. 19. Servus verbis non potest erudiri: quia quod dicis intelligit, et respondere contemnit. 20. Vidisti hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quam illius correptio. 21 Qui delicate a pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem. 22. Vir iracundus provocat rixas: et qui ad indignandum facilis est, erit ad peccandum proclivior. 23. Superbum sequitur humilitas: et humilem spiritu suscipiet gloria. 24. Qui cum fure participat, odit animam suam: adiurantem audit et non indicat. 25. Qui timet hominem, cito corruet: qui sperat in Domino, sublevabitur. 26. Multi requirunt faciem principis: et iudicium a Domino egreditur singulorum. 27. Abominantur iusti virum impium: et abominantur impii eos qui in recta sunt via. Verbum custodiens filius, extra perditionem erit.

Vers. 1. VIRO, QUI CORRIPIENTEM DURA CERVICE CONTEMNIT, REPENTINUS EI SUPERVENIET INTERITUS, ET EUM SANITAS NON SEQUETUR.) Chald. *Vir qui non recipit correptionem, et indurat cervicem suam, cito conteretur* (Syrus, *repente profligabitur*) *et non erit ei medicina;* Hebr. *Vir increpationum indurans cervicem repente contereretur, et non sanitas*, vel *non medela*, id est conteretur insanabiliter, irreparabiliter et immedicabiliter citra ullum remedium, inquit Aben Ezra, R. Levi et R. Salomon.

Quæritur, quis sit vir increpationum? Rabbini aliqui active accipiunt, q. d. *Vir increpans* alios delinquentes. Unde Septuag. vertunt ἐλέγχων, id est corripiens, ut transferunt Complut. *Melior est*, inquiunt, *vir corripiens*, scilicet leniter, *viro duræ cervicis*. Nam, ut explicat Auctor Catenæ Græcorum: *Qui dextere reprehendit, sanat; qui vero pro cervicis suæ duritia conviciatur, non tam sanat quam irritat, et propter ruborem, quem temere ingerit, quos obiurgat, impudentes reddit.* Hunc lenem correptionis modum sancit Apostolus Galat. 6. 1. *Fratres*, ait, *si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, eiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris.* Vide ibi dicta.

Et S. Gregor. 2. parte Pastor. c. 10. et S. Chrysost. hom. 30. in epist. ad Hebr. *Non videtis*, inquit, *medicos, quando urunt vel secant aliquos, cum quanta lenitate opus curationis exercent: multo magis corripientem oportet hoc agere, ut mansuetus ac lenis sit*, ut acerbitatem pilulæ tam amaræ, lenitatis sacchare circumliniat et edulcoret.

Rabbini vero sic exponunt: *Vir increpans obdurans cervicem*, q. d. Si is qui alios increpat, ut eos legi et disciplinæ subdat, ipsemet eius iugum dura cervice excutiat, faciatque illa quæ in aliis obiurgat, hic *subito contereretur, et non sanitas*; id est in casum aliquem incidet, quo plane conteretur, ut sanari et reparari nequeat.

Verum cæteri omnes τὸ *vir increpationum* passive accipiunt, ut idem sit quod vir increpitus, ut vertit Pagni-

Digitized by Google

nus. Sic et Chald. quin et Septuag. nam τὸ ἐλεγχῶν non est participium a verbo ἐλέγχω, significans *corripiens*, increpans; sed est nomen plurale a singulari ἔλεγχος, id est *correptio*, increpatio. Unde Vatablus ex Septuag. vertit: ***Melior est vir correptionum***, id est crebro correptus, qui corripi se sinit, qui correptiones placide excipit, ***viro du-***
Spernens correptionem peribit. ***ræ cervicis; repente enim ardente eo non est medela.*** Est metaphora a bobus et tauris, qui dura cervice, feroces iugum excutiunt, q. d. Qui frequenter ob vitia increpatur, vel ab homine per verba, vel a Deo per flagella et verbera, aut per internas inspirationes; et tamen instar tauri indurat cervicem, ut in vitiis perduret et increpationes obstinate respuat; huic repentinus superveniet interitus, et eum sanitas non sequetur; quia vel in rixa ab inimicis cædetur, vel in scelus aliquod grave incidet, ob
Exempla. quod a Deo vel a iudice morte mulctabitur. Exemplum est in Pharaone, qui decies increpitus a Mose ut dimitteret Hebræos, quos tyrannice opprimebat, cum ille obduraret cervicem, Mosique et Deo obduratus resisteret, Deus cervicem eius confregit, mergens eum cum omnibus suis in mari Rubro, Exodi 14. Sic Ophni et Phinees luxuriose viventes sæpe correpti ab Heli patre suo, cum nihilominus in scelere perseverarent, ambo una die repente in prælio occisi sunt, 1. Regum 4. 11. Nota est cædes et damnatio Udonis Archiepiscopi Magdeburgensis, eo quod a Deo increpitus: *Udo, Udo, cessa a ludo, lusum satis, Udo*, in suo tamen luxuria persisteret.

Sic sæpe videmus filios parentum monita et reprehensiones spernentes, sensim in scelera ruere, ac tandem furtum, homicidium, aut simile facinus designare, ob quod
Ratio a priori. a iudice capite mulctentur. Ratio a priori est: prima, quod tales, ut dixi, in scelere se obdurent, ut ex minori in ma-
1. ius pedetentim labantur, quo fit ut tandem aliquid enor-
2. me morte puniendum admittant; secunda, quod hanc pœnam mereatur contemptus correptionis et dura cervix correpti. Hæc enim, cum leni correptione non sinit se flecti, sed superbe et dure illi obluctatur, malleo contundenda, aut ferro recidenda est; tertia est iustum Dei iudicium,
3. quo correptionis et gratiæ suæ neglectum, æque ac obstinationem in malo, ulciscitur, ut sinat talem ruere in exitium, tum corporis, tum animæ.

Porro interitus hic tum temporalis est, puta mors, tum æternus, puta damnatio in gehenna; sæpe enim talis præoccupatur morte temporali, et non raro æterna, a qua revocari nequit: *In inferno enim nulla est redemptio.* Et merito: quia enim correptus prævidere noluit et effugere interitum, iuste et inexspectatus supervenit; et quia, cum sanari posset medicinam salutarem non recepit, cum sanari volet, sanitatem non consequetur.

Baynus vero interitum hic mysticum et spiritalem accipit, quo scilicet anima labitur in peccatum enorme, ita ut ex eo non resurgat, sed in eo moriatur et damnetur, q. d. Præfractus, qui suæ opinioni et prudentiæ præfidit, ac suis desideriis mordicus inhæret, ut monita omnia respuat; hic tandem in peccatum mortale corruet quo confringetur irreparabiliter, sicut vas vitreum aut testaceum saxo illisum in minutissima frusta dissilit, ut redintegrari nequeat. Ita sane fieri videmus in sæcularibus clericis, et Religiosis, qui Superiorum reprehensiones spernunt, ut tandem in gravia scelera labantur, imo subinde apostatent ab Ordine, quin et a fide et Ecclesia, fiantque hæretici et ministri, quales multos hæc tulit ætas.

Quæres: Cur Septuag. vertunt: *Melior est vir correptionum viro duræ cervicis?* τὸ enim *melior* non est in Hebræo, Chaldæo et Vulgata. Resp. Septuaginta pro מַקְשֶׁה *maksce*, id est *obdurans*, legerunt alio puncto cum *daghes* מִקְּשֵׁה *miksce*, id est *præ duro*. Sic ergo ad verbum vertere ex Hebræo: *Vir correptionum præ duro cervice; præ*, id est præstat, hoc est, melior est eo qui durus est cervice, q. d. Melior est qui sinit se corripi, quam qui dura cervice correptioni obstrepit. Subdunt causam: *Repente enim eo ardente non est medela*, q. d. Sæpe enim monitus et increpitus exardescet in impatientiam, iram, rixam, obstinationem, ut scelera sua excusare, et quasi virtutes defendere velit: quare tunc nulla curationis eius superest spes; non enim admittit medicinam, puta correptionem. Tales sunt Iudæi, qui suæ perfidiæ reprehensores audire nolunt, sed surda aure instar aspidum obstinate in iudaismo persistunt, idenque sunt incurabiles. Tales quoque fuere Pharisæi increpationibus Christi obluctantes, et opera Spiritus sancti adscribentes diabolo, quorum proinde peccatum fuit in Spiritum sanctum, quod non remittitur neque in hoc sæculo, neque in futuro, Matthæi 12. 32.

IN MULTIPLICATIONE IUSTORUM LÆTABITUR VULGUS Vers. 2.
(Syrus, *multiplicatur populus*, tum numero, tum censu, tum virtute:) CUM IMPII SUMPSERINT PRINCIPATUM, GEMET POPULUS.) *In multiplicatione* hebr. בִּרְבוֹת *birboth*, id est *in multiplicari*, hoc est, in magnificari et exaltari iustos, cum scilicet iusti dominantur, et consequenter subditi eorum exemplo et iussu (hæc enim est multiplicatio iustorum) student iustitiæ, itaque iusti multiplicantur; opponitur enim impiorum principatui. Nam hebr. רַב *rab* et *rabbi*, id est multus non tantum est quantitatis et numeri, sed et qualitatis et potentiæ, ac significat idem quod magnus, potens, princeps; unde רַבִּים *rabbim* vocantur optimates et principes, Isaiæ 41. et Iob cap. 16. Clare ergo vertit Pagninus: *Cum dominati fuerint iusti*, etc. Chald. *In multitudine iustorum*, etc. Septuag. *Dum laudantur iusti, lætabuntur populi; imperantibus autem impiis gemunt viri;* Aquila: *In multiplicatione iustorum.*

Igitur hæc gnome concidit, et quasi eadem est cum illa c. 28. 12. *In exsultatione iustorum multa gloria est; regnantibus impiis ruinæ hominum.* Unde R. Salomon: ***Multa gloria***, *ait*, ***est multiplicatio iustorum.*** Significat ergo quantum bonum populi et reipublicæ sit princeps probus, et quantum malum improbus, ac proinde tam electoribus curandum ut probum eligant, quam electo satagendum, ut probitate præcellat: sic enim sibi populi benevolentiam, obedientiam, reverentiam conciliabit, ut alacriter et læte per omnia sibi obediat: sin ex adverso sit improbus, populi odium, inobedientiam, contemptum sibi accersat, ut ægre et coacte sibi obtemperet, imo eum principatu, vel etiam vita privare satagat.

Causa est prima, quod probus princeps populum beni- Sub probo principe exultat populus: cur?
gne habeat, nec tributis gravet, sed eius commodis magis quam suis consulere satagat. Quidni ergo sub tali lætetur populus? Improbus vero populum dure tractet, oneribus premat, exhauriat, ut se ditet et exultet: quidni Causa.
ergo sub eo gemat populus, et ut Calet. vertit, *suspiret*, 1.
et ad alium clementiorem anhelet? Secunda, quod pro- 2.
bus princeps faciat ut subditi pariter sint probi, itaque multiplicentur iusti, et regnet iustitia et virtus; unde pax summa, concordia et amor civium consequitur, sic ut civitas videatur esse felix et beata instar paradisi. Ex adverso improbus princeps subditos facit improbos, ut omnes passim sint impii, regnetque impietas et vitia, ex quibus discordiæ, lites et seditiones oriuntur, ut videatur civitas esse aula vel atrium inferni. Tertia est quod Deus sæpe benedicat, omnique bono cumulet subditos ob probum principem, maledicat vero et malefaciat eisdem ob improbum. Ita R. Levi. Hinc Christi ortum et regnum dilaudant Prophetæ, quod sub eo regnatura sit iustitia, pax, felicitas, in eaque exultaturi sint populi. Exsultationem hanc et iubilum graphice depingit Psaltes Ps. 71. 7. *Orietur*, ait, *in diebus eius iustitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna*, etc. Unde v. 17. *Et benedicentur*, ait, *in ipso omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum*. Et Isaias cap. 35. 1. *Lætabitur*, ait, *deserta et invia, et exultabit solitudo, et florebit quasi lilium. Germinans germinabit, et exsultabit lætabunda et laudans: gloria Libani data est ei, decor Carmeli et Saron*, etc.

Sic sub piis Imperatoribus, Pontificibus et Prælatis fuit communis populi lætitia, et quasi totius orbis ovans exsultatio, ut sub Constantino, Theodosio, Carolo Magno, sub Silvestro, Leone, Gregorio Magno Pontificibus; sub S. Augustino, S. Hieronymo, Basilio, Chrysostomo; sub S. Benedicto, Romualdo, Bernardo, Dominico, Francisco,

Ignatio. Nam ut ait Sapiens cap. 6. 26. *Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum.* Et Ruffinus procemio ad Vitas Patrum: *Quis dubitet mundum precibus stare Sanctorum?* Tunc ergo iubilando dicebant cum Psalte Ps. 64. 12. *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ; pinguescent speciosa deserti, et exultatione colles accingentur.*

Audi quid de S. Antonio eiusque Religiosorum multiplicatione scribat S. Athan. « Erant, ait, in monte tamquam tabernacula plena divinis choris psallentium, legentium, orantium, qui infinitam regionem quamdam, et oppidum a mundana conversatione seiunctum videbantur incolere. Quis tum monachorum agmen aspiciens, quis virilem illum concordiæ cœtum cernens, in quo nullus nocens, nulla detractio, sed multitudo abstinentium et certamen officiorum erat, non statim in eiusmodi vocem erumperet? quam bonæ domus tuæ Iacob, tabernacula tua Israel! tamquam nemora obumbrantia, tamquam paradisus super fluvios, tamquam tabernacula, quæ fixa sunt a Domino, tamquam cedri Libani circa aquas. » Num. 23. Rectorem enim suum sequuntur subditi, patrem filii, magistrum discipuli, ducem milites.

Oritur id ex principiis naturæ. Porro quam hoc naturæ sit consonum et ex eius quasi principiis promanans, declarat Seneca ep. 90. « Naturæ est, ait, potioribus deteriora submittere. Multis quidem gregibus aut maxima corpora præsunt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris cæteros mares vincit. Elephantorum gregem excellentissimus ducit. Inter homines in summo est optimus: ideoque summa felicitas erat gentium, quibus non poterat potentior esse nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se nisi quod debet non putat esse. »

Vers. 3. VIR QUI AMAT SAPIENTIAM, LÆTIFICAT PATREM SUUM: QUI AUTEM NUTRIT (hebr. *pascit*) SCORTA, PERDIT SUBSTANTIAM.) Chald. *Qui adhæret* (Syrus, *qui associatur*) *meretrici.* Sapientia præsertim iuvenum sita est in continentia et temperantia, quæ moderatur brutas voluptates gulæ et luxuriæ, ad quas fervore naturæ et sanguinis rapitur iuventus. Unde S. Hieron. ad Eustoch. *Adolescentia*, ait, *et vinum duplex voluptatis incendium.* Sensus est ergo, q. d. Iuvenis sapiens qui studet continentiæ et castitati, hic sua probitate magno gaudio afficit patrem, quia cum casto corpore et mente castum quoque integrumque servat patrimonium: e contrario iuvenis vecors, qui indulget ventri et veneri, hic suas et patris opes cum meretricibus prodigit et dilapidat, ideoque se penuria, patrem mœrore afficit: meretrices enim exhauriunt opes licet amplissimas, sciuntque mille artes quibus ab amasiis eas emungant, imo extorqueant: ac libido cæca est et prodiga, unde iuvenes ea acti omnia in meretrices profundunt. Exemplum est in filio prodigo, qui omnia sua cum eis vivendo luxuriose consumpsit: quare ad extremam famem redactus, coactus est agere subulcum, et pascere porcos, Lucæ 15. De quo eleganter Chrysologus: *Quæ composita fuerant patre moderante, prodigente filio dissipantur. Moritur virtutibus, qui vitiis crescit: sepelitur fama, perit gloria, qui manet turpitudini, crescit infamiæ.* Porro filius prodigus recte opponitur sapienti, quia prodigus est insipiens et similis furioso: unde ut tali Iure Cæsareo datur curator in leg. *His qui in ea*, caus. 22. §. 1. Hinc Tiberius Imper. teste Dione l. 57. senatori cuidam luxurioso et prodigo curatorem dedit, quasi pupillus foret, imo amens et furiosus. Hinc et § *si adolescens*, l. 12. lib. 47. tit. 4. sancitur ut is qui adolescenti luxurioso mutuo dat nummos, non habeat ius eos repetendi: quia sciens ac volens dedit eos iuveni prodigo, certissime illos perdituro. Vide quæ de artibus et damnis meretricum dixit Salomon cap. 7. v. 6. et seq.

Vers. 4. REX IUSTUS ERIGIT TERRAM, VIR AVARUS DESTRUIT EAM.) Hebr. *Rex in iudicio stare facit terram, et vir oblationum diruet eam*; Chald. *Rex in iudicio stabilem facit terram, vir impius dissipat eam*; Sept. *Rex iustus erigit provinciam, vir autem iniquus destruit*; Vatabl. *Iudicio rex ditionem firmam facit, at qui tributa extorquet, destruit eam.*

Vir elevationum quis? Pro *vir avarus* hebr. est איש תרומות *is terumot*, id est *vir elevationum*, hoc est, *oblationum*. Hinc passim in Script. *teruma* vocatur donum vel munus, quod Deo per sacerdotem elevatis manibus offerebatur.

Quæres, Quis ergo hic est *vir terumot*, sive *elevationum?*

Resp. I. Primo, R. Salomon vertit, *vir elationum*, id est vir superbus qui non veretur fore ut a quoquam in iudicium vocetur; unde pro libito et fastu suo iudicat, itaque iudicium pervertit. Hic sane destruit rempublicam.

II. Secundo, alii: *Vir elevationum* vel *oblationum*, inquiunt, est princeps vel iudex, qui res sacras diripit, et oblationes Deo factas sibi ascribit. Hic sane evertit Ecclesiam, et consequenter rempublicam. Religio enim et pietas est fundamentum reipublicæ, ut si illam tolles, hanc ruere necesse sit. Tales sunt non pauci, qui, prædia et rura Ecclesiæ invadunt, ac proventus Ecclesiasticos suo applicant fisco, quos Deus punit talione, ut qui Ecclesiastica invadunt, perdant propria et sæcularia, ut contigit Henrico VIII. Angliæ regi. Huc facit quod scribit R. Salomon: *Rabbini*, ait, *illud pronuntiarunt, iudicem, si regi similis sit, quem nec amicos sibi comparare, nec munera oblata recipere necesse sit hac ratione terram firmare: quod si similis sit sacerdoti per areas oberranti ad primitias postulandas, eamdem diripere et perdere.*

III. Tertio, Aben Ezra *is terumot* vertit, *vir exactionum* qui tributa exigit. Constat autem tributa, quæ a populo princeps refert, esse sextam ephæ partem, q. d. Rex, cum iuste se gerit, terram firmam stabilemque reddit, sed qui tributa ampliora sumit quam certo ordine mensuraque constitutum sit, eamdem demolitur. Sic et Vatablus.

IV. Quarto, Sept. et Syrus vertunt, *vir iniquus*, qui æquitatem et leges violat: Aquila et Theodot. ἀνὴρ ἀφαιρεμάτων, id est *vir demptionum* vel *oblationum*, qui aliena demit, vel oblata ambit et occupat.

V. Quinto, Baynus vertit, *vir munerum*: Rex, ait, iusto iudicio creatus, hoc est, legitime electus, puta qui bonis artibus, sive virtutibus, aut legitima successione pervenit ad regnum; hic illud stabiliet, id est diu regnabit in populo; sed vir munerum, qui per largitionem et munera evectus est ad principatum, hic destruet terram, id est, expilabit populum terræ.

VI. Genuine. Sexto et genuine: *Vir terumot*, id est, *oblationum*, est *vir munerum*, qui scilicet non dat, sed ambit et accipit munera, puta *avarus*, ut vertit Noster, ideoque *iniquus*, ut vertunt Sept. et *vir demptionum*, id est demens subditis dona et bona, ut vertit Aquila et Theod. q. d. Rex qui iuste iudicat iusteque administrat regnum; hic illud faciet stabile, dives, felix et prosperum; at qui recipit munera, quibus placatus scelera dimittit impunita, permittit fieri mala, bonos viros opprimit, sontes absolvit, insontes iniuste condemnat. Rursum qui officia et magistratus confert non dignis sed indignis offerentibus dona; hic sane destruet rempublicam et populum terræ sibi subiectæ. Talis enim primo subditos gravabit et excoriabit, ut munera quæ pro principatu dedit (uti ea solent dare avari, ut illo ditescant) a subditis recuperet in triplum, imo in decuplum, ut ait Iustinianus Imperator. Et talis subditos velut mancipia munerum pretio a se coempta dure et indigne tractabit. Tertio, hac ratione via aperitur, ut boni et prudentes, qui non possunt vel nolunt dare munera, ab officiis excludantur, improbi vero et insipientes, sed divites, per munera eadem obtineant.

Scripsit hac de re insigne opusculum ad Ducissam Brabantiæ S. Thomas Aquinas, ubi plane dissuadet illi ne magistratus pretio licitetur et vendat.

Nota hebr. יעמיד *iaamid*, id est stare facit, statuit, stabilit terram, alludere ad centrum terræ, eique comparare regem, vel potius iudicium regis, q. d. Rex iustus stabilit terram instar centri, vel potius per iustitiam quasi per centrum. Sicut enim centrum teste Aristot. lib. 4. de Cælo, terræ et corporibus omnibus, quæ ad illud

Iustitia est centrum regni (?) tres dotes.

tendunt, confert triplex beneficium, scilicet unitatem, A conservationem et quietem: sic et rex per iustitiam, quam omnibus unam eamdemque administrat, omnes in eadem sibi unit, et in concordia, amotis seditionibus, conservat, ac quietem a bellis hostibusque, quos ab eis propulsat, tribuit. Ex adverso vir avarus, idest tyrannus, regis nomine indignus, ut vir privatus potius vocandus sit quam rex, qui muneribus vendit iustitiam, subditos quasi a suo centro avellit facitque excentricos, ac pro unitate affert discordiam et schismata, pro conservatione ruinam et

Tyrannus facit populum excentricum.

exitium, pro quiete seditiones et tumultus. Unde noster Salazar: Sicut corpora, ait, a centro separata non quiescunt, sed vi sua ad ulteriora nituntur; ita etiam cives tyrannum principem nacti, incredibilem vim sustinent, atque adeo in ipsius obedientia non diu persistunt, sed inquieti ac mobiles alium cogitant, et alium affectant. Rursum, sicut corpora a centro disiita, a contrariis suis corrumpi solent: ita etiam imperia quæ ad tyrannos principes devenerunt ab externis hostibus petita, facilius everti ac destrui solent.

Rex sit iustus et beneficus Gnome.

Hanc tyrannidis esse indolem et proprietatem docet Plato, Plutarch. et Arist. l. 5. Polit. c. 10. Quocirca Agapetus Diaconus admonit. ad Iustin. Imp. identidem ei commendat iustitiam et beneficium in subditos. *Solis profecto, ait, partes sunt, illustrare radiis orbem; principis vero virtus est, egenorum misereri. Porro his clarior est imperator, qui pius est. Ille namque cedit succedenti nocti, hic autem rapacitati pravorum non concedit indulgere quidquam, sed lumine veritatis iniquitatis occulta coarguit.* Et Plutarch. in Moral. *Ut Deus*, ait, *in cælo pulcherrimum ac iucundissimum sui simulacrum constituit solem: sic in republica principem, qui prudentia, iustitia, benignitate se erga omnes repræsentet.* Sixtus Pythagoræus in Sententiis, sent. 15. *Sapiens vir*, ait, *et pecuniæ contemptor similis est Deo.* Et sent. 33. *Revereatur vitam tuam mundus: nihil admittas quod tibi invehat no-*

Rex tres Dei dotes imitatur.

tam. Alius: *Theologia Christianorum tria præcipua quædam in Deo ponit, summam potentiam, summam sapientiam, summam bonitatem. Hunc ternarium pro viribus absolvas oportet. Nam potentia sine bonitate mera tyrannis est; sine sapientia pernicies, non regnum. Primum igitur des operam, ut quandoquidem potentiam fortuna dedit, quam maximam sapientiæ vim tibi compares, ut unum omnium optime quid expetendum, quidve fugiendum sit perspicias; denique ut quam maxime prodesse studeas omnibus: nam id est bonitatis. Potestas autem ad hoc potissimum tibi serviat, ut quantum cupis prodesse, tantumdem et possis, imo plus velis quam possis. Porro nocere hoc minus velis, quo magis potes.*

Vers. 5. HOMO QUI BLANDIS FICTISQUE SERMONIBUS LOQUITUR AMICO SUO, RETE EXPANDIT GRESSIBUS EIUS.) Ita Rom. et cæteri impressi: manuscripti tamen pro *eius* legunt *suis*, et sic vertit R. Levi, Aben Ezra et Sept. Hebræum enim pronomen affixum tam est reciprocum quam absolutum, ut tam *suis* quam *eius* verti possit.

Nostra ergo Vulgata versio, quæ habet *eius*, significat cavendam esse assentationem tam assentato quam amico assentanti, q. d. Is qui amico blandis et ad assentationem compositis sermonibus adulatur, non amicus est, sed adulator et hostis, quia vel sciens, vel nesciens, vel simpliciter, vel fraudulenter, rete et laqueum expandit moribus et actibus eius cui adulatur. Facit enim ut is superbiat, et maiorem se putet quam revera sit, utque vitia quæ adulator excusat vel laudat, pro virtutibus habeat et exerceat. Est metaphora a venatoribus, qui aves et feras reti expanso illaqueant. Sicut enim aves et feræ laqueo hoc capiuntur et necantur: sic adulatione capiuntur et necantur animæ insipientum. Ita Plutarch. tr. de differentia adulatoris et amici: *Adulator, ait, trahit, et in laqueum iniicit imitando.* Et post pauca: *Nec feram moratur, sed ipsum in plagas coniicit, et indagine cingit venatorem.* Vide ibi plura. Seneca Natur. q. l. 4. in præfat. *Nec adulatoribus latus præbeas: artifices enim sunt ad capiendum superiores* (ea artem qua venatores ipsos ad

retia pertrahunt.) *Mihi crede, capieris, si proditioni eorum ipse te tradis.* Plato vero in Gorgia: *Adulator, ait, optimi nullam habet curam, sed semper eo quod dulcissimum est, quasi hamo incautam illaqueat mentem, et usque adeo decipit*, etc. Hæc est philautia hominis, ut, etiamsi sciat adulatorem adulari, et impudenter falsa dicere, ac mentiri splendide; tamen eo delectetur, suisque falsis laudibus ab eo decantatis palpetur et gaudeat. Graviter Seneca ep. 59. *Cito*, ait, *nobis placemus, si invenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus nec sumus modica laudatione contenti: quidquid in nos adulatio sine pudore congessit, tamquam debitum prendimus; optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos sæpe mentiri.* Non minus vere ac graviter de Tranquill. c. 10. *Quis sibi verum dicere ausus est, quis non inter laudantium blandientiumque positus greges, plurimum tamen sibi ipsi assentatus est?* Ergo quod adulatorum deceptione seducamur, ex nostro errore nostraque assentatione manat. *Amor* B *proprium* (ait Plut.) *facit ut quisque sui ipsius assentator cum sit primus atque maximus, non difficulter admittat externum, quem putat ac vult esse sibi atque accedere testem adstipulatoremque.* Quocirca sapienter Diogenes apud Dionem, orat. 3. de regno: *Omnium, ait, vitiorum turpissimum invenias adulationem; etenim id quod honestissimum iustissimumque in vita est corrumpit, nempe laudem, ut iam amplius haud videatur credibilis, neque vera; aut* (*quod omnium pessimum est*) *virtutis præmia vitio attribuit. Itaque multo peius faciunt, quam qui corrumpunt monetam, qui virtutem fide carere faciunt.* Et inferius: *Qui pauperem laudat ut divitem, ipse quidem mentitur, laudato autem paupertatem exprobrat.*

Philautia adulationis.

Vulgatæ accedit Chald. qui vertit, *vir qui dividitur* (hebr. enim חלק *chaloc* et blandiri sive adulari, et dividere significat) *a socio suo, rete expandit gressibus eius*, q. d. Qui per litem, iram vel odium separat se ab amico, hic machinatur ei laqueum, id est fraudem et dolum, quo eum decipiat et supplantet.

C Hebr. est, *vir leniens*, vel *blandiens, super socium suum, rete expandit gressibus eius*, q. d. Ideo lenibus utitur verbis, et blanditur proximo suo, ut per has blanditias eum decipiat, vel aliquid ab eo impetret quod sibi commodum, danti grave est et incommodum. Monet ergo blanditias et blandiloquos cavendos, quia fere decipere intendunt, vel aliquid extorquere, id ita esse quotidie experimur. Blanditiæ ergo sunt dulces et melliti laquei imprudentium. Unde Cato in Distichis, Salomonem secutus ita monet:

Noli homines blandos nimium sermone probare:
Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps.

Et inferius:

Sermones blandos blæsosque cavere memento:
Simplicitas veri forma est; fraus, ficta loquendi.

Huc facit gnome Syrorum et Arabum cent. 4. n. 97. *Quando audieris unum de te loquentem bonum, quod in te non est, ne credas* (ne in sinu gaudeas) *loquetur enim* D *et malum de te, quod in te non est.* Hinc mollire sermones, sive blandiri, in Script. idem est quod decipere: ut, *Molliti sunt sermones eius super oleum, et ipsi sunt iacula*, Psalm. 54. 22. Sic Dalila blanditiis suis Samsonem seduxit, et in mortem induxit, Iudic. cap. 14. 15. Similia sunt Proverb. 2. 16. et cap. 6. 26. et cap. 23. 31. et cap. 7. 23.

Pari modo qui hosti dolose propinant venenum, id porrigunt in vinis dulcibus delicatisque, et pateris auratis. Unde Iuvenalis:

Nulla aconita bibuntur
Fictilibus: tunc illa time, cum pocula sumes
Gemmata, et lato Setinum ardebit in auro.

Olim enim Setina vina (ex oppido Setia non longe a Roma) erant delicatissima; unde illa bibebat Augustus Cæsar; iam mutato situ oppidi, mutatæ sunt perieruntque hæ vinorum eius deliciæ.

Septuag. vero Vatic. qui habent *suis*, sic vertunt: *Qui*

præparat ad faciem amici sui rete, circumdat illud pedibus suis; quæ sententia nervosior est, monetque astutos et fraudulentos, qui aliis tendunt insidias et machinantur fraudes, ut iis abstineant, eo quod hæ fraudes in eorum caput recisuræ sint, q. d. Qui amico suo machinatur per insidias malum, ipse eodem velut reti suo illaqueabitur et capietur, iuxta illud c. 28. 10. *Qui decipit iustos in via mala, in interitu suo corruet, et simplices possidebunt bona eius*; et c. 26. 27. *Qui fodit foveam, incidet in eam, et qui volvit lapidem, revertetur ad eum.* Hoc enim est iustum Dei iudicium ac iusta talionis pœna, ut dolosi suis dolis quos aliis tetenderunt, illaqueentur, ut ibi dixi, iuxta illud Psalm. 34. 8. *Veniat illi laqueus, quem ignorat; et captio quam abscondit, apprehendat eum, et in laqueum cadat in ipsum.*

Porro Septuag. Complut. et Regii sic habent: *Qui præparatur ad vultum amici sui, rete circumiaciet ei pedibus suis.* Verum hæc lectio obscura et implexa est, dissidetque ab Hebræo, Chald. Vulgata, quin et a Septuag. Vaticanis, et ab auctore Catenæ Græcor. qui omnes delent τὸ *ei*; forte quia pronomen Hebræum, ut dixi, tam verti potest *eius* quam *suis*. Aliquis ad marginem Septuag. adiunxit, τὸ *eius* vel *ei*, ut utramque versionem indicaret, quod postea in textum irrepsit.

Vers. 6. PECCANTEM VIRUM INIQUUM INVOLVET LAQUEUS: ET IUSTUS LAUDABIT ATQUE GAUDEBIT.) Hebr. *In prævaricatione viri mali laqueus, et iustus præconia dicet et lætabitur*; Caiet. *et iustus cantabit atque gaudebit*; Chald. *Vir malus in peccato suo capitur*, etc. Septuag. *Peccanti viro magnus laqueus, iustus autem in gaudio atque lætitia erit*; Aquila: *In peccato viri iniqui offensio*; Symmach. *In iniustitia viri malum scandalum. Offensio* et *scandalum* hic tum active accipi possunt, q. d. Iniquus sua iniquitate offendit et scandalizat proximos; tum passive, q. d. Iniquus in sua iniquitate offendet, scandalizabitur et capietur, sicut mus in esca decipulæ capitur et scandalizatur; inde enim vox scandali deducta est, ut alias dixi. Et hic posterior sensus conformior est Hebræo, Chald. Vulgatæ et Septuag. unde Pagnin. vertit: *Propter prævaricationem viri, veniet ei malus laqueus; iustus autem laudabit et lætabitur*; Vatabl. *Ipsi malo sua transgressio laqueus est; iustus autem ovat et gaudet.*

Iniquus suo reti illaqueatur. quis? Resp. 1. Quæres: Quis hic vocetur *peccans* et *vir iniquus*, qui suo peccato et iniquitate illaqueatur? Primo, Baynus intelligit fraudulentum et dolosum, de quo v. præced. cui hunc versum ipse annectit, q. d. Rete expansum ab adulatore non impediet gressus alicuius, sed iniquitates suæ capiunt impium, et funibus suorum verborum constringitur. Vel nervosius, q. d. Vafer et fraudulentus cum rete alteri parat, ipse sibi iniicit laqueum, quo stranguletur et præfocetur: fraudes enim in fraudulentum recidunt, ipsumque præfocant.

II. Secundo, Aben Ezra intelligit rebellem; rebellio enim hebr. vocatur פשע *pescia*, id est prævaricatio. Solent enim rebelles in rebellione sua capi, et ob eam a principe capite mulctari.

III. Tertio, R. Levi intelligit scandalosum, qui alios ad sua scelera pellicere satagit, iuxta illud: *Væ scelesto, væ scelesti vicino.* Hic enim velut pestis reipubl. ob hoc scandalum morte puniri et exterminari solet; sicut hæreticos dogmatizantes, qui scilicet alios ad suas hæreses sollicitant, plecti videmus. De his ait Deus Ier. cap. 5. 26. *Inventi sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes, et pedicas ad capiendos viros: sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plenæ dolo.*

IV. Quarto, noster Salazar intelligit desperantem; huic enim sua desperatio est laqueus, id est peccatum gravissimum et immedicabile, quod eum necat et suffocat; sicut videmus desperantes seipsos sæpe laqueo præfocare, aut aquis submergere. Desperatio ergo primo animam, deinde corpus strangulat. Ex adverso vir iustus spe erectus præ gaudio gestit, et in Dei laudes erumpit. Sensus ergo est, q. d. Peccatorem maximorum criminum reum, sæpe sua ipsius conscientia ad desperationem adducit, et collum laqueo inserere cogit, suo ipsius damnatum iudicio. Sic Iudas proditor admissi sceleris conscientia stimulatus, sibi ipsi laqueum iniecit. Hæc apposita, sed inadæquata et partialis est explicatio. Desperatio enim tantum est pars et species una peccati, quod uti varias species alias continet, ita varios præter desperationem sibi nectit laqueos.

Quinto, ergo plene et adæquate quemlibet hic peccantem accipias, scilicet peccato gravi et enormi, qui in alios iniurius, malignus et maleficus est. Hic enim hebr. vocatur רע *ra*, atque iniuriam notat פשע *pescia*, id est prævaricatio. Docet ergo hæc gnome peccatum simile esse escæ ad quam dum advolant aves, mures et feræ, reti vicino vel laqueo implicantur et capiuntur. Simili enim modo peccatum suam habet escam et illecebram, nimirum voluptatem gulæ, luxuriæ, ambitus, vindictæ, etc. sed cum ea peccatorem criminis unco perfodit, tenet et capit, iuxta illud Sapient. 14. 11. *Creaturæ Dei in odium factæ sunt, et in tentationem animabus hominum, et in muscipulam pedibus insipientium.* V.

Voluptas esca peccati.

Uncus hic est reatus peccati, quo se peccans dæmoni obstringit, iræque Dei sese obnoxium ac gehennæ reum efficit. Unde sequitur perpetuus conscientiæ mœror et angor, infamia, pœna iudicis, milleque ærumnæ, vel a Deo, vel ab hominibus, in peccatorem immissæ. Hoc est quod Salomonem secutus Isaias ait c. 5. 18. *Væ*, ait, *qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum*; et Iob cap. 18. 9. *Tenebitur*, ait, *planta illius laqueo*, etc. *abscondita est in terra pedica eius, et decipula illius super semitam*; et Salomonis pater David: *Funes*, ait, *inferni circumdederunt me: prævenerunt me laquei mortis*, 2. Reg. 22. 6. Vide dicta 5. 22. ad illa: *Iniquitates suæ capiunt impium, etc.*

Uncus peccati reatus.

IUSTUS LAUDABIT ATQUE GAUDEBIT.) Hebr. *iubilabit et lætabitur*; tum quia gaudet scelera et scelestos puniri ex zelo iustitiæ; tum quia ab utrisque se liberatum videt; tum denique quia iustitia lætus lætam habet conscientiam, ac securus gaudia et præmia tum præsentia, tum æterna a Deo expectat. Caiet. *Cantabit atque gaudebit*, ut alludatur ad illud Isaiæ 35. 8. iuxta Septuag. *In sitibunda terra erit fons aquæ, illic erit lætitia avium.* Cyrill. autem ad hæc alludens verba: *Fons*, ait, *aquæ vivæ Christus salvator, in illo factus est avium concursus et lætitia. Aves hic dicit, qui ultra res terrenas evolant, et qui libertate spiritus utuntur, qui alti sunt propter virtutem, et quæ supra sunt sapiunt.*

Vere et pie S. August. in Sententiis, n. 90. *Non potest*, ait, *quisquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Æterna enim exsultatio est, quæ bono lætatur æterno*; et n. 13. *Christiano recte gaudendi causa non præsens sæculum est, sed futurum. Et ita utendum est temporalibus, ne obsint æternis, ut in via qua peregrini ambulant, hoc placeat quod ducit ad patriam.* Plura de hoc iustorum gaudio dixi c. 15. v. 15. ad illa: *Secura mens quasi iuge convivium.*

NOVIT IUSTUS CAUSAM PAUPERUM; IMPIUS IGNORAT SCIENTIAM.) Vers. 7. Pro *causam* hebr. est דין *din*, id est iudicium, hoc est, litem et causam forensem quæ in iudicio disceptatur. Unde patet maxime hic de iudice et advocatis agi, q. d. Iustus iudex et advocatus curæ et cordi habent, ideoque diligenter scrutantur causas forenses pauperum, ut earum iustitiam et æquitatem a radice et fundamentis cognoscant, tueantur et decidant. At iniustus et impius iudex vel advocatus non curat lites pauperum, quia ab eis parum lucri sperat, ideoque non vestigat earum rationes et fundamenta, imo affectat earum ignorantiam, ne cogatur pro eis stare contra divites et potentes, quorum munera et gratiam ambit; quales increpans Isaias c. 1. 23. *Pupillo*, ait, *non iudicant, et causa viduæ non ingreditur ad eos.* Contra id quod sancit Propheta Ps. 81. 3. *Iudicate egeno et pupillo, humilem et pauperem iustificate.* Unde hebr. est לא יבין *lo iabin*, id est *non discernit*, scilicet בין *ben*, id est inter æquum et iniquum, inter litem divitis et pauperis, inter legem generalem et casum

Iusti agnoscunt causam pauperum.

particularem; sed omnes una generali lege et sententia involvit, itaque pauperes sæpe excipiendos iniuste condemnat. Exempla Talis iustus fuit S. Iob dicens c. 29. 16. *Pater eram pauperum, et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam.* Talis fuit S. Ludovicus IX. rex Franciæ, qui metuens ne causæ pauperum negligenter a iudicibus audirentur, ipse singulis hebdomadis easdem audiebat, discernebat et diiudicabat. Idem fecit S. Ivo, qui totum se gratis addixit patrocinio pauperum, ac proinde quasi patronus pauperum in Sanctorum numerum est relatus. Huc de causa in multis academiis gradum Doctoratus aut Licentiæ in iure suscepturi, ac tribunalium advocati, iurant se pauperum causas gratis acturos, imo Romæ stipendiis publicis designantur advocati, qui pauperum lites gratis peragant. Huc spectat illud Democriti apud Antonium in Gnom. Melissa, p. 2. c. 7. *Optimus iudex est qui cito intelligit et lente iudicat; alterum enim benevolentiæ est, alterum vero diligentiæ exquisitæ.* Præclare Theodoricus rex apud Cassiodor. lib. 5. Variarum, cap. 20. *Inter gloriosas,* ait, *reipubl. curas, quas perpeti cogitatione Deo auxiliante revolvimus, cordi nostro est levamen humilium contra potentiam superborum.* Et Plinius in Paneg. Traiani: *Rex est cuius imperii maiestas salutis est tutela.* Et alius: *Principem dat Deus, qui erga omne hominum genus vice sua fungatur.*

Porro Sept. vertunt: *Novit iustus iudicare pauperibus; impius autem non cogitat scientiam.* Complut. *non cogitat causam*; Regia, *non intelligit iudicium.* Adduntque: *Et pauperi non inest mens cognoscens*, vel *solertia*, ut vertit Auctor Cat. Græc. Quæ verba non sunt in Hebræo, Chaldæo, Vulgata: quare vel paraphrastice a Sept. sunt addita, vel certe ex alia versione adiecta. Si enim pro רשע *rascia*, id est *impius*, per apocopen legas רש *ras* (ut alibi legisse Sept. superius adnotavi) id est *pauper*, et reliqua quæ sequuntur eidem addas, prodibit hic sensus: *Pauper non intelligit scientiam*, id est *pauperi non est mens cognoscens*, q. d. Ideo iustus iudex vel advocatus scrutatur ius pauperis, quia pauper per se vel simplex est, stupidus aut stolidus, vel ignorans, aut ignarus iuris: eo ergo magis eius miseretur, magisque curæ habet tam miseri causam, eique sedulo studet, ut eius æquitatem vestiget et tueatur. Hoc est quod de Salomone in typo Christi, qui regum et principum fuit idea, cecinit David Ps. 71. 12. *Quia liberabit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adiutor.*

Vers. 8. HOMINES PESTILENTES DISSIPANT CIVITATEM: SAPIENTES VERO AVERTUNT FUROREM.) Hebr. *Viri irrisionum* (id est irrisores: Syrus, *illusores*, qui omnia humana et divina irrident, ideoque pestilentes) *efflant*, vel *sufflant civitatem: sapientes vero reverti faciunt nasum*, id est iram et furorem. Pro *dissipant* hebr. est יפיחו *iaphichu*, id est *efflant*: Chald. *loquuntur mendacium.* Vulgo enim *sufflare* dicuntur, qui mentiuntur: sicut enim sufflando concitamus ventum, sic mentiendo nil nisi vanitatem et mendacium efflamus; Symmach. *incenderunt.* Septuag. *exusserunt*; alii, *fluctuare faciunt*; Vatabl. et Pagnin. *illaqueant*, ut *iaphichu* alludat ad פח *pach*, id est laqueus.

Primo, Aben Ezra sic exponit, q. d. Deus ob derisores parat civibus laqueos, quibus implicentur; sapientes vero ob prudentiam, qua pollent, divinam iram sedant, laqueosque devitant.

Secundo, R. Levi: Derisores, ait, iurgia dissidiaque serunt, quibus perditur civitas; sapientes vero pacem conciliare student, iramque et æstum, quo quis in alterum exardescit, prorsus deliniunt. Et Vatabl. Illusores, ait, sunt exitio civitati, at sapientes avertunt iram a sannionibus excitatam.

Tertio, Hebræi, qui *iaphichu* vertunt, *efflant*, vel *sufflant*, vel *fluctuare faciunt*, censent esse metaphoram a vento, q. d. Sicut validi venti, præsertim contrarii, dum inter se conflictantur, sternunt arbores, evertunt turres, lacerant urbes, naves in mari collidunt et confringunt, atque altos tollunt ad sidera fluctus: sic pariter homines tumultuosi et seditiosi concitant rixas, schismata et seditiones, quibus tota civitas collidatur et conquassetur; at vero sapientes sua prudentia et tranquillitate hos fluctus motusque sedant, ac cives paci, civitatem integritati restituunt.

Quarto, Sept. Symmach. et alii, qui *iaphichu* vertunt, *incendunt* vel inflammant, censent metaphoram duci vel a folle, vel a flabris ventorum, q. d. Sicut folle sufflando excitatur ignis, qui totam lignorum struem, imo silvam aut domum, plateam, urbem, proserpendo comburat: sic pariter susurrones, qui serunt inimicitias, discordias et lites, sunt quasi folles et flabella, quæ iras et lites inter cives succendunt, ut tota civitas rixis exæstuet, abeatque in pugnas et cædes: at vero sapientes hosce folles comprimunt, ac malitiam, et pacem civitati reddunt.

Quinto, Noster *iaphichu* vertit, *dissipant*, id est difflant, metaphora sumpta a paleis et stipulis, q. d. Sicut ventilator tritici ventilando difflat et dissipat paleas, ut tenues vanescant in auras: sic pariter susurrones et seditiosi suis susurris et tumultibus vulgus leve et mobile agitant ventilantque, ut seditiones concitet, quibus divites spolientur, probi necentur, potentes fugentur, itaque cives dispereant et evanescant; at vero sapientes sua sapientia et gravitate hosce tumultus pacant, ac plebem cum senatu conciliant, itaque civitati concordiam et tranquillitatem restituunt: uti Romæ olim fecit Menenius Agrippa, qui plebem a senatu dissidentem et secedentem in Aventinum montem, eo quod a susurronibus concitata quereretur se a senatu opprimi, per apologum ventris et membrorum, quem recitavi 1. Cor. 12. 23. cum senatu conciliavit, urbique pacem reddidit.

Præclare Epictetus apud Stobæum, serm. 43. *Sicut*, ait, *faces in portu sublatæ magna flamma in paucis cremiis* (rebus combustibilibus) *excitata, navibus per mare errabundis multum auxilii ferunt: sic et viri splendidi in urbe periclitante paucis ipsi rebus contenti, magnis beneficiis cives afficiunt.* Exemplo sit mulier sapiens Thecuitis, quæ urbem Abelam a rebelli Seba inessam sua sapientia a rebellione liberavit, ac Ioab et Davidis bellum discussit, 2. Reg. 20. Moses quoque et Aaron sæpe averterunt iram Dei ab Israele, ut et Phinees occidens pestilentes cultores Beelphegor fornicantes cum Madianitis, qui eam concitarant, Num. cap. 25.

VIR SAPIENS, SI CUM STULTO CONTENDERIT, SIVE IRASCATUR, SIVE RIDEAT, NON INVENIET REQUIEM.) Hebr. *Vir sapiens iudicium subiens cum viro stulto, et irascetur, et ridebit, et non requies*; Chald. *Vir sapiens contendens cum viro stulto, sive irascatur, sive rideat, non conteretur*; Sept. *vir sapiens iudicabit gentes: vir autem nequam succensens deridetur et non terret*; Syrus, *non fert moleste*; vel *non indignatur.* Vers. 9.

Primo, R. Salomon per virum sapientem accipit Deum, qui cum stultis, id est impiis, contendit iugiter sine requie.

Secundo, Baynus, q. d. Stultus est incorrigibilis, aliorum enim monita vel ridendo, vel irascendo explodit; quare non verbo, sed fuste et verbere contundendus et emendandus est.

Tertio et genuine, τὸ *sive irascatur, sive rideat*, refer ad sapientem corripientem, non ad stultum correptum. Sensus ergo est, ait Iansen. q. d. Si sapientem sive in iudicio, sive extra iudicium, disceptare contigerit cum viro stulto, hoc est homine improbo, sive sapiens irascatur, sive rideat, hoc est, sive serio agat, sive ioco; sive seriis verbis iustam suam indignationem ostendat, sive ridendo declaret se contemnere illius improbitatem; sive dure cum illo agat, sive blande et benigne, non inveniet requiem, id est non facile ab illo liberabitur, non facile illi satisfaciet, ut ab illius impetitione sit habiturus quietem. Proverbium docet stultum et improbum esse implacabilem et incorrigibilem, quare sapientibus caute declinandum esse a contentionibus cum eo. Exemplum est in Pharisæis, cum quibus Christus contendens numquam potuit quietem ab eis obtinere, cum nunc dure eos incesseret, nunc blande eis satisfacere studeret. Stulti enim quasi feræ ste-

lidæ et stupidæ nec blanditiis verborum, nec minis plagisve verberum ad sapientiam virtutemque transferri se sinunt: sapientes vero, utpote animo et iudicio pollentes, utrisque ad honestatem excitantur. Huc facit illud Sixti Pythagorei: *Neque vox in piscibus, neque virtus in hominibus imperitis quærenda.* Et illud Crateris: *Stulti similes sunt terebris, eo quod nisi vinculis et necessitate coacti officium suum non faciant.* Et illud: *Phryx non nisi plagis emendatur.*

Porro Sept. vertunt; *Vir sapiens iudicabit gentes: vir autem nequam succensens deridetur, et non terret,* q. d. Vir sapiens facile regit populos, tum quia prudens est et moderatus; tum quia suo exemplo subditis præit, qui proinde eum sequuntur, et libenter obtemperant; at vero nequam et improbus nil a subditis impetrat, sed esto eis immorigeris succenseat ab eisdem deridetur, neque minando terret, parvi habetur et contemnitur; tum quia subditos gravat legibus, tributis et oneribus; tum quia imprudens est; tum quia subditis dat scandalum et malæ vitæ exemplum, severe præcipiendo, et dissolute vivendo. Unde Auctor Catenæ Græc. Septuag. sic clare vertit: *Vir sapiens recte iudicat populum; vir autem improbus ira incensus deridiculum se facit, nec ulli terrorem incutit.*

Probitas valet ad regimen. Hinc disce probitatem plurimum valere ad regimen, et ad impetrandam a subditis obedientiam; hanc enim impetrat prudentiæ et virtutis opinio, æque ac vitæ exemplum. Unde Plutarch. in Moral. principem componit cum lege et iure: *Tot tantorumque,* ait, *bonorum et munerum, quæ dii largiuntur, nullus est fructus aut usus rectus sine lege, iure et principe. Ius finis est legis: principis opus lex: princeps autem imago Dei cuncta administrantis.* Unde Cato pessimum dicebat esse principem, qui sibi ipsi imperare nequiret, ut rationi, legi et virtuti se subderet: qua enim ratione talis alios sibi legique subdet?

Vers. 10. VIRI SANGUINUM ODERUNT SIMPLICEM: IUSTI AUTEM QUÆRUNT ANIMAM EIUS.) Pro *simplicem* hebr. est תם *tam*, id est *integrum*, immaculatum, incorruptum; Syrus, *innocentem*; Septuag. ὅσιον, id est *sanctum*. Hic autem maxime notat iustum iustitiæ propugnatorem et vindicem, qui scilicet iniustos prædones et homicidas acriter increpat, et si magistratu fungitur, eos insectatur et morte mulctat; hunc enim ut vitæ suæ perniciem oderunt homicidæ.

Sensus est, q. d. Viri sanguinarii et homicidæ oderunt virum innocentem et virtutis studiosum, tum quia moribus suis contrarius est, eosque tacite vita sua condemnat: quia ergo delectantur scelerata vita, hinc virtutem et virtute præditos oderunt: unde Chald. vertit: *Viri sanguinem effundentes oderunt simplicitatem; recti autem quærunt eam;* tum quia bonis eius inhiant, ideoque illius velut in prædam sibi expositi vitæ insidiantur, *iusti autem quærunt animam eius:* student vitæ eius conservandæ, utpote quæ sibi et toti reipub. ob exemplum, consilium, preces et merita apud Deum sit utilissima; tum denique, quia, ut dixi, sicarii oderunt viros integros, qui iura tuentur, et iniurios, præsertim homicidas, persequuntur: eos ergo ut suos iudices et carnifices immitissimos odiis insectantur.

Nota. *To quærunt animam eius*, varie exponitur: primo Tigur. vertit, *rectis autem vita eius curæ est.* Secundo, Syrus, *recti amant eum*; scilicet amant eum eo versari et loqui, ut ab eius anima sapiente et sancta instruantur, dirigantur, sanctificentur, ac consilium, consolationem, opem accipiant. Tertio, Vatabl. *recti quærunt voluntatem eius*, id est, student ei in omnibus obsequi. *Anima* enim sæpe metonymice significat animæ desideria et consilia. Unde R. Salomon: *Vox hæc,* ait, *charitatem et benevolentiam significat, eamdemque vim habet quam illa Davidis ad Abiathar, 1. Reg. 22. 23. Si quis quæsierit animam meam, quæret et tuam, id est, qui mihi beneficiis gratificabitur tibi etiam gratificabitur.* Sed alius illius loci est sensus: *anima* enim ibi vitam significat. Quarto, R. Levi: *Iusti,* ait, *quærunt animam suam* ut scilicet expleant sancta animæ suæ desideria, q. d. Omni modo tentant illa quæ desiderant exsequi. Quinto, Aben Ezra, Salazar et Baynus, q. d. Animam, id est vitam, iusto ab homicidis ereptam requirent et vindicabunt recti et æqui iudices, nec permittent homicidas grassari impune, ut sanguinem proborum fundant, q. d. Hoc in primis spectat ad iudices æquos, ut, sicut causas pauperum, ne a divitibus opprimantur, scrutantur, et tuentur: sic et viro simplice, id est innocente, iusto et integro, interfecto, inquirant, et puniant cædis auctores, ut sanguinem innocentis ulciscantur. Hoc sensu dicitur Ps. 141. 5. *Non est qui requirat,* id est ulciscatur, *animam meam.* Et Ezech. 3. 20. *Sanguinem vero eius de manu tua requiram*; et alibi sæpe. Cum enim simplices et innocentes sint modesti et patientes, nec suas iniurias vindicent, par est, ut id faciant iusti iudices, ut iustitiæ læsæ tum humanæ, tum divinæ, per sontium pœnam satisfiat. Unde Phocylides: *Scelesti,* ait, *iuste necati, victimæ sunt Iovis.*

Ex hisce sensibus maxime genuinus est primus et ultimus. Utrumque sic connectas, q. d. Sicarii oderunt virum integrum, qui fortiter stat pro iustitia quam ipsi violant, ideoque in eius necem conspirant, uti Pharisæi conspirarunt in necem Christi. Unde hæc eorum vox est Sap. 2. 12. *Circumveniamus iustum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata legis,* etc. *morte turpissima condemnemus eum.* At iusti, præsertim iudices et magistratus, vice versa conspirant, ut vitam viri integri tueantur, et, si illa ipsi ab homicidis erepta sit, vindicetur, et talione puniatur, etiamsi mors illius multorum cæde, qui mortis auctores vel adiutores fuere, luenda et expianda sit.

Hæc gnome verissima est in probis seduliisque prætoribus et magistratibus qui sicarios persequuntur: hos enim cane peius et angue oderunt sicarii, ac eos ad necem quærunt; iusti vero, præsertim iudices et præsides, tales circumdant, ut eorum vitam tueantur: quod si occidantur, acriter necis reos puniunt. Sic Davidis innocentis, et prædones persequentis, vitam tuebantur Gethæi et stipatores sexcenti, adeoque Saulem illi insidiantem occidissent, ni David prohibuisset 1. Reg. 24. 2.

TOTUM SPIRITUM SUUM PROFERT STULTUS: SAPIENS DIFFERT ET RESERVAT IN POSTERUM.) Nota. *Spiritus* in Script. multa significat: primo, mentem et sensa animi: secundo, sapientiam; tertio, desideria et cupiditates animi; quarto, secreta mentis; quinto, animum animique vires et impetus. Iuxta quintuplicem hanc *spiritus* acceptionem quintuplex oritur sensus. Vers. 11. Spiritus quintuplex.

Primo ergo R. Salomon *spiritum* accipiens pro mente sic explicat: Cum stultus totam mentem suam depromat, accedit sapiens, eamque improbat, compescit et deprimit responsis suis. I.

Secundo, Aben Ezra per *spiritum* accipiens sapientiam, et per אחור *achor*, id est *posterius*, accipiens cor hominis, quod est post labiorum pronuntiationem, sic exponit, q. d. Universos scientiæ spiritus exerit stultus cæterisque divulgat, iuxta illud: *In corde prudentis requiescit sapientia, et in stulti corde dignoscetur:* sed sapiens scientiæ spiritum continet cohibetque corde, quod est post organa pronuntiationis, nec eam stulto evulgat, ut testatur illud: *In corde prudentis requiescit sapientia.* II.

Tertio, R. Levi per *spiritum* accipiens desideria et cupiditates, sic exponit: In cupiditates suas stultus se effundit, seque dat præcipitem: sapiens vero eas ratione refrænat et cohibet, quare qui sapit, illam abscondit et cohibet. Vere S. Ephrem. serm. ad pietatem bonaque opera exercentes: « Ille vere divinus est philosophus, inquit, qui omni tempore pravis suis concupiscentiis resistit: nam qui solo nomine sapientiæ sibi blanditur, insipiens hic prorsus ac stultus reputabitur, quod de tam modicis passionibus ipse inquietari atque torqueri velit. » III.

Quarto, Caiet. et Baynus per *spiritum* accipientes secretum, interpretantur, q. d. Nullum maius stultitiæ argumentum, quam non posse servare secretum: totum statim effutire quidquid animo quis concepit, summa stultitia est; quare sapiens illud reprimit et mente recondit,

Digitized by Google

iuxta illud c. 17. 27. *Pretiosi spiritus vir eruditus;* et c. 25. 28 *Qui potest in loquendo cohibere spiritum suum.*

V. Quinto, Chald. per *spiritum* accipit iram et furorem: irati enim spiritus et fumos naribus efflant; unde vertit: *Omnem furorem profert stultus; at sapiens in prudentia reprimit eum;* et Vatabl. *Omnem iram suam effundit stultus, sapiens autem postea pacat eam.* Quod dupliciter accipi potest: Primo, de ira stulti, q. d. Stultus litigans et excandescens effutit quidquid illi bilis suggerit, ac sapiens reddita ratione pacat eum ut bile posita mitescat. Secundo, de ira ipsius sapientis, q. d. Stultus nequit cohibere iram, at sapiens eam prudenti silentio et consideratione reprimit. Unde Symmach. vertit: *In novissimo mitigat eam.* Accedunt Septuag. qui pro *spiritum* vertunt θυμόν, quod S. Hieronym. et ex eo Cassian. vertunt *iram.* Audi Cassian. collat. 16. c. 27. *Totam iram suam profert stultus, sapiens autem dispensat per partes: id est stultus quidem ad ultionem sui iræ perturbatione succenditur; sapiens autem paulatim eam maturitate consilii ac moderationis extenuat et expellit. Tale est et illud quod ab Apostolo dicitur: Non vosmetipsos vindicantes, charissimi, sed date locum iræ. hoc est nequaquam ad vindictam iracundia cogente tendatis: sed date locum iræ, hoc est non sint corda vestra sic impatientiæ et pusillanimitatis angustiis coarctata, ut violentam commotionis procellam, cum irruerit, sustinere non possint; sed dilatamini in cordibus vestris, suscipientes adversos iracundiæ fluctus in illis extentis finibus charitatis quæ omnia suffert, omnia sustinet, et ita mens vestra amplitudine longanimitatis ac patientiæ dilatata habeat in se consiliorum salutares recessus, in quibus receptus quodammodo atque diffusus teterrimus iracundiæ fumus, protinus evanescat.* Et post nonnulla: *Hæc est enim natura iræ, ut dilata languescat et pereat, prolata vero magis magisque conflagret.* Docet ergo hic Salomon efficax iræ remedium esse, si ultio, verba aspera, rixæ etc. ad quæ ira exstimulat, differantur, ut maturius considerentur: ira enim est velut flamma, quæ ubi efferbuit, illico defervescit et subsidit. Optimum ergo iræ remedium est mora, præsertim quia per eam ratio evigilat, et multa prudenter considerat, quæ iræ tumultus reprimant, illosque per partes carpant et dissipent: hoc enim est iram fallere, et fallendo eludendoque enervare. Idem docuere Philosophi. Aristot. *Ut ira coquatur*, ait, *tempore opus est, nec aliud salubrius remedium occurrit.* Athenodorus hoc monitum Augusto Cæsari velut monile aureum dedit: *Quoties irasceris nihil dicito vel agito donec viginti quatuor alphabeti litteras recitaveris.* Simile documentum dedit S. Ambrosius Theodosio Imp. cum subita ira iussisset Thessalonicenses, qui statuam suam deiecerant, occidi. Seneca l. 2. de ira, cap. 26. *Maximum*, ait, *remedium iræ est mora; nec ab illa pete initio ut ignoscat, sed ut iudicet; desinet, si expectat; nec universam illam tentaveris tollere: graves habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.* %Idem lib. 3. cap. 12. *Nemo se differt: atqui maximum iræ remedium dilatio est, ut primus eius fervor relanguescat, et caligo quæ premit mentem, aut resideat, aut minus densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet; quædam ex toto evanescent.* Præclare Naz. in Iambicis: *Patientia*, ait, *molestiarum decoctio est* Hic sensus recte cadit in versionem Chald. Vatabl. et Septuag. at minus commode in Vulgatam, quæ habet: *Sapiens autem differt et reservat in posterum;* nec enim ira differendo reservanda est, sed plane extinguenda.

Ira sinu charitatis suffocanda.

Iræ remedium est mora.

Gnomm.

Porro S. Greg. 3. p. Pastor. admon. 10. per *spiritum* accipit impatientiam, quam reservari ait in posterum, dum ultimo Dei iudicio remittitur: « Audiant, ait, impatientes, quod per Salomonem rursum dicitur: Totum spiritum suum profert stultus, sapiens autem differt et reservat in posterum. Impatientia quippe impellente agitur, ut totus foras spiritus proferatur; quem idcirco perturbatio citius eiicit, quia nulla interius disciplina sapientiæ circumcludit. Sapiens autem differt et reservat in posterum: læsus enim in præsens se ulcisci non desiderat, quia etiam tolerans parci optat; sed tamen iuste vindicari omnia extremo iudicio non ignorat. »

VI. genuine. Sexto et genuine, Sept. Hebr. רוח *ruack*, id est spiritum, vertunt θυμόν, id est *animum*, animique vim, energiam, efficaciam, impulsum, fervorem, æstum, qui hominem stimulat et agitat ad illa quæ animo concepit, præpropere eloquendum vel operandum, q. d. Stultus omnes animi sui vires, impetus et æstus expromit, ut nihil sibi servet, sed totum se effundat et exhauriat: at vero sapiens animi sui vires et impulsus retinet reprimitque, et, ut aliqui ex Hebræo vertunt, *retrorsum agit*, ut totum se non exhauriat, sed aliqua sibi servet, quæ deinceps expromat, et per partes dispenset, ut vertunt Septuag. Stultus, ait Caietan. impetu agitur, sapiens impetum reprimit et fræno rationis moderatur. Sic videmus stultos omnem suam scientiam simul et semel effundere, ac postea velut infantes obmutescere; rursum in agendo omnem suam industriam viresque simul et semel expromere ac mox velut stupidos torpere et hebescere. Ex adverso sapientes ea quæ sciunt, pedetentim per intervalla enarrare, ut semper dicendi et docendi eis materia supersit. Rursum in agendo moderatus esse, ac vires suas temperare, et per partes successive exercere, quo fit ut diu operari valeant, et industriam viresque operando adaugeant. Unde ex Hebr. vertas, *sapiens autem in posterum promovet eum*, scilicet spiritum suum: hebræum enim שבח *sciabach*, contraria significat, scilicet promovere et cohibere, item laudare et glorificare. Unde cum Caiet. vertas, *sapiens autem in posterum laudabit*, vel *glorificabit eum*, id est laudabilem et gloriosum efficiet spiritum suum et animum, dum scilicet sensim eius vires expromit, ut semper operari valeat: itaque eius virtutem et energiam continua operatione iugique exercitio auget et exacuit. Natura enim operando progreditur, opusque suum pedetentim polit et perficit; et idem facit gratia. Unde in arboribus primo producit frondes, mox flores, deinde fructus, eosque sensim format, auget, maturat. Ex adverso cum arbor vel vitis luxuriat, totamque se in folia effundit, nil sibi servat succi quod in flores et fructus conferat: quare sterilis est et infrugifera: idem fit si uno anno in fructibus luxuriet, totamque vim suam exhauriat; mox enim sterilescit et exarescit. Idem fit in aqua et lacte, quod in olla igni impositum fervore ignis ebullit, et totum pene se effundit ut ignem exstinguat, ac mox plane detumescit et subsidit. Similes prorsus sunt fervores tironum qui subito ebulliunt, sed mox subsidunt. Exempla huius sententiæ quotidiana sunt in tironibus qui viam virtutis inchoant, ac præsertim in novitiis Religionum qui præpropero fervore, nimiis ieiuniis, pœnitentiis, orationibus caput corpusque fatigant, ac omnes vires suas consumunt, quo fit ut languescant tum corpore, tum spiritu, fatiscant et tabescant, utque vigor ille concidat, et in morbos corruant, fiantque infirmi, enerves, torpidi et inepti ad omnia. Unde sapienter eos moderationis admonet S. Basil. tract. de Virgin.

Fervor tironum ut flamma evanescit.

Vers. 12 PRINCEPS, QUI LIBENTER AUDIT VERBA MENDACII, OMNES MINISTROS HABET IMPIOS.) Primo, Baynus hæc accipit de mendaciis adulatorum, q. d. Princeps, qui pascitur adulationibus assentatorum, ministros habet impios: impii enim sunt assentatores qui vitia principis quasi virtutes adulando laudant, quo fit ut princeps vitiosus et tyrannus evadat, et rempublicam opprimat.

Secundo, alii accipiunt hæc de eo cui princeps irascitur vel offensus est, ac proinde de eodem libenter audit falsas accusationes et criminationes, ut eum perdat: cum enim id sciunt subditi, student ei obsequi, ac multa falsa in eum comminiscuntur, ut principis gratiam ineant cum damno innocentis et pernicie reip. Verum hic sensus arctior est.

Tertio, ergo adæquate et genuine, *mendacium* hic planum et plenum, accipe, puta non iocosum, nec officiosum: sed perniciosum, quod scilicet aliis gravem iniuriam et damnum vel in bonis, vel in fama, vel in vita affert, qua-

*

le est cum quis alteri in re gravi detrahit, aut eum calumniatur, vel falso accusat de crimine, ob quod infamia vel bonis mulctandus est, aut incarcerandus, vel vita privandus. Princeps enim qui calumnias et falsas accusationes libenter audit, facit ut ministri tales quærant et fingant, ut ei placeant, quo fit ut innocens opprimatur, iustitia pessumdetur et evertatur. Hunc esse sensum liquet ex Sept. qui vertunt: *Rege audiente sermonem iniustum, omnes subditi iniusti*; hebr. *Dominator qui attendit super verbis falsitatis, omnes famulos habet impios.* Nam ut ait Eccl. cap. 10. 2. *Secundum iudicem populi, sic et ministri eius; et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea.* Vide ibi dicta. Hinc in aulis principum malorum, ministros videmus se eis in malitia conformare, imo satagere ut eis sint peiores.

Nota. Pro impios hebr. est רשעים *resciaim*, id est inquietos, tumultuantes, turbulentos, puta litium non tam compositores, quam structores et incitatores mendaces, neque tam veritatis quam imposturarum studiosos, cupidos, avaros: ideo sane *in loco iudicii* non solum est impius iudex, sed iudiciorum subsellia plena sunt iniquissimis sycophantis, nefariis delatoribus, improbis ministris, rabulis non tam veracibus quam verbosis, causidicis non tam veritatis quam sui lucri causam dicentibus. Denique forum plenum est avaritia et calumnia, ut Isaias c. 59. 4. conquerebatur: *Non est qui invocet iustitiam*; quippe iustitia exsul abest a suo loco, potius implorant præsens impietatis et iniquitatis auxilium. Vel, *Non est qui invocet iuste*, qui vocet alium iuste in ius. Hoc est quod velut grande scelus et piaculum deplorat Eccles. c. 3. 16. *Vidi sub sole in loco iudicii impietatem, et in loco iustitiæ iniquitatem,* ut thronum iustitiæ possideat impietas et iniustitia, in eoque velut regina imperet et dominetur, hoc est ut solium Dei occupet Lucifer, ac solium Christi occupet Antichristus, ut ibidem pluribus dicam. Vide dicta c. 17. v. 7. ad illa: *Non decent stultum verba composita, nec principem labium mentiens*,

Præclare Agapetus Diaconus Iustinianum Imper. ita admonet n. 41. et 42. « Æqua lance tam ad amicos quam ad inimicos vergens iudicandi munus obito, neque bene sentientibus de te gratificans ob benevolentiam, neque malevolis resistens propter inimicitias: quoniam eiusdem est absurditatis, et secundum iniqua petentem dare litem, etiamsi sit amicus; et iniuriam iusto inferre, etiamsi sit inimicus: malum enim utrobique simile est, tametsi in contrariis inveniatur. » Unde concludit: « Intenta mente auscultare debent reum iudices. Difficilis namque captu est iusti inventio, facileque effugere solet non admodum attendentes: quod si prætermissa dicentium eloquentia, dictorumque neglecta verisimilitudine, ad penitissimam intentionum profunditatem penetraverint, sic demum haurient quod ab ipsis quæritur, geminique insontes erunt delicti, neque ipsi honestum prodendo, neque aliis id ut committant concedendo. »

Vers. 13. PAUPER ET CREDITOR OBVIAVERUNT SIBI: UTRIUSQUE ILLUMINATOR EST DOMINUS.) Hanc gnomen audivimus c. 22. 2. nisi quod pro *illuminator* ibi sit *operator*; sed utrumque eodem redit. Illuminator enim est creator et provisor, qui lucis usuram et vitam utrique largitur, conservat, dirigit, prosperat, beat: lux enim symbolum est vitæ, lætitiæ, gratiæ, felicitatis, omnisque boni. Unde hebr. est: *Utriusque oculos Dominus illustrat*, ut scilicet lucis huius usura fruantur, iuxta illud Iob 3. 20. *Quare misero data est lux:* et c. 38. 15. *Auferetur ab impiis lux sua*, id est vita; et alibi sæpe. *Illuminator* ergo idem est quod fautor, custos et beneficentissimus provisor: vel, ut Baynus, nutritor, q. d. Utrumque nutrit et pascit Dominus, iuxta id quod Ionathas fame deficiens gustato melle ait: *Illuminati sunt oculi mei:* id est pastus et refectus sum, ut oculi fame, defectu spirituum visivorum caligantes, iam melle refecti illustrarentur et exhilararentur, 1. Reg. 14.

Pro *creditor* hebr. est איש תככים *is tecachim*, quæ vox hic tantum reperitur, unde incertum quid proprie significet. Rabbini Pagn. Bayn. Caiet. et alii passim vertunt, *vir contritionum*, vel *fraudum* vel *usurarum* (hæ enim summæ sunt fraudes, quia sub specie commodatæ pecuniæ multiplicatum lucrum exigunt) qualis active est *fænerator*, ut vertunt Sept. et *creditor*, ut vertit Noster. Caiet. vero et Aben Ezra passive capiunt, ut idem sit quod *vir contritus*, fraudem passus, afflictus, et ut Syrus, *dolore affectus.* Hic iungitur pauperi, quia afflictus afflicto sociari solet, ut mutuo se invicem solentur per spem in Deum eiusque invocationem: Deus enim utriusque desolati, et afflictione quasi excæcati est illuminator, id est consolator, provisor et exhilarator. Alii cum Chald. *tecachim* a תוך *toch*, id est *medium* derivantes, vertunt, *vir medietatum*, id est mediocris fortunæ vir, vel vir fraudum: *toch* enim, id est medium vel intraneum, Hebræis subinde notat fraudem, eo quod in medio, puta pectoris, occultetur et concinnetur in corde. R. Levi vertit, *vir perplexus*, huius enim Deus illuminat oculos, cum eius perplexitates et scrupulos mentem eius illuminando dissolvit; alii vertunt, *vir intermedius* vel *mediator*, scilicet ad faciendam misericordiam. Magis credendum nostro Interpreti qui vertit, *creditor*, et Septuag. qui vertunt, *fænerator*, et aliis qui vertunt, *vir usurarum*. Divites enim sæpe sunt usurarii, et fænerantur pauperibus, unde qui hic vocatur *creditor* et *fænerator*, c. 22. 2. vocatur *dives.*

Mystice Baynus; Deus, ait, illuminat oculos pauperis cum luce gratiæ suæ ei ostendit quantum bonum Deique donum sit paupertas, ut illam patienter ferens mereatur opes æternas. Creditoris vero oculos illuminat, dum ei ostendit quantum donum sit beneficentia, qua pauperi succurritur: ut hæc gnome pauperes moneat patientiæ; creditores et divites beneficentiæ; utrosque spei in Deum et confidentiæ, ut se resignent divinæ providentiæ. Hanc enim notat τὸ *illuminator*. Unde Sept. vertunt: *Fæneratore et debitore ad invicem convenientibus*, ἐπισκοπὴν, id est *inspectionem* vel *visitationem*, *facit utriusque Dominus*, hoc est utrosque inspicit et visitat, utrisque de necessariis providet et prospicit.

Mystice rursum pauper est subditus, qui doctrina eget, et reverentiam ac obedientiam debet: creditor vero Prælatus, qui doctrinam erogat, creditque et committit subdito: utriusque illuminator est Dominus: hunc enim illuminat, ut recta doceat; et illum, ut per os istius quæ Deo sunt placita, videat et intelligat.

REX QUI IUDICAT IN VERITATE PAUPERES, THRONUS EIUS IN ÆTERNUM FIRMABITUR.) Vers. 14. Sub pauperibus intellige et divites, qui enim iudicat in veritate pauperes, ait Caiet. multo magis in eadem iudicabit divites: solent enim pauperes a divitibus opprimi: divites enim gratia et potentia valent apud principes et iudices, eosque muneribus corrumpunt, ut pro se contra pauperes sententiam ferant. Rex ergo qui divitum potentiam non veretur, nec munera respicit, sed in veritate ius dicit pauperi, ac æquam pro eo profert sententiam, huius thronus firmabitur *in æternum*, id est per totam vitam, ut scilicet quamdiu vivit iudicatque in veritate, perpetuum obtineat regnum. Unde Aquila vertit, *in posterum;* Theodot. *in sæculum.* Rursum *in æternum*, quia regnum eius transferetur in posteros per multa sæcula, uti translatum fuit regnum Davidis usque ad gentis excidium per Chaldæos. Adhæc, *in æternum*, quia perpetua regni eius tam æqui et iusti apud posteros perennabit fama et gloria. Denique *in æternum* cum Christo Rege regum in cælis regnabit.

Solerter advertit Baynus: Sapientia divina, ait, longe aliis quam humana semper incedit vestigiis: nam in humana opibus et potentia divitum, gratia atque amicitia ad regnum pervenitur, armis vero et munitionibus stabiliri solet et retineri diadema. Contra hæc cælestis plane Salomonis sapientia, pauperum defensione quam diutissime solium firmari posse docet: quod qui pauperibus patrocinatur, Dei optimi et maximi vice in terris quodammodo fungitur. Nam pauperum peculiarem defensionem sibi vindicat Dominus, iuxta illud: *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor*, Ps. 9.

Porro Sept. pro לעד *laad*, id est *in perpetuum*, alio puncto legentes לעד *laed*, vertunt, *in testem* vel *in testimonium: principis*, inquiunt, *iudicantis in veritate pauperes, sedes eius in testimonium constituetur*, ut scilicet subditi ad veritatem a se dictam confirmandam citent in testem regem, regisque dictum velut oraculum infallibile, perinde ac in veritatis a nobis assertæ testimonium iurando citamus Deum in testem, dicendo: Testor Deum me vera dicere.

Rursum, *sedes eius in testimonium constituetur*, ut scilicet thronus eius habeatur, et sit infallibile testimonium veritatis, utque rex e throno iudicans et definiens quippiam, non tam ipse quam veritas ipsa per eum loqui, iudicare et definire videatur.

Veritas regi sit curæ. I.

Moral. hic disce quam veritas et veracitas, præsertim æquitatis et iustitiæ, regi debeat esse cordi et curæ. Primo, quia rex est vicarius Dei, et quasi vicedeus in terris: Deus autem est ipsa prima, increata et essentialis veritas. Unde S. Dion. apud Anton. in Melissa p. 1. c. 21. *Veritas*, ait, *est Deus, utpote unum non multa secundum naturam. Verum quippe est unum, mendacium autem multiplex. Nam et Christus ait Ioan. 14. Ego sum via, veritas et vita.* Ibidem Evagrius: *Veritatem tacere*, ait, *est aurum sepelire.* Hinc Dei iussu Moses in Rationali pontificis insculpsit: *Doctrina et veritas.* Exod. 28. 30. *Pythagoras dicebat hæc duo divinitus hominibus data esse longe pulcherrima, veritatem amplecti et beneficiis operam dare;* et addebat *utrumque cum deorum immortalium operibus comparari posse.* Ita Ælianus l. 12. de Variar. histor. *Idem interrogatus quid Deo simile facerent homines? Cum veritatem exercent, respondit.* Ita Stobæus ser. 9.

Gnomæ.

II. Secundo, quia veritas veraque iustitiæ administratio est basis et columen reipubl. Ex hac enim oritur civium inter se concordia, pax, æquitas, probitas, sanctitas. Unde princeps iudicum apud Ægyptios sapphirum e collo gestabat, cui inscripta erat Veritas. Audi Ælian. l. 14. Variar. hist. *Eum omnium hominum esse iustissimum et sincerissimum oportebat, qui circa collum imaginem ex sapphiro gemma confectam gestabat, quæ vocabatur Veritas. Ego vero iudicem non iam in lapide sculptam aut expressam veritatem circumferre, quam in animo menteque insitam et infixam habere velim.* Cuius quoque rei meminit Diodor. l. 2. caput 1. scribens in vestibulo illo Simandii Ægyptiorum regis, *Triginta ligneas iudicum statuas positas, et in medio iudicandi principem, cuius a collo suspensa veritas penderet, et oculis esset subclausis librorum cumulo circumstante.* Addit vero Diodorus. *Hæ imagines præseferebant iudices integros esse debere, prætorem solam inspicere veritatem.*

III. Tertio, quia veracitas regi conciliat subditorum amorem et reverentiam; fallacia vero odium et contemptum. Unde Plinius in Paneg. Traiani: *Numquam, ait, deceptus est princeps, nisi qui prius ipse decepit.*

Alphonsus Aragonum rex semper hoc in ore habuisse fertur, *tantum valere ad fidem debere unicum principis viri verbum, quantum privatorum iusiurandum.* Veritas enim licet omnibus curæ esse debeat, principum tamen præcipuum debet esse ornamentum. Panorm. l. 1. de Gestis Alphonsi.

Æschines contra Timarchum: *Veritatem rem adeo validam esse* dicebat, *ut omnes humanas cogitationes facile superet.* Ita Stobæus ser. 9. Demosthenes interrogatus, *quid Deo simile haberent homines?* resp. *Benefacere, et veritatem amare.* Ita Maximus ser. 8. Tritum est illud Zorobabelis Dario regi propositum: *Forte est vinum, fortior est rex, fortiores sunt mulieres, fortissima est veritas, super omnia enim hæc vincit*, 3. Esdræ 3. 10.

Error Platonis regi ostendentis mendacio.

Errat ergo graviter non tantum contra fidem, sed et contra politiam Plato, dum l. 5. de Republ. scribit: *Crebro mendacio et fraude uti imperantes debere ad subditorum commodum.* Verba Platonis sunt hæc: *multiplici mendacio magistratum instructum esse debere, varioque errore, quo ad subditorum utilitatem abutatur; diximus autem huiuscemodi omnia, velut pharmacum utilia esse:* et Plinius l. 12. ep. dicens: *Decipere pro moribus temporum prudentia est;* et ille apud Plut. in Apophteg. asserens, *Pueros quidem talis circumvenire oportere, at viros iuramentis.* Hæc Atheorum et Machiavellistarum impia, imperita et impudentia sunt axiomata, quæ passim hic confutat Salomon, politiæ doctor et politicorum princeps, eademque damnat Ecclesia, imo omnis respub. bene constituta. Vide S. Aug. libr. Contra mendacium, ubi docet nullo casu licere mentiri. Et ep. 8. *Mentiri, ait, non licet nec pro laude Dei.*

VIRGA ATQUE CORREPTIO TRIBUIT SAPIENTIAM: PUER AUTEM QUI DIMITTITUR VOLUNTATI SUÆ, CONFUNDIT MATREM SUAM.) *Sapientiam* hic practicam sive ethicam intellige, puta morum compositionem, honestatem, virtutem. Sept. *Plagæ et correptiones dant sapientiam: puer autem errans confundit parentes suos;* Aquila et Symmach. *iuvenis autem dimissus;* Chald. *puer qui non recipit correptionem.* Sub *matrem* intellige et patrem. Unde Syrus vertit: *Puer, qui non castigatur, pudefacit patrem suum;* nominat tamen matrem præ patre, quia ad matrem spectat puerorum educatio et institutio; quare si ipsa eam negligat, filiumque suæ voluntati dimittat, ob eo pudefiet. Sicut Ismael, ait R. Salomon, pudefecit Agar matrem suam, dum vexans Isaacum, a Sara et Abraham iussu Dei una cum matre domo expulsus, eamdem magno dedecore, æque ac miseria et mœrore affecit, Genes. 16. Vers. 15.

Huc pertinet proverbium Arabum; *Iocus* (collusio) *aufert reverentiam.* Itali dicunt: *Baldezza di padrone, cappello di matto.* Pergunt Arabes: *Ne lude cum optimate, ne irascatur tibi, neque cum infimate, ne audeat super te,* id est, ne te abutatur.

Puer domandus ut pullus equinus.

Significat hæc gnome puerum esse instar pulli equini, petulantem, lascivum, et suæ phantasiæ ac cupiditati obsequentem; quare sicut pullus fræno, calcari, flagello domatur, ut hero serviat; sic correptione et castigatione, puta verbis et verberibus domandus formandusque est puer, ut non cupiditati, sed rationi et doctrinæ obsequi discat; alioquin instar pulli indomiti fiet protervus, pervicax, et sese in omne scelus et dedecus præcipitem dabit, eoque secum trahet patrem et matrem. Ita R. Levi: Flagellis, inquit, et correptione puer sapientia excolitur, ita enim honestis moribus informatur; quibus si careat, nulla semita relinquitur ad sapientiam obtinendam: puer autem, qui suæ voluntati permittitur, tum recta institutione, tum sapientia caret, atque ideo matri probro est ob improbitatem suam, præcipue vero cum in eamdem plerumque improbitatis culpa reiiciatur, universis affirmantibus id ab illa effectum fuisse, quæ puerum a teneris recte non imbuerit. Hæc ille.

Salomonem secutus Plutarch. l. de Officio auditoris, docet puerum castigandum et formandum sicut castigatur et formatur pullus equinus, ut sessori sit tractabilis, flexilis et commodus. Prudenter vero monet Seneca lib. 2. de Ira; *Plurimum, ait, proderit pueros statim salubriter instituere; difficile autem est regimen, quia dare debemus operam ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus.* Et post nonnulla concludit: *Sic itaque inter utrumque regendus est, ut modo frænis utamur, modo stimulis.* Sane nimis severi parentes naturam indolemque puerorum nimia castigatione hebetant, obtundunt, indurant, durosque et pervicaces efficiunt: nimis vero lenes et blandi, quales plures sunt, eamdem cupidinibus suis tradunt, vitiant et corrumpunt. Plura de educatione et castigatione puerorum dixi c. 10. 1. et c. 23. 13. et fusius Eccli. 30. 1. et seqq.

IN MULTIPLICATIONE IMPIORUM MULTIPLICABUNTUR SCELERA: ET IUSTI RUINAS EORUM VIDEBUNT.) Hebr. *multiplicabitur prævaricatio.* Causa est quod impius impio ad scelus auxilium præstet, animosque et audaciam addat, qui, si solus esset, invalidus esset, et timeret in scelere deprehendi et puniri. Rursum multitudo impiorum inducit licentiam peccandi, eiusque impunitatem, quod nemo multitudinem plectere audeat; insuper multitudo Vers. 16.

auctoritatem et decus conciliat sceleri: quo enim quisque est sceleratior, eo se videt pluribus placere, esseque in pretio, quasi qui choragum impietatis eorum agat. At ne pii hac impiorum multitudine percellantur, eamque in impietate sequantur et æmulentur, eos in pietate corroborat Salomon, dum subdit: *Et iusti ruinas eorum videbunt*, q. d. Breve erit impiorum gaudium, breve impietatis regnum; quia mox a Deo vindice punientur, perdentur et in ruinam agentur; quam iusti videbunt et gaudebunt, tum ob impietatis supplicium et excidium, tum ob suam iustitiæ sortem sanctam et beatam, quæ eos a communi impiorum excidio separavit et vindicavit.

Septuag pro יראו *íru*, id est *videbunt*, aliis punctis legentes ייראו *ireu*, id est *timebunt*, a ירא *iare*, id est *timent*, vertunt: *Iusti autem illis cadentibus timidi fiunt*; vel ut Auctor Catenæ Græc. *In illorum ruina consternantur iusti*, id est gravitate supplicii impiorum percelluntur et cohibentur iusti, ne eorum scelera imitari cogitent.

Gnome hæc affinis est illi vers. 2. *In multiplicatione iustorum lætabitur vulgus; cum impii sumpserint principatum, gemet populus.* Et illi v. 6. *Peccantem virum iniquum involvet laqueus; et iustus laudabit atque gaudebit.* Et illi cap. 28. 12. *In exultatione iustorum multa est gloria, regnantibus impiis ruinæ hominum.* Exemplum est 1. Machab. 1. 55. ubi per Antiochum multiplicatis in Iudæa impiis, multiplicata narrantur scelera, sed eorum cum Antiocho celebris et horrenda fuit ruina, ut patet 2 Machab. 9.

Vers. 17. ERUDI FILIUM TUUM, ET REFRIGERABIT (Heb. *requiescere faciet*) TE, ET DABIT DELICIAS ANIMÆ TUÆ. Sept. *Erudi filium tuum, et requiem dabit tibi, et dabit ornatum animæ tuæ.*

Nota: τὸ *erudi*, hebr. יסר *iasser*, id est corripe, castiga, erudi, proprie ad cupiditatum castigationem, et morum conformationem pertinet; potest tamen quoque ad artes et scientias referri: filius enim a patre eruditus, ac ad scholas amandatus, si doctus et sapiens evadat, primo, patri magnæ est consolationi et refrigerio, ut in eo quasi in baculo senectutis suæ, imo quasi in centro et complemento votorum suorum, placide conquiescat; secundo, eidem est in *deliciis animæ*, id est summis et profundis, quæ ad intima animæ penetrant, eaque deliciosa voluptate mirisque oblectamentis perfundant et repleant; tertio, eidem est magno ornamento, ut vertunt Septuag quia per filium doctum et eruditum, qui ob scientiam fit doctor, episcopus, senator, præfectus, gubernator, etc. reipubl. pater honoratur, laudatur, ornatur, ac per filium nomen et fama eius in multos annos celebratur, ac subinde in multa sæcula perennat. Vide dicta Eccli. 30. 1. et seq. ubi eadem pene est sententia, imo plures aliæ in eamdem rem.

Huc spectat proverb. Arabum cent. 2. num. 66. *Rami, quando correxeris eos, rectificantur; trabs autem non lentescit, quando correxeris eam*, id est, tenera ætas flecti dirigique potest, at indurata corrigi nequit. Hoc est quod Gallice dicitur: *Vieil arbre, malaisé à redresser.*

Vers. 18. CUM PROPHETIA DEFECERIT, DISSIPABITUR POPULUS: QUI VERO CUSTODIT LEGEM, BEATUS EST.) Chald. *In multitudine impiorum dissipabitur populus*; Septuag. *Non erit enarrator* (Auctor Caten. Græcor. *qui legem interpretatur*) *genti iniquæ; custodiens autem legem beatissimus.* Pro *dissipabitur* hebr. est יפרע *ipara*, id est, ut Caietanus, *nudabitur*, vel *spoliabitur populus*; Pagnin. *rebellis erit*; Syrus, *scindetur populus*; alii, *retrocedet*; Baynus, *cessat et otiosus est populus.* Omnia huic loco quadrant: nam ubi deficiunt Prophetæ et pii doctores et concionatores, primo populus cessat a bonis operibus, deinde deficit et recedit a religione; mox scinditur in sectas et schismata, illico rebellat suis pastoribus, itaque tandem nudatur omni virtute omnique bono spirituali et sæpe temporali.

Quæres: Quænam hæc est prophetia?

Primo, Rabbini ad litteram proprie dictam accipiunt. Hanc enim significat hebr. חזון *chazon*, id est *visio*, unde Prophetæ vocati sunt videntes, quod futura et abscondita acuto et illuminato a Deo mentis oculo eminus viderent et prospicerent. Prophetæ autem prisci, ut Isaias, Ieremias, Ezechiel, Daniel, etc. non tantum erant veri Prophetæ, sed et doctores, concionatoresque a Deo missi ad populum, ut eius idololatriam et scelera castigarent, et ad fidei legisque studium reducerent, minando et prædicendo captivitatem, aliasque pœnas a Deo infligendas, ac proponendo libertatem, pacem cæteraque præmia a Deo, si legem servarent, promissa et revelata. Quare prophetiæ defectus recte hic opponitur legi, legisque studio et observationi, q. d. Cum defecerint Prophetæ, qui populum in idola et vitia abeuntem corripiant, doceant, refrænent, minando futuras pœnas, et promittendo futura præmia sibi a Deo revelata; tunc populus effrænis in idololatriam suasque cupiditates vagus abibit, et dissipabitur in varios errores et scelera, ob quæ in captivitatem Assyriacam, Babylonicam, Romanam, etc. abducetur. Cum vero fuerint Prophetæ virique sancti, quorum monitis et exemplo populus, vel quilibet privatus obediens legem custodiat, tunc felix et beatus erit: quia pœnas a Deo legis prævaricatoribus intentatas evadet, et præmia eius observatoribus promissa consequetur. — Prophetia multipliciter dicitur. I.

Hunc sensum confirmat rei eventus. Cum enim Israelitæ sub Osee et Sedecia regibus contempserunt Prophetas, comminantes captivitatem Assyriacam et Babylonicam, abeuntes ad idola et scelera: tunc in eamdem abducti, ac per Assyriam ac Babyloniam dispersi fuere. Quamdiu vero eosdem audivere sub Davide, Salomone et cæteris, tamdiu incolumes, opulenti et felices in Iudæa perstitere. Ita R. Salomon, R. Levi, Aben Ezra et alii. Sic sub Heli pontifice et principe, ob nequitiam filiorum eius deficiente prophetia, dissipatus est populus et traditus Philisthæis. 1. Reg. cap. 2. et seq. Unde Deus tunc suscitavit Samuelem, qui populum Deo et paci restitueret: quia *sermo Dei erat pretiosus* (id est rarus) *in diebus illis, non erat visio manifesta*, 1. Reg. 3. 1. Hoc est quod Deus interminatur per Isaiam cap. 29. 9. *Obstupescite, et admiramini; fluctuate, et vacillate; inebriamini, et non a vino: movemini, et non ab ebrietate. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, prophetas et principes vestros, qui vident visiones, operiet. Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati; quem cum dederint scienti litteras, dicent: Lege istum; et respondebit: Non possum; signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei: Lege; et respondebit: Nescio litteras*, quod explicans subdit: *Peribit enim sapientia a sapientibus eius, et intellectus prudentium eius abscondetur.* Hac de causa Elias Propheta ab Eliseo nuncupatus est *currus Israel, et auriga eius*, quia ipse velut currus vehebat, protegebat et aurigabat populum per legis studium ad felicitatem et omne bonum, 4. Reg. cap. 2. vers. 12.

II. Secundo, Beda, Hugo, Caietanus, Baynus, Vatabl. Iansenius per *prophetiam* accipiunt interpretationem sacræ Script. Sic Franc. Suarez tr. de Fide disp. 8. sect. 3. num. 5. prophetia enim late patet, et complectitur interpretationem S. Script. doctrinam sacram, concionem, psalmodiam, etc. uti dixi 1. Cor. 14. 1. Sensus ergo est, q. d. ait Beda: *Cum cessaverit sacerdotalis eruditio, solvetur continuo disciplina divinæ legis, qua populus ad beatitudinis præmia pertingere debuerat.* Significat ergo, ait Iansen. populum dissipandum, cum prophetiam, hoc est Prophetarum oracula, et in illorum locum concionatorum sacram doctrinam recipere recusabit, ut deficere prophetiam sit, eam amplius non admitti, nec recipi; cum enim hoc fit, tunc necesse est ut populus dissipetur, hoc est, dispergatur in varios errores et sectas, ac separetur a vera religione et pietate. *Qui vero custodit legem*, populus scilicet, *beatus est*, q. d. Beatus ergo et felix ille populus, qui legis Dei rationem habet, eamque observare studet. Secundo, q. d. Cum demerentibus hominum peccatis, ita per divinam ultionem fieri contigerit, ut prophetia et sacra do-

ctrina deficiat, et hominibus subtrahatur; certe tunc male erit illi populo: dissipabitur et distrahetur in varios errores, sectas, vitia et dissentiones. Est enim hæc vel maxima Dei ultio, et multorum malorum in republica seminarium, quod subtrahat sinceram suæ voluntatis annuntiationem. Unde per Amos cap. 8. minatur se missurum famem in terram, non panis, sed audiendi verbum Dei.

III. Tertio, noster Salazar per *prophetiam*, æque ac per *legem* accipit verum religionem verumque Dei cultum, q. d. Si desit in populo prophetia, id est religio et veri Numinis cultus, continuo pax solvitur et in factiones plebs secatur, ruitque resp. *Religio una*, ait Philo in Vita Mosis, *civium animos adstringit, et contubernia societatesque confirmat.* Seneca in ep. 95. *Primum*, ait, *militiæ vinculum est religio.* Livius lib. 5. *Omnia prospera eveniunt colentibus Deos, adversa spernentibus.* Plinius l. 14. *Religione vita constat.* Cicero Act. 6. in Verrem: *Omnes religione moventur.* Hæc *illa lux doctrinarum*; sic enim Ciceronem vocat Plinius l. 17. c. 5. Flavius Vopiscus l. 2. *Romanorum resp.* ait, *inter multorum imperia per religionem stetit. Qui vero custodit legem, beatus erit,* id est populus veram religionem observans fortunatissimus erit, uti fuere Hebræi quamdiu Deum verum sincere coluerunt, teste sancto Augustino libr. 3. de Civitate Dei capite 34.

Omnes hæ explicationes eodem tendunt.

Mystice nonnulli sic exponunt, q. d. Cum defecerit, id est expleta fuerit prophetia, id est oracula Prophetarum per ortum et mortem Christi, dissipabitur populus Iudaicus: quia vastata a Tito Iudæa dispergetur per totum orbem. Deficit enim prophetia quæ est de futuro, cum impletur et transit in præsens vel præteritum, iuxta illud Daniel. 9. 24. *Impleatur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum.*

Vers. 19. SERVUS VERBIS NON POTEST ERUDIRI. QUIA QUOD DICIS INTELLIGIT, ET RESPONDERE CONTEMNIT.) Hebr. *quia intelligit, et non respondet*, nec verbo, nec facto, id est non obedit, non facit quæ ei ab hero iubentur. Sept. *Verbis non erudietur servus durus: nam etsi intellexerit, non obediet;* Syrus, *scit enim se non esse verberandum*, vel *vulnerandum;* Chald. *qui cognoscit iugum nec patitur.*

Servum ergo intelligit qui servili est indole ut nil faciat nisi plagis et flagris adactus. Hinc servilis metus nomen accepit, qui nil facit amore boni sed omnia timore mali, puta metu castigationis. Servus enim qui herum amat illique ex amore obsequitur, non tam servus est quam liber et libertus. Unde servus ille apud Euripidem in Helena ait: *Nomen quidem non habeo liberum, sed animum.* Et ille apud Sophoclem: *Etsi corpus*, ait, *servum sit, mens tamen libera est.* Qualem proinde benigne ab hero tractandum esse docet Eccl. c. 33. nam cum v. 28. dixisset: *Servo malevolo tortura et compedes*, de benevolo subdit v. 31. *Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua; quasi fratrem sic eum tracta.* Vide ibi dicta. Servi ergo alii servile habent ingenium, suntque hebetes et stupidi, hi docendi sunt quantum fert eorum capacitas: alii servilem habent voluntatem, puta duram, præfractam, rebellem, cuius proinde durities, inobedientia et rebellio plagis contundenda est. Huc facit adagium: *Phryx plagis emendatur*, dici solitum in barbaros, servilique ingenio homines, qui non pudore, neque monitis sed verberibus redduntur meliores, cum contra generosus animus, ut ait Seneca, rectius ducatur, quam trahatur. Phrygia enim multa dabat mancipia. Unde proverbium: *Phrygium mancipium.* Huc quoque facit illud apud Macrobium in Saturnal. *Quot servi, tot hostes*; tum quia olim hostes victi captique servituti addicebantur: unde vocabantur mancipia quasi manu capta, et hæc prima servitutis et servorum est origo: tum quia *dimidium mentis servis ademit Iupiter*, ut ait Homer. Odyss. 5. et ex eo Plato lib. 6 de legibus: *Nihil enim integrum*, inquit, *neque sanum habet animus servilis. Nam nihil oportet credere his hominem qui sapiat: siquidem Poeta doctissimus ait:*

Servi dimidio mentis carent.

Dimidio mentis deprivat Iupiter illos.
Servilis quoscumque viros sors ceperit umquam.

Tum quia sicut verus amor libertatis est alumnus, sic merus timor servitutis est assecla: odit enim quisquis metuit. Unde genuinum quoddam odium insitum videtur servis in dominos. Hinc Euripides in Alcmæone: *Quisquis*, ait, *fidem habet servo, perquam stultus esse videtur.*

Quocirca sapienter Philo hic monitum dat servis libro: *Quis divinarum rerum hæres? Est*, ait, *servi laus maxima, nihil ex iussis dominicis contemnere, sed impigre industrieque vel supra vires conari cuncta exsequi ex illius animi sententia. Servi etiam audire debent potius quam loqui, ad quos nimirum dicitur: Tace et audi: præceptum pulcherrimum.* Unde, ut idem ait: *Nemo tam insanit, quam qui servus cum sit, domino adversatur*; eum enim contra se irritat, itaque non nisi probra et flagra sibi accersit. Vide monita quæ hac de re servis dat S. Paulus Ephes. 6. 5. Coloss. 3. 22. et S. Petrus epist. 1. c. 2. 18.

Symbol. S. Aug. ep. 48. et 50. per servum accipit hæreticum, qui suæ imaginationi et hæresi se mancipavit et servum addixit. Unde ex hac gnome probat hæreticos, quia verbis et argumentis cedere nolunt, pœnis cogendos, ut fidem Orthodoxam, quam perfide deseruerunt, resumant. Sic enim ait ep. 50. « Proponunt nobis, ait, quidam sententiam sæcularis auctoris (Terentii in Adelphis) qui dixit: Pudore et liberalitate liberos retinere satius esse credo, quam metu. Hoc quidem verum est, sed sicut meliores sunt quos dirigit amor, ita plures sunt quos corrigit timor. Nam ut de ipso auctore istis respondeatur, apud illum etiam legunt: Tu, nisi malo coactus, recte facere nescis. Porro autem divina Scriptura et propter illos meliores dixit: Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem. Et propter hos inferiores, qui plures sunt ait: Verbis non emendabitur servus durus: si enim et intellexerit, non obediet. Cum dixit verbis eum non emendari, non eum iussit doceri, sed tacite admonuit unde debuit emendari. Alioqui non diceret: Verbis non emendabitur, sed tantummodo diceret: Non emendabitur. »

Rursum Beda: « Servus, ait, est quilibet peccator recte quidem intelligens, sed in opere veritatis absque flagelli disciplina respondere contemnens. De talibus ait Veritas: Servus sciens voluntatem domini sui, et non faciens, digne plagis vapulabit multis, » Lucæ 12.

VIDISTI HOMINEM VELOCEM AD LOQUENDUM? STULTITIA MAGIS SPERANDA EST, QUAM ILLIUS CORREPTIO.) Vers. 20.
Homo velox ad loquendum, ait Beda, Hugo, Lyran. Caietan. et alii, est garrulus, futilis, vaniloquus qui præceps est et prurit ad loquendum; unde effutit quidquid ei in buccam venit, quare stultitia magis speranda est, quam correctio; quia multa dicit futilia, vana, inepta, quæ eius stultitiam indicant et adaugent; tum quia iis quæ dicit, totus intendit, nec alios sinit suum sermonem interrumpere, quare eorum correptionem non audit, nec curat. Hanc causam dat Beda: *Grave quidem*, ait, *vitium stultitiæ, sed non levius verbositatis. Nam sæpe contingit ut idiota aliquis citius verba salutiferæ correptionis accipiat, quam is qui affluentia præditus sermonis, magis sua quæ novit, vel quæ nosse autumat, iactanter proferre, quam dicta sapientum audire contendit*, q. d. Talis est incorrigibilis, quia sibi placens, totus suis quæ loquitur, intendit: quare aliorum monitis quibus corrigeretur, attendere nequit.

Secundo et potius, *homo velox ad loquendum* est qui sibi præ aliis sapere videtur, ideoque quavis re proposita suum iudicium præcipitanter interponit et anteponit cæteris, quare eorum sententiam non exspectat, nec rem satis examinat et considerat; sed sententiam præcipitat, quo fit ut sæpe ea dicere et docere velit, quæ non didicit et nescit, eaque deinde tueri velit, nec sinit se corrigi. Quocirca a tali nil exspectandum, nisi ut stultitiam suam magis magisque loquendo prodat, imo multa parerga, absurda, falsa, stulta proferat, ac magis stultescat. Hæc enim gnome est eadem cum illa c. 26. 12. *Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens.* Ibi enim causa indicatur, scilicet quod sibi sapiens

videatur; hic vero effectus notatur, scilicet quod sit velox ad loquendum, ideoque stultus et incorrigibilis. Talem S. Iacob. monet dicens c. 1. 19 *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum;* et Eccl. c. 4. v. 34. *Noli citatus esse in lingua tua;* et c. 19. 28. *Est tacens, et ipse est prudens:* et c. 20. 5. *Est tacens, qui invenitur sapiens; et est odibilis, qui procax est ad loquendum.*

Hoc vitium se detestatum esse scribit Naz. Orat. 1. apologet. « Hæc cum nobiscum, ait, ipsi, non pessimis fortasse consiliariis, benevolis quidem certe collocuti, præstabilius esse duximus, cum ea quæ dicenda et facienda essent nesciremus, ea discere, quam nescientes docere. Præclare enim cum eo agitur, cui vel in profundam senectutem canus sermo veniat, eumque vim habens ut recenti adhuc in pietate animæ adiumento esse possit: » Causam subdit: « Nam certe alios docere aggredi priusquam ipsi satis edocti, valde stultorum aut temerariorum hominum esse videtur, stultorum quidem, si ne inscitiam quidem suam cognoscant: temerariorum, si cum eam cognitam habeant, hoc tamen negotium aggredi non verentur. »

Audi Nesterotem Abbatem apud Cassian. collat 14. c. 9. « Esto ergo per omnia citus ad audiendum, tardus autem ad loquendum, ne cadat in te illud quod notatur a Salomone: Si videris virum velocem in verbis scito quia spem habet magis insipiens quam ille. Nec quemquam verbis docere præsumas: quod opere ante non feceris. Hunc enim nos ordinem tenere debere etiam exemplis suis Dominus noster instituit, de quo ita dicitur: Quæ cœpit Iesus facere et docere. Cave ergo ne ante actum prosiliens ad docendum, in illorum numero deputeris, de quibus in Evangelio Dominus ad discipulos loquitur: Quæ dicunt vobis servate et facite; secundum vero opera eorum nolite facere: dicunt enim et non faciunt ».

Stultitia magis speranda est, quam illius correptio) Primo aliqui sic exponunt, q. d. Magis speranda, id est timenda et expectanda est eius stultitia, quod scilicet fiet stultus, quam quod correptus sese corriget. Sic *sperare* pro *timere* sumitur per catachresin apud Virgil. 1. Æneid.

Si genus humanum, et mortalia temnitis arma,
At sperate deos memores fandi atque nefandi.

Ubi Servius. *Sperate,* inquit, id est timete abusive. Idem l. 4. Æneid.

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem:

dolor enim non speratur, sed timetur: speramus enim bona, timemus tristia et adversa.

Secundo, alii, q. d. Ab homine ad loquendum veloci, si quem monere aut corripere debeat, potius speranda et expectanda est stulta quam vera utilisque correptio, ut scilicet aduletur potius quam corripiat, aut exasperet quam emendet delinquentes. In tanta enim profusione et velocitate verborum multa improvide miscet, quæ adulentur vel exasperent.

Tertio, alii, q. d. Plus sperandum est de stultitia, quam de velocis ad loquendum correptione, hoc est, plus efficiet in corripiendo stultitia, quam loquacitas, puta stultus quam loquax. Stulto enim si quid effutiat inepte, condonatur, quia stultus est; si quid dicat apte, excipitur cum plausu; at loquaci, qui sapit, nihil condonatur.

Quarto, et genuine, *correptio* sumenda est passive non active, q. d. Maiorem de se correctionis spem præbet stultitia, quam velocitas ad loquendum, puta loquacitas: stultitia ipsa in stultis hominibus maiorem de se exhibet spem, quod corripi, et per correptionem corrigi se sinet, quam exhibeat spem velocis ad loquendum correptio et correctio. Hoc est stultus facilius corripietur et corrigetur quam velox ad loquendum. Ratio est, quia stultus nescit se stultum, unde ostensa sibi stultitia eam damnabit, et sapientiam a sapiente exhibitam amplectetur. Ita R. Levi: Stultus, ait, sua stoliditate animadversa, consilio in suis negotiis utitur; sed præceps neminem consulit, cum sibi satis superque sapere videatur. Hic ergo neminem audit, sed omnes præ se spernit, quasi sapientum octavus, imo primus: censet enim se plus omnibus sapere, ideoque incorrigibilis est. Sic et Auctor Caten. Græc. *Velox enim, ait, et præceps ponit id esse quod non est, atque ideo ab illius quod est, spe alienus est. De stulto autem spes est fore, ut stultitiam aliquando deponat, nempe ubi de veritate edoctus fuerit.*

Hunc esse sensum liquet primo ex Hebræo, qui sic habet: *Spes stulto est præ illo;* Chald. *Melior est spes de stulto, quam de illo;* Syrus: *Scito hoc meliorem esse stultum;* Sept. *Cognosce quia spem magis habet insipiens.* Secundo, ex c. 26. 12. ubi hæc gnome sic effertur: *Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens.* Tertio, quia Codices manuscripti, Rabanus et Beda pro *stultitia* legunt *stultitiæ* in genitivo, hoc modo: *Stultitiæ magis speranda est, quam illius correptio,* hoc est, facilius speres stultitiæ stulti, quam velocis ad loquendum, correptionem et correctionem. Quæ lectio sane plana est, planeque respondet Hebræo, Chald. Syro et Sept. Hinc Isidorus Clarius hanc gnomen sic emendavit: *Stultitia magis speranda est, quam illius correptio:* ita Iansen. et Franc. Lucas in Notat. hic n. 189.

Remedium verbositatis et velocitatis ad loquendum opportunum suggerit S. Greg. l. 8. Mor. 2. nimirum libram rationis et præmeditationis, ut illa pensemus quæ dicere cogitamus, ne si id negligamus, auditores illa pensent et reprobent. « Is qui loquitur, ait, de verbis suis auditoris sententiam exspectat, et quasi eius iudicio supponitur, a quo auditur. Qui igitur in dictis suis reprobari metuit, ipse prius debet examinare quod dicit, quatenus inter cor et linguam æquus quidam discretusque arbiter sedeat, subtiliter pensitans si verba recta cor offerat, quæ utiliter suscipiens ad auditorum iudicium lingua perducat. » Et post pauca sic scribit: « Si in eo quod ad nos per gressum locutionis exitis reprehendi non vultis, intus iustitiæ libram tenete, ut tanto foris quod dicitur ex veritatis pondere placeat, quanto hoc interius trutina discretionis pendeat, » q. d. Tibi ipsi esto verborum tuorum librator, ne si quid impræmeditatum et inconcinnum effutias, prudens auditor eorum sit libripens, eaque exacte ad libram iudicii expendens, ut futilia, insulsa, stulta reprobet, rideat et condemnet. Plura de hac libra dixi Eccl. 28. 29. et c. 19. v. ult. et initio c. 23. Apposite Plut. l. de Offic. auditoris, præcipites ad loquendum comparat puerperis abortientibus, quæ ante tempus fœtum emittunt, ideoque imperfectum, mancum, debilem et parum vitalem: sic enim præcipitatio loquendi, sermonis non tam partus et ortus quam abortus est; ideoque mutila, hiulca, futilia et inepta effundit, imo effutit. Item gallinis præpropere ova parientibus: hæ enim ova edunt subventanea, id est evanida et sterilia. Sic enim verbositas evanida est et sterilis, nullumque fructum affert dicenti vel audienti.

Remedium verbositatis est libra rationis.

Loquaces similes abortientibus.

Qui delicate a pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem.) Ut obsequia heri detrectet, imo velit haberi et tractari quasi filius, adeoque esse hæres heri sui. Hoc enim significat hebr. מנון *manon,* id est arrogans sibi ius filiationis: נין *nin* enim est filius; unde Hispanicum *ninno.* Unde Tigur. vertit: *Postremo ius filiorum occupare molietur;* Vatabl. *Novissime eius erit filius,* id est, *volet haberi pro filio;* Pagn. *In novissimo erit superbus perinde ac filius,* imo litem movere poterit filiis, ut cum ipsis sit hæres allegans ius præscriptionis, quod scilicet a puero alitus et habitus sit quasi filius, itaque tacite a patre sit adoptatus, ac tanto tempore ius filiationis et hæreditatis præscripserit. Sic Siba servus Miphiboseth filii Saulis, indulgenter ab eo habitus, partem hæreditatis eius invasit, dum herum apud Davidem accusando, ab eo eamdem obtinuit, 2. Reg. 19. Vers. 21.

Significat ergo hæc gnome, ait Iansen. eum qui servo suo nimis est familiaris, nimisque indulget, deliciis ciborum eum nutriens, et vestitus splendore ornans, ac otium ei permittens, postea pro præstitis beneficiis experiri illum sibi magis rebellem; proinde subindicat proverbium

patres familias diligenter circumspicere debere, ut sic a principio agant cum servis suis, ut sibi quam maxime utiles et morigeros habeant. Indicat item proverbium eos qui ignobilis sunt conditionis et animi, prosperam fortunam ferre non posse, eaque abuti ad insolentiam et superbiam. Videre est illud in populo Iudaico, qui cum servilis esset conditionis, de servitute Ægyptiaca liberatus, post multa ac magna beneficia, quibus ab exitu de Ægypto fuit affectus, factus est contumax et rebellis, iuxta vaticinium Mosis in suo cantico: *Incrassatus est dilectus et recalcitravit; incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo*, Deut. 32. 15.

Salomonem secutus Siracides c. 33. 25. de servis ita sancit: *Cibaria, et virga. et onus asino; panis et disciplina, et opus servo;* ubi plura hac de re dixi. Quin et Plato dial. 6. de Legibus, docet durius tractandos servos, ne molliores fiant. *Allocutio omnis*, ait, *ad servos quodammodo imperium sit, neque iocus ullus cum illis habeatur: quod multi stulte facientes, dum delicatius eos nutriunt, difficiliorem viam et sibi ad imperandum et illis ad obediendum reddunt.*

Sept. pro מנון *manon* videntur legisse מאון *maon*, id est dolor, q. d. Erit hero dolori, sicut Beniamin matre moriente natus, inde vocatus est *Benon* vel *Benoni*, id est filius doloris. Sept. ergo sic vertunt: *Qui deliciatur puero, famulus erit; novissime autem dolebit super se.* Sicut doluit filius prodigus, cum post consumpta bona in deliciis et luxuriis, coactus est mendicare et pascere porcos, Luc. 15. Et Chald. *Qui deliciis indulget a pueritia, servus evadet, et ad extremum evertetur;* Syrus, *ad extremum gemet;* Symmach. *et in novissimo erit murmuratio.* Huc facit quod scribit Celsus l. 4. *Caducus morbus*, ait, *pueris ex deliciosa educatione contingere solet.* Denique Sept. *manon* forte acceperunt quasi conflatum ex מן *man*, id est pars, vel manna, et און *on*, id est dolor, q. d. Qui delicate se nutrit, tandem pars et sors eius erit dolor, hoc est incidet in morbos, egestatem, ærumnas aliosque dolores. Aut *manna* id est dulces eius deliciæ fient dolor, id est vertentur in dolores; littera enim *aleph* quæ est in און *on*, quia quiescens, sæpe eliditur et omittitur.

Tropol. servus animæ est corpus: qui ergo illud delicate nutriet, sentiet illud sibi contumax et rebelle, ut suis deliciis addictum nolit animæ obsequi ad orandum, meditandum, cæteraque opera pœnitentiæ et virtutum arduarum obeundum; sed potius animæ dominari velit, illamque trahere ad suas cupedias. Dicat ergo animi sui cultor, liber et dominus, cum Philosopho: *Ad maiora natus sum, quam ut me corporis mei mancipium efficiam*; et, *Magna corporis cura, magna virtutis est incuria.* Crates, teste Maximo ser. 27. conspicatus adolescentulum athleticum vino, carne et exercitatione corpulentiorem: *O miser*, ait, *desine adversus temetipsum carcerem munire.* Ibidem Diogenes ait: *Quibus in ædibus magna est ciborum copia, ibi multi solent esse mures et feles: sic ea corpora, quæ multum cibi capiunt, solent plures morbos contrahere.* Ibidem S. Basil. *Venter*, ait, *est perfidus mercator* (græce συναλλάκτης, id est permutator, qui cum alio contrahit, paciscitur, vel merces commutat) *penus nihil conservans: multarum rerum appositarum incommodum retinens, res ipsas autem non conservans.* Rursum. S. Basil. apud Antonium in Melissa p. 2 c. 39. *Cum corpus*, ait, *bene habitum est, et multa carne gravatur, necesse est infirmam et imbecillem esse mentem ad proprias functiones: contra cum anima bene habet, et exercitatione rerum bonarum ad suam magnitudinem attollitur, consequens est ut corporis habitus emarcescat;* sicut emarcuit in ipsomet S. Basil. qui orationibus, studiis, ieiuniis attritus, nihil in corpore præter pellem et ossa habere videbatur. Pergit S. Basil. *Robur Satanæ*, *ait Iob* 40. *in lumbis situm est, et potentia eius in umbilico ventris.* Ibidem S. Chrys. *Frugalitas*, ait, *et alimentum est, et voluptas, et sanitas; nimium vero noxam fastidium et morbum gignit.* Sapienter vero Naz. cum suo corpore ita disserit Orat. 16. *Cui quonam modo coniunctus sim haud equidem scio, quoque pacto simul et imago Dei sim, et cum cœno voluter. Quod et cum pulchra valetudine est, bello me lacessit; et cum bello premitur, mœrore me afficit. Quod et uti conservum amo, et veluti inimicum odi atque aversor. Quod et uti vinculum fugio, et ut cohærens vereor; si debilitare illud et conficere studeo, iam non habeo quo socio et opitulatore ad res præclarissimas utar; sin contra, ut cum socio et adiutore mitius agam, nulla iam ratio occurrit, qua rebellantis impetum fugiam, atque a Deo non excidam, compedibus degravatus, vel in terram detrahentibus vel in ea detinentibus. Hostis est blandus et placidus et insidiosus amicus. O miram coniunctionem et alienationem! Quod metuo amplector, quod amo pertimesco. Antequam bellum gesserim, in gratiam redeo; antequam pace fruar, ab eo dissideo.* Qui ergo sapit carnem suam edomet ieiuniis et ciliciis, ac S. Paulum imitetur dicentem: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar*, 1. Cor. 9. 27.

Gnome de malo delicata nutritionis.

VIR IRACUNDUS PROVOCAT RIXAS: ET QUI AD INDIGNANDUM FACILIS EST, ERIT AD PECCANDUM PROCLIVIOR.) Vers. 22. Hebr. *Vir nasi miscebit litem, et auctor excandescentiæ multus prævaricatione;* Chald. *et viri furiosi multa sunt peccata;* Sept. *Vir indignabundus suscitat contentionem, et vir iracundus effodit peccatum.* Pro *suscitat* legunt aliqui codices ὀρύσσει, id est, *fodit rixam*; Symmach. *irritat pugnam*; Syrus: *Iracundus multiplicat peccata.* Perperam R. Salomon accipit rixas Dei, q. d. Iracundus Dei iram et iudicium in se advocabit. Non enim agitur hic de ira Dei, sed de rixis hominum, quas iracundus provocat.

Prius hemistichium audivimus cap. 15. vers. 18. posterius idem quod prius dicit, sed illud aliis verbis repetit et exaggerat, nimirum quod indignabundus proclivis sit ut ruat in multa peccata cordis, oris et operis; cordis, scilicet in internas murmurationes, excandescentias, impatientias, cogitationes vindictæ, etc. oris, scilicet in clamores, iurgia, convicia, lites, maledicta; operis, scilicet in pugnas, rapinas, cædes, etc. Hoc est quod ait S. Iacobus cap. 1. 20. *Ira viri iustitiam Dei non operatur*, sed omnem iniustitiam et iniquitatem diaboli, qui totus ardet ira, et omnes ad iram succendit. Unde Naz. in carmine de Ira:

Irascor, ait, *iræ dæmoni intus condito.*

Iratus enim videtur esse dæmon incarnatus: nam ita sævit, clamat, furit, pugnat, etc. ac si non homo, sed dæmon esset. Nam, ut ait S. Ephrem tr. de virtutibus et vitiis § de Iracundia: *Ex ira mens perturbatur, sensus debilitatur, et cogitationes vindictæ fluminis instar scaturiunt.*

Porro Sept. vertunt: *Vir iracundus effodit peccatum;* ubi τὸ *effodit* magnam habet energiam et emphasim. Sicut enim fossor qui effodit terram, ut thesaurum vel rem reconditam eruat, profunde fodit, et multum terræ fodiendo exhaurit, donec ad thesaurum perveniat; sic pariter iracundus profunde cogitat et scrutatur tum gravitatem iniuriæ sibi factæ, tum gravem et condignam eius ultionem; quare multos iræ, superbiæ, invidiæ motus ex corde irato quasi effodit, ac multas vindictæ rationes et modos comminiscitur, donec ad commodum et condignum vindictæ modum in quo acquiescat, perveniat. Rursus iracundus contumeliam vel iniuriam sibi olim illatam, et longa oblivione sepultam demersamque eruderat, atque iterum iterumque memoria repetens ulciscendi libidinem, illa recordatione incitat et exacuit, imo iræ indulgens, alia etiam delicta et crimina quælibet oblivioni iam tradita, renovare velut effodiendo, eique, cui irascitur, in faciem obiicere et exprobrare solet. Ita Salazar, Baynus, Iansen. et alii. Unde hac phrasi effodiendi in ira utuntur Belgæ, Germani, cæteræque nationes, dum dicunt iracundum effodere et eruere veteres iniurias, oblivione iamdiu obrutas.

Vers. 23. SUPERBUM SEQUITUR HUMILITAS (non quæ sit voluntaria et virtus, sed involuntaria et coacta, quæ sit pœna, puta humiliatio, depressio, vilipensio) ET HUMILEM SPIRITU SUSCIPIET GLORIA.) Nervose Hebr. *Superbia hominis humiliabit eum, et humilis spiritu assequetur gloriam*; Chald. *et qui submissus est spiritu, dividet gloriam*; Sept. *Contumelia virum humiliat; humiliter autem sentientes firmat gloria Dominus*; Syrus: *Demisso humilitas honores multiplicat.*

Pro *suscipiet* hebr. est יתמוך *itmoch*, id est sustinebit, sustentabit, q. d. Humilis etiam cum deprimetur, sustinebitur, ne honore spolietur: vel qui animo est demisso, a divina gloria sustinebitur, ait Aben Ezra. Gloria ergo humiles suscipit, id est sursum capit et rapit sursum, elevat ad altos honorum gradus, et elevatos ibidem retinet, ne quo casu deorsum labantur. Unde R. Salomon: Animo submissus, ait, proxime accedit ad gloriam, illamque semper fovebit, vel potius ab ea fovebitur. Est prosopopœia: gloria enim hic inducitur quasi persona, puta quasi agonotheta, humilibus in agone humilitatis strenue decertantibus attribuens suum decus et lauream, imo suum gradum et locum, scilicet, ut ad excelsum gloriæ gradum thronumque eleventur, in eoque secum una consideant. Pariles enim comites sunt et asseclæ, gloria et humilitas, atque ex adverso ignominia et superbia. Unde superbia hic inducitur quasi iudex vel carnifex superbum humilians et deiiciens. Sicut igitur aquila pullos suos alit, excipit elevatque in altum, atque ibi detinet et sustinet ne prolabantur: sic pariter gloria alis humerisque suis excipit, et in altum elevat humiles, ibique sustentat et firmat, ne quis casus eos deprimat.

Humilitas glorificat, superbia probro afficit.

Huc allusit verus Salomon Christus Dominus dicens: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur*, Luc. 14. 11. Nihil hac sententia in re verius, nihil tamen in praxi difficilius. Scimus, imo credimus, omnes quotquot fideles sumus, Salomoni et Christo, asserentibus viam veram et securam ad gloriam esse humilitatem, viam vero ad ignominiam esse superbiam; et tamen conamur eniti ad gloriam superbe nos nostraque ostentando et magnificando; humiliare vero et deprimere æmulos nostros, ut eis conflemus ignominiam: cum iuxta hanc Salomonis et Christi gnomen, hac ratione nobis per superbiam concilienius ignominiam, humilitatis vero gloriam, sæpe in hac vita, semper in futura. Quantus hic error, quanta abusio filiorum Adæ! ait S. Bern.

Denique hæc gnome concinit cum illa c. 16. 18. *Contritionem præcedit superbia, et ante ruinam exaltatur spiritus*; et c. 18. 12. *Antequam conteratur, exaltatur cor hominis; et antequam glorificetur, humiliatur.* Vide utrobique dicta. Ratio est iustum Dei iudicium qui iusta congruaque talione superbos castigat depressione et ignominia; humiles vero præmiat celsitudine et gloria.

Sept. vertunt: *Spiritu humiles gloria firmat Dominus*, dum scilicet eos continet in humilitate, ne per gloriam superbiant, itaque utramque perdant; sed ut, quanto fiunt gloriosiores, tanto fiant et humiliores utpote qui gloria se indignos et confusione dignos autumant, omnemque suam virtutem et gloriam uni Deo Deique gratiæ adscribunt. Chald. vertit: *Et qui submissus est dividit gloriam*, id est tam copiosam recipit gloriam, ut eam cum aliis dividere queat, imo optet et velit. Superbi enim indoles est, omnem gloriam sibi soli servare, imo alienam rapere et sibi attribuere: humilis vero indoles est, gloriam suam aliis cedere, eamque cum aliis partiri et dividere, aliosque gloriæ suæ socios asciscere, eiusque participes efficere. Syrus: *Demisso humilitas honores multiplicat*, q. d. Una humilitas multos parit honores; honoratur enim a Deo, ab Angelis, ab omnibus hominibus, idque non uno, sed multiplici honore; tum temporali, tum æterno. Rursum humilis sicut multiplicat humilitatis actus, sic per eos adauget et multiplicat sibi gloriam: nihil enim ita gloriosum est atque præclara agere et humiliter de se sentire; hoc enim proprium est gloriæ obiectum. Quocirca humilis quo præclariora agit, eo humilius de se sentit, eoque maiori laude et gloria dignum se efficit.

Nota: Primus huius axiomatis, quod Deus superbos humiliet, et humiles exaltet, auctor fuit S. Iob c. 22. 29. dicens: *Qui humiliatus fuerit, erit in gloria; et qui inclinaverit oculos* (humiles enim demittunt oculos ex demissione animi) *ipse salvabitur.* Idem confirmat hic Salomon, et Christus Luc. 18. 14. et B. Virgo canens in suo Magnificat: *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles.* Hi ergo quatuor hominum sapientissimi hanc gnomen asseverarunt, ut eorum testimonio cedat et convincatur omnis hominum incredulitas et diffidentia. Humilem igitur spiritu in suum hospitium, imo thronum, excipiet gloria, præsertim cum Deus Angelis, imo Seraphinis (quibus insertus est humillimus S. Franciscus) eum inseret, ac in cælo et terra totoque mundo, etiam inferno, illustrem et gloriosum efficiet. Sunt enim superbia et humilitas quasi duæ lances, quarum si superbia ascendat et crescat, homo decrescit et descendit; si vero humilitas descendat et se deprimat, homo in magnam dignitatem ascendit. Exemplo sint primi utriusque choragi et antesignani S. Michael et Lucifer. Lucifer enim arroganter dicens: *In cælum conscendam*, etc. *similis ero Altissimo*, Isaiæ 14. 13. mox audiit v. 15. *Verumtamen ad infernum detraheris in profundum laci*; Michael vero humillime dicens מי כ אל *mi ca el*, id est, *quis ut Deus*? primatum inter Angelos et thronum Luciferi occupavit. Eamdem ducum suorum sortem exspectent humiles, qui militant sub vexillo S. Michaelis; et superbi, qui militant sub signis Luciferi: *Ipse enim est rex super universos filios superbiæ*, Iob 41. 25.

Exemplum illustre suggerit hodierna dies 26. Novemb. qua recolimus memoriam S. Petri Patriarchæ Alexandrini et Martyris, qui singulari sua humilitate et charitate meruit, primo, honorem et amorem totius populi, ut pro eo e carcere liberando contra præsidia exercitum depugnaturus fuisset, nisi ipse modum mortis sententiam contra se latam inscio populo exsequendi, Præsuli suggessisset. Secundo, meruit martyrium, ut Christus illi apparens illud ipsi præsignificaret, ac simul instantem Arrii hæresim revelaret. Tertio, ut in morte eius cælitus audiretur vox: *Petrus primus Apostolorum, Petrus ultimus Martyrum* inter Episcopos Alexandriæ. Quarto, ipse quoad vixit patriarcha, in Ecclesia præ humilitate numquam in throno patriarchali considere voluit, sed in eius dumtaxat scabello, quod throno se indignum diceret, in quo sederat S. Marcus, totque sancti Patriarchæ. Unde meruit ut eius corpus post mortem in eodem throno a fidelibus collocaretur: sedit ergo in trono iam Martyr, qui non sederat Episcopus. Quot quantæque hic eius gloriæ? Omitto enim eas quas in cælis recepit.

Humilitas S. Petri Alexandrini exaltata.

QUI CUM FURE PARTICIPAT, ODIT ANIMAM SUAM: ADIURANTEM AUDIT, ET NON INDICAT.) Hebr. *Execrationem audiet, et non annuntiabit*: alii legunt, *periurium audiet*, etc. Chald. *Iusiurandum defertur ei, et non confitebitur*; Sept. hunc versum cum sequenti sic nectunt: *Qui participat furi, odit animam suam; si autem iuramentum propositum audientes non annuntiaverunt, timentes et reveriti homines, supplantati sunt; qui autem confidit in Domino, lætabitur. Supplantati sunt*, id est supplantabuntur adeo certo, ac si iam supplantati essent, certo subvertentur, ut habent Complut. Regii et Auctor Catenæ Græc. — Vers. 24.

Passim Interpretes simpliciter et plane hanc gnomen accipiunt de furis socio, qui furti est particeps. Sunt enim nonnulli adeo hebetes vel cupiditate cæci, ut putent, vel putare et sibi persuadere velint, furari quidem esse peccatum; at ubi iam res furto sublata est, sine peccato a se usurpari posse, quod iam extra heri potestatem sit: imo satius esse ut illa a se innocente, quam a fure nocente, qui eam iniuste rapuit, occupetur. Hunc errorem convellit hic Salomon, docetque tam reum esse furti socium, qui participat in furto, quam furem qui furtum committit. Ratio est, quod furi et furto cooperetur. Idem est in alio quovis scelere; qui enim participat in scelere, sceleri et scelesto cooperatur, ac proinde et ipse scelus committit, et sce-

lestus est. Sensus ergo est, q. d. Qui cum fure rem furto ab eo sublatam partitur, odit animam suam; quia pro exiguo lucro temporali animam suam maculat peccato furti, illamque reum facit gehennæ, ac insuper infamiæ, et pœnæ temporariæ a iudice infligendæ eam obnoxiam reddit.

Societas furti multiplex. Variis autem modis quis partiri potest cum fure: nimirum, primo, si herus mittat famulum vel filium ad furandum, ut se ditet; secundo, si cum fure habeat societatem ad furandum: est enim in nonnullis locis et urbibus societas furum, sicut est mercatorum, in qua sicut hi lucra, sic fures cum sociis furta dividunt; tertio, si furi præbeat receptum, puta hospitium, ad quod divertat, ut securus furetur; quarto, si rem a fure sublatam divendat et distrahat, ut nummos conficiat.

ADIURANTEM AUDIT ET NON INDICAT.) Est hæc alia ratio cur partiens cum fure oderit animam suam, quia scilicet violat iustitiam et iudicium publicum, ac sæpe est periurus. Audit enim adiurantem iudicem legitime et iuridice, ut indicet furem eiusque socios et participes, et tamen non indicat, ne se ipsum prodat. Iudex dupliciter adiurat: primo, cum eum quem citat, cogit iurare quod non sciat quis rem furatus sit, quique eius sint socii. Unde Chald. vertit: *Iusiurandum defertur ei, et non fatetur*; et Sept. *Si autem proposito iuramento non annuntiaverint, timentes et verentes ipsos homines, supplantabuntur*; secundo, cum reum, v. g. furem eiusque socios, metu religionis violandæ, aut ultionis vel maledictionis divinæ incurrendæ, sub obtestatione nominis divini adigit et astringit ad dicendam veritatem, an scilicet rem furati vel inter se partiti sint; hoc enim proprie est aliquem adiurare. Quare reus, legitime a iudice adiuratus, tenetur dicere veritatem. Unde Tobias c. 9. 5. ait Raphaeli: *Vides quomodo adiuravit me Raguel? cuius adiuramentum spernere non possum.* Sic Caiphas adiuravit Christum, dicens: *Adiuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus filius Dei.* Unde Christus non tam metu iudicis, utpote cui non suberat, quam reverentia nominis divini, per quod adiurabatur, illico respondit se esse Christum, Matth. 26. 63. Similis erat adiuratio adulteræ in lege veteri, Num. 5. 19. Quare minus recte et frigide Pagnin. et Vatabl. vertunt: *audit exsecrationem, et non indicat*, q. d. *Qui particeps est furti, male audit ab hominibus, qui eum exsecrantur, nec audet conqueri se male audire.*

Secundo, aliqui per partientem cum fure accipiunt testem; unde ex Hebræo sic vertunt: *Partiens cum fure, odiens animam suam; adiurationem audiet, et non annuntiabit*, q. d. Testis adiuratus a iudice ut prodat furem, si eum non indicet, sed celet et abscondat, censetur partiri cum fure, et odire animam suam; tum quia gravi periurio animum vulnerat, tum quia in causa est ne furtum probibeatur, ac ne domino res sua restituatur: utrumque autem satis est ut in ipsius furti consortium vocetur, censeaturque cum fure dividere, et rei furtivæ esse particeps. Huc quoque vocari posset Vulgata versio, si nonnulla suppleas, hoc modo: *Qui cum fure participat, odit animam suam.* Talis autem est testis, qui iudicem *adiurantem audit*, ut furem prodat, et tamen *eum non indicat.* Verum hic sensus multa supplet, quæ non sunt in textu. Quare prior sensus, uti simplicior et planior, sic et germanior videtur, nec idcirco iacet et marcet; sed suum habet usum, suam vim et pondus, uti liquet ex dictis. Unde eumdem furti socium increpans Salomonis pater David, ait: *Si videbas furem, currebas cum eo*, Psal. 49. 18.

Vers. 25. QUI TIMET HOMINEM, CITO CORRUET: QUI SPERAT IN DOMINO, SUBLEVABITUR.) Hebr. *Pavor* vel *tremor hominis dabit laqueum, et fidens in Domino elevabitur*; Chald. *Calumnia filii hominis accersit ei offendiculum: et qui sperat in Deo, roborabitur.* Sept. hunc versum nectunt præcedenti, uti paulo ante dixi. Unde hanc gnomen iterato quasi separatam sic efferunt: *Impietas* (qua quis magis hominem veretur quam Deum, ideoque in quælibet scelera, etiam hæresis et idololatriæ prolabitur) *dat prolapsionem: qui autem confidit in Domino salvabitur*; Syrus, *magnus erit.* Aben Ezra tripliciter explicat: primo, q. d. *Sperantem in se Dominus a timorem iniiciente sublevabit*; secundo, q. d. *Dominus timore eum percellet, laqueisque implicabit, quos pauperibus irretiendis collocarat*; tertio, q. d. *Timore anxium, nec in Deo spem suam collocantem, mala quæ formidabit, deprehendent.* R. Levi, q. d. Formidolosus incidet in hominem scelestum, qui eius formidinem animadvertens, ei damnum perniciemque inferet. Verum *timor* hominis, hic non active, quo scilicet homo quippiam timet et formidat, sed passive, quo scilicet homo timetur et formidatur, accipiendus est; unde Noster vertit: *Qui timet hominem*; sic et Septuag. Loquitur de timore nimio et inordinato, quo quis adeo timet hominem, ut eius metu legem Dei deserat, et peccet, malitque Deum quam hominem offendere. Qui enim sic timet hominem, in gravia mala corporis et animæ corruet, a quibus liberabitur is qui timet Deum magis quam hominem, et in Deo spem suam collocat. Nervose ex Heb. vertit Vatablus: *Pavor hominis iniicit laqueum* (pavido) *qui autem confidit in Domino, exaltabitur.* Exaltari est servari quasi in arce et loco sublimi. Est metaphora sumpta a militibus, qui, imminente hoste, sese in loca alta recipiunt, quasi ad tutum confugium et asylum; tale enim est Deus sperantibus in se, et ab hominibus quos timent, confugientibus ad se. Unde David Deum sæpe vocat משגב *misgab*, id est altitudinem, exaltationem, locum editum et hostibus inaccessum, munitionem altiorem, quam ut transcendi vel capi possit: refugium tempore persecutionis aut belli, ut Psal. 17. 3. *Dominus firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus*; et v. 17. *Misit de summo et accepit me, etc. eripuit me de inimicis meis fortissimis.* Deus enim sperantes in se servat, et omnem timorem hominum ab illis propulsat, ac mala quæ ab eis vel aliunde quomodolibet timeri poterant, plane dispellit; ut dispulit a Davide mala et necem quam ei identidem machinabatur Saul.

Antithesis exigebat ut diceret: *Qui timet Dominum*; sed maluit dicere: *Qui sperat in Domino*, quod spes semper iuncta sit timori; Deo autem gratior est spes in illum erigens hominem, quam timor deprimens. Sic pariter pro *qui timet hominem*, dicere potuisset: *Qui sperat in homine, cito corruet*; hi enim duo affectus, puta spes et timor, sunt comites individui, unusque ex alio nascitur; spes enim acquirendi bonum ab aliquo, parit timorem eum offendendi, ne bono ab eo sperato privetur.

Pavor pavido est laqueus. Pavor ergo homini paventi est laqueus, qui eum stringit, illaqueat et quasi strangulat; tum quia illi causa est ut Deum offendat, et animam suam laqueo huius pavoris illaqueet et necet; tum quia gratiam hominis, quem nimis expavit, non acquirit, sed eius indignationem sæpe incurrit, ac in malum, quod per humanum timorem declinare satagit, iusto Dei iudicio incidit; tum quia in alia gravia corporis et animæ damna impingit, quæ velut laquei eum irretiunt et suffocant, ac præsertim quia laqueum æternæ damnationis et gehennæ sibi innectit.

Est qui sic explicat, q. d. Quisquis hominum gratiam ambitiose aucupatur, et illis serviliter displicere timet, is persimilis est qui collum suum inseruit laqueo, quia iugiter suspensus hæret, quamdiu ex hominum voluntate, metu et studio placendi pendet; atqui eo modo pendere, perinde est ac suspendi, et quasi assidue strangulari; qui timet enim, observat omnes eius quem timet, nutus, gestus, verba, actus, et, si solito severiores viderit, angitur, trepidat, cruciatur; quare quot per diem habet angores, pavores, metus, trepidationes, tot habet laqueos, qui fauces non corporis, sed animæ stringunt, et quasi strangulant. Idcirco apposite pavor et metus recte comparatur laqueo; sicut enim laqueus collum, sic pavor animam stringit et angit, ut vocem, spiritum, motum et vitam intercludat. Hoc est quod ait Psaltes Psal. 52. 6. *Deum non invocaverunt, illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor*, q. d. Timuerunt non timenda, metuerunt homines in quibus nil est quod iustum metum ciere queat; *quoniam Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent: confusi sunt, quoniam Deus sprevit eos.* En triplex grandis ruina quam

*

parit studium placendi hominibus scilicet omnium ossium confractio, confusio, et Dei aspernatio sive reprobatio, ait S. Bernardus (vel quisquis est auctor; stylus enim arguit non esse S. Bernardi) serm. de Miseria humana.

Vers. 26. MULTI REQUIRUNT FACIEM PRINCIPIS: ET IUDICIUM A DOMINO EGREDITUR SINGULORUM.) Hebr. *Multi requirunt faciem dominantis, et a Domino iudicium viri.* Ita et Syrus. Chald. *et a facie Domini iudicium viri*; Septuag. *Multi colunt facies ducum; a Domino autem fit iustum viro.*

Iudicium Dei multiplex. Quæres: Quodnam iudicium singulorum, quod a Domino egreditur?

I. Primo, *iudicium* Hebræis sæpe idem est quod sors, conditio, status, fortuna. Unde Vatablus vertit: *A Domino proficiscitur sors uniuscuiusque*, vel *fortuna et conditio*, q. d. Multi et magni, ait Aben Ezra, ambiunt faciem, id est gratiam et benevolentiam principis, ut ab eo ad status, dignitates, officia et opes evehantur; verum a Domino pendet cuiusque sors, status et officium, cum illius sit cuique admetiri suum gradum et honorem, suam dignitatem et vilitatem, suas opes et inopiam, q. d. Ergo magis ambienda est facies, id est gratia et benevolentia Dei, quam principis. Deus enim est mundi rector, hominum arbiter, orbis œconomus, officiorum distributor, statuum partitor, opum dispensator, qui cuique suam mensuram opum, honorum, officiorum admetitur et dispensat, prout ipsi placuerit. Deus etiam regit corda regum et principum, ut cuilibet eamdem mensuram, quæ ipsi placuerit, distribuant. Hoc est quod agnoscit et orat Psaltes Psal. 30. 16. *In manibus tuis sortes meæ*, q. d. Status, casus, eventus, vicissitudo rerum mearum, ut divitiæ et paupertas, servitus et principatus, sanitas et infirmitas, honor et abiectio, pax et bellum, ait Theodor. hæ, inquam, et quælibet aliæ sortes, status et conditiones non a fortuna, non a principibus, sed a tua, o Domine, providentia pendent, reguntur et dispensantur; unde ab illa sortem meam postulo et expecto.

Hic sensus valde appositus et genuinus est, ac hanc gnomen nectit præcedenti, imo eius dat causam, q. d. Ideo qui timent homines, corruent: qui vero timent et sperant in Domino, exaltabuntur, quia non hominum, sed Dei est cuique suam sortem bonam vel malam miseramque distribuere. Deus autem sperantes in se amat, ideoque bonam eis sortem dispensat, eosque sublevat et exaltat. Eos vero, qui se posthabito timent homines in eisque sperant, odit, ideoque eis sortem miseram attribuit, ut in multas ærumnas corruant. Nota: Requirere faciem principis vel Dei, est ambire et captare benevolentiam principis vel Dei. Hoc sensu ait Psaltes, Psal. 26. 8. *Faciem tuam, Domine, requiram*; et Psal. 104. 4. *Quærite faciem eius semper*; et alibi sæpe. Favor enim et benevolentia alicuius, in eius facie vultuque sereno et benevolo apparet et resplendet.

II. Secundo, *iudicium* vocatur id quod æquum et iustum est, ut vertunt Septuag. q. d. Multi suæ causæ litisque ius et iustitiam requirunt a principe, ideoque eius faciem, id est benevolentiam, sibi conciliant, ut in iudicio rem rite perpendat et sibi adiudicet; at non animadvertunt iudicium, id est iuris administrationem, iudicisque et principis sententiam pendere a Deo magis quam a principe. Quare, qui sapit, illam a Deo efflagitet, ad quem iudicii ius spectat, cum princeps a Deo regatur, illisque quæ Deus suggerit mentem accommodet, iuxta illud c. 21. 1. *Cor regis in manu Domini: quocumque voluerit, inclinabit illud.* Ita R. Levi, R. Salomon et Iansenius qui sic explicat, q. d. Multi student placere principibus, qui tantum sunt iudices quorumdam, et in quibusdam causis; at multo magis quærenda est facies, id est favor Domini utpote a quo omnes et singuli sunt iudicandi, quique etiam iudicum iudicia examinabit, et, si iniusta sint, retractabit, ac iniuste damnatis suum ius restituet. Accedit et Salazar, qui *faciem requirere*, accipit pro gratiam et favorem alicuius aucupari per munera, puta iudicem vel principem donis sibi conciliare vel corrumpere, iuxta illud Psal. 44. 13. *Et filiæ Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur*, q. d. Quamvis principes et magistratus muneribus inflexi iniustam sententiam ferant, non ideo acta res est et causa perfecta; adhuc enim restat extremum illud iudicium, cui tam princeps, quam is qui illum donis corrupit, subiici oportet, ut ex iure absolvantur aut damnentur. Hoc autem est ipsius Dei severissimum et incorruptissimum arbitrium, quod effugere nulli integrum est.

Tertio, per *iudicium* aliqui accipiunt Dei iudicium extremum, q. d. Multi timent iudicia hominum et iudicum, ideoque eorum gratiam venantur: at hæc parvi momenti sunt; summi vero momenti est iudicium extremum, quod Deus feret de anima cuiusque, eiusque meritis vel demeritis, ut eam adiudicet cælo vel inferno per omnem æternitatem, de quo tamen homines parum cogitant et curant, q. d. Quantæ dementiæ est exilia hominum iudicia vereri et Dei iudicium, a quo pendet æterna nostra salus vel miseria, non formidare, ideoque eius gratiam per bona opera non ambire? O vanitas! o stupor hominum! o mentes amentes! III.

Hic sensus cordatus est, pius et profundus. Extremum enim Dei iudicium antonomastice vocatur *iudicium*: primo, quia ultimum erit et summum, a quo nulla cadit appellatio; secundo, quia sincerissimum et æquissimum, in illo enim scrutabitur Deus Ierusalem in lucernis; tertio, quia efficacissimum et plane inevitabile; illico enim bonos consignabit cælo, malos inferno; quarto, quia longissimum, immensum et æternum; durabit enim quamdiu durabit Deus per omnia sæculorum sæcula. Quis ergo non timebit te tuumque iudicium, o Rex sæculorum, in cuius manu est singulorum vita et mors, electio et reprobatio, salus et perditio, felicitas et infelicitas totius æternitatis? *Timete* ergo *Dominum, omnes gentes, tribus, linguæ et populi, pusilli et magni, et date illi honorem, quia venit hora iudicii eius, et adorate eum, qui fecit cælum et terram, mare et fontes aquarum*, Apocal. cap. 14. 7.

ABOMINANTUR IUSTI VIRUM IMPIUM: ET ABOMINANTUR IMPII EOS QUI IN RECTA SUNT VIA.) Vers. 27. Qui recte vivendi viam et consuetudinem ineunt, ait R. Salomon. Hebr. *Abominatio iustorum vir iniquitatis, et abominatio impii rectus via*; Septuaginta: *Abominatio iustus vir viro iniusto; abominatio autem iniquo recta pergens via.*

Concludit Salomon hac gnome suas parabolas, qua instar S. Augustin. duas civitates constituit sibi contrarias, unam Dei, alteram diaboli; unam iustorum, alteram impiorum, inter quas perpetua est lis et bellum. Iusti ergo abominantur et insectantur impios, ac vicissim impii iustos, tum ob morum dissimilitudinem et repugnantiam; tum quia iusti satagunt propagare regnum probitatis. Probitas ergo ne improbitati victa succumbat, semper in armis excubare, et improbitatis satellites non tantum depellere, sed et expellere nitatur oportet; est enim inter utramque internecinum odium et dissidium. Iusti igitur non oderunt impios, sed eorum impietatem; impii vero oderunt iustos, æque ac iustitiam et pietatem. Unde Syrus vertit: *Impii rectas semitas abominantur.* Hic est piorum et impiorum ἄσπονδος πόλεμος, et irreconciliabile bellum: *quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? quæ autem conventio Christi ad Belial?* 2. Corinth. 6. 14. Hinc dignoscat quisque an iustus sit, an impius. Si enim impios et impietatem abominatur, iustus est; sin pios et pietatem insectatur, impius est. Videat ergo quisque utrius regni civis sit, pietatis an impietatis, Dei an diaboli. Fructum et finem subdit, quod regni impietatis terminus sit perditio, pietatis vero liberatio a perditione. Huic gnomæ similem audivimus c. 21. 8. *Perversa via viri, ait, aliena est; qui autem mundus est, rectum opus eius.*

VERBUM CUSTODIENS FILIUS, EXTRA PERDITIONEM ERIT.) Hic versus desideratur in Hebræo, Chald. et Septuag. Complut. Transcriptus est ex Sept. Vatican. qui eum habent cap. 24. in fine v. 22. ante *Hæc quoque sapientibus.*

Igitur hæc gnome est quasi coronis et clausula Para-

bolarum Salomonis, significans earum fructum et præmium, ut hoc quasi epiphonemate opus suum concludat, omnibusque commendet, q. d. Quicumque hæc mea parabolarum verba, id est monita, dogmata et præcepta mente custodierit, ut ea opere exerceat, et iuxta ea omnes suos actus componat et dirigat; hic evadet perditionem impiis ea prævaricantibus paratam in gehenna, atque felicitatem gloriamque sempiternam ab æterno piis legem Dei (quam hisce parabolis complexus sum) servantibus decretam consequetur. Quam ergo cuique chara est anima, animæque salus æterna, tam chara sint et hæc mea verba et præcepta: hæc enim indicant viam rectam in cœlum ad salutem et felicitatem perennem, iuxta illud cap. 12. 28. *In semita iustitiæ, vita; iter autem devium ducit ad mortem.*

Citat hanc gnomen S. August. l. de Mendacio ad Consentium cap. 18. et nonnulla addit, quæ fere consonant cum iis quæ habent Sept. Vatican. c. 24. 22. Sic enim habet Augustin *Verbum excipiens filius a perditione longe aberit; excipiens autem excipiet illud sibi, et nihil falsi de ore illius procedit* Pro quo Vaticani, cap. 24 22. habent, *nihil falsi de ore regis dicatur, et nihil falsi ex lingua ipsius exeat*; pluraque addunt, quæ regem concernunt, quorum sensum reddidi cap. 24. 22. S. August. vero omisso τῷ *Nihil falsi de ore regis dicatur*, sequentia, scilicet: *Nihil falsi ex lingua ipsius exeat*, vel, ut ipse legit, *exit*, sive, *procedit*, attexuit filio excipienti verbum; quasi non regi, sed cuilibet hæc dicantur, ad commendandum studium veritatis et odium mendacii, scilicet ut probet numquam licere mentiri: unde per *verbum* accipit Christum, qui est veritas. De eo igitur ipse sic exponit: *Dicet aliquis non aliud hic accipiendum esse quod positum est, Excipiens verbum filius, nisi Verbum Dei, quod est veritas. Ergo excipiens veritatem filius a perditione longe aberit, referturque ad illud quod dictum est: Perdes omnes qui loquuntur mendacium. Quod vero sequitur: Excipiens autem excipit illud sibi, quid aliud insinuat, nisi quod Apostolus dicit: Opus autem suum probet unusquisque, et tunc in semetipso habebit gratiam, et non in altero? Qui enim excipit verbum, id est veritatem, non sibi, sed ut hominibus placeat, non eam custodit cum eis videt posse placere mendacia Qui autem excipit sibi, nihil falsum de ore ipsius procedit; quia etiam cum placet hominibus mendacium, non mentietur illi qui veritatem non qua illis, sed qua Deo placeret, excepit sibi. Itaque non est cur hic dicatur: Omnes quidem perdet qui loquuntur mendacium.*

Igitur mens S. August. est Verbum Dei esse Christum qui est veritas, ac proinde eum qui Christum custodit, custodire pariter veritatem, ut sit verax tam sermone quam opere; ideoque talem tam longe abesse a perditione, quam abest Christus qui est Iesus, id est Salvator, ipsaque salus et vita, iuxta id quod Iudæis ait Christus Ioan. 6. 40. *Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me; ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die*; et cap. 8. 24. *Si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro*; et v. 51. *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum*; et c. 17. 3. *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te, solum Deum verum, et quem misisti Iesum Christum.* Hic sensus sublimis est, sed mysticus potius quam litteralis.

QUARTA PARS LIBRI.

PRIMA ENIM COEPIT Cap. 1. SECUNDA, Cap. 10. TERTIA, Cap. 25. QUARTA, hoc Cap. 30.

Quarta hæc pars elegantissima est et pulcherrima, æque ac difficillima et obscurissima. Priores enim tres partes continent Proverbia et Parœmias claras, ac antithesibus et similitudinibus perspicuas et illustres; hæc vero continet Ænigmata et Gryphos insignes, sed arcanos et perdifficiles, tum ex phrasi quæ involuta est et ænigmatica: tum ex sensu et materia, quæ sublimis est et profunda. Merito ergo eam Salomon, ut præstantissimam, ultimo Libri loco reservavit, ut hanc velut auream coronidem operi suo imponeret.

CAPUT TRIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Salomon in persona Agur vocat se stultissimum virorum, celebratque elementa et opera Dei incomprehensibilia. Inde vers. 11. sex gryphos, sive ænigmata, proponit per totidem quaterniones. Primus quaternio est quatuor generationum perversarum, vers. 11. Secundus sanguisugæ et quatuor insaturabilium, scilicet inferni, oris vulvæ, terræ et ignis, vers. 15. Tertius quatuor viarum difficilium, scilicet viæ aquilæ in cœlo, viæ colubri super petram, viæ navis in mari, et viæ viri in adolescentia, vers. 18. Quartus quatuor commoventium terram, quæ sunt servus, stultus et ancilla dominantes, ac odiosa mulier, vers. 21. Quintus est de quatuor terræ minimis, et tamen sapientissimis, scilicet formica, lepore, locusta et stellione, v. 24. Sextus de quatuor, quæ bene gradiuntur, quæ sunt leo, gallus, aries, et rex, vers. 29.

1. Verba Congregantis filii Vomentis. Visio, quam locutus est vir, cum quo est Deus, et qui Deo secum
morante confortatus, ait: 2. Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum. 3. Non
didici sapientiam, et non novi scientiam sanctorum. 4. Quis ascendit in cælum atque descendit? quis
continuit spiritum in manibus suis? quis colligavit aquas quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terræ? quod nomen est eius, et quod nomen filii eius, si nosti? 5. Omnis sermo Dei ignitus, clypeus est sperantibus
in se: 6. Ne addas quidquam verbis illius, et arguaris, inveniarisque mendax. 7. Duo rogavi te, ne deneges mihi
antequam moriar. 8. Vanitatem, et verba mendacia longe fac a me. Mendicitatem et divitias ne dederis mihi:

Digitized by Google

tribue tantum victui meo necessaria: 9. Ne forte satiatus illiciar ad negandum, et dicam: quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, et periurem nomen Dei mei. 10. Ne accuses servum ad dominum suum, ne forte maledicat tibi, et corruas. 11. Generatio quæ patri suo maledicit, et quæ matri suæ non benedicit. 12. Generatio, quæ sibi munda videtur, et tamen non est lota a sordibus suis. 13. Generatio, cuius excelsi sunt oculi, et palpebræ eius in alta surrectæ. 14. Generatio, quæ pro dentibus gladios habet, et commandit molaribus suis, ut comedat inopes de terra, et pauperes ex hominibus. 15. Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes: Affer, affer. Tria sunt insaturabilia, et quartum, quod nunquam dicit: sufficit. 16. Infernus, et os vulvæ, et terra, quæ non satiatur aqua; ignis vero numquam dicit: Sufficit. 17. Oculum, qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum filii aquilæ. 18. Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro: 19. Viam aquilæ in cælo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia. 20. Talis est et via mulieris adulteræ, quæ comedit, et tergens os suum dicit: Non sum operata malum. 21. Per tria movetur terra, et quartum non potest sustinere: 22. Per servum cum regnaverit: per stultum cum saturatus fuerit cibo: 23. Per odiosam mulierem cum in matrimonio fuerit assumpta: et per ancillam cum fuerit heres dominæ suæ. 24. Quatuor sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientibus: 25. Formicæ populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi: 26. Lepusculus, plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum: 27. Regem locusta non habet, et egreditur universa per turmas suas: 28. Stellio manibus nititur, et moratur in ædibus regis. 29. Tria sunt quæ bene gradiuntur, et quartum, quod incedit feliciter: 30. Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pavebit occursum: 31. Gallus succinctus lumbos: et aries nec est rex, qui resistat ei. 32. Est qui stultus apparuit postquam elevatus est in sublime: si enim intellexisset ori suo imposuisset manum. 33. Qui autem fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum: et qui vehementer emungit, elicit sanguinem: et qui provocat iras, producit discordias.

Vers. 1. VERBA CONGREGANTIS FILII VOMENTIS. VISIO, QUAM LOCUTUS EST VIR, CUM QUO EST DEUS, ET QUI CUM DEO SECUM MORANTE CONFORTATUS, AIT.) Multi τὸ *congregantis, vomentis*, etc. accipiunt ut nomina non appellativa, sed propria, unde et in Bibliis Romanis scribuntur maiusculis literis C et V, quare ex Hebræo sic vertunt: *Verba Agur filii Iake, prophetiam dixit vir ad Ithiel et Uchal.* Ita Chald. sic fere et Syrus: *Verba Agur*, ait, *filii Iake, qui recipit prophetiam, et corroboratus est, et dixit ad Ithiel*; Aquila, *ad Ethel, et perfice:* Theodot. *ad Ethel et potero*, etc. Ita et Vatabl. Pagninus, Baynus, Iansen. et Aben Ezra, qui proinde censent hæc verba non esse Salomonis, sed Agur, qui tempore Salomonis floruit sapientia, probitate, auctoritate, atque hanc suam doctrinam tradidit Ithiel et Uchal, duobus discipulis vel sociis suis, ideoque Salomonem eius sapienter dicta in suum librum huc transtulisse, vel ab alio quopiam illa Salomonis libro esse addita. Quam suam sententiam verisimilem faciunt, tum quod tria accurate hic expressa sint nomina, patris, filii et discipulorum, quæ non nisi contorte appellative accipi possint; tum quod adeo dissimilis sit hic stylus et sermo a reliquo sermone et stylo Proverbiorum; tum denique quod prophetia dicatur, et visio, cum Salomon hoc libro non Prophetam egerit, sed iuvenum instructorem. Alii ex adverso contendunt hæc omnia, æque ac præcedentia, non esse Agur, sed ipsius Salomonis, ideoque nomina *Agur*, *Iake*, *Ithiel*, et *Uchal*, quæ propria videntur, appellative esse accipienda, ut significent proprietates et dotes Salomoni convenientes, uti eas appellative accepit et exposuit tum Noster quam Septuaginta; Ecclesia enim et Patres hæc, æque ac præcedentia tribuunt Salomoni, citantque nomine Salomonis, non Aguris. Ita Beda, Lyranus, Hugo, Arboreus, Dionysius, Peltanus et alii.

Ego inter utramque sententiam medius incedo et utramque in concordiam redigo. Dico ergo, sicut in parabolis Evangelicis Christi Domini et aliorum, duplex est sensus, prior est grammaticus, sive corticis litteræ vel parabolæ; posterior parabolicus et præcipuus, qui per grammaticum sive corticem litteræ parabolice significatur, et per parabolam velut per imaginem et ideam sibi similem repræsentatur: sic pariter hic accidit. Est enim hæc parabola vel ænigma Salomonis, in quo sensu grammatico, sive in cortice parabolæ, alludit ad virum sua ætate sapientia insignem, puta ad Agur, quasi is hic suos discipulos vel familiares, Ithielem et Uchal instruat, suamque sapientiam doceat. Imo Salomon Agurem hoc c. et c. seq. Lamuelem ut interlocutores inducit. Sicut Plato in Dialogis et Plutarch. in Symposiis (est enim et hoc symposium, sive convivium sapientiæ Salomonis) varios inducunt interlocutores, ut Socratem, Protagoram, Menonem, etc. In Aguris ergo et Lamuelis persona loquitur hic Salomon: eorum enim nomen et personam induit, ut nominis significata sibi attribuat. Ac probabile est gryphos et ænigmata huius capitis dictata fuisse ab Agure; sed ea sua facit et in se transcribit hic Salomon, imo ea confirmat, eisque suum dat calculum, pondus et auctoritatem.

Sensus grammaticus. 1. Sub hoc ergo grammatico sensu et cortice nominum propriorum, Aguris, Iake, Ithielis et Uchal, parabolice significat res arcanas, dum nomina hæc propria interpretatur, eorumque significata sibi ascribit, q. d. Verba Aguris, id est Salomonis, qui fuit Agur, id est congregans; et filius Iake, id est vomentis, quia ipse suam sapientiam hic congregavit, eamque in paucos quaternarios contraxit, ac suam mentem sensusque in Deum collegit, ut eius lumina divina abunde hauriret, eisque plenus illa deinde aliis pleno ore eructaret tanta abundantia, ut eam evomere videretur, perinde ac fornax non absurde, sed eleganter dicitur vomere scintillas et ignes, quia illos copiose eiaculatur; et Virgil. ait: *Umbo vomit aureus ignes*; et: *Purpuream vomit ille animam:* Æneid. 9. et Ovid. ep. 18. *Fluctus vomit atque resorbet Scylla*; et lib. 4. Fastorum: *Flammas ore vomit Cacus.* Sicut ergo gurgites et fontes egurgitant vomuntque aquarum copiam cum impetu: sic Salomon vomit hic aquas sapientiæ velut fons exuberans.

Parabolicus. Significat ergo τὸ *filius vomentis*, id est abundans vomitu (sicut *filius iniquitatis*, dicitur abundans iniquitate) Salomonis mentem adeo divinis revelationibus fuisse collustratam et repletam, ut instar abundantis vomitu cogeretur eructare, et toti mundo profundere hæc salutaria dogmata, quæ collecto spiritu quasi plenus musto didicerat et hauserat a Deo: sicut Apostoli recepto Spiritu Sancto in Penteceoste, quasi pleni musto eructabant magnalia Dei, ut viderentur ea vomere, esseque ebrii. Hinc hanc doctrinam vocat prophetiam, quia cælesti lumine acceptam, dicique *Leithiel*, id est *per Ithiel*, id est per hoc quod mecum est Deus (nam אתי *itti*, significat, *mecum*, אל *el*, id est *Deus*) et *Ithiel*, id est Deo mecum existente et morante; *Uchal*, id est potero, q. d. Confortatus a Deo potero altam hanc sapientiam edere et depromere, sicut de facto eam edo et depromo. Unde Caietan. sic ad verbum ex Hebræo apposite ad nostram versionem transfert: *Verba collecti filii vomentis: Prophetia, dictum viri per mecum el* (id est Deus) *mecum el, potero.* Sic Salomon Eccl. 1. 1. vocat se *Ecclesiasten*, id est concionantem, convocantem et congregantem, docentemque Ecclesiam, sive cœtum fidelium. Planius *Leithiel* exponas, cui no-

mèn est Ithiel, id est *mecum est Deus*, hoc est, ut vertit Noster, *cum quo est Deus*; *lamed* enim initiale articulus est dativi casus, *Ithiel* vero idem est quod *mecum Deus*.

Symbolicus. Sub hoc secundo parabolico sensu, qui genuinus est et litteralis, latet tertius symbolicus altior et sublimior, quo Salomon assurgit ad Deum et Christum Salomonis antitypum, quem proinde vocat *Ithiel*, id est mecum Deus. Cum Christo homine enim fuit divinitas et persona Verbi. Unde Christus, ab Isaia c. 9. vocatur *Emmanuel*, id est nobiscum Deus: igitur Salomon hic adumbrat, et per umbram horum nominum obscure repræsentat mysterium SS. Trinitatis. *Agur* enim, id est congregans, est Deus pater, in quo est formaliter et radicaliter omnis collectio sapientiæ, et totius divinitatis ac sanctæ Trinitatis congregatio. *Symbolum SS. Trinitatis.* Unde vocatur *filius vomentis*, id est ex abundantia maiestatis et gloriæ eructans, et quasi vomens, id est profundens gignensque *Ithiel*, id est filium. Hic enim dicit *Ithiel*, id est *mecum Deus*; quia in Christo inhabitat *omnis plenitudo divinitatis corporaliter*, Coloss. 2. 9. Hic etiam profundit spiratque *Uchal*, id est Spiritum sanctum; huius enim nomen et vox est *Uchal*, id est *potero*, quia Spiritus hic validissimus et potentissimus est, ut nemo eius vi et efficaciæ resistere valeat. Repetitur et geminatur τὸ *Ithiel*, ob geminam in Christo naturam, divinam et humanam. Hoc ergo est ænigma SS. Trinitatis; huius enim mysterium non aperte, sed per involucrum obscuri huius ænigmatis, Salomon prudenter Iudæis rudibus et crassis hoc schemate adumbrare, imo celare voluit et abscondere, ne, si clare illud enuntiaret, ab ipsis non caperetur, sed rideretur, exploderetur, et forte blasphemaretur. Hæc ita se habere liquet ex seqq. vers. 4. et 5. ubi deitas omnipotentiam, ac SS. Trinitatem, et nominatim generationem Filii clare exprimit, dicens: *Quod nomen est eius, et quod nomen filii eius, si nosti?* In quo secutus est Davidem patrem suum, dicentem Ps. 109. *Dixit Dominus Domino meo* (puta Deus Pater Deo Filio) *Sede a dextris meis*; unde ex hoc loco Christus convicit Pharisæos. Nunc sigillatim ex ordine verba expendamus singula.

Verba congregantis.) *Agur*, si etymon spectes, est *paul* sive participium passivum coniugationis *cal*, significans *congregatus*, *collectus*, *contractus*. Potest tamen active sumi pro *congregans*, *colligens*, *contrahens*, præsertim dum nomen est. Aliqui *Agur* vertunt *peregrinum*, advenam: גור *gur* enim significat peregrinari, ut *aleph* sit heemanticum et ascititium; verum minus apposite huic loco congruit hoc etymon.

Salomon est Agur, id est congregans. Sed cur Salomon vocatur *Agur*, id est congregans, vel congregatus et collectus?

I. Respondet primo Caiet. eum vocari collectum, quod mentem viresque et sensus omnes colligeret, et in Deum revocaret, ut divinos sapientiæ satus exciperet, quos abunde in alios profunderet, et quasi divino musto plenus evomeret: אגר *agar* enim significat frumenta a paleis excussa et pura in horrea congregare, ac mustum in dolia condere.

II. Secundo, Lyran. censet Salomonem dici congregantem, quod Israelitas sibi subditos sua sapientia in unum regnum unamque synagogam congregarit et confœderarit, ut nulla seditio aut rebellio eius regnum concusserit. Nam, ut ait Agapetus Diaconus in admonit. ad Iustinian. Imp. *unum regis et agricolæ studium, una cura est congregare; hic quidem serit frumentum, et frumenta congregat; ille vero beneficia serit, et cives conducit.*

III. Tertio, Hugo *congregantem* censet idem esse quod Ecclesiasten, qui scilicet populum ad concionem evocat, et ad eos verba facit. Verum hæc alieniora et remotiora a mente Salomonis, et a scopo huius loci videntur.

IV. Quarto, et magis apposite, Hebr. *Agar* significat colligere frumenta, unde *Agur* vocatur collector publicæ annonæ frumentariæ; hinc Arabes etiamnum collectores hosce vocant *Agori*. Similis congregator et collector annonæ spiritalis, puta doctrinæ et sapientiæ fuit Salomon, ut eam in populos distribueret, uti facit hoc libro, iuxta illud Christi de servo fideli, *quem constituit dominus super familiam suam; ut det illis in tempore tritici mensuram*, Luc. 12. 42.

Huc facit illud Plat. in Protagora: *Doctrina ceu frumentum accessiones habet*, q. d. Sicut frumentum, quoties ad modium venit et mensuratur, toties arctius et cumulatius invenitur (uti patet experienti) donec iustum statumque sui terminum acquirat; sic qui doctrinam in alios effundit, eamdem auget et cumulat.

Huc accedunt alii, qui τὸ *congregantis* exponunt de fructu auditorum, allusione ad messem messorum, q. d. Sicut messores amplam colligunt messem; sic ego Salomon amplum auditorum fructum serendo, et docendo hæc mea dogmata, collegi.

Quinto et genuine, dicitur Salomon *congregans*, id est V. *Genuine.*
collector et compilator, quia sententias graves, elegantes, certas, eximias, non ab alio, sed a se compositas in hoc volumen, velut grana a paleis excussa, eventilata et pura, in horreum congregavit. Proprie vero dicitur *congregans* respectu sententiarum huius capitis et sequentis, quia illæ præ cæteris sunt selectæ et illustres, et quia eas in breves quaterniones adunavit densavitque, ut paucis verbis multa arcana et sublimia significaret, sicut multa spicarum messis, per trituram excussis paleis et culmis, in pauca redigitur grana, quæ densata in horreum inferuntur; ac sicut multa grana molita, excussis cribro siliquis sive furfuribus, in paucam farinam sive pollinem contrahuntur; aut sicut uvæ torculari expressæ reiectis racemis, acinis et vinaceis, parum dant liquoris præstantis, puta vini, quod collectum et densatum in dolia congregatur. Radix enim *agar*, alludit ad גרה *ghera*, id est attraxit, contraxit, unde significat congregationem, qua res multæ in paucas contrahuntur et densantur. Hinc אגרת *igheret* vocatur epistola, quod in ea multæ res paucis scribantur et contrahantur, ut ad amicos perferantur. Unde notat Aben Ezra *Agur*, id est Salomonem, hic compilare et condensare sententias illustres, quarum singulæ sint quadrimembres, eo quod quaternis rebus conflentur et constent, excepta una v. 7. quæ bimembris est, et duabus tantum rebus conflatur; licet si recte consideres, in eadem invenire sit quaternionem, scilicet eam quaternis rebus, ut cæteræ, constare. Nam et prima sententia, quæ primis sex versiculis absolvitur, quaterna continet, puta quatuor elementa, nimirum cælos, quorum nomine ignis intelligitur (qui proxime ad cælos accedit, imo veteres censuere solem esse ignem, uti dixi Eccli. 43. 3.) ventum sive aerem, aquam et terram. Salomon ergo vocatur hic *Agur*, id est congregans, contrahens, densans qui omnes hasce sententias in breves et paucos quaternarios rerum multiplicium, similium vel dissimilium densavit et contraxit.

Denique *congregans* accipi potest pro colligans; segetes enim congregantur, dum in manipulos et fasciculos colligantur. Colligans autem idem est quod sententias involucris parabolarum et ænigmatum involvens, adstringens et celans, nec eas plana narratione explanans et explicans, iuxta illud Isaiæ 8. 16. *Liga testimonium, signa legem*, q. d. Ne clare edicta mea Iudæis enunties, sed parabolis ea involve et tege. Itaque τὸ *congregans*, id est *colligans*, notat sequentes parabolas esse gryphos et ænigmata.

Filius vomentis.) Id est plenus vomitu, ita repletus deliciis et vinis, ut eas eructet et evomat. Sicut enim si quis largiter comedat res multi succi multæque substantiæ, sed in parvam quantitatem densatas et contractas, uti sunt pultes, gallinæ aut vervecis succus contusus, distillatus, et in exiguum liquorem contractus (quod vulgo pistum sive sublimatum, vel quintam essentiam vocant) vina generosa, etc. parva earum quantitate ita stomachum infarcit impletque, ut, dum stomachus singula resolvit, enucleat et concoquit, distendatur et accendatur, nec possit ea continere, sed cogatur evomere: sic pariter mens Salomonis hisce sententiis densatis, et mul-

te significantibus plena, tumida et infarta non tam eas eloquitur, quam erúctat et evomit, ob earum copiam, densitatem, præstantiam et vim, æque ac animi ardorem et impetum, ut eas expromat, aliisque infundat et imprimat. Porro Plinius lib. 11. 37. docet illa animalia duntaxat vomere, quæ inferiorem ventrem habent angustum, qualia sunt homo et canis: *Subest*, ait, *venter stomachum habentibus, cæteris simplex, ruminantibus geminus, sanguine carentibus nullus. Intestinus enim quibusdam ab ore incipiens, quadam via eodem reflectitur: ut sepiæ et polypo; in homine adnexus infimo stomacho similis canino: his solis animalium inferiore parte angustior, itaque et sola vomunt, quia repleto propter angustias supprimitur cibus; quod accidere non potest iis quorum spatiosa laxitas eum ad inferiora transmittit.* Sic pariter Salomoni inferior mentis venter, qui res humanas contemplatur, angustior erat, præsertim zelo et ardore superioris, in mente, ut ita dicam, ventris eum coarctante, ac perurgente ad contemplandas res divinas et cælestes, quare angustiæ hæ coegerunt eum hæc eructare, et quasi evomere in bonum et salutem subditorum, omniumque hominum. Aliqui, ut Aben Ezra et Osorius, pro *filii vomentis*, vertunt *filii obedientis*, vel *obedientiæ*. Hoc enim significat hebr. בֵּן יָקֶה *bin iake*, si illud a יָקָה *iaka*, id est audire, obedire, derives. Unde Aben Ezra: Salomon, inquit, vocatur *filius iake*, id est Davidis, cui populi auscultabant et obtemperabant, aut potius qui Deo per omnia auscultabat et obtemperabat. Unde a Deo vocabatur, *vir secundum cor Dei*. Verum Noster et alii passim *iake* derivant a קוא *ko*, id est vomuit, ut *iod* sit heemanticum, non radicale. Vertendum ergo, *filii vomentis*.

Quænam animalia vomunt?

Igitur τὸ *vomentis* significat redundantiam sapientiæ et spiritus in Salomone, ut eam quasi continere non valens, cogeretur pleno ore et gutture effundere et quasi vomere, perinde ac David dicens Psalm. 44. *Eructavit cor meum verbum bonum*, q. d. Præ copia et præstantia sapientiæ divinæ, quam cœlitus hausi, non possum eam cohibere, quin eam eructem, et cum impetu proloquar. Alludit ad mustum vini generosi, quod æstuans et bulliens superne per orificium emittit igneos vapores, halitus et bullas, adeo ut si orificium hoc claudas, vinum suo æstu ipsa vasa disrumpat. Spiritus enim vini æstuantis vase contineri nequit. Similis erat spiritus Davidis et Salomonis, ac similis est cuiusvis viri Apostolici et zelosi. Huc facit illud Rhodigini lib. 21. c. 8. vomentes olim vocatos, qui non præmeditata oratione, sed ex tempore aliquid proferentur: *Hodie, ait, proponas, cras vero audias; non enim sum ex vomentibus, sed ex accurate dicentibus.* Prophetæ vero, qualis erat David et Salomon, quia Spiritu sancto afflante ex tempore sua dogmata proloquebantur, inter vomentes censeri poterant. Idem Rhodiginus lib. 21. c. 44. Palaton, ait, pictor pinxit Homerum vomentem, reliquos vero Poetas circumstantes, atque exsorbentes quæ ille ore et pectore funderet; qualem etiam Ovidius eleg. 8. Amor. eumdem describit, velut perenniter scaturientem, reliquosque Poetas ex illo *ingeniorum fonte*, uti eum vocat Plinius l. 17. c. 5. bibentes, cuius

Vatum Pieriis ora rigantur aquis.

Addamus hic aliorum aliter opinantium expositiones.

Primo, R. Levi: Salomon, ait, vocatur *congregans*, *filius vomentis*, quod apud se collectas haberet, cogitationes contrarias in gravissimis quæstionibus, evomereque voluerit onerosum et inutile pondus cogitationum, quæ ad veritatis normam exactæ non essent, ut eas reservaret sibi, quæ utiles essent, veritatique consentirent, q. d. Salomon evomuit vanas cogitationes et desideria concupiscentiæ, ut in cor vacuum congregaret et coacervaret cogitationes sanctas et desideria cælestia.

Secundo, Hugo, Salomon, inquit, est *filius vomentis*, id est filius Davidis ex Bethsabee; *Bethsabee* enim vel ut Hebræi pronuntiant, *Bat sceba*, idem est quod *filia saturitatis*; filius ergo vomentis idem est quod filius exsatiatæ et saturæ, quia scilicet Salomon deliciis se se exsaturavit usque ad fastidium et vomitum, q. d. Apposite Salomonis

A mater dicta est *Bethsabee*, id est filia saturitatis, quia ipsa paritura erat filium qui se omnibus mundi voluptatibus exsatiaret usque ad nauseam et vomitum. Hoc omen habuit Bethsabee nomen.

Tertio, idem Hugo: Salomon, inquit, vocatur *filius vomentis*, id est Davidis, qui ut periculum capitis evaderet, salivam vomens simulavit stultitiam coram rege Achis, 1. Reg. 21. Unde apposite subditur: *Stultissimus virorum ego sum*, q. d. Apposite ego Salomon genitus sum a Davide qui stultitiam simulavit, quasi stultus a stulto, ut stultitia patris simulata omen et præsagium foret veræ stultitiæ filii, cum ipse idola adoravit.

Quarto, vir eruditus censet τὸ *vomentis* alludere ad morem veterum, quo in convivils olim dicturi sententiam, et sapientiam suam deprompturi, ut serenius id facerent, prius stomachum caputque cibo et vino gravatum vomitu levabant. Unde Plutarch. in Symposio docens in convivio philosophandum, consulit vomitum ei qui apte et erudite dicere velit, cum caput vino oneratum sentit. B Agur ergo, id est Salomon, vocatur *filius vomentis*; quia ex vomitu levato capite, et expeditis sensibus, ad docendum prosilierat. Verum hæc sententia Epicuro quam Salomone dignior videtur.

Quinto, alii per vomitum putant notari severitatem et acrimoniam harum parœmiarum, quod sint satyricæ, acriusque vitia et vitiosos perstringant; hoc enim vulgo vocamus evomere quid in quempiam. Sic Cicero Philip. 5. *In me absentem*, inquit, *orationem evomuit*, id est invectivam in me habuit. Unde Sept. paraphrastice vertunt: *Mea verba, fili mi, timeto, et suscipiens ea pœnitentiam age.*

Hæc enim verba non recte omissa a Complut. et Regiis habent codices Vaticani, c. 24. cum toto hoc cætero capite, quibus non alia respondent quam ista: *Verba congregantis filii vomentis*, ut patet conferenti textum Hebræum, Græcum et Latinum. Sensus ergo est, q. d. Cum verba mea exceperis, o fili, timor Dei astringat et con- C greget ad se et ad Deum mentem tuam, ut præteritorum peccatorum pœnitentiam agas, itaque ea evomas et expellas, q. d. Verba mea sunt catapotia sive pharmaca catarthica, quæ stomachum mentis timore sancto commoveant et compungunt; itaque vomitum peccatorum per pœnitentiam eliciunt et provocant.

Sexto, alii per vomitum censent notari pœnitentiam Salomonis, q. d. Ego Salomon congregavi mihi opes, delicias et voluptates totius mundi; at omnium vanitatem expertus, earum me tæduit, easque nauseabundus respui et quasi evomui, ac pœnitentiam agens vitam præteritam damnavi, dixique: *Stultissimus virorum ego sum*. Ita R. Salomon, R. Levi, Arboreus, et noster Pineda. l. 8. de Rebus Salomon c. 1. sect. 6. Hinc sicut vis vomitus ciet lacrymas, ideoque Plinius ait vomitum levare stomachum, sed nocere oculis: sic pœnitentia lacrymas excivit Salomoni. Quocirca in laminis Eliberitanis nuper inventis, lingua Mozarabum inscriptum legitur de Salomone: *Et flevit scelus suum vehementi fletu, et condonatum est ei,* D uti citat Pineda; esto alii de laminarum istarum fide dubitent. Addunt iidem Salomonem amissum per peccata prophetiæ spiritum recepisse per pœnitentiam, ideoque subiungere: *Visio quam locutus est vir cum quo est Deus.* Hæc illi non improbabiliter, at incerte. De Salomonis enim pœnitentia et salute nil certi statui potest: quæcumque enim ad utramque astruendam a multis proferuntur, vel ambigua, vel incerta sunt. Utramque ergo Deus voluit hominibus esse incertam ut eis sanctum timorem incuteret, eosque metu pio semper suspensos dubio et terribili Salomonis exemplo detineret.

Alleg. *filius vomentis*, puta Salomonis, fuit Christus Dominus verus Salomon, qui eius adinstar Evangelium docuit, imo eructavit parabolas, nec nisi in parabolis loquebatur turbis, *ut impleretur quod dictum erat per Prophetam* (Dav. Psalm. 77. 2.) *dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi*, Matth. 13. 35.

Visio quam locutus est vir cum quo est Deus.) Hebr. *onus dictum viri ad Ithiel. Onus*, hebr. משא *massà*, vocatur prophetia minax et onerosa, quæ a Deo velut onus grave humeris populorum imponitur, uti dixi Isaiæ 13. 1. inde extenditur ad quamlibet prophetiam etiam faustam et lætam. Hæc enim vocatur *onus*, quia ut ait S. Dionys. Prophetæ *divina patiebantur*, id est non tam agebant quam sustinebant, patiebantur et portabant spiritus divini vim et impetum. Hinc pro *vir* hebr. est גבר *gheber*, id est potens, robustus, qui scilicet ad portandum hoc onus vires habet firmaque latera. Unde ex Hebræo vertas, *onus*, sive *prophetia dicta a viro* dicente: *Per mecum Deus, mecum Deus, et potero.* Insinuat enim Salomon mysterium SS. Trinitatis, q. d. Illustret me Deus Pater, illustret me Deus Filius, illustret me Spiritus sanctus, et sic prævalebo et potero digna iisdem effari.

Porro hæ parabolæ et ænigmata huius capitis vocantur *onus*, id est *visio* et *prophetia*; primo, per catachresin, quia obscuræ sunt et arcanæ, ideoque illustrante Spiritu sancto revelatæ et dictatæ a Deo instar prophetiæ; secundo, proprie, quia vere futura enuntiant, sed obscure per ænigmata; enuntiant enim Filii Dei incarnationem, nativitatem, passionem, ascensionem in cælum, etc. uti patebit v. 4. in fine, et 19. Quocirca Salomon a S. Epiphanio, hæresi 67. vocatur *propheta beatissimus*; S. Greg. Nazianz. quoque eum Prophetis cæteris annumerat tract. de Veris et germanis Script. lib. æque ac S. Aug. lib. 2. de Doctrina Christ. cap. 8. et lib. 17. de Civit. c. 20. diserte asserit *Salomonem in tribus suis libris prophetasse*. Sic et Theophyl. lib. 2. de Fide, ac Psellus, Præf. in Cant. Denique Chald. Paraphrastes sic Ecclesiasten orditur: *Verba prophetiæ, quæ prophetavit Ecclesiastes. Ipse est Salomon filius David.*

Rursum vocatur *onus*, quia castigationem concupiscentiæ per legem et disciplinam Dei proponunt, quæ sane homini in natura corrupta ingens est onus, præsertim quia violantibus eam intentat pœnas graves, tum in hac vita, tum in gehenna.

Hinc pro *quam locutus est*, hebr. est נאם *neum*, id est dictum certum et indubitatum, certaque fide instar prophetiæ a Deo revelatæ credendum, quod S. Paulus 1. Tim. 1. 15. vertit vocatque πιστος ο λογος id est *fidelis*, sive fidus certusque *sermo*. Unde sicut prophetæ et Paulus, sic et Salomon hic dicturus res certas et indubitatas, imo oracula Dei, præmittit τo *neum*, q. d. Quod dicturus sum certissimum est, et omni fide dignum, quia Dei est oraculum.

Cum quo est Deus, et qui Deo secum morante.) Hebr. לאיתיאל לאיתיאל *leithiel leithiel*, id est, *per mecum Deus, per mecum Deus*; qua geminatione significat Salomon se copiosam Dei illuminationem accepisse, ut Deo plenus, ac a Deo potentissime afflatus eructaret, et quasi evomeret hæc Dei oracula. Rursus ea non semel, sed iterum et iterum sibi esse revelata a Deo, simul impellente ut ea depromeret et eructaret. Septuag. paraphrastice vertunt: *Hæc dicit vir credentibus Deo, et quiesco*: et Arabicus: *Hos sermones dicit homo iis qui credunt et abstinuerunt*; cum credentibus enim Deus est per fidem et gratiam. q. d. Ego hæc Dei oracula iis enuntio, qui Deo credunt; hi enim mihi pariter Deo afflato, et ex ore Dei loquenti credent: *Et quiesco*, id est sic parabolis meis finem impono, ac finito dicendi et scribendi labore, perfectoque opere conquiesco.

Confortatus.) Hebr. est אכל *uchal*, id est *potero*; nam est futurum *cal* a יכול *iachol*, id est potuit, prævaluit, vicit, superavit. Unde Theod. et Caiet. vertunt, *potero*, vel *prævalebo*: Aquila vero vertit *perfice*, quia *uchal* derivat a כלל *calal*, id est perfecit. Huc spectant Septuag. vertentes, *et quiesco*; vel, ut Auctor Catenæ Græc. vertit, *nunc finem facio*, q. d. Finito perfectoque opere cessabo et quiescam. Hæc versio symbolice valde congruit Spiritui sancto: ipse enim est *uchal*, id est perfectio, sive terminus, et complementum SS. Trinitatis, æque ac Christi Domini, Apostolorum et Fidelium omnium;

A hos enim charitate, zelo, omnique virtute, gratia et gloria cumulat ac perficit. Denique tertio, alii *uchal* derivant ab אכל *achal*, id est comedit, ac pro אכל *uchal*, alio puncto legunt אכל *ochal*, id est comedam, hoc est, comedo vel comedi; quod recte respondet τω *filii vomentis*, q. d. Ego id eructo et quasi evomo, quod affatim Deo me cibante et inebriante comedi, quoque totum mentis ventrem et stomachum opplevi, et quasi saburravi.

Stultissimus virorum sum, et sapientia hominum non est mecum.) Vers. 2. Pro *stultissimus* hebr. est בער *baar*, id est tardus, stupidus, stolidus, pecuinus, animalis, qui instar pecudis hinc inde oberrat, nec se regere sua ratione valet, sed ductore et rectore opus habet. *Baar* enim derivatur a בעיר *beir*, id est pecus, animal brutum, a depascendo ita dictum: *baar* ergo est qui pecudem sapit, qui animalem vitam agit, qui bruti mores refert. Igitur hebr. ad verbum habent: *Quia bardus ego sum præ viro* (quolibet, id est præ viris omnibus,) *et hominum intelligentia non est mihi*; Sept. *Insipientissimus enim sum omnium hominum;*
B *et prudentia hominum non est in me*; Syrus: *Quoniam egentissimus ego sum cogitationum*; Vatablus: *Stupidior quidem ego sum quam quisquam alius*; Baynus: *Cum stultior sim quovis, et non sit intelligentia hominis mihi.* Hebr. incipiunt a כי *ki*, id est quia, nam, enim, ut vertunt Septuag. q. d. Ideo ego hic in persona mea non loquor, sed in persona Aguris, eumque a Deo confortatum induco loquentem, quia ego cum meipsum penitus considero, video me esse bardum, amentem, infantem et elinguem: Noster tamen omisit τo *quia*, quia, Hebr. *ki* sæpe per pleonasmum redundat, tantumque dat initium sermoni, q. d. Equidem bardus sum, et stupidum me agnosco præ cæteris hominibus. Iam

Salomon stultissimus hominum: quo sensu?

I. Primo, Rabbini apud Lyran. Arboreus, Pineda et alii v. 1. citati, censent hæc esse verba Salomonis de luxuria et idololatria sua dolentis et pœnitentis quasi ipse hic seipsum accuset, quod cum sapientia summa a Deo donatus fuisset, tamen se ad tantam insipientiam abiecerit, ut in-
C ter concubinas velut sus sese volutans, eis placendi studio deos eorum, id est lapideas et aureas statuas, adorarit, q. d. Accuso me quod cum cæteris plus sapere debuissem, plus omnibus desipui, et qui unum Deum colere debui, idola adoravi, imo toti populo idololatriæ choragus et magister exstiti. Sed mirum cuipiam videatur, si Salomon hic pœnitet, cur peccatum ipse idololatriæ publicum et scandalosum, cuius eum pœnitet, hic non nominet, et nominatim retractet damnetque ut scandalum quod populo dederat, amoveat et tollat: hoc enim vera pœnitentia iubet et exigit. Unde hanc Rabbinorum sententiam refellit Lyran. qui cum Abulensi aliisque censet Salomonem in idololatria mortuum impœnitentem, easeque damnatum. Quia, inquiunt, si pœnituisset, debuisset destruere templa idolorum a se fabricata: hoc autem non fecit, quia illa steterunt usque ad Iosiam, qui ea evertit, 4. Reg. 23. sed de hoc plura alibi.

II. Secundo, R. Salomon censet Salomonem se vocare stultum, eo quod sapientiæ suæ confisus, contra præceptum
D Dei dicentis Deuter. 4. 2. *Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo*, quod citat hic Salomon v. 6. multa verbis Mosis addiderit vel detraxerit. Verum hac in re stultior et stolidior Salomone est R. Salomon: constat enim Salomonem has parabolas ex instinctu Dei dictasse, nec iis eum quid addidisse contrarium, vel detraxisse necessarium legi Mosis, sed potius eam explicasse et inculcasse.

III. Tertio, R. Levi autumat Salomonem se nuncupare insipientem, eo quod cælestium orbium scientiam non habuerit, ideoque explicando subdere: *Quis ascendit in cælum atque descendit?* Hinc eumdem dicere de Ecclesiaste, id est de seipso, c. 12. 10. *Quæsivit verba utilia*, ut nimirum voce de cælo delapsa sibi responderetur, quod tamen non est consecutus. Rursum Salomon postulavit æquari summis Prophetis in patrandis miraculis, ut omnibus elementis dominaretur. Hoc autem ab eo flagitari nefas erat, quod tamen aliis licebat, ut Mosi qui in cælos ascen-

dit et descendit; Aaroni qui spiritum cohibuit, iuxta illud: *Et stans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus est, et plaga cessavit* in seditione Core, quem vivum terra absorbuit, et plaga in cæterum populum desævit, Num. 16. 48. Eliæ, qui vestimentis aquas cohibuit, 4. Reg. cap. 2. vers. 14. Iosue, qui firmavit terræ terminos, cum sol in Gabaon fixus constitit, Iosue 10. 13. Verum hæc, æque ac illa R. Salomonis, insulsa ac stolida sunt.

IV. Quarto, Auctor Catenæ Græc. ex Septuaginta sic vertit: *Nunc finem facio; sum enim mortalium omnium stultissimus, neque ulla humana prudentia in me exstat,* sicque explicat, q. d. In posterum morum doctrinam vobis tradere, ac ad illam vos amplius exhortari desistam; quia mortalium sum stultissimus, hoc est, Deo divina sapientia me illustrante omnis humanæ prudentiæ iacturam feci, ac vera sapientia a Deo mihi infusa sustulit ex me omnem falsi nominis scientiam.

Huc accedit expositio S. Greg. Nazianz. orat. 29. post initium: « Stultissimus sum virorum; significat ait, Salomon nullam se propriam habere prudentiam, sed divina et perfectiori sapientia afflari. Siquidem et Paulus, cum aiebat Galat. 2. Vivo autem iam non ego, vivit vero in me Christus; non utique de seipso quasi mortuo loquebatur, sed tamquam de eo qui præstantiorem quam vulgus mortuum soleat, vitam ageret, utpote qui veræ vitæ, nulloque mortis fine circumscriptæ particeps esset. »

V genuine. Quinto et genuine, Salomon, licet sapientissimus mortalium, vocat tamen se insipientissimum, ex modestia et studio humilitatis; quia humiliter de se sentiens, ex seipso talem se agnoscebat, omnem vero sapientiam suam non sibi, sed Deo, a quo illam infusam acceperat, et cuius illa erat, iure adscribebat. Simili sensu S. Paulus (uti et S. Franciscus) licet sanctissimus, vocat se primum peccatorum, 1. Timoth. 1. 15. Humilis enim de seipso sensus sua parvi, aliena magni æstimat. Sensus ergo est: *Stultissimus virorum ego sum,* id est mihi esse videor, dum scilicet me, ac mea, quæ ex meipso habeo, seclusa Dei illuminatione specto, dum sapientiæ meæ parvitatem intime perpendo ac penetro, eamque tum cum mea ignorantia, tum cum divina sapientia comparo; videor mihi esse ignorantissimus, adeoque abyssus ignorantiæ et stultitiæ, quodque cæteri, quorum ita mihi perspecta ignorantia non est, longe sint me sapientiores, præsertim in sapientia practica, atque in cognitione sui, et Dei. Unde putant Hebræi Salomonem, suæ idololatriæ et peccatorum conscium, pœnitentem hæc dixisse, licet eos refellat Lyranus.

Summa, hisce verbis docere nos vult Salomon, sapientiam veram maxime sitam esse in cognitione sui, suæque miseriæ et insipientiæ, atque humili de seipso sensu et æstimatione. Sic Socrates, rogatus quid sciret, respondit: *Hoc unum scio quod nihil scio.* Imo alius idem rogatus respondit, addiditque se ne hoc quidem, quod scilicet nihil sciret, scire. Sic S. August. aiebat: *Domine, norim te, norim me*; in his duobus enim summa sapientiæ practicæ consistit: et S. Franciscus: *Domine,* ait, *quis tu? quis ego? tu abyssus sapientiæ, entis, omnisque boni; ego abyssus insipientiæ, nihili, peccatorum, omnisque mali.* Hunc esse sensum liquet ex eo quod mox immensam Dei sapientiam et potentiam in rerum omnium creatione et gubernatione, præ sua obstupescens subdit: *Quis ascendit in cælum,* etc. *quod nomen eius, et quod nomen filii eius si nosti?*

Mystice S. Hieron. libro 2. contra Pelagium et S. Aug. ep. 49. censet Salomonem hic loqui in persona Christi; Christum ergo vocare se stultissimum, tum quia nostras stultitias, cupiditates ac scelera in se luenda et expianda suscepit; tum quia sapientia Christi mundo videtur stultitia. Christus enim docuit verbo et exemplo beatos esse pauperes, lugentes, esurientes, persecutionem patientes, etc. quæ omnia mundanis videntur esse stulta. Unde Christus ait Psal. 68. 6. *Deus, tu scis insipientiam meam,* et Paulus 1. Corinth. 1. 23. *Nos autem,* ait, *prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam; quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus.* Hoc est quod ait hic Salomon: *Et sapientia hominum non est mecum.*

NON DIDICI SAPIENTIAM, ET NON NOVI SCIENTIAM SANCTORUM.) Vers. 3. Hebr. videntur contrarium dicere; habent enim: *Et novi scientiam Sanctorum.* Itaque legunt nonnulli codices Latini, ac Beda, qui sic explicat, q. d. Polleo sapientia non humana et studio acquisita, sed divina et cælitus mihi indita; et, ut ait Vatabl. *Expers sum humanarum artium, at divinarum gnarus sum.* Unde Sept. vertunt: *Deus docuit me sapientiam, et scientiam Sanctorum cognovi.* Sic et Arabicus. Verum repetendum ex priori hemistichio τὸ *non,* ac legendum cum Romanis negative: *Et non novi scientiam Sanctorum;* prima enim negatio ad sequentes omnes sententiæ partes, sæpe apud Hebræos per zeugma extenditur, ut Psalm. 142. 7. *Ne avertas faciem tuam a me, et* (non) *similis ero* (sim) *descendentibus in lacum,* id est, ne avertas a me faciem, neque me similem mortuis efficias. Psal. 43. 19. *Non recessit retro cor nostrum, et* (non) *declinasti semitas nostras a via tua.* Ps. 1. 5. Ps. 9. 19. Prov. 24. 28. in Hebræo, et sæpe alibi. Iam aliqui sic exponunt. q. d. Cum difficultatem eorum quæ dicturus sum, considero, hæreo et quasi obstupesco: video enim meam ignorantiam, et ad illa declaranda ineptitudinem, meque stultissimum agnosco, quia careo sapientia humana, quæ docendo et discendo acquiritur: careo et scientia divina, quam Deus Sanctis infundit: nec enim sapientiam meo marte didici, aut studio acquisivi, nec tantam cælitus hausi, quanta ad ea quæ enuntianda supersunt requiritur: sed eam sapientiam Sanctorum, qualem quantamque scilicet habuere sancti Prophetæ, longe inferiorem et imparem profiteor. Verum planius exponas eo modo quo dixi v. 2. q. d. Quod ad me attinet, videor mihi ex me meisque ingenii et naturæ viribus mortalium esse insipientissimus: etsi enim ex infusa mihi cælitus sapientia sim omnium sapientissimus; tamen hoc totum est donum Dei, quare illud mihi non arrogo, nec meum esse censeo, sed totum Deo auctori, cuius in solidum est, regero et refundo. Restat ergo ut ex meipso mihi videar bipedum hominumque stultissimus.

QUIS ASCENDIT IN CÆLUM ATQUE DESCENDIT? QUIS Vers. 4. CONTINUIT SPIRITUM IN MANIBUS SUIS? QUIS COLLIGAVIT AQUAS QUASI IN VESTIMENTO? QUIS SUSCITAVIT OMNES TERMINOS TERRÆ? QUOD NOMEN EST EIUS, ET QUOD NOMEN FILII EIUS, SI NOSTI?) Syrus præponit: *Dic mihi quis ascendit,* etc.

QUIS CONTINUIT SPIRITUM IN MANIBUS SUIS?) Hebr. *Quis collegit spiritum in pugillis suis?* Pagnin. *in velis suis;* Sept. *in sinu suo;* Chaldæus: *Quis tenuit ventum in pugillis suis?* Aquila: *Quis collegit spiritum in palmis?* Symmachus: *Quis congregavit ventos in pugillis?*

QUIS COLLIGAVIT AQUAS QUASI IN VESTIMENTO?) Chal. *quasi in pallio;* Syrus, *in sudariolo;* Septuag. *Quis convertit aquas in vestimento?* vel, ut legit Auctor Catenæ Græc. *Quis universam aquam quasi intra vestimentum conclusam in unum coegit?*

QUIS SUSCITAVIT OMNES TERMINOS TERRÆ?) Hebr. *Quis statuit omnes fines terræ?* Septuag. *Quis tenuit omnia extrema terræ?* Chald. *Quis statuit terminos terræ?* Syrus, *Quis constituit validos terræ?* Auctor Catenæ Græc. *Quis in omnem terræ summitatem dominatum obtinuit?* Iam

Primo, Rabbini apud Lyranum hæc omnia de Mose exponunt: *Quis ascendit in cælum atque descendit?* q. d. Quis Mosi par aut similis exstitit, qui in montem Sina cælo proximum conscendit, ibique cum Deo collocutus legem eius ad nos descendens detulit? *Quis continuit spiritum in manibus suis?* quis aerem et ventos habuit sibi subiectos, ut instar Mosis eos virga verberans, culices et ciniphes eliceret, qui totam Ægyptum opplerent? *Quis colligavit aquas quasi in vestimento?* sicut fecit Moses dividens aquas maris Rubri, ut transiret populus Israel, cui proinde aquæ fuerunt pro muro a dextris et a sinistris, Exodi 14. *Quis suscitavit omnes terminos terræ?*

sicut fecit Moses, qui in erectione tabernaculi suis meritis immisit terrorem omnibus gentibus Chanaan, ut in ea Hebræos per Iosue collocaret, ipsique omnes eius regiones firmiter possiderent, iuxta illud Deuter. c. 2. 25. *Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos. Quod nomen est eius?* q. d. Si dicatur quod alius ante Mosen exstitit, qui similia portenta patrarit, declaretur quis ille fuerit, et quod fuerit nomen eius. Et si respondeatur eum esse vita functum, et nomen eius datum oblivioni, declaretur *quod nomen filii eius?* quænam scilicet fuerit genealogia, ac filiorum et nepotum propago, per quam illius ad nos fama transmissa est: cumque nemo talis reperiri aut nominari possit, superest ut concludamus neminem exstitisse Mosi parem aut similem; atque idcirco cum Moses ex ore Dei in Deut. c. 17. 16. et seq. prohibuerit, ne rex Israel multiplicaret sibi equos, aurum, argentum, uxores, etc. et tamen ego Salomon fecerim contrarium: hinc liquet me fuisse stultissimum virorum, uti dixi. Hæc Rabbini.

Verum hæc omnia recte confutat Lyran. Nulla enim Mosis hic fit mentio, nec Moses ascendit in cælum, ex eoque descendit, nec omnes terræ terminos, sed exiguam terræ portionem, scilicet Chananæam dumtaxat tradidit Hebræis, etc. Igitur hæc et cætera soli Deo competunt, ut patebit ex similibus Scripturæ sententiis, quas mox citabo.

Dico ergo Salomonem ex sua insipientia et infirmitate assurgere, et admirari immensam Dei potentiam et sapientiam, ut ostendat se comparatum Deo esse insipientissimum et stultissimum, atque in his duobus consistere veram sapientiam, scilicet ut cognoscas quis sis, et quis sit Deus, ac dicas cum S. Aug. *Domine, noverim te, noverim me;* scilicet noverim me esse insipientissimum, infirmissimum, miserrimum, qui nihil scientiæ, entis aut virtutis habeo ex me; sed quidquid habeo, totum est ex dono Dei. Noverim deinde te esse sapientissimum, potentissimum, optimum, adeoque Ens entium, scilicet te esse immensum et increatum entis pelagus, in quo est infinita entis cuiuslibet amplitudo, a quo singula entia creata exiguum suum esse emendicant et hauriunt, iuxta illud: *Ego sum qui sum,* Exodi 3. 14. Vide ibi dicta.

Porro hæc interrogative proponit Salomon: *Quis ascendit?* etc. tum quia hic gryphos et ænigmata sua affert: hi autem per interrogationem proponi solent: tum quia solet Scriptura infinitam Dei sapientiam et potentiam, quæ incomprehensibilis et inexplicabilis est non affirmative enarrare, sed interrogando contemplari et admirari. Sic enim de ea interrogat Isaias 40. 12. *Quis mensus est pugillo aquas, et cælos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terræ, et libravit in pondere montes et colles in statera? quis adiuvit spiritum Domini? aut quis consiliarius eius fuit et ostendit illi? Ecce gentes quasi stilla situlæ, et quasi momentum stateræ reputatæ sunt.* Sic Eccles. c. 1. 2. interrogat: *Arenam maris, et pluviæ guttas, et dies sæculi quis dinumeravit? Altitudinem cæli, et latitudinem terræ, et profundum abyssi quis dimensus est? sapientiam Dei præcedentem omnia quis investigavit? Radix sapientiæ cui revelata est, et astutias illius quis cognovit?* Hisce gnomis monetur homo, ut Dei comparatione cognoscat suam tum insipientiam, tum infirmitatem, Deoque soli, qui omnia solus potest et novit perfecte, omnem tribuat sapientiam. Sic et Iob. c. 28. 20. *Unde ergo, ait, venit sapientia? et quis est locus intelligentiæ? Abscondita est ab oculis omnium viventium, volucres quoque cæli latet. Perditio et mors dixerunt: Auribus nostris audivimus famam eius. Deus intelligit viam eius, et ipse novit locum illius; ipse enim fines mundi intuetur, et omnia quæ sub cælo sunt, respicit. Qui fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura.*

Igitur Salomon hic per compendium perstringit totum opus creationis et gubernationis universi, ut ex eo ostendat incomprehensibilem Dei sapientiam et potentiam, quæ in eo mire resplendet, ut ex eo gradatim assurgamus ad contemplandum et admirandum abyssum longe maiorem sapientiæ et potentiæ, quæ in ipso Deo latet abscondita. Celebrat enim hic opus creationis cælorum et elementorum, sub quibus corpora cætera mixta quæ ex elementis conflata sunt, intelligit; sub cælis enim comprehendit ignem, sub spiritu aerem, sub aqua et terra elementum utriusque. Sensus ergo est, q. d. Professus sum me esse stultissimum et vacuum sapientia, cum meam ignorantiam confero cum immensa Dei sapientia. Hanc enim considerans non video cur ego vel quis alius se sapientem æstimare, sibique sapientiam aliquam arrogare possit. Etenim estne quisquam qui in cælum ascenderit, ut ibi cælorum ordines, motus, stellas ordinate disponeret, ac deinde descenderet in terras ut eadem hominibus enarraret? Estne quisquam qui *continuit manibus spiritum*, id est aerem et ventos plurimos et validissimos, qui maria terrasque perflant, arboresque, naves, turres, arces et urbes deiiciunt et sternunt? Estne quispiam qui ligarit aquas tam quæ in mari, quam quæ in aere sunt, in suis alveis et nubibus quasi in vestimento? Estne quispiam qui *suscitavit,* id est erexit, constituit et stabilivit *omnes terminos terræ*, id est totum orbem? nonne solus Deus, qui hæc omnia potest, et fecit? ipse enim cælos ascendit; omnia supergressus, omnia lustrans, quantumvis alta, sicut dicit Amos: *Qui ædificat in cælo ascensionem suam,* Amos 9. et Psalmista: *Qui ascendit super cælum cæli ad Orientem*, Ps. 67. Ipse est qui descendit, quia sicut dicit Iob: *Ipse fines mundi intuetur, et omnia quæ sub cælo sunt respicit.* Ipse est qui ventum continet in manibus suis, et cuius cursum et impetum nullus, quantumvis potens aut ingeniosus, cohibere potest ullis machinis et obstaculis, ipse cohibet et tenet in manu omnipotentiæ suæ, emittens, cum vult, ventos de thesauris suis, qui, ut habet Iob: *Fecit ventis pondus*, ipse est qui ligavit *aquas velut in vestimento* Quia, sicut dicit Psalmista: *Congregat sicut in utre aquas maris*, Ps. 32. Ergo solus Deus est cælorum, ventorum, aquarum et terræ dominus, opifex, creator et gubernator invisibilis et immensus, qui lucem habitat inaccessibilem. Unde de eo more suo interrogans subiicit: *Quod est nomen eius, et quod nomen filii eius, si nosti?* Nomen Dei proprium est arcanum, incomprehensibile et ineffabile, multo magis arcanum est nomen filii eius. Alludit ad nomen *Iehova*, quod est ineffabile, iuxta illud Exodi 6. 3. *Nomen meum Adonai* (hebr. Iehova) *non indicavi eis.* Vide ibi dicta. Mox singula penitus expendam.

Alleg. S. Aug. ep. 49. ad Deo gratias, in resp. ad quintam eius quæstionem, docet Salomonem hic contra Iudæos modernos docere Deum non esse unum in persona, sicut est unus in essentia; sed in una essentia duas, imo tres habere personas, ac deinde de Dei filio, puta Christo incarnato, totum hunc locum sic mystice exponit: « Quodam, ait, loco Proverb. dicitur: Quis ascendit in cælum atque descendit? quis collegit ventos in sinu? etc. Horum duorum quæ in extremo commemoravi, unum retulit ad Patrem, quod nomen est ei? propter quod dixerat: Deus docuit me sapientiam; et alterum evidenter ad Filium, cum ait: Quod nomen filii eius? propter cætera quæ de Filio magis intelliguntur, hoc est: Quis ascendit in cælum, et descendit? quod Paulus ita commemorat: Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cælos. » Pergit deinde cætera eidem aptare: « Quis collegit ventos in sinu? id est animos credentium in occultum atque secretum, quibus dicetur: Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Quis convertit aquam in vestimento, ut dici posset: Quotquot in Christum baptizati estis, Christum induistis. Quis tenuit fines terræ? qui dixit discipulis suis: Eritis mihi testes in Ierusalem, et in tota Iudæa et Samaria, et usque ad fines terræ. »

QUIS ASCENDIT IN CÆLUM ET DESCENDIT?) Caiet. vertit: *Quis instar ascendentis et descendentis cælestes sphæras contorquet?* Nam cum hæ, inquit, ab Oriente ad Meridiem sursum ferri et ascendere videantur, a Meridie vero ad Occidentem occidere et quasi descendere; Deus etiam earum motor, cum eis pariter ascendere et descendere

videtur. Verum hic sensus arctior et alienior videtur. Aptius et plenius Lyran. et alii per hunc Dei ascensum et descensum censent significari omnimodam Dei gubernationem, qua tam supera, quam infera regit et gubernat, q. d. Solus Deus omniscius et omnipotens est, qui non mutatione loci (est enim ubique et immensus) sed sua sapientia et operatione, quasi ascendit in cælum, et descendit, dum in creaturis cælestibus et sublunaribus, summis æque ac imis operatur; dum scilicet sursum sapientissime cælos constituit, ordinat, stellis ornat, movet, regit, gubernat, ac deorsum in aere, terra et mari omnia animata æque ac inanimata creat, pascit, conservat, fœcundat, etc. Alludit ad Deut. 33. 26 *Ascensor cæli auxiliator tuus; magnificentia eius discurrunt nubes: habitaculum eius sursum, et subter brachia sempiterna*; et ad illud Amos 9. 6. *Qui ædificat in cælo ascensionem suam.* Vide utrobique dicta.

Allegor. vero, proprie Christus descendit de cælo, cum per incarnationem in uterum Virginis terramque sese dimisit, atque inde ascendit, cum post resurrectionem coram Apostolis gloriosus in cælum conscendit, iuxta illud Christi Ioan. 3. 13. *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo*; et illud Pauli Ephes. 4. 9. *Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ* (in infernum?) *qui descendit, ipse est, et qui ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia.*

Quis continuit spiritum manibus suis?) Beda *spiritum* quemlibet accipit, puta Angelos, dæmones, animas, q. d. Deus solus est qui omnes hosce spiritus *manu*, id est potestate sua, *continet*, puta frænat, regit, moderatur, ut nihil agant nisi quod ipse voluerit, id est decreverit aut permiserit. Melius alii per *spiritum* accipiunt ventum, uti vertunt Septuag. et Symmachus. Mira enim est ventorum agilitas, subtilitas, contrarietas, vis et impetus, adeo ut montes urbesque succutiant. Unde Script. solet Dei sapientiam et potentiam commendare, ex eo quod ambulet super pennas ventorum, id est eos regat, imo eis quasi inequitando dominetur, et aurigando præsideat. Hinc et poetæ fabulantur Æolum ventis præesse eosque frænare, et in caveas antraque velut in carceres concludere. Ergo Septuag. vertunt: *Quis colligit ventos in sinu suo?* Hebr. *in pugillis suis*, q. d. Deus ventos ita agiles, subtiles et labiles, æque ac impetuosos et perstrepentes, ut nemo iis resistere queat, pugno suo claudit et concludit, ut ad nutum aperta manu eos quo libuerit emittat, clausa vero comprimat et tranquillet. To *in sinu* significat ventos esse in arcanis Dei. Cur enim Auster flet a Meridie, Aquilo a Septemtrione, Eurus ab Oriente, Zephyrus ab Occidente? cur Typho res in orbem circumagat, cur Præster sit fulmineus, ut domos loco moveat, alioque transferat, etc.? Physici causas naturales planas et adæquatas, quæ menti satisfaciant, dare nequeunt: sed hoc pertinet ad secreta Dei, qui ventorum dominus eos ad libitum movet, flectit, gyrat, mutat, cohibet et sedat. Sicut ergo secreta condimus sinu, sic Deus ventos quasi sinu suo condit, hoc est, in arcano suæ potentiæ et sapientiæ reservat et continet.

Quis colligavit aquas quasi in vestimento?) Primo, Caiet. per *aquas* accipit pluvias, fontes et fluvios: pluviæ enim videntur stillare e cælo, sicut pannus madidus stillat guttas. Idem censent nonnulli, teste Aristot. de fontibus et fluviis, quod scilicet sicut pannus impositus cantharo exugit liquorem canthari, ut se humectet, itaque eum attollit, ac deinde extra cantharum eumdem per stillas emittit: sic pariter terra, licet altior sit mari, tamen quia fungosa et spongiosa est, exsugat et attrahat aquas e mari, easque imbibendo attollat, quas deinde per fontes et fluvios certis locis distillet et emittat.

Secundo, melius alii per *aquas* accipiunt superas, quæ in nubibus atris quasi in vestimento nigro colligantur: adeo ut solem, stellas et lunam nobis abscondant; dum vero hoc nubium vestimentum a Deo aperitur et quasi scinditur, erumpunt aquæ per pluvias et imbres. Hoc est

A quod ait Iob cap. 26. v. 8. *Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum?*

Tertio et optime, per *aquas* accipias aquas maris, stagnorum et fluviorum, de quibus canit Psaltes Ps. 32. 7. *Congregans sicut in utre aquas maris*, quia nimirum eas congregavit in unum locum, ut appareret arida, terminum illis ponens, ne transirent illum, neque converterentur operire terram. Unde et Dominus suam sapientiam et potentiam commendans ad deprimendum Iob inter cætera dicit Iob 38. 8. *Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens; cum ponerem nubem vestimentum eius, et caligine illud quasi pannis infantiæ obvolverem? Circumdedi illud terminis meis, et posui vectem et ostia, et dixi: Usque huc venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos.* Unde Auctor Catenæ Græc. sic explicat, q. d. Quis per sapientiam et potentiam suam fluxæ et inconstanti rerum naturæ et conditioni stabilitatem et constantiam indidit? utique solus Deus.

B Mystice, Christus Dominus ventum continuit in manibus suis, et aquas colligavit quasi in vestimento, cum imperavit ventis et mari, et facta est tranquillitas magna, Matth 8 cumque pedibus calcans fluctus maris super eos ambulavit, Matth. 14.

Quis suscitavit omnes terminos terræ?) Primo, Beda per *terminos terræ* accipit animalia, plantas, gentes, omniaque quæ terræ terminis clauduntur, q. d. Quis omnia animata, æque ac inanima conservat, fovet, fœcundat, ut his arescentibus et emorientibus, alia et alia serie continua nascantur et succedant? utique non alius nisi Deus.

Secundo, melius alii per *terminos terræ* accipiunt terminos, quibus terra maris undas fluctusque coercet, ut ipsa eis emineat, iuxta illud Gen. 1. 9. *Congregentur aquæ in locum unum et appareat arida.*

Tertio et optime accipius hæc de immobilitate terræ: hanc enim significat hebr. הֵקִים *hekim*, id est statuit, C stare fecit, q. d. Quis terram in aere quasi pendulam ita stabilivit, ut nulla ventorum, inundationum, aliarumve rerum vi loco suo moveri queat, sed ipsa immobilis consistat, imo sit centrum totius universi, quod omnibus suum statum suamque immobilitatem affert? utique non alius id præstat nisi Deus. Alludit ad illud Iob 38. 4. *Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ?* etc. *Quis posuit mensuras eius, si nosti?* vel *quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis demisit lapidem angularem eius.* Et ad illud Ps. 103. 5. *Qui fundasti terram super stabilitatem suam: non inclinabitur in sæculum sæculi.* Deus enim statuit terram in centrum universi, ut in eo terminarentur et firmi consisterent omnes orbes elementorum et cælorum, qui illud circumdant. Rursum Deus ipsi terræ statuit terminos, scilicet ut ab Oriente terminaretur mari Eoo et India, ab Occidente mari Occiduo et Italia, Gallia, Germania; a Septentrione mari Glaciali ac Norwegia; a Meridie mari Australi et Africa, etc.

D Quod nomen est eius, et quod nomen filii eius, si nosti?) Est gryphus sive ænigma, q. d. Dic mihi tu qui te sapientem æstimas, et sapientiam tibi arrogas, quod est nomen eius, qui, uti dixi, cælos, spiritum, aquas et terram creavit, suoque loco ordinate constituit, moderatur et gubernat? Dices nomen eius esse Deus. At quid sibi vult hoc nomen Deus? cuius essentiam significat? quæ, qualis et quanta est hæc eius essentia? utique eam comprehendere nequis. Fateare ergo te nomen Dei non comprehendere, multo minus nomen Filii eius: unde ait, *Si nosti?* q. d. Imperfecte nosti, perfecte non nosti.

Alludit ad nomen tetragrammaton, quod Hebræis erat incognitum, quia ineffabile. Videbant enim illud in Bibliis scriptum quatuor litteris consonantibus, nimirum יהוה ac nesciebant quibus vocalibus et quo sono pronuntiari deberet, an *Iehova*, an *Ieheve*, an *Iehu*, an *Iaho*, an quo alio modo: qui vero id sciebant, ut mystæ et mysteriorum conscii quales erant pontifices et legisperiti, hi præ reve-

rentia non pronuntiabant, nec alios qua ratione pronuntiandum esset docebant, ideoque Iudæi quoties occurrebat יהוה vice eius legebant *Adonai*, id est Dominus: qua re significabat Deus non tantum summam reverentiam deberi nomini suo, illudque casto mysticoque silentio venerandum, sed etiam rem nomine significatam, puta essentiam Dei, esse incomprehensibilem, uti dixi Exod. 6. 3. Igitur imperfecte et quasi per umbram cognoscimus nomen Dei, plene autem et proprie illud non cognoscimus. Non enim cognoscimus Deum nisi per relationem et respectum ad creaturas, v. g. quod Deus sit ille qui cælum, terram et omnia quæ in eis sunt, creavit, conservat, regit et gubernat; ac sicut creaturas perfecte non cognoscimus, sic multo minus cognoscimus Deum creatorem: multo adhuc minus qualis in se sit Deus, cuius scilicet essentiæ et quantæ maiestatis in seipso: minime omnium autem cognoscimus SS. Trinitatem, et pluralitatem personarum in eo, scilicet quod Deus non tantum sit Deus, sed et Pater generans Filium, et cum eo spirans Spiritum sanctum.

Unde D. Thomas 1. p. q. 13. art. 1. et seq. citato hoc Proverbii loco, docet nullum dari nomen, quod perfecte Dei naturam significet et repræsentet. Ibidem Franc. Suarez et Gabriel Vasquez: Nullum, inquiunt, est nomen quod adæquate explicet naturam Dei, multo minus naturam et proprietatem filii Dei: *Generationem enim eius qui enarrabit?* Isaiæ 53. 8. Ratio D. Thomæ est, quod Deum in se videre et cognoscere nequeamus, sed tantum ex creaturis gradu facto ad earum auctorem, Deumque creatorem mente ascendamus. Creaturæ autem in infinitum a Deo distant, magisque imperfecte eum repræsentant, quam umbra solem. Quare omnia nomina ex creaturis Deo indita, imperfecte dumtaxat et tenuiter Dei naturam significant et repræsentant, tenuissime autem SS. Trinitatem. Hinc S. Dionys. c. 1. de Divinitatis nomine: *Dei*, ait, *neque nomen est, neque opinio*, quod q. citata ad 1. explicans S. Thomas: *Deus*, ait, *dicitur non habere nomen, et esse supra nominationem, quia essentia eius est supra id quod de Deo intelligimus, et voce significamus.* Hinc Cicero Tuscul. 1. et ex eo S. August. 22. Civit. 20. Deum ita definit: *Deus est mens quædam soluta et libera, secreta ab omni concretione mortali, omnia sentiens et movens, ipsaque prædita motu sempiterno.* Sed audi sanctum Dionysium: *Hoc Theologi cum intelligerent, eam* (divinitatem) *et ut nomine vacantem laudant, et ex omni nomine, ut vacantem quidem nomine, velut cum aiunt divinitatem ipsam in una mysticarum symbolicæ divinæ demonstrationis visionum obiurgasse eum qui interrogasset, Quod est nomen tuum? et quasi eum ab omni Dei nominis cognitione abducentem dixisse: Cur quæris nomen meum: quod est mirabile? An non nomen hoc vere planeque mirabile est, quod omne nomen superat, quod vacat nomine, quod super omni nomine, quod nominatur sive in hoc sæculo, sive in futuro, tamquam fundamento collocatum eminet?* Sic et Trismegistus loquens de ineffabili Dei maiestate, Deum esse ἀνώνυμον, id est innominem et innominabilem dixit.

Nullum est Dei nomen illi adæquatum. Ratio a priori.

Dei definitio ex S. Augustino.

Gnome de Dei nomine.

Annon ergo recte præ Deo et coram Deo se considerans Salomon, ait: *Stultissimus virorum ego sum, et sapientia hominum non est mecum?* Tertull. quidem lib. 3. contra Marcion. sub medium, ait, *Dei nomen esse quasi naturale divinitatis*; quia, ut ait S. Iustin. in Exposit. fidei: *Si essentiam divinam intelligere velis, Dei nomine expresseris.* Sed tamen S. August. in Ps. 85. *Quæris*, ait, *quid sit Deus: Quod oculus non vidit, nec in cor hominis ascendit. Quid quæris ut ascendat in linguam, quod in cor non ascendit?* Quin et Plato ex Trismegisto, teste sancto Cyrillo l. 1. contra Iulian. et Naz. Or. 2. de Teolog. *Deum*, ait, *intelligere quidem difficile est, loqui autem impossibile.* Et S. Athanas. in ep. de Nicænæ Synodi decret. post medium: *Cum audimus*, ait, *vocabulum Deus, nihil aliud nisi ipsam incomprehensibilem Dei substantiam significari intelligimus.* Nam, ut ait S. August. serm. 1. de Verbis Apostol. *Universa Deus præcellit; si quæras magnitudinem, maior est; si pulchritudinem, pulchrior; si dulcedinem, dulcior; si splendorem, fulgidior; si iustitiam, iustior; si fortitudinem, fortior; si pietatem, clementior.* Et Nyssen. lib. ad Ablabium: *Quod prorsus est infinitum, nulla re definitur; sed omni ratione infinitas effugit definitionem.* Quocirca Evagrius, audiens nonnullos de Deo, et SS. Trinitate curiose disputantes, *divinitatem nequaquam definiendam esse respondit; ideoque quod ineffabile est, silentii tantum oratione esse orandum.* Ita Socrates lib. 6. Tripart. 21. Attalus martyr a tyranno interrogatus: *Quod nomen haberet Deus?* resp. *Qui plures sunt nominibus discernuntur, qui autem unus est, non indiget nomine.* Ita Eusebius l. 6. Histor. c. 3. Cogitari ergo potest Deus, plane nominari non potest. Nam, ut ait Sixtus Pythagoræus in Sentent. n. 45 *Omne tempus, quo de Deo non cogitas, hoc puta te perdidisse.* Idem dixit S. Dominicus, et ex eius disciplina S. Thomas doctor Angelicus.

Deus ineffabilis.

Vide sanctum Augustinum, l. de Cognitione veræ vitæ c. 48. et ser. 38. de Verbis Dom. et l. 15. de Trinitate c. 2. ubi inter cætera ait: *Excedit supereminentia deitatis non solum usitati eloquii nostri, sed etiam intelligentiæ facultatem; verius enim cogitatur Deus quam dicitur, et verius est quam cogitetur. Non parva autem notitiæ pars est, si antequam scire possimus quid sit Deus, possimus scire quid non sit.* Audi Arnobium lib. 3. contra Gentes: *Quidquid de Deo dixeris, quidquid tacitæ mentis cogitatione conceperis, in humanum transit et corrumpitur sensum; nec habet propriæ significationis notam, quod nostris dicitur verbis, atque ad negotia humana compositis. Unus est hominis intellectus de Dei natura certissimus, si scias et sentias nihil posse de illo immortali oratione depromi.* Idem l. 8. *Eloquar*, ait, *quemadmodum sentio; magnitudinem Dei qui se putat nosse, minuit; qui non vult minuere, non novit.* Quocirca Ægyptii in Hieroglyphycis pingebant crocodilum et ciconiam lingua carentes, ut significarent Deum esse ineffabilem. Simonides rogatus ab Hierone, quid esset Deus? spatium unius diei ad respondendum petiit, deinde duorum, mox quattuor, ac deinceps duplicatum semper postulavit, negans ullum satis esse: *Quo enim diutius considero*, ait, *eo res videtur obscurior*, ut refert Cicero lib. 1. de Natura Deorum.

Hieroglyph.

Et quod nomen filii eius?) Hinc contra Iudæos ex Salomone constat Deum habere Filium, ideoque plures in Deo esse personas, scilicet Patrem et Filium; ita sanctus Augustinus ep. 49. quæst. 5. Quod enim Rabbini id eludere conantur, dicentes Salomonem loqui non de Deo rerum opifice, sed de viro sapiente, aut de Mose, qui hoc Dei opificium plene cognoverit, q. d. Quis vir adeo sapiens est aut fuit, qui hæc quæ dixi de cælis et elementis a Deo conditis, plene pernoverit? *Et quod nomen illius?* si dicas eum vita functum, *quod nomen filii eius?* Hæc certe frivola sunt et meræ nugæ, ad eludendum hoc argumentum conficta. Liquet enim clare Salomonem non loqui de sapiente, sed de Deo res omnes potentissime creante et sapientissime gubernante, ideoque de eo quærit: *Quod nomen est eius, et quod nomen filii eius?* q. d. Nostis, o rudes Iudæi, aliquatenus Deum creatorem, at Deum esse patrem ac habere filium non nostis. Paucissimi enim Rabbinorum et sapientum tempore Salomonis plane et distincte cognoverunt mysterium SS. Trinitatis: unde moderni Iudæi et Rabbini, æque ac Turcæ et Gentiles, idipsum omnino pernegant. Multo minus norant *nomen*, id est rem nominatam et dignitatem Filii, quod scilicet ipse sit ὁμοούσιος et consubstantialis Patri, ac proinde illi coævus æterna generatione productus, par et æqualis, quod ipse sit imago Patris, quod *sit splendor gloriæ et figura substantiæ eius, portansque omnia verbo virtutis suæ purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis: tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit. Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Hebr. 1. 3.

Noster Salazar per nomen accipit personam: per no-

men enim persona una ab alia secernitur et dignoscitur, q. d. *Quod est nomen*, id est quæ persona Dei Patris, *et quod nomen*, id est quæ persona *Filii*, qua scilicet Filius distinguatur a Patre? Nam essentia et cætera omnia indiscreta sunt, eademque in Patre et Filio. Subtilius et præcisius Barth. Torres, et ex eo noster Molina, 1. part. q. 40. art. 2. disp. 2. membr. 3. initio, respondet duo esse nomina relativa propria Filio Dei, unum nomen Filii, alterum nomen Verbi; atque hoc secundum fuisse magis occultum in veteri Testamento de eoque inquirere Sapientem quasi de occulto, quod postea per S. Ioan. apertissime manifestatum est in novo Testamento, dum dixit: *In principio erat Verbum; et Verbum caro factum est.* Unde sanctus Ignatius epistola 8. ad Philipp. *Unus*, ait, *est filius, Verbum, Deus. Quod nomen illi, et quod nomen filio eius, ut cognoscamus?* Pro quo Noster vertit, *si nosti.*

Verbum divinum Iudæis incognitum.

Porro Septuag. pro *filii* vertunt *filiis* in plurali, quia mysterium SS. Trinitatis apud Iudæos incredulos abscondere voluerunt. Aut certe pro *filiis* legendum *filii* in singulari: sic enim constanter legunt Hebræus, Chaldæus, Vulgata, Aquila, Symmachus, Theodotion et cæteri, et codex unus Septuaginta citatus a Caraffa in notis ad Septuaginta Vatican. quin et S. August. ep. 49.

Meminit solius Filii, non Spiritus sancti, tum ne multitudine tot personarum in SS. Trinitate Iudæos rudes hebetaret et offenderet; tum quia hic agitur de sapientia Dei; hæc autem appropriatur Filio, tum quia per Verbum Deus creavit cælum et universa: *Verbo* enim *Domini cæli firmati sunt*, Psal. 32. 6. Filius autem est Verbum notionale et personale Dei Patris; tum denique quia filius Iudæis erat promissus, quasi venturus Messias et redemptor. Hinc notat duplicem Filii generationem, divinam et humanam, duplexque eius nomen: qua Deus enim vocatur Verbum; qua homo vocatur Iesus Christus, q. d. Nosti quod sit Verbum, et quis sit Iesus Christus? imo quod verbum sit Iesus Christus? Hinc eius incarnationem, passionem, ascensionem tacite adumbrat per symbola aquilæ, colubri, navis, virginis, v. 19. uti ibidem videbimus.

Adde, symbolice notari hic Spiritum sanctum cum dicit: *Quis continuit spiritum in manibus suis?* Spiritus enim, puta ventus, symbolum est Spiritus sancti, qui in specie venti validi, et linguarum ignearum descendit super Apostolos in Pentecoste, Actor. 2. Unde de eo dictum est Gen. c. 1. v. 2. *Et spiritus Dei ferebatur super aquas.* Spiritus sanctus enim est Spiritus Patris et Filii individuus, qui proinde a Patre et Filio nec essentia, nec operatione, nec quo alio modo separari potest: *Eadem*, ait, sanctus August. lib. 1. de Doctrina Christiana c. 5. *tribus est æternitas, eadem incommutabilitas, eadem maiestas, eadem potestas. In Patre unitas, in Filio æqualitas, in Spiritu sancto unitatis æqualitatisque concordia. Et tria hæc unum omnia propter Patrem, æqualia omnia propter Filium, connexa omnia propter Spiritum sanctum.*

Vers. 5. et 6.

OMNIS SERMO DEI IGNITUS, CLYPEUS EST SPERANTIBUS IN SE: NE ADDAS QUIDQUAM VERBIS ILLIUS, ET ARGUARIS INVENIARISQUE MENDAX.) Pro *ignitus* hebr. est צרופה *tserupha*, quod proprie significat conflatus et conflando excoctus, defæcatus et purgatus, sicut in fornace per ignem conflatur aurum, ut sublatis fæcibus et scoriis, purum, nitidum et splendidum exeat. Septuaginta: *Omnia verba Dei ignita; protegit autem eos qui reverentur ipsum;* Chald. *Omnes sermones Dei conflati* (Syrus, *electi*) *et auxiliatur confidentibus in se.*

Quæres primo, quomodo hi versus cohæreant cum præcedentibus? Respondetur, quia Salomon fecit mentionem Filii Dei, puta Verbi æterni; hinc illi attexit, quomodo Verbum quod ab æterno erat apud Deum in tempore emanarit ad homines per sermones S. Scripturæ, legis et Prophetarum, ut Dei Patris voluntatem, viamque ad felicitatem nobis annuntiaret. Hi enim sermones prodeunt a verbo Dei, velut radius a sole, aqua a fonte, calor ab igne. Rursum quia sapientiam Dei relucentem in cælis et elementis celebravit; nunc eamdem celebrat quatenus se hominibus communicavit per sermonem ignitum, quo protegit sperantes in se: propter hominem enim creavit cælum cæteraque universa. Simili modo Salomon, cap. 8. v. 27. cum dixisset Dei sapientiam constituisse cælos, æthera firmasse sursum, librasse fontes aquarum, appendisse fundamenta terræ, mox de eadem ad homines descendente subiicit v. 31. *Et deliciæ meæ esse cum filiis hominum, nunc ergo, filii, audite me.* Sic et Baruch c. 3. cum diu inquirens originem et locum sapientiæ, tandem v. 32. eum assignasset, dicens: *Qui scit universa novit eam, et adinvenit eam prudentia sua qui præparavit terram in æterno tempore; et replevit eam pecudibus et quadrupedibus: qui emittit lumen, et vadit;* subiicit v. 37. *Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Iacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Similiter Iob c. 28. post verba superius citata, quibus sapientiam Deo naturalem et propriam asserit, subiicit v. 26. *Quando ponebat pluviis legem, et viam procellis sonantibus; tunc vidit illam, et enarravit, et præparavit, et investigavit. Et dixit homini: Ecce timor Domini, ipsa est sapientia, et recedere a malo, intelligentia.* Similiter facit Eccles. c. 24. cum enim v. 5. dixisset Sapientia: *Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam: ego feci in cælis ut oriretur lumen indeficiens*, etc. subiicit v. 12. *Tunc præcepit et dixit mihi Creator omnium*, etc. *In Iacob inhabita, et in Israel hæreditare, et in electis meis mitte radices.* Quibus omnibus significat Deus, Sapientiam pro fine et scopo, imo pro domo et templo elegisse homines, puta fideles et sanctos, ut eos repleret Dei cognitione, timore et amore, itaque eos perduceret ad salutem et gloriam: atque hac de causa cælos, elementa, cæteraque creasse, ut ex his homo Deum Deique sapientiam, potentiam et bonitatem agnosceret, amaret, coleret, eique per omnia serviret et obediret, itaque ab eo præmio æternæ felicitatis donaretur. Idem facit hic Salomon.

Quæres secundo, cur sermo Dei dicatur *ignitus*? Respond. *Ignitus*, id est conflatus, defæcatus et purus; hoc enim significat Hebr. *tserupha* et Græcum πεπυρωμένος. Unde Symmach. et sanctus Hieron. Psal. 17. 31. vertunt, *sermo Dei probatus.* Alludit enim ad vasa chymica, quibus per ignem aurum et argentum a scoria excoquendo purgantur, ut fiant pura et nitida. Hoc enim significat *tserupha.* Unde *Sarepta* dicta est urbs Sidoniorum, quod in ea frequentes essent officinæ conflatoriæ ad conflandum metalla. Sensus ergo est, q. d. Verba Dei, puta tam præcepta quam promissa Dei, adeo sunt vera, pura, sincera, certa, perinde ac si essent aurum igne eliquatum, conflatum, et ab omni fæce expurgatum. Simili enim modo, imo longe magis verba Dei sunt defæcata, et pura ab omni contagione non tantum falsitatis, fraudis et simulationis, sed et vanitatis ac superfluitatis, ut nihil sit quod eloquiis divinis desit aut abundet, nihil quod reprehendi possit, ideoque sequitur: *Ne addas quidquam verbis illius, et arguaris.* Unde et lex Dei vocatur *immaculata;* græce ἄμωμος, id est irreprehensibilis; hebr. תמימה *temima*, id est integra, inculpata, perfecta, Psal. 18. 8.

Sermo Dei ignitus pr[illegible], quia purus.

Quocirca Deus (ad Deum enim id pertinet, non ad sermonem, cum sermo hebr. sit fœminini generis, in se autem masculini) *clypeus est sperantibus in se*, quia scilicet amorem, opem et protectionem a se, sua præcepta servantibus, et in se sperantibus promissum vere, integre, certo ac tuto præstat, nec sinit spe sua frustrari illos qui sperant in eum, uti Davidi in se speranti miram a Saulis persecutione liberationem, item regnum ac regni perpetuam in posteros propagationem, a se promissam reipsa præstitit. Hunc esse sensum constat ex Ps. 17. 31. ubi eadem in Hebr. sunt verba quæ hic. Ibi autem Septuag. vertunt: *Eloquia Domini igne examinata, protector est omnium sperantium in se;* Symmach. *Locutio Domini probata.* Sic et S. Hieronymus ubi S. Basilius: *Eloquia*, ait, *igne examinata vocat probata, veracia et a mendacio libera.* Sic et Theodot. Euthym. et alii ibidem. Et clarius Psalm. 11. 7. *Eloquia*, inquiunt, *Domini, elo-*

quia casta (sicut) argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum.

Pro *clypeus* hebr. est מָגֵן *maghen*, id est *scutum*, *clypeus*; Septuag. vertunt ὑπερασπίζει, id est proteget, propugnabit, strenue defendet: unde ὑπερασπιστὴς est protegens alterius latus clypeo, armiger, latero, satelles, protector, auxiliator, defensor. Talis fideli in se speranti seque invocanti est Deus, quia potentia fideque sua quasi prætento clypeo suum supplicem servat, tuetur, ac propugnat. Hic sensus maxime proprius est et genuinus.

Secundo, quia auditores accendit. Secundo tamen S. Ambros. in Psal. 118. v. 140. ad illa: *Ignitum eloquium tuum vehementer. Ignitum*, ait, quia igne zeli et charitatis auditores accendit: *Quem ergo ignem Dominus sparsit in novo Testamento? Qui secretos mentium divinæ ardore cognitionis inflammaret affectus, qui vaporem fidei ac devotionis adoleret, qui cupiditatem virtutis accenderet.* Et brevi intervallo: *Bonus*, ait, *ignis qui calefacere novit, nescit exurere nisi sola peccata. Hoc igne Apostolicum illud aurum probatur; hoc igne illud morum vel operum examinatur argentum; hoc igne pretiosi illi lapides illuminantur, fœnum autem et stipula consumitur. Mundat ergo hic ignis animum, consumit errorem.* Et rursus infra: *Hoc igne urebatur rubus, et non consumebatur; urit enim sermo divinus ut corrigat conscientiam peccatoris; non exurit ut pereat.* Vide sequentia, ubi docet ignem hunc tria potenter efficere, scilicet purgare, illuminare, inflammare. Accedit Cassiodor. in Ps. 17. 31. *Eloquia*, ait, *Domini igne examinata*, q. d. *Flamma fidei lex superna discutitur, quando sciendi desiderio divina eloquia perquiruntur. Sic et Ieremias Propheta eloquia Domini mirifica definitione conclusit, dicens c. 23. v. 29. Nonne verba mea sicut ignis, dicit Dominus, et sicut securis concidens petram?* Noster pro *securis* vertit, *malleus.*

Tertio, quia cor expurgat. Tertio, S. Hieron. in Psal. 17. v. 31. censet eloquia Dei dici ignita, *non quod ipsa*, ait, *in se sint examinata ab igne, aut quod fuissent inquinata; sed quod qui illa acceperit, faciant eum ut aurum mundum purificatum per ignem. Quid enim paleis ad triticum?* Ierem. 23. 28. *Quid scoriæ ad argentum?* ait S. August. in Collat. diei tertiæ contra Donatistas. Igitur verba Dei hoc sensu dicuntur ignita, quia ut ignis castigant, excoquunt et extergunt ex anima scoriam, id est cupiditates et vitia: hinc vocantur sagittæ, quia cor feriunt, cruciant et vulnerant. Unde Orig. in Psalm. 37. ad illa verba: *Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi Qui ergo*, ait, *loquitur sermones Domini, sagittas iaculatur, et cum loquitur corripiens et castigans, correptionis iaculo cor penetrat audientis.* Nervosius et elegantius sanctus Augustinus in Psalm. 7. ad illa verba: *Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus*, etc. sic ait: *Sagittæ potentis acutæ verba Dei sunt. Ecce iaciuntur et transfigunt corda; sed cum transfixa fuerint corda sagittis verbi Dei, amor excitatur, non interitus comparatur; novit Dominus sagittare ad amorem, et nemo pulchrius sagittat ad amorem, quam qui verbo sagittat*, etc.

Denique quidquid efficit ignis, id efficit sermo Dei. Considera ergo dotes et proprietates ignis, præsertim in conflandis purgandisque metallis, ut auro et argento, easque mystice attribue sermoni Dei, puta S. Scripturæ, legi, inspirationi et promissis Dei. Unde Didymus in Ps. 17. 31. *Eloquia Dei*, ait, *dicuntur ignita, quia ita mentem succendunt, ut terrenarum rerum et cogitationum paleas absumant.* Auctor vero Catenæ Græc. hic: *Omnes*, ait, *sermones Dei sunt igniti; nam et omne spinosum et surculosum igne suo absumunt, et quod mundum et repurgatum est palam ostendunt, et ad salutem obtinendam sat sunt.* Rursum ignis notat efficaciam et subtilitatem verbi Dei, quod intima animæ penetret, afflet, purificet, illustret et igniat, iuxta illud Pauli: *Vivus est enim sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis*, Hebr. cap. 4. 12. Similes sunt prædicatores verbi Dei zelo ardentes, qui sermone Dei accensi, velut ignei non nisi ignes cælestes spirant, quibus auditores illuminant, purificant, igniunt et inflammant. Insuper sicut ignis aurum argentumque excoquens illud reddit excellentissimum et pretiosissimum: sic et sermo Dei excoquens affectus animi, illos reddit præstantissimos, summique pretii apud Deum et homines, puta cælestes et divinos, iuxta illud de Christo promissum Malachiæ cap. 3. v. 2. *Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum; et sedebit conflans, et emundans argentum, et purgabit filios Levi et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia.* Ubi plura hac de re dixi.

Tropol. de igne tribulationis. Tropolog. S. Augustinus in Psal. 17. 31. *Eloquia Dei* censet dici *ignita*: *Quia*, ait, *igne tribulationis probantur. Protector est omnium sperantium in se*, q. d. *Et omnes qui non in seipsis, sed in illo sperant, eadem tribulatione non consumuntur; spes enim sequitur fidem.* Ruffinus in eumdem Psalm. *Via Dei impolluta*, inquit, *verba eius in tribulatione probata: spes illius certa et firma, qui protegit sperantes in se ne deficiant in tentatione. Teneamus ergo hanc viam, et mundabimur: custodiamus eius eloquia, et non errabimus; figamus in ipso spem nostram, et securi sub eius protectione ambulabimus.* Et sanctus Gregorius l. 4. Moral. 28. *Eloquium Domini*, ait, *argentum igne examinatum dicitur: quia sermo Dei, si in corde figitur, tribulationibus probatur.* Hinc de Ioseph dicitur Psalm. cap. 104. v. 20. *Eloquium Domini inflammavit eum*, q. d. Oraculum Dei per insomnia, ac studium legis divinæ causa fuit Ioseph, ut coqueretur et probaretur igne tribulationis, dum propter illud a fratribus ipsi invidentibus venditus tredecim annos servivit in Ægypto, donec anno ætatis trigesimo a Pharaone carcere liberatus, factus est princeps Ægypti.

Clypeus est omnibus sperantibus in se.) Nimirum ipse Deus, ut dixi. Alludit ad Genes. 15. 1. ubi Deus ait Abrahæ: *Noli timere, Abraham, ego protector tuus* (Hebræus, *ego scutum tuum*) *et merces tua magna nimis.* Posset tamen quoque ad sermonem Dei referri: hic enim est clypeus hominis contra omnes tentationes; tum quia promissio Dei, præsertim vitæ et gloriæ æternæ, animat fideles ad omnia tentamenta mundi, carnis et diaboli fortiter repellenda; tum quia præcepta Dei timorem eius mentibus indunt, qui omnes hostium insultus dispellit. Sic Christus, tentatus a diabolo obiecit ei clypeum sermonum Dei, dicens: *Scriptum est: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*, Matth. 4. Idem fecit S. Paula, teste sancto Hieronymo in eius Vita, cæterique Sancti. Hoc est quod ait sanctus Paulus: *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere*, Ephes. cap. 6. v. 16. Ita Salonius: *Omnis sermo*, ait, *divinæ auctoritatis idcirco igneus clypeus dicitur, quia corda electorum, qui spem suam in Deo ponunt, et igne charitatis accendit, et scientia veritatis illuminat, et sordes vitiorum quas in eis reperit, consumit et purgat, ac ab insidiis hostium cunctisque defendit adversitatibus.*

Ne addas quidquam verbis illius.) q. d. Ideo verbis divinis insistendum est, quia qui ab illis deflectit, in mendacia decerrat; quia ipsa pura, vera, tornata perfectaque sunt, ut nihil illis addi aut demi possit: *Verba Dei*, ait Procopius, *cum plena et perfecta existant nullum auctorem admittunt.* Intellige nihil addi posse quod eis repugnet vel deroget; sic enim se explicat Salomon, dum subdit: *Ne arguaris inveniarisque mendax.* Cum enim verbum Dei sit verissimum, quicumque illi addit aliquid repugnans, necesse est ut falsum dicat et mentiatur. Rursum nihil eis addi potest quasi dictum a Deo, ut venditet verbum tuum esse verbum Dei, uti faciebant olim Scribæ et Pharisæi, suas traditiones inutiles, et legi Dei contrarias pro verbo Dei venditantes: et nunc faciunt hæretici, qui verba Dei hæretica expositione vitiant et corrumpunt, dum sua somnia et deliria obtrudunt pro verbo Dei: qui proinde velut falsarii Sacræ Scripturæ a Deo iudicabuntur et damnabuntur. Nam, ut ait sanctus

Chrysostomus homilia 20. in Matthæum: *Non addas verbis Dei, etc. qui autem hoc ausus fuerit, se sapientiorem esse putat quam Deum, et incipit esse falsus testis: quia illud dicit quod nec auris audivit, nec oculus vidit.* Cum ergo a posterioribus, ab Apostolis, atque ab Ecclesia quædam Dei populo dicta, scripta et prædicata sunt, quæ prioribus Dei verbis non fuerunt expressa; nihil additum est verbis Dei, quia et illa quæ accesserunt verba Dei sunt. Cum interpretes explanant verba Dei, nihil addunt verbis Dei, cum suas explanationes nolint recipi pro verbo Dei, nisi quatenus cum verbo Dei consonant atque conveniunt, nec sua addunt, quasi verba Dei non sufficiant, sed quia non ab omnibus intelliguntur. Ita Iansenius. Plura de hac gnome dixi Deuteronom. c. 4. v. 2. Apocalypsis cap. 22. v. 18. Galat. cap. 1. v. 8.

Vers. 7. DUO ROGAVI TE, NE DENEGES MIHI ANTEQUAM MORIAR.) Non quasi petat dumtaxat ante mortem horum duorum compos fieri, aut ante mortem de præteritis luxuriis et idololatria pœnitere (unde aliqui ex hoc loco contendunt Salomonem ante mortem scelerum suorum egisse pœnitentiam) sed quod per omnem reliquam vitam usque ad mortem hæc duo sibi præstari cupiat, q. d. Continuis precibus a te flagito ut duo hæc quæ subiiciam, mihi non deneges, sed concedas, *ut antequam moriar*, id est quamdiu superstes ero, quamdiu non moriar, sed vivam, hæc duo mihi semper adsint et numquam desint: nam, ut in morte et post mortem illa mihi desint, parum curo. Unde Hebr. habent: *Duo postulavi a te, ne prohibeas a me antequam moriar*; Septuaginta: *Ne auferas a me gratiam antequam ego moriar*, q. d. Non auferas a me hanc gratiam duplicem, quam postulo quoad vixero, sed gratiose, et benevole utramque mihi semper elargire.

Vers. 8. VANITATEM ET VERBA MENDACII LONGE FAC A ME; MENDICITATEM ET DIVITIAS NE DEDERIS MIHI, TRIBUE TANTUM VICTUI MEO NECESSARIA.) *Ne* scilicet, ait Beda, *copia vel inopia transeuntium rerum in oblivionem decidam æternorum.*

Transit ab intellectu ad affectum. Dixit quanta in cælo totoque mundo operetur sapientia, et a quo sit postulanda, scilicet a verbo Dei: nunc ostendit eius usum et praxim, scilicet quid sapientiam consecuto ordinarie sit petendum ad vitam recte transigendam ob quam sapientia quæritur, et ad quam verbum Dei traditum est. Demonstrat id suo exemplo dicens: *Duo rogavi te*, etc. Aliqui duo hæc esse censent, primum: *Vanitatem et verba mendacii longe fac a me*; secundum: *Mendicitatem et divitias ne dederis mihi.* Per *vanitatem* autem Pagninus accipit *vanum*, id est, *otiosum verbum*; Auctor Catenæ Græcorum, *verbum stultum*, puta stultiloquium; Chald. *detractionem*, quia detractor est instar cenotaphii, id est sepulcri vacui, quod exterius repræsentat sepulturam cuiuspiam, sed interius corpore sepulto caret, estque inane et vacuum. Sic enim detractor multa fingit dicitque quæ exterius famam alterius lædant, sed interius re ipsa, puta veritate carent, suntque inania, vana et falsa. Alii per *vanitatem* intelligunt vanas opiniones, errores et hæreses, quasi ab iis præservari optet Sapiens: duo enim hæc optanda sunt: primo, ut de Deo recte sentiamus; secundo, ut recte utamur divitiis et paupertate, ne in alterutro Deum offendamus.

Rursum noster Salazar per *vanitatem*, vel *verbum vanum*, censet promissionem violatam notari, q. d. Verbi dati aut oblatæ fidei violationem, et mendacium amove longius a me; utrumque enim principe indignum crimen est, atque adeo ab illo procul esse debet, ita ut ne remotissima quidem eius suspicio in illum cadat. Hinc Cassiod. in variis: *Maiestas regis*, ait, *numinis auctoritatem sortiri, et vox illius oraculi locum habere debet*; si enim vel semel mentiatur et fidem fallat, nemo deinceps ei fidem habebit. Huc facit proverbium Syrorum et Arabum cent. 2. n. 49. *Qui notus est veracitate, recipitur eius mendacium, et qui notus est mendacitate, non recipietur eius veritas*, q. d. Eam vim opinio habet, ut ei qui vera solet loqui, etiam cum mentitur, credamus; ei vero qui sæpius mentitur, etiam tunc cum verum dicit, fides non habetur. Hoc lucrantur mendaces, perfidi et periuri, ut perdant famam et fidem, nec eis credatur etiam dum vera effantur et iurant; et num. 48. *Omitte mendacium ubi videris quod tibi profuturum erit, nam nocebit tibi. Et tuum est hærere veritati, ubi videris quod ipsa nocebit tibi, quia ipsa proderit tibi*: et cent. 1. n. 72. *Veritas est magnificentia* (id est magnifica) *mendacium autem vilitas. Veritas est sanitas, mendacium infirmitas*, id est debile et infirmum, quia ad lucem veritatis evanescit.

Verum profundius et germanius alii ex hebræo *vanitatem* et *mendacium* referunt ad mendicitatem et divitias, quæ sequuntur, et per illa explicant, q. d. Rogo te, Domine, ut mihi duo concedas: primo, aufer a me divitias, quæ impellunt ad vanitatem et fastum; secundo, aufer a me paupertatem, quæ impellit ad verba mendacii et periurii. Explicat, dum rationem utriusque subdit: *Ne forte satiatus illiciar ad negandum Dominum*, scilicet dicendo: *Quis est Dominus?* hoc est ne forte deseram Deum, et deficiam ad idola; hæc enim sunt *vanitas*, id est plane inania et vana; ipsa quoque apostasia est vanitas, id est vana superbia et fastus, quo quis spernit Deum, uti fecit Salomon per delicias et concubinas a Deo apostatans ad deos Gentium: *Aut egestate compulsus furer, et periurem nomen Dei mei*, negando scilicet furtum cum adiuratus fuero, hoc autem est incidere in exitialia verba mendacii; ad mentiendum enim sæpe impellit paupertas. Ita Lyran. quem audi: *Duo rogavi te, Domine: vanitatem, quæ est annexa prosperæ fortunæ: et verba mendacii, quæ frequenter annectuntur adversæ, longe fac a me, et idem repetit per alia verba: Mendicitatem et divitias ne dederis mihi*, etc. Itaque sub exemplo divitiarum et paupertatis Salomon hic orat, et orare nos monet, ut nec prosperitate extollamur, et inducamur ad vanitatem superbiæ, ac Dei neglectum cum idolorum cultura; nec per adversitatem deprimamur ad inhonesta et mendacia, inter quæ maximum est peierare nomen Dei, hoc est Deum facere testem falsitatis.

Hinc aliqui hebr. שׁוא *sciav*, id est *vanitatem*, vertunt, *irruptionem*, impetum, temeritatem, præcipitantiam (radix enim שׁאה significat irrumpere cum impetu et præcipitare) qua scilicet divitiis, insolens et tumidus irrumpam in thronum Dei, atque arroganter cum Lucifero dicam: Quis est Dominus? quis mihi dominetur? ego sum similis Altissimo, imo Deus in regno meo, uti dicebat Pharao, Exodi 5. 2. et rex Tyri, Ezech. 28 2. *Deus*, ait, *ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris.* Ita hunc locum explicat S. Basil. in Regulis fusius disput. interrog. 20. *Salomon*, ait, *hic divitias, saturitatem, egestatem vero summam rerum ad vitam necessariarum inopiam definivit, nimirum ex eo quod dicit necessaria, medium quid inter egestatem et abundantiam rerum ad usum necessariarum declarans.* Et S. Ambr. in Psalm. 118. octon. 8 *Hæc enim*, ait, *tentamenta duo maxima sapiens Salomon oratione sua declaravit et rogavit, ut posset excludere, dicens: Divitias autem et paupertatem ne dederis mihi, sed ordina mihi quæ opus sunt, et quæ abundent, ne repletus mendax fiam, et dicam: Quis me videt? aut pauper rapiam et periurem nomen Dei. Potes igitur tu ista tentamenta contemnere quæ formidavit Salomon, qui sapientiam postulavit, et meruit? Dives erat timuit extolli, pauper fieri formidavit, ne paupertatis necessitate abstinentiæ gratiam non teneret.* Probat id exemplis. *Quam multi qui videbantur sancti esse, ceciderunt ab altitudine cordis sui? Quam multi aliqua necessitate deiecti non potuerunt contenti esse in iniuria qui fuerant virtutum exercitio roborati? Rarus Iob invenitur in terris qui et divitias amisit et filios, et vibicibus corporis exarabatur, cum vermes toto corpore fluerent; a Dei tamen charitate non potuit separari.* Et S. Bern. ser. 2. in Dom. Palm. *Licet*, ait, *multos occidat adversitas, tamen multo plures extollit prosperitas, sicut scriptum est: Cadent a latere tuo mille, sinistro scilicet, per quod signatur adversitas: et decem millia, id est multo plures, a dextris tuis, in quibus prosperitas designa-* Mediocritas optanda.

tur. Denique quia utrobique periculum est, orat Sapiens et dicit: Divitias et paupertatem ne dederis mihi, ne forte aut divitiæ extollerent in superbiam, aut paupertas deiiceret in impatientiam.

Simile fuit votum Catharinæ reginæ Angliæ, uxoris Henrici VIII. quæ deinde iniuste ab eo repudiata vitam martyrio persimilem egit, de qua ita scribit Sanderius lib. 1. de Schismate Anglic. Solebat Catharina sæpissime apud suos dicere, fortunam se nec asperrimam, nec lenissimam, si daretur optio, electuram, cum utraque suas tentationes ac pericula habeat; sed mediam potius ac temperatam: si tamen alterutra eligenda esset, malle se tristissimam quam blandissimam; infelicibus enim raro deesse consolationem, fortunatissimis fere semper mentem.

Gnome. A Salomone hanc sententiam didicit accepitque Plato et Philosophi; Plato enim l. 3. de Legibus: *In quocumque, ait, hominum cœtu nec inopia, nec divitiæ sunt, huic iustissimi mores aderunt, neque enim ibi contumelia aut iniuria locum habet.* Exemplum est in Sparta, a qua Lycurgus sustulit opes et inopiam, ideoque optimos et iustissimos habuit cives. S. Basilius, tract. de Legendis libris Gentilium, citat gnomen Theognidis dicentis:

Non ego divitias, non opto magna; sed adsint
Parva, modo ut vivam lætus et absque malis.

Simile est votum Socratis apud Platonem in fine Phædri: *O amice Pan,* ait, *et omnes qui hunc locum incolitis, dii, date mihi ut pulcher intus efficiar et quæcumque extrinsecus habeo, intrinsecus sint amica. Divitem autem sapientem solum existimem. Tantum vero mihi sit auri, quantum nec ducere, nec ferre queat alius quam vir temperans.* Nam ut ait sanctus Ambrosius in libr. 6. Hexam. capite 8. citans hanc Salomonis gnomen: *Fugienda et cavenda sunt tentamenta mundi, ne pauper desperet, ne opulentus insolescat.* Maxim. serm. 13. citat sanctum Chrysostomum dicentem: *Dives est non qui multa possidet, sed qui non multis indiget*; et Philonem: *Vir bonus et paucis egens, in mortis et naturæ immortalis confinio quodam est. Nam indiget quidem propter mortale corpus, sed non multis propter animum immortalitatis appetentem*; Democritum: *Sumptuosam mensam apponit fortuna: quæ satis sit, temperantia.* Denique Apost. 1. Tim. 6. 6. *Est*, ait, *quæstus magnus pietas cum sufficientia*, id est cum animo sibi sufficienti, suisque licet modicis contento. Ubi plura hac de re dixi.

Dices: Salomon erat rex opulentissimus: regi autem non est timenda paupertas, cum regem necesse sit opibus abundare. Respondent aliqui cum Iansenio, hæc esse verba Agur, non Salomonis; sed hoc confutavi vers. 1. Alii melius censent Salomonem hic induere personam cuiuslibet privati et plebeii, ut eum doceat modum orandi, scilicet petere alimenta necessaria, ut liber sit tam a copia quam ab inopia. Hoc enim maiori hominum parti, et communi eorum vitæ minus perfectæ magis consonum et contemperatum videtur. Nam pauci perfecti nec divitias, nec paupertatem metuunt, sed dicunt cum Paulo: *Scio et humiliari, scio et abundare (ubique et in omnibus institutus sum) et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati*, Philip. 4. 12. et cum Psalte: *Proba me Domine* (penuria et afflictione) *et tenta me: ure renes meos et cor meum*, Psalm. 25. 2. Id verum est; unde S. Chrysos. homil. 18. in epist. ad Hebr. et S. Ambros. in Psalm. 118. octon. 8. dicunt hæc verba Salomonis convenire hominibus veteris Test. quia imperfecti erant.

Potest tamen hæc gnome accipi, ut dicta in persona regis Salomonis, tum quia rex potest excidere solio et regno, fierique privatus, ut accidit Mithridati, Tigrani, Antiocho, Deiotaro, Perseo, Ptolemæo, Cleopatræ, aliisque regibus a Romanis devictis; tum quia rex sæpe est pauperior privato; quia etsi multas habeat opes, tamen plures habet officialium, urbium, fabricarum, bellorum expensas, ita ut ad illas opes regales non sufficiant, uti hodie in nonnullis regnis oculis cernimus: opes enim illæ æstimandæ sunt, quæ sunt liberæ ab onere expensarum.

A Quare mercator habens centum millia aureorum libera, sæpe ditior est rege, qui annue quindecim colligit milliones, sed omnes obligatos ad solvenda debita, bellorum expensas, aliasque regni sumptus. Hinc subinde egestas cogit reges furari et prædari, non florenos vel aureos, sed integras urbes, provincias et regna, dum vel aliena invadunt, vel propria per tributa vel præsides et milites expilant.

Dices secundo: Salomon hic videtur vituperare et damnare paupertatem Religiosorum ac Ordines Mendicantium. Resp. Nequaquam, sed modum vivendi suæ ætati congruum præscribit, qui scilicet conveniebat Iudæis; quin et maiori Christianorum parti, qui est moderate vivere, ita ut necessaria suppetant, superflua absint, hic enim modus communi hominum generi congruit, estque salutaris. Christus autem huic perfectius vitæ genus adiunxit, cum suasit paupertatem Evangelicam tam exemplo quam verbo. Unde ipse ait: *Ego autem mendicus sum et pauper*, Ps. 39. 18. Et: *Vulpes foveas habent, et volucres* B *cæli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.* Matth. 8. 20. Porro hæc paupertas Christi longe alia est a paupertate quam deprecatur Salomon: hæc enim est involuntaria et coacta, qualis est mendicorum; Christi vero est voluntaria et libera, quam scilicet Apostoli et Religiosi sponte assumunt exemplo Christi, tum humilitatis studio, tum ut affectum ab opibus rebusque terrenis avocent, eumque totum in Deum et res divinas transferant. Ita respondet S. Thom. 3. p. q. 40. art. 3. ad 1. Quocirca Christus ait Matth. 5. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Vide Hieron. Platum l. 1. de Bono status Relig. c. 9. et l. 2. c. 8. Addit Bellarm. l. 2. de Monachis, c. 46. Salomonem loqui de mendicitate quæ exposita est periculo; at talis non est Religiosorum, qui sciunt certo nil sibi defore, quia Christus eis promisit centuplum in hac vita, Matth. 19. Imo videntur Religiosi, inquit, ad litteram petere quod Sapiens petit; nec enim volunt divitias, et ideo eas relinquunt; C nec tamen volunt mendicitatem periculosam, qua moriantur fame, et ideo dicunt: *Tribue tantum victui meo necessaria.*

Mystice, hæc de divitiis et mendicitate spiritali: puta de excessu et defectu sapientiæ, virtutum, consolationum et gratiarum accipiunt sanctus Hieronymus in c. 2. Ecclesiast. et sanctus Bernardus ser. 68. in Cant. quem audi: « Perniciosa paupertas penuria meritorum, præsumptio autem spiritus fallaces divitiæ, et ideo: Divitias et paupertatem ne dederis mihi, Domine, ait, Sapiens. » Audi et sanctum Hieronymum: « Non solum temporalis lætitia, sed etiam spiritualis, est tentatio possidenti, ita ut aliquando indigeam angelo corripiente et angelo Satanæ, qui me colaphizet, ne hinc elever. Unde et Salomon ait: Divitias et paupertatem ne dederis mihi. »

Tantum tribue victui meo necessaria.) Hebr. est verbum טרף *taraph*, id est prædari, rapere, carpere, cibare. Unde ad verbum sic vertes: *Carpere me fac panem statuti mei*, vel *panem mihi demensum*; id est meæ D necessitati sufficientem et commensum, iuxta illud quod orare nos docuit Christus Matth. 6. v. 11. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Græce est *panem* ἐπιούσιον, id est substantialem vel substantivum, id est ad substantiam nostram pertinentem, scilicet quotidie necessarium ut in vita subsistamus, quem alii cibarium vocant. Ita S. Chrys. S. Basil. Teoph. Eutym. et alii in Matth. c. 6. Unde Syrus vertit, *panem indigentiæ nostræ.* Vox ergo *carpere* significat hunc panem quotidie per partes petendum et carpendum esse frugaliter et tenuiter, sicut boves, oves et iumenta quotidie carpunt pura gramina, ex iisque victitant. Alii: *Ciba me cibo congruentiæ meæ;* Aquila: *Institue mihi victum sufficientem;* Chald. *Enutri me pane sufficienti mihi;* Sept. *Constitue mihi quæ necessaria et sufficientia;* S. Ambr. in Ps. 118. octon. 8. *Sed ordina mihi, quæ opus sunt, et quæ abundent;* id est constitue mihi necessaria vitæ non arcte et parce, sed large et abundanter, quamquam alii legendum censeant, *nec abundent;* hoc

enim exigere videtur antithesis, petit enim sufficientia, deprecatur superflua; sufficientia, inquam, naturæ, non avaritiæ; avaritiæ enim nihil sufficere potest, etiamsi totum mundum, ut est luxuriosa, possideat.

Præclare S. Aug. ser. 15. de Diversis, c. 15. « Istæ, ait, iniustæ divitiæ dicuntur, non quia iniustum est aurum et argentum; sed quia iniustum est eas divitias putare quæ non auferunt egestatem. Tanto enim quisque ardebit egestate, quanto magis eas diligens maiores habuerit. Quomodo ergo sunt divitiæ, quibus crescentibus crescit inopia, quæ amatoribus suis quanto fuerint ampliores, non auferunt satietatem, sed inflammant cupiditatem? Divitem tu putas, qui minus egeret si minus haberet? » Probat id exemplis: « Nam vidimus quosdam cum haberent parvam pecuniam, parvis lucris fuisse contentos; sed postquam cœpit eis abundare verum quidem corpus auri et argenti, sed tamen falsæ divitiæ, cum parva obtuleris, iam recusant, credis iam eos esse satiatos; sed falsum est. Nam maior pecunia fauces avaritiæ non claudit, sed extendit; non irrigat, sed accendit; poculum respuunt, quia fluvium sitiunt. »

Notat Caiet. in 3. part. q. 40. art. 3. Salomonem hic *necessaria* ponere ut medium quid inter divitias et paupertatem, ut qui necessaria dumtaxat habeat, nec dives nec pauper sit censendus, sed medius inter utrumque: ac proinde Religiosum, qui pauper est, et paupertatem profitetur, debere carere non tantum superfluis, sed et subinde necessariis: his enim non raro indiget is qui vere pauper est.

Benedictio S. Francisci.

Idem quod Salomon hic precatur, imprecatus est et impetravit S. Franciscus hospiti suo in villa Tyfi, quinto a monte Alverniæ milliario. Cum enim ab eo benevole hospitio fuisset exceptus, eius domui benedixit, prædixitque eius progeniei a generatione in generationem duraturæ, neque divitias neque paupertatem Deum daturum, sed quæ commodæ vitæ et victui essent necessaria. Antiqui huius vaticinii adhuc recens est in dicto loco memoria: domus illa vocatur S. Francisci, omnibusque Franciscanis transeuntibus patet ad hospitium, estque hospitalis et liberalis, uti narrat Lucas Waddingus in Annalibus Minorum anno Christi 1215. n. 11. *Habentes ergo*, ut ait Apostol. *alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus*, 1. Timoth. 6. 8. Ubi egregie S. Hier. excurrit in hunc modum: *Nudi nati sumus, nudi etiam morituri: quidquid hic invenitur, hic relinquetur. Non est nostrum, quod non semper nostrum est. Tamquam peregrini ergo sufficienti usu contenti simus: illas divitias acquiramus, quas nobiscum ad cælestem patriam ferre possimus. Habentes alimenta, etc. Sufficientiam prius dixerat, quidquid his amplius est, divitiis deputetur.* Hæc sanctus Hieronymus.

Vers. 9.

NE FORTE SATIATUS ILLICIAR AD NEGANDUM, ET DICAM: QUIS EST DOMINUS? AUT NECESSITATE COMPULSUS FURER, ET PERIUREM NOMEN DEI MEI.) Hebr. *Ne forte satier et negem*, vel *mentiar, et dicam*; Septuag. *Ne saturatus mendax fiam, et dicam: Ecquis me videt?* Pro *periurem*, hebr. est *apprehendam nomen Domini*, scilicet ut eo quasi clypeo apprehenso tuear meum mendacium, quo nego furtum a me commissum, ac me de eo accusantes eludam. Pagnin. *et assumam in vanum nomen Domini*; Chald. *violem nomen Dei mei*; Septuag. *peierem*.

Causa cur opes recusandæ.

Causam cur divitias deprecetur dat, quod illæ pariant rerum copiam, gulam et satiem quæ gignit fastum, qui sensim intumescens adeo crescit, ut neget Deum omne-
1. que numen, ac dicat: Quis est Dominus qui mihi opes adimat? aut iis pro libito ad omnem gulam et luxuriam uti fruique me vetet? Hæc enim est ratio cur divites et voluptuarii negent Deum, quia scilicet volunt libere sine metu pœnæ et vindictæ indulgere suis cupidinibus et libidinibus, et quia sciunt Deum illas vetare, iisque minari gravissimas pœnas in gehenna; hinc ut eius metum excutiant, libereque epulentur et luxurientur, dicunt: Non est Deus, non est numen, non est providentia quæ me videat, iudicet, damnet, puniat. Hæc enim est causa atheismi, cur scilicet voluptuarii fiant athei, iuxta illud Psal. 13. 1. *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus.* Causam subdit: *Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studiis suis*, q. d. Quia corruperunt sua studia, id est cogitationes, actiones et mores, ideo negarunt Deum, ne eius vindictam extimescerent.

Altera ratio est, quod avari et divitiarum cupidi opes II.
suas ament colantque quasi idolum; semper enim de iis parandis, servandis, augendis cogitant, illisque omnes affectus, studia et labores impendunt, illarum cupiditati per omnia obediunt, atque in eis omne bonum ultimumque finem collocant: quare earum causa Dei cultum negligunt, eius præcepta violant, ac tandem eius providentiam negant. Unde avaritia ab Apostolo vocatur *idolorum servitus*, Eph. 5. 5. Vide ibidem sanctum Chrysostomum, homil. 18. et homil. 6. in epist. ad Roman. ubi docet avaros vere esse idololatras, quia auri idolum in mente sibi efformarunt, illique et corpus et animam sacrificant.

Tertia ratio est, quod unum scelus ducat ad aliud, et III.
minus impellat ad maius, quo fit ut dives crescens in superbia, avaritia, gula, iniustitia, omnique scelere, tandem labatur in hæresim, atheismum, idololatriam, uti lapsus est Salomon, ac hoc sæculo multos prolapsos vidimus. Hæc enim est iusta Dei vindicta, qua unum scelus alio punit, ac tandem sceleratos sinit ruere in atheismum vel idololatriam; sciunt enim scelerati idola esse lapidea et lignea, nec habere vim se vindicandi et scelestos puniendi: quare malunt illis servire, ut sint impunes, quam Deo vero, qui acerrimus est vindex scelerum. Hoc est quod Ephraim ait apud Osee, c. 12. 8. *Dives effectus sum: inveni idolum mihi: omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem, quam peccavi*, q. d. Effinxi mihi idolum, quod in omni meo opere et labore nullis me legibus astringet, ac proinde nullius me sceleris arguet, nullis me pœnis mulctabit. Hinc S. Ambr. l. 2. Offic. c. 7. *Avaritia*, ait, *perfidiæ vicina est.* Et S. Aug. l. 5. de Civit. docet olim homines ab idolis ad Dei cultum paupertate conversos, ac paupertate in eo crevisse, per opes vero a fide in perfidiam relabi. Exemplum est in Hebræis, qui epulantes et saturi desciverunt a Deo, et fabricarunt sibi idolum vituli aurei, iuxta illud Exodi 32. v. 4. et 6. *Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere*, dicentes: *Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti;* et illud Deuter. 32. 15. *Incrassatus est dilectus et recalcitravit: impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo. Provocaverunt eum in diis alienis.* Similiter gulosus et luxuriosus pro idolo habet suam gulam et luxuriam, iuxta illud Philip. 3. 19. *Quorum finis interitus, quorum Deus venter est.* Nam, ut ait eleganter Tertul. contra Psychicos: *Deus illis venter est, et pulmo templum, aqualiculus altare, sacerdos coquus, cuius tota charitas in cacabis fervet, tota fides in culinis calet, tota spes in ferculis iacet.*

Opes ducunt ad atheismum. Cur?

Opes sunt occasio scelerum.

Moraliter hic disce, opes, licet in se nec bonæ, nec malæ sint, sed adiaphoræ, multis tamen esse occasionem et illecebram superbiæ, gulæ, luxuriæ, iniustitiæ et impietatis, idque ob innatam homini ad hæc concupiscentiam. Unde Anton. in Melissa, 1. part. c. 31. citat de iis Patrum et sapientum gnomas. S. Chrys. *Pauper non tam desiderat necessaria, quam superflua dives: nec rursus tantam vim aut facultatem habet pauper ad exercendam improbitatem, quantam dives. Si quis cupiditate superior vincitur a pecuniis, nec cupiditatem quidem sæpe vincit, sed a natura accepit, ut parum ei molesta sit hæc; non enim omnes similiter luxuriosi sunt. Radix omnium malorum est pecuniæ studium: desiderium est enim divitiarum, periurium, furtum, rapina, scortatio, invidia, cædes, odium fratrum, bellum, avaritia, simulatio, adulatio.* Greg. Nysseni: *Honeste possidere pauca multo præstabilius est, quam improbe multa possidere. Nulla lucrandi satietas unquam oboritur, sed quod subinde accipitur, materia et fomentum maioris desiderii fit.* Clementis: *Optimæ sunt opes inopia cupiditatum.* Phil. *Divitiarum decus non in loculis situm est, sed in auxilio egentibus exhibendo.* Nili: *Ne velis ditescere ea causa ut liberalis sis in pauperes:*

Gnomæ.

Deus enim iustum iubet misereri ex iis quæ habet. Plutarchi: *Ut vestes talares corpora, sic opes immodicæ animas impediunt Equus generosus non ex apparatu pretioso iudicatur, sed qui natura sit egregius; neque vir honestus, qui magni pretii possidet opes, sed qui generoso animo sit.* Democriti: *Assidua inest cunctis hominibus divitiarum cupiditas: non acquisita enim cruciat, acquisita vero curis fatigat, perdita denique tristitia conficit. Naturales divitiæ constant pane et aqua, et parabili corporis tegumento; superfluæ vero infinitam in animo cupiditatis vexationem habent.* Euseb. *Divitiæ multis malis quasi velum prætexunt.* Chilonis: *Quid est opulentia? Thesaurus malorum, calamitatis viaticum, improbitatis suppeditatio.* Ipsius Christi: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cœlorum,* Matth. 19. 24. S. Pauli. *Radix omnium malorum est cupiditas,* græc. φιλαργυρία, id est amor pecuniæ, 1. Tim. 6. 10. Maximus vero serm. 12. inter alios perplures citat gnomen Luciani:

B

Editus in lucem nudus sum, nudus abibo:
Quid frustra sudo, funera nuda videns?

Additque: Aristides cognomento Iustus, cum quidam ei dives paupertatem exprobraret: *Mihi,* ait, *paupertas nihil mali videndum præbebit, tibi autem divitiæ turbas non paucas.* Hiero cum vituperaretur, quod cum multos rhetoricari docuisset, ipse egeret: *Atqui,* ait, *ditescere non docui eos, neque pecuniis studere.* Musonius: *Crœsi quidem et Cyri thesauros tamquam extremæ paupertati obnoxios damnabimus; unum autem solum divitem credimus sapientem, ut qui possit ubique tantum reperire, quantum indigentia postulat.* Xenophon philosophus: *Paupertatem per se doctam philosophiam esse dicebat; quæ enim hæc verbo suadet, illa opere cogit. Multorum malorum tegumentum est opulentia.* Idem *divitem et indoctum sordes inargentatas esse* dicebat. *Etiamsi fueris terra decem millium cubitorum dominus, mortuus tamen eris trium aut quatuor: sunt quidam qui non in hac præsenti vita vivunt, sed magno studio præparant, quasi alteram vitam sint acturi, non hanc præsentem.*

Paupertas est philosophia realis.

C

Opum damna.

Rursum Anton. in Melisso, c. 33. et 34. citat illud S. Basilii: « Gaudeas, o homo, in penuria, quia Lazari bona te sequentur. Aurum est laqueus animarum, hamus mortis, esca peccati. Pauper est qui multis indiget; multorum autem indigos facit cupiditas insatiabilis. Quemadmodum ebriis magis magisque occasionem bibendi vinum bibitum præstat; sic etiam homines recenter ditati cum multa possideant, plura desiderant, ex ipsa rerum accessione morbum foventes, et suum eis studium vertitur in contrarium. Quidquid vides, quidquid imaginaris, aurum est. Hæc tibi dormienti somnium, et vigilanti cogitatio est: nam ut qui per insaniam delirant, non ipsas res vident, sed quæ eis affectio suggerit, imaginantur: sic animus tibi avaritia detentus, nihil quam aurum et argentum videt, et suavius quidem aurum, quam sol conspectui tuo se offert. »

Denique Secundus philosophus interrogatus ab Adriano Imp. « Quid sunt divitiæ? respondit: Auri pondus, curarum administer, insatiabilis invidia, desiderium inexplebile, invisa concupiscentia. Quid paupertas? odibile donum, sanitatis mater, curarum remotio, sapientiæ inventrix, absque sollicitudine felicitas. »

D

Paupertatis incommoda.

Causam vero cur paupertatem deprecetur, subdit Salomon, dicens: *Ne egestate compulsus furer, et periurem nomen Dei mei:* paupertas enim ut se ditet, proclivis est ad furtum, quod ut tegat mentitur, utque mendacio credatur, addit iuramentum, et peierat. Hinc videmus pauperes et mendicos furaces, tertio quoque verbo iurare et sæpe peierare.

Huc faciunt gnomæ sapientum quas recitat Maximus ser. 12. Cratonis: *Nulla maior est in vita calamitas paupertate.* Et Simonidis, qui rogatus utrum magis expetendum, divitiæ an sapientia? *Nescio,* ait, *video tamen sapientes divitum ianuas frequentare.* Et Theognidis:

Non frustra te, Plute, colunt, venerantur et omnes:

A

Namque tibi facile est, non leve, ferre malum.

Et Euripidis in Danae: *O aurum! pulcherrima felicitas hominibus.* Aristotelis: *Paupertas multis eget, insatiabilis cupiditas omnibus.* Democratis: *Si non multa concupiscas, pauca etiam multa videbuntur: exigua enim appetentia paupertatem opulentiæ parem efficit.* Sixti non Pontificis (ut voluit Ruffinus) sed Pythagoræi sentent. 90. *Contentus esto mediocribus.* S. Cypriani l. 5. epist. 2. *Dum insatiabiles multum volumus, totum perdimus.*

Vers. 10.

NE ACCUSES (Syrus, *ne prodas*) SERVUM AD DOMINUM SUUM, NE FORTE MALEDICAT TIBI ET CORRUAS.) Hebr. *Ne crimineris lingua, aut crimen imponas servo apud dominum suum, ne forte maledixerit tibi, et delinquas;* Chald. *ne maledixerit tibi, et reus peragaris;* Septuag. *Ne tradas servum in manus domini, nequando maledicat te, et delearis.* Illa vero extrema, *Ne delearis,* Aquila, Symmach. et Theodot. sic vertunt, *ne pecces, ne delinquas;* Hebr. enim אשם *asciam* significat, primo, delinquere, peccare; secundo, reum peccati peragi; tertio, ob peccatum puniri et desolari: alludit enim uti litteris et voce, sic et significato ad שמם *sciamam,* id est desolari. Aliqui vertunt, *ne affleris,* vel *exuffleris,* quia *asciam,* inquiunt significat propter culpam vel pœnam esse afflandum et exsibilandum, ut cum afflatu quodam fiat abominationi et horrori spectantibus. Iam

Primo, Rabbini, et ex iis Baynus, hanc gnomen limitant ad servum Gentilium, qui ad filios Israel confugiebat, ut a gentilismo conversus ad Iudaismum proselytus fieret; quem proinde non reddendum hero Gentili, sed apud Iudæos libertate donandum ipsi arbitrantur, de eoque accipiunt illud Deuter. c. 23. v. 15. *Non trades servum domino suo, qui ad te confugerit; habitabit tecum in loco qui ei placuerit, et in una urbium tuarum requiescet: ne contristes eum.*

Secundo, melius et plenius Lyran. Hugo, Iansen. Arboreus et alii, hæc accipiunt de quolibet servo, quem vetat accusari apud herum temere et sine gravi causa, præsertim ex dicacitate vel odio, ut illi noceas, illumque per herum affliges. Hoc enim crudelitatis est, et hoc significat hebr. תלשן *talscen,* id est linguavit, lingua detulit, a rad. לשון *lascion,* id est lingua: et sic vulgo dicimus loquaces et detractores longiorem æquo habere linguam. Nam alioqui lex iubet Deuter. 22. aberrantem bovem vel ovem reduci ad dominum, quanto magis servum? quis enim hæc sibi fieri nolit? vitia servorum suorum quis nolit cognoscere? ad utriusque commodum spectat, si quid delinquat servus ut herus intelligat. Reddit huius præcepti rationem: *Ne forte maledicat tibi, et corruas* vel *delinquas. Ne maledicat,* id est ne tibi male precetur, ne te exsecretur, q. d. Non minus metuenda est maledictio pauperis et impotentis iniuste læsi, quam vires et opes divitum: habent enim Deum ultorem impotentes, et viduæ, et orphani, cæterique qui humana destituuntur ope, præsertim dum ad eum clament, eique suam iniuriam corde graviter saucio commendant: quo fiet ut Deus eos exaudiens sinat te, qui eos inique accusasti, in simile malum corruere, similiterque affligi. Unde Salomonem de more secutus Ecclesiast. capite 4. vers. 3. *Cor inopis,* inquit, *ne afflixeris, et non relinquas quærentibus tibi retro maledicere: maledicentis enim tibi in amaritudine animæ, exaudietur deprecatio illius: exaudiet autem eum qui fecit illum.* Pro *ne corruas,* valde apposite cum Chaldæo vertas, *ne reus agaris,* q. d. Noli temere accusare servum apud herum, ne servus a te accusatus tibi maledicat, id est male de te loquatur, teque pariter accuset, et occultum aliquod facinus pandat, ob quod reus agaris, damneris et puniaris: talis enim est indoles servorum. Hic sensus valde appositus est. A simili idem dicas de quovis subdito vel inferiore. Noli subditum temere accusare apud Superiorem, ne ipse pariter de te male loquatur, teque accuset et reum peragat: unde et Vatabl. vertit, *ne forte maledicat tibi, et pecces,* q. d. *Ne posteaquam peccaveris, contingat tibi maledictio,* ut sit histeron proteron.

Docet hæc gnome, nullum esse quantumvis vilem per-

nendum vel lædendum, quod nemo tam vilis sit qui se vindicare et lædentem vicissim lædere nequeat. Unde illud: *Canis in suo fimeto, et mendicus suo in loco potest plurimum.* Quot heri a servis, quot principes a cerdonibus cæsi sunt?

Mystice Beda: *Omnis*, ait, *qui facit peccatum servus est peccati. Hunc ergo ille Domino suo tradit, qui quemlibet delinquentem et resipiscere volentem, sua exhortatione aut exemplo præterita delicta repetere suadet.* Sic et Auctor Catenæ Græcorum.

Vers. 11. 12. 13. et 14.

GENERATIO, QUÆ PATRI SUO MALEDICIT, ET QUÆ MATRI SUÆ NON BENEDICIT. GENERATIO, QUÆ SIBI MUNDA VIDETUR, ET TAMEN NON EST LOTA A SORDIBUS SUIS. GENERATIO, CUIUS EXCELSI SUNT OCULI, ET PALPEBRÆ EIUS IN ALTA SURRECTÆ. GENERATIO, QUÆ PRO DENTIBUS GLADIOS HABET, ET COMMANDIT MOLARIBUS SUIS, UT COMEDAT INOPES DE TERRA, ET PAUPERES EX HOMINIBUS.) Subiungit hic Salomon alia vitia imprimis cavenda: multa docens et philosophans per quaternaria potissimum sex. Et primum quidem ponit quatuor *generationes*, hoc est genera hominum, quæ insinuat maxime detestanda esse, ob vitia singulariter mala, ait Iansenius.

Qui ergo hanc gnomen præcedenti attexere satagunt, nodum in scirpo quærunt, eamque magis extenuant et obscurant quam illustrant. Hæc ergo gnome, uti et cæteræ, illustris, per se sola consistit. Hinc enim incipiunt gryphi et ænigmata sex, quorum quodque quadrimembre est, et quaternario clauditur.

Dor, idest generatio, tria notat.

Hebr. דור *dor*, id est *generatio* tria significat: primo, ætatem hominis; secundo, sæculum; tertio, genus hominum. Hinc tripliciter hæc gnome exponitur.

I. Primo, de quatuor ætatibus hominis, scilicet pueritia, adolescentia, iuventute et virili ætate: pueritiæ enim congruit prima gnome, quia solent pueri parentibus obstrepere; adolescentiæ congruit secunda, quia adolescentes videntur candidi et puri, et tamen ob bullientem sanguinem proni sunt in iras, rixas, libidines; iuventuti congruit tertia, quia iuvenes spiritosi sunt et animosi, ideoque excelsa ambiunt, et subinde maiora viribus; virili ætati congruit quarta, quia viri, ut uxores, proles et familiam alant, non raro expilant alios, præsertim inopes et pauperes. Censent ergo hoc esse symbolum quatuor ætatum vitæ hominis. Verum hic sensus longe petitus et alienus videtur.

II. Secundo, alii per *dor* accipiunt sæculum, quasi hic notet quatuor mundi sæcula, quibus præcipua quatuor scelera viguerunt. Primo enim sæculo ante Abraham viguit idololatria; secundo post Abraham usque ad Christum viguit Iudaismus, et Iudæorum hypocrisis; tertio post Christum viguit hæresis usque ad tempora S. Gregorii; quarto post S. Gregorium viguit vigetque improbitas, oppressiones et tyrannides Christianorum. Prima ergo generatio notat idololatras; hi enim patrem suum, id est Deum, et matrem suam, hoc est Ecclesiam, maledictis proscindunt; secunda generatio Iudæos notat, qui propterea quod carnem deforis externis quibusdam lavacris et baptismatibus eluunt, sibi munditiem arrogant, cum tamen sordes animi minime deponant; tertia generatio hæreticos adumbrat, quos fastus, superbia et elatio animi a vera fide deficientes in tam dissimiles sectas compulit; quarta generatio malos Christianos innuit, qui ab omni misericordia et mansuetudine alieni viscera induunt ferrea, et in proximos sævitiem exercent. Verum hæc expositio mystica potius est quam litteralis, ut mystica tamen non incommoda, imo congrua est.

III. Genuine.

Tertio et genuine *dor* hic, uti et alibi, significat genus et conditionem variorum hominum, quorum præcipua quatuor vitia hic describuntur, scilicet primo, ingratitudo et impietas in parentes; secundo, hypocrisis fictaque sanctimonia; tertio, superbia et fastus; quarto, iniuria, vis et oppressio pauperum: hæc enim quatuor maxime totum orbem exagitant et turbant, ac Deo præ cæteris exosa sunt, ideoque ea singulis, ut ab iis sibi caveant, proponit hic Salomon. Generatio ergo, scilicet prava, et perversa, et impia, est quadruplex. Unde Septuag. clare vertunt: *Filius malus*, vel ut Auctor Catenæ Græcorum, *soboles prolesque mala patri maledicit, et matri non benedicit. Soboles prolesque mala iustam seipsam iudicat; neque tamen exortus sui sordes abluit. Soboles mala elatos præ se fert oculos, suisque esse palpebris extollit. Soboles mala dentes habet similes gladiis, et molares instar forcipis* (vel *bidentum, bipennium, asciarum*: omnia enim hæc significat vox τομεῖς) *scindentes, ut devoret, et e terra absumat infirmos et humiles, et pauperes eorum ex hominibus tollat.*

Quatuor generum insignium peccatorum.

Prima ergo *generatio*, id est genus, ait Iansenius, est
eorum qui per summam ingratitudinem peccant in eos
quibus maxime debetur gratia. *Generatio*, ait, subaudi
est, hoc est, quoddam est genus hominum, et sunt qui-
dam, qui suo patri etiam male precantur aut de eo male 1.
loquuntur; et similiter matri non benedicunt, sicut debe-
rent, sed contra maledicunt. Secundum genus est eorum, 2.
qui falso sibi vindicant sanctimoniam: *Generatio*, inquit,
quæ sibi munda videtur cum non sit lota a sordibus suis,
hoc est, sunt qui se mundos esse putant, cum tamen im-
munditias suas non abluerint: quod fit vel quia ignorant
immunditias suas et vitia, vel quia eas non curant. Ter- 3.
tium genus est eorum qui tanta inflati sunt superbia, ut
ipso etiam vultu gestuque exteriori illam plane præ se
ferant, nec eam in animo occultare valeant. *Generatio*,
ait, *cuius excelsi sunt oculi, et palpebræ eius in altum
surrectæ*, ipso oculorum habitu declarantes se alta petere, omnesque præ se contemnere. Quartum genus est eo- 4.
rum, qui tantæ sunt crudelitatis, ut feras imitentur, et quasi humanam carnem dentibus suis edant, quos exprimit, dicens: *Generatio, quæ pro dentibus gladios habet*, hoc est cuius dentes sunt quasi gladii; quo nihil aliud significatur, quam quosdam adeo crudeliter in alios sævire, ad perdendum eos sive facto, sive verbo; aut ad diripiendum eorum bona, et excoriandum eos, ut videantur ferarum more eos dentibus suis dissecare et commandere, atque confringere molaribus suis.

Noster in Hebr. legit, מאכלות *meakelot*, id est devorantes, sive *commandentes molares eius*, hoc est *commandit molaribus suis*: iam aliis punctis legunt, מאכלית *maakalot*, id est cultros: unde vertunt, *cultros habet molares*, id est dentes molares habet acutos, ut non tam dentes quam cultri acutissimi esse videantur. Est metaphora, q. d. Devorant et expilant pauperes tam crudeliter ac si instar ferarum dentibus velut cultris eos dilaniarent et dissecarent. Hoc quartum genus cæteris tribus est deterius, adeoque omnium pessimum et sævissimum, ideoque quarto et ultimo loco ponitur quasi culmen et apex malitiæ. Sic in sequentibus quaternariis, quod quarto loco ponitur, in eis est summum.

Hunc esse sensum liquet, tum ex ipsis cuiuslibet in hoc quaternione sententiæ verbis, tum ex sequentibus; quartam enim avarorum et raptorum generationem explicat, dum illico subdit: *Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes: Affer, affer.* Primam vero scilicet impiorum in parentes generationem prosequitur dum statim post *sanguisugam*, quasi ad caput generationum quatuor rediens, subiicit v. 17. *Oculum qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi.* Secundam deinde generationem hypocritarum persequitur, v. 18. 19. 20. præsertim dum nominat: *Viam viri in adolescentia;* additque: *Talis est via mulieris adulteræ quæ comedit, et tergens os suum, dicit: Non sum operata malum.* Tertiam denique fastu sublimem generationem pertexit vers. 21. et 22. eiusdem dans exempla: *Per tria, ait, movetur terra, et quartum non potest sustinere; per servum cum regnaverit: per stultum cum saturatus fuerit pane: per odiosam mulierem, cum in matrimonio fuerit assumpta, et per ancillam, cum fuerit hæres dominæ suæ.*

Duodecim statuum duodecim vitia.

Simili schemate singulorum generationum, sive statuum, abusus et vitia eleganter per earumdem antitheses digessit S. August. vel quisquis est auctor (nam alii ad

scribunt S. Cypr. alii Climaco, alii aliis) tract. de 12. Abusionibus, tom. 9. « Primus, ait, abusionis gradus est si sine bonis operibus sapiens et prædicator fuerit, qui quod sermone docet, actibus complere negligit; secundus, si sine religione senex esse inveniatur; tertius si adolescens sine obedientia deprehenditur; quartus est, dives sine eleemosyna; quintus est, fœmina sine pudicitia; sextus est, dominus sine virtute; septimus est, Christianus contentiosus; octavus est, pauper superbus; nonus est, rex iniquus; decimus est, Episcopus negligens; undecimus est, plebs sine disciplina; duodecimus est, populus sine lege. » Quæ deinde singula copiose prosequitur.

Nota v. 12. *Non est lota a sordibus suis.* Noster cum Hebr. legit: מצאתו *mitsoato*, id est a sordibus suis; Septuag. vero alio puncto legerunt, מצאתו *mitseato*, id est ab exitu suo: unde vertunt: *Exitum suum non lavit;* vel ut Auctor Catenæ Græcorum: *Exortus sui sordes non abluit.* Alludit ad secundinas et sordes, quibus involuti pueri nascuntur, dum ex utero matris in lucem prodeunt, a quibus illico obstetrices eos abluunt, iuxta illud Ezech. 16. 4. *In die ortus tui non est præcisus umbilicus tuus, et aqua non es lota in salutem, nec sale salita.*

Per *sordes exitus* accipe concupiscentiam cuique innatam et propriam. Alii enim ex parentibus trahunt complexionem cholericam, ac proni sunt in iram, alii sanguineam ac proni sunt in libidinem; alii phlegmaticam, ac proni sunt in pigritiam; alii melancholicam, et proni sunt in tristitiam. Porro difficile est cuique hanc suam complexionem, illique insidentem concupiscentiam superare, quia quasi ingenita est et connaturalis cuique; unde paucissimi sunt etiam viri sancti, qui eam ita mortificent, ut non repullulet, iuxta illud:

Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

Hinc pro magno, et pene pro miraculo habetur quod legimus in Vita S. Ignatii, fundatoris Societatis Iesu, ipsum scilicet, cum natura esset cholericus, ita perdomuisse naturam et choleram, ut videretur lentus et phlegmaticus. Alii hanc partem referunt ad spurios; his enim libido, levitas et vitia parentum non raro ita adhærent, ut ex hoc solo eos spurios esse dignoscas. Ratio est, quia parentum intemperantia et libido inficit semen, ex quo geniti filii insita illi parentum vitia contrahunt: et esto quandoque ad tempus ea corrigant, tamen data occasione vel tentatione in illa relabuntur. Unde Septuag. vertunt: *Et non lavit exitum suum*, q. d. Esto spurius subinde recte vivat, tamen nequit eluere paternam maculam et vitium insitum, quod a patre in ortu suo contraxit, quin in illud recidat. Unde Baldus in c. fin. de translat. Episcop. circa medium: *Spurius, ait, legitimatus, aut aliqua ratione nobilitatus, similis est ægro curato a vulnere, cuius aliqua semper remanet cicatrix.* Et clare sapiens c. 4. v. 6. *Ex iniquis enim somnis, ait, filii qui nascuntur, testes sunt nequitiæ adversus parentes suos in interrogatione sua.* Idem a Salomone didicere philosophi. Unde Plutarchus, tractatu de Nobilitate: *Absurda est, ait, sophistarum contra nobilitatem calumnia, qui vulgaria etiam et omnibus notissima non considerant, nempe quod generandæ sobolis gratia generosi equi et canes emantur; item vitium, olearum, et reliquarum arborum optima quæque semina; homini autem nihil ad futuram successionem generis nobilitatem conferre putant, sed tantum valere sive barbaram, sive Græcam originem. Neque credunt latentia quædam principia et semina virtutis in generatione liberis communicari, ut Telemacho Ulyssis, de quo Homerus clarissimo vocabulo utens dixit: Instillata patris virtus tibi; tamquam assereret ad paucas seminum guttas paternæ virtutis bona confluere.*

Spurii vitio a. — Ratio a priori. — Gnome.

Xenophon de scriptis Theognidis: *Indicabat, ait, non hominem, non aliud quid bonum futurum, nisi ex bonis parentibus prognatum. Arietes, asinos et equos, o Cyrne, generosos quærimus, et unusquisque cupit hæc animalia ex bono genere parare sibi.* Aristot. lib. 3. Polit. cap. 6. docet ex nobilibus et ingenuis viris constituendam esse civitatem, causamque dat, quod ex iis prodeant viri generosi, qui civitatem illustrent. *Insuper, inquit, consentaneum est ex melioribus ortos esse meliores; est enim generis virtus, nobilitas.*

Denique tertiam generationem eorum, qui altis incedunt superciliis, nonnulli attribuunt mundanæ nobilitati et nobilibus, qui celsis oculis, fastuque tumidi, despiciunt plebeios, uti faciunt Brachmanes apud Indos, qui in hodiernum diem ita genere suo inflantur ut cum plebeiis nec loqui, nec vesci, nec habitare dignentur. Et Naires apud Calecutum qui velut nobiles a plebeio se tangi non patiuntur, sed si casu a quo tangantur, eum fuste vel gladio mulctant, teste Osorio, lib. 4. de Gestis Emmanuelis. Sallustius in Iugurtha: *Metello, ait, quamquam virtus, gloria et alia optanda bonis superabant, tamen inerat illi contemptor animus et superbia, commune nobilitatis malum.* Cicero act. 7. in Verrem: *Hominum nobilium, ait, non fere quisquam nostræ industriæ favet, nullis nostris officiis benevolentiam illorum allicere possumus, quasi natura et genere disiuncti sunt, ita dissident a nobis animo et voluntate, quemadmodum sanguine.*

Nobiles mundi tumidi. — Gnome.

Plutarchus in Moral. id declarat similitudine duarum avium, spini scilicet et bori: *Inter agathallos, ait, et acanthides (sic vocat huiusmodi aviculas) tantum est odium, ut si sanguis earum vi misceatur, continuo secernat se, ac dissiliat; sic inter patricios et plebem, si quando pro rerum usu coniungantur et conspirent, durat tamen usque odium naturale.*

Verum hic fastus non est indoles veræ nobilitatis, sed vitium. Vera enim nobilitas est modestia, animique demissio. Unde Diogenes rogatus: *Quinam hominum essent nobilissimi?* Resp. *Qui divitias, gloriam, voluptatem, denique vitam contemnunt, et vincunt contraria, paupertatem, infamiam, dolorem et mortem.* Demosthenes: *Nobiles, ait, et honestos in primis decet, ut perseverent habere pulchritudinem in facie, temperantiam in anima, in utrisque fortitudinem, et in verbis gratiam.* Ita Stobæus serm. 89. Aristot. in Polit. l. 6. c. 5. *Gratiosorum, ait, et mentem habentium nobilium est, suscipere egenos, et occasionem præbentes convertere ad res agendas.* Sublimius S. Basil. apud Maxim. serm. 63. *Non possumus, ait, patres et maiores nobiles dicere; nam veritatis lex cuiusque requirit laudes: non enim idcirco equus est celer, si ex celerrimis natus sit: sed quemadmodum cæterorum animalium in se quodque spectatur, sic viri laudes testatæ sunt ex suis cuiusque præclaris factis.* Et S. Greg. Nazianz. ibidem:

Vera nobilitas est virtus. — Gnome.

Famæ malæ pudeat: malum non te genus
Moveat: genus pridem tuum computruit.
Genus vel incipias, vel ad finem trahas,
Ut vel bonus, vel ex bonis sis editus.

S. Chrysost. *Non maiorum nobilitas, sed animi virtus nobilem et splendidum efficere solet.* Gregor. Nyssen. *Generositas et gravitas superbiæ cum latere cognationem habet;* vel, ut citat Anton. in Melissa, part. 2. c. 74. *Generis nobilitas et fastus superbi cognationem habent cum figulinis lateribus*, nimirum quia omnes homines in Adamo, ex luto, ut lateres originem ducunt; ex *adamo* enim, id est terra et luto, formatus est protoplastus, indeque dictus *Adam*, quasi homo ab humo.

SANGUISUGÆ DUÆ SUNT FILIÆ DICENTES: AFFER, AFFER. TRIA SUNT INSATURABILIA, ET QUARTUM QUOD NUMQUAM DICIT: SUFFICIT: INFERNUS, ET OS VULVÆ, ET TERRA QUÆ NON SATIATUR AQUA; IGNIS VERO NUMQUAM DICIT: SUFFICIT.) Septuaginta repetunt geminantque τὸ *et aqua*; sic enim habent: *Et terra quæ non satiatur aqua, et aqua et ignis non dicent: Sufficit.* Ita Vatican. et Complut. licet Auctor Catenæ Græc. deleat τὸ *et aqua*, sicut delent Hebr. Chald. Vulgata et cæteri. Pro *os vulvæ* hebr. est *clausura vulvæ*, puta eiusdem orificium angustum, ait Vatablus. Alii accipiunt mulierem sterilem, cuius vulvam conclusit Dominus, et tamen ardenter cupit habere prolem, qualis fuit Anna mater Samuelis.

Vers. 15. et 16.

Nonnulli v. 15. a duobus sequentibus distinguunt, et consequenter censent duplex hic esse ænigma, unum san-

guisugæ, alterum trium vel quatuor insaturabilium: alii vero hos tres versus connectunt, ut unum idemque ænigma proponant. Quod ut liquidius fiat:

Quæritur primo quid significet hebr. עלוקה *aluka*, quod Noster vertit, *sanguisuga*?

Aluka, quid? Resp. I. Primo, Aben Ezra hebr. *aluka*, id est sanguisuga, per metathesin accipit pro עקולה *akula*, id est pravitas, tortuositas, perversitas: radix enim עקל *akal*, significat esse pravum, tortuosum, perversum: unde nonnulli putant hac voce notari crocodilum, qui tortuosus est, sævus et perversus, ideoque dicit: Affer, affer, quia alia uno ictu glutit et devorat, alia sensim mandit et dentibus comminuit. Iam crocodilus symbolum est mortis, quia mors instar crocodili sævit in omnes, et alios quidem cito, interitu, alios lento morbo et tabe consumit.

II Secundo, R. Saadia et alii apud Pagnin. in Lexico, *aluka* vertunt, *privationem*, q. d. *Privationis duæ filiæ sunt, Affer, Affer.* Hoc est, mors alios vita privat in utero materno, alios post nativitatem ex utero.

III. Tertio, alii apud R. Salomonem *aluka* censent esse synonimum שאול *sceol*, id est inferni et descensus: huius duæ filiæ sunt, gehenna et hortus deliciarum, quorum alter assiduis vocibus sceleratos, alter vero iustos sibi deposcit. Nam tempore Salomonis omnes, etiam iusti, post mortem descendebant ad inferos, exspectantes Christum, qui pretio mortis suæ cælum eis reseraret; iustis ergo limbus patrum erat quasi hortus deliciarum. Verum hæc omnia Rabbinica sunt figmenta.

IV. Genuina. Constanter enim Sept. Chald. Noster, Symmach. et alii passim *aluka* vertunt *sanguisugam* sive hirudinem. Unde et Arabes (quorum lingua affinis est Hebrææ) hirudinem vocant *aleka*, et Germani, Angli, Belgæ *echel*.

Duæ filiæ sanguisugæ, quæ? Quæritur secundo, quænam sit hæc sanguisuga sive hirudo, et quæ eius filiæ? Suppono per duas filias alludi ad duo sanguisugæ ora quibus ob ingentem sugendi aviditatem prædita est, ut magis sugere suamque aviditatem explere queat. Unde Plin. l. 32. c. 10. *Ergo*, ait, *sugentia ora forcipibus præcidunt*. Imo Berchorius ex S. Isidor. os hirudinis ait esse tribus quasi angulis distinctum, ut tribus partibus carnem incidat, et sanguinem sugat. Duæ ergo filiæ metaphorice hic vocantur duplex os, et duplex aviditas sugendi. Nam proprie hirudo non generat, nec habet filias; sed nascitur ex aqua limosa æque ac limaces: licet Aldrovandus dubitet an non quandoque ova emittat, e quibus filias excludat.

Duplex os hirudinis signum est eam duplicem habere gustum, eo quod sanguis dulcissime ei sapiat; sic enim Aristot. ex eo quod serpentes bifidam habeant linguam, colligit eos duplicem habere gustum. Imo Andreas Vesalius, insignis Anatomicus, asserit hirudini esse fistulam in ore, qua cutem terebret, ut sanguinem quem sitit hauriat. Alii hirudini dant linguam bisulcam et fistulatam, quam penitus carni infigat. Aldrovandus, tom. de Insectis, c. de hirudine, ait eam habere os instar aculei, et quidem trisulci quo trisulcum vulnus carni infligit.

Resp. I. Iam primo Beda, Hugo, Lyranus et Salonius per *sanguisugam* accipiunt diabolum, qui inquiunt, *siti peccandi, ac peccata suadendi semper accenditur*. Hinc duæ eius filiæ sunt duæ speciales humani generis illecebræ, luxuria videlicet et phylargyria. Sicut enim hirudo non bonum, sed corruptum sanguinem sugit; ita diabolus non nisi malas hasce cupiditates sitit, ut easdem in homine excitet. Alii per *sanguisugam* accipiunt avaritiam, alii concupiscentiam. Verum hæc omnia mystica sunt.

II. Secundo, physici aliqui per hasce sanguisugas, sive quatuor insaturabilia, intelligunt generationem rerum: nam infernus sive status mortuorum, repræsentat rerum corruptionem et mortem; os vulvæ, earumdem generationem et ortum, quorum utrumque usque ad finem mundi durat et durabit, nec umquam expletur. Reliqua duo elementa, puta terra et ignis, repræsentant res per quas fit generatio et corruptio, scilicet terram, dum humorem et aquam in se assidue suscipit, ac per ignem, qui omnia calefacit, semper agit, cunctaque in terra agitat, fœcundat, immutat. Verum hæc symbola sunt rei physicæ, non ethicæ, quam hic præcipue spectat Salomon.

Dico ergo hos tres versus eodem spectare, ideoque non duo, sed unum idemque esse ænigma sanguisugæ et quatuor insaturabilium, ac proinde sanguisugam notare quatuor insaturabilia, ut idem sit sanguisuga quod insatiabilitas, sive inexplebilis aviditas; huius enim idea et symbolum est sanguisuga, iuxta illud: III Genuina.

Non missura cutem nisi plena cruoris hirudo:

Id ita esse liquet primo, quia tam Hebræi quam Romani eodem v. 15. comprehendunt tam sanguisugæ filias, quam tria, imo quatuor insaturabilia; secundo, quia id significant Hebræa, et plane evincunt Septuag. sic enim vertunt: *Sanguisugæ tres erant filiæ admodum dilectæ, et tres illæ non explebant illam, et quarta dicere nequibat; Satis est.* Hoc est ænigma, iam eius solutionem totidem numeris subiiciunt dicendo: *Tria sunt insatiabilia, et quartum numquam dicit: Sufficit: Infernus, amor mulieris, et terra aqua non saturata, sed ignis quoque et aqua numquam dicunt; Sufficit;* et clare Arabicus: *Sanguisuga tres habet filias amabiles, diligens eas summo amore, et has tres non satiavit; et quartæ non dedit sufficientiam ut dicat: Satis est mihi; et sunt: Infernus, et amor mulieris, et terra dura quæ non est satiata imbre; et aqua et ignis numquam dixerunt: Sufficit.*

Idem erit sensus in Latina Vulgata, si sanguisugam ad numerum voces: ipsa enim cum duabus filiabus erit tertia, sicque tres sanguisugæ præcise respondent tribus insaturabilibus, cum iisque in re idem sunt. Ex quibus omnino apparet, quatuor insaturabilia esse eadem cum duabus filiabus sanguisugæ; quatuor enim illa primum numero binario, deinde ternario, et denique quaternario designantur, q. d. Duo sunt insaturabilia, et quæ numquam dicunt: Sufficit, sed dicunt: Affer, affer; imo tria sunt insaturabilia, imo quatuor. Est enim hic et in sequentibus quaternariis gradatio, ac talis modus loquendi, qualis est apud Amos, qui similibus usus est quaternariis in describendis plurium gentium sceleribus, cum dicit: *Super tribus sceleribus, et super quatuor*, Amos cap. 1. pro eo quod est: Tria sunt scelera, imo quatuor, propter quæ non convertam vel non parcam. Sic et Proverb. 6. ubi nos habemus: *Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima eius*; Hebr. non est *septimum* sed *septem*, q. d. Sex sunt, imo septem, quæ odit Dominus, et detestatur anima eius. (Sanguisugæ cum duabus filiabus idem quod tria, vel quatuor insaturabilia.)

Unde pro eo quod nos habemus, *et quartum numquam dicit: Sufficit*, Hebr. est, *et* (Vatablus *imo*) *quatuor numquam dicunt: Satis est.* Duæ ergo sanguisugæ filiæ dicentes: *Affer, affer*, vel ut Hebr. est, *da, da*, sunt prima duo insaturabilia, puta infernus et os vulvæ: hæc duo vocantur duæ filiæ sanguisugæ; quia sicut sanguisuga duo habet ora, quæ sanguine satiari nequeunt, sic et infernus ac os vulvæ sunt quasi duo ora quæ numquam saturantur, iuxta illud:

Inferus insatiabiliter cava guttura pandit.

Hinc infernus hebr. vocatur שאול *sceol* quod semper postulet: שאל *sciaal* enim est postulare; Latinis vocatur Orcus, quod omnes ad mortem urgeat, ait Festus, ut post mortem eos glutiat. Igitur infernus, id est mors, perditio et status mortuorum, ait Iansen. (cito eius verba, quia clara, concisa, solida) est velut os omnia devorans, nec unquam satiatur, ita ut semper reipsa dicat, Affer, et eius nomen recte dici possit הב *hab*, ut est hebraice, hoc est *da*. Similiter et os vulvæ; quia concupiscentia mulieris semper desiderat viri congressum, ita ut reipsa dicat: *Affer*, et dici etiam possit nomen eius *hab* id est *da*. Insatiabilis enim est mulieris libido, iuxta illud Poetæ:

Delassata quidem, sed non satiata recessit.

Hebræa non habent, *os vulvæ*, sed *clausio vulvæ* vel *uteri*, hoc est matrix impedita, contracta et sterilis, ut significetur insatiabile desiderium mulieris sterilis, cuius Dominus conclusit uterum ne pariat, hæc enim concubitus magis est avida quam cæteræ, tum propter desiderium habendæ prolis, tum quod fœcundæ et gravidæ naturali-

ter non appetant concubitum, cum sint utero quasi stomacho pleno, ut docent Medici; sterilium vero matrix non dilatetur per conceptum, maneatque vacua. Duæ ergo prædictæ filiæ hirudinis sunt ex numero quatuor insaturabilium. Tertium insaturabile est terra, quæ non facile saturatur aqua quam semper imbibit, maxime sabulosa. Quartum est ignis qui appositione lignorum non exstinguitur, sed magis magisque semper accenditur, semperque amplius et amplius consumit et vorat.

Verum sub hoc sensu physico litterali, et sub hoc cortice litteræ, ethicum insigne latet symbolum quod nunc indagandum est.

Sanguisuga et quatuor insaturabilia, quæ? Resp. 1. infernus est ira, os vulvæ est libido, terra est avaritia, ignis est superbia.

Quæritur ergo tertio quid ethice et symbolice significet sanguisuga cum duabus filiabus, sive quatuor insaturabilia, puta infernus, os vulvæ, terra quæ aqua non satiatur, et ignis?

Resp. primo: Sanguisuga ethice significat concupiscentiam, cuius duæ, imo tres et quatuor filiæ insaturabiles, sunt quatuor primaria vitia, sive vitiosæ cupiditates, puta ira, libido, avaritia et ambitio, e quibus quatuor quasi radicibus cæteræ cupiditates et vitia oriuntur. Unde S. Aug. de Civ. Dei l. 14. c. 15. « *Libido*, ait, generale vocabulum est omnis cupiditatis. Est enim libido ulciscendi quæ ira dicitur; est libido habendi, quæ avaritia nominatur; est libido seu appetentia delectabilium, quæ luxuria dicitur; est libido gloriandi et dominandi, quæ iactantia seu ambitio appellatur. »

Prima ergo est ira et invidia, sive vindictæ et nocendi cupiditas, quæ recte per infernum horridum et tenebrosum significatur, quod mortem desideret; nec morte ipsa satiari potest, sed semper in alterius malum et perniciem concitatur, omnia arrodens, omnia destruens. Secunda est concupiscentia carnis per os vulvæ recte designata, quod in ea maxime vigeat, ut dictum est: libido enim in utroque sexu non exstinguitur, nec satiatur ipso usu, sed eius desiderium usu magis excitatur. Tertia est *concupiscentia oculorum*, ut vocat Ioannes, 1. Ioan. 2. ut Paulus φιλαργυρία (Coloss. 3.) avaritia scilicet, quæ terræ comparatur quod omnino terrena sit, terrenis tantum inhærens rebus, ad cuius etiam similitudinem nunquam satiatur divitiis, sicut illa, maxime arenosa, quamvis, multa aqua in se suscepta, parata est semper amplius suscipere. Unde et hydropico avarus comparatur, eique accommodatur illud:

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ,

Quarta est cupiditas gloriæ, quæ superbia est, recteque igni assimilatur, quod sicut ignis semper alta petit, ita et superbia; et sicut ignis omnia devorat, ita et superbia omnia sibi subiicere cupit, nec satiatur omnibus etiam sibi subiectis, semper ulteriora petens: sicut patuit in Alexandro, qui cum subiecto a se orbe audivisset philosophos de aliis mundis disputantes, ingemuisse dicitur, quasi dolens unum tantum sibi subiectum esse.

Huc accedit Anastasius Nicenus in quæst. S. Scripturæ quæst. 41. qui Septuag. secutus: *Hirudini*, ait, id est *peccato, tres sunt filiæ dilectæ, fornicatio, invidia, idololatria.* Huc pertinet illud S. August. (vel quisquis est auctor: stylus enim arguit non esse S. Aug. Hipponensis Episcopi) lib. de Salutar. docum. cap. 40. « Tria sunt in hoc mundo deteriora omni malo; anima peccatoris cum peccato perseverans quæ nigrior corvo est, et mali angeli qui eam rapiunt, et infernus in quem ducitur. Non sunt enim deteriora his tribus. Eadem enim anima metu futuri iudicii expavescens, et putredinem suam inspiciens dicit: Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. Iterum tria sunt quibus in hoc mundo non sunt meliora: anima sancti in bonis operibus perseverans, quæ speciosior est sole, et sancti Angeli qui eam suscipiunt, et paradisus in quem ducitur, et expectatio regni cælestis. His tribus non sunt meliora in hoc mundo. Angeli enim sancti delectant animam spiritali cantico, sicut Psalmista ait: Beatus quem elegisti et assumpsisti, Domine, habitabit in tabernaculis tuis. Replebimur in bonis domus tuæ: sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate. Hæc frater carissime, meditemur ».

Sanguisuga typus concupiscentiæ.

Hinc concupiscentiæ symbolum appositum est sangui-
suga: primo, quia sicut hæc in aqua limosa volvitur, ac
impense sitit sanguinem; sic et concupiscentia tota est
carnalis et terrena, atque in carne et sanguine volutatur,
nec nisi carnalia concupiscit. Secundo utraque est insa- 1.
tiabilis, nec patitur retardari suas appetitiones, sed quam 2.
celerrime et creberrime eas explet. Tertio, utraque mol- 3.
lis est et delicata. Quarto, sanguisuga purum sanguinem 4.
non tangit, sed tabidum et corruptum, eoque delectatur:
sic et concupiscentia non nisi pravis desideriis, cogitatio-
nibus, operibus gaudet, v. g. iratus non cogitat nisi iniu-
rias sibi irrogatas: omnia etiam candide facta, sinistre in-
terpretatur quasi facta ex odio; quærit modos ulciscendi,
etc. gulosus non cogitat nisi de ventre et sordibus, luxu-
riosus non nisi de spurca libidine etc. Quinto, sanguisu- 5.
gæ sugendo sanguinem, hominem tandem exhauriunt et
enecant. Est genus sanguisugarum, quod Germani ab e-
quo vocant *rossaglen*, eo quod novem illarum equum in-
terimant: sic concupiscentia vires corporis et animi ex-
haurit, hominique causa est mortis præsentis et æternæ.
Sexto, sanguisuga tenaciter adhæret corpori, unde dici- 6.
tur hirudo ab hærendo (licet quantitas dissentiat; *hirudo*
enim brevem habet primam, *hæreo* longam) ait Pontanus;
sic concupiscentia tenacissime adhæret animæ, ut facilius
dentem ex ore, quam concupiscentiam ex anima excus-
seris. Septimo, sanguisuga est venenata, unde solent eam 7.
chirurgi prius aqua dulci macerare, ut in ea venenum po-
nat, teste Galeno tom. 5. classe 6. c. 1. sic concupiscen-
tia venenum est animæ, illam inficiens, corrumpens et pe-
rimens. Octavo, sanguisuga fistulam habet in ore, qua 8.
cutim perforat: sic concupiscentia habet aculeum, quo
conscientiam vulnerat. Nono, sanguisuga in vere per te- 9.
porem aeris et aquæ generatur, idque provido Dei natu-
ræque consilio, ut sanguini eodem tempore et eadem de
causa abundanti et bullienti occurrat eumque sugendo
minuat ne inflammationes, febres et morbos causet; sic
in vere ob sanguinem ferventem exardescit concupiscen-
tia iræ, gulæ, libidinis, superbiæ, etc. Decimo, hirudo mo- 10.
vetur rependo, ut reptile, scilicet nunc extendendo, nunc
contrahendo caudam ad caput: sic concupiscentia repit
humi, dum terrena ambit, et circa ea nunc se extendit,
nunc se contrahit et involvit. Undecimo, sanguisugæ cum 11.
carni adhærescunt, quanto magis trahuntur, tanto for-
tius insident donec rumpantur: ad hæc corruptum san-
guinem ebibunt, itaque alios sanando seipsas occidunt, ait
Aldrovandus. Idem facit concupiscentia, præsertim invi-
diæ et iræ, quæ dum alios mordet, eos a vitiis sanat, et
seipsam livore tabefacit ac consumit. Duodecimo, sangui- 12.
suga fumi est impatiens, unde ut eam detrahant fumum
adhibent, quem cum sentit, sponte abscedit, ait Aldro-
vandus; sic concupiscentia cohibetur fumo iræ Dei et ge-
hennæ, ubi ignis et fumus tormentorum ascendit in sæ-
cula sæculorum, teste Isaia c. 30. 33. et S. Ioanne Apoc.
14. 11. Dum enim quis hæc serio meditatur, concupiscen-
tiam compescit: sibi enim dicit: *Cave modicum quod de-*
lectat, ut vites æternum quod cruciat. Decimo tertio, san- 13.
guisugæ sunt duæ filiæ dicentes: Affer, affer, hoc est duo
ora assidue sugentia; sic concupiscentiæ duo sunt offi-
cia, scilicet sibi indulgere, et aliis nocere, se amare, et
alios odisse: sua retinere, et aliena rapere; se satiare, et
alios lædere et exhaurire. Decimo quarto, S. Isidor. lib. 14.
12. Origin. c. 5. *Sanguisuga*, ait, *ubi uspiam adhæserit,*
sanguinem haurit, et cum nimio cruore maduerit, id evo-
mit quod hausit, ut recentiorem denuo sugat; sic cupiditas
ubi adepta est quod concupivit, id nauseando respuit,
ac novas delicias quærit, veluti cum gulosi evomunt de-
licias et vina, ut novis se ingurgitent. Decimo quinto, Ga- 15.
lenus loco citato docet sanguisugas deliciis sanguinis in-
escatas, cum tenacius adhærescunt, revelli insperso sa-
le aut cinere, tunc enim sponte decidere: sic recta ratio
et sapientia, cuius symbolum est sal, ac cineris (id est
mortis) memoria restinguunt sitim cupiditatis. Hæc o-
mnia quæ de concupiscentia in genere dixi cuilibet par-

ticulari cupiditati, puta iræ, gulæ, luxuriæ, avaritiæ, superbiæ, etc. accommodes, et mutato nomine appropries. Denique sanguisuga os habet instar trianguli, quod vulnus infligit triangulare, ut ad oculum patet: sic concupiscentia tria infligit vulnera, scilicet corpori, animæ et menti.

Charitas insatiabilis. Porro cupiditati sive concupiscentiæ opponitur charitas, puta amori carnis amor Dei, quæ multo magis insatiabilis est: quia nullis terminis, nullis meritis, nullis progressibus, nullis laboribus, nullis periculis, nullis tormentis satiatur, quin semper maiora pro Deo sibi dilectissimo et pati et agere concupiscat. Charitas ergo est sanguisuga, quæ semper dicit: Affer, affer labores et dolores, virtutes et merita, animas et populos, quos ad Dei cultum et salutem traducam. Ipsa pariter capacior est inferno, fertilior ore vulvæ, sitientior terra sabulosa, igne ardentior, iuxta illud Cant. 8. 6. *Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio; lampades eius, lampades ignis atque flammarum. Aquæ multæ non potuerunt exstinguere charitatem, nec flumina obruent illam: si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.* Talis fuit charitas insatiabilis S. Pauli, de qua plura dixi proœmio in Epistolas eius, et proœmio in Acta Apost. Talis pariter fuit charitas S. Dominici, S. Francisci, S. Ignatii, S. Xaverii.

Ira est sanguisuga insatiabilis. Igitur prima sanguisuga est ira, tum ob analogias iam recensitas; tum quia ad se interius ex omnibus partibus allicit sanguinem, eumque accendit; unde iratis extimæ partes pallent: *Nam his qui ad vindictam anhelant, ita circum præcordia sanguis fervet, quasi vi ignis ebulliat et exæstuet*, ait S. Basil. homil. de Ira; tum quia *ira est homicidii mater, et homicidii bibax*, ait S. Chrys. in c. 6. Matth. Rursum ira in quatuor insaturabilibus recte comparatur inferno, tum quia est causa iniuriarum et cædium, quæ homines transmittunt ad sepulcrum et infernum, iuxta illud Christi: *Qui dixerit* (proximo cui irascitur) *Fatue, reus erit gehennæ ignis*, Matth. 5 22. tum quia ira similis est incendio gehennæ, ut homo iratus videatur esse dæmon infernalis furore ardens, sicut ait Nazianz. in carm. de Ira, et S. Basil. hom. de Ira: *Sicut*, inquit, *qui charitatem habet, Deum in se habet: ita qui odium et iram habet, dæmonem in se continet.*

Iratus similis dæmoni.

Ira furia. Audi et Senecam libr. 2. de Ira: *Qualia*, inquit, *poetæ inferna monstra finxerunt, succincta serpentibus et igneo flatu; quales ad bella excitanda pacemque lacerandam teterrimæ inferni exeunt furiæ; qualem Cerberum tricipitem, flammas vomentem; talem nobis iram figuremus.*

Insuper sicut ignis inferni urit, sed non lucet, ideoque ardentissimus est, sed obscurissimus, teste S. Basilio in Psalmum 28. sic ira accendit animum, sed rationem obtenebrat, ut homo non videat quid agat.

Gula est sepulcrum et infernus. Porro nonnulli per *infernum* accipiunt gulam; quia hæc, primo, insatiabilis est ut infernus; secundo, corpora tabefacit, putida facit et consumit, velut sepulcrum et infernus: unde Nazianz. in carm. de diversis vitæ gener. *Non epulum*, inquit, *adeo, ne sero domum redeam, et ventrem sepulcri adinstar vivus referam.* Vide S. Chrysost. homil. 29. in Matth.

Luxuria est sanguisuga. Secunda, luxuria est sanguisuga; quia sanguinem optimum (tale enim est semen) ac spiritus nobilissimos absumit, hominemque facit pallidum, luridum, exsanguem. Unde Theocritus Idyll. 2.

Heu! crudelis amor, nostro saturare cruore,
Summæ affixa cuti velut hunc suxisset hirudo.

Rursum luxuria denotatur per os vulvæ, præsertim meretricis, quod insaturabiliter ipse appetit, uti notant Beda, Hugo, Arbor. Caiet. Iansen. et alii. Hinc Sept. pro *os vulvæ* vertunt *amor mulieris*. Unde et S. Hier. contra Iovin. ex Sept. legens, *amor mulieris*, sic ait: « Non hic de meretrice, non de adultera dicitur: sed amor mulieris generaliter accusatur, qui semper insatiabilis est, qui exstinctus accenditur, et post copiam rursum inops est, animumque virilem effœminat, et excepta passione quam sustinet, aliud non sinit cogitare, nec ipso usu exstinguitur, sed immoderatius ac vehementius inflammatur ».

Avaritia est sanguisuga. Tertio, per sanguisugam accipias avaritiam; hæc enim est tertia filia, ut vertunt Septuag. sanguisugæ, id est cupiditatis; sanguisuga enim sugere non cessat, donec totam se sanguine repleat; tunc vero sugere desinit, et decidit. Unde Plin. *Decidunt satietate, pondere ipso sanguinis detractæ.* At avari cupiditas nullis opibus satiatur; sed quo plures habet, eo plures desiderat, iuxta illud:

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Rursum avarus inter quatuor insaturabilia similis est terræ, præsertim aridæ et sabulosæ quæ non satiatur aqua, sed pluviam etiam copiosam illico haurit et sorbet, ut statim exarescat, et novum imbrem sitiat; sic enim avarus, esto ingentes opes acquirat, velut arena eas haurit, et maiores sitit. Et sicut arena, licet aquis rigata, nullum fert fructum; sic nec avarus, opibus licet abundans, quia eas in arca recondit, nec in egenos erogat. Pereunt ergo in eo et cum eo opes, sicut perit aqua rigans arenam. Unde S. Chrysost. avarum comparat hydropico hom. 15. in Epist. 1. ad Corinth. « Recte, ait, quidam dixit avaros esse hydropicos: quomodo enim illi multam aquam ferentes in corpore magis uruntur, ita etiam avari multas circumferentes, plures pecunias concupiscunt. Causa autem est; neque illi in quibus convenit locis aquam habent, neque isti divitias in quibus convenit affectionibus et cogitationibus. » Asserit S. Chrysost. hydropicos aqua uri, quia scilicet in eis aqua quæ stomachum et vitalia refrigeraret, trahitur ad extima, ut resideat inter carnem et cutem: quo fit ut vitalia refrigerio aquæ destituta, calore ardeant et sitiant assidue; sic et avaritia, quo maiores habet opes, eo maiores appetit, et quasi ardens sitit. Unde S. Chrysost. hom. de Lazaro, avarum dicit magis ardere et sitire, quam dives Epulo in inferno, qui petiit guttam aquæ, ut linguam flammantem refrigeraret. Luc. 16. Idem hom. 28. in Matth. avarorum cupiditatem confert cum ardore sitique febricitantium.

Apologus avaritiæ. Quocirca rationem a priori huius sententiæ ex eadem hydropisi petitam, per apologum vulpis hydropicæ et mustelæ medicæ, physice et eleganter assignat Cyrillus lib. 3. Apologorum moral. cap. 8. cui titulus: « De causa et cura insatiabilis avaritiæ: Vulpes, ait, hydropis onere squalida languens, reparandæ sanitati medicinam et medicum inquirebat. Verum cum mustelam obviam habuisset, eius gnara diligentiæ, ipsi mox proposuit languoris querulam quæstionem: Memor sum, inquit, qualiter olim dente tuo vitam de laqueo mortis, quasi noviter nata receperim; quare nunc gravis morbi lethalis obsessa periculis, pristinis tuis confisa beneficiis, ad consilium sagacitatis tuæ recurro. Cui mustela non ingrate respondit: Quod si cuipiam profuerim, nescio; si vero beneficium suscepi, huius semper reminiscor. Expone ergo morbum; quia, si scivero, lubens pandam curationis modum. Tunc vulpes gratias agens dixit: Languorem, mi soror, inexstinguibilis sitis patior, in quo hæc duo potissimum miror: unum est, quod cum bibo, plus sitio; aliud est, quod extenuatis vitalibus, deforis sola cutis intumuit. Cui magistra respondit: Putabam certe tanta te, soror, arte calliditatis aliquantulum in medicinalibus eruditam; sed video te Hippocraticæ disciplinæ totaliter esse ignaram. » Causam deinde veram hydropis ex principiis Physicæ et Medicinæ, eiusque curationem assignat: « Languor enim tuus, non, ut æstimas, sitis; sed fames membrorum est; quoniam in te flamma temperati caloris infra suum modum remissa, minor fit hepatis digestio, et tunc aquam pro sanguine gignit, suoque membra incremento privantur, atque arefacta membra vitalia, famescentia pro cibo sanguinem concupiscunt. Verum tu erras in huiusmodi iudicio, appetitus famem putans corporis sitim esse, dum pro cibo laticem dones, eo magis digestivam facultatem debilitas. Propter hoc, carissima, etiamsi Danubium ebiberes, minime hanc sitim exstingueres, sed potius augeres; cum iuxta Galeni sententiam, latex organa carnis substantialiter non humectet. » Deinde hæc omnia adaptat avaritiæ, quæ spiritalis, sed vera et mera est hydropisis: « Nam,

Causa.

Curatio.

inquit, cum in anima eius (avari) per cupiditatis excessivum incendium, charitatis proportio corrumpatur, ac digestiva vis electionis aberret; perdito humoris substantialis sanguine, sitibunda statim ariditas derivatur in mentem. Verum cum ræcutiens mentis appetitus fluxa bona temporalia, quasi potum pro cibo cupiat, et pro substantialibus et æternis bonis perversa cura pecuniæ poculum subministret, sitis magnæ cupiditatis accenditur. Quoniam mundanis opulentiis spiritus ariditas non minuitur, sed augetur. Accendunt enim affectum eo graviori aviditate, quo fallunt boni apparitione; quia cum bonum solidum affectetur, et apparens tribuatur, bonitatis solida substantia minime reperta affectus vehementius inflammatur. Natura quippe provocat desideria mentientia desideratum. Igitur si mundus esset possessio animæ cupiditatis crescentis, rapax avaritia plus sitiret, ac mentis substantia tabescente, foris tantum inanis gloriæ cutis intumesceret. Quemadmodum ergo avarus, si charitatis largitate cupiditatem extinxerit, satiatur: sic hydropicus naturali calore confortatus, si avida membra cito roraverit, mox curatur.» Denique sicut sanguisuga rapina sanguinis noxii, quem sugit, crepat, seque interimit: sic et avarus opes, quas rapuit, evomit sæpe cum anima, uti ex eodem Cyrillo ostendi cap. 1. 22.

Ambitio est sanguisuga.

Quarto, sanguisuga, sive sanguisugæ filia, est ambitio, quia ipsa instar hirudinis sugit et ad se rapit omnes sensus, sanguinem, spiritus et vires tam animæ, quam corporis; omnes enim ad se advocat, ut excogitet et exsequatur modos et rationes, quibus honores quos ambit, assequatur. Hæc ergo præ cæteris tribus est insatiabilis; unde de ea præ cæteris tribus dicitur: *Et quartum quod numquam dicit: Sufficit.* Pro *sufficit* hebr. est הון *hon*, id est *satis est*, item substantia, opes, divitiæ, ut vertit Caietan. et Aben Ezra, q. d. Ignis urendo nullas opes acquirit, sed potius omnes perdit, omnemque substantiam annihilat. Talis est ambitio, quæ nullo honore satiatur, quia honor non habet subiectum et substantiam; sed illico transit et evanescit in nihilum. Septuag. *hon* vertunt hoc loco, ut Noster, *sufficit;* alibi vero vertunt, gloria, possessio, substantia, requies (quod huic loco congruit: quia nec ignis, nec ambitiosus ullam habet requiem) potentia, copia, pretium: quia omnia non igni, nec alteri rei creatæ, sed soli Deo competunt. Deus ergo est nobis *hon*, id est sufficientia, substantia, copia et abundantia omnis boni, ideoque vocatur *Saddai cornucopiæ.*

Rursum sanguisuga, cum caudam ad os trahit, tumescit; cum vero os ulterius promovet, extenuatur et fit gracilis: sic ambitiosus, adepto honore, intumescit; at cum ad maiorem aspirat, humilis fit, vilis et supplex.

Ambitiosus et ignis quatuor analogiæ.

Hinc rursum ambitio inter quatuor insaturabilia apte
comparatur igni, ob igneam eius vim: quia ignis adinstar,
primo, sursum nititur, ut alta honorum culmina conscen-
dat; secundo, quo plures honores et magistratus adepta
1. est, eo acrius inflammatur, ut plures et maiores ambiat,
2. altiusque conscendat; tertio, sicut ignis terra inclusus eam
3. quatit, et terræ motum concitat: sic ambitiosus, qui humi
iacet, omnia movet, omnes turbat, omnia concutit, ut di-
4. gnitates concupitas adipiscatur; quarto, sicut ignis sua
subtilitate et efficacia omnibus rebus se insinuans, eas depascitur: sic et ambitio subtiliter omnibus actionibus se inserens, eas sibi incorporat, unit et ignit. Unde Climachus apud Anton. in Melissa, part. 2. c. 74. *Ieiunans*, inquit, *inanis gloriæ, cupidus sum; abdo me ut ignotus sim, tamquam prudens rursus gloriam appeto; splendide vestitus, ab illa vincor, vili habitu tectus rursum gloriam cupio; loquens vincor; tacens rursus victus sum; utcumque proieceris istum tribulum, aculeus stat rectus.* Quocirca sapienter Theopompus a Pyliis summos honores sibi delatos respuit, dicens: *Mediocres honores ipsum tempus auget, immodicos abolet*, docens celsi animi esse spernere summa, et omnibus in rebus modum esse optimum. Quin et illud acute perspexit, quæ subito crescunt in altum, non esse diuturna; quod genus sunt betæ et cucurbitæ; cæterum quæ paulatim augescunt, ea ferre ætatem, veluti quercum et buxum. Ita Plutarch. in Lacon. Ambitiosi ergo tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant, ait Philisthion.

Porro Salomon quatuor harum capitalium cupiditatum ingens malum, videlicet inexplebilem insatiabilitatem, ob oculos posuit, ut ab illis nos absterreat, doceatque eas mortificandas esse et resecandas: ut quid enim studeamus vindictæ, libidini, avaritiæ, ambitioni, quæ non satiant, sed acrius semper animum irritant, laniant et cruciant? Abdicemus igitur ea a nobis, et miram animæ pacem, satiem et gaudium adipiscemur in Deo nostro, dicemusque cum Psalte: *In pace in idipsum dormiam et requiescam.*

Respons. II. Sanguisuga proprie est avaritia.

Secundo, speciatim et adæquate per sanguisugam cum duabus, imo tribus et quatuor filiabus insaturabilibus, recte accipias avaritiam, de qua proxime in quarta prava generatione vers. 14. facta est mentio, ut per hæc quatuor insaturabilia declaretur inexplebilis avarorum et raptorum conditio, indoles et mores. Unde simili modo seq. versibus Salomon prosequitur tres priores pravas generationes, et nominatim primam filiorum maledicentium parentibus proximo versu, dicens: *Oculum qui subsannat patrem, etc. suffodiant eum corvi.* Ita Caiet. Avaritia, inquit, est sanguisuga; quia hæc sanguinem, illa opes et subinde cruorem pauperum exsorbet. Duo habet ora, scilicet vim et fraudem: nam quod cutem carnemque cum dolore perrumpunt, vis est; quod autem sanguinem non copiose, sed exiliter et sensim exugunt, nec vulneris vestigium relinquunt, ingens est fraus. Similiter duo ora, sive duæ filiæ, avaritiæ sunt, retinere proprium, et rapere alienum; aut vendere iustitiam, et vendere gratiam, ait Caietan. uti faciunt avari iudices, præfecti, procuratores provinciarum, quos proinde vulgo sanguisugas vocant, eosque donis satiant, ut iis pleni pecunias malis artibus non emungant.

Apologus Tiberii de muscis, id est præfectis exsugentibus subditos.

Quocirca Tiberius Imper. cum eos non facile mutandos, nec nisi defunctis fere successores dandos existimaret, apologo usus est huiusmodi, teste Iosepho lib. 18. Antiq. Iudaic. cap. 8. Muscæ, catervatim advolantes, convulnerati cuiusdam ulcera contexerant. Hunc quidam forte præteriens miseratus, operam ei suam in muscis abigendis obtulit; putabat enim præ virium imbecillitate ipsum eas depellere non posse. Orat saucius ut se ita sineret. Mirante altero quid esset quod ab hac molestia liberari nollet, respondit ille: «Imo, his depulsis, maiore afficiar molestia et cruciatu; aliæ enim his succedent recentes muscæ et famelicæ, quæ me iam ante male habitum plane perdent; at istæ quæ mihi nunc insident, iam nonnihil remissius sugunt sanguinem, quo scilicet ferme exsaturatæ sunt. Sic ergo, inquit Tiberius, ego quoque provincialibus consulere cupio, ne multorum præsidum rapinis nimium vexentur et deglubantur: quod fieret omnino, si crebro illi mutarentur, accedente ad innatam cupiditatem etiam cito discedendi metu: malo igitur ditatos rapinis relinquere, quam novos substituere.» Apologum hunc ab Æsopo mutuatus est Tiberius. Ille enim ad Samios, cum patrocinium præstaret cuidam tribuno plebis qui capitis arcessebatur ob peculatum, similem quemdam pro eius defensione apologum attulit de vulpe in voraginem delapsa, ac prohibente erinaceum ne muscas caninas a quibus obsidebatur, a se depelleret, ut auctor est Aristot. lib. 2. Rhetor. 20. Elegantior et nervosior erit apologus, si pro muscis hirudines sanguisugas substituas.

Rursum avaritia apte comparatur quatuor insaturabilibus, puta inferno, ori vulvæ, terræ quæ non satiatur aqua (Septuag. addunt, *et aqua;* aquam geminant, ut inexplebilem opum sitim in avaro denotent) et igni. Inferno ob rationes, quas paulo ante ex S. Chysost. recitavi; ori vero vulvæ, quia tanta est cupiditas auri, quanta veneris. Addit S. Bernard. de Conversione ad Clericos cap. 22. *Non prius*, inquit, *satiabuntur corda auro, quam aura corpora satientur.* Cur avarus terræ, quæ aqua non satiatur, comparetur paulo ante dixi. Idem vero confertur igni. Nam, ut ait S. Basil. homil. 21. in varios Scripturæ locos: «Avaritiæ malum stare nescit, sed ignis naturæ simile. Ignis enim, postquam incendium at-

tigit, omnem properat absumere materiam, nec prius desistere poterit quam materia defecerit. Avarum autem quid retinere poterit? igne vehementior est: omnia continuando finibus suis occupat, ea quæ sunt vicini sibi aufert. Mox ubi alium sortitur vicinum, et quæ illius sunt ad se rapit. Non ob ea quæ possidet lætatur, sed ob ea quibus caret angitur, neque iis quæ congregavit fruitur, sed cupiditate plura consequendi se magis excruciat. » Eadem similitudine utitur hom. 6. et 7. in Divites avaros, et orat. 45. de Avaritia. Itaque sicut ignis, quo plus pabuli, eo plus roboris acquirit, ut violentior grassetur, et quo plura vorat, eo insatiabilior helluatur; ita et avarus quo plures opes congerit, eo pluribus congerendis appetentior incumbit.

III. Sanguisuga est maledicentia.

III. Tertio, S. Chrysost. hom. 49. de Maledicentia: Sanguisuga, inquit, est maledicentia, quæ corruptum humorem, id est vitiosos mores proximi, avide bibit, et aliis hauriendos propinat: huius duæ filiæ sunt, detractio et contumelia. *Omnes*, inquit Chrysost. *aversantur maledicum, ut eum qui lutum redoleat; ut hirudinem, quæ tetro sanguine, et scarabæum, qui stercore, id est alienis malis aluntur.* Addit Plin. l. 32. c. 10. *Aliquando sanguisugæ ex morsu affixa relinquunt ora, quæ causa vulnera insanabilia facit, sicut Messalinum e consularibus patriciis, cum ad genua admisisset.* Quod nonnulli adaptant Superioribus, cum mordacius castigant defectus subditorum: hi enim plagas alte in animo subditorum defigunt, ideoque insanabiles efficiunt, utpote alta mente repositas. Quapropter uti medici hirudinum virus aquis dulcibus temperant et diluunt, ac deinde eas corpori admovent; sic Superiores correptionis asperitatem blandis charitatis visceribus, lenibusque verbis mitigent et edulcorent.

IV. Sanguisuga est propria voluntas.

IV. Quarto, S. Bernard. in Declamation. ad illa: *Ecce nos reliquimus omnia*, sub initium: Sanguisuga, ait, est propria voluntas, eius filiæ sunt avaritia et ambitio: *Avaritia*, inquit, *et appetitus laudis sibi invicem adversantur; nam quod illa congregat, hic dispergit; hæc autem tam dissimilia mala ex una radice pullularunt, propriæ scilicet voluntatis; huius enim sanguisugæ duæ sunt insatiabiles filiæ, clamantes: Affer, affer; siquidem nec animus vanitate, nec corpus voluptate satiatur, ut scriptum est: Non satiatur oculus visu, nec auris auditu. Fuge sanguisugam hanc, et omnia reliquisti.* Quin imo propria voluntas etiam opera bona quibus inhæret, inficit, vitiat et corrumpit. Unde S. Bernard. serm. 71. in Cant. ponderans illa Isaiæ cap. 58. *Ecce in die ieiunii vestri invenitur voluntas vestra*, exclamat: *Grande malum propria voluntas, quo fit ut bona tua tibi bona non sint.*

Rabbinorum expositiones.

Quæres quarto, quomodo sanguisugæ filias, sive quatuor insaturabilia, puta infernum, os vulvæ, terram quæ non satiatur aqua, et ignem explicent Rabbini, Cabalistæ et similes?

I. Resp. primo: Aben Ezra, quem sequitur Baynus, hæc quatuor refert ad quatuor generationes pravas paulo ante recensitas, quasi singularum hic pœna assignetur. Prima enim generatio filiorum maledicentium parentibus inferno, id est morti et sepulcro, addicitur; hoc est, brevioris vitæ pœna mulctatur: nam qui negligit eos per quos vita donatus est, propter huius beneficii contemptum, debet ipso privari. Secundæ generationi immundæ, hoc est filiis spuriis atque nothis, *constrictio vulvæ*, id est sterilitas interminatur. Ita enim decet, ut degener plantatio sterilitate et infœcunditate arescat, iuxta illud Sap. 4. 8. *Spuria vitulamina non dabunt radices altas* Tertia vero generatio filiorum, qui natalium suorum gloria insolescunt, paupertate castigatur. Hoc notat τo *et terra quæ non satiatur aqua*, nimirum terra arida et sitiens, atque adeo fructus nullos reddens. Itaque hi frugum inopia, id est paupertate mulctantur: paupertas enim superborum fastum superciliumque deprimit. Quarta generatio avarorum, pauperes atque humiles devorantium, igni addicitur, nimirum gehennæ, ut hi quibus egeni in pabulum cedunt, ipsi quoque æterni incendii pabulum fiant et fomentum.

Verum hæc longe petita et aliena videntur.

Secundo, alii hæc quatuor referunt ad quatuor elementa, quæ nulla actione, conversione, mixtione explentur et saturantur. Verum deest hic aer: hunc enim nec infernus, qui est in terra; nec os vulvæ, quod pariter est terrestre, repræsentare potest. Rursum alii per hæc quatuor putant notari quatuor complexiones humorum in corpore. Alii enim sunt cholerici, hos repræsentat infernus; alii phlegmatici, hos repræsentat os vulvæ: tum quia mulier est phlegmatica, tum quia semen eius est aqueum: alii sunt sanguinei, qui rubent ut ignis; alii sunt melancholici, qui atri sunt ut terra: melancholia enim est præ cæteris terrestris affectio animum gravans, et deorsum premens. Ergo quemadmodum terra arens pluvias ebibit, sic etiam tristitia lacrymis nutritur et fovetur. Item sicut terra aquis semel perfusa iterum arescit, et aquas identidem sitit: sic etiam gravior tristitia numquam lacrymis exsaturatur, sed priores ebibens alias post alias impense sitit. II.

Tertio, nonnulli hæc quatuor in bina secant, eaque hoc modo combinant. Infernus et os vulvæ repræsentant hominum ortum et interitum: os vulvæ enim significat ortum, infernus interitum, q. d. Omnis homo, qui nascitur ex muliere, interit vaditque ad inferos: terra, quæ aqua non expletur, significat arbores, herbas, plantas quas progignit: quæ omnia tendem siccantur, fiuntque pabulum ignis. Ut hisce quatuor notet rerum omnium vanitatem, quod scilicet omnes res postquam ortæ sunt intereant, fiantque pabulum vel inferni, vel ignis, uti in fine mundi omnia comburentur per ignem conflagrationis. Hoc est, quod ait Eccl. cap. 33. 15. *Contra malum bonum est, et contra mortem vita; sic et contra virum iustum peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi, duo et duo, et unum contra unum.* Huic sensui physico congrue incumbit ethicus, q. d. Os vulvæ, id est luxuria ducit homines ad infernum: terra quæ aqua non expletur, id est avaritia, ducit pariter homines ad ignem gehennæ. Quocirca S. Chrysost. scortationem et meretricem inferno comparat: sic enim ait tract. 86. in Ioan. *Mulierum genus temerarium est, et inferno simile, et inferno eius assimilatur cupiditas: tum cessat, cum amantem omnibus rebus spoliavit; imo ne tunc quidem, sed magis conviciatur et insultat iacenti.* Tam ergo meretrix quam infernus numquam dirit: *Sufficit.* Unde S. August. tract. 107. de Tempore: *Infernum*, inquit, *et amorem mulieris recte coniungit Script. Inferni ignem tenebit domus meretricis. Pro inferis ponitur domus meretricis, quia neminem repellit, omnem intrantem ad se trahit.* Et S. Hieron. exclamat: *O ignis infernalis luxuria, cuius materia gula, cuius flamma superbia, cuius scintilla prava colloquia, cuius fumus infamia, cuius finis gehenna!* Similiter iuxta secundam combinationem terræ cum igni, avarum igni gehennæ comparat idem Chrysost. hom. 29. in Matth. *Avarus*, inquit, *in omnes ut mors insiliens, omnes ut infernus deglutiens, communis generis humani hostis, quippe qui nullum hominem esse vellet, ut omnia possideret.* Hinc S. Lucas c. 16. narrans divitis Epulonis et avari cruciatus, ait: *Elevans oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Lazarum, etc. In tormentis erat* (inquit Chrysost.) *et oculos solos liberos habebat, ut alterius divitias posset aspicere; propterea dimittuntur oculi liberi, ut magis torqueatur; quia non habebat quod alius tenebat: aliorum divitiæ, eorum qui in paupertate sunt, tormenta sunt.* III.

Quarto, alii censent hæc quatuor combinata notare, tum vitiorum inter se pugnam, tum vitiosorum æmulationem et invidiam; nam inferno, id est iræ sæpe resistit os vulvæ, id est luxuria et amor mulierum; terra sine aqua, id est avaritia, resistit igni, id est ambitioni; quia non vult dare munera et opes suas expendere, ut honores quos ambitio suggerit, assequatur. Rursum dum quis velut ignis ambit dignitatem quampiam opulentam, mox exurgit terra, id est quispiam avarus, isque non unus, sed decem, qui eamdem ambit, imo mercatur et emit.

Verum hæc omnia partim cabalistica, partim contorta

sunt, ideoque alieniora a quatuor insaturabilibus; quare quæ tertia quæstione recensui, apposita et genuina videntur.

Vers. 17. OCULUM, QUI SUBSANNAT PATREM, ET QUI DESPICIT PARTUM MATRIS SUÆ, EFFODIANT EUM CORVI DE TORRENTIBUS, ET COMEDANT EUM FILII AQUILÆ.) Pro *subsannat* hebr. est verbum לעג *laag*, id est irridet, balbutit, subsannat, sive ore et lingua balbutiendo, sive linguam extendendo, sive oculis annictando, sive quo alio modo et gestu. Oculi enim omnium affectuum sunt indices, ideoque despectus et irrisio in oculis præcipue cernitur, q. d. Filius qui parentes suos videns et agnoscens, apertis torvisque et superbis oculis proterve despicit, imo irridet et insultat, meretur a corvis lacerari et exoculari. Nominat oculum, ut indicet nefas esse vel oculis torvis parentes aspicere, ut inde colligendum relinquat, quantum sit parricidium violentas in eos manus iniicere. Pro *partum* hebr. est יקהת *iikehat*, id est, *obedientiam*: alii *doctrinam*; alii *exspectationem*; Aben Ezra vertit, *societatem*, q. d. Qui matris societatem consortiumque aspernatur; R. Salomon et Cajet. vertunt, *rugas*; Sept. et Syrus, *senectam*.

Per *partum* aliqui accipiunt fratrem eadem matre natum, q. d. Sicut scelus est despicere matrem, sic et fratrem; quia frater eiusdem matris est partus; ac proinde qui fratrem despicit, despicit et matrem, quæ eum secum peperit et genuit; filius enim est imago matris, eamque velut idea et speculum repræsentat. Quid ergo iniquius, quam fratrem iisdem visceribus formatum, alitum, genitum derelinquere, despicere et odio prosequi? Verum melius per *partum* proprie accipias labores et dolores partus, quos scilicet mater cum filium concepit, novem mensibus in utero gestavit ac peperit, plurimos et acerbissimos pertulit: qui enim eos despicit, mortalium ingratissimus et perfidissimus est. Ratio a priori est, quod parentes sint principium et causa filiorum, a quibus scilicet filii totum suum esse, totam naturam suam, omniaque quæ habent acceperunt. Quare parentes filiis sunt instar creatoris Dei, eiusque vices gerunt in terra, ac viva quædam Dei sunt simulacra, imo terrestres quidam dii et numina, ut ait Plato; quare dignitas parentum a filiis numquam satis æstimari, nec ullis officiis vel beneficiis pensari potest; quia omne quod rependunt, id a parentibus acceperunt, ac parentum proinde magis est, quam filiorum. Unde Herodes apud Stobæum serm. 79. (qui Xenophontem, Musonium, Aristoxenum, Socratem, Platonem, aliosque in hanc rem citat) *Ut igitur*, ait, *in promptu habeamus quibus officiis erga parentes adstringamur, summariam hanc sententiam semper animo versare oportet; quod parentes deorum nobis imagines sunt, et per Iovem dii lares, seu domestici, beneficiorum auctores, cognati, creditores, domini, et amici constantissimi; sunt enim eorum imagines certissimæ, et similitudinem eorum nobis referunt, melius quam ullius artis facultas exprimere possit, cum tamquam dii domus, patroni et nobis familiares sint.* Unde concludit: *Filios existimare debere se in domo patria veluti fano quodam editos, et sacerdotes ab ipsa natura consecratos esse, ut parentum cultui operam darent.* Qui ergo parentes lædunt, non tantum immanes sunt parricidæ parentum, sed et in naturam ac Deum ipsum iniurii, cum viva eius simulacra violent.

EFFODIANT EUM CORVI DE TORRENTIBUS.) Solent enim corvi, utpote sicci, calidi et sitibundi, iuxta torrentes degere, ut sese crebro aquis proluant, humectent, bibant, refrigerent. Sensus est, q. d. Filius parentes subsannans dignus est qui suspendatur, eat in malam crucem, affigatur patibulo, ut ibi a corvis exoculetur et devoretur, iuxta illud Horatii: *Non pasces in cruce corvos.* Hinc vulgo dicitur: *Ito ad corvos*, id est in malam crucem, ubi corvos pascas; qui enim in parentes impius est et crudelis, longe impientior et sævior erit in exteros: unde videmus filios in parentes inhumanos, evadere fures, homicidas, proditores, prædones, etc. Quare oculus in parentes impius et sævus meretur ab impiis sævisque corvis effodi et vorari.

Quæres: Cur præ cæteris avibus et feris nominat corvos et aquilas? Respond. primo, quia corvi oculos invadunt, et rostro laniant, sive quia hi eis sunt esca suavissima, sive ex malignitate, sive ex imaginatione, ne scilicet videatur earum sævitia, eruunt oculos, ut libere deinde in exoculata et cæca corpora grassentur. *Corvus oculos invadit, cur?*

Docent hoc de corvo tum Physici, ut Ælianus lib. 2. de Animal. c. 51. tum experientia ipsa. Unde Catullus: *Corvi malignitas* I.

Effossos oculos voret atro gutture corvus,
Intestina canes, cætera membra lupi.

Imo corvus pugnans cum asino et tauro, quos hostes habet se robustiores, ad eos vincendum astu utitur; alis enim eos verberans oculos invadit itaque exoculatos et cæcos facile superat. Audi Aristot. l. 9. Histor. animal. c. 1. *Corvus tauro et asino adversarius est, quippe qui advolans feriat et oculos eorum laceret.* Isidorus quoque l. 12. Origin. c. 7. docet corvos in cadaveribus primum oculos eruere. Hinc et illud Aristophanis in Avibus: *Corvus adveniens peieranti clam advolans, eiiciet oculum verberans.* Causam dant nonnulli, quod corvi in oculis vel pupillis effigiem suam quasi in speculo intuentes, invidia et ira inflammentur, perinde ac si alios sibi adversarios conspicerent; indeque dici græce *coraces* a pupillis figendis; κόραξ enim dicitur a κόρη, id est pupilla. Ita ipsi.

II. Secundo, quia corvi et aquilæ ob siccitatem, calorem, nervos et vires cæteris avibus sunt longæviores teste Plin. lib. 7. c. 8. Aristot. et aliis. Iure ergo corvis longævis perimendus datur filius in vitæ datores impius, ut ei longævitatem adimant, eumque ut vita indignum cita morte perimant. Albertus Magnus et ex eo Aldrovandus tradunt corvum vivere centum et octoginta annos.

III. Tertio, quia corvi in pullos inhumani sunt æque ac pulli in parentes: apposite ergo impiorum filiorum sunt tortores et carnifices. Audi S. Gregor. lib. 30. Moral. c. 8. *Corvus editis pullis (ut fertur) escam plane præbere dissimulat, prinsquam plumescendo nigrescant, eosque inedia affici patitur, quoadusque in illis per pennarum nigredinem sua similitudo videatur.* Idem asserit S. Augustin. et alii Patres ad illa verba Ps. 146. *Qui dat iumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum.* Qui addunt, pullos muscis et culicibus prætervolantibus pasci: Cassiodorus etiam rore cælesti. Ulterius addit Arist. l. 6. Histor. animal. c. 9. *Corvus, ait, pullos nido expellit*; cogit enim vix volantes egredi et cibum sibi quærere, ne ipse eos alere cogatur, imo non permittit eos in sua regione, si arctior sit, consistere, ne sibi escam præripiant ut diserte docet idem Aristot. l. 9. Hist. anim. c. 31. Unde Ælianus et Plinius aiunt hoc fertilitatis agrorum esse signum, cum corvorum copia in eis obvolitat; ubi enim granorum copia est, corvi corvos plures degere patiuntur. Huc facit apologus Æsopi: *Corvus*, ait, *ægrotans dixit matri; Mater, precare Deum, nec lamentare. Cui Mater: Et quis, ait, o fili, miserebitur tui? cuius enim tu carnes non comedisti? Apologus significat eos qui in vita multos habent inimicos, amicum in necessitate neminem inventuros.*

IV. Quarto, quia corvini pulli immites in suos parentes, similes pullos progignunt, quos in se æque immites et sævos experiuntur; simili modo filii impii in parentes similes sibi filios procreant, quos proinde partim ex prava educatione pravoque exemplo; partim iusta Dei vindicta, æque in se impios et crudeles sentiunt, præsertim in senio, iuxta illud: *Mali corvi, malum ovum.* Quinimo pulli corvini ob voracitatem et sævitiam, deficiente esca, parentes corvos invadunt, laniant et vorant. Unde illud Philis de Dotibus animal.

Corvus autem malus malos fetus alens
Quos ipse (ova excludens) *excussit* (genuit) *generis causa,*
Cum urget vel breve famis tempus,
Cibum sese fœtibus alimenti loco infert.

Ælianus quoque l. 2. c. 49. docet corvos a pullis in senio deseri et fame confici, eo quod ipsi pullos in nido deseruerint. Idem lib. 3. cap. 43. ait pullos corvorum præ vo-

*

racitate et ingluvie, ne quidem parentibus parcere, sed eos necare et devorare, quare gravissimi parricidii rei culeo insui merentur, ait Aldrov. in corvo. Noster Nicol. Caus. lib. 6. Parab. hist. c. 49. Corvi, inquit, meminerunt se, cum pulli essent, a parentibus fuisse desertos, famique expositos, ita parentes suos senio confectos devorant. *Corvini* igitur *pulli* significant filios negligentiæ parentum ultores. Tacite ergo parentes monet hic Salomon, ut pie educent filios, si eos in se pios experiri velint; si enim impie et corvine eos educent, impios et corvinos in se sentient, ut impietatem parentum ulciscantur, et talione puniant.

V. Quinto, quia corvus est avis fœda, furax, atra, rapacissima, infausta; unde a S. Hieron. vocatur *ales teterrima*; hoc ipso ergo quo impii in parentes comparantur, imo traduntur corvo; significatur nihil eis esse magis abominabile, nihil contemptius, nihil turpius. Hinc corvus græce dicitur κοραξ a κορος, id est niger; vel a καρα, id est caput, quia caput habet grande; vel a κορα, id est pupilla, quod oculos invadat: aut, ut Rhodigin. l. 7. c 5. παρα του κινειν κορας id est ab assiduo pupillæ motu. Suidas a κρωζειν, id est crocio vel crocito: quia vox eorum est crocitatio; ingeminant enim το *coras* seu *cras*. Sic et Varro Latinum *corvus* affine docet verbo *crocio*; Isidorus vero, lib. 12. Origin. c. 7 *corvos* dici putat a *cordis voce*, quod videlicet vocem promant ex pectore, eamque expectorantes grunniant, suaque voce proditi rapiantur. Alii Latinum corvus et Græcum κοραξ derivant ab Hebræo ערב *oreb*, vel *goreb*, quod, ut saccus, cornu, et alia nonnulla nomina, ab Hebræa lingua, ad plerasque cæteras translatum videtur. Vocatur autem corvus *goreb*, quia mixtum habet colorem inter lucidum et nigrum; vel quia obscuritatem vesperæ refert, et vespere volat; ערב *ereb* enim vel *gereb* est vespera, vel, ut alii *oreb* dicitur ab ערב *Arab*, id est Arabia, et ערבי *Arabi*, id est Arabs, quod instar Arabum prædetur et latrocinetur. Imo nonnulli ab *oreb* per aphæresin derivant verbum *rapio*; unde Germanice *corvus* vocatur *raab*, Belgice *rave*.

Corvi sunt dæmones. Hinc apposite corvus symbolum est dæmonum, qui pariter atri sunt, maligni, rapaces, impii, hominemque exoculant et excæcant; unde et sæpe dæmones in speciè corvorum apparuere, et etiamnum apparent. Sic Beda hic per *corvos* accipit dæmones, q. d. Filios in parentes impios invadent dæmones, qui eos rapient ad tartara; ubi oculos eorum, quibus parentes subsannarunt, velut feroces corvi rostro pungent et excarnificabunt.

Mystice, sanctus Gregorius l. 18. Moral. c. 19. « Oculum qui subsannat, etc. Perversi quippe, inquit, dum divina iudicia reprehendunt, subsannant patrem suum. Et quilibet hæretici, dum prædicationem sanctæ Ecclesiæ contemnunt, despiciunt partum matris suæ. Corvi vero de torrentibus veniunt, dum prædicatores veri ad defensionem sanctæ Ecclesiæ a sacrorum librorum fluentis procedunt, qui etiam recte corvi vocati sunt, quia nequaquam de iustitiæ luce superbiunt, sed per humilitatis gratiam peccatorum in se nigredinem confitentur; qui videlicet corvi oculum subsannantis effodiunt, quia pravorum ac pertinacium hominum intentionem vincunt. »

Tropol. de rebellibus. Tropolog. noster Alvarez de Paz. lib. 5. pag. 3. cap. 6. de Exterminatione mali: Quisnam, inquit, subsannat patrem suum? qui turgidus superbia non obedit prælato suo: et quis despicit partum, id est laborem in pariendo sive parturitionem matris suæ? qui ut suæ voluntati satisfaciat, non obediendo, disciplinam Religiosam subvertit. Hic dignus est qui in crucem agatur, imo qui in æterna supplicia destinetur, ubi dæmones peccati nigredine corvis, et rapacitate aquilis similes, oculos eius effodiant; ut solem iustitiæ non videant, et omnia eius bona carnibus similia discerpant. An non fur si rem magni valoris surripiat, legibus ita statuentibus in crucem agitur, sive furca suspenditur? Sed fur est, et rei magni valoris, scilicet voluntatis Deo consecratæ, usurpator, qui prælatis non obedit. Ideoque S. Bonav. ait: « Te prælato dedisti propter Dominum, et propter regnum cælorum, et iam non es tuus, sed eius cui te vendidisti; et ideo nihil tibi licet agere de te, sine eius voluntate. Ipse enim est dominus voluntatis tuæ, et contrectatio rei alienæ invito domino furtum est; fur autem cælo non appropriat. » Hæc S. Bonaventura tractatu de Interno homine cap. 2.

Addit Salomon: *Et comedant eum filii aquilæ.* Censent R. Salomon et Aben Ezra aquilas esse pios in pullos et in parentes, ideoque iuste hic eis filios in parentes impios tradi devorandos, ut piæ aves impietatem vindicent. Cæterum sunt et aquilæ nonnullæ in pullos et parentes inhumanæ et sævæ: unde illud de aquila apud Aristot. l. 4. de Histor. Animal. cap. 31. *Tres parit, atque duos nido eiicit, educat unum*; et l. 9. c. 32. *Aquilæ*, ait, *alunt pullos suos donec potestas volandi fiat, tum nido eos expellunt; post regione, quam ipsi genitores incolunt, tota exterminant.* Quare quibus de causis iam dixi impios filios tradi corvis, ob easdem traduntur et aquilis.

Exemplum huius gnomes appositum recenset Gregor. Turon. oculatus testis, Merovei, qui rerum novarum studiosus et regni avidus a patre Chilperico rege Francorum dissidens, ab eodem attonsus fuit, et monasterio inclusus: ex quo profugiens Turones ad templum sancti Martini, a Gregor. Turonensi benevole exceptus, ibidem hoc omen quasi fulmen accepit, quod hisce verbis refert ipse Gregor. lib. 5. Histor. Franciæ cap. 14. « Meroveus vero de patre atque noverca multa crimina loquebatur; quæ cum ex parte vera essent, credo acceptum non fuisse Deo, ut hæc per filium vulgarentur, sicut in sequentibus cognovi. Quadam enim die ad convivium eius accitus, dum pariter sederemus suppliciter petiit aliqua ad instructionem animæ legi. Ego vero, reserato Salomonis libro, versiculum qui primus occurrit, arripui, qui hæc continebat: Oculum qui adversus aspexerit patrem, effodiant eum corvi de convallibus. Illo quoque non intelligente, consideravi hunc versiculum a Domino præparatum, » ac iuxta eum infelix fuit Merovei exitus. Nam a patre Chilperico velut corvus a corvo oculorum luce vitaque privatus est, teste Paulo Æmilio in Vita Chilperici; ubi et addit Chilperico par pari redditum, cum a Fredegonde uxore sua corvina interemptus est.

TRIA SUNT DIFFICILIA (Hebræus, *abscondita* vel *mirabilia*, uti vertit Aquila, itaque legit sanctus Ambrosius de obitu Valentin. Chaldæus, *occulta*; Septuag. *Tria sunt impossibilia mihi intelligere*: Vatablus: *Tria sunt excellentia ac supra captum meum*) MIHI, ET QUARTUM PENITUS IGNORO: Vers. 18. VIAM AQUILÆ IN CÆLO (Septuag. *vestigia aquilæ volantis*) VIAM COLUBRI SUPER PETRAM (perperam multi codices legunt, *super terram*) VIAM NAVIS IN MEDIO MARI (Hebr. *in corde maris*; Septuaginta; *semitas navis navigantis*) ET VIAM VIRI IN ADOLESCENTIA.) Arabicus: *Vestigia aquilæ volantis, et circuitum serpentis super petram politam, et decursus navis decurrentis per mare, et vias hominis in adolescentia.* Vers. 19.

III. Ænigma quatuor, difficilium intellectu. Tertius hic est gryphus tertiumque ænigma obscurissimum, æque ac elegantissimum et divinissimum.

Est hic duplex lectio: Antiqui enim codices et Vaticani cum Beda et aliis multis legunt, *in adolescentia*; ac Sept. ἐν νεοτητι, id est *in iuventute*; Syrus, *in iuventa*; sicque legit S. Ambr. Anastas. Nicen. Isidor. Pelusiot. et alii mox citandi. Altera lectio est: *Et viam viri in adolescentula*; sic legunt Codices manuscripti, Hugo, Isidor. Clarius, Iansenius et alii, quos citat Franc. Lucas, in Notis hic: hebr. enim est בעלמה *bealma*, id est *in virgine*, et sic vertit Pagnin. *alma* enim significat adolescentulam absconditam (עלם *alam* enim est abscondere) et viro incognitam, qualis est virgo, uti ostendi Isaiæ 7. 14. ad illa: *Ecce virgo* (hebr. *alma*) *concipiet*; et sic transtulit S. Matth. cap. 1. 23. unde et Chald. hic vertit, *et viam viri in virgine*; et Symmach. ἐν νεανιδι, id est *in adolescentula*. Suspicatur Franc. Lucas in Notis hic Septuag. primitus vertisse ἐν νεανιδι, id est *in iuvencula*, quod postea corruptum sit ἐν νεοτητι, id est *in iuventute*, indeque forte derivatum τὸ *in adolescentia*, quod habent multi codices Vulgatæ. Hæc enim mutatio et lapsus uti vicinior, ita

facilior et pronior est, quam ex עלמה *alma*, id est *adolescentula*, in עלמות *almuth*, id est *adolescentiam*. Atque hæc lectio continet sensum sublimem, et perspectu difficilem, imo impossibilem, nimirum incarnationem Verbi in virgine, ut merito de ea dixerit Salomon cæteroquin sapientissimus: *Et quartum penitus ignoro*; cum *viæ viri in adolescentia*, ex quotidiano usu et experientia, cognitio videatur esse facilis, certe non adeo difficilis. Utraque ergo lectio gravibus fulcitur auctoribus, ac proinde utraque explicanda venit.

I. Eorum interpretatio.

Prior lectio: *Et viam viri in adolescentia*; primo, hunc suggerit sensum planum et plausibilem, de mobilitate adolescentiæ, et vaga instabilitate adolescentum, ob fervorem ætatis, et sanguinis, q. d. Sicut via aquilæ, colubri et navis obliquæ sunt et tortuosæ, atque difficulter inveniuntur, quia nullum remanet vestigium earum: ita *et via*, hoc est vitæ ratio, quam quis in adolescentia sua sequitur, difficulter intelligitur; adeo enim instabilis est via hominis in adolescentia, ita se adolescens per omnes horas in diversa torquet, et nunc huc, nunc illuc rapitur, ut difficile sit id comprehendere, et animadvertere quo tendat, et in quibus versatus sit.

Porro via aquilæ in cælo est instabilis, via colubri super petram terramque vaga et lubrica, via navis in mari fluida et fluctuans; quare tribus hisce rebus et elementis graphice depingitur, et quasi in imagine repræsentatur vaga via mentis instabilis, quæ nunc vagatur in cupiditate gloriæ mundanæ, nunc in cupiditate rerum terrenarum, nunc in cupiditate libidinum et rerum venerearum, in quibus velut in aquis homines volutantur et immerguntur.

Rursum hic aquilæ, colubri et navis gryphus significat sapientiam, consilium et omnem subliniorem doctrinam cogitationemque, quæ similis est aquilæ, per adolescentes et adolescentiam velut per mobilem aerem transvolare, ita ut nullum sui vestigium imprimat; prudentiam, quam coluber sua vafritie repræsentat, per eamdem ætatem velut per petram serpere et labi, sic ut nulla post se indicia relinquat; custodiam, constantiam, proposita bona, omnemque virtutem per eamdem transire, instar navis mare secantis, quæ nullam mari notam infligit. Ita ut hæc omnia significent, nihil firmiter in adolescentia hærere per modum habitus, sed omnia per eam transcurrere et elabi, ut ex eo quod vides adolescentem hodie probum, pudicum, sobrium, etc. statuere nequeas an talis crastino die futurus sit; nescias pariter quid mente tegat, quos affectus, amores, vel odia animo celet: sicut adultera adulterinos amores studiose abscondit. Unde de ea subditur: *Talis est via mulieris adulteræ*, etc. Quocirca sanctus Chrysostomus homil. 84. in Matth. vitam nostram asserit instabilem magis fluctuare quam fluctuet Oceanus et Charybdis: *Adolescentium fluctus*, inquit, *pueritiæ succedunt qui vehementius sicut Ægeum mare concupiscentiæ ventis exagitatur, quæ quidem ætas potissimum correctione destituitur, non solum quia maioribus turbationum fluctibus cæditur, sed etiam quia pædagogus tunc et magister subtrahitur.* Vide Aristotelem l. 8. Ethic. cap. 3. ubi hanc adolescentiæ mobilitatem describit; ex qua concludit nullum ex ea certum ingenii, indolis et morum in sequenti vita futurorum argumentum capi posse. Nam ut ait Homerus Iliade 3. *Semper iuniorum mentes pendent.*

Huc accedit Pineda l. 3. de Rebus Salomonis c. 2. Hæ quatuor res, inquit, inter se simillimæ sunt, et imaginem ultimæ, id est quartæ, repræsentant. Priorum enim trium, puta aquilæ, colubri et navis, viæ et processus tortuosi sunt et obliqui, et nunc huc, nunc illuc torquentur per momenta: navis præsertim in medio mari contrariis impetitæ ventis, rapidis impulsæ fluctibus, qui vel rectum cursum impediunt, vel navim, id est adolescentiam demergunt in interitum. Illud enim significat apud quosdam τὸ *in medio maris*. At si sapientia contingat adolescenti, ea erit instar gubernaculi ad dirigendum cursum, et superandos fluctus, cum ipsa eadem dicatur fuisse Salomoni instar littoris, ad quod allidantur et infringuntur superbissimi maris æstus, id est adolescentiæ perturbationes et impetus cupiditatum rapidissimarum. Audi Scriptur. *Dedit Deus sapientiam Salomoni, et prudentiam multam nimis, et latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris*, 3. Reg. 4. 29. Salomon enim in adolescentia cœpit regnare post mortem patris Davidis, anno ætatis 18. uti ibidem docet Pineda, et sub initium regni postulavit impetravitque a Deo sapientiam, 3. Reg. 3. 11.

Secundo, alii, ex adverso per hæc tria, imo quatuor, censent notari miram adolescentiæ et adolescentis probe instituti, cordati et strenui instar viri (hunc enim significat hebr. גבר *gaber*) virtutem et vigorem, q. d. Res admiratione digna est, quod aquila mole corporis gravis, solis alis per aera se libret et in altum evolet; quod coluber, pedibus carens, velocissime per petras et saxa lubricando serpat et currat; imo altas rupes, arbores, domos sine scalis vel clavis subito conscendat: quod navis grandibus sarcinis onerata mari velut piscis innatet, et quaquaversum ad libitum naucleri se circumagat; quin et ventis procellis et fluctibus sulcando obluctetur, eosque calcando subigat: at magis admiranda est via *gaber*, id est viri, puta conversatio matura et proba adolescentis virilis et generosi, qui in adolescentia virtute præcoci, vincit annos et præcurrit ætatem. Hic enim similis est, imo transcendit generositatem aquilæ, colubri, navis et naucleri; iuvenis enim in carne vivens et carni dominans, dum superna meditatur, et conversationem habet in cælis, est aquila terram despiciens, et in sublime evolans. Idem prudenter et circumspecte in omnibus sese gerens, cum prudentiam necdum per experientiam didicerit, est quasi coluber astutus, qui teres et pedibus carens, insita a natura agilitate solerter fugiens saxa transcurrit, et rupes conscendit. Idem tentationes carnis et mundi caute declinans vel fortiter superans, est velut navis acta a perito nauclero, quæ procellas et fluctus vel sulcando, vel obluctando superat, ac directe in portum fertur. II.

Tertio, noster Salazar putat hisce quatuor designari velocem adolescentiæ et ætatis voluptatumque eius decursum, q. d. Aquila per aeris levissimam regionem velocissime fertur; serpens per terram levissime labitur; navis per aquam maris mollissime, simul atque ocyssime ruit; sed tamen longe velocius ac levius vir ex adolescentia ad alias ætates fertur, labitur, ruit; quia iuvenis quid sibi temporis habeat, non satis attendit, atque adeo iuventus inopinantem illum et quasi aliud agentem fugit. III.

Simili schemate Sapiens c. 5. vers. 10. celerem ætatis humanæ lapsum comparat navi aquam pertranseunti, et avi aerem secanti, æque ac Iob cap. 9. v. 26. et alii eam comparant serpenti per saxa fugienti. Unde Chaldæi per serpentem in orbem glomeratum, et caudam suam ore mandentem, annum semper fugientem, circulantem et in orbem redeuntem repræsentabant; uti testis est Horus Apollo in serpente. Rursum sicut difficile, imo impossibile est aquilam, colubrum, navim per eamdem prorsus viam retrocedere et reverti; sic perdifficile est ut adolescens viam voluptatum quam inivit relegat, viam virtutis capessat, seque ad bonam frugem convertat. Quid enim aliud est iuvenis gloriæ cupiditate elatus, nisi aquila sublime volans? quid adolescens terrena et caduca bona impense appetens, nisi coluber per terram serpens? quid denique iuvenis deliciis ac voluptatibus diffluens, nisi navis per aquas ruens?

Mystice, Isidorus Pelusiota lib. 1. ep. 417. « Tria sunt, inquit, quæ intellectu assequi nequeo, et quartum penitus ignoro, inquit Salomon; viam aquilæ volantis; hoc autem est divina Filii natura, quæ nullo humano ingenio comprehendi potest: Et vestigia tua non cognoscentur, ait divinus Spiritus in Psalm. Vidit autem hanc aquilam ipse quoque Moses, pennis suis populum in deserto contegentem. Et viam serpentis in petra. Obliquæ ac sinuosæ serpentis illius viæ sunt, qui mandati transgressionem nobis insusurravit, quæ quidem peccata sunt nec viam in petra invenerunt; petra autem Christus est, qui cum carnem induit, mutationis omnis expers mansit. Neque enim peccatum fecit, neque inventus est dolus in ore eius Viam

Deuter. 32. 11.

navis in medio mari, hoc est, divinæ incarnationis omnibus salutem offerentis; quæ navis instar mortis abyssum peragravit, atque genus quidem nostrum ab ea revocavit, ipsius autem mortis semita in inferno minime inveniebatur. Viam viri in adolescentia. Per iuventutem hoc loco resurrectionem a mortuis intelligit, cum nimirum corruptio immutabitur, ac natura ad statum ab omni corruptione atque interitu alienum iuvenescet. Hunc tu statum quære. »

Minus apposite hæc quatuor Isidorus ibidem accommodat diabolo eiusque tentationibus. Magis apposite Auctor Catenæ Græcor. *Per aquilam*, ait, *accipe Christum: per aquilæ vestigia incomprehensum eius e cælis descensum, et ad eosdem rursum ascensum; per semitas navis, admirabilem illius ex matre virgine exortum; per viam denique anguis, diabolicas tentationum vires et operationes.*

Via viri in adolescentula, quæ? Resp.

I. Posterior lectio: *Et viam viri in adolescentula*, scilicet *alma*, id est *virgine*, ut habent Hebræa et Chald. primo, a nostro Gaspare Sanchez in c. 7. Isaiæ v. 14. sic exponitur, q.d. Facilius invenies viam aquilæ in aere, et viam colubri in saxis, et viam navis in mari, quam viam virorum ad ianuam virginis illius quæ numquam se viris videndam offert, imo eos aversatur et fugit, ideoque est *alma*, id est abscondita. Rursum, sicut post transitum aquilæ, colubri et navis nullum in aere, petra et mari remanet transitus vestigium: sic in virgine, cuius mens est illibata et pura cogitatio, affectus aut memoria viri nulla sui vestigia figit, sed illico hæc omnia dilabuntur et diffluunt. Quo significatur optimam virginitatis custodiam esse, primo, firmum et constans eius studium; secundo, fugam virorum, ut domi se celet et abscondat; nec enim eam decipere poterunt iuvenes petulantes, quæ omnium conspectum et colloquium velut serpentium aversatur et horret.

II. Secundo, vice versa Iansen. censet hæc verba respondere illi generationi secundæ, de qua dixi v. 12. *Generatio quæ sibi munda videtur, et non est lota a sordibus suis.* Nimirum est generatio quædam, quæ cum impura sit atque impudica, tamen pudicitiam et illibatam quamdam puritatem præ se fert; hæc autem est virgo constuprata sui copiam faciens, et coniugata adulterum admittens: utraque enim facinus suum tegere ac dissimulare contendit. Itaque ait: Sicut in aere, petra et aqua nullas itineris sui expressas notas dimittunt aquila, serpens atque navis: sic etiam viri ad virginem ingressus nullum vestigium apparere solet, propter nimium studium celandi id quod sine capitis periculo evulgari non potest. Itaque iuxta hunc sensum hebr. *alma* non significat adolescentulam corruptam, sed virginem, scilicet non quæ iam sit virgo, sed quæ ante congressum fuerit, imo in ipso congressu inventa sit virgo.

III Tertio, alii sic explicant, ut Salomon suadeat parentibus vigilem et exactam filiarum virginum custodiam, eo quod sicut aquilæ, colubri et navis mollissimus et lenissimus est per aera, rupes et mare ingressus et incessus, adeo, ut non sentiatur: sic pariter viri ad virginem introitus sit lenissimus et secretissimus, ut omnes etiam parentes fallat. Rursum sicut aditus viri ad virginem est occultus, sic et abscessus: nullum enim relinquit sui vestigium in viro; in virgine vero etiamsi nonnulli putent manere vestigium membranæ disruptæ, quæ ante copulam virginale secretum tegebat, eratque virginitatis signaculum, tamen idipsum negant alii, ut Franciscus Vallesius medicus uti ostendi Deuteronomii capite 22. versu 17. et 18.

Sub hoc humili abiectoque litteræ cortice et grammatico eius sensu, altius spectavit Salomon, nimirum incarnationem et nativitatem Verbi divini in B. Virgine: hanc enim significat hebr. *alma*, ad quam ingressus est *gaber*, id est vir Christus nuntiante Archangelo Gabriele, ita nuncupato, quod nuntiaret *gaber el*, id est virum Deum, puta, Verbum incarnatum. Hoc enim fuit mirabile, difficile et incomprehensibile mysterium sive portentum sæculorum omnium, iuxta illud Ier. 31. 22. *Creavit Dominus novum super terram: fœmina circumdabit virum*; et Isaias c. 7. 14. Achaz regi hoc signum signorum maximum exhibet, dicens: *Ecce virgo concipiet et pariet filium*; et c. 53. 8. *Generationem eius quis enarrabit?* Quod ergo B. Virgo adimplens hanc abavi sui Salomonis prophetiam, accepto a Gabriele nuntio, admirans dixit: *Quomodo fiet istud quoniam virum non cognosco?* atque angelus ei respondit, id opus fore non hominis, sed Spiritus sancti. *Spiritus sanctus*, inquit, *superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Idem prorsus primus vaticinatur hic Salomon, ac tam sublime mysterium obstupescens se modum eius plane ignorare confitetur: unde ipse a Patribus Propheta nuncupatur, imo ipse se Prophetam nuncupavit hoc c. v. 1. dum hoc suum eloquium vocavit visionem, id est oraculum et prophetiam. Vox enim hebr. *gaber*, id est *vir robustus*, nulli proprie puero vel adolescenti, sed soli Christo nascenti competit tum ob divinitatis suæ fortitudinem; tum quod ab instanti suæ conceptionis secundum animam omnino fuerit perfectus: nec enim mysterio videtur carere, quod non sit dictum: Via adolescentis sive iuvenis in adolescentula, quemadmodum iuxta illum priorem litteralem sensum videbatur dicendum, sed *via viri*. Certe in nullum alium istud verius competere potest quam in Christum eiusque matrem virginem. Iuxta quem sensum reliquæ tres viæ recte intelliguntur adductæ, ut per illarum exemplum quarta illa via, et præ aliis magis mirabilis, melius intelligeretur et adverteretur, scilicet quod, quemadmodum avis in aere volat, serpens super petram repit, navis transit in mari sine aliqua aeris, vel petræ, vel aquæ corruptione, vel divisionis alicuius signo relicto; ita et via illa viri contingit sine virginis læsione et corruptione. Ita hunc locum de Christo in Virgine incarnato explicarunt veteres Rabbini, ac inter eos R. Haccados, id est Sanctus, apud Galatinum libr. 7. de Arcanis fidei, cap. 15. Lyran. Iansen. Francisc. Suarez 3. p. q. 28. art. 1. disputat. 5. sectione 1. et alii.

Igitur Salomon hic *viam viri in virgine*, id est Verbi in ea incarnationem, adumbrat tribus similibus, sed ænigmatibus, nimirum per viam aquilæ in cælo, per viam colubri in petra, per viam navis in mari: unde colligas Christum esse aquilam, colubrum, navim; B. Virginem esse cælum, petram, mare.

Christum esse aquilam, quæ regina est avium, ex utriusque analogiis liquet. Audi S. Ambr. tract. in c. 30. Prov. sub finem: *Aquila intelligitur Christus, qui volatu suo descendit ad terras, quod animalis genus non nutritur, nisi prius castitas comprobetur matris, ut apertis oculis absque palpitatione totum aspiciat solem; hoc enim animal comparatur Salvatori, quod cum aliquid rapere voluerit, non vestigiis obambulat terras, sed excelsum eligit locum: sic et Christus alta cruce suspensus, tonanti strepitu et terribili volatu impetum ad inferos fecit, sanctosque rapiens, ad superna remeavit.* Christum pariter esse colubrum, qui scilicet formam peccatoris suscepit, sed veneno peccati caruit, imo illud suo sanguine expiavit, liquet ex illo Ioan. 3. 14. *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Christum esse navim mercium cælestium, quæ omnes fideles et sanctos per mare huius sæculi vehit ad portum salutis æternæ, docet ibidem S. Ambr. *Christus*, inquit, *est navis in qua ascendunt omnium credentium animæ, quæ ut firmius inter fluctus evehatur, de ligno fabricatur, et ferro configitur: hoc autem est Christus in cruce, sed dicit navem sine vestigio; quia Verbum Dei verum et efficax per aurem penetrat ad viscera sine læsione, et homine assumpto Verbum inter homines nascitur sine sui diminutione, et Maria virgo generat sine corruptione. Transit ergo navis per mare, et nulla in undis vestigia remanent, quia venit Christus de cælo, aure concipitur, utero portatur, et talis virgo Maria remansit postquam peperit, qualis antequam Verbum aure conceperat, et utero gestaverat.*

Christus est aquila, coluber, navis: B. Virgo est cælum, petra, mare

Beatam Virginem vero esse cælum liquet, quia in ea ceu in throno cælesti omni decore et gratia adornato, per

B. Virgo cœlum, et thronus Verbi.

novem menses resedit Deus, puta Verbum divinum (*ubi enim Deus est, ibi cælum est; ubi Papa ibi Roma*, inquiunt Canonistæ) quod sicut aquila celerrime et sublimissime in illam advolavit, cum illa dicente: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum*, eodem temporis instanti in eamdem e sinu Patris descendit, carnem e carne eius assumpsit, ac seipsum corporavit. Beatam Virginem esse petram limpidam puritatis, et fortitudinis, et constantiæ, manifestum est. Eamdem esse mare sapientiæ et virtutum docent Patres. Unde et *Maria*, vel, ut Hebræi pronuntiant, *Miram*, vel *Mariam*, idem est quod altitudo maris, uti nonnulli volunt; licet alia plura et veriora sint eius etyma. Hic tibi latum, o lector, campum aperio, tum in laudes B. Virginis excurrendi, tum incarnationis Verbi in Virgine modum contemplandi et admirandi. Considera enim hinc dotes aquilæ, colubri et navis, easque attribue Christo: inde expende dotes cæli, petræ vel rupis, et maris, easque attribue B. Virgini, et vere abyssum sapientiæ in hoc ænigmate latere conspicies.

Mystice, Lyran. per viam aquilæ in cælo intelligit significatam Christi in cælos ascensionem; per viam colubri super petram eius resurrectionem: qui cum tamquam serpens pependerit in cruce, in resurrectione e sepulcro surrexit clauso, ita ut in signato saxo desuper posito nullum appareret resurrectionis vestigium; per viam navis in medio mari, ipsius conversationem in hoc mundo procelloso et turbulento, in quo expositus fuit apud Iudæos variis tempestatibus, ex uno loco in alium instabiliter semper vagatus. Hæ enim omnes viæ, sicut et via conceptionis ac nativitatis eius, excedunt hominis captum.

Aliter hæc Christo adaptat Anastasius Nicenus in quæst. S. Script. quæst. 43. sic enim ait: Quis intelliget et mente comprehendet: *Viam aquilæ volantis in cælo, id est, Christi ascensionem: viam serpentis super terram, nempe vestigium peccati in corpore Christi; et semitas navis per mare, nempe Ecclesiæ, utpote quæ in hac vita tamquam in mari, spe in Christum per crucem gubernatur: et vias viri in iuventute, nempe eius qui natus est ex Spiritu sancto et Virgine? Ecce enim vir oriens nomen eius*, Zachar. 6. v. 12.

Elegantius, plenius et fusius S. Ambr. totum hoc ænigma de Christo pertractat tract. in cap. 30. Prov. sive de Salomone, qui exstat sub finem t. 2. ubi per viam aquilæ in cælo, accipit Christi descensum in terras Virginisque uterum, ac rursum eiusdem ascensum in cælum; per viam colubri in petra, immunitatem Christi (hic enim est petra) a peccato et servitute diaboli; per viam navis in mari, Christi tum incarnationem, tum crucem, tum Ecclesiam; per viam viri in adolescentia, Christi vitam et conversationem in hoc mundo. Sed audi ipsummet resonantem: primum emblema aquilæ sic Christo attribuit: « Quasi vero sit facile ut suspensa aquila in altum celeri elatione pennarum plausus sui et lapsus vestigia manifesta constituat, aut viam signet in vacuo, et lineam sui volatus figat in liquido. Aquilam in hoc loco Dominum debemus accipere. Etsi enim post passionem et resurrectionem suam præsentibus Apostolis Dominus noster ascendit in cælum; tamen cuius hominis tam altus sensus et tantus est, ut explicari non possit, quomodo illa tanta maiestas de cælo aut venire dignata fuerit, aut redire? cum hoc solum nobis scire liceat, quod aut venit, aut rediit. Quis enim cognoscere potest quemadmodum Verbum in Virginem venit, ut repente conceperit, ut tam felicem fœtum partus virginalis effunderet, ut hominem Deus indueret, quem totus mundus non potest nec sufferre, nec capere? id est quod Salomon ait, vestigia aquilæ volantis, id est Christi Domini advenientis ad terram, ac redeuntis ad cælos, vestigia comprehendi enarrarique non posse. »

Secundum emblema serpentis in petra Christo sic adaptat: *Hanc petram Christum Dominum nostrum esse ambigere non debemus; serpens autem ex ipso nomine, quod sit callidior omnium bestiarum, quæ sunt super terram, apparet quod est diabolus; qui ideo serpens dicitur, quod occulte serpat et quod sensus hominis tenuiter illabendo pertentet. Hic ergo in corpore hominis, quod omnipotens induerat Dominus, nulla malitiæ suæ potuit imprimere vestigia, quamvis illud ausus fuerit sæpe tentare.* Et in appendice docet serpentem seduxisse Adam et Evam, quia ex pulvere conditi erant pulverei et terreni; non vero Christum, quia ipse ex petra erat petrinus: *Potuit*, ait, *et ad ipsum tentandum aggredi; sed Christus non obtemperavit, ac diaboli verba contempsit, ideo serpens in petra vestigium non fecit.*

Tertium emblema viæ navis sic Christo adscribit: « Navem adæque Ecclesiam debemus accipere in salo huius mundi constitutam, quæ crebris ventorum flatibus, id est tentationum plagis ac verberibus, fatigatur; quam turbidi fluctus, id est huius sæculi potestas conatur ad saxa perducere: quæ etsi undarum fluctibus sæpe vexatur, numquam tamen potest sustinere naufragium, quia in arbore eius, id est in cruce, Christus erigitur. In puppi pater residet gubernator; proram paraclitus servat Spiritus. Hanc per angusta huius mundi freta duodeni in portum remiges ducunt, id est duodecim Apostoli et similis numerus Prophetarum. »

Subdit deinde navim hanc omnes scopulos, procellas, piratas et ventorum flabra superare: « Sed quod ait vias navis navigantis, proprie significat quod in tempore persecutionis miro modo comprehendi omnino non possit: quia scilicet vivida per interitum, et dives per damna redditur, quæ ob hoc multis in locis soli comparatur aut lunæ quæ etsi tunditur, non movetur, aut, si moveatur, resurgit; » scilicet luna recedens a sole, luce orbeque minuitur; accedens deinde, rursum augetur, et quasi resurgit.

Deinde quartum emblema viam viri in adolescentia, sic de Christo prosequitur: « Vir iste Christus Dominus noster est; hic est vir, cuius viæ non possunt cognosci in iuventute. Quis enim æstimare animo possit, quanta ille opera exercuerit, cum secundum hominem moraretur in terris, quæ itinera virtutum duxerit, quas vias beneficiorum circa humanum genus fuerit ingressus? »

Tropol. quadriga virtutum.

Tropol. per quadruplicem hanc viam accipias quadrigam virtutum, qua imus, imo trahimur ad felicitatem æternam. Scilicet per viam aquilæ in cælo significatur prudentia: huius enim symbolum est aquila, utpote quæ mira pollet oculorum ad videndum et prævidendum acie, sicuti prudentiæ est providere et prospicere omnia actioni commoda vel noxia. Per viam navis in mari significatur fortitudo, qua contra fluctus et procellas tentationum mundi huius fortiter incedimus. Per viam viri in adolescentiæ significatur temperantia, qua adolescentiæ æstus cupiditates moderamur. Per viam colubri in petra significatur iustitia, quæ cuique suum tribuit: sicut coluber repens per petram nil illi adimit, sed sua omnia relinquit. Vis ergo ire in cælum, viam virtutis capesse: hac ivere Sancti omnes, Apostoli, Martyres, Virgines, Confessores.

Sed age Sanctos de via recta percunctemur. Dic Abraham, dic Isaac, dic Iacob, quo compendio in cælum evasistis? *Fide in terra quasi in aliena, habitavimus in casulis, confitentes quia peregrini et hospites sumus super terram; expectabamus enim fundamenta habentem civitatem, cuius artifex et conditor est Deus*, Hebr. 11. Dic, Moses; dicite, Prophetæ, Eremitæ; dicite, aquilæ, imo angeli terrestres: *Circuivimus in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, in solitudinibus errantes, in montibus, in speluncis, et in cavernis terræ. Elegimus affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere iucunditatem: maiores divitias æstimantes thesauro Ægyptiorum improperium Christi; aspiciebamus enim in remunerationem*, Ibid. Dic, S. Paule, quam viam raptus in cælum inisti? *Fratres, iam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum, et domestici Dei*, ad Ephes. 2. *Cupio dissolvi et esse cum Christo*, ad Philippenses 1. *Nostra conversatio in cælis est. Non sunt condignæ pas-*

siones huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis, ad Romanos 8. 18. *Quod enim momentaneum est et leve tribulationis nostræ, supra modum, in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*, 2. Cor. 4. Dic, S. Sebastiane: *Posuit me quasi signum ad sagittam, direxit in me filias pharetræ suæ*, Thren. 12. altius me cælorum quam telorum iacula penetrarunt. Dic, S. Francisce; *Fratres, magna promisimus, maiora promissa sunt nobis: servemus hæc, aspiremus ad illa: Voluptas brevis, pœna perpetua; modica passio, gloria infinita; multorum vocatio, paucorum electio, omnium retributio.* Tanta est gloria quam exspecto, ut omnis me pœna, omnis paupertas, omnis macies, omnis labor, omnis infirmitas, omnis tentatio, omnis crux delectet. Dic, S. Laurenti, quæ te via duxit in urbem? *Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas*, Ps. 16. 31. Ita cor meum in Deo, in cælo defixum, ut igne examinatus, assatus, tostus, citius animam, quam cælum prodigerem. Dic, S. Agnes: *Carnis spurcitias et tyranni minas immaculato et inflexo calle transivi: et ecce ad te venio, quem amavi, quem quæsivi, quem semper optavi. Illi sum iuncta in cælis, quem in terris posita tota devotione dilexi.* S. Ambros. serm. 90. Dicite, Machabæi, vetus et invictum fratrum Martyrumque agmen: *Tu quidem scelestissime in præsenti vita nos perdis; sed rex mundi defunctos nos pro suis legibus, in æternæ vitæ resurrectione suscitabit. E cælo ista possideo, sed nunc propter Dei leges hæc ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero*, 2. Mach. 7. Dic, mater, dic, virago: *Nescio qualiter in utero meo apparuistis: sed enim creator mundi, qui formavit hominis nativitatem, quique invenit omnium originem, et spiritum, vobis iterum cum misericordia reddet et vitam, sicut nunc vosmetipsos despicitis propter leges eius. Fili mi, miserere mei, quæ te novem mensibus in utero portavi; lac triennio dedi, alui, et in ætatem istam perduxi. Peto, nate, ut aspicias ad cælum, ut non timeas carnificem istum, sed dignus fratribus tuis effectus particeps, qui modico dolore sustentato, sub testamento vitæ æternæ effecti sunt, mortem suscipe, ut in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam*, Ibidem.

Hos sequamur, hos imitemur, his nos obarmemus, si bellum, si tentatio, si infirmitas, si melancholia urgeat, ut in suburbiis cæli, in atriis Dei nostri assidue versemur. Incipe esse, o anima, quod futura es; angelorum socia destinata es, angelice vive, avidissime te custos angelus, te Sancti omnes, tot charorum numerus exspectat; curre, propera, festina: exspectat te B. Virgo, mater tua; exspectat te Christus Dominus, deliciæ tuæ; exspectat te Deus Pater, ut quasi filiam hæreditate sua, ab æterno prædestinata, te donet; exspectat te Deus Filius, ut in tuos quasi sponsæ dulcissimæ amplexus et oscula ruat; exspectat te Spiritus sanctus quasi gratissimam amicam, ut omni gloria, omni gratia, omni decore te vestiat et ornet. Quid moraris? e salo et solo, e cœno hoc in cælum evola. Egredere, o anima, de papilione corporis tui, ut in ostio stans videas pertransire gloriam Domini, e carcere hoc in cælum evolanti B. Virgo mater Domini occurret choris comitata virgineis, te amplexabitur, te in suos recipiet, tibi cum omnibus suis applaudet; cum omnes angeli tuam gloriam admirantes acclamabunt: *Quæ est ista quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum?* Cantic. 8. 5. Cum iucundissime inspicient te omnes filiæ Sion, salutabunt, et beatissimam prædicabunt, cum iubilabunt omnes filii Dei; cum illa 144. millia in conspectu throni et seniorum, tenentes citharas cantabunt canticum novum, Apoc. 14. tuque triumphatrix præcines: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est. Equum et ascensorem proiecit in mare*, Exodi 15. cum ipse sponsus cum myriadibus Sanctorum occurret: *Surge, veni, propera, amica mea, formosa mea, columba mea. Iam hiems transiit, imber abiit et recessit. Veni de Libano; veni coronaberis*, Cant. 2. 13. Tunc absterget omnem lacrymam ab oculis tuis, tunc labor et dolor, tentatio, ærumna, humiliatio, pœnitentia, bilis, phlegma, melancholia non erunt ultra. Tunc pro spinea corona capiti tuo auro gemmisque fulgentem imponet, tunc osculabitur te osculo oris sui, tunc dabit tibi *coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris*, Isaiæ 61. 3. Tunc secura et exultabunda in amplexus sponsi evolabis, et cum iubilo dices: *Inveni quem diligit anima mea, tenui eum nec dimittam eum. Gaudens gaudebo in Domino, quia induit me vestimentis salutis, et indumento lætitiæ circumdedit me, et quasi sponsam decoravit me corona*, Ibid. v. 10. Hæc creberrime meditemur, hic assidue cum Sanctis, cum angelis versemur; hic sit cor nostrum, hic lingua nostra, hic omnes viæ et vota nostra, ut post brevem et inanem hanc vitam post pauculos annos, utinam post pauculos dies et horas, utinam hac ipsa die et hora, in Sanctorum omnium societatem in cælis recipiamur, et fruamur eo qui est amor noster, finis et desiderium, Deus noster benedictus in sæcula. Amen.

TALIS EST ET VIA MULIERIS ADULTERÆ, QUÆ COMEDIT, ET TERGENS OS SUUM DICIT: NON SUM OPERATA MALUM) Vers. 20 Hæc gnome vel potest præcedentibus connecti, velut eis similis eo modo, quo iam exposui; vel ab eis separari, et per se sola consistere. Nam, ut recte advertit Iansen. vox *talis* non ad præcedentia, sed ad sequentia referri potest, q. d. *Talis est via*, id est huiusmodi agendi modus est mulieris adulteræ, quem scilicet subiungo, nempe, *comedit et tergit os suum, etc.* In Hebræo enim non est *quæ comedit*, sed tantum *comedit*. Et sic optime consistit mysterium nativitatis Christi in versu præced. Sensus ergo est, q. d. Hic est genius, hæc indoles, hic mos et usus mulieris adulteræ, nimirum instar gulosæ aliculus, quæ furtim comedit rem vetitam, tergit os suum, ut nullum comestionis vestigium appareat, ac præ se fert continentiam, dicitque: Non comedi rem furtivam, *non sum operata malum*, id est non commisi adulterium. Honeste enim voluptatem copulæ adulterii significat per metaphoram (similis metaphora et catachresis est c. 5. 15. et c. 9. v. 17.) comestionis rei furtivæ, quia adultera furtum committit, tum quia corpus suum marito obligatum tradit adultero, tum quia adulteri corpus sibi alienum vetitumque furatur. Adde, solere adulteras cum adulteris convivari, itaque se ad adulterium incitare: gula enim sternit viam ad luxuriam, et venter mero æstuans despumat in libidines, ut ait S. Hieron. Porro adulteræ, ut gulam et adulterinos amores celent, solent epulationes cum adulteris abscondere, osque suum tergere, ac dicere: Non sum epulata cum adultero.

Mystice Anastasius Nicenus, quæst. 42. iam citata, per adulteram accipit Ecclesiam e Gentibus idololatris collectam: *Talis*, inquit, *est conversatio Ecclesiæ Christo credentis; quæ fornicata in idolis, ipsis renuntians et diabolo, cum peccata abluerit, et acceperit remissionem, dicit se nihil mali fecisse.* Sic et Isidorus Pelusiota l. 1. ep. 417.

Elegantius et luculentius S. Ambros. tract. in c. 3. Ecclesiast. ser. 1. de eleemosyna, qui exstat sub finem tom. 2. « Scilicet de anima per baptismum abluta dixisse Salomonem puto: eiusmodi est iniqua via mulieris meretricis, quæ cum se abluerit, nihil se dicit fecisse pravum, quod de hac plane dictum est, quæ postea quam fonte abluta est Salvatoris delictorum vitia non meminit, virtutem prædicationis assumit, et viva aqua abstergens maculas suas, ad evangelizandum non conscientia peccati retrahitur, sed fidei calore compellitur. Nihil enim dicit se fecisse pravitatis, dum fit nuntia veritatis, et oblivione abnegat impudicitiam, dum devotione prædicat castitatem. » Causam subdit: « Hæc enim virtus est Christi Domini, ut peccator qui eius unda se laverit, denuo in Virginem reparatus, non meminerit ante quod fecerit, rediviva nativitate infantiæ innocentiam præ se ferat, sitque virgo fide Christi, qui fuerat adulter corruptione peccati. » Similia, imo eadem habet S. Ambros. serm. 42. inter communes et tract. in cap. 30. Prov. sive de Salomone.

PER (Chald. *propter*) TRIA MOVETUR TERRA, ET QUARTUM NON POTEST SUSTINERE: PER SERVUM CUM REGNAVERIT: PER STULTUM CUM SATURATUS FUERIT CIBO: PER Vers. 21 22. et 23.

ODIOSAM MULIEREM CUM IN MATRIMONIO FUERIT ASSUMPTA: ET PER ANCILLAM CUM FUERIT HÆRES DOMINÆ SUÆ) Hebr. *Sub tribus tremit terra, et sub quarto non potest sufferre;* Septuag. *Per tria concutitur terra, quartum autem non potest sufferre;* Symmach. *quatuor autem non potest ferre.* Septuag. ultima duo transponunt, et mulierem odiosam, quarto ultimoque loco, velut pessimam præ tribus cæteris collocant; sic enim habent: *Si famulus regnet, et imprudens saturatus fuerit cibis, si famula eiecerit suam ipsius dominam, et odibilis mulier sortita fuerit virum bonum.* Septuag. more suo sequitur Syrus.

IV. Ænigma quatuor intolerabilium.

Quartus est hic gryphus, sive quartum quasi ænigma quatuor intolerabilium.

Per *mulierem odiosam* intellige morosam, iracundam, rixosam, cerebrosam, superbam, incontinentem, quæ suo fastu, ira, impatientia, malisque moribus se facit exosam, ut marito totique familiæ sit odio et horrori; cum ex adverso bona uxor debeat esse amabilis, omniumque amorem sua modestia et gratia sibi conciliare.

Pro *movetur* hebr. est נרגזה *nirghesa*, id est movetur, tremit, fremit: רגז *ragaz* enim uti litteris, sic et significato alludit ad רגש *ragas* et רעש *raas*, id est tremere, contremiscere, conturbari, pavere, irasci, tamque de animatis quam de inanimatis dicitur. Unde Septuag. *nirghesa* et *ragaz*, nunc vertunt, ad iram incitari, nunc exacerbari, nunc irritari, nunc turbari et conturbari, nunc pavere, nunc contristari, nunc defatigari, nunc sollicitum esse, nunc concuti, nunc obstupescere. Vatabl. hoc loco vertit, *stomachatur terra;* Chald. *commovetur;* Syrus, *sub tribus nutat terra.* Alludit ad terræ motum, quo terra concutitur, fremit et tremit ob aerem et ventos inclusos, qui inter se conflictantes sub terra, eam alioqui immobilem succutiunt, ut domos, turres, templa subruant, ac subinde videantur terram e centro suo convellere, quod revera in terræ motu fieri nonnulli Philosophi censent, uti ostendam Eccles. 1. 4. Similis est in domo et republ. terræ, id est terræ incolarum, puta civium et domesticorum, non tam corporum, quam animorum motus et turbatio, cum servus dominatur hero, stultus sapienti, uxor viro, ancilla dominæ; hi enim superbia tumidi, cupiditate hiantes, imprudentia cæci, nova sorte et dignitate elati, non se capientes insolescunt, omnia invertunt, pervertunt, susque deque miscent; quocirca motus, seditiones, tumultus in domo vel republica concitant, ut ipsa a fundamentis convelli et quasi excentricari videatur: omnes enim ad impotentem, iniquum, tyrannicum, arrogantem eorum dominatum indignantes fremunt et frendunt, ac velut contra furias facibus furoris accensi sæviunt et furunt: unde et רגז *reghes*, idem est quod commotio, terror, tremor, ira, furor.

Ratio a princi. I.

Ratio est prima, quod indignum et contra naturam videatur herum subiici servo; sapientem, cuius erat regere, regi a stulto; maritum servire uxori; dominam ancillæ; servi enim ob indolem et mores serviles proprium est servire, domini vero et dominæ dominari, ut docet Aristot. libr. 1. Politic. cap. 4. quare si secus fiat, natura videtur inverti et esse mundus inversus.

II. Secunda, quod servi, stulti, fœminæ et ancillæ dominantes non capiant se suamque sortem et fortunam, sed velut emotæ mentis exsiliant, limitesque omnes transiliant, ac veluti insani bacchentur, ideoque multa indigna, aliisque iniuria committant, quibus omnes contra se concitant, iuxta illud:

Asperius nihil est humili, cum surgit in altum.

Unde Plato lib. 6. de Legibus: *Contra etiam dicitur,* ait, *nihil in animo serviente integrum esse, nec quidquam servorum generi esse demandandum, quod et sapientissimus Poetarum* (Homerus) *testatur nobis, cum de Iove sic loquitur: Dimidium mentis Iuppiter illis aufert, qui servitutis sorti subiecti sunt.*

Similiter stultus si saturetur cibo, id est, deliciis et vinis, est intolerabilis, tum quia stultus, tum quia stultitiam eius acuit saturitas et vinum. *Saturitatis enim germana proles est petulantia,* ait Philo: uti videmus in vitulis saturis, quorum saltus et gestus petulantes imitantur stulti saturi et ebrii: sub saturitate intelligitur opulentia et divitiæ, quas in se absonum est stultum habere, ut quæ non deceant eum, qui eis recte uti non potest, sed debeantur sapienti qui earum rectum novit usum. Nam, ut supra dictum est, *quid prodest stulto habere divitias, cum sapientiam emere non possit?* Nec est tantum hæc res in se absona, sed hinc in terra magna provenit turbatio, quod stulti divitiis abutentes multa insolenter committant, alios despicientes et iniuria afficientes, ac per hæc alios ad indignationem ac zelum concitantes. Exemplum est in Nabal marito Abigail, cuius nomen hoc loco ponitur pro stulto: nam *nabal* hebr. stultum significat.

Tertia, quod servi, stulti, fœminæ et ancillæ dominantes non agantur ratione, sed passione et concupiscentia, quæ dum armatur potestate et imperio, in omnes impune æque ac imperiose grassatur: quare tunc domus vel regnum non regitur æqua ratione; sed impotenti et effræni concupiscentia: hæc enim regit servum, qui regit domum vel regnum: omnes autem subditi, quia homines rationales volunt regi humana ratione, non passione: hæc enim est humana hominum regendi ratio, si secus fiat, non ratio, sed cupiditas regit domum vel rempubl. ideoque non principatus est, sed tyrannis, quam omnes oderunt, ac propter eam irascuntur et tumultuantur, ut se in libertatem vindicent. Audi S. August. lib. 4. de Civit. cap. 3. « Proinde iustus etiamsi serviat, liber est; malus autem etiamsi regnet, servus est: nec unius domini, sed, quod gravius est, tot dominorum, quot vitiorum; de quibus vitiis cum ageret Scriptura divina: A quo, inquit, quis devictus est, huic et servus addictus est. » III.

Denique nihil servi, ait Auctor Catenæ Græcor. quod ad regnum administrandum idoneum sit, adferunt, ut sunt humilitas, scientia, experientia, aliaque eiusmodi. Regnavit sane servus Ieroboam, at tanta mala hic perpetravit, quanta nullus ante, vel post ipsum, ut rerum exitus demonstravit. Simile exemplum fuit in Eutropio servo, qui Arcadio Imper. in deliciis, sub eo Imperium administravit tanto fastu et insolentia, ut a populo furente ad necem appetitus, confugiens ad asylum templi, ibi vix S. Chrysostomi oratione servatus sit, ut superius ex Baronio et aliis enarravi.

Porro plane intolerabile est, quod vertunt Septuag. *Et serva cum dominam suam eiecerit,* ut scilicet serva dominæ a se electæ thorum, thronum, ius, opes et regnum invadat, uti Agar Saram dominam suam despexit, eiusque locum invasit, ac ideo iussu Dei ab Abrahamo domo pulsa est, Genes. 16.

Igitur parabola hæc docet hinc omnia turbari in mundo, quod his qui subesse et regi, quique inopia premi et contemni deberent, imperium obtingit, dominium, rerum abundantia et honor. Quod et in nobis ipsis usuvenit: commovetur enim ob id terra cordis nostri, quod carnalis affectus, qui spiritui deberet servire, imperat rationi; quod stultæ et brutæ portioni nimis indulgetur saturitatis; quod odiosa caro in nimio habetur honore, et quæ ancilla esse deberet, dominari vult. Ita Iansen. Baynus et alii.

Allegor. Auctor Catenæ Græcor. per hæc quatuor accipit peccatum, sive culpam quatuor sæculorum sibi ordine succedentium, scilicet diluvii Noetici, Sodomorum, Ægyptiorum et Iudæorum. Igitur culpa, inquit, quæ natura sua serva est, servumque efficit, iam olim regnavit in mortali hominum corpore, semel quidem universalis diluvii tempore, mox vero ætate Sodomorum terræ suæ ubertatem modeste ferre non valentium, nec non exteris peregrinisque hominibus ex mera petulantia vim adferentium. Hinc rursum sub odiosa Ægypto: hæc enim virum bonum, nempe Iosephum nacta, ingrata exstitit. Ioseph namque ne fame interirent, omnibus frumenti mensuram distribuebat, deque omnibus bene mereri studebat; verum superbia ebria, filios Israel nihil tale meritos per summam iniuriam et contumeliam miserrime divexebat et opprimebat. At vero ancilla quæ dominam suam ex- Allegor.

pulit, est terrena Ierusalem, propter frequentes captivitates, quas apud gentes perpessa est, appellata omnium serva vel ancilla: hæc autem eiecit dominam suam, sacram nimirum Christi Dei carnem, deicida et dominicida effecta.

Porro quod alius quidam ibidem sic explicat: Per tria, hoc est per Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, terra commovetur et gubernatur; quartum autem non potest ferre: neque enim in divinis est quaternitas sed Trinitas tantum, cuius gloriam et maiestatem universa creatura ferre non poterit. Ut ergo mysteria hæc Sapiens nos doceat, ait: *Tria sunt, quæ terra ferre non potest.* Hæc, inquam, explicatio sensui litterali non inhæret, imo adversatur, ideoque incongrua est, insulsa et indigna, ut mirum sit eamdem reperiri apud Anastasium Nicenum, quæst. 45. quis enim audeat SS. Trinitatem comparare servo, stulto, ancillæ, suis heris dominantibus?

Tropol. Tropol. per hæc quatuor accipias concupiscentiam animalem et brutam, rationi mentique rebellem et dominantem, quæ quadruplex est: nam carnalis appetitus, qui servire debuerat, imperat rationi et corpori, quod de se instar est bruti: quidquid petit usque ad saturitatem ingeritur, et odiosa caro in nimio habetur honore, et sensualitas dum suis deliciis fere totum tempus præripit, videtur fieri hæres rationis, scilicet dominæ suæ. Per hæc quatuor cordis nostri terra turbatur, quod cum aliqua cælesti luce perfunditur, ea ceu indignissima ferre non potest.

Hoc est quod ait Philo l. de Mundi opificio: *Ratio inescata a concupiscentia ex regina fit subdita, et serva ex domina, et exsul ex cive, et mortalis ex immortali.* Sicut enim inter uxorem et maritum ob inæqualitatem et dissimilitudinem assidua sunt iurgia: sic et inter concupiscentiam et rationem, sive inter carnem et spiritum, eamdem ob causam continua sunt bella. Quid enim magis inæquale quam ratio et concupiscentia? hæc terrena, degener, imo congener brutis; illa vero spiritualis, generosa, et angelos ipsos cognatione attingens; hæc pauper omnino et indiga; illa dives et opulenta: huius mores aliquando rigidi et iracundi, nonnumquam molles et effœminati, aliquando fastuosi et superbi, nonnumquam humiles et depressi, quæ non coniugi suo solum, sed sibi etiam semper dissimilis est; at rationis mores severi et graves cum suavitate coniuncti. Ergo in tanta morum dissimilitudine, et conditionis inæqualitate nulla potest esse consensio. Hinc liquet quantam oporteat esse rationis constantiam et robur ad concupiscentiæ motus frænandos et coercendos: si enim hæc rationem parum robustam et vegetam experiatur, sic se habet erga illam, sicut uxor contumax erga virum imbecillem ac mollem. Ita Salazar. Unde Thalassius ad Paulinum: *Sicut,* ait, *absurdum est subesse bonum dominum improbo servo, ita et absurdum corruptibilis corporis mancipium esse mentem.* Vidit idipsum Cicero l. 2. de Officiis, cuius verba recitat S. Ambr. l. 1. Offic. c. 47. *Est,* ait, *in animis omnium molle quoddam, demissum, humile, enervatum quodammodo et languidum: si nihil esset aliud, nihil esset homine deformius. sed præsto est domina omnium, regina ratio, quæ connixa per se, et progressa longius fit perfecta virtus. Hæc ut imperet illi parti animæ, quæ obedire debet, videndum est viro, velut servo dominus, velut imperator militi, velut parens filio.*

Symbolice noster Salazar hæc quatuor tribuit Prælatis et principibus: sic enim aliquid obscurum et ænigmaticum, uti cæteri hi quinque gryphi, continent, q. d. *Per tria movetur terra*, id est impellitur ac nutat respublica, *et quartum non potest sustinere*, tria scilicet illam concutiunt, quartum omnino ipsam evertit. *Per servum cum regnaverit*, nimirum per principem, qui suarum cupiditatum servus est: hic enim rempub. continere et iuste administrare non potest. Nam principem et regem non facit purpura, non diadema, non sceptrum, non turba famulorum, non pompa equorum et curruum; sed, ut ait Seneca Tragœd. 2

Rex est qui posuit metus
Et diri mala pectoris,
Quem non ambitio impotens,
Et numquam stabilis favor
Vulgi præcipitis movet.
Rex est qui metuit nihil.
Hoc regnum sibi quisque dat.

Ratio est, quod regni gubernatio refertur ad id quod in rege regnat, ipsumque moderatur: nam quod regem ipsum regit, eiusque voluntatem impellit, id sane quasi a fortiori regnum gubernat. Si ergo ratio et virtus, cuius est omnia sapienter et iuste constituere, in rege imperat, regnum utique ratio et virtus regit; si autem e converso cupiditas et vitia in principe imperium teneant, illumque sibi ipsis mancipent, cupiditas utique ac vitia regnum gubernant, etc.

QUATUOR SUNT MINIMA TERRÆ, ET IPSA SUNT SAPIENTIORA SAPIENTIBUS: FORMICÆ, POPULUS INFIRMUS, QUI PRÆPARAT IN MESSE CIBUM SIBI: LEPUSCULUS, PLEBS INVALIDA, QUI COLLOCAT IN PETRA CUBILE SUUM: REGEM LOCUSTA NON HABET, ET EGREDITUR PER TURMAS SUAS: STELLIO MANIBUS NITITUR, ET MORATUR IN ÆDIBUS REGUM. Vers. 24. 25. 26. 27. et 28.

QUATUOR SUNT MINIMA TERRÆ.) Hebr. *Quatuor ipsa minima terræ, et ipsa sapientia sapienter edocta;* Pagnin. *Et ipsa perinde sapiunt, ac si sapientiam essent edocta;* Arab. *Quatuor sunt contemptibilia terræ, et sunt sapientissima præ sapientibus.* Vulgata: *Formicæ populus infirmus*, etc. Hebr. *Formicæ populus non fortis, et præparaverunt in æstate panem suum;* Sept. *Formicæ quibus non est fortitudo, et præparant vere cibum suum. Formicæ* enim nomen hic est pluralis numeri, ut patet ex Hebræo: significat enim cœtum formicarum, qui typus est populi infirmi.

Pro *lepusculus* hebr. est שפן *sciaphan,* id est absconditus, vel se abscondens, quæ vox tria significat: primo, chœrogryllum, ut vertunt hic Sept. secundo, ericium vel erinaceum, sive porcellum hortensem, spinosum, qui spinis suis poma configit, iisque se onerat; tertio, lepusculum sive cuniculum, ut vertit Syrus: hic enim parvus est lepus. Vide dicta Levit. 11. v. 5.

Porro lepores et cuniculi sunt sapientes, id est solertes ut fugiant canes, et abdant se in antris suis. Unde Arist. l. 1. Hist. animal. c. 1. *Aliæ animantes*, ait, *ingeniosæ sunt et timidæ, ut cervi, lepores, cuniculi;* timor enim facit cautos, solertes, providos, ut malum quod timent effugiant. Hinc et *mensibus quatuor frigidissimis latent, nec per id tempus quidquam comedunt*, ait idem lib. 8. c. 15. Hinc et lepus, ut ait Plinius, animalium villosissimus, cor habet maximum ut et cætera timida, apertis oculis dormit, cum eius esus faciat somniculosos et formidolosos. Lepus græce dicitur λαγὼς a λάγνος, id est salax, luxuriosus, fœcundus: talis enim lepus est; unde simul mas est et fœmina, plurimosque edit fœtus, idque crebro. Hebr. dicitur ארנבת *arnebet* ab ארב *arab*, id est insidiari, et רנה *rana*, id est strepere, quod venatores et insidiantes eum persequantur cum clamore et strepitu, ululatuque tubarum et canum, iuxta illud Horatii, 2. ser. satyra 4. Leporis sapientia.

Fœcundi leporis sapiens sectabitur armos:

armi enim eius et pulpamentum sunt admodum delicata. Latine dicitur lepus, cuius etymon dans Varro lib. 3. de Re rustica c. 12. *Lucius Ælius*, ait, *putabat leporem dictum a celeritudine, quod levipes esset; ego arbitror a græco vocabulo antiquo, quod eum Æoles Bœotii λέποριν appellabant.* Sic et Gellius l. 1. c. 18.

REGEM LOCUSTA NON HABET.) Hebr. *Rex non est locustæ, et egreditur dimidians totum ipsum*, id est, dimidians totas suas turmas et acies, hoc est, tota distributa in suas cohortes et phalanges; Pagnin. *et egreditur adunata tota ipsa;* Chald. *et congregantur omnes in unum;* Syrus, *congregantur omnes velut unum;* Sept. *Sine rege est locusta, et pergit in acie ab una iussione ordinata.* Symmach. *et tamquam calculus tota,* id est, egreditur

ordinate, uti calculi ordine collocantur in computum; Aben Ezra: *Locusta egreditur glomerata et agminatim collecta*; alii, *egreditur aculeata*; Arabic. *in exercitu suo imperium suum.*

Scemamith, quid? Negat 1. esse araneam.

Stellio manibus nititur.) Hebr. est שממית *scemamith*, quod primo, Arabic. R. Salomon. R. Levi, Marinus et alii vertunt, *araneam*: hæc enim manibus quasi telam texit; unde laboris est symbolum, et in domibus quoque regum habitat. Unde Chald. vertit: *Aranea manibus tegumenta facit, et captu facilis habitat in munitionibus regum*; Aquila, *manibus capiens* vel *tractans*; alii, *utrimque manibus apprehendens*; Vatabl. *araneus utrumque latus apprehendet*; R. Levi et R. David, *aranea pedibus carminat*, sicut carminantur lana et fila dum pectuntur, et pectendo a sordibus repurgantur.

2. Esse simiam.

Secundo, Aben Ezra, Pagninus, Iansen. et alii vertunt, *simiam*. Hæc enim voce et significato assonat voci *scemamith*: simia quoque pedibus velut manibus utitur, et subinde bipes velut homo graditur concinne et gratiose, ac hominis mores et gestus decore imitatur: ideoque ob ingenii sui dexteritatem et humanæ prudentiæ imitationem regibus est recreationi, et in deliciis.

3. Genuine esse stellionem.

Tertio, Noster vertit *stellio*. Sic et Sept. qui vertunt, ἀσκαλαβώτης, (vitiose in Complut. et Regiis legitur καλαβώτης) vel [illegible], ab [illegible], id est circulus; quia scilicet circulis, quibusdam aureis, velut stellis, distinctus ac varius est; unde et stellio vocatur, vel ut alii quia in orbem incedit, et circulatim progreditur. Animal est parvum simile lacertæ de quo dixi Levit. c. 11. v. 30. Vide et Plinium l. 30. c. 10. et Arist. in Histor. animal. Hebr. dicitur *scemamith* a שמם *sciamam*, id est admirari, obstupescere, quod dum homines videt, hæreat, et quasi admirans consistat, aut quod homines suis stellis et gestibus in admirationem rapiat.

V. Ænigma quatuor minimorum.

Quintus est hic gryphus, sive ænigma quatuor minimorum. *Quatuor*, ait, *sunt minima terræ*, hoc est ex minoribus terræ animalibus, quæ tamen *sunt sapientiora sapientibus*, hoc est quæ ex instinctu naturæ exercent quædam sapientiæ opera, magis quam hi qui nomen sapientis profitentur, aut quam homines qui vere sapientiæ sunt capaces; quia ita sibi prospiciunt quasi ex sapientia aliqua operarentur; et quia nos sapientiam docent; unde et idcirco possunt dici *sapientiora sapientibus*, quod sua actione singulari docent sapientes sapientiam, et ab eis non docentur. Rursum, quod cæteris animantibus sint sapientiora, id est sagaciora et solertiora. Ita Iansenius, Baynus et alii.

Sapientia sita in solertia.

Docet ergo hic Salomon imitari sapientiam quatuor minimorum: quo significat primo, sapientiam non consistere in mole corporis, nec in robore, nec in pulchritudine, nec in quavis alia re, sed in solertia solertique actione, qua quisque sibi de rebus necessariis providet, quam videre est in hisce quatuor minimis.

In minimis lucet Dei sapientia, et naturæ vis.

Secundo, docet nos Dei sapientiam et potentiam admirari in minimis; nam ut ait S. August. magis elucet Dei sapientia in exili ape, formica, culice, musca, quam in cælo; non solum quia illa animata sunt, cælum inanime; sed etiam quia in culice, v. g. sunt oculi, cor, stomachus, cæteraque membra, quæ in aliis animalibus, et tamen hæc oculus visu distinguere nequit, quæ Deus et natura re ipsa distinxit. Unde Poeta:

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Tertio, docet nihil spernendum ob parvitatem vel imbecillitatem, cum parvi præ magnis sæpe polleant ingenio, sapientia, acrimonia, spiritu, virtute. *Natura nusquam magis quam in minimis est*, ait Plinius l. 11. c. 2. Sic et virtus nusquam magis quam in minimis ostenditur. Et Aristot. l. 9. Hist. animal. c. 7. *Omnino*, ait, *ratio brutorum magnam refert vitæ humanæ similitudinem, magisque in minori genere, quam in maiori videris intelligentiæ rationes.* Tertull. lib. 1. contra Marcion. c. 14. *Animalia minutiora, ait, maximus artifex de industria, ingenus aut virtutibus ampliavit; sic magnitudinem in mediocritate probari docens, quemadmodum virtutem in infirmitate secundum Apostolum. Imitare (si potes) apis ædificia, formicæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina.* Et D. Hier. ad hæc divini Psaltis verba: *Impleta est terra possessione tua.* Psal. 103. v. 24 sic habet: *Et revera omnia opera Domini plena sunt sapientia; quando enim videmus formicam scire quando hiems venit, et reponit sibi escam: et iterum culicem tam minutum habere oculos, ventrem et universa membra sicut et nos habemus, etc. nonne hæc sunt admiratione digna et sapientia plena, videlicet cum rerum natura nusquam magis quam in minimis mira sit? Unde Salomon quoque, regum sapientissimus, hoc genus minimorum animantium imprimis obstupuit: Quatuor, inquiens, sunt minima terræ, et ipsa sunt sapientiora sapientibus, formicæ populus infirmus.*

Sapientia formicarum.

Hæc autem sapientia elucet primo, quod in formicis non sit rex, uti est in apibus, ac proinde non habeant ducem, sed quæque suopte instinctu et motu agat. Apes ergo habent monarchiam; formicæ democratiam et rempublicam. 1

Secundo, hæc respublica est quasi castrensis: unde urbes quasi sub terra sibi ædificant formicæ instar castrorum, ea solertia, proportione, mensura, distributione, ut eas intuitus Simon Maiolus Episcopus Vulturiae, uti ipse scribit in Diebus canicul. colloq. 7. magis eas miratus sit, quam fabricam Neapolis aut alterius civitatis pulcherrimæ. 2

Tertio, formicæ suas urbes in tria quasi habitacula dividunt, in quorum scilicet uno vitam degunt ac communiter comedunt: in altero alimenta sua quasi in horreo vel granario recondunt; in tertio mortuos suos sepeliunt, ait Plutarchus, insigni sane amoris, benevolentiæ bonitatisque argumento. Ælianus lib. 6. de Animalibus cap. 43. addit quartum, scilicet gynecæum, ubi fœminæ pariant. 3

Quarto, formicæ turmatim incedunt, sed miro ordine, astutia et pace: vacuæ enim onustas non spoliant, nec eis quidquam surripiunt, sed quæque sibi colligit. *Aliæ*, ait Ælianus l. 2. c. 25. *ad legenda grana eunt, aliæ onus portantes redeunt, ac summo cum honore et modestia* (hoc imitentur fideles et Religiosi) *aliæ aliis de via decedunt*, imprimis quidem expedite onus gerentibus. Et alibi rursus: *Formicæ imprimis, sedula atque operosa animalia, tanto laborandi studio tenentur, idque absque ulla excusatione et prætextu, quo uti solent ignavi, ut ne noctes quidem in suo opere cessent, modo sit plena luna; nec vero quemadmodum homines, inertiæ fugæque laborandi excusationes prætendunt*, etc. Ex ictius vero singularum opera depingens, cum cavernarum illarum artem descripsisset ac usum, addit: *Tertiam granorum acervis destinant*, cum tamen ab Ischomacho et Socrate rei œconomicæ peritis nihil tale didicerint. Cum autem tamquam ad pabulandum proficiscuntur, natu grandiores similiter eas atque exercitus duces ducunt; ut ad segetes pervenerant, adolescentiores sub stipula stant; duces vero ascendunt, et spicas abscissas inferioribus deiiciunt; hæ vero circumstantes distrahunt simul et ex suis glumis, et vaginis grana inclusa explicant: neque ad excutiendum ullo instrumento egent, neque ad ventilandum viris, neque ventis ad purganda a sordibus grana, ex frumentis quæ homines exarant seruntque cibos sibi conficientes, humanis laboribus fruuntur. Hoc est quod admirans Virgilius 4. Æneid. ita de iis canit: 4

It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle angusto, pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras, opere omnis semita fervet.

Quinto, formicæ cælestium notionem quamdam habent, 5
ac sæpe cælum suspiciunt, præsentiuntque ventos et imbres; unde tunc domi se continent. Quocirca Ælianus l. 1. c. 22. eas astrologiæ peritas asserit; Plinius l. 11. 30. eis tribuit vaticinam præsensionem.

Sexto, formicæ, dum senescunt et oneri succumbunt (nam tunc alas emittunt, ut homo canos capillos) e reipublicæ administratione abeunt, et in eminentem locum, teste Alberto Magno l. 26 advolant, velut fastidientes terrena, ad cælestia. Plura de industria formicarum dixi c. 6. 6. 6

Rursum maxima animalia horrent paventque a mini-

Digitized by Google

Parvorum elogia.

mis, ut elephas a mure, leo a gallo gallinaceo, crocodilus ab ichneumone, asinus ab acanthide ave, ait Aldrovandus lib. 5. Ornithol.

Gratia parvis comes est, ait S. Gregor. Nazianzenus. Auctor Hilariorum de parvo canit:

Ea parvulorum est indoles, ut corpore
Sit animus ollis (illis) *grandior pedes decem.*

Parvi enim sunt acres et magnanimi, nec corpus exile animos eorum capit. Claudianus de gente Alana:

Cui natura breves animis ingentibus artus
Finxerat, immanique oculos infecerat ira.
Vulneribus pars nulla vacat, præcisaque cunctis
Gloria fœdati splendet iactantior oris.

Et Statius Thebaid. 1.

Sed non et viribus infra
Tydea fert animus, totosque infusa per artus
Maior in exiguo regnabat corpore virtus.

De eodem ex Homero Virgilius:

Ingenio pugnax, corpore parvus erat.

Xantippus Lacedæmonius, brevis staturæ, ita laudatur a Silio Italico:

Exiguis vigor, admirabile, membris
Vividus, et magnos nisu qui vinceret artus.

Quid minutius carbunculis? quid brevius adamante? quid hyacintho magis pusillum? Et tamen nihil his nobilius pretiosiusve reperitur. Denique mundum circumspice, et perspicies omnes pene res orbis magis virtute, quam magnitudine æstimari. Edgarus rex Britanniæ, cum ob corporis parvitatem a Rinaldo Scotorum rege contemneretur, eum provocavit ad duellum, ac veniam petere coegit, uti narrat Fulgosus l. 3. de sui ipsius contemptu. Persius quanto minor est, tanto elegantior; quanto minus habet ponderis, tanto plus obtinet auctoritatis. Unde de eo Martialis:

Sæpius in libro memoratur Persius uno,
Quam levis in tota Marsus Amazonide.

Pusilli viri ter maximi fuere Philippus Macedo, Xantippus Lacon, Ulysses, Agesilaus fortes animis et corpore; sed super omnes S. Paulus. Contra Satyricus ridet *longum invalidi collum.* Vide quæ de parvis dixi Eccl. 11. 3. et Zachar. 4. 10. et prolegomena in Prophetas Minores.

Maximum in minimo est Verbum in carne.

Denique ænigma celebre est: *Quodnam est maximum in minimo? Est verbum abbreviatum,* ut ait Isaias c. 10. et incarnatum, puta Verbum infans, puer sapiens, Deus lactens, iacens in præsepio, ceu lepusculus, ceu formica, locusta, stellio in antro, ubi magnus Dominus et laudabilis nimis, factus est puer parvulus et amabilis nimis, et, ut ait S. Fulgentius, serm. 1. de Epiphan. *Quis est iste rex Iudæorum? pauper et dives, humilis et sublimis, qui portatur ut parvulus, adoratur ut Deus; parvulus in præsepio, immensus in cœlo, vilis in pannis, pretiosus in stellis.*

Indicat ergo Salomon parvos et infirmos non esse aspernendos, nec ipsos sese abiicere et melioris sortis spem deponere debere; quia si quis prudentia et sapientia polleat, fieri potest, et sæpe fit ut pauper necessaria ad victum copiose paret, et vagus seu advena domum commodamque habitationem sibi construat, et imbellis castra militiamque sequatur, ac demum plebeius et degener honestissima Reipublicæ munia obeat, et inter aulicos ac regni proceres locum teneat. Hæc igitur Salomon quatuor animalium exemplo haud difficilia esse evincit. Quocirca sapienter R. Ben Azai in *Pirke avoth c. 4. Nullum*, ait, *hominem spernas umquam, aut rem quampiam nihili facias, quantumvis tibi nullius ponderis esse videatur; cuique enim rei suus locus est et usus, sicut et cuilibet homini suum tempus.*

Ænigma hoc docet ethicam, œconomicam, et politicam sapientiam.

Iam propius et particulatim hoc emblema expendamus. Dico ergo illud esse triplex, scilicet ethicum, œconomicum, politicum, ac repræsentare triplicem sapientiam, scilicet ethicam, œconomicam, politicam, ut cuiusvis status et ordinis homines informet.

Ethicam, quia docet quemlibet privatum prudentiam ad vitam recte instituendam, ut vir honestus probusque evadat: œconomicam, quia instruit maritum vel herum ad domum rite gubernandam, ut probus paterfamilias efficiatur; politicam, quia erudit tum cives, quomodo politice debeant vivere; tum magistratus, quomodo politice Rempublicam gubernent, ut probi fiant cives et gubernatores. Singula consideremus.

Ethice.

Ethice accipit Caietanus, Baynus, Iansenius. Docet, inquiunt, hic Salomon nos imitari formicæ sedulitatem et I.
labores, ut iis victum corpori et animæ comparemus; nam hæc est prima prudentiæ cura. Idipsum autem nullum animal facit neque tempestivius, neque sagacius, neque diligentius, quam formica. Unde ad eam pigros suos c. 6. 6. misit Salomon, dicens: *Vade ad formicam, o piger.* Hic autem præter sedulitatem, meminit etiam imbecillitatis, dicens: *Populus infirmus*, ut ne quis temere prætexat corporis infirmitatem, quasi per eam non possit curare quæ sunt vitæ necessaria, significans laborem improbum omnia vincere, si opportuno tempore sit susceptus, uti formica *parat in messe,* vel *in æstate cibum sibi.*

Secunda sapientiæ pars est, ut nobis de commoda habitatione provideamus. Docet eam secundum animalculum, *lepusculus, plebs invalida.* Lepusculus enim sive cuniculus, in petra vel cavernis petrosis, loco scilicet tutiore minusque accesso, sibi cubile et mansionem deligit, ut qui suis viribus fidere non potest, eo loci securus sit; illi enim venatores ubique insidiantur, eo quod ipse sit mensarum decus, et convivantium deliciæ. Unde Martialis l. 14. mensarum lautitiam pingens ita canit: II.

Inter aves turdus, si quis me iudice certet:
Inter quadrupedes gloria prima lepus.

Post curam annonæ et securæ habitationis, danda est opera ut in pace et concordia vivamus cum proximis, atque cum eis charitatis et amicitiæ vinculo colligemur. Docet id tertium animal locusta, quæ naturæ ductu gregatim de agro in agrum summa concordia egreditur; et cum ducem non habeat, tamen proficiscendi tempus, incedendi ordinem, quiescendi stationes et castra, movendi opportunitatem non minus servat, quam si ducem signo dato sequeretur. III.

Quartum animal, quod et ipsum singularem docet sapientiam, est stellio. *Stellio,* ait, *manibus nititur:* stellio sua industria et quasi ingenio, suaque gratia qua decore lucidis guttis quasi stellis resplendet, docet modum conciliandi sibi principum favorem et honores, esse industriam et singularis gratiæ demonstrationem: sicut stellio singulari sua industria, astu et gratia, pedibus quasi manibus rependo, et stellulis collucendo, conspicuus est et admirandus regibus; manus enim notant opus, industriam et laborem, quibus parandus est favor et gratia principum. IV

Igitur, ut summatim omnia colligam, sensus est, q. d. Ex formicis assidue laborantibus ut cibum in hiemem comparent, disce o homo, prudentiam laborandi et comparandi tibi annonam, tum corpori, tum animæ necessariam; ex lepusculo sive cuniculo disce prudentiam habitandi secure in loco tuto et commodo. Ex locusta disce quantum sit bonum concordiæ: ex stellione comitatem, gratiam et splendorem bonorum operum, quibus tibi principes Deumque concilies. Locustæ enim cum non habeant ducem vel regem, uti habent apes; tamen ita concordes sunt et conspirant in unum, ut una egrediente, cæteræ omnes turmatim egrediantur, summo agmine, ordine et quiete, ac integras provincias depascantur, perinde ac si ab uno duce tunc evocatæ essent et una iussione excitæ, ut vertunt Septuag. Quare pulcherrimum sunt symbolum et incitamentum pacis et concordiæ.

Œconomice.

Œconomice hæc quatuor significant totidem patrisfamilias officia, quorum primum est studiose rem familia- 1.
rem curare et augere; secundum, prolem rite suscipere 2.
et educare; tertium, tam inter domesticos pacem concili- 3.
liare, quam cum vicinis eamdem facere et colere; quar- 4.
tum, magistratibus honorem et obsequium debitum deferre. Discat ergo paterfamilias a formicis providere fami-

liæ, ideoque omnes qui in ea sunt utili labore occupet, nec quemquam inertem in otio vitam agere permittat, uti formicæ omnes suas domesticas cogunt laborare.

Discat a cuniculo prolem suscipere et educare. Cuniculus enim fœcundissimus est, ac singulis mensibus copiam fœtuum parit, adeo ut fœmina semper sit gravida. Ex fœtibus autem nullum spernit, sed omnes lactat et nutrit; hinc eorum amore se eviscerat, et exhaurit, vitamque suam valde abbreviat. Ad hæc fœtuum causa domos et rupes suffodit, ut antra profunda excavet, cæteris animalibus impervia, in quibus tute et commode eos collocet. Denique per omnia eos prospicit, fovet, protegit quasi benigna et pia mater. Cuniculus ergo typus est œconomiæ, bonique patris et matrisfamilias, quæ prolem sollicite educat, ac tam corporis quam animæ alimenta et commoda procurat et subministrat.

Discat a locusta pacem cum domesticis et vicinis colere, imo conciliare, ut nulla inter eos sit lis, nulla simultas, nullum odium, sed omnes in familiæ bonum nitantur, ac agminatim velut locustæ ad illud concurrant et collaborent: sic et domum et rempublicam faciet invictam et insuperabilem.

Discat a stellione palatia regum adeunte, et eorum gratiam captante, principibus et magistratibus deferre, suaque obsequia offerre, et eorum gratiam sibi conciliare; sic et magistratum principemque fulciet, et ab eo vicissim fulcietur et promovebitur. Igitur stellionis exemplo degeneres et infimæ conditionis homines adhortatur, ne cadant animis, nec ad supremos honores aspirare desinant, quasi id prorsus impossibile sit.

Politicam. Politice hæc spectant ad rempubl. eiusque principem:
ideo enim proponitur formicarum, cuniculorum et locustarum agmen, instar populi vel gentis, non autem sin-
1. gulare animal. Docetur ergo respublica curandum esse
sibi, ut omnes in civitate sint seduli et laboriosi; deinde
ut commodum sibi locum deligat, eumque muniat, ut secure possit habitare; tum ut concordiam inter cives reti-
2. neat, qua contra omnes hostes sit fortis et munita. Postremo, ut cum capite suo et principe ipsi bene conveniat,
et vicissim princeps sedulus sit et vigilans, quod bene do-
3. cet aranea telam texens, quæ ideo intelligi potest dici in
4. domibus regum esse, ut doceat reges sedulitatem. Idem
docet stellio, manibus assidue laborans et prorepens.

Hinc apposite noster Salazar per hæc quatuor animalia accipit quatuor hominum genera, quæ rempub. conflant, fovent et promovent, nimirum per formicas coacervantes grana, accipit agricolas, qui fruges parant cibumque reipub. Unde Plato in Phædone constituens μετεμψύχωσιν Pythagoricam, sive animarum post mortem in alia corpora et animantia, quorum mores in vita imitati sunt, transmigrationem, asserit agricolarum animas migrare in formicas; quia earum laborem, dum viverent, agros colendo imitati sunt. Per lepusculum accipit cives in urbibus, quasi in antris suis degentes, et civitatem civiliaque officia et opificia curantes. Per locustas accipit milites, qui urbem et rempub. ab hostibus defendunt; locustarum enim exercitus, ordines, acies et phalanges militiam quamdam præ se ferunt, imo ipsarum forma galeatos milites refert. Hinc locustæ cum serpentibus bella gerunt, eosque necant: *Serpentem*, inquit Plinius lib. 11. cap. 89. *cum libuit necant singulæ, faucibus eius apprehensis mordicus*. Per stellionem accipit aulicos; stellio enim circa aularum fores et forium cardines versatur. A stellione ergo discant aulici gratiam agendi et conversandi, ut omnium favorem sibi concilient; item eius ingenium et astutiam imitentur, ut ab æmulis et periculis sibi caveant. Ad hæc eius vim et efficaciam usurpent; nam ut ait Galenus l. de Theriaca ad Pisonem cap. 9. *Multa sunt quæ solum inspecta vim suam ostendunt, ut stellio; quem si scorpiones intuentur, immobiles, et demum mortui redduntur.* Et Philes: *Et stellionem perditor, fur scorpium*, subaudi metuit vel odit.

Inter araneum et stellionem bellum esse, et araneos devorari a stellione, tradit Aristoteles l. 9. Hist. animal. capite 1. et Plinius lib. 11. cap. 26. qui et addit stelliones quodammodo chamæleontium habere naturam, ut rore tantum vivant, præterquam araneis. Adiungit Aristot. stellionem araneis pasci, easque capere miro astu; nam ad telas earum arrepere, illasque vellicare et concitare; mox araneas motu excitas advolare, quasi muscas capturæ sint, sicque a stellionibus latentibus invadi et devorari; simili modo cordati aulici araneis et scorpionibus, id est venenatis sermonibus, machinationibus, consiliis, actibus hominum factiosorum caute fortiter sese opponant, easque dissipent et disturbent.

Caveant vero stellionis invidiam, qua pellem quam exuit, devorat, ut homini præsens comitialis morbi remedium præripiat, teste Plinio lib. 30. cap. 10. caveant eius dolos et fraudes; a stellione enim dolus et fraus vocatur crimen stellionatus. In aulis enim viget invidia, dolus et fraus, cum is qui potentior est debiliorem supplantat, eiusque consilia et postulata miris artibus suffodit, et evertit; ac officia solus præripit, nec si novis maioribus honoratur, vetera aliis cedit, sed omnia velut stellio sibi usurpat et devorat, ut sit gurges et vorago beneficiorum et officiorum.

Formicæ ergo et locustæ sunt typus reip. sive democratiæ et popularis imperii, quod maxime in æqualitate et unione mutua consistit; unde de eo ita censuere septem Græciæ Sapientes apud Plutarch. in eorum Convivio. « Primus Solon: Mihi, ait, videtur civitas maxime fore beata, et conservatura popularem statum, in qua iniuriæ alicuius auctorem non minus illæsi, quam qui læsus est in ius rapiant atque puniant. Secundus Bias dixit eum popularem reip. statum esse optimum, in quo legem universi tamquam tyrannum metuant. Thales, ubi neque divites nimis, neque pauperes sint cives. Anacharsis: In qua, cum reliqua omnia æqualia habeantur, virtuti tamen potior, vitio deterior conditio deferatur. Quintus Cleobulus pronuntiavit, populum maxime facturum officium, si cives reprehensionem magis metuant quam legem. Sextus Pittacus: Ubi magistratum gerere non licet malis, licet bonis. Conversus deinde Chilo: Ea, ait, optima est respublica, in qua maxime leges, minime oratores audiuntur. Rursum ultimus omnium Periander, de dictis horum ita censuit: videri sibi, omnibus his pronuntiatis, eam commendari popularem reipubl. formam, quæ simillima sit optimatum in civitate gubernationi. » Quæ resp. optima? Gnomæ septem sapientum.

Mystice, Hugo quatuor hæc animalia ait notare qua- Mystica.
tuor hominum species, in quibus excellit sapientia, scili- 1.
cet per formicas significari monachos, per lepusculos doctores, per locustas anachoretas, per stellionem simplices Christianos, ac deinde singula singulis adaptat.

S. Gregor. vero lib. 21. Moral. cap. 12. emblema locu- 2.
stæ Gentilibus adaptat. « Regem locusta non habet: Quia videlicet, ait, derelicta gentilitas aliena dudum a divino regimine exstitit, sed tamen ordinata postmodum contra adversantes spiritus, ad fidei bellum processit. » Idem l. 6. c. 5. de stellione sic ait: « Stellio manibus nititur, etc. plerumque enim aves quas ad volandum penna sublevat, in vepribus resident; et stellio qui ad volatum pennas non habet, nitens manibus regis ædificium tenet. Quia nimirum sæpe ingeniosi quique dum negligentia torpent, in pravis actionibus remanent, et simplices quos ingenii penna non adiuvat, ad obtinenda æterni regni munia virtus operationis levat. Stellio ergo qui manibus nititur, in regiis ædibus moratur; quia illo simplex per intentionem recti operis pervenit, quo ingeniosus minime ascendit. »

O quanta et quam pulchra ac magna animalia terræ 3.
cavernas inhabitant, et in antris horridis delitescunt, et domos regias adire non curant! at stellio animalculum vile, quia manibus nititur, quia nimirum curat in alta quæque conscendere, in domo regia locum requietionis accepit. Ita multi viri graves, ob insignem doctrinam, eloquentiam et gubernationis peritiam nominati, in imo iacent, et ob suam oscitantiam in quadam vitæ obscuritate, et in abysso quodam imperfectionum commorantur; cum tamen stellio, id est, vir ignarus et contemptibilis, qui

mundum despicit, et diligenter in omnem virtutem incumbit, arcem Domini, id est, perfectionem obtineat. Qui dexteritatem habet ad sæculi negotia tractanda, vir hoc negotium suæ salutis omittit, ex quo pendet ut domus regis, id est patriæ cœlestis, et puritatis vitæ, sit habitator.

4. Cassian. Collat. 10. cap. 10. ex Sept. pro *lepusculus* legens *erinaceus*, per eum intelligit Christianos et Religiosos perfectioni studentes, qui in petra, id est in Christo, eiusque passione meditando commorantur. De quibus dicitur Psalm. 103. « Montes excelsi cervis, petra refugium erinaceis. Eo quod, ait, quisquis in simplicitate atque innocentia perseverans, nulli est noxius vel molestus, sed sua tantum simplicitate contentus, solummodo se ab insidiantium præda desiderat contutari, velut erinaceus spiritalis effectus, iugi Evangelicæ illius petræ velamine protegatur, id est memoria Dominicæ passionis, prædicti que versiculi incessabili meditatione munitus, infestantes inimici declinet insidias. De his spiritalibus erinaceis et in Proverbiis ita dicitur: Et erinacei gens invalida, qui fecerunt in petris domos suas. Et revera quid Christiano invalidius? quid monacho infirmius, cui non solum nulla iniuriarum vindicta suppeditat, sed ne levis quidem tacitaque commotio saltem intrinsecus pullulare conceditur? »

Tropolog. Tropol. sapientiam obtinent minima, id est, plane humiles; in humilitate enim consistit vera sapientia. Unde utriusque hic quatuor species recensentur, quas ita ex Beda prosequitur noster Alvarez de Paz lib. 4. p. 1. c. 7. de Humilitate: Formicæ, inquit, pusillæ sunt corpore, magnæ viribus, quæ onera duplo maiora se portant, populusque infirmus vocantur, quoniam ad maiora animalia collatæ imbecilles esse videntur. Hæ latebras amant, et non nisi ad aliquod necessarium exeunt. In æstate cibaria parant, et in cellis promptuariis a se factis recondunt; morsu secant, ne renascantur: madefacta, sereno cælo, ne putrescant, in medium proferunt; noctibus diebusque laborant, et mutuo se iuvant, ut vicaria ope ditiores evadant. O magnam sapientiam pusillorum animalculorum, quam humilis non a formicis, sed a Deo ipso humilium præceptore hausit; ille externa specie parvus est; nec enim resistit malo, imo si quis percutit illum in dexteram maxillam, præbet ei et aliam: cui ab hominibus laudari non placet: sed virtute est magnus, qui in Deo confisus ardua ac difficilia, si ad ea vocetur, absque ulla trepidatione præsumit. Libenter absconditus manet, sed si gloria Dei ac proximorum utilitas postulet, in publicum prodire, et inter magnos huius mundi loqui non metuit. Dum vita comes fuerit, quæ sola pro æstate conceditur, quia se pauperem putat, merita parat, quibus in hieme mortis ditescat. A meritis suis omnia superflua et vanæ ostentationi servientia resecat, ne germen inanis gloriæ pullulescat. Si opera, quæ fecit, aliquas imperfectiones habeant, consumendas iustitiæ soli præsentat. Semper laborat, quia numquam se satis perfectum existimat. Et iuvari ab aliis non refugit, quia in recte factis nullum sibi honorem inquirit. An non videtur tibi iste sapientior mundi sapientibus, cui tanta congregandorum meritorum accessit industria?

Secunda species altior est lepusculorum, sive cuniculorum, qui scilicet ita sunt humiles, ut plane suis viribus diffisi confugiant ad petram, id est omnes suas spes defigant in Christo, in eoque evadunt fortes et magnanimi. Talis erat David dicens 2 Reg. 22. 2 *Dominus petra mea, et robur meum, et salvator meus; Deus meus fortis meus, sperabo in eum.* Hæc eadem humilis quisque proclamat: Mihi fugienti tu, Domine, petra es, in qua consisto; mihi trepidanti arx munitissima es, huius protectionis muris cingor atque defendor; mihi opem imploranti liberator es, cuius invicta potentia ab unguibus leonum me persequentium eripior. Si infirmus sum et impotens, nihil curo, quia tu fortis meus es; si solitarius relinquor, nihil refert, quia tu spes mea es; si hostes ignita tela in me iaculentur, alacer sum et securus, quia tu scutum meum es; si in me facto agmine irruant, eos facile in fugam converto, quoniam tu vice gladii et lanceæ in manu mea es.

Tertia species est locustarum turmatim, ordinate quiete et concorditer procedentium. Talis est humilium congregatio, quorum quilibet, cum se sibimetipsi sufficientem non reputet, aliorum fratrum iuvamen poscit, et eis charitatis vinculo uniri contendit. Est quasi regem non habeat, quia non timore Prælati, sed amore fratrum et notitia suæ necessitatis edoctus, pacem cum aliis tenet, et ab omni discordia et singularitate discedit. Per turmas humiles egrediuntur, quoniam licet in studiis spiritualibus æquales non sint, sed magis unus, alius minus dono divinæ familiaritatis emineat; tamen in labore corporis, et externa observantiæ disciplina nemo se subtrahit, sed universi ac si æquales meritis essent, socialiter vivunt. Hinc et S. August. in Psalm. 108. exposit. 2 per locustas accipit iustos, vel ob multitudinem, vel quod transierint de loco in locum. Sunt igitur humiles sicut locustæ in hoc quod sunt animalia munda; in hoc quod a rebus terrenis ad desideria cælestia saliunt; in hoc quod non timore superioris alicuius oppressi, sed propriæ imbecillitatis cognitione incitati, non solivagi, sed aliis aggregati procedunt.

Quarta species est stellionis, quod est reptile vile, simile lacertæ. Hic est humilis, qui ex vili sui æstimatione infimo loco sedet, et virtutibus suis quasi stellulis quibusdam splendet. Hic ergo licet parum valeat, licet nihil sapiat, illud tamen didicit, mundum ridere, eius honores et dignitates fugere, ac summum honorem (sicut vere est) Dei amicitiam et familiaritatem reputare. Pro hac assequenda manibus nititur et summis conatibus ac desideriis hunc verum honorem, hanc veram gloriam obtinere conatur. Constat ex his humilitatem veram esse sapientiam; siquidem docet opes cælestes lucrari in habitatione tutissima, nimirum in Dei protectione residere, fraternitatem diligere et verum honorem a falso discernere. Humiles profecto sunt minimi terræ, quia nolunt in terra magni esse, ut magnitudinem habeant in cælis; sed sunt sapientiores sapientibus, quia illud sciunt virtutis summum, et ad illud aspirant, quod vani sapientes ignorant. Humilitas denique non tantum vera, sed et sola sapientia est, quam ipse (ut iam diximus) in mundum veniens suos fideles edocuit, dicens: *Venite ad me, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde.* Matth. 11. 28.

Talis stellio fuit Paulus; simplex S. Franciscus, S. Bonaventura et similes. Stellio enim est simplex et humilis, sed industrius et laboriosus, qui doctum otiosum et vanum in cælo præcedet.

Denique hæc omnia præ cæteris uni competunt Christo: Christus enim est formica per sedulitatem, prudentiam et providentiam, qua suis fidelibus et Ecclesiæ de omnibus ad salutem proficuis prospicit. Ipse est lepusculus vel cuniculus per fœcunditatem, qua omnes gentes per suum sanguinem in baptismo regenerat, easque in excelsis petræ scissuris, id est in sacris, passionis suæ vulneribus collocat, ut ab omni hostium incursu sint tutæ et securæ. Ipse est locusta per concordiam et ordinem, qua populos sibi contrarios in una Ecclesia quasi fratres ordinate associat, imo sibi realiter in Eucharistia unit et incorporat. Ipse est stellio per gratiam, qua omnium animos sibi conciliat et subiugat. Unde quidam censent stellionem repræsentare Christum in nativitate parvulum: sicut enim stellio manibus nititur, sic parvuli manibus et pedibus nituntur et reptant; et sicut stellio in aulis regum habitat, sic Christus in aula SS. Trinitatis degit, quasi *unigenitus qui est in sinu Patris*. Ioan. 1. imo qua homo merito humilitatis et passionis suæ exaltatus, ascendit in cælum, sedetque ad dexteram Dei.

TRIA SUNT QUÆ BENE GRADIUNTUR, ET QUARTUM QUOD INCEDIT FELICITER: LEO FORTISSIMUS BESTIARUM, AD NULLIUS PAVEBIT OCCURSUM: GALLUS SUCCINCTUS LUMBOS SUOS, ET ARIES: NEC EST REX QUI RESISTAT EI. Vers. 29. 30. et 31

TRIA SUNT QUÆ BENE GRADIUNTUR, etc.) Hebr. *Tria sunt incessum bonificantia, et quatuor bonificantia iter;* Sept. *Tria sunt quæ prospere vadunt, et quartum quod*

Digitized by Google

bene incedit; Aquila, Symmachus et Theodot. *Tria sunt bonum facientia gressum.*

LEO FORTISSIMUS BESTIARUM, etc.) Hebr. *Leo fortis* vel *potens animalibus, et non revertetur a facie omnium;* Sept. *Catulus leonis fortior bestiis, qui non avertitur neque horret bestiam*; Aquila, Symmach. et Theodot. *qui non horret a facie cuiusquam*; Vatabl. *Hæc tria bene incedunt, imo quatuor belle incedunt; leo qui heros est inter belluas, nec a cuiusquam conspectu fugit: canis venaticus, aries, et rex alcum.* Sic et Pagnin. *Tria*, inquit, *sunt optimi incessus, et quatuor optimæ itinerationis: leo fortis inter animalia, et non revertetur a facie omnium; lelaps accinctus lumbos; vel aries, et rex alcum cum eo*; Syrus: *Catulus leonis neque fugatur, neque convertitur a quoquam; gallus qui deambulat inter gallinas: aries qui primus ante greges incedit, et rex qui loquitur inter populos.*

Pro *gallus succinctus lumbos* hebr. est זרזיר מתנים *Zarzir motnaim*, id est *zarzir lumborum*, hoc est præcinctus lumbos. Per quod aliqui accipiunt animal lumbos stringens, arctans et quasi succingens, qualis est apis et vespa, item formica. Alii accipiunt animal quod graciles habet lumbos, ideoque agiles, quale est lelaps, sive canis venaticus et leporarius, qui dicitur *zarzir*, id est distractor, a rad. בזר *bazar*, id est distraxit, discerpsit, quod suo robore animalia, quæ venatur, laceret et discerpat ut devoret. Verum Noster optime vertit, *gallum*: hic enim inter aves in incessu eminet; incedit enim erectus composite, generose, regie, quasi lumbis ad iter, imo ad prælium præcinctis. Unde et Chald. vertit, *et gallus inter gallinas succinctus*; Sept. *et gallus conscendens gallinas alacer*; Aquila et Theodot. *et gallus dorso succinctus*; Symmachus, *et gallus succinctus lumbos.*

Pro *aries* hebr. est תיש *thais*, id est hircus, vel aries: uterque enim egregie incedit, gregemque præcedit et ducit, iuxta illud: *Dux gregis ipse caper.* Unde Arab. *et aries qui præcedit gregem.*

NEC EST REX (perperam aliqui legunt, *res quæ*) QUI RESISTAT EI.) Hebr. *et rex alcum cum eo.* Unde Vatabl. et Pagnin. τὸ *alkum* accipiunt ut nomen proprium regis, eo tempore illustris; imo nonnulli censent Salomonem se vocare *Alkum*, quod omnes omnium ætatum reges opibus, robore, felicitate, gloria superarit, ut nemo coram eo stare, id est illi æquari vel resistere posset. Marinus in Lexico suspicatur *alkum* esse nomen animalis cuiusdam, sic dicti a corporis fortitudine, contra quod nullum aliud animal insurgere audeat: quod etiam hac de causa regis nomine ornetur, et forte, ait, leonis est descriptio, sed alterius speciei a ליש *lais*, diversæ. Alii *alkum* vertunt *alcem*, quæ vulgo magna bestia vocatur, cuius ungula medetur morbo caduco. Cæteri *alkum* accipiunt ut appellativum, conflatum ex *alkum*, id est non stare, vel non surgere: unde vertunt, *et non insurgere cum eo*, id est rex fortis, in quem nullus insurgere ausit. Chald. *rex qui stat et loquitur in domo populi sui*; Sept. *et rex qui concionatur in gente*: legerunt עמו *am ao*, id est, in gente, vel populo: nam legunt עמו *immo*, id est *cum eo*; Arab. *et rex qui post se ducit populos*, vel *qui desponsat*, id est copulat, *sibi populos.*

Hinc liquet quartum quod bene incedit esse regem. Unde Lyran. Dionys. Clarius, Iansen. et alii censent in Vulgatam irrepsisse mendum, sicque verba esse transportanda: *et rex, nec est qui resistat ei.* Verum vetusti codices plerique, ac imprimis Romæ correcti constanter habent: *nec est rex qui resistat ei.* Quæ verba ut conformentur Hebræo, Septuag. Chald. et cæteris Interpretibus, sic exponenda sunt, q. d. *nec est rex*, scilicet habens aliquem, *qui resistat ei*, id est *sibi*: rex enim est quartum quod præ cæteris tribus magnifice et regaliter incedit, ut nemo ei resistere velit aut valeat. Vel cum Franc. Luca in notis hic τὸ *rex* ut a casu absolutum (quomodo suis nominibus utuntur Hebræi) per antiptosin ponitur pro dativo *regi*, q. d. *nec est regi, qui resistat ei*, hoc est *nec est qui regi resistat*: τῷ enim *ei* Hebræo redundat: quod perinde est ac si dixeris: *et rex, nec est qui resistat ei*; vel ut habent Hebræa Chald. et Sept. *et rex, nec est qui stet*, vel *surgat coram eo*, id est contra eum. Alioqui enim inepte diceretur de ariete vel gallo: *nec est rex qui resistat ei*; quis enim rex adeo imbellis est, ut resistere nequeat arieti vel gallo? Igitur hæc particula per se consistit, quartumque bene incedens assignat, scilicet regem, qui idcirco tribus cæteris bene gradientibus, puta leoni, gallo, arieti adiungitur, ut dotes eximias quæ in illis animalibus cernuntur sibi imitandas proponat. Iam horum quatuor significata sensumque vestigemus. Hoc enim est sextum ænigma bene gradientium.

VI. Ænigma bene incedentium.

Primo, Hebræi per quatuor hæc feliciter incedentia putant hieroglyphice significari quatuor monarchias, earumque felicitatem et magnificentiam, scilicet per leonem notari monarchiam Assyriorum et Chaldæorum, quam leoni comparavit Ieremias c. 4. 7. dicens: *Ascendit leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit.* Nabuchodonosor enim victorias victoriis, gentes gentibus accumulans incessit ut leo, cui nemo resistere possit. Per *gallum*, vel, ut Hebræi vertunt, *canem venaticum* accipiunt monarchiam Persarum; hæc enim cœpit a Cyro qui infans ab avo Astyage expositus fertur lactatus a cane, ac venationi ferarum per canes impense studuit, teste Xenophonte: nam venatio græce dicitur [illegible]; unde Cyrus. Per arietem vel hircum intelligunt monarchiam Græcorum, quia hæc cœpit ab Alexandro Magno, quem Daniel c. 8. 21. comparat hirco dicens: *Porro hircus caprarum rex Græcorum est.* Causas ibidem assignavi. Denique per *regem non levari cum eo*, ut ex Hebræo vertunt, intelligunt imperium Romanorum, qui Tarquinio Superbo ultimo rege expulso, per consules et senatum administrarunt Rempub. ea felicitate, ut ad summum imperii fastigium conscenderit. Verum hæc licet non inepte dicantur, tamen longe petita videntur: præsertim cum tempore Salomonis, qui hæc scripsit, non extaret monarchia Chaldæorum, multo minus Persarum, Græcorum et Romanorum; ipse enim hasce omnes ætate præcessit. Imo tunc Roma necdum erat in rerum natura: condita enim est sub Ioatham rege Iuda, 228. post Salomonem annis.

I. [illegible]

Huc pertinet expositio R. Salomonis, qui quinque hæc emblemata sive quaternarios, qui a v. 15. huc usque propositi sunt, de iisdem quatuor monarchiis exponit. Audi eum: Allegorice, inquit, quinque hæ partes singulis quaternis constantes, de quatuor regnis exponuntur, propterea quod eorum imperium firmatum fuerit in Israelitas ob eorumdem scelera, quibus divinam legem quinque libris comprehensam violarant, ut ideo quinquies eorum facta sit mentio. *Infernus:* Regnum Babylonicum inferno innuitur, iuxta illud quod de Nabuchodonosore usurpatur: *Qui dilatavit quasi infernus animam suam*, Habac. 2. 5. *Os vulvæ*, constrictio vulvæ: hoc est Medorum imperium, cum per illam tempestatem Israelitæ fetus suscipere nequirent, ut testantur illa: *Missæ sunt per cursores regis, ut occiderent atque delerent omnes Iudæos*, Esther 3. 13. *Terra quæ non satiatur aqua*, id est Græcorum regnum, cui nunquam satis fuit in Israelitas leges suaque cuncta exitii sancire. *Ignis:* Hoc est regnum Esau quod ira inflammatum incendio Israeliticæ gentis edidit; ita ut eadem die mulieres cum suis infantibus e medio tolli iusserit. *Viam aquilæ in cælo:* Hæc est Babylon, aquila ingens, alisque late sese effundens. *Viam colubri:* Hic est Medus. *Viam navis in medio mari.* Pertinent hæc ad Græcos, qui citissimi erant ad leges ferendas. *Viam viri in adolescentia.* Hi sunt Persæ vel Romani, qui sui imperii nullum umquam finem futurum affirmarunt. *Talis est via mulieris adulteræ.* Hæc est calamitas, cuius alibi opifex fuit Israelitica gens, superstitiosum idolorum cultum a Deo recedens amplexata, ex quo pœnas hasce ingruentes in sese experta fuit; hæc enim illud iactabat, *Nullo me crimine obstrinxi*, ex quo invicem illud a Deo responsum: *Ideo iudicio meo es obnoxia, quod crimine te carere affirmaris. Movetur terra*, id est Israelitæ *per servum.* Pertinet id ad Nabuchodonosor, qui servus fuit

R. Salomonis expositio.

Merodach Baladan, eique ab epistolis inservivit. *Per stultum cum saturatus fuerit.* Hic est Assuerus, qui 180. dierum spatio epulas regias exhibuit. *Per odiosam mulierem.* Ad Græcos id est referendum. *Per ancillam cum fuerit hæres dominæ.* Referendum est ad posteritatem Esau, quem Iacobo fas erat inservire, cum tamen secus res successerit. *Formicæ populus infirmus*, id est Zorobabel, ut testantur illa: *Ecce terra Chaldæorum, talis populus non fuit*, Isaiæ 23. 13. *Præparat in messe cibum sibi.* Nabuchodonosori aliquando Dei honorem detulit per ætatem Merodach Baladan, qui litteras ad Ezechiam perscribens, ait: *Salus Ezechiæ, salus civitati Ierusalem, salus Deo magno Nabuchodonosor.* Ergo qui illi erat ab epistolis eo forte die aberat, cumque redisset, eorum quæ gesta fuerant conscius factus, ait: *Deum magnum appellatis, illumque postremo describitis?* Ergo post nuntium excurrens, illum reduxit. Quare propter huiusmodi cursum ad regnum evectus est. Is ergo messis tempestate alimenta sibi præparavit formicam imitatus. *Lepusculus plebs invalida:* Hi sunt Medi et Persæ qui quidem cubile in petra collocarunt, propterea quod templum Hierosolymiticum ædificarint. *Stellio manibus:* Romani, posteritas Esau, innuuntur, iuxta illud; *Manus autem Esau*, Genes. 27. *Moratur in ædibus regis:* Romani enim, Hierosolymiticum templum ingressi, idem funditus deleverunt. *Leo fortis;* Hic est Nabuchodonosor, iuxta illud: *Ascendit Leo de cubili suo*, Ierem. 4. *Gallus succinctus lumbos.* Hi sunt Medi et Persæ, qui simul conspirantes lumbos accingentes Balthasarem interfecerunt, eidemque regnum eripuerunt. *Aries:* Hi sunt Græci, qui huiusmodi voce sunt appellati iuxta illud: *Porro hircus caprarum rex Græcorum est*, Daniel. 8. 21. *Nec est rex:* Spectant hæc ad Persas, qui illud de se usurpabant: *Ego sum, et non est præter me alius*, Isaiæ 47. 8. et 10. iis enim nemo vires suas apponere audebat, uti *alkum* significat, *nemo poterat ei obsistere.*

Confutatur. Huc usque ad verbum R. Salomon. Verum hæc partim aliena sunt, partim falsa, ut quod per Esau et Idumæos accipit Romanos, quasi Iulius Cæsar et Romani prognati sint ab Idumæis, quæ magna est historiæ inscitia ac calumnia; partim incerta et fabulosa, ut quod ait Nabuchodonosor fuisse servum Baladan Merodach, cum inter utrumque intercesserint centum anni et amplius; nam Baladan regnavit sub Ezechia rege Iuda; Nabuchodonosor vero sub Ioakim, qui quintus fuit rex post Ezechiam.

II. Interpretatio. Secundo, alii per hæc quatuor *feliciter*, id est prospere quoad humanam felicitatem, sed perperam et prave quoad futuram et divinam incedentia, putant notari quatuor vitia regum: nimirum per leonem indicari regum fastum, iram et sævitiam, iuxta illud cap. 20. 2. *Sicut fremitus leonis, ita et terror regis.* Per gallum notari regum libidinem; gallus enim est animal salax. Unde Septuag. vertunt: *Gallus conscendens fœminas alacer;* aut ut Salazar, gallus oblivionem et memoriæ defectum notat, qui inter præcipua regum vitia referri debet. Nihil enim, inquit ipse, principibus ac regibus solemne magis quam subditorum officia et merita oblivisci; ita enim ferunt regum superbi mores, ut omnia sibi deberi existiment, et nullius se officiis obstringi putent; hinc oblivio et memoriæ defectus, quem gallus notat. Aiunt enim illum præ cæteris animantibus immemorem esse; inde natum vulgare illud apud nostrates proverbium: *Memoria di gallo*, et Phisiognomici tradunt eos, quorum capita temporibus compressis gallos imitantur, labilis admodum memoriæ esse. Per arietem insinuari regum imprudentiam, pertinaciam et stoliditatem: nihil enim stolidius ove et ariete. Denique iniustitiam et tyrannidem eorum notari cum dicitur: *Nec est qui resistat ei*, q. d. Rex agit omnia pro libito, quæcumque ei libent pariter licent, nemo est qui se ei opponat.

III Et genuina. Tertio et genuine: Sicut Salomon v. 11. et deinceps proposuit quinque emblemata sive quaternarios; primo, quatuor generationum perversarum; secundo, quatuor insaturabilium; tertio, quatuor cognitu difficilium; quarto, quatuor intolerabilium; quinto, quatuor minimorum sapientissimorum, per quæ quasi physica symbola aliquid ethicum et morale repræsentat; ita et hic proponit sextum emblema bene incedentium, per quod physice significat quatuor hæc, scilicet leonem, gallum, arietem et regem bene et feliciter, id est honeste, composite, concinne, decore, firmiter æque ac prudenter, expedite, animose, potenter, efficaciter et feliciter incedere; adeo ut cuilibet eorum nihil eiusdem similisve generis æquari, vel sese opponere aut resistere audeat; bonus enim felixque incessus in incedendo tum honestatem et compositionem, tum decorem et elegantiam, tum providentiam, tum agilitatem, tum firmitatem, tum robur et efficaciam, tum successum et felicitatem incessus denotat. Leo enim incedit erecta cervice, generose explicatis iubis, caudam velut lanceam vibrans, gradu magnifico velut rex ferarum, adeo ut eum incedentem cæteræ adversis oculis aspicere non sustineant, sed protinus diffugiant et in latebras sese abdant. Gallus pariter incedit alta cervice, et erectis cristis; certat cum gallis gloriæ studio, canit in victoria, principem se ostendens; excitat suo cantu homines e lecto, lucemque adesse nuntiat: gallinis maritali adest affectu, eas defendens. Dicitur autem gallus succinctus lumbos, quia paratus ad ingressum et pugnam; quod scilicet per lumborum fortitudinem promptus sit ad certamen et procreationem. Denique gallus in sua area gallinis pullisque dominatur, nec patitur rivalem, sed solus in sua area et sterquilinio, ut vulgo dicitur, imperat. Aries similiter toto grege maior, cornibus armatus, composite et animose incedit, imo gregem totum præcedit ducitque, adeo ut omnes oves eum velut principem studiose sequantur, præsertim quia eius modestiam et clementiam adamant. Rex denique regali habitu et incessu, sceptro, purpura et diademate coronatus, regaliter incedit stipatus illustri aulicorum, stipatorum, militum, equorumque phaleratorum, auratorum curruum et rhedarum acie et pompa, ut nemo ei se componere vel opponere ausit. Hæc physice.

Sub hoc physico schemate ethice et moraliter repræsentat Salomon, qualis debeat esse rex, eiusque incedendi et procedendi modus, dum eum componit incessui leonis, galli et arietis, nimirum regem debere imitari leonis fortitudinem, ut eius magnanimitatem præ se ferat, qua tamen utatur ad subditorum tutelam, non abutatur ad tyrannidem; leo enim non sævit nisi irritatus subiectis sciens parcere. In gallo proponitur imitanda vigilantia, ad quam et suos iugiter excitare debet. In ariete vel hirco monetur, quod subiectos bonis exemplis præire, bonis legibus ad ea quæ recta sunt ducere, et ad eorum defensionem se hostibus obiicere, obligetur. Rex sit magnanimus ut leo. Vigilans ut gallus, præeat ut aries.

Cæteras trium horum animalium dotes regi imitandas, mox subiiciam.

Porro Salomon non solum regem, sed sub eo quemlibet superiorem, imo quemvis privatum informat. Dat enim sub hoc schemate cuilibet exemplar morum et vitæ rectæ instituendæ. Igitur hæc sententia politice dat formam regendæ reipub. œconomice dat formam regendæ familiæ, ethice dat formam regendæ animæ: tam enim magistratus in repub. quam pater in familia, et privatus quisque in seipso est quasi rex; primi regnum est respublica, secundi familia, tertii anima.

Politice ergo princeps in republica, Episcopus in diœcesi, Abbas in monasterio, Rector in collegio vel congregatione, sit leo per fortitudinem et magnanimitatem, ut contra feras, id est hæreticos, latrones cæterosque sceleratos rugiat et sæviat. Idem sit gallus per vigilantiam ut omnes ad labores excitet, nec patiatur rivalem, vel æmulum qui subditos a se avertat et pervertat, sed pro iis instar galli acerrime dimicet. Idem sit aries per mansuetudinem, gravitatem et modestiam, qua subditis virtutis exemplo præeat. Idem sit rex per sapientiam, qua iuste et congrue subditos regat, sapienterque omnia administret. Politice quid significet leo, gallus et aries.

Œconomice, paterfamilias sit leo in domo sua, ut ab ea feras, puta scelera vitiaque superbiæ, invidiæ, discordiæ, litium, murmurationum, odiorum, etc. profliget. Sit gallus, ut ius matrimonii severe tueatur, nec adulteris aditum Œconomice

ad gynæceum permittat, sed illud castum servet, ex eoque proles honeste procreet, educet, multiplicet, quibus de vestitu cæterisque ad corpus et animam necessariis vigilanter provideat. Sit aries per comitatem et benevolentiam ac virtutum exempla, ut domesticis singulari omnis honestatis et probitatis exemplo præeat. Sit denique rex per providentiam, æquitatem et iustitiam, qua uxori, filiis, servis et ancillis ea quæ iure debita sunt præstet; quare singulos et singula obeat, visitet, lustret, tueatur, custodiat, protegat et promoveat. Sic fortiter incedit ut leo, vigilanter ut gallus, comiter ut aries, sapienter ut rex. Sic bonus felixque per omnia eius erit incessus, dum in verbis honestatem, in actionibus concinnitatem, in corripiendo lenitatem, in puniendo severitatem, in custodiendo vigilantiam, in providendo sedulitatem, in imperando prudentiam, in regendo æquitatem præ se fert.

Ethice. Ethice, quisque in animæ suæ repub. et regno incedat fortiter ut leo, sapienter ut gallus, temperanter ut aries, iuste ut rex. Notantur hic ergo quatuor virtutes cardinales, scilicet fortitudo, prudentia, temperantia et iustitia, quibus veluti quatuor rotis optime incedunt et progrediuntur piorum hominum vitæ et cursus ad felicitatem properantes æternam. *Leo typus fortitudinis, Gallus temperantiæ, aries prudentiæ, rex iustitiæ.* In leone fortitudinem quis dubitat indicatam, quæ omnia huius mundi seu prospera seu adversa facile contemnit, nihil timens, neque ab instituto cursu deflectens quidquid evenerit, ut est hæc mortalis vita pluribus incommodis obnoxia. Accinctum lumbos, quodcumque sit animal (Noster gallum accipit) continentiam significat, qua carnales restringimus affectiones, tanto magis idonei et habiles ad cælestem cursum, quanto minus carnis illecebris laxamus fræna. In ariete vero seu hirco, qui dux gregis est et reliquum vulgus videtur quodammodo gubernare, non absurde prudentiam possumus intelligere: quæ virtus cum recte dispenset omnia, et futurorum rationem habeat, spiritualem cursum plurimum iuvat. In rege denique quocum nemo congredi potest, vel contra quem nemo potest insurgere iustitiam amplectimur virtutum omnium reginam; quæ tanta æquitate, tam iusta mensura et pondere omnia librat, ut nemo quantumvis alioqui alienus a virtute, iustitiam possit accusare aut condemnare. Nam quæ tribuit unicuique quod suum est, de omnibus bene meretur, male vero de nemine. Sicut ergo rex, cui nullus resistere potest, qui nullum formidat, nullius precibus vel minis cedit; sic et iustitia, cum sincera est et integra, nec precibus, nec lacrymis, nec promissis, nec terroribus se flecti sinit. Ita Baynus, Iansen. et alii. Iam singula particulatim et minutius expendamus.

Quatuor hæ vitutes adumbratæ sunt quatuor Cherubinis, stipantibus currum providentiæ et gloriæ Dei, Ezech. 1. qui faciem et speciem habent quatuor animalium, scilicet leonis, bovis, aquilæ et hominis, quibus totidem hic animalia Salomonis ex æquo respondent: Leoni enim respondet leo, bovi aries, aquilæ gallus, homini rex; vide dicta Ezech. 1. sub finem capitis, q. 3. Præclare Seneca in Octavia, regis officia ita paucis complectitur:

Consulere patriæ, parcere afflictis, fera
Cæde abstinere; tempus atque iræ dare,
Orbi quietem, sæculo pacem suo.

Rex incedit ut leo. Leo fortissimus bestiarum ad nullius pavebit occursum.) Primo, Aristot. loco citato: *Leo*, ait, *ambulat tarde et magnifice, ac movens se in spatulis cum ambulat;* sic rex et prælatus in actione non sit levis et præceps, sed gravis, tardus, magnificus.

I.

II. Secundo, leo ad nullius ursi, pardi, tigridis, lupi alteriusve feræ pavet occursum, sed omnes pavidos efficit et percellit; sic rex sua sapientia et robore se faciat impavidum et constantem, ut omnibus sui pavorem metumque incutiat. Unde Aben Ezra τὸ *nec est rex qui resistat ei*, sic exponit, q. d. Tunc rex felici gressu incedit, cum nemo ad bellum inferendum insurgit, resque feliciter succedunt, eo quod iustitiæ tramiti insistens, nullum adversarium hostemque habeat; uti nullum in regno suo habuit Salomon quem aliqui nomine *alkum* hic, quasi per enigma indicari autumant, uti dixi.

Tertio, Aristot. lib. 9. Histor. animal. cap. 44. *Leo*, ait, *dum cernitur, numquam fugit; sed si venatorum multitudini cedere cogitur, sensim pedatimque discedit, crebro subsistens atque respectans. Nactus vero opaca, fuga quam maxime potest veloci se subtrahit, donec in aperta deveniat, tunc rursus lente incedit.* Sic rex, si quando bellis vel adversis pressus et oppressus cogatur cedere, honeste, constanter et decore id faciat, ne fuga ignominiosa maiestati regiæ notam timiditatis et pusillanimitatis inurat, uti Iustinianum monet Agapetus Diacon. *Quemadmodum* enim, ait, *leone subsistente ac respectante hærent venatores; sic etiam principe constanter agente, malorum impetus franguntur.* III.

Quarto, Aristot. lib. 2. Histor. animal. cap. 1. *Gradiuntur*, ait, *pedatim leones, nimirum sinister pes manusque non transit dextrum, sed subsequitur more camelorum;* sic rex sinistra postponat dextris, hoc est, turpia honestis, improvida prudentibus, dubia certis, caduca æternis, humana divinis; ac dextros, id est sapientiores et meliores in gubernando, præferat sinistris, id est minus bonis minusque sapientibus. IV.

Quinto, S. Gregorius Nazianz. in carm. de virtute humana asserit leonem pedum suorum vestigia cauda evertere et abolere, ne a venatoribus ea cerni queant, ut ipsum persequantur: sic rex consilia sua tegat et celet, ne ab adversariis deprehendi et everti possint. Plurimum enim ad regimen valet secretum. V.

Sexto, Plinius l. 8. c. 16. leoni hæc generositatis dat elogia: *Generositas maxime in periculis deprehenditur; non in illo tantummodo, quod spernens tela diu se terrore solo tuetur, ac velut cogi testatur; cooriturque non tamquam periculo coactus, sed tamquam amentiæ iratus. Illa nobilior animi significatio: quamlibet magna canum et venantium urgente vi, contemptim restitansque cedit in campis, et ubi spectari potest.* Sic rex in periculis sit intrepidus, iisque acuatur eius animus, ut et alios ad robur exacuat; nam *crescit adversis agitata virtus*, nimirum quæ vera est et heroica. Eleganter et sapienter R. Iuda in *Pirke avoth*, id est in Apophth. patrum: *Audacem*, ait, *te oportet esse ut pardum, alacrem et expeditum pedibus quasi capream; sicut aquilam, regiam et solarem volucrem, omnia præ agilitate corporis penetrantem; denique adinstar leonis strenuum ac bellicosum, fortem et magnanimum ad mandandum executioni Dei ac patris tui voluntatem.* VI.

Exstat apud nostrum Iac. Pontanum vol. 3. Progymn. p. 1. c. 43. cuius titulus: *Leontarchia, sive leonis inter bestias principatus*, insignis hac de re dissertatio, et leonis cum elephante de primatu contentio; in qua cætera animalia omnia leoni causam adiudicant, eumque ut suum principem adorant, unde idem tandem facit elephas, seque a leone vinci profitetur, eique ultro sese submittit.

Gallus succinctus lumbos suos.) Apposite quasi per gradationem a leone ascendit ad gallum, quia hic terror est leoni, uti mox ostendam. Gallus pompatice incedit; nam in incessu alte crura elevat, ut maiori energia pedes figat; hinc a Poeta vocatur *altigradus*. Rursum *cum limen intrat*, ait Ælianus, *tametsi altissimum existat, cristam inclinat ne crista uspiam offendatur;* crista enim ipsi est pro diademate, quare studiose eam intactam servat, ut obstacula et pericula etiam remota declinet. Sic rex providus sit, ut non tantum vicina et certa, sed et remota dubiaque hostium et adversitatum discrimina eminus prospiciat, avertat et discutiat. Rursum gallus cantu suo exsultans superbit, leoni omnium animalium ferocissimo aspectu suo terrorem incutit, regnum in quacumque sit domo exercet, ternas discernit horas, quasi gnarus astrorum, ait Aldrovandus initio l. 14. Ornithol. Iam singula hæc pluraque alia minutim digeramus, et regi Prælatoque aptemus. *Galli incessus regius.*

Primo, in gallo mirus est amor erga gallinas et pullos, mira eorum cura, ut pro eis certet usque ad mortem: similem habeat rex curam regni et subditorum, ut pro eis vitam, si opus est, impendat. Audi Aldrovandum l. 14. *Rex assimilis gallo.* I.

Ornithol. Gallus, ait, optimi patrisfamilias exemplar est; is enim non vigilem tantum sese suorumque præbet custodem, et mane dum tempus est ad quotidianum invitat laborem: sed ipse primus exilit, non tam voce, quam reipsa quid faciendum sit ostendens: ipse omnia verrit, omnia explorat, omnia dispicit, et simul atque aliquid escæ nactus est, gallinas et pullos ad pascendum convocat; interim ceu pater quidam et symposiarchus excelsus adstat, et ad epulandum invitat, hoc unum semper curæ habens, ut suis sit quod edant. Interea ipse disquirit ecquid in proximo reperiat, quo reperto rursus suam familiam citat alta voce. Accurrunt illico. Ille sublimem se gerens, et undique circumspiciens ecquid hostile usquam appareat, totam cohortem circumit, et obiter granum aliquando unum sibi sumit, non citra invitationem ut se sui sequantur. Porro zelotypia et amor galli erga gallinas sibi subiectas, inquit Rhodiginus, gallum toties noctu excitat et ideo canit, ut cantu suo se adesse testetur: simili ratione zelus et amor erga regnum, probum regem principemque pervigilem efficiat.

II. Secundo, gallus miro pollet præsagoque, ut ita dicam, ingenio, industria et solertia. Hanc imitetur rex. Audi Plinium lib. 10. cap. 21. *Galli*, ait, *proxime gloriam sentiunt, et hi nostri vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus rumpendoque somno natura genuit, norunt sidera, et ternas distinguunt horas interdiu cantu. Cum sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia ad curas laboremve revocant. Nec solis ortum incautis sinunt obrepere, diemque venientem nuntiant cantu, ipsum vero cantum plausu laterum. Imperitant suo generi, et regnum in quacumque sunt domo exercent. Dimicatione pariter hoc quoque inter ipsos, velut ideo tela agnata cruribus suis intelligentes.* Ælianus etiam non solis tantum, sed lunæ etiam ortu lætari gallinaceos scribit, ubi ait: *Gallinaceum exoriente luna, quasi divino quodam spiritu afflatum bacchari, atque exsultare ferunt. Oriens autem sol numquam ipsum fallit, tum vehementissima voce contendens, semel magis magisque cantando vincere conatur.* Ita Ælian. l. 4. c. 29. Hinc illud Iob c. 38 36. *Quis dedit gallo intelligentiam?* Galli enim cantus diem et noctem sapienter distinguit, perinde ac si intellectu præditus foret.

III Tertio, mira est galli magnanimitas, præsertim in duello et pugna: hanc induat rex. Audi Aldrovandum loco citato: Laus gallo maxima, inquit, in animo plus quam regio, adeo ut Oppianus avium omnium pugnacissimum vocare non sit veritus: cuius nimirum tam excelsus animus est, tanta animi constantia, ut non vitæ, quæ omnibus animalibus carissima est, pericula tantum subire, sed perdere etiam eam malit, quam alterius imperium iugumque vel ad unicum tantummodo temporis momentum pati. Scivit hoc Themistocles, sciverunt maiores nostri, qui anniversariis solemnibusque gallorum pugnis solemni ritu institutis, perpetuos nos esse voluerunt gallorum imitatores. Aiunt vero non leonem modo ad eorum cantum, sed et basiliscum expavescere; quod an verum sit, ut parvi refert, ita certum est nullum animal maiori animo et excelsiori, vel caput cristatum, et caudam erectam falcatamque gerere, vel certamen inire: in quo frequenter ante moritur quam adversario cedat. Quare iure merito Marti, bellorum pugnarumque deo, sacer habitus fuit, et proverbialiter ἄρεως νεοττός, hoc est *Martis pullus*, vocatur, quasi ad bella pugnasque magnopere propensus.

Porro in pugna galli mira utuntur arte et gestibus: dum enim pugnant, naturæ ductu terram feriunt, et plumas circum collum erigunt, pennasque caudæ quantum possunt sursum atque deorsum vibrant, assilientes interim, quo magis calcaribus suis quæ ob id ceu tela in cruribus agnata teste Plinio agnoscunt, hostem feriant.

Ab eiusmodi certamine vulgare exstat adagium, *Gallus insilit*, in eum qui semel victus redintegrat certamen, quod sane sævissimum in gallo conspicitur. Unde dicebat D. Aug. *Cum ecce ante fores advertimus gallos gallinaceos, ineuntes pugnam nimis acrem.* Et paulo post pugnam ita describit: *Ut in ipsis gallis erat videre intenta* Lib. 1 de Ordine, tom. 1. *proiectius capita, inflatas comas, vehementes ictus, cautissimas evitationes, et in omni motu animalium rationis expertium nihil non decorum: quippe alia ratione desuper omnia moderante: postremo legem ipsam victoris, superbum cantum, et membra in unum quasi orbem collecta, velut in fastum dominationis.* Sed doctissime idem certamen hisce versibus quam breviter Angelus Politianus complexus est in Rustra:

Et regnum sibi marte parant, quippe obvia rostris
Rostra ferunt, crebrisque acuunt assultibus iras:
Ignescunt animis, et calcem calce repulsant
Infesto, adversumque affligunt corpore pectus.
Victor ovans cantu palmam testatur, et hosti
Insultans victo, pavidum pede calcat iniquo:
Ille silet, latebrasque petit, dominumque superbum
Ferre gemit: comes it merito plebs cætera regi.

Ælianus l. 4. c. 29. *Quod si*, ait, *palma contingit, statim in victoria canunt; seque ipsi principes testantur*, etc. *Cælumque sola volucrum aspicit, crebro in sublime caudam quoque falcatam erigens.* Et Plinius: *Si ex certamine victoriam reportarit, tum oculorum eminentia, tum cervice erecta, simul et cantus contentione insolenter effertur, et triumphanti similis est.* Quocirca Miltiades Athenienses contra Persas ad prælium exacuit proposito gallorum duellantium spectaculo. *Spectata enim*, ait Philo, *in brutis patientia, pertinacique contentione usque ad necem pugnantibus, invicto pectore correptis armis eam expeditionem susceperunt, quasi bellaturi cum ingenti strage hostium, contemptis mortibus et vulneribus, ut saltem insepelirentur libero solo patriæ. Nihil enim ad rem graviter gerendam magis excitat, ac deteriorum victoria maior quam sperari poterat.* Tradit item Diogenes Laertius Socratem Iphicrati duci animos adiecisse, cum ei ostendisset gallos gallinaceos tonsoris Midæ adversus eos qui erant Galliæ pennis ac rostro dimicantes. Huc facit symbolum Pythagoræ: *Gallum nutrias, ne tamen sacrifices, id est milites alas ad urbis tutelam, sed eos sacris ne adhibeto.*

Quarto, gallus formidini est leoni: imo Plinius l. 29. cap. 4. tradit a leonibus et pantheris non attingi eos qui iure galli peruncti fuerint, maxime si ei allium admisceatur. Rursum gallum metuit aspis, simia, basiliscus: sic rex sit formidabilis maleficis. IV.

Quinto, gallus est animal solare, miramque cum sole habet sympathiam: hunc enim ad omnes mundi angulos festinantem, exortivum, occiduum et meridianum voce admodum vocali, et alarum applausu congratulantis in morem sæpenumero salutat et resalutat. V.

Rursum gallus symbolum est vigilantiæ: unde pluvias et tempestates præsentit; eas autem imprimis præsagit, cum paulo post solis occasum, vel primis horis noctis, statim a vespertino crepusculo, insolens in raucisonum cucurritum, non sine alarum motu indefessus prorumpit: *Gallinacei*, ait Ælianus, *cæteræque domesticæ aves alarum percussione concrepantes et cucurrientes, et sua quadam voce obstrepentes, tempestatem nuntiant.* Rationem eius alias assignavimus, quod scilicet Auster una cum vaporoso aere vocalia instrumenta ut sensim replet, ita multa pituita infarcit: cuius motum sentientes galli, per eum cæli et corporis statum facile raucescunt. Cæterum ut gravante hac sarcinula, vocis et motus præsidio sese exonerent, ad cantum modo insolito stimulantur. Adde si videbitur, laryngis per humidum aeris statum dilatationem, quæ ut vocem graviorem, ita raucam et clangosam solet reddere. Sic rex futura famis, belli, seditionum, etc. pericula sagaciter prospiciat et discutiat. Præclare S. Ephrem in serm. ascetico ad imitationem Prover. *Non exiguum*, ait, *damnum sibi conciliat pastor, qui extra ovile dormit ovium: somnolentia enim pastorum, luporum est gaudium.*

Sexto, gallus acuti est visus, acremque habet oculorum aciem. Argumento est, quod unico tantum oculo VI.

sursum elevato, semper rapaces aves, infensissimos hostes suos observet, ne ex improviso vel pullum aliquem, vel gallinam, aut ipsummet ex area abripiant: altero vero diligentissime minutissima quæque in locis etiam parum lucidis disquirat. Ita rex uno oculo cælum Deumque intueatur, necubi eum offendat, et dæmonis rapinæ pateat: altero regnum inspiciat, ut subditis de rebus omnibus provideat: sed ita ut prior oculus regat posteriorem, ut scilicet cura religionis cultusque Dei dirigat curam terrenorum. Recta enim ratio dictat, infera a superis, terrena a cælestibus, humana a divinis debere gubernari.

VII. Septimo, gallus maxime gestit et pompatice incedit exoriente luna: tunc enim, inquit Ælianus, quasi divino quodam afflatus spiritu ovat et exsultat; quare videtur regi a luna, eique se per omnia subdere et conformare: unde iuxta lunæ motum et vices cantum iterat et innovat. Sic rex humanæ mutabilitati, cuius symbolum est luna, sese accommodet, et quasi se subdat ut pro mutatione rerum et temporum consilia, edicta, actiones et studia mutet, illisque adaptet.

VIII Octavo, S. Aug. lib. 1. de Ordine tradit gallos in pugnam non prosilire, nisi ut gallinas sibi subditas, areamque sibi concreditam tueantur. Docent ergo galli regem non movere bellum ut aliena invadat, sed ut sua ab aliis invasa recuperet, vel tueatur. Unde Varro tradit gallos generosiores pugnam non ordiri, nec priores hostem invadere, sed aggredientibus fortiter repugnare.

Et aries) Qui gregem præit ducitque mane ad pascua et ad stabulum sero reducit. Unde Varro *totius*, ait, *gregis oculus est aries:* hinc aries prudentiæ et providentiæ est symbolum. Unde Pausan. in Corinth. narrat: Corinthi æneum Mercurii simulacrum fuisse, cui aries ex opposito adsistebat, ut significaretur, inquit, eloquentiæ, cuius præses erat Mercurius, iungendam esse prudentiam. Rursum aries, etsi in oves quas ducit, sit comis et mansuetus, tamen in hircos et arietes rivales est ferox et pugnax. Quocirca Pierius hierogl. 10. cap. 29. Quantum, ait, in agno mansuetudinis, tantum in ariete ferocitatis experimur. Simul enim ac cornua accreverunt, pugnacissimi fiunt, neque se tantum in suo genere lacessunt, incursantesque invicem arietant; verum et homines impetunt, in bellumque provocant. Hinc Marti cælestis aries dicatus. Romani quoque bellum cuipiam indicturi arietem per fæcialem præmittebant, quem in hostium fines immitteret. Pari modo rex suis benignus, hostibus sit formidabilis, iuxta illud Virgilii de Marcello, cuius imperandi artem hisce duobus comprehendit, Æneid. 6.

Parcere subiectis, et debellare superbos.

Arietis et regis symbola.

I. Addamus hic alias arietis dotes regi imitandas. Primo, elephantum furentem conspecto ariete insania solvi, et mansuescere, tradit Plutarch. l. 2. Sympos. quæstion. 7. Addit Ælian. Elephantum exhorrescere arietis cornua, atque hac ratione a Romanis fugatos fuisse elephantos Pyrrhi Epirotarum regis obiectu arietum. Pluribus idipsum docet Aldrovandus in elephanto: sic subditorum iras et tumultus sedet rex sua mansuetudine et vultus hilaritate. Qua in re imitetur Deum, nam, ut ait S. Bernard. *tranquillus Deus tranquillat omnia, et quietum aspicere quiescere est.*

II. Secundo, Albertus Magnus scribit si cornua arietis sepeliantur ad radicem fici arboris, fructus in ea citius maturescere. Et Antonius Mizaldus ficum, ne fructus amittat, arietis cornibus circa radices obrui iubet, teste Aldrovando, tract. de Ove; sic rex bonus sua fortitudine mixta clementia fœcundat ditatque subditos.

III. Tertio, nota est arietis cum lupo antipathia, odium et bellum, quæ etiam post mortem durat, præsertim in pelle, lana et chordis. Unde Pythagoras auctor est, si pellis arietis lupinæ apponatur defluxuram lanam arietinæ; chordæ ex nervis arietum mixtæ chordis ex nervis lupinis sonum non edunt. Oppianus scribit, si ex lupina pelle feceris tympanum, id inter cætera pulsatum solum resonabit silentibus arietinis et cæteris utcumque prius sonoris. Scribit Albertus l. 4. Hist. animal. cap. 38. si funiculum ex intestino lupi sepeliveris in terra, ovile pecus eo transire prohibebis, etiamsi fuste adigatur. Notum est illud Alciati:

Cætera mutescunt, coriumque silebit ovillum,
Si confecta lupi tympana pelle sonent.

Hanc antipathiam cum hæreticis, quos lupis rapacibus comparat Christus, similibusque reipublic. pestibus rex imitetur, ut eos ubique persequatur et exterminet.

Quarto, Ægyptii Iovi Hammonio appingebant cornua arietis. Unde ad eius imitationem prisci Gentiles in sepulcris eiusdem cornua insculpebant: Ægyptii enim Hammonem velut salutiferum salutisque deum mire venerabantur. Quin et prisci arietis pelle tecti, eique indormientes oracula ex somniis captabant, uti ex Pausania et Virgilio docet Aldrovandus in Ove: aries enim misericordiæ, mansuetudinis, benevolentiæ et beneficentiæ divinæ est symbolum. Hunc imitetur rex. IV.

Quinto, heroum symbolum fuit aries. Saporis regis gestamen celebrat Ammianus, aureo capitis arietini figmento elaboratum. Quod et insigne militiæ, et quasi sodalitatis cuiusdam suæ, recentissima memoria (inquit Pierius Valerianus, hierogl. 10. c. 26.) Carolus fortissimus Burgundionum Dux, Caroli V. Imperatoris avus adscivit, aureum arietis caput singulis pro gestamine imponendo, et arietini capitis cognomento sodalitatem vocando: eam Tossionis aurei vulgo appellarunt (*l ordine del Tosone*) quod ea locutio caput arietinum lingua patria designaret. Nummum reperire est Galieni Imperator. in quo aries expressus cernitur inscriptione addita IOVI CONS. AUG. Sebastianus Eritius alium depingit nummum Antinoi, magnum Græcum æreum, et ab excellenti quodam sculptore factum, cum istiusmodi litteris ΑΝΤΙΝΟΟΣ ΗΡΩΣ, id est Antinous heros: ostendit ab altera parte arietem pulcherrime expressum cum quibusdam litteris, quæ tamen propter temporis iniuriam erosæ legi non possunt. Hic, ait, nummus a Græcis fuit excusus honoris ac memoriæ gratia post mortem Antinoi, ac fortasse ut Adriano Imper. cui ille erat in deliciis, abblandirentur, qui ubique terrarum statuas ei erigebat. Heroes hosce rex æmuletur, ut ipse arietum sit aries, et heroum heros, puta heroum choragus et dux ad heroica quæque facinora generose capessenda. V. Aries symbolum herois.

Ita sanctus Ephrem in Encomio sancti Basilii eum comparat arieti: « Arietem, ait, aliquando vidi, cui pulchra erat pellis, et cornua ratione prædita divinitus loquentia, ad quem ego propius cum multa anxietate accedens, parvum filum ex ipso sensim abstuli. Sapiens hic est et fidelis Basilius. Basilius enim vere gressus est virtutum, liber laudum, vita miraculorum; qui in carne gradiens, spiritu incedebat; beryllium (berillo gemma constans) plectrum mysticæ citharæ, regionem sanctorum Angelorum oblectans, certus agnus matricis suæ, Spiritus sancti agrum ac hortum illustrans; desiderio atque amore exultans, ac florem ex ima radice pretiosissimæ crucis decerpens: præsepe sacrorum dogmatum, lingua verborum, membrana pulchra divinæ sapientiæ, quæ de cælo divinæ elementorum impressiones accepit. »

Sexto, patientiæ et martyrii symbolum est ovis et aries, utpote qui nulli nocet et nocentes tolerat, iuxta illud Christiani Poetæ: VI Et Martyris.

Hic scopus unus erit cunctis prodesse, nocere
Nulli, et amare bonos, ac tolerare malos.

Item hoc alterum:

Iuvare cunctos, ac nocere nemini,
Est summa vitæ Christianæ regula.

Quemadmodum et Cicero *virum bonum esse dicit eum, qui prosit omnibus, noceat nemini, nisi lacessitus iniuria.* Alibi additur ex Claudiano ad Adrianum, *mens ignara nocendi.* Pingit denique idem ovem, sive agnum, quem lupus mordicus prehensum tenet, cum verbis: FIT SUAVIOR:

Dum premitur iustus, fit gratior hostia Olympo;
Sic quoque fit morsu, suavior agna, lupi.

Hinc sanctus Augustinus Apostolos vocat arietes gregis

Dominici, qui illi viam prævere in cælum per victimam martyrii. Horum patientiam, fortitudinem et zelum imitetur rex et Prælatus quilibet. Quæ enim de rege dixi, mutato tantum nomine, cuivis principi, Episcopo, Prælato, Pastori, rectori, imo cuilibet privato adapta.

Allegor. hæc quatuor animalia notant Christum. Eph. 5, 14. Allegorice: hæc quatuor optime competunt Christo, qui est leo de tribu Iuda, Rex regum, et Dominus dominantium, cui proinde nemo resistere potest: qui tamquam gallus vigil excubat, et peccatores ut a peccati somno evigilent suscitat, clamando: *Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Ipse est et per arietem illum significatus, qui inter vepres hærebat cornibus suis, et pro Isaac, id est fidelibus et electis, immolatus est, Genes. 22. Ipse denique est aries, imo pastor qui ante oves vadit, et pro eis animam suam ponit, Ioan. 10. Ita sanctus Augustinus l. 12. contra Faustum cap. 42 qui sic hanc gnomen legit, sicque explicat: *Catulus leonis fortior iumentis, hoc est, parvulus maioribus; si non ascendit in cruce recumbens, cum inclinato capite reddidit spiritum; si non dormivit ut leo; quia in ipsa morte non est victus, sed vicit; et ut catulus leonis; inde enim mortuus est, unde et natus*, q. d. Ideo Christus moriens dicitur catulus leonis, quia ab initio ad mortem natus et morti destinatus est. Sic etiam Auctor Caten. Græcor. hæc quatuor attribuit Christo.

Tropol. Tropolog. S. Gregor. (quem more suo sequitur Beda, et Salon.) l. 30. Moral. cap. 3. vel iuxta aliam editionem 5. per *leonem* accipit Christum, per *gallum* doctores et prædicatores, per *arietem* sacerdotes: « Ipse, ait, hoc loco leo ponitur, de quo scriptum est: Vicit leo de tribu Iuda, qui fortissimus bestiarum. quia in illo hoc quod infirmum est Dei, fortius est hominibus; qui ad nullius pavet occursum. Dicit enim: Venit princeps mundi huius, et in me non habet quidquam. Gallus succinctus lumbos, id est prædicatores sancti inter huius noctis tenebras verum mane nuntiantes. Qui succincti lumbos sunt, quia a membris suis luxuriæ fluxa restringunt: in lumbis quippe luxuria est. Unde et eisdem a Domino dicitur: Sint lumbi vestri præcincti. Et aries, nec est rex qui resistat ei. Quem alium hoc loco arietem accipimus nisi primum intra Ecclesiam ordinem sacerdotum? De quibus scriptum est: Afferte Domino filios arietum; qui per exempla sua gradientem populum, quasi subsequentem ovium gregem trahunt. Quibus spiritualiter recteque viventibus nullus rex sufficit omnino resistere, quia quilibet persecutor intentionem eorum non valet præpedire: sciunt enim ad eum quem desiderant et anxie currere, et moriendo pervenire. Ponitur ergo primus leo, secundus gallus, tertius aries. Apparuit enim Christus, deinde sancti prædicatores Apostoli, et tunc demum spiritales patres Ecclesiarum præpositi, videlicet duces gregum, quia doctores sequentium populorum. » Addit deinde quartum, quod feliciter, id est prospere, quoad temporalia; sed non bene, imo pessime, quoad spiritalia incedit, esse stultum elevatum in sublime, puta Antichristum, de quo vers. seq. Verum melius cæteri omnes, quartum bene et feliciter (hæc enim unum idemque sunt; pro utroque enim in Hebræo est eadem vox מטיבי *metibe*) incedens, censent esse regem, uti dixi.

Vers. 32. EST QUI STULTUS APPARUIT, POSTQUAM ELEVATUS EST IN SUBLIME; SI ENIM INTELLEXISSET, ORI SUO IMPOSUISSET MANUM.) Pro *est* nonnulli legunt *et*, unde hunc versum nectunt præcedenti, quasi hic assignetur quartum feliciter incedens, scilicet stultus elevatus in sublime, per quem S. Greg. 30. Moral. cap. 3. intellexit Antichristum, qui a dæmone elevabitur, fietque monarcha mundi.

Verum pro *et* legendum *est*, uti legunt codices Vaticani et cæteri emendati. Hebr. est: *Si stulte egisti in elevando te, et si cogitasti, manum ad os*, scilicet pone et sile: ubi prius אם *im*, id est *si*, ex phrasi hebræa est negantis, significans, *ne*. *non*. Unde Chaldæus vertit: *Ne te extollas, ne sis insipiens*, vel *ne elatus in altum libere, et insipienter agas, aut loquaris*, ut stulti solent; quod Noster clare vertit: *Est qui stultus apparuit postquam elatus est in sublime.* Hebr. נבל *nabal*, significat stultescere, item cadere, defluere et marcescere; ac de herbis et floribus dicitur, ut sicut litteris et voce, sic et significato consentiat cum נפל *naphal*, id est cadere, decidere. Unde Pagninus vertit: *Si cecidisti cum te efferres; si cogitasti, manum ad os pone*; alii: *Siluisti postquam exaltatus es*, etc. Septuag. *Si profluxeris*, vel *profuderis te in lætitiam, et extenderis manum tuam cum pugna, inhonoraberis:* R. David sic vertit: *Si cecidisti*, vel *desipuisti*, id fuit *in elevando te: si sapuisti*, id fuit *quia manum ori apposuisti*. Sermo Agur dirigitur ad discipulos Ithielem et Uchal, ait Aben Ezra, ut patet ex dictis v. 1. Sed sub his quemvis lectorem vel auditorem accipe, q. d. Si insipientiæ famam et notam incurristi, causa fuit tua superbia, quod te præ cæteris elevaris et venditaris; superbiæ enim comes est insipientia æque ac infamia; sin vero sapientiæ nomen et decus acquisivisti, causa fuit tua modestia, humilitas et silentium, qua manum ori apposuisti, ne quid insulsum effutires: *stultus enim si tacuerit, sapiens reputabitur*, ut ait Salomon Prov. 17. 28.

Rursum idem R. David sic explicat, q. d. Si excidisti tuo statu, gradu, honore, ac in imam vilitatem et pauperiem deturbatus es, noli desperare; sed cogita et sapienter age, ut manum ori apponas, id est ut manibus labores, hocque labore tibi victum pares, quem ori tuo inferas.

Secundo, Vatablus vertit: *Si quid stulte egisti efferendo te, aut si quid scelerati apud te cogitasti* (hoc enim est זמות *zamotha*) *pone manum super os*, id est saltem os statim compescito, ne scelus erumpat, et tibi vitæ, vel opum et famæ periculum creet. Huc accedit R. Levi: *Si sapis*, ait, *pone manum super os*, id est secretum tibi commissum ore clauso sile et cela; multi enim se et alios perdiderunt per revelationem secreti. Aut *pone manum super os*, id est, silenter et sapienter cogita qua ratione, id quod stulte egisti vel dixisti, emendes, corrigas et restaures.

Tertio, Syrus vertit: *Ne desideriis indulgeas* (uti faciunt stulti) *ne probris afficiaris, neque manus ad os tuum iniuste apponas*, ut aliquem vituperes, calumnieris, falso accuses, ac ori manum, id est duris verbis duriora verbera adiungas. Plures alias Hebræorum interpretationes legere est apud R. Salomonem et Aben Ezra, quas, quia parum probabiles et appositæ videntur, consulto omitto.

Quarto, Caietanus: *Siluisti cum exaltatus es, et si considerasti manum ad os*, quasi sit oraculum de futuro, quod ipse sic miro modo explicat. Apostrophe est, inquit, ad Rempublicam romanam, futurum prædicens, ut tunc maxime cum evecta foret, vilius deiecta rueret, et in antiquam humilitatem ad reges devoluta recideret, cum Cæsares imperium capesserent, et dictaturam perpetuam sibi usurparent. Atque id sibi vult illud: *Si considerasti manum ad os;* nam manus ad os, exsecutio est ad imperium oris, quibus verbis innuitur dictatoris officium, cuius tanta erat in Rempublicam auctoritas, ut quidquid diceret, illico exsequerentur, q. d. Futurum est quandoque ut ruente Republica et senatu Romanorum, omnium manus ad os unius, id est, ad Imperium Cæsaris moveantur; aut ut eorum manus, id est exercitus, ad os et scientiam unius Imperatoris dirigantur. Verum hæc versio et interpretatio nova est, peregrina et violenta.

Quinto, alii verisimilius sic, q. d. Si forte cum stultus esses, et rerum ignarus, elatus es ad dignitates vel regimen; noli subito ad novas res, novaque edicta et molimina prosilire; sed mature cogita ponendo manum super os, id est silendo et deliberando tecum quid facto sit opus; ex matura enim deliberatione sequitur matura exsecutio et gubernatio. Verum hæc omnia longe abeunt a Vulgata versione.

Sexto ergo, iuxta Vulgatam hic planus et genuinus est sensus. Dixerat Salomon v. præced. regem sapientem similem esse leoni, gallo et arieti, ut ei nemo obsistere queat: nunc per antithesin subiungit nonnullos insipien-

tes et stultos, cum elevantur ad regnum vel alias dignitates, stultitiam suam prodere stulte loquendo, agendo vel imperando: quapropter eos stulte regnum vel dignitatem acceptasse, ad quam ob stultitiam vel imprudentiam, aut inexperientiam et imperitiam se sciebant ineptos et inidoneos; in regimine enim eos stultitiam suam prius reconditam aliisque incognitam, stulte imperando prodidisse, et publicam fecisse; quare ex regno vel dignitate non nisi dedecus et infamiam sibi conscivisse: *si enim intellexisset*, id est, si intelligens et sapiens fuisset, *ori suo imposuisset manum*, id est, in regnum vel dignitatem ad quam eligebatur, aut postulabatur, non consensisset, nec eam acceptasset, utpote conscius suæ ineptitudinis et stultitiæ. Rursum acceptato regno siluisset, id est silenter, tacite et modeste processisset, ne temere stulteque agendo, loquendo vel iubendo, stultitiam suam proderet.

Summa, hæc sententia indicat imprudentem illius garrulitatem, mordacemque dicacitatem multum mali tam ipsi loquaci, quam audientibus afferre, utpote quos ad iram, lites, rixas et cædes suscitet, uti explicat v. seq. Illum enim huc pertinere patet ex Hebræo, qui pro *qui autem*, habet *qui enim*, quasi huius dicti et versiculi det causam.

Porro Septuaginta alio abeunt, vertunt enim: *Si profuderis te in lætitiam, et extenderis manus tuas cum pugna, inhonoraberis*. Quo nonnulli putant Salomonem monere reges, ne nimis sint vel blandi, vel severi et rigidi; sed inter utrumque medii comitatem gravitate temperent erga subditos, q. d. Si, o princeps, te profuderis in lætitiam, ut tuis subditis festive et familiariter nimis usus fueris, *inhonoraberis* ab ipsis, quia scilicet ipsi tua lenitate abutentur, tecumque agent quasi pares cum pari, non quasi subditi cum rege; quod si vice versa *extenderis manus tuas cum pugna*, id est, si in eosdem severe et pugnaciter egeris, vim et manus eis inferens, minas iactans, pugnas indicens, similiter *inhonoraberis*. Nam subditi ut se tueantur, et vim iniuriamque propulsent, principes suos impetere, violare et lædere non formidant. Huc quoque trahunt versionem Vulgatam, multa in eo supplendo.

Verum facilius traxeris versionem Sept. ad Vulgatam, illique accommodaris. Est enim unica gnome unimembris, non bimembris; alioqui enim repeteretur τὸ *si*. Sensus ergo est, q. d. Si, o princeps, in sublime evectus te effuderis, more stultorum cum subditis leviter iocando, eos carpendo, vellicando, verberando, et quasi ioco pugnando, inhonoraberis; hoc est, si subditos petulanter verbis vel pugnis vexaveris, illi te inhonorabunt et vilipendent, tibique similia regerent, teque similiter verbis et pugnis appetent. Idem est sensus Vulgatæ. Unde sequitur.

Vers. 33 QUI AUTEM FORTITER PREMIT UBERA AD ELICIENDUM LAC, EXPRIMIT BUTYRUM; ET QUI VEHEMENTER EMUNGIT, ELICIT SANGUINEM; ET QUI PROVOCAT IRAS, PRODUCIT DISCORDIAS.) Pro *qui fortiter premit*, *emungit*, *provocat*, hebr. idem est nomen מיץ *mits*, id est emulsor, emunctor, expressor; vel, ut alii, emulsio, emunctio, expressio. Hebræa ergo sic habent: *Quia emulsor lactis educit butyrum, emunctor nasi elicit sanguinem, et emunctor furorum producit litem*; Septuaginta: *Mulge lac. et exit butyrum; si autem expresseris nares, exibit sanguis; si autem extraxeris sermones, exibunt lites et rixæ*; Chaldæus: *Quia qui exprimit lac, elicit butyrum, et de expressione furoris exit sanguis, et de naribus vultus exit contentio.* Aquila quoque pro *naso* vertit *furorem*, quia hic maxime in naso flammante cernitur. Syrus: *A pinguedine lactis exit butyrum; et si compresseris manum super pruritum, egreditur sanguis; ita ex contentione faciorum procedunt lites*; clare Vatablus: *Certe ut concussio frequens lactis exprimit butyrum, et vehemens emunctio nasi exprimit sanguinem; ita et irritatio iræ vehemens excitat contentionem*. Hinc patet primo, minus recte Bedam, Lyranum, Hugonem et alios utrumque prius hemistichium, referre ad ubera, q. d. *Qui fortiter premit ubera, exprimit butyrum; et qui eadem vehementer emungit, elicit sanguinem.* Constat enim ex Hebræo et Septuag. priorem emulsionem ad ubera, posteriorem ad nares referri; qui enim nimis mucum e naribus emungit, tandem pro muco emungit sanguinem. Perperam quoque Baynus pro *ubera* legit *utrem*, eo quod butyrum non mulgeatur ex uberibus; ex lacte vero in utre pulsato eliciatur butyrum. Nam omnes codices Latini habent *ubera*. Ex uberibus enim simul cum lacte mulgetur butyrum; *Qui valde emungit, elicit sanguinem: quo sensu?* butyrum enim cum lacte commistum est, eiusque est quasi adeps et pinguedo, quæ in utre ligneo per crebram concussionem a lacte separatur, densatur et fit butyrum. Denique perperam Lyran. per *butyrum* accipit adipem, q. d. Qui nimis fortiter mulget premitque ubera, tandem pro lacte quod deficit, emungit ipsum uberum adipem et pinguedinem; licet enim hoc verum sit et appositum, tamen butyrum non significat adipem. Iam

Respond. I. Primo, Colet. per emulsionem et emunctionem accipit dictaturam, de qua explicuit et versum præcedentem, quæ ruina fuit Romanæ libertatis, dum Iulius Cæsar usurpavit sibi dictaturam perpetuam, id est urbis et orbis imperium. Vox enim *quia*, inquit, dat causam versus præcedentis. Ratio siquidem quare Roma et viluit et cecidit a libertate, fuit dictatura; et quoniam dictatura boni quandoque effectus fuit, et quandoque mali, ideo affertur una eademque actio proferens quandoque bonum, et quandoque malum: emulsio siquidem lactis invenitur proferens bonum, puta butyrum: ex emulso enim lacte resultat butyrum; rursus emulsio invenitur effectrix mali: nam emulsio nasi profert sanguinem. Et hinc tertio loco applicat ad propositum dicendo, quod emulsio furorum profert litem. Ad litteram enim emulsio furorum Cæsaris et Pompeii protulit litem, quam oportuit bello dirimere cum iactura Romanæ libertatis. Verum hæc explicatio, uti dixi v. præced. aliena videtur et coacta.

II. Secundo, alii hanc emulsionem et emunctionem accipiunt hominis in seipso, q. d. Qui nimis fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum, id est qui nimis vehementer urget stimulatque suum ingenium, indolem, naturam, sive ad scientiam et studium, sive ad ieiunia, pœnitentias, vigilias, etc. sive ad quid aliud suæ complexioni vim inferendo; hic exprimit butyrum, id est omnem naturæ vigorem, robur et vires exsugit, ut ex vivida fiat effœta, ex læta tetrica, ex benigna iracunda et contentiosa. Verum hic sensus a scopo Salomonis alienior videtur.

III. Tertio, alii aptius emunctionem lactis referunt ad eos qui naturæ sunt facilis et benignæ; emunctionem vero narium ad eos qui indolis sunt asperæ et cholericæ, q. d. Sicut qui nimis premit ubera, cum lacte exprimit butyrum, id est omnem pinguedinem et adipem: sic qui nimis premit benignos et mansuetos, acriusque eos urget vel obiurgat, hic eis exprimit omne robur, omnem animum et vires, facitque ut fiant pusillanimes et desperent. Qui vero asperos et cholericos nimis urget et increpat, hic elicit sanguinem, id est provocat eorum iram et sævitiam.

IV Quarto, alii lac referunt ad amicos, sanguinem ad inimicos, q. d. Sicut qui lac nimis premit et contundit, elicit butyrum: sic qui petax est, et amicos nimiis postulationibus vel querelis urget, hic omnem ab eis exprimit gratiam, ut eis fiat invisus et exosus: qui vero inimicos acrius insectatur et arguit, hic eorum contra se iram et furorem concitat.

V. Quinto, Iansen. tam lac et butyrum quam nares et sanguinem refert ad idem, puta ad iram et contentionem. Loquitur, inquit, Sapiens de duplici vehementi emulsione, altera lactis ex uberibus, altera muci ex naribus. Et his comparat tertiam, quia expressio irarum producit discordias, q. d. Sicut per emulsionem lactis simul educitur butyrum, et sicut per emunctionem narium, si vehemens est educitur sæpe et sanguis: ita si quis non cohibeat cogitationes suas et conceptam iracundiam, sed per stultitiam suam emulgeat eam, et exprimat verbis iracundis et minabundis, volens semper ius suum prosequi: aut potius qui verbis importunis provocat aliorum iras, simul

producet et excitabit sibi discordias et contentiones contra alios. Monet ergo hæc parabola comprimendam iracundiam, et ori manum imponendam, cum quis exagitatur malis vel superbis cogitationibus. Huc accedunt Hebraizantes, qui lac accipiunt non in ubere, sed in utre concussum ut exprimatur butyrum, q. d. Sicut lac liquidum et molle, in utre diu vehementerque concussum, tandem indurescit et in butyrum concrescit: sic etiam mansueti et benigni si vehementius a Superiore vel alio quovis exagitentur, corripiantur aut verberentur, indurescunt, indignantur et exasperantur. Hæc expositio valde respondet Hebræo.

VI. Sexto, noster Salazar tam lac quam sanguinem refert ad nimis acrem correptionem, et ad nimiam vectigalium et tributorum exactionem, q. d. Sicut is, qui eadem ubera vehementius comprimit, exhausto lacte sanguinem extrudit: sic etiam princeps, qui subditos suos nimia severitate compescit, et plusquam satis est legibus premit: non utique bonos mores et iustam vivendi rationem illis suadet; sed eorumdem iram et furorem in se concitat, et impatientes animos ad bella et seditiones cogitandas exacuit. Simili ratione monet hæc gnome, tributa a subditis parce admodum exigenda: subditos uberum in morem mulgendos esse, non emungendos et exhauriendos; nam ubi se exhauriri vident, seditiones cogitant.

Huc facit Alexandri Magni responsum apud Plutarch. in Apophth. qui quidam sibi suggerenti, ut maiora tributa populo suo imponeret: *Odi*, inquit, *olitorem, qui radicitus olera exscindit.* Et Tiberii Cæsaris apud Maximum serm. 13. *Boni pastoris est tondere pecus, non deglubere.* Ita ipse more suo eleganter et ingeniose: nisi quod non satis apte hic per expressionem butyri intelligitur expressio adipis, id est fortunarum a subditis: aliud enim est butyrum, aliud adeps. Rursum lactis bonum et fructus eximius est, quod contusum det butyrum. Butyrum enim est flos, succus et pinguedo lactis: quare butyrum non malæ sed bonæ rei et nominis est symbolum et omen.

VII. Septimo ergo plane et genuine, lac pertinet ad virtutem modestiæ et mansuetudinis, sanguis ad vitium superbiæ et asperitatis. Hebr. enim כִּי *ki*, id est *quia*, indicat hic dari causam eius quod dixi v. præced. stultum elevatum in sublime prodere suam stultitiam stulte et superbe loquendo, agendo, imperando. Unde priorem lactis et butyri parabolam non applicat Salomon, sed velut obviam et facilem legenti applicandam relinquit: posteriorem vero nasi et sanguinis applicat, quia proposito eius servit, scilicet ut illa probet stulti elevati stultitiam. Sensus ergo est, q. d. Sicut qui fortiter trahens ubera mulget lac, et ex eo fortiter concusso elicit butyrum: sic qui modeste, suaviter et blande loquitur, atque huic blande loquendi modo fortiter et constanter insistit, præsertim si rex sit et princeps, dum quid gravius imperat vel postulat, hic conciliat sibi audientes et subditos, eosque velut leni suavique butyro pascit et recreat, ac vicissim ab eis butyrum, id est pinguedinem, gratiam, dulcedinem, amorem, officia, tributa elicit et impetrat. Ex adverso sicut qui acrius emungit nares, eductis sordibus et muco prolicit sanguinem: cum enim natura plus pituitæ, quod emungenti suggerat, non habeat, exhausta urgenti suggerit sanguinem qui sibi restat: sic pariter qui sordida, puta superba, iracunda, minacia, contumeliosa proloquitur, parit contentiones, lites et rixas, ac præsertim rex et princeps, qui duris imperiis, oneribus, minis et suppliciis vexat stimulatque populum: hic eum ad rebellionem, seditionem et cædes suscitat, ut indignans tandem grassetur in ipsam principis familiam, omniaque sanguine et flammis populetur et vastet.

Genuine.

Monet ergo hæc gnome reges, et quoslibet alios, ut subditorum, familiarium et cæterorum quorumlibet benevolentiam sibi concilient modeste, leniter et blande imperando, agendo, loquendo; vitent vero eorum malevolentiam, utpote quæ utrisque dissidium, rixam et extremam perniciem afferat. Quare rex, et quivis alius in subditos cæterosque durus et sævus, stultus est et desipit;

A qui vero in eos comis est et benignus, hic sapit tum sibi, tum toti populo.

Hunc esse sensum liquet primo, ex Septuag. dum vertunt: *Emulge lac, et erit butyrum: si autem expresseris nares, exibit sanguis.* Quæ verba satis significant alio pertinere lac et butyrum, scilicet ad modestiam et blanditiem sermonum, alio nares et sanguinem, puta ad duritiem et sævitiam loquendi, agendi et imperandi. Idem ergo hic dicitur quod c. 15. 1. *Responsio mollis frangit iram: sermo durus suscitat furorem.*

Secundo, idem liquet ex Hebræo, ubi in tertio membro, puta in applicatione parabolæ, אַפַּיִם *appaim*, id est *iras*, et nomine et significato respondet אַף *aph*, id est *naso*, ex quo elicitur sanguis, de quo dictum est in secundo membro: plane vero dissidet a חֶמְאָה *chema*, id est butyro, quod nominatum est in membro primo.

Tertio, quia ita hæc secernunt et opponunt S. Gregor. tam Magnus quam Nazianz. Beda, Auctor Cat. Grec. Glossa, Iansen. Baynus et alii. Quocirca huic expositioni insi-B stens S. Greg. 2. Moral. cap. 1. mystice sic exponit: *Qui fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum, etc. Ubera quippe fortiter premimus, cum verba sacri eloquii subtili intellectu pensamus, qua pressione dum lac quærimus, butyrum invenimus, quia dum nutriri vel levi intellectu quærimus, ubertate internæ pinguedinis ungimur, quod tamen nec nimie, nec semper agendum est, ne, dum lac quæritur ab uberibus, sanguis sequatur. Plerumque etenim dum verba quidem sacri eloquii plusquam debent discutiunt, in carnalem intellectum cadunt. Sanguinem quippe elicit, qui vehementer emungit, quia carnale efficitur hoc, quod ex nimia spiritus discussione sentitur.* Huc pertinet illud D. Gregor. Nazianz. orat. 1. *Mulge lac, ait ille, et erit butyrum, id est sedulo exquire, et fortasse in his succulentius aliquid invenies.*

Porro hæc gnome generalis est, quare variis aptari potest, ut magistris plagiariis in discipulos sævientibus, et C sanguineis plagis errata castigantibus: confessariis, qui nimiis pœnitentiis et præceptis pœnitentes arctant: rectoribus, qui nimiis legibus, reprehensionibus, nimisque rigida disciplina subditos stringunt, quibus competit illud: *Si strinxeris, erumpit;* hi enim subditos vel in desperationem vel in furorem et rebellionem adigunt, causaque sunt vel occasio multorum scelerum, ut murmurationum, detractionum, inobedientiæ, conspirationum, etc. Præfectis, qui in milites nimis acerbi sunt: telonariis, qui nimium vectigal exigunt et emungunt: magistratibus, qui in cives desæviunt, etc. Unde Dionys. *Per hæc*, inquit, *edocetur, quod non debemus nimium importune ab alio aliquid postulare, nec eum qui bonæ est voluntatis immoderatius molestare, vel nimis acriter increpare, ne exasperetur, et totum neget quod petebatur; sicque viscera pietatis extrahantur ab eo, quæ nomine exprimimus butyri, et vitam animæ (quæ est gratia Dei) amittat. Hinc Seneca loquitur: Nihil petas, quod negaturus es; nihil neges, quod petiturus es. Itemque: Furor fit patientia sæ-D pius læsa. Et: Denuo bonus animus læsus, gravius multo irascitur.*

Hæc gnome varie aptatur.

Unde S. Gregor. in epist. ad Augustinum Anglorum Episcopum, ut habetur dist. 4. cap. fin. Ecclesiasticis præscribens, ut ieiunium Quadragesimæ inchoent a Dominica Quinquagesimæ, excipit laicos et sæculares, qui illa Dominica, et duobus sequentibus diebus solent celebrare Bacchanalia, ac vino et carne se ingurgitare: *Nec a tali consuetudine*, inquit, *averti possunt, et ideo cum venia suo ingenio relinquendi sunt, ne forte peiores existant, si a tali consuetudine prohibeantur; ut enim ait Salomon: Qui multum emungit, elicit sanguinem.* Hæc S. Gregor.

Denique exempla huius sententiæ sunt in Iulio Cæsare, qui nimio fastu emungens senatum, nullique e senatoribus salutantibus assurgens; ac perpetuam dictaturam, Imperatoris nomen, cognomen patris patriæ, regiam potestatem, statuam inter reges, suggestum in orchestra, imo sedem auream in curia, templa, aras, simulacra, pulvinar, flaminem, etc. sibi arrogans, omnium iram et invi- *Exempla*

diam sibi conflavit; quo factum est ut sexaginta senatoribus in eius necem coniurantibus, in senatu 23 vulneribus confossus, velut tyrannus et patriæ oppressor mactatus sit, uti fuse narrat Svetonius in eius vita cap. 76. et seq. Et in C. Caligula, qui cum in quoslibet sævitia, libidine, rapinis, extorsionibus, cædibus ad libitum grassaretur, monitus ab Antonia avia, ut modestius ageret, tamquam parum esset non obedire: *Memento*, ait, *omnia mihi et in omnes licere; oderint, dum metuant.* Infensus turbæ sibi adversanti exclamavit: *Utinam populus Romanus unam cervicem haberet*, ut scilicet eam unico ictu amputaret. Cassio Chæreæ tribuno et familiari suo arridens, causam rogatus, dixit: *Rideo*, ait, *quia caput tuum in manu mea est, ut illud ad libitum tibi tollam;* quare ab eodem præventus, gladio percussus trucidatusque est. Et in Nerone, qui senatores proscribens, spolians, occidens, ab eisdem hostis patriæ iudicatus, fugiens ne ab insequentibus comprehenderetur, ipse sibi pugione in pectus adacto necem consciscere coactus est. Ita Sveton. in Caio et Nerone. Exempla quotidiana quilibet cernere et notare potest in provinciis, urbibus, congregationibus, quibus præsident homines imprudentes, superbi, inhumani, avari, rigidi et sævi, qui subditorum iras et seditiones sua asperitate in se provocant. Nota est historia Roboam, qui minans se tributis et oneribus emuncturum populum, decem tribus a se domoque Davidis in perpetuum avertit, ac regno Israelis excidit, 3. Reg. 12.

CAPUT TRIGESIMUMPRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Salomon recenset monita sibi a matre data de cavendo vino et mulieribus, deque sectanda beneficentia et iustitia. Inde vers. 10. in matris gratiam et laudem, mulierem fortem et strenuam, ac in ea matrem matrisque dotes depingit et celebrat.

1. VERBA Lamuelis regis. Visio, qua erudivit eum mater sua. 2. Quid dilecte mi, quid dilecte uteri mei, quid dilecte votorum meorum? 3. Ne dederis mulieribus substantiam tuam, et divitias tuas ad delendos reges. 4. Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas: 5. Et ne forte bibant, et obliviscantur iudiciorum, et mutent causam filiorum pauperis. 6. Date siceram mœrentibus, et vinum his qui amaro sunt animo: 7. Bibant, et obliviscantur egestatis suæ, et doloris sui non recordentur amplius. 8. Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt: 9. Aperi os tuum, decerne quod iustum est, et iudica inopem et pauperem. 10. Mulierem fortem quis inveniet? procul, et de ultimis finibus pretium eius. 11. Confidit in ea cor viri sui, et spoliis non indigebit. 12. Reddet ei bonum et non malum, omnibus diebus vitæ suæ. 13. Quæsivit lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum. 14. Facta est quasi navis institoris, de longe portans panem suum. 15. Et de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis. 16. Consideravit agrum, et emit eum: de fructu manuum suarum plantavit vineam. 17. Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum. 18. Gustavit, et vidit quia bona est negotiatio eius: non extinguetur in nocte lucerna eius. 19. Manum suam misit ad fortia, et digiti eius apprehenderunt fusum. 20. Manum suam aperuit inopi, et palmas suas extendit ad pauperem. 21. Non timebit domui suæ a frigoribus nivis: omnes enim domestici eius vestiti sunt duplicibus. 22. Stragulatam vestem fecit sibi: byssus et purpura indumentum eius. 23. Nobilis in portis vir eius, quando sederit cum senatoribus terræ. 24. Sindonem fecit, et vendidit, et cingulum tradidit Chananæo. 25. Fortitudo et decor indumentum eius, et ridebit in die novissimo. 26. Os suum aperuit sapientiæ, et lex clementiæ in lingua eius. 27. Consideravit semitas domus suæ, et panem otiosa non comedit. 28. Surrexerunt filii eius, et beatissimam prædicaverunt: vir eius, et laudavit eam. 29. Multæ filiæ congregaverunt divitias: tu supergressa es universas. 30. Fallax gratia, et vana est pulchritudo: mulier timens Dominum, ipsa laudabitur. 31. Date ei de fructu manuum suarum: et laudent eam in portis opera eius.

Vers. 1. VERBA LAMUELIS REGIS.) Sicut Salomon cap. præced. in hoc sapientiæ quasi symposio, inducit Agurem loquentem elegantiæ causa, et tamen in Agure ipse loquitur Salomon: sic hic inducit Lamuelem interloquentem, et tamen in Lamuele non alius loquitur quam Salomon. Sic Plato in suis dialogis inducit Protagoram, Socratem, Cratylum, et alios interloquentes, et tamen in iis non alius loquitur quam ipse Plato. Sic hodie multi scribunt libros et dialogos, in quibus inducunt loquentes Philotheum, Philotimum aliasque personas veras, vel fictas, ut ex earum significato vel analogia libri argumentum et scopum indicent, itaque suavius in animos legentium influant. Ergo *verba Lamuelis*, id est Salomonis; ita omnes Hebræi, Græci et Latini: nec enim ullus alius apud Hebræos vel exteros invenitur rex, qui dictus sit Lamuel. Theodotion vertit, *verba Rebuel quia lamed* subinde commutatur vel depravatur in litteram *resch*.

Salomon est Lamuel. Quæres: Cur Salomon vocatur *Lamuel?* Resp. Variæ sunt analogiæ et causæ, ob varia Lamuelis etyma.

Resp. 1. Primo enim Baynus censet *Lamuel* idem esse quod *lamo el*, id est, *cui est Deus:* R. Salomon vero autumat *Lamuel* idem esse quod לאל *leel*, id est *Dei* vel *Deo:* Salomon enim fuit Dei quasi peculium, imo filius, unde typus fuit Christi ex se nascituri. Hinc de utroque dicitur a Deo: *Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium*, 2. Reg. 7. 14. Rursum Salomon a puero Deo fuit dilectus, dicatus et consecratus; unde ab eo per Nathan vocatus est *Iedidia, id est amabilis Domino, eo quod diligeret eum Dominus*, 2. Reg. 12. 25. Sic rex Melchisedech Gen. 14. vocatur sacerdos *leel elion*, id est Dei Altissimi, scilicet consecratus Deo omnipotenti; *el* enim significat Deum qui potens est per essentiam et omnipotentiam, ita ut ab eo omnis potestas, vis et robur hominum, Angelorum et creaturarum omnium, ceu radius a sole dimanet, sic ut hoc nomine omnis creatura arctissime Deo obstricta sit ad eum amandum, colendum, gratias agendum, invocandum, omnibusque corporis et mentis viribus serviendum.

II. Secundo, Syrus *Lamuel* decurtans vertit *muel*, sicut Galli decurtantes nomen *Emmanuel* dicunt *Noel:* unde diem natalem Christi vocant *Noel. Verba Muelis Regis*

Digitized by Google

Prophetæ, ait Syrus. Iam *Muel* dicitur quasi מאל *meel*, id est *a Deo*, scilicet electus, evectus et consecratus rex regum omnium potentissimus, ditissimus, sapientissimus. *Verba Lamuelis* ergo, hoc est verba eius qui a Deo creatus sit rex. Ita R. Levi.

III. Tertio, *Lamuel* alii dici censent quasi למוד אל *lemud el*, id est doctus a Deo, ut littera *daleth* durior euphoniæ causa elidatur: Salomon enim sapientiam a Deo infusam accepit, quam hic depromit. Unde Septuag. pro דברי *dibre*, id est *verba*, legentes דברי *debarai*, id est *verba mea*, vertunt: *Verba mea, profecta sunt a Deo, quæ velut oraculum didici a matre mea.* Ita Auctor Catenæ Græcor.

IV. Quarto. *Lamuel* vel *lamoel*, uti vocatur v. 4. dici potest quasi למו אל *lemmo el*, id est *cum illo est Deus:* unde postea filius eius Christus qui ei in regno Israelis, id est Ecclesiæ fidelium, successit, dictus est Emmanuel, id est *nobiscum Deus*, Isaiæ 7. ita Aben Ezra. Sic Salomon c. præc. v. 4. vocatus est *Ithiel*, id est *cum quo est Deus*. Ita Beda, Lyran. et alii. Hinc Lamuelis nomen alludit ad id quod Nathan Propheta dixit Davidi: *Quomodo fuit Dominus cum domino meo rege, sic sit cum Salomone*, 3. Reg. c. 1. v. 37. et ad illud Angeli ad Gedeonem: *Dominus tecum, virorum fortissime*, Iudicum c. 6. v 12. Hoc etymon, æque ac illud primo loco recensitum, valde est plausibile.

V Quinto. alii *Lamuel* censent componi ex אם *em* et אל *el*, q. d. *Cui in matrem fuit Deus*; Salomonem enim Deus amavit, instruxit, evexit quasi mater.

VI. Sexto, Iansen. censet *Lamuel* esse deflexum a *Salomon* ac significare *ipsi Deus*, vel *cum ipso Deus*. Unde Aquila vertit, verba *Lammun*, id est Salomon. Omissa est enim prima littera S et additum est nomen Dei *el;* et videri potest hoc nomen matrem ei tribuisse, postquam videret Deum esse cum eo: quoniam in verbis matris nomen hoc ponitur, ut quæ prius vocavit eum Salomonem, nunc omissis quibusdam et quibusdam additis, vocaverit eum *Lamuel*. Dicuntur autem verba subiuncta esse *verba Lamuelis*, cum mox dicat esse verba matris suæ, sive quod sint ab ipso descripta, sive quod ad ipsum pertineant, tamquam ad ipsum peculiariter a matre dicta.

VII. Denique *Lamuel* alludit ad *Samuel*. Sicut enim *Samuel* dictus est quasi a matre Anna sterili *postulatus* et impetratus *a Deo*, 1. Reg. 1. 20. sic Salomon dictus est *Lamuel*, quasi datus a Deo Deoque dicatus. Rursum Salonius *Lamuel* vertit, *in ipso Deus*; quia Salomon fuit typus Christi, in quo *plenitudo divinitatis habitavit corporaliter*, Coloss. 2. v. 9. Hugo censet quod Salomon infans vel parvulus, a matre unice eum diligente ex deliciis amoris, delicato nomine vocatus sit *Lamuel*, uti pueri a matribus inflexo paulisper nomine proprio, alio vicino deliciose compellantur. Aben Ezra censet nomen *Lamuel* a matre cum his monitis datum Salomoni post mortem patris Davidis, cum in ipsam tota filii cura recumberet, ut eum formaret ad regnum: regendi enim dat præcepta, ac proinde Salomoni non parvulo, sed grandiori, et iam proxime regnaturo a matre illa data videntur.

VISIO QUA ERUDIVIT EUM MATER SUA.) Pro *visio* hebr. est משא *massa*, id est, *onus;* Aquila, *pondus*; Symmach. *assumptio*; S. Ambr. ad virgines, *admonitio;* Chald. *Prophetia et correptio, qua erudivit eum mater sua.*

Hebræi, quos sequitur Arboreus et Dionys. tradunt hæc a Bethsabee matre Salomoni per correptionem dicta fuisse, eo quod ille prima die nuptiarum cum filia Pharaonis, qua et templum dedicatum esse aiunt, cum largius genio vinoque indulsisset, totam noctem audiendis organis cæterisque musicis instrumentis insomnem transegisset: ex quo postridie, ad horam usque quartam diei somnum cepit, quo factum fuerit ut usque in horam diei quartam, præter morem reiecta et dilata fuerit oblatio sacrificii iugis, quod ex lege primo mane offerri debebat, eo quod ipse templi claves sub cervicali suppositas haberet. Unde amanter, sed acriter matrem corripuisse eum ceu filium, dicendo: *Quid, dilecte mi?* etc. q. d. Quid tuis, o fili, voluptatibus adeo indulges, ut eis divina officia postponas? Verum hæc fabellam redolent, et Iudæorum somnia videntur.

Quæres, cur hæc Bethsabee matris Salomonis instru- Cur hæc dicta vocatur visio? Responsio
ctio et admonitio ad filium vocetur *visio*, id est prophe-
tia? Resp. varii varias dant causas: prima est, quod vera
et certa, æque ac gravis et pia sit instar prophetiæ, ut
sit catachresis. Ita Vatablus. Secunda, quod Bethsabee
videns Salomonis complexionem, indolem et mores in gu- 1
lam et venerem proclives, coniectaret id quod evenit, sci- 2.
licet Salomonem fore mulierosum, vinolentum et voluptuarium, ideoque hæc eius vitia, cuius iam indicia cernebat, castiget. Coniectores enim vocantur divini, et coniectare subinde vocamus divinare vel prophetare: quia coniector idem facit quod Propheta, nimirum attingit et prædicit id quod verum est, licet Propheta id faciat ex revelatione divina, coniector ex sagacitate et indiciis na-
turalibus. Tertia, quod Bethsabee hæc acceperit a Na- 3
than, qui vere erat Propheta: Nathan enim hæc videtur
suggessisse matri, ut iis imbueret Salomonem. Ita Caiet.
Quarta, quod matres et patres filiis sint quasi Dei vica- 4
rii, et, ut ait Plato libro 12. de Legib. *Dei simulacra*, imo dii quidam terrestres; quare eorum monita et consilia ea reverentia et observantia a filiis excipienda sunt, quasi essent Dei oracula, ut vertunt Septuag. Itaque ea se hæc a matre excepisse testatur hic Salomon. Ita Bayus.

Quinta, propria et genuina, est quod Bethsabee hæc 5.
dictarit Salomoni ex instinctu Spiritus sancti: illo enim afflata velut prophetissa hæc dixit et docuit Salomonem. Id patet ex eo quod hæc eius monita sint pars Proverb. id est Sacræ Scripturæ, ideoque fide divina credenda quasi verba Dei et Spiritus sancti, idque non tantum quatenus referuntur a Salomone, sed etiam quatenus dicta sunt a matre. Salomon enim verba non sua, sed matris refert in suum hunc sacrum et Canonicum Proverb. librum, eaque vocat *visionem*, id est doctrinam per revelationem a Deo acceptam, puta oraculum Dei. Movit enim Spiritus sanctus mentem et os Bethsabee ad hæc eloquendum, quia prævidebat Salomonis in mulieres et vina prolapsum, ideoque eum præmonendo præcavere volebat. Sic omnes scriptores Hagiographi vocantur Prophetæ; et quælibet S. Scriptura, etiam historialis et ethica, a S. Petro epist. 2. cap. 1. v. 20. vocatur *prophetia*, id est revelatio rei arcanæ, sive oraculum Dei. Nam ut ait Philo l. de præm. et pœnit. *Propheta est interpres Dei dictantis oracula.* Addunt Bayus, Iansen. Pineda et alii Bethsabee vere proprieque fuisse prophetissam, ac ex revelatione Dei prævidisse Salomonis ruinam, ideoque tam sollicite de ea hic filium præmonere. (Bethsabee fuit prophetissa.) Vide Pinedam l. 4. de Reb. Salomonis c. 4. n. 8. et seq. ubi docet Bethsabee post adulterium cum Davide pœnituisse, fuisseque fœminam probam et Deum timentem, ideoque vocari ancillam Dei: *Deus*, inquit Salomon Sapient. 9. 5. *patrum meorum, quoniam servus tuus sum ego, et filius ancillæ tuæ.* Porro Bethsabee hic monet Salomonem de quatuor rebus ipsi maxime necessariis: primo, ut caveat a mulieribus; secundo, ut caveat a vino tam ipse, quam omnes proceres; tertio, ut in afflictos sit clemens et liberalis; quarto, ut iustitiam præsertim pauperum tueatur.

Mystice, Beda per matrem accipit Dei gratiam quæ interius hanc sapientiam docuit Salomonem ut et ipse eamdem alios doceret. Auctor Catenæ Græc. per matrem accipit sapientiam, quasi ipsa Salomonem ceu filium hic instrueret.

QUID, DILECTE MI? QUID, DILECTE UTERI MEI? QUID, Vers. 2
DILECTE VOTORUM MEORUM?) Hebr. *Quid, fili mi? quid, fili uteri mei? quid, fili votorum meorum?* Chald. *Quale væ, fili mi? væ, fili uteri mei? væ, fili votorum meorum?* q. d. Magnum væ, id est magnus dolor, magna pernicies tum præsens, tum æterna tibi, o fili, imminet, si sequaris vina et mulieres, in quas te proclivem video. Sept. *Quid, fili, servabis? quid? dictiones Dei, primogenite tibi dico,*

fili: quid, fili mei ventris? quid, fili mearum orationum? Syrus: *væ fili mi:* To *quid* ter repetitur ad pathos, ut mater vehementiam amoris sui filio indicet, ac hæc documenta vehementer ei commendet et inculcet. Supplendum est hic verbum aliquod: hoc enim desideratur, quod varii varie supplent. Sunt ex Hebræis, inter quos est R. Levi, qui putant hanc fuisse matris responsionem, quæ rogata a filio post mortem patris ut aliquid ab eo peteret, respondit: Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei, non quem educavi, ut filia Pharaonis educavit Mosen, sed quem peperi, quid petam nisi ut ne des mulieribus fortitudinem tuam? Alii tum tandem putant matrem his verbis usam erga filium, cum videret eum multas accipere uxores, præsertim alienigenas: sed cum hanc admonitionem et correptionem matris tamquam prophetiam proponat nobis; melius intelligimus etiamnum puerum his verbis fuisse instructum Salomonem a matre, tamquam divinante qualis futurus esset, quod ad amorem mulierum spectat. *Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei?* Supplendum est aliquid. Quid fili mi, cogitas, vel quem animum habes in me quæ te portavi in utero, quæ pro te vota feci? Alii sic: *Quid, fili mi? quid, fili uteri mei?* supple facis, qui multiplicas tibi uxores, et tantopere deditus es amoribus mulierum? Alii sic: *Quid fili mi*, supple petam abs te? Quid, inquam, petam, quæ gestavi te in utero meo, quod te nutriverim et educaverim? Mihi magis arridet, ut ad ea quæ sequuntur referantur hæ interrogationes ut sit sensus. Quid, fili mi, et quid, fili uteri mei, potissimum te admoneam pro maximo quo te prosequor amore? quid a te petam vel exigam ut facias; utique non aliud, quam id quod subiungo: *Ne dederis mulieribus substantiam tuam*, etc.

Unde Auctor Catenæ Græcor. iuxta Septuag. sic clare vertit: *Quid, fili, quid tandem custodies, nisi sermones Dei? quid fili primogenite* (*te enim compello*) *quid fili uteri mei? quid, fili votorum meorum, aliud te moneam, quam ne mulieribus dederis divitias tuas?*

Quid, dilecte mi?) Pro *dilecte* hebr. est ברי *beri*, quod primo, Septuag. vertunt, *fili; bar* enim chaldaice significat filium. Secundo, *bareniuk* (unde *beri*) hebr. derivatur a ברר *barar*, id est mundus, purus, electus, dilectus fuit; unde vertunt: *Quid, munde, pure, electe, dilecte mi?* q. d. Tu, o Salomon, adhuc innocens es, purus, et mundus: quid ergo commendabo tibi aliud quam ut talis per sobrietatem et castitatem permaneas? Cave igitur ne te cum mulieribus coinquines, ut puritatem et innocentiam puerilem deperdas, eamque cum libidine et scortatione commutes. Rursum tu es dilectus et electus a Deo in regem Israelis: vide ergo ut eum diligas amore spirituali, et caveas ab amore contrario, puta carnali mulierum. Septuag. vertunt, *Quid, fili mi primogenite?* Fuit enim Salomon primogenitus Davidis ex Bethsabee, quæ plures alios post Salomonem filios Davidi peperit, uti ostendit noster Pineda l. 1. de Rebus Salom. c. 8. Rursum *primogenite*, id est specie, pulchritudine, prudentia et cæteris omnibus ornate, et secundum mea vota ad tantam eminentiam evecte, ideoque præ cæteris dilecte. Ita Auctor Catenæ Græcor.

Quid, dilecte uteri mei?) Solent matres ut delicias amoris filiis ostendant, iisque ipsos urgeant ad sibi obtemperandum, refricare dolores, fastidia, metus et pericula, quæ pro ipsis per novem menses sustinuere, cum eos utero gestarunt. Ita mater Machabæorum: *Fili*, inquit, *miserere mei, quæ te in utero novem mensibus portavi, et lac triennio dedi, et alui, et in ætatem istam perduxi*, 2. Machab. 7. 27. Rursum noster Pineda l. 4. de Rebus Salomonis c. 6. censet per *uterum*, non tantum conceptum et partum, sed et lactationem notari, q. d. Ego te utero meo concepi et genui: ego quoque in sinu meo quasi ad pectus et uterum continue te gestavi, lactavi, fovi, nec te aliis lactandum dedi, ut faciunt nonnullæ nobiles et delicatæ matres; sed ipsa e meis visceribus meo sanguine, puta meo lacte te alui, ut totus quantus quantus es, meus sis in solidum, nullamque substantiam, carnem et sangui-
A nem nisi meam possideas; quare par est ut pariter hæc
mea monita tua facias, tuæque menti penitus inscribas.
Quid, dilecte votorum meorum?) *Vota* hic primo Vota multiplicia
accipi possunt desideria, q. d. O fili exoptatissime, quem
omnibus votis et desideriis concupivi, cuius bonum totis 1.
animæ medullis opto et desidero. Ita Vatablus et Iansen.
Secundo, Baynus et Caietan. q. d. O fili tot votis et desi- 2.
deriis expetite, tot suspiriis et lacrymis a Deo postulate,
ut non sis minus desideriorum meorum filius quam uteri
mei, utpote quem animo magis quam corpore enixa sum.
Audi ergo hæc mea, quæ adeo de tua salute sollicita sum,
extrema monita et vota. Tertio, Beda legit: *Quid, electe* 3.
votorum meorum? q. d. O fili electe et evecte iam ad re-
gnum, quod ego omnibus votis tibi desideravi et procu-
ravi. Quarto, *votorum*, scilicet pro quo multas preces et 4.
vota Deo nuncupavi, ut iuxta promissa Dei feliciter na-
scereris, felicius educareris, felicissime regnares. Ante na-
tivitatem enim Deus promiserat Davidi ex Bethsabee fi-
lium, cui nomen futurum erat Salomon, eique regnum,
B opes, gloriam omniaque bona destinarat, ut patet 2. Reg.
7. Bethsabee ergo orabat et vota nuncupabat, ut Deus
sua hæc de Salomone promissa exhiberet et compleret.
Quinto, nonnulli censent Bethsabee fuisse sterilem, ideo- 5.
que per preces et vota obtinuisse a Deo per miraculum
fœcunditatem et nativitatem Salomonis. Ita Rupertus in
c. 2. Matth. *Septem matres*, ait, *fuisse steriles Sacra
Scriptura memorat, Saram et Rebeccam, Rachel et eam
quæ peperit Samson, Annam matrem Samuelis, Bethsa-
bee quæ fuit mater Salomonis, et Elisabeth quæ peperit
præcursorem Domini; qui ex istis nati fuerunt, magni
fuerunt, et in plerisque* (*ut iam dictum est*) *admirabiles
quasdam similitudines Domini prætulerunt de virginitate
nasciturí, quæ naturaliter sterilis est et non parit, vide-
licet Isaac et Iacob, Ioseph et Samson, Samuel, Salomon
et Ioannes.* Verum id recte refutat noster Pineda loco ci-
tato cap. 7. Nam ex Scriptura liquet Bethsabee illico ex
adulterio Davidis concepisse prolem: ergo naturaliter e-
C rat fœcunda; nam quis dicat Deum adulteræ sterili, in
ipso adulterio fœcunditatem per miraculum concessisse?
Sic enim visus fuisset Deus adulterium probare, illique
cooperari: quod ergo dicitur ipsa *sanctificata ab immun-
ditia*, intellige quod purificata fuerit a sordibus menstrui,
a quibus lege veteri et Evangelica purificantur puerperæ.
Sexto, idem Pineda, quem sequitur Salazar, censet Beth- 6.
sabee cum videret prolem, quam ex adulterio Davidis
conceperat, illico morte a Deo percussam, fuisse percul-
sam, ac metuisse vehementer ne pari modo secundus fi-
lius, puta Salomon simili nece feriretur, ideoque pro eius
vita sollicitam preces et vota nuncupasse; qua de causa,
inquiunt, illum filium votorum suorum appellat, id est,
quem non solum ex utero editum pepererat, sed in dies
etiam votis ac precibus quodammodo reparturiebat. Huc
spectat lectio Septuaginta qui habent: *Quid, fili mearum
orationum?* Itaque Salomon orationum filius dicitur, sive
quia precibus illum mater a Deo obtinuit, sive etiam quia
editum iam in lucem mater precibus a præcoci morte vin-
D dicavit, sive etiam quia regnum, sapientiam et probos
mores eidem mater precibus suis exoravit. Quapropter
affirmare licet orationem una cum Bethsabee Salomonis
matrem fuisse, aut etiam commatrem: sic enim in homil.
de Anna et Samuele S. Chrysost. asserit orationem in pro-
creando, alendo, et educando Samuele Annæ commatrem
exstitisse.

Ne dederis mulieribus substantiam tuam, et divitias tuas ad delendos reges.) Vers. 3. Hebr. *Ne dederis mulieribus robur tuum, et vias tuas ad delendos reges;* Chald. *Ne dederis mulieribus fortitudinem tuam, et vias tuas filiabus regum;* Sept. Vatican. *Ne dederis mulieribus substantiam tuam, et mentem tuam et vitam in seram consilii mutationem;* Complut. et Reg. æque ac Theod. εις μεταμελειαν, id est *in pœnitentiam.* Pro *substantiam* hebr. est חילך *chelecha*, id est *robur tuum*, vel *virtutem tuam;* Aquila, Symmachus et Theodot. *pecunias suas:* in his enim robur suum constituunt divites; Septuag. *opes tuas.*

Igitur primo, per *substantiam* accipias opes, q. d. Ne opes tuas, o Salomon, profundas in mulieres; meretrix enim est abyssus et vorago, quæ opes quantumvis magnas et regias vorat et sorbet.

Secundo, *ne dederis substantiam*, id est robur, carnem et sanguinem tuum mulieribus: libido enim et fornicatio exhaurit corporis vigorem, spiritus et sanguinem, illudque emaciat et consumit, imo lue venerea multisque morbis inficit et conficit, ut dixi c. 5. v. 9. et sequentibus.

Sensus ergo est, q. d. Noli, o fili mi, mulierum potentum contagio integerrimas regis vires atque amplissimas regni tui opes delere et exstinguere. Vera fuit vates Bethsabee; vero enim præsagio divinavit Salomonis per mulieres lapsum et exitium. Porro pro *divitias*, Hebr. et Chald. habent: *Vias tuas ad delendos reges*. Primo et genuine, q. d. Ne ineas illas vias, hoc est ne capessas illas actiones, quibus enervari, deleri et perdi solent reges; actiones hæ sunt fornicationes, comessationes, ebrietates, profusiones opum æque ac virium in meretrices et mulieres. Hæ enim regibus adimunt robur mentis et corporis, iudicium, prudentiam, sanitatem, æque ac ærarium exhauriunt, ut sumptus ad rempublicam tuendam necessarios non habeant, fiantque inopes, ignavi, viles, imbelles et contemptibiles. quæ certa est pernicies regum et regnorum, dum reges voluptatibus dediti regnum negligunt, regnique opes in suas delicias et luxurias absumunt. Unde Chald. vertit: *Ne des vias tuas filiabus regum*, ut copuleris amore carnali filiabus principum, præsertim regum vicinorum Chananæorum, quod lege a Deo vetitum est, uti reipsa immemor huius moniti materni, eis copulatus est Salomon cum gravi sua culpa æque ac pœna, 3. Reg. cap. 11. vers. 1.

Syrus: *Ne des vias tuas cibis regum*. Ergo vetat gulam et libidinem, quibus se dedere solent reges, qui opibus regiis ad luxum et licentiam carnis abutuntur. Hoc enim hemistichium pendet a priori: *Ne dederis mulieribus substantiam tuam*, illudque inculcat et exaggerat ostendendo eius effectus et damna, scilicet quod mulieres perdunt regum opes, famam, dignitatem, robur et vitam. Ita Hebræi, Beda, Iansen. Baynus et alii. Exempla sunt in Davide, Samsone, Sardanapalo, Hercule et ipso Salomone: hisce enim mulieres ademerunt sapientiam, sanctitatem, robur, vigorem omneque decus: imo eos effœminarunt, hostibusque prodiderunt et perdiderunt.

Secundo, alii, q. d. Noli, o Salomon, tuas opes et vires profundere in mulieres, ne hoc tuo exemplo deleas et perdas reges, regumque ac tuos imprimis proceres et consiliarios, ut illi pariter sua in meretrices profundant. Potens enim est regis exemplum: illud enim subditi et proceres intueri et imitari solent.

Tertio, alii censent hic diversum a præcedenti, novumque esse monitum de colenda pace cum vicinis, q. d. Noli, o Lamuel, bellum movere vicinis regibus, ut eos evertas, et regna eorum in te transcribas: hoc enim superbum et iniustum est, sed potius stude paci et amicitiæ, ut quiete et diutine regnes, sisque uti nomine, ita reipsa Salomon, id est pacificus. Hoc enim sapiens pacis consilium dedit Bethsabee Salomoni, ne in belli molestias et damna tam se, quam reges gentesque vicinas coniiceret. Idque secutus Salomon regnum effecit pacificum, opulentum et fortunatum.

Porro Sept. vertunt: *Ne dederis mentem tuam et vitam in seram consilii mutationem*, vel, ut habet Auctor Catenæ Græc. *Ne mentem vitamque tuam ei studio mancipes, cuius postea te pœniteat*, quod fiet, si opes viresque tuas in mulieres prodigas, uti præcessit. Qua ratione hæc versio consentiat cum Hebræo non satis liquet. Aliqui sic adaptant: Septuag. inquiunt, ex Hebr. verterunt, *ad delendum reges*, id est, ad deletionem et obliterationem regum, q. d. Ne vias illas et vivendi rationes ineas, quæ cogunt reges stylum vertere, id est sententias, et consilia mutare; ut sit metaphora ab his, qui quod semel in tabulis exararunt, converso stylo detergere et delere coguntur. Alii censent Sept. more suo Hebræa non verbotenus, sed quoad sensum paraphrastice reddidisse; alibi enim non raro magis paraphrastem quam interpretem agunt. Verior ratio est, quod Sept. per מלכין *melachin*, id est *reges*, intellexerunt *consilium*, q. d. *ad delendum consilium*, hoc est ad seram consilii mutationem Unde mox subdunt: *Cum consilio omnia fac*; de quo mox plura.

Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas.) Vers. 4. Hebr. *Non regum, o Lamuel, non regum bibere vinum, et gubernatorum non est sicera*; Chald. *Observa te a regibus, o Lamuel, observa te a regibus qui bibunt vinum, et a potentibus qui bibunt siceram*; Septuag. paulo aliter: *Cum consilio omnia fac, cum consilio vinum pota: potentes iracundi sunt, vinum autem non bibant*; S. Hieron. in c. 5. Isaiæ sic reddit verba Sept. *Potentes vero, si iracundi sint, vinum non bibant.*

Pro *nullum secretum* hebr. est לרוזנים *lerozenim*, id est, *principibus ne des siceram*. Hebr. enim אי e valet אין en, id est non, ait Aben Ezra et cæteri. Videtur Noster in Hebræo legisse ולא רוזנים *velo rozenim*, id est, *quia non secretarii*, scilicet sunt, *ubi est ebrietas*: unde vertit: *Quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas*. *Rozenim* enim secretarios et secretorum scrutatores significat, ut patet Isaiæ 40. 21. Ita Iansen.

Quæres cur Sept. pro, *Noli regibus dare vinum*, vertunt: *Cum consilio omnia fac*; Hebr. enim *melachim* significat *reges*, non *consilium*. Resp. Hebr. *melachim*, id est *reges*, significat quoque *consilium* מלך *melach*, id est regnare, significat quoque consulere, eo quod vere regnare sit consulere reipublicæ, sive cum consilio et prudentia rempubl. gubernare. Unde rex idem est qui consultor et prudens gubernator, uti multis ostendi Daniel. 4. 24. iuxta illud S. Basilii apud Anton. in Melissa p. 2. c. 1. *Proprium est regis iis quibus præest prospicere. Regnum est legitima præfectura.* Idque plane hic et Eccl. 2. 12. significant Septuag. dum pro *melachim*, id est reges, vertunt *consilium*; quare pro אל *al*, id est non, legerunt אל *el*, id est *ad, cum*. Unde apposite vertunt: *Cum consilio omnia fac, et cum consilio vinum bibe*, puta sobrie, parce et moderate, quantum sanitas mentis et corporis requirit, q. d. Cave, o fili mi, Salomon rex, a mulieribus æque ac a vinolentia, quia utraque auferunt consilium maturamque deliberationem et prudentiam quæ in rege ad sapienter regendum requiritur vel maxime, iuxta illud Osee 4. 11. *Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor*, uti pluribus ibidem ostendi. Atque hac de causa in regibus maiora sunt peccata et culpæ quam in plebeiis, quia scilicet impediunt sanum consilium, quod summe regibus ad recte regendum est necessarium, uti docet D. Thom. 2. 2. q. 149. art. 4. in corp. Unde Auctor Catenæ Græc. sic Sept. explicat, q. d. Vino potius et crapulæ tute imperes, quam imperium illorum subeas; nam si istud feceris, ab honesto, quod natura vel ratio dictat, non facile excides. Occuperis autem circa veræ vitis vinum, hoc est circa divinarum Scripturarum interpretationem, rerumque natura constantium considerationem, magnoque iudicio et mentis deliberatione in ea incumbas.

Hinc patet sensus Vulgatæ versionis: *Noli regibus, o Lamuel, dare vinum*; quæ verba prima fronte videntur non Salomoni interdicere vinum, sed iubere ut Salomon aliis regibus vinum interdicat. Verum hic sensus parergus est, imo absurdus. In Iudæa enim unus dumtaxat rex erat Salomon: apud Gentiles vicinos, plures quidem erant reges; sed his vino interdicere nequibat Salomon. Hinc nonnulli censent matrem hic suggerere Salomoni, ne regibus, id est præfectis, iudicibus et consiliariis suis permittat vinum, ut sobrii sana dent consilia, eaque servent secreta, ac rempubl. sapienter administrent.

Verum, cum mater hic instruat Salomonem, cæteraque monita ad ipsummet dirigat, hoc quoque ad ipsum dirigere non est dubium. Sensus ergo est, q. d. Noli regibus, id est tibi ipsi, o fili mi Salomon, qui es rex, tuisque regiis consiliariis (qui *melachim* quoque, id est reges, vocantur: regnare enim est consulere reipubl. ut paulo ante

dixi) dare vinum, scilicet in magna copia, ut fiant temulenti, vinolenti vel ebrii: nam vinum moderate sumptum acuit ingenium, consilium et sapientiam ad recte gubernandum. Est euphemismus: festive enim et decore, honoris causa Salomoni loquitur mater non in secunda, sed in tertia persona more veterum Hebræorum, quem hodie præ cæteris nationibus Germani sequuntur, qui dum viris honoratis loquuntur, non dicunt in secunda persona: Domine, facito hoc vel illud; sed in tertia, Dominus faciat hoc vel istud. Odiosum enim et rusticum est tuisare, et dicere: Tu, o rex vel princeps, abstine vino.

Hunc esse sensum liquet ex Hebræo, ex quo sic passim vertunt: *Non est regum, o Lamuel, non est regum vinum;* hoc est, non est tuum, o Salomon, qui es rex, indulgere vino, sed vacare sapientiæ et sapienti Israelis gubernationi. Unde et quod Noster subdit in plurali: *Ne forte bibant, et obliviscantur iudiciorum;* Hebræi efferunt in singulari: *Ne forte bibat, et obliviscatur statuti*, id est, ne forte bibas tu, o rex fili mi Salomon, et obliviscaris statuti, scilicet præcepti, et iuris divini vel humani. Hinc Chald. clare vertit: *Ne forte bibas, et pervertas rationem.*

Noster Vilalpando in Ezec. cap. 27. v. 45. p. 49. lit. D. putat שֵׁכָר *scechar*, id est sicera inebrians, et ipsa ebrietas, alludere ad אֶשְׁכָּר *escar*, id est donum, pretium, munus, quasi hic vetetur principibus et iudicibus, ne accipiant munera, quia munera eos inebriant instar vini, ut iuris obliviscantur illudque pervertant; vinum ergo hic accipi pro munere instar vini dementante, per catachresin. Verum ex antecedenti et sequenti liquet hæc omnia spectare ad vinolentiam, non ad acceptionem munerum.

Reges coercendi vino.

Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum.) Iterat τὸ *regibus* ad pondus et emphasim, q. d. Omnino omnibusque modis reges arcendi sunt a vinolentia, tum quia plane dedecorosum et probrosum est, si rex, cuius est regere regnum, sit ebrius et regatur a vino; tum quia regum est omnia cum ratione, iudicio et consilio facere, ut vertunt Sept. Sobrii ergo sint oportet, non ebrii et rationis consiliique impotes. Idem a Salomone didicit Plato, qui lib. 3. de Republ. *Ab ebrietate itaque*, ait, *omnibus diximus abstinendum; sed tamen cum aliis, tum maxime custodi non conceditur, ut ebrietate gravatus ubi terrarum sit nesciat. Nempe ridiculum esset custode indigere custodem.* Custodem vocat principem, quia principis est instar custodis vigilare, et ab hostibus cæterisque malis custodire subditos. Et Solon, qui Atheniensibus hanc tulit legem: *Princeps, si deprehendatur ebrius, morte mulctetur.* Item Alex. ab Alexand. l. 3. 11. tradit apud Indos lege similiter cautum ut concubina, vel alia quælibet mulier, regem temulentum occidens, hoc donaretur munere, ut successori nuberet.

Exempl.

Exemplum est in Alexandro Magno, qui ex temulentia Clitum sibi carissimum et fidissimum occidit; de quo S. Aug. Exhort. ad sacras virgines: *Innumerabiles quidem*, ait, *iugum dominationis diu recusantes, vinolentia in alienum redegit arbitrium. Alexander omnium victor a vino victus est.*

O Lamuel.) Tacite hic Bethsabee aliam dat causam, cur Salomon cæterique reges abstinere debeant a potatione, quod scilicet sint *Lamueles*, id est vicarii Dei in terris, cum quibus et in quibus est, imperatque et gubernat Deus. Deus autem plane exors carnis, utpote purus spiritus, horret vinolentos et ebrios. Ebrietas enim facit iracundos et furiosos instar dæmonum. Unde S. Aug. ser. 24. eam vocat *dæmonem blandum;* S. Chrys. hom. 1. ad Popul. *Ebrius*, ait, *dæmon est voluntarius.* Rursum S. Basil. hom. 16. de ingluvie et ebrietate: *Ebrietas*, ait, *non suscipit Dominum, Spiritum sanctum depellit; nam ut fumus fugat apes, sic crapula fugat dona Spiritus sancti.*

Quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas.) Hæc est prima ratio expressa, ob quam Bethsabee Salomoni et regibus interdicit vino, quod scilicet vinolentia detegat arcana eorum consilia, quo fit ut tumultus, seditiones et bella concitentur. *Quod enim latet in mente sobrii, hoc natat in ore ebrii.* Quocirca ad hunc Salomonis locum alludens S. August. ad sacras virgines: *Ebrius*, A ait, *vultu deiecto supinus accumbit, et nullo alio cogente præter vinum cordis sui arcana patefacit, et amicorum commissa secreta in medium producit.* Pondera illud, *Nullo alio cogente præter vinum*, q. d. Vinum ad proditionem secreti ebrium non tam agit, quam cogit.

Gnom.

Nimirum *speculum formæ est æs, animi autem vinum*, ait Æschines apud Maximum ser. 30. Hac de causa nonnulli principes solent inebriare eos quos suspectos habent, ut ab ebriis expiscentur et extorqueant arcana eorum consilia. Nam ut ait Plato in Symposio: *Vinum et cum pueritia, et sine pueritia veridicum est.* Hinc illud Poetæ: *Et vino tortus et ira.* Torquentur enim quodammodo homines vino et ira, pötique et irati arcana sibi commissa interdum enuntiant. Ita Ode 21. l. 3. Horatius canit:

Tu lene tormentum ingenio admoves
Plerumque duro: tu sapientium
Curas, et arcanum ioco
Consilium retegis Lyæo.

Recte vero Plato 1. de Legibus, nullum ait esse tormen- B tum minus sumptuosum, minusque noxium ac periculosum quam vinum, ad explorandos hominum affectus et mores. Apposite rursum Horat. ad Pisones:

Reges dicuntur multis urgere culullis,
Et torquere mero, quem perspexisse laborant.

Unde ὠμηστὴς Διονυσος, id est crudelis Bacchus, Græcis dicebatur, non tam quia olim vivi homines ei sacrificarentur, quam quod excruciet qui sese illi dicarunt, id est ebrios. Et Διονυσος dictus quasi του δια, hoc est τον νουν νυσσων, id est, mentem feriens, pungens, lancinans, vulnerans. Anacharsis in convivio apud Platonem ita dormiens decubuit, ut quæ procreationis causa natura corpori affinxit sinistra manu; os vero dextra comprimeret, quod bene poti hominis linguam valentiore fræno existimaret indigere. Quocirca veteres picam Baccho sacram fecerunt dicaruntque, teste Natali Comite l. 1. Mithol. c. 11. Pica enim est garrula, et quidquid audierit refert. Idem facit ebrius; unde Horat.

C *Arcanum demens detegit ebrietas.*

Nam: *In vino veritas.*

Ebrietas revelat arcana.

Sapienter Seneca Ep. 84. *Quemadmodum*, ait, *musto dolia ipsa rumpuntur, et omne quod in imo iacet, in summam partem vis caloris eiectat: sic vino exæstuante, quidquid in imo iacet abditum, effertur et prodit in medium. Onerati mero quemadmodum non continent cibum vino redundante, ita ne secretum quidem; quod suum alienumque est, pariter effundunt.* Egregie Ambr. hanc eamdem vini vim contemplans dixit lib. de Elia et Ieiun. cap. 17. *Plerique vino utuntur ut eculeo, et quibus tormenta non eliciunt vocem proditionis, eos tentant bibendo, ut patriæ statum, salutem civium, defensionis suæ prodant consilia. Quis inter cyathos texit quod latere cupiebat?* Cuius rei si exempla quæras, notum illud M. Crassi. Is enim, ait Dio lib. 51. bellum contra Dacos et Bastarnas exercens, admisit eorum legatos, et convivio satis lauto excepit: qui vino pleni sua omnia consilia denudarunt. Sic etiam Bonosus Imp. Barbarorum legatos propinato vino ebrios D reddebat, extorquebatque quæcumque vellet, ut ait Flavius Vopiscus. Ebrii enim nullum secretum tegere norunt; imo, et qui retegunt, ebrii sunt censendi: ebrii enim est et insipientis secretum suum aperire, sed maxime extraneo.

Acuit iram.

Aliam rationem cur reges abstinere debeant vino, dant Septuag. dum vertunt: *Potentes iracundi sunt, vinum autem non bibant.* Vinum enim accendit iram et bilem, et iracundos agit in furorem. Unde Plato l. 8. de Republ. *Ebrius vir*, ait, *tyrannicum gerit animum; quin etiam furiosus et extra se positus, non solum hominibus, sed et diis imperare contendit, speratque se id consecuturum.* Ac causam subiicit, quod ebrietas acuit animos et iras, quæ pariunt tyrannidem et furorem. Vere Eratosthenes apud Stobæum ser. 18. de Incontinentia: *Vinum*, ait, *igni æqualem habet vim ut hominem subierit, quem conturbat ut Libycum mare Aquilo vel Auster; itaque prodit latentia in mentis recessu, animumque universum concutit.* Tul-

lius Cimber vinolentus erat, ideoque iracundus, et iugi dominiique impatiens; quare in Iulii Cæsaris cædem cum sociis coniuravit, dicens: *Ego quemquam feram, qui vinum ferre non possum?* uti refert Seneca Epist. 84.

Vers. 5. Iudicium pervertit. ET NE FORTE BIBANT, ET OBLIVISCANTUR IUDICIORUM, ET MUTENT (commutent) CAUSAM FILIORUM PAUPERIS.) Hebr. *Ne forte bibat, et obliviscatur statuti* (iuris et iustitiæ) *et mutet iudicium filiorum afflictionis.* Loquitur mater Salomoni in plurali, et in tertia persona honoris causa, ut dixi, q. d. Ne forte tu, cum tuis consiliariis bibens vinum, fias temulentus, et per temulentiam obliviscaris iuris et iustitiæ; itaque mutes et transvertas causas pauperum. Unde clare Chaldæus vertit: *Ne forte bibas, et pervertas rationem tuam, et mutes iudicia omnium filiorum pauperis;* Septuag. *Ne obliviscantur sapientiæ, et recte iudicare non possint imbecilles;* vel, ut Auctor Catenæ Græcorum: *Ne infirmos ac debiles conterant;* Syrus: *A regibus cave*, vel, *ne bibas et obliviscaris investigationis, et obliviscaris iudicii filiorum pauperis.*

Causa physica. Causa physica est, quod ebrietas mentem sopit, imo mergit et sepelit in vino, ut homo iam sit rationis impos, nec tam homo, quam brutum; quare sapientiæ, iuris, iustitiæ, causarum rerumque omnium eum capit oblivio. Fumis enim vini turbatum habet cerebrum, qui species phantasiæ obnubilant, confundunt et commiscent, ut pro veris falsa imaginetur et videre sibi videatur. Ethica. Causa ethica est, quod ebrietas faciat hominem levem, petulantem, iræ et amori obnoxium, ut sopita iam ratione in gratiam amici compotoris, multa promittat et faciat quæ iuri et honestati adversantur.

Gnome. Quocirca S. Chrysostomus apud Anton. in Melissa p. 1. c. 44. *Illis*, ait, *qui in ebrietate et luxuria vivunt dies in caliginem nocturnam vertitur, non quidem exstincto sole, sed mente ipsorum per ebrietatem obfuscata. Ebrietas est rectæ rationis alienatio, et delirium, et secundum animam sanitatis perditio. Vinum immodice potum luxuriæ fomes est, voluptatum suppeditatio, lues iuventutis, animæ venenum, rationis exstinctio, virtutis alienatio.* Ibidem Clemens: *Omnis vinosus*, ait, *inferior est ira, et mente vacuus.* Ibidem S. Basilius: *Vinum a Deo*, ait, *datum temperantibus donum ad consolationem infirmitatis, lascivientibus nunc factum est instrumentum luxuriæ. Ignis ille qui carni ex vino innascitur, fomes fit ignitorum iaculorum inimici; rationem enim et mentem vinum demergit; affectus autem et voluptates, ut oleum flammam, accendit.* Et mox: *Ebrietas dæmon est sponte admissus per voluptatem in animos. Ebrietas mater est malitiæ, impugnatio virtutis; hæc ex forti timidum facit, ex modesto lascivum, iustitiam ignorat, prudentiam abolet. Nam sicut aqua repugnat igni; sic immoderatio vini sobriam mentem exstinguit. Ebriorum graves sunt somni, profundi et suffocationi, imo revera morti vicini; vigiliæ vero ipsorum minus, etiam quam somni, sensuum habent; vita enim eis insomnium est, qui cum tunicam non habeant, neque quod in crastinum comedant, regnant tamen, et exercitibus imperant in ipsa ebrietate, et urbes ædificant, et pecunias distribuunt.* Idem homilia de Ieiunio: *Ebrietas*, inquit *ut somnum affert mortis germanum, ita vigiliam habeat obliviosam somnis assimilem.*

Quocirca Deus sacerdotibus, dum sacris funguntur, vino sub pœna mortis interdicit Levit. 10. v. 9. *Vinum*, inquit, *et omne quod inebriare potest, non bibetis tu et filii tui, quando intratis in tabernaculum testimonii, ne moriamini; quia præceptum sempiternum est in generationes vestras; et ut habeatis scientiam discernendi inter sanctum et profanum, inter pollutum et mundum, doceatisque filios Israel omnia legitima mea, quæ locutus est Dominus ad eos.* Atque hac de causa Nadab et Abiu, quia temulenti pro igne sacro ignem profanum obtulerunt, eodem igne cremati sunt, uti ibidem ostendi.

Vers. 6. et 7. DATE SICERAM MŒRENTIBUS, ET VINUM HIS QUI AMARO SUNT ANIMO; BIBANT, ET OBLIVISCANTUR EGESTATIS SUÆ (Chald. *detritarum vestium*) ET DOLORIS SUI (Septuag. *laborum suorum;* Symmach. *molestiarum suarum*) NON RECORDENTUR AMPLIUS.) Quamdiu scilicet vinum, vel vis vini in eis fuerit, ait Galatinus lib. 5. de Arcanis fidei c. 7. ubi pluribus exemplis probat τὸ *amplius* vel *ultra*, non semper æternum aut longum, sed subinde breve tempus significare. Septuag. *Date inebriationem his qui in mœroribus, et vinum bibere his qui in doloribus.* In Hebræo pulchra est paronomasia inter שכר *scechar*, id est *sicera* sive vinum, et לא יזכר *lo izchor*, id est *non recordetur*, q. d. *Scechar* sive sicera tollit זכר *zachor*, id est memoriam dolorum et angorum.

Mœrenti da vinum: cur? I. Primo pro *mœrentibus* hebr. est לאבד *leobed*, id est *pereunti*, id est damnato ad mortem, inquiunt Hebræi et Arboreus; his enim dari solet vinum, ut mœrores suos mitigent, roburque mentis et corporis colligant ad tolerandum supplicia, iuxta illud Amos 2. 8. *Et vinum damnatorum bibebant in domo Dei sui.* Sic Iudæi Christo crucifigendo dederunt vinum myrrhatum ad perferendum crucis tormentum, Marci 15. 23. Unde Vatab. vertit: *Damnatis date vinum*, etc. *ut calamitatis suæ non recordentur;* Syrus: *ut iniustitiæ et calamitatis non reminiscantur.* Scilicet Bethsabee dissuadet Salomoni et iudicibus vinum, argumento petito a contrariis, q. d. Vinum pertinet ad reos, eosque qui morte ob scelera muletandi sunt: indecens ergo et indignum est ut iudices, qui eos morte muletant, in reorum locum subeant, vinumque bibant. Audi Galatinum ex libro Sanhedrin, l. 8 de Arcanis fidei c. 19. *Dixit R. Rasda, quod egressurus occidendus potabatur pulvere incensi in scypho vini, quatenus separarentur sensus eius ab eo, sicut dictum est Proverb. 31. Date ebriationem perdito, et vinum amaro animo. Erant autem in Ierusalem mulieres honestæ, quæ hæc sponte mittebant.*

II. Secundo, alii per *mœrentes* accipiunt lugentes, qui scilicet lugent mortem patris, fratris, sororis, uxoris; his enim de more datur vinum, ut mœrorem pellant vel mitigent. Unde Ierem. cap. 16. inter extremas Hebræorum calamitates assignat, quod vino ad temperandum luctum destituerentur: *Et non dabant*, ait, *illis potum calicis, ad consolandum super patre suo et matre.* Ita noster Hieronymus Prado in Ezech. c. 44.

III. Genuine. Tertio et genuine, quoslibet mœrentes hic accipe cum S. Chrysostomo et aliis passim. Hi enim hebr. vocantur *pereuntes*, quia mœrore conficiuntur, et contabescunt, ut prope perire videantur, ait R. Levi. Ad hoc enim Deus post diluvium docuit Noe modum conficiendi vinum ex uvis, ut eius et filiorum mœrorem ob inductum mundo diluvium, et rerum omnium exterminium, hilaritate vini temperaret, Genes. 9. 10. Vinum enim dolorum oblivionem inducit, phantasiam recreat, mentem exhilarat. Nec mœrentibus magnum periculum est ab ebrietate, quia mœror ebrietati resistit. Mœsti ægre inebriantur: cur? Unde Hyppocrates et medici docent tristes et melancholicos ægre vino vinci et inebriari, sed id facile contingere sanguineis, et in lætitiam effusis. Audi S. Chrysostomum homil. 29. in Genes. qui explicans illud Gen. 9. 20. *Cœpitque Noe vir agricola exercere terram, et plantavit vineam, bibensque vinum* (copiosius) *inebriatus est*, causam assignat: *Quia*, ait, *magna tenebatur tristitia, et sibi ipsi consolationem inde excogitare volebat, sicut et sapiens quidam dicit: Date vinum iis qui in tristitia, et siceram iis qui in dolore, monstrans quod nullum tam præsens est tristitiæ remedium, atque vini usus; tantam utilitatem eius ne perdat intemperantia.* Vinum datum a Deo ad remedium tristitiæ. *Quod autem in tristitia et mœrore fuerit iustus ille, videns seipsum in tanta solitudine, et illorum hominum corpora ante oculos proiecta, et commune omnium sepulcrum hominibus et brutis factum, quis contradiceret? Mos enim Prophetarum et iustorum omnium est, non solum pro iis dumtaxat dolere, qui sibi proximi sunt, sed et pro reliquis omnibus.*

Idem S. Chrysostomus hom. de Castitate et Sobrietate: *Vinum moderatum*, ait, *debilem stomachum reficit, vires deficientes reparat, algentem frigore calefacit, vulneribus infusum medetur, antidotis etiam diversisque medicamentis adiunctum salutem operatur, tristitiam removet, languores animi delet, lætitiam infundit, convivas hone-*

sta miscere colloquia facit; paulo amplius vero sumptum quodammodo convertitur in venenum. Et post nonnulla: *Rusticanum quidem, sed sanum dictum: Vini medicamentum plus iusto sumptum, venenum esse cognoscitur.* Salomonem de more secutus Siracides: *Vinum*, ait, *in iucunditatem creatum est, et non in ebrietatem, ab initio. Exsultatio animæ et cordis, vinum moderate potatum*, Eccli. 31. 35. Vide ibi dicta. Alcæus Græcus poeta Lyricus sic de vino canit:

Vinum enim, quia oblivia dolorum inducit, Semelæ et
Iovis filius
Hominibus dedit. Infunde miscens vinum,
Unam ad aquæ mensuram duas addens meraci;

ut scilicet in cyatho duæ partes sint vini, tertia sit aquæ. Idem.

Nullam aliam severis arborem prius vite.

Ex quo Horatius:

Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem.

Xenophon in Symposio: *Vinum ita mærores sopit, ut mandragora hominem; benevolentiam autem, non aliter quam oleum flammans, excitat.* Epictetus apud Maximum ser. 30. *Cicadæ*, ait, *canoræ, cochleæ autem mutæ; gaudent tamen hæ humectatione, illæ vero calore: hæ provocantur rore, et in eum exeunt, illas contra excitat sol ardens, et in eo canunt. Itaque si vis et musicus, et ex omni parte aptus vir existere, cum in compotationibus vino animus irrigatus fuerit, tum eum progredi et contaminari ne sinito: at cum in consessibus a ratione animus incensus fuerit, tum et divinare et iustitiæ oracula canere iubet.* Hac de causa vini repertor dictus fuit Liber, vel quod det licentiam et libertatem loquendi, vel quod liberet a curis, ait Seneca lib. de Tranquillitate animi, de quo vide Iacobum Pontanum lib. 2. Progymn. Unde Horatius Ode 7. lib. 1.

O fortes, ait, *maioraque passi*
Mecum sæpe, viri, nunc vino pellite curas.

Idem lib. 2. Satyr. 5.

Ducere sollicitæ iucunda oblivia vitæ;

hoc est, ait Lambinus: *Potare, seu haurire oblivia curarum.* Et Anacreon:

Quando vinum bibo, dormiunt curæ:

Et Ovidius:

Vina parant animos faciuntque caloribus aptos:
Cura fugit multo diluiturque mero.
Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit:
Tunc dolor et curæ. rugaque frontis abit.

Et Plato lib. 1. de Legibus: *Vinum*, ait, *haustum continuo hominem seipso lætiorem atque hilariorem reddit.* Socrates apud Xenophontem in Symposio: *Atque ut bibamus*, ait, *viri, etiam mihi valde placet. Revera enim vinum rigans animos, curas quidem non secus atque mandragora homines, sopit.* Panyasis apud Athen. l. 2.

Est cibus igni par, vinum mortalibus ipsum,
Cuiusvis medicina mali, medicina dolorum,
Maxima lætitiæ pars, et splendoris in ipsis.

Denique S. August. ad Virgin. c. 1. *Vinum*, ait, *tristitiam removet, omnes animi languores delet, lætitiam infundit, convivas honesta colloquia miscere facit.*

Neque hoc ignoravit Lutherus, hæresum nostri ævi fex, qui, uti refert Cochlæus, cum acres ob novatam fidem et adinventam hæresim, assiduosque pateretur conscientiæ scrupulos, ut eos vino sopiret vel exstingueret, quotidie perpotabat et pergræcabatur strenue, ut videretur semper vinolentus et temulentus; atque suæ perfidiæ asseclis, qui similibus conscientiæ scrupulis exagitabantur, idem remedium suggerebat, ut scilicet scrupulos vino obruerent, sed frustra: nam ex ebrietate evigilantibus, et iam sobriis vivacius recrudescebant scrupuli, atque mordaces mentis angores, eos acrius mordebant et discruciabant; malam enim conscientiam, et perfidiam assidue mordentem, nec vinum, nec res ulla mundi sanare potest, nisi vera fides dumtaxat et pœnitentia.

Tropologice, Nesteros Abbas apud Cassianum, collat. 14. c. 17. ex Septuag. *Date*, μέθην, hoc est, ait, *ebrietatem* (id est *inebriamentum*, ut vertunt Vatican. puta *siceram inebriativam*) *his qui in tristitia sunt*, etc. *id est his qui pro pœnitudine actuum pristinorum mærore atque tristitia deprimuntur, spiritalis scientiæ iucunditatem velut vinum quod lætificat cor hominis, affluenter infundite, eosque salutaris verbi crapula refovete, ne forte iugitate mæroris, ac lethali desperatione demersi, abundantiore tristitia absorbeantur qui eiusmodi sunt.*

Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt.) *Vers. 8.* Vatablus: *Patrocinare silenti in causa sua*; alii, *loquere pro muto*; Aben Ezra: *Propter eum qui effari nequit, tu loquere. Mutus* ergo vocatur, qui ad tribunal vocatus, ius suum tueri vel præ pudore non audet, vel præ imperitia nescit, quales sunt peregrini, pupilli, rustici, viduæ, quæ ab אלם *illem*, id est mutus vel ligatus, cui scilicet lingua est ligata ne fari queat, vocantur אלמנות *almanoth*, quod ligatæ sint vel mutæ, ut suas iniurias propulsare, suumque ius per rationes et leges tueri non valeant. His enim iudex et princeps debet esse patronus, ac pro eis loqui, eorumque ius contra potentes et eloquentes defendere, uti fecit S. Ivo pauperum advocatus, S. Ludovicus rex Franciæ, et S. Iob qui: *Auris audiens*, ait, *beatificabat me; et oculus videns testimonium reddebat mihi, eo quod liberassem pauperem vociferantem, et pupillum cui non esset adiutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum*, etc. *Oculus fui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum, et causam, quam nesciebam diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et dentibus illius auferebam prædam*, Iob. 29. 11. Ita passim interpretes.

Quare minus genuine aliqui per *mutum* accipiunt taciturnum et servantem secretum, q. d. Tua secreta nulli reveles nisi muto, id est silenti, qui secretum non effutit; sed silens in mente condit et conservat: silens enim videtur elinguis et mutus. Verum hic non agitur de servando secreto, sed de tutandis miseris qui se tueri nesciunt. Unde Chald. vertit: *Aperi os tuum his qui non pervertunt iudicium*, imo ius habent, quod explicare et probare nequeunt.

Septuag. per *mutum* accipiunt verbum Dei: *Aperi*, inquiunt, *os tuum verbo Dei, et iudica omnes sane vel integre*, q. d. Verbum Dei exaratum in S. Scriptura elingue est, inanime et quasi mutum; quia leges iudiciales et iura scriptis chartis tabulisque S. Scripturæ continentur, nec fari neque tueri queunt. Tuum ergo, o rex et iudex, est ea animare et vocalia efficere, ut ea ore tuo enunties, promulges, defendas, ac ex eis iustam sententiam proferas, sontes damnando et puniendo, insontes absolvendo et præmiando. Rex ergo et iudex est os verbi Dei, æque ac iuris et iustitiæ, quod illam velut mutam facit vocalem, sonoram et formidabilem. Aliter alii: censent enim Septuag. pro *muto* in dativo vertisse *mutus* in nominativo, scilicet *aperi os tuum mutus*, hoc est, non tua, o rex, sed Dei verba proferre debes: noli ergo ex cerebro tuo loqui, sed mutus et tacens exspecta a Deo quidquid dicturus es; ac tunc demum dictata a Deo verba dicito: Dei enim potestate et vice fungeris, eius nomine ius dicis et causas iudicas; ergo sic loquere ut Deum decet, cuius vices geris: utere scilicet verbis Dei, hoc est, ad eum modum integre ac iuste sententiam profer, ac si Deus ipse ex solio sententiam proferret; Deus enim per iudicem velut per os suum loquitur, et iustum iudicium enuntiat. Verum prior expositio, uti plenior, ita germanior est.

Et causis omnium filiorum qui pertranseunt.) Minus recte Tigurin. vertit: *Aperi os tuum muto, in iudicio omnium eorum qui provocant*, scilicet ad tuum tribunal et iudicium. Hebr. enim est בני חלוף *bene chaloph*, id est, *filiorum mutationis* vel *transitus*. Quod primo Pagnin. vertit, *omnium filiorum mundi*; hi enim in perpetua sunt mutatione ac assidue transeunt tenduntque ad mortem. Omnis ergo homo est filius mutationis, quia a vite transit in mortem, a morte in immortalitatem. Unde Vatablus vertit: *In causa omnium filiorum interitus*, id est mortis, q. d. Omnibus esto æquus, omnes ex æquitate

Filii mutationis, qui? Respond. 1.

Digitized by Google

iudico; neminem verere, esto is potens, dives et princeps sit, quia omnes sunt mortales brevique morientur, iuxta illud: *Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur in terram quæ non revertuntur*, 2. Reg. 14. 14. et illud: *Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat, vespere decidat, induret et arescat*, Psal. 89. 6. et illud Iob. 14. 1. *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore*, etc. *fugit velut umbra, et numquam in eodem statu permanet.*

II. Secundo, Chald. vertit: *Iudica causas perversorum;* hi enim sunt *filii mutationis*, quia iura pervertunt, eaque in iniurias mutant et convertunt.

III. Tertio, alii per *filios mutationis* accipiunt eos quorum fortuna commutata est, ut ex prosperitate et opibus deiecti sint in adversitatem et pauperiem: horum enim sors miserior est sorte eorum qui numquam felices vel opulenti fuere, ideoque magis miseranda et sublevanda. Huc accedit R. Salomon: *Qui pertranseunt*, ait, sunt populi, quorum auxilium præteriit et irritum evasit.

IV. Quarto, alii per *filios commutationis* accipiunt reos, qui vitam cum morte commutant, q. d. Vide, o Salomon, o rex, o iudex, ne quem præcipitanter morti adiudices; a morte enim non est commutatio et reditus in vitam, sed semel occisus in æternum manet occisus; quare vide ne quem temere inaudita causa condemnes: sic enim facile insontem et iustum condemnabis. Ita Aben Ezra: *Bene chaloph*, ait, *sunt morti adiudicati ob capitale supplicium; horum igitur causam rite solerterque discutiendam curato.*

V. Genuine. Quinto, proprie et genuine *filii mutationis* vel *transitus* vocantur peregrini. Hi enim cum a patria absint, sintque apud exteros, nullum habent notum vel patronum, nesciunt iura loci, ab indigenis parvi fiunt, facileque ab improbis opprimi vel circumveniri queunt. Principis ergo est eorum patrocinium suscipere, eosque velut suos protegere et promovere. Exponit quod dixit: *Aperi os tuum muto.* Peregrini enim peregre sunt quasi elingues et muti, præsertim, quia sæpe linguam loci non intelligunt, aut eloqui nesciunt.

Mystice, S. Hieron. (vel potius Rabanus) in c. 1. Thren. ad illa: *O vos omnes qui transitis per viam; hinc*, ait, *per Salomonem dicitur: Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt; muti enim dicuntur, qui prædicatorum verbis contradicendo minime resistunt, qui etiam pertranseuntes sunt, quia intentionem mentis in amore vitæ præsentis dedignantur agere.* Aliter Beda: *Os*, ait, *aperire muto, est populo Gentium fidei verbum prædicare, qui divina eloquia prius personare nesciebant.*

Vers. 9. APERI OS TUUM, DECERNE QUOD IUSTUM EST, ET IUDICA INOPEM ET PAUPEREM.) Hebr. *Aperi os tuum, et iudica iustitiam, et iudicium afflicti et egeni;* Chald. *Et ius redde pauperibus, et iniuriam patientibus;* Septuag. *Et iudica pauperem et imbecillum.* Addunt prisci codices: *Et vindica inopem et pauperem.* Quæ verba a quopiam per modum glossæ adiecta fuere. *Iudica* enim idem est quod *vindica* inopem et pauperem a vi et oppressione divitum: regis enim est pauperum iura tueri contra potentiam divitum, cum ipsi contra eos se defendere nequeant. Tu ergo, o Lamuel, cum quo est Deus, in terris vices Dei exerce, de quo ait Psaltes: *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.* Præclare S. Chrysostom. apud Anton. in Melissa part. 2. c. 6. *Non in pretiosa veste et zona*, inquit, *nec in præconis voce cernitur princeps, sed in eo quod collapsa reficiat, quæ male constituta sunt corrigat, ac in iniuriosos animadvertat, nec patiatur a potentioribus ius auferri.* Et Epictetus: *Nihil est quod magis eum, qui præsit deceat quam ut neminem vel superbe contemnat, vel indecore admiretur, sed ex æquo omnibus præsit.*

Hæc usque audivimus monita Bethsabee data Salomoni filio: nunc Salomon matri vices rependit, ac matris occasione mulierem fortem, id est insignem matremfamilias, in eaque ipsammet matrem graphice depingit et celebrat. Sicut Christus accepto testimonio a sancto Ioanne Baptista, quod ipse esset Messias et Agnus, qui tollit peccata mundi, Ioanni vicem rependit, hæc ei dans encomia: *Quid existis in desertum videre*, etc. *Prophetam? Etiam dico vobis, et plusquam Prophetam. Hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista*, Matth. 11. 7. Ita Vatablus, Baynus, Aben Ezra, Iansen[illegible] et alii.

Ali[illegible] [illegible]ent hæc quoque esse verba Bethsabee, quasi ipsa [illegible] iam monuit Salomonem de cavendis mulieribus, [illegible]unc eum doceat qualem ambire debeat uxorem, ac quot illa quantisque dotibus pollere debeat. Ita Caiet. Verum prius quod dixi verius est.

Porro elegantiæ causa versus hi sunt alphabetici: primus enim incipit a prima littera *aleph*, secundus a secunda littera *beth*, et ita consequenter per 22. versus, qui a totidem litteris Hebraicis ordine alphabetico inchoantur. Idem fit in Threnis Ieremiæ, ubi causam assignavi, et in Ps. nonnullis, ut 25. 34. 37. 111. 112. 118. 145. S. Hier. ad Paulam Urbicam censet hæc omnia ad finem capitis Iambico tetrametro esse conscripta; cuius metri quænam olim apud Hebræos fuerit ratio, numerus, pedes et mensura, iam ignoramus.

Allegorice depingit hic Salomon Ecclesiam, quæ uxor est Christi, veri Salomonis, et materfamilias fidelium omnium. Ita Auctor Imperfecti apud Chrys. hom. 23. in Matth. 8. Greg. 33. Moral. 22. vel iuxta aliam editionem 16. Beda, Salonius, Glossa, Arboreus, Baynus et alii, quin et S. Ambr. in fin. tom. 2. editionis Romanæ, fuse totum hoc caput Ecclesiæ adaptat; sed hic commentarius pene ad verbum idem est cum ser. 45. S. Aug. de diversis; magisque redolet stylum S. Aug. ac S. Augustino tribuitur a Possidio et Beda Rom. 8. et a Doctoribus Lovaniensibus, qui hos S. August. sermones velut novos primi ediderunt. In textu tamen aliter sæpe vertit legitque hos Salomonis versus S. Ambr. aliter S. August. Rursum S. Ambr. uberior est, et plura habet quam sanctus Augustinus.

Apposite ergo Christianos alloquitur S. Epiphanius in suo Ancorato: « O vos orthodoxi et Ecclesiæ filii, veritatis filii, sapientis et fortissimæ mulieris illius filii, cuius gloria est apud Salomonem dicentem: Mulierem fortem quis inveniet? Proverb. 31. Velut rara sit, imo potius una, fortem mulierem intelligit Ecclesiam Dei, vestram matrem, qua nihil fortius est, ut quæ moriatur per singulas excitatas persecutiones, pro nomine viri sui. » Hæc Epiphan.

Tropol. depingit animam sanctam heroicis virtutibus deditam, ac signatim B. Virginem, cui hæc applicat S. Bernard. ser. 9. inter parvos, et fusius serm. 2. super *missus est;* sic et Auctor Catenæ Græcorum.

Symbol. mulier fortis est sapientia, item S. Script. cui hæc adaptat Lyranus ex R. Salomone.

Rursum mulier fortis est virtus heroica, sive virtutis perfectio. Ita R. Levi. Audi nostrum Pinedam lib. 2. de Reb. Salomonis cap. 4. num. 40. Monetur, inquit, a matre Salomon ne accipiat coniugem de terra Chanaan, dum ait: *Ne dederis mulieribus* (Chananæis, profanis doctrinis, voluptatibus, falsæ religioni) *substantiam tuam, et vias tuas ad delendos reges;* sed vaca sapientiæ, quæ reges amplificat. Suadet igitur ut *mulierem fortem* accipiat *de ultimis finibus et procul:* ipsa est sapientia. Hinc eius dotes alphabetario carmine describit, ut ipsa etiam elementa litteraria cum sapientiæ studio coniungantur, et puerum ab ipsa alphabetaria tabella sapientiæ et pietati assuefaciat.

Scripsit de muliere forti ingentem librum Albertus Magnus, quo singula capitis verba fuse examinat, ex iisque discursus et conceptus morales elicit, quibus magnam concionibus materiam suppeditat.

MULIEREM FORTEM QUIS INVENIET? (q. d. Inventu est non impossibilis, sed difficilis, quia paucæ tales sunt, et velut rara avis in terris) PROCUL ET DE ULTIMIS FINIBUS PRETIUM EIUS.) Marcus Antonius Abagarus ex vetustissimis Bibliis ante annos 800. Armenorum lingua et Vers. 10. Aleph.

charactere scriptis, legit: *Mulierem sani cerebri quis inveniet? pretiosior ea est lapidibus pretiosis.* Pro muliere hebr. est אִשֶׁת esceth, id est mulierem vel uxorem: de coniugata enim et matrefamilias hic agi patet ex sequenti: *Confidit in ea cor viri sui*, etc.

Mulier fortis quæ? Respond. I. Pro *fortem* hebr. est חַיִל *chail*, id est roboris, virtutis, strenuitatis. Unde primo aliqui vertunt, *mulierem divitiarum*; divitiæ enim sunt robur et fortitudo divitis, Prov. 18. 11. Ita Aben Ezra, qui vertit: *Mulierem divitias parantem*, q. d. *Quis invenire queat mulierem rem facientem, roburque parantem præ sapientia qua sit exculta?*

II. Secundo, alii vertunt: *mulierem exercitus*, id est mulierem validam et militarem: unde de ea subdit: *Et spoliis non indigebit*, q. d. Fortitudine sua ampla ab hostibus spolia referet, quales olim fuere Amazones quæ tractando arma bellicosissimæ evaserunt, de quibus Valer. lib. 5. Argonaut. *Qualem mavortia vidit Amazon*; *Mavortia*, id est bellicosa vel Marte genita, uti ipsæ de se iactabant. Et Virgil. 1. Æneid.

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens.

Sic Lycurg. legislator Spartæ corpora virginum cursu, lucta, disci et telorum iactu exercebat. Rogatus, hanc causam dedit: *Ut in valido corpore fœtus validas agens radices, pulchre adolescat, ipsæque deinde mulieres robore in partu fœtæ, eius dolores et coniugii domusque labores facile sustineant et superent, utque si necessitas postulet, pro se suisque liberis et patria possint pugnare et præliari.* Hinc Gorgo Leonidæ uxor cuidam dicenti: *Solæ vos, Lacænæ, viris imperatis*; resp. *Solæ enim nos viros parimus.* Ita Plutarchus in Licurg. et in Apophthegm. Lacon. Similes Amazones et Lacænas nostra vidit videtque ætas. Sane durior et severior educatio filiarum facit eas robustas, animosas, strenuas, generosas, uti experientia quotidiana docet: *Sauromatæ uxoribus cen dominis per omnia parent; virginem non prius locant ad nuptias, quam hostem occiderit*, ait Nicolaus de Moribus gentium.

III. Tertio, Septuag. melius vertunt: γυναῖκα ἀνδρείαν, id est *mulierem virilem*, puta viraginem, quæ virtute cum viris certet, imo viros superet; Chald. *mulierem bonam*; Vatabl. *mulierem masculam*; alii proprie et genuine, *mulierem strenuam, industriam, heroicam*, puta heroinam; alii, *omni virtute cumulatam*; Baynus, *mulierem audacem ad res gerendas.* Solent enim mulieres esse pusillanimes et timidæ; unde mulier dicta est quasi mollier: *Quare mulier fortis*, ait Hier. Osorius, dicitur, *quæ muliebrem superat infirmitatem: nam fere mulierum genus infirmum et molle est, mulieremque a mollitie dictam passim docet Etymologorum turba: ergo fœmina quæ muliebrem, id est mollem et imbecillem naturam vicit, et conditione sua superior existit, hæc mulier fortis appellatur, seu mulier virtutis.* Hebr. enim *chail* vocatur strenuitas, industria, vigor tam mentis quam corporis, qui scilicet in labore et exercitio consistit, ac cum dolore enititur, et quasi parturit (radix enim חִיל *chul* significat parturire, et cum dolore eniti) facinora et actus heroicos. Mulier ergo *chail*, id est virtutis et strenuitatis est, quæ in operando est strenua, in patiendo magnanima, in regendo discreta et sapiens, in consolando blanda, in mercando industria, in providendo sollicita, quæ maritum alit, solatur, ditat, beat, quæ proles severe educat in lege et timore Dei, quæ servos et ancillas in officio et concordia continet, quæ domum et familiam prudenter moderatur, eî de victu et vestitu providet, eam locupletat. Talis fuit Salome, mater septem Machabæorum, 2. Machab. 7. Talis fuit S. Felicitas, talis S. Symphorosa, quæ septem filios erudivere ad martyrium. Talis fuit Nonna mater S. Gregor. Nazianz. de qua ipse in funere patris sic ait: *Divinam Scripturam dicentem audivi: Mulierem fortem quis inveniet? quæ in sententia externi quoque sunt; siquidem illorum hoc est, nullam proba uxore meliorem rem cuique evenire posse, nec rursus improba peiorem.* Porro probam definit eam quæ pia est erga Deum, et industria sedulaque erga familiam, ac ab utroque matrem dilaudat: difficile enim est utrumque copulare; pietas enim quietem et otium, sedulitas sollicitudinem et negotium requirit.

Procul et de ultimis finibus pretium eius.) Hebr. Noster forte legit מִפִּנִּים mippinnaim, id est, *ab angulis*, id est, *ultimis finibus* (פִּנָּה *pinna* enim angulum et finem significat) *pretium eius*, iam aliis punctis legunt מִפְּנִינִים *mippeninim*, id est, *præ margaritis*, sive *unionibus pretium eius*; Septuag. *Pretiosior est lapidibus pretiosis quæ talis est*; Chald. *Pretiosior est lapidibus optimis*; alii: *Pretiosior est rubinis, sive carbunculis*; Vatabl. *Fœminam virtute præditam quisquis nactus fuerit, mercem habet gemmis procul petitis pretiosiorem.* Iam

Primo, aliqui sic exponunt, q. d. Mulier fortis res adeo rara et pretiosa est, ut in ultimis terræ finibus sit inquirenda, indeque arcessenda et evocanda. Sic regina Saba dicitur *venisse a finibus terræ*, id est a longinqua regione ad Salomonem, ut eius sapientiam audiret, 3. Reg. 10. 1. et Matth. 12. 42.

Secundo, planius et germanius, q. d. Mulier fortis, id est strenua et industria, rara est rarique pretii, uti solent esse ea quæ de ultimis Indorum terris afferuntur: pretium enim eius tantum est, ut cum pretiosissimis gemmis et margaritis, quæ ex remotissimis orbis partibus adducuntur, æquiparandum sit. Unde ex Hebræo legentes *mippeninim* iam vertunt, *longinquum ab unionibus pretium eius*, id est, longe superat pretium unionum sive margaritarum. Aut quod eodem redit, q. d. Pretium mulieris fortis adeo magnum, carum et rarum est, ut de ultimis terræ finibus petendum sit: nihil enim quantumvis pretiosum in terra nostra est, quod pretium mulieris fortis adæquet; sed a longe petendum est, quod ei in pretio debeat comparari et adæquari, hoc est, mulier fortis est res pretiosissima, cuius pretium vix æstimari, difficilius inveniri potest; quia pretium auri et argenti superat, ac cum pretio gemmarum certat, imo illud ipsum vincit et transcendit.

Alludit ad priscam uxorum coemptionem. Olim enim mariti uxores dato pretio coemebant ab eorum parentibus, uti Osee c. 3. vers. 2. uxorem sibi emit quindecim argenteis. Vide ibi dicta. Et Iacob emit Rachelem, serviendo pro ea Laban patri eius septem annis, Gen. 29. 27. Sensus ergo est, q. d. Si uxorem strenuam et virilem dato de more pretio iusto emere velis, nulli parcas expensæ, quia talis omne pretium superat. Hinc Septuag. vertunt: *Pretiosior est lapidibus pretiosis, quæ talis est*; Hebr. *Pretiosior est margaritis.* Quale et quantum sit pretium margaritarum, ac Sanctorum qui per eas repræsentantur, præsertim B. Virginis, per multas utrorumque analogias ostendi Apoc. 21. 21. Syrus: *Pretiosior est lapillis pretiosissimis, quibus nullum par pretium est.*

Allegor. S. Ambros. in hoc Prov. caput sub finem tom. 2. per mulierem fortem accipit Ecclesiam, per eius virum Christum, per filios Martyres: *Congruit*, ait, *dici Martyrum fortitudo mulieris; nisi enim ipsa fortis esset, eius pignora in passione defecissent.* Et S. Augustinus serm. 217. de Tempore: *Mulierem fortem quis inveniet? quod dixit: Quis inveniet, difficultatem inveniendi, non impossibilitatem oportet intelligi. Mulier ista fortis Ecclesia est. Quomodo non est fortis, quæ ab initio mundi tantis tribulationibus fatigatur, et tamen non vincitur? Mulierem fortem quis inveniet? Quis alius nisi Christus? Non autem eam fortem invenit, sed inveniendo fortem fecit. Nam ut eam inveniret, nonaginta novem dimisit in montibus, et quæsivit unam quæ erraverat, et humeris suis impositam ad ovile proprium revocavit.* Et fusius serm. 218. *Mulierem fortem quis inveniet? Difficile est invenire eam, et difficile est nescire eam. Nonne ipsa est civitas in monte, quæ abscondi non potest? quare ergo dictum est: Quis inveniet? cum dici debuerit: Quis non inveniet? Sed tu civitatem in monte positam vides, ut autem in monte ponitur, inventa est: ipsa est enim ovis illa quæ perierat.* Et nonnullis interiectis: *Et postquam eam invenit, non solummodo de spinis peccatorum suorum eripuit, sed et-*

Mystice, mulier fortis est Ecclesia.

iam lapidibus pretiosis ornavit. Ideo de ipsa dicitur: Pretiosior est lapidibus pretiosis. Concludit denique assignans eius lapides pretiosos, seu mundum muliebrem: *Sunt in Ecclesia lapides pretiosi, et semper fuerunt, docti scilicet, abundantes scientia et eloquentia, et omni instructione legis. Pretiosi plane isti lapides sunt: de ipsis fuit Cyprianus, de ipsis fuit Ambrosius, et cæteri eorum similes. Ex eorum numero quidam erraverunt ab ornatu huius mulieris.* Eadem pene ad verbum habet sanctus Ambrosius loco iam citato; quare ex alterutro in altero transcripta esse videntur.

Luculentius magisque pathetice Beda, qui per pretium mulieris fortis, id est Ecclesiæ, accipit Christum, qui pretio sanguinis sui eam redemit: hoc autem pretium procul fuit, quia de cælis venit. Addit deinde: « Quamvis et ita recte possit intelligi, pretium sanctæ Ecclesiæ procul positum fuisse, quia Incarnatio Verbi Dei, conversatio inter homines, passio ac resurrectio longe a nostræ esset naturæ conditione discreta; quoniam videlicet ille et quando voluit, et de qua voluit matre natus est, et sine peccato vixit in mundo, et quando voluit, et qua voluit morte discessit a mundo, tempusque resurrectionis et ascensionis suæ in potestate habuit et cætera huiusmodi, in quibus tam procul est a nobis, quam cælum distat a terra. »

Tropol. Mulier fortis est B. Virgo. Tropolog. Mulier fortis, imo heroina omnium fortissima, ac Martyrum princeps et regina est B. Virgo, quæ, ut ait S. Bernard. serm. 9. inter parvos: *Adeo fortis fuit, ut illius serpentis caput contereret, cui a Domino dictum est: Inimicitias ponam inter te et mulierem, et inter semen tuum et semen illius; ipsa conteret caput tuum.* Quocirca B. Maria est margarita, quæ omne pretium superat; pluris enim valet quam omnes angeli et homines mundusque universus, et, ut ait S. Augustin. *Ornamenti sui ipsa pretium est.* Quæ recte unio dicitur, quia sibi suæque carni, et consequenter toti generi humano filium Dei, et comitanter totam SS. Trinitatem univit et copulavit in perpetuum. Idem S. Bernard. serm. 2. super *missus est: Cui*, ait, *hæc victoria* (contriti serpentis) *servata est nisi Mariæ? Quam vero aliam Salomon requirebat, cum dicebat: Mulierem fortem quis inveniet? Noverat quippe Sapiens huius sexus infirmitatem, fragile corpus, lubricam mentem: quia tamen et Deum legerat promisisse, et ita videbat congruere, ut qui vicerat per fœminam, vinceretur per ipsam; vehementer admirans aiebat: Mulierem fortem quis inveniet? quod est dicere: Si ita de manu fœminæ pendet et nostra omnium salus, et innocentiæ restitutio, et de hoste victoria; fortis omnino necesse est ut provideatur, quæ ad tantum opus possit esse idonea. Sed mulierem fortem quis inveniet? At ne hoc quæsisse putent desperando, subdit prophetando: Procul et de ultimis finibus pretium eius, hoc est, non vile, non parvum, non mediocre, non denique de terra, sed de cælo; nec de cælo proximo terris, pretium fortis huius mulieris, sed a summo cælo egressio eius.*

Et anima sancta. Rursum mulier fortis est anima sancta et religiosa, præsertim quæ actionem contemplationi iungit. Vita enim activa est quasi ancilla, contemplativa est quasi filia pulchra et delicata, at utraque simul est quasi mulier fortis uxor Christi: ipsum namque contemplationis stringit amplexibus, ac sua doctrina, prædicatione et actione multos ei filios gignit, educat et gubernat. Talis rara est et inventu difficilis. Huius indumentum est fortitudo patientiæ, et decor iustitiæ: fortitudo tuetur decorem, et decor ornat fortitudinem. Vide nostrum Alvarum de Paz, l. 2. de Vita spirituali part. 2. cap. 19.

Vers. 11. Beth. CONFIDIT IN EA COR VIRI SUI, ET SPOLIIS NON INDIGEBIT.) *Confidit*, id est secure in uxore strenua conquiescit cor mariti; quia certus est non tantum de eius castitate, sed et de eius fide et strenuitate: in eam ergo cordis sui curas et sollicitudines de providendo familiæ resignat: illi opes suas, arcana sua, resque omnes vel actas vel agendas tuto credit et committit. Magna enim est mariti crux et anxietas, si uxorem de fide suspectam, aut pigram vel improvidam habeat: tunc enim tota domus cura in maritum recidit, nec tantum domus, sed uxoris ipsius; timet enim maritus ne uxor res suas prodigat, aut cum amicis vel amasiis epulando consumat, aut in suos cognatos furtim dispenset, aut per imprudentiam negligendo dissipet: quare mille, ut ita dicam, oculis eius actus ceu Argus observat, ut vix aliud agere queat, nec animus ei sit ad quippiam magni aggrediendum. Hisce omnibus maritum exonerat uxor prudens et strenua, quæ proinde marito confidentiam, quietem, securitatem et gaudium inenarrabile affert.

ET SPOLIIS NON INDIGEBIT.) Scilicet vir, non uxor. Hebr. enim יחסר *iechsar* est masculini generis; unde virum respicit, non uxorem. Potest tamen ad utrumque referri, si sic ad verbum ex Hebræo vertas: *Et spolium non deficiet*, scilicet tam viro quam uxori. Chald. *Et non spoliatur, neque indiget.* Iam

Spolia quæ? Resp. I. Primo, per *spolia* aliqui accipiunt annonam et cibos ad alendam familiam necessarios. Unde Syrus vertit: *Et dactylis non indigebit.* Dactylis enim, qui fructus est palmæ, Syri, Indi et Ægyptii victitant, utpote quibus suppetit palmarum copia, quæ eis victum et vestitum suppeditant. Unde S. Paulus primus Eremita, S. Antonius, S. Macharius, cæterique Anachoretæ in Thebaide dactylis, quos paucos per diem sumebant, per multos annos vixerunt.

Secundo, alii per *spolia* accipiunt opes et bona quælibet. Unde R. Salomon vertit: *Et bonis non carebit*; Vatabl. *Re domestica non egebit*; Tigurina: *Res eius non decrescunt*; Aben Ezra: *Mariti animus in ea confidit, quod rem familiarem administret; quare supellectilem quæ ab ea paratur, numquam desiderabit.* II.

Tertio, noster Salazar per *spolium* accipit vestem scutulatam, quæ a scuto dicitur, quod scutorum formis sit insignita. Scuta autem solent esse spolia belli, q. d. Uxor strenua non indiget scutulata veste et monilibus, sed nuda et indotata a marito duci potest: tum quia illi dos sufficiens est industria et strenuitas propria; tum quia ipsa virilis est, ideoque ornamenta illa muliebria ceu fœminea et vilia, quæ tam studiose sectantur mulieres vanæ et philocosmæ, utpote veris prudentiæ et virtutum ornamentis destitutæ, despicit atque contemnit, omnemque sui cultum collocat in sapientia, probitate et strenuitate. III

Quarto, Iansen. proprie *spolia* accipit, q. d. Vir huius strenuæ uxoris non opus habebit ut ad castra procedat, fiatque miles ad captanda hostium spolia, ut ex iis se alat et ditet: quia uxor strenua affatim opum ei suggeret, ut eas ex spoliis hostium cum tanto sui impendio et periculo quærere non debeat. IV.

Quinto, Luysius Legionensis tract. de Muliere forti, per *spolia* accipit mercaturam et merces, quia non raro mercatores merces et opes ex spoliis, puta ex usuris, fraudibus et iniustis contractibus, quibus alios spoliant, congerunt, q. d. Vir iste felix, cui diligens ac sollicita uxor contigit, augendæ rei familiaris spem in ipsa reponens, satis sibi ducet agros colere et fructus decerpere, quos tellus sponte affert; negotia vero et mercaturam exercere ad quæstus ampliores percipiendos, opus sibi esse non existimabit. V.

Sexto, planius et plenius, q. d. Confidit in ea cor viri sui, quod ipsa sibi et familiæ suæ industria de rebus necessariis abunde providebit, ita ut spoliis non indigeat; sed loco spoliorum armis partorum sint illi fruges et opes, labore vigoreque suo partæ. Nominat *spolia*, primo, quia persistit in metaphora *mulieris fortis*; hebr. חיל *chail*, id est militaris et bellicosæ, cuius spolia sunt manuum, non hostium: suis enim manibus diripit lucra ingentia instar spoliorum; secundo, quia olim primæ Hebræorum opes conflatæ fuere ex spoliis, quibus spoliarunt Ægyptum, Exodi 12. 36. et Chananæos, cum per Iosue eos devicerunt, et Chananæam occuparunt. Hinc per catachresin Hebræi quaslibet opes vocant *spolium* vel prædam, ut patet versu 15. Sic etiamnum Arabes, Tartari, Cosaki, aliique plures vivunt ex rapto: unde omnes eorum opes sunt spolia; tertio, το *spolia* notat tum virtutem mulieris, tum opum copiam, q. d. Mulier fortis suo VI. Gemina.

valore et sapientia res ad familiam necessarias viro sibique comparabit, non minore industria, nec minore virtute quam si victis hostibus asportasset spolia; quare rebus omnibus affluet, perinde ac si opima ab hoste spolia retulisset: nam, captis urbibus, magna et varia rerum supellex victoribus cedit, quæ spolia dicuntur: ita Baynus. Hinc Septuag. *Et bonis* vel *honestis spoliis numquam indigebit,* ubi Auctor Catenæ Græcor. Eius, inquit, proventus et fructus appellantur honesta spolia ad differentiam malorum, qualia sunt quæ iniuste comparantur.

Allegor. Allegor. Cor Dei et Christi confidit in Ecclesia, quam sibi despondit, quia per gratiam et charismata sua eam fortem et stabilem efficit, ut contra omnes dæmonis et impiorum impugnationes fidelis et sancta perseveret usque in finem mundi, imo in æternum. Ita S. Ambros. lib. 6. in Lucam post initium: « Confidit, inquit, in ea vir suus. Videamus quid hæc viro faciat suo, quod opus eius, quod sit obsequium, cur confidat in ea Christus. Bona uxor virum suum vestit. Vestiat Iesum fides nostra corpore suo, vestiat carnem eius divinitatis suæ gloria: sicut et illa bina vestimenta fecit viro suo, ut in præsenti et in futuro sæculo honorificet eum. Non mediocris hæc fœmina, cuius tale textrinum est, quam non mollia lanæ fila carpentem, sed pretiosa virtutis pensa tractantem vir eius inveniat, quæ manus extollat in noctibus, et ad libram dirigat opus, morumque suorum pondus examinet, gestorum quoque noverit servare non mensuram, gloriosi subtegmen laboris intexens. » Causam subiicit amorem et exspectationem sponsi, puta Christi: Unde ait: « Sollicita quando vir redeat, anxia atque suspirans, et iam cum viro suo esse desiderans, dicet: Moras facit vir meus venire, festinabo ipsa ad eum; occurram ei facie ad faciem, cum venire cœperit in gloria sua. Veni, Domine Iesu, ut invenias sponsam tuam, non contaminatam, non adulteratam, quæ non violaverit domum tuam, non mandata neglexerit. Dicat tibi: Inveni quem dilexit anima mea, introducat te in domum vini (vinum enim lætificat cor hominis) inebrietur spiritu, agnoscat mysterium, loquatur oraculum. »

Rursum S. August. ser. 45. de Diversis (exstant inter novos a Lovaniensibus editos) qui ad verbum idem reperitur apud S. Ambros. in hunc Proverb. locum sub finem tom. 2. editionis Romanæ, sive Sixtinæ: « Plane confidit,
Psal. 72. ait, et ut confidamus et nos, docuit. Commendavit enim Ecclesiam usque ad terminos orbis terrarum per omnes gentes, et a mari usque ad mare. Hæc si non usque ad finem perseveraret, in ea cor viri eius non utique confideret. » Et post nonnulla: « Mulier hæc spoliis non indiget, non quia non quærat, sed quia abundat multis. Undique mundum spoliat, rapit undique trophæa diabolo. Ideo di-
Psal. 118. cit viro suo, sicut scriptum est in Psalmo: Exsulto ego in verbis tuis sicut qui invenit spolia multa. Quemadmodum spoliis indigebit, quæ undique rapit, undique trahit, undique acquirit, undique operatur bona? »

Sic et Beda, qui et causam addit. Novit enim, ait, spiritum gratiæ, quem dedit; novit virtutem charitatis, quam eius præcordiis infudit. Unde ei dicitur a sponso Cant. 8. 6. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum; quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio.*

Idem ab eodem sponso Tropolog. dicitur cuilibet animæ fideli et sanctæ, quæ totam mentem, totum amorem et affectum in Christo ceu sponso defixit. Unde S. Ægidius, socius S. Francisci, rogatus *quænam esset via ad sanctitatem?* respondit: *Una ad unum, una ad unum;* scilicet
Via ad sanctitatem, quæ? una anima uni Deo detur, tota et in solidum, quanta quanta est; sic evadet sancta, imo cælestis et divina, ut in ea ceu in templo suo confidat et conquiescat Deus, ac vicissim ipsa in Deo et Christo ceu sponso amantissimo confidat et conquiescat; uti præ cæteris fecisse S. Agnetem legimus in eius Vita apud Ambros. serm. 90. et lib. 1. de Virgin. Anima enim sancta, perfecte Deum et Christum amans, tota se in eius amorem effundit et transfundit: quare non aliud cogitat quam ipsum, quem in omnibus rebus contemplatur et amat; nec in iis amat aliud quam ipsum, unde æqualiter ipsum amat in omnibus tam adversis quam prosperis: quia Christum suum reperit tam in monte Calvariæ, quam in monte Thabor. Sicut ergo in monte Calvariæ non amat crucem, sed Christum crucifixum; sic in Thabor non amat gloriam, sed Christum gloriosum: illi enim dicit: *Dilectus meus mihi, et ego illi.*

Rursum mulier fortis est B. Virgo, in qua vir eius, pu- De B. Virgine, in qua confidit vir Ioseph.
ta S. Ioseph, post plane perspectam eximiam eius sanctitatem, et conceptionem de Spiritu sancto ex Angeli revelatione cognitam, plane confisus est et conquievit. Hinc graves Theologi asserunt Iosepho, mox ut coniugium iniit cum B. Virgine, ob tantæ virginis et matris Dei reverentiam, exemptum fuisse omnem libidinis fomitem et sensum, ita ut ne primos quidem eius motus persentisceret. Ita censent Ioannes Eckius serm. de S. Ioseph, Iacobus Christopolitanus in *Magnificat,* Gerson. ser. de Nativ. Virginis et alii. Porro idipsum, puta fœdis hisce motibus sese liberum, utique persentiscebat ipse Ioseph; idque non ante, sed a coniugio B. Virginis sibi obtigisse advertebat: illam ergo ut virginem divinam reverebatur, omnemque post Deum in illam spem et fiduciam collocabat. Rursum Spiritus sanctus fuit quasi vir B. Virginis, quia in ea operatus est conceptionem Christi, fecitque in ea quod in aliis mulieribus efficit vir. Unde cum B. Virgo Angelo nuntianti Et Spiritus sanctus.
Christi incarnationem respondisset: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* occurrit Angelus, et virum assignavit Spiritum sanctum, dicens: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi,* ut scilicet totus tota sua plenitudine in te illabatur, itaque in te confidat, id est confidenter et secure in te habitet, tibi sua dona omnia communicet, tibi seipsum omniaque sua credat et committat: imo Verbum cum tota deitate ceu suppositum, imo depositum divinum in te confidenter collocet et deponat. Unde S. Laurent. Iustin. agens de nuptiis B. Virginis, ait Spiritum sanctum et Iosephum sic officia inter se partitos fuisse, ut cura et custodia corporis Virginis ad Iosephum pertineret; animi autem curam et custodiam sibi sumeret Spiritus sanctus. Denique in ea confidit cor Spiritus sancti, quia eam peccatorum advocatam constituit, per quam plurima eorum, qui a peccatis eius ope salvantur, spolia acquirit; cuius rei innumera sunt exempla: unde ipsa vocatur *spes peccatorum, et fiducia miserorum.*

REDDET EI (scilicet viro, ut patet ex Hebr. הוא *hu,* Vers. 12.
quod est masculinum) BONUM, ET NON MALUM, OMNIBUS Chimel.
DIEBUS VITÆ SUÆ.) Quibus scilicet vivit ipsa mulier, ut Uxor strenua
patet ex Hebræo, q. d. Non ad aliquot dies, menses vel an- reddet viro
nos, sed constanter per omnem vitam uxor strenua red- bonum,
det marito, bonum et non malum. quod? Resp.

Primo, Aben Ezra sic exponit, q. d. Mulier strenua ma- I.
rito bona rependit, eo quod maritus in eamdem spem suam reiiciat, in eaque confidat, nec umquam de ea male mereatur. Huc accedit Baynus, q. d. Uxor viro pro confidentia, qua illam sibi devinxit, reddet ei fidem, non perfidiam, ut scilicet bona ei retribuat, non mala, quod sinceram et liberalem uxoris indolem arguit, ac magnanimitatis eius est indicium, eo quod amore se vinci non sinat, sed amorem amore penset, obsequia obsequiis superet.

Secundo, Vatabl. q. d. Uxor mascula virum suum sem- II.
per lætitia afficit, quia facit, ut iugiter gaudeat ob bona quæ ei assidue procurat; *bonum* enim sæpe significat lætum, sive iucundum; sicut *malum* significat triste et molestum; ut cum dicitur: *Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum!* Et. *Sufficit diei malitia sua,* id est afflictio et tristitia sua, Matth. 6. 34.

Tertio, alii, q. d. Uxor proba viri opes non dissipabit, III.
sed cumulabit et augebit, idque faciet ut bonum bono rependat, quo significat Salomon virum ita benevolum et beneficum esse debere uxori, ut sua benevolentia et beneficentia provocet, et quasi cogat illam ut eamdem sibi reddat et retribuat, quod sane prudens est consilium: hæc enim est optima ratio conciliandi pacem et concordiam inter coniuges, si obsequiis inter se certent. Vir ergo præveniat uxorem beneficiis, uxor eadem, imo maiora illi re-

pendat, *Magnes enim amoris est amor;* et, *Si vis amari, ama.* Nullum enim potentius telum ad extorquendum amorem, quam amor.

IV. Quarto, Iansen. *bonum* quodlibet accipit, q. d. Mulier fortis reddet viro bonum, et non malum: hoc est, iuxta confidentiam, quam vir de ea habet, reddet hæc mulier viro bonum, idque sine alicuius mali permixtione, nec id ad breve tempus, sed omnibus diebus vitæ suæ; ergo et post mortem mariti, si ipsam superesse contingat, non obliviscetur eius, sed pie semper erga illum affecta persistet. Bonum autem quod mulier viro reddit est animi securitas, et per illam cordis lætitia, vitæ longævitas, rerum domesticarum procuratio et conservatio, etc. Sic et Ecclesiast. ait cap. 26. vers. 1. *Mulieris bonæ beatus vir; numerus enim annorum illius duplex. Mulier fortis oblectat virum suum; et annos vitæ illius in pace implebit;* Et vers. 16. *Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit; disciplina illius datum Dei est.*

V. Quinto, pressius et strictius noster Salazar hæc accipit de uxore, cui severus, morosus et durus obtigit maritus, q. d. Licet maritus acerbus uxorem generosam obiurget, carpat, succenseat; ipsa tamen adeo lenis et magnanima est, ut omnia sustineat, et bona placidaque verba malis et acerbis regerat: itaque vincit mariti asperitatem, ut ex iracundo fiat mitis et blandus, uti B. Monica mater S. Aug. sua lenitate domuit iras Patritii sui mariti, ut refert S. Aug. l. 9. Confess. Qua de re pulchrum exemplum viperæ, quæ, dum copulatur cum muræna, prius venenum evomit, affert et coniugibus imitandum proponit. S. Basil. hom. 7. Hexam. *Vipera,* ait, *ob nuptiarum venerationem virus evomit, tu duritiam, tu feritatem, tu crudelitatem ob unionis reverentiam non deponis?*

Igitur hic est heroicus mansuetudinis, patientiæ et magnanimitatis gradus, qua uxor viro bonum pro malo, mollia pro asperis, humilia pro superbis, blanda pro iracundis rependit. Nimirum hominis est bonum pro bono regerere, sancti et angeli est bonum pro malo reponere; vice versa, ethnici est malum pro malo reddere; barbari et dæmonis est malum pro bono retribuere. Omnes hi sensus oppositi sunt; primus tamen planior est, quartus plenior, quintus pressior et profundior.

Porro R. Levi τὸ *reddet* vel *retribuet*, accipit improprie pro dabit, largietur, quomodo subinde in Script. accipitur τὸ retribuere pro tribuere, *αντιδωρον* pro δωρον, scilicet compositum pro simplici, nulla habita ratione meriti vel recompensæ. Unde exponit, q. d. Uxor gnava virum sibi beneficiis demeretur, eo quod eius servituti et obsequio se prorsus demittat et mancipet, neque umquam servitutem defugiat. Hinc et Septuag. Complut. vertunt: *Operatur enim viro suo bonum, et non malum tota vita sua;* Vatican. *Operatur enim viro bona in omni vita sua,* q. d. Mulier pigra, vel morosa et rixosa, molestat virum eumque stimulat ad mala, puta ad iram, tristitiam, desperationem: at mulier sedula, et viri amans, illi cooperatur ad omne bonum; quia eum in adversis solatur et erigit, in difficilibus animat, in perplexis sanum suggerit consilium. Quare sicut boves idem trahentes iugum, se invicem solantur, animant, roborant, ut currum frugibus onustum facile trahant, quem alteruter solus trahere nequiret; sic uxor eodem iugo matrimonii coniugata (unde et coniux dicitur) et copulata cum viro, eius labores et dolores compatiendo et consolando alleviat, imo in se transcribit, ut iunctis utrimque viribus facile omnes tolerent et superent; itaque iugum coniugii paribus animis et passibus alacres et læti ducant. S. August. ser. 45. de diversis legit: *Operatur viro suo bona et non mala;* et Syrus: *Fecit ei bonum;* et Auctor Catenæ Græc. *Tota vita viro conciliat bonum, et non malum,* q. d. Ut viri gratiam captet, bona semper operatur, numquam mala; hoc signum est probæ indolis, æque ac virtutis; fidelium enim et Sanctorum hoc axioma proprium est, quod omnibus actionibus velut præmeditatum præferunt: *Omnibus bene, nulli male facito: De omnibus bene merere: Omnes amicos benevolentia retine, inimicos officiis tuis concilia et fac amicos.* Docuit idipsum Christus verbo et exemplo, qui nulli licet inimicissimo vindictam optavit, multo minus intulit, sed omnibus suam doctrinam et gratiam obtulit. Unde de eo ait S. Lucas Actor. 10. 38. *Transiit benefaciendo, et sanando omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat cum illo.* Deus enim omnibus benefecit, nulli male, ideoque est et vocatur Deus, quia *solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos,* Matth. 5. 45.

Allegor. Ecclesia, et anima sancta sponso suo Christo reddit bonum, et non malum; quia studet bonis operibus, et cavet a malis, ut ei placeat, ideoque bona bonis accumulare satagit, ut eis magis magisque suam gratiam et Christi gloriam magnis quotidie incrementis adaugeat. Ita S. Ambr. in cap. 31. Proverb. sub finem t. 2. *Hinc mulier ista,* ait, *quia exspoliat mundum, rapit gentes, tota vita operatur bonum; verum non sibi, sed viro: ut quæ iam non sibi vivat, sed qui pro omnibus mortuus est, et resurrexit. Viro ergo operatur bonum, illi servit, illi devota est, illum diligit, illi placere semper studet. Non se ornat, nec propter suos, nec propter alienos oculos: non quærit hominibus placere: non quærit quæ sua sunt: operatur omnia viro suo* Huc accedit Beda: *Reddit quippe,* ait, *anima Christo bonum, cum perceptis ab eo vitæ muneribus recte vivendo respondet; cum ea quæ ipsa scire vel facere ab illo adiuta potuit, etiam aliis intimare satagit.* Allegor. de Ecclesia et anima sancta.

Rursum mulier hæc est B. Virgo, quæ Iosepho sponso, eo quod virginitatis suæ fuerit in coniugio custos, retribuit omne bonum. Audi S. Bernard. ser. de S. Iosepho: *Amplius autem, quia omnia quæ sunt uxoris sunt viri, credo quod beatissima Virgo totum thesaurum cordis sui, quem Ioseph recipere poterat, ei liberalissime exhibebat.* Et post nonnulla: *Quantas putas exhortationes, consolationes, promissiones, illuminationes, et æternorum bonorum revelationes recepit in transitu suo Ioseph a sanctissima sua sponsa Maria?* Hac de causa B. Virgo Iosepho cooperata est ad omnem virtutem, gratiam et gloriam, uti explicare pergit S. Bern. *Quomodo,* ait, *cogitare potest mens discreta, quod tanta unione uniret menti tantæ Virginis aliquam animam, nisi ei virtutum operatione simillimam? unde credo Ioseph fuisse mundissimum in virginitate, profundissimum in humilitate, ardentissimum in charitate, altissimum in contemplatione,* etc. B. Virgo Iosepho retribuit omne bonum.

QUÆSIVIT LANAM ET LINUM, ET OPERATA EST CONSILIO MANUUM SUARUM.) Hebr. *Quæsivit lanam et lina, et fecit in voluntate manuum suarum;* alii, *in beneplacito manuum suarum;* Chald. *Et operata est iuxta voluntatem manuum suarum;* Septuag. *Filans lanam et linum, fecit quod utile est manibus suis;* Syrus: *Vestigavit linteum, seu tunicam; operata est sine manus quodcumque libuit.* Vers. 13. Daleth.

Sensus clarus est, q. d. Studuit lanificio; unde non exspectavit donec maritus ei lanam et linum coemeret, vel obtruderet; sed ultro ipsa utrumque quæsivit, ut inde vestes laneas et lineas conficeret, quibus virum, filios et domesticos decore vestiret. Hoc est quod subdit: *Et operata est consilio manuum suarum,* id est, manus iuxta voluntatem eius operatæ sunt, ita ut manus tam promptæ forent ad opus quam voluntas, perinde ac si manibus insita fuisset voluntas et promptitudo operandi. Est hypallage. Ita Aben Ezra: Operata est, inquit, in voluntate manuum, quasi manibus volendi facultas insit; ut e contra in manibus pigri est nolitio, ut ita dicam, operandi. Et Vatabl. *in beneplacito,* ait, *manuum quia complacet sibi, et delectatur opere manuum suarum;* Tigurin. *Operatur cum voluptate manibus suis;* ut enim opus sit facile, fructuosum et constans, voluntas adsit oportet. Consilium manuum multiplex.

Secundo, R. Emmanuel vertit: *Fecit voluntatem manibus suis,* id est, quidquid voluit ex lana et lino confecit; tanta erat eius operandi in lino et lana dexteritas, ut voluntas non materiam, sed materia voluntatem et manum sequeretur, ut quidquid illa vellet, illico dexteritate manuum in lucem proderet et fieret.

Tertio, Noster vertit *consilio,* id est industria, peritia et

dexteritate manuum suarum, q. d. Mira pollet manuum, A æque ac mentis industria, ad eximie et dexterrime filandum, texendum, et quodlibet opus textile conficiendum. Ars enim, puta habitus et dexteritas filandi, texendi, fabricandi, etc. tum in mente manus ad opus dirigente, tum in ipsis manibus operantibus, quæ ex assidua operatione habitum et facilitatem operandi induerunt, consistit. Sic de Beseleel architecto tabernaculi ait Deus Exodi 31. 2. *Implevi eum spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere, ad excogitandum quidquid fabrefieri potest.*

Rursum *consilio*, id est prudentia prudentique electione, q. d. Prudenter operatur manibus non res futiles et inutiles, sed serias et utiles, quæ ad domesticorum vestitum conferant. Unde Sept. vertunt; *Et fecit quod utile est manibus suis.* Multæ enim nugosæ et curiosæ mulieres operantur res nugosas et curiosas, sed inutiles, imo illecebrosas et noxias: at mulier hæc prudens non nisi utilia, sana et sancta operatur. Hoc est eius consilium, hæc eius sapientia et prudentia. Hinc Plato in Sympos. Salo- B monem secutus πόρον, id est opum Deum, fecit filium μήτιδος, id est consilii: consilio enim parantur opes. Illecebrosa sunt peple et sindones adeo subtiles, ut per eas corporis forma et nuditas transluceat, quæ proinde carpens S. Hieron. ep. 7. ad Lætam de institut. filiæ, sic ait: *Spernat bombycum telas, serum vellera, et aurum in fila lentescens; talia vestimenta paret, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudentur.*

Moral. de lanificio fœminarum.

Moraliter discant hic mulieres se suasque filias linificio et lanificio assuefacere: hoc enim proprium est fœminarum opus, ut ad hoc natæ et a natura fictæ factæque videantur, idque duplici fine et fructu; primo, ad fugam otii; secundo, ad custodiam honestatis et castitatis. Operi enim dum intendunt, amasios fugiunt eisque attendere nequeunt. Quocirca ab omni ævo strenuarum mulierum, etiam principum et reginarum, hæc in lana et in lino fuit

Exempla.

occupatio. Laudatur Anna uxor Tobiæ, quod ibat quotidie ad opus textorium. Tob. 2. S. Hieron. instituens vir- C ginem Demetriadem: *Habeto*, ait, *lanam semper in manibus, vel staminis pollice fila deducito, vel ad torquenda subtegmina in alveolis fusi vertantur.* Et alibi ad Lætam de institutione filiæ: *Discat et lanam facere, tenere colum, ponere in gremio calathum, rotare fusum, stamina pollice ducere.* Ex veteri Romanorum more Thalassii nomen in nuptiis crebro iactabatur, ut videlicet hac nuptiali voce provocarentur novæ nuptæ, exhortarenturque ad opus et lanificium, ut Varro et Iuba; et Plutarchus tum in Romolo, tum in Quæstionibus c. 29. et Festus Pompeius tradiderunt: θαλάσσιον enim significabat lanificium, ait Plutarch, unde Latinis *thalassio.* Quam vocem crebro occinebant sponsæ, illamque signum fuisse lanificii testatur Varro, scilicet thalassionem veteres vocasse quasillum vas lanificiis aptum. Hinc Thalassio apud Romanos erat Hymenæus, puta virginitatis Deus, inquit Servius: virginitatis enim custos est lanificium. Sed et sponsæ (quod scribit Varro, et Plutarchus postremo a me citato loco, et Plinius l. 8. c. 48.) colum secum in domum sponsi infe- D rebant et fusum, virorumque ianuam lana coronabant ac cingebant: hac quoque ceremonia nuptiali indicantes, lanificium a nuptis in domo maritali exercendum esse. Item apud eosdem Romanos in pelle lanata nova nupta considere solebat, quo testaretur lanificii officium se præstituram viro, ut refert ipse Pompeius. Quin ipsi Romani apud Caiæ Cæciliæ statuam æream, in templo M. Anci sitam, colum, lanam et fusum confixerunt, pudicitiæ et industriæ eius certa monumenta. Auctores M. Varro et Plinius loco iam citato, et Plutarch. in Problem. dicto c. 29 Ea est autem, ut scribit idem Pompeius, quæ, antequam Romam venisset, Tanaquil vocabatur, uxor Tarquinii Prisci Romanorum regis, quæ tantæ probitatis fuit, ut id Caiæ nomen boni ominis causa frequentarent nubentes, quam summam esseverant fuisse lanificam. Cuius etiam rei meminit Caius Titus Probus in epitome 10. l. Valerii Maximi, si non titulus eius libri fallax sit: ubi et illud præterea dicit ideo institutum fuisse, ut nova nupta ante ianuam mariti interrogata quænam vocaretur, Caiam esse se diceret. Non multo post tempore Lucretiam nocte sera lanæ deditam, inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem, Collatinus maritus iuvenesque Tarquinii inveniunt; quod pro signo probitatis accipi voluit Livius, paulo ante finem l. 1. ab urbe condita, et Plinius, aut quisquis est auctor l. de Viris illustr. in Tarquinio et Collatino; et Servius in eum locum Virg. l. 8. Æneidos:

Nec non Tarquinium eiectum.

Sed et eamdem historiam recensens Ovidius l. Fastorum secundo, ait:

Inde cito passu petitur Lucretia; cuius
Ante thorum calathi, lanaque mollis erat:
Lumen ad exiguum famulæ data pensa trahebant.

Theano Pythagorica, Brotini Crotoniatæ (ut Plotino placuit) aut ipsius Pithagoræ (ut Theocritus maluit) uxor interrogata, quam potissime uxorem commendaret, respondit illud Homericum: *telam texentem et meum* (id est viri: nam Agamemnon est qui loquitur) *lectum instruentem.* Ita Athenæus Naucratita, et Stobæus ser. 72. Apud eumdem Homerum lib. 4. tum Odysseæ, tum Iliados, Helena lanificium exercet; et l. 5. eiusdem Odysseæ, Mercurius Calypso nympham, Atlantis filiam, texentem reperit; et l. 6. Areten Alcinoi regis uxorem in foco sedentem, cum ancillis et pensa purpurea torquentem invenit Nausicaa ipsius filia. Herodotus in Calliope tradit Xerxem regem regum, ab Amestri uxore donatum amiculo quod ipsa texuerat. Curtius quoque lib. 5. memoriæ prodidit Alexandrum vestes Macedonicas ad se ex Macedonia missas cum his qui eas confecerant, tradi Sisygambi matri Darii iussisse, eamque admoneri præcepisse ut si cordi vestes essent, eis neptes assuefaceret. Ad quam vocem cum lacrymæ obortæ prodidissent animum aspernantis id munus (quippe cum non aliam contumeliam magis Persarum fœminæ accipiant, quam admovere lanæ manus) Alexander ea re cognita ad eam pervenit: *Et, mater,* inquit, *hanc vestem qua indutus sum sororum non solum donum, sed etiam opus vides; nostri decepere me mores. Cave, obsecro, ne in contumeliam accipias ignorantiam meam.* Apud Terentium in Andria, Simonis senis ad Sosiam libertum hæc verba sunt:

Primum hæc pudice vitam, parce ac duriter
Agebat, lana ac tela victum quæritans.

Huc facit illud Ovidii ad Leandrum:

Tortaque versato ducentes stamina filo,
Fæminea tardas fallimus arte moras.

Et Claudianus in eo Epigrammate, quod de equo Honorii Imp. edidit, loquens de Serena regina uxore Stiliconis:

Et medium te zona liget, variata colorum
Floribus, et castæ manibus sudata Serenæ.

Tranquillus memorat Augustum Cæsarem ita filiam et neptes instituisse, ut lanificio se assuefacerent. Idemque fecisse Carolum Magnum scribit Eginhardus illius Cancellarius in Vita ipsius. Alibi item testatur ipse Plutarch. Augustum ipsum non temere alia veste, quam domestica usum esse, ab uxore, et sorore, et filia et neptibus confecta. Plutarch. testimonio Biboli asseverat Brutum ad bellum exiturum, Porciam uxorem interpellantem ad colum et telam remisisse, usum versibus, quos Homerus Hectori Andromachen alloquenti assignat Iliad. 22. ubi narrat ipsam, dum telam orditur, lamenta eiulatusque e turri ob mortem mariti audivisse. Nota est casta heroina Penelope Ulyssis uxor, quæ absente marito ob formam a procis appetita ut eos falleret, dicebat se nulli nupturam nisi prius telam, quam orsa erat, pertexuisset; quare interdiu telam texebat, sed noctu eamdem retexebat, ut numquam eam pertexeret Denique Virgilius l. 8. Æneid. ita castam probamque fœminam pingit:

Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva,
Impositum cinerem, et sopitos suscitat ignes;
Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
Exercet penso, castum ut servare cubile
Coniugis, et possit parvos educere natos.

Hæc et plura Tiraquellus, lege 40. connubiali num. 38. et seq.

Porro Carolus Magnus rogatus cur filias lanificio occuparet, duas causas dedit: primo, ut otium vitarent; secundo, ut si ad paupertatem per reflantem et adversam fortunam redigerentur, hoc opere sibi victum pararent. Ita Eginhardus. Hoc in opere eminuit S. Elisabetha, Andreæ Hungarorum regis filia, quæ per summam iniuriam a cognatis castris et possessionibus spoliata, lanam manibus operabatur et linum, ut de sui laboris impendio se aleret, et pauperes, quorum erat ancilla, ut mater vestiret. Ita nobilissimis orta natalibus mundo se fecit ignobilem, ut nobilitaretur in cælis, pro corona suscipiens cinerem, cilicium pro fascia pectorali, fusum lanæ et lini pro sceptro. Unde et meruit, in cælum defixa, videre Dei filium Iesum ad se inclinatum cælis patentibus eumque inter alia consolationis lenimenta audire dicentem: *Si tu vis esse mecum, ego ero tecum, et a te nullatenus separabor.* Ita habet eius Vita.

(S. Elisabetha lanam et linum operatur.)

Poetæ deas ipsas linum lanamque tractare asserunt. Narrat Ovid. l. 6. Metamorph. Arachnen Idmonis filiam, eo quod deam Palladem in lanificio provocare ausa esset, ab ea superatam, versam esse in araneam, quæ pristinam adhuc telæ servat artem; unde et aranea græce vocatur *ἀράχνη*.

(Fusus virorum dedecus.)

Dixi fusum fœminarum esse decus, nam virorum est dedecus. Unde David Ioab homicidæ imprecatus est: *Nec deficiat de domo Ioab ... tenens fusum*, 2. Reg. 3. 29. q. d. Posteri Ioab sint effœminati, ut ad vile et muliebre exercitium filandi redigantur, eoque victum sibi quærere cogantur. Sic Sardanapalo probrum fuit et exitium, quod eum Artabanus dux militum inter concubinas purpuram nentem invenisset; illum enim regno et vita privavit. Hinc Eutropium eunuchum Arcadii Imp. pædagogum, ideoque imperii rectorem, ita perstringit Claudianus:

— Quid te turpissime bellis
Inseris, aut sævi pertentas Pallada campi?
Tu potes alterius studiis hærere Minervæ,
Tu telas non tela pati, tu stamina nosse,
Tu segnes operum solers urgere puellas,
Et niveam dominæ pensis involvere lanam.

Idcirco Narseti viris multis fortiori, Iustiniani imperatoris illa Iuno impotens minitata, se illum gynæcei pensis et quasillis addicturam; quam ignominiam vir strenuus, graviter cum Romani imperii clade vindicavit. Exemplum ingens ne, qui superiores sunt, in subditos temere linguam laxent.

(Allegor.)

Allegor. S. August. serm. 247. de Temp. Mulier fortis, id est Ecclesia, ait, et anima sancta operatur lanam, id est carnalia et temporalia; et linum, id est spiritualia et æterna: utraque enim in hac vita fidelibus necessaria sunt. Sed audi S. August. « Quid est lana, quid linum? Lana carnale aliquid, linum vero spiritale signat; quia in ordine vestimentorum, interiora sunt linea vestimenta, lanea vero exteriora. Lana etiam de commistione animalium nascitur, linum vero sine carnis voluptate de terra procreatur, imo castitatis imaginem præferre videtur. In tantum ut sacerdotes veteris testamenti ex præcepto legis propter castitatis indicium, lineis femoralibus uterentur. Ergo in lana carnale aliquid, in lino vero spiritale significatur. Pro laude etiam ponuntur. Invenis enim hominem porrigentem manu eleemosynas pauperi, nec tamen de Deo ibi cogitantem, sed hominibus placere cupientem? laneam vestem, quæ videri potest, habet, interiorem lineam non habet. Invenis alium dicentem tibi: Sufficit mihi conscientia mea, Deum colo, Deum adoro, quid mihi opus est ad Ecclesiam ire, aut visibiliter Christianis misceri? lineam vult habere sine tunica. Non novit, neque commendat talia mulier ista. Invenit hæc mulier lanam et linum, et fecit utile. Multi inveniunt, sed non faciunt utile manibus suis. Cum libenter auditis, invenitis; cum bene vivitis, facitis. » Eadem pene ad verbum habet S. Ambr. in cap. 31. Prov. sub fin. l. 2. qui et addit: « Operari carne et non operari spiritu, quamvis bonum videatur, utile non est; operari vero spiritu, et non operari carne, pigrorum est, etc. Tene spiritualia et carnalia spiritualiter operare. »

(Lana carnalia opera, linum spiritalia notat.)

(Lana est pietas, linum carnis maceratio.)

Beda vero per lanam accipit simplicitatis et pietatis opera, per linum castigationem carnis; linum enim variis modis macerando, tundendo, pectendo, carminando, etc. præparatur et quasi castigatur: « Possunt, ait, in lana, qui ovinus est habitus, omnia pietatis et simplicitatis opera, quæ proximis impendimus, accipi. Potest in lino, quod ex terra virens oritur, sed longo ac multiplici exercitio amittit humorem nativum, atque ad gratiam novi candoris pervenit, castigatio nostræ carnis intimari; cuius dum ingenitas vitiorum sordes per continentiam excoquimus, dignam profecto eam qua Christum induamus, efficimus, iuxta illud Apostoli: Quotquot ergo baptizati estis, Christum induistis. Quærit ergo mulier fortis lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum, cum Ecclesia sancta sollicite perquirit, quibus se pietatis fructibus exerceat, quomodo a carnalibus emundet illecebris. Et hoc utrumque consilio prudentissimo, hoc est supernæ solummodo retributionis facit intuitu.

(De B. Virgine.)

Rursum opus lanæ et lini optime convenit B. Virgini. Primo, plane ad litteram; nam, ut ait Epiphan. Presbyter Constantinop. in Vita B. Virginis, *erat ipsa docilis, et amans doctrinam, et non solum in sacris litteris, sed etiam in lana et lino, serico et bysso laborabat. Erat præterea* I.
in sapientia et intelligentia super omnes illas sæculi adolescentulas, cunctis admirationi, quæ et vere conficeret ea quorum usus in templo erat sacerdotibus; et S. Ansel. in lib. de Vita Virgin. *Opus vero manuum eius*, ait, *erat lanæ, lini et serici.* Hinc et Moniales in monasteriis, exemplo B. Virginis, magnam diei partem in opere manuali, lanam et linum operando, transigunt. Idem virginibus fœminisque devotis suadent, imo iubent, prudentes Confessarii; quæ enim eo relicto totas se dedere volunt orationi, lectioni, contemplationi, cerebrum, quod fœminis est debile, affligunt et lædunt, fiuntque phantasticæ, anxiæ, scrupulosæ, maniacæ, superbæ, deliræ, uti experientia multa didici.

Secundo, allegor. quia, ut ait S. Ephiphan. lib. 3. con- II.
tra hæres. longius a principio, explicans illud Iob. cap. 38. iuxta Septuag. « Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, et variegandi scientiam? Mariæ datum est, ait, ut pepererit nobis agnum et ovem, et ex gloria ipsius agni et ovis, factum est nobis velut ex vellere in sapientia per virtutem ipsius indumentum incorruptibilitatis. »

Tertio, tropolog. Nam, ut ait Proclus Cyzicenus Episc. III.
de Nativ. Christi (exstat initio Concil. Ephesini) *hæc sola pons est, per quem Deus ad hominem descendit; hæc admiranda illius œconomiæ tela, ex qua et in qua ineffabili quodammodo admirabilis illius unionis tunica confecta est; cuius quidem textor exstitit Spiritus sanctus, netrix virtus ex alto obumbrans, lana vetusta villosaque Adami pellis, trama impolluta Virginis caro, radius textoris immensa gestantis gratia, artifex verbum per auditum illapsum.* Trama est subtegmen, et (ut ait Servius) filum quod intra stamen currit. Trama dicta, ut ait Varro, *quod frygionis tranat vestimentum.* Pro *tranat* videtur legendum *trameat*, id est *transmeat*, sive *penetrat*.

Quarto, anagog. Quia lana repræsentat vitam activam, IV.
linum subtile contemplativam; utramque operata est, et in eminenti gradu exercuit B. Virgo, quæ in omni opere Martham Magdalenæ mirifica harmonia perfecte associavit.

(Vers. 14. Hebr.)

Facta est quasi navis institoris de longe portans panem suum.) Hebr. *Fuit sicut navis circumeuntis, de longe adducet panem suum*; Chald. *Facta est sicut navis mercatoris, cuius e longinquo affertur cibus*; Septuag. Vatican *Facta est tamquam navis mercaturam exercens de longe; congregat autem hæc vitam*; Complut. et Regii habent: *Congregat autem hæc divitias*; Syrus: *Tamquam navis mercatoris a longinquo mercimonia advehens. Institor* ergo vocatur mercator, eo quod cumulandis mercibus opibusque sedulus instet, vel quia negotio suo insistit, inquit Ulpian. Unde et domos urbesque circumit

(ideoque hebr. vocatur *socher*, id est circitor vel circuitor) singulis suas merces offerens, et ut eas emant urgens et instans.

Sensus ergo est, q. d. Mulier hæc strenua operando lanam et linum similis est navibus mercatorum, quia sicut illæ pannos, telas, aliasque merces in longinquas orbis partes deferunt, pro quibus ex eisdem locis referunt alias merces, unde mercatores sibi victum et necessaria comparant; ita et illa a longe sibi parat panem suum, hoc est victum familiæ necessarium, quia pro his quæ manibus suis operata est, comparat sibi etiam quæ ex longinquo afferuntur, dansque exteris pannum a se confectum, accipit ab eis frumentum in cibum; ipsa ergo cum domi maneat, nec cum mercatoribus extremos currat ad Indos; tamen velut navis quædam necessaria a longe advehens, etiam ipsa sua exteris communicando portat de longe panem suum.

Analogia mulieris strenuæ et navis. Igitur analogia navis et mulieris sedulæ in his consistit.

I. Primo, sicut navis frumentaria ex Sicilia vel Ægypto (quod olim erat horreum Italiæ) frumenta devehit in Italiam; sic mulier hæc panem, id est cibum quemlibet invehit in domum suam. Rursum sicut naves Indicæ ex India in Hispaniam et Europam deferunt aromata, aurum, argentum, aliasque merces pretiosas; et sicut navis Iaponica quotannis ex India Lusitanis, et Religiosis in Iapone degentibus et evangelizantibus defert annonam totius anni, adeo ut si navis pereat, periclitentur omnes Religiosi, qui in Iapone sunt, de victu et vita; sic pariter mulier hæc quemlibet cibum et supellectilem familiæ necessariam procurat, ita ut ab illa omnium, qui in domo sunt, victus et vita pendeat. Hinc eam comparat navi, non currui, quia una navis plus vehit quam centum, imo mille currus.

II. Secundo, sicut navis merces domesticas in longinquas oras vehit et vendit, indeque alias revehit; itaque duplex facit lucrum; ex utrisque enim lucratur; sic pariter mulier hæc suos pannos et telas, quas per se suosque texuit, per naves et mercatores in exteras regiones, ubi cariores sunt, mittit et distrahit; indeque merces alias comparat, quibus familiam alat, vel quas divendat; itaque duplex, vel triplex, lucrum facit. Imo, ut notat Baynus, in eo superat naves, quod ipsa domi secure consistens, hæc omnia per mercatores vel famulos et ancillas efficiat, cum naves longissimas regiones peragrare et oberrare debeant, idque cum perpetuo sui et mercium periculo, ne naufragium patiantur, aut a piratis capiantur.

III. Tertio, sicut navis numquam, ne noctu quidem nautis dormientibus, quiescit, sed semper navigat, ac circumit et obit varias regiones, singulis suas merces proponens, et indigenis ad eas emendum instans; sic mulier strenua numquam quiescit, sed cæteris dormientibus ipsa vigilat, semper sollicita, omnibus invigilans, iugiter cogitans quomodo domui de omnibus prospiciat; ideoque assidue perdia et pernox operatur et laborat, nec umquam in opere fatigatur aut lassescit.

IV. Quarto, sicut naves non uno alterove anno, sed quamdiu durant, subeunt maria, mercesque vehunt et revehunt; sic mulier sedula tota vita sua sibi similis est, semperque laborat ut res familiæ curet et adaugeat, nec quiescit nisi in morte, quasi iam peracto navigationis suæ cursu.

V. Quinto, sicut naves e remotissimis regionibus merces raras et pretiosas advehunt, quo fit ut Veneti, Antuerpienses, Genuenses, cæterique maris accolæ, qui navigationi et mercaturæ vacant, domi suæ habeant opes et delicias quaslibet, ac quidquid alicubi præclarum vel pretiosum est; quia omnia per naves sibi afferri curant; sic pariter mulier strenua domum instruit non tantum carne, vino, telis, pannis illius regionis, sed et ex remotis ea quæ ad familiæ non tantum necessitatem, sed et splendorem faciunt, accersit.

VI. Sexto, mulier hæc comparatur non uni navi, sed navibus in plurali, ut habent Hebræa, puta classi integræ, quæ ingentem mercium copiam affert, quia ipsa licet una instar est multorum, ac per se perque filios, servos et ancillas plura conficit, quam multi simul iuncti in suis familiis efficiant.

Allegor. et tropol. hæc omnia facile est adaptare Ecclesiæ et animæ sanctæ, mutato dumtaxat nomine mulieris in nomen Ecclesiæ vel animæ. Ecclesia enim ceu navis omnis generis annonam fidelibus affert, puta verbum Dei, Sanctorum exempla, conciones, exhortationes, Sacramenta, ac præsertim Eucharistiam, quæ est panis vitalis, manducantibus afferens vitam præsentem et æternam. Audi Bedam: « Navis, ait, per mare peregrina, ut illic venditis quæ attulerat cariora ad domum reportet; sic nimirum sancta Ecclesia, sic anima quæque perfecta virtutum divitiis gaudet onustari, quibus maiora divinæ gratiæ dona mereatur. Optimum namque est commercium, cum bona quæ valemus operantes, primo hanc a Domino mercedem recipimus, ut ad maiora semper agenda proficiamus; dehinc vitam percipiamus sempiternam. Facta ergo est anima sancta quasi navis institoris, quæ transit desiderio fluctus sæculi præsentis, soloque se in cælis accipere sperat æterna gaudia, et pro his abundantius adipiscendis quidquid valet instanter agere, quidquid adversum occurrit, fortiter superare contendit. » Allegor.

Audi et Auctorem operis imperfecti in S. Matth. apud S. Chrys. hom. 23. « Facta est tamquam navis mercaturæ longinqua, id est Ecclesia, quæ navigantibus Apostolis, gubernante Domino, Sancto Spiritu sancto, prædicationis verbo ubique discurrit, portans secum magnum et inæstimabile pretium, quo omne genus humanum, vel potius totum mundum sanguine Christi mercata est, de quo idem Salomon, cap. 30 19. Retulit dicens, vestigium navis pelagizantis inveniri non posse, ostendens conversationem Ecclesiæ non terrenam esse, sed cælestem, iuxta id quod Apost. ait: Nostra conversatio in cælis est, » Philip. 3.

Pari modo eadem adaptes B. Virgini, quæ in domum, id est in Ecclesiam, invexit panem vivificum, puta Christum Dominum, dum eum peperit in Bethlehem, id est in domo panis. Unde S. Gregor. hom. 8. in Evang. *Bene*, ait, *in Bethlehem nascitur, id est in domo panis; ipse enim est qui ait: Ego sum panis vivus qui de cœlo descendi*, Ioan. 6. Ipsa ergo *de longe*, id est de cælis, per vitæ huius pelagus portat panem suum. To enim *de longe* notat distantiam inter Verbum et humanam naturam, quam sibi hypostatice univit in utero huius mulieris benedictæ. De B. Virgine. 1.

Recte vero panem hunc vocat *suum*; quia sola absque viri opera illum concepit, quem in Bethlehem per partum suum virgineum, tamquam ex navi in omnium utilitatem exposuit, ut eo in Eucharistia pascamur. Rursum ipsa velut navis institoris plena fuit mercibus cælestibus, puta omni virtute et gratia. Unde Damasc. or. 1. de dormit. Virg. *Hæc est*, ait, *quæ gratiæ abyssum invenit, et duplicem virginitatis navem incolumem servaverat, animamque non minus quam corpus incolumen custodierat*. Tertio, B. Virgo etiam dormiens mente vigilabat intenta orationi et amori divino; iuxta illud in Cantic. *Ego dormio, et cor meum vigilat*. Quocirca perdia et pernox augebat virtutum merita et lucra, quibus fideles et Ecclesiam ditavit. Quarto, B. Virgo velut materfamilias Ecclesiæ assidue e cælo, illi de omnibus prospicit; quia apud filium omnem illi gratiam exposcit et impetrat. Ipsa est quæ animavit S. Athanasium, ut Ecclesiam defenderet contra Arrianos, S. Cyrillum contra Nestorianos, S. Augustinum contra Pelagianos, S. Dominicum contra Albigenses, S. Ignatium contra Lutheranos. Ipsa est quæ statis temporibus Religiones novas suscitat, ut Ecclesiam senescentem novo doctrinæ et virtutum splendore renovent et illustrent. Qua de re vide Hier. Plat. l. 1. de Bono status Relig. c. 34.

Et de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis.) Hebr. *Et surrexit adhuc nocte* (dum adhuc nox esset) *deditque prædam domui suæ, et statutum puellis suis.* Vers. 15. Vau.

Pro *prædam* hebr. est טרף *tereph*, quod proprie est esca ferina, diciturque de feris, quæ venando prædantur minores feras et iumenta, eaque discerpunt et devorant. Inde per catachresin transfertur ad quamlibet escam ani-

malium et hominum, præsertim quæ venando, id est laborando et sudando, comparatur. Est metaphora a leonibus et feris, quorum omnis cibus prædando acquiritur, estque præda.

Pro *cibaria* hebr. est חוק *choc*, id est demensum, statutum, consuetum, a rad. חקק *chacac*, id est statuere, describere, definire: unde tam ad statum cibum, quam ad statum pensum referri potest. Hinc Chald. vertit: *Dedit pensum ancillis suis*; Syrus: *Dedit opus puellis suis*; Theodot. *Dedit constitutionem puellis suis*; Septuag. *Dedit opera puellis suis. Choc* ergo tam pensum operis quam demensum cibi, puta portionem et cibum definitum, hoc est statum panem et escam in dies constitutam sive ordinatam, ideoque ordinariam significat.

Sensus ergo est, q. d. Mulier hæc strenua et provida non stertit in multam lucem, sed ante auroram noctu surgit, ut servis et ancillis, filiis et filiabus cæterisque domesticis præparet tribuatque cibos, atque totius diei operas et pensa inter eos partiatur, singulisque sua distribuat et adæquet, scilicet ne quid perdant lucis et temporis; sed id totum operi impendant. Quare servis ituris ad agros colendos, vel aliud opus summo mane, imo noctu, maturius dat jentaculum, ac simul cibos assignat, quos in agrum deferant, ibique comedant, ne, si domum ad prandium revertantur, tantillum temporis perdant et operi suffurentur. Ancillis pariter suis in aurora pensa lanæ, lini et operarum distribuit, ac annonam assignat, ut expeditæ sint ad opus, illique totum diem insumant. Hæc enim sunt signa, imo actus magnæ providentiæ, sedulitatis et strenuitatis in materfamilias.

Cibi vocantur præda. I. Porro cibos hosce vocat *prædam*, primo, quia noctu obiter quasi capiuntur et rapiuntur. Alludit enim ad leones et feras, quæ post cœnam nocte digestam rursum famelicæ, in tenebris et aurora exeunt venatum et prædatum, ut alias feras et animalia, ceu prædam capiant et devorent. Sic Iob 24. 5. dicitur: *Alii quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum, vigilantes ad prædam* (Hebr. *aurorantes prædæ* vel *rapinæ*) *præparant panem liberis.* Hinc vocantur lupi vespertini, id est nocturni, qui noctu prædantur, de quibus multa dixi Habacuc 1. 8. et Ier. 5. 6. Ita quoque mulier hæc leonina summo mane cibos hosce servis et ancillis obiter capiendos et quasi rapiendos parat,

II. ut ad iter opusque sint expediti et celeres. Rursum *præda* significat hosce cibos magna industria et labore mulieris comparari; ac non nisi labori insigni servorum et ancillarum velut mercedem attribui. *Qui enim non laborat, non manducat,* ait Apost. Hinc ut ait S. Ambr. l. de Abraham: *In domo sapientis nemo piger est.* Olim matres in Balearibus insulis pueris non dabant cibum, nisi eum eminus propositum fundæ ictu deiecissent, tum ut eos labori assuefacerent, tum ut in arte sagittandi exercerent, in qua proinde tam eximii evasere, ut scopum quemlibet non fallente, sed certo ictu contingerent, imo pilum in coma capite illæso ferirent, quocirca in prælio fundibularii extitere hostibus formidabiles.

III. Tertio, sicut leo et leæna prædam quam venatus est, non ipse solus comedit, sed in partes discerpit, atque catulis suis sive leunculis distribuit: sic mulier hæc cibos industria sua partos, in servos et ancillas partitur, sed seorsim, non mistim, scilicet primo servis dat טרף *tereph*, id est carnem ferinam, puta escas duriores, deinde seorsim ancillis dat cibaria leviora. Ubi nota eius honestatem et pudicitiæ studium quæ ancillas a servis separat, ut mutuos aspectus, colloquia, aliasque luxuriæ inter eos illecebras amoveat; ac simul discretionem, qua cuique annonam congruam attribuit.

IV. Quarto, pro *et cibaria ancillis suis*; Septuag. Chald. Syrus et alii vertunt. *Et pensum operarum ancillis suis.* Hebr. enim חוק *choc*, tam pensum operarum, quam demensum escarum penso operarum velut mercedem merito laborique respondentem significat: quo innuit mulierem sapientem hanc legem fixisse ancillis suis, ut non prius demensum escarum sive statutum cibum sumant, quam pensa operarum persolverint.

Moral. hic disce matrisfamilias dotem esse vigiliam, ut sicut ille ait, ultima eat cubitum, prima ante alios, et ante lucem surgat, qua in re mulierum indolem transcendat oportet: mulier enim natura sua phlegmatica est, ideoque lenta, tarda, somnolenta, adeo ut Comicus eam ex mora natam asserat. Sic enim ait Pleusides Plautinus in Milite:

Mulier profecto nata est ex ipsa mora:
Nam quævis alia, quæ mora est æque, mora
Minor ea videtur, quam quæ propter mulierem est

Et Terent. in Heautont.

Dum moliuntur, dum comuntur, annus est.

Secus est in hac muliere virili, quæ virago est et non tantum mulieres, sed et viros virtute et vigilantia superat. Unde vigilantia in emblematibus pingitur quasi matrona et virago, dextra tenens librum, sinistra virgam cum lucerna accensa: astat ei grus pede altero elevato sustinens lapidem, ut, si quo casu in somnum incidat, lapidis ruentis ad pavimentum allisu strepituque excitetur et evigilet.

Rursum uxor hæc suis dat cibum noctu, ut innuat totum diem dandum labori et operi, noctem vero necessariæ refectioni. Ita S. Antonius, S. Hilarion, cæterique Anachoretæ cibum non per diem, sed vespere et noctu sumebant, idque duabus de causis. Prior erat, ut totam diem operi vel manuali, vel mentali, puta orationi, studio, lectioni et contemplationi impenderent, nec ab eo per cibum impedirentur: venter enim cibo onustus mentem hebetat, ut nequeat acumine suo uti, et sublimia scrutari. Posterior, quod verecundarentur, et quasi indignum ducerent hominem et servum Dei comedere per diem, quodque sol eum comedentem aspiceret. Vilissima enim hominis actio est comedere, utpote in qua mens hominis nata ad spiritualia et cœlestia deprimitur ad terrena et carnalia, similisque est brutis. Unde sanctus ille Anachoreta in Vitis Patrum pudore suffusus, lacrymabatur, cum cibum sumeret, eo quod noctu escam porcorum et animalium sumere cogeretur, qui per diem cibo vescebatur angelorum.

Allegor. S. August. serm. 45. de Diversis, hæc exponit de Ecclesia, æque ac de anima sancta: « De noctibus, ait, exsurgit; noctes tribulationes sunt, sed cui hæc? De noctibus surgit, id est in tribulationibus proficit, etc. Et dedit escas domui suæ: in noctibus præbuit se imitandam, faciens docuit quod faciendum dixit. »

Rursum Beda: « Nox, ait, dicata est quieti, dies labori. Sic Ecclesia et anima sancta quasi nocte quiescit, cum intermissa ad tempus sollicitudine externa, sibimet vacare, seque ipsam spiritualiter incipit curare: vel lectionibus videlicet sacris, vel orationibus ac lacrymis sese, vel aliis huiusmodi studiis secretius exercendo. Surgit autem de nocte, cum in eisdem suis fidelibus, ad agendam etiam proximorum curam se sollicite accingit. Quod fraternæ administrationis opus duobus modis exercere consuevit: quia et eos qui foris errabant, ad fidei gratiam convocat; et illos qui fidei Sacramentis iam sunt imbuti, ut bonis operibus amplius insistant, excitare non desinit. Unde bene dicitur: Dedit prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis. Dat namque prædam domesticis suis, cum eos quos ab antiquo hoste docendo eripere potuit, societati illorum, qui in fide præcessere, conciliat: dat et ancillis cibaria, cum humiles quosque, et debito timore sua iussa servantes, ne pio labore lassescant, supernæ mercedis commemoratione reficit. »

Porro hæc omnia mutato nomine adapta B. Virgini, De B. Virgine. quæ noctu excipiens incarnationis Verbi ab Archangelo nuntium, illi assensum præbens, Verbum in se corporavit, ut illud in escam nobis proponeret in Eucharistia. Rursum suam gratiam et merita, quæ in nocte huius vitæ innumera et quasi immensa, per actus intensæ charitatis, humilitatis, patientiæ, cæterarumque virtutum comparavit, non sibi soli servavit, sed in Ecclesiam fidelesque omnes dispensavit et in dies dispensat. Nam, ut ait S. Bernard. *de plenitudine illius omnes accepimus.* Insuper eminentes Sanctos noctu, id est ante ætatem, prævenit, ut a

puero, imo ab utero incipiant vacare Deo et pietati, uti de S. Ioanne Bapt. S. Nicolao, S. Dominico, et aliis legimus: quare tunc eis virtutum pensa dispensat, ut ea sensim illi crescentes ætate et meritis pertexant et perficiant.

Vers. 16. Zain. CONSIDERAVIT AGRUM, ET EMIT EUM: DE FRUCTU MANUUM SUARUM PLANTAVIT VINEAM.) Hebr. *Cogitavit agrum et accepit eum*; Aben Ezra: *De agro emendo cogitationem suscepit*; Chald. *Cogitavit in consilio, et accepit agrum*; Vatablus: *Contemplatur agrum*; Tigurina: *Consultat de agro, et emit eum*; Septuaginta: *Considerans agrum emit eum, et de fructibus manuum suarum emit possessionem*; Syrus: *Agriculturam meditatur*.

Dupliciter hic versus accipi potest: Primo, de agro a vinea separato, q. d. Mulier hæc prudens et sedula ex pretio telarum et pannorum quos confecit, emit tam agrum quam vineam, id est agrum, ad sementem et messem frumenti; vineam, ad vindemiam uvarum et vini: atque ita familiæ tam de cibo quam de potu, puta tam de pane quam de vino prospexit. Ubi nota τὸ *consideravit*, q. d. Non temere, non fortuito, sed mature et consulto emit agrum, nimirum prius exacte consideravit conditionem, commoditatem et fertilitatem agri, æque ac vilitatem pretii quo venalis offerebatur: quare agrum fertilem bono vilique pretio emit. Rursum simili modo emit vineam, in eaque vites conseri curavit, aut certe eas in parte agri iam empti ad vites apti consevit. Sic videmus in Lombardia in eodem agro vites segetibus et arboribus immistas, magna elegantia et fructu. Idem enim ager fert frumentum, uvas, poma et pira.

Secundo, accipi potest de agro in vineam commutato, q. d. Consideravit agrum quemdam ob tenuem frumenti proventum ab heris negligi, parvique æstimari; quare emit eum vili pretio, atque ex eo vineam effecit: quia considerans eum, perspexit glebas eius, et eum vitibus, quam segetibus esse aptiorem, et uvarum quam frumenti feraciorem, quare ex inculto cultum, ex sterili fertilem effecit, quæ sane egregia est eius industria ac solertia. Frumentum enim exigit solum crassum et pingue, vites vero solum gracile et tenue. Audi Virgil. 4. Georg.

Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo.

Planius clariusque Theophrastus lib. 2. c. 25. *Pratense et arenaceum*, ait, *vitibus percommodum est, et in summa solutum, leve tenue.* Audi et Columellam in lib. de arboribus c. 13. *Locis aridis, et macris, et siccis, vitem sere, natura feracem et validam, crebrisque acinis: quod si pingui agro validas vites deposueris, pampinis magis eluxuriabunt, et qualemcumque fructum tulerint, ad maturitatem non perducent.* Et l. 3. cap. 5. inquit, *Vitiarium faciendum in terra mediocri potius quam pingui.*

Anagog. Anagog. S. Augustin. serm. 45. inter novos Lovan. per *agrum* accipit cælum, cælestemque gloriam quam Ecclesia et anima fidelis mereatur et emit labore manuum suarum, puta laborando, et accumulando multa bona opera, præsertim charitatis et patientiæ. Considerat enim et prospicit, quod *non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.*

Allegor. Alleg. Beda per *agrum et vineam* accipit primitivæ Ecclesiæ propagationem; Ecclesia enim a Christo fundata in Iudæa, cœpit se propagare et plantare per vicinas provincias et gentes, easque per novalia spiritualium agrorum et vinearum excolere, indeque messem et vindemiam magnam fidelium, Virginum, Martyrum et Confessorum colligere.

B. Virgo ager et vinea. Hæc omnia adaptes B. Virgini, quæ primo in seipsa plantavit agrum et vineam, cum corpus et animam assi-

1. dua virtutum omnium operatione excoluit. Secundo, ipsa

2. agrum et vineam primitivæ Ecclesiæ sua sapientia, providentia, meritis et exemplis plantavit, adeoque fertilem effecit, ut in omni sanctitate effloresceret, ac viros Apostolicos, Martyres et Virgines proferret, imo ut omnes fideles viverent vitam non tantum Christianam, sed et Religiosam in paupertate, castitate et obedientia, uti fecere Essæi sub S. Marco Alexandriæ, et Hierosolymitæ Chri-

A stiani sub S. Petro, ut patet Actor. cap. 2. et 3. et 4. ubi plura hac de re dixi. Rursum ipsa per omnia sæcula propagavit agrum Ecclesiæ per alias et alias gentes, ac in eis plantavit vineas sanctarum selectarumque congregationum, præsertim Religionum et Religiosorum diversorum Ordinum, qui vino suæ devotionis, castitatis et charitatis Ecclesiam inebriarent. Insuper ipsa ex agro et vinea sua profert fidelibus in Eucharistia: *Frumentum electorum, et vinum germinans virgines*, ut ait Zach. cap. 9.

17. Tertio, ipsa fideles singulos quasi agros et vineas no- 3.
vellas in fide et sanctitate excolit: nullus enim fidelium et Sanctorum est, qui non suam fidem et sanctitatem, qualiscumque et quantacumque ea sit, debeat B. Virgini: ipsa enim a Christo constituta est materfamilias, cuius proinde filii quos ipsa Christo parit, alit et provehit, sunt omnes fideles et iusti. Porro sicut mulier illa sapiens sua sagacitate tellurem aptam semini facit agrum, tellurem vero feracem uvarum facit vineam: sic et B. Virgo quemque fidelium ad eam virtutem, statum et perfectionem di-B rigit provehitque, ad quam per naturam et gratiam maxime propendet, maximeque idoneus et aptus videtur. Qua in re illam imitentur Prælati, principes, rectores Religionum, et quilibet Superiores, ut subditos applicent illis muniis, ad quæ eos per indolem et gratiam maxime habiles et proclives animadvertunt: naturam enim secundante gratia magnum quid producitur: sin hæc duo dissideant et gratia naturæ sit dissona, parum proficitur, iuxta illud:

Tu nihil invita facies dicesve Minerva,

id est natura. Quis enim perpetuo naturæ obluctari, et velut adverso flumine remigare, ventisque contrariis perpetim navigare valeat?

ACCINXIT FORTITUDINE LUMBOS SUOS, ET ROBORAVIT Vers. 17. Cheth.
BRACHIUM SUUM.) Hebr. *Cinxit in fortitudine lumbos suos, et confirmavit brachia sua ad opus*; Sept. *Præcincta fortiter lumbum suum, firmavit brachia sua ad opus*; Aquila et Theodot. *Accinxit fortitudine sua* τον νωτον id est *humerum*, vel *armum*, vel *dorsum suum*. Pro *roboravit*, Symmachus vertit, εκραταιωσεν, id est *solidavit*; Aquila et Theodot. εκροτερωσεν, id est *induravit callosque obducere fecit*; Vatablus: *Fortiter lumbos suos accinxit*; Aben Ezra: *Renes suos illa succinxit quasi robore sese instruxerit.*

Primo, S. August. ser. 45. Beda, Salonius et Hugo per cingulum hoc mulieris strenuæ accipiunt mortificationem et castitatem; in lumbis enim est origo seminis et luxuriæ, uti docent medici. Lumbos ergo succingere in fortitudine, est fortiter carnis concupiscentias restringere et cohibere. Unde Beda: *Actio boni operis Domino acceptabilis esse non valet, si non fluxa luxuriæ quis prius simul a carne et a mente restringat.* Sic et S. Gregor. in illud Lucæ 12. *Sint lumbi vestri præcincti. Tunc, ait, lumbos restringimus cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus.* Hinc zona olim virginitatis erat insigne, quam proinde solvebant coniugatæ. Verum hic proprie D non a castitate sed a fortitudine laudatur hæc virago; comitanter tamen a castitate, quia sicut libido vires exhaurit et enervat, sic castitas easdem firmat et roborat, uti experientia docet. Unde *castra* militum fortium dicta sunt a *castitate*, vel a *castratione* libidinis, uti alibi ostendi. Castitas ergo facit fortem hanc viraginem.

Secundo et genuine alludit ad cingulum quo viragines et viri, præsertim profecturi, laboraturi, vel præliaturi lumbos succingunt, ut eos in se infirmos, molles et fluxos cingulo astringant, densent, firment et roborent: ita pariter cingulo succingit se hæc virago, ut robur viresque colligat; tum ut domum, agrum et vineam veloci fortique gressu obeat lustretque, tum ut opera robusta robusto corpore menteque capessat. Quare et cingulo, et per cingulum magis ipsa fortitudine se accingit; hæc enim ipsi est cingulum, et velut baltheus militaris, quo ad opera heroica ceu miles ad prælia se accingit, animumque et robur exacuit. Significatur ergo hac catachresi, quod hæc virago naturam fœmineam mollemque excitet et exstimu-

let ad virile robur, tum mentis, tum corporis, q. d. Virile robur, viriles animos excitavit et induit, uti fecit mater septem Machabæorum, *fœmineæ cogitationi masculinum animum inserens*, filiosque fortiter exhortans ad martyrium, 2. Machab. cap. 7. vers. 21. Vide quæ de cingulo militis Christiani fuse dixi Ephes. 6. 14.

Et roboravit brachium suum.) q. d. Robuste brachia sua exeruit ad robustos labores quos exercuit; hoc enim roboris exercitio augetur robur. Unde Milo Crotoniates nobilis pugil, quotidie brachiis portando vitulum, cum ille ætate et mole cresceret, sensim per exercitium crescente pariter brachiorum robore, iisdem portavit eumdem adultum et bovem effectum. Huc facit quod Plato l. 5. de Republica et l. 8. de Legibus, doceat viragines militiæ adscribendas, ideoque exercendas in circo et ludo equestri, atque in Critia asserit tales olim fuisse, quæ in deas ob sua fortia facinora relatæ sint. Verum plus æquo mulieribus tribuit Plato, dum eodem libro 5. de Republica vult eas viris omnibus esse communes ad maiorem civium unionem, in quo plane vir sapiens delirat.

Mystice S. August. ser. 45. de Diversis, sive inter novos a Lovaniensibus editos, hæc applicat Ecclesiæ et animæ sanctæ: *Succincta*, ait, *fortiter lumbos, firmavit brachia sua, vere fortis. Vide si non est ancilla, quam devote servit, quam parate: ne fluctantes sinus carnalium concupiscentiarum impediant operantem, succinxit lumbos, ut nihil superfluum calcet, dum in opere festinat; ibi enim castitas mulieris huius zona præcepti constricta, succincta fortiter lumbos suos, firmavit brachia non defectura.*

De B. Virgine.

Porro hæc omnia adaptes B. Virgini, cuius virginitas et fortitudo divina enituit, tum in itineribus, laboribus, paupertate, persecutionibus, quas ab Herode et Iudæis pro Christo infante fortiter pertulit; tum in constantia, qua Christo crucifixo usque ad mortem adstitit, omniaque tormentorum genera, quæ Christus patiendo, ipsa compatiendo pertulit; tum quod in Pentecoste cum Apostolis, imo præ Apostolis, induta sit virtute ex alto, ac Spiritum receperit in summa fortitudinis plenitudine; ut scilicet ipsa post Christi mortem omnes Apostolorum dolores, omnes fidelium cruces, totumque Ecclesiæ pondus sustineret; quod et reipsa præstitit. Vide dicta c. 8. v. 14. ad illa: *Mea est fortitudo*. Fuit ergo ipsa quasi Atlas Ecclesiæ primitivæ, uti et est modernæ.

B. Virgo Atlas Ecclesiæ.

Vers. 18. Teth.

Gustavit et vidit quia bona est negotiatio eius: non extinguetur in nocte lucerna eius.) Hebr. *Gustavit quod bona circuitio eius non extinguetur*, etc. Septuag. *Gustavit quia bonum est operari, et non extinguitur lucerna eius totam noctem*; Vatablus: *Percipiens opus suum esse frugiferum, etiam nocte operatur*; Aben Ezra: *Solerti ratione et consilio* (טעם *taam* enim, id est gustus, etiam consilium et rationem significat; quia sicut gustus sapit et discernit cibos, sic ratio sapit et discernit res commodas ab incommodis) *deprehendit et intellexit negotiationi vacare utilissimum esse*. Alii *taam* vertunt, *Supputavit apud se negotiationes*, id est impensas et lucra, ac vidit, id est certo collegit, artem quæstuosam se exercere.

Gustavit ergo, id est experientia didicit, ac velut gustu ipso clare sensit, quantum et quam suave esset lucrum negotiationis suæ et diligentiæ in operanda lana et lino, præsertim dum ex iis emit agrum et vineam, indeque vinum gustavit et bibit; quare totam pene noctem opere impendit ad lucernam, ideoque eam non permisit extingui. To *gustavit* significat primo considerationem et computum expensarum et lucri: secundo, crebram experientiam, quod scilicet crebro ingens lucrum ex lanificio et linificio reportarit et senserit; tertio, gustum et oblectationem; lucrum enim labore partum, velut proprium, propriæque industriæ fructus mire sapit, et velut saccharum labores condit, sapidosque efficit; cum lucrum ἄκοπον, id est sine labore obveniens, v. g. ex hæreditate aut donatione, velut alienum et extrinsecum parum delectet, et quasi insipidum sit; quod enim magno stetit, rarum et carum est; quod ultro obvenit, parvi æstimatur.

Porro olim fœminas strenuas cum suis puellis et ancillis non tantum per diem, sed et noctu ad lucernam vacasse lanificio et linificio, patet ex dictis v. 13. Unde Virgil. 1. Georg.

Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ
Nescivere hiemem.

Et Ovidius lib. 2. Fastor. Lucretiam a Tarquinio adultero noctu sic inventam refert:

Inde cito passu petitur Lucretia, cuius
Ante thorum calathi, lanaque mollis erat.

Et rursus in epistola sic Penelope ad Ulyssem:

Nec mihi quærenti spatiosam fallere noctem,
Lassaret viduas pendula tela manus.

Id imitentur Pastores, Prælati virique zelosi, ut cum pastoribus Bethlehemiticis super gregem suum pervigilent; sic merebuntur cum eis primi videre Christum nascentem, imo resurgentem et venientem ad iudicium: hoc enim vel summo mane, vel noctu peragendum est, iuxta parabolam virginum prudentum noctu lampades accensas habentium, et sponsum expectantium: *Media*, ait, *nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obviam ei*, etc. *et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias*, Matth. c. 25. v. 6.

Nocturnorum origo.

Quocirca Ecclesia celebrabat olim in festis Martyrum vigilias; noctu enim pervigilabant fideles in oratione ad templa et sepulcra Martyrum. Hinc nocturni in officio Ecclesiastico, quos etiamnum Religiosi permulti noctu decantant; qua in re imitantur Christum, qui per diem prædicabat; vespere vero secedens in montes pernoctabat in oratione. Unde mystice Auctor Catenæ Græcorum: Per lucernam, ait, mentem puram et contemplationi deditam, donisque spiritualibus ornatam accipe.

S. Genovefæ lucerna ab angelo accensa.

Memorabile est quod de S. Genovefa legimus in eius Vita, cum singulis sabbatis soleret pernoctare in oratione, ac quadam vice nocte pergeret ad basilicam S. Dionysii sua opera constructam, cereus illi et sociabus prælucens extinctus, ipsa orante, illico cælitus ab Angelis rursus fuit accensus. (Idem contigit S. Gudulæ, quæ fuit filia S. Amelbergæ sororis Pipini, atque Bruxellensium Advocata, ut habet eius Vita apud Surium ad diem 8. Ianuarii.) Unde eius imagini apte subscribi solet hic versus: *Non extinguetur in nocte lucerna eius*, præsertim quia ipsa splendore sanctitatis, iugis orationis, abstinentiæ et miraculorum toti Galliæ, imo orbi, præluxit et prælucet. Ideoque S. Simeon Stylites per litteras eius se precibus commendavit, ac S. Remigius, Clodovæus, Clotildis aliique Principes et Prælati illi coævi, magno eam in honore et pretio habuerunt, adeo ut Parisienses eam iugiter ut patronam colant, eo quod præter alia ab eorum urbe Attilam et Hunnos, qui cæteram Galliam vastabant, suis orationibus averterit.

Moral. de nocturnis vigiliis et labore.

Olim in Oriente erat monasterium *Acæmetarum*, id est non dormientium, sed semper in Dei laudibus pervigilantium, uti fecit S. Simeon Stylites, et S. Daniel eius assecla, aliique, nimirum, *vita Sanctorum vigilia*; vita brevis est, æternitas longa; tam ergo noctu quam diu operemur bonum, ut merita et gloriam accumulemus in omne ævum duraturam.

Salomonem secutus Plato: *Nemo dormiens*, ait, *ulla re dignus est*: ita refert Laertius lib. 3. et Philippus rex Macedonum, cum in exercitu quodam tempore obdormisset, experrectus: *Tuto*, ait, *dormivi; vigilat enim Antipater*, significans non esse regum indulgere somno, præsertim in bello, nisi habeant fidum vigilum præfectum. Ita Plutarchus in Apopht. Vere Philo apud Antonium in Melissa, p. 1. c. 42. *Somnus*, ait, *velut publicanus dimidium vitæ nobiscum partitur*. Et Democritus apud Maxim. serm. 29. *Temperantes*, ait, *et studiosi numquam dormitant etiamsi sua studia in multam noctem producant; non enim somnus tamquam dominus quidam eos impellit, cervicem vino subactam et in servitutem redactam, quasi cum contumelia deprimens; sed liberi et recti permanent: cum autem somnum petunt, cum pura mente recipiunt,*

neque prosperitatibus elati, neque ullis rebus adversis deiecti; æqualiter enim utraque hæc fert animus sobrius, neutroque horum se vinci patitur; itaque et suavissime dormit omni dolore vacuus, et somno non interceplo.

Symbolice. Symbolice, *non exstinguetur in nocte*, id est in adversis tentationibus et persecutionibus, viraginis lucerna, id est lætitia, ratio, consilium, gloria, posteritas, felicitas; horum enim symbolum est lucerna, uti dixi c. 20. 27. et c. 24. 20.

Allegor. Allegor. S. August. serm. 45. de Diversis: Ecclesiæ lucerna in nocte, ait, est spes in tribulatione et ærumnis huius vitæ; hæc enim spes eam illuminat, animat, corroborat, ut constans in virtute et bonis operibus persistat, exspectans lucem et diem beatæ immortalitatis. « Ut in tenebris, ait, non deficiamus, sed per patientiam exspectemus; quod non videmus, speremus. Tota ergo nocte ardeat lucerna nostra. Et quia qui nobis quotidie loquitur verbum, oleum infundit, ne lucerna exstinguatur: ideo quotidie audiamus verbum, suscipiamus oleum, sustentemus lucernas ardentes, ut docet Dominus: Et lucernæ ardentes in manibus vestris, Lucæ 12. Sic enim mulieris fortis huius exemplum imitabimur. »

Audi et Bedam: « Gustavit, ait, Ecclesia, et quælibet anima perfecta, id est intimo mentis desiderio cognovit, quia bona est negotiatio vitæ immarcescibilis, quam relictis illecebris temporalibus æternam mercemur in cælis. Gustavit autem, id est aperte didicit, quia bonum est per instantiam prædicandi, quoscumque valet ad viam veritatis adducere, atque ideo nullis tribulationum tenebris, nec ipsa morte potest lucerna devotionis eius exstingui. Eorum namque lucerna nocte exstinguitur, quamvis in die videatur ardere, qui, sicut Dominus ait, ad tempus credunt et in tempore tentationis recedunt. »

Subdit deinde per noctem posse accipi quietem orationis et contemplationis, q. d « Lucerna Ecclesiæ et animæ sanctæ non exstinguitur in nocte, quia et cum a negotio quiescit actionis, vacat liberius luci supernæ contemplationis; cumque a publicis cessat operibus, curat se ardentius vel auditui sanctæ lectionis, vel laudibus mancipare divinis, iuxta exemplum videlicet mulieris industriæ, quæ non solum interdiu necessariis solet instare laboribus, sed et noctu sæpius accenso lumine lucernæ parilem rei familiaris agere curam. »

B. Virgo nocturna lucerna. I. Optime hæc accommodes B. Virgini. Primo, quia ipsa tam noctu quam diu vacabat orationi, et amori divino cæterisque bonis operibus, iuxta illud Canticorum 5. 2. *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Unde S. Bernardus serm. 2. de Assumptione, opponens illam virginibus fatuis, quæ, veniente sponso, caruerunt oleo ad lampades suas accendendas: « Non sic, ait, mulier illa fortis, quæ serpentis caput contrivit; habes enim post multa in laudibus eius, quia non exstinguetur in nocte lucerna ipsius. In sugillationem hoc dicitur fatuarum, quæ, veniente media nocte sponso, conqueruntur sero, et dicunt: Quia lampades nostræ exstinguuntur. Processit igitur gloriosa Virgo, cuius lampas ardentissima ipsis quoque Angelis lucis miraculo fuit, ut dicerent: Quæ est ista, etc. clarius enim cæteris rutilabat, quam replevit oleo gratiæ præ participibus suis Christus Iesus filius eius, etc. »

II. Secundo, quia Christo in cruce morienti, cum Apostoli de eius resurrectione diffiderent et desperarent, in sola B. Virgine mansit lucerna, id est certa fides et spes resurrectionis, quod scilicet tertio die resurgeret uti promiserat. Atque hoc repræsentat Ecclesia, inquit Amalarius in Officio Eccles. hebdomadæ sanctæ, cum cereos duodecim exstinguit, unicumque accensum reservat; scilicet significat in duodecim Apostolis obscuratam, vel exstinctam fuisse fidem et spem resurrectionis Christi; in B. Virgine vero vivam et splendidam permansisse. Unde S. Cyrillus serm. contra Nestorium, eam vocat *lampadem inexstinguibilem*. Deipara ergo fidem tempore Dominicæ passionis, veluti in nocte tribulationis et angustiæ, sibi propter filii compassionem nimis tenebrosa, solidam atque ardentem servavit, quod satis ostendit, dum filio in cruce suffixo fortiter astitit; neque eius crucem erubuit domi se abdendo, sed palam in publicum prodiit, et ut Christi passionibus magis communicaret, illum secuta stabat iuxta crucem eius. Cum cæteris autem mulieribus ad ungendum corpus eius (quem firma fide tertia die resurrecturum credebat) nequaquam accessit, ut propterea de muliere illa forti dictum sit: *Non exstinguetur in nocte lucerna eius.*

Tertio, quia dum moreretur, illico resurrexit, ac tam corpore, quam anima felix et gloriosa assumpta est in cælum; quare mors illi non tam mors quam vita fuit. Lucerna ergo, id est vita, eius non fuit morte exstincta, sed magis accensa. Unde Damasc. orat. 2. de Assumpt. « Tu sola nobis, ait, in terra consolatio relicta es, et te vivente simul vivere, et moriente simul mori beatum est; quid autem moriente dicemus? tibi enim mors quoque ipsa vita est, ac vita præstantior, atque hanc vitam incomparabiliter antecedens. » III.

Quarto, quia B. Virgo et dum viveret, et multo magis iam in cælis, pro omnium fidelium hominumque salute sollicita, perdia et pernox laborat et pervigilat, efficitque ut singuli pro sua salute solliciti pervigilent. Quo S. Bern. adaptat illud: *Ad lumen eius ambulabunt in nocte.* Hoc est, inquit, favor illius et gratia mihi pro face et lumine erunt, ad huius sæculi nocturnas tenebras dispellendas. Ipsa ergo est velut Pharus, luminibus circumdata, fidelibus in nocte et mari huius sæculi navigantibus portum salutis ostendens. Quidni? cum S. Paulus singulis fidelibus dicat Philip. cap. 2. v. 15. *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* IV.

Denique S. Bernardus serm. 2. de Pentecoste: « Ad illam, ait, sicut ad medium, sicut ad arcam Dei, sicut ad rerum causam, sicut ad negotium omnium sæculorum respiciunt, et qui in cælo habitant, et qui in inferno, et qui nos præcesserunt, et nos qui sumus, et qui sequentur, et nati natorum, et qui nascentur ab illis. Illi qui sunt in cælo, ut resarciantur, et qui in inferno, ut eripiantur; qui præcesserunt, ut prophetæ fideles inveniantur, qui sequentur, ut glorificentur, etc. In te enim Angeli lætitiam, iusti gratiam, peccatores veniam invenerunt in æternum. Merito in te respiciunt oculi omnis creaturæ, quia in te, et per te, et de te benigna manus Omnipotentis quidquid creaverat, recreavit. »

Ubi nota B. Virginem vocari *negotium omnium sæculorum*; primo, passive et obiective, quia scilicet ad ipsam tendunt omnia sæcula, ut ad eam ornandam et coronandam omnia sæcula negotiari, id est perpetuo volvi, laborare et operari videantur: secundo, active, quia ipsa est *negotium*, id est negotiatrix apud Deum pro fidelibus cuiusvis sæculi, idque facit tanta cura et studio, ut non tam negotiatrix quam ipsum negotium cuiusque esse videatur; adeo enim cordi habet cuiusque salutis negotium, ac si sua propria res et negotium ageretur; quare instar ipsius negotii numquam otiatur, sed negotiatur intente et assidue. B. Virgo negotium omnium sæculorum dupliciter.

Manum suam misit ad fortia, et digiti eius apprehenderunt fusum.) Septuag. *Cubitos suos extendit ad utilia, et manus suas ad fusum*, q. d. Ita constanter fila ducit, ut manus ad fusum firmatas et alligatas habere videatur. Vers. 19. Iod.

Pro *fortia* hebr. est כישור *kiscior*, quod Rabbini, Vatablus, Pagninus et alii passim vertunt *colum*, vel *verticulum*; Chaldæus, *vertibulum*. Per quod accipi potest vel annulus ille lapideus, qui inferne fuso inseritur, tum ad pondus ut descendat et defluat, tum ut rotunditate eius facilius fusus gyretur; vel rota, quæ una manu circumacta, fila quæ altera manu nentur, fuso circumducit; qua proinde utuntur honestiores et ditiores fœminæ, tum ad facilitatem nendi, tum ut brevi tempore multa stamina filaque conficiant et accumulent.

Verum Noster melius vertit, *fortia*. Nam Symmachus, Aquila et Theodot. vertunt ἀνδρεῖα id est *virilia*; Septuaginta, *utilia*. Hebr. enim כשר *casciar* significat rectum esse, congruere, convenire. Hinc כישור *kiscior* est recti-

tudo, congruentia, convenientia, decorum, utile, item industria recte faciendi, quæ est vera fortitudo. Significat ergo, quod virago hæc manus extenderit ad opera sibi congrua, decora, utilia, industria, et consequenter fortia. Per quæ tum generatim quælibet opera heroica muliebria accipe, tum speciatim opus lanificii et linificii, quod magnam industriam et fortitudinem requirit. Unde de eo explicans subdit: *Et digiti eius apprehenderunt fusum.* Nullum enim opus mulieribus est convenientius, decentius, honestius, dignius, utilius, quam nere et texere, ut patet ex dictis v. 13. hoc enim insigne ingenium artemque requirit; hoc quoque forte est, tum ob causas iam dictas, tum quia magnam corporis animique constantiam requirit, ut mentem æque ac brachia ad assidue filandum et texendum virago hæc obfirmet, utque omnem vitam huic labori impendat, imo noctes integras in eo pervigilet.

Minerva dea bellandi, nendi et studendi: cur?

Quocirca Poetæ Palladem, sive Minervam deam, fecerunt præsidem tum nendi et texendi, tum bellandi, tum studendi. Eidem ergo deæ tribuerunt hæc tria, linum cum lana, arma et litteras; quia industria texendi fortes simul ac doctas mulieres in genere suo, sive iuxta statum gradumque suum efficit. Unde Exodi 35. 25. *Sed et mulieres doctæ*, ait, *quæ neverant hyacinthum, purpuram*, etc. Hinc *fusus*, ait S. Isidor. lib. 19. Orig. c. 29 *dicitur, quod per ipsum fundatur, quod netum est; colum, quod fit in longitudine et rotunditate quasi columna.* Mulieri ergo arma sunt colus et fusus, iidem illi sunt liber sapientiæ, honestatis et virtutis. Paulo aliter, sed moraliter explicat B. Petrus Damiani, opuscul. 15. cap. 1. *Manum suam*, ait, *misit ad fortia, et digiti eius apprehenderunt fusum, quia videlicet huius vitæ idoneus executor sic se per maiora opera ex desiderii fervore dilatat, ut etiam cautus quæ sunt minima non relinquat.*

Alleg. S. August. serm. 45. de Diversis, hæc adaptans Ecclesiæ et fidelibus, docet eos continue ducere fusum, cum assidue intendunt bonis operibus in præsenti, ut multa colligant merita quasi stamina, nec ea differant in futurum, cum hoc incertum sit, et sæpe non eveniat; idque ex eo quod per modicum hunc laborem præsentem sperent certo se consecuturos ingentia præmia in futuro sæculo: « Diligenter, ait, attende in lanificio duo instrumenta, colum et fusum. In colo quidem lana involuta est, quæ filo ducenda transeat in fusum; quod in colo involutum est, adhuc in sinistra est et nondum in fuso est, quod in fuso collectum est, iam præteritum est; opus ergo tuum in fuso sit, et non in colo; in colo enim est quod facturus es, in fuso quod fecisti. Vide ergo si habes aliquid in fuso; ibi enim firmantur brachia tua, ibi erit fortis constantia tua, ibi securus Deo dices: Da, quia dedi; dimitte, quia dimisi; fac, quia feci. Quod pendet in colo, ad fusum traiiciendum est; non autem quod collectum est in fuso, ad colum revocandum est. Ergo vide quid agas ut habeas in fuso, ut brachia tua firmes in fuso, quod te consoletur, quod te confirmet, quod tibi det fiduciam deprecandi et sperandi. »

Parcarum trium symbolum.

Hoc ut repræsentent Poetæ, constituunt tres Parcas, quæ nendo homini vitæ dies et sortes quasi stamina distribuunt, ut cum diebus vitæ cuiusque educant pariter eius sortes, actiones scilicet et passiones; vita enim in actione consistit; vivere enim est se movere et agere. Unde otiosus qui nil agit, mortuus potius videtur quam vivus. Hinc Poeta tres Parcas ita depingit:

Clotho rotat fusum, Lachesis net, at Atropos occat.

Nam, ut ait Apuleius: « Tres Parcæ tria facta sunt numero, cum ratione temporis facientia, si potestatem earum ad eiusdem temporis similitudinem referas. Nam quod in fuso perfectum est, præteriti temporis habet speciem; et quod torquetur in digitis, momenti præsentis indicat spatia: et quod nondum ex colo tractum est, subactumque cura digitorum, futuri et consequentis sæculi posteriora videtur ostendere. » Lachesim dictam esse putant, quasi sortem, quia λαγχάνω græce *sortior* designat; Atropon, quia reverti non possit: Clothon, quoniam contorta et coordinata omnia teneat. Hæc enim nomina ipsa lingua græca ostendunt. Hinc Martial. l. 4.

Lanificas nulli tres exorare puellas
Contigit: observant quem statuere diem.

Rursum:

Concordes stabili fatorum numine Parcæ,

ait Virgil. 4. Eclog.

Decore quisque pro gradu suo operetur.

Porro quisque operari debet *εὐσχημόνως*, id est in rectitudine et congruentia, ut scilicet operetur congrue ad suam personam, vocationem et gradum: nimirum rex operetur regaliter, civis civiliter, Religiosus religiose, sacerdos uti decet sacerdotem, miles uti decet militem, senator uti decet senatorem, etc. idque perfecte et excellenter; sic quisque personam suam aget decenter et eximie.

Mystice fusus est recta intentio.

Rursum per *fusum* qui rectus est et recte rotatur Hugo accipit rectitudinem intentionis, quæ opera etiam indifferentia rectificat et sanctificat, ut quo rectior et sanctior est intentio, eo rectius et sanctius sit opus; intentio enim est quasi forma et anima operis: *Digiti*, ait, *huius manus sunt omnes electi, qui apprehendunt fusum, id est rectitudinem intentionis, per quam omnia opera quasi fila in orbem æternitatis retorquent. Hic autem notari debet, quod per sinistram temporalia, per dexteram spiritualia et æterna bona significantur. Item per colum significatur vita temporalis, per fusum intentio boni operis: colus quidem in sinistra ponitur, et fuso lana vel linum in dexteram retorquetur, quod est recte nere: hoc autem fit quando temporalia et humana sic exercentur, ut per bonam intentionem quasi in filum ducta, ad æterni spiritualisque meriti conditionem transeant.* Insuper Auctor Catenæ Græc. *Fusus*, ait, *est mens pura, quæ virtutem virtuti, dogmaque dogmati continuo attexit.*

De B. Virgine.

Hæc omnia mutato nomine adaptes B. Virgini, quæ fortia, id est, suæ dignitati congruentia et heroica, charitatis, dilectionis inimicorum, ut Iudæorum qui Christum occiderant, patientiæ, etc. opera assidue exercebat, qualia decebat operari matrem Christi, ac nominatim corporaliter assidue ducebat fusum, ut telas conficeret pro templo, et Christo filio suo: spiritualiter vero in omni opere bono habebat fusum, id est rectissimam intentionem, æque ac assiduam continuationem, atque eorum inter se aptam connexionem et ordinem, ut inter se pulchre connexa et ordinata essent, instar filorum in fuso. Hæc enim tria, scilicet rectitudinem, continuationem et connexionem, sive ordinem actionum repræsentat fusus.

Fusus tria notat.

Quare quotiescumque illi bene operandi occasio offerebatur, eam arripiebat, et ex illa quasi ex colo bona opera, velut stamina efficaci operatione in fusum, id est, in cumulum meritorum suorum, transmittebat. Rursum quoties illi bonum desiderium a Deo immittebatur, continuo ex eo quasi ex colo et lino fila efficacis operationis educebat. Nobis tot occasiones, tot bona desideria ingeruntur, sed velut linum in colo hærent; quia ex eis stamina bonarum actionum non educimus, ac interim stamina vitæ nostræ ad finem decurrunt; quare in morte fusum meritorum nostrorum exilem et gracilem reperiemus, et sero pœnitebimus.

Anagog.

Anagog. Beda per colum, qui est in dextra, accipit vitam æternam: per fusum qui in sinistra, vitam præsentem. « Sæpe, ait, Script. dextra vitam perpetuam, læva præsentia Dei dona significat, opulentiam videlicet rerum, pacem temporum, sospitatem corporum, scientiam quoque Scripturarum et cælestium perceptionem sacramentorum. Hæc et huiusmodi bona cum Domino largiente percepimus, quasi lanam colo involutam in læva gestamus. At cum ea præ amore cælestium salubriter exercere incipimus, iam lanam Agni immaculati de colo in fusum, de læva in dexteram traiicimus, quia de donis nostri redemptoris, de exemplis operum eius stolam nobis gloriæ cælestis, ac vestem charitatis nuptialem facimus. » Et inferius: « Et bene dicitur: Apprehenderunt, ut vivacius commendetur quanto studio, quanta festinatione in huius vitæ incerto, pro certis apud Dominum præmiis agere debeamus. »

Tropolog. Martyres, Virgines, Religiosi robustos, viriles et martios gerunt spiritus, ideoque manum mittunt ad

fortia; quid enim fortius quam bestias, ignes, cruces superare, imo ambire? quid fortius quam in carne quasi sine carne, instar Angeli vivere? quid fortius quam seipsum vincere, se totum Deo consecrare, virtutes omnes, omnemque perfectionem, omnes dotes opesque terræ et cœli invadere et diripere?

Vers. 20. Caph. MANUM SUAM APERUIT INOPI, ET PALMAS SUAS EXTENDIT AD PAUPEREM.) Hebr. *Manum suam extendit ad afflictum, et manus suas misit ad egenum*; Chald. *Manum suam extendit ad inopem, et brachia sua misit iniuriam patientibus*; Septuag. *Manus suas aperuit pauperi, et palmam extendit inopi*.

Pro *palmam* græce est καρπὸν quæ vox et fructum, et commissuram sive iuncturam brachii cum manu, quam Latini post Græcos carpum vocant, et consequenter palmam significat. Unde sanctus Augustinus legit: *Et fructum suum porrexit inopi*. Verum hoc loco palmam significare, non fructum, patet ex Hebræo, Chald. et Vulgata. Pro *aperuit* hebr. est פרש *paras*, id est extendit, distendit, expandit, quæ vox liberalitatem huius viraginis notat, q. d. Manum, quam aliæ mulieres timidæ nequando egeant, curvam et clausam (hanc enim significat Hebr. כף *caph*) habere solent; hæc virago non tantum aperuit, sed et liberaliter ad obvios quosque expandit, imo et ad remotos distendit, idque fecit non solum benefaciendi, sed et sibi suæque familiæ consulendi studio. Sciebat enim nihil ita opes familiæ augere ac eleemosynam, utpote cui Deus benedicit, nec tantum par pari, sed et decuplum simplo rependit. Vide S. Chrysost. homilia: *Quod eleemosyna est ars omnium artium quæstuosissima*. Septuaginta vertunt, *carpum suum extendit pauperi*; quod aliqui sic explicant, q. d. Pauperi non tantum præsentem dabat eleemosynam, sed et futuram quasi data per carpum fide pollicebatur. Solebant enim veteres, teste Clemente Alexandr. cum alicui se obstringerent et fidem darent, carpum manu tenere, alterique cui fidem dabant premendum præbere, ut hoc ritu fidei obstrictæ nodus exprimeretur.

S. August. καρπὸν vertens, *fructum*; sic explicat, q. d. Fructum, puta lucrum quod ex opere manuum suarum collegit et conflavit, non sibi servavit, nec tantum in familiam alendam expendit, sed et in pauperes distribuit: quo significatur ingens viraginis huius opera, et operæ lucrum, æque ac eius animus et beneficentia, ut hæc illi suppar, et ex æquo commensa foret. Id præstitit B. Nonna mater S. Gregor. Nazianz. de qua ipse ita scribit or. 19. « Solas has tutas atque ob omni surreptione immunes opes ducebat, nimirum Deo et pauperibus effundere opes, ac præsertim consanguineis, qui fortunis suis tamquam flore quodam excidissent: quibus quod necesse esset dumtaxat præbere non calamitatis depulsionem, sed monimentum esse indicabat, liberalius autem et prolixius eos iuvare, id demum firmi honoris, ac perfectissimi solatii esse. »

B. Nonna mater Nazianz. effusa in pauperes.

Et B. Gorgonia. Et B. Gorgonia, filia B. Nonnæ, sororque S. Greg. Nazianz. de qua ipsa ita scribit or. 11. « Quænam liberaliorem egentibus manum porrexit? Equidem Iobi quoque verba de ea iactare non dubitem: Ostium eius viatori omni patebat, nec foris iacebat peregrinus. Cæcorum oculus erat, claudorum pes, pupillorum mater. De ipsius porro erga viduas humanitate ac misericordia quid maius dicere necesse est, quam quod hinc fructum hunc tulit, ut vidua minime vocata sit? Illius domus propinquis inopia laborantibus hospitii communis loco erat. Illius opes pauperibus omnibus non minus communes erant, quam suæ cuique facultates: dispersit, dedit pauperibus, atque ob divini promissi firmitatem summamque veritatem multa in cælestia horrea condidit, ac persæpe de multis bene merendo Christum ipsum excepit. »

Et S. Paula. S. Paula adeo effusa fuit in pauperes, ut opes quas habebat maximas, exhauserit, ac moriens ingentia debita filiæ S. Eustochio persolvenda reliquerit; imo quod optaret ei obtigerit, ut in aliena sindone sepeliretur; testis est S. Hieron. in eius Epitaphio.

Memorabile est quod legimus de S. Oswaldo Rege Angliæ, eius manum ob eleemosynas large erogatas, post mortem mansisse incorruptam. Audi de eo Bedam lib. 3. Historiæ Anglor. « Cum die sancto Paschæ cum Aidano Pontifice, id est Episcopo, consedisset ad prandium, positusque esset in mensa coram eo discus argenteus, regalibus epulis refertus, iamque essent manus ad panem benedicendum missuri: intravit subito minister ipsius, cui suscipiendorum inopum erat cura delegata, et indicavit regi, quia multitudo pauperum undecumque adveniens maxima per plateas sederet, postulans aliquid eleemosynæ a rege, qui mox dapes sibimet appositas deferri pauperibus iussit; sed et discum confringi, atque eisdem minutatim dividi præcepit. Quo viso Episcopus qui assidebat, delectatus tali facto pietatis, apprehendit dexteram eius, et ait: Numquam inveterascat hæc manus, quod et ita iuxta vota benedictionis eius provenit. Nam cum interfecto illo in pugna, manus cum brachio a cætero esset corpore resecta, contigit, ut hactenus incorrupta perduret. Denique in urbe regia, quæ a regina quondam vocabulo Bebba cognominatur, loculo inclusa argenteo in Ecclesia S. Petri servatur, ac digno a cunctis honore veneratur. »

S. Oswaldi manus incorrupta.

Simili modo dextera manus S. Stephani primi Hungarorum regis et Apostoli, quæ largas dabat eleemosynas, post mortem mansit incorrupta, ab angelo revelata, et a proceribus regni debito cultu honorata, uti habet eius vita. Vita functus transiit ad superos anno Domini 1038.

Allegorice Beda: « Ecclesia, ait, aperuit manum inopi, cum mysteria fidei ignorantibus per operarios veritatis revelavit. Palmas extendit ad pauperem, cum longe lateque prædicatores ad imbuendos æternæ salutis indigenas per nationes dispersit. »

Et B. Virgo. Porro hæc omnia facile est accommodare B. Virgini, cuius eleemosynas, misericordiam et liberalitatem celebrant omnium sæculorum historiæ, omnes nationes, omnis ætas et sexus; quam proinde tota Ecclesia quotidie hisce vocibus inclamat, et hisce elogiis eius opem implorat: *Salve, regina, mater misericordiæ, vita, dulcedo et spes nostra, salve*. Nam, ut ait S. Ansel. *Charitatem et misericordiam velut alumnas suas ulnis fovet;* et S. Bernard. *Nihil nos Deus habere voluit, quod per manus Mariæ non transiret*. Unde S. Bonavent. *Sicut oculi*, ait, *ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominam nostram donec misereatur nostri*.

Vers. 21. Lamed. NON TIMEBIT DOMUI SUÆ (domesticis suis) A FRIGORIBUS NIVIS: OMNES ENIM DOMESTICI EIUS (Hebr. *omnis domus eius*) VESTITI SUNT DUPLICIBUS.) Pro *duplicibus* hebr. est שנים *scanim*, quod Chald. Pagnin. et alii vertunt, *coccinum*. Sic enim habet Chald. *Non timebunt filii domus eius a nive; quoniam omnes domestici eius vestiti sunt coccino*, id est vestibus coccineis, q. d. Omnes vestiti sunt vestibus pretiosis, quanto magis necessariis ad arcendum frigus. Ita Vatablus.

Verum indecorum videtur, ut hæc virago viles ancillas operibus lanæ linique addictas, ac servos culturæ agri et vineæ deputatos, vestiat pretioso cocco: præsertim quia coccus etsi calidus, tamen simplex et subtilis est: quare minus arcet frigus quam vestis crassa et suffulta.

Igitur Noster melius vertit, *duplicibus*; hebr. enim *scanim* descendit a שנה *sciana*, id est mutare, iterare, geminare, unde *scanim*, significat geminatum et duplex; vel, si aliis punctis legas, שנים *scenaim*, idem est præcise quod *duabus* vel *duplicibus*. Unde Septuag. nectentes cum מרבדים *marbaddim*, quod sequitur vers. proximo vertunt, δισσὰς, id est, *binas*, vel *duplices;* sed prisci codices Sept. consentiunt cum Vulgata. Unde Cassian. collat. 14. c. 8. legit ex Septuag. *Omnes enim qui apud eam sunt, vestiti sunt dupliciter*. Per *duplices* vestes alii accipiunt unam æstivam leviorem, alteram hiemalem crassiorem et calidiorem; alii, unam vestem detritam et veterem, aliam novam et villosam. Verum proprie accipias vestes duplices, scilicet binas et geminas; aut simplices, sed suffultas. In hieme enim solent ditiores vestes multiplicare, et binas vestes induere, aut certe unam pellibus vel panno suffultam, ut sit instar duarum ad pellendum frigus. Rursum *duplicibus* accipi potest pro multiplicibus, cuius

significati alibi plura collegi exempla. Significatur enim hic provida viraginis cura et liberalitas, qua domui et domesticis de multiplici supellectile, annona et veste copiose prospicit. Illorum enim decus et decora vestis sunt decus ipsius viraginis. Nam, ut ait S. Chrysost. *integra familia integri adinstar cuiusdam corporis obtinet, cuius caput vir et uxor, reliqui autem domestici* (scilicet filii et filiæ, servi atque famulæ) *alia membra componunt. Ergo qui servos suos indecore nudos, aut detritis obsoletisque vestibus amictos esse sinit, sui corporis bonam partem dedecore afficit.*

Adde hoc esse lucrum viraginis et familiæ. Cum enim domestici ab ea contra frigus vestibus muniti sunt, caleant ferventque ad opus: quare duplo plus operis conficiunt, quam conficerent si nuditate et frigore algerent et torperent. Audiat hoc Religio, cuius hæc mulier typum gerit, et Abbates, Priores et Rectores Religionum, ac manus suas Christi pauperibus, Religiosis filiis suis, qui propter Christum pauperes se fecerunt, aperiat, et eis necessaria cum magna charitatis significatione provideat, ne a parentibus vel amicis ea emendicare, aut aliunde ea sibi comparare cum paupertatis, famæ et disciplinæ iactura cogantur.

Apologus gravitatis. Hanc gnomen insigni apologo testudinis et muris suis parabolis infarto, Cyrill. illustrat lib. 1. Apolog. mor. c. 7. cuius titulus: « Semper cum tuto onere perge: Mus, ait, per cellarium festino gressu discurrens, testudini lento passu pergenti obviavit. Cuius quidem congruam gravitatem mox stultus deridens, ironice, cum illusione sic dixit; Quid, soror, tam rapida velocitate incedis? Cui illa moto capite illusorem deludens, ad veritatem respondit: Ego sic pergo, quoniam onerata sum armis meis. Tunc ille: Stultum est tantum onus ubique portare. At illa: Imo stultum est quod iudicas non sentire, ac stolidum magis nondum securum ab hostibus, inermem saltando discurrere; nimirum ex naturæ providentia tota corticis pondere circumquaque vallata domum, murum et clypeum, cum necessitas instat, mihimetipsi reperio, et mendicando suffragia non discurro. Tu vero levis, quia inermis es; cum hostis tibi ungula furibunda occurrerit, hinc inde quærendo suffragia, stupidus curris: ac subito præventus ab hostili milite, peris, si non inveneris ubi mox abscondaris. Quid ergo de lethifera levitate lætaris? » **Similia.** Idem deinde similitudine nautarum, equi, maris, terræ et stipulæ confirmat, aitque: « Attende igitur, quod ventorum levitas in profundum sæpe nautam submergit; et belliger equus, nisi sit pondere aggravatus, haud securus in hostium cuneum se immittit: maris unda fluctuosa levitate semper circumfluit, et tellus sua ponderositate quiescit; levis stipula flatu ventorum inquieta revolvitur, et lapillus sua gravitate firmatur. Igitur, frater mi, tibi tuæ sit levitatis grata tempestas; mihi meæ ponderositatis chara tranquillitas. Placet certe ubique suave iugum protectionis, ac semper habere mecum onus leve salutis. Quibus dictis recedens derisoris sui risum convertit in luctum. »

Porro Septuag. non ad verbum, sed paraphrastice vertunt, *non est sollicitus de his qui in domo vir eius, sicubi moratus fuerit* (nive intercludente reditum) *omnes enim qui apud eam degunt, probe sunt induti recteque constituti.* Ita Auctor Catenæ Græc. q. d. Vir omnem domesticorum circa victum et vestitum sollicitudinem in uxorem, quæ virago est, relicit. Scit enim ab ea omnibus de cibo et vestibus abunde prospici, ac in primis sibi, utpote marito, unde subdunt Septuag. *binas vestes fecit viro suo.*

Allegor. Beda et ex eo Glossa: Ecclesia, inquit, et anima fidelis vestitur duplici veste, scilicet primo, doctrina et virtute; secundo, sapientia et patientia; tertio, gratia et bonis præsentis vitæ, ac gloria futuræ; quarto, fide et operibus; quinto, Christi Sacramentis et exemplis. Audi Bedam: « Vestiti sunt duplicibus; quia promissionem habent vitæ quæ nunc est et futuræ: nunc in peregrinatione temporali divino auxilio ne deficiant, adiuti; tunc in patriæ perpetis habitatione divinæ gratiæ visione, ut felices semper vivant, allevati. Item domestici eius induti veste sunt duplici, una operis, altera mentis, fidei habentes factorumque velamina, Sacramentis videlicet sui redemptoris imbuti, et informati exemplis. Sic enim fit illud Apostoli: Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis. Possunt autem frigora nivis tormenta æterna intelligi, quæ igne et frigore mixta esse legimus, cum dicitur: Ibi erit fletus et stridor dentium. Fletum quippe oculis ignis et fumus: stridorem vero dentibus solet frigus gignere. Unde et beatus Iob de pœnis reproborum loquens æternis: Ad calorem nimium transibunt ab aquis nivium, Iob. 24. 19. Sed ab his Ecclesia domui suæ non timebit; quia quicumque pereunt, ad domum illius non pertinebant, nec veste ipsius spirituali erant induti, tametsi mysteriis eius ad tempus videbantur instituti. »

Rursum Hugo: « Duplex, ait, vestis est bonum opus cum recta intentione, qua vestiti sunt viri Ecclesiastici: hypocritæ vero penulas habent, id est vestes simplices sine suffultura, quia bona opera faciunt, sed non recta intentione. « Idem Hugo: » Duplex vestis, ait, est hiemalis et æstualis. Vestem hiemalem dico virtutes, quibus protegimur contra pluviam et grandinem tentationum et persecutionum: eiusmodi sunt patientia, mansuetudo, humilitas et alia id genus. Æstivalem dico virtutes, quibus tempore pacis et tranquillitatis vacatur bonis operibus et contemplationi, qualis est charitas, pietas, devotio, sapientia. »

Insuper Ecclesia et anima fidelis contra frigus nivis, id est acediæ et torporis; vestitur duplici charitate, scilicet Dei et proximi, quæ proinde est coccus bis tinctus, ait S. Gregor.

Porro S. Ambr. lib. 2. ad Gratian. in proœmio, per duplices vestes accipit sacerdotales, quasi eas imitata sit hæc virago, ut sacram earum significationem sibi ob oculos poneret: « Bona enim et illa, ait, quæ textrinum indumenti sacerdotalia ostendit, vel lex scilicet, vel Ecclesia, quæ binas vestes fecit viro suo, sicut scriptum est, unam operis, alteram mentis, fidei intexens factorum velamina. Itaque alibi, sicut legimus, aurum prætexit, et postea hyacinthum ac purpuram cum cocco subiungit et bysso, Exodi 31. Rursus alibi ex hyacintho et cæteris prius flosculos format, aurumque subnectit, et unus est habitus sacerdotis; ut iisdem coloribus micans, gratiæ decorisque diversitas ordinis diversitate resplendeat. »

Idem S. Ambr. in cap. 31. Proverb. per binas vestes geminam de Christo fidem accipit: Christum enim tam Deum quam hominem credimus et confitemur. Denique S. Bernard. lib. 3. de Consideratione ad Eugenium, per duplices vestes accipit fortitudinem et decorem: fortitudinem in conscientia, decorem in fama: « Dominus, inquit, regnavit, decorem induit: induit Dominus fortitudinem. Tu quoque esto fortis in fide, decorus in gloria, et probasti te imitatorem Dei. Fortitudo tua, fiducia fidelis conscientiæ; decor tuus, splendor bonæ opinionis. Ita, quæso, induere fortitudinem: etenim gaudium Domini fortitudo tua. Porro specie tua et pulchritudine tua nihilominus tamquam propria similitudine delectatur. Induere vestimentis gloriæ tuæ, vestire duplicibus, quibus domesticos suos fortis illa mulier induere consuevit. Non sit in conscientia nutans infirmitas modicæ fidei, non sit in fama nævus malæ speciei; et vestieris duplicibus, et gaudebit sponsus super sponsam animam tuam, et gaudebit super te Deus tuus. »

Symb. Cassian. coll. 14. 8. per duplices vestes accipit duplicem S. Scripturæ sensum, scilicet litteralem et mysticum: utroque enim se vestit ornatque Ecclesia.

B. Virgo vestita duplicibus quibus? Hæc omnia facile est adaptare B. Virgini; ipsa enim vestita fuit veste duplici et coccinea bis tincta, id est ardenti charitate Dei et proximi, iuxta illud Psal. 44. *Omnis gloria filiæ regis ab intus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus*, puta omnium virtutum varietate. Interioris enim hominis, puta mentis, vestis aurea est charitas; exterioris hominis vero vestis est modestia et continentia, quæ cæteras virtutes complectitur. Rursum ipsa duplici veste, scilicet vita activa et contemplativa, dotata fuit. Porro pretiosissima fuit eius charitas, tum quia su-

perveniens in eam Spiritus Sanctus, qui per essentiam, imo ex vi processionis suæ est increatus amor et charitas, totum se cum illa Virgini infudit; tum quia ipsa continuos et ardentes huius amoris actus eliciens, eam immensis incrementis adaugebat; tum quia ipsa heroico charitatis actu crebro et quasi assidue se cum filio, Deo in holocaustum morti pro salute hominum devovebat: cuius actus undequaque pretium et meritum erat ingens, et nobis incomprehensibile.

Eadem veste ipsa ornat sibi devotos, eaque rursus duplex est, quia tam Christi, quam B. Virginis virtutibus eos vestit et induit, iuxta illud S. Bonavent. in Psalter. *Mariam induite quotquot diligitis eam; hæc luceat in moribus, splendeat in actionibus.*

Porro quomodo duplex vestis, id est ardens et continuus charitatis actus, excludat omne frigus nivis, id est peccati, ostendam in fine versus seq.

Insuper sicut Eva, ut ait S. Bern. ser. de Laudibus S. Mariæ, *supervestivit carnem filiorum suorum, sicut diploide, confusione sua: de manu quippe illius duplicis mali semen terra nostra suscepit, scilicet iniquitatem et culpam in anima, calamitatem in corpore:* sic ex adverso B. Virgo duplici veste contraria nos donat, scilicet gratia et gloria, tam corporis quam animæ. Hæc ergo est diploïs fulgida, quam suis tribuit Virgo gloriosa. Quocirca illi optime convenit versio Sept. *non est sollicitus de his quæ in domo vir eius, sicubi moratus fuerit; omnes enim qui apud ipsam vestiti sunt:* quia scilicet Christus Ecclesiæ et fidelium administrationem usque ad diem iudicii, quo ipse post longam moram omnes iudicaturus redibit, commisit B. Virgini, uti docet S. Germanus, S. Bern. S. Bonav. et alii.

Rursum Doctor priscus, pius et eruditus, ex hoc loco docet eos, qui in hac vita peculiari devotione servierunt B. Virgini, ab ea singulari gloria quasi veste duplici donandos in cælo: « Sicut, ait, servi regii et reginæ in curia regia, certis vestibus et insignibus deaurati procedunt, per quæ agnoscuntur esse servi regis vel reginæ, ac speciali purpura vestiti ambulant: ita in curia cælesti servi B. Virginis speciali ornatu et gloria, qua præ aliis discernuntur, quod sicut servi Mariæ, fulgebunt, iuxta illud Proverb. ult. Omnes domestici eius vestiti sunt duplicibus. »

Denique nonnulli per duplices vestes accipiunt duplicatum meritum singularum actionum B. Virginis. Nam Franc. Suarez 3. p. q. 37. art. 4. disp. 18. sect. 2. et 4. censet B. Virginem in vita continue meruisse et in gratia crevisse; frequentissime enim et quasi assidue actus charitatis intensissimos elicuisse, itaque eos per meritum conduplicasse, idque continua intensione et conduplicatione: qua factum est ut in fine ad immensum charitatis et meritorum cumulum pervenerit. Docet enim Deiparam secundum omnes gradus intensionis habitus charitatis et gratiæ semper operatam fuisse, adeo ut præexistens iam habitus totam vim sequenti actu exhauriret. Probat hoc primo, exemplo angelorum, qui dum viatores essent idipsum præstiterunt: intensissime enim et continuo amore amarunt et coluerunt Deum; ita ut actualis amor habitui suo esset commensus et adæquatus, illumque exhauriret; quod autem angelis aut alicui creaturæ est concessum, id matri Dei congrue denegari nequit. Secundo, probat idipsum ratione, quia nihil erat in Virgine, quod vim istam habitus hebetaret, non distractio, non tentatio, non concupiscentia, non gravedo corporis, quæ in nobis actus retundunt et hebetant, ut nemo hominum sit, qui assidue tantum amet Deum, quantum ex habitu charitatis, quem habet, amare potest. Ergo demus B. Virginem in primo instanti habuisse habitum charitatis et gratiæ intensum ut mille (infusus est enim illi maior habitus quam supremo Seraphino) ac elicuisse actum charitatis ut mille; illo actu meruit totidem gradus adiici habitui charitatis, eumque duplicari: Deus ergo illico eum duplicavit, fecitque intensum ut bis mille. Secundo operationis suæ instanti ex habitu hoc intenso ut bis mille, elicuit actum æque intensum ut bis mille: meruit ergo totidem, scilicet bis mille gradus adiici habitui charitatis, ut iam is esset intensus ut

A quatuor mille. Tertio operationis instanti eidem ex æquo cooperata, elicuit actum intensum ut quatuor mille: meruit ergo augmentum aliorum quatuor mille, ut iam acciperet habitum intensum ut octo mille. Et sic semper actu adæquando habitum, continuo eum conduplicavit, ut quarto instanti habitus foret intensus ut sedecim millia, quinto ut 32. millia, sexto ut 64. millia, septimo ut 128. millia, octavo ut 256. millia, nono ut 512. millia, decimo ut 1024. millia, undecimo ut 2048. millia, duodecimo ut 4096. millia: et ita consequenter per progressionem arithmeticam, qua numerus et pretium exiguum post paucas progressiones crescit in immensum. Inde colligit Suarez B. Virginem extremo charitatis actu, quem elicuit moriens, maiorem gratiam et gloriam meruisse, quam omnibus actibus totius vitæ præcedentis. Sic enim in progressione arithmetica ultimus numerus conduplicatus multitudine superat omnes præcedentes.

Hæc supputatio pia et probabilis est, ac Deo possibilis, at non usquequaque certa, tum quia incertum est, an continuo per singulas operationes totius vitæ per 72. annos tam intensos actus elicuerit B. Virgo, ut semper habitum adæquarent et exhaurirent: præsertim cum id non fecerit Adam in statu innocentiæ, nec forte fecissent angeli per 72. annos, si eorum status viæ et merendi tam diu durasset: potentia enim creata flexilis et libera non videtur ferre tam longam et continuam attentionem, intensionem et contentionem; est enim extrema, ideoque violenta: unde nullum eius exstat exemplum, tum quia actus in homine non tam crebro innovantur, sed iidem in contemplativis durare solent ad plures quadrantes et horas: tum quia incertum est an actus ut tria mereatur augmentum habitus ut tria, præsertim ut id illico detur in hac vita: nam meritum actuum supernaturalium videtur respondere actioni physicæ actuum naturalium: actus autem naturales non augent, nec duplicant habitum nisi illo sint intensiores. Potuit utique Deus per continuos et vehementes gratiæ impulsus voluntatem Virginis ita excitare et roborare, ut non tantum habitum actu adæquaret, sed et superaret, atque tam diu, quam noctu actus ardentissimos assidue eliceret et conduplicaret: sed an re ipsa hæc præstiterit non certo liquet. *Moderatio sententiæ.*

Certum est multa extraordinaria, nobis incognita in B. Virginem Deum contulisse privilegia, quæ matrem Dei decebant; sed quæ præcise qualia et quanta illa fuerint, nulli hactenus revelavit, quare varii varia opinantur et coniectant.

Stragulatam vestem fecit sibi: byssus et purpura indumentum eius.) Hebr. pro *stragulatam vestem* est מרבדים *marbaddim*, quod Aquila et Theodot. vertunt, *peristromata*; Symmach. et Vatabl. *tapetia*; Chald. *strata fecit sibi*; Syrus, *lectulum* (lectisternium) *fecit sibi*; minus recte Pagnin. *torquem fecit sibi*; Noster ergo optime vertit, *stragulatam vestem*. Radix enim רבד *rabad*, significat sternere, et sternendo ornare: unde *marbaddim* significat stragula ornata et variegata. Nam Varro de lingua Latina: *Quidquid insternebant*, ait, *a sternendo stragulum vocatur*. Valla l. 6. c. 40. Stragula, inquit, est genus vestis, sive quidquid insternitur lecto, equo vel alii, ut altari, parieti, pulpito, etc. *Vers. 22. Mem.*

Porro veteres hæc stragula varia textura, acupictura et vario delineamento figurarum conficiebant et exornabant, ideoque erant pretiosa, unde Tibullus lib. 4. eleg.

Nam neque tunc plumæ, nec stragula picta soporem.

Hinc inter stragula numerantur tapetia Turcica et Belgica, affabre variis figuris incisa vel acupicta. Unde Isidor. l. 19. c. 26. *Stragulum*, ait, *vestis est discolor, quod manu artificis diversa varietate distinguitur. Dictum autem quod in stratu, et amictu aptum sit, de quo Salomon: Stragulatam vestem fecit sibi*; et c. 7. 16. *Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex Ægypto*, ubi in Hebr. idem est verbum רבד *rabad* quod hic. Vestis ergo stragulata est vestis diversis figuris, coloribus, liciis variegata per variam sive texturam, sive acupicturam, sive incisuram, etc.

A Sensus ergo est, q. d. Virago hæc non tantum simplices telas et pannos lineos laneosque nevit et texuit pro domesticis, servis et ancillis, sed et pretiosa stragula, puta tapetia, lectisternia, frontalia, etc. vel texendo, vel acupingendo opere phrygionico eleganter elaboravit, iisque domum instruxit et adornavit uti iisdem domos nobilium et principum videmus instrui, et adornari.

Byssus et purpura indumentum eius.) q. d. Sua industria sibi æque ac marito, ut habent Sept. et filiis byssinas et purpureas vestes confecit, qua in re sacerdotales vestes imitata est: hæ enim contextæ erant ex bysso et purpura: ut significaret ornatum suum esse sacrum et mysticum, sicut enim sacerdos iis ornatur ad placendum Deo: sic et illa similibus se decore ornavit ad placendum, tam Deo, quam marito. Byssus enim candore suo pudicitiam, purpura flammeo colore amorem coniugalem repræsentat. Unde olim velum, quo sponsæ in nuptiis velabantur, candidum erat et purpureum, indeque flammeum vocabatur, ut Isidorus et alii testantur. Bysso ergo suam castitatem, purpura suum amorem præ se fert et profitetur.

Flammeum, quid? Byssus est castitas, purpura charitas.

Allegor. hæc adaptes Ecclesiæ, unde S. Ambros. l. de Tobia c. 20. « Sapientiæ vestimentum, ait, est ex illis vestimentis, quæ ex bysso et purpura sapientia sibi fecit, hoc est, indumentum fidei constat ex prædicatione cælestium, et Dominicæ sanguine passionis. Bysso æthera figurantur, purpuræ specie mysterium sacri sanguinis declaratur, quo regnum cæleste confertur. » Idem in c. 31. Prov. « Fecit et de bysso et de purpura indumenta sibi. De bysso propter candidam confessionem, de purpura propter gloriosam passionem. Huius byssum cum oramus agnoscimus, huius purpuram in Martyribus collaudamus. » Eadem ad verbum habet S. August. serm. 45. de Diversis.

Stragulata virtutum.

Accedit Beda, qui per vestem stragulatam accipit varia virtutum, imo virtutis cuiusque ornamenta. Humilitas enim ornatur, et quasi variegatur modestia, verecundia, silentio, etc. charitas ornatur eleemosyna, beneficentia, liberalitate, zelo, etc. et sic de cæteris virtutibus. Byssus est casta et pura conversatio, purpura est sanguinis pro Christo et pietate profusio; Ecclesia enim in pace habet lilia candida et quasi byssina virginum, in bello rosas purpureas Martyrum.

Ubi nota byssum veterum fuisse linum præstantissimum, ex quo telæ pretiosæ, quales iam sunt Hollandicæ et Cameracenses, conficiebantur, uti ostendi Exodi cap. 25. 4. Linum autem, quia varie carpitur, tunditur, maceratur, carminatur, significat carnis castigationem, qua castitas conservanda est. Audi Bedam: « Quia byssus, ait, de terra virens oritur, sed per exercitationes longas ac multifarias, amisso humore ac virore nativo ad decorem candidæ vestis perducitur; Purpura autem regalis est habitus: Bysso induitur Ecclesia, cum castigant corpora sua electi, et servituti subiiciunt: purpura autem, cum eamdem continentiam non ob favorem vulgi, sed ad acquirendam beatitudinem regni perennis exercent. Sed hic virtutum habitus in præsenti quidem nescientibus videtur contemptibilis, sed in futuro qualis fuerit manifeste patebit. Unde pulchre in Apocalypsi sua Ioannes sanctorum se voces audisse refert dicentium: Gaudeamus et exsultemus, quia venerunt nuptiæ agni, et uxor eius præparavit se, et datum est illi ut cooperiat se byssino splendenti et candido. Byssinum enim iustificationes sunt sanctorum. »

Apoc. 19.

B. Virginis byssus et purpura.

Hæc omnia eminenter habuit B. Virgo, cuius vestis erat byssus, id est virginitas plusquam angelica; et purpura, id est charitas ardentissima. Vestis stragulata fuit varietas sanctarum inspirationum et desideriorum, quam tum angeli phantasiæ, tum Deus ipse menti ipsius iugiter ingerebant, ad quaslibet virtutum heroicarum actiones strenue obeundas, sed præcipue ad iugem et continuum ardentemque Dei amorem. Hunc enim in illa exstitisse, a primo instanti conceptionis continuum imo crescentem semper, et per sui meritum assidua progressione, si non ex æquo geminatum et conduplicatum, certe valde augescentem, docent Franc. Suarez. Gabr. Vasquez, Barradius, Canisius, Salazar et alii. Porro cum hic actus amoris Dei initio conceptionis in ea tam intensus fuerit, ut superarit omnes actus amoris divini, quos elicuerunt summi Angeli, etiam Cherubini et Seraphini in termino viæ suæ, qui utique fuere intensissimi; hoc enim decebat eam, quæ a Deo destinata erat, et proxime futura mater Dei. Hinc colligunt eam continuo hoc divini amoris incremento, ad tantum charitatis incrementum, imo incendium, et ad tantum meritorum culmen in fine vitæ, puta anno ætatis suæ 72. conscendisse, ut si in una lance bilancis collocarentur omnia omnium Sanctorum et angelorum, etiam Seraphinorum, opera ac merita; in altera vero unius B. Virginis; hæc illi præponderaret. Rursum hinc colligunt B. Virginem, etsi liberi semper fuerit arbitrii, ut peccare posset (quam tamen peccandi potentiam Virgini adimunt S. Bonavent. Richard. Marsilius, Almainus, et alii) ad maius eius meritum, numquam tamen peccasse ne minimo quidem peccato veniali, uti sentit tota Ecclesia, teste Concil. Tridentino: quia scilicet Deus eam, exterius amovendo occasiones peccatorum, et interius suggerendo assidue menti eius sanctas cogitationes et desideria, ita secure certoque dirigebat et acuebat, ut non nisi sancta cogitaret, desideraret et operaretur. Intellectui enim eius tot pias illuminationes, ac voluntati tot sanctas affectiones iugiter immittebat, ut omne peccatum exhorresceret velut diabolum, utque ad virtutum omnium, præsertim amoris Dei, actus ferventissimos, instar torrentis continuo raperetur, nec vires capitis et mentis in hoc ardore umquam remitterentur aut lassarentur, sed potius augerentur et acuerentur.

B. Virgo plus habuit gratiæ quam omnes angeli et homines simul.

Hoc est quod de ea in sensu mystico, ait Eccles. cap. 24. v. 41. *Ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio, ego quasi fluvii dioryx, et sicut aquæductus exivi de paradiso.* Vide ibi dicta. Et S. Aug. cuius verba recitat et sequitur Bonavent. in Speculo cap. 44. *Quis*, inquit, *dubitare potest, omnino in charitatis affectionem transisse viscera Mariæ, in quibus ipsa, quæ Deus est, charitas novem mensibus corporaliter requievit?* q. d. B. Virgo videtur charitate non tam imbuta, quam informata et animata, ideoque esse ipsissima charitas: sicut ferrum ignitum, non tam ferrum esse videtur quam ignis.

Gemma Patrum

C Accedit Damascenus orat. 1. de Nativitate: *Sanctam omnem*, inquit, *et cum animi utilitate coniunctam cogitationem habes; contra supervacaneam omnem et animis exitiosam, antequam gustes. expuis.* Deinde singulos sensuum actiones recensens: *Oculi*, ait, *eius semper ad Dominum, perenne ac inaccessum lumen intuentes: aures divinum sermonem hauriunt, ac spiritus cithara delectantur*, etc. *Cor purum ac labis expers, Deum spurcitie omni carentem cernens, ipsiusque cupiditate semper flagrans.* Addit deinde eam Dei cognitione superare Cherubinos, et amore Seraphinos, ideoque repræsentatam Mosi per rubum qui ardebat et non comburebatur, Exodi 3. Denique Galatinus lib. 7. de Arcanis fidei ex priscis Rabbinis, quem citat et laudat noster Canisius l. 4. de B. Virgine cap. 13. *Inter cæteras*, ait, *perfectiones eo prophetiæ spiritu donata est, ut si forte aliquid inconcessum seu illicitum vel visura vel auditura esset: illico eius aures et oculi clauderentur, ita ut sensus eius vel membra nonnisi divinæ voluntati deservire viderentur.*

D Causa ergo immunitatis ab omni peccato, etiam veniali, in B. Virgine fuit duplex. Prior, protectio et iugis assistentia Dei, quæ ita sensus eius mentemque regebat, ut
prohiberent omnes illicitos concupiscentiæ motus, etiam 1.
indeliberatos et primo primos, uti fiebat in Adamo ante peccatum quamdiu mansit in statu innocentiæ. Atque hæc proprie est causa cur in ea sopitus, imo extinctus fuerit fomes concupiscentiæ, at non sufficiens ad non peccandum omnino: potuisset enim extincto licet fomite, uti nihilominus libertate sua ad malum et peccare, uti fecit A-
dam. Altera ergo et adæquata causa cur non peccarit um- 2.
quam, fuit stragulata vestis, id est ardentissima eius charitas, amorque Dei continuus, qui ab ea procul omne frigus nivis, id est peccati cuiuslibet, longe dispulit. Sicut e-

Causa duplex puritatis in Virgine.

nim ardor continuus opponitur nivi, eamque excludit; sic amor continuus opponitur peccato, illudque excludit. Dico *continuus*, quia si intermittatur ardor et amor, remittetur calor et amor, fietque tepor, ac subeunte frigore fiet nix, imo gelu et glacies frigidissima. Docet id hic ad v. præced. Albertus Magnus, qui assignans causam physicam cur nix sit frigidissima, eiusque generationis modum ex Aristot. lib. 2. Meteor. describens: « Nix, inquit, generatur ex vapore calido in media regione aeris vehementer elevato, cuius significatio est, quia cadit lata ad modum lanæ carminatæ; hoc enim contigit ei, quia calor nubis tantus est, quod frigus non vincit nisi partem et partem, et non totum per partes magnas, ita ut totum indurare possit. Similiter quantum ad qualitatem, est frigida vehementer; quia regula est, quod quanto aliquid calidius fuerit, tanto efficitur frigidius cum calor expellitur. Calor enim qui ante infuit, aperit poros, ita ut abundanter, et ubique frigus ingrediatur, et ita multum capit frigoris. Huius signum est, quod calida aqua profundius constringitur et congelatur frigore, quam in toto frigida. Quantum vero ad colorem est alba, eo quod sit ex humido puro disgregato primo per calorem nubis, et postea congelato per frigus. Albedo enim causatur a frigore ipsius, et humidi perspicuitate et luciditate. » Quæ deinde singula mystice peccato et peccatoribus accommodat. Simili modo ethice videmus eos, qui in Religione, zelo cæterisque virtutibus ferventes et flagrantissimi fuere, si hunc fervorem intermittant, fieri tepidos, ac tandem maxime torpidos, frigidos et rigidos; perinde ac ii qui incaluerunt in hypocausto, si in aerem frigidum exeant, in poros calore apertos subintrante frigore, fiunt frigidissimi; imo in gravissima scelera prolabuntur, uti Lucifer ex ardentissimo Seraphino factus est teterrimus cacodæmon; sic Iudas ex Apostolo factus est Christi proditor; Lutherus ex monacho, doctore et concionatore factus est hæresiarcha. Unde S. August. ait se non invenisse meliores iis qui profecerunt in monasteriis, nec peiores iis qui defecerunt in monasteriis.

Calida fiunt frigidissima: cur?

Et ferventes tepidissimi.

Verum B. Virgo quia Seraphicis amoris æstibus iugiter ardebat, nullum dedit locum frigori aut tepori, sed iis assidue magis exarsit; quare procul ab ea fugit omne peccatum, etiam tenuissimum, omnisque tentatio, sicut muscæ fugiunt ab olla fervente et bulliente, ut ait quidam Sanctorum; præsertim quia oculi eius, mens, sensus et affectus defixa et absorpta erant in verbo incarnato, puta in Christo Domino filio suo. Nam, ut ait S. Cyprian. tract. de Nativ. Christi, « præsentia parvuli sic eorum qui aderant oculos occuparat, sic illuminaverat animos, sic corda illexerat, ut in hoc summo bono omnium bonorum unita collectio videretur, nec opus esset evagari et mendicare per partes, quod simul in se uno fidelibus omnipotens infantia præsentabat. Et post nonnulla: Possidebat (Spiritus sanctus) domum suam, et templum, quod sibi consecraverat, adornabat: servabat sacrarium suum, et sanctimoniæ thalamum honorabat, lætificabant consolationes huiusmodi animam benedictam, et tanti habitatoris reverentia concupiscentiarum ludibria abigebat: legem mentis lex carnis non infestabat; rebellio nulla quietem spiritus affligebat. Parvulus sugens ubera pura alimonia utebatur, et fons sacri pectoris defæcatum edulium ori mundissimo infundebat. Sed et cor matris quædam dulcedines, quæ humanum superant intellectum, imbuebant, eratque utrimque mera iucunditas, cum pia sanctæ matris et devota humilitas et Sancti sanctorum immensa benignitas, confœderatis affectibus mergerentur. »

Vers. 23. Nun. NOBILIS IN PORTIS VIR EIUS, QUANDO SEDERIT CUM SENATORIBUS TERRÆ.) Hebr. נודע *noda*, id est *notus*, illustris, conspicuus *in portis maritus eius, cum sederit cum senioribus terræ*, id est cum principibus, ait Vatablus, nam olim seniores erant principes et iudices regionis. Chald. *Notus in provinciis vir eius*; Syrus: *Inter urbes maritus eius celebris*; Septuag. *Conspicuus autem fit vir eius in portis, quandocumque sederit in consessu cum senioribus habitatoribus terræ*; puta cum senatoribus et iudicibus; hi enim pro tribunali considebant in portis, ut tam advenis et rusticis, quam civibus faciles darent ad se aditus, uti alibi dixi. Noster pro *notus* apte et eleganter vertit *nobilis*, id est excellens et illustris; *nobilis* enim dicitur quasi *noscibilis*, quia sua dignitate et virtute passim notus est, omnibusque cognitus. Unde Cicero pro Flacco: *Cæteri*, ait, *homines apud vos noti, inter suos nobiles*; et pro Cælio: *Clodia*, ait, *non solum nobilis, sed etiam nota*; et Plautus in Pseudol. *Cum iis mihi nec locus, nec sermo convenit, iis numquam nobilis fuit*, id est cognitus.

Nobilis quasi noscibilis.

Laudavit viraginem ex seipsa, nunc laudat a marito, q. d. Ipsa in se nobilis est nobilitate virtutum et actionum illustrium; nobilis est pariter nobilitate mariti, imo ipsa maritum honestat et nobilitat; tum quia suo labore et industria virum et familiam honestat, ditat, illustrat; divites enim fiunt nobiles, et alleguntur in senatus; tum quia ipsa ita curat domum, ut maritum omni cura domestica liberet, isque possit se totum addicere negotiis reipubl. in senatu, quod illustrium et nobilium est; nam ut ait Plato in Menone: *Viri est administrare rempubl. mulieris familiam*, tum quia bysso et purpura eum decore et splendide vestit, uti paulo ante dixit, ut nobili amictu inter senatores illustris emineat; vestitus enim nobilis facit hominem spectabilem et nobilem, præsertim apud vulgus. Tum denique quia, ut ait R. Levi, cum vir eius inter sapientes assederit, sapientia conspicuus erit, eo quod ab uxore sua prudente eximie sit ad comparandam sapientiam excultus et institutus; ipsa enim viro, uti opes, sic et consilia suggerit, ac suas virtutes suique decus, famam et nomen in maritum transcribit, ut omnes propter viraginem ita celebrem virum honorent et nobilitent.

Id præstitit B. Nonna S. Gregor. Nazianz. mater et Gregorii senioris uxor, de qua ita scribit Nazianz. or. 19. in funere patris. *Huic mulier Dei beneficio concessa non modo adiutrix, sed et dux et antesignana fuit; nimirum eum vita et sermone ad optima quæque per seipsam ducens, ac cæteris quidem in rebus ut matrimonii leges ferebant, viro suo parere optimum esse iudicans, fidei autem et pietatis magistram quoque se præbere haudquaquam erubescens*. Et mox: *Unam nobilitatem in pietate sitam esse censebat, atque in eo, ut unde ortum habuimus, et quo tandem perventuri sumus intelligamus*. Matrem sanctam secuta est filia S. Gorgonia, soror S. Gregor. Nazianz. quam ipse or. 11. hisce elogiis ornat: *Gorgoniæ patria fuit superna Ierusalem* (fuit ergo nobilissima, quia cælestis) *civitas, inquam, illa quæ oculis minime cernitur, verum animo et mente intelligitur, in qua civium munere fungimur, et ad quam, omni celeritate properamus, cuius civis Christus est, et concives frequens ille cœtus et Ecclesia primitivorum, qui in cælis descripti sunt, et circum magnum urbis conditorem per gloriæ contemplationem festos dies celebrant, ac sempiternam choream agitant: nobilitas autem, divinæ imaginis conservatio, atque archetypi imitatio, quam ratio et virtus efficiunt, purumque desiderium eos qui supernarum rerum vere studiosi sunt, quotidie magis quantum ad Deum attinet, informans; ac denique cognitum habere, et quinam, et quam ob causam facti sumus*.

B. Nonna viro pietatis magistra.

Et S. Gorgonia.

Sic S. Cæcilia nobilitavit suum sponsum S. Valerianum, dum eum Christianum, sanctum et illustrem Martyrem effecit. Sic S. Clotildis nobilitavit Clodovæum, primum regem Francorum Christianum, ac S. Pulcheria Theodosium fratrem et Marcianum maritum Imp. quando eos Dei cultores et pios, ideoque hostium victores, potentes et gloriosos reddidere.

S. Cæcilia.

S. Clotildis.

S. Pulcheria.

Allegor.

Allegorice Ecclesiæ maritus Christus Dominus merito humilitatis suæ, qua iudicatus et damnatus a Pilato, velut ignobilis, imo infamis latro crucifixus est: *nobilis*, id est illustris apparebit, quando iudex gloriose sedebit in sede maiestatis suæ, cum Apostolis velut senatoribus et assessoribus iudicaturus orbem. Ita S. Aug. Beda, Salon. et alii. Nobiles enim sunt Apostoli et similes, qui cælestia terrenis præferunt; ignobiles vero sunt mundani qui terram cælo, lutum auro, humana divinis, temporalia æ-

ternis anteponunt, uti ait S. Gregor. explicans hæc Salomonis verba, l. 19. Moral. cap. 16. B. Virginis quoque sponsus, puta S. Ioseph. erit in hoc consessu nobilis, quin post B. Virginem censetur inter primos sanctos; quare in die iudicii inter Prophetas et Apostolos considebit, imo inter primos angelorum ordines illustris et conspicuus apparebit. Alii per maritum Virginis accipiunt Spiritum sanctum, qui inter senatores, id est inter duas personas SS. Trinitatis, scilicet Patrem et Filium, tertius nobilis est, imo illis per omnia par et æqualis. Hic enim cum eis consedit in B. Virgine, cum in ea incarnationem Verbi operatus est, iuxta illud Lucæ 1. *Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.*

Vers. 24. Samech. SINDONEM FECIT ET VENDIDIT, ET CINGULUM TRADIDIT CHANANÆO.) Chald. Vatabl. et R. Salomon *mercatori*. Sic et Septuag. Vaticani. Complut. et Regii; sed in Catena Græcor. sic habent Sept. *Sindones texuit, et tradidit Phœnicibus; zonas autem et vendidit Chananæis.* Additque Auctor: *Sindon contexitur ex lino;* Pagnin. *Linteum fecit et vendidit, et cingulum tradidit negotiatori;* Vatabl. *Linteum, id est telam, texuit.* Nam Hebr. סדין

Sadin et sindon, quid? *sadin* unde Latinum et Græcum *sindon*, significat linteum et linteamen, uti vertit Noster Isaiæ 3. 22. sed subtile et pretiosum; unde Septuag. Isaiæ 3. 22. vertunt, *byssum*; byssus enim veterum erat linum subtilissimum et candidissimum, uti dixi v. 22. Forte *sadin*, dictum a

Eius etymon. Sidone (littera *tsade* quæ initialis est in Sidone, conversa in vicinam *samech*, quæ est prima in *sadin*) urbe Phœniciæ, quod in ea sindones hæ præstantissimæ texerentur; unde et Martial. l. 4. epigr. 19.

Ridebis, ait, *ventos hoc munere tectus, et imbres:*
Nec sic in Tyria sindone tutus eris.

Tyrus enim adiacebat Sidoni; licet enim aliqui sindonem putent vocari Tyriam, quod Tyrio murice sive purpura esset tincta: tamen alii censent sindonem ita dici, quod in Tyro et Sidone conficeretur. Ita Theodor. Gaza in l. 4. Theophrast. Hist. plant. c. 9. *Sindon*, ait, *vestis ex lino ita dicta, quia primum in Sidone urbe huiusmodi amictus fuerit cœptus, ob id Tyria a Martiale dicta; erant enim vicinæ urbes Tyrus et Sidon.* Accedit Syrus, qui pro *sadin*, id est *sindon*, vertit, *vestem xylinam*; xylon enim est frutex exiguus laniger, ex quo telæ conficiuntur, de quo Plin. l. 19. c. 1. *Superior pars Ægypti*, ait, *in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui gossipion vocant, plures xylon et ideo lina inde facta xylina*, id est gossipina. Vide Ruellium l. 2. c. 150. Favet S. Ioannes Evangelista c. 19. 40. ubi de Iosepho ab Arimathia corpus Christi sepeliente cum sociis, ait, *Ligaverunt illud ἐν σινδόσι*, id est *linteis cum aromatibus*, pro quo S. Matth. 27. 59. ait: *Ioseph involvit illud in sindone munda*, atque sindonem hanc lineam fuisse patet; quia ipsa etiamnum Taurini talis visitur, et magna veneratione colitur.

Postea Græci et Latini nomen *sindon* ad certum vestis elegantis genus significandum traduxerunt cum proprie *sadin* Hebr. indeque Græcum et Latinum *sindon* linteum, sive telam lineam subtiliorem significet. Unde recte eam *vendidit*, quia non decebat illam ea vestiri; utpote per quam tam subtilem nuditas eius corporis appareret, quod contrarium erat eximiæ eius honestati et pudicitiæ. Hinc Clemens Alex. l. 2. Pædagogi c. 10. fœminis castis sindones vetat: « Non est enim amplius, inquit, tegumentum mollis et delicata vestis, quæ nudam figuram non potest occulere. Eiusmodi enim vestis in corpus incidens, mollius ipsi corpori imprimitur et applicatur; figuræ carnis instar adhærens, et mulieris typum ita exprimit: ut vel non videnti manifesta sit tota constitutio corporis. »

Porro cingulum, sive zona, Palæstinis cæterisque Orientalibus, qui pro femoralibus et thorace tunicis utuntur, communis et celebris est: tunicam enim fluidam laxamque zona corpori astringunt et succingunt; ideoque zonam velut conspicuum tunicæ redimiculum solebant acu pingere, liliis, floribus similibusque figuris partim aureis, partim argenteis, partim purpureis et byssinis intexere.

Zona pretiosa Palæstinis cur usitata? Unde Homerus Veneris zonam describens: *Solvit*, inquit, *de pectore zonam textilem, picturatam.*

Et mox:

Sinuique tuo succingito zonam
Contextam varie.

Balteus etymon. Hinc zona dicta *balteus* quasi *bullateus*; balteus enim erat cingulum e corio, bullis ex auro, bysso, purpura, gemmis, etc. ornatum. Unde Livius: *Auratæ*, ait, *vaginæ, aurata baltea illis erant*; et Virgil. 5. Æneid.

Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
Threiciis, lato quam circum amplectitur auro
Balteus, et tereti subnectit fibula gemma.

Sensus ergo est, q. d. Virago hæc omni arte et modo rem suam et familiæ auxit; unde sindones pretiosas, a se suisque contextas, ac cingula affabre acu picta et elaborata vendidit, et vendenda tradidit *Chananæo*, id est mercatori, indeque magna confecit lucra. Chananæi enim eo quod mari essent vicini, mercaturæ maxime erant dediti. Unde in Script. *Chananæus* idem est quod mercator, ut patet Zac. 14. 21. Isaiæ 23. 8. ubi pro *mercator* hebr. est *Chananæus*. Idem patet ex Tyro et Tyriis qui mercaturæ et navigationi fuere addictissimi. Tyrus enim erat emporium Chananææ, puta metropolis Phœniciæ Ita Chald. R. Salomon, Aben Ezra, R. Levi, Vatabl. Pagnin. et alii passim. Exemplum illustre rursum dedit B. Nonna mater S. Gregorii Nazianz. quæ omnes numeros mulieris strenuæ adimplevit, de qua proinde ita scribit Naz. orat. 19. « Iam cum aliæ rei familiaris augendæ laude, aliæ pietatis gloria excellant (utrumque enim assequi difficile est) utroque nomine mulieres omnes superavit; tum quod utrumque horum ad summum usque præstiterit, tum quod sola duo ista complexa fuerit. Rem enim domesticam industria et solertia sua, iuxta leges mulieri forti a Salomone statutas ita auxit, quasi pietatem colere nesciret: Deo rursum ac divinis rebus ita se addixit, tamquam a rerum domesticarum procuratione plurimum abesset; neque ab alterutro horum quidquam impedita est, quo minus alterum impleret, quin potius utrumque alterius ope fulcivit et confirmavit. »

Armena versio apud Abagarum habet, *fecit animæ suæ cingulum, et sibi zonam, sive cingulum*, q. d. Tam sponso suo, quam sibi fecit cingulum, quo significaret mutuo coniugii et coniugalis amoris vinculo sese esse constrictos. Sponsum enim vocat animam suam, quia eum amabat ut animam suam, quo et vivebat informata. Anima enim magis est ubi amat, quam ubi animat; sic amans enixe alterum, vocat eum suam animam, suum corculum.

Allegorice S. Gregorius l. 23. Moral. c. 16. « Quod, ait, signatur per linteum sindonis, nisi subtilis intextio sanctæ prædicationis? In qua molliter quiescitur, quia mens in illa fidelium spe superna refovetur. Unde et Petro animalia in linteo demonstrantur, quia peccatorum animæ misericorditer aggregatæ in blanda fidei quiete continentur. Hanc ergo sindonem Ecclesia fecit et vendidit, quia fidem quam credendo texuerat, loquendo dedit, et ab infidelibus vitam rectæ conversationis accepit. Quæ et Chananæo cingulum tradidit; quia per vigorem demonstratæ iustitiæ fluxa opera Gentilitatis astrinxit, ut hoc quod præcipitur, vivendo teneatur. Sint lumbi vestri præcincti. Prædicatores ergo suos Dominus quærendo, ancillas invenit, permutando amicos facit, ditando negotiatores exhibet. » Hæc ex sancto Gregorio more suo ad verbum transcripsit Beda et Salonius. Sindon quid? Allegor.

Porro B. Virgo sindonem fecit et vendidit, cum exemplo et verbo docuit coniugatas maritis se subdere, eisque obedire, et per omnia obsequi; huius enim symbolum est sindon, puta velum lineum, quod in capite gestant, iuxta illud Apostoli: *Debet mulier velamen*, vel *potestatem, habere super caput*; hoc enim velum symbolum est eam subiacere potestati viri, 1. Cor. 11. 10. Vide ibi dicta. B. Virgo enim Iosepho humillime se subiecit et obedivit, uti docet S. Ambros. in c. 1. Lucæ. Sindon a Virgine.

Rursum et aptius sindon symbolum est puritatis et virginitatis, quam ipsa pretio humilitatis, abstinentiæ et o-

rationum vendit virginibus; ipsa enim virginum est antesignana et virginitatis præses. Cingulum vero quia lumbos, in quibus origo est libidinis et concupiscentiæ, astringit, symbolum est mortificationis et pœnitentiæ, quam R. Virgo tradit lapsis in luxuriam et incontinentiam, ut illam in castitatem et continentiam commutent, itaque erit Chananæ, id est commutatores et negotiatores [illegible] cum merce, [illegible] concupiscentiam cum pœnitentia, luxuriam cum [illegible] commutent.

Vers. 25. Ain. FORTITUDO ET [illegible] EIUS: [illegible] IN DIE NOVISSIMO. [illegible] *Fortitudinem et honestatem induit: et gaud[illegible]* Syrus, *exultavit in die extremo.* [illegible] Hebr. est [illegible] *hadar*, id est decus, decor, [illegible], splendor magnificentia; Septuag. [illegible], id est decor, forma, honestas, ornatus; S. Ambrosius et S. August. mox citandi per *fortitudinem* [illegible] purpuram; hæc enim fortis est; per *decorem* [illegible] byssum; hæc enim decora est, ut hic idem dicatur quod v. 22. *Byssus et purpura indumentum eius*, verba eorum mox recitabo. Posset vice versa, ut ordo verborum ordini utrimque respondeat, per *fortitudinem* accipi byssus veterum, quæ fortis erat adeo ut igni resisteret, et in eo illæsa instar asbesti permaneret, uti dixi Exodi 25. 4. per *decorem* vero purpura; hæc enim mire decora est. Tripliciter hunc versum explicant Interpretes: primo, aliqui fortitudinem accipiunt internam; decorem vero externum; secundo, alii utrumque internum; tertio, alii utrumque externum accipiunt.

Primo, ergo Lyranus: *Fortitudo*, ait, est constantia mentis; *decor* est exterior modestia et honestas. Et Caietanus: *Fortitudo*, ait, est habitus fortitudinis, qui medium tenet inter audaciam et timiditatem, qui mentem viraginis vestit, eoque ipsa exterius apparet in actibus suis fortis, simul et decorum servans modestiæ atque auctoritatis; gravitatem enim decoram præ se fert, q. d. Virago hæc vestitur interius virtute fortitudinis, exterius gravitate decora. Accedit R. Levi: induit, inquit, fortitudinis et decoris vestes, quia corporis cupiditates forti continentia coercet, et decore præclareque mores instituit, eo quod sanctæ legis semitas inierit.

Virtus a vi et viro dicta quasi virilitas. Secundo, alii per *fortitudinem* et *decorem* accipiunt omnem virtutem et probitatem mentis; virtus enim a vi et viro, cuius est virilitas et fortitudo, dicitur, quasi actio et opus viri fortis et strenui. Unde Cicero Tuscul. 2. docet virtutem proprie significare fortitudinem virilem. *Appellata est*, ait, *a viro virtus: viri autem propria maxime est fortitudo;* et l. 5. de Finibus: *Virtus*, ait, *est vis illa, qua res, cuius est virtus, perfecta est*; et ad Plancum lib. 10. *Omnia summa consecutus es virtute duce, comite fortuna;* et Virgil. l. 5. Æneid.

Tunc pudor incendit vires, et conscia virtus.

Sensus ergo est, q. d. Hæc virago sindonem non induit, sed vendidit, quia non decebat eam veste tam subtili indui, nec ipsa gaudet ornatu externo vestiumque splendore; sed internum virtutum virilium et fortium amictum ambit, eoque longe pulchrius se vestit et ornat: per hunc enim virilis efficitur, ut iam non tam fœmina, quam virago, imo vir esse videatur, iuxta id quod monet et sancit S. Petrus Epist. 1. c. 3. 3. *Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus: sed qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples.* Idem docet S. Chrysost. in Psal. 44. ubi addit fœminas, licet deformes, posse hanc virtutum formam et pulchritudinem sibi accersere, eamque in immensum augere, cum externam sæpe non possint: insuper cultum externum magnis sumptibus stare, internum vero sola voluntate parari.

Ornat virtus, non vestis.

Tertio, alii melius accipiunt fortitudinem et decorem externum: sed ab interno manantem, q. d. Virago hæc non curat sindones et vestes pretiosas, sed graviter, modeste et honeste se vestit, uti decet fœminam fortem et virilem: quare in omnibus eius gestibus et actibus resplendet fortitudo, id est gravitas, maturitas, robur et vigor virilis animi, et decor, id est morum honestas, decus et gratia; perinde ac si eius amictus esset ipsa fortitudo et decor, inquit Aben Ezra, quæ internam animi fortitudinem et virtutum decorem indicant et ostendunt. Quare non luxuriat illa corporis ornatu, uti cæteræ mulieres philocosmæ, sed virtutibus se comit, nempe fortitudine et honestate, ac totius vitæ decore ornari gaudet, magis quam vestibus sumptuosis. Atque inde provenit, ait Baynus, quod semper sit læta, imo, quo diutius vivit, vel usque ad extremam senectutem, semper crescentibus animi virtutibus crescit illius lætitia, et gaudium conscientiæ securæ. Muliercula quæ florem ætatis deliciis transigunt, et curioso corporis ornatu sese delectant, et pulchritudine sibi placent, ubi temporis iniuria flos ætatis emarcuerit, ubi rugata facie nullo stibio aut purpurisso nitescere velit, ubi ve[illegible] contemni cœperint; deficientibus simul viribus et pulchritudine mœrent, infelices iam corporis et animæ destitutæ dotibus: quando sapiens mulier potissimum gaudet, instante postremo die, quo laborum præmia se recepturam novit.

Favet huic expositioni, quod in Septuag. Vatican. ante hunc versum præmittatur: *Os suum aperuit attente et legitime, et ordinem posuit linguæ suæ;* et subiungatur: *Os suum aperuit sapienter et congruenter legibus.* Quæ videntur esse duæ interpretationes unius eiusdemque sententiæ. Nam pro utroque Hebr. Vulgata et Septuag. Complut. habent hunc dumtaxat, qui proxime sequitur: *Os suum aperuit sapientiæ, et lex clementiæ in lingua eius*, q. d. Virago hæc fortis et virilis, æque ac decora et gratiosa est tam in agendo, quam in loquendo, adeoque fortitudine et decore amicta videtur: nam loquitur sapienter, ideoque constanter et fortiter; atque clementer, ideoque decore et gratiose. Favet et Auctor Catenæ Græcorum, qui hunc versum sequenti nectens ex Septuag. sic legit: *Fortitudinem et decorem induit, lætaque et iucunda erit in diebus novissimis. Os suum aperit caute et legi consentanee, ordinemque et modum præstituit linguæ suæ*; ac deinde sic explicat: *Videtur hoc loco exponere virilia sapientiæ facta. Primo enim aperit os suum prudenter et ornate. Mox eutaxiam venustumque ordinem præfigit linguæ suæ. Hinc in operibus misericordiæ aliisque honestis actionibus sese fortem virilemque ostendit; ex quo tandem sequitur ut novissimis diebus, quando nimirum bonis operibus plena hinc excedet, gaudeat. Tunc enim bonæ honestæque illius actiones apud omnes manifestabuntur et magnificabuntur, multisque et magnis præmiis remunerabuntur.*

Disce hic *modestiam esse vestem et purpuram virtutum*. Ipsa enim prodit et manat ex interna animi virtutibus præditi compositione, illamque ornat ac aliis ostendit; atque hæc est viraginis huius vestis, quam per periphrasin describens, ait: *Fortitudo et decor indumentum eius;* virilis enim modestia et gravitas in omnibus gestibus, verbis et actionibus relucens cum decore et gratia, vestis eius est et cyclas pulcherrima. Quam proinde Tertullianus fœminis imitandam et induendam proponens, libr. de Habitu fœminarum: *Pudicitiæ*, ait, *atque honestati Christianæ satis non est esse, verum et videri; tanta enim debet esse plenitudo eius, ut emanet ab animo in habitum, et eructet a conscientia in superficiem, ut et foris inspiciat quasi supellectilem suam.* Subiungit deinde: *Prodite vos iam medicamentis et ornamentis instructæ Apostolorum, sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depictæ oculos verecundia et os taciturnitate, inserentes in aures sermones Dei, annectentes cervicibus iugum Christi, caput maritis subiicite, et satis ornatæ eritis; manus lanis occupate, pedes domi figite, et plusquam in auro placebunt; vestite vos serico puberitatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitiæ, taliter pigmentatæ Deum habebitis amatorem.*

Modestia est purpura virtutum.

Allegor. 1. Allegor. S. Greg. in Psal. 4. Pœnit. Ecclesia, ait, et anima fidelis vestitur fortitudine, ut tentationibus resistat; ac decore, id est splendore iustitiæ, ut operibus iustitiæ effulgeat. Rursum fortitudo mentem perseverantem desi-

gnat, qua quis adversus se pugnat; et decor nitorem puritatis, quo semetipsum exornat. Ideo autem unius et eiusdem vestis fortitudo et decor pares esse dicuntur: quia qui perseverantiæ in sui abnegatione obliviscitur, minime perfectæ virtutis pulchritudine decoratur. Quinimo dum homo prius se abnegans atque mortificans, a studio abnegationis cessat, paulatim ex munditia ad immunditiam, et ex magna perfectione ad magnas imperfectiones declinat. Estque similis statuæ per somnum a superbo illo rege conspectæ, quæ in auro cœpit et in luto finivit, Daniel. 2.

2. S. August. vero ser. 45. de Diversis, et plenius S. Ambr. in c. 31. Proverb. sub fin. tom. 2. cap. 10. *Fortitudinem*, ait, *et honestatem induit, honestatem tamquam byssum, fortitudinem tamquam purpuram: quia fortis lætatur in passione, quia honesta; speciosi pedes evangelizantium pacem. Et læta est in diebus ultimis. In diebus ultimis lætatur, quia in mundo hoc iugiter tribulatur. Quare pulchre scriptum est: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*, Matth. 5. *Et Dominus ad discipulos: In mundo pressuram habebitis*, Ioannis 16. *Et: Tristitia vestra vertetur in gaudium*, ibidem. *Sine tribulatione unde haberet purpureum indumentum? Hinc sciscitanti Prophetæ: Quare rubra sunt vestimenta tua, et indumenta tua sicut calcati torcularis? respondet: Torcular calcavi solus*, etc. Isaiæ 63.

3. Uberius Beda, et ex eo Glossa: *Fortitudo*, ait, *ad tolerandam perversorum improbitatem; decor ad exercendam virtutum gratiam. Decor, quia operatur iustitiam: fortitudo, quia persecutionem patitur propter iustitiam: et ideo ridebit in die novissimo, id est gaudebit in retributione regni cælestis; quæ dolebat in certamine vitæ præsentis. Mos etenim Scripturæ est pro gaudio risum ponere, sicut et Dominus ait: Beati qui nunc fletis, quia ridebitis*, Lucæ 6. *Et beatus Iob: Os autem veracium replebitur risu*, Iob 8. *Similem sane huic sententiam Propheta de Domino ac Salvatore huius fortissimæ mulieris posuit, dicens: Dominus regnavit, decorem induit, induit Dominus fortitudinem*. Psalm. 92. *Cum enim prædicaret Evangelium regni, aliis placebat, aliis displicebat: alii bene loquebantur, alii detrahebant, lacerabant, mordebant, conviciabantur. Ad eos ergo quibus placebat, decorem induit: ad eos quibus displicebat, fortitudinem. Imitare ergo et tu Dominum tuum, ut possis esse vestis ipsius; esto cum decore ad eos quibus placent bona opera tua, esto fortis adversus detractores.*

De B. Virgine. Porro hæc omnia, et sigillatim tres sensus initio datos, facile est assignare B. Virg. Nam ipsa iuxta primum summa

1. pollebat mentis constantia et fortitudine; interius ac exterius pari modestia et decore in omnibus nutibus, actibus, loquelis et gestibus, iuxta illud Ps. 44. *Omnis gloria filiæ regis ab intus, in fimbriis aureis circumamicta*

2. *varietatibus*. Secundo, iuxta secundum excellebat omni virtute et probitate; habebat enim omnes virtutes in actu heroico, prout decebat matrem Dei; vide dicta c. 8. 14. ad

3. illa: *Mea est fortitudo*. Tertio, iuxta tertium, ipsa eius corporis species simulacrum erat mentis, figura probitatis: *Bona quippe domus in ipso vestibulo debet agnosci*, ait S. Ambr. lib. 2. de Virg. Audi S. Bonav. in Specul. B. Virg. lect. 2. ex D. Bern. *Non sic*, ait, *timent hostes visibiles castrorum multitudinem copiosam, sicut potestates Mariæ vocabulum, patrocinium, exemplum; fluunt et pereunt sicut cera a facie ignis, ubicumque invenirent crebram huius nominis recordationem, devotam invocationem, sollicitam*

B. Virgo terror est dæmonum. *imitationem*. Et D. Ber. ser. 51. art. 2. c. 2 *Sicut magnus ignis effugat muscas, sic ab ardentissima Virgine mente et inflammatissima charitate effugabantur dæmones, et pellebantur in tantum, quod solum in modico non erant ausi respicere mentem eius, nec de magno spatio illi propinquare*. Et Richardus Victorinus c. 26. in Cant. *Virgo*, ait, *tenebrarum principibus terribilis fuit, ut ad eam accedere eamque tentare non præsumpserint, deterrebat enim eos flamma charitatis, incendebant orationes, et fervor devotionis: stupebant immunem a peccatis.*

ET RIDEBIT IN DIE NOVISSIMO.) Primo, aliqui per *diem novissimum* accipiunt sabbatum, q. d. Hæc virago strenue operatur per omnes dies hebdomadæ: unde in ultimo, puta in sabbato, iuxta legem feriatur, et partis lucris fruitur, ridet et gaudet.

Secundo, alii accipiunt hiemem, q. d. Operatur in æstate, unde quiescit in hieme, et instar formicæ laute vivit escis paratis in æstate. Verum hæc frigida sunt.

Tertio, melius Baynus, Iansenius et alii per *diem novissimum* accipiunt sequentem ætatem, et posteriora tempora: Hebr. אחרון *acharon*, id est novissimum, significat tempus sequens, futurum et posterum.

Quarto, proprie et præcise per *diem novissimum* accipias senectam et ultima vitæ tempora, q. d. Mulieres pigræ, quæ in iuventute otiantes stertuerunt, egent et mœrent in senecta. At hæc virago quia in iuventute strenue laboravit, hinc in senecta opibus abundat, ideoque ridet et ovat.

Denique per *diem novissimum* accipias mortem, q. d. Virago hæc probe et strenue operata est omne bonum per totam vitam: quare in morte bene sibi conscia, et sperans præmia cælestia, non tristabitur, sed ridebit et exultabit, canetque cum S. Simeone et cum S. Maria Ægyptiaca cycnæum illud: *Nune dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace*. Exemplum ad litteram est in S. Sabina, quæ S. Pionii (ut habent eius acta prisca, quæ probat Baron.) in martyrio fuit socia, die prima Februarii. Cum enim Pionius præfectis diceret: *Utinam vobis persuadere possem ut fieretis Christiani! illi risu soluto dixerunt: Tu vero ne id feceris, ne vivi comburamur. Gravius et acerbius, inquit Pionius, est post mortem igne comburi sempiterno. Arridentque Sabina, Æditum et satellites eius dixerunt: Rides? Ita Deo placet, ait illa: Christiani enim sumus; et qui fide sunt in Christum firma atque constanti, risu ridebunt perpetuo; cumque illi minarentur lupanar, respondit: Sancto Deo id erit curæ.* Risus Sanctorum in morte. Exempla

Sancta Mecthildis in morte ter impugnata a dæmonibus, ter flevit; sed ter defensa a sanctis Angelis ter risit, ridensque et ovans velut victrix et triumphatrix spiritum Deo reddidit, teste Engelhardo in eius Vita. Ita S. Gorgonia, teste eius fratre sancto Gregorio Nazianz. orat. 11. placida lætaque obdormivit in Domino, iubilans: *In pace in idipsum dormiam et requiescam.*

S. Gertrudis sub mortem per visum vidit se recipi in sinum Christi, ab eoque cordi suo applicari, mox accedere vicissim sanctos Angelos, Patriarchas, Prophetas, Apostolos, Martyres, Virgines, ac singulos sua dona et gratias quibus excelluerunt, illi communicare; quibus circumdata et penetrata cum foret medullitus, Christus eamdem tam similem sibi reddebat, quam ferrum ignitum simile efficitur igni. Ita habet eius vita libr. 4. cap. 34. Quantum ergo eius erat tunc gaudium, quantus risus et iubilus!

S. Tharsilla, amita S. Gregorii, moriens vidit S. Felicem Pont. atavum suum, qui ei *mansionem perpetuæ claritatis ostendit, dicens: Veni, quia in hac te lucis mansione suscipio, quæ mox febre correpta ad diem pervenit extremum. Cum subito illa sursum respiciens Iesum venientem vidit, et cum magna animadversione cœpit circumstantibus clamare, dicens: Recedite, recedite, Iesus venit. Cumque in eum intenderet quem videbat, sancta illa anima e corpore est egressa; tantaque subito fragrantia miri odoris aspersa est, ut ipsa quoque suavitas cunctis ostenderet illic auctorem suavitatis venisse*, ait S. Gregor. lib. 4. Dialog. cap. 17. Similia habet eodem lib. cap. 13. de Galla Symmachi consulis filia, et cap. 15 de Romula, in cuius morte *ante eius cellulam duo chori psallentium constiterunt: psalmodiæ cantus dicebant viri, et fœminæ respondebant; sicque sancta illa anima carne soluta est, qua ad cœlum ducta quanto chori psallentium altius ascendebant, tanto cœpit psalmodia lenius audiri quousque et eiusdem psalmodiæ sonitus, et odoris suavitas elongata finiretur*, ait S. Gregor.

S. Maria Oigniacensis moriens risit, et ovans irrisit mortem; nam ut scribit oculatus testis Cardinalis Iaco-

bus de Vitriaco lib. 2. Vitæ eius cap. 12. « Præ gaudio diutissime subridens, submissa voce cantabat: Quam pulcher es, rex noster Domine! in eo gaudio postquam diu perstitit cantando, ridendo, et interdum plaudendo manibus, tandem ad se reversa: Mirabilia, ait, dicerem, si auderem. » Et inferius: « Dulci voce cantavit Alleluia; et tota fere nocte illa tamquam ad epulas invitata fuit in iubilo et exultatione; ac paulo post iterum cantans Alleluia, in vigilia S. Ioannis Baptistæ (qua et creditur S. Ioannes Evangelista migrasse e sæculo) circa horam nonam, qua Christus in cruce spiritum Patri reddidit, ipsa quoque ad Dominum migravit, nullo umquam mortis dolore vultus Angelici hilaritatem amittens, anno Domini 1213. ætatis 36. » Hæc Cardinalis fusius, ex quibus pauca excerpsi.

B. Virgo mortua est præ desiderio et gaudio.

Multo magis B. Virgo in morte, viso Christo suo, et ab eo evocata: *Veni, electa mea, gaudens et ridens soluta est corpore, et perrexit ad Dominum*, ait S. Ildephonsus ser. 3. de Assumptione; imo graves auctores censent illam ex nimio Christi videndi desiderio, amore et gaudio animam exhalasse. Unde S. Damasc. in orat. 1. de Virg. dormit. exclamat: *O miraculum sane natura præstantius! o res summæ admirationis plena! Mors, quæ odio et execrationi prius erat, hic commendatur ac beata censetur: quæ olim luctum et mærorem, lacrymasque et tristitiam afferebat, nunc gaudii et lætæ celebritatis causa est.* Et paulo post: *Quocirca, ait, non te mors beatam reddidit, sed ipsa mortem exornasti, ut quæ eius mæstitiam sustuleris, ac mortem gaudium esse plenum feceris.* Et orat. 2. de eadem dormit. sic scribit: *Ut enim antequam ullo partus dolore afficeretur peperit, ita etiam ipsius e vita discessus doloribus caruit.* Unde concludit: *Ac proinde sacram tuam migrationem mortem haudquaquam appellabimus, sed somnum aut peregrinationem, vel, ut aptiori verbo utar, cum Domino præsentiam.* Idipsum ex revelatione ipsius Deiparæ facta S. Birgittæ lib. 6. Revel. cap. 66. confirmatur: *Paravi*, ait Deipara, *me ad exitum, circumiens omnia loca more meo, in quibus filius meus passus fuerat; cumque quadam die animus meus suspensus esset in admiratione divinæ charitatis, tunc anima mea in ipsa contemplatione repleta fuit tanta exultatione, quod vix se capere poterat, et in ipsa consideratione anima mea a corpore fuit soluta.*

Vers. 26.

Os suum aperuit sapientiæ, et lex clementiæ in lingua eius.) Hebr. *Os suum aperuit in sapientia, et lex pietatis super lingua eius*; Chald. et Theodot. *Et lex gratiæ in lingua eius*; Sept. Vatic. *Os suum aperuit attente et legitime, et ordinem posuit linguæ suæ*; Complut. vero: *Os suum aperuit sapienter et legaliter; et eleemosynæ eius in lingua eius*; Vatablus: *Sapienter loquitur, et est gratiosa.* Pro *clementiæ* hebr. est חסד *chesed*, id est pietas, gratia, charitas, benevolentia, beneficentia, gratitudo, bonitas, sanctitas.

Explicat hic quod dixi v. præced. *Fortitudo et decor indumentum eius*, nimirum gravitatem et decorem modestiam huius viraginis maxime elucere in verbis sapientibus et clementibus. Solent enim mulieres, quia otiosæ et curiosæ, esse loquaces et garrulæ: et quia parvi præ viris sunt cerebri, ac passionibus aguntur; hinc multa imprudenter, dicaciter et procaciter effutiunt et vociferantur. Secus facit virago hæc, quæ mentem æque ac linguam suam domuit et castigavit sapientia et pietate: sapientia, ut nil insipiens; pietate, ut nil iniurium vel noxium loquatur.

Vox *aperuit* notat eam clausum habere os et obsignatum silentio, quod nil nisi clavis sapientiæ reseret. Rursum τό *aperuit sapientiæ*, innuit sapientiam habitare in corde eius, illudque quasi animare, movere, regere et aurigare, ut non tam virago quam sapientia ipsa per os eius loqui, et per manus eius operari videatur. Ita S. Mectildis adeo recte *servabat silentium, ut eam mutam putares: sin loqueretur, tanta id gratia faciebat, ut cum angelo te colloqui existimares*, ait Engelhardus in eius Vita c. 5.

Lex clementiæ quæ? Respons. I.

Et lex clementiæ.) Primo, q. d. In verbis non est aspera, morosa, clamosa, iracunda, sed lenis, blanda, modesta, suavis: hanc enim legem sibi clementiæ fixit, ut cum omnibus benigne et clementer loquatur; quare hæc clementiæ lex quasi dictatrix menti insidens et præsidens, linguam eius moderatur et regit, ut non nisi clementia et benevola, quæ ei suggerit et dictat, promat et lingua proferat.

II. Secundo, Chald. Theodot. et S. Ambros. in c. 31. Proverb. vertunt, *lex gratiæ*, q. d. Gratiosam se exhibet in loquendo, ut non tam ipsa, quam gratia per os eius loqui videatur.

III. Tertio, hebr. *chesed* proprie significat pietatem, id est pium affectum, quo quis parentes, consanguineos, domesticos prosequitur, q. d. Materfamilias hæc in virum, filios, servos et ancillas pia est, benevola et benefica, quare viri labores et mœrores benevolis verbis solatur et abstergit. Rursum filiorum, servorum et ancillarum lites et iurgia amicis sermonibus sedat et componit, ut ipsa videatur totius familiæ esse pax, concordia et amor mutuus; quia omnibus hasce virtutes verbis et factis instillat: quare si quis ab alio læsus sit vel offensus, curat ut offendens humiliando se, vel veniam petendo, offenso se reconciliet, ac offensus offendenti clementer culpam condonet, et pristinam amicitiam redintegret. Sic Abigail sua placida et blanda oratione Davidis iras sedavit, ut parceret Nabal et domui suæ, 1. Reg. 25 24. et Esther regina, simili oratione, placavit animum Assueri, et ad clementiam, ut Iudæis innocentibus parceret, inflexit.

IV. Quarto, *chesed* cum Septuag. vertas, *eleemosynam* et misericordiam, et cum Tigurina, *beneficentiam*, q. d. Virago hæc assidue in lingua, æque ac mente et manu habet nomen eleemosynæ; quia assidue eam omnibus commendat, iubetque suis ut nulli petenti eam denegent. Ita Aben Ezra. Rursum cum manu non potest, lingua dat eleemosynam, blandis verbis afflictum solando, instruendo, animando, consilium dando, commendando, etc. Denique in omnes est benefica, sibique fixit legem beneficentiæ, ut quibuscumque potest benefaciat.

V. Quinto, R. Levi per *chesed* accipit pietatem in Deum, q. d. Hæc virago assidue in lingua habet Deum, piaque verba de Deo, Deique in homines et totum mundum beneficentia: assidue enim eam prædicat et celebrat, cæterosque ad eamdem celebrandam invitat et excitat. Hinc rursum *chesed* vertas bonitatem et sanctitatem, q. d. Non nisi bona et sancta eloquitur, ut omnes ad sanctitatem impellat; quare os eius videtur organum, et lingua eius esse plectrum Spiritus sancti, iuxta illud sancti Petri epist. 1. cap. 4. vers. 11. *Si quis loquitur, quasi sermones Dei* Vide ibi dicta.

Os S. Gertrudis, os Spiritus S.

Sic S. Gertrudis pia et sancta cuilibet dabat monita salutis, adeoque non tam ipsa quam Spiritus sanctus per os et linguam eius loqui videbatur. Quare omnes ad illam velut ad cæleste oraculum concurrebant, ac quolibet veniente, eiusque auxilium vel consilium postulante, antequam ipse qua in re id postularet, ediceret, Spiritus sanctus ei suggerebat quid respondere, quid consulere et eloqui deberet. Ita habet eius Vita. Similia legimus de S. Catharina Senensi, cuius verba efficacia erant et ardentia, ut nullus peccator eis resistere posset, nec quisquam nisi melior effectus, ab ea recederet.

Clementia effectus sapientiæ.

Nota, clementiam iungi sapientiæ, quasi effectum causæ; vera enim sapientia movet hominem ad clementiam et beneficentiam, q. d. Virago hæc loquitur sapienter, ideoque clementer; sapientia enim ipsa docet clementiam et misericordiam, utpote quæ sit virtus et dos propria Deo, quæque homines faciat divinos, et quasi deos, iuxta illud Naz. orat. 16. *Esto calamitoso Deus.*

Hanc legem sapientiæ et clementiæ S. Hieron. vel potius S. Paulinus inculcat Celantiæ matronæ: « Sermo, ait, in omnibus sit moderatus et parcus, et qui necessitatem loquendo magis indicet quam voluntatem. Ornet prudentiam verecundia: quodque præcipuum in fœminis semper fuit, cunctas in te virtutes pudor superet. Diu

autem considera quid loquendum sit, ne quid dixisse pœniteat; verba tua ponderet cogitatio, et linguæ officium animi libra dispenset. Unde Scriptura dicit: Aurum et argentum tuum confla, et verbis tuis facito stateram, et frænos ori tuo rectos, et attende ne forte labaris in lingua. » Eccl. 28. 29.

Deinde de lege clementiæ ista illico subiungit: *Numquam malum verbum de ore tuo procedat, quæ ad cumulum benignitatis iuberis etiam maledicentibus benedicere: Misericordes, ait, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes*, 1. Petri 3. 8. *Mentiri autem atque iurare lingua tua prorsus ignoret, tantusque in te sit veri amor, ut quidquid dixeris, iuratum putes.* Ac tandem concludit: *In omni igitur actu, atque verbo quieta mens et placida servetur; semperque cogitationi tuæ Dei præsentia occurrat; sit humilis animus ac mitis, et adversus sola vitia erectus.*

Legem hanc clementiæ egregie didicerat S. Monica, mater S. August. quæ per eamdem iras et choleram mariti sui cicuravit, atque ex leone ovem effecit, imo ex Pagano Christianum: quin et eamdem legem ipsa alias matronas docebat, quam doctrinam eius secutæ cum maritis, in iugi pace et amore vitam felicem agebant, uti narrat S. August. l. 9. Confes. cap. 29.

B. Virgo clementissima.

Verum præ omnibus matronis, viris et Angelis legem hanc sapientiæ et clementiæ servavit et docuit, servatque et docet B. Virgo, quæ, ut ait sanctus Ambrosius l. 2. de Virgin. *Corde erat humilis, verbis gravis, animo prudens, loquendi parcior, legendi studiosior.* Et sanctus Damascenus orat. 1. de Nativitate: *Sermo eius*, ait, *iucundus ex leni anima progrediens.* Et sanctus Bonaventura in Speculo cap. 8. *Maria*, ait, *mansuetissima fuit per lenitatem, patientissima contra omnem adversitatem.* Clementiæ eius in peccatores et afflictos innumera exstant exempla. Quocirca Ecclesia eam in hymno *Salve regina*, ita salutat et invocat: *O clemens, o pia, o dulcis virgo Maria.* Et in hymno *Ave maris stella*: *Virgo singularis inter omnes mitis, nos culpis solutos, mites fac et castos.* Et sanctus Bernardus serm. in illud Apocal. 12. *Signum magnum*: *Nihil*, ait, *austerum in ea, nihil terribile, tota suavis est offerens lac et lanam.* Et mox: *Quod si (ut vere sunt) plena magis omnia pietatis et gratiæ, plena mansuetudinis et misericordiæ, quæ ad eam pertinent, inveneris; age gratias ei, qui talem tibi mediatricem benignissima miseratione providit.* Causam dat sanctus Ildephonsus sermone 1. de Assumptione: *B. Mariam*, ait, *velut ignis ferrum, Spiritus sanctus totam decoxit, incanduit et ignivit: ita ut in ea Spiritus sanctus flamma videatur, nec sentiatur, nisi tantum ignis amoris Dei.* Quid enim amor tantus nisi amabilia, blanda, clementia exhalat? scilicet ut nec a sole auferri potest lux, ut non luceat; nec ab igne calor, ut non adurat; ita nec a Virgine Dei matre clementia, ut misericors et pia non sit; quia ipsa innatam, inviolabilem, sempiternam simul cum dignitate matris Dei, legem clementiæ divinitus accepit. In lingua eius hæc esse dicitur eo quod in continuis supplicationibus ad Deum filium effusis, admirabilem istam et maternam pietatem demonstrat. Quapropter ipsa omnes ad se invitans: *Transite*, ait, *ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini; spiritus enim meus super mel dulcis, et hæreditas mea super mel et favum*, Eccli. 24. 26. Vide ibi dicta.

Alleg. Beda hæc attribuit Ecclesiæ et animæ sanctæ: « Os suum aperuit sapientiæ, ait, q. d. Ad hoc tantum loquens os aperuit, ut sapientiam doceret, iuxta illud Apostoli: Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus, Ephes. 4. Vel certe os cordis aperuit ad discendam ab ipsa sapientia interius veritatem, quam alios foris doceret. Utrique autem sensui, quia utrumque fecit Ecclesia, concinit apte quod sequitur: Et lex clementiæ in lingua eius; illa videlicet, ut non statim more legis Mosaicæ peccantes puniret, sed misericorditer ad pœnitentiæ remedia vocaret. Cuius exemplum clementiæ ab ipso Deo et Salvatore nostro manifeste percepit, cum oblata ei peccatrice muliere: Si quis, ait, sine peccato est, primus mittat in illam lapidem. Et sic eam a crimine quod patrarat, sub conditione amplius non peccandi, miseratus absolvit. »

Vers. 27. Tsade.

CONSIDERAVIT SEMITAS DOMUS SUÆ, ET PANEM OTIOSA NON COMEDIT.) Hebr. *Speculans vias domus suæ et panem pigritiæ non comedit*; Chaldæus: *manifestæ sunt viæ domus eius*; Septuag. Complut. *Angustæ sunt viæ domus eius, cibos autem otiosa non comedit*; sed Vatican. sic: *Constrictæ* (græce στεναι, id est strictæ, præclusæ, obseptæ, firmæ, solidæ) *mansiones domorum eius, cibos autem pigros non manducavit*; Symmachus: *Considerat itinera domus suæ*; clare Vatablus: *Speculatur statum domus suæ, et panem ignaviæ* (Scholiastes Græcus, *panem socordiæ*; Chald. *panem pigredinis*) *non edit*; R. Salomon: *Observat diligenter, quæ familiæ suæ opus sint.*

Pro *consideravit* hebr. est צופיה *tsophia*, id est speculata est, perspexit, discooperuit, apertis oculis circumlustravit. Unde צופה *tsophe* est speculator (inde patria Samuelis vocatur *Ramathaim sophim*, id est speculatorum) מצפה *mitspe* est specula: unde *Maspha* vocata est urbs Levitarum, sita in monte quasi specula Israelis. Porro radix צפה *tsapha* est contrariæ significationis; sicut enim passim significat speculando aperire; sic et subinde significat obductis laminis tegere, claudere et operire, ut patet Exodi 36. 34. Hinc Septuaginta vertunt: *Clausæ* vel *arctæ et constrictæ viæ domus eius.*

Uxor vigilet in domo.

Notatur hic propria dos et præcipuum officium matrisfamilias, quod est speculari, ac quasi e specula prospicere et circumlustrare totam domum omnesque domesticos, atque ab iis inertiam omniaque noxia arcere, et sedulitatem omniaque bona procurare; per *semitas* enim *domus* accipe tum ostia, cubicula, angulos domus; hæc enim omnia lustrat, et vigilat excubatque ne quid in domum se inscia inferatur noxium, vel efferatur furtivum; tum vias, id est actiones domesticorum; metonymice, q. d. Materfamilias hæc diligentem domus et familiæ suæ curam gerit, excubat, speculatur et circumspicit actiones et mores domesticorum suorum, quid scilicet, quale et quantum agant, num torpescant otio, num litibus, crapulæ, libidini se dedant; quare ad hæc rite excludendum, omnes urget ad laborem et opus tum verbo, tum magis præsens exemplo: quocirca *panem otiosa* (Hebr. *panem incuriæ* vel *socordiæ*) *non comedit*; sed panem multis curis et laboribus conditum meritumque parce sumit, et aliis laborantibus sumendum distribuit. Pigris enim et otiosis intentat illud Apostoli: *Qui non laborat, non manducet.* Virago ergo prudenter fame castigat otium et otiosos; hos enim fames cogit laborare. Celebre apud Romanos erat illud Appii Claudii: *Negotium melius populo romano committi quam otium*; idem fideli cuilibet dicatur.

Ratio a priori.

Ratio a priori est quod cura domus proprie incumbat uxori, sicut negotia externa marito, uti dixi vers. 21. Hoc est quod ait Aristoteles lib. 1. de Re familiar. cap. 3. « Divina providentia utriusque natura, viri scilicet ac mulieris ordinata est ad societatem. Alterum enim robustum fecit, alterum imbecillius: hoc quidem ob timorem cautius, illud vero propter fortitudinem pugnacius: et hoc quidem ut foris suppeditaret, quæ necessaria sunt: illud autem ut intus eadem conservaret. » Præclarius sanctus Hieronymus, vel potius sanctus Paulinus, Celantiam ita instruit: « Familiam tuam ita rege et confove, ut te matrem magis tuorum quam dominam videri velis, a quibus benignitate potius quam severitate exige reverentiam. Fidelius et gratius semper obsequium est quod ab amore, quam quod a metu proficiscitur. Præcipue autem in coniugio venerabili atque immaculato Apostolicæ regulæ ordo teneatur. Servetur imprimis viro auctoritas sua totaque a te discat domus quantum illi honoris debeat. Tu illum dominum obsequio tuo, tu magnum illum tua humilitate demonstra, tanto ipsa honoratior futura, quanto illum amplius honoraveris. Caput enim, ut ait Apostolus, mulieris

Coloss. 3. est vir, nec aliunde magis reliquum corpus ornatur, quam ex capitis dignitate. »

Prælatus excubet in Ecclesia. Allegor. Prælatus quilibet diligenter consideret Ecclesiam, vel congregationem sibi commissam. A consideratione enim pendet omne bonum, ab inconsideratione omne malum tam Prælati, quam Ecclesiæ, uti graphice docet Considerationis officia. sanctus Bernardus libris quinque quos de Consideratione eximios scripsit ad Eugenium Pontificem, ubi inter cætera l. 4. ante finem sic ait: « Et primum quidem ipsum fontem suum, id est mentem de qua oritur, purificat consideratio; deinde regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus, componit mores, vitam honestat et ordinat; postremo divinarum pariter et humanarum rerum scientiam confert. Hæc est quæ confusa disterminat, hiantia cogit, sparsa colligit, secreta rimatur, vera vestigat, verisimilia examinat, ficta et fucata explorat. Hæc est quæ agenda præordinat, acta recogitat, ut nihil in mente resideat aut incorrectum, aut correctione egens. Hæc est quæ in prosperis adversa præsentit, in adversis quasi non sentit: quorum alterum fortitudinis, alterum prudentiæ est. » Subdit deinde ab ea pendere omnes virtutes: « Ibi etiam advertere tibi est suavissimum quemdam concentum complexumque virtutum atque alteram pendere ex altera; sicut hoc loco vides fortitudinis matrem esse prudentiam, nec fortitudinem, sed temeritatem esse quemlibet ausum, quem non parturivit prudentia. Hæc item est quæ inter voluptates et necessitates media quasi quædam arbitra sedens, utrimque certis limitibus disterminat fines, istis assignans et præbens quod sat est, illis quod nimis est demens, et sic ex alterutro tertiam formans virtutem, quam dicunt temperantiam. Nempe intemperantem ipsa consideratio censet tam eum qui necessariis pertinaciter demit, quam qui indulget superfluis. Non ergo est temperantia in solis resecandis superfluis, est et in admittendis necessariis. »

Tropol. Tropol. S. Gregor. 35. Mor. cap. 15. cuius verba de more transcribit Beda, et plura adiungit, per hanc considerationem semitarum, id est actionum, accipit examen conscientiæ, quod ad animæ purgationem et profectum utilissimum est: « Semitas, ait, domus suæ considerat, quia cunctas suæ conscientiæ cogitationes subtiliter investigat. Panem otiosa non comedit, quia hoc quod de sacro eloquio intelligendo perceperat, ante æterni Iudicis oculos exhibendo operibus ostendit. Item domus fortis mulieris, habitatio est patriæ cælestis. Semitæ domus illius præcepta iustitiæ quibus ad æternæ vitæ mansionem pervenitur. Quas profecto semitas anima bene considerat, cum et diligenter quibus actibus ad superna pervenire debeat, inspicit; et quæ agenda didicit, sedula exercere non desinit. » Prosequitur deinde ea quæ sequuntur, et sigillatim explicat: « Panem quoque otiosa non comedit, cum sacrificium Dominici corporis percipiens studet imitari actu, quod in mysterio celebrat, multum sollicita ne indigne panem Domini comedendo, et calicem bibendo, iudicium sibi manducet et bibat, sed ut patiendo pro Christo, ac lacrymas fundendo, bonis quoque actibus insistendo, passionum exempla ipsius quantum valet sequatur. »

Porro Septuag. vertunt: *Constrictæ sunt mansiones domus eius*, q. d. Virago hæc constringit et claudit horreum, penum, abacum, etc. eorumque clavem sibi servat, ut custodiat annonam et supellectilem, ne ad eam accessus vel furibus, vel domesticis ad eam efferendam et dissipandam pateat.

Tria indicia bonæ disciplinæ in urbe vel collegio. Moral. Prælatus et Princeps gnavus stringit disciplinam, arcteque servari vult omnes leges et ordinationes, itaque facit ut floreat resp. nam *ubi rigor, ibi vigor*; ignavus vero laxat disciplinam et leges, itaque rempubl. dissipat. Solebat Carolus V. Imper. urbem quamlibet ingrediens, ex tribus P conilcere an in ea vigeret politia, floretque bonum regimen; considerabat enim an gnavus in ea esset Pastor, Prætor et Præceptor; gnavus enim Pastor severe tuetur disciplinam Ecclesiæ, Prætor reipubl. Præceptor scholæ, ut iuventus recte erudiatur et formetur. Et S. P. N. Ignatius ex tribus coniiciebat an in monasterio vel collegio quolibet vigeret religio, scilicet considerabat an in eo exacte servaretur clausura, nitor et silentium; hæc enim tria aiebat certa esse indicia bonæ disciplinæ.

Symb. Auctor Catenæ Græcor. hæc applicans B. Virgini, per angustas vel constrictas eius semitas accipit eius virginitatem, et virginalem clauso utero partum.

S. Aug. serm. 45. de Diversis, pro *constrictæ* vertit, *severæ conversationes domus eius, cibos autem pigros non comedit: severæ, inquam, fortes, districtæ: non est ubi diffluatur, non amat dissolutionem; et merito tantum acquisivit, quia cibos pigros non comedit*, q. d. Virago hæc severe tuetur domus ordinem et disciplinam, ideoque non molli otio, sed severo labori omnes assuefacit ipsaque exemplo eis præit, quare panes non pigros, sed sudore elaboratos partosque comedit. *Est* ergo, ait S. Amb. in hunc Prov. locum, *mulier hæc laboriosa, vigilans, sollicita, surgens de noctibus, anxia ne lucerna extinguatur, in tribulatione fortis, promissis nondum acceptis patiens, digitos suos ad fusum formans, panem pigra non manducans; sed post labores istos quid erit ei? Surrexerunt filii eius, et divites facti sunt. Dicebat Apostolus 1. Cor. 15. Seminatur corpus in ignobilitate, surget in gloria. Tunc ditabuntur filii eius; para ergo te divitias* (dotes membrorum gloriosas) *resurrectionis accipere.* Sic ipse legit ex Septuag. sicque explicat.

Hæc applices B. Virgini, cuius severa et rigida fuit vita in ieiuniis, orationibus, lacrymis, persecutionibus, doloribus, passionibus. Unde S. Bern. in Medit. super *Salve Regina*: *O certe vita*, inquit, *amabilis, vita desiderabilis, vita delectabilis! o vita quæ nutris tuos cælestibus alimentis! qui enim vult te habere, se affligat, delicias respuat, delicata quæque contemnat; et qui amplius mortificatus fuerit, te amplius possidebit.*

Huc facit quod S. Birgitta narrat B. Virginem sibi revelasse, nullam se gratiam a Deo accepisse, nisi prævio magno labore, precibus et lacrymis, ideoque eamdem hortatur ac quosvis fideles, ut iisdem mediis gratiæ dona sibi procurent; non enim aliam esse viam ad gratiam quam mortificationem et crucem. B. Virgo austeræ vitæ.

SURREXERUNT FILII EIUS, ET BEATISSIMAM PRÆDICAVERUNT (Chald. *beatitudinem illi dederunt*) VIR EIUS, ET LAUDAVIT EAM.) Hebr. אשר *asciar* in *piel* significat et beare vel beatum prædicare, ac ditare; opes enim divites faciunt felices et beatos. Unde Septuag. Complut. vertunt: *Surrexerunt filii eius, et ditati sunt*; Vaticani vero: *Eleemosyna autem suscitavit filios eius, et ditati sunt*; Auctor Catenæ Græc. *Eleemosynæ eius suscitarunt liberos eius, et ditati sunt.* Vers. 28. Koph.

Hebr. קם *kam*, id est surrexit, stetit, sæpe non corporis se erigentis stantisve situm, sed existentiam dumtaxat et præsentiam, vel actionis initium et inchoationem significat, q. d. Surrexerunt filii, id est virago hæc non est sterilis, nec illiberis; sed plures insignes habet filios, qui existentes et præsentes videntesque matrem tam sedulam, strenuam et opulentam, cœperunt eam celebrare et beatissimam prædicare. Potest tamen hoc loco *kam* et *kamu*, id est *surrexerunt*, proprie accipi, idque habet emphasim. Primo, q. d. Filii, qui totam noctem sine cura, quiete et iucunde dormierant, mane surrexerunt, inquit Aben Ezra, inveneruntque matrem iis dormientibus noctu pervigilasse, lanam et linum pexuisse, filasse, texuisse, cibaria famulis et ancillis præparasse, resque totius domus in diem futurum decore et eximie ordinasse; imo eius industria tam se quam domesticos omnes vestibus duplicibus, rebusque omnibus abundare; quare se cum domesticis felices et beatos, tali matre, matrem vero beatissimam prædicaverunt, utpote cui omnis hæc laus, omne domus decus et gloria debetur.

Secundo, *surrexerunt*, inquit Baynus, id est adoleverunt et creverunt filii, non solum ætate et statura corporis, sed et virtutibus quas a matre didicerunt, indeque honoribus, dignitatibus et gloria: quibus omnibus non tam voce quam facto apud omnes celebrarunt matrem, ac rei-

psa illam prædicarunt beatissimam, utpote quæ tam beatos genuisset, aluisset et effecisset liberos; solet enim prolium educatio incumbere matri; quare earum probitas, dignitas et gloria matri iure tribuitur. Vir etiam non tantum voce, sed etiam moribus suis mulierem hanc dilaudare et commendare dicitur; quia viri facilitas, lenitas et suavitas morum ad uxorem magna ex parte spectat et ab illius moribus pendet.

Porro Septuag. Complut. vertunt: *Surrexerunt filii eius, et ditati sunt*, q. d. Mater tantas opes colligit, ut, cum filii ducta uxore surgerent, id est e domo materna in propriam migrarent, divitem eis dotem et hæreditatem assignarit, ut filii ab ea adeo ditati beatissimam matrem prædicarent, et laudibus in cælum veherent. Sept. vero Vaticani habent: *Eleemosyna autem suscitavit filios eius*, q. d. Mulieres timidæ, ideoque avaræ sua retinent, nec dant pauperibus etiam poscentibus eleemosynas, ne per eas depauperentur: at hæc virago sapiens et magnanima largiter dedit eleemosynas poscentibus, æque ac non poscentibus; sciebat enim per has se et suos a Deo fore benedicendos, et magno cum fœnore ditandos. Itaque reipsa factum est; nam eleemosynæ eius *suscitarunt*, id est ad magnas opes et honores filios evexerunt; hunc enim esse eleemosynæ fructum docet S. Chrysostom. homil. *Quod eleemosyna sit ars omnium quæstuosissima*, ac S. Basilius homil. in divites avaros, S. Ioannes Eleemosynarius et alii quos superius citavi.

Tropol. Tropol. Auctor Cat. Græc. « Nullus, ait, apud illam claudicat aut cespitat; nam si quos in flagitium aliquod prolapsos animadvertit, statim pro sua pietate et clementia e sordibus in quibus iacent, excitat illos opibusque spiritualibus auget. Quare etiam vir eius laudat et admiratur illam ».

Anagog. Anagog. Sancti qui in hac vita sedent lugentes in cinere et sacco pœnitentiæ, in cælo surgent, imo resurgent in stola gloriæ, ibique beatam prædicabunt matrem suam Ecclesiam nunc militantem, tunc triumphantem. Eamdem vir suus, puta Christus, laudabit *videns eam cum tanta multitudine filiorum divitem in resurrectione mortuorum*, ait S. Aug. ser. 45. de Diversis. Et Beda: *Surgunt*, ait, *filii Ecclesiæ, et beatissimam eam prædicant, cum cælestibus bonis sublimati quanta sit illius patria beatitas, cuius participes esse meruerunt, aspiciunt, et hanc debita laudatione in divina visione concelebrant. Laudat eam vir eius, cum bona quæ ipse donavit, remunerat. Quibus autem verbis eam laudet consequenter, ostenditur, cum dicitur: Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas.*

B. Virgo beatissima celebratur. Hæc omnia facile adaptes B. Virgini. Ipsam enim beatissimam prædicavit Christus filius eius, tum verbo, tum opere et moribus. Christus enim suam indolem cum natura hausit a B. Virgine; quare actiones et mores Christi repræsentarunt actiones et mores matris, ac virtus, beatitudo et gloria Christi repræsentat virtutem, beatitudinem et gloriam matris. Unde illa in Evangelio exclamabat: *Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ suxisti.* Tota enim laus filii in matrem redit; et, ut ait Salomon: *Gloria patris* (et matris) *est filius sapiens.* Rursum S. Ioannes, quem Christus moriens sibi substituit, filiumque B. Virgini arrogavit, eam beatam prædicavit, cum eius eximiam sanctitatem sua sanctitate expressit. Idem fecere S. Germanus, Damascenus, Ildephonsus, Anselmus, Bernardus, Dominicus, Franciscus, Ignatius, aliique innumeri qui B. Virgini ceu devotissimi filii, eius præconia per se et suos verbis factisque celebrarunt, et in dies celebrant, indeque eximia gratiarum dona cœlitus hauriunt. Nam, ut ait S. Bonav. in Psalt. *Iucundus homo qui non satiatur in laude tua; exortum est in corde illius lumen Dei, Spiritus sanctus illuminat intelligentiam eius.* Denique omnes omnium sæculorum in Ecclesia fideles mire amant et glorificant B. Virginem. Hinc nulla pene est civitas, quæ non habeat templum in honorem Virginis dedicatum; nullum templum, quod non habeat sacellum, vel altare, vel imaginem B. Virginis: nulla Ecclesia, quæ non ei quotidie *Salve regina*, similesve hymnos et laudes accinat: imo tota Ecclesia eam assidue salutat: *Benedicta tu in mulieribus, et* (id est *quia*) *benedictus fructus ventris tui.* Hoc est quod ipsa spiritu prophetico prævidens præcinuit: *Beatam me dicent omnes generationes.* Nam, ut ait Damascen. Orat. 2. de Nativit. *Virgo omnium encomiorum legem excedit, nec si omnes toto orbe dispersæ linguæ in unum coeant, eius laudes oratione consequi possent.* Nimirum:

Tot tibi sunt dotes, Virgo, quot sidera cælo.

Rursum vir eius, puta Spiritus sanctus, laudavit laudatque eam, cum omnes Prophetas, Apostolos et Sanctos in eius laudes excitavit. Hinc ubique Congregationes et Religiones in honorem Virginis erexit, quæ iugiter eius Officium concinerent et laudes deprædicarent, uti inter alias facit Ordo Carmelitarum, Annuntiatarum et Servitarum, qui toti cultui et Virgini addicti, dicti sunt Servitæ quasi servi Virginis.

MULTÆ FILIÆ CONGREGAVERUNT (Chald. *possederunt*) DIVITIAS; TU SUPERGRESSA ES UNIVERSAS.] Hebr. *Multæ filiæ fecerunt* חיל *chail*, id est, *virtutem, strenuitatem, fortitudinem, gloriam, opes; et tu ascendisti super universas ipsas.* Hinc Sept. utramque *chail* significationem complexi, vertunt: *Multæ filiæ acquisierunt divitias, multæ fecerunt virtutem; tu autem excellis*, vel *emines et supergressa es universas*; hoc est, excellenter et eminenter, sive eminus, supergressa es universas: est hendiadys. Vers. 29. Resch. S. Augustinus serm. 45. de Diversis legit: *Multæ filiæ fecerunt potentiam, tu autem superasti et superposuisti omnes.* Posset quoque verti: *Multæ filiæ fecerunt exercitum*, id est copiam filiorum, servorum, ancillarum; *sed tu superasti omnes*, quia multos genuisti filios, et plures comparasti servos et ancillas, ut ex illis exercitum conflare et instruere possis, ac acie contra hostes decertare valeas, uti fecit Abraham Genes. 14. Armena versio apud M. Anton. Abagarum habet, *Multæ filiæ congregaverunt magnificentiam, acquisierunt iustitiam.*

Sensus ergo est, q. d. Tua strenuitate et heroicis facinoribus parasti tibi robur, decus, gloriam et opes, quantas nulla cæterarum mulierum; sed iis omnes transcendis et superas. Est hæc laus viraginis, qua, ut præcessit, laudat eam vir suus, ait Beda, et filii beatissimam prædicant, dicendo scilicet quod ipsa sua *chail*, id est vigore, valore, industria, robore, opibus, cæteris fœminis longe antecellat. Id præstitit B. Gorgonia soror S. Gregor. Nazianz. cui hoc ipse dat elogium Orat. 11. « Et ut quosdam fuisse demus, qui una aliqua virtute cum ipsa contenderent, at hoc certe nomine omnes vicit, quod una virtutes omnes complexa sit. Sic enim omnia præstitit, ut ne mediocriter quidem unum quisquam alius; sic autem ad summum singula, ut vel unum solum pro omnibus abunde sufficeret. » Virtus omnimoda S. Gorgoniæ. Unde sigillatim nonnulla recensens exclamat: « O squalidum corpus, et indumentum virtute sola florens! O animam corpus pene sine cibo, velut materiæ expers retinentem! O noctes insomnes, et psalmorum cantus, et stationem ex die in diem indesinentem, etc. O lacrymarum fontes, quæ ex afflictione seminabantur, ut in exultatione meterent! o nocturnum clamorem nubes penetrantem, atque ad Deum pervadentem! o spiritus fervorem ob orationis desiderium nec canes nocturnos, nec frigora, nec imbres, nec tonitrua, nec grandinem, nec tenebras formidantem! o fœmineam naturam, quæ propter commune salutis certamen virilem naturam superasti, atque illud conspicuum fecisti, masculum et fœmineum corporis, non item animæ discrimen esse! o ingentem post baptismum castitatem, et sponsam Christi animam in puro corporis thalamo! o amarum gustum, et Evam, tum generis nostri, tum peccati matrem, et impostorem serpentem, et mortem illius continentia superatam! o Christi exinanitionem, et servi formam, et passiones ipsius mortificatione honoratas ».

Symbolice Lyran. hanc gnomen: *Tu supergressa es universas*, de S. Scriptura accipit, quæ plures et utiliores veritates includit, quam omnia cæterorum scriptorum

monumenta. Hinc S. August. in Psal. 130. explicans illud 1. Cor. 15 10 *Abundantius omnibus laboravi: Paulus,* inquit, *plus omnibus laboravit, quia copiosius omnibus scripsit.* Alii enim Apostoli non scripserunt, alii nec tantum, nec tanta gratia scripserunt. Ubi ergo plus scribitur, plus laboratur; quasi unus scribendi labor tantus sit, ut nullus alius, quantumvis importunus, cum illo conferendus videatur.

Allegor. Allegor. S. August. S. Ambros. et Beda hæc accipiunt de Ecclesia, quæ omnes filias, id est Synagogam Iudæorum, scholas Philosophorum sectasque hæreticorum omnium (quæ filiæ vocantur, quia idem baptisma, eumdem Deum confitentur, sed male ob hæresim) de suis ieiuniis, orationibus, eleemosynis, quia et prophetiis et miraculis gloriantes longe vera fide, sapientia, virtute gratia et gloria transcendit: « Multæ, ait S. Amb. fecerunt potentias, multæ locutæ sunt linguis, sciverunt mysteria, dæmonia excluserunt, res suas pauperibus distribuerunt, corpora sua ignibus cremanda tradiderunt; tamen quia charitatem non habuerunt, inflatæ sunt, et laude et præmio defraudatæ remanserunt. Hæc vero mulier et flore et fructu abundat, quia charitate plena est, quam spiritus fructum testatur Apostolus ad Galatas, Galat. 5. Ipsa est botrus vineæ dilectæ, Cantic. 1. ab ea enim procedunt cæterarum perfectiones virtutum, quas Apostolus ad Galatas enumerat dicens: Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, etc. Galat. 5. Verum quia in his filiis, quæ et potentias fecerunt, defuit charitas, ideo illis dicitur: Fallaces gratiæ, et vana species: quia sine charitate sunt sicut æramentum resonans, et sicut cymbalum tinniens; nihil sunt, nihil virtutes prosunt. Igitur fallaces gratiæ. Ista vero quia quæsivit quid intelligeret, quia intellectum custodivit, merito sapiens commendatur ».

Tropol. Tropol. hæc adaptes animæ heroicæ, qualis fuit S. Pauli, S. Augustini, S. Athanasii, S. Dominici, S. Francisci, S. Ignatii, etc. qui communes cæterorum Sanctorum virtutes, gratiam et gloriam, per illustriorem Dei gratiam et per heroicas virtutum operationes trascenderunt. Igitur in hac viragine describitur emblema heroicæ animæ et virtutis, cui singulas gnomas ex dictis facile est adaptare.

De B. Virgine. I. Singulariter vero et eximie hanc Salomonis gnomen B. Virgini sic adaptant Patres et Doctores. Primo, S. Bernardin. tom. 2. concionum serm. 2. de B. Virgine: « Maria virgo, ait, sanctissima, quæ Salvatorem genuit, peperit et aluit; quæ iugiter eius adhæsit lateri, quæ comes individua nullo fere abfuit itinere, quæ intensa præ cæteris invigilavit verbo, et operi eius, sola Salvatoris actuum insignia opera, melliflua prædicationis genera, inaudita contra mundum, et peccatum, et tartareum zabulum divinæ severitatis acerrima eloquia, quod eis diu interfuit, specialius vidit, secretius audivit, citius agnovit, propensius retinuit, et Apostolis aliisque discipulis locupletius edidit, diligentius retulit, melius indidit, fidelius tradidit. » Probat id ex hac gnome: « Hinc est quod de ea legitur in Evangelio: Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. Hinc in eius laudibus legitur: Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas; licet enim in parabolis loqueretur ad turbas, licet Apostolis omnia nota faceret ut amicis: quædam tamen credendum est præ cæteris matrem suam, quemadmodum dilexisse, ita etiam propensius erudiisse, quædam ei secretius intimasse, frequenter eam ad montem myrrhæ, et ad colles thuris sublimasse, in cellam vinariam occultasse. sui, prout novit et voluit, gloriam deificam, et super cælestem revelasse notitiam. Unde Ioannes in Apocal. c. 4. de throno, ait, procedebant fulgura, voces et tonitrua, quia mater filii Iesu Christi parabolas, ænigmata, legalia, et mirifica gesta, dicta, opera avidius ebibit, fidelius credidit, sincerius luculentiusque aliis edidit. »

II. Secundo, S. Bonav. in Speculo cap. 2. « Mariæ, ait, Deus præparaverat non solum magnitudinem, sed et multitudinem bonorum in cælo; ita ut nullus Angelus, nullus Sanctorum ei æquari possit in multitudine et congregatione bonorum cælestium, iuxta illud: Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu sola supergressa es universas, Prov. 31. Si filias istas intelligamus animas sanctas vel intelligentias angelicas; numquid non supergressa est divitias omnium, cum ipsa sit primitiva Virginum, speculum Confessorum, rosa Martyrum, registrum Apostolorum, oraculum Prophetarum, filia Patriarcharum, regina Angelorum? Quid enim de divitiis omnium horum defuit? Sic Hieronymus enim ait: Mariam si diligentius aspicias, nihil virtutis est, nihil speciositatis, nihil candoris et gloriæ, quod in ea non resplendeat. Idem c. 8. Et quia Dominus, ait, opulentissimus opulentissime est tecum, ideo tu es opulentissima sive ditissima secum: ut ita vere dici tibi possit illud Proverb. Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas. Filia Agnes, filia Lucia, filia Cæcilia, filia Agatha, filia Catharina, et multæ aliæ filiæ, et multæ aliæ virgines sanctæ, et multæ animæ iustæ congregaverunt divitias virtutum et gratiarum, divitias meritorum et præmiorum; sed Maria universis divitiis supergressa est excellentissime universas. Et c. 10. Supergressa, ait, est Maria cunctas filias, supergressa est in natura, supergressa est in gratia, supergressa est in gloria universas filias, id est universas animas, et universas intelligentias angelicas ».

Tertio, S. Bernar. tom. 2. concion. ser. 51. art. 3. c. 10. III.
dicit B. Virginem actu illo fidei et obedientiæ, quo Angelo Christi incarnationem annuntianti assensit, et assentiendo sese condigne disposuit, ac de congruo meruit ut esset mater Dei, plus meruisse quam meruerunt omnes Angeli et Sancti in omnibus actibus suis, quia scilicet (ut explicat Suarius disp. 12, sect. 4.) eo actu meruit saltem de congruo eam dignitatem (maternitatem Dei) cui excellentior gratia et gloria quodammodo debebatur. Verba S. Bernardini hæc sunt: « Si quis, ait, considerat ad tantum mysterium finalem virginei consensus terminum, clare intelliget, quod omnis dignitas et perfectio inclusa in hoc quod est esse matrem Dei, tam mente, quam carne comprehendatur in eo, quod quidem transcendit in merito in infinitum, quidquid sub Deo homine cogitari vel dici potest. Si igitur terminus tam ineffabilis fuit suo merito proportionatus, oportet quod meritoria perfectio huius consensus fuerit perfectioni sui termini pariter proportionata. » Ex hoc principio hanc conclusionem infert: « Ex his igitur colligi potest, Virginem Beatam in conceptionis filii Dei consensu plus meruisse, quam omnes creaturas, tam Angelos quam homines in cunctis actibus, motibus ac cogitationibus suis: nempe omnes, qui meruerunt, nihil aliud potuerunt mereri, nisi secundum varios status et gradus gloriam sempiternam; hæc autem Virgo in illo admirando consensu meruit totalem fomitis extinctionem, dominium et primatum totius orbis, plenitudinem omnium gratiarum, omnium virtutum, omnium donorum, omnium beatitudinum, omnium fructuum spiritus, cunctarum scientiarum, interpretationes sermonum, spiritus prophetiæ, discretiones spirituum, operationes virtutum: meruit fœcunditatem in virginitate, maternitatem Filii Dei: meruit quod sit stella maris, porta cœli, et super omnia quod regina misericordiæ nuncupetur, ac talis nominis consequatur effectum. Unde merito Proverb. ult. de ipsa B. Virgine Salomon ait: Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas. »

Quarto, Patres docent B. Virginem gratia et gloria IV.
omnes omnino sanctos homines et Angelos, etiam Cherubinos et Seraphinos, longe superare, ac nullam creaturam cum illa comparari posse; utpote quæ a solo creatore Deo superatur. Ita D. Epiphan. in orat. de Laudib. Virg. *Solo Deo excepto*, ait, *cunctis superior existis.* D. Gregor. lib. 1. Regum cap. 2. *Mons fuit beatissima Virgo, quæ omnem electæ creaturæ altitudinem electionis suæ sublimitate trascendit.* D. Damasc. serm. de Nativ. Virg. *Hodie*, ait, *mundi salus inchoavit; exultate, montes, hoc est ratione prædita naturæ quæque ad spiritualis contemplationis fastigium assurgitis: siquidem clarissi-*

mus Dei mons pariter, mons, inquam, ille, qui collem omnem ac montem, id est Angelorum atque hominum sublimitatem, exsuperat.

V. Quinto, omnes consentiunt B. Virginem sicut gratia, sic quoque dignitate et honore superare omnes Angelos et homines: quia tota Ecclesia hos colit dulia, B. Virginem vero hyperdulia, quæ proxime accedit ad latriam, qua colitur Deus. Iunge iam simul omnes honores, qui singulis Angelis et hominibus debentur ac deferuntur, omnes erunt duliæ, nec umquam pertingent, quantumcumque increscant, ad hyperduliam B. Virgini debitam: quia hæc altioris est ordinis; quare omnes alias dignitates in unum conflatas trascendit, sicut aurum dignitate transcendit omne argentum, et cælum trascendit omnia elementa et corpora elementaria.

Ratio a priori.

Ratio a priori est quod B. Virgo colatur ut mater Dei: hæc enim, cum sit dignitas immensa, longe omnes alias transcendit; hinc ei honor pariter et cultus qui cæteros omnes transcendat, debetur. Maternitas Dei enim est dignitas incomparabilis et incomprehensibilis. Ipsa enim

Maternitas Dei quanta sit dignitas.

B est consanguinitas cum Deo eaque proxima, summa et arctissima: quare per eam B. Virgo elevata est, facta quasi ordinis divini, ut eumdem Deum habeat filium sibi consubstantialem in humanitate, quem Deus Pater sibi habet ὁμοούσιον et consubstantialem in Divinitate. Quare sicut ei dicit Deus Pater: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*; sic idem eidem dicere potest B. Virgo. Ipsa ergo præ cæteris omnibus proprie est *mater, filia, sponsa Dei*, puta mater Dei Filii, filia unigenita Dei Patris, sponsa Spiritus sancti. Quid ergo quantumque est esse matrem Dei? Est esse maternitate quodammodo superiorem Deo, est parere et gignere Deum; est Deo dare suam substantiam, suam essentiam, suum corpus, suam carnem et sanguinem; est habere ius maternum in Deum, velut suum infantem et prolem; est Deum habere sibi subditum ceu filium, ut Deus eam vocet genitricem suam, eam colat ut matrem, amet ut matrem, ei obediat ut matri: rursus ut eam exornet illis dotibus et gratiis, quæ et matrem Dei et Deum filium decent: honor enim filii pendet ab honore matris. Quare sicut matrem regis decet esse reginam tanto filio dignam; sic pariter Dei matrem decet esse Deo dignam. Sicut enim turpe esset regi habere matrem eo indignam, vilem et abiectam; sic pariter turpe esset, si Deus haberet matrem se indignam, nec iis ornatam dotibus quæ Deum decent. Hinc matris Dei decus obstupescens S. Bernard. exclamat hom. 4. super *missus est: Utrimque stupor, utrimque miraculum, et quod Deus feminæ obtemperet, humilitas absque exemplo; et quod Deo femina principetur, sublimitas sine socio.*

Idipsum liquet rursum ex eo quod dignitas unionis hypostaticæ humanitatis cum Deo, in Christo sit plane immensa, quæ omnes omnium creaturarum dignitates et excellentias in unum conflatas longe superat: facit enim hunc hominem, puta Iesum, esse Deum. Huic autem unioni intime et proxime cooperata est B. Virgo, dum Verbum æternum e suis visceribus corporavit, et carne sua induit. Maternitas ergo eius proxime accedit ad Verbi incarnationem. Unde sicut nihil hac unione, sic nec maternitate Dei quidquam præstantius, vel ab ipso Deo fieri potest, uti docet D. Thomas 1. p. q. 25. art. 6. ad 4. *Dicendum*, ait, *quod humanitas Christi ex hoc, quod est unita Deo; et beatitudo creata ex hoc, quod est fruitio Dei; et B. Virgo ex hoc, quod est mater Dei, habent quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito, quod est Deus; et ex hac parte non potest aliquid fieri melius eis, sicut non potest aliquid melius esse Deo.* Ex quibus colligas, quod, licet maternitas Dei, sicut et visio Dei, sit dos et dignitas entitative et absolute finita, utpote quæ recipitur in intellectu et natura creata, quæ, cum sit limitata et finita, doni infiniti non est capax; tamen obiective et respective sit infinita, quia scilicet utraque respicit tenditque in obiectum infinitum, quod est Deus. Hinc esse matrem Dei, in morali hominum æstimatione et con-

Deus nil potest facere maternitate Dei præstantius; qua ratione?

A ceptu censetur esse dignitas immensa: quare ita vocatur a S. Epiphanio, Anselmo, Damasceno et aliis; quia omnes alias dotes et dignitates quibusvis hominibus et Angelis datas, longe transcendit, et a sola unione hypostatica Christo communicata superatur.

Sexto, ex hac radice et fundamento omnia Virginis Deiparæ charismata et privilegia profluunt, inter quæ graviores Doctores, ut Franc. Suarez, Salazar et alii censent esse hoc, quod B. Virgo sua gratia suisque meritis superet omnem omnium Angelorum et hominum gratiam et merita, non tantum seorsim sumpta, sed etiam adunata et in unum cumulum collecta, ut si in una bilancis lance ponerentur ista omnia, in altera vero solius Virginis, hæc illa præponderaret. Unde consequitur ipsam magis Deo esse gratam, dilectam et in pretio, quam sint omnes homines et Angeli simul sumpti: quare eius preces plus valere apud Deum, quam valeant preces omnium hominum et Angelorum. Mater Dei enim dignior est ut exaudiatur a Deo, quam sint omnes homines et Angeli simul. VI

Preces B. Virginis efficaciores precibus omnium Sanctorum: cur?

Ratio a priori est dignitas maternitatis iam assignata, quæ plane hanc præcellentiam quasi iure suo deposcere videtur. Accedit, quod, sicut materfamilias, quæ talis, dignior est omnibus suis filiis, servis et ancillis simul sumptis, tamquam mater, caput et princeps totius familiæ: sic et B. Virgo a Christo constituta materfamilias suæ Ecclesiæ, omnibus eius filiis et fidelibus, etiam simul sumptis, dignior sit oportet. Unde S. Irenæus: *Quid est*, ait, *quod sine Mariæ consensu non perficitur incarnationis mysterium? quia nimirum vult illam Deus omnium bonorum esse principium*; et S. Gregor. lib. 1. Reg. cap. 2. *Mons fuit beatissima Virgo, quæ omnem electæ creaturæ altitudinem electionis suæ sublimitate transcendit.*

B. Virgo materfamilias Ecclesiæ.

Insuper B. Virgo, qua mater Dei, effecta est regina omnium Angelorum et hominum, ut omnes ei se subiicere, eiusque se subditos, imo servos profiteri, atque illam ceu dominam, principem et plene iure reginam suam a-

Regina angelorum.

C gnoscere debeant, imo gaudeant et optent. Atqui honor et dignitas Reginæ superat omnes dignitates Ducum, Baronum, Comitum illi subditorum, etiam simul sumptas; quia est transcendens et altioris ordinis, ac par regiæ maiestati. Ergo pariter B. Virgo, quia regina cæli et terræ, regia hac maiestate superat omnes dignitates omnium Angelorum et hominum, utpote sibi subditorum, etiam adunatas et in unum conflatas.

Denique B. Virgo quia mater Dei a S. Anselmo et Patribus vocatur, et revera est mediatrix totius Ecclesiæ et omnium fidelium; quia ipsa proxime cooperata est incarnationi Verbi, et consequenter redemptioni nostræ. Rursum per illam ceu matremfamilias et mediatricem, Deus Martyribus distribuit fortitudinem, Virginibus castitatem, Apostolis zelum, Confessoribus patientiam, Anachoretis austeritatem, Religiosis humilitatem, paupertatem, obedientiam; coniugibus continentiam et fidem coniugalem, ac cæteris fidelibus suas dotes, virtutes et gratias cuique congruas et proprias. Quare hasce omnes ipsa perfectius

Mediatrix fidelium.

D et eminentius in sese habeat oportet; sicut causa universalis, v. g. cælum eminenter in se continet omnes perfectiones corporum elementarium, quas ipsa causat et producit; quare sicut cælum superat omnia terrena, ignis calore superat omnem calorem a se productum, et sicut sol suo splendore vincit et obscurat omnem lucem aeris et stellarum, utpote a se productam: sic pariter gratia, et consequenter gloria B. Virginis, superat omnem gratiam et gloriam fidelium omnium. Rursum sicut caput, sensum, rationem, motum et directionem influens in cætera membra, iis omnibus etiam simul sumptis longe antecellit (plus enim habet rationis et sapientiæ solum caput, quam omnia membra simul sumpta) sic etiam gratia B. Virginis gratiam cæterorum omnium simul sumptorum præcellat oportet; quia est gratia capitis, quam proinde non sibi soli accepit, sed velut caput eamdem in cæteros fideles pro cuiusque capacitate transfundit.

Gratia B. Virginis est gratia capitis.

Porro etiamsi nec Christus gratiam et gloriam Ange-

lis meruerit, nec illam eis B. Virgo impetrarit aut distribuerit, ut proprie Angelorum mediatrix dici nequeat: hactenus tamen mediatrix eorum dici potest, quod una sit in cœlis Ecclesia, Angelorum et hominum beatorum: quare cum Christus et B. Virgo effecerint ut ruinæ Angelorum, lapsu dæmonum factæ, per homines sarcirentur, unaque integra et plena, omnibus numeris perfecta et beata Ecclesia triumphans ex utrisque conflaretur; hinc fit ut Christus Angelorum mediator, et B. Virgo mediatrix dici queat, quia magnum eis bonum contulit, scilicet reipublicæ et Ecclesiæ eorum laceræ redintegrationem, indeque gaudia mutua, quæ beatitudinem Angelorum accidentalem mire adaugent. Gaudent enim mirifice Angeli de Apostolorum zelo et fructu, de Martyrum invicta constantia, de angelica Virginum castitate, etc. atque eorum merita, triumphos, gloriam et præmia sua æstimant per communionem charitatis et Ecclesiæ. Hæc enim facit, ut, quod unius Beati est, id alterius quoque fiat, adeoque quisque Beatus fruatur et gaudeat de bono alterius, perinde ac si id suum propriumque foret. Quare cum omnes Angeli simul hanc suæ ruinæ per homines restaurationem mereri et impetrare nequiverint, sed id præstiterit Christus, et post perque Christum B. Virgo, hinc sequitur plus eam apud Deum gratia valere, plusque ab eo impetrasse, ipsis etiam Angelis, quam omnes Angeli simul juncti sibi impetrare potuerint, ac proinde B. Virginem tam gratia quam gloria, omnes Angelos simul sumptos transcendere et superare. Unde S. Anselm ait per B. Virginem totum mundum esse erectum, et totam rerum naturam esse renovatam. Et B. Petrus Damiani ser. de Assumpt. ad illu: *Electa ut sol; Electa*, ait, *sed prælecta ut sol, quia sicut sol solus orbem illuminat, sic hæc sola solidiori lumine et Angelos et homines illustrat.* Denique sanctus Bernardus: *Maria*, inquit, *omnibus misericordiæ sinum aperuit, ut de plenitudine eius accipiant universi, peccator veniam, iustus gratiam, Angelus lætitiam, tota Trinitas gloriam.*

B. Virgo mediatrix angelorum: qua ratione?

Vers. 30. Scio.

FALLAX GRATIA, ET VANA EST PULCHRITUDO: MULIER TIMENS DOMINUM IPSA LAUDABITUR.) Hebr. *Mendacium gratia, et vanitas pulchritudo; mulier timens* (vel *timor*, utrumque enim significat hebr. יראת *irath*, q. d. Cui est timor Domini, vel qui ita timet Dominum, ut videatur esse ipse timor) *Domini ipsa laudabitur*; Syrus: *Mentitur decor, infructuosa est pulchritudo, etc.* R. Salomon: *Mulier haud laudibus extollenda, quod forma præcellat, cum omnia sint quid inane et merum mendacium; mulier vero quæ Deum vereatur, hæc solum laudibus est celebranda.* Idem per mulierem hanc mystice accipit S. Script. et legem Dei. Sept. hic variant; nam Vaticani habent: *Fallaces gratiæ, et vana pulchritudo: mulier enim intelligens benedicitur: timorem autem Domini ista laudet*, quæ ultima videntur esse duplex versio eiusdem sententiæ Hebrææ. Complut. et Regii: *Mendaces gratiæ et vana pulchritudo non est in te*; et S. Amb. *Fallaces* (S. Aug. *falsæ*) *gratiæ, et vana species; mulier prudens* (S. Aug. *sapiens*) *benedicitur: timorem autem Domini ista laudet*; sicque mystice exponit, q. d. Vanæ sunt virtutes sine charitate; timor enim Dei filialis est amor et charitas. Auctor Catenæ Græc. sic legit, sicque mystice explicat: *Mendaces gratiæ, et vana mulieris pulchritudo nulla est in te; mulier prudens apud omnes bene audit. Ipsa autem timorem Domini laudet et extollat. Multæ*, inquit, *sunt artes et disciplinæ externæ sapientiæ, quæ hominem ad se pelliciunt et distrahunt. Verum divina sapientia, vera illa et salutari pulchritudine ornata, excellit omnes. Timorem autem Domini laudet, etc. Anima*, inquit, *quæ hanc sapientiam adepta est, non se efferat, sed Deum timeat et laudet, ut qui omnis cognitionis auctor et parens ipsi exstiterit.*

Gratia quid?

Gratia est gratiosa venustas, sive decor et concinnitas, tum corporis, tum gestuum et actionum, qua quis in habitu, incessu, sermone et actione ita decore se gerit, ut intuentium amorem sibi conciliet, eisque acceptus et gratiosus existat: sic fœminæ bene educatæ solent esse gratiosæ in dicendo et agendo, omnique gestu et habitu. *Pulchritudo est bona illa concinnitas in compositione membrorum, floris instar superinductam sibi gratiam habens*, ait S. Basilius apud Anton. in Melissa p. 1. c. 60. Pulchritudo in tribus sita est: primo, in iusta corporis quantitate, qualitate et complexione; secundo, in congrua membrorum proportione; tertio, in grata coloris suavitate.

Pulchritudo in tribus sita.

Sensus est, q. d. Cæteræ mulieres laudem quærunt vanam ex sua gratia, et laudari cupiunt a sua pulchritudine; at hæc virago laudem veram aucupatur ex timore Dei. Vana enim dos, et vana laus est pulchritudo; at vera laus et vera dos laudanda, est timor Dei, ideoque ipsa præ cæteris laudabitur. Solent enim fœminæ ponere suum decus in gratia morum et pulchritudine corporum, tum naturali, tum ascititia quam sibi asciscunt, obliniendo faciem purpurisso, cerussa, aliisque pigmentis et fucis: item vestiendo se bysso, monilibus, catenis aureis, unionibus, armillis, cæteroque mundo muliebri. At omnis hæc gratia est fallax et vana, citoque tollitur et evanescit. Quocirca virago hæc decus suum ponit non in gratia et pulchritudine, sed in timore Dei, qui manet in sæculum sæculi, atque Dei et Angelorum gratiam et gloriam, laudemque æternam illi conciliat.

Secundo, q. d. Gratia et pulchritudo corporea, quam adeo ambiunt homines et fœminæ, fallax est et vana: vera enim gratia et pulchritudo sita est in virtute, quam affert timor Dei: illa enim pulchritudo corpus dumtaxat ornat; at hæc virtutis tam animam quam corpus condecorat, ideoque præ illis ab omnibus laudari et celebrari solet; virtus enim sola est laude digna: unde a Poetis per metonymiam virtus vocari solet laus. Præclare S. Gregor. Nazianz. apud Anton. in Melissa p. 1. c. 60. *Pulchritudinem*, ait, *existima animi ornatum.* Et S. Chrysost. *Non in corporis forma, sed in moribus et modestia pulchritudo sita est.*

Pulchritudo vana.

Nota: Gratia et pulchritudo vocatur mendax, falsa, fallax et vana; vel, ut nervosius habent Hebr. mendacium sive falsitas et vanitas. Primo, quia brevis est et caduca, fugax et evanida: cito enim per ætatem, morbum, laborem, aliudve accidens deperit et evanescit. Mentitur ergo se esse rem realem et stabilem, cum revera sit umbratica et instabilis. Unde Poeta: I.

Forma bonum fragile est, quantumque accedit ad annos
Fit minor, et spatio carpitur illa suo.

Sicut ergo radii solares, per vitrum rubrum transparentes apparent rubri, cum revera tales non sint, sed vitrum mentiatur eos esse rubros: et sicut sepulcra intus plena putoribus, vermibus et cadaveribus, exterius mentiuntur se esse pulchra, puta alba et aurea: sic fœminæ pulchræ et coopertæ, ut meretrices, externo fuco mentiuntur se esse pulchras, cum interius sint plenæ sordibus, putoribus intolerabilibus, ac morbis et lue venerea quam amasiis afflant, ut vere meretrix non sit aliud quam sepulcrum dealbatum, et caro sparca per cutem speciose tralucens.

Secundo quia gratia et pulchritudo fallit, decipit et deiicit ipsas fœminas gratiosas et pulchras; quia facit eas superbas, morosas, intemperantes. Unde illud: II.

Fastus inest pulchris, sequiturque superbia formam.

Pulchræ enim cupiunt omnibus suam formam ostentare, ideoque omnium concupiscentias et tentationes in se provocant. Unde Naso:

Lis est cum forma magna pudicitiæ;

quia formosæ ægre sunt castæ: nam iuvenes et mœchi earum formæ insidiantur. Hinc Aristippus philosophus, consultus a quopiam an uxorem ducere deberet, negavit, rationemque attulit dicens: Vel duces deformem, vel formosam; si deformem, habebis ποινήν, id est pœnam; si formosam, habebis κοινήν, id est communem multis. Ita Anton. in Melissa p. 2. c. 34. Vide S. Chrysost. homil. de muliere et pulchritudine tom. 5. et hom. 20. in epistol. ad Ephes.

Famosæ se deformantes studio castitatis.

Quocirca legimus in Vitis Sanctorum virgines et viragines castas petiisse a Deo, ut ab eis hanc illecebram pulchritudinis tolleret, ac sese efficeret deformes, atque ita-

petrasse; alias oculos sibi eruisse, nasos truncasse, vibicibus faciem deformasse, ut incestis tentationis ansam præciderent. Nam, ut ait Leucippus apud Anton. in Melissa p. 1. c. 60. *Pulchritudo acutius telo vulnerat, et per oculos in animam defluit:* et Anonymus ibidem: *Eximia forma multis etiam criminibus scatet.* Ita S. Ebba Abba-

Exempla. tissa Collinghammensis cœnobii in Anglia anno 870. Danis Angliam invadentibus, ut eorum lasciviam effugeret, sese cum omnibus monialibus naso et labro superiore truncavit: quare Dani furentes ipsas cum cœnobio concremarunt: itaque pro virginitate martyrii lauream adeptæ sunt, uti ex Matthæo Westmonasteriensi refert Baron. tom. 10. ad annum Christi 870. Sophronius, vel potius Ioannes Moschus in Prato Spirit. cap. 60. narrat virginem ob oculorum pulchritudinem a iuvene appetitam, effodisse sibi oculos, eosque iuveni misisse; quo viso ille compunctus, sæculum deseruit, et probatissimus factus est monachus. Idem fecit Sanctimonialis quædam, de qua scribit Iacobus de Vitriaco Cardin. quæ adamata a principe ob oculorum speciem, eos sibi evulsit, ac in disco principi destinavit: *Habeto*, ait, *oculos quos desiderasti, modo meos cordis oculos intactos atque illæsos relinquas.* Quod exemplum post Vitriacum recenset Vincentius Bellovac. in Speculo morali lib. 1. p. 3. dist. 96. illudque in Anglia contigisse testatur; principem vero illum fuisse Richardum Angliæ regem, qui se monasterium combusturum minabatur, nisi sibi Sanctimonialis adeo formosa dederetur.

III. Tertio, quia gratia et pulchritudo fallit et dementat mentes virorum et iuvenum, ut velut amentes illas insane adament, et velut effrænes equi ad equas adhinniant: itaque cum eis castitatem, sanitatem, virtutem, conscientiam, famam, cœlum deperdunt, ac fœminini et incesti fiant, mortemque præsentem et æternam in gehenna sibi æque ac fœminæ, quam adamarunt, accersant. Huc facit illud Theophrasti, quod citat S. Hieron. lib. 1. contra Iovinian. *Pulchra*, ait, *cito adamatur; difficile autem custoditur quod plures amant: nihil tutum est, in quod totius populi vota suspirant: alius forma, alius artificio, alius facetiis, alius liberalitate sollicitat. Aliquo modo vel aliquando expugnatur, quod undique incessitur.* Et infra: *Omnis, quantumvis circumspecta et prudens, custodia luditur.*

Pulchritudinis epitheta. Quocirca quid est *gratia*, quid *pulchritudo?* Respondeant sapientes tam Patres quam Philosophi, quos citat Maximus serm. 44. Anton. in Melissa p. 1. c. 60. Stobæus p. 2. serm. 66. et 63. et Tiraquell. lib. 2. connub. num. 10. et seq. Sanctus Hier. *Pulchritudo est oblivio rationis;* Socrates: *Pulchritudo est modici temporis tyrannis*, quod formæ gratia mox deflorescat; idem: *Formosorum oscula vitanda sunt quasi animalium morsus venenatorum:* Theophrastus: *Pulchritudo est tacita deceptio*, quod absque verbis persuadeat; Euripides in Helena: *Pulchritudo est res infelix;* Xenophon. lib. de Amore: *Pulchritudo est ignis, qui tangentes urit, distantes inflammat. Est autem animæ cultus disciplina, et mens ad prudentiam composita;* Petrarcha lib. 1. de Remed. utriusque fortunæ; *Pulchritudo est velum oculis, laqueus pedibus, viscus alis, ut non facile vera discernat, nec virtutem sequatur, nec in altum anima evolet. Est hostis domesticus, raptor quietis, materia laboris, tormentum libidinis;* Proclus lib. de Anima ait: *Animæ deceptæ propter veræ pulchritudinis ignorantiam, corporeas formas admirantur et depereunt.* S. Chrys. ep. ad Theod. lapsum: *Pulchritudo*, ait, *est gypsum sepulcro inductum, id est phlegma sanguine mixtum pulchre per pellem pellucens.* Detrahe pellem, et videbis quam putida subsit caro, quale sterquilinium sit in ventre, quale phlegma per os, nares, oculos, etc. distillet. Omitto vomicas, gangrænas, carcinomata, flatus, fœtores, pædores.

Rursum Bion apud Laertium lib. 4. c. 7. *Forma*, ait, *est bonum alienum*, sentiens extra hominem esse, quod ipse sibi nec dare potest, nec tueri datum. Animi bona vere nostra sunt. Theocritus: *Forma est eburneum detrimentum*, quod grata quidem sit aspectui, sed multorum incommodorum causa; Carneades: *Forma est regnum absque satellitio*, quod formosi impetrent quidquid volunt, nulla adhibita vi. Refert hæc Laert. l. 5. c. 1. et Stobæus ser. 63.

Isocrates eos qui pulchrum habent corpus, animam autem malam, dicebat optimam habere navim, gubernatorem autem pravum; Æsopus: *Ne mihi formam*, ait, *sed mentem aspice;* ita Maximus serm. 44. Alius: *Forma est flos iuventæ, qui deflorescit in senecta.* Sicut rosa floret mane, marcet vespere. Vide roseum vultum iuvenis, eumque confer cum rugis canisque senectæ. Seneca in Hippolyto:

Ut fulgor teneris qui radiat genis,
Momento rapitur, nullaque non dies
Formosi spolium corporis abstulit.
Res est forma fugax.

Philo libro de Providentia: *Ob formositatem corporis*, ait, *se iactare, et laudes aucupari, mentis compos nemo poterit, quæ brevi adeo exstinguitur tempore, ut antequam florescat defloruisse videatur.* Denique S. Gregor. Nazianz. orat. 31. *Pulchritudo*, ait, *est temporis et morbi ludibrium;* nam ut ait Boetius l. 3. de Consol. prosa 8. *Triduanæ febris igniculo potest dissolvi.*

Nota: Non negat Salomon pulchritudinem et gratiam esse decus virginis, sed tantum asserit id esse fallax et caducum, cum verum solidumque eius decus sit sapientia et virtus, quam parit timor Domini. Cæteroqui forma corporis sæpe index et specimen est formæ animæ. Quocirca Bartholomæus Capranus, Mediolanensis Archiepiscopus, idcirco se ministros forma præstantes quæsivisse dicebat: *Quoniam turpes animi turpia corpora incolerent; improbitatem autem in egregio corpore raro compertam esse*, ait Æneas Sylvius lib. 2. de Gestis Alphonsi; unde illud: — Pulchritudo corporis refert pulchritudinem animi.

Gratior est pulchro veniens e corpore virtus.

Et illud Ovidii:

Pulchra verecundo suffundens ora rubore,

quæ est virginum pulchritudo. Bion: *Forma*, ait, *mulieres ornat, virum autem robur;* Menander: *Si naturæ decus mores exornent boni, duplo amore accedens capitur;* Plato: *Sensus omnes formosus delectat;* Aristoteles: *Pulchritudine homines magis quam quavis epistola commendantur;* Plutarch. *Pulchritudo corporis opus est animæ, gratificantis ei decus formæ:* hæc et plura Stobæus serm. 65. Hinc S. August. l. 5. Civit. 22. asserit pulchritudinem esse donum Dei.

Igitur damnat pulchritudinem ascititiam, quam sibi parant fœminæ philocosmæ; naturalem vero formam non damnat, sed fallacem et fugacem esse docet, ac si comparetur cum timore Dei et virtute, longe illi esse postponendam, cum virtus sit vera solidaque animi corporisque forma et pulchritudo, uti docet S. Petrus ep. 1. c. 3. v. 3. et seq. ubi plura hac de re dixi, æque ac Isaiæ 3. sub finem cap. — Vera pulchritudo est timor Dei.

Norat hoc optime B. Nonna mater S. Gregor. Naz. de qua ipse ita scribit orat. 19. «Illa est, ait, quæ cum aliæ mulieres ob formæ elegantiam tam nativam quam fictam et ascititiam gloriari, atque animis efferri soleant; ipsa contra hanc unam quæ in anima divinaque imagine sive tuenda, sive pro viribus repurganda, posita est, pulchritudinem agnoscebat; pictos autem et arte quæsitos ornatus ad scenicas mulierculas abiiciebat.» — Exempla.

Matrem sapientem secuta est sapiens filia S. Gorgonia, de qua idem ita loquitur orat. 11. « Non illam aurum arte ad eximiam pulchritudinem elaboratum ornavit, non flavæ comæ, tum apparentes, tum sublucentes, non crinium nodi et imposturæ, pretiosum caput summa cum infamia scenam efficientium, non circumfluentis et pellucidæ vestis magnificentiam, non lapidum splendores et gratiæ propinquum aerem colorantes, ac formas lumine circumfundentes, non pictorum artes et præstigiæ, ac vilis et parva constans pulchritudo, terrenusque fictor in contrarium fabricans, insidiosisque coloribus Dei figmentum obducens, et per honorem infamiam inurens, ac divinam for-

mam meretriciam procacibus oculis idolum proponens, ut adulterina pulchritudo naturalem imaginem, quæ Deo ac futuro ævo servatur, surripiat. Verum cum externos multos et varios mulierum ornatus cognitos haberet: nullum tamen moribus suis, atque intus condito splendore præstantiorem agnoscebat. Unus illi rubor placebat quem pudor affert, unus candor quem parit abstinentia. Nam pigmenta et fucos, ac vivas tabulas, et fluxam formæ venustatem scenicis et trivialibus relinquebat, quibusque probrum ac dedecus est erubescere. »

MULIER TIMENS DEUM IPSA LAUDABITUR.) A vera solidaque animi pulchritudine, quæ consistit in timore Dei et virtute; virtus ergo sola est laudabilis, ac vera laus decusque viraginis. Septuag. vertunt: *Timorem autem Domini ista laudet*, q. d. Laudent aliæ philocosmæ et vanæ suam gratiam et pulchritudinem genarum, oculorum, vultus, etc. at hæc cordata virago laudet timorem Dei, in quo omne suum decus formamque sapienter collocavit. De hoc ergo glorietur, hunc celebret, hunc omnibus verbo et magis opere deprædicet, ut discant illum sibi accersere, ac relicta vana corporeæ pulchritudinis cura, illo seipsas longe speciosius exornare.

Sapienter S. Bernard. serm. 1. de S. Victore: « Quæ sine virtute, ait, est gloria profecto indebita venit, præpropere affectatur, periculose captatur. Virtus gradus ad gloriam, virtus mater gloriæ est. Fallax gratia et vana est pulchritudo, quam illa non parturivit: sola est cui gloria debetur iure, et secure impenditur. »

Ubi nota: Virago hæc tantæ est sapientiæ, virtutis, nominis et famæ, ut non tam ipsa laudetur a timore Dei, quam ipsa eum laudet et commendet. Sic enim viragines et viri eminentes suo verbo et exemplo legibus, regulis et virtutibus dant pondus, auctoritatem, decus et laudem, ipsasque alias a vulgo neglectas et parvi æstimatas appretiant, auctorant et velut canonizant: sic Christus sua auctoritate addidit pondus, auctoravit, et quasi canonizavit paupertatem, humilitatem, patientiam, crucem, martyrium, quarum dignitas et pretium ab hominibus ignorabatur, imo quæ ut viles et ignobiles contemptui habebantur, quando ipse semetipsum humiliavit et exinanivit formam servi accipiens, nascens in stabulo, reclinatus in præsepio, pauperem vitam agens, patiens opprobria, tormenta et mortem crucis, moriens in patibulo. Unde eum secuti sunt omnes Apostoli, Martyres, Confessores, Anachoretæ, Virgines, Religiosi. Hinc S. Bern. serm. 1. in Vigilia nativit. loquens de paupertate: *In terris*, ait, *abundat et superabundat hæc species, et nesciebat homo pretium eius. Hanc itaque Dei filius concupiscens descendit, ut eam eligat sibi, et nobis quoque sua æstimatione faciat pretiosam. Adorna thalamum tuum, Sion, sed humilitate, sed paupertate.* Sic B. Virgo auctoravit virginitatem, humilitatem cæterasque virtutes, quando ipsa noluit esse mater Dei, nisi persisteret virgo; unde virginitatis, nuncupato eius voto, prima vexillum sustulit, quod deinde tot agmina virginum secuta sunt: sic Religiosi, Doctores et gradu eminentes auctorant Ordinis sui disciplinam, obedientiam, paupertatem, officia humilia, cum ipsi ea obeunt, ac iunioribus eadem obeundi exemplo prælucent.

Allegor. Allegor. S. August. serm. 45. de Diversis: « Fallax, ait, gratia, et vana species mulieris, quia si charitatem non habeo, nihil sum, etc. Timorem autem Domini ipsa collaudat, ipsaque benedicitur; collaudat illud, unde benedicitur. Quid collaudat? timorem Domini quo perducta est ad sapientiam. Initium enim sapientiæ timor Domini. Timorem autem Domini ipsa collaudat, laboriosa tot laudibus, inter tot scandala patiens, provida ad expectandum, fortis ad tolerandum, constans ad perseverandum. Laboribus finitis, date illi de fructibus manuum suarum. Quid date? Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum vobis paratum ab origine mundi. »

B. Virgo pulcherrima. Rursum hanc gnomen adaptes B. Virgini, quæ corpore fuit eximie præclaro et pulchro, non fœminea et illecebrosa, sed gravi, decora, venerabili et augusta pulchritudine, qualem præferunt imagines eius a S. Luca depictæ, quas hic Romæ spectamus et veneramur. Eadem patet ex egregia physiognomia membrorum eius, quam graphice ex Epiphanio presbytero depingit Nicephorus l. 2. Hist. c. 23.

Ratio fuit prima, quia ipsa per miraculum a sterilibus Ratio
senibusque parentibus concepta, non tam parentum, quam 1.
Dei et Spiritus sancti fuit opus. Spiritus sancti autem opera sunt perfecta, pulchra, eximia. Ita Albertus Magnus apud Dionys. Carthus. l. 1. de laudibus Virg. art. 3. « Quemadmodum, ait, corpus Christi, quod Deus supernaturaliter per seipsum formavit, est perfectissimum atque pulcherrimum in natura, quoad fieri potuit secundum statum viæ, sic corpus Virginis ad hoc immediate ordinatum fuit pulcherrimum secundum statum viæ, quod natura per se operans facere potest; ideo dicimus, quod, sicut Christus fuit speciosus forma præ filiis hominum; sic Virgo pulcherrima fuit inter filias hominum, et quod ipsa habuit summum et perfectissimum quod potuit esse in mortali corpore fœmineo, secundum statum viæ operante natura. » Hæc Albertus.

Ipse Dionys. ibidem art. 35. « A planta, ait, pedis usque ad verticem capitis, nihil penitus fuit in Virgine neque in corpore, neque in anima indecens, reprehensibile, indecorum, imo totum fuit divinæ sapientiæ formatum pulcherrime, circumcisum ab omni superfluitate, plenissime ac speciosissime operatum. Nempe sicut Christi humanitatem propter eius personalem cum Deo unionem, decuit omni perfectione naturæ et gratiæ in termino excellentiæ præfulgere; ita ipsius genitricis personam post unigeniti sui humanitatem, oportebat in omnibus sic ornari. Quoniam post hypostaticam in Deo coniunctionem, non est alia tam vicina, ut unio matris Dei cum Deo filio suo. » Hæc Dionys. Idem art. 36. existimat Virginis sanctissimæ vultum splendore quodam illustratum, eiusque carnem suavem odorem spirasse.

Secunda, quia ipsa ceu mater formavit corpus Christi, II.
quod fuit speciosissimum, iuxta illud Psal. 44. *Speciosus forma præ filiis hominum; diffusa est gratia in labiis tuis.* Christi ergo species et pulchritudo derivata est a specie et pulchritudine matris; hanc enim magis a matre quam a patre trahere solent proles, utpote quæ in earum utero formantur ex earum visceribus; quare sæpe proles solent magis matrissare quam patrissare, magisque matris lineamenta, mores et gestus, quam patris referre, iuxta illud: *Multum de patre decoris, plus de matre feras.*

Tertia, quia interna mentis pulchritudo transfundebat III.
se in corpus Virginis, quo fiebat ut divina eius puritas et sanctitas luminosa in facie radiaret. Simile de S. Antonio scribit S. Athanasius.

Porro si tanta fuit corporis B. Virginis pulchritudo, quanta fuit animæ et mentis! lege Cantica Cantic. et id videbis; illa enim in Canticis præ cæteris Ecclesiæ fidelibus describitur et depingitur. Unde illud cap. 4. 7. *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te.* Ratio a priori est quod ipsa fuerit thalamus Verbi ex se incarnati, atque consequenter totius SS. Trinitatis. Quid Dei throno pulchrius? Nam ut ait S. August. tr. 32. in Ioan. *Sicut animus facit decus in corpore, sic Deus in animo;* et mox: *Decus ergo corporis animus, decus animi Deus.* (Pulchritudo animæ B. Virginis.)

Rursum animi decor in virtutum omnium splendore, ac divinæ gratiæ præcellentia consistit: B. Virgo autem gratia et virtutibus omnes homines et Angelos longe transcendit. Nihil ergo creatum in cælo et terra, illa fuit nobilius, illa pulchrius.

Accipe nunc Patrum et Doctorum de utraque Virginis Gnomæ
forma sensa et dicta. S. Gregor. Nazianzen. in Tragœdia, Patrum.
Christus patiens, sic de ea canit:

Eheu pudicas inter et pulcherrimas,
Atque venerandas prima, virgo eadem
Et parens Maria!

Et rursum ex persona chori:

O Virgo formæ quæ nitore cæteras
Præis, puella nobilis, quæ baiulans
Infantem in utero (ut tu refers) tuo Deum,

Thesaurum eodem baiulasti maximum.
S. Ephrem orat. de Deipara, eam urnam pulcherrimam vocat, quæ cœli manna gestat. Epiphan. orat. de laudib. Virg. eam his verbis compellat: *Quæ solo Deo excepto cunctis superior existis, formosior es ipsis Cherubim et Seraphim, et omni exercitu Angelico.* Andreas Cretensis oratione de dormit. Deiparæ, his eam elogiis exornat: *Eximia pulchritudo a Deo sculpta, statua recte descripta, vivi archetypi imago.* Greg. Nicomediensis oratione de oblatione Deiparam sic affatur: *O pulcherrima pulchritudo omnium pulchritudinum! o Dei genitrix pulchrorum omnium summum ornamentum!*

Richardus Vict. cap. 26. in Cantic. B. Virg. dat puritatem angelicam et vultum angelicum. S. Bonav. in Litaniis sic eam vocat et invocat: *Sancta Maria fæminarum pulcherrima.* Idem in speculo: *Dicamus*, ait, illud Cant. 5. *Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum! et ecce ipsa respondens statim dicit: Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus, ipse candor lucis æternæ. Candidus quidem est divinitate, rubicundus autem humanitate; candidus quoque conversatione, rubicundus passione. Ecce quam pulcher fructus, propter hoc bene dicit de ipso Augustinus: Pulcher in cælis, pulcher in terris, pulcher in Patre Verbum, pulcher in matre caro et Verbum; hæc autem pulcherrima arbor Maria, non solum habet pulcherrimum fructum ventris sed etiam pulcherrimos habet fructus mentis; de quibus Apostolus ad Galatas cap. 5. scribens ait: Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.*

Idem docent S. Antoninus 4. p. tit. 15. c. 11. Canisius l. 1. de B. Virgine c. 13. Suarez tom 2. in 3. part. disp. 2. sect. 2. Barradius lib. 6. cap. 9. Denique S. Birgitta in serm. angel. c. 13. *Quemadmodum*, inquit, *Deus et Angeli de Virginis animæ venustate gratulabantur in cælis; ita etiam gratissima eius corporis pulchritudo omnibus eam cernere cupientibus utilis fuit et consolatoria in terris;* et lib. 5. post interrog. 9. Christus Dominus singula suæ genitricis membra dilaudat, et mystice eorum pulchritudinem declarat; et l. 1. cap. 51. matri suæ hæc dixisse perhibetur: *Angeli considerant alter alterius pulchritudinem, et pulchritudinem omnium animarum et omnium corporum admirantur; sed animæ tuæ pulchritudinem vident esse super omnia quæ creata sunt et corporis tui honestatem excellere omnes homines qui creati sunt. et sic omnes Angelos, et omnia quæ creata sunt, excellit pulchritudo tua.*

Addit S. Ambros. lib. de Instit. virg. cap. 7. loquens de Deipara: *Tanta*, inquit, *erat eius gratia, ut non solum in se virginitatis gratiam servaret, sed etiam his quos viseret integritatis insigne conferret; visitavit Ioannem Baptistam, nec immerito mansit integer corpore, quem in tribus mensibus oleo quodam suæ præsentiæ, et integritatis unguento Domini mater exercuit.* Alensis 3. part. suæ Theol. q. 9. num. 2. art. 5. *Beata Virgo*, inquit, *suo aspectu concupiscentiæ motus exstinxit.* S. Thom. in 3. p. dist. 3. q. 1. art. 2. quæstiunc. c. 1. ad 4. *Gratia*, inquit, *sanctificationis in B. Virgine non tantum repressit in illa motus illicitos, sed etiam in aliis efficaciam habuit, ita ut, quamvis esset pulchra, a nullo unquam potuerit concupisci.*

Denique Rupertus lib. 3. in Cant. in illud c. 4. *Quam pulchra es, amica mea! oculi tui columbarum*, septem Deiparæ virtutes in septem corporis membris significatas esse animadvertit, propter quas a sponso laudatur, et formosa ab Angelis et hominibus iure optimo reputatur: *O pulchritudo*, inquit, *admirabilis, quam sic admiratur et collaudat pulcherrimus auctor pulchritudinis! septem præconiis consideravit oculos, capillos, dentes, labia, genas, collum et ubera, et pro singulis dilectis singula decantavit dignæ collaudationis capitula; laudatur in oculis simplicitas, in capillis cogitationum tuarum munditia, in dentibus innocentia, in labiis doctrina, in genis verecundia, in*

A *collo humilitas, in uberibus tuis admiranda cum fœcunditate virginitas.*

Quocirca S. Dionys. Areopag. conversus a S. Paulo, ab eoque missus ad B. Virginem, eius confestim aspectu tanta est suavitate perfusus, tantaque admiratione correptus, ex ea quam in Virgine plusquam mortalem persensit dignitatem, ut, nisi a magistro Paulo (nam sic ad eum ipse scripsit) fuisset de veritate informatus, deam procul dubio existimasset, ac pro dea habitam adorasset. Tanta erat universæ Ecclesiæ de B. Virgine opinio, ea de eius virtute concepta existimatio, utpote quæ vel ipso vultu Dei matris præ se ferret dignitatem, omnesque se intuentes sua componeret maiestate, internosque affectus miris modis mitigaret. Circumfertur hac de re epistola S. Dionysii ad S. Paulum, quam recitat noster Christoph. a Castro in Hist. Deiparæ cap. 19. in qua inter cætera sic ait: « Ductus fui ad Deiformem præsentiam altissimæ Virginis, et tam me immensus divinus splendor circumfulsit exterius, S. Dionysius B. Virg. pene deam censuit.
et plenius irradiavit interius; tanta etiam in me omnium
B odoramentorum superabundavit fragrantia, ut nec corpus infelix, neque spiritus posset tot ac tantæ æternæ felicitatis insignia sustinere. Defecit cor meum, defecit et spiritus, tantæ gloriæ maiestatis oppressus. Testor, qui aderat in Virgine, Deum, si tua divina concepta mente non me docuisset, hanc ego verum Deum esse credidissem: quoniam nulla videri maior esse posset gloria Beatorum, quam felicitas illa, quam ego infelix nunc, tunc vero felicissimus degustavi. »

DATE EI DE FRUCTU MANUUM SUARUM, ET LAUDENT EAM IN PORTIS OPERA EIUS.) Aquila, *laudabunt eam in portis opificia eius:* Septuag. Vaticani pro *manuum* habent *labiorum: Date*, inquiunt, *ei de fructu labiorum suorum.* Verum Regii, Complut. S. Ambros. S. Aug. et Auctor Catenæ Græcor. ex Septuag. legunt *manuum* non *labiorum*, hæcque videtur prisca et sincera Septuaginta versio. Respondet enim Hebræo et Vulgatæ, ac Aquilæ, Symmach. et Theodot. qui constanter vertunt, *manuum*, quare Septuag. vertunt Χειρων, id est *manuum*, quod deinde a Scri- Vers. 31. Ibid.
C bis deflexum videtur in Χειλων, id est *labiorum.*

Sensus ergo est, q. d. Cum virago hæc manibus strenua, tot opes, sibi et familiæ pepererit, digna nunc est ut iis perfruatur. Date ei ergo bibere vinum delicatum, quod protulit vinea quam ipsa plantavit: date illi vestem byssinam et purpuream: vestite illam sindone, quam ipsa manibus suis filavit et texuit; mensam opiparam illi instruite ex annona omnigena et pretiosa, quam ipsa suo labore comparavit: gaudeat supellectile aurea et argentea, qua ipsa domum suam industria adornavit. Scriptum est enim: *Labores manuum tuarum manducabis; beatus es, et bene tibi erit*, Psalm. 127. 2.

Secundo, Aben Ezra: *Date*, inquit, *scilicet laudes ei*, id est laudate eam, iuxta illud: *Date Domino Deo vestro gloriam*, Ier. 13. 16. et: *Date gloriam laudi eius*, Psal. 65. 2. Sic sensus erit, q. d. Date laudem operibus eius, quæ manibus operata est, imo ipsa eius opera laudent eam in portis, coram cœtu magistratus populique totius.

D Si cum Septuag. Vatican. pro *manuum* legas *labiorum*, sensus erit, q. d. Date, id est offerte, ei fructum sermonum suorum, quibus suos ad Dei timorem, prudentiam et probitatem instruxit: offerte illi proles, servos, ancillas, etc. eius instructione bene moratos, probos, industrios, ut de iis velut fructibus suis gaudeat, ac propter illos ipsam laudate et celebrate. Rursum orationis, recteque loquendi et sermocinandi copiam ab illa petite et accipite, ait Auctor Catenæ Græc. Aut, q. d. Hæc virago labiis suis non est abusa ad convicia, iurgia, rixas; sed bene iis usa ad Dei laudem et proximorum utilitatem; nulli detraxit, sed de omnibus honeste locuta est; nulli maledixit, sed omnibus benedixit. Ergo simili modo nullus de ea male loquatur, omnes eam laudent, omnes eam benedicant, nemo maledicere, aut male de ea loqui audeat.

ET LAUDENT EAM IN PORTIS OPERA EIUS.) q. d. Iactent alii patrum et avorum facta, opes, decora, ab iisque se laudent: at heroina hæc sua, non aliena promit, ab iis-

que se laudabilem efficit. Nam cum sit gravis, modesta et verecunda, de se modeste sentit, nec ipsa verbis se iactat: sed opera eius strenua et magnifica, ipsa etiam tacente, loquuntur eius laudes; idque non tantum domi, ut ex iis laudetur a domesticis; sed etiam *in portis*; id est palam et in publico magistratus iudicumque consessu, ubi viri sapientes et nobiles eius opera heroica admirantes celebrant, et laudibus in cælum vehunt: idque tum ad eius laudem et gloriam, tum ad aliorum exemplum, ut eius laus cæteris sit stimulus ad virtutem.

Septuag. eodem sensu vertunt: *Et laudetur in portis vir eius*, q. d. Iudices et principes populi, qui in portis more prisco considere solent, laudant et felicem prædicant eius virum, qui talem uxorem et viraginem nactus sit, quæ tot bonis, opibus, fama et gloria ipsum, totamque ipsius familiam cumularit.

Alleg. et anagog. Ecclesia et anima sancta audiet in hora mortis, et in die iudicii a Christo iudice, et a sanctis Angelis: *Date ei de fructu manuum suarum*, scilicet, date ei mercedem et gloriam pro merito heroicorum operum, quæ manibus operata est. Ita Salonius: *Hæc*, ait, *sunt verba Christi dicenda ad Angelos in die iudicii; Date ei de fructu manuum suarum, et laudent eam in portis opera eius*; ut scilicet in portis cæli inscribantur fortia eius facinora, quæ æternam eius laudem omnibus cæli incolis perpetuo repræsentent, ut ipsi illa Deumque in illis perpetim laudent et celebrent. Eius victoriæ et trophæa quæ retulit de mundo, carne, diabolo insculpantur valvis paradisi, velut perennia virtutis et fortitudinis eius, Deique gratiæ encomia.

Opera in cælo laudant Beatos, qua ratione.

Imo sicut Christus in cælo servabit sacra suæ passionis et vulnerum stigmata, sic et sancti ibidem suas ostentabunt vibices et cicatrices, quasi perennes Dei suique laudes et præconia. Ibi craticula ignea laudabit S. Laurentium, sagittæ S. Sebastianum, crux S. Andream, etc. Ibi enim quemque laudabunt non verba, sed verbera; non dicta, sed facta: non linguæ, sed manus et opera.

Hoc cogita, o Christi athleta, dum arduum opus aggrederis, cum dura ingruit tentatio, persecutio, mors, martyrium. Propone tibi æternam laudem et gloriam, quam si illud superes, consequeris; labor et dolor brevi transibit, sed merces et gloria eius perennabit in omne ævum: laudabunt te Deus, Angeli et Cælites universi quod teipsum viceris, quod mundum calcaris, quod tormenta superaris: *Momentaneum enim et leve tribulationis nostræ, æternum gloriæ pondus operatur in nobis*. Unde S. Gregor. l. 6. Mor. c. 15. cuius titulus est: *Dies iudicii est porta regni. De his portis*, ait, *Salomon iterum dicit: Date ei de fructu manuum suarum, et laudent eam in portis opera eius. Tunc quippe sancta Ecclesia de fructu manuum suarum accipit, cum eam ad percipienda cælestia laboris sui retributio attollit. Tunc eam sua opera in portis laudant, quando eius membris in ipso regni aditu dicitur; Esurivi et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi potum; hospes eram, et collegistis me; nudus, et cooperuistis me*, Matth. 25. *Filii igitur huius sæculi ante portam elati sunt, sed in porta conterentur; quia amatores huius sæculi in præsenti vita superbiunt, sed in ipso regni aditu æterna animadversione feriuntur.* Accedit Beda: Date, inquit, ei mercedem in cælo, quia fructum spiritus proferre satagit, scilicet charitatem, gaudium, pacem, benignitatem, modestiam, continentiam, fidem, patientiam.

Audi S. Ambr. in hunc Proverb. locum et S. Aug. serm. 45. de Diversis: *Laudatur in portis vir eius. Portus nostrorum laborum est videre Deum, laudare Deum. Hoc docet Ioannes in Apocalypsi, dum Beati in regno cælorum se mutuo invitantes, dicunt: Gaudeamus et exultemus, et demus gloriam Deo*, Apocal. 19. *Non ibi dicetur: Labora, vesti servos, vesti teipsam, orna te purpura, da escam ancillis, attende ne exstinguatur lucerna, sollicita esto, surge de noctibus, aperi manum pauperi, traiice de colo in fusum: non erunt opera necessitatis, ubi nulla indigentia: non erunt opera misericordiæ, ubi nulla miseria. Non enim frangis pauperi panem, ubi nemo mendicat; non suscipis peregrinum, ubi quilibet in patria quiescit: non visitas ægrotum, ubi omnes perpetua potiuntur sanitate: non vestis nudum, ubi cuncti æterna vestiti sunt luce; non mortuum sepelis, ubi omnes sine termino vivunt.* Subiicit quale erit in beato otio Sanctorum negotium: *Nec tamen ista non agendo eris otiosus. Quid ergo facies? Docet Propheta: Ut videam voluptatem Domini*, Psal. 26. *videbis quem desiderasti, eumque laudabis indeficienter. Hunc recipies fructum. Tunc potieris illa una, quam popescisti dicens: Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ*, ibidem. *Tunc mors ultra non erit, neque luctus, neque dolor. Tunc laus, exultatio et gaudium comprehendet, et fugiet dolor, et tristitia et gemitus*, Isaiæ 35. *Tunc erit Deus omnia in omnibus*, 1. Cor. 15. *Tunc laudabitur in portis vir eius: quia, beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te*, Psal. 83. *qui vivis et regnas in æternum. Amen.*

Hæc omnia facile est adaptare B. Virgini, quæ transcendentium laborum et dolorum suorum fructum et gloriam præ omnibus Sanctis et Angelis percipit in cælo, ibique ob heroica suæ humilitatis, patientiæ, charitatis, etc. opera laudatur ab Angelis et Cælitibus omnibus. Audi S. Ioannem Damascen. orat. 2. de Dormit. B. Virginis loquentem de eius assumptione in cælum: *Hodierno*, inquit, *die choreas agunt Angeli, plaudunt Archangeli, Virtutes concelebrant, Principatus exsultant, Potestates lætantur, Dominationes gaudent, Throni festum diem agunt, Cherubim laudibus efferunt, Seraphim gloria afficiunt: nec minus ipsi gloria afficiuntur, cum gloriæ parenti gloriam tribuunt.* Et post nonnulla asserit Angelos omnes dormitioni Virginis interfuisse: *Quantumcumque enim*, inquit, *summo Regi astent, illius tamen matrem, et omnibus rebus conditis excellentiorem stipare oportebat.* Idem orat. 1. de Nativ. alloquens S. Ioachim et Annam: *Vos*, inquit, *Angelis superiorem, nunc autem Angelis dominantem filiam extulistis.* S. Athanasius ser. de Deipara: *Beatam*, inquit, *te prædicant omnes Angelorum et terrestrium hierarchiæ, quæ et in cælis benediceris, et in terris beata prædicaris.* Et singularum hierarchiarum benedictiones, quibus eam celebrant, assignat S. Ephrem ser. de laudib. Virgin. *Ave*, inquit, *canticum Cherubim et Seraphim, et hymnodia Angelorum: ave præclarissimum hierarchiarum cælestium ornamentum.* Sophron. inter opera S. Hieronymi de Assumptione Virg. *Hæc*, inquit, *dicitur terribilis ut castrorum acies ordinata, multis freta et vallata Sanctorum agminibus: siquidem terribilis suis facta virtutibus, ut castrorum acies admodum ordinata, hinc inde Angelorum sanctorum fulta præsidiis, pulchra ut luna, imo pulchrior quam luna; quia iam sine defectu sui coruscat cælestibus illustrata fulgoribus.* S. Aug. ser. 35. de Sanctis: *Si cælum*, inquit, *te vocem, altior es; si matrem gentium dicam, præcedis; si dominam Angelorum vocitem, per omnia te esse probaris.* S. Epiph. ser. de laudib. Deiparæ: *Conspicio*, inquit, *Virginem ab Angelis adorari. Gabriel imprimis salutat: Ave, gratia plena.* Et infra: *O Virgo incomprehensi mysterii ferens miraculum, quæ fidem ter optatam orbi prædicasti! Virgo sublimior facta, et superior ipsis Cherubim et Seraphim, placens Christo regi, a Deo in honore habita, tamquam ancilla digna et mater.* S. Bonavent. in Cantico: *Tibi*, inquit, *omnes Angeli et Arcangeli, tibi Throni et Principatus fideliter deserviunt: tibi omnes Potestates et virtutes cælorum, et universæ Dominationes obediunt; tibi omnes Chori, tibi Cherubim et Seraphim existentes assistunt; tibi omnis angelica creatura incessabili voce proclamat: Sancta, sancta, sancta Maria, Dei genitrix, mater et Virgo.* S. Bernardinus Senensis tom. IV. de Nativitate, c. 6. *Tot*, inquit, *creaturæ serviunt gloriosæ Virgini Mariæ, quot serviunt Trinitati; omnes nempe creaturæ quemcumque gradum teneant in creatis, sive spirituales ut Angeli, sive rationales ut homines, sive corporales ut cæli et elementa, sive damnati, sive beati;*

B. Virginem ut laudent cælites.

omnia quæ divino imperio sunt subiugata, gloriosæ Virgini sunt subiecta. Ille enim qui filius Dei est et Virginis, benedictæ matri famulatur in terra, iuxta illud Lucæ 2. *Erat subditus illis.* Claudat Sanctorum agmen Doctor Angelicus, qui 1. p. q. 25. art. 3. ad 4. aureum hoc B. Virgini dat elogium: *B. Virgo, ex hoc quod est mater Dei, habet quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito quod est Deus, et ex hac parte non potest fieri aliquid melius ea.*

S. Gregorius Nazians. in Distichis: *Perpetuam sempiternæ gloriæ curam habe: nam hæc præsens quotidie homines fallit.*

Boetius l. 2. de Consolat. *Infiniti vero atque finiti nulla umquam poterit esse collatio. Ita fit ut quamlibet prolixi temporis fama, si cum inexhausta æternitate cogitetur, non parva, sed plane nulla esse videatur.*

Habacuc 3. *Incurvati sunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius.*

Sixtus Philos. in Sent. *Immortales crede te manere in iudicio honores et pœnas.*

Si octoginta aut centum annos laborantes in opere Dei vixerimus, non pari tempore regnaturi sumus in futuro, sed pro prædictis annis omnium nobis sæculorum regna tribuentur. S. Anton. apud Athanas.

Nullus labor durus videri debet, nullum tempus longum, quo gloria æternitatis acquiritur. Angeli apud Bedam l. 3. Histor. c. 19.

Aleam iacis de æternitate, iactus unicus et irrevocabilis est; vide ergo ut pro senione non cœnum, sed cœlum iacias.

Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te.

VIVE ÆTERNITATI

INDEX

LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ

QUÆ

IN HOC OPERE EXPLICANTUR, VEL ELUCIDANTUR

Prior numerus paginam, secundus columnam designat: literæ additæ eas, quæ columnis interiectæ sunt, denotant.

EX GENESI.

Cap. 1. v. 1. In principio creavit Deus cælum et terram. 155 c 2
2. 7. Factus est homo in animam viventem. 487 b 2
4. 1. Possedi hominem per Deum. 155 b 1
24. Septuplum ultio dabitur de Cain. 126 b 2
5. 2. Masculum et fœminam creavit eos. 390 c 1
11. 27. Thare genuit Abram, Nachor et Aran. 77 a 1
13. 9. Ecce universa terra coram te est. 315 b 1
22. 2. Tolle filium tuum unigenitum. 76 d 2
40. 22. Filius accrescens Ioseph, filius accrescens. 500 b 2
41. 40. Ad oris tui imperium cunctus populus obediet. 568 d 1
43. 6. In meam hoc fecistis miseriam, ut indicaretis ei et alium vos habere fratrem. 376 b 2

EX EXODO.

Cap. 5. v. 21. Fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone. 195 d 2
13. 16. Ligabis ea quasi signum in manu tua. 130 d 1
20. 7. Nec enim habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomen Domini frustra. 124 a 2 - 408 d 2

EX DEUTERONOMIO.

Cap. 10. v. 12. Et nunc Israel quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum? 96 a 2

EX LIBRO IOSUE.

Cap. 24. v. 14. Nunc ergo timete Dominum, etc. ibidem

EX LIBRO IUDICUM.

Cap. 12. v. 3. Posui animam meam in manibus meis. 402 c 1

EX LIBRIS REGUM.

Lib. 1. cap. 3. v. 1. Sermo Domini erat pretiosus in diebus illis. 381 d 2
19. 9. Factus est spiritus Domini malus in Saul. 343 a 2
22. 23. Si quis quæsierit animam meam, quæret et tuam. 674 d 1
26. 9. Quis extendet manum in Christum Domini, et innocens erit? 229 c 1
Lib. 2. cap. 3. v. 29. Non deficiat de domo Ioab tenens fusum. 740 b 1
21. 17. Non extingues lucernam Israel. 452 d 1
Lib. 3. cap. 4. v. 5. Azarias erat super eos qui assistebant regi. 521 b 1
4. 29. Dedit quoque Deus Salomoni latitudinem cordis quasi arenam maris. 7 d 2

EX LIBRO 1. PARALIP.

Cap. 3. v. 5. Porro in Ierusalem nati sunt ei filii Simmaa, et Sobab, et Nathan, et Salomon, quatuor de Bethsabee filia Ammiel. 76 a 2
29. 1. Salomonem filium meum unicum elegit Deus. 76 d 2

EX LIBRO TOBIÆ.

Cap. 12. v. 7. Sacramentum regis abscondere bonum est, opera autem Dei revelare honorificum est. 677 b 1

EX LIBRO IOB.

Cap. 1. v. 1. Vir simplex et rectus. 405 b 1
5. 19. In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum. 126 b 2
20. 11. Ossa eius implebuntur vitiis adolescentiæ eius, et cum eo in pulvere dormient. 501 a 1
26. Tenebræ absconditæ. 628 a 2
29. 3. Quando splendebat lucerna eius super caput meum. 452 a 2
34. 7. Bibit subsannationem quasi aquam. 607 b 2
38. 37. Concentum cæli quis dormire faciet? 166 b 2
40. 10. Ecce, Behemoth, quem feci tecum. 34 a 1
14. Ipse est principium viarum Dei. 155 c 1

EX LIBRO PSALMORUM.

Psal. 1. v. 6. Novit Dominus vias iustorum. 246 d 1
5. 13. Domine ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. 252 a 1
11. 9. In circuitu impii ambulant. 617 a 1
11. 7. Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, purgatum septuplum. 207 a 1
13. v. 1. Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. 698 a 2
2. Ut videat si est intelligens aut requirens Deum. 366 a 1
3. Contritio et infelicitas in viis eorum, viam pacis non cognoverunt. 389 b 1
13. 3. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt. 115 b 2
16. 10. Adipem suum concluserunt. 229 d 1
17. 26. Cum sancto sanctus eris, et cum perverso perverteris. 259 d 2
27. Cum electo electus eris, et cum perverso perverteris. 474 b 1
18. 8. Lex Domini immaculata. 694 c 2
21. 21. De manu canis unicam meam. 76 c 2
24. 14. Firmamentum est Dominus omnibus timentibus eum. 72 d 1
26. 8. Faciem tuam Domine requiram. 684 c 1
30. 16. In manibus tuis sortes meæ. 357 d 2 - 684 b 1

Digitized by Google

31. 4. Conversus sum in ærumna mea, dum configitur spina. 377 b 2
35. 4. Noluit intelligere ut bene ageret. 396 a 1
36. 1. Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem. 21 c 2
16. Melius est modicum iusto super divitias peccatorum multas. 339 d 1
37. 10. Domine ante te omne desiderium meum. 214 b 1
39. 7. Sacrificium et oblationem noluisti: aures autem perfecisti mihi. 585 a 2
9. Et legem tuam in medio cordis mei. 85 c 1
40. 1. Beatus vir qui intelligit super egenum et pauperem. 366 a 1
43. 19. Non recessit retro cor nostrum, et declinasti semitas nostras a via tua. 690 b 2
44. 2. Eructavit cor meum verbum bonum. 688 b 1
48. 7. Qui confidunt in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur. 98 a 1
50. 12. Cor mundum crea in me Deus. 165 a 2
52. 6. Deum illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor. 683 d 2
55. 9. Posuisti lacrymas meas in conspectu tuo. 286 b 2
61. 10. Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum. 217 d 2
67. 5. Iter facite ei qui ascendit super occasum. 78 c 2
17. Montes coagulati. 628 a 2
19. Accepisti dona in hominibus. 136 d 1
68. 12. Factus sum illis in parabolam. 613 d 1
71. 14. Honorabile nomen eorum coram illo. 382 a 1
72. 6. Operti sunt iniquitate et impietate sua. 133 a 1
73. 15. Tu siccasti fluvios Ethan. 270 b 1
85. 11. Lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum. 76 c 2
88. 15. Iustitia et iudicium præparatio sedis tuæ. 19 a 1
104. 20. Eloquium Domini inflammavit eum. 695 b 2
109. 3. Tecum principium in die virtutis tuæ. 24 d 1 - 156 c 1 - 344 d 1
Ibid. In splendoribus sanctorum, ex utero ante luciferum genui te. 84 d 1
111. 9. Dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in sæculum sæculi. 469 b 1
115. 5. Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. 204 d 2
118. 105. Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis. 120 d 1
109. Anima mea in manibus meis semper. 402 b 1
140. Ignitum eloquium tuum vehementer. 695 a 1
123. 3. Forte vivos deglutissent nos. 30 b 1
127. 3. Filii tui sicut novellæ olivarum. 242 a 1
136. 7. Memor esto Domine filiorum Edom, in die Ierusalem, qui dicunt, Exinanite usque ad fundamentum in ea. 564 c 1
139. 12. Vir linguosus non dirigetur in terra. 220 d 1
141. 5. Non est qui requirat animam meam. 674 a 2
143. 5. Tange montes, et fumigabunt. 448 d 1

EX PROVERBIIS.

Cap. 16. v. 1. Hominis est præparare animam. 170 a 1
25. 1. Hæ quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Iuda. 6 c 1

EX ECCLESIASTE.

Cap. 3. v. 20. Omnia pergunt ad unum locum. 494 d 1

EX CANTICIS.

Cap. 1. v. 3. Memores uberum tuorum. 103 b 2
2. 5. Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. 633 c 2
4. 4. Sicut turris David collum tuum. 178 c 1
6. 8. Una est matris suæ, et electa genitricis suæ. 76 d 2
7. 2. Umbilicus tuus crater tornatilis, numquam indigens poculis. 176 b 2 - 179 d 1
8. 1. Ut inveniam te foris. 133 d 1
12. Vinea mea coram me est. 315 b 1

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

Cap. 8. v. 4. Doctrix enim est disciplinæ Dei, et electrix operum illius. 8 b 1

EX ECCLESIASTICO.

Cap. 7. v. 3. Non semines mala in sulcis iniustitiæ, et non metes ea in septuplum. 126 b 2

EX ISAIA.

Cap. 7. v. 14. Ecce virgo concipiet. 710 a 2
8. 16. Liga testimonium, signa legem. 687 d 2
40. 10. Opus illius coram illo. 315 b 1
45. 6. Ego Deus formans lucem, et creans tenebras. 155 a 2
49. 23. Erunt reges nutritii tui, etc. vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem, etc. 568 b 2
58. 6. Dissolve colligationes impietatis. 503 b 1
59. 4. Non est qui invocet iustitiam 676 b 1
60. 7. Offerentur super placabili altari meo. 285 b 1

EX IEREMIA.

Cap. 1. v. 10. Constitui te hodie super gentes, ut evellas, et destruas, et disperdas. 42 c 1
50. 23. Quomodo confractus est malleus universæ terræ. 432 b 1
25. 10. Perdam lumen lucernæ. 452 c 1

EX DANIELE.

Cap. 2. v. 9. Quod interpretationem fallacem et deceptione plenam composueritis. 364 b 1
9. 24. Impleatur visio et prophetia. 679 b 1

EX OSEE.

Cap. 2. v. 13. Visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, et ornabatur in aure sua, et monili suo. 586 c 1
4. 2. Maledictum et mendacium et furtum et adulterium inundaverunt. 118 c 1
4. 3. Et pisces maris congregabuntur. 275 a 1
6. 6. Misericordiam volui, et non sacrificium. 145 d 1
7. 1. Quia operati sunt mendacium. 118 c 1
12. 1. Ephraim pascit ventum, et sequitur æstum. 193 b 1
8. Dives effectus sum, inveni idolum mihi, omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem. 698 b 2

EX AMOS.

Cap. 1. v. 9. Super tribus sceleribus, et super quatuor. 702 c 2

EX ABDIA.

Cap. 1. v. 12. Non magnificabis os tuum in die angustiæ. 564 d 1

EX HABACUC.

Cap. 1. v. 10. Tyranni ridiculi eius erunt. 218 d 2
13. Quare respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio iustiorem se? 457 a 2
14. Exultatio eorum sicut eius qui devorat pauperem. ibidem

EX ZACHARIA.

Cap. 1. v. 3. Convertimini ad me, et ego convertar ad vos. 170 a 1

EX MALACHIA.

Cap. 1. v. 3. Esau odio habui. 293 a 2

Digitized by Google

EX NOVO TESTAMENTO.

EX S. MATTHÆO.

Cap. 6. v. 3. Te faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. 91 b 1
9. Sanctificetur nomen tuum. 392 c 1
11. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. 697 d 2
34. Sufficit diei malitia sua. 594 a 1
7. 6. Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos. 180 c 1
23. Numquam novi vos. 286 c 1
10. 16. Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. 20 a 1
25. 29. Omni habenti dabitur, ei autem qui non habet, et quod videtur habere, auferetur. 155 a 1
26. 69. Petrus sedebat foris. 133 d 1

EX S. LUCA.

Cap. 1. v. 37. Non erit apud Deum impossibile omne verbum. 268 c 2
48. Respexit humilitatem ancillæ suæ. 147 b 2
15. 6. Convocat amicos et vicinos, dicens. 635 c 1

EX S. IOANNE.

Cap. 1. v. 1. In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum. 155 c 2
4. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum. 345 c 1
14. Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre. 209 d 2
2. 19. Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. 174 a 2
8. 44. Cum loquitur mendacium ex propriis loquitur: quia mendax est, et pater eius. 430 d 2
12. 25. Qui odit animam suam in hoc mundo. 293 a 2
17. 11. Pater sancte serva eos in nomine tuo. 392 d 1
19. 40. Ligaverunt illud in linteis cum aromatibus. 752 c 1

EX ACTIS APOSTOLORUM.

Cap. 24. v. 12. Neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem. 172 b 1

EX EPISTOLIS S. PAULI.

Rom. c. 8. 24. Spes quæ videtur, non est spes. 267 d 2
1. Cor. c. 6. 7. Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. 400 b 1
11. 29. Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit. 524 a 2
15. 50. Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. 85 c 2
2. Cor. c. 9. 9. Iustitia eius manet in sæculum sæculi. 469 b 1
Ephes. c. 2. 10. Creati in operibus bonis. 181 c 2
Coloss. c. 1. 12. Qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum. 357 d 2
2. Tim. c. 2. 19. Cognovit Dominus qui sunt eius. 246 d 1
Hebr. c. 6. 5. Virtutes sæculi venturi. 98 a 1
11. 4. Defunctus adhuc loquitur. 487 b 2
12. 5. Quem enim diligit Dominus castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit. 60 c 2

EX EPISTOLA S. IACOBI.

Cap. 4. v. 6. Deus superbis resistit. 346 c 2

EX APOCALYPSI S. IOANNIS.

Cap. 21. v. 27. Non intrabit in eam aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens et mendacium. 118 c 1
22. 15. Omnis qui amat et facit mendacium. ibidem

Digitized by Google

INDEX

RERUM ET VERBORUM MEMORABILIUM

QUÆ IN HOC COMMENTARIO CONTINENTUR.

Abbactrus quotidie ab omnibus corripi et probris exagitari gestiebat. 240 c 2
Abel unde dictus sit. 453 a 1
Abel et Caini munera in eo discrepabant, quod ille cor suum Deo offerret, non hic. 539 c 2
Abigail sua humili oratione iram Davidis lenivit. 418 c 2
Abiectio animi ira deterior est. 393 d 2
Abraham cedens Lot nepoti meliorem regionem Pentapolis, a Deo in Chanaan ditatus fuit. 257 a 1
Eius obedientia. 327 a 2
Quomodo dominus totius terræ factus sit. 362 d 2
Vir fuit fidelis. 438 d 2
Abraham Eremita omnes dæmonum tentationes contempsit. 557 d 1
Absalom ob patrem afflictum misere periit. 430 d 1
Absinthium symbolum est meretricis. 95 a 1
Eius amarities. ibidem
Arcet tineas. 596 d 1
Absorbere in Scriptura capitur pro *funditus abolere*. 30 d 1
Abusiones duodecim recensentur. 263 c 1
Abyssus triplex statui potest. 67 d 1
Abyssi gyro vallatæ quænam intelligantur. 163 a 2
Academia fuit constructa a Salomone in atrio templi. 171 c 2
Eius columnæ septem denotant septem artium liberalium cathedras. 171 d 2 et seqq.
Imo et ipsas artes. 172 a 1
An fuerit in parte templi Orientali. 172 b 1
Fuit hæc matrix omnium academiarum. 172 c 1
Acceptio personæ evertit iustitiam. 388 a 2
Dei et Christi iudicium pervertit. ibidem
Dat grave scandalum toti reip. 388 b 2
Acclamationes faustas olim divitibus clientes pauperes mane dabant. 636 d 2
Accusans seipsum, incipit esse iustus, etsi sit peccator. 397 b 2
Accusans peccatum, pœnam excusat. 397 c 2
Accusator dictus quasi adcausatus. 614 a 2
Acedi desideria inutilia. 485 d 2
Vide Piger.
Acediæ spiritus non invadit de morte cogitantem. 696 d 2
Eius comites et indices. 390 d 1
Vide Pigritia.
Acervi lapidum dicati erant Mercurio, et dicebantur Mercurii. 609 a 2
Acetum unde dicatur; ad quid id in nitro adhibeatur: suum acorem rebus omnibus et potibus communicat. 594 b 1
Terram fermentat et exasperat: aliæ eius vires. ibidem
Temperat et infringit vim nitri. 594 c 1
Est symbolum mœroris. 594 a 2
Aceto perfundere est idem quod acriter perstringere. 595 a 1
Italicum acetum, est præstans et acre. ibidem
Terram sterilem, reddit fertilem. 595 b 2
Stuporem et dolorem affert dentibus. 213 d 1
Achan furatus pallium conturbavit totum Israelem. 325 b 2
Achatius monachus obediens, post mortem apparens, dixit se ob obedientiam vivere. 490 a 2
Acida vitam abbreviant. 560 c 1
Acies rite disposita prævalet inconditæ multitudini. 553 c 1
Quomodo ea sit instruenda. 553 a 2
Acœmetæ (qui essent monachi). 744 c 2
Ἀκόλαστος quam varia significet, unde formetur. 433 b 1
Acredo parit horrorem et stuporem. 590 d 2
Actio comitem habere debet contemplationem. 17 a 2
Et præcedat contemplationem. 78 b 2
Actiones suas ad Dei honorem referens, impletur gratia, et virtute a Deo. 60 d 1
Sunt eæ per sapientiam ordinandæ. 159 a 2
Sunt agendæ ex mente et voluntate Dei. 88 a 1
Actiones iustorum a Deo diriguntur, impiorum infaustæ sunt. 241 c 1
Actio viri probi videtur ei recta, ac sæpe Deus in ea aliquem defectum deprehendit. 468 d 1
Actio nulla tam est prava, quin alicui pravo recta videatur. 468 b 2
Actio contemplationi miscenda est. 525 b 2
Sequatur ea sermonem. 609 b 1
Actiones omnes homini patent Deo. 333 b 1
Quomodo ab eo prosperentur. 339 c 2
Ab eodem disponuntur, ordinantur, et stabiliuntur. 455 d 1
Tam naturales quam supernaturales. ibidem
Idque diversimode. 456 a 2
Actiones filiorum tribuuntur parentibus. 263 a 2
Actiones omnes iusti non sunt peccata. 442 c 1
Actores satius esset cum adversariis de dimidio pacisci, quam totum velle. 642 b 2
Actus internus virtutis cuiuslibet Deo est gratior quam externa sacrificia. 338 a 1
Ipse libros sanctosque actus iustorum peculiari sua gratia prævenit, et ad perfectionem dirigit; et pravos impiorum dirigit, ne nimis exorbitent. 347 a 2
Acumen in Scriptura exponenda non usque adeo probatur. 13 b 2
Adagia et adagiones quæ dicantur. 16 a 1
Adam ob colloquium cum serpente ad labores subeundos damnatus est. 350 d 2
Non fuit androgynus. 390 c 1
Peccati sui culpam tacite retorsit in Deum. 408 a 1
Carnis rebellionem sensit ob inobedientiam. 488 c 2
Ei propterea animalia parere recusarunt. 488 d 2
An Salomone sapientior fuerit. 8 b 1
Adamantis natura describitur. 63 a 1
An coniugum amorem foveat. 365 d 1
Addi (quomodo nihil) possit verbo Dei. 695 d 2
Aditus facilis adeuntibus dandus. 275 c 1
Administratores (fideles) rerum alienarum sunt pauci. 438 c 1
Iniqui administratores facultatum alienarum sæpe rationem postea reddere coguntur. 449 b 1
Admonitio peccantis commode est temperanda. 581 d 1
Requirit ea autem obedientem. 581 a 2
Vide Correptio.
Adolescentia est omnium ætatum periculosissima. 20 b 2
In ea studendum virtuti, ut ea fruamur in senio. 194 a 2
Ea vocatur æstas et messis. ibidem
Eius vitia et virtutes in senium usque homini adhærent. 194 b 2
Adolescentiæ via est incognita, cur. 709 a 1
Eius instabilitas. 709 b 1
Nihil in ea firmum. 709 c 1
Ei sapientia est necessaria. 709 d 1
Adolescentium sapientia est quadruplex. 20 c 2
Eorum quatuor thesauri. ibidem
Adolescens probus et maturus quam sit laudabilis. 709 a 2
Si dissolutus, ægre resipiscit. 709 c 2

Digitized by Google

Adolescentibus maxime diabolus insidiatur. 501 d 2
Quatuor iis sunt commendanda. 502 a 1
Vide Iuvenis.
Adorare quid proprie sit iuxta Lipsium. 568 d 2
Adorationis osculum datur altaribus, reliquiis et imaginibus Sanctorum. 567 c 2
Adriani moles qua occasione dicta castellum S. Angeli. 143 c 2
Adulantur (mali) principibus plerumque. 409 d 2
Adulatio falsa pudefacit laudatum. 261 a 2
Adulatio cavenda tam adulato quam adulanti, cur. 671 d 1
Adulatores proximum decipere moliuntur. 221 d 2
Annuunt oculis. 198 c 2
Sunt noxii et polypo similes. 198 d 2 - 376 c 1
Eorum effigies et descriptio. 291 a 1
In secunda fortuna manent, in adversa amicum deserunt. 293 a 2
Adulatores principum, omnia eorum vitia laudant et colorant. 567 d 1
Sunt regum ruina: cur lupis comparentur, et sorices palatii dicantur. 342 b 2
Tandem odium regum incurrunt. 342 c 2
Item populi. 567 d 1
Laudant vitia et vitiosos. 371 b 2
Ad nutum eius, cui adulantur, verba et vultus suos mutant. 376 b 1
Similes sunt polypo, lunæ, planetis. 376 c 1
Sæpe sunt odio iis quibus adulantur. 376 d 1
Sunt similes vulpibus, canibus, cercopithecis. 389 a 2
Eorum verba plena sunt veneno. 389 b 2
Eaque sunt quasi vulnera. 389 c 2
Numquam magis adulantur, quam cum obiurgant. ibidem
Sunt regibus probro. 409 d 2
Lingua mendaci corrogant opes. 472 b 1
Similes sunt hyænæ, et oleo, et heliotropio. 567 a 2
Sunt a rege submovendi. 578 a 2
Quibus signis dignoscantur a veris amicis. 621 b 2
Amant homines molles et credulos. 623 b 1
Ficte hominem laudant, ideoque ei nocent. 637 d 1
Sunt cavendi. 637 c 2
Quam sint noxii. 642 c 2
Duplicem habent linguam. 664 c 1
Non amici sunt sed hostes. 671 d 1
Cur verbis blandis utantur. 671 a 2
Adulator quidam regis Henrici VIII ei in peccato incestus applausit. 431 d 1
Adulter sæpe mortem incurrit ob suum adulterium. 124 b 2
Animæ salutem prodigit. 126 c 2
Eius inopia mentis in quo sita sit. 126 d 2
Peior est bruto, et vipera deterior. 127 a 1
Eius cæcitas. 127 b 1
Est similis porco. 128 b 1
Adultera plerumque venefica est. 242 c 2
Adulteram dimittere, non consilii tantum, sed et præcepti est. 403 a 2
Sed pœnitens a marito in gratiam admittenda, si velit agere clementer. 403 b 2
Adulteri sæpe in flagranti delicto moriuntur. 139 b 1
Olim igne cremabantur. 124 b 2
Quæ ipsis in primitiva Ecclesia pœnitentia esset præscripta. 127 d 1
Apud omnes gentes sunt infames. 127 a 2
Adulterini filii sæpe sunt male morati, dignitatibus arcentur, et ad sacerdotia sunt inhabiles. 101 c 2
Adulterium cur vocetur furtum. 185 d 1
Est etiam nocentius et gravius furto. 126 c 2
Eius damna. 60 a 1
Sæpe morte punitur. 97 a 1
Est velut ignis in sinu. 124 d 1
Ipsum tandem erumpit, et adulteram infamat. 124 a 2
Hominem ratione et iudicio privat. 126 d 2
Eius culpa est pœnitentia delebilis, etsi non infamia. 127 a 2
Nullis in veteri lege hostiis poterat expiari. 128 a 2
Adulterium omnia mala secum vehit. 403 d 1
Id celare adultera cupit. 710 c 1 - 712 c 2
Maritus adulterio uxoris connivens vel dissimulans, est impius. 403 d 1
Adversis nascitur vera solidaque amicitia. 378 b 2
In iis vir fortis perseverat immotus. 562 a 1
Advocati subtiles leges civiles suis tricis mire eludunt. 378 a 2
Si iniustam causam defendant, lingua mendaci congregant thesauros. 472 b 1
Advocati pro pauperibus Romæ speciatim designati sunt. 673 a 1
Ægyptii sua dogmata hieroglyphicis suis celabant. 15 c 1
Ælius Verus Imp. dormiebat inter rosas, cur. 633 d 2
Æmilianus (S.) Martyr Trebiensis e corpore truncato lac loco sanguinis fudit. 27 d 1
Ænigma species est parabolæ. 15 d 1
Ænigmatibus gaudebant prisci. 24 b 1
Ænigmata varia Ausonii et Thaletis. ibidem
Ænigma cordis a dæmone procusum. 528 c 2
Ænigmata septem Ven. Bedæ. 349 d 1
Vide Parabola.
Æquitas propria sapientiæ dos est. 148 b 1
Ipsa est in omni re, tam in iudicio, quam in delectatione onerum et bonorum servanda. 217 b 1
Æquitas, iudicium et iustitia quid differant. 18 d 1
Sæpe idem sunt. 19 c 1
Ærumnæ huius vitæ sunt causa et materia compunctionis. 286 c 2
Æsculanus erat Deus æris. 207 a 2
Æsopus recte dixit se nescire quo iret. 456 b 1
Æsopi tragœdi filius iurco fuit notissimus. 637 c 2
Æstas symbolum est iuventutis. 194 a 2
Item occasionis rem bene gerendi. 194 c 2
Et præsentis vitæ. ibidem
In æstate laborandum in tempus hiemis. 194 a 2
Æstus maris pro varietate locorum est varius. 466 b 1
Ætas humana cito labitur et transit. 709 c 2
Ætas pueritiæ disciplinæ est capax. 425 a 2
Ætas senilis velut corona est. 353 a 2
Ætatum quatuor hominum symbola. 700 b 1
Æternitas est in rebus animatis vitæ perpetuitas. 63 b 2
Ea soli Deo convenit. 63 c 2
Æternitas est quasi punctum indivisibile, semper durat unum idemque. 162 c 1
Ipsa radix est iustorum. 241 d 1
Æter quid proprie dicatur. 164 a 2
Eius miracula. 164 d 1
Quomodo in eo ludat Deus. 167 a 2
Ætna symbolum oris meretricii. 510 b 2
Affectus quantitatem ponderat Deus in operum patratione. 333 b 2 - 334 c 2
Affectus vitiosus sæpe bonum opus vitiat. 468 a 2
Ex affectu nostro alienus erga nos metiendus. 641 c 2
Affectus carnalis subesse debet rationi, non præesse. 713 c 2
Affectus animi, et maxime amor, in oculis cernitur. 379 b 1 - 504 b 2
Affectus odii et amoris per signa subinde, id est verba et opera, erumpunt. 641 d 2
Affectus cum impetu et ferventer edomandi. 391 b 2
Per renes denotantur. 535 d 1
Eos vincens potior est viro forti. 354 a 2
Et velut civitas bene murata. 602 d 1
Affectus nimios viri temperet uxor. 418 b 2
Affectus sapientia sunt regendi. 90 b 1
Afflictio iustorum in morte finitur. 221 b 2
Afflictio etiam labor dicitur. 351 d 1
Afflictis non sunt carmina lætitiæ accinenda. 594 a 2
Sunt tamen per ea curandi. 594 c 2
Eos iuvat, fovet et consolatur Deus. 676 a 2
Agape qualis esset convivium in primitiva Ecclesia. 319 a 1
Agapetæ quæ sint, et quam noxiæ iis quibuscum habitant. 125 d 1
Agathocles ex figulo factus Siciliæ rex, in figulinis vasis semper cœnabat. 412 a 1
Agenda sunt sollicite præmeditanda. 339 c 2
Agendum (nihil) ex ira, vel odio et dolo. 292 d 4
Ager bene cultus Dominum locupletat. 274 c 1 et seqq.
Ager diligenter colendus est. ibidem
Commendabilis est a bono vicino. 635 a 2
Quæ agro noceant. 635 b 2
Ager emptus non retinebatur ultra annum iubilæi. 519 d 2
Eius termini non sunt transferendi. 520 b 2
Agri in Lombardia vitibus, segete et arboribus simul conseruntur. 743 b 1

*

Agesilaus, rex Lacedæmoniorum, mendacium maxime abominabatur. 364 b 2
Ipse adhuc puer, loco se indigno collocatus, non tulit indigne. 580 c 1
Aggeres arenarum quare vocentur capita. 163 d 1
Agnorum stoliditas. 137 c 2
Agni parabilem dant escam et vestem. 646 a 2
Eos pascere est facile. 646 b 2
Symbolum sunt innocentiæ. 646 c 2 - 647 a 2
Agricolæ per formicas denotantur. 717 c 1
Eorum lites ut sopiantur et dirimantur, curet princeps. 651 c 1
Agricultura erat olim in usu, etiam apud principes. 569 a 1
Eius præcepta. 747 d 1
Mercaturæ præponitur. 275 b 2
Est ars necessaria et innocentissima. ibidem - 569 a 1
Agrippa (M.) quare ab Augusto rebus gerendis admotus sit. 521 a 2
Agur ubi in Proverbiis Salomonis loqui incipiat. 514 a 1
An quædam ediderit proverbia sigillatim, quæ Salomon suis adiunxerit. 686 b 1
An quædam Proverbia conscripserit, an solum introducatur ut interlocutor. 6 c 2
Ala vox ab axilla derivatur. 428 c 2
Ἀλαζόνεια proprie est iactantia, fastus. 579 b 1
Albanus (dux) principes nonnullos in Belgio ad convivium vocatos cepit, eosque paulo post capite mulctavit. 526 d 2
Alchymiæ inventor non est Salomon. 64 b 2
Alchymistæ promittunt multa, non præstant. 472 b 1
Alcuini (B.) diligentia et studium in rebus bonis. 192 c 1
Alcyon, in pullos immitis, Deo eos videtur credere. 534 c 2
Alexander (S.) S. Antoninam e lupanari liberavit mutatis cum ea vestibus. 257 d 1
Alexander Magnus Deum se prædicantibus unde diceret se hominem videri. 98 d 1
Iracundiam vincere non potuit. 355 b 1
Fuit vinosus. 547 a 2
Clitum amicum temulentus et ex ira occidit. 731 c 1
Etiam Parmenionem suum 578 a 1
Eius clementia. 462 d 1
Eius insatiabilitas. 708 c 1
Hirco comparatur. 719 b 2
Indutus est veste lanea confecta a sororibus. 739 b 2
Alexander Phæreus est ab uxore interfectus. 128 b 2
Alexander dux Parmensis quanti secretum fecerit ad res magnas perficiendas. 321 d 2
Alexius (S.) maluit latere in angulo domus paternæ, quam mundi pompis implicari. 525 a 2
Alfonsus Albuquercius in gravi tempestate, puero innocente arrepto, nihil timebat. 198 d 1
Alfonsus Aragonum rex manibus propriis laborare non recusavit. 245 c 2
Eius de rege discere nolente sententia. 21 a 2
Eius dictum de bonis consiliariis. 306 d 1
Pericula prætulit vitæ voluptuosæ. 804 c 1
Mire erat lenis. 462 a 2
Eius modestia auditis suis laudibus. 625 a 2
Alphonsus VIII. Castellæ rex, maximam de Saracenis ope B. Virginis refert victoriam. 153 a 1
Aliena mulier est adultera. 48 d 2
Aliena damnamus, propria laudamus. 446 c 1
Alieni te laudent, non domestici et amici. 625 c 1
Alimenta necessaria, non opes nimiæ a Deo petendæ. 697 c 1
Allium in aceto mulso coctum pellit tineas. 596 d 1
Aloe est odorata. 135 a 1
Aloysius (B.) Gonzaga qua arte sermones de rebus piis induceret. 181 b 2
Cur cum bilance pingatur. 284 d 1
Caruit sensu libidinis. 443 a 1
Aloysius Silveira audiens regem Lusitaniæ a se in conscriptione epistolæ victum, illico aula et regno excessit. 579 a 2
Alphabetico ordine in Scriptura multa sunt scripta. 734 a 2
Alpibus (ex) varii oriuntur fluvii. 387 c 2
Altare est mensa Dei. 175 d 1
Altaria olim super Martyrum sepulcra construebantur. 143 b 1
Alternatio occupationum levat laboris tædium. 261 a 1
Altilia sunt pecudes saginatæ. 176 a 2
Amaltheæ cornu quid dicatur. 610 d 2
Amandus (magis ne) amicus, an frater? 404 d 2
Amans persuadebit quidlibet cuilibet. 348 d 2
Amantes transfiguntur sagitta doloris et amoris, eiusque multiplicis. 128 b 2
Similes sunt cervis stolidis. ibidem
Sunt amentes. 127 a 1
Amasiæ sæpe occidunt adulteros. 139 b 1
Amazones bellaces erant mulieres. 735 b 1
Ambitio est mater bellorum. 266 a 1
Via est quæ homini videtur recta, et novissima eius deducunt ad mortem. 288 a 1
Est causa litium, ruinæ et contritionis. 375 b 1
Eius symbolum est sanguisuga. 705 b 1
Est insatiabilis. 705 c 1
Eius et ignis analogiæ. ibidem
Omnibus opibus se immiscet. 705 d 1
Ambitiosus sanguisugæ comparatur et igni. 706 c 1
Ambrosius (S.) viro felici usquequaque est malum ominatus. 41 c 1
Quomodo in Salomonem scripserit. 12 c 1
Secreti ita fuit servans, ut ne fratri quidem suo id revelaret. 224 c 1
Quoslibet facile admittebat, et ad bonam frugem reducere satagebat. 238 a 1
Scripta sua censuræ Sabini subiecit. 250 b 1
Eius in morte fiducia. 304 b 2
Eius qualis sit stylus ac ratio loquendi. 309 c 1
Eius adhuc pueri ori insederunt apes. 350 b 1
Puer prælusit se fore sacerdotem. 444 b 1
Fugit a domo viri cui nihil adversi aliquando acciderat. 41 c 1
Theodosio Imp. suasit ut sententias mortis differret. 675 c 1
Ambulare in spiritu idem quod proficere est. 439 d 2
Amicitia proprie non est inter hominem et bruta. 246 a 2
Eius summus est gradus pro amico mori. 257 c 1
Sit constans. 373 a 2
Honestatis, non utilitatis causa iniri debet. ibidem
Nascitur in prosperis, sed in adversis exploratur et solidatur. 373 c 1 - 373 c 2
Eam dissolvere cupiens, quærit causas ob quas id iuste facere videatur. 384 c 1
Non rumpenda, sed paulatim dissuenda. 384 d 1
Eam colens magis iuvabit amicum quam frater. 404 b 1
Ipsa velut quædam fraternitas. 404 b 2
Numquam in odium verti debet. 563 d 2
Est dos nobilissima, proinde est inviolata servanda. 581 d 2
Ea est moderate velut melle utendum. 590 a 1
Non est cum bilioso ineunda. 518 c 1
Variæ de ea gnomæ. 404 b 2
Vetus præstat novæ. 634 a 2
Amicitia cum Deo reddit omnes homines amicos. 338 a 2
Amicitia quorumdam pestilens magis est quam inimicitia. 619 a 2
Amicitia vera quanti sit facienda. 634 c 2
Amicitiæ privatæ regum non sunt ambiendæ. 577 d 2
Sunt periculosæ. 578 a 1
Amicus amicum iuvans per cervum repræsentatur. 105 d 2
Amicus pro amico vitam periculo potest subiicere ex charitate. 257 c 1
Amici tales recensentur. ibidem
Amicum despiciens, ostendit se insipientem. 222 d 2
Amicus fictus amici secreta alus revelat, sed fidelis commissa celat. 223 c 2
Amici ficti damnosiores sunt inimicis publicis. 71 a 2
Hi amicitiam nonnisi ob commoda colunt. 293 d 1
Similes sunt hirundinibus. 293 a 2
Amici pauperes non sunt despiciendi. 293 b 2
Amicus est alter ego. 404 b 2
Iuvet amicum in adversis. 373 b 2
Eius causa bona propria negligenda sunt. 373 c 2
Si amicum iuvet, magis amat quam frater. 404 b 1
Hinc fere magis diligendus, quam frater et pater. 404 d 2
Tamen ei non est usquequaque fidendum. 409 a 2
Eius vitia tacenda, virtutes evulgandæ. 450 d 2
Cum eo sunt negotia communicanda. 581 d 1
Ab amico læsus, cum ipso clam rem componat, ex-

traneo iniuriam non narret. 581 b 2
Eo non est abutendum per nimiam familiaritatem. 590 b 1 - 591 b 1
Nimis multa ab eo petenda non sunt. 591 d 1
Amicum corripiendo maiorem ei amorem ostendit quam eius errata dissimulando. 628 d 1 et seqq.
Vulnera amici sunt suavia. 629 a 1
Quomodo eum corripere debeat. 629 d 1
Amicum errantem corrigat. 629 d 2
Amicus benevolus quomodo animum oblectet. 633 a 2
Quatenus in rebus afflictis adeundus et non adeundus sit. 634 b 2
Tamen tunc is potius adeundus quam frater, cur. 634 c 2
Quia magis iuvabit. 635 a 1
Non est nimiis postulationibus vel querelis urgendus. 725 d 2
Amicus vetus et notus non facile dimittendus. 634 d 1
Cur amicus amicum subinde dimittat. 634 a 2
Amicus verus in adversis noscitur. 374 b 1
Amici ficti signa. 621 c 2
In amico perfido spem ponens quæ damna sentiat. 592 a 2
Invicem amici osculantur in signum benevolentiæ. 629 b 2
Amici sunt multiplicandi. 582 a 1
Amicorum fidorum multa paria recensentur. 404 c 2
Amici multi sunt divitum, pauperum pauci. 408 d 1
Quomodo amici noxii ablegandi. 384 d 1
Amici ollares sequuntur fortunam. 408 d 1
Ammonius Alexandrinus discipulis suis asinum adhibebat. 552 d 2
Amor movet affectum cordis. 42 b 2
Amoris emblema est alveolus apum. 94 b 1
Amor amorem provocat. 103 c 2
In igne repræsentatur. 123 c 2
Et sphinge. 136 c 2
Eius quanta potentia. 136 a 1
Eius paradoxa et axiomata. 150 d 1
Amoris statera sit recta, nec præponderet amor mundi. 217 d 1
Amor gaudium causat. 286 b 1
Est sanitas cordis. 201 a 1
Amoris cæci emblemata. 98 b 1
Hic est otiosorum negotium. 247 c 2
Amor erga coniugem nimius, fit adulterinus. 103 b 2
Amor eximius parit exstasin. 168 c 2
Amor Christi erga genus humanum. 168 d 1
Amor Dei est remedium acediæ. 320 d 2
Eo in anima refrigescente putrescit anima. 196 c 1
Unde amor B. Virginis in Christum, et Christi in B. Virginem summus fuerit. 77 c 1
Amor est pondus animæ 331 d 2
Corde designatur: is cogit sapientem omnes in docendo molestias superare. 349 c 2
Debet esse gratuitus, non mercenarius. 374 b 1
Animum amati dilatat, et cogit redamare amantem. 395 c 2
Eius est amare alterum. 404 d 1
Amor ingeniosus miros excogitat modos ad animas salvandas. 477 b 1
Amor est pretium amoris. 477 c 1
Est illex amoris. 367 a 1
Et magnes amoris. 641 d 2
Si sit sincerus omnium corda ad se attrahit. 507 c 1
Est vinculum, nodus et anima coniugii. 418 a 2
Amor quo Deus amatur, idem est cum eo quo proximus. 373 d 2
Ille satiat mentem. 428 a 1
Amor noster se erga omnes homines extendat. 626 d 1
Amor erga amicum ostenditur, si peccata eius corripit. 628 a 2
Amor cordis Deo dandus. 539 a 2
Amor carnalis est negotium otiosorum. 486 d 1
Quærit latebras. 628 c 1
Quis amor absconditus dicatur. ibidem
Amplexus luxuriosi sunt proxima dispositio ad concubitum. 135 d 2
Anachoretæ silentium et absconsionem sectabantur. 201 c 1
Abstinebant vino. 546 a 2
Hinc multi fuere longævi. 378 b 1 - 64 d 2
Toti erant in appetitu suo refrænando. 602 a 2
Vivebant dactylis. 736 b 2
Cibum vespere, non per diem sumebant. 742 b 2
Eorum multos tradidit Deus peculiari angelorum curæ. 533 c 1
Anates paleutriæ silvestres in retia ducunt. 139 d 2
Anaxarchi constantia in tormentis. 614 d 2
Ancilla dominam subvertens, res est intolerabilis. 713 c 2
Ancillæ missæ a sapientia ut vocarent ad arcem, sunt diversæ facultates, quæ in academia arcis Sion tradebantur. 172 b 1
Quæ sint ancillæ eius missæ ad invitandum omnes ad ipsius convivium. 177 b 2
Androgyni sunt qui utrumque habent sexum. 390 c 1
Angeli exiliter tantum laudant et glorificant Deum. 152 b 1
In solum Deum intenti sunt. 179 b 1
Uno verbo tantum dicunt, quantum homines mille. 206 a 2
Gaudent sanctis colloquiis. 206 b 2
Boni sunt nuntii. 271 d 1
Gaudent super pœnitentia peccatoris. 286 b 2
Angelus mortis in Scriptura dæmonem significat. 343 d 1
Angelorum mediatrix qua ratione dici queat B. Virgo. 761 a 1
Ἀγγελία et nuntium, et temulentorum saltationem significat. 612 c 2
Angulus (vox) derivatur ab angustia. 471 b 2
Angulus domatis, qui præfertur cohabitationi cum muliere litigiosa, quatuor denotat. ibidem
Anhelans vehementer, validus est ad onera ferenda. 394 d 1 - 394 d 2
Anima etiam unica hominis vilissimi quanti sit pretii. 238 a 1
Anima colenda est ut terra. 247 d 2
Anima sancta est sponsa Dei. 105 a 1
Est domus Dei. 173 d 1
Christum decorat quasi corona. 242 a 1
Cur dicatur lux. 264 b 2
Et anima impii lucerna. 265 b 1
Anima sanctificata ad vomitum reversa, est similis sui circulum aureum in naribus habenti. 231 b 2
Anima viri unde dicatur pretiosa. 123 c 1
Anima digne communicantis fit triclinium Sapientiæ æternæ. 173 c 2
Quinam eius sint convivæ mystici. 173 d 2
Anima in laborando magis patitur et fatigatur quam corpus. 351 a 1
Non est ex traduce. 423 a 1 - 451 b 2
Est spiraculum hominis, et spiritus. 460 a 2
Eius lux alia naturalis, alia supernaturalis. 460 c 2
Eam Deus qui creavit, potest eripere. 422 d 2
Eius contentio ob luctam charitatis et concupiscentiæ. 371 d 1
Eius vita et mors a lingua oritur. 401 c 1
Ea nobis imprimis curanda. 406 d 2
Eius cultor est velut cultor vineæ. 571 b 2
Quomodo quisque suam animam regere debeat. 721 a 1
Eius alimentum est doctrina et disciplina. 538 d 1
A verbis Dei expurgatur. 695 c 1
Et penetratur. ibidem
Eius quæ sint vestimenta. 538 a 1
Tropologice in muliere forti describitur. 736 b 1
Totam se uni dei Deo. ibidem
Christo reddit bonum. 738 a 2
Quomodo operetur lanam et linum. 740 c 1
Est velut navis de longe annonam comparans. 741 a 2
Tribulationibus proficit. 742 c 2
Quomodo lumbos succingat, et roboret brachium suum. 743 c 2
Eius lucerna non extinguitur. 745 a 1
Qua duplici veste induatur. 748 d 1
Qua fortitudine et decore vestiatur. 753 d 2
In morte a Christo laudabitur ob opera quæ vivens præstitit. 765 a 1
Deus vocatur animæ servator. 558 d 2
Anima pigri in quæ mala ruat. 571 b 1
Quæ animæ scientia dicatur. 406 a 2
Anima sicca sapientissima. 434 b 2
Anima sæpe significat animæ desideria et consilia. 674 c 2
Cura animarum suscepta deberet gemitum in animis suscipientium excitare, non plausum. 374 b 2
Animas afflictas, oppressas, cæcas et scrupulis implicatas, suscipiunt, sublevant et illuminant sancti. 237 d 2
Earum conversores, etsi aliquid sibi sordium in con-

Digitized by Google

scientia contrahant, fructus tamen colligunt uberiores. 280 a 2
Animæ in Purgatorio pœna damni mire torquentur, imo aliquæ solam desiderii pœnam habent. 268 d 1
Animalia parva astutiora magnis. 20 c 1
Animalia pleraque morsu pugnant. 353 c 1
Animalia breves habentia nares, sunt infirma; at longas et latas, fortia. 413 a 1
Cur fœtus ius vitæ et necis habeant. 422 d 2 et seqq.
Adamo peccanti parere noluere. 488 d 2
Omnia horrent pericula. 497 d 1
Eorum arma sunt dentes, ungulæ, cornua. 592 d 2
Omnia timent leonem. 415 b 1
Maxima pavent a minimis. 715 d 2
Quænam animalia vomant. 688 a 1
Animus hominis quodam modo statera est. 217 c 2
Ei unde debeatur virtus. 227 c 1
Animus sanus facit corpus et carnem sanam. 306 b 2
Suam sanitatem, quietem, lætitiam, et ægritudinem, turbationem et mœstitudinem communicat corpori. 300 c 2
Animus sensitivus describitur. 300 d 2
Animum vincere quam nobilis sit victoria. 255 c 1
Animi tristitia est pene incurabilis. 377 b 2
Eius sensa non sunt temere loquendo effundenda. 381 d 1
Animus virilis facile mala omnia sustinet. 393 d 1
Animus fucatus diu tegi nequit. 621 d 1
Eius descriptio. 621 c 2
Animi impetus in re aliquo efficienda non est statim totus expromendus, sed per partes dispensandus. 675 a 2
Animus donantis superet donum datum. 365 b 2
Annæ Bolenæ astus et vafrities. 184 d 1
Anni vitæ tam longævitatem quam sanitatem significant. 53 a 1
Annonæ flagellatores graviter peccant, et a Patribus vehementer perstringuntur. 234 a 1
Sæpe a plebe cæduntur. 234 b 2
Annonam necessariam familiæ sapiens comparet. 552 a 1
Annuere solent homines variis de causis. 198 b 2
Annuens oculo dat dolorem: habet id locum in oculis lascivis. ibidem
Item in adulatoribus. 198 c 2
Annulus sponsalis symbolum est amoris coniugalis. 130 a 2
Annulis solebat incidi effigies sponsi vel amici. 585 c 1 ibid.
Anselmus (S.) affectu commiserationis movebatur erga bestias. 247 a 1
Antropophagi devorant homines. 457 d 2
Antichristus erit monarcha mundi. 724 d 1
Antigoni regis Macedonum clementia. 462 d 1
Antinous Adriano Imp. in deliciis fuit, hinc illi variæ statuæ erectæ. 723 c 2
Antiochi Epiphanis oratio Deo abominabilis fuit. 654 d 1
Antipathia varia in rebus naturalibus. 529 d 2
Lupi et ovis durat etiam post mortem. 723 d 1
Antliæ usus in aqua haurienda. 437 d 2
Antonini (M.) Imp. lenocinium in uxoris Faustinæ adulterio. 403 b 2
Antonius (S.) quomodo ad Christum sit conversus. 146 d 2
Semper in virtutibus crevit. 192 b 1
In Deo confidens dæmonum spectra non curabat. 198 c 1
Vultu erat semper hilari ex continua lætitia mentis. 377 a 1 - 763 c 2
Item eius monachi. 670 a 1
Antonii (S.) Patavini lingua post mortem diu integra reperta est. 208 c 1
Anuph (S.) Abbas omnia quæcumque voluit a Deo scivit. 72 a 2
Apes sibi et aliis laborant; docent homines facere eleemosynas. 112 d 2
Sunt symbolum B. Virginis. 113 a 1
Habent regem: detestantur inertes et segnes. 113 b 1
Sunt typus Religiosorum. ibidem
Vocantur divinæ. 113 c 1
Quæ in iis homini sint imitanda. 113 d 1
Varius earum labor. ibidem
Earum natura describitur. ibidem
Sunt prudentiæ et castitatis symbolum. 350 b 1
Mel legunt e floribus odoratis. 350 c 1
Id in favis condunt et cera incrustant. 350 a 2 - 113 c 1
Regem habent, eumque aculeo carentem ac placidum. 414 c 2
Tempore pluvio intra alveare se continent. 497 c 2
Mel non conficiunt e floribus, sed rore aeris: nec id faciunt, sed confectum exportant. 559 a 2
Sunt castæ. 559 b 2
Sunt pacificæ; unde sint dictæ. ibidem
Parvæ optimum mel conficiunt 559 c 2
Non sunt maleficæ, nec ignavæ. 560 a 1
Fugantur a fumo. 560 d 1
Αφοβία quid significet. 318 a 2
Apollinaris (S.) mulier inter monachos vestitu virili egit. 133 c 2
Apollo quadrimanus et quadriauris quid denotaret. 85 b 1
Apologi species sunt parabolarum. 15 b 2
Apologi morales Cyrilli elegantes sunt. 13 b 2
Apologus vulpis et corvi. 21 c 2
Prædonum. 31 c 1
Ursi et bovis. 31 d 1
Alius vulpis et corvi. 33 c 2
Sanguisugæ et formicæ. 36 b 1
Ovis et cervi. 81 a 1
Elephantis et viperæ. 98 c 2
Passeris et turturis. 103 d 2
Muscæ et araneæ. 122 a 2
Cicadæ et formicæ. 112 b 1
Porci et felis. 128 b 1
Hominis et satyri. 147 c 1
Corvi et vulpis, et simiæ. 182 d 1
Serpentis et agricolæ. 187 b 1
Pavonis et erinacii. 201 d 1
Satyri et chamæleontis. 201 b 2
Aucupis et viperæ. 219 d 2
Vulpis et formicæ. 225 a 2
Araneæ et bombycis. 227 b 2
Pavonis et corvi. 231 c 1
Lupi et bovis. 233 b 1
Simiæ et vulpis. 246 a 1
Piscatorum. 253 c 2
Crocodili et aviculæ. 262 a 2
Cucurbitæ, oleæ et palmæ. 267 c 1
Agricolæ et filiorum. 274 d 1
Vulpis et animalium. 288 d 1
Voluptatis et doloris. 289 b 1
Bovis et porci. 291 b 1
Simiæ et vulpis. 326 b 1
Capreæ et leonis furentis. 343 b 2
Vulpis et galli. 384 b 2
Simiæ cauda carentis. 389 b 2
Equi et bovis. 407 c 1
Pueri et matris. 423 a 2
Corvi et serpentis. 472 d 1
Et cassitæ. ibidem
Apis et araneæ. 473 c 1
Olei et aquæ. 481 d 1
Ursi, agni, columbæ. 504 d 2
Cameli cornua ambientis. 530 a 2
Apis et bubonis. 547 b 2
Firmamenti et Saturni. 579 b 2
Galli et vulpis. 625 c 2
De veritate omnibus invisa. 664 d 1
Vulpis et mustelæ. 704 c 2
Muscarum vulnera lingentium. 705 b 2
Testudinis et muris. 748 b 1
Apostasia est mera vanitas. 696 b 2
Apostatæ partes et munia. 115 b 2
Is nihil facit Deo placens. 115 c 2
Apostatæ acerbis uvis et fumo repræsentantur. 213 c 2
Apostatæ a fide et Religione sunt veluti fons pede turbatus. 600 d 1
Apostemata quomodo curentur. 465 b 1
Apostoli sunt veluti hinnuli cervorum ob varias analogias. 105 c 2
In viis, portis et tribunalibus Christi fidem prædicarunt. 142 b 2
Sunt vertices Ecclesiæ. 142 d 2
Cur vocentur ancillæ Dei. 177 b 2
Quales fuerint concionatores. 204 b 1
Eorum sonus exivit in omnem terram. 208 b 1
Fuere nuntii fideles Dei. 271 d 1

Digitized by Google

Et boni nuntii. 328 c 2
Sunt ministri intelligentes Dei. 306 d 2
Et piscatores, venatores, messores mystici. ibidem
Apostoli suam prædicationem obsignarunt patientia. 412 d 1
Qui eos affligit, Christum affligit. 381 a 1
Equo denotantur. 492 d 2
Post receptum Spiritum sanctum non commisere venialia deliberate. 563 a 1
Fuerunt fideles Dei legati. 586 b 2
Per quadrifaciales Cherubim Ezechielis repræsentantur. 650 d 1
Etsi pauperes, in die iudicii condemnabunt divites superbos et iniquos. 656 c 1
Fuere velut arietes. 723 d 2 et seqq.
Apostolici viri fuere ob concordiam inexpugnabiles. 399 c 2
Linguis suis igneis tam sibi quam suis omnibus vitam gratiæ et gloriæ conciliant. 401 b 1
Margaritis conferuntur. 447 d 1
Sunt velut Cherubini Ezechielis quadrifaciales. 650 d 1
In compitis et foris prædicant. 35 a 1
Appetitus rationi pareat. 602 a 2
Et tunc per uxorem morigeram denotatur. 403 b 1
Appetitus mali nobis est innatus. 475 d 2
Appetitu expleto res appetita vertitur in nauseam. 631 b 1
Aprilis dictus est ab aperiendo. 646 b 1
Aqua non facit globum a terra separatum. 163 b 2
Ipsa ubique terrarum reperitur, si effodiatur terra. 164 c 2
Aquæ super firmamentum sitæ vallatæ sunt sursum gyro cæli empirei, et deorsum circulo cæli siderei, seu primi mobilis. 163 c 2
Cur eæ ibi sunt positæ. 163 d 2
Aquæ quomodo librentur. 164 b 2
Aquas dividere in plateis quid metaphorice et symbolice significet. 101 d 2
Aquæ furtivæ cur sint dulciores. 185 a 1
Aquæ quietæ et stagnantes dicuntur mortuæ. 199 d 1
Aqua faciem obiectam refert. 640 c 2-641 d 1
Aqua communis non est in proprios usus derivanda. 370 a 2
Aquam in clepsydra dimittere est dare licentiam et initium perorandi. 371 b 1
Aquæ fontium per venas fluentes quodam modo percolantur. 388 b 1
Aquæ fiunt medicæ quod per venas metallicas fluant. ibidem
A terra e mari attrahuntur. 692 d 1
Superæ sunt initio mundi divisæ ab inferis. 466 a 1
Et tunc Deus eas omnes unum in locum congregavit. 692 d 1
Aquila pullos suos educat severe. 534 c 2
Non edit carnes fulmine tactas. 566 b 2
Altissime cæteris avibus supervolat. 529 b 2
Per eam opes denotantur. 529 d 1
Volant eæ celerrime. 529 a 2
Earum celeritas, robur, dominium. ibidem
Earum aliæ proprietates. 529 b 2
Mirum quid de earum pennis. 529 c 2
Sunt nonnullæ in parentes piæ, aliæ duræ. 708 a 2
Sunt typus Christi, et in quo. 710 c 2
Aquilo est Romæ salubris et vitalis, cur. 550 b 2
Quia ibi per æstatem auram frigidam inducit a montibus nive oppletis. 585 d 2
Levitatis est symbolum. 587 b 1
In Septemtrionalibus locis acer est, fugat nubes et pluvias; in Meridionalibus easdem parit. 598 a 1
In Iudæa humores e mari adducit. ibidem
Asper, siccus et horridus est. 598 d 1
Aerem et terram serenat. ibidem
In æstu quandoque grandines, fulmina et tonitrua ciet. 598 a 2
Cur vocetur dexter. 638 a 2
Eo gaudent qui in calidis locis habitant. 638 b 2
Varia denotat. 638 c 2
Arachne, lanificii arte cum Pallade certans, est in araneam mutata. 740 b 1
Aranea laboris est symbolum. 715 a 1 - 717 c 1
Est cibus stellionis. 717 a 2
Aratio tria denotat in peccati analogia. 470 a 2
Arbor vitæ repræsentat virtutem in genere. 66 a 1
Qua in re. 66 c 1
Ea describitur: hæc mystice est ipsa sapientia et iustitia, item sapiens et iustus. 237 a 2
Qualis sit arbor virtutum. 236 d 1
Quæ eius folia et fructus. 236 a 2
Arbor mystica est Christus in cruce. 236 b 2
Arcana ab ebriis denudantur. 544 a 2
Vide secretum.
Ἀρχὴ tam principium quam principatum, et præcipuum, et summam significat. 337 d 2 - 371 c 1
Arena portari nequit nec constipata, nec divisa. 626 c 1
Ἀρετὴ vox unde derivetur. 54 b 2
Argentinus erat deus præses argenti. 207 a 2
Argentum electum quod sit. 206 c 2
Eius eruendi et purgandi ratio. 206 d 2
Quid in Scriptura denotet. 207 a 1
Eius candor et nitor, eius pretium. 207 c 1
Quando id cœperit. 207 d 1
Eius soliditas. 207 a 2
Eius puritas. 207 b 2
Eius sonus. 208 a 1
Argentum igne exploratur. 642 d 2
Eius bonitas unde colligatur. 643 a 1
Igne evadit nitidius. 643 a 2
Plumbo in igne conflatur. 643 b 2
Ei e fodinis eruto, admixta sunt plumbum, stibium, stannum. 621 b 1
Aries generose incedit, gregemque ducit. 720 b 2 - 723 b 1
Est prudentiæ et providentiæ symbolum. ibidem
Est in rivales ferox et pugnax. ibidem
Eius cornua terrent elephantes, et ficui prosunt. 723 c 1
Eius antipathia et bellum cum lupo. 723 d 1
Eius pelli indormientes prisci captabant oracula: est symbolum misericordiæ et beneficentiæ divinæ, item heroum. 723 a 2
Item patientiæ et martyrii. 723 d 2
Item sacerdotum. 724 b 1
Arietes sunt in venerem propensi. 138 a 1
Aristippus a Dionysio tyranno loco convivii infimo collocatus non tulit inique. 580 c 1
Quid dixerit de uxore ducenda. 761 d 2
Arnobius quare subinde in scriptis gentilizet. 12 a 2
Aromatibus et floribus aspergunt meretrices lectum suum. 134 d 2
Quæ et quando magis redoleant. 634 a 1
Ἀρραβὼν ab hebræo *araba* deducitur. 69 a 1
Arripi sapientiam vult Salomon quo sensu. 79 a 1
Arrogantes volunt videri divites, et sunt pauperes. 263 c 1
Arrogans omnis Deo exosus est. 337 c 1
Est æmulus Dei. ibidem
Sed ab eo mox punitur. 337 d 1
Omnia sibi licere deberi æstimat. 469 d 2
Ars fallendi plerumque fallentem delectat. 185 c 2
Artes vetitæ mystice sunt aquæ furtivæ. 185 a 2
Artes pravæ non locupletant. 266 d 1
Artis quisque suæ dictamina sequens, in eius exercitio non errabit. 340 b 2
Ars comparanda ante uxorem. 569 d 1
Artes mechanicæ sunt a paupertate adinventæ. 494 b 2
Ars architectonica ædificat domum. 550 a 2
Arschotanus (Dux) inutili opera iuxta Lovanium multos pauperes occupavit, ne otiando malum committerent. 351 b 1
Arsenius (S.) male olentem aquam semper penes se asservabat. 135 b 2
Semper lacrymabatur. 286 d 2
Magister fuit Imp. Arcadii. 306 c 1
Artaxerxes Longimanus, rex Persarum, vitium suæ manus dextræ benigne est interpretatus. 37 d 1
In siti bibens aquam putrem, prætulit eam vino. 631 b 1
Articulos casuum sæpe Hebræi commutant. 500 b 2
Artifex non patietur inopiam. 521 a 1
Artifex unus acuit alium: quisque enim habet suas rationes, et modos artis, quos alter non habet. 639 c 2
Aruspex (cur) viso aruspice rideat. 531 d 2
Ἀσκαλαβώτης (cur stellio dicatur). 215 b 1
Ascella dicitur diminutive quasi parva ala. 428 c 2
Ascetæ prisci vino abstinebant. 546 d 1
Vide Anachoretæ.
Continuo in virtutibus proficiebant. 192 d 1

Digitized by Google

Asilus piscis vexat thynnos. 288 c 2
Asini Maurusii symbolum sunt initio ferventium, post intepentium. 266 d 2
Asino-Camelus proverbium in quos dicatur. 474 b 1
Asinus symbolum est pigri. 391 b 1
Et sapientis. 552 d 2
Mire formidat leonem. 509 c 2
Fræno et camo opus habet. 605 c 2
Asini Palæstinæ sunt vivaces et generosi. 605 d 2
Ἀσωτία varia significat. 433 a 2
Aspar Leonem Imp. redarguit quod promissis non stetisset. 364 a 2
Aspero (in) colle iuxta Lovanium quam mira B. Virgo præstiterit. 146 d 1
Assistentes Regi sunt eius intimi et consiliarii. 521 a 1
Assuefaciendi sunt pueri virtutibus et probitati. 501 b 2
Ἀσελγος methaphorice dicitur garrulus. 197 d 1
Astomi an vivant solo odore, et sine cibo. 633 d 2
Astutia duplex est bona et mala. 19 b 2
Ea in bellis est necessaria. 20 b 1
Sæpe capitur pro cautione, solertia, consilio: 145 d 2
Asyli (qui olim) iure Romæ gauderent. 517 d 2
Atalanta virgo fuit ab ursa enutrita. 368 d 2
Athanasius (S.) Episcopus Alexandr. quadraginta annis toto orbe ob persecutionem Arrianorum vagatus est. 632 c 1
Intrepide toti pene orbi restitit. 649 d 1
Atheismus est centrum impietatis et peccati. 25 a 1
Eius causa sunt opes et voluptates. 698 b 2
Athenodorus quod iræ domandæ dogma dederit. 675 c 1
Atrium erat templum laicorum. 171 b 2
Attentio cordis est modus acquirendi sapientiam. 43 b 1
Attonitus quis proprie dicatur, et unde vox deducatur 352 c 2
Auctoris in hisce Commentariis methodus. 13 a 1
Audaces vocantur pestis et pestilentes. 485 d 1
Sæpe impingunt. 486 b 1
Audire audiendo idem est quod *recte tenere*. 444 c 2
Auditores a Deo moventur, ut persuadeantur. 331 c 2
Auditorum doctrinæ quæ sint partes. 439 c 1
Auditor simplex verbi et factor, melior erudito male vivente. 406 b 1
Auditus sensus est disciplinæ. 348 b 2
Quia eo sapientia et doctrina percipitur. 537 a 1
Parat sapientiam. 21 a 2
Augustinus (S.) a quolibet edoceri et discere voluit. 21 b 2
Audita vita S. Antonii ad continentiam se convertit. 176 d 2
Furatus est pira, non ob pira, sed ob artem quæ erat in furto. 185 c 2
Sub hæresi fuit matri suæ mœrori. 189 c 1
S. Hieronymum de dubiis S. Scripturæ consulere solitus fuit. 250 b 1
Quis eius sit sermo et scribendi ratio. 309 c 1
Eius lingua a Deo in concione directa fuit ad convertendum quemdam Manichæum. 332 a 2
Dei instinctu sorte Biblia aperuit. 357 c 2
Suis peccatis matri fuit mœrori. 380 d 1
Cur ad mensam lectionem et disputationem adhiberet. 627 b 2
Ad nulla accedebat convivia. ibidem
Quæ esset eius oratio. 690 d 1 - 691 b 1
Augusti Cæsaris clementia. 344 c 2
Filiam ac nepotem assuefecit linificio. 739 c 2
Eo in Syriam profecto concepta est B. Virgo. 162 d 2
Hic ad consilium privatum etiam amicos adhibebat. 225 a 1
Aula (in) vigent doli, fraus, invidia. 717 a 2
Aulici recta dent principibus consilia. 342 c 2
Per stellionem denotantur; quid ab eo debeant discere. 717 d 1
Aures custodiendæ ne pateant detractoribus. 361 b 2
Sunt instrumentum sapientiæ parandæ. 395 a 2
Iis medetur acetum nitro mixtum. 594 b 2
Auribus apprehendere canem tutum non est. 618 b 1
Hæ illi rigent dum rixatur, alioquin delicatæ sunt. 618 a 2
Aurifaber aurum camino explorat. 360 b 2
Auroræ proprietates; ei iusti comparantur. 83 d 1
Unde dicatur. 83 c 2
Aurum in India eruunt formicæ ex arena. 111 b 1
Aurum *ophaz* est aurum obrizum et optimum. 153 b 1
Aurum deorum omnium potentissimus. 202 c 1
Aurum igne examinatur. 342 b 1
Eius bonitas unde colligatur. 643 a 1 - 643 a 2
Auri venæ indicia quæ sint. 444 a 1
Eius quanta sit vis. 342 c 1 - 378 b 2
Auster in locis Aquilonaribus generat pluvias, in Australibus affert siccitatem. 598 a 1
Est iucundus, gratus et humidus. 598 d 1
Cur in Scriptura vocetur *themon*, id est dexter. 638 a 2
Austeritas una quam usurpamus, via est ad aliam, 62 c 1
Austerus sapor stomachum contrahit et roborat; nec nisi modice sumi potest. 691 a 1
Austera minus habent alimenti, plus excrementi. ibidem
Auxilium Dei requiritur ut bona proposita executioni mandentur. 339 d 2
Avaritia est dilatatio cordis, cur. 469 c 2
Est quoque lucerna impiorum. 470 b 1
Vincitur ab eleemosynario. 506 b 1
Nihil ei sufficit. 698 a 1
Est idolorum servitus. 698 b 2
Terrena est, nec umquam satiatur. 702 d 1 - 703 a 2
Est velut sanguisuga. ibidem
Eius filiæ. 704 d 2
Confertur igni. 704 b 2
Avarus dæmoniaco similis est. 189 c 2
Ab opibus iniustis quasi captivatur. 220 c 2
Eius spes in morte perit. 221 a 1
Dum aliena invadit, non evadet supplicia. 229 a 2
Nec sic evadet ditior, sed pauperior. 232 d 2
Replet domum suam litibus, iurgiis, murmurationibus subditorum, item privatione opum. 325 b 2
Ei omnia subtrahuntur. 60 b 1
Etiam sibi vitæ alimenta denegat. 227 d 1
Est etiam in consanguineos crudelis. ibidem
Avari divites sunt qui inopiam simulant, ne cogantur splendide vivere. 262 d 2
Cur sua in pauperes erogare timeant. 294 a 2
Sæpe se laboribus conficiunt. 351 b 2
Suis non sunt contenti. 362 a 2
Promittunt, et donant pauca. 363 d 2
Uti lucro, ita nec labore satiantur. 391 a 2
Paucos habent amicos. 408 b 2
Omnibus odio sunt. 409 d 2
Sunt vere pauperes, etsi sint divites. 427 b 1
Etiam proprium defraudant genium. 429 c 1
Caducis inhiantes, amittunt æterna. 453 d 2
Eos clamantes ad se Deus non exaudit. 477 d 2
Sua tenacitate multos offendunt. 478 c 1
Cur mereant et paveant. 479 d 1
Eorum spinæ et laquei. 499 c 1
Ferunt ægre de suis cibis comedi. 521 b 1 et seqq.
Cum eis non comedendum. 531 a 2
Eorum opes ad liberales iusto Dei iudicio deveniunt. 653 d 2
Plerumque sunt invidi. 663 b 2
Iusto Dei iudicio sæpe non ditescunt. 663 d 2
Sunt lati anima, quia multa capiunt et rapiunt. 665 b 1 - 665 d 1
Semper iurgia concitant. 665 b 2
Eis omnes in cælo, terra, gehenna maledicunt. 667 b 1
Sunt pauperes iustitia et virtutibus. 667 c 1
In varias incidunt ærumnas, lites, damna. 667 d 1
Dei cultum negligunt. 698 a 2
Sunt insatiabiles. 704 a 2 - 705 b 1 - 705 a 2 - 306 b 1
Igni infernali conferuntur. 706 c 2
Avertitur impius a Deo, Deique lege, timore et disciplina. 40 b 2
Et ipse alios avertit. 40 c 2
Aves stolidæ temere se in retia dant. 33 d 1
Aves ab avibus decipiuntur. 139 c 2
Aves bibentes cur collo resupinent. 184 c 2
Aves pullos voce et cantu suo ad canendum erudiunt. 538 c 1
Alio ad pugnam incitantur. 605 a 1
Tamdiu in nido manent donec pulli cibum sibi quærere queant. 632 b 2
Ex eo alio volantes, in varia incidunt incommoda. 632 c 2
Quæ aves pullos severe educent. 531 c 2
Nonnullæ ex arboribus nascuntur. 605 a 1
Avi cur nepotibus magis coronentur quam patres filiis. 363 c 1

Digitized by Google

Cur magis eos diligant, quam hi filios. 535 b 2
Axilla diminutive dicitur quasi parva ala. 428 c 2
Ἀξιώματα vocantur principia scientiarum. 15 c 2
Ἄζων quam varia significet. 65 b 2
Azohora Arabibus est lucifer, a rad. *sahar*, id est splendere : forsan hinc dicitur *aurora* Latinis. 83 b 2

B

Bacchus cur dicatur crudelis. 731 b 2
Eius quatuor filiæ et noxæ. 542 c 2
Eius navis describitur, eiusque instrumenta et remiges. 546 d 2
Balaam pessimum consilium regi Moab suggessit. 187 c 1
Eius linguam et verba direxit Deus ad benedicendum Israeli. 331 c 1
Ei maledixit benedicens. 637 b 1
Balearicorum peritia in funda tractanda. 501 a 1
Quia a puero ea cibum edendum deiiciebant. 742 c 1
Balsamum putredinem arcet : cuius rei sit symbolum. 196 c 2
Baltassar compotatione sua perdidit monarchiam Babyloniorum, quam Nabuchodonosor erexerat. 255 c 2
Balteus erat cingulum e corio; unde dictus. 762 a 2
Baptismus hæreticorum non est invalidus. 187 d 2 - 313 b 1
Barba intonsa symbolum erat pœnitentiæ. 107 a 1
Barbari nonnulli filios occidunt. 423 a 1
Barlaam Eremita quo astu ad Iosaphat aditum sibi pararit. 395 c 2
Bartholomæus cur Capranus Archiepisc. Mediolan. famulos forma præstantes seligeret. 762 b 2
Basilicæ priscæ Romæ adhuc supersunt, palatiis eversis. 287 b 2
Basiliscus serpens describitur. 545 d 1
Enecatur a speculo. 545 a 2
Est invidi typus et imago. 302 a 1
Basilius (S.) in quo Achilli comparetur. 59 a 1
Eius sermo fontem perennem repræsentat. 387 a 2
Eius pallor et macies e ieiunio. 379 a 2 - 681 d 1
Scite respondit Demostheni coco ipsum convicianti. 607 d 1
In quo fuerit similis arieti. 723 c 2
Basilius Imper. Constantinop. Saracenos Deiparæ auspicio cædit. 153 a 1
Beati qui viventes Deum ardenter videre desiderarunt, eo possesso summe delectantur. 272 d 1
In cælo non iurant. 281 d 1
Sunt rex et dominus mundi. 362 b 2
Non habent spem. 565 a 2
Ob eorum exultationem summa est gloria Ecclesiæ triumphantis et militantis. 657 c 1
Beatitudo cælestis promissa filiis parentum sanctorum. 440 c 1
Ea animam non exatiat, sed sui desiderium semper exacuit. 590 c 2
Bedæ (Ven.) est commen. in Proverbia S. Hieronymo ascriptus. 12 c 1
Eius in morte vox. 304 c 2
Belgæ Catholici cæsi ab Hollandis apud Neoportum ob ordines non servatos. 553 a 2
Belial vox unde derivetur. 115 c 1
Quam varia significet. 115 d 1
Filii Belial qui dicantur. ibidem
Significat hominem legis iugum excutientem. 115 a 2
Bello (in) plus valet astutia quam fortitudo. 20 b 1
B. Virgo in bellis insignem gloriam consecuta est. 152 c 2
Belli directio similis directioni navis. 449 d 2
In eo plus valet ars quam robur. 450 a 1
In eo triplex requiritur dispositio. 553 a 1
Non movendum ut aliena invadantur. 723 b 1
Iniustum regibus cavendum, si pacifice regnare velint. 730 c 1
Beltrandus Ferrerius in venere expiravit. 139 d 1
Benedicere quis potest diversimode. 233 c 1
Benedicere in Script. tripliciter sumitur. 636 c 2 et seqq.
Benedictini Ordinis quantæ fuerint divitiæ. 209 c 2
Ipse per quos celebratus. 222 c 2
Benedictio tam in rebus consistit quam in verbis. 504 a 2
Et quæ utraque. 663 a 1

Benedictio, id est boni precatio iustorum, civitatibus prodest. 222 a 2
Benedictio sæpe capitur pro *rerum affluentia*. 222 d 1
Item pro *beneficentia*. 222 a 2
Benedictus (S.) regulis suis quidquam a quoquam addi vetuit. 520 c 2
Monachum a dæmone vexatum virga liberavit. 534 d 1
Benefaciendum cito, nec donum differendum. 71 a 1
Beneficentia cur torqui adaptetur. 55 a 1
Eius encomium et gradus. 70 b 2
Est quasi fons. 199 c 2
Beneficentia larga videtur esse latitudo cordis, æque ac domus et familiæ. 396 a 1
Ea homines et Deus conciliantur. 409 a 2
Eam ore prædicant multi, opere præstant pauci. 438 c 1
Ea in Scriptura vocatur iustitia. 485 a 2
Ea egeno exhibita provocat Dei in nos beneficentiam. 556 d 1 - 556 c 2
Benefici esse omnes volunt. 426 b 2
Beneficus divinus, imo Deus terrestris, vocatur. 506 a 2
Dominus pecuniæ suæ. 70 c 1
Spargendo dona fit ditior. 232 d 2
Et a Deo benedicitur. ibidem
Beneficia accepta maioribus sunt compensanda. 570 b 2
Eorum oblivio refricat veteres iniurias, et novas suscitat. 370 d 2
Qui beneficia a Deo postulat, prius seipsum accuset 397 d 1
Ad beneficia Ecclesiastica ineptum promovens, ad restitutionem damnorum secutorum tenetur. 431 c 2
Benevolentia regia soli lucenti comparatur. 344 b 2
Item pluviæ vernæ. ibidem
Est regnorum firmamentum. 409 b 2
Reges decet et rectores. 578 c 1
Auro et argento præstat. 493 a 1
Vultu se prodit. 684 c 1
Benevolentia subditorum conciliatur lenitate. 726 d 1
Benigni non sunt nimis acriter obiurgandi. 726 a 1
Benignus in pauperes a Deo benedicitur, etsi nihil eis det. 504 a 2
Benignitas decet reges. 578 c 1
Bernardi (S.) incessus et habitus fuit modestus et disciplinatus. 133 c 1
Sua dicendi agendique gratia schisma Petri Leonis sustulit. 222 c 2
Est in stylo suavis et mellitus. 309 d 1
Eius morientis monita ad suos. 322 d 1
An sit auctor sermonis de miseria humana. 684 a 1
Bessi parricidium hirundines evulgarunt. 662 d 1
Bestias vincit obediens. 491 d 1
Bethsabee nominis omen. 688 a 2
Dat filio Salomoni præcepta regendi. 728 c 1
Cur monita eius dicantur visio. 728 a 2
Prævidit filii mulierositatem et vinolentiam. 728 c 2
Fuit prophetissa. 728 c 2 - 729 d 2
Adulterii pœnitens, fuit deinde mulier proba. 728 c 2
Quanto affectu filio monita dederit. 729 a 1
Eum ipsamet lactavit. 729 d 1
Cur eum vocet filium votorum. 729 a 2
Non fuit natura sterilis. 729 b 2
Dissuadet filio vinolentiam. 730 c 2
Bezæ sycophantia in invocationem sanctorum. 611 a 1
Biantis de lingua hominis iudicium. 382 b 1 - 401 b 2
Biblia olim in mensa apud Hebræos exponebantur. 175 c 1
Bilances iudicii quæ dicantur. 281 b 2
Bilingues Deo sunt odibiles. 147 b 1
Et proinde homini fugiendi. 147 c 1
Bilinguis est susurro, adulator, murmurator. 389 c 1
Est bicors. 390 a 1
Vide Detractor, Lingua.
Bilioso (cur cum) non sit ineunda amicitia vel societas. 518 c 1
Bilis cos est virtutis. 112 c 1
Bile carentia sunt longæva. 201 a 1
Binarius est primus numerus multitudinis. 565 b 2
Bivium recte ori comparatur; bivium adolescentiæ. 500 b 1
Bivium Herculis quid sit. 183 b 1
Blanca regina sancta filium Ludovicum sanctum reddidit. 189 c 1
Regno suo mire profuit. 278 a 1

Blandiloqui sunt plerumque deceptores. 451 b 1
Cavendi sunt. 621 c 2
Blandimenta plus nocent quam tormenta. 28 d 2
Recte oleo comparantur. 94 a 2
Bombyx symbolum viri iusti in quo. 290 c 1
Eius transformatio typus est resurrectionis. ibidem
Bombycum curatrix una alit totam domum. 277 b 2
Bona temporalia non dant veram felicitatem. 52 b 1
Ex charitate negligi possunt ob maius bonum amicitiæ, at non spiritalia. 257 c 1
Iis immista sunt mala et dolores. 289 b 1
Ea Iudæis promisit Deus. 41 a 2 - 52 b 1 - 53 b 2
Sed spiritalia Christianis. 41 c 2 - 52 b 1 - 64 a 1
Illa per sinistram denotantur, æterna per dexteram. 64 c 1
Bona Ecclesiastica cum ad laicorum domos transferuntur, eas earumque opes devorant. 326 a 1
Bona impii ab eo ad iustum avolabunt. 236 d 2
Vide Divitiæ, Opes.
Bonifacius (S.) monachus Camaldulensis ad martyrium adspiravit. 176 d 2
Bonitas Dei elucet in mundi creatione. 67 c 2
Boni non debent cubitum concedere nisi præstito bono. 82 d 1 et seqq.
Bonus oculo dicitur de benigno in pauperes. 504 d 1
Quis sit vir bonus. 748 d 2
Boni nesciunt adulari; hinc pauciora a principibus obtinent. 409 d 2
Boni soli amant seipsos. 410 d 2
Bonosus Imp. vino exploravit secreta barbarorum. 731 c 2
Bonum sæpe sumitur pro *iucundo et læto*. 513 d 2
Bonum et felix cur vocetur dextrum. 80 b 2
Bonum difficilius executioni mandatur quam malum. 555 b 1
Bonum pro malo hostibus reddendum. 597 a 2 et seqq.
Quod bonum viro accedat ab uxore proba. 737 a 2 et seqq.
Bonum sæpe capitur pro læto et iucundo. 737 c 2 et seqq.
Bona communia in proprios usus qui detorquet, causa est litium. 370 b 2
Bona spiritualia dives non curat, sed iustus; at caduca et temporalia hic negligit, ille in pretio habet. 393 c 1
Bos animal est stolidum. 137 c 2
Erat priscis arationis et fertilitatis symbolum. 279 c 2
Eius dotes quadrant doctori et concionatori Evangelico. 280 a 1
Typus est laboris. 279 d 2 et seqq.
Est animal innocens. 280 a 1
Aliis laborat, non sibi. 280 b 1
Est validus. ibidem
Est cibi frugalis. ibidem
Est symbolum Religionis et Martyrii. 280 c 1
In incessu et aratione lentus est, sed exactus. 280 d 1
Boves validi requiruntur ad colendam terram. 279 b 2
Brachmanum modernorum apud Indos superbia. 701 a 2
Buccella sicca cum gaudio melior est quam domus plena victimis. 358 b 1 et seqq.
Quomodo id mystice accipiatur. 359 a 2
Bullæ ex collo in cor pendulæ inscribebant veteres nomen Dei sui vel amici. 55 a 2
Burgum dictum a Græco πύργος. 391 d 2
Burgundus unde dictus sit. ibidem
Butyrum est pinguedo lactis. 725 a 2
Non tamen pro adipe capi potest. ibidem
Byssus veterum fuit linum præstantissimum. 750 c 1 - 752 b 1
Igni resistebat. 753 b 1
Est symbolum pudicitiæ et castitatis. 750 a 1

C

Cachinnus liberior peccato viam pandit. 210 a 1
Cæcilia (S.) fuit mulier diligens et corona viro suo. 242 c 1
Novem eius coronæ. ibidem
Convertit sponsum suum Valerianum ad fidem. 403 b 1
Cæcitas mentis est quoddam peccantium profundum, sequitur ea ex consuetudine. 386 d 2
Cæcitas et caligo peccatorum. 84 d 2
Cædes deliberata grave scelus est. 118 a 2
Cælestis gloriæ dilatæ desiderium Sanctos mire excruciat. 268 c 1
Ipsum est causa compunctionis. 286 c 2
Ea mensæ comparatur. 177 b 1
Cælestium cogitatio arcet tristitiam. 596 d 1
Cælestis gloria est Sanctis quasi gemma pretiosissima. 306 c 1
Cælibatus præstat rixoso coniugio. 474 c 2
Cæli distantia a terra. 323 b 1
Est elementis præstantius, quia altius. 323 d 1
Cælum est urbs fortium et fortitudinis, quia in illam perrandus est aditus fortitudine. 202 b 2
Et quia in se est fortissima. 202 c 2
Cælum empyreum est immobile. 163 d 2
Cælorum concentus est mysticus, non musicus. 166 b 2
Quomodo in cælis ludat Deus. 167 a 2
Cælum creatum a Deo pro iustis. 335 b 2
Eius influxus an sit causa bonæ fortunæ. 456 a 2
Eius altitudo incerta est. 577 c 1
Obedienti cedit. 480 a 1
Emitur laboribus. 743 c 1
Eleemosynariis promittitur. 606 a 1
Ibi fugantur omnes umbræ vanitatis. 393 b 1
Cæsares Romanam remp. perdiderunt. 724 c 2
Caia Cæcilia est eadem quæ Tanaquil. 739 d 1
Caii Cæsaris occidendi præsagium. 88 b 2
Caim noluit seipsum accusare, ed ideo permissus diabolo. 397 c 2
Ob parentes afflictos percussus est a Deo membrorum tremore. 420 d 1
Una cum dono cor suum Deo non dedit. 539 c 2
Calamitates sunt iustis merita, impiis supplicia. 347 b 1
Eas adauget prior felicitas. 99 a 2
Calani epistola ad Alexandrum Magnum sapientum libertatem ostendit. 260 b 1
Calculis olim sortes iaciebantur. 356 a 2
Et iudices sententiam condemnationis vel absolutionis dabant. 449 b 1
An calculi numerarii intelligantur per acervos lapidum. 611 b 1
Caleb fuit legatus fidelis a Mose missus. 586 a 2
Calice (in) Eucharistico, aqua vino est miscenda. 176 b 1
Calida cur dein fiant frigidissima. 751 a 1
Caligula Imp. ob sævitiam omnibus exosus cæsus est a suis. 727 a 1
Callidus tam est versutus et vafer, quam prudens et cautus. 496 c 2
Callis est iter pecudum. 51 c 2
Callisthenes ab Alexandro ob libertatem dicendi est occisus. 401 b 2
Calor causa agilitatis, magnanimitatis, fervoris. 390 d 1
Hic si intermittatur, oritur tepor. 751 a 1
Calvinus in Deum reiicit omnia hominum opera tam mala quam bona. 407 d 2
Docet neminem in hac vita vere esse iustum. 442 b 1
Calumniam qui mendacem exsecratur, iustus. 261 d 1
Calumniari (quis) pauperem dicatur. 512 d 1
Calumniator perinde facit ac si proximum gladio confoderet. 252 a 1
Insipiens est, sibique malum creat. 204 b 2
Sibi adfert mortem, vitam vero calumniam æquo animo patienti. 401 c 2
Dat sæpe calumniæ suæ pœnas. 411 d 1
Camelus mercibus onustus symbolum est divitis et divitiarum. 530 a 2
Camus quid. 605 b 2
Cancellorum in fenestris usus. 131 c 2
Cancri incedunt oblique, vel retrorsum. 48 b 2
Caute se a periculo subducunt. 497 a 2
Candor placet regibus. 507 c 1
Mira eius vis. 197 a 2
Canum luxuria et impudentia. 138 a 1
Proverbia ab iis deducta. 138 b 1
Canis reversus ad vomitum symbolum est peccatoris peccata iterantis. 615 b 1
Vomitum procurat, et eum resorbet ex innata ingluvie. 615 c 1
Cauda ostendit suos affectus. 617 d 2
Maxime irritatur si auribus apprehendatur. 618 b 1

Digitized by Google

Quia eas habet delicatas. 618 a 2
Est idea rixæ. ibidem
Est symbolum insolentiæ, rixæ, fœditatis, impudentiæ. 644 a 1
Canis venaticus describitur 719 b 1
Canes sæpe homicidas dominorum indicarunt. 662 c 1
Canities est senibus instar coronæ. 353 a 2
Est eorum dignitas. 462 c 2
Dicta est a candore. 462 d 2
Cantica (an) Canticorum metro sint conscripta. 675 b 1
Cantus meretricius quam sit noxius. 94 c 1
Cantus infringit mœstitiam animi. 594 b 2
Capilli cani decorant senes. 462 d 2
Docent eos moderationem passionum et affectuum. ibidem
Capitolium fuit arx Romanorum. 391 d 2
Capitulis (in) monachi virga castigantur. 534 d 1
Capite (a) derivatur sanitas vel infirmitas corporis. 344 c 1
Capræ summa montium iuga petunt. 103 d 1
Brevis sunt vitæ. 138 a 1
Captivæ puellæ sunt plerumque virgines, ideo raptores iis magis inhiant. 185 b 2
Carbones sunt indicium thesauri reperiendi. 44 d 2
Symbolum sunt flabellorum iræ. 620 c 1
Cardamum cæteras herbas sibi vicinas cogit exarescere; alia eius nomina. 529 d 2
Cardo dicitur quasi cor ostii. 616 c 2
Cardines terræ qui vocentur. 163 b 1
Carmina valent ad curandas animi ægritudines. 594 b 2
Quale fuerit olim Hebræorum carmen. 734 a 2
Carnales sunt velut pueri. 36 a 2 et seqq.
Vide Libidinosi, Voluptas.
Caro sæpe capitur pro toto homine. 85 c 2
Metonymice pro anima et concupiscentia. ibidem
In Scriptura significat propinquos. 227 b 1
Caro mulieris est velut prunæ ardentes. 123 c 2 - 125 d 1
Caro et sanguis Christi vere est in Eucharistia. 176 a 1
Caro domanda ieiunio et asperitate. 681 d 1
Eam eiusque concupiscentiam vincit obediens. 488 b 2
Caro Christi in Eucharistia facit homines divinos et igneos. 526 c 1
Carnium esu abstinuerunt primi homines. 646 d 2
Carolus (S.) Borromæus diœcesi suæ optimos præfecit pastores. 22 d 2
In pauperes mire liberalis fuit. 326 b 1
Ecclesiam Mediolanensem sanctam reddidit. 178 c 2
Carolus (B.) Flandriæ Comes, a dardanariis quibusdam frumentariis Brugis cæsus est. 234 a 2
Carolus Audax, Dux Burgundiæ, ordinem Velleris aurei instituit. 722 b 2
Carolus (cur) Magnus filias assuefecit lanificio. 739 c 2 et seqq.
Caroli IV. erga litteras amor et studium. 21 b 2
Caroli V. Imp. gnome de mundi lætitia. 289 a 2
Ne vel quadrantem horæ curis vacuum habuit toto tempore regiminis sui. 596 b 2
Omnium nationum ingenio se accommodabat. 614 b 1
E tribus P. P. P. bonum reip. regimen colligebat. 757 d 1
Carthaginenses filios suos Saturno immolabant. 423 b 1
Κάρυον, id est nux, dicitur a κάρος, id est torpedine. 135 d 1
Casti mire placent Deo 508 b 1
Castigat (Deus) suos variis de causis. 60 d 2
Castigare omittens filium suum, eum odit. 275 d 2
Castigatio quanti sit meriti et boni. 61 a 2 et seqq.
Ea filio quantum prosit. 276 b 1
Castigatio impiorum reddit stolidum sapientem. 476 b 1
Castigatio filium emendat etiam contumacem. 422 c 2
Ea sit moderata. 534 d 1
Eius negligentia est causa damnationis filiorum. 685 a 1
Eam superior mollibus verbis condiat. 568 b 1
Vide Correptio.
Castitatis pulchritudo. 128 c 1
Ipsa soror est sapientiæ. 131 b 1
Pro amici castitate licet vitam periculo exponere 257 d 1
Castitas cordis et verborum placet Deo et regibus. 507 d 1
Ubi castitas, ibi omnis puritas, sinceritas, virtus. 507 a 2
Castitas per humilitatem custoditur. 510 d 2
Reddit ea fortes. 743 d 2
Casus dominatur in rebus dubiis et incertis. 398 c 2
Catechistæ matres imitentur. 349 d 2
Catena Græcorum PP. in Proverbia commendatur. 12 d 2
Catena trium Hebræorum Rabbinorum quantæ auctoritatis. ibidem
Catharinæ (quam S.) Senensi Christus fuerit familiaris. 72 b 2
Diu sola Eucharistia vixit. 191 b 1
Ex unica communione animæ dominium adepta est. 524 d 2
Eius alloquio ad sanam mentem omnes redibant. 755 d 2
Catharinæ reginæ Angliæ votum circa prosperam et adversam fortunam. 697 a 1
Catholici gaudent de Catholicorum victoriis. 272 c 1
Catholicus malus est velut nuntius piger. 213 c 2
Cato (quid) responderit Munatio amico parum civiliter ab eo repulso. 691 c 1
Catuli ferarum parentum efformationem suscipiunt et sequuntur. 538 c 1
Cauda in canibus est valde sensibilis, et ea omnem affectum indicat. 617 d 2
Causa vocatur a casu. 614 a 2
Causa prima debet supplere defectum secundarum. 357 d 1
Has disponit Deus, unamquamque iuxta conditionem suam. 408 b 1
Causas pauperum defendunt viri iusti. 672 d 2
Cautela negotiorum tractationi præmissa prosperum eorum facit successum. 659 a 1
Cedrus medetur putredini. 196 b 2
Est symbolum æternitatis et immortalitatis. ibidem
Celari tria nequeunt, mulier, ventus, unguentum. 638 d 1
Celebritas quanta sit B. Virginis in Ecclesia. 758 d 1
Celeritas nimia sugillatur. 267 a 1
Cellarum apum concinna constructio. 350 a 2
Celsa vitanda, quia ruinæ proxima. 373 b 1
Cenodoxia monachis fugienda. 687 a 2
Centrum est symbolum peccati inveterati. 386 d 1
Centrum terræ an recte vocetur *caput pulverum terræ*. 163 b 1
An id vocari queat abyssi. 163 a 2
Centuplum promissum omnia relinquenti propter Deum. 361 d 2
Centuplum reddit Deus eleemosynariis. 421 b 1
Κεπφοῦσθαι significat efferri leviter circumagi. 137 c 1
Cepphus avis est marina, *levissima*; proverbialiter sumitur pro *decepto* et *stolido*. ibidem et seqq.
Cerastes serpens describitur. 544 d 2
Cercopizare idem quod adulari. 389 b 2
Cercopes erant populi in Epheso notæ fraudulentiæ. ibidem
Cerebro oritur semen naturale. 98 c 1
Cerei in Deiparæ honorem accensi in Ecclesia S. Mariæ Maioris olim in pondere non minuebantur. 143 d 2
Cur, cum cerei duodecim in officio maioris hebdomadæ extinguantur, unus accensus maneat. 745 d 1
Certantes et laborantes soli cælos subeunt. 192 d 1
Certitudo de beatitudine adipiscenda mire hominem recreare debet. 599 c 2
Cerva comes et nutrix fuit S. Ægidii. 103 d 1
Est cerva symbolum amoris coniugalis. ibidem et seqq.
Cervi proprietates et natura describitur. 104 b 1
Unde dicatur græce ἔλαφος. 104 b 2
Quamdiu vivat. 104 d 2
Est symbolum Christi. 105 d 1
Et Ecclesiæ, et amici. 105 d 2
Amore cervæ ardet, ideo a venatore facile capitur. 138 b 2
Eius stoliditas. 138 d 2
Chaldæi Hebræum ש mutant in ת. 14 b 1
Chalybs ferrum durat. 639 d 1
Chamæleon symbolum est ambitiosi. 198 c 1
Chananæus idem est quod mercator, quia Chananæi mercaturæ maxime dediti erant. 752 a 2
Charitas est primaria omnium virtutum. 88 c 2
Est sapientiæ principatus. ibidem
Est sanitas cordis 301 b 1
Celat delicta et lites fugit. 200 b 1
Charitas iustorum quam sit ampla. 245 b 2
Dilatat viam hominis ad Deum. 396 b 1
Oleo repræsentatur. 483 c 2
Castitatem puriorem reddit. 507 a 2
Virtutum regina est et nodus. 334 c 1 - 551 c 2
Vulnerat ut medeatur. 629 c 2
Est insatiabilis. 701 a 1
Charitas hosti exhibita vincit diabolum. 597 c 2
Charitas hominis sancti reddit opus bonum eximium

*

vel pretiosum in oculis Dei. 333 b 2
Crescit instar ignis in viris sanctis. 555 d 1
Ea se extendit ad proximum. 338 c 1
Charitas Christi erga fideles in Eucharistia. 526 c 1
Charitas B. Mariæ Virginis immensa fuit. 748 d 2
Vide Amor.
Charites tres horarum sunt sorores, ex matrimonio necessariæ. 402 d 2
Sunt filiæ Iovis et Veneris. 28 b 1
Charopus color quis sit. 379 c 1
Charybdis unde vocetur : est symbolum libidinis. 95 d 2
Cherubinorum Ezechielis facies quatuor symbolice explicantur. 650 d 1
Denotant hi virtutes quatuor cardinales. 721 c 1
Chiliastæ censebant Sanctos per mille annos in terra cum Christo regnaturos. 52 a 2
Chilpericus desidia sua perdidit regnum Francorum, quod Pharamundus vigore suo inchoarat. 255 c 2
Cholerici sunt pusillanimes. 299 d 2
Inepti sunt ad regendum. 382 c 1
Non sunt nimis acriter increpandi. 725 c 2
Choream (quam) angelorum Mahometani monachi vocent. 376 c 1
Χρῆμα dicitur a Χρῆσθαι, id est uti. 60 c 1
Christiani in quo serpentis astutiam debeant imitari. 20 a 1
Inter cruces solantur se spe honorum cælestium. 41 b 2
Iis potius quam Iudæis sapientia vitam æternam, et veras divitias, et gloriam confert. 64 a 1
Cur iis fugienda unguenta et deliciosi odores. 135 a 1
Est ipsis promissa terra viventium in cælis. 215 c 1
Christiani primi floribus coronari nolebant. 242 b 1
Qualis eorum esset mensa. 175 a 1
Sint imago Christi. 525 c 1
Sunt Domini Iudæorum. 502 c 2
Sapidum de se Christo epulum præbeant. 524 d 2
Christiani ficti subducunt se in periculis pro fide imminentibus, at sinceri in iis morti se exponunt. 496 d 2
Christiani Hierosolymitani urbis excidium evaserunt secedendo in urbem Pellam. 482 b 2
Christianismus est imitatio divinæ naturæ. 525 c 1
Christophorus (S.) verus fuit Sanctus et Martyr : non est emblema pugilis cuiusvis Christiani Christum portantis laborando et patiendo. 611 a 1
Chronologia Salomonis. 7 b 2
Chrysaorius in morte inducias sibi dari frustra petiit. 107 a 2
Cibus integer in stomachum transmissus eum onerat. 458 d 1
Cibus nobis incorporatur. 528 d 1
Cibus delicatus est panis mendacii. 526 c 2
Cur cibi a muliere forti in domesticos dispertiti vocentur præda. 742 b 1 et seqq.
Cicero (M.) in adversarios suos benignus fuit. 597 b 2
Cineas Pyrrho regi orator et consiliarius fidus fuit. 306 a 2
Huius dominandi libidinem acre repressit. ibidem
Cingulo se accingunt laboraturi, profecturi, pugnaturi. 743 d 2
Id erat Palæstinis in usu idque acu pictum. 752 d 1
Symbolum est pœnitentiæ et mortificationis. 753 a 1
Vide Zona.
Circulus figura perfectissima est. 47 a 1
Circulus aureus in porco, est formæ venustas in lasciva. 230 c 2
Circumcelliones hæretici, Imperatorem in Catholicos irritare conati eum vindicem senserunt. 414 a 2
Circumdandæ (quomodo) collo misericordia et veritas. 54 a 2
Cisternæ varia symbola. 99 d 1 et seqq.
Cito dandum. 71 a 1 et seqq.
Cives concordes urbem tutantur et propugnant. 299 d 1
Per lepusculum denotantur. 717 c 1
Civilis et socialis sit vita hominum. 111 a 2
Civitas David cur vocetur arx. 178 b 1
Civitas omnis habere debet pauperes et divites. 495 b 2
Civitates laborant inedia, cum pauperes oppressi artes suas deserunt. 651 a 2
Clades piis paratas subeunt iniqui et impii. 482 c 1
Pii sæpe evadunt clades communes reipubl. 482 d 1
Clades Christianorum in Hungaria contigit ob eorum in persequendis Turcis fugientibus inordinationem. 553 a 2
Claudus pedibus symbolum est nuntii stulti, et eum mittentis. 608 a 1
Claudum dedecorant tibiæ pulchræ. 608 d 2
In incessu saltitat. ibidem
Claustra linguæ naturalia et ethica quæ. 602 d 2
Cleanthes cur dictus sit asinus. 552 d 2
Clemens dicitur quasi colens mentem. 228 a 2
Qui clemens est, virtutum se capacem reddit. ibidem
Clementia excellit inter opera iustitiæ. 228 d 1
Ex ea omnis bonitas et sanctitas promanat. 228 a 2
Regibus optimum satellitium est. 461 c 2 et seqq.
Omnium bonorum est mater. 462 b 1
Est affectus sapientiæ. 755 d 2
Clepsydra olim ex aquæ fluxu fiebat ; ad eam actores in iudicio et accusatores perorabant. 371 b 1
Clerici superbientis funestus interitus. 347 c 1
Clerici otiosi laborem pii operis formidantes, ipsum ideo omittunt. 510 b 1
Eorum mores et vestitus inordinatus suggillantur. 161 b 2
Clotildis regina maritum suum una cum regno ad Christum convertit. 278 a 1
Clytemnestra Agamemnonem ob pellicatus suspicionem interfecit. 128 c 2
Cochleæ quomodo sibi ab hostibus caveant. 497 b 2
Codex iuris civilis videtur liber oraculorum. 340 c 2
Cœmeterium (in) solent lapides concervari. 609 a 2
Cœnæ sapientum olim sapientibus sententiis condiebantur. 175 a 1
Cœnobitica vita potior est anachoretica. 399 d 2
Eius commoda. 639 c 2
Cogitanda semper bona sunt. 556 b 1
Cogitantes mala cavendi sunt. 352 b 2
Cogitans (cur) malum certius id assequatur, quam cogitans bonum. 556 b 1
Cogitata exitum optatum non consequuntur sine consultatione. 322 c 1
Cogitatio bona vel mala est radix omnis boni vel mali. 243 d 1 - 324 d 1
Ex ea Deus metitur amorem. 324 a 2
Cogitatio est triplex. 87 b 1
Cogitatio iusti fertur ad virtutem, impii vero ad peccata. 203 c 1 - 555 d 2
Cogitatio turpis et libidinosa est velut ignis in sinu ardens. 123 d 2
Eius remedium. 124 a 1
Cogitatio Dei ubique præsentis quanti sit momenti. 58 c 2
Cogitatio a solo Deo perspicitur et ordinatur. 333 d 1 - 450 b 1
Cogitationes suas sequens, semper aget male, ac de una impietate procedet ad aliam. 239 c 2
A primordiis cogitationum pendent opera totius diei. 120 a 1
Circa eas maxima est cura adhibenda. 324 d 1
Cogitationes soli Deo sunt notæ. 314 d 2
Earum radix examinanda, et, hac cognita, eæ eradicandæ. 325 a 2
Cogitationes bonæ Deum et angelos oblectant. 325 b 1
Eæ excludunt motus pravos animi. 87 c 2
Cogitationes sanctæ sunt habendæ ante somnum. 119 d 2
Cogitationes iustorum quomodo sint iudicia. 242 d 2
Cogitationes impuræ sunt tela ignita diaboli. 82 a 1
Cur eæ Deo maxime displiceant. 324 a 2
Sunt eæ maxime illecebrosæ. 324 d 2
Sunt oratione superandæ. 325 d 1
Ex iis sequitur egestas sanctorum desideriorum, gratiæ et virtutis. 114 c 2
Cogitationes malæ vocari possunt machinationes malæ, item simulationes, doli, fraudes, item obscœnæ et vitiosæ. 324 c 2
Cogitationes morosæ, quibus voluntas plane vel ex parte consentit, sunt peccata, etsi in opus non exeant. 324 a 2
Cogitationes suas homo in animo disponit et ordinat. 331 c 2
Si eæ evagari permittantur, oritur in mente distractio et inquietudo. 371 d 1
Quisque cogitationes suas non sequatur. 425 c 2
Humanas cogitationes facile subvertit Deus. ibidem
Eæ renibus repræsentantur. 535 a 2
Eæ deducunt ad cogitatorum desideria et actiones. 537 a 1
In corde velut rex dominantur. 555 b 1
Quomodo cogitationes probi et improbi differant. ibidem
Item seduli et pigri. 555 c 1 et seqq.

Quales sint cogitationes iustorum. 339 b 2
Cogitationes obfirmatæ signum sunt perfectæ malitiæ. 353 a 1
Cur cogitationes collectæ et strictæ pariant abundantiam. 471 c 1
Cogitationes venereas nemo non sentit. 442 d 2
Cogitationes malæ, crebræ et destinatæ animo, celari nequeunt. 555 c 1
Has Sancti statim elidunt, stulti et impii sequuntur. 555 d 2
Sed statim sunt suffocandæ. ibidem
Cogitationes bonæ sunt filii et nepotes spirituales animæ. 536 c 2
A cogitationibus primis qualibet in re pendet copia vel inopia. 471 c 2
Cogito est verbum frequentativum a cogo. 56 c 2
Cognitio sui vera est sapientia. 265 d 2
Cognovit (quod) qui certo eloquitur, indicat quod æquum et iustum est. 251 d 1
Colloquium cum muliere noxium est. 122 c 1 - 124 c 2
Ipsum cavendum. ibidem
Colloquio pio interest divina sapientia. 146 a 1 - 146 d 2
Colloquiis bonis delectatur Deus. 560 a 2
Coluber typus est Christi. 710 c 2
Columbarum stoliditas. 184 d 2
Columnas marmoreas habent templa Romana. 171 a 1
Columnæ templi Salomonici quæ essent. 171 b 2
Quæ sint septem columnæ Ecclesiæ. 172 a 2
Columnæ septem domus sapientiæ quæ mystice. 173 d 1
Colus est telum muliebre. 746 b 1
Coma intonsa erat signum pœnitentium. 107 a 1
Comessatio (cur) iuventuti cavenda. 537 b 1
Comessatio filiorum cadit in parentum probrum. 653 a 2
Commentarius in cap. XXXI. Proverb. Ambrosio ascriptus videtur esse S. Augustini. 734 b 2
Commentatores Proverbiorum Salomonis. 12 c 1
Commiseratio naturalis homini a natura est insita; at supernaturalis supernaturaliter ei inseritur. 426 d 2
Communia non sunt usibus privatis deputanda. 370 b 2
Communicans edit Christum, et editur a Christo. 524 d 1
Communicans digne fit domus et templum sapientiæ. 173 c 2
Communio bonorum erat in primitiva Ecclesia, et nunc est in Religionibus. 21 b 1
Post Communionem mens intro recolligenda. 524 b 2
Communitatis Religiosæ bona. 899 d 2
Comparatio frequens occurrit in Salomonis Proverbiis. 15 d 1
In ea situs est lepos Proverbii. 15 d 1
A diversis rebus ea petitur. ibidem
Compedes aureas gestant aulici et amantes. 138 a 2
Complexio bona et firma quantum vitæ conducat. 427 c 2
Complexionem suam trahunt plerique a parentibus. 701 b 1
An complexiones quatuor hominis per quatuor insaturabilia Salomonis repræsententur. 706 a 2
Componere sæpe idem est quod *fingere*. 364 a 1
Compunctio animi semper mirum et cœleste in se continet gaudium. 285 d 2
Ipsa sancta est, animamque Deo conciliat. ibidem
Procedit ex amore Dei. 286 b 1
Certam affert spem beatitudinis, et gaudii cœlestis quasi prægustus est. 286 a 2
Recreat Deum, Angelos et Sanctos omnes. 286 b 2
Eius materia multiplex est. 286 c 2
Computare annos vitæ in dextera et sinistra solebant veteres. 63 d 2
Concentus cœli est eiusdem apta dispositio, motus et circulatio. 166 b 2
Conchæ quomodo se a polypis subducant. 497 d 1
Concilio (e) Episcoporum clamosi et contentiosi ejiciendi. 506 d 2
Conciones breves potiores sunt prolixis. 206 b 1
Concionator in omnes affectus se transformet. 36 b 2
Horam concionis excedens auditoribus tædium creat, sibi fatigationem. 206 b 1
Ne sit nimis blandus, sed sæpe vitia coarguat. 203 d 2
Imitari debet seminantem. 312 d 1
Doctrinam, quam docet, eventilet ab omni cupiditate. ibidem
Eam ex intimo cordis sensu depromat, nec recitet ad verbum prout eam memoriter didicit. 312 a 2
Concionetur spe fructus suo tempore colligendi. 312 b 2
Non moveatur auditorum paucitate vel multitudine. ibidem
Oret Deum, ut linguam dicentis dirigat. 332 a 2
Dulciter et amorose peccantes corripiat. 348 c 2
Eius gloria sunt auditores bene disciplinati. 363 d 2
Accommodet se loco, tempori et personis. 387 a 2
Sensim, non simul omnia documenta sua instillet. 388 c 1
Sua lingua vitam gratiæ et gloriæ auditoribus conciliet. 426 c 1
Opere suo doctrinam astruat. 429 d 1 - 504 c 1
Equo repræsentatur. 492 d 2
Fontes imitetur. 514 b 2
Opportune sua dicat. 582 a 2 - 583 c 2
Bene vivat oportet. 609 c 1
Si est malæ vitæ, est velut stultus habens parabolam in ore. 613 c 2
Libere vitia carpat, non aduletur potentibus. 630 a 2
Per gallum denotatur. 724 b 1
Concionatores efficaces sunt mallei peccatorum. 432 a 2
Iis deficientibus mala in reip. invalescunt. 578 d 1
Concordiæ quanta vis. 399 d 1
Eius quanta bona. 400 c 2
Decet ea Christianos. 658 c 2
Concordia fratrum valida et inexpugnabilis est. 400 a 2
Ea evadit potens instar regni. 400 b 2
Est studiose conservanda. ibidem
Concordiam familiæ procuret uxor. 418 c 2
Concordia colenda cum proximis, domesticis et vicinis. 716 b 2
Concorporei simus Christo in Eucharistia. 526 a 2
Concubitu (in) ipso multi occubuere. 139 c 1
Concupiscentia est velut meretrix. 94 b 2 - 140 b 2
Est tribulatione coercenda. 203 c 2
Quam sit noxia. 94 c 2 - 123 b 2
Non habet mentem. 126 d 2
Exsiccat omnem virorem virtutis. 194 b 2
Opponitur veræ sapientiæ. 183 d 1
Est stulta et clamosa. 183 d 2
Concupiscentia interna mulieris lege vetere fuit vetita. 121 c 2
Concupiscentiis indulgens incidet in egestatem et ignominiam. 271 a 2
Concupiscentia serio vincenda, non remisse. 391 b 2
Si non regatur a prudentia, res pessima est. 400 c 1
Non debet deliciis indulgere. 412 a 1
Nemo ea caret. 442 c 2
Maxime erga res venereas. 442 d 2
Hæc sæpe exhalat fœdas imaginationes. 443 b 1
Per renes denotatur. 535 d 1
Est latro. 541 c 2
Per sanguisugam repræsentatur: eius quatuor filiæ. 703 a 2
Idque per varias analogias denotatur. ibidem et seqq.
Est ea in nobis quadruplex; non debet dominari. 714 b 1
Inter eam et rationem assidua sunt bella. ibidem
Concupiscentia innata cuique difficulter superatur. 701 b 1
Quo sensu sit puero colligata. 511 a 2
Hæc ei deforis advenit. ibidem
Ligat filios Adam per omnem vitam. 511 b 2
Quomodo hæc illis adimenda. 511 d 2
Eam superans, fortior est forti duce. 354 c 2
Ac ei obsequens, omnium rerum possessione spoliatur. 448 a 2
Et similis est urbi hostibus patenti. 602 d 1
Vide Cupiditas.
Condemnans iustum iudicio mentis, multorum est malorum causa. 371 b 2
Conditio par sit inter coniuges. 418 c 1
Si sit dispar, quid agendum ei qui inferioris est conditionis. 418 d 1
Conditio sua cuique a Deo datur. 684 b 1
Confessarii sæpe orent Deum, ut dirigat linguam ipsorum. 332 a 2
Apposite pœnitentibus respondentes, videntur iis quasi osculum pacis imprimere. 568 a 2
Sæpe penetrant fundum conscientiæ suorum pœnitentium. 642 c 1
Eos nimiis præceptis et pœnitentiis non gravent. 726 c 2
Confessio veritatem ac Deum honorat. 396 d 2
Sit prima apud Deum et apud homines. 397 d 1
Procedat ex corde sincero. 397 a 2

Digitized by Google

Ipsa a culpa et pœna liberat. 397 b 2
Refellit ac compescit dæmonem. ibidem
Peracta cum dolore parit veniam. 657 b 2
Includit tres partes pœnitentiæ : quomodo vice Dei fungatur : est peccati retractatio. 657 d 2
Confessio specialis peccati alicuius Iudæis quibusdam in casibus fuit præcepta. 657 c 2
Confessio Sacramentalis gratiam, veniam et satisfactionem vel in re, vel in voto debet antecedere. 397 d 2
An ea a Salomone prædicta sit, et a Spiritu sancto prævisa. 658 b 1
Ea peccatori est usurpanda si velit veniam et gratiam Dei consequi. ibidem
Confessio mortalium est Christianis præcepta a Christo. 657 c 2
Confessio humilis redarguenti reddita Deum iratum placat. 308 d 1
Confidens (quis sit) in corde suo. 666 a 2
Confidere capitur subinde pro, *audere*. 666 b 2
Confiteri peccata laudabile est. 398 b 1
Congregari ad patres est idem quod mori. 641 d 2
Congregare in Scriptura sæpe sumitur pro *perdere*. 275 a 1
Coniectationis cordis alieni tres sunt gradus. 642 c 1
Coniuges delectationem copulæ moderari debent. 103 d 2
Mutuo onera coniugii ferant. 101 d 1 - 738 d 1
Ob coniuges sibi incongruas multi damnantur. 417 b 2
Coniuges Deum ament et colant, itaque fiet ut inter se conveniant. 419 a 1
Sic eum experientur fautorem. 418 c 2 - 474 c 2
Sint pares. 418 d 1
Ament se invicem. 418 b 2
Conscientia umbilico repræsentatur. 58 b 2
Ipsa quomodo statera recta et dolosa sit. 217 b 2
Eius pax omnem pacem superat. 53 b 1
Dat fiduciam et securitatem. 41 d 2
Ipsa summum est bonum huius vitæ. 317 c 1 - 317 b 2
Hæc magna est hominis consolatio. 273 a 2
Conscientia criminis admissi quantus tortor. 273 c 1
C nscientiæ manifestatio quæ a Religiosis fit Superiori, suadetur. 335 a 2
Conscientia peccati spina est. 377 b 2
Est animæ stomachus. 427 d 2
Eam amittunt obdurati peccatores. 386 a 2
Eius angoribus cruciantur iniqui opum corrasores. 472 a 2 - 473 a 1
Conscientia hominis inertis repletur urticis et spinis vitiorum omnium ac dæmonum : eius sepes quæ. 571 b 1
Conscientiæ bonæ pax et gaudium. 378 b 1 - 428 a 1 - 479 c 2
Reddit hominem longævum. 378 b 1
Est cubile iusti. 562 c 1
Ea non decet stultos, sed turbatio. 411 a 2
Conscientia mala mire hominem excruciat. 595 c 2
Maxime peccatorem. 596 c 2
Conscientiarum cognoscendarum donum confessarii a Deo identidem petant. 642 c 1
Consecrandi potestas omnibus omnino sacerdotibus, etiam indignis, concessa est a Christo. 526 a 1
Considerationis officia et partes. 757 a 1
Vocatur in Scriptura ignis. 207 c 2
Consiliarios (quales) reges sibi seligant. 306 b 1
Imprudentes et fatui damna toti reip. inferunt. ibidem
Secretum taceant. 321 d 2
Quare mali consiliarii cavendi, boni subrogandi. 322 d 2 - 578 b 2
Sint secreti tenaces. 438 b 1
Vera et sana dent iis consilia. 342 c 2
Prudentes quanti omni in re sint momenti. 450 a 1
Consilium quanti referat in re agenda. 224 d 2
In eo habitat sapientia. 148 b 1
Consilio aliorum acquiescentes pacem habent. 265 c 2
Consilium solet esse arcanum. 321 c 2
Id requiritur in re ardua perficienda. 322 d 1
Consilia non numero, sed maturitate æstimanda. 224 d 2
Non propria, sed aliena, si modo bona sint, sequenda. 322 c 2
Consilio Dei hic pauper est, ille dives, in hoc mundo. 495 d 2
Consilia propria sequens stultus est, et sæpe in mala et pericula incidit. 666 b 2
Consilia sua celans mala vitat plurima, et pleraque sibi comparat bona. 410 a 2
Consilia hominum varia sunt et incerta, Dei certa et stabilia. 425 c 2
Sua homo divinis substernat. ibidem
Deus orandus ut consilia nostra dirigat. 425 d 2
Consilia de futuris pendent a multis causis secundis contingentibus. 426 b 1
Consilium in bello plus valet quam robur. 459 a 1
Consilia regum moderatur Deus pro libitu. 466 b 1 - 467 a 1
Quod ea sunt noxia, a Deo irato proveniunt, et proinde ipse iratus placandus pœnitentia. 467 a 2
Sua consilia taceat rex. 721 b 2
Consilii tarditas probatur. 521 a 2
Consilium amici simile aromati. 633 b 2
Consilia modesta et matura suaviora sunt ardentibus et temerariis. 634 a 1
Consilia impiorum infringuntur, si dissipentur. 458 b 2
Consilia Christi non capiunt mundani et animales homines. 437 c 2
Quod sit consilium manuum mulieris strenuæ. 738 c 2
Consolandis (in) afflictis per carmina quis modus servandus. 594 d 2
Consolantes afflictum verbo vel re, a Deo pariter consolationem recipient. 249 c 2
Consolatio concinna et velut ad libellum composita afflicto adhibenda. 594 d 2
Consolationes spirituales oleo denotantur. 483 d 2
Quomodo ea hominem vitiosum in Religione mutent. ibidem
Sed nimiæ non sunt sectandæ. 590 d 1
Sunt melle dulciores. 590 a 2
Consonantia (qualis) inter virum et uxorem requiratur, 417 b 2
Vide Coniuges, Uxor.
Consortium improborum et proborum magni est in utramque partem momenti. 272 d 2
Vide Conversatio, Societas.
Constantia iustorum in adversis. 212 d 1
Eorum constantia mentis. 243 c 1
Constantia animi mire hominem ad vitia virtuti contraria superanda confortat. 395 c 1
Quomodo pariat timorem Domini. 498 a 1
Constantia iustorum in adversis mirabilis. 562 b 1
Constantini Imp. lex de terminis agrorum. 520 a 1
Constantinopolis est B. Virgini dicata. 149 c 2
Iusto Dei iudicio in festo Pentecostes a Turcis capta. 457 c 2
Constantius Imp. etiam somniorum delatoribus credebat. 661 a 1
Consuetudo sensum mali adimit. 367 b 2
Consuetudo peccandi affert quamdam necessitatem. 386 b 1
Eius malum et periculum. ibidem
Est velut lectus peccare pergentium. 386 c 1
Consultandum mature. 453 c 2
Consultor (rex sit) bonus et prudens. 730 b 2
Contemplatio est sterilis sine actione. 17 a 2
Contemplativa vita per sapientiam denotatur in Proverbiis. 131 d 1
Contemplativi sunt velut aves in sublime volantes. 32 a 1
Contemplativi humiles divinam maiestatem possunt contemplari. 601 b 2
Vide Vita.
Contemptibiles sæpe ad summam perfectionem connituntur. 717 d 2
Contemptu (ex) aliorum oritur opprobrium. 385 c 2
Contemptus Dei oritur ab obduratione et contumacia peccantium. 386 a 2
Contendendum (cum impiis non est) 564 c 2
Contentionis auctor, auctor est omnium litium inde sequentium. 370 a 1
Contentiones fratrum sunt irreconciliabiles. 399 a 1
Contentus suis, felix est. 245 a 2
Et dives. 427 b 1
Hic, etsi pauper, habet animi quietem. 262 d 1
Continentia parit timorem Dei, opes, gloriam. 498 a 1
Contingentia libera Deus regit. 357 a 2
Contorsio labiorum dolum et fraudem sapit. 405 b 2
Contraria aliis semper sentiens, amat rixas. 376 a 1
Contritio etiam sine Sacramento reipsa suscepto cum solo eius voto culpam abolet. 667 c 2
Contumeliæ non est per contumelias respondendum. 223 c 1

Digitized by Google

Ex odio celato oritur. 204 b 2
Contumeliæ in qua re sint echo similes. 381 c 2
Innocentem non afficiunt. 604 c 2
Duo ad earum patientiam stimuli. 564 b 2
Conversans cum sapientibus sapiens ova it, cum improbis improbus. 272 b 2
Conversatio crebra sua sensa et affectus instillat ei cum quo versatur. 272 c 2
Conversatio asperorum hominum est labendi occasio. 270 d 1
Conversatio cum muliere est velut ignis in sinu. 124 c 2
Est cavenda. ibidem
Conversio ad Deum nullo modo est differenda. 107 c 2
Convertere volens animas, Deum roget ut cœpta sua dirigat. 332 a 2
Cur iustus impios convertere conetur. 477 b 1
Convicia inimicorum qua in re nobis prosint. 563 b 2
Exacuunt iram et indignationem. 595 a 1
Innocuos non tangunt. 604 c 2 et seqq.
Recidunt in conviciantem. 605 a 2
Convicii victoria paratur modesta culpæ confessione, aut miti responso. 307 b 2
Conviciator vere est insipiens. 204 c 2
Aquilone denotatur. 638 c 2
Convictus hominum nititur rectitudine et æquitate. 473 c 2
Convivium sapientiæ quod sit. 171 b 1
Quid hoc mystice designet. 175 b 1
Convivium ex amore, non livore instruendum. 219 a 1
Eius forma et anima est amor et benevolentia. ibidem
Cur militibus olim convivium daretur. 178 d 1
Convivium sacrum ex victimis Deo immolatis sacris lectionibus et sermonibus condiebatur. 175 b 1 - 179 b 2
Convivia egestatem pariunt corporalem et spiritualem, atque inde oritur dolor. 481 c 2 - 634 b 1
Convivium avari nihil dat voluptatis et honoris, sed doloris et dedecoris plurimum, et nauseam creat. 531 a 2
Convivia principum sunt periculosa. 522 b 2
Convivia ebriosorum desinunt in rixas, et cædes. 542 d 1
Ad convivii finem eduntur bellaria mellita. 561 b 2
In iis olim unguenta et flores adhibebantur. 481 b 1 - 633 b 2
Cor hominis velut mare est; voluntas, navis. 22 a 2
Cor symbolum et sedes est sapientiæ. 43 c 2
Est velut fons. 101 d 1
Est proprie vena vitæ et mortis. 199 b 2
Velut bilanx est. 212 a 2
Ei inscribenda misericordia et veritas. 55 b 1
Est omni custodia custodiendum. 85 d 1 et seqq. - 86 b 2
Ex eo malæ et bonæ cogitationes procedunt. 87 b 1
Eius custodia maioris momenti quam linguæ aut manus. 86 a 2
Est id custodiendum a triplici cogitatione. 87 b 1
Eius instabilitas. 87 b 2
Est id uniendum cordi Christi. 87 c 2
Cordis humani proprietates. 88 a 2
Id semper aut crescit aut decrescit. 208 a 2
Habet cum ore magnam affinitatem. 199 a 2
Cor sibi conscium secreti mœroris, non facile capitur solatiis externis. 285 d 1
Ager cordis seminandus bono semine, non malo. 294 d 2
Cor generat spiritus vitales, eosque in singula membra immittit. 301 a 2
Ipsum imprimis custodiendum. 301 b 2
Cor gaudens facit faciem hilarem et decoram. 315 b 2
Cor bonum vocatur pura et sancta conscientia, iucunda et læta mens. 316 a 2
Cor sensitivum quale sit. 300 d 2
Cor symbolum est mentis, sapientiæ, amoris, 349 a 2 et seq.
Fonti comparatur, maxime cor sapientis. 388 a 1
Est primum vivens, et ultimum moriens. 401 c 1
Est vitæ principium. 467 c 2
Habet magnam sympathiam cum oculis. 539 d 1
Cur cor hominis Deus imprimis sibi deposcat. 539 a 2 - 540 a 1 et seqq.
Eius præparatio ad bonum pertinens ad salutem, provenit a gratia Dei. 332 a 1
Ipse cor omnium in manu sua habet. 338 a 2
Quo igne id ab eo probetur. 360 c 2
Eius scrutatio ad plenam Dei providentiam spectat. 360 b 2 - 468 a 2
Id plane ab altero nequit perspici. 640 d 2
Quæ cordis munditia regum animos sibi conciliet. 507 c 1 et seqq.
Parit ea munditiem et honestatem verborum. 507 d 1
Ea placet etiam Christo. 508 b 1
Qua ratione id mundum reddere possimus. 362 d 1 - 504 d 1
Est origo omnium passionum. 377 c 1
Semper bona cogitet. 556 b 1
Difficilius id est cohibere quam linguam. 563 b 1
Id patet ex ore. 641 d 2
Expurgatur a verbis Dei. 695 c 1
Est quasi speculum humanarum affectionum. 641 a 2
Ipsum tamen sæpe fallit. 641 b 2
Sit placidum et quietum. ibidem
Cor iusti affectus suos moderatur; est regnum in quo regnat Deus. 468 a 1
Cor malum cogitat malum. 116 d 1 - 118 d 1
Quam in eo diversimode se gerat. 118 d 1
Cor impiorum quomodo pro nihilo sit. 208 d 1 et seqq.
Quomodo id semper decrescat. 208 a 2
Corda omnium angelorum, dæmonum et damnatorum sunt in manu Dei. 314 d 2
Item omnium hominum. ibidem
Cor malum quod dicatur. 594 a 1
Cor malevoli recte comparatur vasi fictili. 621 d 1
Cor sapientis est profundum. 447 d 1
Item crater sapientiæ. 447 b 2
Cur cor regum sit inscrutabile. 577 d 1
Ipsum a Deo flectitur quocumque vult. 577 c 2
Est in manu Domini ut aqua. 466 a 1 et seqq. - 467 b 2
Quare pupillæ vocentur græce Κόραι. 125 a 2
Cordati cruciantur dum laudantur. 643 c 1
Cornelius (S.) per omnes officiorum gradus ad Pontificatum summum evectus est. 580 d 1
Cornelius Musius a S. Cornelio petiit ei in martyrio assimilari. 122 a 1
Corona erat præmium sapientiæ. 27 b 2
Et triplicis dignitatis insigne. 27 d 2
Symbolum est perfectionis et cumuli, item victoriæ. 241 b 2
Item laboris, strenuitatis et regni. 241 c 2
Integritatis, virtutis, et perfectionis. 211 d 2
Corona Christi carnea et spinea quænam sit. 242 b 1
Corona coronabantur sponsi in signum amoris et concordiæ, et gaudii nuptialis. 241 b 2
Item ut victoria de libidine innueretur. 241 c 2
Et regnum mariti in familiam. 241 d 2
Item copia liberorum. 242 a 1
Corona gratiarum mystica est catena virtutum. 28 b 1
Corona regni cælestis debetur obedientibus. 26 a 2
Coronas quinque dat sapientia. 29 c 2
Corona senum multiplex est. 353 a 2
Coronabatur olim princeps pastorum. 645 b 2
Corpus totum fœminæ est quasi ignis. 125 d 1
Corpus laboribus et pœnitentiis subigendum est. 248 a 1
Animo subiici debet et ab eo regi. 412 a 1
Id delicate non est enutriendum. 681 c 1
Corpus Christi est quasi domus in qua habitavit. 172 d 2
Corpus gloriosum Sanctorum anagogice domus Dei. 174 a 2
Corpus Christi et anima est in Eucharistia, et multa alia per concomitantiam. 525 c 1
Id ibi est impassibile. 525 c 2
Aliæ eius dotes. 525 d 2 et seqq.
Est ibi sine membrorum commixtione aut confusione. 526 b 1
Correctionem æquo animo admittens, amat scientiam, morum honestatem, et virtutem. 239 a 1
Et gaudet animi pace. 239 c 1 et seqq.
Gloriam consequitur. 271 a 2
Quanti ea sit momenti. 240 d 1
Eam suscipiens cor possidet. 329 d 1
Sapiens eam libenter suscipit et ambit. 203 a 2
Ex illa is proficit. 181 d 1
Cur ea secreto facienda. 200 b 1
Correctio vitiorum summum animæ bonum est. 329 b 1
Correptio Dei fit diversimode. 60 b 2
Correptio molesta est impiis cupedias sectantibus. 313 d 2
Eius commoda et bona. 329 b 1
Correptionem contemnentium quatuor sunt gradus. 99 b 1
Hi infelicem habebunt rerum successum. 258 b 2

Digitized by Google

Hi sunt fidelibus fugiendi ut pestes. 315 b 1
Correptionem vir iustus et sapiens benigne admittit. 491 c 1 - 585 c 1
Ea amanda ut medicina. 491 a 2
Si tempestive adhibita, hominem passione abreptum sibi reddit. 584 c 1
Ornat tam corripientem quam correptum. 584 b 2
Eius utilitas. 584 c 2
Est velut inauris aurea. 585 b 1
Sit levis et blanda. 585 d 1-668 b 1
Correptio aperta præstat amori abscondito. 628 b 1-629 c 1
Correptio amici melior quam blanditiæ adulantium. 628 b 1
Melior privata quam publica. 628 d 1
Correptio inimici utilior est quam amor amici vitia carpere non audentis. ibidem
Correptio severa vocatur vulnus. 629 d 1
Correptio amici qualis esse debeat. 629 a 2
Æquo animo tolerata, cedet in gloriam in die iudicii. 629 b 2
Est molesta correpto. 664 b 1
Eam spernens per obdurationem, male peribit. 669 a 1
Cur. 669 b 1
Vide Correptio, Increpatio, Doctrina.
Correptores diligendi sunt. 61 b 2
Correptus obediat corripienti. 584 a 2 - et seqq.
Et agat ei gratias. ibidem
Correptus a superiore si culpam agnoscat, veniam statim obtinet. 657 b 2
Se corripi gaudens præstat obstinate correptioni obluctantibus. 669 d 1
Corripiens aliquod vitium in proximo, debet illud prius in seipso corrigere. 397 c 1
Corripiens impatienter damna sustinebit. 424 d 2
Est amandus ut medicus. 491 a 2
Corripiens proximum manifeste pacem sæpe conciliat. 199 c 1
Corsicum mel est venenatum. 589 d 1
Corvi degunt iuxta torrentes. 707 d 1
Cur primo oculos invadant. 707 a 2
Eis adversantur asinus et taurus: eorum longævitas. ibidem
Sunt in pullos inhumani. 707 b 2
A quibus in senio comeduntur. 707 d 2
Est avis rapax, atra, infausta. 708 a 1
Et dæmonis typus. 708 c 1
Eorum vox unde formetur: an ab Hebræo *oreb*, et cur. 708 b 1
Corvus crocitando prædam suam amittit. 255 b 1
Crapulæ damna et dedecora. 248 b 1
Crassus (M.) Dacorum secreta vino exploravit. 231 c 2
Crastinum in Scriptura significat quodlibet futurum. 624 a 1
Creare Hebræi sumunt pro *facere*, *elicere*, *concipere*. 155 a 2
Et pro *gignere*. 155 d 2
Creata a Deo omnia sunt propter iustos. 235 d 2
Creata multa quæ hominum captum transcendunt. 576 b 1
Creatio mundi ostendit Dei bonitatem et sapientiam. 67 c 2
Et fuit facillima, etsi arduum sit opus. 162 b 1
Inter eam et Verbi Incarnationem est mutua contradependentia. 157 d 1
Creaturæ omnes prædicant Deum. 142 d 1
Sunt victimæ Dei. 159 c 2
Earum ordo et dispositio a sapientia derivatur. 160 b 1
Omnes sunt sapientiæ et providentiæ Dei commissæ. 166 d 1
Ipsis fidentes potius quam creatori, pascunt ventos. 194 a 1
Creatura omnis refertur ad suum creatorem. 335 c 2
Et ab eo habet omnem suam essentiam et bonum. 335 d 2
Eius felicitas est quod eum amet, colat et glorificet. 327 d 2 - 362 a 2
Moderate iis utendum ut sapiant. 621 c 2
Ex earum singulis pii Deum agnoscunt et laudant. 362 a 2
Eas omnes Deus sua sapientia gubernat. 692 a 1
Ex iis eum nonnisi imperfecte cognoscimus. 692 a 1
Credendum (non) adulatoribus, malis consulentibus, detractoribus, suspicionibus temerariis. 291 a 1
Credendi levitas taxatur. 290 c 2
Credens in Deo misericordiam diligit. 294 a 2
Creditores in commerciis extraneorum sibi caveant. 448 c 1
Olim habebant ius et potestatem in debitorem seu mancipium, etiam in eius filios. 503 a 1
Etiam eum torquebant ac secabant. 503 d 1
Crescendi (praxis) in omni virtute per fervida eius desideria. 232 b 1
Crescunt (quæ cito) non sunt diuturna. 267 c 1
Vide Opes.
Crimina aliena non sunt in iurgio publicanda. 580 d 2
Criminationes a facie tristi dissipantur. 598 d 1
Criminatores falsi sæpe subeunt pœnam quam aliis parabant. 482 a 2
Cristam gallus studiose intactam servat. 721 d 2
Crocodilus quomodo ova sua in tuto ponat. 497 c 2
Diaboli est typus. 509 a 2
Et eius voracitas symbolum mortis. 702 a 1
Crudelitas capitur subinde pro immisericordia. 227 b 2
Dicitur a crudelitate, et quare. ibidem
Crumena cur vocetur nomine fundæ. 610 d 1
Crurifragium olim crucifixis inferebatur per malleos. 432 a 1
Crux Christi fuit currus triumphalis patientiæ et obedientiæ. 488 a 1
Ligno vitæ denotatur. 66 b 2
Allegorice, per mensam sapientiæ. 175 c 2
Crux est doctrina et beatitudo. 62 a 1
Cruces patientem probant, impatientem destruunt. 194 b 2
Denotantur æstate. 195 a 1
Crucem primi Christiani in viis loco Mercurii statuerunt. 611 c 2
Cucurbita symbolum præmaturi incrementi. 267 a 1
Culpa peccati post actum remanens est velut funis eius. 106 b 2
Culpa sequitur peccantem, eumque iugiter pungit. 273 c 1
Culpa minor alia maiore castigatur. 316 d 1
Culpæ et seminis similitudo. 503 c 2
Eius confessio reconciliat offendentem offenso. 657 b 2
Culter (quis) sit in gutture statuendus in convivio principis. 522 a 1 - 522 b 2
Cultor animæ est velut cultor vineæ vel agri. 571 b 2
Cultores B. Virginis bene de salute sua sperent. 159 b 1
Cultura perficit rem omnem. 322 d 2
Cultus Dei fideli ante omnia quærendus. 238 c 2
Non est idolis impendendus. 97 d 1
Cultus B. Virginis semper prodest. 170 b 1
Cunctatio in consilio prodest. 453 b 2
Cuniculum. *Vide* Lepus.
Cupiditas seipsam perimit. 36 b 1
Est insatiabilis. 183 d 2
Est stulta et clamosa. 183 c 2 - 183 d 2
Est velut meretrix. 187 b 1
Est via quæ videtur recta, at novissima eius deducunt ad mortem. 288 a 1
Eius initiis est obstandum. 288 b 1
Cupiditas opum est insatiabilis. 318 d 1
Cupiditates sunt aquæ furtivæ, cur. 186 a 2
Sunt causæ perturbationum. 254 a 1
Illis serviens rex, vere servus est. 256 a 1
Iis addicti obturant aures suas disciplinæ et monitis salutaribus. 169 a 1
Illis obsequi cupiunt impii. 272 a 1
Cupiditas in homine triplex est. 665 a 2
Est iurgiorum mater et paupertatis. 666 c 1
Qui eam sequitur, stultus est. 666 a 2 - 674 d 2
Ei obsequens crimine se obstringit. 406 d 1
Refrænans eam, sapiens est 674 d 2
Si ei obsequaris, insolescit; si resistas, mitescit. 512 d 2
Est inexplebilis, ideo esse debet moderata. 642 a 2
Est nobis cohibenda. 602 c 1
Vide Concupiscentia.
Cupiditas opum est belluina. 272 c 1
Cupidinis schema. 183 c 2 et seqq.
Cupidus est pauper. 262 b 2
Cur dicatur latus anima. 665 d 1
Isque est triplex. 665 a 2
Omnia capere desiderat. 666 a 1
Cupressus arbor symbolum multa pollicentium, nihil præstantium. 587 c 2
Cura pungit ut spina. 377 a 2
Quæ dicatur cura diligens. 665 c 2
Cura est vehemens sollicitudo, unde ita dicta. 665 c 2
Eam pellit vini potus. 733 b 1
Cura adhibenda in puerorum natura corrupta cohibenda. 512 a 1
Curculio quale sit animalculum, et unde dictum. 234 c 2
Curiositas in divinis scrutandis Deo displicet. 601 b 1 - 601 c 2

Digitized by Google

Curiosorum vanitas in regum consiliis indagandis taxatur. 577 c 2
Cursores sunt iidem qui ministri regum et iudicum. 114 d 1
Custos sapientiæ et prudentiæ inveniet bona. 410 b 2
Cyneas orator Pyrrhi, regis Epiri, sua eloquentia multas urbes ei subiecit. 484 c 2
Cypriani qualis sit stylus et phrasis. 309 c 1
Cyrilli apologi morales a quo editi, et quam sint elegantes. 13 b 2 - 182 d 1
Cyrillus (S.) Alexandr. a B. Virgine fuit armatus. 146 b 2
Cyrus Minor, Persarum rex, hortum ipse per se coluit. 247 a 2
Sic dictus est a sole. 441 a 1
Cur propinatum sibi vinum non ebiberet. 547 a 2
A cane nutritus venationis fuit studiosus. 719 b 2

D

Dactylis vivunt plerique in Oriente. 736 b 2
Dæmon peccati periculum et infamiam subticet, dum tentat; at speciosum et gratum sensibus homini obiicit. 30 c 2
Est hominis hostis acerrimus et tyrannus. 97 a 2
Est omne malum. 99 b 2
Est myrmicoleon. 111 c 2
Quomodo fornicantibus singulis annis imponat. 107 b 2
Fuit princeps omnis apostasiæ et inobedientiæ. 115 d 1
Est fons nequitiæ et inscitiæ, et apud eum est vena mortis. 187 d 2
Est testis iniustus et infidelis. 281 c 2
Quomodo illudat in gehenna peccatori. 89 a 1 - 284 d 2
Dæmon præcursor matutinus quis sit. 88 d 1
Dæmones cur vocentur gigantes. 186 b 2
Sunt iurati Dei hostes. ibidem
Cur in homines sæviant. 187 b 1
Gaudent otiosis verbis. 206 c 2
Sunt avarorum hæredes. 234 b 2
Eorum intima secreta Deus novit. 314 d 2
Vincuntur ab obediente, cur. 488 b 1
Diligunt inobedientem. 488 c 1
Vincuntur ab eleemosynario. 506 b 1
Damnatis apud inferos illudunt. 548 a 2
Homines suis ad mala consiliis impellunt. 550 b 1
Omnes sunt mendaces. 430 d 2
Mariam Virginem timent. 754 d 1
Vide Diabolus.
Dalila quomodo importunitate sua Samsonem dicatur occidisse. 486 a 1
Dama est caprea, vel capreolus silvestris. 109 c 2
Damnati cur vocentur gigantes. 186 b 2
In iis non manent semina virtutum. 99 a 2
Summa torquentur ira, invidia, angore et remorsu conscientiæ. 302 a 2
Eorum secreta singula novit Deus. 314 d 2
Non habent spem. 565 a 2
Damnationem impiorum decernit Deus ob prævisa peccata. 327 a 1
Eam impedit pœnitentia. 351 d 1
Evitat eius pericula obediens. 490 b 1
Damnum iusto imminens a Deo sæpe devolvitur in impium. 482 c 2
Damocles in cœna Dionysii didicit regum vitam esse plenam metu. 523 b 1 - 648 b 1
Damon et Pythias alter pro altero mori fuit paratus. 257 c 1
Damonides loco indigno collocatus, non est indignatus. 580 b 1
Dandum cito, nec donum differendum. 267 c 2
Quantum, quibus, quoties quomodo dandum. 504 c 2
Δανείζω est vel fœnerari, vel mutuare citra usuram. 420 b 2
Dans a Deo accipit. 233 a 2
Dardanarii annonæ unde dicantur. 234 a 1
Sæpe a populo diripiuntur et occiduntur. 234 a 2
Darius Codomannus ignavo luxu perdidit monarchiam Persarum, quam Cyrus virtute sua fundarat. 255 c 2
Bibens aquam turbidam negavit se umquam bibisse iucundius. 631 a 1
Davidi Deus omnes inimicos amicavit. 338 b 2
Eius mansuetudo quam fuerit fortis. 355 a 1
Hac solium suum firmavit. 462 c 1
Eius zelus contra impios. 652 d 1
Tam vivens quam moriens acria salutis et sapientiæ monita dedit Salomoni. 75 c 2
An multos habuerit filios ex Bethsabee. 76 c 1
Simulando se stultum, periculum mortis evasit. 249 c 1
Debitoris pauperis pignus olim ante vesperam erat reddendum. 448 b 1
Oppignoratus tradebatur creditori nexus apud Romanos. 503 c 1
Etiam torquebatur et secabatur. 503 d 1
Debitorem esse apud Persas turpe esse ducebatur. 503 a 2
Eius miseria. 503 b 2
Deceptor dilatat labia sua. 451 b 1
Decimas (quare Hebræi) offerrent. 159 a 2
Decoctores solent fieri fures, raptores et sicarii. 664 d 2
Decor conversationis externæ tegit, ornat, servat decorem virtutum menti internarum. 290 c 1
Decor morum et formæ conciliat mulieri gloriam. 226 b 2
Decreta et iudicia Dei penetrare difficile est. 576 c 1
Cur ipse ea revelare non teneatur. 576 a 2
Quam æqua decreta regum sint potentia. 440 b 2
Defectus et excessus in omni re adiunctum habet vitium. 443 d 1.
Defigere manus, est se vadem dare creditori. 519 c 1
Deglutire in Scriptura capitur pro *funditus delere*. 80 c 1
Delator seminat discordias, etiam inter principes. 352 a 2
Pungit eum quem accusat. 389 d 1
Sermones factaque aliena ad alios deferens, similis est mercatori. 450 c 2
Delator quidam iniquus quot malorum exstiterit causa. 425 b 1
Vide Lingua, Susurro.
Delectabilia moderate sumenda. 589 d 1 - 590 d 1
Delectationes furtivæ, maxime in venere, cur suaviores. 185 d 1
Delectationes morosæ in agone mortis recurrentes sunt multis causa damnationis. 231 b 2
Deliberatio rebus agendis præmittenda est. 658 d 2
Matura est signum prudentiæ. 724 d 2
Deliciæ enervant virtutem. 75 c 2
Viam ad libidinem sternunt. 134 c 1
Spinæ sunt. 320 d 2
Sæpe in nauseam vertuntur. 290 b 1
Deliciæ Dei cum hominibus quadruplices sunt. 167 d 2
Non decent stultum. 411 b 2
Cur. ibidem
Sed sapientem. 412 b 1
Enecant spiritum. 481 d 2
Eius vigorem et vires dissolvunt. 556 b 2
Sunt mendaces. 526 c 2 - 527 b 1
Eæ maxime de escis intelliguntur. 527 a 1
Vide Voluptas.
Deliciosorum corpora magis fœtent quam sobriorum et castorum. 196 a 2
Delictum (qui) aliorum celat, facile pacem conciliat inter dissidentes: qui vero id refricat, separat et a seipso et a se invicem amicos. 366 c 2
Fama proximi inde pendet. 367 a 1
Demades orator, Philippum regem Macedoniæ corripiens eum sapere docuit. 628 d 2
Demens instar bruti plerumque temperans est. 411 b 2
Demetrius rex, quod cum Berenice socru stupri consuetudinem haberet, uxoris iussu interemptus est. 128 b 2
Alius Demetrius, cognomento Nicanor, est a Cleopatra uxore interfectus. ibidem
Democratio (quæ) optima sit. 717 b 2
Democritus quibus rebus vitam ad dies aliquot protraxerit. 560 b 1
Demosthenes elaborata pronuntiabat. 326 d 2
Dentes ferri aciem respuunt. 592 a 2
Catarrhi in eos decidentes acres dolores cient: si putidi sunt, aspirant gravem fœtorem. ibidem
Iis inest virus. 592 b 2
Vicinis afflant suum malum. ibidem
Dentes exprimunt in se temporum differentias. 592 c 2
Tria præstant bona, homini. 592 d 2
Derisorem qui erudit, exponit se suaque ludibrio, et sibi notam imprudentiæ accersit. 180 c 1
Causa est ut derisor gravius peccet, et irritat eum

Digitized by Google

ut similia in erudientem vitia retorquet. 180 d 1
Derisor in Proverbiis sæpe est idem quod impius et nefarius. 485 c 1
Statim in iracunda verba prorumpit. ibidem
Seminat lites. 506 c 2
Est e cœtu eiiciendus; est velut simia. 450 c 2
Derisor bene monentium abominabilis est. 555 b 2
Vide Impii, Stultus.
Desertum potius est uxore rixosa, cur. 483 a 1
Eius bona. ibidem
Desiderari subinde idem est quod *deficere, deesse.* 427 a 1
Desiderium serium requiritur ad sapientiam comparandam. 42 d 1
Desiderium rei bonæ iustis a Deo venit et adimpletur. 211 a 1
Desiderium virtutis alicuius est praxis in ea proficiendi. 232 b 1
Desiderium boni est triplex: honesti, utilis, delectabilis. 232 b 2
Desiderii adimpletio mire animam satiat. 272 c 1
Desiderium impiorum rebus terrenis non satiatur. 277 a 1
Desiderium patriæ cælestis est causa et materia compunctionis. 286 c 2
Item videndi Dei. 286 b 2
Desiderium id est in anima, quod fames in stomacho. 365 d 2
Ipsum homo conformet voluntati divinæ. 425 d 2
Desideria concupiscentiæ subinde valde sunt vehementia. 486 b 1
Quo sensu necant pigrum. 486 c 1
Desiderium cælestium pellit tristitiam. 596 d 1
Desiderium rerum spiritualium identidem renovandum et acuendum. 621 a 2
Desidiæ gradus tres. *Vide* Otium. 617 b 1
Desperabilis in Scriptura subinde sumitur pro *desperatus.* 384 b 1
Desperati vident subinde dæmones, et locum sibi cum eis in inferno paratum. 387 b 1
Desperatio veniæ et salutis est profundum peccatorum: nascitur ex Dei contemptu et obduratione. 386 d 2
Parit vitam infernalem. 387 a 1
Est noxia in adversis, et in peccatorum recogitatione. 556 d 2
Quomodo sit maximum peccatorum. 557 b 1
Semper animam, sæpe et corpus strangulat. 672 d 1
Despicere quid proprie sit. 118 a 1
Despicere plus est quam spernere. 37 d 2
Detractio iusto est odiosa. 261 d 1
Cœno porcorum comparatur. ibidem
Ea gaudentes pascunt ventos. 194 a 1
Quam grave eius sit peccatum. 279 b 1 - 598 d 2
Eam qui cavet, cum Deo et hominibus pacem habebit. 269 b 1
Qua in re sit manna similis. 561 b 2
Quam grave sit malum. 598 d 2 et seq.
Vere est stultiloquium et vanitas. 696 c 1
Impeditur a vultu severo. 597 d 2
Detractor negotiatori assimilatur. 223 b 2
Ei non sunt præbendæ aures. 89 b 1
Vere est insipiens. 204 c 2
Se in futurum obliget. 269 b 1
Est perversa lingua. 698 b 1
Verba eius sunt quasi verbera et vulnera. 289 c 2
Sua lingua tres occidit uno ictu. 401 d 1
Res aliter narrat ac gestæ sunt. 445 a 2
Affert sibi mortem, vitam patienter calumnias sustinenti. 401 c 2
Suscitat iurgia. 506 c 2
Edit carnes proximi sui. 537 d 2
Passim apud omnes male audit. 556 c 2
Cur vocetur alterator. 565 c 2
Ei et eum audienti gravis imminet ruina. 566 d 1
Quomodo retundendus. 566 a 2
Si auditor vultum severum ei ostendat, tacebit. 597 d 2
Aquilone denotatur. 598 c 2
Si sit superior, sufficit ei faciem tristem ostendere; si æqualis vel inferior, verbis est arguendus. 698 b 2
Detractores regis cur populo exosi. 565 d 2
Vide Convicia, Delator, Lingua, Maledicus.
Devorare sæpe sumitur pro *spoliare.* 457 a 2
Qui devorare preces, vota, verba dicantur. 458 a 1
Quid sit orationem, quid nomen devorare. 458 b 1
Quid devorare sanctos, et qui id faciant. 457 c 1
Devorare verbum priscis fuit in usu. 458 a 1
Devoratores pauperum summe sunt crudeles. 700 c 2
Devotionis mater est compunctio. 287 b 1
Deus est sæpe invocandus a rectoribus omnibus. 23 b 2
Vocat suos diversimode. 36 c 2
Quatuor de causis manus extendit. 37 a 1
Semper dat, non accipit. 37 d 1
In eum non cadit passio. 38 a 2
Quomodo delectari et gaudere dicatur vindicta impiorum. ibidem
Ridet sui irrisores. 38 d 2
Est essentialis et immensa pulchritudo. 47 b 2
Neminem deserit, nisi ab eo prius deseratur. 53 b 2
Dat spem, vires et successum. 56 d 1
Dirigit actiones nostras, si nos ei obsequamur. 56 c 1
Castigat suos quatuor de causis. 60 d 2
Solus replet animæ nostræ capacitatem. 62 d 2
Est suis secura possessio. 66 d 2
Habet omnipotentiam et sapientiam tum physicam, tum ethicam. 67 b 2
Omni petenti dat semper aliquid. 71 c 1
Est animæ sponsus. 105 a 1
Omnia intuetur, etiam abdita. 106 b 1 - 131 c 2
Custodit et diligit suos ut pupillam oculi. 130 c 1
Colit colentes se. 142 a 1
Sapientiæ suæ leges toti mundo prædicat. 142 d 1
Piis interest colloquiis et lectioni. 146 d 2
Dat regibus ius regendi et regnum. 148 d 1
Immensam habet gloriam in se et in SS. Trinitate. 152 a 1
Non decreverat creare mundum, angelos et hominem, et Adæ lapsum permittere, nisi simul Christi incarnationem decernendo, ad Adæ lapsum restaurandum. 157 c 1
In illo non est ulla distinctio temporis, sed instans semper durans unum et idem. 161 d 2 et seqq.
Est nobis in omni loco præ oculis habendus. 56 b 1 - 310 c 1
Novit intima inferni, dæmonum, damnatorum secreta, uti et arcana cordis humani. 314 b 2 et seqq.
Immittit iis cogitationes et volitiones quales voluerit. 314 d 2
Avertitur ab iis qui se ab ipso avertunt. 315 d 1 - 327 c 2
Vicinus est iustis. ibidem
Hominis verba ordinat et disponit. 331 a 1
Ab eo est salutis hominis initium. 331 c 1
Actiones omnes hominum perspicit. 333 c 1
Omnium operum tam bonorum quam malorum pondus mensurat. 333 d 2
Est auriga cordis, oris, operis. 334 a 1 - 332 b 1
Opera nostra sunt ei commendanda, ut illa prosperet. 335 b 1
Omnia debent ad ipsum referri. 335 d 2
Est prima causa efficiens, exemplaris et finalis rerum omnium. 336 a 1
Quid in rerum creatione spectarit. 335 d 2
Est ultimus rerum omnium finis. 336 c 1
Operatur omnia propter suam gloriam increatam, non propter creatam. 336 a 2
Neminem ad damnationem destinat. 336 c 2
Vult omnium salutem. 336 d 2
In ea omnium animi uniuntur. 338 a 2
Suis omnes inimicos amicat. 338 d 1
Est primus et summus legislator. 340 c 2
Vult pondera æqua inter homines servari. 341 a 2
Superbis resistit. 346 d 2
In eo collocanda fiducia de rerum agendi felici successu. 348 a 1
Sortes tripliciter temperat. 357 a 1
Eius providentia dirigit omnia humana. 357 a 2
Quomodo actus liberos iustorum et impiorum dirigat. ibidem
Quorum potissimum curam habeat. 357 b 2
Sæpe voluntatem suam per sortes patefacit, et tunc potissimum eas dirigit. 357 c 2
Cordis est scrutator. 360 b 2
Quo pacto id exploret. 360 c 2 et seqq.
Eum possidens possidet totum mundum. 362 a 2
Est iustitia increata, et ab eo manat omnis creata iustitia hominum et angelorum. 371 a 2
Quomodo sit frater Israelis. 374 c 1
Omnibus se æqualem præbet. 388 a 2
Est iustorum refugium. 392 b 1 et seqq. 402 c 2

Digitized by Google

Cuique suam fortunam dispensat. 402 c 2
Non est causa et auctor peccati. 408 c 1
Causas secundas quomodo disponat. 408 b 1
Castigat periuros et mendaces. 409 a 1
Omnia curat, magis tamen curat et procurat maiora et magis necessaria. 417 c 1
Diligit coniugium in quo viget amor. 418 a 2
Viro bono prudentem dat uxorem. 418 c 2 - 417 c 1
Sibi datum reputat, quod datur pauperi. 420 c 2
Fit debitor eleemosynario. 422 c 1
Promissionem suam dat ei cautione. 421 d 2
Est vitæ et necis dominus. 423 a 1
Eius consilia certa et stabilia sunt. 425 c 2
Quod ipse statuit certo evenit. 426 b 1
In rebus dubiis et perplexis ab eo consilium petendum. 426 c 1
Solus animam satiat. 428 a 1
Nocentes et innocentes diversimode flagellat. 432 a 2
Peccatores sua gratia prævenit. 436 b 1
Eius proprium est misereri. 439 b 1
Est velut rex in solio iudicii sedens. 441 c 1
Iuvat iniuriam patientes. 454 a 2
Dirigit iustos in naturalibus et supernaturalibus. 455 a 2
Dirigit gressus iusti ut boni sint et felices. 456 c 1
Fortuna bona et mala ab ipso proficiscitur. 456 a 2
Est ex se misericors; iustus esse cogitur ob scelera. 462 a 1
Est senum imago. 463 b 1
Est rex mentium. 467 b 1
In eius manu est cor regum. 467 a 1 et seqq.
Operum nostrorum fundum penetrat. 468 a 2
Verus cordium scrutator et ponderator est. 360 b 2 - 642 b 1
Est auctor omnis virtutis et boni. 455 d 2 - 468 c 2
Odit dolosos et fraudulentos. 474 a 1
In duros est durus. 477 d 2 - 655 a 2
Gaudet iustitia et iudicio. 479 a 1
Voluntatem facit hominis obedientis ei. 490 d 1
Rerum magnarum peculiarem curam habet. 492 c 1
Eius consilio hic est pauper, ille dives. 495 d 2
Unicuique secundum opera retribuit. 504 c 1
Omnem duplicitatem aversatur, et amat puritatem et candorem. 508 a 2
Eius oculus omnia intuetur. 508 d 2
Parta iniuste a ditioribus aufert. 513 a 2
Est pupillorum et parvulorum tutor et vindex. 538 b 1 - 655 a 2
Quomodo nobis dederit cor suum. 689 a 2 et seqq.
Est servator animæ nostræ. 558 d 2
Multa eius arcana homines scrutari nequeunt. 575 a 2 - 576 b 1
Celat sua iudicia, idque spectat ad maiestatem et gloriam eius. 576 a 2 et seqq.
Sub eo nos humiliari oportet. 579 d 2
Est piorum murus. 652 a 2
Plura rependit danti pauperibus. 653 c 2
Pios tuetur ab astu et machinationibus impiorum. 662 b 2
Refugium est et asylum sperantium in se. 665 d 2 - 683 b 2 694 d 2 695 c 2
Ab eo efflagitanda est sententiæ pronuntiatio per os iudicis. 684 d 1
Eius infinita scientia, et sapientia. 690 c 1 691 b 1 693 c 1
Quod eius sit nomen. 692 d 2
Cur ipsum sit ineffabile. ibidem
Eius essentia plane cognosci nequit. 693 a 1
Eius definitio. 693 c 1
Est prorsus ineffabilis. 693 b 2
Est nobis sufficientia. 705 c 1
Omnibus benefacit, nulli male. 738 a 2
Cur maternitate B. Virginis nil facere possit præstantius. 760 d 1
Dextera pars potior est sinistra cur. 63 d 1
Per dexteram datam fides datur et sancitur. 63 d 2
Eius usus et symbola. 64 a 1
Dextera prosperitatem, bonum, amicos, honores significat. 90 c 1 - 638 a 2
Diabolus vincitur humilitate. 256 c 1
Sæpe variis spectris Sanctos terrere satagit. 369 c 1
Est pater mendacii. 430 d 2
Cur vocetur impius. 486 c 2
Item testis falsus. 487 b 2
Adolescentibus maxime insidiatur. 501 d 2
Est ex animæ regno eiiciendus, quia eius pacem evertit. 507 b 1
Nobiscum calumniose et inique agit. 512 c 2
Saluti nostræ summopere invidet. 531 d 1
Eius versutia et fucus detegendus est. 550 c 1
Charitate hosti exhibita vincitur. 597 c 2
Est velut ventus durus. 598 c 1
Nos variis modis ad peccandum provocat. 622 b 1
Iustos imprimis ad peccatum sollicitat. 600 a 2
Per myrmicoleonem et crocodilum repræsentatur. 509 a 2
Item per aquilonem. 638 d 2
Item per sanguisugam. 702 d 1
Item per corvum. 708 c 1
Vide Dæmon.
Dialogi convivales priscis in usu fuere. 6 c 2
Cur ii sint succincti. 6 d 2
Diana Gentibus erat pudicitiæ ac viarum præses. 143 d 1
Dicere Dei est idem quod facere. 222 a 2
Dictamus herba describitur; medetur ea cervis sagitta ictis. 139 a 2
Est pœnitentiæ symbolum. ibidem
Item virginitatis et B. Virginis: unde dicatur virginale. 139 b 2
Dictatura perpetua Romam perdidit. 724 c 2
Dicteria mordacia sæpe morbis animæ medentur. 465 a 2
Exacuunt cordis malitiam, iram et indignationem. 595 a 1
Dictio hominis a Deo dirigitur. 331 b 1
Vide Sermo, Verbum.
Δίδυμος idem quo geminus, duplex. 619 d 2
Didymus (S.) pro castitate S. Theodoræ vitam exposuit. 257 d 1
Dies tempus est ambulandi et negotiandi. 119 c 2
Difficultas rei habendæ eius desiderium adauget. 185 b 2
Difficultates in via virtutis occurrentes sunt perfringendæ; eæ spinis comparantur. 320 a 1 et seqq.
Diffidentia de victoria animum remissum reddit. 556 d 2 et seqq.
Digito medio summus ostenditur contemptus. 116 b 1
Digiti decem refricant decem præcepta Decalogi. 130 b 2
Dignis dandum, non indignis. 70 c 2
Dignitas hominis consistit in ratione et natura rationali. 473 b 2
Dignitas non est danda stulto, quia ea ab ipso sordidatur. 609 d 1 et seqq. 611 b 2 - 612 a 2
Dignitates auro divenditæ mala afferunt plurima. 659 d 2
Vide Honor, Officium.
Dignitas in indigno est ornamentum in luto. 231 c 2
Dii Gentilium in Scriptura aliquando citantur. 610 c 2
Dilapidator rerum suarum ad extremam penuriam redigetur. 237 b 1
Dilatatio cordis est propria impiorum, qui omnia sibi licere et deberi existimant. 470 a 1
Dilatio rei speratæ animum affligit. 268 a 1 et seqq.
Diligentes sua strenuitate parant sibi opes et dominium. 471 b 2
Parvum peculium labore suo adaugent. 262 d 1
Eorum fundi accurate coluntur. 320 c 1
Diligentia parat divitias. 114 d 2
Eam homo discat a formica. 110 b 1 et seqq. 112 c 1
Diluculum rebus agendis et meditandis est commodum. 150 b 2
Dilutum vinum cordi prodest et sanitati. 174 b 2
Dimensiones quatuor profundi peccatorum. 386 c 2
Dimidium plus toto est, cur et quando. 642 a 2
Diocletianus Imp. abdicato imperio agriculturæ se dedidit. 247 a 2
Diogenes unde dictus sit Cynicus. 138 a 1
Libere reprehendens reges, in honore fuit apud populum. 567 d 1
Sic Alexandri Magni ambitionem carpsit. 656 b 1
Eius gnomæ de lurconibus. 537 b 2
Dionysius (S.) Areopagita B. Virginem pene Deam censuisset. 764 a 2
S. Dionysius capite plexus caput truncatum aliquousque manibus gestavit. 26 d 2
Dionysius (cur) tyrannus scelerum pœnas non dederit in vita. 189 b 1
Dionysius Syracusanus suos exactionibus nimiis exhausit. 651 b 2
*

Διονυσος unde dicatur Bacchus. 731 b 2
Dipsas serpens in iis quos mordet, sitim accendit. 544 d 2
Directio Dei supernaturalis est multiplex. 155 a 2
Dirigo in Scriptura idem est subinde quod *prospero*. 220 d 1
Discendum semper et a quolibet. 21 b 2
Disciplina est gemma cælestis et præstantissima. 266 c 1
Detur pueris, non senibus. 501 a 2
Per inaurem denotatur. 585 a 2
Ei attentio adhibenda est. 534 a 1
Utilis est discipulo et correpto. 684 c 2
Ea in omni congregatione servanda est. 757 d 1
Disciplinæ bonæ in urbe vel collegio tria indicia. ibidem
Disciplina proprie est vitiorum passionumque castigatio. 17 c 1
Incipientibus competit. ibidem
Eius bona. 275 d 2 et seqq.
Ea quantum boni homini afferat. 329 b 1 et seqq.
Disciplina Dei multiplex est. 60 b 2
Discipulus, qui magis verborum diligit ornatum quam scientiam, nihil reportat fructus. 410 d 2
Patienter magistrum audiat. 412 a 2
Suum magistrum affligens, sibi probrum et infelicitatem accersit. 430 a 2
Olim magistros osculabantur. 567 c 2
Discordias seminant impii. 115 a 2
Eas seminans socius est diaboli et Antichristi. 119 a 2
Quæ sint discordiæ faces. 352 a 2
Eam introducens, quærit lites. 375 c 1
Affinitatem habet cum invidia et superbia. 375 a 2
Discretio mire valet ad perfectionem virtutis. 551 a 2
Est virtutum princeps. 553 d 2
Discretio est species prudentiæ. 17 d 2
Ea digitis denotatur. 130 c 2
Dispositio maxime facit ad eloquentiam. 447 b 2
Dispositio in bellis triplex est. 553 a 1
Maxime in acie disponenda requiritur. 553 c 1
Disputationes scholares acuunt ingenium. 639 a 1 - 639 b 2
Dissensionibus subditorum gaudent tyranni, easque fovent et serunt. 660 a 1
Dissentiens ab altero alium ab eo affectum habet, qui est causa litium. 620 a 1
Dissimulans multa, aptus est ad regendum. 382 b 1
Dissimulat in lapsu alieno vir sapiens. 413 c 2
Ditat solus Deus. 209 b 2
Ditescere volens etiam minima lucra captet. 191 d 2
Ditescendi nimium studium est iugis animæ cruciatus, et hominem ad illicita compellit. 527 c 2
Ipsum moderandum est. 527 d 2 et seqq. 529 b 1
Id mox evanescit. 528 c 2
Ditescendi optima ratio est iustitia, liberalitas et eleemosynæ studium. 527 c 2
Δίθυμος est bianimis et susurro. 619 d 2
Item dissentiens. 620 a 1
Vide Bilinguis.
Dives nihil habens, quis dicatur. 329 c 1
Dives semper in gaudiis est. 316 c 2
Non satiatur opibus. 318 b 1
Sæpe revera non est dives. 262 d 1
Dives opibus sæpe est inops virtutibus. 263 d 1
Dives dictus quasi divus. 506 b 2
Dives putat se per opes invictum, tutum et securum esse. 202 b 1
Item tectum et vallatum. ibidem
Eius cæcitas in amandis opibus. 202 c 1
Ob eas tumide et imperiose loquitur. 403 c 2
Dure respondet. 404 a 1
A plerisque timetur et amatur. 409 a 2
Si in convivia opes impendat, ad egestatem redigetur. 481 b 1
Item si pauperes opprimat. 517 b 2
Paupere eget ad sustentationem vitæ. 495 b 2
Amet pauperes. 496 b 2
Invicem egent alter alterius ope. 494 b 2
Diviti dans sæpe ad inopiam redigitur. 512 b 2
Eius commercium qualiter sectandum. 529 a 1
Non est in eo sperandum. 530 b 1
Quo sensu sibi videatur sapiens. 655 b 2
Eius bonitas in eleemosyna sita est. 655 c 2
Habet specimen et pompam sapientiæ, non medullam. 656 b 1
Multa habet fucata. 656 c 1
Cur Deum neget. 698 d 1
Opes amat ceu idolum. 698 a 2
Cadit in omnia vitia. 698 b 2
Quis dives Deo fit. 502 b 2
Dives dolosus, plerumque iniustus, impius, pravus. 405 b 2
Dives opibus, non est semper dives in gratia. 495 c 1
Vere dives est qui nil appetit, suis contentus. 427 b 1
Dives et pauper uterque a Deo conditus. 495 c 1
Ab invicem dissident. 495 d 1
Uterque opus est Dei. 496 c 1
Sint sua sorte contenti. 496 d 1
Quærant opes cælestes. 496 c 2
Divites dominari volunt pauperibus ob opes. 502 b 1 et seqq.
Et quomodo. 502 c 1
Solent eligi in magistratus. 502 d 1
Merito in eum cooptantur. 651 d 2
Modeste imperent pauperibus. 502 a 2
Terrenas opes præponunt cælestibus. 631 d 2
Divina concipimus ut humana solemus. 155 a 2
Divina arcana abscondenda sunt. 575 a 2
Non sunt nimis curiose scrutanda. 601 a 1
Sed possunt ab humilibus inquiri. 601 b 2
Divinatio vox unde derivetur. 340 b 1
Sic olim vocabatur iudicium rei obscuræ. 340 d 2
Divini vocantur coniectores. 728 a 2
Divinitas possedit humanitatem Christi per unionem hypostaticam. 157 a 1
Humanitas ei subordinata est. 160 b 1
Divinitatis est se suaque aliis communicare. 605 c 1
Divinitas lucerna denotatur. 452 c 1
Divinitas Christi e patientia eius colligi potuit. 413 a 2
Dulcedo divinitatis non potest capi nisi a mentibus Beatorum. 601 a 2
Divisiones aquarum multiplices a Deo factæ sunt. 466 a 1 et seqq.
Divisio regni in multos populos gravis et damnosa est. 650 c 2
Divitiæ iniuste partæ non ditant. 73 b 1
Eæ cito avolant. 192 b 2
Cur hominem affligant et inquietent. 189 b 2
Sunt diviti quasi munimentum et vallum. 201 c 2
Earum utilitas in quo sita. ibidem
Iustis proveniunt favore Dei. 209 a 2
Non prosunt in die iudicii. 220 a 1
Præstantiores sunt nobilitate. 245 a 2
Quis in iis confidit, inani nititur fundamento. 256 a 1
Pro earum ratione appretiantur homines. 263 b 2
Addunt diviti animos et robur. 263 c 2
Facile hominem a quolibet malo liberant. 263 d 2
Et a capitis periculo. 264 a 1
A Deo dantur ut rite expendantur. 296 c 2
Ineptis cum cedunt, iniuriam quodam modo sibi fieri putant. ibidem
Parant diviti multos amicos. 408 d 1 - 409 a 2
Earum commoda. 502 c 1
Divitiæ terrenæ animum non satiant nec beant. 550 b 1
Quæ divitiæ spirituales et veræ sint. 662 d 2
Vide Opes.
Divortium ab uxore Christianis licet. 416 b 2
Docens alios docet seipsum. 348 d 1
Doceat cum amore. 349 c 2 et seqq.
Si alios quis doceat, signum est magni profectus. 535 c 1
Doceat nemo nisi qui plene didicerit. 449 b 1
Docilis docetur, cum videt alios castigari. 476 d 1
Qui est docilis, omnibus placet. 270 c 1
Doctor imitetur seminantem. 312 d 1
Doctor sapientiæ nullis minis vel blanditiis a veritate docenda avocari debet. 26 a 2
Ea sine doctore non discitur. 78 c 2
Sit concha, non canalis. 388 a 1
Per modica præcepta doceat sapientiam, non simul omnia effundat. 388 c 1
Si bona habeat verba, et nulla facta, nullam a Deo referet mercedem. 410 d 2
Sit patiens. 412 d 1
Ad Deum omnia sua referat. 517 c 1
Non faciens ea quæ docet, pudefit. 351 b 2
Hominum corda explorat et probat. 360 d 2

Doctor falsus et verus quomodo differant quoad doctrinæ durationem. 488 a 1
Doctori salutis osculum quadruplex debetur. 568 c 2
Doctores cur coronentur. 27 d 2
Sunt ianitores sapientiæ. 169 d 1
Tantum in proximum effundant, quantum a Deo acceperunt. 102 b 1
Sunt velut ancillæ Dei, et cur. 177 b 2
Doctores sancti per hinnulos repræsentantur. 105 c 2
Et doctores Ecclesiæ per septem columnas domus sapientiæ. 172 c 2
Doctores sancti multos pariunt amicos. 408 c 2
Doctores divina oracula nuntiantes, sunt nobis ceu Mercurii. 612 c 1
Doctores in Religione sua humilitate Ordinis sui disciplinam auctorant. 768 c 1
Doctrina (quid de) senserit Aristoteles. 20 c 2
Doctrina et prudentia quid differant. 17 c 2 et seqq.
Doctrina legis divinæ et Christianæ lacte designatur. 28 b 2
Pluviæ comparatur. 89 b 1
Et cisternæ. 99 d 1
Argento designatur. 207 a 1
Doctrina moralis est velut fons. 100 c 2
Est pura intentione prædicanda. 102 d 1
Est vere magna. 144 b 2
Et velut mensa. 176 b 2
Doctrina sapiens et sancta docentem et discipulum Deo et hominibus reddit acceptum. 270 a 1
Doctrina fallacium et mendacium semper suspecta est. 270 a 2
Doctrina prudentium est facilis. 282 b 1
Doctrina sine eloquentia parum aliis prodest. 348 c 2
Eam plus æquo iactans, sæpe ignominiam sibi accersit. 372 d 2
Placida et modica prodest, nimia et vehemens obest. 388 c 1
Eius fructus dulcis, labor difficilis. 447 a 1
Est vita probanda. 504 c 1
Eius pulchritudo in quo sita sit. 514 c 1
Ruminanda est post auditionem. 514 d 1
Charitate et virtutibus mixta prodest animæ; sine illis inflat. 372 d 1 - 560 d 2
Ingreditur in aures et mentem auditorum. 634 a 1
Est in senectute colenda. 561 b 2
Doctrinæ sapientum et stultorum discrimen. 349 c 1
Quando pro doctrina licitum sit pretium accipere. 538 c 2
Doctrina erronea est mystice adultera. 403 c 2
Doctrinæ sacræ neglectus mala affert reip. 678 d 2
Doctrina sana et cana est velut mater grandæva. 538 d 1
Vide Sapientia, Scientia.
Doctus ab indocto qui differat. 76 b 1
Docti, sed immundæ vitæ, comparantur sui annulum aureum in naribus habenti. 231 a 2
Qui festinato satagunt evadere docti, nihil vel parum proficiunt. 266 c 2
Docti viri sermo quam sit efficax. 350 c 1 et seqq.
Quia eum mira arte condit et construit. 350 a 2
Docti sunt plerumque modesti et taciturni. 282 d 2
Vide Sapiens.
Dogmata Christi fuere parœmiæ et parabolæ, et cur. 16 b 2
Dolium perforatum est meretricis symbolum. 540 d 2
Dolones sunt gladii fallaces, dicti a dolo. 219 d 1
Dolor nascitur ex iniquitate, 253 d 1
Nullus dolor iustum contristat. ibidem
Dolorem animæ suæ premit sapiens. 285 a 2
Dolor profundus peccatorum pudorem abstergit. 465 c 1
Dolosus per Proteum designatur. 475 d 2
Eius via quomodo aliena sit. ibidem
Induit formas variorum animalium. ibidem
Incidit in fraudes et dolos, Deo permittente, quos iusto struxit. 474 a 1 - 655 c 1
Maxime in proprios. 672 a 1
Ore blando tegit internam cordis malitiam. 621 a 1
Quam eius blanditiæ sint noxiæ. 623 b 2
In viis et actionibus suis non prosperabitur. 662 a 2
Dolosi sunt plerumque otiosi. 255 d 2
Vide Fraudulentus.
Dolus Deo displicet. 324 c 2
Sæpe recidit in caput ipsum struentium. 474 b 1 - 622 c 2
655 c 1
Domiducus quis esset priscis Deus. 456 b 2
Dominari meretur qui bene servivit. 393 b 2
Dominatus lucerna denotatur. 152 d 1
Dominatus impotens et arrogans domum et remp. perturbat. 713 c 1
Domini quales se erga famulos præbere debeant. 640 b 1
Dominici, (in S.) adhuc pueri ore sederunt apes. 350 b 1
A B. Virgine contra Albigenses pugnaturus fuit instructus. 146 c 2
Dominicus (B.) Loricatus quotidie in pœnitentiis suis crescebat. 262 a 1
Dominium Christi ut hominis in res omnes creatas, et omnes omnium hominum et angelorum actiones erat summi cuiusdam ordinis. 149 b 1
Domitianus Imp. ob sævitiam suis invisus, tandem est a domesticis interfectus. 343 c 2
Erat pavidus et suspicax. 415 d 2
Domneo (S.) Martyr. capite imminutus, ipsum sublatum manibus propriis gestavit. 27 b 1
Δομος et δωμα inter se significato differunt. 395 b 2
Domus sapientiæ quænam sit. 171 a 1
Mystice designat humanum corpus quod Filius Dei sibi assumpsit. 172 d 2
Item mundum. 173 c 1
Item uterum B. Virginis. 173 d 2
Et animam sanctam. 173 d 1
Sapiens domus constitutio quæ esse debeat. 171 c 1
Domus spiritalis quænam sit, et eius partes. 278 b 1
Domus impiorum cito delctur. 287 b 2
Domum altam ædificantes sibi ruinam accersunt. 372 a 2
Domorum æqualis altitudo urbis servit elegantiæ, et viciniorum commoditati et paci. 375 d 1
In iis ædificandis spectanda aura et aer. 550 b 2
Domus nimis alte præ aliis eminens, causa est litis. 375 d 1
Domus prudentia, arte, virtute ædificatur. 550 d 1 et seqq.
Item præparatur, instauratur. 551 a 1
Item absolvitur et roboratur. 551 b 1
Eius optimum regimen quod sit. 551 c 1
Domus vicini et proximi crebro non est frequentanda. 591 b 1
Domus turbatur per impotentem dominatum. 713 c 1
Donninus (S.) decollatus caput suum manibus ad iactum lapidis gestavit. 27 b 1
Donum modicum cum hilaritate præstat magno cum tristitia dato. 318 d 2
Dona Dei sunt divisa per singulos. 13 a 2
Dona Spiritus sancti roborant Prælatos Ecclesiæ et singulos fideles. 172 b 2
Ea per columnas domus sapientiæ denotantur. 172 c 2
Donum ab animo donantis æstimationem, vim et pondus accipit. 365 b 2
Dona conciliant gratiam et accessum iudicis vel principis. 365 b 1 - 395 b 2
Quo sensu dilatent viam dantium. 395 c 2
Provocant item amorem. ibidem
Vide Munus.
Δορκας dicitur a δερκειν, id est videndo. 109 d 2
Dormire necessitatis est, diligere dormitationem pigritiæ. 445 c 1
Ducissa quædam Veneta, odoribus raris delectata, postea toto corpore computruit. 135 b 2
Dulcedo nauseabunda est. 590 d 2
Aliæ eius proprietates. ibidem
Dulcia sunt gravia, quia terrea. 590 d 2
Iis citius satiamur quam austeris. 591 a 1
Dura pati fortius est quam fortia agere. 355 b 2
Duri dure tractandi. 194 c 1
Dux belli peritus qualis esse debeat. 449 d 2
Non sit festinus. 407 c 1
In Deo potissimam spem collocet. 492 b 1
Eius consilio regitur exercitus. 449 d 2

E

Ebba (S.) Abbatissa se cum omnibus suis naso et labro superiore truncavit, ut castitatem tueretur. 762 a 1
Ebion hæreticus recte sic dictus, id est pauper, quia pauperrime et tenuiter de Christo sentiebat. 427 a 1
Ebrietatis damna et dedecora. 248 b 1 et seqq.

Digitized by Google

Dat occasionem hosti invadendi et capiendi arces et urbes. 248 d 1
Ebrietas sæpe capitur pro *satietate* et *affluentia*. 233 d 1
Ebrietas facit hominem ridiculum. 433 a 1
Ei rationem eripit. 433 b 1
Est mater luxuriæ, tumultus et omnium vitiorum. 433 a 2 - 548 c 2
Eius descriptio. 433 b 2
Eius damna. 433 d 2 - 542 b 2 et seqq. 543 c 2 - 547 c 2
Eius comites et filiæ. 542 d 2
Eius effectus. 543 b 1 et seqq.
Est dæmon voluntarius. 547 c 1
Verberibus e cerebro pellitur. 548 a 2
Ei resistunt unguenta. 633 b 2
Dedecet reges et rectores. 547 d 1 - 731 b 1
Facit iracundos et furiosos: detegit arcana consilia. 731 d 1
Ebrii omnia et omnes rident. 433 a 1
Sunt tumultuosi. 433 b 2
Quam sint probrosi et infames. 543 b 2 - 435 a 2
Eorum ingluvies. 434 d 1
Eorum protervia et vesania. 435 a 2
Sunt invidi, luridi, morosi, et varias bestiarum species induunt. 542 d 1
Linguam moderari nesciunt; cespitant, nec recta incedunt. 542 a 2
Sepeliunt se et rationem. 542 b 2
Sunt vivum cadaver, et dæmone peiores: ibidem
Verberant sine causa et verberantur. ibidem
Eorum oculi rubent, livent, ardent, caligant. 543 c 1
Eorum assidua potatio. 543 a 2
Paludibus similes sunt. 543 b 2
Nudant secreta. 730 c 2
Iis videntur omnia recta, tametsi prava. 544 b 2
Omnibus horrori sunt. 545 d 1
Comparantur basiliscis. ibidem
Eorum mores inconditi similes sunt insanis. 545 b 2
Sunt similes navarcho dormienti, et in mari fluctibus iactato. 547 a 1 et seqq.
Eorum pericula et vomitus. 547 a 1
Sunt insensibiles ad plagas. 548 a 2
Sunt typus stulti. 613 a 1
Et servi ebrietatis. 613 b 1
Peiores sunt bestiis. 546 c 1 - 548 b 2
Et similes dæmoniacis. 548 c 2
Post somnum iterum vina quærunt. 548 d 2
Rerum omnium obliviscuntur. 732 b 1
Eorum temeritas. 731 d 2
Ebrius prodit animi arcana. 248 b 1 - 223 d 2
Corpus nudat, multa dicit agitque insulsa. 248 b 1
Eius vomitus et sordes: uxorem et filios ad inopiam redigit. 248 c 1
Ecclesia vox significat congregationem. 89 c 1
Ecclesia est velut mater nostra. 25 c 2
Est in incipientibus ut aurora, in proficientibus ut luna, in perfectis ut sol. 84 b 2
Est velut cerva carissima. 105 d 2
Per apem denotatur. 113 b 2
Templo et Synagoga Iudaica designatur. 171 a 2
Est a Christo in monte Sion cœpta erigi. 172 d 1
Eius septem columnæ quæ. 172 a 2
Est arx. 178 b 1
Est munita instar arcis et quare. ibidem
Est instar mulieris sedulæ. 241 d 2
Allegorice domus iusti est. 312 a 1
Cur dicatur esse vidua. 324 a 1
Ecclesia militans pendet a triumphante. 67 d 2
Potior est synagoga Iudæorum. 475 b 1
Velut mensa est. 523 c 1
Est a Christo prudenter ædificata et roborata. 551 d 1
Sub inerte rectore scatet spinis errorum, scandalorum, scelerum. 571 d 1
In muliere forti allegorice describitur. 735 c 2
Eius pretium. 736 a 1
In ea confidit Deus et Christus, et facit eam fortem et stabilem. 737 a 1
Christo sponso suo reddit bonum. 737 b 1
Eius adventum ipsa exspectat. 738 a 2
Quomodo operetur lanam et linum. 740 a 2
Est velut navis mercatoria de longe portans annonam. 741 a 2
Quomodo de nocte surgere dicatur. 742 c 2
Quomodo se paulatim diffuderit. 743 d 1
In persecutionibus sperat liberationem. 745 a 1
Eius lucerna non extinguitur. ibidem
Qua duplici veste vestiatur. 748 d 1
Eius vestis byssina et purpurea. 750 b 1
Quomodo vestiatur fortitudine et decore. 753 d 2 et seqq.
Quam sit clemens in docendo. 756 d 1
Laudabitur a Sanctis in cælo et a Christo. 758 b 1
Superat omnes Iudæorum et philosophorum scholas. 759 a 1
Eius rectores qui affligit, Christum affligit. 381 a 1
Ecclesiastes quis sit, et unde sic dicatur liber Salomonis. 5 a 1
An conscriptus a Salomone post lapsum in idololatriam. 572 d 1
An carmine. 575 a 1
Ecclesiastici liber cur Salomoni ascribatur. 11 a 1
Ecclesiastici se suosque ditantes suggillantur. 325 d 2
Domum suam conturbant, et scandalizant Ecclesiam. 326 a 1
Echinus in globum convolutus, typus est innocentiæ. 198 c 1
Intra spinas suas latitans hostem non timet. 497 b 2
Echeneis symbolum est torpidi et torporis. 390 b 2
Edere, est hominis vilissimum opus. 742 b 2
Edgarus rex Britanniæ ob parvitatem contemptus hostem veniam petere coegit. 716 b 1
Edmundus (S.) illectus a fœmina ad concubitum, illam virgis cecidit. 136 c 2
Edmundus Campianus Societ. Iesu ad furcam damnatus cecinit præ gaudio. 304 c 2
Educatio mollis filios enervat. 189 a 1
Ea cavenda et nimia severitas. 423 b 1
Servilis educatio facit serviles. 423 d 1
At delicata multa parit mala. 681 c 1
Educationis pravæ mala. 501 b 1
Educationis severioris utilitas. 422 c 2
Hæc facit strenuos et robustos. 534 c 2
Et sanctos. 535 a 1
Egestas accedit Deo maledicente. 209 b 2
Egestatem corporalem et spiritualem pariunt epulæ. 481 d 2
Vide Paupertas.
Elatio animi nostri ex bono opere sæpe solet a Deo deprimi. 468 d 2
Eleazarus senex præclarum iuventuti exemplum dedit observantiæ paternarum legum. 464 b 1
Electores regem eligant iræ potentem, non iracundum. 414 c 2
Eleemosyna sæpe nomine iustitiæ in Scriptura dicitur. 18 d 1 - 228 d 1
Ea nos semper amiciri oportet. 54 a 2
Eam dantes nihil amittunt. 102 c 2
Sed ditantur. 233 a 2
Est in manu iusti velut fons vitæ. 199 c 2
Liberat a morte æterna. 220 a 1
Expedit ab amore divitiarum. 220 b 2
Fructum stabilem producit. 228 b 1
Est quasi seminatio. 232 d 2
Item sacrificium. 233 c 2
Quos fructus in misericorde proferat. 236 b 1
Est animæ redemptio. 264 d 1
Eius commendatio: provocat Dei misericordiam. 294 b 1
Facit nos homines divinos. 294 c 1
Et recta ad regnum cæleste perducit. 220 a 2
Expiat peccata. 326 a 2
Remittit venialia, et pœnam mortalium. 326 b 2
Eleemosyna Deo est gratior quam sacrificia. 337 b 2
Et homini utilior. ibidem
Modica cum hilaritate melior est magna cum tristitia. 359 c 2
Viam ad Deum sternit. 396 b 1
Eius vis et laus. 396 c 1
Facit ut Deus misereatur eleemosynarii. 420 b 2
Est fœnus fructuosissimum. 420 d 2
Pro ea se Deus obstringit ad usuram eius solvendam. 421 d 2
Ingens fructus et census est. 426 c 2
Fine non bono facta, non placet Deo. 438 b 2
In occulto erogata extinguit iram Christi iudicis. 478 a 2
Non depauperat, sed ditat. 505 a 2 - 653 c 2 et seq. 666 d 2
758 b 1 - 440 c 1
Cur vocetur nomine iustitiæ. 479 d 1
Non iuvat manentem in peccato. 486 d 2

by Google

Quomodo danda sit, et quibus, et quoties. 505 d 2
Ea si fit hilaris, supplet quæ cæteris actionibus desunt. 505 c 1
Vincit eam accipientem. 506 a 1
Vincit avaritiam et peccata; expugnat cælum. ibidem
Vincit aurum, opes, dæmones, Deum. 506 b 1
Est Deo familiarissima. 506 d 1
Eleemosyna spiritualis dignior est corporali. 505 a 1
Eleemosynarius consulit honori divino. 59 d 1
Eius opes adaugentur a Deo. 60 b 1
Deo providente fame non emorietur. 191 a 1
In Scriptura peculiariter dicitur ipse iustus. 195 a 2
Eum Deus facile admittit. 195 c 2
Emit cælum vili pretio. 202 c 2
Tam proximis quam alienis benefacit. 227 c 1
Evadit omnia supplicia. 229 a 2
Est instar fontis. 233 a 2
Est sacerdos mysticus. 233 c 2
Meretur vitam longam. 237 c 2
Est nunc beatus in spe, re futurus in cælo. 293 c 2
Non moritur impœnitens. 294 a 2
Ei Deus opes multiplicat. 421 d 1
Certum apud eum repositum habet cum sorte lucrum. 421 a 2
Hic proles eius et familiam alit et ditat. 422 a 1 - 440 c 1
Dans Deo quæ eius sunt, recipit pro eo fœnus et lucrum. 492 b 1 - 653 c 2
Devincit sibi animos accipientium stipem. 505 d 2
Item Deum sibi conciliat, ibidem
Variæ eius victoriæ. 606 a 1 et seqq.
Elementa an sint insaturabilia. 706 a 2
Omnia Deum prædicant. 142 d 1 et seqq.
Elementis quatuor pascuntur quatuor animalia. 316 a 2
Elementaria corpora non recte vocantur abyssi. 163 c 2
Elephas est princeps inter animalia. 155 c 1
Symbolum est moderationis linguæ. 206 b 2
Lentus est ad iram. 588 c 2
Timet cornua arietum. 723 c 1
Elevationum (quis vir) vocetur. 670 a 2
Elisabetha (S.) Andreæ Hungarorum regis filia lanam et linum operata est. 740 a 1
Elisabetha (S.) regina Lusitaniæ regno suo mirifice profuit. 278 a 1
Elocutio etiam propositorum ad eloquendum, provenit a Dei gratia. 331 c 2
Eloquentia sapientiæ necessaria est. 248 a 2 - 249 a 1
Ipsa auro pretiosior est. 447 b 1
Ei iungenda prudentia est. 723 b 1
Eloquentia vana est velut thesaurus impietatis. 190 c 1
Ea pollent multi sapientes. 308 d 2
Et illa eos proprie decet. ibidem et seqq.
Ipsa varia est et multiplex. 309 b 1
Eloquium Dei in Scriptura argento repræsentatur. 207 a 1
Elzearius (S.) memoria Dominicæ passionis iram domuit. 251 a 1
Ad omnes iniurias erat immotus. 588 d 2
Emendationis propositum velut laqueus est. 109 b 1
Ementes rem extenuant, vendentes extollunt. 446 d 1
Eminere aliis volens, omnium incurrit odia. 275 d 1
Empedocles quomodo ventos noxios stiterit. 193 a 2
In Ætnam insiliit volens Deus haberi. 511 c 1
Emungens nimis nasum elicit sanguinem. 726 d 2
Emygdius (S.) Episcopus Asculanus, caput recisum, et manu sublatum ad trecentos passus gestavit. 27 c 1
Ἐνεστία variam habet significationem. 528 d 1
Ephrem (S.) fuit a meretrice modestiam edoctus. 95 a 2
Epicureorum dogmata mortem præsentem et æternam adferunt. 269 c 2
Epigraphe capiti XXV. Proverbiorum præfixa est a Solona, estque canonicæ auctoritatis. 574 c 2
Episcopatus quam sit grave onus. 374 b 2
Episcopus est symbolice sol. 441 c 1
Pro Episcopo inepto spondens, omnium animarum eius culpa pereuntium reus est. 431 c 2
Episcoporum incuria et inscitia mire Ecclesiam afflixit. 391 b 1
Sunt fideiussores pro salute subditorum. 108 a 2
Epulæ lautæ hominem ad libidinem pertrahunt. 85 c 2
Sæpe sunt ferales et cruentæ. 319 a 1
Pariunt inopiam. 481 c 2
Maxime spiritualem. 481 d 2
Scatent mendaciis, adulationibus, fraudibus. 627 b 2
Epulo (dives) quia in Lazarum durus, a Deo non est exauditus. 477 d 2
Equites in bello validissimi sunt. 492 b 1
Equus mystice est mens contra vitia certans, item hominis anima et corpus. 492 c 2
Item passiones et virtutes. 492 d 2
Equus miro timet flagello. 605 c 2
Stupefit calcans lupi vestigium. 498 c 2
Equus quidam ex timore concepto ferociam exuit. ibidem
Errantes a via doctrinæ et iustitiæ damnabuntur cum dæmonibus. 489 d 1
Errata subditorum moderate sunt castiganda. 534 a 2
Error est filia præcipitationis. 463 c 2
Error in moribus est, quo quis licitum et honestum putat, quod illicitum et inhonestum est 288 c 1
Error peccantium est practicus, id est erronea electio et operatio mali culpæ. 295 d 1
Habet tamen ordinarie comitem vel antecessorem errorem in intellectu. 295 a 2
Eruditione doctrinæ quid proprie denotetur. 18 a 1
De ea variæ sententiæ. 20 c 2
Esau odium in Iacob ad posteros propagavit. 400 a 2
Ἐσχάρα tum focum quam aram significat. 620 d 1
Esquilinum (cur) montem B. Virgo elegerit. 143 b 1
Eius elogium. ibidem
Essæi de die laborabant et studebant, noctu modicum cibi et somni capiebant. 82 a 1
Vino abstinebant. 646 a 2
Et sæpe in Scriptura capitur pro *sic, ita*. 599 b 1
Ponitur ab Hebræis pro qualibet alia coniunctione. 437 b 1
Pro *autem*. 447 b 1
Ethica olim per breves gnomas tradebatur. 6 c 2
Sola sapientiæ nomen meretur. 17 b 1
Diversimode a Salomone nominatur. 21 b 1
Multas ea partes complectitur. 21 c 1
Est velut fons. 100 c 2
Eva, peccatum confitens, veniam invenit. 397 c 2
Evagrius philosophus, post mortem apparens, dixit sibi ob eleemosynas abunde satisfactum. 422 a 2
Evangelii et legis Mosaicæ harmonia. 334 b 1
Evangelium velut lumen est. 120 d 2
Eucharistia ligno vitæ designatur allegorice. 66 a 2
Ea indigne communicantibus fit panis impietatis. 82 c 2
In mensa sapientiæ adumbratur. 175 c 2
Eius effectus admirabiles. 177 a 2
Reddit nos adversus dæmones terribiles. 178 a 2
Est ore tum corporali, tum spirituali comedenda. 179 c 2
Ad eam omnes invitantur. ibidem
Expressus eius typus est manna. ibidem
Sedat famem vitiorum, item animæ amantis, et non raro famem corporis. 191 b 1
Eius sacrificium vim maxime habet ex opere operato. 313 b 1
Non est in odio Dei suscipienda. 318 c 2
Eucharistiæ sacrificium vim habet ex seipso. 338 a 1
Præstat omnibus legis veteris victimis. 359 b 2
Eius præstantia ex se ipsa. ibidem
Per mensam principis repræsentatur. 523 a 2
Est convivium Christi. 524 d 1
In ea falluntur sensus. 524 a 2
In ea summa requiritur attentio, discretio et fides. ibidem
Eius effectus. 524 c 2
Eius decem miracula. 525 b 1
In ea latet Christus absconditus. 525 d 1
In ea dat se nobis totum. 525 a 2
Ea passim et ubique cuilibet patet et obvia est. 526 a 1
Ceu ficus est. 640 b 5
Est panis vitæ. 741 a 2
Eumelia mater S. Basilii moribus erat composita. 58 a 1
Euthymia Democriti, quæ sit. 317 d 1
Eutropius servus quam impotenter sit dominatus. 713 c 2
Fuit effœminatus. 740 b 1
Eventus fortuitos regit Deus. 357 d 1
Evergisto (S.) Archiepisc. Coloniensi S. Gereonem laudanti applausere Sancti de tumulis suis. 657 c 1

Digitized by Google

Evomere capitur et pro dictis perstringere. 688 a 2
Ευφορος et ευφορια quid sint. 306 b 2
Exaltans se præ aliis, omnibus exosus est et humiliabitur. 375 a 2
Examen mentis divinæ perspicit corda hominum. 380 c 2
Examen conscientiæ facit ad animæ purgationem et profectum. 757 c 1
Excandescentia est temulentiæ species. 434 a 2
Excellentiæ cupido radix est litium et discordiarum. 375 b 2
Excelsa dicuntur templa in locis excelsis erecta. 561 a 1
Excessus et defectus omni in re habet adiunctum vitium. 443 d 1
Excusationes frivolæ impotentiæ vel infirmitatis sunt symbolice panni laceri. 538 b 1
Executio operis optata a solo Deo provenit. 331 c 1 et seq. 492 c 1
Est ea in omni re difficilis, præparatio facilis. 492 c 1
Exempla sancta velut mensa sunt. 176 a 2
Item velut tauri altiles. 176 c 2
Mire prosunt ad virtutem ingenerandam. 275 c 1
Exempla virtutum sunt velut mel. 561 d 1
Exercitia pietatis torpidi ob difficultatem abhorrescunt. 596 a 2
Non sunt, ea facile mutanda. 633 a 1
Exhortationes acres initio molestæ sunt, postea vero menti prosunt. 595 d 1
Exitii sedes propria est anima et domus impiorum. 473 b 1
Hinc iis semper id impendet. 476 b 2
Experientia in senibus reperitur. 853 b 1
Exprobrabilis tam significat vituperandus, quam probra iaciens. 384 c 1
Expectatio iustorum læta est, et quare. 214 a 1 et seqq.
Expectatio odorationi comparatur. 214 c 1
Expectatio inhiantium cupiditatibus in morte peribit. 221 c 1
Expectationis adimpletio quam sit grata expectanti. 365 c 2
Extranea mulier est adultera. 48 d 2
Extraneo (cum) est anceps negotiatio. 447 d 2
Ezechias rex parabolas Salomonis dispersas in unum codicem transcribi iussit. 573 a 2
Fuit pietatis et rerum sacrarum studiosus. 574 c 2

F

Fabii (Q.) Maximi cunctatio profuit Romanis. 537 c 2
Fabius Gurges unde dictus. 407 c 1
Fabrica cœpta perficienda. 390 d 2
Fabricæ priscæ Romanæ quam sint ex arte constructæ. 550 b 2
Fabula. *Vide* Apologus.
Facies sua singulis est ab aliis diversa. 841 b 1
Facies tristis dissipat criminationes. 598 d 1
Aquiloni comparatur. ibidem et seqq.
Facta respondeant dictis. 609 b 1
Fallaces sæpe patent aliorum dolis et contumeliis. 861 c 2
Vide. Fraudulenti.
Fallacia mulieris, sunt eius blanditiæ, fictiones, artes et fraudes. 92 b 2
Falsitas una non tantum veritati, sed et alteri falsitati opponitur. 252 d 2
Fama mala et infamia fideli devitanda. 111 b 2
Fama virtutum et sanctorum exemplorum et operum recreat audientes. 828 c 1
Item eum qui ea habet. 828 d 1
Fama parentum est fama filiorum, et vice versa. 868 c 2
Famam cordati magni faciunt. 367 a 1
Eius claritas lucerna designatur. 451 d 1
Post mortem crescit et perennat. 493 b 2
Opibus præstat. 493 b 1
Fames homines cogit laborare. 351 b 1
Sequitur ex otio. 419 c 2
Ipsa cruciat et enecat pigrum. 486 a 1
Parit saporem ciborum et dulcorem. 630 d 2
Fames spiritualis quæ dicatur. 191 b 1
Familia impiorum cito delebitur. 287 b 2
Familiæ splendor, dignitas, nobilitas a parentibus ad filios transmittitur. 417 b 1
Familiæ cura non excusat ab eleemosyna. 422 a 1
Ædificatur et roboratur prudentia, item arte, industria, et virtute. 550 d 1 et seqq.
Quæ sit optima familia. 551 c 1
In ea adhibendus ordo. 551 d 2
Familiæ suæ providere debet paterfamilias. 716 d 2
Familiares impii regem depravant. 578 b 2
Vide Amici.
Familiaritas mulierum est velut ignis in sinu. 124 c 2
Est ea cavenda, cur. ibidem - 125 c 1
Vide Consortium.
Famuli obsequentes solent a Dominis ad altiora promoveri. 640 a 1
Et multa dona accipere. 640 c 1
Ad vilissima se dimittant. 640 d 1
Far dicitur a frangendo. 644 b 1
Faraotes Indorum rex agros coluit. 247 a 2
Fascinator fascinum maxime gestat in oculis, 504 b 2 - 544 c 1
Fastus animi quo pacto retundendus. 347 a 1
Peccato sequente deprimitur. 346 d 1
Oculis se prodit elatis. 118 a 1
Fatui non loquuntur nisi stulta. 308 b 2
Fatum fuit philosophis Deus vel Dei providentia: huic omnia tam bona quam mala tribuebant. 407 d 2
Favor præstat auro. 642 d 2
Favus dictus est a fovendo: est apum domus et cellulæ. 350 a 2
Arte insigni ab iis construitur. 350 a 2
Favi sunt melliti et sæpe toti cum melle eduntur. 561 a 1
Fel eximebatur olim, dum in connubiis Iunoni pronubæ sacrificabatur. 104 b 1
Felicitas iustorum solida est et perdurat, at impiorum modica et brevis est. 265 c 2
Recreat omnes. 222 a 1
Felicitas terrena deducit in ruinam et interitum. 288 c 1
Felicitas miscetur infelicitati in hoc mundo. 357 a 1
Lucerna repræsentatur. 452 b 2
Felicitas impiorum et superborum est peccatum. 470 b 1
Vide Prosperitas.
Felicitas (S.) suos septem filios ad martyrium animavit. 119 a 2 - 350 d 1
Fœminæ in omni genere animalium astutiores et insidiosiores sunt maribus. 368 b 2
Fœminæ quidquid sciunt, statim effutiunt. 437 c 1
In pulchritudine morum et corporis decus suum ponunt. 761 b 2
Et ea superbiunt. 761 c 2
Deformes virtutis ornamento pulchrescunt. 753 d 1
Sint moribus modestæ et pudicæ. 153 c 2
Nonnullæ se deformarunt studio castitatis. 762 a 1
Vide mulier.
Fenellæ pomum tangentes iaculis confodiebat. 288 c 2
Ferdinandus (P.) a Salazar in Proverbia scripsit; de eius commentario iudicium. 12 d 2
Ferdinandus II. Imp. malleus hæreticorum est. 293 b 1
Eius felicitas, potentia, gloria. 305 d 2
Eius responsum cuidam religionis libertatem poscenti. ibidem
Qua arte Silesios ad fidem Catholicam pellexerit. 482 d 2
Acre hæresi bellum indixit. 652 b 2
Ab hæreticis exagitatus eos mire exagitavit. 655 a 2
Feræ catulos suos efforment ad omnes actiones naturæ suæ congruas. 538 c 1
Fermenti qualitates competunt corripi nolenti. 197 c 1
Fermentum subinde pro malitia capitur. ibidem
Ferrum chalybe durescit. 639 d 1
Lima exacuitur. 639 b 2
Fertilitatis indicium est corvorum copia. 707 c 2
Ferventes sæpe fiunt tepidissimi. 751 b 1
Serviunt Deo cum gaudio. 115 b 1
Fervores novitiorum intempestivi cito consumuntur. 266 d 2
Fervores nimii initio non probantur. 675 c 1
Fessa urbs Africæ unde cognominata sit. 152 b 1
Festinandum lente. 267 a 1
Festinatæ divitiæ non sunt stabiles. 266 c 2
Festinans plus æque sero ad finem pervenit. 407 b 1
Festinatur ad hæreditatem tripliciter. 453 d 1
Festinatio signum est imprudentiæ. 407 b 1
Festinatio præpropera quam nociva sit. 453 b 2
Nimia non est durabilis. 267 c 1
Festinus semper ad defectum et penuriam tendit. 471 a 1
Ficus exiguam requirit culturam. 640 a 1
Eius fructus quam dulcis, sapidus, integer. 640 b 1

Ipsa est bifera, nec dat flores. 640 c 1
Stercoratione fœcundatur. 640 d 1
Primus eius fructus decutiendus. 640 a 2
Est typus Ven. Eucharistiæ. 640 b 2
Ei prosunt cornua arietina. 723 d 1
Ficus viles in massas olim contundebantur ad usus mancipiorum. 644 b 1
Earum raptores dicti sunt sycophantæ. 660 d 2
Fides an nomine sapientiæ vocari possit. 17 a 1
Error in fide videtur homini rectus, at eius novissima deducunt ad mortem. 288 c 1
Fideiubendo (a) sibi cavet iustus. 226 a 1
Fideiussio prudens est opus beneficentiæ, temeraria vero cavenda. 108 a 1
Vide Sponsio.
Fideiussor liberet se quantocyus ab obligatione sponsionis. 109 c 1
Quare discurrere et anxius esse debeat, et amicum stimulare. ibidem
Multis molestiis afficitur et damnis. 109 d 1
Fideiussoris (an) pignus tolli licitum fuerit. 448 d 1
Fideiussor pro extraneis non sit temerarius et præceps. ibidem
Cum fideiussoribus non est familiariter agendum. 519 d 1
Fideli servit totus mundus. 262 d 1
Eo is utitur ad necessitatem, non luxuriam. ibidem
Et ad salutem. 262 a 2
Fideles sunt Christi corona. 353 b 2
Fidelis vir quis dicatur. 438 b 2
Tales viri fideles aliquot recensentur. 438 d 2
Tales requirit Deus. 439 a 2 et seqq.
Fidelis arcana celat. 450 d 2
Ab omnibus laudatur. 663 a 1
A Deo in omnibus prosperatur. ibidem
Fideles non iurant nec mentiuntur. 281 d 1
Fidelitas decet reges. 364 d 1 et seqq.
Eos fidelitas in verbis contra calumniantes tuetur. 461 b 2
Ea rarius invenitur quam misericordia. 438 b 1 et seqq.
439 c 1 et seqq.
Fidens Deo totum possidet mundum. 361 d 2 et seqq.
Fides sanctissimum hominis bonum est. 448 a 2
Est amicitiæ basis et custos. 374 a 1
Maior adhiberi solet ei qui prior suam causam exposuit. 396 d 1
Eius obstringendæ signum. 747 b 1
Fidei fortitudo parit fortitudinem spei. 557 c 1
Fidei professio constans Deo donante fit. 332 d 1
Eam prædicare maius est quam credere. 348 c 1
Eius limites, quos patres fixere, non sunt transgrediendi. 520 a 2
Multa eius mysteria captum hominum superant. 576 a 1, a 2
Fiducia in perfido fidentem destituit. 592 d 1
Fiducia in Deum animam dilatat. 665 d 2
Causa est fortitudinis. 297 b 2-298 a 1
Filius Dei est sapientia increata personalis Dei, quam ab æterno possedit et per quam creavit omnia. 155 c 2
Quo sensu is creatus dicatur. 155 d 2
Fuit ab æterno, et increatus. ibidem
Eius productio modo vocatur generatio, modo creatio. 156 a 1
Quomodo dicatur Patris pullus. 156 c 1
Constitutus est ab eo princeps operum eius. 156 d 1
Ab eo creandi potestatem, et in creaturas dominium et ius accepit. ibidem
Per assumptionem humanitatis non est mutatus. 160 d 1
Æterna eius generatio a Patre per intellectum. 162 a 1
Ad eius ideam Pater omnia architectatus est. 162 b 1
Ab eo semper gignitur et genitus est. 162 c 1
Hominum amore factus est homo. 167 d 2
Lusit ab æterno coram Patre. 168 c 1
Quomodo appelletur adolescens aut puer coram Patre ludens. ibidem
Prælusit suæ incarnationi. ibidem
In quo eius deliciæ cum filiis hominum elucent. ibidem
Ædificavit sibi humanitatem quasi domum. 172 d 2-173 d 2
Dicitur Patris imago, character, sapientia. 259 c 1
Est coævus Patri et consubstantialis. 693 d 2
Filii proprium est erudiri doctrina patris. 252 a 1
Ipse est fabrica patris. 259 c 1
Si a patre non castigatur, fit segnis et rebellis. 275 d 2
Ipse et pater censentur una persona civilis. 635 d 2
De filii institutione non desperandum, esto sit hebes. 422 c 1
Eius vita ex vita parentis traducitur. 451 c 2
Est parentum portio. 440 a 1
Non inhiet opibus patris ante eius mortem. 453 c 1 et seqq.
Eius profectus est gaudium patris. 535 c 1
Eum semper audire debet, eique auscultare, et quoad potest, obedire. 430 b 2-538 d 1
Dum ab eo castigatur, beneficium accipit. 425 d 1-629 c 2
A paterna castigatione et educatione pendet eius salus. 451 c 2
Materni iuris semper sit memor. 538 d 1
Parentibus omnia debet. ibidem
Hinc si eos despiciat, meretur in crucem agi. 706 d 1
Modum servans in expensis est sapiens, at qui prodigus, confusione se, et parentes dolore afficit. 653 a 2
Filius dives non bene institutus, nescit opibus uti. ibidem
Filius sapiens parentes lætitia, stultus tristitia afficit. 321 b 1
Quis sapiens et stultus filius Salomoni dicatur. 188 a 1 et seq.
Filius sapiens est decus et doctrina patris. 259 a 1
Imo is sæpe patrem docet. 258 d 1
Filius suscipiens doctrinam patris est sapiens. 259 c 1
Filius stultus deridet correptionem patris sui. 311 b 1
Filius sapiens patrem afficit lætitia et honore. 539 a 1 - 363 c 1 - 636 a 1
Habet longam posteritatem. 451 c 2
Parentibus est consolationi, voluptati, ornamento. 678 c 1
Imo iis longævitatem adfert. 363 b 2
Filius continens patrem lætitia, incontinens mœrore afficit. 670 c 1
Filius stultus mœrori est parentibus ob indocilitatem. 376 a 2
Item ignominiæ. 376 b 2
Filius perversus patrem provocat ad iram, matrem ad dolorem. 380 b 1
Eorum sæpe indignationem incurrit. 380 c 1
In causa est ut patri adversa contingant. 416 d 1
Imo citam ei adfert mortem. 363 b 2
De eius tamen emendatione non est desperandum. 422 c 2
Nec est contumelia ad indignationem provocandus. 423 c 1
Castigandus est moderate. 423 d 1
Non est lædendus, nec mutilandus. 423 a 2
Nec interficiendus. 423 b 2
Id qui facit, seipsum plectit. 423 d 2
Filius imprudens non est Deo offerendus, sed prudens. 431 b 2
Filius qui sua protervia patrem affligit, et matrem domo fugere cogit, ignominiosus plane est. 429 d 2
Est naturæ hostis, et honestatis inimicus. 430 c 1
Regno et dominatu exuetur. 452 a 2
Immorigeros habebit suos filios. 707 d 2
Si paterna bona suffuretur, an sit socius homicidæ, et quatenus ad restitutionem teneatur. 664 c 2
Parentes et avos debito honore prosequatur. 363 d 1
Filiorum virtus et vitium in parentes proxime redundat. 188 b 2
Magis matrem quam patrem imitantur. 189 b 1
Sunt decus et gloria parentum. 242 a 1
Sæpe decoquunt avare a parentibus congesta. 266 c 1
Si sequantur parentum peccata, non erunt impuniti. 229 d 1
Sed bene morati decus iis adferunt. 101 d 2
Eorumque ductum et consilium sequuntur. ibidem
Ii qui parentibus obediunt, vita donantur longa, opulentia et sanitate. 26 d 1
Filii timoris Dei sunt summe timentes Deum. 298 a 1
Filii castorum parentum sortiuntur felix coniugium. 102 d 2
Filii adulterini apud omnes sunt infames. 127 a 2
Filii improbi sæpe matres mœrore enecant. 189 c 1
Proborum filiorum præmium est habere patres diu superstites. 188 b 2 et seqq.
Filii a patre moriente quasi lampadem vitæ, virtutis, opum et gloriæ accipiunt. 345 b 1
Sæpe ob parentum integritatem honorantur, et ab aliis benedicuntur. 440 b 1
Filii proborum parentum Deo sunt curæ. 439 d 2 et seqq.
Et beati. 440 b 1
Item misericordiam. 229 a 2
Qui dicantur filii mutationis vel transitus. 733 d 2 et seqq.
Finibus (de) agrorum sæpe populi certarunt. 519 d 2

Finis in omni re spectandus est. 284 c 1
Firmamenti concavum et convexum quantum distet a terra. 323 b 1
Fiscus rapit quod non accipit Christus. 513 a 2
Flagella omnia quibus flagellantur, ad Deum sunt referenda. 432 a 2
Timent equi flagella. 605 c 2
Flagellabantur olim in rota torti. 459 a 1
Flagellatores (qui dicantur) annonæ. 234 a 1
Flandri Germanicum S. mutant in T. 14 b 1
Flagitioso uno castigato sapiant reliqui. 429 b 2
Flammeum erat velum sponsarum in nuptiis. 750 a 1
Flavus color e tribus aliis componitur, placet in oculis. 544 a 1
Flores (cur) lectis convivalibus et mensis olim inspergerentur. 584 b 1
Quando flores magis redoleant. 634 a 1
Flumen est symbolum verborum sapientis. 387 d 2
Flumina ex mari orta eodem redeunt. 466 c 1
Fluvii quomodo findi et dividi dicantur. 67 a 2
Sunt quasi plateæ terrarum. 163 a 1
Quatuor fluvii paradisi denotant quatuor virtutes cardinales. 66 b 1
Fœnerari tam est mutuare quam dare ad usuram. 420 b 2
Fœneratur Domino qui miseretur pauperis. 470 c 2
Fœneratoris insatiabilitas. 602 b 1
Cur hebraice vocetur ab elevando. 503 a 1
Fœneratarius fit servus fœneratoris. ibidem
Fœniculum oculorum aciem acuit. 311 c 1
Fœnum montanum præstat eo quod ex vallibus colligitur. 646 c 1
Fœnus (quod vocetur) liberale. 653 b 2
Folia quid symbolice significent. 290 c 1
Folia arboris virtutum quæ sint. 236 d 1
Quæ arboris vitæ, id est Christi in cruce erecti. 286 b 2
Fomes peccati omnibus inhæret. 442 b 2
Is maxime in rebus venereis cernitur. 442 d 2
Fons dicitur a fundendo: idem dicitur vena. 387 d 2
Est symbolum cordis. ibidem et seqq.
Fontium proprietates. ibidem et seqq.
Fons quomodo turbetur. 600 a 1
Fons Ciclopum bibentes enecat. 589 b 2
Fons vitæ est, qui iugiter aquas limpidas effundit. 199 d 1
Fontes in terra sunt a Deo librati, et quomodo. 164 b 2
Fontes mystici sunt varii. 100 a 2
Foramina peccatoris quæ sint. 537 d 2
Foris aliquando idem est quod *in limine*. 133 d 1
Forma mulieris nemo debet inescari. 93 a 1 et seqq.
Quam ea sit illecebrosa. 121 d 2
Est ea viro ex animo eradenda. 124 b 1
Ipsa est velut ignis. 124 c 1
Quam sit potens et efficax. 762 d 1
Eius brevitas. 762 a 2
Vide Pulchritudo.
Formicarum dotes homini sunt imitandæ. 110 b 1
Parant in æstate sibi cibum pro hieme. ibidem
Frumentum deferunt in suas cellas. 110 c 1
Grana incidunt: arrodunt oculos seminis: grana seligunt meliora. 110 d 1
Tempestatem et serenitatem præsentiunt. 110 a 2
Earum natura describitur. 715 d 1
Temperamento siccæ sunt: carent sanguine: laborant assidue. 110 d 2
Aurum eruunt in India. 111 b 1
Habent oculos: invicem amant et iuvant. 111 c 1
Habent ductores, non duces. 111 a 2
Tetros odores fugiunt et oderunt. 111 b 2
In senio volant. ibidem
Et tunc fortificantur, et crescunt: onera arte multiplici reddunt facilia portatu. 111 d 2
Hieme fruuntur cibo reposito. ibidem
A vino statim inebriantur: sunt mortis prænuntiæ. 112 a 1
Ægyptiis erant symbolum trium illustrium dotum. 112 b 1
Bilis est ipsis laboris stimulus. 112 c 1
Rectam sequuntur semitam, licet obliquando viam. 112 d 2
Earum sapientia in quibus eluceat: earum ordo, astutia, opera. 715 b 2
Qua in re nobis imitandæ. 718 a 2
Sunt typus agricolarum. 717 c 1
Et democratiæ. 717 b 2
Et monachorum. 717 c 2
Item humilium. 718 b 1
Item Christi. 718 c 2
Unde formetur vox formica. 110 c 1
Fornicari dicitur a fornicibus meretricum. 60 b 2
Fornicationis tentationes per cordis custodiam excluduntur. 87 c 1
Eius sex sunt damna. 95 a 1
Eius remedium unicum est fuga. 96 a 2
Ipsa laqueus est, quem dæmon omni hominum generi tendit. 121 b 2
Eius interna concupiscentia etiam lege veteri vetita fuit. 121 c 2
Ipsa quam sit brevis. 123 a 2
Eius turpitudo et ignominia. 127 d 2
Fornicator quomodo in peccato moriatur. 107 c 1
Quæ ei esset in primitiva Ecclesia pœnitentia præscripta. 127 d 1
Fornicatores unde ægre resipiscant. 187 a 2
Fornix est arcus triumphalis. 459 b 2
Item furca. 459 d 2
Fornicem incurvare super impios quid sit. 458 d 2
Fortium laus et gloria apud homines. 354 c 2
Fortes adversis roborantur. 567 b 2
Fortitudo propria est sapientiæ. 148 b 1
An sit maior virtus patientia. 355 b 1
Alia in agendo, alia in sustinendo sita est. 355 b 2
Per leonem denotatur. 721 b 1
Fortitudo animi consistit in sapienti consilio: directione, arte. 552 c 1
Manet ea perfecta et constans in adversis et prosperis. 552 c 2
Crescit laboribus et piis exercitiis. 556 b 2 et seqq.
Fortuita etiam a Deo reguntur. 357 b 1
In iis Dei subsidium implorandum. 357 b 2
Fortuna impiorum cito convertitur. 244 c 1
Fortunam veteres ut deam invocabant. 357 b 1
Sed ea nihil est, Deo dirigente omnia. 357 c 1
Non est causa felicitatis vel infelicitatis. 456 d 1
Eius rota est instabilis. 459 a 2
Qui fortunam suam impendio exaltare vult, accersit sibi ruinam. 372 b 2
Forum dictum a fando. 614 a 2
Fossa profunda per catachresin denotat perniciem extremam, in quam incidit meretricum sectator. 510 a 2
Et fossæ sunt plerumque habitacula meretricum. 540 a 2
Franciscanus quidam, cæsus ab hæretico, scite ei par pari regessit. 607 d 1
Franciscus (S.) quomodo tentationem carnis edomuerit. 126 d 2
Erat amore Dei ebrius: canticum amoris eius. 168 d 2
Spe gloriæ se in pœna solabatur. 214 c 1
Pium se erga bestias ostendit. 247 a 1
Non timuit latrones. 264 c 1
Eius morientis vox. 304 c 2
Eius humilis de se sensus. 310 b 1
Concionabatur tam ferventer ad paucos atque ad multos auditores. 312 c 2
Omnes ad cælum vocabat. 323 a 2
De sua prædestinatione factus certior ad aliquot dies mira exultavit lætitia. 329 a 1-599 d 2
Suo spiritus robore carnem infirmam sustinebat. 394 c 2
Quantam linguæ custodiam a suis vellet observari. 402 a 1
Fuit pauper censu et spiritu, et ideo in honore. 505 b 1
Rigore in corpus fiebat valentior in spiritu. 556 b 2
Carminibus per fratres suos cantatis dissidentes invicem reconciliavit. 595 c 1
Quæ eius oratio esset. 690 c 1
Benedixit hospiti, a quo benigne hospitio fuit exceptus eiusque progeniei. 698 b 1
Franciscus Xaverius (S.) omnibus fiebat omnia, ut omnes Christo lucrifaceret. 285 d 1
Quibus modis animas converterit. 477 b 2
Eius obedientia. 489 c 1
In tentatione maxime cavebat diffidentiam. 557 c 1
Per Indorum filios sæpe parentes convertit. 259 d 1
Franciscus Brianus Henrico VIII. Angliæ regi, in suis amoribus incestis applausit. 210 a 2
Francorum lex prisca circa ebrios. 542 d 1
Frater fratrem in adversis iuvare debet. 373 d 1

Frater versus in adversitate maxime se fratrem ostendit. 373 a 2
Unde dictus sit frater. 373 d 1-400 a 1
Frater a fratre adiutus est quasi civitas firma. 399 d 1-400 a 2
Frater sæpe minus iuvat fratrem pauperem, quam amicus. 634 b 2
Inter fratres sæpe sunt simultates. 634 d 2
Frater idem subinde est quod similis. 390 c 2
Fratrum lites sunt gravissimæ. 399 d 2-400 d 1
Cur. ibidem
Fratres pauci uniti æquivalent multis civibus urbem propugnantibus. 399 d 1-400 b 1
Fratres invicem contendentes sunt velut urbes hosti perviæ. 400 c 1
Fratrum amor an prævaleat amori amicorum. 404 b 2 et seqq.
Fraternitas summus coniunctionis est gradus post parentes. 400 a 2
Fraudulenti diu nequeunt latere: semper sunt pavidi, et dein fiunt confusi. 198 d 1
A testimonio ferendo repelluntur. 251 a 2
Annuere sociis oculo solent, pede plodere, et digito loqui. 116 c 1-199 a 1
Omnia sua agunt per dolos. 242 d 2
Opibus suis excidunt, quas inique corrasere. 121 b 2
Verbis suavibus proximum decipiunt. 352 b 2
Sunt perversi linguæ. 375 d 2
Eorum laquei varii. 472 a 2-623 a 2
Sermonibus speciosis tegunt odium cordis. 621 c 1
Subinde detegunt suam virulentiam. ibidem
Sunt omnibus odio. 622 a 2
Suismet laqueis sæpe capiuntur. 671 d 2 et seqq.
Fraudulenter amicum ledens, gravissime ei nocet. 619 c 1
Fraus causa est egestatis. 121 b 2
Ipsa Deo maxime exosa est. 228 c 2
Causat tristitiam. 253 b 1
Fraudes initio sunt suaves, postea tam dicentem quam audientem cruciant. 449 b 1
Retorquentur in caput illas machinantium. 482 a 2
Omnibus sunt exosæ.
Dolosorum confutatione patescunt. 623 b 1
Vide Dolus.
Frigidus spiritu est moderatus in loquendo. 381 b 1
Frigidi apti sunt ad regendum. 382 c 1
Frigus causa est timoris et torporis. 390 d 1
Famem hebetat et sedat. 428 d 2
Quod frigus nivis in æstate sit. 585 d 2
Quam id gratum sit. 586 a 1
Per id designatur nuntius fidelis. 586 c 1
Frigus ex phrenesi vel apoplexia contractum pellitur per calida fomenta. 597 d 1
Fructus sapientiæ qui sint externi et interni. 163 d 1
Fructus arboris virtutum qui sint. 236 d 1
Qui arboris vitæ, id est Christi in cruce erecti. 236 b 2
Fructus verborum et operum ad suum redit auctorem. 249 b 2
Fructus oris duplex.
Frugalitas præstat mensæ opiparæ cum iurgio. 359 c 1
Frugalitas priscorum Romanorum. 646 d 2
Frumentum sub mensura semper adaugetur. 687 a 2
Frumentum exigit solum crassum et pingue. 743 c 1
Illud abscondere, vel omne coemere ut carius vendatur, inhumanum est, et contra charitatem et iustitiam legalem. 234 a 1
Frumentum avare servatum et pauperibus denegatum sæpe male perit. 234 b 2
Sed tempore famis illud aliis distribuens, Dei et hominum gratiam acquirit. 234 c 2
Frustra diversam habere potest significationem. 29 b 2 et seqq.
Non significat *dolose*. 29 d 2-32 b 1
Fuga unicum remedium fornicationis. 96 a 2
In persecutione quando et quibus sit licita et illicita. 667 a 2
Fulgentius mytologus an sit Episcopus Ruspensis. 542 d 2
Fulica avis describitur. 137 c 1
Fulmine tacta cadavera ab aquila non vorantur. 566 b 2
Fulmen in pede aquilæ quid denotet. ibidem
Fumus elicit oculis lacrymas. 212 c 2
Est symbolum peccati: eius proprietates peccato adaptantur. 218 a 2
Funda iaciuntur lapides. 610 a 1
Capitur et funda pro pala annuli. 610 d 1
Item pro crumena. ibidem
Fundamenta solida altæ domui sunt necessaria. 372 b 2
Fundamenta terræ sunt eiusdem centrum. 165 d 2
Fundatores Ordinum in quo Deum, Christum et Deiparam imitentur. 159 c 1
Eis adscribitur omnis asseclarum virtus et opera. ibidem
Sapienter suas familias fundarunt. 551 d 1
Fur vox derivatur a *furvo*. 29 b 2
Furem quomodo Salomon septuplum redditurum pro furto dicat, secus ac lex iubeat. 126 d 1 et seqq.
Furum insidiæ quomodo frustra sint. 32 a 1
Fures solent sociis annuere. 199 a 1
Fur sibi ipsi damnum creat. 424 d 2
Furis socius etiam furti reus est. 682 d 2
Fur sæpe est periurus. 683 a 1
Fur bonorum patris est socius homicidæ, quo sensu. 664 c 2
Furari parentibus solitus fit postea dilapidator. ibidem
Furfures dicti videntur a furari. 185 c 1
Furtiva venus cur magis delectet. ibidem
Furtiva omnia magis delectant. ibidem
Furtum rei notabilis est peccatum mortale. 126 c 1
Quomodo dicatur a Salomone non grandis esse culpa. ibidem
Est minus adulterio. 126 a 2
Furta furi sunt velut retia, quæ ipsummet illaqueant. 33 c 1
Furtum oritur ex otio. 435 a 2
Furto ablata mala perire solent. 429 c 1
Cur ea Deo non sint offerenda. 429 a 1
Furti societas multiplex est. 683 a 1
Fusus unde dicatur. 746 b 1
Tria repræsentat. 746 c 2
Est virorum dedecus. 740 b 1
Futurorum nimia fiducia cavenda. 624 b 1

G

Gabriel angelus velut bonus nuntius salutem hominibus et toti orbi attulit. 721 c 1
Fuit fidelis Dei legatus. 586 b 2
Et bonus nuntius. 599 b 2
Gallicani (qui S.) prædia invasere, a dæmone sunt correpti. 661 b 1
Galli incessus generosus. 719 b 1-720 c 2-721 d 2
Est animal salax. 720 c 1
Est immemor. 720 d 1
Eius descriptio. 720 b 2-721 d 2 et seqq.
Regem eiusque partes repræsentat. 721 d 2
Est terror leoni. ibidem
Eius amor in pullos. ibidem
Eius zelotypia et amor erga gallinas; est ingenio præsago et solers. 722 a 1
Eius in pugna magnanimitas. 722 c 1 et seqq.
Miram habet cum sole sympathiam, eumque in omni cæli parte salutat. 722 c 2
Pluvias et tempestatem præsagit. ibidem
Acuti est visus. 722 d 2
Exoriente luna gestit. 723 a 1
Non pugnat nisi ut gallinas suas tueatur. 723 b 1
Garrulitas otiosa parit egestatem. 296 a 1
Nocet tam loquenti, quam audientibus. 725 b 1
Garruli ostendunt suam insipientiam. 383 a 2
Secreta amicorum produnt. 581 d 1
Ægre ad taciturnitatem et correctionem reducuntur. 679 c 2
Sunt plerumque adulatores, nihil eis condonatur. 680 d 1
Abortienti similes sunt. 680 c 2
Quomodo tecto carere dicantur. 197 d 1
Gaudentes de inimici malo sæpe in illud ipsum Deo vindice incidunt. 564 b 1
Gaudium sapientis moderatum est. 287 d 1
Gaudium cordis mirifice ad contemplationem confert. 315 d 1
Gaudium perfecte novit is qui post dolorem eius fit compos. 285 c 2
Gaudii cœlestis compotes redduntur soli lugentes, non impœnitentes. 287 b 1
Est id purum, et plenum, terrenum vero desinit in luctum. 289 d 2

Digitized by Google

Gaudia iustorum quanta sint. 211 a 1
Gaudia mundi mixta sunt dolori. 288 c 2
Quænam eius rei causa. 288 d 2
Gaudium solum est in salute et tranquillitate. 358 b 1
Comes est confidentiæ securitatis, animositatis. 479 a 1
Solidum e sola nascitur virtute. 479 c 2 - 535 d 2
Id excitat timor Dei. 427 c 2
Gaudium cæleste quam amplum et latum sit. 534 b 1
Gebhardus Abbas brachium miraculose sanatum fœminæ devotæ osculandum præbens, idem rursus sensit obrigescere. 135 d 2
Gedeon molli responso Ephraimitas iratos sibi reconciliavit. 807 b 2
Γηγενεῖς dicuntur gigantes. 480 c 1
Gemmæ debent suo loco collocari. 609 c 2
Gemulus (S.) Martyr caput amputatum manu sustulit. 27 c 1
Generandi vis umbilico denotatur. 88 d 2
Generatio Christi, tum æterna, tum temporalis, rori assimilatur. 84 a 2
Est a Deo patre peracta ut principium viarum eius in opera eius. 156 b 2
Generatio renibus repræsentatur. 694 b 1
Generatio duplex filii Dei. 694 b 1
Quæ quatuor generationes pravæ. 700 a 1
Earum pœna congrua iuxta Rabbinos. 706 c 1
Generositas Indolis a parentibus descendit. 701 d 1
Generosus facile tolerat suam infirmitatem. 394 b 1
Item aliam quamlibet. 394 c 1
Iræ dominatur. 588 c 2
Est similis leonis. 609 c 2
Genesius (S.) Martyr sanguine suo baptizatus est. 304 d 2
Genovefæ (S.) cereus fuit ab angelo reaccensus: eius sanctitas illustris: est Parisiensium patrona. 744 c 2
Gentes nonnullæ naturaliter quibusdam certis adversantur. 625 c 1
Gentiles multa a Salomone dogmata mutuati sunt. 8 a 2
Eorum libri S. Scripturæ debent ancillari. 12 a 2
Omnia eorum opera non sunt peccatum. 805 a 2
Eorum religio est cultus idolorum. ibidem
Dominati sunt Iudæis, et ad Christum conversi hæreditatem Ecclesiæ cum eis diviserunt. 360 a 2
Sunt symbolum seductoris hominum. 473 d 2
Eorum scientia non est præponenda sacræ. 391 d 1
Magis Deum dilexere quam Iudæi. 405 a 2
Eos Iudæi vocabant alienigenas. 625 b 1
Γεώργιον et agricolationem et agricolam significat. 552 b 2
Georgius Castriottus labiis præmorsis in prælium ruebat præceps. 858 b 1
Γέρας et γεραίρειν, id est honor eximius, et venerari; hæc verba apte ad senes torquentur. 858 d 2
Gerardus (S.) quomodo ad Religionem Cisterciensem sit vocatus. 87 c 2
Gerontio (S.) Episcopo iubente, cerva lac comitibus ipsius præbuit. 103 a 2
Gertrude (cum S.) Islebiensi mire deliciabatur Christus. 168 a 1
Gertrudis (S.) in sinum Christi sub mortem recepta est. 754 c 2
Cuique pia salutis dabat monita. 755 c 2
Gervasii (Ss.) et Protasii Martyrum constantia. 63 b 1
Gestus inconditi quam sint reprehensibiles. 115 d 2
Gigantum nomine vocantur dæmones et damnati, cur. 50 a 2
Cur gigantes dicti sint terræ filii. 186 b 2
Eos Scriptura collocat in inferno. ibidem
Erant Gentilibus gens impia deos negans. 186 c 2
Habent pedes serpentinos. 186 a 1
Gigas in Scriptura tria significat. 481 a 1
Cur per gigantes mortui et dæmones denotentur. 480 b 1
Sunt symbolum hæreticorum. 480 b 2
Gigantes Scriptura vocat homines valde improbos. 481 a 1
Gignere et genuisse, gigni et genitum esse, idem sunt in divinis. 162 c 1
Glacies symbolum superbiæ est. 499 c 1
Gladio tripliciter quis percuti potest. 464 d 2
Cur gladii vocentur laminæ. 499 b 1
Gloria dicitur quasi claria. 152 a 1
Gloria propria dos et laus piorum. 73 d 2
Et individua virtutis comes et assecla. 152 a 1
Gloria Dei est in nostris omnibus actionibus spectanda. 152 c 1
Quantum eam promovemus, tantum promovemus et propriam. ibidem
Gloria impiorum putrescet. 196 a 1
Gloria piorum instar lucis omnes exhilarat, at impiorum brevis et exigua est. 264 d 2
Gloria beatorum quæ sit. 152 b 1
Gloria cælestis labore vitæ paranda. 202 a 2
Gloriam nullam addere Deo homines possunt. 336 b 1
Propter gloriam suam increatam omnia is creavit et operatus est. 336 a 2
Gloria, quam ei creaturæ omnes dant, ei omni iure debetur: et hæc tam patens est, quam tacita. 336 b 2
Cur tamen propter hanc nihil Deus sit operatus. ibidem
Gloria per lucernam repræsentatur. 451 d 1
Cur dedeceat stultum. 603 b 2
Est ei quoque noxia. 604 a 1
Sequitur humiles. 682 a 1
Gloria Dei est in omnibus operibus maxime spectanda. 334 c 1
Gloria cælestis continet dominium totius mundi. 362 b 2
Gloriam propriam aucupari noxium est, at communitatis utile et honorificum. 600 d 2
Gloriari de innocentia nemo debet. 442 d 1
Gloriosum est iniurias despicere, et quasi non videre. 413 d 2
Gloriosus multa promittens, et ea non implens, similis est nubi a ventis pluviis coactæ, et pluviam non danti. 586 d 2 et seqq.
Gnomæ Proverbiales brevitate sua lectoris ingenium exercent. 227 d 1
Godefridus Bullonius ope B. Virginis Saracenos profligat. 153 a 1
Gordianus senior Imp. natura mitis erat. 247 a 1
Gorgoniæ (S.) morientis vox. 804 c 2
Eius in pauperes liberalitas. 747 d 1
Eius nobilitas spiritualis. 751 c 2
Placide defuncta est. 754 c 2
Eius eximia virtus. 758 c 2
De sola animæ pulchritudine fuit sollicita. 762 d 2
Gradatio sit in honoribus. 580 d 1
Græci pueros moratos coronabant. 27 d 2
Item triennes et sexennes; quare. 28 b 1
Gratiæ prævenienti adscribendum est salutis initium, et bona voluntas. 169 d 2
Gratia Dei et hominum debetur obedienti. 26 b 1
Gratiæ Dei quatuor sunt partes. 87 a 1
Ea ad singulos actus datur. 57 a 2
Necessitas illius ostenditur. 91 a 1
Est velut fons. 101 b 1
Est radix et semen gloriæ. 241 c 1
Ipsa super caput iusti est. 195 c 1
Gratia tam formæ quam morum in fœmina maxime requiritur. 226 c 1
Gratiarum copia datur obedientibus. 26 d 1
Gratias fingebant veteres alatas, quæ ad homines advolarent. 54 b 1
Gratia sæpe misericordiam significat. 493 a 2
Gratia oleo repræsentatur. 483 c 2
Gratia Dei est initium salutis. 169 d 2
Et boni sermonis. ibidem
Requiritur ut opera cogitata felicem habeant successum. 329 c 2
Eius incertitudo. 442 a 2
Est lux animæ supernaturalis. 460 c 2
Ipsa ei pro respiratione est. 461 b 1
Rebus omnibus potior est. 494 c 1
Eius elogium et effectus. ibidem
Quanto cum timore conservanda sit. 659 b 1
Naturam perficit. 661 a 2
Gratia subsequens magis necessaria quam præveniens. 339 c 2
A congrua pendet nostra salus et felicitas æterna. 455 c 2
Gratiam et charitatem in bonis operibus maxime spectat Deus. 333 b 2
Gratia B. Virginis est gratia capitis. 760 d 2
Gratia corporis quid sit. 761 d 1
Gratia dicendi reges et principes sibi conciliat. 507 b 2
Gratia principum paranda per industriam. 716 c 2
Gratiæ gratis datæ dantur per actualem Spiritus sancti motionem. 832 b 2
Qui gratiis abundat, latere gaudeat. 334 d 2
Quas gratias uxor bona in familiam inducet. 737 d 2

Gratiæ agendæ Deo pro omni bono opere, et pro prosperis æque atque adversis. 334 d 2
Gratiositas est melior auro et argento. 493 a 1
Eius elogium. ibidem
Arcet invidiam, parit amorem. 493 a 2
Gratiosus in verbis ab omnibus amabitur. 568 c 1
Gratitudo ostendenda post acceptum beneficium. 672 b 1
Gravidæ non appetunt concubitum, quia plenæ. 702 d 2
Gravitas ordinata potior nimia celeritate. 407 c 1 et seqq.
Gravitas etiam ad animum transfertur. 626 b 1
Gravitas externa potior levitate timida. 748 b 1
Gregorius Bœticus fuit schismaticus, ac proinde eius scripta parvæ sunt auctoritatis. 12 d 1
Gregorius (S.) Magnus in communi lue B. Virginis imaginem in supplicatione iussit deferri; eaque cessavit. 143 b 2
Suum raptum e monasterio ad pontificatum deplorat. 179 b 1
Mauritium Imp. sua humilitate et patientia fregit. 222 c 2
Eius elogium. 297 c 1
Excellit morali sensu. 309 d 1
Bona Ecclesiæ in alimenta pauperum expendit. 326 a 1
Gregorius VII. Pontifex gratia compunctionis fuit privatus ob contactum monile neptis suæ. 133 c 2
Gregorius XIII. Pontifex quatuor viros integros et spectatæ virtutis Ecclesiæ regimini præficiebat. 22 d 2
Gregorio (S.) Nazianz. per visum apparuere sapientia et castitas. 64 c 1 - 131 d 1
Suo discessu Episcoporum lites sedavit. 370 b 1
Eius oratio rivum imitatur. 387 a 2
Gregorius XV. Pontifex quid cardinali Bellarmino annos plurimos ei apprecanti responderit. 354 c 1
Gregorius (S.) Thaumaturgus a S. Ioanne iussu B. Virginis fuit edoctus. 146 b 2
Gressuum directio a solo Deo provenit. 332 a 2
Gressus significant opera, studia, actiones et totum vitæ institutum. 455 c 1
Ii diriguntur a Deo. 455 d 1
Grex Dominum quotannis ditat. 645 a 2
Grues tempestatem præsagientes a mari ad mediterranea loca devolant. 497 c 2
Ibyci interfectorem prodidere. 662 d 1
Gryphi species sunt parabolarum. 15 d 1
Gubernationis ratio tempori est accomodanda. 22 b 1
Gubernator imitari debet nauclerum. 22 b 2 et seqq. - 224 c 2
Ubi gubernator prudens est, ibi populus prospere agit. 224 d 1
Quam talis reip. sit necessarius. 225 b 1 et seqq.
Quam talis reip. prodest, mali obsunt. 279 b 2
Gubernatores abstineant vino. 547 d 1
Vide Prælatus, Rectores, Superiores.
Gudulæ (S.) lucerna extincta, fuit ab angelo reaccensa. 744 c 2
Gulæ proles et comites. 526 b 2
Ea cavenda in convivio apud principem. 522 a 1 et seqq.
Deducit ad paupertatem, et per quos gradus. 527 a 2
Eius insatiabilis vorago. 537 b 2
Est magnus hominis inimicus. 622 c 1
Est velut sepulchrum et infernus. 704 c 1
Gulonum varia exempla. 537 b 2
Gulosi quos morbos contrahant. 465 a 1
Rediguntur ad inopiam, inde dolorem animi contrahunt. 634 c 1
Semper iurgia concitant. 665 a 1 - 665 b 2
Pro Deo habent suam gulam. ibidem
Non satiantur umquam. 276 b 2
Gustus symbolum est discretionis. 220 b 1
Gyrus spatium est gloriæ impii. 244 a 1

H

Habitatione (de) commoda sibi quisque prospiciat. 716 b 2
Habitudo bona animi reddit corpus habile et sanum. 300 c 2
Habitus peccandi sunt quasi funes peccatorum. 106 c 1
Hæresiarchæ plerique dæmonem habent paredrum. 480 c 2
Eorum superbia et obstinatio. 615 c 2
Hæresis est velut meretrix. 49 d 1 - 134 c 2 - 140 b 2 - 511 b 1
Est spirituale adulterium. 128 d 2
Est contraria veræ sapientiæ. 183 c 1
Est stulta. 183 c 2
Item clamosa. 183 d 2
Est illecebrosa. 184 b 1
Est plena fallacia et imposturæ, item occulta. 186 a 1 et seqq.
Eius origo est libido. 187 c 1
Ex hæresi formata pauci ad veram redeunt fidem. 51 c 1
Probat orthodoxorum in fide constantiam. 361 c 1
Secuta est rebellionem. 367 c 2
Ob eam a Deo provinciæ diversimode affliguntur. 480 b 2
Eius parens est diabolus. 480 c 2
Per luxuriam punitur. 510 d 2
Numquam primum est peccatum. 511 b 1
Quo sæculo maxime invaluerit. 709 c 1
Sæpe profligatur a fidelibus doctoribus. 484 c 2
Hæreses natæ e nimis curiosa speculatione. 601 d 1
Hæreticus mendaciis nititur. 193 a 1
Et pascit ventos. 193 b 1
Est testis mendax mystice. 297 a 2
Iam conversus, desinit esse impius. 243 c 2
Hæretica uxor non est ducenda a Catholico. 417 d 2
Cur. ibidem
Hæreticorum sermo venustus est, sed stolidus. 137 b 2
Eorum fama posthuma parit proles sibi similes. 196 a 2
Fumo et aceto comparantur. 213 c 2
Eorum impostura: Eam detegit vera fides et Theologia 221 d 2
Semper inter se habent iurgia. 265 c 2
Sapientiam veram etsi quærant non tamen inveniunt, quia extra Ecclesiam quærunt et male. 282 d 1
Sunt in credendo tardi. 290 d 2
Semper in dogmatibus suis evariant. 329 b 1 et seqq.
Valide baptizant. 313 b 1
Sunt superbi. 324 a 1
Eorum bona sæpe cedunt Dei nutu Catholicis. 325 b 2
Si obstinati, vi pœnisque ad orthodoxam fidem sunt cogendi. 181 d 1
Hæretici unius urbis desiderant hæreticos aliarum potiri victoriis contra orthodoxos. 248 d 2 - 272 c 1
Hæretici sacras Scripturas depravare conantur. 351 b 2
Sunt bellorum faces, et titiones gehennæ. 352 a 2
Sermonibus suavibus innocentes seducunt. 352 b 2
Scientia Scripturæ iis obest. 372 d 1
Plerumque Ecclesiasticorum vitia prætexunt suæ ab Ecclesia defectioni. 384 a 2
Lacerant Ecclesiam, et Turcis viam pandunt. 399 c 2
Multis mortem animæ attulere. 401 b 1
Suis rixis evertunt domum Ecclesiæ. 416 a 2
Patrem Deum dehonestant, et matrem Ecclesiam irritant. 430 a 2
Iisque bellum indicunt. 480 b 2
Propinant auditoribus panem mendacii. 449 d 1
Eorum Ecclesia litigiis plena est. 475 b 1
Errant a via doctrinæ: comparantur gigantibus. 480 b2 et seq.
Sunt superbi et theomatici. ibidem
A Deo deturbantur in tartara: eorum pater est diabolus, mater libido. ibidem
Dæmonem superant malitia et perfidia. 480 c 2
Eorum locus est in profundo inferni. 480 d 2
Cito cum sua doctrina pereunt. 488 a 1
Veritati perfracte resistunt. 491 c 1
Sunt ab Ecclesia eiiciendi eo quod eius pacem turbent. 507 a 1
Eorum doctrina a Deo subvertitur. 508 d 2
Per meretricem denotantur. 511 b 1
Non est cum iis de Scriptura loquendum. 532 a 2
Plerique in sua hæresi emoriuntur. 556 a 1
Credant, etsi non intelligant fidei mysteria. 576 a 1
Sunt gladii, sagittæ, iacula acuta. 591 d 2
Sunt inimicus dolosus. 622 b 1
Quo pacto sint a principibus ad fidem orthodoxam cogendi, etiam pœna capitis vitæque proposita. 630 b 1
Iunctis viribus Catholicos oppugnant. 652 b 2
Eorum bellum pax est Catholicorum. 652 c 2
Iis dominantibus fugiunt aut latent Catholici: cupiunt enim omnes sibi reddere similes. 667 b 2
Verbum dei depravant, sua somnia ei addendo. 695 d 2
Sunt rebelles filii matris Ecclesiæ. 708 c 1
A regibus sunt exagitandi. 723 a 2

Hæreticus Germanos sua obedientia vicit P. Canisius. 469 d 1
Halcyon avis est spei emblema. 56 a 2
Halitus ad dentes allisus efficit vocem et sermonem. 381 c 2
Halitus validus facile fert onera gravia. 394 d 1
At languidus redit unguentis et odoribus suavibus. 633 c 2
Hariolus dictus quasi fariolus, a fando. 531 d 2
Harmonia viri et uxoris in quo sita sit. 417 d 1
Ea est sextuplex. 417 b 2 et seqq.
Ἁρμόζω verbum dicitur de coniugibus, eo quod coniungantur et conglutinentur. 166 a 2
Item est quod congruo, adapto, quadro, conglutino, tempero. 417 d 1
Vox est musicorum. ibidem
Hatto Archiepiscop. Mogunt. pauperes vocans mures, a muribus comestus est. 234 d 1
Hebetes sunt duri et asperi. 270 c 1
Et indociles. 644 d 1
Hebetudini suorum compatitur iustus. 246 a 2
Hebraicorum codicum Bibliorum quanta sit varietas. 615 a 1
Hebræi prisci sua dogmata involucris quibusdam involvebant, et quare. 15 c 1
In parabolis et strophis discipulos suos exercebant. 18 b 1
Noctem in tres divisere vigilias. 86 a 2
In rhythmis posteriore hemistichio explicant prius. 20 a 2. 26 b 1 - 96 d 2
Futurum sæpe capiunt pro imperativo. 54 d 1
Gaudent similitudinibus. 55 a 1
Præteritum usurpant pro quolibet tempore. 75 c 1
Et numerum cardinalem pro ordinali. 117 c 1
Et infinitivum pro quolibet modo. 321 c 2
Res inter se comparantes, maiorem asserunt, minorem negant. 145 d 1
Verba realia usurpant pro mentalibus aut verbalibus. 156 c 2
Frequenter mutant personas. 282 d 2
Sua vina aqua diluebant. 543 b 2
Eorum libri erant una membrana in orbem circa cylindrum convoluta. 573 a 2
Ipsis frequens est enallage generum et personarum. 332 d 2
In carmine et versu concise loquuntur, et multa subintelligunt, lectori supplenda. 536 d 2
Regimen genitivi capiunt pro nominativo. 241 c 2
Simplici utuntur pro quolibet composito. 375 d 2
Verba contactus construunt cum ablativo, mediante præpositione *in*. 384 d 2
Imperativum ponunt pro futuro. 445 b 1
Carent casibus. 448 b 1-450 b 2-502 a 2-508 d 1-719 d 1
Vinum vocant mixtio. 543 b 2
Et colorem oculum. 544 b 1
Fœmininum genus usurpant pro neutro. 546 a 1
Verbum plurale iungunt nomini singulari, cum pluralitas significatur. 648 a 1
Ipsis pronomen absolutum et reciprocum idem est. 671 c 1
Hebræa nomina quolibet casu verti possunt. 295 c 1

HEBRÆORUM VOCUM SYLLABUS.

Aba et desideravit et egere significat; hinc deducitur *ebion*, id est, pauper. 427 a 1 - 542 c 1
Ab *aba*, formatur latinum *aveo*. 426 b 2
Abot formari potest ab *ab* et *ot*, vel *ab aba*. 542 c 1
Acharon denotat tempus sequens et futurum. 754 a 2
Adonai, in plurali, id est Domini, vocatur Deus. 34 a 1
Agur et *agar* quid significet. 687 c 1
Inde formatur *igheret*, id est epistola. 687 b 2
Alal (ab) id est meditari, facere, moliri, formatur *olel*, id est, puer, quod semper aliquid moliatur, et *taalulim*, id est ludicra puerilia. 443 b 2
Aleph et *he* litteræ sæpe inter se commutantur. 310 d 1-638 c 1
Alkum an proprium an appellativum sit nomen, an sic dictus Salomon, an *alce* animal. 719 c 1
Alluph significat ducem, millenarium, fœderatum. 366 d 1
Alma derivatur ab *Alam*, id est abscondere, designat virginem absconditam, viroque incognitam. 708 d 2
Aluka proprie est sanguisuga. 702 a 1 et seqq.
Amand et *maad* significatione et litterarum transpositione sibi contraria sunt. 592 a 1
Aph tam faciem et nares quam iram significat. 307 a 1
Artisim potentes communiter significat et fortes, per catachresin tyrannos et prædones. 226 b 1
Arnebet, id est lepus, derivatur ab *arab* et *rana*. 714 c 2
Arum tam callidum quam convolutum significat, et sic vocatur serpens qui Evam decepit. 283 b 2 - 297 b 1
Asciam varia significat, et alludit litteris et significato ad *sciamam*, 699 a 2
Asciar, a duplici radice potest descendere. 536 d 2
Asciur, id est gressus, alludit, imo quoad thema idem est cum *oscer*, id est felicitas, successus rectus. 290 b 2
Ascec idem est quod sycophantam agere. 512 d 1
Ats tam festinus est quam piger. 470 d 2
Cur verterit noster *piger*, nisi legerit, *atsel* id est piger, vel *loats*, id est non tardus. 471 d 1 et seqq.
Aven significat malum tum culpæ, tum pœnæ eam consequentis. 502 c 2
Aula vox generalis omne pravum denotat, proprie tamen iniustitiam et iniuriam, quæ alteri infertur. 503 b 2
Baal est dominus, vir, habens, potens, patronus, maritus. 555 a 1
Baar, id est bardus, unde derivetur. 689 a 2
A *Bacar* fit latinum *vacca*. 110 d 1
Bar et filium et puerum significat. 729 c 1
Belial unde derivetur, et quid sibi velit. 115 c 1
Bor est cisterna, puteus, lacus, et metaphorice sepulchrum, infernus. 661 a 2
Cachas vocatur mendacium, id est tenuitas et macies; alludit ea vox ad *sciachach*, id est, oblitus est, et ad *chasach*, id est obtenebratus est; quia in mendacio memoriæ confusio et mentis obscuritas concurrunt. 281 c 1
Carats proprie est incidere, et per metaphoram oculis annuere. 198 d 2
Casciar convenire, rectum esse. 745 d 2
Casab, id est mendacium, litteris et significato alludit ad *casaph*, id est præstigium, fascinum. 281 c 1
Chachmot est sapientiæ in plurali: quod usurpant Hebræi sæpe pro singulari. 554 b 1
Chail tam ad robur mentis quam corporis refertur. 92 d 2 - 735 a 1 - 736 d 2 - 758 b 2
Chamas, id est, rapina, violentia, iniustitia, tam pro activa quam passiva, capitur. 607 b 2
Charas quam varia significet. 436 a 2
Charuts, id est robustus, ad diversa, transferri potest. 470 d 2
Charutsim, id est fortes et viriles, derivatur a rad. *Charats*, id est acuere, exertare vim. 191 d 2
Chasats lapillum asperum significat, non calculum arithmeticum, condemnatorium, aut libralem. 449 d 1
Alludit ad *katsas*, et ad *chatsa*: hinc sagitta dicitur *chets*, id est dividens. ibidem
Chen tam misericordiam quam gratiam significat. 493 a 2
Chesed et *Cheser* sæpe inter se confunduntur, et quid utraque vox significet. 305 a 2 et seqq.
Chesed tam in bonam quam in malam partem accipitur. 426 d 1
Et diversam pietatem denotat. 755 a 2
Chets iaculum, sagitta. 619 a 1
Chibbel malum, rudentes, et clavum navis significat. a rad. *chabal*, id est navem gubernare. 546 b 2
Chinnam significat frustra, gratis, non dolose. 29 d 2 - 32 b 1
Choch tam pensum operarum quam ciborum est. 742 a 1
Choreph, proprie est probrum, metaphorice hiems. 436 a 2
Conen de quacumque aptatione dicitur, quæ firmitatem et soliditatem includit. 455 c 1
Conen, id est præparare, etiam capitur pro creare, facere, stabilire. 67 c 1
Copher proprie expiatio, redemptio. 482 c 1
Dor, id est generatio, tria notat. 709 b 1
Ed, id est testis, an a *iaad*, id est, despondere, derivetur. 421 a 2
Est item vapor, nubes, gurges, aquarum; metaphorice clades, calamitas, interitus. 634 d 1
Ekeb plantam pedis, finem, mercedem, semper ad extremitatem habito respectu, significat. 497 d 2
El est nomen Dei potentis per essentiam. 228 b 1
Et in plurali *Elohim*, id est iudices, in numero plurali vocatur Deus. 554 a 1
En tam oculum quam fontem significat satis congrue. 85 a 2
Gheha pro diversitate derivationis, diversa denotat. 376 c 2

Ghera, id est trahit, inde deducitur *megera*, id est serra a trahendo: est item gargarizare, inde *garon* vocatur guttur. 319 d 1
Ghibbor proprie de fortitudine corporis capitur. 354 c 2
Goel est propinquus, consanguineus, vindex, assertor. 533 a 1
Gol proprie est tripudium. 48 c 1
Habel et *bahal* per metathesin pene idem est. 453 a 1
Halam, id est percutere, est proprie fabrorum. 589 c 1
Inde dictum *halmut*, id est malleus. 431 d 1 - 548 a 2
Haskel, id est intelligere, sæpe pro prudenter agere in Scriptura accipitur. 566 a 1
Havat, variam habet significationem. 191 d 1
Hon modo sufficit, modo opes, gloria, requies, substantia a *sept*. vertitur. 705 b 1
Hiscior, rectitudo, congruentia. 745 d 2
Ialits, diversa denotat. 284 b 2
Ies idem est quod ens, sive id quod est. 154 b 1
Iachad triplicem habere radicem potest. 639 a 1
Iake optime derivatur a *ko*, id est vomit, non a *iaka*, id est obedire. 688 b 1
Iaruts pro diversa derivatione diversa sonat. 391 c 2
Iegorem triplicem habet radicem et significationem. 472 c 2
Iehovah erat Iudæis Dei nomen ineffabile. 692 d 2
Iit conan diversimode a variis vertitur. 550 d 2 - 552 a 1
Iit nacker verbum est contrariæ significationis. 443 c 2
Iod sæpe est paragogicum, non pronomen affixum. 442 b 1
Iscia, id est mulier, formatur ab *esch*, id est ignis. 123 c 2
Iscia et *Isc* sunt coniugii vocabula, et continent nomen Dei *ia* in se, a quo si absit, *ia*, fit *es* et *es*, id est ignis. 474 c 2
Iscion (cur) dicatur pupilla. 451 c 1
Kaab vel *kieb* quomodo differant. 60 c 2
Kaba quid proprie sibi velit. 517 c 2
Kana constructum cum *lamed* significat zelare, et aliquid ardenter ambire; cum *beth*, significat invidere. 536 b 1
Kara per *he* vel *aleph* in fine quid differant. 638 d 1
Kascab magnam significat attentionem, hinc in Scriptura auribus tribuitur. 43 a 2
Kephir leunculus. 649 a 1
Kesel (a) id est stultitia, mutabilitas, deducitur *kesil*, id est Orion fidus, dictum ab inconstantia. 69 b 2
Item per antiphrasin firmitudinem et constantiam sonat. 69 c 2
Item ilia, lumbos, spondylum. 69 d 2
Ki sæpe per pleonasmum, redundat, alioquin commode rationem orditur. 689 b 2
Kiscor diversa significat. 745 d 2
Kina zelus, invidia. 626 d 2
Kopher proprie est expiatio, redemptio. 482 c 1
Laag qualem balbutiem et subsannationem notet. 707 a 1
Lacach (a) id est accipere, derivatur, *leeach*, quod tam sermonem qui accipitur a loquente, quam donum quod a donante accipitur, significat. 126 d 1
Lamed sæpe mutatur vel depravatur in *resch*. 72 b 1
Lamuel nomen unde derivetur. ibidem et seqq.
Laanoth triplicem habet significationem. 326 c 2
Lua tam loqui, quam præcipitare est vorando. 458 a 1
Maade est contrariæ significationis. 593 b 1
Madon tam litem, quam iudicium et iustitiam significat. 371 a 1
Maos et fortitudo et locus munitus dicitur. 214 b 2
Marghema quatuor diversa significat, maxime Mercurii acervum. 603 d 1
Eius etymon est *ragam*. ibidem
Alii *id* accipiunt pro *arghemam*, id est purpura, alii pro funda. 609 d 2
Maria vox unde dicatur. 165 d 1 et seqq.
Mascial, id est dominium, capitur etiam pro sententia eximia. 613 b 1
Maschit proprie destructorem, significat, non decoctorem. 390 c 2
Matmon, id est divitiæ, dicitur a *tamam*, id est abscondere. 44 b 1
Medanim pro diversa derivatione diversa significat. 118 d 2
Melach tam regnare quam consulere est, apta analogia. 730 b 2
Mercolis Hebreis vocatur Mercurius. 610 c 2
Metsod arcem et munimentum significat, item rete et venationem. 218 b 2
Melitsa, id est interpretatio, duplicem habet radicem. 23 d 2
Mesilla semita. 216 b 1
Mezimma, vafrities, astutia. 20 b 2
Misle derivatum, a *mascal*, id est, dominatus est, regnavit, idem est quod gnome, illustres sententiæ. 14 b 1
Item quod parabolæ, similitudines, comparationes, adagia, ænigmata. 14 c 1
Vocis eius vis et ratio declaratur. 15 c 2
Mitabber, ira excandescens. 618 a 1
Mitrappe pro diversa radice varia significat. 391 d 1
Musar proprie est disciplina et correptio. 17 c 1
Nabal tam stultescere, quam destruere significat. 724 a 2
Nachal fluvium et torrentem, non stagnum significat. 387 c 1
Nasach tam fundere, effundere, libare, quam principem sive laicum, sive sacrum, inaugurare et ordinare significat. 159 b 2
Nathar (a) id est, amovit, derivatur, *nitrum*. 593 d 2
Nechea diversam habet radicem et significationem 393 d 2
Neghed si adiunctum habeat *min*, est procul recedere; si *lamed*, significat rei accessum. 282 d 2
Netsach, id est finis et victoria, derivatur a *natsach*, id est vincere. 487 d 1
Nesem tam monile est ex auribus pendulum, quam ex fronte vel naribus. 230 b 1
Ner tam oratio, quam cogitatio et cultura, sonat. 470 d 1
Nirghesa diversimode a Septuag. vertitur. 713 b 1
Nispe contraria significat: primo, congregare; deinde, adimere. 275 a 1
Nots (a) id est avolare, derivatur *nets*, id est accipiter. 132 b 2
Oreb an sit etymon vocis *corvus* vel *corax*. 708 b 1
Pachim gladii. 499 b 1
Patha tam allicere est quam dilatare. 451 b 1
Pas per aphæresin litteræ *o* idem est quod *ophas*, significatque tam aurum optimum, quam lapidem pretiosum. 153 b 1
Peninim multa et diversa pretiosa significat. 417 d 1
Peti, id est persuasibilis, hebraice vocatur parvulus et simplex, a rad. *pata*, id est suadeo. 19 a 2 - 28 d 1
Pitta est lactare, decipere, persuadere: non est idem cum *patath*, quod est conterere, frangere. 570 a 1 - 570 c 1
Rab, id est multus, non tantum est quantitatis et numeri, sed et qualitatis, id est potens, magnus. 669 b 2
Unde et sic vocatur princeps. 614 a 1
Item *alluph*, id est millenarius. 614 b 1
Rachamim, id est viscera, methaphorice ad miserationes transfertur. 246 c 1
Ragaz diversimode a Septuag. vertitur. 713 b 1
Ramoth et excelsa, et cornua unicornis et coralia, et sericum significat, estque numeri pluralis. 554 a 1
Ranan est radix τῳ *taronna* id est iubilat. 34 c 1
Rekim tam inanes, quam inania significat. 247 c 1
Rephaim cur dicantur dæmones et damnati apud inferos. 50 a 2
Vertitur et gigantes, et mortui, et dæmones in Scriptura. 480 b 1
Ita dicti sunt a *ripa*, id est a percellendo. ibidem
Rescit non tantum principium, sed et caput et principatum significat. 155 c 1 - 156 c 1
Item alia. 157 c 2
Rib tam litem, rixam, quam iudicium notat. 388 b 2
Riphot idem est quod grana tritici contusa, a rad. *ruph*, id est contundere, frangere; significat item massas ficuum, cur. 644 b 1
Samech et *sin* litteræ eiusdem sunt soni, et facile inter se commutantur. 614 c 1
Sachal diversa significat. 264 d 2
An a radice *sciachar*. id est manicare, derivetur. 366 a 1
Sadin (a) videtur derivari latinum *sindon*, eius etymon. 757 b 1
Scialos (a) id est pax, tranquillitas, formatur latinum *salve*. 258 b 1
Sciaphan triplex animalculum significat. 714 b 2
Sciaor tam per *sin* quam *schin* diversas res denotat. 531 a 1
Sciabach contrariæ significationis est. 675 b 2
Sciachac est momentum, æther, pulvis minutissimus, item cælum: qua de causa. 164 d 1
Sciachal modo leo, modo aspis, modo pardus vertitur. 616 c 1

Digitized by Google

Scialis et *scialiscim* idem est quod tertius a principe, triarii, triumviri. 515 a 2
Scanim tam coccinea quam duplicia significat. 747 c 2
Scemamith vertitur, modo aranea, modo simia, sed optime stellio. 715 a 1
Unde derivetur vox. 715 b 1
Scemen, id est oleum, ad omne pingue tum in carnibus, tum in aromatibus refertur. 481 b 1
Scena, diversas habere radices, potest. 445 a 2
Sceol proprie infernus est, non fossa aut sepulcrum. 80 a 1 - 535 a 1
Scit, id est ornatus, etiam spina verti potest. 132 d 2
Scioa, id est tumultus, impetus, dicitur a *scaa*, id est repente corruere, impressionem facere. 39 c 1
Sciochad non semper munus, sæpe etiam mercedem, significat. 366 b 1
Scionim cur diversimode vertatur. 565 b 2
Sciucha ab uno interprete etiam diversimode vertitur. 540 d 1
Siphte, id est labia, sæpe est fœminini generis, subinde tamen masculini. 204 a 2
Sullam, id est scala, radix του *mesilla*. 346 b 1
Taam est gustus, sapor; inde per metaphoram iudicium, ratio, sententia. 617 d 1 - 744 c 1
Tachbula non funes, nec funambulos, sed vel gubernacula vel consilia significant, a radice *chabal*. 22 b 1
Tachbuloth, id est gubernacula, alludit ad *chibbel*, id est funes et rudentes, et ad *chobel*, id est gubernator. 449 d 2 - 224 c 1
Techath quam habeat radicem. 367 b 1
Tekolei duplicem habet radicem, tam *chol* quam *chalal*. 597 c 2
Tereph tam de esca ferina, quam de alia qualibet dicitur. 741 d 2
Teruma est donum Deo per sacerdotem elevatis manibus oblatum. 670 a 2
Thora, id est lex, deducitur, a *tara*, id est sagittam emittere. 120 d 1
Vel ab *hora*, id est docuit. 121 c 1
Toch, id est medium subinde fraudem denotat. 676 a 2
Tochen triplicem habet significationem. 332 c 2
Tsallachat proprie est patina vel frixorium, methaphorice ascella. 428 a 2
Tsapha est contrariæ significationis. 756 b 2
Tsophe speculator. ibidem
Tsinnim spinas, sudes, tribulos, lanceas, arma, frigus significat, eo quod hæc omnia sint acuta. 449 b 1
Tuscia quam diversa significet. 45 c 2 - 148 a 1
Uchal quam habeat derivationem. 689 d 1
Vau cum copulat similia, idem est quod sic. 22 b 2
Generale est et quamlibet coniunctionem significat. 645 b 2
Veim, id est *etsi*, *neque*, subinde pro *sed* accipitur. ibidem
Zach, *zacha*, *secuchith*, omnia munditiem sonant. 442 b 2
Zamam, id est excogitare, est radix του *mesimmim*, id est vafrities, astutia. 20 b 2
Zar et *nochria*, id est extraneus, quomodo distinguantur ab invicem. 447 d 2 - 625 b 1
Zara verbum est contrariæ significationis. 312 b 1
Zickim sunt sagittæ ardentes, vel missilia ignita. 619 b 1

Hædos pascere facilius est quam armenta. 646 b 2
Hædi sunt pœnitentium typus. 647 a 2
Hæreditantur vitia et virtutes. 75 a 1
Hæreditas cito parta caret successu et felicitate. 458 b 1
Hæreditas a patre relicta non est nimis augenda. 520 a 2
Hecate aconitum invenit. 242 c 2
Helena (S.) Constantinum filium ad fidem Christi convertit. 403 b 1
Heli nimia indulgentia in filios in causa fuit ut populus sit traditus hostibus. 678 b 2
Heliotropium typus est adulantium. 567 a 2
Henricus (S.) II. Imp. virgo B. Virgini carus fuit. 144 a 1
Unde dictus Claudus. 144 b 1
Imperium B. Virgini subiecit. 150 b 1
Henricus VIII. Angliæ rex, S. Thomam Cantuariensem excanonizavit et quo prætextu. 384 b 2
Sacras res omnes invasit, sed vindicem Dei manum sensit. 670 a 2
Henricus (B.) Suso sapientiam visibili specie puellæ vidit sibi apparentem. 540 [illegible]
Heptacometarum mel comedentes ad insaniam redigit. 589 a 2
Heraclytus philosophus unde dictus sit Obscurus. 24 a 1
Heraclius Imp. ope Deiparæ Persas profligavit. 152 d 2
Herculanus (S.) Episcopus Perusinus multos post mortem dies repertus est integer et incorruptus. 27 a 2
Herculis bivium. 183 b 1
Heri olim digitis crepitantibus iussa sua servis indicabant. 116 c 1
Hermæa et Hermaces quid priscis essent. 611 d 1
Hermannus (B.) Iosephus ita B. Virgini fuit familiaris, ut ab ea in sponsum fuerit assumptus. 72 b 2
Hermaphroditi sunt qui utrumque habent sexum. 390 c 1
Hermodorus pro mercibus vendebat scripta Platonis. 411 c 1
Hero anachoreta sibi soli sapiens misere lapsus est. 615 d 2 et seqq.
Herodias Ioan. Baptistam curavit de medio tolli. 600 b 1
Heroes per arietem designantur. 728 b 2
Hieronymus (S.) interpres libri Proverbiorum, in eo sæpe ab Hebræo deflectit. 9 c 1
In ea non scripsit. 12 a 1
Erga præsepe Domini mire affectus fuit. 148 a 2
Eius in morte vox. 804 b 2
Eius sermo doctus et antiquitatis exemplis abundans. 209 c 1
Ad eum variæ quæstiones ex Sacra Scriptura resolvenda mittebantur. 517 a 1
Hieronymus, Siciliæ rex, publicum consilium nulla de re convocavit aut consuluit. 225 c 1
Hilarion (S.) egregius munerum contemptor fuit. 648 c 2
Captus a latronibus mortem non timuit. 264 b 1 - 648 c 2
Hilaritas animi vultum et corpus totum reddit pulchrum. 377 a 1
Est in danda eleemosyna necessaria. 503 c 2
Hilaritas regis similis est rori. 416 a 1
Hildegardis (S.) etiam non orantis preces Deus exaudiit. 211 b 1
Hinnulus est pullus caprarum et cervarum. 103 d 1
Hircus duplex in festo expiationis fuit figura piorum et impiorum. 482 d 2
Hirundinum in nidificando sapientia. 345 c 2
Symbolum sunt amicorum ollarium. 408 d 1
Et falsorum. 295 a 2
Hirudo *Vide* Sanguisuga.
Histrix quomodo se in periculo immunem præstet. 497 b 2
Hollandi frugales sunt. 481 c 2
Homerus quando natus sit et floruerit. 7 c 2
Cur dictus vomere sua. 688 c 1
Homicida omnium odio et insectationi est expositus. 661 b 2
Semper diffugiet sibi maxime timens. ibidem
Hominum piorum et Angelorum opem frustra implorat. 661 c 2
Nemo ei, etiam intra abditas cavernas, latibulum præbebit. 662 a 1
Etiam in certum mortis periculum se coniicit, vel etiam sibi ipsi manus infert. 661 d 2
Eum omnes persequuntur, etiam bestiæ: id exemplis probatur. 662 c 2
Eorum multi pœnitentes ad speluncas confugientes, ibi tota vita austeram egere pœnitentiam. 662 a 2
Homicidas persequitur umbra occisi. 273 c 1
Homicidium quam grave sit scelus. 117 c 1
An eo gravius sit susurratio. ibidem
Etiam fit per calumnias. 661 a 2
Homo velut statera est, in quo anima et corpus sunt bilances. 217 c 2
Est quasi arbor inversa. 236 d 1
Ipse sibi interitum creat. 83 a 2
Homines exiliter glorificant Deum. 152 b 1
Quomodo in illis ludat Deus. 167 d 2
Per se soli non possunt ad Deum converti sine gratia præveniente. 169 c 2
Homo natus ad laborem post et ob peccatum. 351 a 1
Est mutationi obnoxius. 733 d 2
Navi comparatur. 546 c 2
Nihil novit comparatione Dei. 691 b 1
Alter alterum in qualibet re exacuit. 639 a 2
Per se intelligere nequit quid sibi sit agendum, quid in dubio eligendum. 456 b 1
Homo omnis peccator est. 592 b 1
Sapientia divina cupit se ei communicare. 694 d 1 et seqq.

Homines omnes ejusdem sunt originis. 559 a 1
Homines immaniores sunt belluis. 416 b 2
Hominibus placentes in gravia mala incurrunt. 683 a 2 et seq.
Homines primi vino abstinuere. 546 a 2
Qui homines terræ et homines cœli vocentur. 563 c 1
Honestatis tres hostes: gula, inertia, luxuria. 537 b 2
Bonum honestum præstat utili. 373 a 2
Honor diversimode accipitur. 96 c 2
Ad honorem evectus inferiores damno non afficiat. 622 b 2
Honor non movet virum cordatum, sed cruciat. 643 c 1 et seq.
Honor sapienti, et stulto impensus qui differant. 611 b 1 - 612 a 2
Honor Dei in omnibus operibus maxime est intendendus. 335 c 2 et seqq.
Honores qui ambiunt sibi ruinam accersunt. 872 c 2
Honores alti non sunt tuti. 580 a 1
Ad eos gradatim est ascendendum. 580 c 1
Stultum non decent. 604 a 1 - 609 d 1 - 610 a 1
Ab eo sordidantur. 609 b 2 et seqq.
Imo sunt ei noxii. 604 a 1
Debentur viris sapientibus. 604 c 1
Honores nimii meræ sunt adulationes. 637 d 1
Ad eos etiam aspirant infimi. 717 b 1
Ad eos subito evecti ne moliantur res novas, 724 d 2
Honoratus est qui alios honorat. 354 b 2
Honorius Augustodunensis in Salomonem scripsit. 12 d 1
Hordeaceus potus usui est in medicina. 644 a 1
Horti coli cœpti, porro colendi sunt. 390 d 2
Hosius Cordubensis in senio cessit minis Arrianorum. 600 d 1
Hospitalitas non tam in epulis quam in animo officioso consistit. 318 d 2
Hospites quales quærendi. ibidem
Hostia pacifica majori ex parte cedebat offerenti. 134 a 1
Hostiæ impiorum triplicem habent defectum et vitium. 486 d 2 et seqq.
Ut hostia sit grata Deo, tria requiruntur. ibidem
Hostis occultus nocentior est quam apertus. 619 c 1
Hostis fugiens non est turbatis ordinibus persequendus. 553 a 2
Hostes in bello vincit obediens. 489 c 1
Hostes beneficiis afficiendi sunt. 597 d 1
Hostes olim in bello capti addicebantur servituti. 679 d 1
Humanitas Christi ex Virgine rori comparatur. 84 a 2
Est domus Verbi divini. 172 d 2 et seqq.
Fuit ea assumpta a Christo velut corona. 242 b 1
Velut equus est, cui divinitas inequitavit. 492 d 2
Humanitas homini est congenita. 426 c 2
Humilians (se in secreto) coram Deo, et apud homines se deprædicans, est apud Deum abominabilis. 455 b 1
Humiliari nos sub Deo oportet. 579 d 2
Humiliatio gradus est ad gloriam. 330 c 2
Humilis capax est sapientiæ. 179 b 2 - 282 a 2
Gaudet sui contemptu. 218 a 2
Et ideo gloriam sibi conciliat. ibidem
Nemini se præponit, omnibus postponit, hinc vere Sapiens est. 218 b 2
Libenter se corripi sustinet. 239 b 1
Irrisus tacet: eius conatus promovet Deus. 218 d 2
Ideoque a Deo gratiam meretur. 240 a 1
Humiles suas opes modeste tegunt. 236 b 1
Libenter aliorum consiliis acquiescunt. 265 b 2
Humilis corde etiam minimos nævos suos perspicit. 331 a 2 - 333 a 1
Præstantior est eo qui virtutibus abundat, sed arrogans est. 427 d 1
Ejus magnanimitas. 498 c 2
Potest divina scrutari. 601 b 2 et seqq.
In omnibus operibus suis prosperatur. 665 c 1
Inter humiles præstat agere quam inter superbos. 347 a 2
Subinde Dei nutu affliguntur. 347 b 1
Sunt mites. 347 a 2
Et in loquendo modesti; in Dei arcana penetrant. 382 c 1
Regibus placent. 679 d 1
Optime discunt virtutem. 559 d 2
In gloria magis se humiliant. 682 a 1
Gloriam suam cedunt alteri, et de se sentiunt humiliter. 682 b 1
Per formicas denotantur. 718 b 1
Item per cuniculos et locustas. 718 d 1
Item per stellionem. 718 b 2
Eorum studia, mores et gestus. 718 b 1
In solo Deo confidunt. 718 b 2
Sunt vere sapientes. 498 d 1 - 718 b
Humilia sunt stabilia. 373 b 1
Humilitas Deo et hominibus est grata et honorata. 218 d 1
Transcendit omnem principum dignitatem. 219 a 1
Est fundamentum gloriæ. 329 d 2 ibidem
In ea summa consistit prudentia et astutia. 20 d 1
Conducit ad alias virtutes parandas. 240 b 1
Est vera sapientia. 265 d 2 - 498 d 1 - 655 d 2
Est causa concordiæ et pacis. 265 d 2
Præcedit gloriam, et gloria humilitatem. 330 c 1
De humilitate varia axiomata. ibidem et seqq.
Humilitas B. Virginis. 147 d 1 et seqq.
Humilitas est salutaris, et homini tranquilla. 347 a 2
Acer ad eam stimulus. 347 a 1
Nutrix est pacis et dilectionis. 347 c 2
Per eam acquiritur dominium passionum, 355 d 2
Est fundamentum celsitudinis. 373 c 1
Est optima morborum omnium animi et corporis medicina. 375 b 2
Securitatem præstat. 393 d 2
Glorificat hominem. ibidem 682 a 1 et seqq.
Dat donum castitatis, et minuit sensum libidinis. 442 d 2
Est fundamentum, radix et parens timoris Domini. 498 b 1 et seqq.
Est mater sapientiæ. 718 b 1 - 718 b 2
Ejus merces est dominium. 499 a 1
Semper est animosa. 648 b 2
Humilitas confessionis confitenti et pœnitenti veniam petenti impetrat eamdem a Deo et hominibus. 657 c 2
Humilitas Christi in Eucharistia. 525 d 1
Humor radicalis deficit ex tristitia. 877 a 2
Humores conjugum congruere debent. 417 a 2
Hungari ad nomen B. Virginis suppliciter caput inclinant. 150 a 1
Hungaria regnum B. Virginis appellata. 149 d 2
Hyacinthus gemma an amorem conciliet. 365 d 1
Hyades stellæ dicuntur ab ὕειν, quod pluvias adducant. 69 b 2
Hyblæi mellis præstantia. 560 b 2
ὕβρις tria significat. 346 d 1 - 422 c 1
Hydrargyri origo. 206 d 2
Hydropicus symbolum est avari. 206 b 2
Hydropis causa. 704 b 2
Et curatio. 704 d 2
Hyæna typus est adulatorum. 567 a 2
Ejus astutia. 659 b 2
Hypanis fluvius symbolum est voluptatis. 289 b 1
Hyperdulia B. Virgini debita transcendit omnes honores Sanctis et Angelis debitos. 760 a 1
Hyperi vertigo proverbium quid significet. 544 d 1
Hypocrisis est aperto odio deterior. 205 a 1
Hypocritæ ore præferunt amicitiam, callide celant odium. 204 b 2
Mystice sunt testis mendax. 297 a 2
Insidiantur operibus laborantium. 111 c 2
Eorum mores. 116 a 1
Amicitiam simulando annuunt oculo. 199 a 1
Hinc alium afficiunt mœrore. 199 c 1
Hypocrita in se fragilis est. 621 a 1
Ejus signa. 621 c 1
Ficte laudat. 537 d 1
Sibi sanctimoniam vindicat. 700 d 1

I

Iacoponus (B.) quare jugiter lacrymaretur. 477 d 1
Iactantia de peccatis, est altitudo profunda peccatorum. 386 d 2
Iaponum in fide tuenda constantia et martyria. 280 b 2
Filios quos alere nequeunt, occidunt. 423 a 1
Iapyges cum Tarentinis ob limites certarunt. 519 d 2
Ibyci interfectorem grues prodidere. 662 d 1
Icterus si spectetur, sanat ictericos. 182 d 2
Ideæ in Deo sunt ordinatissimæ. 159 d 2
Idola colebantur comessationibus et libidinibus. 51 a 1
Sunt vanitas. 696 b 2

Idololatria provenit a nimietate opum. 698 b 2
Ea ante Abraham viguit. 700 c 1
Iecur sedes amoris et concupiscentiæ. 139 a 1
Est fons sanguinis. ibidem
Et symbolum voluptatis et gloriæ. 139 b 1
Iehova erat Hebræis nomen Dei et asylum. 392 b 1
Ieroboam in quo fuerit filius stultus. 380 d 1
Regnando perdidit Israelem. 713 b 2
Ierusalem quatuor diversas res allegorice denotet. 516 b 1
Ierusalem captiva dici potest serva. 714 a 1
Iesus est nomen proprium Verbi incarnati, dans salutem omnibus ad se confugientibus. 392 b 2
Iesus Christus fuit in Salomone repræsentatus. 7 c 2
Crebris usus est parabolis. 16 b 2
Ubique prædicavit regnum Dei. 34 a 2
Quomodo olim suos vocarit, iam vero vocet. 36 d 2
Est Dei Patris sapientia. 46 d 1
Eius pulchritudo. 47 b 2
Ipse est lignum vitæ. 66 a 2
Fuit unicus Patri cælesti, et matri terrestri 77 c 1
Unice matrem dilexit. ibidem
Unde vocari possit tener. 77 d 1
Fons est. 100 c 2
Est symbolice cervus gratiarum. 105 d 1
Pro peccatis nostris fideiussit. 108 a 2
Adest et iuvat viros Apostolicos. 142 b 1
Est doctor sapientiæ. 144 b 2
Eius humilitas. 147 c 1
Per eum reges Iuda regnarunt, et ipsum decebat e regibus nasci. 149 a 1
Qua homo habet directum dominium tam temporale quam spirituale. ibidem
Præest angelis totique mundo. 149 b 1
In hac vita iure suo uti noluit. 149 c 1
Matri communicat dominium rerum omnium. 149 b 2
Diligentes se diligit. 150 c 1
Est fructus omni auro et lapide pretioso pretiosior. 153 b 2
Deus ab æterno creavit et possedit eum, id est creare et possidere decrevit. 157 a 1
Etiam qua homo est et dici debet filius Dei. ibidem
Est princeps operum Dei. 157 b 1
An prædestinatus a Deo ante prævisionem peccati originalis. ibidem
Respectu gratiæ et status supernaturalis fuit prior lapsu Adæ et creatione mundi. 157 d 1
Fuit princeps omnium operum supernaturalium Dei. 157 a 2
Est principium omnis virtutis. 157 b 2
Est primus sanctorum, primitiæ sanctitatis, princeps hominum et angelorum: causa, et origo omnis sanctitatis et gloriæ. 157 c 2
Viam in cælum suo nobis exemplo præivit. 157 d 2
Fuit novi sæculi principium. 158 a 1
Omnes eius potentiæ, cogitationes, verba et actiones fuere ordinatissimæ. 160 b 1
Fideles et Ecclesiam ordinatissime regit. ibidem
Qua homo fundatus est. 160 d 1
Ab æterno decretus est fundamentum Ecclesiæ. 160 a 2
Nos homines unice diligit. 167 d 2
Eius erga nos amor. 168 d 1
Fuit is maior quam erga angelos. 168 a 2
Amore illo fuit quodammodo ebrius. 168 b 2
Eius victima fuit multiplex, et multas sustinuit mortes. 175 d 2
Eius os est vena vitæ. 199 c 2
Fuit forma concionatorum. 204 a 1
Eius lingua fuit argenti instar electi. 208 a 1
Est arbor vitæ in cruce erectus. 236 b 2
Animas quaslibet suscipiebat. 237 d 2
Est radix iustorum. 241 d 1
Caro assumpta, fuit ei instar coronæ. 242 b 1
Cur coronatus sit spinis. ibidem
Fuit fidelis nuntius. 271 b 1
Paupertatem honoravit et quasi deificavit. 303 b 1
Eam velut consilium Evangelium sanxit. ibidem
Quomodo dicatur verbum opportunum. 322 d 2
Eius obedientia. 326 c 2
Est regum Rex: in iudicio errare nequit. 341 b 1
Eius ira in die iudicii quam sit atrox futura. 343 d 2
Qua Verbum est vita Patris, Spiritus sancti et omnium creaturarum; qua homo vita angelorum et hominum. 345 a 1
Est gloria totius Ecclesiæ. 353 b 2
Per mansuetudinem habitat in mentibus nostris. 356 a 1
Quomodo se nobis fratrem ostenderit. 374 c 1
Eius in facie elucebat sapientia divinitatis. 379 a 1
Cum docebat, accommodabat se carnalibus audientium conceptibus. 385 c 1
Omnibus se præbuit æqualem. 388 a 2
Spiritus robore carnis infirmitatem superavit. 394 c 2
Vere se nobis amicum ostendit. 404 a 2
Eum omnes ob dona data coluere et dilexere. 409 c 2
Eius incredibilis patientia. 413 d 1
Erit in die iudicii impiis ut leo, piis ut ros lenis. 416 b 1
Est velut rex in solio iudicii sedens. 441 c 1
Exstitit sponsor pro debito Adami et hominum. 448 a 2
Modos inopinabiles excogitavit ad impios a peccatis abstrahendos. 477 b 1
Ipse iustus pro omnibus impiis est passus. 482 d 2
Eius obedientia usque ad mortem. 488 a 1
Patitur in pauperibus. 517 c 2
Eius incarnatio mensa denotatur. 523 c 2
Mire se in Eucharistia humiliat. 525 d 1
Totum se nobis in ea dat. 525 a 2
Est in ea impassibilis. 525 b 2
Item insensibilis active et passive. 525 c 2
Naturaliter quidem, sed non supernaturaliter. ibidem
Eius in ea erga nos dignatio. 526 a 1
In ea omnes fideles totius orbis pascit. 526 c 1
Illius erga nos charitas communicantis nobis suam vitam et spiritum. ibidem
Cur Eucharistiam instituerit. 526 a 2
Carnem humanam assumendo factus est noster frater, proximus, cognatus. 533 d 1
Est pauperum et pupillorum vindex. 533 b 2
Item propinquus, frater, consanguineus. 533 a 1
Nihil scripsit manu, sed ore docuit. 574 d 2
Infirmitatem suæ humanitatis ubique inculcavit, dum vixit. 577 a 1
Fuit legatus fidelis Deo Patri. 586 b 2 - 599 c 2
Eius in iniuriis patientia. 588 d 2
Quomodo stultis Pharisæis responderit subinde. 607 b 1
Quomodo in passione cœperit tædere et pavere. 650 c 1
Quam eius regnum fuerit felix et pacificum. 669 d 2
Adiuratus a Caipha respondit. 682 b 1
Veritas est. 685 b 2
Eius utraque natura a Salomone symbolice denotatur. 687 a 1
Eius stultitia unde eluceat. 699 d 1
Eius incarnationem e Virgine prædixit Salomon. 710 d 1
Est aquila, coluber, navis. 710 c 2 et seqq.
Earumque viæ ei adaptantur. 711 b 2
Per formicam, leporem, locustam, stellionem denotatur. 718 c 2
Item per leonem, gallum, arietem, regem. 724 a 1 et seqq.
Suo sanguine sibi Ecclesiam comparavit. 736 a 1
Omnibus bene fecit, nulli male. 738 a 2
Est Ecclesiæ maritus, et quidem nobilis. 751 d 2
Quo pacto dici possit angelorum mediator. 761 a 1
Verbo et exemplo virtutem auctoravit. 763 b 1
Fuit forma pulcherrimus, unde. 763 c 2
Iethro qua occasione sit factus proselytus. 429 c 2
Ignatius (S.) Martyr intrepide leones ad sui devorationem provocavit. 649 d 2
Ignatius (S.) de Loyola lectis vitis Sanctorum est conversus. 147 a 1
Spe in Deum nixus res arduas moliebatur. 298 a 1
In rebus peragendis Deo nitebatur. 348 b 1
Quam praxim suos docuerit mundanos convertendi. 385 d 1
Etsi fuerit natura cholericus, iram mire perdomuit. 701 b 1
In solarium domus ascendit cælum contemplaturus. 475 d 1
Varios modos adinvenit homines a vitiis retrahendi. 477 d 1
E tribus indiciis bonam monasterii disciplinam colligebat. 757 d 1
Ignavia opus inchoatum non promovet, sed destruit. 390 b 2
Vide Piger, Pigritia.
Ignavus opera sua dissipat et disperdit. ibidem
Ignis est symbolum amoris carnalis. 123 c 2

Ignem libidinis qui vicerit, facile ignem vincet corporeum. 125 d 2
Ignis, quo sapiens examinat dicenda, est circumspectio, et gratia Christi et charitas. 207 c 2
Ignis in sinu quid sit. 123 d 2
Ignis, verus an ante cælum a Deo sit positus, ut per eum animæ beandæ transeant. 361 d 1
Ignis an vivat et vivax sit. 451 d 2
Deum decet. 452 c 1
Ignis addebatur extensis in tortura. 458 d 2
Ignem vincunt obedientes. 489 b 2
Igne probatur auri argentique bonitas. 642 d 2
Non satiatur, sed semper appetit ut ardeat. 702 d 1
Symbolum est ambitionis et ambitiosi. 705 c 1
Item avaritiæ. 705 d 2
Devorat et devorabit omnia creata. 706 a 1
Quo igne Deus corda probet. 360 c 2
Quis ignis coniugii præsens et futurus. 474 c 2
Ignis verborum Dei quam sit efficax. 694 c 2 - et seqq.
Ignobilis conditionis homines prosperitatem ferre nequeunt. 681 a 1
Ignominia sequitur superbum. 218 c 2 - 682 b 1
Nascitur proprie ex peccato. 226 d 2
Illecebræ potentes sunt ad lapsum procurandum. 28 d 2
Illecebræ meretriciæ. 132 c 2
Illuminator pauperum est Deus. 676 d 1
Illusor vocatur omnis impius, et cur. 72 a 1
Illusores illudet Deus. 78 a 2
Imbecillitas virium animi adulterorum. 126 d 2
Immisericors in pauperes a Deo non admittitur. 195 b 2
Omnia sua abligurit, et in propinquos crudelis est. 227 a 1
Etiam seipsum lædit. 227 d 1
Dicitur crudelis. ibidem
Alios experitur immisericordes. 476 a 1
Non ad preces solum, sed et ad clamorem pauperum aures obturat. 477 d 2
Quam propterea pœnam sit subiturus. ibidem - 478 a 1
Immodestia gestuum et morum suggillatur. 115 d 2
Immundities peccati et adulterii. 124 a 2
Immunitatem maleficio concedentes sæpe sibi et domui suæ damnum creant. 375 b 1
Impassibilem quomodo se homo præbere possit. 525 c 2
Impatientis et patientis discrimen. 292 c 1
Alia eorum quoad iram, antithesis. 300 b 1
Impatiens duplicat malum malique sensum. 413 b 1
Sustinebit damnum: at si in impatientia alium raptet et vellicet, majora damna incurret. 424 a 2
Sibi est carnifex. 425 a 1
Vincitur a variis malis et hostibus. 454 a 2
Impatientia temeraria ingens sæpe damnum creat. 425 b 1
Unde impatientia in adversis proveniat. 755 d 2
Imperare (qui bene) vult, ante bene servierit oportet. 23 a 2
Imperativus Hebræis ponitur pro futuro. 548 c 2
Imperatoris bellici consilio et arte regitur exercitus. 553 b 1
Imperatores Græcorum in inauguratione solemniter iurabant se veritatem dicturos. 364 a 2
In Imperatorum apotheosi, ex pyra, in qua eorum corpora cremabantur, aquila emittebatur. 530 d 1
Imperatores pii orbem lætificant. 663 d 2
Imperatori olim lampas præferebatur. 121 d 1
Imperium lucerna denotatur. 452 d 2
Impietas peccatorem quomodo supplantet. 261 d 2
Impietas etiam in posteris punitur a Deo. 565 c 1
Ea a rege exulare debet. 578 c 1
Aquilone denotatur. 638 c 2
Semper est pavida, et impios facit pavidos. 648 a 2
Dat malam conscientiam. ibidem
Impietas iniquorum displicet justis. 684 c 2
Vide improbitas.
Impius odit veritatem. 145 a 1
Est apostata a Deo et lege. 115 a 2
Est vir noxius. 115 b 2
Loquitur fraudulenta. 115 c 2
Sæpe repentina ruina opprimitur. 116 c 2
In quæ scelera proruat. 116 d 2
Eum Salomon vocat stultum. 188 a 1
Corripi recusat. 196 d 2
Ideo labiis cæditur, id est plagas sibi accersit. ibidem
Laborando sibi tormenta adauget. 203 b 1
A tribulatione et clade abripitur. 211 b 2
Brevis est eius vita. 211 c 2 - 213 d 2
Est velut procella. 211 c 2
Ejus fama post mortem exstinguitur. 212 d 1
Non effugiet supplicium Dei. 229 d 1
Cur non mereatur diu vivere. 237 c 2
Paucos vel nullos relinquit hæredes eosque miseros. 241 a 1
Esse nequit stabilis. 241 d 1
In omni peccato dissimulat et connivet. 261 c 1
Quotidie fit deterior. 261 d 2
Excussit timorem Dei. 278 c 1
Despicit timentes Deum, et ipsum Deum, ibidem
Suo vitio sibi despectum conciliat. 278 c 2
Confligitur verbis hominis sapientis magis quam sagittis. 283 d 1
Ei omnia sunt adversa. 283 a 2
Leges et iura contemnendo, graves sibi calamitates accersit. 291 b 2
In malitia sua expellitur de vita. 304 a 1
Cupediis pascitur, iisque magis et magis se implicat. 316 c 1
Avide excipit insulsas fabulas et nugas. 315 d 1
Ejus vita tota misera est. 316 b 2
Quidquid corde fovet, ore temere effutit. 326 c 2
Præceptis obluctatur, et cum arguitur obmurmurat. 327 b 1
Cur, si obstinatus, non sit arguendus. 180 a 2
Odit correptionem et corripientem. 180 b 2
Ob unius impii scelus sæpe totus populus castigatur. 626 b 1
Impium in iudicio præponere pro grave est scelus. 388 d 1 - 388 a 2
Impii Dei timorem et sapientiam despiciunt. 24 d 2
In die iudicii maxime a Deo plectentur. 39 d 1
Solam timent mortem. 39 a 2
Eorum post mortem vita in tormentis. 29 b 2
Eorum sera pœnitentia. 39 c 2
Eorum studia et consilia infelices habent successus. 40 c 1
Eorum impietas secundum demerita castigatur. ibidem
Puniti, Deum invocantes pro remissione pœnæ, non culpæ, non exaudiuntur. 39 b 2
Cur exaudiri non mereantur. 39 d 2
Incedunt, ut cancri oblique. 48 b 2
Inique terram occupant ethice. 52 a 2
Sed non civiliter. 52 b 2
Inviti a terra avelluntur, utpote terrenis affixi ibidem
Sæpe carent bonis tum temporalibus tum spiritualibus; subinde tamen temporalibus abundant. 73 c 1
Eos sequitur ignominia et probrum. 73 d 1
Sunt fugiendi. 81 c 2
Semper intenti sunt ut noceant. 82 b 1
Bibunt vinum iniquitatis, et edunt panem impietatis. 82 a 2
In multis divitiis semper sunt pauperes et inquieti. 154 b 2
Plurimas occasiones bene agendi elabi sinunt. 181 c 2
Viris sanctis indignantur. 183 a 1
Eorum nomen non perennat. 195 d 2
Eorum verba omnem spirant iniquitatem. 199 c 1
Sunt illiberales et duri. ibidem
Loquuntur insipientia et impura. 207 b 1
Quidquid in corde habent, ore effutiunt. 208 c 2
Hinc mortem sibi accersunt. 208 d 2
Nolunt iustis auscultare. ibidem
Anxie ditantur. 209 a 2
Per risum operantur peccatum et scelus. 209 d 2
Ipsum studio captant, et quasi recreationis causa. 210 c 1
Sunt inconstantes. 210 d 1
Ob nequitiam suam semper timent. 214 c 2
Incidunt in laqueum quem aliis tetenderunt. 219 d 1
Eorum mors ipsis acerba, piis læta accidit. 220 c 1
Fiunt etiam in proximum iniusti, quia impii in Deum. ibidem
Non habent prosperos successus. 220 d 1
In morte spem omnem priorem amittunt. 221 a 1
Post mortem primum cruciari incipiunt. 221 b 2
Iustos affligendo pœnas sibi adaugent. ibidem
Eorum clade lætantur omnes. 222 b 1
Habent os perversum. 222 d 1
Malis suis consiliis, rixis, dolis resp. evertunt. 222 b 2
Eorum merces et fructus operis est mendax et evanidus. 228 a 1
Similes ergo sunt araneæ. 228 b 1

Digitized by Google

Semper furorem in alios exerere student. 231 d 2
Et plura mala facere quam faciant. 232 a 1
Sunt arbores steriles. 236 d 1
Qua in re piis subserviant. 237 c 1
Pro suis sceleribus graviter in gehenna castigabuntur. 238 a 2
Pios student privare vita. 243 a 2
Eorum gloria brevis est. 244 a 1
Et eorum subsistentia tenuis, quia mox evertuntur, et cito deficiunt. 244 b 1
Eorum domus et familia cito deficit. 244 c 1
In seipsos sunt crudeles. 247 b 1
Desiderant alios impios roborari. 248 c 2
Nihil sublime et cæleste cogitant. 249 a 1
Eorum voluntas a variis cupiditatibus invaditur. ibidem
Iustos opprimere et bonis spoliare student. 249 b 1
Sua garrulitate sibi malum et ruinam creant. 249 c 1
Eorum molitiones in pios a Deo evertuntur. 253 b 1
Dolent ubi deberent lætari, et lætantur ubi dolere. 256 c 2
Plerumque præmature moriuntur. 259 a 2
Sunt in alios iniqui et violenti. 259 c 2
Sed in postea Deo vindice luent. ibidem
Eorum sapientia, virtus, lætitia et prosperitas lucernæ comparatur. 264 b 2 et seqq.
Eorum via est dura et sæva. 270 a 1
Et difficulter corrigitur. 270 b 1
Delectantur rebus malis. 272 b 1
Eorum opes non raro cedunt iustis. 273 c 2
Eorum fames non satiatur. 276 b 2
Et cur. ibidem
Numquam habent solidum gaudium. 288 a 2
Sæpe fiunt supplices iustis etiam in hac vita. 293 b 1
Sunt instabiles et vagi. 312 c 1
Eorum victimæ Deo placere nequeunt. 313 a 1 - 313 b 2
Cur iis Deus divitias concedat. 316 b 2
Deus ab iis longe abest, cur. 327 c 2
Eos et impietatem detestatur sapientia. 144 d 2
Dicuntur impii proprie, qui peccati callum obduxere. 385 c 2
Ad eorum supplicium omnes creaturæ conspirabunt. 336 a 1
Quomodo gloriæ Dei serviant. 336 d 2
Scrutantur modos et artes nocendi proximo. 352 a 1
Et etiam lingua et manu nocent, sed simul sibi ipsis. 352 b 1
Ante diem moriuntur. 353 d 1
Cur hic prospere agant. 356 c 2
Vere servi sunt. 359 d 2
In tribulatione deficiunt. 361 b 1
Toto mundo abutuntur ad suas concupiscentias. 362 a 2
Habent tantum civile rerum suarum dominium. 362 c 2
Sunt in verbis infidi. 364 d 1
Virgis et flagellis sunt corrigendi. 367 b 1
Non sequuntur ductum rationis. 367 c 1
Peccant ex malitia et obstinatione. 367 d 1
Verbis non moventur, sed expectant flagella. 367 a 2
Iis tamen magis indurantur. 606 a 1
Quærunt rebellionem. 367 c 2
Sæviores sunt ursa cum corripiuntur. 368 b 1
Utrorumque analogia. 368 c 1 et seqq.
Eorum in pauperes immisericordia. 368 c 2
Vitia virtutum nomine palliant. 371 d 2
Divitiæ iis non prosunt, cum ex iis non fiant sapientiores. 372 a 1
Veram scientiam habere non possunt. 372 d 1
Nonnisi terrena bona spectant. 379 a 2
Longissime absunt a virtute. 379 b 2
Sequuntur vias suæ concupiscentiæ. 379 c 2
Sibi dissimiles censent improbos; ac similes, probos. 380 b 2
Dei et Sanctorum amicitiæ renuntiant, et quo prætextu. 384 c 2
Rident viam virtutis, quia suo genio inconvenientem. 385 b 2
In probos probra et contumelias iaciunt. 385 c 2
Assiduo peccandi usu in profundum impietatis barathrum dilabuntur. 345 d 2
Eorum cæcitas. 346 a 1
Quibus gradibus in tartarum ruant. 387 b 1
Adversis oppressi Deum incusant. 407 b 1 - et seqq.
Sunt pene incurabiles. 429 a 2
Sunt velut belluones scelerum. 431 c 1
A Deo et hominibus castigantur, tum in hoc mundo tum in alio. 431 d 2 - et seqq.
Terrenam felicitatem sectantes, amittunt æternam. 456 b 1
Eorum vires et consilia infringuntur, si dissipantur. 458 b 2
Tribus suppliciis a Deo mulctantur. 461 c 2
Et gradatim majoribus. 464 d 2
Sunt ob peccata sua plerumque timidi dolentes et pusillanimes. 379 d 1 - 479 d 1
Eorum gloria et excellentia est peccatum, quale. 470 b 1
Arant impietatem. 470 d 1
Sunt alieni a recto, dignitate hominis, Deo, convictu hominum, seipsis. 473 b 2
Ex indole sua desiderant improbitatem. 475 c 2
Propensiores sunt ad malum, quam pii potentes ad eos convertendum. 476 d 2
Dolent, cum iustitia administratur. 479 b 2
Erunt in gehenna socii dæmonum. 480 d 1
Quomodo distinguantur ab iniquis. 482 b 1
Quomodo damnentur pro rectis. ibidem
Sunt velut hostia pro peccato iusti. 482 c 1
Eorum hostiæ triplex habent vitium. 483 a 2
Cur Deo non placeant. 483 c 2
Vultum obfirmant in malum. 490 d 2
Reprehendentem non ferunt, et peccata sua tuentur. 491 a 1
Aliæ eorum proprietates dum corripiuntur. ibidem
Nequitiæ suæ duplicem pœnam luunt. 498 c 1
Ambulant vias difficiles, frigidas et periculosas. 499 b 1
Semper piis nocere volunt. 499 d 1
Eorum spinæ et laquei passivi qui sint. 499 a 2
Prout in alios sævierunt, punientur a Deo vel iudice. 504 a 1
Eorum felicitati non est invidendum. 526 a 1 - 564 c 2
Eorum societas non est ambienda. 550 a 1
Excogitant artes nocendi et malignandi. 554 d 2
Sæpe delinquunt cogitatione, cum se re mala pascere nequeunt. 555 b 2
Cogitationibus suis parent, etsi malis. ibidem
Usque ad mortem male agere non desinunt. 556 a 1
In gravia mala facile incidunt, et vix resurgunt. 562 c 1
Commiseratione potius digni sunt, quam æmulatione. 564 d 2
Non habent spem. 565 a 2
Eos princeps regno suo expellat. 578 c 2
In iis non est ponenda spes. 592 c 1
Cur iustos ad peccatum sollicitent. 600 c 1
Eos dedecet gloria. 604 b 1 et seqq.
Eorum ira quam sit gravis. 626 c 1 et seqq.
Excogitant modos explendi suas cupiditates. 643 d 2
Sunt indociles. 644 d 1
Deus iis sæpe terrores panicos immittit. 649 c 1
Non cogitant Dei iudicia. 652 c 2
Iis regnantibus pereunt resp. 656 d 1
Cupiunt omnes sibi reddere similes. 667 c 2
Eorum impietatem omnes affectantur. 656 d 2
Iis regnantibus fugiunt iusti. 667 b 2
At iis pereuntibus multiplicantur. 667 c 2
Eorum multitudo quam sit reip. noxia. 677 d 2
Eorum gaudium breve est. 678 a 1
Oderunt iustos. 684 c 2
Per filios rebelles repræsentantur. 708 d 1
Implere Hebræis sæpe idem est quod *plene dare*. 154 c 1
Impœnitentia peccatorum describitur 386 a 2
Improbitas studio assumpta peior est feritate naturali. 369 a 1
Eius natura et indoles describitur. 475 c 2
Imprudens sibi præfidens, alios renuit consulere. 249 d 2
In suis actionibus sæpe impingit. 406 c 1
In damna incidens, Dei providentiam accusat, non se. 407 c 2
Temere omnia effutit, et nihil secreti servat. 410 a 2
Per parentes studiose congesta statim consumit prodigaliter. 483 b 2
Vide Stultus.
Impudentes aliter admonendi, aliter verecundi. 867 d 1
Impudentia mater est scelerum. 423 d 1
Propria meretricum est. 184 a 2
Abiicit pudorem et virtutem. 271 c 2
Impudice mulieris gestus. 116 d 1
Impuri puros impuros esse iudicant. 479 b 2
Impuritas animi Deo placere nequit. 417 a 1
In præpositio sæpe in Scriptura subauditur. 155 c 1
Inaures priscorum quales essent. 585 a 1
Symbolum sunt correptionis. 585 b 1

Digitized by Google

Item obedientiæ. 585 a 2
Et pacis. 585 b 2
Erant insigne nobilitatis. 585 b 1
Eis insculpebatur nomen Dei vel rei summe amatæ 585 c 1
Incarnatio Christi fuit a Deo decreta et prædestinata post Adami lapsum. 157 c 1 et seqq.
Fuit ea finis, decor, forma creationis hominum et Angelorum, et totius universi. ibidem
Dei mensa repræsentatur. 523 c 2
Hanc prophetavit Salomon. 710 a 2
Eius mirabilia. ibidem
Fuit ea prorsus incognita et difficilis intellectu. 711 d 1
Vide Salomon.
Incedentia (quatuor feliciter). 719 a 2 et seqq.
Quid denotent. 720 a 2
Incessus bonus et felix quid denotet. ibidem
Incidere labiis est gestus malum alteri machinantis. 350 a 1
Incipiendum semper a Deo. 55 d 1
Inclinare cor quid proprie sit. 43 a 2
Incogniti multi mundo, noti sunt Deo. 201 c 1
Inconstantes in verbis sibi et aliis noxam creant. 623 c 1
Incorrigibiles an et quando docendi et corripiendi sint 180 c 1
Incredibilis sæpe in Scriptura sumitur pro *incredulus*. 384 b 1
Increpatione (sine) homo in devia aberrat. 203 d 2
Eam benigne admittens fiet prudens et sapiens. 211 b 1
Eam non ferens est exosus, et desperatæ salutis. 313 d 2
Eam libenter audiens, inter sapientes agere gaudet, et honorari, meretur. 329 b 1
Acris initio molesta est, postea vitia extergit. 595 d 1
Blanditiis lenienda et condienda est. 595 a 2
Vide Correptio.
Incunabulis (ab) sunt pueri docendi. 601 b 1
Incurius sua negligit, et dissipari sinit. 390 c 2
Incurvare fornicem super impios quid sit. 458 b 2
Vide Fornix.
India B. Virgini est a Lusitanis dedicata. 150 b 1
Indigens corde quis dicatur. 222 d 2
Indigens est misericors. 294 a 2
Et magis quam dives. 294 b 2
Vide Pauper.
Indigni non sunt ad prælaturas promovendi. 608 c 1
Indociles plagis non sapiunt. 644 d 1 et seqq.
Indocti nomen meretur superbus. 485 b 2
Indoctis docendi munus committi non debet. 604 a 2
Indocti pii potiores sunt doctis impiis. 246 a 1
Industria et industrios quid proprie sint. 21 a 1
Industria in bello plus valet robore. 450 b 1
Ipsa domum ædificat. 550 a 2
Inertia corporalis et spiritualis est fugienda. 114 a 2
Infames generant posteros serpentinos. 196 a 2
Infamia impiorum putredo est. 196 a 1 et seqq.
Unde ipsa oriatur. 196 a 1
Infamia parentum etiam in filios redundat et vice versa. 363 c 2
Infamiæ metus angit iniquarum opum possessores. 472 d 1
Infernus scopus impiorum est. 30 a 2
Domus est libidinosorum. 50 d 2
Et sentina malorum. 30 a 2
Est regio mortis. 140 a 2
Eius atroces pœnæ. 140 b 2
In eo nulla est redemptio. 221 b 1
Cur dicatur perditio. 814 c 1 et seqq.
Est ultima et ima pars mundi. 823 c 2
Est profundum peccatorum. 387 a 1 et seqq.
Ab obediente vincitur. 490 a 1 et seqq.
Ibi sunt odia, rixæ et pugnæ perpetuæ tum dæmonum, quam hominum inter se. 657 d 1
Est insaturabilis. 702 c 2
Infidelis pauper est, etsi totum possideat mundum. 361 d 2
Infidelem uxorem non ducat Christianus, cur. 417 d 2
Infidelitas per luxuriam punitur. 510 d 2
Remp. evertit. 364 b 2
Infidus ob perfidiam in lites et graves pœnas incidet. 376 b 1
Fidentem in se fallit in die angustiæ; nemo ei fidit. 592 a 2
Infinitivus apud Hebræos pro omni tempore, modo, numero et persona capitur. 243 c 2
Ingenii vis, potentiæ et effectus. 21 a 1
Ipsum est habitus prudentiæ. ibidem
Sæpe ex oculorum et vultus physionomia cernitur. 379 b 1
Eius velocitas laudatur in inveniendis consiliis in subito periculo. 521 a 2
Non est nimis vehementer urgendum. 725 b 2
Ingeniosi sunt verbis parci, sed factis efficaces. 206 b 2
Ingeniosi quæ sint signa. 379 c 1
Ingenui non debent mentiri. 364 a 2
Ingratitudo in beneficium etiam a Deo punitur. 369 d 1
Ingredi ad mulierem sæpe capitur pro *cum illa conversari*. 124 c 2
Inimicitia inter amicos orta est irreconciliabilis, molestissima et periculosissima. 581 b 2
Inimicos iustis Deus amicat. 338 d 1
Optima inimicorum nobis conciliandorum ratio. 338 c 2
Exemplo Christi in Eucharistia, nobis diligendi sunt. 526 a 1
In quo nobis prosint. 563 b 2
De eorum ruina quatenus sit lætandum. ibidem et seqq.
Beneficiis afficiendi sunt. 597 d 1
Inimici aperti minus nocent, quam occulti. 619 c 1 - 629 a 1 et seqq.
Prosunt, etiam dum vitia nostra carpunt. 628 d 1
Iniqui et impii quomodo differant. 482 b 1
Iniqui in alios, etiam alios sævos experientur. 504 b 1
Vide Impius.
Iniquitas sæpe capitur pro *pœna iniquitatis*. 195 b 2
Iniquitatis patratio efficit ut non videatur bonum. 213 d 1
Ipsa viam impiorum reddit curvam. 220 c 1
Æternam semper, et sæpe præsentem mortem adfert. 278 c 1
Non prosperat. 241 a 1
Parit dolorem. 253 d 1
Non placet iusto. ibidem
Vide Peccatum.
Initia omnia sunt ardua. 337 b 2
Iniuriæ memoria accendit vindictam et iram in iracundo. 258 a 2
Iniuria frangitur submissione mitique responso. 307 a 1 et seq.
Solvit amores. 384 c 1
Iniurias allatas æquo animo perpeti, gloriosum est. 413 c 2
Eas condonare sancta est ultio. 413 d 2
Sapiens eas parvipendit. 414 a 1
Iniuria universis est periculosa, etsi facienti nihil adferat periculi. 432 c 2
Eam patienter ferens variam refert victoriam; sed eam non sustinens, vincitur. 464 a 2 et seqq.
Eius memor est homo iniquus, cur. 485 d 1
Iniuria prior subinde invitat, subinde vitat novam. 594 a 1
Iniuriæ iudicibus illatæ, principi quodammodo inferuntur. 380 b 2
Iniuria a fratre illata videtur esse acerbior. 400 d 1
Iniustitia, regnorum et regum est ruina. 305 a 2
Iniustus est qui vel unum scelus admittit. 253 b 1
Iniusti opum corrasores a Deo castigantur. 190 b 1
Vide Impius.
Innocens inter vitæ pericula securus agit. 214 d 2
Innocens per metalepsin subinde idem quod *impunitus*. 408 d 2
Innocentes sæpe vident sui oppressores pœnas dare Deo vindice. 518 a 1
Eorum liberatio est actus veræ fortitudinis. 558 c 1
Quatenus ab impiis graviter læsi, possint cum iis iudicio contendere. 565 a 1
Innocentia nihil timet, sed confidens est. 197 b 2
Eius symbolum est salamandra. 198 c 1
Eius lemma. 198 d 1
Iustos dirigit ne decipiantur. 219 c 1
De innocentia sua nemo vere gloriari potest. 442 d 1
Ipsa asylum est. 517 d 2
Est quasi galea. ibidem
Inopia mentis adulteri in quo sita sit. 126 d 2
Inopia præstat rerum copiæ. 546 a 2
Est causa avaritiæ. 294 a 2
Vide Paupertas.
Insaturabilia quatuor quæ sint. 703 a 1 et seqq.
Quid ethice et symbolice denotent. ibidem
Insensibilitas Christi in Eucharistia tum passiva, tum activa. 525 c 2
Quamquam non supernaturaliter, eam et homo consectari studeat. 525 d 2
Sequitur ex peccato consuetudine roborato. 595 a 2

Digitized by Google

Insidiæ impiorum adversus pium a Deo dissipantur. 191 c 1
Insipiens in Proverbiis capitur pro impio. 115 a 2
Insipientes semper iurgantur, et proprium sequuntur cerebrum. 265 d 2
Habent innatam malitiam, nec sinunt se ab ea avelli, ea gaudent et fruuntur, eamque aliis communicant. 292 b 2
Insipiens est garrulus et gracculus. 411 b 1
Dicitur saxeus igneusque Mercurius. 612 b 2
Vide imprudens, Stultus, impius.
Inspirationes Dei negligens permittitur labi in gravia mala. 486 d 1
Instabilitas tum mentis, tum pedum, propria meretricum est. 133 d 1
Instita erat tenuissima fasciola stolæ extremitatem ambiens: ea utebantur matronæ honestæ. 134 d 1
Institor (cur) dicatur mercator. 740 d 2
Institutio pueri similis tirocinio militum. 500 d 2
Institutio parentum magni momenti est in filiis. 119 b 1
Institutio bona reddit homines gratiosos. 269 d 2 et seqq.
Integritas est totum asylum. 517 d 2
Intellectu difficilia sunt quatuor. 708 c 2 et seqq.
Intellectus habitus sunt quinque. 16 d 2
Intellectus integer requiritur ad probitatem vitæ. 270 c 1
Intellectus iustorum a Deo illuminatur, ut virtutis dignitatem magis cognoscat. 295 d 1
Intellectus sæpe errat speculative. ibidem
Intelligentia lux est; ea in impiis extinguitur. 261 b 2
Intemperans est hebes ut brutum. 431 c 2
Intentio recta in omnibus actionibus habenda. 56 d 2
Intentio mentis a solo Deo previdetur et libratur. 333 d 1
Ipsa opus bonum reddere malum, vel indifferens reddere bonum malumve potest. 333 a 2 - 551 b 2
Quo ipsa melior, eo melius est opus. 551 b 2
Intentio recta in omnibus operibus habenda. 334 b 1
Per fusum denotatur. 746 a 2
Dat operi formam et animam. ibidem
Intentio mala vitiat oblationem hostiæ bonæ. 487 b 1
Interfectio filii a patre est immane parricidium. 423 b 2
Interiora colenda ante exteriora. 406 b 2
Interlocutores in symposiis varii sunt. 686 c 1
Interrogatio sapiens indicium est animi sapientis. 382 c 2
Intolerabilia quatuor quæ sint. 713 a 1
Invicta tria: Deus, Angelus, iustus. 662 a 1
Invidi effigies et forma. 300 c 2
Eius symbolum est basiliscus. 302 a 1
Invidi maxime gestant virus in oculis. 504 b 2
Multa suspiciosa imaginantur. 520 d 2
Cum iis non est comedendum, etsi invitent. 531 c 1
Nec ipsi sunt invitandi. 532 c 1
Gaudentes malo alieno, sæpe, Deo puniente, in illud incidunt. 564 c 1
Sunt declinandi, non irati, cur. 627 b 2
Invidus omnis est avarus. 663 b 2
Dei iudicio non ditescit. 663 d 2
Invidia hominem conficit et exedit. 300 c 2
Eius tollendæ rationes. 301 b 1
Non tantum aliis, sed et invido ipsi mala est. 301 c 2
Est putredo ossium. 302 b 1
Principum invidia quam sit noxia. ibidem
Invidia cavenda in amore amicorum. 404 d 2
Eam virtus ulciscitur. 564 b 2
Animam invidi mire rodit et cruciat, in tinea denotatur et ærugine. 597 a 1
Est gravior ira et furore. 627 a 1
Difficulter ex anima evelli potest. 627 b 1
Eius effectus. 627 d 1
Eius damna. 663 c 2
Invitans ad convivium sæpe mentitur amorem, vel ad suum commodum. 527 b 2
Invocare sapientiam quid sit. 43 c 2
Invocatio Dei iusto est velut turris fortissima. 392 d 1
Invocatio B. Virginis numquam fit frustra. 170 b 1
Ioachimi (S.) cum S. Anna gaudium in coniugio. 103 b 1
Ioannes Abbas qua via ad perfectionem venerit. 26 c 1
Sola Eucharistia diu vixit. 191 b 1
Adhuc monachus iussus leænam adducere vinctam ad monasterium adduxit. 489 c 2
Alter Ioannes aridum stipitem iussus irrigare, eum tandem virentem vidit. 489 c 2
Ioannes (S.) Apostol. cum Cerintho hæretico in eodem balneo lavari noluit. 499 b 2 - 635 d 2
Ioannes Austriacus ex ingentibus animis collegit se magni cuiusdam filium esse. 677 a 2
Ioannes (cur S.) Baptista puer in desertum abierit. 203 c 2
Fuit forma concionatorum. 203 d 2
Moriens triplicem evasit angustiam. 249 d 1
Bonus fuit nuntius et quare. 328 b 2
Cur dictus sit lucerna. 452 d 1
Ioannes (P.) Baptista Romanus in naufragio cessit Iudæo arreptam tabulam, ea lege, ut, si enataret, fieret Christianus; uterque Dei ope enatavit. 257 b 1
Ioannes (S.) Calybita obscurus in angulo delituit. 475 d 1
Ioannes (S.) Columbinus, lecta vita S. Mariæ Ægyptiacæ, sæculo valedixit. 147 a 1
Ioannes Comnenus Imp. ope B. Virginis insignes victorias retulit. 150 a 1
Ioannes (S.) Damascenus a B. Virgine fuit instructus adversus iconomachos. 146 b 2
Ioannes Gerson Cancell. Parisiensis pueris erudiendis serio incumbebat. 179 d 2
Ioannes Parvus in solitudine sine cibo vivere dum cupit, spe sua frustratus est. 530 b 2
Ioannes Silentiarius magnam in Deo spem habuit. 666 a 1
Ioannes de Tampes, alias de Temporibus, quot annis vixerit. 378 b 1
Ioannes Zimisces Imp. Deiparæ præsidio victoriam de Barbaris retulit. 150 b 1
Ioanni (S.) Eleemosynario apparens misericordia, eum liberalem in pauperes efficit. 54 b 1
Eius ardens in pauperes affectus. 55 c 1
Visa eleemosyna, factus est in pauperes effusus. 396 c 1
Quo plus in eos erogabat, eo duplo amplius recipiebat. 421 d 1 - 505 b 2
Quomodo detractores coerceret. 598 c 2
Ad eum avarorum opes deveniebant 653 d 2
Ioannis (S.) Chrysostomi oratio flumini comparatur. 387 a 2
Unde ita dictus. 447 c 1
Eius magnanimitas. 648 b 2 et seqq.
Ioscionis (e) monachi defuncti ore quinque enatæ sunt rosæ cum inscriptione nominis *Maria*. 215 d 2
Ioseph patriarcha obediendo patri meruit donum prophetiæ, et principatum Ægypti. 28 a 1
Quam prudenter se in omnibus gesserit. 244 c 2
Eius fortitudo in quo emicuerit. 355 a 1
Quæ crimina fratribus impegerit iuxta Rabbinos. 410 c 1
Fratres vere accusavit. 410 d 1
Servus licet, ob sapientiam et prophetiam ad principatum Ægypti fuit evectus. 411 d 2
Iosepho (S.) mox a coniugio cum B. Virgine exemptus fuit omnis fomes libidinis. 737 a 2
Ab ea omne bonum accepit. 738 b 2
Censetur inter primos Sanctos. 752 a 1
Iracundia ex ebrietate plerumque oritur. 434 b 2
Solvitur per lepores, risum, iocos. 595 b 1
Est cohibenda. 725 d 2
Rationem offuscat. 213 a 1
Iracundorum in vultu turpitudo. 233 d 2
Corripiendi sunt post iræ motum. 292 c 1
Videntur a dæmone possessi. 292 a 2
Iniuriam sibi dictam aut factam ruminant, et ideo suscitant lites. 319 a 2
Iracundus iracundiæ suæ damna illico sentit. 424 c 2
Plerumque cito placatur. 478 c 2
Cum eo non est amicitia ineunda. 518 c 1
Cur. 518 b 2
Cum eo conversans, eius lites et iras in se suscipit, quas is habet contra tertium. 519 a 1
Parum aptus est ad amicitiam. 519 b 1
Statim ad rixas provolat. 618 b 1
Quare dicatur *latus anima*. 665 a 1
Incidit in multa peccata cordis, oris, operis. 681 b 2
Meditatur semper vindictam. 681 d 2
Et veteres iniurias in memoriam identidem revocat. ibidem
Iram sapiens celat, stultus statim prodit. 250 d 1 et seqq.
Hi tripliciter a se invicem quoad iram differunt. ibidem

Digitized by Google

Ea ratione obedit in sapiente. 250 d 1
Is eam illico in animo refrænat. 250 a 2
Eius sedandæ ratio. 251 a 1
Eam premens est versutus, et proinde metuendus. 292 c 1
Ira ex corde ascendit in caput et nares. 307 a 1
Molli responso frangitur, duro exacerbatur. 307 b 1
Nascitur ex superbia alterius, aut iniuria. 307 a 2
Habet quid magnanimi. 307 b 2
Eius quinque remedia. 308 a 1
Eam vincere ingens virtus est et gloria. 308 d 1
Tria homini eripit. 319 b 2
Ira Dei manet impios in vita, et post mortem. 232 b 2
Omnium passionum est vehementissima. 355 b 1
Eam domare quam sit heroicum. 355 c 1
Vincitur consilio et celeritate. 356 a 1
Prodit se naribus. 412 c 1
Impedit quominus animus verum cernat. 412 b 2
Eam differre, extinguere est. ibidem
Est quasi furia. 415 c 1
Per eam omnia animalia suam feritatem exasperant. 415 d 1
Ad eam proclivis, damna et pœnas incurret. 423 d 2
Insipientiam hominis prodit. 485 a 2 et seqq.
Ceu virga est, qua iratus in alios sævit, et per eam ipse plectetur. 504 a 1
Quæ ex illa sequantur damna. 681 d 2 - 518 b 2 et seqq.
Est velut laqueus animæ et vitæ. 518 d 2
Eius descriptio. ibidem
Est belluina. 589 a 1
Eius spiritus cohibendus est. 602 b 1
Hominem in multa mala tradit. 614 b 2
Est quædam ebrietas et insania, 614 c 2
Suscitat rixas, 620 c 1
Est ara diaboli, 620 d 1
Per gradus paulatim increscit. 627 a 1
Una alteram accendit. 639 a 1
Acuta est. 639 c 1
Eam stultus statim prodit, sapiens premit. 675 a 1
Est in sinu charitatis suffocanda. 675 b 1
Eius remedium est mora. 675 c 1
Inferno denotatur. 703 b 1
Est sanguisuga insatiabilis. 704 b 1
Quid sit proprie ira in sinu. 478 d 2
Hanc evellit munus in sinum emissum. ibidem
Inter amicos solet esse gravissima. 518 d 2
Iræ Dei in sceleratos varii gradus. 464 d 2
Huius signum est incidere in meretricem. 511 b 1
Et in hæresin. ibidem
Dei ira precibus placanda est. 587 d 2
Ira regum gravis et acerba est. 413 d 1
Est similis rugitui leonis. 414 d 1 - 414 d 2 et seqq.
Sed eam doment. 414 a 2
Hanc provocans peccat in animam suam. 485 b 1
Ipsa quam sit gravis. 435 c 1
Ea permittenda tempore subsidere. 588 a 2
Ira et tristitia sunt comites. 594 d 2
Ira stulti gravis est tum ipsimet, tum cæteris stultis 626 c 1
Item sapientibus, et cur. ibidem et seqq.
Ira sapientis rationabilis est. 626 b 2
Irati quare labia mordeant. 353 b 1
Sibi invicem probra et vitia aggerunt. 435 b 2
Non sunt blandis sermonibus leniendi, sed post iram sedatam. 595 a 1
Quando corripiendi, et quando non. 606 b 2
Eorum gestus, schema, imago. 250 b 2 - 614 c 2
Sunt similes dæmoni. 704 b 1
Irrationalia muta voce glorificant Deum. 336 b 2
Irrisores habent mores inconditos. 116 b 1
Annuunt oculis, et irriso dant dolorem, et sæpe sibi. 198 d 2
Irrisoribus iudiciorum Dei, ea maxime propter hanc culpam parata sunt. 431 d 2
Isaac, puteos suos Gераritis cedens, alium meliorem a Deo obtinuit. 257 b 1
Isaac monachus sua patientia obsessum a dæmone liberavit. 368 d 1
Isaias non tam Propheta quam Evangelista videtur. 328 c 2
An fuerit scriptor Proverbiorum. 574 d 2
Isidori (in S.) Hispal. pueri adhuc ore apes sederunt. 350 b 1
Israelitæ, quia Prophetis noluerunt auscultare, in captivitatem abducti sunt. 678 b 2
Iudæi nullam habebant cum Gentibus communionem. 8 a 2
Sunt invitati ad convivium cæleste per legem Mosis. 176 d 1
Iis etiam promissa fuit cæli gloria, et comminata gehenna. 323 c 1
Credebant duo post mortem esse animarum receptacula. ibidem
Eorum fames tempore obsidionis Ierusalem. 190 b 2
Eorum bona cesserunt Gentibus in sanguine Christi iustificatis. 274 b 1
Eorum in Christum odium. 10 a 2
Sub suo Messia sperant hæreditatem terræ et terrena bona. 52 a 2
Quare iis prædicarint Apostoli. 180 c 1
In Christum ingrati etiamnum hodie mulctantur. 369 a 2
Deseri paulatim cœpere tempore Christi. 409 c 1
Veritate deserta malunt adhærere fabellis mendacium Rabbinorum. 449 a 2
Sed id in inferno acriter luent: in fine mundi adhærebunt Antichristo. ibidem
Serviunt Christianis. 502 c 2
Ob obstinationem sunt incurabiles. 669 a 2
Iudæis priscis in certis casibus præcepta fuit specialis peccati alicuius confessio. 657 c 2
Iudex impios castigans eos liberat ab impietate. 243 b 2
Iudices olim in portis sedebant. 35 b 1
Iudex dictus quasi ius dicens populo. 614 a 2
Iudex iniuste iudicans graviter delinquit, et ad restitutionem tenetur. 371 c 2
Auro accepto plerumque in partem dantis propendet. 378 c 1
Talis olim apud Romanos morte mulctabatur. 378 c 2
Talis bis peccat. 380 a 2
Et lingua mendace ditescit. 472 b 1
Non vult aurum sibi palam dari, cur. 478 d 1
Est velut fons corruptus. 600 a 2
Iudex non debet iudicari a privato. 380 a 2
In iudicio non sit personarum acceptor. 663 c 1
Est hoc grave scelus. 566 d 2
Grave reipublicæ dat scandalum, et viam pandit iniustitiæ et avaritiæ. 388 b 2
Hoc sæpe pro re vili pervertit iustitiam. 663 d 1
An esculenta et poculenta dona accipere possit licite. ibidem
Iustitiam et veritatem sectetur. 677 c 1
Tueatur viduas et pauperes. 733 a 2
Testes ad iuramentum adigit, Dei interposito nomine. 409 a 1
Abstineat vino. 546 d 1
Iudex iniquus falsis testibus patrocinatur. 431 d 1
At impios plectens remp. liberat sceleribus. 476 c 2
Qui iudicem ad iniquam sententiam cogit, tandem suæ falsitatis dat pœnas. 487 d 2
Iudex iustus est prædonibus et sicariis exosus. 674 c 1
Ulciscitur viri iusti necem. 674 a 2
Iudices olim in portis urbium sedebant. 517 d 1
Iudices dandi agricolis vicini et contribules. 651 c 1
Iudicandum (non) nisi utraque parte audita. 396 b 2
Iudicans recta et iusta populum sibi demeretur. 567 d 2 - 568 d 1
Item reges. ibidem
Iudicantes iuste stateram rectam tenent. 217 b 1
Iudicium exstinguitur a libidine carnali. 126 d 2
Iudicium et discretio in Scriptura vocatur ignis. 207 c 2
Iudicium rationis quando rectum, quando dolosum sit. 217 d 1
Iudicium depravatum aliter de rebus quibusvis censet atque oportet. 253 a 2
Iudicio proprio et alieno non est fidendum. 288 d 1
Suo nemo debet præfidere, maxime in rebus propriis. 322 d 1
Iudicio suo quisque gaudet. 322 a 2
Iudicium practice erroneum sequens electio voluntatis pariter errat, fitque erronea. 295 b 2
Iudicium, æquitas et iustitia quomodo differant. 18 d 1 et seq.
Sæpe idem omnino sunt. 18 c 2 - 19 c 1
Iudicia iustorum quæ dicantur. 242 d 2 et seqq.
Hæc diademati comparantur. 243 a 1 - 684 d 1
In die iudicii sera est pœnitentia. 39 c 2
Iudicium Hebræis sæpe idem quod æquitas. 339 b 1
Subinde significat lites et contentiones. 408 b 1
Aliquando est idem quod iustitia, et vindicta Dei. 431 b 1
Iudicio iniquo contra se lato acquiescens egregiam

Digitized by Google

refert victoriam. 487 d 2
Iudicia iudicum a Dei iudicio et sententia pendent. 684 a 1
In iudicio particulari et universali omnium conscientias explorat Deus. 361 c 1
In die iudicii impii acriter ab eo castigabuntur. 432 c 1
Tunc etiam minutissima quæque examinabuntur. 449 c 1
Tunc patescent omnes fraudes fraudulentorum. 522 a 2
Eius pavor Christianos perterrere debet. 658 a 2
Est id maxime timendum. 684 a 2
Et cur. 684 b 2
Id eiusque vindictam non recogitant impii. 652 d 2
Eius tamen recordatio acer est stimulus ad bonum. 653 a 1
Iudicium facere, gaudium est iusto, et pavor impiis. 479 d 1
Iudicium et mens evertitur ab ebrietate. 732 b 1
Iudicia hominum parum curanda sunt. 684 a 2
Iudicia Dei sunt æqua et iusta. 316 c 1
Quæ iudicia parata sint derisoribus. 431 d 2
Iudicia Dei arcana penetrare difficile est; penetrare tamen satagunt reges. 576 c 1
Ea non sunt temere inquirenda. 600 c 2
Iudith sua forma, pudicitia et virtute gloriam obtinuit. 226 b 2
Iuglandi et quercus antipathia. 529 d 2
Iuliani Apostatæ afflictio contra Ecclesiam fuit velut nimbus cito pertransiens. 211 d 2
Summus fuit sycophanta. 661 b 1
Iulii Cæsaris clementia. 462 a 2
Etiam hostes beneficiis affecit. 582 b 1
Fuit in Pompeium benignus. 592 b 2
Remp. Romanam perdidit. 724 c 2
Suo fastu omnium odium incurrit. 726 d 2
Raro consilium senatus adhibuit. 225 c 1
Iumentorum suorum compassione movetur iustus. 246 a 2
Iumenta magnum dant pastori lucrum. 646 b 2
Iuniperus (quid B.) dixerit de in se probra iacientibus. 204 c 1
Iunius Brutus filios securi percuti iubens reprehenditur. 423 c 2
Iupiter dictus quasi iuvans pater. 506 b 2
Cur ei aquila sacra sit. 529 c 2
Quis Iupiter Terminalis Romæ esset. 520 a 1
Iupiter Hammon cum cornibus arietinis pingebatur. 723 a 2
Iura alterius parochiæ non sunt invadenda. 520 b 2
Iuramenta quatenus fidelibus illicita. 281 d 1
Iurare non licet, nisi cogat hominis incredula diffidentia. ibidem
In paradiso iurare non licebat, sicut nec licet Beatis in cælo. ibidem
Iurgia seminare quam sit noxium. 116 a 2
Iurgium dictum quasi iuris garritum. 614 a 2
Iurgia peiora sunt paupertate. 359 a 1
Iustitia sæpe capitur pro *complexione omnium virtutum*. 190 d 1
Hæc liberat iustos sæpe a morte præsenti, semper ab æterna. 219 d 2
Iustitiæ Christianæ partes duæ. 19 a 1
Eius via est levis. 52 a 1
Ipsa semper in homine potest crescere. 83 c 1
Est via regia ducens ad vitam. 258 b 1
Est quintuplex. 190 d 1
Custodit iustum. 261 c 2
Iustitia et æquitas decet rectores reip. 22 b 2
Ipsa terram scelestam deserens cælos adiit. 54 c 1
Ea stant regna et imperia. 151 b 2
In æqualitate præcisa consistit. 216 b 2
Eius decus et schema. 217 b 1
Iustitia Dei nullum sinit scelus abire impunitum. 273 a 2
Quomodo elevet maxime reges, regna et respublic. 305 a 2
Cur sit maxima virtutum moralium. 311 a 2
Sæpe in Scriptura pro *eleemosyna* accipitur. 479 d 1
Quomodo differant iustitia, iudicium, æquitas. 18 d 1 et seqq.
Iustitia proprie dicta virtus est ius suum cuique reddens. 479 a 1
Quantum regnis prosit. 343 d 1
Est eius centrum tripliciter. 670 d 2
Facit asseclas suos longævos hic, et in futuro æternos. 346 b 1
Eos ad extremam senectutem deducit. 353 d 1
Eam in iudicio forensi evertens graviter peccat. 371 c 2
Custodit reges. 461 c 2 et seqq.
Et quibus in rebus eam possint ostendere. 462 a 1
Graviter eam lædit qui ineptum ad officia promovet. 431 c 2
Causat in eam exercente gaudium, et adfert laudem. 567 b 1
Pater iustus imbuit ea filium. 440 a 1
Pervertitur per munerum acceptionem. 663 d 1
Vigeat in tribunali. 676 a 1
Eius partes et munia per regem denotantur. 721 a 1
Iustitia omnis, id est sanctitas, a Deo provenit; est opus gratiæ, non naturæ. 442 d 1
Est animosa, iustosque facit animosos. 648 a 2
Dat bonam conscientiam. 648 c 2
Iustitia et misericordia explicat Scriptura omne officium virtutis. 482 c 1
Iustitia Dei elucet in eo quod neminem damnet nisi ob peccata. 337 a 1
Ea in omnes æqualis est. 613 d 2
Iustitia capitur et pro qualibet virtute. 337 b 2 - 339 b 1
469 c 1 - 479 d 1
Iustus in omni actu meritorio eget actuali motione Spiritus sancti. 67 a 2
Crescere potest in iustitia. 83 c 1
Auroræ comparatur. 83 d 1 et seqq.
Crescit sensim. ibidem - 83 d 2
Undequaque captat ansam se amplius iustificandi. 181 c 2
Mundo utilis est, iniustus inutilis. 182 c 2
Solo aspectu iustitiam afflat. 182 d 2
Fame non moritur. 190 a 2
Est intrepidus. 199 a 1 et seqq.
Laborat ut vitam sustentet. 203 b 1
Item ut augeat vitam gratiæ et gloriæ. 203 c 1
In tentatione et calamitate manet firmus. 211 b 2 - 215 c 1
Cur diu vivere dicatur. 211 c 2
Omnem cladem superat. 212 b 1
Nihil timet. 214 d 2
Diu in mundo vivet. ibidem
Est quadrato lapidi similis. 212 d 1
Est fundamentum mundi. 212 a 2
Ipse eiusque posteri in suis domibus multis annis firmi agent. 215 b 1
Sapientiam ore proloquitur. 215 d 1
Nil loquitur nisi præmeditatum et opportune. ibidem
Magnum verbis suis profectum facit. 216 a 1
Est in verbis parcus et in iis se accommodat ruditati discipulorum, et plura corde reservat quam ore proferat. 215 b 2
Loquitur Deo placita, ideoque omnibus placet. 215 c 2
Deo dirigente evadit laqueos impiorum. 219 a 2 - 221 a 2
Item sua prudentia. 232 c 1
Mortem non timet. 220 b 1
Post mortem transit ad gloriam. ibidem
Fugit omne impii commercium. 226 a 1
Corpus suum edomat et subiugat, et animæ suæ saluti consultum esse cupit. 226 d 2
Ex bonis propositis quæ mane concepit, semper quietus et iucundus est. 235 b 2 et seqq.
Semper virtutis suæ imitatores progignet. 236 b 1
Est arbor fructifera et semper virens. 236 d 1
Item arbor vitæ. 237 a 2
Profert iustitiæ fructus sua sapientia et virtute. ibidem
Meretur vitam longam, et deinde beatam æternitatem. 237 c 2
Felicem et copiosam post se relinquit posteritatem. 241 a 1
Nulla adversitate commovetur. 241 d 1 - 143 b 1
Cuique suum ius tribuit. 243 c 1
Etiam vult impium salvare sibi insidiantem. 243 a 2
Qualem corporis curam gerat. 246 c 2
Cælestia desiderat. 249 a 1
Eius voluntas a pravis desideriis est impenetrabilis. ibidem
Eius opes tutæ sunt ab insidiis impiorum. 249 b 1
Omni virtute pollet. 252 b 2
Potior est divite, honorato, nobili. 256 a 1
Discit ab amico etiam iusto. ibidem
Ad utramque fortunam commodum et benevolum se præbet. 256 b 2
Sua commoda proximi commodis postponit. 256 a 2
Fructus iuventutis in bona senecta percipiet. 259 a 2
Omne peccatum reprehendit. 261 c 1
Fit dives et honoratus. 271 c 2

Digitized by Google

Quo sensu comedendo satiet animam suam 276 a 2
Et quare. 276 b 2
Timet Deum. 278 c 1
Si quem peccantem videt, excusat, et secreto benigne corripit. 285 a 1
Cuilibet credit, nec fraudem suspicatur. 290 d 1
Sperat in morte sua, cur. 304 b 1 et seqq.
Quotidie in bonis animi et corporis corroboratur, hinc omnia adversa transcendit. 311 d 1
Semper in lætitia est. 284 b 2
Et securus. 285 a 1 et seqq.
Præmeditate respondet. 326 c 2
Est obediens, et iussa tum Dei, tum hominis benigne admittit. 327 a 1
Diversimode obedientiam meditatur. 327 b 1
Prior est in lite sua; quo sensu. 396 c 1 et seqq.
Confidens iustitiæ causæ suæ prior adit iudicem. 396 a 2
Rem suam omnem ei aperit, et vere. 396 c 2
In litis principio causam simpliciter iudici aperit: præoccupat iudicem, ne ab aliis male informetur in veritatis præiudicium. 396 b 2
Ita se accusat omnia aperiens, ut adversarius dein adveniens nihil ultra habeat quod arguat. 397 a 1
Iustum se esse nemo certo scire potest. 442 a 2
Iusti ditantur tum temporalibus, tum spiritualibus, bonis, subinde tamen illis carent. 73 b 1 et seqq.
Semper ad Deum respiciunt, et cum eo ambulant. 84 b 1
Eos sæpe miraculose aluit Deus in novo testamento. 190 c 2
Affluunt bonis omnigenis 195 d 1
Eorum recordatur Dominus. 195 c 2
Semper sancta et salutaria loquuntur quæ corde volvunt. 199 d 1-207 b 1-208 c 2
Eorum lingua instar argenti est. 207 c 1 et seqq.
Constanter veritatem proloquuntur. 207 b 2
Eorum dignitas est, quod cælo decorem afferant. 214 d 1
Eos roborat virtus et sanctitas. 214 b 2
Eorum opera a Deo prosperantur. 220 d 1
Eorum felicitate gaudent cives omnes. 222 a 1
In sua opulentia sunt benefici. 222 d 1
Si sint opulenti, civitatibus mirifice prosunt. ibidem
Et eorum benedictio eas a malis tuetur. 222 a 2
Eas suis monitis, consiliis, exemplis tuentur. 222 b 2
Eorum opus et fructus operis est certus, stabilis, fidelis. 227 d 2 et seqq.
Sunt similes in eo apibus. 228 b 1
Semper desiderant bonum facere et benefacere. 231 d 2
Anhelant ad beatitudinem cælestem. 232 b 2
In hac vita ob leves noxas subinde graviter castigantur. 238 a 2
Eorum radix et iustitia, Deo protegente, contra impiorum conatus invalescit. 248 d 2
Sæpe in hac vita affliguntur. 253 d 2
Omnes tribulationes tamen æquo animo ferunt. 254 a 1
Quia res omnes hujus mundi parvi æstimant. ibidem
Refrænant suas cupiditates, quæ sunt causa peccatorum et perturbationum. ibidem
Pacem animi rebus omnibus anteponunt, sciunt se suaque Deo esse curæ. 254 b 1
Mentem habent in Deo defixam. 254 c 1
Sua animi serenitate mundi hujus molestias et adversa facile excutiunt. 264 c 2
Eorum sapientia, virtus, dignitas, lætitia, felicitas luci amplæ comparatur. 265 a 1
Eos delectat fuga mali, et virtutis operatio. 272 a 1
Mentem habent plenam sanctis desideriis. 272 d 1
Eorum hæredes sunt filii et nepotes, non extranei. 278 b 2
Et ipsi sæpe sunt hæredes impiorum. 278 c 2
Sunt mansueti. 279 c 1
Quia Deo accepti hostias offerunt non pro peccatis suis, sed spontaneas, ad gratiam ejus sibi conciliandam. 285 b 1 et seqq.
Eorum domus et familia semper efflorescit. 287 b 2
Fabricando bonum virtutis, fabricant sibi bonum gloriæ cælestis. 295 a 1
Permittente Deo plerumque sunt pauperes. 318 b 2
Omnes in via virtutis occurrentes difficultates sigillatim perfringunt. 320 c 1 et seqq.
Ipsis via virtutis facilis et complanata videtur. 320 d 1
Iis prope adest Deus. 327 c 2
Ipsi sæpe toti civitati suis precibus prosunt. 328 a 1
Propter justos omnia creata sunt. 335 d 2
Ipsi sunt coagulum civitatis suæ. 338 d 1
Iis Deus amicat inimicos. ibidem
Quomodo disponant vias suas. 339 b 2
In die iudicii Christum benevolum experientur. 436 c 1
Cur hic a Deo affligantur. 347 b 1-356 d 2
Tribulatione probantur. 361 a 1
Eis omnes creaturæ serviunt. 362 d 1
Sua sorte sunt contenti: terrena omnia calcant pedibus Deum spectantes: in creatis singulis eum agnoscunt. 362 a 2
Habent dominium rerum et opum totius mundi proprium et velut naturale. 362 c 2
Abominantur mendacia. 364 d 1
Nullis moventur terroribus. 369 a 1 et seqq.
Eorum oculi sunt sereni, læti, hilares. 379 d 1
Spectant bona et præmia cælestia. 379 a 2
Virtuti sunt vicini et familiares. 379 b 2
Leges Dei semper intuentur in suo capite Christo. 379 c 2
Offendere illos non est bonum. 380 c 2
A Salomone vocantur docti, scientes et eruditi. 381 c 1
Per quam scalam in cælum ascendant. 387 b 1
Currunt ad Deum quasi ad arcem in tribulatione. 392 a 1-392 c 2
Si quid per infirmitatem peccarint, statim se accusant et condemnant. 396 c 2
Antequam alios accusent, seipsos increpant. ibidem
Tegunt laudes suas, sed vitia detegunt. 397 b 1
Eorum filii Deo etiam curæ sunt, et beati. 440 a 1 et seqq.
Omnes eorum actus non sunt peccata. 442 c 1
Eorum claritas in tenebris mortis elucescit magis. 452 b 2
Diriguntur a Deo. 455 d 1 et seqq.
Inter impios agentes, eorum domui benedicunt. 476 b 2
Eorum externam pompam vilipendunt, quia vident quam intus lancinentur. 476 d 2
Eos omnimodis convertere student: quæ ipsos ad hoc rationes impellant. 477 a 1 et seqq.
Gaudent cum iustitia administratur. 479 a 1 et seqq.
Cur perpetuo in gaudio agant. 479 d 1
Pro ipsorum delictis luunt impii. 482 c 1
Sed in particulari aliqui pro illis pœnas dant. ibidem
Sæpe tamen ipsi pro impiis et per impios affliguntur. 482 d 1
Quod oleum in domo eorum abundet. 483 a 1 et seqq.
Bene beateque vivunt in hoc sæculo. 484 d 1
Sua fiducia in Deum, subiugant urbes armis indomabiles. 484 a 2
Sunt ob operationem suam in rerum copia et gaudio. 486 b 2
Confidenter enarrant suas victorias. 487 c 2
Liberantur a malo quod falso testimonio eis paratur. 487 d 2
Si errati moneantur, ipsum agnoscunt. 491 d 2
Aliæ eorum proprietates dum corripiuntur. 490 d 2
Prudenter se a peccatoribus et peccandi periculis segregant. 497 c 1
Semper habent spem. 526 a 2
Quomodo cadant septies in adversa et resurgant. 561 d 2 et seqq.
Cadunt in leves noxas. 562 c 1
Non sunt impeccabiles. 562 b 2
Possunt ad aliquod tempus ab omni peccato veniali cavere. 562 d 2
Si in aliquod peccatum grave cadant, cito conantur emergere. 563 d 1
Cadentes in calamitatem coram impio, sunt velut fons pede conculcatus. 600 b 1
Item cadentes in peccatum. 600 c 1
Et qui sint hi iusti. ibidem et seqq.
In sua iustitia gloriantes peiores sunt improbo suam improbitatem agnoscente. 615 d 2
Præponunt æterna temporalibus. 634 a 2
Explorant modos Deo magis in dies placendi. 642 d 2 et seqq.
Confidunt ut leones. 648 a 2 et seqq. 650 b 1
Res hujus vitæ tam prosperas quam adversas parvi faciunt. 648 c 2
Spem et animum magnum in adversis ab eo [illegible]piunt. 649 d 1
Eorum et leonis analogiæ. 649 a 2 et seqq.
Omne robur habent in mente voluntate Dei armata:

sæcularium vitam dedignantur. 649 a 2 et seqq.
Soli Deo et institiæ intendunt. 649 b 2
In adversis crescunt iis animi. 649 c 2
In tentatione confidunt ob spem opis divinæ. ibidem
Sunt quadrifaciales ut Cherubim Ezechielis. 650 d 1
Eorum murus est Deus. 652 a 2
Exquirunt omnia Dei iudicia. 653 a 1
Iis regnantibus florent regna et urbes. 656 d 1-667 b 2 et seq.
Fugiunt et gemunt regnantibus impiis. 667 a 2 et seqq.
Cur gaudeant impiis punitis. 672 b 2
Tuentur causas pauperum. 672 d 2
Amant iustos iudices. 674 c 1
Oderunt impiorum impietatem. 684 c 2
Iusti omnes sanctitatem suam B. Virgini acceptam referunt. 743 a 2
Iuvenes (cur) præcellant ingenii acumine. 13 a 2
Eorum vecordia. 132 b 1 et seqq.
Iuvenes a meretricibus sollicitati, quid agant. 136 b 2
Iuvenum amantium vesania describitur. 137 b 1-137 c 2 et seqq. 138 c 2-139 c 2
Iuvenes nugis et vitiis assueti, difficile sapientiam percipiunt. 282 a 1
Sunt corona senum; cur. 353 b 2
Senem honorent. 354 a 1
Et eum interrogent. 382 d 2
Robur suum exerceant, ut eo utantur ad reip. bonum. 463 c 2
Sit ipsis id stimulus ad virtutis opera. 463 d 2
Audiant disciplinam. 537 a 1
Si labuntur in amores meretricios, labuntur velut in foveam. 640 b 2
Sæpe mortem corporis incurrunt. ibidem
Non sunt nimis laudandi ob periculum depravationis forsan secuturæ. 636 c 2
Eorum sapientia sita in temperantia et continentia. 670 b 1
Iuvenes olim sapientiæ studiosi vino abstinebant. 546 d 1
Iuveni luxurioso mutuo dans pecuniam, ius non habet eam repetendi. 670 d 1
Iuventutis viror et decus perit fornicando. 96 d 2
In ea laborandum pro senectute. 110 c 1-112 c 1-194 c 2
Est edocenda præ senectute et cur. 151 d 1
Iuventutis incautæ emblema. 132 b 1
Iuventutis et senectutis diversa studia et officia: utraque habet suas dotes. 463 c 2
Altera alterius ope vicissim opus habet. ibidem
Utriusque elogia. 464 c 1
Iuventus disciplinæ capax est. 501 a 2
Ex ea hauriuntur mores reliquæ ætatis. 501 d 2
Quanta eius sit lascivia. 512 b 1

K

Καρπος tam fructum quam brachii iuncturam significat. 747 a 1
Κοραι tam pupillas quam puellas significant 451 c 1
Κοραξ, id est corvus, dicitur a κορα, id est pupilla. 707 b 2-708 a 1
Alia eius etyma. ibidem
Κυριος (a) dictum *Sire*, vel *Sieur*, vel *Seigneur*. 354 a 1

L

Laban Iacobum circumvenire studens suis dolis est circumventus. 655 a 2
Labia sunt linguæ claustra. 602 d 2
Ea contorquens non vult agere sincere, sed decipere. 602 b 2
Ea mordere signum est perfectæ perversitatis. 556 d 2 et seq.
Labor omnia vincit. 44 c 1
Continuatus dulcescit. 112 b 1
In iuventute est assumendus. ibidem
Virtutem et sapientiam parit. 111 b 2
Item opes, imperium, et omnium bonorum abundantiam. 114 d 2-256 b 2-257 c 2
Labore parandæ sunt virtutes. 202 d 1
Labor tenuium potior est otio inerti divitum. 203 a 1
Labor proprius nobilitat, non avorum. 245 c 2
Labore parta non tam cito depereunt. 266 c 1
Labor bove repræsentatur. 280 a 1
Is hominis est dignitas. 295 c 2
Parit is suapte natura aliquod lucrum. 296 a 1
Labor homini est pœna post peccatum, conducit etiam minuendæ concupiscentiæ. 351 b 1
Moderandus est, nec nimius assumendus ad opes congerendas, sed qui sufficiat ad victum lucrandum. 351 c 1
Labor parit omne bonum et abundantiam. 419 d 2-445 c 1
Labore parta studiosius servantur. 453 b 1
Labor continuus omnes difficultates evincit. 672 c 2-716 a 2
Labore emitur cælum. 743 c 1
Labor etiam molestiam significat. 351 d 1
Item fraudem, iniquitatem, iniuriam. 550 a 1
Laborandum ut quæratur victus. 350 d 2 et seqq.
Idque a prima adolescentia. 569 a 2
Quamdiu vivimus. 746 c 1
Laborando fimus valentiores corpore et spiritu. 566 c 2
Laborandum in hac vita, ut in altera gloriæ opes comparemus. 202 a 2-260 d 2
Laborans sibi sufficiens, melior est splendido esuriente domi. 246 b 1
Laborare debent qui edere et ditescere volunt. 279 b 2
Laborans satiabitur panibus, deses conficietur inopia. 662 c 2
Laborans laborat sibi, id est animæ et corporis bono. 351 c 2
Laboriosa vita potior otiosa nobilium. 245 b 2
Laboriosi statim post desiderium conceptum manum operi admovent. 260 d 2
Laboriosus vocari potest vir robustus. 470 a 1
Labratum vocatur osculum, unde. 568 c 2
Lac est sanguis concoctus, et primum infantis nutrimentum. 28 a 2
Quod lac præstantissimum. ibidem
Lac symbolum est puræ et simplicis doctrinæ. 28 b 2
Lac dabatur sapientiæ discipulis initiandis in Ægypto vase in modum mammæ fœmineæ. 176 c 2
Lacte vescebantur prisci, non carne. 646 d 2
Lacænæ maritos captivos mutato cum eis habitu liberarunt. 257 d 1
Erant validæ et fortes. 735 b 1
Lacedæmonii mire fuere concordes. 399 a 2
Explorabant puerorum indolem. 444 b 1
Erant in liberorum castigatione severi. 512 c 1
In puerorum institutione fuere singulares. 276 c 1
Vide Sparta.
Lacrymarum sanctarum vis et gaudium. 286 a 1
Eas Deus caras habet. 286 b 2
Lactare per metaphoram est *inescare, decipere.* 28 a 2
Læditur omnis homo a seipso. 254 a 1 et seqq.
Læsus iniuria ad Deum solum respiciat. 454 d 1
Eius panoplia et victoria quintuplex. 454 a 2
Lætitia luce declaratur. 264 c 2
Lætitia impiorum fallax est. ibidem
Capitur metonymice pro amplitudine et ubertate. 265 c 1
Lætitiam animi celat sapiens. 285 a 2
Ea ad contemplationem mire confert. 315 d 1
Eius causa est bona conscientia. ibidem
Est comes individua puritatis. 317 c 2
Lætitia rei bonæ visæ vel auditæ corpus simul et animum recreat. 328 a 2
Est flos, decor et quasi vita animæ. 377 c 1
Ea per totum corpus redundat. ibidem
Eius alii effectus. 377 d 1
Est optima morborum omnium medicina. 376 c 2
Redundat ea ex corde in vultum. 376 d 2
Item in corpus. 377 b 1
Lucerna designatur. 452 a 2
Λαγως, id est lepus, derivatur a λαγωης. 714 c 2
Laici. *Vide* Sæculares.
Lampas olim Patriarchis et imperatori præferebatur. 121 d 1
Tradebatur in stadio cursoribus. 451 c 2
Lampades accensæ olim in nuptiis præferebantur sponsis. 460 a 2
Lamuel ubi in Proverbia Salomonis loqui incipiat. 727 b 1
Lamuel est Salomon ipse. ibidem
Unde sic dictus. 727 b 2 et seqq.
Lana semel tincta suum colorem retinet. 501 c 1
Quid tropologice designet. 740 c 1
Lanceæ quod sit etymon. 619 a 1

Digitized by Google

Lanificium est opus fœminarum. 739 b 1
Laox metaphorice vocari posset lectus. 583 a 2
Lapides olim ponderum erant loco. 341 d 1-565 b 2-443 c 1-610 a 2-611 c 1
Lapides terminales agris apponi iussit Numa Pompilius. 520 a 1
Lapides coacervabantur in locum aliquem ut lapidationi servirent. 609 b 2
Lapis pretiosus non est proiiciendus in acervum lapidum communium. 609 c 2
Lapis mnisurim Chaldæorum superstitiosus quis. 611 d 2
Lapidem verberare proverbium de quibus dicatur. 367 a 2
Lapones ventos mercatoribus vendunt. 193 d 1
Eorum chorea symbolum est gaudii mundani. 288 c 2
Lapsus septem iustorum qui sint, post quos tamen non desinunt esse iusti. 562 b 1
Laquei varii quibus vinciuntur opum per fraudem corrogatores. 472 a 2 et seqq.
Qui laquei peccatorum. 499 c 1
Laqueus symbolum est timoris. 683 c 2
Largitiones liberales conciliant honorem. 396 a 1
Larus. *Vide* Cepphus, Fulica.
Lascivia mulierum est velut circulus, quo a viris lascivis circumaguntur ad suas libidines. 230 c 2
Latebræ sunt illecebræ facinoris. 29 b 2
Eas sectantur impii. 34 b 1
Latere quam sit tutum. 201 a 1 et seqq.
Latitudo in constructione molis alicuius respondere debet longitudini. 373 b 1
Cordis et animæ latitudo qui differant. 665 d 1
Latrones dicti sunt a latere, quod stipant. 29 b 2-69 b 2
Solent sociis oculo annuere. 189 a 1
Sunt typus meretricis. 541 a 2
Latus animæ quis dicatur, et iurgia concitare. 665 a 2
541 a 2 et seqq.
Laudare intempestive est quodammodo vituperare. 637 d 1
Laudari omnes cupiunt, vituperari nemo. 446 c 1
Laudis sectator tres caveat hostes, gulam, luxuriam, inertiam. 481 c 1
Laus hominum quatenus captanda. 590 b 1
Ea data explorat hominis bonitatem. 642 b 2 et seqq.
Eam spernere vera laus est. 643 a 1
Virum sapientem non titillat, sed cruciat. 643 c 1 et seqq.
Laus propria in ore seipsum laudantis sordet. 397 a 1-625 c 1
Vera est quæ ab inimico proficiscitur. 625 d 1
Laurentius (S.) Deo et Ecclesiæ fidelis diaconus fuit. 439 b 2
Lecti mollities est pulvinar diaboli. 134 b 2
Sed durior decet Dei servos. ibidem
Lectus sponsoris a creditore tolli nequit si alia habet minus necessaria. 519 d 1
Non venit in generali hypotheca bonorum. ibidem
Lectus quadratus habet speciem currus. 583 a 2
Lecti olim aurei et argentei erant in usu. 582 b 2 ibidem
Iis etiam flores et poma inspergebantur. 584 b 1
Legatio ad viros graves non est imponenda stulto. 364 c 1
Legatus fidelis multis salutem adfert. 270 c 2
Legati principum quales esse debeant. 306 b 2
Sui principis secreta celant, aliorum expiscantur. 321 d 2
Si diserti, sæpe eloquentia urbes inexpugnabiles ad deditionem compellunt. 484 c 2
Sunt inviolabiles. 517 d 2
Si fideles, oblectant eum a quo missi sunt. 585 d 2
Sunt similes nivi in messe. 586 c 1
Legatus stultus opprobrium est mittentis. 608 c 1
Legislatores gentium fingebant se cum diis colloqui. 653 d 1
Legitima filiis iure et ex lege debetur. ibidem
Lemniæ mulieres viros tum suos, tum universos obtruncarunt. 128 c 2
Lenæ (cur) dici possint serpentes. 187 a 1
Lenis animus virtutum omnium se reddit capacem. 227 b 2
Lenitas et sanitas cordis, opponitur iræ et invidiæ. 301 a 1
Lenocinium in viro est ingens probrum. 403 d 1
Lenones simplices puellas donis seducunt. 252 b 2
Leo habet ossa solida. 58 b 1
Simiam non fert, hinc eius pastione febri liberatur. 73 b 2
Parcit prostratis. 307 b 2
Est symbolum fortis iustitiæ. 342 d 1
Et regis. 414 b 2
Maxime ob rugitum. 435 a 2
Est pronus ad iram, et ipsa gravis est. 414 d 2
Fortis est et fortitudo acuit iram eius. 415 a 1
Suo rugitu terrefacit omnia animalia. 415 b 1
Per iram efferatur. 415 c 1
Præ rabie emoritur, et moriens gemit: eius rugitus est necis prænuntius. 415 d 1
Sæpe integras provincias vastat, et in senecta in homines grassatur. 415 a 2
Quomodo iras et fremitus exuat. 415 c 2
Nisi stimuletur non irascitur. 435 a 2
Quam sit terribilis. 509 c 2
Maxime dum famet. 742 b 1
Cur sit impavidus. 648 c 1
Quomodo fuga se subducat. 649 a 2
Animalium cæterorum dedignatur consortium. ibidem
Securus præda sua vescitur: contemnit omnes hostes. 649 b 2
Eius et iusti analogiæ. 649 a 2 et seqq.
Variæ eius proprietates et natura. 649 a 2-721 d 1 et seqq.
Habet collum osseum. 649 c 2
Alternis tantum diebus comedit. 659 a 2
Eius rapacitas. 659 c 2-742 b 1
Pedibus valet. 742 c 1
Eius generosus incessus. 720 a 2
Est rex animalium. 721 c 2
Metuit gallum. 721 d 2-722 c 2
Leones servierunt aliquando Sanctis. 616 d 1
Leo (S.) Magnus intrepide Attilæ Hunnorum regi resistit. 649 d 2
Sua dicendi facundia Attilam compescuit, ne Romam vastaret. 222 c 2
Eius in loquendo gravitas et rotunditas. 309 d 1
Leo IV. Pontifex Urbem a pestifero serpente liberavit per publicas litanias. 144 a 1
Leonidæ Spartani animus ingens. 649 d 2
Lepus sapiens est ut fugiat canes: eius natura describitur. 714 c 2
Unde vox *lepus* derivetur. ibidem
Quid nos doceat. 716 d 2
Eius fœcunditas. 717 a 1
Est typus œconomiæ bonique patris et matris familias. ibidem
Item doctorum. 717 c 2
Item humilium. 718 d 1
Item Christi, per suam fœcunditatem. 718 c 1
Lethargus sequitur ex torpore. 419 d 1
Levi unde dictus sit. 28 a 1
Levitas mentis Religioso quam sit noxia. 96 b 2
Ea maioribus vitiis aditum patefacit. 288 b 2
Eius damna. ibidem
Levitas animi in causa est ut promissa sua sponsor non impleat. 587 b 1
Ea vento denotatur. ibidem
Leunculus magis rugit ad prædam quam leo grandævus. 414 d 1-435 a 1
Est magis impavidus. 649 a 1
Lex vox unde derivetur. 121 c 1
Lex vocatur essentia vel subsistentia. 45 d 2-68 c 1
Est in se lenis, sed nostro vitio fit gravis. 51 d 1
Inter omnia Dei dona summum est. 75 c 1
Die noctuque et mane memoranda. 119 c 2
Lucerna est, lux et via vitæ. 120 c 1-121 c 1
Custodienda ut pupilla. 130 a 1
Hominem dirigit in omni actione. ibidem
Omne bonum, virtutem et honestatem continet. 130 b 1
Non fuit ante mundum a Deo creata. 155 d 1
Eam spernens, se obnoxium facit iudicio. 268 b 2
Quomodo sit superior iusto. 323 c 2
Lex prima de honorandis parentibus est; cur. 25 b 1
Lex omnis non est per se cuilibet clara et perspicua 121 b 1
Lex naturalis omnibus a Deo indita velut fons est. 101 a 1
Lex creata est participatio legis increatæ. 121 d 1
Lex omnis regum a lege natura Dei derivatur. 148 d 2
Lex vetus est a Christo evecta et perfecta. 157 d 2
Lex sæpe sumitur pro modo, norma, regula. 653 d 1 et seq.
Non pro portione legitima hæreditatis. ibidem
Lex hominum corda examinat. 360 d 2
Eam contemnentes mortem incurrent. 420 c 1
Cur vocetur via. ibidem

Digitized by Google

Tres ob causas custodienda est. 420 a 2
Est liberi hominis anima. 420 d 1
Et velut obstetrix. 479 c 1
Leges omnes regum derivantur a lege æterna quæ est in Dei mente. 340 c 2
Eas, si sint æquæ, Deus propugnat, earumque sensum tuetur contra iniquos. 509 d 1
Lex Dei est thesaurus desiderabilis. 484 b 1
Per mensam repræsentatur. 523 d 1 et seqq.
Eam violantes amant et laudant impios. 652 c 1
At eam custodientes zelantur contra impios. 652 d 1
Eam non audiens non meretur audiri a Deo 654 c 1
Leges iudiciales sunt viæ regiæ, quas secus interpretans vel corrumpens init diverticula. 378 d 1
Liber (quis vere) sit. 502 d 2
Liber (cur) dictus sit repertor vini. 732 b 1
Liber quæstionum novi et veteris Testamenti, an sit S. Augustini. 271 a 2
Librorum trium Salomonis argumentum. 5 a 1 et seqq.
Iidem mystice explicati. 5 b 2
Hi omnes vocantur Sapientia. 8 c 1 et seqq.
Eorum ordo quoad scriptionem. 9 b 1
Libri hæreticorum sunt velut ignis, eorum lectio quam sit noxia. 126 b 1
Libris impiis nihil detestabilibus. 196 a 2
At piorum lectio vel auditio ossa impinguat. 328 b 1
Libris tribus Salomon sapientiam tradidit. 515 c 2
Libri Hebræorum quales essent. 573 a 2
Liberalis promissa liberaliter præstat. 363 d 2
Multos habet amicos. 408 b 2-409 d 1-409 d 2-478 c 1
Sua dando, non fit pauperior. 232 d 2-505 d 2
Meretur evehi ad principatum. 409 d 1
Etiam optimates eum rogant. ibidem
Omnes eum amant. 409 a 2
Dando munera potenti, eius iras avertit. 478 c 1
Adeo aliena non appetit, ut etiam sua elargiatur. 486 a 2
Liberalis (S.) fuit in pauperes effusus, et miracula plurima patravit. 505 b 2
Liberalitas regia virtus est. 409 d 1
Magnæ est efficaciæ ad animos emolliendos. 478 a 2
Liberi infames et inhonesti dedecorant parentes. 376 a 2
Vide Filii, Proles.
Libertas est noxia. 81 a 1
Libertini cupiditatem suam ad omnia extendunt. 470 a 1
Liberum arbitrium probatur. 90 b 1-91 a 1-336 c 2
Non est initium salutis. 169 d 2-331 c 1 et seqq.
Libido carnalis est inter concupiscentias vehementissima. 48 d 2
Totam animam ad se rapit. 49 a 1
Vires animi et corporis exhaurit. 49 b 1-97 c 2
Vincitur fuga. 49 d 1
Ducit ad mortem. 50 d 2
Ob eam maior hominum pars damnatur. ibidem
Pauci ex ea emergunt, nec sine singulari Dei gratia. 51 c 1
Est dæmon voluntarius. 51 d 1
Facit hominem animalem et brutum. ibidem
Est fulcrum et basis inferni. 95 c 2
Mortem accelerat, et multiplicem. ibidem
Hominem facit luridum. 96 d 2
Cur vocetur crudelis. 98 b 1
Quam noceat corpori et valetudini. 98 c 1
Est omnis mali origo. 99 c 1
Usque ad senium homini adhæret. 106 a 2 et seqq.
Ignis est. 123 d 2-125 a 2
Eum qui superavit, facile ignem vincet corporeum. 125 d 2
Est amens. 126 d 2
Hominem inebriat ac dementat. ibidem
Causat ignominiam, infamiam, dolores, mala tam corporis quam animi. 99 a 2 et seqq. 127 c 2
Tenebras quærit. 132 a 2
Cur sapientiæ contraria sit. 48 d 2-183 c 1
Eius strepitus et inquietudo. 184 a 1
Non satiat, sed sitim exacuit. 185 a 2
Sanctissimos et fortissimos domuit. 186 d 2
Viam ad alia scelera sternit. 187 c 1
Libido est inter coniuges moderanda. 103 d 2
Eius noxa. 104 a 1
Eius titillatio neminem non invadit. 442 d 2
Libido mater est hæresis. 480 c 2
Rationis lumen in nobis exstinguit. 541 b 2
Est filia ebrietatis. 546 b 1
Non satiatur usu. 703 b 1
Per os vulvæ denotatur. 704 d 1 ibidem
Deducit recta ad infernum. 706 b 2
Corporis vigorem exhaurit. 730 a 1
Libido mulieris est insatiabilis. 702 d 2
Vide Adulterium, Fornicatio, Meretrix.
Libidinosi robore corporis et vigore mentis destituuntur. 49 b 1
Ægre ad sanam mentem redeunt. 51 c 1- 96 b 1
Non sunt fœcundi in matrimonio. 97 c 2
Eorum sera pœnitentia. 99 a 1
Canibus assimilantur. 138 a 1
In inferno cæteris damnatis gravius punientur. 187 a 2
Eorum spinæ et laquei. 499 d 1
Vide Fornicarii, Adulteri.
Librare aquas quid sit. 164 b 2
Librare item est ac eiaculari et grave facere. 164 d 2
Lignum vitæ, *vide* Arbor.
Lima ferrum rude et impolitum acuit. 639 b 2
Limbo (quomodo animæ patrum in) adventum Christi tam diu expectantes affligerentur. 268 d 1
Limbus (cur) argenteus inducatur vasi testaceo. 621 c 1
Limbus patrum erat iustis hortus deliciarum. 702 b 1
Limites agrorum et possessionum non sunt plus æquo extendendi. 519 c 2
Quanta esset eorum cura priscis. 519 d 2
Lingua a Deo dirigitur. 331 c 1 et seqq. 339 d 2
Non custodita, causa est litium. 370 a 2-371 a 1
Si non possit loqui utilia, se vertit ad probra, detractiones et contumelias. 370 d 2
Eam moderans vir est sapiens. 381 b 1 et seqq.
Est in homine optimum et pessimum. 387 b 1-401 c 2
Sibi et aliis vitam vel mortem, bonum vel malum adfert. 402 c 1
Eius perfectio ultimo acquiritur. 401 c 1
Est ultimum vivens, et primum moriens. ibidem
Eam qui potest cohibere, poterit et reliquos affectus suos cohibere. 602 b 2
Eius clausura sunt labia, dentes, ratio, lex, timor Dei, silentium. 602 d 2 et seqq.
Lingua bona loquenti copiosum adfert fructum. 402 d 1
Conciliat vitam præsentem et æternam audienti. 401 c 2
Et sibi, et ei de quo loquitur. 402 c 1-401 d 2
Eius custodia necessaria paradisum amissum recuperare volentibus. 260 a 1-311 a 1
Lingua detractorum gladio et sagittis comparatur. 117 a 2
Lingua detractrix parit tristitiam et lacrymas, item iram et vindictam. 598 b 1
Præsentibus adulatur, absentes mordet. 598 a 2
Lingua impiorum, quia noxia profert, meretur excindi, ac de facto sæpe exscinditur. 215 d 1
Lingua iustorum instar argenti est. 207 c 1 et seqq.
Quæ bona operetur. 207 c 2 et seqq.
Lingua sapientium est instar hydrargyri. 208 c 1
Tam proprios quam alienos dolores sanat. 252 c 1
Quo sensu hæc ornet sapientiam. 308 b 2 et seqq.
Ordinate sapientiam eloquitur. ibidem
Eamque honorat et commendat. 308 c 2
Lingua placabilis est in se sana, et instar fructus arboris vitæ. 310 b 2
Hæc omnes animi ægritudines in aliis curat et sanat. ibidem
Lingua immitis et iracunda alios destruit, et se lædit. ibidem
Lingua sanans iram aut dolorem est suavis et grata. 310 d 1
Quæ sit lingua sana. 310 b 2
Lingua ebrii loquitur lasciva. 546 c 1
Linguæ incontinentis octo cruciatus. 485 a 1
Lingua fallax sectatur animos sibi similes. 381 a 2
Lingua falsi testis nocentior est quibuslibet armis et telis. 591 b 2
Quamque ea sit acuta. 591 c 2
Nocet eminus et cominus. 591 c 2
Lingua maledica est incendium. 352 c 1
Lingua mendax est sextuplex. 472 b 1
Non amat veritatem. 623 a 1
Lingua mollis frangit iram. 588 d 1

Digitized by Google

Linificium est opus fœminarum. 739 b 1
Linum non sentit tineas. 696 d 1
Quid allegorice designet. 740 c 1
Est symbolum castigationis carnis. 750 c 1
Lis vox dicta a contentione limitis. 614 a 2
Liti dans initium causa est omnium malorum inde sequentium. 369 d 2
Eius initia succidenda, nec ipsa ulterius prosequenda. 370 a 1
Non tam cito componitur, quam inchoatur. ibidem
Ea fugienda. 370 a 1 et seqq.
Non temere assumenda, et inchoata cum honore succidenda. 435 c 2
Eius damna. ibidem
Nisi succidatur, fit immortalis et irreconciliabilis: in in quo similis serpenti sit. 435 d 2
Lis externa parit litem internam cum animo. 436 a 1
Lites multa generant peccata. 374 c 2
Plerumque oriuntur ex impiorum improbitate et dicacitate. 614 d 1
Lites fratrum sunt gravissimæ et inexpugnabiles. 398 c 2 398 d 2
Quare. 400 b 1 et seqq.
Litteræ quiescentes Hebræis sæpe commutantur. 536 d 2
Lites iniustas pauperibus intentans non erit impunitus. 229 b 2
Litigandum (non) cum impiis et malignis. 565 a 1
Litigantium plurimæ et continuæ expensæ sunt. 369 d 2 et seqq.
Sibi mutuo probra et vitia aggerunt. 435 b 2
Eorum anima perpetuis est in motibus. 436 a 1
Littera Pythagoræ exponitur. 90 c 2
Littorius in hominibus spem ponens, ab hoste prælio victus et vinctus est. 456 c 2
Lividi oculi qui vocentur. 543 a 1
Livor vulneris absterget mala, quo sensu. 464 b 2 et seqq.
Loco (contentio de) vitanda quietis causa. 580 b 1
Recte locus mutatur ob tres rationes. 632 c 1
Loci stabilitas necessaria ad virtutis perfectionem. 633 a 1
Locusta quid homines doceat. 716 b 2-717 b 1 et seqq.
Earum turmæ. 714 d 2-718 a 2
Sunt typus militum. 717 c 1
Et anachoretarum et Gentilium. 717 c 2
Et humilium. 718 d 1
Item Christi. 718 c 2
Lomentum est farina fabacea; eius erat usus ad erugan da corpora. 593 c 2
Longævitas timori Dei tribuitur ut merces. 498 c 1
Eius tria documenta. 377 d 1
Datur a melle. 560 c 1
Longanimes sunt magnanimi et tardi ad iram. 299 c 2
Longanimis est vir prudens. 382 d 1
Est magnanimus. 412 d 2
Longitudo narium signum est prudentiæ; Longitudo animi sapientis. 413 a 1
Longitudo dierum symbolice denotat æternam beatitudinem. 64 b 1
Loquaces multos offendunt, et parum proficiunt; non sunt apti ad regendum. 382 b 1
Perstringuntur. 411 b 1
Eorum physiognomia. 451 a 1
Tales prodere solent arcana. ibidem
Multis hostium patent incursibus. 602 b 2
Sunt similes abortienti. 680 c 2
Loquax sæpe a vero et recto aberrat. 197 a 2
Vide Garrulus, Lingua.
Loquacitatis remedium est libra rationis. 680 b 2
Loquela prudens magnam requirit circumspectionem. 206 c 1
Loquendi (quod esse tempus debeat) 255 a 2
In loquendo inconsideratus incurret mala. 260 a 1
Loquendi ad alios praxis. 349 d 2
Loquendi pruritus in homine vehementissimus est, et difficillimus cohibitu. 602 b 2
Loquens sine Deo nihil persuadere potest audientibus. 332 d 1
Loquens superbe et arroganter quærit sibi ruinam. 374 d 2
Lot posteritas Israelitis non accensebatur. 383 a 1
Lucerna dicitur a luce. 120 d 1
Eius et lucis differentiæ. 120 c 2 et seqq.
Lucerna symbolum est sapientiæ, virtutis, lætitiæ et prosperitatis impiorum. 264 b 2 et seqq.
Cur ea dicatur exstingui. 265 c 1
Quarum rerum sit symbolum. 451 d 1 et seqq. 460 d 1 470 b 2-565 a 2-745 a 1
Cur lucernæ testaceæ in sepulcris Martyrum olim apponerentur. 452 b 1
Cur *lucerna Domini* dicatur spiraculum hominis. 460 a 1
E lucerna superstitiose omen olim captabant an proles esset futura vitalis, necne. 460 a 2
Ad eam operabantur olim strenuæ mulieres cum ancillis et puellis. 744 a 2
Lucerna piscis est symbolum linguarum Apostolicarum. 208 b 1
Lucia (S.) oculos sibi eruit, et eos amasio misit. 184 b 2
Lucifer stella comes et assecla est solis. 84 a 1
Luciferi superbia quantopere sit humiliata. 682 a 2
Lucretia fuit lanifica. 739 a 2
Lucrum serio sectantur mercatores. 446 d 1 et seqq.
Lucrum e labore proprio dulcius est eo quod sine labore provenit. 744 d 1
Luctus pro peccatis quam sit salutaris. 285 d 2-286 c 2
Ludgardis (S.) fuit Christo Iesu in deliciis. 168 b 1
Ludimagister quidam Antiochenus Catholicus scite respondit Libanio sophistæ cavillanti. 607 c 1
Ludovicus (S.) rex Franciæ viduis et miseris semel in hebdomade per se ius dicebat. 440 d 2-673 a 1
Ludovicus Pius Imp. B. Virginem unice coluit. 149 d 2
Lugentes in funere bibant vinum. 732 b 2
Lumbi sunt symbolum concupiscentiæ. 58 a 2
Illos costringere metaphorice est concupiscentias carnis restringere. 743 c 2
Luna matrem repræsentat. 452 c 2
Lupanar dictum a lupis, id est meretricibus. 541 c 1
Est scelerum spelæum. 542 b 1
Lupanaria olim fiebant in specubus et fornicibus. 50 c 2
Sunt officinæ diaboli. 187 b 1 et seqq.
Lupo quanta sit rapiendi et nocendi vis. 31 b 2
Typus est assentatoris. 342 b 2
Eius calcaneus equum stupefacit. 498 c 2
Eum tenere auribus periculosum est. 618 d 1
Est astutus et dolosus. 659 b 2
Cur lupi non procul a leone pascantur et oberrent. 659 c 2
Sitiunt sanguinem animalium. 660 b 1
Lusitanus quidam aulicus, falso alium accusans ut eum perderet, sibimetipsi malum accersivit. 623 a 1
Lusus Dei in orbe terrarum in quo consistat. 167 a 1
Isque lusus est quadruplex. 167 a 2
Lutherus conscientiæ remorsus hausto vino tentavit obruere. 733 d 1
Lux quomodo differat a lucerna. 120 c 2
Lux iusti quæ dicatur. 264 b 2
Lux quarum rerum sit symbolum. 264 b 2 et seq. 344 a 1-452 c 2
Quare et quomodo hæc lætificet. 265 c 1
Ea semper crescit et magis clarescit. ibidem
Lux animæ alia naturalis, alia supernaturalis. 460 c 2
Luxuriæ amaritudo et damna. 95 a 1
Eius apologus, damna, causa. 98 c 2
Brevis est eius voluptas. 123 a 2
Fugiendo vincitur. 324 d 2
Luxaria omnem luxum significat. 433 c 1
Luxuria est pœna hæresis et superbiæ. 510 d 2
Non solum petulantes, sed et homicidas facit. 540 b 2
Est sanguisuga. 702 d 1
Vide Fornicatio, Libido, Meretrix, Venus.
Luxuriosus pro Deo habet suam luxuriam. 698 c 2
Lychnis gemma symbolum est lucernæ legis. 120 c 2
Lydwina (S.) habuit bursam Christi indeficientem. 505 b 2
Lynx avis fertur intuentes in sui amorem trahere. 122 c 1

M

Machos Abbas audita detractione illico in somnum incidebat. 598 d 2
Machiavelli (Nic.) impia axiomata. 462 b 1
Macronense mel insomniosum est. 589 d 1
Mæcenatis in stylo lascivia. 449 c 2
Magi pascunt ventos. 193 c 1
Magistratus est legem Dei populo proponere, tueri, vindicare, et leges humanas condere. 121 d 1
Magistratum detrectantes ad eum promovendi. 23 a 1

Digitized by Google

Eius elogium. 96 c 2
Eum violans principem violat. 380 b 2
Quomodo magistratus regere debeat. 729 c 2
Non est dandus stulto et indigno. 609 d 2
Nec detur eum dono ementibus. 670 d 2 et seqq.
Magistri cur crebro suos auditores excitare debeant. 85 b 1
Dent discipulis occasiones proficiendi in doctrina. 181 b 2
In discipulos non nimis sæviant. 726 c 2
Eos osculari solent. 568 a 2 et seqq.
Magnanimitas exaltat oculos, et dilatat cor ad mala perferenda. 469 a 2
Omnia adversa superat. 557 b 2
Magnanimus (quis) dicatur. 394 d 1
Non vindicat iniurias, sed contemnit. 412 d 2
Magnes cur dictus lapis amoris: et amor unde dictus magnes. 365 a 2
An sit vivus et animatus: eius vis augetur mole, frangitur frigore, imbre, glacie, non alio. 365 b 2
Magnitudine animi mala superanda sunt. 557 a 1
Et per hæc illa crescit. 557 d 1 et seqq.
Magnus spiritu quis dicatur. 394 a 2
Mahumetani etiamnum lapides in acervum mittunt. 611 c 2
Maiestatis scrutatio similis est melli nimis comesto. 601 b 1
Malachias (S.) re pauper, spe dives, ampla monasteria ædificabat. 362 c 1
Malchus (S.) qua consideratione ad monasterium profugus redierit. 110 c 2
Maledicentia est velut sanguisuga, eiusque filia. 706 a 1
Maledicere patri vel matri perinde est. 451 c 1
Id qui facit erit obscurus et inglorius. 451 d 1
Et privatus lumine rationis. 451 a 2
Maledicere in Scriptura tripliciter sumitur. 636 a 2
Maledictio Dei causa est egestatis. 209 b 2
Maledictum patientia repercussum in suum redit auctorem. 605 b 1
In Scriptura sumitur pro convicio. 605 a 1
Maledicta innocentes non afficiunt. 604 c 2 et seqq.
Recidunt in maledicos. 605 c 1
Comparantur avi ex uno loco in alium transvolanti. 605 d 1
Semper aliquem lædunt, etsi non deliberate. 605 a 2
Maledicus in parentes erit illiberis. 451 c 2
Et privatur æterna vita. 452 a 1
Exstinguit in mente lumen pietatis. 452 c 1
Est infelix. 452 b 2
Meretur parentes amittere. 452 d 2
Malefacere nulli licet, ne quidem inimico tuo. 670 b 2
Malefica mulier quæ dicatur. 242 a 2
Maleficentiæ gradus quatuor. 71 a 1
Ea sugillatur. 71 d 1
Maleficum non satiat. 82 c 2
Male parta cito dilabuntur. 453 b 1
Vide Opes.
Mali cogitant mala. 116 d 1
Iacebunt ante pedes iustorum in futuro ævo. 293 b 1
Malos bonis subiici magnum est bonum, non tantum bonorum sed et malorum. 293 c 1
At cum illi bonis dominantur, signum est maledictionis divinæ. ibidem
Soli oderunt se. 410 d 2
Malus oculo denotat avarum, invidum, dolosum, gulosum, malitiosum. 530 d 2 et seqq.
Vide Impius.
Maligni sunt malefici. 564 d 2
Malitiæ perfectæ signa. 353 a 1
Deviat a natura rationali. 473 b 2
Nihil habet peccatum. 133 c 2
Mallei gehennæ quales sint. 432 b 1
Malum impendens qui contemnit, exitum subdit. 268 c 2
Mali contagium maius est quam boni. 272 c 2
Mala quæ peccantem maneant. 211 a 1
Mala numquam fieri possunt bona etsi optima intentione facta. 333 a 2
In suum recidunt auctorem. 352 b 1
Mala pro bonis reddens meretur ut pro his paria mala recipiat. 369 b 2
Mala declinat prudens. 372 d 2
Malum indagans ex dictis factisque alienis amat lites et dissidia. 375 a 1
Id alteri machinans sæpe est infortunatus; et ipsum exsequens sæpe in idipsum incidet. 376 a 1
Dat materiam victoriæ. 454 c 1
In malo alterius lætatus sæpe in idem vel simile incidit. 363 b 1
Malum augetur ira et vindicta. 418 d 1
Sæpe impius malum pro pio patitur. 482 c 1
Malum subinde pro tristi accipitur. 594 a 1-737 d 2
Mancipia dicta quasi manu capta. 679 d 1
Vide Servus.
Mandata Dei sunt iusta et æqua. 341 d 2
Eorum ei rationes et causas celat, iis tamen omnes etiam reges, debent parere. 535 a 2
Iis corda hominum explorantur. 360 d 1
Dicuntur viæ, cur. 420 c 1
Ea servantes custodiunt vitam tum præsentem, tum æternam: ac spernentes, mortem incurrunt. 420 d 1
Vide Lex.
Mane sunt diei totius opera designanda. 235 b 2 et seqq.
Quod qui facit, magna sibi parat merita. 235 c 2
Mane viget mens et ingenium. 235 d 1
Mane ultimum est post diem mortis. 29 c 2
Manichæi damnabant agriculturam. 247 a 2
Cur finxerint duos Deos. 408 c 1
Manna expressus typus est Eucharistiæ. 179 d 2
Mansuetudo reddit hominem aptum regno Dei. 228 b 2
Ei gratiam conciliat. 270 c 1
Est cordis sanitas. 301 a 1
Mansuetudo efficacissimum remedium est contra omnia vitia. 302 c 1
Mansuetudinis quanta sit vis. 498 b 2
Cur ei detur calcaneus. 498 c 2
Animum in perpetua quiete constituit. 589 b 1
Mansuetus potentior est viro forti, urbes expugnante. 355 c 1
Calcat opes et honores. 498 d 2
Affricat alteri mansuetudinem suam. 518 a 2
Omnibus est amabilis et gratus. 568 c 1
Aliorum doloribus et passionibus medetur. 301 d 1 et seqq.
Manus symbolum est societatis 229 c 2
Manus suas Deus multis de causis extendit. 37 a 1 et seqq.
Manus quarum rerum sit symbolum. ibidem
Manus in manu non erit innocens, quid sibi velit. 229 a 1 et seqq.
Manus linguæ quæ sit vitam et mortem continens. 402 a 1 et seq.
Manus defigere est vadem se dare creditori. 519 c 1
Cur manus abluerent homicidæ iusti vel iniusti. 662 b 1
Marcus et Marcellianus (SS) a S. Sebastiano sunt in martyrio corroborati. 350 d 1
Mare Rubrum quomodo diviserit Deus. 466 b 1
Mare superatur ab obediente. 489 a 2
Maria an vocari possint abyssi. 163 b 2
Ea Deus certa lege et gyro metatus est. ibidem
Maris termini qui vocentur. 165 b 1
Mare mysticum triplex. 22 d 1
Mare Mortuum unde dicatur. 199 d 1
Margaritarum pretium. 62 c 2
Margaritum appendebatur inauri aureæ. 584 d 2
Maria quam diversa significet, et unde vox derivetur: ac derivatio et significatio quælibet B. Virgini accommodatur. 165 d 1 et seqq.
Maria (B.) mater Dei est Pandora vere. 28 c 1
Quare Filium suum summe dilexerit, et ipse illam. 77 c 1
Est aurora Ecclesiæ. 87 c 2
Per apem repræsentatur. 113 a 1
Eius cultus remedium est contra tentationes carnis. 136 c 2-139 b 2
Est idea sapientiæ, et mater sapientiæ æternæ. 142 b 1
Cur in monte Esquilino coli voluerit. ibidem
Magna prædicavit. 144 c 2
Præest Conciliis et piis congregationibus ipsius nomine erectis. 146 c 1
Item sanctis cogitationibus. 146 d 1
Fuit religiosa, et Religiosos et Religiones protegit; præest eruditis et eruditioni cuilibet. 146 a 2 et seqq.
Quos doctos ipsa docuerit. ibidem
Odit superbos, quia summe est humilis. 147 d 1
Mores eius quam sancti et spectabiles. 147 d 2
Est nostra Minerva et Amazon. 148 a 2

Digitized by Google

Fuit cælum et firmamentum. 148 b 2
Est mundi regina, cur. 149 d 1
Habuit ob Filii Dei maternitatem dominium in omnia. ibidem
Habet hoc titulo Deiparæ. 149 a 2
Ab omnibus gentibus vocatur domina. 149 c 2
Diligentes se summe diligit. 150 c 2
Eius charitas est ardentissima. ibidem
Christianos mirifice complectitur. 150 d 2
Habitus et actus, quo dirigit eos, est in ea maximus. 151 a 1
Ecclesia illi est commissa. ibidem
Filium suum in cruce obtulit Deo pro totius mundi salute. 151 b 1
Quæ hominibus contulerit beneficia: pueros et a teneris illi servientes maxime diligit. 151 c 1
Eius quanta sit gloria. 152 d 1 et seqq.
Eius gloria e bellis. 152 c 2
Est mediatrix et auctrix nostræ redemptionis et salutis: Filii sui vitam, dolores et mortem Deo obtulit ex ardentissima charitate. 153 c 2
Ipsa est altare et sacerdos. ibidem
Quam multos tum gratiarum, tum hominum sanctorum fructus ediderit et assidue edat. 153 d 2
Est princeps operum Dei, et ab initio decreta. 158 b 1
Accepit a Deo principatum gratiæ, gloriæ, sanctitatis et dominii; facta quoque ab eo est primitiæ operum eius. 158 c 1
In eius utero perfectum est maximum operum Dei. 158 b 2
Est microcosmus gratiarum. 158 c 2
Est solium gloriæ Dei. ibidem
Quomodo dicatur primus homo. 158 d 2
Est mundus specialissimus, et cæli terræque mysterium: est reparatrix totius mundi. 159 a 1
Cælum terræ reconciliavit: nemo in cælum ascendit, nisi ipsa consentiente, adiuvante, dirigente. 159 b 1
Novo Christianorum sæculo dedit exordium. ibidem
Ab æterno est a Deo ordinata. 160 b 2
Fuit ordinata sacerdos mystica, et in omnibus suis cogitationibus, verbis et actionibus ordinatissima: sanctos et sanctas congregationes ordinat et disponit. 160 c 2
Est castrorum acies ordinata: fuit consanguinea SS. Trinitatis. 161 a 1
Coniunxit hominem Deo. 161 b 1
Est omnium mater quadrupliciter. ibidem
Eius conceptio est principium omnium operum supernaturalium Dei. 162 a 2
Est idea perfectionis, virtutis et sanctitatis, exemplar decoris et gratiæ, abyssus miraculorum. ibidem
158 b 1 et seqq.
Fuit a Deo ab æterno prædestinata non solum ut esset sancta, sed et mater sanctorum. 162 b 2
Quot annis ante Christum sit concepta. 162 c 2
Est cælum animatum, idque quintuplex. 164 b 1-166 b 2
Est aquæductus gratiarum. 165 b 1
Christum quomodo ambierit. 165 d 1
Fuit mare dolorum in passione Christi. 165 b 2
Est doctrix fidelium. ibidem
Est pluvia maris, domina maris, celsior mari. ibidem
Quo pacto centrum dici possit. 165 d 2
Est a Deo in omni sapientia et sanctitate enutrita, et in iisdem omnes homines enutrit et promovet. 168 c 2
Est mundus divinus ibidem
In variis figuris veteris Testamenti fuit adumbrata. 169 a 2
Eius deliciæ sunt esse cum Deo et filiis hominum. ibidem
Eam qui quærit illico invenit. 170 b 1
Qui vero illam non reveretur, eius ultionem sentiet. 173 d 1
Est in Ecclesia Christi materfamilias. 170 c 2
Eius uterus allegorice est domus sapientiæ. 178 d 2
Quomodo eum ad hoc Deus disposuerit et adornarit. ibidem et seqq.
Quomodo nobis mensam instruxerit et proposuerit. 177 b 1
Quomodo misceat vinum aquæ, et iugularit filios suos. 177 c 1
Invitat omnes ad vitam excelsam et contemplativam. 179 c 1
Fuit crater continens et propinans nobis carnem et sanguinem Christi. 179 d 1
Secretum semper captavit. 160 b 2
Incessanter mortem optabat ut Deo frueretur. 268 c 1
Ædificat Ecclesiam numero et virtute fidelium. 278 b 1
Omnium hominum mater est. 398 c 1
Pro omnibus intercedit. 398 d 1
Omne bonum invexit in familiam Josephi, et totum orbem et Ecclesiam. 403 c 1
Mortua creditur præ desiderio videndi Christi et præ gaudio. 486 c 1
Fuit cælum, petra, mare. 710 c 2
Fuit vere mulier fortissima, et Martyrum regina. 736 c 1
Eius valor et pretium recte vocatur Unio. ibidem
In ea confidit S. Joseph et Spiritus sanctus. 737 a 2
Est peccatorum advocata. 737 c 2
Josepho suo retribuit omne bonum. 738 b 2
Operata est manu lanam et linum. 740 b 2
Item spiritualiter. ibidem
Fuit dedita vitæ activæ simul et contemplativæ. 740 d 2
Est velut navis afferens panem vivificum. 741 b 2
Fuit plena omni virtute et gratia. 741 c 2
Merita sua semper adauxit, idque in bonum Ecclesiæ. ibidem
Ei de omnibus necessariis prospicit; religiones novas ad eius subsidium suscitat. 744 b 1
Est eius atlas. 744 c 1
Et eius materfamilias. 760 b 2
Fidelibus sua merita communicat; Sanctos eximios ante ætatem prævenit. 742 d 2
Est ager et vinea. 743 d 1
Ecclesiam fœcundam et florentem reddidit. 744 b 2
Fideles quosque ad convenientem sanctitatem promovet. 745 b 2 ibidem
Diu noctuque incubuit orationi, 745 c 1
De Filii sui resurrectione numquam vacillavit. 745 d 1
Mox a morte resurrexit. 745 a 2
Est negotium omnium sæculorum. 745 c 2
Eius opera corporalia et spiritualia erant continua, et recta cum intentione peragebantur. 746 c 2
Eius misericordia et liberalitas. 747 b 2
Ardens eius charitas in Deum et proximum. 749 a 1
Huius actus immense adaugebat. 750 a 2
Sibi devotos virtutibus induit. 749 a 1
Eos peculiari gloria in cælo donat. 749 b 1
An per singulas actiones suas semper meritum duplicarit. 749 c 1
Ultimo charitatis suæ actu meruit maiorem gratiam et gloriam, quam omnibus præcedentibus. 749 a 2
Varia privilegia ei data, quæ nobis sunt incognita. 749 c 2
Plus habuit gratiæ, gloriæ et honoris quam omnes Angeli et homines simul. 750 a 2
Numquam vel in minimo peccavit. 751 c 1
Semper sancta cogitabat. 750 d 1 et seqq.
Videtur ipsissima charitas. 750 c 2
Cur ab omni peccato fuerit immunis. 750 d 2
Amor eius in Deum. ibidem et seqq.
Verbi incarnati conspectus eam iugiter inflammabat. 751 c 1
Suo Josepho se humillime subiecit. 752 d 2
Est virginum dux et præses virginitatis. 753 a 1
Eius fortitudo et decora modestia. 753 b 1
Eius pulchritudo corporis. 763 d 1 et seqq. ibidem
Est terror dæmonum. 754 d 1
Quam fuerit et sit clemens. 756 b 1
Vitam egit rigidam et austeram. 757 b 2
Ab omnibus laudatur, a Christo, Angelis et hominibus. 758 d 1 et seqq.
Quam sit in terra celebris. 758 c 1
Transcendit gloria omnes Sanctos. 759 b 1 et seqq.
Suo in opus incarnationis assensu plus meruit quam omnes Angeli et Sancti omnibus suis actibus. 759 b 2
Eius dignitas ex eo quod sit mater Dei. 760 b 1
Suis meritis superat omnium Angelorum et hominum merita, et plus valent eius preces quam horum preces. 760 a 2
Est regina Angelorum et mediatrix fidelium. 760 b 2
Virtutes et gratias omnes habuit in eminenti gradu. 760 d 2
Qua ratione sit mediatrix Angelorum. 761 a 1
Quantum boni mundo præstiterit. ibidem
Omnes virtutes auctoravit. 763 c 1
Fuit in conceptu opus Spiritus sancti. 763 a 2
Corpus habuit undequaque perfectum. 763 c 2
In filium suam pulchritudinem derivavit. 763 c 2
Quanta animæ eius pulchritudo fuerit. 764 d 1

Digitized by Google

Fuit Dei thronus. 763 d 2
Dicta varia Patrum et Doctorum de utraque eius forma. ibidem
Habita pene est Dea a S. Dionys. 764 a 2
Quia vultus eius spirabat quid maiestatis plenum. ibidem
In cælo ab omnibus Angelis et Cœlitibus laudatur. 765 b 2
Mariæ (S.) Ægyptiacæ morientis vox. 304 b 2
Maria Magdalena (S.) de Christo mire anxia et sollicita fuit. 150 c 2
Pascebatur suis lacrymis. 286 d 1
Maria infanticida, navem ingressa, ea progredi non potuit; sed ea in mare expulsa, confestim progressa est. 662 b 1
Maria Oigniacensis sollicite cor suum custodiebat. 86 d 2
Ex contactu manus virilis e devotione, motus primos carnis sensit. 135 d 2
Eius in morte vox. 304 c 2
De salute sua facta certior, extra se præ gaudio quasi rapta fuit. 329 a 1
Moriens risit, et ridens est mortua. 754 d 2
Marina (S.) falso diffamata, sed patiens, obsessam quamdam a diabolo liberavit. 356 a 2
Maris Episc. Chalcedonis scite respondit Iuliano Apostatæ cæcitatem exprobranti. 607 d 1
Maritus rex est uxoris et familiæ. 241 d 2
Et quatenus adulterum occidere liceat, non tamen citra culpam apud Deum. 128 d 1
Adulteram retinens stultus et impius est. 403 d 1
Eius magna crux est uxor suspecta de fide, vel pigra et improvida. 736 d 1
Sit uxori suæ benevolus. 737 d 2
Vide Uxor.
Martinus non timuit captus a prædonibus. 264 c 1
Pauperem vestiens, Christum vestisse visus est. 303 d 2
Eius morientis vox. 304 b 2
Martinus I. (S.) Pontif. in templo S. Mariæ Maioris a morte fuit præservatus. 143 d 2
Martyres adamanti assimilantur. 63 b 1 et seqq.
Sunt victimæ quas Deus sibi mactavit. 177 a 1
Cælum caro emunt. 202 c 2
Eorum lingua constanter Deum coram tyrannis profitebatur. 207 d 1
Bobus repræsentantur. 280 c 1
Eorum in morte sua spes. 304 b 2 et seqq.
Martyres sunt qui vitam divinam agunt. 281 c 2
Martyres nonnulli iam mortui caput manu gestarunt. 26 d 2
Nonnulli enecti sunt fame, secus ac Dominus olim promisit. 190 c 2
Præferendi sunt sapientibus priscis. 360 c 1
Deum quam maxime dilexerunt. 373 d 2
Mentis fortitudine carnis imbecillitatem sustentarunt. 394 c 2
Ibant ad tormenta læti, cur. 479 a 2
A suis vulneribus in cælo decorantur. 629 a 2
Eorum fortitudo et virilis animus. 746 d 2
Martyrum sine sanguine triplex est. 524 d 2
Martyrium ove designatur. 728 d 1
Martyria olim dicta sunt templa. 143 b 1
Mater tractat filium blandius et conniventius. 189 a 1
Hinc de eius improbitate mœret. ibidem
Cur eum tenerius amet. 321 b 1-189 b 1
Magis dolet de eius protervia quam pater. 321 b 1
Matrem esse Dei quanta sit dignitas. 149 a 2
Mater filiis immorigeris non irascitur, sed dolet. 380 c 1
Mater senescens sæpe a filiis maioribus contemnitur. 538 d 1
Sed contra est lætificanda. 539 a 1
Ad eam maxime spectat puerorum educatio et institutio. 677 b 2
Matrisfamilias providentia colligitur ex distributione operum et cibariorum in domesticos. 742 a 2
Sit vigilans. 756 b 2
Omnes domus partes circumlustret. ibidem
Et clavem earum servet. 757 d 1
Materfamilias prudens ædificat domum, quo sensu. 277 b 1
Materia formæ præparari debet certis qualitatibus. 418 b 1
Maternitas Dei, quantæ sit dignitatis. 769 b 1
Matthias Hovius Archiepisc. Mechliniensis Proverbia Salomonis assidue volvebat in itinere: eius elogium. 8 c 2
Matrimonium est institutum ad sedandam sitim libidinis. 100 c 1
Gratiam confert in statu legis novæ. ibidem
Eius finis et fructus est soboles copiosa et honorata. 101 c 2
Est in lege nova Sacramentum, ideoque sanctum et inviolabile. 127 a 1
Id felix est ubi vir et uxor boni in unum conspirant 402 d 2
Unde matrimonia molesta et infausta sint. 417 b 2
Quare in cælis copulari dicantur. 419 b 1
Non sunt ineunda inter minorennes. 431 b 2
Matrona (quomodo) honesta se gerat et ornet. 133 b 1
Matutinum tempus opportunum est institutioni. 276 a 1
Et quæ tunc discuntur, tota die inhærent: tunc etiam animus est sedatior. ibidem
Matutina pluvia in Scriptura quæ dicatur. 344 a 1
Matutinæ clientum salutationes erant priscis in usu. 636 d 2
Maurilius (S.) erat sermone silens, et silentio loquens. 223 a 2
Mauritius (S.) dux suos milites ad martyrium obeundum animavit. 350 d 1
Maximiliani I. Imp. vox de vera nobilitate. 245 d 2
Mechtildis (S.) in Christi corde omnem inveniebat requiem. 302 c 1
In morte risit ab Angelis defensa. 754 c 2
Mediatrix fidelium est B. Virgo. 760 c 2
An et Angelorum. 761 a 1
Medio (in) est virtus. 58 c 2
Mediocritas (cur) umbilico designetur. ibidem
Opum optima est et optanda. 696 d 2
Medulla est ossium fomentum et firmamentum. 58 d 1
360 d 1 et seqq.
Mel sobrie sumptum salubre est. 113 c 1
Putredini medetur. 196 b 2
Est symbolum bonitatis, affabilitatis, beneficentiæ. ibidem
Mellis effectus. 350 a 1
Eius usus in medicinis. 560 a 1 et seqq.
Ossa vegetat. 350 d 1
Symbolum sapientiæ est et sanctitatis. 559 c 1
Pluit e cælo. ibidem
Eius generatio. 559 d 1
Colligitur ab apibus. 559 b 2
Maxime a parvis. 559 c 2
Est succus subtilissimus et saluberrimus. 559 d 2
Omnium sapori se accommodat. ibidem
Est sincerum et non fucatum. 560 c 1
Optimum ex tymo legitur. 560 b 2
Eius præstantia unde colligatur. ibidem
Aliis rebus commixtum prodest, purum obest. 560 c 2
Cadavera præservat a putrefactione. 560 d 2
Est symbolum voluptatis. 589 d 1
Item sapientiæ. 589 b 2
Item amicitiæ. 590 a 1
Item laudum humanarum. 590 b 1
Quæ in stomacho mala procreet. 590 b 2
Mel optimum est in imo vasis. 591 a 1
Eius nimius esus nocet. 589 c 1
Ipsum in se grave est. 600 b 2 et seqq.
Melancholici multa tristia et horrida imaginantur. 289 c 1
Per terram denotantur. 706 a 2
Ægre vino vincuntur. 732 c 2
Melania cur genus suum aliquando dilaudarit apud præfectum Palæstinæ. 606 d 1
Meliora debent præesse deterioribus, non e contra. 670 a 1 et seq.
Membro (in) per quod quis peccavit, maxime punitur. 448 d 2
Membra Christi in Eucharistia suam habent connexionem, ordinem et dispositionem. 526 c 1
Quæ membra a quibus planetis regantur. 535 d 1
Memoriæ labilis quod sit signum. 720 d 1
Qua arte iuvetur. 130 b 2 et seqq.
Mendaces pascunt ventos. 192 b 2
Mendacia eleganter concinnant. 193 c 2
Diabolo fraudes et dolos concipiunt. 193 d 2
Eloquuntur quidquid in buccam venit. 253 a 1
Addunt mendacium mendacio. ibidem
Mendax Hebræis idem est quod fallax et evanidus. 228 a 1
Mendacio pascitur et auscultat. 361 a 2
Est perversus lingua et velut figulus. 375 d 2
Non effugiet vindictam vel hominum, vel certe Dei. 408 d 2
Est incostans, et asserta mox negat. 409 c 1
Mendax in iudicio effrons est: efflat mendacia cum

Digitized by Google

impetu; dignus est cui flatus intercludatur: diu latere nequit. 409 b 1
Est filius et membrum diaboli. 430 d 2
Quis eius sit panis. 448 b 2
Ei etiam vera dicenti non creditur. 696 d 1
Vide Impius, Testis.
Mendacium triplex est. 118 b 1
Mendacium perniciosum, Deo et hominibus valde invisum est. ibidem
Mendacium in Scriptura sumitur sæpe pro fraude et fallacia. 118 c 1
Ei assuetus nihil evincit, sed potius sibi obest. 193 a 1
Simile id est vento et pastori ventorum. 193 b 2 et seqq.
Id statim deprehenditur nec durabile est. 251 b 2
Quando Deo et proximo noxium, est peccatum mortiferum. 261 a 2
Est evanidum, item fascinum et præstigium. 281 c 1
Eius nomina hebraice. ibidem
Semper est illicitum. 281 b 3
Mendacium omne detestatur Deus. 254 c 2
Dedecet quoslibet ac maxime principes et ingenuos. 364 a 2 - 677 b 1 - 696 c 1
Mendacium est maxime probrosum. 364 d 1
Mendacium perniciosum perfectum est mendacium. 411 c 1
Mendicitas periculosa non est Religiosorum propria. 697 c 2
Mendici non sunt calumniandi. 513 d 1
Menenius Agrippa plebem senatui narratione apologi reconciliavit. 673 b 2
Mens ædificat animam omni virtute. 278 b 1
Mens bona velut fons est. 101 b 1
Mens sana generat spiritus sanos, vitiata vitiosos. 301 a 2
Mens sicca sapientissima. 110 d 2
Mens corde denotatur, ab ea vita animæ procedit. 349 a 2
Mens sapientis diripit os eius. ibidem
Mens, dum recte agit, et cæteras potentias recte agere cogit, rex est. 341 c 2 - 441 a 2
Eius facies est decora. 379 d 2
Eius intima parent Deo. 460 b 1
Est velut lux a Deo immissa homini. 460 b 2
Per ventrem repræsentatur. 514 a 2
Eius rex est Deus. 467 b 1
Liberum tamen ea habet arbitrium. ibidem
Eius arcanum viro prudenti latibulum est. 497 b 2
Ipsa in homine gubernaculum tenere debet in mari tentationum. 548 b 1
Sibi ipsi speculum est. 641 a 2
Mens bene sibi conscia quantum sit bonum. 259 d 1
Sed ea quæ in peccato est, numquam est quieta. ibidem
Mens prudentum est gravis, stabilis, composita; stultorum, levis et vaga, et utraque in oculis se prodit. 379 a 1
Huius via vaga est. 709 b 1
Mensa sapientiæ est mystice mensa Eucharistica. 172 d 2
Item altare. 175 d 1
Typus est Ecclesiæ. 175 b 1 - 523 c 1 - 524 a 1
Et sapientiæ. 523 d 1
Item incarnationis Filii Dei. 523 c 2
Mensa symbolum est alimoniæ, deliciarum et omnium bonorum. ibidem et seqq.
Mensa panum propositionis ambiebatur a corona palmi. 178 a 2
Mensa pauperis et divitis in quo differat. 318 c 2
Mensa principis est mendax et fallax, cur. 526 b 2 et seqq.
Mensuras inæquales odit Deus; eas qui habet peccat in iustitiam. 443 c 1
Mensura iusta in emendo vendendoque adhibenda. 216 b 1 et seqq.
Idque Deo volente. ibidem
Mentiens est testis fraudulentus. 251 d 1
Mentiuntur impii imprudenter et levi de causa. 431 d 1
Mentiri nulla de causa licitum est. 677 a 2 - 685 b 1
Mercator dictus a Mercurio. 611 c 1
Mercator opibus inhians, non sapientiæ, stultus est. 372 c 1
Eius labores et pericula. 445 d 2
Gaudet de iisdem. 446 b 1
Laudat propria, damnat aliena. 446 c 1
Utiliter ex uno loco in alium migrat. 682 c 1
Mercator iustus pauper præstat locupleti iniquo. 406 a 1
Mercator prudens ditescit, temerarius depauperatur. 471 a 1
At iniquus lingua mendaci congregat thesauros. 464 b 2
Mercatura cedit agriculturæ, et ipsa fraudibus subiacet. 275 b 2
Mercatura virtutis est præstantissima. 62 d 1
Merces est quasi præmium labori congruum et debitum. 366 b 1
Merces timentium Dominum partim æterna, partim temporalis est. 536 c 2
Æterna eos maxime animat. ibidem
Hæc solatur labores Christianorum. 765 c 1
Mercurius Hebræis dicitur *Mercolis* 610 c 2
Mercurii acervus quis dicatur. 610 d 2 et seqq.
Est Deus mercatorum. 611 c 1
Et viarum præses. ibidem
Effingebatur tunc trunco habitu ex vili lapide. 611 c 1 - 612 b 2
Colebatur lapidis unius iniectu ad acervum. 611 a 2
Cur ita coleretur, et unde is ritus dimanarit. 611 b 2 - 612 a 1
Quis Mercurius mysticus sit Christianis. 612 d 1
Quis priscus Mercurius esset, et unde dictus. ibidem
Deus est artis et fallaciæ. 185 c 2
Meretrix vocatur mulier mala et extranea. 121 b 2
Quam vile eius sit pretium. 123 d 1 et seqq.
Ipsa loculos exhaurit, et redigit ad paupertatem. 122 d 2
Eius sermo est mellitus. 123 a 1
Ea animam viri perdit. 123 c 1
Eius vilitas et propudium. 123 d 1
Plerumque pauper est. 123 a 2
Vocatur ignis. 125 c 2
Eius sordes et fœtor. 128 b 1
Eius domus ducit ad mortem. 50 a 2
Hæc item est domus gigantum. ibidem
Ipsa mortem adfert. 50 d 2 - 95 c 2
In sphinge adumbratur. 136 c 2
Contraria est sapientiæ. 183 c 1
Est stulta et clamosa. 183 c 2
Est inops et egena. 184 a 1
Est impudens. 184 a 2
Formam ostentat. ibidem
Viam sternit ad gehennam. 187 c 1
Est laqueus inferni. 187 d 1
Maritum devorat. 242 c 2
Vocatur *limax*. ibidem
Contraria prorsus est sapientiæ et virtuti. 529 c 1
Eius domus scatet iurgiis et litigiis. 475 a 1
Eius os est quasi vorago profunda et Ætna. 510 d 1
Ipsa est fossa profunda, in quam demerguntur omnia hominis bona. 510 a 2
In eam incidit cui Dominus iratus est. 510 b 2
Qua arte amasios suos detineat et illaqueet. 540 d 1
Est mors. 540 b 2
Et sepulcrum. ibidem
Et sordes. 540 c 2
Et pernicies, nugacitas, dolium perforatum. 540 d 2
Et puteus. ibidem
Eius insidiæ. 541 c 1
In ea omnium ferarum congeries est, vorax et velut siren. 541 d 1
Insidiatur ut latro. 541 a 2 et seqq.
Magna raptrix est. ibidem
Recta ad inferos deducit. 706 b 2
Exhaurit opes amplissimas. 670 c 1
Meretrices ægre convertuntur ad Deum. 61 d 1
Earum artes. 92 b 2
Earum pulchritudo sæpe est aliena et fucata. 93 a 1
Earum blanda oscula et unguenta. 94 b 1
Verba earum sunt instar mellis et olei. 94 c 1
Cantus earum sunt sibilus serpentum. 94 a 2
Quæ damna animæ inferant. 95 a 1
Remedium adversus earum illecebras et speciem. 95 a 2
Earum fornices olim erant in antris et mortuorum sepulcris. 96 c 1
Earum in magnates imperium. 96 c 2
Quem honorem homini auferant. ibidem
Cur vocentur crudeles. 97 b 1
Exhauriunt opes amasiorum suorum ibidem
Non extinguunt æstum libidinis. 110 d 1
Fœtum plerumque impediunt. 101 c 2
Soboles sæpe supponunt. 102 c 1
Earum amor est inhonestus, infaustus, brevis, illi- 103

Digitized by Google

beris. 102 a 1-103 c 2
Gaudent videri. 132 a 1
Vecordes iuvenes et habitu et oculis dignoscunt. 132 c 1
Sunt callidæ. 132 a 2
Earum habitus lascivus. 132 b 2
Earum ornatus et habitus qualis sit. 132 c 2
Solent se ornatas amasiis suis exhibere. ibidem
Mille norunt et excogitant artes ad incautos alliciendos: sunt garrulæ et vagæ. 133 a 1
Nequeunt domi consistere. 133 c 1
Aromatibus et floribus respergunt lectos suos. 135 a 1
Semper unguenta circumferunt, quia putent. 135 c 1
Pauca dant ut maiora accipiant. 136 d 1
Illarum verba blanda ligant animos amasiorum. 136 a 2
Olim calceis addebant crepitaculum. 136 c 1
Earum illicia. 184 b 1
In illarum domibus dominantur dæmones. 186 c 2
Sunt velut serpentes. 187 a 1
Sæpe lue venerea computrescunt. 242 a 2
Meretrices secretæ habitant in secessibus et locis ignotis. 140 a 1
Romæ habitum habebant a matronis diversum. 132 c 2
Merita bonorum operum colligenda sunt in hac vita. 436 c 2
Merita B. Virginis prope infinita sunt. 759 c 1 et seqq.
Meroveus, in patrem Chilpericum contumax, pœnas dedit iusto Dei iudicio. 708 b 2
Messis illa vera est quæ semen suum reddit multiplicatum et novum. 228 a 1
Messores in æstate indigent refrigerio. 586 d 1
Metallorum magna est inter se vicinitas. 206 d 1
Methonenses quomodo noxios Africi flatus sedent. 193 d 1
Metiri se suo pede solet sapiens. 561 b 1
Michael (cur S.) cum libra pingatur. 334 a 1
Eius humilitas exaltata fuit. 682 b 2
Micipsa moriens filios ad concordiam est hortatus. 399 b 2
Migrare temere ex uno loco in alium non est bonum. 632 b 1
Sed noxium. 632 a 2 et seqq.
Milites Deum potissimum in bello sibi propitium reddant. 492 b 1 et seqq.
Non sunt nimis dure habendi. 726 c 2
Milo Crotoniata assiduo exercitio vires adauxit. 744 a 1
Miltiades spectaculo gallorum pugnantium nos ad prælium exacuit. 722 b 2
Milvus hibernis mensibus latet. 497 c 2
Symbolum est boni nuntii et quare. 328 b 2
Mimi cuiusdam veteris lepos. 446 b 2
Minervæ cerebro Jovis natæ mystica explicatio. 162 b 1
Minima terræ sunt sapientissima. 715 b 1 et seqq.
In minimis Dei sapientia elucet. 715 c 1
Et naturæ vis. ibidem
Minister (quis) regis intelligens dicatur. 306 a 1
Ministri imprudentes sæpe sapienti obtingunt. 194 b 1
Miracula decem Ven. Eucharistiæ. 525 b 1 et seqq.
Misceatur (cur vino) aqua. 543 b 2
Miser semper malos habet dies. 316 c 2
Miserationes impiorum sunt crudeles. 246 c 1
Miseriæ nostræ fuere deliciæ Christi. 168 d 1
Miseria est objectum misericordiæ. 305 b 2
Peccatum variam invehit miseriam. 305 c 2
Miseriam alienam optime sentit is qui eam in se est expertus. 427 c 1
Misericordia (cur) torqui assimiletur. 54 d 2
Totum mundum complectitur. 55 b 1
Post mortem defunctos comitatur. 227 c 1
Facit nos homines divinos. 294 c 1
Misericordia in Scriptura significat opus indebitum et gratuitum. 226 d 1 - 295 b 1
Misericordia iustorum etiam in iumenta se extendit. 246 d 1
Hanc præcepit olim Deus. 246 d 2
Misericordia et veritas quænam sint virtutes. 53 c 1 et seqq.
His omne virtutum genus Scriptura complectitur. 53 b 2
Misericordia et iustitia quid in Scriptura significent. 438 a 2
469 b 1 - 484 c 1
Misericordia Deo gratior quam victimæ. 337 a 2 - 469 c 1
Eam exercere facilius est, quam servare iustitiam. 438 d 1
Ea tuetur reges. 461 b 2 et seqq.
Quibus in rebus eam possint ostendere. 461 c 2
Est index iustitiæ iusti viri. 469 a 1
Ea oleo repræsentatur. 483 c 2
Eius oculi sunt columbini. 504 d 1
Apologus de misericordia. 504 d 2
Misericors defraudat genium suum, ut in alios sit misericors. 227 a 1
Animæ suæ quomodo benefaciat. 227 d 1
Deum sibi debitorem facit. 227 b 1
In alios etiam benignus est. 227 d 1
Est beatissimus. 293 d 2
Misericordiam a Deo consequetur. 294 a 1
Eamque in se provocat. 295 c 1
Divinus fit. 439 c 1
Et misericordem experitur Deum. 477 d 2
Bene beateque vivet. 484 d 1
Misericordiam meretur. 505 a 2
Vide Eleemosynarius.
Missiones ferculorum erant olim in usu. 537 c 1
Mites virtutibus tenaciter adhærent. 498 d 2
Mitis cur appelletur vir boni intellectus. 270 d 1
Mithræ sacerdotes docebant in saxea spelunca. 172 b 1
Eius discipuli panis oblatione initiabantur. 175 a 2
Mittens et missus nuntius censetur civiliter una persona. 607 c 2
Qui stultum mittit, perinde est ac si claudum mitteret. 607 d 2
Qui propterea sibi ipsi irascitur. 608 a 1
Mixturam vocant Hebræi vinum. 543 b 2
Eius mixtura statim cerebrum ferit. 544 d 1
Mnisurim lapis Chaldæorum superstitiosus quis esset. 611 d 2
Modestia vox unde derivetur; quid sit. 498 a 1
Est iuncta timori Domini. 498 d 1
Eius effectus. ibidem
Est purpura virtutum. 753 c 2
Modicum cum iustitia præstat multis opibus iniqui. 339 c 1
Modicum habentis quies. ibidem
Modicum iusti potius est quam multum impii. 318 d 1
Modulo se suo quisque metiatur. 470 b 2
Modum excedentes labuntur, et ruina sua se involvunt. 372 c 2
Mœchus. *Vide* Adulter.
Mœrentibus (cur) dandum vinum. 732 a 2
Cur dicantur pereuntes. 732 b 2
Mœstitia cordis suavi sermone pellitur. 594 b 2
Vide Tristitia.
Molendinum lapides suos atterit, si non habet frumentum quod molat. 370 d 2
Mollia omnia impetum elidunt et infringunt. 138 b 2
Mollire sermones est blandiri. 671 d 2
Monachi olim cor in primis custodiebant. 88 b 1
Monachus semper aliquid operis faciat. 113 a 2
Monachi pauperes, Deo instigante, eleemosynis piorum aluntur, nec fame enecantur. 198 d 2
Existiment se omnium peripsema. 239 c 1
Monachus quidam, a Superiore iussus in fornacem ardentem ingredi, illæsus in ea perstitit. 489 b 2
Alii obedientes feras subiugarunt. 489 c 2
Quam vocent Monachi Turcici choream Angelorum. 376 c 1
Monarchia optimum regimen est. 550 b 2
Monarchiarum series et vicissitudo fit Deo dirigente. 492 d 1
Monarchiæ quatuor non denotantur recte per quatuor feliciter incedentia. 719 a 2
Nec per alia ænigmata priora. ibidem et seqq.
Monasteria sunt formicaria. 110 c 2
Ea, ubi vigent studia, clarent castitate et disciplina religiosa. 131 d 1
Moniales utiliter in lino et lana operantur. 740 b 2
Monica (S.) sacra Synaxi sumpta erat amore ebria. 160 c 2
Quomodo pacem inter dissidentes amicas conciliaret. 366 d 2
Patricium coniugem ac filium Augustinum ad Christum reduxit. 417 c 2
Sua modestia viri iras moderabatur. 418 b 2-738 b 1-756 b 1
Ancillæ dicterio omnem vini cupedinem ex animo erasit. 465 a 2
Monita, consilia et exempla iustorum civitatem exaltant. 222 b 2
Monita salubria montium ad mentem reducunt. 585 b 1
Cur monita Bethsabee ad Salomonem vocentur visio. 728 a 2
Monogamia præstat polygamiæ. 101 d 2
Monopolæ devorant homines vivos. 30 d 1
Monte (cur in) Christus legem novam promulgarit. 145 d 2
Montium radices videntur terræ infixæ. 161 c 2

Digitized by Google

Morbi animi quomodo curentur. 463 c 1
Mores suos ordinans, est discipulus sapientiæ et B. Virginis. 161 d 1
Mores coniugum sint pares et congrui. 417 a 2
Mores suos ad viri mores componat prudens uxor. ibidem
Morum gravitas decet senes. 463 d 2
Mores probi formosos condecorant. 262 c 2
Moriturus datur vinum, cur. 132 a 2
Mors impiorum qualis sit. 39 a 2
Mors sancta vitam sanctam consequitur. 304 b 1
Mors sortes educit salutis vel damnationis cuiusque nostrum. 367 d 2
Eam horrent iniqui opum corrasores. 388 c 2
Eius domus est propriæ in inferno. 389 a 1
Ab obediente vincitur. 490 a 1
Ab Hebræis vocatur *congregatio*. 541 d 2
In omnibus operibus est nobis præ oculis habenda. 569 b 2
Eius memoria fugat spiritum acediæ et tristitiæ. 596 d 2
Est extrema perditio. 642 d 1
Crocodilo denotatur. 702 a 1
Ad eam iniuste damnati re vel consilio liberandi sunt. 556 d 1 et seqq.
Mors intentatur legem prævaricantibus. 420 c 1
Mors animæ plerumque a linguæ vitio incipit. 401 c 1
Mortem spiritualem a proximo avertat fidelis. 362 d 1 et seq.
Mortales omnes sumus. 734 a 1
Mortificatio omnia difficilia perrumpit. 61 c 1
E diametro voluptati opponitur. 139 b 2
Velut victima est, easque quotidie immolanda, et vino orationis condienda. 177 b 1
Mortificatio affectuum communicanti necessaria est, et Eucharistiæ effectus est. 524 c 2
Ipsa potior est oratione. 590 d 1
Est mater pacis. 666 c 1
Ultro assumpta animæ prodest. 630 c 2
Viam sternit ad gratiam impetrandam. 757 b 2 et seqq.
Mortificatus vir vocari potest spiritus contignati. 382 c 1
Moscovitæ ebrios verberant. 548 b 2
Moses fuit fidelis Dei servus. 439 a 1
Et legatus fidelis. 586 a 2
Eius elogium et gesta. 690 d 2
Moses (B.) Eremita lasciviam carnis edomare nullo modo potuit. 107 a 2
Motus concupiscentiæ venereæ sunt homini connaturales. 443 b 1
Motus Angeli et animæ triplex est. 47 a 2
Motus principium est a dextra parte. 20 b 2
Motus calorem virtutis et charitatis acuit. 196 d 1
Mulier instar sirenis incantat etiam mentem sapientium. 48 c 2
Vincitur fuga aspectus et colloquii. 49 d 1
Eius amoribus implicatus difficillime se ab eis expedit. 51 c 1
Habet quid serpentinum. 93 b 1
Eius descriptio. 93 c 1
Eius oculis inest fascinum. 122 d 1
Eius forma est seu ignis in sinu. 125 d 1
Eius conversatio quam sit noxia. 124 c 2
Ea cavenda est. ibidem
Eius varia epitheta. 133 c 2
Etiam senes et castos per omnem vitam perdit. 140 b 1
Est malorum pessimum. 140 c 1
Cur condita sit facie venusta, et cur stulta effecta post formæ venustatem. 231 a 1
Si improba et lasciva, ingens adfert dedecus et probrum. 226 c 2
Mulierem fatuam dedecet nec convenit pulchritudo. 230 c 1 - 231 a 1
Mulier impudica pulchritudinem formæ deturpat. 230 d 1 ibid.
Hæc sui comparatur. 230 a 2
Analogiæ utriusque. 230 b 2
Hæc nonnisi lasciviam cogitat. 230 c 2 et seqq.
Est impudens et indocilis. 230 d 2
Mulier mala virum facit contabescere. 242 c 2
Sæpe tales viris venena propinant. ibidem
Mulier diligens quænam sit. 241 a 2
Hæc virum ornat, tegit, roborat, lætificat. 241 b 2
Mulier prudens ædificat domum suam, quo sensu. 277 b 1
Mulierum causa maior hominum pars damnatur. 187 a 1 - 542 a 1
Mulieres pulchræ sine dote nubunt. 226 c 1
Eæ apud homines sunt in gloria. 226 d 1
Mulier malum necessarium est. 402 c 2
Natura est superba, loquax et dicax. 416 c 2
Est iracunda. 518 d 1
Libidine non satiatur. 702 d 2 - 704 d 1
Est natura mollis et timida. 735 c 1
Utilia opera faciat, non nugacia. 739 a 1
Tractet lanam et linum. 739 b 1
Semper nectit moras. 742 a 2
Viro subsit. 252 d 2
Perdit regum opes, famam, robur, vitam. 729 d 2
Mulier bona quæ dicatur. 402 b 2
Ea rara est. ibidem
Eius opera et dotes. 402 d 2
Mulier rixosa omnes cœli tempestates exprimit. 474 d 1
Viro causa est damnationis animæ. 474 a 2
Ei præfertur præsens corporis periculum. 474 c 2 et seqq.
Nequaquam compesci potest. 537 d 2 et seqq.
Est similis vento impetuoso. 638 b 2
Mulier dives superba est. 474 d 2
Mulier nequam est sævior feris. 483 a 1
Mulier odiosa quæ vocetur. 713 a 1
Mulier fortis difficilis inventu est. 734 d 2
Quæ mulier fortis dicatur. 735 a 1
Est res rara. 735 b 2
Eius pretium. ibidem
Vir in ea confidit 736 d 1
Nec is indigebit spoliis. 736 a 2
Quod bonum illa hunc reddat. 737 c 2 et seqq.
Operata est animi, et lanam, quæ ipsa quæsivit. 738 c 2
Eius et navis variæ analogiæ. 741 a 1 et seqq.
Ante auroram surgit ut suis et cibo prospiciat. 742 a 1 et seq.
Eius in hoc discretio. ibidem
Emit agrum et vineam. 743 a 1
Cur lumbos cingulo succingat. 743 c 2
Eius in indigos beneficentia. 747 a 1
Suis de duplici et multiplici veste prospicit. 747 d 2
Paravit in domus ornamentum pretiosa stragula. 749 c 2 et seq.
A viro nobilitatur, eumque vicissim nobilitat. 751 a 2
Cur sindonem vendiderit. 252 b 1
Induit fortitudinem et decorem. 753 a 1
Eius ornatus internus virtutum. 753 c 1
Eius gravitas, maturitas, vigor animi: hinc semper gaudet. 753 d 1
In senectute fruitur laboribus suis. 754 a 2
Est in verbis sapiens, clemens, gratiosa. 755 c 1
Familiam in pace conservat. 755 a 2
Sancta et pia loquitur. 755 c 2
Domum suam sedula circumlustrat. 756 b 2
Suos labori assuefacit. 757 a 2
Est a filiis dilaudata, et prædicata a viro suo. 757 c 2
Eleemosynis sibi opes paravit. 758 a 1
Paravit sibi robur, decus et gloriam. 758 c 2
In timore Dei decus suum posuit. 763 a 1
Et eum laudavit. 763 b 1
Meretur frui suis laboribus. 764 c 2
Lingua sua non est abusa. 764 d 2
Laudatur palam ob opera. 765 a 1
Vide Fœmina, Mater.
Mulsum quam sit salubre. 560 b 1
Multiloqui facile labente lingua in peccatum labuntur. 205 c 2 et seqq.
Multiloquium quod vetetur. 205 c 1
Quale sit vitium, et in quo situm. 205 d 1 et seqq.
Est causa peccati. 205 d 2
Semper tendit ad defectum. 296 a 1
Eius noxa. 602 d 2
Multiplicatio (cur) impiorum noxia sit reip. 677 d 2
Multitudo Angelorum, beatorum, stellarum et creaturarum ostendit Dei magnificentiam. 299 a 1
Multitudo ordinata regum est decus, non incomposita et inordinata. 298 a 2
Mundana omnia sunt mera mendacia. 34 b 2
Ea in morte amittit impius. 221 d 1
Sunt umbratica et fugacia. 393 b 1
Mundani terrenis inhiantes amittunt æterna. 453 d 1
Palliant sua vitia nomine virtutum. 468 c 1
Eorum stultitia simili stultitia pellitur. 606 a 2
Terrenas voluptates præponunt cœlestibus. 631 d 2

Digitized by Google

Munditiæ (quæ) cordis amicet regem. 507 b 1 et seqq.
Illa ut et oris perplacet Deo. 507 d 1
Mundus est domus Dei. 178 c 1
Mundi gaudia mixta sunt dolori. 288 c 2
Quæ eius rei causa. 288 d 2
Eius honor quam sit brevis et mutabilis. 289 b 2
Mundus totus servit fideli. 362 d 1
Creatus est ad usum fidelium. ibidem
Eum possidet qui Deum habet. 362 a 2
Qui celsa spectat, et humilitatis negligit fundamenta, hinc cito ruit. 373 b 1
Mentem satiare nequit. 428 a 1
Eum vincit obedientia. 488 a 2
Eius pompa et voluptas mendax est. 527 b 1 et seqq.
Munera detestans vitam agit quietam. 325 c 2
Munera regum contemnentes regibus fuere superiores. 326 c 1
Infatuant accipientes. 364 d 2 et seqq.
Non recte dantur iudici in causa iniqua. 378 c 1
Ea dans plerumque iniustam fovet causam; ea accipiens, iniquam pronuntiando sententiam, impius est. ibidem
Habent vim etiam in iudices æquos. 378 a 2
Ea quibus iudicum gratia quæritur sunt vetita; non illa quibus via ad obtinendum ius sibi debitum, ad magnates sternitur. 395 d 2
Clam data principi vel iudici, sedant eorum iras. 478 d 1-478 c 2
Eosque excæcant. 731 b 1
Comparantur pisciculo torpedini. 478 b 2
Munus in sinu quid sit. 478 d 2
Ipsum in sinum irati ingerendum. ibidem
Vide. Dona.
Murus piorum duplex est; legis custodia, et Dei protectio. 652 a 2
Musica non oblectat mœstos. 594 a 2
Cur eam puer discere debeat. 512 d 1
Mustum vini generosi quam sit potens. 688 c 1
Mutabilitas animi vento repræsentatur. 587 c 1
Mutare locum e necessitate utile est. 632 c 1
Mutuum accipiens fit quasi servus mutuantis. 503 a 1
Quando erubescat et pallescat. 503 a 2
Mycterismus est irrisio. 40 b 1
Myrmetia dici possunt gymnasia. 110 d 1
Μύρμηξ (a) derivatur vox formica. ibidem
Myrmicoleon cibo formicarum insidiatur, eumque in hieme comedit. 111 c 2
Quid sit: est typus diaboli. 509 a 2
Myrmidones populi unde ita dicti sint. 112 d 1
Myrrha asperguntur lecti et vestes. 134 d 2
Mysteria divina non sunt humano sensu rimanda. 528 a 2
Rudi plebi non sunt revelanda. 576 d 1
Mysteria arcana fidei non sunt insipientibus committenda. 576 a 1

N

Nabuchodonosor assimilatur leoni. 719 a 2-720 b 1
Non fuit servus Baladani Merodach. 719 d 2
Naires Calecutani quam sint arrogantes. 701 a 2
Narcissus flos torporis est symbolum. 419 a 2
Nares latæ et arctæ longanimitatem vel iracundiam denotant. 412 c 1-588 d 2
Earum longitudo signum est sapientiæ. 413 a 1
Signum sunt lenitatis, vel excandescentiæ. 791 d 2
Narses dux B. Virginis mire fuit studiosus. 149 d 2
Unde hæc insignes dedit ei victorias. 152 c 2
Contumeliam Imperatricis per gravem Rom. Imperii cladem vindicavit. 740 c 1
Nasus est dicatus subdolæ irrisioni. 40 b 1
Natali (die) amicos læsos inaurium donatione placabant amici offendentes. 585 b 2
Nathan fuit verus et naturalis Salomonis frater. 76 a 2
Nationes bellicosæ sunt bibaces. 434 d 1
Naturæ lapsæ infirmitas. 51 c 1
Naturam quisque suam examinet in statu, officio, et occupatione deligenda. 284 b 1
Natura omnes pares sumus, dives æque ac pauper. 495 d 1 et seqq.
Naturam vincit eleemosyna et beneficentia. 506 d 1
A gratia perfici debet. 551 a 2
Ipsa est ut dux sequenda. 619 c 1
Opus suum sensim perficit. 675 b 2
Eius vis in minimis se exerit. 715 c 1
Natura hominum paucis est contenta. 646 d 2
Necessaria postulat, non delicata. 647 b 1
Navarchus dormiens in mediis fluctibus symbolum est ebrii qui rationem perdidit. 546 b 2 et seqq.
Naucleri partes et munia. 22 b 2
Eaque gubernatoribus rerump. accommodantur. ibidem
Navis mare sulcans est velut avis sulcans aera. 22 b 1
Malo, clavo, rudentibus maxime gubernatur. 546 b 2
Navis mystica hominis. 546 c 2
Navis symbolum Christi est. 710 d 2
Navis et mulieris strenuæ analogiæ. 741 b 1 et seqq.
Nazaræi vino abstinebant. 546 a 2
Necessaria quærenda, non superflua. 692 c 1
Iis etiam subinde caret Religiosus. 698 b 1
Negatio prima ad sequentes omnes sententiæ partes apud Hebræos sæpe extenditur. 690 a 2
Negligentia in re familiari et publica quantopere nocent. 391 b 1
Vide. Pigritia.
Negotium quibusdam et otio utilius. 247 c 2
Nepotes probi sunt decus et corona senum et avorum. 353 b 2-363 c 1
Per lucernam repræsentantur. 451 b 2
Nere est opus mulieres decens. 746 a 1
Nero pugnas gladiatorum spectabat interposita viridi smaragdo. 265 c 1
Fuit velut leo ob iracundiam. 414 c 2
Eius initio imperii clementia. 462 a 2
Sibi necem conscivit. 727 a 2
Quo viso mortem sibi senserit imminere. 112 a 1
Consilium senatus nulla in re exquisivit. 225 c 1
Nicolaus (S.) Episcopus infans ieiunavit. 444 b 1
Nicolaus (S.) Tolentinas semestri ante mortem quot noctibus concentum Angelorum audivit. 599 d 2
Eius morientis ultima verba. 304 b 2
Nidus avium quid homines doceat. 345 b 2
Nigredo oculorum signum est copiæ humoris aquei. 129 b 2
Ea necessaria ad colores videndos congregandos. ibidem
Nitri natura et vires describuntur. 593 a 2
Unde conficiatur. 593 b 2
Unde dicatur. 593 c 2 et seqq.
Est nomen Hebræum. 593 d 2
Non est alumen. ibidem
Eius usus cum aceto. 594 b 1
Est tristitiæ symbolum. 594 a 2
Nix æstatis quæ sit. 585 d 2
A divitibus vino in æstate nix admiscetur. ibidem
Hiemi congruit, non æstati. 603 b 2
Cur sit frigidissima, candida, eius generatio. 751 a 1
Nobilis dicitur quasi noscibilis. 751 a 2
Nobiles mundani sunt tumidi. 701 a 2
Nobiles sint bene morati 75 a 2
Nobiles, foris splendidi, domi tenues suggillantur. 263 a 1
Nobilitas vera sita est in labore, non in desidia et otio. 245 c 2
Est virtus. 701 b 2
Nocturniorum quæ origo in Ecclesia sit. 744 b 2
Nomen sæpe in Scriptura significat rem nominatam. 392 c 1
Quod nomen Domini sit turris, ad quod confugiens iustus exaltatur. 392 b 1
Ipsum asylum est. ibidem
Id est ipse Deus 392 c 1
Item omnipotentia eius et protectio. 392 d 1
Item nominatio Dei. ibidem
Nomen proprium Dei est arcanum. 691 c 2
Cur id sit incognitum. 692 d 2
Nullum est nomen ei adæquatum. 693 b 1
Eius nomen tetragrammaton erat Iudæis ineffabile. 692 d 2
Nomen bonum est melius quam divitiæ. 493 a 1
Ipsum procurandum. 493 a 2 et seqq.
Nomina dualia et pluralia apud Hebræos, quæ carent singulari, vel magis usitata sunt in duali vel plu-

Digitized by Google

rali quam in singulari, tam singulare, quam plurale vel duale significant. 204 b 2
Νομος, id est lex, dicitur a *νεμειν*. 121 c 1
Nonna mater S. Gregorii Nazianz. Gregorio marito fidei et pietatis fuit magistra. 418 a 1
Tota erat in domesticis procurandis et divinis. 625 b 2
Fuit strenua mulier. 735 d 1
Eius in pauperes munificentia. 747 c 1
De sola anima exornanda laboravit. 762 c 2
Nosse seipsum quanti referat. 406 a 2
Notitia perfecta Dei per arborem vitæ mystice denotatur. 237 d 2
Novale est novus ager, isque tripliciter dicitur. 274 c 2
Novalia typus sunt instructionis puerilis. 501 d 1
Novissima impiorum bona non sunt. 565 d 1
Novitiatu (a) pendet tota deinceps vita in Religione. 471 c 2
Novitiorum in Religione quæ fiat mutatio. 483 d 2
Ne sint initio nimis ferventes. 675 c 2
Eorum fervores nimii non sunt durabiles. 266 d 2
Cogitationes suas et tentationes Superiori aperiant. 325 a 2
Nox propria est impii. 81 c 2
Nocte (de) laborandum est. 744 a 2
Noxii sunt puniendi ad exemplum aliorum. 432 a 2
Nubes sapientia Dei concrescunt. 67 d 1
A Deo sunt in aere suspensæ. 164 b 2
Nubes et venti symbolum sunt multa spondentis, nihil dantis. 587 c 1 et seqq.
Item arrogantiæ et mutabilitatis. 587 d 1
Nubes superne candida et splendida est inferne atra et obscura 598 a 2
Aquas continet, quas deinde Dei iussu in terram depluat. 692 d 1
Nugacitas meretricum. 540 d 2
Numus dictus quasi *νομος*, id est lex. 190 b 1
Unde dictus sit moneta. ibidem
Nunc diversimode accipitur. 96 d 1
Nuntium bonum non tantum aures mulcet, sed et mentem recreat. 328 a 2
Nuntius fidelis oblectat eum a quo missus est. 585 d 2
Cur frigori in messe comparetur. 586 c 1
Nuntium stultum mittens perinde facit ac si claudum, tardum, ineptum, impotentem mitteret. 607 c 2
Quæ mala is mittenti creet. ibidem
Nuntius piger molestiam et noxam creat iis qui miserunt eum. 212 c 2
Comparatur aceto et fumo. 212 d 2
Nuntius infidelis infideliter agens a rege sæpe plectitur; at fidelis sibi incolumitatem conciliat. 270 d 2
Item qui fraudes maligni annuntiat, iis detectis, ipse dat pœnas. 271 a 1
Nupta (nova) olim viri ianuam lana coronabat. 241 c 2
Nuptiale convivium a Christo in parabola propositum est mystice mensa Evangelicæ doctrinæ, et maxime Eucharistiæ. 176 d 1
Nux dicitur a nocendo. 135 d 1
E nucibus fit oleum et unguentum. ibidem

O

Obduratio peccantium describitur. 386 a 2
Obediens Deo pecatas habet omnes animæ suæ potentias. 338 c 2
Obediens loquitur victorias; quo sensu. 487 d 1
Vincit dæmones. 488 b 1
Mundum, carnem. 488 b 2
Seipsum. 489 a 1
Homines. 489 c 1
Mare. 489 a 2
Ignem. 489 b 2
Terram et bestias. 489 c 2
Cælos, infernum. 490 a 1
Tentationes, mortem et gehennam. ibidem
Deum 490 d 1
Præ cæteris Sanctis gloria decoratur. 490 c 1
Loquitur et vivit in perpetuum. 490 a 2
Obedientis in obediendo certamina. 26 c 2
Filius obediens patri filios quoque habebit obedientes. 43 a 1
Obediens verus quis sit. 327 b 1 et seqq.
Obediendi ratio. ibidem
Obedientia ornat obedientem. 26 b 1
Eius corona est multiplex. ibidem et seqq.
Suadet omnigenas virtutes. ibidem
Mire in cælis coronatur. 26 a 2
Eius elogium. ibidem
Obedientia filiorum erga parentes probam eorum indolem ostendit. 27 b 2
Obedientia est vera sapientia. 226 c 2
Eius fructus et necessitas. 327 b 1
Eius gradus. 327 c 1
Eius victoria. 487 d 2
Eius potentia et vis. 488 b 1
Vincit reliquas virtutes. 489 a 1
Facit nos in Deo omnipotentes. 490 d 1
Infernum superat. 490 a 1
Per inaurem repræsentatur. 585 a 2
Obiurgatio acris detergit vitiorum rubiginem. 595 a 2
Æquo animo est admittenda. 204 b 1
Vide Correctio.
Oblationes Christianorum vim suam habent ex opere operantis. 313 c 1
Obscuritas eruta parit dulcedinem. 24 a 1
Obsequia similia sunt ficui. 640 a 1 et seqq.
Obstinati in malo sæpe dum consilium quærunt, non inveniunt. 282 d 1
Non sunt suavi monitione mulcendi, sed acriter contundendi. 595 c 1
Sunt indociles. 644 d 1 et seqq.
Plerumque male pereunt, et a Deo deseruntur. 669 a 1
Mortem æternam incurrunt. 669 c 1
In gravia etiam peccata et scandalosa corruunt. ibidem
Et tandem ea quasi virtutes defendunt. 669 d 1
Obturare aurem idem est quod non audire. 477 c 2
Occasio rei bene gerendæ æstate denotatur. 194 c 2
Dum obvia est, est apprehendenda. 181 c 2
Est tempus actionis opportunum. 384 a 2
Eius definitio. ibidem
Ea captanda est persuadere aliquid conanti. 583 d 2
Occultari volunt sancti. 201 c 1
Ocni fabula moraliter exposita. 391 b 1
Oculi et cor magnam habent sympathiam. 539 d 1
Eorum vis in cor. 544 c 1
Dirigunt hi hominem incedentem. 539 a 2
Vini splendore et colore alliciuntur ad eius potum. 544 b 1
Ab eo sunt avertendi. ibidem
Avertendi quoque a conspectu rei turpis et meretricis 546 b 1
Sunt cupiditatum illices et internuntii. 642 a 2
Per eos omnes affectus indicantur. 707 a 1
Cur eos primum lanient corvi. 707 a 2
Eorum extollentia superbiam denotat. 469 d 2
Oculus bonus, et bonus oculo dicitur de benignis et liberalibus. 504 d 1
Oculi Dei sunt providentia, favor, gratia, ira, indignatio, vindicta: illi sunt in omni loco per essentiam, præsentiam et potentiam: hi oculi sunt mens et intuitus Dei. 310 a 1
Oculi Dei quam scientiam servent. 508 d 2
Oculi misericordiæ sunt columbini. 504 a 2
Oculis torvis parentes suos aspicere nefas est. 707 a 1
Oculi sunt in amore tam bono quam malo duces. 89 d 1
Magna eorum vis et cor vulnerandum. 89 a 2
Oculi cordis et mentis maxime sunt coercendi. 89 b 2
Prima adulterii tela sunt. 121 d 2
Ad eos regendos apologus et tria dogmata. 122 a 2 et seqq.
Quare iis homines annuant. 198 b 2
Maxime id faciunt lascivi et libidinosi. ibidem
Oculi sublimes denotant vel impudentiam, vel superbiam et fastum. 117 d 2 et seqq.
Oculi fœminarum cavendi. 184 b 2
Eorum vis. 122 c 1
Oculus considerationis ubique nobis est adhibendus. 111 d 1
Oculus mundi est Deus. 309 c 2 et seqq.
Oculi nomine vocant Hebræi colorem. 544 b 1
Oculus avari est invidus. 668 b 2 et seqq.
Oculi ebriorum suffunduntur, suffodiuntur, confun-

Digitized by Google

duntur et obtunduntur; quo sensu. 543 c 1
Videntur natare. 543 a 1
Oculi ignei signum sunt audaciæ et impudentiæ, ibidem
Odios et odyfos erant epitheta Mercurii. 611 a 2
Odium suscitat rixas, et eo laborans æmulum semper carpit. 200 a 1
Odium palescens melius est quam occultum. 204 d 2
Odium est simile carbonibus cinere tectis. 292 d 1
Odium aliquando capitur pro despectu, fastidio, minore amore. 293 d 1
Varias nocendi artes in se complectitur. 622 a 1
Est magnes odii. 641 c 2
Odium in coniugio provenit a diabolo. 418 a 2
Odium in dominos videtur servis insitum. 679 a 2
Odorata omnia sunt calida. 633 c 2
Augent homini iudicium. 633 d 2
Sapore sunt amara. 633 a 1
Odorata nocent. 135 d 1
Odores animum oblectant et cerebrum confortant. 633 d 2
Œconomi boni fiunt boni politici. 521 b 1
Offensæ oblivione sepultæ, si refricentur, recrudescunt. 366 c 2 et seqq.
Offerre nos totos in tota vita et in qualibet eius parte Christo debemus. 526 a 2
Officia duo iustitiæ Christianæ. 51 b 2
Officiales quales seligendi sint. 521 b 1
Officiales pauperes mire populum vexant et exsugunt. 461 c 2 et seqq.
Officium regendi alios ambiens sibi accersit ruinam. 372 c 2
Ob id dolendum non ridendum est. 374 b 2
Ad officia statu celsiora non est aspirandum. 530 d 1 et seqq.
Rex iniquus habet ea venalia. 659 d 2
Quæ inde damna sequantur. ibidem
Οἶμος, tam viam quam verbum significat, atque ab hac voce formatur vox προοίμιον. 14 d 1
Olea inter arbores principatum tenet. 483 a 2
Olera cum caritate apposita, potiora sunt vitulo saginato ex odio. 318 c 2
Oleum significat in Scriptura quidquid est pingue, tam in aromatibus quam in epulis. 481 b 1
Eius proprietates. 94 a 2
Id symbolum est blanditiarum. ibidem
Item lucubrationis et studii. 483 d 1
Eius usus quadruplex; est symbolum abundantiæ. 483 a 2
Et adulantium. 93 b 2
Item gratiæ et charitatis. 483 c 2
Ac misericordiæ, eleemosynæ et consolationum spiritualium. ibidem
Oleum optimum est in summo vasis. 591 a 1
Oleum dexteræ quid significet. 638 b 1 et seqq.
Omne Hebræi etiam pro *binario* sumunt. 494 d 1
Onera mentis gravissima sunt. 626 c 1
Onuphrius (S.) curatorem habebat angelum. 533 c 1
Operarius diligens per formicas denotatur. 112 a 2
Operetur decore quisque pro statu suo. 746 a 2
Opes, dum in pauperes effunduntur, retinentur. 102 c 2 et seqq.
Opibus studentes sæpe iustitiam et Dei legem violant. 60 d 1
Hæ per sinistram sapientiæ denotantur. 64 a 1 et seqq.
Cisternæ assimilantur. 99 d 2
Proprie sunt iustorum et proborum. 154 b 2
Cur vocentur impiæ. 189 a 2 et seqq.
Cur hominem vexent et pungant. 189 b 2
A Deo datæ afferunt animi quietem, secus opes mundanæ. 209 b 2
A Deo dantur dignis. 233 d 1
Labore partæ proprio, sunt cariores hæreditate relictis. 257 c 2 et seqq.
Iis uti et parcere posse suo tempore, magna est prudentia. 262 d 2
Opes veræ sitæ sunt non in copia auri, sed fidei et virtutum. 263 a 2
In res vanas expensæ minuentur; item nullo labore partæ. 266 b 1
Item vanis pravisque artibus acquisitæ. 266 d 1
Cito partæ, cito diffluunt; cur. 266 a 2
Qui opes pauperibus negant, sæpe eas extraneis congerunt et asservant. 274 a 2
Sapientem instar coronæ decorant. 296 c 2 - 297 b 1
Et pium maxime, non impium. 296 c 2 et seqq.
Earum necessitas. ibidem
Sunt fortitudo divitum. 311 b 2
Eæ in iustis a Deo et sapientia congregantur et conservantur. 311 c 2
Ea ab iis rite in ipsorum usus et eleemosynas expenduntur. ibidem
Eæ transeunt a patre in filios et nepotes. 311 d 2
Opes quas afferant turbationes, lites, angores. 318 d 1
Modicæ faciunt modestos et humiles, immodicæ audaces et superbos. ibidem
Hæ sunt damnosæ, illæ diuturnæ. 318 a 2
Opes fraude partæ cito pereunt. 228 c 1 - 255 d 2 - 257 a 1 - 266 a 1
Non prosunt, sed obsunt possidenti. 189 c 2
Eas pater ad filium non transmittet. 236 c 2 - 241 b 1 - 311 d 2
Opes impiorum disturbantur et dispereunt. 311 c 2
Quin et ipsi eas inutiliter consumunt. ibidem
Opes iustorum stabiles sunt et firmæ. 241 b 1 - 258 a 1
Eæ civitatem exaltant. 222 d 1
Eæ a Deo benedicuntur. 256 a 2
Opes spirituales gratiæ et virtutum semper dat sapientia. 151 d 2
Opes modicæ iustæ præstant magnis iniustis. 339 c 1
Opibus uti nesciens pauper est; qui uti novit, dives. 362 a 2
Quomodo eæ stulto non prosint, quia iis sapientiam emere nequit. 372 a 1
Imo ei obsunt. 655 d 2
Sine sapientia sunt vanæ et noxiæ. 372 b 1
Ab hac regi debent. 372 d 1
Sunt umbraticæ et fugaces. 372 b 1 - 528 d 2
Sæpe domino sunt mortis causa. 372 c 1
Ipsis agnata superbia est. 403 d 2
Iis cognata sunt fraus, usura, iniustitia, pravitas. 405 b 2
Sunt vitiorum ministræ 656 a 1 - 698 d 1
Sunt spernendæ, ne invidiam et nomen avari afferant. 493 a 2
Sunt bonum infimum. 493 b 2
Sed moderatas sibi quisque laborando paret. 502 c 1
Iustis artibus parandæ sunt. 528 a 1
Ipsæ sapientiæ studium et amorem imminuunt. ibidem
Cogitatio est ab illis avocanda. 528 b 1
Ipsæ possidentem non satiant. ibidem
Sunt parandæ per artes et industriam. 529 b 1 ibidem
Ab uno ad alium avolant. 528 d 2
Idque ad modum aquilæ in cælum evolantis. 529 b 1
Eæ quæ vires superant non sunt expetendæ. ibidem
Aquilis comparantur. 529 d 1
Sunt homini comparandæ ante fabricam. 569 b 1
Modicæ prosunt, nimiæ obsunt. 590 c 1
Variis casibus subiacent. 645 a 2
Eas coacervare studens vix erit, immunis a peccato. 663 b 1
Nimiæ non sunt optandæ. 696 c 2 et seqq.
Cur dicantur iniustæ. 698 a 1
Proficiscuntur ab industria. 739 b 1
Cur sint recusandæ. 698 d 1
Cur ducant ad atheismum. 698 b 2
Earum mala et damna. 698 c 2
Opes usura et fraude partæ, sunt panis mendacii. 448 c 2
Sunt eæ causa inquietudinis conscientiæ, ibidem
Carent successu et felicitate. 453 b 1
Dominis fiunt laquei et pedicæ mortis. 471 d 2
Eæ etiam sunt et vocantur vanitas. 472 b 1
Sunt causa damnationis æternæ. 472 c 1
Earum domini variis laqueis cruciantur. 472 a 2
Et ab iis sæpe deorsum trahuntur. ibidem 472 d 2
Peregrinantur ab uno ad alium. 473 b 1
Tamdiu oberrant donec ad iustum velut ad legitimum dominum perveniant. ibidem
Superant hæ omne avari studium et conatum. 529 d 1
Sed et proprias enecant et eripiunt. 530 a 2
Oculorum aciem avari eludunt. 529 b 2
Avolant cito et collabuntur. 529 c 1 - 550 b 1 - 550 c 2
Opes avari iusto Dei iudicio in liberalem derivantur. 653 d 2
Opes usurariorum, si intestati moriantur, item ex aliis delictis debitæ, ad Episcopos et Ecclesiam devolvuntur. ibidem
Opes ab Hebræis vocantur spolia; cur. 736 d 2
Opes priscorum erant sitæ in pecoribus. 645 d 1
Opes spirituales quæ sint. 552 b 1

Digitized by Google

Opes cælestes quærendæ tam diviti quam pauperi. 496 c 2
Vide Divitiæ.
Opifices pauperes præstant divitibus iniustis et pravis. 406 a 1
Opilius (S.) puer Placentinus orans ab Angelorum cinctus est multitudine. 72 d 2
Opiniones novas proferre stultitiæ signum est. 385 a 2
Ὅπλα non tantum arma, sed et organa et instrumenta significat. 283 c 1
Opportunitate (ab) pendet rei ex voto successus. 384 a 2
Ea similis rotæ est. 683 a 2
Opportunitas in monendo et docendo sapienti captanda est. 181 a 2
Ea beneficia auget plurimum. 235 c 1
Opportunus vox unde derivetur. 322 a 2
Optima Deo sunt offerenda. 431 b 2
Opus bonum potest reddi malum ob malam intentionem. 333 a 2
Operis decor et præstantia elucet in eius modo, ordine, perfectione. 526 b 1
Opere ipso lex est adimplenda. 130 c 2
Opera verbis consentiant. 314 b 1 et seqq.
Opera gratiæ sunt tum gratiæ, tum liberi arbitrii. 45 b 2
Opera bona a vanitate sunt circumcidenda. 110 d 1
Semper homini adsunt et iuvant. 120 a 1
Iusto spem addunt in morte. 221 a 1
Quomodo et qua intentione facienda sint. 265 a 2
Moralia opera infidelium non sunt peccata. 313 a 2
Opera tepida quæ damna creent. 332 d 1
Opera hominum iudicii sui trutina expendit Deus. 333 d 1
Pro quantitate gratiæ, quæ est in operante, ea metitur. 333 b 2
Ei opera omnia sunt commendanda, ut ipse ea dirigat. 335 b 1
Ea variis modis ab eo diriguntur. 455 c 1
Eorum principium pendet a fine et medio. 390 d 2
Omni carere debent vitio. 391 d 1
Et habere moderationem. ibidem
Respondeant linguæ. 402 d 1
Operibus piis satisfacimus pro pœna peccato debita. 338 b 1
De eorum bonitate homines sibi blandiri non debent. 468 a 2
Sunt ea facienda in hac vita, post vitam non erit faciendi opportunitas. 436 c 2
Ea sola pariunt gaudium. 479 b 2
Deum sibi propitium reddunt. 479 d 2
Ea pigri ob laborem sibi putant impossibilia. 609 c 2
Ea laudant in cælo Beatos. 765 b 1
Opera omnia Dei ad iustum pondus sunt facta. 341 a 2
Opera carnalia et spiritualia lana et lino repræsentantur. 740 c 1
Oracula captabantur ab indormientibus pelli arietinæ. 723 a 2
Orandus Deus ut gressus nostros dirigat. 455 c 2
Oratio somno præmittenda: erit ea munimen contra nocturnas illusiones. 119 d 2
Quæ sit oratio saluberrima. 46 c 1
Oratio claudicat cum operatio ei non respondet. 197 d 1
Orationes nostræ vim habent ex opere operantis, non ex opere operato. 313 c 1
Oratio est velut munus Deo oblatum. 365 c 2
Facta ad Deum est quasi turris celsissima. 392 d 1
Sæpe prolem a Deo impetravit. 729 c 2
Dirigatur ad actionem. 690 d 1
Oratio volentis in peccato perseverare est peccatum, et Deo abominabilis. 654 c 1
Oratio pauperis et divitis ad Deum, quomodo differat. 403 d 2
Oratio blanda dono gratiam conciliat. 504 c 2
Hæc valet ad animi ægritudines curandas et leniendas. 594 b 2
Oratoris tria sunt officia. 250 c 1
Auditorem suum solet reddere attentum, benevolum, docilem. 145 c 1-516 a 2
Oratores Græciæ, Demosthenes flumini, Isocrates rivo, Æschines fonti comparantur. 387 a 2
Quæ oratorum Latinorum et Græcorum singulorum proprietas in dicendo fuerit. 302 b 1
Orbitæ et axes rotarum apposite ad animam transferuntur. 46 d 2
Orbita est symbolum vitæ et vivendi orationis planæ. 456 a 2
Orcus dicitur ab urgendo. 702 d 2
Ordinata Deo placent. 159 c 2
Ordo summum est universi bonum. ibidem
Dat rebus omnibus stabilitatem. 160 c 1
Ordo sapientiæ Dei. 159 d 2
Ordines verborum imperfectorum affinium sæpe Hebræi commiscent. 272 b 2
Ordo verborum sapientis valde est efficax. 447 b 2
Ordo in acie quanti sit momenti. 553 d 1
Maxime in hoste fugiente prosequendo. 553 a 2
Ordo in familiæ administratione et curatione servandus est. 551 d 2
Ordinum Religiosorum fundatores in quo Deum Christum et Deiparam imitentur. 159 c 1
Habent merita non solum vitæ propriæ, sed et omnium sui asseclarum post mortem. ibidem
Singuli per aliquos viros insigniter celebrati sunt. 222 c 2
Nonnulli B. Virgini peculiariter sunt devoti. 758 d 1
Organa sunt hydraulica et anemaulica. 193 c 2
Ornare sæpe idem est quod laudare. 308 c 2
Ornatus meretricum est velut spina. 132 d 2
Os synecdochice capitur pro capite et vultu. 195 a 2
Os homini in primis est custodiendum. 89 b 1
Os sæpe iussum et imperium significat. 232 d 1
Oris custodia quæ sit et dicatur. 260 a 1
Os impii est velut stagnum putiscens et mare mortuum. 199 a 2 et seqq.
Os perversum quod dicatur. 115 c 2
Os pravum quod appelletur. 89 b 1
Id apte congruit pravo cordi: eius vilitas et fragilitas. 620 d 2
Os haurire debet sapientiam a corde. 319 b 2
Sæpe homini magnas creat molestias. 351 d 1
Os et ianua habent inter se analogiam. 374 d 2
Eius fructus sunt verba, et damna, bonaque ex iis dimanantia. 400 d 2
Ore quidam victum sibi parant et quæstum faciunt. ibidem
Qui os custodit, custodit animam ab angustiis. 484 d 2
Os Hebræis metaphorice initium et aperturam denotat. 500 c 1
Os eruditum fundit gemmas. 416 d 2
Et aurum. ibidem
Est crater sapientiæ. 447 b 2
Os iusti gazophylacium est sapientiæ. 481 b 1
Os meretricis est vorago profunda. 510 d 1
Item os barathri, vestibulum inferni. 510 b 2
Quod os lubricum dicatur. 623 b 1
Os laudantium quasi conflatorium est. 643 a 1
Quomodo os stulti sit contritio. 389 a 1
Ore loqui est cordate loqui. 444 d 2
Osculum tam est dantis quam accipientis. 567 b 2
Id prisci dabant variis de causis. 567 c 2
Est humilitatis et subiectionis symbolum: unde dicatur. 568 c 2
Oscula fraudulentia inimici sunt, osculanti probrosa, osculato noxia. 629 b 2
Oscula cavenda, etiam fratrum et sororum. 133 b 2
Ὅσιος aliquando capi posset pro ὁσία, id est exsequiæ. 304 b 1
Osor disciplinæ vere insipiens est. 239 a 1 et seqq.
Ossa sæpe significat vires animæ. 326 c 1
Ossa per medullam foventur et roborantur. 58 b 1
Ostentatio regibus imprimis est exosa. 579 d 1
Nube inani denotatur. 579 b 2
Eius quanta sit stultitia. 579 d 1
Ostentatores sunt magniloqui et inanes. 587 b 1
Ostium et os habent inter se analogiam. 374 d 2
Ostium in cardine volutum typus est pigri in lecto se volventis. 616 a 2 et seqq.
Ostrea quomodo a cancro sibi caveant. 497 a 2
Oswaldi (S.) regis manus mansit incorrupta, quia in pauperes fuit effusa. 747 a 2
Otiosi mundum destruere conantur. 391 c 1
Maxime a diabolo infestantur. 510 b 1
Vestiuntur laceris vestibus. 537 c 1
Merentur fame emori. 756 c 2
Otiosi multa machinantur mala. 115 c 1
Otiosus cur vocetur stultissimus. 247 b 2
Omne suum otium impendit in nuda desideria, nec ad operandum umquam accedit. 260 b 2
Vide. Piger.

Digitized by Google

Otium tum corporale, tum spirituale fugiendum. 114 a 2
Malorum plurimorum est causa. 203 a 1
Id docet otiosus. 247 c 1
Hominem ad famem necemque redigit. 247 b 2
Facit mentem ignavam hebescere. ibidem
Parit detractionem, calumnias, furta, estque omnis mali causa. 247 c 2
Causa paupertatis est. 445 b 1-572 c 2
Eius damna. 390 a 2-419 d 1
Opus inchoatum non promovet, sed dissipat. 390 d 2
Est mater cupidinum et malarum cogitationum. 486 d 1
Desideria acuit et accendit. 486 a 1
Varias laboris apprehensiones et difficultates pigro suggerit, ut eum stupefaciant. 609 c 2
Est summa voluptas pigri. 616 c 2
Ovis *Vide* Aries.

P

Pachomius (S.) serpentes et scorpiones calcabat illæsus. 70 a 2
Libidinis tentationem expugnare non potuit. 107 a 2
Si quam detractionem audiret, illico recedebat. 598 c 2
Pacifici placent regibus. 507 c 1
Semper gaudent. 253 c 1
Animam tum suam, tum aliorum possident. 319 d 2
Pædagogus liber Clementis Alexandrini unde dictus sit. 19 d 2
Pala annuli dicatur funda, et ei indatur bracteola coloris purpurei. 610 d 1
Palabra vox Hispana derivatur a *parabola*, quasi *parabla*. 15 b 1
Palæstini longas gestabant tunicas, easque cingula succingebant. 752 d 1
Παλαιστης tam pugilem quam palmum significat. 178 a 2
Palatia antiqua Romæ penitus conciderunt. 287 b 2
Palatini quinam regi sint utiles. 306 a 1 - 306 b 2
Pallas dea bellandi, nendi, studendi. 746 a 1
Palmus maior hebraice cur vocetur ridens, et minor tristis. 265 c 1
Palpebræ volant instar avium. 122 b 1
Pambo Abbas quid de obedientia censeret. 489 a 2
Per multos annos verbum otiosum non protulit. 563 b 1
Pan princeps pastorum olim corona pinea coronabatur. 645 c 2
Pandora erat dea cui omnes dii et deæ dona dederunt. 28 c 1
Panis erat pretium meretricis olim. 123 a 2
Panis mendacii quis dicatur. 448 b 2 et seqq.
Panis avari est panis mali oculo. 531 b 1
Carentia panis occidit pigrum famelicum. 486 a 1
Panni lanei semper primum colorem retinent. 501 c 1
Πανουργια tam in bonam quam in malam partem capi potest. 19 b 2
Pantheræ et hyænæ antipathia. 529 d 2
Paphnutius (S.) Abbas sua humilitate dæmonem ab energumeno expulit. 356 c 1
Pari nubendum. 418 d 1
Par pari in malis retribuere malum est. 454 b 1
Par pari nobis refert Deus. 558 a 2 - 559 a 1
Parabola quid proprie sit. 15 a 1 - 15 d 1
Quinque eius sunt species. 15 b 1 et seqq.
Sæpe in Scriptura voces parabola, proverbium, parœmia confunduntur, et pro eodem sumuntur. 14 c 1
Sunt Salomoni parabolæ et comparationes frequentes. 15 d 1
Parabolas a se propositas Christus explicavit in postparabola. 32 b 2
Quot parabolas Salomon composuerit, an eæ libro Proverbiorum contineantur. 7 b 2
Parabolarum sensum Apostoli Christo interpretante discebant. 439 d 1
In iis duplex est sensus litteralis, unus externus et apertus, alter internus et reconditus. 583 a 1
Parabola non decorat stultum, sed dedecorat. 608 d 2
In ore eius est velut spina in manu ebrii. 613 d 1 et seqq.
Parabola subinde capitur pro probro et convicio. 613 c 1
Parabolæ Salomonis præter sensum litteralem alium habent arcanum et tropologicum. 446 c 1 - 446 b 2
Quomodo a viris Ezechiæ regis translatæ et compilatæ sint. 573 a 1
Eæ ante huius tempora erant separatæ. 573 a 2
Quæ ne sparsæ perirent, eas in unum fascem cæteris allegit Ezechias. 574 b 2
Earum fructus. 684 c 2
ΠαραΧωττουσα quid proprie sit. 132 a 1
Paradisus denotat animam sanctam. 66 b 1
Paradoxa doctrina Christi. 437 c 2
Parasiti semper egeni sunt. 296 c 1
Sunt regnorum ruina. 342 b 2
Parcæ tres hominis vitam filant. 746 d 1
Parcitas sermonum quid requirat. 381 a 2
Parentes filiis potius prospiciant de sapientia et virtute, quam de opibus et prædiis. 77 c 2
Eos qui colit, colit Deum. 321 c 1
Sunt parentes filiis dii quidam terrestres. ibidem
Studiose educent filios et nepotes. 189 c 1 - 363 c 1
Filios instituant et castigent. 380 c 1
Lætantur ob eorum probitatem, ob improbitatem dolent. 376 a 2
Olim filium protervum ducebant ad iudicem. 423 c 2
Filius eos affligens, dignus opprobrio est. 430 b 1
Eorum afflictio est infelicitatis præsagium. 430 c 1
Eorum decus et dedecus, est decus et dedecus filiorum. ibidem
Sunt quasi domestica numina et oracula. 430 d 1
De filiis maxime sunt solliciti. 440 a 1
In iis premiantur vel puniuntur, bene aut male agentes. ibidem
Iis vitam tradunt. 451 b 2
Pro iis per fas et nefas ditescere satagentes, spe sua sæpe frustrantur. 453 c 1
Illicite quid parentibus subtrahitur ut templo detur. 664 b 2 et seqq.
Iis victum subtrahens particeps est homicidæ; quo sensu. 664 c 2
Iis maledicentes pessima sunt generatio. 700 a 2
Eos torve aspicere et despicere, est grande nefas. 707 a 1
Sunt filiis instar creatoris Dei. 707 b 1
Et quasi Dei vicarii. 728 b 2
Parentes pro filiis gloriam conciliant. 363 c 1
Sunt reges familiarum suarum. 363 d 1
Ne sint in liberos nimis blandi. 534 c 2
Sic enim exponunt eos periculo inferni. 535 a 1
Sed severi nimis indolem eorum hebetant et indurant. 677 d 2
Vide Mater, Pater.
Parœmiæ quid proprie sint. 8 b 2-14 d 1 et seqq. 15 b 1
Sæpe ea vox confunditur cum parabola et proverbio. 14 c 1
Eius definitio. 16 b 1
Eæ solebant in viis et plateis decantari. 34 c 1
Subinde contrarios habent sensus. 593 d 2
Vide Parabola.
Parsimonia parit abundantiam. 481 c 2
Patricidis vivis quatuor elementa adimuntur. 316 a 2
Parthenium herba non est eadem cum dictamo. 139 b 2
Particeps sceleris ei cooperatur, et scelestus est. 682 d 2
Partus cervarum difficilis est. 104 a 2
Parvis (a) ad maiora ascendendum. 580 c 1
Parvi præ magnis pollent ingenio, spirito, virtute. 716 a 1
Tales recensentur. ibidem
Non sunt contemnendi. 716 b 1
Parvulum (per) hebraice intelligitur simplex, imperitus, docilis. 476 d 1
Parvulorum possessiones non sunt occupandæ. 532 d 2
Parvuli sensu plurimi sunt. 144 d 1
Pascere ventos quid sit. 198 b 1
Pascit omnes Deus, malos æque ac bonos. 567 b 1
Passer in Scriptura sæpe generatim pro qualibet ave sumitur: mutat hieme locum frigidum in calidum. 604 d 2
Passionis Dominicæ recordatio optimus est iræ sedandæ modus. 231 a 1
Passiones edomitæ reddunt corpus sanum. 300 b 2
Sin invalescunt, ipsum exedunt. 300 c 2
Omnes eas moderatur sapientia. 64 c 2
Eas domare heroicum est. 365 b 1
Sunt ea non solum in animo, sed et in corpore. 377 c 1
Ipsis serviens non debet in Principem et Prælatum eligi. 412 b 1
Equo repræsentantur. 492 c 2
Earum victoria sequitur ex sacra communione. 524 c 2

Digitized by Google

Iis acti non bene dominantur. 713 a 2
Pastores spondent pro animabus fidelium. 108 a 2-109 b 2
Pastores tepidi suggillantur. 275 d 2
Sint iuvenes et validi. 645 b 2
Eorum princeps olim coronabatur. ibidem
Pro pastore inepto spondens, omnium animarum eius culpa peccatorum reus est. 481 c 2
Eos decet vita austerior. 448 a 2
Sint amore præditi. 477 b 2
Ponunt animas suas pro salute subditorum. 519 b 2
Diligentem eorum curam habeant, ipsasque inspiciant. 645 c 1
Prospiciant eorum saluti necessaria. 645 d 2
Ab iis accipiant necessaria, non sanguinem. 647 a 2
Vigilent super gregem suum. 744 a 2
Pastor bonus manet periclitantibus ovibus, at hypocrita fugit. 497 a 1
Pastoritia ars quam sit facilis. 646 b 1
Est innocens et antiqua. 645 b 1
Pater cur lætetur de filio probo. 188 b 2
Pater in filio quasi viva sua imagine repræsentatur. 259 b 1
Pater filium peccantem non castigans, eum odit. 275 d 2
Pater non debet omnia in rigore et exacte observare, curare, sed in nonnullis connivere. 236 c 2
Pater crudelis sæviens in filios, eos a se effugat. 236 d 2
Pater probus relinquet probos post se filios. 439 c 2
Pater moriens sine liberis habebatur olim infaustus. 451 c 2
Pater monachus filium in furnum conicere iussus a Superiore, eumdem indemnem inde eduxit. 489 b 2
Pater et filius censentur una persona civilis. 635 d 2
Pater et mater diversimode amant et educant filios. 25 c 1
Pater æternus quomodo genuerit Filium suum. 156 b 1
Patres in filiorum dissolutione potius irascuntur quam dolent. 380 b 1
In eos habent ius quasi regium. 363 d 1
Idque iure generationis. 538 c 1
Debent eos erudire iure naturæ. ibidem
Item eos alere in anima et corpore. ibidem
Gaudent ob eorum probitatem. 539 a 1
Eos castigando præstant iis beneficium. 679 c 2
Non habent ius ad eorum vitam. 422 d 2
Ii sunt in filiis infelices, qui in suos patres duri extitere. 430 c 1
Deum repræsentant. 430 d 1
Filio minorenni non despondeant uxorem. 431 b 2
Deum iis relinquant curatorem. 440 d 1
In iis vivunt. 535 d 1
Invigilent potius filiis bene instituendis quam locupletandis. 275 b 2
Pluris æstimant sapientiam filiorum, indeque maiorem lætitiam de eorum sapientia concipiunt quam matres. 321 b 1
Antiqui patres multa suis laboribus et studio reliquere posteris. 275 a 2
Quem Græci Patres singuli stylum habeant. 309 b 1
Item Latini. 309 c 1
Pater familias est velut sol in sua familia. 441 c 1
Servo non nimis indulgeat. 680 d 2
Eius officia. 720 d 2
Quæ animalia in quibus debeat imitari. 720 c 2
In gallo repræsentatur. 722 a 1
Vide Parentes, Mater.
Patibula fornicata quæ sint. 459 d 2
Patiens, quia iniurias factas non recolit, iras sedat et mitigat. 319 a 2
Patiens et impatiens quomodo invicem differant quoad iram. 309 b 1 et seqq. 310 d 2
Patiens melior est forti. 354 a 2
Quomodo. 354 d 2
Ad adversa vitæ huius se comparat et munit. 413 b 1
Ea æquanimiter tolerat, ut animæ pacem assequatur. 413 c 1
Sibi est medicus et medicina. 425 a 1
Variam refert victoriam. 454 a 2 et seqq.
Patientia potior est virtus quam fortitudo. 354 b 2
Animum adversus dolores mortis et timorem firmans, est pars fortitudinis integralis, eaque præcipua. 354 d 2
Vincit dolores. 356 c 1
Ex ea noscitur prudentia. 412 c 1-413 a 2
Eius tres sunt gradus. 413 b 2
Est sapientiæ pars. 560 d 2
Per ovem denotatur. 728 d 2
In morbo est longum martyrium. 625 a 1
Patientia dolorum reddimur fortes et validi. 61 a 1
Ea exercetur molestia aliorum. 300 b 2
Efficacissimum est remedium contra carnis vitium et reliqua omnia. 302 c 1
Patriarchis quinque olim lampas præferebatur. 121 d 1
Patriarchæ primi vino abstinuere. 546 a 2
Fuere pastores ovium et armentorum. 645 b 1
Patrimonia ampla dum cedunt filiis imprudentibus, sæpe evertuntur et pereunt. 275 b 1
Pauciloquentia commendatur. 201 a 1
Pauciloquus plerumque habetur sapiens. ibidem
Quomodo animam custodiat. 260 a 1
Paula (S.) morbos corporis valido spiritu sustentabat. 394 c 2
S. Scripturæ verbis se in tentatione animabat. 695 c 2
In pauperes fuit effusa 747 d 1
Pauli (S.) caput præcisum lac pro sanguine fudit. 27 d 1
Cordis latitudine totum mundum complectebatur. 55 c 1
Erat ut apis operosus et diligens. 113 c 2
Amore Christi fuit ebrius. 168 b 2
Qualis fuerit concionator. 204 a 1
Accomodabat se auditorum captui. 385 c 1
Varios excogitavit modos animas salvandi. 477 d 1
Quare seipsum aliquando laudarit. 606 d 1
Stultus quomodo aliquando responderit. 607 c 1
Fuit leonina generositate. 650 b 1
Paulus (S.) primus Eremita per corvum a Deo in deserto alitus fuit. 190 d 2
Paulus simplex Eremita simplici obedientia ad omnium virtutum culmen evasit. 26 c 1
In obedientiæ virtute varia miracula patrabat. 489 c 2
Pauper vox unde derivetur. 201 d 2
Pauper ob egestatem semper est pavidus. 201 c 2
Ei quod denegatur, sæpe male perit. 234 b 2 et seqq.
Quavis acriore increpatione percellitur. 263 c 2
Non sustinet increpationem. 263 d 2
Declinat sæpe periculum, eo quod sit pauper. 264 a 1
In eo latet Deus. 304 a 1
Semper habet dies malos. 316 a 2
Est viva imago Christi pauperis. 303 b 1
Pauper spiritu est mundi dominus, et similis Deo. 303 c 1
Est dives gratia et virtutibus. 303 d 1
Super omnia creata elevatus degit in cælo. 303 a 2
Imitatur Dei et Christi puritatem, sanctitatem et perfectionem. 303 b 2
Est Salvatoris nummularius. 303 c 2
Non habet dies malos. 316 d 2 et seqq.
Pauper sibi sufficiens melior est et sapientior glorioso panem domi non habente. 245 b 1
Pauper multas habens divitias, quis dicatur. 262 d 1
Pauperem hunc et illum esse vult Deus. 302 d 2
Pauperem despiciens, exprobrat factori eius. 359 d 1
Est potius iuvandus, quam templa adornanda. 337 a 2
Suppliciter quid postulat a ditioribus. 403 c 2
Ubique timidus et supplex est. 403 d 2
Si simplex et sincerus, melior, sanctior, quietior est divite doloso. 495 b 1
Paucos habet amicos. 408 d 1
Eum fratres et amici oderunt et deserunt. ibidem
Ei benefaciens mutuum dat Deo, quod amplo cum fœnore ab ipso est recepturus. 421 a 1
Totus ex desideriis conflatus videtur. 427 a 1
Quomodo mendace sit melior. 426 d 1 et seqq.
Si lucrum symposiis decoquat, non ditabitur. 481 b 1
Divitis ope et liberalitate indiget. 494 b 2-495 b 2 et seqq.
Est sponte accedendus ut ei eleemosyna detur. 496 a 1
Ametur a divitibus. 496 b 2
Pauper opibus non semper est pauper in gratia. 496 c 1
In eo magis apparet ars Dei quam in divite. 495 d 1
Est ei benefaciendum pro viribus. 504 b 2 et seqq.
Eum calumnians ad inopiam redigetur. 512 a 2
Et opprimetur ab alio ditiore. 513 b 1
Eius vindex et tutor est Deus. 517 d 1
Hinc qui eum vexat, Christum vexat. 517 d 2

Non est opprimendus in iudicio. 517 d 1
Nec affligendus. 699 c 2
Caveat divitum consortia et convivia. 522 c 1
Non est ad reip. regimen et principatum evehendus. 660 b 1
Cur pauperes pauperibus non sint dandi in præfectos. 651 d 1
Sunt hi similes imbri vehementi. ibidem
Pauperes expilati sæpe in ipsos principes insurgunt. ibidem
Eorum causas agunt iusti iudices et advocati. 672 d 2
Si rex eos foveat, diu regnabit. 676 c 2
Pauper recte vivens præstantior, ditior, felicior, utilior est, quam dives perversæ. 653 b 1
Hic divitis dolos Dei nutu evadit. 655 a 2
Ad veram sapientiam pertinget. 655 d 2
Pauperum spiritu vindex et tutor est Deus. 533 c 1-533 b 2
Hi erunt in die iudicii iudices divitum iniquorum. 656 c 1
Pauper et dives, uterque a Deo creatus. 494 c 2
Invicem contrarii sunt. 495 d 1
Uterque est opus Dei. 496 c 1
Uterque sit sua sorte contentus. 496 d 1
Qui pauperem amicum odit, ostendit se non esse vere amicum, et ad amicitiam ineptus est. 410 a 1
Pauperes sunt domini divitum. 70 c 1
Sæpe sunt divites virtutibus. 263 d 1 et seqq.
Sunt beati. 293 d 2
Non sunt opprimendi. 302 d 2
Eos sibi Deus arrogat. 302 b 2 et seqq.
Cur plerosque Deus voluerit esse pauperes. 302 c 2
Eos qui opprimit, Deum carpit. 302 d 2
Ipse eorum peculiarem gerit curam. 303 b 1
Paupertas sequitur inertiam. 114 b 1 et seqq.
Eius violentia. 114 d 1
Est incommoda, nisi Dei amore toleretur. 202 a 1
Est tamen magna securitas. 316 d 2
Fiet tolerabilis, si in ea secura mens inveniatur. 317 c 1
Paupertati Evangelicæ nihil in victu et vestitu deest. 190 d 2
Eam ubertate spiritualium bonorum Deus compensat. 233 a 1
A Christo est stabilita. 696 b 2
Paupertas spiritus non est adaugenda per luxum et voluptates. 513 b 2
Paupertas creata est a Deo æque ac opulentia. 303 b 1 et seq.
A Christo est sancita ut consilium Evangelicum. 303 c 1
Paupertas potior est quam stultitia. 405 b 1 et seqq.
Ei cognata est sanctitas, innocentia, simplicitas. 405 b 2
Eius damna experiuntur, qui eam ægre ferunt. 425 a 1
Ipsa minus malum est quam mendacium. 427 d 1
Duo confert homini bona. ibidem
Sequitur gulam. 537 a 2
Præstat divitiis. 630 d 2
Stimulus est ad scientiam. 655 d 2 et seqq.
Præstat iudicium sincerum. 656 c 1
Inducit ad mentiendum. 696 b 2
Est philosophia realis. 699 b 1
Eius incommoda. 502 c 1
Pavidus ubique beatus est. 658 c 2
Pavor comes est tristitiæ. 479 a 1
Pax Hebræis omnia bona et gaudia significat. 53 b 1
Pacem turbantes et lacerantes sæpe graves dant pœnas hic et in futuro. 116 c 2
Illius quantum bonum sit. 161 d 1
Eam possidet iustus, eamque aliis aspirat. 209 b 1 et seqq.
Pax animi est summum vitæ bonum. 254 d 1
Pax maius est bonum omnibus deliciis. 526 b 2
Gignitur a patientia. 413 c 1
Pacem ab adversario poscens prior, ostendit se magnanimum. 436 b 1
Pacis inter coniuges conciliandæ optima ratio. 737 d 2
Peccans (anima) relinquit Deum ducem et sponsum pubertatis suæ. 50 d 1
Peccans deliberate fit apud homines infamis. 555 c 1
Peccare dicitur quasi pellicare. 293 d 2
Qui peccant ex certa scientia, non peccant ex errore. 295 a 2
Peccator suæ miseriæ est auctor et faber. 40 d 1
A diabolo videtur quodammodo possessus. 51 d 1
Est eius equus et mancipium. 106 b 2
Dat annos suos diabolo. 97 c 1
Et vires animæ peccato. 98 a 2
Semper pavidus est et trepidat. 214 d 2
Peccator pœnitens lætificat Patrem Deum et matrem Ecclesiam. 189 d 1
Peccator conversus incipit esse alius quam fuerat. 243 c 2
Peccator amicitiæ Dei et Sanctorum renuntiat. 384 c 2
Et quas occasiones ad hoc prætexat. ibidem
Calamitate pressus Deum incusat. 407 b 2
Peccatum item suum ei adscribit. 407 c 2 et seqq.
Dæmones quibus in vita auscultavit, habebit socios in gehenna. 480 d 1
Iniquitatem metet, quia eam sevit. 503 c 2
Dormitat quodammodo in mediis mortis et gehennæ periculis. 548 d 1
Eum lancinat conscientiæ remorsus. 596 c 2
Ubique et omnia timet. 650 a 1
Quomodo eius oratio Deo displiceat. 654 c 1 et seqq.
Sed peccato valedicere cupiens, recte Deum orat. 654 c 2
Quomodo eum Deus non audiat. ibidem
Peccatoris obstinati descriptio et impietas. 385 d 2
Fit infamis et probrum cæli ac terræ. 386 a 1
Eius impœnitentia. 386 b 1
Eius cæcitas. 386 d 1
Eius obduratio. 386 a 2
Peccator si peccata confiteatur, a Deo et hominibus misericordiam consequetur. 657 a 2 et seqq.
Et tunc fit alius ab eo qui fuit. 360 a 2
Et potior est iusto tepescente. ibidem
Talis compatiatur aliis peccatoribus. 427 c 1
Per S. Communionem in aliam personam se transmutet oportet. 525 b 1
Peccator relapsus quam sit abominabilis. 615 c 1
Peccatorum insignium genera sunt quatuor. 700 a 2 et seqq.
Vide. Impius.
Peccatores duobus modis lactant eos quos decipiunt 29 c 1
Sibi ipsi tendunt laqueos. 32 d 2 et seqq.
Parant sibi malum. 295 a 1
Parant sibi infernum. 33 a 2
Eorum caligo. 84 d 2
Ob absentiam Christi putant se posse impune peccare, sed decipiuntur. 136 c 1
Sunt hostes animæ suæ. 170 b 2
Sunt a via aberrantes instar erronum vel ebriorum. 294 b 2
Peccatores graves, etsi conversi, mox tamen sæpe relabuntur. 261 d 2
Peccatores Romæ ad limina Apostolorum supplices peccati veniam emerentur. 293 c 1
Peccatrices multæ pœnitentes, in antris austeram vitam egerunt. 662 a 1
Peccatum est obliquitas et iniquitas. 19 b 1
In eo est aversio a Deo Deique lege, et conversio ad prosperitatem bonorum temporalium. 40 b 2
Ipsum est hominis acerrimus hostis et tortor. 97 a 2
Quas ei vires eripiat. 98 a 2
Sine eo ad multos dies vivere nemo potest. 206 a 1
Comparatur id aceto et uvæ acerbæ ac fumo. 213 d 1
Est privatio entis. 213 a 2
Id quomodo illudat peccatori. 284 d 2
Multiplicem invehit miseriam. 305 c 2
Unum trahit ad aliud, et hoc ad aliud. 106 d 2
Est morale adulterium. 128 c 2
Peccatum in Scriptura sæpe sumitur pro hostia quæ pro expiatione peccati offertur. 305 b 2
Peccatum quodvis mortiferum est adulterium spirituale. 128 c 2
Deo confitendum ut illud condonet. 235 d 1
Est plerumque punitio superbiæ. 346 d 2
In delectatione sua quasi pungendo mentem lancinat. 377 b 2
Est panis lapidosus. 448 d 2
Est quasi centrum ob quatuor analogias. 386 d 1
Eius auctor non est Deus. 408 c 1
Id fugere honorificum est. 413 c 2
A peccato nemo mundus, quo sensu. 442 c 1
Nec sine eo diu vivere quis potest. 442 a 2
Deletur per eleemosynam. 422 c 1
Quinque modis expiatur. 658 b 1

Digitized by Google

Simile est escæ, sed una cum ea peccatorum unco, id est reatu, perfodit. 672 a 2
Ex uno labimur in aliud. 347 b 1
Unum per aliud punitur. 510 c 2-698 b 2
Dum homo id cogitat, de misericordia non desperet. 557 a 1
Est vinum amarum. 545 c 1
Peccati consuetudine roborati fructus est insensibilitas. 549 a 2
In peccati statu manens per pietatis opera Dei iram placare nequit. 487 a 1
Hic Deum orans, similis est Iudæ proditori. 654 c 1
Sed e peccati statu egredi cupiens, recte Deum orat. 654 c 2
Peccatum non agnoscens, sed defendens, in eo se obfirmat. 657 d 2
Ex peccato Adæ orti sunt principatus et regna. 650 b 2
Peccata sua impius piis affingit et affricat. 385 d 2
Peccata filii patri imputantur. 423 a 2
Peccatum aliud veniale, aliud mortale. 562 b 2
Unum mortale præponderat innumeris venialibus. 626 c 2
Peccata admissa recolens, non potest non tristari. 287 a 2
Peccata purgantur per opera virtutis, tum debita, tum indebita. 326 d 1
Faciunt intercapedinem inter Deum et hominem orantem. 327 c 2
Peccata tum propria, tum aliena, sunt materia compunctionis. 286 c 2
Pecora (cur) sua curet iustus, eisque de necessariis provideat. 246 a 2
Pecuaria ars innocens et antiqua est. 645 b 1
Pecunia dicta a pecore. 645 d 1
Eius cupidi non sunt ad Prælaturas promovendi. 612 c 2
Inferior est sapientia. 148 d 1
Est iuste comparanda. 190 b 1
Amatores suos captivat. 220 c 2
Eius corrasores semper anxii sunt. 220 d 2
Vide Opes.
Pelagia (S.) ante pœnitentiam, in meretricio curabat se per urbem gestari. 184 a 2
Pelagia (S.) virgo se cum matre et sororibus in fluvium præcipitem dedit. 360 d 1
Pelagius I. Hispaniæ rex Deiparæ ope Saracenos profligat. 152 d 2
Penelopes tela proverbium quid sibi velit. 391 a 1
Pennæ aquilarum quam sint voraces. 529 d 2
Unde id eveniat. ibidem
Perditio sedem propriam habet in domo impii. 473 b 1
Peregrina est nomen proprium meretricis. 133 d 1
Peregrinatio evangelizandi causa utilis est. 632 d 1
Vide Locus, Migrare, Vagabundus.
Peregrini non ægre ferunt se rideri et probris impeti. 414 a 1
Debent a principe defendi. 734 b 1
Perfectio nobilior est regum nobilitate. 79 d 2
Ad perfectionem christianismi vocat suos omnes Deus. 178 b 2
Ipsius desiderium in iis adimplet. 211 c 1
Perfectio virtutum est velut gemma gratissima. 366 d 1
Hominem contra omnia mala communit et tutatur. 393 d 1
Sapientia triplici ædificatur. 551 a 2
Eius possessio homini iucunda est. 552 b 1
Perfectus quis proprie dici queat. 17 a 2
Ipse solum Deum quærit. 105 b 1
Qui cito perfecti in re aliqua evadere conantur, mox deficiunt. 266 c 2
Perfecti (cur) cum perversis nonnumquam debeant conversari. 518 a 2
Qui perfecti esse volunt, divitias nec ambiunt, nec paupertatem metuunt. 697 c 1 et seqq.
Perfidia remp. evertit. 364 b 2
Perfido (in) non est sperandum. 592 d 1
Periculis (in) omnibus ad Deum confugere debemus. 426 c 1
Pericula vir sapiens caute declinet. 496 d 2 et seqq.
Periculum mortis incurrunt, qui alium a morte liberare detrectant. 668 a 2
Perillus primus a tyranno Phalaride tauro suo est inclusus. 622 c 2
Periuri lædunt falso suo testimonio proximum. 251 d 2
Persæ filiis ut servis olim utebantur. 423 b 1
Quos amicos primo haberent loco, quos secundo. 635 c 1
Reges suos sine dono adire non poterant. 395 d 2
Eorum reges proceres osculo honorabant. 567 c 2
Eorum fœminæ perosum habebant linificium. 739 b 2
Persecutioni et persecutori non est indignandum. 369 a 2
Persecutionis tempore iusti consulto se abscondunt. 667 a 2
Persecutio purgat mentes et linguas Confessorum et Martyrum. 207 d 2
Persecutiones Ecclesiæ quæ ei damna inflixerint. 212 a 1
Perseverantia magnum Dei donum est. 45 c 1
Eius præclara elogia. 53 c 2
Persona una in SS. Trinitate est alteri intima. 155 b 2
Personæ commutatio crebra est in phrasibus Scripturæ. 282 d 2
Personarum trinitas in Deo ostenditur. 691 c 2 et seqq.
Personarum acceptio in iudicio pessima est. 566 d 2
Et populo exosa. ibidem
Quam sit noxia. 663 c 1
Maxime si sit persona impia. 388 d 1
In tertia persona Hebræi viros honoratos alloquebantur. 731 a 1
Personalitas in SS. Trinitate Iudæis fuit incognita. 693 d 2 et seq.
Pertinacia peccantium describitur. 386 a 2
Perturbationes animi ab acri increpatione sanantur. 595 d 1
Perversus idem est qui vafer, dolosus, fictus. 472 a 2
Est a seipso alienus. 478 b 2
Perversus lingua quis dicatur. 375 d 2
Pervertens alios deterior est ethnico. 473 d 2
Pervicacia adversus redarguentes, Deum ad iram concitat. 308 d 1
Pede (quis) loqui dicatur. 115 d 2
Pedes bene dirigendi præceptum. 122 b 2
Pes est symbolum actionis et operis. 407 b 1 et seqq.
Pescennius Niger Imp. panegyricum sibi noluit recitari. 625 c 2 et seqq.
Pessimorum mentes non sunt suavi monitione mulcendæ. 595 c 1
Pestilentes sunt derisores rerum sacrarum et sanctarum. 429 a 2
Peti (non debent nimis multa ab amico). 591 d 1
Petri (B.) de Alcantara in morte vox. 304 c 2-329 a 1
Petri (S.) Alexandrini Episcopi et Martyris humilitas quomodo sit exaltata. 682 b 2
Petrus (S.) in carcere dormiebat postridie capite plectendus. 198 d 1
Pauli (S.) correptionem humiliter audivit et suscepit. 250 a 1
Lupinis solum vescebatur. 280 c 1
Qualis fuerit concionator. 284 a 1
Ei commissæ oves a Christo pascendæ. 646 a 1
Petrus (S.) Chrysologus unde ita dictus; quo viso creatus Archiepisc. Ravennatis. 447 c 1
Petrus (P.) Canisius dissidia, lites, odia sua blandiloquentia persanabat. 252 c 1
Obedientia sua vicit hæreticos. 489 d 1
Petrus (P.) Faber tam in vita quam in morte fuit obedientiæ victima. 26 a 2
Phalangium enecat cum risu. 288 c 2
Phalangium genus aranearum noxium est. 629 b 2
Pharao exemplar est vindictæ rebellium. 367 d 2
Eius obstinatio. 491 c 1
Ob eam male periit. 669 a 1
Pharisæi e philautia quadam in sua cæcitate se obdurarunt. 615 c 2
Horum obstinatio tempore Christi. 669 a 2
Verbo Dei addebant suas traditiones. 695 d 2
Phiala nomine metaphorice vocetur lectus. 583 a 2
Philautia plerique laborant. 350 c 2 et seqq.
Ea laborat homo, maxime audito adulatore. 671 a 2
Philippus II. Hispaniarum rex dictus est Prudens. 382 c 1
Iræ fuit potens. 413 d 2
Phil. Melanchthon Deo ascribit bona et mala opera hominum. 407 d 2
Philomelæ formicarum ovis convalescunt ægrotæ. 111 b 2
Philosophi prisci ab Hebræis suam hausere sapientiam. 172 c 1
Philosophorum Atheniensium qualia essent convivia. 175 a 2
Philosophi omnia fato tribuebant tam bona quam mala. 407 d 2
Carentes veris virtutibus, gratia et gloria, sectatores suos amisere, fide inclarescente. 408 c 2

Digitized by Google

A vinolentia, gula, luxuria ex amore sapientiæ abstinuerunt. 434 d 2
Eorum multi opes sprevere, ut toti philosophiæ vacarent. 538 b 2
Cur facile ditescant. 447 b 1
Philosophus idem est quod vir constans et mortificatus. 476 a 2
Phlegmatici apti sunt ad regendum. 382 c 1
Sunt aquei. 705 a 2
Φλέψ, id est vena, dicitur a φλέειν, id est redundare. 387 c 1-387 d 2
Phrenetici ægri in medicos se curantes stomachantur. 619 b 2
Phrygia dabat multa mancipia. 579 d 1
Phylacteria Iudæorum quænam essent, et quem ad usum adhiberentur. 130 d 1 et seqq.
Et quatenus ea a Christo carpantur. 130 b 2
Pica est avis Baccho sacra, cur. 731 b 2
Pictoria ars in umbris et coloribus sita est. 393 a 1 et seqq.
Pietatem colere rex imprimis debet. 578 d 1
Pietas aliquando suadet peregrinationem ex uno loco in alium. 632 d 1
Ab omni liberat adversitate. 248 d 2
Pietas in parentes est proxima pietati in Deum. 25 b 1
Piger est mollis et dissolutus, opera sua dissipat. 390 b 1
Horret laborem, otium sectatur. 390 b 1
Est effœminatus. ibidem
Est similis Ocno. 391 b 1
Et asino. 509 c 2
Manus condit sub axilla. 428 b 2
Præ extrema ignavia manum ori applicare vix sustinet, ut famem pellat. 617 b 1
Non vult laborare ut cibum comparet. 428 d 2
In messe panem petens, a nullo accipit. 436 a 2
Non erubescit ob penuriam exprobratam. 483 b 2
In hieme ob frigus laborare negligit. ibidem
Ob otium ad egestatem redigitur. 471 b 2
Ex uno desiderio in aliud labitur. 485 d 2
Fames et egestas eum consumunt. 486 a 1
In suis desideriis moritur. 485 d 2
Hæc eum assidue cruciant, et ad mortem disponunt. ibidem
Imo ob hæc sæpe sibi mortem consciscit. 486 c 1
Ne cogatur laborare, fingit mille inanes metus et pericula. 509 a 2
Eius ager et vinea ob socordiam pessum eunt. 571 a 1
Est flagellis regendus. 605 c 2
Indiget etiam fræno, quia debet a vitiis retrahi. ibidem
In lecto volvitur velut ostium in cardine. 616 a 2 et seqq.
Etiam quiete utitur inquiete. 616 d 2
Eius contrarii motus. ibidem
Multa movet, sed non promovet. 617 a 1
Ipse sibi etiam videtur sapiens. 617 a 2 et seqq.
Putat se beatiorem consiliariis regum. 617 b 2
Est loquax et garrulus. ibidem
Item curiosus et dicax. 617 c 2
Piger spiritualis non vult labores virtutum subire, et ideo in desideriis suis moritur. 485 d 2
Incidit in mortem animæ, quin et mortem æternam. ibidem
Pigri in divino obsequio et hic et in futuro sustinent detrimentum. 115 a 1
Pigri sunt somnolenti. 113 d 2
Sunt torpidi, et evadunt fures. 191 b 2
Creant sibi suo torpore paupertatem. 202 d 1
Sua pigritia a fortibus subiugantur. 255 b 2
Quia nolunt laborare, nihil eorum quæ petunt obtinent. 260 c 1
Volunt et nolunt. 260 d 1
Eorum voluntas est torpida et languida ut nesciatur, an velint, an nolint. ibidem
Quidquid optant, optant inefficaciter. 260 a 2
Eorum agri ac prædia inculta sunt. 274 c 1-320 c 1
Ipsis videtur via virtutis dura, ardua et implexa. 320 d 1
Vide Otiosi.
Pignus sumendum ab ignoto pro quo fideiubes. 447 d 2
Pigritia effœminat. 390 d 1
Eius comites et indices. ibidem
Reddit hominem torpidum. ibidem
Opus cœptum destruit. 390 c 2
Pigritiæ damna. 390 a 2-419 d 1
Eius emblema. 429 a 1
Tota diffluit in cogitationes et otia 486 d 2 et seqq.
Mater est mœroris, tædii, desperationis. 486 c 1
Murmurationi est coniunctissima. 616 b 2
Pigritia spiritus quanta adferat mala. 571 b 1
Mater est egestatis. 191 a 2
Quantopere animæ noceat. 213 b 1
Eius remedium est audire, legere, meditari verbum Dei. 320 c 2
Pii reverentur sapientiæ. 24 d 2
Lucem amant et oculos hominum. 24 b 1
A Deo in temporalibus prosperantur. 41 a 2
In adversis sunt securi et intrepidi. 41 d 2
Nonnumquam conqueruntur de impiorum prosperitate. 71 c 2
Iis nonnumquam dantur opes et gloria, nonnumquam negantur. 151 b 2
Eos tuetur Deus ab insidiis impiorum. 191 c 1
Sed ab his ad ipsorum probationem exercentur. 194 b 1
At non nocent illis fraudulenta molimina ipsorum. 253 b 1
In morte confidunt. 304 b 2
Eorum verbis respondent facta. 309 a 2
Pauca dicunt, sed multa præstant. ibidem
Sua pietate urbes armis indomabiles subiugarunt: probatur id exemplis. 484 a 2
Quomodo sub regno impiorum investigentur 656 c 2-657 b 1
Pium esse inter improbos, signum est magnæ et probatæ virtutis. *Vide* Iusti, Sancti, Sapiens.
Pilus unus sæpe strangulat comedentem. 532 d 1
Pindarus princeps Lyricorum qua morte obierit. 139 d 1
Pinna Hebræis et angulum et pinnam significat. 474 c 1
Pinus symbolum puritatis et virginitatis est. 645 c 2
Pisces maiores minores devorant. 513 b 1
Pistillo nudior, calvior, retusior, proverbia quid sibi velint. 544 d 1
Pistrinum (ad) relegantur homines contumaces. 644 c 1
Pitho fuit dea persuasionis. 184 b 1
Pittaci Mitylenæi clementia. 462 d 1
Placens Deo placari sibi inimicos a Deo sentit. 338 d 1
Placet sibi quisque in consiliis suis. 350 c 2
Placidi sunt coagulum civitatis. 338 d 1
Plagæ homini mentem et oculos aperiunt. 464 b 2
Vide Tribulatio.
Plato multa est e Salomone mutuatus. 6 c 2
Mortis memoria stimulabat suos ad omnem honestatem. 258 b 2
Mendacium probans suggillatur. 261 b 2
Docet regibus subinde licere mentiri. 677 d 1
Graviter delirat dum uxores omnibus communes esse vult. 744 a 1
Plaudere est manibus pulsare in signum lætitiæ. 374 a 2
Plebei sæpe sunt opulentiores principibus proportionaliter. 263 b 1
Plumbum liquatum secernit aurum a scoria 361 a 1
Eo argentum in igne conflatur. 643 b 2
Pluvia in Palæstina duplex est, in autumno et vere, utriusque ratio. 344 a 1
Verna est symbolum regiæ clementiæ. 344 b 2
Pluvia sterilis repræsentat imprudentem promissorem. 587 d 1
Pluviæ vehementis noxa. 651 d 1-651 a 2
Pœmen Abbas prædixit se a feris devorandum, quia alium ipse noluit liberare a feris. 558 a 2
Diaconum suum a dæmone percitum molli responso liberavit. 308 c 1
Pœna peccato annexa est velut funes. 107 b 1
Semper persequitur peccatorem. 273 a 2
Pœnæ gehennæ sunt funes peccatorum 107 b 1
Pœnæ impiorum tendunt ad Dei gloriam. 336 c 2
Pœna nocentium tuetur innocentes. 432 a 2
Sapiens pœnam noxæ impositam prudenter declinat. 497 c 1
Pœnitens gaudet compungi, et lacrymis quasi epulis pascitur. 286 c 1
Pœnitentia auroræ assimilatur. 83 c 2
Dictamo herba repræsentatur. 139 a 2
Est in hac vita numquam sera, si vera. 29 c 2
Est conversio a peccato ad Deum. 306 c 2
Pœnitentiæ labor perditionem profligat. 351 d 1 et seqq.

Pœnitentia medica cum mentis hilaritate melior est magna corporis afflictione cum murmuratione. 359 c 2
Pœnitentiam in hac vita agere nolens, postea non habebit ad hoc tempus. 436 d 2 et seqq.
Iam amara est, at in cælo dulcescit. 446 a 1
Eius vis in peccatis abolendis. 465 b 1
Eius tres partes. 657 d 2
Pœnitentiæ sunt proportionandæ viribus corporis. 528 b 2
Vide Compunctio.
Politici sunt seditionum folles. 352 a 2
Regnandi causa ius violant. 364 b 2
Pollex dexter morsus iram et malum indicat. 353 b 1
Πωλος non modo pullum equinum, sed et cuiusvis animalis significat. 103 c 1
Polyarchia non tam regimen quam seditio est. 650 c 2
Polygamia Iudæis erat licita. 101 c 2
Polypus quomodo hostem declinet. 497 d 1
Poma aurea fabrefacta lectos argenteos exornant. 587 d 1 584 b 1
Poma aurea et cydonea olim mensis inspergebantur. ibid. ibid.
Pompa plerumque nihil habet utilitatis et fructus. 587 b 1
Pomparum mundanarum fugacitas. 529 a 1
Pomposi ob magnitudinem gratiæ suggillantur. 579 b 2
Pondera cur esse debeant ænea vel lapidea. 216 b 1
Eorum æquitatem inculcat Deus. 216 b 2
Pondera vocantur etiam libramenta. 165 a 1
Ponderum ius a Deo est. 341 a 2
Ea inæqualia odit: ea qui habet, peccat in iustitiam 443 c 1
Pontifex Hebraicus erat verus iudex controversiarum iuris. 341 b 1 et seqq.
Pontifices novi testamenti in decretis fidei et morum, Christo dirigente, errare nequeunt. 341 c 1
Pontifices pii orbem lætificant. 669 d 2
Populus exsultat sub principe bono. 669 c 2
Scite foliis arborum comparatur. 224 d 1
Eius incrementum, multitudo, prosperitas, regis est dignitas et laus. 298 c 2
Et robur. 298 d 2
Eius decrementum, infelicitas, paucitas, regis est probrum et ruina. ibidem
Cur eius iudicium circa res gerendas princeps exquirere debeat. 322 b 1
Porci fœditas et natura. 230 c 2 et seqq.
Huic lascivæ mulieres comparantur. ibidem
Porticus templi Salomonici erant tres, singulæ XLV. habebant columnas. 171 b 2
Portis (in) iudicia olim fiebant. 35 b 1
In portis iudices olim ius dicebant. 517 d 1-751 a 2
Possessio capitur pedis impositione. 498 d 2
Possessio spiritualis quæ sit. 552 b 1
Possessio rei acquiritur emendo. 72 b 2
Possessio secura est Deus. 66 d 2
Post formicam apis proverbium quid significet. 113 c 2
Posteri per lucernam repræsentantur. 451 b 2
Potatores videntur in vino habitare, 543 a 2
Potentem (cur) plerique timeant et ament. 409 a 2
Hic pauperem non opprimat. 517 a 2
In potente non est spes defigenda. 530 b 1
Potentia sæcularis est velut gladius quo perversi iustos opprimunt. 499 c 2
Potentia perniciosa pennis aquilinis repræsentatur. 529 d 2
Potentiæ omnes obediunt obedientibus Deo. 338 c 2
Omnes potentiæ animæ, sensus, vires, cogitationes, actiones Deo offerendæ sunt. 525 d 1
Non sunt nimietate obruendæ vel enervandæ. 590 b 2
Potentia creata non potest esse longa et continuo attenta. 749 b 2
Potestas virga denotatur, eaque hominem premit et opprimit. 504 a 1
Potestas regnandi descendit a Deo. 148 c 2
Præcepta Dei servans liber erit a pœna. 268 d 2
Præceptoris institutio similis est perpendiculo. 373 a 1
Præcipitantia quam sit noxia. 453 d 2
Præcocia cito flaccescunt. ibidem
Prædæ nomine vocantur cibi a muliere forti servis et ancillis dati. 742 b 1 et seqq.
Prædantes alium tandem fiunt præda. 219 c 1
Prædatus innoxios fit aliis præda. 513 b 1
Prædestinatio Calvinistarum refutatur. 336 c 2
Prædestinatio filiorum pendet ab educatione parentum. 585 a 1
Prædestinationis suæ nuntium qui accepit, est quod gaudeat. 328 d 2
Prædicandi (mos) in foris et compitis viris apostolicis est et fuit in usu. 26 d 1
Prædicatione alios fraudare, est spiritualiter frumenta recondere. 150 a 2
Prædicatores locis editis ad populum concionantur. 142 c 2
Sunt velut ancillæ Dei, et ad Dei cultum et Ecclesiam omnes vocant. 172 b 2
Bobus repræsentantur. 280 a 1 et seqq.
Debent alia fidelibus. 280 c 1
Prædicatores doctrinæ veræ et salutiferæ, testes sunt veraces. 297 a 2
Prædicatores superbi et arrogantes in increpando, suggillantur. 279 b 1
Vide Concionator.
Prædones similes sunt avibus pennatis et rapacibus. 33 d 1
Quibus verbis alios ad sui societatem pelliciant. 29 d 1 et seqq. 30 b 2 31 a 1
Eorum immanitas. 79 d 2
Cum iis versari est periculosum. 31 c 2
Sibi ipsis tendunt laqueos. 32 c 2
Viatorem dolose in avia deducunt, ubi eum expoliant 352 a 2
Præfecti avari provinciarum recte sanguisugæ appellantur. 705 b 2
Præfidens suo ingenio aliorum monita spernit, nec quidquam vult addiscere. 282 a 2
Prægnantes (cur) ex femella sint morosæ et iracundæ. 416 c 2
Prælaturam ambientes sibi ruinam accersunt. 372 c 2
Non est ea danda indignis. 608 d 1
Nec lucro deditis. 612 b 2
Prælatus dominetur passionibus suis. 412 b 1
Est velut sol. 441 c 1
Eum decet vita austerior. 448 a 2
Ei maledicens, eius prosperitas extinguitur. 452 d 2
Prælati sunt fideiussores pro salute subditorum. 108 a 2
Prælati prout sunt, sic sunt et subditi. 302 b 1
Ne sint invidi. ibidem
Habeant linguam quæ aliorum morbis medeatur. 310 c 2
Actionem misceant contemplationi. 525 b 2
Cuiusque subditi vultum, mores et actiones inspiciant. 645 d 2
Eorum gloria sunt subditi bene morati. 363 c 2
In leone repræsentantur per multas analogias. 720 c 2
Excubent in Ecclesia. 757 a 1
Disciplinam servari faciant. 757 d 1
Prælati pii orbem lætificant. 669 d 2
Vide Episcopus, Pastor.
Præmia tum huius, tum futuræ vitæ Deus rependit pro mensura meritorum. 342 a 1
Præs et vas quomodo invicem distinguantur. 519 b 2
Præsens tempus sæpe ponitur pro futuro. 352 c 2
Præsentia Dei ubique habenda. 57 a 1-309 c 2
Ea virtutis est stimulus. 131 d 2
Præsepe Domini visitur Romæ in templo B. Mariæ Maioris. 143 a 2
Prævaricatio Hebræis sæpe idem est quod discordia, rebellio, schisma, apostasia. 274 c 2
Præveniens partem offensam, magnanimus est. 436 b 1
Prævisionem (ante) peccati neminem decrevit Deus damnare 251 d 2
Praga in festo omnium Sanctorum ab Imp. Ferdinando II. occupata. 457 b 2
Preces (quomodo) Sanctis factæ dicantur devorari. 458 a 1
Vide Oratio.
Pretiosus in Scriptura sæpe idem est quod *rarus*. 381 d 2
Pretiosus spiritu quis vocetur. 381 d 1 et seqq.
Pretiosa sapiens comparat et asservat. 483 b 2
Pretium meretricis vix est unius panis. 123 b 1
Id quam esset exiguum. ibidem
Priapus an idem sit cum Moloch, eiusque cultus. 51 a 1
Primitias frugum quare Iudæi Deo offerrent. 59 a 2
Quis primitias spirituales Deo offerat. 59 c 2
Primogeniti semper in regno et principatu succedunt. 354 a 1
Princeps fortes et sapientes deligat iudices et officiales. 23 a 1
Reipubl. bonum spectet, non suum. 23 c 1

Digitized by Google

Princeps bonus regnum florens reddit, malus exhaurit et pessumdat; aliæ utriusque contrarietates. 298 d 2
Princeps Deo nitatur, ab eoque se regi sinat. 341 a 1
Indignationem in aliquem conceptam exterius ostendere non debet. 343 c 1
Eum dedecet mendacium. 364 a 1
Eius verbo nititur et regitur resp 364 d 1
Sua dicta honeste retractare nequit. 364 a 2
Acriter in rebelles sævit. 367 d 2
Eum offendere non est bonum, quia Deus eius iniurias æque vindicat ac parentum. 380 c 2
Cur antonomastice vocetur iustus. 380 d 2
Eum percutiens totam remp. percutit. ibidem
Eum decet liberalitas. 409 d 1
Eum colit vir bonus, adulatur improbus. 409 d 2
Sæpe ex ira, si se ulcisci nequeat, apoplexia tangitur et exanimatur. 415 a 2
Amat secreti tenaces consiliarios. 441 a 1
Eius decreta æqua quantum auctoritatis habeant. 440 b 2
Ei maledicentis lucerna extinguetur. 452 d 2
Eius ministris secreto danda sunt munera. 478 d 1
A principe epulo lauto exceptus, gratum se illi præbere debet. 522 b 1
Quæ attentio in hoc convivio adhibenda. 522 c 1
Eius mensa periculosa est. 522 b 2
Eius epulæ sæpe veneno inficiuntur. 527 a 1
Quare ei detur a subditis osculum. 507 c 2
Iram moderetur, et castigationem differat. 588 b 1
Non fert aliorum indignationem. 588 c 1
Magno ingenio et capaci animo sit oportet. 614 b 1
Debet dominandi appetitum moderari. 642 a 2
Subditos non gravet tributis et exactionibus. 646 b 2 - 726 a 1
Debet publica subditorum scelera coercere. 651 a 1
Curet ut pauperes et agricolæ careant litibus. 651 c 1
Nec eos aspere alloquatur, sed blande. 726 c 1
Sit tutor pauperum, miserorum et viduarum. 733 a 2 - 734 c 1
Non sit in iudicando præceps. 734 b 1
Peregrinos tueatur. ibidem
Est animata lex. 667 d 2
Veritas ei sit cordi. 677 a 1
Qua arte eius gratia colligenda sit. 716 c 2
Princeps sacras res invadens, Ecclesiam et remp. evertit; sed a Deo talione punitur. 670 a 2
Princeps sibi imperare nescius, pessimus est. 674 b 1
Princeps adulatoribus auscultans, fit improbus, et improbos habet ministros. 675 d 2
Si pascatur mendacibus, calumniis, causa est ut ministri talibus innocentes opprimant 676 a 1
Princeps impius Deum sentiet iratum, itaque regnum opprimet calamitas. 656 a 2
Urso et leoni comparatur. 659 d 1 et seqq.
Et pius cani. 659 a 2
Est peior carnifice. 659 c 2
Nil facit gratis, sed ob quidlibet exigit munera. 659 d 2
Quis sit princeps impius. 660 a 2
Princeps blandus facit ut subditi ei pareant in legibus et oneribus. 588 b 1
Principes sint benefici. 64 d 2
Sunt fideiussores pro salute subditorum. 466 c 1
Eorum dotes quatuor. 148 d 1
Regnum et regendi ius a Deo accipiunt. ibidem
Sæpe sunt pauperes, et unde. 263 b 1
Cur in multis opibus sint pauperes. 274 c 2
Eos peius est invidere quam invideri. 302 b 1
Principes qui consulere alios nolunt, nihil perficiunt, rei gerendæ occasione iam elapsa. 322 a 1
Principes boni ob peccata populi cito ex hac vita tolluntur. 650 d 2
At sub populo bono diu imperant. ibidem
Faciunt totum regnum bonum, contra mali. 667 c 2 - 669 c 2
Sub bonis exultat populus, et resp. sub malis gemit. ibidem
Principes severi causa sunt multorum malorum in subditis. 698 c 1
Principes sancti fuere subinde Prophetæ veri. 340 d 2
Plerique principes in antiquo testamento fuere pastores. 645 d 2
Vide Rex.
Principium capitur aliquando pro *principatu*, et eo quod est aliqua in re præcipuum ac princeps. 24 d 1 - 78 d 1 - 155 c 1 - 156 c 1
Quomodo principium sapientiæ sit eam possidere. 78 a 1 et seq.
Prisco (S.) fame afflicto cerva lac præbuit. 103 a 2
Probare per metalepsin multa significat. 360 b 2
Probitas præstantior, est libertate. 359 d 2
Eius est omnibus bonum, nulli malum facere. 475 d 2
Ea familias adauget et roborat. 550 c 2
Plurimum valet ad regimen. 674 b 1
Probrum proximi non est in lucem proferendum: id qui facit, in charitatem peccat. 204 b 2
Probra non sunt probris retundenda. 223 b 1
Amicitiam dissolvunt. 384 c 1 et seqq.
Probus Salomoni vocatur sapiens. 188 b 1
Vide Iustus.
Probus Imp. milites laboriosos requirebat. 245 b 2
Procella est symbolum impii. 211 c 2
Proci iuxta angulos domus amasiorum obambulant. 132 d 1
Proculus (S.) Martyr Bononiensis caput recisum a terra sustulit et gestavit. 27 c 1
Prodigi sua consumunt vivendo luxuriose: sunt furioso similes, hinc dantur iis curatores. 670 c 1
Proditores solent sociis oculo annuere. 189 a 1
Cavendi sunt. 450 c 2
Eorum domus funditus delentur, et sale asperguntur. 459 d 2
Profectus filii et discipuli est gaudium patris et magistri. 535 c 1 - 535 b 2
Profundum peccatorum quid dicatur. 386 b 1
Eius dimensiones. 386 c 2
Prolium educatio proprie matrum est. 758 a 1
Quia et plus matrem quam patrem referunt. 763 c 2
Proles ex uxore quærenda est, non aliunde. 101 b 2
Promethei lucem a cælo furantis fabula exponitur. 460 a 2
Promissa non præstans propriam quærit ruinam. 375 b 1
Ea tribus de causis non implentur. 587 b 1
Promissionis mendacis stultitia. 587 b 2
Promittens multa, nec ea implens, similis est nubi ab Austro coactæ, nec pluviam danti. 586 c 2 et seqq.
Promittens aliquid temere postea remorsu conscientiæ pungitur, si id implere nequeat. 252 a 1
Pronomen reciprocum Hebræis est idem quod absolutum. 278 c 2
Pronomina *mihi*, *tibi*, apud Hebræos et Latinos per pleonasmum sæpe redundant. 515 d 1
Propensio spectanda est in puerorum institutione. 500 c 1
Prophetæ in montibus degebant. 142 b 2
Cur vocentur ancillæ Dei. 177 b 2
Fuere legati eius fideles. 271 d 1
Frequenter mutant personas inter scribendum. 283 a 1
Quales fuerint prædicatores. 203 b 1
Messiæ adventu nuntiato, exspectantes cum Iudæos mire recrearunt. 599 b 2
Eorum oracula sunt velut favi. 560 a 2
Cur dicti sint Videntes. 678 a 2
Iis cessantibus, invalescit iniquitas. ibidem
Erant velut concionatores a Deo ad peccantem populum missi. ibidem
Cur dici possint vomentes. 688 c 1
Divina paliuntur. 689 a 1
Qui differant a coniectoribus. 728 a 2
Prophetia quam varia significet. 678 a 2
Tam læta quam minax vocatur *onus*. 689 a 1
Propinqui apud Hebræos quod ius haberent. 533 a 1
Proposita bona mane sunt concipienda. 235 b 2
Ab iis pendet felix totius diei decursus. ibidem
Προσωπον tam faciem quam personam significat. 167 d 1
Prosperitas impiorum in magnam desinit calamitatem. 40 d 2
Ea magis timenda quam adversitas. 41 a 1
Maius ab illa periculum sapienti quam ab hac. ibidem
Ipsa impiis non est invidenda. 71 c 2 - 536 a 1 - 550 a 1 - 565 c 1
Enecat virtutem. 196 d 1
Semper est mixta adversitati. 289 b 2
Est filiis promissa ob bonos parentes. 77 c 2
Ea brevis est. 550 a 1 - 565 c 1
Inducit Dei contemptum. 696 b 2 et seqq.
Prostibulum est domus mortis et gehennæ. 140 a 2
Proteus est forma gubernatorum. 224 a 2
Est symbolum dolosorum. 222 d 2

Protoplasti ob linguam non custoditam paradiso sunt pulsi. 211 a 1
Proventus impiorum e labore usurpatur ab iis ad peccatum. 203 b 1
Proventus optimus est qui ex agro colligitur. 652 b 2
Proverbium quid sit proprie. 14 c 1
Sæpe cum parabola et parœmia confunditur. ibidem
Proverbium unde dicatur. 15 d 2 et seqq.
Eius definitio. 16 b 1
In quo eius gratia consistat. 16 d 1
Proverbia multa de loquacibus. 411 b 1
Proverbiorum Salomonis stylus et profunditas. 275 c 2
Eorum elegantia. 516 a 2
Sunt divisa in tres partes. 516 a 1
An carmine sint conscripta. 575 a 1
Proverbiorum libro quod sit argumentum. 5 a 1 et seqq.
Eius auctoritatem canonicam omnes confitentur. 5 c 2
Est a Salomone conscriptus, sed quædam proverbia sunt ab aliis digesta et disposita. 6 c 1
Eius partes primariæ sunt duæ. 6 a 2
Eius gnomæ non habent ordinem et connexionem. 6 c 2
Quo stylo ea sint conscripta. 7 d 2
Olim in synagogis decantabantur. ibidem
Eorum liber quomodo inscribatur. 7 c 1
Quam variam contineant materiam. ibidem
Notant quid sæpe fiat, non quid semper. 7 d 1
Eorum sapientia. 7 c 2
Vocantur a Patribus sapientia Salomonis. 8 c 1
Eorum dignitas et utilitas. 8 b 2
Quis eorum scribendorum finis et scopus. 8 d 2
Omnium virtutum documenta tradunt. 9 a 1
An accensenda sint hagiographis an propheticalibus. 9 b 1
Sunt velut oracula. 15 c 1
In iis sæpius Dei attributa inculcantur. 17 b 1
In ipsis quæ lateat elegantia, sæpe posterius eorum membrum oppositio est prioris, aperte, vel occulte. 188 a 1 - 197 d 2
In iis nonnullæ gnomæ sunt meræ similitudines, quædam etiam sunt de eventis huius vitæ. 188 a 2
Nonnullæ sunt comminatoriæ; aliæ promissoriæ; quædam ethicæ, quædam œconomicæ, aliæ politicæ: non habent connexionem aut ordinem. ibidem
Eius gnomæ brevitate sua acutæ sunt. 227 d 1
Providentia tam futura quam præsentia circumspicit. 406 c 2
Providentiæ divinæ nitatur homo in omnibus operibus suis. 335 c 1 - 426 a 1
Ipsa non est incusanda ob iustorum afflictionem, impiorum prosperitatem. 356 c 2
Ipsa regit res humanas. 357 a 1
Curat studia, affectus et opera hominis in hac vita. 456 d 1
Pios ab omni malo tuetur. 508 d 2
Ei se resignent tam pauper quam dives. 676 b 2
Mensæ opiparæ assimilatur. 176 a 2
Proximum despiciens stolide facit. 222 d 2
Sed eius vitia velanda sunt. 223 a 1
Proximum egentem despiciens peccat superbia et inhumanitate. 293 c 2
Qui proximum aliter censurat ac se, duplici utitur pondere. 443 c 1
Proximi carnem edit detractor. 537 d 2
Proximus in vitæ periculo constitutus eripiendus est. 558 a 2
Proximus non nimis, crebro adeundus, maxime ut quid ab eo petatur. 591 c 1
Prudens et prudentia unde dicantur. 56 b 1
Prudens socium loquentem non deludit. 223 d 1
Dum reprehendit, sanat, non vulnerat; secus imprudens. 231 d 2
Cohibet famæ temere non credit. 255 c 1
Cur dicatur thronus intelligentiæ. ibidem
Omnia agit considerate. 270 b 2
Facile discit et docet prudentiam, sive doctrinam. 282 a 1
Ad actiones suas reflectit, ut eæ sint rectæ. 283 b 2
Non facile omni verbo et consilio credit. 290 b 2
Ita operatur, ut fructum expectet a solo Deo. 348 a 1
Loquitur raro. 381 d 1
Et considerate. 381 b 2
Orditur sermonem a sui vituperio. 397 a 1
Ad omnes actiones reflectit. 406 c 2
Lente ad opus progreditur. 407 b 1
Seipsum a multis malis et infortuniis immunem præstat. 410 a 2
Tardus est ad iram et vindictam. 412 b 2
Quare in actionibus suis sit prosper. 456 d 1
Prævidens pericula, illa prudenter declinat. 497 a 1
Rationes commodas invenit, et vitat contrarias. 550 a 2
Vide Sapiens.
Prudentia et doctrina qui differant. 17 c 2 et seqq.
Prudentia decet præfectos et gubernatores. 22 c 1
Parat opes et gloriam. 151 b 2 et seqq.
Est virtutum princeps, regina, lux. 182 c 1
De ea apologus. 182 d 1
A prudentia in loquendo et agendo quisque noscitur. 244 b 2
Quid ea requirat in loquente. 244 c 2
Prudentia sapientis est intelligere actiones suas; at impiorum est machinari dolos et fraudes; sed hæc illorum sapientia summa est insipientia. 283 d 2
Prudentia, in dicenda sententia, tam in consilio quam extra illud servanda. 322 b 2
Prudentia agendi vel dicendi consistit in particulari, imo individua rerum peristasi. ibidem
In senibus viget. 353 b 2
Reddit onera spiritus portatu facilia. 395 c 1
Non præsentia solum, sed et præterita ac futura prospicit. 406 c 2
Est oculus animæ ibidem
Et mater patientiæ. 412 c 1
Dictat misericordiam. ibidem
Reddit hominem longanimem et dominum iræ. 412 c 2
Eius signum est longitudo narium. 418 a 1
Eius elogium et encomium. 483 c 1
Est virtutum omnium modus, hinc et modus poni nequit. 527 c 2
Ædificat et perficit domum tum materialem, tum civilem. 550 d 1 et seqq.
Est in conflictibus et bello adhibenda. 553 b 2
Item in bello spirituali. 553 d 2
Non reperitur in ore stulti. 608 b 2
Nec eum decet. 608 d 2
Prudentia naturalis potest corda aliena penetrare tripliciter. 642 c 1
In ariete designatur. 721 b 1
Vide Sapientia.
Pruritus symbolum est voluptatis 449 a 1
Psittacus biennio primo vitæ facile addiscit, in senio obstupescit. 501 a 2 - 535 b 1
Ptisana quid sit: eius usus in febribus. 611 b 1
Πτωχὸς derivatur a πτοεῖν, id est pauper a pavidus. 201 d 2
Ptolemeo Lagi optime sapuit panis cibarius in fame. 631 a 1
Pubertas quare sit noxia et periculosa. 50 b 1
Pudicitiæ elogia. 102 a 1
Thesaurus pretiosus est. 625 d 2
Vix stat cum forma. 761 d 2
Pudor impedit hominem ne peccata confiteatur. 398 b 1
Is per pœnitentiam curari debet. 465 b 1
Etiam ipsius animæ morbum sanat. 465 c 1
Est virtutis comes. 271 b 2 et seqq.
Puella indiget duce et custode, cur. 50 b 1
Puellæ innuptæ sua tegunt vitia. 402 c 2
Pueri etiam in certaminibus coronas accipiebant. 26 b 2
Sunt schema hominum carnalium. 35 a 2
Sunt obliviosi. 68 a 1
Eorum mentes sunt vanæ et fluidæ. 72 a 2
Sæpe martyrium obiere, et ambiere. 119 b 1
Facile discunt, et quæ didicere usque ad senium retinent. 150 a 2
B. Virgini carissimi sunt. 151 d 1
Iis incautis et imperitis, et cupidis quæ sint necessaria. 19 d 2
Sunt ad Christum adducendi. 179 d 2
Non facile capiunt præcepta sapientiæ. 282 c 1
Sunt in credendo faciles. 290 a 2
Ab iis est suscipienda bona disciplina patris et matris. 25 b 1
A puero studendum virtuti. 76 a 1
Eorum natura non facile ex operibus cognoscitur. 443 c 2
Sæpe sunt alii in pueritia, quam futuri sunt in senio

Digitized by Google

et ætate virili. 443 c 2 - 444 c 1 - 500 a 1 - 500 d 1
Ex primis eorum operibus facile colligitur qualia eorum sint futura opera in ætate maiori. 443 d 2
Plerumque retinent modum vivendi, quem a teneris imbiberunt. 500 a 1
Probitas eis instillanda sensim, idque ab incunabulis. 500 b 1
Et pro propensione cuiusque. 500 c 1
Et cum ratione uti incipiunt. ibidem
Eorum mens est quasi tabula rasa. ibidem
Statim Deo sunt dedicandi. 500 c 2
Cum ratione uti incipiunt, tenentur ad Deum converti per actus virtutum. 500 d 2
Eorum instructio velut tirocinium militis est. ibidem
Et velut tinctura. 501 c 1
Item innovatio. 501 d 1
Sunt petulantes; ideo pædagogo opus habent. 501 c 2
Sunt velut animal brutum, unde virga in rectum sunt compellendi. 511 a 2
Eorum natura ex se bona est. 511 b 2
Eorum mens est levis et volatica. 512 a 1
Quanta sit eorum lascivia. 512 b 1
Cur doceri debeant musicam. 512 d 1
Virga refrænandi sunt. 534 c 1
Et ita a morte liberantur. 534 d 2 et seqq.
Sunt domandi ceu pullus equinus. 677 c 2
Pueritia est aurora totius vitæ. 276 a 1
Præludit virilitati. 444 b 1
Pugna est laqueus cædium. 518 d 2
Pulcheria (S.) virum suum et fratrem pios reddidit et potentes. 751 d 2
Pulchritudo meretricis sæpe est fucata, et aliunde mutuata. 92 b 2
Pulchritudo mulieris quam sit illecebrosa. 121 d 2
Ab illa sunt oculi avertendi. 117 d 2 et seqq. 124 c 1
Ea mulieri loco dotis est. 226 d 1
Eaque est fulcrum gloriæ tam suæ quam viri. 226 a 2
Non convenit ea mulieri stultæ, et cur. 230 d 1
Hanc mulier impudica deturpat. ibidem
Hæc auro splendenti comparatur. 230 a 2
Item circulo aureo suum. ibidem
Item gladio. 230 c 2
Pulchritudo corporea in tribus sita est. 761 a 2
Cur vana sit. 761 c 2
Inescat mentes virorum. 762 b 1
Eius epitheta. 762 c 1
Pulchritudo corporis sæpe est specimen formæ animi. 762 b 2
Pulchritudo vera est timor Dei. 762 c 2
Vide Forma, Mulier.
Pulli avium parentibus per omnia obsequuntur et audiunt. 538 c 1
Pulli corvorum undenam in nido vivant. 707 c 2
Sunt in parentes immites. 707 d 2
Pulpitis (e) recte prædicatur verbum Dei. 35 b 1
Pulsus arteriarum qualis in tristibus, qualis in lætis. 377 c 1
Pulvis tineas procreat. 596 d 1
Punitio impiorum per iudicem vel regem, Deo et populo placet. 567 b 1
Pupillæ etymon, latinum, græcum, hebraicum. 129 a 2
Ipsa tribus propugnaculis munitur. 130 a 1
Eius usus. ibidem
Totum mundum in se continet. 130 b 1
Pupillorum iura non sunt violanda. 532 d 2
Sunt Deo curæ. 533 b 1
Puritani Angli dictorum sunt servantes, etiam in malo. 454 b 1
Puritas cordis Deo gratissima est. 508 a 2
Puritas verborum Dei. 694 c 2
Purpura non est lapis involvendus. 609 d 2
Ipsa charitatis est symbolum. 750 a 1
Pusillanimis adversam fortunam vix sustinet. 393 d 2
Imo nec ipse sustinetur. 394 c 1 et seqq.
Nihil ferre potest. ibidem
Est laudandus, ut magnos animos induat. 643 a 2
Pusillanimes sunt parvi animi et impatientes. 413 b 1
Pusillanimitas causat animi debilitatem. 557 a 1
Putei eo amplius redundant, quo plus aquæ ex iis hauritur. 437 d 1
Puteus profundus et angustus est typus meretricis. 541 a 1
Putredo corrumpit dentes, alioqui inviolabiles. 592 a 2
Putredinis remedium mel est. 196 b 2
Et cedrus, et balsamum. ibidem
Putrefactio unius partis inficit alias. 196 a 1
Unde ipsa fiat. ibidem
Quid sit: primo putrescunt humida, deinde sicca; omnia putrescunt præter ignem. 196 b 1
Res putrescunt facilius æstate quam hieme, in tempore quam in fervore, in quiete quam in motu. 196 c 1
Pyrrhus Epiri rex ob dominandi libidinem periit. 506 a 2
Pythagoras aurea corona solitus redimiri ob insignem sapientiam. 27 d 2
Otii fugam suis suadebat. 112 b 1

Q

Quadragesimale ieiunium a quo die sit inchoandum. 726 d 2
Quadrimembres parabolas usurpat Salomon in cap. xxx. 687 c 2
Quæstionum Hebr. in libros Regum liber an sit proprie S. Hieronymi. 2 d 2
Quæstio una diversas suggerit responsiones. 641 d 1
Quæstiones convivales non sint continuæ, sed dissectæ et solutæ. 516 c 1
Eæ olim erant in usu. 517 b 1 - 531 b 2
Quid in earum solutione observandum. 522 a 2
Quæstiones undequaque mittuntur ad sapientes et doctores resolvendæ. 517 a 1
Quaternariis (quod in) gryphorum Salomonis ultimo loco ponitur, est in eis summum. 700 c 2
Quercus et iuglandis antipathia. 529 d 2
Quies animi est fructus iustitiæ. 254 d 1
Oritur a timore et amore Dei. 428 a 1
Quies ab hominum turbis conducit ad contemplationem cælestium. 475 a 2
Quietæ vitæ commoda. 359 b 1

R

Rabbini in Ioseph Patriarcham iniurii sunt. 410 c 1
Eorum pauci noverunt SS. Trinitatis mysterium. 693 d 2
Id moderni negant. ibidem
Radix iustorum est gratia, Deus, Christus, æternitas. 241 d 1
Rapere somnum quid sit. 82 c 1
Rapere idem est quod abripere se, vel raptim reportare, item raptim ac festinanter ducere. 424 c 1
Item per vim aut festinanter, sive cum ira trahere, evellere, auferre. 424 d 1
Rapina rapit direptores; quo sensu. 472 c 2
Est velut serra conscientiam dissecans. 473 a 1
Eius damna. 233 c 1
Raptores alienorum et sacrorum plerumque ad paupertatem rediguntur. 424 d 2
Opprimuntur a fisco et exactionibus principum. 513 c 1
Sperant se in morte facturos restitutionem, itaque sibi imponunt. 457 d 1
Raptores opum iniquarum miro erga eas affectu detinentur. 472 a 2 et seqq.
Mortem horrent. ibidem
Timent infamiam, et punitionem iudicis: hæredes eorum in male parta succedunt. 472 b 2
Semper habent vermem conscientiæ. 473 a 1
Rapto (ex) non est hostia offerenda. 487 c 1
Rara sunt pretiosa et cara. 591 d 1
Ratio in capite quasi in arce a Deo est collocata. 142 c 2
Non est concupiscentiæ subdenda. 219 c 2
Eius sanitas est sanitas cordis. 201 b 1
Rationis usus cum incipit in puero, tunc est erudiendus. 500 c 1
Eam eripit vinum. 434 b 2
Eius naufragium fit in ebrietate. 547 b 1 - 548 a 1
Ea tunc amissa in quæ pericula homo incurrat. 547 a 1
Ipsa est velut rex; in homine solium regni et iudicis occupet. 441 a 2
Per lucernam repræsentatur. 451 a 2
Eius tribunal in homine est. 473 b 2
Ratio et concupiscentia iugiter inter se digladiantur. 391 b 2
Quam fortiter illa hujus motus debeat deprimere. ibidem
Raucedo vocis gallinaceorum unde proveniat. 722 d 2
Reate est umbilicus Italiæ. 58 c 2

Reatus post culpam peccati remanens, est velut funis. 106 c 2
Est peccati uncus. 672 b 2
Rebellio per dæmonem vel carnificem plectitur. 367 d 2
Item per quemvis alium fortiorem, a quo contundatur. 368 a 1
Rebellio in regem maxime et statim punitur. 566 a 1-566 c 1
Rebellis studio quærit mala, et nonnisi mala. 367 c 2
Sibi potius quam Superiori malum creat. 367 d 2
Semper in sua rebellione pergit. 368 a 1
Solet ob eam capite mulctari. 622 c 1
Reconciliatio per inaurem repræsentatur. 585 b 2
Recto (a) alienum est opus perversi. 473 b 2
Recta verba quæ dicantur. 567 d 2
Rectum in Scriptura sæpe capitur pro *iucundo et placenti*. 544 c 2
Rector omnis nauclerum imitetur. 22 b 2 et seqq.
Regendorum inclinationi se accommodet. 23 d 1
Deum sæpe invocet. 23 b 2
Multis magnisque consiliis et modis regendi opus habet. 224 a 2
Sit proinde Proteus. ibidem
Vide Princeps, Rex.
Rectores reipublicæ abstineant vino 547 d 1 et seqq.
Eos sequuntur subditi. 670 a 1
Vide Prælati.
Reddere malum pro malo non est actus iustitiæ, sed vindictæ. 670 a 1
Vide Par, Talio, Vindicta.
Regere homines quam sit difficile. 224 a 2
Regina cæli, lætare, hymnus, unde initium habuerit. 143 b 2
Reginæ piæ regnum suum omni bono cumulant. 278 a 1
Regnantibus impiis magna mala in orbem et urbes incubant. 656 a 2
Eos subditi imitantur. 656 c 2 et seqq.
Regna lucerna designantur. 452 d 1
Eorum gubernationem potissimum curat Deus. 492 c 1
Ea singulis prope sæculis de una familia in aliam transeunt. ibidem
Non sunt familiis perpetua, cur. 645 a 2
Orta sunt ex peccato Adæ. 650 b 2
Sæpe ob populi peccata in multos dividuntur principatus. 650 c 2
Eorum centrum est iustitia. 670 d 2
Regnum plus damni patitur a ministris malis sub rege bono, quam sub rege malo a bonis ministris. 306 b 1
Regnerus (S.) Martyr Populoniensis recisum caput e terra sustulit, et manu gestavit. 27 c 1
Regulæ monasticæ a sanctis fundatoribus dictatæ conferunt asseclis suis vitam sanctam et gloriosam. 269 b 2
Ei non est perfectius quid addendum. 520 c 2
Relapsus gravior lapsu est. 386 b 1
Religio est arx Ecclesiæ. 178 c 2 et seqq.
Cur dicatur specula vel Sion. 178 d 2
Religionis consonantia prima sit inter coniuges. 417 b 2
Religionis veræ propugnatio tuetur reges. 461 d 1
Ea in republica deficiente populus in vitia et factiones abit. 679 a 1
Religio una præ alia potius homini congruit. 417 c 1
Ex una ad aliam non est facile transeundum. 633 a 1
Religiones in quibus viget obedientia, sunt invictæ. 489 d 1
Pene omnes instinctu et ope B. Virginis sunt institutæ. 179 d 1
Religiosi Angelorum statum imitandum suscepere. 179 b 1
Sinant se a Deo regi 56 b 2
Eum in omnibus rebus sibi præsentem proponant. 57 b 1
In studio virtutum et zelo animarum formicas imitentur. 112 a 2
Item apes. 113 d 1
Ad summa et perfecta connitantur. 130 b 1
Sæpe tædio continuæ obedientiæ tentantur ad vitam solitariam. 186 c 1
Deo sunt curæ, ab eoque sensus accipiunt. 209 c 2
Ament correctionem, obiurgationem, castigationem. 240 d 1
Religiosi zelosi quantum in Ecclesia laborent. 280 a 1
Religiosorum paupertas est voluntaria. 697 b 2
Eam colentes sunt præstantiores divitibus dolosis. 406 a 1
Si concordes sint, omnes æmulos et dæmones superant. 399 d 2
Prout se gessere in novitiatu, sic erunt deinceps in vita. 471 c 2
A sui victoria incipiant orbis conversionem. 501 a 1
Opes spernant, ut Christum sequantur. 538 b 2
Male faciunt, si amplas domos construant, confisi in eleemosynis fidelium. 569 b 1
Si ex uno loco in alium iussu Superiorum migrent, non incurrent notam levitatis. 632 d 1
Per erinaceum denotantur. 718 a 1
Eorum martius spiritus. 746 d 2
Si singularia sectentur et appetant, semper in angoribus vivunt. 375 b 2
Religiosi torpidi, laborem boni operis exhorrescentes, eum subire reformidant. 510 b 1
Qui præfracti sunt erga Superiores, fiunt plerumque apostatæ. 669 d 1
Et digni sunt infernali supplicio. 708 d 1
Religioso (in) statu animi quies maxime locum habet. 254 b 2
Religiosos ordines B. Virgo ad Ecclesiæ subsidium submittit. 741 c 2
Religiosus quidam quomodo tentationem speciosæ cuiusdam mulieris iam mortuæ vicerit. 122 b 1
Remigant (qui in medio navis), maxime navim movent. 395 b 1
Remissio animi oritur vel ex diffidentia, vel ex lassitudine. 556 c 2 et seqq.
Remorsus conscientiæ lancinat peccatores. 596 c 2
Renes quid symbolice denotent. 535 d 1 et seqq.
Unde sint dicti. 535 a 2
Reprehensio prudentium et imprudentium quomodo differat. 231 d 2
Reprehensores vitiorum principis, populo grati sunt. 567 d 1
Repudii libellus erat Iudæis olim licitus. 416 b 2
Requirere faciem Dei vel principis, est eorumdem benevolentiam captare. 684 b 1
Res humanæ velut in orbem eunt. 167 c 2
Res habitæ vilescunt, amissæ sunt in pretio. 445 c 2
Respiratio causat vitam. 381 c 2
Cur vocetur anima. 586 c 1
Respondere idem est Hebræis quod *loqui*. 331 c 1
Respondens antequam audiat, sæpe respondet insulse. 393 c 2
Respondens adæquate ad mentem interrogantis, eum videtur exosculari. 567 d 2-568 c 1
Respondendum et non respondendum stulto iuxta stultitiam eius. 606 c 1
Responsio lenis iram frangit irati. 307 a 2
Aspera eam accendit. ibidem
Respublica velut mare est. 22 b 2
Eius salus consistit in sapientia regentium et obedientia civium. 225 a 1
Senibus committenda. 353 c 2
Floret regnante iusto, at impio regnante cadit et perit 656 d 1
Turbatur per iniquumdominatum. 656 a 2-713 b 1
Quid resp. curare et providere debeat. 717 b 1
Quæ sit optima resp. 717 b 2
Vide Regnum.
Restitutio rei alienæ domino legitimo potior est quam eleemosyna ex ea. 438 d 1
Rete frustra avibus iacitur: quo sensu. 32 a 1 et seqq.
Reus nuncupatus a re quæ petitur. 614 a 2
Reus a iudice punitus beneficio afficitur. 630 b 1
Legitime a iudice adiuratus, dicere debet veritatem. 683 b 1
Reo ad mortem damnato dabatur vinum. 732 a 2
Reverentia (qualis) in sacra synaxi adhibenda sit. 624 b 2
Rex dicitur a regendo. 441 a 2
Vel recte agens. ibidem
Regem qualia verba deceant. 15 c 2
Eius decus est multitudo et magnitudo populi. 298 c 2-299 a 2
Reges suum regnandi ius et regnum a Deo accipiunt. 148 d 1
Gerunt Dei vices. 148 a 2
Iuste regnent et sancte. 148 b 2
Reges pii a Deo multitudine populorum donantur. 299 d 1 et seqq.
Reges mystici qui sint. 149 a 1
Vere rex est qui se regit et a ratione regi se sinit. 297 a 1
Quæ eius officia et partes. 296 d 1 et seqq. 578 d 2 661 c 1-734 c 1
Sit in dictis et pronuntiatis suis verax. 340 b 1 et seqq.

Dubia iuris resolvat et interpretetur. 340 d 1
A Deo in responsis suis dirigitur. 340 a 2
Est eius internuntius. 340 b 2
Eius sententia est oraculum. 340 c 2
A Deo debet regi ut bene regat 340 d 2
Assentatores devitet quasi pestem. 342 c 2
In eos tandem deprehensa fraude sævit. ibidem et seqq.
Eius indignatio est mortis nuntius. 342 d 2
Si sit placidus et benevolus, omnium amorem sibi conciliat. 344 b 1
Tunc eius vita in securo est. ibidem
Eius vultus serenus et lætus subditos recreat; contra mœstus et iratus consternat. ibidem
Regat animi sui affectus. 344 c 1
Ab eius amore vel ira subditorum vita vel mors dependet. ibidem
In quo solem imitetur. 344 a 2
In primo regni aditu solet esse beneficentior. 345 a 1
Non debet mentiri. 364 b 1
Repræsentat Deum. 364 a 2
Est velut sol. 441 a 1
Et angelus summus. 441 b 1
Est summus iustitiæ præses. 380 d 2
Iure suo exigit munera. 395 d 2
Eius ira est similis rugitui leonis famelici. 414 d 1-414 d 2
435 b 1 et seqq.
Hinc per leonem repræsentatur. 414 b 2
Iram compescat. ibidem
Sit mitis et placidus. 414 c 2
Natura pronus est ad iram. 415 a 1
Umbris iniuriarum feritur; in eo iræ iuncta potentia est. ibidem
Eius edicta omnes terrent. 415 b 1
Per iram furit. 415 c 1
Ex ira integras urbes et totum regnum expilat et vastat. 415 b 2
Ad minimas umbras expavescit. 415 c 2
Eius benevolentia et hilaritas similis rori ob multas analogias. 416 a 1
Eius sævitia velut imber procellosus est. 416 b 1
Eius iram provocans peccat in animam suam. 435 a 1
Est ei obediendum. 366 a 1
Idque propter Deum. 366 b 1
At contra Deum aliquid iubenti non est obediendum. 435 c 1
Solo suo intuitu omnia scelera et sceleratos fugat. 440 b 2
Quadrupliciter sedet in solio iudicii. 440 c 2
Et tunc dirigitur a Deo. 441 a 1
Sæpe per se iudicet, nec credat omnia prætoribus et iudicibus inferioribus. 440 c 2
Obeat subinde suas provincias. 441 b 1
Thronum iudicii collocet in metropoli. 441 c 1
Eius facies bonis est iucunda, malis terribilis. ibidem
Eius dotes et qualitates. 441 a 2 et seqq.
Sit patiens et lentus ad iram. 588 b 1-588 d 2
Eius iram verbis lenibus infringant subditi. 588 d 1
A solo Deo potest cohiberi. 588 b 2
Regis exemplum omnes sequuntur. 656 a 2-656 d 2-730 c 1
Tributa moderetur sumptus minuendo. 661 c 1
Eum tueatur amor et benevolentia subditorum. 661 d 1
Quanam in re miserior sit plebeis. 664 a 2
Si sit per munera electus, expilat populum. 670 c 2
Qui per dona scelera dimittit impunita, et indignis ob largitiones officia confert, destruit populum et regnum. ibidem
Sit iustus et beneficus. 671 b 1
Tres Dei dotes imitetur. ibidem
Eum dedecet promissi violatio. 696 d 1
Sit magnanimus, vigilans, ductor suorum. 720 c 2
Leoni assimilatur in multis analogiis. 721 d 1 et seqq.
Item gallo. 721 d 2
Item arieti. 723 c 1 et seqq.
Nec nimis blandus sit, nec severus. 725 b 1
Eius severitas excitat contentiones et rixas in populo. 726 d 1
Regibus olim faces et ignes præferebantur. 452 d 1
Devictis hostibus erigunt arcus triumphales et trophæa. 459 b 2
Sepulcra impiorum destruunt. 459 c 2
Eorum quanta sit potentia in bonum et malum. 460 a 1
Eos custodit veræ religionis propugnatio. 461 d 1 et seqq.
Et tuentur iustitia et clementia. 478 c 1 et seqq.
Semper potius in misericordiam propendeant. 462 b 1
Quomodo cor eorum a Deo dividatur. 466 a 1 et seqq.
Sæpe eorum consilia impia in ipsos revolvit. 466 b 1
Eorum decreta a Dei voluntate derivantur. 466 c 1
Eos mala consulere sinit Deus, cum genti cuipiam iratus est; bona vero, cum ei favet. 466 b 2
Eorum corda sunt in manu Dei. 466 a 1 et seqq. 467 b 1
Sinant se ab eo regi. 467 d 1
Eorum gratiam qui ambit, prius Deum oret. ibidem
Eorum cor ira et cupiditate æstuans est instar fluvii impetuosi. 467 b 2
Et a Deo immittuntur ardores ad id capessendum quod ipse per eos vult peragere. ibidem
Eos ipse contra hostes et insidias tuetur. 467 c 2
Si fideles exonerent, et hæreticos onerent, consulto faciunt, ut sic eos ad fidem compellant. 482 c 2
Eorum puritas et honestas colligitur e ministris puris et honestis. 507 d 2
Quos eligere officiales debeant. 521 b 1
Sunt proxime post Deum timendi. 566 a 1
Eorum furor est instar fulminis. 566 b 2
Personas non accipiant. 568 c 2
Sapientiam inquirant et scrutentur. 575 a 2
Item fidei mysteria. 576 b 1
Item Dei arcana iudicia. 576 c 1
Et regni statum. 576 c 2
Nihil decernant et iudicent, nisi mature deliberatum. 576 d 1
Cur iudiciorum suorum rationes debeant manifestare. 576 a 2
Eorum cor inscrutabile est. 577 d 1 et seqq.
Magnos habent animos et spiritus. 577 a 2
Habent cor mobile, et sæpe necessario mutari debent ob novos successus. 577 b 2
Affectant sapientiam et eminentiam supra cæteros, reguntur a Deo. ibidem
Eorum amicitia privata non est ambienda. 577 d 2
Nolunt reprehendi, esto male faciant. 578 a 1
Præstent se gratiosos et benevolos, 578 b 1
Sunt tales quales eorum consiliarii. 578 a 2
Coram eis nemo se iactat. 579 b 1
Non ferunt superbiam. 579 c 1
Excidere possunt regno, et fieri privati. 697 d 1
Sæpe sunt pauperes, cur. ibidem
Non sequantur suas cupiditates. 714 d 1
Quid in republ. spectare et curare debeant. 717 b 1
Eorum quatuor sunt primaria vitia. 717 c 1
Facile suorum obsequia obliviscuntur. ibidem
Generose incedunt. 720 b 2
Quibus viis et actionibus perdantur. 730 a 1
Non debent temere mutare sua consilia. 730 d 1
Caveant a nimio vino. 731 b 1
Eos et regna Deus maxime curat. 492 c 1
In bellis somno non indulgeant. 744 d 2
Quis sit rex mysticus. 842 d 2
Rex probus abominatur omnem iniustitiam. 342 d 1
Delectatur candore, veracitate, corde puro. 507 c 1
At improbus, hypocrisi et adulatione. ibidem
Probus, puritate et integritate. ibidem
Tali regnante floret Ecclesia et orbis: ex adverso impio regnante sequitur eorumdem mœror, squalor, ruina. 656 b 2 et seqq.
Rex pauper est sycophanta, opibus subditorum per fraudem inhiat, levi de causa eis litem intentat, falsa crimina eis imponit. 661 b 1
Rex sævus a suis petitur insidiis. 343 a 1
Cur ex pastoribus olim reges crearentur. 645 d 2
Reges multi uno in regno causa sunt bellorum et variarum exactionum. 650 d 2
Reges Iudæorum debebant ex lege Dei populum regere. 340 d 2
Regi assistere, est ei esse familiarem. 521 a 1
Vide Princeps.
Rhetores qua arte memoriam iuvent. 130 b 2
Rhetorica non vetatur a Salomone multiloquium carpente. 205 d 1

Digitized by Google

Rhythmus Proverbiorum elegantiam iuvat. 16 b 2
Richardus (S.) Angliæ rex, deposito regno, Christum pauperem secutus est. 514 d 2
Ridere (quomodo Deus dicatur) sui irrisores. 38 d 2
Rigor (ubi) ibi vigor est. 556 b 2
Risus Sanctorum in morte. 754 b 2
Risus impiorum detestabilis est. 48 c 1
Magno timore mixtus est. 210 a 2
Item magnis doloribus, et tandem desinet in luctum. 288 a 2
Risus nimius opportunitatem sceleribus præbet. 210 a 1
Spiritus vitales dissolvit. 289 c 1
Rivi fiunt vel a Deo et natura, vel manu hominum. 466 b 2
Rixæ sunt fugiendæ. 370 b 1 et seqq.
Eas sedare magnæ prudentiæ est. 388 c 2
Est iis abstinendum etiam post honoris læsionem. 435 c 2
Qualiter iis se interponere fas sit. 618 a 1 et seqq.
Eæ sunt summopere cavendæ. 618 b 1 et seqq.
Earum duo sunt fomites susurro et ira. 620 c 1
Rixantes dirimere est Superiorum: iis se immiscere non est tutum. 618 a 1 et seqq.
Sæpe seipsos suis rixis affligunt. 604 d 2
Sæpe uno verbo ad rixas concitantur. 605 a 1
Robertus Holcot an in Proverbia scripserit. 12 c 2
Roboam rex ob nimiam severitatem regno Israelis excidit. 727 a 2
Robustus idem est in Scriptura quod sedulus. 470 d 2
Et integer. 471 b 1
Item diligens. 471 c 1
Ῥόδον, unde dicta sit rosa Græcis. 633 d 2
Romæ crebræ sunt lites de aquis fontium. 370 c 2
Roma crevit per concordiam Romuli et Remi. 400 b 2
Eius resp. periit ob perpetuam dictaturam. 725 b 2
Romæ mensurarum idea extat in Capitolio. 217 a 1
Romani sua fortitudine acquisierunt orbis imperium. 255 c 2
Romani pietate ac religione se cæteris gentibus præponebant. 484 b 2
Gaudent Aquilone ob salubritatem. 638 b 2
Romani primi proceres fuere agricolæ. 645 c 1
Velleribus ovium induebantur. 634 d 2
Item lacte et pultibus vescebantur. ibidem
Non sunt prognati ab Idumæis. 720 c 1
Romula (S.) placide in Domino defuncta est. 754 d 2
Romuli lex de terminis agrorum. 520 a 1
Corona spicea coronavit sacerdotes agrorum. 645 c 2
Ros vertitur in margaritam in concham dilapsus. 416 a 1
Aliæ eius proprietates. ibidem
Est pinguis et pinguem succum germinibus et plantis instillat, suaviter et sensim herbis illabitur. ibidem
Roris natura exponitur. 83 c 2
Rosa inter flores est odoratissima. 633 d 2
Quæ rosæ suavius oleant. 634 a 1
Rosarii Sodalitas est a S. Dominico erecta. 146 c 1
Rosimunda mœcha tam amasium quam seipsam veneno sustulit. 139 b 1
Rotarum circumactio super corpora reorum erat olim in usu. 458 c 2
Rotæ fornix quis sit. 458 d 2
Rota erat item priscis genus torturæ et supplicii: ipsa describitur. ibidem
Quomodo id supplicium irrogaretur. 459 a 1
In rotis etiam damnati apud inferos torquentur. 459 c 1
In iis fit plerumque ossifragium. ibidem
Rotæ symbolum sunt opportunitatis. 583 c 2 et seqq.
Eæ etiam lectis adhibentur. 587 b 2 et seqq.
Rota fortunæ sæpe convertitur. 495 b 1-502 a 2
Rubedo oculorum unde proveniat. 543 a 1
Rubri et rufi coloris multæ sunt species. 544 a 1
Rudolphus Sherwinus Martyr Anglus in morte cecinit. 304 d 2
Rugitus leonis quam sit terribilis. 415 b 1
Huic comparatur ira regis. 414 d 2 et seqq.
Hic est mortis prænuntius. 416 a 2
Vide Leo.
Ruminanda sunt prius omnia quam in animum demittenda. 291 b 1
Ruminatio animalium doctrinæ accommodatur. 514 c 1
Rupella in festo omnium Sanctorum est occupata. 457 a 1

S

Sabbato datur quies non solum hominibus, sed et iumentis. 246 d 2
Sabina (S.) in morte risit. 754 b 2
Sabini (S.) Canusii Episc. longanimitas. 589 b 1
Venenum dum bibit innoxius, qui illud porrexit eodem momento alibi defunctus est. 482 a 2
Saccharum non est mel. 559 d 1
Sacculis (in) olim servabantur pondera. 341 d 1-341 d 2
Sacerdos consecrans gladio quodammodo dissecat et immolat Christum. 524 b 2
Sacerdotes Aaronici sacrificaturi vino abstinebant. 732 d 1
Sacerdotes olim accensas lampades præferebant. 452 c 1
Per arietem repræsentantur. 724 b 1
Sacerdotes quales esse vita debeant. 251 c 1
Sacerdotium lucerna repræsentatur. 452 c 1
Sacra non sunt in profanos usus convertenda. 457 c 1
Sacramenta septem sunt septem mysticæ columnæ Ecclesiæ. 172 b 2
Sacrificabant veteres inter epulas. 174 d 2
Olim inter sacrificandum sacerdotes canebant Dei laudes et hymnos voce et musicis instrumentis. 175 d 1
Sacrificium est summus Dei cultus. 175 b 1
Eo peracto instruebatur epulum. ibidem
Sacrificium Eucharisticum valet ex opere operantis, sed magis ex opere operato, et vi sua. 313 b 1
Sacrificia Iudæorum vim suam habebant ex opere operantis. 313 c 1
Nec proderant homini in statu peccati. ibidem
Sacrificia et vota sunt actus religionis. 59 b 2
Sacrificii externi dignitas mensuratur dignitate interni actus devotionis ex quo manat. 338 a 1
Sacrificium epulo olim claudebatur. 175 a 1
Sæculares (quare) præcedant multos Religiosos in regno Dei. 275 d 1
Sæculum hoc velut mare est, homo quilibet navis. 22 d 1
Sagacitas pars prudentiæ est. 642 b 1
Sagæ plures sunt quam sagi. 248 c 2
Sagittas duplices infligunt meretrices, amoris et doloris. 138 b 2
Salamandra est amoris hieroglyphicum. 136 a 1
Item innocentiæ symbolum. 198 c 1
Salethus Crotoniensium princeps, commisso adulterio, vivus in ignem insiliit. 124 b 2
Salix symbolum præmaturi incrementi. 267 a 1
Salome mater Machabæorum fuit fortis mulier. 735 d 1
Salomon (R.) inter Rabbinos percelebris est. 12 d 2
Salomon fuit sapientium omnium magister et princeps. 5 a 1
Fuit trinomius. ibidem
Tres eius libri. ibidem
Cum Proverbia scripsit, habuit spiritum prophetiæ. 6 b 1
An ea dictarit tantum, an vero conscripserit et digesserit. ibidem et seqq.
Ipsius sunt omnia quæ in libro Proverbiorum continentur. 6 c 2
Vere fuit Propheta. 7 a 1
Fuit auctor libri Proverbiorum. 7 b 2
Eius sapientia et scientia. ibidem
Fuit ea divina. 7 c 2
Qua ætate floruerit. 7 b 2
Nulla dogmata hausit a Gentilibus philosophis. 8 a 2
Quo ordine suos libros scripserit. 9 c 1
Eius dogmata secuti sunt posteri sapientes. 9 d 2
Ipse auctor est libri Proverb. ideoque ei suum nomen præfigit, idque primus inter omnes scriptores sacros, et quare. 14 a 1 et seqq.
Cur se Davidis filium vocet. ibidem
Cur usus sit hoc obscuro orationis genere. 14 b 2
Videtur sua Proverbia diebus festis ad populum esse concionatus. 17 c 2
Induit in iis personam nunc patris, nunc pædagogi. 25 a 2
Prævidit Deum incarnandum. 33 a 2
Unde sit dubia eius salus. 51 b 2
Non est inventor alchymiæ. 64 b 2
Cur vocetur tenellus patris. 75 a 2 et seqq.
An is fuerit moriente patre puer. 75 b 2

Digitized by Google

Fuit corpore delicato, et optimo temperamento: fuit docilis et flexilis. 75 d 2
Quomodo vocetur unigenitus. 76 c 1
Fuit matri unice dilectus 76 b 2
Fuit hæres regni. 76 d 2
Videtur fuisse primogenitus. 77 a 1
Filius fuit pœnitentiæ, ideoque a parentibus unice dilectus. 77 b 1
Per sapientiam factus est regum maximus et gloriosissimus. 151 c 2
Academiam in atrio templi sui constituit. 171 d 2
An ipsemet in ea sapientiam sit professus. 172 c 1
Et quoto anno regni sui dictavit in ea parabolas et proverbia sua. ibidem
Eius magnificentia in numero, opibus, fortitudine militum et famulorum. 299 b 1
Plenam cum omnibus vicinis tam inimicis quam amicis pacem habuit. 338 b 2
Fortitudine iustitiæ regni solium firmavit. 342 a 2
Lectorem et auditorem suum subinde inter docendum compellat et excitat. 513 c 2
Doctrinam suam commendat. 514 c 1-515 d 2-516 a 2
Quo ætatis anno ad regnum evectus sit. 569 a 2
An post lapsum in idololatriam egerit pœnitentiam. 572 d 1
Quot parabolas dictarit; multæ earum perierunt. 574 c 1
Ipse eas scripsit, aut saltem dictavit. 574 d 1
An etiam sit auctor ultimorum duorum capitum Proverb. 686 b 1
Vocatur congregans et filius vomentis. 686 a 2 et seq. 687 c 1 et seqq. 688 d 1
Eius sapientiæ redundantia et spiritus. 688 b 1
Eius stultitia. 688 a 2
Eius pœnitentia et salus dubia est. 688 d 2-689 c 2
Fuit vere Propheta. 689 b 1
Et Deo perplenus. 689 c 1
Cur se stultissimum vocet. 689 b 2 et seqq.
Eius humilis modestia. 690 b 1
Paupertatem et nimias opes deprecatur. 696 b 2
Eius sapientia initio regni. 709 a 2
Cur dictus sit *alkum*. 719 c 1
Qua ætate vixerit. 719 c 2
Cur se Lamuelem vocet. 727 b 1 et seqq.
Fuit quasi peculium Dei, et ei a puero dilectus. 727 b 2
Est a Deo electus rex: accepit ab eo sapientiam. 728 a 1
Fuit typus Christi. 727 b 2-728 c 1
An prima nuptiarum nocte in causa fuerit ut sacrificium matutinum æquo serius sit oblatum. 728 d 1
Eius vinolentiam et mulierositatem prævidit mater Bethsabee. 728 a 2
Fuit ei primogenitus ex Davide. 729 c 1
Fuit ei filius votorum. 729 a 2 et seqq.
Item filius orationum. 729 c 2
Alienigenis mulieribus copulatus [illegible]um perdidit. 730 c 1
Matrem suam deprædicat et des[illegible] sub typo mulieris fortis. 734 d 1
Salonius an fuerit filius Eucherii Lugdunensis. 12 d 1
Scripsit in Proverbia. ibidem
E Ven. Beda multa transcripsit. 234 d 2
Fuere duo, unus Beda posterior, alter anterior. 235 a 2
Salutis initium est a præveniente gratia, non a libero arbitrio. 169 d 2
Et a Dei gratia. 321 a 2
Salus animæ in omni statu et officio consideranda. 284 b 1
Salus filiorum pendet a castigatione parentum. 535 a 1
Salutationes matutinæ clientum priscis erant in usu. 636 d 2
Salutatio angelica reiterata B. Virgini gratissima est. 716 a 1
Samson prodendo suum secretum Dalilæ robur amisit. 97 a 1
Samuel dictus quasi postulatus et impetratus a Deo. 728 c 1
Sancta canibus non sunt danda. 532 c 2
Sancti statim a morte ad Dei conspectum admittuntur. 52 c 1
In omnibus a Deo diriguntur. 57 d 1
Laboribus et crucibus redduntur apti ad æternam gloriam. 61 c 1
In fine mundi non pavebunt ob casus inopinatos tunc evenientes. 69 a 2
Sunt Dei secretarii. 72 c 1
Res hæc probatur exemplis. 72 d 1
Eorum propria dos est gloria. 73 b 1
A pueris dederunt operam virtuti. 76 a 1
In Deum et Christum quodammodo transformantur. 84 c 1
In senio maxime sapiunt. 111 d 2
Mortem instantem semper prospiciunt. 112 a 1
Ignem libidinis igne corporeo extinxere. 125 d 2
Sunt reges. 149 a 1
Qualem ipsis gloriam communicet Deus. 152 c 1
In montibus et rupibus egerunt. 142 b 2
Eorum intelligentia et sapientia, sita est in timore, cultu et reverentia Dei. 182 b 1
Ipsi quoque circa ea sunt consulendi. ibidem
Virtutes suas celant. 201 b 1
Et latere cupiunt. 201 c 1
Sunt pacifici et tranquilli. 209 b 1
Sua eloquentia urbes et regna sæpe ab exitio liberant. 222 c 2
Sitiunt Deum. 232 d 1
Suscipiunt animas, easque iuvant et sublevant. 237 d 2
Sæpe uno verbo afflictis medentur. 252 c 1
Sunt peritissimi virtutis artifices. 265 d 1
Eorum exempla alios ad meditationem excitant. 275 c 1
Sunt aves pennatæ mystice. 32 d 1
Timore Dei armati vicerunt tyrannos et supplicia et adversa. 297 d 2
Affliguntur ut a Deo exaltentur. 347 b 1
Non sunt persequendi. 457 a 1
Nec res iis temere vovendæ. 457 b 1
Quomodo proprie devorentur. 457 d 2
Cum iis eris sanctus. 518 a 2
Sunt velut aquilæ. 530 c 1
Novos excogitant modos placendi Deo. 555 c 1
Oderunt impuros et incestos. 559 b 2
Dum laudantur, fiunt fulgidiores. 643 a 2
Et sanctiores. 643 c 2
Confidunt ut leo. 649 a 2 et seqq.
In morte rident. 754 b 2
In cælo ob opera laudantur. 765 b 1
Ostentabunt ibi vulnera et cicatrices suas. ibidem
Sancti omnes suam sanctitatem B. Virgini acceptam referunt. 743 a 2
Sancti illustres virtute communes transcendunt. 759 b 1
Sancti omnes veteris Testamenti præluserunt B. Virginis sanctitati. 160 b 2
Cum Sanctis nonnullis eximiis Christus mire est deliciatus. 168 b 2
Eos inebriat et quodammodo amentes facit. ibidem
Sanctus est velut rex ob domitas passiones. 79 c 2
Eius fortitudo est Deus ipse. 214 c 2
Sanctus sæculi est velut formica. 112 a 2
Vide Iusti.
Sanctimoniales cur sint longævæ et vegetæ. 378 b 1
Sanctimonialis quædam studio castitatis sibi oculos eruit et amasio misit. 762 a 1
Sanctitas præstat opibus multis. 339 c 1
Senectutem mire condecorat. 354 c 1
Lucerna repræsentatur. 462 b 1
Tutum est asylum. 517 d 2
Est quasi galea. ibidem
Facilis est. 554 b 2
Melle denotatur. 559 c 1
Omnibus rebus, temporibus et personis se accommodat. 560 a 1
Quæ sit via ad sanctitatem recta. 737 d 1
Roborat iustos, et impios percellit. 214 b 2
Sanguine (in) vita consistit. 139 a 1
Sanguinei facile a vino vincuntur. 732 c 2
Sanguisugæ descriptio, eiusque aviditas sanguinis; ipsa non generat. 702 b 1 et seqq 703 a 1 et seqq.
Quid per eam repræsentetur. ibidem ibidem 704 b 1 et seqq.
Sanitas corporis pendet ex sanitate partium teneriorum et duriorum. 58 a 1
Sannio et sanna quid sibi velint. 38 d 1
Sapere nemo sibi videri debet. 57 c 1
Sapere ultra quam satis sit, via est ad hæresim. 407 b 1 et seq.
Sapit, qui periculo alieno sapit. 429 b 2
Qui sapere sibi videtur, vere stultus est. 679 d 2
Et peior est stulto. 615 a 2
Sapiens libenter audit, et discit. 21 a 2

Digitized by Google

Opus suum omni ex parte lustrat, et moderatur. 55 c 2
Diligit correctionem et corrigentem. 181 a 1
Est ei danda occasio sapientiæ et virtutis. 181 c 1
Ipse ultro se in virtute promovet. 181 d 1
Ex omni re captat occasionem proficiendi. 181 c 2
Tam se quam alios regere poterit. 194 c 1
Libenter corripitur. 196 d 1
Nec temere loquitur. 197 a 1
Abundat sapientia. 200 c 1 et seqq.
Non loquitur nisi sapientiam. 200 d 1
Eam modeste abscondit. 200 d 2
Libenter se disciplinæ subiicit. 203 a 2
In odio et amore apertus est. 205 a 1
In fornace discretionis expurgat sua verba. 207 c 2
Sapientiæ auxilio mala declinat. 210 b 2
Cavet sibi ab improbo. 209 d 2
In risum non dissolvitur. 209 d 2
Sapientia ei levis est. 210 d 1
Mane vacat Deo per orationem et studium. 235 d 1
Tunc et diei totius opera disponit. 235 b 2
Alios consulit, eorumque consilia sequitur, quia se nihil putat scire, alios omnia. 249 d 2
Sequitur iudicium rationis: non est duri cerebri. 250 a 1
Verbo asperiore tactus statim non irascitur. 250 d 1
Iram in animo refrænat. 250 a 2
Eam in corde premit, ne foras prorumpat. 250 b 2
Putat satius iram condonare, quam ulcisci. 250 d 2
Nihil temere promittit aut vovet. 252 b 1
Scientiam suam celat, et quare. 255 a 1
Tradit præcepta vitæ. 269 d 1 et seqq.
Sermones prudenter disponit, itaque sibi gratiam conciliat. 283 c 1
Pœnas et supplicia veritus, declinat a malo. 291 b 2
Eius zelus in sapientia communicanda. 305 c 1
Qui propterea ex ea nihil deperdit, sed eamdem adauget. ibidem
Habet cor sapientia plenum et imbutum. 312 c 1
Semper sui similis est. 312 d 1
Imitari debet seminantes. ibidem
Semper quærit honestatem et virtutem. 316 c 1
Imo eam avide ab omnibus haurit. 316 d 1
In gaudio non agit immoderate. 298 b 2
Sursum semper os habet, cor et manus. 323 b 1
Sapiens unus eminens cæteros sapientes cohonestat. 297 b 1
Sapiens sedat iratos, etiam reges. 343 b 2
Semper in sapientia sua proficit. 348 d 1
Docendo alios, obtinet nomen prudentis. 348 b 2
Cor prius plane imbuat sapientia, quam eam alios verbo et exemplo doceat. 349 b 1
Etiam cum fame sapientiæ studet. 351 c 2
Solus liber est. 359 d 2
Quomodo eius sint omnia. 362 c 2
Verbo corrigitur. 367 b 1
Et cur. ibidem et seqq.
Si peccet, peccat ex infirmitate vel ignorantia. 367 d 1
Nullis movetur terroribus. 369 a 1
Est parcissimus in verbis, sed multa facit. 382 a 1-411 b 1-587 c 2
Eius verba comparantur profundo flumini, torrenti redundanti, fonti scaturienti. 387 d 2
Idque pro varietate loci, temporis et personarum. ibid. et seq.
Eius cor et mens est velut fons sapientiæ. 387 b 2
Dolores patienter sustinet. 393 d 2
Ratione se duci sinit. 394 c 1
Doctrinæ diligenter vacare studet. 395 d 1
Audit diligenter doctores. ibidem
Si habet sapientiam, habet Deum estque beatus. 406 a 2
Maturus est et lentus. 407 b 1
Est patiens. 413 b 1-414 a 1
Est magnanimus. 413 d 1
Omnem despicit iniuriam. 414 a 1
Nudis verbis correptus resipiscit. 429 c 2
Facile alterius secretum expiscatur. 438 a 1
Sed suum celat. ibidem
Facile potest ditescere. 447 a 1
Dotes habet gemmarum. 447 d 1
Eius os et cor est crater sapientiæ. 447 a 2
Sapit, castigato impio. 476 d 1
Sua prudentia et providentia comparat sibi quidquid ad usum familiæ requiritur. 483 a 2
Totus a Deo pendere debet, et illi fidere. 492 a 1
Eminus prospicit hostium insidias, arma, molimina, fraudes. 499 b 2
Est fortis, et quibus in rebus. 552 c 2
Eius symbolum est asinus. 552 d 2
In quo similis est apibus. 587 c 2
Rixas a stulto excitatas sopit. 614 d 1
Est mire laboriosus. 617 a 2
Suis in laudibus manet inconcussus. 643 b 1
In adversis est constans. 644 d 2
Tumultus reipubl. sua prudentia sedat. 673 d 1
Declinat litem cum stulto. 673 d 2
Spiritum suum reprimit et reservat. 674 c 2
In agendo loquendoque moderatus est. 675 b 2
Vide Iustus, Prudens.
Sapientes eliguntur ad reipubl. gubernacula. 148 d 2-554 d 1
Eorum est regere. 237 b 1
Diligenter sibi cavent a stultis. 279 a 1
Opes dispertiunt in eleemosynas. 296 d 2
Utuntur eis quasi domini earum. ibidem
Iis fiunt sapientiores et sanctiores. 297 a 1
Cur sapientes huius mundi appellentur parvuli. 292 c 2
Sapientes iudicant ex æquitate. ibidem
Olim sibi invicem in conviviis quæstiones proponebant. 517 b 1
Sapientia quomodo a disciplina distinguatur. 16 d 2
Quid ipsa proprie sit. ibidem
In libris sapientialibus capitur pro doctrina morum. 17 b 1
Ea competit perfectis. 17 c 1
Sapientia vera seipsam ignorat. 57 c 2
Est sacerdos Dei quodammodo. 159 c 2
Estque in se ordinatissima, et creaturas omnes optimo ordine disponit et gubernat. ibidem
Quomodo parturiri dicatur. 162 b 1
Deum exstimulavit ad res in tempore creandas; eius opera sunt ardua. ibidem
Eius stabilitas. 163 d 1
Produxit cælos et abyssos cœlestes. 164 a 1
Res creatas gubernat, alit, et quamque ad finem suum dirigit, velut œconoma vel artifex. 166 d 1 et seqq.
Ipsa communicata aliis magis excrescit. 233 b 2
Sapientia creata et participata, a Deo est ab æterno creata, id est creari decreta, et possessa. 156 c 2
Per eam Deus omnia creavit. 154 d 1 et seqq.
Ipsa mire ordinata est 160 b 1
Elementis suum dedit ordinem. ibidem
Sapientia creata, id est prudentia et virtus, quomodo in plateis clamet. 34 c 2 et seqq.
Sola præstat tranquillitatem. 41 b 2
Diversis nominibus appellatur a Salomone in Proverbiis. 45 b 2-181 d 2 et seqq.
Est in corde abscondenda velut cimelium. 43 d 1
Est velut thesaurus. 44 b 1
Ea tota perdiscenda. 44 b 2
Est donum Dei. 45 d 1
Provenit ex Dei revelatione, insuper requiritur interna Dei illuminatio. 45 a 2
Paranda studio et oratione. 45 b 2
Cultores suos præservat ne cadant. 46 b 1
Amantes sui amat, spernentes spernit. 54 d 1
A Deo speranda et postulanda est. 56 c 1
Primum est discenda quam docenda. 62 b 1
Eius negotiatio quam sit præclara. 62 d 1 et seqq.
Quam sit pretiosa. 62 c 2
Est velut adamas. 63 a 1
Vitam prolongat quintupliciter. 64 c 2
Eius dotes et membra. 65 b 1
Eius viæ sunt pulchræ. 65 d 1
Est velut lignum vitæ. 66 c 1
Quomodo det gratiam faucibus. 68 d 1
Eam possidere est principium eius. 78 a 1 et seqq.
A doctore discenda est. 78 c 2
Est arripienda. ibidem
Suis clientibus dat cumulos gratiarum, et adversus mala quælibet tuetur. 79 b 2
Dat eisdem quintuplicem coronam. 79 c 2

Digitized by Google

Est instar fontis. 100 c 2
Cervo et hinnulo comparatur. 104 d 2
Cur vocetur soror. 130 d 2
Est nobis congenita. 131 a 1
Est soror mentis et rationis. ibidem
Est ut sponsa complectenda. 131 b 1
Est soror castitatis. ibidem
Repugnat ex diametro libidini. ibidem
Colentes se colit. 142 a 1
Ubique et ad omnes prædicat. 142 b 1
Est auro et gemmis potior. 145 b 2
Habitat in consilio. 145 d 2
Eius comites variæ. 148 b 1
Reges illuminat et dirigit. 148 d 2
Eius fructus externi et interni. 153 d 1
Eius dictamina ab æterno in Dei mente ordinata sunt. 160 b 2
Eius mensa et victimæ. 174 d 2
Est scientia rerum sanctarum. 181 d 2
Apud sapientem invenitur. 200 c 1 et seqq.
Parit prudentiam. 210 b 2
Sapientem coronat velut diadema. 296 c 2 - 305 c 1
Sapientiæ nidi mystici qui sint. 346 a 1
Eius duo sunt munia; eam habere et proferre poscit eloquentiam. 348 d 1
Ea aliis non est invidenda. 348 b 2
Quo magis in alios depromitur a sapiente, eo in eo magis crescit. 349 b 1
In eo continuas sapientiæ aquas scaturit. ibidem
Est fons vitæ ipsam possidenti. ibidem
Est etiam in alios effundenda. 349 c 1
Dirigit os sapientis, ut sapienter loquatur. 349 b 2
Opibus præstat. 372 b 1
Sine doctore constructa, multis erroribus depressa labescit. 373 a 1
Quis eius sit decor et pulchritudo. 379 d 2
Eam sectans, sapientibus se adiungit. 383 c 1
Est propria possessio viri sapientis, est ei in pretio, nec a quopiam ei invito potest auferri. 395 a 2
Paratur diligenter audiendo, et studiose meditando. ibidem
Dilatat animum. 396 b 1
Qui ea pascitur, per eam fiet possessor cordis, et diligit animam suam. 410 b 2
Facit hominem iræ potentem et patientem. 412 c 1
Nascitur ex patientia. ibidem
Hæc eius mensura est. 413 a 2
Sapit et gustat adversa. 413 b 2
Usu et eruditione in puero crescit. 425 a 2
Decet senes. 462 c 2 ibidem
Nascitur ex temperantia. 434 c 2
Et comparandæ quæ sint necessaria. 439 a 1
Vincit fortitudinem corporis. 484 a 2
Quo sensu a Salomone tripliciter descripta sit. 516 a 1
Sapientia triplici domus ædificatur. 550 d 1
Sapientes reddit fortes ad quælibet ardua conficienda et sustinenda. 552 c 1
Parit opes et fruges. 552 b 2
Cur stulto sit ardua. 554 b 1
Est excelsa 554 d 1 - 554 b 2
In quo sit melle dulcior, et melle repræsentatur. 559 c 1 et seqq. 561 a 1 589 b 2
Est dulcis gustatu. 506 a 1
Omnia aspera dulcorat. ibidem
In senio dat spem certam adipiscendæ felicitatis. 561 a 2
In ea percipienda modus est adhibendus. 586 a 2
Non in opibus, sed in earum contemptu sita est. 655 d 2
Ipsam hæ impediunt. ibidem
Eius ductum sequens, tuto incedet in operibus suis. 666 b 2
Eam communicans eam adauget. 667 d 1
Symbolice in muliere forti describitur. 734 c 2
Docet clementiam. 755 d 2
Sapientia et iustitia firmant et prolongant imperia. 651 a 1
Sapientia Dei est increata, infinita et omnipotens. 491 d 2
Comprehendi nequit. 691 b 1
Vide Doctrina, Prudentia, Scientia, Virtus.
Sapientia increata, id est Deus, quomodo ad homines prædicet. 84 d 1
Creavit et firmavit terram et cælos. 67 b 1
Diligentes se diligit. 150 d 1
Semper exstitit in Deo. 154 d 1
Eam Deus habuit ab æterno, et per illam fecit omnia. 155 d 1
Quomodo is sapientiam peperisse dicatur. 161 d 2
Centri terræ ipse centrum est. 166 a 1
Magis gaudet suis attributis quam creaturis. 167 c 1
Ludit quadrupliciter in creaturis. 167 a 2
In quibus is lusus consistat. 167 b 2
Eius deliciæ sunt cum filiis hominum. 167 d 2
Est auctor voluntatis bonæ, et gratiæ. 169 c 2
Est dominus et rector ventorum. 193 a 2
Ipse tranquillus tranquillat omnia. 209 b 1
Ipse solus hominem ditat. 209 b 2
Simplices et innocentes dirigit. 219 b 2
Est simplex. ibidem
Eius nomen proprium est clemens. 228 b 2
Omnis malitia et duplicitas ei displicet, maxime fictio et simulatio. 228 c 2
Est desiderium iustorum. 232 d 1
Item eorum radix. 241 d 1
Quos diligit, castigat. 276 a 1
Eius videndi desiderium est materia compunctionis. 286 c 2
Suam magnificentiam ostendit in multitudine angelorum, beatorum, et creaturarum. 299 a 1
Gerit curam pauperum. 302 b 2 et seqq.
Omnia intuetur præterita, præsentia, futura. 309 c 2
Omnes homines intuetur. ibidem
Vide Deus.
Sapientia increata essentialis, possessa et creata est a Deo ab æterno. 155 d 1 et seqq.
Ordinat in Deo omnia eius attributa, et omnes personarum processiones. 159 d 2
Item omnia Dei decreta et rerum faciendarum ideas. ib. 161 d 2
Delectatur intuitu rerum creatarum per singulos dies. 166 d 2
Sapientia increata notionalis et personalis est Filius Dei: hanc possedit Deus ab æterno per generationem, et per eam creavit omnia. 155 b 2 - 162 a 1
Ea est ordinatissima. 160 b 1
Lusit ab æterno apud Patrem. 167 a 1
Vide Iesus Filius Dei.
Sapientia humana instar fucatæ meretricis est. 93 a 1
Sapientia humana divinæ collata, potius est insipientia; divinæ voluntati illa subservit. 491 b 2
Nulla sapientia impii Deo valet resistere. ibidem
Sapientiæ opinione se obiectare nefas est et stultum. 611 a 2 et seqq.
Ei præfidens, stultus est. 666 a 2
Sapientia vera sita in sui cognitione. 690 c 1
Nec non in solertia. 715 c 1
Sapientiæ liber cuius sit auctoritatis. 5 c 2
Sapientiæ nomine dicuntur omnes libri Salomonis et maxime Proverbia. 8 c 1 et seqq.
Sapo mixtus aceto vestes non purgat sed maculat. 594 a 2
Saporem non habent odorata. 533 a 1
Sapphirus gemma gratiam et amorem conciliat. 365 c 1
Cur pueris appenderetur, estque Dei symbolum. 68 a 2
Sapricius inimico Nicephoro reconciliari nolens palmam Martyrii amisit, quam Nicephorus adeptus est. 564 d 1
Sardanapalus ob luxum et ignaviam excidit imperio Assyriorum. 255 c 2
Inter concubinas purpuram nevit. 740 b 1
Sardius gemma rubet ut aurum. 583 c 1
Huic comparatur sermo sapiens. 584 a 2
Sarepta urbs Sidoniorum unde nomen invenerit. 694 c 2
Saturitas parit ciborum fastidium. 630 d 2
Facit servos insolentes. 713 d 1 et seqq.
Ea datur a timore Dei. 428 a 1
Capitur pro abundantia. 60 a 1
Satyrus frater S. Ambrosii quam simplex et sincerus esset. 228 c 2
Parcus et sobrius erat. 481 c 2
Saul ira æstuans velut energumenus fuit. 343 d 1
Davidi insidias struens, in huius tandem manus incidit. 622 d 2
Peccatum nolens agnoscere, Dei iram incurrit. 658 a 1
Saxa alligabantur tortis in catasta. 459 b 1
Scala peccantium quæ eos in infernum deducit. 387 b 1
Et contra scala iustorum in cælum. ibidem

Digitized by Google

Scandalum dans aliis vindictam Dei sentiet. 504 c 1
Et est a iudice puniendus. 672 d 1
Schismata (quantum) Ecclesiæ nocuerint. 117 b 2
Scientia paulatim moderato labore comparanda. 266 c 2
Scientia rerum sanctarum sola vera est prudentia et intelligentia. 181 d 2
At vana est thesaurus impietatis. 190 c 1
Modica cum charitate et humilitate potior est magna cum contentione et superbia. 317 c 2
Sine virtute nil prodest. 372 d 1
Est proprium animæ bonum et vitale. 406 d 1
Optime mens et cor dicitur. 410 d 1
Eius pretium. 447 b 1
Ea utendum moderate ut sapiat. 621 c 2
Scientia practica passim in Proverb. denotatur per intellectum, sapientiam, sensum. 395 d 1
Ei cor et aures dandæ. 533 c 2
Quæ dicatur scientia animæ. 406 a 2 et seqq.
Scientia sanctorum et iustorum quæ dicatur 406 d 2
Scientiæ Gentilium non sunt cum divina comparandæ. 8 a 2
Cur hæ vocentur ancillæ Theologiæ. 178 a 1
Vide Doctrina, Sapientia.
Scilurus quo facto filios ad concordiam excitarit. 399 b 2
Scita quæ dicantur. 16 b 1
Σχολιον et Σχολιαζω quid sibi velint. 372 a 2
Scortum. *Vide* Meretrix.
Scribendi modum quisque proprium habet, et ab aliis diversum. 641 c 1
Scriptores sacri scribunt triplici fine, et triplici fructu. 516 b 2
Scriptura sacra ad Gentium ritus non est accommodanda. 12 a 2
In recensendis filiis non servat ordinem temporis et generationis. 71 a 1
Eius scientia paranda assidua lectione. 79 c 1
Est velut cisterna et fons. 101 a 2
Non est tota clara legentibus. 121 b 1
Est velut mensa. 175 b 1 - 523 d 1 et seqq.
Quomodo statera recta et dolosa sit. 212 a 2
Phrasibus et moribus hominum se accommodat. 314 c 2
Illius modica scientia melior est quam ampla sæcularis. 359 d 1
In ea tamen non oportet plus sapere, quam oportet. 589 c 2
Scriptura est velut thesaurus. 483 d 1
Eius sententias loco suo proferre posse perutile est. 484 b 1
Quatuor habet sensus. 516 b 1
Optimum doctrinæ et pietatis odorem exhalat. 560 b 2
Eius sensus litteralis melle, allegoricus favo denotatur, vel contra. 561 c 1
Est abscondita et arcana. 575 b 2
Ea est a regibus exquirenda. ibidem
Nobis velut Mercurius est. 612 c 1
Non debet ab indoctis legi. 613 b 2
Eius verba non sunt nimis subtiliter excutienda. 641 d 2
Quam ampla sit. 758 d 2
Scriptura omnis, etiam historialis, vocatur prophetia. 728 c 2
Scrupulosi numquam cum gaudio comedunt. 359 d 1
Scrutatio maiestatis similis melli nimis comesto. 601 b 1
Scylla unde dicta sit. 95 d 2
Est symbolum iræ. ibidem
Scyrus lapis integer enatat, comminutus mergitur. 400 b 2
Secretum celandum: quod qui celat, fidelis amicus est. 223 d 2
Et fidelis Spiritui sancto. 223 b 1
Secretum non careat consilio. 321 d 2
In consiliario maxime requiritur. ibidem
Secreta cur magis delectent. 185 a 1 et seqq.
Quo sensu sit facilius secreta cordium scire quam inferni. 314 a 2
Secretum celans studet amicitiæ, id revelans eam destruit. 366 b 2
Secretum amici non est prodendum. 581 b 1
Id non est cum extraneo communicandum. 581 c 1
Quo sensu secretum cum amico communicatum animum exhilaret. 366 b 2
Id revelans causa est inimicitiæ, odiorum et litium. 370 a 2
Et explorator. 450 b 2
Item proditor, delator, adulator. ibidem
Sibi et aliis causa ruinæ est. 623 c 1
Id statim effutire stultissimum est. 674 d 2
Secreta prodit imprudens, prudens celat. 382 a 2
410 a 2-484 c 1
Secretum alicuius scire difficillimum est. 439 d 1
Eius expiscandi praxis. 439 b 2
Secreti tenaces consiliarii a principibus magni fiunt. ibidem
Secretum plurimum valet ad regimen. 731 d 1
Id proditur ab ebrietate. ibidem et seqq.
Secundina (S.) Martyr Anagnina cæsa pro sanguine lac fudit, et odorem suavissimum exhalavit. 27 d 1
Securitas filia est virtutis. 70 a 1 et seqq.
Unde securitas conscientiæ nascatur. 217 b 2
Securus aliquando capitur pro immuni. 317 a 1
Sedere in solio iudicii quatuor denotat. 440 c 2
Seditiosi sæpe falsitatis suæ dant pœnas, vel per plebem, vel per Deum. 411 d 1
Sunt flabella seditionum et rixarum. ibidem
Segnities opus cœptum non promovet, sed destruit. 390 d 2
Vide Pigritia, Otium.
Segullum est terræ genus in summo solo, e quo metallarii cognoscunt subesse venam auri. 444 a 1
Seigneur (unde vox) derivetur. 354 a 1
Seminis et culpæ analogiæ. 503 c 2
Semina mala fœcundiora sunt bonis. 503 d 2
Seminis genitalis origo. 535 a 2
Eius crebra effusione multi spiritus vitales effunduntur. 97 c 2
Unde ipsum oriatur, et diversum ad diversa membra efformanda requiritur. 98 d 1
Semita idem est quod semi iter. 346 b 1
Semitæ æquitatis quæ dicantur. 60 c 1
Semitariæ meretrices quæ vocentur. 140 a 1-184 c 2
Senatori quæ sint necessaria. 116 c 1
Senatus a senibus dictus. 353 c 2
Senectute (in) sectandum otium quietis et tranquillitatis. 111 b 2
Senectus iustorum suavis et sapida est. 259 a 2
Senectus sancta est venerabilis, et velut corona. 353 d 1
Est requies laborum et casuum. 353 b 1
Est decor senum. 463 a 1
Eam decet morum gravitas et sanctitas. 463 d 2
Est imago antiquitatis Dei. 463 b 1
Careat animi perturbationibus. 463 c 1
Pollet sapientia. 463 d 1
Senectus bona quæ sit. 463 a 2
Quæ eius partes et officia. 463 b 2
In quo iuventute opus habeat. ibidem
Est indocilis. 501 d 1
Senes valent iudicio et consilio. 13 a 2
Eorum corona sextuplex. 353 a 2
Coronantur canis, ætate, nepotibus. ibidem
Et prudentia. 353 b 2
Olim coronabantur. ibidem
Reip. regendæ præficiuntur. 353 c 2
Cupiditatum suarum monstris domitis, coronam laudis promerentur. 354 c 1
Eorum corona sunt nepotes. 363 c 1
Eos decet sapientia. 425 a 2
Eorum consilia sunt velut oracula accipienda. 463 b 1
Sunt inter iuvenes quasi Deus. ibidem
Dominentur passionibus animi. 463 c 1
Unde sint reges. ibidem
Pollent sapientia. 463 d 1
Cernunt magnam ex se propaginem: prospiciunt et prænuntiant futura. 463 a 2
Ad beatam vitam anhelare debent. ibidem
Eorum consilium et exemplum quam sit utile. 463 d 2
Senior idem est quod Dominus. 354 a 1
Seniores olim erant iudices et principes regionis. 751 d 1
Senium dictum a sensu, quia senes valent prudentia. 467 c 2
Sensus custodiendi ne cor inficiant. 87 a 2
Sensus debet rationi subiici, et ab ea regi. 412 a 1
Sensibus homo uti debet ad Dei honorem et beneplacitum. 444 a 2
Qui sensus sint administri intellectus et voluntatis. 444 d 2
Sunt limitatæ virtutis, hinc per intemperantiam enervantur. 590 c 2
Sensus sacræ Scripturæ quadruplex est, et qui singuli. 516 b 1

Digitized by Google

Sensus litteralis melle, allegoricus favo designatur, vel contra. 561 c 1
Sensus genuinus semper interpreti est sectandus. 13 b 1
Sententiæ (quæ) libri Proverbiorum exstent in Hebræo, quæ non. 8 a 2
Sententiæ eius non significant quid semper, sed sæpe eveniat. 190 c 2
In eo multæ non sunt connexæ. 21 c 1
Multæ quoque ex uno loco in alium sunt translatæ. ibidem
Cur sententia regis dicatur oraculum. 340 c 2
Sententia aliqua bella et sapida sæpe melancholiam levat aut tollit. 395 c 1
Sententia opportune producta magnam habet venustatem. 582 c 2
Sententia gravis non reperitur in ore stulti. 608 b 2
Nec eum decet. 608 d 2
Sententiæ S. Scripturæ quam sint utiles. 514 c 2
Cur sententiæ eædem subinde in libro Proverbiorum repetantur. 617 c 1
Sentes dictæ a sentiendo. 613 a 2
Sentiens mœrorem, non ita eum alteri exponere potest atque ipse sentit. 285 b 2
Sepes animæ et conscientiæ. 571 b 1
Septem regni administratores et consiliarios primarios habebant reges prisci. 617 d 1
Septenarius numerus symbolum est plenitudinis. 172 a 2
Et multitudinis. 172 b 2
Septies cadit iustus; quo sensu. 561 c 2 et seqq.
Septuaginta sæpe non tantum interpretes, sed et paraphrastæ sunt. 7 a 2-730 a 2
Sæpe a Nostro evariant et quare. 7 a 2
Multa in ipsis exstant quæ non sunt in Hebræo. 9 c 1
An sint scriptores hagiographi. 9 d 1
Versio eorum errores quosdam habet. 7 a 2
Olim fuit Vulgata, ideoque canonica scriptura. 9 c 2
Sæpe vocibus Græcis novum tribuunt significatum. 304 b 1
Sunt antiquissimi et doctissimi. 381 a 1
At eorum codices sunt vitiati pluribus in locis. 481 d 1
Septuplum capitur pro multiplum. 126 b 2
Sepulcris (in) extra urbes habitabant olim lupæ viliores. 50 c 2
Sepulcrum dealbatum typus est meretricis comptæ, sed putiscentis. 540 b 2
Sergius Abbas agricolam iniuriantem leni responso placavit, et monachum fecit. 308 c 1
Sermo pravus fugiendus. 89 b 1
Est velut ignis in sinu 124 d 1
Sermo stultorum multos habet defectus. 197 d 1
Quis sermo opportunus dicatur. 322 a 2
In sermone noscitur prudentia vel imprudentia viri. 244 d 2
Sermo hilaris et suavis animum animat et vivificat. 256 c 1
Sermo terribilis quis sit; quæ damna creet a superiore in subditum prolatus. ibidem
Sermo sapientis sapientiam redolet. 308 b 2
Facit audientium mentem rectam. 308 c 2
Sermones puri Deo sunt grati et placent. 324 b 1
Quomodo sint recti sermones sapientiæ. 145 a 1
Sermo omnis utilis a Dei gratia proficiscitur. 331 d 2
Eius variæ species. 348 c 2 et seqq. 350 b 1
Sermonem moderans vir est sapiens. 382 a 2
Sermones causant homini bonum vel malum, præmium vel supplicium. 401 a 1
Sunt manus linguæ. 402 b 1
Sermonibus spiritualibus anima repletur. 401 a 1
Sermo hominis pii est clara lux. 460 c 1
Per eum homo secreta sua alteri pandit. ibidem
Sermo opportunus a sapiente prolatus magnam habet energiam. 582 c 2 et seqq.
Sermo sapiens dedecet stultum. 609 a 1
Maxime cum vita eiusdem et actio discordat. 609 b 1
Sermo rarus decet sapientem. 381 c 2
Sermo dulcis in quatuor rebus consistit. 348 c 2
Est velut favus mellis. 350 b 1
Eius effectus. 350 c 1
Sæpe laborem ab homine tollit. 351 d 1
Cur sermo Dei dicatur ignitus. 694 c 2
Est clypeus contra omnes tentationes. 695 c 2
Vide Sententia, Verbum.
Serotina (quæ) pluvia in Palæstina dicatur. 344 a 1
Serpentis astutia in quo sita sit. 20 a 1
Cur hebraice vocetur *arum*, id est astutus. 255 d 1
Quam sit prudens; eius velocitas per plana. 284 a 1
Cur pectore et ventre repere dicatur mystico sensu. 324 b 2
Eum insectatur cervus. 101 b 2
Serpentes symbolum sunt dæmonum. 187 a 1
Item meretricum ibidem
Sunt acri visu, et unde. 311 c 1
Morsu pugnant et necant. 353 b 1
Eorum astutia et vafrities. 497 d 1
Serpente necato fugantur reliqui serpentes. 429 b 2
A serpente morsus dolorem initio non sentit. 544 d 2
Serpens in orbem revolutus annum semper redeuntem repræsentat. 709 c 2
Serpenti qui Evam decepit graves pœnas Deus inflixit. 429 b 2
Servi obiurgati et dure habiti fugam parant. 236 d 2
Illorum curam gerit iustus. 246 d 1
Servi flagellis assueti illa nihili faciunt. 267 a 2
Eos non decet præesse principibus. 411 b 2
Eorum est servire, non dominari. 411 c 2
Servus si dominetur, fit superbus et insolens. 411 c 2-713 d 1
Illo sævit in liberos et potentes. 411 c 2
At non servus qui animo et sapientia pollet. 411 d 2
Et hi humiles sunt et modesti. ibidem
Servi pro naturali sua indole ab hero docendi sunt. 679 c 1
Dimidio mentis eu careant. 679 d 1
Non sunt delicate ab initio nutriendi. 680 d 2
Non sunt temere apud herum accusandi. 699 b 2
Servus prudens iram viri prudentis sedat. 294 c 1
Ob sapientiam reget filios stultos heri sui. 359 d 2
Ex amore hero obsequens, vere liber est. 679 c 1
Talis est ab eo bene tractandus. ibidem
Servus et stultus inter se comparantur. 411 a 2
Servus Gentilis ad Hebræos fugiens retinendus erat, nec hero reddendus. 699 b 2
Servitus convenit stultis. 613 c 1
Servitus cordis veram dat ei libertatem. 329 a 2
Servius Tullius sextus Rom. rex serva natus fuit, sed indole ingenua. 411 d 2
Setina vina erant olim delicatissima, non modo. 671 d 2
Severus Imp. moriens filios ad concordiam hortatus est. 399 b 2
Nil statuit unquam absque peritorum assensu. 225 a 1
Si Hebræis sæpe idem est quod ne vel non. 558 a 1
Sicarii oderunt virum iustitiæ tenacem. 674 c 1 et seqq.
Sicera vocatur omnis potus inebrians. 433 c 2
Sidone (in) urbe Phœniciæ sindones præstantissimæ conficiebantur. 752 b 1
Silentium decet discipulos. 92 b 1
Index et effectus est animi maturi et divini. 206 c 1
Et animi sapientis. 382 a 2
Eius elogium. 382 b 2
Interdum responsi loco servit. 223 d 1
Eius pœnitentia melior pœnitentia super sermone. 223 a 2
Silentii ruptura causa est litium. 370 c 1
Præstat requiem. 485 b 1
Id in mensa principis servandum est. 622 b 2 et seqq.
Eius violator similis est crocodilo oscitanti. 603 a 2
Est id clausura linguæ. 602 d 2
Simeon et Levi in sororis stupro vindicando sæviores fuerunt ursis. 369 a 1
Sua ira magnum sibi damnum crearunt. 425 b 1
Simeon Salus scortationem meretricum dato iis pretio redimebat. 238 c 1
Simeon (S.) Stylites usque ad mortem in columna stetit. 142 b 2
Semper in ea ascendit altius et altius, et in ea mortuus est. 323 d 1
Quibus Evangelii verbis ad vitam monasticam sit incitatus. 146 d 2
Simia ob gestus decoros est homini in deliciis. 715 a 1
Eam leo non fert. 73 b 2
Similitudinibus abundat Salomon in Proverbiis. 15 d 1
Simplex tam pro sincero, integro et candido accipitur, quam pro rudi et insipiente. 405 b 1-496 c 2
Simplicem in interitum tam spiritualem quam temporalem pertrahens, in illum incidet. 655 b 1
Contra, simplex bonum oppositum recipiet. 655 b 1
A Deo diriguntur et proteguntur. 219 b 2

Ad eum [illegible] accedant. 211 b 2
Simplicitas in Scripturæ expositione sectanda. 13 a 2
Ipsa Deo [illegible] est. [illegible] b 2
[illegible] misericordia. 410 c 1
Simpliciter et [illegible] in suis actionibus ambulans
Dei [illegible] erit. [illegible] a 2
Simpliciter ambulans [illegible] ambulat confidenter. [illegible] b 2
Simulata Deo [illegible]. [illegible] c 2
Simulatores [illegible] unde [illegible]cantur. [illegible] c 2
Sinceritas in ministris placet regibus. [illegible]
Deo placet. 321 c 2
Sincerus a Deo benedicitur. 253 d 2
Est velut aurum [illegible]. 257 d 2 et seqq.
Vocari potest purus, mundus, limpidus. 456 a 2
Sindon videtur [illegible]. [illegible]
[illegible] primum [illegible]. [illegible]
Quid proprie sit. [illegible]
Sinistra an dextra sit potior? [illegible] d 1
Eius symbola. 63 a 2
Ipsa adversitatem, [illegible] denotat. 90 c 1
Typus est [illegible] et adversitatis. [illegible] b 2
[illegible] vocatur [illegible] quod sortes [illegible]. [illegible] b 1
Sion [illegible] vocetur arx. 12[illegible] 1
[illegible] cum Salomone [illegible] et harmonia. [illegible]
Sirenum fabula moraliter exposita. 94 c 1
Symbolum sunt [illegible]. [illegible] d 1
Sis [illegible] cum confidentia Deum pro discipulo oravit. 198 b 1
Smaragdinus [illegible]. [illegible] b 2
Smaragdus est [illegible]. [illegible]
Sobrietatis elogia. 454 c 2
Hominem ditat. 481 b 1-4[illegible] c 2
Est ea in mensa principis servanda. 522 b 2 et seqq.
Eius elogia et [illegible]. [illegible]
[illegible] vitæ [illegible]. [illegible]
Societate [illegible] noxium est. [illegible] d 1
Societas [illegible] non eripuit [illegible] a pœna et perditione. 229 d 2
A societate pendet salus et damnatio æterna hominis. 21[illegible] d 2
Societas [illegible] consociatur. [illegible]
Societas [illegible] rectitudinis consistit. [illegible] c 2
Vide, Sodales, Cons[illegible].
Socii mali reddunt [illegible] malum. 51[illegible] 1
Socratis invicta patientia in adversis et injuriis. 414 c 1
[illegible] Xantippe [illegible] discebat. 41[illegible] c 2
Sodales [illegible]. [illegible]
Per sodales suos B. Virgo mira in Ecclesia operatur. 179 d 1
Vide Societas, Consortium.
Sodalitatibus præest B. Virgo. 146 [illegible]
Sodalitas Confalonis Romæ a S. Bonaventura est erecta. ibidem
Sol [illegible] mane hominibus oriens [illegible]. [illegible] a 2
Mane apparet pulcherrimus. [illegible] 2
[illegible] intensus [illegible]. [illegible] 1
Est symbolum [illegible]. [illegible] 1
Solis mensa apud [illegible] describitur. 17[illegible] 2
Solis proprietates [illegible]. 41[illegible] 1
[illegible] patrem [illegible]. 45[illegible] c 2
Sol lucens et deficiens est typus regiæ benevolentiæ et indignationis. [illegible] a 2
Solertes a regibus ad magnas dignitates evehuntur. 521 a 1
Solertia reddit onus leve. [illegible] d 2
Solitudinis elogia. [illegible] b 1
Eius bona et commoda. [illegible] 1
[illegible] viduis, quale [illegible] conveniat. [illegible] 1
Sollicitudo alia [illegible], alia mala est. [illegible]
Sollicitudo [illegible]. [illegible] 1
Sollicitudo acuit industriam quærendi modos rei bene conficiendæ. [illegible] c 1
Sollicitudo temporalium nimia displicet Deo. [illegible] d 1
Mire animum lancinat. [illegible] 2
Comparatur æstui. [illegible] 1
Auget tristitiam. [illegible] b 2
[illegible] sunt iuxta hominis affectum et [illegible]nem. [illegible]
[illegible] est imago mortis. [illegible] 1

Somni amor parens est socordiæ. 445 c 1
[illegible] videntia. 572 b 2
[illegible] somno depotatur. 572 c 2
Somn[illegible] exploratur. 208 a 1
[illegible] sibilationibus suis ventos retinuit. 193 d 1
[illegible] quid significet, unde vox derivetur. 434 c 2
Sopor [illegible] penuriam et famem, dissolvit nervos et omnia membra, vertitur in lethargum. 412 d 1
[illegible] corrumpit. 412 a 2
Est [illegible]. ibidem
Sordes [illegible]. 346 c 2
Sortes [illegible] dicatur sapientia. 151 b 1
Sortes [illegible] Deo disponente ordinantur. 342 a 1
[illegible] multa [illegible] sorte transigi queunt. 357 b 2
[illegible] Deus. 357 c 2
[illegible] controversias et lites. 358 a 2
[illegible] dives et pauper. 436 d 1
[illegible] a Deo datur. 684 a 1
Sortes in sinum mittere quid sit. 356 a 2
Eas Deus tripliciter temperat. 357 a 1
Et peculiari cura regit. 357 d 1
Sortiendi mos priscus. 356 a 2-357 b 1
[illegible] erat nec pauper, ideo bene morata. 6[illegible] a 1
Ibi erant senes in honore. 353 d 2
[illegible] non facile homo iudicandus est. 2[illegible] a 1
Speculæ mentis sunt variæ. 87 a 1 et seqq.
Speculantes fiunt arroganies, hæretici, iracundi, invidi. 601 d 1
Speculatio non raro causat impatientiam. 412 b 1
[illegible] speculatio nata ex superbia vertitur in arrogantiam. 601 d 1
Item in hæreses et errores. ibidem
[illegible] retinetur habitus venenosus basilisci. 645 a 2
[illegible] est. 641 a 2
[illegible] spes tandem in [illegible] vertitur. [illegible]6 d 1
[illegible] comparatur denti putrido et pedi lasso. 592 a 2
[illegible] damna incurrit et infamiam. ibidem
Sperans in Domino nulla premetur inedia. 592 b 1-665 b 1 et seqq. 665 d 2
Sperandum in homine non est. 592 b 1-593 c 1
[illegible]. 586 b 1
[illegible] mentem replet magna lætitia. 267 c 2 et seqq.
Spes (prout) est, ita et res. 154 b 1
[illegible] sperata. 267 d 2
[illegible] mentem cruciare. ibidem
Spes [illegible] ex apprehensione rei speratæ. 296 c 1
Est [illegible]. ibidem
[illegible]. ibidem
Instar clypei tuetur sperantem. 298 a 1
Eius quanta sit fortitudo. 298 c 1
Spes pii et impii quomodo differat. 304 a 2
Spes [illegible] et periculo in Deo ex [illegible]. 56 b 1
[illegible] et hominibus mundanis ponitur, est [illegible]. 193 a 1
Spes [illegible] vana est, et sperantes [illegible] vera, stabilis et certo advenit. 267 a 2
Spes [illegible] secura, fidens, stabilis. 41 a 2
Spes impiorum est anxia et crucians. 214 b 2
[illegible]. 214 c 2
E[illegible] spes [illegible] morte perit. 221 a 1
Spes cur [illegible], et oculos exaltat. 469 b 2
Spes est causa fortitudinis. 556 d 2
Spem non [illegible]. 56[illegible] a 2
Spes in [illegible] petrosus et pes lassus. 592 a 2 et seqq. 593 b 1
Spes non est in [illegible]. [illegible] 1
Nec in impio. 592 c 2
[illegible]. [illegible] a 1
[illegible] erit in [illegible]. [illegible]
[illegible]. [illegible]

Ea nos solatur in laboribus. 536 a 2
Nos locat in cura Dei. 665 d 2
Est ei gratissima. 683 d 2 et seqq.
Spes magna iustorum provenit a Deo. 649 d 1
Spes et timor semper sunt coniuncta. 683 c 2
Sphinx symbolum amoris et meretricis. 136 c 2
Ipsa describitur. ibidem et seqq.
Spinæ dorsi usus, et unde rigetur. 58 b 1
Spinis suos Christus in hac vita coronat. 242 b 1
Spina regia vini vim inhibet. 613 a 1
Spinæ conveniunt ebriis; quo sensu. 613 b 1
Spinæ peccatorum quæ sint. 499 b 1
Spini avis odium cum boro. 701 b 2
Spiridion ex pastore ovium factus est Episcopus Trimithuntis. 645 c 1
Spiritualis viri arcana nequit carnalis comprehendere. 578 b 1
Spiritualia dona cum proximis communicantes copiosius ea a Spiritu sancto recipiunt. 233 b 2
Spiritus significat vim, impetum æstusque animi. 36 a 2
Spiritus affectus vultu se prodit. 815 b 2
Sæpe fastum et superbiam significat. 332 a 1
Etiam amorem, zelum, fervorem. 381 a 2
Diversimode in Scriptura accipitur. 674 c 2
Spiritus in homine est duplex, spiritualis et corporalis, et uterque est opifex sermonis. 381 b 2
Internum spiritum solus perspicit Deus. 333 d 1-460 b 1
Spiritus mala alia sunt ab intrinseco nata, alia ab extrinseco advenientia. 394 a 1
Quomodo utraque quis sustineat. 394 b 1
Spiritus portat infirmitates tam Spirituales quam corporales, tam suas quam alienas. 395 a 1
Spiritus vitalis hominis facit vultum et corpus vividum, latum et lætum. 377 c 1
Est velut lumen derivatum a spiritu vitali qui est in Deo. 460 d 1
Et velut lampas. 460 a 2
Hic per gratiam Dei penetrat secreta mentis. 460 b 2
Spiritus triplex nobis cohibendus est. 602 b 1
Spiritus cuiuslibet actionis quanti faciendus. 334 b 1
Cur spiritus viri taciturni vocatur pretiosus. 381 d 1 et seqq. 381 d 2
Spiritus scientia vocatur scientia animæ. 406 a 2
Spiritus sanctus fons est, eius aqua dona illius sunt. 100 a 2 et seqq.
Pullo columbino designatur. 105 d 1
In Deiparam descendit cum omnibus suis virtutibus essentialibus. 174 d 1
Eius dona expurgant linguam iusti. 207 c 2
Huic tribuitur omnis honesta benevolentia et amicitia. 224 b 1
Eum expellit tristitia animi. 315 d 1
Auctor est roboris virilis et generositatis spiritus. 394 c 2
Est perfectio SS. Trinitatis. 689 d 1
A Patre et Filio est individuus. 694 c 1
Fuit quasi vir B. Virginis. 737 b 2
Curavit animam eiusdem. ibidem
Splendores sanctorum Christi qui sint, tam quoad eius generationem spiritualem quam personalem. 84 d 1
Spolia mulieris fortis quæ vocentur. 736 a 2
Sponsa sæpe vocatur soror. 131 a 1
Sponsi et sponsæ olim coronabantur. 79 c 2
Sponsus nuptiarum cælestium est Christus. 176 d 1
Sponsis Romanis olim tedæ accensæ præferebantur. 460 a 2
Eæ iactabant se lanificas, et linificas. 739 c 1
Sponsor pro alio suscipit in se obligationem solvendi alienum debitum. 374 b 2
Iniicit sibi vincula. 519 d 1
Vide Fideiussor.
Spurcitiæ apologus. 128 b 1
Spurii parentibus sunt dedecori et ad beneficia Ecclesiastica inhabiles. 101 c 2
Iis adhærent vitia parentum. 701 c 1
Stannum plerumque argento in fodinis admixtum est. 621 b 1
Stare coram rege, est regi esse familiarem. 521 a 1
Stationarii milites qui vocentur. 392 a 1
Stationes Ecclesiæ unde nomen sumpserint. 392 a 2
Statuæ Imperatorum dabant ad se confugientibus ius asyli. 517 d 2
Status matura deliberatione est assumendus: hoc faciunt sapientes, negligunt stulti. 284 b 1
Cur status perfectionis sit arx Ecclesiæ et civitas Christi. 178 c 2 et seqq.
Est cælum quoddam terrestre. 178 d 2
Cur dicatur specula vel Sion. ibidem
Status hominum varii iusto iudicio a Deo ordinantur. 342 a 1
Suus cuique ab eo datur. 684 a 1
Quilibet suam habet crucem et martyrium. 524 d 2
Statu suo quisque sit contentus. 530 d 1
Is non temere est mutandus. 633 a 1
Status naturæ congruus assumendus est. 551 a 2
Stabilis status facit ad quietem mentis. 633 a 1
Statuum duodecim vitia totidem. 698 d 2
Statuta rerumpubl. Ecclesiarum, Religionum, Ordinum, Monasteriorum, quos fundatores constituerunt, non sunt transgredienda. 520 a 2
Stellio describitur. 716 c 2-717 d 1-717 d 2
Quid nos doceat. ibidem ibidem ibidem
Eius astutia. 717 d 1
Et invidia. 717 a 2
Christum repræsentat. 718 c 2
Stellionatus crimen quid sit. 717 a 2
Stephani (S.) regis Hungarorum manus post mortem mansit incorrupta. 747 b 2
B. Virgini mire fuit addictus. 149 d 2
Steriles sunt plerumque insatiabiles. 702 d 2
Sterilitas multarum matrum in veteri testamento a Deo amata fuit per partum filii. 729 a 2
Stoicorum quæ essent dogmata. 17 d 1-269 c 2
Stomachi bona digestio confert ad sanitatem. 427 c 2
Stragulum dicitur quidquid insternitur. 749 c 2
Ea erant olim pretiosa. 749 d 2
Stratagemata in bello multum valent. 449 d 2
Plus possunt quam robur militum. 484 a 2-553 b 2
In re bellica requiruntur. 20 b 1
Strenuus similis est leoni. 509 c 2
Est magnanimus, et apud reges gratiosus. 521 a 1
Strophæ quid sint. sunt species parabolarum. 15 c 1
In illis discipulos suos exercebant Hebræi. 18 b 1
Structuræ omnes ad libellam et perpendiculum dirigendæ sunt. 90 a 1
Studium omnia rimatur et penetrat. 44 d 1
Studium nimium rerum divinarum vertitur in bilem, fastum, errores, fastidium, indignationem, invidiam. 601 d 1
Stultitia corona stultorum est. 296 a 2
Illis hæc gaudium est. 321 d 1
Elucet in oculis et vultu stulti. 379 a 1
Quæ stultitia colligata sit in corde pueri. 511 d 1
Hæc virga et flagello coercetur, et tolli potest. 511 a 2
Stultus labiis vocatur is qui effutit quidquid in buccam venit. 196 c 2 et seqq.
Stultus ad sapientiam discendam virga et monitione adigendus est. 200 d 1
Ob insipientiam semper castigatur. 200 a 2
Temere omnia effutit. 200 d 2
Hinc semper irridetur. 201 a 1
Quamprimum scientiam suam profert, cur: itaque stultitiam prodit. 255 a 1
Quidquid audit, credit et effutit. ibidem
Sine consilio et temere sua aggreditur, et ideo sæpe impingit. 270 b 2
Dum alios lacessit et vexat, etiam se vexat. 279 a 1
Illius conversatio fugienda. 283 a 1
Non reflectit ad opera sua, hinc sæpe in iis impingit. 283 b 2
Quasi ludens perpetrat peccatum, et cum de eo arguitur, arguentem ridendo eludit. 284 d 2
Aliena peccata per risum commemorat. 285 a 1
Non vult Deum pro peccatis suis per hostiæ oblationem sibi reddere propitium. 285 b 1
Gaudet de suis stultis cogitationibus, sermonibus, operibus. 321 a 2
Nescit suas passiones moderari: gaudet rebus secundis. 321 b 2
Stultus unus sua stultitia dedecorat totum cœtum tam sapientum quam insipientium. 297 b 1
Stultus in libro Proverbiorum est impius sequens

Digitized by Google

suas concupiscentias. 411 b 1
Hic vere est servus et servire debet sapienti 359 d 2
Eum non decent verba ficta et iactabunda. 364 b 1
Nec sermones graves et magnifici. 608 c 2 ibidem
Est quasi animal brutum. 367 c 1
Peccat ex malitia et obstinatione. 367 d 1
Cum a suis concupiscentiis abducitur aut corripitur, sævior et damnosior est ursa. 368 c 1
Urso comparatur. 368 d 1
Si sileat, cur sapiens videbitur. 382 a 2
Duobus modis sibi suæque famæ consulit. 387 c 2
Non recipit verba sensata, sed vana, levia, stulta. 385 a 1
Nihil ei placet, nisi quod ipse sentit: vult ut cum se stulto doctor stultescat. ibidem
Vix potest ad sapientiam assurgere. 385 b 1
Eum docens debet se eius ineptis conceptibus, quoad licet, conformare. ibidem
Rixis se temere immiscet, ut eas adaugeat. 388 c 2 - 614 d 1
Eoque ipse vapulat. 389 b 1
Iactatur fluctibus passionum. 407 b 2
Deo suum infortunium adscribit. 407 c 2
Plerumque habet conscientiam turbidam. 411 a 2
Est servus suæ stultæ cupiditatis. 411 b 2
Non decent eum deliciæ. ibidem
Non nisi, imo vix, verberibus sapit. 429 a 2 - 367 c 1
644 d 1 et seqq.
Sæpe tamen iis ictus callum obducit. 367 a 2
Videns pœnam et infortunia impiorum, et sapientis prosperitatem, fit sapiens. 476 c 1
Temere in pericula se inducit. 497 b 1 et seqq.
Cur ei virtus et prudentia sit ardua. 554 b 1 et seqq.
Pauca facit, multa iactat, in quo similis est cicadis. 587 c 2
Ei respondendum et non respondendum iuxta stultitiam eius; quo sensu. 606 b 1
Cum eo non est stultescendum. 606 b 2
Eius tamen stultitia et errores corrigendi. 606 c 2
Non habet prudentes sermones. 608 b 2
Ei non est honor dandus. 609 d 1 et seqq 611 a 1
Allectus in cœtum sapientum, cæteris notam inurit stultitiæ. 609 c 2
Apte vocatur lapis. 611 b 2 - 612 d 1
Est similis Mercurio. 612 a 2
Item ebrio. 612 d 2
Iacit in omnes scommata. 613 c 1
Caret prudentia. 613 a 2
Quam eius ira sit intolerabilis sapientibus. 626 c 1 et seqq.
Laudibus evanescit et delectatur. 643 a 1
Est incorrigibilis. 673 c 2
Suis civibus est derisui et contemptui. 673 d 2
Quomodo totum spiritum suum proferat. 674 c 2 et seqq.
Omnem animi vim et impulsum statim expromit. ibidem
Si saturetur, fit intolerabilis. 713 d 1
Stulti amant res nugaces. 35 d 2
Debent regi a sapientibus. 237 b 1
Sæpe tamen contra fit, nihilominus illi his serviunt. 237 c 1
Sunt superbi, putantque se solos sapere. 249 d 2
Amant suas cupiditates. ibidem
Sunt duri cerebri et pervicaces. 250 a 1
Verbo asperiore puncti, illico excandescunt. 250 d 1
Iram in corde coquunt, et in furorem prorumpunt. 250 a 2
Didicerunt pudere. 306 d 2
Inconsiderate effutiunt stultitiam. 309 c 2
Vide Impius.
Stupidus apte vocatur saxeus Mercurius. 612 a 2
Stuprum puellæ omnimodis celare student. 710 c 1
Subditi bene se gerentes lætificant Superiores. 182 d 1
Hi subditorum suorum curam gerant. 246 a 2
Regum suorum decretis pareant. 340 c 2
Cur. 466 c 1
Eos revereri debent. 414 a 2
Sunt benigne ab iis habendi. 462 c 1
Modeste et reverenter cum iis agant. 579 c 1
Eorum manum osculantur. 567 c 2
Nimiis tributis gravandi non sunt. 726 a 1 et seqq.
Nec nimiis legibus et nimia disciplina. 726 c 2
Subditi obstrepentes Superiori humaniter eos corripienti, incidunt in severum. 368 a 1
Si suos Superiores affligant, sibi probrum et infelicitatem accersunt. 430 a 2
Non sunt apud eos accusandi temere. 699 d 2
Sublinere os est adulando decipere. 94 b 2
Subsannare est probra et sannas velut stulto irrogare. 38 d 1
Substantia festinata quæ dicatur. 266 a 1
Successus (bonus rei cuiuslibet) ita a Deo sperandus, ut tamen cum humana prudentia peragatur. 348 a 1
Suculæ stellæ dicuntur ab Hebræo *kesil* per metathesin. 69 b 2
Sufficientia a Deo petenda sunt, non superflua. 697 c 1
Superbia Deo et hominibus exosa est. 218 d 1
Progignit lites et iurgia. 265 a 2 et seqq. 347 b 2
Et cur. ibidem et seqq.
Frangitur humilitate. 307 a 2
Ea gradus ad ruinam est. 330 c 2
Eam punit Deus per peccata subsequentia. 346 b 2
Cur, vocetur iniuria Dei. ibidem
Est causa omnium malorum. 346 c 2
Eius gravitas. 346 d 2
Est signum reprobationis. 347 a 1
Est omnibus exosa. 375 a 2
Principibus maxime est exosa. 579 d 1
Radix est detractionis. 445 a 2
Et exaltatio oculorum. 469 d 1
Et insipientia. 498 d 1
Et sanguisuga. 705 b 1
In glacie denotatur. 499 c 1
Eius proles. 506 d 2
Per luxuriam punitur. 510 d 2
Nascitur ex opinione magna sui. 615 b 2
Virtutis est scoria. 643 a 1
Probro hominem afficit. 682 a 1
Alta petit, igni confertur, nec satiatur. 703 c 1
Superbum sequitur ignominia. 218 c 1
Dolet cum despicitur. 218 d 1
Contumeliam sibi accersit. 218 a 2
Est insipiens. ibidem
Quare sapientiam non assequatur. 282 a 2
Superbi per aves denotantur. 33 a 2
Despiciunt et contemnunt alios. 218 b 2 - 278 d 2
Se despicientes despiciunt. 218 c 2
Pascuntur honore et opinione sui. 193 c 1
Quomodo eos puniat Deus. 218 c 2
Semper sua iactant cum sæpe parum vel nihil habeant. 263 b 1
Eorum familias et opes Deus evertit. 323 d 2
A Deo deprimuntur. 333 a 1
Per humiles conteruntur. 347 b 1
Quare altam et vagam habeant imaginationem.. 470 a 1
Suum fastum ubique ostentant. 470 d 1
Statim in verba et facta contumeliosa prorumpunt. 485 b 1 et seqq.
Omnibus iniurii sunt. 485 c 1
Sunt stolidi, cur. 485 a 2
Sectantur honorem, sed incurrunt infamiam. 485 b 2
Sunt plerumque in pauperes violenti. 517 a 2
Quibus hostium et malorum incursibus pateant. 602 c 1
Divina castigatione humilia sapiunt. 506 a 1
Semper iurgia concitant. 665 b 2
Sunt anima lati. 665 c 1
Destruunt iudicium. 670 a 2
Omnem gloriam sibi servant. 682 d 1
Supercilia sunt oculorum propugnaculum. 130 a 1
Superiores excitare suos debent verbo et exemplo. 109 c 2
Quatenus eos subinde notare debeant 131 c 2
Eos sæpe monere et corripere debent, et quare. 181 b 1 - 706 b 1
Dent eis occasiones proficiendi. 181 b 2
Sunt fidelium patres et matres spirituales. 25 c 2
Ne sint nimis suaves. 205 d 2
Imitari debent Protheum. 368 a 1
Et quædam animalia. 720 c 2
Per pastores ovium repræsentantur. 645 d 2
Subditis munia iniungant indoli convenientia. 743 b 2
Vigilare debent. 744 a 2
Si sint nimis severi et morosi, causa sunt multorum peccatorum in subditis. 598 c 1
Superiores Religionum suis de rebus necessariis pro-

Digitized by Google

spiciant. 748 a 1
Vide Prælatus, Princeps, Subditi.
Supplicia Deus infligit ad mensuram scelerum. 312 a 1
Ea peccantibus omnibus æqualiter irrogat. 61[illegible] d 2
Supplicia infliguntur reis ad terrorem aliorum. 432 b 1
Sus immunda symbolum est impudicæ mulieris. 230 a 2
Item stulti. 230 c 2
Item gulosi et immundi. 230 d 2
Item indocilitatis et impudentiæ. 231 a 1
Susceptores in baptismo vel confirmatione, eos pro quibus spoponderunt, instruant et dirigant ad bonum. 109 b 2
Suscipere in Scriptura capitur pro opitulari, dirigere, fovere, protegere. 237 b 2
Suscipere quid proprie sit. 37 d 2
Suspicaces sunt plerumque obnoxii ei vitio, quod in altero imaginantur. 532 a 1
Suspicio vana sæpe iram generat. 412 a 1
Sustinere dura patienter, minus est quam eadem aggrediendo aliis inferre. 354 d 2
Susurratio gravissimum scelus est. 117 b 1
An sit homicidio gravius. 117 c 1
Tollit fraternum amorem. ibidem
Ex ea multæ sequuntur cædes. 117 d 1
Varia peccata ex ea oriuntur. 117 b 2
Evertit civitates, respublicas, collegia. ibidem
Est gravior detractione et contumelia. 117 c 2
Susurro laborat ut amicitias dissolvat. 352 b 1-352 a 2
Et ut iurgia suscitet inter amicos, et ea foveat. 506 c 2-619 d 2
Eius malitia. [illegible] b 1
Principes sæpe ad bella concitat. [illegible] a 2
Eius verba sunt quasi vera, sed sunt vulnera. [illegible] c 2
Odii et noxæ maledicentiam decoquit in intima cordis. [illegible] d 2
Duplex habet cor et linguam. [illegible] a 1
Sæpe perversitatis seminat pœnas 411 d 1
Sunt e rep. eiiciendi. 506 c 2
Sunt velut carbones 620 c 1
Quomodo eorum verba videantur simplicia 6[illegible] a 2
Vide Detractor, Lingua.
Sycophanta quis proprie sit, unde ea vox primum promanarit. 66[illegible] d 2
Quis eius usus. ibidem
Symbola epulonum et peccatorum quæ erant in usu, et modo sunt. 557 d 1
Symbola Pythagoræ unde sint enata. ibidem
Συμπεριφέρω, et conversari, et facile se præbere significat. 326 c 2
Symphorosa (S.) septem filios ad martyrium educavit 1[illegible] b 2-6[illegible] d 1
Sumptus quare devitandi 537 c 1-537 a 2
[illegible] ad paupertatem deducunt 5[illegible] c 1
Synagoge vox significat cœtum. 99 c 1
Synagoga est parabolice domus sapientiæ. 171 a 2
Et Ecclesiam repræsentat ibidem
[illegible] versio Bibliorum, quæ modo exstat, e Græco videtur traducta. 1 c 2

T

Tabernacula sunt domus mobiles [illegible] propter [illegible] 287 c 2
[illegible] scribebatur ante usum chartæ. 5[illegible] b 1
[illegible] doctrina rara est 361 d 1
[illegible] tur mutus. [illegible] b 2
[illegible] spiritus vocetur pretiosus 5[illegible] d 2
[illegible] hominum stulto pro sapientia est [illegible] d 2
Vide Silentium.
[illegible] quam sit noxius 12[illegible] c 2-136 d 2
[illegible] in rebus spiritualibus quo pacto curandum. [illegible] c 2
Talionis lex quæ sit. [illegible] c 2
Talmud conscriptum post tempora Christi. [illegible] c 2
Tanaquil regina eadem cum Caia Cæcilia. [illegible] d 1
Tantal[illegible] apud Indos quis esset. 1[illegible] b 2
Tapetes varias continent figuras. 1[illegible] a 2
Tarantulis morsi tripudiando emoriuntur 18 d 1
[illegible] complementis [illegible] 28 b 2
[illegible] a lamentationis [illegible] 1[illegible] c 2
Tectum synecdochice domum significat. 474 c 1
Tecta sunt in Palæstina plana, non culminata. ibidem
Tædas accensas tradebant cursores in stadio proxime sequentibus. 451 c 2
Præferebantur eæ sponsis. 466 a 2
Tekanne diversa significat. 71 c 2
Telonarii nimia vectigalia non exigant. 736 c 2
Temeritatis in multa corruet pericula. 6[illegible] b 2
Temperantia acuit ingenium. 64 d 2-434 c 2
Mater est sanitatis, sanctitatis, sapientiæ. 655 d 2
Per animal succinctum lumbos denotatur. 721 b 1
Temperare tria significat. 357 a 1
Sic tripliciter Deus sortes temperat. ibidem et seqq.
Tempestatis descriptio. 211 c 2
Templo olim potissimum Deus cum hominibus habitat. 167 a 1
Ipsum est domus sapientiæ parabolice. 171 a 2
Omnes eius partes ei accommodantur. ibidem
In eo docet suos. ibidem
Porticus atrii eius habebant septem præcise columnas. 171 b 2
In eo Christus et Apostoli legem novam docuere. 142 a 2
Cur id vocetur arx. 172 b 1
Ut templo detur, nihil parentibus surripiendum est. 664 b 2
Templum S. Mariæ Maioris Romæ a B. Virgine nive die 5. Augusti submissa designatum ædificari. 585 d 2
Quam sit celebre: eius reliquiæ, miracula, honor. 14[illegible] b 1
Tempus quomodo futura parere dicatur, servit Deo et eius ordinationi. 624 b 1
Eius fugacitas et volubilitas. 624 b 2
Temporum differentias dentes in se exprimunt 5[illegible] c 2
Tenacitas depauperat. 233 a 1
Tendicula tenditur avibus et feris. 29 a 2 et seqq.
Tenebrosi per catachresim luridi, viles, pauperes vocantur. 620 d 2
Tentati leviter tractandi sunt. 558 d 1
Tentatio carnalis peior est fornace Babylonis. 125 a 2
Eius vis. 125 b 2
Quos tentationibus sæculi terminos Deus posuit. 16[illegible] c 1
Tentationes huius vitæ sunt causa et materia compunctionis. [illegible] c 2
Immittuntur iuxta vires naturæ et gratiæ [illegible] b 1
Iis exploratur robur iustorum. [illegible] c 1
Eas superans vere vir fortis est. 354 b 2
Quandoque ab obediente vincuntur [illegible] a 1
Sunt cavendæ, non vi superandæ. 5[illegible] d 2
In iis intendenda sunt pietatis exercitia. 556 c 2
Sunt fortiter tolerandæ. 557 d 1
Nemo se in eas ultro potest coniicere 666 b 2
Sunt in suo initio cognoscendæ. [illegible] c 1
Tepidus in bonis operibus in die iudicii mendicabit. 4[illegible] d 2
Tepor in divinis valde est animæ noxius. 115 a 1-196 d 1
Tepor sequitur nimium fervorem. 266 d 2
Termini maris sunt eminentiora terræ, et moles arenarum. 165 c 1
Iidem dicuntur ostia et vectes. ibidem
Terminos agrorum transferre est contra ius gentium et naturæ. 519 d 2
Terminus qui deus Romanis esset. [illegible] b 1
Ternarii numeri mysteria ex Rabbinis. 51[illegible] c 2
Ipse est symbolum multitudinis et perfectionis. 2[illegible] d 1
Terra merito vocari potest Pandora [illegible] 1
Per sapientiam Dei formata est. 67 b 1
In nihilo fundata est in se ipsa 165 d 2
Dei nutu hæret in mundi medio suspensa et in vacuo firmatur. 166 a 1
An motu librationis moveatur. [illegible] b 1
Quomodo in ea laudat Deus. 167 a 2
Terra tum præsens, tum futura in cælis debetur Sanctis. [illegible] a 2
Terræ profunditas incerta est [illegible] a 2
Ipsa aquis superemineat. [illegible] d 1
Est immobilis. 692 c 2
Est centrum totius universi. ibidem
Qui eius sint termini. ibidem
Terr[illegible] 713 b 1
Tertullianus docens nefas esse in persecutione fugere, errat. 667 a 2
Nimio castitatis amore pro hæresi Montani adversus

Catholicos scripsit. 127 b 2
Testamenti utriusque consensus. 334 b 1
Sunt velut duo Dei labia: hinc errare nequeunt. 341 c 1
Testimonium falsum contra proximum cavendum. 570 a 1 et seq.
Ejus varia damna. 591 d 2
Hoc Dei providentia subvertit, at verum tuetur et propugnat. 509 a 1
Testis audita et visa deponat. 580 c 2
Deum spectatorem habet. 509 b 1
Fallere assuetus etiam in iudicio mentietur, secus qui mendacium aversatur. 251 a 2 - 280 d 2
Qui vult haberi testis fidelis, abstinet a mendacio 281 a 1
Hic numquam ex proposito mentitur, et dolosus facile mentitur. ibidem
Testis fidelis nullis precibus vel minis ad mentiendum adduci potest; at mendax mentitur sponte. 281 b 1
Testis verax audacter testimonium profert, at qui inter testandum hæsitant, hi se produnt mentiri. 231 a 2
Testis fidelis liberat animas a variis malis. 297 d 1
At falsus eas opprimit. ibidem
Testis verax quomodo a falso dignoscitur. 297 a 2
Falsus unde potissimum agnoscatur. ibidem
Testis consideratus verum testatur; inconsideratus de veritate non laborat, sed facile mentitur. 252 d 1
Testes falsi ægre falsum testantur. 118 b 2 - 231 b 1
Ii perdunt sæpe innoxios. 118 d 2
Sunt quasi fornax accensa. 118 c 2
Deo displicent. 251 d 2
Testis falsum testatus pœnam talionis falsariis iure statutam non evadet. 408 d 2
Manus saltem Dei non effugiet. 409 a 1
Lædit sanctitatem Dei suo periurio. ibidem
Depravat iudicium. 431 a 1
Et ipsum risui et ludibrio exponit. 431 b 1
Luet suam falsitatem in gehenna. ibidem
Lingua sua mendaci corrogat thesauros. 472 b 1
Dediscit pudere. 499 c 2
Proximum lædit instar iaculi vel gladii. 591 b 2
Etiam instar mallei caput contundentis. 591 d 2
Mendaciis suis se perdet, quia sibi non constabit; at verax semper idem dicet et testabitur. 487 d 1
Ille vel a iudice, vel a Deo perdetur; hic vero vita longa donabitur. 487 a 2
Testes duo in iudicio absolvunt vel damnant reum. 492 c 1
Testudines intra testam se a periculo abscondunt. 497 a 2
Symbolum sunt bonæ matris familias. 135 b 1
Texere est opus decens feminas. 746 a 1
Thalassius et *thalassio* voces spectant ad lanificium muliebre. 739 c 1
Tharsilla (S.) moriens a Christo recepta est. 754 c 2
Thebææ legionis Martyres capita recisa gestarunt usque ad locum sepulturæ. 27 a 2
Thecæ argenteæ, per quarum foramina auratæ figuræ visebantur, olim erant in usu. 563 b 1
Themistocles quid de suo feroci adolescentis ingenio diceret. 276 d 1
Theodoricus rex Arianus a spectro sibi apparente mortuum et mortem incurrit. 464 d 2
Theodorus Abbas in omni timore erat intrepidus. 70 a 2 - 195 b 1
Theodorus Mopsuestenus Episcopus factus est hæreticus. 6 a 1
Theodosius Imp. iniurias sibi illatas despexit et ignovit. 414 c 1
Est monitus ab Ambrosio mortis sententiam in alios latam ad dies aliquot differre. 585 b 1
Theodosii iunioris clementia. 462 a 2
Thermæ Diocletiani a Martyribus sunt ædificatæ, eæque conversæ sunt in templum S. Mariæ Angelorum. 287 b 2
Thesaurus capitur tam pro repositorio quam pro re reposita. 154 b 1
Thesauri et sapientiæ analogiæ. 44 b 1
Thesauri olim per carbones et cineres reperiebantur. 200 b 1
Thesauri quare insatiabiles vocentur. 318 b 1
Qui thesauros per linguam mendacem corrogent. 472 a 1
Thesaurus desiderabilis a sapiente comparatur et asservatur. 483 b 2
Thomas (S.) Apostolus unde dictus Didymus. 620 a 1
Thomas (S.) Aquino omnis libidinis sensu caruit. 443 d 2
Eius pueritia indicabat ejus studium. 444 b 1 et seqq.
Thomas (S.) Cantuariensis a ministris regiis regi placere volentibus interfectus. 3[illegible] c 1
Thomas (B.) Morus in amplissimis honoribus non multum auxit annuum censum. 52[illegible] a 2
Fuit legatus fidelis regi suo Henrico VIII. 58[illegible] a 2
Et minister. [illegible] c 1
Thori iniuria maxima est. [illegible]
Thymus optimum suppeditat mel. [illegible]
Tiberius Imp. vinosus fuit [illegible] a 2
Cur non facile præfectos provinciarum mutaret. [illegible]
Tibiæ pulchræ deficeunt claudis. [illegible] d 2
Tillius Cimber ab ebrietate abstinens est in necem Iulii Cæsaris. 722 a 1
Timendus (ita) non est homo, ut propterea Deus offendatur. 685 c 2
Timens Deum non timet dæmonem, quia a Deo protegitur. 428 c 1
Quæ eius sit spes. [illegible]
Nihil ei deerit. 665 c 1 - 665 d 2
Timidi quæ sint signa et indicia. [illegible]
Timidi et frigidi natura cavent sibi a periculis. 221 c 2
Timor filialis est custos virtutis et charitatis. 45 a 1
Is causatur a scientia infusa. 45 b 1
Timor an sit in cælo: erit ibi timor filialis et securus. 41 c 2
Timor impiorum post scelus patratum ingens est. 21[illegible] d 2
Timor est nuntius iræ et vindictæ divinæ. 211 d 1
Timoris remedium. 302 c 1
Ipse timido est velut laqueus [illegible] d 2
Timores panici impiorum quales. 612 c 1
Timor noster, ut sit virtus, debet esse non anxius, nec audax, sed moderatus. [illegible]
Timor servilis quis sit. [illegible]
Timor Dei duplex est, servilis et filialis 44 d 2
Uterque per sapientiæ studium intenditur. ibidem et seqq.
Est principium sapientiæ tam servilis quam filialis 24 d 1 et seqq.
Is deprimit præsumptionem. 57 d 2
Umbilico repræsentatur. 58 c 1 - 58 b 2
Odit inhonestatem et malitiam. 147 b 1
Principium sapientiæ est. [illegible] d 2
Eius effectus [illegible] b 1
Hominem stimulat, ut in via Dei ambulet. 278 c 1
Peccatum omni studio fugit. 291 c 2
Parit fortitudinem et fiduciam. [illegible] b 2
Est fons vitæ, gratiæ et immortalitatis. [illegible]
Hic si quando intermittitur, homo succumbit tentationibus. ibidem
Sed cum illis etiam umbram peccati vitat. [illegible]
Hic præstat opibus. 318 c 1
Facit mentem quietam, eam satiat et explet. ibidem
Præservat a peccato committendo. 326 [illegible] 2
Docet verum sapientiam et virtutem. 3[illegible] c 2
Timor Domini ducit ad beatam vitam. 42[illegible] b 2
Quatuor eius fructus. 427 c 2 et seqq.
Intrepidus est, et omnem alium timorem excludit. 4[illegible] a 1
Affert longitudinem dierum, opes et gloriam. [illegible] c 1
Mentis fastum edomat. 498 c 2 et seqq.
Is ubique præ oculis habendus: et eum qui habet, a Deo benedicetur. [illegible] 2
Ipse vero est pulchritudo. [illegible] c 2
Tinea symbolum est tristitiæ. 595 c 2 et seqq.
Nascitur in veste et ex ipsa. [illegible] a 2
Seipsam una cum ipsa consumit. [illegible] a 1
Innascitur rei nova [illegible] c 1
Qua re necatur. [illegible] d 1
Tintinnabula gestabant olim meretrices in calceis. [illegible]
Modo gestant castrati. 1[illegible] d 1
Item re[illegible] capite m[illegible] ibidem
Tiro[illegible] est instructio [illegible] [illegible] d 2
Titulus libri Proverbiorum est ab ipso Salomone præfixus. 1 [illegible]
Non ab alio additus. 14 b 2
Titus Imp. contumelias non curabat. [illegible]
Susurrones in exilium deportari iubebat. [illegible] d 2
Tobias gratiam invenit coram Salmanasar [illegible] b 2
Tonitru [illegible] et peccatores 212 b 1
Torpedo pisciculus symbolum est torpidi. 390 b 2 - 419 a 2
Torpor [illegible] torpidi et echeneidi [illegible] b 2
Hebetat animam. 419 a 2

Digitized by Google

Torporis spiritualis schema. 429 d 1
Is describitur. 572 a 1
Torques fuit præmium sapientium. 27 c 2
Torques notat sex dotes sapientiæ. 54 d 2
Eius sex proprietates. ibidem et seqq.
Tortura per vinum est facilis et expedita. 731 a 2
Totum cupiens, sæpe totum perdit. 370 b 1
Tragœdiæ triplex est argumentum. 289 c 2
Tragœdia vitæ humanæ totidem habet. ibidem
Traianus Imp. iustitiæ cultor eximius fuit. 217 c 1
Eius bonitas et clementia. 343 c 2
Trama quid sit, et unde dicta. 740 c 2
Transubstantiatio in Eucharistiæ Sacramento reperitur. 525 b 1
Triarii in bello fortissimi erant milites. 515 b 2
Tribulatio est disciplina et doctrina. 62 a 1
Tribulationes sunt velut æstus. 195 a 1
Sunt via ad cælum. 203 d 1 et seqq.
Eas viribus tum naturæ, tum gratiæ Deus admetitur. 342 b 1
Iis ceu camino explorat robur iustorum. 342 c 1 - 361 a 1
Hæ ipsorum animum expurgant. 464 a 2 - 465 a 2 - 695 a 2
In die tribulationis mens omnes suas vires colligat ad ei resistendum. 556 b 2
Tribulationes a Deo immissæ proficiscuntur ex amore eius, et ad maius bonum nostrum. 630 c 1
Aquilone denotantur. 638 c 2
Tribunal conscientiæ quod, quæ eius personæ. 243 b 1
Tributis non sunt subditi onerandi. 670 b 2 - 726 a 1 et seqq.
Id proprie tyrannorum est. 660 a 1
Trinitas (SS.) velut fons est. 100 a 2 et seqq.
Eius consanguinea fuit B. Virgo. 161 a 1
Eius symbolum. 687 a 1
Id Salomon Iudæis tacite significat. 687 b 1
Ipsa prorsus incognita nobis est. 693 a 1
Uti et priscis Iudæis. 693 d 1
Turcæ eam negant et moderni Iudæi. ibidem
Non habet quartum, insulse confertur impotenter dominantibus. 714 a 1
Triphon sub pallio amicitiæ hostilitatem tegens, se regem Syriæ constituit. 619 c 2
Tripliciter capitur subinde pro *multipliciter*, *plene*, *perfecte*. 516 d 1
Tristi non sunt carmina læta occinenda. 594 a 2
Tristes non facile inebriantur. 732 c 2
Tristis pro *irato* sumitur subinde. 621 d 1
Tristitia cordis fugat Spiritum sanctum. 315 d 1
Facit faciem luridam et tristem. 315 b 2
Eius causa est mala conscientia. 315 c 2
Quam ea sit noxia. 315 d 2
Eius remedium spes est, et cogitatio æternæ gloriæ. 316 a 1
Animum viri magnanimi sternit. 256 b 1
Est quædam ægritudo, morbos adauget, et medicinæ vim elidit. 376 d 2
Eam superans vir fortis est. 355 b 2
Nusquam est, nisi ubi est adversitas et iurgium hominis. 358 b 1
Hebetat oculos mentis et corporis. 377 a 1
Item corpus reddit luridum, languidum, debile. 377 c 1
Exedit ossium medullas. 377 a 2
Alii eius effectus et damna. 377 b 2 et seqq. - 597 b 1
Quomodo per carmina levari debeat. 594 c 2
Ipsa cum ira cognationem habet. 594 d 2
Per tineam et vermem designatur. 595 d 2 et seqq.
Seipsam depascitur. 596 a 1
Animam reddit inutilem. 596 c 1
Innascitur cordi infirmo et debili. ibidem
Pellitur cogitatione cælestium. 596 d 1
Item vino. 732 d 2 et seqq.
Alia eius remedia. 596 b 2
Multis ex causis oritur. ibidem
Trituratio apud multas gentes fit rotis et equis. 458 c 2
Trochlea et τροχαλια supplicii genus describitur: id in martyriis erat frequens. 459 d 1
Τροχος et τροχιζεσθαι quid priscis esset in tortura. 458 d 1
Tsallachat metaphorice axilla vel ascella. 428 a 2
Tumultus oritur ex ebrietate. 433 c 2
Tunica oculorum quadruplex est. 130 a 1
Turba noxia principibus est. 299 a 2
Turbulentus unus totam urbem turbare potest. 506 c 2
Tales sunt e cœtu, Ecclesia, rep. domo eiiciendi. 506 c 2
Turcæ crevere per dissidia Christianorum. 299 c 2
Eorum chorea in orbem qualis sit. 48 d 1
Turca desolationem et vastitatem terris infert. 299 b 1
Turris quædam peculiari a Davide exstructa in arce Sion. 178 c 1
Turres habebant veteres in urbibus, et pagis, ad quas ingruente hoste confugiebant. 291 c 2
Turris Babel fuit velut arx. 291 d 2
Turtur qua herba pullis suis a lupo prospiciat. 497 c 2
Tyranni suos tributis onerantes, exteros a regno fugant; suum, non populi, commodum quærunt. 298 d 2
Eorum mores. 299 b 1
Tyranni mystici sunt qui motus carnis potenter opprimunt. 149 a 1
Impietate se et regnum evertunt. 342 a 2
Eorum quis fuerit exitus. 415 d 2
Omnia appetunt, numquam sunt saturi. 642 a 2
Ditant se ruina aliorum. 656 b 2
Leoni et urso comparantur. 659 d 1 et seqq.
Terrorem incutiunt plebi. 659 a 2
Eorum avaritia et cupiditas. ibidem
Item crudelitas. 659 b 2
Rapacitas et iniustitia. 659 c 2
Gaudent subditorum dissensionibus, et eas fovent. 660 a 1
Populum exactionibus gravant 660 b 1
Potentes non audent lacessere. 660 c 1
Plerumque a populo de medio tolluntur, hinc semper pavent. 660 b 2 et seqq.
Faciunt populum excentricum. 671 a 1
Tyrannus quidam superbus quomodo ad modestiam sit traductus. 347 d 1
Tyrannis est omnibus odiosa. 713 b 2
Tyrii erant mercaturæ deditissimi. 752 b 2

U

Ubera nimium pressa dant sanguinem. 725 a 2
Sunt illices amoris. 103 b 2
Udo Archiepisc. Magdeburgensis increpitus non pœnituit. 669 b 1
Ulcisci (non) facit hominem similem Deo. 414 b 1
Vide Vindicta
Ulysses aures obturans ad cantus sirenum, est vir sapiens infractus ad illicia meretricum. 94 c 1
Fuit multiformis et multivarius. 614 b 1
Cur. 306 b 2
Umbilici usus, et eius symbolum. 58 c 1
Unde sit dictus. 58 c 2
Umbilicus veneris quæ sit gemma, eius vires. 365 d 1
Umbra est corporis imago. 393 b 1
Est maior re. ibidem
Umbræ pictoriæ ad quid adhibeantur. 393 c 1
Unguenta (cur) Christiani fugere debeant. 135 a 1 et seqq.
Unguentum (quod sit) pudicitiæ. 135 b 1
Creant unguenta etiam canitiem. 135 c 1
Cor exhilarant. 633 d 1 et seqq.
Resistunt ebrietati. 633 b 2
Unigenitus quomodo dicatur Salomon. 76 c 1 et seqq.
Unionis hypostaticæ humanitatis in Deo quanta sit dignitas. 769 c 1
Uniones (cur) *intima* dicantur. 447 d 1
Uredo ventus est urens, siccans frumenta. 194 b 2
Ursa ferocior est urso, præsertim raptis catulis. 368 d 1
Eius amor in catulos quos informes lambendo format. ibidem
Eius natura describitur. ibidem et seqq.
Doli ac ferociæ est symbolum. 368 b 2
Est memor iniuriæ, nulla misericordia flectitur. 368 c 2
Specie virginis et infantis mansuescit. ibidem
Multum habet phlegmatis quo sævitiam diluat. 368 d 2
Est symbolum terroris et sollicitudinis. 369 a 1
Frendens terrefacit porcos et hinnulos; sævit raptis catulis, et in fame, maxime post hiemem in vere. 659 a 2
Eius astutia. 659 b 2
Innoxia animalia invadit. 659 c 2

Digitized by Google

Est symbolum rapacitatis et iniustitiæ. ibidem
Ungulas habet validas. 660 c 1
Est symbolum diaboli. 660 d 1
Caput habet debilissimum. 660 a 2
Ursi Russiæ melli inhiantes mortem sibi accersunt. 288 d 2
Ursicinus (S.) caput præcisum suis manibus detulit ad locum sepulturæ. 27 a 1
Est a S. Vitali in martyrio obeundo confortatus. 350 d 1
Ursinus presbyter in morte etiam ab uxore olim sua tangi noluit. 135 d 2
Usuram odiens vitam ducit quietam. 225 c 2
Ea est illicita et iniusta. 654 a 1
Usurarius vigesimam partem ultra sortem iure lucri accipit. 421 b 1
Tam sortem quam usuram exponit sæpe periculo perdendi. 421 a 2
Solum ad usuram se obstringit. 421 d 2
Usurariorum bona, si intestati moriantur, devolvuntur ad Ecclesiæ Prælatos. 653 d 2
Usus rei est eius viva possessio. 155 b 1
Uterus Deiparæ fuit velut domus sapientiæ. 173 d 2 et seqq.
Quomodo illa eum sibi in habitaculum præparârit. 174 a 1
Uxor puteo et cisternæ assimilatur. 100 b 1
Ea diligenda cum eaque lætandum. 100 c 1
Gaudium ex uxore Deo placitum est. 102 b 2
Ipsa est fœcunda si maritus non sectetur mœchas. 102 d 2
Amanda est a viro. 103 a 2
Cervæ comparatur. 104 b 1
Diligat filios. 104 a 2
Sit timida et discreta. 104 c 2
Ducenda bene morata, non opulenta. 231 b 1
Uxor sapiens sua diligentia familiam suam egregie instruit et auget. 277 b 2
Insipiens vero destruit. 278 a 1
Uxor mala robur mariti exedit et consumit. 242 b 2
Uxor caute diligenda est. 474 c 2
Pietati et religioni viri se accommodet. 417 c 2
Et moribus eius se conformet. 418 b 1
Nullum amet præter ipsum. 418 a 2
Nimios eius affectus temperet. 418 b 2
Familiam in pace conservet. 418 c 2
Exempla talium coniugum. 418 d 2 et seqq.
Uxor est par opibus, genere, conditione ducenda. 418 d 1-639 c 1
Ipsa viri mores asperiores ferat, nec malum malo rependat. 738 b 1
Eius labores et dolores consolando alleviet. 738 d 1
Ei subsit. 418 c 1 - 752 d 2
Vigilet in domo et omnia circumlustret. 756 b 2
Iuvenes uxorem ducturi, Dei gratiam petant. 419 a 1
Uxores olim coemebantur dato pretio. 735 c 2
Uxor aliena est puteus angustus. 541 b 1
Uxorem bonam qui nactus est, rem raram et bonam fortunam nactus est. 402 b 2 et seqq.
Eam dat Deus pro libito cui vult. 402 c 2
Sæpe bonum et probum virum efficit. 403 a 1
Talis est causa omnis boni, felicitatis et iucunditatis a Deo dandæ marito. 403 c 1
Illa in familiam quoque derivat. ibidem
Talis viro prudenti et probo a Deo præparatur. 417 d 1
Est singulare Dei donum. 417 c 1
Est a Deo petenda. ibidem
Uxor bene morata, satis dotata est, esto careat dote. 736 b 2
Viri opes adauget. 737 d 2
Uxor malefica est omnis tristitiæ causa. 595 c 2
Uxor rixosa domesticos domo eiicit. 416 d 1
Virum exedit 416 a 2
Virum ad divortium cogit. 416 b 2
Peior est deserto. 483 a 1
Talis si ametur, forte lenietur. 638 b 2
Si leniri non possit, asperitas est asperitate retundenda. 639 b 1
Uxores nonnullæ maritos adulterantes occiderunt. 128 b 2

V

Vadimonium et vadari quid sint. 519 a 2
Væ gemitum insignem denotat cum tunsione pectoris et complosione manuum. 542 b 1
Vagabundus caret quiete et statu. 632 a 2
Non potest attendere familiæ, nec filiis. 632 b 2
Est similis struthioni: perdit notos et amicos, et ignotis fidere non potest. ibidem
Sæpe carceris, famæ et vitæ discrimen incurrit. 632 c 2
Rerum omnium premitur inopia, incidit in varia incommoda. ibidem
Postliminio ad sua reversus reperit omnia turbata et confusa. 632 d 2
Vagus vox unde derivetur. 133 b 1
Valens anachoreta a dæmone turpiter illusus est. 616 a 1
Vallis filii Ennom describitur. 51 a 1
Vas Hebræis omne instrumentum et organum est. 447 a 1
Vas, vadis, idem est quod sponsor; unde dicta vox. 519 a 2
Vecte onera ingentia facili negotio portantur. 726 a 1 et seqq.
Maxime si is habeat fulcrum. ibidem
Vectigalia moderetur rex. 661 c 1
Velleribus ovium induebantur primi homines. 646 d 2
Velocitas sit in rerum executione. 521 a 2
Item in consiliis subitis inveniendis. ibidem
Est efficax ad res magnas rite conficiendas si maturo consilio dirigatur: illius alia commoda. 521 b 2
Velo immisso leones capiuntur. 415 c 2
Velum muliebre quid denotet. 752 d 2
Vena dicitur a veniendo. 387 d 2
Venæ auri indicia. 444 a 1
Vendendæ (ad) rei commendationem facit bona vicinia. 635 a 2
Vendentes merces suas extollunt, ementes extenuant. 446 d 1
Sæpe in eo contra iustitiam peccant. 446 a 2
Veneficæ plurimæ sunt, pauci venefici. 242 c 2
Veneficium et adulterium cognata sunt. ibidem
Venenata animalia cum alienis coeunt. 127 a 1
Venenum lacti immistum plane lethale est: cur. 28 c 2
Oleo inditum cito in intima corporis pervadit. 389 b 2
Id in dulci vino propinatur. 671 d 2
Veniali peccato nemo diu carere potest. 442 b 2
Id consistit cum iustitia iustorum. 562 b 2
At ipsum eos valde humiliat. 562 c 2
Sine peccato veniali deliberato possunt valde perfecti vivere. 563 a 1
Venter metaphorice capitur pro mente et conscientia. 514 a 2
Ventus levis et fluidus est, ac celerrime pertransit. 193 b 2
Utres distendit, et aves facit canoras. 193 c 2
Quam sæpe sit validus. 194 a 1
Venti Theodosio Imp. in prælio Deo disponente propitii fuere. 193 b 2
Ventos pascere quid sit. 193 b 1
Ventus impetuosus cohiberi nequit vel retineri. 637 d 2
Ventos moderatur et regit Deus, et sunt in eius arcanis. 692 c 1
Venus græce dicta est a spuma; cur. 49 c 1
Eius schema et emblema. ibidem
Vox Venus unde dicatur. 49 b 1-95 b 1
Vires et sanguinem exhaurit. 96 d 2-97 c 2
Eius usus epilepsiæ comparatur. 51 a 2
Multos occidit. 139 c 1
Venus Libitina colebatur Romæ in æde Libitinæ. 139 d 1
Unde dicatur. 50 c 2
Vera dicens quodammodo iurat. 281 d 1
Verax solet in testem assumi. 251 a 2
Verax qui meditate veritatem eloquitur, semper in veritate consistit. 252 b 2
Nihil dicit quin verum esse compererit. 252 d 2
Placet Deo. 253 b 2
Mendacem et mendacium abominatur. 261 a 2
Omnium fit amicus. 568 b 1
Etiam mentiens verum dicere putatur. 696 d 1
Verba quomodo fiant statera dolosa vel recta. 217 d 1
Verba blanda recte oleo comparantur. 94 a 2
Verba salutifera monitorum et confessariorum sunt velut venæ effundentes salutares aquas. 189 b 2
Verba inepta, otiosa et iurgiosa vetantur. 205 c 1
Verba sapientis candida et nitida sunt. 207 c 1
Item pretiosa. 207 d 1
Item solida. 207 b 2
Et pura ab omni mistione falsitatis. ibidem
Sunt velut aqua profunda fluminis vel torrentis. 387 b 2 et seq.

Digitized by Google

[illegible] venmat. 338 b 1
[illegible] ibidem
V[illegible] recusanda, et ad rationis obrussam [illegible] sunt. 382 a 1
[illegible] 400 d 2
Causant bonum vel malum. 401 a 1 ibidem
[illegible] pascitur vento. 410 b 2
Verba veracia et fidelia decent principem. 364 c 1
V[illegible] allicit audientes. [illegible] 582 d 1
Est simile pomo aureo in theca argentea. 582 c 2 ibidem
Quas habeat rotas. 583 a 2
Q[illegible] 583 c 2
V[illegible] sunt vulnera, quomodo sint simplicia. 350 c 2
Sunt item verbera et mallei. 389 d 2
Verba blanda iram leniunt. 588 d 1
C[illegible] [illegible] d 1
V[illegible] [illegible] c 2
Quæ dicantur verba composita. 864 b 1
V[illegible] [illegible] b 2
S[illegible] ibidem
Verba aspera lenibus leniuntur. 256 c 1
V[illegible] actum non realem, sed [illegible] 43 c 1
[illegible] vel mentem [illegible] ibidem
V[illegible] [illegible] b 2
V[illegible] *Vide* [illegible]
Verbo Dei satiatur anima pia. 276 d 2
Verbum increatum est lumen, creatum lucerna. 120 d 2
[illegible] rem verbo significatam. 268 c 2
Verecundia avocat a vitiis. 271 c 2 et seqq.
Verbositas egestatem parit. 256 a 1
V[illegible] impudentes. 307 d 1
Veritas etiam sui osoribus in honore est. 12 a 1
Stabilis est et æterna. 252 a 2
Est invicta et adamantina, et instar silicis; cur. 252 c 2
Una et eadem semper perseverat. 252 d 2
[illegible] [illegible] a 1
Veritas et misericordia quæ virtutes. 53 c 1
V[illegible] item cordis, oris et operis. 53 a 2
Veritas significat in Scriptura opus debitum 295 a 1-326 d 1
[illegible] [illegible] a 1
Veritas, doctrina, sapientia, intelligentia, sensus, [illegible] [illegible] c 2
V[illegible] est [illegible] c 1
Ea decet reges. 364 c 1
Ii debent eam tueri. 622 a 1
Hæc eos contra querelas subditorum custodit. 461 d 1
Ipsis etiam placet. 362 c 1
[illegible] [illegible] b 1
Conciliat principi subditorum amorem. [illegible] c 1
Pravitati et mendacio. 482 c 2
V[illegible] integram per doctores Deus tuetur. 508 d 2-509 c 2
Illa etsi ad tempus lateat, tandem tamen caput effert 509 c 2
[illegible] [illegible] 2
[illegible] [illegible] c 2
[illegible] ibidem
[illegible] [illegible] a 1
Omnibus exosa est. 661 d 1
V[illegible] est 665 b 1
Vermis symbolum est tristitiæ. 595 c 2 et seqq.
[illegible] [illegible] d 2
Maxime in tenerioribus. 596 c 1
Vermes nascuntur e putredine 196 a 2
[illegible] [illegible] c 1
Vermis conscientiæ in damnatis non moritur 307 d 1
Versipellis quis appelletur. 292 c 1
[illegible] [illegible] 2
Versutus quis proprie dicatur: unde vox formetur. 292 c 1
[illegible] [illegible] d 1
V[illegible] [illegible] c 2
V[illegible] condemnabat, remque eorum fisco addicebat. 651 c 2
Vestalis ignis vitam divinam præ se ferebat. 452 a 1
Vestes animæ quæ sint. 528 a 1
Quæ vestes duplices dicantur. 747 d 2
Quid allegorice denotent. 748 d 1 et seqq.
Quæ vestis stragulata vocetur. 749 c 2
Vestes subtiliores æquo, carpuntur a Patribus. 252 d 1
Vesuvius symbolum est oris meretricii. 510 a 2
Vetatio acuit rei vetitæ desiderium. 185 a 2
Veternus peccati unde sequatur, quamque sit gravis. 549 a 2
Via impiorum plena est spinis avaritiæ, gladiis detractionis, laqueis adulationis, et lapidibus contentionis. 321 a 1
Recta tendit ad inferos. 323 a 1
Ea declinanda. 61 b 1
Non est recta, sed peccatum. 470 a 2
Ea est via ad inferos. 474 a 1
Est perversa et aliena. 473 b 2
Est aliena a recto. ibidem
Et a dignitate hominis. ibidem
Et a Deo. ibidem
Viarum præsides qui essent priscis. 456 d 2
Via qua nos Deus vocat, eundem 612 c 1
Via iustorum est recta, occulta et arcta. 346 b 1
Cur dicatur semita, et hebraice scala. ibidem
Via dextera est virtutis via. 91 d 1 et seqq.
Via vitii et virtutis quomodo differant. 288 a 1
Via salutis initio arcta est, postea fit lata et plana. 80 d 1
Est alta, elevata, ardua, difficilis. 323 a 1
Via vitæ est supernaturalis. 323 b 2
Via triplex, terrena, media, cælestis. 84 b 1
Via trita et communi semper incedendum Religioso. 112 d 2
Item recta. 112 d 1
Viæ sapientiæ sunt pulchræ. 65 d 1
Viæ tres ad cælum, et tres ad mortem ducunt. 80 b 1
Viæ hominum a Deo diriguntur, stabiliuntur, perficiuntur. 456 b 1
Quomodo via omnis viri videatur ei recta. 465 c 1
Via doctrinæ est via iustitiæ: hac itur ad virtutem. 460 c 1
Via virorum est frigida, id est laboriosa, ardua, periculosa, plena curis et doloribus. 499 b 1
Viæ aquilæ in cælo, colubri in petra, navis in mari, Christo adaptantur. 708 c 2 - 710 c 2
Via viri in adolescentia quæ sit. 710 b 1 et seq.
Qua via in cælum Sancti iverint. 711 c 2
Viacus erat nomen Mercurii. 611 a 2
Viator aliquando idem est quod lictor vel apparitor. 114 c 1
Viatoribus insidiantur meretrices. 184 c 2
Viatores addebant statuæ Mercurii in triviis stantis lapidem. 611 c 1
Viatores soli habere possunt spem beatitudinis. 565 c 1
Vicinus pro quadam affinitate censetur. 635 c 1
Vicinitas impii cavenda. 499 a 2
Vicino [illegible] plus opis sæpe venit quam a fratre longe dissito. 635 a 1
Cum vicino potius amicitia et benevolentia ineunda quam cum remoto: is non est offendendus ibidem
Vicini sunt subinde ad mensam invitandi. 635 b 1
Cum [illegible] nobis familiaritas est quam cum consanguineis. 635 c 1
Vicin[illegible] malos multæ gentes ferre non valentes, alio commigrarunt. 636 a 2
Bonos [illegible] habere satagat villicus. 635 c 2
Vicissitudo gaudii et doloris in rebus mundanis. 288 c 2 et seqq.
Victim[illegible] pars pretiosissima cedebat offerenti. [illegible] 1
Victima, corde carens, mortem portendit. [illegible] a 2
V[illegible] Christi omnes victimarum species est complexa. 175 d 2
Victimæ opiparas dapes significant et carnes. 359 a 1
Vic[illegible] postponit Scriptura misericordiam. 4[illegible] a 1
Victor[illegible] castitas parta est. 4[illegible] 2
Victoriæ in bello a Deo provenire debent. 492 b 1 et seqq.
[illegible] regnorum 4[illegible] d 1
Victoria hominis patientis multiplex est. 4[illegible] a 2
Victor[illegible] contra tentationes fit per gratiam Dei. 4[illegible] 2
Victoria navalis a Turcis relata sub Pio V. Deiparæ [illegible] 1[illegible]
V[illegible] quis sit 44[illegible]
Videndo videre significat dilucide videre. 441 d 2

Viduæ (cur) Deo sint curæ. 323 d 2
Sint univiræ. ibidem
Repræsentant Ecclesiam. 324 a 1
Sunt stimulus virginibus ad virginitatem servandam. 324 b 1
Cur vocentur mutæ. 733 a 2
Vidua Sareptana Eliam pascens, vicit naturam, famem, mortem et Abrahamum. 506 d 2
Vigilantiæ emblema. 742 a 2
Vigilantius est ab Astione ad parentes ipsius missus, ut eos de ipsius morte mœrentes solaretur. 202 b 2
Vigiliæ Romanis diurnæ et nocturnæ erant quatuor. 86 a 2
Hebræis et Græcis tres. ibidem
Vigiliæ in festis Martyrum olim usitatæ. 744 b 2
Vilis etiam non est lædendus aut spernendus. 700 a 2
Vincula possessorum iniquarum opum. 472 a 2
Vindicta est opus animi fœminei. 413 c 1
Vindictæ genus est reddere malum pro malo. 454 c 1
Vindicta sancta est iniuriam condonare. 413 d 2-582 a 1
De vindicta privata inimici gaudere illicitum est, non de publica. 563 a 2
Vindicta de inimico omnis illicita est. 570 b 2 et seqq.
Moses privatam vindictam non sancit, sed publicam quæ a iudice fit. 570 c 2
Fieri ea debet animo dilectionis, non ultionis. 570 d 2
Vindicta divina tenebris denotatur. 452 b 2
Vinea hominis mystica est anima sua. 571 b 1 et seqq.
Vino (a) abstinent sancti et pii. 111 d 2
Vinum aqua miscebant veteres. 174 b 2
Sapientiæ vinum conviviis miscet et propinat. 174 c 2
Et quid hoc significet. ibidem
Vinum dictum a vi. 433 b 1
Homini mentem eripit. ibidem
Eius effectus. 433 b 1 et seqq. - 543 d 2-544 d 1-545 a 1
Cur dicatur prodigum. 433 a 2
Est quid tumultuosum : item indomitum. ibidem
Ei immistus est sanguis quatuor animalium. 434 a 1
Rationis et sapientiæ lumen exstinguit. 434 b 2
Excitat passiones appetitus concupiscibilis et irascibilis. ibidem
Est mel ori, fel capiti. 434 d 2
Mœrentem exhilarat, et curas solvit. 481 d 1
Secreta pandit, hinc reis torquendis dabatur. 522 b 2 et seqq.
Eius mala et damna. 433 c 2-542 c 1
Id Hebræis dicitur mixtio. 543 b 2
Spirituosum est, et spiritus suos per bullas eiaculatur. 544 b 1
Eius mixtura statim inebriat. 544 d 1
Ingreditur blande. 544 a 2
Serpente damnosius est et pestilentius. 545 a 1
Est velut basiliscus. 545 d 1
Suo intuitu nos rapit. ibidem
Parit libidinem et concupiscentiam. 433 c 2
Qui vini potu mortem incurrerint. 548 a 1
Sitim exacuit et accendit. 549 a 1
Divites ei admiscent nivem per æstatem. 585 d 2 et seqq.
Id in medio vasis est optimum. 591 a 1
Est datum a Deo ad tristitiæ remedium. 732 d 1
Eius moderatus usus prodest, nimius nocet. 731 a 1-732 d 2
Vinum omne, etiam album, flavescit. 543 d 2
Vini oculus quis dicatur. 544 b 1
Vina Palæstinæ rubent. 543 d 2
Qui olim vino abstinuerint. 546 d 1 et seqq.
Vinum dulce lædit hepar et splenem. 591 a 1
Vinum amarum præstat dulci. 584 c 2
Vipera posito veneno cum murena congreditur. 127 a 1
Virago generosa describitur. 735 c 1 et seqq.
Vires portant pondus. 395 a 1
Virga indigent pueri, ut stoliditatem et imprudentiam exuant. 511 a 2
Virga disciplinæ debetur piis, virga iræ impiis. 512 a 1
Virga frœnum puerorum est. 534 c 1
Est symbolum disciplinæ. 531 d 1
Cur eis quadret. 534 b 1
Eius verber non est lethale. ibidem
Virga parentum est causa electionis ad gloriam. 535 a 1
Quæ vocetur virga iræ impium consumens. 501 a 1
Virgines in adolescentia maximas patiuntur tentationes æque ac insidias castitatis. 50 a 1
Oculos suos custodiant. 89 a 2
Sint prudentes et laboriosæ. 111 b 2
Fugiant virorum conspectum et alloquium. 710 b 1
Sunt a parentibus custodiendæ. 710 c 1
Manuali operi incumbant. 740 b 2
Eas Plato voluit exerceri in palæstra et circo. 744 a 1
Virgines Christianæ præferendæ fortibus ethnicis. 360 c 1
Virginitatis (quæ) optima custodia sit. 710 b 1
An eius aliquod in corpore exstet signum. 710 c 1
Viri labore sibi opes parare debent. 226 d 1
Vir cogitationum quis dicatur. 292 a 1
Viri quidam illustres sunt corona suæ Ecclesiæ et Ordinis. 297 b 1
Viri et *filii hominum* in Scriptura sacra quomodo distinguantur. 144 c 1
Vir in Scriptura fortem strenuumque significat. 387 d 1
Item probum, honestum, et virtutis studiosum. 468 d 1
Vir fortis nullis cedit malis. 394 d 1
Viri Ezechiæ quo sensu parabolas Salomonis transtulerint. 573 a 1
Virtus est rectitudo et æquitas. 19 b 1
Eius via est semita ob quatuor analogias. 46 c 2
Eaque via levis est tribus de causis. 51 d 2
Est summe pulchra. 45 d 1
E cordis imo procedat oportet. 55 a 2
Illius mercatura est præstantissima. 62 d 1
Ipsa est velut adamas. 63 a 1
Prolongat vitam, quomodo. 64 c 2
Arbori vitæ assimilatur. 66 b 1
Facit somnum iucundum. 68 d 2
Aufert timorem. 70 a 1
Meretur gloriam hic et in futuro. 74 b 1
Ei studendum a pueris. 76 a 1
Non in nuda speculatione et cognitione, sed in exercitio et praxi consistit. 78 a 2
Mire hominem nobilitat. 79 c 2
Hominem non delassat, sed ei vires auget. 80 b 2
Est vita formalis et causalis. 80 d 2
Consistit in medio. 91 d 1
Est ad instar cervæ. 104 d 2
Est perfectio rationis. 131 a 1
Animos viriles poscit, non effœminatos. 144 a 2
Auro est potior. 145 d 1
Est veritas. 180 d 2
Ea sensim addiscitur. 181 a 2
Illius schema et habitus. 183 b 2
Lucem et oculos ambit. 186 a 2
Virtus virtuti est addenda. 192 b 1
Una alteram attrahit. 262 c 1
Eius studiosi ament correptionem. 240 d 1
Cribrata evadit purior. 203 d 2
Iustos prosperat et stabilit. 241 a 1
Ei qui detrahit, obligat se iræ divinæ et condemnationi. 268 d 2
Ipsa se contemnentem contemnit. ibidem
Comitem habet pudorem. 271 c 2
Omne eius officium est vel debitum vel indebitum. 295 a 1
De ea non sufficit loqui, sed insuper operandum est. 296 b 1
Roborat iustos, et impios consternat. 214 b 2 et seqq.
Eius sectator directore et doctore opus habet. 225 d 1
Paulatim comparanda moderato labore. 266 c 2
Dissolvit egestatem et ignominiam. 271 c 2
Pios delectat, impios contristat. 272 b 1
Instanter a nobis consectanda. 313 c 2
Causa est veræ lætitiæ. 315 c 2
Iustorum virtus lux est, at impiorum nonnisi lucerna. 264 d 2
Virtus parva exercita ex amore Dei, potior est ea quæ sine eo exercetur. 319 c 1
Virtus propria nobilitat, non avorum et maiorum. 215 c 2
Virtus et voluptas sunt velut duæ zelotypæ in nobis habitantes. 131 a 2
Virtutis alicuius perfectio, consistit in voluntatis promptitudine. 232 c 1
Virtus a Salomone scientiæ et doctrinæ nomine vocatur. 381 c 1
Est dicta a vi et viro, quasi virilitas. 468 d 1-753 c 1
Ipsa hominem ornat, non vestis. 753 d 1
Omne eius officium Scriptura exprimit per iustitiam et misericordiam. 469 c 1
Eius via ridetur ab impiis. 385 b 2
Exercitio redditur facilis. 387 b 2
Non in speculando, sed in faciendo iustitiam consistit. 337 d 2

Omnes, etiam hostes, in admirationem sui et amorem rapit. 338 d 1
Elucet in facie et oculis viri prudentis. 279 a 1
Eius decor et maiestas. 379 d 2
Eius exercitio incumbere negligentes, fiunt in bonis spiritualibus pauperes. 419 d 2
Labor eius est difficilis, fructus suaves. 445 d 2-446 b 1
Eius auctor Deus est. 468 c 2
Sola parit gaudium. 479 c 2-535 d 2
Homo in eam ingreditur, et in hominem ipsa. 534 a 1
Eius capacitas et amplitudo. 534 b 1
Mystice est terra deserta. 483 c 1
Familias adauget et roborat. 550 c 2
Eius vis in vigore spiritus consistit. 551 a 2
Semper perfecta et constans manet. 552 c 2
Cur sit stulto ardua. 554 b 1
Est tamen in se facilis. 554 b 2
Omnia adversa dulcorat. 559 d 2
Est salubris animæ. 560 c 1
Est fuci expers. ibidem
Fugit iactabundos. 560 d 1
Est paranda labore et industria. 560 b 2
Eius effectus in anima. 560 c 2
Eius exempla velut mel sunt. 561 d 1
Est omni studio, labore et pretio comparanda. 538 b 2
Ei prorsus contraria est meretrix. 539 c 1
Eius propria dos laus est. 625 c 1
Non eget laudibus humanis. 625 b 2
Eius scoria est superbia. 642 d 2
Virtus vera est nobilitas. 701 b 2
Eius pulchritudo tam animam quam corpus condecorat. 761 b 2
Quæ virtus sit optima. 560 c 2
Ea virtus est sequenda, ad quam quisque natura est aptus. 551 a 2
In virtute unus acuit alium. 639 c 2
Virtus eadem diversimode a singulis practicatur. 641 c 1
Virtutes exercitio fiunt faciliores. 46 d 2
Hinc earum iter simul spatiosum et arctum est. 47 a 1
Item arduum et præceps. ibidem
In omnibus se sinunt flecti, gyrari et regyrari. ibidem
Omnia amara reddunt dulcia. 47 c 1
Sunt quasi angeli e cælo missi. 54 a 1
Sunt quasi fontes. 85 a 2
Corpus sanant et roborant. 85 c 2
Inter se rectum tenere debent ordinem et mensuram. 90 a 1
Per dexteram denotantur. 90 c 2
Earum actus diversi sunt pro disparitate præparationis, tum gratiæ, tum voluntatis. 169 d 2
Eæ non sunt passim iactandæ. 201 b 1
Sunt homini instar validi munimenti. 202 d 1
Laudatæ et celebratæ crescunt. 328 d 1
Virtutum omnium prærogativam habuit Christus. 157 b 2
Semper virtutes meliores sunt seligendæ. 110 a 2
Earum actus et doctrina in pace exponenda, in tentatione et persecutione abscondenda. ibidem
In illa colligendæ sunt, in hac iis utendum. 111 d 2-112 c 1
Spirituales sunt divitiæ. 264 c 1
Equo denotantur. 492 d 2
Regunt vitia. 366 b 2
Ad earum studia natura repugnans violenter adigenda est. 533 d 2
Virtutes cœptæ non sunt deserendæ. 633 a 1
Virtutes nobis celsiores non sunt consectandæ. 530 d 1
Virtutes nostræ et proximi eodem modo habendæ. 443 d 1
Virtutes quatuor cardinales per vias aquilæ, serpentis, navis, et viri in adolescentia denotantur. 711 c 2 et seq.
Item per quatuor bene incedentia. 721 b 1
Item per quatuor Cherubim currus Dei. 721 c 1
Visio Dei ligno vitæ adumbratur; ea merito virtutum paratur. 66 d 1
Visio (an) fiat emissione an receptione specierum ab obiecto. 444 a 1
Cur monita Bethsabee ad filium vocentur visio. 728 a 2
Vita omnium bonorum summum est. 21 c 1
Vita præsens, æstate denotatur, vita futura hieme. 191 d 2
Sapientia vitam longam Christianis et iustis promittit, item gloriam et opes spirituales. 61 a 1-193 a 2
Vita multiplex a corde initium habet. 83 d 1
Vita humana est continua tragædia, desinitque in luctum, maxime in morte. 289 c 2
Vita et conversatio iustorum lætificat Deum, angelos et homines. 265 d 1
Vita impiorum brevis est. 237 c 2
Vita omnium creaturarum est in Christo velut in fonte. 345 c 1
Vita hominis in calore consistit. 377 a 2
Vita hæc multa adversa includit. 413 b 1
Vita vera est vegeta, sana, longæva. 427 c 2
Vita nostra lucerna repræsentatur. 451 d 2-460 d 1
Est quasi lumen derivatum a luce vitali quæ est in Deo. ibidem
Summum est bonum. 493 b 2
Vita præsens hiemi comparatur, futura in cælo, æstati. 437 a 1
Vita per societatem cum iracundo illaqueatur. 435 b 1 et seq.
Vita filii traducitur ex vita parentis. 451 c 2
Eius tamen ius non habet pater. 422 d 2
Vita in actione sita est. 746 d 1
Vita respondeant verbis. 609 b 1
Vitæ statum singularem quærens, modum vivendi secundum desiderium suum undique investigat. 383 d 2
Vitæ bonæ præmium est longævitas. 363 a 2
Proba vita ex probitate manans, est bona, uti quidem videtur, non ex ipsa, sed ex Deo. 468 c 2
Vita et mors periclitatur in lingua. 402 b 1
Vita privata præstat honoribus. 580 a 1
Vitam præsentem et æternam adfert timor Dei. 428 a 1
Vita litigiosa vita canina est. 416 b 2
Vitæ cœnobiticæ et socialis commoda. 632 c 2
Vita activa est tropolog. mulier litigiosa. 475 c 1
Est contemplativæ præmittenda. 569 d 2
Ei contemplativa præstat. 483 c 1
Ad contemplativam ducit. 78 b 2
Vita activa et contemplativa sunt duæ partes adæquatæ virtutis. 17 d 1
Et ab eodem Deo procreatæ sunt sorores. 131 d 1
Vita activa et contemplativa simul est mulier fortis, uxor Christi. 736 d 1
Lana et lino indicantur. 740 d 2
Vitæ cælestis spes Sanctos ad ardua subeunda animavit. 536 b 2
Vita Christi quadruplex est. 344 d 2
Vita tota Christi mensa designatur. 522 c 2
Vita gloriosa iustorum velut lux est. 264 d 2
Vitalius (S.) labore manuum fornicationem meretricum redimebat. 238 b 1
Vitis magno indiget labore et cultura. 610 a 1
Exigit solum tenue et gracile. 744 c 1
Vitiosi sunt suspiciosi. 532 a 1
Eorum inter se æmulatio. 705 b 1
Vide Impii.
Vitium est declinatio a medio. 21 a 2
Vitium unum attrahit aliud. 262 a 1
Vitium est mendacium practicum. 180 d 2
Gignit impudentiam. 271 c 2
Facilius addiscitur quam virtus. 272 c 2
Vitia per dexteram denotantur. 90 c 2
Causantur in suis sectatoribus famem. 191 b 1
Vitia proximi sunt dissimulanda; quod qui facit, sapiens est. 223 b 1
Vitiis sæpe iisdem implicamur, quæ in aliis inclementius damnamus. 247 b 1
Vitiorum imperium quam sit illustre. 355 c 1
Vitium est velut mulier procax et linguax. 483 b 1
Vitia virtutum nomine palliant perversi. 371 d 2
Hi abominabiles sunt Deo. 372 a 1
Vitia etiam inter sese pugnant. 706 d 2
Vitium quod in proximo reprehenditur, prius in se corrigat reprehendens. 397 b 1
Vitia omnia in puero continua eruditione et castigatione tolluntur. 422 c 2
Quæ vitia fugienda laudem consectanti. 481 c 1
Vitia principum foventes populo displicent, ea reprehendentes vero placent huic. 567 d 1
Vitia proximi et nostra æqualiter sunt ponderanda. 443 d 1
Vitiis quibusdam obnoxii ea in aliis rigide carpere non debent. 329 b 1 et seqq.
Vid. Peccatum.
Vitulus in curru Cherubico Ezechielis mystice exponitur. 280 c 1

Digitized by Google

Vivendi (bene) modus triplex est. 582 b 1
Vocat Deus suos diversis modis. 36 c 2
Vocare proprium est vocis, hinc appropriatur Verbo, id est Filio Dei. 36 d 2
Diversimode vocat nos Deus, mundus, diabolus. ibidem
Vocatio Dei ad perfectionem non spernenda. 37 b 2
Eam qui negligit, spernit Dei sapientiam, bonitatem, maiestatem. ibidem
Eius neglectæ ultio. 37 c 2
In vocatione sua cuique persistendum. 633 a 1
Vocatus est nomen Israelis. 43 d 2
Voluntas efficax sapientiæ comparandæ, eius est principium. 78 a 1 et seqq.
Voluntas est causa vitæ moralis, id est virtutis. 88 d 1
Est tamquam rex in homine. 88 a 2
Voluntas vacandi virtutibus a solo Deo æque grata est, atque opus ipsum. 232 c 1
Voluntas resoluta alicuius virtutis comparandæ, est optima ratio eius assequendæ. 260 b 2
Voluntas a Deo solo perspicitur et ponderatur. 333 d 1
Eam flectit et regit Deus. 338 d 2
Intellectui se subiiciat. 400 c 2
A Deo immediate ex parte ipsius potentiæ necessitari potest, nihilominus relinquitur ea suæ libertati. 467 c 1
Non potest desiderare nisi bonum. 476 a 1
Ipsa, quasi regina, omnibus sensibus, potentiis, membris imperat. 544 d 1
Voluntatem bonam reputat Deus pro facto. 558 c 2
Voluntatem propriam vincere est nobilissima victoria. 489 a 1
Hæc est velut sanguisuga. 706 b 1
Voluntas Dei omnia nostra consilia dissipat instar fumi. 425 d 2
Hanc nemo evertere vel impedire potest. 426 b 1
Voluptatis damna. 49 c 2
Eius illecebræ sunt noxiæ. 93 c 2-93 b 2
Eius breve gaudium. 94 d 2 et seqq.
Quomodo plateas prospicere dicatur. 132 a 1
Ipsa causa est hæresis. 134 c 2
Quibus verbis sectatores sui alliciat. 135 a 2
Illius idea et habitus. 183 d 1
Eius suadela. 184 c 1
Eius irritamentum. 186 c 1
Ipsa uvæ acerbæ comparatur. 213 d 1 et seqq.
Item fumo. ibidem
Est via quæ videtur recta, at est devia a recto. 288 a 1
Eius initiis obstandum. 288 b 1
Iaculis dolorum assecias suos configit. 288 d 2
Ei innatus est dolor et mala. ibidem
Est implicata spinis. 320 d 2
Ipsa et virtus iugiter intra nos digladiantur. 131 d 1
Voluptas carnalis tripliciter luitur a libidinoso. 51 a 2
Ea quam sit brevis. 123 a 2
In fine amara est. 448 d 2
Est prurituí similis. 449 a 1
Est fallax. 527 b 1 et seqq.
Desinit in dolores. 527 c 1
Est velut meretrix et latro. 541 b 2
Est velut vinum in stomacho amarescens. 545 c 1
Hominem dementat. 549 a 2
Est mel felle mixtum. 589 d 1
Eius symbola. 589 a 2
Eius dulcedo quam sit noxia et acerba. 590 d 2
Est sita non in satie, sed fame. 631 b 1
Est esca peccati. 672 a 2
Voluptates sectatoribus suis noxam adferunt. 35 c 2
Iisque in nauseam vertuntur puniente Deo. 40 c 1
Voluptates omnes huius vitæ sunt modicæ et exiles. 590 a 2
Sensum gravant tam sua dulcedine quam acore quem habent annexum. 590 b 2
Tamdiu delectant, quoad naturale animæ desiderium sit expletum. ibidem
Sensus potentiasque animæ sua nimietate dissolvunt, et sui tædium creant. ibidem
Voluptuarii sæpe sibi miserrimum interitum accersunt. 590 d 2
Voluptuarii cur negent Deum. 698 d 1 et seqq.
Vomere flammas et ignes, est illos copiose emittere. 686 b 2
Quid sit vomere sententias. 687 d 2
Quæ animalia vomant. 688 a 1
Vomere dicuntur qui ex tempore proloquuntur. 688 c 1 et seq.
Vomitus nocet oculis, prodest stomacho. 688 c 2
Vorago peccatorum quæ sit. 270 a 1
Vota Deo promissa debent adimpleri. 108 c 2
Vota suorum etiam tacita Deus exaudit. 211 b 1
Vota iustorum placent Deo. 313 a 1
Vota crebra Sanctis non sunt facienda. 457 a 1
Vota sacrilegorum Deo displicent et irrita sunt. 457 c 1
Vota eludere impium est et laqueus. 457 a 2
Votum temerarium est voventi laqueus. 458 d 1
Et qui tale facit, bis devorat Sanctos et sancta. 458 a 2
Vovens aliquid quod implere nequit, aut non vult, perpetuo conscientiæ remorsu angitur. 252 b 1
Vox Apostolorum quam esset sonora. 208 b 1
Vox sua singulis est ab aliis diversa. 641 b 1
Vox demissa pudoris et humilitatis est index. 621 d 2
Vulcanus cur Veneri maritus sit datus. 639 c 1
Vulgata Proverbiorum versio sæpe ab Hebræo deviat. 9 a 2
Ea non est omnino pura puta. 90 a 2
Vulgata Bibliorum versio non potest facile cum Septuaginta versione conciliari. 9 c 2
Et hi Sept. interpretes si quando consentiunt, præferendi reliquis omnibus. 134 b 2
Vulgata versio Latina quam sit probatæ fidei. 615 b 1
Vulgi rumores consectantes pascunt ventos. 194 a 1
Vulgus quia multivarium, difficile regitur. 224 a 2
Vulnera quo pacto sanentur. 465 b 1
Vulnus serra inflictum difficile coalescit. 473 a 1
Vulnera amoris sunt suavia. 629 c 1
Item fidelia. ibidem
Fidelia sunt vulnera amici. ibidem
Quæ sint vulnera infidelia medicis, quæ fidelia. 629 d 1
Vulpes cauda decipit incauta animalcula. 388 a 2
Eius actus in captandis animalculis. 620 a 2
Vultures e vento ova subventanea concipiunt. 193 d 2
Vultus est index spiritus et animi 315 b 2 - 377 c 1 - 379 b 1
Vultus lineamenta denotant cordis affectiones et complexionem hominis. 641 d 1 - 645 d 1
Vultus iucundus indicium est interni gaudii. 376 d 1

W

Willibaldus I. (S.) Eystettensium Episcop. versabat identidem Prov. Salomonis. 514 d 2
Eius dotes et virtutes. 515 a 1
Wolstanus (S.) appetitus ad libidinem a nobili quadam fœmina, eam fugavit a se inflicta alapa. 49 a 1

X

Xerxes, rex Persarum, ob innumeras et inconditas suas copias periit. 299 a 2
Xylon frutex est laniger, e quo telæ conficiuntur. 752 c 1

Z

Zelotypi subinde fiunt maniaci. 627 c 1
Zelus capitur pro zelotypia aliquando. ibidem
Zeli vis quanta sit. 627 b 2
Facit angelo. 627 c 2
Est velut ignis devorans omnia. 628 a 1
Zelus charitatis erga proximos unicuique sectandus. ibidem
Zelus piorum adversus impios. 652 c 1
Zelus quorumdam Sanctorum. 652 d 1
Zelus nimius cavendus ac torpor. 90 d 1
Zona signum erat virginitatis. 743 c 2
Priscis Palæstinis erat usitata: hinc eam acu pingebant. 752 d 1
Zopyrus quam fidus amicus regi Dario fuerit. 508 a 1

Digitized by Google

INDEX

MATERIARUM PRO CONCIONIBUS

Evangeliorum Dominicarum totius anni, et Festivitatum aliquot, quæ in hoc Commentario proponuntur.

DOMINICA I. ADVENTUS.

ERUNT SIGNA IN SOLE. Sub finem mundi erunt in cælo signa. c.3.v.25

VENIENTEM CUM POTESTATE. Iudicii extremi horror hominem a peccando revocat. c.28.v.14

QUIA PROPE EST ÆSTAS. Vita præsens hiemi, futura æstati comparatur. c.20.v.4

CÆLUM ET TERRA TRANSIBUNT. Quæ sint fundamenta terræ et maris. c.8.v.29

Quomodo sit illorum concentus in fine seculi futurus discors. v.30

VERBA AUTEM MEA NON TRANSIBUNT. Hæc quidem de verbis Dei; at verba hominum prolata in ventos et auras abeunt, quia vana. c.19.v.3

Reliqua vide notata Domin. XXIV. post Pentecosten, et in Indice rerum, v. Iudicium, Iudex.

DOMINICA II. ADVENTUS.

PAUPERES EVANGELIZANTUR. Pauper spiritu est dives, et similis Deo. c.14.v.31

Paupertas præstat divitiis. c.27.v.7.

Quæ illa incommoda includat. c.30.v.9.

Pauperes sunt præoccupandi ut aliquid iis detur. c.22.v.2.

Vide Indicem rerum, v. Pauper, Paupertas.

Christus factus est pauper, quo pauperes quasi sui similes tueretur. c.23.v.11

QUID EXISTIS IN DESERTUM VIDERE? Opportune laudavit hic Christus Ioannem, quia intempestive laudare vituperare est. c.27.v.14

QUID EXISTIS? Christus Ioannem absentem laudavit: porro laus audita ostendit qualis quisque in corde sit. c.27.v.21

Viri probi cruciantur dum laudantur. ibidem

MOLLIBUS VESTITUM. Quia Ioannes vestitus erat exuviis cameli. Nutritio delicata nocet puero. c.29.v.21

IN DOMIBUS REGUM SUNT. Aulici quid a stellione discere debeant. c.30.v.28 *sæpius*

PLUSQUAM PROPHETAM. Prophetæ fuere boni nuntii, maxime qui Messiæ adventum nuntiarunt. c.25.v.25

QUI PRÆPARABIT VIAM. Dirigit gressus nostros Deus. c.20.v.24

Quia homo nescit qua via sibi eundum sit. ibidem

DOMINICA III. ADVENTUS.

TU QUIS ES? Sic se quisque interroget; hinc officia statui incongrua non sunt assumenda, sed suo quisque statu contentus sit. c.23.v.5

TU QUIS ES? Sapientia vera sita in sui cognitione. c.30.v.2

Examen conscientiæ prodest animæ. c.31.v.27

CONFESSUS EST. Confessio sit prima apud Deum et homines. c.18.v.17

Vide notata Domin. XIII. post Pentecost.

FERIA IV. QUAT. TEMPOR. ADVENTUS.

Christus propter carnem assumptam factus est noster propinquus. c.23.v.11

Ipse, ut verbum Dei, erat Iudæis incognitus. c.30.v.4

Cur seipsum in terris revelaverit. v.5

Humanitas est thronus eius. c.9.v.1

FILIUS ALTISSIMI VOCABITUR. Quomodo Dei Filius creatus dicatur. c 8 v.22

BUTYRUM ET MEL COMEDET. Mellis proprietates et bona. *Vide notata Feria III. post Pascha, et in Indice rerum*, v. Apis, Mel.

Butyrum et lac sunt doctrinæ symbolum. c.1.v.10

DOMINICA IV. ADVENTUS.

PARATE VIAM DOMINI. Ioannes omne genus hominum in deserto docebat, et unumquemque statui suo congrue monebat. Monitio enim congrua animum recreat, et mire potens est. c.25.v.11 et 12

ERUNT PRAVA IN DIRECTA. Omnes se recta via ambulare putant. c.21 v.2

OMNIS COLLIS HUMILIABITUR. *Vide notata Domin. X. post Pentecosten.*

IN FESTO NATIVITATIS DOMINI.

ASCENDIT AUTEM ET IOSEPH CUM MARIA DESPONSATA SIBI. Deipara Iosepho suo obediendo docuit coniugatas maritis suis obsequi et se subdere. c 31.v.24

NON ERAT EI LOCUS IN DIVERSORIO. Ergo secessit in stabulum, cum tamen lepusculus nos doceat de habitatione commoda nobis prospicere. c.30.v.26

Uterus B. Virginis domus est Dei. c.9.v.1

Paravit illa nobis mensam filium pariendo. v.2

Humanitas Christi corona eius carnea fuit. c.12.v.4

Item thronus eius. c 9 v.1

Deliciæ Dei esse cum filiis hominum, et non cum angelis. c.8.v.31

Fuit amore ebrius. ibidem

Vide notata Feria IV. Quatuor Tempor. Adventus.

ET VERBUM ERAT APUD DEUM. Sapientia increata ab æterno apud Deum fuit. c.8.v.22

Quomodo Christus creatus dicatur. ibidem

HOC ERAT IN PRINCIPIO APUD DEUM. Filius Dei semper gignitur et genitus est. c.8.v.25

OMNIA PER IPSUM FACTA SUNT. Christus est princeps operum Dei, item omnium supernaturalium omnisque virtutis. c.8.v.22

IN FESTO SS. INNOCENTIUM.

SURGE ET ACCIPE PUERUM. Deum curatorem filio relinquat pater, uti hic Deo Patri parvulus Iesus curæ fuit. c.20.v.7

ET ESTO IBI. Mutatur tribus de causis locus utiliter; id alioquin facere noxium est. c.27.v.8

OCCIDIT OMNES A BIMATU ET INFRA. Atque in his proprium filium. Porro reges non sint ad ultionem præcipites. c.25.v.5

Patres barbari filios suos necant. c.19.v.18

DOMINICA INFRA OCTAVAM NATIVITATIS.

ET HÆC VIDUA ERAT. Viduæ cur Deo sint curæ. c.15.v 25

CONFERENS IN CORDE SUO. Doctrina audita postea est in mente conferenda, et opere exercenda. c.22.v.18

IN FESTO CIRCUMCISIONIS DOMINI.

VOCATUM EST NOMEN EIUS IESUS. Nomen Dei est asylum. c.18.v.10

Et protegit ipsum invocantes. c.19.v.23

Nullum est nomen Dei adæquatum quod eius naturam exprimat. c.30.v.4

Vide notata in Indice rerum v. Iesus Christus.

IN VIGILIA EPIPHANIÆ.

AUDIENS QUOD REGNARET ARCHELAUS, ETC. SECESSIT IN PARTES GALILÆÆ. Regnantibus impiis, iusti se subducunt. c.28.v.28

IN EPIPHANIA DOMINI.

ECCE MAGI VENERUNT. Magi pascunt ventos; quo sensu. c.10.v.4

HERODES. Eius typus est vulpes et ursa; cur. c.17.v.12

TURBATUS EST. Tyranni semper pavent ut et peccatores. c.19.v.12.c.28.v.1

ET OMNIS HIEROSOLYMA CUM ILLO. Regnantes impii suam improbitatem propagare contendunt. c.28.v.28

Seditiosi regna suis rixis et motibus scindunt. c.29.v.8

SCISCITABATUR AB EIS. Sapiens explorat aliorum secreta. c.20.v.5

Mysteria Dei impervestigabilia non sunt temere scrutanda. c.23.v.4

CLAM VOCATIS. Sapiens celat arcanum suum. c.12.v.23

Regum cor cur sit inscrutabile. c.25.v.3

DIMISIT AB EIS. Reges debent habere bonos consiliarios. c.14.v.35

UT ET EGO VENIENS. Mentitur Herodes fraudulenter. Ficto amico non credendum. c.26.v.25

Eius pœna. ibidem

Fraudulenti omnibus sunt odio. v.26

Sæpe cadunt in laqueos quos aliis pararunt. v.27. c.29. v.5. et 6

Digitized by Google

Oderunt eos qui ipsorum fraudes detegunt. c.26.v.28
Aurum, thus. Quæ sint indicia venæ auri. c.20.v.11
Ne redirent. Cor regum est in manu Dei. c.21.v.1
Responso accepto. Dirigit Deus nostros gressus. c.20.v.24
Per aliam viam. Quomodo via impii sit aliena. c.21.v.8

DOMINICA INFRA OCT. EPIPHANIÆ.

Cum factus esset iesus annorum duodecim. A puero virtuti studendum. c.4.v.3
Filii sunt diligenter instituendi. c.6.v.20
Pueri nonnulli suam tegunt indolem. c.20.v.11
Pueritia præludit virili ætati. ibidem
Multi pueri a teneris signa præmonstrarunt virtutis cui futuri erant addicti. ibidem
Adolescens quam viam semel iniit, eam retinebit. c.22.v.6
Puer est a primo usu rationis instituendus, Deo dedicandus, virtuti assuefaciendus, moderate est castigandus. ibidem et v.15
Institutio prima semper puero adhærescit. v.6
Virga est frænum pueri. c.23.v.13
Impedit hæc ne ipse damnetur. ibidem
Puer domandus ut pullus equinus. c.29.v.15
Filius doctus gaudio et refrigerio est matri suæ. c.10.v.1
Cur pueritia sit periculosa. c.1.v.4
Concupiscentia ei est colligata. c.22.v.15
Severa educatio facit robustos. c.23.v.13
Indoles bona descendit a parentibus. v.25
In comitatu. Viri ergo seorsum a mulieribus incedant, nec alter alterius negotiis sese immisceat. c.31.v.13
In medio doctorum. Senes utpote prudentes decet canities. c.20.v.29
Senex sit inter iuvenes quasi Deus. ibidem
Eum decet morum gravitas. ibidem
Senectutis et iuventutis quod sit discrimen. ibidem
Senem ægre quidquam doceas. c.22.v.6
Vide plura in Festo Purificationis B. Virginis.
Doctrina moralis velut fons est. c.5.v.15
Reddit hominem Deo et hominibus acceptum. c.13.v.15
Facit tardum ad iram. c.19.v.11
Scientia animæ quæ dicatur. c.19.v.2
Doctorum. Doctoribus quadruplex datur osculum. c.24.v.26
Doctor vera docens adfert vitam. c.18.v.21
B. Virgo interest eruditis congregationibus et doctrinis. c.8.v.12
Promovet ad omnigenas virtutes et doctrinas. ibidem
Audientem et interrogantem. Conscius sui nihili et inscitiæ, libenter aliis auscultat. c.13.v.10
Audientem. Auribus sapientia percipitur. c.1.v.5.c.18.v.15
Super prudentia et responsis. Prudentia et doctrina qui differant. c.1.v.3
Pater tuus et ego. Christus fuit unigenitus Patris et Matris, eisque dilectus. c.4.v.3
Parentes sunt filiis instar Dei creatoris. c.30.v.17
Filii iis rebelles a corvis laniabuntur. ibidem
Quia in his quæ patris mei sunt oportet me esse. Piæ occupationes et exercitia facile non sunt mutanda. c.27.v.8
In vocatione et gradu primo persistendum est. ibidem
Erat subditus illis. Consilia sua homo Deo substernat. c.19.v.21
Vir obediens multas loquitur victorias. c.21.v.28
Obedientiæ corona multiplex. c.1.v.9
Eam meditatur iustus. c.15.v.28
Conservabat omnia in corde suo. Secretum prodens vere est insipiens. c.10.v.18
At sapiens celat. c.12.v.15
Ipsum celandum, tum proprium, tum alienum. c.11.v.13
Proficiebat. Sancti sunt velut aurora, et a Deo magis magisque illustrantur. c.4.v.18
Doctrina sensim est paranda. c.13.v.11
Sapientia. Sapientia est thesaurus. c.2.v.4
Est lignum vitæ. c.3.v.18
Per eam regnant reges. c.8.v.15
Qui sint nidi sapientiæ. c.16.v.16
Proprie ipsa senum est. c.19.v.20
Reddit infirmos validos. c.24.v.5
Est stulto ardua. v.6
Opes ei obstant. c.28.v.11
Ordo sapientiæ Dei. c.8.v.23
Sapiens solus liber est. c.17.v.2
Est velut flumen sapientiæ. c.18.v.4
Ipse solus est patiens. c.19.v.11
Comparatur vasi pretioso. c.20.v.15
Eiusque os velut crater est. ibidem
Vide notata in Indice rerum, v. Sapientia, Doctrina.
Gratia. Christus est cervus gratiarum. c.5.v.19

DOMINICA II. POST EPIPHANIAM.

Nuptiæ factæ sunt. Spirituales nuptiæ Religiosi cum Deo. c.5.v.19
Uxor propria dat marito puram voluptatem.c.5.v.15.et seq.
Eius et cervæ analogia. v.19
Vide notata Sabbato post Domin. III. in Quadr. et in Indice rerum, v. Mulier, Fœmina, Uxor.
Vinum non habent. Uti B. Virgo nonnisi rarissime et quam paucissimis locuta est, sic et nobis pauciloquium suadetur. c.10.v.14
Quod multiloquium vetitum sit. v.19
Ut hic Deipara e benignitate est sponsorum miserta, sic et nos ipsa amat, et quare. c.8.v.17
Est mire clemens. v.26
Est nostra mediatrix. v.19
Est omnium nostrum mater. v.23
Adest ipsam invocantibus. v.31
Eius misericordia erga fideles. c.31.v.20
Bonum vinum ponit. Quod sit vinum sapientiæ. c.9.v.2
Vino olim torquebantur rei, quia ipsum secreta pandit. c.23.v.2
Eius color non est aspiciendus. v.31
Ingreditur blande, est simile serpenti: inficit spiritus, et sanguinem inflammat, ut basiliscus venena diffundit: eius malignitas. ibidem
Vinum dedecet reges et rectores. v.34
Est dandum mœrentibus. c.31.v.6
Hi ægre inebriantur, ibidem
Id bibendum moderate. v.7
Pellit curas. ibidem
Et cum inebriati. *Vide de ebrietate notata Domin. Quinq. et in Indice rerum. v.* Vinum. Ebrietas.

DOMINICA III. POST EPIPHANIAM.

Vide nemini dixeris. Delicta delinquentium celans, eorum amorem sibi conciliat. c.17.v.9
Domine, puer meus. Herus hic, esto erga servum benevolus, docet tamen non esse servo nimis familiariter utendum. c.29.v.21
Patris familias partes et officia c.30.v.25.et seqq.v.30.31
Sermo lenis et benevolus, maxime in principe, conciliat animos subditorum. c.30.v.33
Vide Indicem rerum, v. Servus, Dominus, sermo.
Sed tantum dic verbo. Dicere Dei est efficax. c.11.v.11
Dico huic: Vade, et vadit. Sapiens solus liber est, nec servit. c.17.v.2.c.29.v.19
Obsequia Domino exhibita similia sunt ficui. c.27.v.18
Servitus quam sit probrosa et odiosa. c.29.v.19
Non inveni tantam fidem in israel. Qui sint viri fideles, et tales difficulter invenire est. c.20.v.6
Filii autem regni eiicientur foras. Sæculares sæpe eos virtutum actus exercent quos Religiosi negligunt. c.13.v.23
Iudæi adhærentes fabulis, reiecta fide Christi, a Deo repudiati sunt. c.20.v.17
Neglectæ vocationis ultio gravis est. c.1.v.24.26.et 27
Impii inique terram occupant. c.2.v.21
In tenebras exteriores. Qui sunt in inferno, tenebris et oblivione involuti, videntur periisse. c.15.v.11
Infernalium pœnarum atrocitas. c.7.v.27
Vide notata Feria II. post Domin. I. in Quadr. et in Indicem rerum, v. Infernus, Damnati.
Ibi erit stridor dentium. Dentium tria officia. c.25.v.19

DOMINICA IV. POST EPIPHANIAM.

Motus magnus factus est. Animi motus sunt ad Dei voluntatem ordinandi. c.8.v.23
Cupiditates nobis sunt compescendæ. c.25.v.28
Concupiscentia turbat totam terram et hominem. c.30.v.21
Vide Indicem rerum, v. Concupiscentia, Peccatum.
Impius est velut procella. c.10.v.25
In mari. Mare mysticum triplex est. c.1.v.5
Domine, salva nos. Tribulatio docet hominem sapere.c.10.v.17
Castigationes Dei sunt ut vulnera amici. c.27.v.6
Quid timidi estis modicæ fidei? An et quis timor sit in cælo. c.1.v.33
Virtus omnem timorem aufert. c.3.v.26

At conscientia mala est in continuo pavore. c.12.v.21
Diffidentia in rebus perplexis cavenda est. c.24.v.10
Impius semper pavet, iustus est impavidus, nixus Deo. c.28.v.1
Sæpius pavor homini pavido est velut laqueus. c.29.v.25
Ipse vero dormiebat. Christus hic ita se gerit, quasi de tempestate nihil sciret; ad eumdem modum ludit diversimode in orbe terrarum cum hominibus. c.8.v.31
Dormiebat. Sic iustus est in mediis periculis intrepidus. c.10.v.9
Eius constantia in adversis. v.25
Tribulationes a Deo immissas forti animo tolerat. c.12.v.21
Nihil ei accidit mali nisi disponente Domino. c.16.v.33
Est fortis et robustus. c.14.v.26
Dormiebat. Somnolentiam sequitur egestas. c.20.v.13
Inter sæculi tentationes non est secure dormiendum. c.23.v.34
Imperavit ventis. Qui illico subsidunt, quia dicere Dei est efficax. c.11.v.11
Facta est tranquillitas. Rector prudens imitetur nauclerum. c.1.v.5
Tranquillitas animi summum est bonum vitæ huius. c.12.v.21
Iusti regunt suos affectus. c.21.v.1
In eorum corde regnat Deus quiete. ibidem
Deus omnes inimicos iustis amicat. c.16.v.7
Mare et venti. Ventos pascunt magi. c.10.v.4
Aquilo quas res denotet. c.27.v.16
Obediunt ei. Solus Deus imperat ventis. c.10.v.4
Eorum gyratio et motus eius innuunt potentiam. c.30.v.4
Obedienti Deo obediunt etiam omnes animæ potentiæ. c.16.v.7
Iracundiæ motus compescens velut rex est. c.25.v.15
Vide Indicem rerum, v. Obediens, Obedientia, *et notata Dominica infra Octavam Epiphan.*

DOMINICA V. POST EPIPHANIAM.

Sinite utraque crescere. Impii aliquamdiu tolerantur a Deo, at tandem ei dabunt pœnas. c.3.v.34
Colligate ad comburendum. Impii tandem a Deo deprimentur et confundentur. c.3.v.35

DOMINICA VI. POST EPIPHANIAM.

Simile est regnum. Regnum per lucernam denotatur. c.20.v.20
Seminavit in agro. Agricolandi præcepta. c.27.v.27
Agricultura potior est mercatura. c.12.v.11
Est ars innocentissima. c.13.v.23
Fuit etiam olim a principibus usurpata. c.24.v.27
Limites agrorum non sunt transgrediendi. c.22.v.28
Simile est regnum cælorum fermento. Fermenti qualitates competunt stulto. c.10.v.8
Et sine parabolis non loquebatur. Proverbiorum Salomonis utilitas, in Argumento. Parabolarum dignitas et utilitas. ibidem et c.1.v.1
Quinque earum species. c.1.v.1
Omnia Christi Domini dicta sunt parabolæ et sententiæ. ibidem
Parabola in ore stulti non convenit. c.26.v.7
Est in eius ore velut spina. v.9
Vide Indic. rer. v. Parabola, Proverbium.

DOMINICA IN SEPTUAGESIMA.

Patri familias. Quæ familia sit optima. c.24.v.3
Primo mane. Laborandum in iuventute et æstate. c.10.v.5
Mane vacandum orationi, et opera bona per diem exercenda, sunt destinanda. c.11.v.27
Conducere. Officiales quales a regibus sint seligendi. c.22.v.29
Quid hic statis tota die otiosi? Otium imprimis fugiendum. c.6.v.11. c.10.v.4.
Pigritia in rebus spiritualibus excutienda, quia probrosa. c.6.v.11
Eius damna. c.18.v.8. c.21.v.25
Torporis mala, et effectus, et symbola. c.19.v.15
Eius emblema. v.24
Somnolentiam sequitur egestas. c.20.v.13
Otiosus est vere stultus. c.12.v.11
Piger multa cupit; sed quia laborare detrectat, nihil obtinet. c.13.v.4
Opera sua quæ fecit destruit. c.18.v.9
Mavult torpere quam operari ut manducet. c.19.v.24
Non vult incumbere virtutum studio, ideo in die angustiæ mendicabit. c.20.v.4
Desideria eum necant, quia operari detrectat. c.21.v.25
Mille inanes metus confingit ne cogatur laborare. c.22.v.13
In lecto volvitur ut ostium in cardine. c.26.v.14
Ut diligentiam discat, imitetur formicas. c.6.v.6
Vide Indicem rerum, v. Piger, Pigritia.
Piger in spiritualibus operibus mille in eis comminiscitur difficultates. c.22.v.13
Ite et vos in vineam meam. Anima nobis colenda est ut vinea et ager. c.12.v.11
Cultor animæ cultor est vineæ. c.24.v.31
Voca operarios. Labor et operatio parit omne bonum. c.19.v.15
Portavimus pondus diei. Labor et pœna nocentum tuetur innocentes. c.19.v.29
Nimius fervor et redundantia initio non probatur. c.29.v.11
Qui circa undecimam. Festinandum lente est. c.19.v.2
Amice, non facio tibi iniuriam. Iurgium cum amico amice est transigendum. c.25.v.9
Non licet mihi quod volo, facere? Dei voluntas a nullo potest impediri. c.19.v.21
Voluntas propria est insatiabilis. c.30.v.15
An oculus tuus? Oculi sunt maxime nobis custodiendi. c.4.v.25. c.6.25
Sanctorum oculi et vultus sunt sereni. c.17.v.24
Oculi fœminei quam sint illecebrosi. c.6.v.25.27
Vide Indicem rerum, v. Oculus.
Nequam est. Invidia quam noxia sit. c.14.v.30
Avarus omnis est invidus. c.28.v.22
In quæ damna incidat; redigitur ad paupertatem temporalem et spiritualem. ibidem
Invidia quam sit intolerabilis et potens. c.27.v.4
Oculus symbolum est intentionis. Porro recta intentio velut fusus est. c.31.v.19
Intentio operis patet Deo: intentio bona in omni opere habenda. c.16.v.2
Ex affectu nostro erga alios, metiendus alienus erga nos. c.27.v.19
Affectum et voluntatem in omni opere sibi Deus in primis deposcit. c.23.v.26
Multi sunt vocati. Salutis initium est a gratia præveniente. c.8.v.34
Qui prædestinationis suæ nuntium accipit, habet gaudendi occasionem. c.15.v.30

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

Exiit qui seminat. *Vide notata Dominica VI. post Epiphan. et Indicem rerum*, v. Agricola.
Doctor in quo seminantem debeat imitari c.15.v.7
Seminans mala, metet et mala. c.22.v.8
Supra petram. Peccatum est lapidosus panis. c.20.v.17
Duri et incorrigibiles frustra docentur. c.9.v.7
Inter spinas. Anima pigri scatet sentibus, et caret fructibus bonorum operum. c.24.v.31
Vobis datum est nosse mysterium. Mysteria Dei incomprehensibilia non sunt scrutanda. c.23.v.4
Eius iudicia ab homini penetrari nequeunt. c.25.v.2
Semen est verbum Dei. Prædicatores verbi Dei bove denotantur. c.14.v.4
Sermo Dei cur sit ignitus. *Vide notata in festo Pentecostes*. Verbum Dei est nobis instar clypei. c.30.v.5
In tempore tentationis recedunt. Impii retrogrediuntur ut cancri. c.2.v.15
Perseverantia in virtute necessaria est. c.3.v.3
Apostatantium qualitates variæ. c.6.v.14
Et a voluptatibus vitæ. Concupiscentia est velut meretrix. c.2.v.16
Per sanguisugam denotatur. c.30.v.15
Cupiditatis proprietates describuntur. c.9.v.13. et seqq.
Qui eam sequitur, vere pauper est. c.13.v.7
Ejus initiis obsistendum. c.14.v.12
Voluptatis damna et illicia. c.5.v.2
Initio dulcis est, at postmodum amara. c.14.v.12
Cur voluptas mundana sit mendax. c.23.v.3
Melle repræsentatur. c.25.v.16
Vide notata Domin. in Quinquages. et Indicem rerum, v. Voluptas, Concupiscentia.
Audientes verbum retinent. Audiendi aviditas est via sapientiæ, semperque discendum est. c.1.v.5

DOMINICA IN QUINQUAGESIMA.

Ipse vero multo magis clamabat. Quis spiritus in loquendo sit cohibendus. c.25.v.28
Loquendi pruritus difficillime in homine comprimitur. ibidem
Domine, ut videam. Quanta peccantium et impiorum sit caligo. c.4.v.19
Occasione instantium Bacchanalium præmoneatur au-

Digitized by Google

ditor, ne cor gravet crapula et ebrietate, caveatque omne dissolutionis genus. Deliciæ non decent impium. c. 19. v. 10
Sunt mendaces. c. 23. v. 3
Omnia dulcia brevia sunt, et mox nauseam creant; sunt et gravia, quia terrea. c. 25. v. 16
Corpus non est delicate nimis nutriendum. c. 29. v. 21
Carnales sunt velut pueri. c. 1. v. 22
Peccator omnis peccando dat annos suos diabolo. c. 5. v. 9
Omnes quoque vires bene agendi et merendi deperdit. v. 11
Devorat iniquitatem velut escam panis. c. 19. v. 28
Lancinatur assiduo conscientiæ remorsu. c. 25. v. 20
Peccatum quam sit dirus carnifex. c. 5. v. 9
Voluptas omnis initio mellea, postea fit absinthium. c. 14. v. 12
Improbitas hominem adigit ad scelera scelerumque pœnas. c. 19. v. 3
Crapulæ et ebrietatis damna et probra. c. 12. v. 11. c. 20. v. 1
Vinum creat luxum. c. 20. v. 1
Tria ejus damna: accendit ad iram. ibidem
Epulæ redigunt ad inopiam. c. 21. v. 17
Gula quam sit exitialis. c. 23. v. 21
Ebrietas prodit secreta. c. 31. v. 4
Accendit iram, iudicium pervertit, et eripit homini mentem. v. 5
Frugalitas priscorum patrum. c. 27. v. 27
Ebrii petulantia et lascivia. c. 20. v. 1
Est voluntarius dæmon, prorumpit in pugnas, et cædes, oculos habet rubicundos. c. 23. v. 29
Videtur in dolio habitare. v. 30
Exardescit in concupiscentia mulierum. v. 33
Est quasi navarchus in mediis tempestatibus dormiens. v. 34
Omnium ludibrio exponitur, et est canibus fœdior; experrectus rursus ad vinum aspirat. v. 35
Vide notata Domin. I. post Pentecost. et Indicem rerum, v. Ebrietas, Peccatum, Vinum, Voluptas.
Multitudo impiorum (qualis his diebus invalescit) inducit licentiam peccandi. c. 29. v. 16
Stultus se temere conicit in pericula animæ et corporis. c. 28. v. 26

FERIA IV. CINERUM.

Exterminant facies suas. Nimiæ austeritates non sunt assumendæ. c. 23. v. 4
Facies suas. Tristis facies similis est Aquiloni. c. 25. v. 23
Nolite thesaurizare in terra, ubi tinea, etc. Opes avolant ut aquilæ, et sunt aquilis similes, idque per plurimas aquilarum proprietates declaratur. c. 23. v. 5
Vide Indicem rerum, v. Opes.
Thesaurizate vobis thesauros in cælo. Quæ sint opes spirituales. c. 8. v. 18
Quæ divitiæ nobis sint consectandæ. c. 24. v. 4
Sapientia pretiosissimus est thesaurus. c. 2. v. 4
Ibi est et cor tuum. Cor sibi Deus in primis deposcit, id est voluntatem. c. 23. v. 26
Cor semper sancta cogitet. c. 24. v. 9
Virtus ex corde procedat oportet. c. 3. v. 3

FERIA V. POST CINERES.

Vide notata Dominica III. post Epiphan. Idem est enim Evangelium.

FERIA VI. POST CINERES.

Odio habebis inimicum. De publica vindicta, utpote actu iustitiæ, licet gaudere. c. 24. v. 17
Diligite inimicos vestros. Deus iustis omnes inimicos amicat. c. 16. v. 7
Inimici benefici sunt demulcendi. c. 25. v. 21
Bonum pro malo iis reddere, sancta vindicta est. ibidem
Estote ergo vos perfecti. Virtus dicta a vi et viro, ipsa ornat nos, non vestis. c. 31. v. 25
Eius præstantia. c. 4. v. 9
Est vera animæ pulchritudo. c. 2. v. 10. 11
Eius via initio quidem est arcta, sed postea dilatatur; nec lassat hominem, sed vires ei adauget. c. 4. v. 12
Anima sancta domus est Dei. c. 9. v. 1
Praxis crescendi in virtute est eius desiderium. c. 11. v. 23
Perfectio virtutum hominem contra omnia adversa, vitia et dæmones tuetur. c. 18. v. 11
Est stulto ardua. c. 24. v. 6
Fit per Dei gratiam facilis. v. 7
Quæ sit via ad perfectionem. c. 31. v. 11
Iusti per venialia commissa non desinunt esse iusti. c. 24. v. 16
Nonnulli perfecti numquam peccant deliberate. ibidem
Eos decet gestuum modestia. c. 6. v. 14
Via virtutum cardinalium ducit ad vitam æternam. c. 30. v. 19
Hæ per quatuor generosa animalia denotantur. v. 30
Vide notata in communi Confessorum, et in Indice rerum, v. Religiosus, Iusti, Virtus.
Te autem faciente eleemosynam. Deus honoratur per eleemosynam. c. 3. v. 9
Ipsa dantem locupletat. v. 10. c. 22. v. 9. c. 28. v. 27
Est Deo fœnus idque fructuosissimum. c. 19. v. 17
Hoc fœnus bis ab eo solvitur, et pro veteri credito, novum spondet debitum. ibidem
Voluntas in eleemosyna danda magis Deo placet quam donum. c. 22. v. 9
Quando, quibus, quoties, quomodo ea danda. ibidem
Vincit Deum, peccata, dæmones, avaritiam. etc. ibidem
Pauperes sunt præoccupandi ut aliquid iis detur. c. 22. v. 2
Eleemosynarii in futuro sæculo remunerationem a Deo accipient. c. 18. v. 16
Sint in dando hilares. c. 22. v. 9
At tenaci et immisericordi omnes in cælo, terra, inferno maledicunt. c. 28. v. 27
Vide Indicem rerum, v. Eleemosynarius, Misericors, Opes.
Pater tuus qui videt in abscondito. Præsentia Dei omnituentis est stimulus ad virtutem. c. 7. v. 6
Deus omnia intuetur et audit. c. 20. v. 12
Et proinde est rex mentium. c. 21. v. 1
Et penetrat cordium intima. v. 2
Quam scientiam oculi Dei observent. c. 22. v. 12
Vide Indicem rerum, v. Deus, Oculus.

SABBATO POST CINERES.

Quotquot tangebant eum, salvi fiebant. Sanitas cordis diversimode accipitur. c. 14. v. 30

DOMINICA I. IN QUADRAGESIMA.

Ductus est Iesus in desertum. Solitudinis elogia. c. 17. v. 1
Latere præstat quam agere in turba. c. 21. v. 9
Eremitæ multi habuerunt angelos curatores. c. 23. v. 11
Silentii laus et commendatio. c. 17. v. 28
Ipsum est signum sapientiæ. c. 10. v. 19
Ut tentaretur. Per solam Dei gratiam tentationes superantur. c. 21. v. 31
Et consilio, non violentia. c. 24. v. 6
In iis non est de Dei auxilio desperandum. v. 10
Postea esuriit. Sobrietatis elogia. c. 20. v. 1
Eius commoda. c. 23. v. 30
Tentator. Dæmones per corvum repræsentantur, cuius natura describitur. c. 30. v. 17
Item per gigantes. c. 9. v. 18
Ut lapides isti panes fiant. Peccatum est panis lapidosus. c. 20. v. 17
Scriptum est. Christus patientia sua vicit dæmonem, ut et omnis patiens. c. 16. v. 32
Hæc omnia tibi dabo. Sancti sunt Domini totius mundi. c. 14. v. 4
Vade, satana. Satanas est summus apostata. c. 6. v. 14
Angelorum et dæmonum volitiones et intentiones solus Deus videt. c. 27. v. 19
Angeli ministrabant ei. Christus homo præest toti mundo et angelis. c. 8. v. 16

FERIA II.

Oves ab hædis. Arietis et regis symbola. c. 30. v. 31
Item herois et martyris. ibidem
Uni ex his fratribus meis minimis. *Vide notata Feria VI. post cineres, et Indicem rerum*, v. Eleemosyna, Dives, Pauper. Pauperes vexans vexat Christum; et contra eis benefaciens Christo benefacit. c. 22. v. 16. et 23
Supplicium æternum. Damnati apud inferos in gigantibus repræsentantur. c. 9. v. 18
Quam atroces sint pœnæ infernales. c. 7. v. 27
Vide notata Domin. III. post Epiphan.

FERIA III.

Cathedras vendentium evertit. *Vide notata Dominica IX. et XIX. post Pentecost. et in Indice rerum*, v. Mercator, Pondera, Statera.

FERIA IV.

Generatio mala et adultera. Ind[e] [il]s bona descendit a parentibus c. 23. v. 25

Digitized by Google

Cur spurii sint vitiosi. c. 30. v. 11
AUDIRE SAPIENTIAM SALOMONIS. Salomonis elogium: fuit vere Propheta, eius sapientia divina fuit, non humana, in Argument. Cur vocetur filius tener, et an fuerit matri unigenitus. c. 4. v. 3
OMNE REGNUM DIVISUM DESOLABITUR. Regnum incolis abundat sub benigno et clemente rege. c. 14. v. 28
REVERTAR IN DOMUM MEAM. Peccatum reiterans est velut sus reverteus ad volutabrum. c. 11. v. 22
Consuetudo peccandi quam sit noxia. c. 18. v. 3
ET FIUNT NOVISSIMA PEIORA PRIORIBUS. Impius ex una impietate in aliam prolabitur. c. 18. v. 3
Quibus gradibus ad tartara descendat. ibidem
Quod sit profundum peccatorum. ibidem
Desperatio peccantium oritur ab obduratione. ibidem
Obdurati peccatores sunt indociles. c. 27. v. 22
Insensibilitas sequitur ex peccato consuetudine roborato. c. 23. v. 35
Peccatum quasi centrum est. c. 18. v. 3
Vide notata Domin. III. in Quadrages. et Indicem rerum, v. Peccatum, Relapsus.
EXTENDENS MANUM IN DISCIPULOS. Diversimode Deus manus extendit. c. 1. v. 24
IPSE MEUS FRATER ET SOROR. Virtus nostra est soror; quo sensu: item soror castitatis. c. 7. v. 4

FERIA V.

DOMINE, ADIUVA ME. Sancti a Deo dirigi orant et impetrant. c. 3. v. 6

DOMINICA II. IN QUADRAGESIMA.

ASSUMPSIT IESUS PETRUM ET IACOBUM. Sancti sunt Deo familiares et secretarii. c.3.v.32
TRANSFIGURATUS EST ANTE EOS. Delicialur Christus cum Sanctis hominibus. c.8.v.31
BONUM EST NOS HIC ESSE. Deus amicos suos facit exstaticos et quasi amentes, c.8.v.31
Contemplatio Dei est quasi finis rerum omnium. c.16.v.4

FERIA III.

DICUNT ET NON FACIUNT, ETC. Vita mala dedecorat bonam doctrinam. c.11.v.22
Promittens et nihil præstans, similis est nubi non emittenti pluviam. c.25.v.14
Temere nihil Deo vovendum, aut proximo promittendum. c.12.v.16
MAGNIFICANT FIMBRIAS. Quomodo Iudæi ad litteram servatores se legis ostenderent. c.7.v.3
AMANT PRIMOS RECUBITUS. Contentionem de principe loco cavere oportet. c.25.v.7
SALUTATIONES IN FORO. Salutationes matutinæ ad ædes divitum olim erant in usu. c.27.v.14
AMANT VOCARI RABBI. Piger putat se esse sapientissimum. c.26.v.16
NOLITE VOCARI RABBI. Non est sapientiæ nomen aucupandum, nec nimis sapiendum. c.25.v 15
Adulatione et laudibus auditis plerique capiuntur. c.29.v.5
QUI SE EXALTAVERIT. Humilitas exaltat, superbia infamat. c.29.v.23
Vide notata Domin. X. post Pentecosten.

FERIA IV.

DIC UT SEDEANT. Virtus propria nobilitat, non avorum, secus ac prætendebat hæc mater, nixa cognatione cum Christo. c.12.v.9
Ineptum ad officia sacra vel profana promovens, vel commendans, peccat in iustitiam. c.19.v.28
Contentio de primo loco vitanda est. c.25.v.7
Lucro dediti non sunt ad prælaturas promovendi. c.26.v.8
UNUS AD DEXTERAM. Dextra an potior sit sinistra, et quæ utriusque symbola. c.3.v.16
Dextrum vocatur id quod felix et bonum est, c.4.v.27
IN REGNO TUO. Ambitio est sanguisuga insatiabilis, eius et ignis analogiæ. c.30.v.15
NESCITIS QUID PETATIS. Quia non simul, sed gradatim ad honores est ascendendum. c.25.v.7
Honores non sunt dandi insipientibus. c.26.v.8
In quo sint hi Mercurio similes. ibidem
Pauper aliis pauperibus non est præficiendus, cur. c.28.v.3
DICUNT EI: POSSUMUS. Gloria dedecet stultum et indignum, quia et nocet. c.26.v.1
PRINCIPES GENTIUM DOMINANTUR. Rector omni hominum generi se accommodet. c.11.v.14
Regat suos affectus. c.16.v.15
Iram cohibeat. c.19.v.12
Eius ira similis rugitui leonis; at hilaritas similis rori. ibidem
Rex solo suo intuitu e solio celsitudinis omnia scelera dissipat, et scelestos fugat. c.20.v.8
Quomodo sedeat in solio iudicii, ibidem
Sit sol. ibidem
Veritas eum custodit. v.28
Impuritas et impura eum dedecent. c.22.v.11
Ei nemo audet refragari. c.24.v.22
Magnos habet animos et conceptus. c.25.v.3
Quæ sit regis idea. v.5
Non fert superbos, quia omnibus vult eminere. v.6
Quæ animalia debeat imitari. c.30.v.30
Incedit ut leo. ibidem
Vide notata Domin. XXII. post Pentecost. et in Indice rerum, v. Princeps. Rex.
DOMINANTUR EORUM. Familia quæ sit optima. c.24.v.3
Regi obediendum cum non præcipit contraria Deo. v.21
ET QUI MAIORES SUNT. Divites soli in magistratum cooptandi. c.28.v.3
Iusto regnante floret resp. v.12
Probitas requiritur in omni rectore. c.29.v.9
POTESTATEM EXERCENT. Reges sint benevoli, non severi et tyranni. c.25.v.5
Dum regnant impii, magna fit hominum ruina. c.28 v.12
At sub piis regibus populus exsultat. c.29.v.2
Rector omnis quid ab animalibus discere debeat. c.30.v.30
Non sit nimis severus. v.33
Nec sit nimius vini potator. c.31.v.4
Sit sobrius. c.23.v.34

FERIA V.

HOMO QUIDAM ERAT DIVES. Divitiæ pariunt superbiam et audaciam. c.10.v.15
Dives opibus suis se oblectat. c.18.v.11
Multos habet amicos, pauper paucos. c.19.v.4
Dives eget paupere, et pauper divite: uterque sit sua sorte contentus. c 22.v.2
Quærat dives opes cælestes. ibidem
Dei consilio hic est dives, ille pauper. ibidem
Divitum prosperitati non est invidendum. c.23.v.18
Vide Indicem rerum, v. Dives, Opes.
EPULABATUR SPLENDIDE. Quam gula sit exitialis. c.23.v.21
Vide notata Dominica in Quinquagesima, et in Indice rerum, v. Epulæ, Gula, Convivium, Vinum. Voluptas non in satie, sed fame consistit. c.27.v.7
Ea utendum moderate ut sapiat. ibidem
Quia natura paucis est contenta. v.27
Qui in re domestica modum servat, semper abundat. c 28.v.7
ET NEMO EI DABAT. Durus in pauperes graviter peccat. c.14.v.21
Hic excitat Dei et hominum iram. c.21.v.14
Divites debent amare pauperes, imo eos præoccupent. c.22.v.2
Pauperes vexans vexat Christum. v.23
SEPULTUS EST IN INFERNO. Peccator dæmones secutus, tandem ad eorum sedes deducetur. c.21.v.16
FILI, RECORDARE QUIA RECEPISTI BONA. Impii labores operum suorum in inferno comedunt. c.1.v.30
Talionis lege punit Deus durum in pauperes. c.21.v.13
TU CRUCIARIS. Voluptas in fine vitæ sectatorem suum deserit. c.20.v.21

FERIA VI.

LOCABIT EAM ALIIS. Impii occupant terram inique. c.2.v.21
AGRICOLIS. *Vide notata Dominica VI. post Epiphaniam, et Indicem rerum.* v. Ager, Agricola, Pastor, Vinea.

SABBATO

ADOLESCENTIOR. Cur adolescentia sit periculosa. c.1.v.4
Hinc indiget custode. c.2.v.17
Iuventutis emblema et schema. c.7.v.7
Adolescens viam quam iniit, semper retinebit; verum per Dei gratiam sæpe ab ea deflectit. c.22.v.6
Huic dæmon maxime insidiatur: quatuor ei sunt commendanda. ibidem
Concupiscentia ei est colligata. v.15
Est mobilis et instabilis. c.30.v.19
Filius delinquens castigandus est, idque mane. c.13.v.24
Adolescens continens et temperans gaudio afficit patrem. c.29.v.3
Filius doctus refrigerio est patri suo. v.17

Digitized by Google

Adolescens bene moratus omnibus est admirationi. c.30.v.19
DA MIHI PORTIONEM. Libertas in adolescente quam sit noxia. c.4 v.12
Fur paternorum bonorum quomodo sit socius homicidæ. c.28.v.24
In statu vitæ deligendo mature deliberandum. c.14.v.8
VIVENDO LUXURIOSE. Luxuriosi ægre fiunt casti. c.2.v.19
Iuventus quam sit petulans et lasciva. c.22.v.15
Adolescens incontinens disperdit opes paternas. c.29.v.3
Filii ex adulterio nati cur sint plerumque vitiosi. c.30.v.11
Vide Indicem rerum, v. Filius, Libido, Fornicatio, Mulier, Meretrix, *et notata Sabbato post Domin. III. in Quadrag.*
LUXURIOSE. Meretricis mores describuntur. c.9.v.13
FAMES. Castigatio aperit oculos, et emundat a peccato. c.20.v.30
CECIDIT SUPER COLLUM EIUS. Amplexus quam sit illecebrosus. c.7.v.18
ET OSCULATUS EST EUM. Osculum quadruplex datur. c.24.v.6
At inimici oscula sunt fraudulenta. c.27.v.6
PROFERTE STOLAM PRIMAM. Stola et torques erant signa honoris: torques varias sapientiæ dotes denotat. c.3.v.3
SYMPHONIAM ET CHORUM. Ut hic cantus invidum fratrem male habuit, sic musica exasperat animum pessimum et mœstum. c.25.v.20
EPULARI ET GAUDERE OPORTEBAT. Convivium ex amore debet instrui. c.15.v.17
MORTUUS ERAT ET REVIXIT. Pater hic de recepto filio sibi gratulatur, ceu de filio ad vitam resuscitato; porro patres barbari nonnulli filios necant, licet pater nullum ius in vitam filii habeat. c.19.v.18

DOMINICA III. IN QUADRAGESIMA.

OMNE REGNUM DIVISUM DESOLABITUR. Concordiæ quanta sit vis. c.18.v.19
Seditiosi suis rixis et motibus regna discindunt. c.29.v.8
REGNUM. Regnum lucerna repræsentatur. c.20.v.20
Regnum et resp. quid ab animalibus discere debeat. c.30.v.23
CUM FORTIS ARMATUS CUSTODIT. In bello tamen plus valet consilium quam robur. c.20.v.18
Vide Indicem rerum, v. Bellum.
QUÆRENS REQUIEM, ET NON INVENIENS. Improbus non quiescit, donec improbitatem expleverit. c.21.v.10
REVERTAR IN DOMUM MEAM. Relapsus in peccatum similis est cani vomitum resorbenti. c.26.v.11
ET FIUNT NOVISSIMA. *Vide notata Feria IV. post. Domin. I. in Quadrag.* Obdurati sunt indociles. c.27.v.22

FERIA II.

ET REPLETI SUNT OMNES IRA. Iudæi hi, ut et iracundi omnes, iniurias animo volventes meditantur ultionem. c.29.v.22
Vide notata Domin. V. et XIX. post Pentecosten.

FERIA III.

CORRIPE. Corripiens est amandus ut medicus. c.21.v.29
Correptio est velut inauris aurea. c.25.v.12
Correptio manifesta melior quam amor absconditus. c.27.v.5.et 6
Tres sunt gradus correptionis. v.19
Ea sit lenis. c.29.v.1
Correptio amanda est. c.12.v.2
CORRIPE EUM INTER TE ET IPSUM. Increpationes bene sunt admittendæ. c.10.v.17
Suscipiens correptionem possidet cor. c.15.v.32
Quomodo se impius in ea gerat. c.21.v.29
Sed qui eam spernit, peribit. c.29.v.1
Stultus audiens corripientem, potior est garrulo et loquace. c.29.v.20
Sapientes amant corripi. c.9.v.8
Iustus dum corripitur quomodo se gerat. c.21.v.29
Incorrigibiles frustra, monentur. c.9.v.7
Vide indic. rerum v. Castigatio, Correptio, Disciplina.
INTER TE ET IPSUM SOLUM. Vitia proximi propalat insipiens, sapiens celat. c.11.v.11.et 12
LUCRATUS ERIS FRATREM TUUM. Amicus amicum peccantem corripiens, vere se illi fratrem exhibet. c.27.v.5
Amor dat suavia vulnera. v.6
SI DUO EX VOBIS CONSENSERINT. Cum iracundo agens fiet iracundus, et animæ suæ nocet. c.22.v.24
Iracundi non sunt apti ad amicitiam, ibidem
Vitæ socialis commoda. c.27.v.17
Concordiam nos docet locusta. c.30.v.27
Rixæ se immiscens est velut tenens canem aure. c.26.v.17
Rixa cavenda est. ibidem
Eam suscitat susurro. v.20
Consule Indicem rerum, v, Amicus, Concordia, Coniux, Lis, Rixa, Vicinus. Uxor.

FERIA IV.

TRANSGREDIUNTUR TRADITIONES. Ergo illæ servandæ sunt præter verbum Dei scriptum, quomodo igitur nihil ei addi queat. c.30.v.6
HONORA PATREM TUUM ET MATREM TUAM. Prima lex iubet parentes honorari. c.1.v.8
Parentum proborum filii sunt beati. c.20.v.7
Vita a parentibus descendit, anima creatur a Deo. c.20.v.20
Filius sapiens patrem lætificat, stultus mœstitia est matri suæ. c.10.v.1
QUI MALEDIXERIT PATRI. Filius affligens patrem, et matrem fugere compellens, est ignominiosus. c.19.v.26
Et hæc afflictio portendit ei infelicitatem, ibidem
Vide Indic. rerum, v. Filius, Parentes, Mater, Pater.
QUÆ PROCEDUNT DE ORE, COINQUINANT HOMINEM. Os impiorum est quasi stagnum putiscens. c.10.v.11
Quod multiloquium sit vetitum, quia multiloqui facile in peccatum labuntur. v.19
Sermo est speculum mentis. c.12.v.8
Stultus effutit quidquid in buccam venit, tum in litigando, tum in scientia ostentanda. c.29.v.11
Vide Indicem rerum. v. Lingua, Verbum, *et notata Dominica XI. post Pentecosten.*
DE CORDE EXEUNT COGITATIONES MALÆ. Impii semper malum cogitant et machinantur. c.4.v.16
Idcirco cor quam maxime est custodiendum, quia est principium multiplicis vitæ. v.23
Ipsum est symbolum mentis, sapientiæ, amoris. c.16.v.23
COGITATIONES MALÆ. Cogitatio turpis est velut ignis in sinu. c.6 v.27
Ipsa Deo est abominabilis. c.15.v.26
At bona mire animæ conducit. c.2.v.12
Vide Indicem rerum, v. Cogitatio, Cor.
FORNICATIONES. Fornicationis turpitudo. c.6.v.33
FURTA. Cur furtiva omnia sint sapidiora et suaviora. c.9.v.17
FALSA TESTIMONIA. Susurro suscitat rixas. c.26.v.20
Susurratio quomodo sit peior homicidio. c.6.v.19
Testis mendax tandem patescit, nonnisi trepidans testimonium dicit. c.19.v.5
Deridet iudicium. v.28
Famam et opes proximi instar gladii dissecat. c.25.v.18
Punietur a Deo hic et in futuro. v.29
Peribit, at verus non confundetur. c.21.v.28
Detractor tres occidit uno ictu. c.18.v.21
Edit carnes proximi sui. c.23.v.21
Est austero vultu retundendus. c.25.v.23
Detractio vitanda est. ibidem
Lites oriuntur a lingua non refrænata. c.17.v.14
Linguæ incontinentis octo cruciatus. c.21.v.23
Mendacium perniciosum abominatur Dominus. c.6.v.17.19
Mendacium est vento simile. c.10.v.4
Ipsum turpe est, nec umquam licitum. c.13.v.5
Dedecet principes. c.17.v.7
Opes eo partæ cito diffluntur. c.21.v.6.7
Mendax lingua sextuplex est. c.21.v.6
V. ind. rerum, v. Lingua, Detractio, Mendacium, Testis.
BLASPHEMIÆ. Inter quas summa est hæresis, cuius mores describuntur sub schemate meretricis. c.9.v.13.c.22.v.14
Convicians conviciis excipitur ab alio. c.11.v.12
Maledicentia est velut sanguisuga. c.30.v.15
Vide indicem rerum v. Convicium, Maledictio.

FERIA V.

QUIA ET ALIIS CIVITATIBUS OPORTET ME EVANGELIZARE. Christus per pagos, vicos et oppida discurrit docendo. c.1.v.21

FERIA VI.

QUI BIBERIT EX AQUA HAC, SITIET ITERUM. Artes vetitæ sunt velut aquæ furtivæ. c.9.v.17
FIET IN EO FONS AQUÆ SALIENTIS. Fontes mystici varii. c.5.v.16
IN VITAM ÆTERNAM. Tria pharmaca ad diu vivendum. c.17.v.21
DA MIHI HANC AQUAM. Sancti sitiunt Deum. c.11.v.25
Vide notata in Festo omnium Sanctorum.

SABBATO.

MULIEREM DEPREHENSAM IN ADULTERIO. Adulterii damna. c.2.v.17
Est id velut ignis in sinu. c.6.v.27
Peccator spirituale adulterium committit. v.35
Vide Indicem rerum, v. Adulter, Adultera, Fornicatio, Libido, Mœchus, Meretrix.
Adulter mentem quodammodo perdidit. c.6.v.32
Adulteram uxorem vir abs se dimittat. c.18.v.12
Adultera semper celat suam turpitudinem. c.30.v.20

Libido vires exhaurit. c.6.v.11
Sapientiæ maxime contraria est. c.2.v.16
Fornicationis varia damna. c.5.v.49
Eius ardorem exstinxerunt Sancti igne corporeo. c.6.v.27
Eius turpitudo. v.33
Est pœna hæreseos et superbiæ. c.22.v.14
Est sanguisuga c.30 v.15
Cur furtiva libido magis sapiat quam licita. c.9.v.17
MULIEREM. Mulieris fallaciæ non attendendum. c.5.v.2
Eius descriptio. ibidem
Quam sit eius familiaritas noxia, ideoque cavenda est. c.6.v.27
Eius epitheta. c.7.v.13
Pulchritudo non quadrat mulieri stultæ. c.11.v.22
Concupiscentia mulierum est insatiabilis. c.30.v.16
Meretrix cur dicatur crudelis. c.5.v.9
Eius vilitas. c.6.v.26
Quamobrem anima pretiosa non est ei tradenda. ibidem
Quam sit voluptas, quam dat, brevis. ibidem
Eius illecebræ variæ. c.7.v.10.et seqq.
Est velut sphinx. v.21
Eius mores describuntur. c.9.v.13
Est similis porco. c.11.v.22
Eius illecebræ sunt fovea profunda. c.22.v.14
Est fossa, mors, sepulcrum, sordes, puteus; est voracissima, et congeries omnium ferarum. c.23.v.27
Insidiatur ut latro. ibidem
Cur spurii sint plerumque malæ indolis. c.30.v.11

DOMINICA IV. IN QUADRAGESIMA.

ERAT AUTEM FOENUM MULTUM. Nullo labore paratur herba et gramen gregibus. c.27.v.25
ET IMPLETI SUNT. Cur iustus saturetur eo quod comedit. c.13.v.25
COLLEGERUNT QUÆ SUPERFUERAUNT. Ut hic reliquiæ plures fuere panibus, ita beneficus in pauperes semper abundat. c.11.v.15
Vide notata Dominica VI. post Pentecosten.
CUM VIDISSENT SIGNUM, ETC. Liberalitas et munera omnium amicos evincunt. c.21.v.14
QUIA HIC EST VERE PROPHETA. Prophetæ fuere boni nuntii. c.25.v.25
FUGIT IN MONTEM IPSE SOLUS. Christus regnum fugiens, docet vitam privatam esse vitam beatam. c.25.v.6
FUGIT. Sapientes celant suam sapientiam et dotes. c.10.v.14
Vide notata Dominica I. in Quadragesima.

FERIA II.

ZELUS DOMUS TUÆ. Zelus per ignem denotatur. c.27.v.4
Vide rel. in Dom. Pent. et ind. rerum, v. Ignis, Zelus.
EIECIT DE TEMPLO. *Vide notata Dom. IX. post Pent.*

FERIA III.

QUOMODO HIC LITTERAS SCIT, CUM NON DIDICERIT? Scientia animæ quæ dicatur. c.19.v.2
Ea potissimum, quæ futura et præterita circumlustrat. ibidem
Vide Indicem rerum, v. Doctrina, Scientia, *et notata Dominica infra octav. Epiphaniæ.*
NOLITE IUDICARE SECUNDUM FACIEM. Iustus non condemnandus pro iniusto. c.17.v.15
Improbi non curant rei æquitatem, student tantum cupiditati. c.28.v.5
RECTUM IUDICIUM IUDICATE. Iudicem corrumpunt munera: eorum vis: tales iudices sunt infames. c.17.v.23
Iudices non opprimant pauperem. c.22.v.22
Vide Indicem rerum, v. Iudex, Iudicium.
Pii semper intuentur Dei iudicia tum futura, tum præsentia. c.28.v.5

FERIA IV.

QUIS PECCAVIT, UT HIC CÆCUS NASCERETUR? Castigatio emundat peccata. c.20.v.30
ME OPORTET OPERARI. Qui spiritualia opera facere detrectant, fingunt mille difficultates in iis. c.22.v.13
LUX SUM MUNDI. Anima duplicem habet lucem, naturalem et supernaturalem. c.20.v.27
Animæ lux est gratia. ibidem
Vide Indicem rerum, v. Lucerna, Lux.
DA GLORIAM DEO. Iuramentum quando et quos deceat. c.14.v.5
SCIMUS QUIA PECCATORES DEUS NON AUDIT. Cur impii a Deo non exaudiantur. c.1.v.30
Legem non audiens, ut est peccator, non audietur a Deo. c.28.v.9
Vide Indicem rerum, v. Peccator, Impii.
IN PECCATIS NATUS ES TOTUS. Fomes peccati et concupiscentiæ cuivis inhæret. c.20.v.9

FERIA V.

MISERICORDIA MOTUS. *Vide not. Dom. VI. et XV. post Pent. et Ind. rerum*, v. Eleemosyna, Misericordia.

FERIA VI.

LAZARUS AMICUS NOSTER DORMIT. Deus amicos suos castigat, et quare. c.3.v.12
Castigationis bonum. ibidem
Vide Indicem rerum, v. Correptio, Disciplina, Virga.
INFIRMITAS HÆC NON EST AD MORTEM. Prospera magis nocent quam adversa, morbi minus quam bona valetudo. c.1.v.32
Vide Indicem rerum, v. Prosperitas.
SOLVITE EUM. Qui funes peccatorum peccatorem ligent. c.5.v.22
Iustum liberat Deus a morte. c.11.v.3

SABBATO.

EGO SUM LUX MUNDI. Modestia morum lucere debent Sancti. v.6.c.14
Virtus similis est luci magnæ. c.13.v.9
SUM LUX. Quæ lux iustum lætificet. c.13.v.9
Vide notata Feria IV. huius hebdomadæ.
ET NEMO APPREHENDIT EUM. Sermo mollis frangit iram, sermo durus excitat furorem. c.15.v.1
Vide Indicem rerum, v. Sermo, Verbum.

DOMINICA PASSIONIS.

QUIS ARGUET ME DE PECCATO? Peccatum quasi centrum est. c.18.v.3
Nemo mundus a peccato est; quo sensu. c.20.v.9
Vide Indicem rerum, v. Peccatum, Vitium, *et notata Dominica in Quinquagesima.*
QUIS ARGUET ME? Innocentia tutissimum asylum est. c.22.v.23
EGO NON QUÆRO GLORIAM, EST QUI QUÆRAT. Gloria dedecet stultum et indignum. c.26.v.1
SI VERITATEM DICO. Veritas vendi nequit. c.23.v.23
Consule Indicem rerum, v. Verax, Veritas.
IESUS AUTEM ABSCONDIT SE. Ut lites evitentur, cedendum. c.17.v.14
Sapiens pericula declinat, quod et animalia faciunt. c.22.v.3
Vide Indicem rerum, v. Fuga.

FERIA III.

ME ... ODIT QUIA EGO TESTIMONIUM PERHIBEO. Odiens disciplinam stultus est. c.12.v.1

FERIA IV.

OPERA QUÆ EGO FACIO. Deus operatur propter gloriam suam increatam, non creatam. c.16.v.4
Operi suo serio attendens, nec id temere suscipiens, ipsum sapienter conficiet. c.16.v.20
Vide Indicem rerum, v. Operarius, Opus, *et notata Dominica in Septuagesima.*

FERIA VI.

QUIA HIC HOMO MULTA SIGNA FACIT. Laudatio ab hoste vera est, non fucata. c.27.v.2

DOMINICA PALMARUM.

SEDIT SUPER ASINAM. Nobis quidem asinus vile est animal, sed in Palæstina pares sunt equis. c.26.v.3
HOSANNA FILIO DAVID. Gloria Deo immensa debetur. c.8.v.18
Quia hodie Passionis Dominicæ Ecclesia facit mentionem, hinc eius materia hic suggeritur.
Christi hodiernus triumphus mox transit in crucem. c.14.v.13
Eius patientia in adversis et passione. c.19.v.11
Quam victima Christi in cruce fuerit sufficiens. c.9.v.2
Christus in cruce est arbor optimos fructus proferens. c.11.v.28
Vide Indicem rerum, v. Iesus, Gaudium, Mundus.
SI IN VIRIDI LIGNO HÆC FACIUNT, IN ARIDO QUID FIET? Si pii etiam luunt, quam ergo graviter castigabuntur impii? c.12.v.13
DABANT EI VINUM BIBERE. Cur reis morituris daretur vinum. c.31.v.6

DOMINICA RESURRECTIONIS DOMINI.

VALDE MANE UNA SABBATORUM. Mane vacandum orationi, et destinanda per diem exercenda. c.11.v.26
RESURREXIT. B. Virgo uti nec sub Filii cruce diffisa est, sed constans permansit: ita nec de eiusdem resurrectione dubitavit, unde lucerna fidei eius nunquam exstincta est. c.31.v.18
Vide Indicem rerum, v. Iesus, Resurrectio.

FERIA II. POST PASCHA.

NOS AUTEM SPERABAMUS. Spes nos locat in cura Dei. c.28.v.25
Hinc tota in eum transferenda est. c.3.v.5
Spes dilata animum sperantis cruciat. c.13.v.12
Pii proprie sperant, impii desperant, idque tum præsentia, tum futura. c.23.v.18
Spes infida est pes lassus et dens putridus. c.25.v.19
Spes in tribulatione est velut lucerna lucens in tenebris. c.31.v.18
Vide Indicem rerum, v. Spes.

Digitized by Google

INTERPRETABATUR ILLIS IN OMNIBUS SCRIPTURIS. Sententiæ sacræ Scripturæ utiliter addiscuntur et in tempore depromuntur. c.22.v.18
Scripturæ sensus allegoricus melle designatur. c.24.v.13
Consule Indicem rerum, v. Scriptura.
NONNE COR NOSTRUM ARDENS ERAT CUM LOQUERETUR? Verbum opportune prolatum simile est pomo aureo in theca argentea. c.25.v.11
Verbum suas habet rotas, quin et ipsa opportunitas similis est rotæ. ibidem
Vide Indicem rerum, v. Sermo, Verbum.

FERIA III. POST PASCHA.

CONTURBATI ET CONTERRITI. Iustus nullis rebus perturbatur. c.12.v.21
FAVUM MELLIS. Apes sunt symbolum virginum, qua in re eas imitari debeamus. c.6.v.8
Favus mellis est sapientia mellita. c.24.v.12
MELLIS. Mel est symbolum virtutis et sanctitatis. c.24.v.13
Spiritus consolationes sunt instar mellis. c.25.v.16 ibidem
Quid mel denotet symbolice. c.25.v.16
Laus humana ipso repræsentatur. ibidem
Vide Indicem rerum, v. Apes, Mel, *et notata Feria IV. Quatuor Temp. Adventus.*

DOMINICA IN ALBIS.

THOMAS, QUI DICITUR DIDYMUS. Unde Thomas dictus sit Didymus. c.26.v.20
QUORUM REMISERITIS PECCATA. Confessio Sacramentalis et a pœna et a culpa liberat, estque a Deo prædestinata omnes ante homines. c.18.v.17
Vide Indicem rerum, v. Confessio, Peccatum.
INFER DIGITUM TUUM HIC. Ut hic Christus Thomæ ob absentiam priorem dedit occasionem in fide proficiendi, sic Superiores dent subditis interdum occasionem actus virtutum exercendi. c.9.v.9

DOMINICA II. POST PASCHA.

EGO SUM PASTOR BONUS. Pastor sit vigilans, c.6.v.1
Pastoritia ars est antiqua et innocens. c.27.v.23
Pastorum princeps (qualis est Christus) olim coronabatur. ibidem
Vide Indicem rerum, v. Episcopus, Pastor, Prælatus, Princeps, Superior.
ET COGNOSCUNT ME MEÆ. Tam e vultu quam voce. Nam omnes homines diversum habent vultum et vocem. c.27.v.19
PONIT ANIMAM PRO OVIBUS. Pro amici vita et castitate licet morti se exponere. c.12.v.27
ANIMAM PONO PRO OVIBUS MEIS. Pastores sunt sponsores pro animabus subditorum. c.6.v.1
Pecus suum curent et inspiciant. c.27.v.23
MERCENARIUS AUTEM FUGIT. Hypocrita fugit tempore periculi; at verus pastor manet. c.22.v.3

DOMINICA III. POST PASCHA.

PLORABITIS ET FLEBITIS, MUNDUS AUTEM GAUDEBIT. Impii prosperantur, pii affliguntur. c.3.v.31.et 33
Cordis tristitia quam ex se sit mala. c.15.v.13.c.25.v.20
Macerat et exedit corpus. c.17.v.22
Est similis tineis, lenitur a sermone leni. c.25.v.20
Eius remedium est cogitare cælestia. ibidem
MUNDUS AUTEM GAUDEBIT. Risus frequens est causa dissolutionis. c.10.v.22
Impii pios et iustos derident. c.14.v.2
Risus peccantium transit in luctum. v.13
Gaudia mundi mista sunt dolore, et cur. ibidem
TRISTITIA VESTRA VERTETUR IN GAUDIUM. Iustus moriens bene sperat, et iubilat in morte. c.14.v.32
MULIER CUM PARIT. Virtutis difficultates sunt perfringendæ, ut eius dulcedo percipiatur. c.15.v.19
Fortius est dura pati quam agere. c.16.v.32
GAUDIUM VESTRUM NEMO TOLLET A VOBIS. Conscientiæ bonæ quantum sit gaudium. c.15.v.15
Animi gaudium etiam in corpus et vultum se transfundit. v.13.c.17.v.21
Gaudet iustus ob opera virtutis, quæ agit; contra impius mœret. c.21.v.15
Virtus sola affert verum gaudium. c.23.v.16.ibidem
Vide in Ind. rerum, v. Gaudium, Mœror, Tristitia, Tribulatio, *et notata in Festo omnium Sanctorum.*

DOMINICA IV. POST PASCHA.

DE IUSTITIA ET IUDICIO. Iudicium, iustitia, æquitas quid differant. c.1.v.3
DE IUDICIO. Iudicia Dei sunt multa. c.16.v.11
Eaque sunt incomprehensibilia. c.25.v.2
SED NON POTESTIS PORTARE MODO. Magister se accommodet capacitati discipulorum. c.18.v.2
Mysteria Dei impervestigabilia non sunt scrutanda. c.23.v.4
Multa fidei mysteria captum hominum superant. c.25.v.2
Deus omnia sua secreta non pandit, quædam sibi reservat. ibidem
DOCEBIT VOS OMNEM VERITATEM. Doctrina facit tardum ad iram. c.19.v.11

DOMINICA V. POST PASCHA.

PROVERBIUM NULLUM DICIS. Parabola in ore stulti non convenit. c.26.v.27
Est in eius ore velut spina. v.9
Vide notata in Dominica VI. post Epiphaniam, et in Indice rerum, v. Proverbium, Parabola.

IN LITANIIS MAIORIBUS.

AMICUS MEUS VENIT. Amicitiæ bonum, et quæ eius ineundæ ratio. c.17.v.17
Amicus est alter ego. c.18.v.24
Est magis amandus quam frater. c.27.v.10.ibidem
Christus est nobis summus amicus. c.18.v.24
Consule Indicem rerum, v. Amicitia, Amicus.
Quæ sint signa ficti amici. c.26.v.24
Ei non est credendum. v.25
Eius pœna. v 26
Amicus vetus non dimittendus ob novum. c.27.v.10
NON POSSUM SURGERE. Beneficium porro statim dandum est. c.3.v.28
PROPTER IMPROBITATEM TAMEN EIUS. Amici domus non est plus æquo frequentanda. c. 27. v. 14
QUI PETIT ACCIPIT. Invocatio Dei tutum in adversis asylum. c. 18. v. 10
Pii suis precibus expugnant urbes hostium. c.21. v. 22
NOSTIS BONA DATA DARE FILIIS. Bona spiritualia promissa Christianis, terrena Iudæis. c. 1. v. 33
QUANTO MAGIS PATER VESTER. Victoria a solo Deo petenda, et datur. c. 21. v. 31

DOMINICA PENTECOSTES.

Spiritus Sanctus fons est. c. 5. v. 15
Tristitia pellit Spiritum sanctum. c. 15. v. 13
Quis dicatur spiritus viri infirmitatem sustentans. c. 18.v.14
Vide Ind. rerum, v. Spiritus S. Consilium, Doctrina, Sapientia, Scientia, Fortitudo, Timor, Timens.
PACEM MEAM DO VOBIS. Triplex datur pax, cum Deo, hominibus secum. c. 17. v. 1
DISPERTITÆ LINGUÆ TAMQUE IGNIS. Quo igne Deus corda probet. c. 17. v. 3
Lingua primum moriens, ultimum vivens. c. 18. v. 21
Zelus est instar ignis. c. 27. v. 4
Cur sermo Dei sit ignitus. c. 30. v. 5
Ignis est symbolum verborum Dei. ibidem
Vide Indicem rerum, v. Ignis, Lingua.
Deus promisit bona temporalia Iudæis, Christianis vero charismata Spiritus sancti. c. 1. v. 33
Hæc ut et virtutes sunt velut angeli e cælo missi. c.3. v. 3
Inter quæ unum est *Sapientia*. Quomodo hæc differat a disciplina. c. 1. v. 2
Hæc reddit infirmos validos. c. 24. v. 5
SCIENTIA. Lac symbolum est doctrinæ et scientiæ. c. 1. v. 10
CONSILIUM. Consilium simile aromati. c. 27. v. 9
Consilio regenda respublica. c. 11. v. 14
Consultandum mature, quia præcipitantia omnis est noxia. c. 20. v. 21
Velocitas sit in executione, tarditas in consilio. c. 22. v. 29
Reges debent habere bonos consiliarios. c. 14. v. 35
FORTITUDO. Spiritus sanctus dat suis fortes animos. c. 18. v. 14
Sapiens est tripliciter fortis; eius symbolum est asinus. c.24.5
TIMOR DOMINI. Hic timor est principium sapientiæ. c. 1. v. 27 c. 9. v. 4
Timor est duplex, filialis et servilis. c. 2. v. 5
Timor Domini præstat opibus. c, 15. v. 16
Quatuor eius effectus. c. 19. v. 23
Est vera pulchritudo animæ. c. 31. v. 30
Timentes Deum sunt fortes et robusti. c. 14. v. 26

FERIA II. POST PENTECOSTEN.

SIC DEUS DILEXIT MUNDUM. Amoris paradoxa, et axiomata. c. 8. v. 17
Deliciatur Deus ex amore cum hominibus. v. 31
Quia fuit quasi amore ebrius. v. 34
Vide Indicem rerum, v. Amor, Christus.
ODIT LUCEM. Lux est lucerna variis de causis. c. 6. v. 23
Vide Indicem rerum, v. Lucerna, Lux.

FERIA III. POST PENTECOSTEN.

Fur non venit nisi ut furetur. Paterna bona quatenus liceat filio furari. c. 28. v. 24
Furti societas multipliciter admittitur. c. 29. v. 24
Consule Indicem rerum, v. Fur.

DOMINICA I. POST PENTECOSTEN.

Estote Misericordes. Misericordia et veritas quid in Scriptura denotent. c. 3. v. 3
Misericordiam præfert Deus victimis. c. 21. v. 3
Misericors est beatissimus. c. 14. v. 21
Vide Indicem rerum, v. Misericordia, Eleemosyna.
Date, et dabitur vobis. Misericordes oculi a Deo benedicuntur. c. 22. v. 9
Mensuram bonam. Deus odit mensuras duplices. c. 20. v. 10
Supereffluentem. Beneficio semper aliquid superredundabit. c. 11. v. 25
Perfectus autem erit. Quomodo domus perfectionis ædificetur. c. 24. v. 3
Christus sua humilitate et paupertate auctoravit humilitatem, paupertatem, crucem, passiones et omnem perfectionem. c. 31. v. 30
Vide notata Feria VI. post cineres, et Indicem rerum v. Iusti, Perfectio, Virtus

IN FESTO SS. TRINITATIS.

Deo optimo, maximo, proprium est se communicare alteri. c. 20. v. 6.
Eius sapientia et potentia est inenarrabilis. c. 30. v. 4
Quin et ipse est ineffabilis. ibidem
Vide Indicem rerum, v. Deus, Trinitas.
In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Ternarius numerus Hebræis est multitudinis. c. 22. v. 20
SS. Trinitatis symbolum quod sit. c. 30. v. 1
Prisci Iudæi eam non cognoverunt. v. 4
Non est in ea quaternitas. v. 21
Dei Filius fuit Hebræis incognitus. v. 4
Vide Ind. rerum, v. Pater. Filius, Spiritus sanctus.

IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

Caro mea vere est cibus. Venerabilis Eucharistia est mensa Ecclesiæ. c. 9. v. 2
Ipsa Deo per se placet. c. 15. v. 8
Est dignior quam omnia vetera sacrificia et epulæ mundi. c. 17. v. 1
Decem eius miracula recensentur. c. 23. v. 2
Est velut ficus. c. 27. v. 18
Vide Indicem rerum, v. Eucharistia, Communio.
Altare est velut mensa sapientiæ. c. 9. v. 2
Ad ostiam gratam tria requiruntur. c. 21. v. 23
Nisi manducaveritis. Digne ad communionem accedens domus fit Dei. c. 9. v. 2
Vivet in æternum. Longævitatis tria pharmaca. c. 17. v. 21

DOMINICA II. POST PENTECOSTEN.

Iuga boum emi. Contentus suis est felicissimus. c. 12. v. 9
Avaritia cur sit cordis dilatatio. c. 21. v. 4
Est sanguisuga insatiabilis. c. 30. v. 15.
Sæpius inferno assimilatur. ibidem
Vide Indicem rerum, v. Avaritia, Avarus.
Uxorem duxi. Res uxoria maxime sapientiæ adversatur. c. 2. v. 16
In concupiscentia carnali maxime elucet fomes peccati et naturæ corruptio. c. 20. v. 9
Oculi avertendi ab aspectu mulierum. c. 23. v. 33
Mulieris descriptio. c. 5. v. 2
Et epitheta. c. 7. v. 13
Mulier rixosa virum continuo excruciat. c. 19. v. 13
Cur mulier in rixas prona sit. ibidem
Tales omnes cæli tempestates exprimit. c. 21. v. 9
Deterior est deserto. v. 19
Vide notata Dom. I. post Epiphan. et Sabbato post Dominic. III. in Quadragesim. et Indicem rerum, v. Adulter, Libido, Meretrix, Uxor.
Uxor bona res rara et inventu difficilis. c. 18. v. 22
Quæ bona talis in familiam invehat. ibidem
Uxor viro congrua ingens Dei donum est. c. 19. v. 14
Quæratur prudens et composita, conveniat cum viro in religione, in obsequio, conditione, affectibus, concordia: talis a Deo datur. ibidem
Mulier fortis et virago describitur. c. 31. a v. 10. usq. ad fin.
Modestia decorat fœminas et morum honestas. c. 31. v. 25
Uxor sit in domo vigilans. v. 27
Fœminæ multæ se deformarunt studio castitatis. v. 30
Duxi. Zelotypia in maritis quam sit vehemens. c. 27. v. 4
Zelus est instar ignis. ibidem
Uxoris propriæ et cervæ analogia. c. 15. v. 19
Compelle intrare. An hæretici possint violenter ad fidem cogi? c. 27. v. 6

DOMINICA III. POST PENTECOSTEN.

Erant appropinquantes ad Iesum peccatores. Sancti suscipiunt animas omnes, etiam peccatores. c. 11. v. 30
Vide Indicem rerum, v. Misericors, benignus.
Convocat amicos et vicinos. Vicini prosunt præ amicis et consanguineis. c. 27. v. 10
Quæ bonus vicinus adferat bona. ibidem
Vide Indicem rerum, v. Vicinus.
Accendit Lucernam. Quid lucerna symbolice denotet; maxime vitam repræsentat. c. 20. v. 20. et 27
Consule Indicem rerum, v. Lucerna, Lux.
Gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente. Compunctio continet cæleste gaudium. c. 14. 10
Pœnitens ea pascitur, et quæ compunctionis sit materia. ibidem

DOMINICA IV. POST PENTECOSTEN.

Cum turbæ irruerent. Turba enim nimia obest potius quam prosit. c. 14. v. 28
Navim quæ erat Simonis. Ut hic in navi Petri docuit Redemptor turbas, sic in Ecclesia, quæ domus est sapientiæ, docet omnes omnino homines. c. 9. v. 1
Vide Indicem rerum, v. Ecclesia, S. Petrus.
Navis et hominis similitudo c. 23. v. 34
Navis item et mulieris strenuæ. c. 31. v. 14
Per totam noctem laborantes. Noctu vigilandum et laborandum. c. 31. v. 18
Vide notata Dominica in Septuagesima.
Annuerunt sociis. Variis de causis annuunt homines oculis. c. 10. v. 10
Exi a me, quia homo peccator sum. Quomodo Sancti se vocent maximos peccatores. c. 30. v. 2
Vide notata Dominica X. post Pentecosten, et in Indice rerum, v. Humilis, Humilitas.

DOMINICA V. POST PENTECOSTEN.

Non occides. Homicida omnibus exosus est, etiam bestiis. c. 28. v. 7
Qui irascitur fratri suo. Ira stulti et sapientis quomodo differant. c. 12. v. 16
Iræ sedandæ modus efficax. ibidem
Alia eiusdem remedia. c. 15. v. 1
Ira est præoccupanda antequam hominem occupet. c. 16. v. 22
Doctrina facit tardum ad iram. v. 19. v. 11
Ira leonem redolet. v. 12
Est homini laqueus. c. 22. v. 28
Ira stulti est intolerabilis. c. 27. v. 3
Ira est sanguisuga insatiabilis et furia. c. 30. v. 15
Vide Indicem rerum, v. Ira, Iratus, Iracundi.
Qui dixit fratri suo: Raca. Quare fratrum odia acerbiora sint. c. 18. v. 19
Raca. Convicia monent nos nostrorum vitiorum. c. 24. v. 18
Quod frater tuus habet aliquid adversum te. Lites, quoad possunt, fugiendæ sunt. c. 20. v. 3
Lis cum amico amice transigenda est. c. 25. v. 9
Imo amici sunt multiplicandi. v. 10
Lites plerumque oriuntur ex stultorum dicacitate. c. 26. v. 10
Eas suscitat susurro. v. 20
Vade prius reconciliari fratri tuo. Quærens in offensa reconciliationem, edit opus heroicæ virtutis. c. 20. v. 5
Iniuriam acceptam non ulcisci, sancta est ultio. c. 19. v. 11
Ira patientiæ et charitatis sinu suffocanda est. c. 29. v. 11
Vide notata Feria III. post Dom. III. in Quad. et Indicem rerum, v. Lis, Rixa, Iurgium.

DOMINICA VI. POST PENTECOSTEN.

Manducaverunt et saturati sunt. Sancti pascuntur spiritualiter et temporaliter. c. 10. v. 3
Solus Deus eiusque timor mentem satiare potest. c. 19. v. 23
Et sustulerunt quæ superaverunt. Deus facit locupletes et abundantes. c. 10. v. 22
Vide notata Domin. IV. in Quadrages. est enim idem Evangelium.

DOMINICA VII. POST PENTECOSTEN.

Attendite a falsis Prophetis. Quales sunt hæretici, qui commode per gigantes denotantur. c. 21. v. 16
An cogi possint ad fidem suscipiendam. c. 27. v. 6.
Vide Indicem rerum, v. Hæresis, Hæreticus, Impii, Socii
Societas malorum quam sit noxia. c. 4. v. 15. c. 22. v. 24
Maxime dum spe prædæ allicit. c. 1. v. 11

Digitized by Google

Numquid colligunt de Spinis uvas? Iniquitas similis est uvæ acerbæ et fumo. c. 10. v. 26
Non potest arbor bona malos fructus facere. Christus in cruce est arbor fructifera. c. 11. v. 28
A fructibus eorum cognoscetis eos. Sermones et actus produnt interiorem hominis animum. c. 27. v. 19
Non omnis qui dicit mihi: Domine, etc. Devorare verba in Sanctorum invocatione displicet Deo. c. 20. v. 25

DOMINICA VIII. POST PENTECOSTEN.

Quasi dissipasset. Epulæ redigunt ad inopiam, parcimonia ditat. c. 21. v. 44
Quid hoc audio de te? Infamia velut putredo est. c. 10. v. 7
Fama præstat opibus: bonæ famæ quantum sit bonum. c. 22. v. 1
Vide Indicem rerum, v. Fama, infamia.
Fodere non valeo, mendicare erubesco. Multi se fingunt divites, cum vere sint pauperes. c. 13. v. 7
Filii huius sæculi prudentiores filiis lucis. Malum facilius addiscitur quam bonum. c. 13. v. 20
Facite vobis amicos. Amici sunt multiplicandi. c. 25. v. 10
De mammona iniquitatis. Cur mammona et opes dicantur iniustæ. c. 10. v. 2
Ducunt ad atheismum, sunt scelerum occasio, aliaque homini damna adferunt. c. 30. v. 9
Sunt vanæ. c. 18. v. 11
Obstant sapientiæ. c. 20. v. 11
Opes iniquæ cito avolant. c. 21. v. 6. 7
Sunt panis mendacii. c. 20. v. 17
Opes festinatæ non sunt diuturnæ. c. 13. v. 11. c. 20. v. 21
Opes ornant pium, non impium. c. 14. v. 24
Modicæ præstant magnis iniustis. c. 16. v. 8
Sine virtute non prosunt, sed sapientiæ subservire debent. c. 17. v. 16
Opes avari ad liberalem derivantur. c. 28. v. 8
Vide Indicem rerum, v. Dives, Avarus, Impii. Opes.
Deus solus facit divites. c. 10. v. 22
Mundus totus divitiarum est hominis Deo fidentis eique ille servit. c. 17. v. 4

DOMINICA IX. POST PENTECOSTEN.

Et quidem in hac die. Opportunitas verborum et temporis similis est rotæ. c. 25. v. 11
Non manebit in te lapis super lapidem. Deus irridet sui irrisores, et gravi clade et ruina eos opprimet. c. 1. v. 27
Vide Indicem rerum, v. Ira. Princeps, Rex.
Coangustabunt te undique. Iudæa Christianis urbe evertenda egressis, soli perfidi Iudæi obsessi sunt et afflicti: sic impius sæpe luit pœnas, pio manente indemni. c. 21. v. 18
Et eiecit vendentes et ementes. Iustitia in emptione et venditione servanda est, quæ alioqui hic periclitatur. c. 11. v. 1
Emptor et venditor quas fraudes in mercando committant. c. 20. v. 14
Mensuras iniquas odit Deus. c. 20. v. 10
Vide notata Feria III. post Domin. I. in Quadr.

DOMINICA X. POST PENTECOSTEN.

Qui in se confidebant. Cur stulti sibi præfidant. c. 12. v. 15
Superbi erigunt præ arrogantia oculos suos. c. 21. v. 4
Sunt stolidi. v. 24
Qui sibi sapiens videtur, peior est stulto, et facile a dæmone decipitur. c. 26. v. 12
Non sum sicut cæteri. Doctrinam suam iactantes tandem cadunt in ignominiam. c. 27. v. 16
Dives superbe Deum rogat. c. 18. v. 23
Improbus peccatum suum non vult agnoscere. c. 19. v. 3
Ostentationis vesania. c. 25. v. 14
Laus sui ipsius sordet. c. 27. v. 2
Arrogans omnibus exosus est. c. 16. v. 5
Publicanus a longe stans. Humilis tamen est Deo vicinus. c. 11. v. 2
Propitius esto mihi peccatori. Iustus prior se accusat, antequam alios. c. 11. v. 17
Confessio sit prima apud Deum et homines. ibidem
Qui se exaltat, humiliabitur. Superbiam sequitur ignominia, et superbus alios despicit. c. 11. v. 2
Superbia est causa omnium malorum. c. 16. v. 18
Gloria dedecet stultum et indignum, eique nocet. c. 26. v. 1
Qui se humiliat, exaltabitur. Humilitas vera est astutia. c. 1. v. 4
Eius elogium. c. 15. v. 33
Parit timorem Domini. c. 22. v. 4
Ipsa exaltat, superbia probro afficit. c. 29. v. 23
Humiles a Deo exaltantur. c. 16. v. 18
Plane obtinent sapientiam. c. 30. v. 28
V. Ind. rer. v. Humilis, Humilitas, Superbus, Superbia.

DOMINICA XI. POST PENTECOSTEN.

Et deprecabantur eum. Invocatio Dei tutum in morbis et adversis asylum est. c. 18. v. 10
Adaperire. Os diversa habet claustra tum a natura, tum mystica. c. 25. v. 28
Solutum est vinculum linguæ eius. Sermones eloquentis Deus disponit. c. 16. v. 1
Regitque linguam eius, quæ est velut auriga. ibidem
In lingua consistit vita et mors. c. 18. v. 21
Velox ad loquendum cito impingit, et stulta profert; illo potior est stultus audiens correptionem. c. 29. v. 20
Loquebatur recte. Pauciloquium quam sit laudabile. c. 10. v. 19
Pauciloqui sunt prudentes et sapientes. v. 19. c. 17. v. 7
Eloquentiæ gratia vana est. c. 15. v. 7
Silentii laus et commendatio. c. 17. v. 18
Quæ contra sint damna loquacitatis. c. 19. v. 8
Quia loquax prodit secreta. c. 20. v. 19
Loquacitatis remedium. c. 29. v. 20
Lingua iusti est instar argenti. c. 10. v. 20
Sermo sit lenis, quia asper turbat animum audientis. c. 12. v. 25
Lingua sapientis ornat scientiam. c. 15. v. 2
Lingua placida est velut arbor vitæ. v. 4
In quo situs sit dulcis sermo. c. 16. v. 21
Ipse est quasi favus mellis. v. 24
Sermo bonus quos pariat fructus. c. 18. v. 20
Sermo lenis in rege conciliat animos subditorum. c. 30. v. 33
Vide notata Feria IV. post Dominicam III. in Quadrag. et Indicem rerum, v. Lingua.
Tanto magis plus prædicabant. Lites oriuntur a lingua non refrænata. c. 17. v. 14
Devorare verba in sanctorum precatione Deo displicet. c. 20. 25
Vide Indicem rerum, v. Lis, Rixa.
Bene omnia fecit. Mundi terræque creatio scite peracta est. c. 3. v. 19
Creata omnia sunt propter hominem. c. 16. v. 4
Benefaciens aliis sibi benefacit. c. 11. v. 17

DOMINICA XII. POST PENTECOSTEN.

In lege quid scriptum est? Lex est custodienda ut pupilla oculi. c. 7. v. 2
Idque ob sex causas. c. 19. v. 16
Diliges Dominum Deum tuum. Charitatis encomium. c. 4. v. 23
Est regina omnium virtutum. c. 24. v. 3
Vide Indicem rerum, v. Amor, Charitas.
Ex toto corde. Nihil tamen Deo temere vovendum. c. 12. v. 16
Et proximum sicut teipsum. Proximo nihil temere promittendum. ibidem
Amor unus provocat alterum. c. 18. v. 16
Boni soli se amant, mali se invicem oderunt. c. 19. v. 8
Amoris pretium est amor. c. 21. v. 12
Amor, quo diligitur proximus, pendet ab amore Dei. c. 17. v. 17
Quis est meus proximus? Cum extraneo commercia ineunda non sunt. c. 20. v. 16
Infundens oleum. Olei et blanditiarum analogiæ. c. 5. v. 3
Olei usus quadruplex, eiusque varia symbola. c. 21. v. 20
Oleum et vinum. Hoc amaricat, illud lenit. Sic Superiores subinde misceant rigorem dulcedini. c. 10. v. 17
V. not. Dom. I. post Ep et Ind. rerum, v. Vinum, Oleum.
Vade, et tu fac similiter. Exempla sancta sunt velut mensa Ecclesiæ. c. 9. v. 2

DOMINICA XIII. POST PENTECOSTEN.

Ostendite vos sacerdotibus. Confessio sacramentalis et a culpa, et a pœna liberat. c. 18. v. 17
Est a Deo prædestinata ante omnes homines. ibidem
De peccatorum venia numquam est desperandum. c. 24. v. 10
Confessio sacramentalis an a Salomone sit prævisa. c. 28. v. 13
Eius dignitas. ibidem
Vide Indicem verum, v. Confessio, Sacerdos.

DOMINICA XIV. POST PENTECOSTEN.

Non potestis Deo servire et mammonæ. Quis dives sit Deo. c. 22. v. 7
Mediocritas opum petenda a Deo, non abundantia. c. 30. v. 8.
Vide notata in Domin. VIII. post Pentecosten
Ne solliciti sitis. Nimium ditescendi studium reprehenditur. c. 23. v. 7
De crastino non est laborandum, quia tempus parit futura. c. 27. v. 1
Deo fidens totum possidet mundum. c. 17. v. 4
Respicite volatilia. Frustra iacitur rete avibus pennatis. c. 1. v. 17
Quæ sit formicarum sapientia: quid nos doceant. c. 30. v. 25
Vide de apibus notata Feria III. post Pascha.
Animalia docent nos ethicam, politicam, œcono-

Digitized by

micam. c.30.v.24. et seqq.
Considerate lilia agri. Dei sapientia elucet in minimis. ibidem
In omni gloria sua sic coopertus est. Pulchritudinis epitheta. c.31.v.30
Pulchritudo animæ e corporali colligitur. ibidem
Si foenum agri Deus sic vestit. Pulchritudo vera sita est in virtute. c.2.v.10.11
Virtus vere hominem ornat, non vestis. c.31.v.25
Pulchritudo corporis in tribus sita est, cur vana et fallax sit. c.31.v.30
Vide Indicem rerum, v. Forma, Pulchritudo.
Quærite primum regnum Dei. Avari caducis inhiantes amittunt æterna. c.20.v.21
Pulchritudo vera est timor Dei. c.31.v.30
Fœminæ multæ se deformarunt studio castitatis. ibidem

DOMINICA XV. POST PENTECOSTEN.

Filius unicus matris suæ. Peccator (ut hic adolescens) semper sibi longam vitam promittit. c.5.v.23
Unicus. Pupillorum iura non sunt invadenda. c.23.v.10
Eos tuetur Deus. v.11
Et hæc vidua. Viduæ Deo sunt curæ. c.15.v.25
Vide Indicem rerum, v. Pupillus, Parvulus, Vidua.

DOMINICA XVI. POST PENTECOSTEN.

Cuius vestrum asinus. Iustus novit iumentorum suorum animas, iis sedulo prospicit, et in ea misericors est. c.12.v.10
Animalia docent nos politicam, ethicam, œconomicam. c 30.v.24 et seqq.
Vide Indicem rerum, v. Animal, Iusti.
Et non continuo extrahet illum? Iustus semper cogitat de aliis a perditione avocandis. c.21.v.12
Primos accubitus. *V.not. Feria III. post Dom.I. in Quad.*
Qui se exaltat, etc. *Vide not. Dom. X. post Pentecosten.*

DOMINICA XVII. POST PENTECOSTEN.

Quod est mandatum magnum. Mandata Dei sunt via homini ad Deum, vitam, salutem. c. 19. v. 16.
Diliges. *Vide notata Domin. XII. post Pentecosten.*
Videns fidem illorum, dixit: Confide. Vota iustorum Deus audit, hinc in eo semper sperant. c. 10. v. 24.

DOMINICA XVIII. POST PENTECOSTEN.

Cum vidisset cogitationes. Dei oculus omnia rimatur et penetrat. c. 15. v. 3
Cogitationes bonæ quantum animæ prosint. v 26
Cogitationes quælibet Deo patent. c. 16. v. 2.
A cogitationibus primis pendet diei totius operatio. c.21.v.5
Secreta cordis scire est facilius quam inferni. c. 15. v. 11
Mens ipsa sibi speculum est. c. 27. v. 19
Solus Deus hominum, angelorum, dæmonum volitiones et intentiones prævidet. ibidem
*V.Ind.rer.v.*Cogitatio,*et not.Fer.IV.post Dom.IV.Quad.*
Ut quid cogitatis mala? Cogitationes perversæ Deo sunt abominabiles. c. 15. v. 26
Impius semper cogitat malum, idque in ruinam alterius. c. 16. v. 27. et 30
Cogitantes malum, id facilius exsequuntur, quam qui bonum. c. 24. v. 8
Cor semper cogitet bona. v. 9
Cogitationes suas sequitur impius et equus effrænis. ibidem
Tolle lectum tuum. Lecti mollities est pulvinar diaboli. c.7.v.16
Stragulum in usu lecti quid proprie sit. c. 31. v. 22

DOMINICA XIX. POST PENTECOSTEN.

Homini regi. Mens recte agens rex est. c. 20. v. 8
Vere rex est qui se ipsum regit. c. 30. v.22
Fecit nuptias filio suo. Quæ sit sapientiæ domus et convivium. c. 9. v. 1
Secura mens quasi iuge convivium c. 15. v. 1
Mensa mystica Ecclesiæ, Eucharistia, Incarnat. c 23. v. 2
Misit servos suos. Prædicatores sunt velut ancillæ missæ ad invitandos homines. c. 9. v. 3
V. Ind. rer. v. Concionatores, *et not. Dom. in Sex.*
Ecce prandium meum paravi. Convivium ex amore instituatur. c. 15. v. 17
Vide Indicem rerum, v. Convivium, Mensa.
Ad negotiatio. Virtutis mercatura præstantissima est. c.3.v.14
Vendentes et ementes quas fraudes committant. c. 20. v. 14.
Vide Indicem rerum, v. Mercurius, Mercator.
Contumeliis affectos occiderunt. Homicidam omnes persequuntur, etiam bestiæ. c. 28. v. 17
Rex iratus. Iram cohibeat rex; eius ira similis rugitui leonis, at hilaritas rori. c. 19. v. 12
Ira est quasi furia. ibidem
Regis iram nemo provocet, quia est terribilis. c. 20. v. 2
Regis dotes quæ sint. v. 8
Ne sit præceps ad ultionem. c. 15. v. 15
V. Ind. rerum, v. Ira, Iracundi, Iratus, Princeps, Rex.
Amice, quomodo huc intrasti? Convivæ principum gerant se circumspecte. c. 23. v. 1
At ille obmutuit. Silentii laus et commendatio. c. 17. v. 28

DOMINICA XX. POST PENTECOSTEN.

Erat quidam regulus. *Vide notata Domin. III.post Epiph.et Indicem rerum*, v. Princeps, Rex, Servus.

DOMINICA XXI. POST PENTECOSTEN.

Patientiam habe in me. Quomodo patiens ab impatiente differat. c. 14. v. 29
Responsio mollis frangit iram Domini. c. 15. v. 1
Impatiens sibi est tortor. c. 19. v. 19
V.Ind. rerum, v. Patiens, Patientia, Impatiens, Servus.
Misertus autem Dominus. Clementia et iustitia reges custodit. c. 20. v. 28
Tenens suffocabat eum. Servus non debet dominari. c.19.v.10
Impatiens multa sibi mala accersit. v. 19
Serve nequam. Sermo durus excitat furorem. c. 15. v. 1
Servo non est nimis familiariter utendum. c. 29. v 21
Oportuit... Misereri conservi tui..., Commiseratio homini a natura est insita. c. 19. v. 22
Iussit eum venumdari. Prudens verbo corrigitur, stultus virga. c. 17. v. 10
Pauperem opprimens, opprimetur a ditiore ut hic contingit. c. 22. v. 16
Quin imo tributis regiis gravatur, eo quod paup. expilavit, quia quod non habet Christus, hoc capit fiscus. ibidem

DOMINICA XXII. POST PENTECOSTEN.

Consilium inierunt. Non est consilium contra Dei voluntatem. c.21.v.30
Ut caperent eum in sermone. Odium absconditum est nocentius aperto. c.10.v.18.c.26.v.28
Laquei fraudulentorum varii. c.21.v.6
Fraus perdit perversos. c.11.v.3.c.26.v.26
Vide Indicem rerum, v. Odium, Fraus.
Vultus sæpe prodit animum. c.17.v.22.et 24
Scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces.
Christus est prima veritas, eiusque dicta sunt velut oracula. c.16.v.10
Doctor bona docens adfert vitam, secus mortem. c.18.v.21
Veritas regi sit curæ. c.29.v.14
Adulatores sunt perversi corde et versuti. c.17.v.20.c.18.v.8
Decipere volunt eum cui blandiuntur. c.29.v.5.
Et non est tibi cura de aliquo. Acceptio personarum quam grave sit scelus. c.28.v.6
Rex non sit personarum acceptor. c.24.v.23
Acceptio personarum in iudicio, et corruptio iudicii per munera, Deo odibilis est. c.28.v.21
Vide Indicem rerum, v. Acceptio, Persona
Iustitia est regnorum centrum. c.29.v.4
Licetne tributum dare Cæsari? Iusti regis edicta suscipienda sunt ut Dei oracula. c.16.v.10
Tyranni populum tributis opprimentes similes leoni et urso. c.28.v.15
Qui proprie sint tyranni. v.16
Rex pauper vere sycophanta est. ibidem
Cognita nequitia. Intentio operis patet Deo. c.16 v 2
Maledicta recidunt in maledicentes. c.26.v.2
Et decipietur decipiens. c.28.v.10
Frustra fraus paratur homini sapienti, et rete iacitur pennatis. c.1.v.17
Quid me tentatis, hypocritæ? Derisores rerum sacrarum et sanctarum summe sunt noxii. c.19.v.25
Vitio alicui addictus, ipsum mox in alio suspicatur. c.25.v.6
Respondendum stulto iuxta stultitiam suam, et aliquando non respondendum. c.26.v.5
Vide indicem rerum. v. Hypocrita, Simulatio.
Numisma census. Numisma et nummus unde dicta sint. c.10.v.2
Date Cæsari. Rex moderari tributa debet. c.28.v.16
Tributorum nimietas turbat et enecat subditos. c.30.v.33
Qnia vehementer emungens, elicit sanguinem. ibidem
Tributa nova excogitantibus irascitur populus. c.24.v.21
Regi obediendum quando Deo contraria non præcipit. ibidem
Cæsaris. Sub clemente et bono rege abundat regnum incolis. c 14.v.28
Reges Deo nitantur, ab eoque regi debent. c. 16.v.10
Ne dent regni opes et vires mulieribus. c.31.v.3
Regnent per sapientiam. c.8.v.16
Decet eos clementia. c.16.v.15.c.20.v.28
Item fidelitas; dedecet vero mendacium.c.17.v.7.c.29.v.14

Digitized by

Non sint personarum acceptores. c.24.v.23
Sint benevoli, non severi et tyranni. c.25.v.15.c.30.v.33
Sint iusti et benefici. c.29.v.4
Vide notata Feria IV, post I. Domin. in Quadrag. et in Indice rerum, v. Princeps, Rex.

DOMINICA XXIII. POST PENTECOSTEN.

FILIA MEA MODO DEFUNCTA EST. Mors spiritualis a proximo avertenda est. c.24.v.11
Vide Indicem rerum, v. Mors, Mortuus.
CUM VIDISSET TIBICINES. Musica exasperat animum tristem et mœstum. c.25.v.20
TURBAM TUMULTUANTEM. Turba nimia obest potius quam prosit. c.14.v.28
Contra Sancti in morte rident. c.31.v.25
ET SURREXIT PUELLA. A morte alium non liberans, eamdem incurrit. c.24 v.11
EXIIT FAMA IN UNIVERSAM TERRAM. Fama præstat opibus. c.22.v.1

DOMINICA XXIV. POST PENTECOSTEN.

QUI IN IUDÆA SUNT, FUGIANT AD MONTES. Iusti subducunt se regnantibus impiis. c.28.v.28
VIDEBITIS FILIUM HOMINIS VENIENTEM CUM POTESTATE. Christus in ultimo iudicio futurus terribilis ut leo. c.19.v.12
Iudicii extremi cogitatio avocat hominem a malo. c.28.v.14
Cur id maxime sit metuendum. c.29.v.26
Ira Christi iudicis erit mortis nuntius. c.16.v.14
Divinorum iudiciorum timor non debet esse nimius, sed moderatus. c.28.v.14
Vide Indicem rerum, v. Iudicium.
SCITIS QUIA PROPE EST ÆSTAS. Æstas est symbolum iuventutis et commodæ occasionis. c.10.v.5

IN FESTO S. ANDREÆ.

ET VOCAVIT EOS. Deus hominem diversimode vocat. c.1.v.24

IN FESTO S. FRANCISCI XAVERII.

Vide Indicem rerum, v. S. Franciscus Xaverius.

IN FESTO S. NICOLAI EPISCOPI.

UNICUIQUE SECUNDUM PROPRIAM VIRTUTEM. Officia statui incongrua non sunt assumenda, sed quisque statu suo sit contentus. c.23.v.5
Officium suum et dignitas unicuique a Domino assignatur. c.29.v.26
Quisque pro statu suo decore operetur. c.31.v.19
ECCE SERVE BONE ET FIDELIS. Fidelitas in omni ministro requiritur. c.20.v.6
Vide notata in Communi Confessorum.

IN FESTO CONCEPTIONIS B. VIRGINIS.

LIBER GENERATIONIS. Ex hoc libro B. Virginis nobilis prosapia patet. Porro mundana nobilitas inflat. c.30.v.11
Virtus vera est nobilitas. ibidem
EX EA QUÆ FUIT URIÆ. Hæc mulier, nomine Bethsabee, fuit prophetissa et pœnitentiæ speculum. c.31.v.1.et seq.
B. Virgo est principium operum Dei. c.8.v.22
Maxime supernaturalium. v.25
Fuit ab æterno ordinata. v.23
Vide Ind.rer v.B.M.V.et not.in Festo Assumptionis.

IN FESTO PURIFICATIONIS.

NUNC DIMITTIS. Occasione Simeonis pii senis agi poterit de canitie et senio. Corona senum multiplex est. c.16.v.31
Senes valent consilio. ibidem
Vide notata Domin. infra Octavam Epiphaniæ.
POSTQUAM IMPLETI SUNT DIES PURIFICATIONIS. Deiparam non necesse fuit purificari, nihilominus legi obedivit. Eius virginitas et charitas. c.31.v.22
Puritatis eius causa duplex est. ibidem
Præses est virginitatis. v.24
Eius modestia. v.25

IN FESTO ANNUNTIATIONIS B. VIRGINIS.

MISSUS EST ANGELUS GABRIEL. Fuit hic fidelis Dei nuntius. c.13.v.17
Nuntii quoque boni sunt qui Christi adventum nuntiarunt. c.15.v.30
Ut Prophetæ. c.25.v.25
Legatus fidelis est similis nivi æstivæ. c.25.v.13
Tales plurimi recensentur. ibidem
Nuntium nunc Deipara accepit de nocte. c.31.v.15
NOMEN VIRGINIS MARIA. Mariæ nominis etymon et derivatio. c.8.v.29
AVE, GRATIA PLENA. B. Virginis gratia et pulchritudo. c.31.v.30
Sua vita sancta virtutes omnes auctoravit. ibidem
Pulchritudo animæ eius, item corporis, ut ob eam pene habita sit dea. ibidem
Est microcosmus gratiarum. c.8.v.22
Plus habuit gratiæ quam omnes angeli et homines simul. c.31.v.20.et 29
Vide notata Dominica XIV. post Pentecosten.
TURBATA EST. E pudore haud dubie, qui comes est virtutis. c. 13. v. 18
ECCE CONCIPIES. B. Virgo fuit aurora et lucis initium. c. 4. v. 18
Eius uterus domus est Dei. c. 9. v. 1
Pariendo Filium præparavit nobis mensam. v. 2
Est thronus Verbi. c. 30. v. 19
Est navis ferens panem de longe in Ecclesiam. c. 31. v. 14
DABIT ILLI DOMINUS SEDEM DAVID PATRIS EIUS. Sub rege Christo abundabit iustitia et pax. c. 29. v. 2
SPIRITUS SANCTUS SUPERVENIET IN TE. Qui in B. Virgine confisus est. c. 31. v. 11
Verbum Dei per incarnationem non fuit immutatum. c.8.v.23
Quomodo ante incarnationem in orbe luserit. v. 31
Humanitas est eius domus. c. 9. v. 4
Fuit hæc ei velut corona carnea. c. 12. v. 4
Christi in carnem adventum avide expectarunt animæ Patrum in limbo. c. 13. v. 12
Recte Christus dictus est Emmanuel. c. 30. v. 3
ECCE ANCILLA DOMINI, FIAT MIHI. B. Virgo incarnationis nuntio assentiendo, per actum illum fidei et obedientiæ plus meruit quam omnes Angeli et Sancti simul. c. 31. v. 29
Hæc Dei maternitas quantæ in ea sit dignitatis. ibidem
Est salutis nostræ auctrix. c. 8. v. 19
Deo proprium est se homini communicare. c. 20. v. 6
Incarnationis Christi mensa quæ. c. 23. v. 2
Incarnatio in Virgine fuit a Salomone prædicta. c. 30. v. 19
Eadem repræsentatur per viam aquilæ, colubri et navis. ibid.
Quin et Christus propterea est aquila, coluber, navis. ibid.
Item formica, lepus, locusta, stellio. v. 24.
Item leo, aries, gallus. v. 31

IN FESTO VISITATIONIS B. MARIÆ VIRGINIS.

ABIIT IN MONTANA CUM FESTINATIONE. Deipara est vere mulier fortis. c. 31. v. 10
Eius fortitudo in quo eluxerit. v. 17.
Eius fortitudo virilis, et modestia. v. 25.
Opera heroica virtutum patravit. v. 19

IN FESTO ASSUMPTIONIS B. MARIÆ VIRGINIS.

B. Virgo odit superbos. c.8.v.13
Est regina mundi, hinc et varia regna ei sunt dedicata. v.16
Mire nos amat, et cur. v.17
Quanta eius sit gloria etiam e bello pro Christianis suscepto. ibidem
Nostra est mediatrix. v.19
Est princeps operum Dei. v.22
Est omnium mater. v.23
Est cælum animatum, aliaque eius encomia et tituli. v.27
Adest ipsam invocantibus. v.35
Est ager et vinea. c.31.v.16
Est negotium omnium seculorum. v.18
Eius misericordia erga fideles. v.20
Eius charitas erga Deum et proximum. v.21
An vivens meritum per singulos virtutum actus duplicarit. ibidem
Est terror dæmonum. v.25
Est mortua præ gaudio et desiderio filii. ibidem
Celebratur ab omnibus beatissima. v.28
Eius excellentia et dignitas. v.29
Gratia et gloria superavit omnes Angelos et Sanctos. ibidem
Eius preces efficaciores sunt precibus omnium SS. v.29
Est materfamilias Ecclesiæ, regina Angelorum, fidelium mediatrix: fidelibus singulis suas dotes et gratias distribuit. ibidem
Omnes cœlites eam laudant. v.30
An fuerit Angelorum mediatrix. v.29
Vide Indicem rerum, v. B. Maria Virgo.

IN FESTO OMNIUM SANCTORUM.

BEATI PAUPERES SPIRITU. Pauper spiritu vere dives est, et similis Deo. c. 14. v. 31
Pauper recte vivens melior est divite improbo. c. 28. v. 6
Pauper, etsi patiatur incommoda, nihilominus beatus. c.30. 9
Paupertas sincera præstat iniquis opibus. c.19.v.1.c.27.v.7
Paupertatem Ord. mendicantium non sugillat Salomon c.30.v.8
Vide Indicem rerum, v. Pauper, Paupertas.
BEATI QUI SITIUNT. Sancti sitiunt Deum. c. 11. v. 23
QUIA SATURABUNTUR. Cur iustus saturetur eo quod comedit. c. 13. v.25
Sancti pascuntur spiritualiter et corporaliter. c. 10. v. 3
BEATI MISERICORDES. Misericors est vere beatus. c. 14. v. 22
BEATI MUNDO CORDE. Quæ cordis munditiea regem ami-

Digitized by Google

cum reddat. c. 22. v. 11
Mundus corde etiam Deo est amicus. ibidem
Item mundus ore. ibidem
Quid sit cor mundum, et eius mundandi ratio. ibidem
Mundus corde est qui est in Dei gratia: hæc autem animæ lux est, eiusque respiratio. c. 20. v. 27
Est summum bonum. c. 22. v. 1
BEATI QUI PERSECUTIONEM PATIUNTUR. Iustorum in adversis constantia. c. 10. v. 25
Deridentur ab impiis. c. 14. v. 2
Patiens melior est viro forti. c. 16. v. 32
Patientia vincit ipsos dæmones. ibidem
Nihil accidit iustis, nisi annuente Deo. v. 33
Solus sapiens patiens est. c. 19. v. 11
Iniuriam non ulcisci sancta est ultio. ibidem
Hoc Deo reddit similem. ibidem
Iniuriam passi panoplia et victoria quintuplex. c. 20. v. 22.
Iustus quomodo cadat coram impio. c. 25. v. 26
Tribulationis ignis corda expurgat. c. 30. v. 3
Vide Indicem rerum, v. Afflictio, Patientia, Tribulatio.
Vita beata æstati, hæc hiemi comparatur. c. 20. v. 4
An in cælo sit timor et qualis. c. 1. v. 35
Cælum est urbs fortitudinis et fortium. c. 10. v. 15
Vide Indicem rerum, v. Cælum.
Corona et aureola quid denotet. c. 12. v. 4
Sancti dum moriuntur bene sperant, et in morte rident et iubilant. c. 14. v. 32. c. 31. v. 25
Sunt velut aves pennatæ. c. 1. v. 17
In cælo quintuplicem habent coronam. c. 4. v. 9
Per formicas repræsentantur. c. 6. v. 8
Sunt domini totius mundi. c. 17. v. 4
Eorum vultus et oculi sunt sereni. v. 24
Sunt velut aquilæ. c. 23. v. 5
Cogitant modos novos Deo placendi. c. 24. v. 8
Quomodo sese maximos peccatores vocent. c. 30. v. 2
Opera eos in cælo laudant, qua ratione. c. 31. v. 31
Quin imo ipsi ob eodem ibi laudant Deum, servantque ibi suas cicatrices et vibices.
Vide Indicem rerum, v. Iusti, Sancti.

IN FESTO PRÆSENTATIONIS B. VIRGINIS.

Tractavit B.V. in templo, et postea lanam et linum. c. 31. v. 13
Iosepho coniugata attulit ei omne bonum. v. 12
Unde ipse in ea confidit. v. 11
An vivens meritum per singulos virtutum actus duplicarit. v. 21
Eius virginitas et charitas. v. 22
Puritatis eius causa est triplex. ibidem
Fuit vitæ austeræ. v. 27
Eius mores sancti et modesti. c. 8 v. 13
Est nostra Pallas, nendi, studendi et bellandi mater. v. 19
Vide indicem rerum, v. B. Virgo Maria.

IN COMMUNI APOSTOLORUM ET EVANGELISTARUM.

Ap. et Doct. sunt ingeniosi ad animas Deo lucrandas c. 20. v. 12
Eorum fortitudo leonina. c. 28. v. 1 *Sæpius*
Virorum qui fortitudinem leoninam habuere, exempla. ibidem
Eorum charitas est insatiabilis. c. 30. v. 15
Eorum symbolum est bos. c. 14 v. 14
Vide Indicem rerum, v. Apostoli, Doctor, Sapiens.
IUGUM MEUM LEVE EST. Via virtutis levis est tribus de causis. c. 2. v. 20

IN COMMUNI MARTYRUM.

Martyres nonnulli caput recisum manibus aliquousque gestarunt. c. 1. v. 9
Plerumque in rota torquebantur et trochlea. c. 20. v. 26
Fiunt inter cruciatus valentiores. c. 24. v. 16
Per arietem repræsentantur. c. 30. v. 31
Sancte vivens etiam Martyr est. c. 14. v. 5
Quin et omnis status suum habet martyrium. c. 28. v. 2
Vide Indicem rerum, v. Martyr, Martyrium.

IN COMMUNI CONFESSORUM.

SINT LUMBI ACCINCTI. Renes et lumbi diversa significant. c. 23. v. 16
ESTOTE PRUDENTES SICUT SERPENTES. Serpentis qui Evam decepit astutia. c. 1. v. 4
SIMPLICES SICUT COLUMBÆ. Ambulans simpliciter, ambulat confidenter. c. 10. v. 9
Erit in periculis et detractionibus incolumis. c. 28. v. 18
Simplicitas dirigit iustos. c. 11. v. 3
ARCTA EST VIA. Virtutis via est semita ob quatuor analogias. c. 2. v. 9.
Nihilominus ipsa in se levis est. c. 2 v. 20
Via virtutis initio arcta postea dilatatur. c. 4. v. 12
Est ad hæc ardua, unde magno conatu capessenda. c. 23. v. 12
Virtus in hominem, et homo in virtutem ingreditur. ibidem
QUOD PRÆCINXIT SE. Prisci Palæstini utebantur zona ad vestes præcingendas, et quid illa denotet. c. 31. v. 24
Religiosi connubium ineunt cum Deo. c. 5. v. 19
Formicas imitari debent, hinc eorum monasteria sunt formicaria. c. 6. v. 8
Gaudent vera animi tranquillitate. c. 12. v. 21
Præponant animarum salutem propriæ devotioni. c. 14. v. 4
Si quando Superiori suo rebelles sunt, merentur a Deo castigari. c. 30. v. 17
Religiosæ obedientiæ multiplex corona. c. 1. v. 9
Varias refert et loquitur vir obediens victorias, et de quibus. c. 21. v. 28
Religiosorum Ordinum fundatores sunt initium operum Dei in sua Religione. c. 8. v. 22
Ord. mendicantium paupertas a Salom. non taxatur. c. 30. v. 8
Religio velut arx est. c. 9. v. 3
Vide notata Feria VI. post Cineres, et Indicem rerum, v. Doctor, Doctrina, Religiosi.

IN COMMUNI PONTIFICUM ET EPISCOPORUM.

Heroum et virorum illustrium symbolum est aries. c. 30. v. 31
Ecclesiastici et Episcopi non sectentur nimias opes aut beneficia. c. 15. v. 17
Pastor pecus suum inspiciat et curet. c. 27. v. 23
Olim pastorum princeps coronabatur, ut modo Pontifex Romanus. ibidem
Excubet in Ecclesia. c. 31. v. 27
Curet in eadem disciplinam servari. ibidem
Vide Indicem rerum, v. Pastor, Prælatus, Episcopus.
QUIS EX VOBIS VOLENS ÆDIFICARE? Domus ædificatur arte, prudentia, virtute. c. 24. v. 6
QUIS REX ITURUS COMMITTERE BELLUM. In bello triplex requiritur dispositio. c. 24. v. 6
In eo plus valet prudentia quam copia et robur milit. ibidem
DATE ILLI QUI DECEM MNAS HABET. Bona fraudulentorum transeunt ad rectos, idque probatur exemplis. c. 28. v. 10
Ad iustos sæpe devolvuntur opes iniquorum. c. 13. v. 22

IN COMMUNI DOCTORUM.

QUI DOCUERIT SIC HOMINES. Doctores coronantur. c. 1. v.
Doctor sit in veritate docenda constans. v. 23
Concion. in vitia publica detonantes sunt veri amici. c. 27. v. 6
Prophetæ veteres erant velut concion. a Deo missi. c. 29. v. 18
Illis deficientibus populus ruit in peccata ibidem
Doctor vera docens, adfert vitam; secus mortem. c. 18. v. 21

IN COMMUNI VIRGINUM.

Mulieres fortes et virgines *describuntur in muliere forti usque ad finem.* c. 31. v. 10
Multæ mulieris fuere viris suis pietatis magistræ. v. 23
Navis et mulieres strenuæ variæ analogiæ. v. 14.
Virginum symbolum sunt apes. c. 6. v. 8
Puella indiget custode. c. 2. v. 17
Vide Ind. rer. v. Virgo, Virginitas, Uxor, Maritus, *et not. Dom. I. post Epiph. et Dom. II. post Pent.*
HOMINI NEGOTIATORI. Virtus est præstantissima mercatura. c. 3. v. 14
INVENTA UNA PRETIOSA MARGARITA. Virtus est pretiosissimus adamas. c. 3. v. 15
Vitam prolongat multipliciter. v. 16
Quis dicatur pretiosus spiritu. c. 17. v. 27
UNA. Rara sunt semper pretiosa. c. 25. v. 17
MARGARITA. Gemmarum nonnullarum vires. c. 17. v. 18
VIGILATE ITAQUE. Mater familias sit vigilans. c. 31. v. 15 et 27
De nocte ad lucernam cum puellis vacet linificio. v. 18
Linificium decet virgines et mulieres. v. 13
Vigiliæ nocturnæ symbolum gallus, cuius vigilia et natura describitur. c. 30. v. 31
ACCIPIENTES LAMPADES. Lucernæ symbola. c. 20. v. 20
Maxime symbolum est vitæ. v. 27
Lampas olim præferebatur Imperatori et Patriarchis. c. 6. v. 23

FINIS TOMI TERTII.

SBN VA1-1528051

Digitized by Google

Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google